Biblia sacrosancta Testamenti Veteris & Novi

Bibliander, Theodor

Tiguri, anno 1550

R C

1559

Epitaphium P. M. matronæ
Verenæ Xylotectæ:

Coniugis hic posuit Collinus membra sepultæ,
Collinus Clarij gloria magna Chori.
Quæ defuncta quidem mortalis munere vita est,
Nunc at vita prosperiore valet,
Tristibus exutis curis, ingiqs labore
In summo residet mens veneranda polo.
Nec tota nec occubuit, nam pignora chara reliquit,
Quæ charæ nomen matris in astra ferent.
Tu quicunqs vides Lachrymosa sepulchra Viator
Nomine Collini fausta precare: Vale.

R. Gualtherus.

II Cal. Octob.

1550

C.V.V.A.

Caspar Speiser

Ioh. Jac. Engeleri.

BIBLIA

Sacrosancta Testamenti Veteris & Noui, è sacra Hebræorum lingua, Græcorumq; fontibus, consultis simul orthodoxis interpretibus, religiosissime translata in sermonem Latinum.

Authores omnemq; totius operis rationem ex subiecta intelliges Præfatione.

PAVLVS ROM. XV.

Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

TIGVRI EXCVDEBAT CHRIST. FROSCH.

ANNO M. D. L.

Encomium Scripturæ sanctæ, quæ uerbum dei est.

Deuteronomij 4.

SCISCITARE idq; à priscis temporibus quæ ante fuerunt, ex eo die quo creauit deus hominem super terram, ab extremitate cœli usq; ad extremitatem eius, si unquam facta sit huiusmodi res magna, aut audita sit similis huic. Num audiuit unquam populus uocem dei loquentis de medio ignis, & uiuus mansit? Tu per apparitiones edoctus es Dominum ipsum esse deum, nec esse alium præter eum. De cœlis fecit te audire uocem suam, ut erudiret te, & in terra ostendit tibi ignem suum magnum, & uerba eius audisti è medio ignis.

Deuteronomij 13.

INCEDITE post dominum deum uestrum, illum timete, illius præcepta custodite, illius uocem audite, illi seruite, atq; illi adhærete.

Psalmo 12. & 19.

ELOQVIA domini eloquia munda, argentum excoctum in catino terreo, septies depuratum. Lex domini integra est, conuertens animã: testimonium domini uerum, imperitis sapientiam suppeditãs. Decreta domini recta sunt, cor exhilarantia: pręceptum domini repurgatum, illuminans oculos. Timor domini mundus, perstans perpetuò: iudicia domini uera simulq; iusta. Magis expetibilia quàm sit aurum uel præstantissimum atq; plurimum, & dulciora melle & fauo stillantibus.

Lucæ 16.

HABENT Mosen & prophetas, audiant illos. Si Mosen & prophetas non audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

2. *Timoth.* 3.

TV persistito in his quæ didicisti, & quę tibi cõcredita sunt, cum scias à quo didiceris, & quod à puero sacras literas noueris, quæ te possunt eruditum reddere ad salutem, per fidem quę est in Christo Iesu. Omnis enim scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionẽ quæ est in iustitia, ut integer sit dei homo, ad omne opus bonũ apparatus.

De operis huius instituto & ratione ad Christianum Lectorem Præfatio.

EATVS Hieronymus ad Damaſum ſcribẽs epi ſcopũ & de ſua Noui teſtamenti noua è Græco uer ſione loquẽs, Pius eſt labor, inquit, quẽ ſuſcepi, ſed periculoſa præſumptio iudicare de cæteris ipſum ab omnibus iudicandũ, ſenis mutare linguã, & caneſcentem iam mundum ad initia retrahere paruu lorum. Quis enim doctus pariter uel indoctus, cum in manus uolumen ſumpſerit, & à ſaliua quã ſemel imbibit, uiderit diſcrepare quod legit, non ſtatim erumpat in uocem me falſarium, me clamitans eſſe ſacrilegum? qui audeam aliquid in ueteribus libris addere, mutare, corrigere. Hoc ipſum & nobis in hac noſtra editione utriuſq; teſtamenti ad Hebraicam & Gręcam ueritatẽ facta euenturũ certiſſime ex pectamus, præſertim in noſtro illo craſſo, exulcerato, ingrato & calumnioſo ſæculo, cui nihil quantũuis religioſum, ſanctũ et utile, ſumma quoque fide & diligentia elaboratum, profertur, quod non impetat, calumnietur, & rabioſe laceret. Verum conſolabatur ſeſe uir ille magnus contra inuidiam & calumniã hoſtium ſuorum hiſce rationibus, quod Damaſus primi nominis epiſcopus, uir doctus & ſanctus hoc facere iuſſerat quod fecerat: quod eo in opere bona fide & magna uſus fuerat diligentia, nil ſacris addens, detrahens, uel etiam inuertens: & quod Nouum teſtamentum citra controuerſiam Græce ſcriptum eſſe conſtet, unde lectionis ueritatem nõ è diuerſis exemplaribus Latinis petere, ſed ad Græcam originem reuerti oporteat, id quod pro uirili ſua præſtiterit. Iiſdem uero illis cauſſis confirmati ſunt hactenus animi noſtri contra calumniatorũ ſycophantias, qui huc nulla priuata libidine delati, ſed fratrũ precibus improbis compulſi, hoc laboris & hanc nouam editionem noſtram ægre incepimus, & tandem deo iuuante perfecimus. Neq; uero unus & alter epi ſcopus, non unus & alter uir pius, ſed complures eccleſiarum domini antiſtites, uiri pij iuxta & docti, confertim & indeſinenter poſtula runt, ut quod hoc opere perficere conati ſumus, tẽtaremus tandem. Initio quidẽ operam noſtrã hac in re negabamus omnibus, non tam quod illud quod à nobis poſtulabatur nõ eſſet in noſtra facultate, ui dereturq; requirere in linguis exercitatiores, & per oĩa eruditiores, q̃ quod ſęculũ noſtrũ egregia, ac ueluti his rebus nata haberet ingenia, à quibus illud uideatur & poſtulandũ eſſe & expectãdum. Præterea extare hodie non unã Bibliorum ex Hebræorũ & Græcorũ fontibus

Cauſſæ & occaſiones huius operis.

depromptam translationem Latinam. Nec aliud esse scribendi genus magis obnoxium calumniis, quàm translationes: præsertim cum non tanta uultuum, quanta sententiarum diuersitas sit, non apud mediocriter tantum doctos, sed etiam apud peritos & doctissimos quosdam, quibus nihil, nisi quod ipsi faciunt, placet, & quibus nihil satis doctum, maturum, expensum, exactum, exornatum, elegans, sublime denique & numeris omnibus absolutum esse uidetur. Quibus isti obiiciebant, nemini sanè mortalium concessa esse omnia, neminem nouisse omnia, neque expectandum cuiquam donec absolutus reddatur artifex. Cognitionem hominum esse imperfectam, iuxta illud Apostoli, Ex parte cognoscimus, ex parte prophetamus, interim dona concedi hominibus ut prosint: proinde donis concessis pro tempore & loco utendum esse ad utilitatem ecclesiarũ. Florere quidem multa ingenia eaq; præstantissima, quæ si uellent, hac in re atque aliis plurimum præstare possent: sed in tanta studiosorum ac eruditorum turba, alios quidẽ aliis intentos, uel sacra prorsus negligere, uel sacris non unice incumbere: alios rursus toto uitæ cursu Ciceronianam uenari eloquentiam, uel linguarum exactissimam peritiam, uel certe omnium disciplinarum absolutissimam cognitionem: esse præterea alios qui prius multas adire gentes & regiones, & ex his multiplicia non modo Hebraica, sed Chaldaica quoque, Arabica, & peruetusta Græca & Latina exemplaria colligere cogitent: quæ priusquam assequantur, aut sibi satisfaciant, & in his quicquam tentandum esse putent, uel senio uel nimiis & intempestiuis studiis conficiantur, uel sero nimis incipientes nihil ad iustum finem perducant, ut ex huiusmodi ingeniis parum aut nihil iusti fructus perueniat ad ecclesiam. Imò istos ecclesiæ hoc quoque damni dare, quod non infelicia & satis alioqui instructa ingenia, suo exemplo territant, quo & ipsi nihil tentent: itaque istorum affectatione nimia, & horum pusillanimitate admirationeq; immodica, fieri, ut ecclesiæ carendum sit non tam præcellentium ingeniorum, quàm mediocrium fructibus. Iam uero præstitisse quosdam uiros doctos & sanctos operam in uertendis sacris ex Hebræo libris non pœnitendam, maximeq; ab omnibus piis & doctis laudandam. Horum tamen alios ita Græcę uersioni addictos, alios Veteris interpretis religione sic obstrictos, & alios rursus Hebraicæ phrasi adeo fuisse deditos & affixos, ut uersio Latina uel non usquequaq; ad Hebraicam ueritatem sit emendata, uel nimis Hebraica facta, id est, propter Hebraismos relictos impedita, & in ea lingua nunquã uersatis, obscurissima. Addebant id scribendi genus satis certe periculosum esse, nec minus laboriosum, sed audendũ tentandumq; aliquid, & sustinendum propter fratrum utilitatem & ecclesiæ cõmoditatem ineptientium opprobriũ. Doctos qui maligne obstrepunt & carpunt fratrum pie susceptos labores non plus metuendos esseq̃ indoctos

non

non intellecti operis contemptores: cum constet utrosq; affectibus non sana duci ratione. Doctos fortassis hoc opere excitari posse, ut & ipsi ingenij sui faciant periculum, & meliora, exactiora & doctiora exhibeant. Sed & neminem placere omnibus, satis esse prudentibus si placeant bonis & æquis. His & alijs æque ualidis arietibus nõ cessarunt animos nostros concutere, donec LEO IVDAE inter Tigurinæ ecclesiæ pastores & ministros non postremus, tandem illud D. Hieronymi proferret, In templo dei offert unusquisque quod potest, alij aurum, alij argentũ, & lapides pretiosos, alij byssum & purpuram & coccum offerunt, & hyacinthum: nobiscum bene agitur si obtulerimus pelles & caprarum pilos. Et iterum, Diuersa sunt dei dona & talenta, maledictus qui non gnauiter talento sibi credito negotiatur: ego itaq; mea paupertate deprompta si quid lucrari queã, experiar. Itaque pio zelo ausus est hic uir dei aliquid, primusq; inter nos Latinam uersionem Bibliorum moliri cœpit. Ab initio autem si quid parasset, mox illud doctis aliquot exhibebat, explorans quid de eius conatu & laboribus alij quoque sentirent: imò rogabat illos impense, ne quid dissimularent, sed ingenue quod uideretur indicarent. At placuit hic conatus optimis quibusq;: & adeo placuit successus, ut sedulò inhortarentur in opere cœpto pergeret, absolutumq; ederet in lucem.

Leo Iudæ episcopus Tigurinus.

Sanctus conatus

In transferendo autem usus est Leo Hebraico exemplari, eoq; emendatissimo, quod religiosissime sequutus est, id ubique spectans & sequens, ceu unicam cynosuram, & æternæ infallibilisq; ueritatis regulam. Interim consuluit etiam alia exemplaria Hebrea, præsertim in locis difficilioribus & ambiguis. Et quanquam neque ex Græcis neque ex uarijs Latinorum editionibus lectionis ueritatem putauit esse petendam, consuluit tamen illas non infrequenter, neq; neglexit quæ de genuina lectione & germano sensu passim tradiderũt orthodoxi ecclesię interpretes. Adiutus est autem plurimum opera & diligentia clarissimorum uirorum, qui linguarum & rerum peritissimi, ab annis iam XVIII. & amplius, Vetus testamentum ex ueritate Hebraica & è linguarum collatione, è doctissimorum item interpretum traditionibus in ecclesia Tigurina fidelissime exposuerunt. Horum iste auditor assiduus & diligentissimus ex ore ipsorum excepit, quæcunq; ex proprietate & ingenio Hebraicæ linguæ, ex Hebræorum Rabinis seu interpretibus, ex ecclesiasticorum uirorum ueterum & neotericorum enarratione, è collatione exemplarium & diuersa lectione, incredibili eruditione & industria, protulerunt: quæ demum domi recolligens, & cum ipsis authoribus librisq; authenticis conferens, diuina haud dubie prouidentia sic præordinante, ueluti syluam futuro huic operi præparauit. His inquam omnibus adiutus, his deniq; consultis omnibus, Latinam suam translationem syncere ad ueritatem Hebraicam formauit atq; cõposuit: non alium sibi hoc

Vetus testamentũ uersum ad ueritatem Hebraicam.

Versionis siue huius editionis ratio.

labore suo finem proponens, quàm ecclesiæ utilitatem, cui pro uiri-
li sua prodesse uoluit. Proinde nullibi mente præsente uel iota omi-
sit, nullibi quicquam malitiose detorsit; nullibi sciens & uolens tan-
tillum corrupit aut deprauauit, nihil usquam alieni infarsit, nihil im
pie detruncauit, sed quod reperit uertit, & ita ut potuit ac optimum
simplicissimum maximeq́ genuinum esse putauit, uertit, optima u-
biq; fide utens, & aliter ac melius interpretaturus, si meliora doctus
fuisset. Ipse enim in prefatiuncula sua quam Prouerbijs Solomonis,
uiuens adhuc, præposuit atq; uulgauit, Mihi hoc unicum (ait) sem-
per in omnibus studijs meis propositum fuit, hic unicus scopus, ad
quem collimaui, ut id quod ore dei proditum esset mihi βάσανον, & ceu
Lydium lapidem sequendũ proponerem, néue transuersum pilum
ab eo deflecterem. Deinde ut mihi & alijs ea quę ex ore dei obseruas-
sem ad uirtutem & ueram pietatem promouendam accommoda-
rem, adeoq́ multis prodessem. Hoc si assequor, satis mihi fuerit: sin
minus, contentus ero conscientia recti, idq́ fecisse quod dictat cha-
ritas, quæ nihil agit perperam. Hæc Leo hactenus. Porrò in uer-
tendo non fuit superstitiosus. Sensum enim reddidit quàm fidelissi-
me, uerbis non nimium affixus inhæsit. Rursus non abusus est liber
tate interpretis, maiorem religionem in sacris adhibendam ratus
quàm in prophanis. Vnde à uerbis, quoties ipsa res ferebat, quàm
minimum recessit. Interea uero orationis incommoda & salebras
sarsit & complanauit, hiatus expleuit, scabritiem expoliuit, breuita-
temq́ mediocri illustrauit copia. Curauit ubique ut oratio siue uer-
sio esset simplex, & quantum potuit Latina, exceptis uerbis aliquot
& idiomatis, quæ receptiora & notiora sunt, utpote & ab apostolis
usurpata, quàm ut mutari conueniat aut necesse sit, cuius generis
sunt Fides pro fiducia, Fidelis pro fidenti & ueraci, Benedictus pro
laudandus, prædicandus aut laudatus, Benedicere pro fortunare,
omnigenis bonis ditare, bene precari, laudare, prædicare, gratias age
re & gratulari, Gratia pro fauore & beneficio gratuito siue condo-
natione, Confiteri pro libere fateri, laudare, uel cum laude prædica-
re, item cum gratiarum actione celebrare, Euangelizare pro lætum
nuncium afferre: & quæ huius classis ac ordinis permulta alia sunt.
Videntur enim nobis quidam nimis esse morosi, qui cum omnibus
professionibus siue facultatibus peculiaria quædam permittunt uo-
cabula, solis id diuinis literis non concedunt, & utentes ijs mire sug-
gillant. Quid quod quædam in sacris loquutiones sunt quę uix pos-
sunt in alienam linguam terse conuerti, ut non simul pereat bona
pars gratiæ adeoq́ mysterij, quod aliâs ex relicta linguæ proprietate
rectius faciliusq́ agnoscitur. At quis hic non uideat potiorem ratio-
nem habere oportere religionis, quàm linguæ exteræ auriumq́ plus
satis delicatarum? Iste noster ut in hoc opere non affectauit eloquen-
tiam, ita munditiem, si qua in promptu fuit, non respuit. Sacræ enim
literæ

literæ & à phaleris abesse uolunt, ne precarium quicquam habeant, & culta tersaq; simplicitate gaudent, non alio magis nomine, quàm quod sacræ, id est spiritalis & planè cœlestis doctrinę sunt internunciæ. Odit deus superbam eloquentiam, sed idem quoq; abominatur superciliosam, arrogantem & rixosam infantiam: probat autem idoneam propriam & castam dicendi mediocritatem sancta cum religione coniunctam. Certe quo hic noster omnia ageret religiosissime, sicubi unum atq; alterum uerbum pro explenda sententia adijcere oportuit, ne oratio esset hiulca & inabsoluta, mox illud suũ supplementum notis huiusmodi [ ] inclusit, quo uidelicet sacræ scripturę sua constaret sanctitas integritasq;. Verum hæc & his similia in ipso opere deprehendet quisquis legerit cum iudicio, fatebiturq; fidelem hunc interpretem nil temere uel malitiose egisse, sed omnia optima cum ratione, fide & religione.

Mors authoris huius editionis.

Equidem labor hic uirum optimum magno constitit. Priusquam enim illum ad optatum finem perduxisset, mole grandis operis oppressus, in grauissimum incidit morbum. Super quo cum consuleret medicos, respondebant nihil uitæ uel sanitatis esse sperandum. Corpusculum enim senio debilitatum, tenerum alioqui, & fractum laboribus, denique cura & studijs immodicis, omnibus destitutum uiribus, nihil nisi lentam, sed eam tamen præsentissimam polliceri mortem. Nec admodum falsi sunt. Vbi enim mẽsibus aliquot decubuisset, sensit ipsus tandem omni succo uitali consumpto & uiribus semel omnibus exhaustis, nihil porrò superesse nisi mortem certissimam. Vocat itaque quatriduo antequam excederet è uiuis nos omnes qui ecclesiæ in urbe Tigurina ministramus, pastores uidelicet, professores & diaconos, ac breui, sed euidenti oratione exponit, quo modo hactenus in ecclesia Tigurina annos XIX. & amplius sit uersatus, quomodo uarijs sit exercitatus malis, quantaq; dominus erga ipsum usus sit gratia & misericordia: quid item & quomodo ecclesiam sibi creditam à domino docuerit, & quod ea in re (utcunque aliâs se maximum peccatorem esse agnoscat, deoq; confiteatur, cum Apostolo dicens, Nullius fraudis mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum,) optime sibi conscius, traditæ doctrinæ & cõfessioni orthodoxæ oĩbus modis nunc immori desideret. Confitebatur autem indubitatę & ex animo, se credere scripturæ canonicæ & spiritui sancto, tam in illis quàm omnium fideliũ cordibus per uniuersam ecclesiam testificanti, IESVM CHRISTVM uerum deum patri & spiritui sancto consubstantialem, uerum item hominem nobis consubstantialem, à deo patre in mundum, secundũ promissiones, missum, è spiritu sancto in utero & ex substantia intemeratæ uirginis Marię conceptum, & ex eadem illa natum, uerum & expectatũ esse Messiã, regem, pontificẽ & saluatorẽ mundi: qui innocẽs & absque peccato pro peccatis nostris passus, à peccatis nostris nos

Confessio authoris.

pretioso suo sanguine lauerit, patri denique reconciliarit, deinde & uiuifica ueri sui corporis resurrectione uitam (natura nostra meritoque nostro mortuis & damnatis) reduxerit restitueritque, fideles suos omnes donans, gratuito, uita æterna. Huic, inquit, Iesu Christo domino & liberatori meo, spei & saluti meæ, me totum anima & corpore dedo & offero, huius misericordiæ & gratiæ innitor, huius promissionibus & æternæ ueritati, meis omnibus diffidens, totus confido & secure immorior, sperans firmiter ipsius me beatissimo illo & iam diu aliis prædicato, mihique desideratissimo fruiturum consortio, in quo est gaudium plenissimum & lætitia sempiterna. Hic gratias agebat deo patri per Iesum Christum amplissimas, pro beneficiis illis ingentibus sibi totique mortalium generi collatis: ueniam precatus delictorum suorum & condonationem, primum quidem à deo, deinde à singulis nobis, si modo quenquam nostrum offendisset, condonans simul omnibus hominibus, qui ipsum uel uerbo uel facto conturbassent, pro iis quoque ardentissima intercessione interpellans apud clementissimum deum. Hinc omnes nos adhortabatur ad sobriam uigilantiam, ad diligens pacis studium, ad preces perpetuas, ad ueram constantiam in doctrina & fide euangelica, ad sedulam solicitudinem gregis à domino nobis cõmissi, ad Christianam denique charitatem mutuamque concordiam, nostræ fidei insuper diligentissime ac denuo commendans in primis ecclesiam, Christi sanguine redemptam, hinc uxorem suam & liberos, mox uiduam & pupillos futuros. Quibus magna cum grauitate absolutis, precibus & obsecrationibus ex ardentissimo impetu animi effusis, urbem Tigurinam Senatum populumque, ministros item ecclesiarum adeoque totam ecclesiam, unà cum tota sua familia, deo patri per Iesum Christum commendauit, ualedicens omnibus nobis, & amicis iubens benedicere. Postremo autem ad D. THEODORVM BIBLIANDRVM sacrarum literarum in ecclesia Tigurina fidelissimum interpretem conuersus, Te autem charissime mi Theodore, ait, per ipsum dominum Iesum, cui seruimus, & per charitatem fraternam, qua arctissime omnes in unum corpus copulati sumus, adeoque per ipsam ecclesiam, cui nos totos debemus, oro atque obtestor, ut ea tu in nostra Bibliorum uersione absoluas, quæ morbo hoc meo interceptus, transferre absoluereque non potui. Octo uidelicet postrema capita Ezechielis, à quadragesimo nimirum capite, Danielem totum, librum Iob integrum, Psalmos siue hymnos quadragintaocto ultimos, à 102. scilicet Psalmo, Libellos item Solomonis duos Ecclesiasten & Cantica canticorum, quos ob rerum & orationis difficultatem hactenus non attigi, uolens illos ultimo reseruare conatui, ac singulari cũ diligẽtia, siquidẽ ita deo meo placuisset, trãsferre. Potuisses autem ab initio longe felicius, doctius, simplicius & melius uniuersa uertere Biblia: sed quoniam id à te hactenus impetrare non potuimus, sine

Theodorus Bibliander.

mus, sine modo ut moriens nunc hoc saltem à te impetrem. His nos omnes nostram quoq; adiunximus adhortationem, rogantes ne se difficilem præberet morienti. Quibus tandem ille uictus, morientis præcipue precibus, suam hac in re operam sancte promisit: quanquā is tum quoq; afflictissima esset ualetudine, & tantum non quereretur onus sibi à nobis imponi, quod humeros requireret longe robustiores. Inter hæc clarissimus uir D. CONRADVS PELLICANVS ecclesiæ Tigurinæ professor linguæ sanctæ, qua est facilitate & humanitate præditus, sua sponte, morienti omnem pollicetur operam. Cui ille mandabat ea fideliter reuideret quæ propter morbum nondū ipse recognouerat, curaretq́; omnia è prælo quàm castigatissima prodirent in lucem. Postquam uero ad dominum felicissime migrasset Leo, Bibliander ea quæ promiserat fide prǽsentissima diligentiaq́; accuratissima præstitit, quemadmodum ipsi libri quos uertit abunde testabuntur. De quibus ideo pauca dicimus in præsenti, quod certò nouimus illos nulla opus habere commendatione aliena: quippe quos nostra laus non tantū extulerit, quantum ipsi seipsos. Ac prius quàm hinc soluamus, testamur ante omnia beatæ memoriǽ Leonem hunc suum laborem dicatum uoluisse religiosissimis fidelissimisq́; per agrum Tigurinum fratribus, pastoribus uerbi & ecclesiarum ministris, quibus nos in prǽsenti hac nostra Præfatione totum opus, sicut ille uoluit, ac D. Theodorus cōprobauit, dedicamus, obsecrātes ut in hoc libro sacrosancto, id quod uiri illi prǽstantissimi sua illa dedicatione unice spectarunt, diligentissime sese exerceant, quo aliquando pastori summo Iesu Christo domino nostro redituro mox in iudicium, pro ouibus sibi concreditis, rationem reddere possint. Obsecramus item omnes alios per orbem Christianum uerbi ministros ecclesiarum præsides fratres & symmistas, deniq; omnes Christi Iesu religiosos cultores, quibus optimi illi uiri nō minus quàm nostris illis desudarūt, ut boni fidelem ipsorum laborem cōsulant, eoq́; semper & ubiq; ad promouendam pietatem sancte utantur.

Conradus Pellicanus.

Quibus dedicatū hoc opus.

Theodorus Bibliander.

Ex ijs autem quæ attulimus hactenus, intelligis amice Lector, institutum caussas adeoq́; omnem rationē huius nouæ editionis, præcipue autem qui sint eius authores: porrò autē ad querelas quorundam paucula hæc respondebimus, si fortè hos quoq; placare queamus, quo & ipsi affectu posito nostra hæc æquis animis legant, lectaq́; boni consulant. De ijs enim qui non ducuntur affectibus, bene nobis pollicemur, sperantes nos apud ipsos magnam inijsse gratiam, tametsi non omnia assequuti fuerimus quæ alioqui strenue sumus sequuti. Clamant illi sacrosanctam & inuiolabilē esse scripturæ sanctæ authoritatem, quam nos concutiamus & apud simpliciores uertamus in dubium, dum prætcrita editione uulgari & recepta, qua hactenus usa est ecclesia, in diem uersiones ecclesiæ proferamus nouas inter se uerbotim non congruentes. Quibus nos libere & inge-

Ad calumnias & querelas.

Authoritas scripturǽ inuiolabilis.

nue fatemur scripturarum authoritatem inuiolabilem & oportere & debere esse in ecclesia. Quisquis enim has deprauat, inuertit, mutat aut detruncat, contumeliam facit spiritui sancto maximã: uerum hic addimus eam maiestatem in ipsis esse fontibus. Nam uersio semper fuit libera. Neq; enim probari poterit Christi ecclesiam ulli unquam certæ translationi fuisse alligatã. Extat Canon in Decretis canonicis Distinct. 9. sic pronuncians, Veterum librorum fides de Hebræis uoluminibus examinanda est: ita nouorum ueritas Græci sermonis normam desiderat. Verba mutuata sunt ex S. Augustino ad D. Hieronymum epistola. Quod si ecclesiæ ad unam aliquam certam uersionem Latinam fuissent astrictæ, perperam Augustinus ad ueritatem Hebraicam & Græcam ceu ipsos fontes remisisset, cum breuiore compendio ad uulgatam illam receptamq; Latinam potuisset relegare. Fatemur sanè fuisse aliquot Græcanicarum antistites ecclesiarum linguæ imperitos Hebraicæ, adeoq; ipsum Origenem Hebraice, ut aiunt, doctum, qui uno ore Græcæ uersioni tribuerunt plurimum, utpote ex qua putarunt ueritatem lectionis esse petendam. Verum quis ignorat cõplures fuisse uersiones Græcas, deq; ipsa LXX. interpretum uersione inter ueteres diuersissimas fuisse sententias? Certe horum translationem non ubiq; conuenire cum ueritate Hebraica pluribus ijsq; manifestissimis argumentis euincit Sanctus Hieronymus in suis operibus. Quibus illud accedit quod uulgaris ista nostra Latina, neque Hebraicæ neque Græcæ linguæ per omnia respondet. In nouo testamento, quod certò constat Græce scriptum esse ab apostolis, cuius quidem linguæ antistites illi & Latinorum quoque non pauci ecclesiarum præsides peritissimi fuere, longe rectius & syncerius iudicarunt. Semper enim Græco usi exemplo, quisq; prout linguæ doctus erat, ecclesiæq; maxime intelligibile uidebatur, interpretans, transferebat. Vnde nimirum apud nos uel hodie remanet uaria illa Noui testamenti lectio siue uersio. Nam multis in locis aliter interpretatur Augustinus, aliter Cyprianus, aliter Hieronymus. Id quod beatæ memoriæ D. Erasmus Roterodamus in suis illis ad Nouum testamentum annotationibus copiosissime euidentissimeq; demonstrat. Eodem uero iure in testamento Veteri ad ipsos Hebræos fontes, quo in Nouo testamento ad Græcos, recurrere licet. Præterea certum est occidentalem ecclesiam Sancti Hieronymi sæculo usam fuisse Latina uersione incertis quanquã translatam interpretibus, cuius tamen non tanta fuit authoritas, ut non auderet D. Hieronymus translationem moliri nouam, ueteris quidem testamenti ad Hebraicam, Noui ad Græcam ueritatem castigati. De seipso enim scribens in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, Nouum testamentum, inquit, Græcæ fidei reddidi, uetus iuxta Hebraicam transtuli. An uero illa uersio, quæ hodie uulgaris & recepta est Hieronymianaq; dicitur illa ipsa uersio sit, cuius ille meminit,

Versio libera.

Versio Hieronymiana.

meminit, nostrũ non est pronunciare. Reclamant quidẽ non parum eius libri, maxime uero Quæstiones eius siue Traditiones Hebraicę. Imò quo certius colliquescat ecclesias, ne ad ipsam quidem Sancti Hieronymi editionem uulgatam fuisse astrictas ceu authenticam, uerum ijs suam libertatem in translationibus recipiendis aut repudiandis mansisse intactam, ipsius Sancti Hieronymi testimonia subiungam, perstringentia interim & nostrorum morosophorum morositatem. In Præfatione Pentateuchi ad Desiderium scribens, Quid igitur, inquit, damnamus ueteres? Minime, sed post piorum studia in domo domini quod possumus laboramus, proꝗ nostra portione uirili in tabernaculo dei offerimus quod possumus, sciẽtes opes alterius aliorũ paupertate nõ fœdari. Rursus idem in Præfatione ad Iob, Habeant, ait, qui uolunt ueteres libros uel in mẽbranis purpureis auro argentoꝗ descriptos, uel uncialibus, ut uulgo aiunt, literis onera magis exarata quàm codices, dummodo mihi meisꝗ permittant pauperes habere schedulas, & non tam pulchros codices quàm emendatos. Item in Præfatione Ezræ & Nehemiæ ad Domnionem & Rogatianum, Obsecro uos, ut priuata lectione contenti, libros non efferatis in publicum, nec fastidiosis cibos ingeratis, uitetisꝗ eorum supercilium, qui iudicare tantum de alijs, & ipsi facere nihil nouerunt. Si qui autem fratrum sunt, quibus nostra non displicent, his tribuatis exemplar. Hactenus Hieronymus. Iam quod aiunt plurima eaꝗ diuersa exemplaria, uersiones deniq; illas nouas & multiplices non uerbotim consentientes suspectam reddere ueritatem canonicam, apud ignaros uetustatis & historiarum locum habet, apud peritos non habet. Certissimum enim est ueteres Orientis & Occidentis ecclesias pluribus ijsꝗ diuersis cum exemplaribus tum translationibus fuisse usos, quas ecclesijs nihil obesse, prodesse autem plurimum sancte & crediderunt & asseuerauerunt. Neque extat ullus in orbe liber, in quo describendo, reddendo uertendoꝗ plura laborarint egregia ingenia, quàm in Codice Bibliorum sancto. Nam ut in præsenti nihil dicam de Hebræorum interpretibus, de libris Chaldaicis & Arabicis, quorum alicubi meminit S. Hieronymus, an non magna fuit interpretum uarietas nascente iam ecclesia & Origenis sæculo? Hic certe famosissimos illos codices composuit, in quibus per columnellas singulas è regione separatim collocatas cuiusq; interpretis opus (quemadmodum apud Eusebium legitur) descripsit: ita ut primo omnium ipsa Hebræa uerba Hebraicis literis poneret, secundo in loco per ordinem Græcis literis è regione Hebræa uerba describeret, tertiam Aquilæ editionem subiungeret, quartam Symmachi, quintam Septuaginta interpretum, sextam Theodotionis collocaret. Et propter huiusmodi compositionem expemplaria ipsa nominauit ἑξαπλᾶ, id est, sex ordinibus multiplicata conscriptaꝗ. Post istas uersiones dicuntur fuisse adhuc plures,

Varia ueteribus fuisse exẽplaria, uarias trãslationes.

Sexta uidelicet & Septima, & quæ dicebatur Communis editio. Testatur præterea Origenes præter istas adhuc alias se reperisse in Actiaco littore apud Nicopolim, in Hiericho, ac aliis quibusdam locis, quibus interpretum nomina non fuerint præfixa. De Sancti Hieronymi sæculo & conatibus iam diximus abunde satis. Post Hieronymum testatur Augustinus plurimos in ecclesia scripturarũ esse interpretes, Noui testamenti maxime. Nam libro de Doctrina Christiana secundo, cap. 11. Qui, inquit, scripturas ex Hebræa lingua in Græcam uerterunt linguam numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Vt enim cuiq; primis fidei temporibus in manus uenit codex Græcus, & aliquantulum facultatis sibimet utriusq; linguæ habere uidebatur, ausus est interpretari. Et in cap. 12. eiusdem libri addit, Quæ quidem res plus adiuuit intelligentiam quàm impediuit, si modo legentes non sint negligentes. Nam nonnullas obscuriores sententias plurium codicum sæpe manifestauit inspectio. Hæc hactenus Augustinus. Proinde antiquarum rerum scriptorumq; ecclesiasticorum uel obliti uel ignari sunt, qui hodie tantopere obstrepunt piis sanctorum & eruditorum interpretum laboribus. Nam quod queruntur uersiones non uerbotim & per omnia consentire, ineptum est. Sufficit enim si in sententia fideliter reddenda, præsertim autem in dogmatum & religionis nostræ ueritate non dissentiant.

Vtcunq; uero illud habeat, nos D. Hieronymi exemplo docti, nolumus cum quoquam propter uersionem uel editionem nostram digladiari, aut imperiosius à quoquam postulare nostram ut recipiat, ueterem conspuat. Quibus enim hæc nostra displicet, iis manet integra & intacta uetus uulgaris & recepta illa sua, quam nos hac nostra minime damnamus: & si interim aperte fateamur ipsam non ubiq; & semper cum Hebraica & Græca ueritate congruere. Imò nemini præiudicamus, neq; contemnimus in hoc uel alio scripti genere ullius pii & docti uiri labores et uigilias, quin potius probamus omnium sanctorum sanctam & sedulam diligentiam, scientes optimum quenque interpretem, fide optima, id doni quod cœlitus sibi concessit munificus dominus, ad ecclesiarum protulisse utilitatem: quo nomine laudem certe merentur eximiam, non malignum uituperium, tametsi non omnia ubiq; sint assequuti. Interim non arbitramur nos assequutos hac editione omnia. Per omnia enim cum illustrissimo literarum antistite D. Erasmo Rot. consentientes, ingenue poscimus ut quiq; conferant atq; expendant quod allatum est, atq; ita demum probent si attigimus scopum: emendẽt amice si quid ut homines aberrauimus à uia, & minus assequuti sumus, quod sedulo sumus sequuti. A quibus autem id nõ impetramus, hoc saltem donent nobis, ut credant nos simplici pioq; iuuandi studio quicquid hoc laboris est suscepisse. Quod si parum alicubi successit, error

Qua ratione proponatur ecclesiæ hæc editio.

ror

ror eſt,non ſcelus:& corrigi meremur,non damnari.Nihil enim magis agnoſcimus quàm nos homines eſſe,& parũ aut nihil ſcire quàm Ieſum, & hunc crucifixum. Profiteantur ac polliceantur alij quantumuis ingentia, nos pro noſtra tenuitate nihil iactantes profitemur,ſemper parati diſcere meliora.Iccirco ſi quis felicius,doctius & terſius ſacra Biblia poſt illos noſtros interpretes uerterit ex Hebræo in Latinum, non inuidebimus, non calumniabimur, ſed probabimus potius illorum fidem & diligentiam, domino agentes gratias, qui eccleſiæ ſuæ fidelia & felicia donat ingenia. His placauimus fortaſſe querulos illos,ſi modo apud ipſos quicquã ualet ueritas,æquitas,humanitas. Quod ſi nihilo minus calumniari, latrare, & fideles noſtrorum uigilias lacerare perrexerint, iudicium iuſto iudici committimus,freti bonitate cauſſæ, & quod noſtro hoc labore omnibus prodeſſe,nemini obeſſe uoluimus.Interea ſi è re ueritatis & eccleſiarum uidebitur,reſpondebimus iſtorum etiam rabioſę calumniæ. Verum pacem magis quàm bellum amamus.

De ordine librorum Biblicorũ.

Reſtat ut iam paucis alia quædam, quæ & ipſa ad hoc opus pertinere uidentur,perſtringamus. Principio in diſpoſitione librorum ſacrorum,eo ferè uſi ſumus ordine, quem Cyprianus in Expoſitione ſymboli contexuit. Coniunximus enim libros hiſtoriarum omnes à condito orbe ultra inſtauratam urbem, à captiuitate Babylonica,quos alij ferè diſiungunt. His ſubiunximus Prophetas maiores & minores XVI. quibus demũ appendimus reliquos uarie contextos libros,librum uidelicet Iob,librum Hymnorum,& Solomonis libros tres.Porrò libri eccleſiaſtici omnes ſoli in unum uolumen ſunt redacti,quos Lector Veteris teſtamenti libris canonicis coniungere,uel poſt canonem Noui teſtamenti collocare poteſt. De ordine autem Canonicorum utriuſq; teſtamenti librorum, dicetur copioſius in Expoſitione inſtituta de Omnibus ſanctæ ſcripturæ libris eorumq́ præſtantia.

Præfationes librorum.

Deinde quod contra omnium typographorum conſuetudinem nullas libris ſacris Præfationes præfiximus, hiſce de cauſſis factum eſt.Præmiſimus libris ſacris,mox ab hac præfatione, Expoſitionem de omnibus ſanctæ ſcripturæ libris, non infelici breuitate comprehendentem occaſiones & conſilia ſingulorum totius operis librorum. Reperientur item per uniuerſum opus ſingulis capitibus ſua eſſe appoſita argumenta, ſemel adumbrantia nõ tam ſcopum quàm contextum ferè eorum quæ dicuntur. Etenim potuit conſilium authorum et orationis ſtructura commodius ferè ſic adumbrari, quàm prolixis & operoſis præfationibus. Et quo ſuauius delectaremus Lectorem, appendimus uniuerſo operi argumenta ſingulorum capitum,carmine comprehenſa,& à doctiſſimo uiro D. Rodol. Gualthero in uſum ſtudioſorum conſcripta. Porrò argumenta quæ ijs librorum capitibus adiuncta reperies,quorum D. Leo translator eſt, Leo

nis quoq; industria sunt composita: aliorum author est D. Theodorus, qui suis quoq; libris suas annotationes apposuit, quemadmodum Leo suæ uersioni sua adiecit.

Annotationes enim quas sparsim uides adiectas in margine, non tam diuersitatem lectionis uersionisq́ indicant quàm sensum aperiunt authorum, occasionem subministrantes ampliora cogitandi inuestigandiq́, rationem nonnunquam reddunt uersionis. Polliceri autem audemus paucula ista annotata perfrequenter futura uice prolixissimi commentarij. Sed offendet nonnullos fortassis quod non raro res annotantur Grammaticæ, quas non oporteat misceri theologiæ, in primis sacris literis. Verum si non licet annotationes grammaticas, linguæ idiotismos, schemata, tropos, loquutionésue, & quæ alia sunt huius generis, in loco affigere sacris literis, cur August. in lib. de Doct. Christiana grammaticam recte loquendi magistram ponit inter artes necessarias ad sacrorum uoluminum intelligentiam? Oportuit certe lectionis immutatæ caussam aliquoties annotari, quo uideant calumniatores malitiose non peccatum ab interpretibus, nihil ab his temere positum esse atq; mutatum. Quasi non idem ante nos fecerint maximi quiq; probatissimiq́ doctores ecclesię, Origenes, Chrysostomus, Hieronymus & Ambrosius. Augustinus certe cõmonstrat hypostigmas, digerit cola, commata & periodos, indicat tropos grammatistarum. Idem non unum librum condidit de loquutionibus, in quibus non puduit iam grandæuum & episcopum etiam puerilia tractare, quæ uidelicet in scholis puerorum docentur. Interim multa pręterierunt prudentes, omiseruntq́ nostri interpretes, ne uolumen nimium excresceret, & sumptus plus nimio augeretur. His uero Annotationibus adiecit præstantissimus pietate & eruditione uir D. Conradus Pellicanus alterius generis annotata per opus integrum, Locos uidelicet communes, & quæ in singulis capitibus memorabilia & in primis obseruanda uidentur, mirifice Lectoris memoriam adiuuantia: locos item similes & dissimiles, ac qui hic obscuriores uel breuiores, alibi uero illustriores copiosioresq́ inueniuntur. Hos uulgo appellarunt Concordantias, quarum usum indicans S. Augustinus in libro de Doct. Christiana, docet scripturam per seipsam esse interpretandam siue exponendam. Nam nullum in his locum uspiam tam obscure poni, qui non alibi apertius significantiusq́ legatur expressus. — *De Annotationibus.*

Porrò interpretationem Hebraicorum nominũ, Chaldaicorum & Arabicorum, Græcorum item, his nostris non apposuimus, præcipue quod sparsim in uersione ipsa & annotationibus nostrorũ, ea satis dilucide exposita sunt uocabula, quæ ignorata officiunt sanæ intelligentiæ scripturarum: extra quem usum nõ uidemus quam utilitatem, aut quem locum habeant exoticarum uocum interpretationes, quæ uidentur rectius commodiusq́ tradi in Lexicis. — *Interpretationes nominum Hebraicorum.*

Sed

Index Bibliorum.

Sed & Indicem dictionum & rerum in Biblijs contentarum nullum posuimus. Nam extant Concordantiæ, quas uocant maiores: extat & copiosus D. Pellicani in Biblia index, libri ad res multas perutiles. Noluimus ergo grandem alioqui codicem libris & additionibus non usque adeo necessarijs reddere uastiorem.

Libri Ecclesiastici.

Hactenus uero Ecclesiasticorum librorum ideo nullam mentionẽ fecimus, quod ij peculiarem habeant appositam ab authore suo Præfationem, de omnibus ijs satis perspicue & copiose disserentem quæ de eo opere fuerunt dicenda. Hoc adijcimus authorem eius operis

Petrus Cholinus.

D. PETRVM CHOLINVM eo ipso die concessisse ad superos, lue extinctum pestifera, quo ipsum opus suum typis descriptum est ac absolutum. Fuit hic uir quinque liguarum peritus, egregie doctus, pius, sanctimonia uitæ præclarus, generis patritij, fortis, cõstans & temperans: ac ut admodum laboriosus ita mire facilis, & minime arrogans: cuius mors uitæ per omnia respondit. Nam ut hæc fuit innocentissima, ita illa minimum habuit acerbitatis, consolationis & suauitatis plurimum. Obdormire suauiter in domino non mori uidebatur assistentibus.

De editione Noui testamenti.

TESTAMENTVM NOVVM doctissime & fidelissime uertit beatissimæ memoriæ magnus ille Erasmus Roterodamus, qui ne unquam corrumpi posset emendata eius lectio, illustrauit ipsum omni pietate & eruditione refertissimis, nec unquam satis laudatis Annotationibus, nihilominus collata est hæc nostra Noui testamenti editio cum ipsa ueritate Græca, è qua lectionis emendationem unice petendam esse omnes fatentur: consultis interim aliquot peruetustis exemplaribus & uersionibus, editione Hispaniensi siue Toletana, Gallicana siue Parisien. Anglicana denique & reliquis quibusdam codicibus. Speramus autem diligentes & æquos Lectores, qui hanc editionem cum alijs conferent, istam minime improbaturos. Potissimam uero in hac operam præstitere optimi & doctissimi uiri D. Petrus Cholinus & D. RODOLPHVS GVALTHERVS, felicis memoriæ Leonis in ministerio ecclesiastico successor, qui, quod illum præmatura mors abripuisset, maximam huius laboris partem sustinuit. Nam argumenta Noui testamenti omnia, & ea quoque quæ à 14. ca. Actuum apostolorum elaborata ac annotata sunt, ad finem usque operis, solus ferè confecit: reliqua cum illo ac alijs communia habet. Complures enim fratres suam operam huic operi Biblico fidelem collocarunt.

Rodolphus Gualtherus.

Qua ratione proposita editio Noui test.

Quæ autem prius de editione Testamenti ueteris inculcauimus, eadem repetimus in præsenti, manere uidelicet ueterem uulgatamque editionem suis admiratoribus per nos omnino integram atque intactam, quippe quam nos hac nostra neque mutamus neque damnamus. Legatur illa in Theologorũ scholis, canatur publice in templis, citetur sola in concionibus sacris, nullus obstat, nos nostra probanda

tantum & iuuandi studio studiosis sacrarum literarũ proponimus, quos nõ ingratos nobis fore speramus. Quid uero ingratius, ut egregie ille dicebat, quàm pro tot immẽsis laboribus uigilijsq́, quas tantum iuuandi studio susceperis, & quibus nulla par gratia referri queat, rependi rixas, conuitia atq; calumniam, idq́ potissimum ab ijs ad quos maxime operis utilitas sit reditura? Cum ubiq; fœda est ingratitudo, tum in nullos æque par est gratos esse, atq; in eos qui dispendio rei pecuniariæ, iactura uoluptatum, multoq́ ualetudinis, ipsiusq́ uitæ & periculo & detrimento, in hoc totis uiribus, remis & uelis, incumbunt, ut ingenij sui monumentis ecclesiæ consulant. At tamen nihil dubitamus multos odio nominis nostri, non res (quod & Hieronymus queritur,) sed personas cõsideraturos, magisq́ aliorum silentium quàm nostrum studium probaturos, in eo disertos se arbitrantes & doctos, si alieno magis operi detrahãt, quàm quid ipsi possint dijudicent. Verum cõmittimus hoc iudicio dei & posterorũ. Dum uiuimus, & in uase fragili continemur, uidentur amicorũ prodesse studia, & nocere ęmulorum opprobria: postquã autem reuersa fuerit terra in terram suam, & tam eos qui scribũt, quàm illos qui de scriptis iudicant, pallida mors subtraxerit, & alia uenerit generatio, primisq́ cadentibus folijs, uirens sylua succreuerit, tunc sine nominum dignitate aut respectu sola iudicantur ingenia, nec considerat Lector cuius, sed quale sit quod legit, siue ille episcopus siue sit laicus, aut purpura, serico, uel uilissimo panno iaceat, non honorum diuersitate, sed operũ merito iudicabitur. Domino IESV CHRISTO seruatori nostro in sæcula benedicto, omnium donorum munifico largitori, & sponso ecclesiæ suæ amabilissimo, sit laus & gratiarum actio semper.

DE

De omnibus sanctæ scri pturæ libris, eorumq; præstantia & dignitate, Heinrychi Bullingeri Expositio, ad Lectorem Christianum.

SAPIENTIA *dei clamat apud sapientissimum mortalium Solomonem in Prouerbijs ad omnes omnium ordinũ ætatumq; homines, ac dicit, Audite, loquar enim authentica ac insignia, & pronunciata mea recta sunt. Veritatẽ enim meditatur guttur meum, & labia mea abominantur iniquitatem. Omnes sermones mei iusti sunt, nec est in eis incuruũ aut peruersum. Credenti sunt plani, & recti ijs qui inuestigant scientiam. Apud me est cõsilium & conseruatio, apud me inquam est iudicium & magnificentia. Quæ cũ ita habeant, miror quis malus genius illos agat, qui* BIBLIA *sacra, sapientiæ huius ueræ fontẽ unicum & copiæ cornu ditissimum atq; inexhaustum fastidiunt, in falsam uero & fucatam sapientiam insaniunt. Inuenias enim hodie inter studiosos non paucos, qui toti & per omnem uitam fucis & imposturis philosophicis addicti, ad Bibliorũ nomen & nausea afficiantur & horrore quodam concutiantur. Nimirum eloquentiã & eruditionem in illis desiderant, barbariem & crassam rusticitatem oderunt.*

Biblica eloquentia. *Atqui mirum profecto est, si Eloquentiam sibi ceu uitæ scopum præfixerunt, ad quem omnia studia uitæ suæ referant. Aliud uero spectandum esse sapientibus in hac uita ipsi quoq; eorũ testati sunt philosophi. M. Cicero eloquentiæ princeps à philosopho nõ requirit eloquentiam. Nam libro de Finibus bon. & mal. primo, de Epicuro uerba faciẽs, Oratio me istius philosophi, inquit, non offendit. Nam & complectitur uerbis quod uult, & dicit planè quod intelligam: & tamen à philosopho si afferat eloquentiam non asperner, si non habet, non admodum flagitem. Igitur cur isti nobis Cicerone iniquiores sunt? An uero nesciunt in Biblijs nostris cœlestem philosophiam ad uulgarium etiam hominum captum esse traditam? Et Cicero diserte docet eloquentiam sine sapientia uehementer esse perniciosam. Oportebat ergo sapientiã magis quàm eloquẽtiam expetere, præsertim cum idem ille in Oratorijs partitionibus eloquentiã finiat non aliud esse quàm copiose loquentem sapientiam: quisquis ergo sapientia destituitur, licet linguam habeat disertam & instructam ad dicendum, loquens non eloquens appellabitur. Non enim idẽ est dicere & benedicere, loquentia & eloquentia. Possunt quidẽ insani & uecordes uerba profundere, & faciunt plærunq; largiter, & præter rẽ omnino, & ei quod decet quodq; expedit aduersantia. Vir sapienter eloquens uerborũ non est prodigus, sed dicit quæ prosint, quæq; ad destinatum finem pertineant, & ita dicit quemadmodũ oportet, cum multis, cum paucis, cum eruditis, cum rudibus, cum pari, cum inferiori, cũ maiori, seruato semper temporis & loci decoro. Atq; his finibus ipsi eloquentiæ magistri gentiles eloquentiã ueram circumscripserunt. Cæterum cum nulli scriptores authoribus sacris uerborum minus prodigi fuerint, utilia tantum, & omnia ad certum finem, ad beatitudinem uidelicet consequendã, & ad tranquille, iuste & honeste uiuendum, destinarint, eaq; plano & perspicuo dicendi genere, obseruato ubiq; personarũ, temporum & locorum decoro, propo suerint, audacter & uere dico solos scriptores Biblicos uera usos esse eloquentia. Id quod non reuellent seductricis philosophiæ uani admiratores, nisi subuerterint prius eloquẽtiæ descriptionẽ, quam ex suis ipsorũ authoribus protulimus: aut euicerint scriptores nostros tales non esse quales prædicamus. Quod ut iustis argumentis nunquam efficient, ita simul atq; istud uelle cœperint, blasphemiæ, sacrilegij, & crimine læsæ diuinæ maiestatis non absoluentur.*

Iam & D. Aurelius Augustinus lib. de Doct. Christ. 4. cap. 6. Audeo dicere, ait, omnes qui recte intelligunt quod ipsi loquũtur scriptores sacri, simul intelligere nõ eos aliter loqui debuisse. Sicut enim quædã eloquentia est quæ magis ætatem iuuenilem decet, est quæ senilem: nec iam dicenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquentis: ita est quædã quæ uiros summa autho-

ritate dignissimos planeq; diuinos decet. Hac illi loquuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa, ipsis enim congruit: alios autem quanto uidetur humilior, tanto altius non uentositate, sed soliditate transcendit.

Sed offendunt molliculas eruditorum istorum aures loquutiones Hebræorũ, Latinis hoc est delicatis auribus insolitæ, barbaræ, prædura, et prorsus intolerabiles. Scilicet quia expolita, mollis, & suauiter ubiq; cadens, & dulci harmonia oblectans dictio, supremum illud bonũ est quod appetant omnes, quod unice respiciãt omnes, & sine quo optima etiam credantur esse pessima, obsoleta ac barbara. Imò prodit se hic maxime iniquitas & malitia nostra. Etenim nõ sola Hebræorum lingua loquutiones suas habet, habent & Græci & Latini suos idiotismos, quos nemo hactenus uituperauit, aut parum elegantes dixit. Præterea scripsere nec pauci nec paucis de constructionibus & idiotismis linguæ Græcanicæ & Latinæ: scripserũt multi de tropis, metaplasmis & schematibus. In quibus uersari & exerceri, quæ scire & ediscere, quibus deniq; orationem uariegare pulchrum uidetur esse & elegans. Nemo queritur de insolentia & loquutionibus istarũ linguarum: sola diuina & cœlestis lingua propter suos loquẽdi modos, propter sua schemata insolita nostris auribus, scabra, horrida & barbara esse uidetur. Sordet enim Adamo ueteri quicquid purum & diuinum, adlubescit & probatur quicquid terrenum, lutulentum, affectatum, ac impurum est. Versus est in Latinã linguam Plato, uersus est Aristoteles, uersus est Lucianus, uersus est Plutarchus & Isocrates, uersa sunt infinita Græcorum epigrammata, aspera in illis complanata sunt, dura emollita, hiantia cõmissa, confusa digesta, & Latinis auribus insueta, ad Latinam reducta formam: igitur si tantopere offendit forma loquẽdi dicendiq; Hebraica, quare non paratis nobis Biblia Latina? quia gentilitia magis adlubescunt. Quid quod facultatũ augendarum gratia liberos nostros mittimus in Gallias, in Italiam, & extimas Hispaniæ oras, ut earum gentium linguas ad unguẽ ediscant, quo rectius ac expeditius mercari liceat cum Gallis, Italis & Hispanis? Nullis hic laboribus, nullis parcitur sumptibus, omnia suauia & utilia esse putantur, solam linguam sacram discere aut illius loquendi formis paulò insuetioribus asuescere, amarum, inutile, & quàm alienissimum à liberalibus ingenijs esse creditur. Ita uero prodit se malitia nostra. Certè si uel dimidium temporis ac diligentiæ eius, cuius nõ piget rebus impendere nihili, daremus rebus sacris, sacrum eloquium sorderet nobis minus, magisq; adlubescerent loquutiones, & si raræ, eruditæ tamen. Bibliciæ loquutiones.

Iam quod ad eruditionem attinet sacrarũ literarum, non uideo quid aliud sit eruditio uera, quàm sapientia uera: & sapientia uera aliud, q̃ philosophia uera. Cicero enim ipse in libro Officiorum 2. Qui appetunt sapientiã, inquit, philosophi nominantur, nec quicquam aliud est philosophia, si interpretari uelis, q̃ studiũ sapientiæ. Sapientia autem est, ut à ueteribus philosophis definitum est, rerum diuinarũ & humanarum caussarumq; quibus eæ res continentur scientia. Ad quem modum & Plato in libro quem de philosophia scripsit, ostendit philosophi officium esse diuina nosse, & gubernare humana: in illo contemplatiuam, in hoc actiuam philosophiam comprehendens. Nam Platonici totã philosophiam partiuntur in Speculatiuã, Actiuam, & Sermocionalem: ad Speculatiuã retulere Metaphysicam, Physicam & Mathematicam: ad Actiuã, Ethicam, Politicã & Oeconomiã: ad Sermocinalẽ uero Grammaticã, Logicam & Rhetoricã. Putauerunt aũt Sermocinali uiam sterni ad Actiuam & Contemplatiuã philosophiã, in qua sapiẽtiæ ueræ uersetur exercitatio & uis. Meminit horũ et Cicero Academicarũ quæst. lib. 1. Iam si sacris deest eruditio, caret & sapientia, hoc est, rerum diuinarũ humanarumq; scientia. Rursus si sacra Biblia scientiã tradunt rerum diuinarũ humanarumq;, sapientiã tradunt, ergo & philosophiam ueram. Sed uideamus quid tractetur doceaturq; in Biblijs, hoc est in cœlesti philosophia, ut simul etiam per cõpendium, & ueluti per transennam Lectori appareat quid è cognitione Bibliorum expectet, & quod in his omnis sapientiæ copiæ cornu mundo proposuerit diuina bonitas. Biblica eruditio.

BIBLIA pluratiuo numero tantũ, libri dicũtur & uolumina. Nam Græcis Biblos siue Biblion uolumen est ac libellus, itaq; à Græcis mutuata & scripturæ sanctæ data est appellatio, quæ perinde ualet ac si tu dicas, Libri aut Volumina sacra, siue codex rerũ sacrarũ. Idem ille sacer codex TESTAMENTVM appellatur, adeoq; et Vetus & Nouũ Testamentũ. Accipi Biblia.

tur

Testamentum. tur aũt Testamentum aliquando in sacris pro ordinatione aliqua, metaphora sumpta à morientibus, qui testamenta condunt, id est animi sui sententiã ordinatis rebus suis ut uolunt testãtur, & per metalepsim accipitur testamentũ pro ipsa re testata, ita enim peccatorũ remissio testamentũ esse dicitur. Vsurpatur testamentũ & pro fœdere ac pacto. Nam deus fœdere quodã se nobis obstrinxit, expositis conditionibus quid expectemus ab eo, & quid faciamus. Conditiones sunt, Deus uerus uult esse deus, hoc est, omnisufficiẽtia pater & copiæ cornu mortalibus. At hi deũ illũ pro deo suo uenerari & colere debent, fide, innocẽtia & charitate. Huc aũt pertinent omnes promissiones, Ego sum deus tuus & seminis tui post te. Semen mulieris cõteret caput serpentis. In semine tuo benedicẽtur omnes tribus terræ. Rursus pertinent huc omnia instituta uitæ, ipse præsertim decalogus. Non habebis deos alienos corã facie mea, &c. Sancti estote, quia & ego sanctus sum. Dilige proximũ tuũ sicut teipsum. Hoc aũt testamentũ & fœdus, hæc ordinatio & obtestatio dei incõmutabilis unica & sempiterna est. Nam una est omniũ sæculorum ecclesia, una est sanctorũ uera fides & religio. Vnde ergo nobis Veteris & Noui testamẽti nomina existunt? Nimirũ è tradendi modo: quod enim ad ipsam attinet substantiã unicum est. Expendenti enim quæ res ueteribus sint traditæ, apparebit q̃d nihil aliud tradiderint nobis apostoli Christi. Veteribus traditum

Scopus sacrorum bibliorum. est unũ esse deum, hunc solũ esse colendũ, colendum aũt spiritu, innocẽtia & fide: item unicã esse orbis iustitiã & redemptionem, unicum esse sacerdotẽ & sacrificium uerum Iesum Christum dei & hominis filiũ. Sperandã quoq; à deo animarum perpetuitatẽ & resurrectionẽ corporũ. At q̃d aliud tradiderunt nobis apostoli domini? ergo quod ad fidei testamentiq; substantiã attinet, idem prorsus traditũ est utrisq;. Iã uero quod modũ attinet quo illud nobis idẽq; istis traditũ est, Paulus, Veteribus, inquit, omnia contingebãt in figura: nobis autẽ illa euenere citra figurã. Christum enim, qui legis perfectio est, dedit nobis deus, ut nũc ueluti præsens præteritũq; hoc est cõpletum ueneremur, quod isti cõplendum adhuc uelatũ in typo habebãt, imò uerius expectabãt. Atq; hũc ad modũ tradendi ratio diuersa cernitur. Illi habebant figuras, nos ipsam rẽ: illi externis & ceremonialibus gaudebant, nos spiritualibus significatisq; rebus citra typos exultamus. Eò aũt pertinet sacerdotium Aaronicũ & sacrificiorũ cruẽtæ formæ uariæ, typi sacerdotij & sacrificij Christi. Atq; ex hac diuersa traditione existunt iã Veteris & Noui testamenti uoces. Siquidẽ ea tra-

Testamentum uetus & nouum. ditio qua per typos & figuras religio tradita est ueteribus, appellatur Testamentũ uetus: sed ea quæ citra figuras Christũ legis perfectionẽ nobis describit & exhibet, Nouũ testamẽtum dicitur: non ideo nouũ quod ueteres Christũ nescierint, sed collatione ad uetus, & quod nouum populum Gentium scilicet ecclesiã, in hoc fœdus per Christum & prædicationẽ euangelicã cõstat esse receptam. Ex quibus nũc rectius intelliges quomodo Biblia nominentur Testamentũ Vetus & Nouum. Neq; enim ipsi Bibliorũ scripti libri magis sunt ipsum testamentũ, q̃ tabulæ siue literæ testamentales ac fœderũ ipsum testamentũ & fœdus sunt: interim ab omnibus Testamentũ & Fœdus dicuntur: igitur ex eo quod describũt hoc nominis sortiũtur. Quia itaq; prioribus Bibliorũ libris describuntur præcepta, promissiones, facta, ritus, traditiones, et modi uarij, quibus deus mortaliũ genus in testamento fœdereq; suo & in religione uera instituit & deduxit, ideo inquã Testamentũ uetus appellari cœpere. Et quia libri posteriores describunt quomodo in Christo omnia impleta & innouata adeoq; restituta sint, quomodo itẽ nouus populus ex Iudæis & Gẽtibus collectus in unum corpus coierit, fideq; & charitate deum in Christo coluerit, ideo inq̃ Testamentum nouum cognominati sunt. Hæc in genere de inscriptione & instituto philosophiæ nostræ cœlestis diximus, iam singulorum librorum argumenta cõsiliaq; breuiter constricta subijciemus, ubi tamen prius nonnihil de librorum ueteris & noui testamenti ordine & distinctione dixero.

Ordo & numerus librorũ Veteris testamenti. D. Hieronymus in Præfatione lib. Regum & Danielis indicat scripturam ueteris testamenti apud Hebræos distingui in tres partes, in Legẽ uidelicet, in Prophetas, & Hagiographa. Legis libros, ex illorum traditione, quinq; numerat, Genesim, Exodum, Leuiticum, Numeros, Deuteronomium: atq; hunc facit primum sacrorum librorum ordinem. In secundo ordine, quem prophetarum appellauit, octo ponit libros, nempe librum Iosue, Iudicum, cui coniungit libellum Ruth, Samuelis, Malachim, Isaiæ, Ieremiæ cum Threnis, Ezechielis, & librum XII. prophetarum. Idẽ annotauit XII. hosce prophetas nõ codẽ ordine numerari ab Hebræis & LXX. inter

pretibus. Hos enim hunc ordinẽ sequi, Oseas, Amoz, Micheas, Ioel, Abdias, Ionas, Nahũ, Abacuc, Sophonias, Haggeus, Zacharias, Malachias. Illos uero hũc ordinem seruare, Oseas, Ioel, Amoz, Abdias, Ionas, Micheas, Nahũ, Abacuc, Sophonias, Haggeus, Zacharias, Malachias. In Hagiographorum ordine, qui tertius est, recenset libros nouem, uidelicet librum Iob, librum Psalmorum, qui insicisionibus siue distinctionibus quinq;, & uno uolumine comprehẽditur, librum Parobolarum Solomonis: eiusdem Ecclesiasten, Cantica canticorũ, librum Danielis, Verba dierum, quæ significantius χρονικὸν appellauerimus, siue Annales, librum Ezræ, cui cõnectitur Nehemias, & librum Esther. His autem omnibus collatis existimat Veteris legis libros colligi 22. Admonet tamen esse qui librum Ruth & Lamentationes Ieremiæ numerẽt inter hagiographa, iuxta quorum supputationem colligantur ueteris testamenti 24. libri. Alij enim ex Hebræorum sententia hagiographos libros numerant undecim, quos hoc ordine collocãt. Primo loco ponunt librum Paralipomenon siue Præteritorũ, qui apud nos in duos diuiditur: deinde numerant Psalmos: his subiungũt Prouerbia Solomonis, quibus apponunt Iob: quinto loco sequitur Ruth, sexto Ecclesiastes, septimo subduntur Threni siue Lamentationes Ieremiæ, octauum locũ tenent Cantica canticorum, nonum Hester, decimum Daniel, ultimum uero Ezras cum suo Nehemia. Cæterum Hagiographa nuncuparũt opinor, sancta siue sanctorum scripta, quæ uidelicet proximæ sint authoritatis. Primi enim & secundi ordinis libros ipsi deo tribuũt authori, hos ascribunt sanctis. Ego uero, ut libere quod sentio dicã, non uideo quomodo hi quoq; libri non possint eadẽ ratione & eodem iure deo authori attribui, quo superiores: nec uideo cur nõ isti quoq;, hoc est primi & secundi ordinis libri, uocari queant hagiographi, id est sancti libri à sanctis scripti. De omnibus enim prophetis, Dauide etiã, Daniele & Solomone loquens S. Petrus, Omnis, inquit, prophetica scriptura nõ est priuatæ interpretationis. Non enim uoluntate hominis allata est olim prophetia, sed à spiritu sancto impulsi loquuti sunt sancti dei homines. Certè hos cum illis parem obtinere authoritatem, cum alijs multis argumẽtis euincitur, tum illo potissimum quod dominus Iesus ac apostoli Psalmorum, Danielis ac quorundã aliorum librorum inter Hagiographos positorum testimonijs perinde usi sunt in docenda & cõfirmanda religione sana, ac Mosis, Isaiæ & reliquorum. Sunt alij qui ex argumento & materia uoluminũ omnes testamenti ueteris libros partiuntur in quatuor partes, in libros uidelicet Legales, Historiales, (illorum utor uerbis) Sapientiales & Prophetales. Legis libros quinq; numerant omnibus cognitissimos, historiam tradentes XIII. nempe Iosue, Iudicũ, Ruth, Regum IIII. Paralipomenon II. Ezram, Nehemiam, Hester & Iob. Porrò libros sapientiã docentes recensent 3. illos Solomonis sapientissimi mortalium sapientissimos libellos. In prophetarum ordinem conijciunt Psalmos, Prophetas item maiores IIII. & minores XII.

Hagiographa.

Non dissimulabo hic & Iosephi de libris testamenti ueteris iudiciũ. Nam contra Appionem disputans, Neq; innumera, inquit, apud nos habentur uolumina inter se inuicem discordantia, sed duo tantum & uiginti libri sunt, qui omnium temporum seriem continent, qui & iuste creduntur diuinitus inspirati. Ex quibus quinq; sunt Mosi, continentes leges uitæ, & successionis humanæ prosapiam usq; ad ipsius Mosis terminum pertendentẽ. A morte uero Mosis usq; ad Artaxerxen, qui post Xerxen regnauit apud Persas, quæ gesta sunt Prophetæ, qui'q; per ea tempora uixere, tredecim uoluminibus cõscripserunt. Reliqui uero quatuor libri hymnos in deum & uitæ instituta ac monita mortalibus tradunt. Ab Artaxerxe autẽ usq; ad nostrum tempus scripta sunt omnia, fide tamen non eadẽ quæ primis habetur digna ducuntur, ideo quod non extiterit prophetarum iugis & explorata successio. His protinus addit quod uehementer authoritatẽ commendat scripturarũ. Rebus igitur his cõstat q̃ nos uenerabiliter utamur scripturis nostris. Nam cum tot sæcula intercesserint, neq; addere quis unquã, neq; auferre, neq; permutare quid ausus est, sed omnibus gentis nostræ hominibus insita hæc quodãmodo, atq; ingenita fides est, CREDERE HAEC DEI ESSE CONSVLTA, *& his iugiter inhærere, & pro his (si ita res poposcerit) libenter & animã ponere. Hactenus Iosephus. Admodum uero probatur mihi hoc Iosephi de diuinis libris iudicium, quod ferè imitatus Cyprianus, siue is Ruffinus est (quod Ioanni Cassiano libro de Incarnatione unigeniti 7. uidetur) in expositione symboli, huiusmodi contexit*

Iosephus de libris Test. ueteris.

sacrorum

Simplicissimus librorum ordo.

sacrorum librorum ordinem, qui mihi semper & optimus & simplicissimus esse uisus est. Coniungit autē libros historicos continuo ordine omnes: deinde prophetarum quoq; scripta omnia connectit, ita ferè, Primo loco ponit Pentateuchum, id est quinq; libros Mosis, quibus mox adiungit prophetas, quos alij priores nuncupant, nempe librum Iosue, Iudicum cum libello Ruth, Samuelis lib. 2. quos alij uocant primum & secundum Regum, & duos Regum libros, quos nos appellamus tertium & quartum lib. Regum. His protinus compingit reliquos historiarū libros, duos uidelicet Præteritorum siue Paralipomenon, Hester, Ezræ 2. Nehemias enim hic pro altero computatur, qui alibi cum Ezra pro uno ponitur. Post hos collocat prophetas quos uocamus maiores, Isaiam, Ieremiam, Ezechielem & Danielem, quibus coniungit lib. XII. prophetarū, eorum inquam quos cognominamus minores, quorum nomina superius sunt recensita. Tandem uero & reliquos collocat insignes & omnigena sapientia cœlesti refertissimos libros, librū uidelicet Iob, Psalmos, & 3. Solomonis libellos. Huic autem numero certo & luculento includit omnes canonicos testamenti ueteris libros. Nec plures numerarunt Melito antiquissimæ Sardensis ecclesiæ episcopus, & Origenes ille Alexandrinæ scholæ apostolicæ doctor. Illius meminit Eusebius Ecclesiasticæ historiæ lib. 4. cap. 25. huius autem lib. 6. cap. 18. non tamen eodem utuntur in ijs collocandis recensendisq; ordine. Quemadmodum nihil dubito pro diuersitate exemplarium uoluntateq; & sententia librariorum adhuc alios & nouos librorum sacrorum ordines reperiri, dum hic præponit librum aliquem, quem alius posteriori loco collocandum existimat, non tam ratione certa quàm beneplacito suo commotus. Verum hic non erit curiose solicitus Lector cordatus, qui nouit rei non ordinis potissimam haberi oportere curam. Neq; ego tot uerbis hac de re dissseruissem, nisi intellexissem quosdam anxie huiusmodi tractationem postulare.

Ordo & numerus lib. Noui testamenti.

Noui testamenti codex absoluitur libris XXVII. Est enim Euāgelica historia quatuor & libris & authoribus descripta. Vnico libro cōtinentur Acta Apostolorum. S. Pauli epistolæ numerantur XIIII. nempe una quæ Romanis inscripta est, II. Corinthijs, singulæ Galatis, Ephesijs, Philippēsibus, Colossensibus, II. rursus Thessalonicen. & totidem Timotheo, una ad Titum, una ad Philemonem, & una ad Hebræos scribitur. Sequūtur illas epistolæ Canonicæ VII. nempe una Iacobi, Petri II. Ioannis apostoli III. & Iudæ una. Postremum locū occupat Apocalypsis siue reuelatio facta Ioanni apostolo, & edita ab eodem. His uero libris Noui testamenti canonem absolui uno ore testatur uniuersa uetustas, testantur sanctissimi quiq; ecclesiarū doctores, S. Hieronymus in suis illis Præfationibus, August. de Doct. Christ. lib. 2. cap. 8. Cyprianus itē in expositione symboli. Nihil ab ijs uariat Origenes, nisi quod indicat esse in hoc canone libros aliquot de quibus nōnihil aliqui ueterū addubitarint. Nam de epistola Pauli ad Hebræos, Dico, inquit, sicut mihi à maioribus traditū est, quia manifestissime Pauli est, et semper omnes antiqui maiores nostri ita eam ut Pauli epistolā susceperunt. Author Eusebius Ecclesiast. hist. lib. 6. ca. 18. Origenem quoq; imitatus idem ille Eusebius, Vt omnem (inquit) Noui testamenti canonem designemus, primo nobis omnium Euangeliorū cœlestis quadriga iungatur: his Acta apostolorū copulentur: post hos Pauli epistolæ socientur, quas manifeste XIIII. esse constat, quæ in authoritate habentur. Licet nō nesciam apud Latinos de epistola quæ ad Hebræos scribitur, haberi dubitationem. Consequatur uero has prima Ioannis epistola, similiter & Petri prima. Hæc sunt de quibus nulla unquā prorsus extitit dubitatio. Sequenti loco iam sunt illa, de quibus à nōnullis dubitatū est, Reuelatio siue Apocalypsis Ioannis, & epistola Iacobi, sed & Iudæ, Petri quoq; secunda, & item Ioannis secunda & tertia, siue hæ ipsius euangelistæ, siue etiam alterius eius nominis fuerint. Hactenus ille lib. 3. cap. 3. & 25. Docui uero aliās quorundā hominum hæsitatione non labefactari authoritatem scripturarum, quæ non cōfirmatur hominum testimonijs iudicijsue, sed diuina & cœlesti cōprobatione. Extat in Bibliotheca ecclesiæ Tigurinæ in collegio superiori uetustissimum & emendatissimum exemplar manu scriptum Bibliorum, quod in Epistolis apostolorum primo loco collocat septem epistolas canonicas, ea tamen serie qua apud nos ordinantur, ut primo ponatur Iacobi, inde Petri, postea Ioannis, hinc Iudæ: ijs demū subiungūtur epistolæ Pauli 14. quarum postremum locum obtinet epistola ad Hebræos. Euangelistæ in eo primas tenent, succedunt Acta: postremas post omnes uidelicet epistolas obtinet Apocalypsis. Sed hæc hacte-

nus de numero, ordine & distinctione librorum Codicis sacrosancti, redimus modo ad argumēta & consilia singulorum utriusque testamenti librorum.

MOSES omnium sacrorum scriptorum ueluti parens & canalis aureus, per quem cœlestis doctrina à deo translata est ad homines, omnem pietatem & ueram sapientiam quinque libris complexus, mira diligētia & fide admirabili sanctissimaque, toti mūdo tradidit. Quæ ab exordio mundi usque ad ætatem suam descripsit, ita descripsit, ut per manus & sancti spiritus inspirationem acceperat: legem uero ministerio dei edidit: cui gesta quadraginta annorū, quibus oberrauit Israel in deserto, quandoquidem istorum maxima pars fuerat, omniaque & uiderat & gesserat, adiecit. Continēt autem libri illi historiam annorum 2570. Nam Genesis annos habet 2390. Ab Adam enim ad diluuium sunt anni 1656. à diluuio uero ad exitum Abrahæ è Chaldæa 363. inde uero ad mortem Iosephi 290. Exodus habet annos afflictionis residuos 140. primique exitus anni gesta: reliqui tres libri absoluunt 40. annorum spatium, quibus oberrarunt in deserto: qui omnes collati efficiunt annos 2570. Moses & libri eius V.

Primus liber exponit originem & caussas omniū rerum, præsertim hominis ortum, qualis fuerit ab initio, quomodo lapsus & restitutus sit, quomodo ab uno nati sint omnes, perque terras sparsi, flagitijs enormibus diluuiū in se ab irato deo deriuarint: rursus qui in illo seruati omnibus regnis dederint principiū, postremo Abrahami, Isaaci, Iacobi et Iosephi sanctorum patriarcharum qui ante legem tabularem uixerunt, uitæ describuntur, mores, illustria dicta & facta, religio, & quomodo è terra Chanaan descenderint in Aegyptū. Et ob hos aliosque uiros beatos dictus est à quibusdam hic Mosis liber primus, Liber iustorum: obtinuit tamen apud nos & maiores nostros illorum appellatio qui uocauerūt Genesim, haud dubie ab origine & generatione omnium rerum, à qua librum Moses auspicatur. Genesis.

Secundus liber indicat, quomodo Israelitæ in Aegypto per Pharaonem oppressi, duce Mose liberati, atque per mare rubrū in desertum abducti sint, quomodo contra Amalechitas pugnarint, cœlitus depluto pane pasti sint, quomodo magistratum, iubēte deo, crearint, postremo & leges acceperint, ueram religionem, mores sanctos, ceremonias & ritus, denique iustam politiam describentes ac præcipientes, ubi etiam peccatum ipsorum circa uitulum fœde designatum perstringitur. Ab exitu uero, quem præcipue exponit, totus liber dictus est Exodus. Exodus.

Huic pulchre subnectitur liber tertius, qui à Leuiticis ministerijs quæ instituit, nomen obtinuit, & appellatus est Leuiticus. Præcipit enim de Sacrificiorū speciebus, de uotis, de pollutionibus & contagione, de generali expiatione scelerum, de licito & nefario concubitu, de sanctimonia, & his rebus similibus. Spargit quædā de politia, præcipue tamen tradit ritus sacros, ut appellare liceat Ius pontificium. In hoc uidere licet quàm deceat sanctos, doctos & integros esse sacerdotes. In hoc item omnia euangelij mysteria, licet typis inuoluta, ipsum Christi sacerdotium & sacrificium, adeoque tota redemptio, & omnes Christi uirtutes continentur. Leuiticus.

Quartus liber Numerorum dictus est, ideo fortassis quod in eo agitur census populi Israelitici. Describit gesta à secundo anno egressionis ad mortē usque Mosis. Referūtur in eo egregia uariorum motuum tumultuūque in republica & populo rebelli exempla: indicatur quæ sors aut quis euentus obueniat seditiosis: ostenditur & mira sors eorum qui præsunt reipub. Intoleranda & à suis & ab exteris illata ferocius patitur patientissimus & cōstantissimus hominum Moses, qui tamen & ipse non caret suo uitio. Multa ponuntur in hoc libro quæ ad politiā pertinent & religionem, illud maxime, quod ostenditur pontifices à reipublicæ negotijs nō abhorrere, neque reipublicæ præfectum magistratum à religione alienum esse debere. Ad finē propè describuntur grauia bella, & leges quædam copiosius explicatæ in campis Moabiticis. Numerorū.

Quintus & ultimus liber Deuteronomion, id est lex secūdaria, dicitur, quasi quis dicat secundum iam exposita. Hic additur superioribus à Mose ueluti Enchiridion & Compendium totius philosophiæ cœlestis, in quo continentur omnia quæ ad beate uiuendum pertinere uidētur. Commendatur breuitate, & est quasi Commentarius ac explicatio Decalogi. Voluit autem dominus hunc librum semper suorū atteri manibus. Nam in ipso ita attemperauit omnia, ut omnibus ætatibus conueniant & ordinibus. Deuteronomium.

Iosue. Iosue liber ostendit præcipue diuinæ promissionis ueritatē, nempe quomodo post mortem Mosis Israeliticus populus in terrā promissam duce Iosue, unde & nomē obtinuit, ut à primaria eius drammatis persona, inductus sit, excisis ac deletis Chananæorum principibus ac populis, in ultionem maximorum scelerum. Suppeditat & geographiam quandā terræ sanctæ, & exhibet exemplum optimi principis & populi obsequentissimi. Historiam texit annorum fortè 26. aut 27.

Iudicum. Iudicum liber nomen accepit à Iudicibus populi Israelitici, quorum res gestas & reipublicæ administrationem præclare describit. Fuere autem in populo iudices XIII. si ipsum quoq; Iosue numeres. Et iudices illi non erant principes & monarchæ, sed populi liberi pastores, præsides & consules. Depingitur ergo liberi populi adeoq; libertatis status, uices, uictoriæ, clades, oppressiones, liberationes, iudicia & uarij motus. Pingūtur uarij casus, pingitur uulgi ingenium mutabile, & ad pessima quæq; procliue: pingitur ueræ religionis cū superstitione mirabile certamen. Adiūgitur præterea exemplū ac status reipublicæ in qua nullus est magistratus, sed quisq; quod sibi bonū uidetur sequitur, & quem finem nimia illa licentia sortiatur, funestissimū. Sequuntur enim bella ciuilia, & intestina pernities, miraq; rerum conturbatio cōfundit omnia. Texitur historia annorū 336. si uidelicet huc referas annos Iosue, et è Heli administratione priores annos 20.

Ruth. Ruth libellus à potissima persona nomen inuenit. Argumentū planè comicum est. Habet graues tentationes, casus difficiles, sed finem sortitur lætissimum. Docet ergo uirtutibus sua parata esse præmia, & deum casibus tristibus lætissimum dare finem, modo pergamus esse honesti, nullumq; laborem fugiamus sanctū. Texit item catalogum Dauidici adeoq; Messiæ generis, ad consequentem historiam & cognitionem promissionum dei opidò utilem. Pertinet historia ad tempora Iudicum.

Libri Regum IIII. Sequuntur deinde duo libri Samuelis, & duo libri Melachim siue Regum. Opus hoc uarium est & multiplex, salutari & multijuga eruditione refertū. Cōfirmantur & explicantur illustrissimis exemplis & diuinæ leges & promissiones. Ducuntur ex his Psalmi & sermones siue homeliæ prophetarū. Breuiter inter optimos, uenustissimos, doctissimos & maxime necessarios Bibliorum libros, hi non postremi sunt. Iudicū liber pinxit statum Democratiæ, siue malis Aristocratiæ, Samuelis & Regum historia Monarchiā suis coloribus delineat: ergo non tantum persona regis describitur, sed aulæ quoq; & totius regni forma, boni & mali. Reperiuntur in his insignia exempla omnium ordinum, sacra & prophana, mira legum uariatio, religionis multiplex obseruatio & neglectus, egregia exempla fidei, perfidiæ, prudentiæ, iustitiæ, fortitudinis, deniq; omnium partium uitæ: item qui boni & fideles sacerdotes, qui peruersi: qui principes boni, qui tyranni. Verū nemo potest obiter & in argumento immensam rerū augustissimarum materiā & utilitatem amplissimam istorum librorum cōplecti. Primus tantum præcipue describit Samuelis & Saulis regnū: secundus Dauidis: tertius Solomonis gloriā pingit, & mox demonstrat quomodo præclara regna dilabantur, nisi seruētur studio ueræ pietatis, religionis, uirtutis & cōcordiæ: ergo posteriori parte ostenditur quomodo reges Israelitarum & Iudæorum mutuis ceciderint uulneribus, quomodo reges Aegyptiorum & Assyriorum sibi in auxilium magnis sumptibus cōduxerint, adeoq; & occasionem dederint inuadēdi regnum Israelitarum: id quod quartus liber copiose persequitur: addens & Iudæorum fata ac excidium, quod antecessit principiū captiuitatis, quæ incepit à Iechonia, & incidit in annū à condito mundo 3430. Historia enim Samuelis complectitur annos 100. uidelicet Heli posteriores 20. Samuelis & Saulis 40. Acto. 13. & Dauidis 40. at duo libri Regum ad captiuitatē usq; habent annos 423. menses 6. quibus si addideris annos historiæ Mosaicæ & Iudicum, reperies 3430. annos. His adde captiuitatis Babylonicæ 70. annos, & habebis à 20. Heli anno, 493. menses 6. Cæterum in numerum 70. annorum captiuitatis uenit libellus siue historia Hester.

Hester. Quæ enim scribuntur de Hester, uidētur facta esse sub Astyage, cui fortassis permiserat potentissimus uictoriosissimi regis Nabuchodonozoris filius & princeps monarcha Euilmerodach imperium in eas gentes quas primū caput Hester recenset. Idem dictus uidetur (quantum ex 9. Danielis capite coniectari ferè licet) Assuerus regiæ dignitatis uocabulo, qui reuera appellabatur Astyages: is uidelicet q Cyri fuit auus maternus, pater Darij, non Hystaspis, sed prisci illius

ac Medi, à Xenophonte Cyaxares cognominati, qui secum in Mediam abduxit Danielem, tum quoque satrapias possidens 120. Septem enim quas pater Assuerus, sicut Hester 1. dicitur, possederat, tunc cesserant haud dubie Persis, quibus tandem & reliquae subijciebantur, post mortē uidelicet Darij Medi, cuius filiam uxorem duxerat Cyrus, uictor, dominus & monarcha Babylonis, Mediae & Persiae. Verum utcunque id habeat, describitur isto libello uita aulica, stulta, insana & perniciosa. Splendent ibi, luxuque dissoluta ac perdita sunt omnia. Sunt ibidem & casus tristes, anxietates, pericula, proditiones. Cōferuntur inter se Vasthi superba ac rebellis & Hester humilis, pia, obsequens & pudica. Aman exemplum praefert ambitiosi, iniusti & crudelis tyranni, qui ex modicis initijs effertur in summum dignitatis fastigium, & protinus deijcitur, ac suspendio finit uitam, exemplum instabilis fortunae, & quid maneat crudelia consilia omnibus in aula uersantibus relinquens. Contrà uero Mardocheus typus est principis optimi, omnibusque uirtutibus exornatissimi, ergo stabilis est eius fortuna, seruatque uirtutibus suis & se & populum suum, sed & studijs suis plurimū prodest regi extero. Quemadmodum autem libellus Ruth, ita hic quoque ex praecipua persona nomen accepit.

Sequuntur libri, qui quid à captiuitate populo dei euenerit, exponunt. Et initio quidem liber Esdrae ueritatē promissionis dei praedicat. Clamat enim populus Israeliticus ad dominum in Babylonica captiuitate, & exauditur à domino. Completis ergo annis septuaginta, fauore Cyri regis libertate donati redeunt in Iudaeam, non sine auro & regijs muneribus quae templo reparato inferrent. Extruunt ergo aram, & ad templi extructionem accingūtur: uerum impediuntur 42. annis. Demum sub Dario iuniore extructum & dedicatum est. Post quae uenit Esdras, qui leges & iudicia restaurans, corrigit magna quaedam ecclesiae procerumque ecclesiae uitia. Esdras.

Post hunc uenit & Nehemias è captiuitate in terram sanctam, qui urbē Hierosolymorum restaurat & munit, populum praeterea iniquis quorundam exactionibus oneribus usurisque leuat, mira solertia & constantia ciues asserit, & quaedam in ecclesia corrigit. In his mira energia depinguntur artes & insidiae satellitum Antichristi impedientium ecclesiae aedificium ne procedat, docetur item quanta opus sit uigilantia & prudentia, ut hostes populi dei fallamus atque uincamus. Continet haec historia annos 70. A primo enim anno Cyri ad 20. Darij colliguntur 58. hinc ad 32. Darij 12 anni, quibus muri urbis restituti sunt. Nehemias.

Restat adhuc liber Annalium, quem Graeci & Latini in duos diuiserunt, ac Paralipomenon uocarunt, id est, praeteritorum aut omissorum. In his enim quaedam quae omissa sunt in superiori Regum maxime historia plenius referuntur. Certum tamē est, hos non illos esse Annales regum Iuda aut Israelis, quorum mentio non raro fit in libris Regum. Fuerunt isti haud dubie copiosissimi rerum gestarum regum Iuda & Israelis Commentarij, qui iniuria temporum perierunt. Alijs sanè uidentur illi libri compēdium quoddam & epitome esse historiae diuinae, Iudae regum praecipue. Conferunt maxime ad expositionem prophetarum. Et hactenus quidem recensuimus omnes libros diuinae historiae quae ab initio mundi ad reparatā usque Hierosolymorum urbē, hoc est, usque ad tricesimumsecundum annum Darij, comprehendit annos 3488. menses 6. Tot reperiet quisquis sacram historiam diligenter euoluerit. Nos enim hanc supputationem ex annis patriarcharum, iudicum, regum ac ducum subduximus. Nec refert quod & Iosephus & Eusebius alijque multi aliud sequuntur, nos scriptores sacros adeoque ipsam ueritatē sequuti sumus. Venimus iam ad alios quoque libros diuinae scripturae. Paralipomenon libri.

Iob praecipue docet sacrosanctae crucis sustinentiam, nec id philosophicis praeceptiunculis, sed admirabili tractatione cōsiderationeque diuinae prouidentiae. Initio quidem ipsa historia, afflictio scilicet uiri iustissimi, rarumque dei iudicium praemittitur. Deinde uero hoc iudicium siue dei negotium multiplici disputatione discutitur. Postremo sequitur uictoris corona & triūphus. Atque in hoc libro plus syncerae philosophiae traditur, quam in omnibus libris omniū philosophorum: quorum nulli de hoc negotio quicquam puri tradiderūt. Epicurei autem à cruce uocant ad delicias, Peripatetici inter summa mala morbos egestatem & ignominiam numerant. Stoici quidam periculis circumuentos uel praecipitio sibi uel laqueo aut sica uiolentaque morte consulere, ac sese malis subducere suadent. Alij uero alijs stultiora docent. Iob.

Liber

Psalterium. Liber Psalmorum opus est planè diuinum, uarium, mire elegans, iucundum, utile & eruditū. Voluit autem sapientia dei quæ omnes disciplinas perstrinxit & musicam attingere, pureq; tractare, si fortè à musica impuriore ac planè lasciua homines abstrahere posset. Ergo quæcunq; Dauid cæteriq; eius gentis uiri philosophi, poetæ, sacerdotes, uiri docti, pij sanctiq; sancta & erudita cantica cōscripsere de uarijs rebus per tēpora uaria & diuersa, ea omnia uoluit in hoc libro semel exhibere mundo sanctissimus deus. Cōtinent enim Psalmi laudes diuinas rerumq; diuinarū, uaria exempla inuocationis, supplicationis, querelarum, gratiarumactionis, pœnitentiæ. Scripti sunt alij de uarijs uitæ officijs, de egregijs dictis & factis, item de impijs dictis & factis: breuiter omnis generis formas uitæ hic liber suppeditat, docēs quomodo in omnibus casibus uitæ oporteat esse animatos dei seruos. Significat autem Psalmus hymnum, carmen siue cantum, aut si mauis odam: perinde enim hæc inscriptio Liber psalmorum sonat, atq; si quis dicat, Liber Odarum, siue liber Hymnorum.

Solomon. De Solomone legis 3. Reg. 4. cap. Et loquutus est Solomon tria millia parabolarū & carmina eius fuerunt quinq; & mille. Cæterum ista omnia non peruenerunt ad nos. Habuit autem in aula familiares sibi uiros sanctos ac doctos, qui ex omnibus optima quæq; & quantum nobis satis erat, sic prospiciente mundo dei prouidentia ac bonitate, collegerunt, & tribus libellis nobis tradiderunt.

Prouerbia. Primus dicitur Prouerbiorum siue sentētiarum Solomonis. Ponit enim gnomas, id est communes sententias: breues quidem, sed acutas & certas, ualentes communiter ad res multas, & pro multis. His pronunciat quid uerū sit, quid falsum: quid bonum, quid malum: quid expetendum sit, quid fugiendum: spargit alicubi & parænefes. Prouerbium alioqui finierunt nonnulli apud Græcos, sermonem esse ad uitæ rationem conducibilem, moderata quadam obscuritate, multam in sese continentem utilitatem. Erasmus putauit prouerbium esse celebre dictum, scita quapiam nouitate insigne.

Ecclesiastes. Secundus appellatur Ecclesiastes. Est autem Ecclesia Græcis id quod nobis concio, populus inquam euocatus ad audiendum de reipublicæ negotijs. Et Ecclesiazin est apud cōcionem uerba facere, Ecclesiastes uero qui publicitus orat, siue disserit apud ecclesiam multitudinemq;. Fingitur ergo in eo libello magna ex toto orbe astare populi concio, inter se de summo bono concertans, prodire autem concionatorem Solomonem, ac omnium damnare sententias, ac dicere, Vanitas uanitatū, & omnia uanitas. Siquidē in prima illa libelli parte tractat famosam illā de summo bono quæstionem, quod utiq; est coniungi cum deo, & hoc in perpetuum frui. Refutat itaq; eorum opiniones, qui summum bonum cōstituerunt in scientia siue peritia multarum rerum, in uoluptatibus, in gloria siue excellentia, aut in diuitijs: ubi interim de iusto & moderato usu uoluptatum & facultatum præcipit. In posterioribus capitibus informat iudicium de bonis & malis, expetendis & fugiendis, idq; per huiusmodi sententias quales posuit in Prouerbijs.

Cantica cāticorum. Tertius est Canticum canticorum libellus, planè allegoricus. Figurato enim sermone docet quale & quantum bonum sit cōiungi cum deo: id quod summum bonū est. Fingitur sponsus deus & sponsa fidelis anima. Multa mentio amorum, complexuum, osculorum, pulchritudinis & formæ. Quibus adumbrauit diuini amoris ac coniunctionis diuinæ ingenium iucunditatem ac uim. Ita enim uoluit nobiscū balbutire diuina bonitas, id est, sese nobis loquendo attemperare: quando in rebus humanis amoribus nihil est suauius, admirabilius & efficacius. Nemo ergo fœdum amorem sibi aut lasciui obscœniúe quicquam concipiet. Sacra, casta & pudica hic sunt omnia. Canticum canticorum dicitur, id quod perinde est ac si dicas, Canticum excellentissimum, seu carmen præstantissimum. Ea enim est euidentia & significatio geminationis Hebraicæ: ita dicunt Sanctum sanctorum, id est, sanctum sacratissimum.

Prophetæ. Sequuntur iam libri siue Orationes, Sermones aut Homeliæ, Declamationésue prophetarū. Fuerunt prophetæ uates & oratores diuini, uiri philosophi seu sapientes, concionatores sacri, sacerdotes, aut alioqui è plebe selecti homines, uitæ morumq; magistri, pietate uitæ, rerum peritia, spiritu, feruore, animi constantia & dexteritate, eloquentia demq; uberrima efficacissimaq; illustres & prorsus admirabiles. Et apud priscū illud sæculū mediaq; ætatis homines quàm plures floruisse prophetas clarissimos constat, inter quos fuere Samuel, Helias, Nathan, Heliseus, Mi

cheas filius Iemla, quorum sermones ex integro ad nos non peruenere, nisi quatenus eorum dicta & facta describuntur in historia sacra: interim quantum nobis necesse & satis est, ueluti per manus accepimus, orationes scilicet ac lucubrationes XVI. maxime illustrium prophetarum. Hi omnes omnia sua dicta & facta ad cõmunem Bibliorum scopum dirigunt. Partim uero historias contexunt, partim orationes componunt. In historijs exempla proponunt uitæ fidei ac uirtutum, pingunt diuinam potentiam, ueritatem ac bonitatem. In orationibus pulchre docēt quale sit ingenium dei, quæ eius uoluntas, quibus oblectetur uel offendatur, quomodo illi seruiendum sit, in fide, ueritate, iustitia, integritate ac charitate. Hortantur, dehortantur, & cõsolantur. Grauissime accusant scelera, in primis neglectũ fœderis, idololatriam & perfidiam, homicidia, periuria, fraudes, dolos, usuram, pauperum oppressionem, iniurias, stupra, luxũ, adulteria, & id genus alia flagitia. Omnibus modis uocant ad pœnitentiam, proponunt promissiones & beneficia dei, præmia amplissima, minantur iram & dira dei supplicia. Rursus de semine Abrahæ, Christo domino uero deo & homine ac benedictione eius, de redemptione, iustificatione, deq; regno & uniuerso mysterio eius, item de gentiũ uocatione, Iudæorũ repudio, & de gloria ecclesiæ ac uirtutibus adeo clare aperteq; disserunt, ut historiam euangelicã rerum præteritarum non futurarũ contexuisse uideantur. Atq; hic ille communis est scopus omnium sanctorum dei prophetarum, de quorum libris sigillatim nunc paucula subijciam. Scopus prophetarum.

Isaias liberalibus institutus artibus, prophetauit ad minimũ annos 60. Floruit enim sub Ozia, Iothan, Ezechia, & Manasse, cæterum ut ex Oziæ & Manassis regno nihil accipiamus, imperium trium aliorum regum prorogatur in 61. annũ. Quinq; primis capitibus sui sæculi corruptissimum statum accusat, & reuocat ad pœnitentiam. Deinde subijcit uisionem quandã sibi temporibus Iothan exhibitam. Hinc collocat orationes temporibus Achas habitas. Denunciat & peregrinis quibusdã gentibus sua fata. Præterea bellũ illud Assyriacũ memorabile, grauissimũ & reuera admirandum diligenter describit, & quas ante hoc bellũ orationes habuit ad regē & plebem. A 40. uero cap. de liberatione per Cyrũ è Babylonica captiuitate prophetat, consolans populum domini afflictũ, & ubiq; uerã religionē defendens, falsam oppugnãs. Postremo à ca. 49. in finē usq; libri uaticinatur de Christo & ecclesia, adeo aperte ut S. Hieron. censuerit eum non tam prophetã dicendum esse q̃ euangelistã. Ita enim uniuersa, inquit, Christi ecclesiæq; mysteria ad liquidũ prosequutus est, ut nõ putes eum de futuro uaticinari, sed de præteritis historiã contexere. Idem in præfatione 1. lib. Comment. ad Isaiam, Nullus putet me, ait, uoluminis istius argumentũ breui cupere sermone cõprehendere, cũ uniuersa domini sacramēta præsens scriptura contineat, & tam natus de uirgine Immanuel, quàm illustriũ patrator operũ atq; signorũ, mortuus ac sepultus, & resurgens ab inferis, & saluator uniuersarum gentiũ prædicetur. Quid loquar de physica, ethica & logica? Quicquid sanctarum est scripturarum, quicquid potest humana lingua proferre, & mortalium sensus accipere, isto uolumine continetur. Hæc Hieron. Isaias.

Ieremias propheta eloquio ad Isaiæ urbanitatem non accessit, nonnihil habens durioris stili, imò facilioris, & magis ad uulgarem captum inclinantis, sed sensibus par est. Fuit è uiculo Anathot, qui ab urbe tribus distabat miliaribus, sacerdos ex sacerdotibus, & in matris utero sanctificatus. Iuuenis admodum prophetico fungi officio cœpit, & quod ipse testatur 13. Iosiæ anno docere orsus est, & post subuersam etiam urbem, id est post 40. annos, nondũ prophetare cessauit, imò prophetans ob parrhesiam nimbo lapidum obtectus spiritum domino contradidisse dicitur. Accusauit peccata sæculi sui, idololatriam, perfidiam, auaritiam, fraudes, crudelitatem, luxum, uocauit item ad pœnitentiam & uirtutes. Nam fidem in deum diligenter docuit, & uitæ officia præscripsit. Disseruit & de captiuitate, captiuos consolatus est, & uicinis Gentibus excidiũ prædixit. Non semel autem de Christo prophetauit & regno eius. Idem composuit & Threnodiam, elegiam siue carmen lugubre, quo luget inclytæ urbis & clarissimi regni interitum. In eo tamen scripti genere mira apparent diuinæ iustitiæ & bonitatis argumenta. Ieremias.

Ezechiel ortus & ipse è sacerdotibus, raptus est cum Iechonia in captiuitatem Babylonicã. Eadem uero docuit in Babylone, quæ in Iudæa sanctus Ieremias. Inserit ubiq; pro munere prophetico locos cõmunes de Christo & regno eius. Idem prophetat & contra Tyrum & alias gen Ezechiel.

tes

tes etiam his annuncians dei iudicia. Cæterum plurimus est in descriptione restituendi templi & urbis nouæ, mysteria haud dubie ecclesiæ inuolucro quodam inuoluta proponens.

Daniel. Daniel iuuenis admodum cũ Iechonia abductus est in Babylonem. Hic aliquot utiles & illustres sui tẽporis historias mira elegantia descripsit, cuius generis sunt ueræ & falsæ sapientiæ pugna, & religionis & superstitionis certamen. Vixit ad tempora usq; Cyri regis Persici octogenarius iam & grandioris nimirum ætatis. Fuit hic tantæ sapiẽtiæ uir, ut locum dederit prouerbio, Daniele sapientior. Eo enim usus est Ezechiel in ca. 28. Datũ est ei & polyhistoris nomen ab omnibus sapientibus. Nam ut omnium regnorum fata recenset, ita breui historia uel prophetia uerius cõplectitur & absoluit, quod logodedali gentium uix multis incipiunt libris. Solus uere pingit res Babyloniorum, Persarum, Macedonum & Romanorum. Idem ille pingit res Christi, regnum Christi, Antichristi ortum, conscelerationem & interitum, sed & urbis & orbis excidium, iudicem Christum, iudicium extremum, corporum resurrectionem, & uitam sempiternam.

Minores prophetæ. Sequuntur prophetæ duodecim, quos appellant minores, sanè non propter exilitatẽ argumenti aut operis ac eruditionis, sed propter breuitatẽ, & quod superioribus quatuor, quos maiores appellant, magnitudine, prolixitate & copia sunt dispares. Primum locum obtinet Oseas, tersi ingenij & eloquij uir, nisi quod succinctior paulò est & ideo obscurior. Prophetauit maxime cõtra decem tribus, id est contra regnum Israeliticum, quanquam & tribum Iuda alicubi etiam perstringat. Increpat scelera sacerdotum, principum & populi. Fuit enim acer idololatriæ & scelerum insectator, religionisq; & iustitiæ ueræ constans & fortis defensor. Suadet illis pœnitentiam, ni semel perire malint. Disserit & de uocatione omnium gentium.

Oseas.

Ioel. Ioel uidetur prophetasse temporibus Ezechiæ unà cum Isaia post excidium decem tribuum. Hortatur regnum Iuda ad pœnitẽtiam, proponit horrendam diem domini, miseriam interim pingens, quam pœnitenti uita effugere possint. Deinde lætiora promittit, disserens de charismatibus ecclesiæ, cuius interpretem habemus Petrum in Actis.

Amos. Amos neq; propheta, neq; prophetæ filius, id est, nullis liberalibus artibus institutus, sed idiota & rusticus fuit, nihilominus culta acri & concisa oratione decẽ tribubus prædicat, ut reliqui prophetæ inculcans pœnitentiã. Mox in uicinas quasdam gentes eiaculatur sententias compactas ex domini iusto supplicio & hominum peccato. Infestus admodum fuit religionibus Ieroboamiticis & molli sacerdotum cantui. Prophetauit & de uocatione gentium. Vixit & docuit regnante in Israele Ieroboam iuniore, & in Iuda siue Ierusalem rege Ozia.

Abdias. Abdias disserit contra Idumæam temporibus Achab regis Israel: & quamuis omnium breuissimus sit, summatim tamen omnia religionis ueræ capita cõprehendit, Deum scilicet colẽdum esse, & charitate quidem colendum, hoc est, fratri nullam omnino irrogandam esse iniuriam. Dominum enim iniurias uindicare. Præterea ostẽdit salutem esse in Zion, in ipso uidelicet Christo & fideli ecclesia. Præcipue tamen prædicit Idumæis interitum, caussas excidij ostendit, & indicat nihil esse quod è malo impendente possit liberare.

Ionas. Ionas typum gessit Christi morientis ac resurgentis, id quod ipse dominus apud Matthæum tradidit. Reliquit nobis historiã eleganter descriptã, quæ depingit nobis naturã dei, quàm potẽs, bonus & iustus sit, quod & Gentiũ deus sit: quàm uana sint hominũ consilia, instituta cõtra dominum, quæ sit uera pœnitentia, quæ hominũ imbecillitas, & quod tumida caro etiam in sanctis hominibus suam existimationem cupiat esse saluam, licet id cum multorum detrimento coniunctum sit maximo. Vixit sub rege Israelis Ioram propheta & apostolus Gentium, licet & suis hominibus prædicarit, ceu scribitur 4. lib. Reg. 14. cap.

Micheas. Micheas uidetur fuisse imitator Isaiæ, certè ijsdem temporibus uixit, & eodem usus est mecœnate rege Ezechia sanctissimo. Declamauit præcipue contra duas tribus, deinde contra decem. Minatur illis exitium ob peccata, reuocat eos ad pœnitentiã. Inuehitur in pseudoprophetas. Prophetat de restitutione per Christum, de regno Christi, de Gentium uocatione. Docet euidenter salutem obtingere per Christum credentibus, & ueram pietatem uerum esse dei cultum.

Nahum. Nahum claruit & ipse sub Ezechia, & docuit post Ionam. Perorauit contra regnũ Assyriorum & eius metropolim Niniuẽ. Fingit aũt à deo fœciales literas scribi & mitti Assyrijs, quibus

bellum indicatur, ostendaturq́ quis & quàm potens sit deus ille Niniuitarum hostis, quas ob causas delere statuat urbem tantam & regnum uetustissimum, & hypotyposi subijcit quomodo perditurus sit. Quibus sanè exhibuit egregium sed horrendum exemplum omnibus antiquis potentibusq́ sed sanguinarijs regnis: rursus consolationem eximiam ijs qui aliqua iniusta premuntur tyrannide.

Abacuk probabile est floruisse sæculo Manassis post captā Niniuen, & circa principium monarchiæ Babylonicæ. Cæterū sub Manasse nefario et cōsceleratissimo rege subuertebatur omnis religio uera, exultabant autem scelera & impia superstitio, cædebantur multi, effundebatur sanguis innoxius, exulabatq́ omnis probitas. Videbatur aūt quibusdā deus in utranq́ dormire aurem, ideoq́ acerbius expostulabant cum eo pij. Hic ergo prodit insignis propheta Abacuk, & consolatur afflictos, territat cōtrà tyrānos. Hortatur enim pios, ne desperent in afflictionibus. Deū enim breui uindicem affuturum, qui per Chaldæos peccata & tyrannidem sit puniturus: sed addit & hos fore insolentes, ut excedant modum, uastandos itaq; & ipsos prædicit, Iudæos uero reducendos, & tum quidem Mesiam orbi fore præstandum, sub quo aurea sæcula sint futura. **Abacuk.**

Sophonias temporibus Iosiæ regis cum Ieremia prophetauit. Cū autem iusta reformatione religionem restituisset rex, erant inter principes & è plebe non pauci qui maluissent superstitionem, ideoq́ meliora subinde, hoc est, superstitiosiora, expectabant tempora, quibus scilicet uera religio iterum excinderetur. Horum ergo perfidā impietatem hic accusat, hortaturq́ ad pœnitentiam, prædicens pœnam infligendam per Babylonium, ad quem tamen & malum hoc aliquando etiam peruenturum sit, ut ex deuicto dei populo non adeo magnam habeat exultandi materiā. In fine dicit Zion restituendam, & uaticinatur de temporibus Christi. **Sophonias**

Haggeus sub Dario Histaspe restituti populi ingratitudinem accusat, ignauiam eorum increpat quod segnius restituāt templum, restitutionem ergo urget, monens ne hostium formidine perculsi deficiant ab opere. Ad finem manifesta ponit uaticinia de Christo & ecclesia. **Haggeus.**

Zacharias eodem tempore floruit quo Haggeus, idemq́ argumentum tractauit, inhortans populū & duces maxime ad templi ædificium. Hic tamen peculiariter populi Israelitici fata uidet, plurima cū Daniele cōmunia habet. Instituit item mores & ad uirtutes incitat. Texit quamplurima & aperta de Christo & ecclesia eius uaticinia, in qua re admirabilis & in p̄imis euāgelicus est. Disserit præterea de postremis quæ post Christi ascensionē sequuta sunt temporibus. **Zacharias**

Malachias, qui ultimum locū occupat, siue is idem ille Zacharias siue Esdras (quod & S. Hieronymo uisum est) sit, siue alius quispiā scriptor diuinus, acerbe admodum accusat sacerdotes, ipsorum taxans auaritiam inexplebilem, ignauiam socordem, & libidinem fœdissimam. Accusat item murmur populi, & leuium quorundā hominum blaspheme contra deum susceptum. Postremo subijcit quædam de temporibus Christi, & de iudicio extremo, in quo cuiq; rependetur iuxta studia & opera sua. Videtur autem etiam hic propheta docuisse sub Dario. **Malachias**

Cæterum à 32. Darij anno, qui incidit in 3. annum Olympiadis 72. nihil habemus ueteris ac canonicæ scripturæ usq; ad tēpora Christi, nisi ea quæ propheta Daniel cum Zacharia euidenter adumbrauit, nēpe imperium à Persis transferendū ad Macedones, ab his rursum ad tetram illam multorumq́ regnorum uastatricem belluā Romam & principes Romanos: at sub his oriturum Christum dominum, qui peccata mundi expiet, iustitiam sempiternā adducat, gentibusq́ sibi adiunctis, Iudaicam gētem repudiet, subuerso simul templo, & urbe per Romanos radicitus excisa. Atq; harū quidem stupendarū profecto rerum supputationem, hoc est annorū numerum adijciens, ait, Numerabis ab extructa siue restaurata urbe, hoc est, ab Darij 32. anno hebdomadas 69. id est, annos 483. (totidē enim annos efficient 69. per septenariū numerū multiplicata) & habebis annos Christi, aduentus inquā in carnē. Et cum hac supputatione cōgruunt etiā gentium olympiades. Olympias apud illos habuit annos 4. Incidit ergo Darij 32. annus in olympiadis 72. annū 3. porrò Octauij Augusti Cæsaris 42. annus, in quo constat Christū dominū in carnem uenisse, incidit in olympiadis 294. annū 3. iam ergo si à 294. subducas superiores 72. remanebūt 222. olympiades, quas si multiplices per quaternarium numerū, colliges annos 488. tēpus uidelicet 69. hebdomadum, quinq; duntaxat annis superantibus. Dixi enim 69. hebdomades con- **Supputatio temporum usq; ad aduentum Christi.**

ficere

ficere annnos 483. Atqui exiguus hic 5. annorum numerus tantæ luci nullas offundit tenebras. Habemus ergo in Biblijs nostris certam & continuam ab exordio mundi ad Christũ usq; historiam. Et haud dubie dedisset scriptores ecclesiæ plures diuina sapiẽtia, nisi iudicasset has notas & compendium illud Danielis sufficere pijs. Præterea non uidebantur istorum temporum gesta magnopere pertinere ad institutionem sanctorum. Fuere enim ut turbulentissima sic corruptissima quoq;. Certè quæ Iosephus in Antiquitatibus suis biblicæ historiæ adiecit non adeo multum conducunt industrijs ac pijs lectoribus. Pleraq; enim scripta sunt de dolis, mendacijs perfidia, parricidijs & nephandis crudelibúsue dictis & factis Iudaicorũ pontificum, & Herodis uiri in omni scelere & impietate trismegisti. Videntur itaq; certo, utili & sancto dei optimi consilio corruptissimi illius sæculi gesta nõ ad plenum esse perscripta, sed à Daniele & Zacharia perstricta tantum. Hoc enim necessarium & ita nobis utile erat. Hæc autem diximus de Veteris testamenti libris canonicis, copiosius fortasis, quamuis non sine fructu & consilio certo. Subijciemus his argumenta librorum Testamenti noui.

Inter scriptores Testamenti noui primum locum occupant Euangelistæ, id est euangelicæ historiæ scriptores. Est autem EVANGELIVM uox huius significationis noua, nouæ rei indita. *(Euangeliũ.)* Veteres enim τὰ εὐαγγέλια appellarunt præmia quæ dabantur fausta nunciantibus. Nam Cicero ad Atticum, O suaues epistolas, ait, quibus euangelium deberi fateor. Nos uero usurpamus non pro ipso præmio, sed pro ipso nuncio læto, id est, pro prædicatione rei beatæ & felicis, quod uidelicet datus est nobis à patre cœlesti filius, & in hoc omnia quæ ad beate uiuendum pertinent. Angelus enim domini apud Lucam ad pastores clamat, Ne metuatis, ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum, quod obueniet toti populo, quoniã natus est uobis hodie saluator, qui est Christus Iesus. Euangelium ergo prædicat nobis gaudiũ & animi tranquillitatem, quæ existit ex eo quod filium suum misit deus propitiationem & redemptionẽ totius mundi. Quo nomine & Paulus Euangelium esse finiuit potentiam dei ad salutem omni credenti. Nam potẽtia dei, siue brachium dei, filius dei est Iesus Christus dominus noster, qui omnibus credentibus ad iustitiam & salutem consequendã satis est. *(Euãgelistę.)* Proinde qui hoc negotium salutis ac iustitiæ, quomodo uidelicet in mundum uenerit Christus, fidem & pœnitentiam docuerit, & mundum redemerit à diabolo & omni iniquitate, describunt, Euangelistæ appellantur. Horum autem numerãtur quatuor, quanquam ipsa denominatio ad multo plures extendi posit.

Inter illos primi duo oculati & auriti testes sunt: quæ enim referunt, ea uiderũt, magnaq; gestarum rerum pars fuerunt, Matthæus & Ioannes. Nam ab ipso domino Iesu inter præcipuos allecti sunt in collegium apostolicum. *(Matthæus.)* Et Matthæus quidem apostolus prior scripsit & edidit historiam de euangelico negotio contextam, nono demum ab ascensione domini, ut quibusdam uisum est, anno. Indicat autem pulchro & historico ordine, & mira rerum digestione & luce, natales Christi, & quæ præcesserunt reuelationẽ ac publicam functionem eius. Deinde uero ubi iam officio suo fungi inciperet, quomodo & quales delegerit discipulos, quod docendi genus sequutus sit, quid & quomodo docuerit: rursus quanta miracula designarit, quantáue beneficia contulerit populo: item quid egerit publice, quid priuatim, quid cum aduersarijs, quid cum amicis, quid cum infirmis & peccatoribus, quid cum obstinatis & cõtemptoribus. Explicat præterea quibus claruerit uirtutibus, quomodo exemplum prætulerit uitæ, quanta polluerit authoritate. Postremo quomodo à discipulo Iudæis proditus, ab his gentibus traditus, indignissime tractatus, tandẽ & in crucem adactus, mortuus sit & sepultus, tertia uero die resurrexerit, rediuiuũ se suis exhibuerit, hinc cœlos ascenderit, missis in orbem terræ apostolis, qui omnibus salutem per mortem Christi partam nunciarent, & credentes deo totos consecrarẽt.

(Ioannes.) Ioannes sero tandem suam historiam de incarnato uerbo scripsisse atq; euulgasse dicitur. Viderat haud dubie quæ scripserat Matthæus, cogitauit ergo ei adijcere coronidem, doctrinarũ ac sermonum Christi maxime, earumq; rerũ quæ illi uidebatur aut præterijsse aut breuius perstrinxisse. Vnde duabus his mutuo sibi nexis historijs plenissima & absolutissima habetur omnium rerum gestarum & præclare dictorum Christi historia.

(Marcus.) Marcum aiunt fuisse discipulum S. Petri apostoli, quisquis autem fuerit, uirum certè præstitit

eruditione, fide & diligentia admirabilem. Nam cōpendio quodam Euangelium docta quadam breuitate constringit, & nobis ceu epitomen euangelicæ historiæ reliquit. Sunt qui dicant illum ita descripsisse Euangelium sicuti acceperat à Petro. Incertum autem est quando ediderit.

Lucas non fuit apostolus sed apostolicus, apostolorum inquā discipulus, & comes indiuiduus, Pauli præsertim. Hic duos conscripsit de Euangelica historia libros. Priore complexus est dicta & facta Christi, quemadmodum & Matthæus & Marcus, nisi quod quædam copiosius explicat. Posteriore exponit quibus modis Christus reliquerit terras, ubi, quo loco, quibus modis aduenerit promissus ille spiritus, quibus initijs cœperit ecclesia, quæ fuerit eius infantia, qui auctus, quæ ecclesiæ iustæ facies, quæ doctrina apostolorum, qui ueteris ecclesiæ ritus, quæ studia, quæ religio, fides, quæ doctrina falsa, qui nā falsi prophetæ, qui ueri, qualia utrorunq; ingenia, quæ artes, qui mores: qualia sint mundi studia, quales persequentiū animi, successus qualiáue fata, item quomodo receperit mundus Euāgelium. Plurima enim scribuntur de Petri & aliorum apostolorū concionibus & factis, de Pauli apostoli prædicatione & profectionibus. Vnde & libro nomen inditum, & Acta apostolorum appellatus est. Continet autem uniuersa Euāgelica & apostolica historia annos circiter 60. Nam Christus uidetur natus fuisse annos 33. cum numeraretur 18. annus Tiberij Cæsaris, eodem autem sublatus est in crucem: inde uero ad 4. Neronis annum supputantur anni 28. Et Paulus secundo Neronis anno Romam uinctus uenit, & biennium in libera custodia exegit. Hactenus uero historiam suam texuit Lucas, qui uixit annis 84. & bona pace excedens, sepultus est in Bithynia.

Lucas. — *Acta apostolorum.* — *Supputatio temporum Noui testamenti.*

Iam quod quidam nescio quorum Euangeliorum Nicodemi, Thomæ, Barptolemæi & nōnullorum aliorum meminerunt, ad ipsam Canonicorū librorum absolutionem planè nihil pertinent. Nam ipse Ioannes testatur ea quæ de Christo tradidit sufficere ad fidem faciendam quæ saluet. Vnde & B. pater Cyrillus, Nō omnia, inquit, quæ fecit dominus conscripta sunt, sed quæ scribentes tā ad mores quàm ad dogmata putauerunt sufficere: ut recta fide & operibus ac uirtute rutilantes, ad regnum cœlorum perueniamus, per Christū dominum nostrū. Præterea dubiū non est quin cæteri apostoli uiderint quæ de Christo quatuor isti prodiderant: ergo cum agnoscerent omnia planè esse tradita quæ ad pietatem pertinent, non putarunt uel necessarium uel operæpretiū fore, ut quicquā ipsi uel adderent, uel de nouo scriberent. Quod si scripsissent, nō aliud scribere potuissent, quàm quod priores euulgarāt. Et hoc quidē in ijs quibus utimur uidere licet. Nam quantula quæso illa diuersitas est, quæ in tribus primis apparet? Fortassis uoluerunt antiqui quatuor eiusdē argumenti scriptores extare, duos scilicet apostolos, & duos apostolicos, ut collatis omnib. colliquesceret de euangelica historia nō posse neq; ampliorē, neq; aliā ab hac traditionem cōmendari scripto, etiāsi centum huius generis prodeant scriptores, cum constet quatuor illos authores authenticos & ueritatis testes ueracissimos, eadem prorsus de eodē scripsisse negotio. Igitur qui uerum fateri uoluisset, eadem nimirū dixisset quæ quatuor illi priores dixerant. At quorsum pertinebat eandem rem infinitis libris cōmendare ecclesijs, quæ abunde potuit quatuor testimonijs & narratione explicari? Eodem consilio uidetur & Lucas nec omnia nec omnium apostolorum acta descripsisse. Alij enim apostoli non aliam sequuti sunt rationem neq; in docendo, neq; in ratione uitæ. Possunt ergo ex unius & alterius apostoli gestis omnium aliorum gesta æstimari. Igitur prudentiæ non defectui ascribendum est, quod hactenus modo progreditur euangelica & apostolica historia.

Historia euangelica & apostolica absoluta est.

Sequuntur nunc Epistolæ apostolorum ad diuersas ecclesias scriptæ, de fide in Christum, de pœnitentia uera uitæq; innocentia, quem quidem scopum omnes communem habent. Occasiones epistolarum diuersæ sunt, & argumēta diuersa. Prima ordine & nobilissima erudita pietate Romanis inscribitur ab apostolo Paulo, in qua Euangeliū ita descripsit, sicut hoc Iudæis & Gentibus prædicauit. Ergo ante omnia disputat de peccato, & euincit omnes homines peccato esse obnoxios. Deinde differit de iustitia, & ostendit sola Christi gratia per fidē, & nō per opera uel per merita ulla iustificari credentes. Mox effectum gratiæ & fidei explicat, docens iustificatos pœnitentem uiuere uitam, cauere sibi à sceleribus, uiuere sancte & moderate. Præterea disputat de lege & legis ui, de pugna & ingenio renati hominis, de uocatione gentium, & repudio restitutione

Scopus apostolorū. — *Ad Romanos.*

quoq; Iudæorum. Postremo uitam salutaribus & uarijs instituit præceptis.

Ad Galat. *Iam ea quam Galatis scripsit, ueluti compendium ac epitome est eius quæ ad Romanos extat. In ea enim disputat de iustificatione per fidem in Christũ contra iustificationem legis & operum: format item uitam iustificatorũ fide. Ab initio epistolæ multis agit de uocatione sua, ut authoritatem sibi asserat apostolicam, quam hostes gratiæ collapsam cupiebant.*

Ad Hebr. *Epistola ad Hebræos elegans & doctũ exemplũ est, qua ratione & quibus modis prædicarit genti Iudaicæ Christũ. Ab initio ergo protinus claris scripturæ testimonijs demonstrat Iesum Christũ uerum esse deũ & hominem, unde non oporteat doctrinã eius contemnere, uerũ item ac unicum esse sacerdotem hostiamq; perpetuam, ut ad expiationem & purgationem nullis opus sit Aaronicis uel sacerdotibus uel sacrificijs. Nã absolutã iustificationẽ possidere quisquis Christũ in fide possideat. Et fide oẽs testamenti ueteris sanctos placuisse deo, seruijsse ei patientia, charitate & innocentia uitæ, ad quas ille uirtutes adhortatur. Ad finẽ adijcit quasdã institutiones uitæ.*

Ad Ephes. *Epistola ad Ephesios breue & illustre exemplũ est, quomodo Gentibus prædicarit Christũ. Docet aũt sola gratia in Christo per fidem iustificari credentes. In Christo enim omnem esse plenitudinem, & per hunc gentes recõciliari deo. Deinde uarias subijcit de officijs uitæ paræneses.*

Ad Coloss. *Epistola ad Colos. illius ueluti compendium est. Idem enim argumentum tractatur, & breuius quidem, nisi quod in hac seuerius increpat pseudapostolos Iudaismum miscentes Euãgelio.*

Ad Philip. *Philippenses hortatur ex urbe misso epistolio, ne uinculis suis offendantur, sed pergant in ueritate recepta: hortatur item ut unanimes sint, & caueant à pseudapostolis, merita & legem cum Euangelio inculcantibus. Ad finem tradit salutaria quædam, ut aliâs sæpe, præcepta uitæ.*

1. ad Cor. *In prima epistola ad Corinthios uaria tractat, corrigit tamen præcipue uitia eius ecclesiæ. Differit contra philosophiã sæcularem pro simplicitate euangelij, de ministerio uerbi & prouentu siue gloria quæ inde existit ad unicũ deum referenda: differit etiã contra infamem Corinthiorum luxum & libidinem: item de coniugio, diuortio, digamia & uirginitate. Disputat de fugiendis sacris peregrinis, de iustis Christianorum sacris rite celebrandis restituendisq;, de charismatibus ecclesiæ uarijs & concordia siue charitate, de linguis & usu prophetiæ, de resurrectione mortuorum, & alijs quibusdam rebus utilibus.*

2. ad Cor. *Posterior ad Corinth. epistola propemodũ apologetica est. Confert in hac tamen legem cum Euangelio, ostendit quanta puritate euangeliũ prædicarit, quantis cum periculis, & quãto cum successu. Differit item de beneficentia in pauperes. Postremo plurima congerit de rebus suis, pro asserenda authoritate sua contra pseudapostolos.*

1. ad Theſſ. *In priore ad Thessalon. laudat Thessalonicen. fidem & constantiã, quam & confirmans hortatur, ut perseuerent in fide, & ut uitam puram Christoq; dignam uiuant, utq; mortuos gentili planctu non lugeant: ubi interim disputat de resurrectione mortuorum, de iudicio uenturo, de uigilia & sanctimonia Christianorum.*

2. ad Theſſ. *In posteriore præcipue pingit Antichristum & regnum eius, & fucos ignauum pecus à præsepibus arcet.*

1. ad Tim. *In prima ad Timotheum epistola proponit absolutissimum exemplar pastoris siue episcopi euangelici. Nam disputat de uera siue sana & falsa peruersaq; doctrina, de uita, moribus & familia episcopi, de studio eius & cura rei ecclesiasticæ, de uitandis quæstionibus inutilibus, rixis et auaritiæ uinculis inexplicabilibus.*

Ad Titum. *In epistola ad Titum eadem ferè repetit, sed succinctius. Nam indicat qui nam deligendi sint ad munus pastorale. Hinc personarum & ætatum officia informat. Inculcat mysterium gratiæ & iustificationem fidei: sed & quæstiones sophisticas & hæreticos insanabiles uitare præcipit.*

2. ad Tim. *In 2. ad Timoth. epistola commendat Timotheo & doctrinam sanam & ecclesiam, admonet eum officij sui, & ne ullis terreatur malis, prophetatq; de apostasia sæculi postremi.*

Ad Phile. *Philemoni autem breui, sed mire euidenti, docto, & charitatis Christianæ referto epistolio fugitiuum seruum Onesimum diligenter commendat, è uinculis scribens ex urbe Roma. Atq; hoc est compendium cœlestis illius philosophiæ quam Paulus apostolus didicit in tertio cœlo, & 14. epistolis nobis reliquit.*

Quæ restant apostolorum epistolæ septem breues & sanctissimæ, appellantur à ueteribus & Canonicæ & Catholicæ. Canonicæ, quia maxime pertinent ad canonē scripturæ: Catholicæ aūt, quia scriptæ sunt non ad certas quasdā ecclesias, sed ad uniuersas. Et Petrus quidem apostolus binas scripsit. In priore hortatur ad patientiam & fidei constantiam, & obiter explicat mysteria quædam fidei. Instituit præterea uitam sanctam, coniuges, afflictos, seruos, & presbyteros siue populi pastores. In posteriore prophetat de postremis illis infelicibus, hoc est, nostris Antichristianis temporibus, monens ut synceritatē doctrinæ euangelicæ amplectamur, & mordicus retineamus. Cui quidem argumento per omnia respondet epistola Iudæ apostoli. Canonicæ epistolæ septem. Petrus. Iudas.

Iacobus apostolus sui temporis mores ac peccata uulgaria grauiter accusat, docens religionē ueram non uersari circa garrulitatem & inanē fidei iactationem, sed circa pietatem, quæ uere bonorum operū ferax sit. Tradit idem plurima, eaq; maxime necessaria et salutaria uitæ præcepta. Iacobus.

Ioannes apostolus & euangelista, dilectus domini discipulus, ternas scripsit epistolas. In prima inculcat charitatem & puritatem uitæ, ueræ fidei fructus. In secūda quoq; ac tertia eandem charitatem ac ueritatem commendat, monens cauendum esse ab hæreticis. Ioannes.

Vltimus liber ab eodem cōscriptus apostolo, Græcum præfert titulum, nam dicitur Apocalypsis, id quod reuelationem significat. In eo enim libro prophetico dicendi genere pingit quæ sibi reuelarat dominus, fata ecclesiæ, & quæ ei obuentura sint ad finem usq; sæculi. Plurima in eo ex Ezechiele, Daniele, Zacharia, & alijs prophetis mutuata reperies. Ita autem placuit diuinæ bonitati, mature & in tempore ecclesiam suam futurorum admonere malorum, quo sibi caueat prudentius, & deum oret ardentius. Apocalypsis.

Plures libros non habet noui Testamenti Canon. Nec magnopere curandum existimo quod à quibusdā traditur quosdā ueterum dubitasse de epistola ad Hebræos, de epistola posteriore Petri & Iudæ, de epistola Iacobi & Apocalypsi. Quid enim ad nos quod pauci aliquot suis affectibus corrupti de rebus certis & authenticis authoribus dubitarunt? Credendū est planè, hos quos recensuimus libros testamēti utriusq;, à spiritu dei profectos, & à prophetis apostolisq; domini ecclesiæ dei esse traditos: atq; in his doceri omnem ueritatem certā, nihil ijs uel erroris misceri uel mendacij. Hæc dicta est ueteribus Canonica, id est regularis scriptura, quod à deo nobis data sit uitæ & ueritatis regula, qua omnia probemus, & iuxta quam uiuamus. Hebræi appellant legem thora, quod nominis generaliter uerbo dei, adeoq; toti scripturæ sanctæ attribuunt. Significat autem thora directorium: unde & Græci uidentur mutuasse suum illud uocabulū Canon, quod & ipsum interpretari potes Directorium, lex & regula. Canonici libri.

Reliquum est, ut nonnihil dicam de libris Ecclesiasticis, quos nonnulli appellarunt Apocryphos, uocabulo rei fortè non per omnia idoneo congruoue. S. Hieron. in prologo quem nuncupauit Galeatum, postquam Canonicos lib. 22. enumerasset, consequentia appendit, Quicquid extra hos est, inter apocrypha est ponendum. Igitur Sapientia, quæ uulgo Salomonis inscribitur, & Iesu filij Sirach liber, & Iudith, & Tobias, & Pastor, non sunt in canone. Machabæorum primū librū Hebraicum reperi. Secūdus Græcus est, quod ex ipsa quidem phrasi probari potest. Et reliqua. Porrò S. Augustinus lib. de Ciuitate dei 18. cap. 36. Machabæorū libros dicit haberi pro canonicis ab ecclesia. Atq; idem rursus non tantum ipsis tribuit, quantum ijs qui extra controuersiam sunt canonici: quemadmodum uidere licet in lib. eius 2. contra Gaudentij epist. ca. 23. rursus de Doct. Christ. li. 2. ca. 8. Cæterum D. Hieron. prologo in Prouer. Solomonis, Machabæorum libros, ait, legit quidem ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas nō recipit. Atq; idem ille Hieronymus de Baruch propheta & Ieremiæ epistola, huic subiecta, scribens, attestatur ipsa in canone Hebræo non contineri, sed in uulgata modo editione. Et in prologo Danieli præfixo testatur nec Susannæ historiā, nec Hymnum trium puerorum, nec Belis Draconisq; fabulas (illius utor uerbis) apud Hebræos inueniri. Verum de Susannæ historia longe aliud uisum est Origeni, qui plurimum fidei ei tribuit, quanquam non neget apud Hebræos non inueniri. Hactenus quid alij senserint de libris Ecclesiasticis retuli. Ego uero arbitror, saluo interim omnium aliorū iudicio, istos libros rectissime Hagiographa dici posse, nimirū à sanctis uiris de rebus scriptos sacris: post canonicos tamen libros collocandos, quippe cum quibus non parem obtinent authoritatem. Nam De libris ecclesiasticis & apocryphis. Hagiographa.

omnino

Apocrypha. omnino discernendum puto inter libros Apocryphos & Ecclesiasticos. Significat ἀποκρύπτω occulo aut abscondo. Sunt igitur Apocrypha occulta siue latentia scripta, quæ domi quidem & priuatim pro suo cuiq; animo phas esset legere, cæterum in publicis conuentibus, præsertim autem in templis sacris, non recitentur, neq; quisquam illorum authoritate premeretur. Cuius generis est Euangelium Nicodemi, & Thomæ, & Barptolemæi, alijq; huius notæ quamplures, quorum catalogus contexitur in Decretis canonicis, Dist. 15. **Ecclesiastica.** Ecclesiastici libri dicti uidentur illi, quos, quanquam non sint in canone Hebræo, ecclesia tamen quia sancta tradunt, & canonicis non cõtradicunt, recipit, ac in sanctorũ cœtibus legit. Nec primus hæc pfero, docuit hoc ipsum ante me Cyprianus siue Ruffinus in expositione Symboli, cuius uerba, si quis requirat, hæc sunt, Sciendũ est quod & alij post canonicos libri sunt, qui nõ canonici, sed Ecclesiastici à maioribus appellantur, ut est Sapientia Solomonis, & alia Sapiẽtia, quæ dicitur Iesu filij Sirach, qui liber apud Latinos hoc ipso generali uocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo uocabulo non author libelli, sed scripturæ qualitas cognominata est. Eiusdẽ ordinis est libellus Tobiæ & Iudith & Machabæorum libri: quæ omnia legi quidem in ecclesijs uoluerunt, non tamen proferri ad authoritatem ex his fidei confirmandam. Cæteras uero scripturas Apocryphas nominauerunt, quas in ecclesijs legi noluerunt. Tantum ille. Ex istis porrò libris Ecclesiasticis alij tradunt historiam, alij uero sunt prophetici, uitæ tradentes præcepta, quorum argumenta nunc paucis & obiter perstringemus.

Tobias. Inter historias in plerisq; exemplaribus primum locum tenet liber Tobiæ, qui mea quidem sententia multo felicius Xenophõte & Aristotele Oeconomiã tradit. Nam & exemplis uiuis omnia demonstrat, & præceptis saluberrimis, nec minus perspicuis, instituit. Tobias enim senior paterfamiliâs aduersam experitur fortunã & secundam, tam in corpore quàm in fortunis, attamẽ in illa rerum uicissitudine nihil bono patrefamiliâs indignũ cõmittit. In summa paupertate & afflictione integram retinet religionem, & innocentiam, & iustitiam, nullibi cõfugiens ad fraudes, aut dolos, quibus sarciat inopiam, imò in maxima egestate beneficia præstat, dum in eo quod potest, officium faciens, sepelit mortuos. Dictis & factis, id est, exemplo sanctissimo uersatur in domo sua, imperium æquum retinens in uxorem, filium, familiam. Præterea condit testamentũ, instituit filium plenissime, posteritati consulit, gratum sese erga deum & homines exhibet, & ubiq; boni patrisfamilias munere defungitur. Cæterum Tobias iunior senioris filius, pietatis in parentes exemplum præferens, religiosus est, & sancte parentibus obsequitur, quos in omnibus colit & reueretur. Idẽ laboriosus est, sedulus, humanus, sobrius, castus, & in omnibus religiosus. Præterea celebratur hoc libro nuptiarum honestas: docetur q̃ sancte oporteat contrahere matrimonia, & seruare contracta: itẽ quàm male cedat si nuptias non dextro & religioso pede accedamus. Docet noxia è domibus & familijs nullo præsentiore remedio q̃ studio pietatis depelli: crucem quoq; sanctorũ felicissimum sortiri euentũ: impios perpetuò in sua impietate perire: ac his sanctissimis similia multa.

Iudith. Historia Iudith, sicut & Tobiæ, à potissima persona nomen habens, mirificis coloribus pingit impiorum crudelem tyrannidem, superbiam & fastum arrogantẽ, & luxum perditissimum, interim maxima quæq; de suis, id est humanis, præsumentem uiribus. Amplificatur ergo Holofernis regij ducis maiestas, potentia, uirtus militaris & luxuria plus quàm Persica. Ei opponitur uidua humilis, imbellis ac fragilis, sed pia & casta, fide & precibus, humilitate & prudentia pugnans contra insuperabilẽ illam potentiam. Fide enim uera in deum & precibus se armans, deinde crapula ducis, cupiditate & arrogantia, sancte & prudenter utens, impiũ in suo ipsius impietatis laqueo capit, ac suo ipsum gladio iugulat. In his apparet mirũ dei consilium, suos cruce exercẽtis, & non protinus liberantis, tandem uero omnem impiorum potentiam citra negotium, & non sine risu dissipantis. Exerit ergo ille semper uires suas, & liberat omnes in se sperantes. Iudith uero celebrans dei beneficium, docet nos gratitudinem, deumq; solum in bello uictoriam, & in pace felicitatem conferentem, inuocandum esse & colendum.

Susanna. Susannæ historia elegantissimum exemplum est coniugalis fidei probitatisq; matronalis. Traditur eadem deum iustos asserere innocentiamq; tueri, iniustos autem, fornicarios, adulteros, & in primis iudices iniquos punire, & mirum in modum pudefacere.

Belis & Draconis historia. Danielis & sacerdotum Belis certamen super cultu externo deorum ac idolorum, incredibili

eum iucunditate pingit ueræ ac falsæ religionis ingenium, huius uidelicet pudendas artes & confusionem probrosissimam, illius uero probã simplicitatem & gloriã ac uictoriam splendidissimã. Viderint autẽ qui eam historiam pro fabula damnant, quibus nitantur authoribus: ego uideo historiam refertissimam esse multiplici fructu & eruditione. Ita uidetur nõ alienum esse à calumnia quod dicitur, uix tot otij pueris in fornace fuisse, ut carmine potuerint ludere. Nam pari ratione multa possent etiã in canonicis libris eleuari. In Iona certè legitur, Et orauit Ionas ad dominum deum suum de uisceribus piscis. Non incredibile uidetur hoc, confortante Ionam domino, & de otio puerorum in fornace disputatur ab otiosis hominibus. Hymnus ipse elegantissimus est, dei præconium ac operum eius, & inuitatio ad laudem eius. Hymnus trium puerorum.

Ezræ tertius repetit quædã ex quarto libro Regum, & retexit plæraq; quæ per librũ Ezræ ac Nehemiæ exponuntur, nõnulla tamen copiosius explicans, multa & egregia pietatis exempla suppeditans. Ezræ 3.

Porrò Fragmenta Hester suppeditant elegantia precum exempla, & alia quædam utilia. Fragmenta Hester.

Machabæorum liber primus simplicitate & puritate stili nonnihil resipit ueteris phraseos, id est canonicæ scripturæ, selectissima exhibens fidei exempla. Nam fidei in deũ fortitudinis, magnanimitatis, temperantiæ, cõstantiæ ac pietatis in deum & patriã uiuacissima exempla sunt, cum illustrissimo heroe Matthatia patre filij clarissimi. Pugnant hi pro patria & sanctis legibus cõtra impios, incredibili fortuna utentes, & felicitate tamen sua non abutuntur. Nam in primis & religiose religionem & cultum dei collapsum restaurant, & rempublicã fœdissime laceratam restituunt & ornant. Discant hinc iustã & religiosam militandi contra infideles rationem, quibus id muneris per legitimam dei uocationem est impositum. Casus in hoc libro uarij & admirandi eueniunt, in quibus ubiq; elucessit dei ueritas, bonitas, sanctitas, æquitas, misericordia, iustitia, & cætera quæ in deo celebrat scriptura, asserentis suos, & punientis aduersarios. Ac tantus omnino hic liber est, ut boni illo non possent citra iacturam carere. Machabæorũ primus.

Secundus liber Machabæorũ stilo dissimilis est omnibus alijs libris, planè Græcus, & Grææ eloquentiæ plurimum habens, cui ueteres non tantum tribuerunt, quantum primo. Multas retexit historias quæ primo libro puriore simplicitate sunt expositæ. Continet tamen percelebre illud septem fratrum martyrium, & Eleazari senis omnibus pijs imitandam constantiã ac fidem: quæ Cæcilius Cyprianus in Exhortatione ad martyrium copiose producit. Secundus Machabæorum.

Manassis confessio formulã nobis exhibet ueræ pœnitentiæ & iustæ confessionis peccatorum apud deum faciendæ. Hanc aiunt Græce repertam esse in Bibliotheca Victoriana Parisijs. Hactenus enim Latine tantum scripta extitit. Confessio Manassis.

Inter reliquos libros qui uitæ instituta tradunt, merito apud plærosq; primum locũ habet liber Sapientiæ. Nã reuera hoc est quod audit, Sapientia, fortassis Solomonis à primis appellata authoribus: non quod putarint Solomonẽ illius esse authorem, sed quod sapientia quæ in eo tradita est, Solomone uideatur digna. Scriptus est stilo elegantissimo. Continet sapientiæ encomiũ, quid sit & quanta, quis eius effectus, quantopere pro ipsa consequenda laborandum & orandum sit omnibus. In his deum sanctissime celebrat, quem rectè nouisse, ipsissima est sapientia. Rursus persequitur falsam sapientiã, ipsiusq; ueræ sapientiæ pestem funestissimam, cultum idolorum siue simulachrorum. De quo & Lactantius dixit, ibi nullã esse religionem, ubicunq; sit simulachrorum cultus. Præterea alia quamplurima doctissime tradit, quæ ad ueram uidentur pertinere sapientiam. Huc ergo accedant quicunq; ueræ philosophiæ discendæ cupidi sunt. Liber Sapientiæ.

Ecclesiasticus, qui Iesu filio Sirach inscribitur, plæraq; cũ Prouerbijs Solomonis habet communia, nisi quod hic noster copiosior est, & minus difficultatis habet. Ex eo rectius & minore cũ periculo discent moralẽ philosophiam studiosi, quàm ex ullo Platone aut Aristotele. Ad finem ferè attexit præclaram sanctorum patrum, eorumq; fidei laudem, quò fortassis respexit apostolus Paulus, cum 11. cap. epistolæ ad Hebræos conscriberet: in quo fidem quoq; antiquorum celebrauit, non tam ut cognosceremus, quàm ut imitari anniteremur. Religiosissime autem totum opus suum oratione ad deum effusa conclusit. Ecclesiasticus.

Baruch propheta sanctæ ecclesiæ doctoribus perfrequenti in usu fuit. Scripsit libellum in captiuitate Baruch.

ptiuitate Babylonica. Ideo tribuit deo iustitiã, qui meritum Iudæis supplicium irrogarit, adeoq; confitetur peccatum, accusatq; Gentis suæ ceruicosam inobedientiã atq; perfidiam. Prætereà ueniam orat delictorum, & ut deus sui populi misertus, tandē reducat in patriam. Iam quo fidem in cordibus illorum excitet, promittit restitutionem Israelis.

Epistola Ieremiæ. Epistola Ieremiæ inscripta & adiecta libello Baruch, admonitio est docta & euidens, ne uidelicet captiui in Babylone, à deo uero auersi, deos reuereantur Babyloniorum. Icciro grauissime inuehitur in idololatriam, suadens ut uerum deum adorent, & ei soli seruiant.

Ezræ 4. Quartus liber Ezræ uisiones siue reuelationes habet, uaria populi dei fata continens. Cui tametsi inter hactenus recensitos minimũ semper tribuerint uetusti, tamen non prorsus damnarunt. Habet enim suum usum & fructum.

His omnibus placuit iam appendere quæ præcellentiss. eruditione uir D. Theodorus Biblianđer de Ecclesiasticis libris nõ sine eximio lectorum fructu disseruit de Optimo genere explicandi Hebraica, in quibus & summã quoq; librorum attingit, & tempora, quæ nos non apposuimus, perstringit. Verba eius hæc sunt, Ecclesiasticos libros etiam Hagiographa nominant & sancta scripta, quæ & si non habent idoneã authoritatem roborandi ea quæ in contentionem ueniunt, ut canonici scriptores, non tamen reijciuntur ut Apocrypha, qualis fuit prophetia Eldad & Medad, Ascensio Mosis, Apocalypsis Heliæ, & multa id genus maligni spiritus commenta. Ecclesiastici aũt libri etiã in scholã & auditoria fidelis populi admissi sunt, & tam uenerãdi multis, ut Iudith etiam in ordinem canonicæ scripturæ à quibusdã reponatur. Eos ordine temporum seruato enumerare placet. Pars eorum librorũ continet historias à temporibus Ezechiæ usq; ad ortũ Pompei, qui primus Iudæis abstulit regnũ. Tobias à D. Hieronymo ex Chaldæo sermone translatus in Latinum, sicut & Iudith, memorat res gestas in Assyrijs post abductas X. tribus in seruitutē, insigni exemplo docens pietatem mutuam parentum & liberorum & coniugum. Iudith fidei & constantiæ naturam ostendens, refert Bethuliam à duce Nabuchodonozor patris magni Nabuchodonozor, qui Zedechiam & Ioachim & Iechoniam cepit, obsessam, opera uero sanctissimæ fœminæ Iudith liberatam. Dubium uero mihi est, an eo bello factum sit, quo & Manasses rex Iudæ in Assyrios deportatus, sed mox remissus est domũ. Nam illo regnante in Medis Dioces, qui & Arphaxat cognominatur, Ecbatana condidit. Quanquã me nõ latet Iosephum hæc ad Cambysen traijcere. Habet Daniel appendicem de Susanna & Beli Dracone. Habet Hester quædam addititia. Ezræ tertius liber repetit de phase Iosiæ, quod in Regum libris habetur, & post reditũ è Babylonia quæ in Ezra & Nehemia, interposito certamine ingeniorũ atq; sapientiæ, in quo uictor euasit Zorobabel. Machabæorum libri afflictionē Israelis per Antiochum Epiphanem & Macedonas memorant, in quibus luculētissimus typus Antichristi geritur. Pars Ecclesiasticorũ librorum de pietate atq; morum institutione disputat. Baruch enim colligens sententias Isaiæ & Ieremiæ quæ ad ψόγον idolorũ faciunt, idololatriã insectatur grauissima uituperatione. Ezræ quartus liber habet uarias prophetias, & plurimus est in uisis, ut Ezechiel, Zacharias, Daniel. Iesus filius Sirach circa Olympiadem 138. Ecclesiasticum librum edidit, quem & Sapientiã nominant, & Hieronymus apud Hebræos titulo Parabolarum inscriptũ reperit. Tradit aũt philosophiam gnomis, qui mos uetustus admodũ est, & pleraq; in Ecclesiaste & Prouerbijs Solomonis ante dicta sunt. Liber Sapientiæ, qui tribuitur Philoni Iudæorum eloquentissimo & alteri Platoni, ut Critici dicunt, copiosius prosequitur & Græca eloquentia quæ in Prouerbiorũ initio ad laudes ueræ sapientiæ pertinent. Oratio Manassis, quæ in Græcis exemplaribus desideratur, planè phrasim Hebraicam redolet. Tantum Theodorus noster. Nos ad institutum nostrum nunc reuertimur.

Tempora librorũ Ecclesiasticorum.

Obscuritas & errores philosophorum. Habetis Lectores quantum per argumenta & periochas cõplecti & proponere licuit philosophiæ nostræ cœlestis opes & eruditionem amplissimam. Dicite nunc aduersarij quid nobis deesse uideatur, aut quid à philosophia illa uestrate putetis nobis esse emendicandum? Profectò si uerum fateri uolueritis, dicetis nulla nos destitui parte ueræ eruditionis & sapiētiæ. Fateor sanè nihil tradi in Biblijs de Sermocionali philosophiæ parte, uel de Physicis rebus & Mathematica. Hæ aũt ueluti ancillulæ quædã sunt quæ ad illam reginã omnium artiũ ac disciplinarũ perdu-

sunt, informantq; ut cum ipsa colloqui & ex ipsa diuinarũ humanarumq; peritiam uerã haurire queamus, sermocionalis præsertim. Neq; damnamus studia sobria & moderata istarũ partium: imò scimus illa omnino necessaria & sobrie cognoscenda esse feliciter uolenti in studio ueræ sapientiæ uersari. Neq; succensemus si omnes philosophiæ partes diligẽter cognoscantur, sed ut adsit tamen modus. Siquidem habet id quoq; & usum & fructum suum. Hoc ergo dicimus ueram illam sapientiam quæ tractat metaphysica, id est, quæ scire cõuenit de deo rebusq; intellectualibus supernaturalibusq;, & de ethica, id est, moribus aut uirtutibus uiuendiúe normis, & de politica ac œconomia, id est, de publicis, & priuatis siue domesticis rebus rite administrandis gerendisúe, non modo tradere Biblia nostra, sed melius etiam, certius, planius pleniusq; tradere. Philosophi enim uestri de his obscura & falsa multa prodiderunt. Nam Aristoteles, qui in hac parte apud uos regnat, & tantum non pro deo adoratur, illa quæ tradit de moribus, imò & de natura, obscurauit de industria. Praeterea sententijs usus est de ambiguis & in utrunq; latus flexibilibus. Nam ut omnes scriptores qui ante ipsum fuerant carpserat, ita talionem ueritus semper timuit oriturum aliquem qui ipsius dicta etiam laceraret, ergo cauit sibi semper uia qua elabi deprehensus posset, ne teneretur. Idem ipse ad Alexandrum regẽ testatus est, neminem commẽtarios suos intellecturum, nisi qui ab se domi audiuisset. Affectauit item quoddam dicendi genus pressum & astrictum Attico etiam breuius & contractius, ut interdum non tam eloqui uideatur q̃ res indicare. Id quod acerrimi iudicij uir Io. Lodo. Viues in ipso obseruauit. In Moralibus suis tradit multa impia, sanæ rationi & religioni nostræ prorsus aduersa. Plato uero qui Aristotele in multis syncerior est, circa æterni numinis maiestatẽ designauit quod merito omnem eius philosophandi rationem reddit suspectam. Quod enim de deo uerum cognouit, metu impeditus libere profiteri non est ausus. Habeo hic testem Iustinum philosophum & martyrem, qui in Admonitorio ad Gentes, Plato, inquit, Mosis aliorumq; prophetarum de uno deo demonstraturus doctrinã, quam dum esset in Aegypto percepit, ueritus tamen quæ Socrati acciderant, ne in se Anytũ quendam & Meletum excitaret, quibus apud Athenien. læsæ diuinæ maiestatis accusaretur, metu uidelicet cicutæ, uarium quendam & tectum inuolucris sermonem de dijs molitus est, quo eorũ posset opinio stare, qui plures deos autumarent, eodemq; pariter ijs assentiri qui contraria illis arbitrarentur, sicuti facile est deprehendere ex ijs quæ scripta reliquit. Hæc scilicet designarunt duo illi inter philosophos uiri principes & quasi dij, ergo quid expectet uir bonus è uulgo illo & turba philosophorum, si uidelicet tantæ tenebræ deprehenduntur in istis luminibus? Nemo ignorat opinor quid cæci iudicarint de anima, quantas de hac excitarint turbas, quamq; fatuas omniq; sale carentes effutiuerint sententias. De summo bono tot propemodum inuexerunt opiniones quot sunt in anni curriculo dies. Breuiter de nulla ferè re ad ueram beatitudinẽ uirtutemq; pertinente recte iudicarunt: & tamen illos duces cæcos sequimur, illis addicti sumus, illos adoramus & admiramur plus q̃ uniuersa Biblia, imò neminem uere eruditum arbitramur, nisi in istis errorum & sordium lacunis probe sit uolutatus. Quanto rectius consultiusq; fecere magni illi quondam in ecclesia uiri, qui deserto philosophiæ studio, in quo tamen hactenus omnium philosophantium calculo fuerant excellentissimi, totos sese contulere ad studia Bibliorũ, id est philosophiæ nostræ, ueluti ex enormibus mendacijs & imposturis tenebrisq; Cymerijs transeuntes ad illustrissimum ueritatis solem? Origenem dico, Iustinum, Pantænum, Cyprianum, & innumeros alios philosophos & oratores clarissimos, quorum spiritus nunc uiuunt apud dominum. Igitur non iubeo quenquam ad cæcos illos magistros aut ad erroneos illorum senticososq; libros accedere, quasi in his aliquid synceri & certi sit reperturus. Ad sacra Biblia omnes quãta uoce & spiritu possum uoco. Vna enim spes homini, una salus in hac doctrina, quam nobis tradunt Biblia, posita est. Omnis sapientia hominis iusta in hoc uno est, ut quisq; deum in Christo pro suo deo cognoscat, de quo omnes omnium philosophorum libri ne uerbum quidem prodiderunt: ut cognito fide uera & spe infracta adhæreat, utq; dominum hunc potentissimum & patrem beneficentissimũ charitate & uita innocentia colat. Hoc nostrum dogma, hæc sententia est. Quanta itaq; uoce possum testificor, proclamo, denuncio. Hoc est illud quod philosophi omnes in tota uita sua quæsierũt, nec unquam tamen comprehendere ac tenere potuerunt, quia non recte illud quærentes aut prauam

Aristoteles

Plato.

religio-

religionem tenuerunt, aut totam penitus sustulerunt. Facessant igitur illi omnes qui humanam uitam non instruunt, sed turbant. Quid enim docent? aut quem instruunt qui seipsos non instruxerunt? Quem sanare ægroti, quem regere cæci possunt? An expectabimus donec Socrates aliquid sciat? aut Anaxagoras lumen in tenebris inueniat? aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? aut Empedocles dilatet animi sui semitas? aut Arcesilas & Carneades uideant, sentiant, percipiant? Ecce uox DE COELO ueritatē docens, & nobis sole ipso clarius lumē ostendens, aperte, diserte, certe & indubitate in Biblijs loquitur. Huc ergo nos omnes, quibus est cura ueræ sapientiæ, cōferamus. Quid nobis iniqui sumus? & sapientiā suscipere cunctamur? Qui uult sapiens & beatus esse, audiat dei uocem, discat Iesum Christum dei iustitiam & sapiētiam, in quo omnes thesauri sapientiæ dei & scientiæ reconditi sunt, sacramentum fidei & natiuitatis suæ norit, mundana contemnat, cœlestia suscipiat, ut post hanc miserabilem & calamitosam uitā summum illud bonum, ad quod natus est, possit adipisci.

Collatio sacrorū cum prophanis. Verū oblectat & mire afficit in prophanis scriptoribus iucunda uarietas & tradēdi modus eruditus. Age ergo, explicent nobis, si libet, modos illos tradendi pulchre & erudite uariegatos. Tradiderūt illi nobis sapientiā, inquiunt, pulcherrimis & acutissimis disputationibus, iucundissimis dialogis, epistolisq; elegātibus, ut uidere licet in Platone, Aristotele & Seneca: deinde orationibus disertissimis atq; doctissimis, ut Isocrates, Cicero & Demosthenes: amœnissimis præterea fabulis ac allegorijs, ut Homerus & Maro: sed & Sententijs, apophthegmatis, chrijs atq; prouerbijs, ut breuibus, ita omni eruditione insignibus, ceu fecerunt sapientes illi Græcorū septem, Chrysippus & Diogenianus: historijs quoq; euidentibus & picturatissimis, quod fecit Herodotus Halicarnasseus, Diodorus Siculus, & Liuius Patauinus. Cæterum si largi isti gentilium authorum prædicatores sacris ut prophanis essent assueti, inuenissent iam olim & in Biblijs illos tradendi modos uarietate iucundos & amabiles, quos ita mirātur in fucatis, fallacibus & perditis illis magistris errorum. Prædicant acutas philosophorum disputationes editas de sapientia. At Cic. lib. de Oratore 1. non ueretur dicere, Fremant omnes licet, dicam quod sentio, Bibliothecas me Hercle omnium philosophorum unus mihi uidetur XII. tabularum libellus, si quis legum fontes & capita uiderit, & authoritatis pondere & utilitatis ubertate superare. Porrò quis nesciat Decalogum diuinæ legis leges XII. tabularum multis post se parasangis relinquere? Fremant ergo licet & nostri illi admiratores uanarum disputationum philosophicarū præposteri, dicam & ego quod sentio & quod longe uerissimum esse credo, Bibliothecas omnium philosophorū unus decalogus, uel unus Deuteronomij libellus, si quis legum fontes capita finesq; excusserit, & authoritatis pondere & utilitatis ubertate certo & multo superare. In libro Iob disputant methodo planè philosophica uiri sapientia religioneq; admirabiles: quibus si conferas disputatores uel Platonicos uel Ciceronianos præ illis planè sordescere uidebis. Quod & Hieronymus agnoscens, Omnes leges, ait, dialectica propositione, assumptione, confirmatione, conclusione determinat. Singula in eo uerba plena sunt sensibus. Iam una uel eloquentissimi Pauli, uel Petri facundissimi, uel Ioannis disertissimi epistola, plus ueræ sapientiæ sanctæ, eruditionis & iustæ elegantiæ habet, quàm omnes omnium philosophorum epistolæ. Neque desunt nobis oratores clarissimi, Isaias, Micheas, Ioel, Oseas, & infiniti alij, q de rebus utilissimis eruditissimas cultissimasq; nullo prorsus exornationis genere carentes orationes nobis reliquerunt. Miramini omnes Periclis tonitrua, Demosthenis ac Ciceronis in dicendo energiam: dicuntur hi mire auditorum animos commouisse, & quò uoluerunt impulisse. Hoc uero si tantam laudem meretur, quid de Paulo nostro dicetis, qui læto ac intrepido uultu, licet in catenis staret, coram potentissimo eodemq; eruditissimo rege Agrippa, coram principibus Syriæ, & coram ipso præside Iudææ Festo, caussam suam propriam & capitalem quidem religionisq; omnibus gentibus inuisæ, adeo docte & euidenter egit, ut ipse rex Agrippa sibiipsi ereptus clamaret, Paululum abest ut non mihi persuadeas fieri Christianum: imò ipse Festus euidentissima oratione euictus, & in stuporem abductus

Cicero. magna uoce clamabat, Insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam conuertunt. Erat hic alioqui non incultus, nec indoctus, neque philosophiæ studijs infestus Festus. Quid hic obsecro in tantorum hominum corona, in tanto omnium hominum odio, in tantis accusatorum calumnijs,

præterea in caussa capitali, adeoq; in ipsis catenis fecisset princeps eloquentiæ uestræ Cicero? Non potuisset haud dubie metu intercluso spiritu uel uerbum singultire. Quondam enim, ceu Plutarchus de eo refert, non catenis uinctus & abductus, sed lectica molli in forum deportatus, ut caussam non suam uel sui capitis, sed Milonis ageret, uisis armis Pompeianis, quæ undiq; fulgebant, stupore confusus est, tandemq; tremens, ac uoce uix faucibus euulsa, trepide sermonem in cepit non dicere, sed singultire. Præterea habemus sapientiam ueram, uenustissimis quoq; allegorijs ac figmentis obtectã, in typicis uidelicet illis ceremonijs, in multis parabolis, inq; canticorum canticis: in quibus certo plura inuenies mysteria siue arcana sapiẽtiæ uenusta, casta & utilia, q̃ in omnibus omnium epicorum, lyricorum ac dithyrambicorum poetarũ fabulis ac carminibus pro phanis. Expoliunt hi sanè suaui uerborum lenocinio fabulas suas, interim uero melle litum offerunt gladium. Pleraq; enim horum prodita sunt de stupris, adulterijs, libidinibus, fraude & dolo, de crudelitate & cædibus, de inani gloria & rebus nefandissimis: nostrum poema purũ est, salutare, de rebus proditũ honestissimis, ergo & omnis periculi exors. Quis uero Solomone nostro breuiores, acriores, aptiores & certiores protulit omnis generis sententias? De eodẽ legimus 3. libro Reg. 4. cap. Et dedit deus sapientiam Solomoni atq; intelligentiã supra modum eximiam, & latitudinem cordis quasi arenam maris. Et excelluit sapiẽtia Solomonis sapientiam omnium filiorum Orientis, atq; omnem sapientiã Aegypti. Erat enim omnium mortalium sapiẽtissimus. Et uenerũt ex cunctis populis qui audirẽt sapientiã Solomonis, imò & ex omnibus terræ regionibus qui audierãt de sapientia eius. Venit ad ipsum & regina Sabæ regio apparatu mirifice instructa, & sapientia ad miraculum usq; pollens: quæ cum de omnibus rebus cum ipso contulisset, & politiã œconomiamq; eius diligenter perspexisset, dixisse fertur, Vera est fama quam audiui in terra mea de eloquio tuo & sapientia. Nolui autem credere, donec ipsa ueni, & oculis meis omnia uidi: & ecce nõ est mihi nunciata uel media pars rerum tuarum, adeo excellis sapientia, & ipsam de te famam superas. Beatissimi ergo serui tui, qui stant in conspectu tuo quotidie, & audiunt sapientiam tuam. Hæc scilicet indubitata & longe maxima sapientiæ nostræ encomia nemo miratur: miramur autem fabulas quasdam & res inanes, quas de ineptissimis philosophis, de Apollonio præsertim, uanissimi homines tradiderunt, quomodo is intrauit Persas, pertransiuit Caucasum, Albanos, Schytas, Massagetas, opulẽtissima Indiæ regna penetrauit, & ad extremũ latissimo Physon amne transmisso, peruenit ad Brachmanas, ut Iarchã in throno sedentẽ aureo, & de Tantali fonte potantẽ inter paucos de natura rerum audiret disputantem. Miramur potius Pythagoræ & Platonis studia, quorum hic Aegyptum adijsse, ille Memphyticos uates accessisse periculosissimo itinere dicitur. Subsistite hic paululum, & ut cũ ratione insaniatis expendite. Laudibus & admiratione dignos existimatis, qui longinquas ad nescio quos Sophos peregrinationes susceperunt ut discerent: nostros uero illos negligitis & contemnitis, ad quos totus orbis ut disceret accelerauit, utpote intelligens numen supremum inter nostros absolutissimæ eruditionis & sapientiæ thronum ac cathedram erexisse. Qui ergo fit ut idem & uos non agnoscatis qui eos hoc agnouisse cernitis, quos tantopere admiramini? Iam uero tantum abest ut careamus historia, ut nostra sit antiquior, liberior & certior de rebus prodita & maioribus & utilioribus. Et M. Tullius Cicero quid sit historia describẽs in Oratore suo, Historia, inquit, est testis temporũ, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nũcia uetustatis. Quæ si rectè dixit, uere ego dixero, Christianos duntaxat ueram habere historiam. In supputatione enim & notatione temporum nihil certi inuenias, præsertim ante repertas olympiades, quæ demũ Isaiæ sæculo sub rege Iothan dicuntur inuentæ, pleraq; ergo istorũ confusa sunt, & indigesta nonnunquam & fabulis interrupta, maxime apud Græcos historicos, qui magis gentẽ suam euehere, q̃ ueritatem proferre studuerunt. Hinc enim Græca historia ab ipso Cicerone, Quintiliano & Iuuenali mendaciorũ damnata est. Et Ioan. Lodo. Viues diserte, Quidã quo minus, inquit, possent redargui, non ausi sunt de rebus Græcorum mentiri, longe ergo petierunt historiã in qua tutius mentirentur: res Persicas, res Aegyptiacas, res Chaldæas desumpserunt sibi, ut Herodotus, quẽ uerius mendaciorum patrem dixeris q̃ quomodo illum uocant nonnulli parentẽ historiæ, & Diodorus Siculus, quem nescio cur Plinius dicat desijsse primum apud Græcos nugari, cum nihil sit eo nugacius. Præterea

frequenter

frequenter de rebus leuibus & nihili scribunt, in quibus nihil est neq; fructus neq; utilitatis. Creberrime descriptionibus otiosis ac curiosis nimis quàm superstitiose occupati loquentiam suã ostentant, uitam hominum non erudiunt. Nostra uero paucis describit ea quæ sunt utilia, & libere quidem ac uere describit, apponit ubiq; temporum notas, regna pulchre discriminat, in omnibus erudit, nihil præter rationem dicit. Sed & sola & præ omnibus alijs uetustatis nuncia uocari meretur. Nam ab initio mundi exorsa, progreditur in ipsam usq; monarchiã Persicam ad Xerxis usq; tempora. At Iosephus contra Appionem Alexandrinum, qui historias, ait, apud Græcos conscribere tentauerunt, id est, hi qui circa Cadmum Milesium ut Acusilaus Argiuus, & post hunc quicunq; alij fuisse referuntur, paulum tempus Persicam, ut uidere est apud Hellanicum, militiã præcessere. Proinde ibi Græcorum historici inceperunt historiã scribere, ubi nostri desierunt. Latinorum uero historici Græcis multo iuniores sunt. Claret itaq; nostra an illorum uerius & melius dicatur uetustatis nuncia. Postremo quemadmodum eruditione & iucunda uarietate sacri prophanis authoribus adeo non impares sunt, ut merito superiores habeantur, ita gloria & illustri nominis fama in omnibus ab exordio mundi regnis excelluerunt, ut nihil agant qui aiunt uel hoc nomine commendabile esse studium philosophiæ, quod ab omnibus semper summo habitũ fuerit in pretio. Vetustissima enim in orbe regna fuisse perhibentur Aegypriacum & Assyrium. Porrò quanto in pretio habiti sunt in illo Ioseph & Moses omnibus est notissimum. In hoc autẽ philosophiæ nostræ ueritas præcipue enituit, cum iuxta Isaiæ uaticinium ad mœnia Hierosolymorum nocte una caderent Assyriorum centena octogintaquinq; millia. Quid quod nostræ philosophiæ sectatoribus adeoq; nostris philosophis ipsum numen æternum & sapientissimum regnũ concessit amplissimum, uictorijs clarum, in toto orbe illustrissimum, & super æthera notum? Certè ut de Samuelis, Iosue, Dauidis imperio nihil dicam, nonne de Solomone legimus, Magnificatus est rex Solomon super omnes reges terræ, tam in diuitijs quàm in sapientia? Et ut in monarchia Babylonica summa potestas Danieli nostro legitur contradita, ita totum Medorũ regnum administrauit Mardochæus noster. Apud Persarum reges potentissimos Cyrum & Darium maxima quædam philosophis nostris cõcessa sunt. Claret hoc in Iosua, Esdra & Nehemia, quorum opera, fauore tamen Persicorum principum, & templum & urbs Hierosolymorum reparatur. Sub Macedonico imperio transfertur lex nostra in linguam Græcam, idq; postulante & iubente gloriosissimo rege Aegypti Ptolemæo Philadelpho, qui etiam incomparabilis pretij munera ad templum Hierosolymitarum misit. At sub Romanorum monarchia per uniuersum orbem philosophia biblica sparsa, atq; adeo promptis animis recepta est à toto mundo, ut peritiores sua sponte ualedicerent impostrici uestræ philosophiæ. Quid ergo uictam & sepultam denuo ab inferis reuocare conamini? aut quid restat aliud quàm ut desertis mendacijs, totos nos antiquissimæ, certissimæ & saluberrimæ philosophiæ Biblicæ instituendos tradamus?

Gloria authorum sacrorum.

Compendium & ſcopus
totius ſacræ Scripturæ utriuſq; Teſtamenti.

DEVS trinus & unus.

Docent nos libri Veteris Exo.3. Deu.6.

teſtamenti, Deum illum, quem coluerunt Adam, Noe, Abraham, & reliqui patres noſtri, ſolum uerum eſſe Deum, eumq; omnipotentem & æternum, qui propter bonitatem ſuam, Verbo ſuo cœlum & terram & quæ in eis ſunt, uiſibilia & inuiſibilia, creauit, Spiritu autem ſuo omnia uiuificat atq; conſeruat: à quo omnia procedunt, ſine quo nihil quicquam eſt: iuſtum & miſericordem, quiq; omnia operetur in omnibus, ſecundum uoluntatem ſuam æquam, iuſtam, bonam: quem merito reuereantur & adorent omnes creaturæ. Gen.17. Gen.1. Pſal.33. Col.1. Iſaiæ 40. 1. Cor.12. Pſal.145. Pſal.95.

Homo.

Ad hæc ipſum hunc deū

creaſſe Adam primum hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, dominumq; eum conſtituiſſe omnium creatorum in terra. Gen.1. & 2. Pſal.8.

Peccatum.

Qui quidem Adam, inuidia & fraude diaboli, creatoris ſui præcepto non obediens, ſuo peccato, peccatum in hunc mundum inuexit tale tantumq;, ut nos ſecundum carnem ab ipſo progeniti, natura filij iræ ſimus, & ob id morti, damnationi, iugo & tyrannidi diaboli obnoxij reddamur. Gen.3. Ioan.8. Rom.5. Ephes.2. Heb.2.

Ira, mors & damnatio.

Gratia. Promiſsio ſeu euangelium.

Porrò autem promiſſum Gen.3. & 22.

fuiſſe à deo patre ſemen illud benedictum Ieſum Chriſtum filium ſuum ſaluatorem noſtrum ipſi Adæ, Abraham, Iſaac, Iacob, Dauidi & reliquis patribus, qui à peccatis & tyrannide diaboli liberaret eos, qui uiua fide huic promiſſioni crederent, ipſiq; Ieſu Chriſto fiderent, liberationem hanc ab ipſo & per ipſum ſperantes. Eſt autem hæc promiſſio ſæpiſſime repetita in libris Veteris teſtamenti. 2.Sam.7. Iſaiæ 53. Iere.23. Dan.9. Zach.3.

Fides antiquorum.

Lex.

Interea autem dum à pa

tribus expectabatur promiſſa ſalus & liberatio, quod ea eſt hominum

Iere. 17. Rom. 3. Exo. 19. & 20. 2. Cor. 3. Rom. 3. & 4. Gal. 3. Rom. 8. Heb. 7. Heb. 9. & 10.

num natura, tam ſuperba atq; adeo corrupta, ut non libenter ipſi uelint ſe agnoſcere peccatores, quibus promiſſo Salutari ſit opus, Legem ſcriptam in tabulis lapideis datam fuiſſe à deo per Moſen, ut per eam agnito peccato & cordis humani malitia, ardentius ſitirent homines Chriſti aduentum, qui ipſos à peccatis redimeret, quod lex ipſa & legis ſacrificia ac hoſtiæ non præſtabant. Erant enim umbræ & figuræ ueræ oblationis Chriſti, qua peccata omnia obliteranda erant & abolenda. *Sacrificia ueterum.*

Rom. 9. 1. Cor. 10. Gal. 4. Luc. 22. 23. & 24. Rom. 3. Titum 3.

Noui autem teſtamenti libris docemur CHRISTVM illum promiſſum (qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula) & in libris ueteris teſtamenti adumbratum ſacrificijs ac figuratum, miſſum tandem à patre fuiſſe, eo tempore, quod apud ſe conſtituerat & in prophetis prædixerat, eo inquam tempore quo abundabat omnis iniquitas. Miſſum autem & incarnatum, mortuum, & ex mortuis reſuſcitatum, non ex bonis cuiuſquam operibus, (nam omnes erant peccatores) ſed ut uerax, abundantes gratiæ ſuæ diuitias, quas promiſerat, exhiberet, & ſecundum miſericordiam ſuam nos ſaluos faceret. *IESVS Chriſtus ſaluator mundi nũtiatur.*

Ioan. 1. 1. Cor. 5. Epheſ. 2. Col. 3. 1. Pet. 1. 1. Ioan. 1. Rom. 6. Ioan. 1. Rom. 8.

In Nouo igitur teſtamento planiſſime oſtenditur, quod Ieſus Chriſtus uerus agnus, & uera mundi hoſtia, uenit, ut nobis pacem cum patre conciliaret (ipſe eſt enim pax noſtra) lauando nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo, & liberaret à ſeruitute diaboli (cui peccando ſeruiebamus) in filiosq́; dei adoptaremur per ipſum, cohæredesq́; eius efficeremur. *Quæ & quanta nobis data in Chriſto.*

Ioan. 16. & 14. Ioan. 6. Ephe. 4. Heb. 11. 1. Cor. 12. Rom. 8. Rom. 5. 1. Cor. 13. 2. Cor. 1. Ephe. 1. Gal. 5.

Vt autem ſingulare hoc & maximum optimi dei beneficium erga nos agnoſcamus, dat nobis deus ſpiritum ſuum ſanctum, cuius fructus & donum eſt fides in deum & Chriſtum eius. Nam ſine ſpiritu ſancto, quo ſignamur, neque credere poſſumus deum patrem miſiſſe Meſſiam, neq; Ieſum eſſe Chriſtum. Nullus enim (inquit Paulus) dicere poteſt Dominus Ieſus, niſi in ſpiritu ſancto. Idem ſpiritus teſtatur ſpiritui noſtro quod ſumus filij dei, & diffundit in uiſcera noſtra eam charitatem, quam deſcribit Paulus Corinthijs: præterea ſpem, quæ eſt certa uitæ æternæ expectatio, cuius idem ipſe arrabo eſt & pignus, nobis impertitur, & alia ſpiritualia dona, de quibus Paulus ad Galatas. *Fides. Obſignatio & ſecuritas. Charitas. Spes.*

Iustificatio & sanctificatio.

Per hanc itaque in Christum fiduciã & fidem, quæ per charitatem operatur, & se charitatis operibus exerit, ad ea hominem mouens, iustificamur & sanctificamur, id est Deus & pater domini nostri Iesu Christi (qui & pater noster effectus est per ipsum fratrem nostrum) nos pro iustis & sanctis habet, sua gratia (nempe propter Christi meritum ac satisfactionem, cui soli hæc gloria debetur, nõ ullis nostris uel meritis uel operibus) non imputans nobis ad gehennam delicta nostra. Gal.5. Iacob.2. Rom.3. 1.Cor.1. Ioan.10. Rom.4. Ephe.2. Gal.2. 2.cor.5.

Bona opera.

Venit denique Christus ipse ut nos per ipsum sanctificati & purificati à peccatis, uoluntatem eius, operibus bonis sectantes, quæ carnis sunt abnegemus, ac libere seruiamus ei in iustitia & sanctitate omnibus diebus nostris: & ut per bona opera (quę pręparauit deus, ut ambularemus in illis) nos ostendamus ad hanc gratiam uocatos: quæ quidem bona opera, qui non habet, testatur se fidem in Christum non habere, qualem ille in nobis requirit. Titum 2. Matt.7. Col.3. Luc.1. Ephe.2. 2.Cor.6. 2.Pet.1. 1.Ioã.1.2.3.

Fides inanis.

Christus solus omnia suæ ecclesiæ.

Ad eum oportet nos accedere, & alacri animo ipsum sequi, ut nos doceat & perficiat. Est enim caput corporis sui, quod est ecclesia, sanctorum communio. Est magister noster mitis & humilis corde: exemplar nostrum, à quo discere oportet innocentiam, patientiam, humilitatem, sobrietatem, fortitudinem, constantiam, omnes deniq; uirtutes & iustam recte uiuendi normã. Noster præterea episcopus & summus pontifex, unus mediator dei & hominum, qui nunc ad dexteram dei patris sedet, nobis aduocatus factus, orans interpellansq́ pro nobis: qui proculdubio impetrabit, quod uel ab ipso, uel ipsius nomine à patre petierimus: si modo petẽtes ita illum facturum esse crediderimus. Sic enim promisit. Et qui in Christo sunt, pro beneficijs sibi collatis perpetuas agunt gratias. 1.Pet.2. Ephes.1. & 5. Matt.23. & 11. Ioan.13. Matt.5. Luc.6. 1.Pet.2. Hebr.5. 1.Tim.2. Rom.8. 1 Ioan.2. Ioan 15. & 16. Matt.7. Iac.1. Phil.4.

Oratio & Gratiarum actio.

Pœnitentia.

Ne igitur dubitemus, si quando peccauerimus, cum pœnitentia (ad quam nos initio statim suæ prædicationis inuitat & incitat) cumq́ fiducia accedere ad thronum gratiæ eius: credentes quod misericordiam consequuturi sumus. Nam ideo uenit ut peccatores sua gratia saluos faceret. 1.Ioan.1. Mar.1. Matt.4. Luc 24. Hebr.4. 2.Tim.1. Matt.9.

Venia peccatorum & indulgentiæ.

Hic nimirum est Chri

2. Theſſ. 2. Matt. 24. ſtus Ieſus, qui poſt interfectum ſpiritu oris ſui hominem peccati, ſedebit in maieſtate ſua, omnes iudicaturus, uniuerſa prius omnium qui mortui fuerunt hominum carne è mortuis reſuſcitata, & redditurus unicuiq; propria corporis prout geſſit, ſiue bonum ſiue malum: dicturusq; eſt ijs qui à dextris erunt, qui in hoc mundo futura bona expectauerint, Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum uobis regnum à conſtitutione mundi. Iis autem qui à ſiniſtris, Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Tunc uero finis erit, cum regnum deo & patri tradiderit filius, cum quo regnabunt ſancti ſine fine in ſæcula ſæculorum.

1. Cor. 15. 2. Cor. 5. Ioan. 5. Matt. 25. 1. Cor. 15. Iſaiæ 66. 1. Theſſ. 4.

Antichriſtus. Iudicium.

Vita æterna, & mors ſiue damnatio æterna.

Hæc ut cognoſcamus,

bonitate dei per ſpiritum eius ſanctum tradita ſunt nobis ſacra hæc Biblia, creditæ claues regni cœlorum, ipſumq; diuinitus inſtitutum eſt miniſterium uerbi dei ſeu prædicationis euangelicæ: inſtituta ſunt ſacramenta, beneuolentiæ dei, noſtræq; redemptionis ſignacula ſiue teſtimonia, & arcanorum dei ac eccleſiæ myſtica ſacra, ut cognoſcamus inquam & credamus unum ſolum eſſe deum uerum, & quem miſit Ieſum Chriſtum, utq; credentes uitam habeamus in nomine eius.

2. Pet. 1. Matt. 16. Ioan. 20. Mar. ult. Ephe. 4. Rom. 4. Ephe. 5. 1. Cor. 11. Ioan. 17. Ioan. 20. 1. Ioan. 3.

Scriptura.

Miniſterium uerbi & ſacramentorum.

Finis ad quem omnia dirigamus.

Præter hoc fundamentũ

1. Cor. 3. Gal. 1.

nemo aliud poteſt ponere, optatq; Paulus eum anathema eſſe, qui aliam fidem & ſalutem annunciarit quàm per Ieſum Chriſtum, etiam ſi fuerit angelus de cœlo. Domino Ieſu Chriſto regi & liberatori orbis ſit cum patre & ſpiritu ſancto honor, laus & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

Anathema.

Ordo librorum Veteris testamenti.

Ordo librorum Noui testamenti.

CAPVT PRIMVM.

De creatione cœli & terræ, adeoq; rerũ omnium: de mundi opificio, ordineq; pulcherrimo creaturarum per sex dies absoluto, maxime uero de homine, cuius gratia cætera omnia creata sunt.

Act.14.c 17.f. Psal.32.a 135. *Heb.11.a Psal.135.a 148.a Iere.10,b.

N PRINCIPIO CREAVIT DEVS COElum & terrã. Terra autem inculta erat ac uacua, tenebræq; A
supra abyssum: & spiritus dei motabat supra aquas. Di- 1
xitq; deus, Fiat lux: factaq; est lux. * Viditq; deus lucem ꝙ
bona esset: & diuisit deus inter lucem & tenebras, appella
uitq; deus lucem, Diem, & tenebras appellauit Noctem:
fuitq; uespera & mane dies [a] unus. Et dixit deus, Fiat †ex- 2 — a Vel, dies primus.
pansio in medio aquarũ, & diuidat inter aquas & aquas.
Et fecit deus expansionem istam, & diuisit inter aquas sub expansione, & inter
aquas supra expansionẽ: & fiebat ita. Appellauitq; deus expansionem, Cœlum:
Psalm.32.b & 88.b 135.b Iob.38.a & fuit uespera & mane dies secundus. Et dixit deus, †Congregentur aquæ sub 3
cœlis unum in locũ, ut appareat continens: fiebatq; sic. Et appellauit deus conti
nentem, Terrã: collectionem uero aquarũ appellauit Maria: uiditq; deus ꝙ esset
bonum. Et dixit deus, Progerminet terra germen herbã seminificantem semen: B
lignum frugiferũ, ferens fructum iuxta speciẽ suam, cuius semẽ sit in semetipso
super terram: & fiebat ita. Et protulit terra germen herbã seminificantem semen
iuxta speciem suam: & lignũ ferens fructum, quod semen [habuit] in semetipso
secundum speciẽ suam: & uidit deus ꝙ esset bonum: factaq; est uespera & mane
Psal.135.b dies tertius. Dixitq; deus, †Fiant luminaria in expansione cœlorũ, ut distinguãt 4.
inter diem & noctẽ, sintq; in signa, & stata tempora, in dies & annos. Et sint in
luminaria in expansione cœlorũ, ut lumen præbeant super terram: fiebatq; ita.
Et fecit deus duo magna luminaria, luminare [uidelicet] maius, quod domina-
retur interdiu: & luminare minus, quod dominaretur noctu, tum etiam stellas.
Posuitq; ea deus in expansione cœlorum, ut lucem præberent super terram. Et
ut dominarentur die ac nocte, distinguerentq; inter lucem & tenebras. Viditq;
deus quod esset bonũ. Et fuit uespera & mane dies quartus. Et dixit deus, Scatu C 5.
riant aquæ reptile animę uiuentis, & uolatile quod uolitet super terram ante ex-
pansionem cœlorum. Et creauit deus cetos magnos, & omnem animam [b] ui-
uentem reptantẽ, quã aquę scaturierant iuxta species suas, & omne uolatile pen — b Anima uiuens, pro animante, aut animato, aut uiuente.
natum, [quodq;] secundũ speciem suam: & uidit deus ꝙ esset bonũ. Benedixitq;
illis deus, dicens, Fructum edite & augescite, & implete aquas in maribus, & uo
lucris multiplicetur super terrã. Et fuit uespera, fuitq; mane dies quintus. Et di- 6
xit deus, Producat terra animans uiuens secundũ speciem suã, iumentũ, & repti-
le, & bestiã terrę, secundum speciem suã: & fiebat ita. Fecitq; deus bestiam terrę se
cundum speciẽ suam, & iumentũ secundum speciem suã, & omne quod reptat
super terram secundũ speciem suam: & uidit deus ꝙ esset bonum. Et dixit deus,
Col.3.b Faciemus hominem in imagine nostra, secundũ simulachrum nostrũ, & domi- D
Infra 5.a 9.a nentur in piscem maris, & in uolucrem cœli, & in iumentum, & in omnem ter-
1.Cor.11.b ram, & in omne reptile quod reptat super terrã. * Creauit itaq; deus hominem
*Mat.19.a in imagine sua, in imagine dei creauit eũ, marẽ & fœminã creauit eos. Et bene-
Eccli.17.a Inf.8.c.9.a dixit illis deus, dixitq; ad eos deus, Fructũ edite & augescite, & implete terram,

& subijcite eam,†& dominamini in piscẽ maris,& in uolucrẽ cœli,& in omnẽ Homini subijciũtur omnia.
bestiam quæ reptat super terrã, Et dixit deus, Ecce, dedi uobis omnẽ herbã semi
nificantẽ semen, quæ est in superficie uniuersæ terræ, & omne lignũ in quo est Infra 9.a
fructus,lignũ[uidelicet]quod semen seminificat,uobis in cibũ erit. At omni be
stiæ terræ,& cunctis uolucribus cœli,& omni ei quod reptat super terrã in quo
est anima uiuẽs sit omne uiride olus in cibũ: & fiebat ita. Et uidit deus omne q̊d
fecerat,& ecce,†erat ualde bonũ. Et facta est uespera & mane dies sextus. II. Eccli. 39.a Mar. 7.d

De sanctificatione Sabbati ac requie, de hortis deliciarum quibus excolendis homo præficitur, deq; creatione Heuæ, atq; institutione coniugij.

A PErfecti sunt itaq; cœli & terra,& omnis exercitus illorum. Et absoluit deus
die septimo opus suũ quod fecerat,†& quieuit die septimo ab omni opere Exo.20.b.
suo quod fecerat. Et benedixit deus diei septimo, & sanctificauit eum: nam eo- Heb.4.b
dem die ab omni opere suo quieuerat, quod faciendo deus creauerat. Istæ sunt
generationes cœlorũ & terræ,quæ creata erant in die quo fecerat DOMINVS
deus terrã & cœlos. Et omne[a] uirgultũ agri anteq̃ esset in terra,& omnẽ herbam
a Creauerat, scilicet deus.
agri anteq̃ germinaret, quoniã non pluuerat DOMINVS deus super terrã,nec
erat homo qui coleret terrã. Et uapor ascendebat è terra,& irrigabat uniuersam
B superficiem terræ. Finxit igitur DOMINVS deus hominẽ puluerẽ de humo,et
inflauit in nares eius spiritũ uitalem,†factusq; est homo in animam uiuentẽ. Et 1. Cor. 15.b
plantauit DOMINVS deus[b] hortos delicatissimos ab Oriente,& collocauit il-
b Quidam legunt, hortos in Eden.
luc hominẽ quem finxerat. Fecit etiam germinare DOMINVS deus de humo
omnem arborem uisu delectabilẽ & in cibũ cõmodam: & arborem uitæ in me-
dio hortorum,arborẽ quoq; sciẽtiæ boni & mali. Et fluuius egrediebatur de de
licijs ut irrigaret hortos,ut inde dilapsus fieret in quatuor capita. †Nomẽ unius Eccli.24.c
Pison: is circuit totã terram Hauila, ubi est aurũ: & aurum terræ illius bonũ est:
C est quoq; illic Bdelliũ,& lapis[c] Schoham. Nomen uero fluuij secundi Gihon,is
c Schoham, ut quidã uolunt, Onyx est.
circumit totã terrã[d] Kusch. Porrò nomẽ tertij fluuij est Hidekel, is cursum suum
d Kusch Aethiopiam quidã interpretãtur.
agit ad orientalem plagã Assyriæ. Et fluuius quartus est Euphrates. Tulit itaq;
DOMINVS deus ipsum Adã,& posuit eũ in hortos delicatos,ut coleret & cu-
stodiret illos. †Præcepitq; DOMINVS deus homini dicẽs, De omni ligno hor Eccli.15.a
torũ comede,de arbore uero scientiæ boni & mali,de ea[inquã] haudquaq̃ co-
medas: nam quacũq; die ex ea comedes,[e] morte morieris. Et dixit DOMINVS
e Potest etiã legi, certissime morieris.
deus,Non est cõmodum ut homo solus sit, faciam illi adiutoriũ, q̊d corã eo sit.
Finxerat enim DOMINVS deus de humo omnem bestiam agri,& omnẽ uolu
D crem cœli,& adduxerat[ea]ad hominẽ,ut uideret q̃modo appellaret ea. (Quod Adã nomina imponit animantib.
cunq; enim nomẽ Adã uiuentibus indidit,hoc nomine nominabãtur.) Indidit
itaq; Adã nomina cuiq; iumento,& uolatili cœli,omniq; bestiæ agri: Adę uero
non inueniebatur adiutoriũ q̊d corã eo esset. Immisit igitur DOMINVS deus
soporem in Adã,& obdormiuit,tulitq; unã ex costis eius,carnẽ illius loco clau-
dens. †Et ædificauit DOMINVS deus costam quã tulerat de homine in mulie Institutio sancti matrimonij.
rem,& adduxit eam ad hominẽ. Et dixit homo, Hoc nũc os ex ossibus meis, &
caro ex carne mea,propter hoc uocabitur[f] uirago,eo q, de uiro sumpta sit hæc.* 1.Cor. 11.b
f Vira dici posset, si uir hoc fœmininum apud Latinos reciperet.
Propterea deseret uir patrẽ & matrem suam,& hærebit uxori suæ,eruntq; in car *Mat.19.a
nem suam. Erant aũt uterq; nudus Adam & uxor eius,nec erubescebãt. III. Mar.10.a Ephes.5.g

De lapsu hominis ad quem serpens impulit, de pœna utriusq;, & consolatione seu promißione homini facta. 1. Cor. 6.d

A SErpens†uero callidior erat omni bestia agri, quã fecerat DOMINVS deus, Sap.2.d
qui dixit ad mulierẽ,Ita ne dixit deus,Non comedetis de omni ligno horto
rum? Et dixit mulier ad serpentem,De fructu ligni hortorũ comedemus, de fru
ctu uero arboris quæ est in medio hortorũ,dixit deus, Ne comedatis ex ea, neq;

contin-

2.Cor.11.a cótingatis eam, ne forte moriamini. Et dixit serpens ad mulierem, †Haudquaq̃
moriemini. Verũ deus nouit, q̃ ipso die quando comederitis ex ipsa, aperientur
Transgressio mãdati. oculi uestri, eritisq́ sicut dij, scientes bonum & malum. Et uidit mulier q̃ arbor B
Eccli.25.d illa esui cõmoda esset, & oculis desiderabilis, iucũdaq́ arbor illa ad erudiendũ,
tulit de fructu eius, & comedit, dedit deniq́ & uiro suo secũ, qui & ipse comedit.
Et aperti sunt oculi amborũ: cognitoq́ q̃ nudi essent, cõsuerunt folia ficus, fece-
runtq́ sibi cinctoria. Audiuerunt aũt uocẽ DOMINI dei deambulantis in hor
tis ad aurã diei: abscondítq́ se Adã & uxor illius à facie DOMINI dei inter ar-
busta hortorũ. Vocauit ergo DOMINVS deus ipsum Adam, & dixit ad eũ, Vbi
es tu? Qui ait, Vocẽ tuam audiui in hortis, & extimui q̃ nudus essem, & abscon
di me. Et dixit, Quis indicauit tibi q̃ nudus esses? Nimirũ de ipsa arbore, de qua
pręceperam tibi ne comederes ex ipsa, comedisti. Et dixit Adã, Mulier ipsa quam C
dedisti ut mecũ esset, ipsa dedit mihi de arbore, & comedi. Et dixit DOMINVS
deus ad mulierem, Cur hoc fecisti? Et dixit mulier, Serpens seduxit me, & come-
di. Et dixit DOMINVS deus ad serpentem, Quoniã hoc fecisti, execratus es prae
omni iumento, & prae omni bestia agri, super uentrem tuũ gradieris, & puluerẽ
Semẽ saluatoris mundi promittitur. Euangeliũ. comedes cunctis diebus uitae tuae. Ponãq́ inimicitias inter te, & inter ipsam mu
lierem, inter semẽ deniq́ tuũ & inter semen illius. †Ipsum cõculcabit tibi caput,
& tu conculcabis ei [a] calcaneum. Ad mulierem dixit, Dolorẽ tuũ & conceptum
tuũ cumulatissime multiplicabo, in dolore paries filios, & ad uirũ tuum erit de
1.Cor.14.f siderium tuũ, †ipseq́ dominabitur tibi. Ad Adam uero dixit, Quãdoquidem au D
disti uocem uxoris tuae, & comedisti de arbore, de qua praecepi tibi, dicens, Non
Homo labori addicitur. comedes ex ea, execrata est humus propter te, in dolore comedes eam cũctis die-
bus uitę tuę: spinã atq́ tribulũ progerminabit tibi, & manducabis herbã agri. In
sudore uultus tui uesceris pane, donec reuertaris in humũ, ex ea enim sumptus
es: siquidẽ puluis es, & in puluerẽ reuersurus. Et appellauit Adã nomen uxoris
suae Heua, eo q̃ sit mater omnis uiuentis. Fecit quoq́ DOMINVS deus ipsi A-
dam & uxori eius tunicas pelliceas, & induit eos. Et dixit DOMINVS deus, Ec
ce, homo iste factus est quasi unus ex nobis, ut sciret bonũ & malũ, & nunc [peri
culum est] ne forte mittat manũ suam, & accipiat etiã de arbore uitę, & comedat,
& uiuat perpetuò. Et emisit eum DOMINVS deus ex hortis delicatissimis, ad
Homo de Paradiso eijcitur. colendã humũ de qua sumptus fuerat. Expulit itaq́ hominem, & collocauit à
plaga orientali hortorũ delicatorum Cherubim, & laminam gladij micantem
& sese uertentem, ad custodiendum iter arboris uitae.

CAP. IIII.

Describitur caedes Caini cruenta, adeoq́; crudele parricidium, deinde qua sit poena multatus. Recensetur genealogia eiusdem ad Lamech usq́;.

Cain. Abel. PORrò Adam cognouit Heuã uxorem suam, quae concepit, & peperit Cain, A
dicens, Adquisiui uirũ cũ DOMINO. Rursumq́ peperit fratrem eius Ha
bel, & fuit Habel pastor ouiũ, Cain uero fuit Agricola. Exactis aũt aliquot die-
bus, factũ est ut adferret Cain de fructu telluris munus DOMINO. Sed & Ha-
Heb.11.a bel adduxit de primogenitis ouium suarũ, & de adipe illarũ: & †respexit DOMI
NVS ad Habel, & ad munus eius, ad Cain uero & ad munus eius nõ respexit.
Iratus itaq́ Cain uehementer, & concidit uultus eius. Et dixit DOMINVS ad
Cain, Quare succensus es tu? & cur cõcidit uultus tuus? Nónne si bene [a] egeris,
feres? & si non bene egeris, ad fores peccatum cubat? & ad te desideriũ [b] illius, &
Sap.10.a tu donaberis ei. Et loquutus est Cain ad Habel fratrem suũ. Factumq́ est quum B
1.Ioan.3.b essent in agro, †insurrexit Cain aduersus Habel fratrem suum, *& occidit eum.
*Mat.23.e 1.Ioan.3.b Iud.1.d Et dixit DOMINVS ad Cain, Vbi est Habel frater tuus? Et dixit [Cain,] Nescio,
Cain maledicitur. nunquid custos fratris mei ego sum? Dixit ergo [DOMINVS,] Quid fecisti?
Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de humo. Nũc itaq́ execratus tu ẽ terra,

a Alij legunt pro calcaneo uestigium.

a Nisi malis legere, feret, cedet ad utilitatem: nam infinitũ est. b Illius, uidetur ad peccatum referendum esse: sic de B relatiuo intellige.

quæ aperuit os suum, ut exciperet sanguinem fratris tui de manu tua. Quũ humum excolueris, amplius nõ dabit tibi robur suum, uagus & profugus eris in terra. Et dixit Cain ad DOMINVM, iniqtas mea maior est q̃ ut remittatur. En eiecisti me hodie è terra, & à facie tua abscõdar, ut sim uagus & profugus in ter-
C ra: fiet itaq;, ut quicquid me inuenerit, interficiat me. Et dixit ad eum DOMINVS, Propterea quidquid interfecerit Cainũ, septuplo uindicabitur. Et posuit DOMINVS signũ in Cain, ne interficeret eum quidqd inueniret illũ. Egressus itaq; Cain à facie DOMINI, habitauit profugus in[c] terra ab Oriente deliciarũ. Et cognouit Cain uxorem suã, quę concepit & peperit Hanoch: extruensq; ciuitatẽ, uocauit nomen illius ciuitatis iuxta nomen filij sui Hanoch. Porrò ipsi Hanoch natus est Irad, Irad aũt genuit Mehuiaël, & Mehuiaël genuit Methusaël, Methusaël uero genuit Lamech. Et Lamech duxit sibi duas uxores, nomẽ unius erat Ada, & nomen alterius Zilla. Genuitq; Ada ipsum Iabal, qui fuit pater eorũ
D qui habitant in tentorijs, & peculij. Nomen uero fratris sui Iubal, qui fuit pater omnium qui tractant citharam & fides. Et Zilla quoq; genuit Tubalkain, qui [b] expoliebat quodcunq; opificiũ tum æris tum ferri: soror uero Tubalkain Naëma. Et dixit Lamech ad uxores suas Adam & Zillam, Audite uocẽ meam uxores Lamech, auscultate sermonem meum, quoniã uirum occidi in uulnus meũ, & puerum in liuorẽ meum. Si septuplo uindicabitur Cain, certe Lamech septuagies septies. Cognouit aũt Adam rursus uxorem suã, & ipsa peperit filiũ, appellauitq; nomen eius Seth, quia posuit mihi [inquit] deus semen aliud pro Habel quem interfecit Cain. Et ipsi Seth natus est filius, & uocauit nomen eius Enos: tum cœptum est inuocari nomen DOMINI.

c Hic legũt quidã, in terra Nod, ut Nod sit proprium loci.

b Potest etiã legi, qui expoliebat cuncta, opifex æris & ferri.

Henoch. Prima ciuitas. Mathusael. Pastores. Musica. Artifices. Homicidiũ Lamech. Seth. Religio.

CAP. V.

Recensetur genealogia humani generis ab initio ad Noam usq;.

A HIc est liber generationũ hominis, in die quo creauit deus hominẽ, †in simulachro dei fecit illũ, marem & fœminã creauit eos: & benedixit illis, uocauitq; nomen illorũ Adam, in die quo sunt creati. *Vixit aũt Adam centum triginta annis, genuitq; in simulachro suo, iuxta imaginẽ suam [filiũ] & uocauit nomen illius Seth. Factiq; sunt dies Adam postq̃ genuerat Seth, octingẽti anni, & genuit filios & filias. Fuerunt itaq; cuncti dies Adam quos uixit, nongẽti anni, & triginta anni, & mortuus est. Et uixit Seth quinq; annis & centũ annis, & genuit Enos. Et uixit Seth postq̃ genuerat Enos, septẽ annis, & octingẽtis annis, & genuit filios & filias. Factiq; sunt cuncti dies Seth duodecim anni, & nõgen-
B ti anni, & mortuus est. Enos uixit nonaginta annis, & genuit Kenan. Vixitq; Enos postq̃ genuerat Kenan, quindecim annis, & octingentis annis, & genuit filios & filias. Fueruntq; cuncti dies Enos quinq; anni & nõgenti anni, & mortuus est. Kenan uero uixit septuaginta annis, & genuit Mahalaleel. Vixit deinde Kenan postq̃ genuerat Mahalaleel, quadraginta annis & octingẽtis annis, & genuit filios & filias. Fueruntq; cũcti dies Kenan decẽ anni & nongenti anni, & mortuus est. Mahalaleel uero uixit quinq; annis, & sexaginta annis, & genuit Iared. Vixit quoq; Mahalaleel postq̃ Iared genuerat, triginta annis & octin-
C gentis annis, & genuit filios & filias. Factiq; sunt cuncti dies Mahalaleel nonagintaquinq; anni & octingenti anni, & mortuus est. Porrò Iared uixit sexagintaduobus annis & centũ annis, & genuit Henoch. Deinde uixit Iared postq̃ genuerat Henoch, octingentis annis, & genuit filios & filias. Fuerũtq; cuncti dies Iared sexagintaduo anni & nõgenti anni, & mortuus est. †Henoch aũt uixit sexagintaquinq; annis, & genuit Mathusalah. Et ambulauit Henoch cũ deo post quã genuit Mathusalah trecentis annis, & genuit filios atq; filias. Fuerũtq; cuncti dies Henoch sexagintaquinq; anni & trecẽti anni. Et ambulauit Henoch cũ deo, & nõ ipse, quia tulit eum deus. Vixit autem Mathusalah octogintaseptem annis,

Discedo hic de industria à regula grãmaticorũ, qui supra centum maiorẽ numerũ præponunt, & cum copula & sine copula. Nam nec Plinius adeo religiose supra centum obseruauit, interposita coniunctione. In summa, uolui sequi Ebraica: peto ergo ueniã à delicatis auribus, & quod toties annos contra Latinum morem repeto.

Epilogus breuis superiorum. Sap. 2. d. Eccli. 17. a Supra 1. d *1. Par. 1. a Adæ ætas. Seth. Enos. Cainan. Malaleel. Iared. Henoch. Eccli. 44. c Heb. 11. a Mathusalah.

annis, & centum annis, & genuit Lamech. Et uixit Mathusalah postq̃ genuerat
ipse Lamech octogintaduobus annis, & septingentis annis, & genuit filios &
filias. Et fuerũt cuncti dies Mathusalah nouem & sexaginta anni atq; nongen-
Lamech. 777. ti anni, & mortuus est. Lamech uero uixit octogintaduobus annis & centũ an-
Noe. nis, & genuit filiũ. Appellauitq; nomen eius Noah, dicens, Iste cõsolabitur nos
Gen. 3. d ab opere nostro, & à dolore manuũ nostrarum de terra, †cui maledixit DOMI-
NVS. Et uixit Lamech postq̃ ipse genuerat Noah, nonagintaquinq; annis, &
quingẽtis annis, & genuit filios & filias. Fueruntq; cuncti dies Lamech septua
gintaseptem anni, & septingẽti anni, & mortuus est. Noah uero fuit[a] natus an- — aEb. Fuit filius quingentorum annorum.
Filij Noe. 500. nos quingentos, & genuit Noah Sem, Ham, & Iaphet. CAP. VI.

Describitur malitia & conscelerati o humani generis, ob quam diluuiũ uenit, in quo seruatur Noah per arcam, prouidente hoc domino: & de structura arcæ.

Causa diluuij. ET factum est, quum cœpissent homines multiplicari super terrã, nataeq; es- A
sent illis filiæ. Viderunt[a] filij dei filias hominũ, q̃ elegantes essent, & duxe- — aQuidam pro filijs dei legunt filij principũ, alij filij Elohim.
runt sibi uxores ex omnibus quas elegerant. Dixitq; DOMINVS, Non[b] cõten
Centum uiginti anni dati ad conuersionem. det spiritus meus perpetuò cũ homine, eo q̃ caro est, eruntq; dies illius centum — b Pro contendet alij dicunt, iudicabit, litigabit.
& uiginti anni. Fuerunt uero in diebus illis[c] Nephilim in terra, & etiã posteaq̃
filij dei ad filias hominũ uenissent, & illæ genuissent eis, isti [facti sunt] robusti — c Nephilim à cadendo nomen habent, ego dicerem Defectores, alij gigantes.
Cordis malitia deum irritat. à sæculo, uiri celebres. Videns autem DOMINVS q̃ multa esset malitia homi-
num in terra: & [q̃] omne figmentum cogitationũ cordis humani dũtaxat ma-
Infra 8. d †1. Re. 15. c lum esset, idq; omni tempore, † pœnituit DOMINVM q̃ fecisset hominem in B
terra, & contristauit sese in corde suo. Et dixit DOMINVS, Delebo hominem
quem creaui, à superficie terræ, tam homines q̃ iumenta, tam reptilia q̃ uolatilia
cœli, pœnitet enim me q̃ fecerim eos. Noah autem nactus est gratiam in oculis
DOMINI. Istæ sunt generationes Noah. Noah uir fuit iustus & integer suo sæ
Ambulare cum deo. culo, cum deo ambulauit Noah. Genuitq; Noah tres filios, Sem, Ham, & Ia-
Eccli 44. c pheth. Corrupta erat autem terra coram deo, & impleta uiolentia. Et uidit deus
terram, & ecce corrupta fuit, nam omnis caro corruperat uiam suã super terrã.
Dixit itaq; deus ad Noah, Finis uniuersæ carnis uenit corã me, nam repleta est C
Forma arcę terra uiolentia corã illis, & ecce, ego perdam eos cũ ipsa terra. Fac tibi arcã de li-
gnis[b] Gopher, in[e] mansiones interstingues arcã, & bituminabis eam intus & ex — bGopher, quidam pinum, quidam cedrũ, quidam cupressum exponunt.
tra bitumine. Et hoc [modo] facies eam, trecentorũ cubitorũ erit longitudo arcę,
quinquaginta cubitorum latitudo eius, & triginta cubitorũ altitudo eius. Fene
stram facies arcæ, & ad cubitũ eam superne consummabis: ostium uero arcæ in — eBbr. Nidos facies ipsam arcam.
latere eius pones, infimis, secundarijs, & tertiarijs [interstitijs] facies eam. Et ecce
ego, ego [inquã] adduco defluxũ aquarum super terram, ad perdendũ omnem
carnẽ in qua est spiritus uitalis sub cœlis, quidquid est in terra expirabit. Et[f] con- D — f Ebr. Faciam stare, seu erigam fœdus.
firmabo fœdus meũ tecum, ueniesq; in arcam tu & filij tui, uxor tua, & uxores
filiorũ tuorum tecũ. Et ex omni animanti, omniq; carne bina de singulis duces
in arcam, ut uiua seruentur tecum, mas aũt & fœmina erunt. De uolucre quoq;
iuxta speciem suam, & de iumento iuxta speciem suam, & de omni reptili terræ
iuxta speciem suam, bina ex omnibus uenient ad te, ut conseruentur. Et tu tolle
tecum ex omni cibo qui comeditur, & colliges ad te, ut sit tibi & illis in escam.
Quod fecit Noah, iuxta omnia quæ præcepit ei deus sic fecit. CAP. VII.

Ingreditur Noah arcam iuxta præceptum domini: uenit diluuiũ, & pereunt omnia præter Noah & quæ cum eo sunt.

1. Pet. 2. b DIxitq; DOMINVS ad Noah, †Ingredere tu & omnis domus tua in arcã, A
quia uidi te iustũ coram me in generatione ista. Ex omni iumẽto mundo
accipies tibi [a] septena, marem & fœmellã eius, de iumẽto uero immundo bina, — aEbr. Septem & septem.
marem & femellã eius. De uolucre quoq; cœli septena, marem & fœminam, ad

b Ebr. Ad uiuificandum semen super faciem uniuer.

c Ebr. Filius sexcentorum annorum.

[b]seruandum semẽ super uniuersam terram. Quoniam intra septem adhuc dies ego pluam super terram quadraginta dies, & quadraginta noctes, & delebo è
B terra omnem substantiam quam feci. Fecit itaq; Noah iuxta omnia quæ præceperat illi deus. Noah autem [c]natus erat sexcentos annos, quando defluxus aquarum factus est super terram. †Venit itaq; Noah & filij eius, uxor eius & uxores filiorum suorum cum eo ad arcam, propter aquas diluuij. De iumento mundo, & de iumento immundo, & de uolucre, deq; omni eo quod reptat super terram, bina uenerunt ad Noah in arcam, mas & fœmina, quemadmodum deus mandauerat ipsi Noah. Et factum est [post] septem dies, uenerunt aquæ diluuij super terram. In anno sexcẽtesimo uitæ Noah, mense secundo, decimoseptimo die mensis, eodem scilicet die, rupti sunt omnes fontes, abyssi magnæ, & fenestræ cœli apertæ sunt. Et fuit pluuia super terrã quadraginta dies, & quadra-
C ginta noctes. Ipso eodẽ die ingressus est Noah, Sem, Ham, & Iaphet filij Noah. & uxor Noah, tresq; uxores filiorum eius cum eis in arcam. Ipsi & omne animans iuxta speciem suam, & omne iumentum iuxta speciem suam, omneq; reptile quod reptat super terram iuxta speciem suam, & omne uolatile iuxta speciem suam, omne deniq; uolatile, omneq; pennatum. Veneruntq; ad Noah in arcam bina ex omni carne in qua fuit spiritus uitalis. Et introeuntes mas & fœmina ex omni carne uenerunt: quemadmodum præceperat illi deus, & clausit DOMINVS post eum. Stagnauitq; diluuium quadraginta dies super terram,
D & auctæ sunt aquæ, sustuleruntq; arcam, ut eleuaretur supra terram. Inualuerũt itaq; aquæ, auctæq; sunt uehementer super terram, incessitq; arca super aquas. Inualuerunt autem aquæ supra modũ in terra, opertiq; sunt omnes montes excelsi, qui fuerunt sub uniuerso cœlo. Quindecim cubitis inualuerunt aquæ superne, ut operirentur montes. †Et expirauit omnis caro quæ reptabat super terram, uolucrum, iumentorum, bestiarum, omniumq; reptilium quæ repunt super terram. Vniuersi deniq; homines, & quidquid erat in cuius naribus spirabat flatus uitæ, de omnibus quę in sicco [degunt] mortua sunt. Deletumq; est omne quod subsistebat, quodq; erat in superficie humi tam homines quàm iumenta, reptilia, uolucres deniq; cœli: deleti inquam sunt de terra, ut solus Noah superstes maneret, & quæ cũ eo erant in arca. Auctæ sunt itaq; aquæ super terram centum quinquaginta diebus.

Matt. 24. d
Luc. 17. f
1. Pet. 3. d

Moses aquarum diluuij.

Sap. 10. a
Eccli. 39. c
Diluuio pereũt omnia

CAP. VIII.

Quomodo remiserint aquæ, & quid post egressum Noah ex arca deinceps factũ sit.

a Eb. Pertransire fecit.

b Eb. Eundo & redeundo.

c Ararat Armeniam ferè exponunt.

d Ebr. Exibat & redibat.

A ET recordatus est deus ipsius Noah, cunctorumq; animantium & omnium iumentorum quæ erant cum eo in arca, & [a]adduxit deus uentum super terram, & remiserũt aquæ. Et obstructi sunt fontes abyssi, atq; fenestræ cœli, & cohibita est pluuia de cœlo. Et reuersæ sunt aquæ de terra, [b]magis magisq; decrescentes, imminutæq; sunt aquæ post centum quinquaginta dies. Septimo uero mense decimaseptima mẽsis resedit arca super montes [c]Ararat. Et aquæ quidem magis magisq; decrescebãt usq; ad decimum mensem, decimo enim mense prima [die] mensis uisa sunt cacumina montium. Factum est autem post quadraginta dies, ut Noah aperta fenestra arcæ quam fecerat, coruum emitteret, qui e-
B gressus [d] ultro citroq; uolitabat, donec siccarentur aquæ super terram. Emisit quoq; columbam à se, ut uideret si imminutæ essent aquæ à superficie humi, at columba non inueniens quo pedem reponeret, reuersa est ad eum in arcã, erant enim aquæ in superficie uniuersæ terræ. Ille uero exerta manu recepit eam, introduxitq; eam ad se in arcam. Porrò quum expectasset adhuc alios septẽ dies, rursus emisit columbam ex arca, quæ ueniens ad eum sub uesperam, foliũ oleæ decerptum in ore suo [gestabat.] Cognouit ergo Noah quod aquæ imminutæ essent super terram. Expectatis autem adhuc septem diebus alijs, rursum emi-

Imminuuntur aquæ rursum.
Arca requiescit.

sit columbam, quæ ultra non est reuersa ad eum. Factumq́ est sexcentesimo pri-
mo anno, [mense] primo eiusdemq́ primo [die] exiccatæ sunt aquæ de terra,
amouitq́ Noah operculum arcæ, & prospexit, & ecce superficies terræ erat sicca
ta. Porrò in mense secundo, uigesimoseptimo die mensis, arefacta est terra. Lo- C
quutus est autẽ DOMINVS ad Noah, dicens, Egredere ex arca, tu & uxor tua,
filij tui, & uxores filiorum tuorum tecum, cuncta animantia quæ tecum sunt,
ex omni carne, tam in uolatili, quàm in iumento, tum etiã omni reptili quod re-
Gen. 1. d / Infra 9. a — ptat super terram, educ tecum, ut repant in terra, †fructum edant atq́ augescant.
Egressus est itaq́ Noah, & filij eius, & uxor eius, uxores deniq́ filiorũ eius cum
eo, sed & omnia animantia, & reptilia, deniq́ & uolatilia omnia, imò quidquid
repit super terram, egressa inquam sunt ex arca iuxta familias suas. Aedificauit D
autem Noah aram DOMINO, & accepit ex omni pecore mundo, & ex omni
uolucre mundo, & obtulit holocausta super aram. Odoratusq́ est DOMINVS
odorem[e] suaueolentem, & dixit DOMINVS ad cor suum, Posthac nõ amplius — e Eb. Odorem quie-tis aut tranquillita-tis, quod tranquilla-rent dominum.
Cor hominis malum. Supra 6. a — execrabor terram propter hominem, †figmentum enim humani cordis malum
est ab adolescentia sua, neq́ percutiam ultra omne uiuens quemadmodũ feci.*
*Ge. 45. a / Iere. 33. d — Adhuc [erunt] omnes dies terræ, sementis & messis, frigus & æstus, æstas & hy-
ems: dies & nox non cessabunt. CAP. IX.

Fœdus init deus cum Noah, & quædam præcepta ei præscribit: describitur quoq́ eius ebrietas & nuditas, filiorum deniq́ execratio & benedictio.

Cõfirmatio coniugij. Sup. 1. c / 8. c — ET benedixit deus Noah & filijs eius, dixitq́ ad eos, †Fructũ ferte & multi A
plicamini, repleteq́ terrã. Pauor & tremor uester erit super omne animans terræ,
& super omne uolatile cœli, quidquid mouetur aut repit in terra, quidqd est in
Concessio ciborum. Gen. 1. d — piscibus maris, traditũ est in manus uestras. Quidquid†mouet, quidquid uiuit,
sit uobis in escam, quasi herbam uirentem dedi uobis omnia. Veruntamen car-
nem in anima sua sanguine [scilicet] suo non comedetis. Etenim sanguinem ue
strum animarũ uestrarum requirã, de manu [inquam] cunctorum animantium
requirã eum, tũ etiam de manu hominis, & de manu uiri fratris eius requirã ani
Ius gladij. Matt. 26. c / Apo. 13. c — mam hominis. †Qui effundit sanguinẽ hominis, huius sanguis per hominem B
effundetur, quoniam * in imagine dei fecit hominem. Vos autem fructũ edite,
*Gen. 1. d — augescite, prolificate in terra, & multi fiatis in ea. Dixit quoq́ deus ad Noah &
ad filios eius qui cum eo erant, nempe sic, Ecce confirmo fœdus meũ uobiscum,
& cum semine uestro post uos, & cũ omni anima uiuente quæ uobiscũ est, tam
in uolatili q̃ in pecore, & in omni bestia terræ quæ est uobiscum, ex cunctis quę
Isa. 54. c — ex arca egressa sunt, iuxta cuncta animãtia terræ. †Confirmaui aũt fœdus meũ
uobiscũ, ut nõ excindatur ultra omnis caro aquis diluuij, neq́ erit amplius dilu
uium ad dissipandũ terram. Et dixit deus, Hoc erit signum fœderis, quod ego do C
inter me & inter uos, & inter omnem animam uiuentẽ quæ uobiscum est, in ge
Signum fœderis iris in nubibus. Eccli. 43. b — nerationes perpetuas. Arcum meũ posui in nube, eritq́ signum fœderis inter me
& terram. †Eritq́ quum obnubam nubem super terram, tum cõspicietur arcus
in ipsa nube. Tum recordabor fœderis mei quod est inter me & uos, deinde etiã
inter omnem animam uiuẽtem in omni carne, nec erunt ultra aquæ in diluuiũ,
ut dissipent uniuersam carnem. Quin arcus in nube erit, quem cũ uidero, recor-
dabor fœderis perpetui, [quod est] inter deum & inter omnem animã uiuentem
in omni carne quæ est super terrã. Dixitq́ deus ad Noah, Hoc est signũ fœderis
quod cõstitui inter me & omnem carnem quæ est super terrã. Erant autem filij
Noah qui egressi erant ex arca, Sem, Ham, & Iaphet. Porrò Ham pater fuit Cha
naan. Tres isti filij sunt Noah, & ab his dispersa est uniuersa terra. Cœpit autem D
Noah uir agricola plãtare uineam. Quumq́ de uino biberet, inebriatusq́ esset
nudauit sese in[a] tentorio. Porrò Ham pater Chanaan, quũ uideret uerenda pa- — a Eb. In medio tentorij sui.

tris sui, indicauit [hoc] duobus fratribus suis, qui erant foris. Et sumpto Sem atque Iaphet uestimento suo, posuerunt illud super humerum amborũ, & accedentes retrorsum, operuerunt uerenda patris sui, auersis scilicet faciebus suis, ne uiderẽt uerenda patris sui. Quumque euigilasset Noah à uino suo, & resciuisset quæ fecerat ei filius suus minor natu, dixit, Execratus Chanaã, [b] infimus seruus sit fratrũ suorum. Dixitque, Laudandus DOMINVS deus Sem, sitque Chanaan illi seruus. Dilatet deus Iaphet, ut habitet in tentorijs Sem, Chanaan uero sit eorum seruus. Vixit autem Noah post diluuiũ annis [c] trecentis & quinquaginta, fueruntque cuncti dies Noah nongenti anni & quinquaginta, & mortuus est. CAP. X.

Patris irrisor maledicitur.

Aetas Noë

b Ebr. Seruus seruorum sit fratribus.

c Anni Ebræis subinde ad singulos numeros repetũtur, quod quia Latinis auribus ingratum est, omisimus.

De propagatione generis humani ex Noah & filijs eius, deque regnorum & monarchiarum in orbe potentissimorum initijs.

A HAe sunt generationes filiorũ Noah, Sem, Ham, & Iaphet, natique sunt illis filij post diluuium. †Filij Iaphet, Gomer, & Magog, & Madai, & Iauan, atque Tubal, & Mesech, & Thiras. Filij uero Gomer Aschkenan, Riphat, Thogarma. Porrò filij Iauan Aelischa, Tharsis, Cithim & Dodanim. Ab istis diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, quæque iuxta linguã suam, iuxtaque familias suas in nationibus suis. Filij uero Ham, Chus, Mizraim, Phut, atque Chanaan. Porrò

Filij Iaphet. 1. Par. 1. a

Diuisæ regiones.

Filij Cham

B filij Chus, Seba, Hauila, Sabta, Raema, & Sabthecha. Filij aũt Raema, Scheba & Dedan. Chus genuit Nimrod, is cœpit esse heros uiolentus in terra. Fuit enim robustus uenator corã DOMINO. Idcirco dicitur, Quasi Nimrod robustus uenator coram DOMINO. Fuit aũt principium regni illius †Babel, Erech, Acad, atque Kalne in terra Sinear. De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen: & plateas ciuitatis atque Calah. Resen quoque inter Niniuen & Kalah, quç est ciuitas magna. Porrò Mizraim genuit Ludim, Anamim, Lehabim, & Naphthuim. Patrusim quoque & Casluhim, è quibus egressi sunt Philistijm & Caphthorim.

Nemrod tyrannus, prouerbium.

Gen. 11. b

Babylon.

Assur.

Niniue ædificatur.

Palestini.

C Chanaan aũt genuit Zidon primogenitum suum, & Heth. Item Iebusi, Amorri, Girgasi, Hiui, Haarki & Hasini. Sed & Aruadi, Zemori, Hemati, & postea dissipatæ sunt familiæ Chananæç. Fuit autem terminus Chananæi à Zidon uenien te te in Gerar, usque ad Gazan, & eunte te in Sodomã & Gomorrã, & Adma & Zeboim usque ad Lesa. Hi sunt filij Ham in cognationibus, linguis suis, terris & nationibus suis. Ipsi quoque Sem, qui pater est omnium filiorũ Eber, & frater maior natu ipsius Iapheth, nati sunt [filij.] Filij ergo Sem [fuerunt] Elam, Assur, Arphachsad, Lud atque Aram. Filij Aram, Vtz, Hul, Gether & Mas. Porrò Arphach-

Chananæi.

Filij Sem.

D sad genuit Selah, Selah autẽ genuit Eber. Eber quoque nati sunt duo filij, nomen unius Peleg: nam in diebus suis diuisa est terra, & nomen fratris sui Iactan. Porrò Iactan genuit Almodad, Saleph, Hazarmaphet & Iarah. Sed & Hadoram, Vzal, Dikla, Obal, Abimael & Scheba. Item Ophir & Hauila & Iobab, omnes isti filij Iactan. Et erat habitatio à Mesa pergẽte te in Sephar montem Orientis. Isti sunt filij Sem secũdum familias & linguas suas, in terris & nationibus suis. Hæ itaque familiæ sunt filiorum Noah iuxta cognationes suas in populis suis. Et ab illis diuisæ sunt gentes in terra post diluuium. CAP. XI.

Phaleg diuisio.

Terrç à quibus diuisæ post diluuium.

De structura turris Babilonicæ, deque linguarum confusione: à fine refricantur generationes à Sem usque ad Abraham.

A ERat autem uniuersa terra unius labij, sermonumque eorundem. Et factũ est quum proficiscerentur ab Oriente, inuenerunt campum planũ in terra Sinear, & habitarũt ibi. Dixeruntque [a] alter ad alterum, Agite, ducamus lateres, & incendamus incendiũ. Fuitque illis later pro lapide, & [b] argilla pro cemento. Dixeruntque, Agite, ædificemus nobis ciuitatẽ & turrim, cuius caput [pertingat] ad cœlos usque, faciamusque nobis nomen, ne fortè dispergamur in uniuersam terram. Descendit autem DOMINVS ut uideret ciuitatem & turrim, quã ædificabãt fi-

Sermo in terra unus. Sap. 10. a.

a Ebr. Dixerunt unusquisque ad proximum suum.

b Quidam legunt bitumen.

lij hominũ. Dixitq; DOMINVS, En populus unus est, idemq; labiũ istis omni
bus, & hoc cum cœperunt facere, posthac nihil prohibebit eos, quin sic pergant
Trinitatis nota. cõsummare omnia quæcunq; temere apud se statuerunt. Agitedũ, descẽdamus, B
Deute. 32.a & confundamus ibi labium ipsorũ, ne alter alterius labiũ percipiat. †Dispersit
itaq; eos DOMINVS ex illo loco in uniuersam terrã, cessauerũtq; ab extructio
Babel confusio, permixtio. ne ciuitatis illius. Idcirco nomen eius uocatũ est Babel, quòd ibi cõfudisset DOMI
NVS labiũ uniuersæ terræ, & inde dispersisset eos in uniuersam terrã. †Hę sunt
1.Par.1.b generationes Sem. Sem quum esset natus annos centum, genuit Arphachsad,
Aetas Sem. biennio post diluuium. Vixitq; Sem postq̃ genuerat Arphachsad, quingẽtis an
Arphachsad. nis, genuitq; filios & filias. Arphachsad uero uixit trigintaquinq; annis, & ge-
nuit Sela. Vixitq; Arphachsad postq̃ genuit Sela, quadringentis tribus annis, ge
Sale. nuitq; filios & filias. Porrò Sela uixit triginta annis, & genuit Eber. Vixitq; Se C
la postq̃ genuit Eber, annis quadringẽtis & tribus, genuitq; filios & filias. Eber
Eber. uixit trigintaquatuor annis, & genuit Peleg. Vixitq; Eber postq̃ Peleg genuit,
Phaleg. quadringentis annis & triginta, genuitq; filios & filias. Peleg uero uixit trigin
1.Par.1.b ta annis, & genuit Reu. Vixitq; Peleg postq̃ Reu genuit, nouẽ annis & ducen-
Reu. tis, genuitq; filios & filias. Porrò Reu uixit annis trigintaduobus, & genuit Se
rug. Vixitq; Reu postquam Serug genuit septem annis ac ducentis, & genuit fi
Sarug. lios atq; filias. Serug uixit triginta annis, & genuit Nahor. Vixitq; Serug postq̃
Nachor. Nahor genuit ducẽtis annis, genuitq; filios ac filias. Et uixit Nahor uigintino-
uem annis, & genuit Thare. Vixitq; Nahor postquam genuit Thare decem &
Thare. nouem annis atq; centũ annis, genuitq; filios & filias. Thare uero uixit septua D
1.Par.1.b ginta annis, & genuit Abram, Nahor atq; Haran. Istæ itaq; sunt generationes
Iosu.24.a Thare. Thare genuit Abram, Nahor & Haran, Haran uero genuit Lot. Et mor-
tuus est coram patre suo in patrio solo, nempe in Vr Chaldæorũ. Duxerunt au
tem Abram & Nahor sibi uxores. Nomen uxoris Abram fuit Sarai, nomen ue
ro uxoris Nahor, Milca, filia fuit Haran patris Milca & patris Iesca. Fuit autem
Iosu.24.a Sarai sterilis, nec erat illi proles. Et tulit Thare filiũ suum Abram, & Lot filium
Neem.9.b Haran, filium scilicet filij sui, & Sarai nurum suam, uxorem Abram filij sui: &
Iudith 5.a egressi sunt simul de Vr Chaldæorum, ut cõmigrarent in terram Chanaan, ue-
neruntq; usq; ad Charan, habitaueruntq; ibi. Fuerunt autẽ dies Thare anni du-
centi & quinq;. Mortuusq; est Thare in Charan.

CAP. XII.

Transit Abram ex Charã euocatus à domino, cui benedixit dominus. Deinde fame exorta, descendit in Aegyptum: rapitur uxor eius in aulam Pharaonis, qui admonitus pœnis, uiro uxorem reddidit.

Act.7.a DIxit autem DOMINVS ad Abrã, †Exi è[a] terra tua, de patria tua, & de do A — a Ebr. Vade tibi.
mo patris tui, ad terrã quam ostendã tibi. Faciamq; te in gentẽ magnam,
& benedicã tibi, & magnificabo nomen tuum, tuq; sis benedictio. Benedicam
Christus quoq; eis qui tibi benedicunt: maledicentibus uero tibi, maledicã & ego: †bene
Gal 3.b Infra 18.c 21.d 16.a dicenturq; in te uniuersæ familiæ terræ. Egressus est itaq; Abram sicut præcepe-
*Heb.11.b rat ei DOMINVS, iuitq; cũ eo Lot. *Septuagintaquinq; annos natus erat A-
bram quũ egrederetur ex Charan. Et tulit Abrã Sarai uxorem suam, & Lot filiũ
fratris sui, uniuersamq; *substantiã suã quam cõparauerant, sed & animas[b] quas — b Ebr. Quas fecerãt.
adquisierant in Charan, egressiq; sunt ut irent in terrã Chanaan. Et cũ uenissent B
in[c] regionem Chanaan, pertransiuit Abram regionẽ usq; ad locum Sichem, & — c Ebr. Terram Chanaan.
Gen.13.d 15.d. usq; ad[d] quercetũ Moreh. †Chananæus autem tum erat in ea regione. *Appa- — d Quidã conuallem interpretantur. More uidetur uiri nomen esse.
*Ge 24.a ruit autem DOMINVS Abram, & dixit, Semini tuo dabo terram istam. Et ædi
Deut.34.b ficauit ibidẽ aram DOMINO qui ei apparuerat. Soluensq; illinc, uersus mon-
tem qui erat ab Oriẽte ipsi Bethel, tetendit tentoriũ suum, [ut haberet] Bethel ab
Occidente, & Hai ab Oriente, extruensq; aram DOMINO, inuocauit in nomi

C ne DOMINI. Soluens rursus Abram iuit, & uenit uersus Meridiem. Orta autẽ fame in ea regione, descendit Abram in Aegyptũ, ut ibidem [aliquandiu] habitaret, grauis enim fames erat in terra. Factumq; est, quũ propius accessisset, uel letq; iam introire Aegyptum, dixit ad Sarai †uxorem suam, En scio te esse mulierem pulchro aspectu: erit itaq;, quum uiderint te Aegyptij, dicent, Hæc illius est uxor, & interficient me, te uero uiuam seruabunt. Dic obsecro, quod soror mea sis, ut benefiat mihi propter te, uiuatq; anima mea gratia tui. Factũ est itaq;, quũ uenisset Abram in Aegyptum, quod Aegyptij contemplarentur mulierem, erat
Gen.20.c
Infra 20.c

D enim supra modum formosa. Quumq; uiderent eam principes Pharaonis, laudauerunt eam apud Pharaonem, raptaq; est mulier in aulam Pharaonis. Et is quidem benigne fecit ipsi Abram propter illam, fueruntq; ei oues, boues, & asini, serui & ancillæ, [c]asinæ & cameli. Adflixit autem DOMINVS Pharaonẽ & domum eius plagis magnis propter Sarai uxorem Abram. Vocauit igitur Pharao Abram, & dixit, Quur fecisti mihi hoc? quare non indicasti mihi, quod uxor tua esset? Quare dixisti, Soror mea est? Et [ferè] accepissem eam mihi in uxorem. En igitur uxorem tuam, tolle eam & uade. Præcepitq; Pharao super eo uiris, ut deducerent eum cum uxore sua, omnibusq; quæ habuit.

c Quidam mulas intelligunt.

CAP. XIII.

Reuersis Abram & Lot in Chananaicã regionem, lis inter pastores eorũ orta est, & quoniam ea regio pecoribus utriusq; non suffecit, separatus est alter ab altero.

A Ascendit itaq; Abram de Aegypto, ipse & uxor eius, & omnia quæ habebat, atq; Lot cum eo Austrũ uersus. Erat autẽ Abram grauis ualde, nempe pecore, argento & auro. Iuit aũt ad profectiones suas ab Austro ad Bethel, †usq; ad locum ubi fuerat tentorium eius ab initio, inter Bethel scilicet & Hai, ad locũ nempe aræ illius quã initio fecerat. †& [a]inuocabat illic Abrã nomẽ DOMINI. Quin & ipsi Lot, qui comes erat Abrã, erant greges & armenta, & tentoria, nec cepit eos terra ut simul habitarent, †fuit enim possessio eorum multa, nec potuerunt simul habitare. Exorta itaq; est lis inter pastores pecoris Abram, & inter pa
Gen.12.b
Supra.12.a
Gene.36.a

a Ebr. Vocabat in nomine domini.
a Potest etiam legi, Vbi inuocauerat nomen domini.

B stores pecoris Lot. Habitabat autem tum Chananæus atq; Pheresæus in terra. Dixit ergo Abram ad Lot, Ne quæso fit iurgium inter me & te, & inter pastores meos atq; pastores tuos, ([b]fratres enim sumus.) An nõ uniuersa terra coram te est? Separare quæso à me, si tu ad [c] leuam, ego ad dexteram concedam: si uero tu dexteram, ego sinistrã eligam. Sublatis igitur Lot oculis suis, uidit omnia æquora campi Iordanis, quæ uniuersa irrigua erant. Nam priusquã uastaret DOMINVS Sodomam & Gomorrã, ea pars quæ circa Zoar est, erat sicut hortus DO
Lot in Sodomis.

b Ebr. Viri fratres sumus nos.
c Ebr. Si tu sinistrabis, ego dextrabo (si ita licet) infinitiui tamen sunt.

C MINI, & sicut terra Aegypti. Elegit itaq; sibi Lot uniuersa æquora campi Iordanis, profectusq; est Lot ab Oriente, [b]secessitq; alter ab altero. Abram habitauit in terra Chanaan, Lot uero habitauit in ciuitatibus æquoris aperti, & pertendit tentoria Sodomam usq;. Porrò Sodomitæ ualde mali erant, & peccatores corã DOMINO. Dixitq; DOMINVS ad Abram postquã separatus est Lot ab eo, Attolle quæso oculos tuos, & uide à loco ubi tu es, ad Aquilonem & Meridiem,
Aegyptus fertilissima regio.
Sodomitæ mali.

b Ebr. Separatus est uir à fratre suo.

D ad Orientem & Occasum. Nam omnem terram quam tu uides, eandem tibi dabo, & semini tuo usq; in sempiternum. Ponam quoq; semen tuum quasi puluerem terræ: si poterit homo numerare puluerem terræ, numerabitur & semen tuum. Surge, perambula terram in longitudine & latitudine sua, tibi enim dabo eam. Mouens igitur Abram tentorium, uenit & habitauit iuxta [c]quercetũ Mamre, quod est in Hebron, extruxitq; illic aram DOMINO.
Promissio repetita Abræ.
Act.7.a
Heb.7.a
Altare domino extruitur.

c Alij conuallem interpretantur. Mamre uiri nomen est.

CAP. XIIII.

De bello regum in quo abducitur Lot cum suis. Abram persequens hostes, nepotem suũ reducit. Melchizedek redeũtes è bello humaniter excipit, cui dat Abrã primitias.

A Factum est autem [hisce] diebus, ut Amraphel rex Sinear, Arioch rex Aelasar, Kedarlaomar rex Elam, & Tideal rex gentium, bellum inirent contra Bera

regem

regem Sodomorum,& contra Girsam regẽ Gomorræ, contra Sineab regẽ Adama,& contra Semeber regẽ Zeboim & regẽ Bela (hęc est Zoar.) Omnes isti coniunxerunt[copias]in ualle[a] Siddim,quæ nũc est mare salsum. Duodecim enim annis seruierant ipsi Kedarlaomar,tertio uero decimo anno rebellarunt.Quartodecimo igitur anno uenit Kedarlaomar socijq́; reges cum eo, & percusserunt Rephaim in Astheroth Karnaim,atq; Susim in Ham,& [b] Emim in planicie Kiriathaim.Et Horæũ in montanis suis Seir, usq; ad campestria Parã,quæ sunt iuxta desertũ.Reuersiq́; uenerũt ad En Mispat,hæc est Kades,& percusserunt omnem regionẽ Amalek,sed & Amorræũ habitantẽ in Hazazõ Thamar. Et egressus est rex Sodomæ,rex Gomorræ,rex Adama,rex Zeboim, & rex Bela, ipsa est B
Zoar, & aciem instruxerũt aduersus illos in ualle Siddim,[nempe]aduersus Kedarlaomar regem Elam,& Thideal regẽ gentium, & Amraphel regẽ Sinear,& Arioch regẽ Elasar,quatuor reges aduersus quinq;.Porrò uallis Siddim abundabat foueis argillosis. Fugerunt autem rex Sodomæ atq; Gomorræ,& ceciderunt ibi:qui uero remanserant,fugerũt uersus mõtes. Et accipientes omnẽ substantiam Sodomorum,& Gomorræorum, & omnem cõmeatum eorum,abierunt.Lot quoq; nepotem Abram ex fratre abduxerunt,& substantiã eius, & recesserunt, habitabat enim Sodomæ. Et uenit quidam qui euaserat, & indicauit C
[hoc] Abram[c] Hebræo,qui[tum]habitabat in [d] quercetis Mamre Amorræi, fratris Aescol,& fratris Aner,qui fœdus [e] habebant cum Abram. Audiens uero Abram quod captus esset frater suus,exercitatos ac instructos suos,uernas scilicet, numero trecentos,decem & octo expediuit,& insequutus est illos usq; ad Dan. Et diuisis copijs,ipse & serui eius [irruerunt]super eos noctu, percusserunt eos, & insecuti sunt eos usq; Hoba,quę est ad leuam Damasci. Reduxitq́; omnẽ substantiam,sed & Lot fratrem suũ substantiamq́; eius reduxit, deinde & mulieres & populum. Egressus itaq; rex Sodomorum obuiam ei (posteaquam reuersus est à cæde Kedarlaomar, & regum qui cum eo fuerant) in uallem planam,quæ uallis regum dicta est.†Et Malchizedek rex Salem protulit panem & uinum,& D
hic sacerdos erat dei altissimi. [f] Benedixitq́; ei,& ait,Benedictus Abram deo excelso,qui possidet cœlum & terram. Et benedictus deus excelsus,qui tradidit hostes tuos in manum tuam:dedit itaq; illi decimas ex omnibus.Et dixit rex Sodomæ ad Abram,Da mihi animas, substantiam tolle tibi. Respondit Abram regi Sodomorum,[g] Leuaui manũ ad DOMINVM deum excelsum possessorẽ cœli & terræ,ne[h] quidquam accipiam ex omnibus quæ tua sunt,ne filum quidem aut calceamenti corrigiam,ne dicas scilicet,Ego ditaui Abram:his tantum exceptis quę insumpserunt pueri,deinde & portione uirorum illorum Aner,Aescol & Mamre,qui mecum profecti sunt,isti accipiant partem suam. CAP. XV.

Sodoma diripitur.

Abram eripit Lot.

Heb.7.a

a Siddim quidam ceruorũ interpretantur, quidam camporum.

b Hæc propria quidam appellatiua faciunt.

c Quidam legunt Abrã ibri, hoc est qui flumen transierat:ac si diceres, Transfluuianus.

d Vel conuallibus.

e Vel socij erant & cõfœderati Abram.

f Benedixit,hoc est, laudauit, & uirtutẽ eius commendauit. Alij aliter exponũt.

g Leuare manum gestus est iurantium.

h Ebr. Si à filo usque ad corrigiam calceamenti,& si ex omnibus tuis quidquam accepero.

Nouæ promissiones fiunt Abræ uetulo & sterili,de prole scilicet & numerosa posteritate,quæ ut adfligenda sit in terra aliena, ita expleto tempore sit magno cum cumulo restituenda & amplificanda.

POst hæc gesta,factum est uerbũ DOMINI ad Abram in uisione [quadã]in A
[a] hunc modũ, Ne timeas Abram, ego[b] clypeus tuus sum, & merces tua admodũ ampla. Et dixit Abram,DOMINE deus,Quid dabis mihi,quũ ego incedam sterilis?&[c] dispensator domus meæ est hic Damascenus Eliezer. Et ultra loquutus est Abrã,En,mihi nõ dedisti semẽ, & ecce filius domus meæ hęres meus est. Et ecce uerbum DOMINI factũ est ad eum in hunc modũ, Hic non erit hæres tuus,sed qui egredietur de utero tuo, is erit hæres tuus. Eduxitq́; eum foras, & dixit,†Suspice quæso cœlũ,& numera (si potes) stellas: & dixit illi,*Sic erit semen tuũ.†[d] Credidítq; Abram DOMINO,[e] imputataq́; est ei hęc[fides]ad iustitiam. Et dixit ad eum,Ego sum DOMINVS qui eduxi te de Vr Chaldæorum, B

Deus protector & merces boni.

Abræ promittitur filius.

†Deu.10.d

*Rom.4.d

Abram fide iustus.

Rom.4.c

Gal.3.a

Iaco.1.a

Supra 11.d

a Ebr.dicendo.

b Clypeus, protectio, defensio.

c Potest & sic legi,et filius sterilitatis meę in domo mea est hic Eliezer Damascenus,adoptatus scilicet in filium à me. Hæc lectio magis quadrat sequentibus.

d Eb. Credidit in domino,seu in dominum.

e Ebr. legunt, Et reputauit hanc ei ad iustitiam Ego malui Paulum interpretem sequi post Septuaginta.

f Alij legũt Meschu lescheth, nõ triennẽ, sed sectã in tres partes, ut ternarius numerus non ad tẽpus, sed ad partes animalium referatur.
g Ebr. Cognoscẽdo cognosces.
h Potest etiã legi, Et operabuntur in eis.

Seruitus Aegyptiaca et redemptionis.

i Ebr. Dicendo.
a Loquutio est Ebraica, Nihil peperit, id est, fuit sterilis & infoecunda.
b Ingredi seu uenire ad aliquam, honesta circumloquutio est maritalis congressus, aut cuiuscunq; concubitus.
c Aedificandi uerbo Ebraei pro instaurandi aut conseruandi utuntur.
d Ebr. Quũ uideret, uidere pro intelligere.
e Authorẽ facit maritum iniuriæ: q. d. Inique mecum agis.
f Honeste maritalem societatem circumloquitur.
g Eb. In oculis eius: qui Ebraismus frequens est in scripturis.
h In manu esse, est in potestate esse, in ære tuo.
i Ebr. Quod bonum est in oculis tuis.
k Ebr. Multiplicando multiplicabo.
l Eb. Homo onager.
m Ad faciẽ omnium fratrum.
n Ebr. Dicendo.
o Ebr. Filius erat octogintasex annorũ.
a El, fortis deus. Schdai, omnisufficiens deus, qui non solum diues sit & opulentus ut omnia possit, sed & tã benignus, ut abunde omnia in omnes largissime transfundat.
b Ambulare pro conuersari.

ut darem tibi terrã istam, ut possideres eam. Et ait, DOMINE deus, Vnde scire
possum q; possessurus sim eam? Respondit ei, Tolle mihi buculam triennem, &
capram [f] triennem, atq; arietem triennem, turturem quoq; & pullum columba-
rum. Hæc omnia sibi accipiens, †secuit ea per mediũ, posuitq; unamquanq; par- Iere.34.d
tem è regione comparis sui, cæterum aues non dissecuit. Descenderuntq; uolati
C lia super cadauera illa, Abram uero ea proturbabat. Cumq; sol occũberet, irruit
sopor super Abram, & ecce horror tenebrosus ac magnus irruit in eum. Et dixit
ad Abram, †Hoc tibi [g] persuasissimũ sit, semen tuum peregrinũ fore in terra non Israelitæ seruituri & liberandi prę dicuntur.
sua, & [h] subijcient eos seruituti, adfligentq; eos quadringentis annis. Verunta-
men gentem cui seruituri sunt, ego iudicabo, & post hæc egredientur cum ma-
gna possessione. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, & sepelieris in senectute Exod.12.f
D bona. *Sæculo autem quarto reuertẽtur huc. Hactenus enim nondũ completa Act.7.a
est iniquitas Amorræorum. Factumq; est occidente sole, ut caligo fieret, & ecce *Exo.12.f
furnus fumans, pertransijtq; fax ardens inter particulas illas. Eodem die †pepi- Infra 26.a
git DOMINVS foedus cum Abram his [i] articulis, Semini tuo dedi terrã istam, à Deut.34.b
fluuio Aegypti usq; ad fluuium magnum, nempe Euphratem. Cinæum, Keni-
zæum, Cadmonæũ, Hethæum, Pheresæum, & Rephaim. Sed & Amorrhæum,
Chananæum, Gergesæum atq; Iebusæum. CAP. XVI.

Sterilis Sarai ancillam marito uxorem locat, quæ quum grauida facta esset, contempsit præ se dominã suã. Eiecta è domo, ab angelo edocta tandẽ redijt, ac obsequẽtior fit.

A SArai itaq; uxor Abram [a] nihil peperit ei: habuit autem ancillam Aegyptiam,
Hagar nomine. Dixit ergo Sarai ad Abram, En amabo, constrinxit me DO
MINVS ne parerẽ, [b] ingredere quæso ad ancillã meam, si forte ex ea [c] ædificer.
Obedijt autem Abrã uoci Sarai. Tulitq; Sarai uxor Abrã, Hagar Aegyptiam an
cillam suam, à fine decem annorũ, quibus habitauerat Abrã in terra Chanaan,
& dedit eam Abram marito suo uxorem. Et quum ingressus esset ad Hagar, con
B cepit illa. Cumq; [d] intelligeret se cõcepisse, uiluit domina eius in oculis Hagar.
Et dixit Sarai ad Abram, Iniuriam meam [e] tibi acceptam refero, ego dedi [f] ancil-
lam meam in gremiũ tuum, quæ intelligens se grauidam, uilis sum [g] coram ea.
DOMINVS iudicet inter me & te. Dixit autem Abram ad Sarai, En ancilla tua
in [h] manu tua est, fac illi quod tibi [i] uisum fuerit. Quũ ergo Sarai eam adfligeret,
fugit Hagar à facie eius. Inuenit aũt eam angelus DOMINI iuxta fontẽ aquæ
in deserto, iuxta fontẽ [inquam] qui est in uia Sur. Dixitq;, Hagar ancilla Sarai,
unde uenisti, & quò uadis? Illa dixit, A facie Sarai dominæ meæ ego fugio. Di-
C xitq; ad eam angelus DOMINI, Reuertere ad herã tuam, & te sub manus eius
subde. Porrò loquutus est ad eam angelus DOMINI, Multiplicabo semen tuũ
[k] uehementer, ut præ multitudine numerari non possit. Et rursus dixit ad eam
angelus DOMINI, Ecce tu prægnans es, pariesq; filiũ, & uocabis nomen eius
Ismaëlem, audiuit enim DOMINVS adflictionem tuam. Hic erit [l] homo ferus,
manus eius contra omnes, & manus omniũ contra eum: [m] coram omnibus fra-
D tribus suis habitabit. Vocauitq; Hagar nomen DOMINI loquẽtis ad eam, Tu
deus qui uides me: sic enim [n] cogitauerat, An non etiam hic uidi post uidentem
me? Idcirco uocatus est puteus ille, puteus uiuentis uidentis me, qui est inter Ka-
des & Bared. †Peperit autem Hagar ipsi Abram filium, appellauitq; Abram no Gal.4.c
men filij sui, quem pepererat illi Hagar, Ismaëlem. [o] Octoginta sex annorũ erat
Abram, quando Hagar peperit ei Ismaëlem. CAP. XVII.

Mutantur nomina Abrã & uxori, cõfirmantur promissiones, init foedus cũ Abrahã dominus, adiũcto symbolo circuncisionis, & obsignatur foedus interposito iuramẽto.

A QVum Abram natus iam esset annos nonagintanouẽ, †apparuit ei DO Gene.12.b
MINVS, & dixit ad eũ, Ego sum El [a] Schadai, [b] ambula corã me, & esto
integer,

integer, ponamq́ fœdus meũ inter me & inter te, & multiplicabo te uehemen-
ter nimis. [c]Prociditq́ Abram pronus, & loquutus est cum eo deus in [d] hanc sen-
Eccli. 44.c tentiam, En † ego [ferio] tecũ fœdus meum, erisq́ pater multarũ [e] gentium. Nec
uocabitur ultra nomen tuũ Abram, quin potius Abrahã erit nomen tuum, quo-
niam te patrem multis gentibus constitui. Ego crescere te faciam uehementer ni-
mis, ponamq́ te in gentes, sed & reges ex te prodibunt. Et confirmabo fœdus
meum inter me & inter te, interq́ semen tuum post te in generationibus suis fœ-
dere perpetuo, [f]ut sim scilicet tibi deus, & semini tuo post te. Daboq́ tibi et semi-
ni tuo post te, [g]terram hanc in qua tu peregrinus es, nempe totam terram Cha- B
naan, in possessionẽ perpetuã, eroq́ illis deus. Rursumq́ dixit deus ad Abrahã,
Et tu custodies fœdus meum, tu [inquam] & semen tuum post te in generationi-
Circũcisio signũ fœderis. bus suis. Hoc autẽ est † fœdus meum, quod obseruabitis inter me & uos, deniq́
inter semen tuum post te, [h]Circuncidatur uobis omnis mas. Circuncidetis uero
Act.7.a carnem pręputij uestri, *quod erit signum fœderis inter me & uos. Omnis mas
*Rom.4.b qui fuerit in generationibus uestris dierum octo, circũcidetur uobis, siue uerna
Lucæ 2.c fuerit, siue ære cõparatus seruus à quocunq́ extraneo, qui nõ est de semine tuo.
[i] Omnino uerna, & emptitius ære tuo cõparatus, circuncidi debent, ut sit fœdus
meum in carne uestra fœdere sempiterno. Porrò mas præputiatus, cuius præpu-
tium carnis circũcisum nõ fuerit, huius anima excindatur è populo suo, fœdus
[enim] meum irritũ fecit. Dixit quoq́ deus ad Abrahã, Sarai uxorẽ tuam non C
appellabis Sarai, sed Sarah erit nomen eius. Et benedicã ei, etenim dedi tibi filiũ
ex ea: benedicã [k] ei, eritq́ in gentes, & reges populorũ ex ea [l] nascentur. Procidit
Abrahã [m]pronus, & gauisus est, [n]cogitauitq́ in corde suo, [o]Centenarióne nasce-
tur [proles?] Et Sarah nonagenaria parituráne est? Dixitq́ Abrahã ad deum, Vti-
Gene. 18.b nam Ismaël uiuat corã te. Ad quem dixit deus, Profectò † Sara uxor tua pariet ti-
21.a bi filiũ, uocabisq́ nomen eius Isaac, & ego cõfirmabo fœdus meũ cum eo, ut sit
fœdus sempiternũ semini quoq́ eius post eum. Audiui quoq́ te, quod ad Ismaẽ-
Benedicitur Ismael. lem attinet, en benedixi ei, & faciã illum crescere, multiplicaboq́ eum uehemen-
ter nimis, duodecim duces generabit, & [p]faciam illũ in gentem magnã. Fœdus
uero meũ confirmabo cum Isaac, quẽ pariet tibi Sara ad pręstitutũ tempus istud, D
anno altero. Et desijt loqui cum eo, ascenditq́ deus ad Abrahã. Et accepit Abra-
ham Ismaëlem filium suũ, & omnes uernas, & omnes eos quos ære suo cõpara-
uerat, omnes scilicet mares inter uiros qui erant in domo Abrahę, & circuncidit
carnem præputij illorũ ipso eodẽ die, quemadmodũ loquutus fuerat deus cum
eo. Porrò Abrahã natus erat nonagintanouem annos, quũ circuncidebatur ca-
ro præputij sui. Ismaël uero filius eius natus erat tredecim annos, quãdo circun-
cisus est ipse in carne præputij sui. Vno eodemq́ die circuncisus est Abraham &
Ismaël filius eius, sed & omnes [q]domestici eius, uernæ, & qui ab alienigenis pe-
cunia comparati erant, circuncisi sunt cum eo.

CAP. XVIII.

Apparet dominus Abraæ, & tempus partus Saræ definit. Deinde iudiciũ domini *in Sodomitas Abraæ manifestatur, qui serijs precibus pro ipsis interpellat.*

Gene.19.a APparuit aũt ei DOMINVS in [a]querceto Mãre, ipse uero † sedebat in ostio A
tabernaculi in ipso [b]feruore diei. Quumq́ sublatis oculis respexisset, ecce
*Trinitatis nota. *tres uiri stabant iuxta eum: quos cum uidisset, occurrit eis de ostio tabernaculi,
Abrahã hospitalis excipit angelos. & incuruauit se uersus terrã, & dixit, Amabo domine, si [c]hanc gratiã à te impe-
trare possum, ne quæso prætereas seruũ tuum. Adferatur quæso pauxillũ aquæ,
ut lauentur pedes uestri, [d]recũbite sub arbore, ego uero adferam frustũ panis, &
Heb.13.a † reficite cor uestrum, deinde transite, idcirco enim ad seruũ uestrum diuertistis.
†Psa.103.b Illi autem dixerunt, Fac quemadmodũ es loquutus. Festinauit itaq́ Abraham in
tabernaculum ad Saram, & dixit, Accelera, cõmisce tres [e]modios farinæ purga-

c Ebr. Cecidit in faciem suam.
d Ebr. Dicens uel dicendo.
e Eb. Eris in patrem multitudini gentiũ.
f Ebr. Vt sim tibi in deum.
g Ebr. Terram peregrinationis tuæ, id est, quã incolis, aut in qua aduena habitas.
h Eb. Circuncidi uobis, Himol passiuus infinitiuus.
i Ebr. Circuncidẽdo circuncidatur.
k Ei, Scilicet Saræ.
l Ebr. Erunt.
m Eb. In faciẽ suam.
n Ebr. Dixit in corde.
o Filio centũ annorum: sic de Sara, filia nonaginta annorũ.
p Ebr. Dabo.
q Ebr. Viri domus.
a Alij, in conuallib.
b Ebr. Secundum calorem diei.
c Ebr. Si inueni gratiã in oculis tuis, ne quæso transeas à seruo tuo.
d Ebr. Innitimini. Passiuus imperat.
e Seim mensuræ genus fuit, fortè quadrantalia.

f Ebr. Et tulit filium bouis tenerũ & bonum, &c. & festinauit ut faceret eum, &c.

g Ebr. Reuertẽdo reuertar.

h Potest etiam legi, iuxta tempus uitæ.

i Ebr. Venerant in dies, cessauit ut esset Saræ uia sicut mulieribus.

Risus Saræ

k Seu circa tempus uitæ.

B tissimæ, & fac placentas. Abraham uero currens ad armenta, & accepto f iuuenco pingui ac bono, dedit [eum] puero, qui festinauit, & parauit illum. Butyrum quoq; tulit & lac, & iuuencũ quẽ parauerat, & apposuit eis, ipse uero iuxta eos sub arbore, ipsis comedentibus, stabat. Dixerunt aũt ad eum, Vbi est Sarah uxor tua? Respondit, En in tabernaculo est. Et dixit, g Certissime reuertar ad te circiter h tempus uiuentis, † & ecce Saræ uxori tuę filius erit. Sarah uero audiebat hoc in ostio tabernaculi, quod erat post illum. Equidem Abrahã & Sarah senes erant, i prouectæq; ætatis, ut menses desijssent Sarę iuxta morem fœminarũ. Risit itaq; Sarah apud sese dicens, Posteaq̃ cõsenui, herusq; meus grandi est ætate, num uoluptati indulgebo? Dixitq; DOMINVS ad Abrahã, Cur sic risit Sarah, dicens, Num uere paritura sum, quũ sim uetula? An ergo deo quidquam est difficile? ad tempus definitum k circiter tempus uiuentis reuertar ad te, & Sarah habebit filiũ. Negauit autẽ Sarah, & dixit, Non risi: timuit enim. Et ille dixit, Nihil, imò risisti. Consurgentes ergo uiri isti illinc, respexerunt Sodoma uersus. Abrahã uero

Infra 21. a Rom. 9. b

Dei ad Abrahã familiaritas.

Reuelatur Abrahamo interitum Sodomæ.

C ibat cum eis, ut eos deduceret. Dixit autem DOMINVS, Num celabo Abrahamum quæ ego gesturus sum? quum Abrahã omnino futurus sit in gentem magnam & robustam, benedicendæq; sint in eo omnes nationes terræ? Hoc quoq; scio, q; mãdaturus sit filijs suis, & domui suæ post se, ut custodiant uiam DOMINI, faciantq; iustitiam & iudicium, in hoc, ut adducat DOMINVS super Abrahamum quæ loquutus est ad eum. Ait itaq; DOMINVS, Fama Sodomorũ & Gomorræorũ multa est, & peccatũ eorũ supra modum graue, descendam nunc, & uidebo, num ita habeat quemadmodũ regionis illius fama ad me peruenit: si fecerunt, actum de illis est: sin minus, ut sciam. Diuerteruntq; inde uiri illi, & abierunt Sodoma, Abraham uero stabat adhuc coram DOMINO. Et accedens Abraham dixit, Num iustum cum impio perdes? Fortassis fuerint quinquaginta iusti intra urbem, num etiam perdes, & loco non parces propter quinquaginta iustos qui illic sunt? Absit à te ut rem hanc facias, & interficias iustum cum im

Prædicitur Sodomorũ interitus.

l Ebr. Non faciet iudicium?

D pio, fiatq; ut impio sic iusto: absit inquã à te, num is qui iudex est uniuersæ terrę, l æquitatem non seruabit? Et dixit DOMINVS, Si Sodomis intra mœnia quinquaginta iustos inuenero, uniuerso huic loco illorum gratia parcam. Et respondens Abrahã, dixit, En obsecro, induxi animũ, ut loquerer cũ domino meo, qui puluis sum & cinis. Quid? si quinquaginta iustis, quinque defecerint? num ob quinq; totã illã ciuitatẽ uastabis? Et dixit, Si illic inuenero quadragintaquinq;, non uastabo. Rursumq; loquutus est cum eo, hisce uerbis, Quid si inueniantur illic quadraginta? Respondit, Nihil faciã propter quadraginta. Et dixit, Ne quæso iram moueat domino meo, si loquar, inuenientur fortasse illic triginta. Et dixit, Si inuenero ibi triginta, nihil faciam. Dixitq; iterũ ille, En obsecro, obsequutus sum animo meo ausus loqui ad dominũ meum, fieri pòterit, ut inueniantur fortassis ibi uiginti. Et dixit, Ob uiginti non uastabo. Et dixit, Ne quæso irã moueat dño meo, si uel iam loquutus fuero, quid si inueniãtur ibi decem? Et dixit, Non uastabo ob decem. Postquam uero cessasset DOMINVS loqui ad Abraham, abijt, & Abraham reuersus est ad locum suum.

Perseuerantia in oratione.

CAP. XIX.

Hospitio excipit Lot angelos, puniuntur scelerati, educitur pius Lot cum suis: & quum unum periculum effugit, incidit in alterum.

Lot hospitio excipit angelos.

A VEneruntq; duo angeli Sodoma sub uesperã, & Lot sedebat in porta Sodomorum, uidensq; Lot, assurgit, itq; eis obuiã, inclinat pronus facie terram uersus demissa, & ait, En obsecro domini mei, diuertite quæso ad domũ serui uestri, pernoctate, lauate etiam pedes uestros, & mane consurgentes proficiscimini uiam uestram. At illi dixerunt, Nõ, sed in platea pernoctabimus. Ille uero efflagitabat uehementius, ut ad se diuerterent. Ingressi itaq; sunt domũ eius, qui in-

struxit

struxit eis cœnam, & pinsuit placentas infermentatas, & comederunt. Prius aũt quàm irent cubitum, ciues urbis, ciues scilicet Sodomorũ, undiq; cinxerunt domum, à puero ad senem usq;, quin uniuersa plebs ab extremis locis urbis. Vocauerunt aũt Lot, & dixerunt ei, Vbi sunt uiri illi qui ad te hac nocte ingressi sunt? educ illos ad nos, ut cognoscamus eos. Egressus autem Lot ad eos foras, clausit B post se ianuam, & dixit, Ne quæso fratres mei malum hoc committatis, en sunt mihi duæ filiæ, quæ uiros nondũ sunt expertæ, quas ad uos educam, agite cum illis quod collibitũ fuerit, modo uiris illis nihil faciatis, in hoc eñ sub umbram tabulati mei introierũt. Et dixerunt, Concede huc. Et rursus dixerunt, Vnus ille ut incola uenit, & plane ius [nobis] dicet? te igitur plus q̃ illos infestabimus. †Vehementi igitur impetu irruentes in uirum (nempe Lot) accesserunt ut fores effringerent. Exerentes aũt uiri illi manus suas introduxerunt ad se Lot in domum, clauseruntq; ianuam. Cæterũ uiris illis qui erant iuxta fores domus à minimo ad maximũ usq; oculos[a] præstrinxerunt, ut hallucinarentur, †nec fatigati quidem inuenirent ostiũ. Et dixerunt uiri illi ad Lot, Habes adhuc quempiam C hic, generũ, filios tuos, & filias tuas, & quæcunq; habes in ciuitate educ de loco isto. Nam nos perdemus locũ istum, eo q; ingens sit clamor illorũ[b] coram DOMINO, misitq; nos DOMINVS ut perdamus illum. Egressus est itaq; Lot, & loquutus est ad generos suos, qui ducturi erant filias suas, dixitq; [ad eos,] Surgite, egredimini de loco isto, quoniã subuertet DOMINVS ciuitatẽ istam: fuit aũt hic[c] sermo ludicrus generis suis. Exoriente autẽ aurora, instabant angeli Loto, & dixerũt, Surge, accipe uxorem tuam, & duas filias tuas[d] quæ supersunt, ne fortè perdaris in iniquitate ciuitatis. Quumq; morã necteret, uiri illi apprehẽsa manu eius, manuq; uxoris eius, sed & manu duarũ filiarum eius, (uolebat enim parcere ei DOMINVS) eduxerũt eum, collocaruntq; eum extra ciuitatẽ. Cunq; D eduxissent eum extra ciuitatẽ, dixit, Serua uitã tuam, neq; respectes post te, neq; consistas in tota ista planicie, effuge montem uersus, ne fortè absumaris. Dixitq; Lot ad eos, Ne quæso mi domine, en gratiã à te impetraui, magnificaq; bonitate tua me prosequutus es, ut in uita me seruares, en ego non potero effugere uersus montem, ne fortè me insequatur hoc malũ, & peream. En oppidulũ hoc uicinum, ut illuc cõfugiam, paruulum enim est, [permitte] quæso ut ibidem seruer: (an non paruulum est?) ut uiuat anima mea. Et dixit ad eum, En in hac quoq; re[e] exaudiui te, ut nolim subuertere oppidulũ illud de quo loquutus es, †festina, et illic seruare: neq; enim facere possum quidq̃, donec tu illuc uenias: & hãc ob causam appellatum est nomen oppiduli illius Zoar. Porrò sol ortus iam erat super E terram, quum Lot ueniret Zoar. Pluuit igitur DOMINVS super Sodomam & Gomorrã sulphure & igni à DOMINO de cœlis, & subuertit ciuitates illas, & totam illam planiciẽ, omnes quoq; habitatores illarũ urbium, simulq; germen terræ. Vxor uero Lot retrospectauit post illũ, & facta est statua salis. Abraham uero summo mane consurgens, [properat] ad eum locum, ubi steterat coram DOMINO, & prospiciẽs uersus Sodomam & Gomorram, & uersus uniuersam terram istius planiciei, & en uapor illius terræ ascẽdebat, quemadmodũ uapor fornacis calcariæ. Cumq; perderet deus ciuitates illius planiciei, recordatus est deus Abrahæ, ut eximeret Lot ex[f] ipsa subuersione, qua subuertit ciuitates illas, in quibus Lot habitabat. Ascendit uero Lot de Zoar, habitauitq; in monte, unà cũ dua F bus filiabus suis, timuit enim habitare in Zoar, [g]habitauit ergo in spelunca ipse & duæ filiæ eius. Dixit aũt primogenita ad natu[h] minorem, Pater noster senuit, neq; uir superest in terra, qui[i] nos ducat more uniuersæ terræ, adesto, dabimus uinum bibere patri nostro, dormiemusq; cum eo, ut seruemus semen è patre nostro. Nocte itaq; illa dederunt uinum bibere patri suo, ingressaq; est primoge-

Libido Sodomitarũ.

2.Pet.2.b

Sap.19.c

Dominus parcit ac pœnam retinet propter unũ pium. Sap.10.a

Sodomorũ exitium. Isa.13.d Iere.50.a Ezech.16.f Amos 4.d Oseæ 11.c Luc.17.f Iudæ 1.c

Vxor Lot fit statua salis. Luc.17.g

Lot propter Abraham liberatus.

Incestus patris cũ filiabus ex ebrietate.

a Ebr. Percusserunt eos cæcitatibus, aut cæcutientia.

b Ebr. Coram facie domini.

c Ebr. Fuit quasi ludens in oculis generorum suorum.

d Quæ inuentæ sunt.

e Ebr. Suscepi faciem tuam.

f Ebr. De medio subuersionis.

g Ebr. Sedit.

h Ebræi minorem & maiorem dicunt.

i Eb. Qui ad nos ueniat.

nita, & dormiuit cū patre suo: ille uero non animaduertit, neq; dum filia accum
G beret, neq; dum surgeret. Postera die dicebat maior natu ad minorē, En ego dor
miui heri cum patre meo, dabimus ei uinū & hac nocte, & ueni tu, & dormi cū
eo, ut seruemus semen è patre nostro. Dederūt ergo uinū patri suo etiam illa no
cte, surgensq; minor natu dormiuit cum eo: at ipse non aduertit neq; quādo illa
accubuit, neq; quando surrexit. Et conceperūt duæ filiæ Lot ex patre suo. Pepe-
rit autem primogenita filiū, & appellauit nomen eius Moab, is est pater Moabi Moab.
tarum usq; in hunc diem. Sed & minor natu peperit filiū, appellauitq; nomen
eius BenAmi, is est author filiorū Amon usq; in præsentē diem. CA. XX. Amon.

Quum esset incola Abraham in terra Gerar, rapta est Sara in aulam regis, credebatur enim soror eius esse. Rex oraculo admonitus, reddit uiro uxorem non sine muneribus, precibusq; Abrahæ à multa liberatur.

A PRofectus Abrahā illinc in terram australem, consedit inter Cades, & inter
Sur, incolaq; fuit in Gerar. Dixitq; Abrahā de uxore sua, ꝙ soror eius esset.
Misit ergo rex Gerar Abimelech, & tulit Saram. Venit autē deus ad Abimelech
per somnium noctu, & dixit ad eum, En tu morieris propter mulierem quā tuli
sti, marito enim iuncta est. Abimelech uero non accesserat ad eam, & ait, Domi-
ne, num gentem iustam quoq; interficies? an nō ipse dixit, Soror mea est? sed &
ipsa dixit, Frater meus est: in integritate cordis mei, & innocentia manuū mea-
B rum hoc feci. Dixitq; ad eum deus per somniū, Et hoc noui, ꝙ in integritate cor-
dis tui hoc feceris, atq; ideo cohibui te quo minus peccares in me, nec permisi ut
eam attingeres. Nunc igitur restitue uiro uxorē, est enim propheta, is pro te ora-
bit, ut superstes uiuas. Quod si nō restitueris, hoc scito, certissime te moriturum:
nec te solum, sed & omnia quæ habes. Summo itaq; mane surrexit Abimelech,
& cōuocauit omnes seruos suos, & loquutus est omnes hosce sermones coram
auribus illorū, & timuerunt uehementer. Post hoc uocauit Abimelech Abraha-
C mū, & dixit ei, Quid fecisti nobis? quid uero in te peccaui, ꝙ adduxisti super me
& regnum meum peccatum tam grande? Commisisti [a] aduersum me, quæ com
mittere minime conueniebat. Et dixit Abimelech ad Abraham, Quid spectasti,
ut rem istam designares? Respondit Abrahā, Cogitaui, fortassis nō uiget timor
dei in isto loco, fiet ergo, ut me propter uxorem meam interficiāt. Atqui reuera
soror mea est, nam filia est patris mei, tametsi filia matris meæ non sit, factaq; est
mihi uxor. Cumq; errare me faceret deus à domo patris mei, dixi ad eam, Hoc
in me beneficiū colloca, in omni loco ad quem sumus peruenturi, dic de me ꝙ
D [b] frater sim tuus. Tulit itaq; Abimelech oues & boues, seruos & ancillas, & de
dit ea Abrahæ, reddiditq; illi Saram uxorē suam. Dixitq; Abimelech, Ecce, terra
mea tibi [c] patet, habita ubi tibi uisum fuerit. Ad Saram autem dixit, En dedi fra-
tri tuo mille argenteos, idq; pro uelamento erit oculis tuis, & euidens argumen
tum coram omnibus qui tecum sunt. Orauit itaq; Abrahā ad deum, & sanauit
deus Abimelech & uxorem eius, atq; ancillas eius, & pepererunt. [d] Concluserat
enim DOMINVS omnem uuluam domus Abimelech propter Sarah uxorem
Abrahami. CAP. XXI.

Sara neptis Thare ex filio, & neptis Abrahæ ex fratre.

a Eb. Opera fecisti quæ fieri nō oportebat. Sensus, Non æquum fecisti.

b Ebr. Frater meus est.

c Ebr. Coram te est.

d Eb. Concludendo concluserat.
d Cōcludere uuluā, est sterilem reddere.

Natus Isaac circunciditur & ablactatur. Eijcitur Hagar cum filio suo: initur fœdus inter Abimelech & Abrahamum.

A VIsitauit autem DOMINVS Saram, quemadmodū promiserat, præstititq; Sup. 17. a 18. b
DOMINVS Saræ quemadmodū fuerat loquutus. Nam concepit & pepe Gal. 4. c
rit Sarah ipsi Abrahæ filium in senectute sua, idq; ad tempus definitū quod præ Heb. 11. e
dixerat ei deus. Et Abraham appellauit nomen filij sui qui sibi natus erat, & quē
ei genuerat Sarah, Isaac. Circuncidit quoq; Abrahā filium suū, quū esset natus
dies octo, † quemadmodū præceperat illi deus. Porrò Abraham ipse natus erat Sup. 17. d Matth. 1. a
centum

centum annos, cum nasceretur ei Isaac filius suus. Sarah uero dixit, Deus [a] fecit mihi gaudium, ut omnis qui audierit, congratuletur mihi. Dixitq́;, Quis diceret Abrahæ, Sara lactat filios, & quod genuerim filium in senectute sua? Creuit itaq; puer, & ablactatus est, instruxitq́; Abraham conuiuiũ magnum eodem die quo ablactabatur Isaac. Vidit autem Sarah filium Hagar Aegyptiæ, quem genuerat Abrahæ, lasciuientem. Et dixit ad Abrahamum, † Eijce ancillam hanc, simulq́; filium eius, filius enim istius ancillæ non erit hæres cũ filio meo, nẽpe cum Isaac.
Doluit [b] autẽ hic sermo Abrahamo uehementer, idq́; filij sui causa. Dixitq́; deus B
ad Abrahã, Ne doleat tibi de puero & de ancilla tua, obtempera uoci Saræ in omnibus quę dixerit tibi, † in Isaac enim uocabitur tibi semen. Quin & filium ancillæ faciam in gentem, siquidem semen tuum est. Surrexit itaq; Abraham diluculo, & tulit panem ac urceũ aquæ, deditq́; Hagar, imponens humero eius, puerum quoq; ei dedit, & amandauit eam, quæ abiens errauit in deserto BeerSeba. Cumq́; iam consumptæ essent aquæ urcei, proiecit puerũ sub uirgultum quoddam. Ipsa uero abiens, [c] cõsedit è regione procul, quantũ est teli iactus: dixit eñ, Non possum uidere mortem pueri: sedensq́; è regione, sustulit uocem suam &
fleuit. Audiuit autem deus eiulatũ pueri, uocauitq́; angelus dei Hagar de cœlo, C
& dixit ad eam, Quid est tibi Hagar? Ne metuas, quoniã exaudiuit deus eiulatũ pueri, eodem loci ubi est. Surge, tolle puerũ, & manu tua eum apprehẽde, quoniam faciam eum in gentem magnã. Et aperuit deus oculos eius, ut uideret fontem aquarũ, abijt ergo & impleuit urceum aqua, deditq́; potũ puero. Adfuit autem deus puero, & creuit, habitauitq́; in solitudine, fuitq́; iaculandi peritus. Habitauit autem in deserto Pharan, & accepit illi mater sua uxorem ex Aegypto. Eodem tempore conuenerunt Abrahamũ Abimelech [rex] & Phichol summus imperator eius, hisce uerbis, Deus adest tibi in cũctis quæ tu facis: iura igitur mihi hoc, [b] ne dolo malo mecum, cum prole ac posteris meis agas, iuxta beneficentiam qua tecum egi, tu quoq; mecum agas, & cum terra in qua tu incola fuisti. Dixitq́; Abraham, Ego iurabo. Arguit autem Abrahã regem Abimelech de causa putei aquæ, quem ui eripuerant serui Abimelech. Et dixit Abimelech, Nescio D
quis istã rem fecerit, neq; tu mihi indicasti, neq; ego unquam de hac re audiui quicquam nisi hodie. Accepit uero Abrahã oues & boues, deditq́; Abimelech, sanxeruntq́; ambo isti fœdus. Et Abrahã statuit septem agnas ouium seorsum. Dixit autem Abimelech ad Abrahamum, Quid sibi uolunt septem istæ agnæ quas seorsum statuisti? Respondit, Septem istas agnas accipies de manu mea, ut sint mihi testes quod istum puteum foderim. Idcirco loco illi nomen inditũ est BeerSeba, quod uterq; illic iurasset. Sancito itaq; fœdere in BeerSeba, surrexit Abimelech & summus imperator eius Phichol, & reuertuntur in terram Palestinorum. Conseuit autem [Abraham] arboretum in BeerSeba, inuocauitq́; ibidem nomen dei æterni. Incola itaq; fuit Abraham in Palestina diebus multis.

Gal.4.d

Veri filij Abrahæ ex Isaac. Rom.9.b Hebr.11.d Agar cum Ismaele eijcitur.

a Potest & sic legi, Risui me exposuit dominus, omnis qui audierit ridebit me.

Lasciuire, est improbius & petulantius ludere.

b Ebr. Malum fuit hoc uerbum in oculis Abrahæ.

c Eb. Sedit sibi.

b Ebr. Si mentitus fueris mihi.

CAP. XXII.

Tentatur Abrahæ fides, quum Isaac unigenitũ & dilectissimum filium iugulare iubetur, at ex tam graui periculo liberatur. In fine sunt quædam de Nahor & Milca.

Posthæc gesta tentauit deus Abrahamum, dicebatq́; ad eum, † Abraham. Et A
respondit, En præsto sum. Et ait, Tolle nunc filium tuũ, unicum illũ tuum, quem unice amas, Isaac inquam, & uade in terram Moria, & sacrifica eum ibidem holocaustũ super unũ montium, quem tibi indicaro. Surgens itaq; Abraham diluculo, instrato asino, accepit secũ duos pueros, & Isaac filium suum, deinde diffindit ligna ad holocaustum, surgit, & abit ad locum de quo dixerat illi deus. Tertio die sublatis oculis suis Abrahã, uidit locum illum à longe. Dixitq́; Abraham ad pueros suos, Vos manete hic cum asino, ego uero & puer ibimus illuc adoraturi, deinde reuertemur ad uos. Accepit itaq; Abrahã ligna holocau- B

Iudith 8.c Eccli 44.c Hebr.11.d

Obedientia ad uerbum dei.

sti, & imposuit ea Isaac filio suo, ipse uero manu sua ignẽ gestabat & cultrũ, pro
fectiꝗ sunt duo illi simul. Dixit ergo Isaac ad patrẽ suum, Pater mi. Qui respon-
dit, Presto sum fili mi. Et dixit, En ignis & ligna, ubi uero pecus est pro holocau
sto? Respondit Abrahã, Deus prouidebit sibi pecus in holocaustum mi fili. Per-
rexerunt autem ambo illi unà. Quumꝗ uenissent ad locum de quo deus illi di
xerat, extruit ibi Abraham aram, rogum struit, Isaac filium suum colligat, impo
nitꝗ illum rogo qui erat in ara: extenta deinde manu Abrahã, apprehendit cul
C trum ut mactet filium suum. Angelus autẽ DOMINI clamauit ad eum è cœlo
hisce uerbis, Abraham, Abraham. Qui respondit, En adsum. Angelus autem ait,
Ne extẽdas manum tuam in puerũ, neꝗ facias illi quidquam, iam enim cogno-
ui quod timeas deũ, quum & filio tuo unico illo tuo propter me nihil peperce-
ris. Sublatis itaꝗ oculis suis Abraham, respexit, & en aries retro implicitus erat
uepreto cornibus suis. Et abijt Abraham, tulitꝗ arietem illũ, & immolauit eum
holocaustum pro filio suo. Nominauit autem Abraham nomen illius loci, DO
MINVS uidebit: quemadmodũ etiamnũ hodie dicitur, In monte DOMINVS
uidebitur. Angelus autem DONINI uocauit Abrahamum secundo de cœlo, di
D xitꝗ, Per memetipsum iuraui (dicit DOMINVS) quandoquidem rem hanc fe-
cisti, nec pepercisti filio tuo, unico illo tuo, certissime [a] benedicam tibi, & multi-
plicabo uehementer semen tuum quemadmodum stellas cœli, & arenã quæ est
in littore maris, possidebit semẽ tuum portam hostium tuorum. Benedictas de-
niꝗ ducent se in † semine tuo omnes gentes orbis, eo quod uocẽ meã audiuisti.
Reuersus est itaꝗ Abrahã ad pueros suos, & surgentes uenerunt pariter in Beer
Seba, habitabatꝗ Abrahã in BeerSeba. Factũ est aũt posthæc negotia, ut Abra-
hæ nũciaretur tale nuncium, En & ipsa Milcha peperit filios fratri tuo Nahor,
nempe, ipsum Vtz primogenitum suum, Butz fratrem eius, Kemuel patrem Sy-
rorũ, Chesed, Hazo, Pildas, Idlaf atꝗ Bethuel. Porrò Bethuel genuit Rebeccam.
Octo istos genuit Milcha Nahor fratri Abraham. Sed & concubina eius nomi-
ne Reuma genuit Tebah, Gaham, Tahas & Maacha.

Typus Christi Isaac.
Immolat Isaac filium suum.
Timet deũ.
Psal. 104. a
Eccli 44. d
1. Mach. 2. f
Luc. 1. g
Hebr. 6. c
Christus.
Sup. 12. a
18. c
Infra 26. a
Eccli 44. d
Act. 3. d
Nachor.
Bathuel.
Rebecca.

a Benedicere est locupletare, fortunare, ditare, felicẽ reddere: sed ob mysterium nolui quidquã mutare.

CAP. XXIII.

De morte & sepultura Saræ.

A VIxit autem Sarah centum uigintiseptẽ annis, tot fuerũt anni totius uitæ Sa
ræ. Et mortua est Sarah in Kiriath [a] Arba: hæc eadẽ est Hebrõ, in terra Cha
naan: uenitꝗ Abraham ut lugeret Saram, defleretꝗ eam. Surgens itaꝗ Abrahã
à funere suo, loquutus est ad [b] Hethæos in hanc sententiam, Peregrinus & inco
la sum apud uos, date mihi possessionẽ sepulchralem apud uos, ut sepeliam fu-
nus meum corã [c] me. Responderunt autẽ [d] Hethæi Abrahæ, & dixerũt ad eum,
Audito nos domine, princeps [e] diuinus es tu inter nos, in selectissimis monumẽ
tis sepeli funus tuum, nemo ex nobis prohibebit [tibi] sepulchrũ suum, quo mi-
B nus sepelias funus tuum. Surgens autem Abrahã, incuruauit se coram populo
istius regionis, nempe corã Hethæis. Porrò loquutus est cum eis hisce uerbis, Si
uobis [f] cordi est, ut sepeliam funus meum corã me, audite me, & conuenite mihi
Ephronem filium Zohar, ut det mihi speluncam duplicem quã habet, quæ scili
cet est in extremitate agri sui, & eã det mihi pro iusto [g] pretio, ut sit possessio se-
pulchralis. Ephron uero habitabat inter Hethæos. Ephron ergo Hethæus Abra
hamo respondit, audientibus [h] hoc Hethæis, uniuersis scilicet qui ingrediebãtur
C portã oppidi sui, & dixit, Nequaquã mi domine, audi me potius, do tibi agrum,
do quoꝗ tibi speluncã, & eam do tibi [i] corã populo meo, ut sepelias funus tuũ.
Incuruauit se Abraham corã populo regionis, & loquutus est ad Ephronem au
diente hoc populo istius regionis, in hanc sententiã, Tantum si tu mihi auscul-
tares, ego do pretiũ agri, hoc accipe à me, & tum sepeliam funus meũ illò. Rur-
sum respondit Ephron Abrahamo & dixit, Mihi ausculta mi domine, terra hæc

a Kiriath Arbe ciuitas quatuor: quidã Arba nomen gigantis faciunt.
b Ebr. filios Heth.
c Ebr. De facie mea.
d Ebr. Filij Heth.
e Ebr. Princeps dei.
f Ebr. In animabus uestris.
g Ebr. Pleno argẽto.
h Ebr. In auribus filiorum Heth.
i Ebr. In oculis filiorum populi mei.

quadringentorum siclorum argenti est: quid hoc autem est inter me & te? funus
ergo tuum sepeli. Obtemperat igitur Abraham Ephroni, expenso argēto quod D
indicarat Ephron, idq́ audientibus Hethæis, quadringentis nempe siclis argēti,
publicæ [f] & probatæ monetæ. Ager itaq́ Ephronis, in quo duplex spelūca erat,
è regione Mamre, ager inquam & spelunca quæ est in eo, sed & omnia ligna in
agro & uniuersis finibus circunquaq́, Abrahæ in possessionē [l] accedit, [m] præsen
tibus Hethæis, uniuersis scilicet qui portam oppidi illius ingrediuntur. Post hæc
sepeliuit Abraham Saram uxorem suam in speluncam agri duplicem, è regione
Mamre, hęc est Hebrō in terra Chanaan. [n] Accessit itaq́ ager & spelunca quæ in
eo erat, ipsi Abrahæ in possessionē sepulchralē ab Hethæis. CAP. XXIIII.

Sara sepelitur.

Mambre quæ & Hebron.

f Ebr. Ad mercatorē transeuntis.

l Accedit, uerbum forense, quo utitur Columella 1. lib. 7. cap. Ebræus habet, surrexit.

m Ebr. In oculis filiorum Heth.

n Ebr. Surrexit.

Describitur hoc capite qualiter Isaac prouidētia patris et cura serui uxor electa sit & adducta.

ABrahā senex iā erat & [a] prouectæ ætatis, & DOMINVS [b] fortunauerat A- A
brahamū in cunctis. Dixit ergo Abraham ad seruū suum, seniorē domus
suæ, qui præerat omnibus quæ habebat, Pone quæso manū tuā subtus fœmur
meum, iuramentoq́ te per deum cœli & terræ adigam, ne accipias uxorem filio
meo de filiabus Chanaan, inter quos ego habito, sed petas terrā meam nataleq́
meum solū, & isthinc uxorē filio meo Isaac adducas. Dixit uero seruus ad eum,
Fortassis mulier illa me sequi nolit, ut ueniat in hanc regionē, reducámne filiū
tuū in terrā de qua tu egressus es? Cui respondit Abrahā, Caue filiū meum illuc
reducas. DOMINVS deus cœli, qui tulit me de domo patris mei, & de patrio
meo solo, & qui loquutus est ad me, quiq́ iurauit mihi, dicēs, Semini tuo dabo
istam terrā, is mittet angelū suū ante te, ut adducas inde uxorē filio meo. Quod
si mulier te sequi nolit, liber eris ab hoc meo iuramēto, modo ne filiū meū isthuc
reducas. Admouit igitur seruus manū suam subtus fœmur Abrahami domini B
sui, & ei hac de re iurauit. Et accipiens seruus decē camelos de camelis domini
sui, abijt: (erat enim omne bonū domini sui in potestate sua,) & surgens abijt in
[c] Aram naharaim ad urbē Nahor. Porrò camelos fecit accubare extra urbem iu-
xta puteum aquæ sub tempus uespertinū, eo scilicet tempore quo solent egredi
haurientes [puellæ.] Dixitq́, DOMINE deus heri mei Abrahā, fac [d] obsecro, au
spicatum sit quod cœpi hodie, bonitate tua prosequere herum meum Abrahā.
En ego asto ad fontem aquæ, egrediunturq́ [e] puellæ huius ciuitatis ut hauriant
aquā: puella itaq́ ad quam dixero, Inclina quæso cadū tuum ut bibam, illaq́ di
xerit, Bibe, quin & camelis tuis potum dabo: eam ipsam certissime explorasti ser
uo tuo Isaac, atq́ in hac ipsa sciam, quod beneficio prosequutus sis herū meum.
Priusquam uero finem loquendi faceret, en Rebecca egrediebatur: hęc nata erat
Bethueli filio Milcha uxoris Nahor fratris Abrahæ, ferebatq́ cadū suum super
humero suo. Erat autem puella hæc specie peruenusta, deinde & uirgo, quippe
quam uir nullus cognouerat. Hæc descendit ad fontē, impleuitq́ cadum suum,
& ascendit. Seruus autem accurrens dixit, Potū præbe mihi quæso, nempe pau-
culū aquæ ex cado tuo. Quæ ait, Bibe mi domine: moxq́ deposito cado suo su- C
per manum suam, dedit illi potū. Cumq́ dedisset illi potū, dixit, Quin & came-
lis tuis hauriam, donec abunde satis biberint. Porrò festinanter effudit cadū suū
in canalē potorium, & cucurrit iterum ad puteum ut hauriret, hausitq́ omnibus
camelis illius. Vir autem admiratione puellæ attonitus, tacite secū expendit, for-
tunarit DOMINVS iter suū nec ne. Quūq́ cameli satis abunde iam poti erant,
protulit uir inaurē aūream dimidij sicli, & duas armillas super manus eius, qua-
rum pondus erat decem [siclorū] auri. Dixitq́, Filia cuius es? indica quæso mihi,
éstne locus nobis in domo patris tui ad pernoctandum? Respondit ei, Filia sum
Bethuelis filij Milcha, quem peperit ipsi Nahor. Dixitq́ ad eum, Et stramentum

Mos iurandi patribus sanctis. Infra 47. g

Fides Abrahæ in dei promissiones. Supra 12. b

Rebeccæ modestia.

a Ebr. Venitq́ in dies.

b Ebr. Benedixerat.

c Aram naharaim, quidam Mesopotamiam, aut Syriam interamnē intelligunt,

d Ebr. Hakre, Fac occurrere, id est bene fortunato, faue, annue uotis, da bonum euentum.

e Ebr. Filiæ hominū aut uirorum.

f Adorare pro gratias agere.

g Ebr. Aperuit.

h Ebr. Benedixit.

i Ebr. Loqui in corde.

k Ebr. Adoraui & benedixi.

l Ebr. Siue ad dextram siue ad sinistrā.

m Eb. Nō possumus loqui aduersum te malum siue bonum.

n Quidam munera dicunt.

o Eb. Dies autem decem.

& pabulum abunde est nobis, quin & locus ad pernoctandū. Inclinans uir ille uerticem [f]adorauit DOMINVM, dixitq́, Laudandus DOMINVS deus domini mei Abrahæ, qui non intermisit, quin bonitatem suam & fidem erga herum meum ostenderet: me enim, quum in uia essem, ad domū fratrū domini mei deduxit DOMINVS. Puella interim currens nunciauit hæc in domo matris suæ. Rebeccæ aūt frater erat nomine Laban, qui cucurrit ad uirum foras ad fontem: (uiderat enim inaurē & armillas in manibus sororis suæ, audieratq́ uerba Rebeccæ sororis suæ dicentis, Sic loquutus est ad me uir ille:) & uenit ad uirū stantem apud fontem iuxta camelos, & dixit, Veni benedicte DOMINI, cur foris stas? ego prçparaui intus locū pro camelis tuis. Intrauit itaq; uir ille domū, & camelis clitellas [g] detraxit, dabatq́ [Laban] stramentū ac pabulum pro camelis, & aquā ut lauaret pedes suos, pedesq́ uirorū qui cum illo uenerant. Deinde apposuit ei cibū. Dixit aūt [seruus,] Non comedā donec negotia mea confecero. Qui dixit, Loquere. Dixit ergo, Seruus sum Abrahæ, [h]locupletauit aūt DOMINVS herū meum insigniter, ut potens sit, deditq́ illi greges & armenta, argentum & aurū, seruos & ancillas, camelos & asinos. Porrò Sarah uxor heri mei peperit filium hero meo, idq́ quū iam uetula esset, cui dedit omnia quæ habet. Adegitq́ me herus meus iuramento, & dixit, Non accipias filio meo uxorem de filiabus Chanaan, in cuius regione ego habito, sed uade ad domum patris mei, & ad cognationem meam, illinc adferas filio meo uxorem. Dixi aūt ad herū meum, Fortassis nolit me sequi uxor. Ad quod respondit mihi, DOMINVS in cuius conspectu [hactenus] uersatus sum, mittet angelum suum tecum, & prosperabit iter tuum, ut adferas filio meo coniugē de cognatione mea, & de domo patris mei. Tunc absolutus eris à iuramento quo te adegi, si ieris ad cognationem meam, & ipsi tibi non dederint, iuramento quo te adegi liberaberis. Ego itaq; ueni hodie ad fontem, & dixi, DOMINE deus heri mei Abrahæ, si tu iter meum, quo proficiscor, prosperū fecisti, en ego sto ad fontem aquæ, sic ergo fiat, puella quæ exierit aquā haustura, ad quam dixero, Potū præbe mihi, nempe pauculū aquæ ex cado tuo: illaq́ responderit mihi, Et tu bibe, & camelis tuis hauriam: hæc eadem sit cōiunx quā certissime destinauit DOMINVS filio heri mei. Priusq̃ uero finiuissem sic uoluere in [i] corde meo, en Rebecca egressa est, ferēs cadū suum in humero suo, descenditq́ in fontem & hausit aquā, dixiq́ ad eam, Potū præbe mihi, obsecro. Illa uero confestim, cado suo à se posito, dixit, Bibe, quin & camelis tuis potū dabo. Bibi ego, camelis quoq; ipsa potū dedit. Interrogans aūt eam dixi, Filia, cuius es tu? Respondit, Filia sum Bethuelis filij Nahor, quem illi peperit Milcha. Tum admoui faciei eius inaurem, & manibus eius armillas, inclinatoq́ uertice [k] gratias egi DOMINO, & laudaui DOMINVM deū heri mei Abrahæ, qui me recto itinere deduxit, ut caperem filiā fratris heri mei filio eius. Iam uero si uultis herū meum beneficijs & summa fide prosequi, significate: si uero non uultis, iterū significate mihi, ut uertam [l] me aliorsum. Respondit Laban atq; Bethuel, & dixerunt, Hoc negotiū à DOMINO egressum est: nō possumus quidq̃ [m] contra te loqui. Ecce Rebecca corā te adest, accipe, & abi, sitq́ uxor filio heri tui, quemadmodū DOMINVS loquutus est. Factū est aūt, ut audiret seruus Abrahæ uerba illorū, inclinauit pronus ad terrā, & gratias egit DOMINO. Protulit aūt seruus uasa argentea & aurea, atq; uestimenta, & dedit [ea] Rebeccæ, fratri autem eius ac matri dedit [n] dulces fructus. Comederunt ergo & biberunt, ipse & uiri quicum ipso erant, & pernoctarunt. Mane cum surrexissent, dixit ille, Amandate me ad herū meum. Respondit frater puellæ & mater eius, Maneat puella nobiscū [o] aliquot diebus, postea eat. Dixit illis seruus, Nolite me remorari, quandoquidē DOMINVS iter meum fortunauit, dimittite ergo ut

abeam

Rogatur puellæ consensus.

abeam ad herum meum. Illi autem dixerunt, Vocabimus puellam, & interroga G
bimus ex ore eius. Vocarunt ergo Rebeccam, & dixerunt ad eam, Vis ire cum ui
ro illo? Et respondit, Ibo. Amandarunt itaq; Rebeccã sororem suam atq; nutri-
cem eius, seruum quoq; Abrahæ & comites eius. ᵖBenedixerunt autem Rebec-
cæ, dixeruntq; ad eam, Soror nostra es, sis in mille millia, semẽq; tuum posside-
at portas hostium suorum. Surrexit itaq; Rebecca & puellæ eius, & conscensis
camelis sequutæ sunt uirum. Tulit itaq; seruus ille Rebeccam, & abijt. Isaac au-
tem ueniebat ea uia quá itur ad puteum uiuentis & uidentis me, (hoc enim erat
nomen putei,) habitabat enim in terra australi. Egressus autem erat Isaac sub ue
speram in campum ad meditandum: qui cum attolleret oculos suos, uidit aduen
tantes camelos. Rebecca quoq; sustulit oculos suos, et uiso Isaac, decidit de came
lo. Dixit ergo ad seruum, Quis est uir ille qui deambulat in campo nobis obui-
am? Respondit seruus, Is est herus meus. Arrepto itaq; peplo, operuit se. Seruus
narrauit Isaac omnia ea quæ gesserat. Introduxit ergo eam Isaac in tentorium
Saræ matris suæ, & duxit Rebeccam ut esset ei uxor, & amauit eam, consolatio-
nemq; accepit Isaac post matrem suam.

p Benedicere est ualedicere, simulq; fausta omnia imprecari.

CAP. XXV.

Abraham ducit aliam uxorem, plures procreat liberos: describuntur interim mors Abrahæ, generationes Ismaelis & Isaac, partus Rebeccæ. Vendit Esau primogenita.

Filij Cethuræ. 1. Par. 1. c

ABraham uero duxit rursus uxorem, cui nomen Ketura, quæ peperit ei Zim A
ran, Iaksan, Medan, Midian, Iisbak & Sua. Iaksan uero genuit Seba & De
dan. Filij Dedan fuerũt Assurim, Letusim & Leumim. Porrò filij Midian Epha,
Epher, Henoch, Abida & Heldaah: omnes hi fuerunt filij Keturæ. Deditq; Abra
ham quidquid habebat ipsi Isaac. Filijs uero pallacarũ quas habuit Abraham,
dedit Abraham munera, & amãdauit eos ab Isaac filio suo dũ adhuc uiueret, ad
Orientem ad terram Kedem. Et isti sunt dies annorum uitæ Abraham, quibus
uixit, centũ & septuagintaquinq; anni. Defecit autem Abraham, & mortuus est
in senectute bona, senex & [uitæ] satur, collectusq; est ad populos suos. Isaac ue
ro & Ismaël filij eius sepelierunt eum in spelunca duplici, in agro Ephronis filij
Zohar Hethæi, qui erat è regione Mamre, quem agrum emerat Abraham ab He B
thæis: illic sepultus est Abraham & Sarah uxor eius. Post mortem Abrahæ deus
benedixit Isaac filio eius, habitauitq; Isaac ad puteum uiuentis & uidentis me.

Genealogia Ismaelis. 1. Par. 1. b

Hæ sunt generationes Ismaëlis filij Abrahã, quem pepererat Hagar Aegyptia,
ancilla Saræ ipsi Abrahæ. Et hæc sunt nomina filiorum Ismaëlis in nominibus
suis secundũ generatiões suas. Primogenitus Ismaëlis Nebaioth, deinde Kedar,
Adbeel, Mibsam, Misma, Duma, Massa, Hedar, Thema, Ietur, Naphis, & Ked-
ma. Hi sunt filij Ismaëlis, & hæc eorũ nomina, per uillas suas & castella, duode-
cim principes populorũ suorum. Hi uero sunt anni uitæ Ismaël, centum anni &
trigintaseptem: defecitq; & mortuus est, collectusq; ad populos suos. Habitaue
runt autem ab Heuilah usq; ad Sur, quæ est è regione Aegypti, itinere Assur uer-
sus, coram facie omniũ fratrum suorũ cecidit. Hæ uero sunt generationes Isaac C
filij Abrahæ. Abrahã genuit Isaac. Natus autem erat Isaac quadraginta annos,
quum duceret sibi uxorem Rebeccam filiam Bethuelis Syri de Padan Aram, so
rorẽ Laban Syri. Et orauit Isaac DOMINVM pro uxore sua, sterilis enim erat.
Et exoratus est ab eo DOMINVS, cõcepitq; Rebecca uxor eius. Et collidebãt se
se filij in utero eius, dixitq; Rebecca, Si sic, cur ego hoc? Abijt igitur inquisitura
DOMINVM. DOMINVS uero dixit ad eã, Duę gẽtes sunt in utero tuo, et duo
populi ex uisceribus tuis diuidentur: alter autem altero erit robustior, & maior
seruiet minori. Impletis uero diebus eius ut pareret, en gemini in utero eius.
†Egressusq; prior rufus ueluti gausapina uillosa totus hispidus: uocauerũt ergo D
nomẽ eius Esau. Deinde prodijt & frater eius, manusq; eius præhendit calcem

Mesopotamiam uocant.

† Hæc Paulus exponit ad Rõ. 9. c Esau Osee 12. a Iacob Mat. 1. a

Esau, uocatumq́; est nomen eius Iacob. Porrò Isaac natus erat sexaginta annos cum illi nascerentur. Creuerũt itaq; paruuli, & fuit Esau uir gnarus uenandi, & amans cãpi: Iacob uero uir fuit integer, habitans in tentorijs. Isaac dilexit Esau, [a]quod ferina gustui eius [grata esset:] Rebecca uero Iacob diligebat. Coxit aũt Iacob [b] pultem quandã, & ueniebat Esau ex agro, eratq́; lassus. Et dixit Esau ad Iacob, Ingere mihi de rufo, de rufo inquam isto, lassus enim sum: & hinc uocatũ est nomen eius Edom. Dixitq́; Iacob, Vende mihi hodie ius tuum primogenitorum. Et dixit Esau, En uado ut moriar, quid ergo mihi iũs hoc primogenitorũ? Respõdit Iacob, Iura mihi hodie: et iurauit ei, uendiditq́; ipsi Iacob ius suũ, quod ei ut primogenito debebatur. Iacob ergo dedit Esau panẽ, & quod ex lentibus coxerat: ille uero comedit & bibit, surgensq́; abijt, uilipenditq́; Esau ius primogenitorum.

a Ebr. Eo quod uenatio in ore eius.
b Ebr. Coctionem.

Primogenita uendit Esau. Abd. 1.

CAP. XXVI.

Isaac fame compulsus incola fit in Gerar, cõfirmatur fœdus ictum cum Abraham, rapitur uxor in aulam, & quo magis locupletatur à domino, hoc magis est inuisus Palestinis.

A ORta autẽ fame in terra ultra famem priorẽ quæ fuerat in diebus Abrahã, cõmigrauit Isaac ad Abimelech regẽ Palestinorũ in Gerar. Apparuit autem ei DOMINVS, & ait, Ne descendas in Aegyptũ, sed habita in terra quã indicaro tibi. Incola sis in hac regione, & ego ero tecum, benedicãq́; tibi: nam tibi & semini tuo dabo omnes terras istas, & cõfirmabo iuramentũ quod iuraui Abraham patri tuo, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & dabo semini tuo omnes terras istas, †[a]benedicenturq́; in semine *tuo omnes gentes terræ, eo B quod obtemperauit Abraham uoci meæ, & [b]obseruauerit obseruationẽ meam, præcepta mea, statuta mea, & leges meas. Habitauit itaq; Isaac in Gerar. Cũq́; uiri loci illius interrogarent de uxore sua, respondit, Soror mea est: ueritus dicere, Vxor mea est: [cogitans,] fortè habitatores illius loci occidẽt me propter Rebeccam, quæ uenusta erat aspectu. Cumq́; morã traheret, eodẽ loci diebus aliquot, contigit ut Palestinorũ rex Abimelech per fenestram prospiciẽs, uideret Isaac lu-C dentem cum Rebecca uxore sua. Abimelech ergo accersito Isaac, dixit, Nimirũ uxor tua est, cur ergo dixisti quod soror tua sit? Respõdit Isaac, Hoc nempe consilio, ne fortè morerer illius gratia. Abimelech ait, Cur hoc fecisti nobis? In procliui [fuit,] ut aliquis è populo dormisset cũ uxore tua, & adduxisses super nos culpam. Mandauit itaq; Abimelech omni populo, dicens, Qui uirũ illum & uxorẽ eius tetigerit, confestim occidatur. Seminans autem Isaac in terra illa, adquisiuit eodem anno centũ modios, [c]locupletauitq́; eum DOMINVS. Auctus itaq; uir ille promouit subinde, donec supra modũ eueheretur. Habuit enim possessionẽ D gregum & armentorum, & famulitium multũ. Inuidebant ergo ei Palestini, & omnes puteos quos foderant serui patris sui in diebus Abrahã, obruerunt Palestini, opplentes eos humo. Dixit itaq; Abimelech ad Isaac, Secede à nobis, nam potentior es nobis plus satis. Soluens ergo isthinc Isaac, castrametatus est in ualle Gerar, illicq́; habitauit. Refodit autem Isaac puteos aquæ, quos foderãt in diebus Abraham patris sui, quosq́; obstruxerant Palestini post mortem Abrahæ, & uocauit eos nominibus, iuxta ea nomina quæ pater eis indiderat. Foderũt itaq; serui Isaac in ualle, & inuenerunt ibi puteum aquarũ uiuarum. Rixati autẽ sunt pastores Gerar cum pastoribus Isaac, dicẽtes, Nostra est aqua: uocatumq́; est no-E men putei illius [b]Esek, quod pro eo contenderant. Et foderũt alium puteum, & pro illo quoq; rixabãtur, & uocauit nomen eius [c]Sitna. Soluens illinc, fodit aliũ puteum, de quo non cõtenderunt, uocauitq́; nomẽ eius [f] Rehoboth: quia dixit, Quoniam nũc dilatauit nos DOMINVS, ut crescamus in terra. Ascẽditq́; inde in BeerSeba, et apparuit ei DOMINVS eadẽ nocte, et dixit, Ego sum deus Abraham

Pascit deus suos in medio famis.
Promissio dei ad Isaac de Chanaã. Supra 12.b 13.d.15.d
a Felices se ducent.
b Eb. Custodierit custoditionem meam.
†Sup. 12.b 18.c.22.d
*Christo.
Isaac uxorem nominat sororẽ.
c Ebr. Benedixit.
b Esek contentio seu iurgium, uiolentia.
c Sitna odium seu inimicitiæ.
f Rehoboth latitudines.

ham patris tui, ne metuas, quoniam ego tecum sum, & benedicã tibi, atq; multi-
plicabo semen tuum propter Abrahã seruum meum. Extruens autẽ illic aram, F
inuocauit nomen DOMINI, extenditq; tentoriũ suum, & foderunt serui Isaac
ibi puteum. Venit aũt ad eum Abimelech de Gerar, cœtusq; amicorũ eius, & Phi
chol summus imperator. Et dixit ad eos Isaac, Quare uenistis ad me, cum tamen
odio me habeatis, & eieceritis me à uobis? Qui responderũt, Omnino uidimus
DOMINVM tibi adesse, ô tu [g] fortunate DOMINI, & diximus, Sit iuramentũ
inter nos, inter nos inquã & inter te, feriemusq; fœdus tecũ, ut non adficias nos
malo, quemadmodũ & nos te nõ attigimus, nec fecimus tibi quidquam nisi bo G
num, & dimittemus te in pace. Instruxit itaq; eis cõuiuium, & comederunt atq;
biberunt. Mane autem surgentes iurauit alter alteri, dimisitq; eos Isaac, illi uero
recesserunt ab eo in pace. Hoc ipso die uenerunt serui Isaac, & nunciarunt ei de
[h] puteo quem foderant, dixeruntq; ei, Inuenimus aquam. Et uocauit illũ [i] Sibea:
ob hanc causam nomen ciuitatis illius est Beer Seba, usq; in hodiernum diem.
Cumq; Esau natus iam esset quadraginta annos, duxit uxorẽ nomine Iehudith,
filiã Beeri Hethæi, & Basmath filiam Elon Hethæi. Quæ res excruciabat animũ
non solum Isaac, sed & Rebeccæ.

Fœdus cũ Abimelech

Beer Seba urbs.

Digamia Esau.

Infra 27. g

g Benedicte.

h Ebr. De negotio putei.

i Sibea septem significat, aut iuramentũ.

CAP. XXVII.

Iacob matris consilio benedictionem præripit fratri, indignabundus Esau de interficiendo fratre consultat. Hoc cum mater resciret, Iacob à se amandat.

CVmq; iam senio cõfectus esset Isaac, ita ut oculi eius caliginosi cæcutirent, A
uocauit Esau filiũ suum natu maiorem, & dixit ad eum, Fili mi. Is respon-
dit illi, Adsum pater. Et dixit, En ego iam senui, & nescio diem mortis meæ, cape
ergo instrumenta tua, pharetrã tuam & arcũ tuũ, & egredere in agrũ, ut ueneris
mihi uenationẽ, paresq; mihi cibos delicatos quos appeto, hos adfer mihi ut co
medã, & tibi ex [a] animo fausta ac felicia imprecer antequã moriar. Rebecca ue-
ro audiuit Isaac loquentẽ cum filio suo Esau. Abijt ergo Esau in agrũ, ut uenare
tur uenationẽ, & eam adferret. Dixitq; Rebecca ad Iacob filiũ suum, En audiui
patrem tuum loquentẽ cum fratre tuo Esau, dicentemq;, Adfer mihi ferinam, &
para mihi cibos delicatos, ut comedam, & fausta ac felicia tibi imprecabor corã
DOMINO ante mortẽ meam. Audi ergo uocem meam mi fili, in his quæ tibi B
mandauero. Vade quæso ad gregẽ, & adfer mihi isthinc duos hœdos caprarum
bonos, ut coquã eos cibos patri tuo gratos, quos tu inferes ad patrẽ tuũ ut edat,
impreceturq; tibi fausta & felicia anteq̃ moriatur. Dixit autem Iacob ad Rebec-
cam matrẽ suam, En Esau frater meus uir hispidus est, ego uero læuis & glaber,
quid si pater meus me attrectet, & uidear ei insidias struere, accersamq; mihi exe
crationẽ & non faustã imprecationẽ? Rursus mater ad eũ, Mihi (inquit) eueniat
hæc execratio tua mi fili, modo uoci meæ auscultes, & uadas atq; adferas mihi.
Abiens itaq; tulit, & attulit matri suę, et parauit mater eius cibos delicatos gratos
patri suo. Accepit autẽ Rebecca uestimenta cõcupita Esau filij sui maioris natu,
quæ secum in domo habebat, & induit ea Iacob filiũ suum natu minorem. Sed
et hœdorũ pellibus uestiuit manus eius, et læuorẽ colli eius, tradiditq; cibos quos
parauerat, panemq; in manus Iacob filij sui. Qui quũ uenisset ad patrem suũ, ait, C
Pater mi. Is uero respondit, Adsum. Quis es tu fili mi? Dixitq; Iacob ad patrẽ suũ,
Ego sum. Esau primogenitus tuus, feci quod mãdaueras mihi: surge quęso, sede
& comede de uenatione mea, ut ex animo mihi fausta ac felicia impreceris. Et re
spõdit Isaac filio suo, Quid isthuc mi fili, quod tam cito inuenisti? Qui ait, Quòd
DOMINVS deus [b] tuus corã me bene fortunauit. Dixitq; Isaac ad Iacob, Accede
quęso ut tangã te fili mi, filius meus Esau an sis, an minus. Et accessit Iacob ad pa
trẽ suũ Isaac, illeq; attrectans eũ, dixit, Vox Iacob, manus uero manus sunt Esau.
Atqui non cognouit eũ, eo quod manus eius essent sicut manus Esau fratris sui D

a Ebr. Benedicat tibi anima mea.

b Ebr. Fecit occurrere ante faciẽ meam.

c Ebr. Benedixit ei.

hispidę. Et [c] imprecatus est ei omnia felicia & fausta, & dixit, Tune es filius meus Esau? Respõdit, Ego idem. Et dixit, Adfer mihi de uenatione fili mi, ut comedã, utq; tibi ex aio fausta ac felicia imprecer. Et apposuit ei, & comedit: intulit quoque uinum, & bibit. Dixit autem ad eum Isaac pater eius, Accede quæso, & osculare me fili mi. Accessit ille, & osculatus est eum, olfecitq; fragrantiã uestimentorum eius, imprecatusq; est ei fausta ac felicia, & ait, En odor filij mei quẽadmodum odor agri, quẽ [d] uberem & lætũ fecit deus. Det itaq; tibi deus de rore cœli, ubertateq; terræ, & copiam frumenti ac musti. Seruiant tibi populi, & incuruent se tibi nationes, sis dominus fratrũ tuorũ, ut se inclinent tibi filij matris tuæ. Qui tibi mala fuerit imprecatus, huic mala imprecatio [e] obueniat: qui uero bona tibi fuerit imprecatus, is felix & faustus sit. Cumq; iam Isaac cõplesset imprecationẽ

d Ebr. Benedixit.

e Ebr. Maledicens tibi sit maledictus: benedicens tibi, sit benedictus.

E faustam, uixq; egresso Iacob à patre suo Isaac, uenatu uenit frater eius Esau. Et is quoq; parauit cibos delicatos, quos intulit ad patrẽ suũ, dixitq; patri suo, Surgat pater meus & edat de uenatione filij sui, ut mihi ex animo bene imprecetur. Et dixit illi Isaac pater suus, Quis es tu? Ait ille, Ego sum filius tuus, primogenitus tuus Esau. Et expauit Isaac ingenti pauore, idq; supra modũ, & ait, Quis? Vbi ergo ille qui uenatus est uenationẽ, & intulit mihi, & ego comedi ex omnibus priusquam tu uenires, & imprecatus sum ei fausta & felicia, eritq; faustus & felix? Cũ Esau audiret uerba patris sui, eiulauit eiulatu magno & uehementer amaro, & dixit patri suo, Et mihi bene precare pater mi. Qui respõdit, Venit frater tuus fraudulenter, & præripuit imprecationẽ tuã faustã. Et dixit, An non uere uocatũ

F est nomẽ eius Iacob? Supplantauit enim me iam secundo, ius primogenitũ meũ tulit, & en nunc quoq; præripuit mihi faustã imprecationẽ. Et addidit, An nõ & mihi imprecationẽ bonã retinuisti? Respondit Isaac & dixit ad Esau, En præfeci illum tibi dominũ, omnesq; fratres eius constitui illi seruos, frumento & musto suffulsi eũ, et tibi hic quid faciã fili mi? Et dixit Esau ad patrẽ suũ, Mi pater, an unicam duntaxat imprecationẽ faustã habes? Imprecare et mihi felicia: sublataq; uoce sua fleuit Esau. Respondit ei Isaac pater suus, & dixit, In ubere solo sit habitatio tua, & de rore cœli desuper. Gladio tuo uiues, & fratri tuo seruies: futurũ est autẽ cum [f] humiliaris, ut frangas iugũ eius de collo tuo. Odit ergo Esau Iacob

Benedictio Esau. Hebr. 11. d

f Alij legunt, Quum abieceris: alij, cũ dominaberis.

G propter faustã illam imprecationẽ, quam imprecatus ei fuerat pater eius, cogitauitq; Esau in corde suo, Appropinquabunt dies luctus patris mei, occidamq; Iacob fratrẽ meum. Nũciata uero sunt Rebeccæ uerba Esau filij sui natu maioris, misit ergo & accersiuit Iacob filiũ minorẽ natu, dixitq; ad eum, En frater tuus Esau hoc uno se solatur, ut te interficiat. Nũc igitur me audies fili mi, surge & fuge ad Laban fratrẽ meũ in Charan, habitaq; cum eo paucis diebus, donec fratris tui furor remittat, donec inquã ira fratris tui à te auertatur, & obliuiscatur eorũ quæ tu aduersus eũ cõmisisti. Tum mittã, & accersam te illinc, cur orbarer utroq; uestrũ uno eodẽq; die? Et dixit Rebecca ad Isaac, [g] Tædet me uitæ meæ, idq; propter filias Hethæas, si Iacob uxorẽ duxerit de filiabus Hethæis quales istæ sunt, de filiabus inquã istius regionis, ad quid mihi uita?

g Legunt quidã, Breuiaui in uita mea.

CAP. XXVIII.

Amandantur Iacob à patre ad Laban, & quid in uia ei contigerit.

A VOcans itaq; Isaac Iacob, ualedixit & bene precatur ei, mandatq; ei, dicens, Ne ducas uxorẽ de filiabus Chanaan. Surge, uade in [a] Padan Aram, ad domum Bethuelis, qui auus tuus est maternus, isthinc duc tibi uxorẽ de filiabus Laban auunculi tui. Deus aũt [b] omnipotens [c] benedicat tibi, & faciat te crescere, atq; multiplicet te, ut fias in cœtum populorũ. Det quoq; tibi benedictionẽ Abrahæ, tibi & semini tuo tecũ, ut hæreditate accipias terrã quam incolis, quã dedit deus Abrahæ. Amandauit itaq; Isaac Iacob, et ille abijt in Padan Aram ad Laban filiũ

Duci uxor prohibetur ex infideli natione.

a Mesopotamiã interpretatur.
b Schadai omnisufficiens.
c Benedicat, id est feliciter, & saluum faciat te.

Osee 12. d

B Bethuelis Syri fratrẽ Rebeccæ, matris Iacob & Esau. Animaduertens autẽ Esau

quod

quod Isaac benedixisset Iacob, & quod misisset eũ in Padan Aram, ut isthinc sibi
duceret uxorem, præcepissetq; ei cum ualediceret, dicens, Non ducas uxorẽ de fi
liabus Chanaan, & quod Iacob obtẽperasset patri suo & matri suæ, abijssetq; in
Padan Aram. Intelligens etiã Esau quod filiæ Chanaan [b] displicerent Isaac patri
suo, abijt ipse ad Ismaelẽ, & duxit sibi uxorẽ Mahalath filiam Ismaelis filij Abra
ham, sororẽ Nebaioth, ultra uxores suas. Egressus itaq; Iacob de BeerSeba, pro-
fectus est Charan. Incidit autem forte fortuna in quendã locũ, ubi pernoctauit,
nam sol occiderat, & tollens de lapidibus illius loci, fecit sibi ceruicalia, et dormi
uit in eodem loco. Et habuit somniũ, & en scala erat posita in terram, cuius cul- C
men pertingebat usq; in cœlũ, angeliq; dei ascendebant & descendebãt per eam.
Deus autẽ innitebatur scalæ, dixitq; ad eum, Ego sum DOMINVS deus Abra-
ham patris tui, et deus Isaac, terrã in qua tu dormis tibi dabo et semini tuo. Eritq;
semẽ tuum sicut puluis terræ, & tu erumpes usq; ad mare occidentale, ad Orien-
tem, ad Septentrionem, & ad Meridiem: [c] benedicenturq; in te & in semine tuo
omnes familiæ terræ. En ego adsum tibi, & custodiam te quocunq; fueris profe
ctus, & reducam te in terram istam, neq; deserã te, donec fecero quæcunq; ad te
loquutus sum. Euigilans autem Iacob è somno suo, ait, Reuera DOMINVS
est in isto loco, & ego non noueram. Et timuit ac dixit, Quàm terrificus est lo- D
cus iste, non est hic nisi domus dei & porta cœli. Consurgens autem Iacob dilu-
culo, tulit lapidem quem sibi ceruical capitis sui posuerat, & erexit illum in sta-
tuam, fuditq; oleum super summitatem eius, & uocauit nomẽ loci illius Bethel
(etenim nomen illius ciuitatis antea Lus erat.) Vouit & uotũ hisce uerbis, Quan
doquidem deus mihi adfuit, & custodiet me in uia ista qua proficiscor, & dabit
mihi panem ad comedendum, & uestimentum ad induendũ, reuersurus quoq;
fuero incolumis & saluus ad domũ patris mei, erit mihi DOMINVS in deum.
Et lapis iste quem posui in statuam, erit domus dei: & quodcunq; dederis mihi,
de hoc decimam tibi dabo.

Christus pmittitur. Supra 16. a

Consolatio diuina.

Domus dei.

Bethel, Luza.

Victus & amictus petitur.

b Ebr. Quod malę essent in oculis Isaac.

c Benedicentur, id est felicitabuntur, saluæ fient.

CAP. XXIX

Aduentus Iacob in Charan, qualiterq; exceptus à Laban: item de uxoribus eius Rahele & Lea.

LEuauit itaq; Iacob pedes suos, & perrexit ad terrã eorũ qui ad [a] Orientẽ ha- A
bitant. Et uidit puteum in campo, iuxta quem cubabant tres greges ouium:
nam ex puteo isto adaquabãt greges istos, eratq; ingens lapis [b] super puteo. Col
lectiq; sunt illuc omnes greges, uolutoq; lapide ab ore putei, adaquabãt oues, et
reuoluebãt lapidẽ super puteũ in locũ suũ. Dixitq; ad eos Iacob, Fratres mei un-
de estis? Qui responderũt, De Charan sumus. Et dixit ad eos, Nostisne Laban fi-
liũ Nahor? Illi uero dixerũt, Nouimus. Dixitq; rursus ad eos, Rectène habet? Re
sponderũt, Recte, en Rahel filia eius uenit iã cũ grege. Et dixit, Multũ adhuc diei
superest, adeoq; nec tẽpus pecora cogẽdi, potũ ergo præbete ouibus, euntesq; pa
scite. Qui responderũt, Nõ possumus donec cõgregentur omnes greges, & uol-
uatur lapis à puteo, ut potũ demus ouibus. Cũ adhuc loqueretur cũ eis, uenit Ra B
hel cum grege patris sui quem ipsa pascebat. Cumq; uidisset Iacob Rahelẽ filiã
Laban auunculi sui, gregẽq; eius, accessit & reuoluit lapidem à puteo, & adaqua
bat gregẽ Laban auunculi sui. Osculatus quoq; est Iacob Rahelẽ, sublataq; uo-
ce sua fleuit. Nunciauitq; Iacob Raheli quod ipse esset [c] frater patris eius, & fi-
lius Rebeccæ. Illa uero currens nũciauit hæc patri suo. Cũ uero Laban audisset
rumorem de Iacob filio sororis suæ, currens ei obuiam, amplexatus est eum atq;
osculatus, & introduxit eum in domũ suam, & ille narrauit ipsi Laban negotia
ista cuncta. Ad quem Laban ait, Profecto os meum & caro mea es tu, & mansit
cum eo [b] mensem totũ. Dixit uero Laban ad Iacob, An quia frater meus es, gra-
tis mihi seruires? Indica mihi quæ sit merces tua. Erãt autẽ ipsi Laban duæ filiæ:

Fratres dicuntur cognati.

Osculũ purum.

a Ebr. Filiorũ Orientis.

b Ebr. Super os putei.

c Frater pro sobrinis, consanguineis, nepote ex sorore.

b Ebr. Per dies mensis.

nomen maioris natu erat Lea, minoris uero nomen Rahel. Porro Lea habebat
C oculos debiles, Rahel uero erat pulchra forma & uenusta facie. Dilexit autẽ Iacob Rahelem, & ait, Seruiam tibi septẽ annis pro Rahele filia tua natu minori. Laban respondit, Satius est ut eam tibi dem quàm alij uiro: mane apud me. Seruiuit itaq; Iacob pro Rahele septẽ annis, qui uisi [e] sunt ei dies pauci, eo quod eam deamaret. Dixit autem Iacob ad Laban, Cedo [mihi] uxorem meam, quoniam dies mei exacti sunt, & [f] ueniam ad eam. Cõgregauit ergo Laban omnes uiros illius loci, & instruxit conuiuiũ. Aduentante uespera, accepit Leam filiã suam, & introduxit eam ad Iacob, & ingressus est ad eã. Dedit ad hæc Laban ipsi Leæ filiæ suæ Zilpam ancillã suam ut famula esset. Cumq; iam mane esset, en ea erat Lea. Dixit ergo Iacob ad Laban, Cur fecisti mihi hoc? an nõ pro Rahele seruiui tibi? cur ergo imposuisti mihi? Respondit Laban, Non est hic mos nostri loci, ut minor natu elocetur ante maiorẽ natu. Absolue hanc hebdomadẽ, locabiturq;
D tibi & ista pro seruitio, quod adhuc alijs septẽ annis mihi seruiturus es. Hoc fecit Iacob, & absoluit istam hebdomadẽ, & dedit ei Rahelem filiam suam uxorem. Dedit & Laban Raheli filiæ suæ Bilham ancillam suam ut esset famula. Ingressus ergo Iacob ad Rahelem quoq;, & amauit Rahelẽ præ Lea, seruiuitq; illi adhuc alijs septem annis. Videns autem DOMINVS quod exosa esset Lea, reddidit eam [g] fœcundam, mansitq; Rahel sterilis. Lea igitur concepit, & peperit filiũ, uocauitq; nomen eius Ruben: sic [h] enim cogitabat, Vidit DOMINVS afflictionem meam, nunc igitur diliget me maritus meus. Rursum concipiens peperit filium, & ait, Quandoquidem DOMINVS audiuit me odio haberi, dedit mihi & istum, uocauitq; nomen eius Simeon. Rursusq; concepit, & peperit filium, & dixit, Et nunc quoq; copulabitur mihi maritus meus, quandoquidem peperi ei tres filios: & ob hanc causam uocatum est nomen eius Leui. Denuo concepit & peperit filium, dicens, Et nunc gratias agam DOMINO: & idcirco uocauit nomen eius Iuda: destititq; parere.

Rubẽ. Simeon. Leui. Iuda.

e Ebr. Fuerũt in oculis suis quasi uni dies.
f Venire ad aliquã, periphrasis est maritalis congressus. Sic ingredi. Posset etiam legi, Adeam eam.
g Ebr. Aperuit uuluam eius.
h Ebr. dicendo.

CAP. XXX.

Recensentur alij liberi qui nati sunt Iacob. Reditum parat in patriam, perfide cum eo agit socer. Dominus uero uirum locupletat & fortunat.

A CErnens uero Rahel quod nihil pareret ipsi Iacob, æmulata est sororẽ suã, dixitq; ad Iacob, Da mihi liberos: si id minus, morior. Iacob autem ira incensus aduersus Rahelẽ, dixit, [a] Nũ dei loco sum ego, qui prohibet [b] quo minus parias? Rahel ait, En ancilla mea Bilha, ingredere ad eã, ut pariat super genua mea, ut ego ex ea ædificer. Dedit itaq; Bilha ancillã suam ipsi Iacob uxorem, & Iacob ingressus est ad eam. Concipiens itaq; Bilha, peperit ipsi Iacob filiũ. Et ait Rahel, [c] Causam meam egit deus, & exaudiuit uocem meam, dans mihi filium: & ob id uocatum est nomen eius Dan. Rursum concipiens Bilha ancilla Rahe
B lis, peperit filiũ secundũ ipsi Iacob. Et dixit Rahel, Vicissitudinibus dei paria feci cum sorore mea, ut etiã præualeã: uocauitq; nomen eius Naphthali. Videns autem Lea quod destitisset parere, accepit Zilpam ancillã suam, deditq; eam Iacob uxorẽ. Peperit itaq; Zilpa ancilla Leæ ipsi Iacob filium, & ait Lea, Auspicato: uocauitq; nomen eius Gad. Zilpa ancilla Leæ peperit Iacob filiũ secundũ. Dixitq; Lea, In beatitudine mea, nam beatã me ducẽt filiæ: uocauitq; nomen eius Aser. Egressus Ruben in diebus messis triticeæ, inuenit mãdragoras in agro, attulitq; eas ad Leam matrem suam, & dixit Rahel ad Leam, Da mihi quæso de mandragoris filij tui. Cui illa respondit, An parum est quod accipis uirum meum, insu
C per & mandragoras filij mei accipies? Dixit Rahel, Dormiat igitur tecũ hac nocte pro mandragoris filij tui. Venit igitur Iacob è rure sub uesperã, & egressa est Lea ei obuiã, & ait, Ad me uenies, cõduxi enim te mandragoris filij mei: & dormiuit cum ea nocte illa. Exaudiuit autem deus Leam ut cõciperet, & pareret ipsi

Dan. Nephtali. Gad. Aser. Mandragoræ uendun tur propter prolem.

a Ebr. Num pro deo sum.
b Ebr. Qui priuat te fructu uentris.
c Ebr. Iudicauit, ius dixit, uindicauit.

Iacob filium quintũ. Et dixit Lea, Reddidit [mihi] deus mercedẽ meã, eo quod dederim ancillam meam marito meo: uocauitq́ nomen eius Isaschar. Rursum concepit Lea, & peperit ipsi Iacob sextum filium. Et dixit Lea, Donauit me deus bona dote, nunc cohabitabit mihi maritus meus, quoniã peperi ei sex filios: uocauitq́ nomen eius Zebulon. Post hæc peperit filiam, cuius nomen uocauit Dina. Et recordatus est deus Rahelis, exaudiuitq́ eam deus, & [d]reddidit eã fœcundam. Quę concipiens peperit filium, dicens, Sustulit deus opprobriũ meũ: uocauitq́ nomen eius Ioseph, dicẽs, Adijciat mihi DOMINVS filiũ alterũ. Cumq́ peperisset Rahel Ioseph, contigit ut Iacob diceret ad Labã, Dimitte me, ut uadã ad locum meum, & ad terram meam: da mihi uxores meas, & liberos meos, pro quibus seruiui tibi, ut abeam: tu nosti seruitiũ meum quod tibi seruiui. Respondit ei Laban, Si nunc [e]gratiam hanc à te impetrare possum, indica mihi mercedẽ tuã, & dabo: obseruaui enim hoc quod DOMINVS me propter te fortunauit. Et dixit ad eum, Tu nosti quomodo seruierim tibi, & quale pecus fuerit tibi me pastore. Nam modicum quod tibi fuit antequam ad te uenirem, uehementer auctum est, & quod DOMINVS te fortunarit mei [f]causa, nunc uero quando tandem domui meæ prospiciam? Qui ait, Quid dabo tibi? Respondit Iacob. Nihil dabis mihi, si feceris mihi istam rem, iterũ pascam & custodiã oues tuas. Transibo hodie per omnes greges tuos, separa tu illinc omne pecus pũctis respersum & maculis uariegatum, & quidquid fuluum erit in agnis, pũctis respersum, & maculis uariegatum in capris, merces mea fuerit, & respõdebit pro me iustitia mea postero [g]tempore, ueniet enim ad mercedẽ meam coram te. Quidquid ergo in capris aut punctis respersum, aut maculis uariegatũ, in agnis uero fuluũ non fuerit, furtũ hoc esto apud me. Dixit ergo Laban, Age, modo fiat quod dixisti. Relegauit igitur eadem die hircos circulatos, et maculis uariegatos, omnesq́ capras punctatas & maculosas: omnes inquã, in quibus albedinis aliquid fuit: deinde quicquid in agnis fuluũ fuit, & dedit eas sub manus filiorum suorũ. Interstinxit uero inter se & Iacob iter trium dierum. Et Iacob pascebat oues Laban reliquas. Porrò Iacob accepit uirgas uirides de populo, auellana & castanea, & deglubit eas ut albedo appareret, denudans scilicet quod albũ erat in uirgis. Et posuit uirgas, quas degluberat, in canales aquarios in quos decurrebãt aquę, illuc enim conueniebant oues ad bibendũ. [Posuit aũt uirgas] è regione ouium, ut potum uenientes inardescerent conciperentq́. In ardore ergo oues concipiebant ad uirgas, & pariebant circulatas, punctis respersas, & maculis uariegatas. Iacob autẽ separauit agnos, & direxit faciem gregis aduersus circulatas & cunctas fuluas quæ erant in grege Laban: posuit enim sibi greges seorsim, non ad oues Laban. In omni igitur admissura [h] ouium robustiorũ posuit Iacob uirgas in canales ante oculos ouium, hoc scilicet agens, ut in admissura conspectis uirgis conciperent. In [admissura] autẽ debilium ouiũ non ponebat. Erant ergo debiliores Labã, robustiores uero ipsius Iacob. Auctus est ergo uir in immensum, ut esset ei magnus grex, ancillæ, serui, cameli & asini.

Issachar. Zabulon. Dina. Dominus benefacit propter pios. Ditissimus fit Iacob.

Margin letters: D, E, F, G

[d] Ebr. Aperuit uuluam eius.

[e] Si inueni gratiam in oculis tuis.

[f] Eb. Ad pedem meum.

[g] Ebr. Crastino die.

[h] Quidam pro robustis primitiua legũt, pro debilib. serotina.

CAP. XXXI.

Simultate soceri intellecta, Iacob reditum in patriam meditatur. Abeuntẽ cum uxoribus & rebus suis Laban insequutus, duriter reprehendit, atq; cum eo de furto expostulat, tandem inito fœdere uterq; iter suum conficit.

ET audiuit uerba filiorũ Laban, qui sic loquebãtur, Rapuit Iacob quidquid est patris nostri, & ex his quę patris nostri sunt, omnẽ istã gloriam parauit. Vidit quoq; Iacob faciẽ Laban, animaduertitq́ eam nõ esse erga se quemadmodũ fuerat heri & nudiustertius. Et dixit DOMINVS ad Iacob, Reuertere ad terram patrũ tuorũ, & ad natale solum, ego tibi adero. Mittens igitur Iacob, accersiuit Rahelem & Leam in agrum ad gregem suũ. Et dixit ad eas, Video faciem A

patris uestri non esse erga me quemadmodū heri & nudiustertius, ueruntamen
deus patris mei mihi adfuit. Et uos quidē nostis, quod toto robore meo seruiui
patri uestro, pater aūt uester dolo malo egit mecū, & immutauit mercedē meam
iam decies, neq; tamē permisit deus ut me læderet. Quum diceret, Quæ punctis
respersæ sunt, sint merces tua, nascebātur omnes oues pūctis respersæ: si uero di-
B ceret, Circulis obuinctæ erunt merces tua, nascebātur omnes oues circulatę. Eri
puit igitur deus peculium patri uestro, et mihi dedit. Et hoc quoq; factum est, in
ouium admissura sustuli oculos meos, uidiq; per somniū hircos obuinctos cir-
culis, punctis respersos, & albis maculis notatos, qui inibant gregem. Tū dixit
ad me angelus dei per somnium, Iacob. Et respondi, Pręsto sum. Et dixit, Attolle
quæso oculos tuos, & obserua oēs hircos obuinctos circulis, punctis respersos,
& albis maculis notatos qui ineunt gregē: uidi enim quęcunq; in te cōmisit La
ban. Ego sum deus Beth El, cui illic statuam erexisti, quoq; loci mihi uotū uoui
sti: surge igitur, & egredere ex ista terra, & redi in patriā tuam. Respōdit Rahel
simulq; Lea, & dixerūt ad eū, Num pars aut hæreditas adhuc nobis est in domo
patris nostri? An non extraneæ ab eo reputatæ sumus? Vendidit enim nos, dein
de & argentū nostrū insumpsit: quandoquidē ergo oēs opes quas eripuit deus
patri nostro, nostræ sunt liberorumq; nostrorum, fac quidquid deus tibi manda
C uit. Surrexit itaq; Iacob, et imposuit filios suos & uxores suas camelis, abduxitq;
omnes greges suos, et oēs facultates suas quas parauerat, oēs opes possessio
nis suæ, quas adquisierat in Padan Aram, ut remearet ad Isaac patrē suum in ter
ram Chanaan. Laban autem abierat ut tōderet oues suas, furata est interim Ra-
hel simulachra patris sui: Iacob uero furatus est cor Laban Syri, eo quod abitum
suum illi non indicasset. Fugit itaq; ipse & omnia quæ illius erant, surrexitq; &
traiecit fluuium, dirigens faciem suam uersus montē Gilead. Die tertio nuncia-
tum est ipsi Laban quod Iacob fugisset. Et sumens secū fratres suos, insequutus
est illum itinere septem dierum, & apprehendit eum in monte Gilead. Venerat
D aūt deus in somno nocturno ad Laban Syrū, & dixit ad eum, Caue quidquam
[a]loquaris cum Iacob. Assequutus est itaq; Laban Iacob: fixerat autem tabernacu
la sua Iacob in monte, sed & Labā cū fratribus suis tetēdit [tentoria sua] in mon-
te Gilead. Ait itaq; Labā ad Iacob, Quid fecisti quod furatus es cor meum, & ab
duxisti filias meas uelut [b]bello captas? Cur [c]me clàm et inscio fugā capessere uo
luisti? Quin mihi indicasti, ut te cū gaudio amandassem, deduxissemq; cum can
ticis, tympanis & cithara? Insuper nō permisisti ut oscularer filios meos et filias
meas. Stulte quidē egisti. Et satis [d] potens essem uobis malefacere, at deus patris
uestri heri ad me dixit, Caue loquaris [e]cum Iacob quidquam. Quod si omnino
abire collibitū fuit, utpote desiderio paternæ domus flagranti, continuóne deos
meos furari oportuit? Respondit Iacob et dixit ad Labā, Eo quod timui, cogita-
uiq; te ui rapturum esse filias tuas mihi. Cæterū is apud quē deos tuos inuene-
ris, nō uiuat coram fratribus nostris: recognosce tibi si quid apud me est, & cape
E tibi. Nesciebat aūt Iacob quod Rahel eos esset furata. Ingressus ergo est Laban
tabernaculum Iacob, tabernaculū Leæ, tabernaculumq; duarum ancillarum, &
non inuenit. Egressusq; tabernaculum Leæ, uenit in tabernaculum Rahelis.
Porrò Rahel simulachra illa acceperat, & posuerat ea sub stratū cameli, inseditq;
eis: & cum Laban contrectasset totum tabernaculū, nihil tamen inuenit. Rahel
autē dixit ad patrem suū, Ne succenseat [f] dominus meus quod nō possum assur
gere tibi, quia iuxta consuetudinem fœminarum mihi accidit. Perscrutans itaq;
non inuenit simulchra. Hoc irā mouit ipsi Iacob, ut litigaret cum Laban, & di-
ceret, Quæ pręuaricatio mea? aut quod deniq; peccatum meum, qūod sic inarde
scens me insequeris? Contrectasti omnem supellectilē meam, quid ex uniuer-
sa suppel-

Deus seruat suos & defendit.

Furari cor.

Cura dei pro Iacobo & suis.

a Ebr. Ne loquaris à bono usq; ad malum.

b Ebr. Captiuas gladio.

c Eb. Cur abscondi tus es ad fugiēdum, & furatus es me?

d Eb. Esset ad deum manus mea.

e Eb. A bono usq; ad malum.

f Eb. Ne iram moueat in oculis domini mei quod non surgo ante faciem tuam, quia uia mulierum mihi.

ſa ſuppellectili domus tuæ deprehēdiſti? Profer huc coram fratribus meis & fra
tribus tuis, ut iſti inter nos duos diſceptent. En uiginti iſtis annis fui tecum, oues
tuæ & capræ tuæ nō ſunt abortæ, ſed neq; arietes gregis tui comedi. A feris lace- F
ratum tibi non attuli: ego, ſi quid peccatū, pœnas dedi. E manu mea requirebas
ſi quid uel interdiu, uel noctu furto ſurreptum fuerat. Interdiu cōſumpſit me æ-
ſtus, nocturno uero tempore gelu, fugitq; ſomnus meus ab oculis meis. Viginti
iſtis annis inquā ſeruiui tibi in domo tua, quatuordecim annis pro duabus filia
bus tuis, & ſex annis pro ouibus tuis, & immutaſti mercedē meam iam decies.
Et niſi deus patris mei, deus Abraham, & pauor Iſaac adfuiſſet mihi, nūc quoq;
uacuum me amandaſſes: ſed adflictionem meam, & laborem manuū mearum
reſpexit deus, & redarguit [te] heri. Laban reſpondit, & dixit ad Iacob, An non
filiæ iſtæ meæ ſunt, & filij iſti filij mei, ſed & greges iſti greges mei, imò quidq̄d
tu uides an non meū eſt? & filiabus iſtis quid facerem hodie, aut filijs earū quos

Pactum inter Laban & Iacob.

pepererūt? Veni igitur, feriemus ego & tu fœdus, quod teſtis loco ſit inter me &
te. Accepto itaq; lapide Iacob ſtatuam erexit, dixitq; ad fratres ſuos, Legite lapi-
des. Qui adferentes lapides, tumulum excitarunt, & ibi ſuper eum comederunt.
Vocauitq; eum Laban [g]Iegar Schahadutha, Iacob uero uocauit eum Galeed. Di G
xitq; Laban, Tumulus iſte teſtis eſt hodie inter me & inter te: & idcirco uocatū
eſt nomē eius Galeed. Et [h] Mitzpa, quoniā dixit, Speculetur DOMINVS inter
me & inter te, quando fuerimus ſeparati alter ab altero. Si adflixeris filias meas,
& ſi duxeris uxores ad filias meas, nemo nobiſcū eſt: en deus teſtis eſt inter me et
inter te. Rurſumq; dixit Laban ad Iacob, En iſte tumulus, & en ſtatua quā erexi
inter me & te: teſtis eſto tumulus iſte, & teſtis quoq; hæc ſtatua, quod ego tumu-
lum iſtum non tranſibo ad te, nec tu tumulū iſtum & ſtatuā iſtam ad me ad ma-
lum. Deus Abraham, & deus Nahor, deus quoq; patris illorum, iudicent inter
nos. Et iurauit Iacob per pauorem patris ſui Iſaac. Mactauit quoq; Iacob uicti-
mam in monte, inuitauitq; fratres ſuos ut manducarent panē. Et comederūt pa-
nem, pernoctaruntq; in monte illo. Cōſurgensq; Laban diluculo, oſculatus eſt
filios ſuos & filias ſuas, & imprecatus eſt eis felicia. Valedicensq; Laban, abijt re
uerſus ad locum ſuum.

g Vtraq; uox tumulū teſtimonij ſonat.

h Mitzpa ſpecula.

CA. XXXII.

*Proficiſcenti Iacob obuiam fiunt angeli, legatos ante ſe mittit ut placet iratum E-
ſau, à quo ſibi uehementer metuit. Munera ergo adornat, quibus eum demulceat. Lucta
tur Iacob cum angelo, ſuperiorq; euadit, & fit ex Iacob Iſrael.*

Conſolationem accipit à deo p angelos.

IAcob uero profectus eſt itinere ſuo, cui obuiā facti ſunt angeli dei. Quos cū A
uidiſſet Iacob, dixit, [a] Caſtra ſunt hæc dei: & uocauit nomen loci illius Maha-
naim. Iacob autem nuncios ante ſe præmiſit ad Eſau fratrē ſuum in terrā Seir, in
regionem Edom. Mandauitq; eis dicens, Sic dicetis domino meo Eſau, Sic dicit
ſeruus tuus Iacob, Apud Laban aduena fui, illicq; morā traxi hactenus. Et ſunt
mihi boues, aſini & oues, ſerui & ancillæ, miſiq; nunciatū hæc domino meo, ut
impetrarem gratiam apud te. Reuerſi ſunt nūcij ad Iacob, dicentes, Venimus ad B
fratrem tuum, nempe ad Eſau, qui tibi obuiā uenit, habetq; ſecum quadringen-
tos uiros. Timuit uero Iacob uehemēter, anxiusq; fuit: diſtribuit ergo populum
qui ſecum erat, oues quoq; & boues & camelos in duas turmas, aitq;, Si uenerit

In periculis orat deum ex fide.

Eſau ad unam turmam, & trucidauerit eam, euadet altera, reliquaq; manebit. Et
dixit Iacob, Deus patris mei Abrahā, & deus patris mei Iſaac, DOMINE q dixi C
ſti ad me, Reuertere in terram tuam, & in patriam tuam, & omnino benefaciā ti
bi, inferior ſum omni beneficentia omniq; fide quam ſeruo tuo exhibuiſti: quo
niam baculo meo tranſiui Iordanē iſtum, & nūc creui in duas turmas: eripe me
quæſo è manu fratris mei, de manu Eſau, nam timeo eū, ne ueniat & trucidat ma
trem ſimul cum filijs. Et tu quidē promiſiſti, quod uelis mihi benefacere, redde-

a Mahanaim, caſtra aut turma.

teq; semen meum ueluti harenam maris, quæ præ multitudine numerari nõ po
D test. Pernoctauit itaq; illic nocte illa, & accepit de ijs quæ sibi in manum ueniebant, munus ipsi Esau fratri suo. Nempe capras ducẽtas, hircos uiginti, oues ducentas, & arietes uiginti, camelas lactantes cum pullis earũ triginta, uaccas quadraginta, & tauros decem, asinas uiginti, & pullos decem. Tradiditq; [isthæc] in manum seruorũ suorum, quemlibet gregẽ seorsim, & ait ad seruos suos, Transite ante me, & facite spatium inter gregem & gregem. Præcepitq; priori dicens,
E Si occurrerit tibi Esau frater meus, & interrogauerit te hisce uerbis, Cuius es tu, quò uadis, & cuius ista quæ te præcedunt? Dices, Hæc sunt Iacob serui tui, munus hoc missum domino meo Esau, et en ipse subsequitur nos. Huiusmodi mandata dedit secundo & tertio, omnibus deniq; qui greges sequebantur, nempe ut sic loquerentur ad Esau, sicubi inuenirent eũ, dicerentq; quod Iacob seruus eius sequeretur eos. Sic enim cogitabat, Placabo eum munere quod me antecedit, deinde uidebo faciem eius, fortasse me [b] exaudiet. Præcessit itaq; munus faciem
F eius, ipse uero eadẽ nocte mãsit in castris. Nocte uero cõsurgens, tulit duas uxores suas, & duas ancillas suas, undecim quoq; natos suos, et traiecit uadũ Iabok. Accipiens ergo eos, transmisit eos ultra torrentẽ, transmisit quoq; quidquid habuit: & mansit Iacob solus, descenditq; cum eo uir in harenã donec aurora oriretur: qui uidens quod non posset ei præualere, tetigit uolam fœmoris eius, & uola fœmoris Iacob luxata est, dum ille luctaretur cum eo. Dixitq;, Dimitte me, exorta est enim aurora. Et dixit, Non dimittam te, nisi bona mihi fueris imprecatus. Et dixit ad eum, Quod est nomen tuum? Respondit, Iacob. Ait, Nomẽ tuum ultra non uocabitur Iacob, sed Israel: nam & [c] Elohim & hominibus tanquam
G princeps superior euasisti. Iacob interrogans dixit, Indica quæso nomen tuum. Et dixit, Cur sic interrogas de nomine meo? Faustaq; imprecatus est ei ibidem. Et uocauit nomen loci illius [d] Pniel: quoniam uidi [inquit] Elohim facie ad faciem, & erepta est anima mea. Ortusq; est ei sol cũ pertrãsisset Pniel, & ipse claudus erat fœmore suo: ob id filij Israel etiamnum hodie non comedunt neruum obstupefactum in concauitate fœmoris, eo quod tetigerit concauitatem fœmoris Iacob neruo obstupefacto.

Iacob nominatur nouo Israelis nomine.

b Ebr. Suscipiet faciem meam.

c Elohim uocem Ebraicã reliqui, quia uarie eam exponũt, quidã pro deo, quidam pro angelo.

d Pniel, facies dei.

CAP. XXXIII.

Quo pacto exceptus sit Iacob ab Esau, & quod inita gratia quisque ad sua redierit.

A Attollens Iacob oculos suos uidit, & ecce Esau uenit quadringentiq; uiri cum eo. [a] Distribuit itaq; filios ad Leam, Rahelem, atq; duas ancillas: collocauit autem ancillas & filios illarum in primo ordine, deinde Leam & liberos eius, Rahelem tamen & Ioseph postremo. Ipse uero ante illos præcedens, septies pronus terram uersus inclinat, quousq; fratri appropinquaret. Esau uero obuiam illi currens, amplexatus est eum, ruitq; in collum eius, & osculatus est eum, fleueruntq;. Attollens autem oculos suos, uidit mulieres & pueros, dixitq;,
B Qui tibi isti? Et respondit, Pueri sunt quos benignitate sua deus donauit seruo tuo. Accedentes itaq; ancillæ & nati earũ, inclinarunt. Appropinquauit & Lea cum filijs suis inclinantes. Posthæc adductus est Ioseph & Rahel, & incuruati inclinant. Dixit autem [Esau,] Quæ tibi uniuersa hæc turma, cui obuiam ueni? Respondit, Vt gratiam ac fauorem impetrarem [b] coram domino meo. Et dixit Esau, Abunde satis mihi adest mi frater, maneat tibi quod tuum est. Ad quem ait Iacob, Ne quæso, si impetro gratiam coram te, accipe hoc munus meum de ma-
C nu mea: nam in hoc uidi faciem tuam, quemadmodum uidetur facies Elohim: [c] gratum ergo mihi fac, cape quæso [d] honorariũ munus meum quod tibi allatũ est, benigne enim mihi fecit deus, & satis habeo. Flagitante autem illo, accepit [Esau,] & ait, Moue castra, & proficiscamur, ego te præcedã. Respondit illi [Iacob,] Dominus meus nouit nimirum quod pueri teneri sunt, deinde sunt mihi

Prudentia Iacob occurrentis fratri.

Fratres ruunt in oscula.

a Ebr. Dimidiauit.

b Ebr. Vt inuenirem gratiã in oculis domini mei.

c Vel, Redi mecum in gratiam.

d Ebr. Benedictionẽ.

oues

oues & boues [e] fœtæ, quas si impulero uno die, morientur omnes oues. Trãseat quæso dominus meus ante seruum suum, ego sensim incedam, quatenus ferũt pecora ante me, & quatenus pueri ferre possunt, donec peruenero ad dominũ meum in Seir. Dixit ergo Esau, Constituam quæso quosdam de ijs qui mecum sunt, qui tecum maneant. Iacob respondit, Cur istud? [Satis est] si gratiam impe- D
tro coram domino meo. Reuersus est itaq; Esau eadẽ die itinere suo uersus Seir: Iacob uero profectus in [f] Suchoth, extruxit sibi domum tentoriaq; suis pecoribus: hinc uocatum est nomen loci illius Suchoth. Venitq; Iacob incolumis in Sichem, quæ est in terra Chanaan, dum rediret ex Padan Aram, & habitauit è regione illius ciuitatis. Emit quoq; partem agri, ubi tenderet tabernaculum suum, de manu filiorum Hemor patris Sichem, centum probatis nummis: ibiq; constituit aram, [g] inuocauitq; ibi fortem deum Israelis.

e Quidam legunt, Lactentes, ut de pullis intelligatur.

f Suchoth, tentoria, tabernacula.

Altare extruit, et deũ inuocat.

g Alij legunt, Vocauit aram fortẽ deum Israelis.

CAP. XXXIIII.

Raptus Dinæ, stuprumq; eius quo à Sichem fuerat oppressa, ex qua re grauißimũ latrocinium deinde sequutum est.

Curiositas Dinæ.

Dina filia Leæ, quam pepererat ipsi Iacob, egressa est ut filias illius regionis A
uideret: quã ut uidit Sichem filius Hemor Hiuei principis illius regionis, rapuit eam, et dormiens cum ea, cõstuprauit eam. Adhæserat enim animus eius Dinæ filiæ Iacob, amauit puellã, [a] pellexitq; eam uerbis. Et dixit Sichem ad Hemor patrẽ suũ, Cura ut hęc puella detur mihi uxor. Audiuit aũt Iacob quod [Sichem] polluisset Dinam filiam suam, filij autem eius erant in agro apud pecora sua, & dissimulauit donec uenirent. Porrò Hemor pater Sichem egressus est ad Iacob, ut cum eo loqueretur. Venientes autẽ filij Iacob è rure, atq; audientes, sese discruciarunt uiri illi, & cõmouit eos uehementer, quod is rem tam nephariã designasset in Israele, dormiendo scilicet cũ filia Iacob, quod factũ minime conueniebat. Loquutus est ergo Hemor cum eis in hanc sententiam, Sichem natus B
meus [b] deperit filiam uestram, obsecro igitur ut detis eam ei uxorem. Iungite nobiscum affinitatẽ, collocate nobis filias uestras, & nostras filias uobis ducite. Habitabitisq; nobiscũ, regio ipsa uobis patebit, ut in ea habitetis, negotiemini, atq; etiam cõtineamini. Sichem quoq; dixit ad patrẽ puellæ & ad fratres eius, Sinite ut [c] impetrem hoc à uobis, quidquid dixeritis ad me, dabo, auctionẽ facite uel in immẽsum, idq; erga me, cum donationis propter nuptias, tum dotis, dabo quidquid indicaueritis mihi, modo detis mihi puellam hanc uxorẽ. Responderũt filij Iacob ipsi Sichem & Hemor patri eius dolose, expostulãtes super eo quod sororem ipsorum Dinam polluisset. Dixerũt ergo ad eos, Rem istam facere haud C
quaquam possumus, ut collocemus sorem nostram uiro præputium habenti, id enim probrosum nobis esset. Veruntamen in hoc obsignati securi erimus de uobis, si fueritis sicut nos sumus, ut circũcidantur uobis omnes mares. Tum collocabimus filias nostras uobis, ducemusq; nobis filias uestras, habitabimusq; uobiscũ, & erimus uobiscũ unus populus. Quod si nos nõ audieritis, ut scilicet circũcidamini, recipiemus filiã nostrã & abibimus. Placuerunt uero uerba illorũ cum ipsi Hemor, tum Sichẽ filio eius. Et iuuenis quidẽ nihil cunctatus est facere rem istã, deperibat enim filiã Iacob, eratq; honoratior omnibus qui in domo patris erant. Venit itaq; Hemor & Sichem filius eius ad portã ciuitatis suę, loquutiq; sunt cum ciuibus suis in hunc modũ, Viri isti pacẽ nobis offerũt, ut habitare eis liceat in nostra regione, in eaq; negotiari. Et terra quidẽ satis ampla est corã eis, ducemus ergo nobis filias eorũ uxores, collocabimusq; filias nostras eis: attamen hac in re obsignãtur erga nos uiri illi ut nobiscũ habitẽt, coeantq; nobiscum in unum populum, si cũcti mares nobis circũcidantur, quemadmodũ ipsi circuncisi sunt. Pecora illorum, facultatesq; illorũ, & iumenta illorũ, an non nostra futura sunt, si illis hoc signo obstringemur, ut nobiscum habitent? Vniuersi

a Ebr. Loquutus est in cor puellæ.

b Eb. Anima filij mei concupiscit filiam uestram.

c Ebr. Inueniam gratiã in oculis uestris.

In portis erant iudicia.

Priuatã libido fit cõmune exitium.

b Ebr. Qui egressi sunt portas illius ciuitatis.

itaq; b ciues illius urbis obsequuti sunt ipsi Hemor & Sichem filio eius, omnesq;
D mares illius urbis circuncisi sunt. Tertio itaq; die, quum essent in dolore ciues,
duo filij Iacob Simeon & Leui, fratres Dinæ, arreptis gladijs suis, urbem introie
runt confidenter, interfeceruntq; omnem marem, quin & Hemor atq; Sichem fi
lium eius trucidaunt e gladio, tuleruntq; Dinam ex domo Sichem, & abierunt.
Filij uero Iacob uenientes super occisos, despoliarunt ciuitatem, eo quod pollue
rant sororem suam. Oues quoq; & boues atq; asinos illorum, & quicquid erat
in urbe & in agro, rapuerunt, sed & cunctam substantiam omnemq; pubẽ, atq;
uxores illorum ceperũt, atq; prædam abegerũt, cum omnibus quæ intus erant.
Dixit uero Iacob ad Simeon & Leui, Conturbastis me, putidũq; me reddidistis
coram habitatoribus istius regionis, nempe coram Chananæo & Pherisæo, &
ego quidem paruo sum numero, congregabuntur ergo illi aduersum me, & tru
cidabunt me, uastaborq; ego & domus mea. Illi uero responderunt, An ergo ut
scorto abuti sorore nostra debuit?

Iniquus animus duorum fratrũ, quẽ adiuuant cæteri.

e Ebr. In ore gladij.

CAP. XXXV.

Iacob emigrans iubet ut simulachra abijciant sui. Moritur Rahel. Ruben polluit torum patris sui.

A Dixit autem deus ad Iacob, Surge ascende in Beth El, & habita ibi, faciesq;
ibi aram deo, qui apparuit tibi quũ coram Esau fratre tuo fugeres. Tum
dixit Iacob ad domum suã, & ad omnes qui secum erant, Abijcite deos alienos
qui sunt inter uos, mundamini, & immutate uestimenta uestra. Nam surgentes
ascendemus in Beth El, & ibi faciã aram deo, qui respõdit mihi in die adflictio-
nis meæ, & adfuit mihi in uia quam ambulaui. Dederũt itaq; ipsi Iacob omnes
deos alienos quos habuerunt, inaures quoq; quæ erant in auribus illorum, &
defodit eos Iacob subter quercum quæ erat iuxta Sichem. Et quum emigrarent,
fuit terror dei super ciuitates illas quæ erant per circuitũ illorum, ut filios Iacob
B non insequerentur. Venit itaq; Iacob Luzam, quæ est in terra Chanaan, ipsa est
Beth El, ipse & cunctus populus qui cum ipso erat. Et extruxit illic aram, a ap-
pellauitq; locum illum, Deus Beth El: nam eodẽ loci apparuerat ei deus quum
fugeret fratrem suũ. Mortua uero est Debora nutrix Rebeccæ, & sepulta est sub
Beth El sub quercu: & uocatum est nomen [loci] illius Quercus fletus. Rursus
apparuit deus ipsi Iacob quum redijsset è Padan Aram, & benedixit ei. Et dixit
ad eum deus, Nomen tuum est Iacob, ultra non uocabitur nomen tuum Iacob,
sed Israel erit nomen tuum: uocatumq; est nomen eius Israel. Dixit uero ad eum
deus, Ego sum deus Schadai, cresce & augesce, gens, imò congregatio gentium
C ex te prodibit, quin & reges è lumbis tuis egredientur. Et terrã illam quam dedi
Abrahamo & Isaac, tibi dabo, & semini tuo post te terram istam. Ascendit itaq;
deus ab eo, in loco ubi loquutus fuerat cum eo. Posuit autem Iacob statuã lapi-
deam in eodem loco in quo cum eo loquutus fuerat, libãs super eam libamen,
& fundens super eam oleum: uocauit nomẽ loci illius, in quo deus fuerat cum
eo loquutus, Beth El. Cumq; proficiscerentur de Beth El, abessentq; iugerum ar
ui ab Ephrata, parturijt Rahel, inq; pariendo difficulter habuit. Cumq; sic gra-
uiter haberet in partu suo, dixit ad eam obstetrix, Ne timeas, nam & hunc habe
bis filium. Cumq; efflaret animam, (moriebatur enim) uocauit nomen eius Be-
noni, pater uero eius uocauit eum Beniamin. Mortua itaq; est Rahel, & sepulta
in uia qua itur Ephrata: hæc est Beth Lehem. Et collocauit Iacob statuam ad se-
D pulchrum eius. Hæc est statua monumenti Rahel usq; in præsentem diem. Pro-
fectus ergo Israel tetendit tabernaculum suum ultra turrim Eder. Cum itaq; Is-
rael habitaret in ea regione, iuit Ruben & dormiuit cum Bilha concubina pa-
tris sui, quod audiuit Israel. Filiorum autem Iacob fuerunt duodecim, Filij Leæ,
primogenitus Iacob Ruben, Simeon, Leui, Iuda, Isachar & Zebulon. Filij Ra-
helis

Terrentur impij, ne pijs incommodent.

a Potest etiã legi, Inuocauit deũ Bethel.

Debora nutrix Rebeccæ moritur.

Secundo noĩatur Israel à deo.

Schadai omnipotens, omnisufficiens.

Promissiones amplæ dei.

Bethel domus dei.

Benoni filius doloris m.i. Beniamin filius dexteræ.

Filij Iacob.

helis, Ioseph & Beniamin. Filij autẽ Bilha ancillæ Rahel, Dan & Naphtali. Et
filij Zilpa ancillę Leæ, Gad & Aser. Hi sunt filij Iacob, qui nati sunt ei in Padan
Aram. Et uenit Iacob ad Isaac patrẽ suum in Mamre in Kiriath Arba, quę est He
bron, ubi incolæ fuerant Abraham & Isaac. Fuerunt autẽ dies Isaac centũ anni
Moritur Isaac. & octoginta. Deficiens autẽ Isaac mortuus est, collectusq; ad populos suos se-
nex & satur dierũ: filij aũt eius Esau & Iacob eum sepelierunt. CA. XXXVI.

Recensentur duces qui ex Esau fuerunt, & migratio eius à Iacob.

Vxores Esau. HAe autem sunt generationes Esau, qui & Edom. Esau duxerat uxores suas A
de filiabus Chanaan, nempe Ada filiã Elon Hithæi, & Aholibama filiam
1.Par.1.c Ana filiæ Zibeon Hiuæi. Sed & Basmath filiam Ismaël sororẽ Nebaioth. †Ada
peperit ipsi Esau Eliphas, & Basmath peperit Rehuel. At Aholibama peperit Ie
hus, Ialam atq; Corah. Et hi sunt filij Esau, qui nati sunt ei in terra Chanaã. Tu-
lit autẽ Esau uxores suas, filios suos & filias suas, & omnes animas domus suæ,
pecora sua, iumenta sua, cunctamq; possessionem suam quam comparauerat in
Diuitiæ patriarcharũ. terra Chanaan, & abijt in terrã è regione fratris sui Iacob. Plurimæ enim facul-
tates erant illis, nec poterant habitare simul, sed nec terra quam incoluerãt ferre
Esau habitat in montibus Seir. eos potuit propter pecora quæ habebant. Habitauit ergo Esau in monte Seir,
Esau autem est Edom. Istæ autem sunt generationes Esau patris Edõ in monte B
Generationes Idumæorum ex Esau. Seir. Et ista sunt nomina filiorũ Esau, Eliphas filius Ada uxoris Esau, Rehuel
filius Basmath uxoris Esau. Filij Eliphas fuerunt Theman, Omar, Zepho, Ga-
thã & Kenas. Porrò Thimna fuit pellex ipsius Eliphas filij Esau, & peperit ipsi
Amalechitæ. Eliphas Amalek: & hi sunt filij Ada uxoris Esau. Isti uero fuerunt filij Rehuel,
Nahath, Zera, Samma & Miza: isti fuerunt filij Basmath uxoris Esau. Isti fuerũt
filij Aholibama filiæ Ana, filiæ Zibeõ uxoris Esau, peperitq; ipsi Esau Iehus, Ia
lam & Kora. Isti sunt duces filiorum Esau, & hi filij Eliphas primogeniti Esau.
Dux Theman, dux Omar, dux Zepho, dux Kenas, dux Korah, dux Gathã, dux
Amalek. Isti sunt duces ex Eliphas in terra Edom, & hi sunt filij Ada. Hi quoq;
sunt filij Rehuel filij Esau. Dux Nahath, dux Zera, dux Samma, dux Mirah: isti
sunt duces ex Rehuel in terra Edom, & hi sunt filij Basmath uxoris Esau. Porrò
isti sunt filij Aholibama uxoris Esau, dux Iehus, dux Ialã, dux Korah: isti sunt du C
ces ex Aholibama filia Ana uxore Esau. Isti itaq; sunt filij Esau, & hi duces eo-
rum, is est Edõ. Isti uero sunt filij Seir Horæi, qui habitauerant in terra, Lotã, So-
1.Par.1.c bal, Zibeõ, & Ana. Item Dison, Ezer atq; Disan. Et hi sunt duces Horęi filij Seir
in terra Edõ. Fueruntq; filij Lotã, Hori & Hemã, Soror uero Lotan Thimna. Et
isti filij Sobal, Aluan & Manahath, Ebal, Sepho, atq; Onam. Isti sunt filij Zibeõ
& Aiah atq; Ana. Hic est Ana qui inuenit mulos in deserto, quũ pasceret asinos
patris sui Zibeon. Et isti sunt filij Ana, Dison: & Aholibama filia Ana. Hi uero
sunt filij Disan, Hembdan, Esban, Iithran atq; Cheran. Isti sunt filij Ezer, Bilhã,
Zaheuan & Akan. Et hi filij Disan, Vtz & Arã. Hi duces Horæi, dux Iotan, dux
Sobal, dux Zibeon, dux Anah, dux Dison, dux Ezer, dux Disan: isti sunt duces
Horæi secundum duces eorum in terra Seir. Isti uero sunt reges qui regnauerãt D
in terra Edom, antequam regnaret rex super filios Israel. Regnauit autẽ in ter-
ra Edom, Bela filius Beor, & nomen ciuitatis suę Dinhaba. Mortuo Bela, regna
uit pro eo Iobab filius Zerah de Botzra. Cumq; mortuus esset Iobab, regnauit
pro eo Husam de terra Theman. Mortuo Husam regnauit pro eo Hadad filius
Bedad, qui percussit Midian in campo Moab: & nomen ciuitatis suæ Auith. Ha
dad mortuo, regnauit pro eo Samla de Masreka. Mortuo Samla, regnauit pro
eo Saul de Rehoboth fluuio. Mortuus uero est Saul, & regnauit pro eo Baal Ha
nan filius Achbor. Sed & Baal Hanan filius Achbor mortuus est, & regnauit
pro eo Hadar: & nomen ciuitatis suę Pahu, nomẽ uero uxoris suæ Mehetabeel,

quæ fuit filia Matred filię Mezahab. Hæc ergo ſunt nomina ducum Eſau iuxta familias ſuas, & iuxta loca ſua ſecundum nomina ſua. Dux Thimna, dux Aluah, dux Iethech, dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon, dux Kenaz, dux Theman, dux Mibzar, dux Magdiel, dux Iram. Iſti inquam ſunt duces Edom iuxta habitationes ſuas in terra poſſeſſionis eorum. Ipſe eſt Eſau pater Edumæorũ. Iacob autem habitauit in terra in qua pater eius incola fuerat, nempe in terra Chanaan.

CAP. XXXVII.

Incipit hiſtoria de Ioſeph, qui ut à patre unice dilectus erat, ita fratribus eſt exoſus, idq; propter ſomnia quædam. Venditus fuit à fratribus Iſmaelitis, & in Aegyptum abductus.

A Iſtæ ſunt generationes Iacob. Ioſeph quũ eſſet natus annos decem & ſeptem, paſcebat oues cum fratribus ſuis, & ipſe puer [agebat] cũ filijs Bilha, atq; cum filijs Zilpa uxorũ patris ſui, & deferebat Ioſeph infamiam eorum malam ad patrem eorum. Iſrael autẽ diligebat Ioſeph ſuper omnes filios ſuos, quod [a] natus eſſet ei in ſenectute ſua, & fecit ei tunicã [b] uariam. Fratres autem eius quum animaduerterent q̧ pater eorum amaret eum præ cunctis fratribus ſuis, odio proſequuti ſunt eum, nec poterant cũ eo pacate loqui. Et Ioſeph ſomniauit ſomniũ, B quod cum fratribus narraſſet, plus odiſſe eum cœperunt. Dixit enim ad eos, Audite quęſo ſomniũ iſtud quod ſomniaui. En colligabamus in agro mergites, & ecce merges meus erectus ſtabat, mergites uero ueſtri tanq̃ in gyro meum mergitem proni uenerabantur. Cui dixerunt fratres eius, An ergo tu rex regnabis ſuper nos, & dominus nobis imperitabis? Hinc maius odiũ conceperunt aduerſus eũ, idq; propter inſomnia ſua, atq; huiuſmodi ſermones. Rurſus uero aliud ſomniũ ſomniauit, quod narrãs fratribus ſuis, ait, En & hoc ſomnium ſomniaC ui, Sol & Luna unà cum undecim ſtellis me proni uenerabãtur. Cumq; hoc retuliſſet patri ſuo, fratribusq; ſuis, increpauit eum pater ſuus, dixitq; ei, Quid hoc ſomnij quod ſomniaſti? An ego & mater tua fratresq; tui ueniemus, & corã te proni procidemus? Aemulati ſunt itaq; eũ fratres ſui, pater uero obſeruabat negotium iſtud. Abierunt aũt fratres eius, ut paſcerent gregẽ patris ſui in Sichem. Dixitq; Iſrael ad Ioſeph, An non fratres tui paſcunt in Sichem? agedum mittam te ad eos. Reſpondit, En præſto ſum. Dixitq; ad eum, Vade quæſo, & uide ſi reD cte habeant fratres tui, & ſi grex recte ualeat, idq; ad me refer. Miſit itaq; eum de ualle Hebron, & uenit in Sichem. Reperit autẽ eum uir quidã errantem in campo, interrogabatq; eum, Quid quæris? Reſpondit, Fratres meos quæro, indica quæſo mihi ubi paſcant. Et dixit uir ille, Profecti ſunt hinc, audiui eos dicẽtes, Abeamus in Dothain. Inſequutus eſt ergo Ioſeph fratres ſuos, & inuenit eos in Dothan. Videntes autem eum procul anteq̃ acceſſiſſet eos, machinati ſunt ei necem, [c] dixitq; alter ad alterũ, En magiſter iſte ſomniorũ uenit, adeſte, occidamus eum, & demittamus eum in puteũ aliquem, dicemusq;, Beſtia mala eum deuoraE uit, & uidebimus qualiter cadant ſomnia eius. Audiens hoc Rubẽ, conatus eſt eum liberare ex eorũ manu, & dixit, [d] Ne uitam ei eripiamus. Et rurſum dixit ad eos Ruben, Ne ſanguinem effuderitis, ſed demittite eum in hanc ciſternam, quę eſt in ſolitudine, & manũ ne inferatis ei: [hoc nempe cõſilio,] ut eriperet eum ex illorũ manu, & reſtitueret eum patri ſuo. Cumq; ueniſſet Ioſeph ad fratres ſuos, nudauerũt eum tunica ſua, tunica illa uaria qua erat indutus. Et arripiẽtes eum, demiſerunt eum in ciſternã uacuam in qua non erat aqua. Ipſi uero cõſidunt ad edendum cibũ: & cum attollerent oculos, uiderunt in uia Iſmaëlitas uenientes è Gilead, quorũ cameli ferebant aromata, reſinam & [e] ſtacten: ibant autem ut deF portarent hæc in Aegyptum. Et dixit Iuda ad fratres ſuos, Quid lucri, ſi fratrem noſtrum occiderimus, & ſanguinem eius obtexerimus? Adeſte, uendamus eum Iſmaë-

[a] Eb. Eo quod filius eſſet ſenectutis.
[b] Alij legunt, teſſelatam.
[c] Ebr. Dixit uir ad fratrem ſuum.
[d] Ebr. Ne percutiamus eum in animã.
[e] Fortè Lotum fuit.

Ioſephi zelus contra fratres peccantes.
Somnium primum.
Alterum ſomnium.
Cõſpiratio fratrum in necem Ioſeph.
Iudas uendendũ, non occidẽdum conſultat.

Iſmaelitis, nec inferamus nos ei manus, frater enim noſter eſt & caro noſtra. Et
Sap.10.c Pſal.104.b audierunt eum fratres eius. Cumq; præterirent Madianitæ negotiatores, †extra
cto & ſublato Ioſeph è ciſterna, uendiderunt eum Iſmaelitis uiginti [ſiclis] ar-
genti, qui duxerunt eum in Aegyptum. Et reuerſus eſt Ruben ad ciſternam, &
ecce Ioſeph non erat in ciſterna: conſcidit ergo ueſtem ſuam, & reuerſus ad fra-
tres ſuos, dixit, Puer nuſpiam comparet, & ego quò ibo? Tulerũt itaq; tunicam
Ioſeph, & mactantes hœdum ex capris, tinxerunt tunicam ſanguine. Miſerunt G
autem tunicam illam uariam, tuleruntq; eam ad patrem ſuum, dicentes, Hoc in
Tunica filij agnoſcitur, nõ flagitiũ. uenimus, dignoſce quæſo, tunica filij tui ſit, an non. Et agnouit eam, dixitq;, Tu
nica filij mei eſt, beſtia mala deuorauit eum, omnino laceratus eſt Ioſeph: con-
ſciſſisq; ueſtimentis ſuis, impoſuit saccũ lumbis ſuis, ſeq; diſcrutians filij ſui cau-
ſa, idq; multis diebus. Surrexerunt uero omnes filij eius cunctæq; filiæ eius, ut
eum conſolarentur, at noluit conſolationẽ admittere: dixitq;, Quin lugens de-
ſcendam ad filium meum in ſepulchrum: fleuitq; ſuper eum pater ſuus. Porrò
Madianitæ uendiderunt eum in Aegyptum Potiphari cubiculario Pharaonis,
ᶠcapitalium rerum præfecto. CAP. XXXVIII. ᶠAlij legunt, præfecto cocorum: alij, præfecto prætorio, &c.

Abrumpitur narratio Ioſephi, & interſeritur de Iuda, qui compreſſa nuru ſua Thamar, ex ea ſuſtulit duos filios. Pertinent autem hæc ad ſeminis benedicti ſeriem.

Coniugium Iudæ. 1.Par.2.a CONtigit illo tempore, ut Iuda deſcẽderet à fratribus, & diuerteret ad quen- A
dam Adulamitem, Hiram nomine. Vidit ibidem Iuda filiam ᵃcuiuſdã ne- ᵃQuidam legũt, hominis Chananæi.
gotiatoris qui uocabatur Sua, & ducens eam, ingreſſus eſt ad eam. Concipiens
illa peperit filiũ, uocatumq; eſt nomen eius Er. Rurſum uero cõcipiens peperit
filiũ, uocauitq; nomen eius Onan. Peperit ultra filiũ, quem uocauit Sela, & fuit
ᵇipſe in Cherib cum illa hunc pareret. Accepit autẽ Iuda uxorem primogenito ᵇQuidam legunt, & fuit in mẽdacio, hoc eſt, amplius non peperit.
ſuo Er, nomine Thamar. Et fuit Er primogenitus Iuda malus corã oculis DO- B
MINI, & interfecit eum DOMINVS. Dixit ergo Iuda ad Onan, Ingredere ad
uxorem fratris tui, & duc eam uxorẽ, ut exuſcites ſemen fratri tuo. Sciens uero
Onan ꝙ ſemen non eſſet ei futurũ ſi ingrederetur ad uxorem fratris ſui, diſper-
dit ad terrã, ne daret ſemen fratri ſuo. Diſplicuit hęc res quã fecerat DOMINO,
idcirco & hunc occidit. Dixit itaq; Iuda ad Thamar nurũ ſuam, Mane uidua in
domo patris tui, donec Sela filius meus adoleſcat: idq; eo cõſilio, ne & iſte, quẽ-
admodum fratres ſui, moreretur. Abijt ergo Thamar, & manſit in domo patris C
ſui. Cumq; multi dies præterijſſent, moritur filia Sua uxor Iuda: qui cõſolatio-
ne accepta, aſcendit ad tonſores ouiũ ſuarum in Thimnath, ipſe & Hiram ami-
cus eius Adulamites. Nunciatũ uero eſt ipſi Thamar, in hanc formã, Socer tuus
aſcendit in Thimnath, ut tondeat oues ſuas. Illa uero à ſe poſitis ueſtimentis ui-
duitatis ſuæ, obtexit atq; obduxit ſe peplo, & conſedit ad biuium, in propatulo
qua itur Thimnatah. Viderat enim adoleuiſſe Selam, neq; ſe datam illi uxorem.
Quam quũ uidiſſet Iuda, exiſtimauit eam eſſe meretricẽ, operuerat enim faciem
ſuam. Declinans ergo ad eam è uia, dixit, Age, ſine quæſo ad te ingrediar (neſcie- D
bat eñ ꝙ nurus ſua eſſet.) Illa uero reſpondit, Quid dabis mihi, ſi ad me uis in-
gredi? Qui dixit, Mittam ex grege hœdũ caprarum. Ait illa, An non pignus mi-
hi dabis donec mittas? Qui ait, Quale nam pignus darẽ tibi? Illa reſpondit, An-
nulum tuum, faſciam tuam, atq; baculum quem manu geſtas. Dans itaq; ei, in-
greſſus eſt ad eam, & concepit ex eo. Et ſurgens abijt, poſitoq; peplo ſuo, induit
ueſtimenta uiduitatis ſuæ. Miſit aũt Iuda hœdum ex capris per manũ amici ſui E
Adulamitę, ut reciperet pignus de manu mulieris, at ille nõ inuenit eam. Inter
rogauit ergo homines loci illius hiſce uerbis, Vbi eſt illa meretrix, quę [ſedebat]
in propatulo ad uiam? Illi reſponderũt, Nulla fuit hic meretrix. Reuerſus eſt igi
tur ad Iudã, dixitq; illi, Nõ inueni eam, ſed & homines iſtius loci dixerunt nul-

ſam fuiſſe illic meretricem. Et dixit Iudas, Sibi ſeruet, ne & nos pudefiamus: en
F miſi hœdum hunc, & non inueniſti eam. Poſt tres menſes fermè nunciatum eſt
Iudæ tale nunciũ, Thamar nurus tua ſcortata eſt, & ex ſcortatione concepit etiã.
Iudas ait, Educite eam, ut comburatur. Cumq́ꝫ educeretur, miſit ad ſocerũ ſuum
hiſce uerbis, E uiro cuius hęc ſunt, grauida ſum: addiditq́ꝫ, Dignoſce quæſo cu-
ius ſit hic annulus, hæc faſcia, & baculus iſte. Et agnouit Iudas, & dixit, Iuſtior
me eſt, eo quod nõ dederim eã filio meo Sela: neq́ꝫ ultra cognouit eam. Cumq́ꝫ Matth.1.a
G aduenifſet tempus ut pareret ipſa, gemelli erãt in utero eius, & in pariẽdo unus
manum exeruit, qua arrepta obſtetrix, coccino filo circumligabat, dicens, Is pri-
mus egreſſus eſt. Contigit autem ut is manũ ſuam retraheret, & egrederetur fra-
ter eius, dixitq́ꝫ illa, Cur rupiſti tibi rupturam? Et uocatũ eſt nomen eius Paretz. Phares.
Poſtea egreſſus eſt frater eius, in cuius manu filum coccinum erat, & uocatũ eſt
nomen eius Zarah.

CAP. XXXIX. Zara.

Reſumitur hiſtoria Ioſeph, qui quum eſſet charus hero ſuo, ſolicitatur ab uxore de ſtupro: cui dum non conſentit, ac ſi reus eſſet, in carcerem conijcitur.

A PORrò Ioſeph deductus eſt in Aegyptũ, emitq́ꝫ eum Potiphar cubicularius
Pharaonis, præfectus rerum capitalium, uir Aegyptiacus: emit eum inquã,
de manu Iſmaelitarũ, qui abduxerant eum illuc. Et DOMINVS adfuit ipſi Io-
ſeph, ut eſſet uir, cui omnia proſpere caderent, eratq́ꝫ in domo domini ſui Aegy-
ptij. Cũq́ꝫ uideret herus eius quod DOMINVS adeſſet ei, quodq́ꝫ DOMINVS
cuncta quæ gerebat Ioſeph, ſub manu eius fortunaret, nactus eſt Ioſeph gratiã
coram domino ſuo, ſeruiuitq́ꝫ ei: præfecitq́ꝫ eũ domui ſuę, tradens ſub manũ eius
quæcunq́ꝫ habebat. Ab eo tempore ergo, quo eũ domui ſuæ & omnibus rebus
ſuis pręfecerat, DOMINVS domum Aegyptij propter Ioſeph fortunauit, quin
B quidquid habebat, ſiue domi ſiue ruri, fœcundũ reddidit DOMINVS. Reliquit
ergo quęcunq́ꝫ habebat in manu Ioſeph, nec quidquã cum eo nouit, niſi cibum
quem edebat. Erat autem Ioſeph eleganti forma & pulchro aſpectu. Factum eſt
autem poſt hæc, ut uxor heri ſui iniectis in Ioſeph oculis, diceret, Dormi mecũ.
Qui renuens ait ad uxorem heri ſui, En herus meus mecum nihil nouit earum
rerum quæ in domo geruntur, quin cuncta quæ habet in manum meam cõcre
didit. Non eſt maior me quiſpiam in hac domo, nec excepit à me quidquã præ
ter te, eo quod tu uxor illius es: quomodo igitur deſignarem ingens hoc flagi-
tium, ut peccem & in deum? Cumq́ꝫ ſic quotidie cum Ioſeph loqueretur, ipſe ta-
C men eam non audit, nec dormire uult cum ea, imò nec cum ea eſſe. Contigit er-
go quodam die, ut domum ueniret, faceretq́ꝫ opus ſuum, nec eſſet quiſpiã ex fa-
miliaribus in domo. Illa apprehẽdit eum ueſte eius, dicens, Dormi mecum: qui
relicta ueſte ſua in manu illius, fugit, & egreſſus eſt foras. Cũ uero illa uidiſſet
quod reliquiſſet ueſtẽ ſuam in manu eius, fugiſſetq́ꝫ foras, uocauit domeſticos
ſuos, dixitq́ꝫ ad eos, En introduxit ad nos uirum Hebræum, ut nobis illuderet,
nam uenit ad me ut mecũ dormiret, ego uero ſublata uoce clamaui. Cumq́ꝫ is
audiret me attollere uocem & clamare, ueſte ſua apud me relicta fugit, & egreſ-
D ſus eſt. Et collocauit ueſtẽ eius apud ſeſe, donec ueniret herus eius domũ. Tunc
loquuta eſt ad eum hiſce uerbis, Venit ad me ſeruus Hebræus, quẽ adduxiſti no
bis ut illuderet mihi, quum uero ſuſtuliſſem uocem meam & clamarem, relicta
ueſte ſua apud me, fugit foras. Audiens uero dominus eius uerba uxoris ſuæ,
quæ ad illum erat loquuta, nempe, Sic fecit mihi ſeruus tuus, excanduit ira eius.
Tollensq́ꝫ herus Ioſeph, coniecit eum in [a] carcerem, in eum locum ubi uincti re-
gis cõcluſi tenebantur. Et Ioſeph fuit illic in carcere. At DOMINVS aderat ipſi
Ioſeph, & inclinauit ad eum beneficentiã, et dedit illi ut fauore eum proſequere
tur ergaſtularius. Et tradidit præfectus carceris uniuerſos uinctos qui in carcere
erant.

Margin notes: Vẽditur Ioſeph Phutiphari. — Ex deo proſperitas iuſto. — Benedictio domini propter iuſtũ. — Miſericordia dei in carcere cũ innocente. Pſal.104.b — [a] Ebr. In domo carceris uel putei.

erant sub manum Ioseph, & quidquid ibidem faciebant, ipse faciebat. Nihil curæ gerebat præfectus carceris manu sua, quandoquidem DOMINVS aderat ipsi Ioseph. Et quidquid faciebat ipse, fortunauit DOMINVS. CAP. XL.

Quum esset in carcere Ioseph, interpretatus est somnia uinctis, & prædixit quid esset euenturum.

Post hæc gesta contigit, ut reges Aegyptij pocillator & pistor peccarent aduersus dominum suum, regem scilicet Aegypti. A Iratusq; est Pharao aduersus duos præfectos, nempe aduersus præfectum pocillatorum, & aduersus præfectum[a] pistorum. Et coniecit eos in carcerem, in domum uidelicet magistri supliciorum, in eum carcerem in quo Ioseph uinctus tenebatur. Et præfectus rerum capitaliũ præfecit illis Ioseph, qui & ministrabat eis, fueruntq; aliquot dies in carcere. Somniarunt uero uterq; somnium, quisq; suum somnium eadem nocte, & quisq; iuxta interpretationẽ somnij sui, pocillator scilicet & pistor regis Aegyptij, qui uincti tenebantur in carcere. Et ueniens ad eos Ioseph mane, contemplatus est eos, & en erant consternati. Percunctatus est itaq; præfectos Pharaonis, qui secum erant in carcere domini sui, hisce uerbis, Cur tristis est uultus uester hodie? Qui responderunt ei, Somnium somniauimus, nec est qui interpretetur. Dixitq; ad eos Ioseph, An non dei sunt interpretationes? Narrate quæso mihi. Recensuit itaq; præfectus pocillatorum somnium suum ipsi Ioseph, dixitq; ei, B Quum somniarem, en uitis erat coram me, & in ipsa uite tres palmites, uitis uero quasi germinabat exoriente flore eius, & maturantibus botris in flagellis eius. Sed & crater Pharaonis erat in manu mea, & accipiens uuas expressi eas in craterem Pharaonis, dediq; craterem in manum Pharaonis. Dixit uero ad eum Ioseph, Hæc est interpretatio eius, tres palmites, tres dies sunt. Intra tres dies Pharao extollet caput tuum, & te in gradum tuũ reponet, ut præbeas craterem Pharaoni in manum eius, iuxta pristinũ morem quum esses à caliculis [regis,] tu modo sis apud te mei memor quum tibi bene fuerit, ut mihi uel hoc benefi- C cium præstes, ut mei mentionẽ facias apud Pharaonem, & cures ut extrahar ex hac domo, quia furtim sublatus sum è terra Hebræorum, neq; hic quidquam designaui, ob quod me in hanc foueam conijcerent. Intelligens autem pistorum præfectus expositionem hanc esse faustam, ait ad Ioseph, Et ego somniũ habui. Erant tria canistra alba super caput meum. Porrò in superiori canistro erant uarij generis cibi Pharaonis, opere pistorio parati, & aues comedebãt ex canistro quod erat super caput meum. Respondítq; Ioseph, & dixit, Hæc est interpreta- D tio eius, tria canistra sunt tres dies, intra triduum tollet Pharao caput tuum à te, agetq; te in crucem, ut aues comedãt carnes tuas. Factum itaq; est die tertio, qui erat dies natalitius Pharaonis, ut instrueret conuiuium omnibus seruis suis, & recensuit caput præfecti pocillatorum, atq; caput præfecti pistorum, inter seruos suos. Et præfectum quidem pocillatorum restituit, ut esset pocillator suus, qui & præbuit craterem in manum Pharaonis. Præfectum uero pistorum suspendit, quemadmodum coniecerat eis Ioseph. At præfectus pocillatorum Iosephi non est recordatus, sed tradidit eum obliuioni. CAP. XLI.

Somnia diuinitus immissa.

Interpretator somniorũ Ioseph.

Natalitium Pharaonis cõuiuium.

Ingratus pincerna.

[a] Quidam legunt, cocorum seu archimagirum.

Somnia quædã habet Pharao, quæ dum Ioseph exponit, dominus fit totius Aegypti.

Post duos annos somnians erat Pharao. Stabat ad riuũ, & ascendebant è riuo septem uaccæ aspectu pulchræ, & carne pingues, pascentes in loco palustri. A Post illas ascendebant aliæ septẽ uaccæ de riuo, deformes illæ & tenui carne, stabantq; iuxta illas uaccas in littore riui. Et uaccæ illæ quæ deformes erant atq; macillentæ, deuorabãt septem uaccas quæ erant eleganti forma & pingues: & euigilauit Pharao. Rursum uero dormiens, somniauit secũdo. Septem spicæ pullulabant in culmo uno, plenæ quidem & bonæ. Et rursus septẽ spicæ tenues

& Euro exhaustæ germinabāt post illas. Deuorabantq; spicę tenuiores, septem spicas crassas & plenas. Euigilauitq; Pharao, & ecce somnium erat. Mane facto palpitabat [a]cor eius, mittensq; conuocauit omnes magos Aegypti, & cunctos sapiētes eius, narrauitq; Pharao somnium suū eis, nec erat coniector qui ea Pha

a Eb. Spiritus eius.

B raoni interpretaretur. Loquutus est ergo præfectus pocillatorū ad Pharaonē in hanc sententiā, Subeunt mihi hodie peccata mea. Pharao iratus aduersus seruos suos, coniecerat me in carcerē in domū præfecti suppliciorū, me inquam & præfectum pistorum. Somniabamus autem somniū ego & ille eadem nocte, uterq; iuxta somnij sui interpretationē somniabamus. Erat autem ibidem nobiscum puer quidam Hebræus, seruus præfecti capitalium rerū, cui cum recenseremus, interpretatus est nobis somnia nostra, utriq; uidelicet iuxta suū somniū. Quem admodū uero coniecit nobis, sic euenit: me restituit loco meo, illum uero in crucem egit. Mittens ergo Pharao uocauit Ioseph, & ilico eduxerunt eum ē fouea, detonsus uero, mutatis uestibus uenit ad Pharaonē. Et dixit Pharao ad Ioseph, Somniaui somnium, & coniector non est qui explicet, ego uero de te audiui loqui, quod possis somnia quæ audieris interpretari. Respondit Ioseph Pharaoni,

Exaltatur pius ē carcere in aulam.
Psal. 104.b

C & dixit, Deus uel absq; me prospera respondebit Pharaoni. Loquutusq; est Pharao ad Ioseph, Quum somniarem uisus sum mihi stare super ripam fluuij, & en de fluuio septem uaccæ pingues carne ascendebant, formaq; eleganti, pascentes in loco palustri: rursus ascenderunt post illas septem aliæ uaccæ, tenues quidem & deformissimæ, macilentæ, quales non uidi in tota terra Aegypti. Et deuorauerunt uaccæ illæ macilentæ & deformes, septem priores uaccas pingues. Et tametsi essent ingressæ in uiscera illarum, animaduerti tamen non poterat illas in uiscera istarum introijsse, nam aspectus istarum erat, ut prius, deformis. Et euigilans, rursus uidi per somnium meum septem spicas pullulantes, ex uno culmo plenas & pulchras: fuerunt rursus aliæ septē spicæ exiccatæ, tenues, & Euro exhaustæ, quæ pullularunt post priores. Deuoraueruntq; spicæ illæ tenues, septem spicas bonas. Hæc narraui Magis, & nō fuit qui mihi interpretaretur. Et respondit Ioseph Pharaoni, Somnium Pharaonis idem est, & quæ deus facturus est, no

D ta facit Pharaoni. Septem uaccæ elegantes, sunt septem anni: & septem spicę bonæ itidem septem anni sunt, unū idemq; est somnium. Septem ergo uaccæ macilentæ & tenues, quæ post priores ascenderunt, septem sunt anni: & septem spicæ uacuæ & Euro exhaustæ, etiam septem anni sunt famis. Hoc est uerbū quod loquutus sum ad Pharaonem, & hoc facturus est deus, & ostendit id Pharaoni. Ecce ueniunt septem anni fertilissimi per totam terram Aegypti: & rursus, deinde uenient post illos septem anni famis, & obliuioni tradetur cuncta abūdantia per terrā Aegypti, & fames conficiet terrā ipsam. Nec cognoscetur ubertas in terra ob famem illā superuenientē, nam grauissima erit. Quod uero iteratū est somnium bis super Pharaonem, [significat] quod firmiter decretum est hoc à deo, festinaturumq; deum, ut id perficiat. Nūc ergo prouideat sibi rex uirū aliquem industrium & sapientem, quem præficiat super terrā Aegypti. Faciat & hoc Pharao, constituat præfectos super terram, & accipiat partem quintā de terra Aegy

E pti per septē annos ubertatis. Congregent quoq; omne alimentū per annos bonos sequentes, & conuehant frumentū sub manum Pharaonis, & annonā per ciuitates conseruent, eritq; alimentum hoc ad reseruationē ipsi terræ pro septem annis famis, qui futuri sunt super terrā Aegypti, ne terra fame cōficiatur. Placuit hic sermo Pharaoni & cunctis ministris eius: & dixit Pharao ad seruos suos, Nū inueniri potest uir qui huic possit cōparari, in quo nēpe sit spiritus dei? Dixitq; Pharao ad Ioseph, Quandoquidē deus hæc omnia tibi nota fecit, nullus est qui te prudentia & sapientia æquet, tu igitur sis super domū meam, & ad tuum imperium

Psal. 104.b
1. Mac. 2.f
Act. 7.b

perium uniuersus populus meus[a] cibū capiet, solio duntaxat honoratior te ero.
Et rursum dixit Pharao ad Ioseph, En constitui te super totam terram Aegypti.
Et auferens Pharao annulum suum de manu sua, inseruit illū manui Ioseph, ue
stiuitq; eum uestimentis byssinis, & imposuit torquem aureum in collum eius.
Iussit quoq; eum uehi in curru secundo quem habebat, & clamauerunt corā eo
[b]Abrech, & constituit eum super totam terram Aegypti. Et dixit Pharao ad Io- F
seph, Ego sum Pharao, sine nutu tuo non sustollet quispiam manū suam aut pe
dem suum per totam terram Aegypti. Vocauitq; Pharao nomen Ioseph[c] Zaph-
Vxorē ducit Ioseph. nat Paeneah, & dedit ei Asnath filiam Potipharis, sacerdotis in On, uxorem. E-
gressus est itaq; Ioseph in terram Aegypti. Erat uero Ioseph natus annos trigin-
ta, quando stetit corā Pharaone rege Aegypti. Et egrediens Ioseph à Pharaone,
pertransijt totam terram Aegypti. Septem annis autem fertilibus protulit terra
aceruos, ille uero conuexit omnem prouentū septem annorū, qui fuit per totam
terram Aegypti, & reposuit alimentum in urbibus, cuiuslibet agri prouentum
conuexit in eam urbem quā ambiebat [ager.] Et conuexit Ioseph frumentū ue-
hementer multū, tanq̄ arenam maris, ut à numerando cessaret, innumerū enim
erat. Natiq; sunt Ioseph duo filij anteq̄ ueniret annus famis, quos illi pepererat
Filij Ioseph Asnath filia Potipharis sacerdotis in On. Vocauitq; Ioseph nomē primogeniti G
Manasses. Manasse, [ac si diceret,] Quoniā effecit deus ut cūcti laboris mei, & uniuersæ do
Ephraim. mus patris mei obliuiscerer. Nomen uero secundi uocauit Ephraim, [ac si dice-
ret,] Quoniam effecit deus ut fructum haberem in terra afflictionis meæ. Exa-
ctis itaq; septem annis fertilibus qui fuerunt in terra Aegypti, uenire cœperunt
septem anni famis, quemadmodū prædixerat Ioseph. Fuit itaq; fames in omni
bus regionibus, in cuncta aūt terra Aegypti fuit annona. Cumq; fames grassa-
ri inciperet etiam in tota terra Aegypti, clamauit populus ad Pharaonem pro ci
bo. Et dixit Pharao ad omnes Aegyptios, Ite ad Ioseph, & q̄d ille dixerit uobis,
facite. Fuit itaq; fames illa in uniuersa terra. Aperuit ergo Ioseph omnia [horrea]
in quibus erat [annona,] & distraxit Aegyptijs. Inualuerat enim fames per ter-
ram Aegypti. Omnes quoq; regiones uenerunt in Aegyptum, frumentatū à Io
seph, inualuerat enim fames per uniuersam terram. CAP. XLII.

Fratres Ioseph in Aegyptum descendunt frumentatum, tentantur & adfliguntur aliquousq; à fratre: & catastropha est quasi somniorum.

Actu.7.b INtelligens autē Iacob annonam esse in Aegypto, dixit ad filios suos, Cur sic A
desides cunctamini? Addiditq;, En audiui q͂ annona sit in Aegypto, descendi-
te illuc, & emite nobis illinc frumenta, ut in uita superstites maneamus, nec mo
riamur. Descenderunt ergo decem fratres Ioseph, ut frumentū emerent ab Aegy
ptijs. Beniamin uero, fratrem Ioseph, non misit Iacob cum fratribus suis, dixit e-
nim, Fortè accidet ei pernicies. Venerūt itaq; filij Israel ad coemendū simul cum
alijs qui ueniebant: fuit enim fames in terra Chanaan. Ioseph autem dominus
erat super terram, ut ipse uenderet omni populo terrę. Accedentes itaq; fratres Io
Agnoscit fratres Ioseph, & dissimulat. seph, proni uersus terram inclinant. Videns autem Ioseph fratres suos, cognouit
eos, sed alienum se simulat erga eos, loquiturq; cū eis dure, & dixit ad eos, Vnde
uenistis? Responderunt, De terra Chanaan, ut emamus alimenta. Ioseph autem B
cognouit fratres suos, ipsi uero non cognouerūt eum. Recordatusq; Ioseph so-
mniorum quę de eis somniauerat, ait ad eos, Exploratores estis, uenistisq; ut nu
ditatem terræ obseruetis. Ad quem illi dixerunt, Non domine, sed serui tu escam
emptum uenerunt. Nos omnes filij sumus unius uiri, probi sumus, nec explora
tores, serui tui. Quibus rursum ait, Minime, sed uenistis ut nuditatē terræ explo-
retis. Illi rursus dixerunt, Duodecim fratres serui tui sumus nos, filij unius uiri
in terra Chanaan, & minor natu etiamnū hodie cum patre nostro manet, unus

[a] Quidam legunt, Armabitur: quidā osculabitur.

[b] Abrech quidā tenerū patrē interpretantur: quidā, geniculabor tibi: quidam faustam acclamationem putant.

[c] Zaphnat Paeneah, penetrator arcanorum.

C uero nõ extat. Et dixit ad eos Ioseph, Hoc est quod loquutus sum ad uos, quum dicerem, Exploratores estis, in hoc [quasi experimento] probemini (uiuit Pharao:) hinc non exibitis, nisi ueniat huc frater uester minor natu. Mittite ex uobis unum, qui adducat fratrẽ uestrũ, uos interim uincti eritis, ut probentur uerba uestra, num ueritas sit uobiscũ: quod si minus, uiuit Pharao, exploratores estis. Co-
D pulat itaq; eos in carcerem tribus diebus. Tertio demum die dixit ad eos Ioseph, Hoc facite ut uiuatis (deum enim metuo) si probi estis, frater uester unus uinciatur in carcere uestro, uos aũt ite, & uehite frumentũ domibus uestris [ut occurratur] fami, fratrem uero uestrum natu minorẽ adducite ad me, ut explorẽtur uerba uestra, uerãne sint, ne pereatis. Et fecerunt sic. Dixitq; alter ad alterũ, Profecto scelerati fuimus, idq; erga fratrem nostrũ, quũ uideremus animi sui anxietatem, neq; exaudiremus eum, etiã dum magnopere nos precaretur, idcirco uenit hæc adflictio super nos. Respondit eis Ruben, dicens, An non dicebam uobis, ne peccaretis aduersus puerũ, sed nõ audiebatis? iam uero sanguis eius exquiritur. Sup. 37. d
E Nesciebant autem q Ioseph intelligeret, erat enim interpres inter eos. Et auersus ab eis Ioseph, fleuit, reuersusq; ad eos, loquutus est cum eis; tulit autem ex eis Simeonem, uinxitq; eum ipsis cernẽtibus. Porrò præcepit Ioseph, ut impletis uasis illorũ frumento, restituerẽt pecuniam illorum, cuiusq; scilicet in saccũ suum, darentq; eis uiaticum pro itinere: factumq; est eis sic. Imposito ergo frumẽto suo asinis suis, recesserunt illinc. Et aperiens unus saccũ suum, ut daret pabulũ asino suo in diuersorio, uidit pecuniam suam in sacco suo. Qui dixit ad fratres suos, Reddita est pecunia mea, en est in sacco meo. [a]Exanimati ergo sunt, & obstupe-
F facti dixerunt inter se mutuo, Cur hoc fecit nobis deus? Venerũt itaq; ad Iacob patrem suum in terrã Chanaan, & indicauerũt ei omnia quæ illis acciderant, dicentes, Vir ille dominus terræ acerbe loquutus est nobiscũ, tractauitq; nos ac si fuissemus exploratores terræ. Cui diximus, Probi sumus, non exploratores: sumus enim duodecim fratres, filij patris nostri, unus autẽ non extat, minor natu etiamnum hodie est apud patrem nostrũ in terra Chanaan. Et rursum dixit ad nos dominus terræ, In hoc experiar, probine sitis, relinquite apud me unum aliquem ex fratribus uestris, & annonam tollite pro domibus uestris, & abite, adduciteq; fratrem uestrum natu minorem ad me, ut sciam uos non speculatores, sed probos esse: tum dabo uobis fratrem uestrum, & in hac terra negotiari pote-
G stis. Cumq; saccos suos effunderent, quisq; reperit fasciculum pecuniæ suæ in sacco suo. Videntes autem ipsi & pater illorũ fasciculos pecuniarũ suarum, metu perculsi sunt. Dixitq; ad eos Iacob pater illorum, Orbastis me, Ioseph non extat, nec Simeon adest, & Beniamin quoq; tollitis, [b]ego solus hæc omnia patiar. Dixit ergo Ruben ad patrem suũ, Si hunc tibi non reduxero, interfice duos filios meos: commenda[c] illũ fidei meæ, & ego tibi eum restituam. Et ait, Filius meus non descendet uobiscum, nam frater eius est mortuus, & ipse solus reliquus est: si illi accideret pernicies in itinere quo proficiscimini, deduceretis seniũ meum cum dolore in foueam.

Commiseratio ad pœnitentes.

Resipiscentia in periculis.

Parentũ angustia ex filiorũ improbitate enata.

Miseria ex filijs.

a Eb. Exiuit cor illorum.

b Eb. In me hæc omnia.

c Eb. Da eum in manum meam.

CAP. XLIII.

Reuertuntur filij Iacob in Aegyptum, ducentes secum Beniamin, & in grauiores tentationes incidunt.

A INualuerat autẽ fames in terra, quumq; absumpsissent in cibo annonã quam ex Aegypto aduexerant, dixit pater eorũ ad eos, Reuertimini, & emite nobis paululũ alimenti. Iuda respondit ei, & dixit, Sancte obtestatus est nos uir ille, & dixit, [a]Ne ueniatis in cõspectũ meum, nisi frater uester ueniat uobiscum: si ergo miseris fratrem nostrũ nobiscum, descendemus, & ememus tibi alimentũ: si uero non miseris, non descẽdemus: nam uir ille dixit ad nos, Ne ueniatis in cõspe-
B ctum meum, nisi frater uester fuerit uobiscum. Dixit ergo Israel, Cur tam inique mecum

Afflictione premẽtur instituti.

Sup. 42. d

Angor Iacob ex filijs.

a Eb. Ne uideatis faciem meam.

mecū egistis, ut indicaretis uiro illi, quod superesset uobis adhuc frater? Respon
derunt, Diligenter percunctatus est uir ille nos de progenie nostra, dicens, Viuit
ne adhuc pater uester? estne uobis frater? Et secundum huiusmodi sermones re-
spondimus ei: num præscire poteramus eum dicturū, Adducite fratrē uestrum?
Dixitq; Iudas ad Israel patrem suum, Mitte puerū mecum, ut surgamus & abea-
mus, uiuamusq;, & non moriamur nos & tu, ac pubes nostra. Ego spondeo pro
eo, de manu mea require eum: si eum nō reduxero ad te, & ante conspectū tuum
collocauero eum, ero peccati reus in te omnibus diebus. Etenim nisi moram tra
xissemus, iam secundo reuersi essemus. Et dixit ad eos Israel pater eorum, Siqui- C
dē omnino ita fieri oportet, facite hoc, & accipite de nobilissimis [fructibus] ter-
ræ in uasa uestra, & deferte uiro illi munus, paululum resinæ, & paululū mellis,
aromata & [b]stactē, [c]iuglandes & amygdala, & pecuniā aliam accipite in manū
uestram, deinde & pecuniā quę reposita est in saccos uestros, deferte in manu ue
stra, forfasse erratum est. Capite & fratrem uestrum, surgite, reuertiminiq; ad ui-
Schadai. rum. Deus omnipotens det, ut gratiam impetretis corā uiro illo, ut remittat uo-
biscū fratrem uestrū alium, & hunc quoq; Beniamin: ego interim quemadmo-
Emendati tractantur amicius. dum orbatus sum, orbatus ero. Acceperunt itaq; uiri illi munus illud, & dupli-
cem pecuniam in manū suam, & ipsum Beniamin, & surgētes descenderunt in
Aegyptum. Cumq; starent coram Ioseph, & Ioseph uideret Beniamin cum illis, D
dicebat præfecto domus suę, Introduc uiros illos in domū, & macta tu ac para,
uiri enim illi mecū prandebunt. Fecit uir ille quemadmodū præceperat Ioseph,
introduxitq; uiros illos in domum Ioseph. Timuerunt autem uiri, quum essent
introducti in domum Ioseph, dicebantq;, Propter pecuniā ipsam quæ in saccos
nostros ab initio reposita est, introducti sumus, ut deuoluat [hoc] in nos, irruatq;
in nos, & capiat nos atq; asinos nostros, seruitutiq; subijciat. Et accesserunt uirū
illum qui dispēsator erat domus Ioseph, loquutiq; sunt ad eum ad ostiū domus,
& dixerunt, Mi domine, descendimus primum ut emeremus alimentū, quumq; E
uenissemus in diuersoriū, aperuimus saccos nostros, & en cuiusq; pecunia erat
in sacco suo, pecunia inquam nostra iuxta pondus suū, quam reportauimus in
manu nostra, sed & aliam pecuniā portauimus in manu nostra, ut emamus ali-
mentum, nescij quis nam pecuniā reposuerit in saccos nostros. Qui ait, Este [d]bo
no animo, ne metuatis, deus uester, & deus patris uestri dedit uobis thesaurū in
saccos uestros, pecunia uestra peruenit ad me: eduxitq; ad eos Simeonem. Dein-
Officiū ad hospites. de introduxit uir ille uiros illos in domum Ioseph, & dedit eis aquā ut lauarent
pedes suos, deditq; pabulum asinis eorum. Et illi instruxerūt munus interim, do
nec ueniret Ioseph meridie, audierant enim se illic pransuros. Ingresso uero Io- F
seph domum, intulerunt ei munus, quod habebant, in domū, prociderun tq; co
ram illo in terram. Interrogauit autem eos, num recte haberent omnia, & dixit,
Pietas in parentes. Pater uester senex, de quo mihi dixeratis, rectēne ualet? uiuitne adhuc? Respōde
runt, Pater noster seruus tuus recte ualet, & uiuit adhuc, & proni inclinabant.
Sublatis autem oculis suis, uidit Beniamin fratrē suum, filiū matris suæ, dixitq;,
Estne iste frater uester minor natu, de quo mihi dixeratis? Et ait, Deus misereatur
Fraternus affectus & pietas. tui fili mi. Festinauitq; Ioseph (incaluerunt enim uiscera eius erga fratrē suum,) G
& quæsiuit ut fleret, ingressusq; penetrale, fleuit ibi. Et lauans faciē suā exiuit, &
Superstitio Aegyptiaca. continuit se, & ait, Apponite panem. Et posuerūt ei seorsim, illisq; seorsim, Ae-
gyptijs quoq;, qui cum eo comedebant, seorsim: quia non possunt Aegyptij co-
medere cibum cum Hebræis, siquidem abominandum est hoc Aegyptijs. Sede-
rūt itaq; è regione ipsius, primogenitus iuxta primogeniturā suam, & minores
natu iuxta ætatē suam: mirantiq; sunt uiri illi quisq; cū proximo suo. Et tulit à se
fercula ad illos, auctumq; est ferculū Beniamin pre omniū aliorum ferculis, idq;

[b] Quidam pro stacte balsamū legunt, quidam lotum.
[c] Batnim, quidā nuces, quidā pineas interpretātur, quidam poma palmarum.
[d] Ebr. Pax uobis.

quintuplo: & bibentes cum eo, uino ſunt exhilarati.

CAP. XLIIII.

Rurſus tentantur fratres Ioſeph, & in grauiſſima pericula coniiciuntur, ubi elucet amor eorum in patrem & Beniamin.

A IOſeph autem præcepit magiſtro domus ſuæ, & dixit, Imple ſaccos uirorũ il- Tentatio amica quidem, ſed dura.
lorum frumento quantum capere poſſunt, & repone cuiuſq; pecuniã in ſaccũ
ſuum. Scyphum præterea meum, ſcyphũ inquam argenteum, pone in ſaccũ na
tu minoris, unà cũ pecunia frumenti ſui. Et fecit is iuxta mandatũ Ioſeph quod
mandauerat. Mane quũ illuceſceret, emiſſi ſunt uiri illi cum aſinis ſuis. Cũq; ur
bem eſſent egreſſi, & haud lõge abeſſent, ait Ioſeph ad magiſtrũ domus ſuę, Sur-
ge, & inſequere uiros illos, & quũ apprehenderis eos, dic ad eos, Quare reddidi Malũ non pro bono reddẽdum.
B ſtis malũ pro bono? An non hoc eſt è quo potat dominus meus, & quo augurijs
ſcrutatur? male feciſtis hac in re. Apprehẽdens ergo illos, loquutus eſt cũ illis uer
ba iſta. Et reſponderũt illi, Quare loquitur dominus meus talia uerba, abſit hoc Conſcientiæ fiducia.
ut ſerui tui rem iſtam deſignent. En pecuniã quã inuenimus in ſaccis noſtris, re
portauimus ad te ex terra Chanaan, & quomodo furaremur aurũ uel argentum
è domo domini tui? Apud quemcunq; ex ſeruis tuis hoc inuentũ fuerit, is moria
C tur, & nos quoq; ſerui erimus domini mei. Qui ait, Etiam. Fiat ergo iuxta uerba Sententia præceps.
ueſtra, apud quem inuentus fuerit [ſcyphus,] is ſit ſeruus meus, & uos innocẽtes
eritis. Feſtinantes itaq; depoſuerunt quiſq; ſaccũ ſuum in terrã, & aperuit unuſ-
quiſq; ſaccum ſuũ. Et incepit ſcrutari à maiore natu, deſijtq; in minore, & inuen- Inter prauos non tuta innocentia.
tus eſt ſcyphus in ſacco Beniamin. Illi uero conſciſſis ueſtibus ſuis, rurſus onera
runt aſinos ſuos, & redierũt in ciuitatẽ. Veniensq; Iuda & fratres eius in domũ
D Ioſeph, qui adhuc ibi aderat, corruerunt coram eo ſuper terram. Quibus dixit Io
ſeph, Quidnam hoc eſt quod feciſtis? an non ſcitis quod certiſſime augurari po
teſt uir talis, qualis ego ſum? Et dixit Iuda, Quid dicemus ad dominum meum?
quid loquemur? aut qua ratione excuſabimus noſipſos? Deus inuenit iniquita-
tem ſeruorũ tuorum, en ſerui ſumus domini noſtri, nos inquã, & is in cuius ma-
nu inuẽtus eſt ſcyphus. Qui reſpondit, Hoc procul ſit à me, ut iſtud faciam: is in
cuius manu inuentus eſt ſcyphus, erit ſeruus meus, uos aũt aſcendite in pace ad
E patrem ueſtrũ. Tum acceſſit eum Iuda, & dixit, Mi domine, liceat mihi quęſo ſer Iudas pius, prudens & eloquens.
uo tuo loqui coram domino meo, & ne ſuccenſeat ira tua aduerſus ſeruũ tuum,
tu enim es perinde ac ipſe Pharao. Interrogauit †dominus meus ſeruos ſuos hi Supra 42.c
ſce uerbis, Eſtne uobis pater aut frater? Et diximus ad dominũ meũ, Eſt nobis pa
ter ſenex, & puer paruus qui natus eſt ei in ſenectute, cuius frater mortuus eſt, re
lictusq; ipſe ſolus ex matre ſua, quẽ & pater ſuus unice diligit, †& dixiſti ad ſer- Supra 43.a
F uos tuos, Adducite eum ad me, ut ponã oculos ſuper eum. Diximus uero ad do
minum meũ, Nõ poterit puer deſerere patrẽ ſuum: nam ſi deſereret patrẽ ſuum,
moreretur ille. Et dixiſti ad ſeruos tuos, Si nõ deſcẽderit frater ueſter minor natu
uobiſcũ, ne ueniatis amplius in conſpectũ meũ. Factũ ergo eſt ut aſcẽderemus
ad ſeruum tuum patrẽ meum, & indicaremus ei uerba domini mei. Dixit autẽ
pater noſter, Redite & emite nobis parũ alimenti. Et reſpondimus, Non poſſu-
mus deſcẽdere, ſi uero frater noſter minor nobiſcũ fuerit, deſcendemus: nam nõ
audebimus uidere faciem uiri illius, ſi frater noſter minor non fuerit nobiſcũ. Et
dixit ſeruus tuus pater meus ad nos, †Vos ſcitis quod uxor mea duos mihi pepe Supra 37.c
rit, unus quidem egreſſus eſt à me, de quo dixi, omnino laceratus eſt & non uidi
eum hactenus, & tollitis quoq; iſtum à me: ſi quæ ei pernicies accidat, deducetis
G ſenium meũ in adflictione in foueam. Nunc igitur quũ uenero ad ſeruũ tuum
patrem meũ, & puer ille nobiſcũ non fuerit (quandoquidẽ animus patris cum
animo illius colligatus eſt,) uideritq; puerum non adeſſe, morietur, deducentq;
ſerui tui caniciem ſerui tui patris noſtri cum dolore ad ſepulchrũ. Etenim ſeruus
tuus

tuus spopondit pro puero coram patre meo, dicens, Si non reduxero eum ad te,
peccauero in patrem meum perpetuo. Nunc igitur remaneat quęso seruus tuus
pro puero illo, ut sit seruus domini mei, & puer ascēdat cum fratribus suis. Nam
quomodo possem ascendere ad patrē meum, si puer non fuerit mecum? nisi for-
tè uidere uellem malum quod accidet patri meo. CAP. XLV.

*Postquam satis tentati erant cognoscendum se præbet Ioseph fratribus suis, & læ-
tißima catastropha tragœdia grauißima finitur.*

Consolatio in aduersis.

NOn potuit autem Ioseph se continere coram omnibus qui stabant iuxta il A
lum, quin clamaret, Submouete omnes uiros à me: & nō mansit uir ullus
cum eo, dum se cognoscendum præberet Ioseph fratribus suis. Emittebatꝗ uo-
cem suam cum fletu, & audierūt hoc Aegyptij, audijt quoꝗ domus Pharaonis.
Act.7.b Et dixit Ioseph ad fratres suos, Ego sum Ioseph, uiuitne adhuc pater uester? Et
non poterant fratres sui ei respondere, adeo terrore erant obstupefacti corā illo.
Dixit ergo Ioseph ad fratres suos, Accedite quæso ad me: & accesserunt, & dixit,
Christi typus. Ego sum Ioseph frater uester, quem uendidistis in Aegyptū. Nunc igitur nolite B
[a]mœrore confici, neꝗ commouemini intra uos, quod me huc uendidistis, quo-
Culpa hominum deo seruit ad iustitiam. niam ad cōseruationem misit me deus ante uos. Et quidem hoc biennio fames
fuit in terra, restant autem adhuc quinꝗ anni, in quibus neꝗ agros colent neꝗ
metent. Misit ergo me deus ante uos, ut ponerem uobis reliquias in terra, & ui-
Prouidentia dei circa pios & impios. tam uestram seruarem, ad magnam euasionē. Itaꝗ uos non misistis me huc, sed C
deus, qui & posuit me patrē Pharaoni, & dominū totius domus suæ, & domina
torem per totam terram Aegypti. Festinate ergo & ascendite ad patrem meum,
& sic dicetis illi, Filius tuus Ioseph sic loquutus est, Constituit me deus dominū
totius Aegypti, descēde igitur ad me, ne differas. Habitabis in terra Gosen, erisꝗ
penes me, tu & filij tui, & nepotes tui, greges tui & armēta tua, & quæcunꝗ ha
bes. Ego tibi illic cibum administrabo, (quoniam [restant] adhuc quinꝗ anni fa D
mis,) ne fortè inopia labores tu & domus tua, & cuncta quæ habes. Ecce oculi
uestri uident, simulꝗ oculi fratris mei Beniamin, quod os meum loquitur ad
Beniamin pro mœrore consolatur. uos. Referetis ergo patri meo omnē gloriam meam in Aegypto, & omnia quæ
uidistis. Accelerate & adducite patrem meum huc. Et ruit in collum Beniamin,
fleuitꝗ super collum eius: sed & Beniamin fleuit super collū illius. Et osculans
Conciliantur fratres Iosepho. omnes fratres suos, fleuit super eos, & postea loquuti sunt fratres eius cum eo. Et E
fama ipsa audita est in domo Pharaonis, ut dicerent, Venerunt fratres Ioseph: &
placuit Pharaoni & seruis eius. Dixitꝗ Pharao ad Ioseph, Dic ad fratres tuos,
Hoc facite, onus imponite iumentis uestris, & euntes pergite in terrā Chanaan,
& adducite patrē uestrum, & domos uestras, & uenite ad me, & dabo uobis bo-
num terræ Aegypti, & comedite pinguedinem terræ. Et tu quidem iussus es, Fa
cite hoc, accipite uobiscū plaustra è terra Aegypti pro pube uestra, & pro uxori-
bus uestris, & aduehite patrem uestrum, & uenite. Ne[b]pœniteat uos, si suppelle F
ctilem uestram post uos relinquatis, quia bonum uniuersæ terræ Aegypti ue-
Dona charitatis fraternæ. strum erit. Fecerunt autem sic filij Israel, deditꝗ eis Ioseph currus iuxta manda-
tum Pharaonis: dedit etiam eis commeatum pro itinere, dedit insuper singulis
uestes mutatorias. Ipsi Beniamin autē dedit trecentos argenteos, & quinꝗ mu-
tatorias uestes. Patri autem suo misit in hunc modum, Decem asinos ferentes de
bonis Aegypti, & decem asinas ferentes frumentū, panem, & cibū pro patre suo
Pacem commendat in itinere. ad iter. Amandauitꝗ fratres suos ut abirēt, & dixit ad eos, Ne tumultuemini in G
uia. Ascenderūt itaꝗ ex Aegypto, & uenerunt in terrā Chanaan, ad Iacob patrē
suū. Et nunciarūt ei, dicētes, Ioseph adhuc uiuit, quin dominatur per totā terram
Aegypti. [c]Vacillabat autem cor eius, non enim credebat illis. Et loquuti sunt ad
eum cuncta uerba Ioseph quæ loquutus fuerat ad ipsos, cernensꝗ quadrigas

a Eb. Non urat in oculis uestris, aut ne flagret in oculis uestris, scilicet ira, ob id quod me uendidistis.

b Eb. Non parcat oculus uester uasis uestris. Quod alij sic exponunt, Nihil suppellectilis illic relinquatis, sed omnia adducite.

c Alij legunt, Defluxit cor illius.

quas miſerat Ioſeph ad ferendum eum, reuixit ſpiritus Iacob patris eorum. Di- Spiritus Ia-
xitq; Iſrael, Sat ſuperq; quod Ioſeph filius meus adhuc uiuit, ibo & uidebo eum cob reuiui-
priuſquam moriar. ſcit ex euan-
gelio.

CAP. XLVI.

Iacob parat ſe ad iter, deſcendit in Aegyptum, & honorifice à filio excipitur.

A PRofectus itaq; Iſrael cum omnibus quæ habebat, uenit in Beer Seba, & ſa-
crificauit ſacrificia deo patris ſui Iſaac. Et dixit deus ad Iſrael in apparitione
nocturna, in hunc modum, Iacob Iacob. Et reſpondit, En præſto ſum. Et dixit,
Ego ſum deus, deus patris tui, ne metuas deſcendere in Aegyptum, quoniam in Promiſſio-
gentem magnam faciam te ibidem. Ego deſcendam tecum in Aegyptum, & re nes renoua-
ducam te, & Ioſeph ponet manum ſuam ſuper oculos tuos. †Et ſurrexit Iacob tæ ad Iſrae-
de Beer Seba, tuleruntq; filij Iſrael Iacob patrem ſuũ, & paruulos ſuos atq; uxo- lem. Act.7.b
res ſuas in plauſtris, quæ miſerat Pharao ad ferendum eum. Et tollentes pecora
ſua, & omnes facultates ſuas, quas parauerant in terra Chanaan, uenerũt in Ae-
gyptum, Iacob & uniuerſum ſemen eius cum eo. Filij eius, & nepotes eius cum
ipſo, ſed & neptes ex filijs, omne deniq; ſemẽ ſuum duxit ſecum in Aegyptum.
B Hæc ſunt autem nomina filiorum Iſrael qui uenerũt in Aegyptum. Iacob cum Filij Iacob
filijs ſuis, primogenitus Iacob, Ruben. Filij uero Ruben, Hanoch, Phallu, Hetz in Aegyptũ
ron, & Charmi. Filij Simeon, Iemuel, Iamin, Ohad, Iachin atq; Zohar, & Saul fi deſcenden-
lius Chananitidis. Filij Leui, Gerſon, Kahath, & Merari. Filij Iehuda, Er, Onan, tes. Exod.1.a 6.b
Sela, Peretz atq; Zerah. Mortuus uero eſt Er & Onan in terra Chanaan. Filij Pe
retz fuerunt Hetzron atq; Hamul. Porrò filij †Iſaſchar, Thola, Phua, Iob & Sim- 1.Par.7.a
ron. Filij uero Zebulon, Sered, Elon & Iachleel. Hi filij Leæ, quos genuit ipſi Ia
cob in Padan Aram, unà cum Dina filia ſua, omnes animæ filiorum eius & fi-
liarum eius, trigintatres. Filij autem Gad, Ziphion, Haggi, Suni & Ezbon, Eri,
& Arodi, atq; Areli. †Filij Aſer, Iimna, Iiſua, Iiſui, & Bria, atq; Serah ſoror eorũ. 1.Par.7.f
Filij autem Bria, Heber & Malkiel. Iſti filij Zilpa, quam dedit Laban Leæ filiæ
C ſuæ, pepefitq; iſtos ipſi Iacob: ſedecim nempe animæ. Filij Rahel uxoris Iacob
erant Ioſeph & Beniamin. † Natiq; ſunt ipſi Ioſeph in terra Aegypti, Manaſſes Supra 41.f
& Ephraim, quos peperit ei Aſnath filia Potipharis ſacerdotis in On. †Filij Ben 1.Par.7.b
iamin, Bela, Becher, Aſbel, Gera, Naaman, Ehi & Roſch, Muppim, Huppim & 8.a
Ard. Hi filij Rahel, quos peperit ipſi Iacob: omnes animæ quatuordecim. Filij
Dan, Huſim. Filij Naphtali, Iachzeel, Guni, Iezer & Sillem. Hi filij Bilha, quam
dedit Laban Raheli filiæ ſuæ, peperitq; iſtos Iacob: omnes animæ ſeptem. Itaq;
omnes animæ quæ uenerunt cum Iacob in Aegyptum, egreſſæ de fœmore eius,
(præter uxores filiorum Iacob) omnes inquam animæ ſunt ſexagintaſex. Filij
uero Ioſeph, qui nati ſunt ei in Aegypto, duæ animæ. Omnes itaq; animæ do- Septuagin-
mus Iacob quæ uenerunt in Aegyptum, ſunt ſeptuaginta. Præmiſit autẽ Iudam ta ingreſſi Aegyptũ.
D ante ſe ad Ioſeph, ut dirigeret ante ſe ad Goſen, uenerũtq; in Goſen. Et apparãs
Ioſeph currum ſuum, aſcendit obuiam Iſraeli patri ſuo in Goſen. Et ut uiſus eſt
ab eo, ruit in collum eius, fleuitq; ſuper collum eius uehementer. Et dixit Iſrael
ad Ioſeph, Iam moriar, poſteaquam uidi faciem tuam, & quod tu adhuc uiuis.
Dixitq; Ioſeph ad fratres ſuos, & ad domum patris ſui, Aſcendam & indicabo
Pharaoni, dicamq; ei, Fratres mei, & domus patris mei qui fuerunt in terra Cha
naan, uenerunt ad me, ſunt autem paſtores gregum, (fuerunt enim homines pe
cuarij) adduxeruntq; greges ſuos, armẽta ſua, & omnia quæ habent. Et ſi fieret,
ut Pharao uos uocet, & dixerit, Quod eſt opus ueſtrum? Reſpondebitis, Viri pe
cuarij ſunt ſerui tui à pueritia noſtra uſq; in præſens: non ſolum nos, ſed & pa-
tres noſtri: ut ſcilicet habitare poſſitis in terra Goſen, quoniam abominãdi ſunt
Aegyptijs cuncti paſtores ouium.

CAP. XLVII.

Receptus

Receptis filijs Israel in terram Gosen, fames graßatur per totam Aegyptum, ut & pecora & agros pro uictu cogantur uendere. Iacob moriturus adigit filium Ioseph iuramento, ut funus suum sepeliat in terra Chanaan.

Venit itaq; Ioseph & indicauit Pharaoni, dixitq;, Pater meus, & fratres mei, A greges eorum atq; armenta eorum, unà cum omnibus quæ habent, uenerunt è terra Chanaan, & en sunt in terra Gosen. Accipiens autem quosdam è fratribus suis, nempe quinq; uiros, statuit eos coram Pharaone. Dixit autẽ Pharao ad fratres Ioseph, Quod est opus uestrum? Et responderunt Pharaoni, Pastores ouium sunt serui tui, tam nos quàm patres nostri. Dixeruntq; ad Pharaonẽ, Vt incolamus hanc regionem uenimus, non enim sunt pascua gregibus quos habent serui tui, quoniã grassatur fames in terra Chanaã: liceat igitur quæsumus, seruis tuis ut habitẽt in terra Gosen. Et dixit Pharao ad Ioseph, Pater tuus & fra- B tres tui uenerunt ad te, [a] terra Aegypti tibi pater, cura ut pater tuus & fratres tui habitent in melioribus [locis] terræ, habitent inquam in terra Gosen: & si deprehenderis inter eos uiros aliquos industrios, præfice eos pecori meo. Adduxit quoq; Ioseph patrem suum Iacob, & statuit eum coram Pharaone. Et Iacob salutabat Pharaonẽm. Dixit aũt Pharao ad Iacob, Quot sunt dies annorũ uitæ tuæ? Iacob respondit Pharaoni, Dies annorũ quibus peregrinus fui, triginta sunt & centum anni: pauci quidem & mali fuerunt dies annorum uitę meę, nec attingerunt dies annorum uitæ patrum meorum, quibus ipsi fuerunt peregrini. Agens itaq; gratias Iacob Pharaoni, egressus est à cõspectu eius. Assignauit itaq; Ioseph C patri suo & fratribus suis ubi habitarent, & dedit eis possessiones in terra Aegypti, in optimis locis regionis, nempe in terra Raemses, quemadmodum mandauerat Pharao. Porrò Ioseph administrauit cibũ patri suo & fratribus suis, & toti domui patris sui, [b] ut solet pubi [fieri.] Non fuit panis per uniuersam terram Aegypti, quoniam grassabatur fames adeo, ut non solum Aegyptus, sed & regio Chanaan præ caritate annonæ contabesceret. Ioseph igitur collegit omnem pecuniam quæ inueniebatur in terra Aegypti, & in terra Chanaan, pro frumento quod illi coemebant, & intulit Ioseph illam pecuniam in domum Pharaonis. Cumq; iam cõsumpta esset pecunia de terra Aegypti, atq; de terra Chanaan, uenerunt omnes Aegyptij ad Ioseph, & dixerunt, Da nobis panẽm, cur morimur coram te, quũ pecunia defecerit? Respondit Ioseph, Date pecora uestra, & quan D doquidem defecit pecunia, dabo uobis pro pecoribus uestris. Adduxerũt igitur pecora sua ad Ioseph, & dedit Ioseph illis frumentum pro equis, atq; pro pecudibus ouium, & pro armentis, & pro asinis, & sustentauit illos cibo illo anno pro omnibus pecoribus suis. Exacto illo anno, uenerunt ad eum secundo anno, dixeruntq; ad illum, Non cælabimus hoc dominum meum, exhaustam esse pecuniam, deinde & possessiones pecorum esse apud dominum meum, nec reliquũ est coram domino meo, nisi corpora nostra, & humus nostra: cur morimur te id cernente? non solum aũt nos, sed & agri nostri: eme nos & terram nostram pro cibo, erimusq; & nos & terra nostra seruientes Pharaoni, modo da semen ut uiuamus, & nõ moriamur, néue terra in solitudinem redigatur. Emit ergo Ioseph E totam humum Aegypti ipsi Pharaoni, quoniam uendiderunt Aegyptij quisq; agrum suũ, eo quod fames grauis erat super eos, factaq; est humus Pharaonis. Populũ uero ipsum transtulit in ciuitates ab extremis finibus Aegypti. Attamen terram sacerdotum non emit, quoniã demensum erat certum constitutum à Pharaone sacerdotibus, ut comederent demensum quod largitus erat eis Pharao, & ideo non uendiderunt terram suam. Et dixit Ioseph ad populum, Ecce emi uos hodie, simulq; terram uestram Pharaoni, en uobis semen ut seminetis terram, ex prouentu uero eius quintam dabitis Pharaoni, quatuor partes uestræ erunt pro &

Iacob nunc 130. annorum peregrinus.

Fame Aegyptij flagellantur.

Seruitus ex peccato & fame.

Sacerdotũ prouisio & immunitas.

Quintã Aegyptij regibus pẽdũt.

a Ebr. Terra Aegypti est ante faciem tuam.

b Alij aliter. Eb. Ad os pubis.

semine agri, atq; ut uos comedatis, & qui sunt in domibus uestris, & pubes uestra. Qui responderunt, Tu seruasti nos in uita, nos erimus serui Pharaonis, modo nanciscamur gratiam in oculis domini mei. Fecit autem Ioseph hoc decretũ super terrã Aegypti usq; in hunc diem, ut quinta pars esset Pharaonis: nisi quod terra sacerdotũ, atq; ea sola, non facta est Pharaonis. Habitauit itaq; Israel in terra Aegypti, nempe in Gosen, & detenti in ea creuerunt atq; multiplicati sunt uehementer. Vixitq; Iacob in terra Aegypti decem & septem annis: fueruntq; dies
G Iacob, & anni uitę suæ, centum & quadragintaseptem anni. Appropinquarunt autem dies Israel ut moreretur, & uocauit filium suum Ioseph, dixitq; ei, Si hanc à te impetro gratiam, obsecro, pone nunc manum tuam subter fœmur meum, et fac mihi hoc beneficium, idq; bona fide, ne me sepelias in Aegypto, iacebo cum patribus meis: transferas ergo me ex Aegypto, atq; sepelias me in sepulchro illorum. Et respondit, Ego faciam iuxta mandatum tuum. Et ille ait, Iura mihi. Et iurauit ei. Inclinauit ergo Israel uersus caput lecti.

Mos iurandi patriarchis.

Iacob uult sepeliri cũ maioribus.

Iacob ægrotus benedicit & fausta imprecatur filijs Ioseph.

A POst hæc gesta nunciatũ est ipsi Ioseph, En pater tuus ægrotat. Et tulit secum duos filios suos Manasse & Ephraim. Et nunciatum est ipsi Iacob tale nuncium, Ecce filius tuus Ioseph uenit ad te. Et cõfortauit sese Israel, & resedit super lectum. Dixitq; Iacob ad Ioseph, Deus omnipotens † uisus est mihi in Lusa in terra Chanaan, benedixitq; mihi, & dixit ad me, Ecce ego faciam te crescere, & multiplicabo te, daboq; te ut sis cœtus populorum, & tradã terram hanc semini tuo post te, ut possideant eam perpetuò. Et nunc duo filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti priusquam ad te uenirem in Aegyptũ, mei futuri sunt, Ephraim
B scilicet & Manasse, sicut Ruben & Simeon. Filij [a] autem tui, si qui post hos tibi nascentur, tui erunt, iuxta nomen fratrum suorũ appellationem accipient in possessione sua. Equidem quũ redirẽ ex Padan Aram, mortua est iuxta me Rahel in terra Chanaã in uia, quũ adhuc iugero arui abessem ab Ephrata, sepeliuiq; eam ibidem in uia Ephrat, quæ est BethLehem. Et uidens Israel filios Ioseph, dixit, Qui sunt isti? Respõdit Ioseph patri suo, Filij mei sunt quos dedit mihi deus in hoc [loco.] Et dixit, Adduc quæso eos ad me, ut fausta illis imprecer. Erãt autem oculi Israel graues præ senio, nec poterat uidere. Et adduxit illos ad eum, qui osculum dedit eis, & eos est cõplexus. Dixitq; Israel ad Ioseph, Quod faciẽ tuam
C uiderem, nunquam apud me cogitassem, & ecce deus ostẽdit mihi etiam semen tuũ. Et eduxit Ioseph eos de gremio eius, & pronus [b] inclinauit ad terrã. Accepit autẽ Ioseph utrunq;, Ephraim dextera sua ad sinistrã Israelis, & Manasse sinistra sua ad dexteram Israelis, & duxit ad illum. Extendens aũt Israel dexteram suam, posuit super caput Ephraim, qui erat minor natu: & sinistram suam super caput Manasse, sciens ac prudens dirigẽs manus suas, tametsi Manasse esset primogenitus. † Et fausta imprecatus est ipsi Ioseph, & ait, Deus, in cuius cõspectu ambulauerunt patres mei, Abraham & Isaac: deus qui pascit me tota uita mea in hunc usq; diem: † angelus quoq; ipse, qui tutatus est me ab omni malo, summa felicitate fortunet pueros istos, [c] uocentur nomine meo, nomineq; patrũ meorum Abra-
D ham & Isaac, & augescant in immensum in ipsa terra. Videns aũt Ioseph quod poneret pater suus manum suam dexterã super caput Ephraim, ægre tulit, & apprehensa manu patris sui, transferre eam uoluit de capite Ephraim super caput Manassis. Et dixit Ioseph ad patrem suum, Non sic mi pater, nam iste est primogenitus, pone dexterã super caput eius. Sed pater eius renuit, et dixit, Scio fili mi, scio, ipse quoq; in populum euadet, & magnus erit, ueruntamẽ frater eius natu minor, erit illo maior, & semen eius erit [b] impletio gentium. Imprecatus est itaq; eis fausta eodem die, & ait, In te fausta imprecabitur Israel, ut dicat, Ponat te deus sicut

Visitare ægrotos.

Gen. 28.c Gen. 35.

Adoptantur duo filij Ioseph Israeli in filios, ut sit eius portio duplex.

Iof. 13.b.d 16.17.a Supra 35.c

Ioseph in filijs benedictus.

Heb. 11.d

Supra 32.a 31.d Mat. 18.b

Iacob prophetat moriturus.

a Eb. Generatio tua.

b Quidã legunt, Pro ni inclinarunt ad terram: ut de filijs intelligatur.

Eb. Vocetur nomen meum in eis.

b Quidam legunt, erit plenum gentibus.

sicut Ephraim, & sicut Manassen. Et præposuit Ephraim ipsi Manasse. Dixit uero Israel ad Ioseph, En ego morior, & deus erit uobiscum, reducetq; uos ad terram patrum uestrorũ. Et ego †dedi tibi [e]portionem unã supra [f] fratres tuos, quã tuli de manu †Amorræi gladio meo ac arcu meo.

Ios. 13.a 16 a Ios. 24.b

[e] Potest etiam legi, dedi tibi Sichem: nam illic sepultus est Ioseph.
[f] Potest etiam legi, iuxta fratres tuos.

CAP. XLIX.

Iacob moriens filijs suis fausta imprecatur, fataq; ipsis futura prædicit, deq; altissimis mysterijs uaticinatur.

Testamentũ propheticũ Israelis. Ruben. Supra 35.d 1.Par. 5.a Simeon. Leui. Supra 34.d

VOcans autem Iacob filios suos, ait illis, Congregamini, ut prædicã uobis A
quid euenturum sit uobis posteris temporibus. Congregamini, & audite filij Iacob, audite Israelem patrem uestrum. Ruben primogenitus meus tu es, robur quidem meũ, at principium doloris mei, præcipuus ferendo, præcipuus robore, diffluens ueluti aqua: nõ excelles [prærogatiua,] quoniã ascendisti lectum patris tui, tum stratum meum prophanasti ascendendo. Simeon & Leui fratres arma uiolenta macheræ [a]eorum, in arcanum eorũ non ueniat anima mea, non in unum conueniat gloria mea cum cœtu illorum, quoniam in furore suo occiderunt uirum, & pro libidine sua suffoderunt [b]murum. Maledictus æstus ipsorum, quoniam uehemens est: & indignatio eorum, quia dura: dispartiar eos in
Iacob, & †dispergam eos in Israel. Iehuda, tu es, te laudabunt fratres tui, manus B
tua in ceruice hostium tuorum, genu flectent tibi filij patris tui. Catulus leonis Iehuda, de præda fili mi ascendisti: demisit se & accubuit ueluti leo, & ueluti leæna, quis excitabit eum? Non recedet sceptrum de Iehuda, & legislator de pedibus eius, donec ueniat [c] Schilo, & ad illum gentes confluent. Ligans ad uitem pullum suum, & ad [d]Sorek filius meus asinam suam. Eluet in uino uestimentũ suum, & in sanguine uuarũ operimentum suũ. [e]Rubicundi oculi à uino, & dentes candidi à lacte. Zebulon ad portum maris habitabit, & ad stationẽ nauium, latere suo ad Zidonem pertinget. Isachar asinus [f]osseus, accubans inter duos fines. Videns requiem quod esset bona, & terrã quod esset amœna: inclinauit humerum suum ad baiulandum, factusq; est [g]uectigalis. Dan iudicabit populum suum, quemadmodum alia tribus Israel. Futurus est Dan serpens in uia, & aspis in semita, mordens calcaneos equi, ceciditq; eques eius retrorsum: expectabo salutem tuam ô DOMINE. Cuneus latronum grassabitur in Gad, at ipse tandem C
uictoria potietur. De Aser pinguis panis illius, ipseq; dabit delicias regibus. Naphtali cerua celeris, edens uerba elegãtia. Ioseph filius fructum edens, filius ad [h]fontem fructum edens, filiæ incedentes super murum. Irritarunt eum, contenderunt cum eo, & odio prosequuti sunt eum periti sagittandi, mansit tamẽ arcus eius firmus, roborataq; sunt brachia manuũ eius, idq; per fortẽ Iacobi, hinc pastor lapis Israeli. A deo patris tui qui adiuuit te, & cum omnipotẽte qui benedixit te. Benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi cubantis infra, benedictionibus uberũ, & uteri. Benedictiones patris tui ampliores sunt, quàm benedictiones maiorũ meorũ, usq; ad [i] desiderabiles colles qui iam olim fuerũt, eruntq; super caput Ioseph, & in uertice [k]Nazaræi fratrum suorum. Beniamin lupus diripiens, mane comedet prædam, & ad uesperam diuidet spoliũ. Omnes D
istæ sunt duodecim tribus Israel, & hoc est quod loquutus est pater eorum ad illos, & bene precatus est eis, cuiq; iuxta suã imprecationẽ. Præcepit præterea eis, & ait ad eos, Cum ego ad populum meũ collectus fuero, sepelite me ad patres meos, in spelunca quæ est in agro Ephronis Hithæi, †in spelunca in quã duplici in agro, qui est ẽ regione Mamre in terra Chanaã, quem agrum emit Abraham ab Ephrone Hithæo in possessionẽ sepulchralem. Vbi scilicet sepulti sunt Abraham & Sara uxor eius, illic etiam sepulti Isaac & Rebecca uxor eius, ibi etiam sepeliui ego Leam. Emptus est uero ager & spelunca quæ in eo est ab Hethitis. Cumq; iam finem faceret Iacob præcipiendi filijs suis, collegit pedes suos

Ios. 19 a 21.a.b
Iudas, unde Christus nasciturus, expectatio gentium. Ioh. 1.g 7.d Matth. 2.a
Zabulon. Isachar.
Dan.
Christus salus.
Gad. Aser. Nephtali. Ioseph. 1.Par. 5.a
Beniamin.
Supra 23.d

[a] Quidam legunt, habitatio eorum.
[b] Potest etiam legi, subneruarunt taurũ.
[c] Schilo, felicitator.
[d] Sorek, uitis nobilissimi generis.
[e] Quidam legunt, Rubicundiores oculi uino, & dentes candidiores lacte.
[f] Osseus habẽt Ebraica, pro prædu[r]o, robusto, aut lacertoso.
[g] Eb. tributo seruiens.
[h] Alij legunt, iuxta oculũ fructũ edens.
[i] Quidã legunt, usq; ad terminos colliũ, uel circuitus.
[k] Nezir segregatus.

ad lectum, & expirans, collectus eſt ad populos ſuos. Ruitq; Ioſeph in faciem patris ſui, & fleuit ſuper eum, oſculatusq; eſt eum. — Iacob expirat.

CAP. L.

Magna cura ac pietate mortuum patrem ſepelit Ioſeph, moritur deinde & ipſe, quū antea mandatum dediſſet fratribus de transferendis oßibus ſuis.

A PORRÒ Ioſeph ſeruis ſuis medicis mandauit, ut aromatibus cōdirent patrem ſuum. Et exacti ſunt ei quadraginta dies (nam ſic implētur dies eorum qui condiuntur,) & luxerunt eum Aegyptij ſeptuaginta diebus. Tranſactis aūt diebus luctus eius, loquutus eſt Ioſeph ad domum Pharaonis, in hæc uerba, Impetrem quæſo hanc gratiam à uobis, ut loquamini ad Pharaonem huiuſmodi uerba, Iuramento adegit me pater meus, dicens, En ego morior, ſepeli me in ſepulchro meo quod mihi fodi in terra Chanaan: nunc igitur aſcendam & ſepeliam patrem meum, atq; reuertar. Et dixit Pharao, Aſcende & ſepeli patrem tuū quem

B admodum te ſacramento adegit. Quum igitur Ioſeph aſcenderet ad ſepeliendū patrem ſuum, aſcenderūt cum eo omnes ſerui Pharaonis, ſeniores domus eius, & cuncti ſenes terræ Aegypti. Sed & uniuerſa domus Ioſeph & fratres eius, atq; domus patris ſui, duntaxat pubem ſuam, greges ſuos atq; armenta ſua reliquerunt in terra Goſen. Aſcenderūt quoq; cum eo currus & equites, & facta eſt turma magna nimis. Et uenerunt ad aream Atad, quæ eſt cis Iordanem, & planxerunt ibi planctu magno ac acerbiſſimo, luxitq; patrem ſuum ſeptem diebus. Habitatores autem illius regionis, nempe Chananæi, quū uiderent luctum in area Atad, dixerunt, Luctū ingentem habent Aegyptij: & ob hanc cauſam uocatum eſt nomen illius [loci] Abel[a] Mitzraim, qui[b] eſt cis Iordanem. Fecerunt ergo ei filij eius quemadmodum mandauerat illis. Nam abduxerunt eum filij eius in terram Chanaan, & ſepelierunt in †ſpelunca duplici agri, quam emerat Abraham

C cum agro in poſſeſſionem ſepulchralem, ab Ephron Hithæo, è regione Mamre. Reuerſusq; eſt Ioſeph in Aegyptum poſtquā ſepelierat patrem ſuum, ipſe & fratres eius, atq; omnes qui aſcenderant cum eo, ad ſepeliendum patrem eius. Fratres autem Ioſeph[c] animaduertentes quod pater eorum mortuus eſſet, dixerunt, Quid ſi odio nos proſequatur Ioſeph, planeq; rependat nobis uniuerſum malū quod in eum deſignauimus? Significabant ergo [ei] in hanc ſententiam, Pater tuus priuſquam moreretur ſic mandauit, Sic dicetis Ioſeph, Ignoſce quæſo fratribus tuis in iniquitate & peccato eorum, nam male fecerunt tibi: & nunc ignoſce quæſo iniquitati ſeruorum dei patris tui. Ioſeph autem fleuit quū illi loquerentur cum eo. (Venerant enim fratres ſui ad eum, & proni prociderāt in terram co

D ram eo, dicentes, Ecce, nos ſumus ſerui tui.) Quibus dixit Ioſeph, Ne metuatis, num dei loco ego ſum? Equidem uos cogitaſtis aduerſus me malum, at deus cogitauit idipſum in bonum, ut faceret quemadmodum hodie apparet, ut ſcilicet ſeruaret in uita populum multum. Ne igitur metuatis, ego adminiſtrabo cibum uobis, & pubi ueſtræ: conſolatusq; eſt eos, & loquutus eſt[d] in cor eorum. Habitauit itaq; Ioſeph in Aegypto ipſe & domus patris ſui, uixitq; centum & decem annis. Vidit etiam Ioſeph ex Ephraim tertios filios. †Sed & filij Machir filij Manaſſe nati ſunt ſuper genua Ioſeph. Dixit uero Ioſeph ad fratres ſuos, †Me mortuo, deus certiſſime uiſitabit uos, & reducet uos è terra iſta, ad terram quam iurauit Abraham, Iſaac & Iacob. Et Ioſeph adegit filios Iſrael tali ſacramēto, Quum deus uos uiſitabit, aſportate oſſa mea hinc. Mortuus itaq; eſt Ioſeph, quum eſſet natus centum & decem annos, & condierunt eum aromatibus, poſueruntq; [eum] in arcam in Aegypto.

Liber

Margin notes:

Exequiæ Aegyptiorum pro Iacob.

Atad ſpina.

a Abel Mitzraim, luctus Aegyptiorum. b Alij legendum putāt, ultra Iordanem.

Supra 23.d Act.7.b

c Pro animaduertentes alij legunt, & timuerunt.

Prouidētia dei conſilia mala in bonum uertit.

d Loqui in cor, eſt amanter loqui, & ſic, ut cor perſuadeas, et tranquillum reddas, excepto omni metu.

Num. 32.g Heb.11.d

Ioſeph moritur.

Liber Exodus, Hebraice Velle ſemoth.

CAPVT I.

Cum augeſceret numerus filiorum Iſrael, tyrannus ſeruitute graui eos premit, & crudeliſſime in eos ſæuit.

Gene. 46. a Ingreſſi Aegyptũ filij Iacob.

HAEC ſunt nomina filiorum Iſrael, qui uenerunt in Aegyptum cum Iacob, quiſq; cum domo ſua ingreſſus eſt: Ruben, Simeon, Leui & Iehuda, Iſaſchar, Zebulon & Beniamin, Dan, Naphtali, Gad & Aſer. Fuerunt autem omnes animæ egreſſæ de fœmore Iacob, ſeptuaginta: Ioſeph uero fuit in Aegypto. Mortuusq; A

Act. 7. c

eſt Ioſeph, & omnes fratres eius, atq; totum hoc ſæculũ. Et creuerunt filij Iſrael, uermiumq; more ſcaturiebant, aucti in immenſum, & roborati ſupra modum,

Nouus rex mos nouus.

ut terra ipſis impleretur. Exoritur interim rex nouus ſuper Aegyptũ, qui Ioſeph B
nõ nouerat, qui dixit ad populum ſuum, En populus filiorum Iſrael maior eſt & fortior nobis, agite, callide circumueniamus eum, ne augeſcat: fieret enim, ſi nobis bellum ingruat, ut iunctis hoſtibus cõtra nos pugnaret, atq; ex terra emigraret. Conſtituerunt ergo ſuper [populum Iſrael] præfectos qui tributa exigerent, adfligerentq; eum oneribus ſuis, extruxeruntq; urbes Pharaoni, quæ eſſent repoſitoria, nempe Pithom & Raemſes. Quo uero magis eum adflixerunt, hoc C

Barbarica ſæuities.

magis augeſcebat & erumpebat, ut [a] nauſeam conciperent à filijs Iſrael. In ſeruitutem itaq; redegerunt Aegyptij filios Iſrael, idq; cum ſæuitia. Hinc facta eſt illis uita amara, in ſeruitute illa graui ac dura, nempe luto & lateribus, omniq; ſeruitio ruris. [In ſumma,] omnis ſeruitus, qua illos premebãt, ſæuiſſima erat. Dixit præterea rex Aegypti obſtetricibus Hebræis, quarũ una uocabatur Siphra, altera Pua: dixit inquã, Quando in partu adfueritis Hebræis mulieribus, uideritisq;

Dirum edictum obſtetricibus. Sap. 18. b Fœminea uirtus.

eas in partu filium parturire, interficite eum: ſi filia fuerit, uiuat. Timuerũt uero D
obſtetrices deum, & non fecerunt quod præceperat eis rex Aegypti, ſeruaruntq; filios uiuos. Rex ergo Aegypti uocauit obſtetrices, dixitq; ad eas, Cur feciſtis rem iſtam, ut ſeruaretis filios uiuos? Reſponderunt obſtetrices Pharaoni, Quoniam Hebrææ mulieres non ſunt ſicut mulieres Aegyptiæ, ſunt enim uegetę, &

Pietatis merces.

priuſquam ueniat ad eas obſtetrix, pariunt. Et benefecit deus obſtetricibus, & multiplicatus eſt populus, & roborati ſunt uehementer. Quandoquidem uero obſtetrices deum timuerant, fecit [b] eis domos. Præcepit autem Pharao omni populo ſuo, dicens, Omnem prolem maſculam in flumen deijcite, omnem fœminam uero ſeruate uiuam.

a Quidam legunt, ut excitarẽtur propter Iſrael.

b Eis apud Ebræos maſculinum eſt lahem, ſed refertur ad obſtetrices.

CAPVT II.

Moſes infans exponitur in ripa fluminis, extractus à filia Pharaonis, in aula educatur: quum uero percuſſiſſet quendam, fuga elapſus in Midian uenit, paſtor ouium factus, Ziporam filiam ſacerdotis uxorem ducit, torquentur interim Iſraelitæ, & anxie ad deum clamant.

Salus naſcitur in media perditione. Arcula Moſis.

ABijt uir de domo Leui, & duxit filiam Leui. Et cõcipiens mulier illa, peperit filium, & uidens eum eſſe elegantem, abſcondit eum tribus menſibus. A
Et quũ illum amplius abſcondere nõ poſſet, accepit ſibi arculam arundineam, quã bitumine atq; pice obleuit, & poſuit in eam infantẽ illũ, expoſuitq; in carecto ad littus fluminis. Statuebat aũt ſe ſoror eius procul, ut reſciret quid futurum

Act. 7. c Heb. 11. d

eſſet illi. †Porrò filia Pharaonis deſcendit lotũ in flumine, & puellæ eius deam-

bulabant in littore fluminis, & uisa arcula in carecto, misit famulã suam ut tolleret eam. Cumq; aperuisset, uidit esse infantẽ, & ecce puer fleuit, & miserta illius, dixit, De Hebræorum pueris est hic. Dixit autẽ soror eius ad filiam Pharaonis, Vadámne ut uocem tibi mulierem nutricem ex Hebræis, quæ tibi puellũ lactet? Prouidẽtia dei per homines agit.
B Respondit filia Pharaonis, Vade. Abijt ergo puella, & aduocauit matrẽ pueri. Ad quam ait filia Pharaonis, Cape puerũ istum, & lacta mihi eum, ego dabo tibi mercedem. Et mulier accepit puerum, & nutriuit eum. Adoleuit autem puer, & adduxit eum ad filiam Pharaonis, factusq; est ei loco filij, & uocauit nomen eius Mose: dixit enim, Ex aquis traxi eum. Cõtigit uero quodã tempore quum iam adoleuisset Mose, ut egrederetur ad fratres suos, & uideret q onera baiularent. Cumq; uidisset uirum Aegyptiũ percutientem quendã Hebræum, qui erat ex fratribus suis, cumq; quaquauersum circumspexisset, uidissetq; neminem adesse, ferijt Aegyptiũ, & abscondit eum in harenam. Egressus deinde altera die, cum contenderent duo uiri Hebræi, dixit ad uiolentum, Quare tu percutis pro-
C ximum tuum? Qui respondit, Quis constituit te principẽ & iudicem super nos? An ista loqueris tu, ut me occidas, quemadmodũ occidisti Aegyptium? Moses ergo timuit, dixitq;, Profecto hoc negotium palàm factum est. Audiens Pharao sermonem istum, quærebat ut occideret Mosen. Moses autem fugiens à conspectu Pharaonis, habitauit in terra Midian, seditq; iuxta puteum. Erant autem sacerdoti in Midian septem filiæ, quæ uenerunt haustũ, ut implerent canales, adaquarentq; oues patris sui. Et uenerunt pastores & eiecerunt eas. Tum surrexit Moses & adfuit eis, potumq; dedit ouibus illarum. Cumq; uenissent ad Rehuel patrem suum, dixit ille, Quare hodie tam festinanter uenistis? Responderũt, Vir Aegyptius asseruit nos de manu pastorum, deinde hausit nobis, & adaquauit
D oues. Et dixit ad filias suas, Et ubi is est, quare sic dimisistis uirum illum? uocate eum ut comedat cibum. Et consentit Moses habitare cum uiro illo, deditq; ille Ziporam filiam suam Mosi. †Quæ quum peperisset filium, uocauit ille nomen eius Gersom: dicebat nempe, Peregrinus fui in terra aliena. Cumq; multi dies essent exacti, mortuus est rex Aegypti, suspiraruntq; filij Israel propter seruitutem, & clamauerunt, ascenditq; clamor illorum ad deum ex seruitute. Audiuitq; deus planctum illorum, & recordatus est deus fœderis sui cum Abraham, Isaac & Iacob. Aspexitq; deus filios Israel, & cognouit deus.

Mosis nomen & adoptatio.

Fides Mosis in fratres.

Defendit ab iniuria puellas.

Infra.18.a 1.Par.23.b

CAP. III.

Apparens deus Mosi pascenti gregẽ soceri sui, amandat eum ad regẽ Pharaonem.

A Pascebat autẽ Moses oues Iethro soceri sui sacerdotis Midian, duxitq; oues post desertũ, & uenit ad Horeb montẽ dei. Visusq; est illi angelus DOMINI in flãma ignis de medio rubi. Et respexit, & ecce rubus ardebat igne, nec tamen consumebatur. Dixit ergo Moses, Concedã quæso, & uidebo uisionẽ istam magnam quare rubus non cõburatur. Videns autem DOMINVS q abiret spe-
B ctatum, uocauit eum deus de medio rubi, & dixit, Moses Moses. Qui respondit, Adsum. Et ait, Ne huc accedas ꝓpius, solue calciamẽta tua de pedibus tuis, quoniã locus in quo tu stas, terra sancta est. Et dixit, †Ego deus patris tui, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Moses operuit faciẽ suam, quoniã ueritus est aspicere deum. Et dixit DOMINVS, Omnino uidi adflictionẽ populi mei qui est in Aegypto, & audiui clamorẽ eorum [qui fit] propter exactores quos habent,
C quoniã scio dolores eorũ: descendi quoq; ut liberem eos de manu Aegyptiorũ, educamq; eos de terra ista ad terrã bonam & spatiosam, ad terrã fluentem lacte & melle, ad loca Chananæi, Hithæi, Amorrhæi, Pheresæi, Hiuæi atq; Iebusæi. Clamor ergo filiorũ Israel uenit ad me, uidiq; oppressionẽ illam qua Aegyptij opprimunt eos. Nunc ergo age, te mittam ad Pharaonem, ut educas populum meum filios Israel ex Aegypto. Dixit autem Moses ad deum, Quis sum ego, ut adeam

Moses pastor.

Matt.22.c Mar.12.c Luc.20.f

Vocatur Moses ad ardua.

Consolatur uocatus.

adeam Pharaonem, & educam filios Israel ex Aegypto? Et respondit, Ego enim D
ero tecum, & hoc tibi esto signum quod ego miserim te, postquam eduxeris populum
istum de Aegypto, seruietis deo super monte isto. Et ait Moses ad deū, En, si ue-
niens ad filios Israel, dixero eis, Deus patrū uestrorum misit me ad uos: ipsique in
terrogauerint me, Quod est nomen eius? quid respondebo eis? Et respōdit deus

Essentiale dei nomen.

Mosi,[a] Sum qui sum. Et ait, Sic dices filijs Israel, SVM misit me ad uos. Et rur-
sus dixit deus ad Mosen, Sic dices filijs Israel, DOMINVS deus patrū uestrorū, E
deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob, misit me ad uos: hoc est nomen meum
in perpetuum, & hoc memoraculū meum in omnia saecula. Vade & congrega
seniores Israel, dicesque ad eos, DOMINVS deus patrum uestrorum uisus est mihi,
deus Abraham, Isaac & Iacob, dicens, Omnino uisitaui uos, & quod factum est
uobis in Aegypto, [scio,] & dixi, Educam uos de adflictione Aegyptiorum ad ter-
ram Chananaei, Hithaei, Amorraei, Pheresaei, Hiuaei atque Iebusaei, ad terram fluen- F
tem lacte & melle. Postquam uero uocē tuam audierint, ibis tu & seniores Israel ad
regem Aegypti, dicetisque ad illum, DOMINVS deus Hebraeorum obuiam fa-
ctus est nobis, liceat igitur nobis, ut eamus iter trium dierum in desertum, & sa-

Praescientia dei.

crificemus DOMINO deo nostro. Et ego quidem scio quod rex Aegypti non per-
missurus est uobis ut abeatis, & ne ualida manu quidem. Ego uero extendā ma- G
num meam, & percutiam Aegyptū cunctis mirabilibus meis quae facturus sum
in ea, tum demum emittet uos. Daboque populo huic gratiam apud Aegyptios,
fietque quum abieritis, non abeatis uacui, sed postulabit mulier à uicina sua, & ab
incola domus suae uasa argentea, & uasa aurea, & uestimenta, quae imponetis fi
lijs uestris, & filiabus uestris, &[b] auferetis Aegyptum.

> a Ebraei ad uerbum habent, Ero qui ero: &, Erit misit me ad uos: uel, Eram qui eram.
>
> b Potest etiam legi, & eripiemini ex Aegypto.

CAP. IIII.

Moses post longam excusationem, à deo miraculis & mandatis instructus, legationem obit.

Miracula pro non credentibus fiunt à domino. Primum.

RESpondit uero Moses, & ait, En nō credent mihi, neque audient uocē meam, A
sed dicent, DOMINVS nō apparuit tibi. Et ait ad eū DOMINVS, Quid
hoc est quod manu tua [gestas?] Respondit, Baculus. Et dixit, Abijce eum ad ter-
ram: & abiecit eū ad terrā, & factus est coluber. Et Moses fugit à cōspectu eius.
Et dixit DOMINVS ad Mosen, Extēde manum tuā, & apprehēde caudā eius.
Et extensa manu sua apprehēdit eum, factusque est baculus in manu eius. Vt cre
dant [scilicet] quod DOMINVS deus patrum suorum uisus sit tibi, deus [uidelicet]

Secundum.

Abrahā, deus Isaac, & deus Iacob. Rursus dixit DOMINVS ad eū, Insere quae- B
so manū tuam in sinū tuum: & inseruit manū suam in sinū suum, & quū exeruis-
set eam, ecce manus eius leprosa erat ueluti nix. Et dixit, Reduc manū tuā in sinū
tuum: & rursus inseruit manū suam in sinum suum, proferensque eam è sinu suo,
& ecce restituta erat quemadmodū caro eius. Erit itaque, si non fidem habuerint ti

Tertium.

bi, neque audierint uocē prioris signi, credent tamen uoci posterioris signi. Quod
si nec duobus istis signis crediderint, nec uocē tuam audierint, accipies de aquis
fluminis, & effundes in siccā [humum,] eruntque aquae illae quas de flumine acce
peris, erūt inquā sanguis in ipsa sicca [humo.] Et dixit Moses ad DOMINVM, C

Moses linguae impeditioris.

Mi domine, ego[a] non sum eloquens ab heri & nudiustertius, etiā ex eo tempore
quo loquutus es ad seruum tuum, sum enim graui ore, & graui lingua. Et dixit
DOMINVS ad eum, Quis dedit homini os? aut quis facit mutū aut surdum, ui

Matt.10.c

dentem aut caecū? an non ego DOMINVS? Vade ergo, † & ego adero ori tuo,
doceboque te quae loquaris. Qui ait, Obsecro DOMINE, mitte nūc per manum
[eius quē] mittes. Et iratus est furor DOMINI aduersus Mosen, & dixit, An nō
Aharon frater tuus Leuita? scio quod is omnino[b] eloquens est, & ecce is etiā egredi- D

Infra 7.a Eccli.43.a

tur tibi obuiā, & uiso te, laetabitur corde suo. Tu loqueris ad eum, & pones uer-
ba ista in os eius, & ego adero ori tuo, & ori ipsius, doceboque uos quid agere de

> a Eb. Vir uerborum.
>
> b Eb Quod loquendo loquitur ipse.

beatis, Et ipse loquetur pro te ad populum, ipseq́ erit tibi uice oris, tu autem eris ipsi uice [e] dei. Baculum istū cape in manum tuā, quo signa edes. Abijt itaq́ Moses, & reuersus est ad Iether socerum suum, & dixit ad eum, Liceat mihi quęso ut uadam & reuertar ad fratres meos qui sunt in Aegypto, & uideam uiuantne adhuc. Et dixit Iethro ad Mosen, Vade in pace. Dixit quoq́ DOMINVS ad Mosen in Midian, Vade, reuertere in Aegyptū, quoniam mortui sunt omnes uiri illi qui quærebant animam tuam. Accepit itaq́ Moses uxorem suam & filios suos, & uexit eos super asino, reuersusq́ est in terrā Aegypti: accepit quoq́ Moses baculum dei in manū suam. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Quū ingressus atq́ reuersus fueris in Aegyptum, uide ut facias in conspectu Pharaonis omnia prodigia quæ ego posui in manū tuam, ego uero retinebo cor illius, ut nō dimittat populū. Dicesq́ ad Pharaonem, Sic dicit DOMINVS, Israel est filius meus primogenitus, & ego quidem dixi ad te, ut dimitteres filium meum, ut seruiat mihi: quandoquidē uero tu renuis dimittere, ecce ego occidam filium tuum, [nempe] primogenitū tuum. Contigit autem in itinere, in ipso diuersorio, ut occurreret ei DOMINVS, uolebatq́ eum occidere. Zipora autē arrepto acuto silice, abscidit præputium filij sui, applicuitq́ pedibus eius, dicens, Quoniam sponsus sanguinis tu mihi. Destititq́ ab eo. Tūc dixit illa, Sponsus sanguinis ob circuncisionem. Dixit autem DOMINVS ad Aharonem, Vade Mosi obuiam in desertum: & abiens, obuiam factus est illi ad montem dei, osculatusq́ est eum. Et exposuit Moses Aharoni uniuersa uerba DOMINI qui miserat eum, & cuncta signa quæ ei mandauerat. Moses ergo & Aharon abierunt, & congregauerunt omnes seniores filiorū Israel. Et Aharon loquutus est omnia uerba quæ loquutus erat DOMINVS ad Mosen, fecitq́ signa coram oculis populi. Et populus credidit, & audientes quod uisitasset DOMINVS filios Israel, aspexissetq́ adflictionem eorum, uertice inclinato adorarunt.

e Ebr. Ipse erit tibi pro ore, tu autē eris ei pro deo.

Sacramentorū dei necessitas. Mulier circuncidit.

Signis credunt Israelitæ.

CAP. V.

Adeunt Pharaonem Moses & Aharon, mandatumq́; domini proponunt, rex crudelior factus, atrocius furit in Israelitas.

A POstea ingressi sunt Moses & Aharon, & dixerūt ad Pharaonē, Sic dicit DOMINVS deus Israel, Dimitte populū meum, ut festum diem mihi celebrēt in deserto. Dixit aūt Pharao, Quis est DOMINVS, ut audiā uocē eius, & dimittam Israelem? Nescio DOMINVM, nec Israelē dimittam. Et dixerūt, Deus Hebræorum [a] uocauit nos, liceat nobis quæso, ut eamus iter triū dierum in desertū, & sacrificemus DOMINO deo nostro, ne forte accidat nobis pestilētia aut gladius. Et ait rex Aegypti ad eos, Tu Moses & Aharon cur abstrahitis populū ab operibus suis? Ite ad onera uestra. Dixit quoq́ Pharao, En multus est nūc populus terræ, & uos facitis ut cessent ab oneribus suis. Et præcepit Pharao eodē die exactoribus qui erant in populo, atq́ præfectis eius, in hanc sententiam, Posthac non dabitis paleas populo ad ducendos lateres, quemadmodum heri & nudiustertius, ipsi eant & colligant sibi paleas, at demensum laterū quod antea fecerunt imponetis eis, nec minuetis ex eo, otio enim torpent ipsi, & ideo clamant dicentes, Ibimus & sacrificabimus deo nostro. Aggrauetur seruitus super uiros, ut faciant [aliquid] in ea, neq́ respiciant ad res uanas. Egressi itaq́ exactores populi & præfecti eius, dixerunt ad populū hisce uerbis, Sic dixit Pharao, Ego nō dabo uobis paleas, uos ipsi ite, & tollite uobis paleas ubicunq́ inueneritis, nec imminuitur de opere uestro quicq̄. Et dispersus est populus per totā terram Aegypti, ut colligerent stipulas pro paleis. Exactores autē urgebant, dicentes, Perficite opus uestrū, cuiusq́ diei demensum suum, perinde ac dum erant uobis paleæ. Et uapulabant præfecti filior: Israel quos constituerant exactores Pharaonis super eos, dicebaturq́ [eis,] Quare non cōplestis demensum uestrum lateritium,

a Al. illegunt, occurrit nobis.

Impij admoniti, fiūt peiores.

Tentatio fidei in aductis.

tium,quemadmodũ antea,nec heri nec hodie? Venerunt itaq; præfecti filiorum Israel,& expostularunt apud Pharaonẽ hisce uerbis,Cur sic facis seruis tuis? Palea nõ datur seruis tuis,interim dicunt nobis,Ducite lateres,& ecce serui tui uapulãt,& peccatũ populo tuo [imputatur.] Qui ait,Vacatis uos, uacatis [inquã,] & ob id dicitis,Ibimus & sacrificabimus DOMINO. Ite ergo & operamini,palea non dabitur uobis,demensum tamen laterũ uos reddetis. Viderũt ergo præfecti filiorũ Israel sese esse in adflictione,quum diceretur, Non minuetur de lateribus uestris,demensum scilicet uniuscuiusq; diei. Et obuiã facti Mosi & Aharoni,quum egrederentur à Pharaone, stantes aduersum eos,dixerunt ad eos,Videat DOMINVS super uos,& iudicet,qui fœtere fecistis odorẽ nostrum coram Pharaone,& coram seruis eius,dando scilicet gladiũ in manum eorum, ut nos interficiant. Reuersus est itaq; Moses ad DOMINVM,& ait,Domine,quare tã inique agis cum hoc populo? cur nam misisti me? Ex eo enim tempore,quo ueni ad Pharaonem ut loquerer tuo nomine, adflixit populũ istum, nec tu populum tuum liberasti. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Iam uidebis quæ facturus sim Pharaoni,quoniam per manum ualidam dimittet eos, & per manum robustam è terra sua eos eijciet.

Pharaonis impietas iã summa. D

Impatientia uulgi ad terfus patres.

Oratio ad deũ,asylum ultimum.

CAP. VI.

Clarius instruit dominus Mosen, quem rursum ad populum mittit. Recensetur genealogia Israelitarum, potißimum Mosis & Aharonis. Per epilogum refricantur superiora.

ET loquutus est deus ad Mosen,& dixit ad eum,Ego DOMINVS. Et apparui Abrahæ,Isaac & Iacob,in deo Schadai, & in nomine meo IEHOVA non sum eis notus factus. Erexi quoq; fœdus meũ cum eis,ut darẽ eis terrã Chanaan,terrã in qua peregrini ipsi fuerunt, & in qua incolæ fuerunt:audiui quoq; planctum filiorũ Israel,quos Aegyptij seruitute premunt, & recordatus sum fœderis mei. Dic ergo filijs Israel,Ego DOMINVS,& educã uos de oneribus Aegypti, & eruam uos de seruitute eorum,& asseram uos brachio exerto,& iudicijs magnis. Assumam quoq; uos mihi in populũ,eroq; deus uester, & scietis quod ego DOMINVS deus uester,qui educo uos de oneribus Aegypti. Introducam quoq; uos ad terram pro qua leuaui manũ meam ut darem eam Abrahæ, Isaac & Iacob,daboq; uobis eam,ut eam possideatis, ego DOMINVS. Moses ergo in hunc modum loquutus est cum filijs Israel, uerum ipsi nõ audierunt Mosen præ angore spiritus,& propter seruitutẽ grauissimam. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicẽs, Ingredere & loquere ad Pharaonem regem Aegypti,ut dimittat filios Israel è terra sua. Et loquutus est Moses coram DOMINO, dicẽs, Ecce filij Israel non audiunt me,quomodo ergo Pharao me audiret,qui sum in circuncisus labijs? Et loquutus est DOMINVS ad Mosen & Aharonẽ,& mandatum dedit eis ad filios Israel,& ad Pharaonẽ regem Aegypti,ut filios Israel de terra Aegypti educerẽt. Hæc sunt capita domus patrũ suorum,filij Ruben primogeniti Israel,Henoch,Pallu,Hetzron & Charmi:hæ familiæ Ruben. Et filij Simeon,Iemuel,Iamin,Ohad,Iachin,Zohar & Saul filius Chananitidis: hæ familiæ Simeon. Et hæc sunt nomina filiorũ Leui ad generationes suas,Gerson, Kahat,& Merari. Anni aũt uitæ Leui centũ anni & trigintaseptem. Filij Gerson, Libni & Simehi per familias suas. Et filij Kahat, Amram, Iitzhar, Hebron & Vsiel. Anni aũt uitæ Kahath,centũ & trigintatres. Et filij Merari, Mahali & Musi:hæ familiæ Leui per generationes suas. Et Amram duxit sibi uxorẽ Iochebed amitam suam [maiorem,] quæ peperit ei Aharonẽ & Mosen. Et anni uitæ Amram centum & trigintaseptem anni. Filij Iitzhar,Korah, Nepheg, & Zichri. Et filij Vziel,Misaël,& Elzaphan, & Sithri. Et Aharon duxit sibi uxorem Elisaba filiam Aminadab sororem Nahason,quæ peperit ei Nadab,Abihu, Eleazar, &

A Promissionum dei cõfirmatio.

Iehoua, essentia immutabilis, æterna, præsens.

B

Inobedientia uulgi.

C Genealogię Ruben & Simeon.

Leuitæ.

Familia Mosis.

Iochebed soror aui Amram: alij legunt, Patruelem suam.

D Aharonis familia.

Ithamar. Filij uero Korah, Assir, Elkana, & Abiasaph: hæ familiæ Koritarũ. Porrò Eleazar filius Aharonis duxit sibi uxorem de filiabus Putiel, quæ peperit ei Pinhas: & hæc sunt capita patrum Leuitarum iuxta familias suas. Hic est Aharon & Moses, ad quos dixit DOMINVS, Educite filios Israel è terra Aegypti secundum exercitus suos. Ipsi sunt qui loquebantur ad Pharaonem regem Aegypti, ut educerent filios Israel ex Aegypto. Is est Moses & Aharon. Factumq; est in die quo loqueretur DOMINVS ad Mosen in terra Aegypti, loquebatur ad Mosen in hunc modum, Ego DOMINVS, loquere ad Pharaonem regem Aegypti omnia quæ ego loquar ad te. Et dixit Moses coram DOMINO, En ego incircuncisus sum labijs, & quomodo audiet me Pharao?

Core familia. Num. 3. a. Eleazar. Phinees. Epilogus superiorũ. Moses uocatus toties recusat officium.

CAP. VII.

Moses & Aharon exequũtur mandatum domini, signa edunt coram Pharaone, sed necquicquam, magis enim magisq; cor eius induratur.

A ET dixit DOMINVS ad Mosen, Ecce constitui te deũ Pharaoni, eritq; Aharon frater tuus propheta tuus. Tu loqueris omnia quæ ego tibi mãdo, Aharon aũt frater tuus loquetur ad Pharaonẽ, ut dimittat filios Israel è terra sua. Et ego indurabo cor Pharaonis, & signa mea atq; portẽta mea multa faciã in terra Aegypti, & nõ audiet uos Pharao, & extendã manum meam super Aegyptũ, & educam exercitus meos & populũ meum, [nempe] filios Israel, è terra Aegypti in iudicijs magnis. Et scient Aegyptij ꝙ ego sum DOMINVS, quum extendero manum meam super Aegyptũ, & eduxero filios Israel de medio eorum. Fecit itaq; Moses & Aharon quemadmodũ præcepit eis DOMINVS, sic inquam fecerunt. Fuit autẽ Moses natus octoginta annos, & Aharon natus annos octogintatres, quũ loquerẽtur ad Pharaonẽ. Et dixit DOMINVS ad Mosen & Aharon in hunc modũ, Si loquutus fuerit ad uos Pharao hisce uerbis, [a] Ostẽdite portentũ, dices ad Aharonem, Tolle baculũ tuum, & abijce coram Pharaone, ut fiat serpens. Venit itaq; Moses & Aharon ad Pharaonem, & fecerunt ita sicut iusserat DOMINVS, abiecitq; Aharon baculũ suum corã Pharaone & coram seruis eius, & factus est coluber. Vocauit aũt Pharao etiam sapientes & incãtatores, & fecerunt quoq; sic, ipsi magi Aegypti incantationibus suis. Proiecerunt nempe singuli suas uirgas, & factæ sunt dracones, at baculus Aharonis deuorauit uirgas illorũ. Et induruit cor Pharaonis, & nõ audiebat eos, quemadmodũ loquutus fuerat DOMINVS. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Ingrauatũ est cor Pharaonis, renuit dimittere populũ, uade ad Pharaonẽ diluculo, ecce egreditur ad aquas, & stabis in ripa fluminis obuiã ei, tollesq; baculũ qui est in colubrum uersus, in manũ tuam, & dices ad eum, DOMINVS deus Hebræorũ misit me ad te hisce mandatis, Dimitte populũ meum, ut seruiant mihi in deserto, & ecce hactenus audire noluisti, sic ergo dixit DOMINVS, In hoc cognosces ꝙ ego DOMINVS, en ego percutiam baculo quem manu gesto super aquam quæ est in flumine, & uertetur in sanguinem. Pisces uero qui sunt in flumine, morientur, & computrescet flumen, & delassabuntur Aegyptij, [ut non possint] bibere aquas de flumine. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Dic ad Aharonem, Tolle baculum tuum, & extende manum tuam super aquas Aegypti, super flumina eorum, super riuos eorum, & super stagna eorũ, & super cunctas collectiones aquarum quas habent, ut fiant sanguis, sitq; sanguis per totam regionem Aegypti, tam in ligneis quàm lapideis [uasis.] Moses & Aharon fecerunt quemadmodũ mandarat DOMINVS. Et eleuato baculo percussit aquas quæ erant in riuo coram oculis Pharaonis, & coram oculis seruorũ eius, uersæq; sunt omnes aquæ quæ erant in riuo in sanguinem. Pisces quoq; qui erant in riuo mortui sunt, & computruit riuus, ut nõ potuerint Aegyptij bibere de riuo, fuitq; sanguis per totam terram Aegypti. Et fecerunt quoq; sic incãtatores Aegypti susurrationibus suis, & in

Iudicia dei iusta. Aetas Mosis & Aharonis.

a Ebr. Date pro uobis.

Baculus in colubrum. Magorum præstigia.

Signum I. Aquarũ in sanguinem uersio. Sap. 17. b

Computruit, id est fœtuit.

& induruit cor Pharaonis, ut nō audiret eos, quemadmodum loquutus fuerat
DOMINVS. Reuersus Pharao rediȷt in domum suam, nec corde suo hoc ex-
pendit. Foderunt autē omnes Aegyptiȷ circum flumen, aquas ut biberent, quo-
niam non potuerunt bibere de aquis riui. Et exacti sunt septem dies postquam
percussit DOMINVS riuum. CAP. VIII.

Quo maiora eduntur signa, hoc magis indurescit tyrannus, etiamsi aliquando resi piscentiam præ se ferat.

II. Ranarum. Dixit autem DOMINVS ad Mosen, Ingredere ad Pharaonem, & dic ad A
eum, Sic dicit DOMINVS, Dimitte populum meum, ut seruiant mihi.
Quod si tu dimittere renueris, en ego percutiam omnes terminos tuos ranis. Et
ebulliet fluuius ranas, quæ ascendent, & uenient in domum tuam, & in concla-
ue cubilis tui, & super stratum tuum, & in domum seruorum tuorum, & in po
pulum tuum, in furnos tuos, & in [a]farinam tuam aquis cōspersam. Sed & in te
atq; in populum tuum, & in omnes seruos tuos ascendent ranæ. Et dixit DO-
MINVS ad Mosen, Dic ad Aharonem, Extende manum tuam cum baculo tuo
super fluuios, riuos ac stagna, ut adducas ranas super terram Aegypti. Et exten- B
dit Aharon manum suam super aquas Aegypti, & ascenderunt ranæ, & operue
runt terram Aegypti. Et fecerunt quoq; sic magi incantationibus suis, & addu-
xerunt ranas super terram Aegypti. Et uocans Pharao Mosen & Aharonem, ait,
Orate ad DOMINVM, ut auferat ranas à me, & à populo meo, & dimittā po-
pulum ut sacrificent DOMINO. Et dixit Moses ad Pharaonem, [b]Gloriare de
me, quando orabo pro te, pro seruis tuis, & pro populo tuo, ut extermincītur ra C
næ à te, & à domibus tuis, & duntaxat in flumine supersint. Qui ait, Cras. Et il-
le dixit, Iuxta uerbum tuum [fiat,] ut cognoscas quod nō est sicut DOMINVS
deus noster. Recedent itaq; ranæ à te, & à domibus tuis, à seruis tuis, & à popu-
Orant pro impio. lo tuo, duntaxat in flumine reliquæ erūt. Et exiuit Moses & Aharon à Pharao-
ne, & clamauit Moses ad DOMINVM propter ranas quas posuerat Pharaoni.
Ranarum acerui. Et fecit DOMINVS iuxta uerbum Mosis, & mortuę sunt ranæ de domibus, de D
[c]atriȷs, & de agris. Et collegerunt eas aceruatim, & [d]computruit terra. Videns
autem Pharao q; facta esset respiratio, aggrauauit cor suum, & non audiȷt eos,
quemadmodum dixerat DOMINVS. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Dic ad
III. Ciniphes uel pediculi in hominibus & iumentis. Aharonem, Extende baculū tuum, & percute puluerem terræ, ut uertatur in [e]pe
diculos per totam terram Aegypti. Et fecit sic. Et extēdit Aharon manum suam
cum baculo suo, feriȷtq; puluerem terræ, & redactus est in pediculos, tam in ho
minibus q̄ in iumentis. Omnis puluis terræ uersus est in pediculos in tota terra
Aegypti. Et fecerunt quoq; sic magi incantationibus suis, ut producerent pedi-
culos, sed non potuerunt. Fuerunt itaq; pediculi in hominibus & in iumentis.
Digitus, id est potentia dei. Dixerunt ergo magi ad Pharaonem, Digitus dei hic est. Et induruit cor Pharao E
nis, & non audiuit eos, quemadmodum loquutus fuerat DOMINVS. Dixit er
IIII. Animalia noxia. go DOMINVS ad Mosen, Cōsurge mane, & colloca te ante Pharaonē, en egre
dietur ad aquas, & dic ad eum, Sic dixit DOMINVS, Dimitte populū meum ut
seruiant mihi. Alioqui non dimiseris populū meum, en ego mittam in te, in ser
uos tuos, in populū tuum, & in domos tuas [f]uariȷ generis insecta, & implebun-
tur domus Aegyptiorū uariȷ generis insectis, deinde et terra ipsa in qua ipsi sunt.
Et separabo in die illa terrā Gosen, in qua populus meus habitat, ut in ea nulla F
sint insecta, ut intelligas q; ego sum DOMINVS in medio terræ. Et ponam re
demptionem inter populum meum, & inter populū tuum, cras erit signū illud.
Musca grauissima. Sap.16.b Fecitq; DOMINVS sic, & uenerunt uariȷ generis insecta, atq; ea grauia, in do-
mum Pharaonis, & in domū seruorū eius, & in omnē terram Aegypti, & corru-
pta est terra ab insectis illis. Et aduocauit Pharao Mosen atq; Aharonem, & ait,

a Potest etiā legi, in reliqua: uel in receptacula reliquiarum tuarum.

b Potest & legi, Sis me præstantior: uel, Du magst dich deß rümen: uel, vertöst dich des zů mir.

c Potest etiam legi, de uillis.

d Computruit pro foetuit.

e Quidā culices aut ciniphes legunt.

f Arob à cōmixtione nomen habet.

Ite,ſacrificate deo ueſtro in ipſa terra. Et reſpondit Moſes,Non conuenit ut ita faciamus,quoniã abominationem Aegyptiorũ ſacrificaremus DOMINO deo noſtro:en ſi abominationem Aegyptiorum ſacrificaremus ipſis cernentibus,an G non lapidibus nos obruerent?Ibimus uiam triũ dierum in deſertũ, & ſacrificabimus DOMINO deo noſtro, quemadmodũ nobis dixerit. Et ait Pharao, Dimittã uos ut ſacrificetis DOMINO deo ueſtro in deſerto,modo ne longius abeatis,orateq́ pro me. Et dixit Moſes, Ecce ego egrediens à te,rogabo ad DOMINVM,ut recedãt inſecta hęc à Pharaone,à ſeruis eius, & à populo eius cras,modo Pharao ultra ne fallat, ac populum ſacrificatum DOMINO non dimittat. Et exijt Moſes à Pharaone,& orauit ad DOMINVM. Et fecit DOMINVS iuxta uerbum Moſis,& abſtulit inſecta illa à Pharaone,à ſeruis eius, & à populo eius,ut ne unũ quidem ex eis ſupereſſet. Et adgrauauit Pharao cor ſuum etiam tum,& non dimiſit populum.

Pro ſe cupit orari impius.

Induratus Pharao.

CAP. IX.

Peſtis graſſatur in pecus,ulcera in homines & iumenta,ſed & grando in totã Aegyptum, indureſcit autem magis magisq́; tyrannus.

A DIxit autem DOMINVS ad Moſen,Ingredere ad Pharaonẽ,& loquere ad eum,Sic ait DOMINVS deus Hebræorũ, Dimitte populum meum ut ſeruiant mihi:ſi uero renueris tu dimittere,& adhuc retinueris eos,ecce manus DOMINI erit ſuper pecora tua quæ ſunt in agro,in equis,in aſinis,in camelis,in armentis & gregibus,peſtilentia [erit] grauiſſima. Et ſeparabit DOMINVS inter pecora Iſrael,& inter pecora Aegypti,ut non moriatur ex omnibus quę ſunt filiorũ Iſrael quicq̃. Et poſuit DOMINVS certũ tempus,dicens,Cras faciet DO B MINVS rem hanc in terra. Fecit igitur DOMINVS poſtero die rem hanc,& mortuũ eſt omne pecus Aegypti,& de pecore filiorũ Iſrael ne unũ quidem mortuum eſt. Et miſit Pharao,& ecce de pecore Iſraelis ne unũ quidem mortuũ fuit. Et ingrauatũ eſt cor Pharaonis,ut non dimitteret populũ. Et ait DOMINVS ad Moſen & Aharonẽ, Accipite uobis uolas ueſtras plenas fauilla fornacis calcarię,& ſpargat eam Moſes cœlũ uerſus coram Pharaone. Eritq́ puluis ſuper uniuerſam terrã Aegypti, ut fiat in homine & iumento apoſtema germinãs ulcera in uniuerſa terra Aegypti. Et tulerunt fauillã de fornace calcaria, ſteteruntq́ co C ram Pharaone,& ſparſit eam Moſes cœlũ uerſus, & facta ſunt apoſtemata germinantia ulcera tam in hominibus q̃ in iumentis. Magi nõ poterant conſiſtere corã Pharaone propter apoſtemata, quoniã fuerunt apoſtemata in magis, & in omnibus Aegyptijs. Et retinuit DOMINVS cor Pharaonis, ut nõ audiret eos, quemadmodũ loquutus fuerat DOMINVS ad Moſen. Et dixit DOMINVS ad Moſen,Surgito mane,et colloca te in conſpectũ Pharaonis,& dic ad eum,Sic dicit DOMINVS deus Hebræorũ,Dimitte populũ meum ut ſeruiãt mihi,[a]iam enim ego mittã omnes plagas meas in cor tuum,& in ſeruos tuos, & in populum tuũ,ut intelligas q non ſit mei ſimilis in uniuerſa terra. Iam enim extendi D manum meã,ut percutiã te & populũ tuum peſte,& excinderis è terra. Equidem ob id te cõſtitui,ut oſtenderẽ tibi potentiã meam, & ut enarretur nomen meum in uniuerſa terra. Adhuc tu te aggerẽ opponis populo meo,ut nõ dimittas eos? Ecce ego depluam cras hoc ipſo tempore grandinẽ grauiſſimam,qualis nõ fuit in Aegypto, ab eo die quo fundata eſt uſq́; in præſens. Mitte igit & coge pecus tuum, & quidquid ruri habes:quidquid uel hominum uel iumentorũ inuẽtum ruri fuerit,nec in domũ collectum, ſuper illos deſcendet grando, & morientur. E Qui itaq; ex ſeruis Pharaonis uerbũ DOMINI metuit, curauit ut ſerui ſui & pecus ſuum domũ fugerent:qui uero cor ſuum ad uerbũ DOMINI non adcommodauit,reliquit ſeruos ſuos & pecora ſua in agro. Et ait DOMINVS ad Moſen,Extẽde manum tuã uerſus cœlũ,ut ſit grãdo in tota terra Aegypti ſup homines,

V. Mors pecorum.

VI. Veſicæ ulcera.

VII. Grando.

a Ebr. Hac uice.

Hũc locum exponit Paulus ad Rom.9.d.

Sap. 16. c & 19. d

nes, super iumenta, & super uniuersam herbam agri in terra Aegypti. Et extẽdit
Moses baculum suum uersus cœlum, & DOMINUS edidit tonitrua & grandi
nem, discurritq́ ignis per terrã, & depluit DOMINUS grandinẽ super terram
Aegypti. Et fuit grando, & ignis sese recipiens intra grandinem, grauissima qui
dem, & qualis non fuerat per totã terrã Aegypti, ex eo tẽpore quo facta est gens.
Et percussit grando illa in uniuersa terra Aegypti, omne quod fuit in agro, tam F
homines quàm iumenta, sed & omnem herbã agri percussit grando, & omnia
ligna campi confregit. Duntaxat in terra Gosen, in qua erunt filij Israel, nõ fuit
grando. Mittens ergo Pharao, uocauit Mosen & Aharonẽ, dixitq́ ad eos, Pecca
ui etiam nunc, DOMINUS iustus est, ego uero & populus meus impij. Orate
DOMINUM, & [b] abunde sat, si non fuerint tonitrua dei et grando, dimittã uos,
nec est quod ultra maneatis. Et dixit Moses ad eum, Egrediens urbẽ expandam
manus meas ad DOMINUM, cessabuntq́ tonitrua, & grando ultra nõ erit, ut
scias quod DOMINI sit terra. Et [c] scio, quod, priusquam tu & serui tui timeretis G
in conspectu dei, & linum & hordeum percussa sunt, hordeũ enim maturuerat,
& linum in calamos iuerat: triticũ uero & far non percussa sunt, eo quod adhuc
latuerant. Egressus autem Moses à Pharaone ex urbe, expandit manus suas ad
DOMINUM, cessaruntq́ tonitrua & grando, nec pluuia fusa est in terram. Vi-
dens autem Pharao quod pluuia cessasset, & grãdo atq́ tonitrua, perrexit pecca-
re, & aggrauauit cor suũ ipse & serui eius. Et obriguit cor Pharaonis, nec dimi-
sit filios Israel, quemadmodum dixerat DOMINUS [d] per Mosen. CA. X.

Confessio peccati hypocritica.

Orationis uirtus.

b Alij legunt, plus tonitruorũ quàm esse consueuit: ac si diceret, Satis est.

c Quidã legunt, scio quod antequam oro timeatis deum: alij, scio quod nondum timeatis.

d Eb. In manu Mosis.

Sequuntur alia quædam signa, locustarum nempe & tenebrarum, & de pertinacia Pharaonis.

VIII. Locustarũ.

ET dixit DOMINUS ad Mosen, Ingredere ad Pharaonem, nam ego aggra- A
uaui cor eius, & cor seruorũ eius, ut ponerem signa mea hæc inter eos, & ut
narrares ante aures filij tui, & nepotis tui, quæ ego tentauerim in Aegypto, &
signa mea quæ posui inter eos, & ut sciatis quod ego DOMINUS. Venit itaq́
Moses & Aharon ad Pharaonẽ, & dixerũt ad eum, Sic dixit DOMINUS deus
Hebræorum, Quousq́ renuis humilis esse coram me? dimitte populũ meum ut
mihi seruiant: alioqui si recusas dimittere populum meũ, ecce adducã cras locu-
stas in fines tuos. Et operient superficiem terræ, ut terra uideri non possit, depa- B
scentq́ residuum quod seruatũ est, quodq́ relictum est uobis à grandine, come-
dent etiam omnem arborem germinantem uobis in agro. Insuper domos tuas
implebunt, & domos omniũ seruorum tuorũ, & domos omniũ Aegyptiorum,
quales non uiderunt patres aut aui tui, à die quo ipsi fuerũt super terram, usq́ in
hunc diem: & respiciens exiuit à Pharaone. Dixerunt uero serui Pharaonis ad
eum, Quandiu erit hoc nobis offendiculo? dimitte homines illos ut DOMI-
NO deo suo seruiant, uísne prius experiri Aegyptũ esse perditã? Et retracti sunt C
Moses atq́ Aharon ad Pharaonem, dixitq́ ad eos, Ite & seruite DOMINO deo
uestro. Qui uero sunt qui abibunt? Et dixit Moses, Cum pueris nostris, & cũ se-
nibus nostris ibimus, cũ filijs nostris atq́ filiabus nostris, cũ gregibus & armen-
tis nostris ibimus, quoniam dies festus DOMINI nobis est. Et ait ad eos, ita fiet,
DOMINUS uobiscũ [a] quũ dimittam uos & pubem uestrã, uidete, an non malũ
moliamini? Non sic, uiri eant & seruiant DOMINO, nam & hoc uosipsi postu
lastis: & eiecit eos à facie Pharaonis. Ait ergo DOMINUS ad Mosen, Extende D
manũ tuam super terrã Aegypti pro locusta, ut ascendat super terrã Aegypti, &
depascat omnem herbã terræ, & omne quod grando reliquũ fecit. Extendit itaq́
Moses baculũ suũ super terrã Aegypti, adduxitq́ DOMINUS uentũ orientalẽ
super terrã toto illo die & tota nocte. Mane facto, attulit Eurus locustã, ascẽditq́
locusta super totã terrã Aegypti, & demisit se in omnibus finibus Aegypti, eaq́

Sap. 16. b

a Potest etiam legi, sit ita dominus uobiscum, quemadmodũ ego dimittam uos.

uehementer grauis: ante illam non fuit talis locusta, nec talis post illam uentura
B est. Operuit enim superficiem totius terræ, ut terra obscuraretur, & comedit om-
nem herbam terræ, atq; omnem fructū arborum quem reliquū fecerat grando:
nō relictum est aliquid uiroris, tam in arboribus quàm in herba agri per totam
terrā Aegypti. Pharao itaq; ilico uocauit Mosen & Aharonē, dixitq;, Peccaui in
DOMINVM deum uestrum, & in uos. Ignosce igitur quæso peccato meo uel Simulata
nunc, & rogate DOMINVM deū uestrū, ut auferat à me duntaxat istam mortē. pœnitētia.
Exiuit ergo à Pharaone, & orauit DOMINVM. Et uertit DOMINVS uentū
occidentalem fortissimū, & sustulit locustas, defixitq; eas in mare carectosum, ut
F in omnibus finibus Aegypti ne una quidē superesset. Et retinuit DOMINVS
cor Pharaonis, ut nō dimitteret filios Israel. Dixitq; DOMINVS ad Mosen, Ex IX.
tende manum tuam uersus cœlū, ut sint tenebræ super terrā Aegypti, & tenebræ Tenebræ
quidē quas palpet aliquis. Et extēdit Moses manū suam uersus cœlum, factæq; palpabiles.
sunt tenebræ obscurissimæ in uniuersa terra Aegypti tribus diebus, non uidit Sap. 17. a
quispiam proximū suum, nec surrexit quis de [b] loco suo tribus diebus, omnibus
G filijs Israel aūt lux fuit in suis habitationibus. Vocauit itaq; Pharao Mosen, & di Sap. 18. a
xit, Abite, seruite DOMINO, ueruntamen greges uestri & armenta uestra ma-
neant, etiā pubes uestra eat uobiscū. Et dixit Moses, Tu etiā dabis in manus no-
stras sacrificia & holocausta, ut [c] sacrificemus ea DOMINO deo nostro, etiā pe-
cora nostra ibunt nobiscū, non relinquetur uel ungula, ex illis enim accipiemus
ut seruiamus DOMINO deo nostro. Et nos quidem nondū scimus quid [d] sacri
ficaturi simus DOMINO, donec illuc uenerimus. Et retinuit DOMINVS cor
Pharaonis, ut non uellet eos dimittere. Et dixit ei Pharao, Recede à me, caue ne
ultra uideas faciē meam, nam quacunq; die uidebis conspectū meū, morieris. Et
dixit Moses, Quemadmodū loquutus es, nō uidebo ultra conspectū tuū. XI.

b Eb. De subtus se.
c Eb. Vt faciamus.
d Ebr. In quo seruiamus.

Grauiora adhuc minatur dominus per Mosen, primogenitorum uidelicet interne-tionem, & iubet ut Aegyptijs mutuata auferant.

A ET dixit DOMINVS ad Mosen, Adhuc unam plagam adducam super Pha Sup. 3. g
raonem & super Aegyptum, tum tandem uos hinc dimittet: quumq; plene Infra 12. e
[a] dimittet, omnino expellet uos hinc. Loquere quæso audiente populo, ut quisq;
à proximo suo, & quæq; à proxima sua uasa argentea & aurea postulet, concilia
B bitq; DOMINVS gratiā populo corā Aegyptijs. Quin & uir ille Moses excel- Eccli. 45. a
lentissimus erat in terra Aegypti coram seruis Pharaonis, & coram populo. Et X
dixit Moses, Sic dixit DOMINVS, Circa medium noctis ego exibo in ipsam Mors pri-
Aegyptū, morieturq; omne primogenitū in terra Aegypti, à primogenito Pha- mogenito-
raonis, qui sedet in solio eius, usq; ad primogenitū ancillæ, quæ est post molam, rum.
C atq; omne primogenitum iumentorum. Et erit clamor magnus per totam ter-
ram Aegypti, qualis nunquam fuit, & qualis nunquam futurus est. Apud cun-
ctos autē filios Israel non [b] mutiet canis lingua sua, neq; in hominibus neq; iu-
mentis, ut cognoscatis quale discrimen habeat DOMINVS inter Aegyptios &
inter Israelitas. Descendentq; omnes serui tui isti ad me, & proni procumbēt mi
hi, dicentes, Egredere tu & cunctus populus qui sub [c] te est, & tum tandem egre-
D diar. Et exiuit à Pharaone iratus. Dixit autē DOMINVS ad Mosen, Pharao uos
nō audiet, ut multa fiant prodigia mea in terra Aegypti. Moses itaq; & Aharon
fecerunt omnia hæc prodigia corā Pharaone, & DOMINVS retinuit cor Pha-
raonis, ut non dimitteret filios Israel è terra sua. CAP. XII.

a Eb. Quum dimissio consummata erit.
b Quidā legunt, non exeret linguā canis.
c Eb. Sub pedibus tuis.

Traditur ritus edendi agni paschalis: interficiuntur primogenita, populus eijcitur.

A ET dixit DOMINVS ad Mosen, & ad Aharonē in terra Aegypti in hanc sen
tentiam, Mensis iste erit uobis principium mensium, is erit uobis primus in
mensibus anni, loquimini ad omnem cœtū Israel, dicentes, Decimo huius men-
sis

sis tollant singuli sibi pecudem iuxta [a] domos patrum, pecudem pro domo. Si
uero domus minor fuerit quàm ut edendo agno [sufficiat,] sumat is & uicinus
eius, propinquus scilicet domui eius, pro numero animarũ, numerabitis ad pe-
cudem, quantum singuli edant. Pecus sit [b] integra, mascula, annicula, quã ex oui
bus aut capris accipietis. Et hanc quidem seruabitis usq; ad decimumquartum
diem huius mensis, mactabitq; eam omnis cœtus cõgregationis Israel inter ue-
speras. Tollant insuper de sanguine, ponentq; in duobus postibus, & in superis B
liminibus domorum, in quibus eam edent. Et comedent carnẽ illam eadem no
cte, assam igni, & placentas infermentatas, cum amaris [herbis] comedent eam.
Non comedetis ex ea [c] crudum, aut quod coctione coctum sit aqua, sed igni as-
sum, caput eius cum cruribus atq; interioribus, ne reseruetis ex ea quidquã usq;
mane: quod uero ex ea usq; mane relictum fuerit, igni comburetis. Sic autem co
medetis illam. Lumbi uestri sint accincti, calceamenta uestra in pedibus uestris,
& baculus uester in manu uestra, & comedetis eam cum festinatione, [d] pæsa hoc
DOMINO. Et transibo in terra Aegypti nocte illa, & cædam omne primoge-
nitum in terra Aegypti, tam in hominibus quàm iumẽtis, & in cunctis dijs Ae-
gypti edam iudicia, ego DOMINVS. Et sanguis ille erit uobis signum in domi
bus in quibus uos fueritis, cumq; sanguinem illũ uidero, præteribo uos, nec erit
in uobis plaga internetionis, quum cæcidero in terra Aegypti. Eritq; uobis dies C
ille monumentũ, & celebrabitis eum, festũ DOMINO in posteritate uestra, statu
to perpetuo celebrabitis eum. Septẽ diebus comedetis placentas infermentatas,
ueruntamen primo die abolebitis fermẽtum è domibus uestris: quicunq; enim
fermentatũ comederit, à primo die ad septimum usq;, excindatur anima huius-
modi ex Israele. Et primo quidem die conuocatio sancta, & die septimo conuo-
catio sancta erit uobis, nullũ opus fiet in eis, duntaxat quod editur ab omni ani-
ma, hoc solum fiet à uobis. Et obseruabitis infermẽtata, nam hoc ipso die eduxi
exercitus uestros de terra Aegypti. Obseruabitis igitur hũc diem apud posteros
Leui. 23. a Num. 28. a uestros ritu perpetuo. In primo, †decimoquarto die illius mensis sub uesperam
comedetis placentas infermẽtatas, usq; ad uigesimumprimum diem mensis ad
uesperam. Septem diebus non inuenietur fermentum in domibus uestris, nam
quicunq; fermentatum ederit, siue incola is sit, siue indigena terræ, excindetur D
anima illa de cœtu Israelis. Nihil fermentatum comedetis, sed in omnibus habi
tationibus uestris infermentatas placentas comedetis. Conuocauit aũt Moses
omnes seniores Israel, & dixit ad eos, [e] Ite & tollite uobis ouiculam pro familijs
Heb. 11. c uestris, & mactate Pæsa. Accipite quoq; †fasciculum hysopi, & tingite in sangui
ne qui fuerit in pelui, & contingite supera limina & duos postes sanguine qui
est in pelui, nullusq; ex uobis fores domus suæ egrediatur usq; mane. Transibit
enim DOMINVS ut cædat Aegyptios, quũq; sanguinẽ in superis liminibus, et
in duobus postibus uiderit, transiliet DOMINVS ianuam illam, neq; permittet
uastatorem ingredi domos uestras ut cædat. Obseruabitis itaq; uerbum istud, ut
sit & tibi & filijs tuis perpetuus ritus. Fietq; quum introieritis terram, quã DO-
MINVS uobis iuxta pollicitationem suam daturus est, hunc cultum seruabitis.
Deinde si filij uestri ad uos dixerint, Quis hic cultus uester? Respondebitis, Ma-
ctatio Pasa hæc DOMINO, qui prætertijt domos filiorũ Israel in Aegypto, quũ
cæderet Aegyptios, & domos nostras liberauit. Populus uero inclinato uertice, E
gratias [f] egit. Abierunt itaq; filij Israel, & fecerũt quemadmodũ præceperat DO-
MINVS Mosi & Aharoni, sic inquam fecerunt. Et factũ est media nocte, quod
DOMINVS cæderet omne primogenitũ in terra Aegypti, à Primogenito Pha-
raonis sedentis super soliũ eius, usq; ad primogenitũ captiui qui est in [g] carcere,
deinde & omne primogenitũ iumentorũ. Et surrexit Pharao noctu, ipse & oẽs

a Domus pro familia.

b Integra, quæ omni uitio caret.

c Na, crudũ intellige, quod nondum plene assum est.

d Pæsa, transitus uel præteritio, trãsilitio.

e Eb. Trahite & accipite, ut Germanus dicit, Zichend hin.

f Vel, adorauit.

g Eb. In domo putei uel foueæ.

ſerui eius,atq; cũcti Aegyptij,& factus eſt clamor magnus in Aegypto, quoniã non erat domus in qua non eſſet mortuum aliquid. Et uocauit Moſen & Aharonem noctu,& dixit, Surgite,exite è populo meo, tam uos quàm filij Iſrael,& ite ſacrificatum DOMINO iuxta uerbum ueſtrum: quin & greges ueſtros,armentaq; ueſtra tollite,quemadmodum loquuti eſtis,& abite,atq; fauſta mihi imprecamini. Et inſtabant Aegyptij populo, ut feſtinanter eos expellerent è terra: dicebãt enim,Omnes morimur. Et tulit populus maſſam farinaceam aqua ſubactam antequam fermentaretur,reliquias ſuas in ueſtibus ligatas ſuper humerũ

F ſuum.Et filij Iſrael fecerunt iuxta mandatum Moſis,poſtulãtes uidelicet ab Aegyptijs uaſa argẽtea, & uaſa aurea, & ueſtes. Et DOMINVS conciliauit gratiã populo coram Aegyptijs,ut petita darent eis, & abſtulerunt Aegyptijs.Profecti ſunt itaq; filij Iſrael de Raemſes in Suchoth circiter ſexcenta millia peditum fortium uirorum,præter pubem.Sed & promiſcuum [uulgus] plurimum aſcendit cum eis,oues quoq; & boues & pecora admodũ multa.Coxerunt ergo maſſam farinaceam,quam extulerant ex Aegypto,placentas infermentatas,quoniã non fermentauerant:eiecti enim ab Aegyptijs non potuerunt moram facere,nec etiã uiaticum ſibi parare.Habitationis uero tempus,quo filij Iſrael in Aegypto habitarunt,fuerunt anni quadringenti triginta.Exactis uero quadringentis triginta annis, ipſo eodem die egreſſi ſunt omnes exercitus DOMINI è terra Aegypti. Nox hæc obſeruabilis DOMINO,qua eduxit eos de terra Aegypti.Hæc inquã nox illa DOMINI eſt,quã obſeruare debent oẽs filij Iſrael per poſteritates ſuas.

> Egrediũtur filij Iſrael.
>
> 430. annos habitauerũt in Aegypto.

G Et dixit DOMINVS ad Moſen & Aharonẽ,Hic ritus ſit Pæſah,nullus extraneus edat ex eo.Et omnis[b] ſeruus ære emptus, poſtq̃ circũcideris eum, comedet ex eo.Incola & mercenarius ex eo non comedãt. †In una domo comedatur,nõ exportabis è domo de carne illa foras,nec os cõfringetis in eo. Vniuerſus cœtus Iſrael faciẽt ipſum.Et ſi aduena apud te incola fuerit, & fecerit Pæſah DOMINO, circũcidatur ei omnis mas, & tunc accedat,ut faciat ipſum, & ſit ut indigena terræ,nullus em̃ incircũciſus ex eo comedat. Eadẽ lex erit indigenæ & incolæ qui inter uos habitat.Fecerunt aũt omnes filij Iſrael, quemadmodũ præceperat DOMINVS Moſi & Aharoni:ſic[inquam] fecerũt.Eodẽ ergo ipſo die eduxit DOMINVS filios Iſrael de terra Aegypti cum exercitibus ſuis. CAP. XIII.

> Ritus celebrandi Phaſe.
>
> Num.9.b
>
> Ioan.19.f

> b Eb. Omnis ſeruus uir.

Conſecrantur primogenita domino: refricatur præceptum de azymis, & iubetur ut liberis beneficia domini inculcent, ducit autem Iſraelem non rectà, ſed per deſertum, transferuntur oſſa Ioſeph. Dominus præcedit interdiu columna nubis, noctu columna ignis.

A LOquutusq; eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiã,Cõſecra mihi omne primogenitũ aperturã omnis uuluæ in filijs Iſrael,tam in homine quàm in iumẽto,meũ enim eſt.Et dixit Moſes ad populũ,Meminiſſe[oportet] diei huius,in quo egreſſi eſtis de Aegypto,de domo ſeruorũ,quoniã potenti manu eduxit uos DOMINVS iſthinc,ne comedatur fermentatum. Vos hodie egredimini in menſe Abib. Cumq; DOMINVS introduxerit te in terram Chananæi,Hithæi,Amorrhæi,Hiuæi & Iebuſæi,quam iurauit patribus tuis, ut tibi daret,terrã fluentẽ lacte & melle,præſtabis in hoc menſe huiuſmodi obſequiũ,ſeptem diebus comedes infermentata,ſeptimo die feſtus dies DOMINI eſt.Placentæ infermentatæ comedẽtur ſeptẽ diebus,ut ne uideatur quidẽ apud te,neq; fermentatũ,

> Infra 34.c
>
> Num.8.c
>
> Luc.2.d
>
> Leui.27.c
>
> Memoria liberatiõis celebrãda.

B neq; fermentũ in cunctis finibus tuis. Indicabis autem illo die filio tuo, dicens, Propterea hoc fecit mihi DOMINVS,quũ educeret me ex Aegypto. Eritq; tibi ſignũ ſup manũ tuã,et monumentũ inter oculos tuos,ut ſcilicet ſit lex DOMINI in ore tuo,quoniã manu ualida eduxit te DOMINVS de Aegypto. Cuſtodies igitur hũc ritũ ſtato tẽpore,idq;[a] iugiter. Cumq; introduxerit te DOMINVS in terram

> a Eb. A dieb. in dies, id eſt, quotannis, ut quidam uolunt.

terram Chananæi, quam iurauit tibi & patribus tuis,dederitq́ tibi eam, [b]mancupi facies omne [c]primogenitum DOMINO, & omne primogenitum fœtus iumenti,quod tibi fuerit,mares DOMINI [sunt.] Omne primogenitum autem asini pecudem redimes: si uero non redemeris,frange ei ceruicem: & omne primogenitum hominis de filijs tuis redimes. Cumq́ interrogauerit te cras filius C tuus,dicens,Quid hoc? Dices ad eum, DOMINVS eduxit nos potēti manu ex Aegypto,è domo seruorum, cumq́ Pharao grauatim dimitteret nos, interfecit DOMINVS omne primogenitū in terra Aegypti,à primogenito hominis usq́ ad primogenitum iumenti, & hac causa ego sacrifico DOMINO omne primogenitum masculinum,atq́ omne primogenitum filiorum meorum redimo. Sit itaq́ signum super manum tuam, & monumentū inter oculos tuos,quod DOMINVS eduxerit nos ualida manu ex Aegypto. Factum est autem quum Pharao dimitteret populum,non duxit eos deus per uiam terræ Palestinorum, quæ D propior erat,quoniam ait deus,Ne fortè pœnitudine ducatur populus quū uiderint prælium,& reuertantur in Aegyptum:sed circūduxit deus populum, uia deserti maris carectosi, & [b]armati ascenderunt filij Israel è terra Aegypti. Tulit quoq́ Moses secum ossa Ioseph,sacramēto enim adegerat [Ioseph] filios Israel, dicens,Deus certissime uisitabit uos,tum abducetis hinc uobiscū ossa mea. Profecti itaq́ de Suchoth, castrametati sunt in Ethā à fine deserti. Et præcedebat eos DOMINVS interdiu per columnā nubis,ut deduceret eos per uiam, noctu uero per columnam ignis,ut luceret eis,q̄ incederent die noctuq́. Interdiu columna nubis non recessit à conspectu populi,nec ignis columna noctu. XIIII.

Pharao populum persequitur,dominus autem populum suum asserit è manu eius & hostem perdit.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Loquere ad filios Israel,ut A reflectentes maneant ante Pi Hahiroth inter [a]turrim & mare,è regione Baal Zephon,coram eo castrametentur ad mare. Nam Pharao dicet de filijs Israel, Perplexi sunt in terra, desertum eos cōclusit. Et ego roborabo cor Pharaonis, ut persequatur uos,& gloriosus ero in Pharaone,& in cuncto exercitu eius,sciētq́ Aegyptij quod ego sum DOMINVS. Et fecerunt sic. Nunciatum est autē Aegyptio regi quod populus fugeret,& uersum est cor Pharaonis,& seruorū eius contra populum,ut dicerent,Cur hoc fecimus,ut dimitteremus Israelem, ne no B bis seruiret? Et accingens currum suum, tulit secum populum suum. Accepitq́ sexcentos electos currus,& omnes currus Aegypti, & [duces] [b]triarios super quenquam illorum. Et roborauit DOMINVS cor Pharaonis regis Aegypti, persequutusq́ est filios Israel. Filij autē Israel egressi erant excelsa manu. Et Aegyptij persequuti sunt illos,& apprehenderūt eos castrametantes ad mare. Omnis equitatus curruū Pharaonis atq́ equites eius,& copię eius iuxta Pi Hahiroth è regione Baal Zephon. Cumq́ Pharao applicuisset,sustulerunt filij Israel ocu- C los suos,& ecce Aegyptij proficiscebantur post eos,timueruntq́ uehementer,& clamauerunt filij Israel ad DOMINVM,& dixerunt ad Mosen,An nulla erant sepulchra in Aegypto,ut educeres nos,ut moreremur in deserto? Cur hoc fecisti nobis, ut educeres nos ex Aegypto? An non hoc est quod [c]loquuti sumus ad te in Aegypto,dicētes,Sine nos ut seruiamus Aegyptijs? satius enim nobis fuerat seruire Aegyptijs,quàm ut moreremur in deserto. Et dixit Moses ad populū,Ne timueritis,consistite,& uidete salutem DOMINI,quam uobis hodie feret:nam quos hodie uidistis Aegyptios, posthac ultra perpetuò non uidebitis. DOMI- D NVS bellum geret pro uobis,& uos tacebitis. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Quid clamas ad me? Loquere ad filios Israel, ut proficiscantur, tu uero tolle in sublime baculum tuum,& extende manum tuā super mare,& disseca illud, in-

Institutio filiorum in religione.

Gen.50.d Num.14.c 2.Cor.10.a

Neem.9.d

2.Machab.4.a

Desperabūdi murmurant.

Clamor cordis.

[b]Eb. Trāsire facias scilicet ex tuo dominio ad domini cultū.

[c]Apertura uuluæ seu matricis, est primogenitum.

[b]Hamuschim,quidā exponūt quinto sæculo,alij quinquagenati,si ita licet,uel quinquageni.

[a]Quidam Migdal propriū relinquunt.

[b]Equites uidentur fuisse cataphracti.

[c]Ebr. addūt, An non hoc est uerbū: quod respuit Latinitas.

grediantur'que filij Israel per medium maris in sicco. Et ecce ego firmabo cor Ae-
gyptiorum, ut illos insequantur, & gloriosus ero in Pharaone, & in uniuerso
exercitu eius, in curribus eius, & in equitibus eius. Et cognoscent Aegyptij quia
ego DOMINVS, quum gloriosus fuero factus in Pharaone, in quadrigis eius,
& equitibus eius. Et soluens angelus dei qui praecedebat castra Israelis, ibat post Transitus
eos. Migrauit quoque columna nubis quae erat ante eos, & stetit à tergo illorum. maris.
E Venitque inter castra Aegyptiorum, & inter castra Israelitarum, & fuit nubes & te
nebrae [Aegyptijs,] illustrauit uero noctem [Israelitis,] ut alter ad alterũ tota ista
nocte non accederet. Et extendit Moses manũ suam super mare, & DOMINVS
effecit ut decurreret mare per orientalem uentum uehementem tota illa nocte,
& fecit mare ut esset siccũ, & discissae sunt aquae. Et ingressi sunt filij Israel in me-
dium maris in sicco, & aquae [fuerunt] illis murus à dextra eorum, & à sinistra eo
rum. Et insequuti Aegyptij, ingressi sunt post eos ad medium maris, totus [scili-
F cet] equitatus Pharaonis, currus eius, & equites eius. Factũque est in custodia ma Sap. 18. b
tutina, ut respiceret DOMINVS ad castra Aegyptiorũ in columna ignis & nu-
be, & castra Aegyptiorum conturbauit, & [d]constrinxit rotas curruum eius, atque
difficulter duxit eum, ut diceret Aegyptius, Fugiam à conspectu Israelis, DOMI
NVS enim pugnauit pro eis cõtra Aegyptios. Et dixit DOMINVS ad Mosen,
Extende manum tuam super mare, ut reuertantur aquae super Aegyptiũ, super
currus eius, & super equites eius. Et extendit Moses manũ suam super mare, &
reuersum est mare in [e]alueum suum ante lucem, fugeruntque Aegyptij obuiam il
G li. Et praecipitauit DOMINVS Aegyptios in mediũ maris, & refluebant aquae,
operueruntque quadrigas & equites, atque totum exercitũ Pharaonis, qui mare in-
gressi fuerant post illos, ut ne unus quidem ex eis superesset. Filij autẽ Israel iue-
runt per medium maris in sicco, & aquę fuerunt eis uice muri à dextra eorũ, & à
sinistra eorum. Seruauit itaque DOMINVS illo die Israelem de manu Aegyptio
rum, ut Israelitae uiderent Aegyptios mortuos ad littus maris. Vidit quoque Israel
manum illam potentem, quã exeruerat DOMINVS cõtra Aegyptios: & timuit
populus DOMINVM, credideruntque DOMINO & Mosi seruo eius. XV.

*Canunt domino epinicium, & gratias agunt pro beneficijs, uenit populus in Ma-
rath ubi dulcescunt aquae.*

A TVnc cecinit Moses & filij Israel canticũ istud DOMINO, & cecinerunt in
hunc modũ, Cantabo DOMINO, quia magnifice magnificẽtiam suã Sap. 10. d
exeruit, [a]equum & currus eius [b]sublatos in altum deiecit in mare. Dominus
est †robur & carmen meum, qui fuit seruator meus: iste [inquam dominus] est Isa. 12. a
deus meus, hunc decorabo: deus patris mei, hunc extollam. DOMINVS uir Psal. 117. c
bellator, DOMINVS nomen eius. Quadrigas Pharaonis & copias eius de-
iecit in mare, & electi triarij eius demersi sunt in mari carectoso. Abyssi eos
operuerunt, descenderunt in profunditates ueluti lapis. Dextera tua ô DOMI
NE, excellenti uirtute eminuit, dextera tua ô DOMINE hostem confregit. Et
in multitudine magnificentiae tuae subuertisti insurgentes contra te, misisti furo
B rem tuum, qui deuorauit eos tanquam stipulam. In flatu narium tuarum co-
aceruatae sunt aquae, flumina constiterunt ut cumulus, abyssi coagulatae sunt in
[c]medio mari. Hostis dixit, Persequar, apprehendam, diuidam spolia, implebi
tur eis anima mea: exeram gladiũ meum, perdet eos manus mea. Vento tuo
flauisti, mare eos operuit, demersi sunt ueluti plumbum in aquis uehemẽtibus.
Quis tui similis in dijs ô DOMINE? Quis sicut tu magnificus sanctitate? formi
dabilis laudibus, faciens admiranda? Extendente te dexteram tuam degluti-
uit eos terra. Duxisti tua bonitate populum istum, quem asseruisti, duxisti tua
fortitudine ad habitaculum sanctuarij tui. Audientes [hoc] populi cõtremue-
runt,

d Potest etiam legi, amouit rotas.

e Quidam legunt, in robur suum.

a Potest etiã legi, equũ & equitẽ eius.
b Ebr. Exaltauit.

c Eb. In corde maris.

runt,dolor apprehēdit habitatores Palestinæ. Tunc perterriti sunt duces Edom,
robusti Moab,apprehendit eos tremor,defluxerunt omnes habitatores Chana-
an. Cadat super eos tremor & pauor,in magnitudine brachij tui obstupescant C
quasi lapis,donec pertransierit populus tuus ô DOMINE, donec pertransierit
populus iste quem adquisiuisti. Introduces eos,& plantabis eos in monte hæ
reditatis tuæ,[ad]habitaculum mansionis tuæ, quod tu parasti DOMINE [ad]
sanctuarium domini, quod manus tuæ firmauerunt. Dominus regnabit in
sæculum, & in perpetuum. Quoniam ingressus eques Pharao cum curribus
suis & equitibus suis mare,& reduxit DOMINVS super eos aquas maris: filij
autem Israel profecti sunt per siccū in medio mari. Et sumpsit Maria prophe-
tis soror Aharonis tympanū in manū suam,et egressę sunt omnes mulieres post
eam cum tympanis & [b] choris. Et Maria [uicissim] respōdit eis, Cantate DOMI
NO, quia magnifice magnificentiam suā exeruit,equos & currus eius sublatos
in altū deiecit in mare. Mandauit itaq; Moses, ut Israelitæ soluerent à mari care-
ctoso:egressi ergo in desertum Sur,profecti sunt tribus diebus per desertū,& nō
inuenerunt aquam. Et uenerunt in Mara, nec poterant aquas [c] Mara bibere,eo D
quod amaræ essent:& ob hoc appellauit nomen eius Mara. Et murmurans po
pulus aduersus Mosen, dixit, Quid bibemus? Et clamauit ad DOMINVM. Et
DOMINVS ostendit ei lignum, quod cum immisisset in aquas, †dulces factæ
sunt aquę. Ibi dedit ei statuta & iudicium,& ibi tentauit eum. Et ait, Si diligenter
audieris uocē DOMINI dei tui,& quod rectū in oculis eius est feceris,& auscul
taueris prçceptis eius,custodierisq; omnia statuta eius,nullū languorē quem Ae
gyptijs immisi,tibi immittā, quia ego DOMINVS te sanans. CAP. XVI.

Murmuranti populo coturnices mittit dominus, & Manna depluit.

ET uenerunt in Elim,ubi erant duodecim fontes aquarū,& septuaginta pal- A
mæ,& castrametati sunt ibi iuxta aquas. Soluentes autem de Elim, uenerūt
omnis cœtus filiorū Israel ad desertum Sin, quod est inter Elim & Sina, quinto
decimo die mensis secundi post egressum eorum è terra Aegypti. Et omnis cœ-
tus filiorum Israel murmurabat contra Mosen & Aharonem in deserto. Et filij
Israel dixerunt ad eos, Vtinam [d] mortui essemus per manum DOMINI in terra
Aegypti, quando sedebamus nos ad ollas carnium, & quando comedebamus
panem ad satietatem,quoniam eduxistis nos in desertum istud,ut omnem con-
gregationem istam fame conficeretis. Et ait DOMINVS ad Mosen, En ego B
~~depluam uobis panem de cœlo, & egredietur populus, ut colligant demensum~~
in singulos dies,ut probem eum,ambulétne in lege mea nec ne. Die uero sexto
parent quod inferant, eritq; illud duplum, huius respectu quod collegerunt in
singulos dies. Dixitq; Moses & Aharon ad uniuersos filios Israel, Vesperi scie-
tis quod DOMINVS eduxit uos de terra Aegypti, mane aūt uidebitis gloriam
DOMINI, eo quod audierit ipse murmurationē uestram cōtra DOMINVM:
nos enim quid sumus,quod aduersum nos murmurastis? Et ait Moses, Quum
DOMINVS dederit uobis ad uesperā carnes ad edendū,& panē mane ad satie-
tatem, [testabitur] se audisse querimonias uestras,quibus mussitatis aduersus eū.
Quid enim nos sumus? nō cōtra nos sunt querimoniæ uestræ,sed cōtra DOMI C
NVM. Et dixit Moses ad Aharonem,Dic ad omnē cœtum filiorū Israel,Accedi
te in conspectum DOMINI,quoniā audiuit querimonias uestras. Contigit au
tem,quum loqueretur Aharon ad omnem cœtum filiorum Israel,ut respicerent
ad desertum,& ecce gloria DOMINI uisa est in nube. Loquutusq; est DOMI-
NVS ad Mosen,dicens,Audiui querimonias filiorū Israel, loquere ergo ad eos
in hanc sententiā,Inter uesperas comedetis carnes,& mane saturi eritis panibus,
scietisq; quod ego sum DOMINVS deus uester. Factumq; est uesperi, ascendit

[b] Quidam legunt, tibijs.

[c] Mara amarum sonat.

Murmurāt ob aquas amaras. Iudith 5.c Eccli. 38.a

Fontes in Elim & palmæ. Sin desertū. Sap. 11.a

[d] Eb. Quis det ut mortui essemus.

Querimonia contra dei ministros uindicatur à domino. Eccli. 45.a

b Eb. Proiectio roris, quæ proiectio cum ascenderet.

coturnix operuitq; castra, & [b] mane proiectus fuit ros circum castra: quo absce-
D dente, ecce in superficie deserti minutum quiddam & orbiculare, minutum tan
quam pruina super terram. Et uidentes filij Israel, dixerūt quisq; ad proximum
suum, Hoc est Man, nesciebāt enim quid esset. Et ait Moses ad eos, Hic est panis,
quem dedit uobis DOMINVS in cibum. Hoc est uerbum quod præcepit DO-
MINVS, colligite ex eo, quisq; quantum edat, Gomer pro capite iuxta numerū
animarum uestrarum, quisq; pro his qui sunt in tentorio suo accipite. Et filij Is-
rael fecerunt sic, & collegerunt, alij plus, alij minus. Et quum metirentur per Go
mer, nihil superfuit ei qui plus, nihil defuit ei qui minus collegerat: quisq; colle
E git quantum ad uescendum [satis fuit.] Et ait Moses ad eos, Nemo quidquā re-
siduum faciat ex eo usq; mane. Qui non audierunt Mosen, sed quidam reserua-
runt ex eo usq; mane, & produxit uermes & computruit, & iratus est aduersus
eos Moses. Collegerunt autem illud mane per singulos dies, quisq; quantum
ad uescendum [satis fuit,] quumq; sol incalesceret, liquefiebat. In die sexto colle-
gerunt panem duplicem, duo scilicet Gomer pro uno. Et uenerunt omnes pri-
mores congregationis, & retulerunt Mosi, & dixit ad eos, Hoc est quod DOMI
NVS loquutus est, Quies sabbati sancti cras est DOMINO, quod pinsere uo-
lueritis, pinsite: & quod coquere uultis, coquite, atq; omne quod superest, repo-
nite uobis ut seruetur usq; mane. Et reposuerunt illud usq; mane, quemadmo-
dum præceperat Moses, & non cōputruit, neq; uermis natus est in eo. Et ait Mo
ses, Comedite ipsum hodie, quoniam sabbatū est hodie DOMINO, hodie non
F inuenietis in campo. Sex diebus colligetis, & in die septimo sabbatum est, quo
die non erit. Contigit autem ut quidam è populo septimo quoq; die exirent ad
colligendum, & non inuenerunt. Et ait DOMINVS ad Mosen, Quandiu re-
nuitis obseruare præcepta mea, & leges meas? Videte, DOMINVS dedit uobis
sabbatum, & ob id dat uobis sexto die panem pro duobus diebus, maneat igitur
quisq; in loco suo, & nō egrediatur ullus de loco suo septimo die. Quieuit itaq;
populus die septimo. Domus Israel autem appellauit nomen illius Man, & erat
ueluti semen coriandri album, & gustus eius ut placentæ mellitæ. Dixitq; Mo-
G ses, Hoc est uerbum quod præcepit DOMINVS, Imple Gomer ex eo, quod ser-
uetur apud posteros uestros, ut uideant panem, quem uobis edendum dedi in
deserto, quando eduxi uos de terra Aegypti. Et ait Moses ad Aharonem, Accipe
[c] uasculum, & pone in eo Gomer plenum Man, & repone illud coram DOMI-
NO, ut seruetur pro posteris uestris. Et Aharon reposuit illud coram testimonio
ut seruaretur, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Et comederūt fi-
lij Israel Man annis quadraginta, donec uenirent ad terram habitandam. Mane
inquam comederunt donec uenirent ad terminum terræ Chanaan. Porrò Go-
mer est tertia pars Epha.

Pluit coturnices & manna. Num. 11. b Psal. 77. c Sap. 16 c Ioan. 6. d

Seruatum Man computrescit.

Sabbatum domino obseruandū.

Man.

Man reseruatum pro posteris.

c Eb. Vasculū unum.

Neem. 9. d Iudith 5. c

Gomer.

CAP. XVII.

Datur aqua è petra querulanti populo, prælium fit cum Amalek.

A PRofectus itaq; uniuersus cœtus filiorū Israel de deserto Sin, per profectio-
nes suas [d] iuxta præceptum DOMINI, & castrametati sunt in Raphidim,
ubi non erat aqua ut biberet populus. Et expostulauit populus cum Mose, & di
xerunt, Date nobis aquam ut bibamus. Quibus ait Moses, Cur mecum expostu
latis? cur tentatis DOMINVM? Sitiuit ergo illic populus aquam, & querebatur
aduersus Mosen, dicens, Quare effecisti tu ut ascenderemus de Aegypto, ut me
& filios meos atq; pecora mea siti interficeres? Et clamauit Moses ad DOMI-
B NVM, dicens, Quid faciam populo huic? parum abest quin me lapidibus ob-
ruant. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Transi coram populo, & tolle tecum de
senioribus Israel, & baculum tuum quo fluuium percussisti, † tolle in manum
tuam, & uade. Ecce ego sto ante te illic super petram quæ est in Horeb, & tu per
cuties

d Ebr. Os domini.

In Raphidim castra.

Num. 20.

Supra 14. Psal 77. b 1. Cor. 10.

cuties petram, & egredientur ex ea aquæ ut bibat populus. Et Moses fecit sic co-
ram oculis seniorum Israel. Vocauitq; nomen loci illius [b]Massa & Meriba, pro-
pter contentionem filior. Israel, & q tentassent DOMINVM hisce uerbis, Est C
ne DOMINVS in medio nostri, an nõ? Venit Amalek, & pugnabat cum Israe-
le in Raphidim. Et dixit Moses ad Iehosua, Elige nobis uiros, & egrediens pu-
gna contra Amalek, & cras ego stabo in uertice collis, & baculus dei in manu
mea. Et Iehosua fecit quemadmodũ præceperat ei Moses, pugnauitq; cõtra Ama
lek. Moses autem, Aharon & Hur ascenderunt in uerticem collis. Factumq; est,
cũ in sublime attolleret manus suas Moses, Israel superior fuit: quando uero ma
nus remittebat, superior fuit Amalek. Manus uero Mosis graues fuerũt, tulerũt D
ergo lapidem, & supposuerunt [eum] illi, & sedit super eo. Aharon uero & Hur
fulcierunt manus eius, unus hinc, alter isthinc: & fuit [c]firmus manibus suis usq;
ad solis occasum. Debilitauit itaq; Iehosua Amalek, atq; populũ eius [d]gladio.
Dixitq; DOMINVS ad Mosen, Consigna hoc in librum ad monumentum, &
commenda auribus ipsius Iehosua, quoniã plane delebo memoriam Amalek
de sub cœlo. Et extruxit Moses arã, uocauitq; nomen eius DOMINVS [e]Nissi.
Et dixit, [sublata] manu super solium dei, [Iuro] quod prælium DOMINI [fu-
turum sit] contra Amalek per omnia sæcula.

Tentare deum.

Amalek orãdo quoq; uincitur.
Iudith 4. b
Sap. 11. a
Deut. 25. d

b Massa tentatio. Meriba contentio aut lis.

c Ebr. Fuit firmitas manibus suis: nisi malis legere, Fides mansit manib. eius.
d Ebr. In ore gladij
e Nissi interpretatur uexillum meum.

CAP. XVIII.

Iethro socer Mosis genero uxorem & liberos adducit, consilioq; dato de cõstituendo magistratu super populum, domum reuertitur.

ET audiuit Iethro sacerdos Midian, socer Mosis, omnia quæ fecit deus Mosi A
& Israeli populo suo, q eduxisset DOMINVS Israelem ex Aegypto. Tulit
itaq; Iethro socer Mosis Ziporam uxorem Mosis postq̃ [a] remiserat eam, & duos
filios eius, quorũ unius nomen erat Gersom, quoniã dixerat, Aduena fui in ter
ra aliena: nomen uero alterius Eliezer, quoniam [dixerat,] Deus patris mei in
auxilio meo, qui eripuit me de gladio Pharaonis. Venit itaq; Iethro socer Mosis,
& filij eius, & uxor eius ad Mosen in desertum, ubi scilicet ipse ad montem dei
castra fixerat. Et dixit ad Mosen, Ego Iethro socer tuus uenio ad te, sed & uxor
tua, atq; duo filij eius cum ea. Et egressus Moses obuiã socero suo, incuruauit se,
& osculatus est eum, & interrogauit alter alterũ num recte haberent [omnia,] in
gressiq; sunt tentorium. Et recensuit Moses socero suo omnia quæcunq; fecerat B
DOMINVS Pharaoni & Aegyptijs propter Israelem, omnem deniq; molestiã
quę eis in itinere cõtigerat, & [quomodo] liberasset eos DOMINVS. Et Iethro
lætatus est super omni bonitate qua prosequutus est DOMINVS Israelẽ, q̃q; li
berasset eum de manu Aegyptior. Et ait Iethro, Laudandus DOMINVS, qui li
berauit uos de manu Aegyptior., & de manu Pharaonis, quiq; eripuit populũ
istũ à manu Aegyptiorũ. Nunc cognoui q magnus est DOMINVS præ omni
bus dijs, quoniam in ea re [b] qua illi insolenter egerunt contra illos, [perierunt.]
Et accepit Iethro socer Mosis holocaustũ & sacrificia deo. Venitq; Aharon & o=
mnes seniores Israel, ad comedendum panem cum socero Mosis coram deo. Po C
stero die sedit Moses ad iudicandum populum, stabatq; populus coram Mose à
mane usq; ad uesperam. Et uidens socer Mosis omnia quæ ille faciebat populo,
ait, Quid hoc est quod facis populo? Quare tu solus sedes, & cunctus populus
stat iuxta te à mane usq; ad uesperã? Et respõdit Moses socero suo, Quoniam ue
nit populus ad me, ut consulat deum. Quũ fuerit illis causa aliqua, uenit ad me,
& ego ius dico inter uirũ & proximũ suum, & ostendo statuta dei & leges eius.
Et ait socer Mosis ad eum, Res quã tu facis non est bona, omnino marcesces, &
tu & populus iste qui tecũ est: nam grauius est negotium, q̃ ut tu hoc solus cõfi=
cias. Audi igitur uocem meam, consulam tibi, & erit deus tecum. Tu gere [c] cu-
ram populi coram deo, & refer causas ad deum, & doce eos statuta & leges, &

Mosis filij.

Magnifica icta dei rædican- ır gentili.

Iethro dñm confitetur.

Moses populum iudi at solus, iu ta legem ei.

Deut. 1. b

a Vel, post dimissionem eius.

b Potest etiam sic legi, Quoniam ea res qua illi insolescebant, super eos scilicet irruit.

c Ebr. Sis tu populo è regione dei.

D uiam eis ostende in qua ambulent, atque opus quod faciant. Porrò ex omni populo tu prospice uiros fortes, timentes deum, uiros ueraces, odientes auaritiam, & [b] præfice illos tribunos, centuriones, quinquagenarios atque decuriones. Illi iudicent populum omni tempore: omnem rem uero grauem quæ inciderit, ad te referent, ipsi uero uniuersas res paruas iudicent, leuabuntque te quum ferent tecum. Si hoc feceris, [in his quæ] deus præcipiet subsistere poteris: denique omnis populus iste redire [poterit] ad locum suum in pace. Obediuit itaque Moses uoci soceri sui, & fecit omnia quæ ille dixerat. Et elegit Moses uiros fortes ex omni Israele, & constituit eos capita super populum, [nempe] tribunos, centuriones, quinquagenarios & decuriones. Illique iudicauerunt populum omni tempore, causas uero difficiles referebant ad Mosen, cunctas uero res paruas ipsi iudicarunt. Dimisit autem Moses socerum suum, abijtque [c] is in regionem suam.

b Ebr. Et pone ad uel super eos.

Typus eligendi magistratus.

c Ebr. Abijt sibi.

CAP. XIX.

Constituto magistratu, rogantur leges: præmittitur autem præparatio quædam, & colloquutio Mosis cum deo in monte Sinai.

A MEnse tertio quum egressi essent filij Israel ex terra Aegypti, ipsa die uenerunt in desertum Sinai. Soluentes enim ex Raphidim, uenerunt in desertum Sinai, & castrametati sunt in ipso deserto, mansitque illic Israel è regione montis. Moses uero ascendit ad deum, & uocauit eum DOMINVS de monte, dicens, Sic dices domui Iacob, & annuncia filijs Israel, Vos uidistis quæ feci Aegyptijs, & gestaui uos super alis aquilarum, & duxi uos ad me: si ergo diligenter audieritis uocem meam, & fœdus meum custodieritis, eritis mihi peculium præ omnibus populis: mea [quidem] est omnis terra, uos autem eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta. Hæc sunt uerba quæ loqueris ad filios Israel. Venit itaque Moses & uocauit seniores populi, & [a] proposuit illis omnia uerba ista quæ præceperat ei DOMINVS.

Nume. 33.c

Act. 7.e

Electio Israelitarum addita conditione.

Deut. 29.a

Psal. 23.a

Sacerdotale regnum.

1. Pet. 2.b

a Ebr. Posuit ante faciem.

B Et responderunt omnis populus pariter, & dixerunt, Quæcunque loquutus est DOMINVS faciemus: et retulit Moses uerba populi ad DOMINVM. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Ecce ego ueniam ad te in densa nube, ut populus audiat me tecum loquentem, & etiam credant tibi perpetuò. Et nunciauit Moses uerba populi DOMINO. Et ait DOMINVS ad Mosen, Vade ad populum, & consecra eos hodie & cras, lauentque uestimenta sua, ut sint parati in diem tertium, quoniam in die tertio descendet DOMINVS in oculis totius populi in monte Sinai. Et circumscribe termino populo circunquaque, dicens, Cauete uobis, ne ascendatis in montem,

Moses proponit uerbum dei.

Parandus populus ad uerbum domini.

C neque extremitatem eius attingatis: quicunque montem attigerit, morte moriatur: non feriet eum manus, sed lapidibus obruatur, aut telo petatur, siue iumentum fuerit, siue homo, non uiuat. Quum protractus fuerit sonitus [b] Iobel, ipsi ascendent in montem. Et descendit Moses de monte ad populum, & consecrauit populum, & lauerunt uestimenta sua. Et dixit ad populum, Sitis parati in diem tertium, neque accesseritis ad uxores. Factumque est die tertio quum esset mane, facta sunt tonitrua & fulgura, & nubes graues super montem, & uox cornu uehementissima, & expauit uniuersus populus qui erat in castris. Et Moses populum obuiam deo è castris

b Iobel cornu est aut buccina, aut sonus illis editus.

Metuendus dominus factis docetur.

D eduxit, & constiterunt ad imam radicem montis. Mons autem Sinai totus fumabat, eo quod descendisset super eum DOMINVS in igne, & ascendit fumus eius tanquam fumus fornacis calcariæ, & totus mons uehementer contremuit. Cumque uox cornu incenderetur, & fieret uehementer fortis, loquebatur Moses, & deus respondebat ei in uoce. Descendit itaque DOMINVS in montem Sinai in uerticem montis. Et quum uocasset DOMINVS Mosen in uerticem montis, ascendit Moses. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Descende, obtestare populum, ne forte prorumpant ad DOMINVM ut contemplentur, corruantque ex eis multi. Quin & sacerdotes, qui accedunt ad DOMINVM, se consecrent, ne forte DOMINVS eos dissipet. Et ait Moses ad DOMINVM, Populus non poterit ascendere mon-

Deut. 4.b

Sacerdotes sanctificandi.

tem

tem Sinai,tu enim obtestatus es nos, dicens, Limita montem, & consecra eum.
Et dixit ei DOMINVS,Vade,descende,& ascende tu & Aharon tecum,sacerdo
tes autẽ & populus non prorumpãt, ut ascendant ad DOMINVM, ne in illos
irrũpat.Descendit itaq; Moses ad populum,& loquutus est cum eis. XX.

Decalogi leges proponuntur à domino,populus insolito spectaculo terretur.

Deut.5 a. c Psal.80.c 96.b Leuit.26.a

LOquutusq; est deus omnia uerba ista, dicens, Ego DOMINVS deus tuus, A
qui eduxi te ex terra Aegypti,de domo seruorum. Ne sint tibi dij alij coram
me.Ne feceris tibi statuã,nec ullũ simulachrum[eius] quod est in cœlis superne,
nec quod est in terra subtus,nec q̃d in aquis est sub terra:non [a]adorabis ea, neq;
coles ea,quia ego DOMINVS deus tuus fortis,[b]indignabundus,persequẽs ini
quitatem patrũ in filijs,in tertijs & in quartis,odientibus [scilicet] me, & prose=
quens bonitate in mille,his qui diligunt me, & præcepta mea obseruant. Ne su
mas nomen DOMINI dei tui uane,quoniã neutiquam impunitũ dimittet DO B
MINVS eum qui nomen suum uane sumpserit. Memineris diei sabbati,ut san-
cte colas illum Sex diebus operaberis, & omnia negotia tua conficies, septimo
autem die sabbatũ est DOMINI dei tui:non facies ullum opus, neq; tu,neq; fi-
lius tuus,neq; filia tua,neq; seruus tuus,neq; ancilla tua,neq; iumentũ tuũ, neq;
aduena tuus qui est intra portas tuas. Quoniã sex diebus fecit DOMINVS cœ-
lum & terrã,mare & omnia quæ in eis sunt,septimo aũt die quieuit,idcirco DO
MINVS diem sabbati celebrem fecit,& eum cõsecrauit. Cole patrem tuũ & ma
trem tuã,ut longius prorogẽtur dies tui in terra,quã DOMINVS deus tuus dat
tibi. Ne occidas. Ne sis mœchus. Ne fureris. Ne respondeas contra proximũ C
tuũ falso testimonio. Ne cõcupiscas domũ proximi tui,ne cõcupiscas uxorẽ pro
ximi tui,nec seruũ eius,nec ancillã eius,nec bouem eius,nec asinũ eius, nihil [de
niq;]quod est proximi tui. Omnis itaq; populus uidit tonitrua & lampades, &
uocem buccinæ,& montem fumantẽ:quod quũ uideret populus,uacillabat, &
stetit procul.Et dixerũt ad Mosen,Loquere tu nobiscũ,& audiemus: & ne loqua
tur nobiscũ deus,ne fortè moriamur.Et ait Moses ad populũ,Ne timueritis,quo
niam deus uenit ut uos tẽtaret,& ut metus eius sit corã uobis,ne peccetis. Et po-
pulus stetit procul,Moses uero appropinquauit ad caliginẽ,in qua erat deus. Et D
dixit DOMINVS ad Mosen,Sic dices filijs Israel, Vos uidistis q; de cœlo loqu
tus sim uobiscum:non facietis [c]me,deos argenteos,nec deos aureos facietis uo=
bis.Arã de terra mihi extrues,& sup eam sacrificabis holocausta tua & salutares
tuas hostias,oues tuas,& boues tuos,in omni loco in q̃ meminisse fecero nomi
nis mei,ueniam ad te,& benedicã tibi. Et si arã de lapidibus extruxeris mihi, ne
extruas ex ijs q expoliti sunt: si enim cultrũ tuũ ei admoueris, contaminabis eã.
Ne per gradus ad arã meã ascẽdas,ne uerenda tua iuxta eam retegãtur. XXI.

Deut.5.b Infra 31.b Ezec.20.b

Deut.5.b Matt.15.a Ephes.6.a

Rom.7.b 13.c

Tentat ut metuatur dominus. Hebr.12.c Deut.18.c

Infra 27.b 38 a Deut.27.a Iosue 8.f

a Potest etiam legi, Non incurues te eis, b Kana indignabundum transtulit, non æmulatorẽ: ea enim uox non solum affectum significat qui inter amantes est, & non fert corriualem, sed eum quo animus commouetur & suis & suorum contumelijs & iniurijs: quæ significatio huc quadrare uidetur.

c Alij legunt, Mihi: alij, Mecum.

Feruntur leges quædam iudiciales, ut de seruitutibus, de homicidijs & alijs rebus, & constituuntur pœnæ transgressoribus.

Deut.15.c Ierem.34.c De seruis emendis.

HAec autem sunt iudicia quæ præpones eis.Si seruũ Ebræum emeris,sex an A
nis seruiet,septimo uero exeat liber, [idq;] gratis.Si [a]solutus uenit, solutus
exeat:si uero uxorẽ habuerit, uxor eius cũ eo exeat. Si herus eius dederit ei uxo-
rem,& hæc pepererit ei filios aut filias,uxor & liberi eius erunt heri sui, ipse ue-
ro exibit solus.Quod si seruus ille cõstanter dixerit,Diligo herũ meum,uxorem
meã & liberos meos,non egrediar liber:adducet illũ herus eius ad [b]deos, & ad-
mouebit eum ad ostiũ uel ad postẽ, perforabitq; herus eius aurẽ eius subula,ser-
uietq; ei perpetuò.Et si quispiã uendiderit filiam suam ut sit ancilla, nõ exibit ut B
serui exeũt.Si displicuerit oculis heri sui q; nõ desponderet eam, sinat eam redimi,
populo alieno uendendi eam potestatẽ non habet, quandoquidem ipse eam de
spexit.Si autem filio suo desponderit eam, iure filiarum aget cum ea. Si alteram

Filia uẽdita in ancillã.

a Ebr. Si cum corpore aut ueste uenit.

b Scriptura iudices deos uocat.

ſibi duxerit,cibum eius,operimentũ eius,& ius coniugale,quo ei reſpondere de
bet,nõ minuet.Quod ſi iſta tria ei non præſtiterit, egredietur illa gratis abſq; pe-
C cunia. Qui hominem percuſſerit ut moriatur,morte plectatur. Et qui nõ teten- Homicidium.
dit inſidias,ſed deus deſtinauit [illum] in manũ eius, cõſtituam tibi locum, quò Leuit.24.c
confugiat. Si uero aliquis uolens & callide machinatur proximo ſuo necem, Deut.19.a
ab ara mea illum rapias, ut interficiatur. Percutiens patrem ſuum & matrem
ſuam,morte multetur. Qui furatus fuerit hominẽ, & uendiderit eum, & depre-
henſus fuerit in manu eius,morte multetur. Qui patri ſuo & matri ſuæ maledi- Maledicēs parenti.
cit,morte multetur. Si rixati fuerint uiri, & alter alterũ uel lapide uel pugno cæ- Leuit.20.b
D ciderit,ut[tamen] non moriatur, ſed lecto decũbat: ſi ſurrexerit, & egreſſus fue- Pro 20.c
rit foras baculo ſuo[innixus,] abſoluatur percuſſor,attamen [damnũ] uacatio- Matt.15.a Marc.7.b
nis illius,& impẽſas in medicos præſtabit. Et ſi uerberauerit quiſpiã ſeruũ ſuum Rixantes.
aut ancillã ſuã uirga,ut moriatur ſub manu eius, de illo omnino ſumatur ultio: Seruũ percutiens.
ueruntamen ſi uno die aut per duos perſtat,ultio de eo non ſumatur, argentum
enim ipſius eſt. Si contenderint uiri, & pulſauerint mulierem ferentẽ uterum, ut Prægnantẽ
abortiat, nec tamen exitialis fuerit noxa, omnino multetur talis iuxta æſtimatio percutiens.
E nem quam imponit ei maritus mulieris,quã dabit pro arbitrorũ ſentẽtia. Quod
ſi noxa fuerit exitialis,dabis animã pro anima. Oculũ pro oculo,dentẽ pro den Pœna talionis.
te, manũ pro manu,pedem pro pede,aduſtionẽ pro aduſtione, uulnus pro uul- Matt.5.f
nere, liuorẽ pro liuore.Et ſi quiſpiã ferit oculũ ſerui ſui, uel oculũ ancillæ ſuæ, ut Leuit.24.d
pereat, manumittet eum pro oculo ſuo. Et ſi dentẽ ſeruo ſuo aut ancillę ſuę ex- Deute.19.d Bos cornupeta.
cuſſerit,manumittet illũ pro dente ſuo. Et ſi bos impegerit in uirũ uel in mulie-
F rem,ut moriantur, bos ille omnino lapidibus obrui debet, nec comedatur caro
eius, dominus autẽ bouis inſons ſit. Quod ſi bos cornupeta fuit ab heri & nu-
diustertius, & denunciatũ eſt domino eius, & non cuſtodierit eum, & is uirum
aut mulierẽ interfecerit,lapidibus obruatur bos ille, & dominus eius interficia-
tur. Et ſi pretium piaculare ei fuerit impoſitũ,quidquid ei imponitur det,ut ani-
mam ſuam redimat. Si uero filiũ aut filiam petierit cornu, idem iudicium fiet il-
li. Si ſeruum aut ancillã bos cornu petierit, dabit domino eius triginta ſiclos ar-
G genti,bosq; lapidibus obruatur. Si quis foueam aperuerit,aut ſi quiſpiam fode-
rit foueam,& eam non obruerit,& ceciderit in eam bos aut aſinus,dominus fo-
ueæ rependet,argentũ reſtituet domino eius,& quod mortuũ eſt, eius erit. Si ali- Bos bouem lædens.
cuius bos bouẽ proximi ſui cornu petierit, & ille mortuus fuerit, uendant bouẽ
uiuum, & diuidant pretiũ eius, ſed & mortuũ diuidant. At ſi conſtiterit bouem
fuiſſe cornupetam ab heri & nudiustertius, & dominus eius nõ cuſtodiuit eum,
omnino bouem pro boue reddet, & mortuus ei cedet.

CAP. XXII.

Leges de furto, de damno dato ac infecto, de depoſito ac cõmodato, de locato ac mutuo, & aliæ de illata iniuria, &c.

A SI quis furatus fuerit [a] bouem uel pecudẽ, & hæc mactauerit aut uendiderit, Furis pœna.
reddet quinq; boues pro boue illo, & †quatuor oues pro una pecude. Si de- 2.Reg.12.b
prehenſus fuerit fur [b] cum inſtrumẽto perfoſſorio, & uerberatus mortuus fuerit,
aduerſus [c] percuſſorẽ nõ dabitur capitalis actio. Si ſol fuerit ortus ſuper eum, ca-
pitalis [d] erit in eum actio: omnino reddet: & ſi non habet, pro furto ſuo uenda-
tur. Si uero furtũ manifeſte in manu eius deprehẽditur, ſiue bos fuerit ſiue aſinus
aut pecus, illaq; uiua fuerint, duplũ reddat. Si quiſpiã depaſci fecerit agrũ aut ui- Damnũ reſtituendũ.
neam, & immiſerit iumentũ ſuum, ut depaſcatur agrũ alterius, [ex] prçſtantibus
agri ſui, & præſtantibus uineæ ſuæ rependet. Si egreſſus fuerit ignis, apprehẽde-
ritq; ſpinas, ut uel acerui, uel ſtantes ſegetes, uel ager abſumãtur: qui [e] incendit,
B omnino rependet quod exuſtũ eſt. Si quiſpiã dederit cuſtodienda proximo ſuo Depoſitum cuſtodiendum.
[f] pecuniã, [g] aut uaſa, & ſurrepta fuerint de domo uiri illius: ſi fur fuerit deprehen
ſus,

a Per bouem armenta, per pecudem greges intellige.
b Quidam legunt, In effringendo.
c Ebr. Non illi ſanguines.
d Ebr. Sanguines ei.
e Ebr. Qui incendit incenſionem.
f Ebr. Argentum.
g Sub argẽto omnia argẽtea & aurea intellige, ſub uaſis omnem ſuppellectilẽ.

ſus,reddat duplū: ſi uero fur nō fuerit deprehenſus, adducetur dominus domus
ad [b]deos,ꝙ non extenderit manū ſuam in rem proximi ſui. Quidquid tandem
præuaricationis [inciderit] propter bouem, propter aſinū,propter pecudem,pro
pter ueſtem,imò propter [i]omnem rem perditam, quum quiſpiā dicit hoc ſic eſſe,
cauſa amborū ueniet ad deos,& quem dij damnauerint, is reddat duplum pro-
ximo ſuo.Si quis dederit proximo ſuo aſinū,uel bouem,uel pecudem,aut quod
cunq; iumentū ad cuſtodiendum,& illud fuerit mortuum, aut confractū, aut ui
abactū nemine uidente, iuſiurandū DOMINI inter utroſq; interueniat, ꝙ non
extenderit manum ſuam in rem proximi ſui:quod recipiet dominus eius,& [al
ter]non reſtituet.Si uero furto ſurreptum ei fuerit, domino eius repēdat.Si [à fe- C
ris]laceratū eſt, adducat eum teſtem,& laceratum non rependet.Si quis poſtula-
uerit à proximo ſuo,& id cōfractum fuerit uel mortuum, domino eius nō præ-
ſente,omnino rependet:ſi uero dominus eius fuerit cum eo,nō rependet,quan-
doquidem mercede cōductus pro mercede ſua uenit. Si quis pellexerit uirginē
nondum deſponſam , concubueritq; cum ea , donatione donabit eam , [eritq;]
ei uxor.Quod ſi pater puellæ renuerit ei dare illam, argentū dependet iuxta do-
nationem uirginū. Malefica mulier non uiuat. Quicunq; cum iumento cōcum
bit,morte multetur.Qui ſacrificat dijs,præterq̃ DOMINO ſoli,excindatur.Ad-
uenæ ne uim inferas,neq; opprimas eum,nam & uos aduenæ fuiſtis in terra Ae
gypti. Nullā uiduam nec pupillū adfligetis: ſi uero omnino adfligere eos perga D
tis, indubie ad me clamabunt, & ego certiſſime exaudiā eos, & excandeſcet na-
ſus meus,atq; interficiam uos gladio,& erunt uxores ueſtræ uiduę, & filij ueſtri
orbi.Si mutuo dederis pecuniā populo meo pauperi, [nempe] qui tecū eſt, non
eris ei tanq̃ exactor, neq; inferes ei [f] morſum. Si pignus acceperis ueſtimentum
proximi tui,ſub occaſum ſolis illud ei reſtitues:hoc enim eſt tegumentū eius uni
cum,hoc eſt ueſtimentum eius quo [l]cutem ſuam [contegat,] in quo dormit:fiet
autē,ſi ad me clamauerit,ut ego eum exaudiam, quoniam miſericors ſum. Dijs
non maledices,& principem in populo tuo ne execreris. [m]Plenitudinē tuam &
lachrymā tuam ne differas. †Primogenitū filiorum tuorū mihi dabis, ſic quoq;
facies cum boue tuo, & cum ouibus tuis:ſeptem diebus erit cum matre ſua,octa
uo die mihi ipſum dabis.Et eritis mihi ſancti homines, neq; comedetis carnem
lacerati in campo,ſed cani proijcietis ipſam.

CAP. XXIII.

Variæ ſunt leges, quarum quædam ad fora,quædā ad ceremonias attinent, quædam uero internum formant hominem.

NE [a]recipias rumorē uanū, neq; [b]paciſcaris cum impio, ut ſis teſtis iniquus. A
Ne [c]ſequaris [e]multos ad malefaciendū, neq; reſpondeas in iudicio, decli-
nādo poſt multos, ut peruerſum quid cōmittas. Ne ornes pauperē in cauſa ſua.
Si occurreris boui inimici tui,aut aſino eius errāti,mox reduces eum illi. Si uide-
ris aſinū eius qui te odit ſuccūbentem ſub onere ſuo,num ceſſabis? [&] [d]derelin
ques eum? Num deſertum deſeres? Ne flectas iudiciū pauperis tui in cauſa ſua.
A [e]uerbo mendaci longiſſime abſis,innocentem & iuſtum ne occidas, nec enim
impium iuſtum cenſebo. Munus ne recipias , quoniā munus excæcat oculatos, B
& peruertit [f]uerba iuſtorū.Aduenam ne premas,uos enim nouiſtis animus ad-
uenarum [qualiter affectus ſit,] quandoquidem aduenæ fuiſtis in terra Aegy-
pti.Sex annis ſeminabis terram tuam,& colliges prouētum eius:in ſeptimo ue-
ro relinques eam, atq; deſeres eam, ut comedant pauperes populi tui, & de reſi-
duo eorum comedent beſtiæ agri: ſic quoq; facies uineto tuo,& olivueto tuo.Sex
diebus facies opera tua, ſeptimo aūt die quieſces, ut quieſcat bos tuus, & aſinus C
tuus,& reſpiret filius ancillæ tuæ, & peregrinus. Omnia quæcunq; dixi uobis,
ſeruate, & nominis aliorū deorū ne mētionem quidem feceritis, ne audiatur ex

Margin notes (left): De redden- do depoſi- to. — Gen.31.f — Conſtupra ta uirgo. Deut.22.d — Maleficæ. — Idololatria Leuit.19.g — Aduena. — Vidua. Zach.7.c — Pecunia mutuo da- ta. — Pignus ut reddendū. — Magiſtra- tus & prin cipes. Act.23.a — Decimæ. Leuit.22.b Ezec.44.g — Caro lace- rata. — Mendaciū. — Aequitas iudiciorū. Inimicis quoq; bene faciendum. Deut.22.a — Munera. Deut.16.d Eccli 20.d — Gene.45.a — Sabbatum terræ. — De ſtatis fe rijs. — Sabbatum diei.

Margin notes (right): b Dij ſunt iudices. — i Ebr. Propter omnē perditionem. — f Per morſum fœ- nus intellige. — l Alij legūt, quo nu- ditatem ſuam con- tegat. — m Plenitudo arida, lachryma liquida. — a Poteſt etiam legi, ne magnifacias: uel ne feras. — b Ebr. Ne ponas ma num tuam cum im- pio. — c Ebr. Non eris. — e Rabbim, non tan- tum multos, ſed etiā primores ſignificat & præcipuos. — d Alij legunt, relin- quendo relinqueris cum eo. — e Poteſt etiam legi, à re falſa longe ab- ſis. — f Poteſt etiam legi, negotia iuſtorū, aut res iuſtas.

ore tuo. Ter in anno celebrabitis mihi dies festos. Solennem diem azymorum
seruabis, septem diebus comedes placentas infermentatas, quemadmodum præ
cepi tibi, stato scilicet tempore mensis Abib, quoniam eodem egressus es ex Ae-
gypto. Corā me g nemo appareat uacuus. Et [seruabis etiam] diem festū messis
præcocium fructuum operis tui, quos seminasti in agro. Et diem festum colle-
D ctionis, qui fit in exitu anni, quū opera tua ex agro collegeris. Omnis mas tuus
ter in anno appareat in conspectu DOMINI dei. Non h mactabis sanguinem
sacrificij mei cum fermento, neq; pernoctabit adeps celebritatis mei usq; mane.
Principium primitiuorum fructuum telluris tuæ inferes in domum DOMINI
dei tui. Ne coquas hœdum in lacte matris suæ. Ecce ego mitto angelum ante fa
ciem tuam, ut custodiat te in uia, & introducat te ad locum quem paraui. i Obser
uans sis illius, audiq; uocē eius, ne sis illi rebellis, neq; enim [impune] feret præ-
E uaricationes uestras, quoniam nomen meum est k in eo. Si uero diligenter au-
dieris uocem eius, & feceris omnia quæ loquar, hostis ero hostibus tuis, & adfli
gentes te adfligam. Nam præcedet te angelus meus, & introducet te ad Amor-
ræum, Hithæum, Pherisæum, Chananæū, Hiuæum atq; Iebusæum, illos autem
excindam. Ne adores illorū deos, neq; coles illos, neq; facias iuxta opera illo-
rum, sed funditus diruas eos, & statuas eorum minutim confringas. Et seruietis
F DOMINO deo uestro, qui cibum tuum & aquas tuas l fortunabit, & auferam à
te morbos. Non erit in terra tua abortiens aut sterile [quidpiam,] numerum die
rum tuorū implebo. Terrorem meum mittam ante te, et tumultuari faciā omnes
populos ad quos tu uenies, efficiamq; ut cuncti hostes tui terga uertant corā te.
Mittā quoq; ante te m crabrones, qui Hiuæum, Chananæum & Hithæum ante
te expellāt. Nec tamen uno anno eijciam eum ante te, ne forte terra uasta fiat, &
G n bestiæ agrestes contra te multiplicentur. Paulatim eijciā eum ante te, donec cre
scas, & hæreditate capias terram. Terminū tuum ponam à mari carectoso, usq;
ad mare Palestinorū, & à deserto usq; ad fluuium, nam tradam habitatores terræ
in manus uestras, & tu expelles eos ante te. † Ne ferias cū eis & cum dijs eorum
fœdus: nec habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant contra me: si enim co-
lueris deos eorum, tibi offendiculo erit.

g Ebr. Vultus mei non uidebuntur inaniter.
h Quidam legunt, nō sacrificabis.
i Ebr. Custodire à facie eius.
k Ebr. In medio illius.
l Ebr. Qui benedicet.
m Ebr. Crabronem.
n Ebr. Bestia agri.

Festum azymorum. Supra 13.a Infra 34.c Deut.16.d Eccli 35.a Pentecostes. Tabernaculorum. Sanguis. Primitiæ. Deute.14.c Infra 34.c Angelus ducit populum. Infra 33.a Iosue 24.c Deut.7.c Dij & statuæ. Seruire deo. Deut.7.c Chananæus paulatim eiectus. Fluuius est Euphrates. Deut.7.a Infra 34.b

CAP. XXIIII.

Refricantur leges latæ & promulgatæ, & ostenditur quo ritu sanciatur fœdus.

A AD Mosen quoq; dixit, Ascende ad DOMINUM tu & Aharon, Nadab &
Abihu, & septuaginta ex senioribus Israel, & adorabitis procul. Moses ue
ro solus penetrabit ad DOMINUM, ipsi uero non accedant, nec populus ascen
dat cum eo. Venit itaq; Moses, & narrauit populo omnia uerba DOMINI, &
omnia iudicia: responditq; cunctus populus una uoce, & dixerunt, Omnia uer
ba quæ loquutus est DOMINUS, faciemus. Et scripsit Moses omnia uerba DO
B MINI, surgensq; mane extruxit arā infra ad montē, & duodecim columnas se-
cundū duodecim tribus Israel. Misitq; iuuenes filiorū Israel, qui adduxerunt ho-
locausta, & sacrificarunt uictimas salutares DOMINO, nempe boues. Et Mo-
ses accepto dimidio sanguinis, fudit in crateres, dimidium uero sanguinis spar-
sit super arā. Et accepto libro fœderis, legit audiente a populo. Qui dixerūt, Cun-
cta quæ loquutus est DOMINUS, faciemus, & obtemperabimus. Tulit quoq;
Moses sanguinē, & sparsit super populū hisce uerbis, En sanguis fœderis quod
C pepigit DOMINUS uobiscum super cunctis hisce sermonibus. Ascenditq; Mo
ses, Aharon, Nadab & Abihu, & septuaginta ex senioribus Israel. Et uiderūt deū
Israelis, eratq; sub pedibus eius quasi opus quoddā lapideū Sapphirinū, & quasi
ipsum cœlum clarū. Selectis aūt ex filijs Israel non intulit manum suam, etiamsi
uiderent deū Et comederūt atq; biberunt. Et ait DOMINUS ad Mosen, Ascen-
de ad me in montem, & esto ibi, daboq; tibi tabulas lapideas, & legem atq; præ-

cepta,

a Ebr. In auribus populi.

Lex dei scripta populo legenda. Sanguis fœderis. Hebr.9.c Moses cum domino.

cepta, quę ſcripſi ut eos dirigãt. Et ſurgens Moſes & miniſter eius Iehoſua, aſcen
dit Moſes in montẽ dei. Dixitq; ad ſeniores, Expectate nos hic, quouſq; ad uos D
reuertamur: ecce Aharon & Hur uobiſcũ ſunt, qui habuerit cauſas, accedat eos.
Aſcenditq; Moſes montẽ, & nubes montẽ obtexit. Habitauit aũt gloria DOMI-
NI ſuper montẽ Sinai, & obtexit eum nubes ſex diebus, uocauitq; Moſen die ſe
ptimo de medio nubis. Et aſpectus gloriæ DOMINI, quaſi ignis lãbens in uer-
tice mõtis in oculis filiorũ Iſrael. Et ingreſſus eſt Moſes in [b] ipſam nubẽ, aſcẽditq;
montẽ. Et fuit Moſes in mõte q̃draginta diebus, & q̃draginta noctib. XXV.

Aliæ leges ceremoniales planæ & futurorũ umbræ, de externo cultu dei quem præ ſcripſit tum Iudæis, de extructione arcæ & aliarum rerum.

LOquutusq; eſt DOMINVS ad Moſen huiuſmodi uerba, Loquere ad filios A
Iſrael, ut accipiant mihi [a] Thruma: ab omni uiro qui cor ſuũ ex munificen-
tia [ad hanc rem] appulerit, accipietis mihi Thruma. Hæc aũt ſit Thruma, quam
accipietis ab eis, aurũ, argentũ & æs, hyacinthinũ [ſericum,] purpureum, cocci-
num bis tinctũ, byſſum & [pilos] caprarum. Pelles deniq; arietũ rubras, et pelles
[b] meliũ, & ligna Sitim. Oleum ad luminare, odoramẽta ad oleum unctionis, &
aromata ad ſuffitum. Lapides [c] Schoham, & lapides [d] qui includantur ad Ephod
& ad pectorale. Et faciant mihi ſanctuariũ, ut habitẽ inter eos. Iuxta omnia quę
ego oſtendo tibi, tam iuxta exemplar tabernaculi, q̃ iuxta exemplar cunctorũ ua
ſorum eius, ſic facietis. Facient etiã arcam ex lignis Sitim, cuius lõgitudo ſit duo
rum cubitorum & dimidij: latitudo autem eius cubitũ [habeat] & dimidiũ, & al
titudo eius cubitum & dimidiũ. Obducesq; eam auro mundo, intus & foris ob B
duces eam, & facies ſuper eam in circuitu coronã auream. Fundes quoq; ei qua
tuor circulos aureos, quos ponas in q̃tuor angulis eius: duo circuli erunt in uno
illius latere, & duo circuli in altero illius latere. Et facies uectes ex lignis Sitim,
& auro eos obduces, inſeresq; uectes illos in circulos qui ſunt ad latera arcæ, ut
illis feratur arca. Eruntq; uectes in circulis arcæ, nec ab ea tollentur. Et in arcã re
pones [e] teſtimoniũ quod tibi dabo. Et facies [f] propitiatoriũ ex auro mundo, duo
rum cubitorũ & dimidij erit longitudo eius, & cubiti ac dimidij latitudo eius.
Facies quoq; duos Cherubim aureos, ſolidos facies eos, in duabus extremitati-
bus propitiatorij. Cherub unũ fac ab extremitate iſta, & Cherub unũ ab extremi
tate alia, ex ipſo inquã propitiatorio facietis Cherubim in duabus extremitati-
bus eius. Eruntq; Cherubim expandẽtes alas ſuperne, tegentes alis ſuis propi- C
tiatoriũ, ſeq; mutuo intueantur Cherubim, faciebus ad propitiatoriũ uerſis. Po-
nes aũt propitiatoriũ ſuperne ſuper arcam, & intra arcã pones teſtimoniũ quod
ego dabo tibi. Illic te [g] conueniã, & colloquar tecum ẽ propitiatorio inter duos
Cherubim, qui ſunt ſuper arca teſtimonij, de hiſce rebus omnibus quę tibi man
daturus ſum ad filios Iſrael. Menſam quoq; facies de lignis Sitim, duorũ cubito-
rum erit lõgitudo eius, latitudo eius unius cubiti, cubiti & dimidij altitudo eius.
Et obduces eam auro mundo, faciesq; ei coronã auream per circuitũ: ſed & [h] lim
bo palmario eam circuncludas, & huic limbo addas per ambitũ auream coro-
nam. Et fac ei quatuor annulos aureos, & pone annulos illos in quatuor angu
los, qui ſunt in quatuor pedibus eius. Sub limbo erũt annuli pro loculis uectiũ,
ad geſtandũ menſam. Facies aũt uectes ipſos ex lignis Sitim, & obduces eos au
ro, ut illis mẽſa geſtetur. Facies quoq; acetabula eius, & cochlearia eius, dimidia
tas fiſtulas eius, & inſtrumenta quibus purgantur, quibusq; funditur, hæc [in-
quã] facies ex auro mundo. Et pones ſuper menſam [i] panes facierũ corã me iu- D
giter. Facies & candelabrũ ex auro mundo, ductile fiat candelabrũ, ſcapus eius,
calami eius, calices eius, ſphærulę eius, & flores eius ex ipſo fiãt. Et ſex calami, p-
dibũt de lateribus eius, tres calami cãdelabri ex uno latere eius, & tres calami ex

Seniores populũ iudicant.
Voluntaria dona pro templo. Infra 35. a
Hebr. 9. a
Arca fœderis.
Propitiatorium.
Cherubim duo.
Menſa propoſitionis.
Vaſa ſacra.
Candelabrum.

b Ebr. In medium nubis.
a Thruma hoc in loco quarumcunq; rerum munificũ & liberale donum ſignificat quod domino ſeparatur.
b Quidã legunt, pelles ianthinas.
b Melis animal quod uulgo Taxo uocatur.
c Schoham quidam interpretantur pro onyche.
d Ebr. Lapides impletionis.
e Quidam legunt, teſtificationem.
f Operculum arcæ eſt, quod propitiatorium alij, alij oraculum faciunt.
g Poteſt etiam legi, Ibi teſtificabor tibi, aut conteſtabor te.
h Et facies ei clauſuram.
i Panes facierũ, qui aliàs panes propoſitionis uocãtur: hoc eſt, propoſiti ad ſpectandũ in conſpectu dei & hominum.

altero latere eius. Tres calices in formā amygdali facti in calamo uno, cū sphærula & flore, & tres calices amygdali formā habentes in altero calamo cū sphærula & flore, sic sex calamis qui ex cādelabro prodeunt. In ipso cādelabro autem quatuor sint calices amygdali formā habentes cum sphærulis & floribus suis. Eritq; [semper] sub duobus [quibusq;] calamis, quæ ex ipso [candelabro] prodeunt, sphærula una: sunt aūt calamorū sex qui ex candelabro prodeunt. Sphærulæ eorum & calami eorū ex ipso erunt, totumq; ipsum [opus] unum erit solidum ex auro mundo. Facies quoq; lampades eius septem, & collocabis lampades eius in sublimi, ut illuminet [quæq;] è regione. Emunctoria quoq; eius & uascula eius [in quibus emuncta excipiuntur,] ex auro mundo [fiant.] Talentum auri mundi faciet illud, cum uniuersis uasis istis. Et uide ut facias ad exēplar eorum quæ tibi in monte [f]demonstrata sunt. Hebr. 8.b Act. 7.f

Sensus est redditus, uerba Ebræa aliter numerantur.

f Ebr. Quod tu factus es uidere.

CAP. XXVI.

De tabernaculo & ijs quæ ad tabernaculum pertinent extruendum & ornandum.

A Tabernaculum facies, decē aulæa [ex] bysso torta, hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, Cherubim facies in eis [a]opere textorio. Longitudo unius aulæi erit uigintiocto cubitorū, & latitudo aulæi unius erit quatuor cubitorū, eandem mensuram habebunt singula aulæa. Quinq; aulęa coniuncta erunt, alterū ad alterū, & [reliqua] quinq; aulæa coniuncta erunt, alterū ad alterum. Facies quoq; ansulas hyacinthinas in oris uniuscuiusq; aulæi, ut extremis suis alterū alteri consocietur. Vnicuiq; [scilicet] aulæo facies quinquaginta ansulas in oris, ut extremis suis alterū alteri cōsocietur, excipiētibus sese mutuo ansulis.

a Quidam legunt, opere artificioso, quidam polymito.

Hebraica hic aliter habent, sed sensus est integer.

B Facies & quinquaginta fibulas aureas, & consocia fibulis illis aulæū cum aulæo, ut sit tabernaculū unū. Facies & aulæa de pilis caprarū, ad tentoriū super tabernaculū, facies autē undecim aulæa. Longitudo aulæi unius sit triginta cubitorū, & latitudo aulæi unius quatuor cubitorū, eandem mensurā habeant undecim aulæa. Et cōsociabis quinq; aulæa inter se, & sex aulæa inter se, & duplicabis aulæum sextū è regione prospectus tabernaculi. Et facies quinquaginta ansulas in oris uniuscuiusq; aulæi, ut finibus suis altera alteri cōsocietur. Facies

C deinde quinquaginta fibulas æneas, & inseres fibulas in ansulas, iungesq; tentorium illud, ut fiat unū. Et quod excedit abundatq; in aulæis tentorij, [nempe] dimidiū aulæi quod abundat, excedet in posterioribus tabernaculi, ut [scilicet] cubitus hinc, & cubitus illinc in longitudine aulæorū tentorij abundet, sitq; excessus in lateribus tabernaculi hinc & illinc, ut ipsum operiat. Facias & tegumentū ipsi tentorio ex pellibus arietū rubris, & summum operimentū ex pellibus meliū. Facies quoq; asseres pro tabernaculo de lignis Sitim, quæ stent erectæ. Longitudo asseris erit cubitorū decem, latitudo unius asseris cubiti & dimidij. Duo

D denticuli fiant in unoquoq; assere incisi alter è regione alterius: sic facias omnibus asseribus tabernaculi. Et facies asseres pro tabernaculo, uiginti asseres in angulo uersus Meridiē. Et quadraginta bases argenteas sub uiginti illis asseribus, duas bases sub uno assere pro duobus dētibus, et duas bases sub assere altero pro duobus denticulis eius. Pro alio latere tabernaculi q̄d est ad plagā aquilonarem uiginti asseres erunt, & quadraginta bases illorū argenteæ, duæ scilicet bases sub assere uno, & duæ bases sub assere alio. In latere uero occidentali tabernaculi facies sex asseres. Facies etiā duos asseres in angulis tabernaculi in duobus lateri-

E bus, qui [b] gemini erunt infra, sic gemini erūt in capite suo ad annulū unū: sic erit utrisq; ipsis, in duobus angulis erunt. Et erunt octo asseres, & eorū bases argenteæ, bases uidelicet sedecim, duę bases sub assere uno, & duę bases sub assere alio. Et facies uectes de lignis Sitim, quinq; p asseribus tabernaculi in latere uno. Et quinq; uectes pro asseribus tabernaculi in latere altero, & quinq; uectes p asse-

b Vel, geminati inferne.

F ribus tabernaculi in latere angulorū Occidentis. Medius autem uectis per medium

dium asserum [transiens,] contignet à fine ad finem. Asseres autem obduces auro, & annulos eorum facies aureos, ut sint receptacula uectiû, uectesq́; ipsos auro obduces. Et eriges tabernaculum ipsum iuxta ordinē suum, qui tibi in monte monstratus est. Faciès & uelum ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, Cherubim facies in eo opere [c] textorio. Affigasq́; illud super quatuor columnas argenteas, quæ sunt factæ ex lignis Sitim, auroq́; obductæ, unciniq́; earum aurei super quatuor basibus argenteis. Affigasq́; uelū illud sub fibulis, ut illic intra uelum reponas arcam testimonij, & separabit uobis uelum illud sanctum à sancto sanctorum. Et pones propitiatoriū super arcam testimonij in sancto sanctorum. Mensam uero pones extra uelum, & candelabrū è regione mensę, ad latus scilicet tabernaculi australe, & mensam pones in latere aquilonari. Et facies uelum ostio tentorij ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta opere acupictoris. Et illi uelo facies quinq; columnas [ex lignis] Sitim, & obduces eas auro, & uncini earum erunt aurei, fundesq́; pro eis quinq; bases æreas.

Sup.24.c Velum.

G

c Quidam legunt, artificioso, uel ingenioso.

CAP. XXVII.

De ara, atrio, & oleo sacro, &c.

Forma altaris holocausti. Infr.38.a.b

FAcies & aram ex lignis Sitim, quinq; cubitorum in longitudine, & quinq; cubitorum in latitudine: quadrata fiat ara: altitudo eius erit trium cubitorū. Et facies ei cornua in quatuor angulis eius, sintq́; cornua eius ex ipsa, et obduces eam ære. Facies quoq; ollas eius ad cineres [excipiendos,] & [a] scopas eius, pelues eius sparsorios, fuscinulas eius, ignis receptacula, atq; cuncta uasa eius ex ære facies. Facies quoq; illi cancellulos æreos opere reticulato, & ad rete illud facies quatuor annulos æreos in quatuor extremitatibus eius, ponesq́; ipsum [reticulatum opus] sub ambitum aræ, ut sit rete hoc inferne usq; ad medium arę. Facies & uectes aræ, uectes [de lignis] Sitim, quos ære obduces, & inferētur uectes eius in annulos. Eruntq́; uectes in duobus lateribus aræ ad gestandum eam. Facies autem aram ex tabulis, ut sit [intus] inanis aut caua: quemadmodum ostendit tibi in monte, sic facient. Et facies atrium tabernaculi in angulo meridionali, tapetes ipsi atrio ex torta bysso, longitudine centum cubitorum pro uno latere. Columnæ eius erūt uiginti, & bases earum æneæ uiginti, uncini autem columnarum, & cincturæ earum argentea. Sic quoq; uersus angulum septentrionalē, secundum longitudinem habebunt tapetes centum cubitorum longitudinem, & columnæ illius uiginti, & bases earum æneæ uiginti, uncini autem columnarum & cincturæ earum argentea. Porrò latitudo atrij ad angulum occidentalē [habebit] tapetes quinquaginta cubitorum, & columnæ earum erunt decem, & bases earum decem. Latitudo uero atrij ad orientalem plagam, [habebit] quinquaginta cubitos Quindecim cubitorū tapetes ad latus, & columnæ earū tres, & bases earum tres. In altero latere erunt tapetes quindecim, columnæ earū tres, & bases earum tres. In porta atrij erit uelum uiginti cubitorum, ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta opere acupictorio, columnę earum quatuor, & bases earum quatuor. Omnes columnæ atrij circunquaq; cincturas habebunt argenteas, uncini earum erunt argentei, & bases earum æneæ. Longitudo atrij cētum cubitorum, & latitudo quinquaginta in quinquaginta: altitudo uero quinq; cubitorū, ex bysso torta, & bases earum æneæ. Omnia instrumēta tabernaculi, in omni ministerio eius, & omnes claui eius, atq; omnes claui atrij, ænei erunt. Præcipies quoq; tu filijs Israel, ut adferāt tibi oleum oleæ, purum & contusum, ad luminare, ad accendendū lucernam iugiter. In tentorio constituto extra uelum, quod est iuxta testimonium, ordinabit eam Aharon & filij eius, à uespera usq; mane coram DOMINO. Ritus hic perpetuus erit filijs Israel, etiam apud posteros illorum.

A

a Vel, palas ut alij legunt, batilla.

Supra 20.d

B

Atrium tabernaculi.

C

D

Oleum lucernæ.

CAP. XXVIII.

De uestibus sacerdotalibus, & consecratione sacerdotum.

A ET tu adhibe tibi Aharonem fratrẽ tuum, filiosq́ eius cum eo, è medio filio-
rum Israel, ut sacerdotio mihi fungatur Aharon, Nadab, Abihu, Eleazar at-
que Ithamar filij Aharonis. Et facies uestes sanctas Aharoni fratri tuo ad glo-
riam & decorem. Et tu loqueris ad omnes qui sapienti sunt corde, quos repleui
spiritu sapientiæ, ut uestes Aharoni faciant ad consecrandum se, & ut mihi sit sa-
cerdos. Hæ autem sunt uestes quas facient, pectorale, humerale, interula sinuo-
sior, & tunica stricta, tiara & zona: has sanctas uestes faciẽt Aharoni fratri tuo et
filijs eius, ut sacerdotio fungatur mihi. Et hi accipient aurum, & hyacinthinum
B [sericum,] & purpureum, & coccinum bis tinctum, & byssum. Humerale faciẽt Humerale.
ex auro, hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, atq; bysso torta ope-
re textorio polymito. Duo humeri sibi cohęrentes erunt, adq́ duas extremitates
committentur. Textura polymita limbi eius quæ est superne in eo, sit quemad-
modum opus eius, quin ex ipso sit, nempe ex auro, hyacinthino [serico,] purpu-
reo, coccino bis tincto, & bysso torta. Accipies quoq; duos lapides Schoham, &
exculpes in eis nomina filiorum Israel, sex nomina illorum in lapide uno, et sex Sap.18.d
nomina reliqua in lapide altero, secundum generationes illorum. Opere artifi-
cis, qui gemmas scalpit, & signa cælat, duos illos lapides exculpes, nominibus fi
liorum Israel, curabisq́ ut aureis spintribus circundati includãtur. Ponesq́ duas
illas gemmas in humeris Ephod, ut sint gemmæ monumenti pro filijs Israel.
C Aharon autem portabit nomina eorum coram DOMINO, in utroq; humero
suo ad monumentum. Facies & aurea spintra, & duas catenulas ex auro mun-
do, easq́ in extremitatibus opere complicato facies, & inseres catenulas istas au-
reas complicatas spintribus fibulatis. Facies deinde pectorale iudicij opere texti Pectorale.
li polymito, quemadmodum opus humeralis, facies illud, nempe ex auro, hya-
cinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, facies illud. Qua-
dratum erit & duplicatum, palmum habens in longitudine sua, & palmũ in la-
titudine sua, quod implebis gemmarum insitione, quatuor uidelicet ordinibus
gemmarum. Ordo Sardonychis, Topasij, & Smaragdi ordo unus. Secundus or
do Carbunculi, Sapphiri & Adamantis. In tertio ordine Lyncurius, Achates, &
Amethistus. In quarto ordine Hyacinthus, Onyx, et Iaspis, auro erunt inclusi pa
lis suis. Et gemmæ istæ erunt cum nominibus filiorum Israel, duodecim scilicet
pro nominibus illorum exculptæ, ut signa cælari solent, singulæ nominibus
D suis iuxta duodecim tribus. Facies quoq; pectorali catenulas complicato opere
ex auro mundo quæ sint in extremitate. Et ipsi pectorali facies duos annulos au
reos, & pones eosdẽ duos annulos in duabus extremitatibus pectoralis. Et inse
res duas aureas catenas cõplicatas in duos añulos qui sunt in extremitatibus pe
ctoralis. Et alias duas extremitates duarũ catenularũ cõplicatarũ inseres in duo
spintra fibulata, ponesq́ in humeris Ephod è regione ipsius. Facies et duos alios
annulos aureos, quos pones in duabus extremitatibus pectoralis in ora eius,
quæ est uersus Ephod intus. Et facies duos annulos aureos, & pones eos in duo
bus lateribus Ephod inferne è regione iuxta cõmissuras eius, supra texturam po
E lymitam ipsius Ephod. Cõnectentq́ pectorale annulis suis ad annulos Ephod
fascia hyacinthina, ut sit supra texturam polymitam ipsius Ephod, & non se-
paretur pectorale ab ipso Ephod. Et gestabit Aharon nomina filiorum Israel
semper in pectorali iudicij super cor suum quum ingreditur sanctum pro mo-
numento coram DOMINO. Pones quoq; in pectorali iudicij Vrim & Thu-
mim, eruntq́ super cor Aharonis quum ingreditur coram DOMINO, & gesta
bit Aharon iudicium filiorum Israel super cor suũ iugiter coram DOMINO.
Facies quoq; [a] interulã laxiorẽ ad Ephod, quæ sit tota hyacinthina. In summo
eius,

Ephod Ebraice, Græce Epomis, chlamys est humeralis.

Schoham ferè onychinos interpretantur.

Ephod humerale.

Ephod humerale.

Ephod est, quod alias humerale dixi.

Vrim, claritas, illustratio. Thumim, innocentia, integritas.
a Posset etiam dici, stola, poderis.

eius circa medium eius ſit foramen,& circũ foramen limbus opere textorio fiat
illi,quemadmodum limbus loricę, ne dirumpatur. Et facies in fimbrijs eius[in- F
ferioribus]mala punica ex hyacinthino [ſerico,] purpureo, & coccino bis tin-
cto,idq; per ambitum fimbriarum eius,& tintinnabula inter illa per ambitum.
Eccli 45.b Tintinnabulum aureum,& malum punicum: tintinnabulũ aureum & malum
punicum ſit in fimbrijs interulæ laxioris per ambitum. Hac ueſtietur Aharon
quum miniſtrat,ut audiatur ſonus eius,quum ingreditur in ſanctum in conſpe
ctum DOMINI,& quum egreditur,ut nõ moriatur. Facies & laminã ex auro
mundo,& ſcalpes in ea cęlaturas,ut ſolent ſigilla[cęlari,]ſanctũ DOMINO. Et
pones illam ſuper faſciam hyacinthinã,ut ſit ſuper tiara in anteriori parte tiaræ.
Et hæc erit in fronte Aharonis,ut ferat Aharon iniquitatem conſecratorum,quę
conſecrant filij Iſrael cunctis donis ſuis ſanctis, manebitq; iugiter in fronte eius
pro reconciliatione eorũ coram DOMINO. Facies quoq; ſtrictam tunicã byſſi G
nam,et tiaram byſſinã,& zonã facies opere Phrygio. Et filijs Aharonis facies tu
nicas,facies & cincturas,et pileolos etiam facies eis,in gloriã et decus. Et ueſties
ijs Aharonẽ fratrem tuũ,& filios eius cum eo,& unges eos, & implebis manus
eorũ,& conſecrabis eos,ut ſacerdotio mihi fungantur. Facies quoq; illis femo-
ralia linea,ut tegant carnẽ uerendorũ,quæ pertingant à lumbis uſq; ad femora.
Et ijs induentur Aharon & filij eius,quũ ueniũt in [b] tentorium conſtitutum:uel
quum accedunt ad aram ad miniſtrandũ in ſancto,ne ferãt iniquitatem, & mo
riantur. Statutũ perpetuum hoc ſit illi,& ſemini eius poſt ipſum. XXIX.

Alij intelligũt excul ptum in ea fuiſſe ſanctum nomen,] יהוה

Impletio manuũ ſymbolum initiationis.

b Eb. Tentoriũ conſtitutionis.

Initiantur ara & ſacerdotes.

Leuit.9.a ET hoc quoq; facies eis ad conſecrandum eos, ut mihi ſacerdotio fungãtur. A
Tolle iuuencũ unum ex bubus, et arietes duos integros. Panes quoq; azy-
mos,& placentas infermentatas oleo permixtas,& lagana infermẽtata oleo un
cta:hæc facies ex ſimilagine triticea,ponesq; ea in caniſtrum unum,et offeres ea
in caniſtro,unà cum iuuenco & duobus arietibus. Aharonem uero et filios eius
adduces ad oſtium tentorij cõſtitutionis,& aqua eos lauabis. Tollesq; ueſtes,&
indues Aharonem tunicam ſtrictam,& interulam laxiorem,Ephod & pectora
le,& cinges eum textura quæ eſt in ipſo Ephod. Pones etiam tiarã ſuper caput
eius,& coronam ſanctam pones ſuper tiaram. Accepto deinde oleo unctionis,
fundes ſuper caput eius,& unges eum. Deinde & filios eius adduces,& indues
eos tunicis:cinges quoq; eos cinctura,Aharonem uidelicet & filios eius,& ob-
uincies eos pileolis,eritq; eis ſacerdotium in ſtatutum perpetuũ. Implebis quoq;
Leuit.1.b manum Aharonis,& manum filiorum eius. Poſt hæc † adduci facias iuuencum B
ante tentorium conſtitutionis,& admouebit Aharon & filij eius manus ſuas ſu
per caput iuuenci. Et mactabis iuuencũ illum coram DOMINO,ad oſtiũ ten-
torij cõſtituti. Et tollẽs de ſanguine iuuenci,pones ſuper cornua æræ digito tuo,
Leuit.3.a & omnem ſanguinẽ fundes ad baſim aræ. † Accipies quoq; uniuerſum adipem
qui obtegit [a] inteſtinum, & reticulum quod eſt circa epar,& duos renes, & adi-
pem qui eſt ſuper eos,& incendes ſuper aram. Carnẽ uero iuuenci,& cutẽ eius,
& fimum eius,extra caſtra igne combures, [b] peccatum eſt. Accipies deinde alterũ
arietẽ,& Aharon atq; filij eius manus ſuas ſuper caput arietis ponẽt. Et ubi arie
tem mactaueris,accipies de ſanguine eius,& ſparges per ambitum aræ,arietem
autem ipſum incides iuxta inciſiones ſuas,& lauabis inteſtinum eius,atq; crura C
eius,ponesq; ad inciſiones eius,& ad caput eius. Deinde incendes totum arie-
tem ſuper aram,holocauſtum hoc DOMINO,odor gratiſſimus & ſuaueolens,
ſacrificium igne confectum DOMINO. Alterum uero arietem tolles,& admo
uebit Aharon & filij eius manus ſuas ſuper caput arietis illius, & mactato arie
te,ſumes de ſanguine eius, ponesq; ſuper auriculam molliorẽ auris Aharonis,

a Quidam uentrem legunt.

b Peccatum,id eſt, ſacrificium quo peccatum expiatur.

& super auriculam molliorem auris filiorum suorum dexteram, & super polli
cem manus ipsorum dexterum, & super pollicem pedis eorum dexterũ, & spar
ges sanguinem super aram per ambitum. Et accipies de sanguine qui est super
aram, & de oleo unctionis, & sparges super Aharonẽ, & super uestes eius, & su
per filios eius, & super uestes filiorum eius cum ipso, & consecrabitur ipse, et ue
D stimenta eius, atq; filij eius, & uestimenta filiorũ eius cum eo. Tolles quoq; adi-
pem de ariete, & caudam, & adipem qui intestinum obtegit, & reticulum ieco-
ris, & duos renes, & adipem qui circa ipsos est, & armũ dextrũ, est enim aries [c]im
pletionis. Sed & globum panis unum, placẽtam unam panis oleo permixtam,
& laganum unum de canistro azymorum quod est coram DOMINO. Et om
nia hæc pones super manus Aharonis, & super manus filiorũ eius, & facias ea
motari [d] Tenupha coram DOMINO. Et deinde tolles ea de manu illorum, &
incendes super aram ad holocaustum, in odorem suaueolentem coram DOMI
E NO, sacrificiũ igne confectum est DOMINO. Tolles etiam pectusculũ de arie
te consecrationis Aharõ, & motabis ipsum Tenupha coram DOMINO, eritq;
pars tua. Consecrabis itaq; pectusculum Tenupha, et armum eleuationis, quod
motum, & qui in altũ sublatus est, de ariete consecrationis, propter Aharonẽ &
ꝓpter filios eius. Et erit Aharonis et filiorũ eius statuto perpetuo de filijs Israel,
quoniam [e] Thruma est, Thruma inquã à filijs Israel, & à sacrificijs eorũ [f] pacifi-
cis, Thruma eorum DOMINO. Porrò uestes sanctæ quas habet Aharon, erunt
filiorũ eius post ipsum, ut ungãtur in eis, & impleant manũ suam in eis. Septem
diebus induet eas sacerdos successor eius, qui est de filijs eius, quãdo uenerit ad
tentorium constitutũ, ut ministret in sancto. Tolles aũt arietem cõsecrationis, &
coques carnẽ eius in loco sancto, comedetq; Aharõ & filij eius carnẽ arietis, &
†panes qui sunt in canistro iuxta ostiũ tentorij constitutionis. Vescentur inquã Leuit. 8. f
illis, eo quod propitiatio per ea facta sit, ad implendũ manus illorum, & ad con
F secrandum eos. Alienus autem non edet, quia sancta sunt. Si quid de carne cõse
crationis aut de panibus superfuerit usq; mane, cõbures hoc residuum igne, nõ
comedetur, quoniã sanctũ est. Sic facies Aharoni & filijs eius, iuxta omnia quæ
præcepi tibi, septem diebus implebis manum illorũ. Et [g] iuuencũ peccati facies
per [h] singulos dies pro [i] expiationibus, & [k] expiabis aram, quũ super ea expiaue-
ris, & unges eam, ut consecres eam. Septem diebus expiabis super ara, et cõsecra
bis eam, eritq; ara [l] sanctum sanctorum: quicũq; tetigerit aram, [m] sacer esto. Hoc
est aũt quod facies super aram, duos agnos anniculos iugiter per singulos dies.
Vnum agnum mane facies, & alterũ facies inter uesperas. [n] Decimã quoq; [par-
tem] similaginis mixtã oleo contuso, quartã partem Hin, & libamen uini quar-
G tam partem Hin ad agnum unum. Agnum autem alterũ facies inter uesperas,
quemadmodum sacrificiũ cibarium matutinum, et quemadmodum libationẽ
eius facies ei, ut sit odor suaueolẽs & sacrificium igne confectum DOMINO.
Hoc holocaustum iuge sit etiam posteris uestris ad ostium tentorij constituti co- Iuge sacrificium.
ram DOMINO, ubi conueniam uos ut tecũ loquar. Illic paciscar cum filijs Is-
rael, & consecrabitur [locus] in gloria mea. Et ego sanctum reddã tabernaculũ
cõstitutionis, & arã, sed & Aharonem atq; filios eius cõsecrabo, ut mihi sacerdo-
tio fungantur. Habitaboq; in medio filiorũ Israel, & ero deus illorum. Et scient
quod ego sum DOMINVS deus eorum, qui eduxi eos è terra Aegypti, ut habi
tarem in medio illorum, Ego DOMINVS deus eorum. CAP. XXX.

De ara in qua incendebantur odores, de censu capitum, de labro æneo, & consecra tione olei & odorum.

A ARam quoq; facies ad incendendum suffimentũ, de lignis Sitim facies eã.
Cubitum habebit longitudo eius, cubitumq; latitudo eius: quadrata erit:
cuius

---

c Impletionis, id est, cõsecrationis, initiationis.

d Tenupha sacrificiũ est, quod dextrorsum & sinistrorsum motatur aut uentilatur.

e Thruma uero genus est sacrificij, quod ab imis ad superna eleuatur, quod interpretamur eleuatioẽ. Aliquando relinquimus Hebraicas uoces.

f Schlomim aliquando pacifica trãsfero, aliquando gratulatoria, aliquando salutaria. Sũt autem sacrificia, quibus pro rebus bene gestis & felicibus gratiæ aguntur.

g Iuuencus peccati, qui pro peccato immolatur.

h Ebr. Per diem.

i Vel, pro propitiatis.

k Eb. Depeccabis.

l Sanctissima, sacrosancta, sanctiorq; cæteris.

m Potest etiam legi, Quidquid aram contigerit, sanctum erit.

n Mensurę nomẽ obmissum apud Hebræos.

cuius altitudo duos habebit cubitos, cornuaq; eius ex ipsa erũt. Et obduces eam auro mundo, nempe tectum eius, parietes eius per ambitum, & cornua eius, & facies ei coronã auream per ambitum. Facies ei & duos annulos aureos sub corona, & facies in duobus angulis eius, in utroq; latere eius, ut sint loculi ipsis uectibus, ut eis ipsa gestetur. Facies autẽ uectes ex lignis Sitim, & obduces eos auro. Et pones eam [foris] ante uelum, quod est iuxta arcam testimonij, coram propitiatorio quod est super [a] testimonium, ubi tibi paciscar. Et Aharon adolebit super ea incensum aromatum singulis mane, quãdo scilicet instruxerit [b] lucernas, adolebit incensum. Similiter inter uesperas, quum promouet Aharon lucernas, adolebit ipsum, eritq; hoc suffimentum iuge coram DOMINO in posteritatibus uestris. Ne adferatis super eam incensum alienũ, aut holocaustum, aut cibarium sacrificium, sed nec libamen fundetis super eam. Semel in anno expiabit B

Leuit. 16. g Hebr. 9. a — Aharon super cornua eius, idq; per sanguinem hostiæ peccati, [quæ fit] pro his qui expiantur: semel inquam in anno expiabit super eam in posteritatibus uestris, [c] sacrosancta est DOMINO. Loquutusq; est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Quum [D] censum egeris secundum capita filiorũ Israel, iuxta censum eorum, dabunt singuli expiationem animæ suæ DOMINO, quãdo eos cẽsueris, ut non sit in eis plaga, quum ipsi censentur. Quicunq; ergo in censum uenit, hoc

Siclus. Leuit. 27. c Num. 3. g Ezec. 45. d — dabit, dimidium siclum iuxta siclum sanctuarij: siclus autem habet uiginti Gera, munus ergo DOMINO erit dimidius siclus. Quicunq; in censum transit, ab eo qui natus est uiginti annos, et supra, dabit [e] munus DOMINO. Qui diues est, nihil plus dabit: nec qui pauper est, minus dabit dimidio siclo, ad dandum munus DOMINO, ad expiandum animas uestras. Hanc expiatorum pecuniam à filijs Israel acceptam, tradas in cultum tentorij constitutionis, ut sit filijs Israel ad monumentũ coram DOMINO, ut propitius sit animabus uestris. Et loquutus est

Labrum æneum. Exo. 40. d — DOMINVS ad Mosen, dicens, † Facies & labrũ æneum & basim eius æneam C ad lauandum, & pones ipsum inter tentorium cõstitutionis, & inter arã, & fundes in ipsum aquam, ut Aharon & filij eius manus suas & pedes suos ex eo lauent. Quando enim ingressuri sunt tentorium conuentionis, aqua se lauabunt, ne moriantur: aut cum accessuri sunt ad aram, ut ministrẽt, & adoleant sacrificiũ quod igne consit, lauabunt inquã manus suas & pedes suos, ne moriantur. Hic ritus perpetuus sit eis, tam Aharoni quàm semini eius per posteritates suas. Et lo-

Confectio olei sancti. — quutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Sume tibi odoramẽta præstãtissima, myrrhæ sponte fluentis quingentos, cinamomi aromatici dimidium eius, nempe ducentos [f] quinquaginta, & calami aromatici ducentos quinquaginta, casiæ uero quingentos secundum siclum sanctuarij, & Hin olei de olea. Ex hoc conficies oleum unctionis sanctum, unguentum cõfectum opere unguentarij, eritq; oleum unctionis sanctæ. Vnges autem eodem tentoriũ conuentionis, & arcam testimonij, & mensam, & omnia instrumenta eius, candelabrum & instrumẽta eius, aram quoq; incensi: sed & aram holocausti, & omnia instrumenta eius, labrum & basim eius. Hæc inquam consecrabis, ut sint sacrosancta: quicunq; hæc contigerit, sacer esto. Vnges quoq; Aharonem & filios eius, & cõsecrabis eos, ut mihi sacerdotio fungantur. Ad filios uero Israel loqueris in hunc modum, Hoc D oleum unctionis sanctæ meum erit per posteritates uestras, super carnem hominis non fundetur, nec talem cõpositionẽ facietis qualis hæc est, sancta enim est, & sancta uobis esto. Quicunq; tale confecerit, aut qui posuerit de hoc super alie-

Confectio thimiamatis. — nũ, excindetur è populo suo. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Sume tibi aromata, balsamum, ungulam [caballinã,] galbanũ, aromata ista unà cum thure mundo, quodq; seorsim æqualiq; pondere sit. Ex ijs facies suffimentum, unguentum uidelicet opere unguentarij commixtum, mundum & sanctum. Et cõtundes ex

Eius repetitur in Ebræo.

a Testimonium pro arca testimonij ponitur.

b Lucernæ lampades sunt aut elychnia.

c Sanctum sanctorũ est.

D Ebr. Quum receperis caput filiorum.

e Thruma hic donũ aut munus significat quod domino separatur, ut sup. 25. cap.

f Siclus ad singulas species uidetur esse referendus.

illo puluerem, ponesq; ex eo coram testimonio in tentorio conuentionis, ubi ti
bi paciscar, sacrosanctum erit uobis. Et si suffimentum uultis uobis facere, talem
cōmixtionem, qualis illa est, ne feceritis, sanctū enim DOMINO erit. Quicunq;
talem fecerit, ut eam olfaciat, excindetur è populo suo. CAP. XXXI.

De sanctuarij structoribus, de obseruatione sabbati, & lapideis tabulis.

A LOquutusq; est DOMINVS ad Mosen, dicens, En ego nominatim uocaui
Bezaleel filium Vri, filij Hur de tribu Iehuda, & impleui eum spiritu dei, sa-
pientia, iudicio, peritia, & omni opere, ad texendum polymita, ad operandū in
auro, argento & ære. In artificio quoq; gemmas inserendi, & fabrefactione li-
gnorum, ad operandum deniq; in omni opere. Et ecce, adiunxi ei Ahaliab filiū
Ahisamach ex tribu Dan, & in cor uniuscuiusq;, qui sapienti est corde, ego dedi
B sapientiam, ut faciant quæcunq; præcepi tibi. Nempe, tentorium conuentionis,
& arcam testificationis, & propitiatorium quod super illam est, & cuncta uasa
tentorij. Sed & mensam & uasa eius, candelabrū mundum cum omnibus instru
mentis suis, & aram incensi, & aram holocausti, & omnia instrumenta eius, la-
brum cum basi sua, & [a]uestimenta quibus quæ supersunt [inuoluuntur,] & ue-
stimenta sancta pro Aharone sacerdote, & uestimēta sacerdotalia filiorum eius.
Oleum quoq; unctionis, & suffimentum aromaticum pro sanctuario, secundū
C omnia quæ præcepi tibi facient. Et dixit DOMINVS ad Mosen in hunc mo- Supra 20.
dum, Et tu loquere ad filios Israel hisce uerbis, Veruntamen sabbata mea obser- Ezec. 20.
uabitis, quoniam signum est inter me & inter uos in posteritates uestras, ut scia- Ezec. 20.
tis quod ego DOMINVS qui sanctos uos reddo. Obseruabitis igitur sabbatū,
quoniam sanctū est uobis: prophanans ipsum, morte multetur. Quicunq; enim
D opus in eo fecerit, excindetur anima illa è populo suo. Sex diebus fiet opus, die Exod. 20.
septimo sabbatum est, quies sancta DOMINO. Quicunq; fecerit opus in sabba
to, morte multetur. Obseruabunt igitur filij Israel sabbatum, ut faciant sabbatū
per posteritates suas fœdere perpetuo. Inter me enim et inter filios Israel signum Gen. 1. d
hoc est perpetuum, quoniam sex diebus fecit DOMINVS cœlum & terram, se-
ptimo autem die quieuit & refocillatus est. Dedit autem [DOMINVS] Mosi, po
steaquam cessasset loqui cum eo in monte Sinai, duas tabulas testimonij, tabu-
las lapideas scriptas digito dei. CAP. XXXII.

*Populus moram nectente Mose, murmurat, & grauißimum idololatriæ scelus desi-
gnat fabricato & erecto iuuenco. Suppliciumq; sumitur de sceleratis, ad radicem mon
tis fractis tabulis.*

A VIdens autem populus quod moram faceret Moses descendendi de monte,
congregatus est populus ad Aharonē, & dixerūt ad eum, Surge, fac nobis
deos qui nos præcedant, Mosi enim uiro isti, qui effecit ut nos ascēderemus è ter
ra Aegypti, nescimus quid [a]acciderit. Et dixit Aharon ad eos, Abrumpite inau-
res aureas, quæ [pendent] in auribus uxorum uestrarum, filiorum uestrorum, et
filiarum uestrarum, & adferte ad me. Abruperunt ergo populus inaures aureas
omnes quæ pependerāt in auribus suis, & attulerunt ad Aharonē. Qui sumens
de manu illorum, finxit illud stilo, & fecit hoc ipsum, uitulum fusum. Et dixerūt, Vitulus aureus.
B Isti sunt dij tui, ô Israel, qui effecerunt ut ascēderes à terra Aegypti. Quod uidens Psal 105.
Aharon, extruxit aram coram eo. Et clamauit Aharon, & dixit, Cras erit festus Act. 7. c
dies DOMINO. Postero die summo mane consurgentes, immolauerunt holo-
causta, & adduxerunt gratulatoria. Et sedit populus ut manducaret & biberet, et
surrexerunt ad ludendum. Loquutus est autem DOMINVS ad Mosen, Vade, 1. Cor. 10.
descende, quoniam populus tuus quem adduxisti ex Aegypto, corrupit [uiam
suam,] deflexerūt illico à uia quam præceperam eis, fecerunt sibi uitulū fusum,
& adorarunt eum, atq; sacrificarūt ei, dixeruntq;, Isti sunt dij tui, ô Israel, qui fece 3. Reg. 12.
runt te

a Quidam legunt, uestes ministerij.

a Ebr. Quid ei sit factum.

runt te ascendere è terra Aegypti. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Vidi populũ
istum, & en populus est præfractæ ceruicis: adquiesce ergo mihi, ut excandescat
furor meus in eos, consumamq; eos, te autem faciam in gentem magnã. Et [b] pre C
Psal. 105.b catus est Moses coram DOMINO deo suo, & dixit, Cur excãdesceret, ô DOMI
Oratio Mosis pro populo. NE, furor tuus in populum tuum, quem eduxisti è terra Aegypti magna uirtu-
te, & manu forti? Cur sic dicerent Aegyptij, Ad malum eduxit eos, nempe ut oc-
Num. 14.c cideret eos in montibus, utq; conficeret eos [c] è terra? Reuertere ab ira furoris tui,
pœniteatq; te mali huius contra populum tuum. Memineris Abrahę, Isaac & Is-
Gen. 12.b 15.b.48.c raelis seruorũ tuorum, quibus per temetipsum iurasti, & loquutus es ad eos, Au
gebo semen uestrum quemadmodum stellas cœli, et uniuersam terram hanc de
qua dixi, dabo semini uestro, quam perpetua hæreditate possidebunt. Pœnituit D
itaq; DOMINVM mali, quod loquutus fuerat se facturum populo suo. Et uer
tens se Moses descendit de monte, habebatq; duas tabulas testimonij in manu
Tabulæ à deo scriptę. sua, quæ tabulæ scriptæ erãt ab utraq; facie. Erantq; tabulæ illæ opus dei, & scri
ptum hoc fuit scriptum dei, sculptum in tabulis. Audiens autem Iehosua uocem
populi cum iubilo, ait ad Mosen, Vox bellica est in castris. Et dixit, Vox hęc non
est eorum qui respondeant fortiter, nec uox est eorum qui respondeant infirmi-
ter, quin uocem cantantiũ uicissim audio. Quumq; iam ad castra appropinquas
set, uidit uitulum & choros. Et excanduit nasus Mosis, & abijciens tabulas è ma
nu sua, eas infra ad montem confregit. Et tollens uitulũ quem fecerant, cõbus- E
sit [eum] igne, & cõminuit eum in puluerem, & spargens in aquã, potũ dedit fi-
Obiurgat fratrem. lijs Israel. Et ait Moses ad Aharonẽ, quid fecit tibi populus ille, ut induceres su-
per eum tam grande peccatum? Et respondit Aharon, Ne commoueat iram do
mino meo, tu nosti quod populus iste in molestia fuerit, dixerũt enim mihi, Fac
nobis deos qui nos præcedãt, nescimus enim quid Mosi uiro isti, qui nos è terra
Aegypti eduxit, acciderit: & dixi ad eos, Qui aurum habent, abrumpant, & dent
mihi. Hoc abieci in ignem, exiuitq; uitulus ille. Et uidit Moses populũ quod nu F
datus esset, quodq; Aharon nudasset eum ad ignominiã coram eis qui cõtra eos
insurrecturi erant. Et stãs Moses in porta castrorũ, ait, Qui DOMINI est, ad me
[accedat.] Et congregati sunt ad eũ omnes filij Leui, quibus ait, Sic dicit DOMI
NVS deus Israel, Ponite quisq; gladium suũ super femur suum, transite et redite
de porta ad portam in castris, & trucidet quisq; fratrem suum, et quisq; proximũ
dololatræ iterficiun-tur à leuitis suum, quisq; inquam propinquũ suum. Fecerũt autem filij Leui iuxta uerbum
Mosis, & ceciderunt eodem die è populo circiter tria millia uirorum. Et ait Mo-
ses, [d] Cõsecrate hodie manus uestras DOMINO, quisq; in filio suo, & in fratre
suo, ut detur uobis hodie fausta imprecatio. Postero die dixit Moses ad populũ, G
Vos peccastis peccatũ magnũ, nunc igitur ascendã ad DOMINVM, si quo mo
do propitiari queã peccatũ uestrũ. Reuersus est igitur Moses ad DOMINVM,
& ait, Obsecro, peccauit populus iste peccatũ grande, & fecerũt sibi deos aureos.
Nunc igitur remitte peccatũ hoc eorum: aut si non uis [remittere,] expunge me
quæso ex libro tuo quẽ scripsisti. Et respondit DOMINVS Mosi, Qui mihi pec-
cauit, hunc expungam è libro meo. Vade igitur, duc populum ad eum [locum]
de quo loquutus sum tecum, ecce angelus meus ibit ante te, in die autẽ uisitatio-
nis meæ uisitabo hoc eorũ peccatũ in eis. Et plagã intulit DOMINVS populo,
quod fecissent uitulum, quem fecerat Aharon.

CAP. XXXIII.

Populus territus dolet, Moses extruit tabernaculum, loquitur dominus cum eo in nubæ.

ien.12.b xod.23.c os.24.c eut.7.c
ET loquutus est DOMINVS ad Mosen, Vade & ascende hinc, tu & popu- A
lus, quem eduxisti è terra Aegypti, ad terram (quam iuraui Abrahamo, Isaac
& Iacob, dicens, †Semini tuo dabo eam. Et mittam ante te angelum, & eijciam

b Ebr. Et infirmauit Moses faciem dei.

c Ebr. De superficie terræ.

d Eb. Implete manus uestras.

Chananæum, Amorræum, Hithæum, Pherisæum, Hiuæum atq; Iebusæum,) ad terram scilicet fluentem lacte & melle: ego enim nō ascendam in medio tui, eo quod populus sis præfractæ ceruicis, ne fortè te in uia conficiā. Audiens autem populus uerbum istud malum, luxerūt, nec ullus ornamentum suum sibi adhibuit. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Dic ad filios Israel, Vos estis populus duræ ceruicis, semel[a] subito irruam in medium tui, & conficiam te: pone igitur ornamentum tuum à te, ut sciam quid faciam tibi. Et spoliarūt se filij Israel ornamentis suis ad montem Horeb. Et Moses tollens tentorium, tetendit sibi extra castra procul à castris, & uocauit ipsum tentorium[b] conuentionis. Hinc factum est, ut quicunq; quærere uellet DOMINVM, exiret ad tentorium cōuentionis, quod erat extra castra. Et hoc quoq; fiebat, quoties exiret Moses ad tentoriū, surgebat uniuersus populus, stabantq; singuli ad ostium tentorij sui, & uiderūt post Mosen, donec tentorium esset ingressus. Quumq; ingressus esset Moses tentorium, descendit columna nubis, & stetit ad ostium tentorij, & loquutus est cum Mose. Et uidit cunctus populus columnam nubis stantem ad ostium tentorij, & surgebat cunctus populus, proniq; incuruabant, quisq; in ostio tentorij sui. Loquebatur autem DOMINVS ad Mosen facie ad faciem, quemadmodū quis cum amico suo loquitur. Cumq; rediret in castra, minister eius Iehosua filius Nun puer, non recedebat è tentorio. Et dixit Moses ad DOMINVM, Ecce tu dicis ad me, Duc populum istum, tu uero non ostendisti mihi quem missurus sis mecum: dixisti aūt, Noui te ex nomine, sed & gratiam coram me nactus es. Si igitur hanc gratiam apud te impetraui, ostende quæso mihi uiam tuam ut te cognoscam, & ut gratiam coram te impetrem, & attēde quod populus tuus gens ista sit. Et ait, [c]Facies mea ibit, & requiem tibi præstabo. Dixit ad eum, Si facies tua non ierit, ne ducas nos hinc: in quo enim cognoscetur nunc quod impetrarim coram te gratiam, ego & populus tuus? An non [tum] quum tu nobiscum ieris, tum scilicet eximij erimus cum ego tum populus, præ omnibus populis qui habitant in superficie terræ? Et ait DOMINVS ad Mosen, Et hoc quoq; faciam quod loquutus es, conciliasti enim tibi fauorem apud me, teq; ex nomine noui. Qui ait, Ostende mihi quæso gloriam tuam. Et respondit, Ego efficiam ut corā te transeat omne bonum meum, & exclamabo nomen DOMINI coram te, & miserebor cuius miserebor, & uisceribus commouebor super quem uisceribus commouebor. Dixitq;, Non poteris uidere faciem meam, non[d] enim uidebit me homo, & uiuet. Et ait DOMINVS, Ecce locus est apud me, & statues te super petram. Quumq; gloria mea transierit, ponam te in fissuram petræ, & tegam manum meam super te, donec transiero. Et rursum auferam manum meam, tum tu post me uidebis, facies uero mea non uidebuntur.

CAP. XXXIIII.

Alijs tabulis à domino acceptis, Moses ad populum reuertitur, qui fulgore uultus eius terretur.

A ET ait DOMINVS ad Mosen, Scalpe tibi duas tabulas lapideas priorū instar, & scribā super eas tabulas uerba quæ fuerunt in tabulis prioribus quas fregisti. Esto ergo paratus mane, ut mane ascendas in montem Sinai, & stes mihi illic in cacumine montis. Nemo ascēdat tecū, nec ullus uideatur in toto monte, nec oues nec boues pascantur ad[a] montem istum. Scalpsit igitur duas tabulas lapideas instar priorum, & mane consurgens Moses, ascendit in Mōtem Sinai, quemadmodū præceperat ei DOMINVS, tulitq; in manu sua duas tabulas lapideas. Et descendens DOMINVS per nubē, stetit ibidem cum eo, & exclamauit[b] nomen DOMINI. Et transiens DOMINVS coram eo, clamauit, DOMINVS, DOMINVS, [c]deus, misericors, beneficus, leni[d] animo, immensæ bonitatis ac ueritatis [aut fidei,] tenax bonitatis in mille, condonans iniquitatem, transgressionem

Margin notes (left):

a Ebr. Vno momēto.

b Constitutionis seu conuentionis tabernaculum et tentoriū appellatur, quod cōstituisset dominus cōuenisseq; cum Mose, se illic uisibili signo affuturū responsaq; daturum.

c Ebr. Facies meæ ibunt.

d Alij sic exponunt, Non uidebit me homo dum uiuit: hoc est, Non dabitur homini in hac uita ut plene deum uideat. Et pro ut.

a Vel, è regione montis.

b Ebr. In nomine domini.

c Pro deus quidam legūt fortis: est enim El.

d Ebr. Longis naribus, uel patiens.

Margin notes (right):

Supra 32.a

Gratiam inuenire coram deo.

Optat uidere gloriam dei.

Rom. 9.c

Totam na[turam] fuisse hisce uocibus exprimit deus, nam hic totus sermo dei est, non Mosis.

Psal. 124

Ierem 32

Deut 5.a

Psal.142.a Iere.32.c Deut.5.a gressionem & peccatum: at impunita minime dimittens, uisitans iniquitatem
patrum in filijs & nepotibus, in tertijs & quartis. Et festinans Moses inclinauit
se terram uersus, & adorauit. Dixitq;, Sine quæso, ut hanc apud te gratiam impe
trem, ô domine, ut dominus meus eat in medio nostri: & quandoquidem popu B
lus est præfractæ ceruicis, tu propitius sies iniquitati nostræ & peccato nostro, &
in hæreditatem nos accipias. Qui dixit, Ecce ego excindam fœdus coram uni-
uerso populo tuo, faciã rara quædam, quæ creata nõ sunt in uniuersa terra, neq;
in ulla natione, & uidebit omnis populus, in cuius medio tu es, opus DOMI-
NI, nam terribile erit hoc quod faciam tecum. Obserua ergo tu quæcunq; ego
tibi hodie præcipio, en ego eijcio ante te Amorrhæũ, Chananæum, Hithæum,
Supra 27.d Deut.7.a Pheresæum, Hiuæum & Iebusæum. †Caue ne ferias fœdus cum habitatore ter-
ræ ad quam tu uenis, ne forte cedat hoc in ruinã in medio tui. Quin aras eorum
diruite, & statuas eorum confringite, atq; lucos eorũ succidite. Ne adores deum
alienum, (quia DOMINVS indigne fert [iniurias,] nomen eius est deus indi-
gne ferens [iniurias,]) ne forte, si fœdus ineas cũ habitatore terræ, illi post deos
suos scortantes, & dijs suis sacrificantes, te quoq; uocent, comedasq; de[e]sacrifi- e Ebr. De sacrificio eius.
1 Reg.11.a cio eorum: †ducas insuper filijs tuis illorum filias, quæ post deos suos scortan-
tes, filios quoq; tuos scortari faciant post deos suos. Deos fusos ne feceris tibi. C
Azymorum solennitas. Azymorũ solennitatem custodies, septem diebus comedes placentas infermen-
tatas, id quod tibi præcepi ad statum tempus, mensis scilicet Abib, nam in mense
De primogenitis. Supra 13.a 22.23. Abib egressus es ex Aegypto. [f]Omne primogenitum meum est, & omne pri- f Ebr. Quicquid uuluam aperit: seu, Omnis apertura uuluæ uel matricis.
mogenitum pecus tuum masculum meum est, siue ex armento sit, siue ex grege.
Asini autem primogenitum redimes pecude: si uero non redemeris, frãge ei cer
uicem: omne quoq; primogenitum filiorum tuorum redimes. Coram me ne-
Sabbatum. mo appareat uacuus. Sex diebus operaberis, septimo autem die quiesces, tam in
Festũ pentecostes & tabernaculorum. semente q̃ in messe sabbatum ages. Solennitatem hebdomadũ facies tibi, quum
præcoces fruges demetuntur, & solennitatem collectionis uertente anno. Ter
in anno appareat omnis mas tuus ante conspectũ dominatoris DOMINI dei
Israelis, quoniam eijciam gentes ante te, & dilatabo terminos tuos, ut nemo ter-
ram tuam desideret, quũ tu ter in anno ascendis, ut appareas coram DOMINO
Supra 23.c deo tuo. Non mactabis sanguinem uictimæ meæ cum fermẽto, neq; pernocta
Supra 23.c Deut.14.c bit usq; mane mactatio solẽnitatis Passah. Principium primitiuorum fructuum D
terræ tuæ inferes in domum DOMINI dei tui. Ne coquas hœdum in lacte ma
tris suæ. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Scribe tibi uerba ista, quoniam iuxta
istorum uerborũ rationem sanciui fœdus tecum, & cum Israele. Fuit autem illic
cum DOMINO quadraginta dies, & quadraginta noctes, nec panẽ edens, nec
Verba decem. Deut.4.b aquam bibens, [g]scripsitq; super tabulas uerba fœderis, nempe decem uerba. Fa- g Dominus scripsit in tabulas, ut ab initio huius capitis patet.
ctumq; est, quum descenderet Moses de monte Sinai, erant duæ tabulæ testimo-
nij in manu Mosis, quũ descenderet [inquã] de monte. Moses autem nesciebat
ꝙ radios eiacularetur cutis faciei eius ex[h]colloquio diuino. Aharon uero & o- h Ebr. Quum loqueretur cum eo.
mnes filij Israel uiderunt Mosen, & ecce radios eiaculabatur cutis faciei eius, ut
ad eum accedere formidarent. Et quum uocasset eos Moses, reuersi sunt ad eum
Aharon & omnes primores qui erãt in cœtu, loquutusq; est Moses ad eos. Dein
de accesserunt quoq; omnes filij Israel, & præcepit eis cuncta quæ loquutus fue
rat cum eo DOMINVS in monte Sinai. Quumq;[i]cessasset loqui Moses cũ eis, i Quidam sic, Quum Moses pergeret loqui cum eis.
Velamen super faciem Mosis. 2.Cor.3.c posuit uelamen super faciem suam. Rursum quũ ingrederetur Moses in cõspe-
ctum DOMINI, ut cum eo loqueretur, auferebat uelũ, donec egrederetur. Et
egressus loquebatur cũ filijs Israel quæ iussus erat. Videbantq; filij Israel faciem
Mosis, ꝙ radios eiacularetur cutis faciei Mosis, tum reduxit Moses uelamen su-
per faciem suam, donec ingrederet̃ ad loquendũ cum eo. CAP. XXXV.

Refricantur leges quædam & maxime quæ ad structuram tabernaculi attinent definiuntur. Populus largiter contribuit, conducuntur structores tabernaculi, contracta materie.

A MOses coacto uniuerso cœtu filiorum Israel, dixit ad eos, Hęc sunt uerba quæ præcepit DOMINVS, ut ea faciatis. †Sex diebus fiet opus, dies septimus sit uobis sanctus, sabbatū quietis est DOMINO: quicūq; opus in eo fecerit, morte multet. Ne accendatis ignē in die sabbati in omnibus habitationibus uestris. Et ait Moses ad omnē cœtum filiorum Israel, dicens, Hoc est uerbum quod præcepit DOMINVS deus, dicens, Capite ex uobis[a] Thruma DOMINO, quicūq; cor suū ex munificētia [ad hanc] rem appulerit, is adferat Thruma DOMINO, nempe aurū, argentū atq; æs, hyacinthinū [sericum,] purpureum, coccinum bis tinctum, byssum, & [pilos] caprarū. Pelles quoq; arietum rubras, & pelles melium, unà cum lignis Sitim. Et oleū ad luminare, odoramenta ad oleum unctionis, & aromata ad suffitū. Lapides quoq; Schoham, & lapides qui includantur in Ephod, & in pectorali. Quicūq; uero inter uos sunt corde sapienti, hi ueniāt,

B & faciant quodcunq; imperauit DOMINVS. Nempe tabernaculū, tentorium eius, operimentū eius, fibulas eius, asseres eius, uectes eius, columnas eius, & bases eius. Arcā quoq; & uectes eius, & propitiatoriū, atq; uelū obtentionis. Mensam & uectes eius, & omnia uasa eius, & panē facierum. Candelabrū luminaris, & instrumenta eius, & lampades eius, & oleum ad luminare. Arā incensi, & uectes eius, oleum unctionis, & aromata ad suffitū, uelum quoq; ostij ad ingressum tabernaculi. Aram holocausti, & æreū reticulū quod habet, uectes eius, & omnia uasa eius. Labrū & basim eius. Tapetes atrij, columnas eius, & bases eius, & uelum in portā atrij. Clauos tabernaculi, & clauos atrij cum funibus eorum, & uestimenta quibus quæ supersunt [inuoluūtur] ad ministeriū in sanctuario, & uestimenta sancta Aharoni sacerdoti, & uestimenta filiorū eius, ut sacerdotio fun=

C gantur. Et egressus est uniuersus cœtus filiorum Israel à conspectu Mosis. Et uenit quisq; quem cor suum ferebat, & quicunq; spiritu fuit prompto ac uoluntario, & obtulerunt Thruma DOMINO ad opus tentorij cōstitutionis, & ad omne ministeriū eius, & pro uestibus sanctis. Et uenerunt uiri cū mulieribus, quicunq; uoluntario erant corde, & obtulerūt fibulas, & inaures, annulos, & ornamēta: omnia illa instrumēta aurea erant, & quicunq; motabat Tenupha auri DOMINO. Quicunq; habebant hyacinthū, purpurā, coccum bis tinctū, byssum, & pilos caprinos, & pelles arietū rubras, & pelles melium, hęc attulerunt. Quicunq; in sublime tollebant Thruma argenti & æris, obtulerūt Thruma DOMINO. Quicunq; habebant ligna Sitim pro uniuerso opere ministerij, ea obtulerunt. Omnes quoq; mulieres quæ erāt sapienti corde, manibus suis nebant, & quod nendo operatæ erant, attulerunt: nempe hyacinthinū [sericum,] purpureū, coccinum bis tinctū, & byssum. Sed & omnes mulieres quas incitabat cor suum, neuerunt industrie pilos caprinos. ¦Principes quoq; attulerunt lapides Schohā, &

D gemmas inserendas in Ephod & pectorale. Odoramenta quoq;, & oleum pro luminari, & pro oleo unctionis, & aromata ad suffitū. Omnis uir & mulier qui promptū cor habuerūt offerendi, pro cuncto opere, quod iusserat DOMINVS fieri per manū Mosis, offerebant filij Israel uoluntarium DOMINO. Et ait Moses ad filios Israel, Videte, DOMINVS ex nomine destinauit Bezaleel filiū Vri, filij Hur de tribu Iehuda. Et impleuit eū spiritu dei, sapientia, intelligentia, scientia & omni artificio. Qui polymitarius est artifex ad operandū in auro, & in argento, & in ære. Deinde artifex gemmarius, qui gemmas includit, in artificio quoq; ligni, ut quodcunq; opus ingeniosum fabrefaciat. Dedit insuper in cor eius ut docere possit, ipse & Ahaliab filius Ahimasach de tribu Dan. Impleuitq;

[a] Thruma uoluntarium & munificum donum, ut supra 25. capite.

Exod. 20. b. 23. b. 34. c

eos sapientia cordis, ut facere possint omne opus fabrile polymitum, & Phry-
gium, hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & bysso, textorioq; opere, factores
omnium operum, & polymiti ingeniosi. CAP. XXXVI.

Populus liberaliter cõfert. Artifices et structores omnia faciũt iuxta præscriptũ dñi.

Fecit itaq; Bezaleel & Ahaliab, & quicunq; sapienti erant corde, quibus DO A
MINVS dedit sapientiã & iudicium, ut scirent facere omne opus pro cultu
sanctuarij, atq; omnia quæ præcepit DOMINVS. Et uocauit Moses Bezaleel
& Ahaliab, & omnem uirũ qui industrio erat corde, quibus DOMINVS sapi-
entiam in cor indidit, atq; omnem eum qui sponte sua ad hoc ferebatur, ut acce-
Thrama. deret ad opus hoc perficiendũ. Acceperunt itaq; à Mose omnẽ contributionem,
quã contulerant filij Israel ad opus ministerij sanctuarij, ut ipsum perficerẽt. Et
illi quidẽ quotidie mane plura adhuc uoluntaria dona ad eum conferebant. Et
uenerunt omnes sapientes, qui uniuersum opus sanctuarij faciebant, quisq; ab
opere suo cui faciẽdo insistebat, & loquuti sunt ad Mosen, dicẽtes, Populus plus
adfert, q̃ opus sit pro cultu & opere q DOMINVS fieri præcepit. Præcepit er-
go Moses, ut uoce [præconum] per castra euulgari iuberent, in hanc sententiam,
Nec uir nec mulier ultra quidquã doni adferat ad opus sanctuarij. Prohibitus
itaq; est populus, ne quid amplius adferret, nã satis erat materię ad uniuersum
Exod.26.a opus perficiendũ, ita ut superesset. Fecerũt itaq; omnes qui sapienti erant corde,
Aulæa. per hos qui faciebant opus tabernaculi, decem aulæa ex bysso torta, hyacinthi-
no [serico,] purpureo, & coccino bis tincto, Cherubim fecit in eis opere poly-
mito. Longitudo unius aulæi erat uiginti octo cubitorũ, & latitudo aulæi unius B
quatuor cubitorũ, eadem mensura erant omnia aulæa. Et consociauit quinq; au
læa, unum ad alterũ: & rursus consociauit quinq; aulæa, unum ad alterũ. Fecit
etiam ansulas ex hyacintho in oris uniuscuiusq; aulæi, ut extremis suis alterũ al
teri cõsociaretur. Et fecit quinquaginta fibulas aureas, & cõiunxit aulæa unum
ad alterũ illis fibulis, factumq; est tabernaculũ unum. Fecit & aulæa de pilis ca-
Exod.26.b prarum pro tentorio tabernaculi, undecim aulæa fecit. Longitudo unius aulæi
habuit triginta cubitos, & latitudo unius aulæi habuit quatuor cubitos, eandẽ
mensurã habebant undecim aulæa. Et consociauit quinq; aulæa seorsim, & rur
Ansulæ. sus sex seorsim. Fecit quoq; ansulas quinquaginta unicuiq; aulæo in oris, ut ex
tremis suis alterũ alteri consociaretur, excipientibus sese mutuo ansulis. Fecit de
inde quinquaginta fibulas æneas, ad coniungendũ tentorium illud in unũ. Et
fecit tegumentũ super illud tentorium ex pellibus arietum rubris, & tegumen-
Asseres. tum ex pellibus meliũ super illud. Fecit & asseres pro tabernaculo ex lignis Si- C
tim, stantes. Decem cubitorum erat longitudo asseris, latitudo uero asseris cubiti
Exod.26.c unius & dimidij. Duos denticulos habebat unusquisq; asser, qui incisi erãt alter
è regione alterius: sic fecit omnibus asseribus tabernaculi. Fecit [inquam] asseres
pro tabernaculo, nempe uiginti asseres uersus plagam meridionalem, & qua-
draginta bases argẽteas fecit sub uiginti asseres, duas bases sub unũ asserem pro
duobus denticulis eius, & duas bases sub alio assere pro duobus denticulis eius.
Alteri lateri tabernaculi, quod est ad angulũ aquilonarẽ, fecit uiginti asseres, &
quadraginta bases argenteas, duas bases sub unoquoq; assere. Ad latus uero ta
bernaculi occidentale fecit sex asseres. Et duos asseres fecit in angulis tabernacu
li pro utroq; latere, qui gemini erant infra, sic gemini erant in capite suo ad an-
nulum unũ: sic fecit pro duobus illis, pro duobus [inquam] angularibus. Et fue
runt octo asseres, bases aũt eorum argenteæ sedecim erant, sub unoquoq; assere
Vectes. duæ bases. Fecit & uectes ex lignis Sitim, quinque pro asseribus tabernaculi D
in latere uno: & quinque uectes pro asseribus tabernaculi in latere altero, &
quinque uectes pro asseribus tabernaculi ad duo latera Occidentis. Fecit &

uectem intermedium, qui per medium asserum [transiens,] contignet à fine ad finem. Et asseres ipsos obduxit auro, eorumq́ annulos fecit aureos, qui essent loculi ipsis uectibus, obduxitq́ uectes auro. Fecit & uelũ ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, Cherubim fecit in ipsis opere polymito. Fecit quoq́ illi quatuor columnas de lignis Sitim, easq́ auro obduxit: uncini autem earũ aurei erant, & fudit pro eis quatuor bases argenteas. Fecit quoque uelamen in ostium tabernaculi ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta opere Phrygio. Et columnas eius quinq́ cum uncinis earum, obduxitq́ capita illarum & ambitus illarum auro, bases autem earum erant æneæ. Velamina.

CAP. XXXVII.

De arca & propitiatorio. De Cherubim, mensa, candelabro, & cæteris.

A FEcit quoq́ Bezaleel arcã de lignis Sitim, longitudo eius fuit duorũ cubitorum & dimidij, latitudo eius cubiti unius & dimidij: sic quoq́ altitudo eius cubiti & dimidij. Et obduxit eam auro mũdo intus & foris, fecitq́ illi coronam auream per ambitũ. Fudit pro ea quatuor annulos aureos pro quatuor angulis eius, duos uidelicet annulos pro uno eius latere, duos annulos pro altero eius latere. Fecit & uectes de lignis Sitim, & obduxit eos auro. Et inseruit uectes in annulos in lateribus arcæ ad gestandũ arcã. Fecit & propitiatoriũ de auro mundo, longitudo eius fuit duorũ cubitorũ & dimidij, latitudo autem eius unius cubiti atq́ dimidij. Fecit & duos Cherubim aureos, solidos fecit eos à duabus ex

B tremitatibus propitiatorij. Cherub unũ ab extremitate hac, & Cherub alterum ab extremitate ista: ex ipso propitiatorio fecit ipsos Cherubim, in extremitatibus scilicet eius. Et expandebãt Cherubim alas superne, obtegentes alis suis propitiatoriũ: facies uero eorum erant, ut alter alterum respiceret, faciebus Cherubim ad propitiatoriũ uersis. Et fecit mensam ex lignis Sitim, longitudo eius erat duorum cubitorũ, latitudo eius unius cubiti, altitudo eius cubiti unius atq́ dimidij. Et obduxit eam auro mundo, & fecit ei coronã auream per ambitum. Et fecit ei limbum palmariũ per ambitum, limbo autem addidit per ambitũ coronam auream. Et fudit quatuor annulos aureos, & posuit annulos illos ad quatuor angulos qui sunt in quatuor pedibus eius. Sub limbo erant annuli illi, loculi scili

C cet pro uectibus ad gestandũ mensam. Et fecit uectes de lignis Sitim, & obduxit eos auro ad gestandũ mensam. †Fecit & uasa pro ipsa mẽsa ex auro mũdo, nempe acetabula eius, cochlearia eius, dimidiatas fistulas eius, & instrumẽta quibus purgantur, quibusq́ funditur. Fecit & candelabrũ ex auro mundo, solidũ (in quã) fecit candelabrũ, scapus eius, calami eius, calices eius, sphærulæ eius, & flores eius ex ipso erant. Sex calami prodibãt de lateribus eius, tres calami candelabri ex latere uno, & tres calami candelabri ex latere altero. Tres calices in formã amygdali in uno calamo, cũ sphærula & flore, & tres calices in amygdali formã in altero calamo cũ sphærula & flore: sic erat in sex calamis, qui ex ipso candelabro prodibant. Et in ipso candelabro quatuor erant calices formã amygdali habentes cũ sphærulis & floribus suis. Eratq́ [semper] sub duobus [quibusq́] calamis, quæ ex ipso [candelabro] prodeunt, sphærula una: erant autẽ calamorum, qui ex ipso candelabro prodeunt, sex. Sphærulæ eorũ, & calami eorum ex ipso

D erant, totumq́ ipsum [opus] unum erat solidũ ex auro mundo. Fecit & lampades septem cum emunctorijs eius, & uasis [in quibus emũcta excipiũtur,] ex auro mundo. Ex talento auri mundi fecit ipsum cum omnibus uasis eius. Fecit & aram suffitus ex lignis Sitim, lõgitudo eius erat unius cubiti, & latitudo eius cubiti unius: quadrata erat: altitudo eius erat duorũ cubitorum, ex ipso quoq́ prodibãt cornua eius. Et obduxit ipsam auro, tectum uidelicet eius, & parietes eius circunquaq́, atq́ cornua eius. Et fecit ei coronam auream per ambitũ. Et fecit ei duos

Margin notes: Exo. 25. — Labrum æneum. — Arma. — Exod. 25. — Exod. 25. — Suppositorio pretij. Exo. 30. b

duos annulos aureos sub corona eius in duobus angulis eius, & in duobus lateribus eius, pro receptaculis uectium, ut gestaretur ipsis. Et fecit uectes ipsos ex lignis Sitim, obduxitq; eos auro. Fecit & oleum unctionis sanctũ, & suffimentum aromaticum mundum opere unguentarij. CAP. XXXVIII.

De ara holocausti, & absolutione sanctuarij.

FEcit quoq; aram holocausti ex lignis Sitim, quinq; cubitorum erat longitudo eius, & quinq; cubitorũ latitudo eius: quadrata erat: & trium cubitorum erat altitudo eius. Et fecit quatuor cornua eius in quatuor angulis eius: ex ipsa erant cornua eius, & obduxit eam ære. Fecit quoq; omnia instrumenta aræ, ollas, & scopas, & pelues sparsorias, & fuscinulas, & ignis receptacula: omnia instrumẽta eius fecit ęnea. Et aræ fecit cancellulos æreos opere reticulato, sub ambitum aræ inferne usq; ad medium arę. Et fudit quatuor annulos ex ære ad quatuor extremitates reticulati operis, ut sint loculi uectiũ. Et fecit uectes ex lignis Sitim, & obduxit eos ære, & inseruit uectes in annulos ad latera aræ, ut ara illis gestetur, ex asseribus cauam eam fecit. Fecit & labrum æneum, & basim eius æneam cum speculis excubantium, quæ ad ostium tentorij constitutionis excubabant. Atrium quoq; fecit in angulo qui est uersus meridionalem plagam, & tapetes atrij erant ex bysso torta centum cubitorum. Columnę earũ erant uiginti, & bases earum æneæ uiginti: uncini autem columnarum, & cincturæ earũ argenteæ. Versus angulum aquilonarem [tapetes] centum cubitorum, columnæ earum uiginti, & bases earum uiginti æreæ: uncini columnarũ, & cincturæ earum erant ex argento. Ad angulum occidentalem erant tapetes quinquaginta cubitorum, columnæ earum decem, & bases earũ decem: uncini uero columnarum & cincturæ earum erant ex argento. Ad angulum orientalẽ [tapetes] quinquaginta cubitorum. Erant autem tapetes quindecim cubitorum ad latus, columnæ earum tres, & bases earũ tres. Ex alio deinde latere hinc & hinc ad portam atrij tapetes quindecim cubitorum, cũ columnis suis tribus, & basibus earum tribus. Omnes tapetes atrij per ambitum erant ex bysso torta. Bases uero columnarum æneæ erant, & uncini columnarum & cincturæ earum argẽtea, capita uero earum obducta erant argento, & cingebantur cingulis argenteis omnes columnæ atrij. Velum uero quod erat in porta atrij, erat opus Phrygiũ, ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, habens uiginti cubitos in longitudine, & in altitudine ac latitudine quinq; cubitos secundum proportionem tapetium atrij. Columnæ earum erant quatuor, & bases earum quatuor æneæ, uncini autem earum argentei, & obductio capitum earum atq; cincturæ earum ex argento. Omnes quoq; claui tabernaculi & atrij per circuitum erant ænei. Hæc est summa tabernaculi, tabernaculi inquam testimonij, quæ ratione subducta est iuxta præceptum Mosis, ministerium Leuitarum in manu Ithamar filij Aharonis sacerdotis. Et Bezaleel quidem filius Vri filij Hur de tribu Iehuda, fecit quidquid DOMINVS præceperat Mosi. Cum illo autẽ erat Ahaliab filius Ahisamach de tribu Dan, faber, & artifex, & acupictor, in hyacintho, purpura, cocco bis tincto & bysso. Omne aurum factũ ad opus, in omni opere sanctuarij, & auri [quod datum fuit ad] Tenupha, fuit uiginti nouem talenta, & septingenti triginta sicli, secundum siclum sanctuarij. Argenti uero quod ex censu cœtus [collectum] erat centum talenta, mille septingenti & septuagintaquinq; sicli, secundum siclum sanctuarij. Semissis pro capite, dimidium sicli iuxta siclum sanctuarij, pro omni eo qui trãsibat in numerum, ab eo qui natus erat uiginti annos, & supra, pro sexcentis millibus & tribus millibus, & quingentis quinquaginta. Et fuerunt centum talenta argenti ad fusionem basium sanctuarij, & basium ueli, ex centum inquam talentis centum ba-

Marginal notes: A; Exo.20.d; Labrum æneum.; Atrium.; B; C; Supputatio pretij. Exo.30.b; D

ses,talentum pro base,Sed & mille septingentos,& septuagintaquinq; uncinos fecit columnis,& obduxit capitella earum, & fecit cincturas earum. Aeris uero quod ad Tenupha[oblatum erat,]septuaginta talenta,& bis mille quadringenti sicli. Fecit autē ex eo bases ad ostium tentorij constitutionis,& aram æneam, & reticulum æneum pro ea cum omnibus instrumentis aræ. Sed & bases atrij per ambitū,& bases pro porta atrij,& omnes clauos tabernaculi, & omnes clauos atrij per circuitum.

CAP. XXXIX.

De uestibus sacerdotalibus.

A DE hyacinthino uero[serico,] purpureo, & coccino bis tincto fecerunt uestes [a] inuolutionis quæ seruirent sanctuario. Fecerunt & uestes sanctas Aharoni,quemadmodū præceperat DOMINVS ipsi Mosi. Et fecit Ephod ex auro,hyacintho,purpura,cocco bis tincto,et bysso torta. †Et diduxerūt bracteas aureas ut abscinderentur fasciæ,quæ texebātur inter hyacinthū, purpurā, & coccum bis tinctū,& byssum, opere scilicet polymito.Humeros fecerūt ei cohærentes,ut ad duas extremitates eius cōmittantur. Textura polymita limbi eius quæ erat superne in eo,erat quemadmodū opus eius, quin ex ipso fuit, nempe ex auro,hyacintho,purpura,cocco bis tincto,& bysso torta, quemadmodū præceperat DOMINVS Mosi. Ephod. Exod.28.

B Fecerunt quoq; lapides Schoham,circūdatos aureis spintribus,scalptos cælaturis eius qui signa cælat,cū nominibus filiorū Israel. Et posuit eos in humeris Ephod,ut essent lapides monumēti pro filijs Israel,sicut præceperat DOMINVS Mosi.Fecit & pectorale opere textili polymito, quemadmodū opus humeralis,ex auro,hyacinthino[serico,]purpureo,coccino bis tincto,& bysso torta. Quadratū fuit, atq; duplicatū fecerunt pectorale illud,cuius longitudo palmū habebat,& latitudo palmū,duplicatum.Et impleuerūt ipsum quatuor ordinibus gemmarum.Ordo Sardonychis,Topasij & Smaragdi ordo Pectorale.

C unus.Secundus ordo Carbunculi, Sapphiri & Adamātis. In tertio ordine Lyncurius,Achates & Amethystus. In quarto ordine Hyacinthus, Onyx & Iaspis, circūdati palis aureis, [b] quibus erant inserti. Et gemmæ istæ erant cū nominibus filiorū Israel, nempe duodecim,pro nominibus illorū,exculptæ ut signa exculpi solent,singulæ nominibus suis iuxta duodecim tribus.Fecerunt quoq; pectorali catenulas cōplicato opere ex auro mundo in extremitatibus. Fecerunt & duo spintra aurea,& duos annulos aureos,& posuerūt duos annulos in duabus extremitatibus pectoralis,& inseruerunt duas aureas catenulas, cōplicatas in duobus annulis,in extremitatibus pectoralis. Sed & alias duas extremitates duarū [catenularū]complicatarū inseruerunt in duo spintra fibulata,posueruntq; ea in

D humeros Ephod è regione ipsius.Fecerūt & duos annulos aureos,quos posuerunt iuxta duas extremitates pectoralis,ad limbū eius, è regione Ephod intrinsecus.Feceruntq; duos annulos aureos,quos posuerunt in duobus humeris Ephod inferne,è regione iuxta cōmissuras eius,supra texturam polymitam ipsius Ephod. Et cōsociarunt pectorale annulis suis ad annulos Ephod fascia hyacinthina,ut esset supra texturā polymitam ipsius Ephod, ut nō separetur pectorale ab ipso Ephod,quemadmodū DOMINVS præceperat Mosi.Ad Ephod fecit interulam laxiorē opere textili,quæ fuit tota hyacinthina. Et foramen erat in medio interulæ,instar foraminis loricæ, & circa foramen limbus per ambitū, ne dirumperetur.Feceruntq; in fimbrijs interulæ mala punica ex hyacinthino [seri- Laxior tunica.

E co,]purpureo,coccino bis tincto,& bysso torta. Fecerunt & tintinabula ex auro mundo,posueruntq; tintinabula inter mala punica in fimbrijs interulæ per ambitū,inter mala punica. Tintinabulū & malum punicū,[&rursus]tintinabulum & malum punicū in fimbrijs interulæ per ambitū ad ministrandū,quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi.Fecerūt quoq; tunicas byssinas opere textili pro

[a] Quidam dicunt ministerij:posset etiam dici inuolucra.

[b] Eb. In impletionibus suis.

pro Aharone & filijs suis. Et tiaram byssinā, & pileolos byssinos decoros, & femoralia linea ex torta bysso. Et zonā ex bysso torta, hyacinthino [serico,] purpureo, & coccino bis tincto opere Phrygio, quemadmodū DOMINVS Mosi
Lamina sacra. praeceperat. Et fecerunt laminā coronam sanctā ex auro mundo, & scripserūt super eam scripturā, ut signa caelari [solent,] Sanctū DOMINO. Et adhibuerūt ei F
fasciam hyacinthinā, qua alligaretur tiarae sursum, quemadmodū DOMINVS Mosi praeceperat. Absolutū est itaq; uniuersum opus tabernaculi tentorijq; constitutionis, & fecerunt filij Israel iuxta omnia quae praeceperat DOMINVS Mosi, sic fecerūt. Et attulerunt tabernaculū ad Mosen, tentoriū & omnia instrumenta eius, fibulas eius, & asseres eius, & uectes eius, et columnas eius, & bases eius. Et tegumentū ex pellibus arietinis rubris, & tegumentū ex pellibus meliū, & uelum obtentionis. Arcā testimonij, & uectes eius, atq; propitiatorium. Et mēsam
omniaq; eius instrumenta, & panē facierum. Luminare mundū, lampades eius, G
lampades dispositas, & omnia instrumēta eius, & oleum ad luminare. Et aram aureā, & oleum unctionis, & suffimentū aromaticum, & uelū ad ostium tentorij. Aram quoq; aeneam, & reticulū eius aeneum, uectes eius, & omnia instrumenta eius, labrū & basim eius. Tapetes atrij, & columnas eius, & bases eius. Et uelum pro porta atrij, & clauos eius, atq; funes eius, sed & cuncta instrumenta cultus tabernaculi ad tentorium cōstitutionis. [c]Vestes quibus inuoluuntur res quę pertinent ad ministeriū sanctuarij, uestes sanctas pro Aharone sacerdote, & uestes filiorū eius, in quibus sacerdotio fungerentur. Iuxta omnia quae praecepe rat DOMINVS Mosi, sic fecerunt filij Israel pro uniuerso ministerio. Et uidit Moses uniuersum opus, & ecce absoluerant hoc, sicut praeceperat DOMINVS sic inquam fecerant. Et [b]laudauit eos Moses.

c Alij dicunt, Vestes ministerij.

b Eb. Benedixit eos Moses.

CAP. XL.

Erigitur tabernaculum à Mose, & disponuntur omnia ordine pulcherrimo.

LOquutusq; est DOMINVS ad Mosen, dicens, In die mensis primi, in pri- A
mo mensis, eriges tabernaculum tentorij cōstitutionis. Et pones in eo arcā testimonij, & obteges arcā uelo. Inferasq; mensam, & ordinabis eā iuxta dispositionem suam: inferes & candelabrū, & in [a] sublime collocabis lampades eius. Pones deinde arā auream incensi corā arca testimonij, & pones uelū ad ostium tabernaculi. Arā uero holocausti pones ante ostium tabernaculi tentorij constitutionis. Labrum ipsum pones inter tabernaculum cōstitutionis, & inter arā, & pones illuc aquas. Pones & atriū per circuitū, & expandes uelum ad portā atrij. Tolles & oleum unctionis, & unges tabernaculū, & quidquid in eo est, & con-
Exod.30.c secrabis illud cum uniuersis instrumētis suis, ut sit sanctum. Vnges & arā holocausti, atq; omnia instrumenta eius, & consecrabis aram, ut sit ara sacrosancta.
Vnges & labrū atq; basim eius, & consecrabis ipsum. Et adduces Aharonem & B
Exod.29.a filios eius ad ostium tentorij constitutionis, & lauabis eos aqua. Indues quoq; Aharoni uestes sanctas, & unges eum, cōsecrabisq; eum, ut sacerdotio mihi fungatur. Sed & filios eius adduces, & indues eos tunicis. Et unges eos quemadmodum unxisti patrē eorum, ut sacerdotio mihi fungātur: futurū enim est, ut sit illis unctio eorum in sacerdotium perpetuum in posteritatibus suis. Fecit autē Moses iuxta omnia quae praecepit ei DOMINVS, sic inquā fecit. Et factum est
Num.7.a mense primo, anno secundo, primo mensis erectū est tabernaculum. †Erexit autem Moses tabernaculum illud, ponens bases eius, & ponens asseres eius, & ponens uectes eius, & erigēs columnas eius. Extenditq; tentoriū super tabernaculum, & posuit tegumentū tentorij super illud superne, sicut praeceperat DOMINVS Mosi. Tulit quoq; testimonium, & reposuit illud in arcā, addiditq; uectes arcae, & posuit propitiatorium super arcā. Et inferens arcam in tabernaculum, obtendit uelum obtentionis, operiens eo arcā testimonij, quemadmodum prae-

a Alij, & accendes.

C ceperat DOMINVS Mosi. Posuit & mensam intra tentorium cõstitutionis ad latus tabernaculi septẽtrionale, extra tamen uelum. Et disposuit super eam ordinem panis in conspectu DOMINI, sicut præceperat DOMINVS Mosi. Posuit & candelabrum in tentoriũ cõstitutionis, è regione mensæ, ad latus tabernaculi meridionale. Erexit & lampades corã DOMINO, quemadmodũ DOMINVS ipsi Mosi præceperat. Et aram auream posuit in tentorium cõstitutionis ante uelum. Et adoleuit super ea suffimentũ aromaticum, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Suspendit & uelamẽ ad ostiũ tabernaculi. Et aram holocausti posuit ad ostium tabernaculi tentorij cõstitutionis, & sacrificauit super ipsam holocaustũ, & cibarium sacrificiũ, quemadmodũ præceperat DOMINVS Mosi. Posuit & labrũ inter tentoriũ constitutionis, & inter aram, & immisit in illud

D aquam ad lauandum. Et lauerunt ex eo Moses, & Aharon & filij eius manus suas & pedes suos quũ introirent in tentoriũ constitutionis, & quum appropinquarent ad aram, lauerunt, sicut DOMINVS Mosi præceperat. Erexit quoque atrium per circuitum tabernaculi & aræ, & posuit uelamen ad portã atrij, & absoluit Moses opus illud. Et nubes obtexit tentoriũ constitutionis, & gloria DOMINI impleuit tabernaculum. Et Moses non potuit introire in tentorium constitutionis, eo ꝙ nubes habitaret super ipsum, & ꝙ gloria DOMINI impleret tabernaculum. Quumq; nubes in altum tolleretur à tabernaculo, proficiscebãtur filij Israel per cunctas profectiones suas. Quando uero nubes non tolleretur in altum, non proficiscebantur, usq; ad diem quo sustolleretur. Nam nubes DOMINI erat super tabernaculum interdiu, & ignis erat in eo noctu coram oculis uniuersæ domus Israel, in omnibus profectionibus suis.

3.Reg.8.b Num.9.c Ezech.9.a

Liber Leuiticus Hebraice Vaicra.

CAPVT I.

De ritu holocaustorum quæ fiunt uel de armento uel de grege.

A VOCAVIT autem Mosen, & loquutus est DOMINVS ad eum è tentorio cõstitutionis in hanc sentẽtiam: Loquere ad filios Israel, et dic ad eos, Si quispiam ex uobis adduxerit sacrificiũ DOMINO, ex animalibus his, nempe de bobus & ouibus, adducetis sacrificia uestra. Si holocaustum fuerit sacrificiũ eius ex armento, adferat [uitulum] marem integrũ, & adducat eum ad ostium tentorij constitutionis, ut acceptus sit ipse coram DOMINO. Et admouebit manũ suam super caput holo-

Ola. Holocaustum ex armento aut bobus. Exod.19.b

B causti, & acceptum erit pro eo, ut expiatio pro eo fiat. Et [a] mactabit uitulum coram DOMINO, & adducent filij Aharonis sacerdotes sanguinem, spargentq; illum super aram per ambitum, quæ [ara] est ad ostium tentorij constitutionis. Deinde detracta pelle, incidat holocaustum iuxta incisiones suas. Ponentq; filij Aharonis sacerdotis ignem super aram, & struent ligna super ignem. Et construant filij Aharonis sacerdotes incisiones, caput uidelicet & [b] exta super ligna, quæ sunt in ara super ignem. Ventrem autem eius & crura eius aqua lauabit, & incendet sacerdos omnia in ara holocausti, sacrificium hoc igne confectũ, odor

C suaueolens DOMINO. Si uero de grege fuerit sacrificium eius, de ouibus scilicet aut capris holocaustum, adducat marem integrũ. Et mactet ipsum ad latus aquilonare ipsius aræ coram DOMINO, spargantq; filij Aharonis sacerdotes sangui-

Holocaustum ex gregibus.

[a] Mactabit, scilicet Leuita aut sacerdos.

[b] Quidam pro extis testiculum legunt.

ſanguinem eius ſuper aram per circuitum. Et incidant ipſum inciſionibus ſuis, nempe caput ſuum & exta, cōſtruet q́ ſacerdos ea ſuper ligna quæ ſunt in ara ſu per ignē. Ventrē uero & crura aqua lauabit, & adducet ſacerdos uniuerſa, & in cendet in ara holocauſtū, ſacrificiū hoc igne confectū odor ſuaueolens DOMI- D
NO. Si uero holocauſtū quis DOMINO offerre uoluerit ex auibus, adducat de turturibus aut pullis columbarū ſacrificiū ſuū. Sacerdos adferet ipſum ad aram, contorquebit q́ caput eius, & incendet in ara, ſanguis uero eius iuxta parietē aræ guttatim effundatur. Et tollet uentriculū eius cum pluma, & proijciat eam iuxta aram ad Orientem, ad locū cineris. Et findet ipſum cū alis ſuis, ſed non ſeparet, incendet q́ ipſum ſacerdos in ara ſuper ligna quæ ſunt ſuper ignē, ut ſit holocau ſtum igne confectum odor ſuaueolens DOMINO.

Holocauſtū ex auibus.

CAP. II.

De cibarijs ſacrificijs.

Minha. Sacrificiū cibarium, uel Mola.

ANima quę DOMINO cibarium ſacrificiū offerre uoluerit, ſit eius oblatio A
de ſimilagine. Et fundat ſuper eam oleum, & ponat ſuper eam thus. Adferat q́ eam ad filios Aharon ſacerdotes, & apprehēdat inde uolam ſuam plenam de ſimila eius, & de oleo eius, cum uniuerſo thure eius, & incendet ſacerdos mo numentum eius ſuper aram, ſacrificiū hoc igne conſit in odorem ſuaueolentem DOMINO. Reſiduum uero illius cibarij ſacrificij erit Aharonis & filiorū eius, ſacroſanctum de ſacrificijs DOMINI. Et ſi attuleris oblationē, cibarium ſcilicet ſacrificium ex ijs quæ in fornace coquūtur, ſit placenta ſimilaginea, azyma oleo conſperſa, & lagana infermentata deuncta oleo. Si uero munus tuum oblatum B
fuerit de ſartagine, erit ſimila infermentata oleo ſubacta. Cōminues autem eam minutim, & fundes ſuper eam oleum, ſacrificium cibarium eſt hoc. Si ſacrificiū cibarium, quod adfers, eſt de frixorio, fiat de ſimilagine cum oleo. Et inferes ſacrificium hoc cibarium, quod factū eſt ex illis, ad DOMINVM, & adferes illud ſacerdoti, ut adducat illud ad arā. Et ſacerdos tollat ſeparatim de ſacrificio iſto ci bario monumentū eius, & adolebit [illud] in ara, ut ſit ſacrificium igne confectū ad odorem ſuaueolentem DOMINO. Et quod reſiduum fuerit de ſacrificio iſto C
cibario, erit Aharonis & filiorum eius, ſacroſanctum eſt de ſacrificijs quæ igne fiunt DOMINO. Omne donū quod DOMINO adfertis, infermentatū ſit, nul lum enim fermentum nullum q́ mel incendere debetis in ſacrificijs DOMINI quæ igne fiunt. Ex primitiuis quidem [fructibus] adferetis munus DOMINO, ſuper aram uero non aſcendent ad odorem ſuaueolentem. Omne munus ſacri ficij tui cibarij ſale condias, ne unquā deſit ſal fœderis dei tui in cibarijs tuis ſacri ficijs, ſed in omni munere tuo ſal adhibebis. Si uolueris ſacrificiū cibarium ad- D
ferre DOMINO ex primitijs, adferas cibariū ſacrificium è primitijs tuis, nempe fruges matureſcentes[a] igne toſtas, quas profudit fertiliſſimus ager. Ponas etiam ſuper illud oleum & thus: ſacrificiū hoc cibariū. Et ſacerdos adolebit monumen tum eius, [nempe] illius[b] profuſionis, & illius olei, unà cum uniuerſo thure, ſacrificium hoc quod igne conſit DOMINO.

Eccli. 7. d

[I]nfermenta[t]a ſint ſacri[f]icia.

[S]ale condi[a].
[M]att. 5. b
[M]ar. 9. c
[C]ol. 4. a

a Alij ſic legunt, Fruges matureſcentes igne toſtas, ſpicas in quam in far cōruſas. b Eb. illius contuſionis.

CAP. III.

De uictimis, & gratulatorijs aut ſalutaribus ſacrificijs.

SI uero ſacrificium eius fuerit ſacrificium[a] gratiarum actionis, attulerit q́ illud A
de armento marem aut fœminam, integrum adferat coram DOMINIO. Et ponet manum ſuam ſuper caput ſacrificij ſui, iugulabit q́ illud ad oſtium tento rij conſtitutionis, & ſpargent filij Aharonis ſacerdotes ſanguinē ſuper aram per ambitū. Et offeret de ſacrificio gratulatorio, quod igne conſiat DOMINO, nem pe adipem qui operit uentrem, & omnē† pinguedinem quæ eſt circa uentrem. Et duos renes, & adipē qui eſt circū eos, & ſuper omentū illorū, & reticulū quod eſt ſuper iecur, unà cum renibus tollet. Et incendēt illud filij Aharonis in ara[b] ſu per holocauſto, quod eſt ſuper ligna, ut fiat ſacrificiū igne DOMINO ad odo-

[E]xo. 29. b

a Schelamim hoſtiæ ſunt quæ offeruntur rebus bene geſtis, gratulatoriæ, & pro gratiarum actione, ſalutares, pacificæ, &c. repenſionum.

b Alij legunt, cum holocauſto.

rem suaueolentem. Si uero de grege fuerit munus eius ad sacrificium gratulatorium DOMINO, offerat marem aut fœminam, sed integrum. Vt si ouem attulerit pro sacrificio, adducat illam in conspectũ DOMINI. Deinde ponat manum suam super caput sacrificij sui, & mactet ipsum ante tentoriũ constitutionis, sparganťq; filij Aharonis sanguinem eius super aram per circuitum. Et sacrificet de

C uictima gratulatoria sacrificium, quod igne confit DOMINO, nempe adipem eius, integram caudam, quæ iuncta est spinæ dorsi, [c]tollet, adipem quoq; qui obtegit uentrem, & omnem adipẽ qui est super intestina. Duos quoq; renes, & adipem qui est circa eos, & super abdomen iliorum, & reticulum quod est super iecur, cum renibus [b]tollet. Sacerdosq; illud incendet in ara, ut sit cibarium sacrificium igne cõfectum DOMINO. Si aũt capra fuerit munus eius, adducat hanc in conspectum DOMINI, & imponat manũ suam super caput eius, mactabiťq; illam ante tentorium constitutionis, & spargant filij Aharonis sanguinem eius super aram per circuitum. Et offeret de illo sacrificium suũ, sacrificiũ, quod igne confit, DOMINO, nempe adipem qui obtegit uentrem, & omnem adipem qui est super uentrem. Et duos renes, & adipem qui est super eos, & super ilijs, & reticulum super iecur, unà cum renibus tollet. Et adolebit ea sacerdos in ara, cibariũ sacrificium quod igne cõfit, ut sit ad odorem suaueolentem DOMINO omnis †adeps. Ritus hic perpetuus sit ad posteros uestros, per cunctas habitationes uestras, ut nullum adipem nullumq; sanguinem edatis. Leui. 7.c Gen. 9.a

c Eb. Tollet eam

b Eb. Tollet ea, ea omnia abundant Latinis, quum interim illis demptis, sensui nihil decedat.

CAP. IIII.

De sacrificio pro peccatis, quod sacerdos sacrificat pro omni cœtu uel pro priuatis.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Loquere ad filios Israel in hanc sententiam, Anima si peccauerit per [a]errorem in cunctis prohibitionibus DOMINI, quæ fieri non debebãt, ipse uero unum ex illis fecerit. Vt si sacerdos [b]inunctus peccauerit ad delictũ populi, adducat pro peccato suo quod peccauit, iuuencum ex bubus integrum DOMINO ad sacrificium pro peccato. Et adducat iuuencum illum ad ostium tentorij constitutionis in conspectũ DOMINI, poneťq; super caput iuuenci manum suã, & mactet iuuencum corã DOMINO. †Et sacerdos unctus capiat de sanguine iuuenci, & inferat eum in tentoriũ constitutionis. Intingatq; sacerdos digitum suũ in sanguinem, & spargat de illo Leui. 9.b

B sanguine septies coram DOMINO ante uelum sanctuarij. Poneťq; sacerdos de isto sanguine super cornua aræ incẽsi aromatici coram DOMINO, quæ ara est in tentorio constitutionis, & cunctum sanguinem iuuenci, fundet ad basim aræ holocausti, quod est ad ostium tentorij cõstitutionis. Et omnem adipẽ iuuenci, qui est sacrificium pro peccato, tollẽdo separabit ex eo, nempe adipem qui obtegit uentrem, & omnem adipẽ qui est circa intestinum. Sed & duos renes, & adipem qui est super eos, & super ilia, & reticulum iecoris cũ renibus tollet, quemadmodũ separando tollitur in boue qui fit pro sacrificio gratulatorio. Et incen-

C det ea sacerdos in ara holocausti. †Pellem uero iuuẽci, & omnẽ carnem eius, cũ capite eius, & cruribus eius, & cũ intestinis eius, & fimo eius. [Breuiter,] totum iuuencum extra castra efferet, ad locum mundũ ubi cineres effunduntur, & comburet illum ibi super ligna in igne, iuxta locũ ubi cineres effunduntur, comburetur. Quod si totus cœtus Israel errore peccauerit, res uero hæc cœtũ latuerit, & fecerint quidpiã ex omnibus prohibitionibus DOMINI, quæ facere nõ debebãt, atq; deliquerint, quũ notum fuerit factũ peccatum quod peccarunt, adducet cœtus iuuencũ ex bubus pro peccato, & adducent illũ ante tentoriũ constitutionis. Et seniores cœtus admouebunt manus suas super caput iuuenci coram DOMINO, & mactabitur iuuencus in cõspectu DOMINI. Inferetq; sacerdos unctus de sanguine iuuenci ad tentorium constitutionis. Et intinget sacerdos digitum suum in sanguinẽ, & sparget septies corã DOMINO ante uelũ. Ponat deinde de Exo. 29.b Num. 19.a Leui. 9.c Nume. 15.d

a Schagag, peccatũ est, in quod ex incogitantia, imprudentia & errore, impellẽte scilicet affectuũ mole ac impetu, animus perplexus præcipitatur, quo minus rationis ac spiritus iudicium audiat.

b Vnctum sacerdotẽ pro summo intelligunt.

de sanguine illo super cornua aræ, quæ est in conspectu DOMINI in tentorio constitutionis, & totum sanguinem fundet ad basim aræ holocausti, quę est ante ostium tentorij constitutionis. Et cunctū adipem separādo tollet ab eo, & incendet super ara. Facietq; cum iuuenco isto, quemadmodum fecit cum iuuenco pro peccatis: sic inquam faciet cum isto, & expiabit pro eis sacerdos, & propitiabitur ipsis. Efferet aūt iuuencū istum extra castra, & comburet eū, sicut cōbussit iuuencum primum, [a]peccatū est cœtus. Si princeps peccauerit per errorem, ac deliquerit, & fecerit quidpiam ex omnibus prohibitionibus DOMINI dei sui, quas facere non debebat, si illi constiterit de peccato suo quod commisit, adferat munus suum, nempe hircum caprarum marem integrum. Et applicet manum suam super caput hirci, mactabitq; eum in loco ubi mactari solet holocaustū in conspectu DOMINI, [b]Peccatū enī est. Tolletq; sacerdos de sanguine sacrificij quod fit pro peccato digito suo, & ponat super cornua aræ holocausti, & sanguinē eius fundet ad basim aræ holocausti. Totū aūt adipem eius adolebit in ara instar adipis sacrificij gratulatorij. Et expiabit pro eo sacerdos, ut à peccato suo [liberetur,] & propitiabitur ei. Et si anima aliqua peccauerit per errorem è populo terræ, feceritq; unū ex prohibitionibus DOMINI, quas facere non debebat, atq; sic deliquerit Si innotuerit ei peccatū suum quod peccauit, adducet munus suum hircum caprarum integrum, aut capram pro peccato suo quod peccauit. Et admoueat manū suam super caput [c]peccati, & mactet peccatū in eo loco ubi holocausta mactari solent. Tunc accipiet sacerdos de sanguine eius digito suo, & ponat super cornua aræ holocausti, & omnē sanguinē eius effundet ad basim aræ. Separandoq; tollet omnē eius adipem, quemadmodū separando tollitur de sacrificio gratulatorio, & incendat sacerdos super ara, ut sit odor suaueolens DOMINO, & expiet pro eo sacerdos, & propitiabitur ei. Et si ouē adduxerit pro sacrificio peccati sui, adducat femellā integram. Ponetq; manū suam super caput sacrificij pro peccatis, & iugulabit eam in hostiā pro peccato in loco ubi mactantur holocausta. Et tollet sacerdos digito suo de sanguine hostię pro peccato, ponetq; super cornua aræ holocausti, & cunctū sanguinē fundet ad basim arę. Et uniuersum adipē eius tollet, quemadmodū tollitur adeps ab oue in sacrificio gratulatorio, & incendet sacerdos ea in ara, ut fiat DOMINO sacrificiū igne confectū, expiabitq; sacerdos illū à peccato suo quod cōmisit, & remittetur ei. CA. V.

B — [a]Peccatū, id est, sacrificiū pro peccato.

[b]Peccatum, id est, sacrificiū pro peccato.

F

[c]Peccatum, id est hostiam pro peccato.

G

De sacrificijs quæ fiunt pro execratione aut periurio, & pro errore ac ignorantia.

gg. 2. b / Cor. 6. c — A

SI peccauerit anima, audieritq; uocē [a]execrationis, testisq; fuerit ipse, siue uiderit, siue cognitū habuerit, si nō indicauerit, iniquitatē suam feret. Aut si anima tetigerit rem aliquam immundā, siue cadauer fuerit bestiæ immundæ, siue cadauer iumenti immundi, siue cadauer reptilis immūdi, idq; eum latuerit, is immundus est, & deliquit. Aut si tetigerit immunditiā hominis, quæcūq; tandē immunditia eius fuerit, qua pollui posset, idq; eum latuerit, posteaquā ei constiterit, delictū incurrit. Aut si anima iurauerit effutiēdo labijs ut malefaciat aut benefaciat, iuxta oīa quæ temere effutire solet homo iurando, idq; latuerit eum, ipseq; rescierit se deliquisse in aliquo horū. Si sic in aliquo horū deliquerit, confiteatur quod ea re peccauit, & adducat DOMINO sacrificiū pro delicto suo, pro peccato inquā suo quod peccauit, fœminā ex grege, ouem aut caprā ad sacrificiū pro peccato, & expiabit eū sacerdos à peccato suo. †Si uero [b]facultas adferēdæ ouis aut capræ defuerit ei, adferat DOMINO pro delicto suo quod cōmisit, duos turtures, aut duos pullos colūbinos: alterū pro peccato, alterum ad holocaustum. Adferat autem eos sacerdoti, qui sacrificet primū illum qui est pro peccato, contorquendo scilicet caput eius, iuxta ceruicem eius, ita tamen ut non separet. Et sparget de sanguine illius hostiæ pro peccato ad parietem aræ, reliquum uero sanguinem

[a]Quidā legunt, iuramēti, quidā blasphemiæ, aut periurij.

B

eui. 12. d

[b]Eb. Et si nō attigerit manus eius sufficientiam pecudis.

c Peccatũ, id est sacrificiũ pro peccato.

b Eb. Peccatum est.

guttatim ad basim aræ effundat: c peccatũ est. Alterũ uero faciet pro holocausto,
iuxta ritum, & expiabit illum sacerdos à peccato suo quod peccauerat, & remitte
tur ei. Si uero facultas adferendi duos turtures aut duos colũbinos pullos ei de-
fuerit, adferat munus suum is qui peccauit, decimam scilicet partem similaginis
Epha pro sacrificio peccati: at oleum non ponet super illud, neq; etiam thus ad-
dat, est enim b sacrificium pro peccato. Offerat autem eam [similaginẽ] sacerdos,
C apprehendatq; sacerdos de ea uolam suam plenam, monumentum scilicet eius,
& incendet in ara, ut sit DOMINO sacrificiũ igne confectum, sacrificiũ scilicet
pro peccato. Et expiabit eum sacerdos à peccato suo quod cõmisit in aliquo scili
cet horum, & remittetur ei, eritq; sacerdotis, quemadmodũ cibarium sacrificium.
Et loquutus est DOMINUS ad Mosen, dicens, Anima si fuerit aliqua prçuarica
tione præuaricata, & peccauerit per errorem in his quæ DOMINO sunt conse
crata, adducat DOMINO pro delicto suo, arietem integrum ex grege iuxta æ-
stimationem tuam argenti ponderosi, iuxta †siclum sanctuarij, ut sit pro sacrifi- Exo.30.b
cio delicti. Eam uero rem consecratam, in qua peccauit, restituet, addita ad eam
quinta eius parte, quam tradat sacerdoti, sacerdos uero expiabit pro eo, ariete sci
licet qui pro delicto sacrificatur, & remittetur ei. Quod si anima peccauerit, & fe
cerit quiddam ex prohibitionibus DOMINI, quæ fieri non debẽt, nesciueritq;,
& ita deliquerit, feret iniquitatem suam. Is adferat ad sacerdotem pro hostia de-
licti arietem integrum ex grege, iuxta æstimationem tuam, & sacerdos expiabit
D eum ab errore suo in quo errauit ignorauitq;, & remittetur ei. Sacrificium hoc
est pro delicto, quo expiat [quis] delictum coram DOMINO. Loquutusq; est
DOMINUS ad Mosen, dicens, Anima si peccauerit, & scelus designarit contra
DOMINUM, negando uidelicet proximo suo depositum, uel datũ in manum
suam, aut rapiendo, calumniamq; faciendo proximo. Aut si rem perditam inue
nit, & eam negauerit, iuraueritq; falso super quapiam re, ex omnibus his quę fa-
cere solet homo, inq; his peccare. Si itaq; peccauerit & deliquerit, restituat raptũ
quod rapuit, aut quod per calumniam extorsit, aut depositum quod illi fuit com
missum, aut rem perditam quam inuenit, quin totum illud super quo peierauit,
reddet sortem, addita ei quinta eius parte, reddat inquam ei cuius est, in die quo
expiat delictum suum. Sacrificiũ uero pro delicto suo adducat DOMINO, arie
tem nempe integrum ex grege, iuxta tuam æstimationem, ad sacrificium delicti
ipsi sacerdoti. Et expiet pro eo sacerdos coram DOMINO, & remittetur ei, quid
quid illud fuerit quod fecit, & in quo deliquit. CAP. VI.

De holocaustis quotidianis, alijsq; sacrificijs, & quid sacrificare debeat sacerdos quum inungitur.

A ET loquutus est DOMINUS ad Mosen, dicẽs, Præcipe Aharoni & filijs eius
in hanc sententiã, Hæc est lex holocausti. Holocaustũ sit in pyra aræ tota no Holocaustum.
cte usq; mane, & ignis ipsius arę incensus sit in ea. Induetq; sacerdos uestimentũ
suũ lineum, & lineis femoralibus induet carnẽ suam, leuet cineres quos absum-
psit ignis holocausti in ara, ponetq; eos iuxta aram. Et exuens uestes suas, induet
alias uestes, efferetq; cineres extra castra ad locũ mundũ. Ignis uero in ara incen- Iuge sacrificium.
sus maneat, nec unquã extinguatur, quin sacerdos per singulos dies mane ligna
in ara incẽdat, & aptet super eam holocaustũ, adolebitq; super eam adipes sacri-
ficiorum pacificorum. Ignis semper accensus sit in ara, nec unquã extinguatur. Ignis perpetuus.
Hæc uero lex est sacrificij cibarij. Adferent illud filij Aharonis corã DOMINO Sacrificiũ cibarium, quod dicitur Mincha.
ante arã, separandoq; tollet ex illo uola sua, ex similagine scilicet ipsius sacrificij
cibarij, & de oleo eius, totumq; thus, quod est super sacrificium cibarium, incen-
B detq; in ara monumentũ eius, in odorem suaueolentẽ DOMINO. Quod uero
ex eo superfuerit, comedent Aharon & filij eius: placentæ infermẽtatę comeden
tur

tur in loco sancto, in atrio tentorij constitutionis comedent illud, non coquetur fermentatum. Hoc ipsum dedi eis, ut sit pars eorum ex sacrificijs meis quæ igne fiunt, sacrosanctum est, quemadmodũ sacrificium pro peccato, & sacrificiũ pro delicto. Omnis mas ex filijs Aharonis comedet ex eo: ritus hic perpetuus sit in posteritatibus uestris, de sacrificijs quæ igne cõfiunt DOMINO. Quicunq; con tingit ea, sacer esto. Loquutusq; est DOMINVS ad Mosen, dicẽs, Hoc sit munus Aharonis & filiorum, quod adferent DOMINO, ab eo die quo fuerit unctus. Decima pars Epha similaginis pro iugi sacrificio, dimidium eius mane, & dimi dium eius uespere. In sartagine cum oleo fiet, maceratam adferas eam, [a]cocta sci licet frusta cibarij sacrificij adferas, odorem suaueolentem DOMINO. Et sacer dos qui pro eo unctus fuerit de filijs eius, faciet istud: ritus hic perpetuus sit, DO MINO totũ incendatur. Omne sacrificiũ cibariũ sacerdotis totũ [incensum] erit, nec comedetur. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen in hãc sententiã, Loque C re ad Aharonem, & ad filios eius hisce uerbis, Hæc est lex hostiæ pro peccato. In loco ubi mactatur holocaustũ, mactabitur & hostia pro peccato coram DOMI NO, sacrosancta enim est. Sacerdos qui sacrificat hostiã pro peccato, eam come det, in loco sancto comedetur, nempe in atrio tentorij constitutionis. Quicunq; contigerit carnem eius, sacer esto. Et si de sanguine eius sparsum fuerit super ali quam uestem, quod aspersum fuerit lauabis in loco sancto. Vas autem fictile in quo cocta fuerit, frangetur: & si in uase æneo cocta fuerit, defricabitur, & aqua lauabitur. Omnis mas ex sacerdotibus comedet illã, sacrosancta enim est. Et om nis hostia peccati, de cuius sanguine infertur in tentoriũ cõstitutionis, ad expian dum in sanctuario, non comedetur, sed igne cremabitur.

[Margin: Hostia pro peccato.]

[Margin: Heb. 13.b]

CAP. VII.

De sacrificijs pro delicto De sacrificijs gratulatorijs seu gratiarumactionis, quæ pa cifica dicuntur, de adipe & sanguine, de unctione sacerdotali.

[Margin: Hostia pro delicto.]

HAec uero lex est hostiæ pro delicto, sacrosancta est. In loco ubi mactant ho A locaustũ, ibi quoq; mactant hostiam pro delicto, & sanguinẽ eius sparget super aram per circuitum. Omnem adipem eius adferent de eo, caudam & adi pem eius qui obtegit intestina. Duos quoq; renes, & adipem qui super eos est, et qui est super ilijs, & reticulum quod est super iecur cum renibus tollet. Et incen det ea sacerdos super ara, ut sit sacrificiũ quod igne confit DOMINO. Est enim hostia pro delicto. Omnis mas de sacerdotibus ex ea comedet, in loco sancto comedetur, est enim sacrosancta. Sicut hostia pro peccato, sic hostia pro delicto, eadem illis lex est, & erit sacerdotis qui per eam expiat. Sacerdos qui adfert alicu ius holocaustum, illius erit pellis holocausti quod sacrificauit. Et omne sacrifi cium cibarium quod coctum est in fornace, & quodcũq; fit in frixorio, & in sar tagine, sacerdotis illius erit qui illud sacrificat. Et omne sacrificium cibariũ quod permixtum est oleo, quin & aridum, erit omniũ filiorum Aharonis, unius ut al terius. Hæc est lex sacrificij pacificorũ, cum offertur DOMINO. Si pro [a]gratia B rumactione obtulerit ipsum, offerat pro sacrificio illo gratiarũactionis placen tas azymas oleo permixtas, & extenuatas placentas infermentatas oleo unctas, & similaginem maceratam, lagana oleo subacta. Cum placentis panis fermen tati, adducet sacrificium suum, pro hostia gratiarumactionis pacificorũ suorũ. Et adferet ex eo unum, ex uniuerso sacrificio Thruma DOMINO, quæ erit sa cerdotis spargentis sanguinem pacificorũ. Porrò caro sacrificij gratiarumactio nis pacificorum suorum, eodem die quo adfertur edi debet, nec reponat ex eo quidquam usq; mane. Si autem ex uoto uel sponte attulerit sacrificium suũ, co medetur eodem die quo adfert sacrificium suũ: postero uero die si quid residuũ manserit, edi potest. Quod aũt manserit de carne sacrificij in diem tertium, igne comburetur. Quod si omnino quidpiam comestum fuerit de carne pacificorum

[Margin: Hostia pacificorum.]

[Margin: Vota & uoluntaria munera.]

[Margin: a Quidam legunt, rotulas scissas.]

[Margin: a Quidam dicũt, lau dis, quidam confes sionis.]

[Margin: Thruma separatum quoddam munus, quod DOMINO in sublime tollitur.]

ſuorum die tertio, fauorem non conſequetur offerens illud, nec reputabitur ei,
quin abominatio erit, & anima quæ comederit, feret iniquitatē ſuam. Caro quæ
C tetigerit quancunq; immunditiam, non comedetur, ſed igne comburetur. Mun
da ſit[b] omnis caro, & qui carnem comederit. Anima quæ comederit carnem de
hoſtia pacificorum quæ DOMINI ſunt, & habuerit in ſe immunditiā ſuam, ex
cindetur anima eiuſmodi de populis ſuis. Anima uero quæ tetigerit aliquid im
mundum, ſiue ſit hominis immunditia, ſiue immundum animal, aut immundi
tia reptilis, & comedet de carne ſacrificij pacificorū, quod DOMINI eſt, excinde
tur anima huiuſmodi de populis ſuis. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen,
dicens, Loquere ad filios Iſrael hiſce uerbis, Omnem adipem bouis, & ouis, atq;
capræ non comedetis. Adipis cadaueris, & adipis diſcerpti à beſtia uſus eſſe po-
teſt ad omnia opera, modo huiuſmodi nō edatis. Omnis enim qui adipem ani-
malis, quod adducitur ad ſacrificium quod igne confit DOMINO, comederit,
anima illa edens excindetur è populis ſuis. Et omnem ſanguinem ne edatis, in
cunctis habitationibus ueſtris, ſiue auis ſit, ſiue iumenti. Quæcunq; anima ſan-
guinem aliquem comederit, huiuſmodi anima excindatur è populo ſuo. Et lo-
D quutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiam, Loquere ad filios Iſrael
huiuſmodi uerba, Qui adducit ſacrificium pacificorū ſuorum DOMINO, ad-
ducat ſuam illam oblationem DOMINO, de ſacrificio pacificorū. Manus eius
adducant ſacrificium quod igne confiat DOMINO, adipem cū pectuſculo ad-
feret ipſe, pectus quidem ut agitetur ad[c] Tenupha coram DOMINO. Adipē ue
ro incēdet ſacerdos in ara, eritq; pectus Aharonis & filiorū eius. Armum quoq;
dextrum dabitis[D] Thruma ſacerdoti, ex ſacrificijs pacificorū ueſtrorum. Qui ex
filijs Aharonis obtulerit ſanguinem pacificorū atq; adipem, is habebit armum
dextrum pro portione. Nam pectus Tenupha, & armū Thruma accepi à filijs
Iſrael, de ſacrificijs pacificorū ipſorū, & dedi ea Aharoni ſacerdoti & filijs eius,
ſtatuto perpetuo à filijs Iſrael. Hæc eſt unctio Aharonis & filiorū eius de ſacrifi
cijs ignitis DOMINI, à die quo attulit eos, ut ſacerdotio fungerentur corā DO-
MINO, quæ præcepit eis DOMINVS dari, in die unctionis eorū à filijs Iſrael
ſtatuto perpetuo in poſteritatibus ſuis. Hæc eſt lex holocauſti, & ſacrificij cibarij,
& hoſtiæ pro peccato, & hoſtiæ pro delicto, pro initiatione, & pro ſacrificio pa
cificorum. Quam ſcilicet præcepit DOMINVS Moſi in monte Sinai, quū man
daret filijs Iſrael in deſerto Sinai, ut adferrent ſacrificia ſua DOMINO. VIII.

De unctione & initiatione Aharonis *& filiorum eius, atq; tabernaculi.*

A LOquutus eſt DOMINVS ad Moſen, dicens, Accipe Aharonē & filios eius
cum eo, & ueſtes, atq; oleū unctionis, & iuuencū pro peccato, & duos arie-
tes, atq; caniſtrum placentarū infermentatarū. Et congrega uniuerſum cœtū ad
oſtium tentorij conſtitutionis. Et Moſes fecit quemadmodū præceperat ei DO-
MINVS, congregatusq; eſt cœtus ad oſtium tentorij cōſtitutionis. Et dixit Mo-
ſes ad cœtum, Hoc eſt uerbū quod præcepit DOMINVS, ut fiat. Et adduxit Mo
ſes Aharonem & filios eius, & lauit eos aqua, & induit eum tunicam ſtrictam,
& cinxit eum zona, ſed & interulā laxiorem induit eum, & induit eū humerale,
& cinxit illud textura polymita quæ erat in humerali, cingens ſcilicet illum eo.
B Poſuit & pectorale ſuper eum, reponēs in pectorali Vrim & Thumim. Deinde
poſuit tiaram in capite eius, ponens ſuper tiaram in anteriori parte eius, laminā
auream coronā ſanctā, ſicut præceperat DOMINVS Moſi. Accepit quoq; Mo-
ſes oleum unctionis, & unxit tabernaculum & quidquid fuit in eo, & conſecra
uit ea. Et ſpargens de illo ſuper aram ſepties, unxit aram & omnia inſtrumenta
eius, labrum & baſim eius ut conſecraret ea. †Fundens aūt de oleo unctionis ſu
per caput Aharonis, unxit eum, ut eum cōſecraret. Et applicans Moſes filios A-
haronis

Margin notes:

b Alij legūt, Qui car ne ſunt munda, car- nem edent.

c Tenupha quod dextrorſum & ſiniſtrorſum agitatur.

D Thruma quod ſurſum & deorſum agitatur.

Adeps & ſanguis nō comedenda.

Epilogus.

Exod. 28.a

Exo. 30.c

Eccli. 45.d

haronis, induit eos tunicis, atq; accinxit eos cinctura, & adhibuit eis pileolos,
quemadmodū præceperat DOMINVS Mosi. Adduxit quoq; iuuencū pro pec-
cato, & posuit Aharon atq; filij eius manus suas super caput iuuenci, qui fuit sa- C
crificium pro peccato. Quo mactato, Moses accepit sanguinem, quē digito suo
posuit super cornua aræ per ambitū, & expiauit aram, & sanguinem fudit ad ba
sim aræ, consecrauitq; ipsam, & expiauit pro ea. Et tollens uniuersum adipē, qui
erat super uentrem, & reticulum iecoris, & duos renes, atq; adipem eorū, incen=
dit Moses in ara. Iuuencum uero & pellem eius, carnē eius, & excremētum eius
extra castra igne combussit, quemadmodū præceperat DOMINVS Mosi. Et ad
ducto ariete pro holocausto, imposuerūt Aharon & filij eius manus suas super
caput arietis. Quo mactato, Moses sparsit sanguinē super aram circunquaq;. Et D
incidens arietē in suas incisiones, incendit Moses caput, & alias incisiones cum
extis. Ventrem uero & crura lauit aqua. Et incendit Moses totum arietem super
ara in holocaustum, ut fieret odor suaueolens, & sacrificiū quod igne cōfit DO-
Exo.29.c MINO, quemadmodū DOMINVS Mosi præceperat. Adduxit deinde arietem
alterum, arietem scilicet consecrationis, & imposuerunt Aharon & filij eius ma
nus suas super caput arietis. Quem mactās Moses, tulit de sanguine eius, & po-
suit super auriculam molliorem auris Aharonis dextræ, & super pollicē manus
eius dextrę, & super pollicem pedis eius dextri. Et adducens Moses filios Aharo
nis, posuit de sanguine super teneriorē partem auris eorum dextræ, & super pol E
licem manus eorum dextræ, & super pollicem pedis eorum dextri, sparsitq; Mo
Exo.29.d ses sanguinem super aram per circuitum. Tulit deinde adipem atq; caudam, &
omnem adipem qui erat super uentrem, reticulū iecoris, & duos renes cū adipe
eorum, & armum dextrum. De canistro quoq; azymorum quæ erant corā DO-
MINO, tulit placentam unam infermentatā, & placentam panis delibuti unā,
& laganū unum, & posuit super adipes, & super armū dextrū. Et hæc omnia po
suit super manus Aharonis, & super manus filiorū eius, & agitauit ea Tenupha
coram DOMINO. Deinde tulit Moses ea de manibus eorū, & adoleuit in ara
[a]super holocaustum, fuit enim hoc sacrificiū[b] consecrationis igne confectū DO- F
xo.29.c MINO in odorē suaueolentem. Et accipiens Moses pectus, agitauit ipsum Te-
nupha coram DOMINO, fuit enim de ariete consecrationis ipsi Mosi pars hęc,
quemadmodū præceperat DOMINVS Mosi. Tulit etiā Moses de oleo unctio-
nis, & de sanguine qui erat in ara, & sparsit super Aharonem, & super uestimen
ta eius, & filios eius, atq; uestimenta filiorum eius cum eo, consecrauitq; Aharo
nem, uestimenta eius, & filios eius, atq; uestimenta filiorū eius cum eo. Et dixit
Moses ad Aharonem, & ad filios eius, Coquite carnē in ostio tentorij cōstitutio
nis, ibidemq; comedite eam unà cū pane, qui est in canistro cōsecrationis, quem
Exod.29.f admodū[c] præcepi hisce uerbis, †Aharon & filij eius comedent eam. Quod uero G
de carne & pane reliquum fuerit, igne comburetis. De ostio quoq; tentorij con
stitutionis septē diebus non exibitis, ad eum usq; diem quo impleti fuerint dies
consecrationis uestræ: septem enim diebus implebit manum uestram, sicut fecit
hac die, sic præcepit DOMINVS fieri ad expiandū uos. Porrò die noctuq; sede
bitis in ostio tentorij constitutionis septē diebus, & obseruabitis obseruationem
DOMINO, ut non moriamini, sic enim iussus sum. Fecit itaq; Aharon & filij
eius omnia uerba quæ DOMINVS[d] per Mosen præceperat.

CAP. IX.

Octauo die pro se primum Aharon, deinde pro populo sacrificat, igne cœlesti omnia deuorante.

FActum est autem octauo die, ut uocaret Moses Aharonem atq; filios eius, se A
Exod.29.a niores'q; Israelis. Dixit autem ad Aharonem, †Tolle tibi uitulum [a]iuuenē ex
armento ad hostiam pro peccato, & arietem in holocaustum, integros [utrosq;]

Quid sit Tenupha, uide cap. 29. Exodi, & supra 7. cap.

[a] Alij legunt, cū holocausto: alij, post holocaustum.

[b] Ebr. Impletionum.

[c] Quidam legunt, iussus sum.

[d] Eb. In manu Mosis.

[a] Eb. Vitulum filium bouis.

& adduc in conspectum DOMINI. Ad filios uero Israel dices hisce uerbis, Tol
lite hircum ex capris pro hostia peccati, & uitulum, & agnum, anniculos, inte-
gros pro holocausto. Bouem quoq; & arietem pro pacificis, ad sacrificandum
coram DOMINO, & oblationem [b] Minha oleo conspersam, hodie enim DO-
MINVS apparebit uobis. Tulerunt itaq; quę præcepit Moses, ante tentoriū con
B stitutionis, & accessit uniuersus cœtus, steterūtq; corā DOMINO. Et ait Moses,
Hoc est uerbum quod præcepit DOMINVS ut faciatis, & apparebit uobis glo
ria DOMINI. Et ait Moses ad Aharonem, †Accede ad Aram, & fac [c] sacrificium Heb.5.b
tuum pro peccato, & holocaustum tuum, & fac expiationem pro te, & pro po- 7.d
pulo, & fac etiam sacrificium populi, ut expies eos, quemadmodū præcepit DO
MINVS. Accessit igitur Aharon ad aram, & mactauit uitulū quem habuit pro
peccato. Et attulerunt filij Aharonis sanguinem ad eum, & intingens digitum
suum in sanguine, posuit super cornua aræ, fuditq; sanguinē ad basim aræ. Adi
pem uero & renes, & reticulum iecoris de illa hostia peccati, incendit in ara, quē
C admodum præceperat DOMINVS Mosi. Porrò carnem & pellem igne com-
bussit extra castra. Mactauit & holocaustum, & porrexerunt Aharoni filij eius
sanguinem, quem sparsit super aram per circuitum. Sed & holocaustum ipsum
administrarunt ei, cum incisionibus suis, & capite, quæ incendit super aram. La
uit quoq; uentrem & crura, & incendit cum [d] holocausto in ara. Deinde adduxit
sacrificium populi, accipiens caprum, quem habuit populus hostiam peccati, &
mactans eum, confecit eum pro hostia peccati, quemadmodum priorem. Et sa-
crificauit holocaustum, & fecit illud iuxta ritum. Adduxit & cibarium sacrificiū,
implens manum suam ex eo, & incendens in ara præter holocaustum matuti-
D num. Mactauit & bouem, & arietem, sacrificium scilicet gratulatoriū, quod po-
pulus habuit. Et filij Aharonis porrexerunt ei sanguinem, quem sparsit super
aram per ambitum. Et adipes de boue, & ariete, & caudam, & obtegentem [adi-
pem,] & renes atq; reticulum iecoris. Et posuerunt adipes super pectusculum, et
incendit adipes in ara. Pectuscula uero & armum dexterum mouit Aharon Te
nupha coram DOMINO, quemadmodum præceperat Moses. Et leuans Aha- Aharon populo benedicit.
ron manum suam super populum, fausta est eis imprecatus, tum descendit [ab
ara,] ubi fecerat hostiam pro peccato, & holocaustū, atq; gratulatoria. Et ueniēs
Moses atq; Aharon in tentorium constitutionis, egressi bene precati sunt popu-
lo, uisaq; est gloria DOMINI uniuerso populo. Et egressus est ignis à facie DO
MINI, deuorauitq; in ara holocaustum, & adipes: quod uidēs uniuersus popu
lus, lætis uocibus exclamans, ceciderunt in facies suas. CAP. X.

Nadab & Abihu inferentes ignem alienum, igne absumuntur. Interdicitur uini potus sacerdotibus, definitur illis pars ex sacrificijs. De hirco pro peccatis qui combustus fuit.

A ET accipientes filij Aharonis Nadab & Abihu quisq; acerrā suam, †imposi- Num.3.a
to igne, miserunt in eas incensum, & attulerunt coram DOMINO ignem 26.g 1.Par.24
alienum, de quo nihil eis præceperat DOMINVS. Et egressus ignis à facie DO
MINI, deuorauit eos, mortuiq; sunt in conspectu DOMINI. Et ait Moses ad
Aharonem, Hoc est quod loquutus est DOMINVS, quū diceret, In his qui mi-
hi appropinquant sanctus ero, & in conspectu uniuersi populi gloriosus. Et A- Exo.19.
haron tacuit. Vocauit ergo Moses Misael & Elzaphan, filios Vsielis, qui fuit pa-
truus Aharonis, & dixit ad eos, Accedite, efferte fratres uestros è sanctuario extra
castra. Et illi accedentes, tulerūt eos in tunicis suis extra castra, sicut loquutus fue
B rat Moses. Et ait Moses ad Aharonem, & ad Eleazarum atq; Ithamarum filios
eius, Capita uestra ne nudetis, nec uestimenta uestra discindatis, ne moriamini,
& ne indignatio cadat super uniuersum cœtum, sed fratres uestri, nempe tota do
mus

[b] Minha est cibaris sacrificium.

[c] Eb. Fac peccatum tuum.

[d] Potest etiam legi, super holocausto, aut post.

mus Iſrael, defleant deflagrationem quam incẽdit DOMINVS. Et de oſtio ten
torij cõſtitutionis ne egredimini, ne forte moriamini, quoniã oleum unctionis
DOMINI eſt in uobis. Et fecerunt iuxta uerbũ Moſis. Et loquutus eſt DOMI-
Officiũ ſacerdotum. NVS ad Aharonem hiſce uerbis, Vinũ & ſiceram non bibes, tu & filij tui qui te
cum ſunt, quum ingreſſi fueritis tentoriũ cõſtitutionis, ne moriamini: ſtatutum
hoc ſit ſempiternũ per poſteritates ueſtras. Et ut diſcernatis inter ſanctũ & inter
prophanũ, inter immundum & mundũ. Vtq; doceatis filios Iſrael omnia ſtatu- C
ta quæ DOMINVS ad eos [a]per Moſen loquutus eſt. Et loquutus eſt Moſes ad
Aharonem, & ad Eleazarũ, & Ithamarũ filios eius reſiduos, Tollite cibarium ſa-
crificium quod ſupereſt ex eis ſacrificijs, quæ igne conſiunt DOMINO, & co-
medite illud infermentatũ iuxta aram, quoniã ſacroſanctũ eſt. Comedetis illud,
inquam, in loco ſacro: eſt enim demenſum tuum, & demenſum filiorũ tuorum,
de eis ſacrificijs quæ igne conſiunt DOMINO, quoniã ſic iuſſus ſum. Et pectu
ſculũ Tenupha, armumq; Thruma comedetis in loco mundo, tu & filij tui, atq;
filiæ tuę tecum, ſiquidem pro iure tuo, & pro iure filiorũ tuorum data ſunt [iſta]
de ſacrificijs pacificorũ filiorum Iſrael. Armũ Thruma, & pectuſculũ Tenupha
cum ſacrificijs adipũ quæ igne fiunt, inferent, ut motitent Tenupha coram DO
MINO. Hoc erit tibi, & filijs tuis tecum, ſtatutũ perpetuum, quemadmodũ præ- D
.Mac.2.c cepit DOMINVS. Hircum † quoq; pro peccato diligenter quæſiuit Moſes. &
ecce erat combuſtus. Iratus eſt ergo contra Eleazar atq; Ithamar filios Aharonis
ſuperſtites, & ait, Quare non comediſtis hoſtiã pro peccato in loco ſacro, quum
ſit ſacroſancta, illamq; uobis dederit, ut auferatis iniquitatẽ cœtus, ad expiandũ
eos in conſpectu DOMINI? En ſanguis eius non eſt illatus intra ſanctuarium
interius, omnino debueratis comedere eam in ſanctuario, quemadmodũ pręce
peram. Aharon autem reſpondit Moſi, En attulerunt hodie hoſtiã ſuam pro pec
cato, & holocauſtũ ſuum coram DOMINO, taliaq; mihi acciderunt, & ſi come
diſſem hoſtiã pro peccato hodie, num hoc benefactũ eſſet in oculis DOMINI?
Quod quum audiſſet Moſes, boni conſuluit. CAP. XI.

De diſcrimine mundorum & immundorum animalium.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen & Aharonẽ, dicẽs, Loquimini ad fi- A
eut.14.a lios Iſrael in hanc ſententiã, Hoc eſt animal quod comedetis ex omni iu-
mento quod eſt ſuper terrã. Quidquid ex iumentis ungulã ſeparat, & ungulas
fiſſura findit, ruminationem ſurſum reuocans, hoc comedatis. Veruntamen hoc
non comedetis ex his quæ ruminationẽ ſurſum reuocant, & ex his quæ ungulã
ſeparant, camelus, qui ſurſum quidẽ ruminationẽ reuocat, at ungulam non ſe-
parat, & ob id immundus ſit uobis. [a]Cuniculus, qui & ipſe ruminat, ſed ungu-
lam non ſeparat, immũdus ſit uobis. Et lepus, qui ruminationẽ reuocat ſurſum,
.Mac.6.d at ungulam non ſeparat, immundus ſit uobis. Et ſus, quũ ungulam ſeparet, fin-
datq; fiſſura ungulã, ruminationẽ tamen non reuocat, immundus ſit uobis. De
carne eorũ ne edatis, & cadauer illorũ ne tangatis, ſed immunda ſint uobis. Ex
mmunda aquis. omnibus uero quæ in aquis ſunt, hoc comedetis: quæcũq; in aquis pinnulas ha B
bent & ſquamas, tam in mari q̃ in fluminibus, ea comedetis. Et quidquid pin-
nulas nõ habet ac ſquamas, in mari & fluminibus, ex omnibus reptilibus aquã
ticis, & ex cuncta anima uiuẽte quæ in aquis eſt, abominandũ ſit uobis. Abomi
nanda inquã ſint uobis, de carne eorum ne comedatis, & cadauer illorum hor-
reatis. Quidquid in aquis pinnulas & ſquamas non habet, ſit uobis abominan
ues immundæ. dum. In auibus hæc ſunt, à quibus horrere nec ea comedere debetis, abominan-
da enim ſunt, Aquila, accipiter, aquila marina, uultur & miluus iuxta ſpeciẽ ſuã.
Omis coruus iuxta ſpeciẽ ſuam, Struthio, [b]noctua, cuculus, niſus iuxta ſpeciem
ſuã: nycticorax, mergulus, bubo, [c]porphyrion, ibis, pelecanus, ciconia, & gracu

a Eb. In manu Moſis.

De Tenupha & Thruma uide Exodi cap. 29.

a Pro cuniculo quidam legunt, mus montanus.

b Quidam accipitrem putant.
c Pro porphyrione alij legunt, ueſpertilio.

C lus iuxta speciem suam, upupa & uespertilio. Quidquid ex uolucribus repit &
uadit super quatuor, abominandum uobis esto. Veruntamen istud comedetis
ex omni reptili pennato, quod graditur super quatuor, cui scilicet sunt suffragi-
nes super pedes eius, quibus saltare potest super terrã. Ex quibus hæc[b] comede-
tis, Arbe iuxta speciem suam, & Saleam iuxta speciẽ suam, & Hargol iuxta spe-
ciem suam, & Hagab iuxta speciem suam. Omne uero reptile alatũ quod qua-
tuor pedes habet, abominandũ esto uobis. In istis polluemini, & quicunq; cada
uer illorũ tetigerit, immundus sit usq; ad uesperam. Et quicunq; portauerit cada
D uer illorum, lauet uestimenta sua, eritq; immũdus usq; ad uesperam. Omne ani-
mal quod separat ungulã, sed fissuram nõ findit, nec ruminationẽ sursum reuo-
cat, immunda hæc sint uobis: quicunq; tetigerit ea, immundus erit. Et quidquid
graditur super manus suas, in omni animali quod ambulat super quatuor, im-
munda sint uobis talia: & quicunq; tetigerit cadauer illorũ, ad uesperam usq; sit
immundus. Et qui portauerit cadauer illorũ, lauet uestimenta sua, eritq; immun
dus usq; ad uesperã: immunda hæc sint uobis. Et in reptili quod reptat super ter
E ram, hoc uobis immundũ sit, Mustela & mus, crocodilus iuxta speciẽ suam. Eri-
cius, limax, stellio, lacerta & chamæleon: hæc immũda sint uobis in omni repti-
li: quicunq; tetigerit ea mortua, immundus erit usq; ad uesperã. Et super quod-
cunq; ceciderit cadauer eorũ, immundũ erit, siue fuerit uas ligneum, siue uestis, si
ue pellis, siue saccus, siue quodcunq; uas in quo sit aliquod opus, per aquam tra
ducatur, sitq; immundũ usq; ad uesperã, & tum mundabitur. Omne quoq; uas
fictile, in quod aliquid ex his inciderit, immundũ erit quidquid intra ipsum fue
rit, uasq; ipsum cõfringetis. Sed & omnis cibus qui comedi solet, super quem Cibus.
uenerit aqua [huiusmodi,] immũdus erit: & omnis potus qui bibi solet, in quo- Potus.
F cunq; fuerit uase, immũdus erit. Et omne super quod ceciderit cadauer illorum,
immundũ erit, furnus & ollæ diruantur, quia immunda sunt, eruntq; uobis im
munda. At fons, puteus, & aquarũ collectio munda erit: & qui cadauer illorũ Fontes.
tetigerit, immundus erit. Quod si cadauer illorũ ceciderit super quodcunq;[c] se-
men quod seminatur aut seminari possit, mundũ erit. Sin aqua fusa fuerit super Sementis.
semen, & ceciderit super illud cadauer illorũ, immundũ erit uobis. Si fuerit mor
tuum aliqd iumentũ, quod à uobis edi potest, & aliquis tetigerit cadauer eius,
is immundus erit usq; ad uesperam. Qui comederit de morticino eius, lauabit
uestimenta sua, & erit immũdus usq; ad uesperã: sic qui portauerit cadauer eius,
lauabit uestimenta sua, & immundus erit usq; ad uesperam. Deniq; omne repti Reptile.
G le quod reptat super terram, abominandũ sit uobis, nec comedatur. Quidquid
incedit super pectus, & quidquid ambulat super quatuor, aut quod plures ha-
bet pedes, in omni reptili quod reptat super terram, ea non comedetis, quoniam
abominanda sunt. Ne reddatis abominãdas animas uestras in ullo reptili, neq;
polluetis uos in eis, ut immũdi fiatis in eis, quoniã ego sum DOMINVS deus
uester: sanctos ergo uos seruate, & sancti estote, quoniã ego sanctus sum, & ne 1.Pet.1.c
polluatis animas uestras in ullo reptili quod reptat super terram. Ego enim sum
DOMINVS, qui eduxi uos de terra Aegypti, ut essem deus uester: sancti ergo si
tis, quia ego sanctus sum. Hæc est lex iumentorũ, & uolucrũ, omnisq; animæ Epilogus.
uiuentis quæ reptat in aquis, & omnis animæ quæ reptat super terram. Vt scili
cet discrimen fiat inter immundum & inter mundũ: inter animal quod edi po-
test, & inter animal quod edi non debet.

CAP. XII.

Qua lege quoq; ritu enixæ à partu purificentur.

A LOquutusq; est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Loquere ad filios Isra-
el, & dic, † Mulier si suscepto[a] semine marem pepererit, septem diebus im- Luc.2.d Iohan.7.c
munda erit, iuxta dies separationis menstruorũ suorum erit immunda, *octauo *Luc.2.c
die

Animalia immunda.

b Hæc quatuor nomina ideo reliqui, quod uarie ab interpretibus traducta sunt. Significant autem ferè locustarum, cicadarum, ac bruchorum species, Græci uocant attelabos.

c Quidam per semen legumina intelligũt.

a Ebr. Si seminificauerit.
a Vel semen fecerit.

die circuncidetur caro præputij [pueri,] deinde maneat trigintatribus diebus in B
sanguine purificationis suę: nihil sanctū tangat, in sanctuariū non ingrediatur,
donec fuerint exacti dies purgationis suæ. Si uero fœminā pepererit, immunda
erit duabus hebdomadibus iuxta separationē suam, & sexagintasex diebus ma-
nebit in sanguine purificationis suæ. Quumq; exacti fuerint dies purgationis C
suę, pro filio uel filia, adducet agnum anniculū in holocaustum, & pullū colum
binum, aut turturem pro hostia peccati, ad ostium tentorij constitutionis, & ad
sacerdotem. Qui adducto illo in conspectū DOMINI, expiabit pro ea, munda
biturq; à fonte sanguinis sui. Et hæc est lex pro pariēte marem uel fœminam. D
Lucæ 2.d Si uero facultas adferēdi agni ei defuerit, accipiat duos turtures, aut duos pullos
columbinos, unum pro holocausto, & alterū pro hostia peccati, & expiabit pro
ea sacerdos, & munda erit. CAP. XIII.

De lepra & leprosorum purificatione.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosen & Aharonē hisce uerbis, Si fuerit in A cute carnis alicuius hominis tumor, seu scabies serpens fuerit, siue candicās macula, ut fit in cute carnis eius macula leprę, ducet ad Aharonem sacerdotē, uel ad aliquē ex filijs eius sacerdotibus. Tum inspiciet sacerdos maculā in cute carnis: si pilus in ipsa macula uersus est in candorē, et aspectus maculę subsidet profundior scilicet q̄ sit cutis carnis eius, macula hæc lepra erit, & inspiciet eum sacerdos, & immundū eum pronunciabit. Si uero candicās macula fuerit in cute carnis eius, & aspectus eius nō fuerit profundior ipsa cute, nec pilus eius uersus fuerit in candorē, occludet sacerdos maculā septem diebus, tum inspiciet[a] eum sacerdos die septimo, & si macula steterit specie sua, nec creuit macula in cute, occludet eum sacerdos secūdo septē diebus. Et tum inspiciet eum sacerdos septimo die rursus, & si obscurior fuerit macula, nec creuit macula in cute, mundum pronunciabit eum sacerdos, scabies est serpens, lauabit igitur uestimēta sua, & mundus erit. Quod si scabies hæc serpens omnino creuerit in cute postq̄ à sacerdote B inspectus est, & mundus iudicatus, debet denuo inspici à sacerdote. Vidēs igitur sacerdos q; scabies illa serpens creuerit in cute, immundū pronunciabit illū sacerdos, quoniā lepra est. Quū macula leprę fuerit in homine, adducatur ad sacerdotem, sacerdosq; ipse inspiciat, & si tuberculū candidū fuerit in cute, mutaueritq; pilum in candorē, uiuacitas quoq;[b] carnis recentis fuerit in tuberculo illo, lepra erat inueterata in cute carnis eius, immundumq; pronunciabit eum sacerdos, & non includet eum, siquidē immūdus est. Si uero omnino floruerit lepra in cute, & operuerit lepra ipsa uniuersam cutē maculæ, à capite eius usq; ad pedes eius, quidqd cadit sub obtutū oculorū sacerdotis, inspiciet eum sacerdos: & en si operuerit lepra ipsa totā carnem eius, mundā iudicabit hanc maculā, eo q; tota uersa fit in candorem, eritq; ille mūdus. In die uero illa, quando uisa fuerit in eo ui- C ua caro, immundus erit, inspicietq; sacerdos carnē illam uiuam, & immundum eum pronunciabit, caro enim illa uiua immūda est, lepra est. Aut si reuersa fuerit caro uiua, & mutata est in candorē, ueniet ille ad sacerdotem, & inspiciet eum sacerdos: & si macula uersa fuerit in candorē, mundam pronūciabit sacerdos maculam illam, mundus enim est. Et caro in cuius cute fuerit ulcus, illudq; fuerit sanatū, si enatus fuerit in loco illius ulceris tumor albicans, aut macula candicās, subrufa tamen, inspicietur à sacerdote: & quū inspexerit sacerdos, fueritq; aspectus eius profundior ipsa cute, & pilus eius mutatus fuerit in albedinē, immundum pronūciabit eum sacerdos, macula lepræ est ex ulcere germinās. Et si eam inspexerit sacerdos, nec fuerit in ea pilus albicās, nec ea fuerit humilior ipsa cute, ipsa tamen obscura est, includet eum sacerdos septē diebus. Et si omnino dilatata fuerit in ipsa cute, immundū pronunciabit eum sacerdos, macula est. Si uero in sese

[a] Hoc est, eū in quo macula apparet.

[b] Per recentem carnem, aut uiuam, uidetur intelligere carnem putidam.

ſteterit macula illa,& non fuerit dilatata,cicatrix eſt ulceris, & mundū pronun-
D ciabit eū ſacerdos. Quod ſi caro aliqua fuerit, in cuius cute fuerit aduſtio ignis,
& uiuum illud aduſtionis habuerit maculā candicantem,ſubruſam,aut albam,
inſpiciet eam ſacerdos,& ſi uerſus fuerit pilus in alborē in candicante illa macu
la,& aſpectus eius fuerit profundior ipſa cute, lepra eſt in ipſa aduſtione efflore
ſcens,& ideo immundū pronunciabit illum ſacerdos,macula enim eſt lepræ.Si
autem,quū inſpexerit eam ſacerdos, nō fuerit in macula illa pilus ſubalbicans,
neq; ea fuerit profundior cętera cute,ſed fuerit ſubobſcurior,includet eum ſacer
dos ſeptē diebus,inſpicietq; eum ſacerdos die ſeptimo, & ſi omnino dilatata fue
rit in ipſa cute,immundū pronunciabit eum ſacerdos,eſt enim macula leprę.Et
ſi in ſeſe ſteterit macula illa candicans,nec dilatata fuerit in cute,ſed fuerit ſubob
ſcura,tumor eſt aduſtionis,& ſacerdos pronunciabit eum mundum,eſt enim ci-
catrix aduſtionis. Vir ſiue mulier ſi habuerit maculam in capite uel barba, in-
ſpiciet ſacerdos maculam illā, & ſi aſpectus eius profundior fuerit cute ipſa, fue
ritq; in ea[c] pilus ſubfuluus,iudicabit illū ſacerdos immundū, eſt enim pſora fœ-
da,& lepra capitis aut barbæ.Si uero ſacerdos inſpexerit maculā iſtius pſoræ,&
aſpectus eius non fuerit profundior reliqua cute, nec fuerit in ea pilus niger,in
cludat ſacerdos [eum qui habet] maculā pſorę ſeptem diebus, ſeptimo die inſpi-
E ciat ſacerdos maculā: ſi non creuerit pſora,nec fuerit in ea pilus fuluus, & aſpe-
ctus pſoræ illius non fuerit profundior ipſa cute, faciet ſe tonderi : ita tamen ut
pſora nō tondeatur,& includat ſacerdos [eum qui habet] pſorā ſeptem diebus,
idq; ſecundo,& ſeptimo die inſpiciat ſacerdos pſorā illam : ſi pſora ipſa non cre
uerit in cute,neq; aſpectus eius fuerit profundior cute,mundū pronūciabit eum
ſacerdos,lauabitq; ueſtimenta ſua,& erit mūdus. Quod ſi pſora in ipſa cute cre
uerit poſt eius emundationē, inſpiciat ſacerdos, & ſi macula ipſa in cute creuit,
non inquirat ſacerdos de fuluo pilo,immūdus eſt.Si aūt pſora in ſpecie ſua per-
ſtiterit,& pilus niger in ea pullulauerit,ſanata eſt pſora, & ille mūdus erit, mun
dumq; pronunciabit eum ſacerdos. Vir ſiue mulier,ſi in cute carnis eorū macu
læ fuerint,maculæ inquā candicantes,inſpiciet ſacerdos : & ſi in cute carnis eorū
fuerint maculæ albicantes ſubobſcurę,lentigo eſt in cute germinans,mūdus eſt.
Si è capite alicuius pili fuerint euulſi, caluus is & mūdus eſt : ſi defluxerint pili à
F fronte capitis ſui,recaluaſter eſt & mūdus.Si uero in recaluaſtri loco aut occipite
caluo macula fuerit[d] alba ſubruſa, lepra germinans eſt in caluitie eius anteriori
ſeu caluitie poſteriori eius.Inſpiciet aūt eum ſacerdos, & ſi tumor maculę albus
ſubrufus fuerit in caluitie eius anteriori, uel poſteriori caluitie eius, cutiſq; car-
nis fuerit ſecundum aſpectū lepræ,is leproſus eſt,& immūdus,omnino immun
dum pronūciabit eum ſacerdos, macula eius eſt in capite eius. Leproſus in quo
fuerit macula,huius ueſtimenta lacera ſint,& caput eius nudū, mentū ſuperū ſit
inuolutū,pollutus & immūdus clamabit. Omnibus diebus quibus macula fue
rit in eo,cōtaminatus & immundus erit,ſeorſim habitabit, extra caſtra ſit māſio
eius.Veſtis in qua fuerit macula lepræ,ſiue lanea fuerit ueſtis, ſiue linea,ſiue fue
rit in ſtamine uel ſubtegmine lineo aut laneo, ſiue in pelle, ſiue in ope pelliceo.
Si inquā macula huiuſmodi[e] lurida fuerit uel ſubruſa,in ueſte aut in pelle,aut in
ſtamine aut ſubtegmine,aut in quocunq; inſtrumēto pelliceo,macula lepræ eſt,
demonſtrabiturq; ſacerdoti.Sacerdos igitur inſpiciet maculā illam, & includet
[eum qui habet] maculam ſeptē diebus,ſeptimo die inſpiciet maculā, quæ ſi di-
latata fuerit in ueſte,aut in ſtamine, aut ſubtegmine, aut in pelle, aut in quocūq;
G eo quod cōficitur ex pelle,lepra eſt corrodens, & macula immunda. Comburet
itaq; ueſtem,aut ſtamen,aut ſubtegmen,ſiue laneū fuerit,ſiue lineum,aut quod-
cunq; inſtrumentū pelliceum in quo fuerit macula,quia lepra corrodēs eſt,igne
combu-

c Ebr. Pilus aureus tenuis.

d Ebræi per album & rufum, purpureū ac permixtum colorem ſignificant, quē ex albo & rufo fit, quidā dicūt luteus.

e Quidā pro lurida liuida aut uiridis legunt.

comburetur. Quod si sacerdos uiderit maculã non creuisse in ueste, aut in stamine, aut subtegmine, aut in quocunq; instrumento pelliceo, pręcipiet sacerdos, ut lauent id in quo est macula, includetq; illud denuo septem diebus: posteaq̃ uero lotum fuerit, inspiciet sacerdos maculam ipsam, & si macula speciem suam non mutauerit, nec ipsa macula creuit, immunda est, igne cõbures eam, corrosio est in caluitio occipitis, aut in recaluastri loco. Et si uiderit sacerdos maculam obscuriorem redditam postq̃ lota est, scindat eam à ueste, aut à pelle, aut à stamine, aut à subtegmine. Et si adhuc apparuerit in ueste, aut in stamine, aut subtegmine, aut in quocunq; instrumento pelliceo, [lepra] repullulascẽs est, igne exures maculam quæ est in ea. Et uestis siue stamen sit, siue subtegmen, siue quodcunq; instrumentum pelliceum, quæ laueris, si recesserit macula ab eis, lauabitur secundo, & tunc mundum erit. Ista est lex plagæ lepræ, in ueste lanea uel linea, stamine uel subtegmine, & in omni instrumento pelliceo, ad emundandum uel contaminandum ipsum.

CAP. XIIII.

Præscribitur quo ritu ac quibus sacrificijs lepra purgetur, & cœtui restituatur leprosus.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Hæc lex est leprosi, in A
die emundationis suæ. Adducetur ad sacerdotem, egredieturq; sacerdos extra castra, & inspiciet sacerdos, si sanata est macula lepræ à leproso, præcipiet sacerdos, ut tollat is qui mundandus est duas auiculas uiuas & mundas, & lignũ cedrinũ, & coccũ bis tinctũ, atq; hysopum. Et præcipiet sacerdos mactari unam auem super uase fictili, super aquis uiuis. Auiculã uero uiuã accipiat cum ligno cedrino, cocco bis tincto, & hysopo, & intinget ea cũ aue uiua in sanguine auis iugulatæ ad aquas uiuas. Et asperget super mundandũ à lepra septies, & [a] emundabit eum, dimittetq; auẽ uiuam in superficiẽ campi. Et mundatus lauabit uestimenta sua, & radet omnes pilos suos, lauabit inquã in aqua, ut mundus sit, post hoc ueniat in castra, & manebit extra tentoriũ suum septem diebus. Septimo die radet omnes pilos suos, nempe caput suum, barbã suam, & supercilia oculorum suorũ: in summa, omnes pilos suos radet, & lauabit uestimẽta sua, lauabit quoq; carnem suam aqua, & mũdus sit. Octauo die accipiat duos agnos [b] integros, & B
ouiculam unã anniculam integrã, & tres decimas similaginis pro cibario sacrificio, quod permixtũ sit oleo, & unum Log olei. Sacerdos autem purificans collocabit uirum mundandum & ista coram DOMINO ante ostium tentorij constitutionis. Et tollat sacerdos agnũ unũ, & sacrificet eum pro delicto, & Log olei, & moueat ea Tenupha corã DOMINO. Agnũ mactabit in eo loco, ubi mactatur hostia pro peccato, & holocaustũ, in loco scilicet sacro. Nam sicut hostia pro peccato, sic hostia pro delicto sacerdotis est, sacrosanctũ est. Et tollet sacerdos de sanguine hostię pro delicto, quem ponet sacerdos super teneriorem auriculam auris dextræ eius qui purificatur, & super pollicem manus eius dextræ, & super pollicẽ pedis eius dextri. Accipiat quoq; sacerdos de Log olei, & fundat super C
manũ sacerdotis sinistrã. Deinde intingat sacerdos digitũ suum dextrũ in oleo, q́ est in manu sua sinistra, & de oleo septies digito suo corã DOMINO aspergat. De residuo uero oleo quod est in manu sua, ponet sacerdos super molliorẽ auriculã auris dextræ eius qui purificatur, & super pollicem manus eius dextrę, & super pollicem pedis eius dextri, supra sanguinem hostiæ pro delicto. Et residuum olei quod est in manu sacerdotis, ponet super caput mũdandi, expiabitq; eũ sacerdos coram DOMINO. Faciet quoq; sacerdos hostiã pro peccato, & expiabit mundandũ ab immunditia sua, & postea mactet holocaustum. Et sacrificabit sacerdos holocaustũ & sacrificium cibarium in ara, & expiabit eum sacerdos, eritq; mundus. Si uero is pauper fuerit, ut hæc non sint in facultate eius, su-

[a] Mundabit, id est mundum pronunciabit: externa scilicet ceremonia mundum declarabit qui prius mundus est.

[b] Integra pecus dicitur, quæ omni uitio caret.

mat agnum unũ pro hostia delicti ad Tenupha, ut expietur pro eo, & unam decimam similaginis mixtã oleo pro sacrificio cibario, & Log olei. Sed et duos turtures, aut duos pullos colũbinos, ut fuerit in facultate eius, quorũ unus erit pro
D hostia peccati, & alter pro holocausto. Adducet autẽ eos die octauo ad sacerdotem pro emundatione sui, ad ostium tentorij constitutionis coram DOMINO. Tum accipiat sacerdos agnum pro hostia delicti, & Log olei, motabitq́ ea sacerdos Tenupha coram DOMINO. Mactabitq́ agnũ pro hostia delicti, & sumet sacerdos de sanguine hostiæ pro delicto, & ponet super teneriorẽ auriculam auris dextræ eius qui purificatur, & super pollicẽ manus eius dextrę, atq́ super pollicem pedis eius dextri. De oleo quoq́ fundet sacerdos super uolã sacerdotis sinistram. Et sparget sacerdos digito suo dextro de oleo q̃d est in uola sua sinistra, septies corã DOMINO. Ponetq́ idem sacerdos de oleo quod est in uola sua super teneriorem auriculã auris dextræ purificandi, & super pollicem manus eius dextræ, atq́ super pollicẽ pedis eius dextri, ad eum scilicet locũ ubi sanguis hostiæ pro delicto [fuerat positus.] Residuum uero olei quod est in manu sacerdotis, ponet super caput mundãdi, ut expiet eum coram DOMINO. Faciet quoq́ unũ ex turturibus, aut pullis columbinis, de ijs scilicet quos apprehendit manus eius, de ijs inquam quos apprehenderit manus eius, unum [paret] pro hostia peccati, & alterũ in holocaustum, cum sacrificio cibario, expiabitq́ sacerdos emundandum corã DOMINO. Hæc lex sit eius in quo est macula lepræ, & in cuius
E facultate non sunt [hæc] pro sui emundatione. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen & Aharonem in hanc sentẽtiam, Quũ ueneritis in terrã Chanaan, quam ego do uobis possidendam, & dedero maculam lepræ in domo terræ possessionis uestræ. Veniet is, cuius est domus, & indicabit sacerdoti hisce uerbis, Quasi macula [lepræ] uidetur mihi esse in domo. Et iubebit sacerdos ut domum illam expurgent, priusq̃ sacerdos eam ingrediatur ad inspiciendũ maculã, ne immundũ fiat quidquid est in domo illa: post hoc debet ingredi sacerdos ad inspiciendum domum, & ut inspiciat maculam. Si macula fuerit in parietibus domus, foueæ scilicet luridæ aut subrufæ, & aspectus earum profundior erit ipso pariete, exibit sacerdos è domo ad ostium domus, & occludet domũ septem diebus, die septimo reuertetur sacerdos, & si uiderit creuisse maculam in parietibus domus, pręcipiat sacerdos ut eruant lapides in quibus est macula, & proijciant eos extra
F ciuitatem ad locũ immundum. Et domum illã radant intus circunquaq́, effundentq́ puluerem quem abraserint, extra ciuitatem ad locum immundum. Et accipiant lapides alios, quos in locum istorũ lapidum substituant, accipiatq́ alium puluerem, cum quo domui tectorium obducat. Et si macula redierit, & pullulauerit in domo postq̃ eruti fuerint lapides, & postq̃ abraserint domum atq́ tectorium obduxerint, ueniet sacerdos, & si uiderit creuisse maculam in illa domo, lepra corrodens est in domo illa, immũda est. Diruet ergo domum illam, lapides eius, ligna eius, & cunctum puluerem illius domus efferet extra ciuitatem ad locum immũdum. Et qui ingressus fuerit domum illam omnibus diebus quibus clausit eam [sacerdos,] immũdus erit usq́ ad uesperam. Qui iacuerit in domo illa, lauabit uestimenta sua: & qui comederit in domo illa, eluet uestimẽta sua. Et
G si sacerdos uenerit, uideritq́ non creuisse plagam in domo postq̃ oblita est domus, mundam pronunciabit sacerdos domũ illam, quoniam sanata est plaga illa. Accipiat autem ad expiandam domum istam duas auiculas, & lignum cedrinum, & coccum bis tinctum, & hysopũ, unam auiculam mactabit super uase fictili & super aqua uiua. Deinde sumat lignũ cedrinum, & hysopũ atq́ coccum bis tinctũ cum auicula uiua, intinget ea in sanguine auis mactatę, & in aquis uiuis, aspergatq́ domũ septies. Et expiabit domum illã sanguine auis, & cũ aquis

Lepra domorum.

uiuis,

uiuis, & aue uiuente, ligno cedrino, hysopo, atque cocco bis tincto. Auiculam autem uiuentem dimittet extra ciuitatem in superficiem campi, expiabitque domum illam, & munda erit. Hæc est lex pro quacunque plaga lepræ & psoræ. Pro lepra quoque uestis & domus, pro tumore, pro scabie serpente, & pro macula candicante, ad docendũ scilicet, quo die inquinari, & quo die mundari debeat. Hæc est lex de lepra.

Epilogus.

CAP. XV.

De uarijs fluxibus immundis, siue in uiro fuerint, siue in muliere, interim etiam de eorum lustratione.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosen & Aharonem in hanc sententiam, A
Loquimini ad filios Israel, & dicite ad eos, [a] Quicunque fluxũ habuerit è carne sua, fluxu suo immũdus erit. Hęc uero erit immũditia eius in fluxu suo, si caro eius fluxũ suũ expuit, aut si caro eius obstructa fuerit à fluxu suo, hæc immunditia eius est. Omne stratũ super quo iacuerit sic fluens, immundũ erit, & omnis res super qua sederit, immũda est. Et quicunque stratũ eius tetigerit, lauabit uestimenta sua in aquis, & immũdus erit usque ad uesperam. Et qui sederit super aliquo, super quo fluens sedit, eluet uestimenta sua, & lotus aqua immundus erit ad uesperam usque. Qui tetigerit carnẽ eius qui fluit, eluet uestimenta sua, & lauabit aqua, eritque immũdus usque ad uesperam. Et si conspuerit is qui fluxum habet in mundum aliquem, eluet ille uestimenta sua, & lotus aqua, immundus erit usque ad uesperam. Quidquid ad equitatum aut uecturã pertinet, si is qui fluxũ habet illud B
inscenderit, immundũ erit. Et quicunque tetigerit rem quamlibet quæ sub eo est, immundus erit usque ad uesperam: & qui gestauerit ista, eluet uestimẽta sua, & lauabit aqua, & immũdus erit usque ad uesperam. Et quemcunque tetigerit is qui fluxum patitur, & manus suas aqua nõ abluit, eluet uestimenta sua, & lotus aqua, immũdus erit usque ad uesperam. Vas testaceũ, quod tetigerit fluens, cõfringetur, & omne uas ligneum aqua abluatur. Posteaquam uero fluens à fluxu suo mũdatus fuerit, numerabit sibi septem dies pro sui emũdatione, & lotis uestimẽtis suis, lauabit & carnẽ suam aquis uiuis, & sic mũdus erit. Die octauo accipiat sibi duos turtures, aut duos pullos colũbinos, & ueniat in conspectũ DOMINI, nempe ad ostiũ tentorij constitutionis, & tradet illos sacerdoti. Sacerdos autem faciet illos, alterum pro hostia peccati, alterũ pro holocausto, expiabitque eum sacerdos coram DOMINO à fluxu eius. Vir de quo egreditur [b] proiectio seminis, laua- C
bit totam carnem suã aqua, & immundus erit usque ad uesperã. Omnis uestis, atque omnis pellis in qua fuerit proiectio seminis, eluetur aqua, & immũda erit usque ad uesperam. Et mulier cũ qua dormierit uir qui habet proiectionẽ seminis, lauabunt [uterque] aqua, & immũdi erunt usque ad uesperam. Mulier uero quæ fluxum habuerit, fueritque fluxus eius sanguis de carne eius, manebit septem dies in [c] mensibus suis: quicũque eam tetigerit, immũdus erit usque ad uesperam. Et omne super quo illa iacuerit tempore separationis suæ, immundũ erit: & omne super quo sederit immundũ erit. Quicunque tetigerit lectum eius, eluet uestimẽta sua, & lotus aqua, immundus erit usque ad uesperã. Et quicunque rem ullã tetigerit super qua illa sederit, eluet uestimenta sua, lotusque aqua, immundus erit usque ad uesperam. Et si quispiã stratũ aut instrumentũ aliquod tetigerit super quo illa sederit, immundus erit usque ad uesperã. Et si omnino iacuerit uir cum ea quæ [d] menses suos habet, immundus erit septẽ diebus, & omne stratũ super quo iacuerit, immundũ erit. Mulier si multis diebus fluxu sanguinis sui effluxerit, quũ non sit D
tempus profluuij sui, aut si fluit supra profluuiũ suũ, omnes dies fluxus immundi iudicentur, quemadmodũ dies separationis suæ, eritque ipsa immunda. Omne stratũ super quo iacuerit omnibus diebus fluxus sui, sit ei quemadmodũ stratum separationis suę, & omne instrumentũ super quo sederit, immundũ erit, quemad

Leuit. 6. d

Leuit. 18. c

a Pro Quicunque, Ebraice est, uir uir.

b Quidam legunt, somniale semen, hoc est, quod somno effluit.

c Ebr. In separatione sua.

d Separatio, dies aut tempus separationis, periphrasis est mensium mulierium, nam tum separatæ habitabant.

modũ immunditia separationis suæ. Et quicunq; aliquid istorũ tetigerit, immundus erit, is eluet uestimenta sua, & lotus aqua, immũdus sit usq; ad uesperã. Et si fuerit mundata à fluxu suo, numerabit sibi septem dies, deinde mũdabitur. Die octauo accipiat sibi duos turtures, aut duos pullos colũbinos, & ferat eos ad sacerdotem ad ostium tentorij cõstitutionis. Et faciet sacerdos alterum pro hostia peccati, alterũ pro holocausto, expiabitq; eam sacerdos corã DOMINO à fluxu immunditiæ suæ. [c] Religiose ergo prohibeatis filios Israel ab immũditijs suis, ne in immunditijs suis moriantur, si polluerint tabernaculũ meum quod est inter eos. Ista est lex eius qui fluxũ patitur, & de quo egreditur proiectio seminis, in quo polluitur. Item eius quæ ob profluuiũ separatur, aut qui fluit fluxu suo, siue mas sit, siue fœmina, & eius qui cum immunda iacuerit. Epilogus.

c Alij legunt, separetis filios Israel.

CAP. XVI.

Quo tempore, quoq; ritu summus sacerdos, sanctuarium ingredi debeat. De duobus hircis, & ieiunio septimi mensis.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen † post mortẽ duorũ filiorum Aharo- Supra 10.
nis, quãdo appropinquarunt corã DOMINO, & mortui sunt. Dixitq; DO
MINVS ad Mosen, Loquere ad Aharonem fratrẽ tuũ, ne omni tempore intro- Exod.30.
eat in sanctuariũ, intra scilicet uelum corã propitiatorio quod super arcam est, Heb.9.b
ne moriatur, quoniã in nube apparebo super propitiatorium. In [a] hoc ingredia
tur Aharon sanctuariũ, nempe cum [b] iuuenco bouis, qui sit pro peccato, & cum
ariete pro holocausto. Tunica stricta linea sancta uestietur, & femoralia linea
sint super carnẽ eius, & zona linea accingatur, & tiara linea amiciatur: hæc san-
B cta sunt uestimenta, & lauabit aqua carnẽ suam cum induerit ea. Accipiat autẽ à
cœtu filiorũ Israel duos hircos caprarũ pro peccato, & arietem unum in holocau
stum. Et adducet Aharon iuuencum suum pro peccato, & expiabit pro se & pro
domo sua. Deinde accipiet & duos hircos, et collocabit eos corã DOMINO ad
ostiũ tentorij constitutionis. Et sortietur Aharon super duos hircos, sors una erit
pro DOMINO, altera sors pro [c] capro sacro qui amãdatur. Et adducet Aharon
hircũ illum super quẽ ducta est sors DOMINI, & faciet eum pro peccato. Alter Hircus emissarius.
uero hircus, super quẽ ducta est sors ut amandetur, statuetur uiuus corã DOMI
NO, ut isto expiet, ut amandet illũ, caprum scilicet emissariũ, in desertũ. Et iuuen
C cum quẽ habet adducat Aharon pro hostia peccati, & expiet pro se et pro domo
sua, mactabitq; iuuencũ suum pro peccato. Accipiat quoq; acerrã plenã ignitis
carbonibus ex ara quæ est corã DOMINO, & uolam suã plenam incenso aro-
matico contuso, & inferat intra uelũ. Ponetq; incensum super ignẽ coram DO Expiatio
MINO, ut [d] fumus suffitus obtegat propitiatoriũ quod est super [e] testimoniũ, ne sanctuarij.
moriatur. Deinde accipiat de sanguine iuuenci, & spargat digito suo corã propi Heb.9.d
tiatorio. Orientẽ uersus, & corã propitiatorio spargat digito suo de sanguine il- & 10.a
lo septies. Et mactet hircũ pro peccato, qui est pro populo, & inferat sanguinem
eius intra uelũ, faciatq; cum sanguine illo, quemadmodũ fecit cum sanguine iu
uenci, spargens scilicet eum uersus propitiatoriũ, & corã propitiatorio. Et expia
D bit super sanctuariũ, ab immũditia filiorũ Israel, & à transgressionibus eorũ, pro
cunctis peccatis eorũ: & sic quoq; faciet tentorio cõstitutionis, quod habitat cum
eis inter immunditias eorũ. Nullus aũt homo sit in tentorio cõstitutionis, quum
ille ingreditur ad expiandũ in sanctuario, donec egrediatur, et expiauerit pro se
& pro domo sua, atq; pro uniuerso cœtu Israelitico. Et egressus ad aram quæ est
corã DOMINO, expiationẽ faciet super eam, sumetq; de sanguine iuuẽci, & de
sanguine hirci, & ponat super corona aræ per circuitũ. Spargetq; super eam di-
gito suo de sanguine septies, & emundabit ipsam, atq; eam sanctificabit ab im-
munditijs filiorũ Israel. Et quũ cessauerit ab expiando sanctuariũ, & tentorium
E constitutionis, & aram, tum adferat hircum uiuum. Imponetq; Aharon utranq;

a In hoc, id est, isto pacto & ritu.
b Ebr. Filio bouis.
c Emissarium alij uocant. Azazel uarie exponitur.
d Nubes pro fumo.
e Arca dicitur testimonium, quod testimonium in ea seruaretur.

manum

Confeſſio peccatorũ.

manum ſuam ſuper caput hirci uiuentis, & cõfitebitur ſuper ipſum cunctas iniquitates filiorũ Iſrael, & omnes tranſgreſſiones eorum, omniaq́; peccata eorũ, ponens ſcilicet eas ſuper caput hirci, & amandet [eum] per manũ uiri tempeſtiui in deſertum. Et feret hircus ille ſuper ſe omnes iniquitates illorum in terrã ſeparatam, amandabitq́; hircum in deſertum. Et ueniet Aharon ad tentorium conſtitutionis, & exutis ueſtimentis lineis, quibus indutus fuit dũ introiret ſanctuarium, reponat ea iſthic, lotaq́; carne ſua aqua in loco ſancto, induet ueſtimenta ſua, & egreſſus faciat holocauſtum ſuum, & holocauſtum populi, & expiet pro ſe & pro populo. Adipẽ hoſtiæ pro peccato incendat in ara. Porrò, is qui amandauit hircum [f]in campum caprarum, eluet ueſtimenta ſua, lotaq́; carne ſua in aqua, ingredietur poſt hoc in caſtra. Iuuencum uero qui eſt pro peccato, & hircũ qui eſt pro peccato, quorum ſanguis illatus eſt ad expiandum ſanctuarium, efferat foras extra caſtra, [†]ut comburantur igne cum pellibus, carne & excremento eorum. Et is qui comburit ea, eluet ueſtimẽta ſua, & lota carne ſua in aqua, tum tandem caſtra ingrediatur. Erit & hoc ſtatutum uobis perpetuum, ut menſe ſeptimo, decimo menſis [g]deijciatis animas ueſtras, nec ullum opus faciatis, ſiue indigena ſit, ſiue incola, qui incolit inter uos. Quoniam eodem die expiabitur pro uobis, ut mundi fiatis, & mundi ſitis ab omnibus peccatis ueſtris coram DOMINO. Sabbatum ſabbatorũ hoc uobis, & deijcietis animas ueſtras ritu perpetuo. Expiabit autem ſacerdos qui unctus fuerit, & cuius manus fuerit conſecrata, ut ſacerdotio fungatur pro patre ſuo, indueturq́; ueſtimentis lineis atq́; ſanctis. Expiabit uero ſanctuariũ ſanctum, & tentorium conſtitutionis, expiabit & aram, & ſacerdotes, & uniuerſum populũ cœtus expiabit. Sitq́; uobis hoc ſtatutũ perpetuum, ut expiet filios Iſrael ab omni peccato eorum ſemel in anno. Et fecit quemadmodum præcepit DOMINVS Moſi.

Heb. 13. b

Leui. 23. e Feſtum expiationum.

Vniuerſale ſacrificiũ.

F — [f]Azazel quidã loci nomẽ eſſe putãt, quidam campũ quo abeunt capræ paſtum.

G — [g]Quidam legunt, adfligatis.

CAP. XVII.

Quo in loco ſacrificia mactanda ſint, interdicitur eſus ſanguinis, quoq́; ſpectent ceremoniæ, & quantum illis tribuendum.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Loquere ad Aharonem & filios eius, atq́; ad cũctos filios Iſrael, & dices ad eos, Hoc eſt uerbũ quod præcepit DOMINVS, dicens, [a]Quicunq́; è domo Iſrael mactauerit bouem, aut ouem, aut capram in caſtris, aut qui mactauerit extra caſtra, & ad oſtium tentorij conſtitutionis non attulerit, ut ſacrificet ſacrificium DOMINO ante tabernaculum DOMINI, ſanguis imputabitur uiro illi, [b]ſanguinẽ fudit, excindeturq́; uir ille è medio populi ſui. Proinde quando filij Iſrael adducunt ſua ſacrificia, quæ ſacrificare uolunt in planitie campi, adducant talia ad DOMINVM, nempe ad oſtiũ tentorij conſtitutionis, ad ſacerdotẽ, ut ea DOMINO ſacrificent ſacrificia gratulatoria. Et ſparget ſacerdos ſanguinẽ ſuper arã DOMINI, quæ eſt ad oſtiũ tentorij conſtitutionis, & adolebit adipem DOMINO in odorem ſuaueolentẽ. Nec [c]ultra ſacrificent ſacrificia ſua [d]ſatyris, poſt quos ſcortati ſunt. Ritus hic erit perpetuus eis, etiã apud poſteros ſuos. Dices aũt ad eos, Quicũq́; è domo Iſrael, aut ex incolis qui inter uos habitant, holocauſtũ aut ſacrificiũ attulerit, nec adduxerit hoc ad oſtium tentorij conſtitutionis, ut DOMINO illud faciat, is excindetur de populis ſuis. Et quicũq́; è domo Iſrael, aut de incola qui inter uos habitat, ullum ſanguinem comederit, ponam faciem meam contra animã talem quę comederit ſanguinem, & excindã eã de medio populi ſui. Nã anima carnis eſt in ſanguine, & ego dedi illũ uobis ſuper arã, ad expiandũ animas ueſtras, ſanguis enim animam expiabit. Et ob id dixi filijs Iſrael. Nulla anima ex uobis ſanguinem edat, deinde nullus incola qui habitat inter uos ſanguinem edat. Quicũq́; ex filijs Iſrael, & incola qui habitat inter uos, uenatus fuerit uenationẽ feræ aut uolucris, quæ comedi poteſt, effundat ſanguinem eius, & obruat eum puluere.

A

B

C

Sanguine expiatio peccatorũ.

[a]Hæc non de mactatione animaliũ quæ ad eſum fit, intelligẽda ſunt ſed de mactatione ſacrificioru m.

[b]Quidã legunt, imputabitur uiro illi ſanguis, ac ſi ſanguinem fudiſſet.

[c]Ratio inſtitutionis ſacrificiorum apud Iudæos.

[d]Seirim piloſi ſunt & capri, quales ſatyros fingunt: intelligit autem dæmones, qui iſtis ſpeciebus illuſerunt hominibus, & quos in ſyluis ac nemoribus coluerunt.

D Nam anima omnis carnis sanguis eius est, pro [e]anima eius est: ob id dixi filijs Gen.9.b
Israel, Nullius carnis sanguinem comedetis, quia anima omnis carnis sanguis
eius est: quicunq; comederit, excindetur. Omnis quoq; anima (siue indigena sit,
siue incola,) quæ cadauer aut discerptum à feris comederit, lauabit uestimēta sua
aquis, & immundus sit usq; ad uesperam, & tunc mundus erit. Et si non eluerit,
carnemq; suam non lauerit, feret noxam suam. CAP. XVIII.

Quatenus inter consanguineos & affines matrimonia coeant, & quantum ab omni turpitudine abstinendum.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, Ego DOMINVS deus uester. Secundum opera
terræ Aegypti, in qua habitastis, ne feceritis: & secundum opera Chananaicę terræ, in quam ego uos introduco, ne feceritis, in [a]ritibus eorum ne incedatis. Iudicia mea facietis, ritus meos obseruabitis, ut in illis incedatis: ego DOMINVS
deus uester. Custodietis ergo ritus meos, & iudicia mea, quæ faciēs homo, in eis Rom.10.a
uiuet: ego DOMINVS. Nullus ad quascunq; [b]reliquias carnis suæ accedat, ad Ezec.20.b
retegendū uerenda: ego DOMINVS. Verenda patris tui, & uerenda matris tuę Gal.3.b
ne retegas: mater tua est, ne retegas uerenda eius. Verenda uxoris patris tui ne re-
B tegas, turpitudo enim patris tui est. Verenda sororis tuæ, quæ filia est patris tui,
aut filia matris tuæ, [c]siue domi sit genita, siue foris, ne retegas turpitudinem earum. Verenda neptis ex filio tuo, aut neptis ex filia tua, ne retegas turpitudinem
earum, quia turpitudo tua [d]est. Verenda filiæ uxoris patris tui, quæ genita est à
patre tuo, soror tua est, ne retegas turpitudinem eius. Verenda amitæ tuæ ne retegas, quoniam reliquiarum est patris tui. Verenda materteræ tuæ ne retegas, reliquiarum enim matris tuæ est. Verenda patrui tui ne retegas, ad uxorem eius ne
C accedas, uxor est patrui tui. Verenda nurus tuæ ne retegas, est enim uxor filij tui,
idcirco ne retegas uerenda eius. Verenda fratriæ tuę ne retegas, ignominia enim
est fratri tuo. Verenda uxoris & filiæ eius ne retegas: neptem ex filio eius, & neptem ex filia eius ne ducas, ad retegendū turpitudinem eius, reliquiæ sunt ipsæ,
& nephas est. Vxorem ad sororem suam ne ducas ad [e]lacessendum, ut scilicet retegas turpitudinem eius, uiuente adhuc illa. Ad mulierē quæ mensibus suis impolluta est, ne accedas, ad retegendū uerenda eius. [f]Vxorem proximi tui proiectione seminis tui ne contamines. De semine tuo ne des, ut ipsi Molech traducatur, neq; prophanes nomen dei tui: ego DOMINVS. Cum mare ne concūbas 4.Re.23
D eo concubitu quo cum fœmina solet, abominanda res est. Ne concumbas cum
ullo iumento, ut polluaris eo: neq; mulier stabit coram iumento, ut se [illi] prostituat, quia [g]confusio est. In his omnibus ne polluamini, nam in hisce omnibus Gentiū opera non imitanda.
gentes polluuntur, quas ego eijcio ante uos. Et hinc cōtaminata est terra, & ego
uisitaui iniquitatem eius super eam, & terra ipsa euomuit habitatores suos. Vos
igitur custodietis statuta mea & iudicia mea, & ex oībus istis abominādis rebus
nullam designabitis, siue indigena quis fuerit, siue incola qui inter uos habitat.
Quoniā omnes istas abominationes fecerunt homines terræ illius qui fuerunt
ante uos, ut polluta sit terra. An ergo terra uos non euomet, si pollueritis eā, sicut
euomuit gentē quæ fuit ante uos? Nā quicūq; fecerit quidpiā ex cunctis istis abominationibus, excindētur animæ sic facientes è medio populi sui. Obseruabitis
itaq; obseruationē meam, ne quidpiā designetis ex ritibus illis abominādis qui
facti sunt ante uos, ne polluamini in eis: ego DOMINVS deus uester. XIX.

Miscellanea quædam præceptorum, quæ partim ad rationem honestatis, partim ad morum formationem pertinent.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Loquere ad uniuersum cœtum filiorum Israel, & dices ad eos, Sancti estote, quia ego sanctus 1.Pet.1

e Quidam legunt, in anima eius est: sic habent Ebræi.

a Hukoth ritus significat, mores, consuetudin. statuta, legitima, decreta, ceremonias, pręscriptiones.
b Per reliquias consanguineos & propinquos intelligūt. Sunt enim reliquiæ carnis, quæ ad unitatem totam trahūtur.
b Potest et sic legi ex Ebræo, Nullus ad reliquias carnis suæ accedat, ut obuoluat turpitudinem, &c. Sic ne obuoluas turpitudinem patri tuo.
c Quidam Moledeth exponunt, quæ adoptata est in filiam.
d Ebr. Sunt.

e Potest etiā legi, ad copulandum, seu ad æmulandum.
f Eb. Ad uxorē proximi tui ne des proiectionem tuam seminis, ut eam polluas.

g Alij legunt, quia scelus est.

arentes. abbata. lola. lessis. artium. Iendaciõ. eriurium. xod 20.b eut.5.b ccli. 10.a eut. 24.c ob. 4.c irdus. equitas. cceptio rsonarũ. dium. o.2.b 3.c cli. 19.b tio. Mat. 18.b ic 17.a lectio aci. Mat.5.g d m.13.c al.5.c :.2.b ger. stis. uctus pri agica. oma. rba. ortuus. igmata. bbatum. thones. nes. luena. o.21.c licium. gula. ndus. ensura.

ctus sum DOMINVS deus uester. Quisq; matrem suam & patrem suum reueremini, et sabbata mea custodite: ego DOMINVS deus uester. Ne respiciatis ad idola, neq; deos fusiles uobis faciatis: ego DOMINVS deus uester. Si sacrificaueritis sacrificium pacificorum DOMINO, ut gratum sit sacrificabitis illud. Eodem die & postero comedetur sacrificium uestrum, & si quid residuum mansẽrit in diem tertium, igne cõburetur. Quod si omnino die tertio comedetur, execrabile est, & non acceptum. Qui comederit ipsum, feret iniquitatem suam, eo quod sanctum DOMINI prophanauit, & excindatur anima huiusmodi è populis suis. Quum messem terræ uestræ messueritis, ne tam exacte angulum agri tui metendo deseces, & spicilegium messis tuæ ne colligas. Ne facias racemationem uineæ tuæ, & acinorũ reliquias in uinea tua ne collegeris, sed eas pauperi & incolæ relinquas: ego DOMINVS deus uester. Non furabimini, ne mentiamini, nemo dolo malo agat cum proximo suo. Ne iuretis per nomen meum nequiter, neq; prophanabis nomen dei tui: ego DOMINVS. Ne uim facias proximo tuo, nec deprædaeris [ipsum] [a]opus mercenarij ne pernoctet apud te usque mane. Ne maledicas surdo, neq; offendiculum ponas coram cæco, quin potius [b]timebis deum tuum: ego DOMINVS. Ne feceritis iniquum quid in iudicio, ne suscipias faciem pauperis, nec reuerearis faciem potentis, iuste iudicabis proximo tuo. Ne incedas [c]mercator in populo tuo, neq; stes contra sanguinem proximi tui: ego DOMINVS. †Ne oderis in corde tuo fratrem tuum, at plane reprehendas proximum tuum, ne feras propter eum peccatum. *Ne ulciscaris, ne sis iniuriarum memor erga filios populi tui, sed †diliges proximum tuum ut te ipsum: ego DOMINVS. Ritus meos seruabitis. Ne facias coire iumentũ tuum mixtim, neq; agrum tuum mixtim seras, uesteq; ex lana & lino contexta [d]ne induaris. Vir qui dormierit cum muliere protectione seminis, quæ ancilla est, sed uiro desponsa, ueruntamen redempta omnino non est nec manumissa, [e]inquisitio fiat, nõ morientur, quia nõ fuit libera. Adducet insuper ipse DOMINO pro delicto suo ad ostium tentorij constitutionis, arietem, qui sit hostia pro delicto, & expiabit pro eo sacerdos coram DOMINO per arietem, qui hostia est pro delicto, pro peccato suo quod commisit. Et quum ueneritis in terram, & omniges nas arbores esui aptas [f]plantaueritis, fructus earum ac si præputiũ haberent censebitis. Tribus annis erunt uobis ac si præputium haberent præputiati, nec edentur: quarto anno cuncti fructus earum sancti erunt & laudabiles DOMINO: in quinto demum anno comedetis fructus earum, ut uberior sit uobis prouentus earum: ego DOMINVS deus uester. Ne edatis [g]cũ sanguine, nec magicam exerceatis, neq; tempora obseruabitis. [h]Ne in gyrum attondebitis angulum capitis uestri, neq; uitiës angulum barbæ tuæ. Incisionem mortui gratia ne ponatis in carne uestra, ne scripturæ notam uobis imprimatis: ego DOMINVS. Ne prostituas filiam tuã, ut scortari eam facias, ne & terra scortetur, impleaturq; terra scelere. Sabbata mea obseruabitis, & sanctuarium meum reuerebimini: ego DOMINVS. Nolite uerti ad pythones, & hariolos ne inquiratis, ut in eis polluamini: ego DOMINVS deus uester. Coram canicie assurgas, & honora faciem senis, metuasq; deum tuum: ego DOMINVS. Si commoratur †aduena in terra uestra, ne affıciatis eum molestia, sed sit apud uos incola qui cõmoratur uobiscum, quemadmodum indigena ex uobis, diligasq; eum sicut teipsum, quia et uos incolæ fuistis in terra Aegypti: ego DOMINVS deus uester. Ne feceritis quidpiam iniqui in iudicio, in dimensione, in pondere, & in mensura. Bilanx iusta, lapides iusti, Epha iustum, & Hin iustum sit uobis: ego DOMINVS deus uester, qui eduxi uos è terra Aegypti, custodieritis itaq; omnes ritus meos, & cuncta iudicia mea, ut faciatis ea: ego DOMINVS.

CAP. XX.

B C D E F G

[a]Opus pro mercede operis.
[b]Eb. Timebis à deo tuo.

Rachil.
[c]Mercator metaphorice ponitur pro impostore, nã frequenter technis & artib. homines circũueniunt. Alij susurronem intelligunt, significãtur homines dolosi, subdoli, qui rem suã cũ iactura proximi augent, sycophantę, delatores, qui nisi mentiantur, lucri nihil habent.
[d]Ebr. Non ascendat super te.
[e]Examen, cognitio.
[f]Fructus arborũ tribus primis annis in circuncisi, adeoq; immundi censebantur. Eb. Præputiabitis præputium eius fructum eius.
[g]Vel, super.
[h]Iudæi sic legunt, Nec in gyro attõdebitis angulum. Sed uidetur nõ uetare tõsionẽ, sed potius calamistratos crines et barbæ deformitatẽ, quod effœminatorũ est.

Repetuntur hic quædam leges, & sanciuntur pœnæ.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Sic dices ad filios Israel, Qui cunque è filijs Israel, aut ex incolis qui commorantur in Israele, de semine suo dederit ipsi Molech, morte multabitur, populus terræ lapidibus eum opprimet. Et ego statuam faciem meam contra uirum huiusmodi, & eum de medio populi sui excindam, eo quod dederit de semine suo ipsi molech, ut contaminaret sanctuarum meum, & prophanaret nomen meum sanctum. Et si omnino populi regionis oculos suos [a] absconderint à uiro isto, qui de semine suo Molech dederit, & eum non interfecerint, statuam ego faciem meam contra uirum huiusmodi, & contra cognationem eius, & excindam eum, & omnes qui scortantur post eum, ut scortentur post Molech, è medio populi sui. Et anima quæ respexerit post pythones, & post hariolos, ut post eos scortetur, ponam faciem meam contra animam illam, & excindã eam de medio populi sui. Sanctificamini igitur, & estote sancti, quia ego sum DOMINVS deus uester. Seruate ritus meos ut faciatis eos: ego DOMINVS sanctificans uos. Quicunque patri suo, aut matri suæ maledixerit, morte mulctetur, patri enim suo & matri suæ maledixit, [b] capitali pœna dignus est. Et uir qui adulterium committit cum uxore alicuius, qui adulterium inquam committit cum uxore proximi sui, omnino moriatur adulter & adultera. Qui dormierit cum uxore patris sui, & uerenda patris sui retexerit, morte mulctetur uterque, capitali pœna plectantur. Qui dormierit cum nuru sua, ambo morte mulctentur, scelus designarunt, ultimo supplicio sunt digni. Et si quis dormierit cum mare concubitu fœminæ, abominandam rem ambo fecerunt, morte mulctentur, digni enim sunt morte. Si quis duxerit uxorem & matrem eius, nephas hoc est, eum & ipsas igne comburent, ut non sit nephas in medio

C uestri. Si quis concumbit cum iumento, morte mulctetur, & iumentum quoque interficiatis. Mulier quæ ad pecus accedit, ut ei se prostituat, occidas mulierem atque iumentum, morte mulctentur, ultimo supplicio digni sunt. Vir qui acceperit sororem suam, filiam patris sui, aut filiam matris suæ, & intuitus fuerit uerenda eius, ipsaque intuita fuerit uerenda illius, [c] ignominia est, [d] excindantur coram populo [suo,] uerenda sororis suæ retexit, iniquitatẽ suam feret. Et uir qui dormierit cum muliere habente menses, & retexerit uerenda eius, denudaueritque uenam eius, & ipsa retexerit fontem sanguinis sui, excindantur ambo è medio populi sui. Verenda sororis matris tuæ, atque sororis patris tui, ne retegas, quoniam [e] reliquias suas denudauit, peccatum suum ferent. Vir qui dormierit cum uxore patrui sui, & ignominiam patrui sui retexerit, ferent iniquitatẽ suam, orbi morientur. Vir si acceperit uxorem fratris sui, [f] abominanda res est, turpitudinem fratris sui retexit, orbi erũt. Custodietis itaque omnia statuta mea, & omnia iudicia mea, ut faciatis ea, ne euomat uos terra in quam ego uos introduco, ut in ea habitetis. Ne incedatis iuxta ritus gentis huius, quam ego eijcio ante uos, quoniam omnia ista fecerunt, ideo eos cum fastidio repuli. Vobis autem dixi, Vos hæreditate possidebitis terram ipsorum, & ego dabo uobis eam, ut eam possideatis, terram fluentem lacte & melle: ego DOMINVS deus uester, qui segregaui uos à populis. Vos igitur discrimen facite inter iumentum mundum & immundum, inter auem immundam & mundam, ne contaminetis animas uestras in iumentis & auibus, atque in [g] omni eo quod reptans scaturit terra, quod segregaui à uobis ut immundum. Eritis itaque mihi sancti, quia ego DOMINVS sanctus sum, & segregaui uos de populis, ut essetis mei. Vir aut mulier, in quibus python uel spiritus hariolandi fuerit, omnino interficiantur, lapidibus obruent eos, capitali supplicio digni sunt.

CAP. XXI

Margin notes (left):

a Hoc est, si dissimulauerint & conniuerint.

b Eb. Sanguis eius sit super eum.

c Hæsed hic pro ingẽti ponitur scelere, quod cõmiseratione magna dignum est.

d Eb. Excindantur in oculis filiorum populi.

e Reliquias suas, id est, cognatam suam.

f Nidah scelus, ac si quis adiret mulierẽ quæ menses habet.

g Vel in omni reptili.

Margin notes (right): Leui. 18. Superstitio. 1. Pet. 1. Parentes. Exo. 21. Prou. 20. Matt. 15. Mar. 7. Mœchus. Adulteri. Ioan. 8. Deut. 22. Sancti. Pythonici moriantur. Deut. 18. 1. Re. 28.

Qua puritate pollere debeant sacerdotes, religionis antistites.

ET dixit DOMINVS ad Mosen, Loquere ad sacerdotes filios Aharonis, & A
dic ad eos, Propter funus nemo funestetur in populis suis, at super[a] cognato suo, qui propinquus est eius, pro patre scilicet suo, & pro matre sua, pro filio suo, & pro filia sua, & pro fratre suo, super sorore sua uirgine, quæ ei iuncta est, quę uirum nondum habet, cōtaminari potest. Non polluet se, qui uir est [magnus] in populo suo, ut sese prophanet. Ne caluitiem inducāt capitibus suis, angulum barbæ suæ ne attondeant, & in carne sua incisuras ne faciant. Sancti erunt deo suo, & non polluent nomen dei sui, quoniam sacrificia quæ igne cōfiunt DOMINO, panes uidelicet dei, ipsi sacrificant, ideo sancti erunt. Scortum ne ducāt B
uxorem, neq; prophanam, neq; ducāt mulierem repudiatam à marito suo, quia [talis] sanctus est deo suo. Sanctificabis itaq; eū, quia panes dei tui sacrificat ipse, ideo sanctus erit tibi, quia sanctus ego DOMINVS qui uos sanctifico. Et si filia sacerdotis cœperit scortari, patrem suum hæc prophanat, igne exuratur. Sacerdos uero magnus inter fratres suos, super cuius caput fusum est oleū unctionis, & qui consecrauit manum suam ut uestibus indueretur, is caput suum non nudabit, nec uestes suas laceret. Propter nullius mortui animas ingredietur, sed nec super patre suo aut super matre sua polluetur. Et sanctuario nō egredietur, C
nec prophanabit sanctuarium dei sui, quia super eum est corona olei unctionis
Ezec. 44 f dei sui: ego DOMINVS. Vxorem in uirginitate eius ducet, uiduam uero, repudiatam, prophanam & meretricem, illas inquam, nō ducet, sed uirginem de populis suis ducet uxorem. Nec[b] prophanabit semen suū in populis suis, quia ego DOMINVS sanctifico eum. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Loquere ad Aharonem, dicens, Quicunq; de semine tuo in generationibus suis habuerit uitium, ne appropinquet ut offerat panem deo suo, quoniam quicunq; uitium habuerit, non debet appropinquare: si uidelicet sit cęcus, D
aut claudus, aut nasum habens depressum, aut si monstrosis sit membris, aut qui contritum habet pedem, aut manum confractam, aut[c] gibbosus, aut[d] minutus, aut uitiato oculo, qui scabiem habet purulentam, aut aridam mordicantem, aut qui est[e] testiculo obligato. Quicunq; uitium aliquod habuerit, & est de semine Aharonis sacerdotis, non accedat ut sacrificet sacrificia, quæ igne fiunt DOMINO. Nam quandoquidem uitium habet, non accedere debet ut panem dei sui offerat. Panem quidem dei sui de sacrosanctis ac consecratis edat, modo ad uelū ne accedat, neq; ad aram, quū uitium habeat, ne prophanet sanctuarium meū: ego enim sum DOMINVS sanctificans eos. Loquutus est itaq; Moses ad Aharonem & filios eius, & ad cunctos filios Israel.

CAP. XXII.

Quales debeāt esse sacerdotes, qualis eorū familia, & qualia debeant esse sacrificia.

LOquutus est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Loquere ad Aharonē & A
ad filios eius, ut abstineant à consecratis filiorū Israel, & nō polluant nomē meum sanctum, in his quæ sanctificant mihi: ego DOMINVS. Dic ad eos, etiā ad posteros eorum, Quicūq; accesserit de uniuerso semine uestro ad sancta, quæ [a]sanctificant filij Israel DOMINO, qui in se habet immunditiā suā excindetur anima illa à conspectu meo: ego DOMINVS. Quicunq; de semine Aharonis leprosus fuerit, aut fluxum patiens, de sanctificatis nō comedat, donec mundetur: & qui tetigerit quęcunq; qui super mortuo immunditiā contraxit, uel [qui contigerit] aliquem cui exierit, aut qui proiecerit semen, aut qui contigerit quodcunq; reptile quod eum contaminat, aut hominem à quo contaminari potest, iuxta omnem illius immunditiam: anima inquam quæ tale quid contigerit, immunda erit usq; ad uesperam, neq; comedat de sanctificatis, donec lauerit aqua carnem suam, sole occidente, mūdus erit, & tū demum edat de consecratis, quia B

a Ebr. Super reliquijs suis.

b Prophanat semen, qui alienigenā, non Israeliticam ducit.

c Pro gibboso, quidā legunt, qui habet supercilia coeuntia: Gab enim superciliū significat etiam.

d Pro dak minuto, quidā legunt, pellem in oculo habens.

e Herniosi aut rupti obligatos habent testiculos.

a Sanctificare, est rem aliquā deo dedicare, consecrare & offerre.

b Panis Ebræis cibū significat.

[b]panis illius est. Cadauer, & à feris discerptum ne edat, ut eo contaminetur: ego Exo.22.d
B DOMINVS. Obseruēt igitur obseruationem meam, ne accersant sibi noxam, Ezec.44.g
& moriantur in ea, si prophanauerint illam: ego DOMINVS sanctificans eos.
Nullus alienigena sanctum comedat, nec inquilinus sacerdotis, neq; mercena-
rius edat sanctum. Quod si sacerdos emerit aliquē suo ære, is comedet ex eo, &
natus in domo eius, hi inquam comedent de pane eius. Et si filia sacerdotis nu-
pserit uiro extraneo, hæc eadem de Thruma consecratorum nō edat. Filia sacer
dotis si fuerit uidua, aut repudiata, & semen non habuerit, sed redierit ad domū
patris sui, comedet de pane patris sui, quemadmodū in pueritia sua: at nullus ex
traneus uescetur ex eo. Et si quispiam ex cōsecrato ederit ignorās, addat super il-
lud quintam partē suam, & det sacerdoti cum consecrato. Et ne prophanent san
cta filiorum Israel, quæ in sublime tollunt DOMINO, ne sibi ascis cāt iniquita-
tem, quū comederint sanctificata illorū: quia ego DOMINVS sanctificās eos.
C Et loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Loquere ad Aharo Oblatiōes
nem, & ad filios eius, & ad cunctos filios Israel, & dices ad eos, Quicunq; è do- quales sint.
mo Israel, & de incola in Israel, attulerit donū suū de cūctis uotis suis, atq; de cun
ctis uoluntarijs suis, quę adduxerint DOMINO in holocaustū, [adferatis hoc]
ut grati sitis, nempe marē integrū è bobus, ex ouibus, aut capris. Quidquid uero
uitiū aliquod habet, illud ne adducatis, neq; [c]enim gratos uos redderet. [d]Quicū- Deute.15.d
que adduxerit sacrificiū pacificorū DOMINO, ut separet uel uotum, uel uolun Eccli.35.b
tarium munus, in quo placare uult, boue aut oue illud faciat, qui sint sine [e]uitio,
nec sit aliquod uitiū in eis. Cæcum, aut confractū, aut labijs scissum, aut uerruco
sum, quod scabiem habet purulentā, aut impetiginem: ista ne offeratis DOMI-
D NO, nec ignitū sacrificium ponetis de illis super aram DOMINI. Bouem & pe
cudem enormibus aut cōtractis membris, facere poteris pro uoluntario dono,
at pro uoto non erit acceptum. Quod impulsu fractum est, aut cōtusum, aut ru-
ptum, aut exectū, ne sacrificetis DOMINO, & in terra uestra ne feceritis. Sed ne
que de manu alienigenæ offeretis [f]panem deo uestro de omnibus istis, eo quod
corruptio eorū sit in eis, habeantq; uitium in seipsis, & ideo non grata erunt pro
uobis. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Quum bos, aut ouis, aut
capra nata fuerit, septē diebus maneat sub matre sua, die uero octauo et deinceps
grata erit DOMINO, pro sacrificio quod igne cōfit. Bouem aut pecudem unà
cum fœtu suo ne mactetis eodē die. Et si uolueritis sacrificare DOMINO sacri-
ficium laudis, sacrificabitis ut grati sitis. Eodem die comedetur, ne reliquū facia
tis ex eo quidquā usq; mane: ego DOMINVS. Custodietis itaq; præcepta mea,
& facietis ea: ego DOMINVS. Neq; prophanabitis nomen sanctū meū, ut san
ctificet in medio filiorum Israel: ego DOMINVS sanctificans uos. Qui eduxi
uos è terra Aegypti, ut essem deus uester: ego DOMINVS.

c Vel, Istud enim non fieret in placationem uestri.
d Pacifica diuidūtur in uota & uolūtaria.
e Quæ sint uitia aut maculæ.

f Panis pro omni sacrificio quod esui est aptum.

CAP. XXIII.

De ferijs & statis festis.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Loquere ad filios Isra- Exo.23.b
el, & dices ad eos, Statæ feriæ DOMINI, quas uocabitis [a]cōuocationes san- Deut.5.b
ctas: hæ sunt statæ feriæ meæ. Sex diebus fiet opus, die uero septimo sabbatū est
quietis cōuocatio sancta, nullum facietis opus, sabbatū enim est DOMINO in
cunctis habitationibus uestris. Istæ sunt statæ ferię DOMINI cōuocationes san Dies festus
ctæ, quas indicetis temporibus suis. Primo mēse, decimoquarto mensis, inter ue primus pascha.
speras Pæsa est DOMINO. Et in quindecimo die mēsis istius, festus est dies azy
morum DOMINI, septem diebus infermētatas placentas edetis. Primo die san-
cta conuocatio erit uobis, nullum opus seruile facietis. Sed offeretis sacrificium Exo.23.
quod igne confit DOMINO, per septem illos dies, septimo quoq; die cōuoca-
B tio sancta est, nullū opus seruile facietis. Et loquutus est DOMINVS ad Mo-
sen

a Vocationes pro cōuocationibus & comitijs, nā in diebus festis populus cōuocabatur.

Pæsa transitus est, aut festus dies paschatis.

picacium rimitiæ. ſen in hanc ſentētiam, Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos, Quū ueneritis in terrā quam ego do uobis, & meſſueritis meſſem eius, inferetis [b]Gomer de primitiuis fructibus meſſis ueſtræ, ad ſacerdotē, qui motabit Gomer corā DOMINO ad placationem ueſtri, poſtridie ſabbati motabit illud ſacerdos. Eodem autē die quo motaueritis Gomer, facietis ouem [c]integram, marem, anniculā holocauſtū DOMINO. Cibariū autem ſacrificiū eius, fiet ex duabus decimis ſimilaginis, quod cōmixtum ſit oleo, ut fiat ſacrificiū igne DOMINO in odorē ſuaueolentem, & libatio eius ſit de uino, nempe quarta pars Hin. Panem, & [d]molā, & ſpicas toſtas ne edatis in eum uſq; diem quo attuleritis ſacrificium deo ueſtro, ſtatutum ſit hoc perpetuum etiam poſteris ueſtris in cunctis habitationibus ueſtris.

ecundus es feſtus t hebdoadum ſeu entecoſte. Numerabitis autem uobis à craſtino die ſabbati, à die inquā, qua obtuleritis Gomer Tenupha, [e]ſeptem ſabbata quę integra ſint, uſq; ad craſtinum ſeptimi ſabbati numerabitis quinquaginta dies, & adferetis DOMINO ſacrificiū cibarium nouum. Ex habitationibus ueſtris adferetis panes Tenupha duos ex duabus decimis ſimilaginis, quiq; ſint cum fermento cocti ex primitijs DOMINO. Cum panibus adferetis ſeptē agnos integros anniculos, & iuuencū ex bobus unum, atq; arietes duos qui ſint holocauſtū DOMINO, cum ſacrificijs cibarijs, & cum libamentis ſuis, ut ſint ſacrificia quæ igne conſiant DOMINO in odorem ſuaueolentem. Deinde facietis hircum ex capris unum pro hoſtia peccati, & duos agnos anniculos pro ſacrificio pacificorū. Motabitq; ea ſacerdos cum panibus primitiarum, agitando coram DOMINO, cum duobus agnis, eruntq; hæc ſancta DOMINI, ſacerdotis. Et uocabitis hunc ipſum diem ut ſit uobis [f]conuocatio ſancta, nullum opus ſeruile facietis: ritus perpetuus ſit in cunctis habitationibus ueſtris, etiā apud poſteros ueſtros. Et quum meſſueritis meſſem terræ ueſtrę, ne tam exacte angulum agri tui in meſſe tua deſeces, & ſpicilegiū meſſis tuæ ne colligas, pauperi & aduenæ relinques illud: ego DOMINVS deus ueſter.

C (panes primitiarum.) D (...m. 19.b; ...u. 24.b)

(...lum tu...um.) Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiā, Loquere ad filios Iſrael, & dic, Menſe ſeptimo, primo die menſis erit uobis [g]quies, monumentum [h]clangoris, cōuocatio ſancta. Nullum opus ſeruile facietis, niſi quod adferetis ſacrificiū quod igne conſit DOMINO. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiam, Veruntamen in decimo ſeptimi menſis huius, dies erit expiationū, is ſit uobis ſancta conuocatio, & [i]adfligetis animas ueſtras, & adferetis ſacrificium quod igne conſit DOMINO. Nullum opus hoc ipſo die facietis, quia dies expiationum eſt, ad expiandū uos coram DOMINO deo ueſtro. Quoniā omnis anima quæ non afflicta fuerit hoc ipſo die, excindetur è populis ſuis. Et omnis anima quæ fecerit quodcunq; opus hoc ipſo die, perdam animā talem è medio populi ſui. Nullū op⁹ facietis, ritus ſit perpetuus apud poſteros ueſtros in omnibus habitationibus ueſtris. Sabbatū quietis ſit uobis, adfligetisq; animas ueſtras in nono menſis ſub ueſperā, à ueſpera in ueſperam quieſcetis in ſabbato ueſtro. E (...piatio dies. ...ra 16.g ...m. 29.b)

Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Loquere ad filios Iſrael, & dices, In quindecimo die menſis huius ſeptimi, feſtus dies eſt tabernaculorū ſeptem diebus DOMINO. Die primo cōuocatio ſancta eſt, nullū opus ſeruile facietis, ſeptē diebus adferetis ſacrificia quæ igne conſiūt DOMINO, †octauo autem die conuocatio ſancta erit uobis, adferetisq; ſacrificia quæ igne conſiūt DOMINO, [k]concio erit hoc [die,] nullū opus ſeruile facietis. Hæ ſunt ſtatę feriæ DOMINO, quas uocabitis conuocationes ſanctas, ut adferatis ſacrificia quæ igne conſiūt DOMINO, holocauſta, cibaria ſacrificia, uictimas et libamina, ſingulis dieb⁹ ſuū demēſum. Præter ſabbata DOMINI, & præter dona ueſtra, pręter omnia uota ueſtra, & præter omnia uolūtaria munera ueſtra quæ tribuitis DOMINO. Veruntamen in decimoquinto die ſeptimi menſis, cū collegeritis prouen- G F (...ernaculorum feſtū. ...7.f)

[b] Gomer Ebræis omer, menſura eſt.

[c] Integrum eſt quod omni uitio caret.

[d] Vel, Far toſtum.

[e] Quidam legūt hebdomades plenas.

[f] Poteſt etiā legi, Et legetis eodem die lectionem ſacram, uel proclamabitis.

[g] Vel, ſabbatum.

[h] Thrua clangor eſt iobel ſeu buccinæ, iubilus, aut claſſicū.

[i] Vel, humiliabitis.

[k] Azereth uarie exponitur, quidam dicunt concio, quidam collecta, quidam retentio. Nam hoc die conueniebat populus & cōferebat aliquid de frugibus ad uſus neceſſarios, & diutius retinebatur.

tum terræ, celebrabitis diem festum DOMINO septem dies. Primo die requies
erit, & dies octauus requies. Die primo accipite uobis fructum ligni speciosi, [l]ra
mos palmarum, & ramos arboris densæ, & salices torrētis, lætabiminiq; coram
DOMINO deo uestro septem dies. Et celebrabitis diem istum festum DOMI-
NO septem diebus in anno. Statutum hoc perpetuum sit ad posteros uestros, ut
mense septimo celebretis hunc diem festum. In tabernaculis manebitis septē die
bus, omnes indigenæ de Israel sedebunt in tabernaculis, ut posteri uestri sciant
quod ego fecerim habitare in tabernaculis filios Israel, quū educerem eos è ter-
ra Aegypti: ego DOMINVS deus uester. Et Moses loquutus est ad filios Isra-
el de statis ferijs DOMINI. CAP. XXIIII.

*De oleo ad lucernas, de panibus propositionis aut facierum, & de pœna quorun-
dam scelerum.*

A Loquutusq; est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Præcipe filijs Israel, ut
adferant ad te oleum oleæ purum & contusum ad luminare, ad [a]incenden-
dum lucernam [b]iugiter. Aharon concinnabit eam coram DOMINO in tento-
rio constitutionis extra uelum testimonij, à uespera usq; mane, idq; iugiter, statu
tum sit perpetuum etiam posteris uestris. Super candelabrum mundum concin
nabit lucernas coram DOMINO iugiter. Tolles quoq; similaginem, & pinses
ex ea duodecim placentas, duæ decimæ erunt in una placenta. Ponesq; eas duo Duodecim placentæ.
bus ordinibus, sex scilicet ordine [uno] super mensam mundam coram DOMI
B NO. Pones etiam thus purum super ordine illo, ut sint panes ad monumentū,
atq; ad sacrificium quod igne confit DOMINO. Singulis sabbatis concinna-
bit illos coram DOMINO iugiter, à filijs Israel fœdere perpetuo. Eruntq; Aha- Matt.12.
ronis & filiorum eius, qui comedent eos in loco sacro, nam sacrosancti sunt ei,
de sacrificijs quæ igne confiunt DOMINO, statuto perpetuo. Egressus est autē
filius mulieris Israelitidis, qui filius erat uiri Aegyptij inter filios Israel, iurgatiq;
sunt in castris, filius Israelitidis, & quidam Israelita. Et filius Israelitidis [c] diserte
C expressit insigne illud nomen, & uilipendit. Adduxeruntq; eum ad Mosen. No
men autem matris eius erat Selomith, quæ erat filia Dibri ex tribu Dan. Et po-
suerunt eum in carcerem, ut exponeretur eis sententia DOMINI. Loquutus est
ergo DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Educ blasphemū extra castra,
& quicunq; audierunt ponant manus suas super caput eius, lapidibusq; obruat
eum uniuersus cœtus. Et ad filios Israel sic loqueris, Quicunq; blasphemauerit
deum suum, feret peccatum suum. Et qui diserte expresserit nomen DOMINI,
morte multetur, omnino lapidibus obruet eum uniuersus cœtus, siue indigena
fuerit, siue incola, quum diserte expresserit nomē [illud,] interficiatur. Et qui per Pœna blasphemationis.
cusserit [d]ullam animam hominis, morte multetur. Et qui animam iumenti per- Exo.21.
D cusserit, restituat ipsum, animā scilicet pro anima. Et qui detrimento affecerit pro Lex talionis.
ximum suum, huic fiet quemadmodum ipse fecit. Fracturam pro fractura, ocu- Matt.5.
lum pro oculo, dentem pro dente: quidquid homini uitij aut detrimenti infert, Exo.21.
hoc idem ei inferatur. Et qui percusserit iumentū, reddat ipsum: qui uero homi- Deut.19.
nem percusserit, interficiatur. Idem iudicium erit uobis, sicut aduenæ, ita & indi- Aequum iudicium.
genæ, quia ego DOMINVS deus uester. Et loquutus est Moses ad filios Israel,
eduxeruntq; blasphemum extra castra, & obruerūt eum lapidibus. Et filij Israel Blasphemus lapidatur.
fecerunt quemadmodum DOMINVS Mosi præcepit. CAP. XXV.

De septimo anno, & sabbato septem annorum, libertateq; quinquagesimi anni.

A Et loquutus est DOMINVS ad Mosen in monte Sinai in hanc sententiam,
Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, Quum ueneritis in terram quā ego Exo.23.
do uobis, quiescet terra, & habebit sabbatum DOMINI. Sex annis seminabis
agrum tuum, & sex annis putabis uineam tuam, & fructum eius colliges, septi- De septimo anno.
mo

[l] Hb. Manus pro frondibus aut ramis.

[a] Hb. Ad ascendendū uel ad faciendum ascendere.

[b] Iugiter, tota scilicet nocte, à uespera usq; in auroram.

[c] Quidam legunt, blasphemauit.

[d] Anima pro uita ponitur aut uiuente.

mo uero anno ſabbatum quietis erit terræ, ſabbatum [inquam] DOMINI, a-
grum tuũ non ſeminabis, nec uineam tuam putabis. Quod ex deciduo [a]meſſis
tuæ ſpõte naſcitur, ne metas: & uuas quas tibi [b] ſeparare uolebas, ne uindemies,
annus enim quietis erit terræ, eritq; ſabbatũ terræ uobis in cibum, tibi, ſeruo tuo,
ancillæ tuæ, mercenario tuo, & inquilino tuo qui tecum commoratur, ſed & iu
mento tuo, & beſtiæ quæ eſt in terra tua, erit cunctus prouẽtus terræ in cibum.
Numerabis quoq; tibi ſeptem ſabbata annorum, ſeptem ſcilicet annos ſepties,
eruntq; tibi ſeptem annorum ſabbata quadragintanouem anni. Et circummit-
tes clangorem buccinæ in menſe ſeptimo, decimo [die] menſis, in die inquam ex
piationum circummittetis cornu per uniuerſam terram ueſtram. Et cõſecrabitis B
annum illum, annum uidelicet quinquageſimum, & proclamabitis libertatem
in terra omnibus habitatoribus eius, iubileus enim erit hic [annus] uobis, & re-
dibitis quiſq; ad poſſeſſionem ſuam, & quiſq; ad cognationem ſuam reuertimi-
ni. Annus ille quinquageſimus iubileus erit uobis annus, ne ſeminetis, neq; ea
quæ ex deciduo ſponte naſcuntur metatis, neq; religioſe cõſecrata uindemietis.
Iubileus enim ille ſanctus ſit uobis, de agro comedetis, prouentum ſcilicet eius.
In anno iubilei iſtius, redibitis quiſq; ad poſſeſſionem ſuam. Et ſi uendideritis
[c]uenditionem proximo tuo, aut cõparas [aliquid] de manu proximi tui, ne de-
cipiatis quiſq; fratrem ſuum, iuxta numerum annorum poſt iubileum cõpares à
proximo tuo, & pro ratione annuorum prouentuum uendat tibi. Iuxta multi-
tudinem annorũ augebis pretium eius, & iuxta paucitatem annorũ minues pre-
tium eius, quoniam numerũ prouentuum ipſe uendit tibi. Ne adfligatis quiſq; C
proximũ, ſed time deũ tuum, quia ego DOMINVS deus ueſter. Obſeruate itaq;
ſtatuta mea, & iudicia mea ſeruate, ut ea faciatis, tum tuti habitabitis in terra tũq;
dabit terra fructũ ſuum, comedetisq; dum ſaturi ſitis, ſecuriq; ſedebitis in ea. Et ſi
dixeritis, Quid edemus anno ſeptimo, cum neq; ſeminemus, neq; annonam no
ſtram congregemus? Ego [d]mandabo benedictionẽ meam uobis anno ſexto, &
edet annonã pro tribus annis. Seminabitis quidem in anno octauo, ſed come-
detis de annona ueteri uſq; ad annũ nonum, donec uenerit prouentus eius co-
medetis uetera. Terra nõ uendetur ad [e]depulſionem, mea enim eſt terra, uos au-
tem incolæ & inquilini eſtis apud me. In omni autẽ terra poſſeſſionis ueſtræ [f]re D
demptionem permittetis terræ. Si tenuis factus fuerit frater tuus, et uendiderit de
poſſeſſione ſua, ueneritq; [g]uindex eius qui propinquus eſt illi, is redimat uendi
tionẽ fratris ſui. Qui aũt uindicem non habuerit, apprehendat manus eius quid
quid inuenit, quod ſatis ſit pro redemptione ſua, ſubducatq; annos uenditionis
ſuæ, & reſtituat quod ſupereſt ei cui uendidit, & reuertatur ad poſſeſſionẽ ſuam.
Quod ſi in facultate eius non tantũ fuerit ut reddat illi, erit uenditio eius [rei] in
manu ementis eam uſq; ad iubileũ, in iubileo uero exit et reuertitur ad poſſeſſio
nem eius. Et ſi quis uendiderit domũ habitabilem in urbe quę muro cingitur, re
demptio eius ſit uſq; ad finem anni in quo uenditur: iſti ſint dies redemptionis
eius. Si uero nõ redemerit, fueritq; ei finitus annus integer, [h]cedet domus huiuſ
modi quæ eſt in urbe muris cincta, ei qui eam emit ad [i]depulſionẽ, etiam poſte-
ris ſuis: nec exit, ne in iubileo quidẽ. At domus paganæ, quæ muro per ambitũ E
non fuerint cinctæ, reputantur quemadmodũ ager terræ, ideoq; habent ius uen
dicationis, & in [f]iubileo redeunt. Ciuitates uero Leuitarum, & domus ciuitatũ
poſſeſſionis eorũ perpetuo iure redimi poſſunt à Leuitis. Et ſi quis emerit à Leui
tis, domus uendita, & oppidũ poſſeſſionis ſuæ in iubileo [l]exit, eo q; domus Leui
ticarum urbium poſſeſſio eorum ſunt inter filios Iſrael. Ager uero ſuburbanus
qui eſt iuxta urbes eorum, non poteſt uendi, nam is perpetuò ab eis poſſidetur.
Si ad inopiam fuerit redactus [m]frater tuus, nutaueritq; [n]manus eius tecum, ſiue

e anno quinquagemo.
abbata annorum.
e anno iuleo.
licitudinem tollit.
rræ uenditio.
demptio orum.
mus uenio.
uitarum uenditio.

a Alij Saphiah exponunt pro ijs quæ reponuntur, ut eſt in Eſaia cap. 37.
b Aut religioſe conſecrare.
Mutatio perſonarũ frequens apud Ebræos.
c Venditio pro re quæ uenditur.
d Mandare pro mittere.
Benedictio eſt multiplicatio annonæ.
e Depulſio ſeu deiectio eſt, ubi ſic uenditur, ut poſſeſſor in uniuerſum & poſſeſſione ſua, & redimẽdi iure deijciatur.
f Redemptio pro iure redimendi.
g Vindex qui ius habet uendicandi aut redimendi.
h Ebræi habent Surgere, uerbũ forenſe, ſignificat in dominiũ alterius uenire.
i Ad depulſionẽ cedet. i. ſic eius erit, ut aliũ ex eius poſſeſſione depellat. Ebræus dicit, ſurget.
f Ebr. In iubileo exit.
l Exit, id eſt, libera erit, redibit ad uenditorem.
m Frater pro proximo, ſed Ebræo.
n Manus pro facultate: manus nutat, quũ facultas deeſt.

aduena fuerit, siue inquilinus, corrobora eum, ut tecum uiuat. Ne acceperis ab eo fœnus, neq; °plus æquo, sed time deũ tuum, ut tecũ uiuere possit frater tuus. Ne des illi pecuniã tuam ad fœnus, neq; des illi alimentum tuum ad excessum: ego DOMINVS deus uester, qui eduxi uos è terra Aegypti, ut darem uobis ter

F rã Chanaan, & essem uobis deus. Si ad inopiã redactus fuerit frater tuus apud te, & uenditus fuerit tibi, ne [p] in seruitutẽ eum redigas, quemadmodum [q] seruos [solemus,] sed sit tibi quemadmodum mercenarius & inquilinus, seruietq; tibi usq; ad annum iubilei, tum egredietur à te, ipsi & filij eius cum eo, reuerteturq; ad familiã suam, & ad possessionẽ patrum suorũ reuertatur. Nam serui mei sunt, quos eduxi è terra Aegypti, ideoq; non uendentur [r] quemadmodũ serui. Ne domineris ei in sæuitia, sed time deũ tuum. Seruus tuus & ancilla tua, quos tu habebis, è gentibus erũt quæ sunt circũ uos, ab illis inquam emas seruos & ancillas. Sed & de filijs inquilinorũ qui commorantur apud uos, ab illis inquam cõparare poteritis, deniq; à familia eorum qui uobiscũ sunt, & quos genuerunt in terra uestra, hi erunt quos uos possideatis. Hos ueluti hæreditario iure possidebitis etiã filijs uestris post uos, ut possideant possessionẽ [s] perpetuò, illis ad seruitium utimini. Fratribus uero uestris filijs Israel, fratri inquã suo nullus imperitabit sæ

G uiter. Quod si aduena aut inquilinus apud te [t] ditescit, & frater tuus iuxta eum ad inopiã redigitur, ut uendatur aduenæ aut inquilino apud te, aut stirpi quæ est de familia aduenæ, postq̃ is fuerit uenditus, uẽdicatio ei erit, aliquis ex fratribus eius uendicare eum poterit. Siue is sit patruus eius, siue filius patrui eius, redimere eum poterit, aut [u] reliquiæ carnis eius, qui scilicet sit de familia eius, redimere eum poterit, aut si ipse [x] tantũ adquisierit, redimatur. Subducat rationẽ cum emptore suo, ab anno quo uenditus illi fuit, usq; ad annũ iubilei, æstimabiturq; pecunia uenditionis eius pro ratione annorũ, secundũ dies mercenarij agetur cum eo. Si adhuc multi restiterint [y] anni, secundũ illos restituat redemptionẽ suam de pecunia scilicet qua emptus est: & si pauci anni restiterint ad annũ iubileum, subducat sibi, iuxta annos suos restituat redemptionẽ suam. Agetur cum eo quemadmodum cum mercenario per singulos annos, nec dominetur ei sæuiter te uidente. Quod si ad hunc modũ redemptus non fuerit, anno iubilei exeat, & ipse, & filij eius cum eo. Filij enim Israel mei sunt serui, mei inquam sunt serui, quos eduxi è terra Aegypti: ego DOMINVS deus uester. Israelitæ serui dei.

CAP. XXVI.

Refricantur quædam leges externæ quidem, sed quæ ad pietatem & sanctimoniam pertinent, quibus exuscitantur animi. Promittitur ingens felicitas obseruatoribus legis, statuuntur pœnæ grauißimæ transgreßoribus.

A NE feceritis uobis idola, nec sculptũ simulachrum, neq; statuam erigatis uobis, sed nec lapidem [a] figuratũ ponatis in terra uestra, ut adoretis ad eum, quia ego DOMINVS deus uester. Sabbata mea custodietis, & sanctuariũ meũ reuerebimini: ego DOMINVS. Si in statutis meis incesseritis, & præcepta mea custodieritis, feceritisq; ea, dabo pluuias uestras suo tempore, & terra dabit annonam suam, & arbor agri dabit fructũ suum. Et apprehẽdet apud uos tritura uindemiam, & uindemia apprehendet sementẽ, & comedetis panem uestrũ in satietate, habitabitisq; tuti in terra uestra. Et dabo pacẽ in terra, dormietis, & nemo terrebit. Efficiã ut cesset nocens bestia in terra, nec gladius grassabitur per terrã ue

B stram. Vos persequemini hostes uestros, qui cadẽt ante uos gladio: quinq; ex uobis persequentur centũ, & centũ ex uobis persequentur decem millia. Et cadent hostes uestri ante uos gladio. Ego enim respiciã ad uos, & faciã uos crescere, augeboq; uos, & firmiter seruabo fœdus meũ uobiscũ. Comedetis uetus inueteratum, & uetus propter nouũ efferetis. Et ego ponã tabernaculũ meum in medio uestri, & animus meus uos non fastidiet. Ego ambulabo inter uos, & ero deus uester,

Exod.20. Deut.5. Psal.96. Deut.28. Iob 11.

o Ebr. Excessum.
p Vel, ne ad seruitiũ eo utaris.
q Seruus lybeigen. Mercenarius qui pro mercede seruit. Hic propriè ponitur, sed aliàs seruus aliquando pro mercenario aut famulo reperitur.
r Ebr. Seruorũ uenditione.
s Quidam perpetuò ad sequentia referunt.
t Pro ditescit Ebræi legũt, Si manus eius apprehenderit.
u Reliquiæ carnis, id est, aliquis de stirpe eius.
x Ebr. Si manus eius apprehenderit.
y Ad iubileum scilicet.
a Quidam legunt, lapidẽ imaginationis, id est, qui imaginationem iuuet.

uester, uosq́; eritis populus meus. Ego DOMINVS deus uester, qui eduxi uos è terra Aegypti, ne essetis illorũ serui, & lora iugi uestri confregi, & effeci ut erecti incederetis. Quod si non audieritis me, neq; feceritis omnia præcepta ista: & si auersati fueritis statuta mea, & iudicia mea animus uester fastidierit, ut non faciatis cuncta præcepta mea, quin potius fœdus meũ irritũ facitis, ego quoq; hoc C faciam uobis, [b]uisitabo uos terrore, tumore, & febri ardente, quæ oculos consumant, & animũ contabescere faciant. Semen uestrũ frustra seminabitis, quia hostes uestri ipsum comedent. Ponam præterea faciem meam aduersum uos, ut corruatis corã hostibus uestris, dominabunturq́; uobis hi qui uos oderunt, quin fugietis quando nemo uos persequitur. Et si nec inter illa mihi obtemperaueritis, addã uobis septuplo plus castigationis propter peccata uestra. Et frangã superbiam [c]roboris uestri, faciamq́; cœlũ uestrum ueluti ferrũ, & terram uestrã ueluti æs. Et consumetur [d]robur uestrũ frustra, nam terra uestra non dabit annonã suã, & arbores terræ non dabunt fructũ suum. Et si contumaciter aduersum me per- D rexeritis, neq; me audire uolueritis, septuplo augebo uobis pœnã iuxta peccata uestra. Immittamq́; in uos bestiã agri, quæ uos orbos reddet, & excindet iumenta uestra, et imminuet uos, deuastabunturq́; uiæ uestræ. Et si nec illis castigari poteritis, quin potius aduersum me contumaciter perrexeritis, incedam & ego contra uos cõtumaciter, & percutiã uos adhuc septuplo propter peccata uestra. Et inducã super uos gladiũ, qui ulciscatur ultionẽ fœderis. Et quũ collecti fueritis intra ciuitates uestras, mittã pestilentiã inter uos, trademiniq́; in manus inimici. Et cum confregero uobis [e]baculũ panis, pinsent decem mulieres panem uestrũ in furno uno, reddentq́; panem uestrũ in pondere, comedetis, & nõ saturabimini. Et si nec in hoc me audieritis, sed cõtumaciter aduersum me perrexeritis, incedã E & ego aduersum uos cõtumaciter in furore meo, et castigabo uos septuplo plus propter peccata uestra. Comedetisq́; carnem filiorũ uestrorũ, & carnem filiarum uestrarum deuorabitis. Ego uastabo excelsa uestra, & excindam solaria [idola] uestra, ponamq́; cadauera uestra super cadauera idolorũ uestrorum, & auersabitur uos anima mea. Redigam quoq; urbes uestras in solitudinem, & deuastabo sacella uestra, nec odorabo odorem uestrum suaueolentem. Redigam & terram in solitudinẽ, ut hostes uestri, qui eam incolent, super hac [f]obstupescant. Vos autem disijciam in gentes, distringamq́; post uos gladiũ, & erit terra uestra uastata, & urbes uestræ desertæ. Tum tandem fruetur terra sabbatis suis cunctis diebus desolationis suæ, quũ uos estis in terra hostiũ uestrorũ, tum inquam terra quiescet, & sabbatis suis pro uoto fruetur, cunctis diebus desolationis quiescet, eo q; non quieuit in sabbatis uestris, quum habitaretis in ea. Porrò qui ex uobis su- F perstites fuerint, ijs [g]dabo animi cõsternationem in terra hostium suorum, persequeturq́; eos strepitus folij quod mouetur, & cũ declinarint fuga gladiũ, corruent nemine persequẽte. Impingent quisq; in fratrem suũ, ac si gladius adesset, quum tamen nemo persequatur, nec consistere poteritis coram hostibus uestris. Et peribitis inter gentes, deuorabitq́; uos terra hostium uestrorũ. Et si qui ex uobis residui fuerint, contabescent in iniquitate sua in terra hostium uestrorũ, atq; in iniquitatibus patrum suorũ cum eis contabescent. Tum confitebuntur iniquitatem suam, & iniquitatem patrum suorũ, in præuaricatione sua qua in me sunt præuaricati, quodq́; contumaciter aduersum me perrexerũt. Hinc & ego incedam cum eis aduersus, & inferam eos in terram hostiũ suorũ, ut uel tum cor illorum incircũcisum se submittat, & tum expiabunt iniquitatem suam. Et recor G dabor fœderis mei cum Iacob, & etiam fœderis mei cũ Isaac, et fœderis mei cum Abrahã memor ero, etiam terræ memor ero. Et terra deserta ab eis, sabbatis suis fruetur, quum scilicet ipsis destituetur, tum expiabũt iniquitatem suam, quod iu-

Deut. 28. b
Thren. 2. f
Mal. 2. a

b Ebr. Præficiã uobis terrorem.

c Robur pro contumacia.

d Robur pro conatu.

e Baculus corporis fulcrum, sic panis corpus sustentat.

f Vel, Eam uastent.

g Ebr. Dabo mollitiem in cor illorum.

onfessio ccatorũ.

lementia i.

dicia mea spreuerint, & statuta mea fastidierit anima illorum. Sed & hoc, quum fuerint in terra hostiũ suorum non auersabor eos, neq; eos fastidiam, ut penitus consumere eos, aut fœdus meum cum eis irritũ facere uelim: ego enim sum DOMINVS deus eorum. Ego recordabor propter eos [h]pristini fœderis, quũ educerem eos è terra Aegypti spectantibus gentibus, ut essem illorũ deus: ego DOMINVS. Hæc sunt statuta & iudicia, & leges, quas dedit DOMINVS inter se, & inter filios Israel in monte Sinai [i]tradente Mose. CAP. XXVII.

h Ebr. Fœderis priorum.

i Ebr. Per manũ Mosis.

Epilogus.

De uotis, & uotorum redemptione.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Loquere ad filios Israel, & dic ad eos, Homo qui eximiũ aliquod uotum nuncuparit, animas scilicet DOMINO, iuxta æstimationem tuam [fiat.] Erit autẽ hæc æstimatio tua, maris à uicesimo anno usq; ad sexagesimum, [a]æstimatio tua sit quinquaginta sicli argenti, [b]iuxta siclũ sanctuarij. Si uero fœmina fuerit, sit æstimatio tua triginta sicli. Et si fuerit quinq; annorũ usq; ad uiginti annos, erit æstimatio tua, maris uiginti sicli, fœminæ decem sicli. Ab eo uero qui est unius mensis, usq; ad annos quinq;, erit [c]æstimatio tua pro mare quinq; sicli argentei, pro fœmina æstimatio tua tres sicli argentei. Porrò qui est sexaginta annorũ & supra, fueritq; mas, erit æstimatio tua quindecim sicli, pro fœmina uero decem sicli. Quod si tenuior fuerit tua æstimatio, collocabit se corã sacerdote, & sacerdos æstimabit eum iuxta facultatem uouentis, sic æstimabit eum sacerdos. Si uero [d]pecus fuerit de quo adferunt DOMINO munus, quicunq; dederit ex eo DOMINO, sanctum sit, nec

B ipsum immutet, nec cõmutet, nec bonũ malo, nec malũ bono. Quod si omnino animal animali cõmutauerit, erit tam illud, q̃ quod cõmutatum est eo, sacrum. Omne uero pecus immundũ, de quo DOMINO sacrificiũ non adfertur, collocent huiusmodi pecus corã sacerdote, quod sacerdos æstimet, siue bonum sit siue malũ, iuxta æstimationẽ sacerdotis, sic erit. Quod si omnino redimere uelit ipsum, adijciat quintã eius partem [e]ad æstimationẽ. Si uero quispiã domum suam consecrauerit, ut consecratũ sit DOMINO, hanc æstimabit sacerdos siue bona sit, siue mala, & ut eam sacerdos æstimauerit, ita sit [f]ratũ. Si uero is qui cõsecrauit domum, uoluerit redimere eam, addat quintã partem pecuniæ ad æstimationẽ, & erit eius. Si quis agrum possessionis suæ cõsecrauerit DOMINO, æstimabitur ille iuxta sementẽ eius, sementis Homer ordei quinquaginta siclis argẽteis. Si ab anno iubileo consecrauit agrũ suum, secundum æstimationẽ ratum erit. Si uero

C post iubileũ cõsecrauerit agrũ suum, supputabit ei sacerdos pecuniã, iuxta numerum annorũ, qui adhuc restãt usq; ad annũ iubilei, & subtrahetur ab ipsa æstimatione. Quod si is qui cõsecrauit agrũ, ipsum omnino redemerit, superaddat æstimato pretio quintam partẽ, & confirmabitur ei. Et si non redemerit agrum, sed uendiderit eum alteri, non poterit eum amplius redimere, sed erit ager ille, in anno iubileo quũ exierit liber, consecratus DOMINO, sicut ager qui omnino deuotus est, eritq; possessio eius sacerdotis. Et si quis agrũ à se emptũ, & qui non est ex agris possessionis suæ, consecrauerit DOMINO, supputabit ei sacerdos summã æstimationis usq; ad annũ iubileum, dabitq; illi æstimationẽ in die illo, consecrata est DOMINO. In anno uero iubileo reuertetur ager ad eum à quo iste eum emit, [g]ad eum inquã cuius est terræ proprietas. Omnis uero taxatio fiat iuxta siclũ sanctuarij: habet autẽ siclus uiginti [h]Gera. At primogenitũ, quod ex pecoribus iure primogenitorũ dicatum est DOMINO, non potest quispiam illud

D cõsecrare, siue bos sit, siue pecus, DOMINI est. Si uero fuerit ex animali immundo, redimet iuxta æstimationẽ & addat super illud quintã eius partem: & si non redemptũ fuerit, uendatur iuxta æstimationẽ tuam. Veruntamen nullum [i]Hærem (quod quispiam DOMINO deuouerit ex omnibus quæ habet ab homine ad

a Authores quidam classici, existimationem non æstimationem, in hoc significatu legendum putant.

b Quidam legunt, secundum pondus.

c Quidam ad æstimationem non addunt tua, qui Caph postremum superfluũ censent.

d Ex mundis animalibus licebat adducere sacrificium domino, ex immundis non item.

e Ad pro supra uel ultra.

f Ebr. Ita stabit.

g Alij legunt, ad eũ qui emit eum.

h Gera ferè obolum interpretantur.

i Hærem, quod ferè anathema transferunt, omnis res quæ deuota est domino deo, uel ad usum sacrum, uel ad internecionem.

Exod. 30. Num. 3.

Siclus. Exod. 30. Num. 3. Ezec. 45.

Iosue 6.

ad iumentũ usq;, & usq; ad agrum possessionis suæ) uendi potest, nec etiam redimi, nam omne Hærem sacrosanctũ est DOMINO. Nullũ Hærem, quod deuotum est ab homine, redimatur, sed omnino interficiatur. Omnis decima terræ, quæ fit de semine terræ, aut de fructu arborum, DOMINI est, & cõsecrata DOMINO. Quod si quispiam omnino redimere aliquid uoluerit ex decimis suis, superaddat illis quintam eorum partem. Et omnis decima armenti & gregis, & omnium quæ [f] sub uirga transeunt, decimum quodq; consecratum erit DOMINO. Ne disquirat inter bonum & malum, nec commutet ipsum: quod si omnino commutauerit ipsum, erit tam hoc q̃ illud quo commutatum est, cõsecratum [DOMINO,] nec redimi poterit. Hæc sunt præcepta, quæ mandauit DOMINUS Mosi ad filios Israel in monte Sinai.

f Sub uirga transire, est esse sub cura pastoris.

Liber Numeri, Hebraice Vaiedabber.

CAPUT I.

Tertius iam census agitur populi Israelitici, & delectus habetur eorum qui ad militiam idonei erant. Tribu Leuitica ad sacerdotium & ministerium sacrum allecta.

ET LOQVUTUS est DOMINUS ad Mosen in deserto Sinai, in tentorio constitutionis, in prima mensis secũdi, in anno secũdo posteaq̃ egressi essent è terra Aegypti, in hanc sentẽtiam, [a] Agite censum uniuersi cœtus filiorum Israel iuxta familias suas, iuxtaq; domũ patrũ suorũ cum numero nominũ, omnes mares [recensete] iuxta capita sua. Tu & Aharon agite delectũ per exercitus suos, eorũ qui uiginti sunt annorum, & supra, quicunq; uidelicet [b] apti sunt ad militiam in Israele: eruntq; uobiscũ uiri de singulis tribubus, quorum quisq; caput sit domus patrum suorum. Et hæc sunt nomina uirorum qui stabunt uobiscum. De Ruben, Elizur filius Sedeur. De Simeon, Schelumiel filius Zuri Schadai. De Iehuda, Nahason filius Amminadab. De Isaschar, Nathaneel filius Zuar. De Zebulon, Eliab filius Helon. De filijs Ioseph & Ephraim, Elisama filius Ammihud. De Manasse, Gamaliel filius Pedazur. De Beniamin, Abidan filius Gedeoni. De Dan, Ahieser filius Ammischadai. De Aser, Pagiel filius Achran. De Gad, Eliasaph filius Dehuel. De Naphtali, Ahira filius Enan. Hi magni [c] nominis erant in cœtu, primores tribuum patrũ suorum, capita [nempe] [d] tribuni militum in Israele. Viris istis, qui nominibus suis diserte expressi sunt, acceptis, Moses & Aharon uniuersum cœtũ conuocari iusserunt, in primo [die] mensis secundi. Et [e] professi sunt natales suos per familias suas, & per domos patrum suorũ, iuxta nomina ab his qui nati erant uiginti annos & supra, iuxta capita sua. Quemadmodũ præcepit DOMINUS Mosi, sic recensuit eos in deserto Sinai. Fuerũt itaq; filij Ruben primogeniti Israelis, per generatiões suas, & per familias suas, perq; domos patrũ suorum, iuxta numerũ nominum, iuxtaq; capita sua, omnes mares ab eo qui uiginti annos natus erat & supra, quicunq; ad bellũ apti erant, census inquam eorum qui de tribu erant Ruben, fuit quadragintasex millia & quingenti. De filijs Simeon per generationes suas, per familias suas, atq; per domos patrũ suorũ, cen-

A B C (marginal section letters)

Exod. 30. b; Num. 26. a

a Ebr. Tollite caput.

b Ebr. Qui exeunt ad exercitum.

c Ebr. Viri uocati seu nominati.

d Potest etiam legi, capita χιλιάρχων.

e Vel, Nomina dederunt ex natalibus suis.

ſus eorum iuxta numerum nominũ, iuxtaq; capita ſua, omnes mares ab eo qui
uiginti erat annorũ & ſupra, quicunq; bello apti erant, cenſus inquam eorũ qui
erant è tribu Simeonis, fuit quinquagintanouem millia, & trecẽti. De filijs Gad
per generationes ſuas, per familias ſuas, atq; per domos patrum ſuorũ, iuxta nu
merum nominũ, ab his qui uiginti erant annorum & ſupra, quicunq; erant ad
militiã apti, cenſus inquã eorum qui erãt de tribu Gad, fuit quadragintaquinq;
D millia, ſexcenti & quinquaginta. De filijs Iehuda per generationes ſuas, & per
familias ſuas, atq; per domos patrum ſuorũ, iuxta numerũ nominum, ab his qui
uiginti annos nati erant & ſupra, omnes qui ad bellũ apti erant, cenſus inquam
eorũ qui erant de tribu Iehuda, fuit ſeptuagintaquatuor millia, & ſexcenti. De
filijs Iſaſchar per generationes ſuas, & per familias ſuas, atq; per domos patrum
ſuorũ, iuxta numerũ nominũ ab his qui uiginti erant annorũ & ſupra, quicũq;
ad bellum erant idonei, cenſus inquam eorũ qui erant è tribu Iſaſchar, fuit quin
quagintaquatuor millia, & quadringenti. De filijs Zebulon per generationes
ſuas, per familias ſuas, & per domos patrum ſuorũ, iuxta numerum nominũ ab
his qui uiginti erant annorũ & ſupra, quicunq; apti erant bello, cenſus inquam
eorum qui erant è tribu Zebulon, fuit quinquagintaſeptem millia, & quadrin-
E genti. De filijs Ioſeph, nempe de filijs Ephraim per generationes ſuas, & fami
lias ſuas, atq; per domos patrum ſuorum, iuxta numerũ nominũ, ab his qui ui-
ginti erant annorum & ſupra, omnes qui bello apti erant, cẽſus inquam eorum
qui erant è tribu Ephraim, fuit quadraginta millia & quingenti. De filijs Ma
naſſe per generationes ſuas, & per familias ſuas, atq; domos patrũ ſuorũ, iuxta
numerũ nominum ab his qui uiginti erant annorũ & ſupra, omnes bello apti,
cenſus inquam eorum qui erant è tribu Manaſſe, trigintaduo millia & ducenti.
De filijs Beniamin per generationes ſuas, per familias ſuas, atq; per domos pa-
trum ſuorũ, iuxta numerum nominũ ab his qui uiginti erãt annorũ & ſupra, qui
cunq; ad bellũ erant idonei, cenſus inquam eorum qui erant è tribu Beniamin,
trigintaquinq; millia, & quadringenti. De filijs Dan per generationes ſuas, per
familias ſuas, atq; per domos patrum ſuorũ, iuxta numerũ nominum ab his qui
uiginti erant annorum & ſupra, quicunq; apti erant ad bellum, cenſus inquam Pſal.79.
F eorũ qui erant è tribu Dan, ſexagintaduo millia & ſeptingenti. De filijs Aſer
per generationes ſuas, per familias ſuas, atq; per domos patrũ ſuorum, iuxta nu
merum nominũ ab his qui uiginti erant annorum & ſupra, quicũq; ad bellum
erant apti, cenſus inquam eorũ qui erant de tribu Aſer, quadraginta millia, mil-
le, & quingẽti. De filijs Naphtali per generationes ſuas, per familias ſuas, & per
domos patrum ſuorũ, iuxta numerũ nominũ ab his qui uiginti erant annorum
& ſupra, omnes bello apti, cenſus inquã eorum qui erant è tribu Naphtali, quin
quagintatria millia & quadringenti. Iſte eſt cenſus quem egit Moſes & Aha-
ron cum principibus Iſrael, uiris ſcilicet duodecim, qui è domo patrũ ſuorum, [ſe
lecti erant.] Fuerũt autẽ omnes cenſi ex filijs Iſrael iuxta domos patrũ ſuorũ, ex Exod.
his qui uiginti annos & ſupra nati, & qui ex Iſraele ad bellum apti erãt, omnes Num.
inquã cenſi, ſexcenta millia, atq; triginta millia, quingenti & quinquaginta. Le
G uitæ uero iuxta tribus patrũ ſuorũ, inter illos f non ſunt cenſi: loquutus enĩ erat
dominus in hanc ſententiã, Veruntamen tribũ Leui non cenſebis, & illorũ ne a-
gas cenſum inter filios Iſrael, ſed præficies Leuitas tabernaculo teſtimonij, & o-
mnibus inſtrumẽtis eius, & omnibus quæ in eo ſunt, portabunt arcã, & omnia 1.Par.
inſtrumenta eius, & in eo miniſtrabunt, & circa tabernaculũ manebunt. Et quũ
tabernaculũ transferendum eſt, deponent Leuitæ illud: cumq; figendum eſt ta- Num.
bernaculum, Leuitæ erigent ipſum: ſi alienus quiſpiam acceſſerit, interficiatur.
Manſiones autem facient filij Iſrael, unuſquiſq; in g turma ſua, & quiſq; ſub ue-
xillo

f Vel, non ſe cenſuerunt.

g Vel, in caſtris ſuis.

xillo suo per exercitus suos. Leuitæ uero castra [sua] ponent circū tabernaculū testimonij, ne indignatio ueniat super cœtum filiorū Israel. Excubabūt itaq; Leuitæ in custodia tabernaculi testimonij. Et fecerunt filij Israel iuxta omnia quæ præcepit DOMINVS Mosi, sic inquam fecerunt. CAP. II.

Instituitur ordo militaris, & singulis tribubus sua loca aßignantur: ubi tabernaculum, ubi castra locanda præcipitur.

LOquutusq; est DOMINVS ad Mosen & ad Aharonē in hanc sententiam, A
Quisq; ex filijs Israel castra figat sub uexillo suo, & sub signis domus patrū suorum, è regione circum tentoriū constitutionis castra figant. Ponent autem castra Orientem uersus ad exorientem solem, qui sunt sub uexillo castrorū Iehuda per exercitus suos, & princeps filiorum Iehuda fuit Nahason filius Aminadab. Exercitus autem eius, & census eorum, septuagintaquatuor millia & sexcēti. Iuxta hunc castra ponent qui sunt de tribu Isaschar, fuitq; princeps filiorū Isaschar Nethaneel filius Zuar, exercitus eius atq; cēsus eius quinquagintaquatuor millia & quadringenti. Tribus Zebulon & princeps filiorū Zebulon, Eliab filius Helon: porrò exercitus eius & census eius, quinquagintaseptem millia, & quadringenti. Vniuersi autem census castrorū Iehuda centum millia, octoginta millia, & sex millia atq; quadringenti, per exercitus suos, & primi ipsi proficiscātur. Vexillum castrorū Ruben uersus Austrum sit per exercitus suos, princeps autem filiorū Ruben fuit Elizur filius Zedeur. Porrò exercitus eius & census eius qua- B
dragintasex millia & quingenti. Et iuxta eum castrametabūtur tribus Simeon, princeps uero filiorū Simeon Selumiel, filius Zuri Sadai: porrò exercitus eius & census eorū quinquagintanouē millia atq; trecenti. Tribus quoq; Gad, & princeps filiorū Gad fuit Eliasaph filius Rehuel: porrò exercitus eius & census eorū quadragintaquinq; millia, sexcenti & quinquaginta. Vniuersi qui censi sunt ex castris Ruben, centum millia atq; quinquaginta millia, mille & quadringenti quinquaginta per exercitus suos, & hi secundo loco proficiscantur. Tentoriū uero cōstitutionis proficiscetur cum turba Leuitarū in medio castrorum, & sicut castrametantur, sic etiam proficiscantur, unusquisq; in loco suo sub uexillo suo. Vexillum castrorū † Ephraim cum exercitibus suis ad Occidentem [castrametetur,] & princeps filiorum Ephraim, Elischama filius Amihud, exercitus eius & C
census eorū quadraginta millia & quingenti. Iuxta hunc erit tribus Manasse, & princeps filiorū Manasse, Gamliel filius Pedazur, exercitus eius & census eorum trigintaduo millia & ducenti. Tribus quoq; Beniamin, & princeps filiorū Beniamin, Abidan filius Gideoni, exercitus eius & census eorum trigintaquinq; millia & quadringēti. Vniuersi qui censi sunt è castris Ephraim, centū millia & octo millia, atq; centū per exercitus suos, et hi tertio loco proficiscētur. Vexillum uero castrorū Dan cum exercitibus suis Aquilonē [tenebit,] fuitq; princeps filiorum Dan Ahiezer filius Ami Sadai, exercitus eius & census eorū sexagintaduo millia & septingenti. Iuxta eum castrametabuntur tribus Aser, & princeps filio D
rum Aser, Pagiel filius Achran, exercitus eius & census eorū quadragintaunum millia & quingenti. Tribus quoq; Naphtali, & princeps filiorū Naphtali, Ahira filius Enan, & exercitus eius atq; census eorum quinquagintatria millia & quadringenti. Vniuersi qui censi sunt è castris Dan, centū millia, & quinquagintaseptem millia & sexcenti, & postremo loco proficiscentur cū uexillis suis. Hic est census filiorū Israel iuxta domos patrū suorum, uniuersi scilicet qui censi sunt castrametantes iuxta exercitus suos, sexcenta millia, tria millia, quingēti & quinquaginta. Leuitæ uero non sunt censi inter filios Israel sicut præceperat DOMINVS Mosi. Et fecerūt filij Israel iuxta omnia quæ mādauerat DOMINVS Mosi, sic enim castra fixerūt cū uexillis suis, & sic profecti sunt iuxta familias suas, & iuxta

domos patrum suorum. CAP. III.

Recensetur generatio Aharonis & Mosis, & destinantur officia Leuitis, & cultus dei instituitur.

A ET hæ sunt generationes Aharonis et Mosis eo die quo loquutus est DOMI
NVS cum Mose in monte Sinai. Et sunt nomina filiorum Aharonis, primo- Exod. 6. d
genitus Nadab, Abihu, Eleazar, & Ithamar. Hæc sunt nomina filiorum Aharonis
sacerdotũ, qui uncti erant, quorum manus [a] cõsecratæ erant, ut sacerdotio funge
rentur. †Mortuusq; est Nadab & Abihu corã DOMINO quũ offerrent ignem Leuit. 10. a
alienũ coram DOMINO in deserto Sinai, nec habuerũt filios, & sacerdotio fun 1. Par. 24. a
ctus est Eleazar et Ithamar [b] corã patre suo Aharone. Loquutus est DOMINVS
ad Mosen, dicens, Adduc tribũ Leui, & constitue eam corã Aharon sacerdote, ut
ei ministrent, Et ipsi custodiant obseruationẽ eius, & obseruationẽ uniuersi cœ-
tus ante tentoriũ constitutionis, ut obeant ministerium tabernaculi. Ipsi custo-
dient omnia instrumenta tentorij cõstitutionis, & obseruationẽ filiorum Israel,
B ut obeãt ministeriũ tabernaculi. Et dabis Leuitas Aharoni & filijs eius, dedititij
enim sunt ei ex filijs Israel. Aharon uero & filios eius præficias, ut custodiãt sa-
cerdotiũ suum: [c] alienus si accesserit, interficiatur. Et loquutus est DOMINVS
ad Mosen in hanc sententiã, Ecce ego tuli Leuitas de medio filiorum Israel pro o-
mni primogenito quod uuluã aperit in filijs Israel, & Leuitæ erunt mei, meum
enim est omne primogenitũ, à die quo percussi omne primogenitũ †in terra Ae- Exod. 13.
gypti, consecraui mihi omne primogenitũ in Israele, tam in hominibus q̃ in iu-
mẽtis, mea inquã erunt: ego DOMINVS. Et loquutus est DOMINVS ad Mo-
sen in deserto Sinai hisce uerbis, Recense filios Leuitarũ, iuxta domos patrũ suo
rum, iuxta familias suas, omnem marem ab eo qui unius est mensis: & supra re-
C censebis eos. Recensuit itaq; eos Moses iuxta præceptũ DOMINI, quemadmo-
dum mandauerat. Fueruntq; isti filij Leui iuxta nomina sua, Gerson, Kahath &
Merari. Et hæc sunt nomina filiorum Gerson iuxta familias suas, Libni & Simei.
Filij uero Kahat in familijs suis, Amram, Izhar, Hebron & Vziel Et filij Merari
in familijs suis, Maheli & Musi. Hæ sunt familiæ Leuitarum iuxta domos patrũ suo
rum. Ipsi Gerson familia Libni & familia Simei, istæ sunt familiæ Gersonicæ,
Census eorũ ab eo qui erat unius mensis & supra, census inquã eorum septem
millia & quingenti. Porrò familiæ Gersonicæ post tabernaculũ castrametentur
ad [d] Occidentem. Princeps autem domus patriæ Gersonitarum Eliasaph filius
D Lael. Et filiorũ Gerson custodia erit in tentorio constitutionis, [obseruabunt in-
quam] tabernaculũ & tentorium, tegumentũ eius, & uelũ quod erat ad ostium
tentorij cõstitutionis, item aulæum atrij, & uelum ad ostium atrij, quod est iuxta
tabernaculum, & aram circunquaq;, & funes eius, ad omne ministerium eius.
Ipsius Kahat erat familia Amram, & familia Izhar, & familia Hebron, et familia
Vsiel: & hæ sunt familiæ Kahatitarum. Numerus omnium marium ab eo qui
unius erat mensis & supra, octo millia & sexcenti, & hi excubabunt in custodia
sanctuarij. Familiæ autẽ Kahatitarum castra figent ad latus tabernaculi [e] meridio-
nale. Primarius patriæ domus familiarũ Kahatitarum fuit Elizaphan filius Vsiel,
& illi custodient arcã, mensam, candelabrũ, aras & uasa sanctuarij, in quibus mi
E nistrant, uelum quoq; et quidquid ad ministeriũ eius [pertinet.] Summus autem
princeps Leuitarum fuit Eleazar filius Aharonis sacerdotis, episcopus eorum qui
excubant in custodijs sanctuarij. Ipsius Merari familia Maheli, & familia Musi:
hæ sunt familiæ Meraritarum. Census eorum iuxta numerũ omnium marium ab
eo qui erat unius mensis & supra, sex millia & ducenti. Princeps autẽ patriæ do
mus in familijs Merari erat Zuriel filius Abihail, et hi castra ponẽt in latere taber
naculi septentrionali. Et functio custodiæ filiorũ Merari, asseres tabernaculi, &
uectes

[a] Ebr. impletæ.

[b] Hoc est, superstite adhuc patre.

[c] Alienus, qui ex alia est tribu quàm Leui, nec ad hoc electus.

[d] Ebr. Ad mare.

[e] Quidam legunt, dexterum.

uectes eius, columnæ eius, & bases eius, & omnia instrumẽta eius, & quidquid
est ministerij eius. Columnæ quoq; atrij per circuitũ, cum basibus earum, claui
earum, & funes earum. Porrò ante tabernaculum ad plagam orientalẽ ante ten
torium constitutionis castra ponent Moses & Aharon atq; filij eius, obseruantes F
custodiam sanctuarij, & custodiam filiorum Israel: & alienus si accesserit, inter-
ficietur. Omnis autem census Leuitarum quos recensuit Moses & Aharon iu- *Leuitarum numerus.*
xta iussionẽ DOMINI per familias suas, omnes mares ab eo qui unius fuit men
sis & supra, fuerunt uigintiduo millia. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Recen-
se omne primogenitum masculinũ de filijs Israel, ab eo qui est unius mensis &
supra, & accipe numerum nominũ eorum, tollesq; Leuitas mihi. Ego enim sum *Leuitæ loco primogenitorũ Israel.*
DOMINVS, pro omni primogenito filiorum Israel, & iumenta Leuitarũ pro
omnibus primogenitis filiorum Israel. Recensuit itaq; Moses quemadmodum
præceperat ei DOMINVS, omnia primogenita filiorũ Israel. Fueruntq; omnia
primogenita mascula iuxta numerũ nominũ, ab eo qui erat unius mensis & su-
pra, iuxta censum eorũ, uigintiduo millia, ducẽta et septuagintatria. Loquutusq; G
est DOMINVS ad Mosen, dicens, Tolle Leuitas pro omnibus primogenitis fi-
liorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorũ, eruntq; Leuitæ mei: ego
DOMINVS. Pro redimendis uero ducentis & septuagintatribus, qui ex primo
genitis inter filios Israel Leuitas excedunt, accipies quinos siclos ad singula ca-
pita, siclum scilicet sanctuarij accipies, (habet autem siclus uiginti Gera) dabisq;
pretiũ Aharoni & filijs eius, redemptitios scilicet qui supersunt in eis. Tulit itaq;
Moses pretium redemptionis ab his qui superfuerũt ultra redemptos Leuitarũ,
à primogenitis filiorũ Israel accepit pecuniam istam, nempe mille, trecentos &
sexagintaquinq; siclos, iuxta siclum sanctuarij. Deditq; Moses pecuniam redem *Exod.30.b Leuit.27.c Ezec.45.d*
ptorum Aharoni & filijs eius [f] iuxta uerbum DOMINI, quemadmodum præ- *f Ebr. Iuxta os domini.*
ceperat DOMINVS Mosi. CAP. IIII.

Kahatitis sua officia aßignantur.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosen & ad Aharonem hisce uerbis, [a] Col A *a Ebr. Tolle caput*
lige summam filiorum Kahat de medio filiorũ Leui, iuxta familias suas, iu-
xtaq; domos patrum suorũ, ab eo qui natus est †triginta annos & supra, usq; ad *1.Par.24.a*
eum qui quinquaginta est annorum, quicunq; militiæ aptus est, ut exequantur
opus in tentorio cõstitutionis. Hoc uero munus erit filiorum Kahat in tentorio
constitutionis, [nempe in] sancto sanctorũ. Quum igitur castra soluunt, ingre-
dietur Aharon & filij eius, & deponant uelum tegumenti, inuoluentq; in eo ar-
cam testimonij: super hoc uero ponant operimentũ ex pellibus melium, expan-
dantq; desuper pallium totum hyacinthinũ, & [b] ponãt uectes eius. [c] Mensam fa- *b Super humeros scilicet, ad ferendam arcam: uel, in annulos.*
cierum obuoluent panno, qui totus sit hyacinthinus, ponantq; super eam aceta
bula, cochlearia, & instrumenta purgatoria, & dimidiatas fistulas in quibus fun *c Mensa facierum dicitur, quod in ea ponebãtur panes facierum, ut in Exod.25.*
ditur, eruntq; super eam panes iugiter. Expandentq; super hæc tegumentũ cocci
num dibaphon, operientq; illud uelo ex pellibus meliũ, & ponent uectes eius.
Tollant etiam tegumentũ hyacinthinum, & obuoluant candelabrũ luminaris
& lampades eius, & emunctoria eius, & uascula eius [in quibus emuncta exci-
piuntur,] atq; cuncta uasa olearia, quibus illi ministeria sua exequũtur. Ponãtq;
tam ipsum quàm omnia instrumenta eius in tegumentum ex pellibus melium,
& collocent super uectes. Deinde expandant hyacinthinũ tegumentũ super arã
auream, & tegant ipsam tegumento ex pelle meliũ, & inserant uectes eius. Tol- B
lantq; omnia instrumenta, quibus ministerium explent in sanctuario, & inuol-
uant in panno hyacinthino, operiantq; ea tegumẽto ex pellibus melium, & po
nant super uectes. Repurgẽt aram cineribus, & expandant super eam tegumen
tum purpureum. Ponantq; super eam omnia uasa eius, quibus ministrant in ea,

nempe ignis receptacula, & fuſcinulas, & ſcopas, & pelues ſparſorias, omnia de
niq; aræ inſtrumenta, & expandant ſuper ea tegumentum ex pellibus melium,
inſerantq; uectes eius. Quumq; Aharon & filij eius abſoluerintq; [hoc,] obtexe
rintq; ſanctuarium, & omnia inſtrumēta ſanctuarij, quando iam transferenda
ſunt caſtra, poſt hæc accedant filij Kahat, ut [iſta] ferant, neq; tamen attingāt ſan
cta, †ne moriantur. Hoc eſt onus filiorum Kahat in tentorio conſtitutionis. Præ 2.Reg.6.
fectura autem Eleazar filij Aharonis ſacerdotis [hæc eſt,] Oleum luminaris, in-
cenſum aromaticum, iuge ſacrificium cibarium, oleum unctionis, cura quoq; to
tius tabernaculi, et omniū quæ in eo ſunt, in ſanctuario ſcilicet & omnibus uaſis
eius. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen & ad Aharonē, dicens, Non excin-
datis tribum familiæ Kahat è medio Leuitarum. Hoc uero facite eis, ut uiuant &
non moriantur, ſi acceſſerint ad ſanctū ſanctorū, Aharon & filij eius ingredian
tur & deponant ea, unicuiq; pro officio ſuo, atq; pro onere ſuo, ipſi uero nō in-
C troeant, ut contemplentur quū inoluūtur ſancta, ne moriantur. Et loquutus eſt
DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiā, Collige etiam ſummā filiorum Ger- Gerſonitarum officium.
ſon per domus patrum ſuorum, & per familias ſuas, recenſe autē eos ab eo qui
uiginti eſt annorum, uſq; ad eum qui natus eſt quinquaginta annos, quicunq;
aptus eſt militiæ, ut illi in tentorio conſtitutionis miniſtrent. Hoc uero ſit officiū
familiæ Gerſonicæ, ut ſeruiant & baiulent. Baiulabunt (inquam) aulæa taberna
culi, & tentorij conſtitutionis, tegumentum eius, & tegumentū ex pellibus me-
lium, quod eſt ſuper illud ſupremū, uelamen quoq; oſtij tentorij conſtitutionis.
Tapetes quoq; atrij, & uelum quod eſt ad oſtiū portæ atrij, quod [atrium] circuit
tabernaculū & aram, & funes, & omnia inſtrumenta miniſterij ipſorum, omnia
deniq; quæ illis obueniunt, exequentur. Secundū uerbum Aharonis et filiorum
eius fiet omne miniſterium filiorū Gerſon, in omni onere eorū, & in cuncto mi
niſterio eorum, & recenſebitis eis omnia onera eorum quæ obſeruent. Hoc itaq;
officium eſt familiarum filiorum Gerſon in tentorio conſtitutionis, & cuſtodia
illorum erit ſub manu Ithamar filij Aharonis ſacerdotis. Porrò filios Merari re- Officium Meraritarum.
cenſebis iuxta familias ſuas, & domos patrum ſuorū, numerabis autem eos ab
eo qui †triginta eſt annorū, uſq; ad eum qui natus eſt quinquaginta annos, qui Num.8.d
cunq; ad militiam aptus eſt, ut ſeruiant in miniſterio tentorij conſtitutionis. Hęc
autem erit obſeruatio oneris eorum ad omne miniſteriū eorum in tentorio con-
ſtitutionis. Aſſeres tabernaculi, & uectes eius, & columnæ eius, & baſes eius. Co
lumnæ quoq; quæ ſunt circum atrium, & baſes eius, & claui eius, cum funibus
earum, & omnibus inſtrumentis earum, & quidquid ad miniſteriū eorum [perti
net,] numerabitis nominatim inſtrumenta, quę cuſtodient & ferent. Hoc eſt offi
cium familiarū filiorum Merari, iuxta omne miniſterium in tentorio cōſtitutio
D nis, ſub manu Ithamar filij Aharonis ſacerdotis. Numerauit itaq; Moſes & Aha
ron & primores cœtus filios Kahat iuxta familias ſuas, & iuxta domos patrum
ſuorum, ab eo qui triginta erat annorū & ſupra, uſq; ad eum qui quinquaginta
annos natus erat, quicunq; ſcilicet militiæ aptus erat, ut miniſtrarent in tentorio
conſtitutionis. Fueruntq; numeri eorum per familias ſuas duo millia, ſeptingen
ti & quinquaginta. Hic cenſus eſt familiarum Kahat, quicunq; ſcilicet miniſtra=
re poterant in tentorio cōſtitutionis, quos recenſuit Moſes & Aharon iuxta uer-
bum DOMINI in manu Moſis. Numeri autē filiorū Gerſon per familias ſuas,
& domos patrum ſuorum ſunt, ab eo qui triginta fuit annorum & ſupra, uſque
ad eum qui quinquaginta natus eſt annos, quicunq; ad bellum apti fuerunt, ad
ſeruiendum in tentorio conſtitutionis, fuerunt inquam numeri eorum iuxta fa
milias ſuas & domos patrum ſuorum, duo millia, ſexcenti atq; triginta. Iſte eſt
cenſus familiarum filiorum Gerſon, quicunq; in tentorio conſtitutionis mini-
ſtrare

ſtrare poterat,quem recenſuit Moſes & Aharõ iuxta os DOMINI. Numeri autem familiarum filiorũ Merari per familias ſuas, et per domos patrum ſuorum ſunt,ab eo qui triginta erat annorum et ſupra,uſq; ad eum qui natus erat quinquaginta annos,quicunq; ad bellum apti erant,ad ſeruiendum in tentorio conſtitutionis,fuerunt inquam numeri eorũ iuxta familias ſuas,tria millia, ducenti. Hæc eſt ſumma familiarum filiorum Merari,quos numerauit Moſes & Aharõ iuxta os DOMINI per manum Moſis. Omnes itaq; numeri Leuitarum quos recẽſuit Moſes & Aharon atq; principes Iſrael iuxta familias ſuas & domos patrum ſuorum,ab eo qui triginta fuit annorum & ſupra, uſq; ad eum qui natus erat quinquaginta annos,quicunq; ueniebat ut miniſtraret in miniſterio,& inſeruiret oneri geſtando in tentorio conſtitutionis,fuerunt inquam quum recenſerentur ipſi,octo millia,quingenti,octoginta. Iuxta os DOMINI numerauit eos per manum Moſis, unumquenq; iuxta miniſterium ſuum, & onus ſuũ, & præfecturam ſuam,quemadmodum præceperat DOMINVS Moſi. CA.V.

Quomodo cœtus populi dei repurgatus eſſe debeat à ſceleratis hominibus,qui ſint excludendi è caſtris, & de lege zelotypiæ.

A Leuit. 13.g ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiam, Præcipe filijs Iſrael,ut eijciant è caſtris omnem leproſum,& omnem qui fluit & quicunq; [a]mortui contactu contaminatus eſt,& marem & fœminam eijciatis: extra caſtra inquam eijciatis eos,ne contaminent caſtra ſua,in quorũ medio ego habito. Et filij Iſrael fecerunt ſic,eiecerunt'q; eos extra caſtra,quemadmodum loquutus fuerat DOMINVS ad Moſen,ſic fecerunt filij Iſrael. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis,Loquere ad filios Iſrael, Vir aut mulier ſi fecerint ex omnibus peccatis [contra] hominẽ,ut ſcilicet præuaricatione præuaricentur aduerſus DOMINVM,deliquerit'q; anima huiuſmodi,confiteantur peccatum ſuum quod fecerunt & reſtituat [b] culpam ſuam in ſorte ſua,quintam'q; partem illi ſuperaddat,det'q; illi in quẽ deliquit. Quod ſi uiro illi uindex nullus fuerit cui delictum reſtituatur,delictũ DOMINO reſtituatur,ſacerdoti uidelicet,ſupra arietem expiationum,per quem expiatio pro illo fit. Et omnis Thruma, quæ fit ex omnibus ſanctis filiorũ Iſrael,quam adferũt ſacerdoti,ipſius erit. Sancta quoq; uniuſcuiuſq; ipſius erunt,& quidquid homo ſacerdoti dederit,ipſius fit. B Loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiã, Loquere ad filios Iſrael,& dic ad eos,Cuiuſcunq; uxor defecerit, & deſignauerit contra eũ ſcelus, dormierit'q; uir cum ea proiectione ſeminis,id'q; latet maritum eius,cælatur'q; eum quod immunda ipſa ſit facta,neq; teſtis eſt aduerſus eam,neq; ipſa deprehenſa. Si hũc inuaſerit uehemens zelus, ut indignetur zelo quodam aduerſus uxorẽ ſuam, ipſa polluta exiſtente: aut ſi inuaſerit eum uehemẽs zelus, ut indignetur zelo quodã aduerſus uxorem ſuam,tametſi nõ fuerit polluta: adducat uir talis uxorẽ ſuam ad ſacerdotem,adferat'q; ſimul donum illius pro ea,nempe decimam partem Ephi farinæ hordeaceæ, at oleum non fundet ſuper eam, neq; ponat thus ſuper eam,quoniã ſacrificium cibarium eſt zeli,donum inquã memoriale, quod meminiſſe ſceleris facit. Sacerdos uero ſacrificium illud ſacrificet, & ſtatuat illud coram DOMINO. C Sumat inſuper ſacerdos aquas ſacras in uaſe fictili, & de puluere qui fuerit in pauimento tabernaculi tollat ſacerdos, & ponat in aquã. Statuat præterea ſacerdos mulierem ante DOMINVM, & nudet caput mulieris, & det in manus eius ſacrificiũ illud memoriale,quod ſacrificiũ eſt zeli, habeat'q; ſacerdos in manu ſua aquas [c]amaras execrationis. Et obteſtetur eam ſacerdos, & dicat ad mulierem illã, Si non dormiuit uir tecum, ſi non defeciſti ad immunditiã ſub marito tuo, libera euades ab aquis iſtis amaris & execratis. Si uero defeciſti ſub marito tuo, & polluta es, concubuit'q; tecum uir alius quàm maritus tuus,

Confeſſio peccati. Leuit. 5.c Exod. 22.

Deute. 22.b

l quæ amariſſimæ.

a Super anima pollui, eſt contactu mortui pollui.

b Delictum aut culpa hic pro re ponitur quæ ablata eſt.

c Quidã legũt aquas amaricãtes execrantes.

Obtesteturq́ue sacerdos mulierem talem direq́ue deuoueat, & dicat sacerdos mulieri, Det te DOMINVS in execrationẽ & iuramentũ in medio populi tui, quum scilicet effecerit DOMINVS, ut femur tuũ deijciatur, & uterus tuus intumescat.
D Ingrediantur aquæ istæ execrantes in uiscera tua, ut intumescat uterus tuus, faciantq́ue deijci femur tuum: dicatq́ue mulier, Amen, amen. Scribat insuper sacerdos execrationes illas in librum, & abradat [eas] in aquas amaricantes. Iubeatq́ue [sacerdos] ut mulier bibat aquas illas amaricantes & execrantes. Ingredienturq́ue in eam aquæ istæ amaricantes ut amaricent. Et accipiat sacerdos sacrificium cibarium zeli è manu mulieris, & moueat illud ante DOMINVM, & adducat illud ad aram. Apprehendat quoq́ue sacerdos ex isto sacrificio cibario uolam plenã ad monumentũ eius, incendetq́ue in ara, & post hoc det mulieri potũ illius aquę. Quũ uero aquas potauerit, si fuerit polluta & scelus designauerit aduersus maritum suum, ingredientur in eam aquæ istæ execrantes ut amaricent, & intumescet uenter eius, cadetq́ue femur eius, erit mulier illa execrata in medio populi sui. Si uero polluta non fuerit mulier huiusmodi, sed munda, noxę eximetur, &[b] fœcunda reddetur. Hæc lex est zelotypiæ, quando mulier à marito suo defecerit, & polluta fuerit. Aut quum maritum inuaserit spiritus amarus, ut æmuletur zelo erga uxorem suam, & statuerit uxorẽ coram DOMINO, & fecerit sacerdos iuxta uniuersam legem istam. Eritq́ue uir innocẽs ab iniquitate, mulier uero ipsa feret noxam suam.

Amen, Sic omnia fiat.

b Ebr. Seminabitur semine.

CAP. VI.

De uoto & ritu Nazaræorum & benedictione Israelis.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen in hæc uerba, Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, Vir siue mulier si diserte uouerint uotũ[a] Nasir, ut separent DOMINO, à uino & sicera abstineat, acetum uini & siceræ non bibat, imò quidquid[b] reliquũ est ex uuis non bibat, præterea nec recentes uuas, nec passas comedet, idq́ue toto tempore quo ipse Nasir est. Nihil deniq́ue edat quod fit è uite uinifera, siue acini sint, siue uinacea. Porrò toto tempore quo durat uotum eius Nasir, †nouacula nulla admoueri debet capiti eius, quin sacer sit, donec expleat dies quibus se DOMINO segregauit, nutriendo scilicet comam capillorum capitis sui. Toto deniq́ue tempore quo se DOMINO segregauit, ad mortuũ nõ ingrediatur, imò ne in patris quidem sui, aut matris suæ, aut fratris sui, aut sororis
B suæ morte polluatur, eo quod[c] Næser dei sui est super caput eius. Cũctis diebus separationis suæ sacer est DOMINO. Quod si quispiã mortuus fuerit apud eũ subito & repentino casu, contaminabitur caput comæ suæ, radat ergo caput suũ in die purgationis suæ, nempe in die septimo radet illud. Die uero octauo adferat duos turtures, aut duos pullos columbinos ad sacerdotem, ad ostium tẽtorij constitutionis. Facietq́ue sacerdos unum pro peccato, alterum pro holocausto, & expiabit illum ab eo quod peccauit aduersus animam suam, & cõsecrabit caput eius in die illo. Et separabit se DOMINO dies illos quibus est Nasir, adducetq́ue agnum anniculum pro delicto, dies uero priores irriti sint, quoniã polluit Næser separationis suæ.
C Hæc autem est lex Nazarę i, quando absoluerit dies separationis suę, eodem die applicet sese ad ostium tentorij constitutionis, adferatq́ue donum suum DOMINO, nempe agnum unum anniculũ integrum ad holocaustum, & ouiculam unam anniculã integrã pro peccato, & arietẽ unum, eumq́ue integrum pro sacrificio gratiarũactionis. Canistrum quoq́ue infermentatorum, nempe placentas similagineas, placentas unctas oleo, & lagana infermentata oleo delibuta, cum sacrificio eorum cibario, & cum libaminibus eorum. Adferat [ea] sacerdos coram DOMINO, et faciat hostiam eius pro peccato, atq́ue holocaustum eius. Arietem uero faciet pro sacrificio gratiarumactionis DOMINO, cum canistro infermẽtatorum, facietq́ue sacerdos sacrificium eius cibarium, & liba-

a Nasir separatus, cõsecratus, segregatus.
b Mischrat, Quicquid exprimitur ex uuis aut uuas resipit.
c Nắser, Ornamentũ quoddã & corona: alij pro Nắser uotum separationis legunt.

Iud. 13. Amos 2.

ct.21.d.e & libationē eius. Et radet Nazaræum in ostio tentorij constitutionis, nempe caput [a]Næser eius, tollatq; pilos capitis Næser eius, ponatq; in ignem, qui est sub sacrificio gratulatorio. Tollat quoq; sacerdos armum coctū de ariete, & placentam unam infermentatam è canistro, laganum quoq; infermentatū unum, et ponat super manus Nazaræi postquam raserit comam suā. Et moueat ea sacerdos Tenupha coram DOMINO, consecrata hæc erunt sacerdoti, præter pectusculum Tenupha, & præter armum Thruma. Post hæc poterit Nasir uinū bibere. Hæc lex est Nazaræi, qui uouerit donum suum DOMINO pro consecratione sua, exceptis his quæ apprehenderit manus eius iuxta rationē uoti sui quod uouit, sic faciat iuxta præscriptum separationis suæ. Loquutusq; est DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Loquere ad Aharonem & ad filios eius in hanc sententiam, † Sic bene precemini filijs Israel, dicetisq; ad eos, Benedicat tibi DOMINVS, & custodiat te, illustret DOMINVS faciē suam super te, & misereatur tui. Attollat DOMINVS faciē suam super te, & det tibi tranquillitatē. Ponent itaq; nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis. D

[a] Næser uarie exponunt, quidam pro cæsarie aut coma, quidā pro separatione, quidā pro consecratiōe: synekdocha autē coma pro cōsecratione ponitur, quod ea domino cōsecrata erat, & is qui eam nutriebat domino segregatus certis diebus.

Leuit 9. Eccli 36.c

CAP. VII.

Quid munerum post tabernaculi erectionem à principibus Israelis allatum sit.

to.40.b FActum est autem eo die, quum absoluisset Moses tabernaculi erectionē, † unxissetq; ipsum, consecrassetq; ipsum & cuncta uasa eius, aram quoq; & uniuersa instrumenta eius: quum talia, inquam, unxisset & consecrasset, ut adferrent principes Israelis, capita scilicet per domos patrum suorum, qui principes erant tribuum, qui præerant censibus, quod adferrent, inquam, [a]dona sua coram DOMINO sex currus tectos, et duodecim boues, currum unum pro duobus principibus, et bouem unum pro uno, adduxeruntq; ea ante tabernaculū. Et dixit DOMINVS ad Mosen hisce uerbis, Cape [hæc] ab eis, ut sint in ministerium cultus tentorij constitutionis, tradesq; ea Leuitis, unicuiq; iuxta ministerium suum. Accipiens itaq; Moses currus & boues, tradidit eos Leuitis. Duos currus et quatuor boues dedit filijs Gerson iuxta ministerium eorum. Et quatuor currus atq; octo boues dedit filijs Merari, iuxta ministerium eorum, sub manu Ithamar filij Aharonis sacerdotis. Filijs uero Kahat nihil dedit, nam ministerium rerum [b] sacrarū illis iniunctū erat, quas humeris [suis] gestabant. Adferebant insuper principes ad aræ initiationem eo die quo inungebatur: adferebant, inquam, principes dona sua ante aram. Et ait DOMINVS ad Mosen, Singulis diebus singuli principes sua dona adferant ad aræ initiationē. Attulit itaq; primo die donum suum Nahason filius Aminadab de tribu Iehuda. Eratq; donū ipsius catinus argēteus unus, centum & triginta siclorū, phiala una argentea septuaginta siclorum iuxta pondus sanctuarij, utrunq; ex his plenum fuit similagine oleo permixta pro sacrificio cibario. Cochleare unum aureum decem [siclorum,] plenum suffitu. [c]Iuuencus unus, aries unus, agnus anniculus unus ad holocaustum, hircus caprarū unus ad hostiā pro peccato. Pro sacrificio uero gratulatorio, boues duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinq;. Hoc fuit donum Nahason filij Aminadab. Secundo die attulit Nathaneel filius Zuar princeps [tribus] Isaschar, attulit inquam donum suum, catinum unum argenteū centum & triginta siclorū, phialam argenteam unam septuaginta siclorum iuxta siclum sanctuarij, utraq; plena similagine oleo commixta pro sacrificio Minha. Cochleare unū aureum decem [siclorum,] plenum suffitu, iuuencū ex bobus unū, arietem unum, agnū anniculū unum in holocaustum, hircum caprarum unum pro hostia peccati. Et pro sacrificio gratulatorio boues duos, arietes quinq;, agnos anniculos quinq;. Hoc fuit donum Nathaneelis filij Zuar. Tertio die princeps filiorum Zebulon Eliab filius Helon, cuius donum fuit catinus unus argenteus centum & triginta siclorum, phiala una argentea septuaginta siclorum iuxta siclum sanctuarij:

A (margin, beside the first line of Cap. VII)

B (margin, beside "Singulis diebus singuli principes")

[a] Alij pro Karban sacrificia legunt.

[b] Quidam legūt, sanctuarij.

[c] Ebr. Iuuēcus unus filius bouis.

(left margin) ...latio ...ncipis ...us Iu- | ...char. | ...bulon.

C utrunqꝫ ex his plenum fuit similagine oleo conspersa pro sacrificio cibario. Co-
chleare unum aureum decem [siclorum] plenum suffitu. Iuuēcus unus, aries u-
nus, agnus anniculus unus in holocaustū, hircus ex capris unus pro hostia pec-
cati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinqꝫ, hirci quinqꝫ, agni
anniculi quinqꝫ. Hoc donum fuit Eliab filij Helon. Quarto die princeps filio-
rum Ruben Elizur filius Sedeur, cuius donum fuit catinus argenteus unus cen Ruben.
tum triginta siclorum, phiala una septuaginta siclorum iuxta siclum sanctuarij:
utrunqꝫ ex his plenum fuit similagine oleo permixta pro sacrificio cibario. Co-
chleare unum aureum decem [siclorum] plenum suffitu: iuuēcus unus, aries u-
nus, agnus anniculus unus, ad holocaustum scilicet, hircus caprarū unus ad ho-
stiam pro peccato, pro sacrificio autē gratulatorio boues duo, arietes quinqꝫ, hir
ci quinqꝫ, & agni anniculi quinqꝫ. Hoc donum fuit Elizur filij Sedeur. Quin-
to die princeps filiorum Simeon, Selumiel filius Zuri Saddai, cuius donum fuit Simeon.
catinus argenteus unus centum & triginta siclorum, phiala argentea una septua
ginta siclorum iuxta pondus sanctuarij: utraqꝫ plena similagine oleo conspersa
pro sacrificio cibario: cochleare aureum unum decem [siclorum] plenū suffitu,
D iuuencus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustū, hircus caprarū
unus pro hostia peccati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinqꝫ,
hirci quinqꝫ, agni anniculi quinqꝫ. Hoc fuit donum Selumiel filij Zuri Saddai.
Sexto die princeps filiorū Gad Eliasaph filius Dehuel, cuius donum fuit catinus Gad.
unus argenteus centum & triginta siclorum, phiala una argentea septuaginta si
clorum iuxta siclum sanctuarij: utraqꝫ plena simila conspersa oleo pro sacrificio
cibario: cochleare aureum unum decem [siclorū] plenū suffitu, iuuencus unus,
aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum, hircus caprarū unus pro ho
stia peccati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinqꝫ, hirci quinqꝫ,
agni anniculi quinqꝫ. Hoc fuit donū Eliasaph filij Dehuel. Septimo die prin-
ceps filiorū Ephraim, Elisama filius Ammihud, cuius donū fuit catinus argen- Ephraim
teus unus centum triginta siclorum, phiala una argentea septuaginta siclorū iu
xta siclū sanctuarij: utraqꝫ plena similagine oleo conspersa pro sacrificio cibario,
cochleare aureum unum decem [siclorum] plenum suffitu, iuuencus unus, aries
unus, agnus anniculus unus in holocaustū, hircus ex capris unus pro hostia pec
cati, pro sacrificio uero gratulatorio boues duo, arietes quinqꝫ, hirci quinqꝫ, agni
E anniculi quinqꝫ. Hoc fuit donū Elisama filij Ammihud. Octauo die princeps
filiorū Manasse, Gamliel filius Pedazur, cuius donū fuit catinus argenteus unus Manasse.
centum & triginta siclorum, phiala una argentea septuaginta siclorū, iuxta siclū
sanctuarij: utraqꝫ plena similagine oleo cōspersa, ꝑ sacrificio cibario, cochleare
aureū unum decem [siclorū] plenū suffitu, iuuencus unus, aries unus, agnus an-
niculus unus in holocaustū, hircus ex capris unus pro hostia peccati, & pro sacri
ficio gratulatorio boues duo, arietes quinqꝫ, hirci quinqꝫ, agni anniculi quinqꝫ.
Hoc fuit donū Gamlielis filij Pedazur. In die nona princeps filiorū Beniamin, Beniamin.
Abidan filius Gideoni, fuitqꝫ donum eius catinus unus argenteus centū & tri-
ginta siclorum, phiala argentea una septuaginta siclorum iuxta siclū sanctuarij:
utraqꝫ plena similagine oleo permixta pro sacrificio cibario, cochleare unum au
reum decem [siclorū] plenū suffitu, iuuencus unus, aries unus, agnus anniculus
unus in holocaustū, hircus caprarū unus pro hostia peccati, & pro sacrificio gra
tulatorio boues duo, arietes quinqꝫ, hirci quinqꝫ, agni anniculi quinqꝫ. Hoc fuit
donū Abidan filij Gideoni. Decimo die princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Dan.
Ammi Saddai, cuius munus fuit catinus unus argenteus centū et triginta siclo-
F rum, phiala una argentea septuaginta siclorū, iuxta siclum sanctuarij: utraqꝫ ple
na similagine oleo permixta pro sacrificio cibario, cochleare unum aureum de-
cem

cem [ſiclorum] plenum ſuffitu, iuuēcus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum, & hircus ex capris unus pro hoſtia peccati, & pro ſacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinq;. Hoc donum fuit Ahiezer filij Ammi Saddai. Vndecimo die princeps filiorū Aſer, Pagiel filius Ochran, cuius donū fuit catinus argenteus unus centum & triginta ſiclorū, phiala argētea una ſeptuaginta ſiclorum, iuxta ſiclum ſanctuarij: utraq; plena ſimilagine oleo permixta pro ſacrificio cibario, cochleare unum aureum decem [ſiclorū] plenum ſuffitu, iuuēcus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum, hircus ex capris unus pro hoſtia peccati, et pro ſancrificio gratulatorio boues duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinq;. Hoc fuit donū Pagielis filij Ochran. Porrò duodecimo die princeps filiorum Naphtali, Ahira filius Enan, cuius donum fuit catinus argenteus unus centum & triginta ſiclorum, phiala argentea una ſeptuaginta ſiclorum iuxta ſiclū ſanctuarij: utraq; G plena ſimilagine oleo permixta pro ſacrificio cibario, cochleare aureum unum decem [ſiclorum] plenum ſuffitu, iuuencus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtū, hircus ex capris pro hoſtia peccati, & pro ſacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinq;. Hoc fuit donum Ahira filij Enan. Hæc fuit initiatio aræ in die quo fuit inuncta, à principibus ſcilicet Iſraelis, catini argentei duodecim, phialæ argenteæ duodecim, cochlearia aurea duodecim. Centum & triginta [ſiclos habuit] catinus unus, phiala uero una ſeptuaginta, omniaq; uaſa argentea bis mille & quadringentos, iuxta ſiclum ſanctuarij. Cochleariorum uero aureorum duodecim fuerunt plena ſuffitus, ſingula uero decem [fuerunt ſiclorum] iuxta ſiclum ſanctuarij. Porrò uniuerſum aurum cochlearium fuit centū & uiginti [ſiclorū.] Iuuencorū uero ex bobus uniuerſorū pro holocauſto fuerunt duodecim, arietum duodecim, agnorum anniculorum duodecim, cum ſacrificio eorum cibario, & hircorum ex capris, qui pro hoſtia peccati [fuerūt] duodecim, omnium boum pro ſacrificio gratulatorio uigintiquatuor, arietum ſexaginta, hircorum ſexaginta, agnorum anniculorum ſexaginta. Hæc fuit initiatio aræ quum inungeretur. Quumq; ueniret Moſes in tentorium conſtitutionis ut[b] loqueretur cum eo, audiuit uocem colloquentis ad eum è propitiatorio, quod erat ſuper arcā teſtimonij inter duos Cherubim, & loquebatur ad eum.

b Loqueretur quidā paſſiue exponūt, uel imperſonaliter, Mūſter.

CAP. VIII.

De ſitu candelabri & lucernarum, de Leuitarum luſtratione, ſacrificijs, & ætate Leuitarum, &c.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiam, Loquere ad A- A haronem, & dic ad eum, Quum collocas tu in ſublimi lampades, ſeptem illæ lampades uerſus candelabrū lucere debēt. Fecit ſic Aharon, collocauitq; lampades eius uerſus candelabrum, quemadmodum præceperat DOMINVS Moſi. Erat autem opus candelabri ex auro ſolido tam ſcapus eius quàm flores eius, ſolidum erat, iuxta uiſionem quam oſtendit DOMINVS Moſi ſic fecit candelabrū. Loquutusq; eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Tolle Leuitas è medio filiorum Iſrael, & purifica eos. Sic autem facies eis, Quū purificas eos, ſparge ſu B per eos[a] aquas peccati, & traducant nouaculam per omnē carnē ſuam, eluantq; ueſtimenta ſua, & ſeſe purificent. Deinde ſumāt iuuencum è bobus cum ſacrificio ſuo cibario, nempe ſimilaginem oleo cōmixtam, & alium iuuēcum è bobus accipies pro hoſtia peccati. Et quum adduxeris Leuitas ante tentorium conſtitutionis, congregabis uniuerſum cœtum filiorū Iſrael. Et adduces Leuitas in conſpectū DOMINI, componētq; filij Iſrael manus ſuas ſuper Leuitas. Et motabit Aharon Leuitas motatione coram DOMINO à filijs Iſrael, ut ſcilicet miniſtrēt in cultu DOMINI. Leuitæ uero ponent manus ſuas ſuper caput iuuencorum,

a Aquæ peccati ſunt expiatoriæ & luſtrales quia immiſſus fuit cinis ruſę uaccę quæ pro peccato ſacrificabatur, Inf. 19. cap.

& facies unum pro peccato, & alterum in holocaustū DOMINO, ut expies Leuitas. Collocabis uero Leuitas ante Aharonē, & ante filios eius, & motabis eos
C Tenupha DOMINO. Separabisq; Leuitas à filijs Israel, eruntq; Leuitæ mei. Post hoc ingredientur Leuitæ, ut ministrent in tentorio constitutionis, purificabisq; eos, & agitādo agitabis eos. Quoniam donatitij sunt ipsi mihi donati à filijs Israel, pro omnibus [b]primogenitis, pro primogenitis inquam omniū filiorum Israel assumpsi eos mihi. Meum enim est omne† primogenitū filiorum Israel, tam in hominibus quàm in iumētis, à die quo percussi omne primogenitū in terra Aegypti, cōsecraui eos mihi. Tuliq; Leuitas pro omnibus primogenitis filiorū Israel. Dedi autem Leuitas donatitios Aharoni & filijs eius de medio filiorum Israel, ut exequantur ministerium filiorum Israel in tentorio constitutionis, utq; expient pro filijs Israel, ne sit inter filios Israel plaga, si accedant filij Israel ad sancta. Fecitq; Moses & Aharon, & uniuersus cœtus filiorum Israel cum Leuitis iuxta omnia quæ præceperat DOMINVS Mosi de Leuitis, sic inquam fecerunt filij Israel. Expiarunt ergo se Leuitæ, elueruntq; uestimenta sua, & motauit eos Aharon Tenupha coram DOMINO, expiauitq; pro eis Aharō ut eos
D purificaret. Postea ingressi sunt Leuitæ, ut exequerentur ministerium suū in tentorio constitutionis, coram Aharone coramq; filijs eius, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi de Leuitis, sic fecerūt eis. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Hoc quoq; ad Leuitas [pertinet,] ab eo qui natus est uigintiquinq; annos & supra, ingredietur [quisq;,] ut exercendo [se] exerceat in ministerio tentorij cōstitutionis: quum uero quinquaginta fuerit annorum, reuertatur ab exercitio ministerij, neq; ultra seruiat, sed cum fratribus suis seruiat in tētorio constitutionis, ut obseruet custodiam, nihil autem [grauis] seruitij faciet. Sic ages cum Leuitis in obseruatione eorum.

b Ebr. Qui uterū aperiunt.

Exod. 13.a Sup. 3.cap. Luc. 2.d

CAP. IX.

De festo passah, & qualiter celebrandum sit ab immundis, item de nube super tentorium.

A LOquutusq; est DOMINVS ad Mosen in deserto Sinai, in anno secundo egressus eorum è terra Aegypti in mense primo, hisce uerbis, Faciant filij Israel Passah stato suo tempore. Quartodecimo die huius mēsis inter uesperas faciant ipsum stato suo tempore, iuxta omnes ceremonias eius, & iuxta omnes ritus eius faciant ipsum. Et loquutus est Moses ad filios Israel ut facerent Passah. Fecerunt itaq; Passah in primo [mense,] quartadecima die mensis inter uesperas in deserto Sinai, iuxta omnia quæ mandauerat DOMINVS Mosi, sic fecerūt filij Israel. Fuerunt autem quidam [a]contaminati mortuo quodam, qui eodem die Passah facere non poterant: accesserunt ergo ad [b]Mosen et Aharonē eodem die,
B dixeruntq; uiri illi ad eum, Nos mortuo quodam contaminati sumus, cur prohibemur quo minus adferamus DOMINO donum stato suo tempore inter [c]cæteros filios Israel? Respondit illis Moses, Subsistite, ut audiam quid uestri causa præcipiat DOMINVS. Loquutus est ergo DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Loquere ad filios Israel, dicendo, Quicunq; contaminatus fuerit mortuo aliquo, aut in uia peregre à uobis, aut posteris uestris, is faciet DOMINO Passah: at facient illud in mense secundo, decimoquarto die mensis inter uesperas: comedant autem illud cum infermentatis placentis, & herbis amaris. Nihil relinquant ex eo usq; mane, nec os ex eo confringant, iuxta omnes ritus Passah faciant ipsum. Qui mundus fuerit, nec in itinere, cessatq; à celebrādo Passah, hu
C ius anima excindatur de populis suis, eo quod munus DOMINI nō attulit stato suo tempore, & is peccatum feret. Quod si aduena quispiam apud uos commoratur, uolueritq; facere DOMINO Passah, faciat illud iuxta ritus & ceremonias eius. Eadem lex tam uobis sit quàm aduenæ & indigenæ terræ. Porro [b] quo die

Exod. 12. Leuit. 23. Deute. 16.

a Eb. Immundi super anima hominis.
b Ebr. In cōspectum Mosis.
c Ebr. In medio filiorum Israel.

Num. 33.c Deut.

Ritus passah scribitur.

Exod. 12.

Exod. 12. Ioan. 19.

b Vel, quo die erectū est tabernaculum.

Exo. 40.

die erexit[Moses]tabernaculũ,nubes obtexit ipsum tabernaculum tentorij testi
monij:aduentante autem uespera, apparebat super tabernaculo ueluti species
ignis usq; mane. Sic fiebat iugiter,ut nubes ipsum obtegeret,& noctu species
ignis. Quumq; nubes sustolleretur ab ipso tentorio,tum demum proficisceban
tur filij Israel,eodẽ uero loci ubi nubes ista resedit, illic castrametati sunt filij Is-
rael.Iuxta os DOMINI soluerunt filij Israel, & iuxta os DOMINI castra fixe-
runt,cunctis diebus quibus mansit nubes super tabernaculũ, & ipsi in castris re
sederunt. Quod si nubes aliquot diebus super tabernaculũ moram traheret,ob D
seruabant filij Israel custodiã DOMINI,nec soluerunt. Cumq; nubes certis[c] ali
cod.ult. quot diebus maneret super tabernaculũ,iuxta os DOMINI resederũt, &†iuxta
os DOMINI soluerunt. Fiebat & hoc,quũ nubes maneret à uespera ad mane
usq;,nubesq; mane ascenderet,soluerunt:aut si nubes per diem & noctem man
sisset,& deinde ascenderet,soluerunt.Si uero nubes morã traheret super taberna
culum duobus diebus,aut mẽsem,aut annũ,manendo scilicet super ipsum,man
serunt & filij Israel,nec soluerunt:mox ut ascendebat,soluerũt. Iuxta os DOMI
NI in castris resederũt, & iuxta os DOMINI castra mouerunt, custodiam DO-
MINI obseruantes iuxta præceptum DOMINI per manũ Mosis. CAP. X.

c Ebr. Diebus numeri.

De tubis argenteis & profectione filiorum Israel, & ordinibus eorum.

1.58.a ET loquutus est DOMINVS ad Mosen hisce mandatis,Fac tibi duas†tubas A
argenteas,ductiles facies eas,quas in hoc habebis, ut conuoces cœtũ, & [in
dices illis]quando mouenda sint castra.Quũ ergo clangetis istis[tubis,]conuo-
cabuntur ad te uniuersus cœtus ante ostiũ tentorij cõstitutionis.Si uero una dun
taxat clanxerint,cõgregabũtur ad te principes,[a] tribuni Israelis. Si uero[b] sonitu
inciso clanxeritis,soluent castra,ea scilicet quæ ad Orientẽ posita sunt.Quum se
cundo clanxeritis sonitu inciso,soluent castra quę sita sunt ad Meridiem, sonitu
inciso clangent quum soluere uolũt. Quando uero cœtus fuerit cõgregandus,
clangetis duntaxat,nec edetis clangorem incisum. Filij autẽ Aharonis sacerdo-
tes tubis clangent.Et hic ritus sit uobis posterisq; uestris perpetuus. Et si ingressi
fueritis bellũ in terra uestra contra hostem qui uos oppugnat, classicum canetis
tubis,& fiet uestri memoria corã DOMINO deo uestro, ut seruemini ab hosti-
bus uestris. In die quoq; lætitiæ uestræ,in statis ferijs uestris, ac in initijs mẽsium B
uestrorum clangetis tubis super holocaustis uestris atq; sacrificijs gratulatorijs ue
stris,ut uobis sint monumentũ coram deo uestro:ego DOMINVS deus uester.
Factũ est autem anno secundo,mense secundo,uigesimo mensis,sublata est nu-
m 33.c bes à tabernaculo testimonij.†Et profecti sunt filij Israel profectionibus suis ex
ut.1.a deserto Sinai,dimisitq; se nubes in deserto Paran.Prima fuit hęc profectio iuxta
os DOMINI per manũ Mosis. Vexillum autem castrorum filiorum Iuda,profe
ctum est primo ordine cum copijs suis,eratq; super exercitum eius Nahason fi-
lius Aminadab.Super exercitũ tribus filiorum Isachar, Nathaneel filius Zuar. Et
super exercitũ tribus filiorum Zebulon fuit Eliab filius Helon. Detractumq; est ta
bernaculũ,& profecti sunt filij Gerson, & filij Merari portantes ipsum taberna
culum. Profecta quoq; sunt castra Ruben cũ uexillo & copijs suis,eratq; super
exercitũ eius Elizur filius Sedehur. Super exercitũ uero tribus filiorum Simeon C
fuit Selumiel filius Zuri Saddai.Et super copias tribus filiorum Gad,Eliasapha fi-
lius Deuel.Profectiq; sunt & Kahatitæ ferentes sanctuarium, & illi erexerũt ta-
bernaculum,donec isti uenirent. Profectũ est deinde uexillum castrorum filiorum
Ephraim cum copijs suis, & super exercitum eius Elischama filius Ammihud,
super exercitũ uero tribus filiorũ Manasse Gamliel filius Pedazur. Et exercitui
tribus filiorum Beniamin præfuit Abidan filius Gideoni. Profectum est & uexil-
lum castrorum filiorum Dan, colligens omnia agmina cum copijs suis, & super

a Ebr. Capita milium.
b Trua sonitus est tubæ incisus & inæqualis,ut cũ classicum aut receptui canitur. Theka uero clangor est æquabilis eodemq; tenore.

exercitum eius Ahiefer filius Ammifchadai. Super copias autẽ tribus filiorum
Afer, Pagiel filius Achran. Et fuper copias tribus filiorũ Naphtali, Ahira filius
Enan. Hæ funt profectiones filiorũ Ifrael cum copijs fuis quum proficifceban
D tur. Et dixit Mofes ad Hobab filiũ Reguel Madianitam, qui affinis fuit Mofis,
Nos proficifcimur ad locum de quo DOMINVS dixit, Dabo eum uobis: pro- Exod.1.
ficifcere ergo nobifcum, & benefaciemus tibi, quoniam bonũ loquutus eft DO
MINVS fuper Ifraelem. Qui refpondit ei, Non ibo, fed ad terram meam, & ad
patriam meam reuertar. At ille ait, Ne quæfo nos deferas, quoniã tu nofti man-
fiones noftras in deferto, & eris nobis uice [c] oculorum. Et hoc quoq; fiet fi nobi
fcum proficifceris, de bono illo quo afficiet nos DOMINVS, tibi quoq; benefa
ciemus. Profecti funt itaq; de monte DOMINI itinere trium dierum, & præce-
debat eos arca fœderis DOMINI itinere trium dierum, ad inueftigandũ eis lo-
cum quietis. Et umbram faciebat eis DOMINVS nube interdiu, quum è caftris
proficifcerentur. Quumq; proficifceretur arca, dixit Mofes, †Surge DOMINE, Pfal.67.a
& diffipentur hoftes tui, & fugiant qui te oderunt à facie tua. Quum uero refide
ret, dixit, Reuertere DOMINE ad decies millia Ifraelis. CAP. XI.

Impatiens populus & mannæ pertæfus, murmurat & carnes poftulat, quas dat eis dominus, fed non fine pœna.

A CONtigit autem quũ populus moleftiam & dolorẽ quendam caufaretur, ut
ea res difpliceret in auribus DOMINI. Quũq; DOMINVS audiret, exar
fit furor eius, & incenfus eft ignis DOMINI in eos, deuorauitq; partẽ caftrorũ.
Et clamauit populus ad Mofen: orãte aũt Mofe ad DOMINVM, refedit ignis.
Et uocatũ eft nomẽ illius loci Tabera, eo q; ignis DOMINI in eos deflagraffet.
Porrò uulgus promifcuũ q̃d erat inter eos, cõcupifcentia exarferant, fleueruntq;
denuo, quin & filij Ifrael [concupierũt & fleuerũt] dicentes, Quis pafcet nos car 1.Cor.10
nibus? In memoriã nobis redeũt pifces quos comedebamus in Aegypto gratis,
B deinde & cucumeres, & pepones, porrũ, cepe & allia. Et nũc animus nofter aret,
nihilq; præter Man oculi noftri [uident.] Erat aũt †Man quafi femen coriandri, Exod.16
& fpecies eius quafi fpecies [a] Bdellij. Diffundebanturq; populi colligẽtes & mo Sap.16. Pfal.77.
lentes in mola, aut cõterentes in mortario, aut coquentes in olla, & facientes ex Iohan.6.
eo placentas, & erat fapor eius quemadmodũ fapor placentarũ oleo delibutarũ.
Et quum noctu ros defcenderet fuper caftra, defcendebat Man quoq; cum ipfo.
Mofes uero audiuit populũ fecundũ familias fuas flentẽ, quenq; fcilicet in oftio
tabernaculi fui, & ira DOMINI exarfit uehementer, fed & Mofi [b] difplicuit. Di-
xit ergo Mofes ad DOMINVM, Cur malo hoc multafti feruũ tuum? Cur uero
C coram te gratiã nõ impetro? q; onus uniuerfi huius populi fup me ponis. Num
ego cõcepi uniuerfum populũ iftum? num ego peperi eum? ut dicas ad me, Fer
eum in finu tuo, quemadmodũ geftat nutritius infantẽ, in terrã quam iurafti pa
tribus eius? Vnde mihi caro ut dem uniuerfo populo huic, qui flent corã me, &
dicunt, Da nobis carnes ut manducemus? Ego non potero folus ferre hunc po-
pulũ, nimis grauis eft mihi. Quod fi omnino fic mecũ agere [ftatuifti,] quæfo ut
occidione me occidas, (fi quidẽ gratiã apud te impetraui,) ne cogar uidere ma-
lum meum. Et ait DOMINVS ad Mofen, Cõgrega mihi feptuaginta uiros ex Onus Mo-
fenioribus Ifraelis, quos tu nofti effe fenes in populo, deinde & præfectos eius, fes partitur in multos.
D & adduc eos ad tentoriũ conftitutionis, ut ftent ibi tecum. Ego uero defcendã, &
loquar illic tecum, & de fpiritu qui in te eft, quadantenus fegregabo, & ponam
fuper eos, ut ferant onus populi tecum, ne tu folus feras. Ad populum uero di-
ces, Sanctificamini in craftinũ diem, & comedetis carnes, q̃a fletus uefter [uenit]
ad aures DOMINI, nẽpe quod dixiftis, Quis pafcet nos carnibus? bene fuit no-
bis in Aegypto: DOMINVS ergo dabit uobis carnes, & comedetis. Non die
uno

c Hoc eft, Dux nofter eris, habebis locum, quem habet oculus in corpore.

Taberah incẽdium fonat.

a Bedola quidã pro cryftallo, quidam pro margarita exponunt.

b Eb. Malum fuit in oculis eius.

uno comederis, neq; duobus diebus, non quinq; diebus, neq; decem diebus, sed neq; uiginti diebus. Quin totũ [c] mensem, donec exeat [caro] è naribus uestris, ut sit uobis nausea, eo q; respueritis DOMINVM qui est in medio uestri, & fleueri- an.6.b tis coram eo, dicentes, Cur sic egressi sumus ex Aegypto? Et ait Moses, Populus, B in cuius medio ego sum, sexcẽta millia peditum habet, ut tu dicis, Carnes dabo eis, ut toto mense comedant. Num oues & boues mactabuntur eis, [b] ut sufficiat eis? Aut [fortasse] omnes pisces maris congregabuntur eis, qui sufficiant eis? Et l.59.a loquutus est DOMINVS ad Mosen, Num manus DOMINI breuis facta est? Videbis igitur an sermo meus eueniat, an minus. Egressus ergo Moses, loquutus est ad populum uerba DOMINI, congregauitq; septuaginta uiros de senioribus populi, & collocauit eos per ambitum tentorij. Et descendit DOMINVS in nube, & loquutus est ad eum, & quadãtenus segregauit de spiritu qui erat super eum, deditq; septuaginta senioribus uiris: & contigit, quum spiritus requiesceret super eos, ut prophetarent & non cessarent. Remanserant autem duo uiri F in castris, quorum prioris nomen erat Eldad, & alterius nomen Medad, requieuitq; & super istos spiritus: hi inter scriptos quidem erant, at non exierant ad tentorium, sed prophetarũt in castris. Puer ergo currens nunciauit Mosi, dicens, Eldad & Medad prophetant in castris. Et respondit Iehosua filius Nun minister Mosis, unus ex iuuenibus eius, & dixit, Mi domine Moses, coerce illos. Moses autẽ respondit ei, An tu zelaris pro me? [c] Vtinam uniuersus populus DOMINI prophetent, & det DOMINVS spiritũ suum super eos. [f] Ingressus est itaq; Moses in castra, ipse & seniores Israel. Et profectus est †uentus à DOMINO, qui abripiens coturnices à mari, disiecit [g] eos ad castra circunquaq; spatio itineris diurni, ferè duobus cubitis in superficie terræ. Et surgens populus, collegerunt toto G illo die & tota nocte, toto deniq; sequenti die coturnices: quiq; parum collegit, collegit decem Homer: expanderuntq; sibi expansiones circum castra. Carne autem adhuc existente inter dentes eorum, necdum contrita, exarsit furor DOMINI aduersus populum, & percussit DOMINVS populũ clade admodum magna. Et uocatum est nomen loci illius Kibroth Hataasa, eo q; sepelierant illic populum cupiditate flagrantem. Porrò de Kibroth Hataasa soluit populus, & [uenit] in Hazeroth, manseruntq; in Hazeroth.

Margin: ophetæ castris. — stādũ ut nes prophetent. — l.77.c — l.77.c

[Margin notes:] c Ebr. Mensem dierum. — b Ebr. Vt inueniat eis. — c Ebr. Quis det ut uniuersus, &c. — f Ebr. Et collectus est. — g Ebr. Prostrauit in castra quasi itinere diei hinc, & quasi itinere diei isthinc. Homer mensura est. — Kibroth Hataasa sepulchra concupiscentiæ uel cupiditatis: loco nomen ex euentu dedit.

CAP. XII.

Murmurat Aharon & Maria contra Mosen. Maria lepra punitur.

Loquuta aũt est Maria simulq; Aharon contra Mosen propter mulierem il- A lam [a] Kuschitam quam duxerat, nam uxorẽ Kuschitam duxerat. Dixerũt autem, Num uero dũtaxat per Mosen loquutus est DOMINVS? An non etiã per nos loquutus est? Et audiuit DOMINVS. (Fuit aũt Moses [b] modestissimus uir, supra omnes mortales qui [c] fuerunt in orbe.) Dixit ergo ilico DOMINVS ad Mosen, Aharonẽ & Mariam, Exite uos tres ad tentoriũ constitutionis: & illi tres egressi sunt. Descenditq; DOMINVS in colũna nubis, & stetit in ostio tentorij, & uocauit Aharonẽ & Mariam, exieruntq; ambo illi. Et ait, Audite quæso uerba B mea, Si fuerit propheta DOMINI inter uos, per uisum me ei manifestabo, per somniũ loquar ei. At non sic seruo meo Mosi, †qui in tota domo mea fidelis est. Ore ad os loquar ei & uisione, sed non in ænigmatibus & simulachro intuetur DOMINVM: & cur nõ ueriti estis loqui contra seruũ meum Mosen? Et excanduit nasus DOMINI aduersus eos, & abijt. Et nubes recessit à tentorio, & ecce Maria leprosa fuit ueluti nix, respexitq; Aharon Mariã, & ecce erat leprosa. Dixit ergo Aharon ad Mosen, Obsecro domine, ne obtrudas nobis peccatũ hoc, quod C imprudenter ausi sumus, & quod cõmisimus: quæso ne ista fiat quasi mortuum quod egreditur de utero matris suæ, & cuius caro ferè consumpta est. Clamauit itaq; Moses ad DOMINVM, dicẽs, O deus, q̃so ut sanes eã. Et ait DOMINVS

Margin: Cōtosis mansuetudo. — cli.45.a — ophetis somniũ uitur do nus. — b.3.a — uit.13.

[Margin notes:] a Aethiopissam quidam exponunt. — b Legi etiam potest, mitissimus, mansuetissimus. — c Ebr. Qui fuerunt in superficie terræ.

D ad Mosen, Si pater eius serio spuisset in faciem eius, an non septem diebus pudo
re suffundi deberet? Concludatur septē diebus extra castra, & postea in cœtum
recipiatur. Conclusa igitur fuit Maria septē dies extra castra, & populus nō pro
ficiscebatur, donec Maria in ecclesiā recolligeretur. Post hoc profectus est popu- Num.33.c
lus de Hazeroth, & castrametati sunt in deserto Paran. CAP. XIII.

De exploratoribus qui missi in terram Chanaan, quorum quidam redeuntes populum terruerunt, quidam uero animarunt.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Mitte tibi uiros q explorent
terrā Chanaan, quam ego daturus sum filijs Israel, ex[a] singulis tribubus pa
trum suorū uirum unū mittetis, nempe præcipuum quenq; inter eos. Misit itaq;
eos Moses de deserto Parā iuxta os DOMINI, omnes illi primores fuerūt inter
filios Israel. Hæc autem sunt nomina eorum. De tribu Ruben, Sammua filius
B Zakkur. De tribu Simeon, Saphat filius Hori. De tribu Iuda, Caleb filius Ie-
phunæ. De tribu Isachar, Igeal filius Ioseph. De tribu Ephraim, Hosea filius
Nun. De tribu Beniamin, Palti filius Raphu. De tribu Zebulon, Gaddiel filius
Sodi. De tribu Ioseph, ex tribu scilicet Manasse, Gaddi filius Susi. De tribu Dan,
Ammiel filius Gemalli. De tribu Aser, Sethur filius Michael. De tribu Naph
tali, Nahbi filius Vophsi. De tribu Gad, Gehuel filius Machi. Hæc sunt nomi-
C na uirorū quos misit Moses ut explorarent terram. Appellauitq; Moses Hosea fi Osee, qui & Iosue.
lium Nun Iehosua. Et amandans eos Moses, ut terram Chanaan explorarent,
dixit ad eos, Ascendite hac Meridiem uersus, ut transcēdatis montes. Considera
bitis autem terrā qualis sit, & populū qui in ea habitat, fortisne sit an debilis, exi
guúsne sit an multus. Qualis [inquam] sit terra in qua ille habitat, bona an ma-
la: quales deinde ciuitates in qbus ille [populus] habitat, in castrisne, an in mu-
nitis locis [habitent.] Qualis inquā sit terra, pinguisne an macilēta: arbores sint
D in ea an non. Estote igitur fortes, & adferte de fructu illius regionis (erat enim
tum tempus quum præcoces essent uuæ.) Ascenderunt itaq;, & explorauerunt
terrā à deserto Zin usq; ad Rehob, ubi itur in Hamath. Et ascēdentes Meridiem
uersus, &[b] uenit ad Hebron, ubi erant Ahiman, Sesai & Talmai, filij Anak. He-
bron autem extructa erat septem annis ante Zoan [urbem] Aegypti. †Venerunt Deut.1.d
deniq; usq; ad torrentem Eschol, inde decerpserunt termitem & botrū uuarum
unum, quem duo gestarunt uecte, [acceperunt] quoq; de malogranatis & de fi-
E cubus. Vocatus autē est locus ille torrens Eschol, propter botrū illum, quem in- Eschol botrus, ein hänckel.
de decerpserant filij Israel. Reuersi sunt postq̄ terram explorassent quadraginta
diebus exactis. Et euntes uenerunt ad Mosen & ad Aharonem, atq; ad uniuer-
sum cœtum filiorū Israel in deserto Paran in Kades, & retulerunt negotium, &
uniuersum testimoniū, ostēdentes eis fructum illius regionis. Recensentesq; ei
dixerūt, Venimus in regionem in quam nos misisti, & certe fluit lacte & melle, Iud.8.c
& hic est fructus eius: cæterū populus qui habitat in ea regione, robustus est, &
F urbes munitæ & maximæ: quin & posteros Anak uidimus illic. Amalek habi-
tat in ea regione ad Austrū, deinde & Hithæus, Iebusæus atq; Amorræus habitat
in montibus, Chananæus uero habitat ad mare, & ad littus Iordanis. Caleb au-
tem cōpescuit populum erga Mosen, & dixit, Omnino ascendemus, & occupa-
bimus eam, nam omnino obtinere eam poterimus. Viri autē qui cum eo ascen
derant dixerunt, †Nequaq̄ poterimus ascendere ad populum istum, quoniā ro- Num.14.
bustior est nobis. Et euulgarūt infamiam illius regionis quam explorauerant,
G dixeruntq; ad filios Israel, Regio illa quā ad explorandam pertrāsiuimus, regio
est quæ deuorat habitatores suos, prætereà uniuersus populus quē uidimus in
ea, homines[c] sunt monstrosæ magnitudinis. Vidimus quoq; illic Nephilim po De Nephilim uide Gene.6.
steros Anak de Nephilim, fuimusq;, nostro[d] quidē iudicio, ueluti locustæ, quin
sic

a Ebr. Virum unum & uirum unum ex tribu.

b De Calebo hoc quidam intelligunt, sed potest esse numeri enallage, & exponi, Et uenerunt. Hoc enim Ebræis familiare est, præsertim in collectiuis, ut uerbo plurali singularem nominatiuū & econtra subijciant pluralem singulari.

c Ebr. Viri mensurarum.

d In oculis nostris, in oculis illorum.

sic quoq; fuimus illorum iudicio. CAP. XIIII.

Murmurat populus contra ducem. Iosue & Caleb prædicantes bonitatem regionis, compescunt murmur, & animant populum. Ira dei deseuit in ingratos.

SVblata itaq; ac edita uoce sua uniuersus cœtus populi fleuerũt nocte illa. Et A
murmurantes aduersum Mosen & Aharonẽ uniuersi filij Israel, dixerunt ad
eos uniuersi scilicet de multitudine, Vtinã mortui essemus in terra Aegypti, aut
in solitudine ista mortui essemus. Cur uero induxit nos DOMINVS in hãc ter
ram, ut gladio occũberemus, fierent'q; uxores nostræ & pubes nostra prædaˀ An
non præstaret, ut reuerteremur in Aegyptũˀ Et dixerunt alter ad alterum, Elige=
mus ducem, & reuertemur in Aegyptũ. Ceciderunt aũt Moses & Aharon in fa=
ccli.46.b cies suas coram uniuerso cœtu congregationis filiorũ Israel. Porrò Iehosua fi-
Mach.2.f lius Nun, & Caleb filius Iephunæ, qui fuerũt ex his qui terram explorauerant,
scissis uestimentis suis, dixerũt ad uniuersum cœtum filiorum Israel in hanc sen
tentiã, Regio ista quam inuestigandã pertransiuimus, supra[a] modum bona re- B
gio est. Si DOMINVS uoluerit nobis esse propitius, inducet nos in regionẽ il-
lam, & dabit eam nobis, quæ regio affluit lacte & melle, modo contra DOMI
NVM ne sitis perfidi. Vos uero ne formideritis populũ illius regionis, quoniã ci-
bus noster erit, umbra eorũ recessit ab eis, nobiscũ uero est DOMINVS, ne igitur
timueritis eos. Dixerũt uero omnes qui erant in cœtu illo, Obruantur hi lapidi-
bus. Apparuit aũt gloria DOMINI in tentorio constitutionis corã omnibus fi-
lijs Israel. Et ait DOMINVS ad Mosen, Quousq; populus iste me[b] blasphematˀ
Quandiu nõ credent mihi in cunctis signis quæ feci inter eosˀ Percutiã eum pe
ste, & excindã eum, faciam'q; te in gentẽ maiorem & robustiorem ꝗ̃ sit illa. Et di
xit Moses ad DOMINVM, At audient [hoc] Aegyptij, (nam in robore tuo edu C
xisti populũ istum è medio eorum) dicetur'q; hoc habitatoribus huius terræ, (au
dierũt enim ꝙ tu DOMINVS sis in medio huius populi, & ꝙ tu ô DOMINE,
od.13.d oculo ad oculum appares, & ꝙ nubes tua steterit supra eos, & ꝙ in columna nu
bis præcesseris eos interdiu, in columna ignis autem noctu) Quod si istum po
pulum ueluti† hominem aliquem unum interfeceris, dicent gentes, quę famam
tuam audierũt, sic, Non potuit DOMINVS populũ istum introducere in istam
regionẽ, quam iuramento pollicitus est eis, idcirco mactauit eos in deserto. Ma-
gnificetur ergo (quæso) robur domini mei, quemadmodũ loquutus es, dicens,
od.34. †DOMINVS[c] longanimis est, & immensæ bonitatis, condonans iniquitatẽ &
al.102.b transgressionem, at impunita minime dimittens, uisitãs iniquitatem patrum in
od.20. filijs & nepotibus in tertijs & quartis. Propitius esto quęso iniquitati populi hu D
ius, iuxta magnitudinẽ bonitatis tuæ, sicut condonasti populo huic ex Aegypto
usq; huc. Et ait DOMINVS, Propitius factus sum iuxta uerbũ tuum. Veruntã=
men uiuo ego, uniuersa terra implebitur gloria DOMINI. Etenim omnes uiri
qui uiderũt gloriam meã & signa mea quæ feci in Aegypto, & in solitudine, &
iam decies me tentauerunt, neq; audierunt uocem meam, [d] nõ uidebunt terram
quam iuraui patribus eorũ, sed & omnes qui me irritant, non uidebũt eam. Ser-
ue 14.b uus aũt meus Caleb cũ quo alius fuit spiritus, qui'q; post me impleuit, illũ intro-
ducam in terram in quã ipse uenit, & semen eius hęreditate capiet eam. Quin &
Amalek & Chananæũ, qui habitat in ualle [hæreditate capiet.] Cras ergo uer-
si, [e] proficiscimini in desertũ uia maris carectosi. Et loquutus est DOMINVS ad E
Mosen & ad Aharonẽ in hanc sententiã, Quousq; tandem [feram] congregatio
nem hanc pessimã, quæ murmurat aduersum meˀ Murmurationes filiorũ Israel
quibus ipsi murmurant contra me, audiui. Dic ad eos, Viuo ego, dicit DOMI-
ut.1.f NVS, si non, ut loquuti estis coram auribus meis, sic facturus sum uobis. In soli
3.c.d tudine ista corruent corpora uestra, & omnes censi uestri iuxta omnẽ numerum
al.105.c

a Ebr. Bona est ual- de ualde.

Vmbra pro defensio- ne.

b Posset etiam legi, irritat aut prouo- cat.

Potest etiam legi, ad unum usq;.

c Ebr. Longis nari- bus aut tardus ira.

d Ebr. Si uiderint.

e Eb. Proficiscimini uobis, pleonasmo Ebraico.

uestrum, ab eo qui uiginti natus est annos & supra, quicunque cōtra me murmurastis. Nequaquam introibitis in terram cuius gratia manum meam leuaui, ut collocarem uos in ea, præter Caleb filium Iephunæ, & Iehosua filium Nun. Pubem quoque uestrā, de qua dixistis quod prædæ futura sit, hanc introducā, ipsi quoque agno
F scent terram quam uos respuistis. Et cadauera uestra corruent in solitudine ista. Porrò filij uestri pascent in deserto quadraginta annis, & ipsi ferēt scortationes uestras, donec cōsumantur corpora uestra in deserto. Pro [f] numero dierū quibus explorastis terram, nempe quadraginta diebus, (diem [g] pro anno [reputabo]) feretis iniquitatem uestrā [g] quadraginta annis, ut intelligatis [h] prohibitionem meā. Ego DOMINVS loquutus sum, si [i] non fecero istud uniuersæ huic multitudini malæ, quo cōspirant aduersum me, in deserto isto consumentur, & illic morientur. Et uiri quos misit Moses ad explorandū terram, quique reuersi occasionē queritandi [k] contra eum uniuersæ multitudini præbuerunt, in hoc quod infamiam terræ euulgantes obtruserunt: uiri, inquam, tales qui euulgarunt infamiā malam huius terræ [l] coram DOMINO subita internecione morientur. Iehosua uero filius Nun, & Caleb filius Iephunæ, qui ex uiris illis sunt qui ierāt exploratum
G terram, uiuent. Et Moses loquutus est uerba ista ad uniuersos filios Israel, & luxit populus ualde. Mane uero consurgentes ascenderūt in cacumen montis, dicentes, En præsto sumus, ascendemusque ad eum locū de quo dixit DOMINVS, nam peccauimus. Et ait Moses, Quare sic transgredimini uerbū DOMINI? non bene cedet. Ne ascendatis, DOMINVS enim non est in medio uestri, ne corruatis coram hostibus uestris. Nam Amalek & Chananæus sunt illic ante uos, corruetisque gladio, eo quod sic à DOMINO defeceritis, nec aderit uobis DOMINVS. At illi corroborantes se, ascenderunt in cacumen montis, arca uero fœderis DOMINI & Moses non mouerunt à medio castrorum. Descendis autem Amalek & Chananæus, qui habitabant in monte illo, percusserunt eos, atque contriuerūt eos usque in Horma.

Scortatio. Psal.94.d. 1.Cor.10.b Heb.3.d Iudæ.1.b

f Vel, secundum numerum dierum.
g Ebr. bis ponitur.
h Hoc est, ut intelligatis quid sit transgredi quæ ego prohibeo.
i Si non fecero, hoc est, certissime faciā: est asseueratio.
k Iaschubu Vaialinu, quidam interpretantur, Qui denuo murmurare fecerūt, postquam scilicet admoniti essent à pijs.
l Quidam hanc sententiam totā in præterito legunt, ut illi mortui fuerint, hi uero superstites manserint.

Horma loci nomen ex euentu, ut infra cap. 21.

CAP. XV.

De ritu sacrificiorum quædam refricantur. Qua pœna multatus sit qui sabbatum uiolauit. Iubet Moses ut monumenta diuinæ legis uestibus assuant.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiā, Loquere ad filios Israel, & dic ad eos, Quum ueneritis in terram in qua habitabitis uos, quam ego do uobis, uolueritisque DOMINO facere sacrificium quod igne consit, holocaustum aut uictimam singulare quoddam uotum aut uoluntariū, aut statas ferias uestras, ut faciatis scilicet odorem suaueolentem DOMINO de armentis aut pecoribus, adferat DOMINO, is qui adducit donū suum sacrificiū cibariū, nempe decimam partem similaginis cōmixtam quarta parte Hin olei, sed & uinum pro libamine, quartam scilicet partē Hin facias cum holocausto aut uictima, pro agno uno. Aut ad arietem facias sacrificium cibarium duas decimas similaginis, quæ conspersæ sint tertia parte Hin olei. Vini uero pro libamine ter-
B tiam partem Hin, adferasque odorem suaueolentem DOMINO. Quando uero iuuencum feceris pro holocausto, aut pro singulari quodam uoto, aut pro gratulatorijs DOMINO, adferat cum iuuenco sacrificiū cibarium tres decimas similaginis conspersas oleo, dimidium uidelicet Hin. Vinum quoque adferas pro libamine, nempe dimidiū Hin, pro sacrificio quod igne consit in odorem suaueolentē DOMINO. Sic etiam fiet pro boue quolibet, aut pro ariete quolibet, aut pro agno ouium aut [hœdo] caprarū, iuxta numerum quem in [sacrificijs] feceritis, iuxta eundē & [a] in his facere debetis. Omnis indigena faciat ista sic, ut adferat sacrificiū quod igne consit in odorem suaueolētem DOMINO. Quod si quispiam aduena apud uos commoratur, aut quicunque inter uos fuerit, etiam apud posteros uestros, qui facere uoluerit sacrificium quod igne consit, in odorem

a In his, scilicet cibarijs & libaminibus.

rem ſuaueolentem DOMINO, is facere debet quemadmodũ uos facitis. Congregationi ritus idem, & uobis & aduenæ qui cõmoratur [uobiſcum,] ritus perpetuus poſteris ueſtris fuerit corã DOMINO, idem ſcilicet & uobis & aduenę. Lex eadem & ritus idem ſit uobis & aduenæ qui uobiſcũ cõmoratur. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Loquere ad filios Iſrael, et dic ad eos,

xod.23.c c 34. eut.8.c e Thru- auide xod.25.c o.d

†Quum ueneritis in terrã in quam ego uos introduco, quum comederitis de panibus terrę, tollendo in altum ſeparabitis DOMINO Thruma, primã uidelicet præcipuamq́ [partem] ex farina ueſtra aquis conſperſa, & ſubacta in altum tollendo ſeparabitis Thruma, placentam nempe, quemadmodũ ex area ſeparando tollitis, ſic & illam ſeparabitis, de prima præcipuaq́ [parte] farinæ ueſtræ aquis conſperſę dabitis Thruma DOMINO apud poſteros ueſtros. Quod ſi per incogitantiã aut errorem omnia iſta præcepta nõ feceritis quæ DOMINVS ad Moſen loquutus eſt, omnia inquã quæ præcepit uobis DOMINVS per manũ Moſis, ab eo ſcilicet die quo præcepit DOMINVS Moſi, & deinceps per poſteritates ueſtras, ſi inquã contingat quod à [b] cõgregatione aliquid per incogitantiam aut errorẽ fieret, debet tota cõgregatio facere iuuencũ unum ad holocauſtum in C odorem ſuaueolentẽ DOMINO, ſimiliter & ſacrificiũ eius cibarium, & libamẽ eius iuxta ritũ, & hircũ ex capris unũ pro peccati hoſtia. Expiabitq́ ſacerdos uniuerſum cœtũ filiorꝫ Iſrael, & remittetur eis, quia ignorantia eſt, & ipſi [c] adducent ſacrificium ſuum quod ſcilicet igne confit DOMINO, hoſtiã quoq́ pro peccato ante conſpectũ DOMINI pro ignorantia ſua. Et remittetur toti cœtui filiorũ Iſrael, & etiam aduenę qui inter uos cõmoratur, quandoquidem totus populus in errore & incogitãtia [inuoluit.] Si aũt anima aliqua una peccauerit per ignorantiam erroremq́, adducere debet caprã anniculam pro hoſtia peccati, & expiabit ſacerdos animam talem, quæ errauit per ignorantiã, hoſtia peccati quam [ſacrificat] pro ignorantia corã DOMINO, ut expiet eam, & remittetur ei. Eadem lex erit uobis, ſi quid per ignorantiã aut errorem cõmittitur, tam indigenæ, qui de filijs eſt Iſrael, q̃ aduenæ qui cõmoratur inter uos. Anima uero quę aliquid fecerit elata [b] manu, ſiue ex indigenis fuerit, ſiue ex aduenis, excindetur anima huiuſmodi è medio populi ſui, q̃a blaſphemauit DOMINVM. Nam uerbũ DO- D MINI ſpreuit, & præceptũ eius irritum fecit, omnino ergo excindi debet huiuſmodi anima, manebitq́ iniquitas eius ſuper eam. Quum uero filij Iſrael eſſent in deſerto, inuenerũt uirum quendã colligentẽ ligna die ſabbati. Qui uero eum ligna colligentẽ inuenerunt, duxerũt eum ad Moſen & Aharonem, atq́ ad uniuerſum cœtum. Et poſuerunt eum in carcerem, quoniam nõ erat expreſſum q̃d faciendum eſſet ei. Dixit ergo DOMINVS ad Moſen, Morte multetur uir talis, obruatq́ eum uniuerſus cœtus filiorꝫ Iſrael lapidibus extra caſtra. Eduxit itaq́ eum uniuerſa multitudo extra caſtra, & obruerunt eum lapidibus, & mortuus eſt, quemadmodũ pręceperat DOMINVS Moſi. Et ait DOMINVS ad Moſen, dicens, Loquere ad filios Iſrael, & dic ad eos, ut †faciant ſibi fimbriã in alis ueſtimentorum ſuorꝫ apud poſteros ſuos, ponantq́ ſuper alarum fimbriam uittam hyacinthinã, eritq́ in fimbria, & uidebitis eam, & memores eritis omniũ præceptorum DOMINI, & facietis ea, neq́ perueſtigetis poſt cor ueſtrũ, aut poſt oculos ueſtros poſt quos ſcortari ſoletis. Quin memores ſitis, & facietis omnia præcepta mea, eritisq́ ſancti deo ueſtro. Ego DOMINVS deus ueſter, q eduxi uos de terra Aegypti, ut eſſem uobis deus. Ego DOMINVS deus ueſter. CA. XVI.

oc pecca- n non eſt mortem.

b.10.c

uit.24.c

ute.22.b att.23.a

Quidam non de farina conſperſa & ſubacta tantũ, ſed de omni primitiuo fructu intelligũt, & maxime eſculento, ex quo farina aquis cõſperſa ſit, ut primaria quæq́ domino authori & largitori conſecrentur, tum enim omnia reliqua ſancta fore, Rom. 9.

b Ebr. Ab oculis congregationis, iudicio ſcilicet, ſed erroneo.

c Vel, adduxerunt.

Anima pro homine.

b Elata aut excelſa manu peccare, eſt ex deſtinata malitia peccare, adeoq́ ad mortem. Alludit autem ad morem ſuperborum, qui manus iactant, nec patiuntur ut aliquis eos à propoſito auocet.

De ſeditione quæ fuit concitata per Core, Dathan & Abiram, deq́; corũ pœna qui tumultus excitant, aut cum authoribus conſpirant.

KOrah [a] autẽ filius Iitzhar filij Kahath filij Leui, & Dathan atq́ Abiram filij A Eliab, ſed & On filius Peleth de filijs Rubẽ, inſurrexerũt cõtra Moſen, unà

ccli 45.c dæ 1.d Cor.10.b

a Eb. Tulit Kora, & inſurrexerunt: ut Germaniſmo, Er nam vnnd wutſcht vf. Vel legatur, adſumpſit, ſcilicet ad ſe cæteros.

cum alijs uiris de filijs Iſrael ducentis & quinquaginta, qui principes erãt ſyna
gogæ, uiri nobiles, qui ſtatis [temporibus in concionem] uocabantur. Congre-
gatiꝗ; ſunt aduerſus Moſen & aduerſus Aharonem, & dixerunt ad eos, Sat[b] ſu-
perꝗ; uobis, quoniam uniuerſi in cœtu ſancti ſunt, & DOMINVS eſt in medio Exod.19.
eorum, cur efferemini ſuper congregationem DOMINI? Audiens [hoc] Mo-
ſes, cecidit in faciem ſuam, & loquutus eſt ad Kora & ad omnem cœtum eius, di
cens, Mane notũ faciet DOMINVS, q ſint eius, quis ſanctus ſit, & quis ad eum
accedere debeat, quemꝗ; ſibi elegerit, qui ad ipſum accedat. Hoc facite, accipite
B uobis[c] acerras, tam Kora q̃ uniuerſus cœtus eius, & ponite in eas ignem, impo-
niteꝗ; eis cras ſuffitum aromaticũ coram DOMINO, eritꝗ; uir ille quẽ elegerit
DOMINVS, ſanctus, nimium uobis [ſumitis] filij Leui. Et dixit Moſes ad Ko- Num.3.
ra, Auſcultate quæſo filij Leui, an parum hoc uobis eſt, ꝙ deus Iſrael ſegregauit
uos è cõgregatione Iſrael, ut adiungeret uos ſibi, ut exequeremini miniſterium
tabernaculi DOMINI, & ut ſtaretis coram cœtu, & miniſtraretis eis? Adiunxit
(inquã) te & omnes fratres tuos Leui tecũ, inſuper & ſacerdotiũ affectatis? Ob
hanc enim cauſam tu & omnis cœtus tuus conſpiratis aduerſus DOMINVM.
Aharon uero quis eſt, ꝙ contra eum murmuratis? Miſit autem Moſes, & uoca-
uit Dathan & Abiram filios Eliab, qui dixerunt, Non aſcendemus. An parũ eſt,
ꝙ effeciſti ut aſcenderemus nos è terra, quæ affluit lacte & melle, ut interficeres
C nos in deſerto, niſi & imperiũ ac tyrannidem tibi in nos ſumeres? Prӕterea num
induxiſti nos in terrã quæ lacte & melle affluit? num dediſti nobis hæreditatem
agrorum & uinearũ? an uiris illis oculos excæcabis? non aſcendemus. Excan Num.13.
duit autem Moſes ualde, & dixit ad DOMINVM, Ne reſpicias ad eorum ſacri-
ficium cibarium, ne aſinum[d] quidem ab eis accepi, nec quenq̃ illorum læſi. Et
dixit Moſes ad Kora, Tu & omnis cõgregatio tua adeſte coram DOMINO, tu
inquam & illi, atꝗ; Aharon, idꝗ; cras, & accipite quiſꝗ; acerram ſuam, & impo-
nite eis incenſum, & offerte coram DOMINO, quiſꝗ; ex ducentis & quinqua-
ginta acerra ſua: tu quoꝗ; Aharon, quiſꝗ; habeat ſuam acerram. Et acceperunt
quiſꝗ; acerram ſuã, & impoſuerunt eis ignem, deinde & incenſum eis impoſue
runt, & ſteterunt ad oſtiũ tentorij cõſtitutionis, unà cum Moſe & Aharone. Con
gregauit quoꝗ; ad eos Korah omnem cœtum ad oſtiũ tentorij conſtitutionis, ui
ſaꝗ; eſt gloria DOMINI uniuerſæ multitudini. Loquutus eſt aũt DOMINVS
ad Moſen & ad Aharonem hiſce uerbis, Separamini è medio cõgregationis hu
D ius, ut conſumam eos illico. Qui procidentes in facies ſuas, dixerũt, Fortis deus
ſpirituum uniuerſӕ carnis, num ſi unus aliquis peccauerit, aduerſus totũ cœtum
indignaberis? Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen, dicens, Loquere ad mul-
titudinẽ, & dic, Agite[e] procul circunquaꝗ; à tabernaculo Kora, Dathan & Abi-
ram. Surgens itaꝗ; Moſes, iuit ad Dathan & Abirã, eumꝗ; ſequuti ſunt ſeniores
Iſraelis, loquutusꝗ; eſt ad cœtũ, dicens, Recedite quæſo à tentorijs uiroꝝ iſtorum
impiorũ, & nolite tangere quidq̃ quod eorum eſt, ne fortè conſumamini in uni
uerſo peccato eorũ. Separati itaꝗ; ſunt de tabernaculo Kora, Dathan & Abiram
circunquaꝗ;. Dathan uero & Abiram egreſſi, ſteterunt in oſtio tentoriorum ſuo
rum, cũ uxoribus ſuis, liberis ſuis, & pube ſua. Et dixit Moſes, In hoc cognoſce-
tis ꝙ DOMINVS miſerit me, ut facerẽ cuncta iſta opera, neꝗ; ex corde meo. Si
morientur iſti morte qua ſolent uniuerſi homines, uiſitãturꝗ; uiſitatione uniuer
E ſorum hominũ, nõ miſit me DOMINVS. Si uero DOMINVS omnino [noui Pſal.105.
quidq̃] creauerit, aperueritꝗ; humus os ſuũ, & deuorauerit eos unà cũ omnibus Deute.11.
quæ habent, deſcẽderintꝗ; uiui ad inferos, noſſe debetis ꝙ uiri iſti irritarint DO Num.26.
MINVM. Contigit autem quum perfeciſſet [Moſes] omnia uerba iſta, ꝙ tel-
lus ſub illis dehiſceret. Aperuitꝗ; tellus os ſuum, & deglutijt eos, atque domos
eorum,

b Ebr. Multũ uobis, ſubintelligitur autẽ, ſumitis, nimium uobis ſumitis.

c Vel, receptacula ignis, kolpfannen.

d Ebr. Aſinum unum.

e Quidã legunt, Facite circunquaꝗ; aſcendere ad tabernaculum, Korah, Dathan & Abiram.

eorum,& omnes homines qui cum Korah erant, cum uniuersa supellectile. Et
descenderunt ipsi cum omnibus quæ habuerunt uiui ad inferos, operuitq; eos
terra,& perierunt de medio cõgregationis. Omnis autem Israel qui circum eos
fuerant,fugerunt ad clamorem illorum,dixeruntq;, Ne fortè & nos terra deglu
tiat. Sed & ignis egressus est à DOMINO, qui deuorauit ducentos & quinqua
ginta illos uiros qui suffitũ faciebant. Porrò DOMINVS loquutus est ad Mo-
sen,dicẽs,Dic Eleazaro filio Aharonis sacerdotis,ut leuet acerras è medio incen
dij,& spargat ignem ultra,quoniam sacræ sunt, acerræ istę peccatorum sint pro
animabus eorum,fiant ex eis laminæ diductæ,eisq; obducatur ara,nam attule- F
runt eas coram DOMINO,& sacrę sunt,eruntq; in signum filijs Israel.Accepit
itaq; Eleazar sacerdos acerras istas æreas quas attulerant combusti, & extenua-
runt eas pro obductione aræ,monumentum scilicet filijs Israel, ne quis alienus
accedat,qui scilicet non est de semine Aharonis, ad incendendũ suffitum coram
DOMINO, ne accidat illi quod Korah & cœtui eius, quemadmodũ loquutus
fuerat DOMINVS de eo,per manum Mosis. Postero die murmurauerunt con
tra Mosen & cõtra Aharonem uniuersa multitudo filiorum Israel, hisce uerbis,
Vos interfecistis populũ DOMINI.Cumq; congregaretur multitudo aduersus
Mosen & aduersus Aharonẽ,respexerunt ad tentoriũ constitutionis,& ecce nu-
bes operuit ipsum,uisaq; est gloria DOMINI.Venitq; Moses & Aharõ ante ten G
torium cõstitutionis.Et loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiã,
Separemini è medio congregationis istius,ut consumam eos subito. Illi aũt pro
ciderunt in facies suas.Et dixit Moses ad Aharonẽ,Tolle acerrã,& pone in eam
p.18.d ignem ex ara:impone & incensum,& ilico ad congregationẽ profer,& propi-
tiare pro eis,egressa enim est ira à facie DOMINI,& clades iã cœpit. Tulit itaq;
Aharon quemadmodum loquutus fuerat Moses, & cucurrit in mediam concio
nem,& ecce clades cœperat in populo,imponensq; incensum,expiauit populũ.
Et quum staret inter mortuos & uiuos,cohibita est clades. Fuerunt autem eorũ
qui mortui sunt in clade ista,quatuordecim millia & septingenti,præter eos qui
mortui erant in negotio Korah. Reuersusq; est Aharon ad Mosen ad ostiũ ten-
torij constitutionis,& cohibita est clades.

CAP. XVII.

Miraculo quodam ostenditur Aharonẽ cum suis ad munus sacerdotale electum esse.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosen,dicẽs,Loquere ad filios Israel,& ca- A
pe ab eis singulas uirgas iuxta patrias domos, à cunctis scilicet primoribus
eorũ iuxta domos patrũ suorũ,duodecim nempe uirgas, scribesq; super cuiusq;
b.9.a uirgam nomen eius.Nomen uero Aharonis scribes super uirgam Leui, singulę
enim uirgæ ad caput domus patrum suorũ pertinent.Repone autem eas in ten
torium constitutionis coram testimonio,eo loci ubi uobiscum paciscar. Fiet aũt
ut uirga illius uiri quem elegero germinatura sit,ut auertam à me querimonias B
filiorũ Israel,quibus aduersum uos murmurant.Et loquutus est Moses ad filios
Israel,dederuntq; ei omnes primores illorum singuli principes singulas uirgas
iuxta domos patrum suorum,duodecim uidelicet uirgas,fuitq; uirga Aharonis
inter uirgas illas.Et reposuit Moses uirgas illas corã DOMINO in tentorio te-
cli.25.c stimonij.Factum est autem postero die, † quum ueniret Moses in tentorium te- C
stimonij,en uirga Aharonis pro domo Leui floruit, proferens germen, & pro-
rumpens in florem,reddidit amygdala.Moses protulit omnes uirgas à conspe-
ctu DOMINI ad uniuersos filios Israel:quas quũ uidissent,accepit quisq; suam
uirgam.Et dixit DOMINVS ad Mosen,Restitue uirgã Aharonis ante testimo- D
b.9.b nium,ut reseruetur in signum filiorum rebellium,& cesset murmuratio eorum
à me,ne moriantur. Fecit itaq; Moses quemadmodum præceperat ei DOMI-
NVS,sic inquam fecit.Et dixerũt filij Israel ad Mosen dicẽtes, Ecce expiramus,

perimus, actum est de nobis omnibus. Quicunq; ad tabernaculum DOMINI [a]accesserit, morietur: num finem facimus expirando?

a Eb. Accedendo accesserit.

CAP. XVIII.

Refricantur Leuitarum & sacerdotum officia, & quid pro his præmij capiant definitur.

A DIxit uero DOMINVS ad Aharonem, Tu & filij tui, & domus patrũ tuorum tecum feretis iniquitatẽ sanctuarij, tu quoq; & filij tui tecum feretis iniquitatem sacerdotij uestri. Fratres quoq; tuos de tribu Leui, de tribu patris tui adiunges tibi, ut iungantur tibi, tibiq; ministrent, tu inquam & filij tui tecum coram tentorio testimonij. Ipsi custodiẽt custodiã tuam, & custodiam uniuersi tentorij, ueruntamen ad uasa sanctuarij & ad aram nõ accedãt, ne moriantur tam ipsi quàm uos. Addentur quidem tibi, & custodient custodiam tentorij constitutionis pro cuncto ministerio tentorij, alienus autem ad uos non accedet. Custodietis itaq; custodiam sanctuarij, & custodiam aræ, ut amplius nulla sit indignatio super filios Israel. Ego siquidem tuli †fratres uestros Leuitas è filijs Israel, qui Num. 3. donum uobis sint dedititij DOMINO, ut exequãtur ministeriũ in tentorio constitutionis. Tu igitur & filij tui tecum custodietis sacerdotium uestrum, in cũctis Deut. 18. quæ ad aram pertinent, & in his quę intra uelum sunt ministerium exequentes,

B dedi enim uobis officium sacerdotale tanquam munus: si alienus accesserit, morietur. Et loquutus est DOMINVS ad Aharonem, Ecce ego dedi tibi custodiam Thrumæ meæ de cunctis sanctificatis filiorũ Israel, tibi inquam dedi ea ad unctionem, & filijs tuis statuto perpetuo. Istud uero tuum erit de sancto [a]sanctorũ de igne, omne sacrificium eorum, omne sacrificium cibarium eorum, omnis hostia eorum quæ fit pro peccato, omnis deniq; hostia quæ fit pro delicto eorum, quas mihi adferunt, hæc tibi & filijs tuis sacrosancta esto. In sacrosancto [loco] comedes illud, omnisq; mas comedet de eo, sanctum sit tibi. Et hoc quoq; tuum erit, Thruma quam dono dant ipsi, & omnis Tenupha filiorũ Israel, ea tradidi tibi, filijs tuis, & filiabus tuis tecum, idq; statuto perpetuo, omnisq; qui mundus fuerit in domo tua, ex eo comedet. Omnem pinguedinem olei, omnem quoq; pinguedinem musti & frumenti, quam ipsi ex primitiuis fructibus DOMINO adferunt, hæc inquã tibi tradidi. Præcocia insuper & quæcunq; primo maturuerint in terra eorum, quæ attulerint DOMINO, tua erunt, de quibus uescentur omnes qui in domo tua mundi fuerint. Omne quoq; [b] Herem in Israele tuum sit. †Omne deniq; [c] primogenitum cuiuscunq; carnis, quod attulerint DOMI- Exo. 34.

C NO, siue ex hominibus fuerit, siue ex animalibus, tuum erit: hominis tamen primogenitum omnino redimes: sic quoq; redimes primogenitũ iumenti immundi. (Redemptiones uero eius [sic sint,] redimes quum sunt unius mensis, iuxta æstimationem argenti, nempe quinq; siclis iuxta siclum sanctuarij, qui habet uiginti Gera.) Veruntamen primogenitum bouis, aut primogenitũ ouis, aut pri- Exo. 30. b mogenitum capræ non redimes, hæc enim sancta sunt, ideo sanguinem eorum Leuit. 27. sparges super aram, & adipem eorum incendes pro sacrificio quod igne consit, Ezec. 45. odorem suaueolentem DOMINO. Caro autem eorum tua est, quemadmodũ pectusculum Tenupha, & armus dexter, hæc tua sunt. Omnem Thruma sanctificatorum, quam adferunt filij Israel DOMINO, tibi dedi, & filijs tuis atq; filiabus tuis tecum statuto perpetuo, fœdus salis perpetuũ sit hoc coram DOMINO tibi & semini tuo tecũ. Dixit DOMINVS ad Aharonem, In terra eorũ nihil pos- Deu. 18. sidebis, nec pars ulla erit tibi inter eos, ego sum pars tua, & hæreditas tua inter fi- Ezec. 44. lios Israel. Filijs uero Leui dedi cunctas decimas Israelitarũ, ut scilicet possideant eas, pro ministerio eorum quod ipsi exequuntur in tentorio constitutionis. Filij uero Israel ultra non accedent ad tentorium constitutionis, ne ferant peccatum,

D & moriantur. Leuitæ exequentur ministerium in tentorio constitutionis, & illi-

ipsi

a Posset etiam legi, de sacrosanctis quæ igne consiunt.

De igne erant holocausta quæ tota, & de ctimæ quarum pars cremabatur.

Pinguedo pro præstantissimo optimo ac syncerissimo.

b Herem quid sit, uide in cap. ult. Leuiticorum.

c Eb. Omnis apertura matricis.

13.b ipsi ferent iniquitatem suam, ritus hic perpetuus erit etiam posteris uestris. †Inter
4.d filios Israel nullam obtinebunt hæreditatem, sed decimas filiorũ Israel, quas il-
li leuando in altum separant Thruma DOMINO, eas scilicet dedi Leuitis, ut sit
eorum hæreditas, idcirco dixi eis, Inter filios Israel nullam habebitis hæreditatẽ.
Loquutusq́; est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Et ad Leuitas loque
ris, & dices ad eos, Quum acceperitis decimas à filijs Israel, quas ego de ipsis uo
bis dedi, ut sit hæreditas uestra, leuando in altũ separabitis ex ipsis Thruma DO
MINO, nempe decimam partem de decimis. Et reputabitur uobis Thruma ue-
stra, ac si fieret de frumento areæ, aut de plenitudine torcularis. Sic & uos leuan-
do in altum separabitis Thruma DOMINO, de cunctis decimis uestris quas ac
ceperitis à filijs Israel, & dabitis de eis Thruma DOMINO, quæ erit Aharonis
sacerdotis. De cunctis muneribus uestris leuãdo in altũ separabitis omnẽ Thru
ma DOMINO, nempe de omni pinguedine eius sanctificationẽ eius de ea. Et
dices ad eos, Cum uos leuando in altum separabitis pinguedinem eius de ea, re
putabitur Leuitis quemadmodũ prouentus areæ, aut prouentus torcularis. Co-
medetisq́; ipsam [decimam] in omni loco, uos & filij uestri, quoniã hæc est mer-
ces uestra pro ministerio uestro in tentorio cõstitutionis. Ne feratis super ea pec
catum quum separaueritis de pinguedine eius de ea, & sanctuarium filiorum
Israel non prophanabitis, ne moriamini.

CAP. XIX.

De uacca rufa, de cinere eius & aqua lustrationis.

LOquutus est DOMINVS ad Mosen & ad Aharonem in hanc sententiam, A
Hæc est ceremonia legalis quam dominus præcepit hisce uerbis, Loquere
ad filios Israel, ut adducant ad te bucculã rufam, sine uitio, in qua nihil possit re-
prehendi, cui iugũ non fuit impositum, tradetisq́; eam Eleazaro sacerdoti, ut edu
9.b cat eam foras extra castra, curetq́; ut mactetur corã se. Et tollat Eleazar sacerdos
de sanguine eius digito suo, spargetq́; è regione tentorij cõstitutionis de sangui
29.b ne eius septies. Comburat quoq; ante oculos suos bucculã illam cũ pelle eius,
4.c carne eius, & sanguine eius, sed & excrementum eius comburet. Tollat etiã sa-
cerdos lignum cedrinum, & hysopum, & coccinum bis tinctum, & proijciat ea
in medium combustionis illius bucculæ. Eluet deinde sacerdos uestimenta sua, B
& lauet carnem suam aquis, post hoc ingrediatur castra, & immundus erit sacer
dos usq; ad uesperam. Et qui comburit illam, eluat uestes suas, & carnem suam
[a]aquis, & immundus sit usq; ad uesperam. Colliget aũt uir mũdus cineres illius
bucculę, & reponat extra castra ad locum mundũ, ut reseruetur à congregatione
filiorum Israel ad [b]aquas sparsorias, †peccatum enim est. Eluet quoq; & is qui
cineres bucculæ colligit uestes suas, & immundus erit usq; ad uesperã. Hoc filijs
Israel, & peregrinis qui inter eos commorantur, esto perpetuũ statutum. Qui teti
gerit mortuum cuiuscunq; animæ humanæ, immũdus erit septẽ diebus. Et is ex
piabit se hac [aqua] tertio die & septimo die & mundabitur: si uero [c]se tertio atq;
septimo die non [d]expiauerit, non mundabitur. Quicunq; tetigerit mortuum hu
manæ animæ quod mortuum fuerit, & se non expiauerit, polluit tabernacu- C
lum DOMINI, excindeturq́; anima huiusmodi ex Israele, eo quod aqua sparso
ria non est sparsa super eam, unde & immundus erit, manebitq́; deinceps in eo
immunditia eius. Hæc lex est hominis qui moritur in tentorio. Omnis qui in-
gressus fuerit tentorium, & omnis qui fuerit in tentorio, immundus erit septem
diebus. Omne quoq; uas apertum super quo operculum alligatum non est, im
mundum erit. Et quicunq; in agro cadauer gladio cæsum tetigerit, aut alioqui
mortuum, aut ossa hominis, aut sepulchrum, immundus erit septem diebus. Ac
cipiant igitur pro immundo isto de cinere combustionis peccati, & infundan-
tur super illum aquæ uiuæ in uas aliquod, & accipiat mũdus aliquis hysopum, D

[Left margin: ...catum expia- ... pec- ; tangẽ- ... mmun-]

a Ebr. bis aquis ponitur.

b Quidam legunt, aquas seperationis, hoc est, quibus separati restituuntur, asperguntur & lustrantur.

c Alij legunt, si se tertio die non depeccauerit, septimo die nõ mundabitur, potest ergo dici aqua lustralis.

d Eb. Depeccauerit

& intingat in aquam, & spargat super tentoriũ, & super omnia uasa, atq; super animas quæ fuerint illic, & super eum qui tetigit ossa, aut interfectum, aut mortuum, aut sepulchrum. Spargetq; mũdus super immundũ die tertio & septimo, & expiabit eum die septimo, & eluet uestimenta sua, & lauet aquis, & mũdus fit ad uesperam. Qui uero pollutus fuerit, & se non expiauerit, excindatur anima huiusmodi ex cõgregatione, eo quod sanctuarium DOMINI polluit, & quod aqua sparsoria non fuit sparsa super eum, immundus ipse. Erit igitur eis hoc statutum perpetuum, ut qui aspersus fuerit aqua lustrali, & uestimẽta sua eleuat: & qui tetigerit aquam lustralem, immundus sit usq; ad uesperam. Et [c] quodcunq; immundus tetigerit, immundũ erit, & anima quam tetigerit, immũda erit usq; ad uesperam.

c Alij sic legunt, quicunq; tetigerit immundum, immũdus erit, & anima tangẽs immunda erit.

CAP. XX.

Maria moritur in Kades, murmurat populus sitibundus, cui aqua ex petra profluit. Labitur & Moses cum Aharone. Edomitæ transitum negant. Aharon moritur, & in monte sepelitur.

A VEnerunt aũt filij Israel, uniuersus scilicet cœtus, in desertũ Zin, primo mense, mansitq; populus in Kades: mortua autẽ est ibi Maria, sepultaq; eodem loci. Multitudo autem non habebat aquam, congregatiq; sunt aduersus Mosen & aduersus Aharonem. Et populus disceptans cum Mose in hanc sententiã loquitur, Vtinam & nos expirassemus dum expirarẽt fratres nostri coram DOMINO, cur †induxistis congregationẽ DOMINI in desertũ istud, ut in eo moriamur & nos & iumenta nostra? Cur effecistis ut ascenderemus nos ex Aegypto, ut introduceretis nos in locũ istum malum, ubi nec semẽ est, nec ficus, nec uites, nec mala punica, nec aqua etiam quam bibamus? Venit itaq; Moses & Aharon à conspectu congregationis ad ostiũ tentorij constitutionis, & prociderũt in fa-

Exod.17.

B cies suas, uisaq; est eis gloria DOMINI. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Tolle baculum, & congrega cœtũ, tu & Aharon frater tuus, & loquimini ad petrã ipsis cernẽtibus, quæ dabit aquas suas, educesq; illis aquã è petra, ut potum des cœtui, & iumentis eorum. Tulit itaq; Moses baculum ante DOMINVM ut ille iusserat. Et congregauerunt Moses atq; Aharon cœtũ ante petram, & dixit eis, Audite quæso uos rebelles, num † de petra ista educemus uobis aquas? Leuataq; manu sua Moses, percussit petrã baculo suo bis, & profluxerunt aquę multę, bibitq; cœtus, & iumẽta eorũ: Et ait DOMINVS ad Mosen & ad Aharonem, Quandoquidẽ † non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filijs Israel, non introducetis cœtũ istum in terram quam dedi eis. Hæ sunt aquę cõtentionis, ubi cõtenderunt filij Israel aduersus DOMINVM, & sanctificatus

Sap.11.a

Psal.77.
1.Cor.10.

Deut.1.
Aquæ c
tradictio

C est in eis. Misit uero Moses nuncios ex Kades ad regem Edom [hisce mandatis,] Sic ait frater tuus Israel, tu nosti omnem molestiam qua [a] sumus affecti, descenderant patres nostri in Aegyptum, & nos quoque uersati fuimus in Aegypto multis diebus, Aegyptij uero & nos & patres nostros adflixerunt, quumq; clamaremus ad DOMINVM, exaudiuit querelam nostram, missoq; angelo eduxit nos ex Aegypto, & en sumus in Kades urbe extrema finium tuorum, liceat nobis quæso ut transeamus terram tuam, neq; tamẽ transire uolumus per agros aut uineas, sed nec aquam de puteis bibemus, proficiscemur uia regia, neq; ad dexteram, neq; ad sinistram declinantes, donec fines tuos transierimus. Respondit ei Edom, Nequaquam transibis per me, ne tibi gladio occurram. Cui dixerũt filij Israel, Ascendemus itinere [b] trito, & si aquas tuas biberimus ego & pecora mea, dabo pretium pro eis, modo ne negotiũ [facessas nobis] pedes transibo. Et dixit, Ne transeas. Et egressus Edom occurrit eis cum populo graui, & manu

a Eb. Quæ nos inuenit.

b Vel uia publica.

D robusta. Noluit itaque Edom permittere Israeli ut transiret per fines suos. Deflexit ergo Israel ab eo, & profecti de Kades uenerunt filij Israel cum uniuersa multitudine

multitudine in montem Hor. Et ait DOMINVS ad Mosen & ad Aharonem in
monte Hor iuxta terminū terræ Edom, in hanc sententiam, Colligatur Aharon
ad populos suos, non enim ueniet in terram quam dedi filijs Israel, eo quod ex-
acerbastis[c] os meum iuxta aquas contentionis. Tolle Aharonē & Eleazar filium
eius, & duc eos in montem Hor, exuesq; Aharonem uestibus suis, induesq; eas
Eleazar filium eius. Aharon uero colligetur, & morietur illic. Fecit itaq; Moses
quemadmodū præceperat DOMINVS. Et ascenderūt in montem Hor, uidente
eazarus bstitui- r. tota cōgregatione. Et exuit Moses Aharonē uestibus suis, & induit eas Eleazar
filium eius, mortuusq; est Aharon illic in uertice montis, & descēdit Moses atq;
ut.10.b Eleazar de monte. Videns autē uniuersus cœtus, quod expirasset Aharon, fleue-
runt Aharonem triginta diebus uniuersa domus Israel. CAP. XXI.

Describuntur grauißima & cruentißima bella: pugnat populus cum Chananæo & uincit: recrudescit murmur, punitur populus serpentibus. Vincit Og regem Basan & Sihonem regem Amorræorum.

QVumq; Chananæus rex Arad, qui habitabat ad Meridiē, audisset quod A
ueniret Israel per uiam exploratorum, pugnauit cōtra Israelem, & ab-
duxit quosdam ex eis captiuos. Vouit autē Israel uotum DOMINO,
dicens, Si omnino tradideris populum istum in manū meam, deuouebo urbes
Hærem ui.ult. eorum Hærem. Et exaudiens DOMINVS uocē Israelis, tradidit ei Chananæū,
& [Israel] deuouit eos Hærem, sic etiam urbes eorū, & uocauit nomen loci Hor-
ma. Et profecti sunt de monte Hor per uiam maris carectosi, ut circuirent terrā
Edom, & in uia[a] animus populi tædio affectus est. Loquutusq; est populus con B
tra deum & contra Mosen, Cur effecistis ut ascenderemus ex Aegypto, ut more-
remur in solitudine? quia nec panem habemus, nec aquas, & animus noster ci-
.16.a bum hunc uilem fastidit. DOMINVS igitur misit in populum serpentes uren-
or.10.b tes, qui populum mordebant: & mortuus est ex Israele populus multus. Venics
igitur populus ad Mosen, dixerūt, Peccauimus, quia loquuti sumus contra DO
isti do- i figu- MINVM & contra te, ora DOMINVM, ut auferat à nobis serpentes istos. Et
orauit Moses pro populo. Dixitq; DOMINVS ad Mosen, Fac tibi [serpentē] urē
.3.b tem, & pone eum super palum in sublime sublatū, fietq;, si serpens aliquem mo C
morderit, intueatur eum, & incolumis erit. Fecit itaq; Moses serpentem æneū, &
posuit eum super palū erectum, fiebatq;, si quē momordisset serpens, intuens ser
pentem æneum, sanabatur. Filij Israel soluentes castra fixerunt in Oboth. Sol-
uentesq; ex Oboth, castra fixerunt in Ie Abarim in deserto ad faciem Moab ad
orientem Solem. Hinc soluētes castrametati sunt in[b] ualle Zared. Et hinc soluen
tes castra fixerūt[c] ultra Arnonem, qui [fluuius] est in deserto, profluens à finibus
11.c Amorræi. Est enim Arnon limes Moab, inter Moab & Amorrçum. Hinc dicitur
in libro præliorū DOMINI,[D] quæ gessit in [mari] carectoso, & quæ in torrenti-
bus Arnon. Et impetus scaturiens torrentiū, qui tendit ad habitationem Ar, in- D
cumbitq; in limitem Moab. Et illinc in Beer. Hic est Beer de quo dixit DOMI-
NVS ad Mosen, Congrega populum, & dabo eis aquam. Tum canebat Israel
canticum istud,[e] Ascende Beer, alternis canite ei. Beer istum foderunt principes,
duces populi effoderunt eum, cum legislatore & baculis suis. Porrò ex deserto
[uenerunt] in Mathana. De Mathana uero in Nahaliel. Et de Nahaliel in Ba-
moth. De Bamoth uero in uallem quæ est in campo Moab, ad[f] uerticem collis,
.2.f & uertitur ad faciem deserti. †Et misit Israel legatos ad Sihon regem Amorræo E
1.d rum hisce mandatis, Transire mihi liceat per terrā tuam, non declinabimus neq;
in agros, neq; in uineas, nec bibemus aquas de puteis, sed regia uia incedemus,
donec fines tuos transierimus. At Sihon Israeli non permisit ut fines suos per-
transiret, quin congregauit Sihon omnem populum suum, & egressus occurrit

c Alij legunt, rebelles fuistis ori meo.

a Ebr. Anima populi breuis facta est: quod fit laborantibus & ijs qui spirare uix possunt.

Ie Abarim, aceruus solitudinum.
b Quidam legunt, in torrente.
c Meeber, alij cis Arnonem legunt, non enim transierant: quidam, ex opposito Arnonis. Aug. legit trans.
D Vaheb, quidā onus molem, aut excidiū interpretātur. Aug. legit inflammauit.
Beer puteus.
e Quidā sic, & iuxta puteum alternis ei canebant.
f Quidam legunt in uerticem Pisga.

gEb. In ore gladij.

Israeli in desertum, & uenit in Iahza, & pugnauit contra Israelē. Et Israel g se- Psal. 134
rijt eum gladio, & occupauit terram eius ab Arnone ad Iabok usq;, & usq; ad fi- Amos 2.
F lios Ammon, quoniam [Arnon] fortis limes erat filiorū Ammon. Et occupauit
Israel omnes ciuitates istas, & habitauit Israel in omnibus ciuitatibus Amorræo
rum, in Hesbon & in omnibus h filiabus eius. Fuerat siquidem Hesbon urbs Si-
honis regis Amorræorum, qui i prius pugnauerat cōtra regem Moab, & tulerat
uniuersam terram eius de manu eius usq; ad Arnonem. Hinc fit, ut qui prouer-
bijs utuntur, dicāt, Venite in Hesbon, ædificetur & apparetur urbs Sihoni. Quo
niam ignis erumpet ex Hesbon, & flamma ex urbe Sihon: deuorauit Ar in Mo-
ab, possessores excelsorum Arnon. † Væ tibi Moab, perijsti popule Chemosch. Iud. 11. c
Fusi sunt fugitiui filij eius et filiæ eius in prēda abductæ sunt Sihoni regi Amor
ræorum. Lucerna eorum Hesbon [scilicet] perijt usq; ad Dibon, & uastauimus
G usq; ad Nopha, quæ [pertingit] ad Medeba. Habitauit itaq; Israel in terra Amor-
ræorum. Et Moses misit ad explorandum Iaaser, cœperuntq; uiculos eius, & eie
cit Amorræum qui erat illic. Et uersi † ascenderunt uiam Basan, & egressus Og Deut. 3. a
rex Basan, occurrit eis, ipse & uniuersus populus eius, ut præliaretur in Edrei. Et 29. b
dixit DOMINVS ad Mosen, Ne metuas eum, in manum enim tuā dedi eum,
& uniuersum populū eius, atq; regionem eius, fac ei quemadmodum fecisti Si-
honi regi Amorræorum, qui habitauit in Hesbon. Percusserunt igitur eum, & fi
lios eius, & uniuersum populum eius, ut nullus ei superesset, occupaueruntq; re
gionem eius. CAP. XXII.

hFiliæ oppidulæ sunt & uici qui sunt sub metropoli.
iQuidam legunt, qui pugnauerat aduersus primum regem.

De Balak rege Moabitico, & pseudopropheta Balaam.

A ET proficiscētes filij Israel castrametati sunt in uastis locis Moab, cis Iordanē
[ex opposito] Hiericho. Balak autem filius Zipor uidit omnia quæ fecerat
Israel Amorræis. Metuitq; sibi Moab ualde à populo illo, multus enim erat. Et
a peruigil fuit Moab propter filios Israel. Dixit ergo Moab ad seniores Midian,
Depascet nūc exercitus ille quidquid circum nos est, quemadmodū bos uiridia
campi depascit. Imperitabat autem Moabitis tunc temporis Balak filius Zipor. Iosu. 24. b
Misit ergo legatos ad Bileam filiū Beor in Pethor, quæ est iuxta fluuium in ter-
B ra filiorū populi sui, qui uocarent eum huiusmodi uerbis, En populus egressus
est ex Aegypto, qui operit superficiem terræ, habitatq; cōtra me. Veni igitur quę
so, & execrare mihi populum istum, potentior enim me est, si quo modo eū cæ-
dere atq; eijcere è terra possim: nam certo noui eum felicem fore, cui tu bona pre
catus: eum rursus execratum, cui tu mala imprecatus fueris. Abierunt itaq; b se-
niores Moab, & seniores Midian, eratq; præmium diuinationis in manu eorū:
qui uenientes ad Bileam, recensuerūt ei mandata Balak. Is autem respondit eis,
Manete hic noctem istam, & referam uobis sermonem quē DOMINVS loqu u
tus ad me fuerit. Manserūt itaq; principes Moab apud Bileam. Et ueniens c deus
C ad Bileam, dixit, Qui sunt uiri isti qui tecū [sunt?] Respondit Bileam deo, Balak
filius Zipor rex Moab misit ad me, En populus egressus est ex Aegypto, qui ope
ruit faciem terræ, ueni igitur & execrare mihi illum, si quo pacto eum debellare
atq; eijcere queam. Ait autem deus ad Bileam, ne eas cum eis, neq; execreris po-
pulum hunc, quoniā faustus est. Et surgens Bileam sub lucem, dixit ad principes
Balak, Ite in terrā uestram, DOMINVS enim non permittit ut uobiscū uadam.
Surgentes itaq; principes Moab, uenerunt ad Balak, sic renunciantes, Noluit Bi
leam ire nobiscū. Rursus ergo misit Balak plures principes & honoratiores prio
ribus, Qui uenientes ad Bileam dixerunt ei, Sic dicit Balak filius Zipor, Ne quę
so recuses, quin uenias ad me, magnificentissime enim te tractabo, & faciā quæ-
D cunq; dixeris mihi: Adesto obsecro, & execrare mihi populum istum. Et respon
dens Bileam, dixit ad seruos Balak, Si daret mihi Balak domum suam argento
&

aPatr, alij legunt, horruit; alij, fastidiū cœpit.

b *Seniores pro legatis, quos Græci* πρεσβευτὰς *aut* πρέσβεις *uocant, uidentur poni.*
cElohim quidā pro angelo exponunt.

& auro plenam, non tamen transgredi possum uerbū DOMINI dei mei, ut uel
paruum uel magnū faciam. Nunc igitur manete hic quæso & istam noctem, ut
intelligā quid DOMINVS porrò loquuturus sit mecū. Veniens igitur deus no
cte ista ad Bileam, dixit, Si uiri illi uenerunt te uocatū, surgens uade cum eis, atta
men uerbum quod ad te fuero loquutus, hoc facias. Surrexit itaq; Bileā mane,
& strauit asinam suā, & abijt cum principibus Moab. Et excanduit ira dei quod
proficisceretur ipse, collocauitq; se angelus DOMINI in uiā, ut impediret eum.
Pet.2.c Ipse aūt sedit super asina sua, habebatq; secū duos pueros suos. Videns aūt asina
.1.d angelū DOMINI stantē in uia, districtūq; gladiū eius in manu eius, decessit asi-
na de uia, iuitq; in agrū: & Bileā uerberauit asinā, ut rediret in uiā. Stetit autē an-
gelus DOMINI in angusta semita uinearū, eratq; ex utraq; parte maceria. Viso E
autē angelo DOMINI asina, ad maceriam coacta, pressit pedem Bileam ad ma
ceriam: is autem rursus uerberauit eam. Angelus autem DOMINI perrexit, &
in loco angusto stetit, ut nulla esset uia declinandi, neq; ad dexterā, neq; ad sini-
stram. Cernens igitur asina angelū DOMINI, succubuit sub Bileā, & iratus Bi-
na lo- leam uirga percussit asinam. Et aperuit DOMINVS os asinæ, & dixit ad Bileā,
tur. Quid feci tibi quod me iam ter uerberasti? Et ait Bileam ad asinā, Quod mihi il-
ludis, si gladium manu haberem, iam te interficerem. Et ait asina ad Bileam, An
non ego sum asina tua, qua ueheris ab eo tempore in hodiernū usq; diem? num
tale quidpiam facere tibi solita sum? Et dixit [Bileam,] Non. Retexit aūt DOMI F
NVS oculos Bileam, ut uideret angelum DOMINI stantem in uia, gladiumq;
districtum in manu eius, inclinata ergo uertice procidit in faciem suam. Et dixit
ad eum angelus DOMINI, Cur iam ter uerberasti asinam tuā? En ego egressus
sum ut te impedirem, aberrat enim uia tua coram me, & uidēs me asina, declina-
uit iam ter: quæ si non declinasset coram me, te interfecto, ipsam incolumem ser
uassem. Et ait Bileam ad angelum DOMINI, Peccaui, quoniā non noui quod
tu aduersum me in uia stares: quod si tibi displicet, [b] reuertar. Ait angelus DO- b Eb. Reuertar mihi.
MINI ad Bileam, Vade cum uiris illis, at uerbū quod ego fuero ad te loquutus,
loqueris. Profectus est itaq; Bileam cū principibus Balak. Audiens autē Balak G
uenisse Bileam, obuiā ei egreditur ad ciuitatē Moab, quæ est in termino Arnon
in extremis finibus. Et ait Balak ad Bileam, An non misi ad te, ut te accerserem,
cur ergo nō uenisti ad me? nimirū quod te non satis honorifice possim tractare?
Et respondit Bileam ipsi Balak, En ueni nunc ad te, num uero loqui quidquam
potero? uerbum quod posuerit deus in ore meo, hoc loquar. Et abiens Bileam
cum Balak, & uenerunt in ciuitatem platearū. Et mactās Balak boues & oues,
misit ipsi Bileam & principibus qui cum eo erant.

CAP. XXIII.

Bileam obsequitur regi impio contra præceptum domini, & tentat execrare popu lum Israel: uertit autem dominus sermonem eius ut bona & fausta ei imprecetur.

SEquenti luce Balak assumpto Bileam, duxit eū in excelsa Baal, ut isthinc ui- A
deret partem extremam populi. Et ait Bileā ad Balak, Extrue mihi hic septem
aras, & para mihi septē boues, & septem arietes. Fecit ergo Balak quemadmodū
Bileam iusserat, sacrificauitq; Balak & Bileam [a] bouem & arietem in ara. Et di- a Super singulis aris
xit Bileam ad Balak, Sta tu iuxta holocaustū tuum, & ego uadam, si fortè DO- singulos boues et a-
MINVS mihi obuiam fiat, & quidquid mihi ostēderit, id indicabo tibi. Et ascen rietes uidentur sacri
dit in [b] excelsa. Quum uero ipsi Bileam obuiam factus fuisset deus, ait [Bileā] ad ficasse.
eum, Septem aras instruxi, & sacrificaui in unaquaq; bouem & arietem. DOMI b Aliqui legūt solus.
NVS uero indidit sermonem ori Bileam, & ait, Reuertere ad Balak, & sic loque
re. Quumq; redisset ad eum, en stabat ille iuxta holocaustū suum, ipse & omnes
principes Moab. Is autem sumpta parabola dixit, De Aram duxit me Balak rex Aram Syriā dicunt.
Moabitarū, de montibus orientalibus ueni execrare mihi Iacob, & ueni inquam

detestare Israelē. Quomodo mala imprecabor ei cui non mala imprecatur deus?
B aut quomodo detestabor eum quē non detestatur DOMINVS? Quoniam de
summitate silicum uideo eum, atq; de collibus intueor eum. Ecce populus[c] seor-
sim habitabit, & inter gentes sese non[d] reputabit. Quis numeret puluerē Iacob?
& numerum quartæ partis Israelis? Moriatur anima mea morte iustorum, & sit
[e]extremum meum quemadmodum illius. Dixit uero Balak ad Bileam, Quid fa
cis mihi? accersiui te ut mala imprecareris hostibus meis, tu uero strenue fausta
imprecaris. Qui respondens, ait, An non obseruare debeo, ut loquar istud quod
DOMINVS ori meo indidit? Et ait ad eum Balak, Veni quæso mecū ad alium
quempiam locum, unde [populum] istum uidere possis, uel partem duntaxat, to
tum uero nō uideas, ut isthinc execreris mihi eū. Adduxit ergo eum in agrū spe
culatorum, in [f]uerticem collis, & extruxit septem aras, sacrificans in singulis sin-
C gulos boues & arietes. Dixit autem ad Balak, Sta hic iuxta holocaustum tuum,
ego isthic si mihi occurratur [expectabo.] Obuiam itaq; factus est DOMINVS
ipsi Bileam, & indidit ei sermonem in os eius, & dixit, Reuertere ad Balak, & lo
quere ad hunc modum. Et quū uenisset ad eum, ecce is stabat iuxta holocaustū
suum, & principes Moab cū eo. Et dixit ad eum Balak, Quid loquutus est DO-
MINVS? Qui sumpto sermone ænigmatico, respondit, Surge Balak & audi, au
scultaᵍme fili Zipor, †Deus non uir est ut mentiatur, aut filius hominis ut pœ- 1.Cor.14
niteat: num ipse dicit, & non faciet? num loquitur, & non ratum faciet? En cœpi 10.b
bona ac fausta imprecari, fausta inquam imprecari, nec[a] uertam illa. Nihil uani-
tatis uidetur in Iacob, neq; quidquā molestiæ in Israele, DOMINVS deus eius
D est cum eo, & iubilus regis in eo. Deus, qui eduxit eos ex Aegypto, est ei ueluti[t]
robur [f]rhinocerotis. Non est incantatio in Iaacob, neque diuinatio in Israele.
Quum fuerit opportunum dicitur ipsi Iaacob & Israeli quid deus operetur. En
populus [ille] consurget ut leæna, & ueluti leo sese eriget: non accubabit, donec
comedat prædam, & sanguinē occisorum bibat. Et dixit Balak ad Bileam, Nec
execreris eum, neq; fausta ei impreceris. Et respōdens Bileam, dixit ad Balak, An
non loquutus sum ad te in hūc modum, Quidquid DOMINVS loquutus fue-
rit, idipsum faciam? Et dixit Balak ad Bileam, Veni quæso, ducam te in alium lo
cum, si fortasse deo uisum fuerit, ut inde execreris mihi populum. Assumpto igi
tur Balak Bileam in uerticem Peor, qui uisitur è regione deserti. Et dixit Bileam
ad Balak, Extrue mihi hic septem aras, & para mihi hic septē boues, atq; septem
arietes. Et fecit Balak quemadmodum iusserat Bileam, sacrificauitq; singulos bo
ues & arietes in singulis aris.

CAP. XXIIII.

Pergit impius propheta execrare populum, at deus uertit sermonē eius in ore eius, ut contra animi sententiam fausta imprecetur.

A VIdens autē Bileā quod placeret in oculis DOMINI ut fausta imprecaretur
Israeli, non profectus est ut antea ut occurreret[a]incantationibus, sed uersa
facie sua uersus desertū Bileam, subleuatisq; oculis suis, uidit Israelē habitantem
secundū tribus suas, & spiritus dei[b]instigauit eum, ut instituto sermone ænigma
tico sic loqueretur, Dixit Bileā filius Beor, dixitq; uir obscuratus oculo. Dixit au
ditor eloquiorū dei, qui uisum [c]omnipotētis uidit, cui cadēti oculi reuelati sunt.
Quàm pulchra sunt tentoria tua ô Iaacob, habitationes tuæ ô Israel. Quēadmo-
dum[d]torrentes extenduntur, & sicut horti ad flumina, sicut[e]Aloe quā plantauit
B DOMINVS, & sicut cedri iuxta aquas. Stillat aqua de Situla eius, & semen eius
erit ueluti aquæ multæ. Altus erit rex[f]eius ab Agag, magnificabiturq; regnum
eius. Deus eduxit eum ex Aegypto, robur[g]eius ut rhinocerotis, deuorabitq; gen
tes hostes suos, & ossa eorū[h]arrodet, sagittasq; suas confringet. Accubat, iacetq;
ut leo, & quasi leæna: quis excitaret eum? Qui tibi fausta imprecabitur, fausta im
precabuntur

c Vel solitarius, solus.
d Alij reputabitur.
e Alij legunt, posteritas mea.
f Alijs placet, ut Pisga appellatiuum sit pro colle, in uerticē collis: alijs ut sit proprium Pisga.
g Eb. Filii eius Zipo ris.
a Vel nō recantabo.
t Alij, fortitudo, alij celeritas.
f Alij, monocerotis.

a Alij, augurijs.
b Eb. Spiritus dei factus est super eū & adsumpsit parabolā.
c Schadai.
d Alij ualles.
e Ahalim alij exponunt pro tabernaculis, sed uidetur arbor odorifera.
f Vel, eleuabitur rex eius super Agag, hoc est, plus quam Agag.
g Alij, celeritas aut fortitudo monocerotis.
h Alij, confringet, cōmoliet, Græci emedullabit, si ita liceat, hoc est, exhauriet omne robur.

precabuntur eidem: qui uero te execratur, erit & is execratus. Et incaluit nasus Balak aduersus Bileam, complicatisq; manibus dixit Balak ad Bileam, Vocaui te ut hostibus meis mala imprecareris, & en iam ter illis sedulo fausta es imprecatus, [i]fuge igitur ad locum tuum, [k]statueram quidem omnino, ut magno te honore afficerem, at DOMINVS obstitit, quo minus te honorem. Respondit Bileam ipsi Balak, An non legatis tuis, quos ad me miseras, dixeram, Si Balak dederit mihi domum suam argento & auro plenam, non possum transgredi imperium domini, ut faciam uel bonum uel malum ex corde meo, sed quod DOMINVS fuerit loquutus, hoc loquar strenue. Nunc igitur proficiscor ad gẽtem meam, adesto igitur consulã tibi, quid facturus sit populus iste populo tuo, idq; nouissimis diebus. Sumpto itaq; sermone ænigmatico, dixit, Dixit Bileam filius Beor, & dixit uir obscuratus oculo. Dixit auditor eloquiorũ dei, & qui nouit scientiam altissimi, qui uisum uidit omnipotẽtis, cui cadenti retecti sunt oculi, Videbo eum, sed nõ modo: intuebor eum, sed non cominus. Incedet stella ex D Iaacob, & surget sceptrum ex Israele, & confringet proceres Moab, & diruet omnes [l] filios Seth. Et erit Iduméa [m] possessa, & Seir cedet hostibus suis in possessionem, & Israel fortiter aget. Qui dominatur erit ex Iaacob, & perdet reliquias ex ciuitate. Cumq; uidisset Amalek, sumpto sermone ænigmatico, dixit, Principium gentium Amalek, [n]at postremum eius prorsus peribit. Kenæum uero uidens, sumpto sermone ænigmatico, dixit, Robusta est habitatio tua, & [o] ponis in petra nidum tuum. Etenim Kenæus cõburetur, donec Assur captiuum te abduxerit. Institutóq; sermone ænigmatico suo, ait, Heu quis uiuet quum deus id fecerit? Et naues ex partibus Chitim adfligent Assur, deinde adfligent & Eber, qui[p] & ipse perpetuò peribit. Surgens autem Bileam, abijt, & reuersus est in locum suum. Sed & Balak abijt uiam suam.

CAP. XXV.

Scortantur filij Israel cum Moabiticis mulieribus, inaugurantur Baali, punitur populus.

HAbitauit autẽ Israel in Sitim, & cœpit populus scortari cũ filiabus Moab: A quæ quum populũ ad sacrificia deorum suorũ inuitarent, edit populus, & adorarunt deos earum. Et coniugatus est Israel ipsi Baal Peor, & incanduit ira DOMINI aduersus Israelem. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Tolle omnia capita populi, & suspende eos DOMINO aduersus solem, ut recedat[a] furor DOMINI ab Israele. Tunc dixit Moses ad iudices Israelis, Trucidate quisq; uiros suos qui sese cõiugarunt Baal Peor. Et ecce uir quidã ex Israelitis uenit, & addu- B xit ad fratres suos Madianitidẽ quandã, idq; in oculis Mosis, atq; uniuersę multitudinis filiorum Israel, qui flebant ante ostium tentorij constitutionis. Cumq; [hoc] uideret Pinhas filius Eleazaris sacerdotis, surrexit è medio cõcionis, & accepta hasta in manum suam, sequutus uirum Israelitam in fornicẽ, † utrosq; & Israelitam & ipsam Madianitidem transfixit[b] per ilia eius, & cohibita est clades à filijs Israel. Perierunt autem in clade ista uigintiquatuor millia. Loquutus est C autem DOMINVS ad Mosen in hanc sententiam, Pinhas filius Eleazaris filij Aharonis sacerdotis amolitus est furorẽ meum à filijs Israel, eo q, zelo quodam [ultus est] indignationẽ meam inter eos, ut non absumerem filios Israel in mea indignatione. Dic igitur, En [c] ego feriam cum eo fœdus meũ, pacem, habebitq; tam ipse q̃ semen eius post eum, fœdus sacerdotij perpetui, eo q, zelũ habuit pro deo suo, & perlitauit pro filijs Israel. Porrò nomen uiri Israelitæ occisi, qui cum D Madianitide occisus est, fuit Zimri filius Salu, qui fuit princeps in domo patria [tribus] Simeonis. Nomen uero mulieris Madianitidis interfectæ erat Cosbi, quæ fuit filia Zur, qui caput fuit populorum in domo patria Madianitarum. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen in hanc sententiã, Hostiliter impetere Ma-

k

i Ebr. Fuge tibi.
k Eb. Dixeram.

l Quidam intelligit quotquot sese ei opponunt. Seth enim ponere est.
m Alij legunt, possessio.
n Vel, primus Amalek tandem peribit.
o Ebr. Ponere.

p Vel & is tandem peribit.

a Ebr. Furor nasi domini.

b Ebr. Per fossam eius, id est, genitale membrum: alij aliter per maledictionem idem sentientes.

c Ebr. Ego do illi fœdus.

dianitas[conuenit,] trucidate erga eos, nam & illi hostiliter egerunt uobiscum
insidijs suis,quas insidiose tetenderũt uobis in negotio Peor, & in negotio Cos
bi filiæ principis Madianitarũ sororis suæ,quæ interfecta est in die cladis, [quæ
facta est]propter negotium Peor.

CAP. XXVI.

Denuo censetur populus bello aptus,numerus est 601730.

A POst cladem istam loquutus est DOMINVS ad Mosen & ad Eleazar filiũ
Aharonis sacerdotis in hanc sententiã, Agite [a] censum uniuersi cœtus filio-
rum Israel,ab ijs qui uiginti sunt annorũ & supra,iuxta domos patrum suorũ,o-
mnem scilicet qui[b] aptus est in Israele ad militiam. Et loquutus est ad eos Moses
& Eleazar sacerdos in uastis cãpis Moab,iuxta Iordanẽ Ieriho,hisce uerbis,[Cũ
his scilicet loquuti sunt]qui erant uiginti[c] annorũ & supra, quemadmodũ præce
perat DOMINVS Mosi. Et filij Israel q egressi sunt ex terra Aegypti[hi sunt,]
Ruben primogenitus Israelis:filij uero Ruben,Hanoch,hinc familia Hanochi Gen.46 Exod.6
tarum:& Pallu, unde familia Palluitarũ. De Hetzron familia Hetzronitarũ. De 1.Par.5
Charmi familia Charmitarũ. Hæ sunt familiæ Rubenitarũ, fueruntq; in censu
suo qdragintatria millia,septingenti & triginta. Porrò filij Pallu,Eliab. Filij aũt
B Eliab, Nemuel,Dathan & Abiram:is est Dathan & Abirã nobiles in cœtu,q ad
uersus Mosen & Aharonẽ eiaculabãtur[uerba contentiosa]in cœtu Korah, quũ
eiacularentur[uerba contentiosa]aduersus DOMINVM,& tellus aperiebat os Sup.16
suum,& deglutijt eos. Deinde & Korah, [qui perijt] in morte congregationis,
quũ ignis deuoraret ducentos & quinquaginta uiros, ut fierent[d] exemplũ. Filij
aũt Korah nõ sunt mortui. †Filij Simeon iuxta familias suas.Ipsi Nemueli fuit 1.Par.4
familia Nemuelitarũ.De Iamin familia Iaminitarũ. Iachin, unde familia Iachini
tarum.De Zerah familia Zarhitarũ.Et de Saul familia Saulitarũ. Istæ sunt fami-
liæ Simeonis,uigintiduo millia,ducẽti. Filij Gad iuxta familias suas. Zephon,
unde familia Zephonitarũ.Haggi,unde familia Haggitarũ.Schuni,unde fami-
lia Schunitarũ.Osni,unde familia Osnitarũ.Eri,unde familia Eritarũ. Arod,un-
de familia Aroditarũ.De Arheli familia Arhelitarũ.Istæ sunt familię filiorũ Gad
iuxta census suos, quadraginta millia & quingenti. Filij Iehuda,Er & Onan,
C mortuusq; est Er & Onan in terra Chanaan.Fuerũt aũt filij Iehuda iuxta fami- Gen.38
lias suas,Sela,unde familia Selanitarũ. Peretz,unde familia Parzitarũ. Zerah,un
de familia Zerahitarũ. Porrò filij Peretz fuerunt Hetzron, unde familia Hetzro
nitarum.Hamul,unde familia Hamulitarũ. Istæ sunt familiæ Iehuda iuxta cẽsus
suos,septuagintasex millia & quingenti. Filij Isachar iuxta familias suas.Tho
la,unde familia Tholitarũ.Pua,unde familia Puitarũ. Iasub, unde familia Iasubi
tarũ. Simron, unde familia Simronitarũ. Istæ sunt familiæ Isachar iuxta census
suos,sexagintaquatuor millia & trecenti. Filij Zebulon iuxta familias suas.Se
red,unde familia Sarditarũ.Elon,unde familia Elonitarũ. Iahleel,unde familia
Iahleelitarũ.Istæ sunt familiæ Zebulonitarũ per census suos, sexaginta millia &
quingenti. Filij Ioseph per familias suas Manasse & Ephraim. Filij Manasse,
Machir,unde familia Machiritarũ.Machir uero genuit Gilead, & à Gilead fami
D lia Gileaditarũ.Isti sunt filij Gilead,Ihezer,unde familia Ihezeritarũ.Helek,unde
familia Helekitarũ.Asriel,unde familia Asrielitarũ.Sechem,unde familia Sichi-
mitarũ.Semida,unde familia Semidahitarũ.Hepher,unde cognatio Hepherita-
rum.Zelaphead uero filius Hepher nõ habuit filios,sed filias.Et nomina filiarũ
Zelaphead,Mahla,Noa,Hagla,Milca & Thirza. Istæ sunt familiæ Manasse &
census eorũ,quinquagintaduo millia & septingenti.Isti uero sunt filij Ephraim
iuxta familias suas,Suthela,unde familia Suthelitarũ. Becher, unde familia Be-
chritarũ.Tahan,unde familia Tahanitarũ.Hi uero sunt filij Suthela,Eran,unde
familia Eranitarũ. Istæ sunt familię Ephraim iuxta census suos,trigintaduo mil
lia

[a] Eb. Tollite caput.

[b] Ebr. Qui ad bellũ egredi potest.

[c] Alij legunt, Quem admodum præceperat dominus Mosi & filijs Israel quum egressi essent,&c Simili modo recensete eos ut antea.

[d] Ebr. Facti sunt in signum.

lia & quingenti, & hi sunt filij Ioseph secundum familias suas. Filij uero Ben B
iamin iuxta familias suas, Bela, unde familia Balhitarum. Asbel, unde familia
Asbelitarum. Ahirã, unde familia Ahiramitarum. Sephupham, unde familia Se
phuphamitarum. Hupham, unde familia Huphamitarum. Fuerunt autem filij
Bela, Ard & Naëman, unde familia Arditarũ, & de Naëman familia Naëmani-
tarum. Isti sunt filij Beniamin iuxta familias suas, & secundum census suos, qua
draginta quinq; millia & sexcenti. Isti sunt filij Dan secundum familias suas,
Suham, unde familia Suhamitarum. Istæ inquam sunt familiæ Dan iuxta fami-
lias suas. Omnes familiæ Suhamitarũ iuxta census suos, sexaginta quatuor mil-
lia & quadringenti. Filij Aser secundũ familias suas, Iimna, unde familia Iim-
nitarum. Iisui, unde familia Iisuitarum. Beriah, unde familia Berihitarũ. Heber,
unde familia Heberitarum. Malkiel, unde familia Malkielitarũ. Nomen uero fi
liæ Aser, Serah. Istæ sunt familiæ filiorum Aser iuxta census suos, quinquaginta
tria millia & quadringenti. Filij Naphtali secundum familias suas, Iachzeel, F
unde familia Iachzeelitarum. Guni, unde familia Gunitarum. Iezer, unde fami
...li,16.b lia Iezritarum. Sillem, unde familia Sillemitarum. Istæ sunt familiæ Naphtali se
cundum familias suas & census eorum, quadraginta quinq; millia & quadrin-
genti. Isti sunt census filiorum Israel, sexcenta millia, mille, septingenti & tri-
...n.32.f ginta. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicẽs, Istis distribuatur terra in
...1.d hæreditatem iuxta numerum nominum. Quorũ multi sunt, his augebis hæredi
tatem suam: qui uero pauciores, ijs minorem dabis hæreditatem: cuiq; dabitur
hæreditas iuxta censum suum. Veruntamen sorte diuidatur terra, & secundũ no
mina tribuum patrũ suorum hæreditatem accipiant. Per[e] sortem diuidatur hære — e Eb. Iuxta os sortis.
ditas eius inter multos & paucos. Porrò isti sunt census Leuitarũ iuxta familias
suas, Gerson, unde familia Gersonitarũ. Kahath, unde familia Kahatitarum. Me
rari, unde familia Meraritarum. Istæ sunt familiæ Leuitarũ, familia Libnitarum, G
familia Hebronitarũ, familia Mahlitarum, familia Musitarum, familia Korhita-
...d.6.c rum. Kahat uero genuit Amram. Porrò nomen uxoris Amrã Iochebed filia Le-
ui, quam[f] peperit ipsi Leui in Aegypto. Et peperit ipsi Amram Aharonẽ & Mo- — f Vxor scilicet.
...it.10.a sen, & Mariam sororem eorum. Aharoni uero natus est †Nadab & Abihu, Elea
...n.3.a zar & Ithamar. Mortuus autem est Nadab & Abihu quũ adferrent ignem alie-
...n.3.f num coram DOMINO. †Fuerunt aũt census eorum uiginti tria millia, omnes
scilicet mares, ab eo qui mensem erat natus & supra, nõ enim censi erant inter fi
lios Israel, eo q; non esset illis data hæreditas inter filios Israel. Hi sunt census
quando Moses & Eleazar sacerdos recensuerũt filios Israel in uastis cãpis Moab
ad Iordanẽ Iericho. Et inter istos nullus fuit ex his, quos recensuerunt Moses &
...ra.14. Aharon sacerdos, quãdo recensuerũt filios Israel in deserto Sinai. Dixerat enim
de eis DOMINVS, Omnino morientur in deserto, ne unus quidem ex eis reli-
quus fuit, nisi Caleb filius Iephunæ, & Iehosua filius Nun. CA. XXVII.

Quid filiabus detur si filij nulli supersint. Inauguratur loco Mosis Iehosua impera-rator & dux populi.

...n.26.d ACcesserunt aũt †filiæ Zelaphead, filij Hepher, filij Gilead, filij Machir, filij A
...17.a Manasse, de familia Manasse filij Ioseph: suntq; hæc nomina filiarũ eius,
Mahla, Noa, Hagla, Milcha & Thirza. Stantes uero ante Mosen & ante Eleaza
rum sacerdotem, atq; ante principes eorũ, & uniuersum cœtũ, iuxta ostium ten-
torij constitutionis, dicebant, Pater noster mortuus est in deserto, nec tamen fuit
in cœtu cõspiratorũ aduersus DOMINVM, in cœtu scilicet Korah, sed mortuus
est in peccato suo, nec habuit filios. Cur ergo aboleretur nomen patris nostri è me
dio familiæ suæ, propterea q; non habet filium? Da igitur nobis possessionem
inter fratres patris nostri. Retulit autem Moses causam illarũ ad DOMINVM.

B Et DOMINVS loquutus est ad Mosen hisce uerbis, Probe loquutę sunt filię Ze
laphead, omnino dabis illis possessionem hæreditatis inter fratres patris sui, &
transferes hæreditatem patris sui ad eas. Ad filios autẽ Israel loqueris sic, Si quis-
piam mortuus fuerit absq; filijs, transferetis hæreditatẽ eius ad filias eius. Si ue-
ro nec filiam habuerit, dabitis hæreditatem eius, fratribus eius. Et si nec fratres ei
fuerint, dabitis hæreditatem eius fratribus patris eius. Quod si pater eius fratres
nullos habuerit, dabitis hæreditatem consanguineo eius propinquiori qui fue-
rit de familia eius, is possidebit eam: & sit hoc filijs Israel statutum legitimum,
quemadmodum præcepit DOMINVS Mosi. Et dixit DOMINVS ad Mosen,
C Ascende in montem istum Abarim, & contemplare terrã quam dedi filijs Israel.
Postq̃ uero contemplatus eam fueris, colligêris ad populos tuos etiam tu, quem Deute.32. Supra 20.
admodum collectus est Aharon frater tuus, eo q[a] exacerbastis os meum in de-
serto Zin, in contentione multitudinis, ne sanctificaretis me in aquis corã ocu- Exod.17.
lis eorum. Hæ sunt aquę contentionis in Kades in deserto Zin. Et Moses loquu
tus est ad DOMINVM, dicẽs, Præficiat DOMINVS deus spirituum uniuersæ Inauguratur alius dux.
carnis uirum super hunc cœtum, qui egrediatur ante eos, quiq; ingrediatur ante
eos, qui educat eos, & qui introducat eos, ut nõ sit cœtus DOMINI ueluti oues
quæ pastorem non habent. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Assume tibi ipsum Deut.3.4
Iehosua filium Nun, uirum in quo est spiritus, & impone manum tuam super
eum, & statue eum coram Eleazar sacerdote, & coram uniuersa multitudine, &
D da illi mandata illis spectãtibus. Dabis quoq; ei de[b] decore tuo, ut omnes in cœ
tu filiorum Israel audiãt. Et stabit ante Eleazarum sacerdotem, qui interrogabit
pro ipso secundum ritum Vrim, id(q; coram DOMINO, & iuxta uerbum eius
egredientur, iuxtaq; uerbum eius ingredientur, tam ipse q̃ uniuersi filij Israel, &
uniuersus cœtus cum eo. Fecit aũt Moses quemadmodum pręceperat ei DOMI
NVS, tulitq; Iehosua, & statuit eum ante Eleazarum sacerdotem, atq; ante uni-
uersum cœtum. Et impositis ei manibus suis, mãdata dedit ei, quemadmodum
DOMINVS loquutus fuerat [c] per Mosen.

a Alij legunt, rebelles fuistis ori meo.

b Transferas in eũ gloriam tuã, ornando & commẽdando eum uerbis, ostendasq; eum diuinitus inauguratum, ut authoritatẽ habeat, ut ipsi pareãt quemadmodum tibi.

c Ebr. Per manum Mosis.

CAP. XXVIII.

Refricantur leges quædam, quæ religionem & cultum dei respiciunt, quæ ut seruentur magistratus est curare.

A LOquutusq; est DOMINVS ad Mosen, dicens, Præcipe filijs Israel, & dices
ad eos, Sacrificiũ meum panis mei quod sit ad sacrificium ignitũ in odorem
suaueolentem, custodietis, ut sacrificetis mihi [ea] stato suo tempore. Dicesq; ad Sacrificium iuge ac continuum.
eos, Hoc est sacrificiũ quod igne cõfit, quod sacrificabitis DOMINO, agnos an
niculos integros duos quoq; die in holocaustũ continuum: agnũ unum facies
mane, alterũ agnum autem facies inter uesperas. Decimã quoq; partem Ephi si- Num.15.
milaginis pro sacrificio cibario, quæ mixta sit oleo contuso, quarta scilicet parte
Hin. Holocaustũ hoc iuge, quale factum est in monte Sinai, in odorem suaueo- Exod.29.
lentem, sacrificiũ quod igne cõfit DOMINO. Libatio uero eius sit quarta pars
Hin pro agno uno, in sanctuario fac libari sicerã DOMINO. Agnũ uero alte-
rum facies inter uesperas (cuius sacrificiũ cibarium & libamen sit quemadmo-
dum eius qui mane fuit sacrificatus,) sacrificiũ quod igne confit in odorem sua-
B ueolẽtem DOMINO. Die aũt sabbati duos agnos anniculos integros, & duas De holocausto sabbati ultra iuge sacrificium.
decimas similaginis pro sacrificio cibario, quæ cõmixta sit oleo, cum libamine
suo. Holocaustũ hoc sabbati, quod singulis sabbatis fieri debet, supra holocau-
stum continuũ & libamen eius. In initijs quoq; mensium uestrorũ sacrificabitis Matt.12.
DOMINO holocaustum, nempe duos iuuencos ex bobus, & arietem unum, De sacrificijs neomeniarum.
agnos anniculos integros septem, tres etiam decimas similaginis in sacrificium
cibariũ, quæ conspersa sit oleo, pro iuuenco uno: & duas item decimas similagi-
nis in sacrificiũ cibarium, quæ sit oleo conspersa, pro ariete uno. Et pro singulis
agnis

agnis singulas decimas similaginis oleo conspersas in sacrificium cibarium, holocaustum in odorem suaueolentem, & sacrificiū quod igne cōsit DOMINO. Libamina uero eorum medium Hin pro iuuenco, tertia pars Hin pro ariete, & C
quarta pars Hin uini pro agno. Hoc sit holocaustum singulis mensibus, in mensibus anni. Sed et hircus ex capris unus pro hostia peccati fiet DOMINO, supra holocaustum iuge, cum libamine suo. In mēse primo decimoquarto die mensis est Passah DOMINI, & in quintodecimo die mensis eiusdem festus dies est, per septem dies placentæ infermētatæ edentur. Primo die conuocatio sancta sit, nullum opus seruile facietis, sed adferetis sacrificium quod igne consit DOMINO in holocaustum, nempe iuuencos è bobus duos, arietem unum, & septem agnos anniculos, qui integri uobis fuerint. Cibariū autem sacrificium eorum fiat ex similagine oleo conspersa, & facietis tres decimas pro iuuenco uno, & duas decimas pro ariete uno, Singulas quoque decimas pro singulis agnis, quorum sunt septem. Caprū denique pro peccato unum, ad expiandū pro uobis. Ista facietis præter holocaustum matutinum, quod fit in iuge holocaustum. Ad hūc modum per singulos dies septem dierum facietis, panis sacrificij est quod igne D
consit DOMINO in odorem suaueolentem, ultra iuge holocaustum cum libamine suo, fiat. Septimo die conuocationem sanctā habebitis, nullum opus seruile facietis. In die porrò primitiuorū fructuum, quum attuleritis DOMINO cibarium sacrificium nouum in hebdomadibus uestris, debet uobis esse sancta conuocatio, nec ullum opus seruile in eo facietis. Et adferetis holocaustum in odorem suaueolentē DOMINO, iuuencus ex bobus duos, arietem unum, & septem agnos anniculos. Cibarium sacrificiū eorū fiat de similagine oleo cōspersa, nempe tres decimæ pro iuuenco uno, & duæ decimæ pro ariete uno, pro singulis aūt agnis, quorū sunt septem, singulæ decimæ. Hircus ex capris unus pro expiatione uestri. Hęc facietis, excepto iugi holocausto, & sacrificio suo cibario, eruntque uobis integra cum libaminibus suis.

[margin: ...e ferijs pa...nalibus. ...cod.12 c ...uit.23.a]

[margin: ...iæ noua ...a frugū.]

CAP. XXIX.

De festis diebus septimi mensis, & eorum sacrificijs.

[margin: ...timus ...sis.]

IN mense uero septimo, in prima die mensis erit uobis conuocatio sancta, nul- A
lum opus seruile facietis, dies clangoris erit uobis. Et facietis holocaustū DOMINO in odorem suaueolentē, iuuencum unū è bobus, arietem unū, agnos anniculos integros septem. Cibariū sacrificium eorum fiat de similagine oleo conspersa, nempe tres decimæ pro iuuēco uno, & duæ decimæ pro ariete, & pro singulis agnis, quorum sunt septem, decima una: & hircus caprarum unus pro peccati hostia, ad uestri expiationem. Præter holocaustū mensis, & eius sacrificium cibarium, & præter holocaustū iuge & eius sacrificium cibarium & libamina eorum, quę ritu suo fiant DOMINO, in odorē suaueolentem sacrificij quod igne consit. Decima die huius mensis septimi, erit uobis conuocatio sancta, adfligetisque animas uestras, & nullū opus facietis. Adferatis aūt DOMINO holocaustum in odorē suaueolentem, iuuencū ex bobus unum, arietē unū, agnos anniculos septem, qui integri erunt uobis. Cibariū eorum sacrificiū erit de similagi- B
ne oleo conspersa, nempe tres decimæ pro iuuenco, & duæ decimæ pro ariete uno, pro singulis agnis, quorum sunt septem, singulæ decimæ. Hircus ex capris unus pro hostia peccati, præter hostiā peccati quæ fit pro expiatione, & pręter iuge holocaustū, & sacrificium eius cibariū, & libamina eorum. Decimoquinto die mensis septimi erit uobis conuocatio sancta, nullū opus seruile facietis, & festum diem agetis DOMINO septem diebus, & adferetis DOMINO holocaustum quod igne consit in odorem suaueolentē, iuuēcos è bobus tredecim, duos arietes, agnos anniculos, qui sint integri, quatuordecim. Sacrificiū uero eorum cibariū erit de similagine oleo permixta, nempe tres decimæ pro singulis ex trede

[margin: ...uit.16 g]

cim iuuencis, duæ decimæ pro ariete uno, ex duobus arietibus. Singulę decimæ pro ſingulis agnis qui ſunt quatuordecim. Hircus ex capris unus pro hoſtia pec
C cati, præter holocauſtū iuge, & eius ſacrificium cibarium, & libamen eius. Die ſecundo duodecim iuuencos ex bobus, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim. Porrò ſacrificia eorū cibaria, & libamina eorū, pro iuuencis ſcilicet, arietibus & agnis, fiant pro numero eorū, & pro ritu ſuo. Hircum quoq; ex capris unū pro hoſtia peccati, præter iuge holocauſtum, & cibarium eius ſacrificium, & libamina eorū. Tertio die undecim iuuencos, duos arietes, agnos anniculos integros quatuordecim, cibarium ſacrificiū eorum, & libamina eorum pro iuuencis, arietibus & agnis fiat iuxta numerū eorum, ut cōuenit. Fiat & hircus pro peccato unus, præter iuge holocauſtū, & ſacrificium eius cibarium & libamen eius. Die quarto iuuencos decē, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim, ſacrificium eorū cibarium, & libamina eorum pro iuuencis, arietibus & agnis fiat ſecundū numerum eorum, ut ritus habet. Fiat & hircus ex capris unus pro hoſtia peccati, præter holocauſtū iuge, & cibariū eius ſacrificium, & libamen eius. Quinto die iuuencos nouem, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim, ſacrificiū eorum cibarium & libamina eorum pro iuuencis, arietibus & agnis fiat iuxta numerū eorū, & pro ritu. Fiat & hircus pro peccato unus, pręter holocauſtū iuge, & cibarium eius ſacrificium & libamen eius.
D Sexto die iuuēcos octo, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim, & ſacrificium eorū cibarium, & libamina eorum pro iuuēcis, arietibus & agnis pro numero illorū, & ut mos habet. Hircus deniq; pro peccato unus fiat, præter holocauſtum iuge, & ſacrificium eius cibarium, & libamen eius. Septimo die ſeptem iuuēcos, duos arietes, agnos anniculos integros quatuordecim, & ſacrificia eorū cibaria, & libamina eorum pro iuuencis, arietibus & agnis, iuxta numerum eorū & pro ritu. Et hircus pro peccato unus fiat, præter holocauſtum iuge, & ſacrificiū eius cibarium, & libamen eius. Octauo demū die fit uobis concio, nullū opus ſeruile in eo facietis, adferatis autē holocauſtum quod igne conſit DOMINO in odorem ſuaueolētem, nempe iuuencū unum, arietem unum, agnos anniculos integros ſeptem, ſacrificia eorum cibaria, & eorū libamina pro iuuenco, ariete & agnis, iuxta numerū eorum ut conuenit. Et hircus fiat pro peccato unus, pręter holocauſtū iuge, & ſacrificium eius cibarium, & libamen eius. Hæc facietis DOMINO in ſtatis ueſtris ferijs, (præter uota ueſtra, & uoluntaria ueſtra ſacrificia,) pro holocauſtis ueſtris, & pro cibarijs ſacrificijs ueſtris, & pro libaminibus ueſtris, & pacificis ueſtris. Et narrauit Moſes filijs Iſrael omnia quæ præcepit DOMINUS Moſi.

Azereth q[...] ſit uide Leuit.23.

CAP. XXX.

De uotis, qualiter fieri, aut non fieri: ſeruari, aut non ſeruari debeant.

A LOquutus eſt Moſes cum primoribus tribuū filiorū Iſrael hiſce uerbis, Hoc eſt uerbū quod præcepit DOMINUS. Si uouerit quiſpiā uotū DOMINO, aut omnino iuramento aliquo animā ſuam obſtrinxerit, is uerbum ſuū non infirmet, ſed quodcunq; egreſſum eſt ex ore eius, hoc faciet. Mulier uero ſi uouerit uotū DOMINO, obſtringendo ſe in domo patris ſui, idq; in adoleſcentia ſua, ſi pater eius uotū eius audiuerit, aut uinculum eius quo animam ſuam obſtrinxit,

Deut.23.d

B illudq; diſſimularit, rata erūt omnia uota illius, ratumq; erit quidquid illud tandem ſit quo animā ſuam obſtrinxit. Quod ſi pater eius renuerit illud eodē die, quo ipſe omnia uota eius, & uincula eius quibus animā ſuam obſtrinxit, audierit, nō ratū erit, & DOMINUS propitius erit ei, quod pater illud renuerit. Si [a] uero [mulier] marito [deſponſa] fuerit, quę ſuper ſe uota aliqua habet, aut quid incautius labijs eius excidit, quo animā ſuam obſtrinxit, audieritq; [hoc] maritus eius, & eodē die quo audit diſſimularit hoc tacendo, uota eius rata erunt, ſed & obli-

a Hb. Si eſſendo fuerit uiro.

obligationes eius, quibus[b] animã ſuam obligauit, firmabũtur. Quod ſi eodem C
die quo maritus eius renuerit illud, irritumq́; fecerit uotũ eius quod ſuper ſe ha=
bet, & id quod incautius labijs eius excidit, quo animã ſuã obligauit, propitius
erit ei DOMINVS. Votũ uero uiduæ aut repudiatæ, quodcunq; tandẽ illud fue
rit quo animã ſuam obſtringit, ratũ ſit ſuper eam, Quod ſi familia alicuius uoue
rit, aut omnino animã ſuam iuramento obſtrinxerit, illeq́; audiens tacuerit, nec
illud prohibuerit, rata erunt omnia uota eius, deinde & obligationes eius, q̃bus
animam ſuã obſtrinxit, firmabuntur. Si uero paterfamilias plane [uota] iſta re-
ſciderit, eo ſcilicet die quo audierit omne illud, quod incautius labijs familię ſuę
exciderit, & uota eius, & obligationem animæ eius, haudquaq̃ firma erunt, pa- D
terfamilias irrita ea fecit, & DOMINVS propitius erit familiæ. [Breuiter,] omẽ
uotum atq; omne iuramentũ, quod obligat ut[c] adfligatur anima, hoc poteſt pa-
terfamilias uel cõfirmare, uel irritũ facere, [ſic uidelicet,] ſi omnino tacendo diſſi
mularit[d] diebus aliquot paterfamilias, rata habet omnia uota familiæ: deinde &
omnes obligationes eius quas habet ſuper ſe, quum ſcilicet tacuerit eodem die
quo audiuit illud. Sin poſteaq̃ audiuerit, omnino irrita iſta facit, feret ipſe culpam
familiæ. Hæc ſunt ſtatuta quæ præcepit DOMINVS Moſi, inter maritũ & uxo-
rem eius, atq; inter patrem & filiã eius, quæ in puellari adhuc ætate eſt, & in do-
mo patris ſui.

CAP. XXXI.

Deſcribitur bellum contra Madianitas, & uictoria Iſraelitarũ, deinde & præmium militum, ac prædæ diſtributio.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiã, [a] Perſequere iniu- A
rias filiorũ Iſrael de Madianitis, poſt hoc colligẽris ad populos tuos. Loquu
tus eſt igitur Moſes ad populũ hiſce uerbis, Inſtruite uiros ẽ uobis ad prælĩu, qui
pugnent aduerſus Madianitas, ſumantq́; ultionem DOMINI de eis. De ſingu-
lis tribubus [deligantur] mille, ut ex omnibus tribubus Iſrael mittatis ad præliũ.
Delecti ſunt itaq; ex ſingulis tribubus mille ex[b] millibus Iſrael, duodecim uide-
licet millia inſtructi ad præliũ. Miſit ergo Moſes eos ad præliũ, nempe ex ſingu-
lis tribubus mille, eos inquã, & Pinhas filiũ Eleazaris[c] ſacerdotis, unà cum [d] ua=
ſis ſanctuarij, [erantq́;] tubæ quibus claſſicũ canitur, in manu eius. †Pugnarunt
itaq; contra Madianitas, quemadmodũ præcepit DOMINVS Moſi, & trucida-
runt omnem marẽ, & reges quoq; Madian interfecerũt cũ uulneratis ſuis, nem-
pe Eui, Rekem, Zur, Hur atq; Reba, quinq; reges Madian, & Bileam filiũ Beor B
trucidarunt gladio. Captiuas quoq; duxerunt filij Iſrael mulieres Madian, atq;
pubem eorũ, & cuncta iumenta eorum, [e] omnia pecora eorũ, & omnem ſubſtan
tiam eorũ diripuerunt. Sed & cunctas urbes eorum in quibus fuerunt habitatio
nes eorum, & arces eorum exuſſerũt igne. Acceptis itaq; uniuerſis ſpolijs, & cun
cta [f] præda tam hominum q̃ iumentorum, abduxerunt captiuos, prędam & ſpo
lia ad Moſen & ad Eleazar ſacerdotem, & ad multitudinẽ filiorum Iſrael in ca-
ſtra quæ erant in campis Moab iuxta Iordanem, [ẽ regione] Hiericho. Egreſſi
ſunt itaq; Moſes & Eleazar ſacerdos atq; omnes principes multitudinis † extra
caſtra illis obuiã. Et Moſes iratus eſt contra præfectos exercitus, nempe cõtra tri
bunos, & centuriones qui uenerãt ẽ prælio belli. Dixitq́; ad eos Moſes, Omnes C
fœminas uos uiuas ſeruaſtis? En iſtę fuerunt filijs Iſrael, iuxta † conſiliũ Bileam,
occaſio, ut præuaricarenẽ aduerſus DOMINVM in negotio Peor, ut fieret cla-
des in cœtu DOMINI. *Interficite igitur omnẽ marem ẽ pube, interficite quoq;
omnem fœminã quę uirũ concubitu experta eſt. Ex pube autem quęcunq; puel
læ uiri concubitũ expertæ non ſunt, ſeruentur uobis uiuæ. Vos uero manete ex-
tra caſtra ſeptem diebus, quicunq; animã interfecit, & qui tetigerit cadauer, pu-
rificẽi die tertio, & ſeptimo, tam uos quàm captiui ueſtri: omnis quoq; ueſtis, &

b Animam pro ipſo homine capi non ignoro, uolui tamen uerba Ebraica adnumerare, ne quid temere & irreligioſius uerterẽ. Etreas vffſich nemmen, eſt aliquid ligare ſuper animam. Super animam ergo aliquid ligare, eſt ſeſe ad aliquid obſtringere, idq́; ſeueriter, ut uoto aut iuramento.

c Adfligere animam, eſt caſtigationem aliquam aut abſtinentiam ſuſcipere.

d Eb. De die in diem.

a Vlciſci pro punire. Sic Ebræi ulciſcere ultionẽ, id eſt, perſequere iniurias.

b Alij, ex chiliarchis, ducibus, præfectis Iſraelis. Fortè Ebræi ſuo alphe pro innumera quoque multitudine, quemadmodum Græci μυρίον πλῆθος utuntur.

c Ebræi repetunt, ad prælium.

d Alij legunt, uaſa ſancta.

e Quidam legunt, omnem ſubſtantiam eorum.

f Quidam pro mancipijs exponunt.

g Eb. Vas pelliceũ.
h Eb. Depeccabitis.
i Alij legunt, qui è prælio redierant.
k Alij dicunt chalybem.
l Eb. In ignem uenit uel ingreditur: schema Ebraicum est.

g quidquid est pelliceum, omne quoq; opus ex pellibus caprinis, & omne uas li-
gneum [h] expiabitis. Et ait Eleazar sacerdos ad uiros exercitus qui [i] ad præliũ pro
fecti erant, Hoc est decretum legis, quod [i] præcepit DOMINVS Mosi. Verunta Leuit. 6. d
men aurum, argentũ, [k] æs, ferrum, stannum & plumbũ, quidquid [l] deniq; ignem 11. e
fert, per ignem traducatis, ut mundetur, uerũtamen in aquis sparsorijs expietur.
D Quidquid uero ignem non fert, traducatis per aquas. Eluetis insuper uestimen De istis a-
ta uestra septimo die, & mundabimini, & tum demum in castra ingrediemini. quis uide
Ait uero DOMINVS ad Mosen in hæc uerba, Age censum captæ prædę tam in supra cap.
hominibus q̃ in iumentis, tu & Eleazar sacerdos, & præcipui patres multitudi- 19.
nis, & diuide [m] prædam inter eos qui in prælium profecti bellũ gesserunt, & in- Deut. 20. b
ter totam multitudinem. Leuando autem tolles DOMINO [n] portionẽ de mili- Iosue 8. f
tibus qui profecti sunt in præliũ, nempe animã unam ex quingentesima quaq;,
tam in hominibus q̃ in armentis, asinis & gregibus. Tollerisq; de dimidia por-
tione eorum, ut des Eleazaro sacerdoti Thruma DOMINO. De portione uero
E dimidia filiorum Israel accipies [o] portionem unam de quinquagesimo quoq;,
tam ex hominibus q̃ ex armentis, asinis, gregibus, & cunctis iumentis, & dabis
illa Leuitis, qui obseruant custodias tabernaculi DOMINI. Fecitq; Moses &
Eleazar sacerdos quemadmodũ præceperat DOMINVS Mosi. Fuitq; pręda ta Numerus
lis, præterq̃ quod diripuit populus exercitus, ouiũ sexcenta millia, & septuagin prædæ.
taquinq; millia: boum septuagintaduo millia, asinorũ unum & sexaginta mil-
lia: animæ aũt humanæ ex mulieribus quæ uiros concubitu expertę non erant,
omnium inquam animarum trigintaduo millia. Dimidia pars uero eorum qui
in bellum profecti erant in numero ouium trecenta millia, & trigintaseptẽ mil-
lia, & quingentæ. Portio uero DOMINI de ouibus illis sexcentæ, & septuagin
F taquinq;. Porrò boum trigintasex millia, & portio de illis DOMINO septua-
gintaduo. Asinorum triginta millia quingenti, de quibus portio DOMINI se-
xaginta unus. Animarum uero humanarum sedecim millia, de quibus portio
DOMINI erat trigintaduæ animę. Dedit ergo Moses portionem Thruma DO
MINI Eleazaro sacerdoti, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Por
rò dimidia pars filiorum Israel, quam segregauerat Moses de militibus, dimidia
scilicet pars multitudinis habuit ouium trecẽta millia, & trigintaseptem millia
& quingenta. Boum trigintasex millia, asinorum triginta millia quingẽta: ani
marum uero hominum sedecim millia. De ista dimidia parte filiorũ Israel acce-
pit Moses portionem unam de quinquagesimo quoq;, tam ex hominibus q̃ ex
iumentis, & dedit eam Leuitis, qui obseruabant custodiam tabernaculi DOMI
G NI, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Accedentes autem ad Mo-
sen hi qui præfecti erant super millia exercitus, nempe tribuni & centuriones, di
xerunt ad Mosen, Serui tui egerunt censum militum qui sunt sub manu nostra,
nec desideratur ex eis ne unus quidem: offerimus itaq; donũ DOMINO, quod
quisq; adquisiuit ornamentorũ aureorum, tibialia, armillas, [p] annulos, inaures,
& torques, ut expiemus animas nostras coram DOMINO. Accepit itaq; Moses
& Eleazar sacerdos aurum istud ab eis, ornamentaq; omnia ex eo facta. Vniuer
si autem auri, quod Thruma DOMINO separarũt à tribunis & centurionibus,
sedecim mille, septingenti, & quinquaginta sicli. Militũ autem qui fuerãt in exer
citu rapuerat quisq; pro se. Accipiens igitur Moses & Eleazar sacerdos aurum à
tribunis & centurionibus, intulit illud in tentoriũ constitutionis in monumen-
tum filijs Israel coram DOMINO.

m Malkoa, si Rabinis credimus, præda est hominum & animalium, non aliarum rerum.
n Alij legunt, censum.
o Ebr. Vnum apprehensum.
p Ebr. in singulari ponuntur.

CAP. XXXII.

Rubenitis, Gaditis & dimidiæ tribui Manasse possessiones cis Iordanẽ definiuntur.

A PORrò filijs Ruben fuerũt pecora multa, & filijs Gad copia admodũ multa,
qui uiderunt terrã Iahzer atq; terrã Gilead, & en locus cõmodus pecori. Ve

nerunt

nerunt ergo filij Ruben, & filij Gad, dixeruntque ad Mosen, & ad Eleazarum sa-
cerdotē, atque ad principes multitudinis, Ataroth, & Dibon, Iahzer, & Nimrath,
Hesbon, & Eleale, Sebam, Nebo, & Beon, regio scilicet, quam percussit DOMI
NVS ante cœtum Israelis, regio est commoda pecoribus, & serui tui habent pe-
cora. Et addiderūt, Si impetramus fauorem coram te, detur regio ista seruis tuis
ut eam possideant, neque ducas nos ultra Iordanem. Respondit autē Moses filijs
Gad, & filijs Ruben, Num ergo fratres uestri ad pugnam ibunt, & uos hic sede B
bitis? Cur retrahitis cor filiorum Israel, quo minus transeant in terram quam de
Num.13.c dit ei DOMINVS? Sic quoque fecerunt patres uestri, quum mitterem eos ex Ka-
des Barnea ut perlustrarent terram. Ascenderant enim usque ad torrentem Eschol
lustrantes terram, sed retraxerunt cor filiorum Israel, ut renuerent ingredi terram
quā dedit eis DOMINVS. Et exarsit ira DOMINI eodem die, ut iuraret hisce
Num.14.c uerbis, Non uidebunt uiri illi qui ascenderunt ex Aegypto, ab eo qui uiginti na
tus est annos & supra, terrā quam iuraui Abrahamo, Isaac & Iacob, eo quod nō
[a]perfecerunt post me, præter Caleb filium Iephunæ Kenizeum, & Iehosua filiū
Nun, nā hi perfecte sequuti sunt DOMINVM. Et exarsit ira DOMINI aduer- C
sum Israel, ut circūduceret eos in deserto annis quadraginta, donec cōsumeretur
totum hoc sæculum quod peccauerat coram DOMINO. Et en uos loco patrū
uestrorum surrexistis, [b]additamentum scilicet hominū peccatorum, ut adderetis
amplius ad furorem DOMINI aduersus Israelem. Si post eū auersi fueritis, per-
mittet ut hi quoque diutius in deserto maneant, sicque totum populum istum perde
tis. Et accedentes ad eum dixerunt, Septa ouiū extruemus hic pecoribus nostris,
& oppida pro pube nostra, nos autem armati festinabimus ante filios Israel, do D
nec introduxerimus eos in locū suū, pubes uero nostra manebit in oppidis mu
nitis, ut tuti sint[c] à habitatoribus terræ. Non reuertemur ad domos nostras, do-
nec quisque ex filijs Israel occupet suā hæreditatē. Nam nos nullā recipiemus hæ-
reditatem trans Iordanem & ultra, quandoquidē ad nos peruenit hæreditas no
1.a stra cis Iordanem ad orientem solem. Moses ergo dixit ad eos, Si rem istā feceri-
tis, ut proficiscamini antepilani corā DOMINO in bellū, transieritque quisque ex
uobis armis instructus Iordanē corā DOMINO, tantisper dum ipse expulerit
hostes suos ante se, terraque subacta fuerit coram DOMINO, tum tandē reuerti
potestis, eritisque innoxij apud DOMINVM, & apud Israelem, eritque terra ista in
possessionē uobis corā DOMINO. Si uero non sic feceritis, en peccastis in DO E
MINVM, & intelligetis peccatum uestrum quum [d]apprehenderit uos. Extruite
uobis oppida pubi uestræ, et septa gregibus uestris, quodque ex ore uestro prodijt,
facite. Responderunt ergo Gaditæ & Rubenitæ Mosi, & dixerūt, Serui tui faciēt
quemadmodū dominus meus iubet. Pubes nostra, uxores nostræ, pecora nostra,
& cuncta iumenta nostra manebunt hic in urbibus Gilead, serui autē tui transi
bunt omnes armati ad pugnam ac bellum corā DOMINO, quemadmodū do
minus meus loquitur. Et præcepit eis Moses, nempe Eleazaro sacerdoti, Iehosua
4.c filio Nun, & præcipuis patribus tribuū filiorum Israel. Dixitque Moses ad eos, Si
transierint filij Gad & filij Ruben uobiscū Iordanem, omnes scilicet ad bellū ac
cincti coram DOMINO, ut terra coram uobis subijciatur, dabitis eis terram Gi F
lead in possessionem. Si uero non transierint uobiscū armati, capient hæreditatē
in medio uestri in terra Chanaan. Et responderunt filij Gad & filij Ruben in
hunc modum, Quod loquutus est DOMINVS seruis suis, sic faciemus. Transi
bimus armati coram DOMINO in terrā Chanaan, ut nobis maneat possessio
13.b hæreditatis nostræ cis Iordanem. Dedit itaque illis Moses scilicet Gaditis, Rubeni
a
.3.b tis, & dimidiæ tribui Manasse filij Ioseph, regnū Sihonis regis Amorræorum, &
regnum Og regis Basan, terrā cum ciuitatibus eius in finibus, & ciuitates istius

[a] Hoc est, nō sunt me perfecte sequuti, aut non perfecerūt nego tium à me cœptum.

[b] Alij multiplicatio.

[c] Eb. A facie habita torum terræ.

[d] Eb. Quum inue niet uos.

G terræ circunquaq;. Et ædificarũt filij Gad, Dibon & Ataroth atq; Aroer. Item Atroth, Sophan, Iahzer, Iogbeha, Bethnimra, & Betharan ciuitates munitas, & septa gregum. Filij uero Ruben extruxerũt Hesbon, Eleale, Kiriathaim, Nebo & Baalmeon, mutantes nomen, & Sibma, & uocarunt nominibus nomina urbiũ quas extruxerant. Et abeuntes filij Machir filij Manasse in Gilead, ceperũt eam, expellentes Amorræum qui in ea habitabat. Deditq; Moses Gilead ipsi Machir filio Manasse, et habitauit in ea. Iair uero filius Manasse abijt, & cepit uiculos eorum, uocauitq; eos Hauoth Iair. Nobah quoq; abijt, & cepit Kenath & uiculos eius, uocauitq; eam Nobah ex nomine suo. Gen. 50. Hauoth uici.

CAP. XXXIII.

Recensentur mansiones filiorum Israel, refricantur præcepta quædam de exterminandis Chananæis, & demolienda omni idololatria.

A ISTæ sunt profectiones filiorũ Israel, qui egressi sunt de terra Aegypti iuxta copias suas sub manu Mosis & Aharonis. Et scripsit Moses egressus eorum, eorumq; profectiones iuxta os DOMINI. Et sunt istæ profectiones eorum iuxta egressus eorum. Profecti itaq; sunt de Raemses in primo mense quintadecima die primi mensis, postridie Passah egressi sunt filij Israel manu excelsa, corã oculis cunctorum Aegyptiorum, quũ Aegyptij sepelirent eos quos percusserat DOMINVS in eis, nempe omnia primogenita, & in dijs eorũ ediderat iudicia DOMINVS. Soluentes itaq; filij Israel de Raemses, castra fixerũt in Sucoth. Et profecti de Sucoth, mouerunt castra in Etham, quæ est in extremitate deserti. Et †de Etham profecti, reflectunt ad Pi Hahiroth quæ est è regione Baalzephon, posueruntq; castra ante [a]turrim. Et †proficiscentes de Hahiroth, transierunt per mediũ maris in desertum, & euntes iter trium dierũ in deserto Etham, castrametati sunt in Mara. Soluentes uero de †Mara, uenerunt in Helim. Porrò in Helim fuerunt duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmę, & ibi castra fixerunt. Et profecti ex Elim, castrametati sunt ad mare carectosum. Soluentes autem † à mari carectoso, castra fixerunt in deserto Sin. De Sin profecti, castrametati sunt in Daphka. Et proficiscentes de Daphka, posuerunt castra in Alus. De Alus † autem profecti, castrametati sunt in Raphidim, ubi nulla fuit aqua ut populus biberet. Proficiscẽtes autem ex †Raphidim, castrametati sunt in deserto Sinai. De deserto Sinai soluerunt, & castra fixerunt in Kibroth Hataasa. Et proficiscentes de Kibroth Hataasa, castra posuerunt in Hazeroth. Proficiscentes de †Hazeroth, castra posuerunt in Rithma. Et de Rithma proficiscẽtes, castrametati sunt in Rimon Paretz. Profecti de Rimon Paretz, castrametati sunt in Libna. De Libna profecti, castrametati sunt in Rissa. De Rissa soluentes, castra fixerũt in Kehelatha. Profecti autem de Kehelatha, castrametati sunt in monte Sepher. Et proficiscentes de monte Sepher, castra fixerunt in Harada. Et proficiscentes de Harada, castra fixerunt in Makheloth. Profecti de Makheloth, castrametati sunt in Thahath. Et proficiscentes de Thahath, castra fixerunt in Thara. De Thara soluerunt, & castra mouerũt in Mithka. Proficiscentes de Mithka, castrametati sunt in Hasmona. Et profecti de †Hasmona, castra fixerunt in Moseroth. De Moseroth profecti, castrametati sunt in Bene Iaakon. Et soluẽtes de Bene Iaakon, castra fixerũt in Hor Gidgad. Profectiq; de Hor Gidgad, castra fixerunt in Iatbatha. De Iatbatha soluentes, castrametati sunt in Abrona. Proficiscentes de Abrona, castra fixerũt in Ezion Gaber. Et proficiscentes de Ezion Gaber, castrametati sunt in deserto Zin, quæ est Kades. De †Kades soluentes, castra posuerunt in monte Hor, qui est in finibus terræ Edom. In quem montem *Hor Aharon sacerdos ascenderat iuxta os DOMINI, ibiq; mortuus erat, anno quadragesimo exitus filior: Israel de terra Aegypti, in mense quinto, primo die mensis. Fuitq; Aharon natus centũ et uiginti tres annos, quum moreretur in monte Hor. Et audiuit Chananæus rex †Arad, qui habitabat

Marginal notes: Itinerarium Israelitarum. Exo. 14. Exod. 12. B Exo. 13. Exo. 14. Exo. 15. 16. Exod. 16. Exod. 17. C Exo. 19. Num. 11. Num. 11. Num. 12. D Deut. 10. Num. 20. E *Nũ. 20. Deu. 32. Num. 21.

[a] Quidam Migdal proprium legunt.

habitabat uerſus Meridiem in terra Chanaan, aduentũ filiorũ Iſrael. Et profecti
ſunt de mõte Hor, caſtrametatiq́ʒ ſunt in Zalmona. De Zalmona profecti ſunt,
m. 21.c & fixerũt caſtra in Phunon. De †Phunon profecti, caſtra fixerunt in Oboth. De
Oboth ſoluentes, caſtrametati ſunt in Ie Abarim, & in termino Moab. Pofecti F
de Iim, caſtrametati ſunt in Dibon Gad. Et profecti de Dibon Gad, caſtra fixerũt
in Almon Diblataim. Soluentes autẽ de Almon Diblataim, caſtrametati ſunt in
montibus Abarim corã Nebo. Et proficiſcentes de montibus Abarim, caſtrame
tati ſunt in campis Moabiticis ad Iordanem Iericho. Poſuerunt autem caſtra ad
Iordanẽ à Beth Ieſimoth uſqʒ ad Abel Sittim in campis Moabiticis. Porrò in cam
pis Moabiticis ad Iordanẽ ſcilicet Iericho, loquutus eſt DOMINVS ad Moſen
.23.34 in hãc ſententiã, Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos, Quandoquidẽ iam Ior-
dane tranſmiſſo, terram Chanaan introibitis, expelletis omnes habitatores re- G
gionis illius ante uos, & perdetis omnia ſimulachra eorũ, & omnes fuſiles ima-
gines eorũ confringetis, & omnia excelſa eorum diruetis. Accepta autẽ terra in
hæreditatẽ, habitabitis in ea, nam ego dedi uobis illam terrã, ut eam poſſideatis.
Diſtribuetis aũt terram in hęreditatem, idq́ʒ ſorte ſecundũ familias ueſtras: quorum
multi ſunt, ijs augebitis hæreditatẽ ſuam, & quorum ſunt pauci, ijs minorẽ dabitis
hæreditatẽ, ut cuiqʒ illic ſors educta fuerit, ſic maneat ei, & diuidetis hæreditatem
ſecundũ tribus patrũ ueſtrorum. Quod ſi habitatores illius terræ non eieceritis an-
te uos, futurum eſt, ut hi quos reſiduos ex eis feceritis, ſint ſudes præacuti in ocu-
lis ueſtris, & lanceæ lateribus ueſtris, adfligentq́ʒ uos in terra quã incoletis. Tum
fiet, ut uobis faciam quæ illis facere decreueram.

CAP. XXXIIII.

Definiuntur limites terræ Chanaan, & hi qui terram diuidere debent.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen, dicens, Præcipe filijs Iſrael, & dices A
ad eos, Quum uos ueneritis in terram Chanaan, ſit hæc terra quæ cedet uo-
15.a bis in hæreditatem, terra ſcilicet Chanaan cum limitibus ſuis. Sit aũt latus meri-
dianum à deſerto Zin ſecundum Edom, & ſit uobis limes meridianus à fine ma
ris ſalſi ad Orientem. Et circumeat uobis limes à Meridie ad aſcẽſum Akrabim,
& tranſeat uſqʒ ad Zin, ſintq́ʒ exitus eius ab Auſtro in Kades Barnea, exeatq́ʒ in
Hazar Adar, & tranſeat in Azmon. Reflectat iam limes ab Azmon ad torrẽtem
Aegypti, termineturq́ʒ mari. Porrò occiduus limes ſit uobis mare magnum, is ſit B
uobis limes occiduus. Hic uero erit uobis limes ſeptentrionalis, à mari magno
ſignabitis uobis montẽ Hor, de mõte uero Hor deſcribetis ubi itur in Hamath,
eruntq́ʒ exitus limitis Zedad. Et exibit limes ad Ziphron, termineturq́ʒ Hazar E-
nan, is ſit uobis limes ſeptentrionalis. Signabitis deinde uobis limitẽ Orientis,
ab Hazar Enan in Sepham. Et deſcendet limes de Sepham in Ribla ab oriente
Ain, & deſcẽdat limes, pertingatq́ʒ ad latus maris Cinereth ad Orientem. Et rur C
ſus deſcendet limes ad Iordanem, termineturq́ʒ ad mare ſalſum, atqʒ hæc ſit uobis
terra cum limitibus ſuis circũquaqʒ. Præcepit itaqʒ Moſes filijs Iſrael, dicens, Hęc
eſt terra quam ſorte diſtribuetis, quam iuſſit DOMINVS dari nouem tribubus,
atqʒ dimidię tribui. Nam acceperant tribus filiorum Ruben iuxta domos patrũ
ſuorum, & tribus filiorum Gad iuxta domos patrum ſuorũ, atqʒ dimidia tribus
Manaſſe, acceperãt inquam hæreditatem ſuam. Duæ tribus & dimidia in quam
tribus acceperant hæreditatẽ ſuam cis Iordanem Iericho ad orientem ſolem. Lo-
quutusq́ʒ eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Hæc ſunt nomina uirorũ qui
diſtribuent uobis terrã, Eleazar ſacerdos, & Iehoſua filius Nun. Singulos quoqʒ D
principes ex ſingulis tribubus accipietis ad diſtribuendã terram. Hæc uero ſunt
34.a nomina uirorũ. De tribu †Iuda, Caleb filius Iephunæ. De tribu filiorũ Simeon,
Samuel filius Amihud. De tribu Beniamin, Elidad filius Ciſlon. De tribu filio-
rum Dan, princeps Buki filius Iagli. De filijs Ioſeph pro tribu filiorũ manaſſe,

princeps Haniel filius Ephod. De tribu uero filiorũ Ephraim, princeps Kemuel filius Siphtan. De tribu filiorum Zebulon, princeps Elizaphan filius Parnach, De tribu filiorum Isachar, princeps Paltiel filius Azon. De tribu filiorum Aser, princeps Ahihud filius Schlomi. De tribu filiorum Naphtali, princeps Pedahel filius Amihud. Isti sunt quibus præcepit DOMINVS, ut hæreditatẽ diuiderent filijs Israel in terra Chanaan.

CAP. XXXV.

Quæ sit Leuitarum pars. Vrbes refugij definiuntur, & de homicidiorum differentia.

A LOquutus est DOMINVS ad Mosen in campis Moabiticis iuxta Iordanem Iericho in hanc sententiam, Præcipe filijs Israel, ut dent hæreditate possessionis suæ Leuitis oppida ad habitandum, & agros suburbanos ad oppida per ambitum eorum dabitis Leuitis. Oppida ista habebunt, ut in eis habitent: suburbanos uero eorum agros habebunt pro iumentis suis, pro familia sua, & pro cunctis animalibus suis. Suburbani uero agri quę Leuitis dabitis iuxta oppida [porrigentur] à muro oppidi extra mille cubitis circunquaq;. Dimetiemini autem foris extra oppidum orientale latus bis mille cubitos, & latus meridionale bis mille cubitos, & latus occidentale bis mille cubitos, & latus septentrionale bis mille cubitos: oppidum uero ipsum sit in medio. Hi erunt suburbani agri ipsis ad oppida. De oppidis autem quæ Leuitis dabitis, erunt sex oppida refugij, quas constituetis, ut illuc confugiat homicida, & ultra hæc dabitis quadragintaduo oppida, ut scilicet cuncta oppida quæ Leuitis dabitis, sint quadragintaocto oppida, B ipsa & suburbani agri eorum. Et oppida quæ dabitis, erunt de possessione filiorum Israel: qui multa habent, multa dabunt: ab his autem qui pauca habẽt, pauca accipietis, quisq; iuxta hæreditatem suam quam hæreditate accepit, dabit Leuitis de oppidis suis. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Loquere ad filios Israel, & dic ad eos, Quum uos transmisso Iordane ueneritis in terrã Chanaan, constituetis uobis ciuitates, quæ sint uobis ciuitates refugij, ut illuc confugiat omnis homicida qui interfecerit animam per imprudentiam. Et erunt uobis ciuitates illæ asyla à uindice, ut non interficiatur homicida, donec stare possit coram cœtu ad iudiciũ. Ciuitatum autem quas dabitis pro asylis, sint uobis sex. Tres ciuitates dabitis cis Iordanem, & tres ciuitates dabitis in terra Chanaan, & hæ ciuitates asyla erunt. Sex istæ ciuitates asyla erunt, tam filijs Israel, quàm incolis & inquilinis qui inter eos habitant, ut illuc cõfugiat quicunq; cædem animę perpetrauerit per imprudentiam. Si quispiam ferit aliquem telo ferreo ut moria C tur, is homicida est, morte multetur homicida talis. Et si ferit illũ lapide manuario, quo quis mori potest, ut moriatur, is est homicida, debetq; homicida talis morte multari. Aut si telo ligneo, quo quis mori potest, illum ferierit ut moriatur, homicida est, & morte multetur homicida talis. Vindex sanguinis ipse interficiet homicidam illum, quum scilicet in eum incurrit interficiet eum. Quod si odio eum pulsauerit, aut [quidpiam] in eum iecerit ex insidijs, & is mortuus fuerit, aut ex inimicitia manu sua percusserit eum ut moriatur, morte multetur homicida, homicida enim est, uindex sanguinis interficiat homicidam illum ubicunq; deprehenderit eum. Si uero subito absq; inimicitia pulsauerit eum, aut quodcunq; telum super eum iecerit absq; insidijs, aut iecerit in eum quemcunq; lapidem, ipso non uidente, (quo quis mori possit,) ut fuerit mortuus, nec fuit inimicus eius, nec malum fuit ei machinatus, iudicabit cœtus inter homicidam & uindicem sanguinis super huiusmodi causis, eruetq; cœtus homicidam è manu uindicis sanguinis, & reducet eum cœtus ad ciuitatem refugij sui, ad quam perfugerat, in qua manebit usq; ad mortem summi sacerdotis, qui oleo sancto D ɛto inunctus est. Quod si omnino homicida talis limitem ciuitatis asyli sui quo confugerat

Iosu. 21. a
Iosu. 21. a
Deut. 4. g
Deut. 19. a
Iosu. 20. a
Deut. 19. a

confugerat egressus fuerit, & inuenerit eum uindex sanguinis extra limitem ci-
uitatis asyli sui, & trucidauerit eum uindex sanguinis, reus sanguinis non age-
tur. Quoniã manere debebat in ciuitate asyli sui, donec moreretur sacerdos ma-
gnus, & post mortem magni sacerdotis tum demum homicida in terram posses-
sionis suæ reuerti. Hæc statuta debent uobis esse legitima, etiam ad posteros ue-
stros, in cunctis habitationibus uestris. Quicunq; percusserit animam, per testes
debet interfici homicida talis, at unus testis non debet testificari ut interficiatur
aliquis. Neq; recipiatis pretiũ redemptionis pro uita homicidę, qui ad mortem
condemnatus est, sed omnino interfici debet. Neq; recipere debetis pretiũ redem-
ptionis ab eo qui confugit ad ciuitatem asyli, ut liceat ei redire in terram, ante-
quam moriatur magnus sacerdos. Ne faciatis ut terra in qua habitatis[a] fallat, san-
guis enim facit ut terra fallat, nec potest terra à sanguine, qui in ea effusus est, ex-
piari, nisi per sanguinem illius qui sanguinem fudit. Ne igitur contaminetis ter-
ram in qua habitabitis, in cuius medio ego habito. Ego enim DOMINVS qui
habito in medio filiorum Israel.

a Eb. Ne faciatis terram hypocritam: ali qui legunt, ne polluatis.

CAP. XXXVI.

Ne hæreditates & possessiones permisceantur, conciliatur Antinomia seu Antilogia.

ACcesserunt autem capita patrum de familia filiorum Gilead filij Machir, A
filij Manasse, de familia filiorum Ioseph, & loquuti sunt coram Mose, &
coram principibus & præcipuis patribus filiorum Israel, & dixerunt, DOMI-
NVS præcepit domino meo, ut daretur filijs Israel terra in hæreditatem, idq; per
sortem. Ad hæc domino meo præceptũ est à DOMINO, ut detur hæreditas fra-
tris nostri Zalphead filiabus suis, quas si aliquis ex filijs tribuum filiorum Israel
duxerit uxores, auferetur hæreditas earum ab hæreditate patrum nostrorũ, adij- B
cieturq; hæreditati illius tribus, in quam peruenerunt, & à sorte hæreditatis no-
stræ separabitur. Deinde quum aduenerit annus iubileus filijs Israel, accedet hæ-
reditas earum ad hæreditatem illius tribus in quam illę perueniunt, & sic separa-
bitur illarum hæreditas ab hæreditate patrum nostrorum. Et præcepit Moses fi-
lijs Israel secundum imperium DOMINI, dicens, Recte loquũtur filij de tribu
Ioseph, hoc ergo uerbum est quod præcepit DOMINVS filiabus Zalphead, di- C
cens, Nubant quibus uoluerint, modo familiæ tribus patris sui nubant, sic enim
hæreditas filiorum Israel de tribu in tribum non transferetur, quũ scilicet quisq;
ex filijs Israel in hæreditate tribus patrum suorum hæserit. Quin quęcunq; filia
hæreditatem aliquam possederit in tribu filiorũ Israel, nubat uni ex familia tri-
bus patris sui, ut filij Israel quisq; possideat hæreditatem patrum suorum, & nõ
transferatur hæreditas de tribu una in aliam, sed quisq; adhæreat hæreditati suę
[quam habet] in tribubus filiorũ Israel. Quemadmodũ itaq; DOMINVS pręce- D
pit Mosi, sic fecerunt filię Zalphead. Nupseruntq; Mahla, Thirza, Hagla, Milcha
& Noa filiæ Zalphead filijs patruorum suorum, his uidelicet qui erant de fami-
lia filiorum Manasse filij Ioseph nupserunt, mansitq; hæreditas earum apud tri-
bum familiæ patris earum. Hæc sunt præcepta & iudicia quæ præcepit DOMI-
NVS per manum Mosis filijs Israel in campis Moabiticis iuxta Iordanem [è re-
gione] Hiericho.

Liber Deuteronomij, Hebraice Elle haddebarim.

CAPVT I.

Refricat Moses quædam, & ob oculos ponit eis beneficia dei, simulq; eorum ingratitudinem & pertinaciam taxat.

A

HAEC sunt uerba quæ loquutus est Moses ad omnẽ Israelem cis Iordanẽ, in deserto in locis uastis è regione maris carectosi inter Paran, & inter Tophel, Laban, Hazeroth atq; Dizahab, [a]itinere undecim dierum à Horeb, uia montis Seir ad Kades Barnea. Et factum est in quadragesimo anno, mense undecimo, primo die mensis, quod loqueretur Moses ad filios Israel, iuxta omnia quæ DOMINVS per ipsum mandauit ad eos. Postq̃ percussisset Sihon regem Amorræorũ, qui habitauerat in Hesbon, & Og regẽ Basan, qui habitauerat in Aschtaroth in Edrei. Cis Iordanẽ in terra Moab statuit Moses apud se explanare legem hãc, & dixit, B DOMINVS DEVS noster loquutus est ad nos in Horeb in hanc sententiã, Sat [b]superq; mansistis apud montem istũ, conuersi soluite, & proficiscimini ad montem Amorræorũ, & ad loca illi uicina, siue sint in planitie, siue in montanis, siue in uallibus, siue in locis [c]sterilibus, siue in littore maris, ad terram Chananæorũ, & ad Libanũ, & ad fluuiũ illum magnum, fluuiũ inquam Euphratẽ. En tradidi in cõspectu uestro terrã, uenite & occupate terram, quã iurauit DOMINVS patribus uestris Abrahæ, Isaac & Iacob, ut daret [eam] ipsis, & semini eorũ post eos. Tum dicebam ad uos hæc uerba, Non possum uos solus sustinere. Iam DOMINVS deus uester auxit uos, nam estis hodie aucti ut stellæ cœli, (DOMINVS deus patrũ uestrorũ auctiores uos reddat, ut sitis millecuplo plures q̃ nunc, & bona imprecetur uobis, quemadmodũ pollicitus est uobis,) & nunc quomodo C ferrem solus molestiam uestrã, onus uestrũ, & lites uestras? Adhibete ex uobis sapientes, prudentes, & [d]spectatæ [integritatis] uiros, secundũ tribus uestras, & cõstituam eos ut præsint uobis. Tum respondistis mihi, & dixistis, Placet sermo iste quem loquutus es ut faciamus. Tuli itaq; capita ex tribubus uestris sapientes, & spectatæ [integritatis] uiros, & constitui eos ut essent principes super uos, tribuni centuriones, quinquagenarij, decuriones ac præfecti, secundũ tribus uestras. Ad hæc præcepi iudicibus uestris tunc tẽporis, & dixi, [e]Audite [causas] inter fratres uestros, & iudicate iuste inter uirũ & fratrem eius, & inter peregrinum eius. Non agnoscetis facies in iudicio, ut magnũ sic & paruũ audiatis, nec quenquã mortalẽ formidetis, iudiciũ enim hoc dei est, omnẽ uero causam difficilẽ ad me referatis, quã ego audiam. Eodem quoq; tempore præcepi uobis omnia uerba D quæ facere debebatis. Profecti itaq; de Horeb, per uniuersum desertũ uastum & horridum transiuimus, (quod uidistis) per uiam montis Amorræi, sicut pr̨cepit nobis DOMINVS deus noster, & uenimus in Kades Barnea. Tum dixi uobis, Venistis ad montẽ Amorræi, quem DOMINVS deus noster nobis daturus est. Ecce DOMINVS deus tuus dedit coram te terrã istam, ascende & occupa, sicut pollicitus est tibi DOMINVS deus patrũ tuorũ, ne timeas neq; terrearis. Accessistis autẽ ad me omnes, & dixistis, Mittemus ante nos uiros qui explorent nobis terrã, qui nobis renuncient per quod iter ascendamus, & ciuitates ad quas uenie mus. Placuit hoc mihi, & tuli ex uobis duodecim uiros, ex quaq; tribu unũ, qui uersi ascenderunt in montem, ueneruntq; ad torrentem Eschol, & explorauerũt eam.

Marginal notes (left): a Alij sic, Vndecim dierũ iter est ab Horeb per montem Seir usq; ad Kades Barnea. — b Eb. Multum sedere uos. — c Nẽgeph alij pro meridie exponunt. — d Alij, eruditos aut peritos, gnaros. — e Eb. Audire inter fratres, suple conuenit aut oportet.

Marginal notes (right): Titulus. — Num. 21. — Exo. 18. — Principes quales esse debeant. — Leuit. 19. Deut. 16. Prou. 24. Eccli. 42. Ioan. 7. Iac. 2. — Num. 13.

eam. Et accipientes in manus suas de fructibus terræ illius, attulerunt ad nos, re E
nunciaruntq; nobis respōsum tale, Bona est terra quam DOMINVS deus no-
ster dat nobis: at uos noluistis ascendere, sed exacerbastis os DOMINI dei uestri,
ū.13.14. & murmurātes in tētorijs uestris, dixistis, Quandoquidē DOMINVS nos odit,
ideo eduxit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manū Amorræi, & perderet
nos: quò ascendemus nos? Fratres nostri liquefecerūt cor nostrum, in hoc quod
dixerunt, Populus ille maior & excelsior nobis est, habens urbes magnas, & in
cœlū usq; munitas, & uidimus quoq; illic filios Enakim. Tum dixi uobis, Ne si
tis animo consternato, neq; timeatis ab illis, DOMINVS deus uester, qui ince-
dit ante uos, ipse pugnabit pro uobis, secundū omnia ea quæ fecit uobiscū in Ae
gypto uobis spectantibus. Quin & in deserto quoq; uidisti quomodo gestarit
te DOMINVS deus tuus, quemadmodū gestat homo filium suū, in omni uia
quam iuistis, donec ueniretis ad locū istum. Et hac in re non credebatis DOMI- F
NO deo uestro, qui præcessit uos in uia, ut exploraret uobis locū ubi quiescere-
o.13.d tis: †nocte quidē [præcessit] in igne ut uideretis uiam in qua incederetis, interdiu
autem in nube. Audiuit itaq; DOMINVS uocem uerborū uestrorū, & indigna
tione cōmotus, iurauit in hanc formam, Nemo ex istis uiris, & ex hac praua ge-
m.14.d neratione f uidebit terram istam bonā, quam iuraui me daturū patribus uestris, f Eb. Si uidebit.
præter Caleb filiū Iephunæ, is uidebit eam, atq; ei dabo terram quā calcauit, atq;
filijs suis, eo quod perfecte impleuit post DOMINVM. Sed & contra me sese
m.20.b cōmouit DOMINVS uestri causa, ut diceret, Neq; tu illuc uenies. Iehosua uero
filius Nun, qui corā te stat, is introibit in eam, hunc corrobora, nam is distribuet
hanc terrā Israelitis. Et pubes uestra quam dixistis prædā fore, & liberi uestri qui
hodie inter bonū & malum nihil discernunt, ij ingredientur illuc, & illis dabo
eam, ipsiq; eam occupabunt. Vos autē conuersi proficiscimini uersus desertum G
uiā maris carectosi, & respondētes dixistis mihi, Peccauimus DOMINO, ascen
demus & pugnabimus iuxta omnia quæ præcepit nobis DOMINVS deus no
ster: & accinctus est quisq; armis suis bellicis, mutuoq; adhortati estis ad ascēden
dum in montem. Et dixit DOMINVS ad me, Dic eis, ne ascendatis néue pugne
tis, ego enim nō sum in medio uestri, ne adfligemini ante hostes uestros. Loque
bar igitur uobis, at uos non audiebatis, sed exacerbantes os DOMINI, insolen-
tes ascēdebatis in montē: egressusq; Amorræus, qui habitabat in monte illo, ob-
uiam uobis, persequutus est uos quemadmodum apes facere solent, & percussit
uos in Seir usq; Horma. Et reuersi fleuistis corā DOMINO, & DOMINVS nō
audiuit uocem uestram, & non attendit uos. Sedistis itaq; in Kades diebus mul-
tis, secundum dies uidelicet quibus mansistis.

CAP. II.

*Excipiuntur gentes aliquot, contra quas pugnare non debebant. Sihon uero tradi-
tus fuit eis.*

os Seir VErsi igitur profecti sumus in desertum uiam maris carectosi, quemadmo- A
dum DOMINVS loquutus erat ad me, et circuiuimus montē Seir diebus
multis. Et loquebatur DOMINVS ad me, dicēs, Satis circuistis montem istum,
uertite ad Aquilonem, & populo præcipe dicens, Vos transibitis limitem fratrū
uestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seir, qui timebunt à uobis, cauete igi-
tur diligenter, ne ostendatis uos feroces contra eos, quoniā nihil dabo uobis de
terra eorum, ne uestigiū quidem pedis, quoniam dedi montē Seir ipsi Esau pos-
sidendum. Cibum emetis ab eis pecunia ut comedatis, quin & aquā emetis ab
eis argento ut bibatis: nam DOMINVS deus tuus fausta tibi est imprecatus in B
omni opere manuū tuarum, nouit proficisci tuum in deserto isto uasto his qua-
draginta annis, fuitq; tecū DOMINVS deus tuus, ut tibi nihil defuerit. Transe-
untes uero à fratribus nostris filijs Esau habitātibus in Seir à uia plana, ab Elath

& Ezion Gaber, deflexi mus & transiuimus uiam deserti Moab. Dixitq; DOMI
NVS ad me, Moabitas non premas hostiliter, neq; ferocias in eos bello, quoniã Moabitæ
non dabo tibi de terra eius possessionem, quandoquidẽ filijs Lot dedi[a] Ar possi
dendam.[b] Emim antea in ea habitarunt, populus magnus & multus, tum etiam
C procerus ut[c] Anakim, quos Moabitæ uocant Emim, [D] gigantes reputati sunt
quemadmodum Enakim. In Seir uero olim habitarunt Horæi, quorum posses
sionem occuparunt filij Esau, & uastarunt eos ante se, habitaruntq; in loco eo
rum, sicut fecit Israel terræ possessionis suæ, quam eis DOMINVS dedit. [Dixi
itaq;,] Surgite igitur & transite torrentem Zæred, & transiuimus torrentem Zæ
red. Et dierum quidẽ quibus profecti sumus à Kades Barnea, donec transiremus
torrentem Zæred, fuerunt trigintaocto anni, donec uniuersa ætas uirorum qui Num.14.
bello apti erant, consumeretur de medio castrorum, quemadmodum iurauerat
eis DOMINVS. Quin & manus DOMINI fuit contra eos, ut perderet eos è
medio castrorum, donec plane consumpti essent. Quumq; iam omnes uiri bello
D apti confecti essent, interijssentq; è populo, loquutus est DOMINVS ad me in
hanc sentẽtiam, Tu transis hodie limitem Moab, nempe Ar: & quum appropin
quaueris filijs Ammõ, ne premas eos hostiliter, neq; ferocias in eos bello, de ter Filij Ammon.
ra enim filiorum Ammon nihil dabo tibi ut possideas, filijs enim Lot dedi eam
possidendam. Terra Rephaim & ipsa reputatur, sederuntq; in ea iam olim Re
phaim quos Ammonitæ uocant Zamzumim, populus fuit magnus & multus,
tum etiam procerus quemadmodum Enakim, quos DOMINVS excidit ante
eos, & occuparunt eos, habitaruntq; [illic] pro ipsis, quemadmodum fecit filijs
Esau habitantibus in Seir, quũ extirparet Horæos à facie eorum, ut ipsi posside
rent eos, habitarentq; [illic] illorum loco in hunc usq; diem. Hauços quoq; habi Heuæi.
E tantes in Hazerim usq; Gaza, Caphtorim egressi ex Caphtor exciderunt eos, &
habitarunt ipsi loco illorum. Surgite itaq;, soluite & traijcite torrentem Arnon,
ecce dedi in manum tuam Sihon regem Hesbon Amorræorũ atq; terrã eius, in
cipe possidere, & capesse aduersus eum prælium, incipiam hoc ipso die immitte
re pauorem tuum, et timorem tuũ super populos qui ubiq; sub cœlo sunt, ut qui
uel famam de te audierint contremiscant, & coram te infirmẽtur. Misi ergo nun
cios à deserto Kedemoth ad Sihon regem Hesbon cum mandatis pacificis, nem Kedemoth oppidum.
pe huiusmodi, Liceat quæso ut transeam per regionem tuam,[e] uia recta ibo, non Num.21.
declinabo neq; ad dexteram, neq; ad sinistram, cõmeatum pecunia uendes mihi
ut comedam, & aquam pecunia dabis mihi ut bibam, licet saltem ut pedes trans
F eam, quemadmodũ fecerunt mihi filij Esau qui habitant in Seir, & Moabitæ ha
bitantes in Ar, quousq; traiecero Iordanẽ, in terrã quam DOMINVS deus no
ster tradidit nobis. Sihon autem rex Hesbon nõ permisit ut transiremus per sua,
nã indurauerat DOMINVS deus tuus animũ eius, & corroborauerat cor eius
ut traderet eum in manum tuam, quemadmodũ hodiernus dies [declarat.] Et di
xit DOMINVS ad me, †Ecce cœpi tradere corã te Sihon & terrã eius, incipe oc Amos 2.
cupare, ut possideas terram eius. Egressus itaq; obuiam nobis Sihon, ipse & uni
uersus populus eius, ut congrederetur [nobiscũ] in Iaza, quem tradidit DOMI
NVS deus noster corã nobis, & percussimus eum, & filios eius, atq; cunctũ po
G pulũ eius. Cepimus quoq; eodẽ tempore omnes ciuitates eius, & excidimus ad
internetionem usq; omnes ciuitates, uiros, mulieres, et pubem, neminem reliqui
mus superstitem, cæterum iumenta diripuimus nobis, & prædam ciuitatũ quas
ceperamus. Ab Aroer quæ est ad littus torrentis Arnon, & à ciuitate quæ est in
torrente usq; ad Gilead, nõ fuit ciuitas quæ [f] superior esset nobis, DOMINVS
deus noster tradidit eas omnes ante nos, duntaxat ad terram filiorum Ammon
non accessisti, ad omnem limitem torrentis Iabok, & ad ciuitates montanas, &
ad

a Ar oppidi & regionis nomen.
b Emim horribiles et formidãdi homines.
c Anak proprium gigantis nomẽ, deinde Enakim generali uocabulo dicitur.
D Pro gigãtibus alij Rephaim legũt. Sunt autẽ Rephaim ualidi & maximis uiribus homines.
e Eb. Viam uiã ibo.
f Eb. Ciuitas alta.

ad omnia quæ præcepit DOMINVS deus noster. CAP. III.

Og rege Basan interfecto, regio ipsius capitur & uastatur, quã Ruben, Gad & dimidia tribus Manasse occupat. Inauguratur Iehosua loco Mosis.

[a 29.b / m.21.g] VErti autem ascẽdimus per iter Basan. Et egressus rex Basan occurrit nobis, A
ipse & uniuersus populus eius, ut cõgrederetur nobiscum in Edrei. Tum
dixit DOMINVS ad me, Ne timeas eum, tradidi enim in manũ tuã eum, et cun
[m.21.e / u.21.g] ctum populũ eius, atq; terram eius, tu facies ei †quemadmodum fecisti Sihon re
gi Amorræorũ, qui habitauit in Hesbon. *Tradidit itaq; DOMINVS deus no
ster in manũ nostram etiam Og ipsum, regẽ Basan, et uniuersum populũ eius,
percussimusq; eum, ut non superesset ei reliquus, & cepimus eodem tempore o
mnes ciuitates eius, nec fuit ciuitas ulla quã non caperemus ab eis, sexaginta ci
uitates per uniuersum tractũ Argob regni Og in Basan. Erantq; omnes istæ ur
bes altis muris, foribus & repagulis munitæ, præter ciuitates quæ muros nõ ha
bebant, quarũ erant admodum multæ. Has ad internecionem usq; excidimus,
sicut feceramus Sihon regi Hesbon, uastando funditus [a]omnes urbes, uiros, mu
lieres & pubem. Cuncta tamen iumenta, & spolia ciuitatum diripuimus nobis.
Ademimus itaq; eodem tempore terram istam de manu duorũ regũ Amorræo B
rum quæ erat cis Iordanem, à torrente Arnon usq; ad montem Hermon. (Por
rò Sidonij uocant [montem] Hermon Sirion, & Amorræi uocant eum Senir)
omnes ciuitates in planitie sitas, & uniuersam Gilead, atq; omnẽ Basan, usq; ad
Salcha & Edrei, quæ erant ciuitates regni Og in Basan. Solus enim Og rex Ba
san remanserat ex reliquijs Rephaim, & [b]en lectus eius erat lectus ferreus, qui
adhuc uisitur in Rabbath filiorũ Ammon, nouẽ cubitos habet longitudo eius,
& quatuor cubitos latitudo eius iuxta cubitũ uirilem. Et hanc quidem terrã oc
cupauimus tum, ab Aroer quę est ad torrentẽ Arnon, & dimidiũ montis Gilead,
[.32.f] & ciuitates eius †dedi Rubenitis & Gaditis, reliquã uero partem Gilead, & uni
uersam Basan, regnũ uidelicet Og, dedi dimidiæ tribui Manasse, omnem scilicet
[n terra / atum.] tractũ Argob cum tota Basan, quæ & ipsa uocabatur terra Rephaim. Iair filius C
Manasse occupauit omnem tractũ Argob usq; ad limitem Gesuri & Maachati,
& nominauit ea [loca] iuxta nomen suum, Basan [c]Hauoth Iair usq; in hodier
num diẽ. Ipsi Machir uero dedi Gilead. Porrò Rubenitis & Gaditis dedi de Gi
lead, usq; ad torrentem Arnon, medium torrentis, & limitem, usq; ad Iabok tor
rentem, qui limes est filiorũ Ammon. Vasta quoq; loca & ipsum Iordanem atq;
limitẽ à Cinereth usq; ad mare solitudinis, mare uidelicet salis, sub scatebris [d]col
lis ad Orientẽ. Eodem tempore præcepi uobis, dicens, DOMINVS deus uester
dedit uobis terrã istam, ut possideatis eam, in primo pilo transibitis ante fratres
[.32.] uestros filios Israel, omnes scilicet [e]qui uiri estis: tantum uxores uestræ, pubes ue
stra, & pecora uestra (scio enim q; multum pecoris uobis est) manebunt in ciui
tatibus uestris quas dedi uobis, donec dominus requiẽ dederit fratribus uestris,
sicut uobis, & occupauerint ipsi quoq; terrã, quam DOMINVS deus uester de
dit eis ultra Iordanem, tum reuertemini quisq; ad possessionem suam quam de
[.27.d] di uobis. Et ipsi † Iehosua præcepi eodem tempore hisce uerbis, Viderunt oculi D
tui cũcta quæ fecit DOMINVS deus uester duobus istis regibus, sic faciet omni
bus regnis ad quæ tu iam transis. Ne timueritis eos, quia DOMINVS deus ue
ster ipse pugnabit pro uobis. Oraui autem illo tempore ad DOMINVM, dicẽs,
Domine deus tu cœpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam, & manum
tuam robustam, (quis enim est deus in cœlis aut in terra, qui faciat secundũ ope
ra tua, & potentiam tuam?) liceat quæso ut & ego transeam & uideam terram
[.31.&] istam bonam quæ est ultra Iordanem, montemq; illum bonum & Libanum. At
DOMINVS † commotus aduersum me uestri causa, nõ exaudiuit me, sed dixit

a Alij legunt, omnes uiros urbium.

b Ebr. An non ipse est in Rabbath.

c Hauoth uillæ aut pagi.

d Pisga quidam proprium relinquunt.

e Ebr. Filij roboris.

ad me DOMINVS, Sat tibi sit, ne quid amplius hac de re ad me loquaris: ascende in uerticem [f] collis, & sublatis oculis tuis ad [g] mare, ad Septentrionem, ad Meridiem, & ad Orientem, circũspice oculis tuis, quia non traijcies Iordanẽ istum. Et præcipe ipsi Iehosua, robora & anima eum, quoniam ipse præcedet populũ istum, & ipse sorte diuidet eis terram istam quam uides. Mansimus uero in ualle è regione domus Peor.

f Quidã Pisga montis nomen putant: alij collem interpretantur.

g Mare pro occidente ponunt Ebræi.

CAP. IIII.

Post refricationem diuinorum beneficiorum, legem dei eis refricat & commendat. Definiuntur Asyla.

A AVdi igitur Israel statuta & iudicia quæ ego doceo uos, ut faciatis, utq; uiuatis, introeatis, & possideatis terrã quam DOMINVS deus patrum uestrorum dat uobis. Ad uerbum meum quod ego præcipio uobis, nihil adijcietis, nihil item ei detrahetis, ut obseruetis præcepta DOMINI dei uestri, quæ ego præcipio uobis. † Oculi uestri uiderunt quæ fecit DOMINVS in BaalPeor, nam omnem uirum qui incessit post BaalPeor, hũc perdidit DOMINVS deus tuus è medio tui. Vos contrà qui adhæsistis DOMINO deo uestro omnes, etiãnum hodie, uiuitis. Ecce docui uos statuta & iudicia, sicut pręcepit mihi DOMINVS deus meus, ut sic faciatis in medio terræ ad quam uos uenitis ut eam occupetis. Custodietis itaq; & facietis, hæc enim est sapientia & intelligentia uestra coram populis qui audient omnia statuta ista, ut dicant, Duntaxat populus sapiens &

Addere aut detrahere uerbo dei, est illud peruertere.

Num 25.a

Recens factũ allegat.

Adhærere domino.

Vera sapiẽtia ex obseruatione diuinæ legis.

B intelligens est gens hæc magna. Quæ em̃ gens magna est, quæ sic habeat deum suum sibi amicum et familiarem, quemadmodũ DOMINVS deus noster est in omnibus quibus inuocamus eum? Et quæ gens magna est, cui sint statuta & iudicia iusta, secundum uniuersam legem istam quam ego propono uobis hodie? Modo caue tibi, & custodi animũ tuũ diligenter, ne unquã obliuiscaris eorũ quæ uiderunt oculi tui, & ne fortè recedant à corde tuo cunctis diebus uitæ tuæ, sed †nota facias ea filijs tuis, & nepotibus tuis. Diem pręsertim quo stetisti corã DOMINO deo tuo in Horeb, quum diceret DOMINVS ad me, Congrega mihi populũ, & faciam ut audiant uerba mea, quæ discant, ut timeant me cunctis diebus quibus ipsi uicturi sunt super terram, & filios suos doceant. Accessistis autẽ & stetistis sub monte, mons aũt ardebat igne ad [a] mediũ cœli usq;, in quo erant tenebræ, nubes & caligo, loquebaturq; DOMINVS ad uos de medio ignis, & quidẽ uocem uerborũ uos audiebatis, at simulachrũ nullum uidebatis, ultra uo-

Quid docendi filij.

Exod.19.

a Ebr. Cor cœli.

C cem. Tum promulgabat uobis fœdus suũ quod præceperat uobis ut faceretis, decem uerba nẽpe, quæ scripsit super tabulas duas lapideas. Mihi uero eodẽ tempore præcipiebat DOMINVS, ut docerẽ uos statuta & iudicia, ut faceretis ea in terra, in quã transitis ut eam possideatis. Cauete ergo accurate, q̃ chara uobis est anima uestra (quandoquidẽ nullũ omnino simulachrũ eodem die, quo loquutus est uobiscũ DOMINVS in Horeb è medio ignis, uidistis) ne [b] fortè peruerse quid agatis, faciendo scilicet uobis sculptile simulachrũ cuiuscunq; figuræ, formam maris aut fœminæ, formã cuiuscunq; animantis quæ est in terra, formam cuiuscunq; uolucris pennatæ quæ uolat in cœlo, formã cuiuscunq; reptantis super terram, formã cuiuscunq; piscis qui est in aquis sub terra. Et ne forte attollas oculos tuos in cœlos, & uisis sole, luna, stellis cum uniuerso exercitu cœlorum, prosternaris, & adores colasq; ea, quæ distribuit DOMINVS deus tuus omnibus populis sub uniuerso cœlo. Vos aũt assumpsit DOMINVS, atq; eduxit uos de [c] fornace ferrea, de Aegypto scilicet, ut essetis ei in populum & hęreditatem, ut hęc dies [declarat.] Cõmouitq; se DOMINVS aduersum me uestri causa, ut iu-

b Ebr. Ne corrumpatis.

Simulachrũ non uenerandũ.

c Fornax ferrea pro miserrima ac grauissima seruitute.

D raret ne trãsirem Iordanẽ, neq; introirẽ in terrã illam bonã, quam DOMINVS deus tuus dat tibi in hæreditatẽ, sed morerer in hac terra, & non transirẽ Iordanem, uos aũt transibitis & possidebitis terrã istam bonam. Cauete ergo ne quando

[S]imulachrū ne fiat [ne]c adoretur.

do obliuiſcamini fœderis DOMINI dei ueſtri quod pepigit uobiſcū, ut faciatis
uobis ſculptile, aut ſimulachrū cuiuſcunq; rei quod ꝓhibuit tibi DOMINVS
deus tuus, quia DOMINVS deus tuus ignis conſumens eſt, & deus indigne fe-
rens, Si genueris filios & nepotes, & [b]cōmorantes in terra peruerſe egeritis, faci
endo ſcilicet quancūq; ſculptā imaginem, feceritisq; malū in oculis dei tui, ut ad
iram prouoces eum: obteſtor contra uos hodie cœlū & terram, ꝙ ſubito peribi-
tis de terra, ad quā uos traiecto Iordane tranſitis, ut eam poſſideatis, nec prolon
gabitis dies ſup eam, ſed omnino exterminabimini. Diſijciet uos DOMINVS
in populos, & reliqui eritis pauci numero in gētibus, ad quas uos DOMINVS
ducturus eſt. Seruietisq; ibi dijs qui ſunt opus manuū hominis, nempe ligno & E
lapidi, qui non uident, neq; audiunt, neq; comedunt, neq; odorantur. Inde tum
[c]quæres DOMINVM deū tuum, atq; inuenies, ſiquidē eum inueſtigaueris toto
corde tuo, atq; toto animo tuo. Quū fueris in adflictione, & deprehenderint te
omnia quę hic dicūtur, tum [f]tandē reuerteris ad DOMINVM deum tuū, & obe
dies uoci eius, nam deus [g]miſericors, eſt DOMINVS deus tuus, nō faciet te lan
guere, neq; diſperdet te, neq; obliuiſcetur fœderis patrū tuorꝭ quod illis iurauit.
Etenim ſciſcitare, idq; à priſcis temporibus quæ ante fuerūt, ex eo die quo creauit
deus hominem ſuper terrā, & [percurrite] ab extremitate cœli uſq; ad extremita
tem cœli, ſi unq̄ facta ſit huiuſmodi res magna, aut audita ſit ſimilis huic. Num
audiuit unquā populus uocē dei loquētis de medio ignis, (ſicut tu audiuiſti,) &
uiuus manſit? Aut tentauit ne deus, ut ingrederetur & tolleret ſibi gentem è me-
dio gentis, per tentationes, ſigna, prodigia, bella, manū ualidam, brachiū exertū,
perq; [h]terrores magnos, iuxta quæ omnia fecit uobis DOMINVS deus ueſter
in Aegypto, ſpectātibus id oculis tuis? Tu per [i]apparitiones edoctus es DOMI F
NVM ipſum eſſe deū, nec eſſe alium præter eum, De cœlis fecit te audire uocem
ſuam, ut erudiret te, & in terra oſtendit tibi ignē ſuum magnū, & uerba eius au-
diuiſti è medio ignis. Et quoniā dilexit patres tuos, elegit ſemen eorū poſt eos,
[E]xod.13.d †& [k]eduxit te in facie ſua uirtute ſua magna ex Aegypto, ut gentes magnas et te
robuſtiores ante te eijceret, atq; te introduceret, & daret tibi terrā illarꝭ in hæredi
tatem, id quod hæc [probat] dies. Agnoſcas igitur hodie, & in cor tuum reuoca
ꝙ DOMINVS ipſe eſt deus in cœlis ſuperne, & in terra inferne, nec eſt alius: &
cuſtodi ſtatuta eius, & præcepta eius quæ ego mādo tibi hodie, ut bene tibi ſit, et
filijs tuis poſt te, ut proroges dies ſuper terrā, quam DOMINVS deus tuus dat
tibi cunctis diebus. Tum ſegregauit Moſes tria oppida cis Iordanē ad ſolem G
orientem, ut illuc confugeret homicida, qui per imprudentiā proximū ſuum oc
cideret, neq; odio eum fuerit proſequutus [l]antea, fugeritq; ad unam ex ijs oppi-
[I]oſue 20.c dis, ut uiuat, nēpe †Bezer in deſerto in terra plana Rubenitis, & Ramoth in Gi-
lead Gaditis, & Golan in Baſan Manaſſitis. Hæc itaq; lex eſt, quam propoſuit
Moſes in cōſpectu Iſraelis, hæc ſunt teſtimonia, ſtatuta & iudicia quæ loquutus
eſt Moſes ad filios Iſrael, quū exijſſent ex Aegypto, cis Iordanem in ualle iuxta
BethPeor in terra Sihonis regis Amorræorꝭ, qui habitauerat in Heſbon, quem
percuſſerat Moſes & filij Iſrael, quū exijſſent ex Aegypto, & occupauerāt terram
eius, & terram Og regis Baſan, duos reges Amorræorꝭ, qui erant cis Iordanem
ad exorientem ſolem, ab Aroer quæ eſt ad ripam torrentis Arnon, uſq; ad mon-
tem Sihon, qui & Hermon, & omnē planitiem cis Iordanem ad orientem uſq;
ad mare, quod eſt in planitie ſub ſcatebris collis. CAP. V.

[E]pilogus [s]eu potius [p]araſceue [i]d ſequens [c]apus.

Refricat Moſes leges dei, & populum ut ſeruent religioſiſſime obteſtatur.

VOcauitq; Moſes uniuerſum Iſraelē, & dixit ad eos, Audi Iſrael ritus & iudi A
cia q̄ ego hodie loquor in auribus ueſtris, ut diſcatis ea, & in hoc ſeruetis
[E]xo.19.b c ut faciatis. DOMINVS deus noſter pepigit nobiſcū fœdus in Horeb, non cū pa

Diſcenda et facienda præcepta dei.

b Vehemens numeri heteroſis ſeu enallage.

c Enallage numeri.

f Ebr. In poſtremis diebus.

g Ebr. Viſceroſus.

h Alij legunt, apparitiones.

i Ebr. Tu factus es uidere.

k Enallage perſonarum.

l Ebr. Ab heri & a diu tertius.

BethPeor, fanum Peor.

tribus nostris excidit DOMINVS fœdus hoc, sed nobiscũ, qui omnes etiãnum
hodie hic uiuimus. Facie ad faciẽ loquutus est DOMINVS nobiscũ in mõte de
medio ignis, & ego stans inter DOMINVM & inter uos eodẽ tempore, annun
ciaui uobis uerbũ DOMINI, uos enim timuistis ab igne, nec montẽ ascẽdistis:
sic aũt dixit, Ego DOMINVS deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de [a]do- Solus deus
mo seruitutis. Non erunt tibi dij alij corã me. Ne feceris tibi statuam cuiuscunq; adorãdus.
effigiei [eius] quod est in cœlo desuper, & quod est in terra subtus, & q̃d in aquis Exod.20.a
est sub terra: nõ adorabis ea, neq; coles ea, quia ego sum DOMINVS deus tuus, Leuit.26.a
fortis indignabũdus, persequens iniquitatẽ patrum in filijs, in tertijs & quartis, Psal.96.b Exod.34.a
B odientibus [scilicet] me, & prosequens bonitate in mille, his qui me diligunt, & Exod.20.b
præcepta mea obseruant. Non sumes nomen DOMINI dei tui uane, quia neu- Leuit.19.c
tiquam impunitũ dimittet DOMINVS eum qui nomen eius uane sumpserit. Ezec.20.b Matth.5.e
Obseruare diem sabbati [oportet] ut eum sanctifices, quemadmodũ præcepit ti-
bi DOMINVS deus tuus. Sex diebus operaberis, et cõficies omnia negotia tua, Sabbatum.
septimo aũt die sabbatũ est DOMINI dei tui: non facies ullũ opus, neq; tu neq; Exod.20.b
filius tuus, filia tua, famulus tuus atq; ancilla tua, bos tuus, asinus tuus, atq; om- Gen.2.a Hebr.4.b
nia iumẽta tua, sed & peregrinus tuus qui est intra portas tuas, ut quiescat seruus
tuus, & ancilla tua sicut & tu. Et memineris q; & tu seruus fueris in terra Aegy-
pti, & eduxerit te DOMINVS deus tuus illinc per manũ ualidam, & brachium
exertũ, [b]idcirco præcepit tibi DOMINVS deus tuus, ut obserues diẽ sabbati. Ho Parẽtes ho
nora patrẽ tuum et matrẽ tuam, sicut pręcepit tibi DOMINVS deus tuus, ut pro norandi.
rogentur dies tui, utq; bene tibi sit in terra quã DOMINVS deus tuus dat tibi. Exod.20.c Eccli.3.b
C Ne occidas. Ne sis mœchus. Ne fureris. Ne respondeas contra proximũ tuũ fal- Matt.15.a Mar.7.b
so testimonio. Ne cõcupiscas uxorem proximi tui, neue domũ proximi tui desi- Ephes.6.a
deres, nec agrũ eius, nec seruũ eius, nec ancillã eius, nec bouem eius, nec asinum Matt.5.c
eius, nec quidq̃ quod est proximi tui. Verba hæc loquutus est DOMINVS ad Rom.7.b
cunctã congregationem uestrã in monte, de medio ignis, nubis ac caliginis, uo=
ce magna, nec quidq̃ adiecit, scribens ea in duas tabulas lapideas, tradensq; eas
mihi. Quumq; audissetis uocem de medio tenebrarũ, monte ipso igne ardente, Ingeniũ le-
accessistis ad me, unà cum principibus tribuum uestrarum, & seniorum uestro- gis terret
rum, & dixistis, Ecce ostendit nobis DOMINVS gloriã suã, & magnificentiam mentem.
suam, & uocem eius audiuimus de medio ignis: hoc ipso die uidimus q; deus
cum homine loquitur, illo uiuo manente. Cur igitur moriemur, ut deuoret nos
ignis ille magnus? Si iterũ audierimus uocem DOMINI dei nostri, moriemur.
D Quæ enim unquã caro fuit, quæ audierit uocem dei uiuentis, loquentis de me-
dio ignis ut nos, & uiua mãserit? Accede tu & audi omnia quæ dicturus est DO
MINVS deus noster, & tu loqueris ad nos omnia quæ loquuturus est DOMI-
NVS deus noster ad te, & nos audiemus & faciemus. Audiuit aũt DOMINVS
uocem uerborũ uestrorũ quũ loqueremini ad me. Et dixit DOMINVS ad me,
Audiui uocẽ uerborũ populi huius quæ sunt ad te loquuti, rectè senserunt in o-
mnibus quæ sunt loquuti, [c]utinam sit tale cor in eis, ut timeant me, & ut seruent
omnia præcepta mea cunctis diebus, ut bene sit illis & filijs eorũ perpetuò. Vade
dic eis, Reuertimini in tentoria uestra, tu uero asta hic iuxta me, & loquar ad te
omnia præcepta, ritus, iudicia quæ doceas illos, ut faciant [ea] in terra quã ego
do eis possidendã. Obseruabitis igitur, ut opere exequamini sicut pręcepit uobis Verbo dei
DOMINVS deus uester, ne recedatis neq; ad dexterã, neq; ad sinistram. Per uni adhęrendũ.
uersum iter quod præcepit DOMINVS deus uester incedetis, ut uiuatis, & be-
ne sit uobis, prorogetisq; dies in terra quam possidebitis. CAP. VI.

Idem facit quod superiori capite, ad obseruationem mandatorum dei adhortatur, filiosq; suos ea doceant.

Hæc

[a] Ebr. De domo seruorum.

Seruis etiam sanctificandum Sabbatum [illegible]

[b] Quidam legũt, ut obserues domino deo tuo diem sabbati, uel ut agas.

[c] Ebr. Quis det.

HAec aūt ſunt pręcepta, ritus, iudicia, quæ pręcepit DOMINVS deus ueſter, A
ut [ea] uos docerem, ut faciatis ea in terra ad quā uos tranſitis & poſſidea-
tis. Vt ſcilicet timeas DOMINVM deum tuū, & cuſtodias omnes ritus eius atq;
præcepta eius quæ ego tibi præcipio, tu & filius tuus, atq; nepos tuus cūctis die
bus uitæ tuæ, ut prorogentur dies tui. Audies igitur Iſrael, & ſeruabis ut facias,
ut bene tibi ſit, & ut augeſcatis ualde, ſicut pollicitus eſt DOMINVS deus patrū
tuorum tibi, terrā fluentem lacte & melle. Audi Iſrael, DOMINVS deus no-
ſter DOMINVS unus eſt, †diliges itaq; DOMINVM deum tuum ex toto cor-
de tuo, & tota anima tua, & pro omni [a] uirili tua. Sint uerba iſta quæ ego tibi B
hodie præcipio in corde tuo, & [b] inculces ea filijs tuis, & loqueris de eis quū do
mi tuæ reſides, & quum in uia incedis, quum cubitum uadis, & quū ſurgis, liga
bis deniq; ea in ſignum ad manū tuam, eruntq; [c] monumēta inter oculos tuos,
ſcribes quoq; ea ſuper poſtes domus tuæ, & in portis tuis. Quum introduxerit
te DOMINVS deus tuus in terrā quam iurauit patribus tuis Abraham, Iſaac et
Iacob, & dederit tibi ciuitates magnas & bonas quas tu non ædificaſti, domos
quoq; plenas omnibus bonis quas tu non impleuiſti, & puteos exciſos quos tu
non effodiſti, uineas & oleas quas tu non plantaſti, comederiſq; & ſatiatus fue-
ris, caue ne obliuiſcaris DOMINI, qui te eduxit de terra Aegypti, de domo ſer-
uorum. DOMINVM deum tuum timebis, & illum coles, iurabiſq; per nomen
eius. Ne ſequamini deos alienos, deos uidelicet populorū qui circum uos habi- C
tant, quoniam DOMINVS deus tuus, qui in medio tui eſt, deus eſt indigne fe-
rens, ne forte indignetur uultus DOMINI dei tui contra te, & exterminet te de
terra. Ne tentetis DOMINVM deum ueſtrum, ſicut tentaſtis in Maſſa. Diligen-
tiſſime cuſtodietis præcepta DOMINI dei ueſtri, atq; teſtimonia eius, & ritus
eius quæ pręcepit tibi, faciesq; quod rectum & bonū eſt ante oculos DOMINI,
ut bene tibi ſit, ut introeas & poſſideas terram illam bonam, quam iurauit DO-
MINVS patribus tuis, ut pellere poſſis ante te omnes hoſtes tuos, quemadmo-
dum loquutus eſt DOMINVS. Quūq; interrogauerit te [b] poſteris temporibus
filius tuus, dicens, Quid ſibi uolunt hæc teſtimonia, ritus & iudicia quæ præce-
pit DOMINVS deus noſter uobis? Reſpōdebis filio tuo, Serui fuimus Pharao D
nis in Aegypto, & eduxit nos DOMINVS ex Aegypto manu ualida, edidítq;
DOMINVS ſigna & portenta magna & noxia in Aegypto, in Pharaone & in
cuncta familia eius, idq; nobis ſpectantibus, nos uero eduxit illinc, ut introdu-
ceret nos, & daret nobis terram quam iurauit patribus noſtris, præcepitq; nobis
DOMINVS ut faceremus omnia ſtatuta iſta, & timeremus DOMINVM deū
noſtrum, idq; bono noſtro, cūctis diebus, ut uiuamus, quemadmodū eſt hodie.
Eritq; iuſtitia nobis, ſi cuſtodierimus & fecerimus omnia præcepta iſta in con-
ſpectu DOMINI dei noſtri, ſicut præcepit nobis.

CAP. VII.

Vetatur cōmercium cum impijs, quin potius iubetur ut eos perſequātur & eijciāt.

CVm introduxerit te DOMINVS deus tuus in terram ad quā tu proficiſce A
ris ut eam poſſideas, & eiecerit gentes multas ante te, nēpe Hithæum, Ger-
geſæum, Amorræum, Chananæum, Pherizæum, Hiuæum, & Iebuſæū, ſeptem
gentes maiores et robuſtiores te, tradideritq; eas DOMINVS deus tuus ante te,
feries eas, & omnino exterminabis, nec feries cum eis pactū, neq; miſerearis ea-
rum, ne iungas cum eis affinitatē, filiā tuam ne des filio [a] eaꝝ, neq; filiam earum
deſpondeas filio tuo, quoniā auocabit filium tuum à me, ſeruientq; dijs alijs, &
cōmouebitur furor DOMINI contra uos, ut cito te deleat. Sic aūt facies eis, Aras
eorum diruetis, ſtatuas eorū confringetis, lucos eorum ſuccidatis, & ſcalpta eo-
rum ſimulachra igne cōbureretis. Nā populus ſanctus es tu DOMINO deo tuo, B
e elegit DOMINVS deus tuus, ut ſis ei populus peculiaris prę omnibus popu

Regula omniū actionū uerbum dei.

Expoſitio primi pręcepti.

Matt.22.d
Mar.12.c
Luc.10.e

Initia & fines omniū operum noſtrorū ſint in uerbo dei.

Deus timendus.

Soli ſeruiēdum.

Matth.4.b
Luc.4.b

Num.21.b

Præcepta dei filijs inculcanda.

Exod.22.d
34.b

Statuæ ſubuertendæ.

†Diligere non eſt ſimpliciter affectu in eum ferri, ſed ſimul ſtudium quoddam ſignificat deo gratificandi, & gloriam eius ampliandi.

a Seu, ex omni facultate tua.

b Ebr. Acues.

c Totaphoth faſciæ frontales, in quibus præcepta ſcripta erant.

Maſſa tentatio eſt, hinc loci nomen Exod.17.b

b Ebr. Cras.

a Ebr. Eius, enallage numeri.

lis qui sunt super faciem terræ. Neq; ob id uos tam ardēter dilexit ac elegit DO-
MINVS ꝙ plures sitis alijs populis, (quū sitis pauciores omnibus populis,) sed
quia dilexit uos, & seruare uoluit iuramentū quod iurauit patribus uestris, edu- Deute.14.
xit uos DOMINVS ualida manu, & redemit te de domo seruitutis, de manu 26.d
Pharaōis regis Aegypti. Scias itaq; ꝙ DOMINVS deus tuus ipse est deus, deus
fidelis, seruans fœdus illud, & misericordiā diligentibus se, & seruantibus pręce
pta eius in mille sæcula: rependit deniq; ijs qui odiunt eum in facies suas, ut per-
C dat eos, nec tardat, quin ijs qui eum odiūt, in facies [b] suas repēdat. Custodies itaq;
præcepta, ritus & iudicia, quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias ea. Quod si au-
dieritis iudicia ista, & custodieritis atq; feceritis ea, seruabit & tibi DOMINVS
deus tuus fœdus & beneficentiā, sicut iurauit patribus tuis. Diliget te, [c] fortuna-
bit te, atq; multiplicabit te, fortunabit quoq; fructū uētris tui, & fructū terræ tuæ,
frumentū tuum, uinū tuum, & oleū tuum, fœtū boum tuorū, & greges pecorum
tuorū, in terra quā iurauit patribus tuis ut daret tibi. Fortunatus eris præ omni-
bus populis, non erit in te [d] sterilis, neq; in iumentis tuis. Auferet quoq; DOMI Exod.23.
NVS à te omnem languorē, & cunctas ægritudines Aegypti malas (de quibus
D tu scis,) nō inferet tibi, sed ponet eas super uniuersos hostes tuos. Tu deuorabis
omnes populos, quos DOMINVS deus tradet tibi: oculus tuus non parcat eis,
neq; colas deos eorū, nam id tibi in laqueum foret. Si dixeris in corde tuo, Plures Idololatræ
sunt gentes istę q̄ ego, quomodo possem eijcere eas? Ne timueris eas, sed diligen occidendi.
ter recole quæ fecerit DOMINVS deus tuus Pharaoni, & toti Aegypto. [e] Ten-
tationes magnas quas uiderūt oculi tui, & signa atq; prodigia, & manū ualidā,
atq; brachiū extentum, per quæ eduxit te DOMINVS deus tuus: sic faciet DO-
MINVS deus tuus cunctis populis, à quibus tu metuis. Sed & crabrones mittet
DOMINVS deus tuus in eos, donec pereant hi qui reliqui sunt, quiq; abscondi
ti fuerunt metu tui. Ne consternaris metu illorū, quoniā DOMINVS deus tuus Exod.23.
est in medio tui, deus fortis & terribilis. Eijciet aūt DOMINVS deus tuus gētes 33.a
E istas paulatim ante te, nec poteris eas subito excindere, ne forte multiplicētur cō Iosu.24.c
tra te bestiæ agrestes: sed DOMINVS deus tuus tradet eas coram te, & tumultu
magno perdet eas, donec deleuerit eas. Sed & reges earum tradet in manū tuā,
& abolebis nomen earum sub cœlo, nec quisq̄ consistere poterit corā conspectu
tuo, donec uastaueris eas. Sculptilia deorū ipsarum igne combures, argentum & Sculptilia
aurum quod in illis est ne cōcupiscas, ut tibi tollas, ne forte impingas in eo, quo comburenda.
niam abominanda res est DOMINO deo tuo. Ne ergo inferas abominationem 2.Mac.12.
in domū tuam, ne fias Hærem quemadmodū illud est: omnino execreris illud, De Hærem
planeq; ab eo horreas, Hærem enim est. Leuit.ult.

[b] Alij legūt, in facie sua. i. manifeste.

[c] Alij legunt, benedicet.

[d] Alij, benedictus.

Dicere in corde, Ebraismus est, pro cogitare intra se.

[e] Forte tentationes pro conatibus.

CAP. VIII.

Solicitudinem uictus anxiam eximit, ostendens ex præteritis beneficijs & futuris, quantam curam gerat dominus pro suis, modo præcepta eius custodiant.

A OMne præceptū quod ego tibi præcipio hodie, custodietis ut faciatis, ut ui-
uatis & multi fiatis, ut introeatis & possideatis terrā quā iurauit DOMI-
NVS patribus uestris. Recorderis cūcti itineris per quod duxit te DOMINVS
deus tuus his quadraginta annis per desertū, ut affligeret te, & tentaret te, ut expe
rimento quodā innotesceret quid esset in corde tuo, num scilicet seruares præce-
pta eius an minus. Adflixit itaq; te, & passus est te fame laborare, aluitq; te man-
na, quod nec tu nec patres tui nouerūt, ut scilicet ostenderet tibi, ꝙ † non in solo Matth.4.a
B pane uiuit homo, sed in omni eo q̄d prodit ex ore DOMINI homo uiuet. Vesti Luc.4.a
mentū tuum super te uetustate nō est detritū, nec pes tuus intumuit hisce quadra
ginta annis. Sed & hoc expendas tecū in corde tuo, ut sicut quis castigat filium
suum, sic castigat te DOMINVS deus tuus. Custodi igitur præcepta DOMINI
dei tui, ut incedas in uijs eius, & ut timeas eum. Quoniā DOMINVS deus tuus
introdu-

introducet te in terrã bonam:terrã in qua sunt torrentes aquarũ, fontes & abyssi erũpentes ex uallibus & montibus. Terrã in qua est triticũ,& hordeum,uineæ,ficus,& mala punica,terrã in qua est oleum olearũ & mel. Terram in qua absq; penuria panem comedes,nec quoquã egebis in ea:terram cuius lapides ferrum, & de cuius montibus chalybem effodies. Quũ igitur comederis, & satur factus C
fueris,age gratias DOMINO deo tuo in terra illa bona quã dedit tibi. Caue ne forté obliuiscaris DOMINI dei tui, & non custodias præcepta eius atq; iudicia eius,& ritus eius,quæ ego præcipio tibi hodie,ne forté comedas, & satur factus domos pulchras extruas & inhabites. Armenta tua & greges tui augescant tibi, aurũ & argentum multũ sit tibi,& quidquid deniq; habes augescat, & hinc eleuetur cor tuũ,& obliuiscaris DOMINI dei tui,qui te eduxit de terra Aegypti,de domo seruitutis,qui dux tuus fuit in deserto magno & horribili,[in quo fuerũt]
Num.20.b 21.b serpentes urentes, scorpiones, & siccitas absq; ulla aqua. Ipse uero proliciuit tibi D
Exod.16.d 17.a aquã é petra durissima. Ipse te aluit manna in deserto, quod nescierũt patres tui, ut scilicet adfligeret & tentaret te, atq; sic tibi [a]tandem benefaceret. Ne diceres in corde tuo, Virtus mea & robur manus meæ parauit mihi hanc opulentiã. Memineris itaq; dei tui, quia ipse est qui dat tibi uirtutem ut opes tibi pares, ut scilicet confirmet fœdus suũ quod iurauit patribus tuis, ut testatur dies hæc. Si uero omnino oblitus fueris DOMINI dei tui, atq; sequutus fueris deos alios,& colueris eos, adoraueris'q; eos, certissime(quod & testor uobis hodie)peribitis,quemadmodum gentes quas DOMINVS perdidit ante uos, sic peribitis & uos, eo q; non obedieritis uoci DOMINI dei uestri.

a Vel, postea.

CAP. IX.

Nihil esse uirium humanarum, nihil ergo nobis arrogandum, quum sint unius dei omnia. Damnat Moses eos qui irreligiose de dei iudicijs pronunciant.

AVdi Israel,tu transis hodie Iordanẽ,ut ingrediaris, & possideas gentes magnas & robustiores te,ciuitates magnas & munitas in cœlum usq;,populum magnũ & procerũ, filios Enakim, de quibus tu nosti & audisti, Quis [a]stat ter corã filijs Anak? Scias itaq; hodie,q; DOMINVS deus tuus ipse est qui præcedit te,ignis deuorans,ipse delebit eos, & ipse prosternet eos ante te, ipse exterminabit eos, atq; cito perdet eos, quemadmodũ pollicitus est tibi DOMINVS. Ne in corde tuo,cũ expulerit eos DOMINVS deus tuus ante te, sic cogites, Propter iustitiã meam introduxit me DOMINVS ut possiderem terrã hanc, [b]nam propter impietatẽ gentium istarum DOMINVS expellet eas ante te. Non propter iustitiam tuam, & propter rectitudinem cordis tui,tu uenis ut possideas terram earum,sed propter impietatem gentium istarum DOMINVS deus expellit eas ante te, ut scilicet uerbum quod iurauerat patribus tuis, Abrahamo, Isaac & Iaacob,inconcussum seruaret. Scias igitur q; non propter iustitiam tuam dat tibi DOMINVS deus tuus terram istam bonam possidendam,quum sis populus præfractę ceruicis. Reuoca in mentem, & ne obliuiscaris quomodo irritaueris DOMINVM deum tuum in deserto, ab eo die quo egressus es de terra Aegypti,& uenisti ad locum istum,quàm fueritis rebelles aduersus DOMINVM.
Exod.17. Sed & in † Horeb ad iram concitastis DOMINVM,& iratus DOMINVS con
&.32. tra uos,uoluit uos excindere,quum scilicet ascẽderem in montem, ut acciperem tabulas lapideas,tabulas fœderis quod DOMINVS ferijt uobiscũ,& manerem in monte quadraginta dies & quadraginta noctes, quando nec panẽ comedi, nec aquam bibi. Et dedit quidem mihi DOMINVS duas tabulas lapideas,scriptas digito dei,erantq; in eis [c]omnia uerba quæ loquutus erat DOMINVS uobiscum in monte de medio ignis, in die comitiorũ. Exactis quadraginta diebus & q̃draginta noctibus, dedit mihi DOMINVS duas tabulas lapideas, tabulas fœderis. Dixitq; mihi DOMINVS, Surge, et festinãter hinc descẽde, quonã[d]per

A (beside "gentes magnas"); B (beside "irritaueris")

a Prouerbij uice iactatum.

b Vos pro nam, uel sed, sic & ki.

c Ebr. Secundũ omnia uerba.

d Ebr. Corrupit.

peram egit populus tuus quē eduxisti de Aegypto, recesserunt cito de uia quam
C præscripseram eis, fecerunt enim sibi simulachrū fusum. Et rursum dixit DOMI
NVS ad me in hæc uerba, Vidi populū istum, & en populus est præfractæ ceruicis, [e]sine ut excindam eos & deleam nomen eorū sub cœlo, & faciā te in gentem robustiorē & maiorem q̄ sint illi. Vertens itaq; descendi de monte, mons autem igne ardebat, erantq; tabulæ fœderis in ambabus manibus meis: & uidi, & ecce peccaueratis in DOMINVM deum uestrū, & feceratis uobis uitulum fusum, recesseratis cito de uia quam uobis præscripserat. Et apprehensis duabus tabulis, abieci eas de ambabus manibus meis, atq; confregi eas uobis spectātibus. [f]Prostratus ergo coram DOMINO (ut antea) quadraginta dies & quadraginta noctes, nec panem comedi, nec aquā bibi, propter omnia peccata uestra quæ perpetraueratis, faciēdo malū in oculis DOMINI, ut eum ad iram prouocaretis. Expaui enim à naso & calore DOMINI quo indignabatur DOMINVS contra uos, ut etiam statuerit uos perdere, sed exaudiuit me DOMINVS etiam tunc. Et aduersum Aharonem quoq; exarsit DOMINVS ualde, uolens delere eum, tum supplicabā & pro Aharone illo ipso tempore. Peccatū quoq; uestrum quod fecistis, nempe uitulum, tuli, & igne illum combussi, & contudi eum molendo, idq; bene, donec puluis fieret tenuis, abieciq; puluerem eius in torrentem qui ē monte defluit.

e Ebr. Desiste à me.

f Ebr. Prostraui ergo me.

Exod. 24. 32. 34.

D Et in Tabera quoq;, in Massa, & †in Kibroth Hataaba irritastis DOMINVM, & quum DOMINVS mitteret uos de Kades Barnea, huiusmodi mādatis, Ascendite & occupate terrā quam dedi uobis, exacerbastis os DOMINI dei uestri, & non credidistis ei, neq; auscultastis uoci eius. Amari fuistis in DOMINVM à die quo uos cognoui. Procidi itaq; corā DOMINO per quadraginta dies & quadraginta noctes, quibus meipsum prostraui, quoniā decreuerat DOMINVS q; uellet uos delere. Oraui igitur ad DOMINVM, & dixi, Domine deus, ne perdas populū tuum & hæreditatem tuam, quā redemisti magnitudine tua, atq; de Aegypto manu ualida eduxisti. Recordare seruorū tuorum Abrahæ, Isaac & Iacob, & ne respicias ad duritiā huius populi, ad impietatem eius, & ad peccatū eius. Ne forte dicāt in terra de qua eduxisti nos, Non potest eos DOMINVS introducere in terrā quam pollicitus est eis, odio habuit eos, & ob hoc eduxit eos, ut interficeret eos in deserto. En ipsi, populus tuus & hæreditas tua, quos uirtute magna & brachio exerto eduxisti.

Locorū nomina ex euentu. Tabera, incendiū. Massa, tentatio. Kibroth Hataaba, sepulchra cōcupiscentiæ.

Exod. 17. b 21. a Num. 11. a Num. 13. 14.

CAP. X.

Pergit in recensione scelerum eorum, ut eos ad resipiscentiam & gratitudinem adducat, reconciliationis interim mentionem faciens & pacti.

A IN illo tēpore dixit DOMINVS ad me, Scalpe tibi duas tabulas lapideas instar priorū, & ascende ad me in montem, faciesq; tibi arcam ligneam. Et scribam in tabulas illas uerba illa quæ fuerant in prioribus tabulis quas cōfregisti, ponesq; eas in arcam. Feci igitur arcam de lignis Sitim, & scalpsi duas tabulas lapideas instar priorū, ascendiq; in montem, habens duas tabulas in manu mea. Et scripsit in tabulis secundum priorem scripturam, decem uerba quæ loquutus fuerat DOMINVS ad uos in monte de medio ignis in die comitiorum, deditq; eas DOMINVS mihi. Et conuersus descendi de monte, & posui tabulas in arcam quam extruxerā, & sunt ibi, quemadmodū præceperat mihi DOMINVS.

B † Filij aūt Israel proficiscebantur de Beeroth filiorū Iaekan in Mosera, ubi mortuus est †Aharon atq; sepultus, et functus est sacerdotio p eo Eleazar filius eius. Hinc proficiscebantur in Gudgoda, & de Gudgoda in Iotbata terram quæ torrentes habet aquarū. Tunc temporis separauit DOMINVS tribum Leui, ut portaret arcam fœderis DOMINI, & ut astaret corā DOMINO ad ministrandum ei, beneq; imprecaretur in nomine eius usq; in præsentē diem. Et ob hāc causam nō cessit Leuitis pars & hæreditas cū fratribus suis, sed DOMINVS est hæreditas illorum

Num. 33. d Num. 20. d

Officia Leuitarum.

illorum, ficut DOMINVS deus tuus illis loquutus eft. Ego autem fteti in mon C
te iuxta priores dies, quadraginta dies & quadraginta noctes, exaudiuitq; me
DOMINVS etiã tum, & noluit te DOMINVS perdere. Et dixit DOMINVS
ad me, Surge & præcede in profectione populũ iftum, ut ingrediantur & poffi
Timor dei. deant terram quam iuraui patribus eorum, ut traderem eis. Et nunc Ifrael, quid
DOMINVS deus tuus petit à te, nifi ut timeas DOMINVM deum tuum, & ut
Cor requi- incedas in cũctis uijs eius, diligas eum, & feruias DOMINO deo tuo toto cor-
rit deus. de tuo, & tota anima tua? ut fcilicet cuftodias præcepta & ftatuta eius, quæ ego
præcipio tibi hodie bono tuo. En DOMINI dei tui cœlũ eft, et cœli cœlorũ, ter-
ra quoq; & quidquid in ea eft, duntaxat tamen in patres tuos amorẽ effudit DO
MINVS, ut eos diligeret, & eligeret femen eorum poft eos, nempe uos, præ om
Circunci- nibus populis, ut hodie [uidere licet.] Circuncidite igitur præputium cordis ue- D
fio cordis. ftri, & ceruicem ueftrã amplius ne induretis, quia DOMINVS deus uefter ipfe
eft deus deorum, & dominus dominorum, deus magnus, fortis & metuendus,
2. Par. 19. c qui † perfonam non recipit, neq; accipit munus. Ipfe ius dicit pupillo & uiduæ,
Iob 34. b atq; amat peregrinum, ut det illi uictum & ueftitum. Diligite igitur & uos pere-
Sap. 6. b grinum, quia peregrini fuiftis in terra Aegypti. DOMINVM deum tuum time,
Eccli 35. b Rom. 2. b & ei ferui, adhære ei, & iura per nomen eius. Ipfe eft laus tua, & deus tuus, qui fe
Gal. 2. b Epilogus. cit tecũ magnalia hæc, & terribilia illa quæ uiderunt oculi tui. †Cum feptuagin
Deut. 6. e ta animabus defcenderunt patres tui in Aegyptũ, & nũc pofuit te DOMINVS
Matth. 4. b Luc. 4. b deus tuus, & multiplicauit te ueluti ftellas cœli.

CAP. XI.

†Gẽ. 46. c Exod. 1. *Exhortatio eft ad mandatorum dei obferuationem: argumenta ducuntur à facili, uti*
li, honefto, ut fortius moueat & excitet.

DIlige itaq; DOMINVM deum tuum, & obferua cuftoditionem eius, ritus A
eius, iudicia eius, & præcepta eius, idq; cunctis diebus. Cognofcite hodie
(quoniã non [a] cum filijs ueftris, qui non cognouerunt neq; uiderunt difciplinã
DOMINI dei ueftri,) magnalia eius, manum eius ualidã, & brachium eius ex-
tentum, figna eius & opera eius, quæ fecit inter Aegyptios, Pharaoni regi Aegy
pti, & uniuerfæ regioni eius: quæ deniq; fecit copijs Aegypti, equis eius, atq; cur
ribus eius, quomodo reduxerit aquas maris carectofi fuper eos, dum illi infecta
rentur uos à tergo, perdideritq; eos ufq; in præfentẽ diem: fed & quæ fecit uobis
Num. 16. c in deferto, donec ueniretis ad locũ iftum: item quę fecit ipfi †Dathan & Abiram,
& filijs Eliab filij Ruben, dum terra os fuum aperiret, & deuoraret eos, fimulq;
domus eorũ, & tentoria eorũ, & cunctam fubftantiã eorum [b] quam habebant in
medio uniuerfi Ifraelis. Etenim oculi ueftri uiderunt uniuerfum opus DOMI-
NI magnũ quod fecit. Cuftodite igitur omnia præcepta, quæ ego præcipio tibi B
hodie, ut corroborati introeatis & poffideatis terrã, ad quam uos tranfitis poffi-
dendã, & ut protogetis dies fuper terrã quam iurauit DOMINVS patribus ue-
ftris, ut daret illis atq; femini eorum terram fluentẽ lacte & melle. Quoniã terra
ifta ad quã tu iam proficifceris ut occupes eam, nõ eft ficut terra Aegypti de qua
egreffi eftis, ubi feminabas femen tuum, & rigabas [c] pedibus tuis quemadmodũ
hortum olerum. Terra autẽ ifta ad quam tu tranfis ut eam poffideas, montes ha
bet & ualles, et ex aquis cœleftibus irrigatur. Hanc terrã DOMINVS deus tuus
[d] inuifit, funtq; oculi DOMINI dei tui iugiter fuper eam, ab initio anni ad finẽ
ufq;. Si itaq; diligenter audieritis præcepta mea, quæ ego præcipio uobis hodie,
ut diligatis DOMINVM deum ueftrũ, & feruieritis ei toto corde ueftro, & toto
animo ueftro, dabo pluuiam terræ ueftræ fuo quoq; tempore, pluuiam tempefti
uam & ferotinam, ut colligas frumentum tuum, uinum tuum, & oleum tuum.
Idololatria Dabo infuper herbam in agro tuo pro iumẽtis tuis, ut & tu comedas & fatieris.
fugienda. Cauete autem, ne cor [e] ueftrum feducatur, ut recedatis & feruiatis dijs alijs, ado-

a Eclipfis hic effe poteft, ut fubintelligatur, loquor. Aut, quod melius uidetur, fic, Cognofcite hodie quod filij ueftri non uiderunt ki, pro quod & planus erit fenfus.

b Sub pedibus effe, loquutio eft, id eft, in alicuius poteftate effe.

c Difcurrẽdo fcilicet, & per elices ac riuos ex Nilo deriuando.

d Ebr. Quærit, id eft, dominus cuftos & uigil eft terræ, ut Act. 4.

e Alij legunt, Ne cor ueftrũ dilatetur, per arrogãtiam fcilicet & faftum. Sed melius uidetur, Ne fitis tã ftulti ut perfuafione aliqua finatis uobis imponi, ut Ephef. 4 nam omnis idololatria ex uana perfuafiõe nafcitur.

C retisq; eos, & exardescat ira DOMINI contra uos, claudatq; cœlũ ne ueniat pluuia, & terra non det prouentũ suum, pereatisq; cito de terra ista bona, quam DOMINVS dat uobis. Reponite itaq; uerba ista mea in cor uestrum, & in animum uestrum, eaq; ut signum ligate ad manum uestram, ut sint ueluti [f] monimentum inter oculos uestros. Docete etiam ea filios uestros, ut serio [g] loquantur de eis, quum desides domi tuæ, & quum es in itinere, quum cubitum uadis, quum surgis: scribes quoq; ea super postes domus tuæ, & in portis tuis, ut prorogẽtur dies uestri, & dies filiorum uestrorum super terram, quam iurauit DOMINVS patribus uestris, ut daret eis, tantisper dum dies cœlorum sunt super terram. Si diligenter custodieritis omnia præcepta illa quæ ego præcipio uobis, ut faciatis ea, nempe ut diligatis DOMINVM deum uestrum, & ambuletis in omnibus uijs eius, adhæreatisq; ei, exterminabit DOMINVS cunctas gentes istas à facie uestra, & uos occupabitis gentes magnas, & quæ robustiores sunt uobis. †Omnis locus quem planta pedis uestri calcauerit, uester erit, à deserto et Libano, à fluuio inquã

D Euphratis, usq; ad mare ultimum erunt limites uestri. Nemo [h] audebit uobis resistere, quoniam pauorem uestrum & timorẽ uestrum dabit DOMINVS deus uester super faciem totius terræ quam calcaturi estis, sicut loquutus est uobis. En ego pono hodie in conspectu tuo benedictionem & execrationem. Benedictionem, si obtemperaueritis præceptis DOMINI dei uestri, quæ ego præcipio uobis hodie: execrationem uero, si non obedieritis præceptis DOMINI dei uestri, & recesseritis à uia quã ego præcipio uobis hodie, ut sequamini deos alios, quos non nouistis. Quum itaq; DOMINVS deus tuus introduxerit te in terram, ad quam tu proficisceris ut eam possideas, pones benedictionem super montẽ Garizim, & execrationem super montem Ebal, qui [i] sunt trans Iordanem post uiam occasus solis in terra Chananæi, qui habitat in planitie è regione Gilgal, iuxta querceta More. Vos transibitis Iordanem, ut introeuntes possideatis terrã, quam DOMINVS deus uester dat uobis, hæreditate accipientes eam, & habitabitis in ea. Obseruate ergo ut faciatis omnia statuta & iudicia quæ ego hodie uobis propono.

f Totaphoth, fasciæ sunt frõtales quibus inscripta sunt præcepta dei.
g Alij sic legunt, ut loquantur in eis, id est, mox ut balbutiunt, discant loqui in præceptis domini: & forte melius.
h Ebr. Non statuet se quis in faciẽ uestrã.
i Ebræi cum interrogatione legunt, An nõ isti sunt trans Iordanem: & hac uehementer affirmant.

Omnia ad uerbum dei instituenda & publice et priuatim
Iosu.1.a
Benedictio obedientibus uerbo dei.
Deut.27.b c.d

CAP. XII.

Explicantur leges diuinæ latius, & ostẽditur effectus religionis, quæ se externis fructibus declarat.

A HAec sunt statuta & iudicia, quæ custodietis ut faciatis in terra quã DOMINVS patrum tuorum tibi dedit, ut illam possideas cunctis diebus quibus uicturus es super terram. Omnino [a] uastabitis omnia loca in quibus coluerunt gentes, quas uos occupabitis, deos suos, super montes excelsos, super colles, & sub omni arbore frondosa. Diruetis aras eorum, & statuas eorum confringetis, atq; lucos eorum igne comburetis, & sculptilia deorũ quos habent concidetis, & abolebitis nomen eorum de loco illo. Vos non sic facietis DOMINO deo uestro, sed cum locum (quem elegerit DOMINVS deus uester ex cunctis tribubus uestris, ut ponat nomen suum ibi, habiteq; illic) quæretis, atq; illò uenietis. Illuc adferetis holocausta uestra, uictimas uestras, decimas uestras, [b] munus liberale manus uestræ, uota uestra, uoluntaria uestra munera, atq; primogenita armentorum & gregũ uestrorum, ibiq; epulabimini coram DOMINO deo uestro, & lætabimini in omnibus (ad quæ admoliti estis manum uestram) uos & domus uestræ, in quibus benedixit te DOMINVS deus tuus. Ne feceritis iuxta omnia quæ nos hodie hic facimus, unusquisq; scilicet quod sibi rectũ uisum fuerit. Nec enim adhuc uenistis ad requiem et hæreditatẽ, quam DOMINVS deus tuus daturus

B est tibi. Quũ uero transmisso Iordane in terra habitaueritis, quam DOMINVS deus uester tradidit uobis possidendam (& requiem uobis dederit de cunctis hostibus uestris qui circunquaq; sunt, sederitisq; securi) ad locum quem elegerit

a Aliqui legũt, uastabitis loca cum dijs eorum.
b Thruma.

Idololatria fugienda.
Præcepta dei seruanda.

gerit DOMINVS deus uester,ut in eo ponat nomen suũ,adducetis omnia quæ
ego præcipio uobis,nempe holocausta uestra, sacrificia uestra, decimas uestras,
munus liberale manus uestræ,omnia uota uestra selecta quæ uoueritis DOMI
NO.Et lætabimini coram DOMINO deo uestro,uos & filij uestri,filiæ uestræ,
serui uestri,& ancillæ uestræ,sed & Leuita qui est intra portas uestras, quoniã is
nec partem nec hæreditatem habet uobiscum.Caue,ne fortè sacrifices holocau-
sta tua in omni loco quem uideris, sed in loco quẽ elegerit DOMINVS in una
tribuum tuarum,ibi inquam sacrifices holocausta tua,& illic fac quæcunq; ego
præcipio tibi.Veruntamen pro omni animi tui desiderio mactabis,& comedes
carnem,iuxta benedictionẽ DOMINI dei tui quam dedit tibi,in omnibus por-
tis tuis:tam immundus quàm mundus ex ea comedent quemadmodũ capream
A sanguine abstinendũ.
aut ceruum:modo sanguinem ne edatis,sed in terram effundatis ueluti aquam.
Non poteris comedere in portis tuis decimã frumenti tui,nec musti tui,nec olei C
tui,nec primogenita armentorum tuorum,& gregum tuorũ, sed nec omnia uo
ta tua quæ tu uoueris,nec uoluntaria tua,nec [c]munus magnificũ manus tuæ,sed
[c]Thrumah.
coram DOMINO deo tuo comedes ea,in loco quẽ elegerit DOMINVS deus
tuus,tu & filius tuus,atq; filia tua,seruus tuus & ancilla tua,atque Leuita qui est
intra portas tuas,lætaberisq; coram DOMINO deo tuo in cunctis, ad quæ ad-
Leuita alendus.
moueris manum tuam. Caue ne fortè deseras Leuitam cunctis diebus tuis su-
Gene. 28.c
Deute. 19.c
per terram tuam. Quum dilatauerit DOMINVS deus tuus limitẽ tuum quem-
admodũ pollicitus est tibi,†et dixeris,Comedã carnes,(habet enim animus tuus
desideriũ edendi carnẽ)poteris pro omni desiderio animi tui carnes edere.Si ue-
ro procul à te fuerit locus quẽ elegerit DOMINVS deus tuus,ut illuc ponat no
mẽ suũ,mactabis de armẽtis tuis et gregibus tuis quæ dederit tibi DOMINVS,
quemadmodum præcepi tibi,& comedes in portis tuis pro omni desiderio ani
mi tui,& sicut caprea comeditur atque ceruus, sic comedes illa: mundus & im-
mundus pariter uescẽtur illis,modo in hoc sis firmus, ne sanguinem edas(nam D
sanguis est ipsa anima,)ne ergo comedas animam cum ipsa carne:non inquam
comedas ipsum,sed eum in terrã ut aquam effunde.Ne comedas ipsum,ut bene
tibi sit,et filijs tuis post te,sed fac quod rectum est in oculis DOMINI.Attamen
sancta tua quæ fuerint tibi,& uota tua tolles, & uenies ad locum quem elegerit
DOMINVS, faciesq; holocausta tua,carnẽ & sanguinem super aram DOMI-
NI dei tui,sanguis uero sacrificiorũ tuorum effundetur iuxta arã DOMINI dei
tui,& carnẽ ipsam comedes.Obserua & audi omnia uerba ista quæ ego præci-
pio tibi,ut bene tibi sit,atq; filijs tuis post te perpetuo: [idq; fiet]si feceris q̃d bo-
Idololatria fugienda.
num & rectum est in oculis DOMINI dei tui. Quãdo succiderit DOMINVS
deus tuus ante te gẽtes ad quas tu uenies ut eas possideas,tuq; eas occupas,& in
terra earũ habitas,caue tibi ne quando(quũ iam deuastatæ sunt)sectãdo eas illa-
queeris:ne scilicet requiras deos earum,dicens, Quemadmodũ gentes illæ deos
suos coluerũt,sic ego quoq; faciã. Nequaquã sic facies DOMINO deo tuo, nã
quidquid abominandũ est DOMINO, quodq; odit, fecerũt dijs suis,etenim &
filios suos & filias suas igne dijs suis combusserunt.Quidquid ego uobis præ-
cipio,id obseruabitis ut faciatis:ad hoc nihil addes,ab eo nihil detrahes. XIII.

Proponitur hic iudicium doctrinæ & prophetiæ, & qua pœna plectendi falsi propheta.

SI surrexerit in medio tui propheta,aut qui somnium somniet,[a]dederitq; tibi A
aut signum aut portentum,eueneritq; signum & portentum quod prædixit
tibi,atq; is dixerit,Eamus post deos alios (quos non nouisti,) & seruiemus eis:
Tentatur fideles nostra miraculis.
non audies uerba prophetæ illius,aut eius qui somniauerit huiusmodi somniũ,
quia tentat uos DOMINVS deus uester,nũ sitis amãtes DOMINI dei uestri in

[a]Alij sic legunt, ediderítq; signũ aut portẽtum, qui loquutus ad te dixerit, [illegible] &c.

Relatiua ista omnia emphatikoteros intelligenda sunt, illi, scilicet soli deo, & nulli alij.
b Alij legunt, aduersus Dominum, sed in idem recidit.

toto corde uestro et in tota anima uestra. Incedite post DOMINVM deũ uestrũ, illum timete, illius præcepta custodite, illius uocem audite, illi seruite, atq; illi ad hęrete. Propheta autem talis, aut somniorum somniator interfici debet, eo quod defectionem loquutus sit à[b] DOMINO deo uestro (qui eduxit uos de terra Ae
B gypti & redemit te de domo seruitutis) utq; te depelleret à uia quam præscripsit tibi DOMINVS deus tuus, ut in ea ambulares, & ideo exterminabis malũ è medio tui. Si te clanculum solicitauerit frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor gremij tui, aut proximus quē ut propriam uitam [amas,] dicendo, Eamus & seruiamus dijs alijs, quos nec tu nouisti, nec patres tui, fuerintq; ex dijs populorum qui circum uos sunt, siue prope fuerint tecũ, siue procul à te, ab una extremitate terrę, ad aliam extremitatẽ terrę: ne adquiescas ei, neq; audies eum, nec parcat ei oculus tuus, neq; indulgeas, neq; abscondas eum, sed
C omnino occidas eum, & † manus tua prima sit in eo ut occidatur talis, deinde & Deut. 17.
manus totius populi. Obrue eum lapidibus donec moriatur, hoc enim molitus est, ut depelleret te à DOMINO deo tuo, qui te eduxit de terra Aegypti, de domo seruitutis. Hoc omnes Israelitæ audiãt & timeant, ne ultra designent rẽ tam nephandam in medio tui. Si in aliqua urbium tuarum, quas DOMINVS deus tuus dat tibi ut in eis habites, audieris hanc famam, Egressi sunt uiri filij Belial è medio tui, & solicitarunt ciues urbis suæ hisce uerbis, Eamus & seruiamus dijs alijs quos non nouistis: inquiras, inuestiges & interroges diligẽter, & si uerũ est et certũ uerbũ illud quod istiusmodi abominatio facta sit in medio tui, omnino

c Eb. In ore gladij.

D feries inhabitatores illius ciuitatis[c] gladio, & uastato eam gladio, et quidquid in ea est, etiã iumenta eius. Vniuersa aũt spolia eius cõportabis in mediũ fori eius, & succendes urbẽ igne, & in uniuersum oĩa spolia eius DOMINO deo tuo, ut sit perpetuo aceruus, nec reædificetur amplius. Nec hærebit in manu tua quidq̃ de illo Hęrẽ, ut reuertatur DOMINVS à furore iræ suę, et intimo affectu erga te cõmoueatur, misereaturq; tui, et multiplicet te, quemadmodum iurauit patribus tuis. Audies itaq; uocẽ DOMINI dei tui, ut custodias oĩa præcepta eius quę ego pręcipio tibi hodie, ut quod rectũ est in oculis DOMINI dei tui facias. XIIII.

Præcipitur populo dei, ne se prophanis gentium ritibus contaminent, & de ciborũ discrimine, quod præceptum temporarium fuit.

A Filij estis uos DOMINI dei uestri, ne ergo laceretis uosipsos, neq; ponetis caluitiũ inter oculos uestros propter mortuũ, nam populus sanctus es DOMINO deo tuo, & te elegit DOMINVS, ut sis ei populus peculiaris præ oĩbus populis qui sunt super superficiẽ terræ. Nihil ergo q abominandum est comedas. Leuit. 11.
Hoc est pecus quod comedetis, bouẽ, pecudem ouium, & pecudem caprarũ, ceruum, capream,[a] ibicem,[b] hircoceruum, unicornẽ, urum, et tarandũ. Et omne animal quod separat ungulam, & findit fissuram utriusq; ungulæ, ruminationem sursum reuocans in pecoribus, hoc comedetis. Hoc tamen non comedetis ex his qui ruminationẽ sursum reuocant, & ex his qui ungulã separant ac fissurã, nempe camelum, leporem, & cuniculum, quæ quidem ruminationẽ reuocant, at un

a Alij legunt bubalũ aut bouẽ syluestrẽ.
b Tragelaphum.

B gulam non separãt, immunda ergo erunt uobis. Et sus tametsi ungulã separat, non tamen ruminat, ideo immundus sit uobis. De carne talium nõ comedetis, et cadauer eorũ nõ tangetis. Hoc uero comedetis ex omnibus quę in aqua sunt. Pisces mundi & immundi.
Quidquid pinnulas habet & squamas, comedetis: quidquid uero pinnulas & squamas non habet, non comedetis, immundum sit uobis. Omnem aũt mundã comedetis. Hęc uero sunt de quibus non comedetis, Aquila, accipiter, aquila marina, uultur, pica, & miluus iuxta speciem suam. Omnis quoq; coruus iuxta speciem suam. Struthio, noctua, cuculus, nisus iuxta speciẽ suam. Nycticorax, bubo, porphyrio, ibis, pelecanus, et mergulus, ciconia, graculus iuxta speciẽ suam. Aues immundæ.

Vpupa,& uespertilio. Quidquid ex uolucribus repit, immundum sit uobis,nec
comedatur.Omnem uero uolucrẽ mundam edere poteſtis. Ne edatis ullũ mor- C
ticinũ, ſed peregrino qui eſt intra portas tuas dabis illud, ut ipſum comedat, aut
uendas ipſum alieno,quia tu populus ſanctus es DOMINO deo tuo. Ne co-
quas hœdum in lacte matris ſuæ. Exacte decimabis cũctos prouentus ſementis
tuæ, quos ager ſingulis annis profundit. Et comedes corã DOMINO deo tuo
(in loco quem elegerit ut nomen ſuum illic ponat) decimam frumenti tui, uini
tui,& olei tui,atq; primogenita armentorum tuorum,& gregum tuorum,ut di-
ſcas timere DOMINVM deum tuum cũctis diebus. Quod ſi longior fuerit uia
q̃ tu ſis ferendo,quandoquidẽ procul eſt à te locus ille quẽ elegerit DOMINVS
deus tuus ut ponat nomen ſuum illic,fortunaritq; te DOMINVS deus tuus,da D
bis [c]pro pecunia,& colligata pecunia in faſciculum in manum tuam,ibis ad lo
cum quem elegerit DOMINVS deus tuus,et exponas pecuniam pro omnibus
quæ deſiderat animus tuus,pro bobus & pro ouibus,pro uino et ſicera,pro cun
ctis deniq; quæ auet animus tuus,& comedes ibi coram DOMINO deo tuo,et
lætaberis tu atq; domus tua. Et Leuitã qui eſt intra portas tuas ne [d]deſeras, quia
nec partẽ nec hæreditatẽ tecũ habet. A [e] fine tertij anni ſelige omnes decimas
annonæ tuæ illius anni,& reponas intra portas tuas, ueniet q; Leuita, qui nõ ha
bet partem & hæreditatẽ tecum,& peregrinus, pupillus atq; uidua, qui ſunt in-
tra portas tuas,& comedent atq; ſaturabũtur, ut locupletet te DOMINVS deus
tuus in cuncto opere manus tuæ quod feceris. CAP. XV.

Decimæ dã|æ. Exod.23.c 4.d

c Decimas uidelicet quæ uendi debent.

d Eb. Ne deſeras eũ.

e Alij legunt à principio, alij poſt finem trium annorum.

Medi Leui|æ,peregri|i,pupilli, |iduæ.

De ſeptimo anno,& qualiter affectos eſſe conueniat erga pauperes & ſeruos.

A Principio [a]ſeptimi anni facias [b]remiſſionem. Hæc uero ſit ratio remiſſio- A
nis. Omnis [c] creditor remittere debet manũ ſuam, is ſcilicet qui mutuo de-
dit proximo ſuo,neq; urgeat proximũ ſuum aut fratrẽ ſuum,nam indicta eſt re-
miſſio DOMINI. Ab alieno poteris exigere: qui uero frater tuus eſt,hunc requie
ſcere ſinat manus tua. Omnino non ſit in te inops, quoniã [d]ubertim locupleta-
bit te DOMINVS in terra quã DOMINVS deus tuus dat tibi ut eã hæreditate
poſſideas,modo diligenter audias uocẽ DOMINI dei tui, ut cuſtodias & facias
totũ iſtud præceptũ quod ego tibi hodie præcipio. Quandoquidẽ DOMINVS
deus tuus te locupletauit quemadmodũ pollicitus eſt tibi: mutuo dabis multis
gentibus,tu uero mutuo nihil accipies: dominaberis gentibus multis,ipſæ uero B
tibi non dominabũtur. Si fuerit in te pauper aliquis, ſcilicet ex fratribus tuis, in-
tra unam portarũ tuarum,in terra tua,quã DOMINVS deus tuus dabit tibi: ne
obfirmes cor tuũ,neq; contrahas manum tuã à fratre tuo paupere,ſed liberaliter
aperias illi manum tuam,& des illi mutuum quod ſatis ſit penuriæ eius qua la-
borat. Caue ne fortè ſubeat cor tuum cogitatio impia, talis ſcilicet, Accelerat an-
nus ſeptimus,annus uidelicet remiſſionis,& ob hoc malignus ſit oculus tuus er
ga fratrẽ tuum pauperẽ,ita ut non des ei,et ille clamet cõtra te ad DOMINVM,
fiatq; tibi peccatum. Omnino dabis ei,& nõ ſit pectus tuum malignum quum
tu das ei,nam huius rei gratia DOMINVS deus tuus [e]locupletabit ac fortuna-
bit te in cunctis operibus tuis,et in cunctis ad quę admoueris manũ tuam. Quo
niam nunquam deerunt pauperes in terra,proinde præcipio tibi,dicens, Libera
liter aperi manum tuam fratri tuo,pauperi tuo atq; inopi tuo in terra tua. Si uen C
ditus fuerit tibi frater tuus Ebræus aut Ebræa, ſeruierit q; tibi ſex annis, anno ſe-
ptimo manumittes eum à te. Quum eum à te manumittis, ne amandes eum ua-
cuum,ſed munificè eum circũcingas de gregibus tuis, de horreo tuo,atq; de tor-
culari tuo, quibus te locupletauit DOMINVS deus tuus ut des illi. Reuoca in
memoriam quod & tu ſeruus fuiſti in terra Aegypti, & quod te liberauerit DO-
MINVS deus tuus,ob quã cauſam ego tibi [f]hoc præcipio hodie. Quod ſi dixe-

Leuit.25.

Matth.5.g Luc.6.c

Matt.26.a

Exod.21.a Ier.34.c

a Ketz finem aut extremitatem ſignificat,quod non ſolum de exitu rei, ſed & de initio intelligi uolunt Rabini.

b Remiſſionẽ uocem receptam uulgo nolui mutare, per hanc uero non omnimodã donationem, ſed intermiſſionem aut ceſſationem intelligi uolo

c Ebr. Vir mutui.

d Ebr. Benedicendo benedicet.

e Ebr. Benedicet.

f Ebr. Verbum iſtud.

rit ad te, Non egrediar à te, diligo enim te & familiam tuam, eo quod fuerit ei be
ne apud te, sumes subulam, & transfigas ea aurem ad ostium, seruietq; tibi perpe
D tuo, quin & famulæ tuæ sic facies. Ne [g]grauerís eum manumittere à te, quoniã
duplex est merces mercenarij sex illis annis quibus tibi seruiuit, & DOMINVS
deus tuus [h]dedit tibi rerum successum & felicitatẽ in omnibus quæ feceris. Om
ne primogenitum quod natum fuerit in armento tuo, & in grege tuo quod ma
sculum est, cõsecrabis DOMINO deo tuo, neq; operaberis primogenito bouis
tui, neq; tondebis primogenitum gregis tui. †In conspectu DOMINI dei tui co
medes illud per singulos annos, in loco quẽ elegerit DOMINVS, tu & domus
tua. Quod si uitium aliquod fuerit in eo, nempe si fuerit claudum, uel cæcum, uel
habuerit aliud malum uitium, nõ mactabis illud DOMINO deo tuo, sed intra
portas tuas comedes illud, tam immundus quàm mundus pariter, ut capream et
ceruum, modo ne sanguinẽ eius edas, sed in terrã cum ut aquã fundes. XVI.

g Ebr. Ne graue sit in oculis tuis.
h Ebr. Benedixit.
Leuit. 22. c
Eccli 35. b

De statis aut annuis ferijs.

A OBserua mensem Abib, ut facias Passah DOMINO deo tuo, quoniam in
mense Abib DOMINVS deus tuus de Aegypto noctu te eduxit. Sacrifi-
cabis igitur Passah DOMINO deo tuo, oues & boues in loco quẽ elegerit DO
MINVS, ut illic nomen suum ponat. Non comedas in eo fermentatũ, sed septẽ
diebus placentas infermẽtatas comedes, panes adflictionis, eo quod festinanter
egressus sis de terra Aegypti, ut recorderis diei exitus tui de terra Aegypti cũctis
diebus uitæ tuæ. Nec uidebitur tibi fermentum in omnibus finibus tuis septem
diebus, neq; pernoctet ad lucem usq; de carne quam mactasti in uespera prioris
diei. Nõ poteris mactare Passah intra unam portarũ tuarum quas DOMINVS
B deus tuus dederit tibi, duntaxat in loco quem elegerit DOMINVS deus tuus ut
collocet nomen suum illic, mactabis Passah ad uesperam, quum sol occidit, stato
tempore quo egressus es ex Aegypto. Coques itaq; & comedes in loco quẽ ele-
gerit DOMINVS deus tuus, mane reuerteris & ibis ad tentoria tua. Sex diebus
comedes infermẽtatas placẽtas, die uero septimo sit cœtus DOMINO deo tuo,
nullum opus facies. Numerabis deinde tibi septem hebdomades, postquam cœ-
peris falcem [mittere] in segetem incipies numerare septẽ hebdomades. Faciesq;
festum diem hebdomadũ DOMINO deo tuo: uoluntariũ munus dabit manus
tua, quemadmodum fortunarit te DOMINVS deus tuus. Et lætaberis corã DO
C MINO deo tuo, tu et filius tuus, filia tua, seruus tuus, ancilla tua, atq; Leuites q
est intra portas tuas, sed & peregrinus, pupillus & uidua qui [a]tecũ uersantur, in
loco quem elegit DOMINVS deus tuus, ut habitet nomen suũ illic. Memineris
quod & tu seruus fuisti in Aegypto, ideo custodi & fac ritus illos. Facies deinde
tibi festũ diem tabernaculorũ septem dies, quũ collegeris de area tua, atq; de tor-
culari tuo Lætaberisq; in die festo tuo, tu & filius tuus, filia tua, seruus tuus, atq;
ancilla tua, Leuita, peregrinus, pupillus atq; uidua, qui sunt intra portas tuas. Se
ptem diebus festũ diem ages DOMINO deo tuo, in loco quẽ elegerit DOMI-
NVS, quoniã felicẽ rerum successum dedit tibi DOMINVS deus tuus in cũctis
D prouentibus tuis, & in omni opere manuũ tuarum, omnino igitur sis lætus. Ter
in anno apparebit omnis mas tuus coram DOMINO deo tuo, in loco quẽ ele-
gerit, nempe in die festo infermentatorũ, in die festo hebdomadum, & in die fe-
sto tabernaculorũ, nec apparebit in conspectu DOMINI uacuus. Quisq; iuxta
donum manus suæ, & iuxta benedictionẽ DOMINI dei tui, quod dedit tibi. Iu
dices & apparitores constitues tibi secundũ tribus tuas in omnibus ciuitatibus
tuis, quas DOMINVS deus tuus dat tibi, qui iudicent populũ iusto iudicio. Ne
flectas iudicium, neq; agnoscas personas, neq; accipias munus, quoniã munus
excæcat oculos sapientũ, & peruertit [b]causas iustas. Iustitiam iustitia persequaris,
ut uiuas

Abib mensis aut tempus, quũ fruges propendent ad maturitatem: etiam pro spicis aut frugibus accipitur: aliquãdo pro uerno tẽpore: apud Ebræos Iulius est.

a Ebr. Qui in medio tui sunt.

b Alij legunt, uerba iustorum.

Exod. 13.
Phasefestũ.
Pentecostes.
Exod. 23.
Leuit. 23.
Tabernaculorum festum.
Exod. 23. [illegible]
34. c
Eccli 16. [illegible]
Hic incipiunt quidam caput 17.
Exod 23. [illegible]
Leuit. 19. [illegible]
Supra 1. c
Eccli 3[illegible]

ut uiuas & possideas terram quam DOMINVS deus tuus dat tibi. Non plāta-
bis tibi lucum ex ullis arboribus iuxta aram DOMINI dei tui quam facies ibi.
Neq; eriges tibi statuam quam odit DOMINVS deus tuus. CAP. XVII.

Præscribuntur iudicibus quædam leges secundum quas iudicent.

NOn sacrificabis DOMINO deo tuo bouem aut pecudem in quibus sit ui A
tium aut ullum malū, quoniā abominatur hoc DOMINVS deus tuus.
Pœna idolatræ. Quando inuentus fuerit in medio tui intra unam portarum tuarū quas DOMI
NVS deus tuus dat tibi, uir siue mulier, qui fecerit quod malū est in oculis DO
MINI dei tui, ut transgrediatur fœdus eius, ieritq; & coluerit deos alios, et ado
rauerit eos, ueluti solem aut lunam, aut quemcunq; exercitum cœlorum, de quo
non præcepi: illudq; indicatur tibi, & tu audieris, diligenter inquire, & en si ue-
rum & certū est, factam esse istam abominationem in Israel, educes uirum huius
Deut. 19.d modi aut mulierem talem qui perpetrarunt rem istam malam, ad portas tuas, ui
Deut. 19.c Matt. 18.b rum aut mulierem, & obrues eos lapidibus, & moriantur. Iuxta os duorum aut B
2. Cor. 13.a trium testium morte mulctetur, iuxta os unius testis non interficiatur. Manus te-
stium prima erit contra eum ad interficiendum eū, deinde manus totius populi,
exterminabisq; malum è medio tui. Si causa aliqua insolita & difficilior, quàm
ut te ex ea explicare possis, in iudicio suborta fuerit inter[a] sanguinem & sangui
nem, inter litem & litem, & inter plagam & plagam in actionibus iudicialibus
in portis tuis, surge & ascende ad locum quem elegerit DOMINVS deus tuus,
2. Par. 19.c uenies q; ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicē qui in diebus illis fuerit, &
inquire, illiq; indicabunt tibi quod æquum est & iustum, tuq; ages iuxta præscri
ptum quod tibi indicarunt de loco illo quem elegit DOMINVS, & obserua ut
facias secundum omnia quæ te docuerint. Iuxta legem quam tibi præscribēt, & C
iuxta sententiam quam dicēt tibi, ages, nec declinabis à uerbo quod tibi annun-
ciant, neq; ad dexteram, neq; ad sinistrā. Si quis contumaciter & superbe egerit,
ita ut nolit audire sacerdotem qui[b] astat coram DOMINO deo tuo ut ibi mini-
stret, aut iudicem, uir talis morietur, & exterminabis malū ex Israele, idq; audiāt
Institutio regis. omnes in populo, timeantq; ne ultra contumaciter agant. Quum ueneris in ter
ram quā DOMINVS deus tuus dat tibi, possederisq; eam, & in ea habitaueris,
& dicturus es, Constituam super me regem, quemadmodū omnes gentes quæ
circum me sunt: omnino[c] regem super te pones quē elegerit DOMINVS deus
tuus, de medio fratrum tuorum constitues super te regem: non autē præficere ti D
bi potes hominem alienū, qui non est frater tuus. Modo ne sibi talis equos mul
tos paret, neq; populum in Aegyptum reducat ut equos multiplicet, nam DO-
MINVS dixit uobis, Ne ultra redeatis per uiam istā. Deinde ne sibi multas mu
lieres paret, ne recedat cor eius, neque multiplicet sibi multum auri & argenti.
[d]Quum sederit in solio regni sui, describet sibi exemplar huius legis in libro co-
ram sacerdotibus Leuitici generis, eritq; illud penes eum, ut legat in eo cunctis
Epitomen ut compē- dium diui- næ legis rex descri- ptū habeat. diebus uitæ suæ, ut scilicet discat timere DOMINVM deū suum, & seruare om-
nia uerba legis huius atq; statuta ista, ut faciat ea. Et ne extollat cor suū super fra
tres suos, neq; recedat à præcepto neq; ad dexteram, neq; ad sinistrā, ut proroget
dies in regno suo, ipse & filij eius in medio Israelis. CAP. XVIII.

Sacerdotibus & Leuitis definitur pars ex sacrificijs & ministerio. Damnatis omni bus superstitionibus, promittitur magnus ille et uerus propheta, simulq; falsus prophe ta qui sit indicatur.

SAcerdotes Leuitici generis, & tota tribus Leui nec partem nec hæreditatem A
Num. 18.c d habebunt cum Israelitis, sed† sacrificia quæ igne cōsiunt DOMINO, & hæ
Deut. 10.b reditatem eius comedent, & ob id nullam hæreditatem habebunt in medio fra-
1. Cor. 9.b trum suorum, sed DOMINVS est hæreditas corū, sicut pollicitus est[a] eis. Porrò

a Per sanguinem capitales res intelligit.

b Stare coram domino, est ministrum esse domini.

c Videtur potius permissio esse quā lex.

d Ebr. Et erit cum sederit.

a Ebr. Ei scilicet tribus Leui.

ius sacerdotū, quod eis à populo, nempe ab his qui sacrificant sacrificia, siue bos
sit, siue pecus, debetur, hoc est, Dabunt sacerdoti armum, & utranq; maxillã atq;
uentriculum. Primitias quoq; frumenti tui, uini tui, & olei tui, atq; primitias uel
leris ouium tuarum dabis ei. Nam illū elegit DOMINVS deus tuus ex cunctis
B tribubus tuis, ut fiet ad ministrandū in nomine DOMINI, ipse & filij eius cun
ctis diebus. Et si uenerit Leuita ex una ciuitatum tuarū ex uniuerso Israele, ubi- De aduentitijs Leuitis, qui aliũde commigrant Hierosolyma.
cunq; ipse commoretur, uenerit inquam ex omni desiderio animi sui ad locum
quem elegerit DOMINVS, ministrabit in nomine DOMINI dei sui, quemad
modum omnes fratres sui Leuitæ, qui illic [b] stant in conspectu DOMINI: æqua
les portiones comedent, præter [c] uenditiones suas [quas habent] à patribus.
Quum tu ueneris in terram quam DOMINVS deus dat tibi, ne asuescas facere Idololatria omnis fugienda.
iuxta abominandos ritus gentium istarum. Non inueniatur in te qui traducat
†filium suum aut filiam suam per ignem, nec diuinus qui diuinãdo futura præ Leuit.20.d
dicit, nec mathematicus, nec ueneficus, nec maleficus, nec incantator, nec consu
C lens [d] pythonem, nec magus, nec† à mortuis sciscitans. Abominatur enim DO- 1.Reg.28.a
MINVS quicūq; ista facit, et ob istas abominationes excindit eos DOMINVS
deus tuus ante te. Sis igitur integer cum DOMINO deo tuo, nam gentes istæ,
quas tu iam occupabis, audiunt mathematicos & diuinos, tibi uero sic facere nõ
permittit DOMINVS deus tuus. Prophetam de medio tui, ex fratribus tuis Christus propheta promittitur
sicuti me, excitabit tibi DOMINVS deus tuus, illum audietis. Iuxta omnia quæ
postulasti à DOMINO deo tuo in Horeb in die cõgregationis, quãdo dicebas, Exod.20.d
Non ultra audiam uocem DOMINI dei mei, & magnum illum ignem non ui Ioan.1.g
debo amplius, ne moriar. Dixitq; DOMINVS ad me, Bene egerūt in hoc quod Act.3.d 7.c
D loquuti sunt, prophetam * excitabo eis de medio fratrū suorū, sicut te, ponamq; *Ioan.1.g
uerba mea in os eius, et loquetur ad eos quæcunq; mãdauero illi. Et homo qui
non audierit uerba mea, quæ loquetur in nomine meo, in illum ego inquiram.
Propheta autem qui præsumpserit loqui uerbum in nomine meo, quod ut lo-
queretur ego non præcepi, aut qui loquitur in nomine aliorum deorum, morie
tur propheta talis. Quod si in corde tuo dixeris, Quomodo scire poterimus uer-
bum quod non loquutus est DOMINVS? Quãdo scilicet propheta talis loqui
tur in nomine DOMINI, & non factum fuerit uerbum, neq; euenerit: hoc uer-
bum est quod nõ loquutus est DOMINVS, sed propheta ille temere loquutus
est, ne igitur metuas ab eo.

CAP. XIX.

Repetit de asylis quædam, & de homicidarum damnatione ac pœna.

A QVum exciderit DOMINVS deus tuus gentes, quarū terram DOMI-
NVS deus tuus daturus est tibi, & possederis eas, habitaueris q; in ciui
tatibus earū, atq; in domibus earū, separabis tibi tria oppida in medio Num.35.b Iosu.20.a
terræ tuæ, quam DOMINVS deus tibi possidendã dabit. Muniesq; tibi uiam,
& in tres partes diuides limitem terrę tuæ, quam DOMINVS deus tuus dat tibi
in hæreditatem, ut scilicet illuc cõfugiat omnis homicida. Hac uero causa homi
cida illuc confugiat, ut uitam seruet, is scilicet, qui percusserit proximū suum per
imprudentiam, nec odio prosequutus est eum antea. Vtquum quis cum proxi-
mo suo proficiscitur in syluam, ut ligna cædat, & fugiente manu eius cum secu-
B ri ut succidat arborem, elabatur ferrum è capulo, & feriens proximū eius ut mo-
riatur, is iam confugiat ad unum ex his oppidis, ut seruet uitam, ne fortè uindex
sanguinis insequens homicidam, quum incaluerit cor eius, eum apprehendat,
& quia uia longa est, uitam illius tollat: qui tamen iudiciū mortis non [comme-
ruit,] eo quod non est eum prosequutus odio antea. Proinde ego præcipio tibi,
dicens, Tria oppida separabis tibi. Quod si DOMINVS deus tuus limitem tuum di
latauerit, quemadmodum iurauit patribus tuis, dederitq; tibi uniuersam terram Gen.28.c
quam

[b] Stare pro ministrare ponitur, sed emphasi quadã indicat, magnam obseruationē diligentiamq; esse debere in ministris dei.

[c] Vẽditio pro re uendita, aut pretio rei uenditæ.

[d] Vel habẽs spiritū familiarem.

quam pollicitus est se daturũ patribus tuis, tu custodies uniuersum præceptum istud, ut facias ipsum quod ego tibi hodie præcipio, ut scilicet diligas DOMINVM deum tuum, & ambules in uijs eius cunctis diebus, addasq; tibi adhuc tria oppida prẹter tria ista, ne scilicet effundatur sanguis innoxius in medio terræ tuæ, quam DOMINVS deus tuus daturus est tibi in hæreditatem, & ne sit super te sanguis. Quod si quispiam oderit proximũ suum, & insidians illi, insurrexerit aduersus eum, [a]percusseritq; animã eius ut mortuus fuerit, ac deinde confugerit ad unum istorum oppidorũ, mittent seniores oppidi illius, & abripiant eum illinc, tradantq; eum in manum uindicis sanguinis, ut moriatur. Ne parcat ei oculus tuus, sed excindas sanguinem innoxium ex Israele, ut bene sit tibi. Ne transferas limitem proximi tui quem limitarũt priores, in hæreditate tua quam tu occupabis in terra quam DOMINVS deus tuus dat tibi possidendã. Ne surgat testis unus contra aliquem in quacunq; iniquitate, in quocunq; peccato, & in quacunq; noxa in qua peccatum fuerit, sed in ore duorum testium, aut in ore trium testium actio confirmabitur. Si surrexerit testis iniquus contra aliquẽ respondendo contra illum defectionem, stabũt ambo illi homines quibus lis est, in conspectu DOMINI corã sacerdotibus, & iudicibus qui fuerint illis diebus, & inuestigabunt iudices diligenter, & en, si testis huiusmodi testis mendax fuerit, mendacium respondens cõtra fratrem suum, facietis ei quemadmodum ipse scelerate cogitauerat facere fratri suo, & exures malum è medio tui, ut reliqui id audiant & timeant, neq; audiant amplius designare rem hanc malam in te. Nec parcet oculus tuus, animã pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.

> a Percutere animã, est letale uulnus infligere ut moriatur.

C (right margin) · D (right margin)

CAP. XX.

Quibus rationibus bella sint gerenda à populo dei, & obiter de causis bellorum.

CVm egressus fueris ad bellum contra hostes tuos, & uideris equos, currus, & populum te maiorẽ, ne metuas ab eis, DOMINVS deus tuus tecũ est, qui eduxit te de terra Aegypti. Quum estis in procinctu ad pugnam, accedet sacerdos, & loquetur ad populũ, & dicet ad eos, Audi Israel, uos hodie cõgredimini cum hostibus uestris in pugna, ne ergo mollescat cor uestrũ, neq; timeatis, ne festinetis, neq; paueatis à facie eorũ, quoniam DOMINVS deus uester proficiscitur uobiscũ, ut pugnet pro uobis contra hostes uestros & seruet uos. Prẹcones quoq; loquantur ad populũ, dicentes, Qui extruxit domum nouã, nec eam initiauit, abeat & reuertatur in domum suam, ne forte in prælio occumbat, & alius quispiam initiet eam. Qui plantauit uineam, & nondũ prophanauit eam, abeat & reuertatur in domum suã, ne fortè in bello cadat, & alius quispiã prophanet eam. Qui sibi uxorẽ despondit, & [a] nondum accepit eam, abeat & reuertatur in domum suã, ne forte in bello cadat, & alius quispiam accipiat eam. Addant prẹterea prẹcones, loquanturq; ad populũ huiusmodi uerba, Qui formidolosus est & pusillanimis, abeat & reuertat in domum suã, ne liquefaciat cor fratrum suorum, quemadmodũ est cor suum. Quũ prẹcones cessauerint loqui ad populum, [b]constituant principes exercitus in caput populi. Quum autem accesseris ad ciuitatem ut illã oppugnes, offeras ei pacem, si pacate responderit tibi, aperueritq; tibi, omnis populus qui in ea inuentus fuerit, sint tibi tributarij, seruiantq; tibi. Quod si nullam tecum fecerit pacem, sed pugnauerit cõtra te, oppugnabis eam, & quũ DOMINVS deus tuus tradiderit eam in manũ tuam, feries in ea gladio omnem marẽ, duntaxat mulieres, pubem, iumẽta, & quidquid fuerit in ciuitate, sed & omnia spolia eius tibi diripies, & frueris spolijs hostium tuorũ, quos tradidit tibi DOMINVS deus tuus. Sic facies omnibus ciuitatibus quæ procul à te sunt, quæ non sunt de urbibus istarũ gentium. Veruntamen de ciuitatibus istorũ populorũ, quos DOMINVS tibi dedit in hẹreditatẽ, nihil uiuũ permittas quod

> a Nondũ duxit eam in domum suam.

> b Potest etiam legi, Et uisitabunt uel recensebunt principes exercitum, uel delectum facient in exercitu.

ſpirat,ſed omnino uaſtabis eos ad internetionem uſq;, nempe Hithæum,Amor
ræum,Chananæũ,Pheriſæum,Hiuæum & Iebuſæum, quemadmodũ præcepit tibi DOMINVS deus tuus, ne ſcilicet doceant uos facere ſecundũ cunctas ſuas abominationes,quas ipſi fecerũt dijs ſuis, & peccetis in DOMINVM deum ueſtrum. Quum obſederis ciuitatẽ diebus multis,& pugnaueris contra eam ut occupes eã,ne perdas arbores eius ut impellas ſecurim in eas, ſed comedas ex eis, & non ſuccidas:num enim arbor campi homo eſt, ut ueniat corã te in obſidionem? Duntaxat illam arborem, quam noſti eſſe arborem quæ fructum non ferat,nec eſui aptam, illam inquam perdes & ſuccides, atq; extrues propugnaculum contra iſtam ciuitatem quæ contra te belligerat,donec ſubijcies eam.

Sub Chananæo Girgaſæus intelligi poteſt.

CAPVT XXI.

De cauendis aut tollendis homicidijs,ut purgata & tuta ſint oppida & itinera,traduntur bellica quædam præcepta,& alia pleraq; ualde utilia.

A SI in terra quã DOMINVS deus tuus dat tibi poſſidendã, interfectus inuentus fuerit iacens in cãpo,neq; ſcitur quis eum occiderit, egredientur ſeniores tui atq; iudices tui,& metientur uſq; ad ciuitates quę ſunt circũ interfectũ:ciuitas quę propior fuerit interfecto, illius ciuitatis ſeniores uitulã ex armẽto accipiant, cum qua adhuc nihil operis factũ eſt,quæq; iugum nõ traxit, & deducant ſeniores illius ciuitatis uitulã illam in uallem ſolidã,quæ nec colitur,nec ſeritur,& illic incidant ei ceruicẽ in ualle. Accedentq; ſacerdotes filij Leui, (quos elegit DOMINVS deus tuus ut miniſtrent ei,& benedicãt in nomine DOMINI,& iuxta quorũ os omnis forẽſis actio & plaga finitur) & omnes ſeniores ciuitatis illius, qui acceſſerint ad interfectũ illũ,lauabunt manus ſuas ſuper uitulã cui inciſa eſt
B ceruix in ualle,reſpondebuntq; dicentes,Manus noſtrę nõ fuderunt ſanguinem iſtum, nec oculi noſtri uiderunt, propitius eſto populo tuo Iſrael, quẽ redemiſti DOMINE,& ne[a] imputes ſanguinẽ innoxiũ in medio populi tui Iſrael, ut expientur à ſanguine. Et tu expurgabis ſanguinẽ innocentem de medio tui,ſi uolueris facere quod rectũ eſt in oculis DOMINI. Quando egreſſus fueris in bellum contra hoſtes tuos,tradideritq; eos DOMINVS deus tuus in manũ tuam, ut ducas eos captiuos,uiderisq; inter captiuos mulierẽ forma uenuſtã, deperisq; eam,poteris eam tibi accipere in uxorẽ.Introduces ergo eã in domum tuã,illaq; radet caput ſuum,[b] aptabitq; ungues ſuos, auferet quoq; ueſtimentũ captiuitatis ſuæ à ſe,& ſedebit in domo tua,deplorabitq; patrem ſuum & matrẽ ſuam[c] integrum mẽſem,& tum tandẽ introibis ad eam,& eris maritus eius, ipſaq; erit tibi
C uxor.Sin tibi nõ placuerit,patiaris eam abire pro uoto ſuo, neq; tamen eam pecunia uendere,neq; ad[d] opus uti ea poteris, eo q; oppreſſiſti eam. Si uero alicui fuerint duæ uxores,altera dilecta,altera odioſa,genuerintq; ei filios tam dilecta q̃ odioſa,& filius odioſę fuerit primogenitus,aduenerintq; dies quo diuiſurus eſt filijs ſuis quos habet hæreditatem ſuã,non poterit primogenitũ facere filiũ dilectæ,[e] donec ſuperſtes eſt primogenitus filius odioſæ: ſed filiũ odioſæ agnoſcet primogenitũ,dabitq; ei portionẽ duplicem de omnibus quæ poſſidet, quandoquidem is principiũ eſt uirtutis eius, & ob hoc debetur ei ius primogenitum. Si quiſpiam filiũ habuerit defectorem & rebellẽ, qui uocem patris ſui & uocẽ ma
D tris ſuę audire noluerit,quumq; caſtigauerint eum,noluerit eis obtemperare,apprehendent eum pater eius & mater eius, educentq; eum ad ſeniores ciuitatis illius, & ad portã eius loci,dicentq; ad ſeniores ciuitatis illius,Filius hic noſter defector eſt & rebellis,nec uult audire uocem noſtrã, comeſſator eſt & potator:lapidibusq; eum obruent omnes ciues illius ciuitatis,donec moriatur,& expurgabis malũ de medio tui,ut omnes Iſraelitæ audientes timeant. Quando fuerit in aliquo peccatum morte dignum,& interfectus fuerit,age eum in crucem,cada
uer

Quid ſit ius primogenitum. 1.Par.5.a

a Ebr. Ne des.

b Variant hic interpretes, quidã dicũt, reſecet ungues, quidam creſcere ſinat: ſed poteſt intelligi, amputet ungues, eaq; ſectione aptet.
c Ebr. Per menſem dierum.
d Alij legunt, neque negotiari ea potes.
e Ebr. Coram facie primogeniti.

uer uero eius non pernox erit in ligno, ſed mox ſepelies illud illo eodẽ die, quo
Gal.3.b niam maledictio dei eſt ſuſpenſus. & non pollues terram tuam quam DOMI-
NVS deus tuus dat tibi in hæreditatem.

CAP. XXII.

Ponuntur hoc capite præcepta quædã miſcellanea, ſpectant tamẽ maxime furtum, falſum teſtimonium, & adulterium, ut iſta caueamus, & charitati ſtudeamus.

SI * uideris bouem aut pecudẽ fratris tui fugatos, ne diſſimules occultãdo te A
ab eis, ſed plane reduces eos ad fratrẽ tuum. Quod ſi frater tuus nõ eſt prope
Exod.23.a apud te, nec noſti eum, adſume [a] illos in domũ tuam, ut ſint † tecũ donec quæſie-
rit eos frater tuus, reſtituasq́ eos illi. Sic quoq; facies aſino eius, & ſic ages cũ ue
ſtimento eius, ſic quoq; facies cum omni eo q̃d amiſit frater tuus, quod perdidit,
& tu inueniſti illud, neq; enim id diſſimulare aut cælare poteris. Si uideris aſinũ
fratris tui aut bouẽ eius cadentes in itinere, ne diſſimules abſcondendo te ab eis,
quin ſubleuãdo ſubleues eos. Mulier ne gerat arma uirilia, nec uir induatur ue-
ſtimento muliebri, quoniã abominandus eſt DOMINO deo tuo quiſquis illa
fecerit. Quando occurrerit conſpectui tuo in itinere nidus auiũ, in quacunq; ar-
bore, aut in terra, in quo ſunt pulli aut oua, matre incubante aut pullis ipſis, aut
ouis, non tollas matrem cum pullis, ſed omnino dimittas matrẽ, pullos uero ca
pies tibi, ut ſcilicet bene tibi ſit, & proroges dies. Quum extruis domũ nouã, fa-
cias loricã tecto tuo, ne ponas ſanguinem in domũ tuam, quum quiſpiã caderet B
ex ea. Ne conſeras uineam tuam diuerſis generibus, ne fortè [b] ſanctifices uniuer
ſum ſemen quod conſeris, atq; uineæ prouentũ. Non arabis cum boue & aſino
Num.15.d ſimul. Ne induas ueſtẽ quæ ex lano & lino ſimul cõtexta eſt. Fimbriolas craſſio
res facito tibi in quatuor alis ueſtimenti tui quo te operis. Si quiſpiã uxorem du
xerit, acceſſeritq́ ad eam, & odiſſe eam cœperit, obtruſeritq́ ei technas uerborũ,
diuulgans de ea famã malam, ut ſi dicat, Duxi hanc mulierẽ, & quum eſſem ad
eam ingreſſus, non inueni in ea ſigna uirginitatis: tollent pater puellæ & mater
eius, & proferẽt ſigna uirginitatis puellæ ad ſeniores ciuitatis qui ſunt in porta,
dicetq́ pater puellæ ad ſeniores, Hanc filiã meam dederã uiro uxorem, cœpitq́
eam odiſſe, & en obtrudit ei cõmenta uerborũ, & dicit, Nõ inueni in filia tua uir
ginitates, hæc uero ſunt ſigna uirginitatis filiæ meæ, & expandent ueſtimẽtum
coram ſenioribus ciuitatis. Tollentq́ ſeniores ciuitatis illius uirũ illum, & caſti-
gabunt eum, damnabuntq́ eum centũ [ſiclis] argenti, quos dabunt patri puellę, C
eo q; ſparſit famam malam de uirgine Iſraelitica, habebitq́ is eam in uxorẽ, nec
poterit eam dimittere cunctis diebus ſuis. Quod ſi uerũ eſt uerbum illud, & ſi-
gna uirginitatis in puella non fuerint inuenta, ducent puellã ad oſtium domus
patris ſui, obruentq́ eam ciues illius ciuitatis lapidibus, ut moriatur, q̃a fecit ne-
phas in Iſrael, ſcortando in domo patris ſui, & exures malũ ẽ medio tui. Si depre
henditur quiſpiã qui dormierit cum muliere quæ habet maritũ, morientur am-
bo illi, tam uir qui iacuit cum muliere, q̃ mulier ipſa, & exures malum ex Iſraele.
Si fuerit alicui deſponſa puella uirgo, inueneritq́ eam quiſpiã in ciuitate, & dor
mierit cum ea, educetis utrunq; ad portã ciuitatis illius, et obruetis eos lapidibus
ut moriantur: puella quidẽ, q; non clamauit in ciuitate: uir autẽ q; oppreſſit uxo- D
rem proximi ſui, exuresq́ malum ẽ medio tui. Si in agro deprehenderit uir puel
lam deſponſam, & uim illi intulerit, dormieritq́ cum ea, morietur uir qui dor-
miuit cum ea, ſolus: puellæ nihil facies, quum culpam mortis non habeat: quo-
niam ſicut conſurgit quis contra proximum ſuum, & interficit animam eius, ſic
ſe habet res iſta. Nam in agro inuenit eam, clamauitq́ puella deſponſa, & non
fuit qui eam liberaret. Si inuenerit uir puellam uirginẽ quæ nondum deſponſa
eſt, apprehenſaq́ ea dormierit cum ea, & deprehẽſi fuerint, dabit uir ille qui cum
Exod.22.c ea concubuit, patri puellæ quinquaginta argenteos, habebitq́ eam uxorẽ, eo q;

* Ebraica uerba aliter habent, ſed ſenſui nihil decedit.
a Ebr. illum: mutaui numerum, ut ſenſus eſſet clarior.
b Quidam legunt, ne forte prophanes uniuerſum ſemen.

oppressit eam, nec poterit eam dimittere cunctis diebus suis. Nemo ducet uxorem patris sui, neq; alam patris sui reteget.

CAP. XXIII.

Qui sint apti ut ingrediantur in cœtum domini, officiaq; publica gerant, definitur.

A NOn introibit qui laceratis est [testiculis] attritus, aut executo ueretro, in cœtum DOMINI. Mamser non ingredietur in cœtū DOMINI, ne decima quidem generatione introibit sibi in cœtū DOMINI. Ammonites & Moabites in congregationē DOMINI non introibit, ne decima quidē generatione quispiam ex ipsis ingredietur in cœtū DOMINI, idq; perpetuo. Causa, q; non[a] ante uerterunt uos pane & aqua in uia quum exiretis ex Aegypto, & q; cōduxerit ad uersum te Bileam filiū Beor de Pethor Aram Naharaim, ut te execraretur. At noluit DOMINVS deus audire Bileam, quin potius conuertit DOMINVS deus tuus execrationē tibi in benedictionem, nam diligit te DOMINVS deus tuus. Num.23 22.a

B Ne quæras quod ad eorū pacem ac salutem pertineat cunctis diebus tuis in sæculum. Edumæū ne abomineris, quia frater tuus est: nec abomineris Aegyptiū, quandoquidē peregrinus fuisti in terra eius. Filij q ex eis nati fuerint, tertia tandem generatione in cœtū DOMINI uenient. Quū egressus fueris exercitu contra hostes tuos, custodies te ab omni re mala. Si fuerit in te uir, qui nō sit mundus ex euētu aliquo nocturno, is egrediatur extra castra, nec reuertatur in castra, sed sub uesperam lauet se aqua, & post solis occasum ingrediat iterū in castra. Locus quoq; sit tibi extra castra, ad quem foras egrediaris, lignūq; præacutū in baltheo, cum quo foris sedens fodias, conuersusq; operias excrementū tuum. Nam DO

C MINVS deus tuus uersatur in medio castrorū tuorū, ut te eripiat, & tradat hostes tuos ante te, & ob hāc causam castra tua sancta sint, ne quā rem obscœnā uideat, & se à te auertat. Ne includas seruū hero suo, qui ereptus ad te [uenit] ab hero suo, tecū habitabit in medio tui, ubicunq; elegerit locū in una ciuitatū tuarum, ut sibi fuerit uisum, nec inferas ei uim. Ne sit scortum de filiabus Israel, neq;[b] pathicus sit de filijs Israel. Ne inferas mercedem meretricis aut pretiū canis in domum DOMINI dei tui in quocunq; uoto, quoniā abominatio est DOMINO deo tuo utrunq;. Ne[c] morsum inferas fratri tuo fœnore pecuniæ, aut fœnore alicuius esculenti, imò fœnore cuiuscūq; rei qua morderi possit. Alienū mordebis fœnore, fratrē autem tuum nō mordebis, ut felicitet ac fortunet te DOMINVS

Bellum. Scortum. Vsura.

D deus tuus in omni re, ad quam extendis manū tuam, in terra ad quam tu proficisceris ut eam possideas. Quum uotū uoueris DOMINO deo tuo, ne differas præstare illud, nam DOMINVS deus tuus omnino requiret hoc à te, ne fiat tibi peccatum. Si uero à uouendo cessas, nō erit in te peccatum. Si quid egressum est è labijs tuis, fac ut serues & præstes, sicut uouisti DOMINO deo tuo sponte, & quemadmodū loquutus es ore tuo. Quū ueneris in uineam proximi tui, uuas comede pro animi tui desiderio, quātum satis est, at in uas tuum nihil reponas. Si ueneris in segetem proximi tui, spicas manu tua decerpas, falcem autem segeti proximi tui ne admoueas.

Votum. Vinea.

CAP. XXIIII.

De libello repudij, de priuilegio noui mariti, cæterisq; charitatis præceptis.

A CVm quispiam ducit uxorem, maritaueritq; eam [sibi,] euenit aūt ut hæc nihil gratiæ in oculis eius impetret, ut si inueniat in ea rem aliquam fœdam, scribat ei libellū[a] abscissionis, quem det ei in manū, & eijciat eam è domo sua. Quæ exiens è domo eius, si abiens alij uiro nupserit, ac is posterior maritus cœperit eam odisse, scripseritq; & ipse ei libellū abscissionis, tradideritq; ei in manū eius, amandaueritq; eam de domo sua, aut si uir ille posterior, qui illam uxorem duxerat, mortuus fuerit, non poterit eam maritus prior, qui illā à se repudiarat rursus ducere sibi uxorē, quandoquidē[b] polluta est. Nam[c] abominatio hæc est, coram DOMINO, & ne feceris peccare terrā, quam DOMINVS deus tibi dat,

Matt.5.c 19.a Marc.10.a

Mamser. Dictio est Hebraica, de scortonatum significat, in Biblijs:

[Mamser] Introire aut uenire, hic non simpliciter puto intelligendum esse, quum se quis alijs immiscet, sed dignitate aliqua aut honesto officio fungi in cœtu Domini.

a Potest etiam legi, occurrerunt.

b Alij legunt, scortator aut catamitus: prohibetur autē omnis quæstus meretricius fœdus ac turpis.

c Per morsum Ebræi fœnus intelligūt quo nocemus proximo.

a Libellus repudij uulgo dictus, Ebræis excisionis aut exterminij dicitur, quod is libellus semel datus, reditionē omnem uiro adimeret ad repudiatā, ceu resectis ac radicitus auulsis rationibus reconciliandi.

b Pollutio hæc aut contaminatio nō criminalis est aut flagitiosa, sed legalis & religiosa, uir enim prior qui eam abiecerat, pollutam iudicauerat.

c Leuitatem istam & inconstantiam in repudiandis uxoribus Dominus auersatur.

ut hæreditate eam possideas. Quum duxerit quispiam uxorem nouam, ne egre- B
diatur in militiã, nec quidq̃ [b] aliud ei iniungatur, sed immunis sit pro domo sua
anno uno, læteturq; cum uxore sua quam duxit. Nemo pignoris loco accipiat
inferiorem & superiorem molarem, nam is [e] uitam oppignorauit. Si deprehen-
sus fuerit quispiam qui fuerit furatus [f] animam ex fratribus suis de filijs Israel, &
ad opus suum fuerit eo usus, & uendiderit eum, morietur fur talis, exuresq; ma-
Leuit.13. lum è medio tui. Sis cautus in [g] macula lepræ, obseruaq; diligenter, facietisq; iu-
Deut.17. xta omnia quę docuerint uos sacerdotes Leuitici generis: quemadmodũ pręscri
psi eis, sic obseruabitis & facietis. Meminisse oportet q̃d DOMINVS deus tuus
Num.12. fecerit Mariæ in itinere cum egrederemini ex Aegypto. Quum mutuo dederis C
aliquid proximo tuo, ne introeas domum eius, ut pignus illinc tollas, sed sta fo-
ris, & uir ille cui tu mutuo dedisti, ꝓferat ad te pignus foras. Quod si uir huius-
modi pauper est, nõ dormies [h] in pignore eius, omnino reddes ei pignus quum
sol occidit, ut is dormiat in uestimento suo, beneq; tibi ac fausta imprecetur, atq;
Leuit.19. c id iustitia tibi erit coram DOMINO deo tuo. Ne neges aut ui retineas merce-
Tob.4. c nario pauperi & inopi, siue sit de fratribus tuis, siue de peregrinis tuis qui sunt
in terra tua atq; intra portas tuas, die suo dabis ei mercedẽ suam, neq; sol occidat
super eum, quoniam pauper est, & ad eam [mercedem] [i] attollit animum suum,
4.Reg.4. b ne contra te ad DOMINVM clamet, & cedat tibi in peccatum. Non interficien
2.Par.25. b tur patres pro filijs, nec filij occidantur pro patribus, sed quisq; pro peccato suo D
Ezech.18. c interficiatur. Ne declines iudicium peregrini, & pupilli, neq; pignoris loco ue-
stem uiduæ accipias, quin potius memineris q̃ & tu seruus fuisti in Aegypto, &
redemit te DOMINVS deus tuus inde, idcirco pręcipio tibi ut hanc rem facias.
Quum messueris messem tuam in agro tuo, & oblitus fueris manipuli in agro,
ne reuertaris ut illum tollas, sed erit peregrini, pupilli & uiduæ, ut felicitet & lo-
cuplet te DOMINVS deus tuus in omni opere manus tuæ. Quum strinxeris
oleam tuã, ne diligentius stringas post te, peregrini, pupilli & uiduæ erit. Quum
uindemiaueris uineam tuam, ne racemationem facias post te, erit peregrini, pu-
pilli & uiduæ. Et memineris te quoq; seruũ fuisse in terra Aegypti, idcirco ego
præcipio tibi ut hanc rem facias.

b Ebr. Transibit super eum.
e Capitur autem anima pro uita, & uita pro uictu quo uita sustentatur.
e Vel, Nam hoc pignus uita eius est.
f Rursus anima pro homine.
g A caussis lepræ potissimum cauere iubet dominus, à murmure, impatiẽtia & inobedientia.
h In pignore eius dormire, est manere pignus eius apud te dum dormis, aut tecum pernoctare.
i Attollere animam ad aliquam rem, est eam desiderare, & inhiare auide.

CAP. XXV.

Varia & multa præcepta, quæ huc spectãt, ut nihil agatur affectu priuato, nihil crudeliter, omnia suo modo & certo ordine iuris, omnia suo loco & tempore.

SI fuerit oborta lis inter aliquos, uenient ad iudiciũ, & [a] iudicent eos, iustumq; A
pronuncient eum qui iustus est, impiũ uero cõdemnent. Quod si impius cæ
dendus est, prosternat eum iudex, & iubeat eum cædi in cõspectu suo iuxta im-
2.Cor.11 f pietatem eius, idq; [certo] numero. Quadragenis [plagis] uerberet eum, nec ultra
addet, ne forte si uerberando plura hisce uerbera addita fuerint, frater tuus uilis
1.Cor.9. a reddatur in oculis tuis. Ne obuincias [os] bouis in tritura sua. Si habitauerint
1.Tim.5. c unà fratres, mortuusq; fuerit alter eorũ absq; filio, ne nubat uxor demortui alie-
no uiro foris, sed leuir eius ingrediatur ad eam, & ducat eam sibi uxorẽ, cogna-
tionisq; iure erga eam utatur. Et primogenitus quem illa pepererit, succedet in B
nomen fratris sui defuncti, ut non deleatur nomen eius ex Israele. Quod si uir il
le uxorem fratris sui ducere noluerit, [b] ascendat fratria eius ad portam, dicatq; se
nioribus, Leuir meus recusat fratri suo suscitare semen in Israel, nec uult me iure
propinquitatis ducere. Quem uocabũt seniores ciuitatis suæ, & loquentur cum
Matt.22. c eo. Quod si perstat dicendo, Non placet mihi ut eam ducam, accedat fratria eius
Mar.12. b ad eum in conspectu seniorũ, & detracto calceo leuiri sui de pede eius, spuat co-
Luc.20. d ram eo, conceptisq; uerbis dicat, Sic fiat uiro qui non ædificat domũ fratris sui. C
Ruth.4. b Vocabiturq; nomen eius in Israele domus spoliati calceo. Si rixati fuerint uiri
inter se, [c] alter scilicet cum altero, accesseritq; alterius uxor ut eripiat maritũ suum

a Iudices scilicet.
b Ascendere ad portam, loquutione Ebraica est ire in forũ seu ad tribunal, ad iudices.
c Ebr. Vir & frater eius.

de manu pcutientis eum, missaq́ꝫ manu sua[d] uerenda eius apprehẽderit, abscindas manum eius, nec parcet oculus tuus. Ne sint tibi in sacculo tuo diuersi [e] lapides, magnus scilicet & paruus. Ne sint tibi in domo tua diuersa Epha, magnum scilicet & paruũ. Quin pondus æquũ & iustũ sit tibi, & Epha æquũ & iustũ sit tibi, ut prolongẽt dies tui sup terrã quã DOMINVS deus tuus daturus est tibi. Nã abominatio DOMINO deo tuo est quicũqꝫ ista facit, & quicunqꝫ iniquitatem perpetrat. Memineris quæ fecerit tibi Amalek in uia quũ exiretis ex Aegypto, quomodo occurrerit tibi in itinere, & detrũcarit in extremo agmine tuo lassos quosqꝫ, & qui erant in extrema parte exercitus tui, cũ tu esses lassus & defessus, & non timuerit deũ. Quũ igitur DOMINVS deus tuus tibi requiẽ dederit de omibus hostibus tuis q circũ te sunt, in terra quã DOMINVS deus tuus dat tibi hęreditatẽ, ut possideas eã, delebis memoriã Amalek sub cœlis, ne obliuiscaris.

Amalek occidendus. Exod. 17. c

d Ebr. Confusiones eius, ut Germanice sin scham.
e Ebr. Ne sit tibi in sacculo tuo lapis & lapis.
Lapis pro pondere, Epha pro mensura.

XXVI.

De primitiuis fructibus & decimis, quibus gratitudinem pro innumeris beneficijs dei ostendere deberent, ijsq́; animari ad præceptorum obseruationem.

A CVm ingressus fueris in terrã quam DOMINVS deus tuus daturus est tibi hæreditatẽ, possederisq́ꝫ eam, inhabitauerisq́ꝫ eam, tolles de primitijs cunctorũ fructuũ telluris, quos inuehis de terra tua, quã DOMINVS deus tuus dat tibi, & ponẽs in sporta, proficisceris ad locũ quẽ eliget DOMINVS deus tuus, ut collocet nomẽ suũ illic, ueniensq́ꝫ ad sacerdotẽ qui in diebus illis fuerit, dices ad eum, [a] Agnosco hodie DOMINO deo tuo, qꝫ ueni in terrã quã DOMINVS patribus nostris daturũ se nobis iurauit. Accipietq́ꝫ sacerdos sportam de manu tua, & reponet eam corã ara DOMINI dei tui, & tu cõceptis uerbis perges dicere corã DOMINO deo tuo, Syrus pater meus [b] periturus erat, & descẽdit in Aegyptũ, ibiq́ꝫ peregrinus fuit cũ ualde paucis hominibus, at auctus est illic in gen
B tem amplissimã, fortem & multã, adflixerũtq́ꝫ nos Aegyptij, & subiugarũt nos, posueruntq́ꝫ super nos durissimã seruitutem: & quum clamassemus ad DOMINVM deum patrum nostrorum, exaudiuit DOMINVS uocem nostrã, uiditq́ꝫ adflictionem nostrã, laborem nostrũ & oppressionem nostram. Et eduxit nos DOMINVS de Aegypto robusta manu, extẽtoq́ꝫ brachio & terrore magno, signis & prodigijs, & introducẽs nos in locum istũ, dedit nobis terrã hanc fluentem lacte & melle. Nunc igitur adfero primitiuos fructus telluris, [c] quã dedisti mihi DOMINE. Tu uero dimissis illis corã DOMINO deo tuo, adorabis corã DOMINO deo tuo, lætaberis in omni bono quod dedit DOMINVS deus tuus tibi & do
C mui tuę, tu & Leuita atqꝫ peregrinus q est in medio tui. Quumq́ꝫ cõpleueris dare decimas, omnes scilicet decimas prouentus tui, in anno tertio, q est annus decimarum, dabis Leuitis, peregrinis, pupillis & uiduis, ut comedãt intra portas tuas, & saturentur. Dicesq́ꝫ corã DOMINO deo tuo, Sustuli sanctũ de domo, dediq́ꝫ ipsum Leuitis, peregrinis, pupillis & uiduis, iuxta uniuersa pręcepta tua quę præcepisti mihi: nõ sum transgressus pręcepta tua, nec obliuioni tradidi. Non comedi in dolore meo ex eo, nec [d] sustuli quidq̃ ex eo in immunditiã, neqꝫ dedi ex eo quid mortuis, sed audiui uocẽ DOMINI dei mei, & feci iuxta omnia quæ præcepisti mihi [e] DOMINE. † Aspice de habitaculo sancto tuo de cœlis, & benedic populum tuũ Israel, atqꝫ terræ quã dedisti nobis, quemadmodũ iurasti patribus
D nostris terrã lacte & melle manantem. [f] Hodie DOMINVS deus tuus præcipit tibi, ut facias statuta ista atqꝫ iudicia, ut serues & facias ea toto corde tuo, & tota anima tua. Tu hodie fecisti dicere DOMINVM qꝫ uelit esse deus tuus, utq́ꝫ ambules in uijs eius, obserues statuta eius, præcepta eius atqꝫ iudicia eius, audiasq́ꝫ uocẽ eius. Dominus rursum te fecit dicere hodie, ut esses ei populus peculiaris, sicut loquutus est tibi, & custodias omnia mãdata eius, & ut ponat te excelsiorẽ cunctis gẽtibus quas fecit, ut sis in laudẽ, & celebre nomẽ, & in gloriã, & sis populus

Frequens mutatio personarum obseruanda.
Isa. 63. d Baruch 2. d
Deut. 7. a Alludit ad uerba foederis.
Gen. 17. & Exod. 20. Exod. 24. 19.

a Ebr. Annunciaui: ponitur autem annũciare pro profiteri, confiteri, agnoscere, ut 1. Cor. 11. annunciare mortem domini, laudare, celebrare, &c.
b Quidam legũt, Syrus perdebat patrem meum.
c Posset etiam legi, quos.
d Qui perdidi legũt, sensum reddũt, nam quæ in immũditiam dantur, perduntur, ut in scurras, balathrones, &c.
e Quidã codices non habent domine.
f Alij, haiom, intelligunt pro eo die, quo dominus se populo, & populus se deo obstrinxit & addixit, Exod. 19. & 20. & sic legunt, Tu eodem die addixisti te domino deo tuo, ut esset deus tuus: rursus, Deus addixit se tibi eodem die, ut tu sis ei populus peculiaris: sensus in idem recidit, Deus enim addixit se nobis fœdere perpetuo se fore deum nobis, nos addiximus nos ei, nos fore populum: ait contra, nos petimus ut sit deus noster, ipse petit ut simus populus eius, omnia tamẽ ex ipso sunt, ipso dicente & efficiente omnia fiũt ex amore scilicet eius erga nos.

pulus sanctus DOMINO deo tuo, sicut loquutus est. CAP. XXVII.

Ad obseruationem legis populus obstringitur, quæ pœna transgressoribus, quæ præmia legis obseruatoribus sint constituta.

PRæcepitq; Moses & seniores Israel populo, dicētes, Custodite omnia præ- A
cepta quæ ego præcipio uobis hodie. Hoc uero fiet, quum traieceritis Iorda-
nē, [ueneritisq;] in terrā quam DOMINVS deus tuus dat tibi, erige tibi lapides
magnos, & obduc eos calce, scribeq; sup eos omnia uerba legis huius quādo trā
sieris, eo q ueneris in terrā quā DOMINVS deus tuus dat tibi, terrā fluentē la-
Exod.20.d cte & melle, sicut loquutus DOMINVS deus patrū tuorū tibi. Quādo itaq; Ior
Iosu.8.f danē traieceritis, erigetis lapides istos, q̄s ego hodie uobis præcipio, in monte E-
bal, & obducetis eos calce. Aedificabis quoq; ibi arā DOMINO deo tuo, arā de
lapidibus, super quos ferrū nō leuabis, de lapidibus integris ædificabis arā DO
MINI dei tui, & sacrificabis super eā holocaustū DOMINO deo tuo. Sacrifica- B
bis quoq; pacifica sacrificia, & comedes ibi, lætaberisq; coram DOMINO deo
tuo. Et scribes sup lapides omīa uerba legis huius, idq; luculēter et clare. Loqu
tusq; est Moses & sacerdotes Leuitici generis ad uniuersum Israelē in hunc mo
dū, Israel ausculta & audi, Hodie factus es populus DOMINI dei tui, audies igi
tur uocē DOMINI dei tui, & facies præcepta eius, atq; statuta eius quę ego prę
cipio tibi hodie. Præcepitq; Moses populo illo die, dicēs, Hi stabūt ad benedicen
dum populo super montē Garizim cum transieritis Iordanē, Simeon, Leui, Iehu
da, Isachar, Ioseph & Beniamin. Et isti stabunt ad execrandum in monte Ebal,
Ruben, Gad, Aser, Zebulon, Dan, & Naphtali. Leuitæ quoq; cōceptis uerbis di- C
cent ad cunctos Israelitas sublata uoce, Execratus uir ille quicūq; fecerit sculptile
aut fusile simulachrum, abominationē DOMINI, opus manuū artificis, posue
ritq; illud in abscondito. Et respondebunt uniuersi de populo, & dicent, Amen.
Deut.9.c Execratus est q[a] maledicit patri suo aut matri suæ, & dicet omīs populus, Amen.
[b]Execratus qui mouet limitem proximi sui, & dicet omnis populus, Amen. Exe
cratus qui cęcū errare aut impingere facit in itinere, & dicet uniuersus populus,
Amen. Execratus qui declinare facit iudicium peregrini, pupilli & uiduæ, & di-
cet uniuersus populus, Amen. Execratus qui dormit cum uxore patris sui, quo-
niam retegit alā patris sui, & dicet omnis populus, Amen. Execratus qui cubat D
cum ullo iumento, & dicet omnis populus, Amen. Execratus qui concūbit cum
sorore sua, filia patris sui, aut filia matris suę, & dicet uniuersus populus, Amen.
Execratus qui dormit cum socru sua, & dicet uniuersus populus, Amen. Execra
tus qui proximū suum clàm percutit, & dicet omnis populus, Amen. Execratus
qui accipit munus, ut percutiat animā sanguinis innocentis, & dicet uniuersus
Gal.3.b populus, Amen. Execratus qui non perfecte[c] præstat uerba huius legis ut faciat
ea, & dicet uniuersus populus, Amen. CAP. XXVIII.

Præceptum de lapidibus, & præceptū de ara uidetur idem esse.

a Posset etiam legi, qui contemptui habet.

b Potest etiam dici, infaustus, infelix, nā Arur & Baruch opponuntur, alterū infaustum significat & infelicem, alterū faustum & felicem.

c Potest etiam legi, Qui non erigit aut rata habet.

Incitantur & impelluntur animi ad legis obseruationem, partim utilitatis & præmij specie proposita, partim metu suppliciorum.

SI diligēter audieris uocem DOMINI dei tui, & custodieris fecerisq; omnia A
præcepta mea quæ ego pręcipio tibi hodie, ponet te DOMINVS deus tuus
excelsiorē cunctis nationibus terræ. Venientq; super te omnes[a]benedictiones
istæ, & apprehēdent te, si audieris uocē DOMINI dei tui. [b]Faustus eris in urbe,
faustus in agro. Faustus fructus uētris tui, fructus telluris tuæ, atq; fœtus iumen
torum tuorū, fœtus boum tuorū, & gregū ouium tuarum. Fausta sporta tua, atq;
reliquiæ tuæ. Faustus eris quū ingrederis, faustus quum exieris. Efficiet DOMI
NVS ut hostes tui qui aduersum te insurgūt, ante te corruant. Per iter unū egre
dientur aduersum te, & per septē uias fugient ante faciem tuam. Mandabit DO
MINVS ut super te [ueniat] benedictio in prōptuaria tua, atq; in omnia ad quę

a Si cui libet, uulgata uoce Benedictus, utatur, nempe qui à nostra abhorret.

b Benedictio pro omni felicitate & prosperitate ponitur, in corpore, animo, fortunis. Execratio pro omni calamitate & miseria.

admolitus fueris manũ tuam, fortunabitq́ te in terra quam DOMINVS deus tuus dat tibi. [e]Eriget te DOMINVS sibi in populũ sanctum, sicut iurauit tibi, si mandata dei tui custodieris, & in uijs eius incesseris. Omnes populi terræ uidebunt quod nomen DOMINI inuocatũ sit super te, & timebunt à te. DOMINVS
B quoq; te [b] reliquum faciet, idq́ bono [tuo] in fructu uentris tui, in fœtu iumentorum tuorũ, & in prouentu telluris tuæ, in terra quam iurauit DOMINVS patribus tuis, ut daret [eam] tibi. Aperiet tibi DOMINVS thesaurũ suum bonum, nempe cœlũ, ut det pluuiã terræ tuæ suo tempore, & ut benedicat uniuerso operi manus tuæ, ut possis [e] mutuo dare gentibus multis, tu uero nihil mutuo accipias. Ponet quoq; te DOMINVS in caput, & non in caudã, erisq́ duntaxat supra, neq; unquam eris infra, si audieris præcepta DOMINI dei tui, quę ego pręcipio tibi hodie, ut custodias & facias. Ne deflectas à cunctis sermonibus quos ego præcipio uobis hodie, neq; ad dexteram neq; ad sinistram, ut eas post deos alios, & eos colas. Quod si uocem DOMINI dei tui non audieris, ut custodias & facias cũcta pręcepta eius & statuta eius quæ ego tibi pręcipio hodie, uenient super te omnes execrationes istæ, & apprehendent te. Execratus eris tu in urbe, execratus in agro. Execrata erit sporta tua, & reliquię tuę. Execratus fructus uentris tui, & fructus telluris tuæ, fœtus boum tuorum, & greges ouiũ tuarum. Exe
C cratus in introitu tuo, execratus in exitu tuo. Mittet DOMINVS in te [f] egestatẽ, conturbationem & [g] increpationẽ, in omnia quæ [h] institueris & quæ feceris, donec deleat te, & perdat te subito, propter malitiam studiorũ tuorum, quibus me deseruisti. Adhærescere faciat tibi DOMINVS pestem, donec cõsumat te de superficie terræ, in quam tu uenis ut eam possideas. Percutiet te DOMINVS tumore, ardore, inflammatione, æstu consumente, siccitate, [i] robigine, [k] aurigine, & insequentur te donec pereas. Erũt tibi cœli super caput tuum ærei, & tellus quæ sub te est ferrea. Dabit DOMINVS terræ tuæ pro pluuia arenam & puluerẽ, de cœlis descendet super te donec fueris deletus. Dabit quoq; te DOMINVS prostratum ante hostes tuos, ad quos uno itinere egredieris, & per septem itinera coram eis fugies, erisq́ ut caput [super te] cõmoueant omnia regna terrę. Erit præterea cadauer tuũ cibus omni uolucri cœli & bestiæ terræ, nec erit qui absterreat. Percutiet quoq; te DOMINVS ulcere Aegyptiaco, ficu, scabie fluida, & scabie sicca, ita ut sanari non possis. Percutiet te DOMINVS amentia, cæcitate & subita conturbatione cordis. Et eris palpans in meridie, quemadmodũ palpat cæcus
D in tenebris, neq; prosper eris in uijs tuis: & omnino talis eris, qui uim & iniuriam patiatur, quiq́ diripiatur, idq́ cunctis diebus, nec erit qui eripere possit. Vxorem [tibi] desponsabis, & alius cum ea concumbet: domũ extrues, & non habitabis in ea: uineam quoq; plantabis, & non [l] prophanabis eam. Bos tuus mactabitur spectantibus id oculis tuis, & tu non comedes ex eo: asinus tuus rapietur à conspectu tuo, nec reuertetur ad te. Oues tuæ tradentur hostibus tuis, nec erit qui tibi auxilium ferat. Filij tui & filiæ tuæ tradentur populo alij, & oculi tui spectantes hoc tabescent super his tota die, nec erit tantũ uirium ut sis ferendo. Fructum terræ tuę, & uniuersum laborem tuum comedet populus quem tu non nouisti, erisq́ omnino talis qui uim & iniuriã patiatur, ac conquassetur omnibus diebus. Væsanus quoq; eris propter ea quæ oculis tuis uidere cogeris. Percutiet te DOMINVS ulcere noxio in genubus & cruribus, quod curari haudquaq̃ poterit, à planta pedis tui usq; in uerticem tuum. Ducet te DOMINVS regemq́ tuum, quem constitues super te, ad gentem, quam nec tu nouisti, nec patres tui, & seruies illic dijs alijs, nempe lapidi & ligno. Erisq́ ut à te stupeãt, te exemplo utentur, de te linguam acuant omnes populi ad quos te DOMINVS duxerit. Multum seminis proferes in agrũ, parum colliges, uastabit illud locusta. Vineas planta-

Marginal notes:

e Hæc spiritualis est benedictio ac promissio.
b Alij legunt, abundare faciet.
e Promissio potius est quàm permissio aut præceptio.
f Alij legunt, maledictionem.
g Alij legunt, perditionem.
h Ebr. Ad quæ miseris manũ tuam: uel, in omnem missionem manus tuæ.
i Pestis est frugum, quam alij uredinem, alij carbunculũ nominant.
k Alij legunt, pallore, alij ærugine.
l Prophanare, est cõmunem facere: sensus est, non uesceris fructu uineæ.

Leuit. 26. b
Thren. 2. f
Mal. 2. a
Baruch. 1. d
Mich. 6. d
Aggæi. 1. b

plantabis & coles, sed uinum nō bibes neq; colliges, eo quod uermis sit illud ab
sumpturus. Oleæ erunt tibi per cunctos fines tuos, & tamen non unges te oleo,
quia excutietur olea tua. Filios & filias generabis, et nullos habebis, quia abibūt
in captiuitatem. Omnes arbores tuas, & fructus terræ tuæ perdet [m] ærugo. Pere- E
grinus qui tecum habitat, ascendet, & te sublimior erit, & tu longe infra deside-
bis. Ipse tibi mutuo dabit, & tu illi nihil dabis mutuo: ipse erit in caput, & tu eris
in caudam. Venient deniq; in te omnes execrationes istæ, quæ & insequētur te,
& apprehendent te, donec consumaris, eo quod non audiuisti uocē DOMINI
dei tui, ut custodires præcepta eius atq; statuta eius quæ præcepit tibi. Erunt in
[n] signum & in portentum in te & in semine tuo perpetuo, eo quod nō seruieris
DOMINO deo tuo in lætitia & bonitate cordis tui, quū tamē tibi omnia afflue
rent: seruies igitur hosti tuo quem immittet DOMINVS tibi, in fame, siti, nudi-
tate, & omnium rerum penuria. Et ponet iugum ferreum super collum tuū, do-
nec ipse te deleat. Excitabit cōtra te DOMINVS gentem è longinquo ab extre-
mitate terræ, quæ inuolabit ut aquila, gentem cuius linguam tu non capies, gen
tem [o] impudentem facie, quæ faciē senis non reuerebitur, nec miserebitur adule-
scentis. Hæc comedet fœtum iumentorū tuorum, & fructum telluris tuę, donec
te deleat, ut nihil reliquum faciat tibi, neq; frumenti, neq; uini, neq; olei, neq; fœ
tus boum tuorū, neq; gregis ouium tuarū, donec te perdat. Et premet te in om- F
nibus [p] portis tuis, donec deiecerit muros tuos sublimes, & munitiones in quas
tu per totam terrā tuam fiduciam collocas, & premet te in omnibus urbibus tuis
per uniuersam terrā tuam, quam dedit tibi DOMINVS deus tuus. Et in hac ob
sidione & adflictione, quibus te adfliget hostis tuus in cunctis urbibus tuis, co-
medes fructum uentris tui, carnem filiorum tuorū, & filiarum tuarum, quos de
dit tibi DOMINVS deus tuus. Oculus uiri teneri & ualde delicatuli qui in te
est, inuidebit fratri suo, atq; uxori gremij sui, & his qui ex filijs eius reliqui sunt,
ne scilicet det alicui eorum de carnibus filiorū suorum quos comedet, quando-
quidem ex omnibus sibi nihil aliud reliquū est, in obsidione & adflictione, qui-
bus te adfliget hostis tuus in cunctis urbibus tuis. [Mulier] quoq; tenera & deli
catula, quæ in te est, quæ præ delicijs & teneritudine nunquam tētauit plantam
pedis sui super terrā collocare, [q] inuidebit oculo suo uiro gremij sui, filio suo &
filiæ suæ [r] felicitati quoq; suæ recens à se editæ, & filijs suis quos gignet, quoniā
comedet eos in secreto, quū iam omnia desunt, in obsidione & adflictione, qui-
bus te adfliget hostis tuus in portis tuis. Si non seruaueris ut facias omnia uer-
ba legis huius, quæ scripta sunt in libro isto, & non timueris nomē hoc glorio-
sum & tremendū, DOMINVM deum tuū, noua quædam, rara & magna atq;
durabilia uerbera, tū etiā infirmitates malas & durabiles, infliget DOMINVS
tibi & semini tuo, reducetq; in te omnē morbū Aegypti, à quibus tu metuisti, et
adhærescent tibi. Omnem quoq; languorē, & omnes adflictiones quæ nō sunt G
scriptæ in libro legis huius, [s] adducet DOMINVS super te, donec te deleat. Et
pauci numero [ex uobis] reliqui erūt, quū essetis antea multi ut stellæ cœli, quod
non audiuisti uocē DOMINI dei tui. Fietq;, ut sicut DOMINVS lætatus est de
uobis ut uobis benefaceret, et uos multiplicaret, sic lętabitur DOMINVS de uo
bis ut perdat uos, & ut deleat uos, atq; euellemini à superficie terræ in quā tu ue
nis ut eā possideas. Disijciet quoq; te DOMINVS in omnes populos, à fine ter
ræ usq; ad finē terræ, ibi seruies dijs alijs, quos neq; tu neq; patres tui nouerunt, li
gno nempe & lapidi. Et apud gentes huiusmodi requiem nō inuenies, neq; erit
quo plantā pedis tui colloces, & dabit tibi DOMINVS cor palpitans, consum-
ptionem oculorum & mœrorem animi. Et pendebit uita tua ante te, pauebis no
cte & interdiu, nec fidere potes uitæ tuæ. Mane dices, Quis dabit uesperū? Vespe

[m] Zilzal Græci ery sibe transtulerunt. quod Theophrastus æruginem interpretatur, uitium est segetum: alijs magis placet rubigo uel robigo. Quidā genus locustę dicūt zilzal.

[n] Pœnæ scilicet istæ signa sunt irati dei.

[o] Eb. Robusta facie, quæ non feret uel suscipiet faciem senis.

[p] Portæ pro urbibus.

[q] Pro inuidebit, legi potest, machinabitur malum.

[r] Pro felicitate alij legunt, secundinæ quę egreditur inter pedes. Sed uidetur de filia recens edita intelligi debere, quæ est felicitas matris, aut de filio.

Ebraica uerba hic paulo aliter habent, sed sensus est integer.

[s] Alij laalem ab olam exponunt, & sæculum faciet transire super te, ut perpetuæ sint pœnæ, nec statim recedant.

ri dices, Quis dabit mane? propter pauorem cordis tui, quo pauebis, & propter uisum oculorum quod uidebis. Et reducet te DOMINVS in Aegyptum nauibus, per uiam quam dixi tibi, Non uidebis eam amplius, & uenũ exponeris ibidem hostibus tuis in seruos & ancillas, & non erit qui emat. Hæc sunt uerba fœderis quod præcepit DOMINVS Mosi, ut feriret cũ filijs Israel in terra Moab, præter fœdus illud quod ferijt cum eis in Horeb. Epilogus.

CAP. XXIX.

Exactius quædam ex superioribus refricat, ut eos ad obseruationem legis obliget, ne propter ingratitudinem e terra pellantur.

A VOcato autem omni Israele Moses, dixit ad eos, Vos uidistis omnia quæ fecit DOMINVS uobis spectantibus in terra Aegypti, Pharaone & omnibus seruis eius, atq; uniuersæ terræ eius, tentationes magnas quas uiderũt oculi tui, signaq; illa magna atq; portenta. Nec dedit uobis DOMINVS cor ad intelligendum, & oculos ad uidendum, atq; aures ad audiendum usq; in præsentem diem. Ego quidem duxi uos quadraginta annis per desertum, nec sunt uetustate attrita uestimenta uestra super uos, nec calceamentum tuũ uetustate cõsumptũ est in pede tuo. Panem non edistis, nec uinum aut siceră bibistis, ut sciretis quod ego sum DOMINVS deus uester. Et uenistis ad locum istũ, egressusq; obuiam nobis Sihon rex Hesbon, & Og rex Basan congressus est [nobiscum,] quos percussimus. Accipientes autem terrã eorum, dedimus eam in hæreditatem Rube-

Exod.19.a Deut. 8.a Enallage numeri & personæ. Deut. 3.a

B nitis & Gaditis, & dimidiæ tribui Manasse. Custodietis itaq; uerba fœderis huius, ut faciatis ea, ut prudenter agatis omnia quæ facturi estis. Vos omnes hodie statis coram DOMINO deo uestro, capita uestra, tribus uestræ, seniores uestri, et [a]præcones uestri, atq; omnes uiri Israelitæ, pubes uestra, uxores uestræ, & peregrinus tuus qui est in castris tuis, à [b]lignatore tuo usq; ad aquatores tuos, ut transeas in fœdus DOMINI dei tui, & in [c]iuramentũ eius, quod DOMINVS deus tuus hodie ferit tecũ, ut erigat te hodie sibi in populũ, & ipse sit tibi deus quemadmodum pollicitus est tibi, & quemadmodũ iurauit patribus tuis, Abrahamo scilicet, Isaac & Iacob. Non autem uobiscum duntaxat ego ferio pactũ istud & iuramentum istud, sed & cũ omni eo qui hodie apud nos hic stat coram DOMINO deo nostro, & cum eo qui hodie non est hic nobiscum. Vos enim scitis qualiter habitauerimus in terra Aegypti, & quomodo transierimus per medias gen-

a Alij legũt, præfecti.
b Alij legunt, Calones & lixas.
c Alij pro iuramento execrationẽ legunt.

C tes per quas transistis. Vidistis quoq; [b]abominationes earum, & idola earum, lignum & lapidem, argentũ & aurum, quæ apud illos erant. Ne forte sit in uobis uir aut mulier, familia aut tribus aliqua, cuius cor se auertat hodie à DOMINO deo nostro, ut abeat & seruiat dijs gentium istarum, & ne forte sit in uobis radix germinans fel & absynthium, Sed & quũ audierit uerba execrationis huius, felicitatem sibi promittat in corde suo, dicens, Pax erit mihi, etiã si incessero iuxta libidinem cordis mei, ut [c]finiatur ebria cum sitiente. Nõ uult DOMINVS huic propitius esse, sed tum fumabit furor DOMINI, & indignatio eius aduersus uirum talẽ, & cubabit super eum omnis execratio quæ scripta est in hoc libro, delebitq; DOMINVS nomen eius sub cœlo. Separabitq; DOMINVS eũ ad malum ex omnibus tribubus Israel, iuxta omnes execrationes fœderis, quod scriptũ est in libro huius legis. Et dicet generatio posterior, scilicet filij uestri, qui post

b Alij legũt, foeditates & excrementa.
c Alij legunt, ut addatur ebria sitienti: alij ut addatur madidus sicco.

D uos exorientur, & alienus qui ueniet de terra remota, quũ uisuri sunt uerbera huius terrę & lãguores quib' DOMINVS illã languere facit, sulphure & sale exurentibus uniuersam terrã eius, ut seminari non possit, non germinante neq; exoriente in ea ulla herba, sicut in loco subuersionis †Sodomę & Aemorę, Admæ et Zeboim, quas subuertit DOMINVS in ira sua atq; in furore suo, dicẽt inquam oẽs gentes, Cur DOMINVS huic terræ sic fecit? Quæ est ira furoris tam immensa? Et respondebũt, Quod fœdus DOMINI dei patrũ suorũ deseruerint, quod pe-

Gen.19.c 3. Reg. 9.b Iere.22.c

pigit

pigit cum eis quū educeret eos de terra Aegypti, nam abierunt & seruierunt dijs alijs, adorauerūtq; eos, deos quos non cognouerunt, & quos non diuisit eis, et exarsit furor DOMINI cōtra terram istam, ut induceret super eam omnē execrationē quæ scripta est in libro isto: & euulsit eos DOMINVS de terra eorū in ira, furore & indignatione magna, disiecitq; eos in terrā aliam, ut testatur hæc dies. [f]Abscōdita DOMINO deo nostro, reuelata uero ad nos & ad filios nostros [attinent] dum durat sæculum, ut faciamus omnia uerba legis huius. XXX.

fAlij sic legunt, Arcana domini dei nostri nobis reuelata sunt.

Ostendit peccantibus esse reditum per pœnitentiam ad dei misericordiam.

[D]octrina [c]ontra des[p]erationē. [P]sal. 105.d

QVum itaq; uenerint super te oīa ista, nēpe benedictio & execratio, quæ A
ego posui ante faciē tuā, †& reuocabis ad cor tuū, apud cunctas gentes ad quas te propulerit DOMINVS deus tuus, cōuersusq; fueris ad DOMINVM deū tuū, uociq; eius obedieris iuxta omnia quæ ego præcipio tibi hodie, tu & filij tui, toto corde tuo atq; tota anima tua, cōuertet quoq; DOMINVS deus tuus captiuitatē tuā, & intimis uisceribus miserationis afficietur erga te, & conuersus colliget te de cunctis populis, in quos te dispersit DOMINVS deus tuus. Etiāsi fueris eiectus tu usq; ad fines cœlorū, illinc te colliget DOMINVS deus tuus, atq; inde te tollet. Et introducet te DOMINVS deus tuus in terrā quā possederūt patres tui, & possidebis eam, benefacietq; tibi, & multiplicabit te magis q̄ patres tuos. Et circūcidet DOMINVS deus tuus cor tuum, & cor seminis B
tui, ut diligas DOMINVM deum tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, ut uiuas. Ponet quoq; DOMINVS deus tuus omnes execrationes istas sup hostes tuos, & super eos qui te oderūt, & qui te persequuntur, siquidē tu reuersus audieris uocē DOMINI, atq; feceris omnia pręcepta eius quæ ego mando tibi hodie. Et [a]exim[i]ū te faciet DOMINVS deus tuus in omni opere manus tuæ, in fructu uentris tui, & in fœtu iumentorū tuorū, & in fructu terræ tuæ ad bonū, quoniam reuertetur DOMINVS, ut lætetur super te bono [tuo,] sicut lætatus est super patres tuos, si modo audieris uocē DOMINI dei tui, ut custodias præcepta eius, & C
statuta eius quæ scripta sunt in libro legis huius, & si cōuersus fueris ad DOMINVM deū tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua. Etenim præceptū istud quod †ego tibi præcipio hodie, nō est [b]absconditū à te, nec tam remotū. Non est in cœlis, ut dicas, Quis ascendet nobis in cœlos, ut ipsum nobis adferat, annuncietq; nobis illud, ut faciamus ipsum? Nec est ultra mare, ut dicas, Quis traijciat nobis mare, & adferet nobis, & annunciet nobis ut ipsum faciamus? Sed ualde propinquū est tibi uerbū, in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illud. Ecce posui hodie ante te uitā atq; bonū, mortē deniq; & malū. Nā ego præcipio tibi ut diligas DOMINVM deū tuū, ut incedas in uijs eius, atq; custodias pręcepta eius, statuta D
eius atq; iudicia eius, ut uiuas & multipliceris, fortunetq; te DOMINVS deus tuus in terra, ad quam tu iam uenis ut eam possideas. Sin retrospexerit cor tuū, et non obedieris, sed impulsus adoraueris deos alios, seruierisq; eis, denuncio uobis hodie quod certissime peribitis, nec prorogabitis dies super terrā, ad quā tu transmisso Iordane iam uenies ut eam possideas. Obtestor hodie aduersum uos cœlū & terrā, uitā & mortē proposui uobis, benedictionem & execrationē: elige igitur uitā, ut uiuas tu & semē tuū, ut scilicet diligas DOMINVM deum tuum, & obedias uoci eius, adhæreasq; ei, quoniam ipse est uita tua, & longitudo dierum tuorū, ut habites super terrā, quam iurauit DOMINVS patribus tuis, Abrahamo, Isaac & Iaacob, ut ipsis [eam] daret. CAP. XXXI.

[2.] Mac.1.f

aAlij legunt, abundare te faciet.

[R]om.10.b [S]ilutio ca[s]lli quod [ig]norantiā [pr]ætexit.

bAlij legūt, impossibile aut difficile, obscurum, mirabile, mirificum, rarum, insolitum, nam uox Ebræa hæc omnia significat.

Consolatur eos, ne concidant ob mortem eius, successorem instituit Iosua, & legem eis commendat.

[M]oses moritur.

ABiens itaq; Moses, loquutus est uerba ista ad omnem Israelem. Et dixit ad A
eos, Ego hodie sum natus centū & uiginti annos, nec possum ultra egredi

& ingredi,& dixit DOMINVS ad me,Tu non transibis Iordanem istum,DO Deut.3.d
MINVS deus tuus ipse trāsibit ante te,& delebit gentes istas ante te,tu uero[a] pos Num.27.d
sidebis eas.Iehosua quoq; ille pręcedet te,quemadmodum loquutus est DOMI
NVS.Et faciet DOMINVS eis quemadmodū fecit † Sihon & Og regibus A- Num.21.d
morræorum,atq; terræ eorū quos ipse exterminauit.Tradetq; eos DOMINVS
ante faciem uestram,ut faciatis eis iuxta totum hoc præceptū quod mandaui uo
B bis.†Fortes igitur estote & agite gnauiter, ne timeatis neq; terreamini ab ipsis, Deut.7.d
quia DOMINVS deus tuus ipse comitatur te,non faciet te remissum, neq; dese
ret te. Vocauit autem Moses Iehosua,& dixit ad eum in oculis totius Israelis,For Num.27.
tis esto,& gnauiter age,quoniam tu ingredieris cum populo isto in terrā,quam
iurauit DOMINVS patribus eorum,ut daret eis,& tu diuides eis eam in hęredi
tatem.Sed & DOMINVS ipse præcedet te,& ipse aderit tibi,nec remissum te fa
ciet,nec te deseret:ne ergo timeas,ne animo frangaris.Et scripsit Moses legē istā,
& tradidit eam sacerdotibus filijs Leui, qui portabāt arcam fœderis DOMINI,
C atq; cunctis senioribus Israel,præcepitq; Moses eis hisce uerbis,A[b] fine septē an-
norum in stato festo anni remissionis in solennitate tabernaculorū,quando con
uenit cunctus Israel, ut appareat in cōspectu DOMINI dei tui, in loco quē sibi
elegerit,leges hanc legem coram uniuerso Israele ipsis audientibus.Congrega-
bis autem populum,uiros,mulieres, & pubem, sed & peregrinum tuum qui est
intra portas tuas,ut audiant,& ut discant,timeantq; DOMINVM deū uestrum,
custodiantq; & obseruent omnia uerba legis huius.Filij quoq; eorum qui nihil
nouerunt,audiant & discant, ut timeant DOMINVM deū uestrum cunctis die
bus quibus uiuetis super terram, in quam uos traiecto Iordane introitis ut eam
D possideatis. Et dixit DOMINVS ad Mosen,Ecce appropinquarunt dies tui ut
moriaris,uoca igitur Iehosua,& collocate uos in tentoriū constitutionis,ut dem
ei mandata.Abijt ergo Moses & Iehosua, & statuerunt se in tentorium constitu
tionis. Et aparuit DOMINVS in tentorio in columna nubis, stetitq; columna
nubis super ostio tētorij. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Ecce tu dormies cum
patribus tuis, & surget populus & scortabitur[sequendo]deos alios, huius ter-
ræ scilicet in quam ueniet,deseret me, & irritum faciet fœdus meum quod pepi-
gi cum eo. Et irascetur furor meus in eum in die illo,deseramq; eos, & abscon- Enallage personarum.
dam faciem meam ab eis, eritq; in deuorationem, & apprehendent eum multa
mala,& adflictiones,ut dicturus sit illo die,An non ideo me ista mala apprehen
E dunt,quod deus nō est in medio mei?Eodem die ego omnino abscondā faciem
meam propter uniuersum malum quod facit,nēpe quod se conuertit ad deos a-
lios.Nunc igitur scribite uobis canticū istud,& doce ipsum filios Israel,& inse-
re hoc ori ipsorum,ut sit mihi canticū istud in testem contra filios Israel.Nam in
troducam eum in terram quam iuraui patribus eius,fluentē lacte & melle,& co
medens satiabitur & pinguescet,conuertetq; se ad deos alios,& seruiēt eis,&[c] ir-
ritabunt me,& irritum facient fœdus meū. Cumq; acciderint ei multa mala atq;
adflictiones,respondebit ei canticum istud corā eo tanquā testis,quoniam nun-
F quam excidet semini eius ex ore.Nam cognoui figmentū cordis eius,quod ipse
hodie facit,antequā introducam eum in terrā quam iuraui. Scripsit igitur Mo-
ses canticū istud eadem die,& docuit ipsum filios Israel.Præcepitq; Iehosua filio Dominus præcipit Iehosua.
Nun,dicens,Corroborare & esto robustus,quoniā tu introduces filios Israel in
terram quam iuraui eis,& ego ero tecū. Factumq; est ut cessasset Moses scribere
uerba legis huius in libro,& consummasset ea,præcepit Moses Leuitis portanti
bus arcā fœderis DOMINI, dicens, Accipite librū legis huius,& reponite eum
G in latere arcæ fœderis DOMINI dei uestri,ut sit ibi contra te in testimoniū.Ego
enim noui rebellionē tuam,& ceruicem tuam præfractam,etenim etiamnū ho-
die

a Alij legunt, expelles eas.

b Aliqui legūt, à principio, ut sup. 15. cap. annotatum est.

c Alij, blasphemabunt.

Gen.11.

Gen.9. Esa.1. Esa.19.

die quum adhuc sum uobiscum uiuens, estis[b] rebelles DOMINO, quanto ergo magis post mortem meam? Congregate ad me omnes seniores tribuum uestrarum, & præfectos uestros, ut loquar in auribus eorum uerba ista, & obtester aduersum eos cœlum & terram. Noui enim quod post mortem meam[c] certissime perperam agetis, & deficietis de uia quam præcepi uobis, occurretque uobis tandem malum, quoniam perperam agetis in oculis DOMINI, ut prouocetis eum per opus manus uestræ. Loquutusque est Moses in auribus totius cœtus Israelitici uerba cantici huius, donec complesset ea.

b Alij legunt, moror si, molesti.

c Eb. Corrumpendo corrumpetis.

CAP. XXXII.

Recitat Moses carmen coram populo, & procul spectat terram quam non ingreditur.

Doctrina. AVdite cœli nam loquar, audiatque terra uerba oris mei. Stillabit ueluti pluuia doctrina mea, fluet ut ros eloquium meum, sicut imber pluuius super herbam, & sicut stillæ super plantulas. Quoniam inuocabo nomē DOMINI, A

Opera dei. tribuite magnificentiam deo nostro. Opus petræ illius solidum est, quoniam omnes uiæ eius sunt iudiciū, deus uerax, absque uanitate, iustus & rectus est. Peruersa hæc & detorta generatio corrupit sibi, non filij eius in maculis suis. Hoccine rependitis DOMINO? popule stulte & non sapiens: an non ipse est pater tuus qui te comparauit? qui te fecit? quique te firmauit? Memineris dierum priscorum, expendite animo annos priorum sæculorum: interroga patrem tuū, & an-

Gene. 11. nunciabit tibi: senes tuos, & dicent tibi. Quū altissimus possessiones distribueret gentibus, quumque dispergeret filios hominum, cōstituit limites populorum pro numero filiorum Israel. Quoniam pars DOMINI populus eius, & Iaacob B

Gen. 9. funiculus hæreditatis eius. [a] Inuenit eum in terra solitudinis, in uasto [loco]

Exo. 13. ululatus & deserto. Circunduxit eum, & erudiuit eum, custodiuitque eum perin-

Exo. 19. de ac pupillam oculi sui. Quemadmodū aquila excitans nidum suum, & super pullos suos uolitans, expandensque alas suas tollit illum, & portat eum super alas suas. Solus DOMINVS duxit eum, & non fuit cum eo deus alienus. Inuexit eum in sublimitatibus terræ, ut comederet prouentus agrorum, deditque ei ut sugeret mel de petra, oleumque è durissimo saxo, butyrum boum, & lac ouiū, cum adipe[b] arietū pinguium, & hircorū, cum[c] adipe delicatissimi tritici, & sangui-

Ingratitu- nem uuæ[d] biberet meracum. Et pinguis factus rectus calcitrauit: crassus factus

do. es, obesus, & adipe obductus. Dereliquit deū factorem suum, &[e] ingratus fuit C petræ salutis suæ. Ad indignationem eum alienis [dijs] prouocauerunt, abominationibus eum ad iracundiā concitarunt. Sacrificarunt cacodæmonibus, non deo, dijs quos non nouerunt, nouis qui nuper exorti sunt, quos patres uestri nihil reueriti sunt. Petræ quæ te genuit oblitus es, excidit tibi deus qui te parturijt. Et uidit DOMINVS, & iratus est, propter prouocationē filiorū suorū & filiarū suarū. Et dixit, Abscondam faciem meam ab eis, spectabo quid tandem [facturi sint] illi. Quoniā generatio est peruersa, filij in quibus nulla est fides.

Rom. 10. d Ipsi[f] prouocauerunt me ad indignationē in eo qui non est deus, ad iracundiam

Hiere. 15. c me concitarunt uanitatibus suis, & ego quoque prouocabo eos in eo qui nō est populus, in gente stulta irritabo eos. Quoniā ignis succēsus est in furore meo, D & exardescet ad infimos inferos usque, deuorabitque terram cum fructu eius, & inflammabit fundamenta montiū. Cōgregabo super eos mala, sagittas meas euacuabo in eos. Adusti fame, consumpti ardenti lue, & amara ægritudine, quin & dentes bestiarum immittam in eos, cū[f] furore serpentium in puluere. Foris orbabit gladius, in penetralibus terror, tam iuuenem quàm uirginē, lactentē cum uiro cano. Statueram quidē quod disijcere uellem eos per angulos [terræ,] tollereque memoriā eorum è mortalibus, nisi ferociā hostium ueritus essem, ne fortè hostes eorum sibi id arrogarent, ne fortè dicerent, Manus nostra excelsa, & non

a Aliqui legunt pro inuenit satis fecit uel suffecit.

b Alij legūt, arietum Basan, quæ regio est fœcundissima.

c Eb. Cum adipe renum frumenti: alij referunt adipem & renes ad hircos, sed simpliciter est, simila gine præstantissima & optima.

d Eb. Biberes, sed nolui mutare personā tam subito, sunt creberrimæ heteroses personarū, quas ad claritatem moderatus sum sententiæ.

e Alij legunt, stulte egit cum petra salutis suæ.

f Venenum serpentum intelligit.

DOMINVS operatus est uniuersum hoc. Quoniam gens est quæ perdit con-
silia, neq; est eis intelligentia aliqua. O si saperent intelligerentq; hoc, expende
B rentq; quid tandem futurum sit ipsis. Quomodo persequeretur unus mille, &
duo fugarent decem millia, nisi petra eorũ uendidisset eos, & DOMINVS con
clusisset eos? Nam petra eorũ non est ut petra nostra, [huiusq; rei] & hostes no
stri iudices sunt. Quoniã de uinea Sodomorũ uitis eorũ, atq; de aruis Amorræ.

g Alij, absynthij.

Vua eorum uua [g] fellis, botrus amarissimus eis. Virus draconũ uinum eorum,
& fel aspidum sæuum. An non hoc repositum est apud me, & obsignatum in
thesauris meis? †Vltio mihi est & repensio ad tempus, labetur pes eorum, ap- 1.Reg.2.b
propinquat dies quo perdantur ipsi, & festinant quæ imminent eis. Quoniã iu Tob.13.a
dicabit DOMINVS populũ suum, & in seruis suis se [h] solabitur, nam uidebit ui Sap.16.b
res eorum abijsse, & in nihilum abijsse conclusum & derelictum. Et dicet, Vbi
sunt dij eorum, petra in quem sperauerunt? Quorum adipem ex sacrificijs [i] co
mederunt, & quorum uinum in libaminibus biberunt. Surgant & opitulen-
F tur uobis, sint uobis in latibulum. Videte igitur quod ego, ego inquã ipse [sum
DOMINVS,] & non est deus præter me: ego occido, et rursus uiuifico: ego uul
nus infligo, & ego medebor, nec est qui è manibus meis eripere possit. Quoniã
sublata manu mea in cœlum, dicam, Viuo ego in æternũ. Quum exacuero ful
gorem gladij mei, tum manus mea apprehendet iudiciũ, rependamq; ultionem
hostibus meis, simulq; odientibus me rependã. [k] Imbuam sagittas meas sangui
ne, & gladius meus deuorabit carnes, propter sanguinem occisorũ, propterq; ca
ptiuos, [l] ut hosti summatim ultiones [rependam.] Excitate ô gentes ad iubilum 2.Mac.7.b
populũ eius, quoniã sanguinem seruorũ suorum ulciscetur, & uindictam repen
det hostibus suis, & propitius erit terræ suæ & populo suo. Veniens itaq; Mo
ses, loquutus est omnia uerba cãtici huius in auribus populi, ipse & Hosea filius
G Nun. Et quũ finem fecisset Moses, quumq; loquutus esset omnia uerba hæc ad
uniuersum populũ Israel, dixit ad eos, Ponite cor uestrũ ad oĩa uerba quæ ego
testificor uobis hodie, præcipietisq; ea filijs uestris, ut custodiãt & faciant omnia
uerba legis huius: nec sit uobis hic sermo uanus, quoniã est uita uestra, & in hoc
uerbo prolongabitis dies super terrã, ad quam uos trãsmisso Iordane proficisci
mini ut eam possideatis. Et loquutus est DOMINVS ad Mosen eodem die in
hæc uerba, Ascende montem istũ Abarim, montem Nebo, quę est in terra Moab
è regione Hiericho, & contemplare terram Chanaan quam do filijs Israel possi
dendam, & morere in monte in quem tu ascẽdis, colligerisq; ad populos tuos,
† quemadmodũ mortuus est Aharon frater tuus in monte Hor, & collectus est Num.20.d
ad populos suos, eo quod præuaricati *estis contra me in medio filiorum Israel 33.e
iuxta aquas Meruba in Kades deserti Zin, quod me non sanctificastis in medio *Exo.17.c Num.20.a
filiorum Israel. E regione spectabis terram hanc, illuc autem non uenies, ad ter- 27.c
ram inquam quam ego do filijs Israel.

h Solari est explere cupidinẽ ulciscendi. h Alij, pœnitudine ducetur, uel miserebitur.

i Comederunt alij ad deos, alij ad Iudæos referunt.

k Hb. Inebriabo.

l Aliqui legunt, à capite nudatorũ: alij, à capite ultionum hostis.

CAP. XXXIII.

Benedicit iam moriens populo, eiq; fausta imprecatur ualedicens, simul fata illorum prænuncians.

A HAec est benedictio qua benedixit Moses uir dei filios Israel ante mortẽ suã,
dixitq;, DOMINVS de Sina uenit, & ortus est eis ex Seir, illuxit de monte
Pharan, & uenit cum decem millibus sanctorum, à dextris ignea lex ad eos. Et Enallage personæ & bita, simulq; numeri.
uehementer diligit populos, omnes sancti eius sunt in manibus tuis. Et ipsi in
serti intra pedes tuos, accipient ex uerbis tuis. Legẽ præcepit nobis Moses hęre
ditariam cœtui Iaacob. Et fuit [a] æquabilis rex, quũ se congregarent capita po-
puli, simulq; tribus Israel. Viuat Ruben, & non moriatur, sintq; homines illius
pauci numero. Et hæc est [benedictio] Iuda. Et dixit, Audi DOMINE uocem
Iuda, & ad populũ suum duc eum: manus eius multæ erunt ei, tu opem ei feres
contra

a Hb. Et fuit in rectitudine rex, quod Hebræi pro Israele exponunt.

De Vrim et Thumim ide Exo.28. Exo.17.

contra hostes suos. Et ad Leui sic dixit, Thumim sunt tui, tui sunt Vrim, uiroq; B
qui in te pius fuerit, quem tentasti in Massa, & quem ad contentionẽ prouocasti
ad aquas Meriba. Qui dicit patri suo & matri suæ, Non uidi eũ, & fratres suos
non cognouit, neq; filios suos agnoscit, quoniã custodiuerũt eloquia tua, & fœ
dus tuum tenaciter seruabunt. Docebunt ipsum Iaacob iudicia tua, & Israelẽ le-
gem tuam. Incensum ponent coram naribus tuis, & holocaustũ in aram tuam.
Benedic DOMINE opibus eius, & opus manuum eius tibi probetur. Contun
de lumbos eorum qui insurgunt aduersus eum, & eorum qui odio eum habent
ne insurgant. Ad Beniamin dixit, Dilectus DOMINI securus habitabit iuxta
eum, inumbrabit super eum tota die, & inter humeros eius habitabit. Ad Ioseph C
dixit, Benedicta est à DOMINO terra eius à delicatissimis & dulcissimis fructi-
bus cœli, à rore, & ab abysso inferne cubãte, à delicatissimis & dulcissimis fructi
bus solis, & à dulcissimis ac delicatissimis[b] fructibus mensiũ, & à capitibus mon
tium orientalium, & à delicatissimis fructibus collium qui iam olim fuerunt, à
fructu delicatissimo terræ, & à copia eius. Et fauor habitantis in rubo, ueniat in
caput Ioseph, & in uerticẽ Nazaræi inter fratres suos. Decor eius ut primogeniti
bouis illius, et cornua illius ut cornua unicornis, quibus populos deturbabit pa
riter usq; ad fines terræ, atq; hæc sunt decẽ millia Ephraim, & ista millia Manas-
se. Ad Zebulon ait, Lætare Zebulon in exitu tuo, & Isachar in tabernaculis
tuis. Populos ad montem uocabunt, ubi sacrificabunt sacrificia iustitiæ, quoniã
inundationem marium sugent, & reconditos thesauros arenæ. Et ad Gad di-
xit, Benedictus qui dilatat Gad, ut leo moratur, qui lacerat brachiũ cum uertice.
Primum sibi prospexit, quod illic esset portio legislatoris laqueati, & ueniet cum
principibus populi, & faciet iustitiam DOMINI, atq; iudicia eius cum Israele. D
Ad Dan ait, Dan catulus leonis, desilit à Basan. Et ad Naphtali dixit, Naphtali
satur est [diuino] beneplacito, atq; plenus benedictione DOMINI, Occidẽtem
& Meridiem occupabit. Ad Aser quoq; ait, Aser benedictus ob filios, gratus fra-
tribus suis, in oleo tinget pedem suum. Ferrũ & æs sub calceamentis tuis, &[c] lon
gæuus eris in senectute tua. Non est deus ut [deus] Israelis, qui cœlos inequitat,
auxiliator tuus, & magnificentia eius æther est, qui iam olim habitatio dei est, et
inferne brachia in mundo [extendit.] Et expellet ante faciem tuam hostem, & di
cit, Vastato. Habitabit itaq; solus Israel securus, et oculus Iaacob ad terrã frumen
ti & uini, quin & cœli eius stillabunt rorẽ. Beatus es tu ô Israel, qui tui similis ô
popule? saluus in DOMINO, qui est clypeus auxilij tui, & gladius gloriatiõis
tuæ, Et mentientur tibi inimici tui, & tu calcabis in excelsis eorũ. XXXIIII.

Benedicta fertilissima, gratissima, Exo.3.a — Fauor in rubo, pro deo ipso qui in rubo apparuit. — Iere.33.b

b Eb. Eiectione lunarum, eiectio autẽ maturus est fructus, iuxta cursu menses constant, in quibus fruges maturescunt.

c Alij legunt, in fortitudine tua. Eb. Secundum dies tuos senium tuum.

Moses ascenso monte moritur, fit in morte publicus luctus.

AScendit itaq; Moses ex campis planis Moab in montem Nebo, & in uerti- A
cem collis qui est è regione Iericho, †ostẽditq; illi DOMINVS uniuersam
terrã Gilead usq; Dan, & omnẽ Naphtali, & terrã Ephraim atq; Manasse, & om
nem terram Iuda usq; ad mare nouissimũ. Meridiem deniq;, & campestrẽ plani
tiem Iericho, quæ est ciuitas palmarum, usq; Zoar. Et ait DOMINVS ad eum, B
Hæc est terra quam iuraui Abrahamo, Isaac & Iaacob, & dixi, Semini tuo dabo
eam, ostẽdi tibi eam ut oculis tuis uideres, illuc uero non introires. Mortuus igi
tur est Moses seruus DOMINI in terra Moab iuxta os DOMINI. Et sepeliuit
eum in ualle in terra Moab contra domum Peor, & nullus hominũ cognouit se
pulchrum eius in hunc usq; diem. Erat autem Moses natus centum & uiginti C
annos quũ moreretur, oculi eius non caligarant,[a] maxillæ eius nihil defecerant.
Defleurunt itaque filij Israel Mosen in planitie campestri Moab triginta diebus,
& cõpleti sunt dies fletus & luctus Mosis. Iehosua uero filius Nun repletus est
spiritu sapientiæ, eo quod posuerit Moses manus suas super eum, obedieruntq;

1.Mac.2.a — Deut.3.d — Gen.12.b — .d — d & c

Occiduum scilicet.

a Vel, uigor eius non fugerat.

D filij Israel ei, & fecerunt sicut præceperat DOMINVS Mosi. Et non surrexit pro
pheta amplius in Israel sicut Moses, quem nosset DOMINVS facie ad faciem,
secundum omnia signa & prodigia, propter quæ miserat eum DOMINVS, ut
faceret in terra Aegypti, corā Pharaone & omnibus seruis eius, atq; coram uni-
uersa terra eius, & secundum cunctam manum robustam, & omnem terrorem
magnum quem fecit Moses in oculis totius Israelis.

Liber Iosue, Hebraice Iehosua.

CAPVT I.

Post mortem Mosis imperator fit Iehosua, qui mandata à deo accipit.

A FACTVM uero est post mortem Mosis serui DOMINI, ut loque
retur DOMINVS ad Iosuam filiū Nun ministrum Mosis in hanc
sententiam, Moses seruus meus mortuus est, surge itaq; & traijce Ior-
danem istum, tu & omnis populus iste, in terram quam ego do eis,
nempe filijs Israel. Omnem locū quem calcauerit planta pedis uestri, tradidi uo
bis, quemadmodum loquutus sum ad Mosen, A deserto & Libano isto, usq; ad
fluuium magnum, fluuium inquam Euphraten, omnis terra Hithæorum usq;
ad mare magnum contra occasum solis erit limes uester. Non se statuet quis- Deut 11.
quam contra faciem tuam cunctis diebus uitæ tuæ: quemadmodum fui cū Mo
B se, [sic] ero tecum, non faciam te remissum, neq; deseram te. Sis igitur fortis & ro Heb. 13.
bustus, tu enim diuides in hæreditatem populo huic terram quā iuraui patribus
eorum, ut darem [eam] illis, modo tu sis fortis & admodum robustus, ut custo-
dias & agas secundum uniuersam legē quam præcepit tibi Moses seruus meus.
Ne recedas ab ea neq; ad dexteram, neq; ad sinistrā, ut prudenter agas in omni- Lectio Deu
bus in quibus incedis. Non recedet liber legis huius ab ore tuo, sed meditaberis teronomij
in eo die noctuq;, ut custodias & agas iuxta omne illud quod scriptū est in eo,
tunc enim prosperum reddes iter tuum, tunc prudenter ages. An non præcepi ti
bi, Sis fortis & robustus, ne formides, néue animo frangaris? quoniam ego DO
C MINVS deus tuus adsum tibi in omnibus ad quæ tu proficisceris. Præcepit
igitur Iehosua præfectis populi, dicens, Transite per media castra, & præcipite
populo in hanc sententiam, Parate uobis uiaticum, adhuc enim intra tres dies
traijcietis Iordanē hunc, ut ueniatis in terrā, eamq; occupetis, quā DOMINVS
deus uester daturus est uobis ut possideatis eam. Ad Rubenitas quoq; & Gadi-
tas, atq; ad dimidiam tribum Manasse loquutus est Iehosua, dicens, Meminisse
[oportet] uerbi quod præcepit uobis Moses seruus DOMINI hisce uerbis, DO-
MINVS deus uester quietem dedit uobis, deditq; uobis terram hanc, uxores ue
stræ, pubes uestra, & pecora uestra manebunt in terra quam dedit uobis Moses
cis Iordanem, uos autem quicunq; uiri sunt fortes, transibitis in [a] primipilari or- Num. 32.
D dine ante fratres uestros, auxiliumq; illis feretis, donec DOMINVS requiem de
derit fratribus uestris sicut uobis, & possideant quoq; ipsi terram quam DOMI-
NVS deus uester dat eis, & tunc redibitis ad terram hæreditatis uestræ, posside-
bitisq; eam, quam dedit uobis Moses seruus DOMINI cis Iordanem ad solem
orientem. Et responderunt ipsi Iehosuæ dicentes, Omnia quæ præcepisti nobis
faciemus,

[a] Aliqui legunt, quinquageni; aliqui accincti.

faciemus,& ad omnia ad quę miseris nos ibimus,sicut obediuimus in omnibus Mosi,sic quoq; obediemus tibi,modo sit DOMINVS deus tuus tecum sicut fuit cum Mose. Quicunq; rebellis fuerit ori tuo,& uerbis tuis non obedierit in omnibus quæ ei mandaueris,interficiatur,modo age fortiter & strenue. CAP. II.

Mittuntur exploratores, qui à Rahab excepti, salui redierunt.

MIsit itaq; Iehosua filius Nun de Sittim duos uiros, qui arte quadã & occulte explorarent,hisce mãdatis,Ite & pspicite terrã atq; Iericho. Qui abeuntes diuerterunt in domũ cuiusdã mulieris quæ erat[a] caupona meritoria,cui nomen fuit Rahab, &[b] quieuerunt illic. Annunciatum est autem regi Iericho hisce uerbis,En uenerũt huc uiri ista nocte de filijs Israel,ut terrã explorent. Misit itaq; rex Iericho ad Rahab huiusmodi mandatis,Profer uiros qui tecum diuerterunt, quiq; ingressi sunt domũ tuam,uenerunt enim ut uniuersam terram explorent. Tollens aũt mulier duos illos uiros,abscondit[c] eos,dixitq;, Sic est,uenerunt quidem uiri ad me,sed ignoraui unde nam essent:quumq; iam tenebresceret, claudendaq; iam esset porta,egressi sunt uiri,nec scio quò abierint uiri illi,insequimini eos festinãter,apprehendetis nimirũ eos. At ipsa duxit eos sursum super tectũ, absconditq; eos sub cauliculis lini qui structi erant ei sub tecto. Ciues uero insequuti sunt eos per uiã Iordanis ad uada usq;. Porta aũt clausa est posteaq̃ egressi sunt qui eos insequebantur. Porrò anteq̃ quieti se dedissent uiri illi, [mulier] ascendit ad eos supra tectũ,dixitq; ad uiros, Noui q̃ DOMINVS tradiderit uobis hanc terrã,irruit enim terror uester super nos, omnesq; terræ huius habitatores[b] cõsternati sunt metu uestri. Siquidẽ audiuimus qualiter exiccauerit DOMINVS aquas maris carectosi ante uos quum exiretis ex Aegypto,& quę feceritis duobus regibus Amorræorũ, qui ultra Iordanem fuerunt, nempe ipsi Sihon & Og,quos omnino excidistis:quo audito,liquefactũ est cor nostrum,neq; perstat amplius spiritus in quoquam metu uestri,quoniã DOMINVS deus uester ipse est deus in cœlis superne,& subtus in terra. Nunc igitur iurate mihi quæso per DOMINVM,quandoquidem ego in uos benigna fui, uos quoq; beneficiũ sitis præstituri domui patris mei, [huiusq; rei] detis mihi symbolum haud fallax. Conseruate in uita patrẽ meum & matrẽ meam, fratres meos & sorores meas, & quidquid illi habent,eripite animas nostras à morte. Viri uero illi responderunt ei, Animas nostras pro uobis morti [deuouemus] præstituros nos & beneficium & fidem tibi,quũ DOMINVS tradiderit nobis terrã istam,modo ne prodatis negotiũ nostrũ. Demisit itaq; eos fune per fenestrã, quandoquidẽ domus eius erat iuxta mœnia urbis,habitabat eñ ipsa propter murũ. Dixit aũt ad eos, Ite montem uersus,ne fortè obuiam uobis fiant qui uos sunt insequuti, ibiq; absconsi latitate tres dies, donec persequutores redierint, tum demũ persequemini iter uestrũ. Viri uero illi dixerunt ad eam,Nos fidẽ nostram liberabimus ab hoc iuramẽto tuo quo nos adegisti, si ingressis nobis in regionẽ,coccinũ istũ funem ligaueris in fenestra per quam nos demittis, inq; domũ tuam congregaueris ad te patrem tuum,matrem tuam,& fratres tuos, quin & totam familiã patris tui. Quicunq; egressus fuerit foras extra ostia domus tuæ, huius sanguis sit super caput eius,& nos innoxij erimus:quicunq; uero tecum fuerit in domo,si huic uis inferatur,sanguis eius sit super caput nostrum. Quod si hoc negotiũ nostrũ prodis,liberati erimus ab hoc iuramento tuo quo nos adegisti. Et respondit,Quemadmodum loquuti estis,sic fiat. Et dimisit eos,abieruntq;,ipsa uero ligauit funem coccinum in fenestra. Abeuntes autem peruenerunt in montem,ibiq; delituerunt tres dies, donec redijssent persequutores. Quæsierant autẽ eos persequutores per omnẽ uiam,nec inuenerant. Conuersi ergo duo illi uiri, descenderunt de monte,traijcientesq; uenerunt ad Iehosua filiũ Nun, & narrauerũt ei omnia

Marginal references: A, B, C, D (section letters); Iaco.2.d; Heb.11.f; Iosum 21.e; uides Rahab.

a Alij legunt, meretrix.
b Ebr. Iacuerunt.
c Ebræi legunt eum.
b Ebr. Liquefacti sunt à facie uestra, seu dissoluti.

b Quidquid eos inuenerat.

b quæ eis acciderant. Dixerunt autem ad Iehosua, DOMINVS tradidit uniuersam hanc terram in manum nostram, metu nostri omnes habitatores terrę istius diffluxerunt.

CAP. III.

Iehosua cum exercitu ad Iordanē proficiscitur, Leuitis cum arca præcedentibus. Iordanis partim constitit, partim defluxit, donec populus dei sicco pede transiret.

A SVrgente uero diluculo Iehosua, mouerunt è Sittim, perueneruntq; ad Iordanem, ipse & cuncti filij Israel, pernoctaruntq; ibi priusq̃ traijcerent. Post tertium diem transibāt præcones per media castra, præceperuntq; populo hisce uerbis, Quum uideritis arcā fœderis DOMINI dei uestri, & sacerdotes Leuitas illā ferentes, soluetis & uos è loco uestro, proficisceminiq; post illā: sic tamen, ut spatium sit inter uos & illam, circiter duo millia cubitorū, ne ad eam appropinquetis, ut sciatis qua uia uobis sit incedendū, nam hac uia antea non incessistis. Di- Religio & in militibus.

B xitq; Iehosua ad populū, a Consecrate uosipsos, nam cras faciet DOMINVS in medio uestri admirāda quædā. Loquutus est deinde Iehosua ad sacerdotes hisce uerbis, Tollite arcam fœderis, & transite ante populū. Hi autem tollentes arcam fœderis, pręcesserunt populū. Et dixit DOMINVS ad Iehosuā, Hodie incipiam te magnificare in oculis totius Israelis, ut intelligant me tecum fore quemadmodum fui cum Mose, & tu pręcipies sacerdotibus ferentibus arcā fœderis, in hanc sententiā, Cum ueneritis ad primam partē aquarū Iordanis, cōsistetis in ipso Iordane. Dixitq; Iehosua ad filios Israel, Huc adeste, & audite uerba DOMINI dei

a Vel, sanctificamini.

C uestri: & addidit Iehosua, In hoc cognoscetis q̃ deus uiuens sit in medio uestri, & omnino expellat ante uos Chananæū, & Hithæum, & Hiuæū, & Pherizæū, & Girgesæum, & Amorræū, & Iebusęum. Ecce arca fœderis dominatoris totius terræ transit ante uos in Iordanē. Nunc igitur tollite uobis duodecim uiros ex tribubus Israel, ex singulis tribubus singulos uiros: & quū cōstiterint plantæ pedum sacerdotū qui portant arcam DOMINI dominatoris uniuersæ terræ intra aquas Iordanis, aquæ Iordanis scindentur, & aquæ illæ quæ superne defluunt, †consistent instar muri. Factū est aūt quum proficisceretur populus è tabernaculis suis ut transiret Iordanē, [ibant] ante populū sacerdotes qui portabant arcam Psal.113.a Act.7.f

D fœderis. Quumq; hi, qui arcam [fœderis] portabant, ingrederentur Iordanem, pedesq; sacerdotū qui arcam ferebant, tincti essent in prima parte aquarum, (solet enim †Iordanis super omnes ripas suas cunctis diebus messis effundi) constiterunt aquæ quæ superne defluebant instar muri, ualde procul à ciuitate Adam, quæ erat à latere Zarthan: quæ uero infra erant [aquæ,] defluebant ad mare solitudinis, mare scilicet salis, separatæ defecerunt, transijtq; populus è regione Iericho. Stabant autem sacerdotes, qui portabant arcam fœderis DOMINI, in sicco in medio Iordanē b præparati, & cunctus Israel transibat in sicco, donec uniuersus populus perfecte transisset Iordanem. Eccli.24.e

b Alij, firmi.

CAP. IIII.

Eriguntur duodecim lapides in monumentum.

A COntigit autem posteaq̃ uniuersa multitudo plene Iordanem transijsset, ut loqueretur DOMINVS ad Iehosua, dicens, Tollite ex populo duodecim uiros, de singulis tribubus unū, & præcipite illis in hanc sententiam, Tollite uobis hinc de medio Iordanis, à loco ubi stant pedes sacerdotū præparatorū, duodecim lapides, q̃s transferetis uobiscū, & relinquatis eos eo loci, ubi hac nocte estis permāsuri. Vocauitq; Iehosua duodecim uiros, quos ordinauerat de filijs Israel, singulos de singulis tribubus. Et dixit eis Iehosua, Trāsite ante arcā DOMINI dei uestri per mediū Iordanis, & tollat quisq; uestrū lapidem unū super humerū

B suum, iuxta numerū tribuum filiorū Israel, ut sit hoc inter uos signum, ut quum interrogauerint filij uestri cras patres suos, dicentes, Quid sibi uolunt hi lapides apud uos? Respondebitis eis, quomodo intercisæ fuerint aquę Iordanis ante ar-

cam

cam fœderis DOMINI. Quū enim illa transiret Iordanem, scissæ sunt aquę Ior
danis, factiq; sunt lapides isti in monumentū filijs Israel perpetuò. Fecerunt aūt
filij Israel sic, quemadmodū præceperat Iehosua, & sustulerūt duodecim lapides
de medio Iordanis, sicut DOMINVS loquutus fuerat ad Iehosua, iuxta numerū
tribuum filiorū Israel, transtuleruntq; illos secum ad locū ubi pernoctarūt, & re
posuerūt eos illic. Duodecim quoq; lapides erexit Iehosua in medio Iordane, eo
[a]loci ubi steterant pedes sacerdotū qui portabant arcam fœderis, ubi manent in hunc usq; diem. Sacerdotes uero ferentes arcam cōsistebant in medio Iordane, C
donec perficeretur quidquid pręceperat DOMINVS Iehosuę, ut loqueretur ad populū, iuxta omnia quæ præceperat Moses Iehosuæ, & festinantes populi transierunt. Quumq; iam transisset omnis populus, transiuit & arca DOMINI & sacerdotes ante populū. Transierunt aūt filij †Ruben, filij Gad, dimidiaq; tribus Manasse primipilares ante filios Israel, quemadmodū præceperat eis Moses: circiter quadraginta millia accincti ad bellum, transierunt ante DOMINVM ad pugnam ad planitiē Iericho. Eodem die illustrem fecit DOMINVS Iehosuam in oculis totius Israelis, timueruntq; eum sicut timuerant Mosen cunctis diebus uitæ eius. Et dixit DOMINVS ad Iehosuam hisce uerbis, Præcipe sacerdotibus portātibus arcā testimonij, ut ascendant ē Iordane. Præcepit ergo Iehosua sacerdotibus dicens, Ascendite ē Iordane. Factumq; est cū ascendissent sacerdotes ferentes arcam DOMINI ē medio Iordanis, extractæq; essent plantæ pedū sacerdotum in siccū, reuersæ sunt aquę Iordanis in locum suum, inundaruntq; super omnes ripas eius sicuti heri & nudiustertius. Ascenderūt uero populi ē Iordane D
decima die mensis primi, posueruntq; castra in Gilgal in extremitate oriētali Iericho. Et duodecim istos lapides, quos tulerant de Iordane, erexit Iehosua in Gilgal, loquutusq; est ad filios Israel hisce uerbis, Quū interrogauerint cras filij uestri patres suos, & dixerint, Quid [sibi uolunt] lapides isti? Declarabitis filijs uestris dicentes, Israel in isto Iordane per siccū transiuit. Nā exiccauit DOMINVS deus uester aquas Iordanis ante uos donec transiretis, quemadmodū prius †fecerat DOMINVS deus uester in mari carectoso, q̄d exiccauit ante nos donec trāsiremus, ut cognoscerent omnes populi terræ manū DOMINI, quæ tam ualida est, & ut timeretis DOMINVM deū uestrum cunctis diebus. CAP. V.

Num.32.d · Deut.27. · Exod.14.c

a Ebr. Substatione.

Terror inuadit reges ultra Iordanem, *circunciditur populus in Gilgal, & celebrant Passah, nouo cibo uescuntur, desito manna, apparet* Iehosuæ *angelus.*

CVmq; omnes reges Amorræorū, qui erant trans Iordanē ad Occidentem, A
omnesq; reges Chananæorū qui erant ad mare, audissent q̄ exiccasset DOMINVS aquas Iordanis ante filios Israel, donec transissent, liquefactum est cor eorum, nec fuit amplius spiritus in eis metu filiorum Israel. Tunc temporis dixit DOMINVS ad Iehosuam, Fac tibi [a]cultros acutos, & effice denuo ut filij Israel secundo circuncidantur. Et Iehosua fecit sibi cultros acutos, & circūcidit filios Israel in colle præputiorū. Hæc uero causa est cur circūcidit Iehosua uniuersum populū qui egressus fuerat ex Aegypto, mares uidelicet, q̄ omnes uiri bello apti mortui erant in deserto, in itinere quū egrederentur ex Aegypto. Circūcisi enim B
erant omnes de populo qui egressi erant, cunctus aūt populus qui nati fuerant in deserto, in ipso itinere quum ex Aegypto egrederentur, non erant circuncisi. Nam filij Israel quadraginta annos oberrarunt in deserto, donec tota gens uirorum bello aptorū qui ex Aegypto egressi fuerant consumpta esset, eo q̄ non audierant uocem DOMINI, & q̄ DOMINVS iurauerat illis, se non ostensurum illis terrā quam iurauerat patribus eorum, ut daret nobis terram fluentem lacte & melle. Filios itaq; illorū, quos suscitauit pro eis, circuncidit Iehosua, quoniam habebant adhuc præputia, nec fuerant in itinere circuncisi. Factum est autem C

Num.14.

a Alij legunt, lapides acutos, aut cultros lapideos.

cum iam tota natio plene circuncisa esset, manserunt in eodem loco in castris do
nec sanaretur. Et ait DOMINVS ad Iehosuam, Deuolui hodie à uobis probrũ
Gilgal deuolu-to. Aegypti. Hinc loci illius nomen appellatum est Gilgal in hunc usq; diem. Man Galgala.
serunt itaq; filij Israel in Gilgal, & celebrarunt Passah decimoquarto die mensis
ad uesperam, in planis campis Iericho. Comederunt quoq; de frumẽto superio-
ris anni huius terræ, idq; postridie paschatis, placẽtas infermentatas, & spicas no
uas tostas, ipso eodem die. Et desijt Man postridie eius diei, quo cœperant co- Mã deficit.
medere de frumento terræ, nec habuerunt ultra filij Israel Man, sed de prouentu
b Alij legunt, anni illius. D terræ Chanaan b anno illo comederunt. Contigit autem, quum esset Iehosua
prope Iericho, ut sublatis oculis suis uideret uirum stantem contra se, habentem
gladium districtum in manu sua. Abijt aũt Iehosua ad eum, & dixit ei, Nobisne
[aduenisti] an aduersarijs nostris? Et dixit, Nõ. Etẽm ego dux exercitus DOMI-
NI nunc adueni. Et procidẽs Iehosua pronus in terrã adorauit, dixitq; ad eum,
Quid dominus meus loquitur ad seruum suum? Respondit dux exercitus DO- Exod.3.a
MINI Iehosuæ, Tolle calceamentum tuum de pede tuo, locus enim in quo stas
c Alij, sanctus est. c sanctuarium est. Fecitq; sic Iehosua. CAP. VI.

Quo pacto Iericho à filijs Israel capiatur & occupetur.

a Eb. Claudebat Ie-richo, & clausa erat. A ERat a autem Iericho clausa, probe inquam clausa erat metu filiorum Israel,
ita ut nemo nec egredi nec ingredi posset. Et dixit DOMINVS ad Iehosuã,
En Iericho & regem eius uiros fortissimos in manum tuam tradidi. Circunda-
bitis autem urbem omnes qui bello apti sunt, circũeundo scilicet urbem semel,
idq; facietis sex diebus, & septem sacerdotes ferant septem cornua arietina ante
arcam. Septimo uero die circumibitis ciuitatem septies, classicumq; canant sacer
dotes cornibus. Cumq; cornu arietino sonum incenderint, uosq; sonum cornu
audieritis, uociferetur uniuersus populus magno classico, tũc corruet murus ur
bis subtus se, ascendatq; populus, quisq; ante se. Vocans igit Iehosua filius Nun
sacerdotes, dixit ad eos, Tollite arcam fœderis, & septem sacerdotes ferãt septem
cornua arietina ante arcam DOMINI. Ad populũ autem dixit, Transite & cir-
In ordine primipilari aut acie prima, fuerunt Rubenitæ, Gaditæ & dimidia tribus Manasse, ut patet Num.32. B cundate ciuitatem, primipilaris autem ordo transeat ante arcam DOMINI. Po
steaquam autem Iehosua loquutus esset ad populũ, tulerunt septem sacerdotes
septem cornua arietina, & transeuntes ante arcam DOMINI clanxerunt corni
bus, sequebaturq; eos arca fœderis DOMINI. Et primipilares præcedebant sa-
cerdotes, qui classicum canebant cornibus, extremum autem agmen ibat post ar
cam, eundo & clangendo cornibus. Et præcepit Iehosua populo hisce manda-
tis, Ne iubilum aliquem, aut sonum uoce edatis, neq; egrediatur uel uerbum ex
ore uestro, usq; ad eum diem quo dixero uobis, Vociferamini: tum iubilũ edite.
Circunduxit itaq; arcam DOMINI circumeũdo ciuitatem semel, & redeuntes
in castra, pernoctarunt in castris. Sub lucem surrexit Iehosua, tuleruntq; sacerdo
tes arcam DOMINI: septem quoq; sacerdotes ferentes septem cornua arietina,
præcedebãt arcam DOMINI, & classicum canebant cornibus, primipilares ue-
ro præcedebant eos, & extremũ agmen arcam DOMINI sequebatur, quæ præ-
cedebat cum clangore cornuum. Circuierunt ergo urbem & altero die semel, &
C reuersi sunt in castra. Feceruntq; sic sex diebus. Illucescẽte septimo die, mane sur
rexerunt quum aurora exoriretur, & circumierunt ciuitatẽ (ut constitutum erat)
septies, duntaxat uidelicet hoc die circumierunt ciuitatem septies. Quumq; iam
septimo fieret, clangebant sacerdotes cornibus, dixerat enim Iehosua ad popu-
Hoc est, uastitati adiudicatur. lum, Vociferamini, quia tradidit DOMINVS uobis ciuitatẽ. Sit uero urbs Hæ-
rem DOMINO, ipsa urbs scilicet, & omnia quæ in ea sunt, dũtaxat Rahab cau-
pona meritoria in uita seruetur, ipsa uidelicet & omnes qui sunt cum ea in do-
mo, nam abscondit nuncios quos miseramus. Veruntamen uos cauete ab He- Iosu.2.b

rem,

rem, ne fortè uastantes capiatis de Hærem, faciatisq; castra Israelitica Hærem, tur
betisq; ea. Quidquid est argenti, auri, æreorum atq; ferræorum uasorum, conse-
cratũ sit DOMINO, atq; in thesaurũ DOMINI ueniat. Iubilãs igitur populus
Heb.11.f clanxerunt cornibus. Quumq; audisset populus sonũ cornu, uociferabatur &
ipse populus iubilo magno, & corruit murus subter se, ascẽditq; populus in ur-
2.Ma.12.c bem, quisq; suo loco, & ceperunt ciuitatẽ. Trucidarũt quoq; gladio omnia quæ
erant in ciuitate, tam [b]uiros q̃ mulieres, tam pueros q̃ senes, boues, pecudes & asi
Supra 2.c nos. Duobus autem uiris qui terram †explorauerant, præcepit Iehosua, Introite D
Heb.11.f domum mulieris meritoriæ, educiteq; illinc mulierem ipsam, & omnia quæ ha
bet, quemadmodum ei iureiurando affirmastis. Ingressi itaq; iuuenes illi explo
ratores, eduxerunt Rahab & patrem eius, matrẽ eius, frater eius, & omnia quæ
habebat, sed & omnes familias eius eduxerunt, & reposuerũt eos extra castra Is-
raelitica. Porrò ciuitatẽ ipsam succenderũt igni, cum omnibus quæ fuerũt in ea,
duntaxat argentum & aurũ, uasa ænea & ferrea posuerũt in thesaurum domus
DOMINI. Rahab uero cauponam & domũ patris eius, & omnia quę habebat,
seruauit Iehosua, habitauitq; ipsa inter Israelitas in hunc usq; diem, eo q̄ abscon
disset nuncios, quos miserat Iehosua ad explorandũ Iericho. Tunc temporis iu-
3.Reg.16.g rauit Iehosua hisce uerbis, Execratus †uir corã DOMINO, qui surrexerit & ree
dificauerit urbem hanc, nempe Iericho: in primogenito suo fundamentũ eius ia
ciet, & in minimo natu suo collocabit portas eius. Fuit itaq; DOMINVS cum
Iehosua, & fama eius euulgata est per uniuersam terram. CAP. VII.

Punitur qui ex deuotis domino clàm furatur.

Iosue 22.d PRæuaricati sunt aũt filij Israel præuaricatione͂, idq; in Hærem. Achan enim A
filius Charmi, filij Zabdi, filij Zerah de tribu Iuda abstulit de Hærẽ, & exar
sit ira DOMINI cõtra filios Israel. Misitq; Iehosua uiros de Iericho ad Hai, quæ
erat iuxta Bethauen ab Oriente ipsi Beth El, & dixit ad eos hæc uerba, Ascendite
& explorate terram. Ascenderũt ergo uiri illi, & explorauerũt Hai, & reuersi ad
Iehosua, dixerunt ei, Ne ascendat uniuersus populus, sed ascendant circiter duo
aut tria millia uirorũ q ferient Hai, ne fatiges populũ uniuersum usq; illuc, quia
illorũ pauci sunt. Ascenderunt itaq; illuc de populo circiter tria millia uirorum,
& fugerũt à facie uirorũ Hai, percusseruntq; ciues Hai ex illis circiter trigintasex
uiros, persequutiq; sunt eos à porta usq; Sebarim, trucidaruntq; eos in descensu.
Cor ergo populi liquefactum est, factumq; quasi aqua. Et Iehosua scindens ue
stimenta sua, procidit in faciem suam super terrã corã arca DOMINI usq; ad ue
speram, ipse & seniores Israelis, & sparserunt puluerem super capita sua. Dixitq; B
Iehosua, Ah DOMINE deus, cur sic traduxisti populũ tuum istũ ultra Iordanẽ,
ut traderes nos in manũ Amorræi, & perderes nos? O si libuisset nobis manere
cis Iordanem. Quid dicam mi domine, posteaq̃ Israel coram hostibus suis ter-
ga uertit? Vt audiẽt Chananæi & omnes habitatores terræ, circũuallabunt nos,
& excindent nomen nostrũ de terra, & quid facies nomini tuo magno? Et dixit
DOMINVS ad Iehosuam, [a]Surge, cur sic cadis super faciem tuam? Israel pecca-
uit, fœdusq; meum q̃d præcepi eis transgressi sunt, & acceperũt de Hærem, & fu
rati sunt, & mentiti, reponentes in supellectili sua, & ideo non poterunt stare fi-
lij Israel corã hostibus suis, sed terga uertent ante inimicos suos, eo q̄ Hærem fa
cti sunt, nec amplius ero posthac uobiscũ, si non excideritis Hęrem de medio ue
stri. Surge sanctifica populũ, & dic, Sanctificate uos in crastinũ diem, quoniam
sic iussit DOMINVS deus Israel. Hærem est in medio tui ô Israel, idcirco stare
aduersum hostes tuos nequaq̃ poteris, donec abstuleritis Hærem de medio ue-
stri Accedite ergo mane secundum tribus uestras, & tribus quam deprehenderit C
DOMINVS accedet secundũ familias suas, & familia quã deprehenderit DO-

b Ebr. A uiro ad mulierem.

a Ebr. Surge tibi.

MINVS accedet secundũ domos, & domus quam deprehenderit DOMINVS accedet uiritim. Et qui deprehensus fuerit in Hærem, igni cõburetur tam ipse q̃ omnia quæ habet, eo ꝙ transgressus est fœdus DOMINI, & ꝙ perpetrauerit scelus in Israele. Mane igitur cõsurgens Iehosua, applicuit Israelem secundũ tribus suas, & deprehẽsa est tribus Iuda. Deinde quum applicaret familias Iuda, deprehendit familiam Zarhitarũ. Rursum applicans familiam Zarhitarũ uiritim, deprehensus est Zabdi. Et applicans domum eius uiritim, deprehensus est Achan filius Charmi filij Zabdi, filij Zerah de tribu Iuda. Et dixit Iehosua ad Achan, Fili mi, da quæso gloriam DOMINO deo Israelis, & da illi [b] confessionem, indicaq́ue mihi quid feceris, ne cæles me. Respondẽs Achan dixit ad Iehosuã in hanc sententiã, Reuera ego peccaui cõtra DOMINVM deum Israelis, sic enim & sic feci. Vidi inter spolia chlamydem Babylonicã unam eamq́ue pretiosam, ducẽtos siclos argenti, & linguã auream unam, cuius pondus erat quinquaginta siclorum: hæc cõcupiscens rapui, & ecce abscondita sunt sub terra in medio tentorij mei,

Achan.

b Alij, laudem.

D & pecunia est sub illis. Misit itaq́ue Iehosua nuncios, qui quũ cucurrissent ad tentorium eius, ecce abscondita iacebant in tentorio eius, & pecunia sub illis. Tollentes igitur ea ex tentorio, attulerũt ad Iehosuam, & ad cunctos filios Israel, ponentes ante DOMINVM. Tollens igitur Iehosua Achan filiũ Zerah, & pecuniam, & chlamydem, & linguam auream, filios quoq́ue eius & filias eius, boues eius, & asinos eius, & oues eius, tentorium quoq́ue eius, quin omnia quę habuit, unà cum uniuerso Israele, deduxerunt ea in uallem Achor. Et ait Iehosua, Quandoquidem conturbasti nos, conturbabit te DOMINVS in die isto. Lapidibusq́ue eos obruentes cuncti Israelitæ exusserunt eos igni: & quum eos lapidibus adobruissent, erexerunt super eos aceruũ lapidum magnum, [qui durat] in hunc usq́ue diem. Et reuersus est DOMINVS ab ira furoris sui, & ob hoc uocatum est nomen loci illius Vallis Achor in hunc usq́ue diem.

CAP. VIII.

Capitur Hai, *uastatur & igni traditur. Ara in* Hebal *extruitur, leguntur execrationes & bonæ imprecationes, de quibus* Deut. 27.

A AIt autem DOMINVS ad Iehosuam, Ne metuas, neq́ue animo frangaris, tolle tecũ omnem populũ militiæ aptum, & consurgens ascende ad Hai, en tradidi in manũ tuam regem Hai, atq́ue populũ eius, ciuitatem eius, atq́ue terrã eius, tu fac Hai atq́ue regi eius, quemadmodũ Iericho & regi eius fecisti, prædã tamen eius, & iumẽta eius diripietis uobis, pones quoq́ue insidias ciuitati post eam. Surrexit itaq́ue Iehosua & omnis populus qui bello aptus erat, ut ascẽderet in Hai, & delegit Iehosua triginta millia uirorũ fortiũ, dimisitq́ue eos noctu, præcepitq́ue eis

Iosu. 6. d

B dicens, En collocabitis insidias urbi, sed post urbem, nec tamẽ nimis remote ab urbe, sitisq́ue omnes parati, ego uero & cunctus populus qui mecũ est, appropinquabimus urbi: quumq́ue illi exierint ut occurrant nobis, quemadmodũ antea fecerunt, fugiemus nos corã eis, illi autem exibunt nosq́ue insequẽtur, nosq́ue eliciemus illos ex urbe, nam dicturi sunt, Fugiũt à facie nostra sicut antea: nam nos fugiemus coram eis, uos uero interim cõsurgentes ex insidijs occupabitis urbem, tradet enim eam DOMINVS deus uester in manũ uestram. Quumq́ue obtinueritis urbem, †incendetis eam igne, iuxta uerbũ DOMINI facietis: ecce, pręcepi uobis. Misit igitur illos Iehosua, qui abeuntes ad locum insidiarum, ibiq́ue manserunt

Deut. 8. a.

† Ignem succenderunt in parte aliqua urbis non ut uastarent, sed ut signum suis darent.

C inter Beth El & inter Hai, ab Occidente urbis Hai. Iehosua uero mansit nocte illa in medio populi. Et cõsurgens summo mane Iehosua, recensuit populũ, ascenditq́ue ipse & seniores Israel ante populũ contra Hai. Omnes quoq́ue ex populo q bello apti erant, qui scilicet cum eo erant, ascenderũt, accedentesq́ue uenerũt ad urbem, castra ponentes ab Aquilone Hai, ut esset uallis inter eos & inter Hai. Et accepit fermè uirorũ quinq́ue millia, collocauitq́ue eos in insidijs inter Beth El & in-

ter

ter Hai ab occidua plaga urbis. Et populi collocarũt omnia castra quæ erant ab
Aquilone urbi, & insidias suas [quæ erant] ab Occidente, contra urbem, & pro-
fectus est Iehosua eadem nocte in medium uallẽ. Quumq; id uideret rex Hai,
festinanter consurrexerunt, idq; mane, & ciues illius urbis erumpentes, occurre-
runt Israeli ut pugnarent, tam ipse q̃ omnis populus eius, ad præstitutũ tempus
ante planitiem, ignorans q; insidiæ ei essent collocatæ post urbem. Iehosua ue-
ro & uniuersus Israel simularunt se cæsos ante illos, fugeruntq; per uiam solitu
dinis. Et cõuocati sunt omnes populi qui erant in ciuitate, ut insequerẽtur eos, D
insequutiq; sunt Iehosua, pellecti scilicet ex urbe, ut non reliquus esset uir, ne u-
nus quidem, in Hai & Beth El, qui non egressus esset post Israelem, dimiserũtq;
ciuitatem apertã, & insequuti sunt Israelem. Et ait DOMINVS ad Iehosuam,
Extende telum quod est in manu tua contra Hai, quoniam in manum tuam tra
dam eam. Et extendit Iehosua telum quod habebat manu sua contra urbem, &
ilico consurgentes qui in insidijs erant de loco suo, prouolaruntq; quum exten
deret ille manum suam, ueneruntq; in urbem, occuparunt eam, & ilico incende
runt eam igne. Porrò ciues Hai retrospectantes uiderunt fumum ciuitatis in cœ
lum usq; ascẽdentem, neq; [a] facultas fuit illis fugiendi neq; huc neq; illuc. Et po-
pulus qui fugiebat uersus solitudinem, conuersus est in persequentes. Iehosua
uero & omnis Israel animaduertentes q; insidiæ cepissent ciuitatem, & q; fumus E
ciuitatis in sublime iret, conuersi sunt, & percusserunt uiros Hai. Et illi egressi
sunt ex urbe obuiam illis, ut essent [hostes] inter Israelitas, illis hinc, illis uero ist-
hinc existentibus. Et percusserunt eos donec nullus ex eis superesset, neq; effu-
geret. Regem uero Hai uiuum ceperunt, & adduxerunt eum ad Iehosuam.
Quumq; iam cessarent Israelitæ trucidare cunctos ciues Hai in planitie solitudi
nis, ubi persequuti erant eos, & cecidissent uniuersi gladio ad internetionẽ usq;,
reuersi sunt omnes Israelitæ in Hai, & percusserunt eam quoq; gladio. Cuncto
rum uero qui eo die ceciderunt, tam uirorum quàm mulierum, fuerunt duode-
cim millia, & illi homines omnes fuerunt ex Hai. Iehosua uero non reduxit
manum suam quam cum telo extenderat, donec funditus uastasset omnes habi
tatores Hai. Veruntamen iumenta & spolia ciuitatis illius diripuerunt Israelitæ F
sibi, iuxta uerbũ DOMINI quod mandauerat Iehosuæ. Et exussit Iehosua Hai,
redegitq; eam in aceruum perpetuum, & in solitudinem in hunc usq; diem. Re
gem uero Hai in arborem suspendit usq; ad tempus uespertinum. Quumq; sol
occideret, iussit Iehosua ut cadauer eius deponerẽt de arbore, & proijcerẽt ipsum
ad fores portæ urbis, excitarentq; super ipsum aceruum magnum lapidum, qui
Deut. 27. a [manet] usq; in præsentem diem. Tum extruxit Iehosua aram DOMINO deo
Exo. 20. d Israelis in monte Ebal, sicut præceperat Moses seruus DOMINI filijs Israel, &
sicut scriptum est in libro legis Mosis, aram uidelicet de lapidibus integris, super
quos nemo ferrum leuauit, sacrificaueruntq; super eam holocausta DOMINO,
& sacrificauerũt hostias gratulatorias. Scripsit quoq; super lapides [b] secundariã G
legem Mosis, [c] quã scripserat ante filios Israel. Et omnis Israel atq; seniores eius,
præfecti & iudices stabant utrinq; circa arcam coram sacerdotibus Leuitici gene
ris portantibus arcam fœderis DOMINI, aduenæ quoq; & indigenæ. Dimidia
pars illorum [stabat] uersus montem Gerizim, & dimidia pars illorum uersus
montem Ebal, quemadmodũ Moses seruus DOMINI antea præceperat, nem-
pe ut benedicerent populo Israel. Postea legit omnia uerba legis, benedictio-
nes & execrationes, iuxta omnia quæ scripta sunt in libro legis. Nec fuit ullum
uerbum ex omnibus quæ præceperat Moses, quod non legerit Iehosua coram
tota congregatione Israelis, [stantibus] mulieribus & paruulis atq; peregrinis
aduenientibus in medio eorum. CAP. IX.

a Alij legunt, non fuit illis locus.

b Alij, repetitionem legis, aut summam, & melius, aut descriptum uel epitomen.
c Alij ad Iehosuam hoc referunt, alij ad Mosen: qui ad Iehosuam referunt legũt scripsit.

Gentium reges contra Israelitas conspirant, Gabaonitæ dolis efficiunt ut in fœdus recipiantur.

A Factumq; est ut audirent hæc cuncti reges qui erant trans Iordanem, in mon
tanis & locis planis, atq; in uniuerso littore maris magni è regione Libani,
nempe Hithęi, Amorræi, Chananęi, Pherizæi, Hiuæi & Iebusæi, cōgregati sunt
unà, ut pugnarent contra Iehosuam & contra Israelē uno[a] consensu. Gibeonitę
uero quū audissent quæ fecerat Iehosua ipsi Iericho & Hai, egerunt & ipsi uafri
cie quadā, abierunt enim præ se ferentes ac si peregre missi uenissent, ferētes sac-
cos ueteres in asinis suis, utresq; uini ueteres, laceros & resarctos, calceamenta
quoq; uetera & cōmaculata in pedibus suis, uestimenta deniq; habebant uetera
super se, & omnis panis, quē pro uiatico suo acceperant, aridus erat & mucidus.
Venerunt ergo ad Iehosuam in castris Gilgal, dixeruntq; ad eum, & ad uiros Is-
rael, Venimus ex terra admodū remota, pangite ergo nobiscū fœdus. Respōdit
[b] quispiā ex Israelitis ipsi Hiuęo, Fortè tu habitas[c] in medio mei, quomodo ergo
fœdus tecū ferirem? Et dixerunt ad Iehosuam, Nos serui tui sumus. Quibus rur-
B sum ait Iehosua, Quinā estis uos? & unde uenitis? Responderunt ei, Serui tui ue
nerunt de ualde remotis terris propter famā DOMINI dei tui, siquidē famam
eius audiuimus, & quæcunq; in Aegypto fecit, sed & cuncta quæ fecit † duobus Num.21.c
regibus Amorræorū, & qui fuerunt ultra Iordanē, Sihon regi Hesbon, & Og re
gi Basan qui fuit in Astaroth, unde dixerūt nobis seniores nostri, & omnes inha
bitatores terrę nostræ in hanc sententiā, Tollite in manu uestra uiaticū ad iter, &
ite illis obuiā, diciteq; illis, Serui uestri sumus, pangite ergo nobiscū fœdus. Hic
panis noster quo aluimus nosipsos, interim dū absumus à domibus nostris, cali
dus fuit eo die quo egrediebamur ut proficisceremur ad uos, & ecce nūc aridus
est & mucidus. Isti quoq; utres uini quos nouos impleuimus, ecce rupti sunt, sed
& uestimenta hæc nostra atq; calceamenta nostra uetustate detrita sunt ob iter
C tam longū & immēsum. Et acceperūt uiri illi [Israelitæ] de uiatico illorū[d] incon-
sulto DOMINO. † Fecit itaq; Iehosua cum eis pacē, & ferijt cū eis fœdus, ut ser- 2.Reg.21.a
uaret eos uiuos, & principes cœtus iurauerūt eis. Exactis tribus diebus posteaq̄
fœdus icerāt, audierūt illos esse uicinos suos, habitareq; in medio ipsorū. Et pro-
fecti filij Israel, peruenerūt tertio die ad ciuitates illorū, (erant autem ciuitates eo
rum, Gibeon, Kephira, Beeroth & Kiriath Iearim,) nec percusserunt eos filij Is-
rael, eo q; eis principes cœtus per DOMINVM deum Israelis iurassent. Et mur
murabat totus cœtus contra principes. Dixerūt uero cuncti principes ad uniuer
sum cœtū, Nos iurauimus illis per DOMINVM deū Israelis, idcirco nō possu-
mus in eos irruere: hoc uero faciemus eis, seruabimus eos uiuos, ne ueniat super
nos indignatio propter iuramentū q̄d iurauimus eis. Dixeruntq; rursus ad eos
principes, Viuant, & sint calones & lixæ pro toto cœtu, quemadmodū loquuti
D sunt eis principes. Et uocatis eis Iehosua, loquutus est ad eos in hanc sententiam,
Quare imposuistis nobis hisce uerbis, Valde remoti habitamus à uobis, quū ta-
men in medio nostri habitetis? Execrati igitur eritis uos, nec excindetur è uobis
seruus & qui ligna cędant, & aquā hauriant domui dei. Qui respondentes Ieho
suæ, dixerunt, Quoniā certissime indicatum est seruis tuis q; præcepisset DOMI
NVS deus tuus Mosi seruo suo, q; daturus esset uobis uniuersam hanc terrā, &
q; excisurus esset cūctos habitatores terræ ante uos, ob hoc timuimus uehemen
ter animabus nostris à uobis, & fecimus rem istā, en sumus in manu tua, quod
tibi uidetur bonum & rectum nobis facere, hoc facito. Et fecit[e] eis sic, liberauitq;
eos è manu filiorum Israel ut non occiderent eos. Et constituit eos Iehosua eo-
dem die ut essent lignatores & aquatores in cœtu, & pro ara DOMINI in hunc
usq; diem, in loco quem elegerit.

CAP. X.

Gibeon

a Ebr. Vno ore.

b Vel quisq; ex Israelitis.

c In medio mei, id est, in hac terra quā dominus mihi possidendam dedit.

d Ebr. Et os domini nō interrogauerunt.

e Alij legunt, & fecit eis pactum.

Gibeon à regibus obsessa, à Iehosua seruatur, obtenta uictoria reges quinq; suspenduntur, & aliæ urbes à Iehosua capiuntur.

QVum uero Adonizedek rex Hierosolymorũ audisset quod Iehosua ob A
tinuisset Hai, & eam uastasset, & ut fecisset Iericho & regi eius, ita q̃q;
Hai & regi eius fecisset, quodq; pacẽ iniissent ciues Gibeon cum Israe
litis, & essent inter eos, timuerunt ualde, quoniã Gibeon urbs fuit magna, sicut
una ex regalibus urbibus, maior Hai, & ciues eius omnes uiri erant fortissimi.
Misit ergo Adonizedek rex Hierosolymorũ ad Hoham regẽ Hebron, & ad Pi-
ream regem Iarmuth, & ad Iaphiam regẽ Lachis, & ad Debir regem Eglon, hu-
iusmodi mãdatis, Ascendite ad me & auxilio mihi sitis, ut percutiamus Gibeon,
quoniã pacem inierunt cũ Iehosua & cum filiis Israel. Congregati igitur ascen
derunt quinq; reges Amorræorũ, rex Hierosolymorũ, rex Hebron, rex Iarmuth,
rex Lachis, rex Eglon, isti cum uniuersis castris suis castrametati sunt contra Gi-
beon ut oppugnarent eam. Miserunt ergo ciues Gibeon ad Iehosuam in castra B
quæ erant in Gilgal, hisce mandatis, Ne retrahas manũ tuam à seruis tuis, ascen-
de ilico ad nos, & serua nos, opemq; fer nobis, quoniam congregati sunt cõtra
nos omnes reges Amorræorum qui habitant in montibus. Et ascendit Iehosua
ex Gilgal, ipse & totus populus qui bello aptus erat cũ eo, & cũncti uiri fortes.
Et ait DOMINVS ad Iehosuam, Ne timeas ab eis, quoniã tradidi eos in manũ
tuam, nec stabit quispiam ex eis coram te. Venit autem Iehosua subito ad illos,
nam ascenderat tota nocte ex Gilgal. Et cõturbauit eos DOMINVS ante Israe
litas, percussitq; eos cæde magna in Gibeõ, & insequutus est eos per uiam ascen
sus Bethoron, percussitq; eos usq; in Azeka & Makeda. Quũq; fugerent ante Is- C
raelitas, & essent in descẽsu Bethorõ, deiecit DOMINVS super eos lapides gran
des de cœlo, usq; in Aseka, mortuiq; sunt multo plures eorũ qui lapidibus gran-
dinis interierunt, quàm fuerint illorũ quos interfecerant filii Israel gladio. Tum
loquutus est Iehosua ad DOMINVM eo scilicet die quo DOMINVS tradidit
. 28 f Amorræum ante Israelitas, & ait[a] præsentibus Israelitis, Sol† siste gradum in Gi- a Eb. In oculis
cli 46.a beon, & luna in ualle Aialon. Constitit itaq; sol, & luna stetit, donec se gens de Israel.
hostibus suis ulcisceretur. An non hoc in libro iusti scriptũ est? Constitit itaq; sol
in medio cœli, nec festinauit ad occasum ferè integro die. Nec fuit talis dies ante
illum nec post illum, ut exaudiret DOMINVS uocem hominis, quoniam DO
MINVS pugnauit pro Israele. Reuersusq; est Iehosua & omnis Israel cũ eo ad
castra in Gilgal. Fugerunt autem quinq; reges isti, & absconditi delituerunt in
quadam spelunca in Makeda. Et nunciatũ est Iehosuæ hisce uerbis, Inuenti sunt D
quinq; reges absconditi in spelunca in Makeda. Et ait Iehosua, Voluite lapides
grandes ad os speluncæ, & constituite uiros circa eam qui eos custodiãt, uos ue
ro ne consistatis, sed insequimini hostes uestros, & cædite extremũ agmen, neq;
permittatis ut ingrediãtur ciuitates suas, quia tradidit eos DOMINVS deus ue-
ster in manum uestram. Et factum est quum cessasset Iehosua atq; filii Israel à cæ
dendo illos ualde ingenti cæde ad internetionẽ usq;, ut reliqui qui ex illis super-
erant, ingrederentur in urbes munitas. Et reuersus est uniuersus populus saluus
in castra ad Iehosuam in Makeda, ut nemo uel mutierit lingua sua contra filios
Israel. Dixit autem Iehosua, Aperite os speluncæ, & educite ad me ex spelunca
quinq; istos reges. Et fecerunt sic, eduxerũtq; ad eum ex spelunca quinq; istos re
ges, nempe regem Hierosolymorum, regem Hebron, regem Iarmuth, regẽ La-
chis, & regem Eglon. Quumq; educerent reges istos ad Iehosuam, uocauit Ieho
sua cunctos uiros Israel, dixitq; ad principes qui præerant bello, quiq; cũ eo pro-
fecti erant, Huc adeste, & ponite pedes uestros super colla regum istorũ. Illi ergo E
accedentes restiterunt pedibus suis in ceruicibus regum istorũ. Et ait ad eos Ie-

hoſua, Ne metuatis, neq; paueatis, quin uiriliter & fortiter agatis, quoniã ſic fa‑
ciet DOMINVS cunctis inimicis ueſtris cõtra quos pugnatis. Poſt hæc trucida
uit eos Iehoſua, & interfectos ſuſpendit in quinq; arboribus, & manſerunt ſu‑
ſpenſi in arboribus uſq; ad ueſperam. Quum tempus appeteret ut ſol occideret,
iuſſit Iehoſua ut depoſitos de arboribus proijcerent eos in ſpeluncã in qua deli‑
tuerant, & poſuerunt lapides grandes ad os ſpeluncæ, qui [manent] in hunc uſq;
diem. Et Makeda cepit Iehoſua eodẽ die, & percuſſit eam gladio, regemq; eius
b Hb. Omnem animam quæ in ea erat. interfecit, [b] cum omni eo quod in ea uiuebat: nihil fecit reliquũ, ſed fecit regi Ma
keda quemadmodũ fecerat regi Iericho. Tranſiuit deinde Iehoſua & cunctus
F Iſrael cum eo à Makeda in Libna, pugnauitq; cõtra Libna. Et DOMINVS tra‑ Lebna.
didit eam et regem eius in manũ Iſraelis, quã percuſſit gladio, ſimulq; quidquid
in ea uitam habebat: nihil fecit in ea reliquũ, ſed fecit regi eius † quẽadmodũ regi Supra 6.
Iericho fecerat. Tranſijt deinde Iehoſua & omnis Iſrael cũ eo à Libna in Lachis,
caſtraq; fixit contra eam, & oppugnauit eam. Et tradidit DOMINVS Lachis in Lachis.
manum Iſraelis, qui capiens eam poſtero die, percuſſit eam gladio, & quidquid
uiuum in ea erat, quemadmodũ fecerat in Libna. Tunc aſcendit Horã rex Gæ
ſer ut ſuppetias ferret ipſi Lachis, quem percuſſit Iehoſua & populum eius, ut ne
mo ex eis reliquus eſſet. De Lachis tranſiuit Iehoſua & omnis Iſrael cum eo ad
Eglon, poſitiſq; caſtris contra eam, oppugnarũt eam, & expugnata ea eodẽ die, Eglon.
percuſſerũt eam gladio, atq; omne illud quod in ea uitã habebat interemit eodẽ
G die, quemadmodũ fecerat in Lachis. Aſcendens aũt Iehoſua & omnis Iſrael cũ
eo de Eglon in Hebron, oppugnarunt eam, captamq; percuſſerunt gladio, regẽ Hebron.
ſcilicet eius, & cũctas ciuitates eius, quidquid deniq; in ea uiuebat, nec fecit quid
quam reliquũ, ſed fecit ei iuxta omnia quæ fecerat Eglon. Et proruit eã, & quid‑
quid fuit in ea uiuũ. Et reuerſus Iehoſua atq; omnis Iſrael cum eo in Debir, op‑ Dabir.
pugnauit eam, quumq; eam cepiſſet, & regẽ eius, atq; cũcta oppida eius, percuſ‑
ſerunt eos gladio, & internetioni dedit quidquid in ea uiuũ fuit: nihil fecit reli‑
quum quemadmodũ fecerat Hebron, ſic faciebat & Debir, & regi eius, & quem
admodum fecerat Libna & regi eius. Et percuſſit Iehoſua uniuerſam regionem
montanã & meridianam, & ualles fluuiales, & cunctos reges eorum: nihil fecit
ex eis reliquũ, quidquid ſpirauit dedit internetioni, quẽadmodũ præceperat DO
MINVS deus Iſraeli. Percuſſit autẽ eos Iehoſua à Kades Barnea uſq; ad Aſam,
& uniuerſam terram Goſen uſq; Gibeon. Cunctos hos reges & terrã eorũ cepit
Iehoſua ſemel, quoniam DOMINVS deus Iſraelis pugnauit pro Iſraele. Et re
uerſus eſt Iehoſua atq; omnis Iſrael in caſtra quæ erant in Gilgal. CAP. XI.

Grauiſsimum bellum deſcribitur, in quo contra plures reges Iehoſua pugnans uictor euadit.

A QVum hæc audiſſet Iabin rex Hazor, miſit ad Iobab regẽ Madon, & ad
regem Simron, & ad regẽ Achſaph, ſed & ad reges qui erant ad Aqui‑
lonem in montanis & loco campeſtri contra Meridiem Cineroth, &
a Vel à mari. in locis planis, atq; in regionibus Dor ab [a] Occidente, & ad Chananæũ qui erat
ab Oriente & Occidẽte, & ad Amorræum, Hithæum, Pherizæum & Iebuſæum
in montanis, & ad Hiuæũ qui erat ſub Hermon in terra Mitzpa. Illi egreſſi ſunt
atq; uniuerſa caſtra cũ eis, populus multus nimis, ut arena quæ eſt in littore ma‑
b Alij, equos. ris, [b] equites & currus ualde multi. Iſti reges omnes cõgregati ſunt, & uenientes
iunxerunt caſtra apud aquas Merom, ut cõgrederẽtur cum Iſraelitis. Et ait DO‑
B MINVS ad Iehoſuam, Ne metuas ab illis, quoniam cras iuxta hoc tempus ego
c Vel interfectos. tradam eos omnes [c] ſaucios corã Iſraele, equis eorum neruos incides, & currus
eorum igni combures. Venit itaq; Iehoſua & cũctus populus bello aptus cũ eo,
aduerſum illos iuxta aquas Merom repente irruentes in eos, & tradidit eos DO
MINVS

MINVS in manum Israelis, percusserúntque eos, & insequuti sunt eos usque Zidonem maiorem, & usque ad [b] calefactiones aquarũ, & usque ad uallem Mitzpa, quæ est ad Orientem, percutientes eos, ut neminẽ ex eis reliquũ facerent. Fecítque eis Iehosua quemadmodũ præceperat ei DOMINVS, equis eorũ neruos incidit, & currus eorum igne cõbussit. Et reuersus Iehosua eodem tempore cepit Hazor, & regẽ eius feriit gladio. Etenim Hazor ante fuerat caput omniũ istorum regnorũ. C

b Alij cõbustiones.

Hazor.

Percusserũt insuper gladio quidquid in ipsa uitam habebat, [cuncta] uastantes: nihil reliquum facientes quod spirabat, Hazor quoque ipsam igne succẽdit. Omnes quoque ciuitates regũ istorum, & uniuersos reges earum cepit Iehosua, & percussit eos gladio, & internetioni dedit eos, †quemadmodum præceperat Moses seruus DOMINI: ueruntamen omnes urbes quæ stabant in tumulis suis non cõbussit Israel, præter Hazor solam quã incendit Iehosua. Et uniuersa spolia ciuitatũ istarũ atque iumenta diripuerunt sibi filii Israel, omnes tamen homines percusserunt gladio, donec excinderẽt eos, nec quidquam quod spirabat reliquũ fecerunt. Quemadmodũ DOMINVS præceperat Mosi seruo suo, †sic Moses præceperat Iehosuæ, & Iehosua sic fecit, ut non dempserit quidquã ex omnibus quę præceperat DOMINVS Mosi. Occupauit itaque Iehosua uniuersam terrã illam, montanam & uniuersam meridionalem, atque omnẽ terram Gosen, decliuia atque cãpestria loca, montẽ quoque Israel & loca eius humiliora. A [e] monte diuisionis, qui ascendit in Seir, usque ad Baal Gad in conualle Libani infra ad montem Hermon: cunctos quoque reges earum cepit, percussit eos atque trucidauit eos. Diebus multis bellũ gessit Iehosua cum omnibus regibus istis, nec fuit ulla ciuitas quæ pacem inierit cum filiis Israel, exceptis Hiuæis qui habitabãt in Gibeon, sed bello omnes [ciuitates] obtinuerunt. Siquidem à DOMINO hoc fuit, qui confortabat cor illorum, ut bello resisterent Israeli, utque illi eos internetioni darent, nec ulla eis misericordia exhiberetur, sed excinderentur, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Eodẽ uero tẽpore uenit Iehosua, & excidit Enakim ex montibus, à Hebron, Debir, Anab, & de cunctis montanis Iehuda, & de cũctis montanis Israel, uastauit inquam [eos] Iehosua cum ciuitatibus eorum. Nullus ex Enakim relictus est in terra filiorum Israel, duntaxat in Asa, Gath, & in Asdod relicti sunt. Cepit itaque Iehosua uniuersam terrã, iuxta omnia quæ loquutus fuerat DOMINVS ipsi Mosi. Et Iehosua tradidit eam Israelitis in hæreditatẽ iuxta diuisiones & tribus eorum, quieuítque terra à bellis.

Deut. 7.a

Exod. 34.b
Deut. 7.a

e Quidam legũt, monte nudo uel caluo. D

Enakim excisi.

CAP. XII.

Recensentur regum nomina qui ab Israelitis occisi sunt.

HI sunt reges terræ illius quos percusserunt filii Israel, & possederunt terram eorum cis Iordanem ad exorientem solem, à torrente Arnon usque ad montem Hermon, & ad omnem planitiem orientalem. Sihon rex Amorrçorum qui habitabat in Hesbon, & imperitabat ab Aroer, quæ est iuxta ripam torrentis Arnon, & à medio torrentis, & dimidia Gilead usque ad Iabok torrentem, qui est limes filiorũ Ammon. A planitie quoque usque ad mare Cineroth ad Orientem, & usque ad mare solitudinis, mare inquam salis ad Orientẽ, uia Beth Iesimoth, & à Meridie subter scatebras colliũ. Et limitem Og regis Basan, qui reliquus erat ex Rephaim, habitabátque in Astaroth & Edrai, et imperitabat in mõte Hermon, & in Salcha, atque in uniuersa Basan, usque ad limitẽ Gessuri & Maachati, & dimidio [monte] Gilead, qui limes erat Sihon regis Hesbon. Hos percusserũt Moses seruus DOMINI & filii Israel, tradidítque illam [terrã] Moses seruus DOMINI possidendam Rubenitis, Gaditis, & dimidiæ tribui Manasse. Isti uero sunt reges terræ quos percussit Iehosua & filii Israel ultra Iordanem ad Occidentem, à Baal Gad quæ est in ualle Libani usque ad montem diuisionis qui ascendit in Seir, quam dedit Iehosua Israeli possidendam per portiones suas. In montibus

A

B

Og rex Basan.

C

& conuallibus, in planitie, & fluuijs, in deserto, & in Meridie, Hithæus, Amorræus, Chananæus, Pherizæus, Hiuæus & Iebusæus. Rex Iericho unus, rex Hai, (Reges occisi 31.)
D quæ est à latere Beth El, unus, rex Hierosolymorũ unus, rex Hebrõ unus, rex Iarmuth unus, rex Lachis unus, rex Eglon unus, rex Gezer unus, rex Debir unus, rex Gæder unus, rex Horma unus, rex Arad unus, rex Libna unus, rex Adullam unus, rex Makeda unus, rex Beth El unus, rex Tapuah unus, rex Hepher unus, rex Aphek unus, rex [a]Saron unus, rex Madon unus, rex Hazor unus, rex Simrõ Meron unus, rex Achsaph unus, rex Taanach unus, rex Megido unus, rex Kedesch unus, rex Iakneam de Charmel unus, rex Dor de regione Dor unus, [b]rex Goim in Gilgal unus, rex Thirza unus. Omnium regum trigintaunus. XIII.

a Alij Lasaron legũt.

b Quidam legunt rex gentium.

Recensentur reliqua loca quæ ultra Iordanem adhuc erant occupanda.

A QVumq; iam Iehosua cõsenuisset, [a]prouectæq; esset ætatis, dixit DOMINVS ad eum, Tu iam senex factus es prouectæq; ętatis, restatq; adhuc admodum multa terra quam occupetis. Hæc uero est terra quæ adhuc restat, [b]Omnes limites Philistinorum, & uniuersa Gessuri, de [c]Schihor qui est coram Aegypto, usq; ad limitem Aekron ad Aquilonẽ, quæ inter Chananæos reputantur quinq; scilicet satrapiæ Palestinorum, nempe Asathæa, Asdodæa, Ascalonæa, Gethæa, Aekronæa & Auæa. Ab australi quoq; parte tota terra Chananæorum, & [d]decliue latus ad Zidonios usq; Aphek, ad limitem Amorræi. Et terra Giblæorum, & uniuersus Libanus ad orientem solem, à Baal Gad subtus ad montem Hermon, donec uentum est ad Hemath. Omnes habitantes in montanis à Libano usq; ad calefactiones aquarum, & Zidonios, ego exterminabo à facie filiorum Israel, modo tu sorte eam diuidas Israelitis, ut hęreditate [accipiant]
B quemadmodum præcepi tibi. Tu itaq; diuide terram istam in hæreditatem nouem tribubus, & dimidiæ tribui Manasse, cũ [e]ea enim Rubenitæ & Gaditæ acceperunt hæreditatem suam † quam dedit eis Moses cis Iordanẽ ad Orientẽ, quem admodum tradidit eis Moses seruus DOMINI. Ab Aroer quæ est ad ripam torrentis Arnon, & ab urbe quæ est in medio torrentis, & uniuersam planitiem Medeba usq; Dibon. Omnes quoq; ciuitates Sihon regis Amorræorum qui regnauit in Hesbon, usq; ad limitem filiorum Ammon, Gilead quoq;, & limitem Gessuri atq; Maachati, & omnẽ montem Hermon, cum uniuersa Basan usq; ad Salcha, totum regnum Og in Basan, qui regnauit in Astaroth & Edrai, quiq; superfuit ex reliquijs Rephaim, hos inquã percussit Moses & expulit eos. Gessuri autem & Maachati non expulerũt filij Israel, sed habitauit Gessur & Maachat inter Israelitas in hunc usq; diem. Tribui uero Leui non dedit hæreditatem, sed sacrificia DOMINI dei Israelis quæ igne cõfiunt hæreditas eius est, sicut loquutus est
C illi. Dedit autem Moses tribui filiorum Ruben iuxta familias suas, ut esset limes eorum ab Aroer, quæ sita est ad ripam torrentis Arnon, & ab urbe quæ est in medio torrentis, & tota planities usq; Medeba, Hesbon cum uniuersis oppidis suis quæ sunt in planitie, Dibon, & [f]Bamoth Baal, Beth Baal Meon, Iaza, Kedemoth, Mephaath, Kiriathaim, Sibma, & Zereth Sahar in monte uallis, domum [g]Peor, & scatebras collis, sed & Beth Iesimoth. Omnes quoq; ciuitates planitiei, & uniuersum regnum Sihon regis Amorræi, qui regnauit in Hesbon, † quem percusserat Moses cũ principibus Midian Eui, & Rekem, Zur, Hur atq; Reba, qui principes fuerunt Sihonis, habitantes in terra. Bileam quoq; filium Beor diuinatorem occiderunt filij Israel gladio cum interfectis eorum. Et fuit limes filiorum Ruben Iordanis cum termino suo. Hæc fuit hæreditas filiorum Ruben secundum familias suas, ciuitates & uillæ earum. Dedit insuper Moses tribui Gad, nempe filijs Gad, per familias suas. Fuit autẽ limes eorum Iazer, & omnes ciuitates

a Eb. Veneratq; in dies.
a Venire in dies Ebraismus est pro cõsenescere aut senio esse confectum.
b Alij legunt, Galilæa Palestinorum.
c Schihor alij turbidum, alij Nilum interpretantur.
d Pro Meara alij speluncam legunt, alij Meara relinquunt.

e Cum ea, id est, cum altera dimidia tribu Manasse.

f Alij Bamoth appellatiuũ legunt, excelsa Baal: sic & domus Baal.
g Alij legunt Beth Peor.

Num. 32.
Gessuri. Machati.
Num. 18.
Possessio Rubenitarum.
Num. 31.
Balaam occisus.
Possessio tribus Gad

ciuitates Gilead,& dimidia pars terræ filiorũ Ammon,usq; ad Aroer quæ est co
ram Rabba. Et ab Hesbon usq; Ramath,Mitzpe,& Bethonim, & à Mahanaim
usq; ad limitem Debir. In ualle quoq; Beth Haram, & Beth Nimra, Succoth, & D
Zaphon reliquiæ regni Sihon regis in Hesbon,ad Iordanem & limitẽ eius,usq;
ad extremitatem maris Cinnereth cis Iordanẽ ad Orientem. Hæc est hæreditas
imidiæ bus Ma sse posses filiorum Gad per familias suas,ciuitates & uillæ earum. Dedit insuper Moses
dimidiæ tribui Manasse,& fuit dimidiæ tribui filiorũ Manasse per familias suas.
Limes eorum fuit à Mahanaim, uniuersa Basan, totum regnũ Og regis Basan,
omnesq; uici Iair,qui sunt in Basan,sexaginta ciuitates. Dimidia quoq; Gilead,
Astaroth,& Edrai ciuitates regni Og in Basan filiorum Machir,filij Manasse,di
midiæ scilicet partis filijs Machir iuxta familias suas. Hæc sunt quæ hæreditate
distribuit Moses in campestribus locis Moab cis Iordanẽ [è regione] Iericho ad
Orientem. Tribui uero Leui non dedit Moses hæreditatem,(quoniam) DOMI
NVS deus Israel est hæreditas eorum,ut pollicitus est eis. CAP. XIIII.

Refricatur terræ diuisio,& quid præ alijs Calebo cesserit.

HAec uero sunt quæ hæreditate acceperunt filij Israel in terra Chanaan, quę A
distribuerunt illis Eleazar sacerdos,& Iehosua filius Nun,atq; capita patrũ
um. 34. d de tribubus filiorũ Israel. Sorte autẽ hæreditatem illam suam acceperunt,†quem
admodum præceperat DOMINVS per[a]Mosen,ut daret nouẽ tribubus atq; di-
midiæ tribui. Nam duabus tribubus & dimidiæ tribui dederat Moses hæredita-
tem cis Iordanem. Leuitis autem nullam dedit hæreditatem inter illos, etenim fi
lij Ioseph facti sunt duæ tribus, nempe Manasse & Ephraim, ideo non dederũt B
partem Leuitis in terra,nisi ciuitates ad habitandũ,cum agris earum suburbanis
pro pecoribus & possessione eorũ. Quemadmodũ præceperat DOMINVS Mo
si,sic fecerunt filij Israel diuidentes terram. Accedentibus autẽ filijs Iehuda ad Ie
hosuã in Gilgal,Caleb filius Iephunæ Kenisæus dixit ad eum,Tu nosti sermo-
um. 14. d nem quem loquutus†est DOMINVS ad Mosen uirũ dei,mei et tui gratia in Ka
des Barnea. Natus eram quadraginta annos quũ mitteret me Moses seruus DO
MINI ex Kades Barnea ad explorandũ terram, & retuli rem ipsam sicut erat in
corde meo. Fratres aũt mei qui ascenderant mecũ, liquefecerunt cor populi,ego C
[b]uero perfecte sequutus DOMINVM deum meum, iurauitq; Moses eodẽ tem
p. 1. a pore hisce uerbis,[c]Certe terra quã calcauit pes tuus, tibi & filijs tuis cedet in hæ-
reditatem perpetuam,eo quod perfecte sequutus es DOMINVM deũ. Et en ser
uauit me DOMINVS in uita,sicut loquutus est;istis quadragintaquinq; annis,
ex eo tẽpore quo loquutus est DOMINVS sermonẽ hunc ad Mosen,quo pro-
cli 46. b fectus est Israel in deserto. Nũc igitur hodie sum natus octogintaquinq; annos,
hactenus tam ualidus,q̃ fui eo die quo misit me Moses: ut fuit robur meũ tum, D
ita & nunc est robur meũ,siue belligerandũ,siue egrediendum, siue etiam ingre
diendum sit. Nunc igitur da mihi montẽ istũ, de quo loquutus est DOMINVS
die illa. Tu enim audisti eodẽ die,quod Anakim sunt ibi, & ciuitates magnæ &
munitæ,si forte DOMINVS mihi adfuerit,ut possim eos expellere,quemadmo
dum DOMINVS pollicitus est.[D]Benedixit uero ei Iehosua,& dedit Calebo fi-
Mac. 2. f lio Iephunæ†Hebrõ in hæreditatẽ. Atq; hinc Hebrõ cessit ipsi Caleb filio Iephu
næ Kenesæo in hæreditatẽ in hunc usq; diem,eo q; perfecte sequutus sit DOMI
NVM deum Israelis. Porrò nomen Hebron antea fuit Kiriath Arba. Fuit enim
[Arba] homo magnus inter[e]Anakim. Et terra quietem habuit à bellis. XV.

Describitur sors Iudæ.

HAec uero fuit sors tribus filiorũ Iehuda per familias suas, nempe uersus li- A
um. 34. a mitem Edom deserti Zin ad Meridiem,ab extremitate australi. Fuitq; limes
eorum meridianus, ab extremitate maris salsi, à[a]petra respiciente Meridiem. Et

a Eb. in manu Mosis.

b Eb. impleui post dominum.

c Eb. Si non terra tibi erit.

D Benedicere hic pro collaudare poni uidetur.

e Anak uir fuit gigantæus, hinc omnes gigãtes Anakim dicti.

a Eb. Lingua, alij dicunt à littore uel extremitate.

b Akrabim montana quæ se in modū scorpionū incuruant: legunt alij, ad ascensum scorpionum.
c Rabini Iudæorum pro uobis eis exponunt.

egreditur ad [locum] qui fuit à Meridie ad ascensum[b] Akrabim, pertrāsiens usq;
Zin, ascendensq; à Meridie ad Kades Barnea, transiens Hetzron, atq; ascendens
ad Adar, reflectens ad Karkaa. Hinc trāsit in Azmon, exitq; ad torrentem Aegy
pti, & fuerunt exitus huius limitis in occidua plaga, atq; hic sit ([c]uobis) limes me
ridionalis. Limes uero orientalis est mare salsum usq; ad extremitatē Iordanis,
B & limes in angulo aquilonari à lingua maris & ab extremitatē Iordanis. Ascen
ditq; limes ille in Beth Hogla, & transit ab Aquilone ad Betharaba, & hinc ascē
dit limes ille ad lapidem Bohan filij Ruben. Rursus ascendit hic limes in Debir Bohan pollex.
à ualle Achor, & uersus Aquilonem respicit Gilgal, quæ est iuxta ascēsum Adu-
mim, quæ est ab Austro torrenti, pertransitq; limes ille ad aquas [b] Enschemes &
fines eius sunt iuxta fontem Rogel. Ascēditq; hic limes per uallē filij Hinnom,
iuxta latus Iebusæi à Meridie, hæc est Hierosolyma. Rursum ascendit hic limes
in uerticem montis qui est è regione uallis Hinnom ad Occidentem, quiq; est in
C extremitate uallis Rephaim ad Aquilonem. Deflectit autem limes ille à uertice
montis ad fontem aquæ Nephtoah, egrediturq; ad ciuitates montis Ephron, &
hinc uergit limes ille in Baala quę est Kiriath Iearim. Et circuit limes ille à Baala
uersus Occidētem usq; ad montē Seir, & transit ad latus montis Iearim ab Aqui
lone, quæ est Chesalon, descenditq; in Bethschemes, transitq; in Thimna. Et rur
sum egreditur limes ille ad latus Ekron uersus Aquilonē, & deflectit idē limes
in Siceron, pertransitq; montem Baala, exiens in Iabneel, definuntq; fines hu-
ius limitis ad mare occidentale. Limes uero occidentalis est mare magnū, isq; li-
mes limes est filiorū Iehuda per circuitū in familijs suis. Porrò Calebo filio Ie- Sors Caleb
phunæ dedit (Iehosua) partē in medio filiorū Iehuda iuxta os DOMINI ad Ie-
D hosuam, nempe Kiriath Arba patris Anak, quę est Hebron. Et † Caleb eiecit inde Iud. 1. b
tres filios Anak, scilicet Sesai, Ahiman atq; Thalmai, qui filij fuerūt Anak. Hinc
ascendit ad habitatores Debir, & fuit nomen Debir antea Kiriath Sepher. Et ait
Caleb, Qui percusserit Kiriath Sepher, & eam ceperit, huic dabo Achsam filiam
meam uxorē. Cepitq; eam Othoniel filius Kenas [e] fratris Caleb, & dedit ei uxo-
rem filiā suam Achsam. Factū est autē quum ingrederetur ipsa, persuasit ei ut po
stularet à [f] patre suo agrū, & demisit [sese] ex asino. Dixitq; ad eam Caleb, Quid
E [g] tibi? Et respondit illa, Da mihi [h] donū aliquod, quandoquidē terram mihi [i] sicca-
neam dedisti, da mihi quoq; irriguam aquis. Et dedit ei irrigua superiora, & irri
gua inferiora. Hæc itaq; est hæreditas tribus filiorū Iehuda per familias suas.
Fuerunt aūt ciuitates in extremitatibus ipsi tribui filiorum Iehuda. Ad limitem Catalogus urbium Iuda
Edom ad Austrum Kabzeel, Eder, Iagur, Kina, Dimona, Adada, Kedes, Hazor,
Iithnan, Ziph, Telem, Bealoth, Hazor, Hadatha, Kerioth, Hetzron quæ est Ha-
zor, Amam, Sema, Molada, Hazar Gadda, Hesmon, Bethpalet, Hazar Sual, Beer
Seba, Bisothia, Baala, Hijm, Azem, Eltholad, Chesil, Horma, Ziglag, Madmana,
Sansanna, Lebaoth, Schilhim, Ain & Rimon. Omnium ciuitatū uigintinouem
F cum uillis earum. In campestribus uero locis Estaol, Zarea, Asna, Zanoa, Enga-
nim, Tapua, Enam, Iarmuth, Adulam, Socho, Aseka, Saaraim, Adithaim, Gada-
ra, & Gedorothaim, ciuitates quatuordecim cum uillis earum. Zenan, Hadasa,
Migdalgad, Dilean, Mitzpa, Iackteel, Lachis, Botzkath, Eglon, Chabbon, Lach-
mam, Chitlisch, Gederoth, Bethdagon, Naema, & Makeda, sedecim ciuitates
cum uillis earum. Libna, Aether, Asan, Iiphtah, Asna, Nezib, Kehila, Achsib, &
Maresa ciuitates nouem cum uillis earum. Aekron cum [f] filiabus suis & uillis
suis. Ab Aekron & Occidente omnes quæ sunt ad latus Asdod cum uillis suis.
Asdod cum filiabus suis & uillis suis. Asa cum filiabus suis, & uillis suis usq; ad
G torrentem Aegypti, & mare magnū limes est. In montanis porrò Samir, Iathir,
Socho, Danna, Kiriathsanna, quæ est Debir, Anab, Esthemo, Anim, Gosen, Ho-
lon

b Alij fontem solis interpretantur.

e Alij legūt, frater Calebi.
f Alij patrem eius.
g Eclipsis est, omittitur enim uel est, uel uis, Germani dicūt, was ist dir?
h Ebr. Benedictionē.
i Alij legūt, australē.

f Filias uocāt Ebræi oppidula aut castella.

lon & Gilo, undecim ciuitates cum uillis earum. Arab, Duma, Essean, Ianum, Bethtappuah, Apheka, Humta, & Kiriath Arba, quæ est Hebron, atq; Zior, ciuitates nouem cum uillis earum. Maon, Charmel, Ziph, Iutah, Iisreel, Iokdeam, Zanoah, Cain, Gibea & Thimna, ciuitates decem cum uillis earum. Halhul, Bethzur, & Gedor, Maerath, Beth Anoth, & Eltekon, ciuitates sex cum uillis earum, Kiriath Baal, ipsa est Kiriath Iearim & Rabba, ciuitates duæ cum uillis earum In deserto Betharaba, Middin, Sechacha, & Nibsan, ciuitas salis, & Engedi, ciuitates sex cum uillis earum. Iebusæos uero habitatores Hierosolymorum nõ potuerunt filij Iehuda exterminare, sed mansit Iebusæus cum filijs Iehuda Hierosolymis usq; in præsentem diem. CAP. XVI.

Descriptio sortis Ephraim.

EDucta quoq; sors est pro filijs Ioseph, à Iordane Iericho usq; ad aquas Iericho ad Orientem, & desertũ quod ascendit de Iericho in montem Beth El. A
Egrediturq; à Beth El ad Lusam, & transit ad terminum Arki in Ataroth. Et rursus descendit uersus mare ad terminum Iaphleti ad terminum Beth Horon inferioris, & usq; ad Gaser, & fines eius definunt ad mare. Acceperunt igitur hæreditatem filij Ioseph Manasse & Ephraim, fuitq; limes filiorum Ephraim secundũ familias suas, fuit inquam limes hæreditatis eorum ab orientali plaga Ataroth, B
Addar, usq; ad Beth Horon superiorem. Et exit limes ille ad mare, & ad Michmath à Septentrione, reflectitq; idem limes in orientẽ ad Taenath Silo, & hinc transit ab Oriente in Ianoah. Et descendens à Ianoah in Ataroth atq; Naerath, pertingit ad Iericho, & exit ad Iordanẽ. De Tappuah uero uergit limes ille contra mare ad torrentẽ Kanna, suntq; exitus eius uersus mare. Et hæc est hæreditas tribus filiorũ Ephraim secundũ familias suas. Ciuitates uero segregatæ pro filijs Ephraim fuerunt in medio hæreditatis filiorũ Manasse, omnes ciuitates cum uillis suis. Et non expulerunt Chananæum habitantem in Gaser, sed mansit Chananæus in medio Ephraim usq; in hunc diem, fuitq; uectigalis. XVII. C D

Mare hic ferè pro occidente ponitur.

De portione & sorte tribus Manasse.

HAec fuit sors tribus Manasse, qui fuit primogenitus Ioseph. Machir primogenitus Manasse, & pater Gilead, qui fuit strenuus miles, & possedit Gilead & Basan. Obtigit [a] quoq; † reliquis filijs Manasse secundum familias suas, nempe filijs Abiæser, filijs Helek, filijs Asriel, filijs Sechem, filijs Hepher, filijs Semida, hi enim fuerũt filij Manasse filij Ioseph mares per familias suas. Porrò Zelaphead fili⁹ Hepher, filij Gilead, filij Machir, filij Manasse, nõ habuit filios, sed filias, quarum nomina hęc sunt, Mahla, Noa, Hagla, Milca, Thirza. Accesserunt autem in conspectum Eleazaris sacerdotis, atq; in conspectũ Iehosuę filij Nun, & in conspectum principum, dicentes, DOMINVS præcepit Mosi, ut daret nobis hæreditatem inter fratres nostros. Dedit ergo eis iuxta os DOMINI hæreditatem inter fratres patris earum. Et [b] ceciderunt funiculi Manasse decẽ, pręter terram Gilead & Basan quæ est cis Iordanem. Nam filiæ Manasse possederunt hęreditatem inter filios eius, fuitq; terra Gilead reliquorum filiorũ Manasse. Fuit autẽ limes Manasse ab Aser ad Michmethath, è regione Sechem, uergitq; limes ille uersus dextram ad habitatores En Tappuah. Fuit autem ipsius Manasse terra Tappuah, est enim Tappuah iuxta terminũ Manasse filijs Ephraim. Et hinc descendit limes ad [c] torrentem Kanna uersus Meridiem ad torrentem ciuitatum istarum Ephraim, & inter ciuitates Manasse, & limes Manasse ab Aquilone ad torrentem, exitus autem eius ad mare, ipsi Ephraim ad Meridiem, & Manasse ad Aquilonem, mare uero est limes eius, & in Aser contingunt [sese] ab Aquilone, in Isachar autem ab Oriente. Et habuit Manasse in Isachar & in Aser, Bethsean & uicos eius, Iblеam & [d] uicos eius, habitatores Dor & uicos eius,

A B C

[Nu]m. 26. d
[Nu]m. 27. a
[...] 6, a

a Sors scilicet.

b Dimidiæ tribui Manasse, cis Iordanem data sors erat reliquæ dimidiæ ultra Iordanem hi funiculi caduut.

c Quidam legunt, torrentem arundinis, alij Nahalkanna.

d Eb. Filiabus uel filias.

habitatores En Dor & uicos eius, habitatores Thaenach & uiculos eius, habitatores Megiddo & uicos eius, tres regiones. Et filij Manasse non potuerunt occupare has ciuitates, quum tamen Chananæus animum hanc terram inhabitandi despondisset. Contigit tamen quum uires sumerent filij Israel, ut Chananæum uectigalem facerent, sed funditus nõ exciderũt eum. Loquutiq; sunt filij Ioseph ad Iehosuam dicentes, Quare dedisti mihi possidendam unam tantum sortem &
D unum funiculum, quũ sim populus tam multus, & DOMINVS me hactenus tam ubertim locupletauerit? Respõdit illis Iehosua, Quandoquidem tu multus es populus, ascende ergo in syluam, & [e] para tibi illic in terra Pherizæi atq; Rephaim, quandoquidem mons Ephraim tibi angustior est. Dixerunt aũt filij Ioseph, Non possumus [f] montem istum assequi, quandoquidem ferreos currus habent omnes Chananæi habitantes in terra conualliũ, & hi qui sunt in Bethsean atq; in oppidulis eius, & hi qui sunt in ualle Iisreel. Et dixit Iehosua ad domum Ioseph, nempe ad Ephraim & Manasse, Populus quidẽ multus es, & robur habes magnum, idcirco non habebis unam [tantũ] sortem, sed mons ille tuus erit in quo est sylua, hunc [g] para, eruntq; [h] fines eius tui, siquidem Chananæũ istum eieceris, licet ferreos currus habeat ipse, & ualde robustus sit. CAP. XVIII.

e Scilicet nouas sedes.

f Ebr. Non inuenietur nobis mons iste.

g Alij, hanc succide.

h Eb. Exitus ipsius, id est, quam longe mons extenditur.

Arca cum tentorio reponitur in Silo, mittuntur exploratores, iterum fit diuisio, describitur sors Beniamin.

A CONgregata est uniuersa contio filiorũ Israel in Silo, illicq; collocarunt tentorium cõstitutionis, quandoquidem terra subacta erat coram eis. Remanserant autem ex filijs Israel reliqui, quibus hæreditatem suam nondũ distribuerant, nempe septẽ tribus. Et ait Iehosua ad filios Israel, Quousq; estis cessatores, quo minus eatis & occupetis terram quam dedit uobis DOMINVS deus patrũ uestrorum? [a] Date tres uiros ex [b] quaq; tribu, ut mittam eos, qui surgant & perambulent terram, & describant eam iuxta hæreditatem suam, reuertanturq; ad me, diuidantq; eam in septem partes, stabitq; Iehuda in limite suo à Meridie, & qui sunt de domo Ioseph stabunt in limite suo à Septentrione. Vos itaq; describetis terrã in septem partes, & referetis huc ad me, & iaciam uobis sortem hic coram DOMINO deo nostro. Leuitæ autem nullam partem habent inter uos, quoniã sacerdotium DOMINI est hæreditas eorum. Gad quoq; & Ruben, & dimidia tribus Manasse iam acceperunt hæreditatem suam cis Iordanem ad Orientem,
B quam dedit illis Moses seruus DOMINI. Surgentes itaq; uiri abierunt, præcepitq; Iehosua abeuntibus, ut describerent terram, dicens, Ite & perambulate terrã & deformate eam, et reuertimini ad me, ut hic proijciam uobis sortẽ coram DOMINO in Silo. Abeuntes ergo uiri illi, pertransierunt terram, deformantes eam in libro, facientes septem partes oppidatim, reuersiq; sunt ad Iehosuam in castra quæ erant in Silo. Et iecit eis Iehosua sortẽ in Silo corã DOMINO, distribuitq; ibi Iehosua terram pro filijs Israel secundum portiones suas. Et ascendit sors tribus filiorum Beniamin per familias suas, exijtq; limes sortis eorũ inter filios Iehuda, & inter filios Ioseph. Factus est autem limes eorum ad angulum aquilonarem à Iordane, & ascendit limes ad latus Iericho ab Aquilone, & ascendit in montem contra Occidentem, extremitates eius fuerunt ad desertum Bethauen.
C Et hinc transit terminus ille in Lusam, ad latus Lusæ uersus Meridiem, ipsa est Beth El: & rursus descendit idem limes in Atrhotadar, ad montem qui est ad Meridiem Beth Horon inferioris. Et hinc uergit limes ille, circuitq; angulum maris ad Meridiem, à monte qui est cõtra Beth Horon ad Meriridiem, desinuntq; fines eius ad Kiriath Baal, ipsa est Kiriath Iearim, ciuitas filiorum Iehuda, hic est angulus occidentalis. Angulus uero meridianus est ab extremitate Kiriath Iearim, exitq; terminus ille ad Occidentem, & exit ad fontẽ aquæ Nephtoah. Et descendit

a Eb. Date uobis.

b Eb. Ex una tribu.

dit terminus ille ad extremitatem montis qui est corã ualle filij Hinnom, in ualle Rephaim ad Aquilonem, & descẽdit in uallem Hinnom ad latus Iebusæi ad Meridiem, descendens ad fontem Rogel. Reflectit uero ab Aquilone, & egreditur ad En Semes, & inde egreditur [ad loca] Geliloth, quæ sunt iuxta ascensum Adumim, descendens ad lapidem Bohan filij Ruben. Et pertransiens ad latus è regione [c]Araba septentrionalis, descendit in cãpestria. Et rursum transiens idem limes uersus latus Beth Hagla ad Aquilonem, desinunt fines limitis eiusdem ad linguam maris salsi contra Aquilonem, ad extremitatẽ Iordanis meridionalem, & hic est limes meridianus. Iordanis uero terminat hunc limitẽ in angulo orientali. Atq; hæc est hæreditas filiorum Beniamin, iuxta limites suos in circuitu per familias suas. Fuerũt aũt ciuitates tribus filiorum Beniamin per familias suas, Iericho, Beth Hagla, & uallis Kezitz, Betharaba, Zemaraim, Bethel, Auim, Parah & Ophrah, Kephar Amonai, Ophni & Geba, ciuitates duodecim cum uillis earũ. Gibeon, Rama, Beeroth, Mitzpa, Kephira, Moza, Rekem, Iirpeel, Tarela, Zela, Eleph, & Iebusi, ipsa est Ierusalem, Gibeath, Kiriath, ciuitates quatuordecim cum uillis earum. Hæc est hæreditas filiorum Beniamin secundum familias suas. D

c Alij legunt, planitiei.

CAP. XIX.

De sortibus Simeonis, Zabulon, Isachar, Aser, Naphtali, Dan.

EGressa est sors alia pro Simeone, pro tribu inquam filiorũ Simeon per familias suas, fuitq; hæreditas eorum inter hæreditatem filiorũ Iehuda. Et habuerunt illi in hæreditate sua Beersseba, Seba, Molada, Hazarsual, Bala, Azem, Eltholad, Bethul Horma, Ziklag, Beth Markaboth, Hazar Susa, Beth Lebaoth, et Saruhen, ciuitates tredecim cum uillis earum. Ain, Rimon, Ether, Asan, ciuitates quatuor cum uillis earum. Et omnes uillæ quæ erant per circuitũ ciuitatum istarum usq; ad Baalath, Beer, & Ramath ad Austrũ. Hæc est hæreditas tribus filiorũ Simeon iuxta familias suas. De funiculo filiorũ Iehuda fuit hæreditas filiorum Simeon, nam pars filiorũ Iehuda maior fuit q̃ illorum, ut hæreditatem caperent filij Simeon in hæreditate ipsorum. Educta est sors tertia filijs Zebulon per familias suas, fuitq; limes hæreditatis eorum usq; ad Sarid, & ascendit limes eorũ uersus mare occidentale, & ad [a]Mareala, pertingitq; Dabeseth, & inde pertingit ad torrentem qui est è regione Iakneam. Et reflectens de Sarid uersus exorientẽ solem ad limitẽ [b]Kisloth Thabor, exit in Dabrath, ascendens Iaphia. Et hinc transiens ad plagã orientalem in Githa Heber, Itakazin, exit in Rimon [c]Metoar, & hinc in Nea. Et idẽ limes circuit ab Aquilone in Nathon, ut sint exitus eius uallis Iephtah El, Katath, Nahalal, & Simron, Iidala, & Beth Lehem, ciuitates duodecim cum pagis earũ. Hæc est hæreditas filiorũ Zebulon per familias suas, atq; hæ sunt ciuitates cum pagis earũ. Porrò pro Isachar educta sors est quarta, filijs inquã Isachar pro familijs suis. Fuit aũt limes eorũ, Iisreela, Kesuloth, Sunem, Hapharaim, Sion, Anaharath, Harabith, Kision, Abetz, Remeth, Engannim, Enhadda & Beth Pazetz. Pertingitq; limes ille Thabor, & Sahazima, atq; Beth Semes, & desinunt fines limitis eorũ in Iordanem, ciuitates sedecim cum uillis earum. Hæc est hæreditas tribus filiorũ Isachar per familias suas, & hæ sunt ciuitates cum pagis earũ. Et educta est sors quinta pro tribu filiorũ Aser per familias suas. Fuit aũt limes eorũ, Helkath, Hali, Beten, Achsaph, Alamelech, Amead, Misseal, pertingitq; in Charmel ad Occidẽtem, & in Sihor Libnath. Et reflectens ad exortũ solis in Beth Dagon, pertingit Zebulon & uallem Iiphtael ad Septẽtrionem Beth Emek & Nehiel, egrediturq; in Kabul ad sinistrã. Ad Hebron quoq;, Rehob, Hammon et Kana usq; ad Zidonem magnã. Reflectit deinde limes hic in Rama, & usq; ad ciuitatẽ munitam Zor. Rursus reflectit hic limes in Hosa, exitusq; eius sunt uersus mare à funiculo Achsiba, Vma q̃q;, Aphek, & Rehob, A B C

a Alij legunt, perturbatio aquarum.

b Quidam renes legunt aut medium.

c Alij legunt, Methoar appellati deformans lineam in Nea.

ciuitates uigintiduæ cum pagis earũ. Hæc est hæreditas tribus filiorum Aser per familias suas, & hæ sunt ciuitates, cum pagis earum. Pro filijs Naphtali educta est sors sexta, pro filijs inquã Naphtali per familias suas. Fuitq; limes eorum ab Heleph, Elon in Zaenannim, Adami, Nekeb & Iabneel, usq; Lakum, exitusq; eius uersus Iordanem. Reflectens inde limes ille uersus Occidentem in Asnoth Thabor, [d]uergit illinc in Hukok, pertingitq; Zebulon à Meridie, Aser uero pertingit ab Occidente, Iehudã ad Iordanem ab ortu solis. Ciuitates uero munitæ sunt [e]Ziddim, Zer, Hammath, Rakath, & Chinnareth, Adama, Harama, Hazor, Kædes, Edrehi, Enhazor, Iireon, Migdaël, Horem, Beth Hanath, & Beth Semes, ciuitates undeuiginti cum uillis earũ. Hæc est hæreditas tribus filiorum Naphtali per familias suas, & hæ ciuitates atq; uillæ earũ. Pro tribu uero filiorum Dan per familias suas, educta est sors septima. Fuitq; limes hęreditatis eorum Zoreah, Estaol, & Ir Semes, Saalabin, Aialon, Iithla, Elon, Thimnatha, Ekron, Eltheke, Gibthon, Baalath, Iehud, Bneberack, Gath Rimmon, Meiarkon, & Harakon, cũ termino qui est è regione Iapho, [f] & ab his exit limes filiorum Dan. Et ascenderunt filij Dan, & oppugnarunt Læsem, capientesq; eam, percusserunt eam gladio, atq; possederũt eam, incolẽtes eam, appellaueruntq; eam Læsem Dan, iuxta nomen Dan patris sui. Hæc est hæreditas tribus filiorum Dan per familias suas, & hæ ciuitates & uillæ earũ. Cessauerũt itaq; sorte diuidere terrã per limites eius, dederũtq; filij Israel hæreditatẽ ipsi Iehosuæ filio Nun in medio eorũ. Iuxta os DOMINI dederunt ei ciuitatem quã postulauerat, nempe Thimnath Særah in monte Ephraim, & instaurans ciuitatem illam, habitauit in ea. Istæ igitur sunt hæreditates, quas sorte diuiserunt Eleazar sacerdos, & Iehosua filius Nun, & capita patrum ex tribubus filiorũ Israel in Silo coram DOMINO ad ostium tẽtorij constitutionis, cessaueruntq; diuidere terram.

Nephtali. — Dan. — Iosue pos sessio.

[d] Alij legunt, occurrit.
[e] Alij legunt, Hazidim.
[f] Potest & sic legi, Et ab his egressi terminũ filij Dan ascenderunt.

CAP. XX.

Definiuntur asyla iuxta præceptum domini.

A ET loquutus est DOMINVS ad Iehosuam, dicens, Loquere ad filios Israel hisce uerbis, Date ex uobis ciuitates confugij, de quibus loquutus sum ad uos per [a]Mosen, ut illuc scilicet cõfugiat homicida, qui [b]hominem cædit in perplexitate, & per imprudentiã, erunt [hæ ciuitates] uobis confugia à uindice sanguinis. Qui ergo confugerit ad aliquam ex his ciuitatibus, stabit ad ostium portæ ciuitatis, loqueturq; [c]audientibus senioribus ciuitatis illius causas suas, illiq; [d]recipiant eum ad se intra ciuitatem, & dent ei locum ut cum eis habitet. Quod si uindex sanguinis eum insequitur, ne tradant homicidam in manũ eius, quoniam per imprudentiam percussit proximum suum, nec odio est eum prosequutus [e]antea. Manebit itaq; in ciuitate illa, donec se iudicio sistat corã cœtu, & usq; ad mortem summi sacerdotis qui tum fuerit, tum tandẽ reuertatur homicida talis, & ueniat in ciuitatem suam & ad domum suam, & ad ciuitatem ex qua fugerat. Et consecrarũt Kædes in [f]Galilæa in monte Naphtali, & Sechem in monte Ephraim, atq; Kiriat Arba, quæ est Hebron, in monte Iehuda. Cis Iordanem uero è regione Iericho ad Orientem, † constituerũt Bæzer in deserto in planitie de tribu Ruben, & Ramoth in Gilead de tribu Gad, atq; Golan in Basan de tribu Manasse. Istæ fuerunt urbes constitutæ pro omnibus filijs Israel, & pro peregrino qui commoratur inter eos, ut ad eas confugeret quicunq; hominem percussisset per imprudentiam, neq; moreretur per manum uindicis sanguinis donec sisteretur coram comitijs.

Exod. 21. — Num. 35. — Deut. 19. — Deut. 4.

[a] Ebr. Per manũ Mosis.
[b] Ebr. Qui animam.
[c] Ebr. In aures seniorum.
[d] Ebr. Colligant.
[e] Ebr. Ab heri & nudiustertius.
[f] Ebr. Galil.

CAP. XXI.

Definiuntur oppida & agri suburbani pro Leuitis.

A ACcesserũt autem capita patrũ Leuitarum ad Eleazarũ sacerdotem, & ad Iehosuam filium Nun, & ad capita patrum qui erant super tribus filiorum Israel, loquutiq; sunt ad eos in Silo in terra Chanaan, hisce uerbis, DOMINVS

præcepit

um.35.a præcepit †per Moſen, ut darentur nobis oppida ad habitandũ cum agris ſuburbanis earum pro iumentis noſtris. Dederũt itaq; filij Iſrael Leuitis de poſſeſſionibus ſuis, iuxta os DOMINI oppida iſta cum ſuburbanis agris ſuis. Educta eſt
ors Caathitarum. itaq; ſors pro familia Kahathitarum. Fueruntq; per ſortem [data] filijs Aharonis ſacerdotis qui erant de Leuitis, à tribu Iehuda, à tribu Simeon, & à tribu Beniamin tredecim oppida. Et reliquis filijs Kahath, à familijs tribus Ephraim, & à tribu Dan, atq; dimidia tribu Manaſſe ſorte data ſunt decem oppida. Porrò filijs
erſonitam. Gerſon, à familijs tribus Iſachar, & à tribu Aſer, & à tribu Naphtali, atq; à dimidia tribu Manaſſe in Baſan data ſunt per ſortem tredecim oppida. Filijs Merari
eraritam. per familias ſuas à tribu Ruben, & à tribu Gad, atq; à tribu Zebulon data ſunt duodecim oppida. Dederũt itaq; filij Iſrael Leuitis oppida iſta cum ſuburbanis B
agris eorum per ſortem, ut præceperat DOMINVS per Moſen. Dederunt u[e]r[o]
Par.6.d filij de tribu Iehuda, & filij de tribu Simeon oppida iſta, quæ nominatim ſic uocantur. Filiorum uero Aharonis de familia Kahath, qui erant de filijs Leui prima ſors fuit, quibus dederũt Kiriath Arba patris Anok, ipſa eſt Hebron in mon-
pra 14.d te Iuda cum ſuburbanis agris eius per circuitum eius. Agrum †uero illius ciuitatis & uillas eius dederunt Caleb filio Iephunæ pro ſua poſſeſſione. Filijs autem Aharonis ſacerdotis dederunt oppidum confugij pro homicidis, Hebron & agros eius ſuburbanos, Libna quoq; & agros eius ſuburbanos, Iathir & agros eius ſuburbanos, Eſte Moa & agros eius ſuburbanos, Holon & agros eius ſuburbanos, Debir & agros eius ſuburbanos, Ain et agros eius ſuburbanos, Iuta & agros eius ſuburbanos, Beth Sæmes & agros eius ſuburbanos, oppida nouem à duabus tribubus iſtis. De tribu uero Beniamin, Gibeon & agros eius ſuburbanos, Geba & agros eius ſuburbanos, Anathoth & agros eius ſuburbanos, Almon & agros eius ſuburbanos, oppida quatuor. Omnia oppida filiorũ Aharo-
athitam. nis ſacerdotum tredecim oppida ſunt cum agris ſuis ſuburbanis. Familijs uero filiorũ Kahath Leuitarum, qui reſidui erant ex filijs Kahath, ſortem ſuam oppidorum habuerunt à tribu Ephraim. Dederunt eis oppidum confugij pro homicida, Sechem et agros eius ſuburbanos, in monte Ephraim, Gæſer & agros eius ſuburbanos, Kibzaim & agros eius ſuburbanos, Beth Horon et agros eius ſuburbanos, oppida q̃tuor. De tribu uero Dan, Eltheke et agros eius ſuburbanos, C
Gibethon & agros eius ſuburbanos, Aialon & agros eius ſuburbanos, Gath-Rimmon & agros eius ſuburbanos, oppida q̃tuor. De dimidia tribu Manaſſe, Thanach & agros eius ſuburbanos, & Gath Rimmon cum ſuburbanis prædijs ſuis, oppida duo. Omnia oppida decem cum prædijs ſuis ſuburbanis pro
erſonitam. familijs reliquis filiorũ Kahath. Porrò filijs Gerſon, qui & ipſi erant de familijs Leuitarum, à tribu Manaſſe dimidia [obuenit] oppidũ confugij pro homicida Golan in Baſan cũ prædijs ſuis ſuburbanis, & Beesthera cum ſuis prædijs ſuburbanis, oppida duo. Et de tribu Iſachar, Kiſion et agri eius ſuburbani, Dabrath & agri eius ſuburbani, Iarmuth & agri eius ſuburbani, Engannim & agri eius ſuburbani, oppida quatuor. Et de tribu Aſer, Miſeal & agri eius ſuburbani, Abdon & agri eius ſuburbani, Helkat & agri eius ſuburbani, Rehob & agri eius ſuburbani, oppida quatuor. De tribu Naphtali, oppidum confugij pro homicida, Kedes in Galil & prædia eius ſuburbana, Hamoth Dor & prædia eius ſuburbana, Karthan & agri eius ſuburbani, oppida tria. Omniũ oppidorum Gerſonitarum per familias ſuas, tredecim oppida cum prædijs ſuis ſuburbanis. Reli-
Meraritarum. quis familijs filiorũ Merari, qui & ipſi Leuitæ erant, à tribu Zebulon [data ſunt] Iokneam & agri eius ſuburbani, Kartha & agri eius ſuburbani, Dimna & agri eius ſuburbani, Nahelal & agri eius ſuburbani, oppida quatuor. De tribu Ruben, Bæzer & agri eius ſuburbani, Iaza & agri eius ſuburbani, Kedemoth

D &agri eius suburbani, Mephaath & agri eius suburbani, oppida quatuor. De tribu quoq; Gad oppidum confugij pro homicida, Ramoth in Gilead & agri eius suburbani, Mahanaim & agri eius suburbani, Hesbon & agri eius suburbani, Iaazer & agri eius suburbani, omnium oppidorum quatuor. Omniũ itaq; oppidorum filiorum Merari per familias suas, qui residui erant ex familijs Leuitarum, fuerunt iuxta sortem eorum oppida duodecim. Vniuersorum autem oppidorum Leuitarum in possessionibus filiorum Israel, fuerunt oppida quadragintaocto cum prædijs suis suburbanis. Fueruntq; hæc oppida singula seorsim posita, circum uero illa agri suburbani, idq; de singulis his oppidis [intellige.] Dedit itaq; DOMINVS Israeli omnem terram quam iurauerat se daturum patribus eorum, possederuntq; eam, & habitarunt in ea. Et DOMINVS dedit eis requiem circunquaq;, iuxta omnia quæ iurauerat patribus eorum, & non restitit eis quispiam in faciem ex omnibus inimicis eorum, omnes hostes eorum tradidit DOMINVS in manus eorum. Non cecidit uel unum uerbum de omni uerbo bono quod loquutus fuerat DOMINVS ad domum Israel, uniuersa euenerunt.

CAP. XXII.

Remittuntur Rubenitæ, Gaditæ, & dimidia tribus Manasse, extruitur ara ab eis, oritur dissidium, sed satisfactione audita sopitur.

A TVm uocabat Iehosua Rubenitas, Gaditas, et dimidiã tribũ Manasse, dixitq; ad eos, Vos custodiuistis omnia quæ præcepit uobis Moses famulus DOMINI, & obediuistis uoci meæ in omnibus quæ præcepi uobis, non reliquistis fratres uestros istis multis diebus in hunc usq; diem, sed custodiuistis diligenter præceptũ DOMINI dei uestri. Quandoquidẽ igitur DOMINVS deus uester requiem dedit fratribus uestris, quemadmodũ pollicitus erat eis, reuertimini [a] & redite ad uestra, ad tẽtoria uestra, ad terrã possessionis uestræ, quã † dedit uobis Moses seruus DOMINI ultra Iordanẽ, modo diligenter custodiatis & faciatis præceptũ & legem quã Moses seruus DOMINI uobis præcepit, ut diligatis DOMINVM deum uestrũ, & eatis in omnibus uijs eius, ut custodiatis præcepta eius, & ut adhæreatis ei, seruiatisq; ei ex toto corde uestro, & ex tota anima uestra. Cũq;

B eos Iehosua [b] collaudasset, dimisit eos, abieruntq; ad tentoria sua. Et dimidiæ tribui Manasse dederat Moses in Basan, & alteri dimidiæ dedit Iehosua inter fratres suos citra Iordanẽ ad [c] occiduam plagã: proin & hos dimisit Iehosua ad tentoria sua, [posteaq̃] eis ualedixisset. Et ait ad eos hæc uerba, Vos reuertimini ad tentoria uestra cũ opibus multis, & cum ingenti copia pecoris, [onusti] argento, auro, ære, ferro, uestimẽtisq; permultis, diuidite prædã hostium uestrorũ cum fratribus uestris. Versi igitur filij Ruben, filij Gad, & dimidia tribus Manasse abierunt à filijs Israel de Silo quæ est in terra Chanaan, ut uenirent in terrã Gilead, ad terrã possessionis suæ, quam obtinuerant iuxta os DOMINI [d] per Mosen. Et uenerũt ad limites Iordanis qui est in terra Chanaan, extruxeruntq; filij Ruben, filij Gad, & dimidia tribus Manasse ibidẽ arã iuxta Iordanẽ, aram magnificam

C & spectabilem. Et audierunt filij Israel q̃ diceretur, Ecce ædificauerunt filij Ruben, filij Gad, & dimidia tribus Manasse arã ẽ regione terræ Chanaan in limitibus Iordanis ẽ regione filiorũ Israel. Quod cum audissent filij Israel, congregati sunt uniuersa multitudo filiorũ Israel in Silo, ut ascenderent contra eos & belligerarent. Et miserunt filij Israel ad filios Ruben, ad filios Gad, & ad dimidiam tribũ Manasse in terrã Gilead, Pinhas filiũ Eleazar sacerdotis, sed & decem principes cum eo, de quaq; tribu Israel unũ principem iuxta domos patrũ, qui singuli capita erant secundũ familias patrũ suorũ in millibus Israel. Venientes itaq; ad filios Ruben, ad filios Gad, & ad filios dimidiæ tribus Manasse in terrã Gilead, loquuti sunt cum eis in hæc uerba, Sic dixerũt uniuersus cœtus DOMINI, Quę est

[a] Ebr. Ite uobis.

† Num. 32.

[b] Ebr. Benedixit eos, id est, collaudauit seu ualedixit.

[c] Ebr. Ad mare.

[d] Ebr. In manu Mosis.

Altare extruitur.

est ista perfidia, qua perfidi estis in deum Israelis, ut recederetis hodie à DOMI-
NO, quum extruxistis uobis arã, ut rebelles essetis hodie contra DOMINVM.
um.25.a Num parui ducitur nobis iniquitas †Peor, à qua nondũ purificati sumus in hũc D
usq; diem, propter quã facta est clades [magna] in cœtu dei? Et uos quidẽ auersi
estis hodie à DOMINO, fietq;, ut quũ uos hodie rebelles fueritis aduersus DO-
MINVM, ipse cras contra uniuersam multitudinẽ Israelis irascatur. Porrò si ter-
ra possessionis uestræ immunda est, trãsite ad terram possessionis DOMINI, in
qua manet tabernaculũ DOMINI, & possessionem occupate inter nos, & ne re
belles sitis aduersus DOMINVM, neq; contra nos rebelles sitis, ut extruatis uo
upra 7.a bis aram præter arã DOMINI dei nostri. An non Achan filius Zærab præuari-
cationem præuaricatus est in Hærem, & ira deſæuit in uniuersum cœtũ Israelis?
qui tametsi esset uir unus, non tamen [solus] perijt in iniquitate sua. Respon-
derunt filij Ruben, filij Gad, & filij dimidiæ tribus Manasse, & loquuti sunt ad
capita milliũ Israel, Deus [e]deorũ DOMINVS, deus deorũ DOMINVS ipse no-
uit, & Israel quoq; cognoscet, si per rebellionem, aut per præuaricationẽ contra E
DOMINVM [hoc factũ est,] [f]tu nõ serues nos hodie, ut scilicet extrueremus no
bis aram ad recedendũ à DOMINO, aut ad sacrificandũ super ea holocaustũ &
sacrificiũ cibarium, aut ut faceremus super ea sacrificia pacificorũ. DOMINVS
ipse requirat, si non magis ex solicitudine ac cura huius rei fecimus, q; scilicet di-
xerimus, Dicent aliquãdo filij uestri ad filios nostros hisce uerbis, Quid [g]uobis
cum DOMINO deo Israelis? Limitẽ posuit DOMINVS inter nos et inter uos,
ô filij Ruben & filij Gad, nempe Iordanẽ, atq; idcirco non est uobis pars in DO
MINO: & sic filij uestri occasionẽ dabunt filijs nostris, quo minus timeant DO
MINVM, idcirco diximus, Age extruemus nunc nobis aram, non pro holocau
sto neq; pro sacrificio, sed ut sit testis inter nos & uos, atq; inter posteritates no-
stras post nos, ut exequamur cultũ DOMINI corã eo in holocaustis nostris, in F
sacrificijs nostris, atq; in pacificis nostris, & non dicãt aliquando filij uestri filijs
nostris, Non est uobis pars in DOMINO. Diximus igitur, Si futurũ est ut sic di-
cant [h]aliquãdo ad nos & ad posteritates nostras, dicamus, Videte exemplar aræ
DOMINI, quod fecerunt patres nostri, non ut ibi sacrificent holocausta aut sa-
crificia, sed ut esset testis inter nos & inter uos: absit longe à nobis ut rebelles si-
mus aduersus DOMINVM, & ut auertamur hodie à DOMINO, ut ædificare
mus arã pro holocaustis, ꝓ sacrificijs cibarijs, aut alijs hostijs, aliã ab ara DOMI
NI dei nostri quæ est corã tabernaculo eius. Audiens uero Pinhas sacerdos, &
principes multitudinis & capita milliũ Israelis, qui cum eo erant, uerba ista quæ
loquuti fuerant filij Ruben, filij Gad, & filij Manasse, placuit eis. Dixitq; Pin- G
has filius Eleazar sacerdotis ad filios Ruben, ad filios Gad, et ad filios Manasse,
Iam cognoscimus q; DOMINVS sit inter nos, quandoquidẽ nõ designastis præ
uaricationẽ istam aduersus DOMINVM, nunc liberastis filios Israel de manu
DOMINI. Reuersus est itaq; Pinhas filius Eleazar sacerdotis & principes à fi-
lijs Ruben, à filijs Gad de terra Gilead ad terrã Chanaan ad filios Israel, & retu-
lerũt illis responsum. Placuit hæc res filijs Israel, & gratias egerũt deo filij Israel,
nihilq; [amplius] dixerũt de ascendendo contra eos ad præliũ, & de uastãdo ter-
ram quã inhabitabant filij Ruben atq; filij Gad. Et uocauerũt filij Ruben &
filij Gad arã istam Testimoniũ nostrũ, q; DOMINVS sit deus. CA. XXIII.

Iosue senex & morti uicinus, monet populum ut diligenter perstent in mãdatis dei, inq; uera religione.

ET factum est post dies multos, posteaq̃ DOMINVS requiem præstitisset Is- A
raeli ab omnibus hostibus eorũ circunquaq;, ut Iehosua consenesceret [a] se-
nioq; grauaretur. Vocans ergo Iehosua uniuersum Israelem, seniores eius, prin

e Alij legunt, fortis deorum: alij, fortis deus.
f Apostropha ad deum.
g Ebraismus est pro, Quid uobis cõmercij cum deo?
h Ebr. Cras.
a Ebr. Venerat in dies.

cipes eius, iudices eius & præfectos eius, dixitq; ad eos, Ego senex iam sum &
prouectæ ætatis, & uos uidistis omnia quæ fecit DOMINVS deus uester cũctis
gentibus istis in cõspectu uestro, quomodo DOMINVS deus uester pugnaue-
rit pro uobis, en ego prostraui uobis gentes istas reliquas, ut accipiatis eas hære-
ditate tribubus uestris, à Iordane, & omnes gentes quas excidi, & mari magno
B ad solis occasum. Et DOMINVS deus uester expellet eas ante uos, atq; extermi
nabit eas à conspectu uestro, & uos possidebitis terram illarũ, quemadmodum
pollicitus est DOMINVS deus uester uobis. Estote ergo uehementer fortes, ut
custodiatis & faciatis omne quod scriptum est in libro legis Mosis, ne recedatis
ab eo neq; ad dexteram, neq; ad sinistram, ne quum ueneritis inter gentes istas,
istas inquam quæ uobiscum supersunt, cõmemoretis aut iuretis per nomen deo Non iurandum per nomina idolorum.
rum earũ, & ne colatis eos, neq; adoretis eos, sed adhæreatis DOMINO deo ue-
stro, sicuti fecistis in hunc usq; diẽ. Et expellet DOMINVS ante uos gentes mul
tas atq; fortes, quemadmodũ & in hunc usq; diem nemo potuit stare coram fa-
C cie uestra. Vir unus ex uobis persequetur mille, quoniam DOMINVS deus ue
ster ipse pugnabit pro uobis, sicut pollicitus est uobis. Obseruate ergo q̃ chara Deus diligendus.
est uobis anima uestra, ut diligatis DOMINVM deum uestrũ. Etenim si auersi
fueritis, & reliquijs istarum gentium quæ uobiscum sunt adhæseritis, si iunxeri-
tis cum eis connubia, si ingressi fueritis ad eas, & ipsæ ad uos, certo experiemini
ꝙ DOMINVS deus uester amplius non expellet gentes istas à facie uestra, sed
b Aliqui legũt scru-tinia. erũt uobis in laqueũ & offendiculũ, & [b]stimuli lateribus uestris, & [c]spinæ in ocu
c Pro spinis alij legunt lanceæ. lis uestris, donec pereatis de terra hac bona quã dedit uobis DOMINVS deus
d Ebr. Non cecidit. uester. Et ecce ego hodie ingredior uiam uniuersæ terræ, & uos scitis in toto cor- Via uniuersæ terræ.
de uestro atq; tota anima uestra, ꝙ non [d]irritum fuit uel uerbũ unum de cunctis
D sermonibus bonis, quos loquutus est DOMINVS deus uester de uobis, sed ꝙ
omnia euenerunt uobis, non cecidit ex eo uerbum ullum. Quemadmodum ue
ro omne uerbũ bonũ, quod loquutus est DOMINVS deus uester ad uos, uenit
super uos: sic adducet quoq; DOMINVS super uos omne uerbũ malũ, donec
deleat uos de terra hac bona quam dedit uobis DOMINVS deus uester, quum
per fide transgressi fueritis, præuaricati fueritis fœdus DOMINI dei uestri quod
præcepit uobis, si scilicet iueritis atq; colueritis deos alios adoraueritisq; eos, ira-
scetur furor DOMINI contra uos, & peribitis ilico de terra hac bona quam de-
dit uobis.

CAP. XXIIII.

Describuntur comitia, in quibus Iehosua longa oratione beneficia dei ipsis recenset & fœdus cum deo renouat, obligat iureiurando populum ad obseruationem religionis unius dei, describitur etiam mors Iehosuæ & Eleazari.

A CONgregans autem Iehosua uniuersas tribus Israel in Sechem, uocauit se-
niores Israelis, & principes eius, iudices eius atq; præfectos eius, steterũtq;
coram deo. Et ait Iehosua ad uniuersum populum, Sic dixit DOMINVS deus
a Alij legunt, antiquitus. Israel, Trans fluuium habitarunt [a]olim patres uestri, † nempe Thærah pater A- Gen.11.f
brahæ, & pater Nahor, seruieruntq; dijs alijs, & ego tuli patrem uestrum Abra-
ham trans fluuium, & duxi illum in uniuersam terram Chanaan, & auxi semen
eius, & dedi ei Isaac. Sed & ipsi Isaac dedi Iaacob atq; Esau, & tradidi ipsi Esau
montem † Seir, ut possideret eum, Iaacob *autem & filij eius descenderũt in Ae- Gen.21.a 25.d
gyptum, misiq; †Mosen & Aharonem, & adflixi Aegyptum quemadmodũ feci Gen.36.a
b Vel, post hoc eduxi. B in medio eius, & [b]tandem eduxi uos. * Eduxi inquam patres uestros ex Aegy *Ge.46.a
pto, & quum uenissent ad †mare, insequuti sunt Aegyptij patres uestros usq; ad †Exod.3.c *Exo.12.f
mare carectosum cũ curribus & equitatu. Et quũ clamassent ad DOMINVM, †Exo.14.b
posuit caliginem inter uos & Aegyptios, & adduxit super eos mare, & operuit
c Vel, in Aegyptios. eos, & oculi uestri uiderunt quæ fecerim [c]in Aegypto. Vos mansistis in deserto
diebus

diebus multis, & introduxi uos in terram Amorræorum qui habitant trans Ior-
um.21.a danem, qui † & pugnauerunt contra uos, tradidiq́ eos in manum ueſtram, ut oc
um.22.a cuparetis terram eorum, exterminauiq́ eos à facie ueſtra. Surgens † deinde Ba-
lak filius Zippor rex Moabitarum, pugnauit contra Iſraelem, & mittens uoca-
uit Bileam filiũ Beor, ut diris uos deuoueret, ſed ego nolui audire Bileam, quin C
benedicendo benedixit uobis, & ego eripui uos de manu eius. Tranſmiſſo uero
pra 3.d a.11.a Iordane ueniſtis ad Iericho, & † pugnauerunt contra uos domini Iericho, Amor
ræi nempe, Pherizæi, Chananæi, Hithæi, Girgeſæi, Hiuæi & Iebuſæi, tradidiq́
pra 11.d eos in manum ueſtram. † Miſi inſuper crabrones ante faciem ueſtram, qui expu
lerunt eos ante conſpectum ueſtrum, nempe duos reges Amorræorum: non au
tem gladio tuo, aut arcu tuo. Et dedi uobis terrã pro [D] qua nihil laboraſti, & ur- D Vel, in qua nihil laboraſtis.
bes quas nõ extruxiſti, in quibus uos habitatis: uineas & oleas quoq́ quas non
plantaſtis, de quibus uos ueſcimini. Nunc igitur timete DOMINVM, & ſerui-
te illi in integritate & [e] fide, & tollite deos quos coluerunt patres ueſtri trans flu- e Vel, ueritate.
uium & in Aegypto, & ſeruite DOMINO. Quod ſi uobis ſeruire DOMINO D
diſplicuerit, eligite uobis hodie cui ſeruiatis, dijs ne quibus ſeruierunt patres ue-
ſtri qui fuerunt trans fluuium, an dijs Amorræorum in quorum terra uos habi-
tatis, ego quidem & domus mea ſeruiemus DOMINO. Reſpondit populus
& ait, Abſit à nobis, ut relinquamus DOMINVM, & ſeruiamus dijs alijs, quo-
niam DOMINVS deus noſter ipſe duxit nos & patres noſtros ex terra Aegy-
pti, & de domo ſeruitutis, qui & in oculis noſtris fecit hæc ſigna magna, cuſto-
diens nos in omni uia per quam profecti ſumus, & in omnibus populis per
quos tranſiuimus. Eiecit quoq́ DOMINVS ante nos omnes populos, & A-
morræum habitantem in terra: ſeruiemus ergo & nos DOMINO, quoniã ipſe E
eſt deus noſter. Et ait Iehoſua ad populum, Non poteritis ſeruire DOMINO,
deus enim ſanctus eſt ipſe, & deus uindex, ut non ferat præuaricationẽ ueſtram,
& peccata ueſtra. Si deſerueritis DOMINVM, atq́ dijs alienis ſeruieritis, con-
uerſus adfliget uos, exterminabitq́ uos, poſteaquam uobis benefecit. Et ait po-
pulus ad Iehoſuam, Minime, quin DOMINO ſeruiemus. Et ait Iehoſua ad po
pulum, Teſtes eſtis contra uoſipſos quod elegeritis uobis DOMINVM ut illi
Fœdus populi cũ domino. ſeruiatis. Et dixerunt, Teſtes utiq́. Auferte igitur deos alienos qui ſunt inter uos,
& inclinate cor ueſtrum ad DOMINVM deum Iſraelis. Dixit populus ad Ie-
hoſuam, DOMINO deo noſtro ſeruiemus, & uoci eius obediemus. Ferijt itaq́ F
Iehoſua fœdus cum populo eodem die, & propoſuit ei ceremonias & iudicia in
Sechẽ. Scripſit quoq́ Iehoſua uerba iſta in libro legis dei, & accipiens lapidem
magnum, erexit eum ibidem ſubter quercũ, quæ erat in ſanctuario DOMINI.
Lapis in teſtimonium. Et ait Iehoſua ad uniuerſum populum, Ecce lapis iſte erit nobis teſtis, quoniam
audiuit omnia uerba DOMINI quæ loquutus eſt nobiſcum, eritq́ teſtis contra
uos, ne fortè abnegetis deum ueſtrum. Dimiſit itaq́ Iehoſua populum, quenq́
Moritur Ioſue. ad hęreditatem ſuam. Poſteaq̃ uero hæc geſta eſſent, mortuus eſt Iehoſua filius
Nun ſeruus DOMINI, quum eſſet natus centum & decem annos, ſepelierũtq́
eum intra terminum poſſeſſionis ſuæ in Thimnath Særah, quæ ſita eſt in mon- G
te Ephraim, à Septentrione montis Gaas. Et ſeruiuit Iſrael DOMINO cunctis
diebus Iehoſuæ, & cunctis diebus ſeniorum qui poſt Iehoſuã dies ſuos proro-
Oſſa Ioſeph ſepeliuntur. garunt, & qui nouerant omnia opera DOMINI quæ fecerat Iſraeli. Sed & oſſa
Ioſeph, quæ tulerant † filij Iſrael ex Aegypto, ſepelierũt in Sechem in parte agri
Gen. 50.d quem emerat Iacob † à filijs Hemor patris Sechem centum nummis. Et fuerunt
Gen 33.d filijs Ioſeph in hæreditatem. Eleazar quoq́ filius Aharonis mortuus eſt, quem
Eleazar moritur. ſepelierunt in colle Pinhas filij eius, qui datus eſt ei in monte Ephraim.

Liber Iudicum, Hebraice Sophtim.

CAPVT I.

Post mortem Iehosuæ Iudas rebus præficitur, qui Chananæis subiugatis Hierosolyma occupat.

A FACTVM est post mortē Iehosuæ, ut interrogarent filij Israel DOMINVM hisce uerbis, Quis ascēdet nobis, quo duce [a] geramus bellum contra Chananæos? Et respondit DOMINVS, Iehuda ascendet, en tradidi terram in manū eius. Et dixit Iehuda ad Simeonem fratrem suum, Ascende mecum in sorte mea, ut bellum geramus cōtra Chananæum, & ego quoq; tecum ibo in sorte tua. Et abijt cum eo Simeon. Ascendit itaq; Iehuda, & tradidit DOMINVS Chananæum & Pherizæum in manus eorum, & percusserunt ex eis in Besek decem millia uirorū. Et inuenientes [b] Adoni Besek in Besek, pugnauerunt contra eum, percusseruntq; Chananæū et Phe-

B rizæum. Fugit autem Adoni Besek, quem persequuti sunt, & apprehendentes eum, resecuerunt pollices manuum eius atq; pedum eius. Et ait Adoni Besek, Septuaginta reges amputatis pollicibus manuum atq; pedum eorum collegerunt sub mensa mea: quemadmodū feci, sic mihi deus rependit: & introducentes eum in Ierusalem, ibidem mortuus est. Quumq; Hierosolyma oppugnarent filij Iehuda, ceperunt eam, percusseruntq; [eam] gladio, & iniecerunt ignem in ciuitatem. Postea descenderunt filij Iehuda, ut opupgnarēt Chananæum habitantem

C in montanis & ad Meridiem, & in cāpestribus. Profectus est autem Iehuda contra Chananæū habitantē in Hebron (nomen autem Hebron antea fuit Kiriath Arba) & percusserunt † Sesai, Ahiman atq; Talmai. Hinc profectus ad habitato Iosu.15.d res Debir. Nomen aūt Debir antea fuit Kiriath Sepher. Et ait Caleb, Qui percusserit Kiriath Sepher, ceperitq; eam, huic dabo Achsam filiam meam uxorem. Cepit uero eam Othoniel filius Kenas [c] fratris Calebi qui natu illo minor erat, & Othoniel. dedit ei Achsam filiam suam uxorē. Quum uero illa ingrederetur, persuasit ei ut Caleb. postularet à [d] patre suo agrū. Et quū demitteret se ex asino, dixit ei Caleb, Quid tibi? Ipsa uero dixit ei, Da mihi domum aliquod, quoniam terram siccaneam de-

D disti mihi, da mihi etiā irrigua. Et dedit ei Caleb irrigua superiora & inferiora. Filij autem Kenei affinis Mosis, ascenderunt de ciuitate Palmarū cum filijs Iehuda in desertum Iehuda, quod est in Meridie Arad, abeuntesq; habitauerunt cum populo. Sed & Iehuda abijt cū Simeone fratre suo, & percusserūt Chananæum habitantem in Zephath, uastaruntq; eam, & appellauit nomen eius Horma. Cepit insuper Iehuda Gazam atq; limitem eius, & Askalon limitemq; eius, Accaron & limitem eius. Et DOMINVS adfuit Iudę ut expelleret montanos, qui uero in uallibus habitabant non potuit expellere, q. ferratos habebant currus. Ipsi Caleb dederūt Hebron, † quemadmodū loquutus fuerat Moses, qui & illinc ex- Num.14.d

E pulit tres filios Anak. Iebusæum uero qui Hierosolymis habitabat, non expulerunt filij Beniamin, quin Iebusæus habitat cum filijs Beniamin in Ierusalem in hunc usq; diem. Qui de domo Ioseph erāt ascenderūt in Beth El, & fuit DOMINVS cum eis. Hi uero qui de domo Ioseph erant, explorauerunt Beth El (cuius Beth El. urbis nomen antea erat Lusa:) quiq; obseruabant, uiderunt uirū quendam egre Lusa. dientem ex urbe, ad quem dixerūt, Ostende nobis quæso aditū ad hanc urbem, & be-

Horma. Gaza. Ascalon. Accaron.

a Ebr. Quis ab initio pugnabit.

b Dominus Besek.

c Alij legunt, frater Calebi minor natu.

d Alij legunt, patre eius.

& beneficio te afficiemus. Qui quũ aditum eis ad urbem indicasset, percusserũt
urbem gladio, uirum autem illum & omnem familiam eius ablegarũt. Abiens
uero uir ille in terram Hithæorum, extruxit ciuitatem, uocauitq; nomẽ eius Lus, F
& hoc est nomen eius in hunc usq; diem. Manasse quoq; non uastauit Bethsean
& filias eius, Thaẽnach & filias eius, habitatores Dor & filias eius, habitatores
Iibleam & filias eius, & habitatores Megiddo & filias eius, licet animũ Chana-
næus in terra ista habitandi despondisset. Hoc tamen factũ est ut Israel quum in-
ualuisset, Chananæo tributum imponeret, sed funditus non excidit eum. Sed &
Ephraim non expulit Chananæum habitantem in Gazer, sed habitauit Chana
næus in medio eius, nempe in Gazer. Zebulon quoq; non expulit habitatores
Kitron, & habitatores Nahelol, sed Chananæus habitauit in medio eius, tribu-
tumq; ferre sunt coacti. Sic Aser non expulit habitatores Acco, & habitatores Zi G
don, & Achlab, Achsib atq; [e]Helba, Aphik & Rehob: & Asaræus habitauit inter
Chananæos habitantes in terra, quoniam non potuit eijcere eum. Naphtali nõ
expulit habitatores Beth Sæmes, & habitatores Beth Aenath, sed habitauit inter
Chananæos habitãtes in terra, factiq; sunt habitatores Beth Sæmes & Beth Ae-
nath illis tributarij. Amorræi adflixerunt filios Dan usq; in montem, nec permi
serunt illi ut descenderet in uallem, tametsi Amorræus habitandi in monte Hæ-
res, in Aialon, & in Saalbim animum desponderat. Inualescente autẽ manu do-
mus Ioseph, [Amorræi] tributum ferre coacti sunt. Porrò limes Amorræi fuit ab
[f]ascensu scorpionum, à petra ipsa & supra. CAP. II.

e Alij legunt Helka.

f Alij legunt Akrabim.

Angelus domini apparet admonetq; ut fœderis memores resipiscant, quoties dominum offendunt graues dant pœnas.

AScendit autem angelus DOMINI de Gilgal in Bochim, & ait, Adduxerã A
uos ex Aegypto, & introduxeram uos in terram quam iuraui patribus ue
stris, dixeramq;, Nunquam faciam irritum fœdus meum [quod pepigi] uobiscũ,
modo uos ne feriatis fœdus cum habitatoribus huius terræ, quin potius aras eo
rum diruatis. At uos non audistis uocẽ meam. Cur ergo hoc fecistis? Ego quoq;
dixi, Non eijciam eos ante uos, sed erunt uobis in [a]spinas, & dij eorum offendi
culo. Factumq; est quum loqueretur angelus DOMINI uerba ista ad omnes fi
lios Israel, ut populus sublata uoce flerent. Vocaueruntq; nomen illius loci Bo-
chim, & sacrificauerunt ibidem DOMINO. Nam quum dimisisset Iehosua po B
pulum, abierunt filij Israel quisq; in hęreditatem suam, ut occuparent terram. Et
seruiuit populus DOMINO cunctis diebus Iehosuæ, atq; cunctis diebus senio
rum, qui prorogarunt dies post Iehosuam, qui scilicet uiderant uniuersum opus
DOMINI magnum quod fecerat Israeli. Et mortuus est Iehosua filius Nun ser
uus DOMINI, quum esset natus centum & decem annos, sepelieruntq; eum in
termino hæreditatis suæ in Thimnath Hęres in monte Ephraim à Septentrione
monti Gaas. Sed & cunctum hoc sæculum collectũ est ad patres suos, surrexitq;
alia generatio post illos, quæ DOMINVM & opus quod fecerat Israeli, nõ co-
gnouit. Fecerunt ergo filij Israel malum in oculis DOMINI, seruieruntq; Baa-
lim. Et deserentes DOMINVM deum patrũ suorum qui eduxit eos de terra Ae-
gypti, abierunt post deos alios, post deos populorũ qui erant circum eos, & ado C
rauerunt eos, atq; ad iram concitauerũt DOMINVM, & derelicto DOMINO,
coluerũt Baal atq; Astaroth. Et incaluit [b]furor DOMINI aduersus Israelem, tra-
diditq; eos in manum diripientium eos, qui diripuerunt eos, & uendidit eos in
manum hostium eorum qui circum eos erant, nec potuerunt amplius stare corã
hostibus suis, quin [c]quocunq; egrederentur, manus DOMINI fuit cõtra eos ad
malum, quemadmodum minatus fuerat DOMINVS, sicutq; iurauerat eis DO
MINVS. [In summa] adflixit eos grauiter. Suscitauit autẽ DOMINVS iudices

Bochim loci nomen à flendo dictum est.

a Alij scrutinia.

b Ebr. Nafus.

c Quocunq; se uerterent, quidquid adgrederentur.

qui liberarent eos de manu diripientium eos: sed & [b] iudices suos audire renue
runt, quin potius scortati sunt post deos alios, & adorauerunt eos, defecerūtq; ci
to à uia qua incesserant patres eorum, ut obedirent mandatis DOMINI, sed nō
D [c] fecerunt sic. Quumq; DOMINVS iudices eis excitasset, adfuit DOMINVS iu
dici, seruauitq; eos de manu hostiū eorum cunctis diebus illius iudicis. Nam pœ
nitudine ducebatur DOMINVS propter suspiria illorum [quę emittebant] me-
tu opprimentiū & adflictantium eos. Mox ut iudex moreretur, resilierunt, & cor
ruptiores erant quàm patres eorū, sectantes alios deos, quos coluerunt, quosq;
adorarunt, nihilq; diminuerunt de studijs suis, deq; uia sua dura. Tū rursus exæ
stuauit nasus DOMINI aduersus Israelem, ut diceret, Quandoquidem gens ista
transgreditur fœdus meum quod mandaui patribus eorū, nec audierūt uocem
meam, nec ego ultra expellā aliquem ante eos, ex his gentibus quas moriens Ie-
hosua reliquit, ut Israel istis tentetur, custodiántne uiam DOMINI, incedantq;
in ea, sicut patres eorū custodierūt, nec ne. Reliquit ergo DOMINVS gentes il-
las, nec cito exterminauit eos, neq; tradidit eas in manum Iehosuæ. CA. III.

b Iudices hic sunt ad ministri iustitiæ, uindices libertatis & religionis.
c Quemadmodum scilicet patres fecerunt.

Recensentur gentes quædam quæ relictæ sunt ut ipsis Israelitæ tententur exercerenturq;: cum quibus cum se iungunt Israelitæ, puniuntur à domino: cum rursus resipiscentes clamant, seruantur.

A Hae autem sunt gentes quas reliquit DOMINVS, ut tentaret illis Israelem,
nempe omnes qui non nouerant uniuersa prælia Chanaan, tantū in hoc,
ut generatio filiorum Israel nosset, utq; doceret eos belligerare, eos duntaxat qui
antea non norunt. Quinq; nempe satrapæ Palestinorum, & cuncti Chananæi,
atq; Zidonij, & Hiuæi, qui scilicet habitabant in monte Libano à monte Baal
Hermon, usq; dum uenias in Hemath. Fuerunt hi inquā, per quos tētabat [DO-
MINVS] Israelē ut manifestū fieret, audiréntne mandatū DOMINI quod præ-
ceperat patribus eorum per Mosen. Quumq; sic habitarent filij Israel inter Cha
nanæos, Hithæos, Amorræos, Pherizæos, Hiuæos & Iebusæos, duxerunt sibi fi
lias eorum uxores, filiasq; suas dederunt filijs eorū, seruierūtq; dijs eorum. Et fe-
cerunt filij Israel malū in oculis DOMINI, oblitiq; DOMINI dei sui, coluerūt
Baalim & Aseroth. Et exarsit ira DOMINI aduersus Israelitas, ut uenderet eos
in manus Chusan Riseathaim regis Arā Naharaim, seruieruntq; filij Israel ipsi
B Chusan Riseathaim octo annis. Et quū clamassent filij Israel ad DOMINVM,
excitauit DOMINVS seruatorē filijs Israel, atq; liberauit eos, nempe Othonie-
lem filiū Kenas fratris Caleb qui illo minor natu erat. [a] Factusq; est super eum
spiritus DOMINI, & [b] iudicauit Israelē, & egressus est in præliū, tradiditq; DO-
MINVS in manū eius Chusan Riseathaim regē Syriæ, præualuitq; manus eius
contra Chusan Riseathaim. Et quieuit terra quadraginta annis, & mortuus est
Othoniel filius Kenas. Rursus fecerunt filij Israel malū in oculis DOMINI, ro
borauitq; DOMINVS Eglon regem Moabitarum contra Israelē, eo quod fe-
cissent malum in oculis DOMINI. Congregauit autē ille ad se filios Ammon
atq; Amalek, & abiens percussit Israelem, & occupauerūt ciuitatem palmarum.
Seruierunt ergo filij Israel Eglon regi Moabitico decem & octo annis. Quūq; Aod libe-
clamarēt filij Israel ad DOMINVM, excitauit eis DOMINVS seruatorē Ehud rat.
filiū Gera, filij Iemini, qui uir erat clausa [c] manu dextera. Miserūtq; filij Israel per
[d] ipsum munus ipsi Eglon regi Moab. Fecerat aūt Ehud sibi gladiū utrinq; acu-
C tum [e] lōgitudine cubitali, accinctusq; eo sub tunica sua stricta in dextro femore,
obtulit munus ipsi Eglon regi Moab. Fuit aūt Eglō homo ualde obesus. Quūq;
iam obtulisset munus, ablegauit populū, nempe eos qui munus portauerāt. Ipse
uero reuersus à [f] simulachris in Gilgal, dixit, Est mihi uerbum quoddam secretū
ad te ô rex. Is autem [g] silentiū iussit. Egressi ergo sunt ab eo omnes qui stabant co
ram eo.

a Hoc est, dominus excitauit animum eius, donauit eum fortitudine.
b Hoc est, asseruit, liberauit.
c Quidā dicunt clausa: alij legunt, ambidexter erat.
d Ebr. Per manū eius
e Quidam legūt, palmi longitudine.
f Alij legunt, lapicidinis.
g Ebr. Et ait, tace. Germanice, still.

ram eo. Ehud uero introiuit ad eum, sedebatq; ille solus in cœnaculo contabula
to. Et dixit Ehud, Est mihi uerbum dei ad te. Et surrexit è solio. Ehud uero missa
manu sua sinistra, prehēdit sicam de dextro femore suo, defixitq; eam in uentrē
eius, adeo ut capulus laminā sequeretur, adepsq; laminā cōcluderet, neq; enim
sicam extraxit è uentre eius. Et [h] egressus Ehud prætoriū uersus, uenit ad [i] subsel-
lia, clausisq; post se foribus cœnaculi obserauit. Quo egresso, uenerūt serui eius,
uidentesq; fores cœnaculi obseratas, dixerunt, Certe [k] tegit pedes suos in concla- D
ui cōtabulati. Quumq; iam expectassent donec eos puderet, nec ipse fores cœna
culi aperiret, sumpta claue aperuerunt: & ecce herus eorum mortuus iacebat in
terra. Interim uero dum illi cunctātur, euadit Ehud, & transiens sculptilia, serua
tus est inter condensa uepium. Contigit aūt quum ingrederetur, ut cornu clas-
sicum caneret in monte Ephraim, descenderuntq; cum eo filij Israel de monte,
proficiscebaturq; ipse ante eos. Et ait ad eos, Sequimini me, nam tradidit DOMI
NVS hostes uestros, nempe Moabitas, in manū uestram. Qui descendentes post
ipsum, uada Iordanis, ubi traijcitur ad Moabitas, occupant, nec quenquam traij
cere sinunt. Percusserunt itaq; eodem tempore ex Moabitis uirorum circiter de-
cem millia, qui omnes fuerunt obesi omnesq; strenui milites, ne unus quidem
euasit. Subactus est itaq; Moab in die illo sub manu Israel, quieuitq; terra octo-
ginta annis. Post hunc fuit Samgar filius Anath, qui in Palestina percussit sex-
centos uiros stimulo boum, qui & ipse Israelem seruauit. CAP. IIII.

Alia liberatio populi Israelitici per Deboram & Barak.

FIlij uero Israel porrò fecerūt malū in oculis DOMINI. Et mortuo Ehud uen A
didit eos DOMINVS in manū Iabin regis Chanaan, qui regnauit in Ha-
zor, qui habuit imperatorem exercitus nomine Siseram, & is habitabat in Haro
scheth gentiū. Clamabāt autem filij Israel ad DOMINVM, nā habuit ille non-
gentos currus ferratos, adflixitq; filios Israel uehementer, idq; annis uiginti. [a] Iu
dicabat autem Israelem tunc temporis mulier, Debora nēpe, prophetis, uxor La
pidoth: & ipsa quidem Debora habitabat sub palma inter Rama & Beth El in
monte Ephraim, ascendebantq; ad eam filij Israel ut iudicium [peterent.] Quæ
mittens accersiuit Barak filiū Abinoam de Kædes Naphtali, dixitq; ad eum, An
[b] non præcepit tibi DOMINVS deus Israel, Vade & [c] contrahe [exercitum] in
monte Thabor, & accipias tecum decem millia uirorum de filijs Naphtali, atq;
de filijs Zebulon? Ego uero cōtraham ad te ad torrentē Kisson Siserā ducē exer-
citus Iabin, cum curribus eius & copijs eius, tradamq; eū in manus tuas. Dixit B
uero Barak ad eam, Si mecū ieris, proficiscar: si uero nō profecta fueris mecum,
non ibo. Quę ait, Ibo tecū certissime, ueruntamen gloria non erit tua hac profe-
ctione qua iam proficisceris, quoniā in manū mulieris uendet DOMINVS Si
seram. Surgens itaq; Debora, profecta est cum Barak in Kædes. Vocans autem
Barak Zebulon & Naphtali in Kædes, & [d] ascendit pedes cum decē millibus ui
rorum, ascenditq; cum eo Debora. Heber aūt Kenęus de filijs Hobab affinis Mo
sis, abscesserat de Kain, tetenderatq; tentoriū propter quercetū in Zenaim quę est
iuxta Kædes. Nunciatūq; est Siseræ q; ascendisset Barak filius Abinoam in mon
tem Thabor. Tunc congregauit Sisera omnes currus suos, nēpe nongentos cur
rus ferratos, & uniuersum populum quem habebat, ab Harosceth gentium ad
torrentem Kisson. Tum dixit Debora ad Barak, Surge, quoniam hæc est dies in C
qua DOMINVS tradidit Siseram in manū tuam, an non DOMINVS egres-
sus est [e] ante te? Et descendit Barak de monte Thabor, decemq; millia uirorum
sequebantur eum. Et conturbauit DOMINVS Siseram & omnes currus eius,
& uniuersum exercitum eius gladio coram Barak, ut descenderet Sisera de qua
driga, & pedes effugeret. At Barak insequutus est currus & exercitum usque ad

[h] Alij legunt, exiuit stercus.
[i] Potest etiam legi, ad exedras.
[k] Tegere pedes, Ebraismus est, quo rem obscœnam honeste circumloquuntur, id est, exonerat uentrem.

[a] Iudicabat mulier, id est, diuinæ legis gnara populo petenti responsa ex oraculis dei dabat, sy gab jnen bscheid.
[b] Interrogatio est certa asseueratio quæ probatione nō eget.
[c] Alij legunt, trahe in montē, id est, proficiscere, sic Germani zůch vff den berg.

[d] Vel, ascēdit, et post eum decem millia uirorum, seu abduxit post se decem, &c.

[e] Interrogatio uehementer affirmat.

Harosch eth gentium,ceciditq; uniuersus exercitus Sisarę gladio,ut ne unus qui
dem superesset. Porrò Sisera pedes effugerat ad tentorium Iael uxoris Heber Ke
naei,quod [f] pax esset inter Iabin regem Hazor, & inter domum Heber Kenaei. Iahel occidit Sisaram
Egressa Iael obuiam ipsi Siserae,ait ad eum,Concede mi domine,cõcede ad me,
nec metuas. Qui quum ad eam in tentorium cõcessisset,illa operuit eum quodã
tegumento.Et [Sisera] dixit ad eam,Potum mihi praebe,aquę paululum,quoniã
D sitio.Illa uero aperiens utrem lactis,dedit illi potũ,rursusq; operuit eum. Ille au
tem ad eam dixit,Sta in ostio tentorij,& si quispiam uenerit,teq; hisce uerbis in-
terrogauerit,Est ne hic quispiam? Dicas,Nemo. Porrò Iael uxor Heber accepit
clauum tentorij,ponensq; malleũ in manu sua, uenit ad eum tacite, transfixitq;
clauum per tempora eius,atq; in terram depegit.Ipse uero sopore oppressus &
lassus,mortuus est. Quumq; Barak Siseram insequeretur, egressa est Iael obuiã
ei,& dixit ad eum,Veni, & ostendam tibi uirum quem tu quaeris. Qui quũ in-
gressus esset ad eam, ecce iacebat Sisera mortuus, eratq; clauus in tempore eius.
Subegit itaq; deus illo die Iabin regem Chanaan corã filijs Israel, & manus Is-
raelitarum promouit fortiter, & inualuit contra Iabin regem Chanaan, donec
Iabin regem Chanaan excinderent. CAP. V.

Pax pro societate & amicitia.

Epinicion pro uictoria,quam dedit dominus Deborae & Barak.

A CEcinit uero Debora atq; Barak filius Abinoam eodem die tale canticum,
Quandoquidẽ persequutus est iniurias Israeli illatas, conuenit ut uos qui
uoluntarij estis in populo gratias agatis DOMINO. Audite reges,auribus per
cipite principes,ego DOMINO canã,psallam DOMINO deo Israelis.Quum
exires ô DOMINE ex Seir,quum incederes de agro Edom,terra contremuit,&
coeli stillarunt,adeoq; & nubes ipsae stillarunt aquas. Montes fluxerunt à facie
DOMINI,Sinai iste ante DOMINVM deum Israelis. In diebus Samgar filij
Anath,in diebus Iael erant uiae desolatae:qui iter faciebant,declinabant per semi
tas obliquas. Defecerant pagani:in Israele inquã defecerant,donec ego Debo
ra surgerẽ,surgerem mater in Israele. Simul ac deos nouos [a] eligebat,bellum in
B portis [erat,] nec tamẽ clypeus nec hasta uisa sunt in quadraginta millibus Israe
lis. Cor meum ad praesides legũ qui sunt in Israele, uos qui uoluntarij estis in
populo gratias agite DOMINO. Vehentes mulis nitidis,qui praesidetis iudi-
cijs,quiq; per itinera inceditis [haec] [b] enarrate. A uoce iaculatorũ inter haurien-
tes,ibi acute differẽt de iustitijs DOMINI,de iustitijs inquã DOMINI rusticani
homines eius in Israele,tũc descẽdet populus DOMINI in portas.Expergiscere
expergiscere Debora,expergiscere expergiscere,cane canticũ,surge Barak, & ca
ptos duc captiuos tuos fili Abinoã. Tunc dominabitur qui reliquus fuerit ma-
gnificis populi,quin DOMINVS dominabitur mihi per gigãtes.De Ephraim
radix illorũ cõtra Amalek,post te Beniamin in populis tuis,ex Machir descẽde-
runt legislatores, & ex Zebulon trahentes in [c] baculo scribae. Principes quoq;
mei in Isachar cũ Debora,sed & Isachar quemadmodũ Barak in ualle missus pe
des,in diuisionibus Ruben [uiri] magni decretarij cordis. Cur sedisti inter duos
C limites,ut audires scilicet boatus gregum,ad diuisiones Ruben magnorũ [uiro-
rum] qui erãt decretarij cordis.Gilead citra Iordanẽ quieuit, et Dan cur apud na
ues degit? Aser sedit in statione nauium apud maria, & in rupturis suis manet.
Populus Zebulon deuouit uitam suam in mortẽ,sic & Naphtali in excelsis cam
pi. Venerunt reges & pugnauerunt,tunc pugnauerũt reges Chanaan in Tae-
nach ad aquas Megiddo,at lucrum pecuniae nullum [d] abstulerunt. De coelis pu-
gnatum est,stellae inquam è stationibus suis pugnarunt cum Sisera.Torrens Ki
son deuoluit illos,torrens [e] Kedumim torrens Kison : calcabas fortiter ô anima
mea. Tunc concussae sunt ungulae equorum propter uehementem impetum
fortium

a Eligebat,Israel scilicet,uel quisq; in Israele: alij legunt, deus elegit noua, tunc eis (hostis) in portis.
b Vel,de ijs loquimini.

c Periphrasis est eruditorũ & sapientum qui eloquentia persuadere potuerunt.

d Id est, nullã praedã sunt assequuti: quod sperauerant.
e Kedumim,id est, qui iã olim à priscis temporibus fuit.

fortium eius. Maledicite Meros, dixit angelus DOMINI, omnino maledicite habitatoribus eius, quoniã non adfuerunt auxilio DOMINO, [f] auxilio inquã, DOMINO cum fortibus. Laudetur ſupra mulieres Iaël uxor Heber Kenæi, ſu- D pra mulieres in tentorio laudetur. Aquam quũ ille peteret, lac illa dedit, in phiala magnatum obtulit butyrum. Manum ſuam abſtulit clauo, & dexterã ſuam malleo laborum, percutiens Siſeram, amouit caput eius, uulnerauit & perfodit tempora eius. Inter pedes eius incuruatus corruit & iacuit: inter pedes eius inquam incuruatus corruit, quo loco recubuerat, illic corruit interemptus. Mater Siſeræ per feneſtram proſpiciens eiulat, per cancellos inquã: cur fruſtratur [me] currus eius quo minus ueniat? cur tardant [g] rotæ quadrigarum eius? Sapientes quæq; ex præcipuis mulieribus, quæ erant apud ipſam, reſpondebãt illi, quin & ipſa ſibiipſi reddebat uerba. An non inueniunt & diuidunt ſpolia, cuiq; militi forti amicam unam uel duas, prædam ueſtium uaricolorum Siſeræ: prædam inquam uaricolorum ueſtium & acupictorum, ſed & prędam ueſtis uaricoloris utrinq; acupictæ ad [h] colla. Sic pereant omnes hoſtes tui, ô DOMINE: qui uero diligunt eum, ſint ſicut ſol quum oritur in fortitudine ſua. Porrò terra ipſa ſecura & tranquilla fuit quadraginta annis.

f Vel non uenerunt in auxilium domini in fortibus.

g Ebr. Vices.

h Quidam exponunt ſingulis capitibus uel præcipuo cuiq;.

CAP. VI.

Quum eſſent ſub Madianitis, liberantur per Gedeonem.

Filij autẽ Iſrael male egerunt in oculis DOMINI, tradiditq; eos DOMINVS A in manum Midian ſeptem annis. Inualuit ergo manus Madianitarum contra Iſraelitas, ut facerent ſibi filij Iſrael metu Madianitarum in mõtibus receptus quo confluerent, ſiros quoq; & arces. Nam quum ſeminaſſet Iſrael, aſcenderunt Madianitæ & Amalekitæ orientales quoq;, pariter inquam aſcenderunt aduerſus [a] Iſraelem, caſtraq; ponentes contra Iſraelitas, uaſtarunt prouentum telluris uſq; dum uenias Aſa, nullum uictum fecerũt reliquum Iſraelitis, neq; in pecudibus, neq; in bobus, neq; in aſinis. Nam aſcendebant & ipſi, & pecora eorum, ueniebantq; cum tentorijs ſuis, idq; magna multitudine inſtar locuſtarum, ut non eſſet numerus ipſorum & camelorũ ipſorum, ueniebantq; in terram, ut uaſtarẽt eam. Et attenuatus eſt Iſrael uehemẽter à Madianitis, clamaueruntq; filij Iſrael ad DOMINVM. Factũ ergo eſt quum clamarent filij Iſrael ad DOMINVM pro- B pter Madianitas, miſit DOMINVS prophetam quendam ad filios Iſrael, qui ait ad eos, Sic dicit DOMINVS deus Iſrael, Ego eduxi uos de Aegypto, & eduxi uos de domo ſeruitutis, ego liberaui uos de manu Aegyptiorũ, & de manu omnium qui uos adflixerunt, & eieci eos ante faciem ueſtrã, dediq; uobis terrã eorũ. Et dixi ad uos, Ego DOMINVS deus ueſter, ut metuatis deos Amorræorum, in quorũ terra uos habitatis: ſed non obediuiſtis uoci meæ. Venit autẽ & angelus DOMINI, & ſedit ſub [b] ulmo quæ eſt in Ophra, quæq; erat Ioas patris Eſri, cuius filius Gedeon, qui triticũ in torculari exterebat, ut abſconderet à Madianitis. Apparensq; illi angelus DOMINI, dixit ad eũ, Sit DOMINVS tecũ uir fortiſſime. Cui reſpondit Gedeon, Mi domine, ſi DOMINVS eſt nobiſcũ, cur nobis C uniuerſum iſtud accidit? & ubi ſunt omnia miracula eius, quæ narrauerunt nobis patres noſtri hiſce uerbis, An non ex Aegypto duxit nos DOMINVS? Nũc uero dereliquit nos DOMINVS, & tradidit nos in manum Madianitarũ. Et reſpiciens ad eum DOMINVS, dixit, Vade in hac uirtute tua, & † ſeruabis Iſraelẽ de manu Madianitarũ: an non ego miſi te? Qui reſpondit ei, Mi domine, quo ſeruabo Iſraelem? tribus mea [c] millenaria tenuis eſt in Manaſſe, & ego quoq; paruus ſum in domo patris mei. Et dixit ad eum DOMINVS, Ego ero tecũ, percutiesq; Madianitas tanq̃ uirum unum. Cui ille reſpondit, Quæſo ſi impetraui gratiam coram te, ede mihi ſignũ quod tu loquutus ſis mecũ, ne recedas quęſo hinc donec ad te rediero, & eduxero ſacrificiũ meum cibarium, & ponã illud ante te.

a Ebr. Cõtra eum & contra eos.

b Alij ſub quercu.

† Reg. 12. b

c Aut chiliarchia.

D Qui ait, Ego manebo donec redieris. Ingressus itaq; Gedeon parauit hœdū ex
capris, & Epha farinæ, placentas infermētatas cum carne posuit in canistro, ius
uero carnium in olla. Quumq; hæc ad illum extulisset, obtulit ei sub ulmo. Et di
xit ad illum angelus dei, Tolle carnem & placentas infermentatas, & repone ea
super petram istam, & effunde ius: & ille sic fecit. Et mittens angelus DOMINI
extremitatem baculi quem manu tenebat, tetigit carnem & panes infermētatos,
ascenditq; ignis de petra, & absumpsit carnem & placentas infermētatas. Ange-
lusq; DOMINI abijt à cōspectu eius. Et uidens Gedeon quod angelus DOMI
NI esset, ait, Ah domine deus, uidi [b] angelum DOMINI facie ad faciem. Et dixit

[b] Ebr. Nā ideo uidi.

E ad eum DOMINVS, Pax tibi, ne timeas, non morieris. Et ædificās ibi Gedeon Ara Gedeonis.
aram DOMINO, uocauit eam, DOMINVS pax, quæ durat in huncusq; diem
in Oprath patris Esri. Factumq; est eadē nocte ut DOMINVS diceret ad eum,
Accipe iuuencum ex armentis patris tui, & alium iuuencum septem annorum,
& dirue aram Baal quam habet pater tuus, lucum quoq; qui est iuxta eam succi
de, & extrue arā DOMINO deo tuo in uertice huius rupis in loco apto, tollēsq;
iuuencum alium, sacrifica eum in holocaustum super ligna luci, quem succides.
Accepit itaq; Gedeon decem uiros ex seruis suis, & fecit quemadmodū iusserat
eum DOMINVS. Metuens autem id facere interdiu ob domū patris sui, & ob
homines illius ciuitatis, fecit nocte. Mane quum surrexissent homines illius ciui
F tatis, ecce ara Baal erat diruta, lucusq; iuxta ipsam succisus, iuuēcus quoq; secun
dus in holocaustū sacrificatus super ara extructa. Dixerunt ergo alter ad alterū,
Quis fecit rem istā? Et quū inquirerent & interrogarent, dixerunt, Gedeon filius
Ioas fecit hanc rem. Ciues ergo illius ciuitatis dixerūt ad Ioas, Educ filium tuū,
ut interficiatur, quoniā destruxit aram Baal, et lucū qui fuit iuxta eam succidit.
Respondit Ioas omnibus illis qui iuxta se stabāt, Num uos agetis causam Baal?
uósne seruabitis ipsum? Quicunq; egerit causam Baal, anteq̄ lucescat, moriatur.
Si deus est, uindicet sese de eo qui diruit aram eius. Vocatus est itaq; illo die [c] Ie-
rubaal, eo quod dixisset, Vindicet sese Baal de eo qui diruit aram eius. Vniuersi
autem Madianitæ, Amalekitæ & orientales congregati sunt pariter, & transeun

[c] Ierubaal uindex Baal.

G tes castra posuerunt in ualle [f] Iisreel. Spiritus autem DOMINI induit Gedeonē,
& cum cornu classicū cecinisset, uocatus est Abieser ut sequeretur eum. Misit præ
terea nuncios ad uniuersum Manassen, qui & ipse uocatus, sequutus est eū. De-
inde misit nuncios ad Aser, Zebulon & Naphtali, qui ascenderunt illis obuiam.
Et dixit Gedeon ad deum, Seruabisne Israelem per manum meam? sicut loquu-
tus es. En ego ponam uellus lanigerū in area, quod si ros fuerit duntaxat in uel- Fides Gedeonis.
lere, reliqua humo sicca manente, cognoscā Israelem liberandū esse per manum
meam quemadmodū loquutus es. Atq; ita factū est: nam quum postero die ma
ne surgeret, excutiens uellus illud, expressit rorē ex uellere phialam plenā aqua.
Ait autem Gedeon rursus ad deū, Ne quæso excandescat ira tua aduersum me,
si adhuc semel loquar, nam tentabo adhuc semel illo uellere: sit quæso siccitas in
solo uellere, & super uniuersam terrā sit ros. Fecitq; deus sic nocte ista, nam fuit
siccitas in solo uellere, & in omni terra fuit ros.

[f] Iisreel locus est in tribu Manasse.

CAP. VII.

Sumpto exercitu & diuiso, Madianitas adgreditur & uincit.

A MAne consurgens Ierubaal, qui idem & Gedeon, & omnis populus qui
erat cum eo, castrametati sunt iuxta [a] En Harod, castra autem Madianita-
rum erant illis à Septentrione à colle More in ualle. Dixitq; DOMINVS ad Ge
deonem, Populus qui tecum est, maior est quàm ut tradam Madianitas in manū
eorum, ne fortè glorietur Israel contra me, dicatq;, Manus mea liberauit me: cla-
ma igitur audiente populo, & dic, Qui timidus est aut formidolosus, reuertatur, Deut. 20.b
summoq; mane [b] abeat à monte Gilead. Et reflexerunt ex populo uigintiduo 1.Mac.3.f
millia,

[a] En Harod fons metus.

[b] Alij, uelociter abeat.

millia, relictis decem millibus. Et dixit DOMINVS ad Gedeonem, Adhuc po- B
pulus multus est, deduc eos ad aquas, & illic separabo tibi: de quocūq; dixero ti-
bi, Is tecum ibit, tecum eat: de quocūq; uero dixero, Is non proficiscetur tecum,
non proficiscatur. Deduxit itaq; populum ad aquas, & ait DOMINVS ad Ge
deonem, Quicūq; lingua sua lamberit aquas quemadmodū canis lambit, eum
seorsum statues: & omnē qui procumbit pronus super genua sua ut [c]bibat. Fue
runt ergo lambentium aquam manu ad os admota numero trecenti uiri, totus
uero reliquus populus curuatis genibus suis aquā bibebat. Et ait DOMINVS
ad Gedeonem, Trecentis istis uiris qui lamberunt seruabo uos, tradamq; Madia
nitas in manū tuam, omnis autem populus abeat quisq; ad locum suum. Sum C
pserūt itaq; populus uiaticum in manus suas, & cornua sua, dimisitq; omnes Is-
raelitas, quenq; ad tentoria sua, & retinuit [d]trecentos illos uiros, castra autē Ma-
dianitarum erant ei infra in ualle. Factumq; est nocte illa ut DOMINVS ei di-
ceret, Surge, descende in castra, quoniam tradidi ea in manū tuam. Quod si de-
scendere times, descende tu & Pura puer tuus ad castra, audies enim quid isti lo-
quantur, & tum [e]corroborabuntur manus tuæ, ut in castra descendas. Descendit D
itaq; ipse & Pura puer eius ad [f]armatos qui erant in finibus castrorū [excuban-
tes.] Midian autem & Amalek, & omnes orientales iacebant in ualle instar locu
starum multi, & cameli eorum innumeri erāt, & multi ueluti harena quæ est in
littore marino. Quumq; accessisset Gedeon, uir quidam recēsebat proximo suo
insomnium, & dixit, Ecce somnium somniaui, strepitus panis ordeacei sese uol-
uentis ad castra Madianitarum, uenitq; ad [g]tentorium, & percussit illud ut cade-
ret, & subuertit illud superne, & cecidit tentorium. Respondit proximus eius, &
dixit, Nihil hoc aliud est nisi gladius Gedeonis filij Ioas Israelitæ: tradidit nanq;
deus Madianitas in manum eius, & omnia castra. Quum uero Gedeō audisset E
[h]enarrationem somnij, simulq; interpretationē eius, [i]adorauit, reuersusq; in ca-
stra Israelitarum, ait, Surgite, quoniam tradidit DOMINVS castra Madianitarū
in manum uestram. Et distributis trecentis uiris in tres [k]ordines, tradidit cornua
in manus singulorum, & uacuos cados, in cadorum autem medio faces. Dixit
autem ad eos, Me spectetis & sic agite, quum uenero ad [l]primam partem castro-
rum, quod fecero, hoc idem & uos facite. Quumq; cornu classicū cecinero ego,
omnesq; qui mecum sunt, & uos cornibus classicum canetis per ambitum om-
nium castrorū, dicetisq;, DOMINO & Gedeoni. Venit itaq; Gedeon, & cum
eo centum uiri ad [m]primam castrorum partem ab initio mediæ uigiliæ, subito F
excitantes uigiles, clangentesq; cornibus collidētesq; cados quos manu sua [ge
stabant.] Clanxerunt itaq; tres isti ordines cornibus, & confringebāt cados, te-
nentes sinistra sua manu faces, dextra uero manu sua cornua quibus clangebāt,
& clamabant, Gladius DOMINI & Gedeonis. Stabant autem [n]quisq; suo lo-
co per ambitum castrorum. Concurrerūt autem omnia castra uociferantes et fu
ul. 82. c gientes. Trecenti autem illi clangebant cornibus, direxitq; DOMINVS cuiusq;
gladium in proximum suum, idq; per omnia castra. Et fugit turma usq; ad Beth
Sita in Zererath, usq; ad limitem Abel [o]Mehola, & usq; in Tabbath. Euocati ita G
que Israelitę de Naphtalim, & de Aser, & de omni Manasse persequuti sunt Ma
dianitas. Misit quoq; Gedeon nuncios ad uniuersum montem Ephraim hisce
mandatis, Descendite, pręuertite Madianitas, & præripite eis aquas usq; ad Beth
Bara & Iordanem. Et conuocati omnes ex Ephraim, ceperunt aquas usque ad
ro. f Beth Bara & Iordanem.† Apprehenderunt autem duos principes Madianita
ul. 82. c rum Oreb & Zeeb, & occiderunt Oreb in petra Oreb, & Zeeb interfecerunt in
torculari Zeeb. Insequuti sunt autem Madianitas, allatis capitibus Oreb et Zeeb
ad Gedeonem trans Iordanem.

CAP VIII.

c Repetendū per zeugma, seorsum statuas, nam eclipsis est.

d Vel, & in trecentis istis fortiter egit, uel uictoriam obtinuit.

e Vel, strenue gnauiterq; agent manus tuæ.

f Vel ad quinquagenos.

g Tentoriū pro omnibus castris, genus pro numero.

h Ebr. Fractionem eius.

i Id est, gratias egit.

k Ebr. In tria capita uel tria principia.

l Ebr. Extremam.

m Dubiū an ad tempus an ad locum pertineat, sed uidetur ad locum referendum esse, ut perfractis primis excubijs, irrumperint in medias: alij ad tempus trahunt.

n Eb. Quisq; sub se.

o Quidam legunt, ad limitem planitiei.

Loca ab euentu hęc de principum nomina recipiunt, est igitur anticipatio.

Aegreferens Ephraim ſe neglectũ, expoſtulat cum Gedeone, Iordane tranſmiſſo perſequitur Sebah & Zalmuna. Ciues Succoth et Phanuel digna pœna multans, præmiũ rependitur Gedeoni, demum moritur.

A EPhraimitæ autem dixerunt ad eum, Quid hoc eſt quod nobis feciſti, ut nos
non uocares quum proficiſcereris in præliũ contra Madianitas? & uehe-
menter expoſtularunt cum eo. Quibus ille reſpondit, Quid ego nũc feci quod
ueſtro facto æquari poſſit? An nõ racematio Ephraim præſtantior eſt uindemię
Abieſer? Deus tradidit in manus ueſtras Oreb & Zeeb principes Madian, quid
uero ego facere potuiſſem quod huic facto ueſtro ſimile eſſet? Tunc remiſit [a] ſpi-
ritus illorum ab illo quum loqueretur hoc uerbum. Venit itaq; Gedeon ad Ior
danem, ut tranſiret ipſe & trecenti uiri qui erant cum eo, fatigati quidem et inſe-
quẽtes. Et dixit ad ciues Succoth, Date quæſo populo qui comitatur me globos
panum, laſſi enim ſunt, ut ego perſequar Zebah & Zalmuna reges Madianita-
B rum. Reſponderunt autem primores urbis Succoth, Nũ uola Sebah, & Zalmu Ironia.
na iam eſt in manu tua, ut demus exercitui tuo panes? Gedeon ait, Quum igitur
DOMINVS tradiderit Sebah & Zalmuna in manum meam, atteram carnẽ ue
ſtram ſpinis ac tribulis deſerti. Aſcendit autem illinc in Pnuel, loquutusq; eſt
ad eos eiſdem uerbis. Et reſponderunt ei ciues Pnuel, quemadmodũ reſponde-
rant ciues Succoth. Dixit autem & ad ciues Pnuel in hanc ſententiam, Quum re
uerſus fuero ſaluus, diruam turrim iſtam. Fuerunt autem Sebah & Zalmuna in
C Karkor, habentes ſecũ caſtra ſua circiter quindecim millia [uirorum] qui omnes
reliqui fuerunt ex uniuerſis caſtris orientalium, quum cecidiſſent centum & ui-
ginti millia uirorum, ſtringentiũ gladium. † Et aſcendens Gedeon per uiam Ofee. 10.
eorum qui degebant in tentorijs ab orientali plaga Noba & Iagbeha, percuſſit
exercitum, erat enim exercitus ſecurus. Et quum fugerẽt Sebah & Zalmuna, in-
ſequutus eſt eos, apprehenſiſq; duobus regibus Madianitarũ Sebah & Zalmu-
na, diſturbauit uniuerſum exercitum. Et reuerſus eſt Gedeon filius Ioas ẽ prælio
à loco accliui ad [b] orientalem plagam. Cepit autem puerum quendã ex ciuibus
Succoth, & interrogans eum, adnotauit primores Succoth & ſeniores eius, nem
pe ſeptuaginta ſeptem uiros. Ingrediens autem ad ciues Succoth, dixit, En [uo-
D bis] Sebah & Zalmuna, qui mihi inſultando dixiſtis, Num uola Sebah & Zal-
muna nunc eſt in manu tua, ut demus panes ſocijs tuis defatigatis? Accepit itaq;
ſeniores ciuitatis, ſpinas atq; tribulos deſerti, & [c] docuit illis ciues Succoth. Tur-
rim quoq; Pnuel diruit, & interfecit ciues urbis. Dixit autẽ ad Sebah & Zalmu-
na, Quales fuerunt uiri illi quos interfeciſtis in Thabor? Et reſponderunt, Tibi
ſimiles erant illi, unus forma ſimilis regis filijs. Et dixit, Fratres mei fuerunt & fi
lij matris meæ, uiuit DOMINVS, ſi uiuos ſeruaſſetis eos, non trucidarẽ uos. Di
xit ergo ad Iether primogenitum ſuum, Surge, trucida eos. Puer autem non di-
ſtrinxit gladium ſuũ, meticuloſus nempe, quia puer. Et ait Sebah & Zalmuna,
E Surge tu & irrue in nos: ut enim uir eſt, ſic eſt fortitudo eius. Surgens itaq; Gede
on, interfecit Sebah & Zalmuna, tulitq; oreas bullatas quæ erant in collis came Pſalm. 83.
lorum eorum. Dixerunt uero Iſraelitæ ad Gedeonem, Impera nobis, & tu & fi
lius tuus atq; nepos tuus, quoniam liberaſti nos de manu Madianitarum. Ge-
deon autem reſpondit illis, Non imperitabo ſuper uos, neq; filius meus imperi
tabit uobis, DOMINVS imperitabit uobis. Et dixit ad eos Gedeon, Poſtulatio-
nem à uobis poſtulo, ut detis mihi quiſq; inaurem ẽ ſpolio ſuo: (habebant enim
inaures aureas quum eſſent Iſmaelitæ.) Et reſponderũt, Omnino dabimus. Et
F expandentes ueſtem, proiecerunt illuc quiſq; inaurem ex ſpolio ſuo. Fuitq; pon
dus inaurium aurearum quas poſtulauerat, mille & [d] ſeptingentorũ aureorum,
præter bullas & collaria, ueſteſq; purpureas, quas habuerant reges Madian, &
præter

[a] Spiritus pro ira & ſtomacho.

[b] Alij antequam ſol occubuiſſet.

[c] Docuit uel erudiuit eos: ſchema Ebraicum ſimile Germanico, Er lart ſy, hoc eſt caſtigabat aut puniebat.

[d] Siclus aut aliud ponderis nomen frequenter omittitur ab Ebræis, quod & Latinis familiare eſt.

præter torques quæ fuerunt in collis camelorum ipsorum. Fecit autem Gedeon ex illis Ephod, & reposuit illud in ciuitate sua Ophra. Scortatiq; sunt post ipsum omnes Israelitæ in loco isto, & factum est ipsi Gedeoni & domui eius in offendiculum. Subactus est itaq; Madian coram filijs Israel, nec amplius erexerunt caput suum, quieuitq; terra quadraginta annis in diebus Gedeonis. Abiens igitur Ierubaal filius Ioas, habitauit in domo sua. Habuit autem Gedeon septua- G
ginta filios, qui egressi erãt ex femore eius, habuerat enim plures uxores. Et concubina eius quæ erat in Sichem peperit ei quoq; filium, & imposuit ei nomen Abimelech. Mortuus uero est Gedeon filius Ioas in senectute bona, sepultusq; in sepulchro Ioas patris sui in Ophra quæ fuit patris Esritarum. Contigit autem post mortem Gedeonis, ut auerterentur filij Israel, & scortarentur post Baalim, posueruntq; sibi Baal Berith in deum, nec recordati sunt amplius Israelitæ domini dei sui, qui liberauerat eos de manu cũctorum hostium suorũ qui erant circum ipsos, nec præstiterunt beneficia in domum Ierubaal Gedeonis, iuxta omne bonum quod ipse præstiterat Israelitis.

[Margin: ...hod offendiculũ. ...deonis filij. ...imelech ...deonis ...rs.]

CAP. IX.

Abimelech ambit imperium, interfectis septuaginta fratribus suis, occupat Sichem & Thebes.

ABiens autẽ Abimelech filius Ierubaal in Sichẽ ad fratres matris suæ, loqu- A
tus est cum eis, & cũ uniuersa familia domus patris matris suæ in hæc uerba, Loquimini quæso audientibus cunctis ciuibus Sichem, Quid uobis præstabilius, an ut dominentur uobis septuaginta uiri omnes filij Ierubaal, an ut imperet uobis uir unus? Memineritis me esse os uestrum, carnemq; uestram. Loquuti sunt itaq; auũculi eius de eo in aures omniũ ciuium Sichem uniuersos sermones istos: inclinatumq; est cor eorũ post Abimelech, ut dicerent, Frater noster est. Dederũt insuper ei septuaginta argenteos ex phano Baal Berith, quibus conduxit Abimelech perditos & uagos homines, qui eum sequuti sunt. Et ueniens in domũ patris sui in Ophrath, trucidauit fratres suos filios Ierubaal, septuaginta nempe uiros super lapide uno. Reliquus uero factus est Iothã filius Ierubaal minimus natu, qui abscõditus fuit. Collectis aũt omnibus ciuibus Sichem, uniuersaq; domo Millo, abierũt elegeruntq; Abimelech regẽ sub[a] quercu prope Sichem sita. Quod quũ Iotham nunciassent, abijt, & stans in uertice montis Gari- B
zim, sublata uoce sua clamauit, dixitq; ad eos, Audite me, ô uiri Sichem, audiatq; uos deus, Ibant aliquãdo arbores, ut regem super se inungerent: dixerũt ergo ad oleã, Impera nobis. Olea aũt respondit eis, Num relicta pinguedine mea, quã in me & dij & homines magnificaciunt, ibo & satagã super arbores? Dixerũt ergo arbores ad ficũ, Age tu impera super nos. Quibus ficus respondit, Num deserta dulcedine mea et fructu meo bono, ibo ut satagã super arbores? Arbores ergo ad uineã dixerũt, Age tu, impera nobis. Quibus dixit uinea, Num deserto musto meo quo exhilaro & deos & homines, uadã ut satagã super arbores? Dixerunt ergo uniuersi arbores ad[b] dumũ, Veni tu & impera nobis. Respondit dumus arboribus, Si bona fide ungitis me uobis regẽ, uenite & confidite sub umbra mea: q̃ si minus, exeat ignis ex dumo, & deuoret cedros Libani. Nunc igitur C
si bona fide & candide agitis in constituendo Abimelech regẽ, & si bene egistis cum Ierubaal & cũ domo eius: & si[c] pro merito suo rependitis ei, quandoquidẽ pater meus pro uobis pugnauit, & obiecit animã suã ex opposito, eripuitq; uos de manu[d] Madianitarũ. Et uos insurrexistis contra domũ patris mei hodie, trucidastisq; filios eius, uiros nempe septuaginta super uno lapide, & præfecistis super ciues Sichem regem Abimelech filiũ ancillæ eius, eo q̃ frater uester est. Si inquam bona fide & candide cũ Ierubaal & cum domo eius hodie egistis, lætamini cum Abimelech, lęteturq; ipse uobiscũ: sin minus, egrediatur ignis ab Abime

Baal Berith dominus fœderis.

a Alij legunt, in planitie statuæ iuxta Sichem.

b Quidam legunt, rhamnũ, alij cornũ.

c Ebr Si iuxta retributionem manuum eius egistis cum eo.
d Eclipsis est, subintelligitur bene, aut uos iudicate, &c.

lech, & deuoret ciues Sichem, atq; domũ Millo: egrediatur rursus ignis de uiris
Sichem & de domo Millo, & deuoret Abimelech. Discedẽs igitur Iotham fugit,
& abijt Beera, mansitq; ibi metu Abimelech fratris sui. Quumq; Abimelech iam
tribus annis dominium exercuisset in Israelitas, [e] misit deus spiritũ malum inter
Abimelech & inter ciues Sichem, ut ciues Sichem deficerẽt ab Abimelech, ut sci-
licet iniuria [illata] septuaginta filijs Ierubaal ueniret, & ut sanguinẽ eorum de-
uolueret [deus] super Abimelech fratrem eorũ qui eos occiderat, adeoq; & super
D ciues Sichẽ, qui manus eius roborauerant ut occideret fratres suos. Collocarunt
autem [f] ei Sichimitæ insidias in uerticibus montiũ, diripientes eos omnes qui il-
lac apud eos transirent. Nunciatũ est autem hoc ipsi Abimelech. Et uenit Gaal Gaal cum
filius Aebed cum fratribus suis, transieruntq; in Sichem, quo uiro ciues Sichem Abime-
confidebant. Egressi ergo in agrũ, uindemiauerunt [g] uineas suas, atq; calcarunt, lech.
[h] hymnosq; concinebant, ingressiq; phanũ deorum suorũ [publicis epulis insti-
tutis] comederunt & biberũt, & maledixerunt ipsi Abimelech. Gaal autem filius
Aebed dixit, Quis est Abimelech? & quis est Sichem ut seruiamus ei? an non est
filius Ierubaal & Sebul præfectus eius? Seruite potius uiris Hemor patris Sichẽ:
cur enim seruiremus illi? [i] Vtinam detur populus iste sub meam potestatẽ, mox
tollam Abimelech. Et dixit ipsi Abimelech, [k] Auge copias tuas, & egredere. Au-
diens autẽ Sebul præfectus urbis uerba Gaal filij Aebed, incaluit nasus eius, &
[l] clàm missis nuncijs ad Abimelech, huiusmodi ei significauit, En Gaal filius Ae
E bed & fratres eius uenerũt in Sichem, & occupant ciuitatem contra te, surge igi-
tur noctu, tu & populus qui tecũ est, & colloca insidias in campo, quumq; ma-
ne sol illuxerit, diluculo consurgas, & ad urbẽ tendas, ipse uero & populus quẽ
secum habet egredientur contra te, facias [m] ergo ut usus feret. Surgens itaq; Abi-
melech & omnis populus qui cum ipso fuit, noctu, collocarunt insidias contra
Sichem quatuor ordinibus. Egressus ergo Gaal filius Aebed stetit in foribus
portæ ciuitatis, surrexitq; Abimelech & populus qui cum eo erat, ex insidijs. Et
uidens Gaal populũ, dixit ad Sebul, En populus descendit de uerticibus mon-
tium. Sebul autem dixit ad eum, Vmbrã montiũ tu uides quasi homines. Gaal
uero rursus loquutus est, & dixit, En populus descendit [n] è medio terræ, ad hæc a-
cies una uenit de uia querceti augurũ. Cui respondit Sebul, Vbi nunc est os tuũ,
quo dicebas, Quis est Abimelech, ut seruiamus ipsi? An non hic populus est quẽ
contempsisti? Egredere nunc, & pugna aduersus eum. Egressus itaq; Gaal an-
te uiros Sichem, pugnauit cõtra Abimelech, & persequutus est eum Abimelech,
F fugitq; ante eum, & ceciderunt multi uulnerati usq; ad fores portæ. Et habitauit
Abimelech in Aruma, & Sebul eiecit Gaal & fratres eius, ne habitarẽt in Sichẽ.
Contigit postero die, ut populus egrederetur in campũ, idq; nunciarunt Abime
lech. Qui tollens populum, distribuit eum in tres turmas, & collocauit insidias
in campo: & quũ uideret, en populus egrediebatur è ciuitate, consurgensq; con
tra eos, percussit eos. Et Abimelech quidem & turmæ quæ cum ipso erant, exten
derunt se, steteruntq; in foribus portæ ciuitatis: aliæ uero duæ turmæ irruerũt su-
per omnes qui in campo erant, & percusserunt eos. Et Abimelech quum toto il-
lo die oppugnasse ciuitatem, cepit eam, trucidauitq; populum qui in ea erat, ci-
uitatemq; ipsam diruit, & sale eam [o] seminauit. Quod audiẽtes cuncti ciues qui Turris Si-
erant in turri Sichem, ingressi sunt arcẽ phani dei Berith. Nunciatumq; est Abi- chem.
melech, omnes ciues turris Sichem congregatos esse: ascendit ergo Abimelech
montem Zalmon, ipse & omnis populus qui cum eo erat, accepitq; Abimelech
secures in manũ suam, & succidit arborũ ramos, quos sublatos imposuit hume-
G ris suis. Dixitq; populo qui cum eo erat, Quod me uidistis facere, uos festini fa-
cite quemadmodũ ego feci. Succidentes igitur cuncti illi uiri qui erant in popu-

lo,

e Misit spiritum malum, Ebraismus est, id est, simultatem & odium inseuit eis cacodæmon, domino iusto iudicio permittente.
f Potest etiam legi, sibi, ut referatur ad Sichimitas.
g Alij legunt, uineas eorum, scilicet Abimelech & suorum, quos pro hostibus ducebant iam.
h Alij laudes, uel gaudia, uel choros instituebant.
i Ebr. Quis det ut iste populus sit sub manu mea: pro, O si contingeret mihi imperium super istum populum.
k Absenti scilicet insultando.
l Alij legunt, in dolo: alij propriũ loci nomen esse uolunt Tharma.
m Ebr. Sicut inuenerit manus tua, Ebraismus est.
n Ebr. Ex umbilico terræ; quidã collem dicunt, alij planitiẽ.
o Sale seminare, est incultam & inhabitabilem reddere.

lo, ramos, sequuti sunt Abimelech, & admouerunt ad arcem, incenderūtq; hisce
ramis arcem igni, ut morerentur omnes uiri qui erant in turri Sichem, fermè ui-
rorum & mulierum mille. Abijt ergo Abimelech ad Thebetz, & posuit castra
contra Thebetz, & expugnauit eam. Erat autem in medio illius urbis turris for
tissima, quò cōfugerunt omnes uiri & mulieres, & omnes ciues urbis, clausisq;
[2] Reg. 11. e　post se ostijs, ascenderunt tectū turris. Veniens autem Abimelech ad turrim op-
[A]bimelech　pugnabat eam: & quum accessisset ad ostium turris, ut eam igni incenderet, de-
[m]uliere　iecit mulier quædam fragmen lapidis molaris in caput Abimelech, confregitq;
[o]ciditur.　illi caluariam. Qui mox accersito puero suo armigero, dixit ad eum, Distringe
gladium tuum & interfice me, ne fortè dicant de me, Mulier interfecit eum. Per-
fodit itaq; eum puer eius, & mortuus est. Videntes autē Israelitæ mortuum esse
Abimelech, abierunt, quisq; ad locum suum. Repēdit itaq; deus Abimelech ma-
lum quod contra patrem suū designarat, interficiendo septuaginta fratres suos,
sed & cunctum malum ciuium Sichem reddidit deus in caput eorū, uenitq; su-
per eos execratio Iotham filij Ierubaal.　CAP. X.

Surgunt alij seruatores Israelis, Thola & Iair, sed peccantibus Israelitis, puniuntur à domino.

SVrrexit aūt post Abimelech Thola filius Puah, filius [a] Dodo, uir de Isachar, A
ad seruandū Israelem, habitauitq; in Samir in monte Ephraim, & iudicauit
Israelem uigintitribus annis, & mortuus, sepultus est in Samir. Post hunc surre-
xit Iair Gileadites, qui iudicauit Israelē uigintiduobus annis. Hic habuit trigin-
ta filios, uehentes super triginta pullis: habuerūt & triginta oppida, quæ uocan
[Iud]ut. 3.　tur [b] Hauoth Iair in hunc usq; diem, & sunt in terra Gilead. Mortuus est aūt Iair,
& sepultus in Kamon. Filij aūt Israel rursus fecerunt malū in oculis DOMINI, B
coluerūntq; Baalim, & Astaroth, & deos [c] Aram, deos Zidon, & deos Moabita-
Idolatria　rum, & deos filiorū Ammō, deos deniq; Palestinorū, deseruerūtq; DOMINVM,
[Isr]aeliarū.　& non seruierunt ei. Et incaluit nasus DOMINI aduersus Israelem, ut uende-
ret eos in manum Palestinorū, & in manum filiorum Ammon. Et attriuerūt ac
confregerunt filios Israel illo [b] anno, idq; decem & octo annis, cunctos scilicet
filios Israel qui erant cis Iordanē, in terra Amorrei quæ est in Gilead. Sed & filij
Ammon traiecerunt Iordanē ut dimicarent contra Iudā, Beniamin, & domum C
Ephraim. [Res] itaq; Israelitarū supra modū angustæ fuerunt. Et clamauerunt fi
lij Israel ad DOMINVM hisce uerbis, Peccauimus tibi, & sanè deseruimus deū
nostrum, coluimusq; Baalim. Dixit itaq; DOMINVS ad filios Israel, An non
[e] Aegyptij, Amorrei, filij Ammon, & Palestini, sed & Zidonij, Amalek & Maon
adflixerunt uos, & liberaui uos de manu eorū quū ad me clamaretis? At uos me
dereliquistis, & coluistis deos alios, hac de causa uos ultra non eripiā, ite & cla-
mate ad deos quos elegistis, ij uos seruent in tempore adflictionis uestræ. Et filij D
Israel dixerunt ad DOMINVM, Peccauimus, fac tu nobis [f] quidquid tibi uisum
fuerit, modo eripias nos [g] de præsenti periculo. Abstulerunt uero à se deos alie-
nos, & seruierunt DOMINO, ut [h] animus eius iram remitteret propter adflictio
nem Israelis. Conuocati aūt filij Ammon castrametati sunt in Gilead, sed & filij
Israel congregati castrametati sunt in Mizpa. Et dixerūt primores populi de Gi-
lead, quisq; ad proximum suum, Quicunq; bellum contra Ammonitas auspica
bitur, is caput erit super cunctos habitatores Gilead.　CAP. XI.

Eligitur dux belli Iephte, qui uincit Ammonitas in Mizpa.

IEphte Gileadites heros fuit fortis, filius cuiusdā mulieris meretricis, [a] suscepit A
hunc Iephte Gilead, sed & uxor Gilead filios ei pepererat: q quū adoleuissent,
Iephte eiecerunt, dixeruntq; ad eum, Nō eris hæres in domo patris nostri, filius
enim es ex aliena muliere. Fugiens igitur Iephte metu fratrū suorum, habitauit

a Alij legunt, patrui eius, ad Abimelech referentes.

b Hauoth Iair, uillæ seu oppida Iair.

c Aram Syriam interpretantur.

b Primo scilicet post mortem Iair.

e Ebraice sunt ablatiui, illi de Aegyptijs, de Amorræis, id est, ipsi Aegyptij, &c.

f Eb. Secundum omne quod bonum est in oculis tuis.

g Eb. De die isto, dies pro malis & periculis quæ instant ex ira dei ob peccata.

h Eb. Et anima eius breuis facta est in labore Israelis, ut scilicet uolūtatem suam extendere iam non posset ad puniēdum Israelem, cum uideret eorum adflictiōnem.

a Ebr. Fecit parere, sed masculinum est, & ad patrem refertur.

b Egrediendi uerbo Ebræi pro militandi utuntur ut Germani vßziehen uel reisen.

in terra Tob, collectiq́ꝫ sunt ad eum homines perditi qui cum eo[b] egrediebãtur.
Factumq́ꝫ est ut post dies [aliquot] Ammonitæ pugnarent contra Israelitas.
Quumq́ꝫ pugnarent Ammonitæ aduersus Israelem, profecti sunt seniores Gi-
lead, ut adducerent Iephte de terra Tob, dixeruntq́ꝫ ad Iephte, Veni, & sis dux no
ster, ut bellũ geramus contra Ammonitas. Iephte respondit senioribus Gilead,
B An nõ uos estis qui me odistis, adeoq́ꝫ me è domo patris mei eiecistis, quid ergo
nunc ad me uenitis quũ in adflictione estis? Dixerũt seniores Gilead ad Iephte,
Et hanc ob causam iam reuersi sumus ad te, ut eas nobiscũ, & bellum geras con
tra Ammonitas, sisq́ꝫ nobis caput, omnibus scilicet qui in Gilead habitamus. Re
spondit Iephte senioribus Gilead, Si me reducitis ut bellum geram contra Am-
monitas, tradideritq́ꝫ eos DOMINVS coram me, egóne ero caput uestrũ? Dixe
runt ergo seniores Gilead ad Iephte, Audiat DOMINVS inter nos, si non fece-
rimus iuxta sermonem tuum. Abijt itaq́ꝫ Iephte cum senioribus Gilead, præfe-
citq́ꝫ eum populus sibi in caput & in principẽ. Loquutusq́ꝫ est Iephte omnes ser
mones suos coram DOMINO in Mizpa. Misit itaq́ꝫ Iephte legatos ad regẽ Am

c Ebr. Quid mihi & tibi.

C monitarum hisce mandatis, [c] Quid mihi est negotij tecũ ꝙ ad me uenisti, & bel-
ligeras in terra mea? Rex autem Ammonitarũ respondit legatis Iephte, Quoniã
†Israel occupauit terram meam quum ex Aegypto ascenderet, ab Arnone scili- Num. 21
cet usq́ꝫ ad Iabok, & usq́ꝫ ad Iordanem, nunc ergo restitue eas in pace. Iephte rur
sum misit alios legatos ad regem Ammoniticũ, dixitq́ꝫ illi, Sic dixit Iephte, Israel
non accepit terram Moab, nec terram filiorũ Ammon, sed quum ipsi ascenderẽt
ex Aegypto, proficisceretur'q́ꝫ Israel per desertũ ad mare carectosum, uenit in Ka
des. Tum Israel legatos †misit ad regem Edom, qui dicerent, Liceat mihi quæso Num. 20
transire per regionem tuam: sed noluit audire rex Edom. Misit quoq́ꝫ [legatos]
ad regem Moab, neq́ꝫ is uoluit. Mansit itaq́ꝫ Israel in Kades. Cumq́ꝫ proficiscere
tur per desertũ, circumiuit terram Edom, & terrã Moab, ueniens ab exortu solis
D ad terram Moab, castrametatus est cis Arnonem, nec uoluit † ingredi limitem Num. 21 & c.
Moab (siquidem Arnon limes est Moab.) Misit itaq́ꝫ Israel legatos ad Sihon re-
gem Amorræorũ, regẽ Hesbon, significauitq́ꝫ illi Israel hisce uerbis, Liceat quæ-

d Ebr. Locum meum.

so nobis transire per regionem tuam, donec uenerimus ad[d] locũ nostrum. At Si-
hon non fidit Israeli, ut daret ei transitum per limitem suum, quin Sihon cõgre-
gans uniuersum populum suum, castrametatus est in Iahza, & pugnauit contra
Israelem. DOMINVS ergo deus Israelis tradidit Sihonem & uniuersum popu
lum eius in manũ Israelis. Israel itaq́ꝫ percussit eos, & occupauit uniuersam ter
ram Amorræi, qui terram illam incoluit. Occuparunt insuper omnem limitem
Amorræi, ab Arnon usq́ꝫ ad Iabok, & à deserto usq́ꝫ ad Iordanem. DOMINVS

e Alij legunt, fecit possidere, id est, tradidit, & in idem recidit, tradidit hanc terram Israelitis eiecto Amorræo.

E ergo deus Israel[e] eiecit Amorræos ante populũ suum Israel, & tu conaris possi-
dere eum? Quod si daret tibi aliquid possidendum Chamos deus tuus, an tu id
non possideres? Possidebimus ergo & nos quæ nobis possidenda tradidit DO-
MINVS deus noster coram nobis. An uero tu plus iuris habes ꝙ †Balak filius Num. 22
Zipor rex Moab? Num litem habuit is cum Israele? num pugnauit contra eos?
Ad hæc Israel trecentis annis inhabitauit Hesbon & uiculos eius, Aroer & uicu
los eius, omnes deniq́ꝫ ciuitates quæ sunt ad ripas Arnonis, cur tum non asserui
stis eas? Ego itaq́ꝫ in te nihil peccaui, tu uero inique mecũ agis pugnando con-
tra me, iudicet DOMINVS, qui iudex est, hodie inter filios Israel, & inter filios
Ammon. At rex Ammonitarũ non audijt uerba Iephte, quę [per legatos] ei man

f Ebraismus est. i. incitauit, commouit eum.

F dauerat. Factus [f] uero est super Iephte spiritus DOMINI, ut trãsiret ad Gilead
atq́ꝫ ad Manasse, & hinc transijt ad Mizpa Gilead, à Mizpe Gilead transiuit ad
Ammonitas. Vouit autem Iephte uotum DOMINO, & ait, Si omnino tradi- Votum Iephte.
deris Ammonitas in manum meam, quodcunq́ꝫ egressum fuerit mihi obuiam

è foribus

è foribus domus meę,quum ab Ammonitis saluus rediero, DOMINI erit,sacri
ficaboq́ illud holocaustũ. Transiuit itaq; Iephte ad filios Ammon, ut bellum
contra eos institueret,tradiditq́ DOMINVS eos in manũ eius, & percussit eos
cæde admodũ magna,ab Aroer usq;dum uenias in Minnith uiginti ciuitates,&
usq; Abel[g]Keramim, subactiq́ sunt Ammonitæ corã filijs Israel. Veniens au-
tem Iephte in Mizpa ad domum suam, en filia eius egreditur ei obuiã cum tym
panis & choris,quam unicã & dilectã habebat,[h]nec enim habuit alios liberos.
Quũ hanc uidisset,scidit uestimẽta sua,& dixit, Heu mi filia, omnino prosternis
me & perturbas me.Etenim[i]aperui os meum ad DOMINVM, neq; recantare
possum.Quæ respondit illi,Mi pater,si aperuisti os tuũ ad DOMINVM,fac mi G
hi iuxta id quod egressum est de ore tuo, quandoquidẽ DOMINVS ultus est te
de hostibus tuis,nempe de Ammonitis. Dixitq́ ad patrẽ suũ, Fiat mihi hæc res,
sed abstine à me duobus mensibus, ut eam, descẽdamq́ ad montes,deploremq́
uirginitatem meã,ego scilicet cum sodalibus meis. Qui ait, Vade. Dimisitq́ eam
duobus mensibus. Abijt igitur illa cũ sodalibus suis,& deplorauit uirginitatem
suam in montibus.Exactis duobus mẽsibus,reuersa est ad patrem suum,qui fe-
cit ei iuxta uotũ suum quod uouerat. Et ipsa uirũ non cognouit,& facta est con-
suetudo in Israele,ut[f]annua uice uenirent filiæ Israel[l]ut dissererent cũ filia Ieph
te Gileaditæ,quatuor scilicet diebus in anno. CAP. XII.

g Abel Keramim planities uinearum.

h Ebr. Nec filiũ nec filiam habuit.

i Aperire os nõ sine schemate & emphasi dicitur, significat autem stulte, temere & imprudenter uerba profundere aut uouere,ut Germanus, das mul zwyt vfthůn.

f Ebr. De diebus in diem.

l Alij legũt,ad plangendum: alij,ad consolandum. Nam solitaria uirgo degebat.

Grauissimum bellum exoritur inter Israelitas & tribum Ephraim.

CONuocati uiri Ephraim,transierunt uersus Aquilonẽ, & dixerunt ad Ieph A
te,Quare profectus es in præliũ contra Ammonitas,nos uero non appel-
lasti,ut proficisceremur tecum? incendemus domũ tuam tecũ igne. Quibus re-
spondit Iephte,Grauis[a] disceptatio fuit mihi & populo meo cũ Ammonitis, &
quum uocarem uos,non asseruistis me de manu eorũ. Videns uero q; tu serua-
tor non esses,posui[b] animam meam in manum meam,& transiui contra filios
Ammon,tradiditq́ eos DOMINVS in manum meam. Cur ergo hodie contra B
me ascendistis,ut bellum mihi inferatis? Congregans ergo Iephte uniuersos ui
ros Gilead,pugnauit contra Ephraim,percusseruntq́ uiri Gilead Ephraim,q; di
xissent, Vos fugitiui estis Ephraim,uos inquam Gileaditæ inter Ephraim & in-
ter Manasse. Ceperũtq́ Gileaditæ uada Iordanis ante Ephraim,& fiebat quum
dicerent hi qui ex Ephraim effugissent, Traijciam: dixerunt ei uiri Gilead,Es ne
Ephratæus? Dicebatq́ is,Non:tunc dicebant ad eum,Profer quæso Schiboleth,
tunc dixit,Siboleth:non enim recte enunciare poterat. Tum apprehenso eo,tru C
cidabant eum apud uada Iordanis,cecideruntq́ ex Ephraim eodẽ tempore qua
dragintaduo millia. Iudicauit autem Iephte Israel sex annis, mortuusq́ est Ieph
te Gileadites, & sepultus in ciuitatibus Gilead. Post hunc iudicauit Ibzan de
Beth Lehem Israelem,habuitq́ triginta filios,& triginta filias,quas elocauit fo-
ras,& ab exteris triginta filias filijs suis accersiuit, iudicauitq́ Israelẽ septem an-
nis. Et mortuus Ibzan, sepultus est in Beth Lehem. Post eum iudicauit Israelem
Elon Zebulonites,iudicauitq́ Israelem septem annis. Et mortuus est Elon Ze- D
bulonites, atq; sepultus in Aialon in terra Zebulon. Post hunc iudicauit Israe-
lem Abdon filius Hillel Pirhathonites. Hic habuit quadraginta filios,& trigin
ta nepotes,uehentes super septuaginta pullos. Iudicauitq́ Israelem octo annis.
Mortuus est aũt Abdon filius Hillel Pirhathonites, & sepultus est in Pirhathon
in terra Ephraim in monte Amalek. CAP. XIII.

a Eb. Vir contentionis fui.

b Animam in manus ponere, est certũ & ineuitabile discrimẽ, & ultima quæq; experiri & in se recipere, deuouere se se uel uitam suam, sin láben wagen.

Incipit historia de Samsone, qualiter patri & matri sit prænunciatus ab angelo.

FIlij Israel rursum designarũt malum in oculis DOMINI, tradiditq́ eos DO A
MINVS in manus Palestinorũ quadraginta annis. Erat aũt uir quidam de
Zareah,de familia Dan, nomen eius erat Manoah,cuius uxor sterilis fuit,nec pe

perit. Huic mulieri apparuit angelus DOMINI, dixitq; ad eam, Ecce tu sterilis es, nec paris, concipies uero & paries filium: caue ergo ne uinũ bibas aut sicerã, & nihil quod immundũ est comedas, quoniã tu imprægnata paries filiũ, cuius capiti nouacula nulla admoueatur, nam puer ille Nasir dei erit ex ipso utero, is incipiet seruare Israelem de manu Palestinorũ. Veniens aũt mulier illa narrauit [hęc] marito suo eiusmodi uerbis, Vir dei uenit ad me, cuius aspectus erat quem admodum aspectus angeli dei admodũ uenerandus, nec interrogaui eum unde

De Nasir Num. 6.

B nam esset, nec ipse nomen suum indicauit mihi. Is dixit mihi, Ecce tu cõcipies & paries filiũ, ne ergo bibas uinũ aut siceram, & nihil immũdi comedas, quoniam puer iste ex utero Nasir erit dei, usq; ad diem mortis suæ. Precatus est itaq; Manoah DOMINVM, & dixit, Mi domine, uir dei quem misisti rursum quæso ueniat ad nos, doceatq; nos qd faciamus puero nato. Exaudiuit aũt DOMINVS uocem Manoah, uenit enim angelus dei denuo ad mulierẽ illam dum esset in agro, Manoah marito eius absente. Festinans ergo mulier cucurrit & nunciauit marito suo, dicẽs ad eum, En uir ille qui hodie ad me uenerat, apparuit mihi. Et surgens Manoah, sequutus est uxorẽ suam, ueniensq; ad uirũ illum, ait illi, Es tu uir ille qui loquutus es ad hãc mulierẽ? Is ait, Ego sum. Dixit Manoah, Fiat igi-

a Ebr. Iudicium.

C tur quod dixisti. Sed quod erit [a] pręscriptũ pueri & opus eius? Respondit angelus DOMINI ipsi Manoah, Cauebit uxor ab omnibus de qbus loquutus sum ei. Quidquid de uite uinifera exit, ipsa non edet: uinũ & siceram non bibet, nihil immundi comedet: [in summa,] quidquid præcepi ei, obseruabit. Manoah dixit ad angelũ DOMINI, Sine quæso ut te detineamus, interim parabimus corã te hœdum ex capris. Angelus aũt DOMINI respondit Manoah, Etiamsi detineas me non tamen comedã de pane tuo, q; si holocaustum facere uolueris, DOMINO sacrifica illud. Nesciebat aũt Manoah ipsum esse angelũ DOMINI. Dixit ergo Manoah rursum ad angelũ DOMINI, Quod est nomen tuum? ut honorare te possimus quũ euenerit quod dixisti. Respõdit angelus DOMINI, Cur hoc quæris de nomine meo, quũ ipsum sit reconditum? Tulit itaq; Manoah hœdum ex capris, & sacrificium cibariũ, & sacrificauit super petrã DOMINO, & mirifi-

Angelus sacrificandum.

D ce egit, uidentibus Manoah & uxore eius. Factum est enim quũ flamma ascenderet ex ara cœlum uersus, ut angelus DOMINI in flamma arę ascẽderet, uidentibus [id] Manoah & uxore eius, qui & in faciẽ suam corruerunt super terram. Angelus aũt DOMINI denuo non apparuit Manoah & uxori eius. Tunc cognouit Manoah q; angelus dei fuisset. Et dixit Manoah ad uxorem suam, Certissime moriemur, nam deũ uidimus. Cui uxor sua respondit, Si uoluisset DOMINVS nos occidere, non accepisset de manu nostra holocaustũ & cibarium sacrificium, neq; ostendisset nobis ista omnia neq; secundũ tempus nunciasset nobis hoc. Peperit itaq; mulier illa filiũ, & uocauit nomen eius Samson. Creuitq; puer, & benedixit eum DOMINVS. Et cœpit spiritus DOMINI per uices eum agitare in castris Dan, inter Zarea & Esthaol.

Samson nascitur.

CAP. XIIII.

Quæ fecerit Samson adultus iam, & de coniugio eius.

A SAmson descẽdit in Thimnath, uidensq; in Thimnath mulierem de filiabus Palestinorũ, ascẽdit & indicauit patri suo atq; matri suæ hisce uerbis, Vidi mulierem in Thimnath de filiabus Palestinorũ, quam [precor] mihi adiungatis uxorem. Ad quem ait pater suus & mater sua, An nulla est inter filias fratrũ tuorum, & in uniuerso populo meo mulier, ut tu uadas accipere uxorẽ de Palestinis incircuncisis istis? Respondit Samson patri suo, Adiunge mihi illã, [a] quoniam placet mihi. Pater aũt eius & mater eius non sciebant q; hoc esset à DOMINO, & q; occasionem ipse quæreret à Palestinis. Nam eo tempore Palestini imperitabant Israelitis. Descendit itaq; Samson cũ patre suo & matre sua in Thimnath: cumq; uenissent

a Ebr. Quoniã ipsa recta in oculis meis.

uenissent ad uineta Thimnath, en catulus leonis adultior rugiebat occurrens ei. Et spiritus DOMINI prospere egit in eo, ut discerperet eũ, uti solet discerpi hœdus, nec quidq̃ habebat in manu sua. Et non indicauit neq; patri suo, neq; matri suæ quod fecerat. Descendens autẽ loquutus est cum muliere, placuit enim Samsoni. Reuersus autem post aliquot dies, ut illam acciperet, declinauit ut uideret cadauer leonis, & ecce examen apum erat in corpore leonis & mel, quod accipiens in manus suas abijt, edens inter eundũ, & perueniens ad patrem suũ & matrem suã, dedit eis ut & ipsi comederent, nec indicauit eis ꝙ accepisset mel ex corpore leonis. Et descendit pater eius ad mulierem, & Samson parauit ibi conuiuium, sic enim iuuenes facere solebant. C

Nuptiæ Samsonis.

Factumq; est quũ illi uidissent eum, acceperunt triginta sodales qui essent cum eo. Et dixit ad eos Samson, Proponã uobis quæso ænigma, si plane ipsum mihi septem diebus cõuiuij aperueritis, & inueneritis, dabo uobis triginta sindones, & triginta uestes mutatorias: si uero explicare mihi non poteritis, dabitis uos mihi triginta sindones, & triginta uestes mutatorias. Qui responderunt ei, Propone nobis ænigma tuum, ut audiamus ipsum. Et ait ad eos, De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo: nec potuerũt explicare ænigma illud tribus diebus. Septimo ergo die dixerũt ad uxorẽ Samsonis, Induc maritũ tuum, ut nobis ænigma istud aperiat, ne igne te & domũ patris tui incendamus: an uero nos huc uocastis ut ad inopiã nos redigeretis? Et fleuit uxor Samsonis apud eũ, & dixit, Duntaxat odis me, nec diligis D me, quandoquidẽ ænigma propositũ[b] populo meo, mihi non explicas. Qui ait, Ecce patri meo & matri meę nõ indicaui, & tibi indicarẽ? Fleuit itaq; apud eum septem diebus, quibus conuiuiũ durabat, septimo uero die indicauit ei, quando quidẽ ursit eũ. Ipsa uero enarrauit ænigma populo suo. Septimo ergo die anteq̃ sol occideret, ciues urbis dixerũt ad illũ, Quid dulcius melle, quid leone fortius? Qui ait ad eos, Nisi uitula mea arassetis, nõ inuenissetis ęnigma meũ. Et spiritus DOMINI prospere egit in eo, ut descenderet in Askalon, & cęderet ex eis uiros triginta, exuuiasq; eorũ tollẽs, mutatorias uestes his qui ænigma explicuerãt dedit. Et incaluit nasus eius, ascenditq; in domũ patris sui. Vxor uero Samsonis data est alij ex æqualibus suis, quem sodalem sibi habuerat.

b Ebr. Filijs populi mei.

CAP. XV.

Quo pacto Samson sese de Palestinis ulciscatur.

Contigit post dies aliquot in diebus triticeę messis, ut Samson inuiseret uxo A rem suam cum hœdo caprarũ, diceretq;, Ingrediar ad uxorẽ meam in cubiculum. At pater uxoris non permisit ei ut ingrederetur. Dixit autem pater uxoris, Omnino mihi[a] persuaserã, te illam certo odisse, dedi ergo eam sodali tuo: soror uero eius minor natu an non pulchrior ista est? habeas ergo eam loco illius. Samson dixit ad eos,[b] Innocentior sum semel Palestinis, ut eis malum inferam. Abijt ergo Samson & cepit trecentas uulpes, acceptisq; facibus, & coniunctis earum caudis, posuit facem unã inter duas caudas, accẽsisq; facibus igni, misit [uulpes] in stantes segetes Palestinorũ, & incendit non aceruos modo, sed & stantem segetẽ, & uineas & oleas. Et dixerũt Palestini, Quis hoc fecit? Et dixerũt, Samson B gener Thimnei, ꝙ abstulerit uxorem eius, dederitq; eam sodali suo. Ascẽdentes itaq; Palestini, cõbusserunt eam & patrem eius igne. Quibus ait Samson, Quandoquidem hoc fecistis, uindictam de uobis sumam, & tandem cessabo. Et percussit eos ab armo ad femur usq; cæde magna. Et descendens sedit in prærupta petra Etham. Ascenderũt ergo Palestini, & castrametati sunt in Iuda, sparsi in Lehi. Et dixerũt uiri Iehuda, Quare ascendistis ad nos? Responderunt, Vt ligemus Samsonẽ ascendimus, & ut faciamus illi quemadmodũ ipse nobis fecit. Descenderunt ergo tria millia uirorũ de Iehuda ad prærupta petræ Etham, & dixerunt ad Samsonem, An non scis ꝙ Palestini nobis dominantur? cur igitur nobis id

a Eb. Dixi dicendo, quod odiendo odisses eam.

b Ebr. Mundus aut innocens sum à Philistinis. Loquutio est, id est, testor meã innocentiam, quod quidquid facturus sum posthac Palestinis, id iure fecisse uidear, nempe ab his læsus.

C fecisti? Respondit eis, Sicut fecerunt mihi, sic ego feci eis. Ad quem illi dixerunt, Nos descendimus ut te ligemus, & tradamus te in manum Palestinorum. Respondit eis Samson, Iurate mihi quod uos non sitis irruituri in me. Et dixerunt ei, Non. Sed omnino ligabimus te, & trademus te in manum eorum, at te plane non interficiemus. Ligaueruntque eum duobus nouis funibus, educentes eum de petra. Quumque ipse uenisset usque ad Lehi, & Palestini iubilarent ei obuiam uenientes, spiritus DOMINI prospere egit in ipso, factique sunt funes qui erant in brachijs eius, ut lina igne combusta, & diffluxerunt uincula eius à manibus suis. Et inueniens maxillã asini putrescẽtem, missaque manu sustulit illam, & percussit cum ea D mille uiros. Et ait Samson, [c]Maxilla asini [trucidaui] aceruũ [hostium,] imò duos aceruos, asini maxilla cæcidi mille uiros. Cumque finisset sermones, abiecit mandibulã è manu sua, & uocauit locum illũ [d] Ramath Lehi. Quum aũt uehementer sitiret, clamauit ad DOMINVM, & ait, Tu effecisti magnã hanc salutem per manum serui tui, & nunc siti enecor, & incido in manũ incircuncisorum istorum. Tum dissecuit DOMINVS molarẽ qui erat in Lehi, ut profluerent ex eo aquæ, quas dũ biberet, [e]refocillatus est, & reuixit. Et hinc uocatũ est nomen eius, Fons inuocantis, qui in Lehi est usque in hunc diem. Iudicauitque Israelem in diebus Palestinorum uiginti annis.

Maxilla asini.

c Ludit in uoce Hamor (quod asinũ & aceruum significat) per anaclisim, q. d. Maxilla asini aceruatim prostraui hostes hic & illic.
d Ramath Lehi, eleuatio maxillæ.
e Eb. Reuersus est spiritus eius.

CAP. XVI.

Samson quum esset fortissimus, & mira per uirtutem dei efficeret, per mulierẽ dementatus & infirmatus hostibus traditur illudendus.

A ABiens Samson in Gasa, uidit illic mulierem meretricem, ingressusque est ad eam. Asothæis autem dictũ est, Venit Samson huc. Circumeuntes ergo, insidiasque ei struentes tota illa nocte in portis ciuitatis, simularunt se mutos & surdos tota illa nocte, hoc consilio, ut eum mane sub lucem occiderent. Dormiens itaque Samson ad mediũ usque noctis, media nocte surrexit, & apprehendens fores portæ ciuitatis cum duobus postibus, amouit eas unà cũ uecte, impositasque humeris suis, portauit eas in cacumen montis, qui est è regione Hebron. Contigit post hæc, ut amaret mulierẽ quandam iuxta torrentem Sorek, cuius nomen erat Dalila. Ad quam quũ ascendissent principes Palestinorum, dixerũt ad eam, Illecta eum uerbis, & experire in quo sit robur eius tam magnũ, & qua in re possimus B ei esse superiores, ut ligatũ adfligamus, dabitque tibi quisque nostrum mille & centum [a]argenteos. Dixit ergo Dalila ad Samsonem, Indica mihi quæso in quo sit robur tuum tam magnũ? & quo possis ligari atque subigi? Respondit ei Samson, Si ligauerint me septẽ funibus recentibus qui nondũ sicci sunt, ero debilis [b]sicut cæteri homines. Attulerunt ergo ad eam principes Palestinorum septem recentes restes, qui nondũ sicci erant, illaque ligauit eum hisce [restibus.] Insidiantes interim sedebant ipsi [Dalilæ] in cubiculo. Dixit ergo [Dalila] ad eum, Palestini imminent tibi ô Samson. Qui ilico rupit funes illos, ut rumpi solet funiculus stuppeus dum [c]ignẽ sentit, neque cognitũ est robur eius. Dixitque Dalila ad Samsonem, C En fefellisti me, & loquutus es mihi mendacia, indica ergo mihi quo possis uinciri. Et dixit ad eam, Si me fortiter uinciãt rudentibus nouis, quibus nihil operis adhuc factũ sit, ero infirmus, & sicut alius quispiam. Accepit igitur Dalila rudentes nouos, & uinxit eum illis, dixitque ad eum, Palestini imminẽt tibi ô Samson: (erant aũt insidiæ in conclaui) & abrupit eos à brachijs suis tanquam filum. Dixitque Dalila ad Samsonem, Hactenus fallis me, & mendacijs mecũ agis, indica mihi quo possis uinciri. At ille ait ad eam, Si septem cincinnos capitis mei iugo textorio intexueris. Infigens illa clauum, dixit ad eum, Palestini imminẽt tibi ô Samson. Et expergiscens è somno suo, clauũ texturæ cum iugo extraxit. Dixitque rurD sus ad eum, Quomodo dicis, Amo te, quum cor tuũ non sit mecum, iam ter me fefellisti, nec indicasti mihi in quo sit robur tuum ingens. Factumque est, quũ illa uerbis

a Omittitur siclus.
b Ebr. Sicut unus ex hominibus.
c Ebr. Dum olfacit ignẽ, uel cum ignis eum afflat, incendio afflatus.

uerbis ſuis ſingulis diebus urgeret eum, negotiumq́ ei faceſſeret, ut anima eius
[d]tantum non enecaretur. Indicans ergo ei totum cor ſuum, dixit ei, Nouacula
[e]nunquã admota eſt capiti meo, ſum enim Naſir dei ab utero matris meæ: ſi fue
ro raſus, recedet à me robur meum, infirmatusq́ ero ſimilis omnibus cæteris ho
minibus. [f]Animaduertens autem Dalila, quod ei totum cor ſuum indicaſſet, mi
ſit accerſitum principes Paleſtinorum hiſce uerbis, Aſcendite adhuc ſemel, quo-
niam indicauit mihi totum cor ſuum. Aſcenderunt igitur principes Paleſtinorũ, E
ferentes pecuniã in manu ſua. Effecit aũt [Dalila] ut dormiret ſuper genua eius,
& uocato uiro, detondet ſeptẽ cincinnos capitis eius, cœpitq́ adfligere eũ, & re-
ceſſit robur eius ab eo. Et ait, Paleſtini imminẽt tibi ô Samſon. Qui è ſomno ſuo
expergiſcens, [g]cogitauit, Egrediar etiam nũc ſicut aliâs, ut [h]excutiam [me,] igno-
rans quod DOMINVS receſſiſſet ab eo. Apprehendentes autem eum Paleſtini,
effoderunt oculos eius. Duxeruntq́ eum in Gaſa, & uinxerunt eũ duabus æneis
catenis, ut moleret in loco uinctorum. Cœpit uero capillus capitis ſui renaſci, ut
raſus fuerat. Satrapæ autẽ Paleſtinorũ congregati, ut ſacrificium magnũ ſacrifi-
carent deo ſuo Dagon, & ut lætarentur, dixerũt, Tradidit deus noſter in manus F
noſtras Samſonem hoſtem noſtrum. Et populus quoq́ quum uidiſſent eũ, lau-
dauerunt deum ſuum, dicẽtes, Deus noſter tradidit hoſtem noſtrum in manum
noſtram, & uaſtatorem terræ noſtræ, qui ex [i]nobis multos interfecit. Cõtigit au-
tem, quum cor eorum lætũ eſſet, ut dicerent, Vocate Samſonem, ut riſum nobis
exhibeat. Vocarunt ergo Samſonẽ è carcere, & ludebat coram eis. Collocarũtq́
eum inter columnas. Et ait Samſon ad puerũ qui ducebat eum manu ſua, Duc
me ut attingam colũnas quibus domus ſuſtinetur, ut innitar eis. Porrò domus
ipſa referta erat uiris & mulieribus, aderantq́ omnes ſatrapæ Paleſtinorũ, quin
& ſuper tectum erant ferè tria millia uirorum & mulierum ſpectantium luden-
tem Samſonem. Samſon aũt clamans ad DOMINVM, dixit, DOMINE deus, G
memento mei quæſo, & corrobora me quæſo uel nunc ô deus, ut unã ultionem
ſumã de Paleſtinis pro duobus oculis meis. Complexus itaq́ eſt Samſon duas
columnas intermedias, quibus domus ipſa nitebatur, & quibus fulciebatur, alte
ram dextera ſua, alteram ſiniſtra ſua, ſimulq́ dixit Samſon, Moriatur anima mea
cum Paleſtinis. Et quũ toto robore inclinaret, cecidit domus ipſa ſuper ſatrapas,
ſuperq́ omnem populum qui erant in ea. Fueruntq́ eorũ plures quos moriens
interfecit, quàm quos in uita ſua occiderat. Deſcenderũtq́ fratres eius, & uniuer
ſa domus patris eius, & tulerũt eum, ducentesq́ eum ſepelierunt inter Zarea &
inter Eſthaol in ſepulchro Manoah patris ſui. Et ipſe quidem iudicauerat Iſrae-
lem uiginti annis.

CAP. XVII.

De Micha, & eius ſuperſtitione.

VIr fuit de monte Ephraim, cuius nomẽ Micha, qui dixit ad matrem ſuam, A
Mille & centum [a]argentei qui ſurrepti ſunt tibi, & tu diris [b]deuouebas, lo-
quebarisq́ me audiente: en inquã ea pecunia apud me eſt, ego ſurripui eam. Et
ait mater eius, Benedictus ſis DOMINO mi fili. Quũq́ reſtituiſſet mille & cen
tum illos argenteos matri ſuæ, ait mater eius, Conſecraui hanc pecuniã DOMI
NO de manu mea tibi filio meo, ut facias ſculptile & fuſile [ſimulachrum,] nũc B
igitur eam tibi reſtituo. Quum uero ille matri ſuæ pecuniam denuo reſtituiſſet,
accepit mater eius ducentos argenteos, & dedit eos fuſori, qui fecit ex eis ſculpti
le [ſimulachrum] & fuſile, fuitq́ illud in domo Micha. Fuit & apud uirũ illum
Micha ędes ſacra dei: fecit quoq́ Ephod & Theraphim, & conſecrauit manum
unius ex filijs ſuis, qui factus eſt ei ſacerdos. In iſtis diebus non erat magiſtratus C
legitimus in Iſraele, ſed quiſq́ quod ſibi rectum uidebatur, faciebat. Fuit autem
adoleſcens de Beth Lehem Iuda, de familia quoq́ Iuda, & hic Leuita erat, com-

[d] Ebr. Vt anima eius mutilaretur ad mortem.
[e] Eb. Non aſcendit ſuper caput.
[f] Eb. Videns.
[g] Eb. Dixit.
[h] Eb. Excutiar.
[i] Eb. Qui auxit interfectos noſtros.
[a] Omittitur Sicli.
[b] Poteſt etiam intelligi ut hanc pecuniam deo conſecrarit aut uouerit antequam eam amiſiſſet.
De Ephod Exo. 28. Terapim imagines ſunt Gen. 31. Poteſt autem hic intelligi omne inſtrumentum iſtius religiõis falſæ.

morabaturq; ibi. Hic abijt de ciuitate Beth Lehem Iuda, ut cõmoraretur ubi[locum] inueniret: & uenit in montem Ephraim ad domum Micha, ut pergeret uia
D sua. Ad quem dixit Micha, Vnde uenis? Cui respõdit Leuites, Ego sum de Beth Lehem Iuda, & uado ut commorer ubicunq; possim. Ad quem Micha ait, Mane apud me, & esto mihi pater & sacerdos, ego uero dabo tibi decẽ argenteos cum [c]fuerit opus, & demensum uestimentorum, & alimoniam tuam: & iuit Leuita. Et Leuita constituit in animo suo quod uellet manere cum uiro illo, factusq; est ei puer ille, ac si fuisset quispiam ex filijs suis. Et consecrauit Micha manum Leuitæ, factusq; est ei adolescens ille sacerdos, & fuit in domo Micha. Dixit autem Micha, Nunc scio quod benefaciet mihi DOMINVS, quod Leuita factus est sacerdos meus.

c Eb. Ad dies.

CAP. XVIII.

Danitæ quum sedes nouas quærerent, diuertunt apud Micham, cui & idolum & sacerdotem abstrahunt.

A ILlis diebus (inquam) [a]non erat magistratus legitimus in Israele, & tribus Dan ijsdem diebus quærebat sibi possessionem in qua habitaret, nam hactenus sibi sors hæreditatis non ceciderat inter tribus Israel. Miserũt ergo filij Dan ex familia sua quinq; uiros è finibus suis, uiros inquam fortes ac strenuos, de Zarea & de Esthaol, qui terrã explorarent atq; peruestigarent eam: dixeruntq; ad eos, Ite & explorate terram, Qui quum uenissent ad montem Ephraim, ad domum Micha, pernoctarunt illic. Quumq; uenissent ad domum Micha, agnouerunt uocẽ adolescentis Leuitæ: quumq; illuc diuertissent, dixerunt ad eum, Quis te huc ad
B duxit? quid hic agis? quid tibi hic[negotij?] Respõdit eis, Sic & sic fecit mihi Micha, mercedeq; me conduxit, ut sim ei sacerdos. Et illi dixerunt ad eum, Interroga quæso deum, ut intelligamus an prosperum sit iter nostrũ quo proficiscimur. Respõdit eis sacerdos, Ite in pace, DOMINVS præsens est itineri uestro in quo proficiscimini. Abierunt ergo quinq; illi uiri, & uenerũt in Lais, uideruntq; populum qui in ea erat secure habitantem, iuxta morem Zidoniorum, otiosum ac securum, nemo erat in ea regione qui [b]pudeficeret [quenquam aliqua] in re, nec erat apud quem esset rerum summa: deinde erãt dirempti à Zidonijs, nec erat eis [c]negotium cum quoquam hominum. Venientes itaq; [exploratores] ad fratres
C suos in Zareah ac Esthaol, dixerunt ad eos fratres eorum, Quid [D]uos? Illi dixerunt, Surgite, ascendemus contra eos, contemplati sumus istam regionem, & ecce admodum bona est, uos [e]autem desidetis, ne sitis ignaui, quin proficiscamini, ut ueniatis & occupetis istam terram. Quum fueritis profecti, uenietis ad populum securum, & regio ipsa spatiosa est utrinq;, & hanc dabit DOMINVS in manus uestras, locus est in quo nihil desideratur quod est in terra. Soluentes itaq; ex Danitis illinc de Zareah & Esthaol uiri sexcenti, accincti armis bellicis, ascenderunt castrametantes in Kiriath Iearim, quæ est in Iuda, unde & locus ille nomen accepit, Castra Dan, ad hunc usq; diem, post Kiriath Iearim. Illinc trans-
D euntes in montem Ephraim, uenerunt usq; ad domum Micha. Responderunt uero quinq; illi uiri qui ierant ad explorandum terram Lais, & dixerunt ad fratres suos, Nostis quod in domibus istis est Ephod, Teraphim, sculptile & fusile simulachrum? Deliberate ergo quid faciatis. Et cõcedentes illuc uenerunt in domum adolescentis Leuitæ, nempe in domum Micha, & [f]interrogauerunt eum, num recte haberent [omnia.] Porrò sexcenti illi uiri Danitæ accincti armis bellicis consistebant ad ostium portæ. Et ascẽdentes quinq; illi uiri, qui ierant explo-
E ratum terram, uenerunt illuc, & acceperunt sculptile, Ephod, Teraphim, & fusile simulachrũ, stante sacerdote in ostio portæ, iuxta sexcẽtos illos uiros qui erant instructi armis bellicis. Introeuntes igitur illi domum Micha, tulerunt sculptile, Ephod, Teraphim, & fusile. Ad quos ait sacerdos, Quid uos facitis? Cui responderunt, Idolum Michæ.

a Ebr. Melech rex, à consulendo dictus, significat aũt omnẽ legitimũ magistratum.

b Ebraica hic ualde obscura sunt & uarie tractata ab interpretibus, ego hũc puto esse sensum, pudefacere pro increpare & arguere: nisi uelis legere, neminem pudebat alicuius rei, sed Machlim hulsseil est.

c Negotiũ pro fœdere aut societate uidetur poni.

D Eclipsis est, egistis scilicet: aut, quid refertis.

e Alij sic legunt, uos ergo festinate.

f Eb. Interrogarũt ad pacem, Ebraica loquutio est, significat aut salutare aliquem aut interrogare quomodo ualeat.

derunt, Tace, impone manum ori tuo, & ueni nobiscum, ut sis pater & sacerdos
noster: num melius est ut sis sacerdos domus unius hominis, an ut sacerdos sis
tribus & familiæ Israeliticæ? Collibuit ergo animo sacerdotis, & accipiens E-
phod, Theraphim & simulachrũ, profectus est cum populo. Conuersi uero abie
runt, ordinaruntq́ pubẽ, pecora & [g]impedimenta ante se. Quumq́ iam procul
à domo Micha uenissent, conuocati sunt uiri qui fuerant in domibus quæ fue-
runt prope domum Micha, & insequebantur Danitas. Clamantibus igitur eis F
post Danitas, uertentes illi facies suas, dixerunt ad Micha, Quid tibi uis, quod sic
quiritaris? Et respondit, Deos meos quos feci abducitis unà cũ sacerdote, & abi-
tis, quid uero mihi ultra est? & quid hoc quod dicitis mihi, Quid tibi uis? Ad
quem dixerunt Danitæ, Caue ne quis [h]audiat uocem tuam post nos, ne fortè mi
lites qui sunt animo amarulento irruant in uos, & perdas simul uitam tuam &
uitam familiæ tuæ. Quumq́ Danitæ proficiscerentur itinere suo, & Micha uide
ret quod fortiores se essent, conuersus redibat domum suam. Illi igitur auferen-
tes ea quæ fecerat Micha, unà cum sacerdote quẽ ille habuerat, uenerunt in Lais,
ad populum otiosum & securum, percusseruntq́ eos gladio, ciuitatemq́ exusse G
runt igni, nec erat qui eos liberaret, quoniam longe aberãt à Zidone, nec fuit ei
negotium cum quoquam hominũ, sitaq́ erat in ualle quæ protenditur ad Beth
Rehob. Et instaurantes ibidem ciuitatem, habitarunt in ea. Vocarunt autem no
men ciuitatis illius Dan, iuxta nomen Dan patris eorũ, qui natus fuerat ipsi Is-
raeli, quum antea nomen ciuitatis illius Lais fuerit. Filij autem Dan erexerunt si
bi simulachrum sculptile. Ionathan autem filius Gersom, filij Manasse, atq́ filij
eius fuerunt sacerdotes in tribu Dan, usq́ ad diem transmigrationis terrę. Erexe
runt inquam sibi simulachrum Micha, quod ipse fecerat, cunctis diebus quibus
domus dei fuit in Silo.

[g] Alij legunt, re[illegible] quam substantiam.
[h] Eb. Ne facias audi re uocem tuam: hoc est, tace, ne quid am plius quiritesis.

CAP. XIX.

*Sequentibus hisce tribus capitibus grauißimum & memorabile bellum describi-
tur, & quæ fuerit illius causa simul indicatur.*

IN diebus quibus nullus legitimus magistratus erat in Israele, fuit Leuites qui A
dam qui cõmorabatur aduena in lateribus montis Ephraim, [a]duxitq́ uxorem
concubinam de Beth Lehem Iuda. Et [b]scortata est concubina eius [c]contra eum,
discessitq́ ab eo ad domum patris sui in Beth Lehem Iuda, mansitq́ illic dies ali
quot, nempe quatuor menses. Surgens itaq́ uir eius, sequutus est eam, [d]ut amice
loqueretur ad eam, eamq́ reduceret, habens secum puerum suũ, & duos asinos.
Illa ergo introduxit eum in domum patris sui: uidensq́ eum pater puellę, lætus
ei occurrit, & retinuit eũ socer eius, pater scilicet puellæ, mansitq́ cũ eo tres dies,
comedentes, bibentes, ac ibidem pernoctãtes. Die quarto quum mane surrexis-
sent, surrexit Leuita ut abiret. Pater aũt puellæ dixit ad generum suũ, Corrobora B
cor tuum buccella panis, & tum demum ibitis. Consedentes igitur, comederũt
& biberunt duo illi simul: dixitq́ pater puellæ ad uirum illũ, [e]Assenti quæso, ut
hic pernoctes, iucundumq́ sit cor tuũ. Quũ uero uir ille surgeret ut abiret, coegit
eum socer eius, ut reuersus, illic [ea nocte] maneret. Quinto die mane cõsurgens
ut abiret, ait pater puellæ, Corrobora quæso cor tuũ. Moram itaq́ nectũt donec
inclinaret dies, simulq́ ederũt duo isti. Consurgit autem uir ille, ut abiret ipse &
cõcubina eius, atq́ puer eius. Dixit itaq́ pater puellæ socer eius ad eum, En dies
remisit, [uergitq́] ad uesperam, pernoctate quęso: en [f]dies occumbit, pernocta C
hic, ut lætũ sit cor tuũ, cras surgetis mane, ut prosequamini iter uestrum, utq́ eas
in tentoria tua. At uir ille noluit pernoctare, sed surgens abijt, uenitq́ prope Ie-
bus, quæ est Hierosolyma, & cum eo erant [g]bijuges asini, & concubina eius.
Quumq́ essent apud Iebus, dies descenderat ualde. Dixitq́ puer ad dominum
suum, Veni quæso diuertemus ad ciuitatem istam Iebusęorũ, & pernoctabimus

[a] Alij legunt, mulierem concubinã: nam Ebraica uox ischa & mulierem & uxorem significat.
[b] Quidam uerbum scortãdi pro deserendi aut recedendi per ectasin intelligunt, hinc Chaldæus dicit, contempsit eum.
[c] Alij legunt, præter ipsum, uel apud ipsum.
[d] Ebr. Vt loqueretur in cor eius.
[e] Ebraica uox significat animũ despondere, uel ad faciendum aliquid uel nõ faciendum, q.d. depone animum abeundi & adijce ut maneas.
[f] Alij legunt, en requies diei uel mansio diei.
[g] Iugum asinorũ, id est, par asinorum.

in ea. Reſpondit ei dominus eius, Non diuertemus in urbem alienam, [eorũ] qui non ſunt ex filijs Iſrael, ſed tranſibimus uſq; Gibea. Et dixit puero ſuo, Age, accedemus ad alterum iſtorum locorũ, ut pernoctemus in Gibea, aut in Rama.
D Tranſeuntes igitur iuerunt, & occubuit eis ſol iuxta Gibea, quæ eſt Beniamitarum. Diuertentes ergo illuc, ingreſſi ſunt, ut in Gibea pernoctarent. Et introiens ſedit in platea ciuitatis, nec erat qui [b] reciperet eos in domum in qua pernoctarent. Et ecce uir quidam ſenex ueniebat ſub ueſperam ab opere ſuo è rure, qui et ipſe erat de monte Ephraim, peregrinusq; commorabatur in Gibea. Ciues autẽ illius loci filij Iemini erant. Is itaq; ſublatis oculis ſuis, uidit uirum iſtum qui de uia uenerat, in platea ciuitatis. Dixitq; ſenex ille, Quo uadis? & unde uenis? Reſpondit ei, Tranſimus de Beth Lehem Iuda ad latera montis Ephraim, unde ego
E ſum, & profectus ſum in Beth Lehem Iuda: nunc uero ad domũ DOMINI uado, nec eſt qui me hoſpitio accipiat: habemus nos & paleas & pabulum pro aſinis noſtris, deinde panis & uinum eſt mihi & ancillæ tuæ, & puero qui eſt cum ſeruo tuo, nihilq; deeſt. Vir ille ſenex dixit, Bono [c] ſis animo, ego ſarciã quidquid tibi deeſt, modo ne in platea pernoctes. Introducens igitur eum in domũ ſuam, præbuit pabulũ aſinis, & lauantes pedes ſuos, comederũt atq; biberunt. Quũq; exhilararent cor ſuũ, ecce uiri ciuitatis, qui erant filij Belial, circundantes domũ, impetu ferebantur ad oſtium, dixeruntq; ad uirum illum ſenem, ad patrem familias ſcilicet, hiſce uerbis, Profer uirum iſtum qui ingreſſus eſt in domum tuam, ut
F cognoſcamus eum. Et egreſſus uir ille, pater nempe familias, & dixit ad eos, Ne quæſo fratres, ne hoc malum deſignetis, quandoquidem uir ille ingreſſus eſt domum meam, ne deſignetis ſcelus hoc horrendum. En filia mea uirgo, & concubina eius, educam nunc eas, has [k] humiliate, & facite eis quod uobis uidetur, modo in uirum hunc ne tam horrendum ſcelus deſignetis. At uiri illi audire eum noluerunt. [l] Apprehendens itaq; uir ille concubinam ſuã, eduxit [eam] foras ad eos: qui [m] cognoſcentes eam, illuſerunt ei tota nocte uſq; mane, cum aurora exoriretur eam dimittentes. Sub lucem uenit mulier, & cecidit ante oſtium domus uiri illius in qua erat maritus eius, donec illuceſceret. Mane itaq; conſurgens herus eius, aperuit fores domus, egreſſusq; eſt, ut proficiſceretur itinere ſuo, & en
G uxor concubina eius iacebat ante oſtium domus, manusq; eius ſuper inferum limen. Dixitq; ad eam, Surge, ut eamus. Quæ non reſpondit. Vir ergo ille ſublata ea ſuper aſino, ſurrexit, & abijt in locum ſuum. Veniens autẽ in domum ſuam, accepto cultro, præhenſaq; concubina ſua, in fruſta conſcidit cum oſſibus ſuis, nempe in duodecim fruſta, & miſit eam in omnes terminos Iſraelis. Fiebat uero ut quicunq; uideret, diceret, Nihil tale neq; factum eſt neq; uiſum, ab eo tẽpore quo aſcenderunt filij Iſrael de terra Aegypti in hunc uſq; diem, [n] expendite hanc rem, conſulite, loquimini.

Gen. 19.

1. Reg. 11.

[b] Eb. Colligeret.

[c] Ebr. Pax tibi, defectus tuus ſuper me ſit.

[k] Humiliandi uerbo Ebræi pro conſtuprandi utũtur & affligendi.

[l] Aliqui legunt, tenebat eam, quaſi non traditurus.

[m] Verbũ cognoſcendi quod ad uocem ipſam attinet honeſte ſonat, at ratio ipſa loquendi praua eſt, corrupta & nepharia, ut uerbũ amãdi in Germanica & κύω Græcum.

[n] Eb. Ponite uobis ſuper ea re, cor ſcilicet.

De pœna nepharij illius ſceleris.

A EGreſſi ſunt itaq; omnes filij Iſrael, & contio ad [a] unũ coacta eſt, à Dan uſq; Beer Seba uſq; ad terram Gilead, ad DOMINVM in Mizpa. Et ſtatuerũt ſe anguli totius populi, omniũ ſcilicet tribuum Iſrael, in contionẽ populi dei, nempe quadringenta millia peditum [b] bello aptorum. (Audierunt autẽ Beniamitæ quod filij Iſrael aſcendiſſent in Mizpa.) Dixeruntq; filij Iſrael, Dicite quomodo factum ſit malũ illud. Et reſpondens uir Leuita, maritus mulieris interfectæ, ait, Ego ueni in Gibea Beniamitarum unà cũ concubina mea, ut illic pernoctarem: inſurgentesq; aduerſus me ciues Gibea, cinxerunt me & domum noctu, præ ſe ferentes ac ſi uellent me interficere, quin concubinã meam oppreſſerunt ut mortua ſit: arripiens itaq; concubinam meam, cõſcidi eam in fruſta, circũmiſiq; eam in omnem regionem poſſeſſionis Iſrael, quoniã fecerunt ſcelus & nephandum flagitium

[a] Eb Tanquam uir unus, uel ut cõſenſerint, ac ſi unus fuiſſet: aut ad unum omnes, ut nemo deeſſet.

[b] Eb. Qui gladium euaginare poſſunt.

flagitium in Iſraele: ecce uos omnes filij eſtis Iſrael,[c] curate negotium hoc, & de
liberate in rem præſentē. Surrexit itaq; ad unum uniuerſus populus, & dixerūt B
Non ibimus quiſq; in tentoriū ſuum, nec recedemus hinc quiſq; in domū ſuā,
quin hoc faciemus, contra Gibea [aſcendemus] contra eam per ſortem. Accipie-
mus decimū quenq; ex centum per ſingulas tribus Iſrael, & ex mille centeſimum
quenq;, ex decem millibus milleſimū quenq;, qui accipiant commeatum pro po
pulo qui hoc facturus eſt, qui ueniat contra Gibea Beniamitarum propter uni-
uerſum hoc ſcelus quod patrauit in Iſraele. Et congregati ſunt omnes Iſraelitæ
contra urbem, ad unum conſociati. Miſerunt autē tribus Iſrael uiros per uniuer
ſam tribum Beniamin, qui dicerent, Quod eſt hoc malū quod factū eſt in uobis
tradite igitur uiros illos filios Belial, qui ſunt in Gibea, ut occidamus eos, & ex-
cindamus malū ex Iſraele. At Beniamitę noluerunt audire uocem fratrū ſuorum
filior Iſrael. Quin congregati ſunt Beniamitæ ex ciuitatibus in Gibea, ut egreſ-
ſi pugnarent contra filios Iſrael. Recenſiti ergo ſunt eodē die filij Beniamin ex C
ciuitatibus, uigintiſex millia uirorum, qui bello fuerunt apti, exceptis habitatori
bus Gibea, quorum cenſi ſunt ſeptingenti uiri electi. In uniuerſo aūt populo il-
lo ſelecto, fuerunt ſeptingenti uiri, quorū dextra manus[d] inepta erat, & illi om-
nes iaculando ē funda lapidem, pilum capitis ferire potuiſſent, nec aberraſſent.
Seorſim deinde recenſiti ſunt Iſraelitarū, præter Beniamin, quadringenta millia
uirorum, qui gladiū diſtringere poterant: hi omnes milites fuerūt bellor gnari.
Conſurgentes itaq; aſcenderunt[e] domū dei, conſuluerunt'q; deū, & dixerunt fi-
lij Iſrael, Quis aſcendet nobis, quo duce geramus bellū contra Beniamitas? Et re-
ſpondit DOMINVS, Iehuda erit in primo pilo. Surgentes igitur filij Iſrael ma
ne, poſuerunt caſtra contra Gibea, egreſſi enim erant filij Iſrael ut pugnarēt cum
Beniamin: & Iſraelitæ inſtruxerunt aciem bellicā contra eos iuxta Gibea. Egreſ-
ſi uero Beniamitę de Gibea, ex Iſraelitis eo die uirorum uigintiduo millia ad ter
ram proſtrauerunt. Et corroborans ſeſe populus Iſraeliticus, rurſus inſtruunt a- D
ciem in eo loco, quo primo die aciem inſtruxerant. Aſcenderant aūt filij Iſrael, &
fleuerant coram DOMINO uſq; ad ueſperam, & cōſuluerant DOMINVM hi
ſce uerbis, An rurſus congrediar cū fratre meo, nempe filijs Beniamin? Et dixe-
rat DOMINVS, Aſcendite contra eum. Congreſſi ſunt ergo Iſraelitæ cum Ben
iamitis poſtero die, egreſſis Beniamitis obuiā illis de Gibea poſtero die, & ex fi-
lijs Iſrael adhuc decem & octo millia uirorū in terram proſtrauerunt, qui oēs[f] di
ſtringere gladiū potuerunt. Aſcenderunt igitur omnes filij Iſrael, atq; uniuerſus
populus, & uenerunt[g] in domū dei flentes & ſedentes illic coram DOMINO,
ieiunauerunt deniq; die illo uſq; ad ueſperam, ſacrificarunt quoq; holocauſta et
pacifica in cōſpectu DOMINI. Et interrogauerūt Iſraelitæ DOMINVM (erat
enim illis diebus illic arca fœderis DOMINI dei. Et Pinhas filius Eleazar filij
Aharonis[h] ſtabat in conſpectu eius illis diebus,) hiſce uerbis, Rurſúmne egre-
diar in prælīū aduerſus fratrem meum, filios nempe Beniamin, an ceſſabo? DO
MINVS ait, Aſcendite, quoniā cras tradam eum in manū tuam. Collocauit itaq;
Iſrael inſidias per circuitū Gibea. Et aſcendentes filij Iſrael cōtra filios Beniamin
die tertio, aciem inſtruxerunt contra Gibea quemadmodū ſemel atq; iterum. Et E
egreſſi filij Beniamin obuiā populo, extracti ſcilicet ex urbe, cœperūt'q; populū
ferire atq; uulnerare ſicut ſemel atq; iterū fecerant in ſemitis, quarū una aſcendit
Beth El, & altera in Gibea per agrum, circiter triginta uiros de Iſrael. Nam dixe
rant filij Beniamin, Corruent ante nos ut antea. Et filij Iſrael dixerāt, Fugiemus
& protrahimus eos ex urbe in ſemitas. Surgentes itaq; omnes Iſraelitæ de lo
co ſuo, aciem inſtruxerūt in Baal Thamar, ſed & inſidiæ Iſraelitarū egreſſæ ſunt
de loco ſuo, nempe de[i] uireto Gaba. Venerunt itaq; contra Gibea decem millia

[c] Eb. Adferte negotium & cōſulite hic, uel adferte ſermonē, rationem.

[d] Alij, ambidextros exponunt, alij capti dextra uel clauſa dextra.

[e] Quidā Bethel proprium faciunt, ſed uidetur appellatiuum eſſe, nam domus dei tum erat in Silo. Ordo hoc in capite perturbatus eſt, nempe artificialis, nō naturalis. Primū enim Ebraico more ſummatim res proponitur, deinde per exegeſim particulatim explicatur, & digeritur. Hoc ſi obſeruatur clara erunt quæ obſcura uidentur.

[f] Diſtringere aut educere gladiū, periphraſis eorū qui bellandi ſunt gnari aut bello apti.

[g] Alij legunt, uenerunt in Bethel.

[h] Standi uerbum pro miniſtrandi.

[i] Alij legunt ā latere, alij a decliui loco.

uirorum electorū ex omni Israele, & prælium incendebatur, nec norant illi tantum sibi imminere periculū. Percussit itaq; DOMINVS Beniamitas ante Israelitas, & trucidarunt filij Israel de Beniamin in die illa uirorū uigintiquinq; mil-
F lia & centum, qui omnes apti erant bello. Quum igitur uidissent filij Beniamin quod corruissent [Israelitæ,] (dederant enim Israelitæ Beniamitis [f] locum, nam fisi sunt insidijs quas collocauerant prope Gibea: & qui in insidijs fuerunt, festinantes extenderunt se uersus Gibea, extracti scilicet ex insidijs, & trucidarunt totam urbem gladio. Symbolum enim constitutum fuerat inter Israelitas, & inter eos qui collocati erant in loco insidiarum, ut ipsi [interficerent] gladio, quum illi excitarent eleuationem fumi ab urbe. Versi enim sunt filij Israel in pugna,) cœpit Beniamin trucidare uulneratos ex Israelitis circiter triginta uiros, dixerūtq;, Profecto corruunt ante nos ut antea. Cū uero [l] fumus cœpisset ascendere ex urbe, columna scilicet fumi, respiciebat Beniamin post se, & ecce [m] uniuersa ciuitas ascendebat cœlum uersus. Quumq; uerterentur Israelitæ, territi sunt Beniamitę, uidentes sibi imminere periculū. Versis ergo corā Israelitis uersus uiam deserti, prælium insequutū est eum grauiter: & qui de urbibus exierant, trucidabant eos
G in medio [n] ipsius, circūdederant enim Beniamitas, strenue eos insequentes, uiam [o] præripientes eis, ne tutum locum inuenirent, usq; ad Gibea ab exortu solis. Ceciderunt uero ex Beniamitis decem & octo millia uirorum, qui omnes fuerant strenui milites. Versi ergo fugerunt desertum uersus ad petram Rimon. Et racemationē fecerunt ex ipsis in semitis, uirorū quinq; millia, & adhęserunt illis usq; in Gideom, percutientes ex ipsis duo millia uirorū. Omniū autem uirorum qui ceciderunt ex Beniamitis ea die, fuerunt uigintiquinq; millia, qui stringere gladium potuerunt, quiq; omnes strenui fuerunt milites. Versi itaq; fugerunt in desertum ad petram Rimon, sexcēti scilicet uiri, manseruntq; in Petra Rimon quatuor mensibus. Porrò Israelitæ reuersi sunt ad filios Beniamin, & percusserunt eos gladio, tam homines in urbibus quàm iumenta, quidquid demum inueniebatur, & in omnes ciuitates inuentas immiserunt ignem.

CAP. XXI.

A IVrauerunt autē Israelitæ in Mizpa hisce uerbis, Nemo ex nobis elocet filiam suam Beniamitis uxorem. Venitq; populus in [a] domum dei, & fleuerunt illic usq; ad uesperam coram deo, sublataq; uoce sua fleuerunt fletu magno, & dixerunt, O DOMINE deus Israel, quur factum est istud in Israel, ut desideretur hodie de Israel una tribus? Postero die mane surrexerūt populi, ut extruerent aram illic, sacrificarentq; holocausta & gratulatoria. Et dixerūt filij Israel, Quis est qui nō ascēdit in comitia ad DOMINVM ex omnibus tribubus Israel? (Erat enim factum iuramentum magnū illi qui non ascenderet ad DOMINVM in Mizpa, nempe, quod is morte multaretur.) Et pœnitudine ducti sunt Israelitæ propter Beniamin fratrem suum, & dixerunt, Excisa est hodie tribus una de Israel. Quid faciemus eis qui relicti sunt, ut uxores habeant? Nos iurauimus per DO-
B MINVM, ne demus illis filias nostras uxores. Et dixerūt, Est ne aliquis de tribubus Israel qui non ascendit ad DOMINVM in Mizpa? Et ecce ex Iabes Gilead ne uir quidē uenerat in castra & in comitia (numeratus enim est populus, & en ne uir quidē aderat ex habitatoribus Iabes Gilead.) Miserunt [b] ergo illuc exercitum, nempe duodecim millia uirorum, qui erant strenui milites, præceperuntq; eis, dicētes, Ite & trucidate habitatores Iabes Gilead gladio, tam mulieres quàm pubem. Sic autem facietis, Omnem marem, atq; omnem mulierem quæ experta est concubitum uiri, excindetis. Inuenerunt autem de habitatoribus Iabes Gilead quadringentas puellas uirgines, quæ non cognouerant uirum concubitu maris, has adduxerūt ad castra in Silo, quæ est in terra Chanaan. Miserunt itaq; tota cōtio, loquuti ad filios Beniamin qui erant in petra Rimon, reuocauerūtq;
eos

f Fugiendo scilicet.

Hactenus summa proposita, hinc incipit dispertire per partes, & iam repetit.

l Eb. Eleuatio.
m Eb. Vniuersitas ciuitatis.

n Ipsius scilicet Israelis, erant enim ab Israelitis undiq; circundati.
o Alij legūt, cōculcātes eos in loco quo se tutos fore putabant: alij, conculcantes eos in quiete, id est, sine periculo. Alij Menuah proprium faciunt.

a Alij legunt Bethel.

b Potest etiam legi, Cōgregatio miserūt duodecim, ut sit syllepsis, ut infra.

eos in pace. Reuersi sunt igitur Beniamitæ in tempore illo, & dederunt eis uxores, quas uiuas seruauerant ex mulieribus Iabes Gilead, sed non suffecerunt eis. C
Et doluit populus propter Beniamin, quod DOMINVS rupturã fecisset in tribubus Israel. Dixerunt itaq; seniores multitudinis, Quid faciemus reliquis, ut & ipsi uxores habeant? Muliebris enim sexus in Beniamin uastatus erat. Et dixerunt, [c]Hæreditas in Beniamin eorum erit qui euaserunt, & non delebitur tribus ex Israele. Porrò nos non poterimus eis dare uxores de filiabus nostris, (iurauerant enim filij Israel hisce uerbis, Execratus qui dederit Beniamitæ uxorem) dixerunt ergo, Ecce quotannis solẽnitas DOMINI est in Silo, quæ est ab Aquilone ipsi Beth El, & ad exortũ solis ad uiam quæ ascendit de Beth El in Sichẽ, & à Meridie Lebona. Præceperunt ergo filijs Beniamin hisce uerbis, Ite & ponite insidias in uineis, & quum uideritis filias egrediẽtes Silo, & choros ducentes, exibitis uos è uineis, & rapietis uobis, quisq; scilicet sibi uxorẽ de filiabus Silo, ibitisq; in terram Beniamin. Et cum uenerint patres earum, aut fratres earũ nobiscum expostulaturi, dicemus ad eos, Impartite eis hanc gratiam, quandoquidẽ nos in prælio non accepimus unicuiq; uxorem, nec uos dedistis eis, ut hoc tempore delinquatis. Fecerunt ergo sic filij Beniamin, acceperuntq; uxores iuxta numerum suum, rapientes ex his quæ choros ducebant, & abeuntes, reuersi sunt ad hęreditatem suam, & instaurantes ciuitates, habitarunt in illis. Abierunt quoq; inde eodem tempore filij Israel, quisq; ad tribum suam, & ad familiã suam, singuli exeuntes illinc, quisq; ad suam hæreditatem. Istis diebus non erat legitimus magistratus in Israele, quisq; quod sibi uidebatur rectum, faciebat. D

[c] Vel, euasioni Beniamin erit sors.

Liber Ruth.

CAPVT I.

Elimelech peregre profectus famis tempore cum uxore & duobus filijs in terram Moab, uidua Naemi reuertitur cum Ruth.

IN diebus Iudicum fames exorta est in terra. Abijt uir quidam de Beth Lehem Iehuda, ut peregre habitaret in regiones Moab, ipse & uxor eius atq; duo filij eius. Erat autem nomen uiri illius Elimelech, & nomẽ uxoris suæ Naemi, nomina duorum filiorum Mahlon, & Chilion: Ephratęi erant de Beth Lehem Iehuda: uenientesq; in regiones Moab, degebant illic. Et mortuo Elimelech marito Naemi, superstes mansit ipsa, & duo filij eius. Et duxerũt sibi uxores Moabitidas: nomen unius erat Orpha, & nomen alterius Ruth, habitaueruntq; illic fermè decem annis. Mortui sunt & duo illi Mahlon & Chilion, relictaq; fuit uidua illa post duos filios suos, & post maritum suum. Consurgens ergo cum nuribus suis, reuersa est è regionibus Moab, audierat enim in regionibus Moab, quod DOMINVS inuisisset populum suum, cibumq; eis dedisset. A B
Egressa est itaq; è loco in quo degerat, duæq; nurus eius cum ea profectę in uia, ut redirent ad terram Iehuda. Dixit autem Naemi duabus nuribus suis, Ite, reuertimini, quæq; in domũ matris suæ, DOMINVS benefaciat uobis, quemadmodum uos pietatem exhibuistis & mortuis & mihi, det uobis DOMINVS ut requiem inueniatis, quæq; in domo mariti sui: & osculata est eas. Illę uero sublata uoce sua fleuerunt, dixeruntq; ad eam, Reuertemur tecum ad populũ tuum.

Et ait Naemi, Reuertimini filiæ meæ, cur mecum iretis? Num filij mihi sunt in
utero ultra, qui uobis esse possint mariti? Reuertimini filiæ meæ, & abite, quo-
C niam senior sum quàm ut uxor fiam marito. Et si maxime dicerē, Spes mihi est
ut hac nocte nubam uiro, simulq́; filios pariā, num uos expectabitis eos donec
adolescant? Num uos superstites manebitis propter eos, quo minus nubatis ui-
ris? Minime, filiæ meæ, [a] nam alioqui plus satis doleo uestri gratia, quod manus
DOMINI me diuexauit. Illæ aūt sublata uoce rursum fleuerunt, & Orpha oscu
lata est socrum suam, Ruth uero hæsit ei. Et [socrus] ait, En fratria tua reuersa est
ad populū suum, & ad deos suos, sequere & tu fratriā tuam. Et respondit Ruth,
Ne obstes mihi, ut te deserta reuertar, quin quocunq; ieris, ego quoq; ibo: & ubi-
cunq; deges, ego quoq; degam: populus tuus populus meus, & deus tuus deus
meus: ubi tu mortua fueris, ibi & ego moriar, ibiq́; sepeliar: (siquidem DOMI-
D NVS sic mihi fecerit, porroq́; [b] facturus est) sola mors me à te separabit. Videns
itaq; illam firmiter apud sese statuisse quod uellet ire cum ea, destitit loquendo ei
obstrepere. Ibant ergo duæ illæ donec uenirēt Beth Lehem. Factumq́; est, ut in-
troeuntibus eis Beth Lehem, urbs tota strepitu quodam illarum gratia commo-
ueretur, ut dicerent, An non [c] hæc est Naemi? Quæ respondit eis, Ne uocetis me
Naemi, quin potius Maram me uocetis, quod supra modū omnipotens me di-
uexauerit. Ego opulenta abibā, uacuam me reduxit DOMINVS, quid ergo me
Naemi uocatis, quum DOMINVS me deiecerit, & omnipotens me diuexaue
rit? Sic ergo reuersa est Naemi & Ruth Moabitis nurus eius cum ea, reuersa in-
quam ex regione Moab, ueneruntq́; Beth Lehem quum messis ordeacea incipe-
ret.

a Alij legunt, plus mihi doleret quàm uobis, quia manus domini exiuit contra me.

b Alij, non sub forma conditionis hæc, sed iuramenti legūt: sic faciat mihi deus, & sic addat, si mors separabit inter me & te.

c Potest & legi enunciatiue non interrogatiue, Hæc est illa Naemi honestissima matrona: ut hæc sit emphaticum.

Naemi pulchra aut iucunda.

Mara amara adflicta.

CAP. II.

Colligit Ruth in agro Boas affinis sui.

A HAbuit autem maritus Naemi consanguineum quendam fortem opulen-
tumq́;, qui scilicet erat de familia Elimelech, cuius nomē erat Boas. Et dixit
Ruth Moabitis ad Naemi, Liceat mihi quæso ut eam rus, & colligā spicas, post
eum scilicet in cuius oculis gratiam impetrarim? Et illa respōdit ei, Vade mi fi-
lia. Abiens igitur peruenit in agrum, & collegit post messores, forteq́; fortuna in
agrū Boas inciderat qui erat de familia Elimelech. Et ecce Boas ueniens è Beth
Lehem, dixit ad messores, DOMINVS uobiscum. Et responderūt ei, Benedicat
tibi DOMINVS. Boas rursum dixit ad puerū suum, qui stabat iuxta messores,
Cuius est hæc puella? Respondit puer qui astabat messoribus, & ait, Puella est
Moabitica, quæ reuersa est cum Naemi ex regione Moab, dixitq́;, Liceat quæso
B mihi colligere & cōgregare spicas post messores, & ingressa perstat adhuc à ma-
ne usq; nunc, quod [a] sedit in tuguriolo perpusillum est. Dixit aūt Boas ad Ruth,
Audisne filia mea? Ne uadas ut colligas in alio agro, neq; hinc trāseas, quin po-
tius hic hæreas puellis meis, oculi tui sint ad agrū quem demetunt, sequeris eas,
[b] præcepi enim pueris ne te lædant: proinde si sitieris, uade ad uasa & bibe quod
hauserint pueri. Illa autem procidens in faciem suam prona inclinat, dixitq́; ad
eum, Cur gratiam impetraui in oculis tuis, quod tu me agnoscis, quum sim alie
na? Et respondens Boas, dixit ad eam, Indicatum est mihi, indicatum est, totum
illud, quod fecisti socrui tuæ post obitum mariti tui, quod scilicet patre tuo & ma
tre tua, quin & patrio solo tuo desertis concesseris ad populū quem non cogno
C uisti antea: rependat DOMINVS operi tuo, & fiat merces tua solida à DOMI-
NO deo Israelis, quæ uenisti ut sub alas [c] eius confugeres. Illa uero dixit, Impe-
trem gratiam coram te, mi domine, qui consolatus es me, & loquutus es in [d] cor
ancillæ tuæ, quum ego ne quidem sim ut una ex ancillis tuis. Et dixit ei Boas,
Quum tempus est edendi, concede huc, & comede de pane, & intingito buccel-
lam tuam in acetum. Sedit itaq; illa à latere messorum, & [e] porrexit ei far tostum:
quæ

a Vel, quod redierit domum perpusillum est, uix paululum domum redijt.

b Eb. An non præcepi, interrogatio uehemēter asseuerat, id est certissime præcepi.

c Sub alas confugere est sub tutelā et defensionē dei confugere.

d In cor loqui, est amice cōpellare & consolari.

e Porrexit ei, quispiam scilicet ex messoribus.

quę comedit ad satietatē, & reliquũ fecit. Et rursus surrexit ut colligeret. Boas aũt
pręcepit pueris suis hisce uerbis, Et inter manipulos ipsos ei colligere liceat, neq;
eam [f] pudefaciatis, quin & de industria ei trāsmittite ex manipulis, & relinquite
ut colligat, neq; eam increpetis. Collegit igitur illa in agro usq; ad uesperam, &
excutiuit id q̃d collegerat, fuitq; ferè Epha ordei. Et baiulās ingressa est ciuitatem. D
Quũq; socrus eius uidisset q̃d collegerat, protulit [Ruth] & id quoq; quod refe-
cta reliquũ fecerat, & dedit ei. Socrus aũt eius dixit ad eam, Vbi collegisti hodie?
& ubi operata es? sit ille qui te agnouit benedictus. Indicauit aũt illa socrui suæ,
quo pacto se gessisset erga eum, dixitq;, Nomen uiri apud quē hodie opus feci,
est Boas. Et ait Naëmi ad nurũ suam, Sit ille benedictus à DOMINO, qui nō de
sistit à pietate sua neq; erga uiuos, neq; erga mortuos. Et rursum dixit ad eā Naë
mi, Propinquus noster est uir ille, & ex his qui uindices sunt nostri. Dixit ergo
Ruth Moabitis, Loquutus est insuper ad me, hęreas pueris meis quos habeo, do
nec plene messuerint totā messem meā. Et respōdit Naëmi Ruth nurui suæ, Pla
cet filia mea q cum puellis eius egrederis, ne quis tibi in alio agro obstet. Hæsit
itaq; [Ruth] puellis Boas colligendo spicas, donec messis hordeacea & messis tri
ticea plene perficeretur. Cæterum apud socrũ suam uersabatur. CAP. III.

f Pudefacere pro prohibere, qui enim prohibent aut negant, faciunt ut petentes rubore suffundantur.

Occasio scribitur per quam Ruth uxor Boas facta sit.

ET dixit ad eam Naëmi socrus eius, Quærā tibi ô mea filia requiem, ut bene A
sit tibi. An ergo nō Boas propinquus noster est, cum cuius puellis tu fuisti?
En is uentilat in area ordeũ hac nocte, lauabis igitur, & te inunges, amicierisq;
uestimentis tuis, & descendes in horreũ, ut [a] nemo sentiat te [adesse,] donec ille
plene ederit & biberit. Cumq; ille quieti se dat, animaduerte locũ in quo recũbit,
& accedes, discooperiesq; locũ pedum eius, & ibi iacebis, ipse uero indicabit tibi
quid facias. Ad quā illa dixit, Quæcunq; mihi mandaueris faciam. Descendens B
itaq; in aream, fecit quæcunq; præceperat illi socrus eius. Et cũ comedisset Boas
& bibisset, exhilarassetq; cor suũ, & ingressus esset ut dormiret in extrema parte
acerui, uenit illa clàm, & retexit circa pedes eius, accubuitq;. Et factũ est circa me
dium noctis, ut expauesceret uir ille: & quũ contrectasset, ecce mulier iacebat ad
pedes eius. Dixitq;, Quis es tu? Respōdit illa, Ego sum Ruth ancilla tua, [b] expan
de alam tuā super ancillam tuā, quia uindex es. At ille ait, Benedicta tu filia mea C
DOMINO, ampliasti pietatem tuā posteriorē supra priorem, quũ nō sequuta es
adolescētes, siue pauperes fuerint siue diuites: ne ergo metuas filia mea, q̃cunq;
dixeris, faciā tibi, siquidē [c] totũ forũ populi mei nouit q mulier sis uirtute prędita.
Nunc itaq; uerũ est q ego sum uindex, est tamē & alius me propinquior. Perno
cta igitur [hic] hac nocte, quũ illucescet, si is tibi ius uindicis pręstiterit, bene, præ
stet: si uero ei non placuerit ut tibi ius uindicis præstet, ego ius uindicis pręstabo,
uiuit DOMINVS: quiesce igitur usq; mane. Quieuit itaq; iuxta pedes eius usq; D
mane, & surrexit anteq̃ quisq̃ aliũ nosse posset Dixit aũt ille, Ne palā fiat mulie-
rem uenisse in horreũ: & addidit, Adhibe palliũ quod super te est, & tene illud.
Et quũ illud teneret [Ruth, Boas] demensus est sex [Epha] ordei, & imponēs ei,
ingressus est ciuitatē. Quũq; illa uenisset ad socrũ suam, dixit [socrus eius,] Quid
tibi [d] filia mea? Et hæc exposuit ei quæcunq; fecerat ei uir ille, & dixit, Sex [Epha]
hordei ista dedit mihi: nam dixit ad me, Non uenies uacua ad socrũ tuam. Tum
illa ait, [e] Sede filia mea, dum rescîscas quomodo cadat hæc res, siquidem uir ille
haudquaq̃ conquiescet, donec hoc ipso die negotiũ effecerit. CAP. IIII.

a Vel, nemo te norit.

b Alam expandere super aliquem, metaphora est sumpta à uolucribus, est aliquem in tutelam suscipere.

c Ebr. Omnis porta, in portis autē erant iudicia & fora, seu porta pro tota urbe per synecdocham.

d Vel, quæ tu.

e Sede, pro sis quieta.

Boas iure propinquitatis fit maritus Ruth, ex qua Obed sustulit auum Dauidis.

AScendens aũt Boas ad portā, consedit illic, & ecce præterijt uindex ille de q̃ A
Boas dixerat, cui ait, Accede, quisquis tandē sis, & sede hic. Qui concedens
sedit. Et acceptis decem uiris ex senioribus urbis, dixit, Consedete hic: & conse-

derunt. Dixitq; ad uindicem, Partem agri quam habuit frater noster Elimelech, uendere [cogit] Naemi, quæ rediit de regione Moab: ego uero cogitaui ut hæc tibi significare, diceremq;, ut uendicares: si ergo uendicare uolueris, [a]uendica coram [b]sedentibus illis, & corã senioribus populi mei: si uero uendicare nolueris, indica mihi ut sciam: non est enim prӕter te qui uendicet, & ego post te. Et dixit,
B Vendicabo. Addidit Boas, Eodem die quo agellũ possederis de manu Naemi, possidebis & Ruth Moabitidẽ uxorem defuncti, ut exuscites nomen demortui in hæreditate sua. Respondit uindex, Non possum mihi uendicare, ne forte uastem hæreditatẽ meam, uendica tu tibi ius propinquitatis meæ, quoniã ego uendicare non potero. Erat aũt iam olim hæc [consuetudo] in Israele, in uendicatione, & in cõmutatione ad firmandũ negotium quodcunq;, ut aliquis detraheret calceum suum, daretq; proximo suo: & hæc fuit obtestatio in Israele. Dixit igitur propinquus ad Boas, Posside tibi: simulq; detraxit calceamentũ suũ. Et ait Boas ad seniores, & ad cunctũ populum, Testes uos estis hodie, q; possederim omnia quæ fuerũt Elimelech, & omnia quæ fuerũt Chilion & Mahlon de manu Nae-
C mi, sed & Ruth Moabitidẽ uxorem Mahlon adquisiui mihi uxorẽ, ut suscitem nomen defuncti in hæreditate sua, ut nõ excindatur nomen demortui de fratribus suis, & de porta loci eius: testes (inquã) uos estis hodie. Et dixerunt omnes qui ex populo erant in porta cũ senioribus, [c]Testes. DOMINVS faciat huic mulieri quæ ingreditur domũ tuam, sicut Raheli & Leæ, quæ duæ ædificauerũt domum Israel, & tu strenue age in Ephrata, & fias magni nominis in Beth Lehẽ. Fiat domus tua ut domus Pærez (quӕ peperit Thamar ipsi Iudæ) de semine q̊d tibi DOMINVS ex hac puella dederit. Duxit itaq; Boas Ruth, & facta est ei uxor. Et quũ ingressus esset ad eam, dedit ei DOMINVS ut cõciperet, pareretq; filiũ. Et dixerunt mulieres ad Naemi, Laudãdus DOMINVS, qui non permisit
D ut deficeret tibi hodie uindex, quo minus uocaretur nomen eius in Israele. Qui sit tibi reductor animæ [tuæ,] & qui sustentet senectutẽ tuam, quoniã nurus tua quӕ te dilexit, genuit ei, & hæc ipsa melior est tibi q̃ septẽ filij. Accipiens aũt Naemi filiũ, posuit eum in gremium suum, fuitq; nutrix eius. Et uicinӕ imponebant ei nomen, dicẽtes, Natus est Naemi filius: uocaueruntq; nomẽ eius Obed. Ipse est pater Isai patris Dauidis. Sunt aũt istæ generationes Pærez. Pærez genuit Hezron. Hezron autem genuit Ram. Ram autẽ genuit Amminadab. Amminadab uero genuit Nahasson. Nahasson autẽ genuit Salma. Salma genuit Boas. Boas genuit Obed. Porrò Obed genuit Isai, & Isai genuit Dauid.

Deut. 25.a — Gen. 38.g — Matth. 1.a

a Tertia persona pro secunda.
b Sedẽtes hic uidentur capi pro iudicibus legitimis. Alij legunt, coram habitatoribus.
c Subintellige sumus.

Liber primus Samuelis, quem nos primum Regum dicimus.

CAPVT I.

Elkana duas uxores habet, altera cum Samuelem parit, consecrat eum domino.

A FVIT uir quidam ex Ramathaim Zophim, ex monte Ephraim, cuius nomẽ †Elkana, filius Ieroham, filij Elihu, filij Tohu, filij Zuph, Ephrataeus. Et is duas habuit uxores, nomen unius fuit Hanna, alterius nomen Peninna. Peninna filios habuit, Hannæ nulli fuerũt liberi. Ascendit uir ille †quotannis de ciuitate sua, ut adoraret & sacrificaret DOMINO

1. Par. 7.b — Exod. 23.b — Deut. 16.a

MINO exercituum in Silo, ubi erant duo filij Eli, Hophni & Pinhas sacerdotes DOMINI. Et quum esset dies ille [festus,] immolauit Elkana, deditq; Peninnæ uxori suæ & cunctis filijs eius, atq; filiabus eius partes, Hannæ uero unam duntaxat partem dabat demisso uultu, nam diligebat Hannã, DOMINVS autem [a] cõcluserat uterũ eius. Porrò diuexatrix eius etiam ad iram concitauit eam, propterea q DOMINVS clauserat uterum eius. Quumq; is annua uice sic face- B
ret, quum ista quoq; ascenderet ad domum DOMINI, illam quoq; diuexabat: quę flebat, nihilq; comedebat. Dixit autem ad eam Elkana maritus eius, Hanna cur fles? & quare non edis? quid uero turbatur cor tuum? An nõ ego apud te potior sum q decem filij? Surrexit itaq; Hanna postquã comedisset in Silo, & postquam bibisset, & Eli sacerdos sedebat super solium iuxta postem templi DOMINI, ipsa uero [b] quum esset mœsto animo, precata est DOMINVM, abundeq; fleuit, uotum deinde uouit, dicens, DOMINE exercituum, si [c] respexeris adflictionem ancillæ tuæ, & recordatus fueris mei, neq; fueris oblitus ancillæ tuæ, sed dederis ancillæ tuæ [d] filium, dedicabo eum DOMINO cunctis diebus uitæ suæ, neq; [e] nouacula admouebitur capiti eius. Quumq; constanter oraret corã DOMINO, Eli obseruabat os eius. Hanna autem loquebatur in corde suo, & duntaxat labia eius mouebantur, uox autem eius non audiebatur. Eli ergo eam temulentam esse iudicabat, dixitq; ad eam Eli, Quousq; ebria eris? depone uinum C
tuum à te. Respondit Hanna, & ait, Minime, mi domine, ego mulier sum ægro [f] animo, uinum & siceram non bibi, sed effudi animum meum coram DOMINO, ne [g] connumeres me ancillam tuam inter filias Belial, nam ex multitudine meditationis meæ & turbationis meæ hactenus loquuta sum. Cui Eli respondens, ait, Vade in pace, deus Israel præstet tibi petitionẽ tuam quam petisti. Quæ ait, Impetret ancilla tua gratiam apud te. Abiens ergo mulier itinere suo, comedit, neq; fuit [h] amplius mœsta. Consurgentes igitur mane, adorauerunt coram DOMINO, & reuersi uenerunt in domum suam in Ramatha. Cognouit itaq; Elkana Hannam uxorẽ suam, & DOMINVS recordatus est eius. Nam factum est, ut reuolutis aliquot diebus, conciperet Hanna, & filiũ pareret, cuius nomen uocauit Samuel, [dicẽs nempe,] Quoniam à DOMINO postulaui eum. Ascendit autem uir ille Elkana, & tota familia eius, ut sacrificaret DOMINO sacrifi- D
cium [i] dierũ, & uotum suũ. Hanna uero nõ ascendit, sed dixit marito suo, Quum puer fuerit ablactatus, tunc ducã eum, ut appareat corã DOMINO, & maneat ibi perpetuò. Respõdit ei Elkana maritus eius, Fac quod tibi uidetur, mane, donec ablactes eum, modo DOMINVS firmet [k] uerbũ suum. Mansit itaq; mulier, & lactauit filiũ suum, donec eum ablactaret. Quumq; ablactasset eum, duxit illum secũ, cum tribus iuuencis, & Epha farinæ, atq; utre uini, & introduxit eum in domũ DOMINI in Silo, eratq; [l] admodũ puer. Mactantes aũt iuuencũ, adduxerunt puerum ad Eli, ipsaq; dixit, Mi domine, uiuit anima tua mi domine, ego sum mulier illa, quæ hic stabam coram te, ut orarem ad DOMINVM: pro puero isto oraui, deditq; mihi DOMINVS petitionẽ meam, quam ab eo petieram, & ego quoq; mancipaui eum DOMINO cunctis diebus quibus ipse mancipatus erit DOMINO. Et gratias egit DOMINO.

a Concludere uterũ, periphrasis est sterilitatis.
b Ebr. Amara anima flendo fleuit.
c Eb. Si uidendo uideris in adflictionẽ.
d Ebr. Semen uirile.
e Eb. Nouacula non ascendet.
f Ebr. Duro spiritu.
g Ebr. Ne des famulam tuam coram filiabus Belial.
h Ebr. Vultus non fuerunt amplius ei, supple, tristes uel collapsi.
i Sacrificiũ dierum forte dicitur, quod diebus festis & solennibus fiebat.
k Quod scilicet per Eli loquutus est.
l Aetate scilicet tener.

CAP. II.

Carmen gratulatorium Hannæ. Heli cum filios suos non seueriter castigat, ipse & filij uno die pereunt.

1 ORauit [a] ergo Hanna, & ait, Exultat cor meũ in DOMINO, cornu meũ exaltatur in DOMINO. [b] Dilatarũ est os meũ super inimicos meos, quoniã lætata sum in salute tua. Nõ est sanctus ut est DOMINVS, quoniã nihil est pręter te, & non est petra ut deus noster. Ne sitis multi in loquendo magnifica ac superba, [c] cesset asperior sermo ex ore uestro, qa deus scientiarũ DOMINVS est, & A

a Orare pro laudare & gratias agere.
b Dilatare os, est facere copiam loquendi ac canendi.
c Atak uetus & durum significat.

b Quidam legunt, conatus (hominũ) non perficiuntur: sed sensus uidetur esse, quod decreta dei rata sint.
e Quidam panem ad mercedem iungunt.
f Scilicet fame laborare, diuites iã facti.

b conatus eius perficiuntur. Arcus fortiũ contritus est, & qui impingebant accin
xerunt robur. e Saturi cibo, coacti sunt pro mercede seruire: & famelici f cessarũt,
B donec sterilis peperit septem, & quę aucta erat liberis, infirmaret. †DOMINVS Deut.32.f
neci dat, & uitae restituit: deijcit in [extremũ] barathrum, [rursusq́] euehit. DO- Tob.13.a
MINVS pauperem facit, & locupletat: deijcit & sublimem facit. Excitat è pulue Sap.16.b
re tenuem, & inopẽ è stercore extollit, ut collocet cum principibus, facitq́ ut hae-
reditate capiant solium gloriae. Quoniã DOMINI sunt columnae terrae, & po-
suit super eas orbem. Pedes bonorũ suorũ seruabit, impij uero in tenebris compe
scentur, quoniã non in robore ualidus erit quispiam. Hostes DOMINI cõteren Regnum
tur, & super ipsos in coelis tonabit. DOMINVS iudicat fines terrae, & dabit ro- Christi.
C bur regi suo, exaltabitq́ cornu Christi sui. Abijt itaq́ Elkana in Ramath ad do
mum suã. Puer uero ministrabat DOMINO corã Eli sacerdote. Porrò filij Eli
filij g erant Belial, nec cognouerunt DOMINVM, nec ius quod h sacerdotes ha
buerũt erga populũ. Quicunq́ sacrificabat sacrificiũ, mox aderat puer sacerdotis
quũ caro adhuc coquebatur, fuscinulam tridentẽ manu sua gestans, quã incutie
bat in lebetẽ aut ahenũ, in cacabum aut ollã, quidquid ergo fuscinula educebat,
accepit sacerdos sibi. Ad hunc modũ faciebant omnibus Israelitis qui ueniebant
in Silo. Etiam anteq̃ adolerent adipẽ, ueniebat puer sacerdotis, & dicebat sacri- Peccata sa-
ficanti, Da carnem ut coquam sacerdoti, neq́ enim accipiet à te carnem coctam, cerdotum.
D sed crudã. Vir immolans respondebat ei, Omnino incendent adipem, iuxta hoc
quod hac die solet, & tũc accipe tibi iuxta animi tui desiderium. Qui respondit,
Quin iam dabis: sin minus, ui tollam. Fuit itaq́ peccatum puerorũ grande ni-
mis coram DOMINO, q̃ homines despicatui haberent sacrificia DOMINI. Sa Samuel mi-
muel uero puer ministrabat corã DOMINO, amictus Ephod lineo. Faciebatq́ nistrat.
ei mater eius interulã paruã, & singulis annis adferebat quũ ascenderet cum ui-
ro suo, ut immolaret uictimam dierũ. Eli autem bona imprecatus est Elkanae &
uxori eius hisce uerbis, Det tibi DOMINVS semẽ de ista uxore pro ista petitio-
E ne quã postulauit à DOMINO. Abierũtq́ ad locum suũ. Etenim DOMINVS
uisitauit Hannã, ut conciperet & pareret tres filios & duas filias, creuitq́ puer Sa
muel coram DOMINO. Eli aũt erat ualde senex, audiuitq́ omnia quae facie-
bant filij sui uniuerso Israeli, & q̃ dormirent cũ mulieribus quae excubabant ad Exod.38.
ostiũ tentorij constitutionis, dixitq́ ad eos, Quamobrẽ facitis res istas? nam ego
audio ab uniuerso populo isto negotia uestra mala. Ne filij mei, non enim bo-
na est fama quã audio, q̃ i transgredi facitis populũ DOMINI. Si peccauerit ho-
mo in hominẽ, iudices de hoc iudicant: q̃ si quis cõtra DOMINVM peccat, qs
sese arbitriũ interponet? Sed nõ audiuerunt uocem patris sui, quia DOMINVS
F uoluit eos interficere. Puer autem Samuel proficiendo crescebat, meliorq́ eua
debat, tam apud deum q̃ apud homines. Venit aũt uir dei ad Eli, & ait ad eum,
Sic dicit DOMINVS, An non domui patris tui manifestè reuelatus sum quum
essent in Aegypto, in domo Pharaonis? Eligendo scilicet eum ex omnibus tri-
bubus Israel mihi in sacerdotem, ut offerret super ara mea, & adoleret incẽsum,
atq́ portaret Ephod corã me, & dedi domui patris tui omnia sacrificia filiorum
Israel quae igne consiunt: quare conculcatis sacrificiũ meum, & sacrificiũ meum
cibarium, quae praecepi in habitaculo, & honorasti filios tuos plus q̃ me, ut sagi
naretis uos de primitijs omnium sacrificiorum populi mei Israel? Propterea di-
cit DOMINVS deus Israel, Omnino †ita k decreueram, q̃ domus tua & domus 3.Reg.2.c
patris tui incederet corã me perpetuo. Iam uero dicit DOMINVS, Absit à me,
quin honore prosequar eos qui me honore prosequũtur: & qui me cõtemnunt,
G ignominia afficientur. Ecce dies uenient, ut succidã l brachium tuũ, & brachium
domus patris tui, ut non sit senex in domo tua. Et aspicies ęmulũ in habitaculo,
im

g Filij Belial dicuntur, qui destituti sunt religione, pietate & omni probitate.
h Alij legunt, & hoc iure agebant sacerdotes cum populo.
i Alij legunt, quam transfundit populus domini.
k Eli. Dixeram dicendo. Dicere dei, est decernere.
l Brachium pro potentia, robore, uirtute.

in omnibus in quibus benefecerit Israeli, nec erit senex in domo tua cunctis diebus. Nec tamen uirũ tibi de ara mea excindam, ut deficiant oculi tui, animusq; tuus tabescat, & omnes qui in domo tua multiplicantur, uiri morientur. Et hoc erit tibi signum quod eueniet duobus filijs tuis, Hophni & Pinhas, uno die morientur ambo, suscitaboq; mihi sacerdotẽ fidum, qui iuxta cor meũ, & iuxta animum meum agat, & ædificabo ei domũ fidelem, incedetq; [m] corã Christo meo cunctis diebus. Et erit, ut quicunq; residuus manserit in domo tua, ueniat ut sese illi prosternat pro obolo argẽteo, & globo panis, dicatq;, Coopta me quæso uni alicui ex sacerdotijs, ut comedam buccellam panis. CAP. III.

m Vel, ante Christum meum.

Oraculum fit ad Samuelem de Heli.

PVer autẽ Samuel ministrabat DOMINO coram Eli, & sermo DOMINI A
[a] pretiosus erat in diebus illis, neq; [b] uisio uulgaris. Factum est aũt quodam tempore, ut Eli iaceret in loco suo, (oculi autem eius incipiebant caliginosi esse, ut uidere non posset,) & Samuel iaceret in [c] templo DOMINI in quo fuit arca dei, anteq̃ lucerna dei extingueretur. Vocauit itaq; DOMINVS Samuelẽ, Qui ait, Ecce adsum. Et currens ad Eli, dixit, Ecce adsum, quoniã uocasti me. Qui dixit, Non uocaui, reuertere, quiesce. Qui abijt & quieti se dedit. Rursum uocauit DOMINVS Samuelem, & consurgens Samuel abijt ad Eli, dixitq;, En præsto sum, uocasti enim me. Qui dixit, Nõ uocaui fili mi, reuertere & dormi. Samuel B
autem [d] nondũ nouerat DOMINVM, nec adhuc reuelatũ fuerat ei uerbum DOMINI. Et DOMINVS tertio uocauit Samuelem, qui surgẽs abijt ad Eli, & ait, En adsum, uocasti enim me. Et intellexit Eli q DOMINVS uocasset puerũ. Dixit igitur Eli ad Samuelẽ, Vade & quiesce: q si denuo uocauerit te, dices, Loquere DOMINE, quoniã audit seruus tuus. Abijt ergo Samuel, & quieuit in loco suo. Venit itaq; DOMINVS & stetit, & uocauit ut semel atq; iterũ, Samuel, Samuel. Respondit Samuel, Loquere [DOMINE,] quoniã audit seruus tuus. Et ait DOMINVS ad Samuelem, En ego faciam rem in Israele, ut quicunq; audie C
rit, ambæ aures eius [e] tinniant. In illa die suscitabo contra Eli omnia quæ loquutus sum super domũ eius ab initio incipiã [f] & perficiam. Indicaui autem ei quod [g] iudicaturus sim domũ eius perpetuò, propter iniquitatẽ quam ipse non ignorauit, q scilicet filij [h] eius contemptores fuerunt, nec ipse mœrore eos affecit. Et hanc ob causam iuraui domui Eli, q iniquitas domus Eli non sit expianda perpetuò, neq; [i] uictimis, neq; sacrificio cibario. Dormiuit autem Samuel usq; mane, aperuit quoq; ostia domus DOMINI. Et Samuel quidẽ ueritus est indicare uisionem ipsi Eli. Vocans ergo Eli Samuelem, dixit, Samuel fili mi. Qui respondit, Præsto sum. Dixit ille, Quod est uerbũ quod loquutus est ad te? Ne quæso me D
cæles, [k] sic faciat tibi deus, & sic addat, si cæles me uel uerbum ex omni sermone quem loquutus est ad te. Indicauit itaq; Samuel ei omnia uerba, & nihil cælauit eum. Qui ait, Ipse est DOMINVS, quod sibi bonũ uidetur, faciat. Creuit autem Samuel, & DOMINVS fuit cum eo, neq; [l] proiecit in terrã ex omnibus uerbis suis. Cognouit autem omnis populus à Dan usq; [m] ad Beer Seeba, q Samuel fidelis esset propheta DOMINI. DOMINVS porrò apparuit in Silo, quoniam reuelatus est DOMINVS Samueli in Silo per uerbũ DOMINI. CAP. IIII.

a Pretiosus pro raro.
b Visio pro reuelatione ac prophetia.
c Hechal media pars templi aut sanctuarij ante sanctum sanctorum.
d Nondum nouerat dominum i. nondum nouit morem domini, quo utitur cum alloquitur suos prophetas.
e Aures tinniũt, prouerbialiter dicitur, pro consternari, & obstupefieri in re graui & horrenda.
f Ebr. Incipiendo & perficiẽdo. Hoc est, præstabo re quod uerbis minitor.
g Iudicare pro uindicare & punire.
h Alij legũt, propter iniquitatem, quod ipse nouit quod filij eius contemptos se faciebant: alij, Lahẽ ad ceremonias referunt, quod filij eius despicabiles fecerũt ceremonias.
i Vel, hæc iniquitas quam admiserunt in sacrificijs, nõ expiabitur.
k Formula est adiurandi & obtestandi. Sensus est, Ita te tractet ut me erat tractaturus, quin grauius puniat si me cæles.
l Hoc est, nihil irritũ fecit, aut impediuit.
m Synecdocha comprehẽdit uniuersum populum.

Pugnant Palestini cum Israelitis, & uictores euadunt, capitur arca à Palestinis. Filij Eli ambo cadunt cum patre.

FVit aũt uerbum Samuelis ad omnẽ Israelem. Et egressus est Israel obuiã Pa- A
lestinis in prælium, castraq; metati sunt prope Aeben [a] Aeser, Palestini autem castrametati sunt in Aphek. Et aciẽ instruxerunt Palestini contra Israelem: extento q; prælio, corruit Israel corã Palestinis, percusseruntq; in acie per campum circiter quatuor millia uirorũ. Et ueniente populo in castra, dixerunt seniores Israe

a Aeben Aeser, lapis adiutorij: loci nomẽ ex euentu, per anticipationem.

lis, Quare strauit nos hodie DOMINVS coram Palestinis? Adducemus ad nos
de Silo arcã fœderis DOMINI, ut illa ueniens inter nos, seruet nos de manu ho
stis nostri. Misit itaq; populus in Silo, & attulerunt illinc arcã fœderis DOMINI
exercituũ, sedentis inter Cherubim. Erant quoq; ibi duo filij Eli iuxta arcã fœde
B ris dei, Hophni scilicet & Pinhas. Factumq; est quũ uenisset arca fœderis DOMI
NI in castra, uociferatus est cunctus Israel magno iubilo, ut terra tremeret. Au-
dientes aũt Palestini uocem iubili, dixerunt, Quæ nam est uox istius magnæ uo
ciferatiõis in castris Ebræorũ? Et innotuit eis q arca DOMINI uenisset in castra.
Metuentesq; Palestini dixerunt, Venit deus in castra. Rursumq; dixerunt, Væ no
bis, quoniã non erit sicut heri & nudiustertius: uæ nobis, quis eruet nos è manu
deorũ istorum fortiũ? Isti sunt dij, qui percusserunt Aegyptũ tot plagis in deserto.
Confirmamini, esteq; uiri, ô Palestini, ne quãdo seruire cogamini Ebræis, quem
admodum ipsi seruierunt uobis: este ergo uiri, & pugnate. Pugnauerunt itaq;
Palestini, & Israelitæ cæsi sunt, fugeruntq; singuli in tentoria sua, & cædes facta
est uehementer magna, ut caderent ex Israele triginta millia peditũ. Sed & arca
C dei capta fuit, & duo filij Eli mortui, Hophni scilicet & Pinhas. Currens autem
quidã ex Beniamin de acie, uenit eodem die in Silo, cuius uestes scissæ erant, &
terra super caput eius: quumq; ueniret, ecce Eli sedebat super sellã respiciens uer
sus uiam, cor enim eius erat consternatũ propter arcã dei. Et ubi uir ille uenisset
in ciuitatẽ & nunciasset, uociferata est tota ciuitas. Et audiens Eli uocẽ clamoris,
dixit, Quæ est uox huius tumultus? Vir aũt ille festinanter uenit & indicauit Eli.
Erat aũt Eli natus nonaginta & octo annos, stabantq; oculi eius, ut non posset
uidere. Et ait uir ille ad Eli, Ego uenio de acie, ego inquã hodie fugi ex acie. Et
ait ille, Quid rei fuit fili mi? Respondit nuncius ille, & ait, Fugit Israel corã Pale
stinis, & cædes magna facta est in populo, sed & duo filij tui Hophni & Pinhas
D mortui sunt, & arca dei capta est. Et factũ est simul ac ille arcæ dei mentionẽ face
ret, ut caderet retrorsum è sella pone portã, fractaq; ceruice moreretur: erat enim Heli moritur.
uir senex et grauis, iudicaueratq; Israelẽ quadraginta annis. Nurus aũt eius uxor
Pinhas, quæ ad partũ grauida erat, audiẽs rumorem q & arca dei capta esset, q́q;
mortuus esset socer suus & maritus suus, incuruauit se & peperit, uersi enim erãt
in eam anxij dolores eius. Quumq; adesset tempus ut moreretur ipsa, dicebant
quæ ei astabant, Ne metuas, quoniã peperisti filium. Sed non respondit, nec ap-
posuit cor suum. Et uocauit puerum Ichabod, dicens, Transmigrauit gloria de Iud. 18.
Israele ob captam arcam dei, ob socerum eius, & maritum eius. Et rursum ait,
Transmigrauit gloria de Israele, quoniã capta est arca dei. CAP. V.

Arca dei à Palestinis capta circunfertur & irreligiosis grauem pœnam minatur.

A PORRÒ Palestini accepta arca dei, duxerũt illam ab Aeben Aeser Asotũ. Rur-
sum sumpserunt Palestini arcam dei, & introduxerunt eam in domũ [a] Da-
gon, collocaueruntq; eam iuxta Dagon. Et quum Asotij postero die mane surre
xissent, ecce Dagon iacebat ante eam in terra, nempe ante arcam DOMINI, tol
lentesq; Dagon restituerunt eum in locum suum. Et quum postera luce iterum
mane surrexissent, ecce iacebat Dagon coram ea in terra, coram arca scilicet DO
MINI, & caput Dagon atq; duæ palmæ manuum eius rescisæ erãt super limen,
B duntaxat Dagõ relictus erat in eo. Hinc sacerdotes Dagon, & omnes qui ingre
diuntur phanum Dagon, non calcant limen Dagon in Asoto, in præsentẽ usq;
diem. Manus aũt DOMINI grauis fuit in Asotios, & perdidit eos, † percussitq; Psal. 77.
eos in [b] podicibus, non Asotũ duntaxat, sed & limites eius. Et uidentes ciues Aso
ti sic fieri, dixerunt, Ne maneat arca dei Israelis nobiscum, quoniam dura est ma
nus eius super nos, & super Dagon deum nostrum. Mittentes itaq; congregaue
C runt omnes satrapas Palestinorũ ad se, dixeruntq;, Quid faciemus arcæ dei Israe
lis?

[a] Dagon Palestinorum deus.

[b] Epolim uarie exponunt. Hic uero uidetur significare aut intestinum præcipuum, quod Græci colon uocant, aut morbũ qui in eo est, qui & ficus dicitur: alij dysenteriã fuisse putant.

lis? Responderunt, Transeat arca dei Israelis in Gath. Circunduxerunt ergo arcam dei Israelis. Et factum est quum eam transtulissent, ut manus DOMINI immineret urbi admodũ uehementi impetu, percuteretq́; homines urbis illius, nõ obscuros modo & humiles, sed & magnos, ut laterent eis morbi. Miserunt ergo arcam dei in Accaron. Cumq́; arca dei uenisset Accaron, clamarunt ciues Acca- D
ron hisce uerbis, Circunduxerunt arcam dei Israelis ad me, ut me & populum meũ interficiant. Miserunt ergo & cõgregarunt omnes satrapas Palestinorum, dicentes, Amandate arcam dei Israelis, ut redeat in locum suum, neq́; perdat me & populum meũ. (Fuit enim grassatio mortis in tota [c] ciuitate, nimisq́; illic inualuerat manus dei.) Porrò uiri qui non moriebant, multati sunt in podicibus, ut clamor ciuitatis in cœlos usq́; ascenderet. CAP. VI.

[c] Alij legũt, in omni ciuitate, ac si morbus fuisset in omnibus urbibus Palestinorum.

Remittunt Palestini arcam Israelitis non sine muneribus & sacrificijs.

FVit ergo arca DOMINI in agro Palestinorũ septem mensibus. Et uocantes A
Palestini sacerdotes & diuinos, dixerũt, Quid faciemus arcæ DOMINI? indicate nobis quo cũ remittamus illam ad locũ suum. Qui dixerunt, Si remittitis arcã dei Israelis, ne uacuã eam remittatis, sed omnino reddetis ei sacrificiũ expiatoriũ pro delicto, tum demũ sanabimini, notumq́; fiet uobis cur manus eius nõ recesserit à uobis. Et dixerunt, Quod uero sacrificium illud expiatoriũ erit quod illi reddemus? Responderunt, Iuxta numerum satraparum Palestinorũ quinq́; podices aureos, & quinq́; mures aureos: eadẽ enim plaga est omnibus & principibus uestris. Facietis igitur imagines anorũ uestrorũ, & imagines murium uestrorum qui uastãt terrã, & dabitis gloriam deo Israelis, si fortè [a] remittat manus eius à uobis, à dijs uestris, & à terra uestra. Cur induratis [b] cor uestrum, quemad- B
modum Aegyptij & Pharao ipse † indurarunt cor suũ? an non quũ illusisset eis, [tandem] dimiserunt eos ut abirent? Capite igitur & facite plaustrum unum nouum, & bucculas duas [c] lactantes, quibus iugũ nondum est impositum: iungite bucculas plaustro, reduciteq́; uitulos earũ ab eis domum. Tolletis deinde arcam DOMINI, & imponetis illã plaustro, simulq́; uasa aurea, quæ redditis ei sacrificium expiatoriũ, ponite in arculã ad latus eius, & dimittetis eam ut abeat. Et uidete, si uia termini sui ascenderit Beth Semes, [d] ipse nos malo hoc ingenti affecit: sin minus, certi sumus manũ eius nos nõ multasse, sed casu nobis hoc accidisse. Fecerunt ergo uiri illi sic, tollẽtes duas bucculas lactantes, iunxeruntq́; eas plaustro, uitulosq́; earũ domi incluserũt. Porrò arcã DOMINI imposuerũt plaustro, C
arculam quoq́; cũ muribus aureis, atq́; cum imaginibus [e] colorum suorum. Bucculæ ergo rectà per uiam incedebant, per uiam scilicet uersus Beth Semes, & quidem eadẽ semita incedebant, eundo & mugiendo, ut neq́; ad dexterã neq́; ad sinistram deflecterent. Sed & satrapæ Palestinorũ sequebãtur eas ad limitem Beth Semes. Bethsemesitæ uero demetebant messem tritici in ualle, sublatisq́; oculis suis uiderunt arcã, gauisiq́; sunt quũ uidissent. Venit itaq́; plaustrũ in agrũ Iehosuæ Bethsemesitæ, & illic constitit, fuit enim illic lapis magnus. Et concidentes ligna plaustri atq́; bucculas, obtulerunt holocaustum DOMINO. Porrò Leuitæ deposuerunt arcã DOMINI, & arculã quæ penes eam erat, in qua erãt aurea illa instrumenta, posueruntq́; super lapidẽ magnum. Ciues autem Beth Semes sacrificarunt holocausta, & immolauerũt uictimas DOMINO eodẽ die. Quod uidentes quinq́; principes Palestinorũ, Accaron eodem die reuersi sunt. Et isti D
sunt ani aurei quos restituerũt Palestini DOMINO pro sacrificio expiatorio delicti. Pro Asoto unũ, pro Gasa unũ, pro Askalon unum, pro Gath unum, & pro Accaron unũ. Et mures insuper aureos iuxta numerum omnium ciuitatum Palestinorũ, nempe secundum quinq́; satrapas, tam urbium quæ munitæ fuerunt, quàm pagorũ qui nõ fuerunt muniti, ad [lapidem] usq́; [f] luctus magnum, super

Marginal notes (left): [Po]dices au[reos]. — Exod. 12. d — Numerus est mutatus.

[a] Ebr. Leuem faciat manum suam: uel, leuis fiat manus eius.
[b] Indurare cor, est pertinacem esse, contumacem, & præfractum, & contumaciter resistere.
[c] Alij legunt, ascendentes: sic enim Ebræi habent ad uerbum, id est lactãtes. Die yetz angond / vf gond, adulescentes scilicet.
[d] Scilicet dominus deus Israelis.
[e] Ebr. tehorim, Tehorim & Epolim, de quo supra dixi idem sunt, nam ferè omnes Epolim per Tehorim exponunt.
[f] Ebr. Vsq́; ad Abel magnum. Quidã Abel planitiẽ dicunt, quidam luctum.
[f] Lapis luctus ex euentu & clade dicitur.

quem repofuerant arcã DOMINI ufq; in præfentem diẽ in agro Iehofuæ Beth
femefitæ. Porro ciues Beth Semes percuffit [DOMINVS:] q; introfpexiffent in
arcam DOMINI, percuffit inquam in populo feptuaginta uiros, & quinqua-
ginta millia uirorum. Populus uero luxit, q; DOMINVS populum tanta cla-
de percuffiffet. Dixerunt ergo ciues Beth Semes, Quis ftare poterit coram DO-
MINO deo ifto fancto? & ad quem[g] afcendet à nobis? Et miffis nuncijs ad ci-
ues Kiriath Iearim, dixerunt, Paleftini reduxerunt arcam DOMINI, defcendite
ergo, & deducite eam ad uos. CAP. VII.

g Arca uidelicet.

*Excipitur arca honorifice à ciuibus Kiriath Iearim, & in domum Abinadab reponi-
tur. Admonetur populus à Samuele ut refipifcant, & uero corde ad dominum reiectis
idolis conuertantur: hoc fi fiat, falutem & propitium deum promittit.*

A VEnerunt itaq; ciues Kiriath Iearim, & reducentes arcam DOMINI, intro
duxerunt eam in domũ Abinadab in Gibea, & Eleazar filium eius confe-
crarunt, ut cuftodiret arcam DOMINI. Et factũ eft à die quo manfit arca in Ki-
riath Iearim, ut multi tranfirent dies, uiginti nempe anni, & lamentatione qua-
dam poft DOMINVM uniuerfa domus Ifrael anhela fuit. Et dixit Samuel ad
uniuerfam domũ Ifrael hifce uerbis, Si toto corde ueftro reuertimini ad DOMI
NVM, auferte deos alienos & Aftharoth è medio ueftri, & præparate cor ueftrũ
ad DOMINVM, & ei foli feruite, tum liberabit uos è manu Paleftinorũ. Abftu
lerunt ergo filij Ifrael[a] Baalim & Aftharoth, & foli DOMINO feruierunt. Di-
B xit uero Samuel, Cõgregate uniuerfum Ifraelem in Mizpa, & orabo pro uobis
ad DOMINVM. Qui quum conueniffent in Mizpa, haufferunt aquam, & effu
derunt [eam] corã DOMINO, ieiunauerunt q; die illo, & dixerunt ibi, Peccaui-
mus DOMINO. Et iudicauit Samuel filios Ifrael in Mizpa. Audientes autẽ Pa
leftini q; congregati effent filij Ifrael in Mizpa, afcenderũt principes Paleftinorũ
ad Ifrael. Quod quum audirent Ifraelitæ, timuerunt à Paleftinis. Dixerunt q; filij
Ifrael ad Samuelẽ, Ne fileas quo minus clames pro nobis ad DOMINVM deũ
noftrũ, ut feruet nos de manu Paleftinorũ. Et Samuel accepto agno lactẽti uno,
facrificauit illũ DOMINO, holocauftũ integrũ: clamauit q; Samuel ad DOMI
C NVM pro Ifraele, & exaudiuit eum DOMINVS. Factum q; eft quũ Samuel fa
crificaret holocauftũ, ut Paleftini appropinquarent cõgreffuri cum Ifraelitis. At
DOMINVS ingẽti fonitu illo die fuper Paleftinos intonuit, & cõturbauit eos,
ut cæderentur coram Ifrael. Egreffi igitur filij Ifrael de Mizpa, infequuti funt Eccli. 46.d
Paleftinos, & percufferunt eos ufq; ad locum qui eft fub Bethcar. Samuel autem
accepit[b] lapidem quendam, & pofuit eum inter Mizpa & inter[c] Schen, & uoca-
uit nomen eius[d] Aeben Aefer, dicẽs, Hucufq; auxiliatus eft nobis DOMINVS.
Et humiliati funt Paleftini, nec uenerunt amplius in limitem Ifraelis. Fuit q; ma-
nus DOMINI contra Paleftinos cũctis diebus Samuelis. Reftitutæ quoq; funt
D Ifraelitis ciuitates quas abftulerãt Paleftini Ifraelitis, ab Accaron ufq; Gath cum
terminis earum, afferuit q; eas Ifrael de manu Paleftinorũ. Et fuit pax inter Ifrae-
lem & [e] Amorræum. [f] Iudicauit autem Samuel Ifraelem cũctis diebus uitæ fuæ.
Ibat uero fingulis annis, & circuibat Beth El, Gilgal & Mizpa, iudicauit q; Ifrae
lem in cunctis hifce locis. Redibat q; in Rama, quoniam illic erat domus eius,
& ibi quoq; iudicauit Ifraelẽ, & ædificauit ibi arã DOMINO. CAP. VIII.

a Baalim mafculinũ eft, Aftharoth fœmininum, & uidentur ijs uocibus fignificari dij deæq; gentiũ.

b Vel, lapidem unum

c Schen quidam præruptã petram interpretantur.

d Aeben Aefer, lapis auxilij feu auxiliaris.

e Amorræi nomen generale eft, & pro omnibus Paleftinis hic poni uidetur.

f Iudicare pro ius dicere.

*Populus pertæfus libertatis regem petit, occafionem præbuit eis tyrannis filiorum
Samuelis. Samuel prædicit quantum moleftiarum fub rege fit eis deuorandum.*

A FActum eft autem ut Samuel pofteaq̃ iam fenuiffet, filios fuos iudices confti
tueret fuper Ifraelẽ, fuit q; nomen primogeniti filij fui Ioel, & nomen fecun-
di Abia. Hi erant iudices in Beer Seba, nec inceſſerũt in uijs eius, fed declinarunt
poft auaritiã, accipientes munus, & peruertentes iudicium. Congregati funt igi

tur cuncti seniores Israel, & accesserunt ad Samuelem in Rama. Dixeruntq; ad
e 9.b eum, En tu senuisti, & filij tui non incedunt in uijs tuis, †constitue igitur nobis
13.c regem, qui nos iudicet, iuxta morem omnium gentiũ. [a] Displicuit autem sermo B
iste Samueli, quod dixissent, Da nobis regem qui nos iudicet. Et precatus est Sa-
muel DOMINVM. Dixitq; DOMINVS ad Samuelẽ, Audi uocem populi in
omnibus quæ dicunt tibi, non enim te reprobant, sed me reprobarunt ne regnẽ
super eos. Secundum omnia opera quæ fecerunt ab eo die quo eduxi eos ex Ae
gypto in hunc usq; diem, quum scilicet me derelinquerent, & dijs alijs seruirẽt,
ita tibi quoq; faciunt. Audi igitur uocem illorum, ueruntamen sancte obtesteris
eos, iusq; regis qui regnaturus est super illos, indicato illis. Et dixit Samuel cun-
cta uerba DOMINI populo, qui regem ab eo postulauerat. Et dixit, Hoc erit ius
5 iura. regis qui regnabit super uos. Filios uestros accipiet, & ponet eos sibi in currum C
suum, ut sint equites eius, & currant ante currũ eius. Ponet quoq; eos sibi in tri-
bunos, & quinquagenarios, & qui arent agros suos, & metant messem suã, atq;
qui conficiant arma bellica, & instrumenta currus eius. Filias deinde uestras tol
let, ut sint unguentariæ, cupedinariæ & pistrices. Agros quoq; uestros, uineta ue
stra, & olиueta uestra optima tollet, & tradet seruis suis. Semina uestra, & uineas
uestras decimabit, dabitq; eunuchis suis ac seruis suis. Seruos uestros, & ancillas
uestras, iuuenes quoq; uestros [b] elegantes, & asinos uestros accipiet, illisq; sua o-
pera cõficiet. Quin & gregem uestrum decimabit, eritisq; ei serui. Et clamabitis D
eo die [c] propter regem uestrum quem elegistis uobis, & DOMINVS [d] non exau
diet uos illo die. Populus uero noluit audire uocem Samuelis, sed dixerunt, Mi-
nime, sed regem habebimus nos, & erimus nos quoq; ut [reliquæ] omnes gẽtes,
ut ius dicat nobis rex noster, & exeat ante nos, et bella nostra gerat. Audiuit itaq;
Samuel cunctos sermones populi, retulitq; eos ad aures DOMINI. Erat DO-
MINVS ad Samuelẽ, Audi uocem eorũ, & præfice eis regem. Et dixit Samuel
ad Israelitas, Ite quisq; ad ciuitatem suam.

CAP. IX.

Saul quærens asinas patris sui, à Samuele ex iussu domini in regem ungitur.

VIr quidam erat de Beniamin, cuius nomen Kis, filius Abiel, filij Zeror, filij A
at 9.a c. 14.g Becorath, filij Aphiah, filij uiri Iemini, heros fortis, qui filium habebat cui
nomen Saul, iuuenis erat & pulcher, nec [a] erat inter filios Israel illo pulchrior,
nam ab humero suo & supra procerior erat omni populo. Perierant autẽ asinæ
Kis patris Saul, dixitq; Kis ad Saul filium suum, Adsume quæso tecum aliquem
è pueris, & consurgens uade ac quære asinas. Transiuit ergo montem Ephraim,
deinde transiuit per terram Salissa, & non inuenerunt. Transierunt igitur per ter
ram Schaalim, & non [erant:] & transierunt per terram Iemini, nec inuenerunt.
Quum uero uenissent in terram Zuph, dixit Saul puero suo quem secũ habebat,
Veni, reuertemur, ne fortè pater meus relicta [cura] asinarũ, de nobis sit solicitus.
Qui dixit ei, En uir dei est in ista ciuitate, & uir est honorabilis, quidquid loqui-
tur, certissime euenit: ibimus ergo istuc, si fortè indicet nobis uiam nostrã quam
eamus. Respondit Saul puero suo, Ibimus ergo, quid uero feremus uiro? Panis B
[b] enim nullus est amplius in uasis nostris, nec munus est quod feramus uiro dei:
quid enim habemus? Rursum ergo respondit puer Sauli hisce uerbis, En inuen
ta est in manu mea quarta [pars] sicli argenti, quam dabo uiro dei, ut indicet no-
bis uiam nostram. Sic dicebat olim quisq; in Israele, qui inquisiturus deum profi
pheta eus. ciscebatur, Venite, ibimus ad uidentem. Qui enim hodie propheta dicitur, antea
[dictus est] uidẽs. Dixit ergo Saul ad puerũ suum, [c] Recte loqueris, age ibimus.
Profecti sunt itaq; in ciuitatem in qua erat uir dei. Commodum ascenderant cli
uum urbis, quum inuenirent puellas egredientes ad hauriendum aquam, qui-
bus dixerunt, Est ne hoc in loco uidens? Quæ respondentes eis, dixerunt, Est, en

a Eb. Malus fuit in oculis Samuelis.

b Eb. Bonos.

c Eb. A facie regis uestri.

d Eb. Non respondebit uobis.

a Alij legunt, electus & bonus, nec erat melior eo.

b Eb. Panis abijt.

c Eb. Bonus est sermo tuus.

ante te est: festina ergo, quoniã hodie uenit in ciuitatem, siquidem [d]sacrificium est hodie populo in excelso: quũq; ueneritis in ciuitatem, ilico inuenietis eũ ante quam ascendat ad excelsum, ubi comedet: neque enim comedit populus donec ipse ueniat. Ipse enim consecrat sacrificium, et post hoc comedunt inuitati: nunc igitur ascendite, quoniam [e]hodie inuenietis eum. Ascenderunt ergo ad ciuitatẽ, ueneruntq; in mediũ urbis, & ecce Samuel exijt eis obuiam ascensurus in excelsum. (Porrò [f]pridie quàm uenisset Saul, indicauerat DOMINVS Samueli ad

C hunc modũ, Cras iuxta istud tempus mittam ad te uirũ de terra Beniamin, quem unges in principem super populũ meum Israel, ut liberet populũ meum de manu Palestinorũ, quoniam respexi populũ meum, quandoquidẽ clamor eorũ uenit ad me.) Quũq; Samuel uidisset Saulem, [g]suggessit ei DOMINVS, En hic est uir de quo tibi dixeram, is [h]continebit populum meum. Accedens ergo Saul ad Samuelem in media porta, dixit, Indica quæso mihi ubi sit domus uidentis. Samuel respondit Sauli, & dixit, Ego sum uidens, ascende mecum in excelsum, & epulamini hodie mecum, cras dimittam te, & quidquid est in corde tuo, indicabo tibi. De asinabus uero perditis tibi die ab hinc tertio, ne sis [i]anxius in corde tuo, nam sunt inuentæ. Ad quem uero [attinet] quidquid expetibile est in Israele? an non tibi & toti domui patris tui? Respõdit aũt Saul, & dixit, An non filius Iemini ego sum, de [k]minima tribu Israel? sed & familia mea minor est omnibus

D familijs tribus Beniamin, cur igitur talia mecũ loqueris? Apprehendens itaq; Samuel Saulem & puerum eius, introduxit eos in cameram, deditq; eis locũ præcipuum inter eos qui inuitati erant, quorũ fermè erant triginta uiri. Dixit autẽ Samuel ad coquũ, Da partem quam dedi tibi, & de qua dixeram ut eam apud te reponeres. Sustollens itaq; coquus armũ & q̃d super ipsum erat, & apposuit Sauli. Et ait [Samuel,] Ecce quod reliquũ est, pone ante te et comede, nam ad tempus constitutũ seruatũ est tibi, quũ dicerem, Inuitaui populũ. Epulatus est igitur Saul eo die cum Samuele. Et quũ descenderent de excelso in ciuitatem, loquutus est cum Saule super tectũ. Mane quũ surrexissent, aurora exoriente, uocauit Samuel Saulem super tectũ, & dixit, Surge, dimittã te. Et Saul surrexit, egressiq; sunt ambo ipse & Samuel foras. Et descendentibus ipsis parte aliqua ciuitatis, dixit Samuel ad Saul, Loquere ad puerum ut antecedat nos. Et præterijt. Et tu cõsiste ad tempus ut indicem tibi uerbum dei.

CAP. X.

Saul inunctus à propheta populo sistitur in comitijs.

A ACcipiens uero Samuel uasculũ olearium, fudit super caput eius, & osculatus est eum, dixitq;, An non DOMINVS unxit te ducẽ super hæreditatem suam? Hodie, simul atq; à me discesseris, reperies duos [a]uiros ad sepulchrum Rahel, in limite Beniamin in Zelzal, qui dicent ad te, Asinæ sunt inuentæ quas tu quæsitum ieras, paterq; tuus abiecta asinarum ratione, solicitus est pro uobis, ut dicat, Quid faciam filio meo? Isthinc progressus porrò, uenies ad quercetũ [b]Thabor, ubi incident in te tres uiri ascendentes ad deum Beth El, unus portans tres hœdos, alius ferens tres globos panis, tertius gestans lagenam uini, qui te [c]salutato, dabũt tibi duos panes, quos accipies de manu eorũ. Post hæc uenies ad [d]collem dei, ubi sunt stationes Palestinorũ. Quumq; ingressus fueris isthic urbẽ, ob-

B uium habebis chorũ prophetarũ descendentiũ de excelso, anteq; eos psalterium, tympanum, tibia & cithara, & hi prophetabunt. Et spiritus DOMINI prompte te inuadet, ut prophetes & tu cum eis, muterisq; in uirum alium. Quum itaq; tibi hæc signa euenerint, fac tibi quæcunq; [e]in manum tuam inciderint, quoniam deus est tecum. Descendes quoq; ante me in Gilgal, & ecce ego descẽdam ad te, ut sacrificem holocausta, & ut immolẽ sacrificia gratulatoria. Septẽ dies expectabis, donec ego uenerim ad te, ostenderimq; tibi quid facias. Factũ est itaq; quum

illc

Marginal notes:

d Sacrificiũ hic pro publicis epulis uidetur accipi, quæ ex sacrificijs populo dabantur.
e Ebr. Quoniam secundum diem inuenietis eum.
f Eb. Vno die antequam ueniret Saul dominus reuelauerat aurem Samueli.
g Eb. Respondit.
h Vel, dux erit populi mei.
i Eb. De eis ne ponas in cor tuum.
k Eb. De minimis tribubus.

a Viri fuerunt ex Ephrata in tribu Iuda ubi sepulchrũ est Rahelis, sed obuij facti sunt Sauli in Beniamin.
b Quidam legũt, planitiem Thabor, quidam quercetum umbilici. Sed uidetur Thabor propriũ esse non montis quidem illius nominati, sed querceti illius: nam sæpe idem nomen uaria loca obtinent.
c Eb. Te interrogabunt ad pacem.
d Alij Gibea proprium relinquunt.
e Eb. Quidquid inuenerit manus tua.

Act. 13. c
Act. 13. c Oseę 9. A
Spiritus dei corda innouat.

ille uertisset humerum suum, abissetq́ à Samuele, ut deus cor eius aliter immuta
ret, uenirentq́ omnia signa illa in die illo. Et quum uenisset illuc, nempe ad col
lem, ecce chorus prophetarũ uenit ei obuiã, prompteq́ eum inuasit spiritus dei
ut prophetaret inter eos. Factumq́ est ut omnes qui eũ ab heri & nudiustertius
nouerint aspicerent eum, & ecce prophetabat cũ prophetis. Dixit ergo populus,
nempe quisq́ ad proximum suũ, Quid est hoc, quod factũ est filio Kis? Num & C
Saul inter prophetas? Et quidam isthinc respondens dixit, Et quis est pater eorũ?
ra 10.d Propterea cessit in prouerbium, Num & Saul est inter prophetas? Cessauit autẽ
uerbiũ. [f]prophetare, & uenit ad excelsum. Et patruus Saulis dixit ad eum & ad puerum
eius, Quo abieratis? Respondit, Quæsitũ asinas: quumq́ uidissemus quod non
[essent,] uenimus ad Samuelẽ. Et ait patruus Saulis, Indica quæso mihi quid di-
xit uobis Samuel. Respondit Saul patruo suo, Constanter affirmabat nobis asi-
nas esse inuentas. Cæterũ de negotio regni, de quo loquutus fuerat Samuel, ni-
hil indicauit ei. Et conuocauit Samuel populũ ad DOMINVM in Mizpa, di-
xitq́ ad filios Israel, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Ego adduxi Israelem de
Aegypto, & liberaui uos de manu Aegyptiorũ, & de manu omnium regnorum
qui uexarunt uos, uos autem reprobastis hodie deum uestrum, qui uos seruauit
ex cunctis adflictionibus uestris, & pressuris uestris, & dixistis ei, Præfice nobis
regẽ. Nunc ergo state coram DOMINO secundũ tribus uestras, & secundũ chi D
liades uestras. Et quum Samuel, applicasset cunctas tribus Israel, deprehensa est
tribus Beniamin. Et quum rursum applicasset tribum Beniamin iuxta familias
suas, deprehensa est familia Matri, deprehensusq́ Saul filius Kis. Quumq́ illum
quæsissent, non est inuentus. Interrogauerũt igitur rursus DOMINVM, an ad-
huc uir [ille] uenturus esset isthuc? Et respondit DOMINVS, Ecce inter arma la
titat. Currentes igitur, tulerunt eum inde, & constitutus in medio populi, super
omnem populũ ab humero & supra eminebat. Dixitq́ Samuel ad uniuersum
populũ, Videtis quem elegit DOMINVS, & quod ei non sit similis in omni po
pulo? Et iubilans uniuersus populus, dixerũt, Viuat rex. Et loquutus est Samuel
ad populum ius regni, & scripsit in libro, reposuitq́ coram DOMINO, & dimi
sit Samuel uniuersum populũ, quenq́ ad domum suam. Sed & Saul abijt in do
mum suam in Gibea, & comitati sunt eum ex exercitu, ij quorũ deus cor tetige-
rat. Porrò filij Belial dixerunt, Quid? iste nos seruaret? Et cõtemnentes eum, non
obtulerunt ei munus. Is uero fuit tanquam dissimulans.

CAP. XI.

Occupata Iabes à rege Ammonitarum à Saule asseritur.

AScenderat autẽ Nahas Ammonites, & castra fixit contra Iabes Gilead. Di A
xerũt ergo omnes ciues Iabes ad Nahas, Feri nobiscũ fœdus, seruiemusq́
tibi. Respondit eis Nahas Ammonites, Hac lege fœdus uobiscum feriam, si om
nium uestrum oculum dextrum effodero, probrumq́ hoc uniuerso Israeli impe
gero. Ad quem seniores Iabes dixerunt, Inducias da nobis septem dies, & mitte-
mus nũcios in omnes limites Israelis, & si nemo fuerit qui asserat nos, [a]egredie-
mur ad te. Venientes igitur nuncij in Gibea Saulis, loquuti sunt hæc uerba in au B
ribus populi, omnisq́ populus sublata uoce sua fleuit. Et ecce Saul ueniebat ex
agro post pecus, & ait Saul, Quid est populo quod [sic] flent? Et recensuerunt ei
uerba uirorũ Iabes. Prompte ergo inuasit spiritus dei Saulem, quum huiusmodi
uerba audisset, & incaluit nasus eius uehemẽter, assumensq́ par boum, in frusta
conscidit eos, & misit per omnes limites Israelis per manum nunciorum, dicẽs,
Quicunq́ nõ fuerit egressus post Saulem & post Samuelem, sic fiet bobus eius.
Et cecidit pauor DOMINI super populum, egressiq́ sunt ad [b]unum usq́. Et re-
censuit eos in Besek, fueruntq́ filiorum Israel trecẽta millia, & uirorum Iehuda
triginta millia. Dixeruntq́ ad nũcios qui uenerant, Sic dicetis ciuibus Iabes Gi- C

[f]Prophetare hic est canere deo laudes & hymnos, & de rebus diuinis loqui.

[a]Egredi hic cum emphasi dicitur, facere deditionem: relictis Israelitis concedere ad partes Ammon.

[b]Eb. Quasi unus uir.

Cras cum sol incaluerit, erit uobis salus. Et uenerũt nuncij, indicaueruntq; ciuibus Iabes, & gauisi sunt. Et dixerunt ciues Iabes, Cras egrediemur ad uos, & facietis nobis iuxta omnia quæ uobis bona uidẽtur. Postero die factũ est, ut Saul ordinaret populum in tria capita, uenientesq; in media castra in uigilia matutina, percusserunt Ammonitas, donec incalesceret dies, quiq; reliqui fuerunt adeo Sup.10.
D sparsi sunt, ut ne duo quidem ex eis simul relinquerẽtur. Dixitq; populus ad Samuelẽ, Quis est qui dixit, Regnarẽtne Saul super nos? Date uiros illos, & interficiemus eos. Et dixit Saul, Non interficietur quisquam hoc die, quoniam hodie salutem operatus est DOMINVS in Israele. Dixit autem Samuel ad populum, Venite, eamus in Gilgal, & innouemus ibi regnũ. Et init uniuersus populus in Gilgal, & inaugurarunt isthic Saulem regem coram DOMINO in Gilgal, sacrificaruntq; ibi [c]sacrificia gratulatoria coram DOMINO, & lætati sunt ibi admodum Saul & cuncti Israelitæ.

c Quidam legunt, uictimas & pacifica.

CAP. XII.

Samuel innocentia sua asserta, cuius testimonium à populo extorquet, ostendit Israelitis longa beneficiorum dei recensione, quàm grauiter deum, postulando regem, offenderint, monens nihilominus, ut adhuc (quandoquidem res facta infecta reddi nõ posit) bona fide & constanter tanto benefactori hæreant, nec unquam ab eo desciscant, interim ut regi electo obediant.

A SAmuel uero dixit ad uniuersum Israelem, Ecce auscultaui uoci uestræ in omnibus quæ loquuti estis ad me, & præfeci uobis regem, nunc igitur ecce rex ipse incedit ante uos. Etenim ergo senex sum & canus, (filij uero mei uobiscum sunt,) & uersatus sum coram uobis à pueritia mea in hunc usq; diem. [a]En ego, †[b]testificabimini de me corã DOMINO, & coram uncto eius, cuius bouem acEccli 46.
cepi? cuius uero asinum accepi? cui uim intuli? aut quem contriui? de cuius uero manu accepi munus expiatorium, ut ei oculis meis [c]conniuerem? & restituã uobis. Dixerunt, Non intulisti nobis uim, nec cõfregisti nos, nec accepisti quidquã de manu ullius hominis. Et dixit ad eos, Testis est DOMINVS contra uos, & testis est unctus eius in die hac, quod non inuenistis in manu mea quidquã. Et ait
B [populus,] Testis. Dixitq; Samuel ad populũ, [d]DOMINVS, qui fecit Mosen et Aharonẽ, & qui eduxit patres uestros ex terra Aegypti. Nũc igitur state, sistamq; me iudicio uobiscũ coram DOMINO de omnibus iustitijs DOMINI quas fecit uobiscum, & cum patribus uestris. †Quum Iacob ingressus esset Aegyptũ, Gen. 46.
& clamassent patres uestri ad DOMINVM, misit DOMINVS Mosen et Aharonem, qui eduxerunt patres uestros ex Aegypto, collocaruntq; eos in istum locũ. Et quum †obliti essent DOMINI dei sui, uendidit eos in manum Sisaræ ducis Iudic. 4.
exercitus Hazor, & in manum Palestinorum, & in manum regis Moab, qui bellum gesserunt cum eis. Et clamauerũt ad DOMINVM, dixerũtq;, Peccauimus, deseruimus DOMINVM, & coluimus Baalim & Astharoth, nunc ergo eripe nos de manu hostiũ nostrorũ, & seruiemus tibi. Tunc misit DOMINVS Ieru-
C baal, & [e]Bedan, Iephte, & Samuel, & eripuit uos de manu hostiũ uestrorum qui circũ uos erant, ut tuto habitaretis. Sed & uidistis quod Nahas rex filiorũ Ammõ uenit contra uos, & dixistis ad me, Non, sed rex imperitabit nobis, quũ tamen DOMINVS deus uester [f]rex uester esset. Nunc igitur en rex uester, quem elegistis, quẽ postulastis, en DOMINVS constituit super uos regẽ. Si timueritis DOMINVM, & seruieritis ei, atq; uocem eius audieritis, neque rebelles fueritis ori DOMINI, tam uos quã rex qui imperat uobis, eritis [g]post DOMINVM deum uestrũ. Quod si uocem DOMINI non audieritis, oriq; DOMINI rebelles fueritis, erit manus DOMINI cõtra uos, & cõtra patres uestros. Sed & nũc consistite & spectate rem istã grandẽ, quã DOMINVS facit corã oculis uestris. An nõ hodie messis fuerit triticeæ? Clamabo ad DOMINVM, & edet [h]tonitrua & pluuiã, Lex.
ut

a En ego, exhibentis est, et subintelligitur asto uel præsto sum.
b Hebr. Respondeatis contra me.
c Eb. Vt absconderẽ oculos meos super eo.
d Eclipsis est, dominus scilicet est testis qui fecit &c.
e Alij legunt, filium Dan.
f Eb. Et dominus deus rex uester.
g Eritis post deum, hoc est, respicietis in omnibus deum, eum sequemini.
h Eb. Voces.

ut cognoscatis & uideatis quod malitia uestra magna sit, quam fecistis in oculis DOMINI, postulando uobis regem. Et clamauit Samuel ad DOMINVM, & edidit DOMINVS tonitrua & pluuiam in die illa, uniuersusq; populus uehementer timuit DOMINVM & Samuelē. Et dixit uniuersus populus ad Samue D
lem, Precare pro seruis tuis ad DOMINVM deum tuū, ne moriamur, quoniam omnibus peccatis nostris hoc adiecimus, ut peteremus nobis regē. Et ait Samuel ad populum, Ne metuatis, uos quidem uniuersum hoc malum designastis, ueruntamē ne recedatis à DOMINO, quin potius seruite DOMINO in toto corde uestro. Ne recedatis [inquam] præsertim post uana, quę nil proderunt, nec eripient, quandoquidem uana sunt. Etenim DOMINVS non deseret populum suum, idq; propter nomē suum magnum, quandoquidem animum adiecit [ad hoc] DOMINVS, ut uos sibi faciat in populum. Et à me quoq; procul absit, ut peccē cōtra DOMINVM, cessemq; pro uobis supplicare: quin potius dirigam uos in uia bona & recta, modo timeatis DOMINVM, et seruiatis ei in ueritate, in toto corde uestro. Etenim considerate quàm magnifica uobis fecerit. Quod si pergitis malefacere, & uos & rex uester peribitis.

CAP. XIII.

Initia regni Saulis describuntur, & bellum quod cum Palestinis gestum est. Saul propter inobedientiam à domino reijcitur.

SAul fuit in regno suo [quemadmodū] puer[a] unius anni, sicq; regnauit duo- A
bus annis super Israelem. Elegit autē sibi Saul tria millia ex Israele, duo millia fuerunt cum Saule in Michmas, & in monte Beth El, mille uero fuerūt cum Ionathan in Gibea Beniamin: reliquum uero populū amandauit, quenq; ad tentoria sua. Et Ionathan percussit[b] stationem Palestinorū quæ erat in colle, audieruntq; id Palestini: & Saul cornu classicū canebat per uniuersam terram, dicens, Audient [hoc][c] Ebræi. Et omnes Israelitę audierūt quod diceretur, Percussit Saul stationem Palestinorum, & etiam quod fœteret Israel apud Palestinos: conuocatus est itaq; populus post Saulem in Gilgal. Et Palestini quidem cōgregati sunt, ut pugnarent cum Israelitis, triginta scilicet millia curruum, sex millia equitum, & populus multus quasi harena quæ est in littore maris, ascenderuntq; & castra metati sunt in Michmas[d] ex opposito Bethauen. Viri autem Israelitæ uidentes se B
se in angustias redactos, (populus enim pressus erat,) abscōdit se populus in speluncas, in spineta, in petras, in arces, atq; in foueas. Porrò[e] trans Iordanes traiecerunt Iordanem in terram Gad & Gilead. Saul aūt adhuc erat in Gilgal, omnisq; populus[f] sequutus eū territus est. Et expectauit septem dies usq; ad tempus constitutum à Samuele, sed non uenit Samuel in Gilgal, diffluxitq; populus ab eo. Et dixit Saul, Afferte ad me holocaustum & pacifica sacrificia, & sacrificauit holocaustū. Quumq; iam confecisset holocausta, Samuel uenit, & egressus est Saul ei obuiam, ut[g] gratularetur aduentui eius. Samuel ergo ait, Quid fecisti? Respondit Saul, Quandoquidem uidi quod populus à me dilaberetur, neq; tu ueniebas ad tempus dierum præstitutū, & quod Palestini cōgregati essent in Michmas, cogitaui, Descendent nunc Palestini ad me in Gilgal, [h] necdū DOMINVM con- C
sulueram, [i] ausus ergo sum [uel inuitus] sacrificare holocaustū. Et ait Samuel ad Saul, Stultus factus es, non obseruasti præceptum DOMINI dei tui quod ille tibi præcepit. Equidem parauerat DOMINVS regnum tuum super Israelem perpetuò, sed iam non firmū erit regnum tuū, †quæsiuit DOMINVS sibi uirum iuxta cor suum, cui præcepit DOMINVS ut dux sit super populū suū, quoniam tu non obseruasti quæ præcepit tibi DOMINVS. Et surgens Samuel ascēdit de Gilgal in Gibea Beniamin, & Saul recensuit populum (qui [adhuc] inueniebatur apud eum,) ferè sexcentos uiros. Manserūt ergo Saul & Ionathan filius eius, atq; populus[k] qui sibi erat, habitantes in colle Beniamin. Palestini uero castrame-

[a] Varie expōitur hic locus, sed uidetur ad innocentiam referri debere. Ebræi notā similitudinis frequēter omittunt, quæ apposita, lucem reddit orationi.

[b] Alij legunt, Percussit præsidē in Geba: alij præsidium exponunt nezib.

[c] Alij legunt, audiēt hoc trans Iordanes, scilicet Manassis dimidia pars, Gad, & Ruben.

[d] Vel, ad Orientem Bethauen.

[e] Ibrim alij exponūt Ebræi, sed uidentur esse duæ tribus & dimidia. Nam Ibrim sunt ulteriores.

[f] Alij legunt, mouit se post eum.

[g] Eb. Vt benediceret eum.

[h] Eb. Et faciem domini nō rogaui. Faciem domini rogare, est dominū consulere loco & ritu à deo præscripto.

[i] Eb. Roboraui me, et obtuli holocaustū.

[k] Eb. Qui inuentus erat cum eis.

Vastatorem uocat Philistæũ, qui exercitum educit ut uastaret regionem Israelitarum.
m Eb. Cum tribus capitibus. Vnum caput, &c.
n Alij legunt, lima.
o Alij legunt, ad infigendum.
p Hoc est, Saul aliunde adeptus est gladium.
q Statio pro militibus stationarijs.
r Est enim transitus de Michmas in Gabaa.

D tati sunt in Michmas. Et egressus est [l] uastator ille ex castris Palestinorum cum tribus [m] agminibus. Vnum agmen uergebat uersus Aphra ad terram Sual. Aliud agmen uergebat itinere Beth Horon. Porrò tertium agmẽ uergebat ad uiam termini qui conspicitur supra uallem Zeboim uersus desertum. Nec inueniebatur per totam terram Israel faber, dixerãt enim Palestini, Ne fortè faciant Ebræi gladium aut lanceam. Quin omnes Israelitæ descenderunt ad Palestinos, quisq; scilicet ad reficiendum cultrum suũ [aratri,] uomerem suum, securim suam, & sarculum suum fossorium, (quandoquidem [n] acies cultrorum [aratri,] uomerum, furcarũ tridentiũ, & securiũ obtusæ erant,) & ad [o] reficiendum stimulũ. Quando igitur imminebat dies prælij, non inueniebatur nec gladius nec lancea in manu totius populi qui fuit cũ Saule & cũ Ionathan, Sauli tamẽ & Ionathan filio eius [p] inueniebatur. Et egressa est [q] statio Palestinorũ ad [r] transitũ Michmas. XIIII.

Ionathan irruit clam patre in hostes, & ex eis quosdam perdit. Contra præceptum patris mel edit, pater uolens eum occidere, à populo prohibetur. Saul hostibus grauis est.

a Quidam Rimon & Migron appellatiua interpretantur. Rimon malũ punicum, Migron agrum.
b Eb. Dens petræ, id est, acutus scopulus.
c Eb. Constrictio.
d Eb. Declina tibi, ecce ego tecum iuxta cor tuum.
e Eb. Stabimus subtus nos.
f Vel, docebimus uos, ut sit sarcasmos.

A ACcidit uero quodam die, ut diceret Ionathan filius Saul ad puerum suum qui ferebat arma sua, Veni, penetrabimus præsidium Palestinorum, quod est è regione huius [loci.] Hoc uero patri suo non indicauit. Saul autem habitabat in extremitate Gibea sub [a] Rimon quæ est in Migron, & populus qui cum eo, erat circiter sexcentos uiros. Et Ahias filius Ahitob frater Ichabod filij Pinhas, filij Eli, erat sacerdos DOMINI in Silo, ferebatq; Ephod, nec sciebat populus quod abijsset Ionathan. Erat autem inter transitus, ubi Ionathan conabatur penetrare ad præsidium Palestinorum, [b] prærupta petra in transitu hinc, & petra prærupta in transitu isthinc: nomen unius erat Bozez, nomen alterius Sene. Scopulus unus stabat ab Aquilone è regione Michmas, alter uero à Meridie è regione Gaba. Dixit itaq; Ionathan ad adolescentem armigerum suum, Age, penetrabimus in præsidium incircuncisorũ istorum, si fortè DOMINVS faciat pro nobis, quoniam non fuerit [c] DOMINO difficile seruare in multitudine aut paucitate. Respõdit ei armiger eius, Fac quidquid est in corde tuo, [d] indulge tibi, en adsum tibi pro uoto tuo. Et dixit Ionathan, Ecce, nos transibimus ad uiros istos, reuelabimurq; eis: quod si dixerint nobis, Consistite donec uenerimus ad uos, [e] consistemus in loco nostro, nec ascẽdemus ad eos: si autem dixerint, Ascendite ad nos, ascendemus quoniam tradidit eos DOMINVS in manus nostras, sitq; hoc nobis signum. Ambo ergo illi reuelati sunt stationi Palestinorũ Dixeruntq; Palestini, En Ebræi prorepunt è cauernis in quibus sese abdiderant. Responderunt itaq; qui erant in statione ipsi Ionathan et armigero eius, dixeruntq;, Ascendite ad nos, & [f] ostendemus uobis rem. Aitq; Ionathan ad armigerũ suum, Ascende post me, quoniam DOMINVS tradidit eos in manum Israelis. Ascẽdit itaq; Ionathan manibus suis & pedibus suis, sequebaturq; eũ armiger eius: quiq; coram Ionathan ceciderunt, hos armiger eius trucidabat post eum. Fuit hæc prima strages, in qua Ionathan unà cũ armigero suo percussit circiter uiginti uiros, idq; fermè dimidio sulco iugeri in agro. Factus est aũt pauor in castris, tum in agro, tũ in omni populo qui erat in præsidio, quin & hi qui [g] grassabãtur territi sunt, terraq; ipsa tremuit, & incidit pauor dei. Speculatores autem Saulis uiderunt in Gibea Beniamin, & ecce diffluxit multitudo, ultro citroq; [h] discurrens. Dixit ergo Saul ad populum quem secum habebat, Recensete quæso, & dispicite, quisnam ex nobis abierit. Quũq; recensuissent, en aberat Ionathan & armiger eius. Aitq; Saul ad Ahiam, Applica arcam dei: (fuit enim eodem die arca dei [i] cum filijs Israel) factumq; est, loquente adhuc Saule cũ sacerdote, ut tumultus qui erat in castris Palestinorum, augesceret, incresceretq; uehementer. Dicebat ergo Saul ad

Supra 4.
Victoria dei est.
2.Par.14.
Leui.7.c

g Mazab milites stationarij esse uidẽtur, qui in præsidio erãt aut acie ordinata. Maschith uero, qui per regionem grassabantur, agmen prædando & perdendo uastantes.
h Alij legunt, & eundo concutiebatur.
i Eb. Et filij Israel.

ad sacerdotem,[f] Reduc manus tuas. Clamore itaq; cõuocatus est Saul & omnis populus qui cum eo erat,uenerũtq; in prælium,& ecce gladius cuiusq; stringebatur in proximum suum,eratq; tumultus ualde magnus. Porrò Ebræi qui cũ Palestinis erant, nempe qui heri & nudius tertius undequaq; ascenderant cũ eis in castra,& hi etiam [reuertebantur] ut essent cum Israelitis qui fuerunt cũ Saule & Ionathan.Omnes quoq; Israelitæ qui sese absconderant in monte Ephraim, D audientes quod Palestini fugerent,insequuti sunt & ipsi eos in prælio illo.Et seruauit DOMINVS Israelem in die illa,pertrãsijtq; pugna [usq;] Bethauen. Coactis eodem die Israelitis,ausus est Saul populũ iuramento adstringere hisce uerbis,Quicũq; panem comederit usq; ad uesperam, donec ultionem sumpsero de inimicis meis,sit execratus.Populus itaq; uniuersus non gustauit[l] panem. Et uniuersa terra uenit in syluã, & erat mel in superficie campi, & uenit populus in syluam,& ecce fluxus mellis, nullus autem reducebat manum suam ad os suũ, reuerebatur enim populus iuramentũ.Ionathan autem non audierat quum pater eius populum sacramento iurisiurandi adstrinxerat: extendit itaq; extremitatem uirgæ quam manu gestabat,intingens eam in fauum mellis,admouitq; manum suam ori suo,clarioresq; redditi sunt oculi eius. Respondens autẽ quidam è populo,dixit,Omnino iureiurando obstrinxit pater tuus populũ,dicens,Execratus sit uir qui comederit cibum hodie. (Populus autẽ labore delassatus erat.) E Et dixit Ionathan,Pater meus turbauit terram,uidete quæso,ut illustrati sint oculi mei,quod parum mellis istius gustauerim,quanto uero magis si comedendo comedisset populus hodie de præda hostium suorũ quam inuenit? An uero nõ maior strages edita esset in Palestinos? Percusserunt itaq; eodem die Palestinos à Michmas usq; Aialon,defatigatusq; est populus uehementer.Et irruit populus in prædam,acceperuntq; oues,& boues,& uitulos,mactaueruntq; in terram,comeditq; populus cum sanguine.Et annunciantes Sauli dixerunt,Ecce populus peccat DOMINO,comedens cum sanguine. Qui ait,Præuaricati estis,uoluite ad me iam lapidem magnum.Et rursum dixit Saul,Dispergimini in populum, & dicite eis,Adducite ad me quisq; bouem suum, & quisq; pecudem suã,et mactate hic,& comedite,ne peccetis contra DOMINVM, comedẽdo cum sanguine.Et adduxerunt uniuersus scilicet populus,quisq; bouem suũ manu sua, idq; nocte ista,& mactarunt ibi.Extruxit quoq; Saul aram DOMINO,& eam quidem cœpit ædificare ut esset ara DOMINI.Et ait Saul, Descẽdamus noctu post Palestinos,prædabimurq; eos usq; ad lucem matutinam, ne quenquã faciamus ex eis reliquũ.Et dixerunt,Quod tibi uidetur facito. Et ait sacerdos,Accedamus F hic ad deum.Et interrogauit Saul deum,An non descendã post Palestinos? Tradésne eos in manus Israelis? At DOMINVS eo die nihil respõdit ei. Dixitq; Saul,Adeste huc omnes anguli populi, cognoscite & uidete per quẽ hodie hoc peccatum cõmissum sit.Viuit enim DOMINVS,qui seruat Israelem, si fuerit in Ionathan filio meo,certissime morietur:nemoq; erat in uniuerso populo qui respõderet ei.Dixit itaq; ad omnem Israelem,Vos eritis in latere uno, ego uero & Ionathan filius meus erimus in altero latere. Dixerunt ergo populus ad Saulẽ, Quod bonũ tibi uisum fuerit facito. Et dixit Saul ad DOMINVM deũ Israelis, Decerne[m] integritatẽ.Et deprehensus est Ionathan atq; Saul,populus[n] uero euasit.Saul ergo ait,Iacite inter me & inter Ionathan filiũ meum, deprehensusq; est Ionathan. Dixit ergo Saul ad Ionathan,Indica mihi quid feceris.Et indicauit ei Ionathan,& dixit,Gustans gustaui cum extrema parte uirgæ quã manu mea gestaui parũ mellis,& en moriar? Respondit Saul,Sic faciat mihi deus,sicq; addat, G quia certissime morieris Ionathã.Et ait populus ad Saulẽ, Nũ Ionathan morietur,qui fecit salutẽ hanc magnã in Israele? Absit,uiuit DOMINVS,[o] si ceciderit

[f] Vel,collige manibus tuis.

[l] Panis pro omni cibo intelligitur.

[m] Prouocatio est superba,nec satis pia ad exactam dei iustitiam.

[n] Eb. Populus exiuerunt.

[o] Si pro nõ, formula est iurandi Ebraica.

de pilo capitis sui in terram, quandoquidem cum deo egit hodie, Liberauit itaqꝫ
populus Ionathan ut non interficeretur. Ascendit autem Saul posteaquam inse
quutus esset Palestinos, abieruntqꝫ Palestini in locum suum. Porrò Saul nactus
regnum Israel, bella gessit aduersus omnes hostes suos circū circa, contra Moab,
contra[p] Ammonitas, contra Edom, contra reges Zoba, & contra Palestinos, &
in omni ad quod se uertebat, præfractè agebat. Parauit quoqꝫ exercitum, & per
cussit Amalek, uindicauitqꝫ Israelem è manu diripientium eum. Fuerunt autem
filij Saul, Ionathan, Iisui, & Malchi Sua. Nomina uero duarū filiarum eius, no-
men primogenitę Merab, nomen uero minoris natu Michal: nomē uxoris Saul
Ahinoam, quæ erat filia Ahimaaz. Nomē uero imperatoris exercitus sui Abner,
filius fuit Ner patrui Saulis. Porrò Kis pater Saulis, & Ner pater Abner, filij fue- 1 Reg.9.
runt Abiel. Erat autem bellum graue contra Palestinos cunctis diebus Saulis. Et 1.Par.9.
quemcunqꝫ uidisset Saul uirum fortem & militiæ aptum, hunc sibi adiunge-
bat.

p Eb. Contra filios Ammon.

CAP. XV.

Saul iubetur præcepto domini excindere Amalekitas, cui dum non paret, regno deijcitur.

A Dixit autem Samuel ad Saulem, DOMINVS misit me ut ungerē te regem
super populum suum Israel, audi ergo uocem uerborum DOMINI, sic di
cit DOMINVS exercituū, Recensui quid fecerit Amalek Israeli, & quid posue-
rit ei in uia quum ascenderet ex Aegypto, uade ergo & cęde Amalek, & excinde
tis quæcunqꝫ habet, nec misericordia erga eum mouearis, interfice tam uirum q̄
mulierem, infantem & sugentem, bouem & pecudem, camelum & asinum. Et
[a]conuocans populum Saul, recensuit eos in[b] Telaim, ducenta millia peditum,
& decem millia uirorum Iehuda. Et ueniens Saul ad ciuitatē Amalek, duxit ex-
B ercitum in uallem. Dixit quoqꝫ Saul ad Kenæum, Ite, recedite & descendite è me
dio Amalekitarum, ne fortè te cum illo perdam, tu enim beneficentiam exercui- Exod.17
sti cum omnibus filijs Israel quū ascenderēt ex Aegypto. Recessit itaqꝫ Kenæus
ab Amalekitis. Et Saul percussit Amalek ab Hauila petente te Sur quæ est è re-
gione Aegypti. Agag quoqꝫ regem Amalek uiuum apprehendit, cunctum po-
pulum autem interfecit[c] gladio. Saul autem pepercit cum populo ipsi Agag, &
præstantioribus gregibus, pinguioribusqꝫ armentis atqꝫ agnis, & cunctis quæ
præstantia fuerunt, nec uoluerunt ea excindere: uniuersum uero quod contem
ptum erat & flaccidum, exciderunt. Factum est itaqꝫ uerbū DOMINI ad Samue
C lem in hanc sententiam, Pœnitet me quod regem cōstituerim Saulem, quoniam
[d]auersus est à me, nec uerba mea rata habuit. Samuel autem exæstuans dolore,
clamauit ad DOMINVM tota illa nocte. Quumqꝫ diluculo surrexisset Samuel
ut mane obuiam iret Sauli, nunciatum est Samueli in hanc sententiam, Saul ue-
nit in Carmel, & ecce statuit sibi[e] trophæum, & uersus transijt descenditqꝫ in Gil
gal. Venit ergo Samuel ad Saulem, dixitqꝫ ei Saul, Benedictus tu DOMINO, ra Psal.
tum habui uerbum DOMINI. Samuel ait, Et quis balatus gregū istorum in au-
D ribus meis, & armentorum boatus quem ego audio? Respondit Saul, De Ama-
lek adduxerūt ea, quoniam populus pepercit præstantissimis ouibus & bobus,
ut ea immolent DOMINO deo tuo, reliqua uero excidimus. Ait ergo Samuel
ad Saulem, Sine, indicabo tibi id quod loquutus est DOMINVS ad me hac no
cte. Et dixit ei, Loquere. Dixit ergo Samuel, An nō quum paruus esses in oculis
tuis, caput factus es tu tribubus Israel, unxitqꝫ te DOMINVS regem super Israe Supra
lem? Et misit te DOMINVS in [f]expeditionem, & ait, Vade, & excinde peccato-
res Amalek, & bellum gere contra eos, donec eos cōficias: cur ergo non audisti
uocem DOMINI? quin ad prędam uersus, designasti quod malum est in oculis
E DOMINI. Et dixit Saul ad Samuelem, Imò, audiui uocem DOMINI, iuiqꝫ ea
uia

a Eb. Et fecit audire, scilicet per præcones.
b Quidā Telaim pro agnis exponunt.
c Eb. In ore gladij.
d Eb. Versus est de post me.
e Eb. Manum.
f Eb. In uia.

uia qua me miſerat DOMINVS, adduxi autem Agag regem Amalek, Amale-
kitas autem excidi. Porrò populus accepit de præda oues & boues, præcipua
ipſius Hærem, ut ſacrificet ea DOMINO deo tuo in Gilgal. Et dixit Samuel,
e ſit ue- bediens Num tam uolupe eſt DOMINO in holocauſtis & uictimis, q̃ quũ auditur uox
DOMINI? Ecce obedire præſtat ſacrificijs, & auſcultare præſtat arietum adipi.
l.4.d Quoniam cõtumacia peccatum eſt magiæ: & obfirmare animum, peccatum eſt
e 6.c idololatriæ. Quandoquidem ergo tu abieciſti uerbum DOMINI, abiecit et ipſe
th.9.b te, ne ſis rex. Et dixit Saul ad Samuelẽ, Peccaui, ꝙ trãſgreſſus ſum os DOMINI,
& uerba tua, quoniam timui populum, acquieuiq; uoci eorum: fer itaq; quæſo
peccatum meum, & reuertere mecum, ut adorem DOMINVM. Et ait Samuel F
ad Saulem, Non reuertar tecũ, quoniam reprobaſti uerbum DOMINI, & DO-
MINVS te reprobauit, ne ſis rex ſuper Iſraelem. Quumq; uerteret ſe Samuel ut
abiret, tenuit ille alam pallij ſui, & ſcindebatur. Et dixit ad eum Samuel, Scidit
DOMINVS hodie regnum Iſraelis à te, & dedit illud proximo tuo qui te me-
lior eſt, neq; fallet uictor Iſraelis, neq; pœnitudine ducetur, quandoquidem non
eſt homo, ut pœnitudine ducatur. Ait ille, Peccaui, ſed nunc id honoris mihi ex-
hibe quæſo coram ſenioribus populi mei, & coram Iſraele, & reuertere mecum,
ut adorem DOMINVM deum tuum. Verſus itaq; Samuel poſt Saulem, adora-
uitq; Saul DOMINVM. Dixit autem Samuel, Adducite ad me Agag regẽ Ama G
lek: uenitq; ad eum [g]Agag delicatus. Et dixit Agag, Profecto receſſit [h] amaror
mortis. Et dixit Samuel, Quemadmodũ gladius tuus orbauit mulieres, ſic orba
erit mater tua prę mulieribus. Et diſſecuit Samuel ipſum Agag corã DOMINO
in Gilgal. Abijt uero Samuel in Rama, Saul uero aſcendit in domũ ſuam in Gi-
bea Saul. Neq; poſt hac uidit Samuel Saulem uſq; ad diẽ mortis ſuæ, quoniã
lugendo ſe conficiebat Samuel propter Saulem, ꝙ DOMINVM pœnituiſſet ꝙ
conſtituiſſet Saulem regem ſuper Iſraelem.

g Ebr. Agag deliciarum.
h Præ ſe ferre uidetur hoc ſermone contemptum mortis.

CAP. XVI.

Samuel Saulem luget donec à domino reprehenditur, & Dauid eligi iubetur. Cacodæmon uexat Saulem, Dauid cithara mitigat furorem.

Dixit uero DOMINVS ad Samuelem, Quouſq; tu luges Saulem, quũ ego A
reprobauerim eum ne regnet ſuper Iſraelem? Imple cornu tuũ oleo, & ua-
de, mittam te ad Iſai Bethlehemitã, quoniã in filijs eius prouidi mihi regem. Et
dixit Samuel, Quomodo irem? Si Saul audierit, interficiet me. Reſpondit DO-
MINVS, Accipe bucculã in manus tuas, & dic, Ad ſacrificandũ DOMINO ue
ni, & uoca Iſai ad ſacrificiũ, ego oſtendã tibi quid facias, ungesq; mihi quẽ ego
dixero tibi. Samuel itaq; fecit ſicut loquutus eſt DOMINVS. Quumq; ueniſſet
Beth Lehem, obſtupuerunt ſeniores urbis obuiam ei facti. Et ait [quiſpiã ex eis,]
[a]Saluúſne aduenis? Reſpondit, Saluus, uenio ſacrificatũ DOMINO, ſanctifica B
mini igitur, & uenite mecũ ad uictimã: ſanctificansq; Iſai & filios eius, uocauit
eos ad ſacrificiũ. Factũ eſt aũt quum illi ueniſſent, ut ipſe uideret Eliab, diceretq;,
7.c Certe corã DOMINO eſt Chriſtus eius. Et ait DOMINVS ad Samuelẽ, Ne re
ſpicias ad formã eius, & ad proceritatem ſtaturæ eius, quoniam reprobaui hũc:
nõ enim quod uidet homo: homo enim uidet quod oculis obuerſatur, ſed DO-
MINVS intuetur cor. Vocauit igitur Iſai Abinadab, & traduxit eum coram Sa-
muele, qui dixit, Nec hunc elegit DOMINVS. Poſt hoc traduxit Iſai Samma, &
ait, Etiam hunc non elegit DOMINVS. Curauit itaq; Iſai ut tranſirent ſeptem
filij ſui coram Samuele. Et dixit Samuel ad Iſai, DOMINVS non elegit iſtos.
Rurſusq; dixit Samuel ad Iſai, [b]Adſúntne omnes pueri? Qui ait, Eſt adhuc reli-
quus minimus natu, qui paſcit oues. Et ait Samuel ad Iſai, Mitte, & [c]adduc eum, C
non enim [d]diſcũbemus donec iſte huc uenerit. Miſit ergo & adduxit eum, eratq;
ille rufus, pulchra forma, & [e]læta facie. Et ait DOMINVS, Surge & unge eum,

a Ebr. An pax uenire te.
b Ebr. Sunt ne pueri conſumati, aut finiti: uel, defecerunt ne pueri?
c Ebr. Accipe eum.
d Ebr. Circundabimus: ſedebant enim in corona ad menſam.
e Ebr. Bona.

hicem̄ est. Accepit igitur Samuel cornu olei, & unxit eum in medio fratrũ eius.
Ab illo die & deinceps † spiritus DOMINI agitare cœpit Dauidẽ. Surgens uero 2 Reg.7
Samuel abijt in Rama. Porrò à Saule recessit spiritus DOMINI, turbauitq́ eum Psal.77.
spiritus malus à DOMINO. Et dixerũt serui Saulis ad eum, En spiritus dei ma 88 b Act.7.
lus turbat te, dicat quæso dominus noster seruis tuis qui corã te sunt, ut quærant 13.d

f Alqui Canorum interpretãtur, Ebræis est Kinor.

aliquem qui norit f cithara canere, ut quũ fuerit super te spiritus dei malus, ille lu
dat manu sua, & bene sit tibi. Respondit Saul seruis suis, Dispicite ergo mihi ali
D quem qui egregie moduletur, & adferte [eũ] ad me. Respondit aũt unus ex pue
ris, dicens, En uidi filiũ Isai Bethlehemitã, qui psallendi peritus est, ad hęc uir for

g Quidã Nebon dabar exponunt pro bono rhetore ac eloquente.

h Ebr. Dicendo.

tis, uirtute præditus, strenuusq́ bellator, prudens in [gerẽdis] g rebus, uir deniq́
formosus, & cum quo est DOMINVS. Misit igitur Saul nuncios ad Isai hisce
h mandatis, Mitte ad me Dauidẽ filiũ tuum, qui cum ouibus est. Accipiens ergo
Isai asinũ, panem, & lagenam uini, hœdumq́ unũ ex capris, misit ad Saulem per
manũ Dauidis filij sui. Veniens aũt Dauid ad Saulem, stetit coram eo, & dilexit

i Standi uerbo pro ministrandi utuntur Ebræi.

eum ualde, factusq́ est armiger eius. Mittens aũt Saul ad Isai, ait, i Stet quæso Da
uid coram me, inuenit enim gratiam in oculis meis. Factũ ergo est, quoties spi
ritus dei erat super Saulem, Dauid accepta cithara, pulsauit manu sua, & tum re
frigeriũ fiebat Sauli, meliusq́ habuit, recessitq́ ab eo spiritus malus.

XVII.

Monomachia inter Goliath & Dauidem describitur, quem iactabundum antagonistam, præsidio dei feliciter, nec sine gloria Dauid *uicit.*

A CONgregantes Palestini copias suas ad præliũ, collecti sunt in Socho, quæ
est in Iuda, posuerũtq́ castra inter Socho, & inter Aseka in termino Dam
mim. Sed & Saul & uiri Israelitici congregati sunt, castrametatiq́ sunt in ualle
quercus, & instruxerũt aciẽ aduersus Palestinos. Et Palestini quidẽ stabant super
montẽ hinc, Israelitæ super montẽ stabãt isthinc, eratq́ uallis inter eos. Egressus

a Benaim quidã intermedium, quidam monstrosæ magnitudinis exponũt: posset etiam dici, inter duos montes.

autem est uir a inter duas acies ex castris Palestinorũ, Goliath erat nomen eius, de
Gath: altitudo eius erat sex cubitorũ & palmi, galea chalybæa erat in capite eius,
& lorica squamata induebatur: pondus aũt loricæ habuit quinq́ millia siclorũ
chalybis, ocreas chalybæas habuit in pedibus suis, clypeus chalybæus erat inter
scapulas eius, contus lanceæ eius ut iugũ texentiũ, lamina uero lanceæ eius ha
buit sexcentos siclos ferri, præcedebatq́ ante eum ferens hastam. Qui stans pro
uocabat ordines Israeliticos, & dixit eis, Cur egressi estis? cõgredi scilicet prælio?
An non ego sum Palestinus, & uos serui Saulis? Eligite uobis uirum qui ad me
B descendat, si poterit pugnã inire mecũ, & me trucidare, erimus serui uestri: si aũt

b Ebr. Si potuero ei.

ego b superaro eum percusseroq́ eũ, eritis uos serui nostri, seruierisq́ nobis. Ad
diditq́ Palestinus, Ego hodie probro affeci castra Israelitica, [dicens,] Date mihi
uirũ, ut pugnã simul ineamus. Audiens autem Saul cunctiq́ Israelitæ uerba ista
Palestini, perculsi sunt pauore, timueruntq́ uehementer. Dauid aũt erat filius cu
iusdam Ephratæi de Beth Lehem Iuda, cuius nomen erat Isai, qui habuit octo fi

c Venire hic aut ingredi, administrationem aliquam significare uidetur, ut sup. Deut. 23. dictum est. Fuit uir primarius, in officio aliquo & gradu.

d Vel, inter uiros.

lios, eratq́ hic uir in diebus Saulis senex, & c ueniebat inter d homines. Profecti
aũt erant tres filij Isai maiores [natu] sequuti Saulem in militiã, & nomina trium
filiorũ eius, qui ad bellũ profecti erant, Eliab primogenitus, secũdus Abinadab,
tertius uero Samma. Dauid aũt erat minimus [natu,] profecti itaq́ erant tres ma
iores post Saulem. Porrò Dauid iuerat & redierat à Saule, ut pasceret oues patris
sui in Beth Lehẽ. Accessit itaq́ Palestinus ille mane quũ illucesceret dies, simulq́
sub uesperã, statuebatq́ se [sic] dies quadraginta. Dixit aũt Isai ad Dauidẽ filium
suum, Cape quæso fratribus tuis Epha tosti huius frumẽti, decemq́ panes istos,

e Ebr. Cõmixtionem eorum: sed uarie exponi potest, uaria, promiscua, commixta.

C & defer cito in castra ad fratres tuos. Decẽ insuper istos lacteos caseos fer tribu
no militũ, inuiseq́ fratres tuos, num recte ualeant: accipe deniq́ e diuersi generis
quædã, quæ illis [adferas.] Porrò Saul, ipsi & omnes Israelitæ erãt in ualle quer

cus

eus belligerantes cũ Palestinis. Consurgens aũt Dauid mane,[f]dimisit oues cu stodi,& acceptis [his,]abijt,quemadmodũ Isai præceperat ei, uenitq́; in uallũ ca strorũ.Egressus enim erat exercitus ut acies instruerent, classicumq́; canebant ad pugnam.Instruxerant inquã tam Israelitę q̃ Palestini aciem, ut esset acies contra aciem.Dauid ergo abiectis armis à se in manũ cuiusdam custodientis arma,cucurrit in aciem,ueniensq́; interrogat de fratribus suis num salui sint.Loquẽte au tem illo cũ eis,ecce uir ille intermedius (nomen eius erat Goliath Palestinus de Gath) ascẽdebat ex ordinibus Palestinorũ,loquebaturq́; huiusmodi uerba, quæ audiebat Dauid. Quicunq; aũt ex Israelitis uirum illum uidissent, fugerunt à fa cie eius,timuerũtq́; uehementer.Et dixit quisq; ex Israelitis, An non uidistis uirũ illum ascendentẽ? nempe q̀ ascendit ut probrum obijciat Israeli? Et rex quidem ditabit eum magnis opibus,qui istũ trucidarit,traderq́; ei filiam suam,tum & do mum patris sui libertate donabit.Dixit ergo Dauid ad uiros qui stabant cum eo D
in hanc sententiã, Quid fiet uiro illi qui percusserit istũ Palestinũ, probrumq́; ab stulerit ab Israele? Nam quis Palestinus iste incircũcisus,qui cõtumelijs afficit or dines dei uiuentis? Respondit ei populus secundũ istud uerbũ, Sic fiet tali uiro qui eum percusserit.Audiens aũt Eliab frater eius maior natu illũ loquentẽ cum uiris,succensuit ira Eliab in Dauidẽ,& dixit,Cur huc descendisti? & apud quem abiecisti paucas illas oues in deserto? ego noui arrogantiã tuam, malitiamq́; cor dis tui,q̀ in hoc scilicet descendisti ut præliũ spectares.Et dixit Dauid,Quid igitur feci? An [g]non is sermo est? Versus igitur ab illo,obuiã fit alij,& loquutus est ut antea Responderuntq́; ei [quidã] è populo iuxta[h]priorem sermonẽ. Audit aq́; sunt uerba quæ loquebatur Dauid, quæ relata sunt corã Saule, qui & [i]accersiuit eum Et ait Dauid ad Saulẽ, Ne concidat ullius hominis cor [k]in sese,seruus tuus ibit & depugnabit cum Palestino isto. Et dixit Saul ad Dauidẽ, Non poteris ire aduersus Palestinũ illum, ut cum eo congrediaris, quoniã adolescens es tu, ipse aũt uir est bellandi gnarus,idq́; ab adolescentia sua. Respondit Dauid ipsi Sauli, Seruus tuus pascebat oues patris sui, irruit aũt leo & ursus, abripuitq́; pecudẽ de E
II 47.a grege, egressus ego post illũ,trucidaui eum, eripuiq́; ex ore eius: quumq́; insurgeret aduersum me, apprehẽdi eum fortiter barba cũ mandibula, percussi eum, & interfeci eum.Non leonem ergo dũtaxat, sed & ursum interfecit seruus tuus: erit itaq; Palestinus iste incircũcisus tanq̃ unus ex illis, quoniã contumeliose insultauit ordinibus uiuentis dei. Addiditq́; Dauid, DOMINUS qui liberauit me de [l]uiolẽtia leonis, & de ferocia ursi, is eripiet quoq; me è manu Palestini istius. Et dixit Saul ad Dauidem, Vade,& DOMINUS sit tecum.Et induit Saul Dauidem uestimẽtis suis,imposuitq́; capiti eius galeam chalybæã, induitq́; eum lorica. Cinxit quoq; Dauid gladiũ eius super uestimẽta sua, conatusq́; est incedere, quandoquidẽ periculum nunquã fecerat.Et dixit Dauid ad Saulẽ,Non possum in istis incedere,quandoquidẽ periculũ nunquã feci. Abiecit ergo Dauid à se ista, & accepto baculo suo in manum suam, elegit sibi quinq; leues lapides è torrẽte, posuitq́; eos in instrumentum pastorale [m] quod habuit, inq́; perã, & funda eius erat in manu eius,accessitq́; ad Palestinum.Ibat & Palestinus,incedens & appro pinquans ad Dauidem, uirq́; ferens hastam præcedebat eum. Quumq́; Palestinus intuitus esset,uidissetq́; Dauidẽ, despexit eum: fuit enim iuuenis & rubicun F
dus cum formæ elegantia: aitq́; Palestinus ad Dauidem, Num ego canis sum q̀ tu uenis ad me cum baculis? Deuouitq́; Palestinus [n] Dauidem dijs suis. Dixitq́; Palestinus ad Dauidẽ, Accede ad me, & dabo carnem tuam uolatili cœli, & bestiæ agri. Dixit Dauid ad Palestinũ, Tu uenis ad me cum gladio, lancea & clypeo, ego aũt uenio ad te in nomine DOMINI exercituũ, qui deus est ordinum Israeliticorũ,cui tu insultasti. Cõcludet te DOMINUS hoc die in manũ meã, per

f Ebr. Abiecit.

g Scilicet qui in ore omnium uertitur, & quem omnes iactãt.
h Ebr. Secundũ uerbum istud.
i Ebr. Tulit eum.
k Vel, propter ipsum, uel propter istam rem.

l Ebr. De manu.

m Ebr. Quod ei.

n Alij legunt, male, dixit ei in deo suo, scilicet, deo Dauidis.

o Ebr. Cadauer.
p Ebr. Vt sciant omnis terra.

cutiamq; te, atq; auferã caput tuum à te, & tradam ocadauera castrorũ Palestinorum hodie uolucribus cœli, & feris terræ, ut psciãt omnes qui sunt super terrã, q deus est in Israele: sciet insuper uniuersa congregatio ista, q DOMINVS nõ seruat gladio & hasta, etenĩ DOMINI est præliũ hoc, isq; tradet uos in manus nostras. Factumq; est quum cõsurrexisset Palestinus ut proficisceretur, congrederetur q; cum Dauide, festinauit & Dauid & qcucurrit in conflictũ obuiam Palestino. Mittens ergo Dauid manũ suã in peram, tulit inde lapidem, fundamq; contorsit, feriitq; Palestinũ in fronte eius, inseditq; lapis in fronte eius, cõciditq; in faciem suã super terrã. †Superiorq; euasit Dauid Palestino funda & lapide, feriitq; Palestinũ, interfecitq; eum, quum non esset gladius in manu Dauidis. Currens praeterea Dauid, stetit sup Palestinũ, & accipiens gladiũ illius, extrahensq; ipsum è uagina sua, interfecit eum, eodemq; caput eius abscidit. Videntes aũt Palestini q mortuus esset gigas eorũ, fugerũt. Surgentes itaq; uiri Israel & Iuda, clamore bellico insequuti sunt Palestinos, donec uenias in ruallem, & usq; ad portas Accaron, ceciderunt q; uulnerati ex Palestinis in uia Saaraim, usq; ad Gath & Accaron. Et reuersi filii Israel ab insequutione Palestinorũ, uastarunt castra eorũ. Tollens itaq; Dauid caput Palestini, portauit illud in Ierusalẽ, arma uero eius posuit in tabernaculo suo. Quumq; Saul uidisset Dauidẽ prodire obuiam Palestino, dixerat ad Abner imperatorẽ exercitus, Cuius filius est adolescens ille ô Abner? Respondit Abner, Viuit anima tua ô rex, si noui. Dixitq; rex, Interroga tu cuius filius sit adolescens ille. Quum uero reuerteretur Dauid à cæde Palestini, tulit eum Abner, & duxit eum in conspectũ Saulis, habentem caput Palestini in manu sua. Et ait ad eũ Saul, Cuius filius es tu adolescens? Respondit Dauid, Filius sum serui tui Isai Bethlehemitæ.

q Potest & sic legi, Effecit Dauid ut curreret acies, scilicet spectatum pugnam.

G — Psal. 77. d — 1. Mac. 4. d

r Quidã Gase proprium esse putãt uallis alicuius.

CAP. XVIII.

Coeunt inter se Ionathan & Dauid firmissima amicitia, Dauid prudenter omnia gerens, rebus præficitur, sed nõ caret inuidia eius gloria, quin ei à rege insidiæ struantur.

a Anima pro toto homine: anima Ionathæ. i. ipse Ionathan: dilexit eum ut animam suam, id est, ut seipsum.
b Ebr. Non dabat.
c Ebr. Quæ super eũ.

A POsteaq̃ cessasset [Dauid] loqui ad Saulem, animus Ionathan conglutinatus est animo Dauidis, ut diligeret eum Ionathan ut aanimam propriam. Accepitq; eum Saul eodem die, neq; b permisit eum redire in domũ patris sui. Fecit itaq; Ionathan & Dauid fœdus, quum diligeret eum ut propriam animam. Exuit autem Ionathan tunicã cqua erat indutus, & dedit eam Dauidi, sed & interiorem uestem suam deinde, & gladium suũ & arcum suum cum baltheo suo.
B Et egressus Dauid, quocunq; illum mittebat Saul, prudenter [rem] gessit, & præfecit eum Saul militibus, eratq; acceptus in oculis totius populi, simulq; in oculis seruorum Saulis. Factum autem est, quum ipsi uenirent, rediretq; Dauid à cæde Palestini, egressæ sunt mulieres ex cũctis ciuitatibus Israel cum canticis & duibiis obuiam Sauli regi, cum tympanis, cum lætitia & fidibus. Alternis autem canebant mulieres ludentes, & dixerunt, Percussit Saul suos emille, & Dauid suos decem mille. Hoc Sauli uehemẽter iram commouit, displicuitq; hoc uerbum in oculis eius, ut diceret, Dederunt Dauidi decem millia, mihi autem dederunt millia, & porrò profecto illi fregnum. Saul ergo maligne intuebatur Dauidem ex hoc die, & deinceps. Postero die contigit ut spiritus dei malus Saulem inuaderet, utq; propheraret intra domum, Dauid autem psalleret manu sua, sicut cæteris diebus, & esset lancea in manu Saulis. Tollens igitur Saul lanceam, gcogitauit, hTraicto Dauide in figã lanceam parieti. Declinauit autem Dauid à facie eius bis: timuitq; sibi Saul à Dauide, q DOMINVS esset cum eo, recessissetq; à Saule. Amandauit igitur Saul eum à se, constituitq; eum tribunum militum, ut egrederetur & i ingrederetur coram populo. Dauid autem in omnibus uiis suis prudenter agebat, DOMINVSq; erat cum ipso. Quumq; uidisset Saul q supra modum prudens esset, metuit sibi ab eo. Vniuersus autem Israel & Iuda diligebat Dauidem,

Eccl. 47. a

d Quidã legunt, choris.
e Ebræi legunt, in millibus.
f Supple dabunt.
C
g Ebr. Dixit.
h Ebr. Percutiam in Dauidẽ & in parietem.
i Egredi & ingredi ante populum, significat omnia populi negotia trãsacta esse & pependisse à Dauide.
D

Dauidē, quoniā ipse egrediebatur & ingrediebatur ante eos. Et ait Saul ad Dauidem, Ecce dabo Merob filiam meam maiorē natu tibi uxorem, modo sis mihi [f] uir fortis, belligeresq; bella DOMINI. Saul tamen cogitabat, Non erit manus mea contra eum, sed manus Palestinorū erit cōtra eum. Et ait Dauid ad Saulem, Quis sum ego, & quæ uita mea, aut familia patris mei in Israele, ut gener fiam regis? Factumq; est in tempore quo danda erat Merab filia Saulis ipsi Dauidi, ut daretur Adrieli Meholathitæ uxor. Amauit aūt Dauidem Michal filia Saulis, indicaruntq; id Sauli: [l] quæ res placuit Sauli. Dixit ergo Saul, Dabo eam illi, ut sit ei in laqueum, utq; sit contra eum manus Palestinorū. Dixitq; Saul ad Dauidē, In [m] alterutra eris mihi gener hodie. Mandauitq; Saul seruis suis, Loquimini clàm ad Dauidē in hanc sententiā, En fauet tibi rex, omnesq; serui eius amant te, fias ergo gener regis. Et loquuti sunt serui Saulis uerba ista in auribus Dauidis. Dixitq; Dauid, Num uero leue uobis uidetur, generū fieri regis? quū ego sim uir pauper & obscurus. Et renunciarūt serui Saulis ipsi, dicentes, Iuxta hæc uerba loquutus est Dauid. Et ait Saul, Sic dicetis Dauidi, Rex non delectatur donatione propter nuptias, nisi centum præputijs Palestinorū, ut uindicta sumatur de hostibus regis. Saul aūt cogitabat hoc effectū ut Dauid per manum Palestinorū prosterneretur. Quumq; serui eius indicassent uerba ista Dauidi, placuit hæc res in oculis Dauidis, ut gener fieret regis. Necdum exacti erant dies, Dauid surrexit & abijt unà cum uiris suis, & percussit ex Palestinis ducentos uiros, quorū præputia Dauid attulit: & impleuerunt ea regi, ut scilicet gener fieret regi: deditq; Saul Michal filiā suam ei uxorem. Videns aūt Saul, animaduertensq; quod DOMINVS esset cum Dauide, quodq; Michal filia Saulis eum diligeret, plus metuit sibi Saul à Dauide, fuitq; Saul hostis Dauidi cūctis diebus. Et egressi sunt principes Palestinorū, quumq; egrederentur ipsi, Dauid prudētius egit quàm oēs serui Saulis, ut fieret nomen eius ualde [n] illustre. CAP. XIX.

B
F
G

[f] Ebr. Filius fortitudinis.

[l] Ebr. Et rectum fuit uerbum istud in oculis Saulis.
[m] Ebr. In duabus, subintelligitur autē filiabus, uel, ut alij uolunt, uicibus.

[n] Ebr. pretiosum.

De insidijs et atroci odio quibus crudelißimus rex Saul innocentem Dauidem persequitur, & quibus medijs manus eius effugiat Dauid.

ET loquutus est Saul ad Ionathan filiū suum, & ad cūctos seruos suos, ut occiderent Dauidem, sed Ionathan filius Saulis [a] egregio fauore Dauidē prosequebatur. Nunciauit itaq; Ionathan Dauidi, dicēs, Saul pater meus quærit [occasionem] ut te interficiat, caue igitur quæso usq; mane, sedensq; in occulto abscōde te: ego uero egrediar, et stabo ad manū patri meo in agro in quo tu fueris, loquarq; pro te ad patrem meū, & si qd uidero, indicabo tibi. Loquutusq; est Ionathan bonū pro Dauide ad Saulem patrem suū, & dixit ad eum, Ne peccet rex in seruū suum Dauidem, quoniā nihil designauit aduersus te, sed opera eius ualde utilia tibi fuerunt, posuit enim animam suam in manū suam, & percussit Palestinū, & fecit DOMINVS salutē magnā uniuerso Israeli: tu uidisti & gauisus es, cur ergo peccares contra sanguinē innocentem, ut interficeres Dauidē absq; causa? Audiens aūt Saul uocem Ionathan, iurauit, [b] Viuit DOMINVS, si interficiatur. Et Ionathan uocans Dauidē, indicauit ei Ionathan cuncta uerba ista, introduxitq; Dauidē ad Saulem, ut esset corā eo sicut heri & nudiustertius. Factū est aūt rursus bellū, & egressus Dauid pugnauit cōtra Palestinos, percussitq; eos cæde magna, fugeruntq; coram eo. Factus est aūt spiritus DOMINI malus in Saule, sedebatq; in domo sua, habens lanceā in manu sua, Dauid uero ludebat manu. Et conatus est Saul traiecto Dauide lanceā defigere in pariete: at ille subduxit se corā eo, & defixit lanceā in parietem, & Dauid fugiēs, ereptus est eadem nocte. Misit ergo Saul nuncios ad domum Dauidis, qui eum obseruarent, atq; mane eum interficerent. Indicauit [hoc] Dauidi Michal uxor eius hisce uerbis, Nisi tu serues animā tuam hac nocte, cras interfectus eris. Demisit ergo Michal

A
B

[a] Ebr. Cōplacuit admodum in Dauide.

[b] Formula iurandi Ebraica: si pro non.

Dauidem per fenestram, qui abiens effugit, atque ereptus est. Tollens autem Mi-
C chal imagines, posuit super lectum, & [c]uittã ex pellibus caprinis ad capita ipsa-
rum, operuitque ueste. Et quum Saul misisset nuncios ut tollerent Dauidem, dice
bat illa, Aegrotus est. Rursum misit Saul nuncios ut uiderent Dauidem, dicens,
Afferte eum ad me in lecto, ut eum interficiam. Quumque nuncij essent ingressi,
ecce imagines iacebant in lecto, & uitta ex pellibus caprinis ad capita ipsarum.
Ait autem Saul ad Michal, Cur mihi sic imposuisti? & dimisisti inimicum meum
ut euaderet. Respondit Michal Sauli, Quoniam ipse dixit mihi, Omitte me, ne
forte te interficiam. Dauid igitur fugiens ereptus est, et uenit ad Samuelẽ in Ra
ma, indicauitque ei omnia quæ fecerat sibi Saul: & abijt ipse & Samuel, & habita
uerunt in [b]Naioth. Nũciatumque est Sauli hisce uerbis, Ecce Dauid est in Naioth
in Rama. Et misit Saul nuncios qui adducerent Dauidem. Et uidit cuneum pro
D phetarum prophetantiũ, & Samuelem stantem antistitem super eos, factusque est
spiritus dei super nũcios Saulis, ut & ipsi prophetarent. Et nunciarunt [hoc] Sau
li. Is misit alios nuncios, qui & ipsi prophetarũt. Saul autem rursus misit tertios
nuncios, & hi quoque prophetarunt. Abiens ergo & ipse in Rama, uenit ad pu-
teum magnum qui est in [c]Sechu, & interrogans ait, Vbi sunt Samuel & Dauid?
Et respondit [quidam,] Ecce in Naioth in Rama. Et abijt illò ad Naioth in Ra
ma: & uenit super ipsum quoque spiritus dei, & eundo ibat atque prophetabat, do-
nec ueniret in Naioth in Rama. Ipse quoque exutis uestibus suis, coram Samuele
prophetauit, & ꝓcidit nudus tota illa die & tota nocte. Hinc dicitur, Est ne Saul Prouerb.
inter prophetas? CAP. XX. Supra 10

*Ionathan fugitiuum Dauidem in extremo periculo positum consolatur: uerbis ami-
cis erigit, & summa fide amico adest.*

A FVgiens uero Dauid de Naioth in Rama, uenit & dixit corã Ionathan, Quid
feci? quæ iniquitas mea? aut quod peccatũ meum corã patre tuo, quod quæ-
rit animã meam? Qui dixit ei, Absit, nequaquam morieris, en pater meus nihil facit
siue magnũ sit siue paruũ, quod auri meæ non reuelet, quomodo ergo clàm ha-
beret me pater meus hanc rem? nequaquam hoc. Et Dauid rursum iurauit, dicẽs, Scit
plane pater tuus quod gratus [a]sum tibi, ideo cogitat, Ne rescis cat hoc Ionathan, ne
forte dolore afficiatur. Et profecto ut uiuit DOMINVS, & uiuit anima tua, uix
passus inter me & mortẽ intercessit. Et ait Ionathan ad Dauidẽ, Quicquid pro [b]uo
to desideras, faciam tibi. Respondit Dauid ipsi Ionathan, Ecce cras neomeniæ
erũt, quũ omnino deberem cum rege ad mẽsam discũbere, tu uero dimittas me,
B ut abscondar in agro usque ad uesperã tertię diei. Si pater tuus accurate de me per-
quisierit, dicas, [c]Obnixe precatus est à me, ut ei liceat [d]festinato ire in Beth Lehẽ
ciuitatem suam, quoniam sacrificiũ gentilitium est ibi solenne toti familiæ. Si sic
dixerit, Bene est, recte habent res serui tui. Quod si ira fuerit concitatus, plane no
ueris apud ipsum consummatam esse malitiam. Hoc ergo beneficiũ pręsta seruo
tuo, quoniam in fœdere DOMINI adduxisti seruum tuum ad te. Quod si est ali
qua iniquitas in me, interfice tu me, quid enim ad patrem tuũ me introduceres?
Et dixit Ionathan, Absit à te, quoniam si cognouero consummatã esse malitiam
patris mei, ut super te ueniat, an non [putas] quod tibi sim indicaturus? Et dixit Da-
uid ad Ionathan, Quis mihi [e]indicabit? aut si dure responderit tibi pater tuus? Et
ait Ionathan ad Dauidem, Age, egrediamur in agrũ. Egressique sunt ambo in a-
C grum: & dixit Ionathan ad Dauidem, DOMINVS deus Israel (si explorauero
patrem meum cras iuxta hoc tempus, aut perendie, isque beneuolũ se erga Daui-
dem [ostenderit,] [f]si non tum misero ad te, [g]reuelaroque tibi,) DOMINVS inquã
faciat sic Ionathan, sicque addat. Quod si uisum fuerit patri meo, ut te malis [affi-
ciat,] id quoque tibi reuelabo, dimittãque te ut in pace abeas, sitque DOMINVS te-
cum

c Alij dicunt, ceruical, alij pellẽ caprinam, alij comam factitiã, alij utrem, uel lagenam, alij uillosum aut pilosum pileolum.

b Quidam Naioth et Rama appellatiua exponũt, pro domibus aut scholis in excelso, & sic esset Nauoth.

c Quidam Sechu appellatiuum faciunt in sede.

a Ebr. Quod inueni gratiam in oculis tuis.

b Ebr. Quid dixeris anima tua.

c Ebr. Postulãdo postulatus est.

d Ebr. Currere.

e Si scilicet recte habeat, (est enim defectiua oratio) aut si mansuete responderit.

f Formula iurandi Ebraica.

g Ebr. Reuelauero auribus tuis.

cum quemadmodum fuit cum patre meo. Si id non [præstitero,] [h] nec mihi uiuo, nec mortuo beneficium DOMINI præstiteris. Et si non [fecero] hoc, succidas beneficentiam tuam à domo mea perpetuò. Si inquam non [fecero] hoc, quũ DOMINVS exciderit hostes Dauidis è terra, excindat & Dauid Ionathan unà cum domo [sua,] requiratq́ [id] DOMINVS de manu hostium Dauidis. Ad hæc [i] iurauit Ionathan Dauidi, per dilectionem nempe qua illum diligebat, D
(diligebat autem eum ut propriã animam,) & dixit ei Ionathan, Cras sunt neomeniæ, tuq́ desideraberis, (uacabit enim locus in quo tu accumbere soles,) tertio autem die descendes continuo, uenies'q́ in locum ubi latitaueras die pro festo, sedebisq́ pone lapidem Asel, iaciamq́ tres sagittas ad latus, iaciendo scilicet mihi ad scopũ. Mittam deinde puerum, Vade [k] quære iacula. Si igitur dixero ad puerum, En sagittæ à te [iacent] huc uersus, cape eum, & ueni, res enim tuæ saluæ sunt, & nihil est negotij, uiuit DOMINVS. Quod si sic dixero adolescenti, En sagittæ à te & ultra [promissæ iacent,] uade, quoniam amandauit te DOMINVS. Porrò, uerbi quod ego & tu loquuti sumus, sit DOMINVS inter me & inter te [testis] perpetuò. Latuit ergo Dauid in agro, & factæ sunt neomeniæ, discubuitq́ rex ut ederet panem. Sedebat autem rex in solio suo, quemadmodum E
aliâs, in solio scilicet ad parietem, & surrexit Ionathan, sedebatq́ Abner ad latus Sauli, uacauitq́ locus Dauidis. Illo die nihil loquutus est Saul, cogitabat enim, Fortè accidit ei quidpiam, ut [l] non sit mundus. Contigit aũt crastino, hoc est, altero die post nouam lunã, ut uacaret locus Dauidis, diceretq́ Saul ad Ionathan filium suum, Quare non uenit filius Isai, nec heri nec hodie ad panem? Et respondit Ionathan Sauli, Obnixe precatus est à me Dauid, ut liceret ei ire in Beth Lehem, dixit enim, Dimitte me quæso, habet enim sacrificium familia nostra in ciuitate, & hoc ipsum mandauit mihi frater meus: si igitur hanc [m] gratiam impetro apud te, sine quæso ut abeã, inuisamq́ fratres meos: & hæc causa est cur non uenerit ad mensam regis. Incaluit autem nasus Saulis contra Ionathan, dixitq́ ad eum, Fili mulieris rebellis, an non id intelligo, te filium Isai elegisse, ut & te F
& matrẽ tuam ignominiose pudefacias? Nam cunctis diebus quibus filius Isai super terra uiuit, neq́ tu firmaberis, neq́ regnũ tuum. Mitte igitur & adfer eum ad me, quoniam [n] morti est obnoxius. Respondit autẽ Ionathan Sauli patri suo, & dixit ad eum, Cur occidetur? Quid fecit? Iecit ergo Saul contra eum lanceam, ut eum transfigeret: animaduertitq́ Ionathan q̃ omnino constitutum esset à patre suo, interficere Dauidem. Surrexit ergo Ionathan à mensa [o] uehementer iratus, neq́ comedit panem altera die post nouam lunã, erat enim dolore affectus propter Dauidem, & q̃ pater suus pudefecisset eum. Mane facto egressus est Ionathan in agrum ad locũ quem Dauidi cõstituerat, eratq́ puer paruus cum eo. Et ait ad puerum suum, Curre, & quære sagittas quas eiaculor. Quumq́ curre- G
ret puer, ipse sagittas traijciebat ultra puerum. Veniente autem puero ad locũ sagittæ quam torquebat Ionathan, clamauit Ionathan post puerum, & dixit, An non sagitta ultra te est? Et rursum clamauit Ionathan post puerum, Festina celeriter, ne stes. Colligẽs ergo puer Ionathan sagittas, uenit ad dominũ suum. Porrò puer nihil huius nouit, duntaxat Ionathan & Dauid rem nouerant. Tradidit itaq́ Ionathan arma sua puero qui cũ eo erat, dixitq́ ei, Vade, & fer in ciuitatem. Et quũ abijsset puer, surrexit Dauid à parte meridionali, cadensq́ pronus in terram, ter inclinat: & mutuo osculantes, fleuerũt quisq́ coram altero, quousq́ Dauid plus fleret. Dixit ergo Ionathan ad Dauidem, Vade in pace, & quæ nos ambo iurauimus per nomen DOMINI hisce uerbis, DOMINVS sit inter me & inter te, inter semen meũ, & inter semen tuũ, [firma sint] perpetuò. Surgẽs igitur [Dauid] abijt, Ionathan uero ingressus est ciuitatem.

CAP. XXI.

[h] Quidam enunciatiue legunt, Non negabis mihi beneficẽtiam, siue dum uiuo, siue dũ mortuus fuero, neq́ excindas beneficentiam tuam à domo mea in æternũ, etiam tum quum dominus hostes tuos exciderit, &c.

[i] Alij, Adiecit Ionathan adiurare Dauidem.

[k] Ebr. Inueni sagittas.

[l] Ebr. geminant hoc.

[m] Ebr. Si inueni gratiam in oculis tuis, elabar quæso.

[n] Ebr. Filius est mortis.

[o] Ebr. In ira furoris, uel in calore nasi.

Dauid fuga elapsus uenit in Nob, receptus ab Ahimelech sacerdote, postquam comedisset de panibus propositis, ad regem Achis transfugit.

A ET uenit Dauid in Nob ad Ahimelech sacerdotē. Ahimelech aūt occurens
Dauidi, obstupuit, dixitq; ad eum, Cur solus es tu, nemoq; tecum? Et ait Da-
uid ad Ahimelech sacerdotē, Rex mandauit mihi quoddā negotiū, dixitq; mihi,
Nemo quicq̄ resciat huius rei, ob quam te amando, & quā tibi mādaui, ad hæc
pueris indicaui locū quendam certum. Nunc igitur quid habes in potestate tua?
Da mihi panes quinq; in manū meam, uel quidquid inuentū fuerit. Et respon-
B dens sacerdos Dauidi, ait, Non est panis laicus sub manu mea, sed duntaxat sa- Leuit. 24.
crum habeo panem: si seruati sunt pueri, præsertim à mulieribus. Respondit Da
uid sacerdoti, & ait ad eum, Mulieres quidem reclusæ nobis fuerunt, tam heri q̄
nudiustertius quū exirem, fueruntq; [a]uasa puerorū sancta, & hic publicus [b]mos
est, quanto uero magis hodie sanctificatur [panis] in uase? Dedit itaq; sacerdos
sacrum [panem:] nec enim erat ibi panis alius q̄ panes facierū, qui erant amotià De pani-
conspectu DOMINI, ut ponerentur panes [c]recentes eo die quo illi amoueban bus faciei
C tur. Erat aūt ibidē quidam ex seruis Saulis eodem die detentus corā DOMINO, uide Exod. 25. & Leui
cuius nomen erat Doëg, Aedomæus, præfectus præpotens pastorū quos habebat tici 24.
Saul. Ait aūt Dauid ad Ahimelech, An non est hic in manu tua lancea aut gla- Matt. 12.
dius? gladiū enim meum & arma mea nō accepi in manum meam, nam uerbis
regis festinatum erat. Et dixit sacerdos, Gladius quidē Goliath Palestini, quem
tu trucidasti in ualle quercus, en inuolutus est uelo quodā post Ephod, si illum
uis tibi accipere, accipe, quia præter illū nullus alius hic est. Et ait Dauid, Non est
huic similis, da eum mihi. Et surgens Dauid die illa, fugit à facie Saulis, uenitq;
D ad Achis regē Gath. Dixerunt aūt serui Achis ad eum, An non hic est Dauid rex
terræ? An non huic canebant in [d]choris, huiusmodi uerbis, Percussit Saul suos
mille, & Dauid suos decem mille? [e]Voluebat autem Dauid hæc uerba in corde
suo, & timuit ualde à facie Achis regis Gath. Et immutauit [f]habitū suum in ocu
lis eorū, simulauitq; se furere inter manus eorum, exarauitq; [unguibus] in ual-
uis portarū, [g]defluens saliuam suam in barbam suam. Dixit itaq; Achis ad seruos
suos, En uidetis hominē uæsanorū more sese adflictantē, cur ergo induxistis eum
ad me? Num furiosis ego careo? ut adduceretis istum quoq;, ut uæsanorum mo-
re sese adflictaret? Num is ueniet in domum meam? CAP. XXII.

Quum effugisset Dauid in Adullam, ueniūt ad eum fratres & cognati, quibus Moabitico regi commendatis, redit in Iudæam, colligens ad se quadringētos uiros, Doeg prodit & trucidat iussu Saulis Ahimelech cum cæteris sacerdotibus. Abiathar seruatus ad Dauidem concedit.

A DAuid ergo inde abiens, effugit in speluncā Adullam. Audientes id fratres
eius, & uniuersa domus patris eius, illuc ad eum descenderunt. [a]Conflu-
xeruntq; ad eum omnes uiri adflicti, & quicunq; obærati erant alieno ære, cun-
cti deniq; qui amaro erant animo, factusq; est eorū princeps. Habuit itaq; secum
circiter quadringentos uiros. Et abiens inde Dauid in Mizpe Moab, dixit ad re-
gem Moab, Egrediatur quæso pater meus & mater mea ad uos, donec sciā quid
facturus sit mihi deus. Et duxit eos in conspectū regis Moabitici, habitaruntq;
cum eo cunctis diebus quibus Dauid fuit in arce. Dixit uero Gad propheta ad
Dauidem, Noli desidere in arce, age, proficiscere in terram Iuda. Abiēs ergo Da-
uid, uenit in syluam Hareth. Audiuit aūt Saul [b]prodijsse Dauidem, uirosq; qui
B cum eo erant. Saul aūt sedebat in Gibea subter arborem in Rama, habens lan-
ceam suam in manu sua, & cuncti serui sui stabant iuxta eum, dixitq; Saul ad ser
uos suos qui eum circumstabant, Auscultate obsecro filij Iemini, [c]num dabit fi-
lius Isai omnibus uobis agros & uineas, & constituet omnes uos tribunos &
centu-

[a] Vasa corpora intellegit.
[b] Obscurus est locus, alij aliter interpretantur. Et hæc uia polluta est, dicunt quidam.
[c] Ebr. Calidi.
[d] Alij legunt, in tibijs.
[e] Ebr. Posuit.
[f] Ebr. Gustum: capitur autem pro habitu aut gestibus corporis.
[g] Defluo in actiua uoce, ac transitiue usus sum: est enim Ebræis hiffeil, ac si dixissem deriuans.

[a] Ebr. Et collegerūt se.
[b] Ebr. Quod notus esset factus.
[c] Ebr. Etiam.

centuriones? Quandoquidē conſpiraſtis uos omnes contra me, nec eſt qui reue-
let [b] auribus meis quod & filius meus [fœdus] pepigerit cum filio Iſai: nemo in-
ſuper ex uobis eſt quem id mecū male habeat, [c] quiq; indicet mihi ꝙ filius meus
excitauit ſeruū meum contra me, ut ſtruat inſidias, quemadmodū hodie [uidere
eſt.] Reſpōdens Doëg Aedumæus, (qui & ipſe ſtabat inter ſeruos Saulis,) dixit,
Vidi filium Iſai uenientē in Nob ad Ahimelech filiū Ahitob, qui conſuluit pro
eo DOMINVM, deditq; ei cōmeatum, dedit ei inſuper gladiū Goliath Paleſtini.
Mittens autē rex, ut accerſerent Ahimelech filiū Ahitob ſacerdotē, & omnem do-
mum patris eius, ſacerdotes uidelicet, qui erant in Nob: ueneruntq; omnes ad re
gem. Tunc dixit Saul, Audi quæſo fili Ahitob. Et dixit, En [f] adſum domine. Et C
ait ad eum Saul, Quare conſpiraſtis aduerſum me, tu & filius Iſai, in hoc quod
dediſti ei panē & gladiū, conſuluiſtiq; pro eo deum, ut inſurgeret aduerſum me,
strueretq; inſidias, ut hodie [eſt uidere.] Reſpondit Ahimelech regi, & ait, Et quis
eſt inter omnes ſeruos tuos fidelis ut Dauid, qui & gener regis eſt, qui ad iuſſa
[g] tua receſſit, inclytuſq; eſt in domo tua? Num hodie [primum] cœpi pro eo con
ſulere deum? Abſit hoc à me, ne imputet rex rem [hanc] ſeruo tuo in uniuerſa do
mo patris mei, nihil enim ſciuit ſeruus tuus de toto iſto negotio nec paruum nec
magnū. Et ait rex, Omnino morieris Ahimelech, tu & omnis domus patris tui.
Dixitq; rex ad [h] emiſſarios qui ſtabant iuxta eum, Circūdate [illos,] & interficite
ſacerdotes DOMINI, quoniam & illorum [i] manus eſt cum Dauide, & quum co
gnoſcerent ipſum fugiſſe, non reuelarunt id [k] mihi. At ſerui regis noluerunt in-
ferre manus ſuas, ut irruerent in ſacerdotes DOMINI. Tunc ait rex ad Doëg,
Verte tu, & irrue in ſacerdotes. Et uerſus Doëg Aedumæus, irruit in ſacerdotes, D
interfecitq; eodem die octogintaquinq; uiros, [l] ferentes Ephod lineum. Ipſam
quoq; Nob percuſſit gladio, tam uiros quàm mulieres, infantes quoq; & lacten
tes, boues & aſinos, pecudes quoq; gladio. Seruatus eſt autem filius unus Ahi-
melech filij Ahitob, Abiathar, fugitq; poſt Dauidem. Et nunciauit Abiathar Da-
uidi quomodo Saul occidiſſet ſacerdotes DOMINI. Et ait Dauid ad Abiathar,
Sciebam eo die quum illic eſſet Doëg Aedumæus, quod certiſſime eſſet nuncia-
turus Sauli, ego [m] occaſio fui omnium interfectorum ex domo patris tui, mane
apud me, ne metuas, quicunq; enim animam meam quæſierit, animam quoque
tuam quæret, nam apud me cuſtoditus eris. CAP. XXIII.

Dauid cum ſeruaſſet Keilam, ipſe quoq; per dominum è manu Saulis liberatur, Iona than eum conſolatur & confortat, Ziphæi produnt.

NVnciauerunt autem Dauidi dicentes, En Paleſtini oppugnant Keilam, & A
diripiunt horrea. Conſuluit ergo Dauid DOMINVM, dicens, Vadámne
& percutiam Paleſtinos iſtos? Et DOMINVS reſpondit Dauidi, Vade, tu percu
ties Paleſtinos, liberabiſq; Keilam. Et dixerunt uiri qui erant cū Dauide ad eum,
Ecce nos hic in Iuda metuimus, quāto magis ſi Keilā profecti fuerimus ad exer-
citum Paleſtinorū? Dauid ſecūdo conſuluit DOMINVM. Reſponditq; ei DO
MINVS, & dixit, Surge, deſcende in Keilam, dabo enim Paleſtinos in manum
tuam. Abijt ergo Dauid & [a] milites eius in Keilā, pugnauitq; contra Paleſtinos,
& abegit pecora eorū, & percuſſit eos cæde magna, ſeruauitq; Dauid ciues Kei-
la. Quū autem Abiathar filius Ahimelech fugiſſet ad Dauidem in Keilam, con-
tigit ut & Ephod in manu eius deſcenderet. Nunciatū eſt ergo Sauli Dauidem
ueniſſe in Keilam, & ait Saul, Tradidit eum deus in manu mea, quoniā conclu- B
ſus eſt, quum ſcilicet uenit in ciuitatē ualuis & uectibus [munitam.] Saul ergo
[per præcones] [b] conuocauit uniuerſum populū ad præliū, ut deſcēderent in Kei
lam, obſidioneq; cingerent Dauidē militeſq; eius. Animaduertens autem Da-
uid quod Saul contra eum meditaretur malū, dixit ad Abiathar ſacerdotem, Ap-

b Ebr. Auri meæ.
c Ebr. Reuelet auri meæ.
f Ebr. Ecce ego domine.
g Eb. De auditu tuo.
h Ebr. Curſores.
i Manus pro conſilio, auxilio.
k Ebr. Auri meæ.
l Non quod tum ferrent cū interficerentur, ſed quod eſſent in ea ætate, eoq; ordine ut ferre poſſent, hoc eſt, ut miniſtrarent in ſacerdotio domini.
m Ebr. Ego circuiui in omni anima domus patris tui.
a Ebr. Viri.
b Ebr. Fecit audire.

plica Ephod. Aitque David, DOMINE deus Israelis, seruus tuus certo audiuit quod Saul [c] conetur uenire contra Keilam, ut perdat ciuitatē propter me, tradéntne ciues Keilæ me in manum eius? Descendétne Saul, quemadmodū audiuit seruus tuus? DOMINE deus Israel, indica quæso seruo tuo. Et dixit DOMINVS, Descendet. Dixitque David, Tradéntne ciues Keilæ me & milites meos in manū Saulis? Et respondit DOMINVS, Tradent. Surrexit ergo David & milites eius fermè sexcenti uiri, & egressi sunt de Keila, profectique sunt quocunque proficiscebantur. Quumque nunciatū esset Sauli Dauidem è Keila effugisse, [b] destitit ab expeditione. Manebat aūt David in deserto in arcibus, habitauitque in monte in deserto Ziph, & quærebat eum Saul cunctis diebus, sed non tradidit eum deus in manū

C eius. Videns itaque David quod egressus esset Saul, quæreretque animā eius, manebat ipse David in deserto Ziph in sylua. Consurgens autem Ionathan filius Saulis, profectus est ad Dauidem in syluam, confirmauitque manum eius in deo, dixitque ad eum, Ne metuas, quoniam nō deprehendet te manus Saulis patris mei, & tu quidem regnabis super Israelem, & ego ero à te secundus, & hoc certū esse nouit pater meus. Pepigeruntque ambo isti fœdus coram DOMINO. David autē mansit in sylua, & Ionathan rediit in domū suam. Ascenderūt autem Ziphæi ad Saulem in Gibea, dicentes, An nō David sese occultat apud nos in arcibus in sylua, quæ est iuxta collem Achila, qui est à dextra deserti? Descende igitur ô rex, poteris enim pro omni [e] uoto tuo descēdere, nos uero trademus eum in manū regis. Dixitque Saul, [f] Laudandi uos à DOMINO, quod uos mei miseret: ite quæso, et adhuc apparate, animaduertite & uidete locum eius in quo fuerit pes eius, & quis uide

D rit eum ibi, mihi enim dictū est, eum esse uehementer callidū. Considerate ergo, & rescite omnia latibula in quibus sese abscondit, tunc redite ad me, ad [g] certum [tempus,] & ibo uobiscū: si in terra fuerit, scrutabor eum per omnia [h] millia Iuda. Surgentes illi abierunt in Ziph ante Saulem, David uero & milites eius erant in deserto Maon, in planitie quæ est ad dexterā Iesimon. Profectus est & Saul cum uiris suis ad quærendum: & nunciauerunt Dauidi, hinc descendit in petram, habitauitque in deserto Maon. Quod cum audisset Saul, insequutus est Dauidem in desertum Maon. Ibat itaque Saul ex latere montis uno, & David cum uiris suis in latere montis altero, festinauitque David præcipitanter ut effugeret ante Saul, sed Saul & uiri eius cingebant Dauidem & milites eius ut eos apprehenderent. Venit autem nuncius ad Saulem, dicens, Ilico ueni, quoniam impetu quodā irruerunt Palestini in terrā. Versus ergo Saul ab insequutione Dauidis, profectus est obuiam Palestinis: ob hoc nomen adeptus est locus ille [i] Sæla Hamahelekoth. Tunc ascendit David, & habitauit in arcibus En Gedi. CAP. XXIIII.

David cum posset Saulem occidere, uita eum donat, exemplum est quomodo cum hostibus agendum, & quanta potentia deus suos seruet.

A CONtigit uero quum Saul reuerteretur ab insequutione Palestinorū, ut nunciarent [quidam] ei, dicentes, En David est in deserto En Gedi. Assumptis igitur tribus millibus delectorum [a] militum ex omni Israele, Saul abiit, ut inuestigaret Dauidem & uiros eius in summitatibus rupium quas conscendūt rupicapræ. Veniens itaque ad septa ouium in itinere, ubi est spelunca, quam ingressus est Saul [b] exonerandi uentris gratia, David autem & milites sui in lateribus speluncæ sedebant. Dixerūt ergo uiri Dauidis ad eum, En hic est dies de quo loquutus est ad te DOMINVS, Ecce ego trado hostes tuos in manus tuas, faciesque ei quod uisum fuerit tibi. Surgens autem David, clàm abscidit alam paludamenti quod habebat Saul. [c] Post hoc reprehendit Dauidem cor suum, quod abscidisset

B alam [paludamēti] Saulis, dixitque ad uiros suos, [d] Seruet me DOMINVS, ne rem istam designem contra dominū meum Messiam DOMINI, ut scilicet inferam ei manum

c Ebr. Quærat.
d Eb. Cessauit exire.
e Eb. Iuxta omne desiderium animæ tuæ.
f Ebr. Benedicti.
g Alii legunt, cum certo responso, hoc est, quum res firma est & certa.
h Erant tribus in chiliades sub tribunis distributæ.
i Petra diuisionis.
a Ebr. Virorum.
b Ebr. Vt tegeret pedes suos, qua periphrasi Ebræi honeste opus naturæ circumloquuntur.
c Ebr. Factū est post sic, ut cor ipsum Dauidem percuteret.
d Ebr. Absit mihi à domino ut faciam.
Messias, Christus, unctus.

manū, est enim unctus DOMINI. Auulsit itaq; Dauid milites suos uerbis, nec permisit ut insurgerent contra Saulē. Porrò Saul surgens è spelunca, abijt itinere [suo.] Post hæc surrexit & Dauid, & egressus è speluca, clamauit post Saulem hi sce uerbis, Domine mi rex. Et quū Saul respexisset, Dauid inclinato uertice pronus sese incuruat. Dixitq; Dauid ad Saulem, Cur audis uerba[e] hominū qui ita loquuntur, Ecce Dauid quærit malum contra te? En hodie uiderunt oculi tui, q DOMINVS hodie te in manū meam in ipsa spelunca tradiderit: & fuerūt quidem qui dicerent ut te occiderem, at parcitum est tibi: dixi enim, Non inferā ma C num meam domino meo, quādoquidem unctus DOMINI est. Vide pater mi, uide quoq; alam paludamēti tui in manu mea, abscidi enim alam paludamenti tui, nec tamen te occidi: cognosce igitur & uide q nihil[f] mali molior, nihil præuaricationis, nihil in te pecco: tu uero uenaris animā meā, ut tollas eam: iudicet DOMINVS inter me et te, uindicetq; me DOMINVS à te, ut manus mea in te non sit. Quemadmodū ueteri prouerbio dicitur, Ab impijs egreditur impietas: manus itaq; mea non sit in te. Post quē egressus est rex Israelis? aut quem demū persequitur? [nimirum] mortuum canem, &[g] pulicem aliquem. Sit igitur arbiter DOMINVS, & iudicet inter me & te, ipse inspiciat, & agat causam meam, libe retq; me è manu tua. Factum est autē quum Dauid complesset loqui hæc uerba ad Saulem, ut Saul diceret, An non hæc uox tua fili mi Dauid? Sublataq; uoce sua Saul fleuit, et dixit ad Dauidem, Tu es me iustior, retribuisti enim mihi bo D num, quum ego te malis affecerim: & tu quidem hodie satis indicasti quāta bonitate sis me prosequutus, q me, quum DOMINVS me in manū tuam conclu sisset, non interfeceris. Etenim, quis deprehenso hoste suo, [h] incolumem eū abire permittit? DOMINVS repēdat tibi bonum pro isto die, quo mihi benefeceris. Equidē scio q certissime regnaturus sis, quodq; firmum futurū sit regnū Israelis in manu tua: iura igitur mihi per DOMINVM, ne excindas semē meū post me, neq; deleas nomē meū de domo patris mei. Iurauit itaq; Dauid Sauli, abijt Saul in domū suā, sed & Dauid atq; milites sui ascenderūt in arcē. CAP. XXV.

Describitur mors Samuelis, & historia de Nabal & Abigail.

Ortuus est autem Samuel, & congregati sunt omnes Israelitæ, & planxerunt eum, sepelientes eum in domo sua in Rama. Surgens autem Dauid abijt in desertum Paran. Et erat uir quidam in Maon, [a] cuius operæ fuerunt in [a] Carmelo, eratq; uir ille [b] præpotens, habens ouium tria millia, milleq; capras. Factumq; est ut oues suas tonderet in Carmel. Porrò nomen illius uiri erat Nabal, & nomē uxoris suæ Abigail: fuitq; mulier illa claro ingenio, & uenusta forma: uir aūt erat durus, & malis studijs prēditus, eratq; Calebita. Audiuit itaq; Dauid in deserto, quod Nabal tonderet oues suas, misit ergo Dauid decem pueros, & ait ad pueros ipsos, Ascendite in Carmel, & uenientes ad Nabal, salutabitis [c] eum meo nomine, dicetisq;, Vitam, pacem & incolumitatem [optamus] & tibi & domui tuæ, omnibusq; quæ habes. Audiui igitur quod tonsores habeas, nūc B autem pastores quos habes fuerunt apud nos, quos nunquam ignominia affecimus, neq; illis quidquam defuit cunctis diebus quibus fuerūt in Carmel, interroga pueros tuos, qui id indicabūt tibi, inueniant hi pueri gratiā in oculis tuis, quandoquidē opportuno [d] tempore uenimus, da obsecro, quidquid deprehenderit manus tua, seruis tuis, & filio tuo Dauidi. Quūq; uenissent pueri Dauidis, loquuti sunt ad Nabal omnia uerba ista nomine Dauidis, et [e] siluerūt. Et respondens Nabal seruis Dauidis, ait, Quis est Dauid? & quis est filius Isai? multi sunt hodie serui qui sese ab heris suis abrumpunt, num acciperem panem meum, [f] aquas meas, & [g] obsonium meum quod mactaui tonsoribus meis, & darem uiris qui unde sunt nesciam? Versi igitur pueri Dauidis itinere suo, redierunt,

Prouerbiū.

Eccli 46.d

e Ebr. Hominis loquentis.

f Ebr. Quod in manu mea non est malum et prēuaricatio.

g Ebr. Pulicē unum.

h Eb. Bonam uiā ire permittit.

a Vel, cuius opus fuit in Carmelo, sin gewerb. Potest etiā legi opus eius in fertilitate agri, aut cultura. Nā Carmel cultum agrū significat. a Carmel uidetur hic esse nomen oppiduli in Iudæa, non montis in Galilæa.

b Eb. Valde magnus.

c Eb. Quæretis nomine meo ad pacem, & dicetis, Sic ad uitam & tibi pacem, & domui tuæ pacem, & omnibus quæ tibi pacem.

d Ebr. Quoniā uenimus bono die: uel, uenimus auspicato.

e Ebr. Et quieuerūt.

f Aqua in genere pro omni potu: species pro genere.

g Eb. Mactatū meū.

C & uenientes indicarũt ei omnia uerba ista. Et ait Dauid ad uiros suos, Accingat
quisque gladium suũ. Et accincti sunt singuli gladio suo, sed & Dauid accinctus
est gladio suo, & [h] sequuti sunt Dauidem fermè quadringenti uiri, ducenti au-
tem manserunt apud impedimenta. Porrò puer quidam ex [reliquis] pueris
indicauit Abigail uxori Nabal hisce uerbis, En misit Dauid nuncios ex deserto
salutatum herum nostrũ, qui inuectus est in eos. Homines uero illi magno [i] u-
sui nobis fuerunt, nec nos pudefecerunt, neque defuit [k] nobis quidquam cunctis
diebus quibus cõuersati sumus cum eis: dum fuimus in agro, fuerunt nobis ui-
ce muri & nocte & interdiu, cunctis diebus quibus cũ eis oues pauimus. Nunc
igitur delibera & despice quid facias, nam malum plene conceptum est cõtra he
rum nostrum, & contra uniuersam domum eius. Et ipse [l] perditus homo est, nec
sana ratione præditus, ita ut nemo cũ illo uel loqui audeat. Festinans ergo Abi-
gail, accepit ducẽtos panes, duos utres uini, quinque oues [m] paratas, & quinque [n] sa-
ta tosti farris, centum denique ligaturas uuarum passarum, & ducentas massas fi-
D cuum, & imposuit [illa] asinis, & ait ad pueros suos, Præcedite faciem meam, en
ego [o] uos sequar: marito autẽ suo Nabal non indicabat. Et conscenso asino, de-
scendit clàm per montem: & en Dauid & milites eius descendebant ei obuiam,
ipsaque obuia facta est illis. Dixerat [p] autem Dauid, Profecto [q] uanum est quod cu
stodiui omnia quę habet ille in deserto, ut nihil desideratum sit ex omnibus quę
habet, & is rependit mihi malũ pro bono: sic faciat deus hostibus Dauidis, sicque
addat, si ad matutam usque mingentem ad parietem reliquum fecero ex omnibus
quæ habet. Quumque Abigail uidisset Dauidem, ilico descendit ab asino, proci-
densque prona coram Dauide, incuruauit se ad terrã: procidens inquam ad pedes
eius, dixit, Mi domine, in me sit hæc iniquitas, sine loquatur famula tua in auri-
bus tuis, & audi uerba ancillæ tuæ. Ne ponat quęso dominus meus cor suũ con
tra uirum istum Belial, contra Nabal inquam, nam [r] nomini suo respondet: Na
E bal est nomen eius, et stultitia est cum eo: ego uero ancilla tua non uideram pue
ros domini mei quos miseras. Nunc ergo mi domine, uiuit DOMINVS, & ui
uit anima tua, en prohibuit te DOMINVS, ne eo usque erũperes, ut [s] sanguinem
funderes, seruauitque tibi [t] manum tuam. Sint igitur quemadmodũ Nabal hostes
tui, & quicunque machinantur domino meo malum. Nunc igitur donum hoc
quod attulit famula tua domino meo, detur pueris qui à [u] pedibus sunt domini
mei: remitte obsecro transgressionem famulæ tuæ, nam omnino domũ firmam
faciet DOMINVS domino meo, nam dominus meus bella gerit DOMINI, ni
hil mali [x] hactenus dum uixisti, inuentum est in te. Insurgat licet homo ut te per
sequatur, insidieturque uitæ tuæ, erit tamen anima domini mei ligata in fasciculo
uiuentiũ cum DOMINO deo tuo, animam uero hostium tuorũ eiaculabitur in
media uola fundæ. Quũque DOMINVS prosequutus fuerit dominũ meũ omni
bonitate, quemadmodũ tibi pollicitus est, præceperitque ut dux sis sup Israelẽ, nõ
erit tibi domino meo hoc in uacillationẽ, et offendiculũ cordis, ut scilicet effũde
F res sanguinẽ absque causa, ut dominus meus se seruet: quũque benefecerit DOMI-
NVS domino meo, memineris ancillæ tuæ. Et ait Dauid ad Abigail, Laudãdus
DOMINVS deus Israel, qui effecit ut mihi hodie obuiam uenires. [y] Gratiã ha-
beo moribus tuis [festiuissimis,] tibique beneficiũ debeo, quæ me hodie coercuisti
quo minus [z] sanguinẽ funderẽ, liberarẽque me manu mea. Etenim, uiuit DOMI-
NVS deus Israel, qui prohibuit me ne malo te afficerẽ: nã si nõ festinasses, uenis-
sesque mihi obuiã, usque ad matutã non factus fuisset reliquus ipsi Nabal mingens
ad parietẽ. Suscepit ergo Dauid de manu eius quod attulerat ei, simulque dixit ei,
Ascende in pace in domũ tuã, en exaudiui uocem tuam, suscepique faciem tuam.
Venit itaque Abigail ad Nabal, & en habebat is conuiuium in domo sua ueluti
conuiuium

h Ebr. Et ascenderũt post Dauidem.

i Eb. Boni fuerũt nobis ualde.

k Vel, nihil amisimus.

l Ebr. Filius est Belial, de loquendo ad eum.

m Eb. Factas.

n Saim mensuræ species, Latini sata dicere coguntur: nisi Saim Ebraicam uocem seruare malis.

o Ebr. Ego uenio post uos.

p Hæc uerba uidetur indignabundus Dauid loquutus esse legatis reuersis, uel fortassis in itinere ad seruos, ut ipsa Abigail audierit.

q Eb. Ad mendaciũ.

r Eb. Vt nomẽ eius, sic ipse.

s Ebr. Ne ueniresin sanguines.

t Alij legunt, manus tua salutẽ adfert tibi

u Eb. Qui ambulant ad pedes domini mei.

x Eb. A diebus tuis.

y Eb. Benedictus gustus tuus, & benedicta tu. Capiunt autẽ gustũ pro habitu totius corporis in sermone, forma, dexteritate, &c.

z Eb. Quo minus uenirem in sanguines.

cõuiuium regium, & cor ipsius Nabal erat hilare in ipso, eratq; satis ebrius: ipsa uero non indicabat ei quidquam, nec paruum nec magnum usq; ad lucem posteri diei. Factum est igitur mane, quum Nabal uinum † concoxisset, retulit ei uxor eius negotium illud, emortuumq; est cor eius in ipso, ut fieret tanquam lapis. Post decem deinde dies percussit DOMINVS ipsum Nabal, ut moreretur. Dauid autem quum audiret mortuũ esse Nabal, ait, Laudandus DOMINVS, qui uindicauit causam opprobrij mei de manu Nabal, & seruum suum prohibuit à malo, rependitq; malitiam Nabal DOMINVS in caput ipsius. Misit insuper Dauid, loquutusq; est cum Abigail, ut acciperet eam sibi in uxorem. Venientes itaq; serui Dauidis ad Abigail in Carmel, loquuti sunt cum ea in hanc sententiam, Dauid misit nos ad te, ut ducat te sibi uxorem. Quę surgens pronam sese incuruat, dicens, Ecce sit ancilla tua famula, ut lauet pedes seruorum domini mei. Ilico ergo surgens Abigail, inscendit asinũ, sequutæq; sunt uestigium eius quinq; puellæ eius, ipsa autem sequuta est nuncios Dauidis, & facta est ei uxor. Sed & Ahinoam duxit Dauid de Iesreel, fueruntq; ambæ uxores eius. Saul enim dederat Michal filiam suam Dauidis uxorem, Phalti filio Lais, qui fuit de Gallim. G

† Ebr. Cũ uinũ exisset à Nabal.

CAP. XXVI.

Ziphæi produnt Dauidem Sauli. Dauid uenit in castra Saulis, quum potuisset eum occidere, parcit ei, & accepta lancea eius ac scypho, abit.

ZIphæi uenerunt ad Saulem in Gibea, dicentes, An non Dauid abdidit sese in colle Hachila, quæ est è regione deserti? Surgens igitur Saul, descẽdit in desertum Ziph, habens secum tria millia uirorum delectorum ex Israele, ut quæreret Dauidem in deserto Ziph. Et castrametatus est Saul in colle Hachila, qui est è regione deserti iuxta uiam. Dauid autẽ manebat in deserto, uiditq; quod Saul insequeretur eum in desertum. Misit igitur Dauid exploratores, intellexitq; Saulem ad certum [negotiũ] uenisse. Et surgens Dauid, uenit ad locum ubi Saul castra posuerat, uiditq; Dauid locum in quo dormiuit Saul et Abner filius Ner imperator exercitus eius. Saul autem dormiebat intra uallum, populus uero in castris erant circum eum. Et respondens Dauid, ait ad Ahimelech Hithæum, & ad Abisai filium Zeruia fratrem Ioab in hæc uerba, Quis descendet mecum ad Saulem in castra? Et dixit Abisai, Ego descẽdam tecum. Venit itaq; Dauid & Abisai ad populum noctu, & ecce Saul dormiens iacebat intra uallum, & lancea eius fixa erat in terra ad caput eius. Abner autem & populus iacebant circũ eum. Ait ergo Abisai ad Dauidem, Tradidit deus hodie hostem tuum in manũ tuam, sine obsecro ut uno ictu defigam eum lancea in terram, nec iterem. Dixit autem Dauid ad Abisai, Ne interficias eum, quis enim impune manũ suam inferret uncto DOMINI? Addiditq; Dauid, Viuit DOMINVS, nisi DOMINVS percutiat eũ, aut dies eius ueniat ut obeat, aut in prælium descendens intereat, [a] seruet me DOMINVS, ne manum meam inferam uncto DOMINI: quin lanceã quæ ad caput eius est accipe, & urceum aquarium, & [b] abibimus. Tulit itaq; Dauid lanceã & urceum aquarium de capite Saulis, & abierũt illi, nemine uidente, nemine id aduertente, nemineq; euigilante, quoniam omnes dormiebãt, nam grauissimus sopor à DOMINO in eos irruerat. Et transiens Dauid in ulteriorẽ locum, stetit in uertice montis eminus, existente multo spatio inter eos, & clamauit Dauid ad populum, & ad Abner filiũ Ner, in hæc uerba, Nihil respondes Abner? Respondit Abner, & dixit, Quis es tu, qui clamas ad regẽ? Et dixit Dauid ad Abner, An non uir es tu? & quis similis tui in Israele? Cur igitur non custodiuisti dominum tuum regem? ingressus enim est quispiam ex populo, ut perderet dominũ tuum regem: hoc omnino bonum non est quod fecisti: uiuit DOMINVS, digni estis extremo [c] supplicio, quod non custodiuistis dominum uestrum, nempe unctum

A B C

a Ebr. Absit mihi coram domino.

b Ebr. Ibimus nobis.

c Ebr. Filij estis mortis.

DOMINI. Nunc igitur uide ubi sit lancea regis, & uas aquarium, quę ad caput eius erant. Et cognoscens Saul uocem Dauidis, ait, An non hæc uox tua est fili mi Dauid? Et dixit Dauid, Vox mea est domine mi rex. Et ait, Quare dominus meus sic persequitur seruum suum? quid enim designaui? quid uero mali est in manu mea? Nunc ergo audiat quæso dominus meus rex uerba serui sui. Si DOMINVS incitat te contra me, odoretur sacrificium placatorium: si autem filij hominum, execrati sint in conspectu DOMINI, nam eijciunt me hodie, ne consociare me possim hæreditati DOMINI, in hoc quod dicũt, Vade cole deos alios.
D Ne itaq; cadat sanguis meus in terram coram DOMINO, quoniã egressus est rex Israelis, ut pulicem unum quærat, perinde ac si quis perdicem in montibus persequatur. Et dixit Saul, Peccaui, reuertere fili mi Dauid, nihil mali tibi ultra inferam, eo quod anima mea pretiosa hodie fuerit in oculis tuis, en stulte egi, & erraui admodũ ualde. Et respondens Dauid, ait, En lancea regis, transeat unus ex pueris & tollat eam, DOMINVS autem repẽdat unicuiq; iuxta iustitiã suã, & iuxta fidem suam, quoniã tradiderat te DOMINVS hodie in manum meã, ego uero nolui manum meam inferre uncto DOMINI: & ecce quemadmodũ anima tua hodie magnifica fuit in oculis meis, sic magnifica sit anima mea in oculis DOMINI, qui eripiat me ex omni adflictiõe. Et dixit Saul ad Dauidem, [b] Laude dignus es tu fili mi Dauid. Et facies, & omnino perficies. Dauid autem abijt itinere suo, & Saul in locum suum reuersus est. CAP. XXVII.

b Ebr. Benedictus.

Dauidi, quum uenisset ad Achis regem, Sicelek traditur.

A COgitauit autem Dauid in corde suo, Incidam una dierum in manum Saulis, ideo nihil mihi consultius, quàm ut fuga euadam in terram Palestinorũ, ut Saul à me absistat, neq; ultra me per omnes terminos Israelis inuestiget, effugiamq; manus eius Surgens itaq; Dauid, transijt ipse & sexcenti uiri qui cum ipso erant, ad Achis filium Maoch regem Gath. Et habitauit Dauid apud Achis in Gath, ipse & milites eius, quisq; cum domo sua: sed & duæ uxores eius, Ahi-
B noam Iesreelitis, & Abigail Carmelitis, uxor scilicet ipsius Nabal. Nunciatumq; est Sauli quod Dauid fugisset in Gath, nec ultra inuestigauit eum. Dixit autem Dauid ad Achis, Si nunc inueni fauorẽ in oculis tuis, detur mihi locus in aliqua urbe in agro, ut ibidem habitem: cur enim habitaret seruus tuus tecũ in urbe regia? Dedit itaq; ei Achis in die illa Ziklag, hinc Ziklag facta est regum Iuda usq; in hunc diem. Fuit uero numerus dierũ quibus commorabatur Dauid in agro
C Palestinorum, quatuor [a] menses & dies aliquot. Ascendit autem Dauid, & milites eius, & irruperunt in Gessuræos, Girsæos, & Amalekitas: hæ enim [gentes] iam olim regionẽ istam incoluerant, ubi itur in Sur usq; ad terram Aegypti. Et percussit Dauid regionẽ, nõ permisit uiuere nec uirũ, nec mulierẽ: abegit quoq; oues & boues, asinos atq; camelos & uestes, & reuersus uenit ad Achis. Et ait
D Achis, Vbi fecistis hodie [b] impressionẽ? Et dixit Dauid, Ad Meridiem Iuda, & ad Meridiem Ierahmeel, & ad Meridiẽ Kenæi. Nec uirũ, nec mulierẽ uiuos seruabat Dauid, ut induceret in Gath: hoc [c] nempe consilio, Fortè annunciarent de nobis [aliquid,] dicendo, Sic fecit Dauid, & hic mos eius erat omnibus diebus quibus cõmorabatur in regione Palestinorum. Et credidit Achis ipsi Dauidi, cogitans, Omnino sordet illi gens sua Israelitica, eritq; seruus meus ꝑpetuò. XXVIII.

a Quidã Iamim dies pro annis exponũt, & sic legũt, anno & quatuor mensibus.

b Alij legũt, hodie ne fecistis impressionẽ?

c Ebr. Dicendo.

Dauid ab Achis exercitui præficitur, Samuel ab impio rege incantamẽtis euocatur.

A COntigit ut in diebus illis Palestini congregarent turmas suas, exercitumq; [conscriberent,] ut pugnarent contra Israelitas. Dixit ergo Achis ad Dauidem, Persuasissimũ hoc tibi esto, quod mecum egressurus sis in prælium, tu & uiri tui. Et ait Dauid ad Achis, Cognosces ergo & tu quid facturus sit seruus tuus. Rursumq; dixit Achis ad Dauidem, Ponam igitur te custodem capitis mei cunctis diebus.

ctis diebus. Porrò Samuel mortuus erat, planxerantq; eum omnes Israelitę, sepelierantq; eum in Rama ciuitate sua. Et Saul eiecerat è terra pythones & diuinos. Congregati igitur Palestini, uenerunt & castrametati sunt in Sunem, congregauitq; & Saul uniuersum Israelem, & castrametati sunt in Gilboa. Videns autem Saul castra Palestinorum, timuit, & expauit cor eius supra modũ. Quumq; Saul cõsuluisset DOMINVM, non respondit ei DOMINVS, neq; per somnia, neq; per Vrim, neq; per prophetas. Dixit ergo Saul ad seruos suos, Quærite mihi mu- B
lierem quę habeat pythonem, ut uadam ad eam, sciscitérq; ex ea. Et dixerunt serui eius ad eum, Ecce est mulier in Endor, quæ spiritum habet pythonis. Saul ergo commutato habitu, indutus est alijs uestimentis, abijtq; ipse & duo uiri cum eo, ueneruntq; ad mulierem illã noctu. Et ait, Diuina mihi quæso in Pythone, et fac mihi ascendere quem dixero tibi. Et ait mulier ad eum, En tu nosti quid fecerit Saul, quomodo exciderit è terra pythones & diuinos, cur ergo tu laqueum tendis uitæ meæ, ut me mortis periculo exponas? Et iurauit ei Saul per DOMINVM, dicens, Viuit DOMINVS, si quid culpę tibi hac ex re imputetur. Et dixit mulier, Quem euocabo tibi? Respondit, [a]Euoca mihi Samuelem. Et uidẽs mulier Samuelem sublata uoce clamauit, dixitq; mulier illa ad Saulem hæc uerba, Cur fefellisti me? tu enim es Saul. Et ait ad eam rex, Ne metuas: quid uidisti? Dixit mulier ad Saulem, [b]Deos uidi ascendentes de terra. Qui dixit ei, Quæ est forma eius? Et dixit illa, Vir senex ascendit, isq; amictus est pallio. Intellexit autem C
cli 46.d Saul quod Samuel esset, inclinauitq; pronus, & procidit. †Dixit autẽ Samuel ad Saulẽ, Cur inquietũ me reddidisti ut me reduceres? Et dixit Saul, Valde sum anxius, nã Palestini pugnant contra me, & deus recessit à me, nec ultra respõdet mihi, neq; per manus prophetarũ, neq; per somnia, & euocaui te, ut ostendas mihi quid sim facturus. Et ait Samuel, Et quare me interrogas, quũ DOMINVS à te
ra 15.f recesserit, factusq; sit hostis tuus? Et DOMINVS quidẽ [c]fecit quemadmodũ loquutus est in manu mea, & scidit DOMINVS regnũ de manu tua, deditq; illud proximo tuo Dauidi. Quandoquidẽ enim non obediuisti uoci DOMINI, nec perfecisti iram furoris eius in Amalek, idcirco fecit tibi DOMINVS hodie rem istam. Tradetq; DOMINVS Israelem tecũ in manum Palestinorũ, et cras tu et filij tui mecum erunt: sed & castra Israelitica tradet DOMINVS in manum Palestinorum. Et ilico corruit Saul in terrã quantus[d]quantus erat, timuitq; uehementer à uerbis Samuelis, ut nullũ robur esset amplius in eo, tota enim die totaq; nocte nihil[e]comederat. Veniens autem mulier ad Saul, uidensq; eum uehementer territũ, ait ad eum, Ecce obediuit famula tua uoci tuę, & deuoui[f]uitam meã, audiuiq; uerba tua quæ ad me loquutus es, audi igitur & tu obsecro uocẽ ancillæ tuæ, proponam tibi bucellam panis, ut comedas, ut sit in te robur, ut uia tua proficiscaris. Qui renuens ait, Non edam. At serui eius simul cum muliere flagitando effecerunt ut obtemperaret eis. Surgens itaq; de terra, sedit super lectum. Habuit autem mulier illa domi uitulũ puinguem, quem ilico mactauit, acceptaq; farina, subegit, coxitq; ex ea azymos panes, attulitq; ante Saul & ante seruos eius. Et quum comedissent, surrexerunt, & profecti sunt nocte illa. D

a Eb. Fac ascendere.

b Elohim deos significat, angelos, & iudices.

c Ebr. Fecit sibi.

d Ebr. Plenitudine staturæ suæ.

e Ebr. Non comederat panem.

f Ebr. Posui animam meam in manum meam.

XXIX.

Principes Palestinorum cogunt regem, ut uel inuitus Dauidem, quem bello præfecerat, domum remittat, non enim satis ei fidebant.

COngregatis itaq; Palestinis cũ uniuersis copijs suis in Aphek, Israelitæ castrametati sunt in Ain, quę est in Iesreel. Porrò principes Palestinorũ incedebant per centurias & chiliades. Dauid & milites eius incedebant in posteriori [agmine] cum Achis. Dixerunt ergo principes Palestinorum, Qui sunt Ebræi isti? Respondit Achis principibus Palestinorum, An non hic Dauid est seruus Saulis regis Israel, qui mecum fuit hisce diebus aut hisce annis? non deprehendi A

B in eo quidquam,ab eo die quo defecit,usque in hunc diem.Et irati sunt contra eũ satrapæ Palestinorum,dixeruntque ad eum satrapę Palestinorum,Remitte uirum istum,ut redeat ad locum suum quem illi destinasti,nec descẽdat nobiscũ in prælium,ne sit nobis in prælio aduersarius.Qua enim re sese gratum exhiberet domino suo?an non capitibus uirorum istorum?An non hic est Dauid,de quo alternis canebant in choris huiusmodi uerbis, Percussit Saul millia sua, & Dauid
C decem millia sua?Vocauit itaque Achis Dauidẽ,& ait ad eum,Viuit DOMINVS quoniam rectus fuisti tu & bonus[a] coram me, siue exires, siue ingredereris mecum in castris,nec deprehendi in te malum, à die quo uenisti ad me, usque in hũc diem:at in oculis principum tu nõ es bonus.Reuertere igitur,& abi in pace,ne mali quidpiam[b] designes in oculis principum Palestinorum. Et ait Dauid ad Achis, Quid feci?quid deprehẽdisti in seruo tuo, à die quo uersatus sum tecum, in præsentem usque diem?ut nõ proficiscar & bella geram aduersus hostes domi
D ni mei regis?Et respondens Achis ait ad Dauidem,Scio quod bonus es, & es in oculis meis perinde ac angelus dei,at principes Palestinorũ dixerunt,Nõ ascendet is nobiscum in prælium : surge igitur summo mane,& serui domini tui qui uenerunt tecum,et mane consurgentes quum illuxerit,abite.Surrexit igitur Dauid mane,ipse & milites eius,ut abirent, reuerterenturque in terram Palestinorum. Palestini autem ascenderunt in Iesreel.

a Eb. In oculis meis.

b Potest etiã legi, ne offendas oculos principum.

CAP. XXX.

Amalekitæ occupant Ziklag,præda autem à Dauide rursus asseritur.

A QVum autem uenisset Dauid & milites eius in Ziklag tertio die, Amalekitæ irruperant in Meridiem,& ad Ziklag,[a] percusserantque Ziklag, & incenderant eam igni. Porrò mulieres quæ in ea erant abduxerant captiuas,à parua ad grandem usque,neminem tamen occiderãt,sed abegerãt, iterque suum profecti erant. Venit itaque Dauid & milites eius ad oppidum, & ecce erat igne exustum, uxores uero eorum,filij eorum,atque filiæ eorum erant abactę.Dauid itaque et populus qui cum eo erat,uoce sua sublata adeò fleuerunt,ut nullum esset amplius in eis robur flendi.Duæ quoque uxores Dauidis captæ erant,nem-
B pe Ahinoam Iesreelitis,& Abigail uxor Nabal Carmelitæ. Et Dauid fuit ualde anxius,nam populus cogitabat quomodo eum lapidibus obruerent, erat enim populus uniuersus animo exacerbato,quisque propter filios suos,et propter filias suas.Dauid autem corroborauit sese in DOMINO deo suo,aitque Dauid ad Abiathar sacerdotem filium Ahimelech,Applica quæso mihi Ephod. Et Abiathar applicuit Ephod ad Dauidem.Et Dauid interrogat DOMINVM,dicens,Insequarne turbam istam militarẽ?assequine eã possum? Et dixit ei, Insequere,nam certissime apprehẽdes,& plane asseres.Profectus itaque est Dauid,ipse & sexcenti uiri qui cũ eo erant,& uenerunt usque ad torrentẽ Besor,reliqui autẽ constiterunt.
C Insequutus est itaque Dauid cum quadringentis uiris,ducenti autem uiri constiterunt,nempe qui residerunt ne transirent torrentem Besor. Et deprehendentes uirum Aegyptium in campo,quẽ captum adduxerunt ad Dauidem, dederũtque ei panẽ ut comederet,dederũtque ei bibere aquã.Dederũt ei insup fragmentũ massæ ficuũ,& duas ligaturas uuarũ passarũ. Quũque comedisset[b] rediit ad sese: nã neque panẽ ederat,nec aquã biberat tribus diebus & tribus noctibus. Et ait ad eũ Dauid,Cuius es tu?et unde tu?Respõditque iuuenis Aegyptius,Seruus sum cuiusdã Amalekitæ,& dereliquit me herus meus,quod tribus diebus ægrotassem.Vasta
D tores[c] nos irrupimus ad Meridiẽ,& ad eam partẽ quæ est Iuda, & ad Meridiem Caleb,incẽdimusque Ziklag igni.Et ait ad eum Dauid, Potésne me deducere ad turmam illã militarem? Et ait, Iura mihi per deũ ne me interficias, neue me tradas in manum heri mei,& deducam te ad turmam illam. Deduxit ergo eum,& ecce disiecti iacebant super uniuersam terram,comedentes & bibentes,atque festũ agentes

a Percutere pro uastare,diruere.

b Ebr. Reuersus est spiritus eius ad eũ.

c Alij legunt,Irrupimus ad Meridiẽ Cerethi,id est in Palestinos.

1.Par.12.

1.Par.12.

1.Reg.

agentes diem propter uniuersam illam prædã ingentem,quam abduxerãt è ter-
ra Palestinorũ, & è terra Iehuda. Et percussit eos Dauid à crepusculo usq; ad ue- B
speram posterioris [diei,] ut ne unus quidem ex eis elaberetur, præter quadrin-
gentos iuuenes,qui camelos conscenderant & effugerant. Et asseruit Dauid o-
mnia quæ abduxerãt Amalekitæ,sed & duas uxores suas liberauit Dauid, ut ni
hil desideraretur eis neq; paruũ neq; magnum,tam de filijs q̃ de filiabus,de præ
da ac omnibus quæ eis abstulerant,omnia ista reduxit Dauid. Et tulit Dauid o-
mnes greges & armenta, duxeruntq; ea [b] ante res illas, & dixerũt, Hæc est præda
Dauidis. Venit aũt Dauid ad ducentos uiros, qui resederãt ne sequerentur Daui
dem,quos manere iusserãt ad torrentẽ Besor, qui egressi obuiã Dauidi, obuiãq;
populo qui cũ illo erat. Accessit ergo Dauid ad populũ, salutauitq; illos. Iniqui F
autem & perditi inter milites qui cũ Dauide profecti erant, respondẽtes dixerũt,
Quandoquidẽ hi nobiscũ non sunt profecti, nihil dabimus eis de præda quam
asseruimus,nisi cuiq; uxorem suã,& filios suos,quos abducant & abeant. Et ait
Dauid, Ne sic feceritis fratres mei cũ his quę dedit nobis DOMINVS, qui serua
tis nobis,militarẽ istam turbã quæ in nos irruit,tradidit in manus nostras. Quis
uero audiret uos hac in re? Etenim æqua debet esse pars & eorũ qui descendũt in
prælitũ,& eorũ qui manent ad impedimenta,simul partiantur:fuit [c] enim ab hoc
die & iam olim cõstitutus hic mos & ritus in Israele usq; in præsentem diem. Ve G
niens aũt Dauid in Ziklag, misit de præda senioribus Iuda, nempe amicis suis,
huiusmodi mandatis,En uobis donũ de præda hostiũ DOMINI. His uidelicet
in Beth El, & in Ramoth ad Meridiem, & ijs qui erant in Iathir. His quoq; qui
erãt in Aroër, & qui in Sip Hemoth, & in Esthemoa. His deniq; qui sunt in Ra
chal, & qui in ciuitatibus Ierahmeel, & qui in ciuitatibus Kenæi. Sed & his qui
erant in Horma, & qui in Bor Asan, & qui in Athach, & his qui in Hebron, &
in omnibus locis in q̃bus erat uersatus Dauid & milites eius. CA. XXXI.

[b] Vel, ante res ipsius.

[c] Alij uolũt esse uerba historici, ego Dauidis feci citantis legem. Sunt qui sic legant, Contigit ut ex hoc die & deinceps cõstitueretur hoc in statutum & morem, &c.

Congrediuntur Palestini cum Israelitis, & superiores euadunt, cadunt Ionathan & alij filij regis in Gilboa. Saul uidens se nõ posse effugere, mortẽ sibi gladio suo cõsciuit.

PAlestini aũt congressi sunt cum Israelitis,fugeruntq; uiri Israelitæ corã Pale- A
stinis, & corruerunt uulnerati in monte Gilboa. Palestini autẽ sectati Sau-
lem & filios eius,percusserũt Palestini Ionathã, Abinadab atq; Malki Sua filios
Saulis. Inualescebat aũt prælium contra Saulem, & deprehenderunt eum iacula
tores,hi scilicet qui arcu ualebant, [a] uulneratusq; grauiter est à sagittarijs. Dixit
ergo Saul ad armigerũ suum, Distringe gladium tuum, & eo me transfodias, ne
præputiati isti uenientes,me transfodiãt, mihiq; cum probro illudant. Armiger B
autem eius nolebat,quoniã uehementer metuebat. Accepto igitur gladio Saul,
irruit in eum. Videns aũt armiger eius Saulem mortuum,ruit & ipse in ensem
suum, & obijt cũ eo. Mortuus itaq; est Saul & tres filij eius,armiger eius,omnes
deniq; uiri eius eodẽ die simul. Et uidentes Israelitę qui erant circa uallem,quiq;
erant citra Iordanem, q̃ fugissent Israelitæ, q̃q; mortui essent Saul & filij eius,re C
lictis urbibus,fugerunt. Venientes igitur Palestini inhabitarunt eas. Contigit
uero postero die, ut uenirent Palestini ad exuendũ interfectos. Inuenerunt ergo
Saulẽ & tres filios eius,iacentes in monte Gilboa, & præcidentes caput eius, ex-
uentesq; arma eius,miserunt ad terrã Palestinorũ circunquaq;, ut nunciarẽt [id]
in phano idolorũ suorũ,atq; in populo. Et reponentes arma eius in phanũ Astha D
roth,corpus eius in muro Bethsan suspenderũt. Audientes hoc ciues Iabes in Gi
lead quod fecerant Palestini Sauli,surrexerunt omnes uiri fortes,profectiq; sunt
tota illa nocte, & abstulerunt corpus Saulis,atq; corpora filiorum eius de muro
Bethsan, & uenientes in Iabes cõbusserunt ea ibi. Accipientesq; ossa eorum,sepe
lierunt subter arborem in Iabes, & ieiunauerunt septem diebus.

[a] Alij legunt, & uehementer timuit, aut mœrore & dolore consternatus est.

Liber secūdus Samuelis, quem nos secundum Regum dicimus.

CAPVT I.

Nunciatur Dauidi mors Saulis, nuncius infausti nuncij graue tulit præmium. Luget Dauid Saulem.

A
ONTIGIT autem, ut post mortem Saulis Dauid reuer
teretur de cęde Amalek, mãsitq; duos dies in Ziklag. Con
tigit ergo die tertio, ut ueniret quidã ex castris ab ipso Sau-
le, cuius uestimēta scissa erãt, terraq; super caput eius: quũq;
ueniret ad Dauidem, procidit in terrã, & honorē exhibuit.
Dixit autem ad eum Dauid, Vnde uenis? Qui ait ad eum,
Euasi ex castris Israeliticis. Dixit ergo Dauid ad eũ, Quid
uero rei fuit, indica obsecro mihi, Is respōdit, Populus fugit ē prælio, multiq; ex
populo ceciderunt, & mortui sunt: ad hæc mortuus est Saul & Ionathan filius
eius. Ait ergo Dauid ad adolescentem illũ qui hæc ei nunciabat, Qui scire potes
q; Saul mortuus sit, Ionathanq; filius eius? Respondit adolescēs qui nunciabat
ei, Forte fortuna delatus sum in montem Gilboa, & ecce Saul innixus erat hastę
B suæ, insequentibus eum curribus & equitũ pręfectis: quũq; uersus retrospectas-
set, uidens me, uocauit me: dixiq;, Ecce præsto sum. Et dixit mihi, Quis es tu? Di
xiq; ad eum, Ego sum Amalekita. Rursusq; dixit ad me, Insiste mihi quæso, &
trucida me, apprehendit enim me [a] corona, enimuero tota adhuc anima mea est
in me. Institi ergo ei, & trucidaui eum, sciebã enim q; non esset uicturus posteaq̃
cecidisset. Et accepi coronã quæ erat in capite eius, & armillam quæ fuit in bra-
chio eius, & adportaui ea huc ad dominũ meum. Dauid autem apprehensis ue-
stimentis suis, scidit ea, simulq; omnes uiri qui cum ipso erant. Luxerunt ergo & Fletus.
fleuerunt, ieiunaueruntq; usq; ad uesperã propter Saulem, & propter Ionathan Ieiunium.
filium eius, propter populũ deniq; DOMINI, & propter domũ Israel, q; gladio
corruissent. Et dixit Dauid ad adolescentem qui ei [hæc] nunciabat, Vnde es tu?
Et respondit, Ego sum filius exteri cuiusdã, nempe Amalekitæ. Dixitq; ad eum
C Dauid, Quomodo uero non ueritus es inferre manũ tuam ad perdendũ †Chri- Psal. 104.
stum DOMINI? Dauid ergo uocato uno ex iuuenibus, dixit, Adesto, & impetũ
fac in illum. Percussit ergo eum, & mortuus est. Et dixit ad eum Dauid, Sit san-
guis tuus super caput tuũ, quandoquidem os tuũ testatũ est cõtra te, dicens, Ego
interfeci Christũ DOMINI. Lamentatus est aũt Dauid huiusmodi lamētatione
[b] Saulem & Ionathan filium eius. Et dixit, ut [c] docerent filios Iuda arcu, ecce scri
ptũ est in libro [d] iusti, [e] Decus Israelis in excelsis tuis uulneratũ est, quomodo cor
ruerunt heroes? Ne nuncietis [ista] in Gath, ne prædicetis in plateis Askalon, ne
fortē lætentur filiæ Palestinorum, ne fortē exultent filiæ incircuncisiorum. Mon
tes Gilboa, ne [ueniat] super uos ros, neq; pluuia, neq; agri oblationũ, quoniam
D illic clypeus heroum ignominiose abiectus est, clypeus Saulis, ac si non esset un
ctus oleo. A sanguine uulneratorũ, à pinguedine heroum, arcus Ionathan nun
quam reflexit, neq; gladius Saulis rediit uacuus. Saul & Ionathan amabiles &
iucundi in uita sua, in morte quoq; sua non sunt separati: uelociores fuerũt aqui
lis, fortioresq; leonibus. Filij Israel flete Saulem, qui uos uestiebat coccino, idq;
delicate, quiq; uestimentis uestris inducebat aurea ornamenta. Quomodo ceci-
derunt

[a] Equitum scilicet, qui me incluserunt. [c] Alij dicunt terror, alij angustiæ.

[b] Ebr. Super Saulē.
[c] Vt asuefacerent filios Iuda in usu arcus, hoc est, exercerent eos in rebus militaribus.
[d] Liber iusti uidetur esse liber legis, quasi dicas, liber iuris, in quo æquũ & iustum discitur.
[e] Decus Israelis, intelligit Saulem, ut uidetur: alloquitur autem terram aut montes per prosopopœiam. Ebr. Est caprea aut hinnulus Israelis.

derunt heroës in medio prælio, Ionathan in excelsis tuis uulneratus [cadit.] Dolco tui causa frater mi Ionathan, fuisti mihi supra modum iucundus, mihi præstantior fuit amor tuus q̃ amor mulierum. Quomodo ceciderunt heroes, & perierunt arma bellica? CAP. II.

De initijs regni Dauidici in Hebron, ubi & partium inter se dißidentium affectus pulchre describuntur in Abner & Ioab.

POst hęc factũ est, ut Dauid cõsuleret DOMINVM hisce uerbis, Ascẽdámne in unã ex ciuitatibus Iuda? Et ait DOMINVS ad eũ, Ascẽde. Rursumq́ ait Dauid, Quò ascendã? Et dixit, In Hebron. Ascendit igitur illuc Dauid, & etiam duæ uxores eius, Ahinoam Iesreelitis, & Abigail quę fuerat uxor Nabal Carmelitæ. Adduxit quoq; Dauid uiros qui cum eo fuerant, singulos cũ familia sua, & habitauerunt in ciuitatibus Hebron. Et uenientes † uiri Iuda unxerũt Dauidem in regẽ super domũ Iuda. Nunciaruntq́; *Dauidi hisce uerbis, Viri Iabes Gilead sunt qui sepelierunt Saulem. Misit ergo Dauid legatos ad ciues Iabes Gilead, dixitq́; ad eos, Laudati uos DOMINO, q hanc pietatẽ exhibuistis domino uestro, nempe Sauli, & sepelijstis eum. DOMINVS igitur & uos beneficio & ueritate prosequatur: sed & ego beneficiũ tale pręstabo uobis qui hanc rem fecistis: cõfirmẽtur ergo manus uestræ, sitisq́; filij fortes, quandoquidẽ mortuus est dominus uester Saul, meq́; unxerunt super se regem hi qui de domo Iuda sunt. Abner aũt filius Ner, imperator exercitus quem habuerat Saul, tulit Isboseth filiũ Saulis, & transtulit illũ in Mahanaim, constituitq́; eum regem super Gilead, & super Asuri, & super Iesreel, Ephraim, Beniamin, & super totũ Israelem. Quadraginta annos natus fuit Isboseth filius Saulis, cum regnare inciperet super Israelẽ, regnauitq́; duobus annis, duntaxat domus Iuda sequebatur Dauidem. Fuit autem numerus dierũ quibus Dauid rex fuit in Hebron super domũ Iuda, septem annorum & sex mensium. Egressusq́; Abner filius Ner, & serui Isboseth filij Saulis de Mahanaim in Gibeon. Ioab uero filius Zeruia seruiq́; Dauidis egressi obuiã facti sunt illis iuxta piscinã Gibeon pariter, constiteruntq́; hi ad piscinã hinc, & illi ad piscinã illinc. Dixitq́; Abner ad Ioab, Consurgant quæso adolescentes, & [a] ludant coram nobis. Et dixit Ioab, Consurgant [sanè.] Consurrexerũt ergo & transierũt numero duodecim de Beniamin et de Isboseth filio Saulis, rursus duodecim ex seruis Dauidis. Apprehendit aũt quisq; caput proximi sui, [fixitq́;] ensem suũ in latus comparis sui, concideruntq́; pariter: uocatusq́; est locus ille Helkat [b] Hazurim, qui est in Gibeon. Factumq́; est præliũ satis acre eodem die, nam inferior fuit Abner & milites Israelis corã seruis Dauidis. Fuerunt illic tres filij Zeruia, nempe Ioab, Abisai & Asael. Asael aũt erat uelox pedibus suis, [c] quemadmodum caprea in aperto campo. Et insequutus est Asael ipsum Abner, nec declinabat eundo, neq; ad dexterã, neq; ad sinistrã, quin Abner hęreret. Abner autem uersus retrospexit, & ait, An non tu es Asael? Respondit, Ego planè. Ait ad eum Abner, [d] Declina siue ad dextrã tuam, siue ad sinistram tuã, & apprehẽde tibi aliquem ex adolescentibus, ut capias tibi armaturã eius. Et Asael noluit desistere à persequẽdo eum. Rursusq́; dixit Abner ad Asaelem, Recede à me, quid enim te humi sternã? quomodo uero attollerẽ faciem meã coram fratre tuo Ioab? Quũ uero nollet abire, ferijt eum Abner [e] posteriore parte lanceæ ad [f] uiscera uitalia, ut exiret lancea à tergo eius. Cecidit ergo ibidem, locoq́; suo mortuus est. Fiebat aũt, ut quicũq; uenirent ad locum illũ ubi ceciderat, mortuusq́; fuerat Asael, consisterent. Ioab aũt & Abisai insequuti sunt ipsum Abner, occubuitq́; sol quũ uenissent ad collẽ [g] Ama qui est è regione Giah, iuxta uiam deserti Gibeon. Congregatiq́; sunt filij Beniamin post Abner conglobati in agmen unũ, steteruntq́; in uertice cuiusdã collis. Clamans uero Abner ad Ioab, dixit, An perpetuò de-

a Velitationem tam seriam ludum uocat.

b Ager cultrorũ, seu ager heroum.

c Ebr. Quemadmodum una ex capreis quæ sunt in agro.

d Ebr. Declina tibi.

e Potest etiam legi, percussit eum tandẽ lancea: uel, percussit eum retro se lancea.

f Ebr. Sub quintam scilicet costam, ubi uulnus letale fuit. Viscerum autem uitalium quinq; sunt, cor, pulmo, iecur, lien, fel.

g Quidam hæc duo appellatiua exponunt. Ama pro fronte metaphorice, & Giah pro incilibus.

uorabit gladius? ignoras amaritudinem tandem sequuturã? Quousq; non dices populo, ut reuertatur ab insequendo fratres suos? Et ait Ioab, Viuit deus, nisi [b] loquutus fuisses, [i] iamdudũ subductus fuisset populus quisq; ab insequutione fra-
G tris sui. Receptui ergo cecinit Ioab cornu, & constitit uniuersus populus, nec ultra insequutus est Israelitas, nec ultra pugnauit. Porrò Abner & milites eius abierunt per campum planum tota illa nocte, traiecerũtq; Iordanẽ, & profecti sunt per uniuersam Bithron, ueneruntq; Mahanaim. Ioab quoq; reuersus ab insequendo ipsum Abner. Et cum congregasset cunctum populum, desiderati sunt ex seruis Dauidis undeuiginti uiri, & Asaël. Serui autem Dauidis trucidarant ex Beniamitis & militibus Abner trecẽtos uiros & sexaginta, qui mortui erant. Et tollentes Asaelem, sepelierũt eum in sepulchro patris sui in Beth Lehem. Et profecti sunt tota nocte Ioab & uiri eius, & diluculabat eis [quum uenissent] in Hebron.

b Alij legunt, O si loquutus fuisses.
i Eb. Quoniam tunc de mane.

CAP. III.

Quum iam annis aliquot inter domum Saulis & Dauidis, qui in Hebron regnabat, concertatum esset, Abner affectu libidinis superatus, perfidus fit in dominum suum, & regnum Dauidi, sed non impune, tradit.

A Diutinum itaq; bellũ fuit inter domũ Saulis, & inter domũ Dauidis. Promouit interim Dauid & confortabatur, domus Saulis autem magis magisq; attenuabatur. Porrò † Dauidi nati sunt filij in Hebron, primogenitus eius fuit Ammon ex Ahinoam Iesreelitide. Secundus [filius] eius fuit Chileab ex Abigail, quæ fuerat uxor Nabal Carmelitæ. Tertius Absolom filius Maacha filię Thalmai regis Gessur. Quartus Adonia filius Haggith. Quintus Sephatia filius Abital, & sextus Iithreã de Egla uxore Dauidis. Isti nati sunt Dauidi in Hebron. Quumq; esset bellũ inter domũ Saulis, & inter domũ Dauidis, factum est ut Abner confortaret sese in domo Saulis. Habuerat aũt Saul pellicem nomine
B Rizpa, quæ fuit filia Aia, dixit ergo [Isboseth] ad Abner, Quare ingressus es ad pellicem patris mei? Abner aũt uehementer cõmotus est propter uerba Isboseth, & dixit, Num caput canis ego sum, qui contra Iuda hodie beneficijs prosequor domũ Saulis patris tui, fratres eius et amicos eius? neq; tradidi in manũ Dauidis, & tu inquiris hodie in me iniquitatem huius mulieris: sic faciat deus ipsi Abner, sicq; addat ei, quoniã sicut iurauit DOMINVS Dauidi, sic faciã ei, ut transferatur regnũ de domo Saulis, firmeturq; soliũ Dauidis super Israelẽ & super Iuda, à Dan usq; Beer Seba. Et ne uerbũ quidem potuit ultra respondere ipsi Abner, quandoquidem eũ metuebat. Misit itaq; Abner nuncios ad Dauidem [a] pro se hisce mandatis, Cuius est terra? quiq; diceret, Feri fœdus tuum mecũ, & ecce ma-
C nus mea erit tecũ, & reducam ad te uniuersum Israelẽ. Qui ait, Bene, feriã tecum fœdus, ueruntamen rem unam postulo ego à te, nempe, Ne uideas faciẽ meam, ni prius adducas Michol filiam Saulis, cum ueneris uidere faciem meã. Misit prę terea Dauid nuncios ad Isboseth filiũ Saulis hisce mãdatis, Redde uxorẽ meam Michól, quam mihi centũ præputijs Palestinorũ despondi. Misit ergo Isboseth, & tulit eam à marito, nempe à Paltiel filio Lais. Maritus autẽ eius profectus est cum ea, eundo uidelicet flens post eam usq; Bahurim. Et ait ad eum Abner, Vade, reuertere: & reuersus est. Porrò Abner sermonẽ habuit cum senioribus Israel in hanc sententiã, Tam heri q̃ [b] nudiustertius hoc agebatis, ut Dauid esset rex uester, nunc igitur satagite, quoniã DOMINVS loquutus ad Dauidem hisce uer-
D bis, Per manũ serui mei Dauidis seruabo populũ meum Israel de manu Palestinorũ, & de manu omnium inimicorũ eius. Neq; solũ loquutus est Abner [hæc] in auribus Beniamin, sed & abijt Abner ut loqueretur in auribus Dauid in Hebron, quidquid uisum fuerat Israelitis, & uniuersæ domui Beniamin. Et uenit Abner ad Dauidem in Hebron, & cum eo uiginti uiri, Dauid autem apparauit ipsi

† 1. Par. 3
1. Reg. 18

a Alij legunt, secreto: alij, è loco suo in quo erat.
b Heri & nudiustertius, i. hactenus.

ipsi Abner & uiris qui cum eo uenerant conuiuiũ. Dixitq́ Abner ad Dauidem, Surgam, ibo & congregabo ad dominũ meũ regem cunctũ Israelem, ut tecũ fœdus feriant, & tu omnibus pro omni animi tui uoto imperes. Et amandauit Dauid ipsum Abner, abijtq́ in pace. Et ecce serui Dauidis & ipse Ioab ueniebat ab excursione, adferentes secũ magnam prædã. Et Abner non erat cum Dauide in Hebron, nam amandauerat eum, abieratq́ in pace. Quumq́ †Ioab atq́ omnis exercitus qui cũ eo erat uenissent, nunciarunt ipsi Ioab dicentes, Venit Abner filius Ner ad regẽ, & dimisit eum, abijtq́ saluus. Veniens ergo Ioab ad regem, dixit, Quid fecisti? ecce uenit Abner ad te, cur ergo dimisisti eum ut abiret? Tu nosti Abner filiũ Ner, quod iccirco uenerit ut tibi imponat, resciatq́ exitũ tuum & introitum tuum, omniaq́ quæ tu agis expiscetur. Egressus itaq́ Ioab à Dauide, misit nuncios post Abner, qui reduxerũt eum de puteo Sira, ignorante Dauide. Cũq́ Abner reuersus esset in Hebron, abduxit eum Ioab ad mediũ portæ, ut cũ [c] eo insidiose loqueretur, ferijtq́ eum [b] in uitalia uiscera, et mortuus est propter [e] sanguinem Asael fratris eius. Hoc quũ Dauid postea resciret, dixit, Innocẽs ego sum, & regnum meum à DOMINO in perpetuũ, à [f] sanguine Abner filij Ner, [g] recidat in caput Iob, & super uniuersam domũ patris sui, ut non excindat[?] è domo Ioab fluxũ patiens, leprosus, & qui baculo innitatur, cadens gladio, & pane deficiẽs. Ioab igitur & Abisai frater eius occiderũt Abner, quod is occidisset fratrẽ eorum in Gibeon in prælio. Dixit autem Dauid ad Ioab & ad cunctũ populum qui secũ erat, Discindite uestimenta uestra, & accingite uos saccis, & plangite Abner: rex uero Dauid ibat post feretrum, & sepelierũt Abner in Hebron, attollensq́ uocẽ suam rex, fleuit ad sepulchrum Abner, fleuitq́ omnis populus. Et lamentabatur rex ipsum Abner, & ait, Num Abner morte [h] stultorum morietur? Manus tuæ non sunt uinctæ, nec pedes tui cõpedibus contracti, sed sicut quis cadit ante [i] iniquos homines, sic cecidisti. Et uniuersus populus rursum deplorauit ipsum. Quumq́ uniuersus populus uenisset ut [k] comederet panẽ cum Dauide, clara adhuc die iurauit Dauid, dicens, Sic faciat mihi deus, & sic addat, si ante occasum solis [l] gustẽ panem, uel aliud quidq̃. Vniuersus ergo populus cognouit, & placuit [hoc] in oculis eorum: & quidquid rex faciebat, bonũ uidebatur in oculis totius populi. Nam omnis populus atq́ uniuersus Israel cognouerunt eodẽ die, non esse à rege quod Abner filius Ner occisus sit. Et ait rex ad seruos suos, An nõ cognoscitis quod imperator & quidem magnus cecidit hodie in Israele? Ego aũt etiamnum tener sum, & rex unctus, & uiri illi filij Zeruia mihi satis [m] duri sunt, rependat DOMINUS facienti malum iuxta malitiam suam.

Reg. 2. a (margin); B; F; G (margin letters)

c Alij legunt, per temeritatem.
b Vel, sub quintam scilicet costam.
e Ebr. In sanguine.
f Ebr. A sanguinibus.
g Ebr. Recidant scilicet sanguines.
h Stultus pro ignauo uidetur poni, alij pro impio exponunt & nequam.
i Eb. Ante filios iniquitatis.
k Ebr. Ad scindendum uel frangẽdum panem.
l Gustare pro edere.
m Eb. Me duriores, uel duriores à me.

CAP. IIII.

Proditores trucidant regem Isboseth, in quos animaduertit Dauid.

CVmq́ audisset filius Saulis mortuũ esse Abner in Hebron, remiserunt manus eius, omnesq́ Israelitæ territi sunt. Habuit autem filius Saulis duos uiros qui erant præfecti [a] latronũ: unius fuit nomen Baana, alterius uero nomen erat Rechab: filij erant Rimmon Beerothitæ, de filijs Beniamin, siquidẽ & Beerothitæ censi sunt ad Beniamin Fugerant aũt Beerothitæ illi in Gitthaim, commoratiq́ sunt illic usq́ in hũc diem. Habuit quoq́ Ionathan filius Saulis filium claudũ pedibus, quinq́ natum annos quũ fama Saulis & Ionathan uenisset ex Iesreel, tollensq́ eum nutrix sua fugit: in fuga aũt quum festinaret, cecidit [puer] claudus effectus: huius nomen erat Mephiboseth. Profecti aũt filij Rimmon Beerothitæ, nempe Rechab & Baana, ingressi sunt, quũ ferueret dies, domũ Isboseth, qui super lectum suum [b] meridie quiescebat. Venerunt autem ad medium domus accepturi triticũ, & percusserunt eum in [c] uiscera uitalia. Rechab autem & Baana frater eius fuga elapsi sunt. Quum enim ingressi fuissent domum, iacebat ille super lecto suo in cubiculo ubi cubare solebat, & trucidantes illũ interfe

A; B; C (margin letters)

a Latrones Latinis olim dicti, qui nunc milites mercenarij, qui in cæde & ex cæde uiuunt, maleficijs & scelere pascũtur, Ebræis gedudim, Blůtharst.
b Alij legunt, in lecto meridiano.
c Vel, sub quintam.

cerunt, absciderunt'q; caput eius, & capite accepto, abierunt tota nocte per uiam campestrem, attuleruntq; caput Isboseth ad Dauid in Hebron, dicentes ad regẽ, Ecce caput Isboseth filij Saulis inimici tui, qui insidiatus est uitæ tuæ, equidem deus ultus est hodie dominũ meum regem de Saule & de semine eius. Respondens autem Dauid Rechab & Baana fratri eius filijs Rimmon Beerothitę, dixit ad eos, Viuit DOMINVS, qui redemit animã meam de omni adflictione, quo
D niam †quũ quidam nunciaret mihi & diceret, En Saul mortuus est, & is quidem sibi uidebatur faustũ quiddam nunciare, hunc apprehẽsum trucidaui in Ziklag, ut darem ei præmium pro nuncio, quanto magis quum uiri impij occiderint iustum in domo sua, & super lectum suum? An non requirerem sanguinem eius de manu uestra, & uos è terra excinderem? Præcepit itaq; Dauid iuuenibus qui interfecerunt eos, absciderunt'q; manus eorum atq; pedes, & suspenderũt super piscinam in Hebron, caput uero Isboseth acceperũt, & sepelierunt in sepulchro Abner in Hebron. — Supra 1.a

CAP. V.

Dauid regno inauguratus, Palestinos uincit.

A VEnerunt itaq; omnes tribus Israel ad Dauidẽ in Hebron, dicẽtes, Ecce nos sumus [a]os tuum, & caro tua, sed & heri & nudiustertius, quũ Saul regnaret super nos, tu eras [b]educens & introducens Israelem, aitq; DOMINVS ad te, Tu [c]pasces populum meũ Israel, & tu eris princeps super Israelem. Venerunt ergo omnes [D]seniores Israelis ad regẽ in Hebron, & pepigit rex Dauid fœdus cum eis coram DOMINO, & unxerunt Dauidem regem super Israelem. Dauid erat natus triginta annos quũ rex fieret, †regnauitq; quadraginta annis. In Hebron regnauit super Iudam septem annis & sex mẽsibus: Hierosolymis autem regnauit trigintatribus annis super uniuersum Israelem & Iudam. Abijt autem rex & uiri eius in Ierusalem ad Iebusæum habitatorem eius regionis, qui loquutus est ad Dauidem dicens, Non ingredieris huc, nisi abstuleris cæcos & claudos, qui
B dicunt, Non ueniet huc Dauid. Cepit ergo Dauid arcem Zion, quæ ciuitas est Dauidis. Et ait Dauid eodem die, Quicunq; percusserit Iebusæum, & [e]accesserit ad imbrices, & claudos ac cæcos [percusserit] odiosos animę Dauidis: & ob hoc dixerunt, Cæcus & claudus nõ introibit domum. Habitauit autem Dauid in arce illa, uocauitq; ipsam ciuitatem Dauidis. Et ædificauit per circuitũ à Millo & intra. Promouit itaq; Dauid, & promouendo magnus fit, & DOMINVS deus exercituũ erat cum eo. Misit quoq; Hiram rex [f]Zor ad Dauidem legatos, simulq; ligna cedrina, fabros lignarios, & latomos ac murarios fabros, qui extruxerunt domum Dauidi. Et cognoscens Dauid q DOMINVS cõfirmasset eum regem super Israelem, & q exaltatum esset regnum eius propter populũ eius Israel, du
C xit Dauid adhuc concubinas & uxores de Ierusalem, postq̃ uenerat de Hebron, natiq; sunt Dauidi adhuc filij & filiæ. Et hæc sunt nomina eorũ qui nati sunt ei in Ierusalem, Sammua, Sobab, Nathan & Solomon, Gibhar, Elisua, Næphek, Iaphia, Elisama, Eliada & Eliphalet. Audientes autem Palestini q unxissent Dauidem regem super Israelem, ascenderunt cuncti Palestini ut [g]quærerent Dauidem. Quod quum audisset Dauid, descendit in arcem. Venerunt autẽ Palestini, & diffuderunt se in ualle Rephaim. Consuluit igitur Dauid DOMINVM, dicens, Ascendámne contra Palestinos? Tradésne eos in manum meam? DOMINVS autem respondit ipsi Dauidi, Ascende, quoniam certissime tradam Palestinos in manus tuas. †Veniẽs itaq; Dauid in Baal Perazim, percussit eos ibi Dauid, & dixit, Dissipauit DOMINVS hostes meos coram me instar aquarũ quæ
D dissipantur: ideo nomen loci illius uocatum est [h] Baal Perazim. Et reliquerunt ibi sculptilia sua, quæ tulit Dauid & uiri eius. Rursum ascenderũt Palestini, diffuderuntq; se in [i]uallem Rephaim. Et quũ Dauid consuluisset DOMINVM, respon-

Right margin: 1. Par. 11.a — Infra 3. Reg. 2.c — 1. Par. 14.a — 1. Par. 3.b — 1. Par. 14.b c.d — Isaiæ 28.

Notes:
a Arctissimam amicitiam & cognationem significant.
b Hoc est, tu eras princeps super Israelem.
c Solenne est Græcis regem uocare ποιμένα λαῶν.
D Alij, pro senioribus senatores legũt.
e Conditionẽ omittit.
f Zor Tirum exponunt.
g Quærere hic cum emphasi dicitur. Quærit hostem, qui impetu quodã adoritur.
h Alij legunt, planities Perazim.
i Uallis heroum.

respondit, Non ascendes, sed circumeas post eos, uenies'que ad eos è regione [k] mororum, quum'que audieris sonitum incessus in apicibus mororum, [l] tum gnauiter rem geras: nam tūc DOMINVS egressus est ante conspectum tuū, ut percutiat castra Palestinorū. Et Dauid fecit sic quemadmodū ei præceperat DOMINVS, & percussit Palestinos à Gaba, usq; dum uenias in Gaser. CAP. VI.

[k] Alij legunt, pyrorum.
[l] Alij legūt, curres: alij, te moueb[is].

De reductione arcæ, & punitione Vsæ.

Par.13.b DAuid autem congregauit rursum omnem [a] delectum [militem] in Israele, A nempe triginta millia. Et exurgens Dauid abijt unà cum omni populo quem secū habebat [b] ex Baale Iuda, ut transferret illinc arcam dei, cuius [c] nomen uocatur nomen DOMINI exercituum, habitātis super ipsam inter Cherubim. Vexerūt ergo arcā dei super plaustro nouo, & tulerunt eam de domo Abinadab quæ erat in [d] colle. Vsa aūt & Ahio filij Abinadab deducebant plaustrū illud no-
Reg.7.a uum. Quum'que ducerent illud cum arca dei de domo Abinadab quæ erat in colle, præcedebat [e] Ahio arcam ipsam, Dauid uero & uniuersa domus Israelitica ludebant coram DOMINO uarijs [instrumentis] [f] ligneis abiegnis, citharis, nablis, tympanis, sistris, & cymbalis. Quum'que uenissent in aream [g] paratā, misit Vsa
Par.15.b [manum] ad arcam dei, tenuit'que eam, declinabant enim boues. Et incanduit fu- B ror DOMINI in Vsam, percussit'que eum ibi deus propter temeritatem istam præcipitē, & mortuus est ibi corā arca dei. Et exęstuat Dauid dolore quod DOMINVS dirupisset rupturā in Vsa, & uocauit locum illum Pærez Vsę usq; in hunc diem.
Perez ruptura. Et timens Dauid DOMINVM in die illa, dixit, Quomodo ad me ueniret arca DOMINI? Noluit itaq; Dauid deducere ad se arcam DOMINI in ciuitatē Dauidis, sed abduxit eam Dauid in domū Obed Edom Githæi. Et mansit arca DOMINI in domo Obed Edom Githæi tribus mensibus, [h] fortunauit'que DOMI-
Par.15.d NVS Obed Edom, & uniuersam domū eius. Nunciatum'que est regi Dauidi in hęc uerba, DOMINVS fortunauit domū Obed Edom & omnia quę habet, propter arcam dei. Et abiens Dauid, adduxit arcam dei de domo Obed Edom, in ciuitatem Dauidis cum lætitia. Et factū est quū progressi essent illi qui ferebant C arcam DOMINI sex passibus, sacrificauit bouē, & pecus pingue. Dauid aūt saltauit toto robore corā DOMINO, erat'que Dauid amictus Ephod lineo. Dauid igitur & omnis domus Israel ducebāt arcam DOMINI cum iubilo & uoce tubę. Contigit aūt quum arca DOMINI ueniret in ciuitatem Dauidis, ut Michol filia Saulis prospiceret per fenestrā, & uideret regem Dauidem gnauiter saltantem coram DOMINO, uilipendit'que eum in corde suo. Et introducentes arcam DOMINI, collocauerunt eam in locū suum, in medio tentorij, quod tetenderat ei Dauid, & sacrificauit Dauid holocausta & gratulatoria sacrificia corā DOMINO. Quū'que Dauid absoluisset holocausta & sacrificia gratulatoria, bene [i] im-
Visceratio principis. precatus est populo in nomine DOMINI exercituū. Et distribuit uniuerso populo, & uniuersæ multitudini Israelis, tam uiris quàm mulieribus, singulis placentā D panis unā, & frustum carnis unū, & [k] pultem unā, & abijt omnis populus, quisq; in domum suam. Reuersus est aūt Dauid ut salutaret domum suam, & egressa Michol obuiā Dauidi, ait, Quàm gloriosus fuit hodie rex Israel, qui hodie nudus incessit coram ancillis seruorū suorum, ac si leuissimus quisq; nudus incederet. Et ait Dauid ad Michol, Corā DOMINO [scilicet] ludā, qui me elegit præ patre tuo atq; uniuersa domo eius, qui'que mihi mādauit ut essem princeps super populum DOMINI, nempe super Israelē. Quin & uilior ero quàm nunc, ero'que humilis in oculis meis, & cum ancillis de quibus dixisti, cū illis inquā gloriosus ero. Ipsi Michol ergo non fuit filius usq; in diem mortis suæ. CAP. VII.

[a] Alij legūt, omnem iuuentutē seu omnes iuuenes.
[b] Alij legunt, ex ciuibus aut uiris Iuda. Videtur autem propriū esse loci in tribu Iuda.
[c] Alij legunt, super quam inuocatum est nomē: uel potest esse palilogia, ut oratio sit augustior, quæ uocatur nomen nomen domini, &c.
[d] Gibea, quidā collem interpretantur ædītiorē, in qua fuerit domus Abinadab, & uerisimilius uidetur. Nam Abinadab habitabat in Kiriat Iearim, ut patet 7. cap. prioris libri. Alij, Gibe proprium uolunt.
[e] Quidam legunt, Vsa & frater eius pro Ahio.
[f] Alij, cedrinis: alij ex buxo.
[g] Alij Nachon proprium faciūt, aream Nachon.
[h] Eb. Benedixit.
[i] Ebr. Et benedixit.
[k] Alij legunt lageنam, scilicet uini.

Dauid statuit apud se, ut domino domum extruat, aliud uero à domino per prophetam suggeritur. Colloquitur Dauid cum domino, & gratias agit.

A FActũ eſt aũt ut rex ſederet in domo ſua, dederatq́ illi DOMINVS requiem
circũquaq́ ab uniuerſis inimicis eius. Ait ergo rex ad prophetã Nathan, En
ego nunc habito in*domo cedrina, arca aũt DOMINI manet intra aulæũ. Et 1.Par.17.a
dixit Nathan ad regẽ, Vade, & fac quidq̃d eſt in corde tuo, quoniã DOMINVS
eſt tecũ. Factum eſt autem eadem nocte, ut fieret uerbum DOMINI ad Nathan
in hanc ſententiã, Vade & dic ſeruo meo Dauidi, Sic ait DOMINVS, Num tu
extrues mihi domũ ut ego [illic] habitem? Etenim non habitaui in domo ab ea
die qua[a] eduxi filios Iſrael ex Aegypto, in hunc uſq́ diem, ſed fui deambulãs in
tentorio & tabernaculo. Et in omnibus in quibus ambulaui cũ omnibus filijs
Iſrael, num loquutus ſum uerbũ unum cum aliqua tribuũ Iſraelis, cui præcepi
ut paſceret populũ meum Iſrael, ut dicerem, Quare nõ ædificaſtis mihi domũ ce
B drinam? Nunc ergo dices ad ſeruum meũ Dauidem, Sic ait DOMINVS exerci 1.Reg.16.c
tuum. Ego tuli te[b] de ſepto quũ ſequereris oues, ut eſſes princeps ſuper populũ
meum, nempe ſuper Iſraelem, & fui tecũ in omnibus quocũq́ ambulaſti, excidi
inſuper omnes hoſtes tuos ante te,[c] feciq́ tibi nomen celebre, ut nomẽ [habent]
celeberrimi in terra. Conſtituã quoq́ locũ populo meo Iſraeli, & plãtabo eum,
ut habitet in loco ſuo: neq́ tumultuabitur amplius, filij quoq́ iniqui ultra eum
non adfligent ut antea, ab ea ſcilicet die qua conſtituerã iudices ſuper populum
meũ Iſrael. Requiem inſuper tibi dabo ab omnibus hoſtibus tuis. Præterea DO
MINVS tibi nunciat, q̃ & tibi quoq́ facere[d] domũ uelit DOMINVS. †Quum Exod.1.
exacti fuerint dies tui, dormierisq́ cũ patribus tuis, excitabo ſemen tuum poſt te 4.Reg.8.c
quod egredietur de utero tuo, regnũq́ eius firmabo. Is†extruet domum nomini 3.Reg.5.a
meo, & ego confirmabo ſoliũ regni eius perpetuò: ego*ero ei pater, & ipſe erit 1.Par.22.c
C mihi filius: quem, quũ inique egerit, caſtigabo uirga uirorũ, & uerberibus filio- *Heb.1.b
rum hominũ, beneficentia aũt mea nõ recedet ab eo, quemadmodũ abſtuli à Sau
le, quem ſuſtuli à facie tua. Et firmabitur domus tua & regnũ tuũ perpetuò corã
facie tua, firmumq́ erit ſoliũ tuum perpetuò. Iuxta omnia hęc uerba, & iuxta o-
mnem hanc uiſionẽ, ſic loquutus eſt Nathan ad Dauidẽ. Ingreſſus itaq́ rex Da-
uid, ſedit corã DOMINO, & dixit, Quis ſum ego DOMINE deus, & quæ do-
mus mea, q̃ me tãtopere euehis? Quin hoc tibi parũ adhuc uiſum eſt DOMINE
deus, niſi & porrò in longinquũ pollicitationẽ facias ad domũ ſerui tui, &[e] hæc
eſt directio ipſius Adæ DOMINE deus. Quid uero ultra addere poteſt Dauid Gen.3.
ut ad te loquatur? tu cognouiſti ſeruũ tuũ DOMINE deus. Omnia iſta magni-
fica feciſti propter uerbũ tuum, & iuxta cor tuũ, ut nota faceres ea ſeruo tuo. Id-
circo magnificatus es DOMINE deus, quoniã non eſt ſimilis tui, & nõ eſt deus
præter te, iuxta omnia quæ audiuimus auribus noſtris. Quæ uero gens una eſt
in terra quemadmodũ populus tuus Iſrael, cuius deus[f] iret ut ſibi populum redi
D meret, ſibiq́ nomen[g] poneret, faceretq́ uobis magnifica & ſtupenda [opera] in
terra tua, propter populũ tuum quẽ redemiſti tibi ex Aegypto, gentẽ cum[h] iudici
bus eius? Firmaſti tibi populũ tuũ Iſrael, ut eſſet populus tuus ꝑpetuò, & tu DO
MINE factus es eorũ deus. Nũc igitur DOMINE deus, uerbũ q̃d loquutus es
ad ſeruũ tuum, & ad domũ eius, excita in ſæculũ, & fac q̃d loquutus es: ſic enim
magnificabitur nomẽ tuũ perpetuò, ut dicatur, DOMINVS exercituũ eſt deus
ſuper Iſraelẽ, & domus ſerui tui Dauidis firma erit ante faciem tuam. Tu enim
DOMINE exercituum deus Iſrael, reuelaſti auri ſerui tui hæc uerba, domũ ex-
truam tibi. Et ob hanc cauſam ſeruus tuus inuenit[i] corde ſuo, ut oraret ad te iſtã
precationẽ. Nunc ergo DOMINE deus, tu es deus, & uerba tua erunt uera, qui
loquutus es ad ſeruum tuum bonum hoc. Et nunc adijce animũ, & benedic do-
mui ſerui tui, ut perpetuò ſit ante faciẽ tuam, quoniã tu DOMINE deus loqu
tus es, & benedictione tua benedicetur domus ſerui tui perpetuò. CA. VIII.
De

a Ebr. Feci aſcendere.

b Ebr. De poſt ouibus.

c Facere nomen magnum, eſt celebrem facere, illuſtrem, famigeratum, glorioſum.

d Facere domum, Ebraica loquutione eſt dare ſobolem, & ampliare familiã.

e Varia hic dicunt, alij interrogatiue legunt, Eſt ne hæc lex hominis?

f Eb. Cuius dij iret.

g Ponat ſibi nomen, id eſt, celebris fiat & glorioſus.

h Alij legunt, cum dijs ſuis: ſic habent Ebraica.

i Inuenit cor ſuum, auſus eſt.

De bellis quæ felicißime geßit Dauid præsidio domini contra exteras gentes, quas uicit, subegit, & uectigales fecit.

r. 18.2 POst hæc percussit Dauid Palestinos, & subegit eos, ademitque Dauid [a] fre- A
num frontis de manu Palestinorum. Percussit quoque Moabitas, mensusque est
eos fune, prostrauit [b] eos in terram, & mensus est [eos] duobus funiculis ad inter
ficiendum scilicet, & integrum funem ad seruandum in uita, factique sunt Moabi
tæ Dauidi serui pendentes uectigal. Ad hæc percussit Dauid Hadaræser filiũ Re
hob regem Zoba, quum proficisceretur ut reduceret potentiã suam ad Euphra-
tem. Cepit autẽ Dauid ex eis mille & septingentos equites, & uiginti millia ui-
rorum peditum. Ad hæc inutiles [c] reddidit Dauid omnes currus, centum tamen
currus ex eis reliquos fecit. Quumque uenisset [d] Aram Damasci, ut opem ferret ipsi B
Hadaræser regi Zoba, percussit Dauid ex Syris uigintiduo millia uirorũ. Et cõ-
stituit Dauid præfectos in Syria Damasci, factique sunt Syri serui Dauidi, tribu-
taque ei penderũt. Et seruauit DOMINVS Dauidem in omnibus ad quæ profe-
ctus est. Accepit quoque Dauid clypeos aureos quos habuerant serui Hadaræser,
& intulit eos Hierosolyma. De Betha autem & Berothai ciuitatibus Hadaræser,
tulit rex Dauid æs admodum multum. Audiens autẽ Thoi rex [e] Hemath quod C
Dauid percussisset omnes copias Hadaræser, Misit Thoi Ioram filium suum ad
regem Dauidem pro ambienda pace, gratulatumque quod bello adortus esset Ha
daræser, quodque trucidasset eum: quoniã Thoi hostis erat infensus ipsi Hadaræ-
ser, erantque in manu eius uasa argentea, uasa aurea, & uasa ænea, quæ dedicauit
Dauid rex DOMINO, cum auro & argẽto quod dedicauerat ex omnibus gen
tibus quas subegerat, nempe de Syris, de Moabitis, de Ammonitis, de Palestinis,
de Amalekitis, & de præda Hadaræser filij Rehob regis Zoba. Quumque Dauid D
reuerteretur, percussissetque ex Syris decem & octo millia in ualle salis, illustrauit
[sibi] nomen. Constituit denique Dauid præfectos, per totam Aedom inquã præ-
fectos constituit, ut omnes Aedomitæ serui essent Dauidis. Et seruauit DOMI-
NVS Dauidem in omnibus ad quæ proficiscebatur. Regnauitque Dauid super
uniuersum Israelem, dicebatque Dauid [f] ius, & administrauit iustitiam uniuerso
populo suo. Porrò Ioab filius Zeruia imperator erat exercitus, Iosaphat autem
filius Ahilud erat à commentarijs, Zadok filius Ahitob, & Ahimelech filius Ab
iathar erant sacerdotes, Seraia scriba, Benaia filius Iehoiada erat super Chreti &
Pleti, & filij Dauidis erant [g] primores. CAP. IX.

Fidem seruat Dauid ijs qui ex familia Saulis erant reliqui, propter iusiurandum quo se Sauli & Ionathan obstrinxerat.

DIxit autem Dauid, Est ne quispiam adhuc reliquus de domo Saulis? ut be- A
nefaciam illi propter Ionathan. Erat uero in domo Saulis seruus quidam,
cuius nomen Ziba: quem quum uocassent ad Dauidem, ait rex ad eum, Túne
es Ziba? Qui ait, Seruus tuus est. Et dixit rex, Nemóne amplius reliquus est ex do
mo Saulis, cui exhibeam beneficentiam dei? Dixitque Ziba ad regẽ, Restat adhuc
filius Ionathan, claudus pedibus. Dixit ergo ad eũ rex, Vbi uero is est? Dixit Zi- B
ba ad regẽ, En est in domo Machir filij Ammiel de Lodebar. Misit itaque rex Da-
uid, & tulit eum de domo Machir filij Ammiel de Lodebar. Veniens autem Me
phiboseth filius Ionathan filij Saulis ad Dauidem, procidit in faciem suã incur-
uatus. Et ait rex, Mephiboseth. Qui respondit, En præsto sum ego seruus tuus.
Ait ad eũ Dauid, Ne metuas, omnino enim benefaciã tibi propter Ionathan pa- C
trem tuũ, restituamque tibi cũctos agros Saulis patris tui, tuque comedes panẽ ad men
sam meam perpetuò. Et reuerenter se inclinans dixit, Quis est seruus tuus? quod
respicis ad canem mortuũ, qualis ego sum. Vocauit itaque rex Zibam seruũ Sau-
lis, & dixit ad eum, Quæcunque Saulis fuerunt, totiusque domus eius, tradidi filio

[a] Varia de hoc freno dicunt: uidetur autẽ significari metaphorice imperium quod Philistæi in Israelitas hactenus habuerãt per Dauidẽ sublatũ esse à fronte Israelitarum. Alij legunt, frenum seruitutis, & in idem recidit.

[b] Vel, solo eos æquans.

[c] Alij legunt, subneruauit.

[d] Aram pro Syria exponũt aut Celosyria

[e] Hemath Antiochiam dicunt.

[f] Eb. Fecit iudicium & iustitiam.

[g] Alij legunt, sacerdotes, uel discipuli sacerdotum & prophetarum.

domini tui. Coles igitur fundum illius, tu, filij tui, & serui tui, colligesq́ue [prouentus,] ut cedant filio domini tui in cibum de quo edat: cęterũ Mephiboseth filius
D domini tui perpetuò edet panem in mensa mea. Erant autem ipsi Ziba quindecim filij, & uiginti serui. Aitq́ue Ziba ad regem, Iuxta omnia quæ præceperit dominus meus rex seruo suo, sic faciet seruus tuus. [Dixit rex,] Mephiboseth edet in mensa mea, quemadmodum [quispiam] ex filijs regis. Habebat insuper Mephiboseth filium paruum nomine Micha: quidquid uero habitabat in domo Ziba, mancipatum erat seruitio Mephiboseth. Porrò Mephiboseth habitabat in Ierusalem, quoniam comedebat iugiter super mensam regis, & erat claudus utroque pede.

CAP. X.

Dauid cum extenderet beneficia sua in exteros, ignominia afficiuntur eius legati à rege Ammonitarum, ex quo deinde grauißima bella oriuntur.

A Contigit post hæc ut moreretur rex Ammonitarũ, regnauitq́ue Hanun filius eius pro eo, aitq́ue Dauid, †Beneficentia prosequar Hanonem filium Nahas, quemadmodum pater eius me prosequutus est beneficẽtia. [a]Misit itaq́ue Dauid legatos suos, ut consolarentur [eum] propter [mortem] patris sui. Venerunt itaq́ue legati Dauidis in regionem Ammonitarum. Dixerunt ergo principes Ammonitarum ad Hanonem herum suum, Num Dauid cõsolatores ad te misit, ut patrem tuum honoret coram te? an non magis misit Dauid seruos suos ad te in hoc, ut exploret atq́ue perscrutetur urbem, subuertatq́ue eam? Tulit itaq́ue Hanon seruos Dauidis, rasitq́ue partem quandam barbæ eorum, & præscidit indumenta eo-
B rum partim ad nates eorum usq́ue, & amandauit eos. Quod quum nunciassent Dauidi, misit obuiã eis: erant enim uiri illi magna ignominia affecti: dixitq́ue rex, Manete in Iericho, donec repullulet barba uestra, tum reuertimini. Animaduertentes autem Ammonitæ [b]inuisos se esse Dauidi, miserunt ijdem Ammonitæ, & mercede conduxerunt Syros de domo Rehob & Syros Zoba uiginti millia peditum, & à rege Maacha mille uiros, & ab Istob duodecim millia uirorũ. Quod quum audisset Dauid, misit Ioab & uniuersum exercitum strenuorum bellatorum. Egressi autem Ammonitæ, aciem instruxerunt ad ostium portæ, erantq́ue Syri de Zoba & Rehob, Istob, & Maacha seorsim in campo. Videns autem Ioab prælium & à fronte & [c]à tergo sibi imminere, delegit ex omni iuuentute quæ
C erat in Israele, & instruxit aciem contra Syros, reliquum uero populum tradidit sub manum Abisai fratris sui, eumq́ue instruxit cõtra Ammonitas, aitq́ue, Si fuerint Syri me ualidiores, opẽ mihi feres: sin filij Ammon tibi præualuerint, adero ego tibi auxilium laturus. Sis ergo fortis, quin & nos fortes simus [d]pro populo nostro, & pro ciuitatibus dei nostri: cæterum DOMINVS faciat[e]quod sibi bonum uideatur. Accessit itaq́ue Ioab & populus quem secum habebat, ut manũ consereret cum Syris, illi autẽ conspectò eo fugerunt. Porrò Ammonitæ uidentes quod Syri fugissent, fugerunt & ipsi à facie Abisai, ueneruntq́ue in ciuitatem. Reuersus ergo Ioab à filijs Ammon, uenit Hierosolyma. Et uidentes Syri sese coram Israe-
D litis corruisse, rursus collecti sunt. Mittensq́ue Hadaræser, eduxit Syros qui erant trans fluuium, & uenerunt cum copijs suis, præcedente eos Sobach, qui erat imperator exercitus Hadaræser. Hoc quum nunciatum esset Dauidi, congregauit uniuersum Israelem, & traiectò Iordane uenit in Helam. Syri autem instruentes aciem aduersus Dauidem, pugnam inierunt cum eo. Syrus autem fugit coram Israele, percussitq́ue Dauid ex Syris septingẽtos currus, & quadraginta millia equitum, ipsum quoq́ue Sobach imperatorem exercitus eius percussit, qui & ibi mortuus est. Videntes autẽ uniuersi reges, serui scilicet Hadaræser, quod corruissent coram Israele, pace inita cum Israelitis, seruierunt eis, ueritiq́ue Syri opem ferre amplius Ammonitis.

CAP. XI.

De

1.Par.19

a Eb. Misit ad consolandũ per manus seruorum suorum.

b Eb. Quod foetidi facti essent coram Dauide.

c Eb. Quod esset contra eum facies belli.

d Latinus diceret, pro focis & aris.

e Ebr. Quod bonum est in oculis suis.

De adulterio Dauidis cum Bethsaba, & interfectione mariti Vriæ.

FActum est aūt anno uertente, sub id tempus quo solent reges egredi, ut mitteret Dauid Ioab atq; seruos suos cum eo, quin & uniuersum Israelem, ut uastarent Ammonitas, oppugnarentq; Rabba. Dauid uero remansit in Ierusalem. A
Contigit autem sub tempus uespertinum, ut surgeret Dauid de lecto suo, deambularetq; super tectum domus regiæ, & uideret de tecto lauantem se mulierem quandam forma supra modum uenusta. Et misit Dauid, sciscitans de muliere illa, dicens, Est ne hæc Bathsaba filia Eliham, uxor Vriæ Hithæi? Et missis nuncijs Dauid, tulit eam: quæ quum ingressa esset ad eum, dormiuit ille cum ea: ipsa autem sanctificauerat se ab immunditia sua, reuersaq; est in domū suam. Hæc mulier concepit, & mittens indicauit [hoc] Dauidi hisce uerbis, Grauida facta sum. Et misit Dauid ad Ioab [hisce mandatis,] Mitte ad me Vriam Hithæū. Misit itaq; Ioab Vriam ad Dauidem. Veniens autem Vrias ad eum, interrogauit eum Dauid quomodo ualeret Ioab populusq;, & num recte haberet bellum? B Et ait Dauid ad Vriam, Descende in domum tuam, & laua pedes tuos. Egresso autē Vria de domo regis, sequutum est eum[a] donum regis. Dormiuitq; Vrias iuxta hostiū domus regiæ, cum omnibus seruis domini sui, neq; descendit in domum suam. Hoc quum nunciassent Dauidi, dicentes, Vrias non descendit in domum suam, ait Dauid ad Vriam, An non ex itinere uenisti? cur ergo non descendisti in domum tuā? Respondit Vrias Dauidi, Arca, Israel, & Iuda sunt sub tentorijs, & dominus meus Ioab atq; serui domini mei [iacent] in superficie cāpi, & ego ingrederer domum meam, ut comedam & bibam, atq; dormiam cum uxore mea? Per uitam tuam, & per uitam animæ meæ, rem istam non faciam. Et ait Dauid ad Vriam, Mane hic etiam hunc diem, cras amandabo te. Et mansit Vrias in Ierusalem eodem die & crastino. Et quum uocasset eum Dauid, comedit coram eo, & bibit, inebriauitq; eum. Et egressus uespere, ut dormiret in strato suo cum seruis domini sui, domum uero suam non descēdit. C Mane facto, scripsit Dauid epistolam ad Ioab, quam misit per manū Vriæ. Scripsit autem in epistola huiusmodi uerba, Constituite Vriam è regione imminentis ualidæ pugnæ, uosq; recedite post eum, ut trucidetur, & moriatur. Factum ergo est, quū Ioab obseruaret ciuitatem, ut poneret Vriam in eum locum, ubi persuasum haberet uiros esse fortissimos. Egressi ergo ciues illius urbis, pugnauerunt cum Ioab, cecideruntq; de populo & de seruis Dauidis, mortuus est etiam Vrias Hithæus. Et mittens Ioab nunciauit Dauidi de omnibus negotijs belli, præcipiens nuncio dicens, Quum cessaueris loqui ad regem de cunctis negotijs belli, si[b] contingat regē uehementi ira commoueri, dixeritq; tibi, Cur pugnando tam prope ad urbem accessistis? an non exploratum habuistis iaculaturos eos è muro? Quis percussit Abimelech filium Ierubeseth, an non mulier deiecit fragmentum lapidis molaris è muro, & interibat in Thebez? Cur accessistis ad murū? dices, Etiam seruus tuus Vrias Hithæus mortuus est. D Abijt ergo nuncius, & ueniens nunciauit Dauidi omnia, propter quæ illum miserat Ioab. Et dixit nuncius ad Dauidem, Vehementi impressione in nos irruerunt hostes, egressi ad nos in campum, nos uero illos [insequuti] sumus usq; ad fores portarum, & deiecerunt iaculatores in seruos tuos è muro, mortuiq; sunt de seruis regis, mortuusq; est seruus tuus Vrias Hithæus. Et ait Dauid ad nuncium, Sic dices ad Ioab, Ne tibi displiceat hæc res, sic[c] enim, & sic deuorat gladius, intende bellum tuum contra urbē ut eam subruas, & corrobora eum. Audiens autem uxor Vriæ quod mortuus esset Vrias maritus eius, luxit maritum suum. Quumq; luctus transijsset, misit Dauid,[d] transtulitq; eam in domum suam, factaq; est ei uxor, & peperit ei filiū. At hæc res quam designauit Dauid,[e] displicuit DOMINO.

CAP. XII.

a Alij legūt, ferculū.

b Eb Et fiet si ascenderit furor regis.

c Alij legūt, ut hunc, sic illum.

d Ebr. Collegit eam.

e Eb. Mala uisa est in oculis domini.

Mittitur propheta à domino ad Dauidem, ut eum sceleris sui admoneat, Dauid cum agnoscit peccatum, gratiam impetrat. Filius ex adulterio natus, moritur.

A MIsit autem DOMINVS Nathan ad Dauidem, qui ueniens ad eum, dixit ei, Erant duo uiri in ciuitate eadem, alter diues, alter aūt pauper. Diues habebat oues & boues admodū multos. Pauper uero nihil habebat omnino, præter unicam ouiculā, quam emerat, quamq́; nutrierat, adoleuerat q́; hæc cum eo, simulq́; cum liberis suis, comedit de buccella eius, & de poculo eius bibit, sed & dormiebat in gremio eius, eratq́; ei instar filiæ. Quūq́; ueniret quispiam iter[a] faciens ad uirum diuitem, pepercit ille ouibus & bobus suis, ne caperet de his ad mactandum peregre uenienti ad se, quin rapuit ouiculam uiri illius pauperis, et

B præparauit eam uiro qui peregre uenerat ad se. Exæstuauit autē nasus Dauidis uehemēter aduersus hunc uirum, & dixit ad Nathan, Viuit DOMINVS, is qui hoc designauit morte[b] dignus est, reddatq́; ouiculam † quadruplo, quod hanc tantam rem designauit, quodq́; nō abstinuit. Dixit autem Nathan ad Dauidem, Tu es uir talis: sic dixit DOMINVS deus Israelis, Ego unxerā te regem super Israelem, eripueramq́; te de manu Saulis, ego dederam tibi domū domini tui, & uxores domini tui in gremium tuum: dederam insuper tibi domū Israel & Iehuda: hoc si parum fuerit, adiecissem[c] tibi multo plura, cur ergo tam leue æstimasti uerbum DOMINI, ut coram eo malū faceres? Vriam Hithæū gladio trucidasti,

C & uxorem illius duxisti tibi uxorem: interfecisti autem eum gladio Ammonitarum: non igitur recedet gladius de domo tua perpetuò, eo quod non digne æstimaueris me, & rapueris uxorem Vriæ Hithæi, ut esset tibi uxor. Sic dicit DOMINVS, Ecce ego exuscito super te malū de domo tua, accipiamq́; uxores tuas te uidente, & dabo [eas] † amico tuo, qui dormiet cū uxoribus tuis in conspectu solis huius. Tu quidem clàm [hoc] designasti, ego uero faciam rem istā coram toto Israele, & coram sole hoc. Dixit ergo Dauid ad Nathan, Peccaui DOMINO.

D Et ait Nathan ad Dauidem, Et DOMINVS trāstulit peccatū tuū, non morieris, quandoquidem uero re ista omnino hostibus DOMINI occasionē dedisti blasphemandi, morietur etiā certissime filius qui natus est tibi. Abiit uero Nathan in domū suā, & DOMINVS percussit puerū quem pepererat uxor Vriæ Dauidi, ut de eo actum esset. Dauid aūt flagitauit deum pro puero, ieiunauitq́; Dauid ieiunium, & ingressus pernoctauit dormiens in terra. Consurrexerunt autē seniores domus suæ ad eum ut erigerent eū è terra: at ipse noluit, nec uoluit cibū cum eis capere. Septimo autem die puer moritur, nec audebāt serui ei nunciare quod

E puer esset mortuus: dicebant enim, Quum puer adhuc uiueret loquuti sumus ad eum, nec uoluit audire uocē nostram, quomodo ergo si dixerimus ad eum, Puer mortuus est? quin grauiter feret. Animaduertēs autem Dauid quod serui sui [inter se] mussitarent, intellexit infantem esse mortuū, dixitq́; Dauid ad seruos suos, Mortuus est ne puer? Illi autē dixerunt, Mortuus est. Surgens ergo Dauid è terra, lauit, & unxit se, cōmutata ueste sua, & ingressus domū DOMINI, adorauit. Veniens deinde in domū suam, poposcit: & apposuerūt ei panē, & comedit. Tunc dixerunt ad eum serui eius, Quid hoc est quod fecisti? Propter infantē, quum adhuc uiuus esset, ieiunasti & fletui te dedisti: quo mortuo, surgis et comedis panē.

F Qui ait, Viuente adhuc puero ieiunaui & fleui, sic cogitans, Quis scit, si misereatur mei deus ut puer uiuus maneat? nunc autem quum sit mortuus, quid ieiunarem? num potero eum reuocare ultra? ego uado ad eum, is non redibit ad me. Et consolatus est Dauid Bathsabam uxorem suam, ingressusq́; ad eam, dormiuit cum ea, quæ † peperit filium, uocauitq́; nomen eius Solomo, & DOMINVS dilexit eum, misitq́; per manū Nathan prophetæ, & uocauit nomen eius Iedidia propter DOMINVM. Porrò Ioab pugnabat contra Rabba filiorum Ammon, obtinuitq́;

a Ebr. Res est nō persona, capitur tamen pro persona, ut patet in fine sermonis.

b Eb. Filius est mortis.

c Eb. Sicut illa, sicut illa.

Exo. 22.

Infra 16.

Eccli 47.

Solomon nascitur. Matth. 1. 1. Par. 3.

obtinuitq; urbem regni. Et misit Ioab nuncios ad Dauidem hisce uerbis, Pugna
ui contra Rabba, & cepi urbem aquarum, nunc igitur congrega reliquum po- G
pulum, & pone castra ad urbem ipsam, ut tu capias eam, ne ego capiam urbem,
uoceturq;[b] meo nomine. Congregauit igitur Dauid cunctum populum, pro-
fectusq; est contra Rabba, oppugnauitq; eam, & cepit eam. Et tulit coronam[c] re
gis eorum de capite eius, cuius pondus erat talentum auri, erantq; in ea lapides
pretiosi, impositaq; fuit capiti Dauidis: quin & prædam ualde ingentem è ciui-
tate asportauit. Populũ uero qui in ea erat eduxit, & posuit sub serras, & sub tri-
bulas ferreas, sub ferreas secures, coniecitq; eos in fornacem calcariam. Sic fecit
uniuersis ciuitatibus Ammonitarum, reuersusq; est Dauid cum uniuerso popu
lo Hierosolyma.

b Eb. Et uocetur nomen meũ super eam.
c Quidã legunt, coronã Malchã, idoli scilicet Ammonitarũ.

CAP. XIII.

Deperit Amnon sororẽ Thamar, qua constuprata ab Absolome fratre interficitur.

POst hæc contigit, ut Amnon filius Dauidis deperiret sororem Absolomis A
filij Dauidis uenustam, nomine Thamar: [quæ res] ita cruciabat Amnonẽ,
ut sororis suæ Thamar gratia sese in morbũ conijceret: erat enim uirgo, impossi
bileq; uidebatur[a] Amnoni ut faceret ei quidquam. Habebat autem Amnon ami
cum nomine Ionadab, filiũ Simea fratris Dauidis, eratq; Ionadab uir ualde[b] ua-
fer, is dixit ei, Cur tu ô fili regis sic macilentus es, idq; singulis [diebus] mane? an
non indicabis mihi? Respondit ei Amnon, Ego amore Thamar sororis Absolo
mis fratris mei captus sum. Dixit ergo ad eum Ionadab, Recumbe super lectum
tuum, & assimula te ægrotũ, quumq; uenerit pater tuus ut te inuisat, dic ad eum,
Veniat quæso Thamar soror mea, ut me cibo reficiat, faciatq; me spectãte iuscu-
lum, ut quum uidero, edam è manu eius. Decubuit ergo Amnon & morbum si B
mulauit, ueniatq; rex ut eum inuiseret. Ait autem Amnon ad regem, Veniat quæ-
so Thamar soror mea, & coquat me spectante duo liba, quæ comedam è manu
eius. Misit ergo Dauid ad Thamar in domum eius, & ait, Vade quæso in domũ
Amnonis fratris tui, & para ei iusculum. Abijt ergo Thamar in domum Amno
nis fratris sui, qui decubuit: & accepta farina subegit, & coxit eo uidẽte, coxit in-
quam liba. Et tollens sartaginem, effudit coram eo, ipse uero nolebat edere. Di-
xitq; Amnon, Expellite omnes uiros à me: & egressi sunt omnes uiri ab eo. Et
dixit Amnon ad Thamar, Infer iusculum in cubiculũ, ut edam è manu tua. Acce
ptis igitur libis quæ coxerat Thamar, intulit Amnoni fratri suo in cubiculũ. Et C
quum ea illi admoueret ut ederet, apprehẽdit ille eam, aitq; ad eam, Veni, dormi
mecum soror mea. Illa autem respondit ei, Nequaquam frater mi, ne opprimas
me, quoniam sic non fit in Israele: ne scelestum hoc facinus designes: quò enim
confugerem cum probro meo? quin & tu fieres quemadmodũ scelestorum ali-
quis in Israele: loquere quæso ad regẽ, non negabit me tibi. At ille noluit audire
uocem eius, quin ea apprehensa oppressit eam, atq; cõcubuit cum ea. Et exosam
habuit eam Amnon uehementi & ingenti odio, ut odiũ quo eam prosequeba-
tur maius esset amore quo eam amauerat. Dixit ergo Amnon ad eam, Surge, &
abi. Quæ respondit ei, Quamobrem? Hoc malum maius est altero quod in me
admisisti, quod me expellis. At ille noluit illi auscultare, sed accersito puero suo,
qui ei ministrabat, ait, Amanda istam à me forâs, & obserato ostiũ post eam. Ha- D
bebat autem [Thamar] tunicã[c] uariam super se, talibus enim pallijs indutæ erant
filiæ regis uirgines. Et expellens eam minister eius forâs, obserauit ostium post
eam. Thamar uero accepto cinere, posuit super caput suum, & tunicam illã ua-
riam, qua erat induta, scidit, & posita manu sua super caput suũ, celeriter ibat &
uociferabatur. Et ait ad eam Absolõ frater eius, An non Amnon frater tuus fuit
tecũ? Tace ergo soror mea, frater tuus est, ne magnopere[b] crucies te propter hanc
rem. Et mansit Thamar desolata in domo Absolomis fratris sui. Rex uero Da-

a Vel, uidebatur ei fatis magna res esse si ei quidquã faceret.
b Eb. Sapiens.
c Alij, tessellatam.
b Eb. Ne ponas cor tuum ad hanc rem.

e Eb. Ista omnia uerba.

uid audiens[e] ista omnia, uehementer indignatus est. Absolom autem neq; mali
quidpiam, neq; boni loquutus est cum Amnone, odio enim prosequebatur Am
B nonem, propterea quod Thamar sororem suam cōpressisset. Post duos annos
cōtigit, ut Absolom haberet tonsores in Baal Hazor, quæ est iuxta Ephraim, in-
uitaretq; Absolom omnes filios regis. Venit quoq; Absolom ad regem ipsum,
& ait, En seruus tuus habet tonsores, eat quæso rex & serui eius cū seruo tuo. Re
spondit rex Absolomi, Non fili mi, non ibimus omnes, ne grauemus te. Quūq;
ille flagitando ei instaret, neq; uellet ire, ualedixit ei, & dixit Absolom, An ergo
non iret nobiscū Amnon frater meus? Et respondit ei rex, Cur iret tecū? Et quum
instaret ei Absolom, dimisit cum eo Amnonem, & cunctos filios regis. Præcepe
rat autem Absolom pueris suis, dicens, Obseruate quæso quum Amnon à uino
C hilari fuerit animo, quumq; ego uobis dixero, Percutite Amnonem, ut interficia
tis eum: neq; metuatis, an non ego præcepi uobis? Confortamini ergo, & [f] esto-
te uiri fortes. Fecerunt ergo pueri Absolomis Amnoni sicut præceperat Absolō.
Surgentes itaq; omnes filij regis, inscenderunt quisq; mulum suum & fugerūt.
Quumq; essent adhuc in itinere, rumor peruenit ad Dauidem, hisce uerbis, Per-
cussit Absolom omnes filios regis, ut ne unus quidem ex eis sit reliquus. Surgēs
itaq; Dauid discidit uestimenta sua, & iacuit in terra, [g] astabantq; ei omnes serui
eius discissis uestibus. Respōdens autem Ionadab filius Simeah fratris Dauidis,
ait, Ne dicat dominus meus quod omnes filios regis interfecerint, nam solus
Amnon mortuus est: nam ad præceptum Absolomis constitutum fuit, ab eo die
quo Amnon oppressit Thamar sororem eius: ne sit igitur rex [h] solicitus de hoc,
G ut dicat, Omnes filij regis mortui sunt, nam solus Amnō perijt. Et Absolom fu-
git. Sublatis autem oculis suis puer qui erat in specula, circumspexit, & ecce tur
ba multa ueniebat in uia post eum de latere montis. Et ait Ionadab ad regem,
Ecce filij regis ueniunt, sic enim habet res quemadmodum seruus tuus dixit.
Quumq; cessasset loqui, ecce filij regis uenerunt, & sublata uoce sua fleuerunt:
sed & rex ipse, cunctiq; serui eius fleuerunt fletu admodum magno. Porrò Ab-
solom fugit, & abijt ad Thalmai filium Ammihur regem Gessur. Et [Dauid] lu-
xit propter filium suum cunctis diebus. Absolom uero quū fugisset, uenissetq;
in Gessur, fuit ibi tribus annis. Et cessauit [ira] Dauidis, [i] ne ultra educeret exerci-
tum ad quærendum Absolom, consolationem enim acceperat super Amnone
qui mortuus erat. CAP. XIIII.

f Eb. Estote filij roboris aut uirtutis.

g Astare dicuntur regi, quicunq; in aula sunt. Nam Nizabim etiam præsides signi ficat.

h Eb. Ne ponat rex hoc negotium super cor.

i Et cessauit Dauid egredi ad Absolom. Licet uerbū sit fœmininū, sed sic sunt uariæ sententiæ.

Quibus artibus Absolom per Ioab reuocatus sit.

A Animaduertit autem Ioab filius Zeruia cor regis [pronū] esse ad Absolom,
mittens igitur Ioab in Thekoa, tulit inde mulierē uafram, dixitq; ad eam,
Simula quæso te lugentem, deinde & uestibus lugubribus induere, nec oleo un
garis, quin potius similis sis mulieri, quæ se pro mortuo diebus multis luctu cō-
fecit, ingressa autem ad regem, loquaris cum eo in hanc formā, ([a] præiuit autem
Ioab uerbis quæ loqueretur.) Loquuta est ergo mulier illa Thekoitis ad regem,
procidens scilicet super faciem suam in terram, & reuerentiam exhibēs regi, ait,
Serua ô rex. Ad quam rex ait, [b] Quid tibi uis? Respondit illa, Equidem mulier ui
dua ego sum, & maritus meus obijt, habuit autē ancilla tua duos filios, hiq; duo
rixati inter sese in agro sunt, nemineq; præsente qui [litem] inter eos dirimeret,
B percussit alter alterum, & interfecit eum. Et ecce insurrexit uniuersa familia ad-
uersus ancillam tuam, & dicunt, Trade illum qui interfecit fratrem suum, ut sup
plicium de eo [c] sumamus, pro uita fratris sui quem trucidauit, insuper excinda-
mus etiam hæredem. Sic extinguere [conātur] scintillam meam quæ reliqua est,
ne supersint marito meo [d] nomen & reliquiæ super terram. Et ait rex ad mulie-
rem, Vade in domū tuam, ego causa tui mandabo. Dixitq; mulier illa Thekoi-
tis

a Eb. Posuit Ioab uerba in ore eius.

b Eb. Quid tibi?

c Eb. Vt interficiamus eum in anima fratris sui.

d Eb. Ne ponatur nomen uiro meo.

tis ad regem, Domine mi rex, scelus hoc mihi imminet domuiq́ patris mei, rex & thronus eius sine culpa erunt. Et ait rex, Si quis uel uerbo contra te egerit, duc illum ad me, [efficiam] ne quid te amplius lædat. Quæ ait, [e]Iuret quæso rex per DOMINVM deum tuum (siquidem multi sunt uindices sanguinis, qui perdere [tentant]) ne excindant filium meum. Et respōdit [rex,] [f]Viuit DOMINVS, si ceciderit de capillo filij tui in terram. Ait mulier, Liceat quæso ancillæ tuæ uerbum loqui ad dominum meum regem. Et ait, Loquere. Dixit mulier, Cur ergo cogitasti huiusmodi aduersus populum dei? an non rex delinquit quum loquitur tale uerbum, ne reducat rex expulsum suum? Siquidem [g]certissime morimur, & instar aquæ quæ in terram defluunt, quæ colligi non possunt, nec aufert deus animam, sed omnino cogitat, ut [h]non reijciat à se qui reiectus est. Veni itaq; ut loquerer ad regem dominum meū sermonem hunc, etiamsi deterruerint me quidam è populo, at ancilla tua dixit, Loquar nunc ad regem, si fortè faciat rex hoc quod postulat ancilla tua, quoniam exaudiet rex, ut liberet ancillā suam de manu illius uiri, qui excindere uult me & filium meum simul ex hæreditate dei: dixitq́ ancilla tua, Sit quæso uerbū domini mei regis ad tranquillitatem, quoniam sicut angelus dei, sic est dominus meus rex, ut audiat bonum & malum, & erit DOMINVS deus tuus tecum. Et respondit rex, & dixit ad mulierem, Ne quæso celes à me [i]quidquam quod ego te interrogo. Et ait mulier, Loquatur dominus meus rex. Et dixit rex, An non [k]hæc omnia agis auspicio ac consilio Ioab? Respondens mulier ait, Per uitam animæ tuæ [l]domine mi rex, non est quispiā nisi Ioab seruus tuus, per omnia quemadmodum loquutus est dominus meus rex, ipse præcepit mihi, ipseq́ posuit [m]in os ancillæ tuæ omnes sermones istos, utq́ sic circuirem schemate istius orationis, hoc effecit Ioab seruus tuus. Et dominus meus sapiens est iuxta sapientiam angeli dei, ut sciat omnia quæ sunt in terra. Et dixit rex ad Ioab, En feci rem hanc, uade & reuoca puerum Absolom. Procidit Ioab super faciem suam in terram, & gratijs actis [n]ualedixit regi. Dixitq́ Ioab, Hodie cognouit seruus tuus, quod impetrarim fauorē in oculis tuis domine mi rex, [o]siquidem præstitit rex petitionem seruo suo. Surgens itaq; Ioab abijt in Gesur, & abduxit Absolom in Ierusalem. Et ait rex, Abeat in domum suam, neq; uideat faciem meam. Reuersusq́ est Absolom in domum suam, neq; uidit faciem regis. Non fuit uir tam elegās ut Absolom in omni Israele, qui [sic] [p]laudaretur supra modum. A planta pedis sui in uerticem usq; non fuit quidquā [q]reprehensibile in eo. Quum tonderet caput suum, (quod fiebat singulis annis ad finē anni, quod scilicet tonderet, eo quod [capillitium] grauaret ipsum,) quum (inquā) tonderet [comam,] pendebat capillitium capitis sui ducētis siclis, pondere regio. Natiq́ sunt Absolom tres filij, & filia una, cuius nomen erat Thamar: fuit hæc mulier pulchro aspectu. Mansit itaq; Absolom in Ierusalem duobus annis, ut faciem regis non uideret. Misit ergo Absolom ad Ioab, ut mitteret eum ad regem: at [Ioab] noluit uenire ad eum, neq; quum secundo [ad eum] misisset, uenire uoluit. Dixit ergo [Absolom] ad seruos suos, En agrū Ioab quem habet penes me in quo est ordeum, ite & succendite eum igne. Succenderunt ergo serui Absolomis agrum igne. Surgens itaq; Ioab uenit ad Absolom in domū eius, dixitq́ ad eum, Quare succenderunt serui tui agrum meum igni? Respōdit Absolom ipsi Ioab, En misi ad te, dicēs, Veni huc, ut mittam te ad regem: dixi enim, Cur ueni de Gesur? satius esset me adhuc illic esse, [effice] igitur ut uideam faciem regis: q́ si est in me iniquitas, interfice me. Venit igitur Ioab ad regem, & indicabat ei [hoc.] Vocauit itaq; [rex] Absolom, & is uenit ad regem, inclinataq́ facie sua terram uersus coram rege, rex osculatus est Absolom.

C (margin, beside "Iuret quæso rex per") · c. 18. g (left margin, beside "animam") · D (beside "si fortè faciat rex hoc") · E (beside "Respondens") · F (beside "abijt in Gesur") · G (beside "in quo est ordeum")

CAP. XV.

Absolom defectionē meditatur, ambit regnū, è quo pellit patrē, Dauid cū suis fugit.

[e] Eb. Mentionem faciat rex domini dei tui: mentionē autem facere nominis dei, periphrasis iuramēti.
[f] Hæc formula est iurandi Ebraica, id est, per deum uiuentem non cadet quidpiam ex capillo capitis, id est, non perdetur, ut Matth. 10.
[g] Eb. Moriendo morimur.
[h] Alij legunt, nō parcit: alij, non respicit.
[i] Eb. uerbum.
[k] Eb. An non manus Ioab tecum est in omni hoc.
[l] Eb. Viuit anima tua domine mi rex, si est uir ad dexterā uel ad sinistram ex omnibus quæ loquutus est dominus meus rex, nisi seruus tuus Ioab.
[m] Latinus diceret, ipse figurauit os ancillæ tuæ.
[n] Alij benedixit regi alij bene precatus est regi.
[o] Eb. Siquidem rex fecit uerbum serui sui.
[p] Eb. Ad laudandum ualde.
[q] Vel, non fuit in eo macula, aut uitium.

a Ebraicum ſchema ita habet, quinquaginta uiros qui ante eum currerent: ego malui dicere celeres, nam ſic olim uocati ſunt, quos iam ſatellites dicunt.
b Eb. Quis me conſtituet iudicem?
c Eb. Et factum eſt.
d Ebr. Mikez à fine quadraginta annorum. Obſeruandum hic, quod annotaui in caput 15. Deut.
e Eb. Et miſit.
f Eb. Non erit euaſio nobis à facie Abſolomis.
g Ebr. Impellat ſuper nos malum, percutiatq; urbem in ore gladij.
h Eb. Iuxta omnia quæ elegerit dominus meus rex, en ſerui tui.
i Eb. Pede ſuo: alij legunt, cũ eo, hoc eſt, eum ſecuti.
k Ebr. Migrans de loco tuo: alij exponũt, uagus es & inſtabilis loco: alij, redi in locum tuum.

A POſt hæc contigit, ut Abſolom pararet ſibi currum & equitatum, & [a] quinquaginta celeres qui eum ſtiparent. Ante lucem uero ſurgens Abſolom, ſtabat ad latus uiæ quo itur ad portas, omnemq; uirũ qui cauſam habebat, ueniebatq; ad regem ut diſceptaret, accerſiuit Abſolom ad ſe, & dixit, E qua ciuitate es tu? Cumq; is reſponderet, Ex aliqua tribuum Iſrael eſt ſeruus tuus, ait ad eũ Abſolom, En, tu habes bonam & iuſtam cauſam, at nemo eſt à rege [cõſtitutus] qui te audiat. Dixitq; Abſolom, O ſi [b] ego eſſem iudex in terra, ut ad me ueniat quicunq; litem habet & ius petit, ut pro eo ſententiam dicam. [c] Ad hæc, quum quis adiret [eum,] & inclinaret ſe ei, exerta manu prehenſabat eũ, oſculabaturq; eum.
B Ad hunc modum fecit Abſolom cunctis Iſraelitis, qui ueniebant ad regem diſceptandi gratia, furatusq; eſt Abſalom cor uirorum Iſrael. Contigit autem [d] appetente anno quadrageſimo, ut diceret Abſolom ad regem, Liceat quæſo mihi, ut eam & perſoluam uotum meum in Hebron, quod DOMINO uoui: uouit enim ſeruus tuus uotum quum degerem in Geſur in Syria, hiſce uerbis, Si DOMINVS me omnino reduxerit in Ieruſalem, cultum exhibebo DOMINO. Dixitq; ad eum rex, Vade in pace. Qui ſurgens, profectus eſt in Hebron. Miſit autem Abſolom exploratores per omnes tribus Iſrael hiſce mandatis, Quũ audieritis ſonum buccinæ, dicetis, Regnat Abſolom in Hebron. Porrò cum Abſolom abierant de Ieruſalem ducẽti uiri [ab eo] uocati, ierantq; in ſimplicitate ſua,
C nihil omnino ſcientes. [e] Accerſiuit quoq; Abſolom Ahitophel Gilonitã, qui erat à conſilijs Dauidi, è ciuitate ſua Gilo, interim dum ipſe ſacrificabat ſacrificia, factaq; eſt conſpiratio ualida, populus enim confluxit ad Abſolom, auctusq; eſt. Venit quidam qui [hæc] nunciaret Dauidi, hiſce uerbis, Cor Iſraelitarũ inclinat poſt Abſolom. Tum ait Dauid cunctis ſeruis ſuis qui erãt cum eo in Ieruſalem, Surgite, fugiamus, nam nullus [f] noſtrum euadet ſi expectauerimus Abſolom: properate ut abeamus, ne fortè ipſe properans nos apprehẽdat, [g] periculoq; nos inuoluat, feriatq; urbem gladio. Dixerunt ergo ſerui regis ad regem, En [h] ſerui
D tui præſto ſunt ad omnia quæ domino regi placent. Egreſſus eſt ergo rex cum tota domo ſua, & quidem pedibus ſuis. Et reliquit rex decem mulieres concubinas, ut cuſtodirent domũ. Egreſſus itaq; rex & omnis populus pedibus ſuis, ſteterunt procul à domo, cuncti autem ſerui eius tranſibant ad manum eius, ſicut & omnes Chreti, atq; omnes Plethi, & omnes Githæi, uiri nempe ſexcenti, qui uenerant [i] pedites de Gath, qui præcedebant faciem regis. Dixitq; rex ad Ithai Githæum, Cur & tu proficiſceris nobiſcum? reuertere, & mane cũ rege, es enim aduena, ſimulq; exul [k] extra patriam tuam. Heri aduenisti, cur te ut nobiſcum proficiſcereris hodie excirem? Ego quidem proficiſcor, quocunq; tandem profectus fuero, tu reuertere, & reduc fratres tuos, tecũ bonitas & fides. Ithai reſpondit re-
E gi, dicens, Viuit deus, & uiuit dominus meus rex, ubicũq; fuerit dominus meus rex, ſiue hoc ad mortẽ ſiue ad uitam [fuerit,] illic erit & ſeruus tuus. Tum dixit Dauid ad Ithai, Veni igitur, & trãſito. Trãſijt itaq; Ithai Githæus omnesq; milites eius, omnisq; pubes quæ cum ipſo erat. Et fleuit tota terra uoce magna, omnisq; populus tranſibat, deinde & rex ipſe tranſiuit torrentem Kidron, & omnis populus tranſibat uia quæ ducit ad deſertũ. Et ecce Zadok & omnes Leuitæ cũ eo ferebant arcam fœderis dei, collocaruntq; arcam fœderis dei. Aſcendit autem Abiathar, donec cunctus populus plene tranſiſſet ex urbe. Et ait rex ad Zadok, Reduc arcam dei in urbem, ſi nactus fuero fauorem corã DOMINO, me reſti-
F tuet, oſtendetq; mihi & ſe & habitaculũ ſuum: quod ſi dixerit, Nihil te delector, præſto ſum, faciat mecum quod ſibi bonum uiſum fuerit. Et dixit rex ad Zadok ſacerdotem, An non es tu uidens? Reuertere tu incolumis in urbem, ſintq; duo filij ueſtri uobiſcũ, nempe Ahimaaz filius tuus, & Ionathan filius Abiathar: di-

ſpicite,ego moram necto in[l]campis deſerti, donec nuncium à uobis uenerit, q̃d
me certiorē reddat. Reduxit ergo Zadok & Abiathar arcam dei in Ieruſalem,
& manſerunt illic. Porrò Dauid aſcendit cliuum olearum,aſcendens uidelicet
& flens,incedens operto capite & nudis pedibus,quin & omnis populus quem
ſecum habebat,operuerunt quiſq; caput ſuum & aſcenderunt, aſcendendo flen
tes. Nunciauit aũt [quiſpiam] Dauidi,dicens,Ahitophel quoq; eſt cum his qui
conſpirarunt cum Abſolom. Tum ait Dauid, Irritũ fac ô DOMINE conſilium
Ahitophel. Quũq; perueniſſet Dauid ad uerticem, ut illic adoraret deũ,uenit ei G
obuiam Huſai Archites,diſciſſaq; fuit eius ueſtis, humũ habens ſuper caput ſuũ.
Ad quē ait Dauid, Si mecũ tranſmiſeris, eris mihi oneri, ſi uero redieris in urbē,
dixerisq; ad Abſolom,Seruus tuus ero ô rex,quemadmodũ hactenus ſeruus fui
patris tui,ſic ero nũc ſeruus tuus:hac ratiõe irritũ facies mihi conſiliũ Ahitophel.
[m]An non illic tecũ erit Zadok & Abiathar ſacerdotes? quidquid ergo è domo re
gis audieris,nũciabis Zadok & Abiathar ſacerdotibus : cum his quoq; illic ſunt
duo filij eorũ,Ahimaaz,qui eſt ipſius Zadok, & Ionathan,q eſt ipſius Abiathar,
per illorũ manus mitteris ad me quidquid audieritis. Venit itaq; Huſai amicus
Dauidis in ciuitatem. Venit & Abſolom in Ieruſalem. CAP. XVI.

[l] Eb. Ad uada uel ad tranſitiones deſerti, ſed per metatheſin uocem Ebræam exponunt Rabini.

Verba Ebraica paulo aliter numerãtur.

[m] Aſſeueratio per interrogationem.

Donatur Ziba bonis Mephiboſeth, Semei regi maledicit, Abſolom rem habet cum concubinis patris ſui.

CVm uero Dauid paululũ tranſiſſet è uertice,en Ziba puer Mephiboſeth ue A
nit ei obuiã,ſimulq; par aſinorũ ſtratorum,ſuper quos erant ducenti panes,
centum ligaturæ uuarum paſſarum, & centũ[maſſæ]fructuum æſtiuorũ, & lage
na uini. Et ait rex ad Ziba,Quid tibi hæc? Reſpondit Ziba,Aſini ſunt pro domo
regis,ut eis uehantur,panes uero & fructus æſtiui ſunt pro pueris ut edant, uinũ
9.c ut bibãt qui fatigati ſunt in deſerto. Aitq; rex,†Vbi eſt filius domini tui? Reſpon
dit Ziba regi,En ſedet in Ieruſalem,quoniã dixit, Hodie reſtituent mihi Iſraelitæ
regnũ patris mei. Dixit ergo rex ad Ziba, En tua ſint quæcunq; habet Mephibo
2.b ſeth. Et ait Ziba,Gratias ago,nãciſcar fauorē in oculis domini[a]mei regis. Venit
itaq; rex Dauid Bahurim uſq;,illinc egrediebatur quidã de familia domus Sauliti B
cæ,nomine Semei,filius Gera, is egrediendo egrediebatur, & maledixit, ad hæc
lapidibus petijt Dauidē,omnesq; ſeruos regis Dauidis, omnē populũ, heroesq;
omnes,qui erãt ei à dextera & à ſiniſtra. Sic aũt dicebat Semei quũ malediceret ei,
Egredere,egredere ſanguinarie,tu uir Belial,DOMINVS rependit tibi uniuer-
ſum ſanguinē domus Sauliticæ,cuius loco tu regnaſti,tradiditq; DOMINVS re
gnum in manũ filij tui Abſolomis,idq; tuo malo,quoniã[b]ſanguinarius es. Ait
aũt Abiſai filius Zeruia ad regē, Cur maledicit canis iſte mortuus domino meo
regi? ſine ut abeam, & tollã caput eius. Et ait rex, Quid[c]mihi uobiſcũ negotij fi-
lij Zeruiæ? maledicit ſic, quoniã DOMINVS iuſſit eum,ut Dauidi maledicat:qs C
igitur dicat,Cur ſic feciſti? Dixitq; Dauid ad Abiſai & ad omnes ſeruos ſuos,Ec-
ce filius meus q egreſſus eſt è uiſceribus meis inſidiatur uitæ meæ,quãto igitur ma
gis filius iſte Iemini? Permittite ei ut maledicat,quoniã DOMINVS præcepit ei,
fortaſſe DOMINVS reſpiciet[d]adflictionē meam, repēdetq; mihi DOMINVS
bonũ pro maledictis illius hoc eodē die. Quũq; Dauid & uiri eius per uiam in-
cederent,ibat Semei in latere montis è regione illius, ibat inquã & maledicebat,
iaciebatq; lapides contra eum,ſimulq; ſpargebat puluerem. Venerunt aũt rex &
cunctus populus qui erat cũ eo fatigati, & ibi refecit ſeſe. Abſolom aũt & omnis
populus Iſraeliticus uenerunt in Ieruſalem,cumq; eo Ahitophel. Quumq; ue-
niſſet Huſai Archites amicus Dauidis ad Abſolom,dixit Huſai ad Abſolom, Vi-
uat rex,uiuat rex. Dixit autem Abſolom ad Huſai,Hoccine beneficiũ tuum ami- D
co tuo [rependis?] cur non profectus es cum amico tuo? Reſpondit Huſai ipſi

[a] Eb. In oculis tuis.

[b] Ebr. Vir ſanguinum.

[c] Ebr. Quid mihi & uobis, loquutio eſt, pro, Quid mihi uobiſcum negotij?

[d] Alij legunt, in oculum meum.

Abſolom, Nequaq̃, ſed quem elegerit DOMINVS & populus iſte, nempe uniuerſus Iſrael, illius ero, & cum illo manebo. Ad hæc cui ego inſeruirem, an non coram filio eius? quemadmodũ ſeruiui coram patre tuo, ſic ero coram te. Et dixit Abſolom ad Ahitophel, [e]Agitedum proferte conſilium, quid faciamus. Et dixit Ahitophel ad Abſolom, Ingredere ad concubinas patris tui, quas reliquit ut domum cuſtodirent, audietq; uniuerſus Iſrael, q; [f]odioſus ſis factus patri tuo: ſic roborabuntur manus omnium qui tecum ſunt. Tetenderũt ergo ipſi Abſolom tentorium ſuper tectũ, & ingreſſus eſt Abſolom ad concubinas patris ſui in oculis totius Iſraelis. Etenim conſilium quod dedit Ahitophel illis diebus fuit, ac ſi quis conſuluiſſet oraculum dei: ſic fuit omne conſilium Ahitophelis, tam apud Dauidem, quàm apud Abſolom.

e Eb. Adferte nobis conſilium.

f Ebr. Quod fœtidus ſis factus.

CAP. XVII.

Proponuntur conſilia, & deliberatur quomodo opprimatur Dauid. *Conſilium Ahitophel conſilio Huſai irritum fit, domino ita prouidente ac negotium temperante.*

A Ait uero Ahitophel ad Abſolom, Deligã nunc duodecim millia uirorum, & cõſurgens perſequar Dauidem noctu, irruamq; in eum quũ ipſe ſit laſſus & remiſſis manibus, terreboq; eum, ut fugiat omnis populus qui cum eo eſt, feriamq; ſolũ regem, populũ uero uniuerſum reducam ad te: quumq; omnes uiri quos tu cupis ad te reducti fuerint, pax erit uniuerſo populo. Is ſermo uiſus eſt rectus in oculis ipſius Abſolom, & in oculis omnium ſeniorũ Iſraelis. Dixit aũt Abſolom, Voca quæſo & ipſum Huſai Architen, ut audiamus ipſum[a] quoq; qd dicat. Quũq; ueniſſet Huſai ad Abſolom, loquutus eſt Abſolom ad eum, dicens,

B Sic[b] loquutus Ahitophel, obſequemúrne cõſilio eius? Sin minus, dic tu. Tum dixit Huſai ad Abſolom, Conſiliũ quod in præſens dedit Ahitophel, non eſt bonũ. Addiditq; Huſai, Tu noſti q; pater tuus militesq; eius uiri ſint ſtrenui & fortes, ad hæc amaro animo, nõ ſecus ac urſus in campo [catulis ſuis] orbatus. Iam pater tuus uir eſt bellãdi gnarus, nec pernoctat cum populo. En ipſe iam latitat, ſiue in aliqua ſpelunca, ſiue in alio quopiã loco, ſi iam ad primũ congreſſum ex eis cadant aliqui, omnino fama hæc ſpargetur, & dicetur cladẽ factã eſſe in exercitu Abſolomis, hinc fiet, ut & hi qui fortes alioqui ſunt, & q pectora habẽt leonina, molleſcant ac liqueſiant: nam hoc Iſraelitis omnibus exploratiſſimũ eſt, pa-

C trem tuum uirũ eſſe fortem, milites q; eius uiros bellicoſos. Etenim ego cõſulo, ut ad te citiſſime congregetur uniuerſus Iſrael, à Dan uſq; ad Beer Seba, qui multitudine arenam maris æquat: deinde, ut tu ipſe præſens adſis in cõflictu, tum irruemus in eum, ubicũq; tandem locorum fuerit inuentus: irruemus inquam in eum, quemadmodũ ros cadit ſuper terram, nec unũ quidem, neq; ex eo, neq; ex his qui cum eo ſunt, faciemus reliquũ. Quod ſi ſe receperit in urbem aliquam, admouebunt omnes Iſraelitæ funes illi urbi, & trahemus eam uſq; ad torrentẽ, ut ne lapillus ibi inueniatur. Ait itaq; Abſolom & omnes Iſraelitæ, Conſiliũ Huſai Arachitæ melius eſt q̃ conſiliũ Ahitophelis. Siquidem DOMINVS ordina-

D uerat, ut conſiliũ Ahitophelis bonũ irritum fieret, ut DOMINVS induceret malum ſuper Abſolom. Dixit uero Huſai ad Zadok & Abiathar ſacerdotes, Sic & ſic conſuluit Ahitophel ipſi Abſolom & ſenioribus Iſrael: tale uero conſiliũ ego dedi, ilico ergo per nũcios indicate Dauidi huiuſmodi uerba, Ne pernoctes hac nocte in cãpeſtribus locis deſerti, ſed mox traijce, ne fortè abſorbeatur & rex, & uniuerſus populus qui cum ipſo eſt. Porrò Ionathan & Ahimaaz ſtabant iuxta fontẽ[c] Rogel, abijt ergo ancilla quædã & indicauit eis, ipſiq; abeuntes indicauerunt regi Dauid, illi enim palàm urbem ingredi non audebant. Videns autem eos puer, nunciauit ipſi Abſolom: atq; illi duo properanter abierũt, ueneruntq;

E in domũ cuiuſdam uiri in Bahurim, qui puteũ habebat in atrio ſuo, in quem deſcenderunt: tollensq; uelum quoddam mulier, expãdit[d] ſuper puteum, & ſparſit

ſuper

a Ebr. Quid in ore eius etiam ipſe.

b Ebr. Secundũ hũc ſermonem loquutus eſt, Faciemus ne uerbum eius?

Hic Ebræa uerba aliter habẽt, ſed ſenſui nihil decedit.

c Rogel quidam appellatiue pro fullone transferunt.

d Ebr. Super faciem putei.

ſuper ipſum[e] ordeum contuſum, ne res hæc innoteſceret. Et uenientes ſerui Abſolom in domum ad mulierem, dixerũt, Vbi eſt Ahimaaz & Ionathan? Reſpondit eis[f] mulier, Traiecerunt uadum aquarum. Quumq; quæſiuiſſent, & non inueniſſent, reuerſi ſunt in Ieruſalem. Factum ergo eſt, poſtq̃ illi abijſſent, ut aſcenderent hi de puteo, irentq; & nunciarent regi Dauidi, dicerentq; ad Dauidẽ, Surgite & propere traijcite aquas, quoniam ſic conſuluit contra uos Ahitophel. Sur F
rexit itaq; Dauid & omnis populus qui erat cum eo, & traiecerunt Iordanẽ antequam aurora exoriretur, ut ne unus quidẽ deſideraretur qui non tranſiſſet Iordanem. Porrò Ahitophel uidens non ſucceſſiſſe conſiliũ ſuum, ſtrauit aſinum, & conſurgens abijt in domũ ſuam, & ad ciuitatem ſuã, & diſpoſita domo ſua, ſtrangulatus eſt, & mortuus, ſepultus eſt in ſepulchro patris ſui. Dauid uero uenit in Mahanaim, & Abſolom Iordanem tranſmiſit, ipſe & cum eo omnes Iſraelitæ. Et conſtituit Abſolom Amaſam pro Ioab ſuper exercitum. Fuit aũt Amaſa filius cuiuſdã uiri Iſraelitæ nomine Iithra, qui[g] ingreſſus erat ad Abigal filiam Nahas ſororẽ Zeruia matris Ioab. Caſtrametatus eſt itaq; Iſrael & Abſolom in G
terra Gilead. Cũq; ueniſſet Dauid in Mahanaim, [attulerunt] Sobi filius Nahas de Rabba Ammonitarũ, Machir filius Ammiel de Lodebar, & Barſillai Gileadites de Roglim, lectos, pelues, uaſa fictilia, triticũ, & ordeum, farinam & ſpicas toſtas, fabas, lentem atq; far toſtum, mel, butyrũ, oues, & caſeos uaccinos, quæ attulerunt Dauidi & populo qui cum eo erat, ut comederẽt. Dixerant enim, Populus ille famelicus eſt, & delaſſatus, & ſitim patitur in deſerto. CA. XVIII.

Committuntur exercitus utriuſq;, Dauidis ſuperior euadit. Abſolom ſpiculis traiectus in arbore perit, non ſine dolore patris.

DAuid recenſuit populum quem ſecum habebat, & conſtituit ſuper eos tri- A
bunos & centuriones. Porrò tertiam populi partẽ miſit ſub manũ Ioab, rurſus tertiam partem ſub manum Abiſai filij Zeruia fratris Ioab, & tertiam deinde partem ſub manum Ithai Githæi. Et ait rex ad populum, Omnino & ego uobiſcum egrediar. Populus uero dixit, Nequaquã egredieris, nam etiamſi nos fugerimus, nullam noſtrum habebunt rationem: quin ſi ex nobis dimidia pars perierit,[a] non multum penſi habebunt. Etenim noſtrum[b] fermè ſunt decem millia, & melius eſt ut tu nobis ex urbe opem feras. Dixit ergo ad eos rex, Quod uobis uidetur faciam. Conſtitit itaq; rex apud portam, egrediente uniuerſo populo per centurias & chiliades. Et præcepit rex ipſi Ioab, Abiſai & Ithai, dicens, Leniter [agatis] mihi cum puero Abſolom. Audiuit hoc omnis populus q; rex B
præciperet omnibus ducibus de Abſolom. Egreſſus eſt itaq; populus in campum congreſſurus cum Iſraelitis, factumq; eſt prælium in ſylua Ephraim. Corruit autem illic populus Iſrael coram ſeruis Dauidis, & facta eſt illic clades magna eodem die, nempe uiginti millium, diſperſo prælio illic ſuper faciem uniuerſæ terræ: pluresq; è populo ſylua perdidit eo die, quàm uorarit gladius. Datus eſt autem Abſolom cõſpectui ſeruorum Dauidis, qui Abſolom uehebat ſuper mulum, mulusq; ipſe uenit ſubter denſam quercum, eamq; magnam: qua quercu caput eius retentũ eſt, ut[c] penderet ipſe inter cœlum & inter terrã,[d] tranſeunte mulo cui inſederat. Quod quum quidam uidiſſet, nunciauit ipſi Ioab, & dixit, Ecce uidi Abſolom pendentem ad quercum. Dixit ergo Ioab ad uirũ qui C
[hoc] nunciauerat, Si uidiſti, cur[e] non illic ad terram eum proſtrauiſti? ego dediſſem tibi decem[f] argenteos [nummos,] & baltheum unum. Vir autem ille dixit ad Ioab, Nequaquam ego, ſi penderes in manus meas mille argenteos [ſiclos,] nõ inquam inferrem manum meam filio regis: nobis enim audientibus rex præcepit tibi, Abiſai, & Ithai, hiſce uerbis, Cauete, ne quis [lædat] puerum Abſolom. Aut ſi feciſſem, cur mentirer cum periculo uitæ meæ, quum regem

e Alij triticum.

f Alij legunt ſic, quũ paululum aquæ [degustaſſent] prætererunt.

g Ingreſſus ad illam, id eſt, coniugem ſeu uxorẽ eam habuit.

a Ebr. Non ponent cor ſuper nos.

b Alij legunt, Quoniam tu æquas noſtrum decem millia. Vel etiamſi noſtrum decem millia interficiantur, non magnopere ſcilicet curabunt.

c Ebr. Datusq; eſt inter.

d Ebr. Et mulus qui ſub eo tranſibat.

e Ebr. Cur non percuſſiſti eum in terram.

f Alij Siclos intelligunt.

g Varie hic exponunt interpretes, alij legunt ſine interrogatione, Tu te ex aduerſo collocares. h Alij ſic, Nõ ſic adgrediar eum te uidente.

nihil cælari poſſit, an uero tu ex g oppoſito te collocares? Et dixit Ioab, Nõ ſic ex
pectabo h coram te: & tollens tria ſpicula manu ſua, defixit ea in cor Abſolom,
quũ adhuc uiueret in medio quercus. Et circundantes decem adoleſcentes, armi
D geri ſcilicet Ioab, percuſſerunt Abſolom, & interfecerunt eũ. Quumq́ buccina
receptui cecinisſet Ioab, reuerſus eſt populus ne inſequeretur Iſraelem, quoniam
pepercit Ioab populo. Accepto aũt Abſolom, abiecerunt eum in foueã magnam
in ſylua, & poſuerunt ſuper eum aceruũ lapidum ingentem, fugeruntq́ omnes
Iſraelitę in tabernacula ſua. Et Abſolom dum adhuc uiueret, accepta i pyramide, Monimentum Abſolomis.
collocauit eam ſibi, quæ eſt in ualle regis: dixerat enim, Non eſt mihi filius, ut re
linquam memoriã nominis mei: uocauitq́ pyramidem illam ſuo nomine: uo
cata enim eſt k monumentũ Abſolomis in hunc uſq́ diem. Ahimaaz autem filius
Zadok dixit, Liceat mihi quæſo ut currã & nunciem regi, q̃ DOMINVS eum
aſſeruit de manu hoſtiũ eius. Et ait ad eum Ioab, Hodie non l eris fauſtus nũcius,
nunciabis alio die: hac die nõ nunciabis, quandoquidẽ filius regis mortuus eſt.
E Et ait Ioab ad Chuſi, Vade tu, & ſignifica regi quæ uideris. Incuruans ergo ſe
Chuſi corã Ioab, cucurrit. Ahimaaz filius Zadok rurſus dixit ad Ioab, Quid ue
ro fieret, ſi & ego poſt Chuſi currerẽ? Ait Ioab, Fili mi cur tu cucurres? nihil m prę
mij de iſto nuncio referes. [Rurſus dixit,] Quid uero ſi currã? Ait ad eum, Cur
re. Cucurrit igitur Ahimaaz per iter campeſtre, & anteuortit ipſum Chuſi. Porrò
Dauid conſidebat inter duas portas, & ierat ſpeculator ſuper tectũ portæ in mu
ro, attollens autem oculos ſuos uidit, & ecce quidã currebat ſolus. Clamauit er
go ſpeculator, & nunciauit regi. Dixitq́ rex, Si ſolus eſt, fauſtum nuncium eſt in
ore eius. Is uero celerrime ibat, & cominus appropinquabat. Speculator uidit
F alium quendã currentem, clamauitq́ ſpeculator ad portæ cuſtodem, dicens, Ec
ce uir quidã ſolus currit. Et dixit rex, Et hic nũcius eſt. Addidit ſpeculator, Video
curſum prioris ac ſi eſſet curſus Ahimaaz filij Zadok. Rex ait, Hic bonus uir eſt,
uenitq́ ut fauſta nunciet. Clamans itaq́ Ahimaaz dixit ad regem, Salus, ſimulq́
pronus procidit corã rege in terram, dixitq́, Laudãdus DOMINVS deus tuus,
qui cõcluſit uiros illos, qui manus ſuas contra dominũ meum regem ſuſtulerũt.
Dixitq́ rex, Saluúsne eſt puer Abſolom? Reſpondit Ahimaaz, Vidi magnum tu
multum quum Ioab ſeruus n regis mitteret ſeruũ tuum, nec ſcio quid fuerit. Di
G xit autem rex, Circumi & colloca te illuc. Circumiuit ergo & cõſtitit. Et ecce ue
nit Chuſi, dixitq́ Chuſi, Gaudeat dominus meus rex de fauſto nũcio, quoniam
DOMINVS hodie uindicauit te de manu omnium qui contra te inſurrexerãt.
Dixit ergo rex ad Chuſi, Saluúsne eſt puer Abſolom? Reſpondit Chuſi, Fiant
quemadmodũ puer ille hoſtes domini mei regis, omnesq́ qui inſurgunt aduer
ſum te ut noceant. Tum rex commotus aſcendit in cœnaculum portæ, & fleuit,
eundoq́ ſic dicebat, O fili mi Abſolom, fili mi, fili mi Abſolom, o utinam pro te
mortuus eſſem, Abſolom fili mi, fili mi.

i Fornicem aut trophæũ ſibi conſtituit.

k Ebr. Manus Abſolom.

l Ebr. Vir boni nuncij.

Chuſi quidam pro Aethiope legunt.

m Ebr. Et tibi non merces exiens, Es wirt dir kein lon drauß gon.

n Ebr. Quum mitteret ſeruum regis Ioab, & ſeruum tuum, me ſcilicet.

o Ebr. Quis det ut pro te.

CAP. XIX.

Dauid dolens ob mortem filij, à Ioab dure increpatur, tandem ſibi reſtitutus, à cunctis Iſraelitis reducitur.

A NVnciatum eſt aũt ipſi Ioab, Ecce rex flet & luctu ſe conficit propter Abſo
lom. Conuerſa itaq́ eſt ſalus illius diei in luctũ uniuerſo populo. Audiuit
enim populus eodẽ die ut diceretur, Dolore afficitur rex ob filium ſuum. Sub
duxit a ergo ſe furtim populus eo die ingrediendo urbẽ, perinde ac populus ſub
ducere ſe ſolet, qui pudore afficitur quum terga uertit in prælio. Porrò rex ob
uoluta facie clamauit, idq́ magna uoce, Fili mi Abſolom, Abſolom fili mi, fili
mi. Ingreſſus ergo Ioab domũ ad regem, ait, Pudefeciſti hodie uultus omniũ ſer
uorum tuorũ, qui hodie eripuerunt animam tuam, & animam filiorum tuorũ,
& filiarum tuarũ, deinde animam uxorum tuarum, & animam concubinarum
tuarum,

a Hoc eſt, urbẽ ſunt ingreſſi, nõ cum triumpho ut uictores ſolẽt, ſed ut ij qui fuga elapſi ſunt & uicti. Alij legunt, quod ſe ſubduxerint alius alio, non in urbem.

tuarũ, diligendo uidelicet eos qui te odio prosequuti sunt, & odiendo eos qui te
diligũt, etenim declaras hodie nihili tibi esse principes & seruos. Equidẽ intelli=
go hodie, si Absolom modo uiueret, etiã si nos omnes hodie interfecti essemus,
tum demũ tuo iudicio [b] rem recte habere. Surge igitur, egredere, et [c] demulce uer B
bis cor seruorũ tuorum: nam id tibi iuro per DOMINVM, si nõ egressus fueris,
ne unus quidem hac nocte tecũ hærebit, atq; hoc malum plus incommodabit, q̃
omnia mala quæ tibi euenerũt à iuuentute tua in hunc usq; diem. Surrexit itaq;
rex, & cõsedit in porta: quod indicatũ est uniuerso populo hisce uerbis, En sedet
rex in porta. Venit itaq; cunctus populus ad regem. Israel autem fugerat quisq;
in tentoria sua. Factum est aũt ut omnis populus [d] disceptaret in omnibus tri-
bubus Israel, diceretq;, Rex liberauit nos è manu hostiũ nostrorum, idemq; asse
ruit nos de manu Palestinorũ, iam uero cogitur fugere è terra metu Absolomis,
& Absolom quẽ unxeramus super nos, mortuus est in prælio: cur igitur [e] cessa-
tis, quo minus regem restituatis? Rex uero Dauid misit ad Zadok, & ad Abia-
thar sacerdotes, hisce mandatis, Loquimini ad seniores Iuda in hanc sentẽtiam,
Quare uos estis postremi ad reducendũ regem in domum suam? (siquidem ser= C
mo totius Israelis uenit ad regem in domũ suam) fratres [f] mei uos estis, os meum
& caro mea uos estis, quare ergo estis uos postremi in reducẽdo regẽ? Cæterum
ad Amasam dicite, An non tu quoq; es de osse meo, & de carne mea? [g] Sic faciat
mihi deus, & sic addat, si nõ imperator exercitus sis futurus corã me loco Ioab cũ
ctis diebus. Et [h] flexit cor omniũ uirorũ Iuda, ueluti uiri unius, ut mitterent ad re
g.2.b gem [hisce mandatis,] Reuertere tu & omnes serui tui. Reuersus est † igitur rex,
& uenit ad Iordanem usq;, Iuda aũt uenit in Gilgal, ut descenderet obuiam regi,
traduceretq; regem per Iordanem. Porrò Semei filius Gera, filij Iemini, qui erat
de Bahurim, propere descendit cum uiris Iuda obuiã regi Dauidi, cumq; eo mil
le uiri ex Beniamin. Iam Ziba puer domus Sauliticæ, atq; quindecim filij eius,
& uiginti serui eius cum eo prospere traiecerunt Iordanẽ ante regem. Transiuit D
deinde nauis, ut traduceret familiã regis, utq; faceret [i] quod ei placeret. Semei ue
ro filius Gera procidit coram rege quũ ille traijceret Iordanẽ, & dixit ad regem,
a 16.c Ne imputet mihi dominus meus iniquitatẽ, neq; memineris eorũ quæ peruerse
egit seruus tuus eo die quo egressus est dominus meus rex de Ierusalẽ, ut rex hoc
corde [k] uolutet: etenim ego seruus tuus agnosco me peccasse, & hodie primus ue
ni ex omni domo Ioseph, ut descenderẽ obuiam domino meo regi. Abisai au=
tem filius Zeruia respondens dixit, An ob hanc rem Semei nõ interficeretur, q̃
scilicet maledixit Christo domini? Dauid ait, Quid mihi uobiscum filij Zeruia?
estis enim mihi hodie impedimẽto, num hodie quispiã in Israele interficeretur?
an nõ agnosco me hodie esse regem in Israele? Dixitq; rex ad Semei, Nõ morie-
ris: & iurauit ei rex. Porrò Mephiboseth filius Saulis descendit obuiã regi, non E
[l] lauerat pedes suos, neq; raserat barbam suam, sed & uestes suas non eluerat, ab
eo uidelicet die qua egressus erat rex, usq; in eum diem quo rex saluus rediret.
Quumq; uenisset Hierosolyma obuiã regi, dixit rex ad eum, Quare non profe-
ctus es mecũ Mephiboseth? Respondit, Domine mi rex, seruus meus dolo me-
cum egit, quoniã dixerat seruus tuus, Sternam mihi asinũ, & equitabo illo, iboq;
ad regem, (nam claudus est seruus tuus,) sed falsò traduxit [me] seruum tuũ co-
ram domino meo rege. Equidẽ dominus meus rex est quemadmodũ angelus
dei: fac igitur quod [m] tibi uidetur, nã uniuersa domus patris mei [n] obnoxia fuit
morti corã domino meo rege, tu uero posuisti seruũ tuum inter cõuiuas mensæ
tuæ, quid igitur iuris ultra habeo, ut cõquerar amplius aduersus regem? Et dixit
a 16.a ei rex, [o] Quid opus est pluribus uerbis? Pronũciaui, ut tu et Ziba agros diuidatis.
Et ait Mephiboseth ad regem, Quin ipse uniuersos accipiat, posteaq̃ dominus

b Ebr. Tunc rectum esse in oculis tuis.
c Ebr. Loquere in cor seruorum.
d Ebr. Iudicatus est populus, hoc est, quisq; alterum obiurgans, culpã hanc in alium reiecit: alij legunt, populus ambiguus fuit, suspensus: alij, certabat.
e Ebr. Cur tacetis aut dissimulatis.
f Quum intelligeret rex animum Israelitarum pronum in se, admonet Iudã ut anteuortat Israelitas.
g Formula iurandi aut promittendi.
h Sermo scilicet sacerdotum seu regis.
i Ebr. Quod bonum esset in oculis eius.
k Ebr. Vt rex ponat super cor.
l Ebr. Nõ fecerat pedes, neq; fecerat barbam, superius scilicet labium.
m Ebr. Quod bonũ est in oculis tuis.
n Ebr. Viri mortis.
o Ebr. Quid loqueris amplius uerba tua? Dixi, Tu & Ziba diuidite agros.

F meus rex incolumis rediijt in domũ suam. Sed & Barsilai Gileatides descenderat
de Roglim, & trãsierat cũ rege ad Iordanẽ, ut eum per Iordanẽ deduceret. Eratq́ue
Barsilai admodũ senex, nempe octoginta natus annos, qui cibos administraue
rat regi, quum maneret in Mahanaim, erat enim uir præpotẽs. Dixit itaq́ue rex ad
Barsilai, Tu transi mecum, & alam te apud me in Ierusalem. Et ait † Barsilai ad re 3.Reg.2.b
gem, [p] Quales sunt dies annorũ uitæ meæ, ut ascenderẽ cum rege Hierosolyma?
natus sum hodie annos octoginta, num discernere possum inter bonũ & malũ?
num seruus tuus gustare poterit quę comedo & quæ bibo? num audire amplius
uocem cantorũ & cantatricum? cur uerò seruus tuus domino meo regi posthac
oneri esset? seruus tuus transibit paululũ Iordanem cum domino meo rege, cur
enim tantã retributionẽ mihi rependeret rex? liceat quæso seruo tuo ut redeam,
utq́ue moriar in ciuitate mea apud sepulchrũ patris mei & matris meæ: en est ser-
uus tuus Chimham, is trãseat cũ domino meo rege, huic fac quod tibi uisum fue
G rit. Dixit itaq́ue rex, Transeat ergo Chimham mecum, & ego faciam ei quod tibi
uisum fuerit: quidquid uerò tu postulaueris à me, faciã tibi. Transiuit itaq́ue uni-
uersus populus Iordanem, sed & rex trãsiuit atq́ue osculatus est rex ipse Barsilai,
& [q] ualedixit eum: isq́ue reuersus est ad locũ suum. Transiijt ergo rex in Gilgal, &
Chimham transiijt cum eo, atq́ue cunctus populus Iuda, & deduxerunt regem, si-
mulq́ue dimidia pars populi Israel. Et ecce omnes uiri Israel ueniebãt ad regem,
dixeruntq́ue ad regem, Quare uiri Iuda fratres nostri [r] furtim te subduxerũt, tradu-
xerũtq́ue regem & familiã eius ultra Iordanem, & omnes uiros Dauidis cum eo?
Respondit quisq́ue ex Iuda Israelitis, [s] Rex est mihi arctiori amicitia iunctus, cur
uero hæc res bilẽ tibi mouit? Num cibos à rege accepimus nos? Num uero [t] do-
natiuum aliquod nobis accepimus? Dixerũt uero Israelitæ ad Iudæos huiusmo
di uerba, Ego habeo in rege decem portiones, & in ipso quoq́ue Dauide te supe
ro, cur igitur me spreuisti? an non ego prior uerba feci de reducendo rege meo?
At sermo uirorũ Iuda uehementior fuit q̃ sermo Israelitarum.

CAP. XX.

Conspirat Seba aduersus regem, quo fit ut bona pars Israelitarum à rege deficiat, Amasa trucidatur à Ioab, qui & Seba insequens interficit.

A IBi oblatus forte fortuna uir quidã Beli Iaal, cuius nomen Seba, qui fuit filius
Bichri, [a] uir Iemini, is classicũ cecinit tuba, simulq́ue ait, Nõ est nobis pars in Da
uide, neq́ue hæreditas in filio Isai, [recipiat] se quisq́ue ex Israel in tẽtoria sua. Ascen
dit itaq́ue [b] omnis Israel ab ipso Dauide, & sequebatur Seba filiũ Bichri. Qui aũt
erant ex Iuda adhærebãt regi suo à Iordane usq́ue Ierusalem. Venit itaq́ue Dauid in
domũ suam in Ierusalem, accepitq́ue rex decem mulieres concubinas, quas ad cu-
stodiendam domũ reliquerat, & tradidit eas in domũ quandam custodiendas, ci
bumq́ue administrauit eis, sed non est ingressus ad eas, manebantq́ue cõclusæ usq́ue
B ad diem mortis suæ, uiuentes uiduæ. Ait autem rex ad Amasam, Conuoca mihi
uiros Iuda in diem tertiũ, & tu quoq́ue hic adsis. Abiijt igitur Amasa ut cõuocaret
Iuda, distulitq́ue ultra tempus quod ei constitutũ erat. Tunc dixit Dauid ad Abi-
sai, Seba filius Bichri magis nunc incõmodabit q̃ Absolom, tu igitur accipe ser
uos domini tui, & eũ insequere, ne [c] occupet ciuitates munitas, & subducat se cõ-
spectui nostro. Egressi sunt itaq́ue post eum uiri Ioab, & Chreti & Phlethi, & for
tissimi quiq́ue: egressi sunt aũt è Ierusalem, ut insequerentur Seba filium Bichri.
C Quũq́ue essent apud lapidẽ magnũ qui est in Gibeon, & Amasa præcederet eos,
erat Ioab accinctus tunica sua qua erat indutus, super quam succinctus erat gla
dio, qui in uagina iugi in modũ ad lũbos eius pendebat, sic ut facile exiret & exci
cideret. Et ait Ioab ad Amasam, Nũ recte uales frater mi? & tenuit dextera ipsius
Ioab barbã Amasæ ut oscularetur eum, Amasa uero non [d] obseruabat gladium,
quem manu tenebat Ioab, & feriijt eum gladio in [e] uitalia uiscera, & effudit uisce

p Ebr. Secundum quid sunt dies annorum uitarum mearũ?

q Ebr. Benedixit.

r Ebr. Furati sunt.

s Ebr. Propinquus est ad me rex, ut Germani, Er ist mir naach, id est, gefrün det/verwandt.

t Ebr. Portando portatum.

a Quidam legunt, uiri Iemini.

b Ebr. Omnis uir Israel.

c Ebr. Ne inueniat sibi.

d Vel, Amasa nõ cauit, quia nischmar acti ue seu neutraliter exponitur.

e Alij, sub quintam scilicet costam.

ra eius in terram,neq; iterauit in eo [ictum,] & concidit. Porrò Ioab & Abiſai D
frater eius inſequuti ſunt ipſum Seba filium Bichri. Conſtitit autem quidam ex
pueris Ioab apud[f] interfectũ,& dixit,Qui fauet ipſi Ioab, quiq; Dauidi,ſequatur
ipſum Ioab.Amaſa aũt uolutabatur in ſanguine in media uia.Videns autẽ qui-
dam q̃ omnis populus conſiſteret, amoto Amaſa ex itinere in agrum, proiecit
ſuper eum ueſtimentũ, quandoquidem uidebat q̃ omnes uenientes iuxta illum
conſiſterent.Cumq; iam è uia amotus eſſet, præterijt quiſq; ſequutus Ioab ad in
ſequendum Seba filium Bichri. Et pertranſijt omnes tribus Iſrael,Abel & Beth E
Maacha,& omnia[g] loca Berim,iſti uero cõgregati inſequuti ſunt eum. Venien-
tes igitur obſederũt eum in Abel Beth Maacha,& affuderũt aggerem ad urbem.
Et[h] ſtetit mulier ſapiens in propugnaculo, (omnis aũt populus qui cũ Ioab erat
uolebãt uaſtare & deijcere murũ,) & clamauit ex urbe, Audite,audite,dicite quæ
ſo ad Ioab,Accede huc propius ut loquar tecũ. Qui quum acceſſiſſet ad eam,di-
xit mulier,Es ne tu Ioab? Reſpõdit,Ego ſum. Quæ dixit ad eum,Audi uerba an-
cillæ tuæ.Et reſpondit,Audio.Illa rurſum loquuta eſt in hanc ſententiã,Omni- F
no primum loquendũ erat cum Abel,deq; repetundis agendum,[i] ſicq; peragen-
.20.c da poſtulatio.Ego ſum ex pacificis & fidelibus Iſrael,tuq; quæris interficere ci-
uitatem & matrẽ in Iſraele, Cur [moliris] deuorare hæreditatẽ DOMINI? Re-
ſpondit Ioab, dicẽs, Abſit abſit procul à me, ut uel deuorẽ,uel uaſtem,negotium
non ſic habet,ſed homo quidã de monte Ephraim, cuius nomen eſt Seba,filius
Bichri,ſuſtulit manũ ſuam aduerſus regem,nempe cõtra Dauidem, hunc unum
date,& abſcedã ab urbe.Ait ergo mulier ad Ioab, En caput eius deijcietur ad te è G
muro.Et uenit mulier illa ad cunctũ populũ cum ſapientia ſua,illi ergo abſciſſo
capite Seba filij Bichri,deiecerũt ad Ioab:qui cum buccina receptui caneret, [mi
lites]diuulſi ſunt ab urbe,quiſq; in tentoriũ ſuum, Ioab Hieroſolyma ad regem
reuerſo. Præfectus aũt fuit Ioab uniuerſo exercitui Iſraelitico, Benaia aũt filius
a 8.d Iehoiada ſuper Chereti & Phlethi,Adoram fuit quæſtor[k] ærarius,Iehoſaphat fi-
lius Ahilud fuit à commentarijs, Seua autem ſcriba, Zadok atq; Abiathar ſacer-
dotes,& etiam Ira Iairæus fuit ſacerdos Dauidis.

f Ebr. Apud eum.

g Alij legũt,omnes ciues Beerim.

h Alij ſtabat referunt ad aggerem,alij ad bellum ſeu exercitũ, alij ad urbem.

i Clarigatio fuit Romanis, quum iniecta haſta in fines hoſtis, res repetebãt, & bellum per fecialem indicebant, de qua hic dicere uidetur.

k Ebr. Super tributum.

CAP. XXI.

Oborta fame filij Saulis Gibeonitis traduntur, Dauid pugnat contra Paleſtinos.

DAuidis temporibus oborta eſt fames, idq; annos tres cõtinuos. [a] Cõſuluit A
aũt Dauid DOMINVM. Dixitq; DOMINVS, Propter Saulẽ, & propter
domũ [eius] ſanguinariam, eo q̃ interfecit Gibeonitas. Vocatis itaq; Gibeonitis
rex,loquutus eſt cum eis. Gibeonitæ uero non fuerunt de filijs Iſrael,ſed de reli
e 9.c quijs Amorræorum,†quibus filij Iſrael iurauerant,Saul aũt molitus eſt eos occide-
re,zelo uidelicet quodam quem habuit pro filijs Iſrael & Iuda. Dixit aũt Dauid
ad Gibeonitas,Quid [b] faciam uobis,& qua re expiabo, ut fauſta imprecẽtur hæ
reditati DOMINI. Reſponderunt ei Gibeonitæ, [c] Non [poſcimus] nobis au-
rum aut argentũ à Saule & à domo eius, neq; hoc urgemus, ut aliquis ex Iſraele
interficiatur. Ait ille,Quid ergo dicitis quod faciã uobis? Reſponderũt regi, Vi-
rum illũ qui perdidit nos,& cogitauit inſidioſe cõtra nos,[d] perdemus,ne extet in
omnibus terminis Iſrael: dent nobis ſeptẽ uiri de filijs eius, quos agemus in cru B
cem DOMINO in Gibeath Saulis,electi DOMINI. Dixit rex, Ego dabo. Pep
eg.18.a cit aũt rex Mephiboſeth filio Ionathan filij Saulis,† propter iuramentũ DOMI-
NI q̃d fuit inter eos, inter Dauid ſcilicet & Ionathan filiũ Saulis: ſed accepit rex
duos filios Rizpæ filiæ Aiæ, q̃s pepererat Sauli, nẽpe Armoni & Mephiboſeth,
deinde & quinq; filios Michol filiæ Saulis,quos pepererat Adrieli filio Barſillai
Meholothitæ,tradiditq; eos in manũ Gibeonitarum, egerũt eos in crucẽ in monte
corã DOMINO,ceciderũtq; ſeptẽ illi pariter, occidebanturq; in diebus meſſis
ab initio quũ primum meterẽtur hordea. Tollens aũt Rizpa filia Aia ſaccum,

a Ebr. Quæſiuit faciem domini.

b Eb. Vt benedicãt: alij in ſecunda perſona legunt, ut benedicatur.

c Alij, non eſt nobis cauſa pecuniaria cũ Saule.

d Alij legunt, qui cogitauit cõtra nos ut excinderemur, ne extaremus.

expandit eum sibi super petrã ab initio messis, donec stillauit aqua super eos de
cœlo, nec permisit uolucrem cœli super eos desidere interdiu, aut bestias agri no
C ctu. Nunciatũq; est Dauidi quid faceret Rizpa filia Aia concubina Saulis. Abijt
ergo Dauid, & tulit ossa Saulis, atq; ossa Ionathan filij eius à ciuibus Iabes Gi-
lead, qui clam tulerant eos de platea Betsan, in qua suspenderãt eos Palestini eo 1.Reg.31.
tempore quo Palestini percusserant Saulem in Gilboa, sustulit inquam ossa Sau
lis & ossa Ionathan filij eius, & ossa eorum qui suffixi erant collegerunt, sepelie
runtq; ossa Saulis & Ionathan filij eius, in terra Beniamin in [e]Zela in sepulchro
Kis patris eius, & fecerunt omnia quæ præceperat rex: post hæc deus propitius
[f]factus est terræ. Rursus factum est præliũ Palestinorũ contra Israelitas, descen Bella quatuor.
ditq; Dauid & serui eius cum eo, & bellũ gesserũt cum Palestinis, Dauid autem
fatigatus est. Et Iisbi in Nob, qui natus fuit ex Rephaim, (pondus lanceæ eius I.
habebat trecentos siclos chalybis, ipseq; nouo [gladio] accinctus erat:) is dixe-
rat se occisurum Dauidẽ, sed Abisai filius Zeruia tulit ei opem, percussitq; Pale-
D stinum, eumq; interfecit. Tunc uiri Dauidis iurantes dixerunt, Nunq̃ posthac
egredieris nobiscũ in pugnam, ne extinguas lucernam Israelis. Post hæc conti- II.
git ut instauraretur bellũ in Nob cum Palestinis, tunc trucidauit Sibbechai Hu-
sathites ipsum Saph, qui erat ex Rephaim. Factũ deinde & aliud prælium in III.
Gob cũ Palestinis, ubi Elhanan filius Iaaræ Orgim Bethleemites, Goliath quen
dam Githæum trucidauit, cuius hastæ lignũ erat instar iugi textorij. Aliud de- IIII.
inde fuit prælium in Gath, fuit illic uir quidã monstrosa magnitudine, qui [g]di-
gitos manuum habuit duodecim, & pedũ digitos item duodecim, numero ui-
delicet uigintiquatuor, qui & ipse natus erat ex Rephaim in Gath, is cũ probra
iaceret in Israelitas, trucidauit eum Ionathan filius Simea fratris Dauidis. Qua-
tuor isti nati sunt ipsi Rapha in Gath, cecideruntq; per manum Dauidis, & per
manum seruorum eius.

CAP. XXII.

Carmen gratulatoriũ quod canit Dauid domino, qui eum è manu Saulis, & omniũ hostium eripuerat.

A PORrò Dauid loquutus est ad DOMINVM uerba huius cantici, eo tẽpore
quo eripuerat eum DOMINVS è manu omniũ hostium eius, & de manu
Saulis, & dixit, DOMINVS petra mea, propugnaculũ meum, & ereptor meus.
Deus rupes mea, illo nitar, clypeus meus, & cornu salutis meę, arx mea, & asylũ
meum, seruator meus à uiolentia asseres me. DOMINVM † laude dignũ inuo Psal.17.a
cabo, absq; inimicis meis seruabor. Quũ circundedissent me mortales [a]cõtritio-
nes, torrentesq; [b]Beli Iaal terruissent me. [Quũ] me funes foueæ cinxissent, la-
queiq; mortis me præuertissent. [Quum] angustũ esset mihi, inuocabã DOMI
NVM, atq; ad deũ meum clamabã, & exaudiuit de tẽplo suo uocẽ meam, ut pri
mum clamor meus ad aures eius [peruenit.] Cõmouebatur & cõtremiscebat
terra, fundamenta cœlorũ fremebant & conquassabant, quoniã ipse irascebatur.
Ascendebat fumus è naribus ipsius, & uorãs ignis ex ore eius, ita ut de eo carbo-
nes incenderentur. Flectebat cœlos ac descendebat, sub pedibus eius caligo. Ve
B hebatur super Cherub, & uolabat, ferriq; uidebatur alis [c]pernicibus. Circũquaq;
iuxta se tenebras posuerat instar tabernaculorũ, aquas atras, et dẽsissimas nubes.
De fulgore qui coram eo erat, prunæ ardentes incendebantur. Tonabat è cœlis
DOMINVS, altissimusq; edebat uocẽ suam. Sagittas eiaculabatur, disijciebatq;
[d]eos, fulgur mittebat, & consternatos reddidit eos. Tum apparebant profun-
dissima aquarum receptacula, retegebantur orbis fundamenta ab increpatione
DOMINI, à respiratione flatus nasi sui. E sublimi demissa [manu] arripiebat
me, atq; extrahebat ex aquis uehemẽtibus. Eripiebat me ab hostibus potentibus,
atq; de osoribus meis, qui me superiores erant. Qui me tẽpore calamitatis meæ
grauero

[e] Alij legunt, in latere.

[f] Ebr. Exoratus est.

[g] Ebr. Digiti manuũ eius, & digiti pedũ eius, sex & sex.

[a] Ebr. Contritiones mortis, seu confractiones.
[b] Beli Iaal pro perditis hominibus utuntur Ebræi.
Tempora sunt mutata, nam id res ipsa & carminis ratio postulat.

[c] Super alas uenti.

[d] Relatiuum eos ad hostes Dauidis referatur, [non] ad sagittas & fulgura.

præuerterant,at DOMINVS fuit mihi fulcrũ. Educebat me in locũ spatiosum,
eripiebat me, fauebat enim mihi.Rependebat mihi DOMINVS iuxta iustitiam C
meam,& iuxta puritatem manuum mearum retribuebat mihi. Obseruaueram
enim uias DOMINI,neq; [e]impie defeceram à deo meo. Ante oculos enim cun-
cta instituta eius teneo, & mores eius à me nõ abijcio. Integre & candide uersor
coram illo,& seruo me ne quid praui designẽ. Repẽdit itaq; mihi DOMINVS
iuxta iustitiam meam,iuxta puritatem meã coram oculis eius.Qui bonitati stu-
det,ei benigne facies,& erga uirum simpliciter integrum, integrum te exhibes.
Cũ [f]candido candide agis : cũ eo uero qui prauus & incuruus incedit, tu quoq;
peruerse incedis.Etenim populum adflictum tu seruas,oculi uero tui super ela-
tos ut eos deprimas.Tu siquidẽ lucerna mea es ô DOMINE,tenebras meas illu-
strat DOMINVS. Quoniam in te [g]cuneos militares perrumpo, & in deo meo
transilio murũ.Dei uia integra est,eloquiũ DOMINI repurgatum, scutũ est om-
nium in se sperantiũ.Quis enim deus prçter DOMINVM?aut quis est petra prç-
ter deũ nostrũ?Deus est qui me uirute roborat,& facit uiam meã expeditã.Pedes
meos pares facit[pedibus]ceruarum,& in editis meis collocat me. Instruit ma-
nus meas ad pugnã,datq; ut arcũ chalybæũ brachijs meis confringam.Tu pro-
tendis mihi clypeum salutis tuæ,& ex mansuetudine tua augustũ me facis. Di-
latas passum meum subtus me,ne uacillent uertebræ meæ. Persequebar hostes D
meos,& excindebam eos,nec reuertebar donec eos internetioni darem. Fundi-
tus perdebã eos,ac uulnerabam[adeo,]ut subsistere non possent, caderentq; sub
tus pedes meos.Virtute heroica me ad bellũ instruis, & prosternis sub me quot-
quot contra me insurgũt. Efficis ut terga mihi uertant hostes mei, & ut perdam
osores meos.Quocunq; se uertunt,non est qui seruet eos:ad DOMINVM,nec
respondet eis. Contundo eos ut puluerẽ terræ, ut lutum plateæ cõminuo eos,
atteroq; eos.Tu eripis me de cõtentionibus populi mei, seruas me ut sim caput
gentium,populi quos non noueram seruiunt mihi. [h]Exteri mendaciter sese mi-
hi[subijciebant,]mox ut auribus percipiebant,seruiliter mihi supplices fiebant.
Alienigenæ marcescebãt, pauebantq; in penetralibus suis.Viuat DOMINVS,
& laudatus sit qui est petra mea,altus uehatur deus,qui est petra salutis meæ. Is
inquam deus,qui donat mihi ut ultionẽ sumam,& subijcit mihi populos. Qui
educit me ex hostibus meis,tu[ô DOMINE]in sublime ducis me ab his qui cõ-
tra me insurgunt,eripis me ab eo uiro qui mihi uim & iniuriam intentat. Hanc
ob†causam gratias tibi agã inter gentes ô DOMINE, & nomini tuo psallam.
Propter magnitudinem salutis [i]qua regem tuũ[ditas,]& q; beneficijs proseque-
ris Christum tuum Dauid,& semen eius in perpetuum. CAP. XXIII.

*Enumerantur hic Dauidis ultima uerba,nominaq; heroum suorum,qui egregijs fa-
ctis clari fuerunt.*

HAec sunt uerba quæ Dauid postremis temporibus loquutus est. Dixit Da- A
uid filius Isai,& ait uir ille, qui constitutus erat ut esset unctus dei Iaacob,
grauissimus psaltes in Israele.Spiritus DOMINI loquutus est per me,& eloquiũ
eius fuit in lingua mea.Deus Israel dixit mihi,loquutus est petra Israelis, domi-
nator super homines iustus sit,dominator[habeat]timorem dei.Et sicut lux [a]ma-
tutæ quum sol oritur, [b] matuta inquam quæ non habet nubes præ fulgore suo,
propter pluuiam uidelicet quæ herbam è terra [elicit.] Non inquam sic erit do-
mus mea cum deo,quoniam fœdus perpetuum [c]pepigit mecum,quod per om-
nia ordinatũ est & seruatum:quandoquidem omnis salus mea & omnis uolun-
tas[firma est,]neq; ut[germen]crescit. Contrà [d]uir perditus erit ut spina in uni-
uersum euulsa,quã nemo manu attrectat.Quod si quis eas attingere[cogatur,]
armet[manum suam]ferro, aut ligno hastæ, aut certe igne quo eas in stirpe sua

[e]Aliqui legunt, nunquam contumax fui erga deum meum.

[f]Eb. Repurgato.

[g]Alij sic legunt, in te expeditus miles curro.

[h]Eb. Filij alienigenç mentiebantur ad auditum auris audiebantur mihi.

[i]Alij, qui magnã salutẽ dedit regi suo: alij, quia in immensum auges salutifera dona regi tuo &c. Sed Ebr. Migdal adiectiuum faciunt. Persona mutata.

[a]Similitudo est partim, partim dissimilitudo.

[b]Regnum meum seu domus mea est ut lux clarissima, quæ subinde augescit, nec ullas habet tenebras.

[c]Eb. Posuit mihi.

[d]Eb. Beli iaak.

e Obscurissimus est hic locus, & uarie distractus ab interpretibus. Quidam legunt, Iaschbeā Hachmoni (nā sic appellatur in lib. 1. Paralip. cap. 11.) alij, sedens in folio sapientiæ, referunt ad illum præcipuū inter tres, quē uocant Adino Haczni.

exurat. Hæc sunt nomina heroum, quos habuit Dauid quum sederet in e solio 1.Par.11.
sapientiæ. Præcipuus inter tres hic fuit, qui excitabat hastam suam semel super
B octingentos uulneratos. Huic succedit Eleasar filius Dodi filij Ahohi inter tres
heroes [qui fuerunt] cum Dauide, quum probris lacesserent Palestinos, collecti
scilicet illic ad prælium ascendentibus Israelitis. Is exurgens percussit Palestinos,
donec defatigaretur manus eius, obrigesceretq; manus eius ad gladium. Atq; il
lo ipso die DOMINVS magnam salutem edidit, reuersusq; est populus ipsum
sequutus, duntaxat ad prædam excurrens. Post hunc Samma filius Age Harari
tes, congregatis Palestinis in globum, fuit ibi ager lentium plenus, fugitq; popu
lus metu Palestinorum. Tum is constitit in medio agro, & eripuit populum, tru
cidauitq; Palestinos, edente DOMINO ingentem salutem. Descenderunt uero
tres isti principes, qui erant ex triginta præcipuis ducibus, tempore messis ad Da
uidem in speluncam Adullam, agmen uero Palestinorum castra sua habuit in
ualle Rephaim. Dauid tum erat in arce, & præsidium Palestinorum in Beth Le
hem. Accensus ergo Dauid desiderio quodam dixit, Vtinam quispiam mihi ex
C aqua fontis illius qui est in Beth Lehem ad portam potum ferat. Tum tres illi he
roes penetrarunt castra Palestinorum, haurientesq; aquam è fonte Bethlehemiti
co qui erat ad portam, ferebant illā & attulerūt ad Dauidē: ipse uero noluit eam
bibere, sed libauit eam DOMINO, dicens, Procul sit hoc à me DOMINO adiu
uante, ne istud committam: an non hic sanguis est uirorum, qui f cum periculo
uitæ suæ [illuc] profecti sunt? Nec uolebat eam bibere. Et hæc quidem fecerunt
hi tres heroes. Porrò Abisai frater ipsius Ioab filius Zeruia caput ternarij, is exci Abisai.
tauit lanceam suam super trecentos, quos strauit, & in ista triade [præcipuum] ha
buit nomen: in triade ista excelluit inquam gloria, at non pertigit ad tres [prio
res.] Benaia deinde filius Iehoiada filius cuiusdam strenui hominis, inclytus re Banaias.
bus gestis, de Kabzeel, is percussit duos leones Moab, is ipse descēdit atq; percus
sit leonem in media fouea, quum esset tempus niuis. Et is idem percussit Aegy
ptium quendam præstanti forma uirum: erat autem in manu Aegyptij hasta, is
aūt descendit ad eum baculo, & ui rapta hasta de manu Aegyptij feriјt eum hasta
D ipsius. Hæc patrauit Benaia filius Iehoiada, habuitq; nomē inter tres heroes. Ex
triginta præstantissimus fuit, ad tres aūt non peruenit. Hunc cōstituit Dauid g ut
esset audiens ei. Asael quoq; frater ipsius Ioab h inter triarios [recensetur:] Elha
nan filius Dodo Bethlehemites, Samma Harodæus, Elika Harodæus, Hælez
Paltites, Ira filius Ikesch Thekoites, Abiæser Anethotites, Mebunnai Husatites,
Zalmon de Ahoha, Maharai Netophatites, Heleb filius Baana Netophatites,
Ithai filius Ribai de Gibeath filiorū Beniamin, Benaia Pirathonites, Hiddai de
torrentibus Gaas, Abialbon Arbatites, Asmaueth Barhumæus, Eliahba Saalbo
næus, filij Iasen Iehonatan, Samma Hararites, Ahiam filius Sarar Hararites, Eli
phelet filius Ahasbai, filij Maachati, Eliam filius Ahitophel Gilonites, Hezrai
Carmelites, Paarai Arbites, Iigal filius Nathan de Zoba, Bani Gadites, Zalek
Ammonites, Naharai Beerothites, qui armiger fuit Ioab filij Zeruia, Ira Iithrites,
Gareb Iithrites, Vria Hithæus, uniuersa trigintaseptem.

f Ebr. Qui in animabus suis iuerunt.

g Vt præsto scilicet adstaret, & audiret ac auscultaret iussis regijs.

h Alij legūt, inter triginta: sed Schalisch & schalischim non numeri, sed dignitatis & officij esse uidentur.

CAP. XXIIII.

Dauid numerat populum, qua re dominum offendit, & grauiter ab eo punitur.

A FVror DOMINI rursus concitatus est aduersus Israelem, & incitauit Dauidē
in eis, ut diceret, Vade numera Israelem & Iuda. Ait itaq; rex ad Ioab impera
torem exercitus quem habuit, Circumi totū Israelem à Dan usq; ad Beer Seba,
& recensete populum, ut sciam numerum populi. Et dixit Ioab ad regem, Adij
ciat DOMINVS deus tuus ad populum aliquot a centurias, quas oculi domini
mei regis uideant: cur uero dominus meus rex illius rei cupidine flagrat? At re
gis imperium erga Ioab & duces exercitus præualebat. Egressus itaq; est Ioab
unà

a Eb. Sicut hos, sicut illos centū uicibus.

unà cum ducibus exercitus à conspectu regis, ut recenserent populum Israel. Et transeuntes Iordanem, manserunt in Aroer, ad dexteram ciuitatis quæ est in medio torrente Gad, & ad Iaaser. Deinde uenerunt in Gilead & in terram inferiorem[b] Hadschi: tum uenerunt in Dan Iaan, & circum Zidon: ueneruntq; ad munitionem Tyri, & ad cunctas ciuitates Hiuæorum & Chananæorum, egressi ad Meridiem Iehuda in Beer Seba. Quumq; peragrassent uniuersam terram, reuer B
si sunt Ierusalem exactis nouem mensibus & uiginti diebus. Deditq; Ioab numerum & summã populi ipsi regi. Fuit autem [summa] Israelis octingenta millia uirorum fortium bello[a] aptorum: uirorũ autem Iuda fuerunt quingenta millia uirorum. Posteaquam autem Dauid populum sic numerasset, doluit[b] corde suo, aitq; Dauid ad DOMINVM, Insigniter peccaui in hoc quod feci, transfer quæso ô DOMINE, iniquitatem serui tui, quoniã uehementer stulte egi. Quũq; mane surrexisset Dauid, factum est uerbum DOMINI ad Gad prophetam, qui erat[c] Videns ipsius Dauidis, in hanc sententiam, Vade, & loquere ad Dauidem hisce uerbis, Sic dicit DOMINVS, Tria tibi defero, tu ex his unum tibi eligito, quod tibi faciam. Veniens igitur Gad ad Dauidem, nunciauit ei, dixitq; ad eum, Visne ut ueniant tibi septem anni famis in terra tua? aut uis ut fugias tribus mensibus coram hostibus tuis ut te persequantur? aut ut sit pestis tribus diebus in terra tua? Delibera nũc, & dispice, quid referam ei qui me misit. Ait ergo Dauid ad C
Gad, Supra modum angor, incidamus quæso in manum DOMINI, (quoniam multæ sunt miserationes eius,) in manus hominum ne cadam. Misit itaq; DOMINVS pestilentiam in Israelem à mane usq; ad tempus definitum, & mortui sunt ex populo à Dan usq; Beer Seba septuaginta millia uirorum. Et quum extendisset angelus manum suam super Ierusalem, ut illam quoq; adflictaret, pœnitudine ductus est DOMINVS super malo, & dixit ad angelũ uastantem populum, Sat iam, remitte manum tuã. Et angelus DOMINI fuit iuxta horreum Arasnæ Iebusæi. Dixitq; Dauid ad DOMINVM quum uidisset angelum percutientem populum, & dixit, Ego peccaui, ego inique egi, oues autem istæ quid fecerunt? sit quæso manus tua contra me, & contra domum patris mei. Et uenit Gad ad Dauidem in die illa, & ait ad eum, Ascende, excita aram DOMINO in D
area Arasna Iebusæi. Et ascendit Dauid iuxta uerbũ Gad quod præceperat DOMINVS. Respiciensq; Arasna, uidit regem & seruos eius transeuntes ad se, & egressus Arasna incuruauit se coram rege pronus in terrã. Et dixit Arasna, Cur uenit dominus meus rex ad seruum suum? Respondit Dauid, ut emam à te horreum, ut extruã aram DOMINO, & arceatur clades à populo. Tunc dixit Arasna ad Dauidem, Accipiat & sacrificet dominus meus rex quod ei uidetur: en boues in holocaustum, & instrumenta boum in ligna. Omnia dedit rex Arasna regi. Dixitq; Arasna ad regem, DOMINVS deus sit tibi propitius. Et dixit rex ad Arasnam, Nequaquam, omnino emam à te pretio, nec sacrificabo DOMINO deo meo holocausta gratis. Emit itaq; Dauid horreum & bouem quinquaginta siclis argenteis. Et extruens ibi aram DOMINO Dauid, sacrificauit holocausta & gratulatoria, propitiusq; factus est DOMINVS terræ, & cohibita est clades ab Israele.

b Alij, Hadschi interpretantur nouam, ut sit appellatiuum.

a Eb. Educentium gladium.

b Eb. Percussit Dauidem cor suum.

c Videntes olim prophetæ dicti, ut patet 1. Sam. 9.

Liber Regum primus, quem nos tertium Regum dicimus.

CAPVT I.

Dauid senio confectus fouetur à iuuencula. Adonias ambit regnum. Solomon regno inauguratur.

A QVVM Dauid rex iam senex esset[a] profectæq; ætatis, texerũt eum uestimentis, at non potuit calefieri. Dixerunt igitur ei serui sui, Quærant domino meo regi puellam uirginem, quæ astet regi, & eum[b] foueat, dormiatq; in gremio tuo, ut calefiat dominus meus rex. Quærentes itaq; puellam pulchram in omnibus terminis Israel, inuenerunt Abisag Sunamitidem, & adduxerunt eam ad regem. Erat hæc puella admodum uenusta, fuitq; fotrix regis, & ministrauit ei, & rex non cognouit eam. Porrò † Adonias filius Hagith sese efferens dixit, Ego regnabo: fecitq; 2.Reg.3.
sibi currus & equites, & quinquaginta uiros celeres ante se. Pater uero ipsius noluit eum mœrore afficere toto[c] æuo suo, ut diceret, Cur sic facis? Erat autẽ & ipse ualde pulchro aspectu, genueratq; eum † post Absolom. Cõmunicabat autẽ res 3.Reg.2.
B suas cum Ioab filio Zeruia & cum Abiathar sacerdote, qui opem suam tulerunt ipsi Adoniæ. Zadok autem sacerdos, & Benaias filius Iehoiada, Nathan propheta, Simei atq; Rei, & proceres quos habuit Dauid non steterunt ab Adoniah. [d] Mactans autem Adonias oues & boues, & pinguia [pecora] iuxta lapidem Soheleth, qui situs erat pone fontem † Rogel, inuitauit omnes fratres suos, filios scilicet regis, atq; cunctos uiros Iehuda seruos regis. Nathan uero prophetã, & Benaiam & alios proceres, & Solomonem fratrem suum non inuitauit. Dixit igitur Nathan ad Bathsebam matrem Solomonis in hanc sententiam, An non audiuisti quod regnat Adonias filius Hagith, ignorante id domino nostro Dauide? Adsis ergo, & dabo tibi consilium, ut serues animam tuam, & animam filij tui Solomonis. Vade & ingredere ad regem Dauidẽ, & dic ad eum, Domine mi rex, an non iurasti famulæ tuæ hisce uerbis, Solomon filius tuus regnabit post
C me, & ipse sedebit super solium meũ? Cur ergo regnat Adonias? Ecce te adhuc loquẽte ibi ad regem, ingrediar ego post te, & colophonem addam uerbis tuis. Ingressa est itaq; Bathseba ad regem in conclaue, eratq; rex ualde senex, & Abisag Sunamitis ministrabat regi. Bathseba inclinato uertice procumbit regi: dixitq; rex, Quid tibi [petis?] Respõdit ei, Domine mi, tu iurasti per DOMINVM deum tuum famulæ tuæ, [e] Solomon filius tuus regnabit post me, ipseq; sedebit super solium meum, & en Adonias occupat nunc regnum, & nunc domine mi rex [hæc] ignoras: nam mactauit boues, saginatum pecus, & oues multas, inuitauitq; omnes filios regis, Abiathar sacerdotẽ, & Ioab imperatorẽ exercitus, Solomonem autem seruum tuum non inuitauit: ad te autem domine mi rex oculi omnium Israelitarum intẽti sunt, ut indices eis quis sedere debeat super solium domini mei regis post ipsum, alioqui futurũ est, quũ dormierit dominus meus rex cũ patribus suis, ut & ego & filius meus Solomon peccatores reputabimur. Quumq; adhuc loqueretur illa cum rege, en Nathan propheta uenit, & nunciauerunt regi, dicentes, En propheta Nathan adest. Et quum ad regem ingrederetur, procubuit ante regem pronus facie sua uersus terram. Aitq; Nathã, Domine mi

Marginal notes:

a Eb. Venit in dies.

b Socheneth uarie exponunt, fotrix, cubicularia, thesauraria, apta, utilis, &c.

c Ebr. A diebus suis.

d Alij legunt, sacrificans.

e Eb. Quod Solomõ filius tuus regnaturus sit post me. elmitatur Bathseba uerba regis.

Cross references: 1.Par. — Iosue 15. 18.c — 3.Reg.2.

mi rex, túne dixisti, Adonias regnabit post me, ipseq́ sedebit super soliū meum? D
descendit enim hodie & mactauit boues, & saginatum pecus, & oues multas,
inuitauitq́ omnes filios regis, & duces exercitus, sed & Abiathar sacerdotem, et
ecce epulantur & bibunt coram eo, dixeruntq́, Viuat rex Adonias: me uero ser-
uum tuum, & Zadok sacerdotem, Benaiā filium Iehoiada, & Solomonem ser-
uum tuum non inuitauit: num à domino meo rege negotium hoc mandatum
est? nec indicasti seruo tuo quis sessurus sit super solium domini mei regis post
eum. Et respondens rex Dauid, ait, Vocate mihi Bathsebam. Quæ ingressa in
conspectum regis, stetit ante regē. Et iurauit rex, dicens, Viuit DOMINVS, qui
redemit animam meam ab omni adflictione, quod sicut iuraui tibi per DOMI
NVM deum Israelis, dicendo, Filius tuus Solomon regnabit post me, ipseq́ se-
debit super solium meum loco mei, sic faciam hodierno die. Inclinauit ergo se
Bathseba facie uersus terram, & quum genu flexisset regi, dixit, Viuat dominus E
meus rex Dauid in sæculum. Et ait rex Dauid, Vocate mihi ipsum Zadok sacer-
dotem, Nathan prophetam, & Benaiam filium Iehoiada. Et quum uenissent ad
regem, dixit rex eis, Sumite uobiscum seruos domini uestri, & uehite Solomonē
filium meū mula mea, & deducite eum ad Gihon, illicq́ ungat eum Zadok sa-
cerdos & Nathan propheta regem super Israelem, clangetisq́ cornu, dicētes, Vi
uat rex Solomon. Vos aūt ascendetis post eum, ut ueniat & sedeat in solio meo,
nam ipse regnabit pro me: nam de illo mando, ut sit princeps super Israelem, &
super Iudam. Respondit ergo Benaias filius Iehoiada ipsi regi, & dixit, [f]Amen, — f Amen fiat, ratū sit.
sic dixit DOMINVS deus domini mei regis: Quemadmodū DOMINVS fuit
cum domino meo rege, sic sit cum Solomone, augustiusq́ faciat soliū eius, q̄ fue
rit solium domini mei regis Dauidis. Descendit itaq́ Zadok sacerdos, Nathan
propheta, Benaias filius Iehoiada, Chreti atq́ Pleti, & uexerunt Solomonem su
per mula regis Dauidis, duxeruntq́ eum †ad Gihon. Et tollens Zadok sacerdos
cornu olei ex tentorio, unxit Solomonem, clanxeruntq́ cornu, omnisq́ popu-
lus clamauit, Viuat rex Solomon. Ascēditq́ post ipsum omnis populus, & popu F
li canebant tibijs, lætabanturq́ gaudio magno, ut terra præ clamore illorū dehisce
ret. Et audiuit Adonias omnesq́ inuitati qui erant cum eo, (qui iam edendi finē
fecerant,) audiuit & Ioab sonitū cornu, & ait, Cur urbs sic strepitu tumultuatur?
Adhuc eo loquente, en Ionathan filius Abiathar sacerdotis uenit, ad quem dixit
Adonias, Ingredere, quoniam [g]uir es frugi, & nimirum fausta nuncias. Respon — g Sic exposui Hail.
dens Ionathan dixit Adoniæ, [h]Profecto dominus noster rex Dauid constituit re — h Quidam exponūt, Ah, heu.
gem Solomonem, misitq́ cum eo rex Zadok sacerdotem, & Nathan prophetā,
atq́ Benaiam filium Iehoiada, sed & Cerethi & Pelethi, & uexerunt eum mula
regia, unxerunt deniq́ eum in Gihon Zadok sacerdos & Nathan propheta, ut
sit rex, & ascenderunt inde lætantes, & commota est ciuitas: & hic strepitus est
quem audistis. Sedit insuper Solomon super solium regni. Quin & serui regis
uenerunt, ut [i]gratularentur domino nostro regi Dauidi, dicentes, Decoret deus G — i Ebr. ut benedicerēt.
tuus nomen Solomonis supra nomen tuum, & augustius reddat solium eius,
quàm fuerit solium tuum. Et procubuit rex ad lectū, sicq́ loquutus est rex, Lau-
dandus DOMINVS deus Israelis, qui dedit hodie [aliquem] qui sedeat in solio
meo uidentibus oculis meis. Illi uero territi sunt, & surrexerunt omnes inuitati
qui cum Adonia erant, abierūtq́ quisq́ sua uia. Porrò Adonias metuens faciem
Solomonis, surrexit & abijt, tenuitq́ cornua aræ. Nūciatumq́ est Solomoni hi — Latini ad aram confugere dicunt.
sce uerbis, En Adonias metuit regem Solomonē, nam tenet cornua aræ, dicens,
Iuret mihi hac ipsa die rex Solomon, quod non trucidet seruum suum gladio. Et
dixit Solomon, Si fuerit homo frugi, nihil cadet de capillitio eius in terram: si ue
ro malum fuerit in eo deprehensum, morietur. Misit itaq́ rex Solomon, & abdu

xerunt eum ab ara: & ueniens gratias egit regi Solomoni. Dixitq; ad eum Solo
mon, Vade in domum tuam. CAP. II.

Dauid morti uicinus, Solomonem ut in uia dei pergat adhortatur, & de quibusdam supplicium sumere præcipit.

A Appropinquauerunt autem dies Dauidis ut moreretur, præcepitq; Solomo
ni filio suo, dicens, Ego uado uiam[a] uniuersæ terræ, fortis esto, & sis uir.
Obserua obseruationem DOMINI dei tui, ut ambules in uijs eius, & custodias
statuta atq; præcepta eius, iudicia eius, atq; testimonia eius, quemadmodum scri
ptum est in lege †Mosis, ut prudenter agas quæcunq; acturus es, & ad quæcūq; Deut. 17.d
te illic uerteris, & ut DOMINVS ratum habeat uerbum suum quod loquutus
est ad me hisce uerbis, Si custodierint filij tui uiam suam, ut coram me ambulent
bona fide, toto scilicet pectore & toto animo, hoc affirmo, quod tibi non excin-
detur uir de solio Israelis. Iam tu nosti quid Ioab filius Zeruia mihi fecerit, quæ
scilicet fecerit duobus imperatoribus exercituum Israel, nempe ipsi † Abner filio 2.Reg.3.e
B Ner, & *Amasæ filio Iether, quos occidit, sanguinem bellicum fundens in pace, 2.Reg.20.b
ponensq; sanguinem bellicū in baltheo suo qui erat super lumbos eius, atq; in
calceamento suo quod erat in pedibus eius. Tu facies pro sapientia tua, ne dedu
cas canos eius in foueam in pace. Porrò filijs Barsillai Gileaditæ benefacias, ut
sint conuiuæ mensæ tuæ, illi enim ad me uenerunt quum fugerem præ[b] metu
Absolom fratris tui. Deinde tecū est Simei filius Gera filij Iemini de Bahurim,
†qui maledixit mihi acerbissima maledictione, eo die quo proficiscebar Maha- 2.Re.16.a
naim, descendit tamen obuiam mihi ad Iordanē, & iuraui ei per DOMINVM, 2.Re.19.d
dicens, Non interficiam te gladio. Verū ne illi sinas hoc impune abire, quando-
quidē uir sapiens es tu, non ignarus qualiter illi facere debeas, ut deducas canos
eius in sepulchrum in sanguine. Dormiuit itaq; Dauid cum patribus suis, sepul
tusq; est in ciuitate Dauidis. Porrò dies quibus regnauit Dauid super Israelem, 1.Par.29.f
fuerunt quadraginta anni: septem annis regnauit in Hebron, in Ierusalē autem 2.Reg.5.a
C regnauit triginta tribus annis. Sedit igitur Solomon in solio Dauidis patris sui, Act. 2.c & 13.c
& firmatum est regnum eius uehementer. Venit autem Adonias filius Hagith
ad Bathsebam matrem Solomonis, dixitq; illa, Venisne pacatus? Qui respondit,
Pacatus: simulq; dixit, Est mihi aliquid quod loquar tecum. Ipsa ait, Loquere. Et
dixit, Tu nosti quod regnū mihi debebatur, hucq; respexisse cunctos Israelitas,
ut ego regno inaugurarer, at regnum translatum est, obuenitq; fratri meo, (nam
à DOMINO ordinatum est ei,) peto ergo à te petitionē quandam, ne mihi[c] eam
neges. Quæ ait ad eum, Loquere. Et dixit, Loquere quæso cum Solomone rege,
qui tibi nihil negat, ut det mihi Abisag Sunamitidē uxorem. Et ait Bathseba, Be
ne, loquar pro te cum rege. Venit ergo Bathseba ad regem Solomonem, ut lo-
queretur ei pro Adonia. Rex surgit ut ei obuiam iret, & honoris gratia se ei in-
clinat. Rursusq; cōsedit in solium suum, & positum est solium pro matre regis,
conseditq; ad dexteram ei. Quæ ait, Petitionem quandam paruulam ego peto à
D te, quam ne neges mihi obsecro. Dixitq; rex ei, Postula mater mea, neq; enim ne
gare possum. Quæ dixit, Detur quæso Abisag Sunamitis uxor fratri tuo Ado-
niæ. Et respondit rex Solomon, dixitq; ad matrē suam, Cur postulas Abisag Su-
namitidem Adoniæ? Postula ei & regnum, nam ipse est frater meus natu maior
me, & habet à se Abiathar sacerdotem, atq; Ioab filium Zeruia. Iurauitq; rex So-
lomon per DOMINVM, dicēs, Sic faciat mihi deus, & sic addat, quoniam con-
tra animā suam loquutus est Adonias uerbum istud. Nunc igitur uiuit DOMI
NVS, qui ordinauit me, atq; collocauit me super soliū Dauidis patris mei, et qui 2.Sam.7.
fecit[d] mihi domum, quemadmodum[e] pollicitus est, interficietur hodie Adonias.
Misit igitur rex Solomō per manum Benaiæ filij Iehoiada, & irruit in eum, atq;
mor-

a Ire uiam uniuersæ carnis, loquutione Ebraica significat mori, & eam uiam ire, quam omnes mortales eunt.

b Eb. A facie.

c Eb. Ne reuerti facias faciem meam.

d Domū facere Ebraico tropo significat familiam augere & posteritatem, seu ut alij uolunt regno inaugurari.

e Eb. Loquutus est.

mortuus est. Porrò ad Abiathar sacerdotẽ dixit rex, Vade in Anathoth ad agros
tuos, es enim mortis[f] obnoxius: uerum hodie non interficiam te, quoniam por- E
m.22.f tasti arcam DOMINI dei coram Dauide patre meo, deinde adflictus es in omni
bus quibus adflictus est pater meus. Eiecit ergo Solomõ Abiathar ne esset sacer
dos DOMINI, ut perficeretur uerbũ DOMINI quod loquutus fuerat super do
m.2. mum Eli in Silo. Venit autẽ rumor ad Ioab, nam & Ioab declinauerat post Ado-
niam, licet post Absolom non declinarit. Fugitq; Ioab ad tentorium DOMINI,
& tenuit cornua[g] aræ. Nunciatumq; est regi Solomoni, quod fugisset Ioab ad
tentorium DOMINI, & quod esset pone aram: misitq; Solomon Benaiam filiũ
Iehoiada hisce mãdatis, Vade, & impetum fac in eum. Ingressus igitur Benaias
templũ DOMINI, dixit ad eum, Sic præcipit rex, egredere. Qui ait, Non, sed hic
moriar. Benaias retulit regi hoc uerbum, dicens, Sic loquutus est Ioab, & sic re-
spondit mihi. Dixitq; ei rex, Fac sicut loqutus est, impetu irrue in eum, atq; sepe-
li eum, & amoue[h] sanguinẽ à me & à domo patris mei, quem temere ac sine cau
m.3.e sa effudit Ioab, reddetq; DOMINVS sanguinẽ eius super caput eius, qui impe- F
tu facto irruit in duos uiros, qui eo iustiores & meliores erãt, feriens eos gladio,
g.10.c ignorante Dauide patre meo, nempe ipsum †Abner filium Ner imperatorẽ ex-
m.20. ercitus Israelis, & Amasa filium Iether imperatorem exercitus Iuda. Reuertetur
itaq; sanguis eorum in caput Ioab, & in caput seminis sui perpetim. Super Daui
dem autem, & super semen eius, atq; super solium eius erit perpetuò pax à DO-
MINO. Ascendens igitur Benaias filius Iehoiada, irruit in eum, atq; interfecit
eum, & sepultus est in domo sua in deserto. Constituitq; rex Benaiam filium Ie-
hoiada loco eius super exercitum, & Zadok sacerdotem constituit rex pro Abia
thar. Et mittens rex accersiuit Simei, dixitq; ad eum, Aedifica tibi domũ in Ieru-
salem, & habita ibi, nec egrediaris illinc siue huc, siue illuc: quacunq; enim die
egressus fueris, transierisq; torrentem Kidron, id certissime scias quod occidione
occidêris, eritq; sanguis tuus super caput tuũ. Et ait Simei ad regẽ, Recte habet
res, quemadmodum loquutus est dominus meus rex, sic faciet seruus tuus. Habi
tauit itaq; Simei Hierosolymis multis diebus. Contigit autẽ post tres annos, ut
aufugerent ipsi Simei duo serui, ad Achis filiũ Maacha regem Gath, quod nun- G
ciarunt [quidam] Simei, dicentes, En serui tui sunt in Gath. Et surgens Simei in-
strato asino suo, profectus est in Gath ad Achis, ut quæreret seruos suos. Profe-
ctus est itaq; Simei, et reduxit seruos suos ex Gath. Nunciatũ est aũt Solomoni q̃
abijsset Simei ex Ierusalẽ in Gath, redijssetq;. Tum rex misit & accersiuit ipsum
Simei, & dixit ad eum, An non iureiurando te adstrinxi per DOMINVM, obte
statusq; sum te, dicẽs, Quacunq; die egressus fueris, & huc seu illuc ieris, certo cer
tius scias q̃ occidione occidaris? Et dixisti ad me, Bene habet res, audiui. Cur igi
m.16. tur nõ seruasti iuramentũ DOMINI, & præceptũ quod tibi præcepi? Et dixit rex
ad Simei, Tu nosti omne malũ, cuius consciũ est cor tuum, quod cõmisisti in pa-
trem meũ Dauidem, rependet igitur DOMINVS malũ in caput tuum, rex autẽ
Solomon benedictus, & soliũ Dauidis erit firmũ in conspectu DOMINI per-
petuò. Præcepit itaq; rex ipsi Benaiæ filio Iehoiada, qui egressus irruit in eum,
ut moreretur. Et confirmatum est regnum in manu Solomonis. CAP. III

Solomon sapientiam à deo postulat, qua uberrime donatus, causam inter duas mulie res dirimit.

SOlomon autem affinitatem contrahit cum Pharaone rege Aegypti: duxit e- A
f.8.a nim filiam Pharaonis, & introduxit eam in ciuitatem Dauidis, donec plene
ædificaret domum suam & domum DOMINI, atq; muros Ierusalem, circum-
tio quaq;, [a] tantum populus sacrificabat in excelsis, quoniã nondũ erat extructa do-
mus nomini DOMINI usq; ad dies illos. Solomon autẽ dilexit DOMINVM,

[f] Eb. Vir mortis.
[g] Ad aram confugere diceret Latinus, sed nolui omittere cornua.
[h] Eb. Sanguines.
[a] Alij exponunt Rak pro attamen.

ambulans in institutis Dauid patris sui, dũtaxat in excelsis sacrificabat & adolebat. Ibat autem rex in Gibeon, (illud enim erat præcipuum excelsum,) & sacrificabat illic, mille holocausta sacrificabat Solomon super illa ara. DOMINVS autem uisus est Solomoni in Gibeon per somnium in ipsa nocte, dixitq; deus, Postula quod dem tibi. Et dixit Solomon, Tu ingẽtibus beneficijs prosequutus es seruum tuum Dauidem patrem meum, quemadmodũ & ipse ambulauit coram te in ueritate, in iustitia & rectitudine cordis tecum, & seruasti illi magnam hanc beneficentiam, ut dares illi filium qui sederet in solio eius, ut hæc dies [declarat.]

B Nunc igitur DOMINE deus meus, tu constituisti seruum tuum regem pro Dauide patre meo, ego uero puer sum paruus, ignorans egredi & introire. Et seruus tuus est in medio populi tui quẽ elegisti, & quidem populus est multus, qui numerari non potest, nec recenseri præ multitudine. Da igitur seruo tuo cor[b] audiens, ad iudicandum populum tuum, ut discernam inter bonum & malũ: quis enim populum hunc tuum tam præcellentem &[c] amplũ iudicare posset? [d] Placuit hæc res coram DOMINO, quod Solomõ postulasset rem huiuscemodi. Et dixit deus ad eum, Quandoquidem postulasti rem talem, & nõ postulasti tibi dies multos, neq; petisti tibi diuitias, neq; petiuisti animam hostium tuorum, sed postulasti tibi ut intelligeres, ut audire posses iudicium, en ego feci iuxta uerba tua, en ego dedi tibi cor sapiens & intelligens, ut similis tui ante te non fuerit, neq; post te talis surrecturus sit qualis tu es. Quin & quæ non postulasti dedi tibi, nempe diuitias & gloriam, adeo ut tui similis nullus fuerit inter reges cũctis

C diebus tuis. Quod si in uijs meis ambulaueris, custodierisq; statuta & præcepta mea, quemadmodũ ambulauit pater tuus Dauid, prorogabo dies tuos. Quũq; Solomon euigilasset, & en fuit somnium, uenitq; Hierosolyma, & stetit coram arca fœderis DOMINI, sacrificãs holocausta, & faciens hostias pacificas, instruxitq; conuiuium cunctis seruis suis. Tunc uenerunt duæ mulieres meretrices ad regem, steteruntq; corã eo, aitq; una ex his mulieribus, Domine mi [rex,] ego & isthæc mulier ijsdem ædibus cohabitabamus, peperiq; apud eam domi: contigit autem tertio die quàm ego peperissem, ut & hæc eadem etiam pareret: habitabamusq; simul nos, nec alius quispiam nobiscũ erat in domo utrisq; nobis exceptis. Mortuus est autẽ filius mulieris huius noctu, quum ipsa incubuisset super eum: hæc autem nocte media consurgens, tulit filium meum de me, ancilla tua dormiente, posuitq; eum in gremium suũ, filium autem suum mortuum posuit in gremium meum. Quumq; surrexissem ut filium meũ lactarem, en mortuus erat: quumq; mane illuceret, diligenter eo considerato, intellexi meum non esse filium quem ego pepereram. Porrò altera mulier dixit, Non, sed filius meus ui-

D uit, & filius tuus mortuus est. Rursum uero illa ait, Non, sed filius tuus mortuus est, meus autem filius uiuit: sicq;[e] altercabãtur coram rege. Rex uero ait, Hæc dicit, Is filius meus uiuit, & filius tuus mortuus est: illa dicit, Haudquaquam, sed filius tuus mortuus est, meus autem filius uiuit. Dixit ergo rex, Adferte mihi gladium. Et attulerũt gladium ad regem. Tum rex ait, Dissecate puerum uiuum in duas [partes,] & date dimidium uni, & dimidium alteri. Et dixit mulier ea, cuius filius erat uiuus, ad regem, (miseratione enim incaluerãt uiscera eius ob filium suum,) dixit inquam, Obsecro mi domine, date huic puerum uiuum, occidione ne occidatis eum: contra altera dixit, Neq; mihi neq; tibi detur, sed dissecetur. Et rex respondens, dixit, Date illi natum uiuum, neq; occidione occidatis eum, hæc enim est mater eius. Audierunt itaq; omnes Israelitę iudiciũ illud quod iudicauerat rex, & timuerunt à rege, quod uiderẽt sapientiã dei in eo in iudicãdo. IIII.

Regnum Solomonis describitur, quo ordine dispositum, quamq; magnificum fuerit, & quanta sapientia præcelluerit.

[b] Alij legunt, intelligens.
[c] Eb. Grauem, sed in bonam partem, ideo amphibolum sustuli.
[d] Ebr. Bonum uisum est hoc uerbum in oculis domini.
[e] Ebr. Loquebantur.

Sapientia postulanda

Primũ querendum regnum dei. Sap. 7.b

FActus est itaq; rex Solomon rex super omnẽ Israelem. Hi uero fuerunt prin- A
cipes eius, Azarias filius Zadok sacerdotis, Eli Horeph & Ahiha filij Sisa scri
bæ. Iehosaphat filius Ahilud à cõmentarijs. Benaias filius Iehoiada erat sup exer
citum, & Zadok atq; Abiathar sacerdotes. Azarias filius Nathan erat super præ-
fectos, & Zabud filius Nathan sacerdos familiaris regis. Porrò Ahisar erat præ-
fectus [a] prætorio, & Adoniram filius Abda erat super tributa. Habuit aũt Solo-
mon duodecim præfectos super cunctũ Israelem, qui annonã parabant pro re-
ge & domo eius, singuli uidelicet singulis mensibus anni, annonã pro uictu ad
ministrabant. Hęc aũt sunt nomina eorum, filius Hur in monte Ephraim, filius
Dęker in Makaz, & in Saalbim, atq; Bethsemes, Elon & Beth Hanan. Filius He
sed in Aruboth, cuius erat et Socho, atq; uniuersa terra Hepher. Filius Abinadab
in uniuerso termino Dor, qui Taphath filiã Solomonis habuit uxorem. Baana B
filius Ahilud erat super Taanach & Megiddo, & super totã Bethsan, quæ est iu-
xta Zarthanam subter Iesreel, à Bethsan usq; ad planitiẽ Mehola, usq; ad locum
qui est cis Iakmeam. Filius Gæber in Ramoth Gilead, cuius erãt & oppida Iair
filij Manasse, quæ sunt in Gilead: ad eum quoq; pertinebat tractus Argob, quæ
est in Basan, sexaginta ciuitates magnæ, muris, repagulis & seris [munitæ.] Ahi-
nadab filius Hiddo [præfectus erat] Mahanaim. Ahimaaz in Naphtali, qui du-
xit Basmath filiã Solomonis uxorẽ. Baana filius Husai fuit in Aser atq; Aloth.
Et Iehosaphat filius Paruah in Isachar. Simei filius Ela in Beniamin. Gæber fi-
lius Vri in terra Gilead, terra Sihon regis Amorræorũ, & Og regis Basan. Ad hęc
erat pręses unus super [uniuersam] terrã. Erant enim Iuda & Israel multi aucti
47.c uidelicet ut arena maris, comedentes, bibentes, & lætantes. Dominabatur itaq;
Solomon super uniuersa regna, [b] à fluuio illo, usq; ad terram Palestinorũ, & ad li C
mitem Aegypti, & ferebant munera, seruiebantq; Solomoni cunctis diebus ui-
tæ eius. Fuit aũt cibus Solomonis pro die uno, triginta Cori similaginis, & sexa
ginta Cori farinæ, decẽ boues saginati, & uiginti boues pascales, cẽtumq; oues,
præter ceruos, capreas, [c] ibices, saginata & altilia. Quoniã ipse imperitabat in o-
mni regione [d] trans fluuiũ, à Tipsa usq; ad Asa, super omnes reges trãs fluuium,
pacemq; habuit cum omnibus seruis suis per circuitũ. Degebat quoq; Iuda & Is
rael in tuto, quisq; uidelicet sub uite sua, atq; sub ficu sua, à Dan usq; Beer Seba,
r.9.f cũcto tempore quo uixit Solomon. Habuit insuper Solomon quadraginta mil
lia septa equorũ ad rem suam curulem, & duodecim millia equorũ [e] kataphrak-
torum. Atq; hi præfecti cõmeatum aut annonam suppeditarũt regi Solomoni,
& omnibus qui ueniebant ad mensam regis Solomonis, quisq; suo mense, ut ni
hil deesset. Hordeũ quoq; & [f] paleas equis & iumentis aduehebant ad locũ ubi D
47.c erat [rex,] quisq; iuxta demensum suum. Cõcessit deus Solomoni † sapientiam
& prudentiã amplam satis, & [g] latitudinẽ cordis, perinde ac arenã quæ est in lit-
tore maris, ut excelleret sapientia Solomonis omniũ qui eum [h] antecesserant sa-
pientiam, simulq; omnem sapientiã Aegypti: quin cunctis hominibus sapien-
tior fuit, etiã ipso Ethan Esraita, & ipso Heman, & Chalcol, atq; Darda filijs Ma
bolæ. hol: fuitq; nomen eius in omnibus gentibus circunquaq;. Loquutus quoq; est
nina. ter mille parabolas, & carminũ eius fuerunt quinq; supra mille. Disseruit etiam
sapiẽter de lignis, à cedro quæ est in Libano, usq; ad hyssopũ quę progemminat
ex pariete: simulq; disseruit de animantibus, de uolucribus, de reptilibus atq; pi-
scibus, ut uenirent ex cunctis populis auditũ sapientiã Solomonis, ex omnibus
etiã regibus orbis, ad quos fama sapientiæ eius peruenerat. CAP. V.

Paratur materies ad templi ædificationẽ, quæ omnia pulcherrimo ordine & mira breuitate describuntur, ex quo & opes ac magnificentia imperij Solomonici intelligi potest.

a Posset etiam dici, præfectus aulæ uel curiæ.

b Euphratem intelligit.

c Alij legunt, bubalum & bouem syluestrem.

d Pro trans alij legũt cis, & forte melius.

e Alij equites cataphractos intelligunt.

f Alij legunt stramenta.

g Latitudinẽ cordis pro innumera rerũ cognitione intelligunt.

g Si uis Latine loqui, dic amplum cor uel ingenium.

h Alij legũt, omniũ qui ad Orientem habitarunt.

[a] Posset etiam dici, Hiram charus fuit Dauidi.

A MIsit quoq; Hiram rex Tyri seruos suos ad Solomonem, audiuerat enim q
unxissent eum regem pro patre eius: etenim Hiram [a] dilexerat Dauidem
cunctis diebus. Tum misit Solomon ad Hiram hisce mãdatis, Tu nosti quomo-
do Dauid pater meus non potuit ædificare ædem nomini DOMINI dei sui ob
bella quæ eum undiq; cinxerant, donec DOMINVS hostes eius pedibus eius
subegerit, nunc uero requiẽ præstitit mihi DOMINVS deus meus circũquaq;,
ut nõ sit qui se mihi opponat, aut malũ obijciat. Et en ego statui q uelim ædifica-
re ædem DOMINI dei mei, quemadmodũ loquutus est DOMINVS ad Daui-
dem patrẽ meum, hisce uerbis, Filius tuus quem pro te collocabo in soliũ tuum, 2 Reg. 7 1. Par. 22
B ipse ædificabit ædem nomini meo. Iube igitur ut succidant mihi cedros ex Liba-
no, erunt autem serui mei seruis tuis iuncti, daboq; ego tibi mercedem pro ser-
uis tuis quidquid tu ipse dixeris, tu enim haud ignarus es, neminẽ inter nos esse
qui cædendorũ lignorum gnarus sit quemadmodũ Zidonij. Quum igitur Hi- Gentilis a-
ram uerba Solomonis audisset, uehementer gauisus est, dixitq;, Laudandus DO- gnoscit no-
MINVS hodie, qui dedit Dauidi filiũ sapientem, ut præsit populo huic tam in- men dei.
genti: misitq; Hiram ad Solomonem huiusmodi mandatis, Intellexi ea quæ ad
me misisti, ego faciam quæcunq; tibi grata sunt, cum lignis scilicet cedrinis, & li-
gnis [b] piceis, serui mei deuehent [ea] ex Libano ad mare, tum cõponam ea in ra-
tes, [uehens] ea in mari ad eum usq; locum quem tu mihi significaueris, illic ea
C exponã, tuq; tolles. Tu rursus facies quæ mihi grata sunt, si cõmeatum mihi de-
deris. Factũ itaq; est, ut Hirã daret Solomoni ligna cedrina, & ligna picea pro
omni uoto eius: Solomon uero daret Hiram uiginti mille Coros tritici in cibũ
pro domo eius, & uiginti Coros olei contusi: hæc dabat Solomon ipsi Hirã sin-
gulis annis. Dedit quoq; DOMINVS sapientiã Solomoni, quemadmodũ ei Supra 3.b
pollicitus fuerat. Fuit etiam pax inter Hiram & inter Solomonem, pepigerũtq;
duo illi fœdus inter se. [c] Extraxit quoq; Solomon [d] summã ex omni Israele, fuitq;
summa illa triginta millia uirorũ, quos misit in Libanum, decem millia uidelicet
per mensem alternatim: quum per mensem fuissent in Libano, manebant duo-
D bus mẽsibus domi suæ: Adoniram aũt huic summæ præerat. Habuit insuper So-
lomon septuaginta millia eorũ qui baiulabãt onera, & octoginta millia [e] fabro-
rum in monte: præter eos quos Solomon habuit præfectos operi, nẽpe tria mil-
lia & trecenti, qui præerant multitudini quæ faciebat opus. Præcepitq; rex ut ad-
ueherent lapides magnos, lapides pretiosos, lapides deniq; politos pro funda-
mento ædis, quos scalpserũt ædificatores Solomonis, & ædificatores Hiram, &
[f] Giblim, parabantq; ligna & lapides ad ædificandũ ædem.

[b] Alij legunt, abiegnis: alij, larignis.

[c] Ebr. Fecit ascendere.

[d] Alij tributum exponunt.

[e] Aut cæsorum, aut latomorum.

[f] Giblim quidã exponunt *λατύπους* seu scalptores: quidam à Gebal deducunt.

CAP. VI.

Quo tempore ædes ædificari cœpta sit, quaq; magnificentia extructa.

A FActum itaq; est in anno octogesimo super quadringentesimũ ab egressu fi- 2. Par. 3
liorum Israel de terra Aegypti, anno quarto, mense Sif, is est mensis secũdus,
quo Solomon regnauit super Israelem, ædificare cœpit ædem DOMINI. Et ea
quidẽ ædes quã ædificauit rex Solomon DOMINO, habuit sexaginta cubitos
sua longitudine, uiginti latitudine sua, atq; triginta cubitos altitudine sua. Porti- Atrium interius.
cus erat ante structurã ædis, cuius longitudo uiginti cubitorũ erat secundũ latitu-
dinem ędis, latitudo aũt eius decem fuit cubitorum ante ædem. Fecit insuper ædi
fenestras [a] lumina uidelicet ualuata. Extruxit deinde ad parietem ædis [b] ambi-
tus circunquaq; cum parietibus ædis circũquaq;, tam ipsi templo q̃ ipsi adyto, &
fecit latera circunquaq;. Ambitus infimus quinq; fuit cubitorũ latitudine sua, me- Infra 9.b
dij latitudo sex habuit cubitos: tertius uero latitudine sua septem habuit cubitos,
nam foris defectiones ædi fecerat per ambitũ, ne apprehenderent parietes ædis.
Cæterũ ipsa ædes quum extrueretur, extruebatur lapide integro ut erat aduectus,
ut in extruenda ea neq; mallei, neq; secures in æde audirẽtur, nihil deniq; ferreo-
rum

[a] Vel, prospectiones clatratas, uel fenestras diductas & cõtractas. Nam quæ lucis plurimũ dare debent, foris contractę intus diductæ esse debent. Rursus quæ plurimum aeris, foris diductæ intus cõtractæ esse debent. Quidam legunt fenestras obliquas.

[b] Quidam lazia exponunt thalamos, quidam tabulata.

rum instrumentorũ. Ostium lateris intermedij erat in dextro ædis latere, ascendebaturq; per cochleas ad intermediũ, & ab intermedio in [c]tabulata superiora. Extruxit itaq; ædem, absoluitq; eam, concamerauitq; ædem fornicis in modum B [b]ordinibus [asserũ] cedrinorum. Aedificauit quoq; ad totam illã ædem ambitus altitudine quinq; cubitorũ hærentes ædi lignis cedrinis. Et factũ est uerbũ DOMINI ad Solomonem in hanc sententiam, Hæc ædes quam extruis, si ambulaueris in institutis meis, & iusta mea feceris, seruaueris'q; præcepta mea, incedẽdo uidelicet in eis, firmabo ego uerbũ meum tecum, quod loquutus sum ad Dauidem patrem tuum, habitaboq; in medio filiorũ Israel, neq; deserã populũ meum Israel. Extruxit itaq; Solomon ædem, & absoluit eam, & extruxit parietes ædis intus tabulis cedrinis, à pauimento ædis ad contignationẽ usq; laquearem obduxit ligna intus, ipsum pauimentũ obduxit intus lignis [e]piceis. Aedificauit uiginti cubitis à lateribus ædis asseribus cedrinis à pauimento ad parietes, interius ad [f]adytum sancti sanctorum. [g]Aedes ipsa habuit quadraginta cubitos, nempe ipsum sanctum per se. Porrò [asseres] ipsi cedrini qui erant intus in æde extrude C bant nodos prominulos, floresq; apertos: omnia ex cedro erant, ut lapis nullus uideretur. Iam adytũ ipsum intra ædẽ interius præparauit, ut illic poneret arcam fœderis DOMINI, quod adytum per se habuit uiginti cubitos longitudinis, uiginti cubitos latitudinis, & uiginti cubitos altitudinis, quod obduxit [h]auro optimo, & aram obduxit cedro. Obduxit etiam Solomon ædem ipsam ab intus auro optimo, traducens repagula auro obducta ante adytũ, & obduxit [parietem] illum auro, quin totam ædem auro obduxit, donec totam ædem absolueret: sed & totam aram quæ erat pone adytũ obduxit auro. Fecit insuper in ipso adyto duos Cherubim ex lignis [i]pineis, altitudo utriusq; decem fuit cubitorũ. Vna ala ipsius Cherub habuit quinq; cubitos, altera quoq; ala ipsius Cherub quinq; cubitos, ut essent decẽ cubiti ab extremitate alarũ eius, ad extremitatẽ alarum eius. Sic & alter Cherub decem habuit cubitos, erat enim utriq; Cherubim eadẽ statura, eademq; forma, nam altitudo unius erat decẽ cubitorũ, sicq; alterius Cherub. Collocauit autẽ ipsos Cherubim intra domũ interiorem, expanderuntq; Cherubim alas, unius ala attigit parietem, alterius deinde Cherub ala attigit alterũ parietem, alæq; eorũ altera alteram attigit in medio ædis. Obduxit insuper Cheru D bim auro, & omnes parietes ædis circunducens exculpsit sculpturis extantibus, nempe Cherubim, & palmis, floribusq; apertis, & intus & foris. Quin & pauimentum ædis auro obduxit intus scilicet & foris. Porrò ad ostiũ [k]adyti fecit fores de [l]lignis pineis, limine & postibus quinquangulis. Duæ ianuæ erant de lignis pineis, exculpsitq; in eis extãtes Cherubim & palmas, apertos flores, obduxitq; auro, & obduxit Cherubim & palmas bracteis aureis tenuibus. Sic quoq; fecit ad ostium basilicæ, nempe postes de lignis [m]pineis, sed quadrãgulos. Duæ ianuæ erant de lignis piceis, duo latera uolubilia unius ianuæ, & duo latera uolubilia [n]alterius ianuæ, in his exculpsit Cherubim, palmas, flores apertos, obduxitq; antepagmenta auro iustificato. Extruxit insuper atriũ interius tribus ordinibus lapidũ politorũ, & uno ordine cedrorũ dedolatarũ. Quarto anno in mense Sif, fundata est ædes DOMINI, & in anno undecimo in mẽse Bul, (is est mensis octauus,) absoluta est ædes secundũ omnes rationes suas, & secundũ omnia quæ ad eam pertinebant, ædificauitq; eam septem annis. CAP. VII.

De domo ipsius Solomonis, & regia æde.

Solomon extruxit etiam suam domũ, idq; † [a]tredecim annis, absoluẽs totam A domũ suam. Extruxit quoq; domũ saltus Libani, cuius longitudo centũ fuit cubitorũ, latitudo uero eius quinquaginta cubitorũ, altitudo eius triginta cubitorum, super quatuor ordines columnarũ cedrinarũ, erantq; cedrinæ trabes dedo-

[c] Ebr. In tertia.

[d] Vel, contignationem ac laquear fecit incisis uallecul is in strictiores tabulas ordinibus cedrinis infulsis.

[e] Alij, abiegnis aut larignis.

[f] Adytum sanctum sanctorum est: aut oraculũ, ante quod ara fuit incensi.

[g] Hechal palatium est, ædes magnifica, basilica, hic pro media parte templi puto accipi quod sanctum dicitur.

[h] Ebr. Auro concluso ad uerbum.

[i] Alij ex lignis oleę: alij ex larignis.

[k] Hoc intelligunt de adyto & de basilica.

[l] Alij, oleaginis, alij larignis.

[m] Quidam legunt, abiegnis.

[n] Bifores uidentur fuisse, unaquęq; duabus ualuis.

[a] Alij uolunt ordinis esse numerũ, legũtq; tredecimo anno.

latæ super columnas. Contabulatumq́ue fecit cedrinũ superne ad illas trabes quæ fuerunt positæ super colũnas quadragintaquinque, nam unusquisque ordo habuit quindecim. Lumina deinde erãt triplici ordine, ut fenestra fenestræ esset iuncta, idq́ue tribus [b] parietibus. Omnia foramina fenestrarũ postesq́ue quadrata erant, fenestraq́ue fenestræ uicinæ iuncta tribus parietibus. Et fecit porticũ columnarum, cuius longitudo fuit quinquaginta cubitorum, latitudo uero eius triginta cubitorum, & porticus erat ante ipsas, colũnæq́ue & trabes crassæ ante eas. Et porticum fecit solij, ubi ius diceret, nempe porticũ iudicij, & contignauit eam cedro à pauimento ad pauimentũ. Domus uero eius in qua habitabat, aliud atrium habuit à domo ad porticũ simili opere. Domũ quoque ædificauit filiæ Pharaonis † quã duxerat Solomon, quemadmodũ porticũ illam. Omnia illa fuerunt ex lapidibus pretiosis, & ad normã ueluti expolitis seu quadratis, serraq́ue sectis, tam intus quàm foris, à fundamento usque ad suggrundia, sic extra usque ad atriũ magnum. Fuit uero fundatũ lapidibus pretiosis lapidibusq́ue magnis, è quibus quidã lapides decem erant cubitorum, quidã octo cubitorum. Superne erant lapides pretiosi, & ad quandã normam quadrati, atque cedri. Atrium quoque magnũ circunquaque triplici ordine quadratorum lapidũ, ordineq́ue uno dolatarum cedrorum: sic erat & atrium ædis DOMINI interius, & porticus ædis. Misitq́ue rex Solomon, [c] accersiuitq́ue Hiram de Tyro, qui erat filius uiduæ de tribu Naphtali, (pater eius fuit uir Tyrius,) fabrũ ærarium, imbutũ sapientia, intelligentia & scientia in faciundo omni opere ex ære, is uenit ad Solomonem regem, & fecit uniuersum opus eius. Finxit is duas columnas æneas, altitudo colũnæ unius erat decem & octo cubitorum, & utranque columnam † ambiebat [d] circulus duodecim cubitorum. Fecit & duo epistylia sphærica, quæ ponerentur super capita columnarũ quæ fusa erãt ex ære: quinque cubitorum erat altitudo unius epistylij, quinque cubitorum altitudo alterius epistylij. [Fecit insuper] cancellos opere reticulato, & zonas opere concathenato ad epistylia quæ erant in cono columnarũ, septenas uidelicet utrique epistylio. Quumq́ue fecisset columnas, addidit operi reticulato alterius [columnæ] duos ordines malorum punicorum, quæ ambirent & tegerent epistylia quæ erant in summo [columnarum:] simili ratione fecit epistylio alterius [columnæ.] Epistylia quæ erant in cono columnarum, opus habebãt [e] florulentũ, quale fuit in porticu, quatuor cubitis. Habuerunt & epistylia quæ erant supra duas columnas desuper è regione uentris citra opus reticulatũ ordines ducentorũ malorum punicorum, idq́ue per ambitum utriusque epistylij. Erexit deinde columnas illas ante porticum basilicæ: quumq́ue erigeret columnam dexteram, uocauit nomen eius Iachin: erigens uero columnam sinistram, uocauit nomen eius Boas. In fastigio columnarũ erat opus florulentũ: sicq́ue absolutũ est opus columnarum. Porrò [f] mare fecit fusum decem cubitorũ à labio eius ad labium eius rotundũ per ambitum, altitudo eius erat quinque cubitorũ, & linea triginta cubitorum cingebat ipsum per ambitum Sub labio eius erant nodi per ambitum qui cingebant ipsum mare, decem uno cubito, duo scilicet ordines nodorũ, qui erant fusi cum ipso mari. Stabat super duodecim boues, tres respiciebant ad Aquilonem, tres respiciebant uersus [g] mare, tres item uerterunt facies ad Meridiem, & tres respiciebãt ad Orientem: super his stabat mare desuper, posteriora autem eorum omnia erant introrsus. Crassities eius palmum habebat, & labium eius erat fabrefactũ ut labium crateris germinante lilio, capiebatq́ue duo millia Batorum. Et fecit decem machinas æneas, cuiusque machinæ longitudo quatuor fuit cubitorum, latitudo eius quatuor cubitorum, & altitudo eius trium cubitorũ. Sic uero fabrefactæ fuerunt machinæ. [h] Abacos habuerunt intra limbos conclusos, atque in abacis illis intra limbos inclusis, leones erant, boues, & Cherubim. Supra limbos pes erat superne, ad cuius infimam

Left margin notes:

b Ebr. Tribus uicibus.

Hæc uidentur facta esse ab initio, ut est 1 Reg 5.

c Ebr. Tulit.

d Hut linea est circũmetiens columnam.

e Opus lilij legunt alij.

f Mare significat hîc lacũ, nẽpe uas quoddam magnum & capacissimum.

g Mare pro occasu ponitur.

h Abacos uoco spatia aut campos latos inter limbos laterales, qui quoniã limbis clauduntur & circumsepti sunt, Ebraice clausuræ uocantur.

Right margin notes: B; Supra 3. a; Atrium regius.; Lateres de f...; Atrium interius.; Columnæ; C; Ierem. 52. a; D; Mare fusile.; Bases æneæ.

mam partem item leones erant & boues, tum etiam additamēta quædam opere bracteato. Singulæ machinæ habebant rotas æneas quatuor, & tabulas æneas: B deinde erant in quatuor angulis eius humeri sub labro ipso ad latera uniuscuiusq;, qui humeri fusi erant, quisq; è regione alterius pone additamentū. Os eius intra coronamentū & supra cubitum habebat, osq; eius rotundū erat ut opus pedis, habens sesquicubitū. Et supra os eius erant extantes noduli, quorum abaci quadrati erant non rotundi. Quatuor rotæ erant sub abacis, axesq; rotarū in machina ipsa, altitudo rotę erat sesquicubiti. Erat aūt factura rotarum ut factura curtus, [i]axes earum, modioli earū, radij earum, & canthi earū: omnia hæc fusa erant. Quatuor insuper humeri ad quatuor angulos machinę cuiuslibet, atq; hi humeri eius ex machina procedebāt. Et supra machinam altitudo erat sesquicubiti rotunda circunquaq;, & in summo machinæ limbi eius & abaci eius ex ipsa. Ex- F culpserat enim super tabulas limbos, & super abacos eius Cherubim, leones & palmas, quemadmodū in abaco quolibet & additamento circunquaq;. Ad hūc modum fecerat decem machinas, eodem modo fusas, eadem mensura, eademq; formatura omnibus. Fecit præterea decem labra ærea, singula labra capiebant quadraginta Batos, singulaq; labra quatuor erant cubitorū, singulisq; machinis singula labra imposuit. Et collocauit quinq; machinas ad latus ædis dextrū, & quinq; ad latus ædis [k]sinistrum. [l]Lacū uero posuit à latere ædis dextro ad Orientem, Meridiem uersus. Fecit quoq; Hiram lebetes, [m] scopas, pelues sparsorios, & absoluit Hiram uniuersum opus, quod ipsi Solomoni regi fecit pro æde DOMINI, nempe colūnas duas & epistylia rotunda cum coronamētis super capita columnarum duarū, retia duo quæ tegerent duos globos coronatos in summo columnarū. Mala quoq; punica quadringēta super duo retia, duos scilicet ordines malorū punicorū in quolibet reti, ut tegerent globos duos coronatos in summo columnarū. Machinas item decem, & labra decem super machinas, mare unū, & G boues duodecim sub mari. [n]Lebetes quoq;, & [o]scopas, pelues [p]sparsorios, & omnia uasa huiusmodi quæ fecit Hirā regi Solomoni pro æde DOMINI ex ære polito. In æquore plano Iordanis fudit ea rex, in argilla densa inter Succoth & Zarthan. Et [q] reliquit Solomon omnia uasa, quod uehemēter multa essent, nec æris pondus inuestigari potuerit. Fecit itaq; Solomon omnia uasa quæ pertinebāt in ædem DOMINI, aram aureā, & mensam super quam erant panes facierum, ex auro. Candelabra quinq; ad dexterā, et quinq; ad sinistrā ex auro purissimo ante adytū: & flores, lampades, & emunctoria ex auro: crateres, falces, pelues sparsorios, cochlearia, & ignis receptacula ex auro purissimo: cardines quoq; ianuarū ædis interioris, sancti scilicet sanctorū, & pro ualuis ædis basilicę, ex auro [fecit.] Absoluit itaq; uniuersum opus quod fecit rex Solomon in æde DOMINI, & intulit ea Solomon quę dedicauerat pater eius, argentum scilicet, aurum, atq; uasa, reposuitq; ea in thesauros ædis DOMINI.

[...]eres de [...]ænei. — *[...]ar. 5. a*

Alij gab pro canthis legunt, & hischuk pro modiolis, uel huschuk pro annulis ferreis quę cōtinent modiolos.

Ebraica uerba parūm aliter habent, sed sensus est integer.
k Ebr. Sinistrū eius.
l Lacum uoco mare fusum.
m Scopas alij palas uocant.

n Alij dicunt chaldaria.
o Pro scopis alij palas habent.
p Pro pelues sparsorios alij legūt aspersoria uel aspergilla.
q Reliquit scilicet, ut non quæreret pondus.

CAP. VIII.

Infertur arca in templum nō sine honore & gaudio. Solomon orat & gratias agit, & dedicans templum festum agit diem.

[...]ar. 5. a

TVnc cōuocauit Solomon seniores Israelis, omnia capita tribuū, & eos qui A primores erant patrum filiorū Israel ad regem Solomonem Hierosolyma, ut adducerent arcā fœderis DOMINI, de ciuitate Dauid, ea est Zion. Cōgregatiq; sunt ad regem Solomonē omnes uiri Israelis in mēse Ethanim in die festo: is est mensis septimus. Veneruntq; cuncti seniores Israelis, & sacerdotes tulerunt arcam. Et adduxerunt arcam DOMINI, & tentoriū constitutionis, & omnia uasa sacra quæ erant in tentorio, adduxerunt inquā ea sacerdotes & Leuitæ. Et rex Solomon atq; uniuersus cœtus Israelis, qui ad eum cōuenerant cum eo ante arcam, sacrificantes oues & boues, qui præ multitudine nec numerari nec recēseri

Tabernaculum aut tentoriū usq; ad tempora Solomonis fuit in Gibeon.

potuerunt. Intuleruntq; sacerdotes arcam fœderis DOMINI in locum suum, in
adytũ ædis, in sanctum sanctorũ subter alas Cherubim. Nam Cherubim expan
debant alas super locũ arcæ, tegebantq; Cherubim tam arcam quàm uectes eius è su
pernis. Effecerunt quoq; ut prominerent uectes, ut uiderentur capita uectiũ de
sancto ante adytũ, foris autem non uidebãtur, fueruntq; ibi in hunc usq; diem.
In arca nihil erat nisi duæ tabulæ lapideæ, quas illic reposuerat Moses in Horeb, Hebr.9.a
quas exciderat DOMINVS cum filijs Israel, quum ipsi exirent è terra Aegypti. Exod.34.f
Quumq; egrederentur sacerdotes ex sancto, nubes impleuit domũ DOMINI,
B nec potuerũt sacerdotes stare ac ministrare propter nubem, nam impleuerat glo
ria DOMINI domũ DOMINI. Tum dixit Solomon, DOMINVS dixit se ha- 2.Par.6.a
bitaturum in caligine, Omnino ædificaui domum habitationem tibi, ut habites
[ibi] perpetuò. Et uersa facie sua rex, collaudauit, bonaq; imprecatus est uniuer-
sæ congregationi Israelis, totaq; cõgregatio Israel stetit: dixitq;, Laudandus DO-
MINVS deus Israel, qui ore suo loquutus est ad Dauidẽ patrẽ meum, manuq;
sua exequutus est, dicens, Ab eo die quo eduxi populũ meum Israelem ex Aegy
pto, non elegi ciuitatem ex omnibus tribubus Israelis ad ædificandũ domũ in
qua esset nomen meum, sed Dauidem elegi, ut præesset populo meo Israel. Equi
dem pater meus Dauid corde suo conceperat † extruere scilicet ædem pro nomi 2.Reg.7.a
ne DOMINI dei Israel, sed DOMINVS deus Israelis dixit ad Dauidẽ patrem
meum, Quandoquidẽ statueras in corde tuo extruere ædem nomini meo, bene
quidem fecisti quod hoc corde tuo statueras, attamen tu nõ extrues ædem, sed fi
lius tuus qui de lumbis tuis egredietur, is extruet ædem nomini meo. Cõfirma-
uit itaq; DOMINVS uerbũ suũ quod loquutus est, & surrexi ego pro Dauide
patre meo, sedẽs in solio Israel, quemadmodũ loquutus est DOMINVS, & ædi
ficaui domũ nomini DOMINI dei Israelis. Posui quoq; ibi locum pro arca, in
qua est fœdus DOMINI, quod pepigit cum patribus nostris, quũ ipse educeret
C eos ex Aegypto. Constitit aũt Solomon ante aram DOMINI, coram uniuerso
cœtu Israelis, & expandens manus suas in cœlũ, dixit, DOMINE deus Israelis,
† non est tibi similis deus neq; in cœlis superne, neq; in terra inferne, qui seruas 2.Mac.1.b
fœdus & beneficentiã seruis tuis ambulantibus coram te toto corde suo, qui ser
uasti seruo tuo Dauidi patri meo quæ pollicitus es ei, quæ loquutus es ore tuo, ma
nu tua præstitisti, ut [testatur] hæc dies: nunc igitur DOMINE deus Israelis, serua
Dauidi patri meo seruo tuo, quæ pollicitus es ei, hisce uerbis, † Non excindetur ti 2.Re.7.b.c
bi uir corã me, q sedeat in solio Israelis, si modo filij tui obseruauerint uiã suam,
ut ambulent coram me, quemadmodũ tu ambulasti in conspectu meo. Nunc
igitur ô deus Israelis, firmũ quæso sit uerbum tuum quod loquutus es ad seruũ
tuum Dauidem patrem meum. Itáne uere deus habitat in terra? En cœli, cœliq;
cœlorũ te non [a] capiunt, quanto minus ædes ista quam extruxi? At tu respicies ad
orationẽ serui tui, & ad precationem eius DOMINE deus meus, ut audias uo-
tum & orationem, quam seruus tuus orat hodie coram te, ut sint oculi tui aperti
ad domũ istam nocte & die, ad locum scilicet hunc de quo dixisti, Erit † nomen Deut.12.b
meum illic: ut audias orationẽ quam orat seruus tuus in loco isto. Audies quoq;
precationem serui tui, & populi tui Israel, quũ orauerint in loco isto, exaudiesq;
in loco habitationis tuæ in cœlis: neque exaudies tantum, sed & propitius eris.
D Quum peccauerit quispiam aduersus proximũ suum, susceperitq; super se [b] iura Iuramentũ.
mentum, quo sese obstringit, ueneritq; iuramentũ coram ara tua in hac domo, Exod.22.b 2.Par.6.b
tu audies in cœlo, & facies atq; ius dices seruis tuis, ut impiũ ostẽdas eum qui im
pius est, dando scilicet [c] uiam eius in caput eius: utq; iustum pronuncies iustum,
dando scilicet ei iuxta iustitiã eius. Quum corruerit populus tuus Israel coram Bellum.
hoste, eo q peccauerint in te, reuersi aũt fuerint ad te, & laudauerint nomen tuũ,
orauerint

a Capiunt, id est, circumscribunt.

b Ala etiam execrationem potest significare.

c Via Ebraico schemate pro actione & opere, hic pro crimine & scelere. Viam dare in caput, est mulctare, aut in aliquẽ animaduertere, punire pro merito.

orauerint atq; suppliciter rogauerint te in domo ista, tu exaudies in cœlis, propitiusq; eris peccato populi tui Israel, & reduces eos in terrã quam dedisti patribus eorum. Quum cœlũ fuerit clausum ut non sint pluuiæ, eo q in te peccauerint, si precati fuerint hoc in loco, cõfessiq; fuerint nomini tuo, reuersi scilicet à peccatis suis quandoquidẽ eos affligis, tu exaudies in cœlis, propitiusq; eris peccato seruorũ tuorum, atq; populo tuo Israel, dirigens eos in uiam bonã qua incedãt, dabisq; pluuias super terrã tuam, quam dedisti populo tuo hæreditatem. Porrò si fames fuerit in terra, aut pestilentia, aut si fuerit robigo, aurigo, locusta, aut bruchus si fuerit, aut si hostis eius eum obsederit in terra portarũ suarum. [In summa] quæcunq; tandem afflictio, aut quicunq; morbus [inciderit,] omnẽ orationem omnemq; supplicationẽ quę facta fuerit à quocunq; homine ex uniuerso populo tuo Israel, (ut quisq; norit afflictionẽ corde suo,) si expanderit manus suas ad domũ istam, tu exaudies in cœlis, in habitaculo mansionis tuæ, propitiusq; eris, & facies, & dabis unicuiq; iuxta omnes uias suas, (quandoquidẽ tu cor eius nosti:) tu enim solus nouisti cor omniũ filiorũ hominum, ut scilicet timeant te cunctis diebus quibus ipsi uiuũt in superficie terræ quã dedisti patribus nostris. Sed & alienũ qui non est de populo tuo Israel, qui è longinqua regione propter nomen tuũ uenerit, (audient enim nomen tuum magnũ, manũ tuam robustã, atq; brachiũ tuum extentũ, uenientq; oraturi in domo ista,) audies tu in cœlis in habitaculo mansionis tuę, faciesq; omnia pro quibus alienigena clamauerit ad te, ut cognoscant uniuersi populi terrę nomen tuũ, & timeant te sicut populus tuus Israel, sciantq; q nomen tuum inuocatũ est super domũ istam quã ædificaui. Si egressus fuerit populus tuus Israel ad bellũ contra hostem suũ, ea scilicet uia qua tu eos mittis, orauerintq; ad DOMINVM uersus urbem quã tu elegisti, & uersus domũ quam ædificaui nomini tuo, tu in cœlis exaudies orationẽ eorũ, & supplicationẽ eorum, *dicesq; eis ius. Si peccauerint in te, (quandoquidẽ non est homo qui non peccet,) & iratus fueris cõtra eos, tradiderisq; eos corã hostibus, ut abducant eos qui eos capiunt, in terram hostiũ, siue id procul fuerit, siue prope, reuocauerintq; ad cor suum, in terra in quã captiui abducti sunt: si inquã resipuerint, supplicauerintq; tibi in terra eorũ qui eos captiuos tenẽt, dixerintq;, Peccauimus, peruersè egimus, impie fecimus: cõuersiq; fuerint ad te toto corde suo, totoq; animo suo in terra hostium suorũ, qui eos captiuos abduxerũt, orauerint ad te uersus terram suam quam dedisti patribus eorũ, uersus ciuitatem quam elegisti, & uersus ædem quã ædificaui nomini tuo, tu exaudies in cœlis, in habitaculo firmo mansionis tuæ orationem eorũ, atq; supplicationẽ eorum, & ius reddes eis, propitiusq; eris populo tuo, qui peccauerat cõtra te, & omnibus præuaricationibus eorũ, quibus præuaricati sunt cõtra te, & conciliabis eis gratiã coram illis qui eos captiuos tenent, ut misericordia erga eos moueantur: ipsi enim sunt populus tuus & hęreditas tua, quos eduxisti ex Aegypto è medio fornacis ferreæ: sint ergo oculi tui aperti ad precationẽ serui tui, atq; ad precationem populi tui Israel, ut exaudias eos in omnibus pro quibus ad te clamauerint, quoniã tu segregasti eos tibi in hęreditatẽ [b]ex omnibus populis terrę, quemadmodũ loquutus es per manũ serui tui Mosis, quãdo eduxisti patres nostros de Aegypto DOMINE deus. Quũq; Solomon cessasset orare ad DOMINVM uniuersam orationem & precationẽ istam, surrexit ante aram DOMINI, nec ultra flexit genua sua, nec manus suas expandit in cœlũ, sed stans beneprecatus est uniuersæ ecclesiæ Israelis magna uoce, dicens, Laudãdus DOMINVS, qui dedit requiem populo suo Israel, iuxta omnia quę loquutus est, nõ cecidit uerbũ ullũ ex omni sermone eius bono, quẽ loquutus est p Mosen seruũ suum. Sit DOMINVS deus noster nobiscũ, quemadmodum fuit cum patribus nostris, ne derelinquat nos,

Hinc Robigus deus & Robigalia.

B

* Vel, asseres eos.

F

C

b Posset etiam legi, præ omnibus.

G neq; deserat nos, ut inclinet cor nostrum ad se, ut ambulemus in uijs eius, & custodiamus præcepta eius, statuta eius atq; iudicia eius, quæ præcepit patribus nostris, ueniantq; uerba mea qbus precatus sum corā DOMINO ad DOMINVM deū nostrū die ac nocte, ut ius dicat seruo suo, & populo suo Israeli, singulis diebus iuxta rationem suam, ut sciāt uniuersi populi terrę, q DOMINVS est deus, & non alius. Sit igitur cor uestrū perfectum cum DOMINO deo nostro, utambuletis in statutis eius, & custodiatis pręcepta eius, ut hodierno die. Porrò rex & omnis Israel cum eo immolabant hostias corā DOMINO, & sacrificauit Solomon sacrificiū gratulatoriū quod sacrificauit DOMINO, nempe duo et uiginti millia boum, & centū atq; uiginti millia ouium, & initiarunt domū DOMINI rex, & cuncti filij Israel. Eodem die sanctificauit rex mediū atrij quod erat ante ædem DOMINI, quoniā fecit illic holocausta & cibariū sacrificium, & adipes pacificorū, eo q ara ærea quæ erat corā DOMINO, minor erat q̄ ut caperet holocausta, & sacrificia cibaria, atq; adipes pacificorū. Et fecit Solomon eodē tempore solennitatē, omnisq; Israel cum eo, cœtus magnus, ab eo quo itur in Hemath usq; ad torrentē Aegypti, coram DOMINO deo nostro septenis diebus, nempe quatuordecim diebus. Octauo uero die dimisit populū, ipsiq; gratulantes regi, abierunt in tentoria sua lætātes & hilari corde, pro uniuersis beneficijs quæ contulerat DOMINVS Dauidi seruo suo, & Israeli populo suo.

Iudicium apud Hebræos repetitur.

CAP. IX.

Apparet Dominus Solomoni, magnifica pollicens, si præcepta eius seruauerint.

A CVmq; Solomon absoluisset ædificium ædis DOMINI, & ædes regias, uniuersumq; quod Solomon facere uoluit, uisus est DOMINVS Solomoni secūdo, quemadmodū † apparuerat ei in Gibeon. Dixitq; DOMINVS ad eum, Exaudiui orationem tuam & precationē tuam, quam precatus es in conspectu meo, sanctificaui enim domū istam quam ædificasti, ut ponerem nomen meum ibi in æternū, eruntq; ibi oculi mei & cor meum cunctis diebus. Et tu si ambulaueris corā me, quemadmodū ambulauit Dauid pater tuus in integritate cordis & in æquitate, & feceris omnia quæ præcepi tibi, seruaueris q; statuta mea, & iudicia mea, confirmabo soliū regni tui super Israelem perpetuò, quemadmodum pollicitus sum Dauidi † patri tuo hisce uerbis, Non succidetur ex te uir de solio Israelis. Quod si omnino auersi fueritis uos & filij uestri à me, & non custodieritis pręcepta mea & statuta mea quæ [a] proposui uobis, sed abieritis & colueritis

2.Par.7.c Supra3.a 2.Par.9.a Math.12.d Luc.11.d 2.Reg.7.b 1.Par.22.b c

a Ebr. Quæ posui ante faciem uestram.

B deos alios, eosq; adoraueritis, succidam ego Israelem è superficie terræ, quam tradidi eis, & domum hanc quam sanctificaui nomini meo, abijciam à conspectu meo, eritq; Israel prouerbiū & fabula apud omnes populos, & domus ista quæ excelsa erat: quicunq; eam pręterierit, obstupescet & sibilabit, dicentq;, Cur DOMINVS huic terrę & huic domui sic fecit? Respondebiturq;, Eo q dereliquerūt DOMINVM deum suum, qui eduxit patres eorum de terra Aegypti, & apprehenderunt deos alios, adorauerunt q; eos, propterea inquam induxit DOMINVS super eos uniuersum malū istud. Et post uiginti annos, quum Solomon absoluisset extructionem utriusq; ædis, nempe ædis DOMINI & ædis regiæ, Hiramq; rex Tyri attulisset Solomoni ligna cedrina, ligna picea, aurū, & quidquid ille desiderabat, tunc Solomon rex dedit ipsi Hiram uiginti ciuitates in terra Galilçæ. Et egressus est Hiram de Tyro ut uideret ciuitates quas dederat ei Solomon, nec [b] placuerunt ei. Dixitq;, Quæ sunt istę ciuitates quas dedisti mihi frater? Vocauitq; eas terram [c] Cabul in hunc usque diem. Misitq; rex Hiram regi centum & uiginti talenta auri. Et hæc summa est uectigalis quod Solomon rex exegit quum ædificaret ædem DOMINI, & ædes suas, deinde & Millo, & murum Ierusalem, Hazor, & Megiddo, atq; Gazer. Pharao enim rex Aegypti ascenderat, & ceperat Gazer, igniq; eam succenderat, Chananæum præterea,

Deut.29.d Ierem.22.c 2.Par.8.a

b Ebr. Non fuerunt rectæ in oculis eius. c Kabul conclusum dicitur, fortè ob sterilitatem.

C

terea,qui inhabitator erat urbis,interfecerat, tradideratq; eam nomine dotis filiæ
suæ uxori Solomonis. Solomon itaq; rursus extruxit Gazer, et Beth Horon infe
riorem, Baalath quoq; & Thadmor in deserto in terra. Ad hæc omnes ciuitates
thesaurorum quas habuit Solomon, sed & ciuitates curruum, & ciuitates equi-
tum, quidquid deniq; pro uoto suo Solomon ædificare uoluit in Ierusalē,in Li-
bano, & in uniuersa terra imperij sui. Omnibus quoque qui reliqui fuerunt ex
Amorræis, Hithæis, Pherizæis, Hiuæis, Iebusæis, qui non fuerunt ex filijs Israel,
filijs inquam eorum qui reliqui facti sunt in terra post eos, quos uastare ac ex-
cindere filij Israel non potuerant, his Solomon tributum ac seruitutem impera-
uit in hunc usq; diem. Porrò ex filijs Israel Solomon neminem in seruitutem re- D
degit, quin potius milites erant, ministri eius, principes eius, duces triarij eius,
principes [b]curruum eius, & equites eius. Et hi præfecti erant & præpositi à So- [b] Alij legunt, equitū eius.
lomone super opus, quingēti nempe & quinquaginta, qui regebant populum,
.8.b.c & operas imperabant. Cæterum filia Pharaonis ascendit de ciuitate Dauid, in
ædes suas quas ædificauerat ei [Solomon:] ædificauit etiam tunc Millo. Et sacri-
ficauit Solomon ter in anno holocausta & pacifica super aram quam extruxe-
rat DOMINO, & adoleuit præter ista suffimenta quæ erant coram DOMINO
[posteaquam] absoluisset ædem. Parauit insuper rex Solomon naues in Ezeon Ebr. est singularis numeri.
Gæber, quę est iuxta Eloth ad littus maris carectosi, in terra Edom, quibus Hirā
seruos suos misit nautas, & gnaros maris, cū seruis Solomonis, qui proficiscen-
tes in Ophir, tulerunt illinc auri talenta quadringenta & uiginti, aduexeruntq;
ad regem Solomonem. CAP. X.

De *aduentu reginæ Saba ad Solomonem, ad famam magnificentiæ eius & sapien-
tiæ concitæ.*

r.9.a PORrò regina Saba posteaquā audisset famam Solomonis ex nomine DO- A
h.12.d MINI, uenit ut tentaret eum acutis quæstionibus. Venit autem Hierosoly-
.11.d ma cum [a] exercitu maximo, cum camelis portantibus odores, & magnam uim [a] Alij exponunt Hail pro pompa fastuosa & regia, alij pro copia rerum.
auri, lapides quoq; pretiosos. Quumq; uenisset ad Solomonē, loquuta est cum
eo quidquid corde suo cōceperat. Et exposuit ei Solomon omnia uerba eius: ni-
hil omnino fuit absconditū regi, quod ei non explicaret. Quūq; regina Saba ui-
disset omnem sapientiam Solomonis, & domū quam ædificauerat, sed & cibum
mensæ eius, mansionem seruorū eius, & [b]statum eorum qui ei ministrabāt, & ue- [b] Alij legūt gradum.
stes eorum, & [c]potū eius, & holocausta eius quæ sacrificabat in æde DOMINI, [c] Alij, poculū eius.
non erat [d]ultra spiritus in ea: dixitq; ad regē, Vera fuit fama quam audiui in ter- [d] Extra se rapta præ admiratione & stupore.
ra mea, de rebus tuis, atq; de sapientia tua, nec fidem habui uerbis, donec uenirē,
uiderentq; oculi mei, & ne dimidium quidem mihi nunciatū est, adeò excellis sa
pientia & elegantia ultra famam quam audieram. Beati uiri tui, & beati serui B
illi tui qui astant corā te semper, et audiunt sapientiā tuam. Sit DOMINVS deus
tuus laudandus, qui te fauore cōplexus est, ut poneret te super soliū Israelis, certe
quod DOMINVS dilexit Israelē in perpetuū, & constituit te regem, ut ius [e]dice- [e] Eb. Ad faciendū iudicium & iustitiam.
res, & iustitiā administrares. Ad hæc dedit regina illa regi centū & uiginti talenta
auri, & odoramentorū magnā uim, lapides quoq; pretiosos: huiusmodi odores
tantaq; copia quales dedit regina Saba regi Solomoni, ultra nunquā uenerunt.
Porrò classis Hirā quæ portabat aurū de Ophir, aduehebat & ligna [f] Almugim [f] Quidam uolūt esse Thina ligna.
ualde multa ex Ophir, simulq; lapides pretiosos. Rex autē fecit ex lignis Almu-
gim fulcra pro æde DOMINI, proq; ædibus regijs, citharas quoq; & [g] Nabla [g] Laurētius Nablia uult: instrumēta sunt musica. Nablum quidam Chelim uolunt esse, aut Barbiton.
cantoribus: non uenerunt unquam huiusmodi ligna Almugim, nec uisa sunt
usq; in hunc diem. Iam rex Solomon reginæ Saba dedit quodcūq; pro uoto suo
expetisset, & quidquid postulasset, præterquā quod donauit ei Solomon pro re-
gia [h]munificentia ac liberalitate. Versa igitur abijt in regionem suam, ipsa uide- [h] Ebr. Secūdum manum regis, hoc est, ultro, uel ut regem decuit.

licet & serui eius. Porrò pondus auri quod uenit Solomoni singulis annis, fuit
C sexcena & sexagena sex talenta auri: excepto eo quod [accepit] à [e] mercatoribus,
à negotiatoribus atq; aromatarijs, ab omnibus regibus [f] Arabiæ, & principibus
terrarum. Fecit quoq; Solomon rex ducentas hastas ex auro ductili, singulæ ha
stæ habebāt sexcenas [minas] auri, & trecēta scuta ex auro ductili, ternas minas
auri ad singula scuta, quæ reposuit in domum saltus Libani. Fecit deinde rex so Thronus
lium magnum eburneum, obduxitq; illud auro optimo: sex gradibus [ascende- Salomonis
batur] ad solium, & summum solij rotundum erat à tergo, utrinq; ad locū sedis
[l] reclinatoria erant, & bini leones stabant pone reclinatoria, stabant quoq; duo-
deni leones illic in sex gradibus utrinq;, huiusmodi factum non est in uniuersis
regnis. Omnia deniq; pocula regis Solomonis aurea erāt, sic & cuncta uasa do-
mus saltus Libani ex auro erant puro, nam temporibus Solomonis non erat ar
gentum, quippe nihili pensum, siquidem classis marina regi erat in [m] mari cum
D classe Hiram: ternis annis semel ueniebat classis in mari, ferens aurum, argentū,
ebur, simias & pauones. Et præcelluit rex Solomon omnes reges orbis cum di-
uitijs tum sapientia. Vniuersa terra quærebat uultū Solomonis, ut audiret sapi-
entiam eius, quam indiderat DOMINVS cordi eius. Et hi quidem adferebant
quisq; munus suū, nempe uasa argentea, uasa aurea, uestimēta, arma bellica, odo
res, equos & mulos, idq; singulis annis. Congregauit Solomon currus & equi
tes, ut essent ei mille & quadringenti currus, & duodecim millia equitū, quos po
suit in ciuitates curruū, & cum rege in Hierusalem. Et aduexit rex argentū Hiero
solyma ut lapides, & cedros aduexit ut moros, quæ in planis campis abundant,
Porrò equi [n] Solomoni educti sunt ex Aegypto, nam societas mercatorū regio-
rum accipiebat byssum per cōmutationem. Ascendit itaq; & exiuit quadriga ex
Aegypto sexcentis argenteis, & celes centum & quinquaginta, sic educebāt ma-
nibus suis omnibus regibus Hithæorum, & regibus Aram. CAP. XI.

[e] Tharim quidā pro legatis exponūt, qui inquirendi gratia regem adibant.
[f] Aeræb alij pro Occidente exponunt.
[l] Ebr. Manus.
Argentum non erat in uasis scilicet.
[m] Alij Tharsis pro loco exponunt.
[n] Ebr. Exitus equorum qui fuerunt Solomonis.

De amore Solomonis, quo contra præceptum domini in mulieres exardet, ob quam rem dominus iratus, aduersarium ei dedit. De morte & sepultura eius.

A ADamauit uero rex Solomon mulieres † alienigenas multas, & filiam Pha Deut 17.d
raonis, Moabitidas, Ammonitidas, Aedomitas, Zidonias, & Hithæas, de Eccli 47.d
gentibus scilicet de quibus præceperat DOMINVS filijs Israel, Ne ingredimini
ad eas, & hæ non ingredientur † ad uos: profecto inclinabunt corda uestra post Exod 34.b
deos suos: ijs inquam adhæsit Solomon amore. Habuitq; uxores regias septin-
gentas, & concubinas trecentas: itaq; uxores eius cor eius auerterunt. Nam quū
iam senio confectus esset Solomon, uxores eius inclinarunt cor eius post deos
alios, ut cor eius non esset syncerū cum DOMINO deo suo, sicut cor Dauid pa
tris eius. Nam abijt Solomon post Asthoreth deum Zidoniorū, & post Milcom
B abominationem Ammonitarum. Designauitq; Solomon quod displicuit DO-
MINO, neq; perfecte sequutus est DOMINVM, quemadmodū pater eius Da-
uid. Tunc ædificauit Solomon excelsum ipsi Chamos abominationi Moab,
in monte qui est è regione Ierusalē, & Molech abominationi filiorum Ammon.
Et in hunc modū fecit uniuersis uxoribus suis alienigenis, quæ adolebant, & sa
crificabant dijs suis. Iratus ergo est DOMINVS contra Solomonē, q; auersum
esset cor eius à DOMINO deo Israelis, qui † ei bis apparuerat, deq; hac re ei præ Supra 9.a
ceperat, ne sequeretur deos alios, & nō seruauerat quod mandauerat ei DOMI- 3.a
NVS. Dixit itaq; DOMINVS ad Solomonē, Quandoquidē hoc apud te fuit,
nec seruasti fœdus meum, & statuta mea quæ tibi præcepi, omnino † rescindam Infra 12.d
à te regnum, & tradam illud seruo tuo. Veruntamen te [a] uiuente illud non faciā,
C propter Dauid patrē tuum, at de manu filij tui scindā illud. Nec tamē totum re-
gnum scindā, sed tribum unam dabo filio tuo propter Dauid seruum meum, &

[a] Eb. In diebus tuis.

propter

propter Ierusalem quam elegi. Et excitauit DOMINVS Solomoni aduersarium, nēpe Hadad Edomæū, qui erat de regio semine, qui erat in Edom. †Quū enim Dauid esset in Edom, & ascēderet Ioab imperator exercitus, ut sepeliret interfectos, percussit ille omnes mares in Edom. (Nam sex mensibus habitauit ibi Ioab & omnis Israel, donec excinderet omnē marem in Edom.) Et fugerat Hadad, ipse & uiri Edomæi de seruis patris eius cum eo, ut ueniret in Aegyptū, eratq; Hadad puer paruus. Et surgentes de Midian, uenerūt in Paran, tollētesq; secum uiros de Paran, uenerunt in Aegyptum ad Pharaonem regem Aegypti, qui dedit ei domum, & constituit ei cibum, insuper & regionē assignauit ei. Nactus est ergo Hadad plurimū fauoris coram Pharaone, adeo ut daret ei sororē uxoris suę uxorem, sororem inquam Thaphenes reginæ. Peperit autem ei soror Thaphenes Genubath filium suum, quem educauit Thaphenes intra domum Pharaonis, eratq; Genubath de familia Pharaonis inter filios Pharaonis. Quūq; audisset Hadad in Aegypto, q̄ dormisset Dauid cum patribus suis, quodq; mortuus esset Ioab imperator exercitus, dixit Hadad ad Pharaonē, Dimitte me ut uadam ad terram meā. Cui dixit Pharao, Quid uero defuit tibi apud me? Et en [occasionem] quęris eundi in terram tuam. Qui respondit, Nihil, uerū omnino me dimittas. Excitauit ei insuper deus aduersarium Rason filium Eliada, qui fugerat ab hero suo Hadad Aeser rege Zoba, collectisq;[b] ad se uiris, factus est dux turmæ militaris, quum Dauid percuteret eos, abieruntq; Damascum, habitaruntq; illic, regnarūtq; in Damasco. Fuit is aduersarius Israeli cunctis diebus Solomonis, cum ea adflictione quam [ei intulit] Hadad, qui multauit Israelem, regnauitq; super Aram. Ieroboā quoq; filius Nebat Ephratæus de Zareda, cuius matris nomen erat Zeruha, (mulier fuit uidua) seruus Solomonis, leuauit manum suam contra regem. Et hæc fuit causa, quod manum sustulit contra regem. Solomon ædificabat Millo, claudens rupturam ciuitatis Dauidis patris sui. Et uir iste Ieroboam robustus erat & strenuus, uidensq; Solomon adolescentem, quod is faciundo operi [instaret,] præfecit eum uniuerso oneri domus Ioseph. Factum est illo tempore ut Ieroboam egrederetur Hierosolymis, inueniretq; eum Ahia Silonites propheta in ipsa uia, & erat is opertus pallio nouo, erātq; ambo illi soli in agro. Et apprehendens Ahia pallium illud nouum quo erat amictus, discidit illud in duodecim frusta, dicēs ad Ieroboam, Cape tibi decem partes, quoniā sic ait DOMINVS deus Israelis, Ecce ego scindo regnū de manu Solomonis, & dabo tibi decem tribus, habebitq; ille unam dūtaxat tribum, idq; propter Dauidem seruum meum, et propter Ierusalem ciuitatē quam ex omnibus tribubus Israelis elegi, eo quod me deserto, adorauerint Asthoreth deum Zidoniorum, et Chamos deum Moab, atq; Malchom deum Ammonitarū, neq; ambulauerint in uijs meis, ut facerent quod rectum esset in oculis meis, nempe statuta mea & iudicia mea, sicut Dauid pater eius. Non tollam totum regnum de manu eius, sed ducem ponam eum cunctis diebus uitę eius, propter Dauidem seruū meum quem elegi, qui custodiuit præcepta mea atq; statuta mea. Tollam autem regnū de manu filij eius, & dabo ipsum tibi, nempe decem tribus. Et filio eius dabo tribum unam, ut sit lucerna Dauidi seruo meo cunctis diebus ante faciem meam in Ierusalem, ciuitate quam elegi mihi, ut ponerem nomen meum illic. Porrò te assumam, & regnabis iuxta omnia quæ desiderat anima tua, & eris rex super Israelē. Quod si audieris omnia quæ præcepero tibi, & ambulaueris in uijs meis, feceris q; quod rectum est in oculis meis, ut custodias statuta mea & præcepta mea, quemadmodum fecit Dauid seruus meus, ero tecum, & ædificabo tibi domum firmam, quemadmodū Dauidi ædificaui, & tradam tibi Israelem, & adfligam semen Dauidis propter hoc, attamen non cunctis diebus. Quæsiuit ergo

D E

[b] Quidam legunt, cōtra eum, nēpe, dominum suum Hadad Aeser in quem perfidus erat, & transfuga.

Solomon ut interficeret Ieroboam. Surgẽs itaq; Ieroboam, fugit in Aegyptum ad Sisak regem Aegypti, mansitq; in Aegypto usq; ad mortem Solomonis. Reliqua autem uerborum ac gestorũ Solomonis, & omnia quæ fecit, & sapientia eius, an non scripta sunt in libro rerũ Solomonis? Porrò dies quibus Solomon regnauit in Ierusalem super omnem Israelem, fuerunt quadraginta anni. Dormiuitq; Solomõ cum patribus suis, & sepultus est in ciuitate Dauidis patris sui. Regnauitq; Rehabeam filius eius pro eo. Salomonis mors.

CAP. XII.

Ob quas causas regnum scissum sit, & de impietate ac idololatria Ieroboam.

A PRofectus est autem Rehabeam in Sichem, quoniã uniuersus Israel ueniebat in Sichem, ut eum regno inaugurarent. Et factum est, quum id audiret Ieroboam filius Nebat, qui adhuc erat in Aegypto, (fugerat enim metu Solomonis regis, habitabatq; Ieroboam in Aegypto,) miserunt & accerserunt eum. Venerũt ergo Ieroboam & omnis cœtus Israelis, & loquuti sunt ad Rehabeam in hunc modum, Pater tuus adgrauauit iugum nostrum, tu itaq; remitte aliquid de [a] prædura illa seruitute, & de iugo illo graui quibus nos pressit pater tuus, tibiq; seruiemus. Qui ait ad eos, Ite adhuc tres dies, & reuertimini ad me. Abijt ergo populus. Inijt autem cõsilium rex Rehabeam cum senioribus qui coram Solomone patre suo, quũ adhuc uiueret, ministrauerãt, & ait, Quid consulitis uos, quod respondeam huic populo? Et loquuti sunt ad eum, dicẽtes, Si hodie morẽ gesseris isti populo, eiq; inseruieris, & respondendo eis, uerba bona eis fueris loquutus, inseruient tibi cunctis diebus. At is derelicto consilio seniorum quod ei dederant, inijt consilium cum iuuenibus qui cum eo adoleuerant, quiq; coram eo ministrabant, aitq; ad eos, Quid uos consulitis quod respondeam huic populo? quandoquidem dixerunt ad me hæc uerba, Remitte quidpiã de iugo quod pater tuus posuit super nos. Iuuenes uero qui cum eo adoleuerant loquuti sunt ad eum in hanc sententiam, Sic loqueris ad populum istum, qui loquutus est ad C te huiusmodi sermones, Pater tuus adgrauauit iugum nostrum, tu uero remitte nobis aliquid: sic inquam loqueris ad eos, Exiguum meum crassius erit lumbis patris mei: pater itaq; meus pressit uos onere, & imposuit uobis graue iugũ, ego quiddam adijciam iugo uestro: præterea pater meus castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis. Venit itaq; Ieroboam & uniuersus populus ad Rehabeam die tertio, quemadmodum loquutus fuerat rex, dicens, Reuertimini ad me die tertio. Et respondit rex populo aspere, relicto consilio senum quod ei dederant: loquutus est autem ad eos iuxta consilium iuuenum, dicens, Pater meus aggrauauit iugum uestrũ, ego uero adijciã iugo uestro: pater meus D castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis. Neq; auscultauit rex populo, quoniam fuit [b] reuolutio à DOMINO, ut confirmaret uerbum suum, †quod loquutus fuerat DOMINVS [c] ministerio Ahia Silonitæ ad Ieroboam filium Nebat. Videns itaq; uniuersus Israel quod rex eis non adquieuisset, respondit populus regi sermonem dicentes, Quæ pars nobis in Dauide? Nõ est hæreditas in filio Isai: ad tentoria tua ô Israel: prouide domui tuæ Dauid. Et abijt Israel in tẽtoria sua. Porrò Rehabeam regnauit super filios Israel qui habitabant in ciuitatibus Iuda. Misit autem rex Rehabeam Adorã qui erat [constitutus] super uectigal, quem cuncti Israelitæ lapidibus obruerũt, ut moreretur. Rex E autem Rehabeam sategit ut conscenderet currum, & fugeret Hierosolyma. Defecerunt ergo Israelitæ à domo Dauidis in hunc usq; diem. Et factum est quum audisset uniuersus Israel quod reuersus esset Ieroboam, mittẽtes acciuerunt eũ in cœtum, constitueruntq; eũ regem super uniuersum Israelẽ, nec fuit ulla tribus quæ sequeretur domum Dauidis, præter solam tribũ Iuda. Quumq; uenisset Rehabeam Hierosolyma, congregauit uniuersam domum Iuda, & tribũ Beniamin, centum

Right margin: Roboam. 2.Par.10. Consilium iuuenum. Eccl.47. Supra.11. Regni Israel scissio.

[a] Hb. De seruitute patris tui dura, et de iugo eius graui quod dedit super nos. Trãdi uerbo pro ministrandi.

[b] Versio uel rotatio dicunt alij causa quoq;.
[c] Hbr. In uel per manum.

centũ scilicet & octoginta millia electorum qui bellum gerere potuerunt, ut pu
gnaret contra domum Israel, & reduceret regnum ad Rehabeam filiũ Solomo-
nis. †Factus est ergo sermo dei ad Semahiam uirum dei in hanc sententiã, Dic
ad Rehabeam filium Solomonis regem Iuda, & ad cunctam domum Iuda atq;
Beniamin, & ad reliquum populũ huiusmodi uerba, Sic dicit DOMINVS, Ne F
ascendatis, neq; pugnetis contra fratres uestros filios Israel, reuertimini quisq; in
domum suam, hæc enim res à me facta est. Audierunt ergo uerbum DOMINI,
& reuersi sunt, ut abirent iuxta uerbum DOMINI. Aedificauit autem Ieroboã
Sichem in mõte Ephraim, habitauitq; in ea, & egressus illinc ædificauit Penuel.
[b]Cogitauit autem Ieroboam in corde suo, Reuertetur nunc †regnũ ad domum
Dauidis, si populus iste ascenderit sacrificatum in domo DOMINI in Ierusalẽ,
reuerteturq; cor populi istius ad dominum suum, ad Rehabeam regem Iuda, &
occident me, reuertenturq; ad Rehabeam regem Iuda. Consilio ergo inito rex,
fecit duos uitulos aureos: dixitq; ad eos, Satis iam ascendistis Hierosolyma, en
dij tui Israel qui te ascendere fecerunt de terra Aegypti. Posuit autem unum in G
Beth El, & alterũ posuit in Dan, [c]deditq; hæc res occasionẽ peccato, nam popu-
lus abijt coram uno usq; in Dan. Fecit etiam domũ excelsorum, & fecit sacerdo-
tes de [f]fece populi, qui non fuerunt de filijs Leui. Instituit quoq; Ieroboam so-
lennitatẽ in mense octauo, nempe decimoquinto die mensis, iuxta solennitatem
quæ est in Iuda, & sacrificabat super ara: sic fecit in Beth El, ut sacrificaret uitulis
quos fecerat, constituitq; in Beth El sacerdotes excelsorũ quę fecerat. Sacrificabat
insuper holocausta super ara quam fecerat in Beth El decimoquinto die mensis
octaui, in mense uidelicet quem ipse in corde suo excogitauerat, fecitq; solennita
tem filijs Israel, & sacrificauit in ara, adoleuitq; incensum.

CAP. XIII.

Admonetur Ieroboam per prophetam, sed nec punitus resipiscit. Propheta rediens quum facit contra præceptum domini, à leone interficitur.

ET ecce uir dei iussu DOMINI uenit de Iuda in Beth El, stanteq; Ieroboã ad A
aram ut adoleret, clamauit contra aram ex mandato DOMINI, & ait, Ara,
ara, sic dicit DOMINVS, Ecce † filius nascitur domui Dauidis, Iosias nomine,
qui super te sacrificabit sacerdotes excelsorũ, qui thura super te adolent, & huma
na ossa super te comburent. Dedit insuper eodẽ die portentũ, dicens, Hoc est por
tentum quod loquutus est DOMINVS, ecce ara findetur, effundeturq; cinis qui
super ea est. Quum ergo rex audisset uerbũ uiri dei, qui clamauerat contra aram
in Beth El, exerta manu sua Ieroboã de ara, dixit, Apprehendite eum: & manus B
eius quam contra eum extenderat, arescebat, ut eam ad se retrahere non posset.
Ara insuper fissa est, & effusus cinis ex ara iuxta portentum quod dederat uir dei
secundum uerbum DOMINI. Respondens autem rex, dixit ad uirum dei, Pre-
care obsecro faciem DOMINI dei tui, et supplica pro me, ut restituatur mihi ma
nus mea. Et precatus est uir dei faciem DOMINI, reuersaq; est manus regis ad
eum, & facta est ut antea. Et loquutus est rex ad uirum dei, Veni mecum domũ
ut reficiaris, munusq; tibi dabo. Et dixit uir dei ad regem, Si dares mihi dimidiũ
domus tuæ, non irem tecum, nec ederem panem, nec aquam biberẽ in loco isto,
quoniam sic præceptum est mihi per uerbum DOMINI in hanc sententiã, Ne
comedas panem, neq; bibas aquam, neq; reuertaris per uiam qua uenisti. Abijt C
itaq; per aliam uiam, nec est reuersus uia qua uenerat in Beth El. Habitauit autẽ
in Beth El senex quidam propheta, cuius filius uenit, & narrauit totum negotiũ
quod fecerat uir dei eo die in Beth El, deinde & uerba quæ loquutus fuerat ad re
gem, hæc narrarunt patri suo. Dixit ergo pater eorum ad eos, Qua uia abijt? Et
ostenderũt ei filij sui uiam qua abierat uir dei qui uenerat de Iuda. Qui ait ad fi-
lios suos, Sternite mihi asinum: & strauerunt ei asinum, inscenditq; eum. Sequu-

[b] Ebr. Dixit.

[c] Ebr. Facta est hæc res in peccatum.

[f] Vel de extremis populi: quod uarie exponunt.

tus ergo uirum dei, inuenit eum ſedentem ſub quercu, dixitq́ꝫ ad eum, Es tu uir
D dei qui ueniſti de Iuda? Qui dixit, Ego. Et dixit ad eum, Proficiſcere mecum do=
a Ebr. Non poſſum. mum, & ede panem. Reſpondit, Nō eſt [a] mihi integrum ut reuertar tecum, & ut
tecum proficiſcar. Ad hæc nec edam panem, nec bibam aquā tecum in loco iſto,
quoniam mandatum habeo ex uerbo DOMINI, Ne comedas panē, nec bibas
aquam ibi, nec reuertaris ut proficiſcaris ea uia qua ueniſti. Qui dixit ad eum, Et
ego propheta ſum ſicut tu, loquutusq́ꝫ eſt ad me angelus iuſſu DOMINI in hāc
ſententiam, Reduc eum tecum in domū tuam, ut comedat panem, & bibat aquā.
At mentitus eſt ei. Reuerſus eſt itaq́ꝫ cum eo, & comedit panē in domo eius, atq́ꝫ
bibit aquam. Quumq́ꝫ ſederent ad menſam, factum eſt uerbū DOMINI ad pro
phetam qui reduxerat eum. Et clamauit ad uirū dei qui uenerat de Iuda his uer-
E bis, Sic dicit DOMINVS, Quandoquidē rebellis fuiſti ori DOMINI, neq́ꝫ cu=
ſtodiuiſti præceptum quod præcepit tibi DOMINVS deus tuus, ſed reuerſus es,
& comediſti panem, atq́ꝫ bibiſti aquam in loco de quo DOMINVS tibi dixerat,
ne ederes panem, neq́ꝫ aquam biberes, nō ueniet funus tuum in ſepulchrum pa
trum tuorum. Poſteaquam igitur comediſſet panem, bibiſſetq́ꝫ aquā ille, ſtrauit Prouidētia
ei aſinum propheta ille qui reduxerat eum. Quumq́ꝫ abijſſet, inuenit eum leo in dei.
uia, & interfecit eum. Contigit ergo quum eſſet funus eius ſtratū in uia, aſinusq́ꝫ
aſtaret iuxta ipſum, aſtaretq́ꝫ & leo iuxta funus, ut uiri tranſirēt, uiderentq́ꝫ funus
ſtratum in uia, & leonem aſtantem iuxta funus: qui uenientes, dixerunt [hæc] in
F ciuitate in qua propheta ſenex habitabat. Audiens autem propheta qui eum de
uia reduxerat, dixit, Hic uir dei rebellis fuit ſermoni DOMINI, ideo tradidit eū
DOMINVS leoni, qui diſcerpens eum interfecit eum, iuxta uerbū DOMINI
quod loquutus eſt ad eum. Loquutusq́ꝫ ad filios ſuos, dixit, Sternite mihi aſinū.
Qui ſtrauerunt. Ille uero abiens, inuenit funus eius ſtratum in uia, aſinus autem
& leo aſtabant iuxta funus, ut leo neq́ꝫ funus deuorarit, nec aſinum diſcerpſerit.
Tollens ergo propheta funus uiri dei, impoſuit illud aſino, & reduxit illud. Et
uenit ſenex ille propheta in ciuitatē, ut lugeret & ſepeliret eū. Poſuit autē corpus Sepultura.
G eius in ſepulchrum ſuum, & planxerunt eum, Heu frater mi. Quumq́ꝫ ſepelijſ- Planctus.
ſet eum, loquutus eſt cum filijs ſuis, dicens, Quum ego mortuus fuero, ſepelite
me in ſepulchrum in quo uir dei ſepultus eſt, reponite oſſa mea iuxta oſſa illius.
Nam certiſſime eueniet hoc ipſum quod clamauit in ſermone DOMINI cōtra
aram quæ eſt in Beth El, & contra omnes domos excelſorum quæ ſunt in urbi=
bus Samariæ. Poſt hoc negotium Ieroboam nō receſſit à uia ſua mala, ſed con
b Ebr. Impleuit eius manum. Nam quod Græcis eſt finitio, Ebræis eſt impletio, Latinis initiatio. uerſus fecit ſacerdotes excelſorum de fece plebis, & qui ei placebat, illum [b] conſe
crabat ut fieret ſacerdos excelſorum. Quæ res ceſſit in peccatum domui Ieroboā,
ut excinderet & deleret [eam] è terra.

CAP. XIIII.

Ieroboam conſulit prophetam de morbo filij, filius moritur cum patre, cui ſuccedit Nadab. Quædam de Rehabeam.

A EOdem tempore ægrotabat Abiah filius Ieroboam. Tum dixit Ieroboam
ad uxorem ſuam, Surge quæſo teq́ꝫ aliam ſimula, ne cognoſcant te eſſe uxo Supra.11
rem Ieroboam, proficiſcereq́ꝫ in Silo, illic enim eſt Ahia propheta, qui loquutus
eſt mihi quod futurus eſſem rex ſuper populum iſtum. Accipe autem in manu
tua panes decem, & placentas, atq́ꝫ uaſculū mellis, & uade ad eum, ut indicet ti-
bi quid euenturum ſit puero. Vxor Ieroboam ſic fecit, ſurrexit enim & abijt in Si
lo, uenitq́ꝫ in domum Ahia. Ahia autem non poterat uidere, quoniam obrigue
rant oculi eius præ ſenecta eius. Dixerat autē DOMINVS ad Ahiam, Ecce uxor
Ieroboam ueniet ut ſciſcitetur à te uerbum pro filio ſuo, (ægrotat enim,) tu igi-
B tur ſic & ſic loquaris ad eam. Contigit ergo quum ingrederetur ipſa, ut alienam
ſe ſimularet: quum uero Ahia audiſſet ſtrepitum pedum eius quæ ingrediebatur

per oſtium, ait, Ingredere uxor Ieroboam, quare te ſimulas alienam? Ego uero aſperam legationem adfero, uade dic ad Ieroboam, Sic dicit DOMINVS deus Iſraelis, Quandoquidem euexi te è medio populi, & conſtitui principẽ ſuper populum meum Iſrael, ſcidiq; regnum de domo Dauidis, et tibi tradidi illud, tu uero non fuiſti ſicut Dauid ſeruus meus, qui cuſtodiuit præcepta mea, quiq; ambulauit poſt me toto corde ſuo, ut faceret duntaxat quod rectũ erat in oculis meis, tu uero malum deſignaſti ſuper omnes qui fuerunt ante te, (iuiſti enim ac feciſti C tibi deos alios, & fuſiles, ut irritares me, & proieciſti me poſt tergum tuum:) ob hoc en ego adduco adflictionem ſuper domum Ieroboam, & excindam ipſi Ieroboam mingentem ad parietem, clauſum & derelictum in Iſraele, & expurgabo poſteros domus Ieroboam, quemadmodũ ſtercus expurgatur, donec plene conſumetur. Qui mortuus fuerit ipſi Ieroboã in ciuitate, hunc comedent canes: & qui mortuus fuerit in agro, hunc comedẽt aues cœli, quoniam DOMINVS loquutus eſt. Tu itaq; ſurge, & uade in domum tuam: quum ingreſſus fuerit pes tuus in ciuitatem, morietur puer, & lugebunt eum omnes Iſraelitæ, & ſepelient eum: ſolus enim ille de Ieroboam in ſepulchrũ ueniet, quod boni aliquid D in eo inuentũ ſit erga DOMINVM deum Iſraelis in domo Ieroboam. Suſcitabit inſuper DOMINVS ſibi regem ſuper Iſraelem, qui excindet domũ Ieroboã quæ hodie eſt: quid uero ſi iam? Percutiet enim DOMINVS Iſraelem, ut ſi arundo agitatur in aquis, & euellet Iſraelẽ de terra hac bona quam dedit patribus eorum, & diſperget eos ultra fluuiũ, eo quod fecerint ſibi lucos, qui ad iram prouocauerunt DOMINVM. Tradetq; Iſraelẽ propter peccata Ieroboam, qui peccauit, & qui peccare fecit Iſraelem. Surrexit itaq; uxor Ieroboam, abijt & uenit in Thirza: quũq; ueniſſet ad limen domus, mortuus eſt puer. Et ſepeliẽtes eum, E planxerunt eum omnes Iſraelitæ, iuxta uerbum DOMINI, quod loquutus fuerat[a] per Ahiam prophetam. Reliqua geſta Ieroboam, nempe qualiter bella geſſerit, quomodoq; regnauerit, en hæc ſcripta ſunt in libro [b] annalium regum Iſraelis. Porrò dies quibus regnauit Ieroboam, ſunt uigintiduo anni. Quum obdormiuiſſet cum patribus ſuis, regnauit pro eo Nadab filius eius. Rehabeam autem filius Solomonis regnauit in Iuda: quadraginta unum annos fuit Rehabeam natus quum eſſet rex factus, regnauitq; ſeptendecim annis in Ieruſalem, ciuitate quam elegit DOMINVS, ut ibi poneret nomen ſuum præ omnibus tribubus Iſrael. Nomen matris eius fuit Naama Ammonitis. Et fecit Iuda malum F in oculis DOMINI, & irritauerunt eũ ſuper omnia quæ deſignauerant patres eorum in peccatis ſuis quæ peccauerunt. Nam extruxerũt etiam ipſi ſibi excelſa, ſtatuas & lucos in omni colle alto, & ſubter omnem frondoſam arborem. Fuerunt etiam katamiti in terra, feceruntq; iuxta omnes abominationes gentium, quas profligauit DOMINVS ante filios Iſrael. Factum eſt autem anno quinto regis Rehabeam, ut aſcenderet Siſak rex Aegypti contra Ieruſalem, tulitq; theſauros ædis DOMINI, & theſauros domus regiæ, & uniuerſa diripuit. Accepit G deniq; omnia ſcuta aurea quæ fecerat Solomon. Rex autem Rehabeam fecit illorum loco ſcuta chalybæa, commiſitq; manibus eorum, qui præerant ſatellitibus obſeruantibus oſtium domus regiæ. Et factum eſt, ut ſatellites ea portarent quoties rex ingrederetur in ędem DOMINI, & tum reponebant ea in thalamũ ſatellitum. Reliquum geſtorum Rehabeam, & omnia quæ fecit, an non hæc ſcripta ſunt in annalibus regũ Iuda? Fuit autem bellũ inter Rehabeam & inter Ieroboam cunctis diebus. Dormiuitq; Rehabeam cũ patribus ſuis, & ſepultus eſt cum patribus ſuis in ciuitate Dauid. Nomẽ matris eius fuit Naama, quę fuit Ammonitis. Regnauitq; pro eo filius eius Abiam.

CAP. XV.

Recenſentur quorundam regum facta, nempe, Abiam, Aſa, Baaſa, Ioſaphat.

a Eb. In manu Ahiæ.
b Niſi malimus dicere, diarij: nam Ebræi habent uerborũ dierum.

A ANno decimooctauo regis Ieroboam filij Nebat regnauit Abiam super Iu
da. Is regnauit tribus an̄is Hierosolymis. Nomē matris eius fuit Maacha,
filia fuit Abisalom. Ambulauit autē [Abiam] in omnibus peccatis patris sui quę 2. Par. 13.
fecerat ante eum, nec fuit cor eius perfectum cum DOMINO deo suo, sicut cor
Dauid patris sui. At propter Dauidem dedit ei DOMINVS deus eius lucernam
in Ierusalem, ut suscitaret filiū eius post eum, utq; firmaret Ierusalem, quod Da-
uid fecisset quod rectum erat in oculis DOMINI, à nulloq; deflexisset quod ei
præceperat, idq; omnibus diebus uitæ suæ, præterquam in [a] facinore quod com 2 Reg. 11.
B misit aduersum Vriam Hithæum. Fuit autem bellum inter Rehabeam, & inter 2. Sam. 11.
Ieroboam cunctis diebus uitæ suæ. Reliquum rerum Abiam, & omnia quæ fe
cit, an non hæc scripta sunt in libro † annalium regum Iuda? Fuitq; bellum inter 2. Par. 13.
Abiam & inter Ieroboam. Dormiuit aūt Abiam cum patribus suis, sepelierūtq; Abiam moritur.
eum in ciuitate Dauidis, regnauitq; Asa filius eius pro eo. Anno itaq; uigesi- Asa pius.
mo ipsius Ieroboam, regnauit Asa super Iuda, regnauit autem annis quadragin 2. Par. 14.
ta uno in Ierusalem. [b] Nomen matris eius Maacha filia Abisalom. Asa autem
C fecit quod rectum fuit in oculis DOMINI, quemadmodum pater eius. Sustulit
enim katamitos è terra, & amouit cunctas fœditates quas fecerant patres eius.
Sed & Maacha matrem suam loco mouit, ne domina esset, eo quod fecerat lucū
ipsi [c] Miplæzæth, & excidit Asa Miplæzęth matris suæ, & exussit iuxta torrentem
Kidron. Veruntamen excelsa [b] non sustulerunt, duntaxat cor Asa perfectum fuit
cū DOMINO omnibus diebus suis. Intulit quoq; sanctificata patris sui, & san
ctificata sua in ædem DOMINI, aurum, argentum, & uasa. Fuit autem bellum
inter Asa, & inter Baasa regem Israelis cunctis diebus eorum. Ascendit aūt Baa
sa rex Israel contra Iuda, & muniuit Rama, nec dedit [e] commeatū ad Asam re-
gem Iuda. Et tollens Asa omne argentum & aurum, quod reliquum erat in the
sauris ædis DOMINI, & thesauros domus regię, tradiditq; ea in manus seruo-
D rum suorū, misitq; eos rex Asa ad Benhadad filium Tabrimmon, filij Hezion,
regem Syriæ, qui habitabat in Damasco, hisce mandatis, Fœdus esto inter me &
inter te, ut inter patrem meum, & inter patrem tuum: & en mitto ad te munus ar
genti atq; auri, ut uenias irritumq; facias fœdus tuum cum Baasa rege Israelis, ut
is à me abscedat. Morem itaq; gessit Benhadad regi Asa, & misit imperatores ex
ercituum quos habuit, cōtra ciuitates Israeliticas, & percussit Hion, & Dan, atq;
Abel, Bethmaacha, et uniuersam [regionem] Cineroth, cum omni terra Naphta
E li. Quumq; hoc audisset Baasa, cessauit munire Rama, mā sitq; in Thirza. Porrò
rex Asa diuulgauit [hoc] per uniuersum Iuda, nemo exemptus fuit, & sustulerūt
lapides atq; ligna de Rama, quibus munierat Baasa, & ædificauit cū eis rex A-
sa collem Beniamin & Mizpa. Reliquum omnium gestorum Asa, & uniuer-
sa magnificentia eius, atq; omnia quæ fecit, & ciuitates quas ædificauit, an non
hæc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Veruntamen tempore senectæ
suæ ægrotauit pedibus suis. Dormiuitq; Asa cū patribus suis, et sepultus est cum Asa moritur.
patribus suis in ciuitate Dauidis patris sui, regnoq; inauguratus pro eo Iehosa- Iosaphat.
F phat filius eius. Nadab uero filius Ieroboam regnauit super Israelem secundo Nadab impius.
anno Asa regis Iuda, regnauitq; super Israelem annis duobus. Et fecit malum in
oculis DOMINI, ambulans in uia patris sui atq; in peccato eius, quo peccare fe
cit Israelem. Contra eum conspirationem fecit Baasa filius Ahia, qui erat de do
mo Isachar, percussitq; eum Baasa in Gibethon quę est Palestinorum, quoniam
Nadab & omnis Israel obsidebant Gibethon. Interfecit autem eum Baasa anno
tertio Asa regis Iuda, & regnum occupauit pro eo. Factumq; est quū ipse regna Domus Ieroboam destruitur.
ret, ut percuteret uniuersam domum Ieroboam, ut nihil spirans de Ieroboam fa
G ceret reliquum, donec deleret eum, iuxta † uerbum DOMINI quod loquutus Supra 14.
fuerat

a Eb. In sermone Vriæ Hithæi.

b Videtur mater hic poni pro Auia, quē admodum pater sæpe pro auo aut proauo.

c Miplâzâth quidā Priapi simulachrum uolunt fuisse, nota est fœditas idoli.

b Alij legunt, excelsa non abierunt.

e Eb. Vt non daret exeuntem & ingredientem.

fuerat per Ahiam Silonitam seruũ suum, propter peccata scilicet Ieroboam quæ ipse fecerat, & quibus peccare fecerat Israelem, propterq́ irritationem suam qua irritauerat DOMINVM deum Israelis. Reliquum gestorũ Nadab & omnia quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Israelis? Fuitq́ bellum inter Asa & inter Baasa regem Israelis cunctis diebus eorũ. Anno igitur tertio Asa regis Iuda regnauit Baasa filius Ahiæ super omnem Israelem in Thirza uigintiquatuor annis. Et fecit malũ in oculis DOMINI, ambulans in uia Ieroboam & in peccato eius quo peccare fecerat Israelem.

CAP. XVI.

De regno Ela, Simri & Ahab.

Factum est aũt uerbum DOMINI ad Iehu filiũ Hanani cõtra Baasa in hunc modũ, Quandoquidem euexi te de cœno, & posui te principem super populum meum Israel, tu aũt ambulasti in uia Ieroboam, & fecisti peccare populum meum Israel, ut prouocares me in peccatis eorũ, en ego excindã posteros Baasa, & posteros domus eius, & ponã domum tuã sicut domũ Ieroboam filij Nebat. Qui de Baasa mortuus fuerit in ciuitate, hũc comedẽt canes: & q ei mortuus fuerit in agro, hunc comedent uolucres cœli. Reliquum rerum Baasa, & quæ fecit, atq; uirtus eius, an non hæc scripta sunt in libro annaliũ regum Israel? Dormiuit itaq; Baasa cum patribus suis, & sepultus est in Thirza, regnauitq́ Ela filius eius loco eius. Porrò uerbũ DOMINI [a] per Iehu filij Hanani prophetæ fuit super Baasa, & super domũ eius, atq; super omne malũ quod fecit in oculis DOMINI, ut irritaret eum opere manuum suarũ, ut fieret sicut domus Ieroboam, & quoniã occiderat eum. Anno uigesimosexto Asa regis Iuda regnauit Ela filius Baasa super Israelẽ in Thirza, duobus uidelicet annis. Et fecit coniurationẽ contra eum seruus eius Simri princeps super mediã partem curruum, eratq́ [Ela] in Thirza bibens, & inebriatus est in domo Arza, qui præfectus erat prætorio in Thirza. Veniensq́ Simri percutiens eum interfecit eum anno uigesimoseptimo Asa regis Iuda, & regnum occupauit illius loco. Et factũ est quũ ipse regnaret, sederetq́ in solio eius, ut percuteret omnem domũ Baasa, nec reliquũ ex ea faceret mingentẽ ad parietem, propinquos quoq; eius & amicos eius. Deleuit itaq; Simri omnẽ domũ Baasa, iuxta uerbũ DOMINI q̃d loquutus fuerat cõtra Baasa per Iehu prophetã, propter uniuersa scilicet peccata Baasa, & peccata Ela filij eius, quę peccauerãt, quibusq́ peccare fecerant Israelẽ, ut irritarẽt DOMINVM deũ Israelis in uanitatibus suis. Reliquæ res Ela, & omnia quæ fecit, an nõ hæc scripta sunt in libro annaliũ regum Israel? Anno uigesimoseptimo Asa regis Iuda, regnauit Simri septem diebus in Thirza, populus interea castra fixerat oppugnando Gibethon Palestinorũ. Audiuit autem populus in castris huiusmodi uerba, Simri fecit coniurationẽ, & trucidauit regem, ob id constituerunt omnes Israelitæ ipsum Amri imperatorẽ exercitus, regem super Israelem eodẽ die in castris. Ascendit ergo Amri & omnis Israel cũ eo de Gibethon, & obsidebant Thirzam. Quumq́ Simri uideret captã ciuitatem, ingressus est palatiũ domus regiæ, & cõbussit se & domum regiam igni, & mortuus est, propter peccata scilicet sua quæ peccauit, faciẽdo malũ in oculis DOMINI, & ambulãdo in uia Ieroboam, atq; peccatis eius quæ fecit, & quibus peccare fecerat Israelẽ. Reliqua gesta Simri, & cõspiratio eius quam excitauit, an non hæc scripta sunt in libro annaliũ regum Israelis? Tunc diuisus est populus Israel in duas partes, dimidiũ populi sequebatur Thibni filium Ginath, cõstituens eum regem: & aliud dimidium iuit post Amri: at præualuit populus qui sequebatur Amri, præ alio qui sequebatur Thibni filium Ginath: mortuoq́ Thibni, regnauit Amri. Anno trigesimoprimo Asa regis Iuda, regnauit Amri sup Israelẽ duodecim annis, in Thirza regnauit sex annis. Hic emit montem Schomron ab quodã Schæmer duobus talen-

[a] Eb. Per manum Iehu.

b Aedificauit montem, id est, urbem in monte.

tis argenti, [c]aedificansq; montem, & uocauit nomen ciuitatis quã aedificauit, iu
xta nomem Schaemer, qui dominus fuerat mõtis Schomron. Fecit aũt Amri q̃d
displicuit DOMINO, peiorq; fuit omnibus qui eum praecesserant. Nã ambula
uit in omni uia Ieroboã filij Nebat, & in peccatis eius q̃bus peccare fecerat Israe
lem, ut ad iracundiã incitaret DOMINUM deũ Israelis in uanitatibus suis. Re-
liqua rerũ Amri, & omnia quae fecit, ac fortitudo eius [c]quam ostendit, an nõ hęc
scripta sunt in libro annaliũ regum Israel? Dormiuit itaq; Amri cũ patribus suis,
& sepultus est in Schomron, regnauitq; Ahab filius eius pro eo. Regnauit ergo

c Ebr. Quam fecit.

Amri moritur.

G Ahab filius Amri super Israelẽ anno trigesimooctauo Asa regis Iuda. Regnauit
inquam Ahab filius Amri super Israelem in Schomron uigintiduobus annis.
Et fecit Ahab filius Amri quod displicuit oculis DOMINI, super omnes q̃ ante
eum fuerant. Nam leue ducebat incedere in peccatis Ieroboã filij Nebat, accepit
insuper uxorem Isaebel filiam Eth Baal regis Zidoniorũ, iuitq; & coluit Baal, &
adorauit eum. Erexit etiã ipsi Baal aram in phano Baal, q̃d extruxerat in Schom
ron. Fecit insuper Ahab lucos: adiecit quoq; Ahab facere ea quibus irritaret DO
MINUM deum Israelis, plus omnibus regibus Israelis qui ante eum fuerãt. In
diebus eius extruxit Hiel Bethelites Iericho, in Abiram primogenito suo fundat
eam, & in Segub minimo natu eius ponit fores eius, iuxta † uerbum DOMINI
quod loquutus fuerat per Iehosua filium Nun. CAP. XVII.

Achab re[gnat].

Iezabel.

Iericho re[ae]dificatur.

Iosue 6.d

De fame & gestis sub Helia propheta.

A DIxit aũt Elias Thisbites ex inq̃linis Gilead ad Ahab, † Viuit DOMINUS
deus Israelis, corã quo [a]ministro, si fuerit hisce annis ros & pluuia, nisi iu-
xta os meum. Factũq; est uerbũ DOMINI ad eum in hãc sententiã, Vade hinc,
& [b] diuerte ad plagã orientalem, & abscondere in [c]torrente Chrith, qui est è re-
gione Iordanis. Eritq; ut bibas de torrente, ego uero coruis mandaui ut te illic
pascant. Abijt itaq;, & fecit iuxta uerbũ DOMINI: abijt inquã, & sedit iuxta tor-
rentem Chrith, qui est è regione Iordanis. Corui uero attulerunt ei panẽ & car-
nem mane, similiter panẽ & carnem uespere, & bibebat de torrente. Post aliquot
dies exiccato torrente, (nam nihil pluebat super terrã,) factũ est uerbum DOMI
NI ad eum in hanc sententiã, Surge, † & uade in Sareptã quę est Zidonis, & illic

Eccl. 48.a

Iaco. 5.d

a Ebr. In cuius conspectu steti.

b Ebr. Diuerte tibi.

c Quidã putant esse torrentem Kanna, de quo Iosue 16. & 17.

A coruis Elias pascitur.

Luc. 4.d

B cõmorare, en praecepi ibi mulieri uiduae ut te alat. Surgens itaq; abijt in Sare-
ptam, quumq; uenisset ad portã ciuitatis, en erat illic mulier uidua colligens li-
gna, & uocans eam, dixit, Adfer mihi obsecro paululũ aquae in uase, ut bibã. Illa
aũt abeunte ut ferret, clamauit ille post eam, dicens, Fer quaeso mihi & buccellã
panis in manu tua. Quae dixit, Viuit DOMINUS deus tuus, si est mihi panis co
ctus, duntaxat pugillũ plenum farina habeo in cado, & parũ olei in lecytho, &
en colligo ligna duo, ut ingrediar & apparem ipsum mihi atq; filio meo, come
damusq; ipsum, deinde moriamur. Dixitq; ad eam Elias, Ne timeas, uade & fac
iuxta uerbum tuum, ueruntamen fac mihi prius inde paruum subcinericiũ pa-
C nem, & exporta ad me, tibi uero & filio pares postea. Quoniam sic dicit DOMI
NUS deus Israelis, Farina cadi non deficiet, & oleum lecythi nõ minuetur, usq;
ad eum diem quo DOMINUS pluuiam dederit super faciem terrae. Abijt itaq;
illa, & fecit secundum uerbum Eliae, comeditq; ipsa & ipse, & domus eius [D]mul
to tempore. Neq; cessauit farina cadi, nec oleum lecythi defecit iuxta uerbũ DO
MINI quod loquutus fuerat per Eliam. Post haec gesta contigit ut aegrotaret fi-
lius mulieris illius quae erat domina domus, fuitq; morbus eius tam grauis, ut
ne flatus quidem in eo reliquus esset. Dixitq; illa ad Eliam, Quid mihi tecum est
uir dei? uenisti ad me ut reuocares ad memoriã iniquitatem meã, interficeresq; fi
D lium meum? Dixit ad eam, Da mihi filiũ tuũ. Et ipse tulit eum de gremio eius,
portauitq; eum in coenaculum, ubi ipse solitus erat habitare, posuitq; eum in le
ctum

D Ebraice, diebus.

ctum suum,clamansq; ad DOMINVM,ait,DOMINE deus meus:tu etiam ui
duam illam,apud quam aduena maneo,adfligis interficiẽdo filium eius?Et ad-
mensus est sese ad puerum ter,clamauitq; ad DOMINVM,& dixit,DOMINE
deus meus,redeat quæso anima pueri huius intra uiscera eius.Et exaudiuit DO
[...]s resu- MINVS uocem Eliæ,reuersaq; est anima pueri in eum,reuixitq;. Et tollẽs Elias
[...]tur ho- puerũ,detulit eum de cœnaculo in domũ inferiorem,&tradidit eum matri eius,
[...]s. simulq; dixit Elias,En uiuit filius tuus. Et ait mulier ad Eliam, Nũc noui ꝙ uir
dei es,& uerbum DOMINI in ore tuo uerum est. CAP. XVIII.

Spectaculum hic mirabile & pulcherrimum proponitur:disputat Elias contra Baalitas,& occidit eos.

MVltis diebus elapsis,tertio demũ anno factũ est uerbũ DOMINI ad Eliã A
in hãc sententiã,Vade,& te ipsi Ahab trade conspiciendũ, dabo enim plu-
uiam super terram.Abijt itaq; Elias,ut se conspiciendũ daret ipsi Ahab, nam ue-
hemens fames erat in Schomron. Vocauit autem Ahab Abdiam,qui erat præ-
[...]ias. fectus prætorio.(Abdias aũt uehementer timens fuit DOMINI, nam quũ Isæ-
bel excinderet prophetas DOMINI, tulit Abdias centũ prophetas, abscondítq;
eos quinquagenos uiros in speluncis, aluitq; eos pane & aqua.) Et dixit Ahab
ad Abdiam,Vade per regionem,ad cunctos fontes aquarũ, & ad omnes torren
tes,si fortè inueniamus gramen,ut uiuos conseruemus equos & mulos, ne nos
destituamur iumentis.Diuiserunt ergo sibi regionem, ut eam peragrarẽt. Ahab
solus ibat una uia,altera uia ibat solus Abdias. Quumq; Abdias esset in itinere, B
obuium habuit sibi Eliã: quumq; agnouisset eum, procidit super faciem suam,
& dixit, An nõ tu es dominus meus Elias? Respondit ei,Sum:uade & dic hero
tuo, En Elias [adest.] Qui ait, Quid cõmerui,ꝙ tradis seruum tuum in manum
Ahab,ut me interficiat? Viuit DOMINVS deus tuus, [a] si gens sit aut regnum
quò non miserit dominus meus te quæsitum. Quumq; dixissent, Non [adest,]
regnum & gentem iuramento obstrinxit, ꝙ te non inuenisset: nunc uero dicis,
Vade,& dic hero tuo,En adest Elias.Quumq; ego à te recessero,spiritus DOMI
NI te tollet ad locũ aliquem quem ego ignoro, ego uero ueniens & nuncians
ipsi Ahab:quũ ille te non inuenerit,occidet me, ego aũt seruus tuus metuo DO-
MINVM à pueritia mea.An non indicatũ est[tibi]domino meo quid ego fece- C
rim,quũ Isæbel occideret prophetas DOMINI,ꝙ absconderim de ꝓphetis DO
MINI centum uiros,quinquagenos in speluncis,& eos pane & aqua aluerim?
Nunc dicis tu, Vade & loquere ad herũ tuum, En Elias adest, ut scilicet occidat
me. Et dixit Elias, Viuit DOMINVS exercituum, coram [b] quo ministro,hodie
uidebor illi.Abijt igitur Abdias obuiam ipsi Ahab,& indicauit ei:uenitq; Ahab
obuiam Eliæ.Quumq; Ahab uideret Eliam, dixit Ahab ad eum,An non tu es il
[...]as argu- le qui conturbat Israelem?Qui respondit,Ego non turbo Israelem, sed tu & do
[...]chab. mus patris tui,quum deserueritis pręcepta DOMINI,& tu incedis post Baalim.
Mitte igitur & congrega ad me omnem Israelem in montem Charmelum, &
prophetas Baal quadringentos & quinquaginta: prophetas quoq; lucorũ qua-
dringentos,qui edunt de mensa Isæbel. Misit igitur Ahab ad omnes filios Is-
rael,& congregauit prophetas in montem Charmelum. Et accedens Elias ad D
omnẽ populũ,ait,Quousq; claudicatis uos in duas [c] partes? Si DOMINVS est
deus,sequimini eum:sin Baal,ite post ipsum.Populus aũt ne uerbum quidem re
spondit.Dixit ergo Elias rursum ad populum, Solus ego reliquus sum prophe
ta DOMINI, prophetarum autem Baal sunt quadringenti & [d] quinquaginta,
[e] dentur itaq; nobis duo boues,eligant uero illi sibi bouem unum, secentq; eum
in frusta,ponantq; super ligna,at ignem nullum supponant: alterũ bouem ego
parabo,ponamq;[eum]super ligna,& ignem nullum supponam. Tum inuo-

a Si pro non.

b Ebr.In cuius conspectu steti.

c Ebr.In duos palmites: fluctuãt enim & uacillant palmites uento agitati,est ergo prouerbialis sermo.

d Ebr. adijcitur uiri, quod Latinis pleonasmum facit.

e Ebr.Dent actiue, sed impersonaliter nos protulimus.

cabitis nomen [f]deorum uestrorum,& ego inuocabo[g]nomen DOMINI, hac conditione [h] ut deus sit ille q per ignẽ responderit. Et respondit uniuersus populus, dicens,Recte[i]habet res. Dixit ergo Elias ad ꝓphetas Baal,Eligite uobis bouem unum,& facite primũ,uestrum enim plures sunt, & inuocate nomen deorũ ue-
B strorũ,sed ignem ne supponatis. Acceperunt ergo bouem unũ, quem dedit eis, & parauerunt,inuocaueruntq; nomen Baal,à summa luce ad meridiem usq;, dicentes,O Baal[k]exaudi nos. Sed nec uox erat,neq; qui responderet. Porrò ipsi ad aram quam fecerant,saltitabant. Adueniente meridie,Elias illusit eis,dicens,Clamate sublata uoce,quandoquidẽ deus est,fortassis colloquium habet,aut negotium aliq̃d,aut est in profectione,aut dormit,& expergefiet. Clamauerunt itaq; ingenti uoce,& incidebant sese cultris & lanceolis suo more,donec sanguinem effunderent super se. Factũ ergo est,quũ transisset meridies,ut[l]prophetarent usq; ad tempus sacrificij uespertini,& nõ erat uox,neq; respondens,neq; auscultans. Tum dixit Elias ad uniuersum populũ,Accedite ad me. Et accesserũt omnis populus ad eum. Is uero refecit aram DOMINI quæ diruta erat. Elias autem acceptis duodecim lapidibus iuxta numerum tribuum filiorum Iacob, (ad quem factus erat sermo DOMINI hisce uerbis,Israeli erit tibi nomen,) & extruxit ex la
F pidibus arã in nomine domini. Fecit[m] insuper elices circũ aram qui capiebant duo sata seminis:struxit deinde ligna,& in frusta concidit bouem, imposuitq; lignis,& ait,Implete quatuor cados aqua, & fundite super holocaustũ, atq; super ligna. Et dixit,Denuo hoc facite:& denuo fecerunt. Et dixit, Facite hoc tertio:feceruntq; tertio,Currebant itaq; aquæ circũ aram,impleuitq; aqua elices. Factũq; est,quum adesset tempus ut sacrificaret holocaustũ,accessit Elias propheta,et ait, DOMINE deus Abrahã,Isaac & Israelis,fiat hodie manifestũ ꝙ tu sis deus in Israele,& ꝙ ego sim seruus tuus,& ꝙ tuo iussu hęc omia fecerim. Exaudi me DOMINE,exaudi me,ut populus iste cognoscat te solũ esse DOMINVM deũ,ꝙq; tu tandem reduxisti cor eorum. Tum decidit ignis DOMINI, & deuorat holocaustum,ligna,lapides,& puluerem:sed & aquas quę erant in elicibus lambit. Hoc quũ uidisset uniuersus populus,prociderunt in facies suas,& dixerunt,DOMI-
G NVS ipse est deus,DOMINVS ipse est deus. Et ait Elias ad eos, Cõprehendite prophetas Baal,ut nullus ex eis euadat. Et apprehenderũt eos,duxitq; eos Elias ad torrentem Kison,& trucidauit eos ibi. Tum dixit Elias ad Ahab,Ascende, comede,& bibe,quoniã impetum ingentis pluuiæ[audio.] Ascendit itaq; Ahab ut comederet & biberet,Elias aũt ascẽdit in uerticem Carmeli, & prosternens se in terrã,posuit faciem suam inter genua. Dixitq; ad puerum suum,Ascende quęso,& specta uersus mare. Et ascendens spectauit, dixitq;, Nihil est. Qui rursum ait,Redito septies. Factum est aũt,quum septimo [iret] ut diceret, En parua nubecula,ac si esset hominis manus,ascendit de mari. Qui dixit,Ascende,&dic ipsi Ahab,[n]Iunge equos currui,& descende,ne te cohibeat pluuia. Interea cœli tenebrescebant nubibus & uento,& [o]facta est pluuia magna. Ascendensq; Ahab, uenit in Iesreel. Et manus DOMINI facta est super Eliam,ut accinctis lumbis suis præcurreret Ahab,quousq; ueniret in Iesreel.

CAP. XIX.

Elias ad minas Isabelis fugit metu perculsus, ab angelo alitur & confortatur alloquente eum domino. Helisæus ab eo uocatur.

A Ahab indicauit Isabeli omnia quę fecerat Elias, & uniuersum id q̃d omnes prophetas ense interfecerit. Misso igitur Isabel nuncio ad Eliam,dixit,Sic faciant dij,sicq; addant,si non cras iuxta id tempus posuero animam tuam sicut animam alicuius ex illis. Quod quum uidisset,surrexit, & abijt[a]quocunq; eum animus [ferebat,] & uenit Beersceba,quæ est in Iuda,ubi puerũ suũ reliquit. Ipse uero ibat in desertum itinere diei, & ueniens sedit[b] subter iuniperum,cupiuitq; animæ

Marginal notes (left):
f Posset etiam legi, dei uestri.
g Ebr. In nomine.
h Ebr. Et erit, deus qui per ignẽ responderit is sit deus.
i Ebr. Bonus est sermo.
k Ebr. Responde nobis.
l Prophetare hic capitur pro sacra facere, sacros ritus peragere, carmina sacra canere.
m Ebr. Fecit fossam secũdum domũ duorum satorũ seminis.
n Ebr. Liga.
o Eb. Et factũ est donec sic & sic, &c.
a Ebr. Ad animam suam.
b Ebr. Vnam iuniperum.

Marginal notes (right):
Gen. 32.
Oratio Eliæ.
Elias occidit prophetas falsos.
Elias fugit.

animæ suæ ut moreretur, & dixit, Satis iam ô DOMINE, tolle animam meam, quoniam non sum melior patribus meis. Iacens autem subter iuniperū, obdormiuit, & ecce angelus tetigit eum, simulq; dixit ei, Surge & comede. Quumq; respexisset, ecce erat ad caput eius placentula super prunas cocta, & uas aquæ: edit itaq; & bibit, & rursum obdormijt. Reuersusq; angelus DOMINI secundo te- B
tigit eum, dicens, Surge, ede, nam [c]multum itineris tibi reliquum est. Surgens ergo edit & bibit, profectus uirtute illius cibi quadraginta diebus & quadraginta noctibus usq; in montem dei Horeb. Quumq; illuc peruenisset in speluncā, pernoctauit illic, factumq; est uerbum DOMINI ad eum, & dixit ei, Quid hic tibi Elia? Qui dixit, Zelo quodam zelatus sum pro DOMINO deo exercituū, q; filij Israel fœdus tuum dereliquerunt, aras tuas diruerunt, & prophetas tuos gladio occiderunt, & ego solus reliquus sum, quæruntq; animā meam, ut eam tollant. Dixitq;, Egredere, & sta in monte coram DOMINO, & en DOMINVS transiens, & uentus ingens ac fortis diffindens montes, & cōfringens petras coram DOMINO, at DOMINVS nō est in uento: post uentū illum commotio, C
sed non in cōmotione DOMINVS. Post cōmotionem ignis, neq; in igne DOMINVS: post ignem autem sibilus tranquillus & tenuis. Quem quū audisset Elias, operuit faciem suam pallio suo, & egressus stetit ad ostium speluncæ, & ecce uox facta est ad eum in hunc modū, Quid hic tibi Elia? Respondit, Zelo quodam zelatus sum pro DOMINO deo exercituū, q; filij Israel relicto fœdere tuo aras tuas diruerunt, & prophetas tuos gladio occiderunt, & ego solus reliquus sum, quæruntq; animam meā ut tollant eam. Et dixit DOMINVS ad eum, Vade & reuertere per uiam tuam, & per desertum in Damascū, & ingredere ut ungas Hasaëlem regem super Syriam, & Iehu filium Nimsi unge regem super Israelem, Elisæum aūt filium Saphat de Abel Mehola unge, ut sit propheta pro te. D
Erit aūt qui seruatus fuerit à gladio Hasaëlis, hūc interficiet Iehu: & qui euaserit gladium Iehu, hūc interficiet Elisæus. Porrò in Israele seruabo reliquos septem millia, quorū omnium neq; genua incuruata sunt ante Baal, neq; os osculatum est eum. Abiens itaq; illinc, inuenit Elisæum filium Saphat agrum colentem, habenteq; ante se duodecim iuga, ipse quoq; ex duodecim erat. Trāsiens aūt Elias coram eo, proiecit palliū suum super eū. Qui dimissis bobus, cucurrit post Eliā, dixitq;, Liceat quæso mihi osculari patrem meum, & matrem meam, tum te sequar. Ad quem ille dixit, Vade, & reuertere, quid enim facerem tibi? Qui quum discessisset ab eo, tulit par boum, & mactauit illud, cum instrumētis uero boum coxit eorum carnes, deditq; populo ut comederēt. Tum surrexit, & sequutus est Eliam, & ministrauit ei.

CAP. XX.

Pugnat Benhadad rex Syriæ contra Samariam & Israelem, sed uincitur.

PORrò Benhadad rex Syriç cōgregauit omnes copias suas, cumq; eo triginta- A
duo reges cum equis & curribus: sic ascendens obsedit Samariā, bellumq; indixit ei. Et missis nuncijs ad Ahab regem Israelis in ciuitatem, dixit ei, Sic dixit Benhadad, Argentū tuum, & aurū tuum meum est, sed & uxores tui & liberi tui elegantes mei sunt. Et respondēs rex Israelis, dixit, Iuxta uerbum tuū domine mi rex, tuus sum ego, & quidquid habeo. Legati autem reuersi sunt, & dixerūt, Sic dicit Benhadad, dicens, Miseram ad te istiusmodi mandata, ut argentū tuum, & aurū tuum, uxores tuas & liberos tuos dares mihi, ueruntamen cras iuxta id tempus mittā ad te seruos meos, qui scrutabuntur domū tuam, domosq; seruorū tuorum, & quidquid desiderabile est in oculis tuis, accipient in manus suas, & tollent. Conuocatis igitur omnibus senioribus Israelis, rex dixit, Cognoscite & uidete quæso, q; malū is quærat, quandoquidē ad me miserat pro uxoribus meis, B
pro liberis meis, pro argento meo & pro auro meo, neq; negaui ei. Et dixerūt ad

c Ebr. Nam multa à te uia.

eum omnes seniores & uniuersus populus, Ne audias [eum,] neq; adquiescas [ei.] Dixit ergo ad legatos Benhadad, Dicite domino meo regi, Quidqd missis legatis à seruo tuo primũ postulaueras, facturus erã, istã autẽ rem facere nequaq̃ possum. Abierunt itaq; nuncij, retuleruntq; responsum. Benhadad rursum misit ad eum, & dixit, Sic faciant mihi dij, & sic addant, si suffecerit puluis Samariæ, ut ex uniuerso populo qui me sequitur, quisq; uel pugillũ capiat. Respondens aũt rex Israel, dixit, Dicite, Ne glorietur[a] qui accingit [baltheũ,] ut qui soluit. Factũ est autem quũ audisset sermonem istum, potaretq; cum regibus in tentorijs, ut diceret ad seruos suos, [b]Insistite. Et institerunt aduersus ciuitatem. Et en propheta

C quidam accessit ad Ahab regem Israelis hisce mandatis, Sic ait DOMINVS, Vidisti turbam hanc maximã? En ego tradam eam in manũ tuam hoc die, ut scias me esse DOMINVM. Et dixit Ahab, Per quem? Qui ait, Sic dicit DOMINVS, Per adolescẽtes principũ prouinciarũ. Qui rursum dixit, Quis instruet prælium? Et respondit, Tu. Recensuit ergo adolescentes principũ prouinciarũ, quorũ fuerunt ducẽti trigintaduo. Post hos recensuit quoq; uniuersum populum, omnes filios Israel, septem scilicet millia: egressiq; sunt meridie. Porrò Benhadad potãs ebrietati indulsit in tentorijs, ipse uidelicet & reges, nempe trigintaduo reges, qui ei auxilio uenerãt. Egressi sunt itaq; adolescentes principum prouinciarum primi. Miseratq; Benhadad: qui renunciarunt ei, dicentes, Egressi sunt uiri de Samaria. Qui ait, Seu ad pacem sint egressi, seu ad pugnandum, [c]apprehẽdite eos uiuos. Hi autem egrediebantur, nempe adolescentes principum prouinciarum,

D & exercitus post eos. Tum percussit quisq;[d] uirum suum, Syriq; fugerunt, persequentibus Israelitis, euasitq; rex Syriæ Benhadad cũ equis & equitibus. Rex uero Israel egressus est, & percussit equos & currus, pcussit quoq; Syros magna clade. Accedens autem propheta ad regem Israelis, dixit ad eum, Vade, & corroborare, scito ac uide quid facturus sis, quoniam anno reuertente ascendet rex Syrię contra te. Etenim serui regis Syrię dixerant ad eum, Dij montiũ sunt dij eorum, ideo nobis facti sunt superiores: ô si pugnandũ nobis sit cum eis in æquore plano, certe superiores illis erimus: sic igit̃ facies, deme reges, quẽq; è suo loco, sufficeq; pro eis duces, recenseq; tibi exercitum qualis fuit exercitus qui tibi cecidit, equos ut [priores] equos: sic & currus quemadmodũ [priores] currus, & dimicabimus cum eis in patenti campo, nimirum illis erimus superiores. Is autẽ audita eorum uoce, fecit sic. Vertente anno Benhadad Syros recenset, ascenditq; in

E Aphek dimicaturus cõtra Israelẽ. Sed & filij Israelis recensiti sunt, & sumpto cõmeatu, profecti sunt illis obuiã, posueruntq; filij Israel castra contra eos, ac si essent duo[e] denudati greges caprarũ, Syri aũt replent terram. Et accedens uir dei, dixit ad regem Israelis, Sic dicit DOMINVS, Quandoquidẽ Syri dixerũt, DOMINVS est deus montiũ, non deus ualliũ, tradam uniuersam istam multitudinem ingentem in manũ tuam, ut cognoscatis me esse DOMINVM. Posuerũt autem illi castra pone istos septẽ diebus, septimoq; die manus prælio conseruerũt, percusseruntq; filij Israel ex Syris uno die peditũ centum millia, reliqui fugerunt in Aphek in urbem, corruitq; murus super septem & uiginti millia uirorũ, qui reliqui facti fuerant. Benhadad aũt fugiens uenit in ciuitatem de penetrali in penetrale. Dixerunt aũt ad eum serui eius, En audiuimus de regibus Israelis q̃ sint faciles reges, accingamus igitur lumbis nostris saccos, & capita nostra restibus in

F feremus, egrediemurq; ad regem Israelis, si[f] fortè te uita donet. Accinxerunt itaq; lumbos suos saccis, inseruerũtq; capita sua restibus, uenientesq; ad regẽ Israelis, dixerunt, Seruus tuus Benhadad dicit,[g] Vita quæso donet̃ mihi. Qui ait, Viuitne adhuc? frater meus est. At uiri illi faustũ omen interpretati, arripuerunt cõfestim hoc ab eo, dixerũtq;, Frater tuus Benhadad. Et ait, Ite, adducite eum. Et egressus est

Marginal notes (left):

a Alij legunt, ne glorietur gibbosus, ut rectus uel apertus. Sensus uidetur talis, non canendum esse epinicium ante uictoriam.

b Ebr. Ponite.

c Ebr. Viuos adprehendite, bis ponunt.

d Vel, Percusserunt alter alterum.

e Alij legunt, parui greges. Sunt autem denudati, qui sparsim balantes in montibus oberrant.

f Eb. Si fortè uiuam seruet animã tuam.

g Ebr. Viuat quæso anima mea.

Marginal notes (right):

Deus pau mittit bona Achab ma lo.

Blasphemantes deum caduot.

Achab benedicens.

est ad eum Benhadad: iussitque ascendere eum in currum,[b] dixitque ad eum, Vrbes quas pater meus patri tuo ademit, restituam, ponasque tibi plateas in Damasco, quemadmodum pater meus posuit in Samaria, teque pacto dimittam. Et pepigit cum eo fœdus, dimittens eum. Vir quidam de filijs prophetarum dixit ad proximum suũ, idque iussu DOMINI, Cęde me obsecro. Vir autem ille nolebat eum cædere. Tum dixit ad eum, Quandoquidẽ uocem DOMINI non audiuisti, en ut primum à me abieris, feriet te leo. Factumque est quum ab eo discessisset, offendit eum leo, & ferijt eum. Inuenit deinde uirũ alium, ad quem dixit, Cæde me quæso. Vir autem ille cæcidit eum, & uulnus cædendo inflixit. Abiens igitur propheta, statuit se ante regem in itinere, immutauitque sese puluere quem asperserat faciei suæ. Quumque transiret rex, clamauit ad regem, & dixit, Seruus tuus egressus est in prœliũ, & en recesserat uir quem quidam ad me duxit, dicens, Custodi uirum istum: si fuerit amissus, erit anima tua pro anima illius, aut talentum argenti pendes: quumque seruus tuus huc & illuc se uerteret, is nusquã fuit. Et dixit ad eum rex Israelis, Sic erit iudicium tuum, tu pronunciasti. Is autem extemplo absterſit[i] puluerẽ à facie sua, quem rex Israelis agnouit, quod scilicet ex prophetis esset. Et dixit ad eum, Sic dicit DOMINVS, † Quandoquidem dimisisti è manu tua[f] uirum quem ego excindere iusseram, erit anima tua loco animæ illius, & populus tuus loco populi eius. Abijt uero rex Israel in domum suam, abalienatus & indignabundus, uenitque Samariam.

G

a 22. f

b Dixit, scilicet Benhadad.

i Quidã Apher pro uitta, tenia, aut tegumento exponunt.

f Ebr. Virũ anathematis mei.

CAP. XXI.

Naboth quum regi potenti uinetum negat, Isabelis consilio interficitur.

POst hæc gesta Naboth Iesreelita uineam habebat in Iesreel pone palatium Ahab regis Samariæ: loquutusque est Ahab cum Naboth, dicens, Da mihi uineam tuã, ut sit mihi hortus olerũ, quandoquidẽ uicina est ædibus meis, daboque tibi illius loco uineam istam meliorẽ: aut si mauis, dabo tibi pecuniæ pretiũ pro ea. Et ait Naboth ad Ahab, Seruet me DOMINVS, ne dem tibi hęreditatẽ patrũ meorũ. Venit ergo Ahab domũ suam abalienatus & indignabũdus propter sermonem quem ei responderat Naboth Iesreelites, quod dixisset, Non dabo tibi hęreditatem patrũ meorũ: decumbẽsque in lecto suo, uertit faciem suam, neque comedit panem. Veniens autem ad eum Isabel uxor eius, dixit ad eum, Cur animus tuus sic abalienatus est, curque cibum nõ uis sumere? Ad quam ille ait, [Hac de causa,] quod loquutus sum cũ Naboth Iesreelita, & dixi ad eum, Da mihi uineã tuam pro pecunia: aut si mauis, dabo tibi uineã pro ea: is uero respondit, Non dabo tibi uineam meam. Dixitque ad eum Isabel uxor eius, Tu nunc exerceres regnum super Israelem? Surge, ede cibũ, hilare sit cor tuum, ego dabo tibi uineam Naboth Iesreelitę. Scripsit itaque literas nomine Ahab, & cõsignauit eas annulo eius signatorio, & misit literas illas ad seniores & uiros generosos qui erãt in ciuitate eius habitantes cum Naboth. Scripsit aũt literas huiusmodi uerbis, Indicite ieiuniũ, & collocate ipsum Naboth[a] primo loco in populo: collocate insuper duos uiros [b]perditos aduersus eum, qui testes sint, sicque loquantur, Blasphemasti deum & regem: & tum educite eum, atque lapidibus eum petite, ut moriatur. Fecerũt ergo ciues urbis suæ, nempe senes & generosi qui habitabant in urbe eius, quemadmodum miserat ad eos Isabel, & quemadmodũ scriptum erat in literis quas miserat ad eos. Indixerunt ergo ieiuniũ, collocaruntque Naboth inter primores populi. Venientes deinde duo uiri perditi, sederũt è regione ipsius: tuleruntque uiri illi perditi testimoniũ contra Naboth coram populo, dicentes, Naboth blasphemauit deum & regem. Educentes ergo eum foras extra ciuitatẽ, lapidibus eum obruerunt, & mortuus est. Deinde miserũt ad Isabelẽ dicentes, Lapidibus obrutus est Naboth, atque mortuus. Vt autem Isabel audiuit Naboth lapidibus interemptum esse, dixit eadem Isabel ad Ahab, Surge, possside uineã ipsius Naboth Ies-

A

B

C

D

Lß testes.

a Potest etiam legi, inter primores populi.

b Ebr. Filij Belial.

zreelitæ, quem tibi pro pecunia dare noluit, quoniā Naboth non uiuit, ſed mor-
tuus eſt. Audiens Ahab mortuum eſſe Naboth, ſurrexit Ahab ut deſcenderet in
E uineam Naboth Ieſreelitæ, & poſſideret illam. Factū eſt aūt uerbum DOMINI
ad Eliam Thesbiten in hanc ſententiam, Surge, deſcende obuiam Ahab regi Iſ-
raelis qui eſt in Samaria, en in uinea eſt Naboth, in quā deſcendit ut eam poſſi-
deat, & loquere ad eū hiſce uerbis, Sic dicit DOMINVS, Interfeciſtine, & poſſi-
debis etiā? Tum rurſum loqueris ad eum hiſce uerbis, Sic dicit DOMINVS, Eo
dem loci quo linxerunt canes ſanguinē Naboth, lingent quoq; canes ſanguinē
tuum, tuum inquam. Et ait Ahab ad Eliam, Deprehendiſti me hoſtis meus? Qui
ait, Deprehēdi, quandoquidem teipſum [a] uendidiſti malum deſignare in oculis
F DOMINI, en † ego adducam ſuper te malū, & expurgabo poſt te, & excindam 4.Reg.9
ipſi Ahab mingentem ad parietem, recluſum & derelictum in Iſraele. Et tradam
domū tuam † ut domū Ieroboam filij Nebat, & ſicut domum * Baaſa filij Ahiæ, Supra
propter irritationem qua irritaſti, & effeciſti ut peccaret Iſrael. Sed & de Iſabele Supra
loquutus eſt DOMINVS in hanc ſententiā, Canes comedent Iſabelem in pro- 4.Reg.9
pugnaculo Ieſreel. Qui ipſi Ahab mortuus fuerit in ciuitate, hunc canes come-
dent: qui uero in agro fuerit mortuus, hunc comedent aues cœli. Veruntamen
nullus fuit Ahab ſimilis, qui ſeſe uenderet malū deſignare in oculis DOMINI,
eo q incitaret eum Iſabel uxor ſua. Is enim fecit ſupra modū res abominandas,
G qui impura [b] ſtercora ſequutus eſt, iuxta omnia quę fecerunt Amorręi, quos eie-
cit DOMINVS ante filios Iſrael. Factum eſt autem quum audiret Ahab uerba
iſta, ut ſciſſis ueſtibus ſuis, & carni ſuę ſacco impoſito ieiunaret, dormiretq; in ſac
co, & nudis [c] pedibus incederet. Tum factus eſt ſermo DOMINI ad Eliam
Thisbiten in hunc modum, An non uidiſti q Ahab humilis ſit factus corā me?
Quandoquidem ergo humilis factus eſt coram me, nō inducam adflictionem
illam ſuis diebus, ſed † in diebus filiorum ſuorum adducam adflictionem ſuper 4.Reg.9
domum eius.

[a] Venditum eſſe aut uenundatum peccatis, eſt ſeſe totum dedere ac deuouere ſceleribus.

[b] Stercora uocat idola.

[c] Alij legunt, demiſſus incederet.

CAP. XXII.

Ahab & Ioſaphat coniunctis copijs bellum parant contra Ramoth Gilead, quumq; prophetæ Micheæ non obſequuntur, ambo periclitantur.

A SEderunt ergo tribus annis, ut nullū eſſet bellum inter Syros & inter Iſraelē.
Anno aūt tertio factum eſt ut Ioſaphat rex Iuda deſcenderet ad regem Iſrae-
lis. Tū dixit rex Iſrael ad ſeruos ſuos, Scitisne q noſtra ſit Ramoth Gilead? Nos
autem ſocordes ſumus, q non tollimus eam de manu regis Syriæ. Et ait ad Ioſa 2.Par.18
phat, Viſne proficiſci mecū bellaturus contra Ramoth Gilead? Ioſaphat reſpon
dit regi Iſraelis, Quemadmodū ego, ſic & tu: quemadmodum populus meus, ſic
& populus tuus: quemadmodū equi mei, ſic & equi tui. Dixitq; Ioſaphat ad re-
gem Iſraelis, Conſule quæſo hodie uerbū DOMINI. Cōgregans ergo rex Iſ-
rael prophetas ferè quadringentos uiros, dixit ad eos, Proficiſcárne in bellū con
tra Ramoth Gilead, an omittā? Illi dixerunt, Aſcēde, nam tradet [eam] DOMI-
NVS in manū regis. Et ait Ioſaphat, Eſt ne adhuc hic ꝓpheta DOMINI, ut per
eum inquiramus? Et ait rex Iſrael ad Ioſaphat, Eſt adhuc uir quidā per quē poſſe
B mus DOMINVM quærere, at ego proſequor eum odio, quoniā nunq̄ prophe
tat mihi bonū, ſed dūtaxat malū, nempe Micheas filius Iemla. Dixitq; Ioſaphat,
Ne loquatr rex ſic. Vocauit itaq; rex Iſraelis quendā ex cubicularijs, & dixit, Ad-
duc confeſtim Micheam filium Iemla. Cæterum rex Iſrael & Ioſaphat rex Iuda
C conſidebant uterq; in ſolio ſuo, induti ueſtibus, in area iuxta oſtium portę Sama
riæ, uniuerſiq; prophetæ prophetabant in conſpectu eorum. Fecerat autem Ze-
dekias filius Chnaana ſibi cornua ferrea, & ait, Sic dicit DOMINVS, Iſtis feries
tu Syros, donec in uniuerſum eos cōficias. Omnes quoq; prophetæ ad hūc mo-
dū prophetabant, dicentes, Aſcēdito in Ramoth Gilead, & feliciter ages, quoniā
tradet

tradet[eam] DOMINVS in manum tuam. Porrò nuncius qui ierat Micheam
uocatum,loquutus eſt ad eum,dicens,En uaticinia prophetarum uno ore fauſta
regi [prædicunt,]ſit quæſo[a] uerbum tuum conſonum illorum uerbis,uaticinare
& tu fauſta.Micheas dixit,Viuit DOMINVS, quodcunq; dixerit DOMINVS
ad me,hoc loquar.Et uenit ad regem,dixitq; rex ad eum,Michea,proficiſcamúr
ne bellaturi contra Ramoth Gilead,an omittamus?Is uero dixit ad eum, Aſcen C
de, feliciter rem geres, tradet enim DOMINVS [eam]in manũ regis. Dixitq;
ad eum rex,Quoties te iureiurando adigam,ut non loquaris ad me præter ueri-
tatem in nomine DOMINI?Tum dixit[Micheas,]Vidi uniuerſum Iſraelem di
ſperſum in montibus ueluti oues quibus nõ eſt paſtor,dixitq; DOMINVS,Illi
non habent dominum,reuertatur quiſq; domum ſuam incolumis.Et ait rex Iſ-
rael ad Ioſaphat, An non dixeram tibi, Is nihil boni uaticinatur mihi, ſed malũ
duntaxat? Tum dixit, Audi ergo uerbũ DOMINI, Vidi DOMINVM ſedentẽ
in ſolio ſuo, & omnis exercitus cœlorum ſtabat iuxta eum ad dexteram eius, &
ad ſiniſtram eius,dicebatq; DOMINVS,Quis perſuadebit Ahab ut aſcendat &
cadat in Ramoth Gilead?Quumq; alius[b] aliud diceret,egrediebatur ſpiritus qui
dam,& ſtans coram DOMINO,ait,Ego perſuadebo ei. Aitq; DOMINVS ad D
eum,Qua in re?Is ait,egrediar, eroq; ſpiritus mendax in ore omnium propheta
rũ eius.Dixit ergo,Perſuadebis,ſimulq; efficies:egredere itaq;, & fac ſic. Et nũc,
en DOMINVS dedit ſpiritum mendacem in os omnium prophetarum iſtorũ,
loquutusq; eſt DOMINVS ſuper te malũ.Accedens autẽ Zedekias filius Chna
ana,percuſſit Micheam in Maxillam, & ait, Vbi nam tranſiuit ſpiritus DOMI-
NI à me,ut tibi loqueretur?Et ait Micheas,Ecce tu uidebis ipſo eodem die,quan
do de penetrali in penetrale fugeris ut abſcondaris. Ait itaq; rex Iſrael,Tolle Mi
cheam,& reduc eum ad Amon præfectum ciuitatis,& ad Ioas filiũ regis,dicesq;,
Sic ait rex,Conijcite hunc in[c] carcerem,& date ei cibum,panem & aquam, ut ſo
let[d] adflictis,donec ego incolumis rediero.Tum dixit Micheas, Si reuerſus fue-
ris incolumis & ſaluus, DOMINVS nõ eſt loquutus per me.Et ſimul dixit,Au
dite omnes populi. Aſcendit itaq; rex Iſrael, & Ioſaphat rex Iuda in Ramoth
Gilead,dixitq; rex Iſrael ad Ioſaphat,Mutandus eſt habitus,& eundũ in bellum,
tu uero indue ueſtimenta tua.Immutauitq; ſe rex Iſrael, & ingreſſus eſt bellum.
Rex uero Syriæ præceperat ducibus curruũ,quos habebat trigintaduos,dicens, E
Ne conſeratis manus neq; cum magno,neq; cum paruo,præterquam cum ſolo
rege Iſraelis. Quum igitur duces curruum uiderent Ioſaphat,dixerunt,Profe-
cto is eſt rex Iſrael:& conceſſerunt ad eum,ut cum eo pugnarent, clamauitq; Io
ſaphat.Quum uero duces curruum uiderent quod non eſſet rex Iſrael, diuerte-
runt ab eo.Quidam autem intendens arcum quàm maxime potuit, ferijt regem
Iſraelis inter[e] iuncturas [thoracis,]& inter loricã.Et dixit aurigæ ſuo,Verſa ma-
nu tua,educ me ex caſtris,quoniam uulneratus ſum. Et[f] deſijt prælium eo ip-
ſo die.Porrò rex ſuffultus ſtabat in curru prope Syros,& mortuus eſt ueſpere,ef
fluxitq; ſanguis ex uulnere in ſinum currus. Tranſijt autẽ iubilus per caſtra,ſub
occaſum ſolis,in hunc modũ,Quiſq; in ciuitatem ſuam,& quiſq; in terrã ſuam.
Rex autem mortuus eſt,uenitq; Samariam,ſepelierũtq; regem in Samaria. Qui
dam autem perfudit currum in piſcina Samaria, linxeruntq; canes ſanguinem F
eius,meretricesq; lauerunt [[g] currum,] iuxta uerbum DOMINI quod loqu-
tus erat. Reliquum geſtorum Ahab,& quæcunq; fecit, domus quoq; eburnea
quam extruxit,& omnes ciuitates quas ædificauit,an non hæc ſcripta ſunt in li-
bro annalium regum Iſraelis?Dormiuit itaq; Ahab cum patribus ſuis,& regna
uit Ahaſias filius eius pro eo.Porrò Ioſaphat filius Aſa regnare cœpit ſuper Iu-
da quarto anno Ahab regis Iſraelis,fuitq; Ioſaphat natus trigintaquinq; annos

a Eb. Sit uerbum tuum ſicut uerbum unius ex his.

b Eb. Dixit is in ſic is in ſic.

c Eb. In domum carceris.

d Eb. Cibate eum pane adflictionis, & aqua adflictionis.

e Alij intelligunt locum ubi committebatur lorica.

f Eb. Et aſcendit pugna: ſic utuntur Germani aſcendere, Es gaat uff, hoc eſt, nihil supereſt.

g Vel arma bellica.

quum regnare cœpisset, et regnauit uigintiquinq; annis Hierosolymis, Nomen matris eius fuit Azuba filia Silhi. Ambulauit autē in omni uia Asa patris sui, nec declinauit ab ea, faciens quod rectum erat in oculis DOMINI: ueruntamen ex-
G celsa non sunt demolita, adhuc enim populus sacrificabat & adolebat in excelsis. Pacem quoq; fecit Iosaphat cum rege Israelis. Reliquum gestorū Iosaphat, & fortitudo eius qua præditus fuit, & bella quæ gessit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Reliquias quoq; katamitorum, qui remanserāt in diebus Asa patris sui, ipse sustulit è terra. Tunc nō fuit rex in Aedom, qui præfectus esset regno. Iosaphat fecit quoq; decem naues, quç per mare ueniebant in Ophir, ut aurum [aduehérent:] sed non profectæ sunt, quoniam fractæ sunt naues illæ in Ezion Gaber. Tunc ait Ahasias filius Ahab ad Iosaphat, Eant serui mei cum seruis tuis in nauibus: at Iosaphat noluit. Dormiuit itaq; Iosaphat cū patribus suis, & sepultus est cum patribus suis in ciuitate Dauidis patris sui, regnauitq; Ioram filius eius pro eo. *Iosaphat moritur.*

Liber Regum secundus,

quem nos quartum Regum dicimus.

CAPVT I.

De regno Ahasiæ & Ioram fratris sui.

A

HASIAS filius Ahab regno Israelitico in Samaria inaugaratus est anno decimoseptimo Iosaphat regis Iuda, regnauitq; duobus annis super Israelem. Designauit autem malum in conspectu DOMINI, ambulauitq; in uia patris sui, in uia matris suæ, atq; in uia Ieroboam filij Nebat, qui effecerat ut scelerate ageret Israel. Nam coluit Baal, & adorauit eum, irritauitq; DOMINVM deum Israelis, iuxta omnia quæ designauerat pater eius. Defecit autem Moab ab Israele post mortem Ahab, ceciditq; Ahasias per cancellos cœnaculi sui quod habuit in Samaria. *Ochosias ægrotat.* Quumq; ægrotaret, misit nuncios, mandauitq; eis, Ite & consulite Baal Sebub deum Ekron, sim ne conualiturus ab hoc morbo meo? Angelus autem DOMINI loquutus est ad Eliam Thisbiten, Surge, ascende obuiam nuncijs regis Samariæ, & loquere ad eos, An nō est deus in Israele, quod uos proficiscimini consultum Baal Sebub deum Ekron? Atq; ob id sic dicit DOMINVS, De lecto quē
B [a]ascendisti, non descendes, sed moriendo morieris: simulq; abijt Elias. Quumq; reuersi essent nuncij ad eum, dixit ad eos, Quid ita reuertimini? Responderūt ei, Ascendit uir quidam obuiam nobis, dixitq; ad nos, Ite & reuertimini ad regem qui misit uos, & loquimini ad eum, Sic dicit DOMINVS, An non est deus in Israele, quod tu mittis cōsultum Baal Sebub deum Ekron? Idcirco de lecto quem ascendisti nō descendes, sed moriendo morieris. Qui dixit ad eos, Quis habitus uiri illius qui uobis obuiam factus, taliaq; uerba loquutus est? Et responderunt ei, Vir ille pilosus fuit, & lumbis suis accinctus zona coriacea. Tum ait, Elias est Thisbites. Misitq; ad eum principē super quinquaginta, & quinquaginta quos habuit sub se. Is ascēdit ad eum, & ecce sedebat in uertice montis: loquutusq; est ad eum, O uir dei, rex [b] mandauit ut descendas. Respondit Elias, & dixit ad principem

[a] Ascendere lectū, est ægrotare: descendere è lecto, est conualescere.

[b] Eb. Rex dixit, Descende.

cipem ſuper quinquaginta,Si uir ſum dei ego,deſcẽdat ignis de cœlo,deuoretq́ꝫ
te & quinquaginta tuos. Tum deſcendebat ignis de cœlo, deuorauitq́ꝫ eum & C
quinquaginta eius.Rex rurſus miſit ad eum alium principẽ quinquagenarium
cum quinquaginta uiris quos ſub ſe habuit: is quoqꝫ reſpondit & dixit ad eum,
O uir dei,ſic dixit rex,Deſcende confeſtim.Quibus reſpondens Elias dixit,Si uir
dei ego ſum,deſcendat ignis de cœlo,& deuoret te atqꝫ quinquaginta tuos.De-
ſcendebat autem ignis dei de cœlo, & deuorabat eum cum quinquaginta ſuis.
Rurſus miſit[rex]tertium principem quinquagenariũ cum quinquaginta quos
ſub ſe habuit. Et aſcendens quinquagenarius ille princeps tertius, incuruauit ſe
ſuper genua ſua ante Eliam,obſecrauitq́ꝫ eũ, & dixit, O uir dei, pretioſa ſit quæ
ſo anima mea,& anima ſeruorum tuorum,nempe quinquaginta iſtorum,in o-
culis tuis,ecce deſcendit ignis de cœlo,& deuorauit duos principes quinquage-
narios priores cum quinquagenis eorũ,ſit itaqꝫ anima mea in pretio ante ocu- D
los tuos.Et loquutus eſt angelus DOMINI ad Eliam,Deſcende cum eo,ne for
mides ab eo.Qui conſurgens deſcendit cũ eo ad regem, loquutusq́ꝫ eſt ad eum,
Sic dicit DOMINVS, Quandoquidem miſiſti nuncios ad conſulendum Baal
Sebub deum Ekron,ac ſi nõ eſſet deus in Iſraele,à quo poſſis interrogare ſermo
nem.Ideo de lecto quem aſcendiſti,nõ deſcendes,ſed moriendo morieris.Mor-
tuus eſt itaqꝫ iuxta uerbum DOMINI quod Elias loquutus fuerat,& regno in-
auguratus eſt eius loco Ioram,anno ſcilicet ſecũdo Ioram filij Ioſaphat regis Iu
da,quoniam non habuit filium.Reliquum geſtorum Ahaſiæ quæ fecit,an non
hæc ſcripta ſunt in libro annalium regum Iſrael? CAP. II.

De aſcenſu Eliæ,*in cuius locum* Eliſæus *ſufficitur.*

FActum eſt autem quum DOMINVS ſubuehere uellet Eliam turbine in cœ A
lum,ut iret Elias cum Eliſæo de Gilgal,diceretq́ꝫ Elias ad Eliſæũ, Mane quæ
ſo hic,quoniã DOMINVS miſit me in Beth El.Dixit ergo Eliſæus, Viuit DO-
MINVS,uiuitq́ꝫ anima tua,ſi deſeram te:deſcenderuntq́ꝫ Beth El.Et egreſſi filij
prophetarum qui erant in Beth El ad Eliſæum,dixerunt ei,Noſtine quod DO-
MINVS hodie tollet dominum tuum,ne ſit poſthac[a] magiſter tuus? Et ait,Etiã,
noui ego,tacete.Dixit rurſus ad eum Elias,Eliſæe,mane hic quæſo, quoniã mi-
ſit me DOMINVS in Iericho.Qui ait, Viuit DOMINVS, uiuitq́ꝫ anima tua,ſi
deſeram te:ueneruntq́ꝫ Iericho.Acceſſerũtq́ꝫ filij prophetarum qui erant in Ieri-
cho ad Eliſæum,& dixerũt ad eum,Noſtine qꝫ DOMINVS hodie tollet à te do
minum tuũ?Qui reſpondit, Etiam,ego noui,tacete.Dixit Elias ad eũ,Mane quę
ſo hic,quoniã DOMINVS miſit me ad Iordanem.Qui ait,Viuit DOMINVS,
& uiuit anima tua,ſi deſerã te:ibantq́ꝫ duo illi. Porrò quinquaginta uiri ex filijs B
prophetarũ uenerunt, & ſteterunt à longe è regione, duo autẽ illi ſteterunt iuxta
Iordanẽ.Et ſumens Elias palliũ ſuũ,& inuoluens illud,percuſſit aquas, diuiſęq́ꝫ
ſunt huc & illuc,ut ambo tranſirent in ſicco. Quumq́ꝫ tranſiſſent,dixit Elias ad
Eliſæum,Poſtula quod tibi faciã,antequã tollar à te.Et ait Eliſæus, Sit quæſo du
plex portio tui ſpiritus ſuper me.Qui dixit,Rem difficilẽ poſtulaſti,ſi uideris me
tolli à te,fiet tibi ſic:ſi minus,non erit.Factum itaqꝫ eſt quum ita proficiſcerentur
& confabularentur,ut currus igneus atqꝫ equi ignei utroſqꝫ diuellerent,aſcẽde-
retq́ꝫ Elias turbine in cœlum, Eliſæus uero uidens clamabat, Pater mi,pater mi,
currus Iſraelis & equites eius:neqꝫ uidit eum amplius:apprehenſis aũt ueſtimen C
tis ſuis,ſcidit eas in duas partes,leuatoq́ꝫ pallio Eliæ quod ceciderat ab illo,reuer
ſus eſt,& ſtetit ad ripam Iordanis,tollensq́ꝫ pallium Eliæ quod ceciderat ab illo,
percuſſit aquam,ac dixit, Vbi eſt DOMINVS deus Eliæ,etiam ipſe?Quumq́ꝫ fe
riſſet aquas,diuiſæ ſunt huc atqꝫ illuc,& tranſijt Eliſæus. Videntes autem eum
filij prophetarum qui erant in Iericho à longe, dixerunt, Spiritus Eliæ quieſcit

[a] Eb. A capite tuo, poteſt ſimpliciter Ebraiſmus eſſe, id eſt, à te: uel à caput eſſe eſt magiſtrũ eſſe ut à pedes eſſe, diſcipulum.

super Elisæo: uenerūtq; ei obuiam, prociderūtq; in terram corā eo. Dixerūtq; ad eum, Ecce sunt cū seruis tuis quinquaginta uiri fortes, eant quæso illi & quærant dominum tuū, fortassis sustulit eum spiritus DOMINI, proiecitq; eum in aliquem montem, aut in uallem aliquam. Qui ait, Ne mittatis. At illi flagitarunt eum donec pudore perpelleretur, ut diceret, Mittite. Miserunt ergo quinquaginta uiros, qui quæsierunt eum tribus diebus, sed non inuenerunt eum. Quumq; reuersi essent ad eum, (qui manserat in Iericho,) dixit ad eos, An non dixerā uobis,
D Ne eatis? Porrò uiri ciuitatis dixerunt ad Elisæum, En habitatio ciuitatis huius cōmoda est, ut dominus meus uidet, at aquæ malæ sunt, & terra sterilis. Tum dixit, Adferte mihi phialam nouam, & ponite in eam sal. Et attulerunt ad eum. Egressus autem ad scaturiginem aquarum, proiecit illuc sal, & ait, Sic dicit DOMINVS, Sanaui aquas istas, ut posthac ex illis neq; mors sit, neq; sterilitas. Sanatę itaq; sunt aquæ usq; in diem hunc, iuxta uerbum Elisæi quod loquutus est. *Aquæ salubres fiunt.*
Ascendit deinde in Beth El, quumq; per uiam ascenderet, exierunt pueruli ex urbe, illudentes ei, dicentesq; ad eum, Ascende calue, ascende calue. Et respiciens post se, uidit eos, & execratus est eos in nomine DOMINI. Egressæ ergo ex sylua duæ ursæ, discerpserunt ex eis quadragintaduos pueros. Abijt inde in montem Carmelum, & inde reuersus est in Samariam. *Irrisores prophetæ.*

CAP. III.

De bellis Ioram & Iosaphat contra Moabitas.

A IOram filius Ahab rex factus est super Israelem in Samaria, anno decimooctauo Iosaphat regis Iuda, regnauitq; duodecim annis. Fecit aūt malum in oculis DOMINI, attamen non sicut pater eius, & sicut mater eius, nam abstulit statuas Baal, quas fecerat pater eius. Veruntamen hæsit in peccatis Ieroboā filij Nebat, qui effecit ut scelerate ageret Israel, nec recessit ab eis. Porrò Mesa rex Moabitarum armentarius erat, pendebatq; [uectigal] regi Israelitico, nempe centū millia agnorum, & centum millia arietum cum lana. Mortuo autē Ahab, rex Moabitarum defecit à rege Israelis. Egressus ergo rex Ioram quodam die de Samaria, recēsuit uniuersum Israelem, & abiens misit ad Iosaphat regem Iuda hisce mandatis, Rex Moabitarū perfide defecit à me, proficisceris ne mecum contra Moabitas in prælium? Respondit, Ascendam, ut[a] enim ego sum, sic tu es: & sicut populus meus, sic & populus tuus: sicut equi mei, sic equi tui. Et ait, Qua uia ascen-
B demus? At ille respondit, Via deserti Edom. Profectus est itaq; rex Israel, & rex Iuda, atq; rex Edom: quumq; circumissent in itinere septem diebus, non habuerūt aquam exercitui & iumentis quæ eos sequebantur. Dixitq; rex Israel, Aeha, nimirum DOMINVS uocauit tres istos reges, ut tradat eos in manus Moabitarū. Dixit uero Iosaphat, An non est hic propheta DOMINI, ut sciscitemur DOMINVM per eum? Respondit quidam ex seruis regis Israelis, & ait, Est hic Elisæus filius Saphat, qui[b] aquas fudit super manus Eliæ. Dixitq; Iosaphat, Apud hunc est uerbum DOMINI. Descenderunt ergo ad eum rex Israel, Iosaphat, atq; rex Edom. Tum ait Elisæus ad regem Israelis, Quid mihi tecum? uade ad prophetas patris tui, & ad prophetas matris tuæ. Aitq; ad eum rex Israel, Ne sic, quādoquidem inuitauit DOMINVS tres istos reges, ut tradat eos in manus Moabitarū. Elisæus ait, Viuit DOMINVS exercituum, in cuius conspectu sto, nisi faciē Iosaphat[c] regis Iuda reuererer, non dignarer ut te uel aspicerē, nunc uero psalten
C mihi adhibete. Quumq; caneret psaltes, facta est super eū manus DOMINI. Et ait, Sic dicit DOMINVS, Facite iuxta hunc alueū multos[d] elices, quoniam sic dicit DOMINVS, Non uidebitis uentum, neq; pluuiam uidebitis, nihilo tamen minus alueus iste aquis inundabit, ut & uos bibatis, et pecora uestra, atq; iumenta uestra, idq; leue erit in oculis DOMINI: dabit insuper Moabitas in manū uestram, ferietisq; omnē ciuitatem munitam, & omnē urbem electā, atq; uniuersas arbores

Ioram impius. *Elisæus in castris.*

a Quasi dicat, offero mea omnia, quibus ut tuis pro arbitrio uti potes.

b Periphrasis est ministri, hoc est, qui minister fuit Eliæ: quoniam uero nō dicitur sine emphasi & significatione ad præsens negotium, reliqui, ne mutarem quidpiam.

c Eb. Nisi susciperem aut ferrem faciem Iosaphat: hoc est, nisi facerem hoc in gratiā eius.

d Eb. Foueas foueas.

arbores electas deijcietis, omnes fontes aquarum obturabitis, & omnem agrum fertilem lapidibus inutilem reddetis. Factum autem est mane iuxta id tempus, quo solebat sacrificari sacrificium cibariū, ut aquæ uenirent per uiam Edom, terraq; ipsa inundaret aquis. Cuncti autem Moabitæ audientes quod ascendissent reges ut pugnarent contra eos, conuocarunt omnes qui expediti erant, & supra, steteruntq; ad fines: & mane quū sol oriretur super aquas, uiderunt Moabitæ è regione aquas rubras ueluti sanguinem. Et dixerunt, Sanguis est, uastando uastati D
sunt reges, mutuo sese confecerunt, ad prædam igitur ô Moab. Quumq; peruenissent ad castra Israelis, insurrexerūt Israelitæ, & percusserunt Moabitas, ut fugerent coram eis: at isti insequuti eos percusserunt Moabitas, & subuerterūt urbes, & in singulos agros fertiles singuli proiecerunt lapides suos, & impleuerūt eos, omnes fontes aquarū obstruxerunt, & omnem arborem bonam deiecerunt, duntaxat in Kirhæresch reliquos fecerunt lapides eius, funditores uero circumierunt [eam,] & percusserunt eam. Videns aūt rex Moabitarum quod bellū[e] grauius esset q̄ quod ipse sustinere posset, tulit secum septingentos, [f]qui gladio uti poterant, ut irrumperent aduersus regem Edom, sed non potuerunt. Arripiens igitur primogenitum filium suum, qui regnaturus erat pro eo, sacrificauit eum holocaustum super murum, factaq; est magna indignatio contra Israelem. Soluerunt ergo ab eo, & reuersi sunt in terram suam.

[e] Eb. Quod bellū fortius esset ipso.
[f] Eb. Educentes gladium.

CAP. IIII.

De miraculis aliquot Elisæi.

MVlier quædam de uxoribus filiorū prophetarum clamauit ad Elisæum, dicens, Seruus tuus uir meus mortuus est, tu uero nosti quod seruus tuus metuens fuit dei. Iam uero uenit creditor ut tollat duos filios meos sibi in seruos. A
Ad quam dixit Elisæus, Quid faciam tibi, indica mihi quid habes domi? Quæ dixit, Ancilla tua nihil habet domi quàm lecythum olei. Cui ait, Vade & posce tibi uasa foris ab omnibus uicinis tuis, uacua uasa, eaq; non pauca: quūq; fueris ingressa, claude post te, postq; filios tuos ianuam, & funde in omnia uasa ista: quodq; fuerit repletum, sepone. Abijt itaq; mulier ab eo, & clausit ianuā post se & post filios suos, qui adhibebāt ei [uasa,] ipsaq; infundebat. Quumq; iam uasa impleta essent, dixit ad filium suum, Adhibe mihi adhuc [aliud] uas. Is autem ait ad eam, Nullum est amplius uas: cōstititq; oleum. Venit hæc, & nunciauit uiro dei. Qui ait, Vade & uende oleum, & redde creditori, tu & filij tui cum eo quod B
superest uitam sustinete. Contigit quodam tempore, ut Elisæus transiret Sunem, illic erat mulier quædam insignis, quæ retinuit eum ut ederet cibum, unde factū est, ut quoties trāsiret, diuerteret illò, ut ederet cibū. Tum ait illa ad maritū suum, En quæso, noui quod is qui subinde apud nos præterit, uir dei sanctus est, faciamus quæso cœnaculum paruo pariete, & ponamus ei in eo lectum, mensam, solium atq; candelabrum, ut quum ad nos uenerit, illuc diuertat. Factum ergo est quodam die, ut ueniret illuc, & diuerteret in cœnaculum, dormiretq; in eo. Tum dixit [Elisæus] ad Gehesi puerum suū, Voca Sunamitidem illam: quumq; eam uocasset, stetit ipsa coram eo. Rursumq; ait ille ad eum, Dic ad eā, Inseruijsti nobis omni studio isto ac diligentia, quid facimus tibi? est ne tibi negotiū aliquod apud regē, aut imperatorem? Quæ respondit, Ego habito in medio populi mei. C
Dixit ille, Quid ergo ei faciendum? Respondit Gehesi, Profecto non habet filiū & maritus eius senex est. Dixit [Elisæus,] Voca eā. Et is uocauit eam, & [mulier] stetit ad ostium. Dixitq; ille, Ad tempus hoc constitutū iuxta tempus animantis tu amplexaberis filium. At illa dixit, Ne illudas famulæ tuæ mi domine uir dei. Concepit ergo mulier, & peperit filium ad tempus hoc præstitutum iuxta tempus animantis quod definierat ei Elisæus. Cumq; puer adoleuisset, factum est quodam die ut egrederetur ad patrem suum, & ad messores, diceretq; ad patrem

suum, Caput meum, caput meum [doleo.] Et ille ait ad puerum quendam, Fer eum ad matrem suam. Qui cum tulisset eum, adduxissetq́ eũ ad matrem suam, sedit super genua eius usq; ad meridiem, & mortuus est. Illa uero ascendens, po- — Filius moritur.
D suit eum super lectũ uiri dei, & obseratis [foribus] circa eum, exijt. Et uocato marito suo, ait, Mitte quæso mecum aliquem ex pueris, & asinam, nam propere proficiscar ad uirum dei, & reuertar. Qui ait, Cur proficisceris ad eum hodie, quum nec sit noua luna, nec sabbatum? Respondit illa, Vale. Strato asino dixit ad puerum, Duc & proficiscere, ne moram nectas mihi, quo minus uehar, nisi quũ dixero tibi. Profecta itaq; uenit ad uirum dei in montem Carmelum. Quumq́ uir dei eam uidisset procul, dixit ad Gehesi puerum suum, En Sunamitis ista, curre quæso ei obuiam, & dic ad eam, Valésne tu? ualétne maritus tuus? ualétne puer? Quæ respondit, Valent recte. Venit autẽ ad uirum dei in montem, & apprehen-
E dit pedes eius. Accessitq́ Gehasi, ut eam depelleret. Et dixit uir dei, [a]Sine eã, quandoquidẽ mœsto est animo, quod DOMINVS me cælauit, neq; reuelauit mihi. At illa dixit, Postulauine ego filium à domino meo? an non dicebam, Ne fallas me? Et dixit [Elisæus] ad Gehasi, Accinge lumbos tuos, & tolle baculum meum in manum tuam, & uade. Quod si [b]quispiam obuius tibi factus fuerit, ne eũ salute impartias: si quispiam te salutauerit, ne respondeas ei, & pone baculũ meum super faciem pueri. Tũ dixit mater pueri, Viuit DOMINVS, & uiuit anima tua, si dimisero te. Surgẽs ergo sequutus est eam. Porrò Gehasi præcesserat eos, & posuerat baculum super faciem pueri, sed nec uox erat, nec sensus: reuersus est ergo ei obuiam, indicauitq́ ei, dicens, Puer non euigilauit. Quumq́ Elisæus uenisset — Elisæi oratione puer resuscitatur à mortuis.
F in domum, ecce puer mortuus [c]iacebat positus super lectum eius. Ingressus ergo clausit ostium post utrunq;, & precatus est DOMINVM, & ascendens iacuit super puerũ, ponens os suũ super os eius, & oculos suos super oculos eius, manusq́ suas super manus eius. Quũq́ sic prostratus incumberet ei, calefacta est caro pueri. Et rediens deambulabat in domo, iam huc, iam illuc, deinde ascendit, & rursus incubuit ei. Tum puer [d]sternutauit septies, aperuitq́ oculos suos. [Elisæus] autem uocato Gehasi ait, Voca Sunamitidem hanc. Vocauit igitur eã. Quę quum ingressa esset ad eum, dixit ille ad eam. Tolle filium tuum. Ingressa itaq; procidit ad pedes eius incuruata terram uersus: tollensq́ filium suũ, egressa est. Elisæus autem reuersus est in Gilgal, fuitq́ fames in terra, & filij prophetarũ uersabantur apud eum. Tum dixit ad puerum suum, Apponito ollam magnam, & coque pultem filijs prophetarum. Egressus ergo unus in agrũ ut colligeret her-
G bas uirides, inueniensq́ fruticem agrestem, collegit ab ea coloquintidas agrestes, impleuitq́ uestem suam, & rediens incidit in ollam pultem, neq; enim compertum habebat, & effudit uiris ut comederent: quumq́ de coctione illa ederẽt, clamabant dicentes, Mors est in olla, ô uir dei: nec potuerũt comedere. At ille ait, Adferte farinam, quam inspersit in ollam, & ait, Effunde populo ut comedant: tum nihil mali amplius fuit in olla. Porrò uir quidã ueniebat de Baal Salisa, ferens uiro dei panes primitiarum, nempe uiginti panes ordeaceos, & frumẽtum recens in [e]folliculis suis, dixitq́, Da populo ut comedat. Et respondit minister eius, Quid uero dabo istud centũ uiris? Rursum ait ille, Da populo ut comedat, nam sic ait DOMINVS, Comedent, & supererit. Posuit itaq; ante eos, & illi comedentes, reliquum fecerunt iuxta uerbum DOMINI. — Mors in olla. — Panis multiplicatur.

CAP. V.

Naaman Syrus à lepra mundatur, Gehasi seruus Elisæi lepra punitur.

A NAaman imperator exercitus regis Syriæ fuit uir clarus ac spectatissimus in conspectu domini sui, nam DOMINVS dederat salutem Syriæ per eum, fuitq́ uir strenuus, sed leprosus. Egressi autẽ erant Syri grassatores, & captiuam duxerant de terra Israel paruam quandam puellam, quæ [a]ministrabat uxori ipsius

[a] Vel, absiste ab ea.

[b] Eb. Si inueneris uirum.

[c] Eb. Factus cubare super lectum eius.

[d] Alij oscitauit. Puer repetitur, quod Latinis infrequens est.

[e] Quidam legunt, in ueste sua.

[a] Ebr. Quæ fuit corã uxore, uel in conspectu uxoris Naamã.

fius Naaman, hæc dicebat ad dominã suam, Vtinam herus meus esset apud propheta m qui est in Samaria, tum enim[b] sanaret eum à lepra sua. Et ingressus Naaman exposuit [hæc] domino suo, dicens, Sic & sic loquuta est puella quæ est ex terra Israel. Tum dixit rex Syriæ, Vade & ingredere, mittamq; literas ad regem B
Israelis. Is autẽ profectus accepit in manum suam decem argenti talenta, & auri sex millia, decem insuper uestes mutatorias, tulitq; literas ad regẽ Israelis in hãc sententiam, Quum peruenerint literæ istæ ad te, en ego misi ad te Naaman seruum meum, ut cures eum à lepra sua. Contigit autẽ ut rex Israel perlecta [epistola,] sciderit uestimenta sua, dixeritq;, Ego'ne deus sum, ut interficiam, & rursus uitæ restituam? Is mittit ad me, ut curem hominem à lepra sua: enimuero aduertite quæso & uidete, quam ansam captet contra me. Quum uero Elisæus uir dei audijsset q̃d rex Israel cõscidisset uestẽ suam, misit ad regẽ huiusmodi uerbis, Quare C
conscidisti uestes tuas? ueniat igitur ad me, experietur certe prophetã esse in Israele. Venit itaq; Naaman cũ equitatu suo, & curru suo, & constitit ad fores domus Elisæi: misitq; Elisæus nuncium ad eum hisce mandatis, [c] Vade, & laua septies in Iordane, & restituetur tibi caro tua, adeoq; munda erit. Naaman indignatione cõmotus, abijt & dixit, En, cogitaram apud me, Omnino exibit, & stans inuocabit nomen DOMINI dei sui, motabitq; manum suã ad locũ, & curabit lepram: an non præstant Abana & Parpar fluuij Damasci omnibus aquis Israelis? an nõ D
si lauero in eis, mundus ero? Versus itaq;, abijt indignabundus. Accedentes autẽ serui eius, loquuti sunt ad eum, & dixerũt, Mi pater, si propheta magnã rem tibi mandasset, an non faceres? quanto magis quũ dixit ad te, Laua, & mundus eris? Descendit igitur, & tinxit [se] septies in Iordane iuxta uerbũ uiri dei, mutataq; est caro eius sicut caro pueri parui, & mũdatus est. Rediens igitur ad uirũ dei ipse et omnis comitatus eius, ingressus est, & stetit ante eum, & dixit, En obsecro, noui q̃ nõ sit deus in uniuersa terra, nisi in Israele, cape quæso[d] munus à seruo tuo. Ille aũt dixit, Viuit DOMINVS, ante quem sto, si accepero. Cumq; is flagitasset, renuit ille. Tum dixit Naaman, An nõ dari poterit seruo tuo de humo illa onus, E
quantum par mulorũ [fert?] siquidem seruus tuus posthac non sacrificabit holocaustum aut sacrificiũ dijs alijs, sed soli DOMINO: hac in re propitius sit DOMINVS seruo tuo, quũ ingressus fuerit dominus meus phanũ Rimmon, ibiq; adoraturus, innixus fuerit super manũ meã, si & ego procidero in phano Rimmon: si inquam & me procidere contigerit in phano Rimmon, hac in re propitius sit DOMINVS seruo tuo. Ad quem ille ait, Vade in pace. Quũq; profectus esset ab eo iugerum arui, [e] dixit Gehasi famulus Elisæi uiri dei [intra se,] En dominus meus pepercit [rebus] huius Syri Naaman, quo minus acciperet de manu F
eius quæ attulerat, uiuit DOMINVS, si non cucurrero post ipsum, & accepero aliquid ab eo. Sequutus est ergo Gehasi ipsum Naaman, quẽ Naamã uidẽs post se currentem, ilico[f] desilijt de quadriga, occurrẽs ei & dicens, Recte'ne [omnia?] Respondit ille, Recte: en dominus meus misit me, dicens, En uenerũt modo ad me duo adolescentes de monte Ephraim, qui sunt ex filijs prophetarum, da quæso eis talentum argenti, & duas uestes mutatorias. Et ait Naaman, Bono sis animo, cape duo talenta: coegitq; eum, ut ligaret duo talenta argenti in duos sacculos, simulq; duas uestes mutatorias, & imposuit [illa] duobus pueris suis, ut portarẽt ante ipsum. Veniens autem in locũ quendam secretum, acceptis his de manu ipsorum, reposuit in domo, & uiros amandauit ut abirent. Porrò ipse ingressus stetit coram domino suo: dixitq; ad eum Elisæus, Gehasi unde? Qui ait, Nusquam abijt seruus tuus. Ille uero dixit ad eum, An nõ cor meũ iuit, quũ reuersus G
est homo de curru suo tibi obuiã? Nũ tempus est corradẽdi argentũ, & accipiendi uestes, oliueta, uineas, oues & boues, seruos et ancillas? Adhærebit igitur lepra

[b] Eb. Colligeret. Colligere autem pulchra metalepsi dicitur pro restituere aut sanare: nam qui à lepra curantur, iterum restituuntur societati reliquorum hominum.

[c] Eb. Ire, supple oportet, uel eundum est.

[d] Eb. Benedictionẽ.

[e] Dixit pro cogitauit.

[f] Eb. Lapsus est seu cecidit.

ipsius Naaman tibi & semini tuo semper. Et egressus est à conspectu eius lepro sus sicut nix. Giezi leprosus.

CAP. VI.

De miraculis aliquot quæ dominus per Elisæum Israelitis præstitit.

a Ebr. Augustus est à nobis.

A DIxerunt autem filij prophetarum ad Elisæum, Ecce locus in quo tecum habitamus angustior est[a] quàm ut nos capiat, liceat ergo nobis quæso, ut eamus ad Iordanem, & tollamus inde singuli trabem unam, faciamusque nobis locum in quo habitemus. Et respondit, Ite. Dixit autem unus, Adijce animum quęso ut eas cum seruis tuis. Et respondit, Ego ibo. Et profectus est cum eis: qui uenientes ad Iordanem, secuerunt ligna. Contigit autem quum unus [ex eis] arborem deijceret, ut[b] securis caderet in aquam, clamaretque & diceret, Heu mi domi-

b Eb. Ferrum.

B ne, hæc [securis] mutuo accepta est. Vir dei ait, Quò cecidit? Is ostendit ei locum. Qui præcidens lignum, proiecit illuc, & natauit securis. Dixit ergo, Tolle. Qui extensa manu sua, extraxit eam. Rex Syriæ gessit bellum contra Israelem, & inito consilio cum seruis suis, dixit, Alicubi ad certum locum castra mea erunt. Misit ergo uir dei ad regem Israelis, & dixit, Caue transeas hunc locum, nam Syri illic demissi [latitant.] Tum misit rex Israelis ad eum locũ de quo dixerat uir dei, & dispositis custodijs, obseruari eum iussit, idque[c] sæpius. Turbatum igitur est cor regis Syriæ huius rei gratia, uocatisque seruis suis, dixit ad eos, An igitur mihi nõ

Ferrum natat.

Beneficium prophetæ.

c Eb. Non semel neque bis.

C indicaretis, quis ex nobis regis Israelis [esset?] Tum dixit unus ex seruis eius, Nequaquam domine mi rex, sed Elisæus propheta qui est in Israele, is indicat regi Israelitico uerba quæ tu loqueris in penetrali cubiculi tui. Qui ait, Ite & uidete ubi nam sit, ut mittam & tollam eum. Indicatum est ergo ei his uerbis, En est in Dothan. Misit igitur illuc equos & currus, & exercitum grauem, qui nocte uenientes circumsederunt ciuitatem. Consurgens autem mane minister uiri dei ut egrederetur, en exercitus circumsedebat ciuitatem cum equis & curribus. Tum dixit puer eius ad eum, Heu domine mi, quid faciemus? Qui respondit, Neme-

D tuas, nam eorum qui nobiscũ, plures sunt quàm eorum qui cum illis. Orauitque Elisæus & ait, Aperi quæso DOMINE oculos eius ut uideat. Et aperuit DOMINVS oculos pueri, uiditque, & ecce mons plenus erat equis & curribus igneis circum Elisæum. Cumque illi descenderẽt ad eum, orauit Elisæus ad DOMINVM, & dixit, Feri quæso gentem istam cæcutientia: & ferijt eos cæcutientia iuxta uerbum Elisæi. Dixit ergo ad eos Elisæus, Hæc non est uia, neque hæc urbs est, sequimini me, ducamque uos ad uirum quem quæritis: duxit autem eos in Samariam. Factumque est quum uenissent in Samariam, ut diceret Elisæus, DOMINE aperi oculos istorum ut uideant: aperuitque DOMINVS oculos eorum, uideruntque, &

Oculorum apertio.

E ecce erant in medio Samariæ. Dixit aũt rex Israel ad Elisęum quum eos uidisset, An non trucidãdo trucidabo pater mi? Respõdit, Ne trucides, quos uero tu gladio tuo & arcu tuo ceperis, hos trucida, quin appone eis panem & aquam, ut comedant & bibant, abeantque ad dominum suum. Apparauit itaque eis splendidum apparatum: quumque comedissent & bibissent, dimisit eos. Illi uero abierunt ad dominum suum, nec ultra uenerũt grassatores Syri in terram Israeliticam. Post hæc contigit, ut Benhadad rex Syriæ congregato uniuerso exercitu suo, ascenderet, oppugnaretque Samariam. Fuit uero fames magna in Samaria, & ecce illi obsederunt eam donec caput asini ueniret octoginta[d] argenteis, & quarta pars[e] Ca-

Hostes conuiuio excipiuntur.

d Quidam siclum subintelligunt.
e Cabus mensuræ species est.

F bi farraginis columbinę quinque argenteis. Quumque rex Israel transiret ad murum, clamauit mulier quædã ad eũ, & dixit, Fer opem domine mi rex. Qui ait, Quandoquidem DOMINVS tibi non fert opem, unde ego tibi ferrem opem? de horreóne, an de torculari? Dixitque ad eam rex, Quid tibi [uis?] Respondit, Ista mulier dixit ad me, Da filium tuum ut comedamus eum hodie, filium autem meũ cras comedemus: coximus igitur filium meum, & comedimus eum, postero die dixi ad

Fames in Samaria.

ad eam, Da filium tuum ut comedamus eum, illa uero abſcondit filium ſuum. Quum ergo rex audiſſet uerba mulieris illius, ſcidit ueſtimenta ſua, tranſibatq; per murum, uidente hoc populo: porrò penitius ſuper carnem ſuam ſaccũ habebat, dixitq;, Sic faciat mihi deus, ſicq; addat, ſi caput Eliſæi filij Saphat ſteterit hodie ſuper eo. G Porrò Eliſæus ſedebat domi ſuæ, ſedebãtq; cum eo ſeniores. Et præmiſit [rex] quendam ante ſe: qui nuncius antequam ueniret ad eum, dixit [Eliſæus] ad ſeniores, An non uidiſtis quod [f] latro iſte miſerit, ut tollat caput meum? Obſeruate, quum uenerit nũcius claudite oſtium, & premite eum oſtio: an non ſtrepitus pedum heri ſui ſequitur eum? Adhuc eo cum illis loquente, ecce nuncius deſcendit ad eum, & dixit, En hæc adflictio à DOMINO eſt, quid ultra [g] expectarem DOMINUM?

CAP. VII.

Miraculum grande deſcribitur qua ratione fames ſubito ceſſarit.

Dixit aũt Eliſæus, Audite uerbum DOMINI, ſic dicit DOMINUS, Cras iuxta hoc tempus ſatũ ſimilaginis ſiclo [emetur,] & duo ſata hordei uno ſiclo in porta Samariæ. A Reſpondit triarius quidã, à [a] quo pendebat rex, uiro dei, & dixit, Ecce ſi DOMINUS faceret feneſtras in cœlo, num fieret res iſta? [Eliſæus] dixit, En tu uidebis [id] oculis tuis, ſed ex eo non comedes. Fuerũt aũt quatuor uiri leproſi ad oſtiũ portæ, qui [b] dixerũt inter ſe, Quid hic ſedemus donec moriamur? Si ſtatuerimus [c] urbem hanc ingredi, quandoquidem fames eſt in urbe, moriemur in ea: ſi uero hic manebimus, itidem moriemur: agite igitur [d] deficiamus ad copias Syrorũ, ſi nos uita donabunt, uiuemus: ſin interficient, moriemur. B Surrexerunt ergo in crepuſculo, ut irent in caſtra Syrorum, & uenientes ad [e] prima caſtra Syrorum, ne uir quidẽ illic erat, (effecerat enim DOMINUS, ut in caſtris Syrorum audiretur ſtrepitus curruum, ſonitus equorum, & ſtrepitus ingentis exercitus, ut diceret quiſq; ad alium, En rex Iſrael conduxit aduerſum nos reges Hithæorum, & reges Aegyptiorum, ut ueniant contra nos: & ſurgentes fugerunt in crepuſculo, relinquentes tentoria ſua, equos ſuos, aſinos ſuos, & caſtra ipſa ut erant, fugeruntq; [f] quò uolũtas tulit.) Quũ igitur leproſi ad prima caſtra ueniſſent, ingreſſi tentorium unũ, comederunt & biberunt, tuleruntq; illinc argentũ, aurum, & ueſtes, & abeuntes abſconderunt: & reuerſi ingreſſi ſunt aliud tentorium, & illinc quoq; tulerunt, & abeuntes abſconderunt. Dixerunt autẽ quiſq; ad proximum C ſuum, Non rectè facimus, hodie dies eſt fauſti nũcij, & nos diſſimulamus, ſi expectauerimus ad aurorã uſq;, deprehendet nos [g] iniquitas: agite igitur, ingrediamur & annũciemus domui regis. Venientes igitur clamauerũt ad cuſtodes portæ ciuitatis, indicarũtq; illis dicentes, Venimus in caſtra Syrorum, & ecce ne uir quidem ullus illic erat, nec uox hominis, ſed equi ligati, & aſini ligati, cæterũ caſtra ipſa ut erant. Cuſtodes itaq; portarũ clamauerunt, & indicauerunt hoc intus domui regis. Rex ergo noctu ſurgẽs ait ſeruis ſuis, Indicabo uobis quid fecerint nobis Syri, ſciunt quod fame laboramus, egreſſi ergo ſunt è caſtris, ut alicubi in agro ſe ſe abſcondant, [h] hoc conſilio, ut nos (ſi urbem egreſſi fuerimus,) uiuos capiant, urbemq; ipſi occupent. Tum reſpondens unus ex ſeruis eius, dixit, Accipiantur quinq; equi qui reliqui ſunt in urbe, (hi [i] enim tantũ efficient quantũ uniuerſa multitudo Iſraelitica, ſi ſeruent: rurſus perinde erũt ut tota multitudo Iſraelitica, ſi pereunt,) quos mittemus, & explorabimus. Acceperũt ergo equos ad duos currus, quos miſit rex ut ſequerentur caſtra Syrorũ, hæc mandans, Ite & explorate. D Abeuntes illi ſequuti ſunt eos uſq; ad Iordanẽ, & ecce omnes uiæ plenæ erant ueſtibus & uaſis, quæ Syri abiecerant in feſtinatione ſua. Reuerſi igitur nuncij, nunciarunt hæc regi, & egreſſus populus, diripuerũt caſtra Syrorum. Tum factũ eſt ut ſatum ſimilaginis ueniret ſiclo, & duo ſata hordei ſiclo, iuxta uerbũ DOMINI. Porrò rex conſtituit triariũ illum principẽ, cuius humeris innitebat ad portã, con

f Eb. Filius latronis iſte uel iſtius, ſed uidetur loquutio eſſe, ut filij Achiuorum pro Achiuis.

g Alij legunt, quid ultra expectabo à domino? Sed uidetur diffidentis eſſe uox.

a Ebr. Super cuius manu rex innitebatur aut fulciebatur, fortè mollitiem regis indicat.

b Ebr. Vir ad proximum ſuum.

c Ebr. Si dixerimus, Ingrediamur urbem.

d Ebr. Cadamus.

e Ebr. Ad extremitatem caſtrorum, extremum autem de ultimo & primo dici poteſt. Nec enim uериſimile eſt, leproſos omnia caſtra uſq; ad extrema penetraſſe.

f Ebr. Ad animam ſuam: quod uarie intelligi poteſt. Vel, ubi animã ſuam ſeruare poſſent: Vel, quo ferebat animus.

g Iniquitas pro pœna quæ iniquitati debetur.

h Eb. Dicentes, quũ egreſſi fuerint de ciuitate apprehendemus eos uiuos, & ciuitatẽ ingrediemur.

i Verba Ebræa aliter habent, ſed periphraſi clariorem ſenſum reddidi.

culcauitq; eũ populus in porta, & moriebatur, iuxta uerbũ quod loquutus fuerat uir dei cum rex descenderet ad eum. Factum inquã est quemadmodũ loquutus erat uir dei ad regem in hũc modũ, Duo sata hordei siclo [uendetur,] & simila-ginis satũ siclo cras iuxta id tẽpus in porta Samariæ: ad quod responderat princeps illo uiro dei, & dixerat, Si DOMINVS faceret fenestras in cœlis, num res illa fieret? Dixeratq; ille, En tu uidebis oculis tuis, sed inde nõ comedes. Factũ est ergo ei sic, conculcauitq; eum populus in porta, & mortuus est. — *Incredulus conculcatur.*

CAP. VIII.

Incidit alia fames quæ durauit septem annis. De Benhadad & Hasael, & de regno Ioram.

A LOquutus est aũt Elisæus ad mulierem illam, cuius filium uitæ restituerat, hisce uerbis, Surge & uade, tu & domus tua, & peregre commorare ubicunq; cõmorari potes, quoniã uocauit DOMINVS famem quæ hisce septẽ annis ueniet super terrã. Surrexit itaq; mulier illa, & fecit iuxta uerbũ uiri dei, abijtq; tam ipsa quàm domus eius, & peregre cõmorata est in terra Palestina septẽ annis. Cumq; exacti essent septem anni, reuersa est mulier è terra Palestina, egressaq; ut postularet apud regem domũ suam & agrum suum. Rex aũt loquutus est cum Gehasi — *Supra.4.d*

B ministro uiri dei in hæc uerba, Narra quæso mihi egregie gesta quæcunq; fecit Elisæus. Narrabat ergo ille regi, quomodo uitæ restituisset mortuũ, interim autem mulier cuius filium uitæ restituerat, postulauit apud regem domũ suam & agrum suũ: dixitq; Gehasi, Domine mi rex, hæc est mulier, atq; hic est filius eius quem uitæ restituit Elisæus. Quumq; rex interrogasset mulierẽ, recẽsebat illa ei: deditq; ei rex cubiculariũ quendam, dicens, Restitue ei omnia quæ sua sunt, atq; cunctos prouentus agri, à die quo dereliquit terram, usq; in præsens [tempus.] Porrò Eliseus profectus est in Damascũ, ægrotãte Benhadad rege Syriæ, quod

C nunciatũ est [a] regi his uerbis, Vir dei uenit huc. Tum dixit rex ad Hasaelem, Tolle in manu tua munus, & uade obuiã uiro dei, ut cõsulas DOMINVM per eũ hisce uerbis, Cõualiturúsne sum ab hoc morbo meo? Profectus est Hasael ei obuiã, accepto munere in manũ suam, omniq; bono Damasci, onere scilicet quod quadraginta [ferrent] cameli, & ueniens stetit ante eum, dixitq;, Filius tuus Benhadad rex Syriæ misit me ad te hisce mandatis, Conualiturúsne sum ab hac infirmitate mea? Elisæus dixit ad eum, Vade & dic ei, Certissime cõualesces: ostendit tamen mihi DOMINVS quòd certissime moriturus sit. Porrò uir dei firmata facie sua stetit donec pudefieret, nã fleuit. Tum dixit Hasael, Quare flet dominus

D meus? Qui respõdit, Quoniã noui quę tu facturus sis mala filijs Israel, nam munitiones [b] eorũ igne cõbures, & iuuenes eorũ gladio trucidabis, infantes eorũ allides, & prægnãtes eorũ dissecabis. Dixit ergo Hasael, Quid nam? canisne est seruus tuus, ut designet uerbũ istud tam grande? Respondit Elisæus, DOMINVS ostendit mihi te futurũ regem super Syriam. Abijt itaq; ille ab Elisæo, & uenit ad dominum suũ. Ad quem ille dixit, Quid dixit tibi Elisæus? Respondit, Dixit mihi quòd certissime sis conualiturus. Postero die accepit [Hasael] stragulũ, & immersum aquæ expandit super faciem eius ut moreretur: regnauitq; Hasael pro — *Hasael rex futurus.*

E eo. Anno quinto Ioram filij Ahab regis Israelis, & Iosaphat regis Iuda, regnũ accepit Ioram filius Iosaphat regis Iuda: triginta duos annos natus erat quũ inaugurareturregno, regnauitq; octo annis Hierosolymis. Ambulauit in uia regũ Israel, sicut fecerunt hi qui fuerunt de domo Ahab. Nã filia Ahab erat uxor eius, fecitq; malũ in oculis DOMINI: sed DOMINVS noluit excindere Iudã, propter Dauidem seruũ suum, sicut promiserat ei, quòd daturus esset ei lucernã de filijs suis cunctis diebus. Eodẽ tempore defecit Edom, quũ esset sub manu Iuda, nam constituerunt super se regẽ. Transiuit ergo Iorã Zair, ipse & omnes currus eius secũ, — *Hasael rex. 2.Par.21.b* — *2.Reg.7.d*

F consurgensq; noctu percussit Edomæos qui eum circũsederant, unà cum principibus

a Ebr. Bi.

Quod Eliæ à domino præceptum erat 1.Reg.19. per Eliseum hic perficitur.

b Ebr. Mittes in ignem.

pibus curruũ, & fugit populus in tẽtoria sua. Sic defecit Edom quo minus esset
na. sub potestate Iuda usq; in hunc diem. Tunc etiã defecit Libna eodẽ uidelicet tem
pore. Reliquum gestorum Ioram, & omnia quæ fecit, an non hęc scripta sunt in li
bro annaliũ regum Iuda? Dormiuit itaq; Iorã cum patribus suis, & sepultus est
iuxta patres suos in ciuitate Dauidis, regnũq; obtinuit pro eo Ahasias filius eius.
r.22.a Anno duodecimo Iorã filij Ahab regis Israel regno inauguratus est Ahasias fi-
lius Iorã regis Iuda: natus erat uigintiduos annos Ahasias quũ regnare cœpis- G
set, regnauitq; anno uno Hierosolymis. Nomẽ matris eius erat Athalia, quę fuit
filia Amri regis Israelis. Ambulauit aũt in uia domus Ahab, fecitq; malũ in ocu-
lis DOMINI sicut domus Ahab, erat enĩ affinitate iunctus domui Ahab. Profe
ctus est quoq; Iorã filius Ahab in bellũ cõtra Hasaelẽ regẽ Syrię in Ramoth Gi-
lead, percusserũtq; Syri ipsum Ioram. Reuersusq; est Ioram rex ut mederetur in
Iesreel uulneribus quæ inflixerant Syri ante Ramoth (Gilead) quũ bellũ gesse-
rat contra Hasaelẽ regem Syriæ, descenditq; Ahasias filius Ioram rex Iuda, ut in
uiseret Ioram filium Ahab in Iesreel, nam illic ægrotabat. CAP. IX.

Iehu inauguratus regno stirpem Achab funditus excindit.

g.19.c ELisæus propheta uocato quodam ex filijs prophetarum, ait illi, Accinge †lum- A
bos tuos, & accipe uasculũ illud oleariũ in manũ tuam, & uade in Ramoth
Gilead, & quũ illuc ueneris, dispice illic ubi sit Iehu filius Iosaphat filij Nimsi.
Cæterũ ingressus, iube ut surgat è medio fratrũ suorum, & introduc eum in abstru-
sissimum aliquem locũ, deinde accipe uasculũ olei, & effunde super caput eius,
& dic, Sic ait DOMINVS, Vnxi te regem super Israelẽ, apertoq; ostio fuge, nec
morã nectas. Abijt itaq; minister prophetæ in Ramoth Gilead, & quũ esset in-
gressus, ecce imperatores exercitus cõsidebant, & dixit, Habeo aliquid quod te-
cum loquar ô imperator. Tum dixit Iehu, Ad quem ex omnibus nobis? Qui di-
xit, Ad te imperator. Et surgens ingressus est in [a] cubiculũ, fuditq; ille oleum su-
g.19. per caput eius, & dixit ad eũ, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Vnxi te regem B
super populũ DOMINI, nempe super Israelẽ: tu trucidabis domũ Ahab domi-
ni tui, ut ulciscar sanguines seruorum meorum prophetarum, & sanguines cunctorum
eg.21.f seruorũ DOMINI de manu †Isabelis, interibit nanq; uniuersa domus Ahab, ex
cindam enim ipsi Ahab mingentẽ ad parietem, conclusum & derelictũ in Israe-
eg.15.g le, ponamq; domũ Ahab sicut domum Ieroboã filij Nebat, & sicut domũ †Baa-
eg.16.a sa filij Ahia. Porrò Isabelem comedẽt canes in agro Iesreel, nec erit qui sepeliet.
Aperuit ostiũ & fugit. Iehu uero egressus est ad seruos domini sui, & dixit [qui-
dam] ei, Rectène res habent? quam ob causam ingressus est ad te uæsanus ille?
Qui ait eis, Nouistis hominem illũ, & quæ sit loquacitas eius. Dixerũt illi, [b] Men
tiris, indica nobis. At ille ait, Sic & sic loquutus est ad me, dicens, Sic ait DOMI-
NVS, Ego unxi te regẽ super Israelem. Mox acceperunt quisq; uestem suam, & C
posuerũt subter eum ad [c] tumulũ quo ascenderet, clanxeruntq; cornu, & dixerũt,
Iehu regnat. Coniurationẽ itaq; fecit Iehu filius Iosaphat filij Nimsi cõtra Iorã,
quum Iorã obsideret [b] Ramoth Gilead, ipse & uniuersus Israel corã Hasaele re-
ge Syriæ, reuersusq; esset rex Iorã ut mederetur in Iesreel uulneribus quę inflixe
rãt ei Syri. Dixit ergo Iehu, Si uobis cordi est, nemo exibit nec euadet ex urbe, q
uadat & nunciet in Iesreel. Ascendens itaq; Iehu currũ, abijt in Iesreel ubi Ioram
decumbebat. Descenderat quoq; Ahasias rex Iuda illuc, ut inuiseret Iorã. Porrò
speculator q stabat in turri Iesreel, uidit globũ Iehu incedentẽ, & dixit, Ego ui-
deo globũ. Et ait Ioram, Accipe equitem, & mitte eis obuiã, qui experiatur num D
rectè [e] habeant res. Profectus est itaq; eques obuiam ei, & dixit, Rex quærit num
pax sit? Et dixit Iehu, Quid tibi cum pace? reflecte post me. Speculator autẽ nun
ciauit dicens, Nũcius uenit usq; ad illos, nec reuertitur. Misit igitur aliũ equitem,

a Ebr. In domũ scilicet in interiora domus.

b Ebr. Falsum, mendacium.

c Alij legunt, ad fastigium graduũ: alij in similitudinem tribunalis: alij, iuxta horarium graduum, aut solare.

b Ramoth Gilead quidam putãt fuisse tum Syrorum. Alij contra putant regis Israel fuisse, & sic uidẽtur uerba sonare: Custodiebat rex Ioram urbem metu regis Syriæ, ne is eam caperet.

e Ebr. Et dicat, pax ne?

qui ueniens ad eos ait, Sic dicit rex, Est ne pax? Respondit Iehu, Quid tibi & pa-
ci? retrocede post me. Rursus nunciauit speculator, dicens, Et is ad eos uenit nec
B reuertitur: incessus est ut incessus ipsius Iehu filij Nimsi, nam insane incedit. Di-
xit Ioram, [f]Iunge equos. Et iunxit equos currui suo, egressusq; Ioram rex Israel,
& Ahasias rex Iuda, quisq; suo curru: exierunt inquam obuiam ipsi Iehu, depre-
hendentes eum in agro Naboth Iesreelitæ. Et factum est, quum uidisset Ioram
ipsum Iehu, dixit, Est ne pax Iehu? Qui respondit, Quæ pax, quum adhuc [super
sint] Isabelis matris tuæ artes meretriciæ, & ueneficia eius tam multa? Tum Io-
ram manibus suis uersis, fugit, & simul ad Ahasiam dixit, Proditio est ô Ahasia.
Iehu autem [g] præhenso arcu manu sua, ferijt Ioram inter scapulas, ut penetraret
sagitta cor eius, cõcideretq; ipse incuruus in currum suum. Tum dixit [Iehu] ad
Bidkar triariũ suum, Tolle, & deijce eum in partem agri Naboth Iesreelitæ: me-
mini enim (quum ego & tu simul curru uecti sequeremur Ahab patrem eius,)
F DOMINVM sustulisse onus hoc super eum, (quum diceret DOMINVS,) Ni- 1.Reg.21
mirum sanguines Naboth, & sanguines filiorũ eius, quos heri uidi, (ait DOMI
NVS,) rependam tibi in prædio isto. Tolle igitur eum, & abijce eum in agrum
iuxta uerbum DOMINI. Porrò Ahasias rex Iuda hoc uidens, fugit per uiã do-
mus horti, quem insequutus Iehu, dixit, Ferite & hunc in quadriga, in cliuo Gur
iuxta Iibleam, qui fugiens Megiddo, ibidem defunctus est. Serui aũt eius uexe-
runt eum curru Hierosolyma, sepelierũtq; eum illic cum patribus suis in sepul-
chro suo in ciuitate Dauidis. Anno undecimo, anno scilicet Ioram filij Ahab, re
gnauerat Ahasias super Iudam. Quumq; proficisceretur Iehu ad Iesreel, audi-
uit hoc Isabel, fucoq; pinxit faciem suam, & ornauit caput suum, prospiciens è fe
G nestra: & ingrediente Iehu portã, dixit illa, Num prospere cessit hoc Simri, q tru- 3.Reg.16
cidauit herum suum? Ille uero sublata facie sua uersus fenestram, dixit, Quis est
apud me, quis? Hoc attenderunt duo uel tres eunuchi, quibus dixit, Præcipitate
eam: & præcipitarunt eam, ut de sanguine eius spargeretur ad parietem, & ad
equos, & conculcauit eam. Ingressus uero comedit & bibit, dixitq;, Inuisite exe-
cratam hanc, & sepelite eam, quia filia regis est. Abeuntes itaq; ut eam sepelirẽt,
nihil inuenerũt de ea nisi caluariã, & pedes, atq; uolas ambarum manuũ. Reuer
si igitur nunciauerunt ei. Qui ait, Verbũ DOMINI hoc est, q̃d loquutus est [h] per
seruum suũ Eliam Thisbiten, dicens, In agro Iesreel comedent canes carnem Isa- 1.Reg.21
belis. Fuit itaq; cadauer Isabelis quasi stercus super faciem agri in prędio Iesreel,
ut nemo dicere posset, Hæc est Isabel.

f Ebr. Liga.

g Ebr. Impleuit manum suam arcu: quidam sic exponunt, tetendit arcum pro uiribus.

De Simri quomodo trucidarit Baasa herum suum, est 1. Regum 16. atq; illud impune non abijt ei. Alludit ergo fortassis Isabel ad facinus illud, & minatur similem exitum Iehu. Alij uolũt quod per impotentiam muliebrem uocarit Iehu Simri parricidã scilicet heri sui: & tunc sic legendũ erit, Nũ prospere cedet hoc Simri quod trucidauit herum suum?

h Ebr. Per manum serui.

CAP. X.

Qualiter trucidarit Iehu filios Achab, & Ahasiæ fratres, deinde etiã sacerdotes Baal.

A HAbuit uero Ahab septuaginta filios in Samaria, scripsitq; Iehu literas, &
misit in Samariã ad primores Iesreel, ad seniores, & ad nutritios Ahab hu-
iusmodi mãdatis, Mox quũ uenerit hæc epistola ad uos penes quos sunt filij do
mini uestri, item currus atq; equi sunt apud uos, habetis insuper urbẽ munitam
& arma. Dispicite quis sit melior & æquior ex filijs domini uestri, hũc ponite in
soliũ patris sui, & pugnate pro domo domini uestri. Timuerunt ergo illi admo
dum uehementer, & dixerũt, Ecce duo reges non potuerunt stare coram eo, quo
modo nos staremus? Misit ergo præfectus prætorio, & q ciuitati præerat, & nu-
tritij ad Iehu huiusmodi mandatis, Serui tui sumus, quidquid mãdaueris nobis,
B faciemus, neq; regem eligemus, tu quod tibi uidetur, facito. Scripsit ergo secũdo
literas ad eos huiusmodi uerbis, Si mei estis, siq; uoci meæ uultis obtẽperare, tol-
lite capita uirorũ qui sunt filij domini uestri, & uenite cras iuxta id tẽpus ad me
in Iesreel. Erant aũt filij regis septuaginta uiri, erantq; apud magnates urbis qui
eos educabant. Quũq; epistola uenisset ad eos, tulerũt filios regis, & trucidarunt
septuaginta uiros, posueruntq; capita eorũ in sportis, & miserunt ad eum in Ies-
reel,

reel. Veniens itaq; nuncius, indicauit ei, dicens, Attulerūt capita filiorum regis.
Qui ait, Ponite ea in duos aceruos in introitu portæ usq; mane. Mane facto e-
gressus est, & stans dixit ad uniuersum populū, Vos estis iusti, ecce ego cōspiraui
contra dominū meū, occidiq; eum, quis uero illos omnes trucidauit? Hic discite, C
q; sermo DOMINI quem loquutus est super domū Ahab, non [a]irritus sit, quan
Reg.21.g doquidē DOMINVS fecit quæ loquutus est per seruū suum Eliam. Percussit
itaq; Iehu omnes qui reliqui erant de domo Ahab in Iesreel, omnes magnates
eius, omnes notos eius, et sacerdotes eius, ut nemo reliquus ei superesset. Surgēs
deinde, profectus est, & uenit in Samariā: erat ibi in itinere casa pastoralis, ubi de
prehendit Iehu [b]fratres Ahasię regis Iuda, aitq;, Qui estis uos? Et dixerūt, Fratres
sumus Ahasiæ, descendimusq; ut salutemus filios regis, & filios reginę. Qui ait,
Præhendite eos uiuos. Quos quū cepissent uiuos, trucidarunt eos iuxta puteum
casæ pastoralis, nempe quadraginta uiros, nec fecit quenq̄ ex eis reliquum. Di-
scedens inde, inuenit Ionadab filiū Rechab sibi obuiū, salutatoq; eo, dixit ad eū,
Est ne cor tuum rectū, sicut cor meum rectum est cum corde tuo? Respondit Io- D
nadab, [c]Omnino est. Cedo igitur [inquit,] manū tuam. Et præbuit ei manum
suam. Tum iussit eum ascendere ad se in currū, & dixit, Veni mecum, & uide ze
lum meū pro DOMINO: uexerūtq; eum in curru suo. Quumq; uenisset Sama-
riam, trucidauit omnes qui de Ahab reliqui erant in Samaria, donec d[e]leret eū,
Reg.16.g iuxta uerbū DOMINI quod loquutus fuerat ad Eliam. Congregans uero Iehu
uniuersum populū, dixit ad eos, Ahab parum coluit ipsum Baal, Iehu aūt augu-
stius eum colet: uocate igitur mox ad me omnes prophetas Baal, omnes culto-
res eius, atq; cunctos sacerdotes eius, ne quisquam desit, quoniā magnum est mi
hi sacrificiū [peragendum] ipsi Baal: quicunq; igitur defuerit, non uiuet. Hoc au E
tem astu fecit Iehu, ut pderet cultores Baal. Dixitq; Iehu, [d]Indicite cœtū ipsi Baal:
& conuocarunt. Misit deinde Iehu in omnem Israelē, & uenerunt omnes culto
res Baal, nec defuit quisquā qui non ueniret: ingressiq; sunt phanum Baal, & re
pletum est phanū Baal [e]undiq;. Tum dixit ad eum qui præfectus erat sacris uesti
bus, Profer uestes omnibus cultoribus Baal. Et protulit eis uestes. Ingressus itaq;
Iehu & Ionadab filius Rechab [f]phanū Baal, dixit ad cultores Baal, Dispicite &
uidete ne fortè hic sit inter uos quispiā ex cultoribus DOMINI, sed soli cultores
ipsius Baal. Cumq; ingressi essent ut facerent sacrificia & holocausta, collocauit
Iehu foris octoginta uiros, qbus dixit, Quicunq; euaserit de uiris illis quos ego
adduxi in manus uestras, erit anima illius pro anima eius. Quū uero absoluisset F
sacrificia holocaustoꝝ, dixit Iehu satellitibus & ducibus, Ingredimini & trucida
te eos, ne quis euadat: & percusserunt eos [g]gladio, abieceruntq; [cadauera eoꝝ]
satellites & duces, & abierunt in [h]ciuitates [alias, ubi erant] templa Baal, & effe-
al con- rentes statuas ædis Baal, cōbusserunt eas. Confregerunt quoq; statuā Baal, & di
ngitur. ruerūt ædem Baal, & fecerūt eam latrinā usq; hodie. Sic deleuit Iehu ipsum Baal
de Israele, [i]ueruntamē à peccatis Ieroboā filij Nebat, qui effecit ut Israel scelerate
ageret, nō recessit Iehu quo minus ea sequeret̄, nempe uitulos aureos, q erant in
Beth El & in Dan. Dixit ergo DOMINVS ad Iehu, Quandoquidē studio quo
dam rectū fecisti in oculis meis, & iuxta omnia quæ fuerūt in corde meo, fecisti
erces in domui Ahab, sedebūt tibi filij super soliū Israelis in quartā usq; generationē. Cæ G
npore. terum Iehu non obseruauit, ut ambularet in lege DOMINI dei Israelis toto cor
de suo, nec recessit à peccatis Ieroboā, (qui effecit ut scelerate ageret Israel.) Sub
id tēpus cœpit DOMINVS truncare Israelē, percussitq; eos Hasael in omnibus
terminis Israelis, à Iordane ad exortū solis, omnē terrā Gilead, Gaditas, Rubeni-
tas, & qui erāt de Manasse, ab Aroer usq; ad torrentē Arnonē, Gilead nempe &
Basan. Reliquū gestoꝝ Iehu, & omnia quæ fecit, atq; robur eius, an nō hęc scri-

a Ebr. Quod de sermone nihil cadit in terram.

b Filij Ahasiæ dicuntur qui fuerunt nepotes ex fratribus, ut patet ex Par. 2. Paral. 22. d

c Eb. Est & est: quidam uero posterius (est) ad Iehu referūt.

d Ebr. Sanctificate.

e Ebr. Ab ore ad os.

f Quidam Beth Baal propriū uolunt esse.

g Ebr. In ore gladij.

h Ebr. est ciuitatem, singulare, sed uidetur pluraliter posse dici.

i Quidam sic legunt, ueruntamen peccata Ieroboam non tulit, nempe uitulos, &c.

pta sunt in libro annaliũ regũ Israel? Dormiuitq; Iehu cũ patribus suis, & sepelie
rũt eum in Samaria, & regnauit Iehoahas filius eius pro eo Porrò dies qbus re
gnauit Iehu super Israelẽ in Samaria, uiginti & octo sunt anni. CAP. XI.

Athalia regios filios interficiente, seruatur Ioas, qui educatus à Ioiade in regem un gitur trucidata Athalia.

A PORRÒ Athalia mater Ahasiæ uidens q; mortuus esset filius suus, surrexit &
perdidit omne semen regium. Tollens aũt Iehoseba filia regis Ioram, soror 2.Par.22
Ahasiæ, ipsum Ioas filiũ Ahasiæ, clàm surripit eum è medio filiorũ regis qui oc
cisi erant, ipsum scilicet & nutricem eius in cubiculo lectorũ, & absconderũt eum
metu Athaliæ, itaq; nõ est occisus. Fuit aũt apud eam absconditus in domo DO Ioas rex.
MINI sex annis, regnante Athalia super terram. Anno deinde septimo misit Ie 2.Par.23
hoiada, & accersiuit centuriones ut milites essent & celeres, & introductis ijs ad
se in domũ DOMINI, iniJt cum eis fœdus, iureq; iurãdo eos adstringens in do
mo DOMINI, ostendit eis filiũ regis, præcepitq; eis dicens, Hoc est[a] quod facere
debetis, tertia pars uestrũ ingredientur sabbato, & excubabũt excubias ędis DO
MINI, & tertia pars erit in porta Sur, tertia deinde pars ad portã posteriorẽ quæ
B est celerũ, & custodietis custodiã domus[b] Massa. Duæ uero partes, omnes scilicet
qui sabbato exeunt, obseruabitis custodiã domus DOMINI iuxta regem. Et cir
cundabitis regem circunquaq;, quisq; habeat arma manu sua: quicũq; uero in
tra septa fuerit ingressus, trucidetur: ut sitis cũ rege siue fuerit egressus siue ingres
sus. Fecerunt ergo centuriones iuxta omnia quæ pręceperat Iehoiada sacerdos,
acceperuntq; singuli uiros suos qui sabbato ingressuri erant, cum his qui sab
bato exituri erant, & uenerunt ad Iehoiada sacerdotem. Dedit aũt sacerdos cen
turionibus hastas & scuta regis Dauidis quæ erant in domo DOMINI. Stete
rũtq; celeres, & habuit quisq; arma sua in manu sua, à latere domus dextero, usq;
ad latus domus sinistrũ, iuxta altare & ædẽ, circum regem. Educens aũt filium re
gis, imposuit ei coronã, & [dedit ei] testimoniũ, & regem eum constituerunt, un
C gentes eum, & cõplosis manibus dixerũt, Viuat rex. Audiens aũt Athalia uocem
currentis populi, ingressa est ad populũ in templũ DOMINI. Quumq; uidisset,
ecce rex stabat pro more prope columnã, cantores uero & tubæ iuxta regem, &
cunctus populus terræ lætabatur & clangebat tubis. Tum Athalia scissis uesti
mentis suis, clamauit, Coniuratio, coniuratio. Præcepit ergo Iehoiada sacerdos
centurionibus qui præfecti erãt exercitui, & dixit ad eos, Educite eam extra tem Athalia oc
plum ad septa, & si quis eam fuerit sequutus, interficiatur gladio: præceperat eñ ciditur.
sacerdos ne interficeretur in templo DOMINI. Fecerũt ergo ei[c] spatiũ, & uenit
in uiã per quam equi ingrediebantur in domũ regis, illic est interfecta. Pepigit aũt
Iehoiada fœdus inter DOMINVM & inter regẽ atq; inter populũ, ut scilicet es
set populus DOMINI, deinde & inter regẽ et populũ. Et ingressus est uniuersus
populus in phanũ Baal, & diruerunt illud, altaria quoq; eius, & imagines eius
D frustillatim confregerunt. Mathan quoq; sacrificũ Baal occiderunt coram altari Mathan oc
bus, & posuit sacerdos custodiã super domũ DOMINI. Tulit deinde centurio ciditur.
nes, duces & satellites, atq; cunctũ populum terræ, & deduxerunt regẽ de domo
DOMINI, & uenerunt per uiam portæ satellitum ad domum regis, seditq; su
per solium regũ. Et lætatus est cunctus populus terræ, conquieuitq; ciuitas, inter
fecta Athalia gladio iuxta domum regis. Iehoas quum regno inauguraretur,
natus erat septem annos. Anno septimo ipsius Iehu inauguratus est Iehoas re
gno, quadraginta annis regnauit in Ierusalem. Nomen matris eius fuit Zibia
de Beer Seba. Fecit autem Iehoas rectum in oculis DOMINI cũctis diebus suis
quibus eum direxit Iehoiada sacerdos: attamen excelsa non recedebãt, populus
enim adhuc immolabat & adolebat in excelsis. CAP. XII.

Qualiter

a Ebr. Additur uerbum.

b Massa uarie interpretantur, quidã dicunt domum mactationis.

c Alij legunt, imposuerunt ei manus.

Qualiter regnauerit Iehoas sub Iehoiada, qualiter ipso defuncto.

DIxit autem Iehoas ad sacerdotes, Omnem pecuniã [a] sanctificatorũ quæ il- A
lata est in domũ DOMINI, nempe [b] pecuniam uirorũ qui in censum tran-
seunt, pecuniã animarũ [quam quisq; dat] pro æstimatione sua, omnẽ pecuniam
deniq; quam singuli sponte [c] conferunt in domũ DOMINI, accipiant sibi sacer
dotes quisq; de noto suo, & hi instaurent sarta tecta ædis, ubicunq; inuenitur ali
qua ruina. Factũ est aũt, ut in anno uigesimotertio regis Iehoas sacerdotes sarta
tecta ædis nõ instaurassent: uocans igitur rex Iehoas Iehoiadam pontificẽ & sa-
cerdotes, dixit ad eos, Cur non instaurastis sarta tecta ædis? Ne igitur accipiatis
uos pecuniã de notis uestris, sed ad sarta tecta ædis conseruanda date eam. Obsi
gnatum itaq; est sacerdotibus, ne acciperent pecuniã à populo, neq; instaurarent B
sarta tecta ædis, sed sacerdos Iehoiada accepta arcula, in operculo eius foramen
perforat, posuitq; eam iuxta aram ad dexterã ubi ingressus est in templũ DOMI
NI, posueruntq; illuc sacerdotes, qui limen obseruabant, omnẽ pecuniã quæ il-
lata erat in ædem DOMINI. Cõtigit aũt ut quum pecuniam uiderent multam
esse in arcula, ascenderet scriba regius & summus sacerdos, qui numeratã pecu-
niam inuentã in æde DOMINI, [b] colligarunt, pecuniamq; certam dederunt in
manus eorũ qui faciebant opus, & eorum qui inspectores erãt ædis DOMINI,
qui expendebant eam fabris lignarijs, & structoribus qui reficiebant ædẽ DO-
MINI, murarijs quoq; fabris, lapicidis, & his qui cõparabant ligna, & lapidum C
scalptoribus, quibus conseruarentur sarta tecta ædis DOMINI. [In summa,] ad
[e] omne quod pertinebat ad instaurationẽ templi. Veruntamen de pecunia illa il
lata in ædẽ DOMINI nõ fiebant phialæ argenteæ, nec musica instrumenta, nec
pelues sparsorij, nec tubæ: nullũ inquam uas neq; aureũ neq; argenteum fiebat
pro templo DOMINI, quoniã dabant eam [pecuniã] his qui faciebant opus, &
qui ea reficiebant ædem DOMINI. Nec ratio exigebatur à uiris huiusmodi, in
quorũ manus pecuniæ illæ datę erant, ut ipsi darẽt eam his qui faciebãt opus, nã
bona fide agebant. Cęterũ pecunia pro delicto, & pecunia pro peccatis, non in-
ferebatur in ædem DOMINI, quod sacerdotũ esset. Tunc ascẽdit Hasael rex Sy D
riæ, & bellũ gessit contra Gath, cepitq; eam, [f] statuitq; apud se Hasael ascendere
contra Ierusalem. Tum Iehoas rex Iuda tulit omnia sanctificata quæ consecra-
uerant Iosaphat, Ioram, & Ahasias patres eius reges Iuda, quæq; ipse consecraue
rat, atq; omne aurũ quod repertũ fuit in thesauris ędis DOMINI, & in domo re
gis, misitq; Hasaeli regi Syriæ, & recessit à Ierusalem. Reliquũ gestorũ Iehoas, &
omnia quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro annaliũ regum Iuda? Insurre-
xerunt aũt serui eius, & coniurantes cõspirarunt, trucidaruntq; Iehoas in [g] Beth
Millo, quũ descẽderet in Silla. Iosabar filius Simeath, & Iehosabad filius Somer
serui eius trucidarunt eum, & mortuus est, sepelieruntq; eum cum patribus suis
in ciuitate Dauidis, regnauitq; pro eo filius eius Amazias. CAP. XIII.

a Potest etiam legi, sanctorum.
b Ebr. Argentum transeuntis uiri.
c Eb. Omnem pecuniam quam quisq; ascendere facit super cor.
b Alij legunt, formarunt.
e Ebr. Quod exibit, ut Germani loquuntur, was vßgieng, id est, quidquid incidere potuit.
f Eb. Statuit faciem suam, loquutio est.
g Alij legunt, in domo Millo.

Gesta Ioachas, Ioas, Ieroboam, & de miraculo Elisæi.

ANno uicesimotertio Ioas filij Ahasiæ regis Iuda, Iehoahas filius Iehu sup A
Israelẽ in Samaria regnauit decem & septẽ annis, designauitq; malum in
oculis DOMINI incedens post peccata Ieroboã filij Nebat, (qui effecit ut scele
rate ageret Israel) nec destitit ab eis. Et iratus furor DOMINI cõtra Israelitas, tra
didit eos in manũ Hasael regis Syriæ, & in manũ Benhadad filij Hasaelis cũctis
diebus. Precatus est ergo Iehoahas faciẽ DOMINI, & exaudiuit eum DOMI-
NVS, quoniã aspexit adflictionẽ Israelis qua rex Syriæ adflixit eos, deditq; DO
MINVS Israeli seruatorẽ, ne plus subessent [a] manui Syrorũ, habitaueruntq; Israeli
tæ in tentorijs suis, quemadmodũ retro tẽporibus. Veruntamen nõ recesserunt à
peccatis domus Ieroboã, qui effecit ut scelerate ageret Israel, sed ambularunt [b] in

a Ebr. Et exierũt de sub manu.
b Ebr. In ea, scilicet uia, uel in isto peccato.

eis. Ad hęc perseuerauit lucus in Samaria. Nõ fecit reliquũ ipsi Iehoahas popu-
B lum, nisi quinquaginta equites, & decem currus & decem millia peditũ, quãdo
quidem rex Syriæ perdidit eos, & reddidit eos uelut puluerẽ exterendo. Reli-
quum gestorum Iehoahas, & quidquid fecit, deinde & robur eius, an non hæc scri-
pta sunt in libro annaliũ regum Israel? Dormiuit ergo Iehoahas cum patribus (Ioachaz moritur.)
suis, sepelieruntq; eum in Samaria, & regnauit pro eo Ioas filius eius. Anno tri-
cesimoseptimo Ioas regis Iuda regnauit Iehoas filius Iehoahas super Israelẽ in (Ioas regnat.)
Samaria sedecim annis, & designauit malũ in oculis DOMINI, non recessit ab
omnibus peccatis Ieroboã filij Nebat, qui effecit ut scelerate ageret Israel, sed in
his ambulauit. Reliquũ gestorum Ioas, & quæcũq; fecit, ac robur eius quo bellum
gessit contra Amasiã regem Iuda, an non hæc scripta sunt in libro annalium re-
gum Israel? Dormiuit itaq; Ioas cum patribus suis, occupauitq; Ieroboã sedem (Ieroboam rex.)
C eius, & sepultus est Ioas in Samaria cum regibus Israelis. Porrò Elisæus labora-
bat morbo suo, quo & mortuus est, descẽditq; ad eum Ioas rex Israel, & flens co-
ram eo, dixit, Pater mi, pater mi, currus Israel & equites eius. Tum dixit ad eum
Elisæus, Accipe arcũ & sagittas. Et accepit sibi arcũ & sagittas. Dixit ergo ad re-
gem Israelis, [c] Dirigito arcũ manu tua: direxitq; manu sua. Elisęus aũt positis ma-
nibus suis super manus regis, ait, Aperi fenestrã ortum uersus. Quũq; aperuisset,
dixit Elisæus, Eiaculare. Et iaciente eo [sagittam,] dixit [Elisæus,] Sagitta salutis
DOMINI, & sagitta salutis cõtra Syros, tu percuties Syros in Aphek, donec eos
penitus perdas. Rursus ait, Accipe sagittas: & quum caperet, dixit ad regem Israe-
lis, Feri terrã: ferijtq; ter, & tum destitit. Tum uir dei indignatus ei, dixit, Si ferijs-
ses quinquies aut sexies, percussisses Syros ad internetionem usq;, nunc uero ter
D percuties Syros. Mortuo Elisæo sepelierunt eum: eodem ipso [b] anno grassato- (Elisæus moritur.)
res Moabitæ irruerunt in terrã. Contigit autem, quũ quidam sepelirent homi-
nem, uiderentq; globum grassatorum, ut proijcerent hominẽ illum in sepulchrum
Elisæi, qui deuolutus †attigit ossa Elisæi, & reuixit erectus in pedes suos. Porrò (Eccli.48.b)
Hasael rex Syriæ adflixit Israelitas cunctis diebus Iehoahas. Dominus aũt beni-
gne fecit eis, misertusq; illorum respexit eos, idq; propter fœdus suũ cum Abra-
hamo, Isaac et Iacob, neq; uoluit eos excindere, neq; abijcere eos à facie sua usq;
nunc. Mortuus est autem Hasael rex Syriæ, regnauitq; Benhadad filius eius pro (Hasael moritur.)
eo. Et reuersus Iehoas filius Iehoahas, tulit urbes de manu Bẽhadad filij Hasae-
lis, quas ille acceperat de manu Iehoahas patris sui in bello, nã ter percussit eum
Ioas, & restituit ciuitates Israeli.

CAP. XIIII.

De regno Ioas, Amasiæ, Ieroboam, & Asariæ.

A ANno secundo Ioas filij Iehoahas regis Israel, inauguratus est regno Ama- (Amasias. 2.Par.25.a)
sias filius Ioas regis Iuda. Vigintiquinq; annos fuit natus quũ cœpisset re-
gnare, & regnauit uigintinouẽ annis in Ierusalẽ. Nomen matris eius Ihoadam
de Ierusalem. Is fecit quod rectũ erat in oculis DOMINI, at non ut Dauid pater
eius: iuxta omnia quæ fecerat Ioas pater eius, fecit. Duntaxat excelsa nõ recesse-
B rant, nam populus adhuc sacrificabat & adolebat in excelsis. Quumq; regnũ fir-
matũ esset in manu eius, percussit seruos suos q trucidauerant regẽ patrem suũ,
cæterum filios homicidarum non interfecit, quemadmodũ scriptum est in libro le-
gis Mosis, in quo præcepit DOMINVS hisce uerbis, Ne interficiant patres pro (Deut.24.c)
filijs, neq; interficiantur filij pro patribus, sed quisq; ob peccatũ suum moriatur. (Ezech.18.c)
Is etiã percussit Idumæorum decem millia in ualle Salis, & obtinuit [d] petrã in bel-
C lo, & uocauit nomen eius Iacteel usq; in hũc diem. Tunc misit Amasias legatos
ad Iehoas filiũ Iehoahas filij Iehu regem Israelis, hisce mãdatis, Age spectemus
nos mutuo corã. Tum misit Iehoas rex Israel ad Amasiam regẽ Iuda huiusmodi
responsionẽ, An non carduus qui est in Libano, misit ad cedrũ quæ est in Liba-
no

[c] Ebr. Fac equitare arcum: alij legunt, Tende arcum.

[b] Alij legunt, anno ineunte.

[d] Aliqui Sela proprium faciunt.

no huiusmodi uerbis, Da filiam tuã filio meo uxorem? & prӕterijt fera agri quę in Libano fuit, & conculcauit carduum. Cӕdens cęcidisti Edom, hinc eleuatum est cor tuum: gloriare itaq;, & mane domi tuӕ, cur enim tuo malo prӕ te fers tan tam ferociam, ut cadas tu & Iuda tecũ? Non obtemperauit Amasias: ascẽdit ergo Iehoas rex Israel, & sese mutuo coram spectarunt, ipse & Amasias rex Iuda, in Beth Semes quӕ est in Iuda. Corruit autẽ Iuda coram Israele, fugeruntq; quisq; in tentorium suum. Sed & Amasiam regem Iuda apprehẽdit Iehoas rex Israelis D in Beth Semes. Post hӕc uenit Hierosolyma, & rupit murum Hierosolymorum à porta Ephraim usq; ad portam anguli, quadringentis cubitis. Et accepit omne aurum & argentum, omnia uasa quę inueniebantur in domo DOMINI, & in thesauris domus regis, filios quoq; obsides, & reuersus est in Samariã. Reliqua gestorum Iehoas quӕ egit, & fortitudo eius, & qualiter bellum gesserit contra Amasiam regem Iuda, an non hӕc scripta sunt in libro annalium regum Israel? Dormiuitq; Iehoas cum patribus suis, & sepultus est in Samaria iuxta reges Israelis, regnauitq; Ieroboam filius eius pro eo. Vixit autẽ Amasias filius Ioas rex Iuda post mortem Iehoas filij Iehoahas regis Israel quindecim annis. Reliqua gestorum Amasiӕ an non hӕc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Fece E runt autem cõtra eum conspirationem in Ierusalem, & quũ confugeret Lachis, miserunt post eum in Lachis, & illic trucidarunt eũ, tollentesq; eum super equis, sepultus est in Ierusalem ciuitate Dauidis cum patribus suis. Vniuersus itaq; populus Iuda accepit Asariam qui natus erat sedecim annos, & constituerunt eum regem pro Amasia patre suo. Is ӕdificauit Elath, & reduxit eam ad Iudã postea quam rex dormisset cum patribus suis. Anno decimoquinto Amasiӕ filij Ioas regis Iuda, regnauit Ieroboam filius Ioas super Israelem in Samaria quadragin taunum annos. Et designauit malum in oculis DOMINI, nec recessit ab omnibus peccatis Ieroboam filij Nebat, qui effecit ut scelerate ageret Israel. Is restituit F terminum Israel, ab eo quo itur Hamath, usq; ad mare [b] solitudinis, iuxta sermonem DOMINI quem loquutus est per seruum suũ Ionam filium Amithai prophetã, qui fuit de Gath Hepher. Siquidẽ DOMINVS uiderat afflictionẽ Israelitarũ ualde acerbã, & φ pessum issent reclusi & derelicti, quodq; nemo esset qui auxiliũ ferret Israeli. Nec loquutus erat DOMINVS quod uellet delere nomen Israelis sub cœlo, ideo seruauit eos per manũ Ieroboam filij Ioas. Porrò reliqua gestorũ Ieroboã, & omnia quӕ fecit, atq; fortitudo eius qua belligeratus est, dein de qualiter restituerit Iudę & Israeli Damascũ & Hemath, an nõ hӕc scripta sunt in libro annaliũ regum Israelis? Dormiuitq; Ieroboam cum patribus suis, cum regibus Israelis, regnauitq; Zacharias filius pro eo.

b Alij legunt, mare planiciei: multa enim habet nomina.

CAP. XV.

De gestis quorundam regum, Asariӕ scilicet aliorumq;.

ANno uicesimoseptimo Ieroboam regis Israelis regno inauguratus est Asarias filius Amasiӕ regis Iuda: sedecim annos natus quum regnum capesseret, regnauitq; in Ierusalẽ quinquagintaduobus annis: nomẽ matris eius Iecholeia de Ierusalem. Hic fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quӕ fecerat Amasias pater eius: ueruntamẽ excelsa non recedebant, quin adhuc populus sacrificaret & adoleret in excelsis. DOMINVS autẽ afflixit regem lepra, fuitq; leprosus usq; ad diem obitus sui, habitans in domo libera. Cӕterũ Iotham filius regis prӕfectus erat prӕtorio, iusq; dicebat populo terrę. Reliquum B gestorum Asariӕ, & omnia quӕ fecit, an nõ hӕc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Dormiuit itaq; Asarias cum patribus suis, sepelieruntq; eum ad patres suos in ciuitate Dauidis, regnauitq; Iotham filius eius pro eo. Anno tricesimooctauo Asariӕ regis Iuda, regnauit Zacharias filius Ieroboam super Israelem in Samaria sex mensibus. Et designauit malum in oculis DOMINI, sicut fe-

A — Asarias & Osias idem.

Par. 26. d

cerant patres eius: non recessit à peccatis Ieroboam filij Nebat, qui occasio scele-
rate agendi fuit Israelitis. Contra hunc coniurauit Sallum filius Iabes, & percu- Zacharias
tiens eum præsente populo interfecit eum, regnumq; loco eius occupauit. Reli- occiditur.
quum gestorum Zachariæ, en hæc scripta sunt in libro annaliū regum Israelis.
a Ebr. Sedebunt tibi quarti filij.
C Et hoc est † uerbum DOMINI quod loquutus erat ad Iehu, dicens, [a] Sedebunt ti- Sup. 10.
bi filij in solio Israelis in quartam usq; generationem: & ita factū est. Porrò Sal- Sellum regnat.
lum filius Iabes regnum occupauit anno tricesimonono Asariç regis Iuda, & re
gnauit mensem dierum in Samaria. Ascendens uero Menahem filius Gad de Sellum occiditur.
Thirza, uenit Samariam, & percussit Sallum filium Iabes in Samaria, & interfe-
cit eum, occupauitq; regnum pro eo. Reliquum gestorum Sallum, & cōiuratio
D eius qua coniurauit, ecce hæc scripta sunt in libro annalium regū Israelis. Tunc Manahem rex.
percussit Menahem Thipsa, & omnes qui erant in ea, etiam limites eius à Thir-
za: percussit aūt eam, eo quod non aperiebant [ei,] & omnes grauidas eius disse-
cuit. Anno tricesimonono Asariæ regis Iuda regnauit Menahem filius Gadi
super Israelem decem annis in Samaria, & fecit malum in oculis DOMINI: nō
recessit à peccatis Ieroboam filij Nebat, (qui peccandi occasio fuit Israelitis,) cun
ctis diebus suis. Venit aūt Phul rex Assur in terram, & dedit Menahem ipsi Phul
b Eb. Vt esset manus eius cum eo.
argenti mille talenta, [b] ut ei suppetias ferret, ut confirmaret regnū in manu eius.
Emulgebat autem Menahem hoc argētum ex Israele, ex omnibus opulentis, ex
singulis capitibus quinquaginta siclos argenti, q̄d daret regi Assyrio: reuersusq;
est rex Assyrius, nec mansit illic in terra. Reliquum gestorū Menahem, & quæ-
E cunq; fecit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Israelis? Dormiuit Moritur Manahem.
itaq; Menahem cum patribus suis, & successit ei in regno Pekahia filius eius. An Phaceia rex.
no quinquagesimo Asariæ regis Iuda, regnauit Pekahia filius Menahem super
Israelem in Samaria duobus annis. Et designauit malum coram oculis DOMI
NI, non recessit à peccatis Ieroboam filij Nebat, qui peccandi occasio fuit Israeli
tis. Coniurauit autem aduersus eum Pçka filius Romeliæ, qui erat triarius prin Phaceia
ceps eius, is percussit eum in Samaria in palatio ædis regiæ cum Argob & Ariç, occiditur.
& cum eo erant quinquaginta uiri ex filijs Gileaditarum, & interfecit eum, re-
gnauitq; pro eo. Reliqua gestorū Pekahiæ, & omnia quæ fecit, ecce hæc scripta
F sunt in libro annalium regū Israel. Anno quinquagesimosecundo Asariæ regis Phacee rex.
Iuda regnauit Pæka filius Romeliæ super Israelem in Samaria uiginti annis, &
designauit malum in oculis DOMINI: non recessit à peccatis Ieroboam, qui Is-
raelitis occasio peccandi fuerat. In diebus Pæka regis Israel uenit Tiglat Pileser
rex Assyriorū, & cepit Iion, Abel, Beth Maacha, Ianoah, Kædes, Hazor, Gilead et
Galilam, atq; uniuersam terram Naphtali, & transtulit eos in Assyrios. Et fecit Phacee oc-
coniurationem Hosea filius Ela aduersus Pæka filium Romeliæ, & percutiens ciditur.
eum, interfecit eum, regnauitq; ipse pro eo, anno uidelicet uicesimo Iotham filij Osee rex.
Vsiæ. Reliquum gestorum Pæka, & omnia quæ fecit, ecce hæc scripta sunt in li-
G bro annaliū regū Israelis. Anno secūdo Pæka filij Romeliæ regis Israel regnare Iotham rex
cœpit Iotham filius Vsiæ regis Iuda: uigintiquinq; annos fuit natus quū cœpis- Iuda.
set regnare, & regnauit sedecim annis Hierosolymis: nomen matris eius fuit Ie-
rusa filia Zadok. Is fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quę
fecerat Vsias pater eius, ipse quoq; fecit: ueruntamē excelsa non recesserant, quin
populus adhuc in excelsis sacrificaret & adoleret. Is quoq; ædificauit portā do-
mus DOMINI superiorem. Reliquum gestorum Iotham, & omnia quæ fecit,
an non hęc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Sub idem tempus cœpit
DOMINVS mittere in Iudam Rezin regem Syriæ, atq; Pæka filiū Romeliæ.
Dormiuit uero Iotham cum patribus suis, & sepultus est iuxta patres suos in ci- Iotham moritur.
uitate Dauidis patris sui, regnauitq; pro eo filius eius Ahas. CAP. XVI.

De

De regno Ahas & conatu regum qui contra Iudam bella moliebantur.

ANno decimoseptimo Pæka filij Romeliæ regno inauguratus est Ahas filius Iotham regis Iuda: uiginti annos fuit natus Ahas quum regnare cœpisset, & regnauit sedecim annis in Ierusalē, & nihil fecit quod rectū esset in oculis DOMINI dei sui, quemadmodum [rectum fecerat] Dauid pater eius, sed ambulauit in uia regum Israelis: quin & filium suum traduxit per ignem iuxta abominationes gentium, quas excidit DOMINVS ante filios Israel. Sacrificauit præterea & adoleuit in excelsis & super colles, & sub omni arbore frondosa. Tunc ascēdit Rezin rex Syriæ, & Pæka filius Romeliæ rex Israel Hierosolyma, ut bellum gererent & obsiderent Ahas, sed non potuerunt eum expugnare. Eodem tempore recuperauit Rezin rex Syriæ Elath ipsis Assyrijs, & expulit Iudęos ex Elath, quin Syri uenientes in Eloth, habitauerunt illic usq; ad hæc tempora. B Tum Ahas legatos misit ad Tiglat Pileser regem Assyriorū hisce mandatis, Seruus tuus & filius tuus ego sum, ascende & affere me de manu regis Syriæ, & de manu regis Israelis, qui insurgunt cōtra me. Tollensq; Ahas argentum & aurū quod inueniebatur in æde DOMINI, & in thesauris domus regię, misit regi Assyriæ munus. Obsequutus est ergo ei rex Assyrius, & ascēdit rex Assyrius contra Damascum: & quum eam cœpisset, transtulit eam in Kir, & interfecit ipsum Rezin. Profectus est autem rex Ahas obuiam ipsi Tiglat Pileser regi Assyrio in Damascum, illic uisa ara quę erat in Damasco, misit rex Ahas ad Vriam sacerdotem similitudinem & deformationem illius aræ iuxta omnem fabrefactionem eius. C Vrias autē sacerdos extruxit aram iuxta omnia quæ miserat rex Ahas ex Damasco: sic inquā fecit Vrias sacerdos, donec ueniret rex Ahas ex Damasco. Veniens itaq; rex de Damasco, uidit aram, sacrificauitq; in ea. Incendit holocaustū suum, & cibarium sacrificium suum, fudit libamen suum, sparsitq; sanguinem gratulatoriorum sacrificiorum [a] iuxta aram. Altare quoq; æneum quod coram DOMINO erat, admouit extra faciem ædis inter altare & inter templū DOMINI, posuitq; illud ad latus aræ uersus Aquilonē. Et præcipiens rex Ahas ipsi Vriæ sacerdoti, dixit, In ara magna incende holocaustum matutinum, & cibariū sacrificiū uespertinum, holocaustum quoq; regis, & cibarium eius sacrificiū, unà cum holocausto totius populi terræ, & cum cibario eorū sacrificio, & cum libaminibus D eorum, & omnem sanguinem holocausti, atq; omnem sanguinem hostiæ sparges iuxta aram illam: de altari uero æneo ego curabo. Fecit autē Vrias sacerdos iuxta omnia quæ præceperat ei rex Ahas. Resecuit etiā rex Ahas abacos machinarum, & amouit ab eis labra, deinde deposuit lacum à bobus æneis qui erant subter ipsum, posuitq; ipsum super pauimentum lapideum. Pulpitū quoq; sabbati, quod ædificauerant in æde, & transitum regis exteriorem conuertit ad domum DOMINI in gratiam regis Assyrij. Reliquum gestorum Ahas quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro annaliū regum Iuda? Dormiuitq; Ahas cum patribus suis, & sepultus est iuxta patres suos in ciuitate Dauidis, regnoq; inauguratus est Ezechias filius eius pro eo.

a Quidā legunt supra aram: quidam, ad aram.

CAP. XVII.

Capta Samaria à Salmanasar, Israel captiuus abducitur in Assyrios.

ANno duodecimo Ahas regis Iuda regnauit Hoseas filius Ela in Samaria A super Israelem nouem annis, & designauit malū in oculis DOMINI, sed non sicut reges Israelis qui fuerunt ante eum. Contra hunc ascendit Salmanasar rex Assyriorū, factusq; est ei Hoseas seruus, & pendit ei tributū. Deprehendit autem rex Assyrius coniurationē in Hosea, nam miserat legatos ad So regē Aegypti, nec pendebat quotannis tributum regi Assyrio: obsedit eum rex Assyrius, & uinctum eum coniecit in carcerem. Ascenditq; rex Assyrius contra omnem terram, & ascendens cōtra Samariam, oppugnauit eam tribus annis. Anno nono

Hoseæ cepit rex Assyrius Samariam, & transtulit Israelem in Assyrios, collocans
B eos in Hala & Habor iuxta fluuiũ Gosan, & in ciuitatibus Medorũ. Nam quũ
filij Israel peccarent DOMINO deo suo, qui eduxerat eos de terra Aegypti, de
manu Pharaonis regis Aegypti, & timerent deos alios, ambularẽt insuper in ce
remonijs, [a]statutis ac moribus gentium, quas eiecerat DOMINVS à facie filio
rum Israel, [& in institutis] regum Israelis quæ ipsi fecerant: quumq́ filij Israel
clam [b]uersarent animo res prauas contra DOMINVM deum suum, ut ædifica
rẽt sibi excelsa in omnibus ciuitatibus suis, siue turres essent quibus custodes ad
hibentur, siue urbes munitæ. Erigerent deniq́ sibi statuas & lucos in omni colle
excelso, & subter omnem arborem frondosam, adolentes illic suffitum in omni
bus excelsis ritu gentium quas DOMINVS transtulerat ante eos. [In summa,]
designarent res pessimas ad prouocandum DOMINVM, seruientes [[c]fœdissi-
mis] idolis, de quibus DOMINVS dixerat eis, Ne committatis [d]rem tam nepha
riam. Quumq́ DOMINVS sancte obtestaretur Israelem & Iudam per [e]om- Iere. 25.b
nes prophetas, per omnes [inquam] uidentes, huiusmodi uerbis, Reuertimini
à uijs uestris malis, & custodite præcepta mea, & instituta mea, iuxta omnem le-
C gem quam præcepi patribus uestris, & quã misi ad uos per seruos meos prophe
tas, noluerunt audire, sed indurarunt ceruicem suam, quemadmodum patres eo
rum ceruicem [indurauerant,] qui nunquam crediderunt DOMINO deo suo.
Auersati enim sunt statuta eius, & fœdus eius quod pepigerat cum patribus eo-
rum, & contestationes eius, quibus contestatus est erga illos, sectantes uanitatẽ,
unde & ipsi uani facti sunt, sectantes gentes quæ circa ipsos undiq́ erant, quum
DOMINVS uetuisset, ne illarum ritu facerent, derelinquentes omnia præcepta
DOMINI dei sui, faciẽtes sibi fusile, [nempe] duos uitulos, facientes & lucum, Vituli aurei.
adorantes cunctam militiam cœlorum, seruientesq́ ipsi Baal, traducentes insu-
per filios suos & filias suas per ignẽ, usi diuinationibus & ueneficijs, mancipan Consecratio filiorũ.
tes se sceleribus perpetrandis in oculis DOMINI, ut ipsum ad iram prouocarẽt: Diuinationes.
iratus uehementer DOMINVS contra Israelitas, eiecit eos à facie sua. nihil reli-
quum fuit præter solam tribum Iuda. Sed & Iuda non seruauit præcepta DO-
D MINI dei sui, sed ambulauerũt in moribus & institutis Israelitarum, quas illi fe
cerant. Fastidiuit ergo DOMINVS uniuersum semen Israelis, & adflixit eos, tra
diditq́ eos in manus diripientium, donec abijceret eos à conspectu suo. Abscidit
enim [se] Israel à domo Dauidis, & constituerunt sibi regem Ieroboam filium 3. Re. 12.c Ieroboam.
Nebat, abstraxit autem Ieroboam Israelẽ, quo minus sequeretur DOMINVM,
& fecit eos peccare peccatũ grande, & filij Israel ambulauerũt in omnibus pec-
catis Ieroboam quæ ille fecerat, nec recesserunt ab eis, donec amoueret DOMI-
NVS Israelem à conspectu suo, quemadmodũ minitatus fuerat per omnes ser- Iere. 25.b
uos suos prophetas, translatusq́ est Israel de terra sua Assyrios usq́ in hodier-
num diem. Præterea adduxit rex Assyriorum [homines] de Babel, de Chutta, de
Aua, de Hemath, & de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samariæ lo-
co filiorũ Israel qui possederunt Samariam, & habitauerunt in ciuitatibus eius.
Factũ est autem principio quum illic habitare cœpissent, ut nõ timerent DOMI
E NVM, mitteretq́ DOMINVS leones in eos, qui eos occidebant. Dixerunt ergo
ad regem Assyriũ, Gentes illæ quas transtulisti & collocasti in ciuitatibus Sama-
riæ, non nouerunt ritum deorum huius terræ: & immisit in eos leones, & en in
terficiunt eos, eo quod ignorant ritum deorũ huius terræ. Præcepit ergo rex Assy
rius hisce mandatis, Adducite illuc aliquem ex sacerdotibus quos inde transtuli-
stis, qui ueniant & habitent illic, & doceant eos ritum deorũ huius terræ. Venit
itaque quidam ex sacerdotibus quos transtulerant de Samaria, & habitauit in
Beth El, docebatq́ eos qualiter timerent DOMINVM. Fecerunt uero singulæ
gentes

a Hukoth hæc omnia significat.

b Vel, absconderunt res prauas quæ rectę & firmæ nõ erant, ac si deus non uideret omnia.

c Gillulim sordes sunt stercora, hic & aliàs sæpe pro idolis ponuntur.

d Ebr. Rem istam.

e Eb. in manu prophetarum.

gentes sibi deos suos,& reposuerunt in templis excelsorum quæ fecerant Sama
ritæ,singulæ gentes in ciuitatibus suis in quibus habitabant.Qui ex Babel[f] erāt,
[fecerunt sibi]Succoth Benoth,& uiri qui ex Chut uenerant fecerūt Nergal,uiri
ex Hemath fecerunt Asima,Auitæ fecerunt Nibhaz & Tharthak,& Sepharuitæ F
cōburebāt filios suos igne ipsi Adramelech & Anamelech dijs Sepharuaim.Ti-
mebāt itaq; DOMINVM,& ordinarūt sibi ex obscuris hominibus qui inter eos
erant sacerdotes excelsorū,qui illis in phanis[g] excelsorū sacrificarent.Et DOMI-
NVM quidē metuebant,deos uero suos coluerunt iuxta ritum gentiū quæ illos
illinc transtulerant.Vnde etiamnum hodie iuxta pristinos ritus faciunt,ut neq;
DOMINVM timeant,neq; suos ipsorū ritus & ceremonias obseruēt, neq; agāt
secundū legē & præcepta,quæ mandauerat DOMINVS filijs Iaacob,cui nomē
dedit Israeli.Pepigerat quidem DOMINVS cum eis fœdus, præceperatq; eis di
cens, Ne timueritis alios deos, neq; adoretis eos, ne colatis eos, neq; sacrificetis
eis,sed DOMINVM,qui eduxit uos de terra Aegypti magna uirtute & brachio G
extento,hunc timete,hunc adorate,huic sacrificate.Statuta,iudicia, legem & prę
cepta quę præscripsit uobis seruate,ut faciatis[ea]cunctis diebus,neq; timueritis
deos alios.Insuper & fœdus quod excidi uobiscum,ne obliuiscamini,neq; deos
alios timueritis,quin DOMINVM deū uestrum timete,ipse liberabit uos de ma
nu omniū inimicorū uestrorū.At illi non obtemperarunt,sed iuxta pristinā con
suetudinem suam egerunt. Gentes itaq; illæ timuerunt DOMINVM, & simul
seruierunt sculptilibus suis, filij eorum & nepotes eorum haud secus fecerunt
quàm patres eorum,sic quoq; faciunt in hunc usq; diem.

CAP. XVIII.

De regno Ezechiæ,de Sanherib quomodo oppugnarit urbem,& de impia legatorum eius oratione.

Factum est autem anno tertio Hoseæ filij Ela regis Israelis,ut regno inaugu- A
raretur Ezechias filius Ahas regis Iuda:uigintiquinq; annos natus erat quū
cœpisset regnare,regnauitq; uigintinouem annis in Ierusalem. Nomen matris
eius fuit Abi,quæ filia fuit Zachariæ. Fecit autem quod rectū erat in oculis DO
MINI,iuxta omnia quę fecerat Dauid pater eius.Is sustulit excelsa, confregit sta
tuas,succidit lucos,contriuit deniq; serpentem æneum quem fecerat Moses,nam
ad hæc usq; tempora adolebant ei filij Israelis, &[a] uocatū fuit nomen eius[b] Ne-
hustan.Fiduciam collocauit in DOMINO deo Israelis:nō fuit eius similis ante
eum nec post eum in omnibus regibus Iuda. Adhærebat enim DOMINO,nec
deflexit ab eo,seruans præcepta quæ mandauit DOMINVS Mosi.Et fuit DO- B
MINVS cum eo,ut prospere ageret in omnibus ad quæ egrediebatur.Rebellis
fuit regi Assyrio,& non seruiuit ei. Percussit quoq; Palestinos usq; Gasa & ter-
minos eius,siue turres essent quibus custodes adhibentur,siue urbes munitæ.Fa
ctum est ergo anno quarto regis Ezechiæ, is est annus septimus Hoseæ filij Ela
regis Israel,ut ascenderet Salmanasar rex Assyriorum contra Samariā,& oppu-
gnaret eam,ceperuntq; eam,exactis tribus annis:anno scilicet sexto Ezechię,qui
nonus est annus Hoseæ regis Israelis,capta est Samaria.Transtulit autem rex As
syrius Israelem in Assyrios, collocauitq; eos in Hala & Habor iuxta fluuiū Go-
san,& in ciuitates Medorum, eo quod nō audierant uocem DOMINI dei sui,
sed transgressi sunt fœdus eius,& cuncta quæ præcepit Moses famulus DOMI C
NI nec audierunt,nec fecerūt. Anno igitur decimoquarto regis Ezechiæ ascen
dit Sanherib rex Assyrius contra omnes ciuitates munitas, & cepit eas. Misitq;
Ezechias rex Iuda ad regem Assyrium in Lachis huiusmodi mandatis, Peccaui,
reuertere à me,& quæcunq; mihi imposueris,feram. Imposuit ergo rex Assyrio
rum Ezechiæ regi Iuda trecenta talenta argenti, & auri triginta talenta. Dedit
itaq; Ezechias omne argentum quod inueniebatur in æde DOMINI,& in the

f Eb. Viri Babel.

g Eb. Qui essent facientes: ubi facere pro sacrificare ponitur. Cum faciā uitulam pro frugibus,&c.

a Eb. Vocauit, rex uel populus, uel impersonaliter.

b Nehustan, ac si dicas æreolum.

saur is domus regis. Eodem tempore expoliauit Ezechias ianuas templi DOMI
NI &[c]postes, quos obduxerat Ezechias rex Iuda, & dedit ea regi Assyriorum.

c Alij legunt, superliminaria: alij, laminas.

Tum misit rex Assyrius Thartan, Rab Saris, & Rab Sake de Lachis ad regem

Minæ Senacherib.

D Ezechiam cum exercitu graui contra Ierusalem: qui ascendentes uenerunt Hie-
rosolyma. Ascendentes autem uenerunt & constiterunt ad aquæductum pisci-
næ superioris, qui est in uia agri fullonis. Et quũ clamassent ad regem, egressus
est ad eos Eliakim filius Hilkiæ, qui erat præfectus prætorio, Sobna scriba, atque
Ioah filius Asaph à cõmentarijs. Tum dixit ad eos Rabsake, Dicite quæso Eze-
chiæ, Sic dicit rex magnus, rex nempe Assyriorum, Quæ tandem est hæc fiducia
qua tu fidis? Dicis, certe uerbis labiorum, at consilio & fortitudine [opus erit] ge
rendo bello: quo itaque nunc confidis quod à me defecisti? An niteris fulcro isto
arundineo confracto, nempe Aegyptio: cui si quispiam innixus fuerit, manum
eius penetrat, & eã perforat? Talis est Pharao rex Aegypti omnibus qui illo ni-
E tuntur. Quod si mihi dixeritis, Nos fidimus DOMINO deo nostro. An non is

Blasphemiæ.

est, cuius excelsa atque aras sustulit Ezechias? & dixit ad Iudam & ad Ierusalem,
Coram altari isto adorabitis Hierosolymis. Sed nũc quæso obsides da domino
meo regi Assyrio, daboque ego tibi equorum duo millia, num tu illis equites im-
ponere poteris? Quomodo ergo retundes faciẽ unius ducis uel minimi inter ser
uos domini mei, ut fidas Aegyptijs propter currus & equites? Num uero[b] citra
consilium & iussum DOMINI hunc in locum, ut eum uastem, ascendi? Quin
DOMINVS dixit ad me, Ascende in hanc terram, & uasta eam. Tum dixit Elia
kim filius Hilkiæ, Sobna, & Ioah ad Rabsake, Loquere quæso ad seruos tuos

b Hb. Nunc nũ absque domino ascendi?

F Syriace, nam[c] callemus nos, nec loquaris nobiscum Iudaice, ut populus iste au-
diat qui in muris est. Dixitque ad eos Rabsake, Num ad dominum tuum & ad te
misit me dominus meus, ut hæc uerba loquerer? an non potius ad miseros istos
qui in muris excubant, quo minus stercora sua edere, & urinam suam uobiscũ
bibere cogãtur? Stans itaque Rabsake, clamauit uoce magna Iudaice, loquutusque
est hisce uerbis, Audite uerbum regis magni, regis Assyrij: sic dicit rex, Ne impo-
nat uobis Ezechias, quoniã nõ poterit uos asserere de manu mea: nec est ut uos
Ezechias fidere iubeat DOMINO, dicens, Indubie liberabit nos DOMINVS,
ne tradatur urbs ista in potestatem regis Assyrij: nolite audire Ezechiam, quoniã
sic pollicetur rex Assur, Si mihi [f] obsequuti fueritis, ut exeatis ad me, comedet
quisque de uite sua, & de ficu sua, & bibet quisque aquas putei sui, donec ueniam et
abducam uos ad terram quæ uestræ terræ similis est, terram quæ habet frumentũ

c Hbr. Nam audimus nos. Audire pro intelligere.

f Hb. Facite mecum benedictionem, & exite.

G & uinum, terram quæ habet panem & uineas, terram quæ habet oleas, oleum et
mel, ut uiuatis & non moriamini. Ne audiatis Ezechiam, quoniam seducit uos
quum dicit, DOMINVS liberabit nos. Num liberãdo liberauerunt dij gentiũ,

Blasphemiæ in deum.

quisque terram suam de manu regis Assyrij? Vbi est deus Hamath & Arphad? Vbi
est deus Sepharuaim, Hena, & Iua? potuerúntne isti liberare Samariam de manu
mea? Aut quis est ex omnibus dijs nationum, qui regionem suam de manu mea
asserere potuerit, quod DOMINVS liberaret Ierusalẽ de manu mea? Tacuit au-
tem populus, nec responderunt ei uerbum: præceptum enim regis erat, qui dixe
rat, Ne respondeatis ei. Venit autem Eliakim filius Hilkiæ, qui erat præfectus
prætorio, Sobna scriba, & Ioah filius Asaph à commentarijs ad Ezechiam, scissis
uestibus, & commemorarunt ei uerba Rabsake. CAP. XIX.

Qualiter se gesserit Ezechias in ista obsessione, & quomodo soluta sit.

A ET factum est, ut rex Ezechias, audito [hoc sermone,] scinderet uestimẽta sua,
& operiret se sacco, ingredereturque ædem DOMINI. Misit interim Eliakim

Isa. 37.

qui erat præfectus prætorio, Sobnam scribam, & seniores sacerdotum indutos
saccis ad Iesaiam prophetã filium Amoz, qui dicerent ad eum, Sic dicit Ezechias,
Hæc

Hæc dies est dies angustiæ, correptionis & irritationis, ut quũ fœtus ad procinctum partus uenit, & parientem uis enitendi deficit. Nimirum audiuit DOMINVS deus tuus uerba Rabsake, quem rex Assyriorum, dominus eius, misit, ut probra iaceret in deum uiuentem, & criminaretur uerbis, quæ audiuit DOMINVS deus tuus. Tu ergo intendes orationẽ pro reliquijs quæ adhuc supersunt. Venerũt ergo serui regis Ezechiæ ad Iesaiam, Quibus Iesaias respondit, Sic dicetis ad dominum uestrũ, Sic dicit DOMINVS, Ne timeas propter uerba quæ audiuisti, quibus contra me serui regis Assyrij cõtumeliose loquuti sunt, Ecce ego mittam in eum [a] uẽtum, cuius sonitum protinus ut audierit, reuertetur in terram suam: ego uero curabo ut in terra sua gladio corruat. Rabsaces autẽ reuersus, offendebat regem Assyriorũ oppugnantem Lobnam, resciuerat enim quod à Lachis profectus esset. Rumor enim erat de Tharhaka rege Aethiopum, quod profectus esset ad pugnandum cõtra eum: quem quum audisset, misit alios legatos ad Ezechiam cum hisce mandatis. Sic referetis Ezechiæ regi Iudæ, Ne te seducat deus tuus, quo tu fidis, ut dicas, Ierusalẽ non tradetur in potestatem Assyriorum, tu enim audiuisti quę nam fecerint reges Assyriorũ omnibus nationibus eas excindendo, & tu euaderes? Num liberarunt dij gentium eas quas expugnauerũt maiores mei? Gosan, Haran, Rezeph, & filios Eden qui erant in Thalassar? Vbi est rex Hamath, rex Arphad, rex ciuitatis Npharuaim, Hena, & Aua? Accepit ergo Ezechias epistolam de manu legatorum, & quum legisset eam, ascẽdit in ædem DOMINI, & expandit eam Ezechias coram DOMINO, orauitq́ Ezechias coram DOMINO in hunc modũ, DOMINE deus Israelis, qui Cherubim inhabitas, tu solus deus es omnium regnorum terræ, tu enim fecisti cœlum & terrã, præbe DOMINE aurem tuã & ausculta, aperi DOMINE oculos tuos & inspice, & expende uerba Sanherib, qui legatione missa probra iecit in deũ uiuẽtem. Equidem uerũ esse agnosco DOMINE, quòd reges Assyrij uastauerint gentes & regiones earũ, quodq́ deus eorum igni tradiderint: quandoquidẽ isti non erant dij, sed opus manuum humanarum è ligno aut lapide, unde & perdiderunt eos. Nũc ergo DOMINE deus noster, serua nos quæso de manu eius, ut cognoscant omnia regna terræ te solum esse DOMINVM deum. Misit aũt Iesaias filius Amoz ad Ezechiam [nuncios] cum huiusmodi mandato, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Ea quæ orando petiuisti à me super Sanherib rege Assyriorum, audiui: & hoc est uerbum quod DOMINVS contra eum respondet, [b] Contempsit ac subsannauit te [ô rex] uirgo filia Zion, post te caput mouit filia Ierusalẽ. Tu uero cui opprobrasti? cui maledixisti? in quem edidisti uocem? contra quem sustulisti [c] fastum oculorum tuorum? contra sanctũ Israelis. Missis enim legatis tuis cõtumelias iecisti in dominũ, & dixisti, Copia equitatus mei in iuga montiũ ascendam, ad latera uidelicet Libani, & succidam excelsa cedrorũ eius, electas pinus eius, introibo in habitaculũ summitatis eius, ad saltum agrorũ eius cultorum. Ego fodiam & bibam aquas alienas, & exiccabo plantis pedũ meorũ omnes riuos qui pro munitione sunt. An nõ audiuisti quòd hoc [negotiũ] iam olim fecerim, retroq́ temporibus formauerim illud: iam uero adduco illud, nempe ut uastẽ urbes munitas, & redigam eas in aceruos & ruinas, quarum habitatores ut manci trepidabunt, ac erubescẽt, similes erunt gramini agri, oleri uiridi, & fœno tectorũ, quod antequam enascatur, plerunq́ exaret. Ego conuersationem tuam, ego profectionem tuam, & reditum tuum noui, æque furorem tuum contra me. Quandoquidem ergo furis contra me, ascendit secura opulentia tua in aures meas, & ob id inferam hamum naribus tuis, & lupatum meũ in labra tua, quo te retro agam ea uia qua uenisti. Et hoc sit tibi [ô Ezechia] signũ, hoc anno comedes reposita, proximo anno quæ spõte nascẽtur, tertio uero anno sementẽ facietis & metetis

a Alij legunt, spiritum.

Mutata sunt hic quędam, sed citra sensus iacturam.

b Alij hæc uerba ad regẽ referũt, sed uerba sunt fœminina.

c Eb. Altitudinem oculorum.

uineas quoq; plantabitis, & fructũ earum edetis. Rursumq; in unũ coibit quod
euadet de domo Iuda, iactaq; deorsum radice quod reliquũ est fructum sursum
reddet. Quoniam prodibunt reliquiæ de Ierusalem, & seruati de monte Zion.
G Hæc faciet zelus DOMINI exercituum. Propterea sic promittit DOMINVS de
rege Assyriorum, Nequaquam ingredietur in urbem istam, neq; spiculũ huc ia-
culabitur, non occurret ei clypeus, neq; excitabitur cõtra eam agger: ea uia qua
uenit, redibit, & in istam urbem non introibit, dicit DOMINVS. Propugnabo
enim ut seruem urbem istam, propter meipsum, & propter Dauid seruũ meum.
Egressus itaq; eadem nocte angelus DOMINI, percussit in castris Assyriorum Occisorum
centena octoginta quinq; millia: quumq; mane surgerent, ecce omnes iacebant numerus.
mortui. Soluit ergo isthinc, & abijt Sanherib rex Assyriorum, & mansit in Nini- Isa. 37 g
ue. Factum est autem, quũ aliquando adoraret in æde Nisroch dei sui, ut Adra- Eccli 48 d
mælech, & Saræzer filij eius ipsum trucidarent gladio, & confugerent in terram 1. Mac. 7 i
Ararat, regnaretq; Esarhadon filius eius pro eo. CAP. XX. 2 Mac. 8 g
Senacherib à filijs occiditur.

Ezechiæ letali morbo correpto uita prorogatur, ostendit gentili regi thesauros, & offendit dominum.

A QVodam tempore ægrotabat Ezechias letaliter, ueniebat ergo ad eum 2. Par. 32
Iesaias filius Amoz propheta, & dicebat ad eũ, Sic dicit DOMINVS, Isa. 38 a
Manda domui tuæ, morieris enim & non uiues. Vertebat ergo [Eze- Eccli 48 d
chias] faciem suam ad parietem, & orans ad DOMINVM, dixit, Memento quę Oratio Ezechiæ.
so DOMINE, quod ambulaui corã te in fide, & integro corde, & quæ tibi pla-
cent feci. Fleuitq; Ezechias magno fletu. Antequã uero Iesaias egressus esset[a] me-
dium atrij, factus est sermo DOMINI ad Iesaiam in hũc modum, Reuertere, &
dicito ad Ezechiam principẽ populi mei, Sic dicit DOMINVS deus Dauid pa-
tris tui, Exaudiui precationem tuam, uidi lachrymas tuas, ecce ego te sanabo, ut
B tertio die ascensurus sis in ædem DOMINI. Addam ad dies tuos quindecim an-
nos, & de manu regis Assyriorum liberabo te & urbem hanc, & protegã urbem
istam propter me, & propter Dauidem seruũ meum. Et ait Iesaias, Accipite mas-
sam ficuum: quam captam posuerunt super ulcus, & conualuit. Dixit autẽ Eze-
chias ad Iesaiam, Quod nam signum erit quod DOMINVS sanaturus sit me?
& quod sim tertio die ascensurus in ædẽ DOMINI? Respondit Iesaias, Hoc erit
tibi signum à DOMINO, quod facturus sit rem istam DOMINVS quam pro-
misit, [b] Visne ut umbra decem gradibus progrediatur, an ut decem gradibus re-
trogrediatur? Respondit Ezechias, Facile fit ut declinet umbra decem gradibus,
at non ut retrocedat decẽ gradibus. Clamauit itaq; Iesaias propheta ad DOMI-
C NVM, & retraxit umbram per gradus quibus descenderat in hora Achas retro Isa. 39 a
decem gradibus. Eodem tempore misit Merodach Baladan filius Baladan rex
Babyloniæ literas & donariũ ad Ezechiam, audierat enim quod ægrotasset E-
zechias. Et [c] lætatus est Ezechias super illis, & ostendit eis omnes cellas aroma-
tum, argenti, auri, odorum, ungentorum optimorum, uniuersum armamenta-
rium suum, & quidquid erat in thesauris suis: nihil erat quod non ostenderet eis
Ezechias, cum domi suæ, tum per omne regnum suum. Venit autem Iesaias Ezechias
propheta ad regem Ezechiam, dixitq; ad eum, Quid dixerunt uiri illi? aut unde ab Esaia increpatur.
uenerunt ad te? Cui respondit Ezechias, De terra longinqua uenerunt ad me à
Babylone. Tum ille rursum dixit, Quid inspexerunt domi tuæ? Respondit Eze-
chias, Quidquid est domi meę inspexerunt, nihil est in thesauris meis quod non
D ostenderim eis. Tunc dixit Iesaias ad Ezechiam, Audi uerbum DOMINI, Ecce
uenient dies, ut Babylonem auferatur quidquid est domi tuæ, & quidquid re-
posuerunt patres tui usq; ad hunc diem, nec quidquam fiet reliquum, ait DO-
MINVS. Quin & ex filijs tuis qui ex te prodibunt, quosq; generabis, auferent,
&

a Hb. Mediũ urbis.

b Potest etiam sic legi, Vmbra progressa est decem gradibus, uisne ut retrocedat?

c Hbr. ad uerbum habent, Et audiuit eos Ezechias, obsequẽs scilicet eis, & plausibiliter excipiens.

& erunt eunuchi in aula regis Babylonij. Dixit autem Ezechias ad Iesaiam, Be-
ne uertat consilium DOMINI quod exposuisti, & dixit, Modo pacatæ sint atq;
tutæ res diebus meis. Reliquum gestorũ Ezechiæ, & omne robur eius, & quod
fecerit piscinam & aquæductum, introduxeritq; aquas in ciuitatem, an non hęc
chias scripta sunt in libro annalium regnũ Iuda? Dormiuitq; Ezechias cum patribus
itur. suis, & regnauit Manasses filius eius pro eo. CAP. XXI.

De regno impij regis Manasse.

DVodecim annos natus fuit Manasses quũ inauguraretur regno, regnauitq; A
r.33.a quinquagintaquinq; annis in Ierusalem. Nomen matris eius fuit Hephzi
ba. Designauit aũt quod displicuit DOMINO iuxta abominationes gentium,
quas eiecerat DOMINVS ante filios Israel. Nam uersus extruxit excelsa quę de
molitus fuerat Ezechias pater eius, & erexit aras ipsi Baal, fecit lucũ quemadmo
g.7.b dum fecerat Ahab rex Israelis, adorauit omnẽ exercitũ cœli, & coluit illa. Aedifi
cauit quoq; altaria in æde DOMINI, de qua dixerat DOMINVS, In Ierusalem
ponam nomen meum. Extruxit insuper aras pro omni militia cœli in duobus
atrijs domus DOMINI, traduxit filiũ suum per ignem, uacabat arti ariolãdi &
augurijs, instituit pythones & diuinos, et ingẽtia mala designauit in oculis DO
g.7.b MINI, ut illũ ad iram concitaret. Posuit sculptile luci quem fecerat, in domo de B
g.8.b qua dixerat DOMINVS ad Dauidẽ, & ad Salomonem filiũ eius, In domo ista
& in Ierusalem quã elegi ex omnibus tribubus Israelis, ponã nomen meum per
petuò. Nec ultra finã ut Israel emigret ex hac terra quã tradidi patribus eorũ, mo-
do custodiant & faciant iuxta omnia ea quæ præcepi eis, & iuxta uniuersam le-
gem quã mandauit eis seruus meus Moses. At illi nõ audierũt, nã seduxit eos Ma
nasses, ut facerent peiora q̃ gentes quas deleuit DOMINVS à facie filiorũ Israel.
1.15.a Et loquutus est DOMINVS per seruos suos prophetas in hanc sententiã, Eo q
Manasses rex Iuda fecit abominationes istas, & in his omnibus malitia supera-
uit Amorræos qui ante eum fuerunt, q̃q; effecit ut Iuda peccaret idolis suis, idcir
co sic dicit DOMINVS deus Israelis, Ecce ego adduco malũ super Ierusalem et
Iudã, ut ei q illud audierit, ambæ aures eius tinniant. Et extendã super Ierusalẽ re C
gulã Samariæ, & põdus domus Ahab, et detergã Ierusalem, quemadmodũ quis
patinã detergit, & eam uertit. Deserã reliquias hæreditatis meæ, & tradam eas in
manũ hostium ipsorũ, & patebunt direptioni & depopulationi omniũ hostium
suorũ, eo q malum designarint in oculis meis, & q irritauerint me, ab eo die quo
egressi sunt patres eorũ de Aegypto usq; in hunc diem. Sed & sanguinis innoxij
plurimũ fudit Manasses, donec impleret Ierusalẽ[a] ad summum usq;, supra pecca
tum quo peccare fecit Iudã, ut faceret malum in oculis DOMINI. Reliqua ge-
storum Manassis, & omnia quæ fecit, & peccatũ eius q̊d peccauit, an nõ hæc scri
nasses pta sunt in libro annaliũ regum Iuda? Dormiuitq; Manasses cum patribus suis,
itur. et sepultus est in horto domus suę, in horto Vsę, regnoq; inauguratus est Amon
on re- filius eius pro eo. Vigintiduos annos natus erat Amon quũ regno fuit inaugu- D
ratus, & regnauit duobus annis in Ierusalẽ: fuitq; nomen matris eius Mesullæ
meth filia Haruz de Iotba. Designauit aũt malitiam in oculis DOMINI, sicut fe
cerat Manasses pater eius. Ambulauitq; in omi uia in qua ambulauit pater eius,
colẽs idola quæ & pater eius coluerat adorauerat'q;. Et dereliquit DOMINVM
on occi deum patrũ suorũ, & non ambulauit in uia DOMINI. Conspirantesq; contra
it. eum serui Amon, interfecerunt regem in domo sua. Et percussit populus terræ
omnes qui coniurauerant cõtra regem Amon, & cõstituit populus terræ regem
Iosiam filiũ eius pro eo. Reliquum gestorũ Amon quæ fecit, an non hæc scripta
sunt in libro annaliũ regum Iuda? Sepeliuit autem eum [populus] in sepulchro
suo in horto Vsæ, & regnauit Iosias filius eius pro eo. CAP. XXII.

a Ebr. Ore ad os, uel undiq;.

De regno piissimi & integerrimi regis Iosiæ.

A OCto annos natus fuit Iosias quũ regno inauguraretur, regnauitq; trigin-
ta annis & uno in Ierusalẽ. Nomen matris eius fuit Iedida, quæ filia fuit 2.Par.34
Adaia de Bozkath. Hic fecit quod rectũ erat in oculis DOMINI, ambulauitq;
in omni uia Dauid patris sui: non recessit neq; ad dextrã neq; ad sinistram. Fa-
ctumq; est in anno decimooctauo regis Iosiæ, ut mitteret rex Saphan filiũ Aza-
liæ filij Mesullam scribã in domo DOMINI huiusmodi mandato, Ascende ad
Hilkiam sacerdotem magnum, ut in summã redigant pecuniam quę illata est in
domũ DOMINI, quã collegerunt custodes liminis à populo, dentq; eam in ma
nus eorum qui opus faciunt, quiq; constituti sunt super domum DOMINI, tra
dantq; eam ijs qui faciunt opus in domo DOMINI, ad instauranda sarta tecta
templi, fabris nempe [lignarijs] structoribus, & murarijs, ad comparandũ ligna
B & lapides scalptos, ad instaurandũ templum. Veruntamen nõ exigatur ratio ab
illis, in quorũ manus pecuniæ illę dantur, sed bona fide agant. Dixit aũt Hilkias
sacerdos summus ad Saphan scribam, Codicem legis inueni in domo DOMI-
NI. Tradiditq; Hilkias codicem illũ ipsi Saphan, ut eum legeret. Veniẽs autem
Saphan scriba ad regem, retulit ad regem hoc negotiũ, & ait, Ordinarunt serui
tui pecuniã quæ inuenta est in templo, & tradiderunt eam in manum eorũ qui
opus faciũt præfectis ædi DOMINI: indicauit quoq; Saphan scriba regi, dicẽs,
Hilkia sacerdos dedit mihi codicem, legitq; in eo Saphan corã rege. Et factum
est, quum audisset rex uerba codicis legis, scidit uestimenta sua. Et mandauit rex
ipsi Hilkiæ sacerdoti, Ahikam filio Saphan, Achbor filio Micheę, & Saphan scri
C bæ, atq; Asaiæ ministro regio, dicens, Ite, & sciscitamini DOMINVM pro me,
pro populo, & pro uniuerso Iuda de uerbis huius codicis inuenti, quoniam fu-
ror DOMINI magnus succensus est in nos, quòd patres nostri nõ audierint uerba
codicis huius, ut facerent iuxta omne illud quod scriptũ est nobis. Abijt itaq; Hil
kias sacerdos, Ahikam, Achbor, Saphan, atq; Asaia ad Huldã prophetissam uxo-
rem Sallum filij Tikua, filij Harham custodis uestiũ, quæ habitabat Hierosoly-
mis in altera parte, & loquuti sunt cum ea. Quæ dixit ad eos, Sic dixit DOMI-
NVS deus Israelis, Dicite uiro qui uos ad me misit, Sic dixit DOMINVS, Ecce
ego adduco calamitatem super locũ istum, & super eos qui eum inhabitãt, nem
pe omnia uerba huius codicis quem legit rex Iuda, eo quòd dereliquerũt me, & thus
D incenderunt dijs alijs, ut irritarent me in omni opere manuum suarũ, & accende
tur furor meus cõtra locũ istum, & non [a]extinguetur. Porrò ad regem Iuda, qui
misit uos ut cõsuleretis DOMINVM, sic [b]dicetis, Sic dicit DOMINVS deus Is-
raelis, Quandoquidẽ propter uerba quæ audisti emollitũ est cor tuum, & humi
lis factus es corã DOMINO, quando audiuisti quæ minatus sum cõtra locum
istũ, & contra habitatores eius, ut fierent in desolationẽ & execrationem, & cõci-
disti uestimenta tua, fleuistiq; coram facie mea, en & ego exaudiui, dicit DOMI
NVS. Idcirco ecce ego colligã te ad patres tuos, & tu colligêris ad sepulchra tua
in pace, ut oculi tui non uideant uniuersum malum quod ego adduco super lo-
cum istum. Hi uero hanc responsionem retulerunt regi. CAP. XXIII.

Curat rex Iosias ut liber fœderis legatur & omnibus innotescat, utq; uera religio & uerus dei cultus instauretur.

A CVmq; rex misisset, congregati sunt ad eum omnes seniores Iuda & Ierusa-
lem. Ascendit aũt rex in ædem DOMINI, unà cum omnibus uiris Iuda, & 2.Par.34
cunctis habitatoribus Ierusalẽ, cum sacerdotibus & cum prophetis & omni po-
pulo, à minore ad maiorem usq;, legitq; audiẽtibus ipsis omnia uerba libri fœde
ris, qui repertus fuerat in æde DOMINI. Et rex stans iuxta columnã, pepigit fœ
dus coram DOMINO, nẽpe ut ambularent post DOMINVM, & obseruarent

[a] Extinguetur commode dixi, licet Ebræi neutrum habeant, ut Germani, wirt nit löschen.
[b] Ebr. Ad eum: quod omisi propter cacophoniam uitandam.

præcepta

præcepta eius, teſtimonia eius, atq; ſtatuta eius, toto corde, totaq; anima, ut rata
haberent uerba fœderis huius quæ ſcripta erant in libro illo, [a]ſtabatq; uniuerſus
populus in fœdus illud. Præcepit inſuper rex Hilkiæ ſacerdoti magno, & ſacer-
dotibus poſterioris ordinis, atq; cuſtodibus liminis, ut efferrent †ex templo DO-
MINI cuncta uaſa quæ facta fuerant ipſi Baal, lucis, & uniuerſæ militiæ cœli, et
cõbuſſit ea foris extra Ieruſalẽ in cãpis Kidron, tulitq; puluerẽ eorũ in Beth El.
Aboleuit quoq; [b]Kamurim quos fundauerãt reges Iuda, ut thura incenderent in B
excelſis & ciuitatibus Iuda circũeuntes Ieruſalem: ſimulq; eos qui adolebãt ipſi
Baal, ſoli, lunæ, influentijs, & omni militiæ cœli. Eiecit quoq; lucũ de domo DO-
MINI extra Ieruſalẽ ad torrentẽ Kidron, & cõbuſſit eum [ibi] ad torrentem Ki-
dron, cõminuitq; in puluerem, et proiecit puluerẽ eius ſuper ſepulchra filiorũ po-
puli. Diruit deinde domos catamitorũ quę erant iuxta domũ DOMINI, ubi mu-
lieres texebant domũculas ipſi luco. Et adduxit omnes ſacerdotes ex ciuitatibus
Iuda, & cõtaminauit excelſa ubi ſacerdotes adoleuerant, à Geba uſq; ad Beer Se-
ba, & diruit excelſa portarũ, quæ erant ad oſtiũ portæ Iehoſua pręfecti urbis, quę
ad ſiniſtrã erant cuiq; in porta ciuitatis. Veruntamen nõ aſcenderant ſacerdotes
excelſorũ ad aram DOMINI in Ieruſalem, ſed comedebant placentas infermen-
tatas inter fratres ſuos. Porrò & Tophet prophanauit quod eſt in ualle filiorum C
Hinnom, ne quis traduceret filium ſuum aut filiã ſuam per ignem ipſi Moloch.
Aboleuit deniq; equos quos dederãt reges Iuda ſoli in introitu tẽpli DOMINI,
iuxta cœnaculũ Nethan Melech eunuchi qui erat in [c]Paruarim: etiã quadrigas
ſolis igne cõbuſſit. Sed & altaria quæ erant ſuper tectũ cœnaculi Ahas, quæ fece-
rant reges Iuda, & altaria quæ fecerat Manaſſes in duobus atrijs domus DOMI-
NI confregit rex, & currens inde proiecit puluerẽ in torrentem Kidron. Excelſa
quoq; quæ erant è regione Ieruſalẽ ad dextrã montis uaſtationis, q̃ ædificauerat
Solomon rex Iſraelis ipſi Aſthoreth [d]idolo Zidoniorũ, et ipſi Chamos idolo Mo-
ab, & ipſi Milchom idolo filiorũ Ammon prophanauit rex, cõfregitq; ſtatuas, &
ſuccidit lucos, & impleuit locum eorũ oſſibus humanis. Sed & †altare quod erat D
in Beth El, & excelſum q̃d fecerat Ieroboam filius Nebat, q Iſraelitis occaſio pec-
candi fuit: altare inquã illud & excelſum confregit, & combuſſit excelſum, com-
minuitq; in puluerem, & ſuccendit lucũ. Verſus aũt Ioſias uidit ſepulchra quę il-
lic erant in monte, mittensq; tulit oſſa de ſepulchris, & cõcremauit [ea] ſuper al-
tari, ut prophanaret illud iuxta uerbũ DOMINI q̃d prædixerat uir dei, qui uer-
ba illa prædicauerat. Dixit enim, Quæ hæc ſtatua quã ego uideo? Reſponderunt
ei ciues urbis, Sepulchrũ eſt uiri dei, qui uenit de Iuda, & prædicauit hæc uerba
quæ feciſti ſuper arã Beth El. Qui ait, Sinite eum quieſcere, nemo loco moueat
oſſa eius. Ita ſeruata ſunt oſſa eius cũ oſſibus prophetæ qui de Samaria uenerat.
Omnes deniq; domos excelſorũ quæ erãt in ciuitatibus Samariæ, quas fecerãt re-
ges Iſraelis, ad irritandũ [DOMINVM,] abſtulit Ioſias, fecitq; eis quemadmodũ E
fecerat omnibus in Beth El. Et mactauit cunctos ſacerdotes excelſorũ qui erãt
ibidẽ ſuper altaribus, atq; cõbuſſit oſſa humana ſuper illis, reuerſusq; eſt Hiero-
ſolyma. Et præcepit rex uniuerſo populo, dicens, Celebrate Paſſah DOMINO
deo ueſtro, ſecundũ quod ſcriptum eſt in libro fœderis huius. Nec fuit tale Paſ-
ſah à diebus Iudicũ qui iudicauerunt Iſraelem, & cunctis diebus regum Iſraelis,
atq; regum Iuda. Anno decimooctauo regis Ioſiæ factũ eſt Paſſah illud DOMI-
NO in Ieruſalem. Sed & pythones, magos, imagines, idola, atq; cunctas abomi-
nationes quæ conſpiciebãtur in terra Iuda & in Ieruſalẽ expurgauit Ioſias, ut ra-
ta haberet uerba legis quę ſcripta erãt in codice, quẽ repererat Hilkias ſacerdos in
domo DOMINI. Ante eum nõ fuit talis rex, q cõuerſus fuerit ad DOMINVM
toto corde ſuo, tota anima ſua, totisq; uiribus ſuis iuxta uniuerſam legẽ Moſis, F

a Sen. Steterunt in fœdere.

b Kamurim ab ardore uidentur habere nomen, à deuotione mentis: ut ſi dicas, Seraphici.

c Quidam paruarim appellatiuũ uolunt, in uillis aut ſuburbijs.

d Pro idolo Ebraice ponitur abominatio, & ea quidẽ fœda.

nec exortus est post eũ talis Verũtamen DOMINVS nõ est auersus ab ęstu uehe
menti furoris sui, quo cõcitatus erat furor eius aduersus Iudam, propter cunctas
irritationes qbus ꝓuocauerat eum Manasses. Dixitq; DOMINVS, Iudã quoq;
auferam à cõspectu meo, quemadmodũ abstuli Israelem, & auersabor ciuitatem Infra 24.
istam quam elegerã, nempe Ierusalem, et ædem de qua dixeram, Nomen meum
erit illic. Reliquum rerum Iosiæ, & omnia quæ gessit, an non hęc scripta sunt in
libro annalium regum Iuda? In diebus suis ascendit Pharao Necho rex Aegy
pti contra regem Assyriorũ ad fluuium Euphraten, cui dum obuiam proficisci- Iosias occi
tur rex Iosias, eo conspecto occidit eum in Megiddo. Serui eius deuehentes eum ditur.
mortuum de Megiddo, uexerunt eum Hierosolyma, & sepelierũt eum in sepul- 2. Par. 36.
G chro suo. Porrò populus terræ accepit filiũ Iosiæ ipsum Iehoahas, quẽ unctum
cõstituerunt regem pro patre suo. Vigintitres annos natus fuit Iehoahas quum Ioachas
regno inauguraretur, regnauitq; tribus mẽsibus in Ierusalẽ. Nomen matris suæ rex.
fuit Hamuel, filia fuit Ieremię de Libna. Is designauit malũ in oculis DOMINI,
iuxta omnia quæ designauerãt patres sui. Vinxit autem eum Pharao Necho in
Ribla in regione Hamath, q; regnũ occupasset Hierosolymis. Imposuit insuper
mulctam super terram, argenti centũ talenta, auri unum. Tum cõstituit Pharao
Necho regem ipsum Eliakim filium Iosiæ pro Iosia patre eius, mutauitq; ei no- Eliakim
men Iehoiakim. Porrò ipsum Iehoahas tulit, qui ueniens in Aegyptũ, illic mori rex uel Ioa
tur. Iehoiakim autem pendit Pharaoni argentũ hoc & aurum, indicto tamen sti chim.
pendio regioni, ut daretur pecunia iuxta imperiũ Pharaonis, à quoq; iuxta æsti-
mationem exigens argentũ & aurum, idq; ab [uniuerso] populo terræ, ut daret
[hoc] Pharaoni Necho. Vigintiquinq; annos natus fuit Iehoiakim quum inau
guraretur regno, regnauitq; undecim annis Hierosolymis. Nomen matris eius
fuit Sebuda, quæ fuit filia Pedaia de Ruma. Et is designauit malũ in oculis DO
MINI, iuxta omnia quæ designauerant patres eius.

CAP. XXIIII.

Nebukad Næzar obsidet urbẽ, & capto Iehoiachin, spoliatoq; templo, Mathaniam regem creat.

A Ascendit in diebus eius Nebukad Næzar rex Babyloniorũ, cui seruus est fa
ctus Iehoiakim tribus annis, sed uersus defecit ab eo. Misit aũt in eum DO
MINVS grassatores Chaldęos, grassatores Syros, grassatores Moabitas, & gras
satores ex Ammonitis, quos misit in Iudã ut eum perderent, iuxta uerbũ DOMI
NI quod loquutus erat per seruos suos prophetas. Verũtamen iuxta os DOMI
NI hoc factũ est contra Iudam, ut tolleret [eum] à facie sua, cum propter peccata
Manassis, iuxta omnia quæ designauerat, tum etiam propter sanguinẽ innocen
tem quem effuderat, repleueratq; Ierusalẽ sanguine innoxio, ideo DOMINVS
B noluit propitius esse. Reliquũ gestorũ Iehoiakim, & omnia quæ fecit, an nõ hæc
scripta sunt in libro annaliũ regum Iuda? Dormiuit itaq; Iehoiakim cum patri- Ioachim
bus suis, & regnauit Iehoiachin filius eius pro eo. Porrò rex Aegypti amplius moritur,
non egressus est terram suam, quoniam rex Babylonis occupauerat omnia quæ Ioachin
erant regis Aegypti, à fluuio Aegypti usq; ad fluuiũ Euphraten. Iehoiachin na rex.
tus erat decem & octo annos quũ cœpisset regnare, regnauitq; tribus mensibus
Hierosolymis. Nomen matris eius Nehusta, quę filia fuit Elnathan de Ierusalẽ.
Designauit & is malũ in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat pater eius.
C Sub idem tempus ascenderũt serui Nebukad Næzar regis Babylonij contra Ie- Dan. 1.
rusalem, uenitq; ciuitas in obsidionẽ. Sed & Nebukad Næzar rex Babel uenit
contra urbem, & oppugnabãt eam serui eius. ᵃEgressus est ergo Iehoiachin rex
Iuda ad regem Babyloniũ, ipse & mater eius, serui eius, principes eius, atq; eunu
chi eius. Et tulit eum rex Babyloniæ anno octauo regni sui. Et extulit illinc o-
mnes thesauros domus DOMINI, & thesauros domus regis, & cõcidit omnia
uasa

ᵃ Egredi hic pro dedere se ponitur, & in potestatem uictoris uenire.

uasa aurea quæ fecerat Solomon rex Israelis in æde DOMINI, sicut loquutus
fuerat DOMINVS. Transtulit deinde omnem Hierosolymã, omnes proceres,
& omnes heroes fortes, nempe decem millia, in captiuitatẽ, omnes artifices atq;
ther 2.a inclusores: nihil fuit reliquum prçter inopem plebem terrç. Transtulit & Iehoia D
chin in Babylonem, matrem regis, uxores regis, eunuchos eius atq; potentes ter
ræ, hos abduxit in captiuitatẽ de Ierusalem in Babylonem. Omnes deniq; uiros
bello aptos, nempe septem millia: item artifices & inclusores mille, & quidquid
athanias roboris erat bello aptum duxit rex Babylonis in captiuitatem Babylonem. Con
Sedekias rex. stituit autem regem rex Babylonis Mathaniam patruum eius pro eo, & mutauit
e.37.a ei nomen Zedekias. Viginti unum annos natus erat Zedekias quum inaugura
52.a retur regno, regnauitq; undecim annis in Ierusalẽ. Nomen matris eius fuit Ha-
mital, quæ filia fuit Ieremiæ de Libna. Designauit autem malum in oculis DO-
MINI iuxta omnia quæ fecerat Iehoiakim. Etenim iuxta furorem DOMINI
actum est contra Ierusalem & Iudam, donec proijceret eos à cõspectu suo, & re-
bellis fuit Zedekias aduersus regem Babylonis.

CAP. XXV.

Obsidetur Ierusalem à Babylonio, capitur & exuritur.

e.39.a ET factũ est anno nono quum regnaret [Zedekias,] mense decimo, decima A
52.a [die] mensis, ut ueniret Nebukad Nçzar rex Babylonis, ipse & omnis exer-
citus eius contra Ierusalẽ. Is obsedit eam, & excitauit aduersus eam munitiones,
[a]obsessaq; est urbs usq; in undecimũ annum Zedekiæ regis. Nona mensis inua
luit fames in urbe, [adeo] ut non esset cibus populo terræ. Scissa igitur urbe, [fu-
gerũt] noctu omnes uiri bellatores, ea uia quç est ad portã inter duos muros iu-
xta hortos regios, Chaldæis urbem circũsedentibus, abieruntq; uersus cãpestria.
Insequutus aũt exercitus Chaldçorũ, apprehendit regem [Zedekiã] in campis Ie-
echias richo, quum uniuersus exercitus eius dissipatus esset ab eo. Comprehensum er- B
itur. go regem, adduxerunt eum in Reblam ad regem Babyloniũ, ubi [b]iure damna
uerunt eum. Porrò filios Zedekiç trucidarunt in cõspectu eius, & oculos Zede-
kiæ cçcos reddidit, uinxitq; eum duabus catenis, & perduxit eum Babylonem.
Mense quinto, septima die mensis, (is est annus decimusnonus regis Nebukad
Nçzar regis Babyloniç,) uenit Nebusar Adan prçfectus rerum [c]capitaliũ, seruus
.37.b regis Babyloniç Hierosolyma, & incendit ædem DOMINI, & domũ regis, o-
mnes deniq; domus Hierosolymitanas, & cunctas ædes magnificas incendit
igne. Muros insuper Hierosolymorũ qui ambiebant [urbem,] diruit uniuersus
exercitus Chaldæorũ, qui fuit cum prçfecto rerum capitaliũ. Qui uero reliqui de C
populo in urbe facti erant, quiq; profugerant ad regẽ Babylonis, & qui reliqui
facti erãt ex uulgo, hos inquã trãsportauit Nebusar Adan prçfectus rerum capi
e.27.d talium. Pauperes autẽ terrç reliquit Nebusar Adan præfectus capitaliũ rerũ, ut ui
neas & agros colerent. Porrò columnas æreas quæ erãt in æde DOMINI, [d]ma-
chinas, & mare æneũ quod erat in æde DOMINI, cõminuerunt Chaldæi, & o-
mne æs ex illis tulerunt Babylonẽ. Lebetes, scopas, cultros, cochlearia, & omnia
uasa ænea qbus ministrabãt, tulerunt, [e]receptacula ignis, [f]pelues sparsorias, qua
rum alia aurea erãt, alia uero argentea, tulit prçfectus rerum capitaliũ. Columna
rum ambarũ, maris autem unius, & machinarũ omniumq; uasorũ illorũ quæ fe- D
Reg.7.b cerat Solomon pro æde DOMINI, pondus æris rationẽ superabat. Erat enĩ co-
e.52.c lumnæ unius altitudo decem & octo cubitorũ, eratq; epistylium æneum super
Par.3.d ipsam, & altitudo epistylij trium erat cubitorum, super epistylio erat reticulatum
opus, & mala punica per ambitũ: omnia erãt ænea. Ad hunc modum erat & al-
tera columna cum reti. Tulit quoq; Nebusar Adan prçfectus capitaliũ rerum Sa
riam primarium sacerdotem, & Zephoniã sacerdotem [g]secundum ab eo, tresq;
custodes [h]liminis. Ex urbe autem tulit eunuchum unum, qui erat magister mi

a Hbr. Vrbs uenit in obsidionem.

b Ebr. Loquuti sunt cum eo iudicia.

c Alij legunt, præfectus prætorio: alij, magister suppliciorum. De quo Gene. 37.

d Alij dicunt, bases.

e Mortariola dicunt alij.

f Alij dicunt, aspersoria.

g Vel, secundi ordinis.

h Alij legunt, gazophylacij: alij, sacrorum.

i Ebr. Qui uidebant faciem regis, apparitores scilicet, qui ad nutum regis aspicientes stabant, seu consiliarij.

B litum, & quinq; uiros ⁱministros regis, qui inueniebantur in urbe. Scribam denique exercitus, ex populo terræ in militiã conscribendi officio præfectũ, cum sexaginta uiris de populo terræ inuentis in urbe. Tulit hos inquã Nebusar Adan præfectus rerũ capitalium, & adduxit eos in Reblam ad regẽ Babylonis. Et percussit eos rex Babylonis, & occidit eos in Rebla in terra Hamath. Sic abduxit Iudam captiuũ è terra sua. Reliquo autẽ populo, quem reliquũ fecit Nebukad Næzar rex Babylonis in terra Iuda, præfecit Godoliã filium Ahikam filij Saphan. Godolias. Audientes aũt omnes proceres exercitus, ipsi scilicet & [cæteri] uiri q; præfecisset Ier.40.a

F rex Babylonis Godoliã, uenerunt ad Godoliam in Mizpa. Nempe Ismael filius Nethaniæ, Iohanan filius Kareæ, Seraia filius Tanhumet Netophathites, & Iaasanias filius Maachathi, hi cum militibus suis. Iurauitq; illis Godolias & militibus eorũ, & dixit ad eos, Ne metuatis à seruis Chaldæorum, habitate in terra, & seruite regi Babylonis, & ᶠ bene erit uobis. Factum est aũt mense septimo, ut ueniret Ismael filius Nethaniæ filij Elisama de semine regio, & decẽ uiri cum eo, qui trucidabãt Godoliã ut moreretur. Iudæos quoq; & Chaldæos qui fuerant cum eo in Mizpa. Cõsurgensq; omnis populus, à minori ad maximũ usq;, cum

f Vel, benefaciet uobis.

G ducibus exercitus, profecti sunt in Aegyptũ, metuerunt enim à Chaldæis. Factum uero est in tricesimoseptimo anno captiuitatis Iehoiachin regis Iuda, mẽse duodecimo, uicesimaseptima die mẽsis, ut Euilmerodach rex Babylonis ipso anno regni sui restitueret capitis diminutionẽ Iehoiachin regis Iudæ, & educeret eum de carcere Loquutus quoq; est cũ eo humaniter, & cõstituit soliũ eius super soliũ [reliquorum] regum qui cum eo erant in Babylone. Mutauit & uestem captiuitatis eius. Cibũ quoq; sumebat apud eum perpetuò cunctis diebus uitæ eius. Victus quoq; perpetuus dabatur ei à rege certo demẽso in singulos dies uitæ eius.

Iehoiachin exaltatur.

Liber Paralipomenon primus. Hebraice, Dibre haiamim.

CAPVT I.

Recensentur genealogiæ & familiæ.

A
DAM, Seth, Enos, Kenan, Mahalaleel, Iared, Hanoch, Metusala, Lamech, Noë, Sem, Ham, & Iaphet Filij Iaphet, Gomer, Magog, Madai, Iauan, Thubal, Mæsech, Thiras. Filij Gomer, Askenaz, Diphath, & Thogarma. Filij Iauan, Elischa, Tharsisa, Kithim, & Dodanim. Filij Ham, Kusch, Mizraim, Put et Kanaan. Filij Kusch, Seba, Hauila, Sabtha, Raëma, & Sabthecha. Filij Raama, Seba & Dedan. Porrò Chusch genuit † Nimrod: hic cœpit esse heros uiolẽtus in terra. Mizraim genuit Ludim, Anamim, Lehabim, Naphtuhim, Patrusim, & Chasluhim, è qbus egressi sunt Palestini & Capthorim. Chanaan genuit Zidon primogenitum suum, &

Gen.5.a 4.d.26 Gen.10.a Gen.10.b

B Heth, & Iebusæum, Amorræũ, Girgesæum, Hiuæum, Arkæum, atq; Sinæum, Deniq; Aruadæum, Zemaræum, & Hamathæum. Filij Sem [fuerũt] Elam, Assur, Arphachsad, Lud, Aram, Vz, Hul, Gether atq; Masech. Arphachsad genuit Schala, Schala genuit Eber. Porrò ipsi Eber geniti sunt duo filij, nomen unius erat Peleg, q; in diebus eius diuisa fuisset terra: nomen uero fratris sui erat Iaktan. Iaktan genuit Almodad, Saleph, Hazarmaueth, Iera, Hadoram, Vsal, Dikla, Ebal,

Sem. Gen.10.d 11.b

Abimael.

Abimael,Seba,Ophir,Hauila, & Iobab:hi omnes fuerunt filij Iactan.Sem,Ar-
phachsad,Sala,Euer,Peleg,Reu,Serug,Nahor,Tharah, Abram, qui & Abrahã.
raham. nc.11.d Filij Abrahæ,Isaac & Ismael.Et hæ sunt generatiões eorũ,Primogenitus Ismael,
ael. Nebaioth,Kedar,Adbeel,Mibsam,Mısma,Duma, Masa, Hadad, Thema, Ietur, C
ne.25.b Naphis & Kedma. Isti sunt filij Ismaelis. Filij autẽ Keturæ concubinæ Abrahæ,
hęc genuit Zimram,Iaksan,Medan,Midian,Iisbak & Sua. Filij Iaksan [fuerũt,]
Seba & Dedan. Filij Midian,Epha,Epher,Hanoch,Abida,Eldaah: isti omnes
ac. ne.36.b fuerunt filij Ketura. Abrahã autem genuit Isaac. Porrò filij ipsius Isaac, Esau &
Israel.Filij Esau,Eliphas,Rehuel,Iehus,Iaelam,Korah. Filij Eliphas, Theman,
Omar,Zephi,Gaetham,Kenan,Thimna,& Amalek. Filij Rehuelis,Nahath,Sæ
ra,Sama,& Misa.Filij Seir,Lotan,Sobal,Zibeon,Ana,Dison,Ezer,& Disan.Fi-
lij aũt Lotan,Hori,Homam:soror uero Lotan,Thimna.Filij Sobal, Alian, Ma-
nahath,Ebal,Sebi,& Onam.Filij Zibeon,Aia & Ana.Filij Ana,Dison Filij Di-
son,Hamran,Aesban,Iithran & Cheran. Filij Ezer,Bilhan, Saauan, & Iaëkan.
om. ne.36.b Filij Dison,Vz & Aran Isti uero sunt reges qui regnauerunt in terra Edom,an- D
tequã regnaret rex aliquis sup filios Israelis. Bela filius Beor, nomenq́ ciuitatis
eius fuit Dinhaba.Mortuo Bela,regnauit,ꝓ eo Iobab filius Sera de Bozra. Mor
tuus autem est Iobab, regnauitq́ pro eo Husam, de terra Themanorũ. Et mor-
tuus est Husam,regnauitq́ pro eo Hadad filius Bedad,qui percussit Madianitas
in terra Moabitarũ, nomen ciuitatis eius erat Auit. Mortuo Hadad successit ei
in regno Samla de Masreka. Mortuus quoq́ Samla,& regnauit pro eo Saul de
Rehoboth fluminis. Mortuo Saul, regnauit pro eo Baal Hanan filius Achbor.
Mortuus est & Baal Hanan,regnauitq́ pro eo Hadad, cuius urbis nomen Pahi:
nomen uero uxoris eius Mehetabel filia Matred, filij Mesaab. Mortuo Hadad,
duces facti sunt in Edom. Dux Thimna, dux Alia,dux Iethet, dux Aholibama,
dux Ela,dux Pinon, dux Kenas, dux Theman, dux Mibzar, dux Magdiel, dux
Iram.Hi fuerunt duces Edom. CAP. II.

i Iacob. ne.29.g o.a ISti sunt filij Israel,Ruben,Simeon,Leui,Iuda,Isachar, Zebulon,Dan, Ioseph, A
Beniamin, Naphtali, Gad & Aser. Filij Iuda, Er, Onan & Sela: tres illi nati
c.d sunt ei ex filia Sua Chananitide.Fuit aũt Er primogenitus Iuda,malus corã DO
ne.38.a n.46.b MINO, ob id occidit eũ. Porrò Thamar nurus eius peperit ei Pærez & Sara, ut
24.a omnes filij Iuda essent quinq́.Filij Pærez,Hezrõ & Hamul:filij uero Sara,Sim-
th 1.a ue 7.a ri,Ethan,Heman,Chalchal & Dara:omniũ fuerũt quinq́. Filij Charmi, Achar,
qui turbauerat Israelẽ,quũ præuaricaretur in Hærem. Filij uero Ethan, Asarias.
th 4.d Filij deinde Hezron qui nati sunt ei,Ierahmeel, Ram, & Chelubai. Porrò Ram B
genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason principem filiorũ Iuda. Naason
aũt genuit Salma, Salma uero genuit Boas, Boas genuit Obed, & Obed genuit
uel Ies- Isai. Isai genuit primogenitũ suum Eliab,secundũ Aminadab, tertium Simea,
eg 16 b quartum Nethanaelem,& Raddai quintũ,sextum Ozem, septimum Dauidem.
j Sar- e. Sorores aũt eorum erant Zeruia & Abigail. Filij Zeruia,Abisai,Ioab, & Asahel,
tres nempe.Porrò Abigail genuit Amasam, pater autem Amasæ Iether Ismaeli-
tes. Chaleb autem filius Hezron genuit Asubam ex uxore,& Ierihoth: suntq́ hi C
filij eius,Ieser,Sobab,Ardon. Mortua Asuba duxit Chaleb ipsam Ephrath,quæ
peperit ei Hur. Cæterum Hur genuit Vri.Vri autẽ genuit Bezaleel. Postea uenit
Hezron ad filiam Machir patris Gilead,duxitq́ eam quum esset ipse natus sexa-
Iair. ginta annos,illaq́ peperit ei Segub. Segub autem genuit Iair, qui habuit uiginti
tres ciuitates in terra Gilead. Cepitq́ Gesur & Aram uiculos Iair ab eis. Kenath
q̃q́ & filias eius,oppida sexaginta. Omnes isti fuerũt filij Machir patris Gilead.
Quumq́ mortuus esset Hezron,apud Chaleb in Ephratha,genuit ei uxor Hez-
ron Abia,Assur,patrẽ Thekoa. Fuerunt autẽ filij Ierahmeelis primogeniti Hez D

Fortasse pro Simri Charmi scribendum fuerat, aut infra pro Charmi Simri. Hærem quid sit ui-de ultimo Leuitico-rum.

ron, primogenitus Ram, Buna, Oren, Ozem, & Ahia. Obtigit autem ipsi Ierahmeeli uxor alia nomine Atara, quę fuit mater Onam. Et filij Ram primogeniti Ierahmeelis fuerunt Maaz, Iamin & Eker. Filij autē Onam fuerunt Sammai & Iada: filij Sammai Nadab atq; Abisur. Porrò nomen uxoris Abisur Abihail, peperitq; ei Ahban, & Molid. Filij Nadab, Sæled & Appaim. Mortuusq; est Sæled absq; liberis, & filij Appaim Iishi, & filij Iishi, Sesan, & filij Sesan, Ahlai. Filij au

B tem Iada fratris Sammai, Iether, & Ionathā, mortuusq; est Iether absq; filijs. Porrò filij Ionathan, Pæleth & Sasa: hi fuerūt filij Ierahmeelis. Sesan non habuit filios, sed filias. Habuit quoq; Sesan seruū Aegyptiū nomine Iarha: deditq; Sesan filiā suam seruo suo Iarha uxorē, quę peperit ei Athai. Athai aūt genuit Nathan. Nathan genuit Sabad, Sabad genuit Eplal, Eplal genuit Obed. Obed uero genuit Iehu, Iehu genuit Asariā, Asarias genuit Halez, Halez genuit Eleasa, Eleasa genuit Sismai, Sismai genuit Salum. Porrò Salū genuit Iekamiam, Iekamias uero genuit Elisama. Filij aūt Chaleb fratris Ierahmiel, Mesa primogenitus eius, q *Sasa.*

F pater fuit Siph, & filij Maresa patris Hebron. Filij Hebrō, Kora, Tapua, Rekem, & Samma. Sāma genuit Raham patrē Iarkam, Rekem uero genuit Samai. Cæterū filius Samai, Maon. Maon deinde fuit pater Bethzur. Porrò Epha concubina Chaleb genuit Haran, Moza & Gases. Haran aūt genuit Gases. Filij aūt Iahdai, Regem, Iotham, Geschan, Pelet, Epha & Saaph. Concubina Chaleb Maacha, de qua genuit Sæber & Thirhana. Peperit quoq; eadē Saaph patrē Madmana, & Seua patrē Machbena, & patrē Gibea. Filia aūt Chaleb fuit Achsa. Isti fuerunt filij Chaleb filij Hur primogeniti Ephratæ, Sobal pater Kiriath Iearim, Sal *Caleb.*

G ma pater Bethlehem, & Hareph pater Beth Gader. Fuerunt quoq; ipsi Sobal patri Kiriath Iearim filij, qui uidebat dimidiū Manhitarū. Familiæ aūt Kiriath Iearim sunt Iethritæ, Haputhitę, Hassumathitæ, & Hamisraitę, ex quibus egressi sunt Zarathitæ & Estaulitæ. Filij Salma Bethlehemitæ, & Netophatitæ [a]coronæ domus Ioab, & dimidium Manahitarū Zareitarum. Familiæ porrò scribarum inhabitātium Iahbetz Tirathæi, Simathæi, Suchathæi. Hi sunt Kenæi, uenientes ab Hamath patre domus Rechab.

[a] Ataroth quidam propriū faciunt non coronæ, quia Numeri 32. recensetur inter urbes.

CAP. III.

A HI fuerunt filij Dauidis, qui nati sunt ei in Hebron. Amnon primogenitus ex Ahinoā Iesreelitide. Secūdus erat Daniel ex Abigail Carmelitide. Tertius Absolom filius Maacha filię Thalmai regis Gessur. Quartus Adonias filius Haggith. Quintus Sephatia ex Abital. Sextus Iithream ex Aegla uxore sua. Sex illi nati sunt ei in Hebron, regnauitq; illic septē annis & sex mensibus, in Ierusalem uero regnauit trigintatribus annis. Porrò in Ierusalē nati sunt ei isti, Simeia, *Dauid filij. 2. Reg. 3* *2. Reg. 5*

B Sobab, Nathan, & Solomon, q̄tuor ex Bath Sua filia Ammiel. [a] Ibhar quoq; & Elisama, Eliphalet, Noga, Nepheg, Iaphia, Elisama, Eliada, & Elipheled, nouē: omnes filij Dauidis, exceptis filijs concubinarū, eratq; Thamar soror eorū. Filius aūt Solomonis Rehabeā, cuius filius fuit Abias, & huius filius Asa, cuius filius Iosaphat, is habuit filiū Iorā, huius filius Ahasias, deindę Ioas filius illius, huius filius Amasias, huius filius Asarias, huius filius Iotham, huius filius Ahas, huius filius Ezechias, huius filius Manasses, huius filius Amō, huius filius Iosias. Por *Reges Iuda usq; ad Sedechiam.*

[a] Quidam codices habent Ibhad.

C rò filij Iosiæ, primogenitus Iohanā, secūdus Iehoiakim, tertius Zedekias, & quartus Sellum. Filij aūt Iehoiakim, Iechonias filius eius, & Zedekias filius eius. Filij Iechoniæ, Assir & Sealthiel filius eius, Malkiram quoq; & Pedaia, Senazar, Iekamia, Hosama, & Nedabaia. Filij aūt Pedaia, Serubabel & Semei. Filius Serubabel, Mesullā, Hanania, & Selomith soror eorū, Hasuba quoq;, Ohel, Berechia, Hasadia, & Iusabhesed, quinq;. Filius uero Hananiæ Pelatia & Esaia. Filij Re *Matth. 1.*

D phaia, filij Arnan, filij Obadiæ, filij Sechanię. Filij deinde Sechaniæ, Semaia: & filij Semaia, Hatus, Igeal, Bariah, Nearia & Saphat, sex. Filius Neariæ, Eliohenai,

Hiskia.

Hiskia, Afrikam, tres. Filij autem Eliohenai, Hodias, Eliaschib, Pelaia, Accub, Io
hanan, Delaia, & Anani, septem.

CAP. IIII.

Filij Iuda, Parez, Hezron, Charmi, Hur & Sobal. Reaia uero filius Sobal ge- A
nuit Iahath, Iahath genuit Ahumai atque Lahad. Et hæ sunt familiæ Zarea-
thitarum. Ele[a] pater Etham Iisreel, Iisma, & Iidbas: nomen sororis eorum Haz-
lelponi, Penuel pater fuit Gedor, Eser pater Husa, & hi filij Hur primogeniti E-
phratæ patris Bethlehem. Assur uero pater Tekoe duas habuit uxores, Helea &

a Alij legunt, hæc est paterna successio Etham.

Naara. Pepericꝗ́ ei Naara Ahuzam, Hepher, Themni & Ahasthari: isti sunt filij
Naara. Filij uero Helea, Zæreth, Iezohar & Ethnan. Porrò Koz genuit Anub & B
Zobeba, & familiam Aharhel filij Harum. Et fuit Iabez honorabilior fratribus
suis, uocauitꝗ́ mater eius nomen eius Iabez, dicens, Quia in dolore peperi eum.
Et inuocauit Iabez deum Israelis, dicens, Si benedicendo benedixeris mihi, & di
lataueris terminum meum, fueritꝗ́ manus tua mecum, feceris'ꝗ́ me [liberum] à
malo, ut non noceat mihi. Dedit itaque deus quæ postulauerat. Chelub autem
frater Sua genuit Mehir, qui fuit pater Esthon. Esthõ genuit Bethrapha, Paseah,
& Thehinna patrem ciuitatis Nahas: hi sunt uiri Recha. Filij autem Kenas, Oth C
niel & Seraia, & filij Othniel, Hathath. Porrò Meonothai genuit Ophram, et Se
raia genuit Ioab patrem [b]Geharasim, fuerunt enim fabri. Filij autem Chaleb, fi-
lij Iephune, Iru, Ela, & Naam. Filij Ela, Kenas: filij autem Iehalelel, Siph & Si-
pha, Thiria, & Asarel. Filij Esra, Iæther & Mæred, Epher & Ialon, pepericꝗ́ Mi-

b Geharasim quidã appellatiue exponunt uallis fabrorũ.

riam & Sammai, atꝗ́ Iisbah patrem Esthemoa. Et uxor eius Iehudia peperit Iæ-
red patrem Gedor, & Heber patrem Socho, atꝗ́ Iekuthiel patrem Sanoah: & isti
sunt filij Bithiah, filiæ Pharaonis, quam duxerat Mæred. Et filij uxoris Hodia so D
roris Naham patris Kehila, Garmi & Esthemoa Maachathites. Filij uero Simõ,
Ammon & Rinna, Ben Hanan & Thilon. Filij uero Iishi & Ben Soheth. Filij
Sela, filij Iuda, & Her pater Lecha, & Laada pater Maresa, & familiæ operatio-
nis lini in domo Asbea, Iokim quoque & uiri Chozeba, Ioas & Saraph, qui do
minati sunt in Moab, & Iasubi Lahem: & [c] uerba ista uetera sunt. Isti sunt figuli
habitantes [d] Netaim & Gedera cum rege in opere suo ibidem commorantes.
Filij Simeon, Nemuel, Iamin, Iarib, Zæra & Saul, Sallum filius eius, Mibsam fi- E
lius eius, & Misma filius eius. Porrò filij Misma, Hamuel filius eius, Sachur fi-
lius eius, Simei filius eius. Habuit autem Simei sedecim filios, & sex filias: fratres

c Quidã propria relinquunt Hadbarim Athikim.

d Alij Nataim plãtationum, & Gedera sepium exponunt.

autem eius non habuerunt filios multos, sed & uniuersa familia eorum non est
aucta usque ad [numerum] Iuda. Habitarunt autem in Bersabea, Molada &
Hazar Sual, in Bilha, in Ezem, in Tholad, in Bethuel, in Horma, in Ziklag, in
Beth Marcaboth, in Hazar Susim, in Beth Birei, atque in Sarraim: istæ sunt ciui-
tates eorum, usque dum Dauid regnauit. Et uillæ eorum, Etham & Ain, Rim- F
mon, Thochen, & Asan, oppida quinꝗ́. Et uniuersi uiculi eorum qui fuerunt
circum istas ciuitates usque ad Baal. Hæc est habitatio eorum, atque propaga-
tio ipsorum Mesobab, & Iamlech atque Iosa filius Amaziæ. Et Ioel, atque Iehu
filius Iosibia, filij Seraia, filij Asiel, Elioenai, Iaacoba, Iesohaia, & Asaia, Adiel,
Iesimeel, & Benaia. Et Sisa filius Siphi, filij Allon, filij Iedaia, filij Simri, filij
Semaia. Isti sunt inclyti principes per familias suas, qui uehementer instaura-
runt domum patrum suorum. Et abierunt dum itur Gedor usque ad orientalem
plagam uallis, quæsitum pascua gregi suo. Inuenerunt autem pinguia & bona G
pascua, & terram utrinꝗ́ spatiosam, quietam insuper & felicem, quoniam ex
Ham antea illic habitauerant. Veneruntꝗ́ isti qui nominatim scripti sunt in die-
bus Ezechiæ regis Iuda, & attriuerunt tentoria atque habitacula eorum quæ in-
uenta sunt illic, exciderunt'ꝗ́ eos usque in præsentem diem, habitaruntꝗ́ ipsi [il-
lic] illorum loco, quod illic essent pascua pro gregibus suis. Ad hæc profectĩ

ſunt quidam ex filijs Simeon ad montem Seir, uiri nempe quingenti, quibus præfuerũt Pelatia, Nearia, Rephaia, Vſiel, & filij Iishi. Percuſſeruntq́ reliquias quæ euaſerant ex Amalek, & habitauerunt illic in hunc uſq; diem. *Amalekitæ percuſſi.*

CAP. V.

A PORrò filij Ruben primogeniti Iſraelis ſunt: (is quum eſſet primogenitus, uiolaſſetq́ lectum patris ſui, datum eſt ius primogenitorum filijs Ioſeph filij Iſraelis: nec tamen iuxta hoc ius primogenitum cenſa eſt familia, quoniam Iuda præualuit fratribus, & princeps fuit ex hac [tribu,] licet ius primogenitum [maneret] ipſi Ioſeph.) Filij inquam Ruben primogeniti Iſraëlis, Hanoch & Pallu, Hezron & Charmi. Filij Ioel, Semaia filius eius, Gog filius eius, Simei filius eius, Micha filius eius, Reaia filius eius, Baal filius eius, Beera filius eius, quem abduxit Teglat Phalaſſar rex Aſſyriorum: is fuit princeps inter Rubenitas. Et fratres eius per familias ſuas, quando genus ſuum cenſebãt, erat princeps Iehiel & Zacharias. Porrò Bela filius Aſan, filij Sema, filij Ioel: ipſe habitauit in *Cognatio Ruben. Gen. 35.d 49.a Iudæ datum regnum. Ioſepho duplex portio. Gen. 48.b Exod. 6.c Num. 26.a*

B Aroer uſque ad Nebo & Baal Meon. Ab Oriente quoque habitauit uſque dum uenitur in deſertũ à fluuio Euphrate, habuerunt enim pecora multa in terra Gilead. Et in diebus Saulis bellum geſſerunt cum Haggaræis, cecideruntq́ illi in manus eorum, & habitauerunt in tentorijs eorum in uniuerſa ſuperficie orientalis plagæ Galaad. Filij uero Gad è regione eorum habitarunt in terra Baſan uſque ad Salcha. Eratq́ Ioel caput, & Saphan ſecundus [ab eo,] Ianai uero & Saphat in Baſan. Porrò fratres eorum pro domo patrum ſuorum, Michael, Meſullam, Seba, Iorai, Iakan, Sia atq; Eber, ſeptem. Iſti ſunt filij Abihail, filij Huri, filij Iaroah, filij Gilead, filij Michaël, filij Ieſiſai, filij Iahdo, Bus. Ahi filius Abdiel, filij *Habitatio Ruben. Agareni caeſi. Gad habitatio.*

C Guni princeps fuit domus patrum ſuorum. Habitauerũtq́ in Gilead, in Baſan, & in uiculis eius, atq; in omnibus ſuburbanis locis Saron, iuxta exitus eorum, Omnes hi recenſiti ſunt per familias ſuas in diebus Iotham regis Iuda, & in diebus Ieroboam regis Iſraelis. Fuerunt autem Rubenitæ, Gaditæ, atq; dimidia tribus Manaſſis fortes uiri, qui poterãt geſtare ſcutum & gladium, & tendere arcum, aſuetiq́ bellis: erant eorum quadragintaquatuor millia, ſeptingenti & ſexaginta bello apti Bellũ quoq; geſſerunt cum Haggaræis, Iethur, Naphis, & Nodab. Et adiuti ſunt aduerſum illos, datiq́ ſunt Haggaræi in manus eorum, omnesq́ qui cum illis erant, quoniam clamauerant ad deum in bello, exaudiuitq́ eos, quoniam fiſi ſunt illi. Et ceperunt pecora eorum, & camelos eorum, quinquaginta millia, ouium ducenta & quinquaginta millia, aſinorum duo millia, *Prælia cum oratione.*

D & hominum uiuentium centum millia, multi inſuper uulnerati ceciderunt: prælium enim iſtud erat à deo, habitaueruntq́ in locis eorum uſque ad tranſmigrationem. Et filij dimidiæ tribus Manaſſis habitauerunt in terra à Baſan uſque ad Baal Hermon, & Senir, atq; montem Hermon, uehemẽter enim creuerant. Iſtiq́ fuerunt principes domus patrum eorum, Epher & Iishi, Eliel, Aſriel, Ieremias, Hodaias atq; Iahdiel uiri heroes & bellicoſi, ad hæc uiri inclyti, & principes domus patrum ſuorum. Præuaricatores autem fuerunt aduerſus deum patrũ ſuorum, ſcortantes poſt deos populorum terræ, quos exterminauerat deus à facie eorum. Excitauit autem deus Iſraelis ſpiritum Phul regis Aſſyriorum, & ſpiritum Tiglath Pilnæſer regis Aſſyrij, qui tranſduxit eos, nempe Rubenitas, Gaditas, & dimidiam tribum Manaſſe, & duxit eos in Hala, Habor, Hara, & ad fluuium Goſan uſq; in hunc diem. *Bellum diuinum. Iſraelitæ ob idololatriam capiuntur ab Aſſyrijs.*

CAP. VI.

A FIlij Leui, †Gerſon, Kahath & Merari. Filij autem Kahath, Amram, Iizhar, Hebron & Vſiel. Filij Amram, Aharon & Moſes, atq; Maria. Filij Aharonis autem, Nadab, Abihu, Eleaſar, & Ithamar. Eleaſar uero genuit Pinhas, Pinhas genuit Abiſua, Abiſua genuit Buki, Buki genuit Vſi, Vſi autem genuit Seraia, Seraia genuit Meraioth, Meraioth genuit Amariam, Amarias genuit Ahitub, Ahi- *Cognatio Leuitarũ. Gen. 46.b Infra 23.b Filij Aharon.*

tub

tub genuit Zadok, Zadok genuit Ahimaaz, Ahimaaz genuit Afariam, Afarias genuit Iohannan, Iohannan genuit Afariam. Is facerdotio functus est in domo quam extruxit Solomon in Ierufalem. Genuit autem Afarias Amariam, & Amarias genuit Ahitub, Ahitub genuit Zadok, Zadok autem genuit Sallum, B
Sallum genuit Hilkiam, Hilkias genuit Afariam, Afarias genuit Seraia, Seraia genuit Iehozadek, Iehozadek autem abijt, quum DOMINVS captiuos abduceret Iuda & Ierufalem per manum Nebukad Nezar. Filij Leui, Gerfom, Kahath, & Merari. Hæc uero funt nomina filiorum Gerfom, Libni & Simei. Filij autem Kahath, Amram, Iizhar, Hebron & Vfiel. Filij Merari, Maheli & Mufi. Iftæ ergo funt familię Leui iuxta patres eorum, Ipfius Gerfom, Libni filius eius, filius eius Zimma, Ioah filius eius, Iddo filius eius, Sera filius eius, Ieatrai filius eius. Filij ipfius Kahath, Aminadab filius eius, Kora filius eius, Affir filius eius, Elkana filius eius, Ebiafaph filius eius, & Affir filius eius, Thahath filius eius, Viiel filius eius, Vfia filius eius, & Saul filius eius. Filij Elkana, Amafai & Ahimoth, Elkana: filij Elkana, Zophai filius eius, & Nahath filius eius, Eliab filius eius, Ieroham filius eius, Elkana filius eius. Porrò filij Samuelis,[a] primogeni- C
tus Vafni & Abia. Filij Merari, Mahali, huius filius Libni, huius filius Simhi, huius filius Vfa, huius filius Simha, huius filius Haggia, huius filius Afaia. Et hi funt quos conftituit Dauid fuper cantica ædis DOMINI, poftquā requiem habuit arca. Miniftrabant autem coram tabernaculo tentorij conftitutionis canticis, donec Solomon extrueret ædem DOMINI Hierofolymis, fteterunt que in minifterio fuo iuxta ritum eis [præfcriptum.] Hi autem affiftebant cum filijs fuis, de filijs Kahathitarum, Heman cantor filius Ioel, filij Samuel, filij Elkana, filij Ieroham, filij Eliel, filij Thoa, fili Zuph, filij Elkana, filij Mahath, filij Amafai, filij Elkana, filij Ioel, filij Afaria, filij Zeponia, filij Thahath, filij Affir, filij Ebiafaph, filij Kora, filij Iizhar, filij Kahath, filij Leui, filij Ifrael. Et frater eius A- D
faph ftabat ad dexteram eius, & fuit Afaph filius Berechiæ, filij Simha, filij Michaelis, filij Baafeia, filij Malkia, filij Ethni, filij Særa, filij Adaia, filij Ethan, filij Sima, filij Simei, filij Iahath, filij Gerfom, filij Leui. Porrò filij Merari fratres eorum erant ad finiftram, nempe Ethan filius Kifi, filij Abdi, filij Malluch, filij Hafabiæ, filij Amafiæ, filij Hilkiæ, filij Amzi, filij Bani, filij Samer, filij Mahli, filij Mufi, filij Merari, filij Leui. Et fratres eorum Leuitæ[b] donatitij ad omne minifterium tabernaculi ædis dei. Aharon uero & filij eius adolebāt incenfum fuper altare holocaufti, atque fuper altare incenfi, ad omne opus fanctifanctorū, & ad expiandum pro Ifraelitis, iuxta omnia quæ præceperat Mofes famulus dei. Ifti aūt funt filij Aharōis, Eleafar, cuius filius Pinhas, et huius filius Abifua, huius filius Buki, huius filius Vfi, huius filius Seraia, huius filius Meraioth, huius filius Amaria, huius filius Ahitub, huius filius Zadok, huius filius Ahimaas. Et iftę funt E
habitationes eorum per caftella eorum, atque terminos eorū, filiorum fcilicet Aharonis per familiam Kahathitarum, nam illis fuit hæc fors. Dederūt enim eis Hebron in terra Iuda & fuburbanos agros eius circum illam. Agrum autem ciuitatis & uillas eius dederūt Chaleb filio Iephune, filijs uero Aharonis dederūt ciuitates refugij, Hebron uidelicet, & Libna cum fuburbanis fuis, Iathir & Eftemoa cum fuburbanis fuis, Hilen quoque cū fuburbanis eius, Debir cū fuburbanis eius, Afan et fuburbana eius, Bethfemes et fuburbana eius. De tribu uero Beniamin, Geba cum fuburbanis eius, Allemeth cū fuburbanis eius, Anathoth & fuburbana eius: omnes ciuitates eorū tredecim ciuitates, per cognationes fuas. Reliquis filijs Kahath, de familia tribus, de dimidia tribu dimidij Manaffe, in forte ciuitates decē. Et filij Gerfom per familias fuas, ex tribu Ifachar, ex tribu Afer, ex tribu

[a] Alij legunt primogenitus & fecūdus quidam legunt & Seni.

[b] Alij legunt, conftituti erant uel affignati.

Naphtali, & ex tribu Manasse in Basan ciuitates tredecim. Et filijs Merari per fa Merari.
milias suas, ex tribu Ruben, & ex tribu Gad, & ex tribu Sebulon in sorte duode
F cim ciuitates. Dederuntque filij Israel Leuitis ciuitates & suburbana eorum loca. Ephraim lij.
Dederunt inquam per sortem ex tribu filiorum Iuda, & ex tribu filiorum Simeon, atque ex tribu filiorum Beniamin ciuitates istas quas nominibus uocauerũt. Et his qui erant ex familijs filiorum Kahath, fuerũt ciuitates & terminus eorum ex tribu Ephraim. Dederuntque eis ciuitates refugij, Sichem & suburbana eius in Vrbes refugij. mõte Ephraim, Geser & suburbana eius, Iokmean & suburbana eius, Beth Horon & suburbana eius, Aialon & suburbana eius, Gath Rimmõ & suburbana Iosu.21.b eius. Ex dimidia autẽ tribu Manasse, Aner & suburbana eius, Bileam & suburbana eius pro familia filiorum Cahath, qui residui erant. Filijs autem Gersom Caath. ex familia dimidiæ tribus Manasse, Golan in Basan & suburbana eius, Astharoth & suburbana eius. Gersom. Ex tribu Isachar, Kedes & suburbana eius, Dabrath &
G suburbana eius, Ramoth & suburbana eius, Anem & suburbana eius. Ex tribu Aser, Masal & suburbana eius, Abdon & suburbana eius, Hukok & suburbana eius, Rehob & suburbana eius loca. Ex tribu aũt Naphtali, Kedes in Galilæa & suburbana eius, Hammon & suburbana eius, Kiriathaim & suburbana eius. Filijs uero Merari residuis [dederũt] ex tribu Zebulon, Rimmono & suburbana eius, Merari. Thabor & suburbana eius, & ultra Iordanem Iericho ad Orientẽ Iordanis ex tribu Ruben, & Bezer in deserto cum suburbanis eius, Iahza cum suburbanis eius, Kedemoth cum suburbanis eius, Mephaath cum suburbanis eius. Ex tribu Gad, Ramoth in Gilead cum suburbanis eius, Mahanaim cum suburbanis eius, Hesbon cum suburbanis eius, & Iaser cum suburbanis eius.

CAP. VII.

A Filij uero Isachar, Thola, Phua, Iasub, Simron, quatuor. Et filij Thola, Vsi, Re- De cognatione Isachar. phaia, Ieriel, Iahmai, Iibsam atque Samuel, capita in familia patrum suorum à Thola, uiri fortes per generationes suas: numerus eorum in diebus Dauidis uiginti- Gen. 46. giduo millia & sexcenti. Filij Vsi, Iisraia: filij Iisraia, Michael, Obadia, Ioel, & Ischia, quinque, omnes principes. Erãtque cum eis in generationibus suis secundũ familiam patrum suorũ cunei militares bello apti trigintasex millia, quod multiplicassent uxores & filios. Fratres quoque eorum secundum omnes familias
B Isachar uiri fortes erant & milites numero octoginta & septem millia recensiti in uniuersum. Beniamin, Bæla, Bæcher & Iediel, tres. Filij Bæla, Ezbon, Vsi, Vsiel, Ierimoth & Iri, quinque principes familiæ patrum, uirorum fortium recensitorum Beniamin filij. Gen. 46. per genealogias fuerunt uigintiduo millia trigintaquatuor. Filij uero Bæcher, Semira, Ioas, Elieser, Elioenai, Omri, Ieremoth, Abia, Anathoth & Alameth, hi omnes filij Bæcher. Numerus aũt secundũ genealogiã generationesque
C suas, & principes familiarum patrum suorum uirorũ fortium erãt uiginti millia & ducenti. Porrò filij Iediel, Bilhan, & filij Bilhan, Iehus, Beniamin, Ehud, Chanaena, Setan, Tharsis & Ahisahar. Omnes isti fuerunt filij Iediel, principes patrũ & uiri bello apti, quorum erant decem & septem millia atque ducenti, qui ad bellum proficisci poterant. Suppim quoque & Huppim filij Hir, et Husim filij Aher. Filij autem Naphtali, Iahziel, Guni, Iezer, et Salum filij Bilha. Filij Manasse, [a] Asriel quem peperit ipsa: concubina eius Aramia peperit Machir patrem Gilead. Nephtali filij. Machir aũt accepit uxores ipsi Huppim & ipsi Suppim: nomẽ sororis eius Maa
D cha, nomẽ autem secundi Zelophead, habuitque Zelophead filias. Peperit autem Maacha uxor Machir filium, & nominauit nomẽ eius Pæres, nomen autem fratris eius Sares: filij autem eius Vlam & Rækem. Et filij Vlam Bedan. Et hi sunt filij Gilead filij Machir, filij Manasse. Soror uero eius Moleched peperit Ishud,

[a] Asriel uidetur esse ex uxore, Machir ex concubina.

Abiefer & Mahela. Porrò filij Semida fuerũt Ahian, Sechem, Likhi & Aniham.
Filij autem Ephraim, Sutalah, huius filius Bæred, huius filius Tahath, huius fi-
lius Eleada, huius filius Thahath, huius filius Sabad, huius filius Sutela, huius
filius Aeser, & Elead. Et occiderũt eos uiri Gath nati in illa terra, eo quod descen B
derant ut acciperent pecora eorum. Et mœrore affectus est Ephraim pater eorũ
multis diebus, ueneruntq́ fratres eius ut eum consolarentur. Et quum ingressus
esset ad uxorem suam, concepit illa & peperit, & uocauit nomẽ eius Beria, quod
calamitas hæc contigisset domui eius. Filia autem eius fuit Seera, quç ædificauit
Beth Horon inferiorem atq́ superiorẽ, & Vsen Seera. Huius filius fuit Ræpha,
huius filius Rçscheph, huius filius Thæla, huius filius Thahan, huius filius Lae
dan, huius filius Amihud, huius filius Elisama, huius filius Non, huius filius Ie-
hosua. Possessio eorum & habitationes ipsorum Beth El, &[b] uiculi eius, ad Ori- F
entem Naaran, ad Occidentem Gæser & uiculi eius, Sichẽ & uiculi eius, Adaia
& uiculi eius. Et ad partes filiorum Manasse, Beth Sean & uiculi eius, Thaanach
& uiculi eius, Megiddo & uiculi eius, Dor & uiculi eius: in istis habitauerunt fi-
lij Ioseph filij Israel. Filij Aser, Iimna, Iisua, Iisuai, et Beria atq́ Særa soror eorum.
Filij Beria, Heber & Malkiel: is est pater Birsaith. Heber autẽ genuit Iaphlet, So-
mer, Hotham, Suaq́ sororem eorum. Filij Iaphlet, Pasach, Bimhal, Asuath: isti
sunt filij Iaphlet. Filij Somer, Ahi, Roga, Iehuba & Aram, & filius Helem fratris G
eius, Zophah, Iimna, Sæles & Amal. Porrò filij Zophah, Sua, Harnæpher, Sual,
Beri & Iimra, Bæzer, Iahod, Sama, Silsa, Iithran & Beera. Filij uero Iæther, Iephu
ne, Pispa, & Ara. Filij autem Vlla, Ara, Hanniel, & Ricia. Omnes isti filij Aser, ca
pita domorum patriarum, clari heroes ac bellatores duces præcipui, qui sese in-
sinuarunt iuxta genus suum apti bello iuxta numerum suum, uirorum, nempe
uigintisex millia.

CAP. VIII.

Beniamin uero genuit Bæla primogenitum suum, Asbel secundum, Ahrah A
tertium, Noah quartũ, & Rapha quintum. Fueruntq́ filij Bæla, Addar, Ge-
ra, Abihud, Abisua, Naaman & Ahoah, Gera, Sephuphan & Huram. Isti autem
sunt filij Ehud, & hi sunt capita patrum habitantium in Gæba, & transtulerunt
eos in Manahath. Et Naaman, Ahia & Gera, is transtulit eos, genuitq́ Vsam &
Ahihud, Saharaim quoq́ genuit in campo Moab, posteaquam dimiserat illos,
erantq́ uxores eius Husim & Baara. Et sustulit ex uxore sua Hodes, Iobab, Zi- B
biam, Mesam, Malkam, Ieuz, Sachiam atq́ Mirmam: hi fuerunt filij eius capita
patrum. Porrò ex Husim genuit Abitub & Elpaal. Filij autem Elpaal, Eber, Mis
ham & Samed: is ædificauit Ono, Lod & uiculos eius. Beria uero & Sema fue
runt prçcipui patres habitantium Aialon: ipsi effugarunt habitatores Gath. Et
Ahio, Sasak, & Ieremoth, Zebadia, Arad, Ader, Michael, Iispa, Ioha, filij Beria, Ze
badia, Mesullam, Hiski, Heber, Iismeiai, Iislia & Iobab filij Elpaal, Iakim, Sichri,
Sabdi, Elienai, Zilthai, Eliel, Adaia, Beraia, Simrath filij Simhi, Iispam, Eber, E- C
liel, Abdon, Sichri, Hanan, Hanania, Elam & Anthothia, Iiphdeia, & Pnuel filij
Sasak, Samserai, Seharai, Athalia, Iaresia, Elia, & Sichri filij Ieroam. Isti sunt prçci
pui patres & principes in familijs suis: & isti habitauerunt Hierosolymis. In Gi-
beon autẽ habitarunt, Abi Gibeon: & nomen uxoris eius Maacha, & filius eius
primogenitus Abdon, Zur, Kis, Baal, Nadab, Gedor, Ahio & Sachar. Porrò Mi-
kloth genuit Simeam, qui & ipsi habitarunt è regione fratrum suorum in Ierusa
lem cum fratribus suis. Ner genuit Kis, Kis genuit Saulem, Saul genuit Iehona- D
thã, Malkisua, Abinadab et Esbal. Filius Iehonathã fuit Merib Baal, Merib Baal
genuit Micham: filij autem Michæ, Pithon, Melech, Tharea & Ahas, Ahas ge-
nuit Iehoadam, & Iehoada genuit Alemeth, Azarmaueth atq́ Simri, Simri au-
tem genuit Moza, Moza genuit Bineam, cuius filius Rapha, cuius filius Elasa.

b Pro uiculis Ebræi habent filias.

cuius filius Azel. Porrò Azel habuit sex filios, quorum nomina sunt, Asrikam, Bochri, Ismael, Searia, Obadia & Hanan: omnes isti filij Azel. Filij autem Esek fratris eius, Vlam primogenitus eius, Iehus secundus, Eliphelet tertius. Fuerúntq; filij Vlam uiri & heroes fortes, periti sagittandi, qui genuerunt multos filios & nepotes, eorum centum & quinquaginta. Omnes isti de filijs Beniamin. Vlam fil.

CAP. IX.

A Omnes itaq; Israelitæ iuxta genus censi scripti sunt in libro regum Israelis & Iuda, translatiq; sunt in Babylonem propter præuaricationem suam. Habitatores primi, qui fuerunt in possessione sua in ciuitatibus suis, Israelitæ, sacerdotes, Leuitæ & Nethinæi. In Ierusalem quidam habitarunt ex filijs Iuda, ex filijs Beniamin, ex filijs Ephraim & Manasse. Vthai filius Amihud, filij Omri, filij Imri, filij Bani, ex filijs Pærez filij Iuda. Et de Siloni Asaia primogenitus, & filij eius. De officijs sacerdotum ac Leuitarum.

B Et de filijs Særah, Iehuel atq; fratres eorum sexcenti nonaginta. De filijs uero Beniamin, Sallu filius Mesullam filij Hodauia, filij Senua. Et Ibneia filius Ieroham, atq; Ela filius Vsi, filij Michri, & Mesullam filius Sephatiæ filij Rehuel filij Ibniæ. Fratres autem eorum secundum cognationes suas, nongenti et quinquaginta sex: omnes isti uiri primarij patrésq; iuxta domus patrum suorum. Ex sacerdotibus quoq; Iedaia, Iehoiarib & Iachin, Asarias filius Hilkiæ, filij Mesullam, filij Zadok, filij Meraioth, filij Ahitub principis domus dei. Et Adaia filius Ieroham, filij Phashur, filij Malkiæ, & Maasai filius Adiel filij Iachsera, filij Me-

C sullam, filij Mesillemith, filij Imer. Et fratres eorum capita domus patrum suorũ mille & septingenti atq; sexaginta, uiri strenui in opere ministerij domus dei. Et de Leuitis, Semaia filius Hasub filij Abrikam, filij Hasabiæ de filijs Merari, Bakbakar quoq;, & Hæres, atq; Galal, sed & Mathania filius Michæ, filij Sichri, filij Asaph, & Obadia filius Semaiæ, filij Galal, filij Ieduthun, et Berechia filius Asa, filij Elkana, qui habitabat in uillis Netophati. Porrò ianitores, Sallum, Accub, Talmon, & Ahiman, & frater eorum Sallum præcipuus. Et usq; huc in porta regis, quæ erat ad Orientem illi ianitores fuerũt per mansiones filiorum Leui. Et

D Sallum filius Koræ, filij Ebiasaph, filij Korah, & fratres eius de domo patris sui Korahitæ super opus ministerij, custodientes limina tentorij, & patres eorũ erant super castra DOMINI, custodientes introitum. Et Pinhas filius Eleasar dux fuit super eos, quod antea DOMINVS fuerat cum eo. Porrò Zacharias filius Meselemiæ excubias agebat ad portam tabernaculi constitutionis. Omnes isti clari erant ad portas & limina, nempe ducenti & duodecim, recẽsiti per genealogias suas in uillis suis, quos constituerat Dauid & Samuel [a] uidens, propter [b] fidem eorum. Ipsi igitur & filij eorum ad portas domus DOMINI, et domus tabernaculi ianitores erant per custodias suas. Erant autem ianitores illi ad quatuor uentos, ad Orientem, ad Occidentem, ad Septentrionem, & ad Meridiem. Et fratres eorum [manebant] in uillis, ut uenirent septimo quoq; die singulis temporibus Sellum. Phinees. Zacharias. Dauid. Samuel [uidens].

E cum illis. Erant illi sub fide quatuor insignium ianitorum, nempe Leuitæ, qui constituti erant super gazophylatia, & super thesauros domus dei. Pernoctabãt quoq; circa domum dei, nam illis commissa erat custodia, erantq; super claues [constituti,] ut singulis diebus mane aperirent. Quidam ex eis erant super uasa ministerij, nam numerata inferebant ea, & numerata exportabant. Quidam deinde erant constituti super uasa, & super omnia uasa sanctuarij, super similam et uinum, super oleum & thus, atq; odores. Ex filijs porrò sacerdotũ quidam conficiebant unguenta ex odoramẽtis. Cæterum Mathathias ex Leuitis, qui primo genitus erat Sallum Korita, bona fide [constitutus] erat super ea quæ fiebant in

F sartagine. Quidam ex filijs Kahath & de fratribus eorum erant super [c] panes ordinandos, quos scilicet pararent per singula sabbata. Porrò isti sunt cantores præ Leuitæ. Panes propositionis.

[a] Vidẽs pro propheta ponitur, ut 1. Samuel. 9.

[b] Fides significat hoc in loco testimo, ut Cicero utitur in lib. Off.

[c] Alij legunt, panes ordinatos.

cipui

cipui patres Leuitarum in [b] exedris prominentibus, quibus die noctuq; incum- bebat opus. Isti sunt præcipui patres Leuitarum, & capita secundum generatio- nes suas habitantes in Ierusalem. In Gibeon autem habitauerunt Abi Gibeon, & Iehiel: nomen uxoris eius Maacha. Filius eius primogenitus erat Abdon, Zur, Kis, Baal, Ner, Nadab, Gedar, Ahio, Zacharias, Mikloth. Porrò Mikloth G
genuit Simeam: qui & ipsi habitauerunt coram fratribus suis in Ierusalem, cum fratribus inquam. Ner genuit Kis, Kis genuit Saulem, Saul genuit Ionathan, Malchisua, Abinadab, & Esbal. Filius Ionathan fuit Merib Baal, Merib Baal ge nuit Micham. Filij Michæ fuerunt Pithon, Mełech, & Thaherea. Porrò Ahas ge nuit Iaara, Iaara genuit Alęmeth, Asmaueth & Simri, Simri genuit Mozam, Mo za genuit Bineā, cuius filius fuit Rephaia, & huius filius Elasa, huius filius A- zel. Azel uero sex habuit filios, quorum nomina sunt Asrikam, Bochru, Ismael, Saria, Obadia, atq; Hanam. Hi filij Azel.

[b] Alij, in gazophylatijs aut cameris.

CAP. X.

Argumentum idem est cum 31. cap. 1. Samuelis.

PAlestini prælium inierunt cum Israelitis, fugeruntq; Israelitæ [a] metu Pale- A
stinorum, ut caderent uulnerati in monte Gelboa. Insequuti autem Palesti- ni Saulem urgendo eum & filios eius: trucidarunt Palestini Ionathan, Abina- dab, atq; Malchisuam filios Saulis. Inualescebat autem prelium contra Saulem, & deprehenderunt eum iaculatores, hi scilicet qui arcu ualebant, grauiterq; uul neratus est à sagittarijs. Dixit ergo Saul ad armigerum suū, Distringe gladium B
tuum, & eo me transfodias, ne præputiati isti uenientes, mihi cum probro illu- dant. Armiger autem eius nolebat, quoniam metuebat uehementer. Arrepto igi tur gladio Saul, irruit in eū. Videns ergo armiger eius quod mortuus esset Saul, ruit & ipse in ensem, & moritur. Mortuus est itaq; Saul & tres filij eius, & uni- uersa domus eius simul cū eo moriuntur. Quod quū uidissent [b] omnes Israelitæ qui erant in ualle, quod fugissent, & quod obijssent Saul & filij eius, relictis ur- bibus suis, fugerunt. Veneruntq; Palestini & inhabitarunt eas. Cōtigit uero po C
stero die, ut uenirent Palestini ad exuendum interfectos, inuenerunt ergo Sau- lem & filios eius iacentes in monte Gelboa, & exuto eo, tulerunt caput eius & arma eius, & miserunt [ea] in terram Palestinam circunquaq;, ut faustum illud nuncium esset idolis eorum et populo. Posuerūt deinde arma in phano Dagon dei sui, capite eius suspenso in phano Dagon. Audientes autem omnes [ciues] Iabes Gilead, quod fecerant Palestini ipsi Sauli, surrexerunt omnes uiri fortes, & D
tulerunt corpus Saulis, & corpora filiorum eius, & intulerunt ea in Iabes, sepe- lientes ossa eorum subter quercum in Iabes, ieiunantesq; septē diebus. Mortuus est itaq; Saul in transgressione sua, qua [c] transgressus erat contra DOMINVM, nempe contra uerbū DOMINI quod non custodiuit, & quod pythonem con- suluit interrogando, neq; requisiuit DOMINVM, ob hoc interfecit eū, transtu- litq; regnum ad Dauidem filium Isai.

[a] Eb. Fugit uir Israel à facie Philistijm.

[b] Ebr. Viri Israel.

[c] Potest etiam legi, propter transgressionem.

CAP. XI.

COngregatæ sunt autem omnes Israelitæ ad Dauidem in Hebron, dicētes, A
Ecce os tuum, & caro tua nos sumus, sed & heri & nudiustertius, quum Saul adhuc regnaret, tu educebas et introducebas Israelem, aitq; DOMINVS deus tuus ad te, Tu pasces populū meum Israelē, tuq; princeps eris super popu- lum meū Israelē. Venerunt quoq; omnes seniores Israelis ad regem in Hebron, pepigitq; rex Dauid fœdus cum eis in Hebron coram DOMINO, & unxerunt Dauidem regem super Israelem iuxta promissionē DOMINI [factam] per [a] Sa- muelem. Profectus est autem Dauid & uniuersus Israel in Ierusalem, ipsa est Ie- bus, habitaruntq; illic Iebusitę in terra. Dixerunt ergo ciues Iebus ad Dauidem, B
Non ingredieris huc. Cepit autem Dauid arcem Zion, quæ ciuitas est Dauidis. Dixitq; Dauid, Quicunq; primus percusserit Iebusæum, is caput erit & princeps

[a] Eb. Per manum Samuelis.

Ascēdit ergo in primis Ioab filius Zeruia, factusq; est princeps. Et habitauit Da
uid in arce, ob hoc uocarunt eam ciuitatem Dauidis. Aedificauit quoq; ciuitatē
illam per circuitum à Millo usq; ad circuitum, Ioab uero reliquum urbis instau
rauit. Promouit ergo Dauid, & promouendo magnus fit, & DOMINVS ex-
ercituum cum eo. Hæc sunt capita heroum quos habuit Dauid, & qui strenue *Catalogus fortium Dauid.*
C egerunt cum eo in regno eius, & cum uniuerso Israele, ut regem illum cōstitue-
rent iuxta uerbum DOMINI super Israelem. Et hic numerus est heroum quos *2.Reg.23.*
habuit Dauid, Iaschabeam filius Hachmoni præstātissimus[b] inter triarios, is ex-
citabat semel hastam suam contra trecentos uulneratos. Post hunc fuit Eleasar fi
lius Dodo Ahohites, qui erat[c] inter tres heroes. Hic fuit cum Dauide in Pas Da-
mim, collectis illic Palestinis in prælium, fuitq; pars campi plena hordeo, & fu-
giente populo metu Palestinorum, statueruntq; se in medium agri, & tutati sunt
eum, percusseruntq; Palestinos. Et salutem pręstitit DOMINVS, & quidem ma *Victoria domini est*
D gnam salutem. Descenderunt autem tres de triginta principibus super petram
ad Dauidem in speluncam Adullam, castra autem Palestinorum erant in ualle
Rephaim, existente tum Dauide in præsidio & statione Palestinorū in Beth Le-
hem. Accēsus ergo Dauid desiderio quodā, dixit, Quis potum dabit mihi aquis
ex puteo Beth Lehem qui est ad portam? Tum tres illi penetrarunt castra Palesti
norum, haurientes aquam è fonte Bethlehemitico qui est ad portam, & tollētes
[eam,] attulerunt ad Dauidem: at Dauid nolebat eam bibere, sed libauit eā DO-
MINO, dixitq;, Procul sit hoc à me DOMINO adiuuāte, ne committam istud. *Dauidis religio in aquæ potu.*
Num ego sanguinem uirorum istorum biberem cum uitæ ipsorū periculo, qui
cum periculo uitæ suæ hanc attulerunt? Noluit ergo eam bibere. Et hęc quidem
E fecerunt tres illi heroes. Porrò Abisai frater Ioab caput ternarij, is excitauit lan-
ceam suam super trecentos uulneratos, & in ista triade [præcipuum] nomen ha
buit, quin in ista triade inter duos gloria excelluit, fuitq; illis princeps: at ad tres
[priores] non pertigit. Benaia filius Iehoiada, filius cuiusdam strenui hominis, *Banaias*
inclytus rebus gestis de Kabzeel, is percussit duos leones Moab. Is ipse descēdit,
& percussit leonem in media fouea, quū esset tempus niuis. Et is idem percussit
Aegyptium quendam, uirum monstrosæ magnitudinis, cubitis erat quinq;. Ha
bebat autem Aegyptius ille lanceam instar liciatorij [quo utuntur] textores, de-
scenditq; [Benaia] ad eum cū uirga, & rapuit lanceam è manu Aegyptij, interfi-
F ciens eum sua ipsius lancea. Hæc fecit Benaia filius Iehoiada, habuitq; [præcla-
rum] nomē inter tres heroes, quin & inter triginta gloria præcelluit ipse, tametsi
ad tres non pertingeret: hunc constituit Dauid ut esset audiens ei. Fuerunt & illi *Vide 2. Sam. 23.*
heroes fortissimi, Asael frater Ioab, Elhanā filius[b] Dodo de Bethlehem, Samoth
Harodites, Helez Pelonites, Ira filius Ikes Tekuites, Abiæser Anthothites, Sib-
chai Husathites, Ilai Ahohites, Maharai Netophathites, Heled filius Baana Ne-
tophathites, Ithai filius Ribai de Gibeath filiorum Beniamin, Benaia Piratho-
nites, Hurai de torrentibus Gaas, Abiel Arbathites, Asmaueth Baharumites, Elia
ba Saalbonites. Filij Hasem Gisonites, Ionathan filius Sage Hararites, Ahiam fi
G lius Sachar Hararites, Eliphal filius Vr, Hepher Mecheratites, Ahia Pelonites, He
zro Carmelites, Naari filius Asbai, Ioel frater Nathan, Mibhar filius Hagri, Zæ
lek Ammonites, Naharai Berothites armiger Ioabis filij Zeruia, Ira Iethrites, Ga
reb Iethrites, Vrias Hithæus, Sabad filius Ahelai, Adina filius Sisa Rubenita,
princeps Rubenitarum, & cum eo triginta. Hanan filius Maacha, & Iosaphat
Mithnites, Vsias Asterathites, Sama & Iehiel filij Horam Aroerites, Iediheel fili-
us Simri, & Ioha frater eius Hatizithes, Eliel Mahauimes, Ieribai atq; Iosauia fi-
lij Elnaam, et Ithma Moabites, Eliel & Obed, atq; Iaasiel Mezobaiatites. XII.
Hi

b Alij legūt, inter triginta. Vide 2. Samuelis 23.

c Alij legunt, filius patrui eius.

b Alij legunt, patrui eius.

mites uidis in a.

HI uenerunt ad Dauidem in Ziklag, quũ adhuc conclusus esset metu Saulis A
filij Kis, erantq; ex heroibus qui auxiliares [ei] fuerũt in rebus bellicis. In-
structi autẽ erant arcu, utraq; ualentes manu, lapidibus, iaculis, & arcu. De fratri
bus Saulis ex Beniamin præcipuus erat Ahiezer & Ioas filij Semaa Gibeathitæ,
Iesiel atq; Pelet filij Asmaueth, Beracha & Iehu Antothites, Iismaia Gibeonites
fortis inter triginta, & super triginta, Iirmeia, Iahasiel, Iohanan, & Iosabad Gede
rathites, Elhusi, Ierimoth, Bealia, Semarias, & Sephatias Haruphites, Elkana, Ii-
sia, Asreel, Ioæser, Iasabeam, [a] Hakorhim, Ioela, Sebadia, filij Ierohã de [b] Gedud.
De Gaditis quoq; segregati sunt quidã ad Dauidẽ [cum esset] in præsidio deser- B
ti, heroes fortes, & uiri militares bello apti, instructi lancea & conto, quorũ facies
leonũ facies referebant, & celeritate capreas in montibus. Eser præcipuus, Oba-
dia secũdus, Eliab tertius, quartus Masmana, Ieremias qntus, Athai sextus, Eliel
septimus, Iohanan octauus, Elsabad nonus, Ierrmias decimus, Machbonai un-
decimus. Hi fuerunt ex filijs Gad principes exercitus, minor super centũ, [c] maior
super mille. Hi sunt qui traiecerunt Iordanẽ mense primo quũ exundaret omni
bus ripis suis, & fugarunt omnes [habitatores] uallium ad ortũ & ad occasum.
Venerunt quoq; ex filijs Beniamin atq; Iuda [d] ad pręsidiũ Dauidis. Et Dauid ob
uiam eis egressus, respondit & dixit ad eos, Si ad salutem & ad auxiliũ ferẽdum C
uenistis ad me, erit & cor meum unitũ uobiscũ: si uero ut circũueniatis me, hosti-
busq; meis [tradatis,] (quũ sim iniuriæ expers,) inspiciat deus patrum nostrorũ,
atq; [id] aperte prodat. Tum spiritus induit ipsum Amasai ducem inter triginta,
tator idis [ut diceret,] Tibi [uenimus] ô Dauid, & tecum [erimus] ô fili Isai. Pacem [opta-
mus,] pacem inquã tibi, & pacẽ auxiliaribus tuis, quandoquidẽ & deus tuus au
xilio tibi est. Suscepit ergo eos Dauid, & constituit eos capita manipulorũ. Ceci
derũt & quidã de Manasse ad Dauidem, quũ ueniret cum Palestinis in prælium
g.29.b contra Saulem, tametsi opem illis non ferrent, quia satrapæ Palestinorũ ĩcõsulto
eum remittebãt, dicentes, [Periculo] capitum nostrorũ deficiet ad dominũ suum D
Saulem. Ergo ex Manassitis ad eũ defecerunt quũ proficisceretur in Ziklag. Ad-
na, Iosabad, Iediael, Michael, Iosabad, Aelihu, & Zilthai tribuni Manassitarũ. Et
hi opem tulerunt Dauidi cõtra grassatores, quandoquidẽ omnes illi heroes for
tes fuerunt, factiq; imperatores exercitus. Et tum singulis diebus ueniebant ad
Dauidẽ qui ei suppetias ferrẽt, donec fieret exercitus ingens instar exercitus dei.
nerus cipum. Atq; hic est numerus principũ qui instructi erant ad prælium, quiq; uenerunt ad
Dauidẽ in Hebron, ut reducerent regnũ Saulis ad eum iuxta imperium DOMI
NI. Filiorũ Iuda qui ferebant lanceam & contũ, sex millia & octingenti, accin-
cti ad prçliũ. Filiorum Simeon heroum fortium ad pugnam, septem millia cen- E
tum. De filijs Leui, quatuor millia sexcẽti, Ioiada quoq; princeps [de stirpe] Aha
ronis, & cum eo tria millia septingẽti. Et Zadok iuuenis heros fortis, & domus
patris eius principes uigintiduo. De filijs Beniamin fratribus Saulis, tria millia,
& usq; ad illud tempus multi ex eis obseruabant custodiam domus Saulis. Por-
rò de filijs Ephraim, uiginti millia & octingenti heroum fortissimorũ, qui insi-
gnes fuerunt in domo patrum suorũ. Ex dimidia tribu Manasse, decem & octo
millia [uirorũ,] qui recensiti nominibus uenerunt ad inaugurandum Dauidem
regem. Ex filijs Isachar item ducenti principes gnari temporũ, & periti quid fa-
ciendum esset Israeli, à quorũ ore omnes fratres eorum [pendebant,] De Sabu- F
lon uero quinquaginta millia, eorũ qui ad bellum egredi [poterãt,] & instructi
erant omni armorũ bellicorum genere, ad cõgressum, idq; haud [e] duplici corde.
De Naphtali principes mille, cumq; eis trigintaseptẽ millia cum lãcea & hasta.
Ex Danitis eorum qui instructi erant ad bellum, uigintiocto millia, & sexcẽti.
De Aser uero, eorũ qui apti erãt bello, & instructi in aciem, quadraginta millia.

a Posset hic legi, Korhitæ.
b Posset legi, de grassatoribus.
c Ebr. Vnus ad centum paruus, & magnus ad mille: quæ uarie exponuntur. Quidam unum persequutum esse centum. Alij aliter.
d Alij legunt, ut præsidio essent Dauidi.
e Ebr. Et non corde ac corde.

G Porrò trans Iordanem de Rubenitis, Gaditis, atq; dimidia tribu Manasse, centum & uiginti millia, omni armorum bellicorum genere [instructa.] Hi omnes uiri bellicosi & instruentes aciem, corde integro uenerunt in Hebron, ut constituerent Dauidem regem super omnem Israelem. Quin & cuncti reliqui Israelitæ [uenerunt] uno corde, ut cõstituerent Dauidem regem. Fueruntq; illic apud Dauidem tribus diebus, edentes & bibentes: præparauerant enim eis fratres eorum. Sed & qui illis uicini erant usq; ad Isachar, Sebulon & Naphtali, adferebãt panem asinis, camelis, mulis & bobus, cibum farinaceum, massas ficuum, & ligaturas uuarum passarum, uinum & oleum, boues & oues abunde satis. Erat enim gaudium in Israele.

Numerus exercitus Dauidis 322822.

CAP. XIII.

De reductione arcæ.

A DAuid aũt inijt consilium cum tribunis & centurionibus, & cum omnibus principibus. Dixitq; Dauid ad omnem cœtũ Israelis, Si uobis[a] uidetur, atq; DOMINO deo nostro [est,] passim mittemus ad fratres nostros qui reliqui sunt in omnibus terris Israeliticis, & cum his ad sacerdotes & Leuitas qui sunt in ciuitatibus suis suburbanis, ut congregentur ad nos, reducemusq; arcã dei nostri ad
B nos, quoniã non requisiuimus eam à diebus Saulis. Dixerunt aũt omnes qui erant in cœtu, ut faceret sic, nam id uidebatur uniuerso populo. Cõuocauit ergo Dauid uniuersum Israelẽ à Sihor Aegypti, usq; dum uenitur Hamath, ut adducerent arcã dei de Kiriath Iearim. Ascendit ergo Dauid & omnis domus Israel in ascensu Kiriath Iearim, quæ est in Iuda, ut illinc trãsferrent arcam DOMINI dei habitãtis inter Cherubim, ubi nomen [eius] inuocatur. Vexerunt aũt arcam
C dei super plaustro nouo de domo Abinadab, Vsa[b] uero & Ahio duxerunt plaustrum. Porrò Dauid & uniuersus Israel ludebant corã deo totis uiribus, canticis, citharis, nablis, tympanis, cymbalis atq; tubis. Quumq; uenissent in aream Chidon, misit Vsa manũ suam ad arcam ut[c] teneret eam, (declinabant enim boues,) & incãduit furor DOMINI in Vsam, percussitq; eum, q; misisset manum suam in arcã, mortuusq; est ibi coram deo. Et exæstuat Dauid dolore, q; DOMINVS dirupisset rupturã in Vsa, & uocauit locũ eundem Perez Vsę in hunc usq; diem.
D Et timens Dauid DOMINVM eodẽ die, dixit, Quomodo introducerẽ ad me arcam dei? Et non deduxit Dauid arcã ad se in ciuitatem Dauidis, sed abduxit eam ad domũ Obed Edom Githęi. Et mansit arca dei in domo Obed Edom, nempe in domo eius tribus mensibus, & fortunauit DOMINVS domũ Obed Edom, & omnia quæ habebat.

2. Sam. 6.

a Ebr. Si bonũ nobiscum, & à domino deo nostro, dispergemus, mittemus.

b Alij legũt, Vsa & frater eius.

c Ebr. Vt teneret arcam.

Vsa occisus à domino. Num. 4.

CAP. XIIII.

Dauid parat materiam futuro templo & ædibus suis, ducit plures uxores, Palestinos uincit.

A MIsit aũt Hiram rex Zoar legatos ad Dauidẽ, simulq; ligna cedrina, fabros murarios, & fabros lignarios, ad ædificandũ ei domũ. Et cognoscens Dauid q; DOMINVS confirmasset eum regem super Israelẽ, q;q; exaltatum esset regnum eius propter populũ suum Israelem, duxit Dauid adhuc uxores in Ierusalem, & genuit Dauid plures filios & filias. Et hæc sunt nomina natorum quos
B habuit in Ierusalem, Sammua, Sobab, Nathan, & Solomon, Gibhar, Elisua, Elpalet, Noga, Negeph, Iaphia, Elisama, Beeliada & Eliphalet. Audientes aũt Palestini q; unctus esset Dauid rex super uniuersum Israelem, ascenderunt cuncti Palestini ut quærerent Dauidẽ. Hoc quũ audisset Dauid, egressus est ante eos. Venerunt ergo Palestini, & diffuderunt se in ualle Rephaim. Consuluit igitur Dauid DOMINVM, dicens, Ascendámne cõtra Palestinos? tradésne eos in manũ
C meam? Tum DOMINVS dixit ei, Ascende, dabo eas in manus tuas. Ascendit itaq; Dauid in Baal Perazim, & illic percussit eos Dauid: & dixit Dauid, Dissipauit DOMINVS hostes meos per manũ meam quemadmodũ aquæ dissipãtur:

2. Reg. 5.

2. Reg. 5.

ob hoc uocarunt nomen illius loci Baal Perazim. Reliquerunt autem illic deos
ſuos, dixitq́ Dauid, ut cōburerent eos igni. Rurſum aūt quum facerent irruptio
nem Paleſtini in uallem, cōſuluit & Dauid rurſus deum, Tum dixit ei deus, Ne D
aſcendas poſt eos, reflecte ab eis, ut uenias ad eos è regione[a] moror. Quūq; au-
dieris ſonitum inceſſus in apicibus moror, tum erumpe in prælium, nam [tum]
egreſſus eſt deus ante te, ut percutiat caſtra Paleſtinor. Dauid ergo fecit quemad
modū præceperat ei deus, & percuſſerunt caſtra Paleſtinor à Gibeon uſq; Gaſ-
idis no ra.[b] Celebre itaq; factum eſt nomen Dauidis in omnibus terris, deditq́; DOMI
& ter- NVS pauorem eius ſuper omnes gentes. CAP. XV.

Paratur arcæ tabernaculum, & quo ritu feratur à Leuitis.

4. 2. FEcit autem ſibi domos in ciuitate Dauidis, & parauit locū arcæ dei, & teten- A
dit ei tentoriū. Tunc dixit Dauid, Arca dei portari non debet niſi à Leuitis, il-
los enim elegit DOMINVS ut portent arcam DOMINI, & miniſtrent ei per-
petuò. Et congregauit Dauid uniuerſum Iſraelē Hieroſolyma, ut transferret ar-
cam DOMINI ad locum ſuum quem præparauerat ei. Collegit quoq; Dauid
filios Aharonis & Leuitas. Ex filijs Kahath [erat] Vriel princeps & fratres eius,
centū atq; uiginti. Ex filijs Merari, Aſaia princeps & fratres eius, ducenti atq; ui
ginti. Ex filijs Gerſom, Ioel princeps & fratres eius, centū & triginta. Ex filijs Eli
zaphan, Semaia princeps & fratres eius, ducēti. De filijs Hebron, Eliel princeps
& fratres eius, octoginta. De filijs Vſiel, Aminadab princeps & fratres eius, cen-
tum atq; duodecim. Porrò Dauid uocauit Zadok & Abiathar ſacerdotes, atq; Le
uitas, Vriel, Aſaiam, Ioel, Semaiam, Eliel atq; Aminadab, & dixit ad eos, Vos qui B
eſtis prÿcipui patres inter Leuitas, ſanctificate uoſipſos atq; fratres ueſtros, et trās
ferte arcam DOMINI dei Iſraelis ad [locū] quem ei præparaui. Quādoquidem
13.d enim hoc ab initio non [feciſtis,] rupturā in nobis fecit DOMINVS deus no-
4. ſter, quia non [ſolicite] requiſiuimus eum quemadmodū oportuit. Sanctificati
igitur ſunt ſacerdotes & Leuitæ, ut adducerent arcā DOMINI dei Iſraelis. Por-
1.4.b taruntq; filij Leuitar arcam dei, ſicut præceperat Moſes iuxta uerbū DOMINI,
humeris ſuis impoſitis uectibus. Præcepit inſuper Dauid principibus Leuitarū,
ut conſtituerent de fratribus ſuis qui cantarent inſtrumentis muſicis, nablis ſcili
cet, citharis & cymbalis, ſonitū ederent, attollerentq; uocem in lÿtitia. Conſtitue-
runt aūt Leuitÿ ipſum Hemā filiū Ioel, & de fratribus eius Aſaph filiū Berechiæ,
& de filijs Merari & fratribus eor Ethan filiū Kuſaia. Et cum eis fratres eorum C
ſecundi ordinis Sachariā filiū Iaaſielis, Semiramoth, Iehiel, Vnni, Eliab, Benaia,
tores, Maaſeia, Mathitia, Eliphale, Mikneia, Obed Edom, & Iehiel ianitores. Cātores
an. A- igitur, Heman, Aſaph, & Ethan reſonabāt cymbalis æneis. Sacharias aūt, Aſiel,
Bthā. Semiramoth, Iehiel, Vnni, Eliab, Maaſeia, & Benaia, in nablis ſuper [a] Alamoth. a Super alamoth quidam appellatiue legunt in abſcondito.
Porrò Mathitias, Eliphale, Mikneia, Obed Edom, Iehiel & Aſaſia [ludebant] ci
tharis[b] ſup octaua ad[c] incitandū. Kenania princeps erat Leuitar in latione: ipſe b Alij legunt, ſuper Haſchminith, & intelligunt inſtrumentum muſicum.
enim moderabatur[d] lationem, quoniā prudens erat. Berechias autē & Elkana
erant ianitores arcÿ. Et Sechanias, Iehoſaphat, Nethaneel, Amaſai, Sacharias, Be
naia & Elieſer ſacerdotes canebāt tubis corā arca dei. Obed Edom & Iehia erāt c Alij legunt, ad uincendum.
eg.6.c ianitores arcæ. Dauid aūt & ſeniores Iſraelis atq; tribuni profecti ſunt ut addu-
cerent arcā fœderis DOMINI de domo Obed Edom cū lætitia. Quumq; deus D d Latio hic capitur pro tota pompa in qua arca ferebatur.
adiuuiſſet Leuitas portantes arcā fœderis DOMINI, immolauerunt ſeptem bo
ues & ſeptem arietes. Porrò Dauid indutus erat linea ueſte, omnes quoq; Leui-
tæ portantes arcā, cantores deinde, & Chenania princeps lationis cum cantori-
bus: ſuper Dauide inſuper Ephod erat lineū. Vniuerſi itaq; Iſraelitæ deducebāt
arcam fœderis DOMINI cum clangore, & uoce buccinæ atq; tubarum, cymba
lis, nablis atq; citharis concrepantes. Quūq; arca fœderis DOMINI ueniret in

a Legunt alij, pirorum.

b Hebr. Exijt nomen.

ciuitatem Dauidis, Michal filia Saulis prospiciens per fenestrā, uidit regem Dauidem saltantem & ludentem, & despexit eum in corde suo. David à Michol despicitur.

CAP. XVI.

Arca reponitur in locum suum cum sacrificijs & gratulatione.

A INtroducta igitur arca dei, collocarūt eam in medio tentorij quod Dauid pro ea tetenderat, & obtulerunt holocausta & gratulatoria sacrificia coram deo. Quumq; Dauid finē faceret offerendi holocausta & sacrificia gratulatoria, [a] bona imprecatus est populo in nomine DOMINI. Distribuit præterea uniuersis Israelitis tam uiris q̃ mulieribus, cuiq; libum unū panis, frustū carnis, & [b] pulte. 2.Reg.6.

a Eb. Benedixit, pro gratias egit, uel fausta imprecatus est.

b Alij legunt, lagenam uini scilicet.

Et constituit ante arcā DOMINI ministros ex Leuitis, qui recolerent, cōfiterenturq; & laudarent DOMINVM deū Israelis. Asaph præcipuus erat, post eum Sacharias, Iehiel, Semiramoth, Iehiel, Mathitia, Eliab, Benaias, Obed Edom, & Iehiel, [hi ludebant] instrumentis musicis, nablis & citharis. Asaph concrepabat cymbalis, Benaias, Iahasiel sacerdotes iugiter [clangebant] tubis corā arca fœderis dei. [c] Hoc aūt in primis constituit eodē tempore Dauid, ut per Asaph et fratres eius laudaretur DOMINVS. Laudare dominum.

c Vel, Tum primum instituit Dauid ut laudaretur dominus, nam ante eum nullus sic instituerat cantores.

Celebrate DOMINVM, inuocate nomen eius, uulgate inter populos studia eius. Canite ei, psallite ei, disserite de om̄ibus admiran- Psal.104. Isaiæ 12.
B dis gestis illius. Gloriamini in nomine sancto eius, lætetur cor eorū qui studiose inquirunt DOMINVM. Quærite DOMINVM & robur eius, inquirite faciē eius assidue. Memores estote admirandorū operū eius quæ patrauit: prodigiorū eius, & iudiciorū, quæ ore suo [pronunciauit.] O semen Israel serui eius, ô filij Iacob electi eius. Ille est DOMINVS deus noster, iudicia eius [sunt] in uniuersa terra. Memores estote per omne æuū fœderis sui, & uerbi quod præcepit in mille sæcula. Quod excidit cū Abrahamo, & iurisiurandi sui cum Isaac. Quod confirmauit ipsi Iacob statuto, & Israeli fœdere sempiterno. Promissiones. Gen 17.

Tibi inquiens dabo terrā Chanaan, [d] funiculū hæreditatis uestræ. [e] Quum essetis homunculi admodum exiguo numero, & in ea [terra] aduenæ. Et migrarent ex una natione in aliā, ex uno regno ad populū alterius [regni.] Nunq̃ tamen permisit ut quisquam uim illis faceret, quin potius illorū gratia reges castigauit. Ne attigeritis [inquiens] unctos meos, & prophetis meis nolite quicq̃ mali facere. Incipit commemorare beneficia dei. Psal.59.

d Funiculus pro sorte aut portione ponitur, quod terra Chanaan per funes Israelitis distributa sit, ut patet in libro Iosue.

e Persona mutatur subita enallage.

Canite DOMINO
C omnis terra, euangelizate indies salutē eius. Enarrate in gentibus gloriā eius, apud omnes populos stupēda opera eius. Quoniā magnus est DOMINVS, & uehementer laudandus: & is etiā tremendus est præ omnibus dijs. Nam cuncti dij populorū nihili sunt, DOMINVS autem cœlos condidit. Celebritas & magnificentia est corā ipso, potentia & hilaritas in loco eius. Laus dei. Tribuite DOMINO ô familiæ populorū, tribuite DOMINO gloriā & potentiam. Tribuite DOMINO gloriā quæ respondet nomini ipsius, ferte munus, & uenite in cōspectum eius. Prosternite uos corā DOMINO in magnifico & splēdido sanctuario, metuite ab ipso quotquot habitatis in terra, et orbis firmatus est, ut nutare nequeat. Lætentur cœli, & gestiat terra, dicantq; in exteris nationibus, DOMINVS regnat. Reboet mare & quidquid in eo est, exultet ager & quidquid in eo continetur. Tunc iubilū edent arbores syluæ coram DOMINO, quoniā uenit ut iudicet terram. Celebrate DOMINVM, quoniā bonus est, quoniā bonitas eius perpetua
D est. Et dicite, Serua nos ô deus salus nostra, congrega nos & libera nos ex gentibus, ut celebremus nomen tuum sanctū, & gloriemur in laude tua. Laudandus DOMINVS deus Israelis ab æterno usq; in sempiternum, & dicat omnis populus, Amen, & laudet DOMINVM. Dimisit itaq; ibi corā arca fœderis DOMINI Asaph & fratres eius, ut coram arca assidue ministrarent, iuxta eum morem [quem constituerat] de die in diem. Cæterum Obed Edom & fratres eorū sexaginta octo erāt. Et Obed Edom filius Iedithun, & Hosa ianitores erant. Zadok autem sacerdos & fratres eius sacerdotes erant in conspectu tabernaculi DOMINI,

NI, in excelso quod erat in Gibeon, ut sacrificarēt holocausta DOMINO in ara holocausti, idq; iugiter & mane & uespere, iuxta omne quod scriptū est in lege DOMINI quam præcepit Israeli. Erātq; cum eis Heman & Iedithun, & reliqui electi, quorum nomina expressa sunt, ad celebrandum DOMINVM, q sempiterna sit eius bonitas. Et iuxta eos Heman & Iedithun [canentes] tubis & cymbalis, concentū facientes musicis instrumentis & canticis diuinis, filij uero Iedithun ianitores erant. Et abierunt cunctus populus, quisq; domum suam, & uersus est Dauid ut bona imprecaretur domui suæ.

CAP. XVII.

Proponit Dauid extruere ædem domino, sed dominus aliud iubet.

am.7.a

Contigit aūt quum habitaret Dauid in domo sua, ut diceret Dauid ad Nathan prophetā, En ego habito in domo cedrina, arca aūt fœderis DOMINI sub auleis. Dixit ergo Nathan ad Dauidē, Fac q̄dquid est in corde tuo, quoniam deus tecū est. Eadem nocte fiebat uerbū dei ad Nathan in hunc modum, Vade & dic ad Dauidem seruum meū, Sic ait DOMINVS, Tu non ædificabis mihi domū [ut illic] habitem. Etenim non habitaui in domo ab eo die quo eduxi filios Israelis usq; in hunc diem, sed fui [transiens] de tentorio in tentorium, & de tabernaculo in omnibus in quibus ambulaui cum omni Israele. Num uerbū loquutus sum ad aliquē ex iudicibus Israelis, quibus præcepi ut pascerent populum meum, ut dixissem, Quare non extruxistis mihi domū cedrinā? Nunc ergo dices ad seruum meū Dauidem, Sic dicit DOMINVS exercituū, Ego tuli te de septo quū oues sequereris, ut esses princeps super populū meum Israel, & fui tecum in omnibus quocunq; ambulasti, excidi insuper omnes hostes tuos ante te, feciq; tibi nomen celebre, ut nomen [habent] celeberrimi in terra: constituam quoq; locū populo meo Israeli, & plantabo eum, ut habitet in loco suo: neq; tumultuabitur amplius, filij quoq; iniqui ultra eum non adfligent ut antea, ab eo scilicet tempore quo constituerā iudices super populū meum Israelē. Humiliabo insuper cunctos hostes tuos, & indicabo tibi q DOMINVS ædificaturus est tibi domū. Quin & hoc erit, quū exacti fuerint dies tui, ut uadas cū patribus tuis, excitabo semen tuū, quod erit ex filijs tuis post te, regnumq; eius firmabo, is extruet mihi domū, & ego confirmabo soliū eius perpetuò: ego ero ei pater, & ipse erit mihi filius: bonitatē quoq; meam non adimā ei, quemadmodū ademi ab eo qui fuit ante te, sed firmabo eum in domo mea, atq; in regno meo perpetuò, firmumq; erit soliū eius in sempiternū. Iuxta omnia hęc uerba, et iuxta omnē hanc [a] uisionē, sic loquutus est Nathan ad Dauidem. Ingressus itaq; Dauid rex sedit corā DOMINO, & dixit, Quis sum ego DOMINE deus, & quæ domus mea, q me tantopere euehis? Quin hoc tibi parū uisum est ô deus, nisi & porrò in longinquū pollicitationē facias ad domū serui tui, & respicias me ut respici solent homines præstantes DOMINE deus. Quid uero ultra addere potest Dauid [ut loquatur] ad te quod accedat ad gloriā serui tui? & tu cognouisti seruū tuū. Domine propter seruum tuū, & secundum cor tuū fecisti omnem hanc magnificentiam, ut nota faceres cunctas magnificētias. DOMINE non est similis tui, neq; est deus pręter te, iuxta omnia quæ audiuimus auribus nostris. Quæ [b] uero gens est in terra quemadmodū populus tuus Israel, cuius deus iret sibi redimere populum ut poneres tibi nomen magnum & tremendū, eijciendo gentes ante populum tuum quem redemisti ex Aegypto? Tu posuisti populū tuum Israelem tibi in populū usq; in sempiternum, & tu DOMINE fuisti eorum deus. Nunc igitur DOMINE, uerbū tuum q̄d loquutus es de seruo tuo, & de domo eius ratū sit perpetuò, ut facias quod pollicitus es: ratū inquā fiat, ut magnificetur nomen tuum in sempiternū, ut dicatur, DOMINVS exercituū est deus Israelis, deus inquam est Israelis, domusq; serui tui Dauidis firma erit corā te. Quandoquidem

Margin notes (left): e uerbo deus nihil ... agi. — ...nia prę omnis deus. — ...istus mittitur ...ficatur eccle...ia. — gratia Israel dei ...pulus.

Margin letters (right): A (beside "Contigit"), B (beside "dices ad seruum"), C (beside "erit mihi filius"), D (beside "est deus pręter te").

[a] Visio pro reuelatione, nam prophetis reuelauit dominus uoluntatē suam: qui & uidētes dicti sunt aut contemplatores.

[b] Ebræ. additur una gens, ut Germani, wo ist ein volck: sed Latini istis articulis non utuntur.

c Ebr. Reuelasti aurem serui tui.
D Ebr. Seruus tuus inuenit.

tu deus meus [c] indidisti seruo tuo, ut extrueret ei domum, idcirco [D] ausus fuit seruus tuus orationem instituere in conspectu tuo. Nunc igitur DOMINE, tu es deus, qui loquutus de seruo tuo bonum hoc, adijce igitur animum ut benedicas domui serui tui, ut perpetuò duret ante faciem tuam: cui enim tu benedixeris DOMINE, is in æternum benedictus est. CAP. XVIII.

Oratio ut promissio dei præstetur.

David bella gerit contra exteras nationes, quas auxilio domini deuicit & uectigales fecit.

A POst hæc gesta percussit David Palestinos, & subegit eos, cepitq; Gath & filias eius de manu Palestinorũ. Percussit & Moabitas, & facti sunt Moabitæ serui Dauidi qui penderẽt uectigal. Ad hæc percussit David Hadaræser regem Zoba ad Hamath, quum proficisceretur ut statueret potentiam suam ad fluuium Euphratem. Cepit autem David ex eis mille currus, septem millia equitum, atq; uiginti millia uirorũ peditum. Reddidit præterea David [a] inutiles omnes currus, centum tamen currus ex eis reliquos fecit. Quumq; uenisset Syria Darmasci,

2. Sam. 8. Moabitæ tributarij.

a Alij, subneruauit, intelligunt enim equorum neruis incisis inutiles factos currus.

B ut opem ferret Hadaræser regi Zoba, percussit David ex Syris uirorũ uiginti duo millia. Et constituit David [præfectos] in Syria Darmasci, factiq; sunt Syri serui Dauidi uectigal pendẽtes. Seruauit enim DOMINUS Dauidem in omnibus ad quæ profectus est. Porrò David accepit clypeos aureos quos habuerant serui Hadaræser, & intulit eos Hierosolyma. De Tibhat uero, & de Chun ciuitatibus Hadaræser tulit æs admodũ multum, de quo Solomon fecit æneum mare, columnas & uasa ænea. Audiens autem Thohu rex Hamath, q; David per-

Syria tributaria.

1. Reg. 7. Hemath pacé petit.

C cussisset omnes copias Hadaręser regis Zoba, misit Hadoram filium suum ad regem Dauidem, pro ambienda pace, gratulatumq; q; bello adortus esset Hadaręser, q́q; illum percussisset, quoniam Tohu hostis erat infensus ipsi Hadaræser. Omnia uero uasa aurea, argẽtea, & ærea dedicauit David rex DOMINO, cum auro & argento, quod tulerat ex omnibus gentibus, nẽpe de Edom, de Moab, de filijs Ammon, de Palestinis & Amalekitis. Porrò Abisai filius Zeruia pcussit Edom in ualle salis, decem & octo uidelicet millia. Constituit præterea præfe-

D ctos in Edom, factiq; sunt omnes Edomæi serui Dauidi, seruauit enim DOMINUS Dauidem in omnibus ad quę profectus est. Regnauitq; David super uniuersum Israelem, dicebatq; ius, & administrauit iustitiam uniuerso populo suo. Porrò Ioab filius Zeruia imperator erat exercitus, Iehosaphat filius Ahilud erat à commentarijs, Zadok filius Ahitub, & [b] Abimelech filius Abiathar erant sacerdotes, Sauesa scriba, Benaia filius Iehoiadæ fuit super Chereti & Peleti, & filij Dauidis erant primores ad manum regis. CAP. XIX.

Edomitæ seruiunt.

b In libris Regum est Ahimelech.

Qua ignominia affecerit Hanon rex Ammonitarum seruos Dauidis.

A COntigit post hæc ut moreretur rex Ammonitarũ Nahas, regnauitq; loco eius Hanun filius eius, aitq; David, Beneficentia prosequar Hannonẽ filium Nahas, quoniã pater eius me quoq; prosequutus est beneficẽtia. Misit itaq; David legatos qui cõsolarentur eum super patre suo. Venerũt itaq; legati Dauidis in terram Ammonitarũ ad Hannonem, ut eum consolarentur. Dixerunt aũt proceres filiorũ Ammon ad Hannonem, Num David consolatores ad te misit, ut honoret patrem tuum coram te, an non magis uenerũt ad te serui eius, ut perscrutentur & explorent terrã, subuertantq; eam? Tollens igitur Hannon seruos Dauidis, rasit eos, & præcidit indumenta eorũ partim ad nates usq;, & amanda-

2. Reg. 10.

Misericordia contempta.

B uit eos, illiq; abierũt. Nunciarunt aũt Dauidi de uiris illis, qui misit eis obuiam, (erant enim uiri illi magna ignominia affecti,) dixitq; rex, Manete Iericho, donec repullulet barba uestra, tum reuertimini. Animaduertentes aũt Ammonitæ inuisos se esse Dauidi, misit Hanon & filij Ammon argenti mille talenta, ut conducerẽt sibi de Mesopotamia, & de Syria Maacha, atq; de Zoba currus & equi-

Ammonitæ contra Dauid.

tes,

tes, conducentes sibi trigintaduo millia curruũ, & regem Maacha atq; populum eius: qui uenientes castrametati sunt ante Medaba: quin & Ammonitæ congregati sunt de ciuitatibus suis, & uenerunt ad bellandum. Dauid [hæc] audiens, misit Ioab atq; omnem exercitum strenuorum militum. Egressiq; Ammonitæ C
aciem instruxerunt ad ostium portæ ciuitatis: reges uero qui uenerant, seorsim erant in campo. Videns aũt Ioab sibi imminere prælium & à fronte & à tergo, delegit ex omni iuuentute quæ erat in Israele, & instruxit aciem contra Syros, reliquũ uero populũ tradidit sub manũ Abisai fratris sui, instructa acie contra Ammonitas, aitq;, Si fuerint Syri me ualidiores, opem mihi feres: sin Ammonitæ tibi præualuerint, adero ego tibi auxilium laturus. Sis ergo fortis, quin & nos fortes simus pro populo nostro, atq; pro ciuitatibus dei nostri: cæterũ DOMINVS faciat quod sibi bonũ uideatur. Accessit itaq; Ioab, & populus quem secum habebat, ut manus consereret cum Syris, illi autem conspecto eo, fugerunt. Porrò D
Ammonitæ uidentes q; Syri fugissent, fugerunt & ipsi à facie Abisai fratris eius, ueneruntq; in ciuitatem, Ioab uero uenit Hierosolyma. Videntes aũt Syri sese coram Israelitis corruisse, missis legatis eduxerũt Syros qui erant trans fluuium, præcedente eos Sobach, qui erat imperator exercitus Hadaræser. Hoc quũ nunciatum esset Dauidi, congregauit uniuersum Israelem, & traiecto Iordane uenit ad eos, & instruxit aciem contra eos. Quumq; Dauid instruxisset aciem contra Syros, inierũt & ipsi prælium cum eo. At Syrus fugit à facie Israelis, interfecitq; Dauid ex Syris septem millia curruum, & quadraginta millia uirorũ peditum: trucidauit quoq; Sophach imperatorem exercitus. Videntes itaq; serui Hadaræser, q; corruissent ante Israelitas, pace inita cum Dauide, facti sunt serui eius: nec uoluit Syrus opem ferre amplius Ammonitis. CAP. XX.

De alijs bellis, in quibus uictor fuit Dauid.

FActum aũt uertente anno sub id tempus quo solent reges egredi, duxit Ioab A
copias exercitus, & deuastauit terram Ammonitarum. Veniens aũt circumsedit Rabba, manente Dauide Hierosolymis, Ioab autẽ percussa Rabba subruit eam. Porrò Dauid accepit coronam[a] regis eorum de capite eius, & inuenit eam habentem pondus talenti auri, erantq; in ea lapides pretiosi, impositaq; fuit capiti Dauidis: quin & prædam ualde ingentem è ciuitate asportauit. Populum uero qui erat in ea, eduxit & adflixit eos serra, & rastris ferreis, serrisq;. Eodem modo fecit Dauid omnibus ciuitatibus filiorũ Ammon, reuersusq; est Dauid & omnis populus Hierosolyma. Post hæc factum est ut exurgeret bellum in Gaser cum Palestinis, & percuteret Sibechai Husathites Sippai, qui erat de filijs Rephaim, qui fuerunt subacti. Rursum factum est bellum cum Palestinis, & percussit Elhanan filius Iair Lahmi fratrem Goliath Gethæum, cuius hastę lignum instar iugi erat quo utuntur textores. Rursus factum est bellũ in Gath, fuitq; uir mõstrosa magnitudine, qui habebat digitos sex & sex, uigintiquatuor, & hic natus erat ipsi Rapha: quum autem probra iaceret in Israelem, percussit eum Ionathan filius Semeia fratris Dauidis. Hi nati sunt ipsi Rapha in Gath, cecideruntq; per manum Dauidis, & per manum seruorum eius. CAP. XXI.

(Right margin, beside this chapter, letters B, C, D.)

a Alij legunt Malcham, Malchã enim idolum fuit Ammonitarum.

Dauid numerat populum, qua re dominum offendit & grauiter punitur.

SVrrexit autem satan contra Israelem, & incitauit Dauidẽ ut numeraret Israelem, dixitq; Dauid ad Ioab & ad primores populi, Ite, numerate Israelẽ à Beer Seba usq; ad Dan, & adferte mihi, ut sciam numerũ eorum. Et ait Ioab, Adijciat DOMINVS ad populũ suum aliquot centurias, an nõ domine mi rex hi omnes serui sunt domini mei? Cur quærit hoc dominus meus? cur [recidet] hoc delictum in Israelẽ? At regis imperiũ erga Ioab præualebat. Egressus ergo Ioab profectus est per uniuersum Israelẽ, redijtq; Hierosolyma, deditq; Ioab numerũ A

a Ebr. Educentium gladium.

b Videns pro propheta.

c Ebr. In pleno argento.

& censum populi ipsi Dauidi. Fuit aũt [summa] omnium Israelitarũ uirorum bello[a] aptorũ, undecies centena millia, & de Iuda quadringenta atq; septuaginta millia uirorũ bello aptorum. Inter hos in censum non uenerunt Leuitæ & filij Beniamin, abominabatur enim Ioab imperiũ regis. Displicuit autem hæc res oculis dei, percussitq; Israelem. Dixit autẽ Dauid ad eum, Insigniter peccaui, quod designaui hanc rem, transfer igitur quæso iniquitatẽ serui tui, quoniã uehementer stulte egi. Loquutus est itaq; DOMINVS ad Gad[b] uidentẽ Dauidis in hanc sententiã, Vade & loquere ad Dauidẽ in hæc uerba, Sic dicit DOMINVS, Tria inclinabo super te, ex his tu unũ elige quod faciã tibi. Et ueniens Gad ad Dauidem, dixit ad eum, Sic dicit DOMINVS, Recipe tibi, aut tribus annis famẽ, aut ut tribus mensibus deficias metu aduersariorũ tuorum, teq; apprehẽdat gladius hostium tuorũ, aut tribus diebus gladiũ DOMINI, & pestilentiam in terra, & angelũ DOMINI grassantẽ per omnes terminos Israelis: dispice igitur quid referam ei qui misit me. Tum dixit Dauid ad Gad, Supra modũ angor, incidã quæso in manũ DOMINI, (quoniã miserationes eius uehementer multæ sunt,) in manum autem hominũ non cadam. Misit igitur DOMINVS pestilentiã in Israelem, & ceciderũt ex Israelitis septuaginta millia uirorũ. Misitq; DOMINVS angelum in Ierusalẽ ut uastaret eam: quumq; sic uastaret, uidit DOMINVS, & pœnitudine ductus est super hoc malo, dixitq; ad angelũ uastantem, Sat iam, remitte manũ tuam. Angelus aũt DOMINI constitit iuxta horreum Arnan Iebusæi. Sublatis aũt oculis suis Dauid, uidit angelum DOMINI stantem inter cœlum & inter terrã, habentem gladium districtum manu sua, directum contra Ierusalem, procidítq; Dauid & seniores saccis tecti in facies suas, dixitq; Dauid ad deum, An nõ ego sum qui iussi numerari populũ? Ego ipse sum qui peccaui, & omnino male egi, oues uero istæ quid fecerunt? DOMINE deus meus, sit quæso manus tua contra me, & contra domũ patris mei, in populũ autem tuum ne plaga [sæuiat.] Dixit ergo angelus DOMINI ad Gad, ut diceret Dauidi, ut Dauid ascenderet, & erigeret arã DOMINO in horreo Arnan Iebusæi. Ascendit ergo Dauid iuxta mandatũ ipsius Gad, quod mandauerat ei nomine DOMINI. Cõuersus aũt Arnan, uidit angelũ, erantq; cum eo quatuor filij eius, qui absconderunt se, Arnan uero exterebat triticũ. Et quum uenisset Dauid ad Arnan, respiciens Arnan uidit Dauidẽ, & egressus de horreo, procidit pronus in terrã ipsi Dauidi. Ait ergo Dauid ad Arnan, Da mihi locũ horrei in quo extruam aram DOMINO, daq; eundem mihi pro[c] pecunia quæ plene satisfaciat, ut coerceatur clades à populo. Dixitq; Arnan ad Dauidẽ, Cape tibi, & faciat dominus meus rex quod sibi uideatur: en & boues do in holocausta, & plaustrũ dentatũ in ligna, triticũ deinde in sacrificiũ cibarium, omnia do. Tum dixit rex Dauid ad Arnan, Haudquaq̃, quin emendo emã, idq; pecunia quæ plene satisfaciat: non enim rapiã DOMINO ea quæ tua sunt, nec sacrificia holocausti gratis. Dedit itaq; Dauid ipsi Arnan pro loco illo siclos auri pondere sexcentos: ædificauitq; Dauid illic altare DOMINO, in quo sacrificauit holocausta & sacrificia salutaria, & inuocauit DOMINVM, qui respondit ei per ignem de cœlis in ara holocausti. Et quũ loquutus esset DOMINVS ad angelũ, reduxit ille gladiũ suũ in uaginam suam. Eodem tempore quum uideret Dauid quod exaudisset eum DOMINVS in horreo Arnan Iebusæi, sacrificauit illic. Porrò tabernaculum DOMINI quod fecerat Moses in deserto, & altare holocausti, erant tum in colle Gibeon, ut non potuerit Dauid [illò] ire in conspectum eius ut consuleret deum, quod territus esset ob gladium angeli DOMINI. Et ait Dauid, Hæc est domus DOMINI dei, & hæc ara ad holocaustum Israelis.

Pœnitentia confessio.

B

Pœnarum tria genera.

Pestilentia eligitur.

C

Pœnitentia Dauidis.

Angelus domini.

D

Rex non recipit gratuito.

Tabernaculum et ara in Gabaon. 3.Para.1.

CAP. XXII.

Materiam contrahit Dauid ad extructionem ædis dei.

Præcepit

PRæcepit autem Dauid ut congregarentur aduenæ qui erant in terra Israel, A
& constituit latomos qui excinderent lapides politos, ad extruendū ædem
dei. Deinde & ferri multum parauit ipse Dauid ad seras & ianuas portarū & ad
iuncturas, ad hæc & multum æris sine pondere, ligna quoq; cedrina innumera,
nam adduxerant Zidonij & Tyrij innumera ligna cedrina ad Dauidem. Tum
ait Dauid, Filius meus Solomon puer est & tener, domus autem quæ ædifican-
da est DOMINO magnifica, quæ sublimitatem, nomē [excellens,] decusq; ha
beat in uniuersis nationibus, apparabo igitur ei. Præparauit itaq; Dauid multa
ante mortem suam. Vocauit autem Solomonem filiū suum, præcepitq; ei ut ex-
strueret ædem DOMINO deo Israelis, aitq; Dauid ad Solomonē, Ego uolui mi B
fili, ædificare ædem nomini DOMINI dei mei, ut apud me statueram, at uerbū
DOMINI factum est ad me in hanc sententiam, Fudisti multum sanguinis, &
prælia magna gessisti, non ædificabis nomini meo ædem, sanguinis enim mul
tum fudisti in terram coram me, ecce filius qui tibi nascitur, hic uir erit tranquil-
lus, (ego enim dabo ei tranquillitatem ab omnibus hostibus eius circunquaq;:
siquidem Solomon erit nomen eius: daboq; pacem & tranquillitatē super Israe-
lem in diebus eius,) ille ędificabit domū nomini meo: & is erit mihi filius, egoq;
ero ei pater, & firmabo solium regni eius super Israelem in sempiternum. Nunc C
igitur fili mi, sit DOMINVS tecū, ut prosperrime tibi cedat, tu ædificabis ædem
DOMINO deo tuo, sicut loquutus est de te. Quin dabit tibi DOMINVS intel-
ligentiam & prudentiam, dabitq; tibi præcepta ad Israelem, ut custodias legem
DOMINI dei tui: tum prospere cedet tibi, quū obseruaueris & feceris statuta &
iudicia quæ præcepit DOMINVS Mosi ad Israelē. Sis igitur fortis & robustus,
ne timeas, ne paueas. En ego pro paupertate mea paraui pro æde DOMINI au
ri centum millia talentorum, argenti mille millia talentorum, porrò æris & ferri
non est pondus, multum enim est: ligna quoq; & lapides præparaui, quibus tu
adijcere [poteris.] Habes iam multos apud te qui opus perficiāt, latomos & scal D
ptores lapidū, ac fabros lignarios, multos deniq; qui industrij sunt in omni ope
re Auri, argenti, æris & ferri nullus numerus: surge & fac, eritq; DOMINVS te
cum. Præcepit præterea Dauid cunctis proceribus Israelis, ut auxilio essent fi-
lio suo Solomoni: an non [inquit] DOMINVS deus uester est uobiscum, & de-
dit uobis tranquillitatem circunquaq;, quādoquidem sub manū meam tradidit
habitatores terræ, & subacta est terra corā DOMINO, & corā populo eius. Præ
bete ergo cor uestrum & animum uestrum, ut quæratis DOMINVM deum ue-
strum: surgite & ædificate sanctuariū DOMINI dei, ut adducatis arcam fœderis
DOMINI, & uasa dei sancta in ædem nomini DOMINI extructā. XXIII.

Dauid iam senex, ministeria domus dei constituit.

DAuid quum senio iam esset confectus, dierumq; satur, præfecit Solomonē A
filium suum regem super Israelem. Congregauit itaq; omnes proceres Is-
raelis, sacerdotes & Leuitas, & numerati sunt Leuitæ ab eo qui triginta natus e-
rat annos & supra: fuitq; numerus eorum qui per capita & uiritim [censi erāt,]
triginta & octo millia fortium uirorum. Ex his erant uigintiquatuor millia qui
urgebant opus domus DOMINI: præfectorum autem & iudicum sex millia,
quatuor millia ianitorum, quatuor millia eorum qui laudant DOMINVM in
instrumentis, quæ ego feci ad laudandum. Distribuit autē eos Dauid in ordines
ex filijs Leui, Gerson, Kahath & Merari. De Gersonitis, Laedan, & Simei. Filij
Laedā, præcipuus Iehiel, Setham, & Ioel, tres. Filij Simei, Selomith, Hasiel, & Ha B
ran, tres: hi fuerunt capita patrum ex Laadan. Filij uero Simei, Iahath, Sina, Ieus
& Beria: isti sunt filij Simei, nempe quatuor. Fuit autem Iahath pręcipuus, & [a] Si
sa secundus: Ieus uero & Beria nō fuerunt aucti liberis, sed fuerunt iuxta pater-

[a] Forte olim fuit Sisa, ut supra.

Salomoni iniungitur templi extructio.

Salomonis nomen. 3. Reg. 7. b 3. Reg. 5. a Paral. 2. b. 1. a

Intelligentia dei cum timore & cultu.

Corda domino præparanda.

Supra 6. a

nam familiam in eodẽ censu. Filij Kahath, Amram, Iizhar, Hebron, & Vziel qua Caath familia.
tuor. Filij Amram, Aharon & Moses: segregatus est Aharõ ut sanctis præesset in Exo. 2. a 6. c
sancto sanctorum, ipse & filij eius in sempiternũ, adoleret incensum corã DO-
MINO, ministraret ei, atq; benediceret in nomine eius in sempiternum. Moses Heb. 5. b
quoq; & filij eius appellati sunt iuxta tribum Leui. Filij Mosis, Gersom & Eliæ- Mosis familia.
ser. Filij Gersom, Sebuel præcipuus. Filij autem Eliæser fuerunt Rehabia præci Exo. 2. d
puus, nec fuerunt filij alij ipsi Eliæser: filiorum autem Rehabia fuerũt supra mo
C dum plures. Filij Iizhar, Selomith pręcipuus. Filij Hebron, Ieria primus, Amaria
secundus, Iohasiel tertius, Iekamiam quartus. Filij Vsiel, Micha primus, Iesia se-
cundus. Filij Merari, Mahli & Musi. Filij Mahli, Eleasar & Kis. Mortuus est autẽ Merari familia.
Eleasar sine liberis, filias tamen habuit, quas duxerunt filij Kis fratres earum. Fi-
lij Musi, Mahli, Eder & Ieremoth, tres. Hi sunt filij Leui secundum domum pa-
trum suorum, capita patrum iuxta officia sua, & iuxta numerum nominũ, & se-
cundum capita eorum qui faciebãt opus in ministerio domus DOMINI, ab eo
qui natus erat uiginti annos & supra. Dixit enim Dauid, Requiem dedit DO-
MINVS populo suo Israeli, ut habitet in Ierusalem in sempiternum. Et etiam Asaph.
Leuitis, ne portent tabernaculum, & omnia uasa eius pro ministerio eius. Quo-
D niam iuxta uerba Dauidis nouissima, erat numerus filiorum Leui ab eo qui na- Idithun.
tus erat uiginti annos & supra. Et illorũ statio erat ad iussum filiorũ Aharonis,
pro ministerio domus DOMINI, super atria, exedras, & purificationem in om Heman.
nibus quæ sancta erant, & in opere ministerij domus dei. Deinde ad panes ordi
natos, similam, molã, ad lagana infermentata in sartagine, in frixorio, & ad om
nem mensuram & censum. Et ut starent mane singulis diebus ad confitendum
atq; laudandum DOMINVM, sic etiã uespere, & ad offerendũ cuncta holocau
sta DOMINO sabbatis, neomenijs, & statis ferijs, numero & ritu qui erat eis
[præscriptus,] idq; iugiter ante conspectũ DOMINI, utq; obseruarent custodiã
tentorij constitutionis, custodiamq; sanctuarij, & custodiam filiorum Aharonis
fratrum suorum in ministerio domus DOMINI.

CAP. XXIIII.

De eodem.

A Filiorum autem Aharonis hæ sunt distributiones: filij Aharonis, Nadab, Abi- Leuit. 10. a
hu, Eleasar & Ithamar. Mortuus autẽ est Nadab & Abihu[a] coram patre eo- Num. 3. a
rum, nec habuerunt liberos, functi ergo sacerdotio sunt Eleasar & Ithamar. Di-
uisitq; sunt per Dauidem, & erat Zadok ex filijs Eleasar, Abimelech uero ex filijs
Ithamar, secundum officia sua in ministerio suo. Et inuenti sunt filij Eleasar plu
res iuxta[b] capita uiritim quàm filij Ithamar, & diuisit eos. In filijs Eleasar erant
primores iuxta domos patrias sedecim, & in filijs Ithamar iuxta domos patrum Sorte diuiditur ministerium.
suorum, octo. Diuisit autem eos per sortem hos ab illis, quoniam fuerunt princi
B pes sanctuarij, et principes dei de filijs Eleasar atq; de filijs Ithamar. Et descripsit
eos Semahia filius Nethaneel scriba ex tribu Leui, coram rege & principibus, &
Zadok sacerdote, atq; Ahimelech filio Abiathar, & præcipuis patribus, sacerdoti
bus atq; Leuitis. Domus patria una possessa fuit ab Eleasar, & altera possessa ab
Ithamar. Egressa autẽ sors prior pro Iehoiarib, secunda ipsi Iedaia, tertia ipsi Ha-
rim, quarta pro Sehorim, quinta pro Malkia, sexta pro Mijamin, septima pro Ha
koz, octaua pro Abia, nona pro Iesua, decima pro Sechania, undecima pro Elia
sib, duodecima pro Iakim, decimatertia pro Huppa, decimaquarta pro Iesebead,
C decimaquinta pro Bilga, decimasexta pro Immer, decimaseptima pro Hesir, de-
cimaoctaua pro Hapizez, decimanona pro Pethahia, uicesima pro Ieheskel, ui-
cesimaprima pro Iachin, uicesimasecũda pro Gamul, uicesimatertia pro Delaia,
& uicesimaquarta pro Maasia. Hæ sunt ordinationes eorũ iuxta ministeria sua,
quando ingrediebantur domum DOMINI secũdum ritum eorum, sub manu
Aharonis

a Alij legunt, ante patrem eorum.

b Vel, iuxta capita uirorum.

Aharonis patris eorum, quemadmodum præceperat ei DOMINVS deus Israe
lis. Porrò filij Leui residui sunt, de filijs Amram Subael, de filijs Subael Iedia: de
Rehabia, fuitque de filijs Rehabia primus Isiah. De Iizhari, Selomoth, & de filijs
Selomoth Iahath. Filij Ieria, Amaria secundus, Iahasiel tertius, & Iekameā quar- D
tus. Filij Vsiel, Micha, de filijs Micha, Samir. Frater Michæ Issia, & de filijs Issiæ
Zacharias. Filij Merari, Mahli & Musi: filij Iahzia, Beno. Filij Merari de Iahzia,
Beno, Soham, Zaccur & Ibri. De Mahli, Eleasar, & hic non habuit filios. De Kis:
filij Kis, Ierahmeel. Filij autem Musi, Mahli, Eder, & Ierimoth. Hi sunt filij Leui-
tarum iuxta domus patrum suorum. Iecerunt & isti sortes è regione fratrū suo-
rum filiorum Aharonis coram Dauide rege, & Zadok & Ahimelech, & præci-
puis patribus, sacerdotibus & Leuitis, præcipui scilicet patres è regione fratrum
suorum minorum. CAP. XXV.

De officio filiorum Asaph, Heman & Iedutbun.

SEgregauerunt itaque Dauid & principes exercitus in ministeriū filios Asaph, A
Heman, atque Ieduthun, quum prophetarent in citharis, nablis & cymbalis:
fuitque numerus illorū uirorum qui [præfecti erant] operi ministerij. De filijs A-
saph, Zaccur, Ioseph, Nethania, & Asarela filij Asaph, qui erāt ipsi Asaph ad ma
num prophetanti iuxta regē. De Ieduthun: filij Ieduthun, Gedalia, Zeri, Esaias,
Hasabias, Mathitias, sex sub manu patris eorum Ieduthun prophetantis in citha
ra, in confessionibus & laudibus DOMINI. De Heman. Filij Heman, Bukia, B
Mathania, Vsiel, Sebuel, Ierimoth, Hanania, Hanani, Eliatha, Giddalthi, Ro-
mamthi, Eser, Iosbekasa, Mallothi, Hothir, & Mahasioth. Omnes isti filij erant
Heman, qui regis erat uidens in uerbis[a] diuinis, ut erigeretur cornu. Deditque
deus ipsi Heman quatuordecim filios, & tres filias: & hi omnes erant patri suo
ad manū, canentes in domo DOMINI, in cymbalis, nablis & canoris, quando
ministerium [exequebantur] in domo dei, ad[b] iussum regis, Asaph scilicet, Iedu-
thun, & Heman. Et fuit numerus eorum cum fratribus suis qui instituti erant in
canticis DOMINI, omnium eorum qui [in his] pollebant, ducenti octogintao-
cto. Et iecerunt sortes custodiæ uicissim ut minoris, sic maioris: ut intelligentis,
sic discipuli. Sors prima educta est ipsi Asaph pro Ioseph: secunda pro Gedalia C
ipse & fratres sui ac filij sui, [nempe] duodecim: tertia pro Zaccur & filijs eius
ac fratribus eius, duodecim. Quarta pro Iizri, filijs eius ac fratribus eius, duode-
cim. Quinta pro Nethania, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Sexta pro Bo-
kia, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Septima pro Iesarela, filijs eius, & fra-
tribus eius, duodecim. Octaua pro Iesaia, filijs eius & fratribus eius, duodecim.
Nona pro Mathania, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decima pro Simei,
filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vndecima pro Asreel, filijs eius & fratri-
bus eius, duodecim. Duodecima pro Hasabia, filijs eius & fratribus eius, duode
cim. Decimatertia pro Subael, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decima- D
quarta pro Mathitia, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimaquinta pro Ie
remoth, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimasexta pro Hanania, filijs
eius & fratribus eius, duodecim. Decimaseptima pro Iosbekasa, filijs eius & fra
tribus eius, duodecim. Decimaoctaua pro Hanani, filijs eius & fratribus eius,
duodecim. Decimanona pro Mallothi, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vi
cesima pro Eliatha, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vicesimaprima pro
Hothir, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vicesimasecunda Giddalthi, filijs
eius & fratribus eius, duodecim. Vicesimatertia pro Mahasioth, filijs eius & fra-
tribus eius, duodecim. Vicesimaquarta pro Romamthi, Aser, filijs eius & fratri-
bus eius, duodecim. CAP. XXVI.

De officio & ministerio ianitorum.

[a] Potest etiam dici, in negotijs diuinis.

[b] Eb. Ad manus.

A PArtes uero ianitorũ. De Koritis, Meselemia filius Kore, ex filijs Asaph. Porrò Meselemiæ filij [erant,] Sacharia primogenitus, Iediel secundus, Sabadia tertius, Iathniel quartus, Elam quintus, Iehohanan sextus, & Eliehonai septimus. Filij Obed Edom, Semaia primogenitus, Iehosabad secũdus, Ioah tertius, Sachar quartus, Nethaniel quintus, Ammiel sextus, Isachar septimus, Peultai octauus, quoniam benedixit ei deus De Semaia quoq; filio eius nati sunt filij habentes dominiũ in domo patris sui, erant enim heroes strenui. Filij Semaia, Othni, Raphael, Obed, & Elsabad fratres eius, filij fortes Elihu & Semachia: oẽs isti de filijs Obed Edom, ipsi & filij eorum atq; fratres eorũ, uiri strenui & fortes in
B ministerio, sexagintaduo de Obed Edom. Filij quoq; Meselemiæ & fratres filij strenui, decem & octo. Filij Hosa de filijs Merari, Simri præcipuus: licet non fuerit primogenitus, posuit tamẽ eum pater eius ut caput esset: Helkia secundus, Tebalia tertius, & Sacharias quartus: omnes filij & fratres Hosa, tredecim. Ad hos facta est distributio ianitorum ut essent capita heroum qui custodirẽt ẽ regione fratrum suorum, ad ministrandũ in domo DOMINI. Et iecerunt sortes tam paruo quàm magno iuxta domũ patrum suorũ pro singulis portis. Ceciditq; sors ab Oriente super Selemiam & Sachariam filium eius qui cõsilio & intelligẽtia ualebat, iecerũt sortes, exiuitq; sors eius ad Septentrionẽ. Pro Obed Edom uero ad Meridiẽ & pro filijs eius domus Asuppim. Pro Suppim & Hosa ad Occiden
C tem cum porta quæ uergit[a] ad semitã superiorem, custodia ẽ regione custodiæ. Ad Orientem Leuitæ sex, ad Aquilonem interdiu quatuor, ad Meridiem interdiu quatuor, & ad Asuppim bini & bini. Pro Pharbar ad Occidentem, quatuor in ascensu, & duo in Pharbar. Istæ sunt ordines ianitorum inter filios Kora, & inter filios Merari. Porrò Leuitæ, Ahia erat super thesauros domus dei, & super thesauros sacrorum. Filij Leadan, filij Gersunitarum de Laedan prçcipui patres, de Laedan inquã, Gersuni & Iehieli. Filij Iehieli, Zetam & Ioel frater eius super thesauros domus DOMINI. De Amramitis q̃q;, Iizharitis, Hebronitis, & Asielitis, Sebuel filius Gersom filij Mosis erat princeps super thesauros, & fratres eius de Eliæser, cuius filius Rehabia, cuius filius Iesaia, cuius filius Iorã, cuius filius Sichri, cuius filius Selomith. Iste Selomith atq; fratres eius erãt super omnes the-
D sauros sacrorũ, quæ consecrauerat Dauid rex & præcipui patres, & tribuni, centuriones, & imperatores exercitus, quæ de bellis ac spolijs consecrauerant ad sarta tecta domus DOMINI. Sed & cuncta quæ consecrauerat Samuel uidens, & Saul filius Kis, et Abner filius Ner, atq; Ioab filius Zeruia: quicũq; aliquid sanctificauerat, erat hoc sub potestate Selomith & fratrũ eius. De Iizhari erat Chenanias & filij eius [præpositi] operi externo super Israelem, erant enim præfecti & iudices. De Hebronitis erant Hasabias & fratres eius filij strenui, mille & septingẽti in præfectura Israelitarum ultra Iordanem ad Occidentẽ in omni opere DOMINI & ministerio regis. Inter Hebronitas præcipuus erat Iedia, princeps inter Hebronitas iuxta generationes suas & patres. Anno quadragesimo regni Dauidis, quæsiti sunt & inuenti in eis heroes strenui. In Iaser Gilead, Et fratres eius filij strenui, duo millia atq; septingenti, patres præcipui quos Dauid rex constituit super Rubenitas, Gaditas, & super dimidiam tribum Manasse pro omni negotio dei & negotio regis.

Sors.

a Quidam legunt, cũ porta schalechcth.

Thesaurorum præfecti.

Israelitæ.

CAP. XXVII.

De ordinibus imperatorum,

A POrrò filiorum Israel iuxta numerum suum qui erãt capita patrum, tribuni, centuriones & præfecti eorũ, qui ministrabant regi ordinibus in omnibus negotijs, qui ingrediebantur & egrediebãtur per singulos menses in omnibus anni mensibus, singulisq; ordinibus erant uigintiquatuor millia. Super ordinem primum pro mense primo erat Iasabeam filius Sabdielis, erantq; in ordine

suo

ſuo uigintiquatuor millia. De filijs Pærez princeps ſuper omnes imperatores exercitus pro menſe primo. Super ordinem menſis ſecundi erat Dodai Ahohites,& in ordine illius erat Mikloth princeps,& in ordine eius quoq; erant uigintiquatuor millia. Imperator exercitus tertij pro menſe tertio, Benaias filius Ioiadæ ſummi ſacerdotis,& in ordine eius uigintiquatuor millia. Is eſt Benaias,heros inter triginta,& ſuper triginta,& in ordine eius erat Ammiſabad filius eius. Quartus pro menſe quarto fuit Aſael frater Ioab, & Sabadia filius eius poſt eũ, erãtq; in ordine eius uigintiquatuor millia. Quintus pro mẽſe quinto erat prin- B
ceps Samhud Iiſrahites, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Sextus pro mẽſe ſexto Ira filius Ikes Tekoites,& in ordine eius uigintiquatuor millia. Septimus pro menſe ſeptimo Holez Pelonites de filijs Ephraim, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Octauus pro menſe octauo Sibbechai Huſathites ipſius Sarhi,& in ordine eius uigintiquatuor millia. Nonus pro menſe nono Abiæſer Anathotites ex filijs Gemini,& in ordine eius uigintiquatuor millia. Decimus pro mẽſe decimo Maharai Netophathites de [ſtirpe] Sarhi, & in ordine eius erant uigintiquatuor millia. Vndecimus pro menſe undecimo Benaias Pirhathonites de filijs Ephraim,& in ordine eius uigintiquatuor millia. Duodecimus pro menſe duodecimo Heldai Netophathites ex [familia] Othonielis,& in ordine eius uigintiquatuor millia. Erant præterea ſuper tribus Iſraelis. Super Ru- C
benitas princeps Eliæſer filius Sichri. Super Simeonitas Saphatias filius Maacha. Super Leuitas Haſabias filius Kemuel. Super Aharonitas Zadok. Super Iudæos Elihu de fratribus Dauidis. Super eos qui erant ex Iſachar Omri filius Michaelis. Super eos qui erant ex Sebulon Iiſmaias filius Obadiæ. Super eos qui erant ex Naphtali Ierimoth filius Aſrielis. Super filios Ephraim Hoſeas filius Aſaſiæ. Super tribum dimidiam Manaſſe Ioel filius Pedaiæ,& ſuper [aliam] dimidiam tribum Manaſſe in Gilead Iddo filius Sachariæ. Super eos qui erant ex Beniamin Iaaſiel filius Abner. Super Danitas Aſariel filius Ieroham. Illi ſunt imperatores tribuum Iſraeliticarum. Et nõ leuauit Dauid numerum eorum ab eo qui natus erat uiginti annos & infra, eo quod DOMINVS dixerat, Iſraelẽ multiplicandũ ut ſtellas cœli. Cœperat quidem Ioab filius Zeruia numerare, at non compleuit, quod ob id indignatio [dei] ueniſſet ſuper Iſraelem, nec relatus eſt numerus ad numerum annalium regis Dauidis. Super theſauros regis erat Aſma- D
ueth filius Adielis,& ſuper theſauros agrorum in urbibus, uillis atq; caſtellis Ionathan filius Vſiæ. Et ſuper eos qui faciebant opus agrorum in cultura telluris, erat Eſri filius Kelub. Super uineas uero Simei Ramathæus. Et ſuper ea quæ in uineis, ſuper cellas uinarias, Sabdi Siphmites. Porrò ſuper oleas & ſycomoros quæ erant in cãpeſtribus, Baal Hanan Gedæreus,& ſuper cellas olei Ioas. Super boues qui paſcebãt in Saron, Sitar Saronites: et ſuper boues qui erãt in uallibus, Saphat filius Adlai. Super camelos Obil Iiſmeelita,& ſuper aſinas Iehedias Meronotites: ſuper oues Iaſis Haggeræus. Hi omnes principes fuerunt ſuper poſſeſſionem Dauidis regis. Ionathan aũt patruus Dauidis uir ualens conſilio & prudentia, ſcriba erat,& Iehiel filius Hachmoni erat cum filijs regis. Ahitophel erat regi à conſilijs,& Huſai Archites amicus regis. Poſt Ahitophel fuit Ioiada filius Benaiæ,& Abiathar, imperator exercitus regis erat Ioab. CAP. XXVIII.

Oratio Dauidis ad proceres regni ſui de ſtructura ædis domini, quam abſoluturus erat Solomon.

CONgregauit autem Dauid omnes proceres Iſraelis, principes tribuũ, prin- A
cipes ordinum qui miniſtrabant regi, tribunos, centuriones cum principibus omnis ſubſtantiæ & poſſeſſionis Dauidis, filios ſuos cum eunuchis, heroes, & omnes uiros ſtrenuos Hieroſolyma. Surgensq; Dauid rex in pedes ſuos, ait,

Audite me fratres mei, & popule mi, ego statueram corde meo ædificare ædem, ut illic requiesceret arca fœderis DOMINI, & pro scabello pedum dei nostri, paraueramq́ue ut ædificarem, sed deus dixit mihi, † Non ædificabis ædem nomini meo, es enim uir bellator, & effudisti sanguines, elegitq́ue me DOMINVS deus Israelis præ omnibus qui fuerũt in domo patris mei, ut perpetuò rex essem super Israelem: siquidem in Iuda uoluit eligere ducem, & in domo Iuda quidem, domum patris mei, inter filios autem patris mei uoluit me regem constituere super 2.Reg.7.

B uniuersum Israelem. Porrò ex omnibus filijs meis, (nam multos filios dederat mihi DOMINVS,) elegit Solomonem filium meũ, ut is sederet in solio regni DOMINI super Israelem, dixitq́ue mihi, Solomon filius tuus ipse ædificabit domum meam & atria mea, nam hunc elegi mihi filium, egoq́ue ero ei pater, confirmaboq́ue regnũ eius perpetuò, si gnauiter fecerit præcepta mea atq́ue iudicia mea, ut est hodie. Nunc igitur [propono hæc] in oculis omnis Israelis, cõgregationis DOMINI, & in auribus dei nostri, custodite & quærite omnia præcepta DOMINI dei uestri, ut possideatis terrã bonam, & hæreditatem relinquatis filijs uestris post uos perpetuò. Et tu Solomon fili mi, cognosce deũ patris tui, & cole eum corde integro, animoq́ue beneuolo, DOMINVS enim scrutatur omnium corda, omneq́ue figmentum cogitationum intelligit: si studiose quæsieris eum, inuenietur à te: si uero eum dereliqueris, abijciet te perpetuo. Vide ergo, quandoquidem DOMINVS te elegit ut ædifices domum in sanctuarium, ut fortis sis & facias. Sap.9. Seruiendum deo corde perfecto. Cordium scrutator deus. Psal.7. Deum quærere.

C Dedit autem Dauid filio suo Solomoni deformationem porticus, & domunculárum eius, repositorium eius, cœnaculorum eius, penetralium eius, atq́ue domus propitiationis, deformationem quoq́ue omnium quæ secum habebat in animo pro atrijs domus DOMINI, & pro omnibus gazophylatijs quæ erant circunquaq́ue, pro thesauris domus dei, & pro thesauris consecratorum, pro ordinibus quoq́ue sacerdotũ & Leuitarũ, & pro cuncto opere ministerij domus DOMINI, sed & pro uniuersis uasis cultus domus DOMINI. Pro auro in pondere, pro auro ad omnia uasa diuersorum ministeriorũ, ad omnia uasa argentũ in pondere, ad omnia uasa diuersorũ ministeriorum. Pondus auri ad cãdelabra, aurũ quoq́ue ad lucernas eorum: aurũ hoc erat in pondere pro singulis candelabris & lucernis eius: argẽtum quoq́ue in pondere pro candelabro & lucernis eius, ut singulorum candelabrorum ministeriũ exigebat. Deinde aurum certo pondere ad mensas dispositionis, pro singulis scilicet mensis: sic argentum pro mensis argenteis.

D Item aurũ mundũ pro fuscinulis, pro peluibus sparsorijs, & dimidiatis fistulis, & pro crateris aureis, quenq́ue suo pondere: deinde pro crateris argenteis, quenq́ue suo pondere. Pro ara deinde incensi aurum purificatum pondere, deformationẽ quoq́ue quadrigæ Cherubim aureorum qui expandebant [alas,] uelabantq́ue arcam fœderis DOMINI. Omnia in deformatione ex manu DOMINI, qui me intelligẽtem reddidit in omni opere deformato. Dixit quoq́ue Dauid Solomoni filio suo, Age fortiter & strenue, ne timeas, neq́ue animo frangaris, quia DOMINVS deus meus tecum est: nõ faciet te remissum, neq́ue te deseret, donec perficias uniuersum opus ministerij domus DOMINI. En ordines sacerdotum & Leuitarum (pro cũcto ministerio domus dei [ordinati,]) tecũ sunt in omni opere, unà cum omni qui uoluntarius est sapientia & omni ministerio: deinde & principes & uniuersus populus ad omnia ea quæ præcipies. Exemplum templi a deo Dauidi.

CAP. XXIX.

Persequitur de ædificio ædis dominicæ, & quid ad hoc polliceantur principes.

A Dixit præterea Dauid rex ad uniuersum cœtum, Solomonem filium meum unicum elegit deus, puer est & tener, opus autem arduum, quoniam ædes illa non hominis est, sed DOMINI dei. Ego quidem quàm maxime potui præparaui pro domo dei mei aurum ad ea quæ aurea esse debent, argentũ ad ea quæ

argentea

argentea, æs ad ea quæ ærea, ferrum ad ea quæ ferrea, lignum ad ea quæ lignea:
sed & lapides onychinos & [alios] qui inserantur, lapides rubros, [uariaq́;] pi-
gmenta: deinde omnis [generis] lapides pretiosos, lapidesq́; marmoreos abun-
de multos. Præter hæc uero (quo sum propensus animo ad domum dei mei,) est
mihi peculiare quoddam aurum & argentum, quod cõtuli ad domum dei mei,
ultra omnia quæ præparaui pro æde sanctuarij, nempe tria millia talentorũ au- B
ri, auri inquam de Ophir, & septem millia talentorũ argenti depurati, ad obdu-
cendum parietes domorum. Porrò aurum ad ea quæ aurea esse debent, & argen
tum ad ea quæ argentea, atq; pro cuncto opere [tradidi] in manum artificum: &
quis hodie sua sponte[a] consecrat manum suam DOMINO? Principes ergo pa-
trum, & principes tribuũ Israelis, tribuni, centuriones, unà cum principibus qui
præerant operi regis sua sponte obtulerũt, dederuntq́; pro ministerio domus dei
auri talenta quinq; millia, solidos decem millia, argenti talenta decẽ millia, æris
decem & octo millia talenta, & ferri centũ millia talenta. Apud quemcunq; ue-
ro inuenti sunt lapides, dederunt [eos] in thesaurum ædis DOMINI per manũ
Iehiel Gersunitæ. Gauisus quoq; est populus quum sua sponte tribuerent, quo- C
niam integro ac perfecto corde sponte sua dederũt DOMINO: quin & rex Da-
uid gauisus est ingenti gaudio. Et gratias egit Dauid DOMINO in oculis to-
tius cœtus, dixitq́; Dauid, Benedictus tu DOMINE deus Israelis patris nostri à
sæculo usq; in sæculum: tua DOMINE est magnificẽtia, & robur, gloria, uicto-
ria, & honor, quoniã omnia quæ sunt in cœlis & in terra, [tua sunt:] tuũ DOMI-
NE est regnum, tu te extollis super omnia ut sis caput. Diuitiæ & gloria corã te,
& tu dominaris omnibus, in manu tua est uirtus & robur, in manu inquã tua,
ad magnificandum & ad roborãdum omnia. Nunc igitur deus noster, nos con
fitemur tibi, & laudamus nomẽ magnificẽtiæ tuæ. Quis enim ego sum, & quis D
est populus meus, ut exprimeremus hanc uim ad libere donandum ista, quũ om
nia à te sint, atq; de manu tua ea tribuamus tibi? Siquidẽ aduenæ sumus coram
te, & inquilini sicut omnes patres nostri, ueluti umbra sunt dies nostri super ter-
ram, neq; est ut [aliud] expectemus. DOMINE deus noster, omnis hæc copia
quam præparauimus ut ædificemus tibi domum nomini sanctitatis tuæ, è ma-
nu tua est, tuumq́; est uniuersum. Et noui ô deus meus, quòd tu cor probas, & quod
recti [tibi] placent: ego quidem in rectitudine cordis mei sponte obtuli omnia
ista, & populum tuum qui nunc hic inuentus est, uidi contribuere tibi propen-
so animo, idq́; cum gaudio. DOMINE deus Abrahæ, Isaac & Israelis, patrum E
nostrorũ, conserua istud in æternum, figmentũ cogitationum cordis populi tui,
& dirige cor eorum ad te. Sed & Solomoni filio meo da cor perfectum, ut custo
diat præcepta tua, testimonia tua, & statuta tua, ut faciat ea omnia, ædificetq́; ædẽ
ad quam ego præparaui. Et ait Dauid ad uniuersum cœtum, Gratias agite nunc
DOMINO deo uestro. Et gratias egerunt tota congregatio DOMINO deo pa
trum suorum, & inclinato uertice prociderũt coram DOMINO & rege. Immo
lauerũt quoq; DOMINO uictimas, obtuleruntq́; DOMINO holocausta poste- F
ro die post diem illũ, iuuẽcos mille, arietes mille, oues mille cũ libaminibus suis:
multa sacrificia [obtulit] uniuersus Israel. Comederũt præterea atq; biberũt corã
DOMINO eodẽ die, idq́; cũ magno gaudio. Inaugurarantq́; iam secundo Solo
monem regem filium Dauidis, ungentes eum coram DOMINO in principem
& Zadok in sacerdotẽ. Seditq́; Solomon in solio DOMINI rex pro Dauide pa
tre suo, & prospere egit, & obedierũt ei omnes Israelitæ. Sed & omnes principes
& potentes, cunctiq́; filij regis Dauid dederunt manus [suas] sub Solomonẽ re-
gem. Magnificauit aũt DOMINVS Solomonem excellenter in oculis omniũ
Israelitarum, deditq́; ei gloriã regni, qualis nõ fuit ulli regi ante eum in Israele.

[a] Ebr. implebit.

G Regnauit itaq; Dauid filius Isai super omnem Israelem, & dies quibus regnauit super Israelem, [fuerunt] quadraginta anni: in Hebron regnauit septem annis, in Ierusalẽ uero regnauit trigintatribus. Mortuus est itaq; in senectute bona, satur dierum, diuitiarum & gloriæ, & regnauit Solomon filius eius pro eo. Porrò res gestæ à Dauide rege, priores & posteriores, en illæ scriptæ sunt in libro annalium Samuelis uidentis, atq; in rebus Nathan prophetæ, & in rebus Gad uidentis, unà cum uniuerso regno eius, & potentia eius, atq; temporibus quæ transierunt super ipsum & super Israelem, & super cuncta regna terrarum.

Mors Dauidis.
Libri Nathan & Gad.

Liber Paralipomenon secundus. Hebraice, Dibre haiamim.

CAPVT I.

De regno Solomonis & eius oratione.

A ORROBORATVS est ergo Solomon filius Dauidis in regno suo, fuitq; DOMINVS deus eius cum eo, & extulit eum uehementer. Dixitq; Solomon ad uniuersum Israelem, ad tribunos, ad centuriones, ad iudices, & ad omnes qui excellentes fuerunt in omni Israele, & ad capita patrum. Abieruntq; Solomon & omnis cœtus cum eo in excelsum quod erat in Gibeon, nam illic erat tentorium constitutionis dei, quod fecerat Moses seruus DOMINI in deserto. Equidem arcam dei adduxerat Dauid de Kiriath Iearim ad eum [locum] quem parauerat ei Dauid, ipse enim tetenderat ei tentorium Hierosolymis. Altare quoq; æneum quod

B fecerat Bezaleel filius Vri filij Hur, erat ibi coram tabernaculo DOMINI, quod quæsiuit Solomon & cœtus. Et ascẽdit Solomon ibi ad aram æneam in conspectu DOMINI, quæ erat corã tentorio constitutionis, & sacrificauit super illam mille holocausta. Apparuit autem deus eadem nocte Solomoni, & dixit ad eũ, Postula quod tibi dem. Et dixit Solomon deo, Tu exhibuisti patri meo Dauidi magnam beneficentiam, cõstituistiq; me regem loco eius. Ratum ergo nunc fit

C uerbum ô DOMINE deus, [quod loquutus es] ad patrem meũ Dauidem, quia tu constituisti me regem super populum, qui tam multus est quàm puluis terræ, da mihi ergo sapientiam & scientiam, ut egredi & ingredi possim coram populo isto: nam quis iudicaret populũ istum tuũ tam ingentem? Et dixit deus ad Solomonem, Quandoquidem istud fuit in corde tuo, ut non postulares diuitias, opes & gloriam, neq; animam inimicorum tuorum, sed nec dies multos postulares, postulares autem tibi sapientiam & scientiam, ut iudicare posses populum meum, super quem te regem constitui, sapientia & scientia data est tibi, diuitias quoq;, opes & gloriam dabo tibi, qualis non fuit in regibus qui fuerunt ante te,

D neq; post te fiet talis. Venit itaq; Solomon ab excelso quod erat in Gibeon Hierosolyma à conspectu tentorij constitutionis, & regnauit super Israelem. Congregauitq; Solomon currus & equites, habuitq; currus mille & quadringentos, duodecimq; millia equitũ, quos collocauit in urbibus curruum, & cum rege in Ierusalem. Aduexit itaq; rex argentum & aurum in Ierusalem quasi lapides: sic quoq; ligna cedrina aduexit ueluti sycomoros, quorum magna copia [crescit] in campestribus. Porrò [a] equi Solomoni educti sunt ex Aegypto, nam societas mercatorum

1.Reg.3.a
Tabernaculũ in Gibeon.
2.Sam.6
Exod.31
Deus hortatur ad precandum.
Sapientia petitur à Salomone.
1.Par.28.b
Sap.9.b
1.Reg.4.
3.Re.10
1.Reg.10

[a] Ebr. Exitus equorum.

[b] mercatorum quos habebat rex, accipiebat byssum per commutationem. Ascenderunt itaq; & exiuerunt ex Aegypto quadriga quæq; sexcentis argenteis, & celes centum & quinquaginta: sic educebant manibus suis omnibus regibus Hithæorum, & regibus Aram.

> b Mikua uarie expo suerũt, Hieronymus legit koa, ego pro congregatione puto accipi tum mercatorum, dixi ergo societas, tum pro filorũ collectione, pro quo dixi byssum qua Aegyptus abundat.

CAP. II.

Propositum Solomonis de extruendo templo.

STatuit aũt [apud sese] Solomon extruere ædem nomini DOMINI, deinde A & domũ pro regno suo. Numerauitq; Solomon septuaginta millia uirorũ qui baiularent, & octoginta millia uirorũ cæsorũ in monte, & tria millia ac sexcentos eorũ qui illis instarent. Misit itaq; Solomon ad Huram regem Zor hisce 3.5.a mãdatis, [a] Quemadmodũ egisti cum Dauide patre meo, cui misisti cedros, ex quibus ædificaret sibi domũ in qua habitaret. En ego extruam ædem nomini DOMINI dei mei, quam ei cõsecrem, incensumq; adoleã coram eo aromaticum, & ut ordinentur [panes] perpetuò, utq; fiat holocaustũ mane & uespere, sabbatis, neomenijs & statis ferijs DOMINI dei nostri, utq; hoc ꝑpetuò fit in Israele. Do B mus uero quã ego ædificabo magna erit, quia magnus est deus noster supra omnes deos. Quis uero tanta præditus est uirtute, ut ædificet ei domũ, cum cœli, cœlorumq; cœli illũ non cõprehendant? Quis sum ego ut ædificem ei domum? Sed ad offerendum incensum corã eo: mitte igitur mihi uirum industrium, qui sciat operari in auro & argẽto, in ære & ferro, in purpura, coccino & hyacintho, quiq; sciat scalpere scalpturas, unà cum sapientibus qui sunt mecũ in Iuda & Ierusalem, quos præparauit Dauid pater meus. Mitte quoq; mihi ligna cedrina, pinea, & [b] algumim de Libano, scio enim seruos tuos gnaros esse cędendorũ lignorum in Libano, & ecce serui mei erunt cum seruis tuis, ut præparent mihi ligna multa, quoniã domus quã ego ædifico magna erit & præcipua. Ecce uero pro C sectoribus & cæsoribus lignorũ dedi tritici contusi seruis tuis cororũ uiginti millia, hordei cororũ uiginti millia, uini batorũ uiginti millia, & olei batorũ uiginti millia. Respondit aũt Hiram rex Zor per scriptum quod misit Solomoni, Quandoquidẽ DOMINVS dilexit populũ suum, posuit te regem super eos. Dixitq; rursus Hiram, Laudãdus DOMINVS deus Israelis, qui fecit cœlũ & terrã, quiq; dedit Dauidi regi filiũ sapientem, scientẽ, intelligentem & prudentẽ, qui extruat domum DOMINO, & domum pro regno suo. Mitto igitur uirum sapientem & intelligentia præditũ, [quo usus est] pater meus Hiram, filium mulieris de filiabus Dan, cuius pater fuit Tyrius, qui operari scit in auro & argento, in ære & ferro, in lapidibus & lignis, in purpura & hyacintho, in bysso & coccino, [sciẽs D quoq;] scalpere scalpturas uarias, & ingeniose excogitare omnis generis opus ingeniosum, quod proponetur ei à sapiẽtibus tuis, atq; à sapiẽtibus domini mei Dauidis patris tui. Nunc ergo triticũ & hordeũ, oleum & uinũ, de quo dixit dominus meus, mittat seruis suis, nos uero secabimus ligna in Libano, quotquot tibi necessaria fuerint, adducemusq; ea tibi in ratibus per mare ad Iapho, tuq; feres ea Hierosolyma. Et numerauit Solomon omnes uiros aduenas qui erant in terra Israel, post numerũ illorũ quos numerauerat pater eius, inuentiq; sunt centum & quinquaginta millia, tria millia & sexcẽti. Et fecit ex eis septuaginta millia oneribus ferendis, & octoginta millia qui cæderẽt in monte, tria deinde millia atq; sexcentos exactores, qui populũ ad laborem urgerent.

> a Defectiua oratio: potest enim subintelligi, Sic age mecum quoq;.

> b Algumim seu almugim. 1. Reg. 10.

CAP. III.

Describitur extructio templi.

COepit itaq; Solomon ædificare domũ DOMINI Hierosolymis in monte A 6. a Moria, ubi apparuerat [DOMINVS] Dauidi patri eius, in loco quem pa- 24. d rauerat Dauid in horreo Ornan Iebusæi. Cœpit aũt ædificare mẽse secũdo, in [a] secundo [inquã] anno quarto regni sui. Hæc aũt sunt in quibus Solomon edoctus fuit ut ædificaret domũ dei, longitudo cubitorum fuit prima mensura, cubi

> a Aliqui intelligunt secundum diem mensis.

torum inquam sexaginta, latitudo uero cubitorũ uiginti. Porticus quæ erat ante faciem longitudinis, secundum latitudinem ædis uiginti erat cubitorum, altitu-
B do eius centũ & uiginti, obduxitq; intus auro mundo. Domum uero maiorem obduxit lignis abiegnis, quę texit auro bono, & addidit illis palmas & catenas. Operuit præterea ędem lapidibus pretiosis ad decorem, aurum uero erat aurum de Paruaim: obduxit inquã domum, trabes, postes, parietes eius & ostia eius auro, sculpsitq; Cherubim in parietibus. Fecit & domum sancti sanctorum, cuius longitudo erat in facie latitudinis ædis cubitorũ uiginti, & latitudo eius erat cubitorũ uiginti: obduxitq; ipsum auro bono, talentis scilicet sexcentis. Porrò pon-
C dus clauorũ habuit quinquaginta siclos auri, obduxit & cœnacula auro. Fecit præterea intra sanctum sanctorũ duos Cherubim opere artificioso, & obduxit eos auro. Longitudo alarũ Cherubim erat uiginti cubitorum, una enim ala erat quinq; cubitorũ, pertingens ad parietem ædis, & altera ala similiter erat quinq; cubitorũ, pertingẽs ad alam alterius Cherub: sic ala Cherub alterius quinq; erat cubitorũ, pertingens ad parietem domus, & ala altera quinq; cubitorum, adhærens alæ alterius Cherub. Alæ itaq; Cherubim istorũ erant extensę cubitis uigin-
D ti, ipsi autẽ stabant pedibus suis, erantq; facies eorum intro [uersæ.] Fecit quoq; †uelũ ex hyacintho, purpura, coccino & bysso, & induxit ei Cherubim: ante ædem fecit duas *columnas longitudine cubitorũ trigintaquinq;, quod uero obductum fuit capiti eius cubitorũ quinq;. Fecit insuper catenas iuxta rationem, & posuit in conum columnarũ: fecitq; mala punica centũ, & posuit in catenis. Erexit autem columnas in prospectu templi, unam à dextera, alteram à sinistra: uocans nomen dexteræ Iachin, sinistræ Boas. CAP. IIII.

(Mat.27.d *Ier.52.c 1.Reg.7.)

De uasis templi.

A ET fecit altare æneum, cuius longitudo erat uiginti cubitorũ, latitudo eius uiginti cubitorũ, altitudo uero eius cubitorum decem. Fecit quoq; mare fusum, habens decem cubitos à labio suo ad labiũ suum, rotundum circunquaq;: altitudo eius quinq; cubitorũ, & linea triginta cubitorũ cingebat ipsum per ambitum. Effigies quoq; boum erat subter ipsum per ambitũ qui ambiebãt ipsum, decem cubitis circumibant mare per ambitũ. Duo ordines erant boum fusi in fusura eius. Stabat super duodecim boues, tres uertebant faciem ad Septentrionẽ, tres respiciebant ad Occidentẽ, tres uersi erant ad Meridiem, & tres respiciebant ad Oriẽtem, eratq; mare illis supra impositum: posteriora autem eorum omnia
B erant introrsus. Crassities eius palmũ habebat, & labium eius erat fabrefactum ut labiũ crateris germinante lilio, capiebatq; batorũ tria millia. Fecit insuper decem labra, & posuit quinq; à dextera, & quinq; à sinistra, ut lauarent & abluerẽt in eis opus holocausti, mare aũt ut in eo lauarent sacerdotes. Fecit quoq; decem aurea candelabra iuxta normã eorum, & posuit in templum, quinq; à dextris, & quinq; à sinistris. Fecit deinde decẽ mensas, posuitq; in templum, quinq; à dextris, & quinq; à sinistris: fecit pelues quoq; sparsorias aureas centũ. Fecit atrium sacerdotum, & atrium magnum, addens atrio ianuas, [a]ianuasq; eorum obduxit ære. Porrò mare posuit à latere dextro ad Orientem, ex aduerso Meridiei. Fecit
C quoq; Hiram lebetes, scopas, & pelues sparsorias, absoluitq; Hiram opus quod fecerat regi Solomoni in æde dei. Columnas duas, & epistylia rotunda cum coronamentis super capita columnarum duarum, & reticula duo ad tegendũ epistylia duo rotunda, & coronamenta quæ erant super capita columnarum, mala punica quadringenta in duobus retibus, duos nempe ordines malorum punicorum unicuiq; reti, ut tegerent duo epistylia & coronamẽta quæ erant in summitate columnarum. Fecit & machinas, posuitq; labra super machinas, mare unum, & boues duodecim subter ipsum, lebetes quoque & scopas, fuscinulas, & omnia

(Altare. 1.Reg.7.d.e — Mare fusile. — Boues XII. — Cõchę X. — Candelabra. — Mensę X. — Phialæ. — Atriũ sacerdotum. — Atrium maius. — Epilogus.)

a Alij cancellos aut gradus exponunt.

omnia instrumenta eorum fecit Hiram [b] pater eius regi Solomoni pro æde DO
MINI ex ære [c] purificato. In campis planis ad Iordanem fudit ea rex, in argilla D
densa inter Succoth & Zeredatha. Fecit Solomon uasa ista omnia, eaq; multa
admodum, non potuit enim pondus æris inuestigari. Fecit inquam Solomon
omnia uasa quæ [pertinebant] ad domum dei, & aram auream, mēsas, & super
eas panes facierum, candelabra quoq;, & lucernas eorum ex auro puro, ut luce-
rent pro more corā adyto. Et florulenta, lucernæq;, atq; emunctoria aurea erāt,
idq; ex perfectissimo auro. Falces quoq; & pelues sparsorij, & cochlearia, ignis
receptacula ex auro puro. Ostium quoq; ædis & fores eius interiores, sancti san
ctorum, & fores ædis basilicæ aureæ.

CAP. V.

Quæ intulerit Solomon in templum.

Absolutū est itaq; uniuersum opus quod fecit Solomon in æde DOMINI, A
intulitq; Solomon ea quæ cōsecrauerat Dauid pater eius, unà cum argen-
to & auro, atq; omnibus uasis, & posuit ea in thesauris domus dei. Tunc conuo
cauit Solomon seniores Israelis, & omnia capita tribuum, & præcipuos patres fi
liorum Israelis Hierosolyma, ut adducerēt arcam fœderis DOMINI de ciuitate
Dauidis, ea est Zion. Cōgregati igitur sunt ad regē omnes uiri Israelitæ in solen
nitate, nēpe mēse septimo. Veneruntq; omnes seniores Israelis, portauerūtq; Le-
uitæ arcam. Deduxerunt aūt arcam & tentorium constitutionis, atq; cuncta uasa B
sancta quæ fuerant in tentorio, & deduxerūt ea sacerdotes Leuitici. Rex autem
Solomon & omnis cœtus Israelitarū, qui conuenerant ad ipsum coram arca, sa-
crificarūt oues & boues, qui præ multitudine nec narrari nec numerari possunt.
Intuleruntq; sacerdotes arcā fœderis DOMINI in locum suū, in adytū ædis in-
tra sanctū sanctorum sub alas Cherubim. Expandebant autem Cherubim alas
duas super locū arcę, operueruntq; Cherubim superne tam arcam q̃ uectes eius.
Effecerunt quoq; ut prominerent uectes, ut uiderētur capita uectium de arca an C
te adytū, foris autem nō uidebantur, fueruntq; ibi in hunc usq; diem. In arca ni-
hil erat nisi duæ tabulæ [a] quas reposuerat Moses [huc] in Horeb, quas exciderat
DOMINVS cum filijs Israel, quū exirent ipsi ex Aegypto. Et factū est quū egre
derentur sacerdotes ex sanctuario, (siquidē omnes sacerdotes qui inueniebātur
sanctificati erant, nec erat ut seruarent ordines. Leuitæ quoq; & cantores [b] uni-
uersi sub Asaph, Heman, & Iedutun, unà cum filijs eorū & fratribus eorū, indu
ti bysso, in cymbalis, & nablis, & canoris [psallentes] stantes ad Orientē aræ, & D
iuxta eos sacerdotes centū & uiginti canentes tubis. Quūq; sic pariter tubis clan
gerent cantarentq;, & personaret uox eorū unà in laude & confessione DOMI
NI, extollerētq; uocem cū tubis & cymbalis, alijsq; musicis instrumentis: quūq;
laudarent DOMINVM q̃ bonus, & q̃ bonitas eius perpetua esset,) impleta est
domus nube, domus nempe dei, nec poterant sacerdotes stare ad ministrandum
propter nubem, nam gloria DOMINI domū dei impleuerat.

CAP. VI.

Oratio Solomonis ad populum & ad deum.

Tunc ait Solomon, DOMINVS dixit se habitaturū in caligine. Et ego ædi A
ficaui domū habitationem tibi, & habitaculū ut habites [illic] perpetuò. Et
uersa facie sua rex, collaudauit, bonaq; imprecatus est uniuersæ cōgregationi Is-
raelis, totaq; cōgregatio Israelis stetit, dixitq;, Laudādus DOMINVS deus Israe
lis, qui ore suo loquutus est ad Dauidē patrem meū, manuq; sua exequutus est,
dicens, Ab eo die quo eduxi populū meum de terra Aegypti, non elegi ullam ci
uitatē ex cunctis tribubus Israelis, ad ædificandū domum ubi esset nomen meū,
nec elegi uirū qui esset princeps super populū meum Israel, Ierusalem uero ele-
gi, ut sit nomen meum illic, & Dauidē elegi ut esset super populū meum Israel.
Etenim Dauid pater meus corde suo conceperat, extruere scilicet ædem nomini

b Quidam legunt, Hiram Abif.
c Quidam legunt, ex ære polito.

a Alij legunt, quas dederat Mosi in Horeb, scilicet dominus.
b Alij legunt, ad omnia.

B DOMINI dei Israelis: sed DOMINVS dixit ad Dauidē patrem meum, Quandoquidē statueras in corde tuo ædificare ædem nomini meo, bene quidē fecisti ꝙ hoc corde tuo statueras, attamen tu non extrues ędem, sed filius tuus qui egre dietur ex lumbis tuis, is ædificabit ædem nomini meo. Confirmauit itaq; DOMINVS uerbū suum quod loquutus est, & surrexi ego pro Dauide patre meo, & sedi in solio Israelis, quemadmodū loquutus est DOMINVS, ędificauiq́; domū nomini DOMINI dei Israelis. Et posui illuc arcā in qua est fœdus DOMINI q̄d pepigit cū filijs Israel. Constitit aūt ante aram DOMINI, corā uniuerso cœtu Israelis, & expādit manus suas, quoniā fecerat Solomon labrū æneum, posueratq́; illud in medio atrij, cuius lōgitudo quinq; erat cubitoꝝ, & latitudo eius quinq; cubitoꝝ, & altitudo eius tres cubitos habebat: ad illud stabat & incuruabat se super genua sua in conspectu totius cœtus Israelis, & expāsis manibus in

Basis ænea. Basilica.

C cœlū, dixit, DOMINE deus Israel, [a] nō est tui similis ô deus, neq; in cœlo neq; in terra, qui custodis pactū & bonitatem seruis tuis ambulantibus corā te toto corde suo, qui seruasti seruo tuo Dauidi patri meo quæ pollicitus es ei: quæ loquutus es ore tuo, manu tua præstitisti, ut [testatur] hæc dies. Nūc igitur DOMINE deus Israelis, serua Dauidi seruo tuo patri meo quæ pollicitus es ei hisce uerbis, Non excindetur tibi uir corā me qui sedeat in solio Israelis, si modo filij tui obseruauerint uiam meā, ut ambulent in lege mea, quemadmodū tu ambulasti coram me. Nunc ergo, ô DOMINE deus Israelis, ratū sit uerbū tuum quod loquutus es ad seruū tuum Dauidem. Itáne uere deus habitat cū homine in terra? En cœli cœliq́; cœloꝝ te non capiunt, quanto minus ædes ista quam ædificaui? At tu respicies ad orationē serui tui, & ad precationē eius DOMINE deus meus, ut audias uotū & orationē quam seruus tuus orat corā te, ut sint oculi tui aperti ad

a Vel, non est deus ut tu.

2.Mac.2

D domum istā die ac nocte, ad locū scilicet hunc de quo dixisti, Erit nomen meum illic, ut audias orationē quam seruus tuus orat in loco isto. Exaudies quoq; precationē serui tui, & populi tui Israel, quū orauerint in loco isto, exaudiesq́; tu de loco habitationis tuę de cœlis: neq; exaudies tantū, sed propitius eris. Quum peccauerit quispiam aduersus proximū suum, susceperitq́; super se iuramentū quo sese obstringit, ueneritq́; iuramentum coram ara tua in hac domo, tu audies de cœlo, & facies, atq; ius dices seruis tuis, ut repēdas impio, dando scilicet uiā eius in caput eius, utq́; iustum pronuncies iustū, dando scilicet ei iuxta iustitiam eius. Quumq́; corruerit populus tuus Israel corā hoste, eo ꝙ peccauerint in te, reuersi autem fuerint, & laudauerint nomen tuum, orauerint & precati fuerint corā te in domo ista, tu exaudies de cœlis, & propitius eris peccato populi tui Israel, &

Iurament.

Bellum.

E reduces eos in terrā quam dedisti eis & patribus eorū. Quum cœlum fuerit clausum ut non sint pluuiæ, eo ꝙ in te peccauerint, si precati fuerint in loco isto, confessiq́; fuerint nomini tuo, reuersi scilicet à peccatis suis, quandoquidē eos adfligis, tu exaudies in cœlis, propitiusq́; eris peccato seruorū tuorum atq; populi tui Israel, quoniā diriges eos in uiā bonam ut in ea ambulent, dabisq́; pluuiam super terrā tuam quam hæreditatem dedisti populo tuo. Porrò si fames fuerit in terra, aut pestilentia, aut si fuerit [b] robigo, aurigo, locusta, aut brucus si fuerit, aut si hostis eius eum obsederit in terra portaꝝ suarum, [In summa,] quæcunq; tandem adflictio, aut quicunq; morbus [inciderit,] omnem orationē, omnemq́; supplicationem quę facta fuerit à quocunq; homine, & ab uniuerso populo tuo Israel, (ut quisq; cognorit adflictionē & morbum suum corde suo,) si expanderit

Pluuia.

Doctor deus.

Fames.

Pestilentia.

Infra 10.b

b Alij carbunculum ponunt.

F manus suas ad domū istā, tu exaudies de cœlis, de loco scilicet habitationis tuæ, propitiusq́; eris, & dabis unicuiq; iuxta omnes uias suas, (quandoquidē tu cor eius nosti,) tu enim solus nouisti cor filioꝝ hominū, ut scilicet timeant te & ambulent in uijs tuis cunctis diebus quibus uiuunt in superficie terrę quam dedisti patribus

Corda nouit solus deus.

patribus nostris. Sed & alienum qui non est de populo tuo Israel, qui uenerit è longinqua regione propter nomen tuum magnũ, manum tuam robustam, & brachium tuum extentũ, uenerint inquã & orauerint in domo ista, tu exaudies de cœlis, de habitaculo mansionis tuæ, & facies iuxta omnia pro quibus alienigena ad te clamauerit, ut cognoscant uniuersi populi terræ nomen tuum, & timeant te quemadmodũ populus tuus Israel, sciantq́ꝫ ꝙ nomen tuũ inuocatum est super domum istam quam ædificaui. Si egressus fuerit populus tuus ad bellum contra hostes suos, ea scilicet uia qua tu eos mittis, orauerintq́ꝫ ad te uersus urbem hanc quam tu elegisti, uersus domum quam ædificaui nomini tuo, tu de cœlis exaudies orationem eorũ & supplicationem eorum, asseresq́ꝫ eos. Si peccauerint in te, (quandoquidem non est homo qui non peccet,) & iratus fueris contra eos, tradiderisq́ꝫ eos coram hostibus, ut abducant eos qui eos ceperunt in terram hostiũ, siue id procul fuerit, siue prope, reuocauerintq́ꝫ ad cor suum in terra in quam captiui sunt abducti, si inquam resipuerint, supplicauerintq́ꝫ tibi in terra eorum qui eos captiuos abduxerunt, dixerintq́ꝫ, Peccauimus, peruerse egimus, impie fecimus, conuersiq́ꝫ fuerint ad te toto corde suo, totoq́ꝫ animo suo, in terra captiuitatis suæ ubi captos eos tenent, orauerint uersus terram suam quam dedisti patribus eorum, uersus ciuitatem quam elegisti, & uersus ędem quam extruxi nomini tuo, tu exaudies de cœlis de habitaculo firmo mansionis tuæ, orationem eorũ atq́ꝫ supplicationem eorũ, & ius reddes eis, propitiusq́ꝫ eris populo tuo qui peccauerunt contra te. Nunc ergo, ô deus meus, sint oculi tui aperti, †& aures tuæ intentæ ad orationem [quę fit] in loco isto. Nunc exurge DOMINE deus in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ: sacerdotes tui, ô DOMINE deus, induantur salute, & boni tui gaudeant bono. DOMINE deus ne auertas faciem uncti tui, recordare bonitatem serui tui Dauidis. G

CAP. VII.

Descendente igne de cœlo, sacrificia grata fuisse domino ostenditur, & quid porro factum sit.

CVmq́ꝫ Solomon finem fecisset orandi, ignis descendit de cœlis, & deuorauit holocaustũ & uictimas, & gloria DOMINI impleuit domũ, nec poterant sacerdotes ingredi domũ DOMINI, quia impleuerat gloria DOMINI domum DOMINI. Omnes aũt filij Israel uidentes descendere ignem, & gloriam DOMINI super domũ, prociderunt faciebus in terrã super pauimentũ, & adorarunt, confitentes DOMINO ꝙ bonus esset, & bonitas eius perpetua. Rex aũt & cunctus populus sacrificabant uictimas corã DOMINO. Sacrificauitq́ꝫ rex Solomon uictimam uigintiduorũ milliũ boum, & cẽtum atq́ꝫ uiginti milliũ ouiũ, & initiarunt domũ dei rex & cunctus populus, sacerdotes uero stabant in custodijs suis, atq́ꝫ Leuitę habebãt instrumẽta musica DOMINI quę fecerat Dauid rex ad confitendũ DOMINO ꝙ bonitas eius ꝑpetua esset, quũ laudaret Dauid per manum eorũ. Porrò sacerdotes clangebant tubis è regione ipsorum astantibus omnibus Israelitis. Sanctificauit præterea Solomon mediũ atrij quod erat ante ædem DOMINI, fecerat enim ibi holocausta et adipes pacificorum, eo ꝙ altare æneum quod fecerat Solomon capere nõ posset holocausta, sacrificiũ cibarium & adipes. Fecit ergo eodem tempore Solomon festum diem septem diebus, & omnes Israelitæ cũ eo, cœtus magnus, ab eo quo itur in Hemath usq́ꝫ ad torrentem Aegypti. Octauo die fecerunt [a] concionem, quia initiationẽ arę fecerunt septem diebus, & diem festum septem diebus. In die uero uicesimatertia mensis septimi dimisit populũ in tentoria sua, lætantes & hilari corde, pro uniuersis beneficijs quę cõtulerat DOMINVS Dauidi, Solomoni & Israeli populo suo. Cũq́ꝫ Solomon absoluisset ædẽ DOMINI, & domũ regis, uniuersumq́ꝫ quod in mentem uenit Solomoni ut faceret in æde DOMINI & in domo sua, idq́ꝫ prospere, C

a Azareth quod concionem uerti, quid sit uide Leuit. 23.

uisus est DOMINVS Solomoni noctu, & dixit ei, Exaudiui orationẽ tuam, & elegi mihi locum istum, ut sit domus in qua sacrificetur. Si constrinxero cœlum ut non sit pluuia, & si mandauero locustæ ut absumat terram, aut si misero pestilentiam in populũ meum, humiliatiq́; fuerint hi qui sunt populus [b] meus super quos inuocatur nomen meũ, precatiq́; fuerint, & requisierint faciẽ meam, & conuersi fuerint à uijs suis malis, ego exaudiam de cœlis, propitiusq́; ero peccatis eorum, sanaboq́; terram eorum. Erunt igitur oculi mei aperti, & aures meę intentę ad orationẽ quę fit in loco isto. Nunc itaq; elegi & sanctificaui domum istam, ut illic sit nomen meum in æternũ, eruntq́; ibi oculi mei & cor meum cunctis diebus. Et tu si ambulaueris coram me, quemadmodũ ambulauit Dauid pa-
D ter tuus, & feceris omnia quæ præcepi tibi, custodierisq́; statuta mea & iudicia mea, confirmabo solium regni tui, quemadmodũ excidi cum Dauide patre tuo, hisce conditionibus, Non succidetᵘ tibi uir imperans in Israele. Quod si uos auersi fueritis, & dereliqueritis statuta mea & pręcepta mea quæ proposui uobis, atq; abeuntes colueritis deos alios, & eos adoraueritis, euellã eos de terra mea quam dedi eis, & domum istam quam sanctificaui nomini meo abijciam à facie mea, ponamq́; eam ut sit prouerbium & fabula apud cunctos populos. Et super hãc domum quæ excelsa fuit, obstupescet quicunq; pręterierit, dicetq́; Quam ob causam fecit DOMINVS sic huic terrę, atq; huic domui? Et respondebitur, Eo quod dereliquerũt DOMINVM deum patrũ suorum, qui eduxit eos è terra Aegypti, & apprehenderunt deos alios, adorauerunt eos, & coluerunt eos, idcirco induxit super eos omne malum istud. CAP. VIII.

De ciuitatibus quas ædificat Solomon & sibi subigit, & de alijs quæ fecit.

A POst uiginti annos, quũ Solomon ædificasset domũ DOMINI & domum suam, contigit ut Solomon extrueret ciuitates illas quas dederat Hirã Solomoni, collocaretq́; in eas filios Israel. Et abiens Solomon in Hamath Zoba, [a] instaurauit eam, ædificauitq́; Thadmor in deserto, & cunctas ciuitates quæ erãt in Hamath ædificauit ut essent [b] repositoria. Sed & Beth Horon superiorem ædificauit, atq; Beth Horon inferiorem ciuitates munitas muris, portis & uectibus, Balaath quoq; & omnia oppida quæ erant repositoria quæ Solomon habebat, etiam omnes ciuitates currũ, & ciuitates equitũ: quidquid deniq; pro uoto suo
B Solomon ædificare uoluit in Ierusalem, in Libano, & in uniuersa terra imperij sui. Omni deniq; populo qui reliquus fuit ex Hithæis, Amorræis, Pheresæis, Hiuæis, Iebusæis, qui nõ fuerunt Israelitæ, sed de filijs eorũ qui reliqui facti sunt in terra post eos, quos filij Israel non perdiderunt, his Solomon tributũ ac seruitutẽ imperauit in hunc usq; diem. Porrò ex filijs Israel (quos Solomon nõ redegit in seruitutẽ & opus suum,) fuerũt milites q belligerabant, duces triarij eius, & principes currũ eius, atq; equites eius. Et hi præfecti erant quos habuit Solomon, quinquaginta & ducenti qui præerãt populo. Transtulit quoq; filiã Pharaonis
C ex ciuitate Dauidis in domũ quã ei ædificauerat: dixit enim, Nõ habitabit uxor mea in domo Dauidis regis Israelis, nam sacrosancta sunt illa ad quę uenit arca DOMINI. Tum obtulit Solomõ holocausta DOMINO super arã DOMINI quã extruxerat ante porticũ, singulis diebus sacrificãs iuxta præceptũ Mosis, sabbatis, nouilunijs, & statis ferijs, ter scilicet in anno, nempe in festo die infermentatorum, in festo die hebdomadũ, & in festo die tabernaculorũ. Et cõstituit iuxta ordinationẽ Dauidis patris sui ordines sacerdotũ, ut suo officio [inuigilarent,] Leuitas ad suas custodias, ad laudandũ & ministrandum coram sacerdotibus, ut quæq; dies [expostulabat,] & ianitores in suis ordinibus ad singulas portas: sic
D enim erat pręceptũ Dauidis uiri dei. Nec recesserunt à pręcepto regis de sacerdotibus & Leuitis, ad omnẽ rem & thesauros. Nam omne opus Solomonis paratum

b Vel, qui uocantur nomine meo, populus scilicet dei.

a Alij legunt, obtinuit eam: alij, præualuit ei.
b Alij pro repositorijs legunt thesaurorum: Græci apothecas uocant: licet Septuaginta ferè ὀχυρὰς transtulerint, fortè per metalepsim.

Pluuia. Locustæ. Pestilentia. Pœnitentia. Sanatio terræ. Cõuersi ad idola. 3.Reg.9. Populi tributarij Salomonis. Dauid homo dei.

num erat à die quando fundata est domus DOMINI, usq; ad absolutionē eius, quando absoluta est domus DOMINI. Tunc profectus est Solomon in Ezion Gaber, & in Eloth in littore maris in terra Edom. Miserat enim ei Hirã per manum seruorũ suorum naues, & famulos qui gnari erant maris, ueneruntq; cum seruis Solomonis in Ophir, & tulerunt illinc auri talenta quadringẽta & quinquaginta, & aduexerunt ad regem Solomonem.

CAP. IX.

Regina Saba uenit ad Solomonem audita eius fama.

Regina quoq; Saba audita fama Solomonis, uenit Hierosolyma ut tentaret A
Solomonē acutis quæstionibus, [uenit inquã] exercitu ualde magno, cum camelis portantibus odores, & aurũ in copia, lapidesq; pretiosos. Veniensq; ad Solomonē, loquuta est cum eo quidquid fuit in corde eius. Solomon aũt enarrauit ei omnia uerba eius, nihil omnino absconditũ fuit Solomoni quod ei nõ explicaret. Videns igitur regina Saba sapientiã Solomonis, & domum quam extruxerat, sed & cibum mensæ eius, & habitationem seruorum eius, & stationem ministrorũ eius, & uestes eorum, & potum eius, & uestes eorum, & cœnaculum eius per quod ascēdebat in domũ DOMINI, non erat amplius spiritus in ea, dixitq; ad regem, Vera fuit fama quã audiui in terra mea de rebus tuis, atq; de sapi B
entia tua, nec fidem habui uerbis eorũ, donec uenirem uiderentq; oculi mei, & ecce ne dimidiũ quidem excellentis sapientiæ tuæ mihi nunciatũ est, tu addis famæ quam audieram. Beati uiri tui, & beati serui tui illi, qui stant corã te semper, & audiunt sapientiã tuam: sit DOMINVS deus tuus laudãdus, qui te fauore cõplexus est, ut poneret te super soliũ suũ, ut esses rex DOMINI dei tui, eo quod deus tuus dilexit Israelem, ut firmaret eum perpetuò, deditq; te regem super eos, ut administres ius & iustitiam. Dedit prætèrea regi centũ & uiginti talenta auri, & odoramentorum magnã uim, lapides quoq; pretiosos: huiusmodi odores, quales attulerat regina Saba regi Solomoni, non fuerunt. Ad hæc serui Hirã & ser C
ui Solomonis, q adferebant aurũ ex Ophir, aduexerunt quoq; ligna Algumim, & lapides pretiosos. Et fecit rex ex lignis Algumim gradus in æde DOMINI atq; in ædibus regijs, & citharas, & nabla pro cãtoribus: nec antea uisa sunt illis similia in terra Iuda. Porrò rex Solomon dedit reginæ Saba quodcũq; pro uoto suo expetisset, præter id quod ipsa attulerat ad regē. Versa igitur abijt in regionē suam cũ seruis suis. Iam pondus auri quod uenit Solomoni singulis annis, fuit sexcena & sexagenasex talẽta auri, excepto eo quod [accepit] à mercatoribus & D
negotiatoribus quæ ipsi adferebant. Sed & omnes reges Arabiæ, & præfecti pro uinciarũ aduexerunt aurũ & argentũ Solomoni. Fecit quoq; rex Solomon ducentas hastas ex auro ductili: singulæ hastæ habebant sexcenas [minas] auri ductilis: & trecenta scuta ex auro ductili trecenas [minas] auri singulis scutis, reposuitq; ea rex in domo saltus Libani. Fecit deinde rex soliũ magnum eburneũ, ob duxitq; illud auro mundo, & solio sex gradus, & aureum scabellũ, quę solio adsi E
xa erant, reclinatoria quoq; utrinq; eo loco quo sedebatur, & bini leones stantes pone reclinatoria: duodeni insuper leones stabant illic super sex gradus utrinq;. Huiusmodi factũ non fuit in omnibus regnis. Omnia pocula regis Solomonis aurea erant, & omnia uasa saltus Libani ex auro erant puro. Temporibus Solomonis argentũ nihili pensum erat, siquidē classis regis ibat in mari cũ seruis Hiram: ternis annis semel ueniebat classis marina adferens aurũ, argentum, ebur, F
simias atq; pauones. Et præcelluit Solomon rex omnes reges nationũ opibus & sapientia, & uniuersi reges terræ quærebant uultũ Solomonis, ut audirent sapientiam eius quã dederat deus in cor eius. Et hi quidem adferebant quisq; munus suum, nempe uasa argẽtea, uasa aurea, uestes, arma, odores, equos & mulos, idq; singulis annis. Habuit prætèrea Solomon quatuor millia septorum pro

Omittunt ponderis nomen, oportet ergo aliquid intelligere, siue mina sit, siue talentum, siue siclus.

equis & curribus, & duodecim millia equitum, quos collocauit in ciuitates curruum, & cum rege in Ierusalem. Imperitauit autem super omnes reges, à fluuio
G usq; ad terram Palestinorum, & ad limitem Aegypti. Et aduexit rex argentũ in Ierusalem ut lapides, & cedros aduexit ut sycomoros quæ in planitie abundãt. Educebant quoq; equos ex Aegypto Solomoni, atq; ex omnibus regionibus. Reliquum gestorum Solomonis priorum & posteriorum, an non hęc scripta sunt in sermonibus Nathan prophetæ, & in prophetia Ahiæ Silonitę, atq; in uisionibus Iedo uidentis contra Ieroboam filium Nebat? Regnauitq; Solomon in Ierusalem super omnem Israelem quadraginta annis. Dormiuitq; Solomon cum patribus suis, sepelieruntq; eum in ciuitate Dauidis patris sui, regnauitq; pro eo Rehabeam filius eius. *Equi & e[quites] Solo[monis].*

CAP. X.

Ob quas causas regnum scissum sit.

A ABijt autem Rehabeam in Sichem: in Sichem enim cõuenerant omnes Israelitæ, ut eum regno inaugurarent. Et factum est, quum Ieroboam filius Nebat, qui fuit in Aegypto, [hoc] audisset, (fugerat enim metu regis Solomonis,) reuersus est Ieroboam ex Aegypto. Mittentes ergo acciuerũt eum: uenitq; Ieroboam & omnes Israelitæ, & loquuti sunt ad Rehabeam in hæc uerba, Pater tuus aggrauauit iugum nostrum, tu igitur remitte aliquid de pręduro illa seruitute, & de iugo illo graui quibus nos pressit pater tuus, tibiq; seruiemus. Qui ait ad eos, Intra triduũ reuertimini ad me. Abijt itaq; populus, rex Rehabeam autem inijt cõsilium cum senibus, qui coram Solomone patre suo quum adhuc *Remissio [ro]ratur à populo.*
B uiueret, ministrauerant, & ait, Quid consulitis uos quod respondeam huic populo? Et loquuti sunt ad eum, dicentes, Si [a] hodie comem te præstiteris huic populo, moremq; eis gesseris, loquutusq; fueris ad eos uerba lenia, inseruient tibi cunctis diebus. At is derelicto consilio seniorum quod ei dederant, inijt consilium cum iuuenibus qui cum eo adoleuerant, quiq; corã eo stabant, aitq; ad eos, Quid uos consulitis, quod respondeamus huic populo, qui loquuti sunt ad me, dicentes, Remitte quidpiam de iugo quod posuit pater tuus super nos? Tum iuuenes qui cum eo adoleuerant loquuti sunt ad eum hisce uerbis, Sic dices ad populum qui loquuti sunt ad te hęc uerba, Pater tuus aggrauauit iugum nostrum, *Consilium senum.* *Consiliũ iu[u]enum.*

a Ebr. Si fueris in bonum populo.

C tu ergo remitte quidpiam de iugo nostro: sic dices ad eos, Exiguum meum crassius erit lumbis patris mei. Pater itaq; meus pressit uos iugo graui, ego uero adijciam iugo uestro: pater meus castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis. Venit itaq; Ieroboam & uniuersus populus ad Rehabeam die tertio, sicut rex loquutus fuerat, dicens, Reuertimini ad me die tertio. Et respondit rex populo aspere, reliquitq; rex Rehabeam consilium senum, loquutus est autem ad eos iuxta consilium iuuenum, dicens, Pater meus aggrauauit iugum uestrum, ego uero adijciam illi: pater meus castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis. Neq; auscultauit rex populo, quoniam fuit [b] reuolutio à deo, ut confirmaret DOMINVS uerbum suum, quod loquutus fuerat ministerio Ahiæ Silonitę ad Ieroboam filium Nebat. *Dura respo[n]sio ad populum.*

b Alij legunt; causa, occasio.

D Quumq; uniuersi Israelitæ uidissent q rex non adquieuisset eis, respondit populus regi hisce uerbis, Quæ pars nobis in Dauide? Nõ est hæreditas in filio Isai: ad tẽtoria tua ô Israel, prouide itaq; domui tuæ Dauid. Et abijt uniuersus Israel in tentoria sua. Super filios autem Israel qui habitabant in ciuitatibus Iuda, regnauit Rehabeam. Misit autem rex Rehabeam Hadoram, qui erat [constitutus] super uectigal, quem Israelitæ lapidibus obruerũt ut moreretur. Rehabeam autem rex festinauit, ut conscenso curru fugeret Hierosolyma. Defecerunt itaq; Israelitæ à domo Dauidis usq; in hunc diem. *Scissura regni.* *Aduram la[pi]datur.*

CAP. XI.

De regno Rehabeam quod obtinuit super Iuda & Beniamin.

Quumq;

QVumq; uenisset Rehabeam Hierosolyma, congregauit domũ Iuda & A
Beniamin, centũ uidelicet & octoginta millia electorum qui bellũ gerere
poterant, ut pugnaret contra Israelitas, & reduceret regnum ad Reha-
beam. Et factũ est uerbũ DOMINI ad Semeiam uirum dei in hanc sententiam,
Dic ad Rehabeam filiũ Solomonis regem Iuda, & ad omnes Israelitas qui sunt
in Iuda & Beniamin, hæc uerba, Sic dicit DOMINVS, Ne ascendatis, neq; pu-
gnetis contra fratres uestros, reuertimini quisq; domum suam, quoniam à me fa
cta est hæc res. Audierunt ergo uerba DOMINI, & reuersi sunt, quo minus pro B
ficiscerentur contra Ieroboam. Mansit autem Rehabeam Hierosolymis, ædifica
uitq; ciuitates munitas in Iuda, ædificauit Beth Lehem, & Etam atq; Tekoam,
Bethzur, Socho, Adullam, Gath, Maresam, Ziph, Adoraim, Lachis, Aseka, Zarea,
Aialon, & Hebron, quæ [erant] in Iuda & Beniamin, ciuitates munitas. Robora
uit quoq; præsidia, & collocauit in ea duces & [a]thesauros ciborũ, uinum quoq;
& oleum, & in omnibus ciuitatibus scuta & lanceas, & roborauit eas supra mo
dum, erantq; sub eo Iuda & Beniamin. Sacerdotes quoq; & Leuitæ qui erant in C
uniuerso Israele collegerũt se ad illũ ex omni termino eorũ. Relinquebãt enim
Leuitæ suburbanos suos agros atq; possessiones suas, concesseruntq; ad Iuda et
Ierusalem, abiecerat enim eos Ieroboã & filij eius, ne sacerdotio fungerẽtur co-
ram DOMINO. Cõstituitq; sibi sacerdotes pro excelsis, & pro dæmonijs, & pro
uitulis quos fecerat. Sequuti quoq; sunt ipsos [Leuitas] ex omnibus tribubus Is-
raelis, hi scilicet qui dederant cor suum, ut quærerent DOMINVM deũ Israelis,
uenientes in Ierusalem, ut sacrificarent DOMINO deo patrum suorum. Robo D
rauerunt itaq; regnũ Iuda, & confirmauerunt Rehabeam filiũ Solomonis tres
annos, quoniam ambulauerunt in uia Dauidis & Solomonis tribus annis. Du
xit autẽ sibi Rehabeam uxorem Mahalat filiam Ierimoth, filij Dauidis, & Abi-
hail filiam Eliab, filij Isai, quæ peperit ei filios, ipsum Iehus, & Semariam, & Sa-
ham. Post illam duxit Maacham filiam Absolom, quæ peperit ei Abiam, Athai,
Sisam & Selomith. Dilexit aũt Rehabeam Maacham filiam Absalom supra om
nes uxores & concubinas suas, quoniam decem & octo duxerat uxores, & sexa
ginta concubinas, genuitq; uigintiocto filios, & sexaginta filias. Et cõstituit Re
habeam Abiam filiũ Maacham, ut caput esset & princeps inter fratres suos, utq;
regno præesset. Prudẽter itaq; egit, erupitq; præ omnibus filijs suis in omnibus
terris, Iuda & Beniamin, & in omnibus urbibus munitis, & dedit eis cõmeatum
in copia, & [b]petijt multas uxores. CAP. XII.

Confirmato regno Rehabeam dereliquit legem domini, unde traditur in manum re gis Aegyptij, sed humilis factus, seruatur.

FActum est autem quum Rehabeam ordinasset regnum, roborassetq; illud quòd A
derelinqueret legem DOMINI, omnisq; Israel cum eo. Anno ergo quinto
regis Rehabeam ascendit Sesak rex Aegypti contra Ierusalem, eo quòd præuaricati
essent contra DOMINVM. [Ascendit] autem cum mille & ducentis curribus,
cumq; sexaginta millibus equitũ: porrò populi qui uenerant cũ eo ex Aegypto,
nõ fuit numerus, Lubim, Sukijm & Aethiopes. Ceperunt autem urbes munitas
in Iuda, perueneruntq; usq; ad Ierusalem. Venit itaq; Semaia propheta ad Reha
beam & ad principes Iuda, qui collecti erant intra Ierusalem metu Sesak, dixitq;
ad eos, Sic ait DOMINVS, Vos dereliquistis me, & ego uos quoq; dereliqui in B
manu Sesak. Submissi ergo facti principes Israelis & rex, dixerũt, Iustus est DO-
MINVS. Cumq; uideret DOMINVS eos esse factos submissos, fit uerbũ DO-
MINI ad Semaiam in hanc sententiam, Submissi sunt, nõ ergo perdam eos, sed
utcunq; seruabo eos, nec [c]conflabitur furor meus cõtra Ierusalẽ per manum Se-
sak, serui tamen eius erũt ut experiantur quid mihi seruire, & quid seruire regnis

[a] Potest etiam legi ciborum repositoria aut cellas.

[b] Eb. Postulauit multitudinem uxorum.

[c] Alij legũt, stillabit.

nationũ. Ascendit ergo Sesak rex Aegypti Hierosolyma, accepitq; thesauros do C mus DOMINI, et thesauros domus regis, omnia tulit: accepit et scuta aurea quę Solomon fecerat. Fecitq; rex Rehabeam illorũ loco scuta chalybea, & commisit [ea] manibus principum qui cursoribus præerant, & qui custodiebãt introitum domus regis. Quotiescunq; rex introiuit domum DOMINI, uenerunt celeres & tulerũt ea, referebantq; ea in conclaue celerũ. Quumq; submissior factus esset, auersa est ira DOMINI ab eo, ut nõ perderet eum in uniuersum, etenim in Iuda res[b] bonæ erant. Corroboratus itaq; rex Rehabeam, regnauit in Ierusalem: fuit D autem Rehabeam natus quadragintaunum annos, quũ inauguraretur regno, regnauitq; decem & septem annis in Ierusalẽ ciuitate quã elegit DOMINVS, ut collocaret illic nomen suum præ cunctis tribubus Israelis. Nomen matris eius erat Naama quæ fuit Ammonitis. Designauit autem malum, eo quod non præpararet cor suum ut studiose quęreret DOMINVM. Et res Rehabeam priores & posteriores, an non hæ scriptæ sunt in sermonibus Semaiæ prophetæ, & Iddo uidentis, dum recensent generationum seriem? Fuerunt etiam bella inter Rehabeam & Ieroboam cunctis diebus. Dormiuit autem Rehabeam cum patribus suis, & sepultus est in ciuitate Dauidis, regnauitq; eius loco filius eius Abia.

Sesac templum diripit.

3. Reg. 14.

Roboam moritur.

[b] Hebraica uerba duplicem cõtinere sensum possũt, uel quod res bene haberent in Iuda, uel quod aliquid boni in Iuda adhuc superesset, propter quod dominus parceret. Ad uerbũ sic, Etiã in Iuda fuit res, uel sermones boni.

CAP. XIII.

De Abia & Ieroboam bellisq; quæ inter ipsos fuerunt.

A ANno decimooctauo regis Ieroboam, regnum accepit Abia super Iudam, regnauitq; tribus annis in Ierusalem: fuit nomen matris eius Michaia, quæ fuit filia Vriel de Gibea: fuitq; bellum inter Abiam & Ieroboam. Congregauit autem Abia ad præliũ uiros strenuos & heroes aptos ad bellum, [nempe] quadringenta millia electorum uirorum. Ieroboam autem instruxit aciem contra eum cum octingentis millibus uirorum electorum, qui erant strenui & fortes. Et consurgens Abia [ascendit] montem Zemaraim, qui est in montibus Ephraim, & dixit, Audite me Ieroboam & omnis Israel, An uobis est ignotũ, DOMINVM deum Israelis dedisse regnum ipsi Dauidi super Israelitas, idq; perpetuo, ei & filius eius fœdere[a] salis? Surrexit autem Ieroboam filius Nebat seruus Solomonis filij Dauidis, & rebellauit contra dominum suum: ad hunc conglo B bati sunt uiri perditi filij Beliaal, & inualuerunt contra Rehabeam filium Solomonis, quum Rehabeam esset puer & tenero corde, qui coram illis se tueri non posset: nunc ergo dicitis uos, fortiores uos esse cõtra regnũ DOMINI, quod est in manu filiorum Dauidis, & uestrum quidem magna copia est, habetisq; uobiscum uitulos aureos, deos scilicet quos uobis fecit Ieroboam, An non expulistis sacerdotes DOMINI, filios scilicet Aharonis, & Leuitas, & fecistis uobis sacerdotes quemadmodum & gentes nationum, ut omnis quicunq; uenit & consecrat manum suam iuuenco filio bouis, et septem arietibus, fiat sacerdos eorũ qui non sunt dij? Nos uero sumus DOMINI dei nostri, & hunc nõ deseruimus, & sacerdotes qui ministrant coram DOMINO, filij sunt Aharonis, & Leuitæ in opere. Qui incendunt DOMINO holocausta singulis [diebus] mane & uespere, deinde incensum aromaticũ [adolent,] ordinantq; panes mensæ mundæ, & C candelabrũ aureum [aptant] cũ lucernis eius, ut ardeant semper in uespera, quoniam nos obseruamus obseruationes DOMINI dei nostri, quas[b] uos dereliquistis. Et ecce nobiscum deus caput, & sacerdotes, & tubæ, & classicum, ut insonet contra uos. O filij Israel, ne pugnetis contra DOMINVM deũ patrum uestrorum, nam id nõ prospere uobis cedet. Ieroboam autem circumduxit insidias, ut ueniret post eos, fuerunt itaq; ante Iudam, & insidiæ à tergo eius. Et quum circumspexissent Iudæi, ecce [imminebat] eis prælium à fronte & à tergo, clamabantq; ad DOMINVM, & sacerdotes clangebant tubis. Et classicum cecinerũt Iudæi:

3. Reg. 15.

Fidentia Abiæ in dominum.

3. Reg. 12.

Sacerdotes Ieroboam quales.

3. Reg. 13.

Oratione uincunt hostes.

[a] Fœdus salis dicitur firmissimum.

[b] Potest etiam legi, et uos dereliquistis eũ.

Iudæi: quumq; sic classicum canerent Iudæi, cōtigit ut deus funderet Ieroboam
& omnem Israelem coram Abia & Iuda. Fugeruntq; filij Israel coram Iuda, & D
tradidit eos DOMINVS in manum eorum. Et cædebant eos Abia & populus
eius cæde magna, & ceciderunt uulnerati ex Israele uirorum electorū quingēta
millia. Adflicti igitur sunt filij Israel illo tempore, inualueruntq; filij Iuda, eo q
innixi essent super DOMINVM deum patrum suorū. Et persequutus est Abia
Ieroboam, & cœpit ciuitates eius, Beth El & uiculos eius, Iesanam & uicos eius,
Ephraim & uicos eius: Nec retinuit Ieroboam amplius robur in diebus Abiæ,
percussitq; eum DOMINVS, & mortuus est. Abia aūt corroboratus est, & duxit
uxores quatuordecim, genuitq; uiginti duos filios, & sedecim filias. Reliquū ge
storū Abiæ, uiæ eius, uerbaq; eius scripta sunt in [c] historia Iddo ꝓphetæ. Dormi-
uit aūt Abia cum patribus suis, & sepelierūt eum in ciuitate Dauidis, regnauitq;
Asa filius eius pro eo, & tranquilla fuit terra decem annis. CAP. XIIII.

c Alij legunt, in commentario.

De regno Asa.

FEcit autē Asa quod bonū & rectum fuit in oculis DOMINI dei sui, abstulit A
enim altaria aliena & excelsa, confregit statuas, & succidit lucos. Et dixit ad
Iuda, ut inquirerent DOMINVM deū patrum suorum, facerentq; legem & præ
cepta. Abstulit præterea de omnibus urbibus Iuda excelsa & simulachra, fuitq;
regnum tranquillum coram eo. Aedificauit aūt urbes munitas in Iuda, eo quod
pacem haberet terra, nec esset contra eum bellum in illis diebus, siquidē DOMI
NVS dederat ei requiem. Dixit igitur ad Iudam, Aedificemus ciuitates istas, &
circunducamus muros, turres, portas & uectes, superest [a] enim nobis terra, eo q B
quæsierimus DOMINVM deum nostrum: quæsiuimus, & ille dedit nobis re-
quiem circunquaq;: ædificauerunt ergo, & prospere eis cessit. Habuit quoq; Asa
exercitū qui ferebat scuta & hastas, de Iuda [uirorum] trecenta millia, & de Ben-
iamin qui portabant scuta, & tendebant arcus, ducenta & octoginta millia: hi
omnes uiri erant strenui. Egressusq; est contra eos Særa Aethiops cum exercitu
mille millium, & trecentis curribus, & peruenit in Maresa. Exiuit & Asa contra C
eum, & aciem instruxerunt in ualle Zephatha ad Maresa. Clamauit autē Asa ad
DOMINVM deū suum, & dixit, DOMINE, nihil [refert] apud te ut auxilium
feras uel multis, uel his quibus nō est robur: fer opem nobis ô DOMINE deus
noster, quoniā te nitimur, et in tuo nomine aggredimur multitudinē istam, tu es
DOMINVS deus noster, ne præualeat tecū mortalis. Fudit itaq; DOMINVS
Aethiopes corā Asa & corā Iuda, fugeruntq; Aethiopes, quos insequutus est Asa D
& populus qui cum eo erat, usq; in Gerar, corrueruntq; Aethiopes ut nullus ex
eis uiuus superesset, quoniam confracti sunt coram DOMINO & coram exer-
citu eius, tuleruntq; prædam ualde ingentem. Percusserunt itaq; omnes ciuita-
tes circum Gerar, quoniam pauor DOMINI erat super eos, diripuerūtq; omnes
urbes, eratq; præda magna in eis. Percusserunt etiam tentoria pecorū, & abduxe
runt oues multas, & camelos, reuersiq; sunt Hierosolyma. CAP. XV.

a Alij legunt, terra adhuc est quieta coram nobis.

Sequuntur reliqua ex regno Asa.

FVitq; spiritus dei super Asariam filium Oded, qui egressus obuiā Asa, dixit A
ad eum, Audite me Asa & omnis Iuda atq; Beniamin, DOMINVS uobiscū
est, si uos fueritis cum eo: & si quæsieritis eū, inuenietur uobis: si uero reliqueritis
eum, relinquet & uos. Et quidē multis diebus in Israele non [quæsierunt] deum
uerum, non sacerdotē docentem, non legem. Quū uero in angustijs suis cōuersi
essent ad DOMINVM deū Israelis, quæsierūtq; eum, inuentus est ab eis. Et tem-
poribus illis non erat pax neq; exeunti neq; ingredienti, sed tumultus ingentes B
super omnes habitatores terrarū, & conteritur gens à gente, & urbs ab urbe, quo
niam DOMINVS cōmouet eos omnis generis calamitatibus. Vos igitur estote

Numerus mutatus.

fortes, ne remissæ fiant manus uestræ, est enim merces operi uestro. Quum ergo Asa uerba ista atque prophetiam Oded prophetæ audisset, confortatus est, & aboleuit abominanda idola ex omni terra Iuda & Beniamin, atque ex omnibus ciuitatibus quas ceperat in monte Ephraim. Et instaurauit altare DOMINI quod

Merces. Idola au[...] runtur, & deus quæ[...]tur.

C erat ante porticum DOMINI. Congregauit quoque omnem Iudã & Beniamin, aduenas cũ eis ex Ephraim, & Manasse, & Simeone: nam multi ex Israelitis defecerunt ad eum, uidentes quod DOMINVS deus eius esset cũ eo. Cõgregati itaque sunt in Ierusalem mense tertio, anno decimoquinto regni Asæ, immolauerũtque DOMINO eodẽ die de spolijs quæ adduxerant boum septingẽta, ouiũ septem millia. Inieruntque fœdus ut quærerent DOMINVM deum patrum suorum in toto corde suo, & in tota anima sua. Et quicunque non quæreret DOMINVM deũ Israelis, interficeretur, siue paruus esset siue magnus, uir uel mulier. Et iurauerunt

Fœdus populi & regis cum domino.

D DOMINO uoce magna, atque cũ iubilo, clangentes tubis & buccinis. De huiusmodi iuramẽto omnes Iudæi lætati sunt, nam toto corde suo iurauerãt, & quæsierunt [eum] tota uoluntate, inuentusque est ab eis, & dedit eis DOMINVS requiem circunquaque. Sed & Maacham matrem Asæ regis hanc amouit ne esset domina, quæ fecerat Miplæzeth in luco, & excidit Asa Miplæzet eius, cõminuit & combussit in torrente Kidron. Nec tamen recesserũt excelsa ab Israel, ueruntamen cor Asæ integrũ fuit quandiu uixit. Intulit præterea ea quæ pater suus cõsecrauerat, & quæ ipse consecrauerat in domũ dei, argentũ scilicet & aurũ atque uasa, nec fuit bellum usque ad trigesimumquintũ annum regni Asæ. XVI.

Idololatriã [...] citer [...]

De bello inter Baasa & Asa.

A ANno trigesimosexto regni Asæ ascendit Baasa rex Israelis cõtra Iudam, & [a]ædificauit Rama, ne permitteret quenquam uel egredi, uel ingredi ad Asam regem Iuda. Et protulit Asa aurũ ex thesauris ædis DOMINI & domus regiæ, Et misit ad Benhadad regem Syriæ in Damascũ hisce mandatis, Fœdus est inter me & inter te: inter patrem meum, & inter patrem tuũ: en misi ad te argentum et aurum, ut uenias & irritum facias fœdus tuũ quod habes cum Baasa rege Israelis, ut is à me recedat. Et adquieuit Benhadad regi Asæ, misitque imperatores exercituũ quos habuit ad ciuitates Israeliticas, atque hi percusserunt Iion, Dan, & Abelmaim atque omnia munitiora oppida Naphtali. Quumque audisset Baasa, destitit ab extructione Rama, intermisitque opus. Asa autem rex accepit uniuersam Iuda, & tollẽtes lapides de Rama atque ligna eius quibus ædificare uolebat Baasa, ædificauitque cũ illis Gæba & Mizba. Sub id temporis uenit Hanani uidẽs ad Asam regem Iuda, & dixit ad eum, Quandoquidem fisus es regi Syriæ, nec innixus es

Israel percutitur.

Humano auxilio non fidendum, sed diuino.

C DOMINO deo tuo, ideo euasit exercitus regis Syriæ manum tuam. An non Aethiopes & Lubim habebant ualidissimum exercitum in curribus & multis equitibus, sed quoniam nitebaris DOMINO, tradidit ille eos in manum tuam. Nam oculi DOMINI discurrũt per uniuersum orbem, ut roboret hos qui erga eum sunt integro corde. Stulte egisti in hoc quoniam porrò bella cõtra te erunt. Et iratus Asa contra uidentem, tradidit eum in carcerem, erat enim secum hac de

Supra 14. 2. Mac 9.

Cor fidele ad dominũ. Ioan. 7.

D re commotus. Oppressit etiam Asa eodem tempore quosdam è populo. Et ecce res gestæ Asæ priores & posteriores scriptæ sunt in libro regum Iuda & Israel. Aegrotauit autem Asa anno regni sui trigesimonono pedibus suis, donec morbus suus ualde increscceret, & in morbo suo nõ quæsiuit DOMINVM, sed medicos. Dormiuit ergo Asa cum patribus suis, mortuusque est anno regni sui quadragesimoprimo. Et sepelierunt eum in sepulchris eius, quæ pro se exciderat in ciuitate Dauidis, & posuerũt eũ in lecticam quã odoribus [b]delicatissimis & peregrinis arte pigmentaria conditis [c]impleuerat, & bustum ei fecerunt, idque magna admodum combustione. CAP. XVII.

Fides in deum, non in medicos habenda.

Asa mortuus cũ pompa sepelitur.

a Aedificare pro munire, ut Germanice. Die statt buwend, id est munitiones faciunt.

b Senim ad uerbum esset meretricijs, sed uidetur hac uoce hic uti pro condimentis peregrinis, quibus superiores reges usi hactenus nõ erãt, & quasi meretriciũ aliquid habẽtibus per metalepsim, nam huiusmodi pigmẽtis ferè utuntur meretrices, & qui meretricios animos habent ac molles.

c Impleuerat, scilicet sepeliens, uel impersonaliter.

Regnauit

De regno Iosaphat.

REgnauit autem Iosaphat filius eius pro eo, & inualuit contra Israelẽ, & po A
suit exercitum in omnibus ciuitatibus Iuda munitis, & in terra Iuda præfe
ctos collocauit: sic in ciuitatibus Ephraim quas ceperat pater eius Asa. Fuit ergo
DOMINVS cum Iosaphat, quoniam ambulauit in uijs Dauidis patris sui pri-
mis, nec quæsiuit Baalim, sed deũ patris sui quæsiuit, & in præceptis eius ambu-
lauit, & non iuxta opera Israelis. Firmauitq; DOMINVS regnũ in manu eius,
& dederũt omnes Iudæi munera ipsi Iosaphat, ut haberet insigniter opes & glo B
riam. Extulit cor suum in uijs DOMINI, insuper amouit excelsa & lucos ex Iu-
da. Anno tertio regni sui misit proceres suos, [nempe] Benhail, Obadiam, Sacha
riam, Nethaneel, Micheam, ut docerent in ciuitatibus Iuda, & cum eis Leuitas,
Semeiam, Nethaniam, Sebadiam, Asahelem, Semiramoth, Ionathan, Adoniam,
Tobiam, & Tob Adoniam Leuitas, & cum eis Elisama & Iehoram sacerdotes,
qui docuerunt in Iuda, habebantq; secum librũ legis DOMINI. Circumierunt
autem per omnes ciuitates Iuda, & docuerunt populum. Irruit ergo pauor DO- C
MINI super omnia regna nationum quæ circunquaq; erant Iuda, ut non belli
gerarent cõtra Iosaphat. Attulerunt & de Palestinis munera & pondera argenti
ipsi Iosaphat. Arabes quoq; adducebant ei pecudes, [nempe] arietum septem mil
lia & septingentos, & hircorum septem millia & septingentos. Promouit itaq;
Iosaphat & creuit in immensum, & ædificauit in Iuda arces et urbes ad reposito
ria. Fecit præclara [b] opera in urbibus Iuda, & habuit milites fortissimos heroes
in Ierusalem. Porrò istæ sunt præfecturæ eorum secundum domos patrum suo- D
rum. In Iuda tribuni [fuerunt] Adna princeps, & cũ eo heroes fortissimi ter cen-
tum mille. Ad manũ eius fuit Iehohannan princeps, & cum eo ducenta & octo
ginta millia. Ad manum quoq; eius Amasias filius Sichri, qui sponte se DOMI
NO dederat, & cum eo ducenta millia heroum fortium. Ex filijs Beniamin for
tissimus heros Eliada, & cum eo armatorum arcu & clypeo ducenta millia. Ad
manum eius Iehosabad, cumq; eo centum & octoginta millia eorum qui expe
diti erant ad militiam. Illi ministri erant regis, præter eos quos collocauerat rex
in ciuitatibus munitis per totam Iudæam.

b Ebr. Et opus multũ fuit ei. Hoc sic exposui Latino more, & rabba pro insigni & præclaro, ut uisum est in 23. cap. Exo.

CAP. XVIII.

Iosaphat iungit se impio regi Ahab contra dominum.

QVumq; Iosaphat abundaret opibus & gloria, affinitate iunctus est ipsi A
Ahab. Expletis autem [aliquot] annis, descendit ad Ahab in Samariam,
mactauitq; ei Ahab multas oues & boues, simulq; populo quẽ secum
habuit, persuasitq; illi ut cũ eo ascẽderet in Ramoth Gilead. Ait enim Ahab rex
Israel ad Iosaphat regem Iuda. Visne mecum proficisci in Ramoth Gilead? Re-
spondit ei, Quemadmodum ego, sic & tu: quemadmodum populus tuus, popu
lus meus, tecumq; [proficiscemur] in bellum. Dixit insuper Iosaphat ad regẽ Is-
raelis, Consule quæso hodie uerbum DOMINI. Congregans ergo rex Israelis
prophetas, quadringẽtos nempe uiros, dixit ad eos, Proficiscamúrne in bellum
contra Ramoth Gilead, an omittã? Illi dixerunt, Ascende, nam tradet deus in ma B
num regis. Dixit autẽ Iosaphat, Est ne adhuc hic propheta DOMINI, ut ab eo
quęramus? Respondit rex Israelis ipsi Iosaphat, Est adhuc uir quidam per quem
DOMINVM possemus interrogare, at ego odio eum prosequor, quoniã nihil
boni mihi prophetat, sed cunctis diebus suis malum: is est Micheas filius Iemla.
Dixitq; Iosaphat, Ne loquatur rex sic. Vocauit itaq; rex Israel cubiculariũ quen-
dam, & dixit, Confestim accerse Micheam filium Iemla. Cæterum rex Israelis, et
Iosaphat rex Iuda sedebant uterq; in solio suo, induti uestibus, sedebãt autem in
area iuxta ostium portæ Samariæ, omnesq; prophetę uaticinabantur coram eis.
Fecerat autẽ Zedekias filius Chnaana sibi cornua ferrea, & aiebat, Sic dicit DO- C

MINVS, Istis feries tu Syros, donec eos in uniuersum perdas. Ad hunc modum
omnes prophetæ uaticinabantur, dicentes, Ascende in Ramoth Gilead, & felici
ter ages, tradet DOMINVS in manum regis. Porrò nuncius qui uocatum ierat
Micheam, loquutus est ad eum, dicens, En uaticinia prophetarum uno ore fau-
sta [prædicunt] regi, sit quæso sermo tuus cõsonus illorum sermonibus, ut & tu
fausta loquaris. Micheas dixit, Viuit DOMINVS, quodcunq; dixerit DOMI- Propheta
NVS ad me, hoc loquar. Et quum uenisset ad regem, dixit rex ad eum, Profici- uerus solũ
scamúrne Michea bellaturi cõtra Ramoth Gilead, an omittamus? Is uero dixit, dei uerbum loquitur.
D Ascendite, res prospere cedet uobis, tradentur in manũ uestram. Dixitq; ad eum Ironia Micheæ.
rex, Quoties te iureiurãdo adigam, ne loquaris ad me nisi ueritatem in nomine
DOMINI? Tum dixit [Micheas,] Vidi uniuersum Israelẽ dispersum in monti- Veritas
bus ueluti oues quibus non est pastor, dixitq; DOMINVS, Illi non habent do- prophetatur.
minum, reuertatur quisq; domum suam incolumis. Ait ergo rex Israel ad Iosa-
phat, An non dixeram tibi, Is nihil boni uaticinatur mihi, sed malum duntaxat?
Tum dixit [Micheas,] Audite ergo uerbũ DOMINI, Vidi DOMINVM seden-
tem in solio suo, & omnis exercitus cœlorum stabat ad dexteram eius, & ad sini
E stram eius, dicebatq; DOMINVS, Quis persuadebit Ahab regẽ Israelis, ut ascen Spiritus er-
dat & corruat in Ramoth Gilead? Quumq; alius aliud dixisset, egrediebatur spi roris facit
ritus quidam, qui stans coram DOMINO, dixit, Ego persuadebo ei. Aitq; DO- uerbum domini
MINVS ad eũ, Qua in re? Qui dixit, Egrediar, eroq; spiritus mendax in ore om audiant.
nium prophetarum eius. Dixit ergo, Persuadebis, simulq; efficies: egredere, &
fac sic: & nunc, en DOMINVS dedit spiritum mẽdacem in os illorum tuorum
prophetarum, loquutusq; est DOMINVS super te malum. Accedens autem Ze Percutitur
dekias filius Chnaana, percussit Micheam in maxillam, & dixit, Qua nam uia sanctus pro-
F secessit spiritus DOMINI à me, ut tibi loqueretur? Et ait Micheas, En tu uidebis pheta à falso.
ipso eodem die, quando è penetrali in penetrale fugeris, ut abscondaris. Ait aũt
rex Israelis, Tollite Micheam, & reducite eum ad Amon præfectum ciuitatis, &
ad Ioas filium regis, dicetisq;, Sic ait rex, Ponite hunc in carcerem, & date ei cibũ, Sanctus
panem scilicet & aquã, (ut solet adflictis,) donec ego incolumis reuersus fuero. propheta
Tum ait Micheas, Si reuersus fueris incolumis & saluus, DOMINVS nõ est lo incarceratur.
quutus per me. Simulq; dixit, Audite omnes populi. Ascendit itaq; rex Israelis,
& Iosaphat rex Iuda in Ramoth Gilead, dixitq; rex Israelis ad ipsum Iosaphat,
Mutandus est habitus, & eundum in prælium, tu uero indue uestimenta tua: im Cõsilio ni-
G mutauitq; habitum rex Israelis, & ingressus est prælium. Porrò rex Syriæ præ- tit dei uo-
ceperat ducibus curruum, quos penes se habebat, dicens, Ne conferatis manus lentatẽ e-
neq; cum magno, neq; cum paruo, præterquam cum solo rege Israelis. Quũ au- dere, sed
tem duces curruum uiderent ipsum Iosaphat, dixerunt, Is est rex Israelis: & con- procedit.
cesserũt ad eum ut pugnarent. Tum clamauit Iosaphat, & DOMINVS auxilia Clamor ad
batur ei, abegitq; illos deus ab eo. Quumq; duces curruum uidissent quod non dominum
esset rex Israelis, diuerterunt ab eo. Quidam autẽ intendens arcum quàm maxi- in prælio.
me potuit, ferijt regem Israelis inter iuncturas [thoracis,] & inter loricam. Is aũt
dixit aurigæ, Versa manu tua, educ me ex castris, quoniam uulneratus sum. De-
a Alij legunt, fecit sta re currum. sijt itaq; prælium eo ipso die. Porrò rex Israelis suffultus stabat [a] in curru prope Ahab moritur.
Syros usq; ad uesperam, & mortuus est sole occidente. CAP. XIX.

Post increpationem quæ fiebat à domino per prophetam, Iosaphat cautius & ma gis solicite coram deo ambulat.

A REuersus est autem Iosaphat rex Iuda incolumis domum suam in Ierusalẽ, Societas
Regressusq; obuiam ei Iehu filius Hanani uidens, dixit regi Iosaphat, Túne malorum
impio auxilium ferre, & diligere eos [uoluisti] qui DOMINVM oderunt? Ob periculosa.
hanc rem [uenit] super te indignatio à DOMINO, ueruntamen res bonæ in-
uentæ

uentæ ſunt in te,quoniam excidiſti lucos de terra,& præparaſti cor tuum,ut quę
reres deum. Habitauit itaq; Ioſaphat Hieroſolymis, conuerſusq; egreſſus eſt ad
populum à Beer Seba uſq; ad montē Ephraim, reduxitq; eos ad DOMINVM B
deum patrum ſuorum.Conſtituitq; iudices in terra in omnibus ciuitatibus Iu-
da munitis,idq; oppidatim,Aitq; ad iudices,Diſpicite quid agatis,non enim ho
mini iudicabitis,ſed DOMINO,qui uobiſcum eſt in cauſis quas iudicatis, ſit er
go metus DOMINI uobiſcum:cauti ergo ſitis & ſatagite, quoniam nō eſt ulla
peruerſitas apud DOMINVM deum noſtrum,ut uel [a] perſonas ſuſpiciat, uel C
munera recipiat. Sed & Hieroſolymis cōſtituit Ioſaphat ipſi Iſraeli quoſdam ex
Leuitis & ſacerdotibus,& ex præcipuis patribus ad iudiciū DOMINI, & ad li-
tes,[b] qui habitarent Hieroſolymis.Præcepit aūt illis huiuſmodi mandatis,Sic fa-
cietis in timore DOMINI,in fide,[ueritate,]& candido corde. Quæcunq; cau-
ſa aduenerit de fratribus ueſtris habitātibus in ciuitatibus ſuis, inter ſanguinem
& ſanguinem,inter legem & præceptum,inter ſtatuta & iudicia, moneatis eos D
ne delinquat contra DOMINVM,ne ira[DOMINI]ueniat ſuper uos,& ſuper
fratres ueſtros:hoc ſi feceritis,non delinquetis. Et ecce habetis uobiſcum Ama-
riam ſummum ſacerdotem in omni negotio DOMINI, ad hæc Sebadiam filiū
Iſmaelis principem domus Iuda in omnibus negotijs regis,[habetis]deniq; Le-
uitas executores coram uobis:fortes igitur eſtote,& ſatagite,eritq; DOMINVS
cum eo qui bene [egerit.]

CAP. XX.

*In bello quod mouent contra eum Moabitæ & Ammonitæ,dominus opem fert Io-
ſaphat.*

CONtigit poſt hæc ut proficiſcerentur Moabitæ & [a] Ammonitæ, cumq; eis A
alij ex Ammonitis contra Ioſaphat in prælium. Venerūt ergo qui nuncia-
rent ipſi Ioſaphat huiuſmodi uerbis,Venit contra te ingens exercitus tranſmari-
norum & Syrorum,& ecce ipſi ſunt in Hazazon Thamar,quæ eſt Engadi.Me-
tuit ergo Ioſaphat,&[b] propoſuit quærere DOMINVM, indixitq; ieiuniū uni-
uerſo Iuda.Congregati etiā ſunt qui erant in Iuda,ut quærerent à DOMINO,
quin & ex omnibus ciuitatibus Iuda uenerunt interrogare DOMINVM.Stetit
itaq; Ioſaphat in cœtu Iuda & Ieruſalem in æde DOMINI ante atrium nouū,
& ait,DOMINE deus patrū noſtrorū,an non tu es deus in cœlis?an non tu im-
peritas in omnibus regnis gentium?an non in manu tua robur eſt & potentia, B
nec eſt qui ſeſe contra te ſtatuat?An nō tu deus noſter expuliſti habitantes huius
terræ corā populo tuo Iſrael, dediſtiq; eam ſemini Abrahæ amici tui perpetuò?
Qui habitarunt in ea,ædificaueruntq; tibi in ea ſanctuariū nomini tuo, dicētes,
Si irruerit ſuper nos malū, gladius uindicans, peſtilentia aut fames, ſtabimus in
conſpectu domus iſtius & coram te, (ſiquidem nomen tuū eſt in domo iſta,)&
clamabimus ad te de tribulatione noſtra,tu uero exaudies & opem feres. Nunc
ergo Ammonitæ & Moabitæ & mons Seir,(per quos non permiſiſti tranſire Iſ-
raelitas quum uenirent de terra Aegypti,ſed diuerterunt ab eis,& non deleuerūt
eos,)en illi rependunt nobis,ut uenientes exturbent nos de poſſeſſione tua,quā
nobis poſſidendam dediſti,Deus noſter an non iudicabis eos?In nobis quidem C
non eſt robur contra tam ingentem multitudinem quæ uenit contra nos,igno-
ramus quid nobis ſit faciendum,ſed ad te ſunt oculi noſtri. Omnis autem Iuda
ſtabat coram DOMINO,unà cum pube ſua,uxoribus ſuis, & liberis ſuis. Erat
autem [ibi]Iahaſiel filius Sachariæ,filij Benaiæ,filij Iehiel, filij Mathaniæ Leui-
ta de filijs Aſaph,ſuper[c] quē uenit ſpiritus DOMINI in medio cœtu, qui dixit,
Aduertite omnis Iuda,& habitatores Ieruſalem,& tu rex Ioſaphat,ſic dicit DO-
MINVS uobis, Vos ne timueritis, neq; animo frangamini metu huius tantæ
multitudinis,non enim ueſtrum eſt prælium,ſed dei,cras deſcendite contra eos,

[a] Eb. Acceptio perſonarū,& receptio munerum. Eſt autem recipere perſonas mirari, ſuſpicere, ut in eorum gratiam aliquid facias. Expende ſignificationem dictionis Naſa & Maſa.

[b] Alij legūt, & reuerſi ſunt in Ieruſalem. Numerus eſt mutatus.

[a] Alij ex Ammonitm legunt, ac ſi eſſent ſeparati populi ab Ammonitis, uel ex eis nati.

[b] Eb. Dedit faciem ſuam ut quæreret.

[c] Super quem factus eſt.

en ipsi ascendunt per cliuum Ziz, inuenietis eos in fine torrentis ante desertum Ieruel: nec est ut uos pugnetis in hoc [prælio,] consistite, state, & uidete salutem
D DOMINI uobiscũ. O Iuda & Ierusalem, nolite timere, neq; animo frangi, cras exite contra eos, & DOMINVS erit uobiscum. Inclinauit ergo Iosaphat facie [sua] terram uersus, sed & omnis Iuda, & habitatores Ierusalem prociderunt ante DOMINVM, adorantes DOMINVM. Surrexerunt autẽ Leuitæ de filijs Kahathitarum, atq; de filijs Korhitarum, ut laudarent DOMINVM deum Israelis magna uoce, idq; celebriter. Quumq; mane surrexissent, egressi sunt in desertum Tekoa, & illis egredientibus stetit Iosaphat, & ait, Audite me Iuda & habitatores Ierusalem, Credite in DOMINVM deũ uestrum, & [d] fides seruabitur uobis: credite prophetis eius, & prospere uobis cedet. Consilio autem inito cũ populo, collocauit quosdam qui cantarent DOMINO, & laudarent magnificentiã sanctitatis, egrederenturq; ante armatum exercitum, & dicerent, Confitemini DO-
E MINO, quoniam bonitas eius est perpetua. Eo uero tẽpore quo inciperent canticum & laudem, excitauit DOMINVS eos qui erant in insidijs super Ammonitas, Moabitas & habitatores montis Seir, qui uenerant contra Iudam, ut sese mutuo prosternerent. Nã Ammonitæ & Moabitæ steterunt cõtra habitatores montis Seir, ut perderent ac delerent eos. Quumq; in uniuersum perdidissent habitatores Seir, iuuit quisq; proximum suum ad [mutuum] interitum. Venit autem Iuda ad [e] Mizpe deserti, respexeruntq; ad multitudinẽ, & ecce illi iacebant mortui in terra, nec ullus euaserat. Veniens ergo Iosaphat & populus eius, ut diriperent spolia eorum, inuenerunt in eis multum suppellectilis & uestium, insuper & uasa delectabilia quæ diripiebant sibi, ut ferre non possent: tribus diebus spolia di-
F stribuebant, multa enim erant. Quarto deinde die cõgregati sunt in uallem gratiarum actionis, quoniam illic gratias egerunt DOMINO, atq; hac de causa uocarunt nomen eius loci uallis [f] gratiarum actionis usq; in hunc diem. Porrò omnis Iuda & uiri Hierosolymitæ cũ capite suo Iosaphat uersi sunt ut redirent Hierosolyma cũ gaudio, nam DOMINVS exhilarauerat eos de hostibus suis. Venerunt ergo Hierosolyma cum nablis, citharis & buccinis ad ędem DOMINI. Venitq; pauor dei super omnia regna nationum, quũ audissent DOMINVM pugnasse contra hostes Israelis. Tranquillum itaq; fuit regnum Iosaphat, & dedit ei deus tranquillitatem circunquaq;. Et regnauit Iosaphat super Iudã: trigintaquinq; annos natus erat quũ inauguraretur regno, & regnauit uigintiquinq;
G annos in Ierusalem. Asuba fuit nomen matris suæ, quæ fuit filia Silhi. Et incessit in uia Asæ patris sui, nec declinauit faciens quod rectũ erat in oculis DOMINI: ueruntamen non recesserant excelsa, & populus adhuc non præparauerat cor suum ad deum patrum suorum. Reliqua gestorum Iosaphat & priora & postrema, en ea scripta sunt in rebus Iehu filij Hannani, qui transtulit [ea] in librum regum Israel. Posthæc societatem inijt Iosaphat rex Iuda [g] cum Ahasia rege Israel, qui impietati studuit: in hoc uero conuenit cum eo, ut pararent naues quæ irent in [h] mari, & fecerunt naues in Ezion Gaber. Prophetauit autẽ Eliezer filius Dodaua de Maresa contra Iosaphat hisce uerbis, Eo quod societatẽ inijsti cum Ahasia, disiecit DOMINVS operea tua: confractæq; sunt naues, neq; potuerunt uenire in mare.

Credendũ promissionibus dei.

In prælio laudandus dominus.

Tandem ad spolia.

Vallis benedictionis.

Gratiarum actio pro uictoria.

Timor dei contra inimicos.

Excelsa nõ ablata.

Societates perniciosę.

d Posset etiam legi, et firmi eritis, uel certi.

e Alij legunt, Mizpe appellatiuum pro specula.

f Legunt alij uallis benedictionis.

g Alij referũt hoc ad Iosaphat, quod impie fecerit se iungendo Ahasiæ.

h Pro mari alij legũt Tharsis: alij legunt, ut irent in Tharsis.

CAP. XXI.

Succedit pio regi impius filius Ioram, sub quo Edom à Iuda deficit, & punitur Ioram ob impietatem.

A DOrmiuit autem Iosaphat cum patribus suis, sepultusq; est ad patres suos in ciuitate Dauidis, regnoq; inauguratus est pro eo Ioram filius eius. Habuit autem fratres qui filij erant Iosaphat, nempe Asariam, Iehielem, Sachariam, Asariam, Michaelem, & Sephatiam: hi omnes filij fuerunt ipsius Iosaphat regis Israel.

Mors Iosaphat.

Israel. Dederatq; eis pater eorũ multa munera auri & argenti, deinde & delicata quædam, & ciuitates munitas in Iuda, regnũ autem dederat ipsi Ioram, nam ille erat primogenitus. Insurrexit aũt Ioram aduersus regnum patris sui, & quum inualuisset, occidit omnes fratres suos gladio, simulq; [quosdam] ex principibus Israelis. Cum inauguraretur regno Ioram, natus erat trigintaduos annos, regnauitq; octo annis in Ierusalem. Ambulauit in uia regum Israelis, sicut fecerat domus Ahabis, nam habebat filiam Ahabis uxorem, designauitq; malum in oculis DOMINI. Noluit autẽ DOMINVS uastare domũ Dauidis, propter fœdus quod inierat cum Dauide, & q promiserat se daturum lucernam illi & filijs suis cunctis diebus. In diebus eius defecit Edom, ne subesset sub manu Iuda, constitueruntq; super se regem. Transiuit itaq; Ioram cum principibus suis, habuitq; secum omnes currus suos, factumq; est ut noctu consurgeret & percuteret Edomæum qui eum circũsederat, simulq; principes curruum. Defecit itaq; Edom ne esset sub manu Iuda usq; in hunc diem. Quin & Libna eodem tempore defecit, ne esset sub manu eius, dereliquerat enim [Ioram] DOMINVM deum patrum suorum. Fecit excelsa in ciuitatibus Iuda, & fecit scortari habitatores Ierusalem, & seduxit Iudam. Venit aũt ad eum scriptũ quoddam ab Elia propheta in hãc sententiam, Sic dicit DOMINVS deus Dauidis patris tui, Quandoquidem non ambulasti in uijs Iosaphat patris tui, & in uijs Asæ regis Iuda, sed ambulasti in uia regũ Israelis, effecistiq; ut scortarentur Iuda & habitatores Ierusalẽ iuxta scortationes domus Ahabis: insuper & fratres tuos (domũ patris tui,) qui te meliores fuerunt, occidisti, ecce DOMINVS percutiet plaga magna populũ tuum, filios tuos, & uxores tuas, & cunctam substantiã tuam. Porrò te [percutiet] doloribus magnis, morbo uiscerũ tuorum, donec effluant uiscera tua præ dolore q in dies [crescet.] Excitauit ergo DOMINVS contra Iorã spiritũ Palestinorũ & Arabum qui erant ad latus Aethiopũ. Qui ascendentes in Iudam, peruaserunt eam, & captiuã abduxerunt omnem substantiã, quæ inueniebatur in domo regis, filios quoq; eius & uxores eius, & non est relictus ei filius, nisi Iehoahas, qui inter filios eius minimus natu erat. Post hæc omnia ferijt eum DOMINVS in uisceribus eius morbo incurabili. Factũ autem est post dies aliquot, quũ tempus esset exactum post finem annorũ duorum, effluxerunt uiscera eius in ipso morbo eius, mortuusq; est pessimis morbis, nec fecerunt ei bustum quemadmodum busta fecerant patribus suis. Trigintaduos [annos] natus erat quum cœpisset regnare, regnauitq; Hierosolymis octo annis, uixitq;[a] illaudate, sepelierunt tamen eum in ciuitate Dauidis, sed non in sepulchris regum.

Margin notes: Iorã fratres occidit filios regis. 2. Reg 8. Vxor impia seducit maritum. (B) 2. Reg. 7. b Edom rebellis percutitur. Lobna rebellis. Literę Elię ad Ioram. (C) Excitat dominus hostes. (D) Ioram alui languore interit.

[a] Ebr. fuit absq; desiderio, hoc est, ut nemo eum desideraret.

CAP. XXII.

De regno Ahasiæ.

Ciues aũt Hierosolymitani inaugurarunt regem Ahasiam filium eius natu minorem loco eius, quoniã grassatores qui uenerãt cum Arabibus bellandi causa, occiderant omnes maiores natu. Regnũ itaq; obtinuit Ahasias filius Ioram regis Iuda. Quadragintaduos annos natus erat Ahasias quũ cœpisset regnare, regnauitq; anno uno Hierosolymis. Nomẽ matris eius fuit Athalia filia Amri. Et hic ambulauit in uijs domus Ahab, nã mater eius cõsultrix ei fuit ut impie ageret. Designauit igitur malũ in oculis DOMINI, quemadmodũ domus Ahabis, nam illi consultores ei fuerunt post mortem patris sui ad perditionem eius. Quin ipse iuxta eorũ consilia ambulauit, profectusq; est cum Ioram filio Ahab regis Israelitici in præliũ contra Hasaelẽ regem Syriæ in Ramoth Gilead, & percusserunt Syri ipsum Iorã, reuersusq; est ut sanaretur in Iesreel, quoniam uulnera habuit quæ inflixerãt ei in Rama, quũ pugnaret cum Hasaele rege Syrorum. Descendit autẽ Asarias filius Ioram regis Iuda, ut inuiseret Ioram filium Ahabis in Iesreel, ibi enim ægrotabat. Erat autẽ hoc à deo, ut cõculcaretur Ahasias, dum

Margin notes: (A) 4. Reg. 8. f Ochozias impius. (B) A deo uindicta mali. (C)

ueniret ad Ioram. Nam quũ uenisset, ipse egressus est cum Ioram obuiã Iehu filio Nimsi, quem unxerat DOMINVS, ut excinderet domũ Ahab. Factum est ergo quum Iehu iudiciũ exequeretur contra domum Ahab, ut deprehenderet primores Iuda atq; filios fratrũ Ahasiæ, qui ministrabant Ahasiæ, & interficeret eos. Quæsiuit & Ahasiã, qui sese absconderat in Samaria, quem captum adduxerunt ad Iehu, interfecerũt eum atq; sepelierunt eum: dixerunt enim, Filius Iosaphat is est, qui quæsiuerat DOMINVM in toto corde suo: nec erat domui Ahasiç robur ut retineret regnũ. Porrò Athalia mater Ahasiç uidẽs q; mortuus esset filius suus, surrexit, & perdidit omne semen regiũ in domo Iuda: tulit autem Iehosabeath filia regis ipsum Ioas filium Ahasiç, & clam surripuit eum è medio filiorũ regis q occisi erãt, reposuitq; eum & nutricẽ eius in cubiculo lectorũ, & abscondit eum Iehosabeath filia regis Iorã uxor Iehoiadç sacerdotis, & soror Ahasiç metu Athaliæ, ut non occideret eum. Fuit itaq; cum eis in domo dei absconditus sex annis. Athalia autem regnabàt in terra.

2.Reg.9.
Ochosias occiditur.
D
Athalia semen regium occidit.
4.Reg.11.a
Ioas absconditur.

CAP. XXIII.

Ioas auxilio & consilio Ioiadæ regno inauguratur, interfecta Athalia.

A SEptimo deinde anno Iehoiada sumpto animo, adsumpsit centuriones, Asariam filiũ Ierobam, & Ismaelem filiũ Iehohanan, Asariam filiũ Obed, Maasiam filiũ Adaiæ, & Elisaphat filium Sichri, secum in fœdus. Circũeuntes uero Iudã, congregauerunt Leuitas ex cunctis urbibus Iuda, & præcipuos patres Israelis, & uenerunt Hierosolyma. Vniuersus aũt cœtus in domo dei fœdus pepigit cum rege: dixitq; ad eos, Ecce filius regis regnabit, sicut loquutus est DOMINVS de filiis Dauidis, hoc ergo est quod facere debetis, tertia pars uestrũ ingredientur sabbato ad sacerdotes & Leuitas & custodes portarũ & liminũ, tertia deinde pars in domo regis, & tertia pars ad portã fundamenti, omnis deniq; populus erit in atriis ædis DOMINI. Nemo aũt ingredietur ædem DOMINI, nisi sacerdotes & qui ministrãt Leuitis, hi ingredientur, quia sancti sunt, omnis aũt populus obseruabit custodiã DOMINI. Et circũdabunt Leuitæ regem circũquaq;, & habebit quisq; arma sua manu sua: quicũq; uenerit in ædem, trucidetur: & hi sint cum rege dum ingreditur & dum egreditur. Fecerunt aũt Leuitæ & omnis Iuda iuxta omnia quæ præceperat Iehoiada sacerdos, adsumpseruntq; quisq; uiros suos qui sabbato ingrediebãtur, cum his qui sabbato egrediebãtur, quia non dissoluit sacerdos Iehoiada ordines. Dedit præterea Iehoiada sacerdos cẽturionibus hastas, clypeos, & scuta quæ fuerant regis Dauidis, fuerantq; in domo dei. Et collocauit cunctũ populũ, ut quisq; haberet gladiũ manu sua, à latere templi dextro, ad latus templi sinistrũ iuxta altare & templũ, ut regem circunquaq; circũstarent. Tum eduxerunt filium regis, & imposuerunt ei coronam, & [dederunt] ei testimoniũ, & regem eum constituerũt, unxeruntq; eum Iehoiada & filii eius, dicentes, Viuat rex. Audiens autem Athalia uocem currentis populi, & eorũ qui laudabant regem, uenit ad populũ in ædem DOMINI. Quumq; circũspexisset, ecce rex stabat ad columnã suam in introitu, [a]cãtores uero & tubæ iuxta regem, & cunctus populus terræ lætabatur, & clangebant buccinis, & cõcinebant musicis instrumentis docentes laudare. Athalia aũt cõscidit uestimenta sua, dixitq;, Coniuratio, coniuratio. Et egressus Iehoiada sacerdos ad centuriones qui erant copiis præfecti, dixit ad eos, Educite eam extra ædem ad septa: si quis eam sequitur, trucidetur gladio: præceperat em̃ sacerdos, Ne interfeceritis eam in æde DOMINI. Fecerunt ergo ei spatiũ utrinq;, & uenit ad portã per quam equi ingrediebantur in domũ regis, illic interfecerunt eam. Pepigit aũt Iehoiada fœdus inter se & inter cunctum populũ, interq; regem, ut essent populus DOMINI. Deinde ingressus est uniuersus populus in phanum Baal, & demoliti sunt illud, aras quoq; eius, & imagines eius confregerunt, sed & Mathan sacrificũ Baal corã altaribus

2.Reg.11.a
2.Sam.7.
B
C
D

[a] Pro cãtoribus alii legunt principes: sed facilis est lapsus in samech & iamin.

Athalia occiditur.
Populus destruit idola.

taribus trucidarũt. Constituit deinde Iehoiada officia domui DOMINI sub manu sacerdotũ & Leuitarum, quemadmodum distribuerat Dauid in æde DOMINI, qui sacrificarent holocausta DOMINO, sicut scriptũ est in lege Mosis, cum gaudio & cantico iuxta ordinationẽ Dauidis. Constituit quoq; ianitores iuxta portas domus DOMINI, ne quis ingrederetur qui quacunq; ratione immũdus esset. Accepit præterea centuriones & insignes quosq;, & qui in populo aliquid dominij habuerunt, & cunctũ populum terræ, & deduxit regem de domo DOMINI, & uenientes in mediũ portæ superioris domus regis, collocauerũt regem super solium regni. Et lætatus est cunctus populus terræ, & urbs quieuit, postq̃ Athaliam gladio occiderunt.

CAP. XXIIII.

De regno Ioas, qualiter uiuo adhuc Ioiada, qualiter eo mortuo regnarit.

4. Reg. 11. a
SEptem annos erat natus Ioas quũ regnũ caperet, regnauitq; quadraginta an- A
nis Hierosolymis: nomen matris eius fuit Zibia de Beer Seba. Fecit aũt Ioas
rectũ in oculis DOMINI donec Iehoiada sacerdos uiueret. Accepit autẽ Ieho
iada ei duas uxores, genuitq; filios & filias. Post hæc contigit ut Ioas corde uol-
uerer de instauratione ædis DOMINI, cõgregauitq; sacerdotes & Leuitas, & di
xit ad eos, Exite ad ciuitates Iuda, et cõgregate ex omni Israele pecuniã, ut instau
retur quotannis domus dei uestri, & uos accelerate hoc negotiũ. At Leuitæ non
accelerabant: uocans ergo rex Iehoiadam summum [sacerdotem,] dixit ei, Cur B
non perquiris à Leuitis, ut inferant à Iuda & Ierusalẽ in tentoriũ testimonij uecti
gal, q̃d [constituit] Moses seruus DOMINI, & cõgregatio Israelis? (Athalia em̃
impia [mulier] & filij eius diruperant ædem dei, quin & omnia quæ erant cõse-
crata pro æde DOMINI, impenderunt ipsi Baalim:) præcepitq; rex ut facerent
arculã, quam posuerunt foris ad portã ædis DOMINI. [a]Euulgarunt aũt uoce
[præconis] in Iuda & Ierusalẽ, ut adferrẽt DOMINO uectigal, quod Moses ser
uus dei [constituerat] Israeli in deserto. Et lætati sunt cũcti principes atq; omnis C
populus, & adferentes iniecerunt in arculã donec impleretur. Quumq; ueniret
tempus ut ferrent arculã ad officia regis per manum Leuitarũ, (nempe quum ui
derent pecuniã esse multam,) uenit scriba regis, & qui constitutus erat à summo
sacerdote, qui euacuata arcula tulerunt eam, et reportarunt eam in locum suum,
idq; fecerunt suo quoq; die, collegeruntq; pecuniã multam, quam dedit rex & Ie
hoiada sacerdos facientibus opus ministerij in domo DOMINI, qui conduxe-
runt latomos & artifices, qui reficerẽt ædẽ DOMINI: fabros quoq; ferrarios & D
ærarios, qui instaurarẽt ædem DOMINI: & hi operarij fecerũt opus, ascenditq;
operis dispositio per illorũ manus, qui collocarunt domũ dei iuxta præparationẽ
suam, eamq; firmarunt. Quumq; absoluissent, reliquũ pecuniæ adferebãt ad re-
gem & Iehoiadã q̃ fecit ex ea uasa ædi DOMINI, uasa ministerij, phialas, coch-
learia, uasa aurea & argentea, sacrificabantq; holocausta in æde DOMINI iugi
ter cunctis diebus Ioiadæ. Senuit aũt Iehoiada, saturq; dierum mortuus est: fuit
aũt dũ moreretur natus annos centũ & triginta, & sepelierũt eum in ciuitate Da E
uidis iuxta reges, quoniã benefecerat Israeli, &[b] cũ deo & domo eius. Mortuo Ie
hoiada, uenerũt principes Iuda, et inclinarũt se regi, audiuitq; eos rex. Et deseren
tes domũ DOMINI dei patrum suorũ, seruierunt lucis & idolis, factaq; est indi
gnatio [dei] super Iudã & Ierusalem propter hanc culpam eorum. Misitq; ad eos
prophetas, qui eos reducerent ad DOMINVM, q obtestati sunt eos, sed auribus
non perceperunt. Induit aũt spiritus dei Sachariam filium Iehoiadæ sacerdotis,
qui stans in populo ait ad eos, Sic dicit deus, Cur transgressi estis uos præcepta F
DOMINI? non cedet uobis prospere, quandoquidẽ enim uos dereliquistis DO
MINVM, derelinquet & uos. Illi aũt conspiratione contra eum facta, lapidibus
cum obruerũt, iubẽte hoc rege, in atrio ædis DOMINI: neq; recordatus est Ioas

Margin notes: Ioas instaurat dei cultum. — Exod. 30. — Exod. 30. b — Ioiada moritur. — Ioas deprauatur. — Filius Ioiadæ occiditur à Ioas.

a Ebr. Et dederũt uocem in Iuda.

b Supplendum aliquid, ut fidus fuit, uel tale aliquid.

rex beneficentiæ eius qua eum affecerat Iehoiada pater eius, quin filiũ eius occideret. Dixit aũt ille in morte sua, DOMINVS inspiciat & inquirat. Vertente anno ascendit contra eum exercitus Syriæ, ueneruntq; contra Iudam & Ierusalẽ, & perdiderunt de populo omnes primores populi, & omnia spolia eorũ miserunt regi Darmasci. Venerat aũt exercitus Syrorũ cum paucis hominibus, tradiditq; DOMINVS in manum eorũ exercitũ ualidissimũ, quod DOMINVM deum patrũ suorũ deseruissent: cum Ioas quoq; iudicium exequuti sunt. Abeuntibus autem illis ab eo, reliquerunt eum in languoribus multis, cõspiraruntq; contra eum serui sui propter sanguines filiorũ Iehoiadæ sacerdotis, & trucidarunt eum in lecto suo ut moreretur, sepelieruntq; eum in ciuitate Dauidis, nec sepelierunt eum in sepulchris regũ. Isti uero sunt qui contra eum coniurarunt, Sabad filius Simeath [c]Ammonites, & Iehosabad filius Simrith Moabites. Porrò de filijs eius & ingenti uectigali contra eum, deq; fundatione domus dei, en scripta sunt ea in inuentario libri regũ: regnauit aũt loco eius Amazias filius eius. CAP. XXV.

Matt.23.d

Pauci hostes uincũt plures impios.

Ioas interimitur à seruis.

c Alij in fœminino genere exponunt, Ammonitidis, &c. & Hebræa ita habere uidentur.

De regno Amaziæ filij Ioas.

A Amazias quũ regno inaugurararetur, natus erat uigintiquinq; annos, regnauitq; Hierosolymis annis uigintinouẽ: nomen matris suæ fuit Iehoadan de Ierusalẽ. Is fecit quod rectũ erat in oculis DOMINI, sed non integro corde. Quum enim regnũ eius iam firmatũ esset, interfecit seruos suos qui trucidarãt regem patrẽ suum: filios aũt eorũ non interfecit, quia sic scriptũ est in lege in libro Mosis, ubi præcepit DOMINVS in hanc sententiã, Non morientur patres propter filios, nec filij morientur propter patres, sed unusquisq; morietur in peccato suo. Congregauit aũt Amazias Iudã, & cõstituit eos iuxta domos patrias, tribunos & centuriones per uniuersum Iudã & Beniamin. Et recensuit eos ab eo qui natus erat uiginti annos & supra, inuenitq; eorũ treceta millia electorum & qui bello apti erant, quiq; ferre potuerunt hastã & clypeum. De Israele quoq; cõduxit uirorũ fortium centum millia, idq; centum talentis argenti. Venit autem ad eum uir dei, dicẽs, Ne proficiscatũ tecũ ô rex, exercitus Israelis, quia DOMINVS non est cum Israele, [nempe] cum omnibus filijs Ephraim: quod si profectus fueris in præliũ strenue agendo, præcipitabit te deus corã hoste, quoniam in deo est robur uel ut opem ferat uel ut prosternat. Dixit aũt Amazias uiro dei, Quid uero fiet cum centum talentis quę dedi exercitui Israelitico? Respondit uir dei, Habet DOMINVS ut det tibi his plura. Separauit igitur Amazias turmam militũ quæ uenerat ad eum de Ephraim, ut abirent in locum suũ, & æstuauit nasus eorũ uehementer contra Iudã, reuersiq; sunt ad locum suum in æstu nasi. Amazias uero corroboratus, duxit populũ suum, & profectus est in uallem salis, percussitq; de filijs Seir decẽ millia: deinde ceperunt filij Iuda uiuorũ decem millia, & adduxerunt eos in uerticem cuiusdã rupis, deieceruntq; eos è uertice rupis, dissilieruntq; omnes. Porrò milites quos remiserat Amazias ne proficiscerentur cũ eo in prælium, irruerũt in ciuitates Iuda, à Samaria usq; ad Beth Horon, & percusserũt ex eis tria millia, diripueruntq; ingentem prædã. Quum uero Amazias rediisset à cæde Edumæorũ, adduxit quoq; deos filiorũ Seir, constituitq; eos sibi deos, procubuitq; ante eos, & adoleuit eis. Irritatus est aũt furor DOMINI contra Amaziam, misitq; ad eum prophetã qui diceret ei, Cur quæsiuisti deos populi, qui non eripuerunt populũ suum de manu tua? Contigit autem quum loqueretur ipse ad eum, ut diceret ei, Num constituerũt te consiliarium regi, cessa tibi, [a] cur enim te cædant? Propheta uero cessans dixit, Scio quod consiliũ inierit deus, ut perdat te quod hoc fecisti, neq; adquieuisti consilio meo. Amazias uero rex Iuda consilio inito misit ad Ioas filiũ Iehoahas filij Iehu regem Israelis huiusmodi mãdata, Age spectemus nos mutuo coram. Tum misit Ioas rex Israelis ad Amaziã regem Iuda huius-

4.Re.14.a

Deut.24.c 4.Reg.4.d Ezec.18.e

Viribus humanis nõ fidendum.

Idumæi percutiuntur.

Idololatria Amasiæ.

Corripitur Amasias.

a Quasi diceret, Caue ne uapules.

Amasias punitur.

huiusmodi mandata, Carduus qui est in Libano misit ad cedrũ quæ est in Libano, dicens, Da filiam tuam filio meo uxorẽ, & præterijt fera quæ erat in Libano, F & cõculcauit carduũ: dicis, En tu percussisti Edom, & extollit te cor tuum ut glorietur: mane igitur domi tuæ, cur prouocas malũ, ut tu cadas & Iuda tecum? At Amazias non audiuit, quoniã à deo erat, ut traderet eos in manum [hostis,] eo quòd quæsierant deos Edom. Ascendit itaq; Ioas rex Israelis, & sese mutuo coram spectarunt, ipse & Amazias rex Iuda in Beth Semes quæ est in Iuda. Corruit autẽ Iuda coram Israele, & fugerunt quisq; in tentoriũ suum, Amaziam uero regem Iuda filium Ioas filij Iehoahas apprehẽdit Ioas rex Israelis in Beth Semes, & introduxit eum in Ierusalẽ, & dirupit murũ Ierusalem à porta Ephraim usq; ad portã anguli quadringentis cubitis. Omne quoq; aurũ & argentũ & omnia uasa quæ G inueniebãtur in domo dei apud Obed Edom, et thesauros domus regis, et filios obsidum, reduxit in Samariam. Vixit autem Amazias filius Ioas rex Iuda post mortem Ioas filij Iehoahas regis Israelis, quindecim annis. Reliquum gestorum Amaziæ priora & postrema, an non hæc scripta sunt in libro regũ Iuda & Israelis? Ab eo tempore autem quo defecit Amazias à DOMINO, conspirarunt contra eum conspirationem in Ierusalem: quumq; is fugisset in Lachis, miserũt post eum in Lachis, & interfecerunt eum illic, uexeruntq; eum equis, & sepelierunt eum cum patribus suis in ciuitate Iuda.

Deficit Amasias.

CAP. XXVI.

De regno Vsiæ, & pœna qua multatus est ob facinus quod irreligiose tentat.

4. Re. 14. c

ACceperunt aũt omnis Iuda Vsiam, qui natus erat sedecim annos, & constituerunt eum regem loco patris sui Amaziæ. Is ædificauit Eloth, & reduxit A eam ad Iudam postq̃ dormiuit rex cum patribus suis. Quũ regno inauguraretur Vsias, natus erat sedecim annos, regnauitq; Hierosolymis quinquagintaduobus annis: nomẽ matris eius fuit Iecholia de Ierusalem. Fecit autem quod rectũ erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecit Amazias pater eius. Et factũ est ut quæreret deum in diebus Zachariæ, qui intelligẽs erat in [a]uidendo deũ, & in istis diebus in quibus quærebat DOMINVM, dedit ei deus prosperũ successum. Nam egressus pugnauit contra Palestinos, & rupit murũ Gath, atq; murum Iabnæ, & murum Azoti, & ædificauit ciuitates in Azoto, & in Palestina. Contulit quoq; ei deus auxilium aduersus Palestinos, & contra Arabes habitantes in Gur Baal & Hameunim. Dederunt etiam Ammonitæ munus Vsiæ, & [b]diuulgatum B est nomen eius donec ueniret ad Aegyptum usq;, nam supra modũ fortiter egit. Aedificauit quoq; Vsias turres in Ierusalem iuxta portã anguli, & iuxta portam uallis, & iuxta angulos, & firmauit eas. Aedificauit turres in deserto, & effodit puteos multos, quia habuit pecora multa tam in uallibus q̃ in planis locis: agricolas & uinitores non solum in montibus, sed & locis planis [c]fertilibus, studiosus enim fuit agriculturæ. Habuit quoq; Vsias copias quæ belligerabant, & quæ turmatim in prælium egrediebãtur iuxta numerum præfecturæ eorũ, sub manu Iehiel scribæ, & Maasiæ præfecti, & sub manu Hananiæ qui erat ex principibus regis. Omnis numerus præcipuorum patrum & fortissimorũ heroum duo milia sexcenti. Et sub manu eorũ fuit exercitus militaris trecentorum millium, atq; septem millium & quingentorũ qui belligerabant strenua uirtute, ut auxilio essent regi cõtra hostes. Præparauit quoq; eis Vsias omni scilicet exercitui clypeos, C hastas, galeas, loricas, arcus et fundas pro lapidibus. Et fecit in Ierusalẽ ingeniose excogitata quædã tormenta aut machinas, quæ essent in turribus & mœnijs ad eiaculandũ sagittas & lapides magnos. Exijt ergo nomen eius ad remota [loca,] eo quòd mirifice sibi auxilia parauit, donec fortissimus fieret. At in fortitudine sua elatũ est cor eius, [b]donec [omnia] perderet: nã trãsgressus est cõtra DOMINVM deum suum, ingressus in templum DOMINI, ut adoleret suffitum in ara incẽsi.

Dominum quærere.

Pugna contra Philistæos.

Agricola Ozias.

a Alij legũt, in timendo deum.

b Ebr. Iuit nomen eius.

c Alij legunt, Charmel.

b Ebr. Vsq; dum uastare.

Ingressus est aūt post eum Asarias sacerdos, cūq; eo sacerdotes DOMINI, [nempe] uirorum strenuorū octoginta, steteruntq; iuxta Vsiam regem, & dixerunt ad eum, Non [licet] tibi ô Vsia, ut suffitū facias DOMINO, sed sacerdotū [est] qui filij sunt Aharonis, qui cōsecrati sunt ad adolendū: egredere igitur ex sanctuario, transgressus enim es, quod tibi ad gloriam non [cedet] à DOMINO deo. Iratus ergo Vsias, (habuit aūt in manu sua incēsum ut illud adoleret,) & in hac ira sua contra sacerdotes exorta est lepra in fronte eius corā sacerdotibus in domo DOMINI iuxta arā incensi. Et respexit eum Asarias summus sacerdos & omnes sacerdotes, & ecce leprosus erat fronte sua, & deturbarunt eum ex illo loco, cōpulsusq; ut egrederetur, quoniā DOMINVS percusserat eum. Fuit itaq; Vsias rex leprosus usq; ad diem mortis suæ, habitauitq; in domo libera, leprosus, quia seclusus erat à domo DOMINI. Porrò Iotham filius eius erat super domū regis, ius[e] dicens populo terræ. Reliquū gestorū Vsiæ priora & posteriora, scripsit Esaias filius Amoz propheta. Dormiuitq; Vsias cum patribus suis, & sepelierunt eum cum patribus suis in agro sepulturæ, qui [paratus erat] regibus. Dixerunt enim, Leprosus est. Et regnauit Iotham filius eius loco ipsius. CAP. XXVII.

(Margin: D; 4.Re.15.a; e Alij legunt, regens populum terræ.; Iotham rex)

De regno Iotham & eius gestis.

A IOtham quū regno inaugurararetur natus erat uigintiquinq; annos, regnauitq; sedecim annis Hierosolymis. Nomen matris eius erat Ierusa, quæ filiā fuit Zadok. Fecit aūt quod rectū erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat pater eius Vsias, excepto q̄ nō ingressus est templū DOMINI: populus quoq; adhuc peruerse agebat. Is ædificauit portā domus DOMINI superiorem, & in muri propugnaculis multa ædificauit. Aedificauit prçterea ciuitates in montanis Iuda, & in nemoribus extruxit arces & turres. Is etiā bellū gessit cum rege Ammonitarum, quibus etiam superior factus est, ut darent ei Ammonitæ eodem anno centum talenta argenti, & decem mille coros tritici, atq; hordei decem mille. Hçc tribuerunt ei Ammonitæ, & deinceps anno secundo & tertio. Roboratus est ergo Iotham, quoniā præparauit uias suas coram DOMINO deo suo. Reliquum gestorum Iotham, & omnia bella eius, & uitæ eius, ecce hæc scripta sunt in libro regum Israelis & Iuda. Vigintiquinq; annos natus erat quum regnare cœpisset, & regnauit sedecim annis Hierosolymis. Et dormiuit Iotham cum patribus suis, & sepelierunt eum in ciuitate Dauidis, & regnauit Ahas filius eius pro eo.

(Margin: 4.Re.15.g; B; Vincuntur Ammonitę.; C; Vias domini dirigere.; D; Achas.)

CAPVT XXVIII.

De regno impij regis Ahas.

A AHas natus erat uiginti annos quū regno inaugurare͂t, regnauitq; sedecim annis Hierosolymis, nec fecit q̄d rectū erat in oculis DOMINI quemadmodū Dauid pater eius, ambulauit enim in uijs regū Israelis, & fecit fusilia Baalim. Is etiā adoleuit incēsum in ualle Hinnom, & cōcremauit filios suos igne, iuxta abominationes gentiū quas eiecerat DOMINVS ante filios Israel. Sacrificauit quoq; & adoleuit in excelsis, & in collibus, atq; sub omni arbore frondosa. Tradidit ergo eum DOMINVS in manū regis Syrorū, qui percusserūt eum, & duxerunt ab eo multos captiuos, duxeruntq; Damascū: traditus quoq; est in manum regis Israelitici, qui percussit eum cæde magna. Occidit eñ Peka filius Romeliæ in Iuda uno die [uirorū] cētum & uiginti millia, qui omnes strenui fuerūt bellatores, eo q̄ deseruissent DOMINVM deū patrum suorū. Occidit deinde Sichri heros fortis Ephraita Maasiā filium regis, & Asrikā prçfectū prçtorio, & Elkana, qui secundus erat à rege. Ceperunt q̄q; filij Israel de fratribus suis ducenta millia mulierum, filiorū & filiarum, diripueruntq; eis multam prædā, & aduexerunt prædā in Samariam. Fuit autē illic propheta DOMINI, cui nomē erat Oded, qui egressus in cōspectum exercitus introeuntis Samariam, dixit ad eos,

(Margin: 4.Re.16.a; A Syris uincitur.; Israelitæ captiuant Iudæos.; B; Oded propheta.)

En DOMINVS deus patrum uestrorum in furore[quo concitus est] aduersus Iudam,tradidit eos in manus uestras, quos in ira occidistis, [quæ res] ad cœlũ usq; peruenit: quin insuper [a] statuistis subijcere uobis Iudã & Ierusalẽ, ut serui sint & ancillæ, an non obnoxios culpæ uos redditis apud DOMINVM deũ uestrum? Audite ergo me,& remittite [b] captiuos quos cepistis de fratribus uestris, quoniã DOMINVS iratus est uobis. Surrexerũt ergo uiri de primoribus filiorum Ephraim, Asarias filius Iehohanan, Berechias filius Mesillemoth, Ezechias filius Sallũ, & Amasa filius Hadlai aduersus eos qui e militia ueniebant, & dixerunt ad eos, Ne introducatis captiuos huc, nam statuitis nobis culpã obtrudere corã DOMINO, ut adijciatis ad peccatũ nostrum & ad culpam nostrã, quũ alioqui satis delicti sit nobis, & atrox ira contra Israelẽ. Dimisit igitur exercitus captiuos & prædam corã principibus & toto cœtu. Et surrexerunt uiri nominibus expressi, & C

apprehensis captiuis, uestierunt eos qui nudi inter eos erant ex spolijs, uestierũt inquam eos, & induerũt eos calceos: cibum & potum dederunt eis, deinde unxerunt eos, & duxerũt asinis eos omnes qui debiles erant, & introduxerunt Iereho ciuitatem palmarũ ad fratres eorum, reuersiq; sunt ipsi in Samariam. Sub id tempus misit rex Ahas ad reges Assur, ut ei auxilio essent, uenerunt enim rursus Edomæi, & stragem fecerunt in Iuda, abduxeruntq; captiuos, sed & Palestini irruperunt in ciuitates cãpestres, & ad Meridiẽ Iuda, ceperuntq; Beth Semes & Aialon, & Gederoth, atq; Socho & [c] uiculos eius, Thimna & uiculos eius, Gimzo & uiculos eius, habitauerũtq; ibi. Humiliauerat enim DOMINVS ipsum Iuda propter Ahas regem [d] Israel, quoniã [e] denudauerat Iudã, & transgressione transgressus erat aduersus DOMINVM. Venit autem contra eum Thiglat Pilnæser rex D

Assyrius, qui [f] eum obsedit, nec roborauit eum, tametsi Ahas partem de æde DOMINI, deq; domo regis & principũ dederit regi Assyrio, non tamen tulit ei auxilium. Porrò rex ipse Ahas eo tempore quo esset in angustijs, addidit & hoc, ut trãsgrederetur cõtra DOMINVM, sacrificauit nanq; dijs Damasci, qui eum percusserant, & dixit, Quandoquidẽ dij regum Syriæ auxilium eis ferunt, sacrificabo & ego eis, ut & mihi opem ferant: quũ tamen hi ei & toti Israeli offendiculo fuerint Collegit quoq; Ahas uasa domus dei, cõminuit uasa domus dei, clausit ostia domus DOMINI, et [g] fecit sibi altaria Hierosolymis in omni angulo, sed et in singulis urbibus Iuda fecit excelsa ad adolendũ dijs alijs, irritãs DOMINVM deum patrum suorũ. Reliquũ rerum eius, & omnes uiæ eius priores & posteriores, ecce hęc scripta sunt in libro regũ Iuda & Israel. Dormiuitq; Ahas cũ patribus suis, & sepelierunt eum in ciuitate Ierusalẽ: non aũt intulerunt eum in sepulchra regum Israel, regnauitq; pro eo Ezechias filius eius.

Iudæi captiui dimissi sunt ab Israelitis.

Iudas ab Idumæis et Palestinis affligitur.

Achas idololatra.

Moritur Achas.

a Pro statuistis Hebræus dicit dixistis.

b Hb. Captiuitatem. Ponunt autem captiuitatem pro his qui captiui abducuntur.

c Ebr. & filias eius.

d Ponitur hic Israel pro Iuda, quod sæpe fit in hoc libro.

e Alij legunt, quia ultionẽ sumpsit de Iuda quod transgressi.

f Alij legũt, obsedit eum, sed non præualuit ei.

g Alij legunt, fecit ei altaria, ut referatur ad dominum.

CAP. XXIX.

De regno regis sanctißimi & pijßimi Ezechiæ.

4.Re.18.a

Ezechias quum regno inaugurraretur natus erat uigintiquinq; annos, regnauitq; uigintinouẽ annis Hierosolymis. Nomen matris eius erat Abia, quæ erat filia Zachariæ. Is fecit quod rectũ erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quę fecerat Dauid pater eius. Ipse regni sui anno primo, mense primo aperuit ostia domus DOMINI, & reparauit ea. Et introduxit sacerdotes & Leuitas, colligens eos in plateã orientalẽ, dixitq; ad eos, Audite me Leuitæ, & sanctificamini nunc, atq; sanctificate ædẽ DOMINI dei patrum uestrorũ, & efferte de sanctuario immunditiam, nam patres nostri transgressi sunt, & malũ designarũt in oculis DOMINI dei nostri, deseruerũt eum, & auerterũt facies suas à tabernaculo DOMINI, & præbuerũt[ei] tergum. Quin & ostia uestibuli clauserunt, & extinxerunt B lucernas, incensum non adoleuerũt, nec holocaustum sacrificarũt in sanctuario deo Israelis, hinc uenit ira DOMINI super Iudã & Ierusalẽ, ut traderet eos commouendos & uexandos, utq; stupori & sibilo sint quemadmodũ cernitis oculis

Templi & cultus diuini instauratio ab Ezechia.

Ad Leuitas oratio regis.

uestris. Et ecce patres nostri corruerũt gladio, filij nostri, filiæ nostræ, atq; uxores nostræ hanc ob causam in captiuitatẽ [abductæ sunt.] Nunc igitur [constitui] in corde meo pangere fœdus cũ DOMINO deo Israelis, ut auertat à nobis iram furoris sui. Filij mei, nolite molles esse, quia uos elegit DOMINVS ut stetis ante conspectũ eius, & ministretis ei, ut sitis eius ministri, & q adoleant incensum. Surrexerũt igitur Leuitæ, nempe Mahath filius Amasai, Ioel filius Asariæ de filijs Ka Leuitæ mũdant domũ domini ab idololatria.

C hathitarũ: de filijs uero Merari, Kis filius Abdi, & Asarias filius Iehalelel: de filijs deniq; Gersunitarũ, Ioah filius Zimma, & Edem filius Ioah: de filijs quoq; Elisaphan, Simri & Iehiel: de filijs Asaph, Zacharias & Mathanias: de filijs Heman, Iehiel, & Simei: de filijs Iedithun, Semaia & Vsiel: hi cõgregauerũt fratres suos, & sanctificauerunt se, ueneruntq; iuxta prçceptũ regis, & uerba DOMINI, ut mundarent domũ DOMINI. Ingressi autem sacerdotes interiora ædis DOMINI ut eam mundarent, extulerũt omnem immunditiã quam inuenerũt in templo DOMINI in atriũ domus DOMINI, quã receperunt Leuitæ ut efferrẽt foras ad torrentem Kidron. Cœperunt autem prima mensis primi sanctificare, octauo die

D mensis uenerunt ad porticũ DOMINI, sanctificauerũtq; ędẽ DOMINI diebus octo, die autem decimasexta mensis primi perfecerunt. Introgressi aũt ad regem Ezechiã, dixerunt, Mundauimus totam domum DOMINI, altare holocausti, & omnia uasa eius, atq; mẽsam dispositionis, & omnia uasa eius, sed & cũcta uasa quæ dimisit rex Ahas in regno suo quũ esset præuaricatus, prçparauimus & sanctificauimus, & ecce ea sunt corã ara DOMINI. Consurgẽs ergo summo mane rex Ezechias, congregauit principes urbis, & ascẽdit in ædem DOMINI. Adduxerunt aũt iuuencos septem, arietes septem, oues septem, atq; hircos ex capris septem in [a] sacrificiũ pro peccato, pro regno, pro sanctuario, & pro Iuda, dixitq; ad Rex et principes orant & sacrificant.

a Ebr. Pro peccato.

E sacerdotes filios Aharonis, ut sacrificarent in ara DOMINI. Et mactãtes boues, sacerdotes exceperunt sanguinẽ, & sparserunt super aram, sic & arietes mactantes sparserunt sanguinẽ super aram, mactantes deniq; agnos, sparserunt sanguinem super aram. Quumq; adduxissent hircos pro peccato corã rege & multitudine, imposuerũt eis manus suas, mactantesq; eos sacerdotes, expiauerũt sanguine eorum altare, ut reconciliarẽt totum Israelem, quia pro omni Israele iussit rex fieri holocaustum, & sacrificium [b] peccati. Constituit præterea Leuitas in domo DOMINI cum cymbalis, & nablis, atq; citharis, iuxta præceptũ Dauidis & Gad uidentis regis, atq; Nathan prophetæ: nam hoc fuit præceptũ per manũ DOMI

b Ebr. Et peccatum.

F NI, & per manũ prophetarum eius. Steteruntq; Leuitæ cum instrumentis Dauidis, & sacerdotes cum tubis. Iussit autem Ezechias sacrificare holocaustũ in ara: & sub idem tempus quo cœpit holocaustũ, cœpit & canticũ DOMINI & tubæ, atq; instrumenta Dauidis regis Israel. Vniuersus uero cœtus procidebat, canebãt alij cantica, alij clangebãt tubis, idq; totũ [durabat] donec absolueretur holocaustum. Quumq; finem facerẽt sacrificandi, proni inclinarũt & rex & omnes qui aderant cum eo, & adorarũt. Dixit ergo rex Ezechias, & principes ad Leuitas, ut laudarent DOMINVM iuxta uerba Dauidis & Asaph uidentis. Et illi laudarũt donec gaudiũ [fieret,] & inclinantes adorarunt. Ezechias respondens, dixit, Nũc Canere deo laudes. Hymni Dauidis.

c Ebr. Implestis.

G [c] consecrastis manum uestrã DOMINO, adeste ergo, & inferte sacrificia & gratiarum actiones in domũ DOMINI: adduxitq; cœtus sacrificia & gratiarũ actiones, & holocausta etiã quicunq; liberali erant corde. Fuit autem numerus holocaustorũ quæ adduxerant multitudo, boues septuaginta, arietes centum, oues ducentæ, quæ omnia erãt pro holocausto DOMINI. Porrò sanctificatorũ erant boues sexcenti, & ouium tria millia. Iam sacerdotes pauciores erant, q̃ qui possent omnium holocaustorũ detrahere pelles, at fratres eorum Leuitæ opem tulerunt illis donec opus perficerent, & donec sanctificarẽt se sacerdotes, nam Leuitæ ma Holocaustorum numerus.

forem

iorem cordis integritatem habuerunt ad se sanctificandũ quàm sacerdotes. Fuerunt & holocaustorũ ingens copia, cum adipibus pacificorum & libaminibus holocausti, & præparatum est ministerium domus domini. Lætatus est itaq; Ezechias & omnis populus, quod deus populum præpararit, & quod res ilico perfecta erat.

CAP. XXX.

Ezechias reuocat populum ad dominum, & demolitur ea quæ impie inoleuerant.

Misit præterea Ezechias ad uniuersum Israelem & Iudã, & scripsit epistolas ad Ephraim & Manasse, ut uenirẽt Hierosolyma in ædem DOMINI, & facerent Pæsa DOMINO deo Israelis. Et inijt rex consiliũ cum principibus suis, atq; uniuerso cœtu in Ierusalẽ, ut facerent Pæsa in mense secundo, nõ enim tunc temporis facere poterãt, eo quod sacerdotes non essent satis sanctificati, neq; populus cõgregatus in Ierusalem. Placuit hæc res in oculis regis, & in oculis totius multitudinis. Et constituerũt rem, ut edita uoce diuulgaretur per omnẽ Israelem à Beer Seba usq; Dan, ut uenictes facerẽt Pæsa DOMINO deo Israelis in Ierusalem, quia nõ satis fecerant iuxta præscriptum. Abierũt ergo cursores cum epistolis quas [acceperant] à manu regis & principũ eius per uniuersum Israelẽ & Iudam, et iuxta præceptũ regis dicebãt, Filij Israel, reuertimini ad DOMINVM deũ Abrahæ, Isaac, & Israelis, ipseq; reuertetur ad reliquias quę residuæ uobis sunt de manu regũ Assur. Nolite esse sicut patres uestri, & sicut fratres uestri, q trãsgressi sunt cõtra DOMINVM deum patrum suorum, qui tradidit eos in desolationem quemadmodum uos cernitis. Nunc itaq; ne induretis ceruicẽ uestrã sicut patres uestri, date[a] manũ DOMINO, et uenite in sanctuariũ eius q̃d sanctificauit in æternũ, & seruite DOMINO deo uestro ut recedat à uobis ira furoris sui. Si enim reuersi fueritis ad DOMINVM, fratres uestri & filij uestri miseratiões [inueniẽt] corã illis qui eos captiuos tenent, reuertenturq; in terrã istam, quoniã clemens et misericors est DOMINVS deus uester, nec auertet faciẽ à uobis, si ad eũ fueritis cõuersi. Transibant itaq; cursores de ciuitate in ciuitatẽ in terra Ephraim & Manasse usq; ad Zebulon, at isti deridebant eos & subsannabant eos. Veruntamen uiri quidã ex Aser Manasse atq; Zebulon submissiores facti, uenerũt Hierosolyma. In Iuda quoq; fuit [b]manus dei ut daret eis cor unum, ad exequendũ præceptum regis et principum iuxta uerbum DOMINI. Et cõgregati sunt in Ierusalẽ populus multus, ut facerẽt solennitatẽ azymorum in mẽse secundo, aderatq; cœtus maximus. Et surgentes abstulerunt altaria quæ erant in Ierusalẽ, & cuncta uasa quibus adolebatur tulerunt, & abiecerunt ea in torrentẽ Kidron. Et mactarunt Pæsa quartadecima mẽsis secundi, et sacerdotes & Leuitæ cum [c]uerecundia se sanctificarunt, & intulerunt in ædem DOMINI holocausta. Stabant quoq; in stationibus suis, iuxta ritum suum, & iuxta legẽ Mosis uiri dei, sacerdotes etiã spargebant sanguinẽ [acceptum] à manu Leuitarum. Multi enim erant in cœtu qui non erant sanctificati, & Leuitæ [insistebant] mactationi Pæsa pro omni eo qui nõ erat mundus, ut sanctificarẽt [d]eum DOMINO. Multi enim ex populo, & plures ex Ephraim, Manasse, Isachar & Zebulon nõ fuerunt purificati, qui tamen Pæsa comederũt, nõ secundum præscriptum, quoniã Ezechias orauit pro eis hisce uerbis, DOMINVS qui bonus est expiabit omnẽ qui cor suũ præparauit ad quęrendum deum, DOMINVM inquã deum patrum suorum, etiãsi nõ sit mundatus iuxta purificationẽ sanctuarij. Et DOMINVS exaudiuit Ezechiã, sanauitq; populum. Fecerunt itaq; filij Israel qui pręsentes erant in Ierusalẽ solennitatem azymorum septẽ diebus cum magno gaudio, & laudabant DOMINVM singulis diebus, Leuitæ & sacerdotes instrumentis potentiam DOMINI [canebant.] Loquutusq; est Ezechias in cor omnium Leuitarum qui cordati erant, qui recte sentiebant de DOMINO, ut ederẽt stata ista solennitate septẽ diebus, offer

Phase celebratio.

Reuersio ad dei cultum.

Irrisio religionis.

Deus conuertit corda.

Phase celebratur.

Oratio pro non sanctificato populo.

a Dare manus, est se dedere.

b Hoc est, deus per gratiã suã & potentiam effecit et operatus est.

c Pudore & uerecundia moti se præpararunt, quum uiderent totum populum tam sedulum.

d Vel sic, Qui non erat mundus ad sanctificandum dominum, uel domino.

rentq; sacrificia gratulatoria, et laudarent DOMINVM deum patrũ suorũ. Inito autẽ cõsilio uniuersus cœtus [statuit] ut et posteriores septem dies idem facerent, quod & fecerunt, idq; cum gaudio, quoniã Ezechias rex Iuda seorsim [ex munificentia] dedit cœtui mille iuuencos, & septem millia ouiũ, quin & principes separarunt pro multitudine iuuencos mille, & ouium decem millia, et multi sacerdotũ sanctificati sunt. Et lætata est uniuersa congregatio Iuda, sacerdotes & Leuitæ, insuper & uniuersa congregatio quæ ex Israele uenerat: sed & aduenæ qui uenerant de terra Israel, & qui habitabant in Iuda. Factaq; est lætitia magna in Ierusalem, quoniam à diebus Solomonis filij Dauidis regis Israelis non fuit tale [gaudium] in Ierusalem. Et surgentes sacerdotes atq; Leuitæ bona imprecati sunt populo, auditaq; est uox eorum, & oratio eorum peruenit ad firmum habitaculum sanctitatis eius in cœlum, Leuitæ populo benedicunt.

CAP. XXXI.

Quomodo præcepto Ezechiæ populus religionem repurgarit.

A QVumq; hæc omnia absoluta essent, egressi sunt omnes Israelitæ qui præsentes fuerant ex ciuitatibus Iuda, & cõfregerunt statuas, demoliti sunt lucos, & diruerunt excelsa atq; altaria per totam [terram] Iuda & Beniamin, in Ephraim quoq; & Manasse, donec omnia abolerent. Tum reuersi sunt omnes filij Israel, quisq; ad possessionem suam & ciuitates suas. Porrò Ezechias constituit ordines sacerdotum & Leuitarum ad ordines suos quenq; pro officio suo & sacerdotes & Leuitas, [nempe ut sacrificarent] holocaustum, gratulatoria sacrificia, ut ministrarent, ut confiterentur & laudarent in portis castrorum DOMINI. Portio uero regis de substantia eius erant quotidiana holocausta mane & uespere, item holocausta pro sabbatis, neomenijs & statis ferijs, ut scriptum est in lege DOMINI. Præcepit etiã populo qui habitabat Hierosolymis, ut darent

Demolitio idololatriæ. Rex sacerdotes constituit ac Leuitas. Confessio dei. Num. 28.

B partem sacerdotibus & Leuitis, ut tenaces essent in lege DOMINI. Quumq; hoc uerbum [regis] diuulgatum esset, auxerunt filij Israel primitias frumenti, uini, olei, mellis, & omnis prouentus agri, sed & cunctas decimas attulerunt, idq; affatim. Filij quoq; Israel & Iuda, qui habitabant in ciuitatibus Iuda, etiam ipsi decimas boum & ouiũ, atq; decimas sanctas quæ erant consecratæ DOMINO deo suo attulerunt, & dederunt plures [a] aceruos. Mense tertio cœperunt [dare] aceruos ut fundamentum iacerent, & septimo mense absoluerunt. Venientes autem Ezechias & principes uiderunt aceruos, & gratias egerunt DOMINO & populo eius Israel. Interrogauit etiam Ezechias à sacerdotibus & Leuitis de aceruis, cui respondens Asarias sacerdos summus de domo Zadok, ait, Quando cœptum est adferri dona in domum DOMINI, comestum est ad satietatem usq;, multumq; superfuit, quoniam DOMINVS benedixit populo suo, ut reliqua sit

Decimæ dandæ cultoribus dei.

C tanta copia. Iussit autem Ezechias ut pararent cellas in æde DOMINI, & præparauerunt. Bona igitur fide intulerunt primitias & decimas, & quæ erant consecrata, cõstitutusq; est super ea Chonanias Leuita, & Semei frater eius [b] secundus, & Iehiel, Asasia, Nahath, Asael, Ierimoth, Iosabad, Eliel, Ismachias, Mahath, & Benaias præfecti erant per [c] Chonaniam & Semeiam fratrẽ eius iussu Ezechiæ regis, Asarias autem princeps erat in domo DOMINI. Kore filius Iimna Leuita ianitor ad ortum, erat [constitutus] super ea quæ sponte offerebantur deo, & super seperata dona DOMINI, & super sancta sanctorũ. Ad illius manum erant Eden, Miniamin, Iesua, Semaia, Amarias, & Sechanias, in ciuitatibus sacerdotũ sub fide [constituti,] ut darent fratribus suis iuxta ordines, ut maiori, ita & mino-

D ri. Exceptis quos recẽsuerat in maribus ab eo qui natus erat tres annos & supra, omni scilicet qui ingrediebatur domum DOMINI, iuxta demẽsum cuiusq; diei, pro ministerio eorum, pro custodijs eorum, & pro ordinibus eorum. Et his qui inter sacerdotes reputati erant per domos patrũ suorũ, & Leuitis, ab eo qui natus erat

a Eb. Dederunt aceruos aceruos: alij legunt, dederunt singuli aceruos: sed geminatio dictionũ uidetur excellentiã quandam & exaggerationem significare.

b Potest etiam legi, secundi ordinis.

c Ebr. A manu Chonaniæ.

erat an̄os uiginti & ſupra, per cuſtodias ſuas & ordines ſuos. Deinde his qui in pube eorum cenſebantur, uxoribus quoq; eorum, filijs & filiabus eorũ, pro omni multitudine, nam fide illorum ſanctificabãtur ſancta. Filijs quoq; Aharonis ſacerdotibus qui erãt in agris ſuburbanis ciuitatum ſuarum, per ſingulas ciuitates, uiri qui expreſſi ſunt nominatim, ut darẽt portiones omni mari in ſacerdotibus, & omnibus qui cenſi erãt inter Leuitas. Ad hunc modum fecit Ezechias in omni Iuda, fecitq; quod bonũ, rectum & uerum erat corã DOMINO deo ſuo. In omni opere quod cœpit in miniſterio domus dei, in lege & præceptis, quærebat deũ ſuũ, fecitq; [illud] toto corde, & proſpere ceſſit.

CAP. XXXII.

De obſidione qua preßit Senacherib Ieruſalem, & de ægrotatione Ezechiæ.

4 Re. 18. c
Iſa. 36. a

POſt illá geſta & fidem illã, uenit Sanherib rex Aſſyriorum, & ingreſſus Iudã, caſtrametatus eſt aduerſus ciuitates munitas, [a]ſtatuitq; illas abruptas ſibi [uendicare.] Vidẽs ergo Ezechias quod Sanherib [b] ueniſſet, & ſtatuiſſet etiã ipſi Ieruſalem bellum inferre, inijt cõſilium cũ principibus ſuis & cũ heroibus ſuis, ut obturarent aquas fontium, qui extra urbem erant, & hi auxilio ei fuerũt: congregatus enim eſt multus populus, et [c] obſtruxerũt omnes fontes, ſimulq; torrẽtem qui inundat in medio terræ, dicentes, Cur uenirent reges Aſſyriæ, & inuenirẽt aquas multas? [d]Roboratus itaq; [Ezechias,] ędificauit omnes muros ruptos, et [e]excitauit [munitiones] ſuper turres, aliumq; murũ foris, roborauitq; Millo in ciuitate Dauidis: fecit q̊q; [f]multa tela & clypeos. Cõſtituit præterea imperatores ſuper populũ qui bellũ gererẽt, cõgregauitq; eos ad ſe in platea portę ciuitatis, loquutusq; eſt [g]in cor eorum huiuſmodi uerbis, Fortes eſtote, et agite ſtrenue: ne timueritis, neq; animo frangamini metu Aſſyrij regis, aut metu totius multitudinis quæ cũ eo eſt, apud nos enim plures ſunt quàm cũ illo. Cum illo eſt brachiũ carneum, nobiſcũ aũt DOMINVS deus noſter, ut auxilietur nobis, & pugnet noſtras pugnas. Populus ergo nixus eſt uerbis Ezechiæ regis Iuda. Poſt hæc miſit Sanherib rex Aſſyriorũ legatos ſuos Hieroſolyma, (nam ipſe oppugnabat Lachis, cumq; eo quidquid roboris habebat,) ad Ezechiã regem Iuda, & ad omnẽ Iuda, qui fuerũt Hieroſolymis, huiuſmodi mandatis, Sic dicit Sanherib rex Aſſyriorum, Quò nitimini uos, qui habitatis in obſeſſa Ieruſalẽ? An uero Ezechias uobis perſuadet, ut tradatis uos morti, fame & ſiti, his nẽpe ſermonibus, DOMINVS deus noſter liberabit nos de manu regis Aſſur? An non Ezechias is eſt qui abſtulit excelſa eius atq; aras eius, & ait ad Iudã & Ieruſalem, dicens, Dũtaxat coram hac una ara adorabitis, & ſuper hac incẽſum adolebitis? An ignoratis quid ego fecerim & patres mei omnibus populis terrarũ? Potuerúntne, etiamſi maxime ſe poſſe exiſtimarint, dij gentium terrarũ liberare terram eorũ de manu mea? Quis uero eſt ex omnibus dijs gentium illarũ quas exciderunt patres mei, qui liberare potuerit populũ ſuum de manu mea, ꝙ deus ueſter poſſit uos liberare de manu mea? ne ergo ſeducat uos Ezechias, neq; lactet uos ſic, nec credatis ei, quoniã nullus eſt deus cuiuſcũq; nationis aut regni, qui potuerit aſſerere populũ ſuum de manu mea, & de manu maiorũ meorũ, quãto minus deus ueſter aſſerere poterit uos de manu mea? Et alia quædã loquuti ſunt legati eius cõtra DOMINVM deum, atq; contra Ezechiam ſeruum eius. Ad hęc ſcripſit epiſtolas, in quibus blaſphemauit DOMINVM deũ Iſraelis, loquutusq; eſt contra eũ, dicens, Sicut dij gentiũ terrarum nõ potuerunt liberare populum ſuum de manu mea, ſic deus Ezechiæ non aſſeret populũ ſuũ de manu mea. Clamauerunt etiam Iudaice contra populum Hieroſolymitanũ qui in muris [excubabãt,] ut terrerẽt eos, pauidosq; redderẽt, ſicq; urbem caperent. Loquutiq; ſunt contra deũ Ieruſalem, ſicut contra deos populorum terrę, qui erant opus manuum hominum. Orauit ergo Ezechias rex et Eſaias filius Amoz ꝓpheta gratia huius rei, & clamauerũt

Munit urbem & orat dominũ rex.

Atticiſmus Conatur impius auertere populũ à deo uero.

Blaſphemia in deũ.

A B C D E

[a]Poteſt eſſe uocum traiectio, & dixit pro ſtatuit, ſcilicet apud ſeſe illas ad ſe rapere, uel ruptas ſuas facere. Ebraica uerba ſic habent, & dixit ad rumpẽdum eas ad ſe. Quidam intelligunt eum uoluiſſe ſerere diſſidia in urbibus, et ſic ſciſſis urbibus eas ſibi uendicare.

[b]Eb. Quod facies eius ad bellũ contra Ieruſalẽ. Poteſt etiã ſic reddi, Vidẽs Ezechias quod Sãherib ueniret Hieroſolyma bellaturus: ut ſit traiectio uocũ, quæ huic authori familiaris eſt.

[c]Hoc ſcilicet cõſilio obſtruxerũt fontes, ne rex Aſſyrius ueniẽs, aquas inueniret: ſic diceret Latinus, quod Ebræus per interrogationem effert.

[d]Vel ſumpto animo.

[e]Eb. Aſcendit ſuper turres, uel aſcendere fecit.

[f]Alij, Schelah pro miſſilibus interpretãtur, & forte melius, alij pro gladijs.

[g]In cor loqui, eſt familiariter & blande alloqui, cõmoda oratione compellare.

in cœlum. Misit aũt DOMINVS angelum, & perdidit omnes heroes bellatores duces & principes in castris regis Assyrij, reuersusq́ est ipse cũ [h]ignominia in regionem suam, & ingressus phanum dei sui, ubi eũ prostrauerũt gladio hi qui de uisceribus eius exierant. Seruauit itaq; DOMINVS Ezechiã, et ciues Hierosolymitanos à manu Sanherib regis Assyrij, & à manu omniũ, & [i] tutatus est eos circunquaq;. Multi etiã attulerunt Hierosolyma munera DOMINO, dona quoq; pretiosa ipsi Ezechiæ regi Iuda, & euectus est post hęc corã omnibus gentibus.

Angelus percussor.

h Ebr. Cum pudore faciei.

Sennacherib occiditur à filijs.

i Vel, sustulit eos undiq;, scilicet hostes.

F Quodã uero tẽpore ęgrotabat Ezechias letaliter, & orauit ad DOMINVM, qui loquutus ei, dedit prodigiũ: at Ezechias non rependit iuxta hoc quod ei impensum erat, quin potius elatum est cor eius, ut indignatio excitaretur cõtra Iuda & Ierusalem. Veruntamen submissior factus est Ezechias quum elatum fuisset cor eius, ipse uidelicet & ciues Hierosolymitani, ut nõ ueniret super eos indignatio DOMINI in diebus Ezechiæ. Erat autẽ Ezechias opulentus, cui etiã accessit insignis gloria, parauerat enim sibi thesauros argenti, auri, lapidũ pretiosorũ, odorum, clypeorũ, omniumq́; uasorum ex quibus uoluptas capitur. Repositoria insuper ad prouentũ frumenti, uini & olei, septa quoq; pro omnis generis pecori-

Ezechias ægrotus. 4. Re. 20. a Isa. 38. a

Diues Ezechias.

G bus, & septa ꝑ gregibus. Parauit quoq; sibi ciuitates, & pecudes, & boues, eosq́; multos, quoniam deus dederat ei substantiã ualde multam. Is Ezechias obstruxit scaturigines aquarũ Gihon superioris, & direxit eas deorsum ad Occidẽtem ciuitatis Dauidis, & prospere cessit Ezechiæ in omni opere suo. Quumq́; principes Babylonis misissent ad eum oratores interrogatum de portẽto quod fuerat in terra, dereliquit eum deus, ut tẽtaret eum, notumq́; fieret quidquid fuit in corde eius. Reliquum rerum Ezechię, & beneficẽtię eius, en hæc scripta sunt in [F] prophetia Esaiæ filij Amoz prophetæ, in libro regũ Iuda & Israelis. Dormiuit itaq; Ezechias cũ patribus suis, & sepelierunt eum in insignioribus sepulchris filiorũ Dauidis, gloriã ei exhibẽtes in morte sua omnis Iuda & ciues Hierosolymitani, regnauitq́; Manasses filius eius pro eo.

Tentatur Ezechias.

F Ebr. In uisione.

Moritur.

CAP. XXXIII.

De regno impij regis Manaßis & conuersione eius.

A Duodecim annos natus erat Manasses quũ regnare cœpisset, regnauitq́; annis quinquagintaquinq; Hierosolymis. Designauit aũt malum in oculis DOMINI iuxta abominãdas res gentiũ, quas eiecerat DOMINVS ante filios Israelis. [a] Reædificauit enim excelsa quæ diruerat Ezechias pater eius, & excitauit aras Baalim, & fecit lucos, adorauit omnẽ militiã cœlorum, & coluit [b] eã. Extruxit deinde aras in æde DOMINI, quũ tamẽ DOMINVS dixisset, In Ierusalẽ erit nomen meũ perpetuò. Aedificauit quoq; altaria uniuersæ militię cœlorũ in duobus atrijs ædis DOMINI, & traduxit filios suos ꝑ ignẽ in ualle filiorũ Hinnõ: erat mathematicus, ueneficus, maleficus, [c] pythonẽ consulebat, magiã exerce-

4. Re. 21. a

Manasses idololatra.

a Vel, si utrunq; uerbũ uis reddere, dic, Relapsus ędificauit.
b Vel, sacra fecit eis: nam omnia ista significat Abad.
c Eb. Fecit pythonẽ.

2 Reg 7. b Duo atria.

B bat. [In summa,] multa mala designauit in oculis DOMINI, quibus eum irritabat. Posuit insuper sculptile simulachrum ꝙ fecerat in ędẽ dei, quum tamẽ deus dixisset ad Dauidẽ & ad Solomonem filiũ eius, In ęde ista & in Ierusalẽ, quam elegi prę omnibus tribubus Israelis, ponam nomen meum in æternũ, nec ultra auferam pedem Israelis de terra quam constitui patribus uestris, modo obseruẽt & faciant cuncta quæ præcepi eis in uniuersa lege, ritibus atq; iudicijs per [d] Mosen. Manasses itaq; in errorem abduxit Iudã & ciues Hierosolymitanos, ut malitia gentes superarent quas deleuit DOMINVS ante filios Israelis. Loquutus est aũt DOMINVS ad Manassen, & ad populum eius, at non attenderũt: adduxit igitur DOMINVS contra eos principes exercitus regis Assyriorũ, qui ceperunt Manassen compedibus, uinxeruntq́; eum catenis duabus, ducentes eum in

2. Reg 7. 3. Reg. 8. b

d Ebr. Per manũ Mosis.

Manasses capitur.

C Babyloniam. Quum uero in angustias adductus esset, precatus est faciem DOMINI dei sui, admodum submissus factus in conspectu dei patrum suorum.

Orans exauditur.

Quumq́;

Quumq; orasset eum, [e]exauditus est: exaudiuit enim supplicationē eius, & reduxit eum Hierosolyma in regnū suū, tū cognouit Manasses q; DOMINVS esset deus. Post hęc ædificauit murū exteriorem ciuitati Dauidis, ad Occidentē Gihon in ualle, & ubi itur ad portam pisciū, & circum Ophel, & ualde altum fecit eum: posuit quoque duces exercitus in oībus ciuitatibus munitis per Iudam. Abstulit etiam deos alienos, & simulachra ex æde DOMINI, & cūcta altaria quæ extruxerat in monte ædis DOMINI, & in Ierusalem, proiecitq; extra ciuitatē. Reparauit item altare DOMINI, & immolauit super ipsum sacrificia pacificorum & gratiarum actionis, præcepitq; ipsi Iuda, ut seruirent DOMINO deo Israelis. Veruntamen populus adhuc sacrificabat in excelsis, [f]licet DOMINO deo suo. Reliquum gestorū Manassis, & oratio eius ad deum suum, & sermones uidentium qui ad eum sunt loquuti in nomine DOMINI dei Israelis, en hęc scripta sunt in rebus regum Israelis. Oratio quoq; eius, & quomodo exauditus sit, omnia peccata eius, trāsgressio eius, loca in quibus ædificauerat excelsa, & lucos cōstituerat atq; simulachra antequam se submitteret, en ista scripta sunt in uerbis uidētium. D
Dormiuit autem Manasses cum patribus suis, sepelieruntq; eum in domo sua, & regnauit Amon filius eius pro eo. Natus erat Amon uigintiduos annos quum regno esset inauguratus, regnauitq; duobus annis Hierosolymis. Designauit autem malum in oculis DOMINI, quemadmodū designauerat pater eius. Nam omnibus sculptilibus quæ fecerat Manasses pater eius, sacrificauit Amon, & coluit ea. Sed non est submissior factus in cōspectu DOMINI sicut Manasses pater eius submissus factus fuerat, quin Amon iste auxit delictū. Conspirarunt autem aduersus eum serui eius, interfeceruntq; eum in domo sua, populus autē terræ percusserunt omnes illos qui conspirauerant contra regē Amon, & constituerunt regem idem populus terræ Iosiam filiū eius pro eo.

Immolat sacrificia. — *Orat Manasses.* — *Moritur.* — *Amon idololatra occiditur.*

[e] Ebr. Exoratus est ei scilicet deus.

[f] Alij legunt, inaniter domino deo suo.

CAP. XXXIIII.

De regno Iosiæ & egregijs eius factis.

OCto annos natus erat Iosias quum inciperet regnare, regnauitq; in Ierusalem annis trigintaunū. Is rectū fecit in oculis DOMINI, & incessit in uijs Dauidis patris sui: non [a]recessit neq; ad dexterā, neq; ad sinistram. Octauo anno regni sui, quum adhuc puer esset, cœpit quærere deum Dauidis patris sui: anno uero duodecimo cœpit expurgare Iudam & Ierusalem ab excelsis, lucis, sculptilibus & fusilibus. Diruerūtq; corā eo altaria Baalim, & simulachra quę superiori ætate super illa fuerunt, demolitus est: lucos etiam, & sculptilia, & fusilia contriuit atq; comminuit, & sparsit super sepulchra eorum qui sacrificauerant eis. Ossa quoq; sacerdotum combussit in altaribus eorum, & mundauit Iudam & Ierusalem. Idem [fecit] in ciuitatibus Manasse, Ephraim, & Simeon usq; in Naphthali in desolatis locis eorū circunquaq;. Diruit altaria atq; lucos, & sculptilia comminuit & contriuit, cunctaq; simulachra cōfregit per uniuersam terram Israelis, reuersusq; est Hierosolyma. Regni sui anno duo de uigesimo quum expurgasset terram atq; ædem, misit Saphan filium Azaliæ, & Maasiam præfectum urbis, & Ioah filium Ioahas à memoria, ut instaurarent ædem DOMINI dei sui. Venientesq; ad Hilkiam sacerdotem magnum, dederunt pecuniam quæ illata fuerat in ædem dei, quam collegerant Leuitæ custodes liminis de manu Manasse & Ephraim, atq; ab uniuersis reliquijs Israelis, & ab omni Iuda ac Beniamin, reuersiq; sunt Hierosolyma. Dederunt [inquā] in manum eorum qui faciundo operi in æde DOMINI inspectores cōstituti erant, qui dederant eam facietibus opus, laborātibus in æde DOMINI, instaurātibus sarta tecta ædis. Dederunt inquam artificibus & structoribus, ut cōpararent [b]lapides excisos, & ligna ad compages & axes domorū, quas uastauerāt reges Iuda. Viri autē huiusmodi, faciebant opus bona fide: præpositiq; eis erant Iahath, Obadias: Leuitæ de filijs Merari, Zacha-

Iosias pius. 4. Reg. 22. — *Demolitur altaria.* — *Instaurat dei cultum Iosias rex.*

A B C

[a] Latinius erat, Ne tantillum aberrauit: sed nolui Ebraismū mutare certa ratione.

[b] Potest etiam legi, lapides quadratos aut politos.

nas & Mesullam de filijs Kahathitarũ, qui solicitarent opus: sed & Leuitę omnes
qui eruditi erant in instrumentis musicis. Super baiulos uero & solicitatores om
D nium qui opus faciebant, & singula ministeria, ex Leuitis erant quidã & scribis,
ex præfectis & ianitoribus. Quumq; efferrent pecuniã illatam in ædem DOMI
NI, inuenit Hilkias sacerdos librum legis DOMINI, [qui datus erat] [c] mini- *Liber legis inuenitur in templo.*
sterio Mosis. Respondens autem Hilkias, dixit Saphan scribæ, Librum legis in-
ueni in æde DOMINI. Deditq; Hilkias librum ipsi Saphan, Saphan uero por-
tauit librum ad regem: referens simul ad regem negotiũ hisce uerbis, Quidquid
datum est in manum seruorũ tuorum, ipsi perficiunt. Conflabant aũt pecuniam
inuentam in æde DOMINI, dederuntq; eam in manũ inspectorũ, inq; manum
facientiũ opus. Indicauit præterea Saphan scriba regi, dicens, Librum dedit mihi
Hilkias sacerdos: legitq; in eo Saphan corã rege. Quum uero rex audisset uerba
legis, discidit uestimẽta sua. Præcepitq; rex Hilkiæ, & Ahikam filio Saphan, atq; *Rex emendationem proponit.*
Abdon filio Micheæ, & Saphan scribæ, & Asaiæ seruo regis huiusmodi manda
E tis, Ite, cõsulite DOMINVM ꝑ me, & pro reliquijs Israelis & Iuda, super uerbis
libri qui est inuentus, quoniã magnus est furor DOMINI, qui conflatus est con
tra nos, eo quod patres nostri non custodierũt uerbum DOMINI, ut agerent iu
xta omnia quæ scripta sunt in libro isto. Abijt itaq; Hilkias & quibus rex [man-
dauerat] ad Huldam prophetissam uxorem Sallum filij Tokhath, filij Hasra cu- *Hulda prophetis.*
stodis uestiũ, habitabat enim illa Hierosolymis in secũda [parte,] & loquuti sunt
ad hunc modum. Dixit autem illa, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Dicite ui=
ro qui misit uos ad me, Sic dicit DOMINVS, Ecce ego adduco malum super lo
cum istum, & super habitatores illius omnes maledictiones quæ sunt scriptæ in
libro quem legerunt corã rege Iuda, eo quod dereliquerunt me, & adoleuerunt
dijs alijs, ut me prouocarẽt in cunctis operibus manuum suarum, unde & furor
meus stillabit super locum istum, nec residebit. Ad regem autem Iuda, qui misit
F uos ad consulendum DOMINVM, sic dicetis inquam ad eum, Sic dicit DOMI
NVS deus Israelis, Quandoquidẽ [propter] uerba quæ audisti, cor tuum molle *Compunctio regis.*
est factum, & submissior factus es in cõspectu dei quum audiuisti uerba eius su
per locum istum, & super habitatores eius, submissior factus es [inquam] coram
me, & discidisti uestimenta tua, atq; fleuisti in conspectu meo, audiui & ego, di-
cit DOMINVS. Ecce ego colligã te ad patres tuos, colligerisq; intra sepulchra
tua in pace, nec uidebunt oculi tui omne malum quod ego induco super locum
istum, atq; super habitatores eius. Illi ergo retulerunt regi sermonem. Misit ergo *4.Re.23.a*
rex & congregauit omnes seniores in Iuda & Ierusalem, ascenditq; rex in ædem
DOMINI, simulq; omnes uiri Iuda & ciues Hierosolymitani, sed & sacerdotes
G & Leuitæ, et omnis populus à maiore ad minorem usq;, & legit in auribus eorũ
omnia uerba libri fœderis huius inuenti in æde DOMINI. Stetitq; rex in statio- *Lex domini legitur coram populo.*
ne sua, & pepigit fœdus coram DOMINO, ut ambularent post DOMINVM,
utq; custodirent præcepta eius, testimonia eius, & statuta eius in toto corde suo,
atq; in tota anima sua, & facerent uerba fœderis huius, quæ scripta erant in libro
isto. Fecit etiam [b] stare [pacto] quicunq; Hierosolymis & in Beniamin erant, & *Fœdus renouatum cum domino.*
fecerunt habitatores Hierosolymitani fœdus dei, dei [inquam] patrum suorum.
Abstulit quoq; Iosias omnes abominationes ex omnibus terris filiorũ Israelis, et
transtulit cunctos quos repererat in Israele, ut seruirent DOMINO deo suo: nec
recesserunt à DOMINO deo patrum suorum cunctis diebus.

c Ebr. In manu Mosis.

b Ebr. In fœdere.

CAP. XXXV.

Iosias pascha celebrat, & quum multa pie in religione cõstituisset, prælio occumbit.

A FEcit aũt osias Hierosolymis Pæsa DOMINO, mactarũtq; Pęsa decimaquar *4.Re.23.c*
ta mẽsis primi. Et cõstituit sacerdotes in custodijs suis, cõfirmauitq; eos in mi *3.Esd.1.a*
nisterio

niſterio ędis DOMINI. Ait aũt ad Leuitas qui erudiebant omnẽ Iſraelem, quiq;
ſancti erant DOMINO, Ponite arcam ſanctitatis in domo quã ædificauit Solo
mon filius Dauidis rex Iſraelis, ne ſit uobis onus in humeris, nũc ſeruite DOMI
NO deo ueſtro, & populo eius Iſraelitico. Pręparate [uos] ſecundũ domos patrũ
ueſtrorũ in ordinibus ueſtris, iuxta præſcriptũ Dauidis regis Iſraelis, & ſecundũ
ſcriptũ Solomonis filij eius. State in [a] ſanctitate ſecũdũ diſtinctionẽ domus pa
trum, iuxta fratres ueſtros filios populi, in ordine domus patrũ Leuitarũ, immo-
late Pæſa, ſanctificamini atq; præparate fratres ueſtros, ut faciant iuxta uerbum
DOMINI per [b] Moſen. Segregauit aũt ex [munificẽtia] Ioſias filijs populi oues,
agnos & hœdos caprarũ, omnia ad Pęſa, pro omni eo qui pręſens erat, numero B
triginta millia, boum autem tria millia, atq; de ſubſtantia regis. Principes quoq;
eius ſpõte populo & ſacerdotibus atq; Leuitis ſegregauerũt, Hilkias, Zacharias
atq; Iehiel principes ædis dei, dederũt ſacerdotibus ad paſchales hoſtias duo mil
lia & ſexcenta [pecudum,] boues uero trecentos. Chonanias autẽ & Semaias &
Methaneel fratres eius, atq; Haſabias, Iehiel, & Ioſabad principes Leuitarũ ſegre
gauerunt pro Leuitis hoſtias paſchales [pecudum] quinq; millia, et quingentos
boues. Parato itaq; miniſterio, ſteterunt ſacerdotes in ſtatione ſua, Leuitæ quoq;
in ſuis ordinibus iuxta mandatũ regis. Et immolauerunt Pæſa, & [c] ſparſerunt ſa
cerdotes [ſanguinem acceptũ] de manu Leuitarũ, Leuitæ uero [d] expoliabant. Su-
ſtulerunt aũt holocauſtũ, ut darent ea ordinibus ſecundũ domos patrum ex filijs
populi, adducerentq; DOMINO quemadmodum ſcriptum eſt in libro Moſis,
eodem modo cum bobus. Coxerunt quoq; Pæſa igne iuxta morẽ, quę uero ſan
ctificata fuerunt, coxerunt in ollis, ahenis & caldarijs, & feſtinato [diſtribuerũt]
omnibus filijs populi, deinde parauerunt ſibi et ſacerdotibus: nã ſacerdotes, filij
ſcilicet Aharonis, in ſacrificandis holocauſtis & adipibus [occupati erant] ad no
ctem uſq;: parauerunt ergo Leuitæ ſibi & ſacerdotibus filijs Aharonis. Canto= C
res deniq; filij Aſaph erãt in ſtatione ſua iuxta pręceptũ Dauidis, Aſaph, Heman
& Iedithun uidentis regis. Et ianitores erãt ad ſingulas portas, nec licebat eis re
cedere de miniſterio ſuo, quoniã fratres eorũ Leuitæ parauerunt eis. Paratũ itaq;
eſt omne miniſteriũ DOMINI in die illa, ut facerent Pæſa, & ſacrificarent holo
cauſta ſuper aram DOMINI, iuxta præceptũ regis Ioſiæ. Fecerũt ergo filij Iſrael
qui præſentes erant Pæſa tempore illo, & feſtum diem azymorũ ſeptem diebus.
Et non eſt factum tale Pæſa in Iſraele, à diebus Samuelis prophetæ, quin nullus
regũ Iſraelis tale Pæſa fecerat quale fecit Ioſias & ſacerdotes, & Leuitę, & omnis
Iuda ac Iſrael qui præſentes erant, unà cum ciuibus Hieroſolymitanis. Anno de
cimooctauo regni Ioſiæ factum eſt Pæſa illud. Poſt omnia iſta quũ Ioſias præ-
paraſſet domũ, aſcẽdit Necho rex Aegypti, ut bellum gereret in Charchemis ad
Euphraten, egreſſusq; eſt Ioſias obuiã ei. Qui mittens ad eum legatos, ait, Quid D
negotij mihi tecum eſt rex Iudæ? ne ſis hodie contra te, nam [e] contra domum bel-
lum meũ, & deus dixit ut feſtinarẽ, [f] caue tibi à deo, qui mihi adeſt, ne te perdat.
At non reflexit Ioſias faciem ſuam ab eo, quin potius prælio eũ adgreſſurus mu
tauit habitũ, nec obtemperauit ſermonibus Necho ex ore dei, & profectus cum
eo pugnaturus in campo Megiddo. Iaculatores autem petierunt regẽ Ioſiam ſa
gitta, dixitq; rex ſeruis ſuis, Transferte me, quoniã uehemẽter ſaucius ſum. Tran
ſtulerunt igitur eũ ſerui ſui de curru, & impoſuerunt eũ currui ſecũdo quem ha-
bebat, uexeruntq; eũ Hieroſolyma: mortuus aũt eſt & ſepultus in ſepulchris pa-
trum ſuorũ, omniſq; Iuda & Ieruſalem luxerunt Ioſiam. Cõpoſuit autem Iere-
mias lugubre carmen de Ioſia, quod cecinerũt omnes cantores & cantatrices in
lamentationibus ſuis propter Ioſiam uſq; hodie: quin & morẽ hũc inſtituerunt
in Iſraele, et ſcripta ſunt hęc in lamẽtationibus. Reliquũ rerũ Ioſiæ, & beneficẽtię

Ioſias bellax occiditur.
4.Reg.23.f
Zach.12.d
Lugetur Ioſias.

a Alij legunt, In ſanctuario.
b Ebr. Per manũ Moſis.
c Ebraica ſic habent, ſparſerũt ſacerdotes de manu eorum: quę quoniam obſcura ſunt, uolui ea clara reddere ſenſu expreſſo.
d Hoc eſt, detrahebãt pelles & coria hoſtijs & uictimis.
e Alij legunt, nõ contra te hodie, ſcilicet ueni, ſed contra domũ: ſed uocula atha in cauſa fuit, quo minus ſic legerim.
f Ebr. Ceſſa tibi.

eius ſecundũ q̃ ſcriptũ eſt in lege DOMINI, uerba quoq; eius tum priora tũ poſteriora, ecce hęc ſcripta ſunt in libro regũ Iſraelis & Iuda. CAP. XXXVI.

De regno Iehoaas, Eliakim, Iehoiakim Iehoiachin & Zedechiæ, de deſtructione regni Iudaici & urbis Hieroſolymorum.

A TVlit autem populus terræ Iehoahas filium Ioſię, conſtitueruntq; eũ regem pro patre ſuo in Ieruſalem. Vigintitres annos natus erat Iehoahas quũ cœpiſſet regnare, & regnauit tribus mẽſibus Hieroſolymis, quẽ[regno]mouit rex Aegypti in Ieruſalem, & impoſuit mulctam ſuper terram, argenti centũ talenta, & auri unum. Cõſtituit autem rex Aegypti ipſum Eliakim fratrem eius regẽ ſuper Iudã & Ieruſalem, mutauitq; ei nomen Iehoiakim, Ioahas autẽ fratrẽ eius tulit Necho, & duxit eum in Aegyptum. Iehoiakim quũ regno inauguraretur natus erat uigintiquinq; annos, regnauitq; Hieroſolymis annis undecim, & deſignauit malum in oculis DOMINI dei ſui. Aſcẽdit ergo cõtra eũ Nebukad Næzar rex Babylonis, uinxitq; eum catenis duabus, ut duceret eum in Babylonem. De uaſis quoq; ædis DOMINI intulit Nebukad Næzar in Babylonẽ, & repo-

4.Reg.23.

Matth.1.

2.Reg.24.

B ſuit ea in phano ſuo in Babylone. Porrò reliqua geſta Iehoiakim, et abominationes quas fecit, quodq; in eo inuentũ eſt, ecce hæc ſcripta ſũt in libro regũ Iſraelis & Iuda, regnauitq; Iehoiachin filius eius pro eo. Octo annos erat natus Iehoiachin quũ inauguraretur regno, regnauitq; tribus mẽſibus & decẽ diebus in Ieruſalẽ, et deſignauit malum in oculis DOMINI. Vertẽte anno miſit rex Nebukad Næzar, & duxit eum in Babylonem, unà cum deſiderabilibus uaſis domus DOMINI, cõſtituitq; Zedekiam[a] fratrem eius regẽ ſuper Iudam & Ieruſalẽ. Erat autem Zedekias quum regno inauguraretur natus uigintiunũ annos, regnauitq; in Ieruſalẽ undecim annis. Et deſignauit malũ in oculis DOMINI dei ſui, nec ſe ſe ſubmiſit corã Ieremia propheta[qui loquebatur]ex ore dei. Quũ & aduerſus

a. 2. Regum 24. Zedechias patruus dicitur, hic frater: apparet ergo fratres uariè dici Ebræis, ut aliàs ſæpe eſt dictum.

Ierem. 38.

C regem Nebukad Næzar rebellis fuit, qui eum ſacramẽto dei adegerat: ſed ille indurauit ceruicẽ ſuã, & obſtinauit cor ſuum, ut nõ reuerteretur ad DOMINVM deum Iſraelis. Sed & omnes principes, ſacerdotes, & populus ipſe auxerũt præuaricationem, præuaricantes iuxta cunctas abominationes gentiũ, et inquinantes domũ DOMINI, quam ſanctificauerat in Ieruſalẽ. Miſit autẽ DOMINVS deus patrum eorũ ad eos mane ſurgẽdo & nuncios ſuos mittendo, quoniã parcere[cupiebat]populo ſuo, atq; habitaculo ſuo. At illi ſubſannabãt nuncios dei, & contemnebant uerba eius, illudẽtes prophetis eius, donec aſcẽderet furor DOMINI aduerſus populum ſuum, & donec nullum eſſet remediũ. Adduxit enim contra eos regem Chaldęorũ, qui occidit iuuenes eorũ gladio in domo ſanctuarij eorum, & nõ pepercit ulli iuueni, nec uirgini, nec ſeni, nec decrepito, omẽs tradidit in manus eius. Omnia deniq; uaſa domus dei, magna & parua, theſauros

4. Re. 25.

D domus DOMINI, theſaurosq; regis et principũ eius, omĩa tulit Babylonẽ. Et cõbuſſerunt domum dei, atq; confregerunt murũ Ieruſalem, & omnia palatia eius combuſſerunt igne, uaſtatis omnibus uaſis eius deſiderabilibus. Quod reliquũ fuit à gladio, tranſtulit Babylonem, factiq; ſunt ei & filijs eius ſerui, uſq; dũ Perſa potiebatur regno, ut impleretur uerbũ DOMINI in ore Ieremiæ, donec placitum eſſet terræ in ſabbatis ſuis: cunctis enim annis deſolationis quietẽ egit, donec implerentur ſeptuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Perſarum, quum conſummatũ eſſet uerbũ DOMINI[prolatum]per os Ieremiæ, excitauit DOMINVS ſpiritũ Cyri regis Perſarũ, qui edictũ diuulgauit per totũ regnum ſuum, idq; ſcripto, in hãc ſententiam, Sic dicit Cyrus rex Perſarũ, Omnia regna terræ dedit mihi DOMINVS deus cœlorũ, & ipſe commiſit mihi, ut ædificẽ ei ædem in Ieruſalem quæ eſt in Iuda: quicunq; ergo in uobis eſt de uniuerſo populo eius, ſit DOMINVS deus eius cum eo, atq; aſcendat.

Ierem. 25. & 29. 1. Eſd. 1.

Liber

Liber Ezræ.

CAPVT I.

Cyrus Persarum rex copiam abeundi facit Iudæis in terram suam, & reædificandi templum & urbem.

Iere.25.c & 29.c 2.Par.36.d 3.Esd.2.a

NNO primo Cyri regis Persarũ, (ut perficeretur uerbũ A
DOMINI ex ore Ieremiæ,) excitauit DOMINVS spiritũ
Cyri regis Persarũ, ut diuulgari faceret uocem in toto re-
gno suo, idq; scripto in hanc sententiã, Sic dicit Cyrus rex
Persarũ, Omnia regna terrę dedit mihi DOMINVS deus
cœli, ipseq; mandauit mihi, ut[a] ædificetur ei ædes in Ierusa
lem quæ est in Iuda. Quicunq; ergo ex uobis ex omni po B
pulo eius [fuerit,] sit deus eius cum eo, ascendatq; Hierosolyma quæ est in Iuda,
& ædificet ædem[b] DOMINI dei Israelis, ipse est deus qui est in Ierusalem. Et o-
mnis qui reliquus fuerit in omnibus locis in quibus cõmoratus incola fuit, suc
currant illi homines eius loci argento, auro, suppellectile, & iumentis, cum mu-
nere spontaneo ad ædem dei quæ est in Ierusalem. Surrexerunt ergo capita pa C
trum Iuda & Beniamin, sacerdotes quoq; & Leuitę, & omnes quorum spiritum
deus excitarat ut ascenderent, & ædificarent ædem DOMINI quę erat in Ierusa
lem. Omnes præterea qui circum eos erant, corroborarunt manus eorum uasis
argenteis & aureis, suppellectile, iumentis atq; muneribus, pręter id quod spon
te quisq; offerebat. Rex insuper Cyrus deprompsit uasa ædis DOMINI, quæ
auexerat Nebukad Næzar Hierosolymis, posueratq; ea in phanum dei sui: de- D
prompsit ea inquam Cyrus rex Persarum ad manum Mithridatis, qui fuit à the-
sauris, qui numerauit ea ipsi Sesbazar primario Iuda. Erat autẽ hic numerus eo-
rum, Phialarum aurearum triginta, phialarum argentearũ mille, cultrorum un-
deuiginti, peluium aurearum triginta, peluium argentearũ alterius formæ qua-
dringentæ decem, aliorum uasorum mille. Omnium [in summa] uasorum au
reorum & argenteorum erant quinq; millia & quadringenta. Hæc omnia aue-
xit Sesbazar unà cum his qui captiui fuerant, & ascendebant è Babylone Hiero
solyma.

Ad bonum excitat spiritus domini.

a Ebr. Ad ædificandum: alij ad Cyrum referũt, ut ædificem.

b Vel, domino deo.

CAP. II.

Catalogus eorum qui è Babylone Hierosolyma conscenderunt.

Esd.7.b
Esd.5.a

HI autem filij sunt[a] prouinciæ, qui ascenderũt de captiuitate trãsmigrationis, A
quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis in Babylonẽ, & reuer
si sunt Hierosolyma & in Iuda, quisq; in ciuitatẽ suã. Qui uenerũt cum Seroba-
bele, Iesu, Nehemia, Seraia, Reeleia, Mardochęo, Bilsan, Mispar, Biguai, Rehum,
Baana. Numerus uirorũ populi Israelis. Filiorum Pareos duo millia, centũ &
septuagintaduo. Filiorum Saphatiæ trecenti septuagintaduo. Filiorũ Arah se-
ptingẽti, septuagintaquinq;. Filiorũ[b] ducis Moab, de filijs Iesua & Ioab duo mil
lia octingenti & duodecim. Filiorũ Elam mille, ducenti quinquagintaquatuor.
Filiorum Sathu nongenti quadragintaquinq;. Filiorũ Sachai septingenti & se-
xaginta. Filiorũ Bani sexcenti quadragintaduo. Filiorum Bebai sexcenti uiginti
tres Filiorum Asgad mille, ducenti & uigintiduo. Filiorum Adonicam, sexcenti
& sexagintasex. Filiorum Bikuai duo millia, quinquagintasex. Filiorum Adin
quadringenti & quinquagintaquatuor. Filiorũ Ater de Ezechia, nonagintao-
cto. Filiorum Bezai trecenti uigintitres. Filiorum Iora centum & duodecim. Fi- B

a Prouincia uidetur Iudæa dici, nam in prouinciã à Romanis redacta erat.

b Alij legunt, Filij Pahath Moab.

liorum Haschū ducenti & uigintitres. Filiorū Gibbar nonagintaquinq;. Filio-
rum Bethlehem, centū & uigintitres. Virorum Netopha quinquagintasex. Vi-
rorum Anathoth centum & uigintiocto. Filiorū Asmaueth quadragintaduo.
Filiorū Kiriath Arim Kephira & Beeroth septingenti & quadragintatres. Filio-
rum Harama & Gæba, sexcenti & uigintiunus. Virorū Michmas centum & ui-
gintiduo. Virorū Bethel & Haai ducenti & uigintitres. Filiorum Nebo quin-
quagintaduo. Filiorū Magbis centum & quinquagintasex. Filiorum Elam alte
rius, mille ducenti & quinquagintaquatuor. Filiorū Harim trecenti & uiginti.
Filiorum Lod, Hadid & Ono septingenti & uigintiquinq;. Filiorū Iericho, tre-
centi & quadragintaquinq;. Filiorū Sanaa tria millia, sexcenti & triginta. Sa- Sacerdotes
cerdotes filiorū Iedaia de domo Iesua nongenti & septuagintatres. Filiorū Imer
mille quinquagintaduo. Filiorū Pashur mille, ducenti & quadragintaseptem.
Filiorum Harim mille, decem & septem. Leuitæ. Filiorū Iesua & Kadmiel de fi Leuitæ.
lijs Hodauiæ septuagintaquatuor. Cantores. Filiorū Asaph centum & uiginti Cantores.
C octo. Filij ianitorū. Filij Sallum, filij Ater, filij Talmon, filij Akub, filij Hatita, Ianitores.
c Donatitij. filij Sobai: omnes hi centū trigintanouem, [c]Nethinæi, filij Ziha, filij Hasupha, fi- Nathinæi.
lij Tabbaoth, filij Keros, filij Siaha, filij Padon, filij Lebana, filij Hagaba, filij A-
kub, filij Hagab, filij Samlai, filij Hanan, filij Giddel, filij Gahar, filij Reaia, filij
Rezin, filij Nekoda, filij Gasam, filij Vsa, filij Paseah, filij Besai, filij Asna, filij
Meonim, filij Nephusim, filij Bakbuk, filij Hakupa, filij Harhur, filij Bazluth, fi-
lij Mehira, filij Harscha, filij Barkō, filij Sisera, filij Thamah, filij Nezia, filij Hati
pha, filij seruorum Solomonis, filij Sotai, filij Sophereth, filij Peruda, filij Iaala, fi
lij Darkon, filij Giddel, filij Sephatia, filij Hattil, filij Pochereth, Hazbaim, filij
Ami. Omnium Nethinæorum & filiorū seruorum Solomonis trecenti & no-
nagintaduo. Isti uero ascenderunt de Thel Melah, & de Thel Harsa, Cherub, Genealo-
Addan & Immer, & nō poterant indicare familiam patrum suorum, atq; semen giæ.
suum, ex Israelene essent. Filij Dolaia, filij Tobia, filij Necoda, sexcenti & quin-
quagintaduo. Et de filijs sacerdotum, filij Habaia, filij Hakoz, filij Barsillai, qui
duxit de filiabus Barsillai Gileaditæ uxorem, uocatusq; est iuxta nomen earum.
D Hi quæsierunt scriptum suum, ut sese in familiam [aliquam] insererent, at non
sunt inuenti, ideo reiecti sunt à sacerdotio. Dixitq; Hatirschata eis, ne ederent de
sancto sanctorum, donec sacerdos staret cum Vrim & Thumim. Vniuersæ mul
titudinis ad unum usq;, quadragintaduo millia, trecenti & sexaginta, præter ser
uos eorum & ancillas eorum, quorum erant septem millia, trecenti & trigintase
ptem, erantq; eis cantores & cantatrices ducenti. Equi eorum septingenti & tri-
gintasex, muli eorū ducenti & quadragintaquinq;, cameli eorum quadringenti
trigintaquinq;, asinorum sex millia, septingenti & uiginti. Et ex præcipuis pa-
tribus quum uenissent ad ædem DOMINI quæ erat Hierosolymis, liberales se
exhibuerunt pro domo dei, ut collocarēt eam super basi sua. Pro uiribus suis de
derunt ad thesaurum operis, [d]aurearū drachmarum unam et sexaginta millia, &
argenti minas quinquies mille, & uestes sacerdotales centum. Consederuntq; sa
cerdotes, Leuitæ, & quidam ex populo, cantores & ianitores, atq; Nethinæi in ci
uitatibus suis, & cunctus Israel in urbibus suis.

d Alij legunt, auri drachmas sexies decem millia & mille. Hæc per anticipationem dicuntur.

CAP. III.

Congregato populo Hierosolymis, sacerdotes aram extruunt, festos dies celebrant, sacra faciunt, & templo extruendo sese accingunt.

A Cumq; iam appeteret septimus mēsis, essentq; filij Israelis in ciuitatibus, con 3.Esd.5.
gregatus est populus ad unū usq; Hierosolymis. Tum surrexit Iesua filius
Iozadek, & fratres eius sacerdotes, atq; Serobabel filius Sealtielis, & fratres eius,
& extruxerunt altare dei Israelis, ut sacrificarent in eo holocausta, sicut scriptū est
in lege Mosis uiri dei. Firmarunt aūt altare super bases suas, quoniam terror po
pulorum

pulorum nationũ erat ſuper eos, & ſacrificarũt in eo holocauſta DOMINO, ho
Feſtũ tabernaculorũ.
locauſta [inquam] matutina & ueſpertina. Celebrarunt etiam diem feſtũ taber
naculorum ſicut ſcriptũ eſt, & holocauſta ſingulis diebus pro numero & ritu &
pro demenſo cuiuſq; diei. Deinde & holocauſtũ iuge, in neomenijs, & in ſingu- B
lis ſtatis ferijs DOMINO cõſecratis, & in omnibus quę ſponte & liberaliter offe
Inſtauratio templi.
rebant DOMINO. A primo die menſis ſeptimi cœperũt ſacrificare holocauſta
DOMINO, templo DOMINI nondũ fundato. Dederunt aũt pecuniã latomis
& artificibus, cibum, potũ, & oleum Zidonijs & Tyrijs, ut adducerent ligna ce-
drina, de Libano ad mare Iapho, quemadmodũ Cyrus rex Perſarum eis indulſe
rat. Anno ſecundo quũ ueniſſent ad ædem dei in Ieruſalem, mẽſe ſecundo cœ-
perunt Serubabel filius Sealtielis, & Ieſua filius Iozedek, & reliqui fratres eorũ
ſacerdotes & Leuitę, atq; omnes qui uenerãt ex captiuitate Hieroſolyma, & con C
ſtituerunt Leuitas qui erant nati uiginti annos & plus, ut urgerẽt opus ędis DO
MINI. Stetit ergo Ieſua & filij eius atq; fratres eius, Cadmiel quoq; & filij eius,
filij Iuda ad unũ uſq;, urgentes eos qui faciebãt opus in æde dei. Filij Henadad,
Gratiarum actio pro tẽplo fundato.
filij eorũ, atq; fratres eorũ Leuitę. Quumq; ſtructores fundamenta iacerent tẽpli
DOMINI, ſtatuerunt ſacerdotes indutos cum tubis, & Leuitas filios Aſaph cum
cymbalis laudantes DOMINVM, quemadmodũ[a] conſtituerat Dauid rex Iſrae
a Ebr. Ad manus Dauidis.
lis. Viciſſim itaq; canebant in laude & cõfeſſionibus DOMINI, [nempe] q bo D
nus eſſet, & q in æternũ beneficẽtia eius ſuper Iſraelẽ. Porrò uniuerſus populus
uociferabatur iubilo magno laudando DOMINVM q[b] fundaretur ædes DO
b Ebr. In fundari.
MINI. Multi quoq; ex ſacerdotibus & Leuitis, atq; pręcipuis patribus et ſeniori
bus, qui uiderant domũ priorem, quũ iſta domus coram oculis eorũ fundaretur,
flebant uoce magna: multi contrà uocem extollebant cũ iubilo & gaudio, ut po
pulus non poſſet diſcernere uocẽ iubili & gaudij à uoce fletus populi, nam po-
pulus iubilũ ingentem edebat, ut uox procul audiretur. CAP. IIII.

Quidam ex gentibus uolebant ſimul cum Iudæis ædificare, hoc cum non permittuntur, impediunt quo minus opus pergat.

3.Eſd.5.g
AVdiuerunt aũt hoſtes Iuda & Beniamin, q hi[a] qui ex captiuitate redierãt, A
a Ebr. Filij transmigrationis.
ædificarent templũ DOMINO deo Iſraelis, & accedẽtes ad Serubabelẽ &
ad præcipuos patres, dixerunt ad eos, Aedificabimus uobiſcum, quęremus enim
perinde ac uos deum ueſtrũ, & ſacrificamus ei à diebus Eſarhaddon regis Aſſy-
rij, qui nos huc tranſtulit. Dixit ergo eis Serubabel atq; Ieſua, & reliqui præcipui
patres Iſraelis, Non conuenit ut uos nobiſcũ ædificetis ædẽ deo noſtro, ſed nos
ſimul ædificabimus DOMINO deo Iſraelis, quemadmodũ pręcepit nobis rex
Cyrus, rex Perſarum. Factũ ergo eſt ut populus illius regionis infirmarent ma-
3.Eſd.2.d
nus populi Iuda, & deterrerent eos ab ædificando. Cõduxerunt inſuper contra
b Poſt Cyrum regnauit Cambiſes, qui & Xerſes, hunc ſequutus Darius, q & Artaxerſes: ita uidetur ordo habere, ut ſint appellatiua Xerſes & Artaxerſes: Xerſes pugnator, Artaxerſes fortis pugnator.
eos conſultores, qui irritũ faciebant conſilium eorum cunctis diebus Cyri regis
Perſarũ, uſq; ad[b] regnum Darij regis Perſarum. Et in regno Aſueri, initio regni
eius, ſcripſerunt accuſationẽ contra habitantes in Iuda & Ieruſalem. In diebus B
uero Artaxerſis ſcripſit[c] Biſlam, Mithridates, Tabeel, & reliqui eius cõſilij ad Ar
taxerſem regem Perſarum, eratq; ſcriptura exemplaris ſcripta Syriace, & explica
tio quoq; Syriaca.[d] Rehum author epiſtolę, & Simſai ſcriba ſcripſerũt epiſtolam
Epiſtola ad Artaxerſem.
c Quidam Biſchlam intelligunt appellatiue in pace uel pacifice, bono ſcilicet regis.
quandam de Ieruſalem ad Artaxerſem regem iſto tenore, Tunc Rehum author
epiſtolæ & Simſai ſcriba, & reliqui cõplices eorum, Dinæi, Apharſathchæi, Tar-
pelæi, Apharſæi, Archauæi, Babylonij, Suſanechæi, Dehauæ, Elamitæ, & reliqui
populi quos tranſtulit Aſnapar magnus & glorioſus, & collocauit illos in ciui-
tatibus Samariæ, unà cum alijs qui ſunt trans flumen & ultra. Hoc eſt exemplar
d Poteſt etiam legi, Rehum à ſecretis, uel ab epiſtolis, uel à commentarijs,
epiſtolæ quam miſerunt ad Artaxerſem regẽ, Serui tui, uiri ſcilicet trans flumen
& ultra, Notũ ſit regi, q Iudæi qui aſcenderunt à te ad nos, uenerũt in Ieruſalem C

urbem rebellẽ & pessimã, quam ædificant, & muros eius è fundamentis ducũt, & fundamenta iaciunt. Nunc igitur notum sit regi, si ciuitas ista reædificatur, & muri eius fuerint instaurati, munus, tributũ & uectigal minime dabunt, idq́ regijs pensionibus incommodabit. [e] Nunc ergo quum hæc omnia præsentia sunt, templum omnino destruximus, neq́ potuimus ignominiã regis diutius uidere, & idcirco misimus, & regi indicauimus, ut inquirat in libro [f] historiarũ patrum tuorum, & inuenies in libro historiarũ, cognoscesq́ urbem hanc rebellem esse, & incommodantem regibus & prouincijs, quodq́ in ea urbe retro temporibus fuerunt, qui ad defectionem solicitarũt, quam ob causam & urbs hęc uastata est. Insuper & hoc indicamus regi, si urbs hęc fuerit reædificata, & muri ex fundamentis refecti, nullam partem ultra flumen habebis. Misit autem rex mandatum ad Rehum qui erat à commentarijs, Simsai scribam, atq́ reliquos eiusdem consilij qui habitabant in Samaria, & ad reliquos qui erant trans fluuium, Pacem & longæuitatem, Epistola quam ad nos misistis, explicata est lectaq́ corã me, datum est autem à me decretum, & inquisierunt atq́ inuenerũt, quod ciuitas ista retro temporibus sese eleuauit contra reges, quodq́ in ea rebellio & defectio facta est. Ad hęc, fuerunt in Ierusalem reges præpotentes, qui [g] imperiũ obtinuerunt in omni [regione] transfluuiana, datumq́ est illis tributum, stipendium & uectigal. Interponite ergo mandatũ, ut uiri isti cessent, neq́ urbs ista reædificetur, donec à me mandetur. Cauti estote, ut istud fiat: cur enim [hinc] nasceretur damnum quod regibus incommodaret? Mox ut exemplar epistolę Artaxersis regis lectum est coram Rehum & Simsai scriba, atq́ alijs eiusdem consilij complicibus, abierũt festinanter Hierosolyma ad Iudæos, & impedierunt eos brachio & ui. Tum impeditum est opus ædis dei in Ierusalem, cessatumq́ est usq́ ad secundũ annum regni Darij regis Persarum.

e Alij legũt, Nunc ergo omnes nos qui coram sumus.

f Chald. Memoriarum.

g Vel, imperitarunt super omnes qui sunt trans fluuium.

D

CAP. V.

Sub prophetis Haggæo & Zacharia opus templi rursus impeditur.

A PRophetauit autẽ Haggæus propheta, & Zacharias filius Iddo, qui fuerunt prophetæ ad Iudęos in Iudęa & Ierusalem, in nomine dei Israelis [prophetantes] eis. Tum surrexerũt Serubabel filius Sealtielis, & Iesua filius Iozadak, & cœperunt ædificare ædem dei in Ierusalẽ, erantq́ cũ eis prophetæ dei, [eos] fulcientes. Eodẽ tempore uenit ad eos [a] Thathnai, qui pręfectus erat trans fluuium, & pręfectus militũ, atq́ cõplices eorũ, & sic dixerunt ad eos, Quis dedit uobis mandatum hanc domũ ædificandi, murosq́ eius à fundamentis reficiendi? Tum iuxta tenorem diximus eis quæ essent nomina uirorũ qui hoc ædificiũ reficerent. Atqui [b] oculus dei eorũ fuit super seniores Iudæorũ, ut non potuerint eos impedire, donec causa perueniret ad Darium, tum & [ipsi Iudæi] per epistolã responderunt de hac re. Porrò exemplar epistolæ quam misit Thathnai pręfectus ultra flumen, & dux militum cõplicesq́ eius Apharsechæi, qui erãt trans fluuium, ad Darium regẽ, & intra hoc scripta erat causa quã miserũt ad eum, Dario regi, Pax integra. Notũ sit regi quod profecti sumus ad prouinciam Iudæorũ, ad domum dei magni, quæ ędificatur [c] lapidibus ingentibus, trabes quoq́ ponuntur in parietibus, opusq́ ipsum fit mira celeritate, & feliciter succedit per manus eorũ. Tũc interrogauimus senes illorũ, & hũc in modũ diximus ad eos, Quis dedit uobis mãdatum reædificandi hanc domum, & muros istos ex fundamẽtis reficiendi? Sed & nomina eorum interrogauimus ab eis, ut indicaremus tibi, & ut scriberemus nomina uirorum qui capita sunt inter eos. Hi uero hoc modo responderunt, dicentes, Nos sumus serui illius, qui deus est cœli & terrę, & ędificamus domũ quę extructa retro temporibus erat ante multos annos, quã rex Israelis magnus ædificauerat & fundauerat. Quandoquidẽ uero patres nostri irritarunt deum cœli, tradidit eos in manũ Nabuchodonosoris regis Babylonici & Chaldęorum, qui

3. Esd. 6. a Hag. 1.

a Chald. Stharbozenai.

b Oculus pro cura, gratia, prouidentia.

B

Epistola ad Darium regem.

c Chald. Lapide uolubili, qui scilicet baiulari non potest, sed duntaxat, uoluitur aut plaustris uehitur.

C

1. Reg. 6.

2. Reg. 24. 25.

ædem

ædem hanc deuastauit, & populũ eius transtulit captiuum in Babylonem. At- D
qui anno primo Cyri regis Babylonis rex Cyrus posuit edictum de hac domo
dei ut reędificaretur. Quin & uasa templi dei aurea & argẽtea, quæ Nabuchodo
nosor sustulerat è templo Hierosolymitano, & abduxerat ea in phanũ q̃d erat in
Babylone, ea protulit Cyrus rex de phano Babylonis, quę tradita sunt ei cui no
men Sesbazar, quem ducẽ cõstituerat, dixitq́; ad eum, Tolle uasa ista, & abi, atq;
[b]repone ea in templo quod est Hierosolymis, domusq́; dei ædificetur in basi sua.
Venit ergo tum Sesbazar, & iecit fundamẽta ędis dei quæ est in Ierusalẽ: abq́; eo
dem tempore usq; in pręsens ędificatur, neq; dum absoluta est. Nunc itaq; si regi
uidetur, perquiratur in repositorio thesaurorũ regis, quod est isthic in Babylone,
sit ne hoc à rege Cyro cõstitutum, decretũ, ut reædificetur ædes dei in Ierusalem,
atq; de hac re animum regis nobis mittat.

Abscondere pro abolere.

b Chald. Fac uenire.

CAP. VI.

Darius rex, refricato decreto Cyri, copiã facit Iudæis reædificãdi templũ & urbem.

3. Esd. 6. c

TVm constituit Darius rex mandatũ, ut quærerent in bibliotheca, in eo loco A
ubi thesauros reponebant in Babylone, inuentumq́; est in [a]Ahmatha, in arce
quæ est in regione Medorũ, uolumen quoddam in quo sic memorię proditum
erat, Anno primo Cyri regis cõstituit Cyrus rex decretũ de templo dei in Ierusa
lem, ut domus in loco ubi sacrificent ædificetur, & fundamẽta eius perficiantur,
altitudine sexaginta cubitorum, & latitudine sexaginta cubitorum. Ordines lapi-
dum ingentiũ tres, [b]ordo uero lignorum unus: & quidquid deest, ex domo [c]re-
gis suppeditetur. Sed & uasa templi dei aurea & argẽtea, quę auexerat Nabucho
donosor de templo quod fuit Hierosolymis, intuleratq́; ea Babylonẽ, restituan
tur, inferanturq́; in templũ Hierosolymitanum in locũ suum, [d]collocatoq́; ea in
ædem dei. Nunc itaq; tu Thathnai præfectus trans fluuiũ, tuq́; imperator exerci B
tus & complices horũ, uos Apharsechæi qui estis trans fluuium, procul absistite
isthinc. Relinquite opus ædis dei huius, præfectus Iudæorum senesq́; ipsi Iudæorũ
ædificent ædem illam dei in loco suo. A me constitutũ est decretum, quid facia-
tis cum senioribus Iudęorũ illis in ædificando ędem illam dei, nempe ut de uecti
galibus regis, quas habet ex tributo trans flumen, diligẽtissime expensę suppedi
tentur uiris istis, nec quisquã impediat. Et quidquid necessarium fuerit, siue uitu
li sint, siue arietes, siue agni ad holocausta deo cœli, frumentũ, sal, uinũ, & oleum,
iuxta quod dixerint sacerdotes qui sunt Hierosolymis: hæc dentur eis suo quoq;
die demensum suũ, idq́; absq; ulla cunctatione, ut habeãt unde offerant suaueo-
lentia deo cœli, utq; orent pro uita regis & filiorũ eius. Est præterea & à me tale
constitutum decretũ, ut quicunq; mortalium hoc edictum mutarit, tollatur trabs
de domo eius, in quam erectã suspendatur, insuper & domus eius huius rei gra
tia in sterquiliniũ redigatur. Deus quoq;, qui nomen suum illic collocauit, extir C
pet omnem regem & populũ, qui manũ suam admolitus fuerit, ut uel mutet uel
lædat domũ istam dei quæ est Hierosolymis. Ego Darius hoc edictum statui,
ut diligenter & exacte fiat. Tum Tathnai præfectus regionis transfluuianæ,
imperator exercitus, & cæteri complices eorũ, mox ut Darius rex huiusmodi mi
serat, exacte sunt exequuti. Seniores ergo Iudæorum ædificabant, & prospere il
lis successit, per prophetiã Haggæi prophetæ, & Zachariæ filij Iddo, ædificabant
inquam, fundamentũ iacientes ex decreto dei Israelis, & ex decreto Cyri & [e]Da-
rij, (qui [f]& Artaxerses,) regis Persarum. Absoluta est autem ædes ista die ter-
tio mensis Adar, anno sexto regni Darij regis. Fecerunt itaq; filij Israel, sacerdo=
tes & Leuitæ, reliquiq́; qui ex [g]captiuitate redierant, initiationẽ ædis dei huius cũ
gaudio. Obtuleruntq́; ad initiationẽ domus dei huius iuuencos centum, arietes D
ducentos, agnos quadringentos, & hircos caprarum pro expiatione totius Israe
lis duodecim, iuxta numerum tribuum Israelis. Et sacerdotes statuerunt in or-

Templũ absoluitur. 3. Esd. 7. a

Dedicatur templum.

a Ahmatha Chaldaicam uocem reliqui, quod uideatur metropolis esse Medorum. Plinius Ekbatana uocat. Alij pro arcula exponũt aut tablino.

a Posset & hic locus dici grammatophylatium, ubi literæ seruantur.

b Chald. Cohærescentia pro ordine aut serie.

c Alij legunt, sumptus suppeditentur, aut expensæ.

d Tu scilicet Serubabel collocato.

e Sub tribus regibus, Cyro, Cambise & Dario, incipitur & absoluitur structura templi & urbis.

f Vos ante Artaxerses est expositiua particula.

g Chald. Filij captiuitatis uel transmigrationis.

dinibus ſuis, et Leuitas in ſuis partitionibus pro miniſterio dei qui [colitur] in Ie
ruſalem, quemadmodũ ſcriptum erat in libro Moſis. Celebrarunt quoq; qui ex Num.3.b
captiuitate redierant Pæſa in quartadecima menſis primi, nam & ſacerdotes & 8.b
Leuitæ mundati erãt, erantq; omnes pariter puri. [h]Mactarunt itaq; Pæſa omni-
bus qui è captiuitate redierãt, & fratribus ſuis ſacerdotibus, & ſibijpſis. Comede
runt ergo filij Iſraelis qui è captiuitate redierant, [i]& quicunq; ſegregatus erat ab
immunditia gentiũ terræ, [ueneratq;] ad eos, ut quçreret DOMINVM deũ Iſrae
lis. Et fecerunt ſolennitatem azymorũ ſeptẽ diebus in gaudio, quandoquidẽ ex-
hilarauerat eos DOMINVS, conuerteratq; cor regis Aſſur ad eos, ut cõfortaret
manus eorũ in opere ædis dei, dei uidelicet Iſraelis. CAP. VII.

h Leuitæ mactarunt Pæſa.

i Periphraſis proſelytarum & aduenarum, qui ad fidẽ Iudaicã conceſſerant.

Eſras mittitur ab Artaxerſe Hieroſolyma cũ mandato ad præfectos trans fluuium.

A POſt hæc geſta [erat] in regno Artaxerſis regis Perſarũ Eſras filius Seraiæ, fi- 1.Eſd.8.a
lij Aſariç, filij Hilkiç, filij Sallum, filij Zadok, filij Ahitub, filij Amariæ, filij
Aſariç, filij Meraioth, filij Seraheia, filij Vſi, filij Buki, filij Abiſua, filij Pinhas, [a] fi
lij Eleaſari, filij Aharonis ſacerdotis ſummi. Hic Eſra aſcẽdit de Babylone, idẽq;
ſcriba erat promptus in lege Moſis, quã dederat DOMINVS deus Iſraeli. Huic
rex dedit (quandoquidẽ manus DOMINI dei ſui erat cum eo,) quidqd ipſe pe-
tebat. Aſcenderuntq; de filijs Iſraelis, de ſacerdotibus & Leuitis, cantoribus, iani
toribus & Nethinçis in Ieruſalẽ, anno ſeptimo Artaxerſis regis. Venit aũt Hiero
ſolyma menſe quinto, ſeptimo anno regis. Prima enim [die] menſis primi [b] in-
choatus eſt aſcenſus è Babylone, & prima [die] mẽſis quinti uenit Hieroſolyma,
quandoquidem manus dei ſui bona erat cum eo. Siquidẽ [c]Eſras parauerat cor
ſuum, ut inquireret legem DOMINI, & ut [eam] faceret, utq; doceret in Iſraele
B ceremonias & iudiciũ. Hoc eſt aũt exemplar ſcripti quod dedit Artaxerſes Eſræ Eſdras doctor legis.
ſacerdoti & ſcribç, ſcribæ inquam uerborũ & prçceptorũ DOMINI, atq; ſtatuto-
rum eius in Iſraele. Artaxerſes rex regũ Eſrç ſacerdoti & ſcribç legis dei cœli, [d] in Edictũ Artaxerſis.
columitatẽ & diuturnitatem. Conſtitutũ eſt à me decretum, ut quicunq; ſponte
uoluerit in regno meo de populo Iſrael, ſacerdotibus & Leuitis proficiſci Hiero
ſolyma, is tecũ proficiſcatur, eo q; tu à rege, & ſeptem conſiliarijs eius miſſus ſis,
ut inuiſas Iudã & Ieruſalem in lege dei tui quç eſt in manu tua. Et ut [tecum] fe-
ras argentum & aurũ quod rex & conſiliarij eius ſponte offerunt deo Iſraelis, cu
ius domicilium eſt in Ieruſalẽ. Omne inſuper argentum & aurum quod inuene
ris in uniuerſa prouincia Babyloniorũ, cũ his quç populus ſpõte dederit, quæq;
ſponte obtulerint ſacerdotes ad ædem dei ſui quç eſt in Ieruſalem, ut ea pecunia
celeriter coẽmas iuuencos, arietes & agnos, deinde cibaria eorũ ſacrificia, & eorũ
C libamina, & adferas ea ad arã domus dei ueſtri quç eſt Hieroſolymis: de reliquo
argenti & auri agite quod tibi & fratribus tuis uiſum fuerit, iuxta uolũtatem dei
ueſtri. Et uaſa quæ tradita ſunt tibi ad cultum ædis dei tui, reſtitue in cõſpectum
dei in Ieruſalem. Porrò reliquũ quod neceſſarium fuerit pro æde dei tui, quod
tibi expendendũ acciderit, expendas è theſauris regis. Equidem à me Artaxerſe
rege edictum promulgatũ eſt ad omnes qui theſauris prçfecti ſunt trans fluuiũ,
ut quidqd poſtulauerit à uobis Eſras ſacerdos ſcriba legis dei cœli, ilico fiat, uſq;
ad argenti talenta centum, & uſq; ad tritici coros centum, ad uini batos centum,
& uſq; ad olei batos centũ, ſal uero ne ſcribat. Et quidquid deniq; eſt quod præ-
ceptum eſt à deo cœli, fiat diligenter domui dei cœli, ne iraſcatur ſuper regnũ, re-
gem & filios eius. Et id quoq; uobis notũ facimus, ne uobis ſumatis authoritatẽ
imperandi eis tributũ, ſtipendium aut uectigal, omnibus inquam ſacerdotibus,
D Leuitis, cãtoribus, ianitoribus, Nethinçis atq; miniſtris çdis dei huius. Et tu Eſra
pro ſapientia dei tui, quæ eſt in manu tua, ex me [cõſtitue] iudices & cauſidicos,
qui iudicẽt uniuerſum populum transfluuianũ, omnes eos qui nouerunt leges
dei

a Omittũtur hic quidam gradus, qui poſiti ſunt in lib. Annalium 1. cap. 6. & 23.

b Fundamentũm uocat initiũ, quum Eſras de reditu apud ſe conſtituiſſet.

c Encomium Eſræ.

d Gemit abſolutio omnium bonorum.

dei tui: qui uero nō nouerunt, eos doceatis. Quicunq; autem facere noluerit legem dei tui, atq; legem regis, de hoc ilico fiat iudiciū, ſiue ad mortem, ſiue ad eradicationem, ſiue ut facultatibus mulctetur, ſiue ut uinciatur. Laudandus DOMINVS deus patrum noſtrorum, qui indidit hoc cordi regis, ut ornaret ædē DOMINI quæ eſt Hieroſolymis, quiq; inclinauit ad me beneficentiā coram rege, conſiliarijs eius, atq; cunctis principibus & heroibus regis. Porrò ego corroboratus ſum, quandoquidem manus DOMINI dei fuit mecum, & congregaui de Iſrael præcipuos quoſq; qui aſcenderent mecum.

Gratiarū actio.

CAP. VIII.

Recenſentur quidam qui cum Eſra aſcenderunt, & quid porro factum.

3. Eſd. 8. c

HI autem ſunt præcipui patres eorū, & qui genealogiā ſuam indicarunt, qui A
aſcenderunt mecū in regno Artaxerſis regis de Babylone. Ex filijs Pinhas, Gerſom: de filijs Ithamar, Daniel: de filijs Dauidis, Hattus. De filijs Sechaniæ, de filijs Pharos, Zacharias, & cum eo qui recenſiti ſunt, uirorum centum quinquaginta. De filijs ducis Moab, Eliehoenai filius Zerahiæ, & cū eo uiri ducenti. De filijs Sechaniæ filius Iaheſiel, & cum eo trecēti uiri. De filijs Adin, Ebed filius Ionathā, & cū eo quinquaginta uiri. De filijs Elam, Eſaias filius Athaliæ, & cū eo ſeptuaginta uiri. De filijs Sephatiæ, Sabadias filius Michaelis, & cum eo octoginta uiri. De filijs Ioab, Obadias filius Iehiel, & cum eo ducenti decē & octo uiri. De fi B
lijs Selomith, filius Ioſiphia, & cū eo centū & ſexaginta uiri. De filijs Bebai, Zacharias filius Bebai, & cū eo uigintiocto uiri. De filijs Aſgad, Iohanā filius [a] Hakatan, & cū eo centum & decē uiri. De filijs Adonikam qui erāt nouiſſimi, quorum nomina hæc ſunt, Eliphælet, Iehiel, & Semeia, cumq; eis uiri ſexaginta. De filijs Biguai, Vthai, & Sabud, & cum eo ſeptuaginta uiri. Cōgregaui aūt eos ad [b] fluuiū qui uenit ad Ahaua, manſimuſq; illic tribus diebus. Quumq; conſiderarem populū atq; ſacerdotes, de filijs Leui nullum ibi reperi. Miſi igitur Elieſer, Arielem, Semeiam, Elnathan, Iarib, Elnathan, Nathan, Sachariā & Meſullā pri C
mores, deinde & Ioiarib & Elnathan prudētes. Et dedi eis mandatū ad Iddo primorē in loco Caſpio, poſuiq; in os eorū uerba quæ loquerentur ad Iddo, (& ad) fratres eius Nethinæos in loco Caſpio, ut adducerēt ad nos miniſtros ædis dei noſtri. Et adduxerunt nobis (ut manus dei noſtri bona erat ſuper nos) uirum intelligentē de filijs Mahali, filij Leui, filij Iſraelis, & Serebiam, filios eius atq; fratres eius decem & octo, ſed & Haſabiā, & cum eo Eſaiam de filijs Merari, fratres eius & filios eorū uiginti. Et de Nethinæis, quos inſtituerat Dauid & principes, ut mi D
niſtrarent Leuitis, Nethinæos ducētos uiginti, qui omnes expreſſi erant nominibus. Indixi quoq; illic ieiuniū ad fluuium Ahaua, ut [c] adfligeremus nos coram deo noſtro, & inquireremus ab eo uiā rectam, nobis, pubi noſtræ, & omnibus rebus noſtris. Puduit enim me poſtulare à rege exercitū & equites, qui tutarentur nos ab hoſtibus in itinere. Nam ſic dixeramus regi, Manus dei noſtri eſt ſuper omnes qui quærunt eum in ſimplicitate, potētia uero & furor eius cōtra omnes qui derelinquūt eum. Ieiunauimus itaq;, et inquiſiuimus à deo noſtro hac de re, E
& exaudiuit [D] nos. Tum ſeparaui de principibus ſacerdotū duodecim, Serebiam, Haſabiam, & decem cum eis de fratribus eorū, appendiq; eis argentū, & aurum, & uaſa Thruma ædis dei noſtri, quæ ſeparatim cōtribuerunt rex, conſiliarij eius, & principes eius, uniuerſuſq; Iſrael, qui tum inuenti erant. Et appendi in manū eorum argenti talenta ſexcenta & quinquaginta, uaſorum argenteorū centum talenta, auri centū talenta. Pelues aureas uiginti, habētes [e] ſolidos millenos, & uaſa ænea auricoloria elegātia duo expetibilia ut aurū. Dixiq; ad eos, Vos eſtis con F
ſecrati DOMINO, & uaſa quoq; ſanctificata ſunt, aurū & argentum iſtud ſponte data ſunt DOMINO deo patrū ueſtrorum. Vigilate & cuſtodite, quouſq; appenderitis coram præcipuis ſacerdotibus, Leuitis, & præcipuis patribus Iſraelis in

Nathinæi.

Ieiunium.

a Alij legunt, minor natu.

b Alij legunt, ad fluuium Haba ad Ahaua.

c Alij legunt, ut humiliaremus, nā ana utrunq; ſignificat.

D Ebr. Exoratus eſt nobis.

e Pro ſolidis alij drachmas legunt.

Ierusalem, in gazophylacijs ędis DOMINI. Acceperunt itaq; sacerdotes & Leuitæ pondus argenti & auri, atq; uasa, ut ferrent Hierosolyma in ædem dei nostri. Profecti aũt de flumine Ahaua duodecima mẽsis primi, ut iremus Hierosolyma, manusq; dei nostri fuit super nos, & eripuit nos de manu hostiũ & insidiatorum in itinere. Quumq; uenissemus Hierosolyma, mãsimus ibi tribus diebus, die uero quarto appensum est argentũ & aurum, atq; uasa in æde dei nostri per manũ Deus dux itineris Esdræ.
G Meremoth filij Vrię sacerdotis, eratq; cum eo Eleasarus filius Pinhas, atq; cum illis erant Iosabad filius Iesua, & Noadia filius Binnui Leuitæ. Iuxta numerũ & pondus omniũ scriptũ est uniuersum pondus eodẽ tempore. Porrò hi qui de captiuitate redierant, obtulerunt holocausta deo Israelis, iuuencos duodecim pro uniuerso Israele, arietes nonagintasex, oues septuagintaseptẽ, hircos pro peccato duodecim, omnia in holocaustum DOMINI. Dederunt autem edicta regis satrapis regis atq; præfectis qui erant trans fluuium, qui [f] susceperunt populum & domum dei.

f Potest etiam legi, eleuauerunt, erexerunt, promouerunt.

CAP. IX.

Quid cum his actum sit qui gentium commertio matrimonia commacularunt.

A Cum hæc essent absoluta, accesserunt ad me principes, dicentes, Populus Israel, sacerdotes & Leuitę non sunt separati à populis nationũ, [quin] iuxta earum abominationes [fecerunt,] nempe Chananæorum, Hithæorũ, Pherizæorum, Iebusæorum, Ammonitarum, Moabitarum, Aegyptiorũ, & Amorręorum, duxerunt enim sibi & filijs suis de filiabus eorum, & commixtum est semen sanctum cum populis nationũ, & manus quidem principum & magistratuum prima fuit in hac præuaricatione. Quum uero audissem hanc rem, discidi uestem meam, & chlamydẽ meam, euulsi crines capitis mei atq; barbæ meę, sediq; desolatus. Cõgregati sunt itaq; ad me omnes qui formidarunt ad uerba dei Israelis, ob transgressionẽ eorum qui captiui fuerant, sediq; ego desolatus usq; ad sacrifi- 3. Esd. 8. c
B cium uespertinũ. Et in sacrificio uespertino surrexi ab adflictione mea, cũ scissura uestis meæ atq; pallij mei, flexi genua mea, expãdiq; manus meas ad DOMINVM deum meũ, & dixi, Mi deus, pudore suffundor, & erubesco faciem meam Confessio
attollere ad te deus meus, quoniã iniquitates nostrę caput nostrũ transcendũt, & peccatorũ.
delictum nostrũ increuit ad cœlos usq;, à diebus patrum nostrorũ sumus in magna culpa in hunc usq; diem, & in iniquitatibus nostris traditi sumus nos, reges nostri & sacerdotes nostri in potestatem regũ nationum, in gladium, in captiuitatem, in despectionem, & ut pudefieremus facie, ut hæc dies [testatur.] Et nunc quidem nõ adeo pridem subita miseratione dignatus est nos DOMINVS deus noster, ut reliquas faceret nobis reliquias quasdam, & ut daret nobis clauum in
C loco [a] suo sancto, ut illuminaret oculos nostros deus noster, utq; daret nobis uel modicam [b] respirationẽ in seruitute nostra. Serui enim sumus nos, & in seruitute nostra nõ deseruit nos deus noster, sed inclinauit super nos beneficentiam in conspectu regum Persarum, ut daret nobis uiuificationem ad erigẽdum ædem dei nostri, & ad instaurandum uastitates eius, & ut daret nobis [c] murum in Iuda & Ierusalem. Quid uero nunc post hæc dicemus deus noster? Quandoquidem deseruimus mandata tua, quæ mandasti per manum seruorum tuorum prophetarum, dicens, Terra quam uos ingredimini ut eam possideatis, terra est immunda, propter impuritatem populorũ regionum, propter abominationes inquam Deut. 7. a
eorum quibus impuritatibus suis eam impleuerunt ad [d] summum usq;: ne ergo
D elocetis filias uestras filijs eorum, neque filias eorum nuptui tradatis filijs uestris, neq; quæratis pacem eorum aut bonum eorum perpetuò, ut roboremini, & comedatis bonum terræ, utq; illam hæreditate capiatis filijs uestris in æternum. Posteaquam uero omnia super nos uenerunt propter opera nostra mala, & propter ingentia delicta nostra, tu tamen ô deus noster pepercisti, ne [nos] deprimeres

a Vel, in loco sanctitatis suæ.
b Viuificatio pro respiratione.
c Sepes uel murus pro munitione urbis.
d Ebr. Oreados.

[e]deprimeres ob iniquitates nostras, quin dedisti nobis reliquias, quemadmodũ
hoc[declarat.]Num ergo relabi nos[conueniebat] ut irrita faceremus præcepta
tua,& affinitatem contraheremus cum populis abominationũ illarum? An non
[merito]irasceris contra nos,donec[nos]consumas,ut neq; reliquiæ[supersint,]
nec qui euadant? DOMINE deus Israelis,tu iustus es,quoniã relictę sunt nobis
reliquiæ quædã,id quod hodierna dies[declarat,]ecce nos sumus corã te in deli-
ctis nostris,& ob id ne cõsistere quidẽ poterimus in conspectu tuo. CAP. X.

Fœdus sancitur,ut relictis uxorib.alienigenis mundẽtur,et qui tales fuerint recẽsentur.

Vũ ergo Esras oraret,flens confiteretur,& prostratus iaceret ante ædem A
3.Esd 8.g Q dei, cõgregati sunt ad eum ex Israelitis cœtus ualde magnus uirorum,
mulierum & puerorũ,quoniã populus fleuit magno fletu.Respondẽs
aũt Sechanias filius Iehiel de filijs Elam,dixit ad Esram,Nos præuaricati sumus
contra deũ nostrũ, quod collocauimus [nobis] uxores exteras de populis terræ,
at spes est Israeli q ad hanc rem attinet, [a]feriemus enim iam fœdus cum deo no-
stro,& eijciemus cunctas uxores,cumq; ipsis & prolem iuxta cõsilium DOMI-
NI & eorum qui trement ad præcepta dei nostri,fiatq; iuxta legem.Surge,quo-
3.Esd.9.a niam hoc negotiũ tibi [incumbit,] nosq; tibi aderimus, fortis ergo sis, & [rem]
adgredere.Surrexit itaq; Esras,& sacramento adegit principes,sacerdotes,Leui-
tas & uniuersum Israelem,ut agerent iuxta hoc uerbũ: & iurarunt.Surrexit itaq;
Esras ante ædem dei,& ingressus est in camerã Iehohanan filij Eliasib : quumq;
illuc esset ingressus,nec panem comedit,nec aquã bibit, q mœstus esset ob trans
gressionem eorum qui è captiuitate redierant. Proclamarunt autem uoce per Iu B
dam & Ierusalem , ut cõgregarentur Hierosolymis cuncti qui abducti fuerant:
quicunq; uero non ueniret intra triduum,iuxta consilium principum atq; senio
rum,publicaretur uniuersa substãtia eius , ipseq; separaretur à cœtu eorum qui è
captiuitate redierunt.Cõgregati sunt itaq; omnes uiri Iuda & Beniamin Hiero
solymis intra tres dies,mense nono,uicesima mensis,sederũtq; uniuersus popu-
Confessio laudis. lus in platea dei,trementes hac de re,& propter pluuias.Surgens autem Esras sa
cerdos,dixit ad eos,Vos præuaricati estis,collocastisq; [uobis] uxores exteras,ut
adijceretis delicto Israelis,nunc igitur date[b]laudem DOMINO deo patrum ue
strorum,& facite uoluntatẽ eius,& separemini à populis terræ, atq; ab uxoribus
exteris.Responderunt aũt cuncta multitudo,& dixerũt uoce magna, Omnino
quẽadmodũ loquutus es ad nos,faciemus,at popul⁹ multus est,et tẽpus pluuiũ,
nec potest(populus)stare in platea foris:ad hæc opus hoc non est diei unius aut
duorũ,nã hac re multũ peccauimus.[c]Præficiãtur quæso principes nostri uice to- C
tius cœtus,& quicũq; est in ciuitatibus nostris,qui collocauit uxores exteras,ue-
niat is præfinitis tẽporibus, sintq; cũ eis seniores cuiuslibet ciuitatis atq; iudices
eius,quousq; auertãt fuorẽ iræ dei nostri à nobis, quantũ ad hoc negotiũ attinet.
Præfecti sunt aũt huic negotio Ionathan filius Asahelis,& Iahsia filius Thikua:
quibus auxilio erant Mesullam & Sabbetai Leuites.Fecerũt ergo sic qui è capti-
uitate redierant, &[d]separati sunt Esras sacerdos, & uiri[e]præcipui scilicet patres,
iuxta domos patrũ suorũ,quisq; nomine[suo,] sederuntq; die prima mensis deci
mi,ut inquirerent rem. Exequuti aũt sunt[negotiũ hoc]cũ omnib. uiris qui collo
cauerant[sibi]uxores exteras,usq; ad diem primum mensis primi. Et deprehensi
sunt de filijs sacerdotũ qui[sibi]collocauerant uxores exteras. De filijs Iesua filij
Iosedek,& de fratribus eius Maesia & Eliezer,Iarib atq; Gedalia. Et[f]dederũt ma
nus suas ut eijcerẽt uxores suas,et expiarẽt delictũ suũ ariete ouiũ,Et de filijs Imer
Honani et Sebadia.De filijs Harim,Maasias et Elias,Semaias,Iehiel et Vsias. De D
filijs Pashur,Elioenai,Maesia,Ismael,Nethaneel,Iosabad,Eleasa. De Leuitis aũt
Iosabad,Simei,Kelaia,qui & Kelita,Petahia,Iuda atq; Eliezer. Et de cantoribus,

[e]Alij legunt, tu decli nasti infra de iniqui-tatibus nostris , hoc est, demersisti eas ne uiderentur,neue ap-parerent.

[a]Ferire fœdus, pro instaurare fœdus renouare.

[b]Alij legũt, date con fessionem, hoc est fa-temini uos peccasse, nec negate,nec extẽ-nuate crimen.

[c]Eb. Stent quęso, sed stare hic super nego tio, est præfectũ esse negotio, uti hoc fre quens est quod stan-di uerbum pro accin ctum esse ad aliquod negotium ponitur & ministrandi.

[d]Separati, id est selecti.

[e]Alij legunt, uiri no-minati, hoc est, illu-stres.

[f]Dare manus, signifi cat sese dedere, & fa-teri uictum esse.

Eliasib: & de ianitoribus, Sallũ & Tælem atq; Vri. Ex Israele: de filijs Pharhos, Ramia, Iesia, Malkia, Miamin, Eleasar, Malkia, atq; Benaia. De filijs Elam, Mathania, Zacharias, Iehiel, Abdi, Ierimoth, & Elias. De filijs Zatthu, Elioenai, Eliasib, Mathanias, Ierimoth, Sabad, Asisa. Et de filijs Bebai, Iehohanan, Hanania, Sabai & Athlai. De filijs Bani, Mesullam, Malluch, Adaia, Iasub, Seal & Ieramoth. De filijs ducis Moab, Adna, & Chelal, Benaia, Maesia, Mathania, Bezaleel, Binnui & Manasse. Filij uero Harim, Elieser, Iisia, Malkia, Semahia & Simeon, Biniamin, Malluch & Semaria. De filijs Hasum, Mathenai, Mathatha, Sabad, Eliphelet, Ieremai, Manasse & Semei. De filijs Bani, Maedai, Amram, & Vel, Benaia, Bedia, & Cheluhu, Vania, Meremoth, Eliasib, Mathania, Mathenai & Iaesai. Bani, Binnui, & Semei, Selemia, Nathan, & Adaia, Machnadbai, Sasai, & Sarai, Asreel, Selemia & Semaria, Sallum, Amaria, & Ioseph. De filijs Nebo, Iehiel, Mathatias, Sabad, Sebina, Iaddai, Ioel & Benaia. Omnes isti duxerant uxores exteras, & ex his quædam erant quæ liberos pepererant.

Liber Nehemiæ, qui & secundus Ezræ dicitur.

CAPVT I.

Luget Nehemias & deplorat captiuitatem populi.

A VERBA Nehemię filij Hachaliæ. Et factũ est in mense Kisleu, anno uicesimo, fui ego in Susan arce, uenitq; Hanani unus ex fratribus meis, ipse & uiri de Iuda, quos interrogaui de Iudæis qui reliqui erant ex captiuitate, & de Ierusalẽ. Dixerunt autẽ mihi, Qui reliqui sunt relicti de captiuis, sunt ibi per prouinciam in adflictione magna, & in opprobrio: ad hæc est murus Ierusalẽ interruptus, & portæ eius exustæ

B igne. Et factum est quum hęc audissem, sedi & fleui, & mœstus [aliquot] diebus, ieiunaui & oraui corã deo cœli, & dixi, Obsecro DOMINE deus cœli, deus magne, & terribilis, seruans fœderis & beneficentiæ [a] his qui te diligũt, & mandata tua obseruant: sit quæso auris tua attẽta, & oculi tui aperti, ut audias orationem serui tui, quam ego oro coram te hodie, die noctuq; pro filijs Israelis seruis tuis,

C & cõfiteor peccata filiorũ Israelis quæ peccauimus cõtra te, quin ego & domus patris mei peccauimus. Omnino dissoluti sumus tibi, neq; custodiuimus præcepta, ceremonias & iudicia quæ pręcepisti Mosi seruo tuo. Memineris quæso uerbi quod mandasti Mosi seruo tuo, dicens, Vos quum perfide agetis, ego dispergam uos inter gentes: quod si reuersi fueritis ad me, & custodieritis præcepta

D mea, feceritisq; ea, etiamsi propulsi fueritis usq; ad extremitatem cœlorum, illinc congregabo eos, & adducam eos ad locum quem elegi, ut ibi collocem nomen meum. Et illi quidem serui tui sunt, & populus tuus, quem redemisti uirtute tua magna, & manu tua ualida. Obsecro domine, sit quæso auris tua intenta ad orationem serui tui, & ad precationem seruorũ tuorum, qui cupiunt timere nomen tuum: & prospere age hodie quæso cum seruo tuo, & fac ut misericordiam inueniat coram uiro illo. Equidem ego eram regi à poculis.

Ieiunium et oratio. Dan. 9. a

a Mutaui personam non sine causa.

Deu. 28. 30

Miserationes dei.

CAP. II.

Nehemias

Nehemias impetrat copiam abeundi ad suos qui erant Hierosolymis.

CОntigit ergo in mense Nissan, uicesimo anno Artaxersis regis, ut uinum A
esset ante eum, egoq; leuato uino præberẽ illud regi, neq;[a] fueram [antea]
tristis coram eo. Tum dixit rex ad me, Cur[b] tristis est uultus tuus, quũ non ægro
tes? non potest id fieri quin corde habeas quod doleat. Ego uero uehementer ti-
mui, dixiq; ad regem, Rex uiuat in æternum, quur uero uultus meus tristis non
esset, quum urbs & domus sepulchrorum patrum meorum uastatæ sint, portæ
Oratio. uero eius igni exustæ? Tum ait rex ad me, Quid ergo tu postulas? (ego [interim]
orabam ad deum cœli.) Respondi ego regi, Si placet regi, siq; seruus tuus gra-
tiam nanciscitur in conspectu tuo, [peto] ut mittas me in Iudæam ad ciuitatem
sepulchrorum patrum meorum, ut illam ædificem. Dixit ergo rex ad me seden B
te penes eum uxore, Quantum temporis sumet sibi profectio tua? aut quando
tandem redibis? Placuit ergo regi, & dimisit me, & constitui ei certum tempus:
dixiq; regi, Si uisum fuerit regi, dẽtur mihi literæ ad duces qui sunt ultra fluuiũ,
qui me transducant donec ueniam in Iudæam. Deinde & epistola ad Asaph cu
stodem regij saltus, ut det mihi ligna pro tignis ad portas palatij quod est iuxta
Manus dei templum, & ad muros ciuitatis, atq; pro domo ad quam uenio. Dedit ergo rex
mihi iuxta manum dei mei, quæ bona erat erga me. Quum autem uenirem ad
præfectos trans fluuium, dedi illis epistolas regis: miserat autem rex mecum im
peratores exercitus & equites. Quumq; audisset Sanballat Horonites, & Tobias
seruus Ammonites, admodũ displicuit eis, quod uenisset homo qui[c] studeret cõ-
modis Israelitarum. Veni ergo Hierosolyma, & mansi illic tres dies, surgensq; C
noctu ego, & uiri pauci mecum, nec ulli hominum indicaui quid deus meus in
didisset cordi meo, ut facerem Hierosolymis: ne iumentum quidem mecũ erat,
Considera- tio ruina- rum. nisi iumentum cui insidebam. Egressus autem portam uallis noctu coram fon-
te draconum, ad portam sterquilinij, [d]consideraui muros Ierusalem qui rupti e-
rant, & portas quæ igne erant consumptæ. Transiui ad portam fontis atq; pisci-
nam regis, neq; locus erat iumento subter me ut transiret. Ascendi autem noctu
per torrentem, & rursus considerabam murum, reuersusq; ueni per portam ual
lis, & redij. Porrò magistratus nesciebant quo ego abijssem, aut quid facerẽ: imò
nec Iudæis, nec sacerdotibus, nec nobilibus, nec magistratibus, nec reliquis qui
Muri Ierusalem ædificantur. opus faciebant hactenus indicaueram. Dixi ergo ad eos, Vos uidetis calamita- D
tem in qua sumus, quomodo Ierusalem uastata sit, & portę eius igni exustæ, ade
ste igitur, dificabimus murum Ierusalem, ne ultra simus probro. Indicaui præte-
rea eis manũ dei mei, quod hæc bona esset erga me, similiter & uerba regis quæ
dixerat mihi. Illi aũt dixerunt, Surgamus igitur, & ædificemus: roborauerunt q;
manus suas ad bonum. Audiens autem Sanballat Horonites, & Tobias seruus
Ammonites, & Gæsem Arabs, subsannarunt nos, & illuserunt nobis, dicentes,
Quæ est hæc res quam uos facitis? an nõ aduersus regem paratis defectionem?
Ego uero respondens illis, dixi ad eos, Deus cœli dat nobis prosperum succes-
sum, & nos serui eius consurgentes ædificamus, uobis autem non est pars, neq;
ius, neq; memoria in Ierusalem.

a Alij legũt, fui ei tri-stis, hoc est, uidebar ei adflictus. Vis est in lo & po: quidã le-gunt, nõ fui ingratus in cõspectu eius. Po-test & interrogatiue legi, an non essem tri stis ante eum?
b Eb. Cur tristes sunt uultus.
c Eb. Qui quæreret bonum filijs Israel.
d Alij legunt, diruta.

CAP. III.

Diligenter describit ædificium.

SVrrexit autẽ Eliasib sacerdos magnus atq; fratres eius sacerdotes, & ædifica- A
uerunt portã gregis, hi sanctificauerunt eam, & collocarũt ostia eius, & usq;
ad turrim Mea[a] sanctificarunt eam, & usq; ad turrim Hananeel. Et ad manũ eius
Catalogus ædificantiũ murum. ædificauerũt uiri Iereho, & ad ad manũ eius ædificauit Sachur filius Imri. Portã
aũt piscium ædificauerunt filij Senaa, qui & trabes eius posuerunt, & collocaue
runt ostia eius, seras eius, & repagula eius. Ad manũ eorum firmauit Meremoth
filius Vriæ filij Hakoz: & ad manũ illorũ ædificauit Mesullam filius Berechiæ

a Sanctificare Iudæi exponũt pro magni-fice præparare: po-test etiã intelligi pro ordiri & fundamen-ta iacere: Sic firma-re pro ædificare usur pant.

B filiȷ Mesesabeel:ad illorũ manus firmauit Zadok filius Baana:ad quorũ manum
ædificauerunt Thekoitę:magnates uero eorum non inseruerunt collũ suũ in o=
pus domini sui. Portam uero ueterem instaurarunt Ioiada filius Pasea,& Mesul
lam filius Besodiæ,hi posuerũt trabes eius,& collocarũt ostia eius,seras eius,atq;
uectes eius. Ad illorũ manũ ædificauit Melatia Gibeonites,& Iadon Meronoti-
tes uiri Gibeon & Mizpa,pro[b]Kisse præfecto trans fluuiũ. Ad illorũ manũ ædi-
ficauit Vsiel filius Harhaia ex metallariȷs,ad cuius manũ ædificabat Hananias fi
lius[c]Harakahim,[d]& reliquerũt Ierusalẽ usq; ad murũ latum. Porrò ad manum
C istorum ædificauit Rephaia filius Hur,primarius dimidiæ partis Ierusalẽ,& iux
ta illorũ manum ædificauit Iedaia filius Harummaph,& iuxta domũ eius:ad il-
lius manũ ædificauit Hattus filius Hasabnia. Alteram partẽ instaurauit Malkia
filius Harim & Hassub filius ducis Moab, atq; turrim[e]Tanurim. Ad manum
huius ædificauit Sallũ filius Halohesch primarius dimidię partis Ierusalẽ,ipse et
filiæ eius. Portã uallis reparauit Hanun & habitatores Sanoah,ipsi ædificauerũt
eam,& collocarunt ostia eius,seras eius,& uectes eius,& mille cubitos in muro
usq; ad portã stercoris. Portã uero stercoris reparauit Malkia filius Rechab prin
ceps collegiȷ Bethcarem,ipse instaurauit eã, & posuit ualuas eius,seras eius, atq;
D uectes eius. Portã fontis reparauit Sallũ filius Chalhose,primarius collegiȷ Miz
pa:is inquam ædificauit eam,contexit eam,collocauit ostia eius,seras eius,& ue
ctes eius:sed & murũ piscinæ[f]Selah uersus hortũ regis,& usq; ad gradus descen
dẽtes à ciuitate Dauidis. Post eum ædificauit Nehemias filius Asbuk,primarius
dimidiȷ collegiȷ Beth Zur,usq; ad [locũ]ẽ regione sepulchrorũ Dauidis, & usq;
ad piscinam factam,& usq; ad domum fortiũ. Post hunc ædificauerunt Leuitæ,
Rehum filius Bani, & ad eius manũ ædificabat Hasabia primarius dimidiȷ col
legiȷ Keila in collegio suo. Post hũc ędificabãt fratres eorũ Bauai filius Henadad,
E primarius dimidiȷ collegiȷ Kehila:& ad huius manum ædificabat Eser filius Ie=
sua princeps Mizpa partẽ alterã ẽ regione ascensus armamẽtariȷ angularis. Post
hunc indignatione quadã motus ædificauit Baruch filius Sachai alterã[g]partem
ab angulo usq; ad ostiũ domus Eliasib sacerdotis magni. Post hunc ædificauit
Meremoth filius Vriæ filius Hakoz mensurã secũdam ab ostio domus Eliasib,
usq; ad finem domus Eliasib. Post illum ædificauerũt sacerdotes uiri planitiei,et
post illum ædificabat Beniamin & Hassub contra domum suam:post hũc ædifi
F cauit Asarias filius Maasiæ filiȷ Ananiæ iuxta domũ suam. Post hunc ædificabat
Binnui filius Henadad mensuram secundam à domo Asariæ usq; ad angulũ &
usq; ad flexuram. Palal deinde filius Vsai à cõspectu anguli & turris prominen-
tis à domo regis superiori,quæ erat iuxta atriũ carceris : post eum Pedaiah filius
Pareos. Porrò Nethinæi habitabãt in munitione usq; ad prospectũ portæ aqua
rum ad Orientem,& turrim prominentem. Post illũ ædificabant Tekoitæ alte-
ram mensurã à prospectu turris magnæ prominentis, usq; ad murũ munimẽti.
G Porrò à porta equorũ ædificabant sacerdotes,quisq; ẽ regione domus suæ. Post
illum ædificabat Zadok filius Imer ẽ regione domus suæ, & post eũ ædificauit
Semeias filius Sechaniæ custos portæ orientalis. Post hunc ædificauit Hanania
filius Selemiæ,& Hanum filius Zalaph sextus,mensuram alteram:post eũ ædifi
cauit Meschulam filius Berechiæ ẽ regione cameræ suæ. Post illũ ædificauit Mal
kia filius aurifabri usq; ad domũ Nethinæorum & negotiatorũ contra portam
Miphkad usq; ad cœnaculũ anguli flexi. Inter cœnaculũ uero anguli flexi usque
ad portam gregis ædificauerunt aurifabri & negotiatores. CAP. IIII.

[b]Quidã kisse appellatiuum faciunt pro solio.
[c]Quidã Rakahim exponunt pro aromatariȷs.
[d]Iudæi asab pro roborarunt exponunt.
[e]Quidam Tanurim appellatiue exponunt, furnorũ: & halohesch incãtatoris.
[f]Quidam Silo exponunt.
[g]Pro parte aliȷ uicũ legunt uel cõfinium.

Præfecti gentium conantur impedire opus,sed Iudæi pergunt confisi domino.

A QVum uero audisset Sanballat quod ædificaremus murũ,iram mouit ei,
uehementerq; indignatus est:subsannans ergo Iudæos,dixit coram fra
tribus

tribus suis & militibus Samariæ: sic autem dixit, Quid faciunt imbecilles Iudæi? num permittetur [hoc] eis? num sacrificabunt? num [uno] die perficient? num lapides ex aceruis pulueris qui cōbusti sunt excitabunt? Erat aūt Tobias Ammonites penes eum, & ait, Aedificent sanè, uulpes ascender, & murum eorū lapideum dirumpet. Audi deus noster, despecti enim sumus, tu repende opprobriū eorū in caput eorū, & fac eos despectos in terra captiuitatis eorū, ne operias iniquitatem eorum, & peccatū eorum corā facie tua non deleatur, quia ad indignationē irritarunt ædificantes. Aedificauimus itaq; murū, & colligatus est totus murus usq; ad dimidiam partem eius, & populus animū habuit ad ædificandū. Factum uero est quū audisset Sanballat, & Tobia, Arabes, Ammonitæ & Azotij, quod[a] murus Hierosolymitanus reparatus esset, quod cœpissent interruptiones obstrui, uehementer irati sunt. Conspirarunt itaq; pariter omnes, ut proficiscerentur & oppugnarent Hierosolyma, negotiumq; ei facesserent. At nos orauimus ad deū nostrum, & cōstituimus custodiam cōtra eos, die noctuq; propter eos. Dixit autem Iuda, Robur baiulorum elanguit, interim plurimum ruderis est, ut nō possimus ædificare in muro. Ad hæc dixerunt hostes nostri, Non sciant neq; uideant, donec uenerimus inter eos, et interfecerimus eos, effecerimusq; ut cesset opus. Contigit quoq; ut uenientes Iudæi qui iuxta illos habitabant, dicerent nobis decies, ex omnibus locis ex quibus ad nos[b] diuerterent. Constitui ergo ab inferioribus locis post murum in loca munitiora, collocaui inquam populū per familias cū gladijs suis, cum lanceis suis, atq; arcubus suis. Quumq; uidissem, surrexi, & dixi ad nobiles & ad magnates, adq; reliquū populū, Ne timueritis ab illis, memineritis potius domini magni & terribilis, pugnateq; pro fratribus uestris, filijs uestris, filiabus uestris, uxoribus uestris, atq; domibus uestris. Quū uero audissent hostes nostri rem nobis cognitam esse, irritum fecit deus cōsilium eorum, nosq; omnes reuersi sumus ad murū, quisq; ad opus suū. Ab eodem die pars iuuenum opus faciebant, pars eorū tenebant lanceas, scuta, arcus & loricas, principes uero erant post uniuersam domum Iuda. Porrò qui murum extruebant & baiulatores, ac qui onera imponebāt, altera manu sua opus faciebāt, altera uero telum tenebant: & ædificantium singuli accincti erant gladijs suis super lumbos suos, simulq; ædificabant, clangor uero tubæ penes me erat. Dixi aūt ad nobiles & ad magnates reliquumq; populū, opus hoc ingens est & amplum, nos uero super muro dispersi sumus longius quisq; ab alio: quocunq; ergo loco sonitū cornu audieritis, illuc congregemini ad nos, & deus noster pugnabit pro nobis. Nos operi insistemus, cæterum pars illorum lanceas tenebit ab ascēsu auroræ, donec stellæ oriantur. Tum quoq; dixi ad populum, quisq; cum puero suo pernoctet in medio [urbis] Hierosolymæ, ut noctu sint nobis excubiæ, interdiu autē opus. Porrò ego, fratres mei, pueri mei, uiriq; qui excubabant retro me, uestes nostras non exuebamus, ne[c] meiendi quidem gratia.

Oratio Nehemiæ.

B

Armati ædificāt muros Ierusalem.

C

D

a Ebr. Quod ascēdisset cicatrix muri.

b Taschubu secūdam personam mutaui in tertiā, quod simplicius sic uideretur: alij aliter, sed sensus sine uerbo intellecto non constabit.

c Alij legunt, nisi lauandi causa.

CAP. V.

Oritur clamor in populo propter egestatem & caritatem.

ORtus autem est ingens clamor populi & uxorū eius contra fratres eorū Iudæos. Erant enim qui dicerēt, Filiorū nostrorum, filiarum nostrarum, nostrumq; plures sunt, frumentum ergo accipere [[a]cogimur,] ut comedamus & uiuamus. Erant deinde qui dicerent, Agros nostros, uineas nostras, & domos nostras oppignorauimus, ut in fame frumētum acciperemus. Erant postremò qui dicerent, Mutuo accepimus pecuniam, ut tributū regi [penderemus] super agros nostros & uineas nostras, & ecce caro nostra est sicut caro fratrū nostrorum, & filij nostri sicut filij eorū, & ecce in seruitutem redegerūt nos, filios nostros & filias nostras, ut seruiant, suntq; quædā ex filiabus nostris seruituti subiectæ, neq; suppetit nobis facultas: deinde & agros nostros & uineta nostra alij habent. Doluit

A

a Cogimur addidi, quod mihi Ebraica uim hanc continere uidebantur: nisi maluimus futura in præterita mutare, quod clariorē redderet sensum, & causam seditionis exprimeret.

B hoc mihi uehementer quum audirem clamorem eorum, & huiusmodi uerba, et consilium cepi in corde meo, obiurgauiq; magnates & proceres, dixiq; ad eos, Vos imponitis onus quisq; super fratrē suum: indixi etiam eis magna comitia, dixiq; ad eos, Nos redemimus fratres nostros Iudæos, qui uenditi fuerunt gentibus, quantum quidem potuimus, & uos iterū uenditis fratres uestros qui à nobis redempti sunt? Illi uero tacuerunt, nec inuenerūt quid responderent. Et dixit [Nehemias,] Quod uos agitis, non est bonū, an non in timore dei nostri ambularetis, propter probrū gentium quæ nos odiunt? Et ego, & fratres mei, atq; pueri mei, cōmodato damus eis pecunias & frumētū, remittamus quæso hæc onera. Restituite quæso eis hodie agros suos, uineas suas, olиueta sua, & domos suas, &

Vsuræ prohibentur.

C centesimam pecuniæ & frumenti, uini & olei, quam per usuram ab eis exegistis. Tum illi dixerunt, Restituemus, nec ab eis exigemus, faciemus quemadmodū dixisti. Aduocans autem sacerdotes, iuramentoq; illos adegi, ut facerent iuxta uerbum istud. Ad hæc excussi gremiū meum, & dixi, Sic excutiat deus omnē uirum qui nō ratū habuerit uerbū istud, de domo sua, & de labore suo, ut sic excussus sit & uacuus. Dixitq; tota concio, Amen, laudaueruntq; DOMINVM: & fecit populus iuxta uerbum istud. Quin ab ea die, qua me cōstituit ut dux essem in terra Iuda, ab anno uicesimo usq; ad annū tricesimumsecundum Artaxersis regis, an-

D nis nempe duodecim, ego cū fratribus meis cibū præfecto [debitū] non comedi: priores autem duces qui ante me fuerant, grauarunt populū, acceperuntq; ab eis panem & uinū, tandem etiā argenti quadraginta siclos: quin & pueri eorū tyrannidem exercuerūt in populū, ego uero sic non feci propter timorem dei. Insuper & hunc murum operando instauraui, nec agrum emimus, sed cuncti pueri mei cōgregati sunt ibi ad opus. Porrò Iudæi & magistratus centum & quinquaginta uiri, & qui ueniebant ad nos ex gentibus quæ circum nos sunt, [edebant] in mensa mea. Hinc factum est, ut singulis diebus pararetur bos unus, oues electæ sex: sed & aues parabantur mihi: decimo quoq; die dabatur omnibus uinum affatim: nec tamen hac in re panem præsidi [debitum] exegi, nam aggrauata erat seruitus super populum istum. Memineris mihi deus meus ad bonum, quodcunq; feci populo huic.

Ducis fides & uirtus.

CAP. VI.

De insidijs Sanballat & Tobiæ quas parant Nehemiæ.

A FActum est præterea quum auditum esset à Sanballat & Tobia, à Gæsem Arabe, reliquisq; hostibus nostris, q̄ murū ædificassem, ut nulla in eo superesset ruptura, licet ad hoc tempus usq; ualuas nondum collocauissem in portis, misit Sanballat & Gæsem ad me huiusmodi mādatis, Veni, & cōsultabimus inter nos in uiculis quæ sunt in planitie Ono. Hi autem moliebantur me afficere malo. Ego igitur misi nuncios ad eos, qui dicerent, Opus ingens ego facio, nec potero descendere: cur enim interquiesceret opus? [quod fieret] si remitterem, & ad uos descenderem. Ad hunc modum quater ad me miserunt, ego uero eis iuxta hunc

B modū respondi. Tum rursum misit ad me Sanballat quinto puerū suum eisdem uerbis, qui epistolam apertā habebat in manu sua, in qua scriptū erat, Auditū est in gentibus, atq; Gæsem hoc dixit, te cū Iudæis defectionem meditari, & in hoc te extruere murum, ut rex eorum fias: [& alia] in hanc sententiam. Ad hæc institueris prophetas, qui prædicent de te in Ierusalem, dicētes, Rex est in Iuda: nunc uero huiusmodi sermones apud regem audientur, ueni igitur ut inter nos consultemus. Tum misi ad eum, dicens, Non est factum secundum uerba ista quæ

Epistola ad Nehemiam

Responsio Nehemiæ.

C tu dicis, quin tu ea ex corde tuo cōminisceris. Omnes enim illi terrebant nos, dicentes, Dissoluātur manus eorū ab opere, ne absoluatur. Nunc[a] igitur [ô deus,] corrobora manum meam. Ego quoq; ueni in domum Semaiæ filij Delaiæ, filij Mehetabel, qui erat clausus, & dixit, Conueniamus ad domū dei in medio templi,

a Ex ingenti affectu incidit in orationem ad deum.

pli claudamusq́; ostia templi, quoniã ueniunt ut te occidant, atq́; noctu uenient te interfecturi. Tum respondi, Num uir qualis ego sum fugiet? nũ quispiã qualis ego sum templum ingredietur, ut uitam tueatur? Nequaquã ingrediar. Tum cognoui quod deus non misisset eũ, ut ad me prophetaret, sed q̃ Tobias & Sanballat mercede eum conduxerant: atq́; in hoc erat conductus iste, ut territus id facerem, peccaremq́;, ut famam [de me] malam haberent, quam mihi probro obijcerent. Memineris ô deus meus, Tobię & Sanballat, quemadmodũ illa fecerint, sed & Noadiæ prophetissæ, & reliquis prophetis qui me terruerunt. Absolutus D
est itaq́; murus uigesimaquinta [die] Elul, post quinquagesimum secundũ diem. Postquam uero audissent omnes hostes nostri, [b] uidissentq́; omnes gentes quæ circum nos erant, [c] cadebant ualde in oculis suis, cognoueruntq́; à deo factũ esse opus hoc. Etiam eisdem temporibus illustres quidam in Iuda frequenter missitabant epistolas suas ad Tobiam, & rursum à Tobia uolitabant ad istos. Nã multi in Iuda confœderati ei erant, quod gener esset Sechaniæ filij Arah, deinde & filius eius Ionathan duxerat filiam Mesullam filij Berechiæ. Quin & bonitatem eius coram me prædicabant, & rursus uerba mea foris spargebant apud eum, ut mitteret Tobias epistolas ad me terrendum.

[b] Quidam pro uidissent, legũt, timuerũt. [c] Cadere in oculis, loquutio est pro timere, aut cõsilio esse destitutum, alij pro humiliatum esse exponunt.

CAP. VII.

Quæ post extructionem murorum facta sint.

ET factum est postquam extructus esset murus, collocaui & ostia, & cõstituti A
sunt ianitores, cantores atq́; Leuitæ. Tum præcepi Hanani fratri meo, et Hananiæ principi arcis Hierosolymitanę, (erat enim is uir fidelis & dei, prę multis, metuens,) dixi inquam ad eos, Ne aperiantur portæ Ierusalem donec sol incaluerit, donec uero steterint [in excubijs,] claudantur portæ firmenturq́;: erant enim constitutæ custodiæ ex ciuibus Hierosolymitanis, quisq́; scilicet in custodia sua, & quisque è regione domus suę. Nam ciuitas utrinq́; ampla erat & magna, populusq́; paucus in ea, & domus nõ erant extructæ. Dedit insuper deus meus in cor meum, ut cõuocarem optimates, magnates, & populum, ut familias suas indicarent, inueniq́; librum prosapię eorũ qui primum ascenderant, inueniq́; in B
eo scriptũ, Hi sunt filij prouinciæ, qui ascenderunt de captiuitate transmigrationis, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis, & reuersi sunt Hierosolyma & in Iudam, quisq́; in ciuitatem suam. Qui uenerũt cũ Serubabele, Iesua, Nehemias, Asarias, Raamias, Nahamani, Mardochai, Bilsan, Mispereth, Biguai, Nehum, Baana. Numerus uirorum populi Israel. Filiorum Pharos, duo millia, centum & septuagintaduo. Filiorũ Sephatiæ, trecenti & septuagintaduo. Filiorum Arah, sexcenti & quinquagintaduo. Filiorum ducis Moab, filiorũ Iesua & Ioab duo millia octingenti, decem & octo. Filiorũ Elam, mille, ducenti, & quin C
quagintaquatuor. Filiorũ Zathu octingenti quadragintaquinq́;. Filiorũ Sachai, septingenti & sexaginta. Filiorum Binnui, sexcenti quadragintaocto. Filiorum Bebai, sexcenti uigintiocto. Filiorum Asgad, duo millia, trecenti & uigintiduo. Filiorum Adonikam, sexcenti & sexagintaseptem. Filiorum Biguai, duo millia sexaginta & septem. Filiorũ Adin, sexcenti & quinquagintaquinq́;. Filiorũ Ater ex Hiskia, nonagintaocto. Filiorum Hasum, trecenti uigintiocto. Filiorum Bezai, trecenti uigintiquatuor. Filiorũ Hariph, centum & duodecim. Filiorum Gibeon, nonagintaquinq́;. Virorũ Bethlehem & Netopha, centũ et octogintaduo. Virorũ Anathoth, centum & uigintiocto. Virorũ Beth Asmaueth, quadraginta octo. Virorũ Kiriath Iearim, Kephira & Beeroth, septingẽti & quadragintatres. Virorum Rama & Geba, sexcenti & uiginti unus. Virorum Michmas, centum D
& uigintiduo. Virorum Bethel & Hai, centum uigintitres. Virorum Nebo alterius, quinquagintaduo. Filiorum Elam alterius, mille ducenti & quinquaginta quatuor. Filiorum Harim, trecenti & uiginti. Filiorum Iericho, trecenti & qua-

Eccli 49. d

Populi numeratio. 1. Esd. 2. a

dragintaquinqꝫ.Filiorum Lod,Hadid,& Ono,septingenti & uigintiunus.Filio
rum Senaa,tria millia,nongenti & triginta.Sacerdotes.Filiorum Iedaiæ de do-
mo Iesua,nongenti & septuagintatres.Filiorum Immer,mille & quinquagin-
taduo.Filiorum Pashur,mille,ducenti & quadragintaseptem. Filiorum Harim
mille atqꝫ decē & septem.Leuitæ,Filiorum Iesua ex Kadmiel,& ex filiis Hodua,
septuagintaquatuor.Cantores.Filiorum Asaph,centū & quadragintaocto.Ia-
nitores.Filii Sallū,filii Ater,filii Talmon,filii Accub,filii Hatita, filii Sobai:[om
B nium illorum]centum trigintaocto. Nethinæi. Filii Ziha,filii Hasupha,filii
Tabaoth,filii Keros,filii Sia,filii Padon,filii Lebana,filii Hagaba,filii Salmai,fi
lii Hanan,filii Giddel,filii Gahar,filii Rehaia,filii Rezin,filii Nekoda,filii Ga-
sam,filii Vssa,filii Paseah,filii Besai,filii Meunim,filii Nephusim,filii Bakbuk,fi
lii Hakupha,filii Harhur,filii Bazlith,filii Mehida,filii Harsa,filii Barkos,filii Si
sera,filii Thamah,filii Nezia,filii Hatipha. Filii seruorū Solomonis,filii Sotai,fi
lii Sophereth,filii Pherida,filii Iaala,filii Darkon, filii Giddel, filii Sephatia,filii
Hattil,filii Pochereth ex Zebaim,filii Amon.Omnium Nethinæorum & filio-
rum seruorum Solomonis,trecenti & nonagintaduo. Isti uero qui ascenderunt
de Thel Mela,Thel Harsa,Cherub,Addo & Immer,non potuerunt indicare do
mum patrum suorum atqꝫ semen suum,an scilcet ex Israele essent. Filii Delaię,fi
F lii Tobiæ,filii Nekoda,sexcenti & quadragintaduo.Et de sacerdotibus filii Ha
baia,filii Hakoz,filii Barsil,qui duxit uxorem de filiabus Barsillai Gileaditæ, &
uocatus est nomine earum. Illi quæsiuerunt scripturam suam & lineam genera
tionis,sed non sunt inuenti,ideo repudiati sunt à sacerdotio.Dixitqꝫ ad eos Ha-
thirsatha,ne comederēt de sancto sanctorum,donec consurgeret sacerdos Vrim
& Tumim.Totius igitur multitudinis ad unū usqꝫ,quadragintaduo millia,tre-
centi & sexaginta,præter seruos eorum atqꝫ ancillas eorum,quorum fuerunt se-
ptem millia, trecenti trigintaseptem. Fuerūt & inter eos cantores & cantatrices,
nempe ducenti & quadragintaquinqꝫ.Equi eorū erant septingenti triginta sex,
& muli eorū ducenti quadragintaquinqꝫ, cameli quadringenti trigintaquinqꝫ,

Hucusqꝫ refertur quid in Commentario scriptum fuerit. Exin Nehemiæ historia texitur.

G asinorum sex millia septingenti & uiginti.Pars autem pręcipuorum patrum de
derūt pro opere,Hathirsatha dedit in thesaurum auri solidos mille, pelues quin
quaginta,tunicas sacerdotales quingentas & triginta. Et ex præcipuis patribus
dederūt pro thesauro operis,auri solidos uiginti mille, & argenti minas bis mil
le ducentas.Quod autē reliqui ex populo dederunt, auri solidi uiginti mille,&
argenti minæ bis mille,& tunicæ sacerdotales sexagintaseptem.Habitaueruntqꝫ
sacerdotes & Leuitæ,ianitores, cantores, & ex populo, Nethinæi quoqꝫ & om-
nis Israel in ciuitatibus suis,accessitqꝫ mensis septimus,& filii Israel erant in ciui-
tatibus suis.

CAP. VIII.

Congregato populo in festo die tabernaculorum, Esdras legit librum legis.

A Congregatus est autem uniuersus populus ad[a] unū usqꝫ in plateā,quæ erat
ante portam aquarum,& dixerunt ad Esram scribam,ut afferret librū legis
Mosis,quam præceperat deus Israeli. Attulit ergo sacerdos Esra legem corā mul
titudine[quæ erat]ex uiris & mulieribus,& quicunqꝫ intelligentes erāt,ut audi-
rent in prima mensis septimi.Et legit in eo in platea quæ erat ante portam aqua
rum,à luce[matutina]usqꝫ ad meridiem,in conspectu uirorum & mulierum in
telligentium,erantqꝫ aures totius populi[intēti]in librū legis. Et stetit Esras scri-
ba super[b]turriculam ligneam,quam ad hanc rem fecerant,stetitqꝫ penes eū Ma-
B thathias,Sema,Anaia,Vrias,Hilkias,& Maasias ad dexterā eius,ad leuā uero ei-
us Pedaia,Misael,Malkia,Hasum,Hasbadana,Zacharias,& Mesullam.Et ape-
ruit Esras scriba librum in conspectu totius populi, (eminebat enim supra uni-
uersum populum:)quumqꝫ illum aperuisset,stetit uniuersus populus.Et[c]lauda
uit

a Eb. Vt uir unus.

b Turris pro suggestu per catachresim.

c Ebr. Benedixit.

uit Eſra DOMINVM deum magnum: reſponditq; cunctus populus, Amen a-
men: ſublatisq; manibus ſuis, inclinatoq; uertice & facie terrã uerſus adorarunt
DOMINVM. Porrò Ieſua, Bani, Serebia, Iamin, Accub, Sebethai, Hodia, Maa-
ſia, Kelita, Aſaria, Ioſabad, Hanan, Pelaia, atq; Leuitæ docebãt populũ in lege, &
populus erat in ſtatione ſua. Et legerũt in libro, in lege[b] dei luculenter, explican-
Conſolatio populi. tes ſenſum, & erudientes inter legendũ. Dixit aũt Nehemias, qui & Hathirſcha- C
ta, & Eſras ſacerdos ac ſcriba, & Leuitæ (qui erudiebant populũ,) ad omnem po
pulũ, Dies hodiernus ſanctus eſt DOMINO deo ueſtro, ne ergo luctu uoſipſos
conficiatis, neq; fleatis, (flebat enim omnis populus quũ audirent uerba legis:)
dixit ergo ad eos, Ite & comedite pinguia, et bibite dulcia, & mittite partes ei cui
nihil eſt paratũ, dies enim hodiernus ſanctus eſt domino noſtro: neq; doleatis,
nam gaudium DOMINI eſt robur ueſtrum. Porrò Leuitę cõpeſcebant omnem
populũ, dicẽtes, Silete, quoniam dies iſte ſanctus eſt: nolite triſtes eſſe. Abijt itaq;
cunctus populus, ut comederet & biberet, & mitteret partes, & faceret gaudium
magnum, intellexerant enim uerba quæ manifeſtauerant eis. Poſtero die rurſus
collecta ſunt capita patrum totius populi, ſacerdotes & Leuitæ ad Eſrã ſcribam,
Feſtũ tabernaculorũ. ut erudiret [eos] in uerbis legis, inueneruntq; ſcriptum in lege quã DOMINVS D
præceperat per manũ Moſis, ut filij Iſraelis ſedeant in tentorijs in ſolẽnitate men
ſis ſeptimi. Et ut diuulgẽt edita uoce per cunctas ciuitates ſuas, & per Ieruſalem,
dicentes, Egredimini in montem, & afferte frondes oleæ, & frondes [c] ligni pin-
guis, frondes Hadas, frondes palmarum, & frondes denſę arboris, ut fiant tento
ria ſicut ſcriptum eſt. Exierunt itaq; populi & attulerunt, feceruntq; ſibi taberna-
cula, unuſquiſq; ſuper tectũ ſuum, & in atrijs ſuis, atq; in atrijs domus dei, & in
platea portę aquarum, & in platea portæ Ephraim. Fecerunt ergo omnis multi-
tudo, qui reuerſi fuerant ex captiuitate, tabernacula, ſederuntq; ſub tabernaculis,
quoniam nõ fecerant ſic à diebus Ioſue filij Nun, filij Iſraelis, uſq; in illũ diem,
Lex legitur populo. fuitq; gaudium admodum magnum. Legit præterea [Eſras] in libro legis dei ſin
gulis diebus, à die primo uſq; ad diem ultimum, & fecerunt feſtum diem ſeptem
diebus, octauo die erat concio pro more.

CAP. IX.

Legitur lex, admonetur populus ut laudet dominũ, & agnoſcat beneficentiam eius.

RVrſum die uiceſimaquarta huius menſis congregati ſunt filij Iſrael in ieiu- A
nio, & in ſaccis, puluéremq; ſuper ſe [habebant,] ſeparatiq; ſunt qui erãt de
1. Eſd. 9. e *Confeſſio peccatorũ.* ſemine Iſraelis, à cunctis filijs extraneis, & ſtantes confeſſionẽ fecerunt de pecca
tis ſuis, & iniquitatibus patrũ ſuorum. Et ſurrexerunt in ſtationibus ſuis, legeruntq;
in libro legis DOMINI dei ſui quater per diem, quaterq; cõfitebantur & adora
bant DOMINVM deum ſuum. Et ſurrexit ſuper gradũ Leuitarũ Ieſua, & Bani,
Kadmiel & Sebania, Bunni & Serebia, Bani & Chenani, clamaueruntq; uoce ma
gna ad DOMINVM deum ſuũ. Et dixerũt Leuitę, Ieſua & Kadmiel, Bani & Ha
ſabnia, Serebia & Hodia, Sebania & Pethahia, Surgite & laudate DOMINVM
deum ueſtrũ à ſæculo uſq; in ſæculũ, & benedicant nomini[a] maieſtatis tuę quod
Confeſſio laudis. exaltatũ eſt ſuper omnem benedictionẽ & laudẽ. Tu ſolus es DOMINVS, tu
feciſti cœlũ, & cœlos cœlorum, atq; omnem exercitũ eorum, terram & omnia quæ B
ſunt ſuper eã, maria & quidquid in eis eſt, & tu uiuificas iſta omnia, ſed & exer-
citus cœlorum te adorat. Tu es DOMINVS deus qui elegiſti Abrã, & eduxiſti eũ
Gene. 11. d ex Vr Chaldæorum, & impoſuiſti ei nomen Abrahã, inueniſtiq; cor eius fidele co
ram te, ut ferires cum eo fœdus, ut dares ei terram Chananæorum, Hithæorum,
Ammorræorum, Pheriſæorũ, Iebuſæorum & Girgeſæorum, ut traderes inquam [eam] ſe
mini eius, & rata feciſti uerba tua, quoniã iuſtus es tu. Vidiſti quoq; adflictionẽ
patrũ noſtrorum in Aegypto, clamoremq; eorũ audiſti iuxta mare carectoſum. Edi
diſti inſuper ſigna & portẽta in Pharaone & in cunctis ſeruis eius, atq; in omni

b Ebr. Fecerunt intelligere, hoc eſt, ſubmonebant populum ut diligenter auſcultarent, & cũ fructu.

c Per lignum pingue balſamum quidã intelligunt, quidam cedrum.

a Subita perſonæ mutatio.

populo terræ eius. Tu enim noueras q̃ petulanter cũ eis agerent, fecistiq́ tibi no
men, quemadmodũ hæc dies [testatur.] Dissecuisti mare ante faciẽ eorũ, ut transi
rent per mediũ maris in sicco, persequutores aũt eorum deiecisti in profundũ, ue
C luti quũ lapis [deijcitur] in ualidissimas aquas. Sed et per columnã nubis duxisti
eos interdiu, & per columnã igneam noctu, ut illustrares eis uiam in qua incede
bant. Descendisti in montẽ Sinai, loquens cum eis ẽ cœlo, & dedisti eis iudicia re
cta, & leges ueras, ceremonias, & bona pręcepta. Ostendisti eis sabbatũ tuũ san-
ctum, & pręcepisti eis mãdata, ceremonias, & leges per manum Mosis serui tui.
Dedisti insuper eis panem ẽ cœlo in fame eorũ, & aquam eduxisti eis de petra in
siti eorũ, & promisisti eis ut ingrederẽtur & possiderent terram hanc, pro [b] qua le
uasti manum tuã ut dares illis. Ipsi uero & patres nostri petulãter egerunt, & in
durarunt ceruicẽ suam, nec audierunt pręcepta tua. Quin audire renuerunt, neq;
memores fuerunt mirabilium tuorũ quæ fecisti cum eis, sed indurauerunt cerui-
cem suam, & [c] elegerunt ducem, ut reuerterentur in seruitutem suam in contuma
cia sua. Sed tu ô deus propitiationũ, clemẽs, misericors, longanimis, & multæ be
D neficentiæ, non deseruisti eos. Sed & quum fabricassent sibi uitulum fusilem, di-
xissentq́, Isti sunt dij tui qui eduxerũt te de terra Aegypti, & designassent ingen-
tes blasphemias, tu in miserationibus tuis multis nõ dereliquisti eos in deserto:
nam columna nubis interdiu nõ recessit ab eis, quo minus dirigeret eos in uia:
nec columna ignis noctu, quo minus luceret eis in uia per quã incedebant. Spi-
ritum quoq; tuum bonum dedisti ad erudiendum eos, nec Man tuum prohibui
sti ab ore eorum: quin & aquam dedisti eis, ut sitim suam [restinguerent.] Aluisti
eos in deserto quadraginta annos, ut nihil eis deesset: uestimenta eorũ non sunt
uetustate detrita, nec intumuerunt pedes eorũ. Dedisti eis insuper regna & popu
los, & diuisisti eos per terminos, ut possiderent terrã Sihon, & terram regis Hes-
bon, & terram Og regis Basan. Filios eorũ multiplicasti ut stellas cœli, & intro
duxisti eos in terram, de qua dixeras patribus eorum, q essent ingressuri & occu
E paturi. Ingressi itaq; sunt filij, & possederunt terram, & tu subiecisti in cõspectu
eorum habitatores terrę, Chananæos, & tradidisti eos in manũ eorum unà cum
regibus eorum & populis terræ, ut facerent cum eis pro uoto suo. Ceperunt ur
bes munitas & humum pinguem, possederuntq́ domos omni bono plenas, pu
teos excisos, uineas, oliueta, arbores [d] frugiferas, idq́ in copia. Comederunt & sa
turi, adeoq; pingues facti, delicate uixerũt in ista tua magna bonitate. Illi aũt re-
belles facti defecerunt à te, & abiecerunt legem tuam post tergum suũ, & occide
runt prophetas tuos, qui eos obtestantes, conabãtur eos ad te reducere. [In sum-
ma] insigniter [te] irritarunt. Tu igitur tradidisti eos in potestatem hostium suo-
rum, qui eos presserũt, & in tempore pressurę suę clamauerũt ad te, tuq́ eos ẽ cœ-
lo exaudisti, & in miserationibus tuis multis dedisti eis seruatores, qui eos asse-
ruerunt de manu hostiũ suorum. Quumq́ [data esset] eis requies, rursus malum
F designarunt in conspectu tuo, tu igitur dereliquisti eos in manu hostiũ suorum,
qui tyrannidẽ in eos exercuerunt: quumq́ iterũ conuersi ad te clamarent, exaudi
sti eos de cœlo, liberastiq́ eos iuxta miserationes tuas, idq́ multis temporibus. Et
obtestatus es eos, ut reduceres eos ad legem tuam, ipse autẽ superbe egerunt, nec
audierunt præcepta tua, sed peccarũt in iudicia tua, in quibus homo, si faceret ea,
uiueret, præbueruntq́ humerum [suum] rebellem, & indurarũt ceruicem suam,
ne audirent. [e] Distulisti etiã cum eis annis multis, obtestãs eos spiritu tuo per ma
num prophetarum tuorũ, sed nõ auscultarunt, ideo tradidisti eos in manum po-
pulorum nationũ. At pro tua ingenti miseratione non perdidisti eos totos, neq;
dereliquisti eos, quod deus es clemens & misericors. Nunc igitur deus noster,
deus magne, fortis & tremende, qui seruas fœdus & benignitatẽ, ne sit uulgaris
in

b Leuare manũ, symbolum est iurisiurandi: ac si diceret, quã iureiurando promisisti.

c Ebr. Dederunt caput.

d Ebr. Arbores esus seu esculentas.

e Ebr. Traxisti.

Ingratitudo.

Spiritus doctor.

Confessio laudis.

in cõſpectu tuo omnis hæc calamitas,quę deprehendit & nos & reges noſtros,
principes noſtros,ſacerdotes noſtros,prophetas noſtros, patres noſtros,& cun- G
ctum populum tuum,à diebus regum Aſſyriacorum, in præſentem uſq; diem.
Equidem tu iuſtus es in omni eo quod accidit nobis,quoniã fideliter egiſti, nos
autem impie egimus. Reges noſtri, principes noſtri, ſacerdotes noſtri,& patres
noſtri non fecerunt legem tuam,neq; attenderunt pręcepta tua,&teſtimonia tua
quę conteſtatus es eis. Et ipſi in regno ſuo, & in bonitate tua magna quam exhi
buiſti eis,& in terra lata atq; fertili quã dediſti coram eis, nõ ſeruierunt tibi, neq;
auerſi ſunt à ſtudijs ſuis peſſimis. En nos hodie ſerui ſumus, & terra quã dediſti
patribus noſtris,ut ederent fructũ eius & bona eius, ecce nos ſerui ſumus in ea.
Hæc prouentum ſuũ regibus multum edit,quos poſuiſti ſuper nos propter pec-
cata noſtra,qui dominãtur in corpora noſtra, in pecora noſtra pro ſua libidine,
ut ſimus in magnis anguſtijs. Atq; in his omnibus ferimus [fœdus] firmum,&
ſcribimus,idq; obſignatum[per] principes noſtros, Leuitas noſtros, & ſacerdo-
tes noſtros.

CAP. X.

Renouant fœdus,& obſignant,& qui tales fuerint obſignatores,recenſentur.

ATq; hi[dati] ſunt ad obſignandũ. Nehemias Hathirſatha,filius Hachaliæ, A
& Zedekias,Seraias,Aſarias,Ieremias,Paſhur,Amaria,Malkia, Hattus,Se
bania,Malluch,Harim,Meremoth,Obadias,Daniel,Ginthon,Baruch,Meſullã,
Abia,Mijamin,Maaſias,Bilgai,et Semahia,hi ſacerdotes. Leuitę uero Ieſua filius
Aſanias,Binnui de filijs Henadat & Kadmiel, & fratres eorũ, Sechania, Hodia,
Kelita,Pelaia,Hanan,Micha,Rehob,Haſabia,Sachur,Serebia, Sebania, Hodia,
Bani & Beninu. Capita autem populi fuerunt, Parhos dux Moab, Elam, Satu,
Bani,Bunni,Aſgad,Bebai,Adonia,Biguai, Adin, Ater, Ezechias, Aſur, Hodia,
Haſum,Bezai,Hariph,Anathoth,Nebai,Magpias,Meſullam,Heſir,Meſeſabeel,
Zadok,Iaddua,Pelatia,Hanan,Anaia,Hoſea,Hanania,Haſſub,Halohes, Pilha,
Sobek, Rehum, Haſabna, Maaſia, Ahia, Hanan,Anan & Malluch,Harim atq; B
Baana,& reliqui de populo,ſacerdotibus,Leuitis,ianitoribus,cantoribus,& Ne
thinæis,& quicunq; erat ſeparatus à gentibus nationũ ad legem dei, uxores eo-
rum,filij eorum,& filiæ eorũ,& quicunq; intelligentia ualebat. Hi ratum habe-
[Fœdus populi cum deo.] bant cum fratribus ſuis & optimatibus ſuis,ueniebantq; in[a] execrationẽ &[b] iura
mentum,ut ambularent in lege dei,quę data erat per manũ Moſis ſerui dei,& cu
ſtodirẽt atq; facerẽt cuncta pręcepta DOMINI dei noſtri,& iudicia eius, atq; ſta
tuta eius,& q nõ elocaremus filias noſtras populis terræ, neq; duceremus filias
eorum filijs noſtris. Ad hæc ſi populi terræ adferrent merces aut uenale quid in
die ſabbati ad uendendũ,ne acciperemus ab eis in ſabbato et in die ſancto. Dein
[De remiſſione hac Deutero.15.] de ut remiſſionẽ faceremus ſeptimo anno in omnis [c] generis oneribus, item ut C
conſtitueremus ſuper nos præcepta, ut imponeretur nobis ſingulis annis tertia
pars ſicli pro miniſterio domus dei noſtri,pro panibus qui ordinanĩ,pro iugi ſa
crificio,pro holocauſto iugi,in ſabbatis,neomenijs & ſtatis ferijs, pro ſanctifica
tis & hoſtia pro peccato ad expiandũ Iſraelẽ,& [ad] omne opus domus dei no-
ſtri. Iecimus & ſortes ſacerdotes,Leuitę & populus de adductione lignorũ,ut in-
ferrent in domũ dei noſtri,iuxta domos patrũ noſtrorũ,temporibus cõſtitutis ſin
gulis annis,ad cremandũ in altari DOMINI dei noſtri,quemadmodũ ſcriptum
[Exod.23.] eſt in lege,utq; afferremus primitiuos fructus telluris noſtræ, primitiuos ſcilicet
[34.] fructus omniũ fructuum cuiuſcunq; arboris, idq; ſingulis annis in domũ DO-
[Exod.13.] MINI. Primogenita quoq; filiorum noſtrorũ, & pecorum noſtrorum,ſicut ſcri- D
ptum eſt in lege. Primogenita boum noſtrorũ,&ouium noſtrarum,ut ea ſcilicet
inferremus in domum dei noſtri pro ſacerdotibus miniſtrantibus in domo dei
noſtri. Primitiua quoq; eſculentorum noſtrorũ, & munificarum ſeparationum

a Iurijurando adiuncta eſt execratio, cui ſe deuouent, ſi pacti non fuerint ſeruantes.

b Venire in fœdus, ut Germani dicunt, In pundt kommen, iureiurando ſe aſtringere.

c Ebr. Et onus omnis manus, ut Germanus dicit, aller hand beſchwärd, pro allerley.

Hactenus ex cõmentario Ezra.

nostrarum, fructū cunctæ arboris, uinū & oleum afferremus sacerdotibus in pe
nuaria domus dei nostri, & decimas telluris nostræ Leuitis, ut Leuitę decimas ha
berent in omnibus urbibus in quibus opus nostrū exercemus. Et ut sacerdos fi-
lius Aharonis cum Leuitis partē habeat in decimis Leuiticis. Et Leuitæ ipsi addu
cent decimā partem decimæ in domum dei nostri, in penuaria & gazophylatia.
Quoniā in penuaria inferre debent filij Israel & filij Leui[b] munificū donum q̄d
separāt de frumento, uino & oleo, ubi uasa sunt sanctuarij, & sacerdotes mini-
strantes, ianitores & cantores, ne derelinquamus ædē dei nostri. CAP. XI.

a Thruma hic habetur Ebraice, de quo uide Exo. 25. & 30.

Distinguuntur habitationes pro populo, tam in urbe quàm in agro.

A HAbitauerunt aūt principes populi in Ierusalē, reliquus aūt populus proie-
cit sortem, ut decimus quisq; habitaret in Ierusalem ciuitate sancta, nouem
autem partes in oppidis. [a]Laudabatq; populus omnes uiros qui se spontaneos
præbuerunt ut habitarent in Ierusalē. Isti aūt sunt primores prouincię qui [b]habi
tauerunt in Ierusalē, & in ciuitatibus Iuda, quisq; in possessione sua & in ciuitati
bus suis, Israelitę, sacerdotes, Leuitæ, Nethinęi, & filij seruoꝝ Solomonis. In Ieru
salem habitauerunt de filijs Iuda, de filijs Beniamin. De filijs Iuda, Athaia filius
Vsiæ, filij Sachariæ, filij Amariæ, filij Sephatiæ, filij Mahalaleel. De filijs Parez,
Maasia filius Baruch, filij Chal Hose, filij Hasaiæ, filij Adaiæ, filij Ioiarib, filij Sa
chariæ, filij Silonitę. Hi omnes filij erant Parez, habitantes in Ierusalē, eorū qua-
B dringenti sexagintaocto fortes uiri. Isti aūt sunt filij Beniamin, Sallu filius Me
sullam, filij Ioēd, filij Pedaię, filij Kolaiæ, filij Maasię, filij Ithiel, filij Esaiæ, & post
eum Gabai, Sallai, nongenti & uigintiocto. Ioēl uero filius Sichri pręfectus erat
illis, & Iudas filius Hasnua erat [pręfectus] super alterā partem urbis. De sacerdo
tibus, Iedaia filius Ioiarib, Iachin, Seraia filius Hilkię, filij Mesullam, filij Zadok,
filij Meraioth, filij Ahitub princeps domus dei. Et fratres eorū facientes opus do
mus, octingenti & uigintiduo. Et Adaia filius Ieroham filij Pelalia, filij Amzi, fi
lij Sachariæ, filij Pashur, filij Malchia. Et fratres eoꝝ pręcipui patres, quorū erant
ducenti & quadragintaduo. Amassai autem filius Asreel, filij Ahsai, filij Mesile-
moth, filij Imer. Et fratres eorū heroes fortes centū & uigintiocto: super hos præ
C fectus erat Sabdiel filius magnatū. De Leuitis, Semaias filius Hasub, filij Asri-
kā, filij Hasabię, filij Buni: & Sabethai, Iosabad, erant super opus externū domus
dei ex capitibus Leuitarū. Mathanias filius Micha, filij Sabdi, filij Asaph, præci-
puus erat qui præibat in confessione & oratione. Et Bakbukia secūdus ex fratri-
bus suis, & Abda filius Sammua filij Galal, filij Iedutliun. Omniū Leuitarū in
ciuitate sancta, ducenti octogintaquatuor. Ianitores aūt, Accub, Talmon & fra
tres eorū custodes pro portis, centum & septuagintaduo. Reliquorum autem Is-
raelitarum, sacerdotum & Leuitarum in cunctis oppidis Iuda, quisq; erat in hæ-
reditate sua. Porrò Nethinęi habitabant in Ophel, & Ziha ac Gipsa erant super
Nethinęos. Præfectus Leuitarū in Ierusalem erat Vsi filius Bani, filij Hasabiæ, fi
D lij Mathaniæ, filij Micha. De filijs Asaph, cantores è regione operis domus dei.
Erat enim præceptum [c]regis de illis, & firma [constitutio] de cantoribus, cuiq;
diei suum demensum. Ad hæc erat Pethahia filius Mesesabeel de filijs Særa, filij
Iuda ad manum regis in omni negotio quod cum populo [agendum erat.] Et
ad uillas & agros eorum. De filijs Iuda habitauerunt in Kiriath Arbe & uiculis
eius, & in Dibon & uiculis eius, in Iekabzeel & uiculis eius, in Iesua, in Molada,
& in Beth Palet. In uilla Sual, in Beer Seba atq; uiculis eius, in Ziklag & Mecho
na atq; in uiculis eius. In En Rimon, in Zorha, in Iarmuth, in Zanoah, Adullā
& uiculis earum, in Lachis & agris eius, in Aseka & uiculis eius, habitaruntq; à
Beer Seba usq; ad uallem Hinnom. Et filij Beniamin à Gæba, Michmas, Aia,
Bethel & filiæ eius, Anathoth, Nob, Anania, Hazor, Rama, Hithaim, Hadid, Ze
boim,

a Eb. Benedixit pro laudauit, uel gratias egit.
b Apud Ebræos habitauerūt repetitur, mitaui pleonasmum.

c Regem hunc quēdam Darium intelligunt, sed uidetur de Dauide dici, qui talia ordinauerat, ut patet 1. Annal. 25.

boim, Nebalad, Lod & Ono ualle artificum. Leuitæ uero habebant possessionẽ
tam in Iuda quàm in Beniamin. CAP. XII.

Nomina sacerdotum & Leuitarũ, qui cum Serubabele ascenderunt, initiantur muri Ierusalem.

ISti sunt sacerdotes & Leuitæ qui ascenderũt cum Serubabele filio Sealtielis, & A
Iesua: Seraia, Ieremias & Esras, Amaria, Malluch, Hattus, Sechania, Rehum,
Meremoth, Iddo, Ginthoi, Abia, Mijamin, Maadia, Bilga, Semaia, Ioiarib, Ieda-
ia, Sallu, Amok, Hilkia & Iedaia. Isti fuerũt pręcipui sacerdotes & fratres eorum
in diebus Iesua. Leuitæ uero, Iesua, Binnui, Kadmiel, Serebia, Iehuda, Mathania
super laudes ipse & fratres eius. Bakbukia & Hunni fratres eorũ è regione ipso-
rũ ad custodias. Iesua aũt genuit Ioiakim, Ioiakim genuit Eliasib, & Eliasib ge-
nuit Ioiada, Ioiada genuit Ionathan, Ionathan genuit Iadua. In diebus Ioiakim
fuerunt hi sacerdotes capita patrũ. Ipsi Seraia, Meraia: ipsi Ieremiæ, Hanania: ipsi
Esræ, Mesullã: ipsi Amarię, Iehohanan: ipsi Melichu, Ionathan. Sebaniæ, Ioseph.
Ipsi Harim, Adna. Ipsi Meraioth, Helkai. Ipsi Iddo, Zacharias. Ipsi Ginthon, Me-
sullã. Abiæ, Sichri. Ipsi Miniamin & Moadia, Piltai. Ipsi Bilga, Sammua. Ipsi Se-
maiæ, Iehonathan. Ipsi Ioiarib, Mathenai. Ipsi Iedaię, Vsi. Ipsi Sallai, Kallai. Ipsi
Amok, Eber. Hilkię, Hasabia. Ipsi Iedaia, Nethaneel. Porrò Leuitę in diebus Elia B
sib, Ioiada, Iohanan, & Iaddua conscripti pręcipui patres & sacerdotes ad regnũ
Darij Persæ. Filij Leui præcipui patres conscripti in libro Annaliũ, & ad tempo
ra Iohannan filij Eliasib. Capita Leuitarũ, Hasabia, Serebia, & Iesua filius Kad-
miel, & fratres eorũ è regione ipsorum ad laudandũ & confitendum iuxta præ-
ceptũ Dauidis uiri dei, custodia è regione custodiæ. Mathania, Bakbukia, Oba-
dia, Mesullam, Talmon, Accub, obseruantes portas, custodia [eorum] erat pro li
minibus portarũ. Hi fuerunt in diebus Ioiakim filij Iesua filij Iozadak, & in die
bus Nehemię præfecti, atq; Esræ sacerdotis & scribæ. Et in dedicatione muri Ie-
rusalem quæsiuerunt Leuitas de omnibus locis suis, ut adducerẽt eos Hierosoly
ma, ut facerent dedicationem, & gaudiũ, & in gratiarũactione & cantico, in cym
balis, nablis & citharis. Congregatiq; sunt filij[a] cantorũ, & ex planitie circum Ie
rusalem, & ex uillis Netophati, sed & de domo Gilgal, & de regionibus Gæba
atq; Asmaueth, nã cantores extruxerant sibi uillas circũ Ierusalem. Purificati etiã C
sunt sacerdotes & Leuitæ, & purificarunt etiam populũ, portas & muros. Tum
Dedicatio urbis. adduxi principes Iuda super murum, & cõstitui duos magnos [choros] laudan=
tium, euntes ad dexterã super murũ uersus portam sterquilinij. Post eos ibat Ho
saia & pars principũ Iuda, Asaria quoq;, Esras & Mesullam, Iuda & Beniamin,
Semeia & Ieremia. Et de filijs sacerdotũ cum tubis, Sacharias filius Ionathã, filij
Semaiæ, filij Mathaniæ, filij Michaiæ, filij Sacur, filij Asaph. Et fratres eius Se-
maia, Asreel, Milelai, Gilelai, Maai, Nethaneel, Iuda atq; Hanani cũ instrumentis
musicis Dauidis uiri dei, & Esræ scribæ ante eos. Iuxta portã fontis ascenderũt è
regione ipsorũ per gradus ciuitatis Dauidis in ascẽsu muri, [b] superne ad domum
Dauidis, usq; ad portam aquarũ ad Orientem. Alter iam cœtus laudantium ibat
ex aduerso quem ego sequebar, & pars populi super murũ, ultra turrim furno-
rum usq; ad murum latiorem, & ultra portã Ephraim, & ad portam ueterem, &
ad portam pisciũ, & turrim Hananeel, & turrim Mea, usq; ad portam gregum, & D
constiterunt ad portam custodiæ. Steterunt itaq; duo chori laudantium in do=
mo dei, & ego & pars magnatũ mecum. Sacerdotes quoq;, Eliakim, Maasia, Mi
niamin, Michaia, Elioenai, Sacharia, et Hanania cũ tubis. Et Maasia, Semaia, Ele
asar, Vsi, Iehohanan, Malkia, Elam & Aser, & cantores resonauerũt, quibus erat
præfectus Iizrahias. Obtulerũt ergo eodem die magna sacrificia, & lætati sunt,
quoniã deus exhilararat eos magna lætitia; sed & mulieres & pueri gauisi sunt,

a Filij cantorum dicuntur pro cantoribus: ut filij Achiuorũ, pro Achiuis: sic filij prophetarũ, pro his qui prophetiæ operam dabant.

b Pro superne alij legunt ultra.

auditumq; est procul gaudiũ Hierosolymorum. Constituti sunt deniq; illo die — Custodes thesaurorũ.
uiri super gazophylatia,ad munifica dona,ad primitias & decimas, quas infere
bãt in eas ex agris ciuitatũ,portiones scilicet legales sacerdotibus & Leuitis, quo
niam gaudiũ Iudæ fuit sacerdotibus & Leuitis qui stabant.Et obseruabãt custo-
diam dei sui,& custodiã puram,cantores & ianitores secundũ prçceptũ Dauidis
& Solomonis filij eius. Quoniã temporibus Dauidis & Asaph retro tẽporibus
[constituti fuerant]qui cantarent canticum laudis &confessionis deo.Et omnes
Israelitæ in diebus Serubabelis atq; temporibus Nehemiæ partes dabant canto-
ribus & ianitoribus quoq; die suum demensum,& sanctificabant Leuitas,Leui
tæ uero sanctificabant filios Aharonis. CAP. XIII.

*Separant e populo dei alienigenas, faciunt cameras Leuitis, sabbati obseruatio in-
nouatur.*

A EOdem die lectũ est in libro Mosis audiente populo, & inuentũ est scriptum — Deut. 23.
in eo,q; Ammonites & Moabites non ingredi debeant in cœtum dei perpe
tuo,q; non anteuertissent filios Israelis pane & aqua,quin[populus ille]condu-
xit Bileam,ut execraretur[Israelem.] Verum deus noster uertit execrationẽ istam
in[a]benedictionem.Factum ergo est quũ illi audissent legem, separarũt omnem
[b]commixtionẽ ex Israele.Ante uero istud Eliasib sacerdos positus erat in camera
domus dei nostri, qui propinquus fuit ipsi Tobiæ. Et fecit ei camerã magnam,
ubi antea reponebãt sacrificia cibaria,thus,uasa,decimas frumẽti & uini & olei,
quæ ex præcepto erant Leuitarũ,cantorum atq; ianitorũ, item Thruma sacerdo-
tum.In his omnibus autem non fui Hierosolymis,quia anno tricesimosecundo
Artaxersis regis Babylonis ueni ad regem, & post dies exactos [c]reuocatus sum
à rege,& ueni Hierosolyma.Rediens aũt Hierosolyma, intellexi malum quod
designauerat Eliasib propter Tobiam,nempe q; fecisset ei cameram in atrijs do-
B mus dei.Et doluit mihi uehementer, eieciq; omnia uasa domus Tobiæ foras ex
camera,præcepiq; ut mũdarent cameras, & restitui illuc uasa domus dei, unà cũ
sacrificio cibario & thure. Resciui insuper q; partes Leuitarũ non fuerant datæ, — Leuitis partes dantur.
& q; Leuitarum & cantorum, qui facere debebant opus, quisq; fugisset in agrũ
suum.Increpans ergo magistratus,dixi,Cur derelinquitur domus dei? Congre
gauiq; eos,& collocaui eos in gradũ suum,& omnis Iuda adduxit decimas fru-
menti,uini &olei in repositoria.Cõstitui aũt super thesauros,Selemiam sacerdo
tem,& Zadok scribam,& Pedaiam de Leuitis, & ad manũ eorum Hanan filius
Sachur,filij Mathaniç,fidi enĩ habiti sunt: in horũ potestate erat distribuere par-
tes fratribus suis. Memineris mei ô deus meus hanc ob rem, nec sinas aboleri
beneficentiam meã quam exhibui in domo dei mei,& in obseruantijs eius.Sub — Contra sabbati transgressores.
idem tempus uidi Iudęos calcantes in torcularibus in sabbato,& inferẽtes mani
pulos[frugũ,]onerantesq; asinos,ingerentes deniq; die sabbati in[urbem]Ieru-
C salẽ uinũ,uuas,ficus:[breuiter]omne onus, quos ego [grauiter] obtestatus sum
eodem ipso die quo uendebant ipsi uictũ. Tyrij quoq; habitabant in ea,qui in-
ferebant pisces & omnis generis merces,&uendebãt Hierosolymis filijs Iuda in
sabbato. Tum obiurgaui optimates Iuda, & dixi ad eos, Quæ est hæc res mala
quam designatis,prophanantes diẽ sabbati? An non idẽ fecerunt patres uestri,&
adduxit deus noster omne malũ illud super nos, & super ciuitatẽ istam? uos au-
tem adijcitis iram super Israelem,quũ prophanatis sabbatum. Contigit deinde
ut incidentibus umbris in portis Ierusalẽ ante sabbatum, iuberem ostia claude-
re,nec iussi reserare ea usq; post sabbatũ:constitui præterea ex pueris meis quos-
dam pro portis,ne inferretur onus die sabbati. Pernoctarũt itaq; negotiatores,
& q omnia uenalia uenũ exponebãt,extra Ierusalem semel atq; iterum. Obtesta
tus igitur eos,dixi eis, Cur uos pernoctatis ante mœnia? si denuo feceritis,inij-
ciam

[a] Benedictio pro fausta imprecatione.
[b] Cõmixtio dicitur quidquid ex gentibus se Israelitis immiscuerat, & cũ eis è captiuitate ascenderat.
Quid sit Thruma. Exod. 25.30.
[c] Ebr. Postulatus sum, scilicet à Iudæis, ut ex Persia redirem Hierosolyma: alij legunt, impetraui copiam abeundi à rege.

ciam uobis manus. Ab eo tempore non uenerunt in sabbato. Dixi quoq; ad Leuitas ut se purificarent, & uenietes custodirent portas ad sanctificandū diem sabbati. Etiam huius memineris erga me deus meus, & parce mihi secundū multitudinem beneficentiæ tuæ. Vidi præterea in diebus illis Iudæos, qui collocauerāt D [sibi] uxores Asoticas, Ammoniticas & Moabiticas, quorū filij loquebantur partim Asotice, nec Iudaice loqui norant, sed lingua populi ac populi. Obiurgaui igitur eos, & execratus sum eos, percussiq; quosdā ex eis, & depilaui eos, iureq; iurando astrinxi eos per deum, Ne inquam, dederitis filias uestras filijs eorū, nec duxeritis ex filiabus eorum filijs uestris & uobis. An non Solomon rex Israelis in illis peccauit? quum tamen in multis gentibus non esset rex ei similis, nempe qui dilectus erat deo suo, & quem constituerat deus regem super cunctum Israelem, nihilo tamen secius exteræ mulieres in peccatum pertraxerunt. An uero uobis hoc nunquam est auditum, ut uniuersum istud tam grande malum designetis, & prçuaricemini contra deum nostrum [a] ducendo uxores alienigenas? De filijs porro Ioiadæ filij Eliasib summi sacerdotis quidam gener factus est ipsi Sanballat Horonitæ, quem ego à me fugaui. Memineris eorum ô deus meus, qui polluunt sacerdotiū atq; pactum sacerdotij & Leuitarum. Purificaui igitur eos ab omnibus extraneis, & constitui custodias sacerdotum & Leuitarum, quenq; in suo opere. Et pro adductione lignorum temporibus constitutis, sic pro primitijs. Memento mei deus meus ad bonum.

Cōtra uxores alienigenas.

3. Reg. 3. b

3. Reg. 11. a

Epilogus.

a Vel, cohabitando uxoribus alienis.

Liber Ester.

CAPVT I.

Asuerus insigni conuiuio suis apparato, reginam Vasthi uocat, quæ dum uenire renuit, regno exuitur.

FACTVM est in diebus Asueri, (is est Asuerus qui imperi- A
tabat ab India usq; ad Aethiopiam centū & uigintiseptem prouincijs,) in diebus inquam illis quum sederet rex Asuerus in solio regni sui quod erat in Susan metropoli. Anno tertio regni sui apparauit conuiuiū cūctis principibus suis atq; seruis suis, robur Persarū atq; Medorum cum ducibus & præsidibus prouinciarum erat coram eo. Ipse uero ostentabat opes & gloriam regni sui, & rarum splendorem magnificentiæ suæ, idq; diebus multis, nempe centum octoginta diebus. Exactis autem illis diebus, parauit rex populo quoq;, omni scilicet qui inuentus fuit in Susan metropoli, siue summi essent siue infimi, conuiuium septem diebus in atrio hortorum domus regis. [Erant illic aulæa] candida, carbasina & hyacinthina, funibus bys- B
sinis & purpureis suspensa super [a] arcus argenteos [qui innitebantur] columnis marmoreis. Lectuli erant aurei & argentei super pauimento constrato lapide marmoris Pario & uaricolore. Potabant ex uasis aureis, [b] mutabantq; uasa alia post alia: uinum [dabatur] regium, idq; copiosum iuxta [c] imperium regis. Erat & lex bibendi, ut neminem quis cogeret, nam sic ordinarat rex per omnes qui præerant in domo sua, ut facerent iuxta cuiusq; uoluntatem. Sed & Vasthi regina apparauit conuiuium fœminarum in domo regia quæ erat regi Asuero.

Veteres lectis ad cōuiuia utebantur, iacentesq; cœnabant.
a Alij gelile annulos intelligunt.
b Ebr. Vasa ex uasis mutantes.
c Alij legunt, iuxta munificētiam regis: est enim Ebraice iuxta manum regis.

Die septimo quum cor regis à uino exhilaratum esset, dixit ad Mehuman, Bizitham, Harbonam, Bigtham, Abagtham, Zethar & Charcas septē cubicularios,
C qui ministrabant in conspectu regis Asueri, ut introducerent Vasthi reginam in conspectū regis cum corona regia, ut ostenderet populis & principibus pulchritudinem eius, eleganti enim erat forma. At regina Vasthi renuit uenire iuxta imperium regis per [b] cubicularios, hinc rex uehemēter iratus est, ut exardesceret furor eius in eo. Tum ait rex ad sapientes [c] peritos temporum, (hunc enim morem habebat rex) ante omnes qui legum & iudiciorū gnari erant, (ex intimis autem [consiliarijs] qui ei assidebant, tum erant Carschan, Sethar, Admatha, Tarsis, Meres, Marsena & Memuchan, septem scilicet principes Persiæ & Mediæ, intuentes uultum regis, qui primas obtinebant in regno,) Quid fiet reginæ Vasthi iuxta legem, ꝙ non fecit imperium regis Asueri, quod [imperauit] per cubicularios? Respondit Memuchan coram rege & principibus, Regina Vasthi nō in solum regem peccauit, sed & contra omnes principes, & cōtra omnes populos qui sunt in omnibus prouincijs regis Asueri, diuulgabitur enim factum reginę apud omnes mulieres, ut cōtemnant maritos suos in oculis suis, dicentes, Rex Asuerus iussit introduci Vasthi reginam in conspectum suum, at illa non uenit, quin &
D hoc ipso die uxores principum Persarum & Medorum, quæ factum reginæ audierunt, dicent cunctis principibus regis, & satis erit contemptus ac indignationis. Si igitur uidetur [f] regi, exeat edictū regium à conspectu eius, scribaturq́; iuxta decreta Persarum & Medorum, (quæ transgredi fas non est,) ut Vasthi in conspectum regis Asueri nō ingrediatur, deinde dignitatem regiam quam ipsa habuit det rex sociæ ipsius, quæ melior ipsa est. Audietur hęc sententia regis, quam edet per uniuersum regnum suum, (quod magnum est,) & in pretio habebunt omnes mulieres maritos suos, siue summæ fuerint siue infimæ. Placuit hoc uerbum [g] tam regi quàm principibus: fecitq́; rex quemadmodum loquutus erat Memuchan, mittens epistolas per omnes prouincias regis, in singulas inquam prouincias secūdum scripturam eius [prouinciæ:] ad singulos etiam populos iuxta linguam eorum, ut quisq; maritus imperitaret in domo sua. Loquutus itaq; est iuxta linguam cuiusq; populi.

De imperio uirorum in uxores.

b Ebr. Per manū cubiculariorum.

c Per peritos temporum quidā historiarum doctos, quidam consuetudinū & morum gnaros intelligunt.

f Ebr. Si ad regem bonum.

g Ebr. In oculis regis.

CAP. II.

Ester regi introducitur, Mardochæus proditionem indicat.

A POst hæc gesta, quū furor regis Asueri resedisset, mentionē fecit ipsius Vasthi, & eorum quæ cōmiserat, & sententiæ quæ in eam lata erat, dixerūtq́; pueri regis qui ei ministrabant, [a] Quærant regi puellas uirgines formosas. Constituit itaq; rex inspectores quosdā per omnes prouincias regni sui, qui congregarent omnes puellas uirgines eleganti forma, ad Susan regiam arcem in gynæciū, sub manum Hege eunuchi regis custodis mulierū, qui daret eis [b] mundū muliebrem: quæ uero puella placeret oculis regis, regina fieret pro Vasthi. Placuit hæc res regi, ut sic faceret. Erat tum Iudæus quispiā in Susan regia arce, cuius nomen Mardochæus, filius Iair, filij Simei, filij Kis, uir Iemini, qui abductus fuerat Hierosolymis cū transmigratione ea quę abducta fuerat cū Iechonia rege Iuda, quem captiuū abduxit Nabuchodonosor rex Babylonius. Is enutriebat Hadasa quæ & Ester, filiam patrui sui, quandoquidē nec patrem habuit nec matrem: erat autem puella uenusta formosa, & eleganti aspectu, quā Mardochęus post mortē patris
B eius & matris eius sibi in filiam adoptauerat. Quum ergo præceptū regis & decretum eius euulgatū esset, congregarenturq́; puellæ multæ in Susan regiam arcem sub manū Hegai, recepta est & Ester in ædes regias sub manū Hegai custodis mulierum. Placuit hæc puella oculis eius, [c] cōciliauitq́; sibi gratiā in conspectu eius, festinansq́; dedit ei mundū eius & partes eius, atq; [curauit] ut ei darentur septē puellæ accōmodę ex ædibus regijs, & in gynęcio mutauit eam & puellas

Mardochęi progenies. 2. Re. 24. d

a Quærant, scilicet serui, uel quæratur impersonaliter, more Ebræorum: solēt enim tertijs personis absolute uti.

b Ebr. Ornamenta earum uel sua.

c Ebr. Tulit beneficentiam.

las eius,idq; bono [earum.] Porrò Efter non indicabat populũ fuum, & natale
fuum folum,quoniam Mardochæus præceperat ei ne indicaret.Singulis autem
diebus deambulabat Mardochæus ante atriũ gynæcij,ut refciret ualeréne Efter,
& quid ei fieret. Quumq; appeteret tempus cuiufq; puellæ,ut ingrederetur ad
regem Afuerũ, (exactis uidelicet duodecim mẽfibus,)quibus unicuiq; fiebat iu-
xta ritum mulierũ,(nam fic abfoluebantur dies quibus fe comebant, fex menfes
fcilicet in unctione myrrhina,& fex menfes ordoribus & mundo muliebri:) cũ C
hac itaq; [præparatione]ingrediebatur puella ad regem,&[b]quæcunq; diceret,da
batur ei,ut cũ ea ingrederetur è gynæcio in ædes regias. Vefpere ingrediebatur,
& mane reuertebatur ad gynæciũ aliud, fub manũ Saafgas eunuchi regis cufto
dis concubinarũ: nec ingrediebatur ultra ad regem, nifi rex eam uellet, uocare-
turq; nominatim. Quum itaq; appeteret tempus Efter filiæ Abihail patrui Mar
dochæi,qui eam fibi filiam adoptauerat,ut ingredetur ad regem, nihil poftula-
uit,nifi quod diceret Hegai eunuchus regis cuftos mulierũ.Siquidem Efter gra-
tiam conciliauit in oculis omniũ qui eam intuebantur. Recepta eft itaq; Efter
ad regem Afuerum in ædes eius regias menfe decimo,is eft menfis Tebet,anno
feptimo regni eius.Adamauit autẽ rex ipfam Efter præ cunctis mulieribus, na-
ctaq; eft gratiã & beneficentiam in cõfpectu eius fupra omnes uirgines,[adeo]
ut imponeret capiti eius diadema regium,faceretq; eam reginam loco Vafthi.Et D
apparauit rex conuiuium magnũ cunctis principibus fuis & feruis fuis,nempe
conuiuiũ Efter,[c]remifitq; prouincijs,& dedit fercula[regia]pro regia munificen
tia.Quumq; denuo cõgregarentur uirgines,fedebat Mardochæus pro porta re-
gis,Efter uero non indicauerat natale fuum folũ,nec populũ fuum,quemadmo
dum præceperat ei Mardochæus:quin & iuffum Mardochæi faciebat Efter,quẽ-
admodum[ante]dum fuerat fub educatione eius.Sub idem tempus quũ Mardo
chæus federet pro porta regis, iratus eft Bigthan & Thæres, duo eunuchi regis
ex cuftodibus liminis,conantes manus inferre regi Afuero.Cognita eft hæc res
à Mardochæo,qui indicauit[hoc]Efter reginæ,Efter autem dixit [hoc] regi no-
mine Mardochæi.Et inquifitione facta,inuentũ eft negotiũ hoc,ambo q; in cru-
cem acti funt.Scriptum eft hoc in libro annalium coram rege. CAP. III.

Efter introducitur ad regem.

Infidiæ regis.

b Poteft legi, quodcunq; peteret.

c Hanaha pro remifit expofui,ut rex aliquid fcilicet de tributo prouincijs remitteret: alij exponunt, tranquillitatem fecit in prouincijs.

Haman euectus apud regem,odio Mardochæi Iudæos omnes excindere conatur.

POfteaquam hęc effent gefta,euexit rex Afuerus Haman filium Hamedatha A
Agagęũ,& extulit eum,pofuitq; foliũ eius fupra omnes principes quos ha-
bebat fecũ Et omnes ferui regis qui erant pro porta regis genuflectebant & pro
cidebant corã Haman,(fic enim de eo pręceperat rex,)Mardochæus uero nec ge
nuflectebat,nec procidebat. Dixerunt ergo ferui regis qui erant pro porta regis
ad Mardochæum,Quur tu præteris præceptũ regis? Quumq; quotidie fic loque
rentur ad eũ,non audiebat eos:quod illi ipfi Haman indicarunt, ut uiderẽt num
res Mardochæi confifterent,indicauerat enim eis fe Iudæũ effe. Videns itaq; Ha-
man q Mardochæus non genuflecteret nec ante eum procũberet,repletus eft[a]fu B
rore,leueq; ducebat inferre manus foli Mardochęo,(indicauerant enim ei popu
lum Mardochæi:)quin Haman conatus eft omnes Iudæos delere,qui in uniuer
fo regno Afueri erant,& qui erant de populo Mardochæi. Menfe primo,hic eft
menfis Nifan,anno duodecimo regis Afueri,[b]curauit iacere Pur,hoc eft fortẽ,co
ram Haman,idq; quotidie & fingulis mẽfibus,ufq; in menfem duodecimũ, hic
eft menfis Adar. Dixit ergo Haman regi Afuero,Eft populus[c]quidã difiectus et
difperfus inter populos per omnes prouincias regni tui, quorum leges uariant
ab omnium populorum [legibus,]qui nec regis decreta faciunt, nec expedit regi
ut illos fic dimittat:fi ergo uidetur regi,fcripto[edictum]promulgetur,ut hi per- C
dantur,decemq; millia talentorũ argenti appendã per manus eorũ qui opus hoc

a Repetitur Haman in Ebraicis.

b Sortibus ducendis quærit opportunitatem aufpicandi tam crudelem rem.

c Alij legũt iuxta literã Ebraicã, Eft unus populus:ac fi oftẽderet facilitatẽ negotij.

exequentur, ut inferantur in thesauros regis. Tulit rex annulū suū de manu sua, deditq́ eum Haman filio Hamedatha Agagęo hosti Iudæorum: aitq́ rex ad Haman, Pecunia data sit tibi, simulq́ populus iste, ut agas cū illo quod tibi uisum fuerit. Scribæ igitur regis uocati sunt mense primo, decimatertia die eiusdem, & scriptū est sicut præcepit Haman ad omnes præfectos regis, & ad duces qui præerant singulis prouincijs, & ad principes singulorū populorum, ad unamquāq prouinciam secundū scripturam eius, & ad quenq populū secundū linguā eius:
D scriptū autem est nomine regis Asueri, obsignatumq́ annulo regis. Missæ autem sunt literæ per manus cursorū ad omnes prouincias regis, ad delendū, occidendum & perdendum omnes Iudęos, tam iuuenem q̄ senem, pueros quoq & mulieres, idq́ uno eodemq́ die, nempe decimatertia die mensis duodecimi, qui est mensis Adar, utq́ eorum facultates eorū prædę paterent. Exemplar scripti erat, ut affigeretur edictum in omnibus & singulis prouincijs, uulgareturq́ uniuersis populis, ut essent parati ad illū diem. Egressi itaq cursores impulsi imperio regis, & affixum est decretū in Susan arce regia. Porrò rex & Haman sedebant & bibebant, quum interim ciuitas Susan perplexa esset. CAP. IIII.

Vt in mœrore graui sunt Iudæi, consilio & sedulitate Mardochæi & Ester insidiæ Haman infringuntur.

A QVum uero Mardochæus cognouisset omnia quæ fiebant, discidit uestimenta sua, induitq́ saccum cū cinere, & egressus in medium urbis, clamauit clamore magno & amaro. Et peruenit usq ad portas regis, (nō [a]enim ingredi audebat portas regis quū sacco indutus esset.) Quin & in omni prouincia, regione & loco, quo uerbū regis & decretum eius peruenerat, luctus erat magnus apud Iudæos, ieiunium, fletus, lamentum, saccus & puluis stratum [erat] multis. Venientes autem puellæ Ester & eunuchi eius, nunciauerunt ei, & consternata est regina uehemēter, & misit uestes quas indueret Mardochæus, de
B posito à se sacco suo, sed non accepit. Vocauit ergo Ester Hathach quendam ex eunuchis regis, quos rex constituerat, ut ministrarent ante eam, & dedit ei mandatum ad Mardochæum ut resciret quid hoc negotij esset, aut cur hoc [faceret.] Exiuit igitur Hathach ad Mardochæū in plateam ciuitatis, quæ erat ante portam regis. Indicauit ergo ei Mardochæus quidquid sibi acciderat, explicationē q́q pecuniæ quam pollicitus erat Haman se appensurum in thesauros regios cōtra Iudæos ut perderentur: sed & exemplar regij decreti, quod affixū erat in Susan ad perdendū eos, dedit ei, ut ostenderet ipsi Ester, indicaretq́ ei, & mādaret simul
C illi ut ingrederetur ad regem, obsecraretq́ coram eo pro populo suo. Ingressus ergo Hathach, nūciauit ipsi Ester uerba Mardochæi. Dixitq́ Ester ipsi Hathach, deditq́ ei mandata ad Mardochæū, Omnes serui regis, & populi prouinciarū regis sciunt, q quicunq, uir sit siue mulier, introierit ad regem in atriū interius inuocatus, unā de eo sentētiam esse ut interficiatur: is tantum uiuet, cui rex sceptrū aureum porrexerit, iam ego uocata nō sum hisce triginta diebus, ut regē adeam. Hæc uerba Ester, renunciarunt ipsi Mardochæo. Dixit autē Mardochæus, ut renunciarent ipsi Ester [ad hunc modum,] Ne putes te animam tuam seruaturā in
D domo regis præ omnibus Iudæis: si enim omnino tacueris hoc tempore, aliunde oborietur Iudæis respiratio & liberatio, tu uero & domus patris tui peribitis: & quis scit, si ad hanc opportunitatem ad regnū perueneris. Dixit aūt Ester, ut nunciarent Mardochæo, Vade, & cōgrega omnes Iudæos qui sunt in Susan, & ieiunate pro me, ne comedatis, neq bibatis tribus diebus & tribus noctibus, ego etiam cum ancillis meis ieiunabo sic, tum ingrediar ad regem, (quod tamen in more non est,) etiamsi mihi omnino pereundum fuerit. Abiens igitur Mardochæus, fecit iuxta omnia quæ præceperat ei Ester. CAP. V.

[a] Alij legunt, nemo enim sacco indutus portas regis ingredi ausus fuit.

Ester

Ester quum inuitasset regem & Haman, erumpit inuidia Haman in Mardochæum.

FActum est aūt die tertio, ut indueretur Ester regio [cultu,] staretq; in atrio in- A
teriori domus regiæ è regione ædium regiarū, sedente rege super solium re-
gni sui in palatio regni contra ostiū domus. Quumq; uideret rex Ester reginam
stantem in atrio, [a] conciliauit sibi gratiam in oculis eius, porrexitq; rex aureū sce
ptrum quod manu sua tenebat ipsi Ester, & accedens Ester, attigit summitatē sce
ptri: aitq; rex ad eam, Quid est tibi Ester regina, & quæ petitio tua, usq; ad dimi-
dium regni, & dabitur tibi. Respondit Ester, Si regi [b] uisum fuerit, ueniat rex & B
Haman hodie ad conuiuiū quod apparaui ei. Dixitq; rex, Adducite cito Hamā,
ut faciat uerbū Ester. Venit igitur rex & Haman ad conuiuiū quod apparauerat
Ester. Dixitq; rex ad Ester in cōuiuio uini, Quę est postulatio tua, & dabitur tibi,
& quæ petitio tua, usq; ad dimidium regni, & fiet. Respondens Ester, ait, Petitio
mea & postulatio [hæc est,] Si nacta sum gratiam in oculis regis, & si regi uisum
fuerit, ut annuat petitioni meæ & præstet quod peto, Veniat rex & Haman ad C
conuiuiū quod parabo eis, cras autem faciam iuxta uerbum regis. Egressus itaq;
Haman eodem die lætus & hilari corde: quumq; Haman uideret Mardochęum
in porta regis quòd nec surgeret, nec terreretur ab eo, impletus est Haman furore ad
uersus Mardochæum. Dissimulauit autē Haman, & ueniens domū suam, misit
& aduocauit amicos suos, & Sares uxorē suam. Et recēsuit Haman eis gloriam
opum suarū, & multitudinem filiorū suorum, & cuncta in quibus rex eum eue- D
xerat, & quòd extulisset eū supra principes & ministros regis. Dixitq; Haman, Etiā
regina Ester neminem introduxit cum rege ad conuiuium quod parauerat, prę
ter me: quin & cras inuitatus sum ab ea unà cum rege: at hoc totum haudquaq̄
cōmodum mihi est, quantisper Mardochæum Iudæum uideo sedentem pro por
ta regis. Ait autem ad eum Sares uxor eius, atq; omnes amici eius, Fiat lignum
quod altitudine sit quinquaginta cubitorum, & facto mane loquere cum rege,
ut suspendant Mardochæum in eo, tu uero lætus ingredere cum rege ad conui-
uium. Placuitq; hæc res ipsi Haman & curauit ut pararetur lignum. CA. VI.

*Iubet rex ut minytra, hoc est indicij præmia, reddantur Mardochæo, idq; per Ha-
man infensißimum hostem.*

NOcte ista fugit somnus regem, iussitq; ut afferrent librum rerum memora- A
bilium atq; annales, qui lecti fuerunt coram rege. Inuentū est aūt scriptū,
quomodo Mardochæus indicarit de Bigthana & Thæres duobus eunuchis re-
gis qui custodes erant liminis, quòd scilicet hi conati fuissent manus inferre regi As-
uero. Dixitq; rex, Qualis honor aut magnificētia Mardochæo exhibita est huius
rei gratia? Responderunt pueri regis qui ei ministrabant, Ne tantillū quidem ei
repensum est. Et dixit rex, Quis est in atrio? (Venerat aūt Haman in atrium exte B
rius ædium regiarum, ut loqueretur cum rege de suspendendo Mardochęo in li
gnum quod illi parauerat.) Dixerunt ergo pueri regis ad eū, Ecce Haman stat in
atrio. Dixit ergo rex, Ingrediatur. Et quum Haman esset ingressus, dixit ad eum
Superbia. rex, Quid faciendū est uiro quē uoluerit rex honore afficere? [a] Cogitauit aūt Ha-
man in corde suo, Quē uellet rex honore afficere q̄ me? Respōdit ergo Haman
regi, Vir quem dignatur rex honore prosequi, hunc introducāt, & regio uestitu
uestiāt quo rex solet indui, deinde & equo [uehatur] quo solet uehi rex, imponа-
turq; corona regia in capite eius. Dent insuper uestimentū & equum in manum C
alicuius, qui ex principibus est & satrapis regis, ut induant uirum illum quē rex
honore uult prosequi, hunc imponāt super equum in platea ciuitatis & clamēt
ante eum, Sic fiet ei quē rex honore uult prosequi. Tum dixit rex ad Haman, Illi
co cape uestimentū & equum, & quemadmodū loquutus es, sic facias Mardo-
chæo Iudæo sedenti pro porta regis: ne sinas excidere uel uerbulū ex omnibus

[a] Eb. Tulit gratiam.

[b] Eb. Si super regem bonum.

[a] Ebr. Dixit in corde suo.

quæ loquutus es. Tum accepit Haman uestimentum & equum, & induit Mardochæũ, & uexit eum equo per plateam urbis, et exclamauit coram eo, Sic fiet ei
D quem rex honore uult prosequi. Reuersus est autem Mardochæus ad portã regis, & Haman impulsus ad domum suam, mœstus & cooperto capite. Narrauit aũt Haman Sares uxori suæ, & omnibus amicis suis omne quod ei acciderat: & dixerunt ad eum sapientes sui & Sares uxor eius, Si de semine Iudæorũ est Mardochæus coram quo cadere cœpisti, non poteris eum superare, sed cadẽdo cades ante conspectũ eius. Quumq; adhuc loquerentur cũ eo, adfuerũt eunuchi regis, & sategerunt introducere Haman ad conuiuiũ q̃d parauerat Ester. CA. VII.

Quum essent in cõuiuio rex & Haman, deteguntur insidiæ quas parauerat Haman Mardochæo, & recidit fraus in authorem suum.

A INgressus est itaq; rex & Haman ut biberent cũ Ester regina. Et ait rex ad Ester etiã altera die in conuiuio uini, Quæ est postulatio tua Ester regina, & detur tibi: quæ petitio tua, ad dimidiũ usq; regni, & fiet. Respondens Ester regina, dixit, Si nacta sum gratiã in oculis tuis ô rex, siq; uisum fuerit regi, detur mihi anima
B mea in petitiõe mea, & populus meus in petitione mea. Vẽditi enim sumus ego & populus meus, ut [nos] excindãt, trucidẽt & perdant: & utinã uenditi essemus in seruos & ancillas, tum enim tacuissem, uerum hostis non supputat damnũ regis. Respondens autem rex Asuerus, dixit ad Ester reginam, Quis est iste? & ubi est iste, qui corde suo plene statuerit hoc facere? Ester ait, Vir aduersarius & hostis
C est iste malus Haman. Territus est autem Haman coram rege & regina. Et surgens rex à potatione uini in furore suo, [abijtq;] in hortos iuxta palatiũ. Haman autẽ stans rogabat Ester pro uita sua, animaduertebat enim sibi malũ omnino definitum esse à rege. Quum uero rex ex hortis palatij redijsset in locũ in quo cõuiuium uini fuerat, corruerat Hamã super lectũ super quo Ester [sedebat.] Tum
D ait rex, An uero & reginam comprimere uult in domo me præsente? Quũ sermo iste exisset ex ore regis, faciem ipsius Haman [a] operuerũt. Dixit autem Harbona, unus ex eunuchis regis coram rege, En lignũ quoq; quod parauit Hamã Mardochæo, ([b] qui salutẽ regis curauit,) stat in domo Hamã, altitudine quinquaginta cubitorũ. Dixit ergo rex, Suspendite eum in illo. Suspenderunt ergo Haman in ligno quod parauerat Mardochæo, reseditq; furor regis. CAP. VIII.

a Alij legunt, facies Haman opertæ sunt, intelligentes Haman ad sermonẽ regis pudore territũ, faciem obtexisse.
b Eb. Qui loquutus est bonum super regem.

Rescinditur edictum Haman per Asuerum & liberantur Iudæi.

A IPso eodem die dedit Asuerus rex Ester reginæ domum Haman hostis Iudæorum, uenitq; Mardochæus in conspectũ regis, Ester enim indicauerat qualiter ei esset [iunctus.] Tulitq; rex annulum suum quem ab Haman abstulerat, & tradidit eum Mardochæo, & constituit Ester Mardochæum super domũ Haman. Rursum quoq; Ester loquuta est coram rege, acciditq; pedibus eius, flens & obsecrans eum ut tolleret malũ Haman Agagæi, & machinationem eius quã excogitauerat cõtra Iudæos. Porrexit autem rex sceptrũ aureum ipsi Ester, surgensq; Ester stabat corã rege, dixitq;, Si regi placuerit, & si nacta sum gratiam in conspectu eius, siq; hæc res cõmoda uidetur regi, & ego bona [iudicata fuerim] in ocu-
B lis eius, scribatur, ut reuocentur literæ [quæ continent] machinationem Hamã filij Hamedatha Agagæi, quas scripsit ad perdendũ Iudæos qui sunt in uniuersis prouincijs regis. Quomodo enim potero [ferre] & uidere calamitatẽ quæ deprehendet populũ meum? aut qui possum [ferre] & uidere perditionem gentis meæ? Ait itaq; rex Asuerus ad Ester reginam, & ad Mardochæũ Iudæũ, Ecce domum Haman dedi Ester, quẽ egerunt in crucem, eo q̃ intulit manũ suam Iudæis, uos iam scribite ad Iudæos quod bonũ uobis uidetur nomine regis, & obsignate annulo regis: scriptum enim quod exaratum est nomine regis, & obsignatũ annulo regis, nemo audet refringere. Vocati sunt ergo eodem tempore scribæ regis,

mense

mense tertio, is est mensis Siuan, uicesimatertia eiusdẽ, & scriptũ est iuxta omnia quæ pręcepit Mardochæus, ad Iudæos et ad Satrapas, præfectos et principes prouinciarũ, quæ sunt ab India usq; ad Aethiopiam, prouincijs centum atq; uiginti C
septem, cuiq; prouinciæ secundum scripturã eius, & cuiq; populo secundum linguam eius, Iudæis etiam iuxta scripturã & linguam eorũ. Scripsit autem nomine regis Asueri, & obsignauit annulo regis, misitq; literas per manum cursorum qui uehebantur equis uelocibus ueredis & iuuenibus mulis, q; rex daret Iudęis, qui in oĩbus & singulis ciuitatibus essent, facultatẽ sese cõgregandi & stãdi pro uita sua, ad excindendũ, ad trucidandum & perdendũ omnes copias, populum, prouinciam, qui eos adfligunt, & pubem, & mulieres, prædamq; eorũ diripiẽdi. Idq; uno eodemq; die per omnes prouincias regis Asueri, nẽpe decimatertia die
mensis duodecimi, is est mensis Adar. Exemplar autem scripti erat, ut affigeretur D
edictum in omnibus & singulis prouincijs, uulgareturq; omnibus populis, ut Iudæi parati essent in diem illum, ad sese asserendum ab hostibus suis. Porrò cursores qui uehebãtur uelocibus ueredis, festinanter egressi sunt impulsi præcepto regis. Edictum autem affixum est in Susan arce regia. Mardochęus q̃q; egressus est à rege cultu regio ornatus, hyacinthino uidelicet & candido, corona quoq; aurea eaq; magna, pallio deinde byssino atq; purpureo, iubilante & exultante urbe Susan. Ortaq; est lux Iudæis, gaudium, exultatio & honor, in omnibus deniq; & singulis prouincijs, & in omnibus ac singulis ciuitatibus quò peruenerat uerbum regis & decretum eius, habebant Iudæi gaudium & exultationem, conuiuium & diem bonum. Multi quoq; ex populis terræ simulabãt se Iudęos, quandoquidem pauor Iudæorum ceciderat super eos.

Adar Februarium dicunt.

Cursores pro ueredarijs.

CAP. IX.

Asserunt se Iudæi à ui hostium, filij Haman aguntur in crucẽ, oboritur lætitia Iudæis.

Mense duodecimo, qui est mensis Adar, decimatertia die eiusdem, quũ iam A
appeteret [tempus] ut uerbũ regis & decretum eius perficeretur, eo scilicet die quo hostes Iudæorũ sperabant se tyrannidem exercere in eos, uersæ sunt uices, ut Iudæi dominarentur in hostes suos. Congregati enim erant Iudæi in ciuitatibus suis in omnibus prouincijs regis Asueri, ut inferrẽt manũ in eos qui mala eis machinabantur, nec potuit quisquam coram eis cõsistere, quoniam pauor eorum inciderat super omnes populos. Sed & cuncti principes prouinciarũ, satrapæ & duces, & qui exequebantur opera [regia,] honore prosequebantur Iudæos, eo quod pauor Mardochæi inciderat super eos. Erat enim Mardochæus B
magnus in domo regis, & fama eius exierat per omnes prouincias, quia uir ille Mardochæus promouebat & magnus fiebat. Percusserunt itaque Iudæi omnes hostes suos ictu gladij, [edentes] cædem & perditionem, agẽtes cum hostibus suis pro uoto suo. Porrò in Susan arce regia interfecerunt Iudæi & perdiderunt quingentos uiros. Super hæc Parsandatha, Dalphon, Asphata, Poratha, Adalia, Aridata, Parmasta, Arisai, Aridai, & Vaizatha decem filios Haman, filij Hamedatha hostis Iudæorum interfecerunt, in prædam autem manum suam non iniecerunt. Illo eodem die peruenit numerus occisorum in Susan arce in conspectum regis. Dixitq; rex ad Ester reginam, In arce Susan interfecerũt & perdiderunt Iudæi quingentos uiros, atq; decem filios Haman, quid fecerunt (putas) in reliquis C
prouincijs regis? Quæ uero est postulatio tua quæ detur tibi? aut quæ est adhuc petitio tua, & fiet? Respondit Ester, Si regi placet, [facultas] detur etiam cras Iudæis qui sunt in Susan, ut faciãt iuxta decretum huius diei, suspendantq; decem filios Haman in ligno. Et annuit rex ut sic fieret, et affixum est decretũ in Susan: & suspenderunt decem filios Haman. Congregati enim Iudæi qui erant in Susan, decimaquarta die mensis Adar, interfecerunt trecentos uiros, at in prædam manũ suam non iniecerunt. Reliqui quoq; Iudæi qui erant in prouincijs regis,

congregati steterunt pro anima sua, & ut tranquilli essent ab hostibus suis, interfecerunt ex hostibus suis septuagintaquinque millia, nec tamen iniecerunt manũ suam prædę. Decimatertia die mensis Adar [hoc fiebat,] quieuerunt uero die decimaquarta eiusdem, celebrantes eum diem conuiuio & gaudio. At Iudæi qui erant in Susan congregati fuerunt decimatertia eiusdem, atque decimaquarta eiusdem, decimaquinta uero eiusdem quieuerunt, & eodem die habuerunt conuiuium & gaudium. Ideo Iudæi in rure & uicis habitantes celebrant decimumquartum diem mensis Adar cum gaudio & conuiuio, & [a]festum agunt diem, ad hæc quisque portiones mittit proximo suo. Consignauit autem Mardochæus gesta illa, & misit literas ad omnes Iudæos qui erant in uniuersis prouincijs regis

E Asueri, siue prope essent, siue procul, ut constitutionem facerent super se, ut celebrarent decimumquartum diem mensis Adar, atque decimumquintum eiusdem, idque singulis annis. Hos inquam dies quibus requiem sibi parauerant Iudæi ab hostibus suis, & mensem illum qui uersus eis fuerat à tristitia in lætitiam, & à luctu in diem bonum, ut celebrarent illos dies cõuiuio & gaudio, & mitteret quisque portiones proximo suo, & dona pauperibus. [b]Susceperũt hoc Iudæi, quod & ipsi cœperant facere, & quod Mardochæus scripserat ad eos, Quomodo Haman filius Hamedatha Agagæi hostis omniũ Iudæorum molitus fuerit perdere Iudæos, & quomodo idem Pur, id est sortem, iecerit ad delendum eos, & ad perdendum eos: præterea quomodo [Ester] introierit in conspectum regis, dixeritque

F ut literis refringeretur machinatio eius mala quã excogitauerat contra Iudæos, [recideretque] in caput eius, ut suspenderent eum & filios eius in lignum. Hac de causa uocauerunt dies illos Purim, propter nomen sortis, & propter omnes sermones huius epistolæ, & quidquid ipsi uiderant in hoc negotio, & quidquid eis acciderat. Ratum ergo habuerunt & susceperunt Iudæi super se & super semen suum, atque super omnes qui eis iuncti fuerint, ut nemo negligat quin hos duos dies celebret, ut scripti sunt & destinati singulis annis. Dies enim memoriales sunt, celebresque in omnem posteritatem & generationem, per singulas prouincias & ciuitates. Dies Purim illi nunquam obliuioni tradentur inter Iudęos, memoriaque eorum nunquam recedat à semine ipsorum. Scripsit præterea Ester regina filia Abihail, & Mardochæus Iudæus summa diligentia, ut ratam haberent hanc secundam epistolam Purim. Misitque literas ad omnes Iudæos, ad cen-

G tum uigintiseptem prouincias regni Asueri, Pax [uobis] & firmitas. Firmiter seruandi sunt dies illi Purim suis temporibus, quemadmodũ eos instituit illis Mardochæus Iudęus, & Ester regina: & quemadmodũ ipsi obligarunt animas suas, & posteros suos ad ieiunia & preces: & ut Ester sermone cõfirmauit negotium istarum Purim, & in libro consignauit. Porrò Asuerus rex uectigal imposuit terræ & insulis marinis. Gesta quoque cũcta fortitudinis & roboris sui, deinde insignis claritas magnificentiæ Mardochæi, qua eum euexerat rex, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Medorum & Persarum? Erat enim Mardochæus Iudæus secundus à rege Asuero, & magnus inter Iudæos, acceptus denique multitudini fratrum suorum, studens saluti populi sui, salutemque ac pacem curans omnibus posteris suis.

[a] Eb. Faciunt bonum diem.

[b] Eb. Suscepit.

Iesaias propheta.

Titulus. [a] VISVM Iesaiæ filij Amoz, quod contemplatus est super
Iudam & Ierusalem in diebus Vsiæ, Iotham,
Ahas, & Ezechiæ regum Iuda.

CAPVT I.

Criminatio grauißima populi Iudaici, cum enumeratione diuinorum beneficiorum, & denunciatione grauißimarum pœnarum, nisi resipiscant.

VDITE cœli, ausculta tellus, quoniam DOMI A
NVS loquitur, Filios educaui et euexi, ipsi autem
perfide desciuerunt à me. †Agnoscit bos dominũ
suum, & asinus præsepe[b] heri sui, [at] Israel non
agnoscit, populus meus sese non intelligit. Heu
gentem scelestam, populum iniquitate[c] onustum,
[d] semen malitiosum, filios[e] perditissimos, deserue-
runt ipsum DOMINVM, ipsum sanctũ Israelis irritauerunt, & à tergo
defecerunt. Ad[f] quid percuteremini ultra, adituri scilicet defectionem? B
Omne[g] caput languet, & omne cor mœret, à planta pedis ad uerticem
usq;, nihil est integrum in[h] eo, uulnus, tumor, purulentaq; plaga. Non
sunt fota, non obligata, neq; oleo emollita. Terra uestra deuastata, ur-
Infra 5.d bes uestræ ignæ succensæ sunt, terrã uestrã, eam ipsam [inquam] alieni
deuorant, [idq;] uobis aspicientibus, [ut fit] uastatio,[i] quemadmodũ in
euersione hostili [fit.] Et relicta est filia Zion sicut tuguriolũ in uinea, C
Rom. 9.f sicut diuersoriolũ nocturnũ in cucumerario, sicut ciuitas obsessa. Nisi
DOMINVS exercituum reliquas fecisset nobis reliquias admodum
Gene. 19.c paucas, sicut Sodoma essemus, & Gomorræ similes. Audite[k] uerbum
Iere. 6.e Amos 5.f DOMINI tyranni Sodomorũ, ausculta & tu Gomorrhæ plebs legem
dei nostri. Ad quid[l] mihi multitudo sacrificiorũ uestrorũ (dicit DOMI
Omnis externus cultus sine cordis pietate, deo displicet. NVS?) Holocausta arietũ, & adipem saginatorũ[m] fastidio, boum cruo
rem, agnorũ & hircorũ non amo. Quum ueniretis ad comparendũ co
rã me, quis postulat id à manu uestra, ut calcaretis atria mea? Ne ultra D
afferatis frustraneũ[n] munus, incensum res est mihi abominanda, neo-
menias, sabbatum, [o] panegyres non possum, nempe uanitatem & con
cursum. Neomenias uestras et statas ferias ex animo odi, lassum reddũt
me, defessus sum ferẽdo. Et quum expanderitis manus uestras, abscon
dam oculos meos à uobis, etiãsi multiplicaueritis orationẽ haudquaq̃
Infra 59.a exaudiã. †manus uestræ plenæ sunt[p] sanguinibus. *[q] Lauate, mundos E
1. Pet. 3.b facite, auferte malitiã studiorũ uestrorũ à conspectu oculorum meorũ,
[r] cessate adfligere, discite beneficijs psequi, sciscitemini iudiciũ, dirigite
oppressum, ius dicite pupillo, causam uiduæ suspicite. Adeste quæso, et
[s] disputemus, dicit DOMINVS: si peccata uestra fuerint ut coccus, niue
redduntur albiora: si rubent instar purpuræ, sicut natiua lana fiunt. Si
uolueritis & audieritis, bonis terræ fruemini: si uero renueritis, ac cõtu
Obiectio criminum. maces fueritis, gladio deuorabimini, q̃niam os DOMINI loquutũ est.
Quomodo meretrix facta est urbs fidelis? æquitatis plena, in qua iustitia F
uersabat, nũc aũt parricidæ? Argẽtũ tuũ scoria factũ est, & merũ tuũ aqua

[a] Visum capitur pro prophetiã aut reuelatione: dicebãtur enim prophetæ uidentes olim, 1. Sam. 9. ergo opus illorũ uisum, uel uisio nominatur. Contemplantur enim prophetæ & inspiciũt acie mentis suæ dei cõsilia super mortales, quæ & eis nõnunquã spectris quibusdam obijciuntur. Oratio uidetur esse cõtinua eiusdem argumenti usq; ad sextũ caput, sub Osia & Iotham.
Exclamatio cũ graui obtestatione, tũ propter sceleris enormitatẽ, tũ ut intẽtos faciat auditores.
†Amplificatio per cõparationẽ.
[b] Eb. Dominorum suorum.
[c] Eb. Grauem seu degrauatum.
[d] Eb. Semen malorum.
[e] Eb. Corruptores.
[f] Apostropha ad populum.
[g] Eb. Omne caput ad morbum.
[h] In eo, scilicet populo uel corpore.
[i] Ebr. Secundum subuersionem alienorum. Ponuntur autem alieni pro hostibus.
[i] Alij legunt, in rebus grauibus, periculosis, aut dubijs.
[k] Exordiolum parans attẽtionẽ.
[l] Occupatio.
[m] Eb. Plenus sum aut satur.
[n] Minha sacrificium est cibarium, aut munus.
[o] Eb. Conuocare cœtum: alij legunt legere lectionem sacram, nam Mikra biblia uocãt Iudæi, & pro azereth legunt ieiunium. Est autem azeret retentio populi in ecclesia: posui pro cœtu aut strepitu populi.
[p] Sanguines cũ Ebræis dixi contra regulas grammaticas Latinitatis, ut emphasim & uim Ebraicam exprimerẽ. Per sanguinem enim Ebræi atrocissima quæq; scelera intelligũt, ut sunt oppressio pauperũ in corpore, animo, fortunis, cædes, fundere sanguinem innoxiũ, uiolẽtia, corruptio iudiciorum, iniusti contractus, &c. idq; uirtute synekdoches.
[q] Consiliũ prophetæ, quo futurũ malum euadant, & quæ sit uera pietas quæ deo probetur.
[r] Potest etiam legi, cessate malefacere, discite benefacere.
[s] Eb. Arguamur.

uitiatum, principes tui defectores, & partiarij sunt furũ, quisq; eorũ dili
git munus, inhiat retributionib. pupillo ius nõ reddũt, & causa uiduæ Iere. 5.g
nõ peruenit ad eos. Propterea dicit dominus [t] DOMINVS exercituũ, Pœnam in tentat propheta.
fortis Israelis, Heu cõsolationem capiã de hostibus meis, & uindictam
sumam de inimicis meis. Et admoliar manum meam tibi, & excoquã
ad purum putum scoriam tuam, & auferam omne [u] stannum tuum, de
G inde restituam iudices tuos quemadmodum olim fuerũt, & senatores
tuos sicut antiquitus. Tum tandem [F] dicetur de te, Ciuitas iustitiæ, urbs
fidelis, Zion iudicio redimetur, & captiuitas eius iustitia. Contritio au-
tem præuaricatorum & peccatorum simul [ueniet,] & deserentes DO-
MINVM consumentur. Quoniã pudefient ab idolis, quibus uos de-
lectati estis, & erubescetis propter hortos quos elegistis. Quoniã eritis
sicut quercus cuius folia defluunt, & sicut hortus quem nulla [irrigat]
aqua. Redigeturq; insignis ille thesaurus [in quo fiduciam collocatis,]
in stuppam, & fabricator eius in scintillam, flagrabuntq; ambo simul,
nemine extinguente. CAP. II.

t Alij legunt, deus exercituum.

u Alij plumbum legunt.

F Hb. Dicent tibi, sed tertijs personis sæpe impersonaliter utũtur

Subita mutatio personæ.

Sculptila & idola intelligit, in quibus tanquam fortibus fidebant.

Digreditur propheta parum à proposito, describens augustißimum Christi regnum, idq; in consolationem piorum, deinde redit ad propositum.

A VErbũ quod uidit Iesaias filius Amoz super Iudã & Ierusalem. Et Titulus, sed non nouus.
Erit [a] tẽporibus postremis, erit [inquã] mons domus DOMINI
præparatus in uertice montiũ, & editior erit [cunctis] collibus, conflu- Mich. 4. a
entq; ad eum omnes gentes, & proficiscẽtur multi populi, dicẽtes, Ade
ste, & ascendemus ad montẽ DOMINI, ad domũ dei Iacob, & docebit
nos de uijs suis, ambulabimusq; in semitis eius: quoniã de Zion exibit
lex, & uerbũ DOMINI de Ierusalem. Ius dicet inter gẽtes, argueq; po
pulos multos. Illi ergo cõcidẽt gladios suos in ligones, & lanceas suas
B in falces, nec feret gens cõtra gentẽ gladiũ, neq; ultra bello asuescẽt. Ve Causa cur deus deseruerit.
nite ô domus Iacob, & ambulabim⁹ in luce DOMINI. At deseruisti po
pulũ tuũ, domũ Iacob, eo q; abundãt [magica] plus q̃ [b] orientales, & ma
thematicis ut Palestini, & in filijs alienigenarũ [c] satagerunt. Abundat ter
ra [D] eius argento & auro, & thesaurorũ nullus est finis. Deinde & equis
impleta est terra eius, & quadrigarũ eius nullus est finis. Idolis q̃q; ple-
na est terra eius, operi manuũ suarũ geniculant, et ei q̃d fecerũt digiti sui.
C Homo se incuruat, & uir sese demittit, ne [e] remittas eis. Abi in petrã, & Redit ad propositũ, pœnam minitans.
abscõde te in terrã, p̃ pauore DOMINI, & præ gloria magnificẽtię suę.
Sublimitas oculorũ hominis humilis erit, & mortaliũ altitudo [f] incurua
bitur, atq; illo die DOMINVS sol⁹ superior erit. Quoniã dies DOMI
NI exercituũ [erit] sup omnẽ superbiã & altitudinẽ, superq; omnẽ elatũ
ac humilẽ. Deinde super omnes cedros Libani sublimes & eleuatas &
super omnes quercus Basan, super omnes mõtes excelsos, & super om
nes editos colles, super omnẽ turrem altam, et super omnẽ murũ muni
tum. Super uniuersas q̃q; naues Tharsis, et super uniuersa quæ uisu aut
D spectatiõe desiderabilia sunt. Et incuruabitur celsitudo hominis, et mor
taliũ altitudo deprimetur, et DOMINVS solus superior erit in die illo.
Porrò idola in uniuersum permutabit. Ingredietur in specus petrarũ, et Osee 10. b
in hiatus terrę præ formidine DOMINI, & splẽdore maiestatis eius, cũ Luc. 23. d
exurrexerit ut cõcutiat terrã. In illo die abijciet homo idola sua argẽtea, Apoc. 9. b
& idola sua aurea, quæ sibi fecerant ut ea colerẽt, in foramina talparũ et
uespertilionũ, quo [expeditius] subeant in cauernas rupiũ, & in cacumi
na petrarũ præ formidine DOMINI, & p̃ splẽdore maiestatis eius, quũ
exurre-

a Hb. In postremo dierum.

Hortatur Iudæos, ut & ipsi hãc lucem non negligant.
Apostropha subita ad deum, se se corrigit propheta.
b Mikædem alij exponunt, plus quã priores, uel olim, ab initio.
c Hoc est, mangno & nimio studio hærent gentibus.
D Eius, scilicet Iacob uel populi Iudaici.
e Indignitate rei & zelo gloriæ diuinæ commotus propheta imprecatur, seu uaticinatur peccatum hoc eorum nulla uenia dignum esse.
f Alij legunt, exaltabitur.
g Alij legunt, ut humilietur: uel ut humilis sit.

Mutatio numeri.

exurrexerit concutere terrã. Cessate uobis ab homine, in cuius nare fla
tus est: in quo enim is reputatur? CAP. III.

Redit propheta ad enumerationem pœnarũ, quas iratus deus immissurus sit, simulq; ostẽdit quibus sceleribus deum prouocauerint, non uiri modo, sed & fœminæ.

QVoniã ecce DOMINVS deus exercituum aufert de Ierusalẽ, & A
de Iuda fulcientem [uirum,] & fulcientem [fœminã:] [a]omne ful
crũ panis, & omne fulcrũ aquæ. Heroem & militẽ, iudicem &
prophetã, coniectorem & senẽ, ducem quinquagenariũ, et [b]authoritate
suspiciendũ, senatorem & [c]sapientem, architectos et oratorem. Et dabo
pueros [qui sint] principes eorũ, & [d]infantes imperitabunt eis. Vim fa
cient, tum populus ipse, tum quisq; proximo suo. Insolescent, adolescẽs
contra senẽ, & obscurus contra nobilẽ. Etenim apprehendet quisq; fra
trem suũ qui est de domo patris sui, [dicẽs,] Vestẽ habes, præfectus no-
ster eris, ruina hæc sub manu tua. [e]Deierabit ille eodẽ die, dicetq;, Nõ B
ero obligans, sed & domi meę neq; cibus est, neq; uestis, nolite ergo me
præficere populo. Quoniã impegit Ierusalẽ, & Iuda corruit, quãdoqui
dem lingua eorũ atq; studia eorũ cõtra DOMINVM [sunt,] ut prouo-
carent oculos maiestatis eius. Habitus uultus eorũ [f]testatur cõtra eos, &
Antipophora. peccatũ suum prædicãt sicut Sodoma, nec cælant. Væ animæ eorũ, quo
niam [g]rependẽt eis malũ. Dicite iusto [h]quod bonum, siquidẽ fructu stu
diorũ suorũ fruentur. Væ impio malo, quoniã secundũ opera manuum
suarũ [i]rependetur ei. Populũ meum exactores sui [k]racemando spoliãt,
& fœminæ imperant ei. Popule mi, qui te [l]dirigunt seductores sunt, & C
Apoc.1.b iter semitarũ tuarũ [m]deprauant. Consistit ad † litigandũ DOMINVS, et
stat ut iudicet populos, DOMINVS ueniet ad iudicio experiendũ cũ se
Apostropha est & fictio domini contra principes. nioribus populi sui, ac [n]principibus eius. Etenim uosipsi [o]incẽdistis ui-
neam illã & spoliũ pauperis [est] in domibus uestris. Cur ad egestatem
redigitis populũ meũ, et facies pauperũ cõmolitis? dicit dominator DO
MINVS exercituũ. Dixit & [hoc] DOMINVS, Quandoquidẽ fastuo
sæ sunt filię Zion, & porrecto collo incedũt, ac fallaci [p]oculorũ nutu, in
cedẽdo molliter & fracte eunt, & pedibus suis ornamenta adhibẽt: cal
uam reddet dominus uerticẽ filiarũ Zion, & DOMINVS uerẽda earũ D
nudabit. In die illa adimet [eis] dominus decus ornamentorũ pedũ, fi-
bulas & bullas, collaria, armillas, & [q] mitras, uittas, tibialia, uestes stri-
ctas, [r] fasciculos redolentes, inaures, annulos, frontales infulas, suppa-
ra, palliola, pepla, acus, specula, sindones, calyptras, & theristra. Eritq;
pro musco tabes, pro cinctura diffluxus, pro opere calamistri caluitiũ,
pro fascia pectorali saccus, & pro uenustate adustio. Viri tui gladio ca-
dent, & robur tuum in bello. Mœrebunt & lugebunt portæ eius, et de-
solata in terra sedebit. CAP. IIII.

a Latinius fuerat, omnem uim annonę, sed nolui tam procul ab Ebraicis discedere.
b Ebr. Eleuatũ faciebus, uel spectabilem uultu.
c Alij legunt, sapientem fabrorum, indistincte.
d Alij legunt, paruuli seu effœminati.
Metaphora sumpta à chirurgis, qui uulnera obligant.
e Iischa tollet aut renuet.
f Ebr. Dispositio uultus eorum respondit eis, uel testatur contra eos, & hoc est prodere.
g Executores, scilicet diuinæ iustitiæ.
h Quod bonum, supple, sit ei futurum: uel, quod bonum agat: uel, quod bene habeat: uel, quod bene agat.
i Ebr. Retributio manuum suarum fiet ei.
k Ebr. Racemantur, sed est singulare: alij legunt, infantes sunt: quia uero racemationem facere pro expilare & spoliare ponitur, addidi, spoliant.
l Pro dirigunt quidam legunt, beatum dicunt.
m Ebr. Deuorant.
n Non ueniet cum principibus, sed contra eos.
o Pro incendistis alij legunt, depasti estis, seu euacuastis.
p Ebr. Mentientes oculis, uel uultu, uel mendacibus oculis.
q Alij legunt, limbos cum foliolis trementibus.
r Ebr. Domulos animæ, nos uocamus poma ambre uel musci.

Prosequitur pœnam contumacium, simul gratiam diuinam post pœnã pollicens.

APprehendent in illa die septẽ mulieres uirũ unum, dicẽtes, Panem A
nostrũ comedemus, & uestimẽtis nostris uestiemur, modo nomi-
ne tuo [a]uocemur, tollasq; opprobriũ nostrum. In die illa erit germen
DOMINI in [b]magnificentiã & gloriam, & fructus terrę in sublimita
tem & decorẽ, his qui [c] euaserint Israelitis. Et fiet, ut qui reliquus fuerit
in Zion, & qui residuus manserit in Ierusalẽ, [d]sanctus uocet: omnis [sci
licet] qui Hierosolymis inter uiuos [e]scriptus fuerit. Posteaq̃ eluerit do- B

a Ebr. Vocetur nomen tuum super nos.
b Ebr In capream.
c Ebr. Euasioni Israelis.
d Ebr. Sanctus dicetur ei.
e Alij legunt, ad uitam accensi.

minus sordes filiarũ Zion, & sanguines Ierusalẽ expiauerit de medio
eius, in spiritu iudicij, & spiritu incendij. Et creabit DOMINVS super
omnẽ habitationẽ mõtis Zion, & super omnẽ cœtũ eius nubem & fu-
mum interdiu, nocte aũt splendorẽ ignis flãmantis, quia super omnẽ
gloriã[erit]protectio. Eritq; tabernaculũ in umbram interdiu ab æstu,
& in suffugium ac receptũ à nimbo & pluuia. CAP. V.

*Obiurgat eos, quod ingrati diuinis beneficijs cõtumaciter in sceleribus per
gant, proponit autem hæc sub allegoria.*

a Ebraice, in cornu filio olei.
b Ebr. Sorek.
c Eb. Facere uuas dicũt, & pro labruscis alij spinas legunt.

A Age canã dilecto meo, cantilenam patruo meo, uineæ eius. Vinea *Vice titu*
fuit dilecto[a] meo in cornu loco uberi, quam sepiuit, et elapidauit, *li aut Exordij.*
cõseuitq; eam [b]nobilissimis uitibus, extruxit in ea turrim, sed & lacum
in ea excidit, & expectauit ut ederet[c] uuas, sed reddidit labruscas. Nunc Iere. 2. d
igitur ô habitator Ierusalẽ & uir Iuda, decernite quæso inter me & in- Matt. 21. d
ter uineam meam. Quid ultra faciundũ erat uineæ meę quod non fece

d Ebr. Auferatur uel auferre, sic rumpere infinite.
e Vel, ut incendatur.
f Eb. Ascendet sentis & spina.
Clauis allegoriæ seu interpretatio.
Paranomasia Ebraica reddi cõmode non potest.
Epanodus, redit enim propheta ad obprobrationem scelerũ, & ostendit quæ sint labruscæ.

B rim ei? Cur igitur me sperante uuas redditurã, labruscas ꝓtulit? Et nũc
plane notũ faciã uobisipsis, quid nam facturus sim uineæ meę, [d]tollam
sepem eius ut [e]depascatur: rumpã materiã eius, ut cõculcetur, & reddã
eam uastam, non putabitur, neq; fodietur, exorietur[in ea] [f]sentis ac spi
na, nubibus quoq; interdicã, quo minus pluuiã in eam depluant. Por-
rò uinea DOMINI exercituũ domus Israel est, & uir Iuda plãtula eius
delicata, qui expectauit iudiciũ, & ecce conciliabulũ: iustitiam, & ecce
clamor. Væ his qui copulant domũ domui, & agrũ agro continuant, Auaritia.
C donec locus deficiat. Num uos soli habitabitis in terra? In auribus DO
MINI exercituum[obtestor,] si non domus multæ magnæ & pulchræ
desolatę erunt, ut nemo inhabitet. Porrò uinearũ decem iugera reddẽt
Batũ unum, & Homer sementis reddet Epha. Væ his qui mane se ac- Ebrietas.

* Sicera omnis potus est inebrians.
g Canora alij legunt.

cingũt ut sectentur *sicerã, prorogantes id ad crepusculũ usq;, uino eos
incendente, in quorum cõuiuijs [g]cithara, & nablũ, tympanum & tibia
cum uino[iunguntur,] at interim opus DOMINI non cõtemplantur,
nec opus manuum eius considerant. Ideo in captiuitatẽ abit populus

h Ebr. Gloria eius uiri famis: ponitur autem gloria pro gloriosis & inclytis ipsius, metonimicos.

meus, ꝗ cognitionem nullam habet, & [h]gloria eius fame maceratur, et
D multitudo eius siti aret. Hinc & inferi ingluuiem suam dilatant, & ore
suo præter modũ dehiscunt, ut[illò] descendat splẽdor eius, multitudo
eius, & opulentia eius, & qui in his lætantur. [Hoc pacto] incuruatur

Quũ deus exempla iustitiæ suæ edit, supplicijs impiorum sacrosanctus fit.
Sanctus pro sublimi & inuiolato sacrosancto.
i Alij legunt, iuxta morẽ suum.
k Alij legũt, solitudines pinguium aduenæ comedent.

homo, deprimitur uir, & oculi sublimiũ concidũt. DOMINVS autem
exercituũ altus fit in iudicio, et deus sanctus sacrosanctus fit in iustitia.
Tum pascentur agni iuxta [i]demẽsum suum, & arietes [k]balantes solitu Contemptus dei & securitas in peccatis.
dines detondebunt. Væ his qui iniquitatẽ funibus uanis, & peccatũ
ueluti nexibus plaustri protendunt, qui dicunt, Acceleret, festinet opus
E eius ut uideamus: appropinquet & ueniat consiliũ sancti Israelis, ut ex Reprobus sensus & peruersum iudicium.
periamur. Væ his qui dicunt malũ esse bonũ, et bonum malũ: qui po
nunt tenebras lucem, & lucem tenebras: amarũ dulce, & dulce amarũ.
Væ qui in oculis suis sapiẽtes sunt, & suo iudicio intelligẽtes. Væ qui Præsumptio & contemptus cõsiliorũ dei.
gigantes sunt ad hauriendũ uinũ, & uiri strenui ad miscendam sicerã. Corruptio iudiciorum & neglectus iustitiæ.
Qui impiũ ob munus iustũ pronunciant, & iustitiam iustorũ tollunt ab

l Ebr. Ascendet, more Germanico, das huß gadt in rotem fhür vf, hoc est, euanescit & perit igne.
m Eb. Excandescit nasus.

F eis. Quapropter sicut lingua ignis stipulã deuorat, & culmus flãma re-
sidet, [sic] radix eorũ putrefiet, & flos eorum ut puluis [l]euanescet, quo-
niam repudiarunt legem DOMINI exercituũ, & uerbũ sancti Israelis
cõtumeliose blasphemarũt. Ideo [m] incensa est ira DOMINI in populũ Epilogus totius orationis.
suum, ut extenta manu super eum, percuteret eum, ut contremiscerent
montes,

montes, & [n] cadauera eorū [o] instar stercoris in medijs plateis [proiecta ia
cerent:] in his omnibus non est auersa ira eius, sed adhuc manus eius
extenta. Et eriget signū [p] genti quæ procul [est] & sibilo annuet ei ab ex
tremitate terræ, quę confestim uelox & leuis aderit. Non est lassus, neq; G
impingens [q] inter eos, nullus soporulentus aut somniculosus. Baltheū
[r] renum suorū nullus aperit, neq; soluit corrigiā calceamenti sui. Sagit-
tæ eorū acutæ, & omnes arcus eorum extenti. Vngulæ equorū [s] eius sili
ci, & rotæ eius turbini similes existimātur. Vox eius [gentis] par est leo-
nis [t] rugitui, rugitq; sicut leonum catuli. Frendet ergo, & prædā appre-
hendet: dimittet, nec tamen euadere finit. [u] Frendet in eum isto die sicut
mare fremit. Intuebimur tunc terram, & en [nobis] tenebras, & angu-
stiam, & lux obtenebrescet in caligine sua.

Atrocitas hostis graphice descripta.

n Ebr. Cadauer.
o Alij legunt, resectum uel lacerum.
p Ebr. Gentibus: quia uero sequentia omnia singularia sunt, mutaui numerum.
q Ebr. In ea scilicet gente.
r Ebr. Non aperitur baltheus.
s Eius, scilicet gentis.
t Ebr. Rugitus ei sicut leoni.
u Frendet hostis in populum Iudaicum.

CAP. VI.

Ostendit propheta uocationem & missionem suam, & populi ob ingrati tudinem excæcationem.

ANno quo [a] mortuus est rex Vsias, uidi dominū sedere in solio sub A
limi & ædito, & fimbriæ eius replebant regiā. Seraphim aūt su-
perne imminebant ei, [b] senæ alæ erant singulis, binis obuelabat faciem
[c] suam, binis obtegebat pedes suos, & binis uolabat. Clamabat [d] quoq;
alius ad alium, & dixit, †Sanctus, sanctus, sanctus DOMINVS exerci
tuū, plena est uniuersa tellus maiestate eius. Quin & à uoce clamantis
cōmouebantur postes cū liminibus, impletaq; est domus ipsa fumo. Di B
cebam ergo, Væ mihi, quoniā ad silentiū redactus sum, eo q; homo sim
polluta habens labia, & q; habitē in medio populi habētis labia pollu-
ta, uiderunt oculi mei regem, & DOMINVM exercituū. Volauitq; ad
me unus ex Seraphim, habēs in manu sua carbonē incēsum correptum
forcipe ex ara, & adhibens hunc ori meo, dixit, En tetigit hoc labia tua,
ut recedat iniquitas tua, & expietur peccatū tuum. Vocē quoq; domini C
audiebā dicentem, Quem nam mittā? aut quis ibit nobis? Respondebā
ergo, En ego, mitte me. Dicebat ille, Vade, & dicito populo isti, Audien
do audite, & ne intelligatis: et uidēdo uidete, neq; cognoscatis, crassum
reddito cor populi huius, & aures eius fac hebetes, & oculos eius obli-
ne, ne forte uel oculis suis uideat, uel aurib⁹ suis audiat, uel corde intel-
ligat, quo cōuersus saluti restituatur. Tum ego dixi, Quousq; domine? D
Donec, inquit, uastatæ fuerint urbes, ut nemo sit qui inhabitet, & in do
mib⁹ nullus sit homo, tellusq; redigatur in solitudinē. Longissime aūt
ablegabit DOMINVS homines, eritq; desolatio [e] multa in [f] terra. Erit
tamē adhuc in ea [g] decima, quę capiet & diripietur, sicut ulmus et quer-
cus quū fulcrū eis submittitur: semen sanctū fulcrū eius.

Apoc.14.c (beside "alius ad alium")
Apoc.14.c (beside "cebam ergo")
Matt.13.b Marc.4.b Luc.8.b Ioan.12.f Act.2.f Roma.11.b

a Alij legunt, In anno mortis Vsiæ: alij, in anno mori.
b Malui dicere Latina forma q̃ Ebraica, sex alæ, sex alæ uni: de sensu tamen nihil imminui.
Qui duos seraphim fuisse tātum putant, utriq; dicunt.
c Quidam intelligunt Seraphim obtegisse faciem & pedes sedentis in throno: sed uidentur suas obtegisse facies & pedes.
d Alius ad alium dixit, quod plures credā, nā si duos, dixissem, alter ad alterum, Ebræus dicit iste ad istum.
e Quidam (multa) ad tempus referunt, quod desolatio aut derelictio diu sit duratura. Alij legunt, multa sit quę relicta est, scilicet uidua orba.
f In medio terræ Ebraismus est.
g Pro decima alij legūt, decimatio: alij, decas.

CA. VII.

Achas quum perculsus esset metu regum, à domino consolatio & robur offertur, quæ dum spernit, à propheta corripitur.

FActū est aūt in diebus Ahas filij Iotham, filij Vsiæ regis Iuda, ut Re A
zin rex Syriæ, & Pæka filius Romeliæ rex Israelis, ascenderēt Ierusa
lem, ut eam expugnarent, quā tamen expugnare non [a] potuerūt. Nun-
ciatū itaq; est domui Dauidis in hanc sententiā, [b] Duxit [exercitū] Syrus
ad Ephraim. Cōmotū ergo est cor [c] eius, atq; cor populi eius, ut quum
arbores syluæ à uento cōmouentur. Dixit ergo DOMINVS ad Iesaiā,
Age, egredere tu & [d] Sear Iasub filius tuus obuiā ipsi Ahas, ad finem cli
ui piscinæ superioris, ad semitam agri fullonis, & dicito ei, Obserua &
sis tranquillus, ne timeas, neq; mollescat cor tuū à duabus caudis isto
rum titionū fumigantiū, [hoc est,] ab æstu nasi Rezin, & Syri, atq; filij

4.Re.16.a

Ab hoc capite usq; in quindecimum orationes sunt sub Ahas, status partim suasorius, partim iudicialis.
a Ebr. Non potuit, prolepsi dicitur.
b Alij legunt, Naha Societatem init Syrus cum Ephraim.
c Eius, scilicet regis Ahas, uel domus Dauidis.
d Alij Sear appellatiuū faciunt, pro reliquo, nos Oecolampadium sequuti coniunximus, ut Sear Iasub propriū sit, idq; propter mysterium,

Romeliæ, eo q malum consiliũ contra te inierint Syrus, Ephraim, & filius Romeliæ, [sic] [e] conspirando, Ascendemus in Iuda, & excitabimus eum, scindamusq; eum ad nos, regẽ quoq; in eo constituemus filiũ Tabeal. Sic dicit DOMINVS deus, Non [f] ratũ erit neq; fiet. Etenim caput Syriç Damascus, caput uero Damasci Rezin, sed adhuc intra sexaginta quinq; annos supprimetur Ephraim, ut nõ sit populus. Et quidẽ caput Ephraim Samaria. Samariæ uero caput filius Romeliæ. Si [g] nõ credideritis, non eritis firmi. Adiecit & [hoc] DOMINVS loqui ad Achas, dicendo, Pete tibi signũ à DOMINO deo tuo, de [h] profundo pete, aut in altitudinẽ eius sursum. Dixitq; Achas, Nõ postulabo, nec tentabo DOMINVM. Dixit ergo, Audite igitur domus Dauidis, An [i] parũ est, q de uobis molestia hominibus [uenit,] nisi & deo meo molesti sitis? Idcirco daturus est uobis signũ dominus ipse, [k] Ecce uirgo illa concipiens et pariens est filium, & uocabis nomen eius Immanu El, butyro & melle uescetur, ut sciat auersari malũ, & eligere bonum. Quia priusq̃ puer iste sciat auersari malum, & eligere bonum, relinquetur terra quam tu detestaris, à duobus regibus eius. Adducet DOMINVS cum super te, tum super populũ tuum, & super domũ patris tui tempora, qualia non fuerunt ab ipso die quo recessit Ephraim à Iuda, nempe regem Assyrium. Fiet eodẽ tempore, ut DOMINVS sibilo annuet muscæ, quæ est ad finem fluminũ Aegypti, & api quæ est in terra Assyriorũ. Hæ omnes uenient & consident in uallibus desertis, & cauernis petrarũ, in omnibus casis, & [l] in omnibus palatijs. Eo item tempore radet dominus nouacula mercede conducta, [nempe] transfluuianis, rege Assyrio, caput & pilum pedũ, & etiã barbam detondebit. Futurũ etiam est eo tempore, ut uir nutriat [m] bucculã armenti, & duas oues. Fietq; ut ob lactis quod faciunt, copiam, butyrũ edat, butyro enim & melle uescetur, quicũq; reliquus fuerit in terra. Erit quoq; illo tempore, ut omnis locus in quo fuerint mille uineæ, mille argenteis [n] [nummis coẽmptç] in uepretũ ac spinetum uertatur. Sagittis & arcu illuc ueniet, quoniã uepres et spinæ occupabũt uniuersam terram: sic & omnes montes qui sarculo sarriebantur, non uenies illò metu ueprium & spinarũ, sed mittetur illò armentum, & pecus conculcabit.

Margin (B): e Ebr. Dicendo.

f Vel, non consistet, non stabit, non surget.

g Varie exponunt hanc sententiam: alij, si nõ credideritis [sit,] quia non fideles estis; alij, si non credideritis, fides uobis non seruabitur.

h Alij legunt, de profundis inferorum, siue superne de excelso.

i Potest etiam legi, an uobis parum est.

k Hieronymus legit, Ecce uirgo concipiet & pariet, Oecolampadius prægnans & pariens, Munsterus imprægnata pariet: alij legunt, Virgo grauidia pariens est filium. Deinde Karath alij exponunt uocans est, uel uocabit: alij uoces, ut sit imperatiuus fœmininus.

l Alij legunt, in frutetis & foraminibus: alij, in spinetis & dumetis, &c.

m Potest etiam legi, bucculam, bouem & duas oues seruabit.

n Vel, siclis.

Margin (C): Promittitur Christus. Matth. 1. d Luc. 1. c

Status iudicialis.

4. Re. 19. b

(D)

CAP. VIII.

Accusantur Iudæi à propheta, quod deserto deo, cum impijs idololatris societatem ineunt, & eis nituntur. Promittit tamen ab initio fidelibus salutem per Emmanuelem, quem hic Mahar Schalal uocat, &c.

(A) ET dixit ad me DOMINVS, Sume tibi paginã magnam, & scribe in eo stilo [a] hominis Maher Schalal, Hasbas. Adhibui ergo mihi testes fide dignos, [nẽpe] Vriam sacerdotẽ, & Zachariã filium Berechiæ: accessi deinde ad insignem illã prophetissam, quç cõceperat & pepererat filium. Dixitq; DOMINVS ad me, Voca nomen eius Maher Schalal, Hasbas, quia prius q̃ puer ille norit sonare Abi & Imi, tollet copias Damasci & spoliũ Samariæ ante regem Assyriorũ. Rursus loquutus (B) est DOMINVS ad me, dicens, Quandoquidem abhorret populus iste ab aquis Siloe sensim defluctibus, ipso aũt Rezin ac filio Romeliç gaudet: idcirco ecce DOMINVS adducet super eum aquas fluuij fortes & ingentes, [uidelicet] regem Assyriorũ cum omni potentia sua, qui superato undiq; alueo suo, et egressus ultra omnes ripas suas, *redũdabit in Iudam, refluens & transiens usq; dum collũ pertingat. Futurumq; est, ut extensione alarum suarũ impleat latitudinem terræ tuæ ô Immanu El,

a Hoc est stilo humano, quo scribere solent homines.

Maher Schalal, festinato prædam: Hasbas, accelera direptionem.

Abi, pater mi.

Imi, mater mea.

* Vel reciprocabit.

Suasoria & cõsolatoria oratio.

Iudicialis status.

El. Societatem inite ô populi, at inferiores eritis: auscultate qui in remo
tis estis regionibus, accingamini, at inferiores eritis: accingamini [in-
quam,] at inferiores eritis: inite consiliũ, & fiet irritũ: loquimini sermo-
nem, sed non stabit, quoniã Immanu El [nobiscũ deus.] Sic enim dixit C
DOMINVS ad me, Quũ manu [me] apprehẽderet, et me erudiret, quo
minus incedã in uia populi huius, dicens, Ne dicatis, Coniuratio: ad o-
mnia quum populus iste dicit coniuratio, deinde à [b] terrore eius ne for
midetis, neq; [animo] frangamini. Quin potius DOMINVM exerci-
tuum ipsum sanctificate, is sit timor uester, is sit pauor uester. Is erit [c] san
Luc.2.e ctuariũ, & †lapis offendiculi, & petra ruinæ duabus domibus Israelis:
Rom.9.g in laqueũ deinde, & in tendiculã ei qui habitat in Ierusalẽ. Ad quę mul
2.Pet.2.b Duæ domus sunt Israel & Iuda. ti impingent, corruent, conterentur, irretientur & capientur. [D] Colliga-
tio testimonij, obsignatio legis [est] in discipulis meis, expectaboq; DO
MINVM, qui abscondit faciẽ suã à domo Iacob, sed prǽstolabor eum. D
Heb.2.d En ego & pueri q̊s dedit mihi DOMINVS, [e] miraculo & portẽto [su-
mus] in Israele, à DOMINO exercituũ habitãte in monte Zion. Quod
si dixerint uobis, Sciscitamini à pythonicis & diuinis, qui mussitant &
dissertant. An non [quæq;] gens suos deos consulit? Num pro [f] uiuis
apud mortuos? Ad legem [g] & testimoniũ [accedãt] quibus lux deest, an
non secundũ istum sermonem dicant. Quam qui neglexerit, indurabi-
tur & esuriet. Quumq; esurierit, sese irritans, maledicet regi suo & deo
suo. Suspiciet sursum, & terram spectabit, & ecce angustiæ & tenebræ,
circumuolans angustia, & nebula circunfusa.

CAP. IX.

Docet ex præteritis malis futura cauere: de regno Christi interserit, & tum ad eorum scelera arguenda redit.

ETenim non expediet sese is qui se in angustias [huiusmodi] conie A
cit, quemadmodũ superiori tempore [dum] leuiter [a] adfligebat ter-
ram Sebulon & terrã Naphtali, postea uero grauius adflixit, uia maris
ultra Iordanẽ, in finibus gentiũ. [b] Populi qui [c] ambulant in tenebris, ui
deruntlucem magnã, & habitantibus in terra umbrę mortis, ijs affulsit
lux. Multiplicasti [D] gentem, at non magnificasti lætitiã. Lætati sunt co-
ram te, quemadmodũ in messe gaudiũ [est,] & quemadmodum exul-
tant in diuisione prædæ [uictores.] Quoniã iugum oneris eius, & uir
gam humeri eius, & uirgã exactoris eius confregisti, sicut [e] temporibus
Iud.7.f Madian. Equidem omnis [f] profligatio profligantis [fit] strepitu tumul
tuoso, & uolutatione uestimenti in sanguine: [at hoc bellũ] erit adustio
Ioan.3. ne & deuoratione ignis. Puer enim natus est nobis, filius [q;] datus est B
nobis, cuius imperiũ erit super humero eius, & [g] uocabitur nomen eius
Regnum Christi pax. Admirabilis, Cõsiliarius, Deus, Heros fortis, Pater æternitatis, Princeps
pacis. Ad proferendũ imperium, & ad pacem quæ finẽ non habet, su-
per soliũ Dauidis, & super regnũ eius [sedebit,] ut instauret illud & ful
Epiphonema. ciat illud iudicio & iustitia, ab hinc usq; in æternũ. Zelus DOMINI ex
ercituum faciet hoc. Verbũ misit DOMINVS in Iacob, & ceciditin Is
raelem. Et noruntt tum populus uniuersus Ephraim, tum [h] habitatores
Samariæ in fastu & magnitudine cordis [sui,] dicere, Lateritia corrue-
runt, sed quadro [lapide] ædificabimus: [i] sycomori excisæ sunt, sed ce-
dros sufficiemus. At DOMINVS roborabit hostes Rezin contra eum,
& inimicos eius summatim cõglobabit, ut Syrus à fronte, & Palestini C
à tergo [adoriãtur,] & Israelem [k] toto rictu deuorent. Atq; in omni hoc
non remittit ira eius, sed manus eius adhuc extẽta est. Nam & populus

Apostropha ad hostes populi dei.

b Ebr. Timorem eius ne timueritis, quod mutaui, ne quis actiue intelligeret.

c Sanctuarium hic pro asylo & tutissimo loco ponitur. Eb. Erit in lapidem, in petram, &c.

Videtur propheta hæc loqui.

D Alij legunt, hæc per imperatiuum, liga, obsigna.

e Ebr. In miracula & portenta pluratiuo numero.

Occupatio est contra curiosos.

f Intellige, consilium quæritur: uel sic lege, pro uiuis ne ad mortuos.

g Ebraica ad uerbum sic habẽt, Ad legem & testimoniũ, si non iuxta hunc sermonem dixerint quod non ei lux auroræ.

a Dominus scilicet uel hostis Teglat Phalasar 2.Reg. 16. 17. deinde Salmanasar.

b Hæc ad tempora Senaherib referunt: eloquitur autem propheta futura uerbis præteritis, propter certitudinem diuinarũ promissionum.

c Ebr. Est populus qui ambularunt.

D Hæc uerba quidam dicta putant ad Emmanuelem, alij ad Senaherib.

e Ebr. In die Madian.

f Ebr. Omne profligere: alij legunt omnis prædatio: alij, omnis uiolentia. alij, omne bellum.

g Tertijs personis utuntur sæpe impersonaliter, ut uocatum est.

Alij aliter construunt hæc nomina.

Redit ad statum iudicialem, & ostendit eos esse perdendos, causas ostendens quod sceleribus scateant.

h Ebr. Habitator.

i Alij legunt, sycamini.

Superbia & arrogantia quæ magnitudine cordis significatur.

k Ebr. Omni ore: posset & legi, pleno ore, hoc est, auide.

iste non redit ad eum qui se percussit, & DOMINVM exercituum nō quærūt. Excindet ergo DOMINVS de Israele caput & caudā, ramum & iuncum die uno. Senex & authoritate suspiciendus, is est caput: propheta autem docens falso, hic cauda est. Et qui populū hunc [l]dirigunt, seductores sunt: & qui diriguntur, deglutiuntur. Idcirco iuuenibus eo
D rum non gaudet dominus, & pupillorū suorum ac uiduarum suarum non miserebitur, quia simul omnes hypocritæ sunt, & mala perpetrāt, & [m]omniū os loquitur nefaria. In omnibus istis non remittit ira eius, & manus eius adhuc extenta est. Quoniam ardet impietas, haud secus q̄ ignis qui sentes & spinas deuorat, & qui exardet in uepretis cōdensis syluæ, sic [n]conuoluentur superbiæ fumi. In ira DOMINI exercituū obscurata est terra, et erit populus ueluti fomentū ignis: [o]nemo enim cuiquam parcit. Rapiet ad dextrā, & esuriet: ad sinistram comedet, sed non satiabitur: comedet quisq; carnē brachij sui. Manasse ipsum Ephraim, & Ephraim ipsum Manasse, simul illi [p]Iudam. In omni hoc non remittit ira eius, & manus eius adhuc est extenta. CAP. X.

Minatur pœnam incredulis, pios consolatur.

A VAe his qui decernunt decreta iniqua, & scribis qui scribunt molestiam, ut detrudāt tenues à causa, & rapiant iudicium pauperum populi mei, uiduas spoliant, & pupillos deprædātur. Quid enim facietis in die uisitationis & uastationis de longinquo uenientis? Ad quem confugietis pro auxilio? & ubi relinquetis gloriam uestram? [a]nisi fortē [quisquam ex uobis] incuruet se inter uinctos, & sub interfectis cadat. In omni isto nō est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extēta est.
B Heus Assur uirga furoris mei, is est baculus, in manu eorum indignatio mea, ad gentem hypocriticam mittam eum, & contra populum qui indignationem meam [commeruit] mandabo ei, ut auferat spolia, & diripiat prædam, ut redigat eum in conculcationem instar luti quod in plateis est. Ipse autem [rem] non sic perpendet, neq; sic cogitat cor eius, sed in corde eius est, ut gentes non [b] paucas uastet atq; excindat. Dicit enim, [c]An non principes mei simul [uniuersi] reges [sunt?] An non ut Charchemis, sic & Kalno? An non Hamath ut Arphad? An non Sama Chalene Amos 6.
C ria erit ut Damascus? Quandoquidem [d]uirtute mea paraui [e]regna idoli, quorū sculptilia [plura ac præstātiora fuerunt] q̄ Ierusalem & Samariæ, An non quemadmodum feci Samariç et idolis eius, Hierosolymis & simulachris eius facere potero? Futurū autem est, quū dominus perfecerit uniuersum opus suum in monte Zion & in Ierusalem, uisitabo & fructum *magnitudinis cordis regis Assur, & decorem celsitudinis oculorum eius. Sic enim dixit, In robore manus meç feci [ista,] & in sapientia mea, intellectu enim præditus sum. Fines populorum sustuli, 4.Re.19. Infra 37.
D & †penuaria eorum deprædatus sum, & [f]sedentes uelut gigas detraxi. Manus mea inuenit copias populorum ueluti nidum, & ut colligūtur oua derelicta, sic collegi ego uniuersam terrā, nec fuit qui uel alam mo titaret, aut aperto ore mussitaret. Nū gloriabitur securis aduersus eum qui ea secat? aut serra magnificabitur aduersus eum q se tractat? [Quod Allegorica sunt omnia perinde esset,] ac si uirga sese [g]eleuaret contra eum qui ipsam fert, & baculus sese extolleret quasi lignum non [esset.] Propterea mittet DOMINVS deus exercituum in pingues eius maciem, & sub gloriam eius in
E cendium incendet, ut dum ignis incenditur, Erit autē lux Israelis ignis, & sanctus eius flamma, quæ incendet & deuorabit spinas ac uepres eius,

l Potest & sic legi, qui hunc populum beatificāt, id est, beatum & felicem pronunciant, seductores sunt, & qui beati pronūciantur, degl'utiuntur.
m Potest etiam legi, toto ore loquuntur nefaria: mutatur enim numerus non sine causa.

n Alij, prosiliunt.
o Ebr. Vir ad fratrem suum non parcet.

p Subintellige comedent per zeugma.

a Alij aliter, sine me incuruatus est sub compede, & subter interfectos cadent. Hierony. ne incurueminì sub uinculo, & cum interfectis cadatis.
Narratione hac argumentatur contra eos, qui spem ponebant in Assyriū, & ostendit eos stultos & impios esse.

b Lyptote.
c Hæc cogitauit aut loquutus est arrogans Senaherib anno 4. Ezechiæ regis: introducitur ergo loquens iam per prolepsim, perstringit interim ꝓpheta idolatriam regum Israelis & populi iudaici.
d Ebr. Manus mea inuenit.
e Idoli regna, in quibus idola colebantur.
* Magnitudo cordis, arrogātia est: celsitudo oculorum, fastus & supercilium.

† Aliter, & præparata, uel in futurum reposita.
f Sedentes, scilicet in solijs regijs.

g Ebraica hic ualde obscura sunt, atq; ob hoc difficilia: ad uerbum sic habent, Secundum mouitare uirgam, & qui eam leuat, secundum extollere baculum non lignum.

eius die uno: gloriā quoq; syluæ eius, & fertilissimi campi eius, & [h]ani
ma & carne cōsumabit, fietq; ut puluis teredinis. Arbores quoq; syluæ
eius reliquæ ad eum numerū redigentur, ut puer eas cōscribere possit.
Eo tempore nō ultra nitentur [i]reliquiç Israelis, & qui euaserunt de do-
mo Iacob, eo qui se percussit, sed nitētur DOMINO sancto Israelis [k]ex
fide. Sear Iasub residuum Iacob ad deum fortem. Quoniam si fuerit,
Residuū reuertetur. Infra 18. f — ô Israel, populus tuus sicut harena maris, residuū in eo reuertetur. [l]Con-
summatio expolita affluens iustitia. Quoniam †consummatā & expo F
litam [ecclesiam] faciet DOMINVS deus exercituum in medio totius
Consolatio piorum. — terræ. Ideo sic dicit DOMINVS deus exercituum, Ne timeas popule
meus qui in Zion habitas ab Assyrio, uirga quidem percutiet te, & ba-
culum suum leuabit contra te in uia Aegypti: at post [m]pusillū, minusq;
pusillo furor & indignatio mea finietur ad ignominiam eorum. Exci-
tabit DOMINVS exercituum cōtra eum flagellum, quemadmodum
Exod. 14. c — in cæde Madianitarū in petra Oreb, & uirgā suam leuabit super mare
Iud. 7. g — in uia [n]Aegypti. Tum quoq; fiet ut recedat onus eius de humero tuo,
& iugum eius de collo tuo, quin præ [o]pinguedine laxabitur iugū eius. G
Describit expeditionem ac profectionem Assyrij in Iudæam. — Veniet ad Aiath, & transibit in Migron, apud Michmas recēsebit arma
sua. Transibunt uadum, Geba noctu diuertent. Formidabit Rama, Gi
beath Saulis fugiet. Hinni uoce tua filia Gallim, fac ut attendat Laisa,
humilis Anathoth. Mota est Madmena, ciues Gebim [p]confirmamini.
Adhuc intra diem in Nob stabit, agitata manu sua [minitabitur] mon-
Allegoricus sermo. — ti filiæ Zion, colli Ierusalem. Ecce DOMINVS deus exercituum am-
putabit pauore ramum [istum,] & proceræ staturæ [arbores] excinden
tur, & sublimes humiliabuntur. Attondebūtur uepreta syluæ ferro, &
Libanus ipse per fortem cadet.

CAP. XI.

Post excisum regnum Senaherib, per Epanodum redit propheta ad descri ptionem regni Christi, & quàm feliciter pij sint habituri in isto regno.

TVm prodibit surculus de [a]stirpe Iesse, & flos de radicibus eius na A
Act. 13. d — scetur, super quo spiritus DOMINI requiescet, spiritus sapientiæ,
& intelligentiæ, spiritus cōsilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & timo
ris DOMINI. Et faciet eum [b]spirare timore DOMINI. Non ad aspe-
ctum oculorū suorum iudicabit, neq; ad [c]famam quæ ad aures eius [ad
fertur] arguet, sed iudicabit cum iustitia pauperes, & cū æquitate arguet
1. Thes. 2. c — pro māsuetis terræ. Terram percutiet uirga oris sui, & spiritu labiorum
suorū interficiet impium. Erit autem iustitia cingulum lumborū eius,
Infra 65. d — & fides baltheus fœminum eius. Cōmorabitur lupus cum agno, & B
pardus cum hœdo accubabit, identidem iuuencus, leo et pecus pingue
simul [erunt,] & puer paruus minabit ea. Vacca & ursus pascentur, si-
mul accubabunt catuli eorum. Leo sicut bos paleas comedet. Delecta-
bitur lactēs aspidis antro, quumq; fuerit ablactatus inferet manū suam
in speluncā reguli. Non adficient malis, neq; uastabūt per omnem san
ctum montē meum, plena enim erit terra scientia DOMINI, perinde
ac dum aquæ maris [omnia] tegūt. Tunc quoq; usuueniet, ut radicem
Roma. 15. c — Iesse, (quæ stat in †signum populorū,) gentes quoq; requirant, eritq; re C
quies ipsius gloria. Futurū quoq; est, ut illa die dominus secundo ma-
num suam admoliatur, ut possideat reliquū populi sui, quod reliquum
factū est ab Assyrio, ab Aegyptio, à Pathros, à Kusch, ab Elam, à Sinear,
ab Hamath, & ab insulis maris. Et attollet signum gentibus, & colliget
eiectos Israelis, & [d]dispersos Iuda congregabit à quatuor plagis terræ.

h Ebr. Ab anima ad carnem, hoc est, penitus: & ultio diuina non in animam tantum sæuit, sed & in corpore aliquando apparet.
i Euasio pro his qui euaserunt.
k Alij legunt, in ueritate.
Sear Iasub, uide supra 7. cap.
Sear Iasub, semper alludit ad nomen filij Iesaiæ, in quo reliquiæ Iacob adumbratæ sunt.
l Per consummationem similaginem & medullam in populo intelligit, quæ relicta est & seruata: sic quidem nos exponimus, nō nescij quod alij aliter legunt, & per consummationem perditionem, ac per haruz definitam ac destinatam intelligunt.
m Eb. Quoniam adhuc parum, plus quàm parum.
n In uia Aegypti, id est, quemadmodum olim in Aegypto: utuntur enim uia pro more aut consuetudine.
o Alij legunt, computrescet: sed uidetur dicere, mole sua ruet, & præ felicitate peribit.
p Alij legūt, collegerunt se: alij, colligemini: uel, colligite uos.
a Alij legunt, de trunco.
b Spirare hic non pro flare accipitur, sed pro odorem emittere, nam de flore dixit, tametsi & odor flatus sit.
c Auditu Ebræi pro re audita aut fama utuntur ut Latini: uolui autem clarius dare, ne esset obscuritas.
d Dispersiones more suo pro dispersis dicunt.

D Abſcedet zelus Ephraim, & hoſtes Iuda excindētur: Ephraim nō æmu
labitur Iudam, neq; Ephraim hoſtiliter premet Ephraim, ſed inuolabūt
in humerum Paleſtinorum ad Occidētem, & ſimul deprædabuntur fi
lios Orientis: [e]Edom & Moab manus ſuas [illis] ſubmittent, & filij
[f]Amon illis parebūt. Et funditus excindet DOMINVS [g]linguam ma-
ris Aegypti, & agitabit manum ſuam ſuper flumen in fortitudine uen
ti ſui, & percutiet illud in ſeptem torrentes, & [h]efficiet eum pedibus per
meabilem. Eritq; tranſitus reliquijs populi ſui quæ reliquæ erunt ab
Aſſyrijs, quemadmodum factum eſt Iſraeli eo tempore quo aſcenderet Exod.14.f
ipſe de terra Aegypti.

CAP. XII.

Gratiarum actio & laus eſt quam pij & liberati domino canunt.

A ILlo die dices, Gratias ago tibi ô DOMINE, quoniam iratus eras mi- Gratulato-
hi, ſed mutato uultu miſertus es mei. Ecce deus ſalus mea eſt, fidā eo, riū carmen
& non timebo. Quia fortitudo mea, & canticum DOMINVS deus, & eſt, ſed uicē habet epilo
factus eſt ſalus mea. Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſeruatoris, gi magnifi-
B & dicetis in illa die, Confitemini DOMINO, & inuocate in [a]nomine ce inſtructi. Exod.15.a
eius, prædicate in populis [b]conſilia eius, memoresq; ſitis, quoniā exalta Pſal.117.c
tum eſt nomen eius. Pſallite DOMINO, quoniā magnificum fecit: no
tum ſit hoc in omni terra. Hinni & iubila habitatrix Zion, quoniā ma
gnus eſt in medio tui ſanctus Iſraelis.

CAP. XIII.

Prædicit propheta & Babylonijs ſuam pœnam.

[a] ONVS Babylonis quod contemplatus eſt Ieſaias filius Amoz. *Titulus.*

A SVper montem [b]excelſum tollite ſignū, eleuate uocē ad eos, annuite
manu, ut ingrediantur portas [c]principū. Ego præcepi [d]ſanctificatis
meis, quin & heroes meos uocaui ad iram meam [exequendā,] quiq;
gloria mea lętātur. Vox multitudinis in montibus inſtar populi ingen
tis, uox fragoris, [ac ſi] regna gentiū coiuiſſent, DOMINVS exercituū
recenſet exercitum bellicū. Veniunt de terra longinqua, de finibus cœ-
lorū, DOMINVS & [e]uaſa indignationis eius, ad uaſtandū uniuerſam
[f]terram. Vlulate, quia prope eſt dies DOMINI, quæ tanquā uaſtatio Apoſtro-
ab omnipotenti aderit. Idcirco omnes manus remittent, & omnium pha ad Babylonios.
B mortalium [g]corda liqueſcent. Terrebuntur compages, & dolores com
prehendent eos: dolebūt ut parturiens, quiſq; ad proximū ſuum obſtu-
peſcet, facies eorum [h]flāmas referunt. Ecce dies DOMINI ſæuus ade- Deſcribit
rit, & excādeſcentia atq; æſtus naſi, ut redigat terram in ſolitudinem, & iratum dominum.
peccatores eius ex ea excindat. Nam [i]ſtellæ cœlorū & [i]ſydera eorū non Ezec.32.b
ſplendebunt lumine ſuo. Obtenebreſcet ſol in ortu ſuo, & luna non lu Iocl.3.c
cebit lumine ſuo. Et uiſitabo [k]orbem ob malitiā, & impios ob iniqui- Matt.24.c Marc.13.c
tatem eorum. Faſtum ſuperborum compeſcam, & tyrannorū elatio- Luc.21.e
C nem deijciam. Pretioſiorem faciam uirum auro purgatiſſimo, & homi Anſam iræ oſtendit.
nem maſſa auri ex Ophir. Propterea cōcutiam cœlos, & terra loco ſuo
mouebitur in excandeſcentia DOMINI exercituum, & in die caloris
furoris eius. Et [l]erit ceu caprea agitata, & ouis quā nemo colligit, quiſq;
ad populum ſuum reſpiciet, & quiſq; ad terram ſuam confugiet. Qui-
cunq; deprehendetur, confodietur: & qui ſeſe defendere [m]parat, cadet
gladio. Infantes eorum elidentur in conſpectu eorum, domus eorum
diripientur, & uxores eorum uitiabuntur. Ecce ego Medos excitabo
in eos, qui argentum nihili reputant, nec auro oblectantur. Arcus pue Pſal.136.b
ros elident, & fructus uentris non miſerebuntur, nec oculus eorū par-
D cet [[n]natis] filijs. [o]Et ſubuertetur Babylon, regnorum ornamentum,
&

[e] Eb. Edom & Moab miſſio manuum eorum. Significatur autē obedientia.
[f] Ebr. Filij Amon auditio eorum, uel obedientia.
[g] Per linguam quidā Nilum intelligi uolūt, ſed uidetur ora aut littus dici.
[h] Ebr. Et faciet ire calceamentis.

[a] Poteſt etiam legi, inuocate nomen eius: alij legunt, prædicate nomen eius.
[b] Poteſt etiam legi, ſtudia eius, morem eius.
Hactenus à 7. cap. continua uidetur eſſe oratio, deinceps decē orationes ſequuntur ad diuerſas gentes.
[a] Ebræi legūt, onus Babylonis quod uidit, &c. Admonui ab initio huius prophetæ, deum reuelare prophetis ſuis quæ ipſe facturus ſit mortalibus, ut in tēpore præmoneant. Graue ergo excidium quod minatur Babylonijs, Onus dicitur, quo illos depreſſurus ſit deus: & tituli hæc oratio uicem habet: poſſet dici graue uaticiniū, infauſtum, triſte, acerbum.
[b] Poſſet etiā dici, ſuper montem uerticoſum: alij, caliginoſum aut tenebricoſum.
[c] Pro principum alij legunt, munificorum aut beneficorum.
[d] Sanctificati dicuntur qui ad hanc rem parati erant, & ſacramento militari aſtricti.
[e] Vaſa ſunt inſtrumenta & media per quæ deus punit.
[f] Terram uniuerſam, id eſt, uniuerſum orbem Babyloniorum.
[g] Ebr. Cor in ſingulari dicit.
[h] Ebr. Facies flāmę facies eorū.
[i] Keſile alij pro hyadibus, alij pro orione legunt, ſed hic in genere pro cōſtellatione ponitur.
[k] Ebr. Viſitabo ſuper orbem malum, & ſuper impios iniquitatē eorum.
[k] Orbē Babylonicū intelligit.
[l] Erit, ſcilicet Babylon, aut qui in ea habitat.
[m] A ſaphaph deduxi niſpæ: alij legunt collectus, uel qui concurſat: & in eundem ſenſum redit, der ſich zweer wil ſtellen.
[n] Addidi natis, nam per fructus uentris intelligit fœtum in utero materno adhuc exiſtentem.
[o] Ebr. Et erit Babel quæ caprea fuit regnorū, decus, faſtus Chaldæorum, iuxta ſubuerſionem.

Gen.19.c & splendoris Chaldæorum decus, quemadmodum subuertit deus Sodomam & Gomorrham. [p]Non sedebit in perpetuum, neq; habitabit usq; in sæculum & sæculum. Non figet ibi tabernaculum Arabs, neq; pastores illic [greges] accubare facient. Sed ibi [q]cubabũt Zijm, & implebunt domus eorum Ohim, habitabuntq; ibi iuuenes struthiones, & saltabunt ibi Satyri. Alternis canẽt bubones in magnificis ædibus eorum, & dracones in palatijs [r]uoluptuosis. Atq; tempus eius prope adest, neq; protrahentur dies eius.

CAP. XIIII.

Præparatur consolatio Iudaicæ genti per digreßiunculam, reditur deinde ad insultationem potentißimi regis.

Adijcitur aliquid de uocatione gentium ad ecclesiam.

QVia miserebitur DOMINVS Iacob, & eliget adhuc Israelem, A & in terram eorum eos reducet, adiungenturq; illis aduenæ, iungenturq; domui Iaacob. Tollent [a]eos populi, & introducẽt eos ad locum suum, [b]possidebitq; eos domus Israel in terra DOMINI in seruos & ancillas. Et captiuos ducent eos quorum captiui fuerant, imperitabuntq; suis exactoribus. Et fiet die illa quũ DOMINVS requiem tibi dederit ab eo qui te adfligit, à tremore tuo, & à seruitute ista graui, qua seruitũ est à te, sumes hoc [c]dicteriũ super rege Babylonis, ac dices, Quomodo cessat exactor, cessat aurum tributariũ? Con- B triuit DOMINVS baculum impiorũ, sceptrum dominantiũ. [Qui baculus] [D]percutit populos in indignatione plaga quæ non recedit, imperitat gentibus in furore, [e]persequutionem patitur absq; miseratione. Quieta ergo ac tranquilla est omnis terra, iubilat [f]læta uoce. Quin & abietes & cedri Libani de te lætantur, [dicentes] Ab hinc quo tu iacuisti, nemo est qui ascendat ad incidendũ nos. Inferi subtus cõmoti sunt, ut tibi aduenienti occurrãt, excitarũt tibi gigantes omnes hircos terræ, excitarũt [inquam] de solijs suis omnes reges gentiũ. Hi omnes alter- C nis [te] celebrabũt, & dicẽt ad te, An & tu quoq; sicut nos uulneratus es, & nostri similis factus? Detractus est ad inferos fastus tuus, strepitus nablorũ tuorũ. Subter te sternetur tinea, & operimentũ tuum [erunt] uermes. Quomodo decidisti de cœlo Lucifer auroræ fili? ad terram adflictus es, qui gentes uulnerabas? Quum tamen tu in corde tuo sic [g]cogitaueris, Cœlos conscendã, superne secundũ stellas dei exaltabo solium meũ, & sedebo in monte cõstituto, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinẽ nubium, altissimo [h]æqualis ero. Veruntamen ad in- D feros detractus es, ad latera laci. Vidẽtes te inclinabũt se ad te, ut [propius] te considerent, [dicentes,] An ne hic est uir iste qui tremefecit terram, & regna cõcussit? qui orbem deserto similem reddidit? urbes eius excidit, uinctis eius domum nõ aperuit? Omnes reges gentiũ, omnes [inquam] iacent cum gloria quisq; domi suæ, tu aũt abiectus es de sepulchro tuo, ut surculus abominandus, ueluti exuuiæ interfectorum qui ferro confossi sunt, descendentiũ ad lapides laci tanq̃ cadauer proculcatum. Non eris socius sepulturæ eorum, quoniã terram tuam ua- E stasti, populum tuum occidisti, non uocabitur in æternũ semen facinorosorum. Præparate filijs eius mactationẽ propter parentũ eorũ iniquitatem, ne [postliminio] surgant, & terram occupent, ac superficiem orbis [i]arcibus cõpleant. Surgam contra eos, ait DOMINVS exercituum, & excindam nomen Babylonis, & reliquias cum filijs & nepotibus, ait DOMINVS. Ponã eam ut fibri occupẽt, & in stagna aqua- F rum, scopa quoq; uastatrice uerram eam, dicit DOMINVS exercituũ.

p Sedere pro habitare Ebræis frequens est.

q Zijm uarie exponitur, reliqui ergo uocem Ebraicam, feræ tamen sunt horrendæ & monstrosæ. Sic ohim, cercopitheci dicunt quidam, alij simiæ, &c. Zijm quidã putant martes, mar der uel istys, uel ululas, ohim echo, hoc est, uocis reboatum.

r Alij oneg pro uerbo legunt, in palatijs uoluptuantur.

a Alij legunt, capient populos.

b Pro possidebit legũt quidam, hæreditare facient eos.

c Maschal latissimæ est significationis Ebræis: Septuaginta Threnum dicunt, alij parabolam: & carmen lugubre quidem est, sed ironicum, dixi ergo dicterium, quo restituti Iudæi, hosti insultarent.

D Quidam (percutientem) referunt ad deũ, sed uidetur ad Babylonium, esse referendum, qui baculus & uirga dei dicitur.

e Qui omnes uexauit, iam & ipse patitur.

f Eb. Pluraliter iubilarũt iubilo.

g Ebr. Dixeris.

h Ebr. Assimilabo me.

i Arim quidam urbes exponũt, alij arces aut munitiones, alij hostes.

f Affeueratio eſt, ac ſi diceret, omnino ita erit ut putaui, & quod cōſiulsaui, firmiter ſtabit.

Spipſas

Quin & iurauit DOMINVS exercituū, dicens, Si [f]non ut imaginatus
ſum ita ſit futurū: & [ſi non] ut ſtatui, ita ſit firmum futurū, nempe ut et Occupatio
Aſſyriū conteram in terra mea, & in montibus meis conculcem eum, et
recedet iugum eius ab eis, et onus illius ab humero eius abſcedet. Hoc
eſt conſilium quod decretū eſt ſuper uniuerſam terram, & hæc manus
quæ extenta eſt ſuper omnes gentes. DOMINO enim exercituū [ali-
quid] conſtituente, quis ipſum faciet irritum? quumq; extenderit manū
G ſuam, quis eam reflectet? *Anno quo mortuus eſt Ahas rex, fuit onus Titulus.
iſtud. Ne læteris tu Paleſtina uniuerſa, q cōfracta eſt uirga eius qui te
pcuſſit, nā de radice colubri naſcetur [l]regulus, & fœtus eius erit preſter
uolans. Et pauperes depaſcent primogenitos fructus, & egeni ſecure
accubabūt. Porrò radicē tuā fame enecabo, et reliquias tuas ipſe occidet.
[m]Vlula porta, clama ciuitas, liquefacta eſt Paleſtina, uniuerſa ſcilicet tu, 2. Reg. 18.
quoniā ab Aquilone fumus uenit, nec eſt [n]qui ſe ſubducat diebus feſtis
eius. Quid tum reſpōdebit nuncijs gentis? Quod DOMINVS funda-
uit Zion, et in illa fiduciā habebūt pauperes populi eius. CA. XV.

*Grauis prophetia cōtra Paleſtinos, qui ex morte Achas non nihil ſpei conceperant perdendi Iudam: propheta eripit eis hoc gaudium, & dicit, Acriorem hoſtem habebitis, Ezechiam uidelicet, ſub quo peius habebitis quàm ſub patre.

l Regulum diminutiuum poſui pro primogenio rege, quod illud magis in uſu ſit pro ſerpente uenenatiſſimo.

m Proſopopœia, & ſingularis numerus pro plurali, item porta pro iudicibus, & urbs pro ciuibus.

n Es wirt ſich keiner von der kilrophe abſündern: uel ſic, nemo ſe ſubducet, ut inter eos conuentum eſt.

Et gentibus quibuſdam ſua fata prædicit.

A ONus Moab. Quoniā noctu uaſtata eſt Ar, Moab ad ſilentiū re- Titulus.
dactus eſt. Quoniā in nocte uaſtata eſt Kir Moab, ad ſilentiū re-
ducta. [a]Aſcendit in [b]Baith & Dibon ad excelſa ad flendū, ſuper Nebo
& ſup Mediba Moab ululabit, in omnibus capitibus eius eſt caluitiū, Ierem. 48.
omnis barba detonſa eſt. In compitis eius ſacco ſunt accincti, in tectis Ezech. 7.
aūt eius & plateis eius quiſq; ululabat, atq; in fletū [c]ſoluebātur. Vociſe-
rabatur Heſbon & Eleale, ut uox eorū uſq; ad Iahaz audiretur, & ob id
expediti Moab uociferabantur, animus eius [d]doluit. Cor meū uociſe-
rabatur, ppter Moab, [e]fugitiui eius ad Zoar uitulam trimā, quoniā per
cliuū Luhith cum fletu aſcendebāt, ea enim uia quæ Horonaim [ducit]
B clamorem cladis excitabant. Quoniā aquæ Nimrim deſolatæ erant,
unde & uiride exaruit, defecit herba, olus nullum ſupererat. Ad eun-
dem modum quidquid reliquū fecerāt, & quod [f]repoſuerant, [g]Arabes
ſuper torrentē deportabāt. Quia clamor permeabat terminos Moab, ut
ab Eglaim uſq; ad Beerelim oīa unus eſſent ululatus. Quoniam aquæ
Dimon cruoris erant plenæ, quoniā ponā ſuper Dimon additamenta,
his qui euaſerūt Moabitis & reliquijs regionis leonē. CA. XVI.

a Aſcendit, ſcilicet Moab, nam maſculum eſt uerbum.

b Baith delubrum uidetur fuiſſe idoli.

c Ebr. In fletum deſcendebant.

d Pro doluit alij legunt, ignauus fuit & deſperatus.

e Alij legunt, uectes eius: intelligunt autem fortes & milites.

f Pro pekuda: quod repoſuerāt poſui, quæ enim reponuntur, ſæpe uiſitantur & inſpiciuntur.

g Locus hic obſcurus eſt propter Arabim, quod uarie exponunt, quidam pro ſalicibus, quidam pro Arabibus, quidam ueto Arabim relinquunt.

Perſequitur pœnam Moabitarum, & cauſas malorum enumerat.

A MIttite agnū dominatori terræ de Sæla deſerti ad montē filiæ Zion. 2. Reg. 3.
Etenim quemadmodū auis uaga nido eiecta, ſic erūt filiæ Moab
ad uada Arnonis. Aduocate conſiliū, facite decretū, [a]pone umbrā tuā
ueluti noctē in ipſo meridie, abſconde propulſos, & uagos ne prodas.
Habitent apud te profugi mei, Moab ſis tu illis latibulū à facie uaſtato-
ris, quoniā ceſſauit emunctor, defecit uaſtator, cōſumptus eſt conculca-
B tor de terra. Et ſoliū [b]præparabitur in beneficētia, ſedebitq; ſuper eo in
ueritate in tentorio Dauidis, iudicans, inquirens iudiciū, & accelerās iu-
ſtitiam. Audiuimus ſuperbiam Moab q ſupra modum faſtuoſus ſit,
arrogantiæ eius, faſtui eius et furori eius [c]lacerti eius non reſpondent. Ierem. 48.
Idcirco ululabit Moab ad Moab, uniuerſus ipſe ululabit, ad [d]dolia Kir
Haræſcheth gemite, attamen percuſſi, quoniā arua ſuburbana Heſbon
C exciſa ſunt, uineas Sibma domini gentiū conculcarūt, electiſſimæ pro
pagines eius uſq; ad Iaaſer pertigerunt, errarūt in deſerto, palmites eius
abiecti iacuerunt, mare tranſmittentes. Propterea in fletu meo deflebo
Iaaſer,

a Pone ô Moab: numerus eſt mutatus, licet priora duo uerba etiam in quibuſdam codicibus pluralia ſint.

b Alij legunt, firmabitur aut inſtaurabitur.

c Ebr. Non ſic brachia eius, uel uectes eius. Significatur autem Moabitas ſibi plus ſumpſiſſe, quàm præſtare potuerint.

d Alij aliter legūt, ad fundamenta urbis coctilapidis meditamini, ſed claudi.

Ierē.48.c — Epilogus.

Iaaser, uineta Sibmæ, irrigabo te lachrymis meis ô Hesbon & Eleale,
quoniam super[e] æstiuos fructus tuos, & super messem tuam [f]celeusma
irruit. Sublatum est gaudium & exultatio tam de agro culto quàm de
uinea, ut neq; exultetur neq; iubiletur. Vinum in torcularibus nō cal
cabit calcator, celeusma quiescere feci. Idcirco uiscera mea instar citha-
ræ remurmurant propter Moab, & uenter meus ob [g]Kir Hares. Fiet D
autē, ut Moab uidens [frustra] laborare in excelsis, proficiscetur ad san-
ctuarium suum ad orandum, sed non poterit. Hic est sermo quem lo-
quutus est [h] hactenus DOMINVS super Moab. Nūc autem loqu-
tus est DOMINVS hoc modo, In tribus annis, ueluti annis mercena-
rij uilescet gloria Moab cum omni pompa eius quæ multa est, & reli-
quiæ plus quàm paucæ erūt, atq; hæ [i]inualidæ. CAP. XVII.

Canuntur fata Syriæ, simul & Ephraim, hoc est Israelitis relictis.

Caput Syriæ Damascus: ponitur ergo pro toto regno urbs metropolis

ONus Damasci. Ecce Damascus [a]sublata est ne sit ciuitas, & erit A
uasta [b]ruina. Vrbes Aroer derelictæ gregum erunt, accubabūt,
& nemo exterrebit. Cessabit & munitio ab Ephraim, & regnū à Da
masco, & reliquiæ Syrorum similes erunt gloriç filiorum Israelis, dicit
DOMINVS exercituū. Erit quoq; eodem tempore, ut attenuetur glo
ria Iacob, & crassitudo carnis eius macrescat. Erit ac si quis messem ad
huc stantem congreget, is brachio quidē suo [c]manipulos demetit, con
tingit aūt quum comprehendit manipulos: in ualle Rephaim ut spici- B
legium reliquum faciat in ea. Similis quoq; destringenti oleā, [qui reli
quas facit] duas aut tres baccas in summo fastigio, quatuor autem uel
quinq; in ramis eius frugiferis, dicit DOMINVS deus Israelis. In tem
pore illo respiciet homo ad factorē suū, & oculi eius ad sanctum Isra-
elis contuebuntur: Et non respiciet ad aras opus manuū eius, & ea quç
fecerunt digiti eius nō intuebitur, neq; lucos, neq; simulachra. Illa die
erunt ciuitates eius munitæ, ut [d] dum derelinquitur uirgultum & fasti- C
gium arboris à facie filiorum Israelis, [e]& eris desolata. Quādoquidem
oblita es dei salutis tuæ, & fortis petrç tuæ non meministi, idcirco plan
tabis plantationes [tam] amœnas, & insitionem [f]alienā conseres. Quo
die tu plantabis, magno quidem studio satages: & mane quum conse-
ris, curabis ut fructum edat: at quo die metendus & [g]possidendus erit
[fructus,] cumulatim [demetes] dolorem desperatum ac ærumnosum.
Heus multitudo populorū multorū, instar maris tumultuantiū, & stre D
pitus populorū instar strepitus aquarū immanium frementiū. Frement
populi instar fremitus aquarum multarū, sed increpabit [h]eam, et fugiet
procul, & persequutionē sustinebit, ut puluis montium ante uētum &
sicut globus ante turbinem. Ad uesperam ecce turbatio, antequā uero
aurora oriatur nusquam [apparet.] Hæc est pars eorum qui nos de-
prædantur, & sors eorum qui nos diripiunt. CAP. XVIII.

De pœna Kuschitarum quibus nitebantur Iudæi.

VAe terræ nassæ alatæ quç est [a]trans flumina [b]Kusch, mittenti lega- A
tos per mare, & in uasis iunceis in superficie aquarū. Ite [inquiēt]
nuncij ueloces, ad gentē distractam & expilatā, ad populū formidabi
lem ab eo [tempore] & deinceps, gentem auide expectantē & concul-
catam, cuius terrā flumina diripuerūt. Omnes uos qui orbem incoli-
tis, incolæ scilicet terræ, [attenti estote,] ut quū signū sublatum fuerit in
montibus uideatis, & quū cornu classicū canitur, audiatis. Quoniā sic B
dixit DOMINVS ad me, Quiescā & contēplabor in habitatione mea
firma, perinde ac calor [c]exiccans post pluuiā: & sicut nubes roruléta in

e Aestas pro fructibus æstiuis.
f Nō quidem iubilus calcantiū, sed barbaricus clamor hostiū: alij legunt, celeusma cecidit, id est, perijt, defecit.
g Kir hâres urbs est in Moab, quidam Ar putant esse, quod cocto lapide sit extructa.

h Alij legunt, Meas tum uel ex tunc.

i Vel, atq; hæ non pretiosæ.
a Ebr. Fit recedere.
b (Mei) uarie exponūt, quidam aceruum, quidam uiscera: uiscera autem ruinæ lapides sunt & rudera, seu ligna.
c Pro manipulis alij spicas legunt.
Vallis Rephaim fertilissima.
d Alij Septuaginta imitati sic legunt, ut aratra & arboreta, quæ dereliquerunt Chananæi metu filiorum Israel. Ebræi ad uerbum sic habent, Nulla die erunt ciuitates roboris eius, sicut derelictio uirgulti & palmitis, quos dereliquerunt à facie filiorum Israel.
e Alloquitur regionem adeoq; homines in ea habitantes.
f Aliena dicitur, quod alieni eā deuorant ac perdunt iuxta minas legis Deut.28.
g Ebr. Moles messis in die hæreditatis, & dolor afflicti hominis.
h Eam, scilicet multitudinem: uel eum scilicet populum aut Assyrium.

a Pro trans alij cis legunt.
Aethiopum caput Meroe, quod fluminibus undiq; circūdatum formam nassę prębet. Vide Strabonē. Duo flūina duas alas præbent, alij alas uela intelligunt.
b Kusch ferè pro Aethiopibus exponunt.
Fingit Tarraham Aethiopicum & Aegyptium regem potentissimum legatos ad Iudæos, quibus societate iunctus erat, mittentem exhortantemq; eos, ut se parent cum eo cōtra Senaherib. Legatione peracta, propheta ostendit sententiam domini sibi reuelatam esse cōtra eorum consilia, quæ uana sint futura, domino non dante successum.
c Perinde ac si sol desideret domi, quum exiccare deberet post pluuiam: aut si ros desideret domi in æstu, tum enim fructus nō recte prouentunt, & rusticus iratus palmites excindit: nota similitudinem, sic deus faciet Aethiopi, &c.

calore messis. Quoniam ante messem quum fructus maturi esse debe-
rent, adhuc immaturus est: & dum maturescere [deberet,] floret, tũ [agri
B cola] excindit malleolos falcibus, & propagines reiectiles incidendo
C tollit. Relinquuntur [itaq;] simul uolatili montium & bestijs terræ, ut
super eum auitium æstiuet, & cũcta bestia terræ super eum hyemet. In
tẽpore isto adducetur munus DOMINO exercituum, populus distra-
ctus & expilatus, & à populo formidabili ab eo [tẽpore,] & deinceps,
gens auide expectãs & conculcata, cuius terram flumina diripiunt, ad
locum nominis DOMINI exercituũ montẽ Zion. CAP. XIX.

Tum offeretur populus Iudaicus munus domino, quum eum solum redemptorem agnoscent, perdito rege Aethiopico, & interfecto Senaherib: populus erit munus, & à populo feretur munus.

Pœnam interminatur Aegyptijs, adumbrantur tempora Christi, & gentium uocatio.

A ONus Aegypti. Ecce DOMINVS uehitur super nubẽ leuem, &
ueniet in Aegyptum, uacillabuntq; idola Aegypti à facie eius, et
cor Aegypti in ipso liquescet. Et [a] committã Aegyptios cũ Aegyptijs,
ut pugnet quisq; cum fratre suo, & quisq; cum proximo suo, ciuitas cõ
tra ciuitatem, regnum cõtra regnum. Et euacuabitur spiritus Aegypti
intra ipsam, & consilium eius deglutiam, tum inquirent apud idola, et
apud magos, & apud pythones, & apud diuinos. Et tradã Aegyptum
in manum domini crudelis, & rex uiolentus imperitabit eis, dicit DO
MINVS deus exercituum. Deficient aquæ à mari, & [b] fluuius exiccabi
tur atq; arescet. Elongabuntur flumina, exhaurientur & exiccabuntur
B riui aggeris, marescent calamus & iuncus. Virentes herbæ ad riuos, &
iuxta [c] littus riui, atq; omne quod [d] seminatum fuit ad riuos, arefiet &
propulsabitur ut nõ sit. Mœrebunt piscatores, lugebunt omnes qui ha
mum in riuum eijciunt, & labefactati erunt expandentes uerriculũ su-
per faciem aquarum. Erubescent qui linum faciunt & [e] sericum, et nas-
sas plectentes. Et omnes qui faciunt stagna, nempe [f] uiuaria, conteren
tur sagenæ eius. Atqui stulti sunt principes Zoan, sapientium consilia
riorum Pharaonis consilium stultum est. Quomodo [ergo] dicitis ad
Pharaonem, Ego de sapientum, ego de priscorum regum stirpe pro-
gnatus sum? Vbi nam, ubi sapiẽtes tui? Exponant quæso tibi, num sci-
ant quid statuerit DOMINVS exercituum super Aegyptum. Despon
derũt [g] animum principes Zoan, seducti sunt principes Noph, seduxe-
C runt Aegyptum, [h] angulum baculos eius. Miscuit DOMINVS in me-
dio eius [i] spiritum diuaricantem, & errare fecerunt Aegyptum in omni
opere suo, perinde ac dum ebrius errore circumagitur in uomitu suo.
Nec erit Aegypto opus quod faciat siue caput, siue cauda, siue ramus, si
ue iuncus. Illa die erit Aegyptus sicut mulieres, horrebit ac pauebit à fa
cie agitatæ manus DOMINI exercituũ quam motitabit super ipsam.
Terra quoq; Iuda Aegyptijs terriculamẽtum erit, ut omnis qui memi-
nerit [k] eius, ab hac paueat propter consilium DOMINI exercituũ quod
consultat super eam. In die illa erunt quinq; ciuitates in terra Aegypti,
quæ loquentur lingua [l] Chananaica, & quæ iusiurandũ præstent DO-
MINO exercituũ. Vna [ex his] uocabitur Ir [m] Hæres. In die illa erit alta
re DOMINO in medio terræ Aegyptiacæ, & statua DOMINO iuxta
D terminũ eius, ut sit in signũ et testimoniũ DOMINO exercituũ in terra
Aegypti, qa clamabũt ad DOMINVM metu oppressorũ, et mittet eis
seruatorẽ & magnatẽ, & liberabit eos. Cognoscet DOMINVS ab Ae
gyptijs, [cõtrà] cognoscẽt Aegyptij ipsũ DOMINVM in illa die, et co
lent [eũ] hostijs & muneribus, uouebũtq; uotũ DOMINO, et reddent.

Idololatria & superstitio Aegyptiorũ portentosa taxata.

Taxantur Aegyptij quod sibi sapientiã arrogarunt.

a Vel conglobabo.

b Nilus scilicet.

c Os pro littore.
d Quidam semen pro legumine aut lente exponunt.

e Serikoth quidam pro retibus uaricoloribus aut maculis interstinctis exponũt, quibus pisces alliciuntur.
f Ebr. Stagna animæ.

g Pro Noalu dixi animum despondérunt, ut inopes consilij: alij legunt, stulti facti sunt, dum scilicet sibi summe placent.
h Alij legunt, tribuum eius: Hieronymus, populorum eius.
i Ebr. ad uerbum, spiritum diuaricantium.

k Eius, scilicet terræ Iuda.

l Ebr. Labio Chananaico.
m Ir Hãres uarie exponitur, reliqui ergo uocem Ebraicã. Quidam legũt, ciuitas solis: quidã, desolationis.

Percutiet itaq; DOMINVS Aegyptum percutiendo & sanando, conuertenturq; ad DOMINVM, & [n] propitius erit eis, ac sanabit eos. In die illa tritũ erit iter ex Aegypto in Assyriam, et cõmeabunt Assyrij ad Aegyptios, et Aegyptij ad Assyrios, & colent [DOMINVM] Aegyptij cum Assyrijs. In die illa erit Israel [o] tertius Aegyptio & Assyrio, benedictio in medio terræ, cui benedixit DOMINVS exercituum, dicens, Benedictus populus meus Aegypti, opus manuũ mearum Assyrius, hæreditas autem mea Israel.

CAP. XX.

Intentatur malum Aethiopibus & Aegyptijs quod inferet Senaherib. Auctuarium quasi 18. & 19. capitum.

ANno quo uenit † Tharthan Asotum, (quũ misisset eum Sargon A
rex Assyriæ,) oppugnauit Asotum, cepissetq; eam, eo [inquam]
tempore loquutus est DOMINVS per manũ Iesaiæ filij Amoz in hãc
sententiã, Vade, & adime [a] saccum de lumbis tuis, & detrahe calceamen
tum tuũ de pedibus tuis. Qui faciebat hoc, nudus & discalceatus ince-
dens. Et dixit DOMINVS, Sicut incedit seruus meus Iesaias nudus &
discalceatus, trium annorũ signum & portentũ super Aegyptũ & super B
Aethiopiam: sic aget rex Assyriæ [b] captiuos Aegypti, & transmigratio-
nem Aethiopiæ, pueros & senes nudos & discalceatos, [c] discoopertos
natibus uerenda, [scilicet] Aegypti. Et [d] perterrefient atq; pudore suf-
fundentur ab Aethiopibus in quos [e] respiciunt, & ab Aegyptijs de qui
bus gloriantur. Et dicet habitator [f] insulæ huius eadem die, Ecce tale est
præsidiũ nostrum, quò confugimus auxilij causa, ut liberaremur à facie
regis Assyrij, & quomodo euaderemus nos?

CAP. XXI.

Dura fata Babylonis Dumæ & Arabiæ.

Babylonijs ꝓpheta uastitatem & cladem per Medos & Persas futurã uiso quodam denunciat.

ONus deserti [a] maris. Visum prædurum mihi indicatum est, non A
aliter quàm quum procella ab Africo lata, à deserto terra horri-
bili aduenit. * Præuaricator, præuaricator: uastator, uastator. Ascende
[b] Elam, obside Mede, ego cessare faciam omnem gemitum [c] eius. Idcir-
co impleti sunt consternatione lumbi mei, tormina inuaserunt me in-
star torminum parturientis, audiendo [d] concidi, uidendo obstupui. Cor
meum palpitat, horror perterrefecit me, crepusculum desiderij mei [e] po-
suit mihi in horrorem. Adornare mensam, circumspicere lucernam, B
comedere, bibere Surgite principes, ungite clypeum. Quoniam sic
dixit dominus ad me, I, constitue speculatorem, qui quod uiderit, nun-
ciet. Ille ergo quum contemplatus esset contemplatione multa & di-
ligenti, uidit par equitum, quorum alter asino, alter uero camelo uehe-
batur. Et † clamabat [f] leo, Ego ô here mi ad excubandum steti iugiter C
per diem, ego quoq; ad custodiam meam constiti per totã noctem, &
ecce hic uenit eques quidam, par equitũ [uidelicet,] & respondit, ac di-
xit, † Cecidit, cecidit Babylon, & omnia sculptilia deorum eius [g] contri
uit ad terram. [h] Tritura mea & filius areæ meæ, quæ audiui à DOMI
NO exercituum deo Israelis, nunciaui uobis. Onus Duma. Clamat
[quispiam] ad me de Seir, Custos, quid de nocte? Custos, quid de no-
cte? Dixit custos, Venit mane, & etiam nox: si interrogaueritis, inter- D
rogate: reuertimini, uenite. Onus contra Arabiam. In [i] saltu ad ue-
speram pernoctabitis, in uijs Dedanim, ô ciues Thema obuiã proferte
aquas sitienti, pane suo occurrite profugo. Quia à facie gladiorũ pro-
fugi facti sunt, à facie gladij districti, & à facie arcus intenti, & à facie
ingrauescentis prælij, Sic enim dixit ad me DOMINVS, Adhuc intra

Abac. 2. a

Iere. 51. a
Apoc. 14. b

Inhumanitatem in eis taxat, quod Israelitis fugitibus nõ occurrerẽt, sed eos potius malis afficerent.

n Ebr. Et exorabitur eis.
o Alij legunt trias.
† Tharthan dux quidam Assyrius primarius.
Sargon uidetur esse Senaherib. Visum est, in quo propheta Iudæis ostendit, quàm stulte faciant, quod auxilium petãt ab ijs qui sese è malo uenturo liberare haudquaquã possint, tertio enim anno Aethiopes & Aegyptios, quibus ipsi nitantur, perdendos esse ab Assyrio. Hoc autem maxime urget propheta, ne carnis brachio fidant pij, hoc enim peccatum magnopere displicere deo.
a Ebr. Aperi saccum, ut Latini aperire caput dicunt, adempto scilicet pileo.
b Captiuitas pro captiuis, & transmigratio pro abactis in exilium ponitur.
c Discoopertos natibus uerenda, appositio est.
d Perterrefient, scilicet Iudæi.
e In quos respiciunt dixi, pro respectu eorum, nam hoc amphibolon est. Mabat respectus est, id est ea res in quam respicimus aut fidimus. Sic dicitur gloriatio Iudæorum Aegyptus, quia Iudæi de eis gloriabantur.
f Insula pro Hierosolyma ponitur metaphoricos.
a Mare Babylonem uocat.
* Ordo uerborum est inuersus, sed sine sensus detrimento. Propheta uidetur ex admiratione uisi subito exclamare, ac si diceret, Omnia plena sunt præuaricatoribus & uastatoribus: hoc enim geminationem significare existimo: alij uero aliter interpretantur.
b Elam Persidis pars, pro Persa ponitur, & hæc uox dei est summi imperatoris ad milites suos, quos cõtra Babylonios excitat.
c Gemitum eius, id est, quẽ ipsa Babylon eis expressit, quos sibi subdidit.
d Pro concidi Ebræi habent, factus sum uacillãs aut diuaricãs ingredi, quod ex metu fit, ut pedes concidant & omnia membra. Sunt autem uerba Balthasaris regis Babylonij, quæ imitatur propheta.
e Posuit, deus, uel hostis: uel impersonaliter, Man hats mir gsetzt/gstellt.
Hac Brachilogia paucissimis uerbis mira arte, & uoluptuosum conuiuiũ, & subitus metus ac urbis oppugnatio describ.
f Leo exponunt pro quasi leo: alij leonem Cyrum intelligunt.
g Contriuit Persa.
h Babylon uidetur tritura domini esse, ut ex Ieremia colligitur.
i Alij legunt, in sylua Arabiæ.

annum, iuxta annos mercenarij, deficiet omnis gloria Cedar. Et relliquus numerus iaculatorũ fortium de filijs Cedar imminuetur, quoniã DOMINVS deus Israelis loquutus est. CAP. XXII.

Propheta urbi Hierosolymæ imminens bellum Assyriacũ ob oculos ponit. Videntur hæc pertinere ad tempora Ezechiæ & Senaherib.

A ONus uallis uisionis. Quid tibi hic [negotij] est, ut uniuersa conscenderis super tecta? Plena tumultuũ, urbs tumultuosa, ciuitas [olim] exultans. Interfecti tui nõ occisi gladio, neq; bello mortui sunt. Omnes duces tui pariter [a]profugi facti sunt ab arcu, uincti [b]sunt, omnes deprehensi tui uincti sunt pariter, & longissime aufugerũt. Idcirco dixi, Auertite [oculos] à me, ut amaro fletui indulgeam: ne urgeatis ut
B me consolemini super uastatione filiæ populi mei. Hæc enim dies est perturbationis, cõculcationis, ac perplexitatis domino deo exercituum in ualle uisionis, murũ diruente, ut fragor in montibus [reboet.] Elam fert pharetram, [c]currus cum equitibus [accinguntur,] parietes [d]clypeis nudantur. Electissima uallium tuarum plena fuit curribus, & equites incunctanter [e]portas adoriebantur. Reuelauit operimentum Iuda, &
C respexisti in die illa ad armamentariũ domus saltus. Sed & rimas ciuitatis Dauidis uidistis quod multę essent, collegistis aquas piscinæ inferioris. Domus quoq; Ierusalem numerastis, & domus diruistis ut murum muniretis. Quin & lacum fecistis inter duos muros pro aquis piscinæ ueteris, non [f]habita ratione eius qui eam fecit, neq; respexistis ad eum qui eam iam olim finxit. Et uocauit DOMINVS deus exercituum in
D die illa ad fletum & planctum, ad caluitium & ad cincturã sacci, & en lætitia & gaudium, cædendo boues, oues mactãdo, edendo carnes, & bibendo uinũ, edere, bibere, cras enim moriemur. Et reuelatũ est [id] in auribus DOMINI exercituũ, [h]nõ expietur uobis hæc iniquitas, donec moriamini, dicit DOMINVS deus exercituũ. Sic quoq; dixit DOMINVS deus exercituũ, I, ingredere ad [i] præfectũ istum super thesaurum, [nempe] ad Sobnam, qui pręfectus est prętorio, [& dic ad eum,] Quid est tibi hic? & quis tibi hic? quod tibi sepulchrũ hic excideris: (exciderat
E [nempe] sibi excelsum sepulchrum, & constituerat sibi in petra cubile,) ecce DOMINVS proijciet te [k]proiectione ò tu heros, & amiciendo amiciet te, circumligando circũligabit te fascia, ueluti trochum in terram spatiosam [proijciet te:] isthic [l]morieris, isthic [erit] pompa quadrigarũ tuarũ, tu ò dedecus domus domini tui. Propulsabo te[m] de statione tua, atq; de ordine tuo mouebo te. Fiet aũt illa die, ut uocem seruũ meum
F Eliakim filiũ Hilkiæ, & induam eum ueste tua, baltheoq; tuo eum cingam, & mãgistratũ tuum tradam in manus eius. Is erit pater tum ciuiũ Hierosolymæ, tum domus Iudæ. Clauem domus Dauidis ponam super humerũ eius, qui aperiet, & nemo claudet: claudet, et nemo aperiet. Et figam eum clauum in [n]loco fideli, et erit in sedem gloriæ domui pa
G tris sui. Et pendebunt ab eo omnis gloria domus patris ipsius, stirpes, & [o]posteri, omnia uasa minora, tum crateres, tum uniuersa instrumẽta musica. In die illa dicit DOMINVS exercituũ, recedet clauus iste qui fixus fuit in loco fideli, euelletur & cadet, & pessum ibit onus quod ab eo [pendet,] quia DOMINVS loquutus est. CAP. XXIII.

De fatis Tyri & reliquarum insularum.

A ONus Tyri. Vlulate naues [a] Tharsis, quia uastata est, ut ne domus quidem [superfit,] non ultra uenient de terra [b]Kittim, reue-

latum

Taxat fiduciã in munitiones, non munitiones

Sap. 2. b
1. Cor. 15. d

Iob 12. b
Apoc. 3. b

a Quod omnes duces dicit profugos, per synekdocham de perfidis intelligẽdum, ut de Sobna & alijs compluribus.
b Alij legũt, ab arcu ligati sunt, forte à iaculatoribus intercepti in fuga profugij.
Propheta graphice depingit futura mala, seq; fletui dat, non admittens consolationem, ut & cęteros ad luctum & pœnitentiam (qua imminentia mala declinare possent) inuitet, & per mimesim ferociam hostis uocibus exprimit: licet enim murus dirutus non sit, hostis tamen eum diruere in animo statuerat, ni dominus malum hoc auertisset, Ob oculos ergo ponit, quo modo hostis machinas admoueat, hinc clamor ciuium qui in montibus resonat.
c Legunt alij, in curru hominis equites.
d Kir alij pro kireo exponunt, kir nudat clypeum.
e Ebr. Ponendo posuerunt portas, custodiam nimirũ ad portas posuerunt ne quis elaberetur.
f Ebr. Non intuiti estis.
g Sic impij loquuntur, sic agunt securi diuinorum iudiciorum.
h Ebr. Si expietur, formula iurãdi Ebraica.
i Quidã pro sochen cubiculum exponunt, alij cubiculariũ, pro super domum posui præfectum prætorio. Sochen etiã pro scriba quidam intelligunt, alij pro præfecto annonæ. k Eb. Viri.
l Aliqui legunt, isthic finietur gloria curruum tuorum.
m Ebr. Subuertet te: mutaui personam, ut priori membro respondeat.
n Potest etiam legi, loco firmo, fixo, certo.
o Ebr. Exitiões & excrementa.

Tyrus urbs insignis Phœniciæ, Ebræis Zor.
a Tharsis alij simpliciter mare interpretantur.
b Cithijm Cyprios quidam intelligunt.

latum est eis. Silete habitatores insulæ, negotiator Zidonis, mare trāsmittens, te implebant. Et in aquis multis semē Sihor, & messis fluminis prouentus eius, fuitq; emporium gentium. Erubesce Zidon, quoniam B dixit mare, fortitudo maris, dicens, Nō parturiui, non peperi, nec educaui adulescentes, nec euexi uirgines. Quum rumor ad Aegyptios [peruenerit,] perinde ad istum rumorē dolebit ut Tyrus. Transite in Tharsis, ululate habitatores insulæ. An non hæc gloriatio[c] uestra est? cuius uetustas ab antiquis diebus est, ducent eam pedes eius, ut peregre proficiscatur habitatum. Quis consultauit hoc super Tyrum illā [d]coronatā? cuius negotiatores principes sunt, cuius institores inclyti terræ. [e]DOMINVS exercituum cōsultauit hoc, ut prophanaret fastū omnis [f]magnificētiæ, ut ignominiosos redderet omnes inclytos terræ. Transi C terram tuam instar fluminis filia[g] Tharsis, non est cingulum amplius. [h]Manum suā[i] extendit super mare, concussit regna, DOMINVS mandauit aduersus [k]Chanaan, ut uastaret robora eius, & ait, Non ultra luxu exultabis uim passa uirgo filia Zidon. Surge, transi [l] Kithim, nec isthic requiem tibi dabit. *Ecce terra Chaldæorum, talis populus nō fuit, Assur fundauit eā eis qui uasta loca inhabitabant, erexerunt arces eius, [m]destruxerunt palatia eius, & redegit eam in ruinā. Vlulate naues maris, quoniā uastatum est robur uestrum. Erit autem in die illa, ut obliuioni tradatur Tyrus annis septuaginta, iuxta dies unius regis: D post septuaginta annos usu ueniet Tyro, quod [n] meretriculæ psaltriæ, [cui dicitur,] Sume citharam, et circumi ciuitatem ô scortum obliuioni traditum, [o]argute pulsando, & omnigena carmina cātando, tui memo-

Act. 21. riam refrica. Exactis autem septuaginta annis, uisitabit DOMINVS Tyrum, reuerteturq; ad mercedem suam, & exercebit[p] commertia cum omnibus regnis quæ sunt super faciem terræ: attamen negotiatio eius

Psal. 45. ac merces eius sacrosanctæ erunt DOMINO: non reponetur negotiatio eius, nec recōdetur, sed erit eorū qui habitāt ante DOMINVM, ad comedendū ad saturitatē, & ad operimentū [q]senū. CAP. XXIIII.

Verus diuinarū usus.

Vt singulis gētibus hactenus sua fata, ita iā oībus omniū sæculorū gētibus sua prædicit, et est generalis prophetia de die dñi quādocūq; puniturus adest

Videtur alloqui Tyrios, quos frequentabant Zidonij mercatores: alij putant Insulanis aut Cyprijs hoc dici.
Vertit sermonem ad matronam Zidonem.
Volunt quidam hunc sermonem dirigi ad omnes maritimas urbes & insulas.
c Alij legunt, exultans uestra.
d Aut quæ omnibus ornamento fuit.
e Respōdet sibi per subiectionē.
f Ebr. Omnis capreæ.
g Alij legunt, O filia maris, aut nympha maris.
h Dominus scilicet.
i Pro extendit alij legunt, inclinauit.
k Pro Chanaan alij emporium legunt, intelligentes Tyrum & Zidonem: legunt quidā robur eius, supple terræ Chananaicæ metropolim intelligentes.
l Ebr. Kithim surge transi.
*Zuinglius sic legit, En terra Chaldæorum gens erat quæ secundam non haberet: Assyrius condidit eam, sed Satyris.
m Pro destruxerunt quidam legunt excitarunt.
n Ebr. Vt cātico meretricis, uel meretrici cantici.
o Eb. Bene cane, multiplica carmen, ut in memoriam redeas.
p Ebr. Fornicabitur, sed perstat in metaphora, & utitur uocibus per antistasim in contrario sensu.
q Alij legunt, robustum: alij, uetustum.

ECce DOMINVS euacuat terrā, & discerpit eam, deprauat faciem A

Osee 4.b eius, & dissipat habitatores eius. Et † erit sicut populus, sic sacerdos: sicut seruus, sic dñs eius: sicut ancilla, sic domina eius: sicut emptor, sic uenditor: sicut fœnerator, sic fœnus accipiēs: sicut debitor, sic qui ei dat [a]fœnus. Euacuādo euacuabitur terra, & direptione diripietur, quoniā DOMINVS loquutus est hunc sermonē. Luxit, defluxit terra, defor-

Hypothesis. matus est et defluxit orbis, deformati sunt sublimes populi terræ. Terra [b]hypocrita est sub habitatoribus suis, quoniā trāsgressi sunt leges, mores immutarunt, & fœdus sempiternum irritū fecerūt. Idcirco execratio B consumpsit terrā, et deliquerunt habitantes in ea, propterea incaluerunt habitatores terræ, paucią; mortaliū reliqui facti sunt. Luxit[c] mustum, deformatæ sunt uites, ad gemitū tracti, quicūq; læto fuerāt corde. Cessauit gaudium [b]tympanorū, desijt strepitus lætantiū, cessauit citharæ iucunditas. Non bibent uinum cum cantico, sicera amara erit ijs qui eam bibēt. Contrita est[c] ciuitas uanitati [dedita,] clausa est omnis domus, ne quis ingrediatur. Clamor est in plateis super uini [penuria,] obtenebrescet omne gaudiū, migrabit gaudiū terræ. In urbibus relinquetur uastitas, & portæ deuastatione percutientur. Quoniam sic erit C

Videtur cohærere ad 28, caput usq;.
Indoles ac ingenium terræ propter peccata mutatur, ut est Gen. 3. & ubiq; in prophetis.
Dies dicitur omnibus preuaricatoribus legis.
Nō erit respectus personarum, nec ullum discrimen.
a Vel, qui exigit.
b Hypocrita est terra, cum specie pulchra multos promittit fructus, nullos uel paucos præbet.
c Thirosch omne poculentum.
b Significatur magna raritas hominum, & ingens penuria.
c Alij legunt, ciuitas uastitatis.

in medio terræ, in medio populorũ, ac si quis oleas [residuas] decutiat,
aut faciat [f]cõsummata uindemia, racemationẽ. Hi attollẽt uocẽ suam, Supra 17.
iubilabunt, in magnificentia DOMINI [g]uociferabuntur de mari. Pro
inde glorificate in uallibus DOMINVM, in insulis maris nomẽ DO
MINI dei Israelis. Ab ala [h] terræ cantica audiuimus, decus iusto. Et di
xi, Macilẽtia mea mihi, macilentia mea mihi. Heu me, [i]præuaricatores
pręuaricati sunt, præuaricatiõe præuaricatores præuaricati sunt. Pauor Iere. 48. g
ergo & fouea, ac laqueus super te ô habitator terrę, ut qui fugiat à uoce
terrifica, incidat in foueã: & qui è fouea ascẽderit, laqueo capiatur, quo
niã fenestræ superne aperientur, & concutientur fundamenta terrę. Ve
hemẽter crepabit terra, grauiter rũpetur terra, atrociter cõmouebitur ter
D ra. Nutãdo nutabit terra sicut ebrius, & trãsferetur sicut tabernaculũ no
cturnum, ingrauescet super eam pręuaricatio eius, cadet ut postea nun
quã resurgat. Erit et [hoc] illa die, uisitabit DOMINVS exercitũ super
nũ in excelso, et super reges terrę qui sunt sup terrã, & colligẽtur quem
admodũ uincti solent colligi, in lacum atq; in carcerem includẽtur, &
post multos dies uisitabũtur. Erubescet luna, pudefiet sol, quum regna
bit DOMINVS exercituum in mõte Zion & in Ierusalem, & [quum
fuerit] gloriosus coram senioribus suis.

CAP. XXV.

Carmen gratulatorium piorum ac electorum dei, prophetia deinde cõtra Moab & omnes hostes fidelium.

A D*Omine deus meus es tu, exaltabo te, cõfitebor nomini tuo, quo
niã designasti admirãda, [a]cõsilia [tua sunt] ꝓcul uere & firmiter.
Quoniã tu [b]ciuitatẽ in aceruũ redegisti, urbẽ munitam in ruinam, pala
tiũ [c]alienorum, ut nõ sit ciuitas, neq; in æternum restituatur. Quo fit ut
populus robustus te glorificet, ciuitas gentiũ tyrannicarũ te timeat. Tu
enim fuisti forte præsidiũ pauperi, robustũ præsidiũ egeno dum in an-
B gustijs esset, refugiũ à nymbo, umbraculũ ab æstu, quoniã spiritus uio-
lentorũ tyrãnorum †nymbi instar est qui in murũ [irruit:] [&] ut æstus
in loco siticuloso: strepitũ alienorum humiliabis, æstũ nube umbratili,
[d]propaginẽ tyrannorũ amputabis. Et faciet DOMINVS exercituum
omnibus populis in mõte isto, conuiuiũ pinguiũ, cõuiuium fecium, de
pinguibus medullatis, fecibus defecatis. Tollet [e]quoq; [DOMINVS] Per antithe
in mõte isto faciẽ inuolucri, q̃ inuolucrum est super omnes populos, et sim impio-
C operimẽtum q̃d oppãsum est omnibus gentibus. Mortẽ absorbet [f]uin rum pœnæ
cẽdo, & absterget DOMINVS deus lachrymã à cũctis faciebus, & op & piorum
probriũ populi sui auferet ab uniuersa terra, quoniã DOMINVS lo- præmia op
quutus est. Et [g]dicet in die ista, En hic est deus noster, [h]expectauim⁹ eũ, ponuntur.
et seruauit nos. Hic est DOMINVS quẽ expectauim⁹, exultabimus et Apo. 7. d
lętabimur in salute eius. Quia manus DOMINI intẽta est mõti huic et 21. b
D exteret †Moab sub ipso, quẽadmodũ exterit collectio palearũ in sterqui
liniũ. Expãdet nẽpe manus suas in medio eius, quemadmodũ natator
extendit ad natandum, & deprimet fastũ eius sub axillis manuum sua
rum. Munitionẽ deniq; & altum præsidium murorũ tuorum inclina-
bit, deprimet, ac ad terrã in lutum usq; deijciet.

CAP. XXVI.

Perstat propheta in eodẽ argumento, consolãs & fulciẽs pios in adflictionibus, ne fluctuent aut uacillent, sed certa spe ac fiducia patienter deo hæreant, certo fore ut liberentur.

A IN die illa cantabitur carmẽ hoc in terra Iuda, Vrbs fortis nobis est, sa
lus ponet muros et propugnaculũ. Aperite portas, ut ingrediatur gẽs
iusta,

f Ebr. Vt racemi consummata uindemia.
g Ebr. Hinnient.

h Ala terræ, cardo est aut extremitas: loquitur autem propheta in persona omnium piorum, gratulans iustis suum decus esse, interim dolet de paucitate iustorum.
Intermiscet consolationes, quas pij in omnibus adflictionibus semper habent. Nã qui sub cruce sunt, sublatis capitibus, gaudent suã uidentes redemptionẽ.
i Ludit in uoce boged uenusta paranomasia. Significat autem ista uerborum geminatione, immanitatem quandam scelerum, & audaciam indicibilem.

* Quæ supra uaticinatus est, iã forma orationis mutata canit, loquitur autem de impiorum pœnis, & præmio iustorum.
a Posset sic etiam legi, consilia procul uere amen.
b Ebr. Tu posuisti de urbe in aceruum: uel, ne sit ciuitas.
b Singularis numerus pro plurali, uel numerus pro genere: non enim de una aliqua urbe dicit, sed de omni præsidio humano, in quo fidunt homines.
c Per alienos, hostes populi dei intelligit, alienos ab institutis dei, moribus & uita.
† Explicat allegoriam qui nymbi sint & æstus, animosi & audaces spiritus tyrannorum, qui omnia uastant.
d Subita personæ mutatio, palmitem tyrannorum tollet.
e Idem uerbum Billa perdere, tollere & deglutire significat.
f Alij dicunt, funditus absorbebit, uel ad uictoriam, uel in æternum.
g Dicet, scilicet quisq; piorum, uel dicetur impersonaliter.
h Expectare pro sperare aut fidere, certa scilicet & indefessa fide.
† Per Moab adumbrantur omnes hostes populi dei.

iuſta,[a]ſeruans fidei.[b]Figmento fulto ſeruabis pacē,[c]pacem [inquam,]
quia in te ſperatū eſt. Sperate in DOMINVM in ſempiternū uſq;,quia
in DOMINO deo eſt[d]petra perpetua, quia humiliat habitatores excel
ſi,ciuitatē altam deijciet,proſternet eam ad terram,& deducet eam ad lu
tum uſq;,ut pes eam calcet,pedes pauperis,greſſus tenuiū.[e] Semita iu=
ſti recta eſt,[f]tu ô recte uiam iuſti ponderas. Quin & in uia iudiciorum B
tuorū ô DOMINE te expectamus, ad nomen tuum,& ad memoriam
Pro.4.5. tuam eſt deſideriū animæ. Animo meo per noctem te deſidero,& ſpiri-
16. tu meo qui in me eſt ad te maturo. Nam quum iudicia tua [edita fue-
rint]in terra,diſcunt iuſtitiam qui orbem inhabitant. Impius etiā bene-
ficijs[g]affectus non diſcit iuſtitiā, ſed in[h]terra plana inique agit, & non
uidebit maieſtatē DOMINI. O DOMINE [quū]exaltatē manus tua,
non[i]uident,ſed uidebunt[aliquando,]& pudefient æmulatione[qua-
dam]populi[tui,]quin igne hoſtium tuorū deuorabis eos. DOMINE
præparato nobis pacē, quandoquidē tu quoq; omnia opera noſtra no C
bis operatus es. O DOMINE deus noſter, [etiamſi]dominētur nobis
domini pręter te,duntaxat tamen tui nominisq; tui recordemur. [k]Mor
tui nō[l]uiuent,& uiolenti tyranni nō reſurgent,idcirco q̃ uiſitaſti & ex
terminaſti eos,atq; perdidiſti omnē memoriam eorū. Addidiſti genti ô
DOMINE,addidiſti genti,glorificatus es,prorogaſti omnes terminos
terræ. Viſitarunt te ô DOMINE in anguſtijs, clamor[m]murmuris diſci
plina tua[eſt]eis. Quemadmodū quę uterū fert,quum ad pariendū ap-
propinquat,parturit,& clamat in doloribus ſuis:ſic nos fuimus in con
ſpectu tuo ô DOMINE. Cōcepimus,parturiuimus, at ueluti uentum D
enixi ſumus,ſalutes terræ nō factæ[n] ſunt, neq; cadēt habitatores orbis.
Antitheſis. Mortui tui uiuent,& [quemadmodū]corpus meū reſurgent. Expergi-
Alloquitur mortuos. ſcimini & iubilate habitatores pulueris,quoniā ros herbarū uirentium
[...]erum allo ros tuus,& terrā[o]uiolentorū tyrannorū tu deijcies. I [ergo]popule mi,
[...]uitur deū. & ingredere in penetralia tua,& poſt te claude oſtia tua, lateas paululū
[P]ropheta reſſos allo uel ad momentū,donec prętereat indignatio. Ecce enim DOMINVS
quitur. egreditur de loco ſuo uiſitatū iniquitatem habitatorū terræ, & profe-
[S]apientia [s]anctorum. ret terra ſanguines ſuos,neq; occulet ultra interfectos ſuos. XXVII.
Mich.1.a *Sub perſona Leuiathan ſerpentis iuxta hiſtoriā Babylonij interitus, iux-
ta catagogen dæmonis damnatio adumbratur ſimulq; omniū impiorum,quo
cunq; die dominus uindicaturus aderit. Simul eſt cōſolatio caſtigatorum, &
nonnihil de uocatione gentium.*

Idem argu- IN die illa uiſitabit DOMINVS gladio ſuo duro,grandi & robuſto A
mentū cum Leuiathan ſerpentē uectem,& Leuiathan ſerpētem contortū,& truci-
ſuperiori. dabit draconē qui in mari [eſt.]In die illa canite alternis uineę Hemer.
Ego DOMINVS cuſtodio eam,ac[a]tempeſtiue irrigo eam,ne forte[b]ui
ſitet eam,cuſtodio eam die ac nocte. Iracundia non eſt mihi, Quis me
[c] reddat ut ſim uepris & ſpina in bello?ut iniquius quid contra eam de
ſignem,& eam ſimul incendā? Aut[quis]compellat fortitudinē meam,
ut pacem mihi faciat,pacem mihi cōponat? Veniunt[dies in quibus] B
radices aget Iacob,pullulabit & florebit Iſrael, ut prouentus [eius] fa-
ciem orbis impleat. Num iuxta percuſſionē percutientis eum percuſſit
illū? Num iuxta cædē cędentiū eum cęſus eſt? In menſura dum amādas
eam,iudicio ages cum ea,abſtulit in uento ſuo graui in die Euri. Pro-
pterea in hoc expiabitur iniquitas Iacob,& hic omnis[d] fructus quū au
fert peccatū eius,quum ponit ipſe omnes lapides arę ut lapides ruderis

G

a Alij legūt, ſeruans ueritatum.
b Iſzer figmentum eſt, factura, plaſma, cogitatio, &c. Ergo & ſic poſſet legi, cogitatio fulta aut ſuffulta eſt, quod deus ſeruat pacem his qui in ſe ſperant. Mutantur ſubinde perſonæ.
c Repetitio dictionis pax, ingentem pacem & firmam ſignificat.
d Alij legunt, in domino eſt fortitudo ſæculorum: alij, petra ſæculorum.
e Eb. Semita iuſto rectitudines: uel, ſemita rectitudinum iuſto.
f Vel, uiam rectam iuſti tu appendis.
g Vel, miſericordiam affecutus, ſupple à deo, unde merito ſe emendaret, peior tamen fit.
h Ebr. In terra rectitudinum aut æquitatum.
i Ludit in uerbo uidendi per antiſteſim aut anaclisim: nō uidēt, hoc eſt, non conſiderant, ſed uidebunt aliquando, ut ſup. 5.
k Obſeruandum de quibus mortuis hic loquatur, nempe de impijs & iniuſtis, qui dum uiuerēt ſceleſti fuerunt, & oppreſſores pauperum, tranſtuli ergo Repkaim, quod gigātes ſignificat, in uiolentos tyrannos, hi non uiuent cum iuſtis, neq; reſurgent ad uitam æternam cum electis, Pſalm. 1.
l Viuere capitur hic pro beate & feliciter uiuere.
m Alij legunt, effuderunt murmur caſtigatione tua eruditi, diſcunt ad te querula uoce clamare.
n Alij legunt, non fecimus terræ ſalutes.
o Alij legunt, terra gigantes eijciet.

Vt quinto cap. uineam Sorek, ita hic uineam ponit Hemer, antitheſi uenuſta, ut uideamus præſtantiorem gratiā eſſe Ieſu Chriſti quàm legem. Hemer autē alij pro optimo & pręſtantiſſimo uino, alij pro rubro exponunt.
a Ebr. Ad momenta.
b Viſitet, ſcilicet hoſtis, nocendo, aut inuadendo.
c Alij ſic legunt, Quis det mihi uepres & ſpinas, ut tranſeam in ea, & eam incendam?
Grauior ſemper eſt pœna qua ferit hoſtes deus, quàm ſit adflictio qua ſuos caſtigat, ut patet in Pharaone & reliquis.
Oſtendit ueterem uineam ob ſterilitatem repudiandam & excindendam, ut docet Chriſtus Mat thæi 21. Iohan. 15.
d Alij legunt, & hic eſt uniuerſus fructus ablationis peccati eius, ſed eſt infinituus.

C confractos, ut nõ resurgant luci & imagines. Quũ ciuitas munita solitaria erit, speciosa dimissa atque derelicta instar eremi, ut uitulus ibi pascat, ibi cubet, & palmites eius absumat. Quũ exaruerint palmites eius, confringentur, mulieres uenientes inflãmant eam, quoniã non est populus intelligens, idcirco is qui eum fecit, non cõmouebitur erga eum
D miseratione, nec miserebit eius fictor eius. Erit quoque illa die, excutiet DOMINVS ab alueo fluminis, usque ad flumen Aegypti, & uos ô filij Israel sigillatim cõgregabimini. Et erit in die illa, clanget tuba magna, & uenient qui perierant in terra Assyria, & qui profugi erãt in terram Aegypti, & adorabunt DOMINVM Hierosolymis in monte sancto.

Ab Euphrate ad Nilum, nam hi fuerunt termini terræ Chananaicæ.

CAP. XXVIII.

Redit propheta ad reliquias decem tribuum Israel, *simulque Iudæos, taxans eorum scelera, nempe luxum & ebrietatem, simul pœnam intentans.* Taxat *etiam eos qui humanis traditionibus populum seducebant, lege dei neglecta.*

A VAe coronæ superbię temulentorũ Ephraim, & deciduo flori decoris gloriæ eius,[a] quæ super caput est uallis opimæ, percussorũ uino. Ecce[b] fortis & robustus domini ueluti nymbus, grãdo & turbo cõfringens, ueluti nymbus aquarũ ualidarum inundantiũ [c]ualide in terram se demittet. Pedibus conculcabimini ô corona superbiæ temulentorum Ephraim. Vsque ueniet deciduo flori decoris glorię eius, quæ est in capite uallis opimę, quod præcoquo fructui anteq̃ autumnus adest,
B quem simul atque uidit aliquis, dum adhuc in manu est eum deuorat. In die illa erit DOMINVS exercituum ad coronam decoris, & diadema gloriæ reliquijs populi sui. Et in spiritũ iudicij sedenti super tribunal, & in robur[d] transferentibus bellum ad portã. Et etiam illi in uino perplexi sunt, & in sicera aberrarũt, sacerdos & propheta perplexi sunt ob sicerã, obruti uino, errant ob siceram, perplexi sunt in uidendo, uacillãt in decernendo. Nam omnes mensæ ita oppletæ sunt uomitu & sordi-
C bus, ut nullus locus [superfit.] Quem igitur docebit scientiã? & quem faciet intelligere auscultationẽ? ablactatos [nimirum,] & ab uberibus auulsos.[e] Quia præcipe ad pręceptum, præcipe ad pręceptũ: expecta ad expectationem, expecta ad expectationẽ: pusillum hic, pusillum isthic. Quoniam labijs blesis, & lingua alia loquetur ad populum istum, qui loquutus ad eos fuerat, Hæc requies, reficite lassum, & hoc refrigeriũ, sed noluerunt audire. Et fuit eis uerbũ DOMINI pręcipe ad pręceptũ,
D præcipe ad pręceptũ: expecta ad expectationem, expecta ad expectationem: pusillum hic, pusillũ isthic. Idcirco ibunt & impingẽt retrorsum, & confringentur, irretientur & capientur. Audite ergo uerbũ DOMINI uiri illusores, qui imperitatis super populũ istum qui est in Ierusalẽ. Quandoquidẽ dixistis, Pepigimus fœdus cũ morte, & cum inferis pactum fecimus, ut quũ inundans[f] uastatio pertranseat, non perueniat ad nos, posuimus enim mendaciũ refugium nostrũ, & mendacio abscon-
E demur: idcirco sic dixit DOMINVS deus, †En ego[g] fundo in Zion lapidẽ, lapidem probatũ, angularem, pretiosum,[h] solidissimũ fundamentum, fidens non festinabit. Et iudiciũ ad perpendiculũ exigam, & iustitiam ad trutinam. Grandinis procella scopę instar uerret mendaciũ fiduciam [uestram,] & latibulũ aquæ inundantes obruẽt. Et abolebitur fœdus uestrũ cum morte, & pactum uestrũ cum inferis nõ firmum erit: & quũ exundans uastatio præterit, eritis ei in conculcationem. Mox ut pertransierit, rapiet uos, nam summo[i] diluculo pertrãsibit nocte & die, &

Tribus ex pitibus hūc sermonẽ absoluit.

1.Co.14.

Psal.117.d Matt.21.d Act.4.b Rom.10.c 1.Pet.2.a

a Qui quæ legunt, de corona intelligunt: qui uero qui legũt, de flore exponunt: & tunc legunt, qui, scilicet flos, in uertice est, &c.
b Subintellige hostis uel dies domini adest: alij legunt, robur & uirtus domini.
c Quidam Berad, quod nos ualide interpretamur, legũt undique: alij legũt, dominus in manu hostem demittet: quidã intelligunt hostem deiecturum coronam in terram.
d Alij legunt, auersantibus bellum à porta.
e Cum sannis excipiebant uerbum dei per prophetas missum Iudæi, & mimeſi quadam uoces eorum imitantur, sed cum contemptu & irrisione.
f Pro uastatione alij legunt flagellum.
g Ebr. Ego fundare, uel fundator.
h Ebr. Fundamentum, fundamentum.
i Ebr. Mane mane, ut Germani früh früh.

& fiet ut duntaxat uexatio faciat intelligere [f] auscultationem. Angustior enim erit lectus, quàm ut quis membra latius extendat: & operimentum strictius, quàm ut se eo quisquam inuoluat. Quoniam DOMINVS exiliet si F
cut in monte Perazim, & fremet ut in ualle Gibeon, ut faciat opus suum, alienum opus suum, & ad operandum operationem suam, alienam operationem suam. Nunc igitur ne uobisipsis illudatis, ne forte ualidiora fiant uincula uestra, quoniam consummatam & expolitam [ecclesiam] audiui à DOMINO deo exercituum super uniuersam terram. Auscultate & audite uocem meam, attendite & obtemperate sermoni meo. Num agricola omni tempore arat, aperit & proscindit tellurem suam ad seminandum? Nonne ut æquauit superficiem eius, uitiam spargit, G
ac cyminum dissipat, & ponit triticum serie sua, & hordeum signato [loco,] tum far in suo termino? Et ut hæc rite peragat, erudit ac dirigit eum deus suus. Neque enim tribula dentata exteritur uitia, nec circunducitur rota plaustri super cyminum, sed uirga excutitur uitia, & cyminum baculo. [l] Panis comminuitur, quandoquidem non perpetua tritura exteritur & strepitus rotæ plaustri ipsius, & ungulæ ipsius non comminuent eum. Et hoc à DOMINO exercituum proditum est, qui miro agit consilio, & magnifico instituto.

Iosue 10. e
2. Reg. 5. d
1. Par. 14. a

Supra 10. de hoc uide.

Metonymia.

f Auditio aut auscultatio capitur pro eo quod ipsi audiebant, sed non credebant dicentibus prophetis.

Paucas fore reliquias prædicit, easque per ignem excoctas & ex politas, imò strenuas & expeditas ad opus domini.

l Panis hic ponitur pro tritico aut farre, ex quo comminuto fit panis: potest etiã legi, ad cibum comminuitur, ut subintelligatur lamed.

CAP. XXIX.

Post gentium fata redit ad Ierusalem, & imminentia ab Assyrijs mala uaticinatur, perstringens interim hypocrisim, & fiduciam quam collocabant in exteros.

VAe Arieli Arieli ciuitati arci Dauidis. Adijcite annum ad annum, festi dies [a] euertentur. In angustum redigam Arielem, ut sit mœrens A
& tristis, tum erit mihi sicut Ariel. Nam castra contra te figam circunquaque, & angustum tibi faciam munitionem: aggeres quoque contra te excitabo, & humilis eris, loquerisque de terra, & de puluere deiectæ ædes sermonem tuum: erit enim uox tua uelut pythonis de terra [loquentis,] & de puluere eloquium tuum garriet. Et erit multitudo alienorum tuorum ut B
puluis tenuis, & multitudo tyrannorum, quemadmodum palea quæ momento ac subito fertur. A DOMINO exercituum [b] uisitabitur tonitru, terræmotu, & fragore magno, turbine, procella, & flamma ignis uoracis. Et erit uniuersa multitudo gentium, quæ aduersus Arielem copias educturα est, omnis inquam exercitus militans contra eum, & qui aggeres contra eum excitant, & qui eum obsidione cingunt, ut somnium nocturni uisi. Erit inquam ac si famelicus somniet quod comedat, quumque euigilat, desi C
derium eius frustratur: & ac si quis siticulosus somniet se bibere, cæterum euigilans fessus est, & desiderium eius adhuc feruet: sic eueniet multitudini omnium gentium quæ contra montem Zion pugnaturæ sunt. Facite uosipsos tardos, & obstupescite: oblinite uobisipsis [oculos,] & estote obliti [oculis,] estote ebrij, sed non uino: uacillate, sed non sicera, quoniam miscuit uobis DOMINVS spiritum alti soporis, & constrinxit oculos uestros, prophetas [uidelicet] uestros, & præcipuos uestros uidentes obte D
xit. Eritque uobis uisio omnium perinde atque uerba libri qui obsignatus est: quem si offerat quis literarum perito, & dicat, Lege quæso istum: respondebit, Nequeo, quoniam obsignatus est. Quod si detur liber literarum rudi, ac dicatur, Lege quæso istum: respondebit, Non noui literas. Et dixit DOMINVS, †Eo quod populus iste ore suo ad me accedit, & labijs suis me honorifice prædicat, cor autem eius longe abest à me, & est [c] timor eorum erga me doctus præcepto hominum, ideo en ipse quoque addam, ut mirifice agam cum E
populo isto, mira scilicet & portentosa, nempe, peribit sapientia sapientum

Mat. 15. a
Mar. 7. b

Ariel leo est dei uel fortis, intelligit autem synecdochice urbem Ierusalem, Ezech. 43.
a Alij legunt, feriæ circumibunt, hoc est, finientur.

Alieni hostes sunt populi dei, ut supra 25.
Iam prædicit interitum regis Assyrij, nam hoc solent prophetæ cum populo dei pœnam nunciant, simul hostibus interitum denunciare.
b Visitabitur lego in tertia persona, intelligoque de multitudine Assyrij: alij legunt, uisitaberis.
Duabus similitudinibus ostendit uanas fore spes hostium, qui prædæ inhiabant, & urbis potiundæ desiderio accensi erant.

c Ebr. Timere ipsorum me.

eius,& intelligentia prudentiũ eius ſeſe abſcondet. Væ his qui ſeſe in Abd.1.e
profundũ abſtrudunt,ut à DOMINO abſcondant conſiliũ,&ut opera
eorum ſint in tenebris,quiq; dicunt,Quis uidet nos? &quis nouit nos? Eccli.23.c

b Ebr. Peruerſitas ueſtrum.

Quæ ueſtra[b] peruerſitas:ut lutũ figuli reputabitur:ſi dicat opus factori
ſuo, Non fecit me, & figulinũ ad figulum ſuũ dicat, Non fecit intelli-
F gens. An non adhuc breuiſſimo tempore Libanus redigetur in agrum
planũ,& ager planus in ſyluã? Tunc audient ſurdi uerba libri, & oculi
cæcorũ ablatis caligine ac tenebris,uidebunt. Tum rurſus gaudebunt
mãſueti in DOMINO, & egeni homines in ſancto Iſraelis exultabũt.
Quoniã deſinit tyrannus,& ceſſat illuſor,excindẽturq; omnes qui ini-
quitati inuigilant. Qui[e] peccare faciunt hominẽ uerbo,qui arguenti in
G porta laqueos tendunt,& declinant in uanitate iuſtũ. Propterea ſic di-
cit DOMINVS qui redemit Abrahã ad domũ Iacob,Nõ pudefiat mo
do Iacob,neq; nunc rubore perfundãtur facies eius,quũ uiderit ipſe na
tos ſuos,opus manuũ mearũ in medio ſui ſanctificare nomẽ meum,&
ſanctificare ſanctũ Iacob,& deum Iſraelis formidare. Et errãtes ſpiritu
ſcient intelligentiã,atq; muſſitatores diſcent doctrinã. CAP. XXX.

e Alij legunt,errare facientes hominem in re quapiam:ſed uidetur taxare falſos doctores, nam aliquot corruptorum hominum ſpecies hic recenſet.

Taxat Iudæos quod auxilium poſtulant ab Aegyptijs & idololatris,reiecto uerbo dei.

Videntur hæc pertinere ad tempora Ezechiæ.

A VAe filijs defectoribus,dicit DOMINVS, qui audent cõſilium ca Noua prophetia,oratio eſt in genere criminatorio.
pere,ſed nõ ex me:quiq; fundunt fuſionẽ, ſed nõ ex ſpiritu meo,
quo peccatũ peccato adcumulent. Proficiſcuntur ut in Aegyptũ deſcen
dant,os aũt meum nõ interrogarunt,ut roborentur robore Pharaonis,
& fidant umbræ Aegypti. Vertetur itaq; uobis fortitudo Pharaonis in
pudorem,& fidutia in umbrã Aegypti in ignominiã. Nam principes
eorum fuerunt in Zoan,& legati eorũ Hanes peruenerũt. Omnes[a] pu
defient in populo qui eis non proderit,qui neq; auxilio erit,neq; pro-
deſſe poterit,ſed qui cedet ad confuſionem & ad opprobriũ. *Baiula
B runt[b] iumenta onus per uiam auſtralem,per terrã diſcriminis & angu-
ſtiæ [plenam,] è quibus [prodeunt] leones &[c] leenæ, regulus & pre-
ſter urens ac uolitans:baiularunt[inquã]in humeris pulli facultates il-
lorũ,& in gibbis cameli theſauros eorum:ad populũ qui prodeſſe non
poterit,Aegyptij enim fruſtra & inutiliter auxiliabũtur. Propterea cla
maui ad[d] hanc,[e] Robur eorũ quieſcere. Nunc ergo uade,& ſcribe[f] eam
[rem]eis in tabulã, atq; in librũ concipe eam, ut duret ad dies poſteros,
& uſq; in ſempiternũ. Quod populus iſte cõtumax eſt, filij mendaces, Sic Deu.32.
filij qui non uolunt audire legem DOMINI. Qui dicunt[g] uidẽtibus,
C Ne uideatis:& contemplantibus, Ne contemplemini nobis plana,lo-
quimini nobis blanda,cõtemplamini [nobis] illuſiones,recedite à uia,
declinate à ſemita,facite quieſcere à facie noſtra ſanctũ Iſraelis. Propte- Sequitur pœna adũbrata duabus ſimilitudinibus.
rea ſic dicit Sanctus Iſraelis,Quandoquidẽ abhorretis à uerbo iſto,& ſi
ditis uiolentia & prauitate,illiſq; innitimini, idcirco erit hæc iniquitas
uobis perinde ut ruptura cadens, quũ in muro ſublimi, cuius ruina &
conquaſſatio ſubito ex improuiſo uenit. Cuius ruptura ſimilis erit ru-
pturæ uaſis figulini,quod abſq; cõmiſeratione cõminuitur, ut nõ inue
niatur in cõminutione eius teſtula ad ignem de foco [exceptũ] fouen-
D dum,aut ad hauriendũ aquas è puteo. Quoniã ſic dixerat DOMINVS
deus ſanctus Iſraelis,[h] Sedendo & quieſcendo ſeruabimini,in uacando
& fidendo [ſitũ] erit robur ueſtrũ, ſed non uoluiſtis, quin dixiſtis, Ne-
quaq̃,ſed equis effugiemus:fugietis igitur. [i] Celetes inſcendemus:cele
res

a Alij legunt, omnes fœtere facient.
*Traiectio uocum,deſcribit enim per hyperbaton horrorem deſerti.
b Alij legunt,onus iumentorum Auſtri.
c Pro leena quidam leopardum legunt.
d Ad hanc, ſcilicet urbem Ieruſalem.
e Tum fortes erunt, ſi ſederint aut quieuerint, ſolida ſpe in deũ coniecta:quidam tamen legunt, ſuperbia eorum ceſſabit.
f Vel eam prophetiam, uel illud carmen:uel illud, abſolute.
g Videntes ſunt prophetæ,ſic & contemplantes qui ſpiritu reuelante futura contemplantur & prædicũt uiri diuinarum rerum præſcij:uoca eos ſi libet, ſpectatores, haſim, ſeu contẽplatores.
Indicat eorum ſcelera, contemptum uidelicet uerbi dei:non quod hæc uerba palã effutirent, ſed quod ſic in cordibus ſuis cogitarent.
Obijcit interim illis uiolentiam & oppreſſionem pauperum, ex qua ſibi theſauros corradebãt.
h Alij legunt,reuertendo.
i Ebr. Celeri uehemur, Celetes autem dixi, quod & hi ueloces equi ſunt.

res ergo erunt qui uos insequentur. Mille[ueluti]unus à facie increpationis unius, à facie increpationis quinq; fugietis, donec relicti fueritis ut malus in uertice montis, & ut uexillũ in colle. Et ob id expectare iubet uos DOMINVS, ut misereatur uestri, &[ictũ][k]suspendit, ut sit uobis propitius, quoniã DOMINVS deus est iudicij, beati omnes q eum expectant. Si populus in Zion sederit in Ierusalem, [l]omnino non flebis, miserẽdo miserebitur tui, & ut primũ audierit uocem clamoris tui, [m]respõdebit tibi. Dabit quidẽ dñs uobis panẽ angustiæ, & aquas molestię, at nõ [n]auolet ultra[o]doctor tuus, sed oculi tui uidebũt doctorẽ tuũ, sed & aures tuę audiẽt uerbũ eius q post te dicet, Hæc est uia, in hac incedite, siue ad dexterã, siue ad sinistram eatis. Tunc prophanabitis tectorium sculptiliũ ex argento tuo, textile fusilis ex auro tuo, & semouebis ea, ueluti pannos menstruo imbutos, &[p]apage dices ei. Dabit prętereа pluuiam semini tuo, quo terrã seminasti, & panẽ prouentus terrę, eritq; uber & pinguis. Depascet pecus tuum in illa die campum pascuũ amplum. Tauri quoq; & pulli qui terrã colunt, farraginem sapidissimam comedent, quæ uento & uanno euentilata est. In uniuersis montibus excelsis, & super omnes colles editos distincti riui erunt aquarũ in die cædis magnæ, quum turres corruent. Sed & lux lunæ erit sicut lux solis, & lux solis septies clarior erit, ut tanta sit quanta est lux septem dierum. In die qua DOMINVS obligabit cõquassationem populi sui, & uulnus plagæ eius sanauerit. Ecce nomen DOMINI de longinquo uenit, cuius uultus ardet ut grauissimus sit ferẽdo, labia eius plena sunt fremitu, & lingua eius sicut ignis deuorans. [q]Flatus eius uelut torrens inundans, mediumq; collum ambiẽs, ut euentilet gentes uentilatione nihili, & ut[r]frenũ errare faciat in maxillis populorũ. Et erit uobis canticum quemadmodum in nocte quũ se ad diem festum sanctificant[solet,] & lætitia cordis, ut eius qui ad tibiã incedit, ut ueniat ad montem DOMINI ad petrã Israelis. Efficiet insuper DOMINVS, ut[s]audiatur maiestas uocis suę, & incussionẽ brachij sui ostẽdet, cũ furore uultus, & flamma ignis deuorantis, cũ collisione[& dissipatione,] nymbo & lapide grãdinis. Quia Assyrius à uoce DOMINI perterrefiet, in [t]baculũ incutiet. Et erit uniuersus transitus baculi[u]fundati, quẽ incutiet ei DOMINVS cũ tympanis & citharis, & bellis motationis pugnabit[x]cõtra ea. Præparata est prętereа iam olim Topheth, hęc etiã pro rege præparata est, quam profundã & amplã fecit: penetrale eius ignis, uis lignorum ingens, quæ flatus DOMINI ceu sulphureus torrẽs incẽdit. XXXI.

Epiphonema. — Εἰκὼν irati dei. — Isa. 9. — Sperãdum a dominõ.

B — F — G (section letters in the margin)

Hæc concio eiusdem argumenti est cum concione superioris capitis.

VAe his qui descendunt in Aegyptum pro auxilio, quiq; equis nituntur, & fiduciam habent in quadrigis q multæ sint, & in equitibus propter ingens robur eorũ, sed ad sanctum Israelis nõ respiciunt, & ipsum DOMINVM non quærunt. Sed & is sapiens est, & adduxit malum, & uerba sua[a]non abstulit, & insurget contra domũ malitiosorum, & contra auxilium eorum qui uana operantur. Quin & Aegyptius homo est, & non deus: & equi eorum caro sunt, & non spiritus: quumq; DOMINVS extẽderit manũ suam, corruet qui fert auxilium: & qui auxiliũ expectat, concidet, atq; omnes simul pessum ibunt. Quoniam sic dixit DOMINVS ad me, Quemadmodũ leo aut catulus leonis ad prædam suam rugit, & nihil pauet ad examen pastorũ qui ei occurrunt & uociferãtur, neq; ad tumultũ eorum animũ deijcit, sic descen

A — B — C (section letters in the margin)

Suasoria est & admonitoria, ut ad dominum reuertãtur, is enim obuijs ulnis sit eos recepturus.

k Nam supra dixerat, manũ domini adhuc extentam.

l Legunt quidam, ei flebis: sensus est, si uacares & sederes iuxta præceptum domini, non esset ut fleres: uel, si ita feceris, nunquã flebis: uel, plorans non plorabis, id est, etiamsi ploras, tamen deus consolabitur, &c.

m Respondebit, id est, annuet petitioni tuæ, exaudiet.

n Ebr. Alabitur.

o Pro doctore alij pluuiã legũt.

p Ebr. Exi, apage dixi, quod exi non satis exprimit indignationis emphasim, quæ est in uoce Ebr. Ei autem dicitur & idolum intelligitur, numerus enim subinde mutatur.

Describit pulcherrimis allegorijs & similitudinibus, formidabile iudicium domini in Assyrios, adeoq; impios omnes.

q Pro flatu alij spiritum legunt, intelligentes impetum quo feratur deus in impios.

r Alij legunt, frenũ seductiuum.

Interfecto exercitu hostis, seruati electi gratulabuntur: idq; non uulgariter aut ficte, sed uere & ex animo, ut qui petræ deo hæreant.

s Audire faciet, id est, celebrem reddet, dicunt alij.

t Nam baculus fuit Assyrius, sed dominus iam in illum percutiet: alij legunt, in baculo, uel, cum baculo.

u Fundati, id est, firmi: solent enim baculi aliquando dum incutiuntur frangi, sed hic firmus erit, leuiq; negotio hostem perdet, ut si quis cum tympanis & citharis rem perficeret, quasi per ludum, non tormentis bellicis, leui quadam, quasi uelitatione bellica.

x Contra ea, scilicet castra Assyriorum.

a Non abstulit, id est, non irrita fecit.

Aegyptius auxilium ferre non potest, ergo impij & stulti qui eo fidunt.

Dominus tueri potest, ergo illi fidendum: id ostendit duabus similitudinibus.

Supra 10. cap. rex Assyrius minabatur nidos cũ auibus se perditurum, sed dominus hic promittit se defensurũ suos, ut auis solet nidum suum.

det DOMINVS exercituũ ad propugnãdum pro monte Zion,& pro
colle eius. Instar auis obuolantis proteget DOMINVS exercituum Ie
rusalem,protegendo,liberando,transiliendo atq; seruando. Reuertimi
ni ô filij Israel,quantũ defectione in profundũ descendistis. Etenim ab
ijciet in die illo quisq; simulachra argentea sua,& simulachra aurea sua
D quæ fecerant uobis sceleratæ manus uestræ. Et cadet Assyrius gladio,
sed non uiri,& gladius nõ hominis deuorabit eum. Et fuga sibi consu
let à gladio,& electi eius uectigales[b] erunt. [c]Arcem suã præ metu præ-
teribit,& pauebunt principes eius à signo, dicit DOMINVS,cui lucer
na fouetur in Zion,& caminus in Ierusalem. CAP. XXXII.

Hostis cadit non nostris sed dei uiribus.

b Alij legunt, in dissolutionem erunt,ad tabem,ad consumptionem.
c Petra pro arce.

Scelere impiorum expiato,reditura esse faciem iustitiæ & æquitatis. Vt supra 22.

Ostenditur obiter quod sit officium regis,& pij principis, Psalm. 72.

A Ecce in iustitia regnabit rex ipse,& principes ipsi præerunt iudicio.
Et [a] erit uir[ille]uice latibuli à uento,& uice receptus à nymbo: si-
cut aquarum riui in arido loco,& sicut umbra immanis ac prominẽtis
scopuli in terra ubi laboratur[siti.] Non hallucinabuntur oculi uiden-
tium,& aures audientiũ auscultabunt. Cor præcipitanter agentiũ intel
liget scientiã,& lingua balborum festinabit loqui†candida. [b]Sordidus
nõ dicetur amplius liberalis,neq; parcus dicetur magnificus. Quia sor
didus sordida loquitur,& cor eius uanitatẽ cõcinnat, ut simulare agat,
B & ut loquatur cõtra DOMINVM errorem,animã esurientem exhau-
riendo,& potũ sitienti subtrahẽdo. Equidem parci arma pessima sunt,
scelerata init consilia,ut circumueniat simplices uerbis mendacibus, &
tum etiam quum [c] pauperi ius dicit. Liberalis autem liberalia cõsultat,
perq; liberalia facta clarus[d]surgit. Mulieres opulentæ atq; otio deditæ,
surgite,audite uocem meam, auscultate sermoni meo filiæ cõfidentes.
Diebus[aliquot]supra annũ,turbabimini ô securæ, quia defecit uinde
mia,collector [frugũ] uacuus redibit. Obstupescite ô opulentæ ac otio
C sæ,[imminet]confidentibus & securis turbare,expoliare,nudare & ac
cingi lumbos. Plangentes ad ubera propter arua desiderabilia, & pro-
pter frugiferã uitem. Super tellurem populi mei spina & uepris[e]excre-
scet,quia in omnibus domibus lætitia [est,] & in urbibus petulãs exul
tatio. Quia[f]palatia disiecta,& urbes frequentissimæ desertæ erunt. Tur
res & propugnacula in speluncas redigẽtur perpetuas, in onagrorum
luxum,in pascua gregũ. Donec effundatur super nos[g]spiritus è super-
D nis,&†redigatur desertũ in agrũ cultũ, & ager cultus sylua reputetur.
Et habitet iudiciũ in deserto,& iustitia in cãpo fertili sedeat. Et erit opus
iustitiæ pax,& cultus iustitiæ tranquillitas atq; securitas in perpetuum.
Et sedebit populus meus in habitatione pacis, & in tabernaculis secu-
ris, & in mansionibus opulentissimis. Et grãdinabit in descẽdendo in
syluam,& in humili humilis erit ciuitas. O uos felices, qui ad omnes
aquas[h]feretis,immittentes pedẽ bouis & asini. CAP. XXXIII.

Sermo est consolatorius, quum essent undique angustiæ.

Infra 29. f

a Per uirum illum Ezechiam intelligũt regem pium:alij impersonaliter legunt, Id erit homini uice latebræ à uento.
†Candida, id est elegantia.
b Nabal homo dicitur durus,inhumanus,sordidus,auarus, stultus,stolidus. Collatione autem pulchra ostẽdit reflorescere uirtutes omnes sub iusto & pio principe.
c Vel,quum pauper iudicium loquitur: uel sic,ut perdat pauperes uerbis mendacibus, & in loquendo pauperis ius, supple perdat.
d Surgit semper benefaciendo sese superare.
Hactenus de felicitate futura post bellũ Assyriacum ,iam malum attingit perferendum, quod tamen diuturnum nõ est. Vocat autem urbes mulieres , oppida aut pagos filias,figura perquã familiari omnibus linguis.
e Ebr. Ascendet.
f Ebr. In singulari dicuntur,palatium relictũ, & multitudo urbis deserta.
g Spiritus pro fauore & gratia dei.
h Potest & sic legi, feretis super aquas,propter mysterium.

Ostenditur & hos demum puniri,quibus ut uirga dominus puniẽdo suos utitur. Insultatur hosti,consolantur pij.

Quidam legunt hoc per interrogationem.
Varijs affectibus orationem inspirat propheta, nunc aduersarium increpando,nũc suos consolando,interdum precando,interdum gratias agendo.

A Vae uastanti,& tu non es uastatus:& præuaricanti,quũ in te nõ sit
præuaricatũ:quum uastare desieris,uastaberis & tu: & quũ præua
ricari cessaueris,præuaricabunt in te quoq;. DOMINE miserere nostri,
te enim expectauimus,esto brachiũ eorũ qui mane[ad te currunt,]quin
sis salus nostra in tempore angustiarũ. A uoce fremitus[tui]fugerunt
populi,ab exaltatione tua dissipatæ sunt gentes. Et colligetur præda ue

Insultat hosti.
Orat in persona populi.
Redit ad insultationẽ.
Apostropha ad Assyrios.

stra, ut si quis[a] brucos colligat; ut est discursus locustarũ in eo [loco] quo
Deiſta ex altatione ſupra cap. 2. discurrũt. Exaltatus est DOMINVS, quoniã habitat in excelso, impleuit Zion iudicio & iustitia. Et erit[b] fides temporibus tuis, fortitudo, salutes, sapiẽtia & sciẽtia, timor DOMINI ipse thesaurus eius. Ecce[c] nun
Rursum inducit tristia, & calamitatem populo nunciat. cij eorum foris clamant, & legati pacis amare flẽt. Desolatæ sunt semi B
tæ, cessat uiator, *irritũ fecit fœdus, spreuit ciuitates, nullius reputat homines. Luxit uastata terra, pudefactus est Libanus succisus. Saron facta est deserto similis, excussus est Basan & Carmelus. Nunc igitur exur
Iam pollicetur adfore dominũ cõtra tã atrocem hoste. gam dicit DOMINVS, nunc exaltabor, nunc sublimis ero. Cõcipietis quisquilias, & stipulas parietis, spiritus uester ignis, deuorabit uos. Et reddentur populi exusti sicut calx, & sicut spinę recisæ igne exurentur.
Inuitat ad spectaculũ. Audite qui longe abestis quid fecerim, & uicini agnoscite potentiam meã. Metuunt in Zion peccatores, tenet tremor hypocritas: quis ex nobis [inquiũt] habitabit cum igne deuorãte? Quis nostrũ habitabit cum
Imitatur Psal. 15. ardoribus æternis? Qui ambulat in iustitijs, & loquitur quę recta sunt: C
qui abhorret ab emolumẽto quod per uim & calumniã [extorquetur,] excutiens manus suas, ne munus cõtrectent: qui aurẽ suam obturat, ne audiat[d] sanguines: & oculos suos cõprimit, ne intueantur malũ. Hic in excelsis habitabit, ꝓpugnacula petrarũ asylũ eius, huic panis & aquę fideles dabuntur. Regẽ in decore suo uidebunt oculi tui, uidebũt terram
1. Cor. 1. c longinquaꝝ [regionum,] Cor tuũ meditabitur terrore, Vbi nam scriba? ubi appensor? ubi scriba turrium? Populũ illum[e] barbarũ non uidebis, nec populũ[f] abstrusi sermonis, quem non possis intelligere: aut balbutienti lingua, quem non possis capere. Contemplare Zionẽ urbem D
solennitatum nostraꝝ, uideant oculi tui Ierusalẽ, habitationẽ opulentam, tentorium quod nõ transferetur, cuius claui in perpetuũ loco non
Causam ponit tantæ felicitatis. mouebuntur, cuius funes uniuersi nunquam[g] euellẽtur. Quin potius isthic magnificus DOMINVS nobis, [ueluti] locus ubi [circũfluunt] amplissimis utrinq; ripis flumina & riui, in quibus neq; triremis grassatur, neq; ea oneraria magna transit. DOMINVS enim iudex noster, DO
Domini omnia sunt, nõ nostræ iustitiæ aut meriti. MINVS legislator noster, DOMINVS rex noster, ipse seruabit nos. Rudentes tui laxati sunt, ut nec malũ suum firmiter retinere, nec uelum expandere possint. Tum distributa sunt ornamenta prædæ ingentis, ut & claudi diripiãt spoliũ. Nec dicet ullus habitator, ægrotus sum: populo qui habitat in ea, remissa est iniquitas.

CAP. XXXIIII.

Probat iudicium & ultionẽ dei imminere omnibus qui sunt hostes populi dei, sub persona Edom.

Præfatione ac exordio lo attentionem parat. ADeste gẽtes ad audiendũ, & populi ad aduertendũ. Audiat tellus, A
& quidquid[a] in ea est, orbis & omnia germina eius, quia ira DOMINI [erit] super omnes gentes, & furor super omnẽ exercitũ earum, deuouit eas, & tradidit eas mactationi, ut interfecti earũ abijciantur, & ex cadaueribus eaꝝ ascendat fœtor eoꝝ, cruoreq; eoꝝ montes colliquescant. Contabescet quoq; omnis exercitus cœloꝝ, & cõuoluentur cœli
Cõsolatur pios, quum dicit statim perdendos esse impios à qbus affliguntur. ut codex, & omnis exercitus eoꝝ defluet, ut defluũt folia uitis & ficus. Quia inebriatus est in cœlis gladius meus, ecce descẽdet super Edõ, & B
super[b] populum quẽ ultioni meæ deuoui. Gladius DOMINI impletus est sanguine, & pinguis est adipe & sanguine agnorũ & hircorum, adipe renum arietũ, quia uictima DOMINO [est] in Bozra, & mactatio magna in terra Edom. Et descendent unicornes cũ eis, & tauri cum
[c] magnificis, & rigabitur terra eorum sanguine, & puluis eorum adipe

a Alij gebim pro foueis exponunt, in quas bruci & locustæ conijciuntur, & tunc discursus ad homines refertur.
b Pro fide alij legunt ueritas.
c Pro nuncijs quidam legunt, angeli eorum: sed uidentur intelligi de legatis Ezechiæ, qui redeuntes à Rabsace, tristia referũt.
* Irritũ fecit fœdus Senaherib, uide 2. Reg. 18. Alij intelligunt deum rupisse fœdus, propterea quod populus in fœdere non steterat, ut supra 24.

Hæc sunt uerba infidelium.

Per subiectionem respondet.

d Sanguines immania scelera sunt, ut supra 1. cap.

Sic gratulando pij loquentur, tanto hoste liberati: sarcasmum habet.
e Alij impudentẽ uel robustum.
f Ebr. Populum profundi labij ab audiendo.
Omnium oculos in Zion intentos facit, ut opus dei cõtemplantes, cõfirmatiores hoc exemplo facti, soli deo hæreant.
g Alij legunt, inueterascent.

Vertit sermonẽ ad Assyrios, sed perstat in priori metaphora.

A speciali ad generale descendit, ut supra 24.
a Ebr. Omnis plenitudo eius.

b Ebr. Populum anathematis mei ad iudicium.
Sub animalibus hostes ferocissimos intelligit & uoluptuarios.
c Abirim quidam caballos intelligunt.

b Id est, ut uindicetur ab hostibus suis Zion.

impinguabitur. Nam dies est ultionis DOMINO, annus repensionum Infra 63.a
b ad iudicium Zion. Et conuertentur torrentes eius in picem, & puluis
C eius in sulphur, & erit terra eius pix ardens. Neque noctu, neque interdiu
extinguetur, in æternū ascendet fumus eius, à generatione ad generatio
nem uastabitur, in perennem æternitatē non erit qui per eam transeat.
Quin possidebunt eam c ibis & castor, bubo & coruus habitabūt in ea.
Et extendet super eam regulam inanitatis, & f lapides uacuitatis. Ingenuos
eius uocabunt, & nō erit ibi regnū, & omnes principes eius in ni
hilum erunt redacti. g Succrescent in palatijs eius spinæ, urtica, & car
duus in munitionibus eius, eritque habitaculū draconum, & atrium pul
D lorum struthionū. Occurrent spiritus h horrēdi ululis, & satyrus ad com
parem suū clamabit: quin & Lamia isthic requiem sibi quæret, & inue
niet sibi requiem. Ibi nidificabit uultur atque pariet. In umbra ipsius fo
uebit oua, & exculpet. Milui quoque ibidem cōgregabuntur, quisque cum
sodali suo. Sciscitamini ex libro DOMINI, & legite, unum ex his non
deerit, neque ullū cum sodali suo desiderabitur, quia os eius præcepit, &
spiritus eius cōgregauit ea. Ipse proiecit eis sortes, & manus eius distri
buit eis funiculo, usque in sæculum hæreditate possidebunt eam, à gene
ratione in generationem habitabunt in ea.

e Ybi nos ibis, alij onocrotalus habent, alij pelecanus.
f Lapides intelligit quibus in bilance utimur.
g Ebr. Ascendet in palatijs.
h Zijm & Iim uarie exponuntur. Vide supra cap. 14.
Sustuli figuram & præposterum uerborum ordinem posui perspicuitatis gratia.

CAP. XXXV.

Consolatio est his qui uastati sunt, reparabūtur enim aliquādo, licet enim grauia sint passi, lætiora tamen uidebunt. Per anagogā de uocatione gentium & temporibus Christi intelliguntur, ubi ea omnia locupletißime per Christum impleta sunt.

A Laetabuntur desertū & solitudo, arida quoque terra exultabit, & flo
rebit ut liliū. Florebit amœnissime, exultabit magis ac magis, atque
iubilabit, gloria Libani dabitur ei, splendor Carmeli & Saron. Hi uide
bunt gloriam DOMINI, maiestatem dei nostri. Corroborate manus
B languidas, & genua labantia cōfirmate. Dicite præcipitibus corde, For
tes estote, ne timeatis, ecce deus uester [cum] uindicta & retributione ue
niet, deus ipse ueniet & seruabit uos. Tunc aperientur oculi cæcorum, De cęcis et
& aures surdorum reserabuntur. Tunc saliet claudus tanquam ceruus, surdis sup. 29.
& iubilabit lingua muti, quia excindētur aquæ in deserto, & torrentes Matth. 15.c
C in terra arida. Redigeturque torrida terra in stagnum, & terra siticulosa
in scaturiginem aquarum. In eo domicilio ubi dracones cubabant, erit
herba uirēs calami & iunci. Isthic quoque erit semita & uia, & uocabitur
uia sancta, pollutus non transibit per eam, & a ipse cum eis incedens in
uia, ut b stulti non possint errare. Non erit isthic leo, neque irruptio ferarū
D ascendet in eam, nec inuenietur, sed redempti [in ea] proficiscentur. Re
dempti [nempe] DOMINI redibunt, & uenient cum iubilo in Zion,
& gaudium perpetuum [erit] super caput eorum. Lætitia & gaudium
apprehendentur, fugientque labor & gemitus.

a Ebr. Et ipse eis, obscurum est quo referatur (ipse,) sed uidetur illud Hu referendum esse ad dominū; qui suis in hac uia ambulantibus aderit, ipse cum eis: si athnacta non obstaret, legerē, & ipse cum eis in has uia incedens.
b Stultos capit pro simplicibus & incautis.

CAP. XXXVI.

Historia est quomodo Senaherib oppugnarit urbem Ierusalē, & de fastu regis impij ac seruorum eius.

A FActum est autem quartodecimo anno regis Ezechiæ, ut Senaherib 4.Re.18.c
rex Assyriorū ascenderet cōtra omnes urbes Iuda munitas, & expu 2.Par.32.a
gnaret eas. Misit ergo rex Assyrius a Rabascen à Lachis Hierosolyma
contra Ezechiā regem cū exercitu graui: qui quū constitisset ad b cliuum
piscinæ superioris in uia agri fullonis, egressus est ad eum Eliakim fi
lius Hilkiæ, qui erat præfectus prętorio, Sobna scriba, & Ioah filius A
saph à commentarijs. Dixitque ad eos Rabsaces, Dicite quæso Ezechiæ,

a Rabsaken alij appellatiuum faciunt, magistrum pocillatorū.
b Procliuo alij aquæductum legunt.

Sic

Sic dixit magnus rex, rex Assyriorum, Quæ confidentia hæc qua tu ni teris? [c]Dixi, certe in uerbo labiorum, consilio & robore bello gerendo [opus est.] Nunc igitur quo tandem fidis, quod contra me rebellare ausus B es? Ecce tu fidis fulcro istius fractæ harundinis, [nempe] Aegyptio, cui si quis innitatur, in manum eius penetrat, & eam perforat: talis est Pharao rex Aegypti omnibus qui illo nituntur. Quod si dicas mihi, In DOMINVM deum nostrum speramus. An nõ is est cuius excelsa & aras sustulit Ezechias? & ad Iudam atque Ierusalem dixit, Coram altari isto adorabitis. Sed nunc quæso [b]obsides da domino meo regi Assyrio, daboque ego tibi equorum duo millia, num tu illis equites imponere poteris? Quomodo ergo retũdes faciem unius ducis uel minimi inter seruos domini mei, ut fidas tu Aegyptijs propter currus & equites? Num uero citra consilium & iussum DOMINI in hunc locũ ut eũ uastem, ascendi? Quin DOMINVS dixit ad me, Ascende in hãc terram & uasta eam. Tum dixit Eliakim & Sobna, & Ioah ad Rabsacen, Lo- C quere quæso ad seruos tuos Syriace, nã callemus nos, nec loquaris nobiscũ Iudaice, ut populus iste qui in muris est †audiat. Dixitque Rabsaces, Num ad dominũ tuũ & ad te misit me herus meus ut hæc uerba loquerer? an nõ potius ad miseros istos qui in muris excubãt, quo minus stercora sua edere, & urinam suam uobiscũ bibere cogantur? Perstabat igitur Rabsaces, ac uoce magna clamabat Iudaice, & dicebat, Audite uerba regis magni regis Assyriorum, Sic dicit rex, ne imponat uobis Ezechias, quia non poterit uos liberare. Nec est ut uos Ezechias fidere iubeat DOMINO, dicendo, Indubie liberabit uos DOMINVS, ne tradatur urbs ista in potestatẽ regis Assyriorũ. Nolite audire Ezechiam, nam sic pollicetur rex Assyriorũ, Si [e] hanc apud me gratiam ineatis, ut [f]exeatis D ad me, fruetur quisque uinea sua, quisque ficu sua, et bibet quisque aquas putei sui, donec ueniã & abducã uos ad terrã quæ uestræ terræ similis est, terram quæ habet frumentũ & uinum, terrã quæ habet panẽ & uineas. Ne forte seducat uos Ezechias, dicens, DOMINVS eripiet nos. Num liberarunt dij gentiũ quisque terrã suam de manu regis Assyriorum? Vbi est deus Hamath & Arphad? Vbi deus Sepharuaim, & quod assererent Samariam de manu mea? Aut quis est ex omnibus dijs nationum, qui regionem suam de manu mea asserere potuerit, quod DOMINVS liberaret Ierusalem de manu mea? Tacuerunt [legati,] & ne uerbum quidem ei responderunt, præceptũ enim regis erat, qui dixerat, Ne respõdeatis. Venit itaque Eliakim filius Hilkiæ præfectus prætorio, Sobna scriba, & Ioah filius Asaph à commentarijs, ad Ezechiam scissis uestibus, & commemorarunt ei uerba Rabsacis.

CAP. XXXVII.

Quid rebus perturbatis rex Ezechias fecerit, qualem consolationẽ à domino per prophetam acceperit, & quomodo hostis per angelũ pudefactus sit.

4. Re. 19. a FActum est autẽ, ut rex Ezechias audito [hoc sermone,] scinderet ue- A stimenta, & operiret se sacco, ingrederetúrque ædem DOMINI. Misit interim Eliakim, qui erat præfectus prætorio, Sobnam scribã, & seniores sacerdotũ indutos saccis ad Esaiam prophetã filium Amoz, qui diceret ad eum, Sic dicit Ezechias, Hæc dies est dies angustiæ, correptionis & irritationis, ut quũ fœtus ad procinctum partus uenit, & parientem uis enitendi destituit. Nimirũ audiuit DOMINVS deus tuus uerba Rabsacis, quem rex Assyriorum dominus eius misit, ut probra iaceret in deum uiuẽtem, & ut criminaretur uerbis quæ audiuit DOMINVS

[c]Ebraica hic ualde obscura sunt, forte pro amarthi amartha scribendum erat, ut in libris Regum, & planior esset sensus. Verbum autem labiorũ pro precibus capi puto, aut pro consolatione prophetica, quæ omnia impius hostis Ezechiæ eripere tentat.

[b]Verbum hithe areb uarie exponitur: quidam dicunt, paciscere cum domino meo: quidam, commisce te cum eo: uel, congredere cum domino meo.

†Audire pro intelligere.

[e]Eb. Facite mihi uel mecum benedictionem.

[f]Exire pro deficere, & sese dedere.

deus tuus. Tu ergo suscipias orationem pro reliquijs quæ adhuc su-
B perfunt. Venerunt itaq; serui regis Ezechiæ ad Esaiam, quibus Esaias
respondit, Sic dicetis domino uestro, Sic dixit DOMINVS, Ne timeas
propter uerba quæ audiuisti, quibus me serui regis Assyrij cõtumeliose
lacerarunt. Ecce ego mittam[a] uentum contra eum, cuius sonitũ proti-
nus ut audierit, reuertetur in terram suam, quem & ego in terra sua gla
dio prosternam. Porrò Rabsaces reuersus, offendebat regem Assyriũ
oppugnantem Lobnam, resciuerat enim q; à Lachis soluisset. Rumor
enim erat de Tharhaka rege Aethiopũ, q; profectus esset ad pugnandũ
contra eum: quem quũ audisset, misit [alios] legatos ad Ezechiam cum
hisce mãdatis, Sic dicetis Ezechiæ regi Iuda, Ne te seducat deus tuus, in
C quo tu confidis, ut dicas, Ierusalem non tradetur in potestatem Assyrio
rum, tu enim audiuisti quæ nam fecerint reges Assyriorũ omnibus na
tionibus, eas excindendo, & tu euaderes? Num liberarũt dij gentiũ eas
quas deuastarunt maiores mei? Gosan, Haran, Rezeph, & filios Eden,
qui erant in Thalassar? Vbi est rex Hamath? rex Arphad? atq; rex ciui-
tatis Sepharuaim, Hena & Aua? Accepit ergo Ezechias epistolã de ma-
nu legatorũ, & quũ legisset eam, ascendit in ędem DOMINI, & expan
dit eam Ezechias corã DOMINO, orauitq; Ezechias ad DOMINVM
in hunc modũ, DOMINE exercituum, deus Israelis, qui Cherubim in
habitas, tu solus deus es omniũ regnorũ terræ, tu enim fecisti cœlum &
terram, inclina DOMINE aurem tuam, & ausculta: aperi DOMINE
oculos tuos, & inspice, & audi cuncta uerba Senaherib, qui legatione
D missa probra iecit in deum uiuentem. Equidem uerũ esse agnosco DO
MINE, q; reges Assyrij uastauerint gentes & cunctas regiones earum,
quodq; deos eorum igni trandiderint, quãdoquidẽ illi non erãt dij, sed
opus manuum humanarũ è ligno aut lapide, unde et perdiderunt eos.
Nunc ergo DOMINE deus noster, serua nos quæso de manu eius, ut
cognoscãt omnia regna terræ te solum esse deũ. Misit aũt Iesaias filius
Amoz ad Ezechiã [nuncios] cum huiusmodi mandato, Sic dicit DO-
MINVS deus Israelis, Ea quæ orando petiuisti à me super Senaherib
rege Assyriorũ, [audiui,] & hoc est uerbũ quod respondit DOMINVS
contra eum, Contempsit te, ac subsannauit te [ô rex,] uirgo filia Zion, Verba sunt ad regem Assyrium.
filia Ierusalẽ mouit post te caput. Cui uero tu opprobrasti? cui maledi
xisti? in quem edidisti uocem? contra quem sustulisti fastum oculorum
E tuorum? Contra Sanctum Israelis, [b] missis enim legatis tuis contume-
lias iecisti in dominũ, & dixisti, Copia equitatus mei, in iuga montium
ascendi ego, ad latera uidelicet Libani, et succidi excelsa cedrorum eius,
electas pinus eius, & introiui ad summitatẽ extremitatis eius, ad saltũ
agrorũ eius cultorũ. Ego fodi & bibi aquas, & exiccaui plantis pedum
meorũ omnes riuos qui pro munitione sunt. An non audiuisti q; hoc Iam respon det deus ad impia cogi tata Sanhe rib.
[negotiũ] iam olim fecerim, retroq; temporibus formauerim illud, iam
uero adduco illud, nempe ut uastem urbes munitas, & redigam eos in
aceruos & ruinas, quarum habitatores ut manci trepidabunt ac erube
scent, similes erunt gramini agri, oleri uiridi, & fœno tectorum, quod
F antequam enascatur, plerunq; exaret. Ego conuersationem tuam, ego
profectionem tuã & reditũ tuum noui, æque furorem tuum cõtra me.
Quandoquidẽ ergo furis contra me, ascendit secura [c] opulentia tua ad
aures meas, & ob id inijciam hamum naribus tuis, & lupatum meum
in labia tua, & retro agam te ea uia qua uenisti. Et hoc sit tibi [ô Eze-
chia]

a Alij legunt, spiritũ, nempe pro animo, immittam ei aliam mentem, indam alium animum.

b Ebr. In manu seruorum tuorũ. Hostis populi dei impudenter hæc iactat, ac si perfecisset quæ corde conceperat: aliàs in futuro hæc posui.

c Ex qua fere insolentia nascitur, ergo quidam dicit insolentia.

chia] ſignum, Hoc anno comedes repoſita, proximo anno quæ ſponte
naſcentur, tertio uero anno ſeminabitis & metetis, uineas quoq; plan
tabitis, & fructum earum edetis. Rurſumq; coibit in unum quod eua-
det de domo Iuda, iactaq; deorſum radice quod reliquũ eſt, fructum ſur
ſum reddet. Quia prodibunt reliquiæ de Ieruſalem, & ſeruati de mon-
te Zion: hæc faciet zelus DOMINI exercituum. Propterea ſic promi-
tit DOMINVS de rege Aſſyriorum. Nequaquã ingredietur in urbem G
iſtam, neq; ſpiculum huc iaculabitur: non occurret ei clypeus, neq; exci
tabitur contra eam agger. Ea uia qua uenit redibit, & in iſtam urbem
non introibit, dicit DOMINVS. Propugnabo enim ut ſeruem urbem
iſtam, propter meipſum, & propter Dauidem ſeruum meum. Egreſſus
4. Re. 19. g itaq; angelus DOMINI, percuſſit in caſtris Aſſyriorum centena octo-
Iob 1. d
Eccli. 48. d ginta quinque millia: quumq; mane ſurgerent, ecce omnes[b] iacebant
1. Mac. 7. f mortui. Soluit ergo Senaherib rex Aſſyriorum, & abiens habitauit in
2. Mac. 8. e Niniue. Factum eſt autem quum aliquando adoraret in æde Niſroch
dei ſui, ut Adramelech & Sarezer filij eius ipſum trucidarent gladio,
& confugerent in terram Ararat, & regnauit Eſarhadon filius eius
pro eo.

CAP. XXXVIII.

Ezechiæ letali morbo correpto uita prorogatur. Reſtitutus canit domino.

4. Re. 20. a QVodã tempore ægrotabat Ezechias letaliter, uenit ergo ad eũ A
2. Par. 32. f Ieſaias filius Amoz propheta, & dicebat ad eum, Sic dicit DO
MINVS, Manda domui tuæ, morieris enim tu, & non uiues.
Vertebat ergo Ezechias faciem ſuam ad parietem, & orans ad DOMI
NVM, dixit, Mi DOMINE, memẽto quæſo quòd ambulauerim corã te
in fide, & integro corde, & quòd fecerim quę tibi placẽt. Fleuitq; Ezechias
magno fletu. Factus eſt ergo ſermo DOMINI ad Ieſaiã in hunc mo-
dum, I, et dic ad Ezechiã, Sic dicit DOMINVS deus Dauidis patris tui,
Exaudiui precationẽ tuam, uidi lachrymas tuas, ecce ego addo ad dies
tuos quindecim annos, & de manu regis Aſſyriorũ te liberabo, & urbẽ
hanc, & protegã urbem iſtã. Et hoc eſto tibi ſignũ à DOMINO, quòd DO
MINVS factur9 ſit rem iſtã quã promiſit. Ecce ego reducã umbrã gra B
dibus quibus deſcẽdit in hora Achas cũ ſole retrorſum decẽ gradibus.
Reuerſus eſt ergo ſol decẽ gradib. quibus gradibus ſcilicet deſcẽderat.

Scriptum Ezechiæ regis Iuda, quum ægrotaſſet & conualuiſſet ab
ægrotatione ſua.

Ego dixi, in pręciſione dierum meorũ ibo ad portas inferorũ, uiſitatus ſum quum adhuc ſupereſſent anni. Dixi, Non uidebo dominum, dominũ inquam in terra uiuentiũ, non aſpiciam ultra hominem cũ ha
bitatoribus huius[a] ſæculi. Vita[b] mea tranſlata eſt, & conuoluta à me C
inſtar tentorij paſtoralis: præcidi ueluti textor uitam meam, à *faſtigio
incidit me, à prima luce ad noctem uſq; conficies me. [c] Supputabam
uſq; ad auroram, ut leo contriuit omnia oſſa mea, à prima luce in no-
ctem[d] conficies me. Garriebam non aliter quàm grus, aut hirundo, ge
mebam ut columba, tendebant oculi mei in ſublime, [dicebam,] Vis
mihi fit ô domine, fideiube pro me. Quid loquar? & dixit mihi, & is
idem fecit, mouitando [caput, concutiendo corpus, meditabor] omni-
bus annis meis, de amaritudine [hac] animi mei. Vltra eos uiuent D
domine, & in eis omnibus uita ſpiritus mei: tu me ſomno degrauas, &
[rurſum] uiuificas. Ecce ad incolumitatem [cedet] mihi amara hæc
amaritudo, & tu dilexiſti animã meam ut [eam erueres] è fouea nihili,

Imperatiui pro futuris, per heteroſin: uel, comedendum eſt.

[b] Eb. Ipſi omnes cadauera mortuorum.

Carmen eſt gratulatorium, quo domino gratias agit pro ingentibus beneficijs.

[a] Alij hadel pro orbe exponunt.
[b] Alij legũt, incolatus uel ætas.
* Vel ab infirmitate.
[c] Vbi ſupputatio fit, fit & adæquatio aut comparatio, Man vergleycht eins gegen anderen.
[d] Quidam legunt in tertia perſona, cõficiet me, ſed tunc ad morbum refertur: ego ad eum retuli, nam frequẽtes ſunt heteroſes perſonarum apud Ebræos.

eEb. Quia non fouea confitetur tibi, [ne] mors laudabit te.

quoniam abiecisti post tergum tuum omnia peccata mea. Neq[e]enim aut inferi te canunt, aut mortui te laudant, neq; expectabũt descendentes in foueam fidem tuam. Viuus uiuus [inquam] canet te, quemadmodum & ego hodie, pater filijs notam faciet fidem tuam. DOMINVS ad seruandum me [adfuit,] & cantica mea celebrabimus omnibus diebus uitæ nostræ in æde DOMINI. Et ait Iesaias, Accipiãt massam carycarum, & conficiant emplastrum super ulcus, & conualescet. Et dixit Ezechias, Quàm admirandum, quod in domum DOMINI ascensurus sum.

CAP. XXXIX.

Ezechias ostendit legatis Babylonici regis omnia, ob quod à domino increpatur.

A EOdem tempore misit Merodach Baladan, filius Baladan, rex Babyloniæ literas & donariũ ad Ezechiam, audierat enim quod ægrotasset & conualuisset. Et lætatus est Ezechias super illis, & ostendit illis cellam aromatum, argentum & aurum, odores, unguentum optimũ, uniuersum armamentariũ suum, & quidquid inueniebatur in thesauris suis: nihil erat quod non ostẽderet eis Ezechias, cum domi suæ, tum per omne regnum suum. (4.Re. 20.) B Venit autem Iesaias propheta ad regem Ezechiam, & dixit ad eum, Quid dixerunt uiri illi, & unde uenerunt ad te? Respondit Ezechias, De terra longinqua uenerunt ad me à Babylone. Tum ille rursum dixit, Quid inspexerunt domi tuæ? Respondit Ezechias, C Quidquid est domi meæ inspexerũt, nec est quidquam in thesauris meis quod eis non ostenderim. Tunc dixit Iesaias ad Ezechiam, Audi uerbum DOMINI exercituũ, Ecce dies uenient, ut auferatur Babylonem quidquid domi tuę est, & quidquid reposuerunt patres tui usq; D in hunc diem, nec quidquam fiet reliquũ, dicit DOMINVS. Quin & ex filijs tuis, qui ex te prodibunt, quosq; generabis auferent, & erunt eunuchi in aula regis Babylonici. Dixit autem Ezechias ad Iesaiã, [a]Benè uertat consilium DOMINI quod exposuisti: & dixit, Modo pacatæ sint atq; tutæ res diebus meis.

aEb. Bonus est sermo domini quoniam loquutus es, & dixit quod erit pax & ueritas in diebus meis.

CAP. XL.

Capta occasione à captiuitate Babylonica, consolatur populum, & ad pietatem inuitat. Anagoga est de liberatione facta per Christum.

A COnsolamini consolamini populũ meũ, dicit deus uester: loquimini ad cor Ierusalẽ, & clamate ad eã, nam [a]militia eius expleta est, & iniqtas eius remissa, dupla eñ accepit de manu DOMINI pro oĩbus peccatis suis. [b]Vox†clamãs in deserto, Parate uiã DOMINO, in solitudine planã facite semitã deo nostro. Exaltetur omnis uallis, omnis aũt mons & collis humilietur. Quod curuũ est fiat rectũ, & prærupta planities. B Reuelabitur enim gloria DOMINI, uidebitq; omnis caro pariter, q̃niã os DOMINI loquutũ est. Vox dicebat, Clama: & dixit, Quid clamabo? Omnis caro fœnum, & omnis beneficentia eius sicut flos agri: fœnum ubi exaruit, decidit flos, quia spiritus DOMINI flauit in ipsum: profecto fœnum populus. Exaret fœnum, defluit flos, uerbũ autẽ dei nostri stabit in æternũ. Ascende tibi in montem excelsum, ô Zion euangelizatrix, exalta fortiter uocem tuam ô euangelizatrix Ierusalem, C exalta [inquam,] ne metuas: dic ciuitatibus Iuda, Ecce deus uester. Ecce DOMINVS deus ueniet in robore, & brachiũ suũ dominabit p sese: ecce merces eius cũ eo, & op[9] eius ante ipsum. Pascet†gregẽ suũ ut pastor, & brachio suo cõgregabit agnos, inq; gremio suo feret, fœtas aũt suauiter ducet. Quis mẽsus est uola sua aquas, et cœlos palmo [q[s]] æstimauit? quis

Cyrus typum gerit Christi, in deo hæc ad Christi tempora referuntur. Matth. 3.a Mar. 1.a Luc. 3.a Ioan. 1.e Eccli 14.c Ioan. 12.d 1.Pet. 1.d Iacob. 1.b Vertit sermonem ad urbem Ierusalem, et caput gentis Iudaicæ. Ezech. 34.E 37.f Ioan. 10.b

Sermo hic cõsolatorius ad 49. caput usq; durat, partim ad abductos, partim ad abducẽdos habitus. Eximia enim cõsolatione opus habebant, qui promissionibus dei non credentes, deũ irritarant, ut eos in grauissimam captiuitatem abduci sinebat inter gentes, ne in totum aut desperarent, aut à deo ac uera religione, exemplo gentium deficerent.
aPro militia legi potest, definitum tempus.
bFingit propheta se audire uocem inuitantem homines ad excipiendum liberatorem.
Rationes adducit cur nõ despõdere debeant animũ, quantacũq; enim potentia sit hostiũ qui eos captiuos tenẽt, potentiorem esse deũ, qui eos sit certissime liberaturus. Atq; ut hoc persuadeat, uirtutem ac potentiam dei graphice describit, & multis uerbis exprimit.

quis comprehendit tribus [digitis] puluerem terræ, & apendit montes
Bap. 9.e in statera, & colles in bilãce? Quis parauit †[c]spiritũ DOMINI? [quis]
Rom. 11.d uero à consilijs ei fuit, & eum docuit? Cum quo inijt consiliũ qui eum
1.Cor.2.d erudiret? [[d]quis] docuit eum in semita iudicij? [quis] docuit eum scien-
tiam, & iter intelligentiæ [quis] declarauit ei? Ecce gentes [ad ipsum D
cõparatæ] tanquam gutta situlæ, & ut momentũ quod bilancem [pro-
pendet] reputantur, ecce insulas quasi minutissimũ puluerem proijciet.
Libanus non satis esset ad incendendum [ignem,] neq; feræ eius suffi-
cerent holocausto. Omnes gentes coram eo tanquam nihil sunt, & res
Act.17.d inanes atq; friuolæ reputantur illi [comparatæ.] Cui ergo similem fa-
cietis deum? aut quodnam simulachrum adornabitis ei? Simulachrum E
fudit artifex, & auri fusor diducit illud, & argẽteis laminis fusor [obdu-
cit.] Qui[e] opibus destitutus est, ut & is offerat, lignum eligit quod non
putrescit, & artificem industrium sibi quærit qui sculptile præparet, ne
loco moueatur. †An [horum] rudes estis? An [hæc] non audiuistis?
An non à rerum primordio hoc nunciatum est uobis? An non docti
estis à iactis terræ fundamentis? Qui sedet supra globum terræ, & qui
habitant in ea, [sunt] ueluti locustæ. Qui extendit cœlos ut cortinam, F
& expandit eos instar tentorij, quod ad inhabitandũ [figitur.] Qui redi
git potentes in nihilũ, & reddit iudices terrę ut sint inanes, quin ut neq;
plantentur, neq; seminẽtur, neq; radicem fundat in terra stirps eorum.
Ad hæc, protinus ut in eos flat exarent, & turbo eos tollit ut stipulam.
Cui ergo me similabitis? aut cui similis ero, ait sanctus? Attollite in su-
blime oculos uestros, & contemplamini quis creauerit ista, producens
in numero exercitum eorum, singula suis nominibus uocans, à multi-
tudine uirium, & robore uirtutis, ut ne unum quidẽ deesset.* Cur er- G
go diceres, ô Iacob, & tu Israel [cur sic] loquerere? Via mea abscondita
est à DOMINO, & iudicium meum à deo meo præterijt. An non scis?
An non audisti q[f] sempiternus deus & DOMINVS ille qui extremita
tes orbis condidit, non laborat, nec lassitudine fatigatur, nec prudentia
eius peruestigari potest? Ipse [potius] dat lasso uirtutem, & ei quem ui-
res deficiunt, robur abundè suppeditat. Adulescentes fessi & anheli red
duntur, & iuuenes selectissimi omnino cõcidunt. Qui DOMINVM
expectant[g] nouas subinde uires recipiunt, sustollent alas ut aquilæ: cur
rent, nec fatigabuntur: ambulabunt, & non fessi erunt. CAP. XLI.

*Mutata figura orationis in sermocinationem inter deũ & homines, in ea-
dem argumentatione perstat, probatq; non solum reducendos Iudæos ex ca-
ptiuitate, sed & hostes eorum perdendos esse.*

SIlete mihi ô[a] insulæ, resumant populi nouas uires, accedant, & tum A
loquantur, pariter accedamus ad iudicium. Quis excitauit ab Ori-
ente iustitiam, prædicabat eum[b] quocunq; ueniebat, tradebat coram eo
gentes, & imperitare faciebat eum regibus, ut daret [eos] ut puluerem
gladio suo, & ueluti stipulam impulsam arcu suo. Persequebatur eos,
en.14. & euasit incolumis, uia quam pedes[c] eius ante nunquã fuerãt ingressi.
fra 44.a Quis operatus est, & fecit? uocans sæcula ab initio, ego DOMINVS
.b
oc.1.d primus, & cum nouissimis ego ipse. *Viderunt insulæ, & timuerunt, B
.c extremi fines terræ expauerunt, accesserunt [tamen] & uenerũt. Quisq;
proximo suo opem tulit, & fratri suo dixit, Sis fortis. Faber lignarius
confirmauit conflatorem qui expolit malleo, cũ eo qui crebris uicibus
incudem percutit, & dicit, Bonum hoc erit ad plumbaturã, firmauitq;

c Alij legunt uentũ, alij mentem.

d Quis ubiq; addidi, uirtute zeugmatis, ut clarior esset sensus.

Iudæi habent uerum, uiuũ, æternum, & omnipotentem deũ, qui eis bene uult & fauet, licet iã puniat, ergo nihil est quod metuãt. Gentes idola habent opera manuum hominum, ergo uani sunt.

e Ebr. Cuius opes in fiscum publicum raptæ sunt.

†Futura sunt apud Ebræos.

Monet ut ad se redeãt, rationem subducant, & expendant potentiam dei sui, & uanitatem idolorum, ex rebus creatis &c. Magnifice autem tractat locum de omnipotentia dei.

*Verso sermone ad Israelitas, monet, ne huiusmodi uanas cogitationes admittant, quod deus eorum obliuiscatur.

f Alij legunt, deus sæculi.

g Eb. Mutant uirtutem.

a Insulæ pro nationibus aut gentibus insularibus.

Abrahã euocatus à deo ex Vr Chaldæorum, primus iustitiam prædicabat, qui fide iustus, deũ ubiq; quocũq; peruenerat prædicabat. Quẽ deus utcunq; unus esset, semper tutatus est, ut eũ potentiorẽ etiã regibus faceret, cur igitur posteri eius desperarent? exemplo ergo Abrahæ consolatur & ut sibi fidant exhortatur.

b Eb. Ad pedem suum.

c Ebr. Transijt in pace, semita in pedibus suis non uenit.

*Iam tempus est, ut pro se dicãt gentes, audito quod proposuit deus. Vident aũt infirmã se habere causam, ideo timent: ne tamen uideantur causa cessisse, præfracte accedunt, & idola sua conantur defendere. Interim mire extenuat propheta idolorũ uanitatẽ.

†Vides ô Israel, me uictorem esse, ergo ne timeas.
Elegi te sine tuis meritis, cur ergo non asserereteus?

[simulachrum] hoc clauis, ne loco moueretur. †Tu autem Israel ser-
uus meus es, & tu Iacob quem elegi semē es Abrahæ amici mei. Tu es
quem apprehendi ab extremitatibus terræ, & ab eminētijs eius uocaui
te, ac dixi tibi, Seruus meus eris tu, elegi te, neq; unquam te repudiaui.
C Ne timeas, quia ego tecum sum: neq; circumspectes, quoniā ego deus
tuus sum, qui te corroboro, qui & opem tibi fero, & te dextera iustitiæ
meæ fulcio. Ecce pudefient & ignominiosi erunt omnes qui [ira] suc-
cenduntur contra te, redigentur in nihilū, & peribunt uiri qui litem cō
tra te suscipiunt. Quæres eos, sed non inuenies eos. Viri qui tecū con-
tendunt, & qui bellum contra te mouere audent, erunt sicut nihilum, et
uelut quod non est. Ego enim sum DOMINVS deus tuus, qui te de-
xtera tua apprehendo: ego dico tibi, Ne timeas, ego tibi auxiliū feram.
Ne timeas tu, ô Iacob uermicule, ô Israel qui pauco es numero, ego au
xilium tibi feram, dicit DOMINVS, & uindex tuus sanctus Israelis.
D En ego faciam te plaustrum, & tribulā nouam dentatā, ut exteras mon
tes atq; comminuas, & colles in scobem redigas. Ventilabis eos, & uen
tus tollet eos, & turbo sparget eos. Tu autem exultabis in DOMINO,
in sancto Israelis te iactabis. Quum adflicti & egeni aquas quærunt,
nec [inueniunt,] & lingua eorum siti exaret, ego DOMINVS exaudio
eos, ego deus Israelis non desero eos. Aperio in editissimis uerticibus
flumina, & in medijs campis fontes: desertum uerto in stagnum aqua
E rum, & terram torridam in scaturigines aquarum. Dabo in deserto ce-
drum, spinum, myrtum & oleā: ponam in solitudine abietem, ulmum
& populū simul, ut uideant, cognoscant, & alta mente reponāt, & per-
pendant simul ꝙ manus DOMINI fecit hoc, & sanctus Israelis ipsum
creauerit. Adeste causæ uestræ, dixit DOMINVS, adferte firmamenta
uestra dixit rex Iacob. Quin adferant [deos suos,] ut annuncient no-
bis quæ euentura sint, aut saltem quæ prius fuerunt indicent, ut repo-
F namus in cor nostrum, ut sciamus nouissimum eorum, aut quæ in fori
bus sunt exponant nobis. Nunciate quæ posthac euentura sunt, ut scia
mus uos deos esse: quin benefacite aut malefacite, ut enarremus & ui-
deamus pariter. Ecce uos estis ex nihilo, & ᵇfactura uestra ex nihilo est,
abominatio elegit uos. Excitaui ab Aquilone, & uenit: ab ortu solis
uocabit in nomine meo, & ueniet [super] principes uelut [super] lutū,
& conculcabit quemadmodū figulus lutum. Quis annunciauit [hęc]
G ab initio, ut sciremus, & porrò quid futurū sit, & dicemus eum habere
ᵉcausam potiorem? Sed nullus est qui annunciarit, nullus est qui præ-
dixerit, neq; est qui audierit sermones uestros. Ego primus sum qui [di
co hæc] Zioni, ᶠEcce, ecce ipsi, & ipsi Hierosolymæ dabo læta ac fausta
nunciantē. Ego uidebor, & nō uir, & de illis nō est consultor: si sciscitер
ab ipsis, ne uerbo quidē respondent. En uani sunt omnes illi, & opera
eorum nihil, simulachra eorum uentus sunt & res informis. XLII.

Vrget gentes, ut causam suam non deserant, quin uicissim pro se ducant, & ossa sua, id est firmissima argumēta sua, adducāt.

Apostropha ad deos eorum. Pronunciat deus. quid sint idola.

ᵇAlij legunt, & opus uestrum ex clamore.
Obmutescentibus idololatris, deus denunciat quid facturus sit: & est manifesta prophetia de Cyro. Hoc quum nesciant dij eorum, constat eos deos haudquaquam esse.
ᵉEb Dicemus iustum, id est, pronunciabimus eum iustam habere causam.
ᶠVel, ecce illi, filij scilicet tui, è captiuitate redeunt.

Prædicitur liberatio Iudæis per Cyrū facta, quæ typum habet liberationis omnium hominum per Christum, ut patet ex cap. 12. Matthæi. Multa enim sunt quæ in Cyrum minime competunt, ad tempora ergo Christi aptat illa fides pij pectoris, prædicitur nihilominus pœna contumacibus & incredulis.

A ECce † seruus meus, quo nitar: electus meus, quo [unice] placatur Mat.12 b Supra 2.
anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus
proferet. Non clamabit, neq; efferetur, non faciet audiri in platea uo-
cem suam. Arundinem fractā non conteret, & linum obscurum non
extinguet,

extinguet,ad ueritatem iudicium proferet. Non[a]hallucinabitur, nec
præceps erit,donec ponat iudiciũ in terra,& ad legem eius insulæ expe
ctabunt. Sic dicit DOMINVS deus creator cœlorum,& qui extendit
eos,qui expandit terrã & germina eius,qui respirandi uim tribuit po-
pulo eam [inhabitanti,] & spiritum his qui uersantur in ea. Ego DO-
MINVS uocaui te in iustitia, & apprehendam [te] manu tua: custo-
Infra 49.b diam te,&†dabo te in fœdus populi,in lucem gentibus. Vt aperias o-
culos cæcorũ,ut educas è carcere uinctos,de domo carceris sedentes in B
Infra 48.b tenebris. Ego DOMINVS,[b]Hu est nomen meum,&†gloriam meam
alteri non dabo,nec laudem meam sculptilibus. Priora ecce uenerunt
& noua ego annuncio,quæ ego uobis nota facio antequã exoriantur.

Cantate DOMINO carmen nouum,laudem eius [canite] ad extre-
ma terræ usq;. [Canant] qui in mare descendunt, & quidquid in eo
est,insulæ & qui in eis habitant. Tollant [uocem] desertum & ciuita-
tes eius,uillæ in quibus habitat Cedar,iubilent qui edita petrarũ inco-
lunt,de montium uerticibus plaudant. Tribuant DOMINO gloriã
& laudem eius in insulis annuncient. DOMINVS herois instar pro
dibit,& sicut miles [in procinctu stans] zelum excitabit, uociferabitur,
clamabitq;,& hostibus suis superior erit. †Hactenus diu silui, [num] C
igitur dissimularem? num me continerem [perpetuò? quin] more par-
Allegoria est. turientis clamabo,anhelus gemam,& simul suspiria ducam. Vastabo
montes & colles,& omnẽ herbam eorũ arefaciã, ponamq; flumina in
insulas,& stagna exiccabo. Et ducam cæcos in uia quam ignorabant,
& dirigam eos per semitam quam nesciebant. Conuertam tenebras
Asseueratio. coram eis in lucem, & obliqua in planum. Hæc faciam eis,nec dere-
Hactenus carmen gratulatorium. linquam eos. *Acti sunt retrorsum,pudore pudefiẽt quicunq; sculpti
li fidunt,& qui dicunt fusili,Vos estis dij nostri. †Audite ô surdi,& a-
ciem ad uidendum intendite ô cæci. Quis cæcus, nisi seruus meus? &
surdus æque ac nuncius meus quẽ missurus sum? Quis [inquam] tam
cæcus est ac perfectus, & cæcus perinde ac seruus DOMINI? Vidisti
[c]multa,at non obseruasti:patulæ sunt aures,at nemo audit. Egregiam D
quidem uoluntatẽ erga uos habuit DOMINVS propter iustitiã suã,
legem suam [inter uos] magnificam & augustam reddidit. †At popu
lus iste direptus est & proculcatus,illaqueans cunctos iuuenes suos,ut
retrusi sint in carceres. Prædæ patuerunt nemine liberante: proculcati
sunt, & nemo dixit, Restitue. Quis ex uobis hæc auribus capit? quis
aduertit & attendit,ut in posterum [caueat?] Quis autẽ tradidit Iacob
ut conculcetur? & Israelem direptoribus? Númne DOMINVS? [d]Pec-
cauimus ei,& noluimus incedere in uijs eius,nec audiuimus legẽ eius.
Propterea effudit super[e]eum iram furoris sui, & belli[f]impetum,& in-
flammauit eum undiq;,sed non animaduertit: exarsit contra ipsum,ne
que corde hoc expendit.

CAP. XLIII.

Perstat propheta in cõsolatiõe,docetq; sublatis causis fore ut deus eos è capti uitate liberet. At in typo pertinẽt ad eã liberationẽ, quæ per Christũ facta est

ET nũc sic dicit DOMINVS creator tuus ô Iacob,& formator tuus A
ô Israel, Ne timeas,ego enim redemi te,uocaui [te][a]nomine tuo,ut
meus esses tu: quum transires aquas,ego tecum essem: quũ uero flumi-
na,nõ te obruerent: quũ per ignẽ incederes, non cõbubereris,neq; flam
ma te incẽderet. Quia ego sum DOMINVS deus tuus,Sanctus Israe
lis,seruator tuus,tradidi Aegyptũ ut esset pro te piaculũ: [dedi insuper]

[a]Alij legunt,non obscurus erit: uel,non caligabit: alij, non erit tristis neq; turbulentus. Non erit mœstus neq; fractus.

[b]Hu nomen dei est: uel potest legi, Hoc est nomẽ meũ: nam hu significat *hic* uel ipse. Deus enim sui similis est ab æterno.

Propheta ex affectu in laudem dei prorumpit, & omnia ad laudandum deum inuitat, qui tanta potentia suos sit liberaturus.

†Dicat quis, Si liberare uult & potest, cur non iampridem potentiam suam exeruit? Respondet huic obiectioni, Hactenus dissimulaui, uisusq; sum dormire, sed iam exurgam, &c.

*Antithesis, Meos seruabo, idololatras pudefaciam.

†Instituit iam sermonem ad increpationem populi Iudaici, taxans eorum cæcitatem, quod uidentibus oculis uidere nolint: q.d. Cur tantis promissionibus increduli estis? Cur tot miracula non consideratis? At increduli uicissim prophetas per irrisionem cæcos & surdos uocant.

[c]Raboth alij ꝓ sæpe exponunt.

†Voluit quidem dominus uobis bene, & declarauit suam uoluntatem erga uos ingentibus beneficijs, at uos contempta iustitia & lege dei, ob peccata uestra iam calamitosi estis, & in captiuitatem ducemini, quod malum uos uestro iumento uobis aduexistis. Nec adhuc est quispiam inter uos, qui huius mali causam expendat, ut resipisceretis.

[d]Mutaui ꝑsonã ꝓpter hatanu.

[e]Super eum, id est, super populum suum.

[f]Impetum aut robur belli, pro grauissimo bello.

[a]Ebr. Vocaui in nomine tuo. Quum meus sis, quomodo te desererem? Quin potius, ut te seruarem, nobilissimas gentes perderem, modo mihi obtemperes, tanti te facio.

Per tres gentes omnes intelligit. Sic amat deus suos, ut nõ dubitet etiã alias gẽtes adfligere ut suos seruet, quod in Aegyptijs & alijs uidere licet. Meriti quidem erant extrema suis flagitijs, sed pepercit deus, & liberauit eos.

Aethiopes & Sabæos pro te, eo quod pretiosus fueris in oculis meis,
quodq; tāti esses, & quod te amore prosequerer, imò [quoduis genus]
hominum pro te expēdi, & populos quosuis pro anima tua. Ne ergo
timeas, quia ego tecū sum, ab Oriente adducam semen tuum, & ab Oc
cidente colligam te. Dicam Aquiloni, Da: & Austro, Ne prohibeas, ad
duc filios meos de longinquo, & filias meas à finibus orbis. Quicunq;
uocatus est nomine meo, hunc enim creaui, finxi, & feci ad gloriam
B meam. [Omnino propositum est] educere populū cæcum, & cui sunt
oculi, tam surdos quàm eos qui aures habent. *Congregētur iam om
nes gentes & populi, colliganturq; in unum, quis ex eis istud annunci
at? significent nobis priora, producant testes suos, & [b] absoluētur: & au
diāt, & dicāt, Verū est. Vos testes mei dicit DOMINVS, & seruus meus
quē elegi, ut sciatis & credatis mihi, utq; intelligatis, q; ego sim illeipse:
ante me nō est formatus deus, neq; post me erit. Ego Ego sum DOMI Osee. 13. b
NVS, & præter me nō est seruator. Ego annunciaui, & saluaui, & no
ta feci, & non est in uobis alienus. Et uos testes mei estis, dicit DOMI
NVS, q; ego sum deus, q;q; ab [c] æterno ego [d] illeipse, & q; nemo de ma
nu mea eripit, q;q; nemo rescindit quod ego operor. Sic dicit DOMI
NVS assertor uester sanctus Israelis, Propter uos misi Babylonē, & de
C traxi uniuersos [e] uectes, & Chaldęos, quorum exultatio in nauibus est.
Ego DOMINVS Sanct' uester, creator Israelis, rex uester. Sic dicit DO
MINVS qui uiam per mare præbet, iter per aquas uehemētes, qui edu
cit currus & equos, exercitū & robur, ut simul iaceant, & non resurgāt,
extincti ut linamentū expirent. Sed priorū ne recordemini, & ueterum
ne memineritis: en ego facio † nouū quid, iamiam efflorescet, num & 2. Cor. 5. d
hoc cognoscetis? Ponam etiam uiam in deserto, & flumina in solitudi Apoc. 21. b
ne. [f] Gloriam meam prędicabunt agrestes bestiæ, dracones, & pulli stru
thionum, q; dederim aquas in deserto, & flumina in solitudine, ut potū Prosopopœia, quæ
habeat populus meus electus meus, populū istū quē finxi mihi, ut lau- hyperbolē
dem meam enarrent. †Et tu Iacob non inuocasti me ut mei gratia la- habet Tā
boris aut molestiæ aliquid insumeres ô Israel, non adduxisti mihi pecu insolitā tē
D dem holocaustorū tuorū, nec sacrificijs tuis me celebrasti. Nec [g] ego te dominus potentissi-
coegi ut seruires oblatione Minha, neq; negotium tibi feci thure. Non mus faciet,
emisti mihi pecunia calamum, neq; adipe uictimarum tuarū imbuisti ut etiam fe-
me, quin potius me seruire fecisti in peccatis tuis, & negotiū mihi feci ræ sint con
sti iniquitatib. tuis. Ego Ego illeipse sum, qui deleo trāsgressiones tuas, celebratu-
idq; propter me, & peccator. tuorum non recordabor. Reduc mihi in ræ.
memoriam, iudicabimur simul, narrato tu [h] id, cuius causa absolutionē
speres. Pater tuus iste primus [primo] peccauit, & interpretes tui perfide Gen. 3.
egerunt contra me, & principes sanctuarij prophanaui, Iacob deuoui Gen. 12. 20.
internetioni, & Israelem [obieci] opprobrantibus. CAP. XLIIII. Num. 20.

Perstat propheta in cœpto argumento consolandi Iudæos: insultans interim idolis & dijs gentium. Exo. 32.

A NVnc ergo audi ô Iacob serue meus, & Israel quē elegi. Sic dicit
DOMINVS factor tuus & qui te finxit, quiq; ab utero auxilio ti
bi fuit, Ne timeas ô Iacob serue meus, et tu [a] recte quē elegi. Quia effun
dam aquas super siticulosam, & flumina super aridam, effundam spiri
tum meum super semen tuum, & benedictionem meam super germi-
na tua, & crescent ut inter herbas, & sicut salices ad riuos aquarū. Alius
dicet, Ego DOMINI sum: alius nomine Iacob uocabit: alius autē ma-
nu

*Finge deum stantē contra gentes & idola, in actione forensi, ut supra.

b Pro absoluētur dici potest, iusti pronūcientur uel iustificētur. Quum pudore obmutescūt, nec producere testimonium possunt suæ deitatis, deus producit testes, quod ipse unicus & uerus, deus sit.

c Ab æterno dixi pro mi iom, quod ad uerbum est de die.

d Pro hū dixi illeipse, ipse idem scilicet, qui ab æterno deus est, sēper sui similis, ac immutabilis.

e Dominus detraxit uectes, id est, omnia impedimenta, omnes fortes &c. Alij exponunt barihim fugitiuos.

Exempla quædam uetera refricat, ex quibus liquidū fiat, deū posse & uelle liberare eos è captiuitate Babylonica: exempla autem plurimam uim habent persuadendi. Sed trāseamus, inquit, uetera, noua faciam, ad quæ cōparata uetera, nihil erunt utcūq; maxima. Dicit autem de transitu per sinum Arabicum, & per Iordanem, deq; submersione Pharaonis, aut potius de extincto exercitu Senaherib, quem euo cauit dominus, ut Esa. 5. & 7.

f Ebr. Honorabit me bestia agri.

† Putāt quidā argumēto à minori taxari ingratitudinem populi Iudaici, Sic, Bestiæ me laudant, tu uero ô popule meus, me non laudas, quē tamen ad hoc formauerā. Sed ut hunc sensum nō dānamus, ita putamus hæc ad superiora sic annecti. Ostendit se liberaturū populū suū deus, non prouocatus ullis beneficijs eorū aut meritis, imo hæc apud se cōstituisse, quū ipsi de hoc ne cogitarent: ostendens salutē nostrā pendere nō ex meritis, sed à sola dei misericordia. Quod si homo quidpiā quod prior dederit deo, adferre conetur, tribunali se sistit deus, & iubet ut homo prior recenseat, sed nihil potest homo, ergo deus ostendit patres omnes peccasse, nullumq; etiam inter sanctissimos immunē à peccato fuisse. Ex sola ergo misericordia, & propter sese remittit peccata nobis deus.

g Deijcitur cultus externus sine fide, ut supra 1.

h Vel, narra, ut absoluaris, & iustus pronuncieris.

a Per rectum Israelem intelligit, idem autem dicit alijs uerbis per interpretationem.

Allegorice promittit eis eximiū beneficium, Felicitabo posteritatem tuam, ut cum pluuia uenit super terram siccam.

upra 41.b nfra 48.b Apo.1.d .2,6

nu sua scribēdo DOMINO, nomine Israelis cognominabit. Sic dicit
DOMINVS rex Israelis, & uindex eius, DOMINVS exercituū, Ego
sum primus, & ego sum nouissimus, & prçter me nō est deus. Et qs mei
similis? uocet & annunciet illud, atq; hoc disponat mihi, ab eo quo po
sui populū sæculi, & imminentia ac futura annuncient eis. Ne pauea-
tis, & ne timeatis, an non hactenus ego tibi [hæc] nota feci & prædixi?
& uos quidē testes mei estis, nū est deus præter me? num formator quē B
ignorem? Formatores sculptiliū omnes uani sunt, & expetibilia eorum
nō proderunt, & quidē testes eorū ipsi sunt, q non uident, & nō cogno
scunt, propterea pudefient. Quis igitur fingat deum? aut fusile[b] simula
chrum q̊d nihil prodest? En omnes partiarij[c] eius pudefiēt, & fabri ipsi
sunt ex hominibus, congregentur omnes, stent, pauebunt, & pudefiēt
simul. Faber ferrarius forcipe [correpta,] operatur in prunis, & scalpris
fingit[d] illud, agit robusto brachio suo, quin esurit [interim] ut uires de-
ficiant: neq; aquas bibens, ut lassus concidat. †Faber lignarius regulam
extendit, designat illud rubrica, & format illud normis, & definit illud
circino, & dat ei formā uiri atq; speciem hominis, ut in æde sedeat. [Ac
cingit se] ad incidendū cedros, ut aduehat ilicem & quercū, & corrobo
rat se in lignis saltus, plantat[e] cedrū, atq; imbre auget. Fit [hæc] homini
ad incendendum [ignem,] (accipit enim ex his [lignis,] & calefit, quin C
& incenso [furno,] panē coquit,) deinde & deū [ex his] facit, & adorat:
sculptile[f] illud facit, & corā illo procūbit. Partē eius incendit igni, parte
eius carne [assa,] edit: assat assaturā, & satur fit: calefit etiā, & dicit, Euge,
caleo, &[g] ignem uidi. Reliquū aūt eius simulachrum sibi facit, cui pro
cumbit, q̊d adorat & ante quod precatur, dicens, Libera me, deus enim
meus es tu. Nihil neq; sentiūt neq; intelligūt, quia tectoriū est sup ocu-
los eorū, quo minus uideāt, aut cordibus suis intelligāt. Nullus ad cor
suum reuocat, (neq; enim sensu pollēt aut intellectu,) ut diceret, Partē
eius igne cōbussi, qn ad prunas eius panē coxi, assaui carnē & comedi
& ex reliquo eius abominandū [idolū] facerē? & ante truncū ligneum,
procumberē? [h] Cinerem pascens, & cor errore seductū deuoluit[i] illū, ut
mentē suā non adferat,[k] neq; dicat, An non dolus in dextera mea? Hçc
memineris Iacob & Israel, tu enim es seruus meus, quē in hoc finxi, ut
seruus meus esses tu ô Israel, neq; uenires unq̃ mihi in obliuionē. Ego D
deleui transgressiones tuas ut densas nebulas, & ut nubē peccata tua: re
uertere ad me, quia redemi te. Iubilate cœli, qa DOMINVS fecit, iubi-
lum edite profundissima terrç, prorūpite in lçtas uoces ô montes, sylua
& omnia ligna eius, quia redemit DOMINVS Iacob, & in Israele glo
riam suam amplificabit. Sic enim loquutus est DOMINVS redem-
ptor tuus, & qui te ab utero finxit. Ego DOMINVS faciēs omnia, cœ
los extendo solus, & mea uirtute terrā expando, irrita facio signa men-
daciū, & stultos ac insanos reddo diuinos, auerto sapientes retrorsum,
& scientiam eorum stultam reddo. [l] Excito uerbum serui mei, & consi
lium nunciorum meorum perficio. Dico Hierosolymç, Sis habitata: &
ciuitatibus Iuda, Aedificemini, cuius uastitates ego restituā Qui man-
do[m] abysso, Aresce, & flumina tua arefacio. Qui dico Cyro, Pastor
meus est, & omnē uoluntatem meam perficiet. Qui dico Ierusalē, Ae-
dificaberis: & templo, Fundaberis.

CAP. XLV.

Perstat propheta in eodē argumēto, quod 40. ca. cœperat, cōsolans populū in captiuitate. Quæ de Cyro hic dicūtur, plenißime in Christo sunt præstita.

Amplificatio per diminutionem.

Sap.13.c

stendit ... āta sit po... tia dei.

Monet Israelitas, ne sibi metuāt à dijs gentium.

Conuerso sermone ad idola & idololatras, antithesi quadā mire simulachra extenuat, & pulchre eis illudit.

b Vel, qui fingit idolum, nihil illi proderit.

c Eius, scilicet idoli.

Instrumenta hæc alij aliter interpretantur: pro forcipe alij scalprum, pro scalpris alij terebras legunt.

d Illud, scilicet idolum quod parat.

† Conatus fabrorum in fingendis idolis graphice describit, simul uanitatem eorum ostēdens. Si tam uani & infirmi sunt opifices, quàm infirmum est opus eorum, idolum?

e Pro cedro alij pinum legunt.

f Illud, scilicet lignum, uel ex illo ligno.

g Vidi ignem, id est, sensi ignem. Quàm stultum est, ne dicam impium, ut homo ad imaginem dei creatus, & omnibus creaturis præfectus, creatore suo neglecto, trunco operi manuum suarum procumbit.

h Cinerem pascere prouerbiali sermone, est frustra & sine fructu laborare, rem uanam & nihili moliri.

i Illum, scilicet fabricatorem ac cultorem idolorum.

k Vt apud se sic reputet aut cogitet, fortè erras, fieri potest ut erres, &c.

Inuitat omnes creaturas ad laudem dei hoc carmine propheta inanimatis sensum tribuens per prosopopœiam.

Participia præsentis temporis in Indicatiua præsentia uerti, idq; in prima persona ut dominus de se loquatur.

l Pro excito alij erigo legūt, aut ratum facio. Seruus autem est Moses, seu Esaias, seu etiā Christus.

m Per abyssum aut profunditatem Babylonem intelligunt.

A Sic dicit DOMINVS Messiæ suo Cyro, cuius dexteram prærhēdi, ut
[a]subijciam ante faciem eius gentes, & lumbos regū[b]aperiā, ad ape
riendum ante faciem eius ualuas [portarū,] ut portæ non claudantur.
Ego ante te procedā, & loca aspera æquabo, ostia ęnea confringam, &
uectes ferreos demoliar. Dabo tibi thesauros in tenebris latētes, & quę
in occulto abstrusa sunt, ut cognoscas q' ego sum DOMINVS, q te no
mine tuo uoco, Deus Israelis. Propter seruū meum Iacob, & Israelem
electum meū, uocaui te nomine tuo, & te cognominaui, quū nondum
haberes mei notitiam. Ego DOMINVS, & nullus ultra, præter me nō
est deus. Accinxi te, quū adhuc ignarus esses mei, ut cognoscerēt ab ori
ente sole, & ab occasu, quod nihilū sit præter me, ego DOMINVS, &
nullus ultra. Formans lucē, & creans tenebras: faciēs pacem, & creans
B [c]malū, ego DOMINVS facio omnia ista. Rorate cœli ē supernis, &
nubes stillent iustitiā: aperiatur terra, & fructū edant salutem & iustitiā,
[quas]progerminare simul faciet, ego DOMINVS creaui illā. Væ di
sceptanti cum factore suo, uas fictile cum figulis luti [scilicet] †Num
enim dicit lutū figulo suo, Quid facis? & operi tuo non sunt[d] manus.
Væ qui dicit patri, Quid generabis? & matri, Quid parturies? Sic dicit
DOMINVS, Sāctus Israelis & formator eius, Sciscitamini à me immi
nentia filijs meis, & de opere manuū mearum mihi mandate Ego feci
terram, & hominē super eam creaui. Ego [sum]cuius manus extende
runt cœlos, & omni militię eorū impero. Ego illū excitaui in iustitia, &
omnes uias eius dirigā. Is ædificabit ciuitatem meam, & [e]captiuitatem
meā dimittet: id aūt neq; pretio neq; muneribus [adductus,] dicit DO
C MINVS exercituū. *Sic dicit DOMINVS, Labor Aegypti, & [f]nego
tiatio Aethiopū, & Sebaim uirorū magnorū ad te transibūt, & tui erunt,
post te ibunt, in cōpedibus transibunt Ante te flectētur, & supplices te
precabunt, tantū in [g]te est deus, præter quem nullus deus est. Omnino
es tu deus absconditus, deus & saluator Israelis. Erubescant, pudefiant
quoq; omnes, cum ignominia abeant simul opifices idolorū, Israel sal
uus est in DOMINO salute sempiterna, non erubescent, neq; ignomi
nia notabuntur per æterna sæcula. Quoniā sic dixit DOMINVS, cre
ans cœlos, deus ille qui finxit terrā, qui [h] fecit eam, qui & parauit eam.
Non creaui eam ut uasta esset, sed finxi eam ut inhabitaretur, ego DO
MINVS & nullus [i]alius. Neq; in occulto [k]loquutus sum, aut in obscu
ro terræ loco. Non dixi semini Iacob frustra, Quærite me, ego DOMI
D NVS loquens iustitiā, annuncians quæ recta sunt. Congregamini &
uenite, accedite simul qui[l]euasistis ex gentibus. Nihil norūt qui ligneū
simulachrum extollūt, & qui ad deū orant qui saluando nō est. Annun
ciate & adducite, ut consiliū pariter ineant. Quis prodidit hoc olim? &
hactenus [quis]hoc annūciauit? An non ego DOMINVS, & non est
alius deus præter me solū, deus iustus & saluans nullus præter me? Re
spicite ad me, & salui eritis omnes fines terræ, ego sum deus, & nullus
ultra. Per memetipsum iuraui, egressa est ex ore meo[m]iustitia, uerbū q̄d
nō retrocedet, Quod †mihi incuruabitur omne genu, & iurabit[mihi]
omnis lingua. Duntaxat in DOMINO, dixit, sunt mihi iustitiæ & ro
bur, usq; ad ipsum ueniet, & pudefient eū prouocantes. In DOMINO
iustificabuntur, & [n]gloriabuntur omne semē Israelis. CA. XLVI.

Continuus est adhuc sermo consolatorius, explicat ueram religionem & potentiam dei, contra falsam religionem damnat, & idolis insultat.

Epanodus; redit enim ad Cyrū, de quo supra attigerat dūtaxat.

Iere. 18. a Rom. 9. d

Propheta uertit sermonem ad deum.

Rom. 14. b Phil. 2. b

Fideles & uerbo credentes, semen Israelis legitimum.

Messias Cyrus dicitur, quod Christi ueri Messiæ typū gerit. Messias Ebraice, Græce Christus, Latine unctus, per antonomasiam autem regem Messias significat.
a Vbi nos legimus subijciā, alij extendam legūt, seu attenuabo.
b Aperire lumbos, symbolicus & tropicus sermo, pro infirmare robur, exarmare, ut nihil supersit uirium: in contraria significatione, lumbos accingere, robur & agilitatem dare in agendis rebus.
c Malum capitur pro aduersitate ac calamitate
Videtur dominus hic respondere curiosis, qui rationē diuinorum consiliorum perscrutari uolebant, Si dominus uult liberate, cur non tam statim? cur non per Israelitam?
d Supplent quidam, adhibitæ.
Verso sermone alloquitur gentes, monens ne apud diuinos & ariolos, sed apud se solum futura inquirant, ipse enim solus sit omnipotens, & omniū creator. Possent & hęc per interrogationem legi, Vultis ne uos scrutari à me futura? uultis uos mihi in operibus meis imperare?
e Captiuitas pro his qui captiui tenebantur.
* Videtur alloqui Ierusalē, promittens ut gentes quoq; sint in cultum unius dei, qui in Ierusalem colitur, accessuræ.
f Alij legunt, uiri tributarij.
g Alij legunt, Duntaxat in tę est deus.

h Vel, firmauit eam.

i Ebr. Et non ultra.
k Mutaui tertiam personā in primam, quum de se loquatur dominus, at sine detrimēto sensus.
Iterum conuocat gentes, ut pro se dicant, aut dei potentiam cognoscant.
l Alij legunt, seruati ex gentibus; uel, reliquiæ ex gentibus.

m Alij legunt, iustitiæ uerbum. Quidā hæc prophetæ tribuunt, alij iurantibus in domino.

n Vel, Laudabunt.

COncidit Bel, corruit Nebo, quorũ idola bestijs & iumẽtis fuerunt A
[imposita.] Oneribus uestris grauata pondere usq; ad defatiga-
tionem, pondus idq; graue, corruerunt, conciderunt pariter, nec potue
runt seruare onus, & anima eorũ in captiuitatem abijt. Audite me do-
mus Iacob, et omnes reliquię domus Israel, qui gestamini [à me] ab ute
ro, & baiulamini [à me] [a] à partu. Et usq; ad seniũ ego ipse, & usq; ad ca B
nitiem ego baiulabo: ego feci, & ego ferã: & ego baiulabo, & eripiam.
Cui [quæso] me adsimilabitis, æquiparabitis, aut cõparabitis me, ut [ei]
similis sim? prodigunt aurũ ex marsupio, & argentũ in bilance appen-
dunt, mercede conducunt cõflatorem, & faciunt ex illo deum, cui pro-
cumbunt, quem adorant, portant eum in humero, baiulãt eum, & col- C
locant eum in locũ suum: [illic] stat, nec de loco suo mouetur: & si quis-
piam ad eum clamat, nihil respondet, de angustia sua non liberat eum.
Memineritis huius, & corroborabimini, redite ad cor ô pręuaricatores.
Memineritis priorum quæ iam olim [facta sunt,] q; ego sum deus, &
nullus ultra deus, neq; quidq̃ mihi simile est. Qui nuncio à principio D
postrema, & ab exordio ea quæ nondum facta sunt, qui dico, & consi-
lium meum ratum est, & quidquid uolo facio. Voco ab Oriente [b] uolu
crem, de terra remotissima uirum cõsilij mei, simul atq; loquutus sum,
ipsum adducã: protinus ut finxi, hoc idem faciam. Audite me qui con
tumaci estis corde, & alieni à iustitia, adduxi iustitiam meam, neq; lon-
ge aberit, & salus mea non cunctabitur. Et dedi in Zion salutem, Israe
li magnificentiam meam.

Taxat illos qui idola sibi fingunt, ostẽdens interim quo modo fiant idola, & quàm sint infirma.
Baruch 6. c

A Alloquitur iam idola, & eis insultat, quę sic infirma fuerunt, ut nec se nec iumenta potuerint liberare, quin anima ipsorum, id est, ipsamet abierunt in captiuitatem, à Cyro scilicet auecta.
Contentione pulcherrima ostendit se uerũ deum, illi portantur, ego uos porto, nutrico, alo tam in iuuenta quàm in decrepita, libero & seruo.
a Ebr. A uulua, uel à matrice.

Hortatur Israelitas ut firmi stent in domino, nec recipiant uanam gentium religionem, & si qui ceciderint, resurgant.

b Per auitium aut auem, Cyrum & exercitum eius intelligit.

CAP. XLVII.

Vaticinatur interitũ et casum Babylonis, à quo nec dij eos liberare possunt.

DEscende, & sede in puluere uirgo filia Babel, sede in terra, nõ [in] A
solio filia Chaldæorũ, nõ amplius nominabunt te tenerã & deli-
catam. Corripe molã, & mole farinã, dissolue cincinnos tuos, nudato
plantam, & retectis cruribus transi flumina. Retegentur uerenda tua,
& pudenda tua uidebuntur. Suppliciũ [a] sumã, & nõ occurram [ut] [b] ho
mo Redemptor noster DOMINVS exercituum nomen eius, sanctus
Israelis. Sede to [c] tacita, & ingredere tenebras filia Chaldæorũ, nam ul
tra te non uocabunt dominã regnorum. Equidem [ita] iratus eram po B
pulo meo, ut prophanarẽ hæreditatem meam, & traderẽ eam in manũ
tuam, tu uero affectu miserationis non cõmota es erga eos, quin supra
senes degrauasti iugũ tuum supra modum. Et dixisti, In perpetuũ ero
domina, hucusq; non reposuisti illa in cor tuum, nec meministi postre
mi [b] illius. Nunc ergo audi hoc ô delicata, quę secura sedes, quæq; sic in
corde tuo dicis, Ego [sola sum,] et pręter me nulla est: nõ sedebo uidua,
nec experiar orbitatẽ, attamẽ duo ista euenient tibi repente in uno die, C
[nẽpe] orbitas & uiduitas, in [e] perfectione sua uenient super te, in multi
tudine ueneficorũ tuorum, in multo robore incantatorũ tuorũ. Confisa
enim in malitia tua, dixisti, Non uidet me. Sapientia tua & peritia tua,
ipsa [inquã] te seducit: sic enim dixisti in corde tuo, Ego [sola sum,] &
pręter me nulla est amplius: ueniet igit super te malũ, cuius ortũ igno-
rabis, & incidet in te calamitas quã non poteris expiare: ueniet insuper
super te repente uastatio, quã ignorabis. Sta quęso cum incantatoribus D
tuis, cum copia ueneficorũ tuorum, quibus cum negotiũ tibi fuit à pue
ritia tua, an fortè iuuari possis ab eis, aut fortè corroborari. Defatigata
es multitudine consiliorũ tuorum, stent quæso, & seruent te contempla
tores cœlorum, stellarum inspectores, [f] qui q; noua prędicũt, unde nam

Num. 3. b

Ex affectu pio ac intimo propheta oratiũculã interponit, ad piorum consolationem.
Redit ad Babylonẽ.
Causæ recẽsentur cur deus puniuerit Israelem, & cur perditurus sit Babylonios.
Infra 51 f
Apoc. 18 b
Sarcasmos

a Ebr. Vindictam sumam.
b Non occurram homo, hoc est, Non humaniter, sed crudeliter ut leo, &c.
c Tacita dixi, tametsi masculinum sit dumam.

b Illius, scilicet Israelis, uel populi mei, non perpendisti quid tandem facere uelim cum populo meo, quod sim eos liberaturus, & te perditurus.
e Id est, dum fuerint absoluta, so es ȝyt vor̃t: uel pro tota uirili sua, in sua integritate.

f Vel, ut alij legunt, nuncient, unde hæc noua ueniant: alij sic, & qui ex lunationibus aut neomenijs uaticinantur.

super te hæc ueniant. En similes fuerunt stipulæ, ignis eos incẽdet, non liberabunt animam suam à ui flammæ, nec [supererit] pruna ad calefaciendum, nec ᵍignis ut quispiam ad eũ sedeat. Tales erunt tibi cũ quibus te fatigasti, quin & negotiatores tui [qui tecum fuerunt] à pueritia tua, quisq; ad transitũ suũ errat, nemo est qui te seruet. CA. XLVIII.

g Pro igne alij lucernam, alij focum habent.

Propheta consolaturus populũ liberandum, simul recenset causas cur dominus sit eos liberaturus, ne populus calamitatibus uictus murmuret, uel saltem à deo non deficiat.

Mutatur persona subito. Profitemini quidẽ nomẽ meum, & religionem meam specie quadam iactatis, uultis uideri ac si mihi niteremini, sed omnia sunt hypocrisis, quia cor uestrũ longe est à me.

* Istam liberationẽ mihi soli arrogo, inquit deus, ne tu eam tuis meritis uindices, scio enim te contumacem & præuaricatorem semper fuisse.

a Ebr. Ex tunc.

A AVdite istud domus Iacob, uocati nomine Israelis, et q egressi sunt de aquis Iuda, quiq; iurant per nomẽ DOMINI, & memoriã faciũt in deo Israelis, at nõ ex fide neq; ex iustitia. Quoniã de ciuitate sancta uocati sunt, & deo Israelis nituntur, cuius nomen est DOMINVS exercituũ. * An non priora quæ à ᵃprimordio nunciaui, quum de ore meo exirent, & uobis exponerẽ, protinus ea feci, usuq; uenerũt? Quamuis nõ ignorarẽ q durus sis, q neruus ferreus ceruix tua, & q ænea tibi frons sit. Attamen iam olim priusq̃ uenirent nunciaui & exposui tibi, ne forte diceres, Idolum meũ fecit hæc, aut sculptile aut cõflatile meum præcepit ea. Audiuisti, contẽplare hoc totũ, & uos an nõ annunciabitis?

Exordiolũ habens increpationẽ, & attentionem paratã.

B Porrò in futurũ annunciaui tibi noua quędã atq; abstrusa, quę tu ignorabas. Iam enim creata sunt recens, & non iam olim neq; ante diẽ, quę tu non audisti, ne forte diceres, Ecce noui ea. Omnino non audiuisti neq; nouisti, neq; iam olim patula fuit auris tua, sciebam enim q omnino præuaricator esses, & q ab utero trãsgressor uocatus sis. Propter nomen meũ differã furorem meũ, & ᵇpropter laudẽ meam frenũ iniijciam mihi tui causa, ne te omnino excindã. Ecce conflaui te, at nõ pro pecunia, elegi te in fornace afflictionis. Propter me, propter me faciã, quo minus prophanetur, & ne gloriã meam dem alteri. Audi me Iacob, & Israel uocatus meus, Ego ᶜidem ipse, ego primus, ego quoq; nouissimus.

b Propter posteriori membro apposui per zeugma.

Sup. 42.b
Sup. 41.b
44.a

c Hu.

C Et manus mea fundauit terrã, & dextera mea palmo mẽsa est cœlos: ego quũ ea uocarem, [protinus] constiterunt simul. Congregemini ergo uos omnes, & audite, Quis de istis annũciauit ista? DOMINVS diligens eum, perficiet uoluntatem suã in Babylone, & brachiũ eius in Chaldæis. Ego ego loquutus sum, ego quoq; uocaui eum, adduxi eũ, qui prosperabitur in profectione sua. Accedite ad me, & audite istud, Ab initio nõ loquutus sum in abscondito, à tẽpore quo hoc esse cœpit, ibi fui, & nũc DOMINVS deus misit me & spiritus eius. Sic dicit DOMINVS redẽptor tuus, Sanctus Israelis, Ego DOMINVS deus tuus, docẽs te q̃ profutura sunt, dirigens te in uia qua tibi est eundũ. O si ad

Hactenus ostẽdit liberationẽ esse opus meræ gratiæ.

Epilogus per epanodum, propheta docet se à deo missum, uult sibi haberi fidem, agitur enim ratio ueritatis, & salus populi. Non loquutus sum obscure, non somnium.

Deut. 28.

D pręcepta mea animũ aduertisses, redũdaret instar fluminis pax tua, & iustitia tua sicut fluctus maris. Fuisset q; ut arena semẽ tuũ, & ꝓpagines uiscerũ tuorũ ut lapilli eius, nõ succideret neq; aboleretur nomen eius è cõspectu meo. Egredimini è Babylone, fugite à Chaldæis cũ uoce iubili, prędicate et diuulgate hoc, efferte illud usq; ad fines terrę, dicite, Redemit DOMINVS seruũ suum Iacob. Et nõ sitierunt [quũ] per solitudines duceret, aquã enim eis de petra promanare fecit, scidit petrã ut latices effluerent. Impijs, ait DOMINVS, non est pax. CA. XLIX.

Epilogus cum exhortatione & figura.

Exod. 17.
Num. 20.

Propheta in persona Christi loquens, inuitat non Iudæos tantum, sed & gentes ad ecclesiam Christi.

A AVdite insulę me, & populi q procul abestis attẽdite, DOMINVS uocauit me ab utero, & de uisceribus matris meæ recordatus est nominis

Meßias.

nominis mei. Et posuit os meũ ut gladiũ acutũ, umbra manus suæ ab-
scondit me, & posuit me ut sagittam extersam, abscondit me in phare-
Infra 51. c tram suam. Et dixit mihi, Seruus meus es tu, Israel tu es in quo[a] gloria- Christus dicitur Israel synecdochice, quod ex Israele natus est. a Alij legunt, glorificabor.
bor. Ego aũt dixi, Frustra laboraui, inutiliter ac temere uirtutẽ meam
consumpsi, ueruntamen iudiciũ meum cũ DOMINO, & opus meum
cum deo meo. Et nunc dicit DOMINVS qui formauit me ab utero B
seruum sibi, ut reducã ad se Iacob, etiamsi Israel non colligatur, & glo-
riosus ero in oculis DOMINI, & deus meus fortitudo mea fuit. Et di-
xit, Leue sit q̃ seruus meus sis ad erigendas tribus Iacob, & ad reducen
Sup. 42. b das uastitates Israelis, nisi te dedero ut † lux sis gentium, ut sis salus mea
Act. 13. g usq; ad extremũ terræ. Sic dixit DOMINVS, redemptor Israelis & san
ctus eius, ad eũ qui cõtemptus est anima, & qui abominandus est gen-
tibus, & dominantiũ est seruus. Reges uidebunt, & consurgent prin-
cipes, & adorabunt propter DOMINVM, qui fidelis est, sanctũ Israe-
2. Cor. 6. a lis, qui te elegit. Iterum sic dixit DOMINVS, In † tempore placito ex- C
audiui te, & in die salutis adiuui te: ego seruabo te, & dabo te in fœdus
populi, ut instaures terrã, & ut possideas hæreditates desolatas, ut dicas
uinctis, Exite: & his qui in tenebris sunt, Reuelemini. Ad uias pascen-
Apo. 7. d tur, & in omnibus uerticibus eminentioribus erunt pascua eorũ. † Nõ
esurient, neq; sitient, non feriet eos neq; æstus neq; sol, quia qui eorum
miseretur, diriget eos, & ad scaturigines aquarũ ducet eos. Omnes mõ
tes meos reddam peruios, & semitæ meæ altæ erunt. Ecce isti à longe D
uenient, & ecce illi ab Aquilone & à mari, & illi à terra *Sinim. Iubi- * A plaga australi.
Ex affectu prorumpit propheta in laudem. late cœli, & exulta terra: in iubilũ prorumpite montes, quia consolatus
est DOMINVS populum suũ, & pauperum suorũ miserebitur. Zion
autem dixit, Dereliquit me DOMINVS, & dominus meus oblitus est Querela ecclesiæ de sua paucitate & adflictione.
mei. Num obliuioni tradit mulier infantem suũ, quo minus miserea- Respondet dominus, & consolatur eam, eximens hanc cogitationem ex corde ecclesiæ.
tur filij uteri sui? Sed esto obliuiscantur illę, ego tamen tui non obliui-
scar. Ecce in manibus istis ambabus insculpsi te, muri tui ꝑpetuò sunt E
coram me. Festinabunt ædificatores tui, qui te euertunt, & qui te uastãt Ecclesia nunquam excidit Christo, quia gerit eã manibus suis, ut obliuisci non possit. Semper parabit eos qui erigant ecclesiam, semper eijciet hypocritas.
Infra 60. a exibunt ex te. Attolle circunquaq; oculos tuos, & uide, omnes isti con-
gregati uenerũt ad te. Viuo ego, ait DOMINVS, quoniã eis omnibus
amicieris tanq̃ ornamento, & ut sponsa eos circumligabis. Siquidẽ de
solationes tuę, deuastationes tuę, & terra tua euersa, iam iam angustior Tam abest ut te derelinquam, ut te in immensum augeam & locupletatam reddam: ubi iam desolationes sunt, mox erũt frequentiæ, &c.
erit, q̃ ut habitatores capere possit: & qui te deuorent, longe aberunt.
Adhuc dicẽt filij qui tibi sterili nati sunt in aures tuas, Angustus est mi- F
hi locus, adijce mihi [aliquid,] ut sedeam. Et tu dices in corde tuo, Quis
genuit mihi istos, quum ego sim sterilis & solitaria, relegata & uaga?
Quis educauit istos? En ego sola relicta sum, isti uero unde nam sunt?
Sic dicit DOMINVS deus, Ecce tollã ad gentes manũ meam, & ad po
pulos signum meum erigam, & adferent tibi filios in gremio, & filiæ
tuæ in humeris portabuntur. Et erunt reges nutritij tui, & reginæ eorũ
nutrices tuæ, uultu ad terrã demisso adorabunt te, & puluerẽ pedũ tuo- G
rum lingent, & scies q̃ ego sum DOMINVS, & q̃ non pudefient qui
me expectãt. Num uero auferetur heroi prȩda? & potestne iusto capti Alia cogitatio ecclesiæ, quã obijcere posset, Est ne possibile, ut qui uincti sunt à dæmone, qui ius habet in suos, ei eripiantur? Ad hoc respondet dominus.
uitas eripi? Quoniã sic dixit DOMINVS, Et captiuitas heroi eripietur,
& prȩda uiolenta recuperabitur, & cum eo qui tecũ contendit, ego con
tendã, & filios tuos seruabo, hostes tuos pascã suis carnibus, & sangui
ne suo ceu musto inebriabunt. Et sciet omnis caro, q̃ ego DOMINVS
sum seruator tuus & redemptor tuus fortis Iacob. CAP. L.

Synagogam reiectam & repudiatam esse à domino, nulla malignitate aut morositate, quod ad deum attinet, sed sua ipsius culpa.

A Sic dicit DOMINVS, Vbi est libellus iste repudij matris uestræ, quo
eam dimiserim? aut cui ex fœneratoribus meis uos uendidi? Ecce
propter iniquitates uestras uenundati estis, & propter præuaricationes
uestras dimissa est mater uestra. Cur quũ ego uenirẽ, nemo [recipiebat?]
quum uocarem, nemo respondebat? Num sic omnino præcisa erat ma
nus mea, ut liberando non esset? aut uirtus deerat mihi ad eripiẽdum?
B †Ecce sola increpatione mea exsicco pelagus, flumina in desertũ cõuer Exod.14.c
to, ut pisces eorũ aut aquæ penuria putrescãt, aut siti pereant. Ego tristi Infra 59.a
caligine cœlos uestio, & sacco operio eos. Dedit DOMINVS deus mi Exod.10.c
hi linguam eruditorũ, ut sciam tempestiue uerbũ cum adflicto loqui. Psal.40.b
Summo [a] diluculo uellicauit, uellicauit inquam mihi aurem, (ut solent
[b] doctores,) ut auscultarem. DOMINVS deus aperuit mihi aurẽ, ego
C aũt rebellis non fui, nec sum retroactus. Corpus meũ præbui percutien Matth.26.
tibus, & genas meas uellicantibus, faciem meã non abscondi à contu-
melijs & sputo. DOMINVS enim deus auxiliũ mihi fert, idcirco non
pudefio, idcirco faciẽ meã instar silicis obduro, sciens quod nõ pudefiam.
Prope adest qui me iustũ pronunciat, quis igitur litem mecũ instituet?
Stemus simul, quicunque uelit iudicio mecũ contendere, accedat ad me.
D Ecce DOMINVS deus auxiliũ mihi fert, quis igitur me damnabit? Ec
ce omnes isti sicut uestimentũ ueterascẽt, tinea corrodet eos. Quicunque Psal.102.
ergo inter uos DOMINVM timet, audiat uocẽ serui eius: & quicunque
in tenebris ambulat, nec splendorẽ habet, fidat nomini DOMINI, &
innitatur deo suo. Ecce uos omnes ignẽ incendistis, & scintillis cincti
inceditis in fulgore & scintillis ignis uestri quem incendistis. A manu
mea factum est hoc uobis, in dolore iacebitis.

a Ebr. In mane in mane.
b Vel sic, ut audirem ut eruditi.

CAP. LI.

Ostenso repudio incredulorũ, iam pios & credentes in Christo cõsolatur.

A Audite me qui sectamini iustitiã, & quæritis DOMINVM. Respi Exordiolũ.
cite ad petrã, de qua excisi estis: & ad fossam laci, ex quã effossi estis. Allegoria.
Respicite ad Abrahamũ patrem uestrũ, & ad Saram quæ peperit uos, Abrahã pa
quomodo quũ [solus &] unicus esset, uocauerim eũ, [a] locupletauerim ter fidei &
eum, & multiplicauerim eum. Quomodo consolatus sit DOMINVS omniũ cre-
Zion, consolatus sit omnes desolationes eius, desertumque eius paradiso dentium.
B similẽ reddiderit, & solitudinẽ eius quasi hortos DOMINI. Gaudium Ad commo
& lætitia inuenietur in ea, cõfessio, & uox cantici. Ad me igitur atten dat exem
dite ô popule meus, & aurem præbete mihi ô plebs mea, quoniã [b] lex à plum.
me egredietur, & iudicium meũ ad lucem populorũ proferam. Prope Ex deo ue
est iustitia mea, egressa est salus mea, & brachia mea populos iudicabũt, ra religio
insulæ me expectabunt, & in brachiũ meum sperabunt. Attollite ocu discitur.
C los uestros in cœlũ, & terrã subtus inspicite, quoniã cœli ut fumus [c] cor
rũpentur, & terra ut uestis uetustate peribit, & qui in ea habitãt, ad eun-
dem modum peribunt, salus autem mea in æternum durabit, & iustitia Psalm.36.c
mea non concidet. Audite me qui cognouistis iustitiã, ô popule qui
legem meam in corde tuo [tenes:] nolite timere opprobrium mortalis
hominis, & propter cõtumelias eorum ne animo frangamini, nam ue
D luti uestimentum sic eos corrodet tinea, & sicut lanã comedet eos uer-
miculus, iustitia autem mea æternũ durabit, & salus mea à sæculo in sæ
culum. Excitare excitare, ac robur indue ô *brachiũ DOMINI, exci-
tare quemadmodum retro temporibus per omnia sæcula. An non tu

a Ebr. Benedixerim.
Domini bonitati fidere, & ad il-lum unicum respicere debent fideles, non ad externam formam ecclesiæ. Potest enim dominus ex silicibus suscitare filios Abrahæ.
b Lex hic dicitur Euangelium, ut apud Paulum, lex spiritus uitæ: quod Euangelium ex Zion egressum est.
Si quis anxie quærat quando hæc fiant, aut metuit forsan ne in longum differãtur, dicit, iam iam adest salus.
c Nimhalu, ut sal liquefient, ut micæ salis dissipabuntur.
Ne metuant fideles, multis rationibus persuadet propheta, à potentia autem dei hic argumentatur & ab operibus editis, sed mutat figuram orationis in precationem, ut discamus interim quæ promissa sunt petere.
* Brachium pro potentia.

illud

Exod.14.c illud es [brachium] quod concidit ferociam, & dolore[b] confecit †dra-
conem? An non tu idipsum es, quod exiccabat mare aquas abyssi im- D
mensæ, quodq; pelagi profunda peruia fecit, ut transirēt redempti? Sic
redempti à DOMINO reuertētur, & uenient in Zion cum iubilo, gau
dium perpetuū erit super caput eorū, gaudiū & lætitia sese contingent,
Responsio domini ad preces piorum. fugiet dolor & mœror. Ego ego is sum q uos consolor, tu uero quis
es, ut hominē mortalem aut filiū hominis qui reddet ut fœnū timeas?
obliuiscaris autem DOMINI factoris tui, qui cœlos extendit, & terræ
fundamēta iecit? Hinc est ut iugiter omni tempore metuas à furore ad- E
fligētis, qui [te] uastare parat: ubi uero est furor illius[e] adflictoris? Quin
festinabit discurrens ut aperiatur, ut non moriatur [uinctus] in fouea,
neq; deficiet eum cōmeatus. Ego autem DOMINVS deus tuus[f] incre
po mare, ut tumultuentur fluctus eius, DOMINVS exercituū nomen
Sup.49.a eius. Ego †posui uerba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ prote
xi te, ut plantē cœlos, & fundem terrā, ut dicatur Zioni, Populus meus
Mutata est persona. es tu. Expergiscere expergiscere, surge Ierusalem, quę bibisti de manu F
DOMINI calicē furoris eius, quæ bibisti & exuxisti uel cum[g] fece cali-
cem[h] soporiferū, nec est qui præhēsa manu tua te ducat ex omnibus fi-
Sup.47.b lijs quos peperisti, & ex omnibus filijs tuis q̄s educasti. †Duo ista[i] sunt
Amplificatio malorū. quæ tibi euenerunt, quis ex te effugiet? Vastitas, conquassatio, fames, &
gladius, qua re te consolabor? Filij tui defatigati iacent in compitis o-
mnium platearū, sicut[k] ibex reti implexus, pleni furore DOMINI, in-
crepatione dei tui. Idcirco audi hoc obsecro misera & ebria, tametsi nō G
à uino, sic dicit herus tuus, DOMINVS & deus tuus, q uindicat popu
lum suū. Ecce abstuli de manu tua calicem soporiferū, & fecem calicis
furoris mei, ut ultra nō bibas eum, & tradā eum in manū eorum qui te
adfligunt, qui dixerunt animæ tuę, Sternere ut transeamus, & æqua ter
ræ corpus tuum, ut sis uice plateæ transeuntibus. CAP. LII.

Hortatur ecclesiam ut libertatem grato animo suscipiat, et se cum gratiarum actione ad hanc rite paret.

EXurge, exurge, indue robur tuum Zion, indue uestes decoris tui ô A
Ierusalem, ciuitas sancta, quoniā ultra non ueniet in te incircunci-
sus & pollutus. Excute te à puluere, cōsurge, sede Ierusalem, explica te
de uinculis colli tui, ô captiua filia Zion. Sic eñ loquitur DOMINVS,
Gratuita est liberatio. Gratis uenundati estis, & ideo absq; argento redimemini. Quia sic di-
xit DOMINVS deus, Olim †descēdit populus meus in Aegyptum, ut
Venundati in Adamo. inquilinus illic esset, Assyrius autem temere uim ei fecit. Et nunc quid B
mihi[a] isthinc [usus est,] ait DOMINVS, quum populus meus gratis
Gene.46.a Rom.2.d abductus est, quum †domini eius ad eiulatū adigunt, & nomen meum
Ierem.36.c iugiter omni tempore blasphematur, dicit DOMINVS? Quapropter
cognoscet populus meus nomen meū, propterea in illa die, q ego ipse,
Roma.10.c Num.1.d qui loquebar, Ecce adsum. O q̄ †speciosi sunt sup montes pedes euan
gelizantis, prædicantis pacem, euangelizantis bonum, prædicātis salu
tem, dicentis Zioni, Regnat deus tuus. Vocē speculatores tui, uocem C
inquam tollunt, & pariter iubilant, quoniā oculo ad oculū uidebunt,
quum reduxerit DOMINVS Zion. Erumpite in laudem, iubilate pa-
riter, solitudines Ierusalem, quoniā consolatus est DOMINVS popu-
lum suum, redemit Ierusalem. Nudauit DOMINVS brachium suum
Psal.97.a sanctum in oculis omnium gentium, & uiderunt †omnes fines terræ
2.Cor.6.d salutem dei nostri. Discedite, discedite, exite inde, †immundum ne

b Ebr. Parturire fecit.
†Draco rex est Aegyptius, Ezech.29.

e Quasi dicat, Euanescit subito, ut uidisti in Senaherib: tam abest ut hostis noceat, ut ipse libertatem donet: alij ad deum referunt, ut is festinet suos liberare.
f Roga per metathesim poni dicunt.
Fructus adflictionum ostēditur, dominus cum suos punit, & liberationem differt, interim uerbum suum in eorum corda ponit & plantat cœlos ac filios dei, ut appareat qui sit populus dei: dominus uult angelicos & cœlestes homines in terris plātare.
g Feces ebibere & exugere, est exantlata esse omnia mala.
h Pro soporiferum, alij mortiferum legunt.
i Duo dicit, & quatuor commemorat, sed posteriora duo prioribus continentur.
k Alij oryx legunt: alij bos syluestris.
Quum dominus pro sua misericordia satis adflixit suos, transfert calicem ab eis, & propinat eum hostibus, ut non solum pij liberentur omnibus malis, sed uideant perditionem eorum, à quibus fuerunt adflicti.

Descēdit populus in Aegyptum in Iacob, ut est Gen. 46. ut illic moraretur, sed rex postea oppressit eos, unde eos liberauit dominus per Mosen. Deinde adflixit eos Assyrius, ut est 2. Reg.18. Ex his duabus captiuitatibus eripuit eos dominus, in te[rti]a quæ longe grauissima est, adhuc tenentur. Comprehenditur autem Babylonica sub Assyria. Orādus dominus, ut eos & ex tertia illa liberet per Christū. Potest & sic intelligi, liberaui uos ab Aegyptijs & Assyrijs, cur à Babylonijs non liberarē? Liberaui Iudæos ex omni captiuitate, cur non totum mundum ex tyrannide liberarē per Christum?
a Ebr. Quid mihi hic? supple facerent.
Qui olim loquebatur per Mosen & prophetas, iam ipse adest.
Clarissima erit redemptio orbis per Christum, errorum & idolorum extirpatio per apostolos in uirtute signorum & operum.

tetigeritis, exite de medio eius, mundamini qui fertis uasa DOMINI.
D Quoniam neq; cũ festinantia exibitis, neq; fugitiuorũ more ibitis, DO
MINVS enim ante uos incedet, & agmẽ uestrũ colliget deus Israelis.
Ecce prudenter geret rẽ seruus meus, exaltabitur, euehetur, & supra mo
dum sublimis erit. [b]Quemadmodũ admirabundi obstupuerunt multi
de eo, quod aspectus eius deformior fuerit q̃ [ullius] uiri, & forma eius
plus q̃ filiorum hominũ, sic [c]stillare faciet gentes multas, quin reges co
ram eo os suum cõprimen, quoniam † uiderunt quibus non narratum
erat, & qui non audiuerunt, intellexerunt. CAP. LIII.

Perstat propheta in descriptione Christi iuxta assumptã naturam, ab initio tamẽ præuidens paucos fore, qui brachium domini fide sint excepturi, ex affectu exclamat, Quis credet? Ostendens paucitatem credentiũ, præsertim inter Iudæos, & quanta sit res Christum fide amplecti.

A QVis † [a]credidit prędicationi nostrę, & brachiũ DOMINI cui re
uelatũ est? Ascẽdit enim sicut uirgultũ coram eo, & sicut radix
è terra siticulosa, cui nec forma est nec decor: quũ uidemus il-
lud, nihil habet pulchritudinis, ut cupiamus illud. Despectus est & con
temptissimus uirorũ, uir [inquam] dolorũ, & qui infirmitatẽ est exper-
tus: erit ut is à q̃ absconderet [quis] faciem, nempe contẽptus, ut eum ni
hili reputemus, quũ tamẽ ipse portet nostras infirmitates, & dolores no
stros ipse baiulet. Nos aũt existimabamus eũ tactũ percussione dei, &
B adflictũ. Ipse † uero uulneratus est propter transgressiones nostras, & at
tritus propter iniquitates nostras. [b]Mulcta enim correctionis nostrę ei
imposita est, & in liuore eius nobis medicatũ est. Nos omnes tanq̃ ouis
errauimus, quisq; uiã suam sectatus, DOMINVS aũt effecit ut incurre
ret in ipsum omniũ nostrũ iniquitas. Mulctatus est & adflictus, nec ta-
men os suũ aperuit. Sicut pecus ad mactationẽ ducetur, & sicut agnus
corã tonsoribus suis mutus fit, [sic] is non aperuit os suũ. Absq; [c]dila-
tione citraq; iudiciũ raptus est: & [d]generationẽ eius quis enarrabit? quo
C niã succisus est de terra uiuentiũ, [e] quæ plaga ei propter transgressionẽ
populi mei [inflicta est.] Et dedit cũ impijs sepulchrũ eius, & cũ diuite
in [f]mortibus eius: quanq̃ iniuriã † nullam fecerit, & dolus non fuerit in
ore eius. DOMINVS tamen uoluit ipsum infirmando atterere, ut ubi
posuerit animã suam hostiã delicti, uideat semen, proroget dies, & uo-
lũtas DOMINI prospere cedat in manu eius. A labore anima eius ui-
debit, & satiabitur, & cognitione sui multos iustificabit iustus seruus
D meus, quorũ iniquitates ipse baiulabit. Idcirco dispertiar ei in multis, et
cũ fortibus diuidet spolia, eo q; in mortem effudit animã suam, & cum
transgressoribus connumeratus, qui tamen peccatum multorum tulit,
& pro transgressoribus intercessit. CAP. LIIII.

Redit propheta ad consolationẽ ecclesiæ, omnia tollens quæ eam mœstam & desperatã reddere possent: eadem dicit quæ supra, sed alijs figuris & uerbis, de felicitate, tranquillitate, exornatione ecclesiæ.

A IVbila sterilis quæ non paris, prorumpe in iubilũ & hinni quæ non
parturis, quoniã plures sunt filij desolatæ q̃ filij eius quæ marito iun
cta est, dicit DOMINVS. Dilata locum tentoriorũ tuorum, & cortinæ
tabernaculorũ tuorum extendantur: ne parcas, diduc q̃ longissime fu-
nes tuos, & clauos tuos firma, quia tam ad dexterã q̃ ad leuam erũpes,
B & semen tuum gentes possidebit, & urbes desolatas inhabitabunt. Ne
timeas, quia non pudefies, non afficieris ignominia, nec erubesces, sed

confusionis

Qui in libertatem filiorũ dei uocantur, & hac gaudent, exeunt è cœno peccatorũ, & sancte uiuunt in domino.

b Eb. Sicut obstupuerunt super te. Subita est personæ mutatio.

c Stillare pro loqui, Ebraicę linguæ familiare est: sensus ergo est, ut super humilitate Christi multi admirantur, quæ extrema est, ita ipse sua exaltatione multis abundantem copiam loquendi de se præbebit.

In præterito omnia dicuntur, propter certitudinẽ prophetiæ. Queritur propheta paucos fore qui dei potentiam in re tam ardua cõsiderent, aut perspectum habeant quæ nam factura sit.

a Ebr. Auditui nostro. Sed auditus capitur illis pro eo quod qs prædicat, & quod auribus hauritur. Seu auditus pro ea re quã audiuerunt prophetæ & apostoli, reuelante spiritu dei, quam deinde ipsi prædicant, 1. Ioan. 1.

b Alij disciplina pacis nostræ: uel, castigatio quæ nobis debebatur: uel, castigatio pacis nostræ, ut nobis integra esset pax, & perfecta sanitas: alij legunt, correctio super eum, ut nos haberemus pacem.

c Hieronymus, de angustia & de iudicio sublatus, ut pertineat ad resurrectionem: posset etiam dici, absq; coetu scilicet iudicũ.

d Pro generatione alij legunt ætatem, sæculum durationem temporis: q d. amplius nõ moritur, sed æternum durabit.

e Vel sic, à transgressione populi mei plaga eis, id est, quæ plaga eis debebatur ob trãsgressiones incidit in Christum: sed uidetur lamo pro lo legendũ esse, nam mem sæpe superfluit.

f Obscurus est hic locus, quidã hysteron proteron esse uolunt, quum sepulchrum ante mortem ponitur: alij bemothaif non à morte trahunt, sed excelsa exponunt: alij mausolea. Sensus uidetur, Christus cum latronibus interfectus est, sed honorifice sepultus, & in morte exaltatus: potest enim sepulchrũ pro morte capi, synecdochice.

Describitur author tantę libertatis solus Christus.

Roma. 15. c

Mar. 9. b
Iohan. 12. f
Rom. 10. d

Iã adaptat similitudinem uirgulti Christo.

Matth. 8. c
1. Pet. 2.
1. Cor. 15. a

Mat. 26. f
Act. 8. f

1. Pet. 2. d
1. Iohan. 3. a

Vnde fit ra iustitia & uera iustificatio.

Lucæ 23. d
Gal. 4. d

confusionis adulescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrij uiduitatis tuæ
ultra non recordaberis. Quoniam maritus tuus factor tuus, cui nomē
est †DOMINO exercituũ, redemptor tuus sanctus Israelis, deus uni-
uersæ terræ uocabitur. DOMINVS enim uocabit te ueluti fœminam C
dimissam, & spiritu adflictam, & ueluti fœminam adulescentem quæ
repudiata est, dicit deus tuus. Pusillo momento dereliqui te, at in mise-
rationibus magnis colligam te. Per momentũ quo irascebar abscondi
uultum meum à te, sed misericordia sempiterna misertus sum tui, ait re
demptor tuus DOMINVS. Nam istud erit mihi sicut[a] aquæ † Noe. D
Vt enim iurauerам, ne porrò aquæ Noe pertransirent terram, sic iura-
ui ne irascar tibi, aut te obiurgem. Citius enim & montes locũ deserēt,
& colles nutabunt, quã uel bonitas mea te deserat, uel fœdus pacis meę
nutet, ait DOMINVS, qui tui miseretur. En ò paupercula, tempestati- E
bus acta, & consolatione destituta, ego sternam ordine lapides tuos in
†fuco, & fundabo te sapphiris, fenestras tuas è crystallo faciã, & portas
tuas ex lapide carbũculo, & omnes fines tuos lapidibus expetibilibus.
Porrò uniuersi filij tui † docti erũt à DOMINO, pax & multa filijs tuis.
Iustitia firmaberis, longe aberis à ui, quoniam nõ timebis: sic à pauore F
[aberis,] quia ad te non appropinquabit. Ecce congregando congre-
gabit [se globus,] sed absq; me: quicunq; cõgregabitur tecum [b] contra
te, cadet. En, ego creaui fabrum, qui flatu carbones incendit, & instru-
mentum ad opus suum producit: ego quoq; uastatorem creaui ad per- G
dendum. Omne uero instrumentum quod contra te aptatum est, non
promouebit: & omnis[c] lingua quæ[d] insurrexerit contra te, hanc tu iu-
re impiam esse conuinces. Talis erit hęreditas seruorum DOMINI, &
iustitia eorum à me est, dicit DOMINVS. CAP. LV.

Commendatio est uerbi dei, per quod ædificata est ecclesia.

O Vos omnes qui † sititis, [a] uenite ad aquas: & hi quibus non est pe A
cunia, adeste, cibum comparate, & comedite: [adeste inquam,]
parate cibum sine argento & sine pretio, uinum & lac. Cur expendi-
tis pecuniam pro eo quod cibus non est, & laborē uestrũ pro eo quod
non satiat? Quin potius mihi diligenter auscultate, ut comedatis bonũ,
& in pinguedine oblectet se anima uestra. Inclinate aurem uestram, B
& ad me uenite: audite, & uiuet anima uestra: feriam enim uobiscum
fœdus sempiternum, misericordias Dauidis fideles. Ecce dedi eum † te-
stem populis, principem ac præceptorem populis. Ecce uocabis gen-
tem quã non nouisti, & gentes quæ te nõ nouerunt, ad te current, idq;
propter DOMINVM deum tuum, & sanctum Israelis, qui te honori-
ficum reddit. Quærite DOMINVM dum inuenitur, inuocate eum
dum prope est. Derelinquat impius uiam suam, & quisq; [b] iniquus co-
gitationes suas, ac cõuertatur ad DOMINVM, & miserebitur eius, atq; C
ad deum nostrum, quoniam [c] propensus est ad ignoscendum. Quo-
niam cogitationes meæ non sunt cogitationes uestræ, neq; uiæ uestræ
uiæ meæ, dicit DOMINVS. Sed quemadmodum cœli terra sublimio
res sunt, ita excedunt uiæ meæ uias uestras, & cogitationes meæ cogi-
tationes uestras. Et perinde atque imber aut nix de cœlo descendit, &
illò non redit, sed irrigat terram, & parere atq; germinare eam facit, ut D
det serenti semen, & panem ad edendum: ita erit uerbum meum quod
exit de ore meo: non redibit ad me uacuum, sed faciet quæcunq; uolo,
& prosperabitur in his ad quæ misi illud. Quoniam cum lætitia e-

Luc. 1. e
Dominus etiã si uideatur nos deserere, nõ tamen deserit sed semper adest.
Gen. 9. b
Cõfirmatio per comparationem.
Ioan. 6. e
Epiphonema.
In genere suasorio.
Eccli 51. d
Taxatur stultitia hominũ, qui relicto deo, aliò spes suas locant.
Christus ad se uocat & obedientiã requirit.
Act. 13. a
Hortatur ab occasione tẽporis.
Qui dominum inuocat, resipiscat.
Efficacia & uis uerbi dei.

ʒPotest etiam legi, sicut dies Noe, & idem erit sensus.
Facies ecclesiæ uidetur tristis, sed istæ maculæ non auferunt felicitatem & salutem per Christũ partam.
†Fucus apud Pliniũ sanies purpuræ, uel purpurissa, cerussa uel gemma aliqua.
Varia habent nomina membra ecclesiæ, dicuntur membra, filij, lapides &c.
Neq; hostes quidquam possunt cõtra ecclesiã, neq; falsi fratres.
bAlij legunt, cadet ad te.
cLingua pro uoce.
dAlij legunt, quæ iudicio surget contra te.
aPotest etiam legi, heus uenite.
Hæc ad Christum pertinent.
Hæc ad ecclesiam.
bEb. Homo uanitatis.
cEb. Multus ad propitiand[illegible] uel multus fit.

grediemini, & in pace deducemini: montes & colles prorumpent in iubilum coram uobis, & omnia ligna agri manu plaudent. Pro rubo spinoso ascendet abies, & pro urtica myrtus, & erit DOMINO in nomē, in signum perpetuum, & quod nunquam excindetur. CAP. LVI.

Prouocat ecclesiam ad pœnitentiam, ut aduenientem Meßiam digne excipiat, & suis ornamentis sit ornata. Taxantur interim pseudoprophetæ.

Pœnitentia opus perpetuum & magnę molis, nihil otij relinquit ciuibus cœlestis regni.
Sub sabbato uniuersus cultus dei comprehenditur, sub alio membro charitas proximi uniuersa.
aBb. Filius alienigenæ.
Duas species ponit, sub quibus omnes consolatur, qui sibi aditum ad deum interclusum causari possunt.

A SIc dicit DOMINVS, Custodite iudiciū, & facite iustitiam, quia prope est salus mea ad ueniendum, & iustitia mea ut reueletur. Sap. 1. a Beatus homo qui fecerit hoc, & filius hominis qui hoc apprehenderit, custodiens scilicet sabbatum, ne prophanet illud: & custodiens manum suam, ne faciat quidquam mali. Ne dicat[a] alienigena, qui DOMINO adhæsurus erat, hoc modo, Omnino separauit me DOMINVS

B à populo suo: neq; dicat eunuchus, En ego lignum aridum. Quia sic dicit DOMINVS eunuchis (qui custodiunt sabbata mea, & eligunt quæ mihi placent, atq; firmiter tenent fœdus meum,) dabo eis in domo mea, & intra muros meos & partem & nomen melius quàm filiorum & filiarum: nomē inquam sempiternum dabo huiusmodi, quod nunquam abolebitur. Porrò alienigenis, (qui DOMINO cupiunt

C adhærere ut seruiant ei, & diligant nomē DOMINI, ut sint serui eius: quicunq; custodierit sabbatum ne prophanet illud, & firmiter tenuerit fœdus meum,) hos inquam adducam ad montem meum sanctum, & exhilarabo eos in æde mea oratoria, holocausta & sacrificia eorum accepta erunt in ara mea, quoniam †ædes mea ædes orationis uocabitur cunctis populis. Matt. 21. b Mar. 11. c Luc. 19. g Dicit DOMINVS deus qui profugos Israelis colli-

D git, Adhuc congregabo ad eum congregatos eius. Omnes bestiæ agri uenite ut comedatis, uniuersæ bestiæ saltus. [b]Speculatores eius omnes cæci sunt, omnes sunt ignari, †canes muti, latrare non possunt, [c]torpēt, iacent, somno indulgent. Inuehit in antistites religionis. Iere. 6. c Et canes illi uehementer [d] auidi satiari non possunt. Et pastores ipsi nihil norunt intelligere, quisque uiam suam spectat, quisque à termino suo ad emolumentum suum [propensus est.] †Venite [aiunt,] uinum adferam, ut [e] perpotemus ad ebrietatem usque, atq; adeo sicut hodie, ita & cras, imò longe amplius. Sap. 2. b Imitatur propheta uoces prędum temulentorum.

bVel, Episcopi, præsides.
cVel, dormituriunt.
dBb. Fortes anima.
eVel, bibemus siceram.

CAPVT LVII.

Quandoquidem corrupti sunt proceres ecclesiæ, fit ut multi pij interim pereant: hoc non ita offendat pios, quo minus domino hæreāt, & ad eū toto pectore conuertantur: impij enim suam increpationē & pœnam, pij sua gaudia laudes & præmia sunt habituri.

A IVstus perit, neq; quisquam hoc corde reponit: homines benefici tolluntur, & nemo expendit: tollitur[a] autem ante malum iustus, uenit pax, [b]requiescunt in [c]cubilibus suis, præceditq; [d]ante illum. Et uos huc accedite filij ueneficæ, semen adulteri & fornicariæ. Qua re uos oblectatis? contra quem dilatastis os, & linguas exeruistis? An non uos filij estis perfidi, & semen mendax? Taxat idololatriam populi. Incalescitis apud quercus sub omni ligno frondoso, iugulantes liberos in uallibus subtus in cauernis petra-

B rum. In [e]læuibus torrentis pars tua, illi illi ergo [sint] sors tua: quin & libamen illis fudisti, & munus cibarium obtulisti, num uero ista æqua nimiter ferrem? In montibus excelsis & sublimibus posuisti lectisternia tua, atq; illuc ascendisti ut mactares uictimam. Post ostium & postes reliquisti monimentum tuum, quoniā præter me renudasti, ascendisti & dilatasti lectum tuū, & [fœdus] tibi pepigisti, [cum quibusdam]

aQuidam legūt, Tollitur iustus ante malū, ut malus ille possit uiuere in pace, & quiescere in cubili suo, uiuereq; ꝑ sua libidine.
aAlij legunt, propter malum seu malitiam tollitur, quia increpat illam.
bBb. Collecti sunt: colligendi autem uerbum pro moriendi, aut sepeliendi.
cCubilia pro sepulchris, ut Psal. 149.
dPræcedit eum, pax scilicet: alij uadens coram deo.
eAlij legūt, in partibus torrentis aut uallis; alij, in diuisionibus.
fAlij dicunt, alij quàm mihi.

g ex eis, dilexisti lectos eorum ubicunq; uideres. Rectà quoq; ungento
& uarijs pigmentis tuis delibuta ad regem abijsti, legatos tuos in lon-
ginquum amandasti, & decidisti ad inferos. Laborasti copia uiarum
tuarum, neq; unquam dixisti, [Expecto] ratum est. Vitam manus tuæ C
inuenisti, idcirco nõ languisti. Quem uero uerita es, aut timuisti? quan
doquidem mihi es mentita, neq; recordata es mei, neq; in cor tuum re-
uocas. Num me, quod hactenus feci, perpetuò dissimulaturum spe-
ras, ut me nihil metuas? Quin potius iustitiam tuã & opera tua præ-
dicabo, neq; proderunt tibi. Quum clamaueris, liberent te h collectitij
tui, sed hos omnes abripiet uentus, & tollet uanitas: qui autem in me
sperat, is terram hæreditate accipiet, & montem sanctum meum possi-
debit. Et i dicet, Munite munite uiam, complanate iter, tollite offendi-
culum è uia populi mei. Quia sic dicit excelsus & sublimis, inhabitans D
æternitatem, & cuius nomen sanctum est. Ego simul excelsum & san
ctum inhabito, & cum contrito & submisso spiritu, ut uiuificem spiri-
tum submissorum, & ut uiuificem cor contritorum. Non enim in per-
petuum iurgor, neque in æternum irascor, quia spiritus ante faciem
meam deficiet, & flatus ego feci. Propter iniquitatem auaritiæ eius ira
scor, percutio eum, k auersor & indignor, & quum abit oberrans in uia
cordis sui. At [rursum] uias eius contemplatus, sano ipsum, reduco eũ,
reddo ei consolationes, & his qui lugent ipsum. Creo fructum labio
rum, pacem pacem his qui procul, & his qui prope sunt, dicit DOMI-
NVS, & sanabo eum. Impij autẽ Euripi instar fremunt, qui nescit quie
scere cum aquæ eius limo & luto turbantur. Non est pax impijs, dicit
deus meus.

Post cõminationẽ iterum læta promittit fidelibus.

Sup. 48. d

g Alij legunt, & ex eis scilicet dijs excidisti tibi quosdam, sculpendo idola.

h Dij, scilicet quos tibi collegisti, quos asciuisti.

i Dicet, scilicet dominus: uel impersonaliter dicetur.

k Pro auersor alij legunt, abscondo faciem.

CAP. LVIII.

Armatur & instruitur propheta à deo contra hypocritas, qui foris sancti tatem & cultum dei simulabant, intus uacui omni religione & timore dei. Reijciuntur opera hypocritarum, qui fidunt sua iustitia, & suis operibus, ueris operibus uacant: ostenditur interim quæ sint uere bona opera, quibus delectetur deus.

CLama ex gutture, ne parcas, exalta instar tubæ uocem tuã, & an- A
nuncia populo meo præuaricationem suam, & domui Iacob pec
cata sua. Etenim me quotidie quærunt, & scire a uias meas uolunt, ue-
lut gens quæ operetur iustitiam, & iudicium dei sui non derelinquat,
rogant me iudicia iustitiæ, ut deus appropinquet cupiunt. Quare [in-
quiunt] ieiunauimus, & tu non aspicis? adfligimus animas nostras, &
tu ignoras? Ecce in die quo b ieiunatis, inuenitis quod uultis, & omnes
c labores uestros exigitis. Ecce ad lites & iurgia ieiunatis, & ut percu-
tiatis d pugno adiudicatum. Ne ieiunetis ut hodie, ut audiri faciatis in B
excelso uocem uestram. Num † huiusmodi ieiunium est quod ego
elegi, ut [certo] die homo adfligat animam suam, aut retorqueat ca-
put suum tanquam e hamum? saccum & puluerem sternat? Num istud
ieiunium & diem DOMINO gratum appellabis? An non [potius]
hoc ieiunium eligo? Aperire f nexus g addicti [tibi,] soluere fascicu-
los iugi, liberos dimittere oppressos, & ut omne iugum dirumpatis.
An non, ut frangas esurienti panem tuum, adflictos, extorres, egenos
introducas domum? si uideris nudum, ut tegas eum, & à carne tua ne
te abscondas? Tunc erumpet uelut aurora lux tua, & diuturnitas tua C
protinus germinabit, iustitia anteibit faciem tuam, & gloria DOMI-
NI colliget te. Tunc inuocabis, & DOMINVS exaudiet: clamabis,
& dicet, En me tibi: si abstuleris de medio tui iugum, exerere digitum,

Imitatur uoces hypocritarum qui sua opera nimis euehunt. Respondet dominus.

Zach. 7. b

Verum ieiuniũ & deo gratum.

a Eb. Et scientiam uiarum mearum uolunt.

b Zom Ebraica uox latius patet quam ieiunij: comprehendit enim omne illud quo corpus castigatur, contrarium ei, quod est indulgere genio.

c Azab labor est, ponitur autem hic pro facultatibus quæ ex labore adquiruntur.

d Pugno percutere, genus est pro omni iniuria & uiolentia, aut immani tractatione, qua utuntur creditores in debitores sibi adiudicatos & iure condemnatos.

e Pro hamo, alij iuncum interpretantur.

f Alij legunt, nexus uiolentorũ contractuum: alij, syngraphas.

g Eb. Impietatis.

& loqui uanitatem. Si protuleris esurienti animam tuam, & animam Ezec.18.b
adflictam satiaueris, iam orietur in tenebris lux tua, et erit caligo tua si- Matt.25.c
D cut meridies. Et deducet te DOMINVS semper, & saturam reddet in
siccitatibus animam tuam, & ossa tua saginabit, & eris ut hortus irri-
guus, & sicut scaturigo aquarum, cuius aquæ nunquã fallunt. Et ædifi
cabunt de te sempiternas solitudines, fundamẽta sæculorum excitabis:
uocaberis quoq; rupturæ reparator, reductor semitarum, ad[secure]ha
bitandum. Si auerteris pedem tuum sabbato, quo minus facias tuã uo-
luntatem in die meo sancto, tum uocabis ad sabbatum delicatũ, ut san
ctificetur & honoretur DOMINVS: si inquã honoraueris ipsum ita,
ut neq; uias tuas feceris, neq; uolũtatem tuam inueneris, neq; uerbum
[tuum]loquaris, iam delectaberis in DOMINO. Et ego ueham te su- Mutatur subito persona, ut loquatur dominus.
per excelsa terrę, & nutriam te hęreditate Iacob patris tui. Quia os DO
MINI loquutum est.

CAP. LIX.

Hypocritis respondet, qui quæsti erant se non exauditos, indicat causas cur eorum preces non exaudierit.

A ECce manus DOMINI †non est mutila, quo minus seruare possit, Nume.11.e
neq; adgrauata auris eius, ut non exaudiat, sed iniquitates uestrę di Supra 50.a
uellunt inter uos & inter deum uestrum, & peccata uestra abscondunt
uultum [eius] à uobis, ne exaudiat. Manus enim uestræ †pollutæ sunt Supra 1.d
sanguine, & digiti uestri iniquitate: labia uestra loquuntur mendaciũ,
& lingua uestra peruersitatem cõcinnat. Nemo est qui uocet in iustitia, Hęc sunt in tribunalibus et foris
nemo iudicatur ex fide ac ueritate, cõfidere rebus uanis, & loqui uana,
†concipere laborem, & parturire uanitatem. Oua reguli excludunt, & Iob 15.d
araneæ telas texunt. Qui de ouis eorum ederit, morietur: si uero quis
[a]conculcauerit, excludetur uipera. E telis eorum non confit uestis, ut
operibus suis sese tegant: opera enim eorum opera sunt uana, & opus
B uiolentiæ in manibus eorum. Pedes †ipsorum ad malum currunt, & Prouer.1.b
properant ad effundendum innocentem sanguinem, cogitationes eo- Rom.3.c
rum cogitationes sunt uanæ, uastitas & contritio in uijs eorum. Viam
pacis non cognoscunt, neq; est iudiciũ in gressibus eorum, semitas su-
as sic sibi deprauant, ut omnis qui per eas transit, nesciat pacem. Idcir-
co longe exulat à nobis iudicium, ut iustitia ad nos nõ possit pertinge-
re. Expectabamus lucem, & ecce tenebræ: splendorem, in caligine uer-
samur. Palpabamus sicut cæci ad parietem, & contrectabamus ut qui
non habet oculos. Impingebamus meridie tanquam in crepusculo,
in locis neglectis ac sordidis ut mortui. Fremebamus omnes ut ursi,
& sicut columbæ incessanter gemebamus: expectabamus iudicium, at
C nusquam erat: salutem, & longe abstitit à nobis. Quia multiplicatæ
sunt præuaricationes nostræ coram te, & peccata nostra respondent no
bis: nam præuaricationes nostræ super nos sunt, & iniquitates nostras
agnoscimus, [uidelicet,] præuaricari & mẽtiri aduersus DOMINVM,
deficere post tergum à deo nostro, loqui calumniam & defectionem,
*eiaculari & cõcinnare ex corde falsos sermones. Iudicium retro actũ
est, & iustitia à longe stat, quia concidit in plateis ueritas, & æquitas ne
quit prodire. Factumq; est, ut ueritate exulante, quicũq; à malo recedit
prædæ sese exponat. Hæc quũ uideret DOMINVS, displicuit in ocu-
lis eius quod non esset iudicium: uidit quoq; (idq; obstupescens & ad
mirans,) quod nemo esset, nemo inquam esset, qui sese [b] opponeret,
& [c] salutem præstitit ei brachium suum, & iustitia sua fulciuit eum.
Induit

a Alij legunt, hasure uentilatum.

Ostendit propheta iusto dei iudicio eos non exaudiri, quũ sint sceleratissimi: connumerat autẽ & se propheta ordini sceleratorum per communicationem.

*Pro eiaculari alij concipere legunt.

b Maphgia qui faciat occurrere, qui uel sceleribus obstet, uel preces ad deum iratum fundat, & intercedat inter deum iratum & consceleratos.

Hypotyposis irati dei.

c Id est, satis uirium habet in se, nullius opis externæ indigus.

Ephes. 6. c 2. Thes. 5. b Induit iustitiam tanquam †loricam, & galeam salutis capiti suo [impo- D suit:] ultionem induit tanquam uestē, & indignatione amictus est uice pallij, ac omnino talis erat feruor, qualis esse solet, quū redditur & rependitur hostibus suis & inimicis suis, ut uicissitudinem redderet insulis. Timebunt ergo ab Occidente nomē DOMINI, & ab ortu solis maiestatem eius, quoniā ueniet sicut fluuius hostilis, quē uentus DOMINI impellit. Porrò †ipsi Zioni, & eis qui de Iacob à perfida transgressione resipuerint, ueniet redemptor, dicit DOMINVS. Ego enim (ait DOMINVS) hoc fœdus meum cū eis [pangam,] spiritus meus qui super te est, & uerba mea quæ inserui ori tuo, nunquam excident de ore tuo, neq; de ore seminis tui, neq; de ore nepotum ac pronepotum tuorum, dicit DOMINVS, porrò in sempiternum.

Hic læta annunciantur ad cōsolati cūē piorū. Rom. 11. d

CAP. LX.

Rursum, quoniam redemptor uenit, alloquitur Hierosolymam, *ut uenienti cum decore occurrant. Describitur ornatus & magnificentia ecclesiæ.*

SVrge [igitur,] lucida esto, quoniam uenit lux tua, & gloria DOMINI super te oritur. Ecce enim tenebræ operient terram, & caligo populos, super te aūt orietur DOMINVS, & gloria eius super te apparebit. Venientq; gentes ad lucem tuam, & reges ad splendorē tibi exorientem. Attolle oculos tuos per circuitum, & uide, omnes isti congregantur uenientes tibi. †Filij tui de longinquo uenient, & filiæ tuæ ad latus fouebuntur. Tum uidebis & afflues, obstupescet & latum erit cor tuum, q[a] copia maris ad te conuersa fuerit, & uenerint ad te opes gentium. Abundātia camelorū obruet te, & dromedarij Madian & Epha. Omnes de Saba uenient, aurum & thus ferētes, & laudes DOMINO annunciantes. Omnes oues Cedar congregabuntur tibi, arietes Nebaioth ministrabunt tibi, & sacrificabunt super ara quæ mihi placet, & domū magnificentiæ[b] meæ decorabo. Qui sunt isti qui ut nubes uolant, & tanquā columbæ ad fenestras suas? Quia insulæ me expectāt, & naues [c] marinæ ut ab initio, ut filios tuos de longinquo aduehant, cumq; ipsis argentum eorum & aurum eorum, ad nomen DOMINI dei tui, & ad Sanctum Israelis, qui te magnificum reddit. Et extruent filij alieni muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi, quoniā in ira mea percussi te, & in beneplacito meo misertus sum tui. Portæ tuę apertæ erunt iugiter, nec die nec nocte claudentur, ut adducant ad te opes gentium, & reges eorum [ad te] ducantur. Porrò gens & regnū quæ tibi seruire nolint, peribunt, talesq; gentes omnino uastabuntur. Gloria Libani ad te ueniet, abies, pinus & buxus pariter, ad ornandum locum sanctuarij mei, & ut gloriose prædicem locum pedum meorum. Venient autem ad te incurui filij qui te adflixerūt, & procident ad plantas pedum tuorum quicunq; te blasphemauerunt, & uocabūt te ciuitatem DOMINI, Zion sancti Israelis. Pro eo q. fuisti derelicta & exosa, ut nemo [per te] transiret, claram te reddam in perpetuū, & lætam in omnem posteritatem. Et suges lac gentiū, atq; mammā regum suges, ac scies q. ego sum DOMINVS seruator tuus & redēptor tuus, fortis ipsius Iacob. Pro ære adducam aurum, & pro ferro adferam argentū: pro lignis æs, & pro lapide ferrum. Præfectos tuos constituam pacem, & exactores tuos iustitiam. Rapina non audietur ultra in regione tua, D neq; uastitas & cōquassatio in finibus tuis, & uocabis salutem muros tuos, & portas tuas laudem. Sol non erit tibi ultra in lucem diurnam, & splendor lunæ non lucebit tibi, sed DOMINVS erit tibi lux perpe-

Sup. 49. e (A) (C) Apoc. 21. g Apoc. 22. g 21. a

[a] Heil & rerum & hominum copiam significare potest.

[b] Vel, in domo gloriæ meæ quam decoraui.

[c] Alij legunt, naues Tharsis.

tua, & deus tuus claritas tua. Non occidet ultra sol tuus, nec abscon-
detur luna tua, quoniam DOMINVS erit sempiterna lux tua, & dies
luctus tui compensabuntur. Populus tuus uniuersus iustus erit, in
perpetuum possidebūt terram, flos plantationis ipsius opus manuum
mearum ad gloriandum. Paruus sobolescet in mille, & exiguus in
gentem robustam. Ego DOMINVS accelerabo istud tempore suo.

CAP LXI.

Describitur Christus iam iam aduenien qualis sit.

A SPiritus DOMINI dei super me est, eo q; unxit me DOMINVS, et Luc.4.d
misit me, ut læta nunciem mansuetis, ut obligē uulnera corde con-
tritorum, ut proclamē captiuis libertatē, uinctis apertionem, & [a cæcis]
uisum, ut proclamarem annum beneplaciti DOMINI, & diem ultio-
nis dei nostri, & ut consolarer omnes qui lugent, ut darē deniq; his qui
in Zion lugent, darem inquam eis ornamentū pro cinere, oleū lætitiæ
pro luctu, stolam laudis pro spiritu mœsto, & ut uocarem eos b arbores
B iustitiæ, plantationem DOMINI ad glorificandum. Et ædificabunt
desolationes perpetuas, priscas solitudines erigant, urbesq; uastatas re-
ficiant, solitudines multorū sæculorū. Et stabunt alieni, & gregem ue-
strum pascent, & extranei erūt agricolæ uestri, & uinitores uestri. Vos
autem sacerdotes DOMINI uocabimini, & ministri dei nostri dicetur
uobis, c opes gentiū comedetis, & in gloria eorū oblectabitis uosipsos.
C Pro confusione uestra d duplex [erit præmium,] & pro ingnominia ue-
stra iubilabunt de portione sua, propterea in terra sua duplicia posside-
bunt, & sempiternū gaudium erit eis. Quia ego DOMINVS amans
iudicij odio, rapinam in holocausto, & e reddam opus eorum firmum,
& fœdus sempiternum feriam cum eis. Et cognoscetur inter gentes se-
men eorum, & germina eorum in medio populorū: omnes qui uide-
D rint eos, cognoscent q; semen sint cui benedixit DOMINVS. Gaudēs Exultatio ecclesiæ.
gaudebo in DOMINO, exultabit anima mea in deo meo, quoniā in-
duit me uestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me, tan-
quam f sponsum sacerdotali more ornabit magnificētia, & ut spōsam
ornatam g monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & si
cut hortus satiua sua germinat, sic DOMINVS deus germinare faciet
iustitiam & laudem coram uniuersis gentibus.

CAP. LXII.

Perstat deus in eodem argumento, & pollicetur ecclesiæ, quæ superius cœperat.

A PRopter Zionem non tacebo, & propter Ierusalem nō uacabo, do
nec prodeat ut splendor iustitia eius, et salus eius ut lampas ardeat.
Et uidebunt gentes iustitiam tuam, & omnes reges gloriam tuam, &
uocabitur tibi nomen nouum, quod os DOMINI denunciabit. Et
eris corona magnificentiæ in manu DOMINI, & diadema regni in
B manu dei tui. Non dicetur tibi ultra, Derelicta: neq; terræ tuæ dicetur
ultra, Desolata, sed uocabūt te Hebziba, & terram tuā Beula, quia DO-
MINVS propēsus est tibi, & terra tua marito iuncta erit. [Sicut] enim
adulescens uirginem sibi maritat, [sic] maritabunt tibi filij tui: & sicut
sponsus gaudet super sponsa sua, ita gaudebit super te deus tuus. Su-
per muros tuos ô Ierusalem constituam excubitores perpetuō, neq; die
C neq; nocte tacebunt. [O uos] qui in memoriam reuocatis DOMI-
NVM, nullo pacto sileatis, ne detis ei silentiū, donec reparet, & donec
ponat Ierusalem laudē in terra. Iurauit DOMINVS per dexterā suam,

Promittit defensorum ecclesiæ suam. Apostropha ad antistites religionis, ut inuigilent, ut annuncient dominum nec sileant.

a Cæcis apposui ex Luca & ędi tione Septuaginta, et uidetur ali quando ita fuisse etiam Ebræis, utcunq; factum sit quod pekah & koah coierint.

b Alij legunt, arietes: alij, fortes iustitiæ.

c Alij dicunt, robur gentium.

d Alij, duplex ad ignomiam referunt seu confusionem.

e Potest etiam legi, & dabo opus eorum in ueritate.

f Alij legunt, ut sponsus.

g Alij legunt, mundo suo.

Azuba derelicta, Hebziba in qua domino complacet, grata: Schemama desolata, Beula quæ maritum habet, nupta.

&

& per[a] brachium roboris sui, Non dabo ultra frumentum tuum in cibum hostibus tuis, nec bibent alieni mustum tuum pro quo tu sudasti, sed qui illud colligunt, etiam comedent, & laudabũt DOMINVM: & qui hoc congregant, etiam bibent ipsum in atrijs sanctuarij mei. Tran D
site trãsite in portis, complanate uiam populo, munite munite iter, atq; à saxis repurgate, erigite signũ ad populos. Ecce DOMINVS diuulgat usq; ad fines terræ, †Dicite filiæ Zion, Ecce seruator tuus uenit, ecce merces eius cum eo, & opus eius coram eo. Et uocabunt eos, populũ sanctum, redemptos DOMINI, & tu uocaberis requisita ciuitas, & nõ derelicta.

Zach.9.b Mat.21.a

CAP. LXIII.

Quum essent excitati ad excipiendum saluatorem, & uiæ essent munitæ, introducit Christum aduenientẽ & triumphantẽ, debellantemq; hostes suos.

QVis hic est qui uenit de Edom, aspersus uestes de Bozra? Ille tã A
honorifice paludatus, ac tãto robore suo gradiens? *Ego sum qui loquor in iustitia, & ad seruãdũ satis diues sum. Cur ergo rubra est uestis tua, et indumẽta tua sicut ei[9] qui calcat in torculari? Torcular [inquiet] solus calcaui, & ex populis nemo mihi [adfuit.] Calcaui igitur eos in furore meo, & cõculcaui eos in æstu meo, sparsusq; est sanguis eorum ad uestem meam, & omnem amictum meum inquinaui. Quia dies ultionis est in corde meo, & annus quo meos redimam uenit. Circumspiciebam, sed non erat auxiliator: obstupescebam, sed non B
erat qui fulciret. Et salutem præstitit mihi brachiũ meum, æstusq; meus me fulciebat. Calcaui igitur populos in ira mea, & inebriaui eos furore meo, ut[a] sanguinem eorum in terram deriuarim. Beneficentias DOMINI memorabo, laudes [inquam] DOMINI, ueluti super omnibus quæ nobis donauit DOMINVS, & de innumeris bonis domus Israelis, quæ pro miserationibus suis, & pro immensa bonitate sua largitus est eis. Et dixit, Vtiq; populus meus erunt isti, & filij qui nequaquam fallent, factusq; est seruator illorum. In[b] omni adflictione eorum non adflictus est, & angelus faciei eius seruauit eos, in dilectione sua & in C
indulgentia sua ipse redemit eos, baiulauit eos, portauit eos omnibus diebus sæculi. Porrò ipsi quum rebellarent, & exasperarent spiritum eius sanctum, in hostem conuersus est eis, ut ipse pugnaret contra eos. Et [c] recordatus est [Israel] retro temporum, [d] Mosis & populi eius, [dicens,] Vbi est qui fecit eos ascendere de mari cum his qui pascebant gregem suum? Vbi est qui dedit in medium eius spiritum suum sanctum? qui ducebat brachio suo magnifico Mosen, deprehensa dextera eius, findendo mare ante eos, ut sibi nomen perpetuũ compararet. Qui deducebat eos per abyssos, ueluti equum in deserto, quo minus impingerent. Quasi iumentũ quod in campo graditur, spiritus DOMINI duxit[e] eum, sic inquam duxisti populum tuum [ô deus,] ut faceres tibi nomen magnificũ. †Respice igitur de cœlo, et de habitatione sanctuarij D
tui & gloriæ tuę uide: ubi zelus tuus & robur tuũ? multitudo uiscerum tuorũ, & misericordiarũ tuarũ, [quomodo] se erga me continent? Quũ tu sis pater noster, siquidem Abrahã nos non cognoscit, neq; Israel nos nouit, tu DOMINE pater noster es, redemptor noster, [f] nomen tuũ ab æterno. Cur[g] abduxisti nos DOMINE à uijs tuis? [cur] indurasti cor nostrum, quo minus timeremus te? Redi [nobiscum in gratiam,] propter seruos tuos [qui sunt de] tribubus hæreditatis tuæ. *Parum diu possedit populus tuus sanctus sanctuarium tuum, hostes enim nostri

Laus est & gratiarum actio cũ oratione prophetæ.

Incipit recẽsere beneficia dei. Electio Iudaicæ gẽtis prę omnibus.

Exo.14.e

Conuertit, mutata persona, oratio[n]ẽ ad deũ. Deut. 26.d Baruc. 2. d

a Id est, per robustum suum brachium: uel, per robur brachij sui, id est, per uirtutem suam.

Interrogatio ecclesiæ ex admiratione.

*Responsio seruatoris.

a Potest etiã legi, ut robur eorum in terram adfligerem aut deijcerem, est enim robur in sanguine. In recensione beneficiorum dei, interim permiscet etiam iudicia eius, ut terreantur scelerati.

b Lozar uarie exponunt: quidã non passus est eos adfligi: alij, quum populus adfligeretur, fuit & deo adflictio: alij, fuit ei, scilicet populo, petra: uidetur autem sensus esse, In omni adflictione tutatus est eos, ne nimium adfligerentur.

c Alij referunt uerbum recordandi ad deum, sed uidetur populus admirari, se non ut olim sentire auxilium dei.

d Alij legunt Mose appellatiuũ, educens populum suum, id est, quum deus educeret uel extraheret populum suum.

e Eum, scilicet populum.

f Alij legunt, hoc est nomen tuum ab æterno.

g Eb. Cur fecisti nos errare?

*Verba sunt transposita sine detrimento sensus.

b Alij legũt, Et nos quidem à sæculo fuimus, illorũ autem dominus non fuisti, neq; ipsi nomẽ tuũ super se inuocarunt. Sed uidentur dicere, tales se iam esse quales olim ante Abrahamum, dum adhuc gentes erant, nec nomine dei uocati.

conculcauerunt illud. Facti[b] sumus ut olim quibus non dominabaris, & super quos non inuocabatur nomen tuum. CAP. LXIIII.

Perstat in oratione superiori capite cœpta, ex affectu prorumpens. Alludit autem ad descensum olim in monte Sinai factum.

A O Si cœlum scindas [ac] descendas, quo montes à facie tua tanquã ab ignis incẽdio colliquescant: ignis inquam, qui ebullit uiolentas aquas, ut innotescat nomen tuum hostibus tuis, & gentes à conspectu tuo contremiscant. [Vtinam inquam] descenderes, [ut[a] olim] quũ faceres terribilia quæ non expectabamus, & à conspectu tuo montes colliquebant. A† sæculo non audierunt, neq; auribus perceperunt, oculus nullus uidit, ô deus, (uno te excepto,) talia quæ fecisti[b] expectanti 1. Cor. 2. b

B te. Occurristi lætanti & facienti iustitiam, atq; his qui in uijs tuis tui memores erãt. Ecce autem iratus es quod peccauimus, & in his [peccatis] cõsenuimus, alioqui salus nobis contigisset. Et[c] fuimus nos omnes ueluti immundum, & sicut uestis centonum abiectorum omnes iustitiæ nostræ: defluximus nos omnes tanquam folium, & iniquitates nostræ

C tanquam uenti nos tollunt. Et non est qui inuocet nomen tuũ, aut qui sese incitet, ut te apprehendat, ob hoc uultum tuum à nobis auertisti, & contabescere nos sinis in manu iniquitatis nostræ. Nunc igitur ô DOMINE, [quum] tu sis pater noster, nos lutum, tu uero figulus noster, et nos omnes opus manus tuæ simus: ne† irascaris DOMINE ultra modum, neq; uelis perpetuò iniquitatis meminisse: respice quęso, nos omnes populus tuus sumus. Vrbes sanctitatis tuæ redactę sunt in solitudi Psal. 78. b

D nem, Zion facta est eremus, & Ierusalẽ desolata. Aedes nostra sancta, & decus nostrum, ubi te laudarunt patres nostri, igne conflagrauit, & omnia expetibilia nostra redacta sunt in uastationem. Num in his te continebis ô DOMINE? [num] dissimulabis, & tam uehementer nos adfliges? CAP. LXV.

Vtinam te præberes populo tuo tam præsentem, ut olim.
a Alij legunt in præterito, ut olim facta.
Docet propheta quid in calamitatibus populus facere debeat, nempe beneficiorum dei præteritorum meminisse, & sese solari certa spe salutis. Deinde & ardenter ac intentissime auxilium dei petere.
b Eb. Quæ fecerit expectanti se.
c Alij legunt, & facti sumus, alij & sumus.

Respondet deus ad precationem quæ facta est à propheta in persona populi. De repudio Iudæorum, & uocatione gentium.

A QVæsitus† sum ab his qui non interrogauerunt, inuentus sum ab his qui me nõ quęsierunt: dixi, Ecce ego, ecce ego [adsum] ei genti quæ non uocabatur nomine meo. Expandi manus meas tota die ad populum desertorem, qui[a] graditur in uia non bona, [nempe] post cogitationes suas, populum [inquam] qui me semper in conspectu meo ad iracundiam prouocat. Sacrificant in hortis, & super [b] lateres suffitũ faciunt, sedent in[c] sepulchris, & in delubris pernoctant, edunt carnem suillam, & ius abominandorum [in] uasis eorum [est.] Dicunt, Tibi appropinqua, ne accesseris ad me, quia sanctificaui te. Fumus illi [sunt] in furore meo, ignis ardens semper. Ecce scriptum est coram me, non dissimulabo, sed rependam, rependam inquam in sinum eorum, iniquitates uestras, & iniquitates patrum uestrorum pariter, dicit DOMINVS, qui adoleuerunt in montibus, & in collibus contumelia me adfecerũt, idcirco remetiar pristina facta eorũ in sinum Rom. 10. d

B eorum. Sic dicit DOMINVS, Quemadmodum quũ acinus in botro reperitur quis dicit, Ne perdas eum, quia est in eo benedictio: sic faciam propter seruos meos, ne cunctos perdam. Et producã semen de Iacob, & hæredem montium meorum de Iuda, & possidebunt ipsum electi mei, & serui mei habitabũt ibi. Saron erit caula gregis, & uallis Achor ubi accubent boues, populo meo qui quæsiuerunt me. Porrò uos qui relin-

a Ebr. Qui eunt.

b Per lateres fortè aras significat quæ cocto lapide contra legem constructæ erant.
c Alij legunt, in desertis locis. Hieronymus addit, in delubris idolorum.

relinquitis DOMINVM, & obliuiscimini mõtis sancti mei, ipsi [b]Gad
mensam adornantes, et ipsi Meni libamen consecrãtes, numera bouos
infra 66.b ad gladium, & ad mactationem uos uniuersi corruetis, eo ꝙ cum †uo-
Iere.7.c Prouer.1.c carem, non responderetis: & quum loquerer, non audiretis, sed faceretis
malum in oculis meis, & quæ ego non uolebam eligeretis. Idcirco sic C
dixit DOMINVS deus, Ecce serui mei comedent, & uos esurietis: ecce
serui mei bibent, uos autem sitietis: ecce serui mei lætabũtur, uos autem
erubescetis: ecce serui mei iubilabunt præ iucũditate cordis, uos autem
præ dolore cordis clamabitis, [c]& præ conquassatione spiritus ululabi-
Subita personę mutatio. tis. Et relinquetis nomẽ uestrum in [f]execrationem electis meis, interfi-
ciet enĩ te DOMINVS deus, & nomine alio uocabit seruos suos. Qui
sibi benedicere uoluerit in terra, benedicet sibi in deo uero: & qui iura-
uerit, iurabit per deum uerum: in obliuionem enim uenient [g] priores
Apoc.11.a adflictiones, & abscondẽtur ab oculis meis. Ecce enim ego † creo cœ
los nouos, & terram nouam, & ueterum nulla erit mentio, neq; in cor
uenient, quin potius gaudebunt & exultabunt in sempiternum in his
quæ [h]ego creo. Ecce enim ego condam Ierusalem, ut ipsa sit exultatio,
& populum eius gaudium, & exultabo in [i]Ierusalem, atq; gaudebo in
populo meo, neq; audietur ultra in ea uox fletus aut uox clamoris. In- D
de non erit ultra uel infans ætate, uel senex, qui non impleat dies suos,
quia puer centum annos natus morietur: & qui peccat centum annos
natus, execrabitur. Aedificabunt domos, atq; inhabitabunt: plantabũt
uineas, atq; fructum earum edent. Non ædificabũt, deinde alius inha-
bitabit: nõ plantabunt, deinde alius comedet: quin dies populi mei e-
runt ut dies arboris, & opera manuum eorũ durabũt cum electis meis.
Non laborabunt incassum, neq; parient cum cõturbatione, sunt enim
Psalm.31.b semen benedictorum DOMINI, & germen eorũ cum eis. † Futurũq;
supra 11.a est, ut priusquam inuocent, ego respondeam: & adhuc illis loquẽtibus,
ego exaudiam. Lupus & agnus pascent simul, & leo sicut bos paleam
comedet, serpentis autem cibus erit puluis. Non adfligent neq; uasta-
bũt in uniuerso monte meo sancto, dicit DOMINVS. CA. LXVI.

De uera felicitate piorum, quibus rationibus homo uere deo iũgatur, quis sit uerus cultus dei. Reijciuntur interim omnia quibus pharisæi deum colere & sibi demereri student.

Act.7.f SIc dicit DOMINVS, †Cœlum solium meum est, terra uero scabel- A
lum pedum meorum: ubi igitur erit domus ista quam ædificabitis
mihi? & ubi locus iste in quo quiescã? Et hæc omnia fecit manus mea,
& illa omnia facta sunt, dicit DOMINVS. Ad hunc autẽ respiciam,
ad eum qui est [a]humili & [b]fracto spiritu, & qui ad uerbum meum reue
rentia quadã contremiscit. Qui bouem mactat, hominem occidit: qui
pecudem cædit, canem iugulat: offerens molam, [offert] suillũ sangui- B
nem: qui thuris meminit, rem uanã laudat. Et ista elegerunt isti in uijs
suis, & animus eorum istis abominandis rebus delectatus est, unde &
Prouer.1.c ego eligam illusiones eorũ, & quę metuunt adducã super eos, eo ꝙ quũ
Iere.7.c †uocarem, nemo responderet: & quum loquerer, nemo audiret, sed ma
sup.65.b lum designarunt in oculis meis, & elegerunt quæ ego nolui. Audite
uerbum DOMINI, qui ad sermonem eius reuerentia quadam contre C
miscitis, Dixerunt [c]fratres uestri qui uos odio prosequuntur, et qui uos
expellunt propter nomen meum, [d]Grauis est DOMINVS. Sed uide-
bitur in lætitia uestra, quum illi pudefient. Vox [e]tumultus ab urbe,

b Gad pro fortuna quidam exponunt, & Meni pro fato, alij aliter, est autem uocum allusio.

Antithesis cum uenusta uocum repetitione, ostendẽs quanta sit felicitas eorum qui in ecclesia dei sunt, & quãta infelicitas impiorum.

c Conquassatio seu cõtritio cor dis hic in malã partem capitur.

f Iuramentum pro execratione.

g Alij legũt, inimicitiæ priores. Allegorica sunt, significant statum omnem immutari.

h Alij legunt, quos ego creo: alij in imperatiuo legunt.

i Alij legunt, cum Ierusalem.

a Ani uarie exponũt, significat humilem, adflictum, pauperem.

b Ebr. ad uerbum, claudum spiritu.

c Fratres uestri, id est, qui fratres esse debebant, aut qui se tales simulant.

d Alij legunt, Gloriosus sit DOMINVS, prætexentes cupiditatibus suis & hypocrisi gloriam dei. At nos de ijs intelligimus, qui ex uerbo dei castigari se non ferunt.

Exhortatio & consolatio ad pios, ostẽdit enim quid illis ferendum hic à malis, apparebit autẽ aliquando qui sint.

e Alij, uox uastitatis.

uox de templo, uox DOMINI [auditur] retribuentis hostibus suis ta-
lionem. Priusquam parturiet, peperit: & antequã ueniret dolor illius,
enixa est marem. Quis audiuit tale? aut quis uidit huic simile? Num ter
ra cõdita est uno die? Num gens nascitur semel? quia parturiuit simulq;
genuit Zion filios suos. Num ego contererem, & non facerem parere,
dicit DOMINVS? Num ego facio parere, & cohibeo, dicit deus tuus?
Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam.
D Gaudete cum ea gaudio omnes qui luctu conficimini propter ipsam,
ut scilicet sugatis & satiemini ab ubere consolationum eius, ut exprima
tis & delectationem capiatis à copia gloriæ ipsius. Quoniam sic dicit
DOMINVS, Ecce ego extendo super eam pacem tanquam fluuium,
& tanquam torrentem inundantem gloriam gentium, & sugetis, ad la
tus portabimini, & super genua oblectabimini. Perinde enim atq; ma
ter sua quempiam consolatur, sic ego uos consolabor, & in Ierusalem
consolationem accipietis. Et uidebitis, & gaudebit cor uestrum, & ossa
E uestra ut gramen uirescent, & cognoscetur manus DOMINI apud ser
uos eius, hostibus uero suis indignabitur. Quoniã ecce DOMINVS
[f] in igne ueniet, & quadrigæ eius turbini similes erunt, ad reddendum
cum furore iram suam, & increpationẽ suam in flammis ignis. Quia
in igne & gladio suo [g] iudicabit DOMINVS omnem carnem, &
erunt interfectorum DOMINI multi. Qui se sanctificant, & qui se pu
rificant in hortis post [h] unam in medio, comedentes carnem suillã, gli-
rem, & huiusmodi abominanda, simul tollentur, dicit DOMINVS. Et
F ego [scio] opera eorum & cogitationes eorũ, uenitq; [tempus] ut con-
gregem omnes gentes & linguas, tum uenient & uidebunt gloriam
meam. Ponamq; in eis signum, & mittam ex eis qui euaserunt ad gen-
tes Tharsis, Pul, & Lud arcu ualentes, et ad Thubal & Iauan, ad insulas
remotas, quæ non audierunt [i] prædicationem meam, neq; uiderũt glo-
riam meam, & prædicabunt gloriam meam inter gentes. Et adferent
omnes fratres uestros ex omnibus gentibus [k] sacrificium DOMINO,
in equis & quadrigis, & lecticis, mulis ac [l] carrucis ad montẽ sanctum
G meum Ierusalem, dicit DOMINVS, quemadmodum adferunt filij Is-
raelis sacrificium cibarium in uasis mundis ad domum DOMINI. Et
de eis sacerdotes quoq; & Leuitas accipiam, dicit DOMINVS. Quo-
niam sicut cœli noui & terra noua quæ conditurus sum, stant corã me,
dicit DOMINVS: sic stabit semen uestrũ & nomen uestrum. Et erunt
[m] perpetuæ neomeniæ, & perpetua sabbata: ueniet omnis caro, ut ado-
ret coram me, dicit DOMINVS. Et egredientur & uidebũt cadauera
uirorum qui perfide à me desciuerunt, quoniã uermis eorum † non mo
rietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt fastidio omni carni.

De subita creatione filiorũ in ecclesia, ut sæpe præsæpe.

Apoc. 21. a

Marc. 9. f

[f] Alij, cum igne.

[g] Alij legunt iuxta Ebraicam literam, iudicabitur dominus.

[h] Obscura sunt hæc, dicũt post unam piscinam in medio horti.

[i] Ebr. Auditum meum.

[k] Alij, donum.

[l] Pro carrucis alij uelocibus animalibus legunt.

[m] Ebr. Erit de nouilunio in nouilunio suo.

Ieremias propheta.

Titulus. SERMONES Ieremiæ filij Helkiæ, ex sacerdotibus qui erant in Anathoth in terra Beniamin, facto ad eum sermone DOMINI, temporibus Iosiæ filij Amon regis Iuda, tertiodecimo anno regni eius. Fuit & in diebus Iehoiakim filij Iosiæ regis Iuda, usque dum consummerentur undecim anni Zedekiæ filij Iosiæ regis Iuda, usque ad transmigrationem Ierusalem mense quinto.

CAPUT I.

Vocationem suam & mißionem propheta ostendit, & quid sibi de urbe Hierosolymorum ostensum sit.

FACTUS est sermo DOMINI ad me in hunc modũ, Pri- B
usquam te formarem in uentre, cognoui te: & antequã pro
dires de utero, sanctificaui te, & prophetam gentibus consti
tui te. Tum dicebam ego, Ah DOMINE deus, en non no
ui loqui, quoniam puer sum. Tum dixit DOMINUS ad
me, Ne dicas, Puer sum ego, quia ad omnia ad quæ te mit-
tam, ibis: & quæcunque mandauero tibi, loqueris. Caue me-
tuas uultus eorum, ego enim tecum sum, ut te liberem, ait DOMINUS. Ac si-
2 mul extendit manũ suam DOMINUS, et tetigit os meum, dixitque DOMINUS
infra 18.a ad me, Ecce † ego posui uerba mea in os tuum, ecce ego [a]constitui te hodie super
gentes & super regna, ut euellas & extirpes, ut perdas & dissipes, ut ædifices & C
plantes. Factusque est sermo DOMINI ad me in hunc modum, Quid tu uides
ô Ieremia? Et dixi, [b]Virgam imminentem [ac uigilantem] uideo ego. Et ait DO-
MINUS ad me, Recte uidisti, quoniam ego uigilo & [incumbo] uerbo meo, ut
3 illud perficiam. Factus est autẽ sermo DOMINI ad me secundo, dicens, Quid
tu uides? Ollam, inquam, ebullientem uideo, cuius facies est ab Aquilone. Et di-
infra 4.b cebat ad me DOMINUS, Ab † Aquilone aperietur malum super omnes qui ha
bitant terram. Quoniam ecce ego uocabo omnes regnorum Aquilonis fami-
lias, inquit DOMINUS, ueniẽtque, & ponent quisque solium suum in ipso ostio
portarum Ierusalem, & in omnibus eius per circuitum muris, & in cunctis urbi D
bus Iuda. Et loquar iudicia mea cum eis super omnibus malis eorum qui me
deseruerunt, & suffitum incenderunt dijs alijs, & adorarunt opera manuũ sua-
rum. Tu ergo accinge lumbos tuos, & surge, ut loquaris ad eos omnia quæ
ego præcipio tibi. Ne paueas à conspectu eorum, ne [c]pauere te faciam à con-
spectu eorum. Ecce enim ego facio te hodie ciuitatem munitam, columnam fer
ream, & murum æneum [d]contra omnem terram, contra reges Iuda, contra prin
cipes eius, contra sacerdotes, & contra uniuersum populum terræ. Pugnabunt
contra te, sed non poterunt te [superare,] ego enim tecum sum ut te liberem, di-
cit DOMINUS.

[a] Ebr. Feci te inspectorem super gẽtes.

[b] Alij legunt, baculum amigdalinum. Ebraica uenustã habent uocum allusionem.

[c] Alij legunt, ne te disperdam corã eis.

[d] Alij legunt, supra omnem terram.

CAP. II.

Propheta accinctus inuehit in eorum scelera, minatur pœnam, promittit fauorem diuinum resipiscentibus. Ab initio autem recenset diuina beneficia, ut amplificet eorum ingratitudinem.

Exordium. Oratio est criminatoria, durat ad caput usque 7.

FActum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Vade & clama in aures Ieru- A
salem in hunc modum, Sic dicit DOMINUS, Recordatus sum tui, bo
nitatis adolescentiæ tuæ, dilectionis sponsaliorum tuorum, quum sequereris

me in deserto in terra non seminata. Sacrosanctus erat Israel DOMINO, & frugum eius primitiæ: omnes qui deuorassent eum, delinquebant, mala ueniebant super eos, dicit DOMINVS. Audite ergo uerbũ DOMINI, cum domus Iacob, tum omnes familiæ domus Israelis. Sic dicit DOMINVS, Quid nam iniquitatis deprehenderunt patres uestri in me, ut tam longe à me recederent, & sectaren-

B tur uanitatẽ, fierentq; uani? Neq; dixerunt, Vbi DOMINVS, qui eduxit nos de terra Aegypti, qui traduxit nos per desertũ, per terrã uastã & inuiã, per terram siticulosam et umbrã mortis, per terrã per quã nemo trãsibat, in qua nec homines habitabãt? Quũ tamen ego uos introduxerim in terrã cultam ac fertilem, ut frueremini & fructibus & bonis eius. Ingressi aũt contaminastis terram meam, & hæreditatẽ meam reddidistis abominandam. Sacerdotes non dixerunt, Vbi est DOMINVS: qui legem [a]tenere [deberent,] non cognouerunt me, sed & pastores perfide à me defecerunt. Prophetæ uaticinati sunt in Baal, & abierunt post ea quę iuuando non sunt. Ob id ego ultra iudicio uobiscũ cõtendere cogor, ait DO-

C MINVS, & cum filijs quoq; filiorum uestrorũ disceptabo. Transite enim ad insulas Chitim, & uidete: mittite in Kedar, & considerate diligenter, atq; inspicite, num simile quid factũ sit. Num gens ulla mutauerit deos, qui tamẽ nõ sunt dij? populus aũt meus mutauit gloriã suam in eo qui non prodest. Propter hoc obstupescite cœli, exhorrescite, & uehementer exarescite, ait DOMINVS, quoniã duo mala fecit populus meus, me deseruerunt fontẽ aquarũ [b]perennium, ut effoderent sibi puteos, puteos inquã pertusos, qui aquas [cõtinere] non ualent. An seruus est Israel, an familiaris filius? cur ergo prædæ patet? Super ipsum rugiunt leones emittentes uocem suam, & reddunt terrã eorum desolatã, & ciuitates eius

D exustas ut nemo inhabitet. Sed & filij Noph & Taha Panhes uerticem tuũ contundent. An non tu tibi id fecisti? [eo q;] deserueris DOMINVM deũ tuum, tunc etiam quũ te in uia dirigeret. Nunc quoq; quid [negotij] tibi est in uia Aegypti? [nimirũ] ut bibas aquas [c]Schihor? Aut quid rei tibi est in uia Assyriorum? [nimirum] ut bibas aquam fluuij? [d]Adflictio tua te erudiet, & auersiones tuæ te arguent, ut cognoscas & intelligas, q̃ sit malum & amarũ, q; deserueris DOMINVM deum tuum, & q; timor meus nõ fuerit apud te, dicit DOMINVS deus exercituum. Etenim à sæculo cõfregi iugũ tuum, & dirupi uincula tua, tu aũt dixisti, [e]Non transibo, quandoquidẽ super † omnem collem sublimẽ, & sub omni

E ligno frondoso discurris ô meretrix. Ego aũt te plantaueram, ut esses nobilissima uitis, & totum fidele [f]seminariũ, quomodo mutata es mihi ut sis [g]uinea degener & aliena? Etiam si laueris te nitro, & multũ smigmatis tibi adhibueris, altius tamen impressa est iniquitas tua corã me, ait DOMINVS deus. Quomodo ergo dicis? Non sum cõtaminata, neq; post Baalim abij? Inspice uiam tuã, in ualle cognosce quid feceris. Camelopardali ueloci, quę circũcursitat uias suas, [similis est,] sed & [h]Onagro deserris asueto, qui pro appetitu animi sui destinato suo tempore anhelitũ haurit, quis reducet eum? Omnes qui eum quærunt, non fessi erũt, in mense suo inuenient eum. Prohibe pedem à nuditate, & guttur tuum à siti.

F *Tu uero dicis, Expectoratũ est: minime, quia alienos amo, & post illos abibo. Quemadmodũ pudefit fur quum deprehenditur, sic pudefacta est domus Israel, ipsi, reges eorũ, principes eorum, sacerdotes eorũ & prophetæ eorum. Dicunt ligno, Pater meus es tu: & lapidi, Tu me genuisti. Quia aduerterunt mihi ceruicem, & non facies, & in tempore adflictionis suæ dicent, Surge, & serua nos. Et ubi sunt dij tui quos tibi fecisti? surgant, si seruent te in tempore adflictionis tuæ. Etenim iuxta numerũ urbium tuarum fuerunt dij tui ô Iuda. Cur † contendistis mecũ, dicit DOMINVS, quũ omnes uos præuaricati sitis in me? Frustra percussi filios uestros, disciplinã non recipiunt. Gladius uester deuorauit prophetas uestros,

a Alij legunt, qui legem prehendunt, seu captiuam tenent.

b Ebr. Viuentium.

c Schihor Nilũ: fluuium Ephratem intelligunt.

d Alij legunt, Malitia tua te castigabit.

e Vel, non transgrediar, ut uolunt alij.

f Seminarium fidele uel uerũ, hoc est, genuinum, germanum, uel seminarium ueritatis.

g Sure reiectiles palmites.

h Mutatur persona, propter similitudinem: nisi malis legere, similis es tu ô Iuda. Aptetur deinde similitudo.

i De fœmina onagri loqui uidetur, in genere epicœno posui, sub articulo masculino.

*Sic dicunt propudiosæ mulieres, qui fronte posita, admonitionem nullam admittunt: frustra admones inquiunt, despondi animum, non faciam quæ mones, &c.

Occupatio

Infra 3.b Matt. 21.d Esa. 5.a

Infra 11.c

ftros, ficut leo uaftans. O [i]fæculũ, uidete uos uerbũ DOMINI, num folitudo G
factus fum Ifraeli, aut terra caliginofa? Cur ergo dicit populus meus, [k]Defeci-
mus, nec ultra accedemus ad te? Num obliuifcitur uirgo ornamẽti fui? aut fpon
fa fafciæ fuæ? Populus aũt meus oblitus eft mei diebus innumeris. Cur bonã fa-
cis uiam tuam, ut ambias dilectionẽ? ob hoc [l]etiã docebo uias tuas malas [effe.]
Quin & fub alis tuis inuenitur fanguis animarum pauperum innocentiũ, quos
non in foraminibus inuenifti, fed in his omnibus. Et dicis, Innocens fum, dunta
xat recedat furor eius à me. Ecce ego iudico te, eo ꝙ dicis, Non peccaui. Et quid
tam crebro difcurris, ut iteres uiam tuam? Ab Aegypto etiam confunderis, perin
de atq; confufa es ab Affyrio. Hinc etiam demigrabis, manibus tuis fuper caput
tuum [complicatis,] quia fpreuit DOMINVS præfidia tua, neq; tibi cum eis pro
fpere cedet.

i Vel, O generatio.
k Alij legunt, dominamur.
l Alij legũt, ob hoc etiã doces malas effe uias tuas, fed eft li madethi, non tha.

CAP. III.

Taxatis fceleribus ad pœnitentiam & conuerfionem hortatur, amplificans mifericordiam dei.

Deut. 24.

Aiunt, Si quis uxorẽ fuam repudiat, illa autẽ abiens ab eo, alteri uiro nubit, A
num reuertetur ad eam ultra? An [a] non fallendo fallet terra illa? Tu autem
fcortata es cum amatoribus multis, attamen reuertere ad me, dicit DOMINVS.
Attolle oculos tuos in uertices, & uide ficubi non fis fubagitata, iuxta uias fedifti
illis inftar Arabis in deferto, & [b] effecifti ut falleret terra ob fornicationes tuas, et
ob tuam malitiã. Hinc prohibentur pluuiæ, & non fuit ferotinus imber. Frons
mulieris meretricis facta eft tibi, renuifti erubefcere. An nõ uel pofthac ad me cla
mabis, Pater meus es tu, & dux adolefcentiæ meæ? Num perpetuò [iniuriarum] B
memor erit? num in finem ufq; obferuans? At tu loquuta es, & defignafti mala,
& potuifti. Dixitq; DOMINVS ad me temporibus Iofiæ regis, An †non uidifti
quid fecerit [c]auerfio Ifrael? quæ abijt fuper omnem montẽ excelfum, & fub om
nem arborẽ frondofam, & fcortata eft ifthic. Quumq; ifta omnia feciffet, dixi, Re
uertere ad me, fed non eft reuerfa: hoc uidit præuaricatrix foror eius Iuda, [uide-
licet] ꝙ ego uiderem, ꝙq; ob omnes illas caufas ꝙ adulteria cõmififfet auerfio il
la Ifrael, dimififfem eam, atq; libellos repudij dediffem ei, non tamen eft reuerita C
præuaricatrix Iuda foror eius, quin abijt & ipfa quoq; fcortata eft. Factumq; eft,
ut ob lubricitatẽ fcortationis eius terra [d]pollueretur, adulteriũ enim cõmifit cum
lapide & ligno. Sed neq; perfida ifta foror eius Iuda poft hæc oĩa reuerfa eft ad
me in toto corde fuo, fed falfò, ait DOMINVS. Iterũ dixit ad me DOMINVS,
[e]Auerfio Ifrael [f]iuftificat animã fuam plus q̃ præuaricatrix Iuda. Vade igitur &
exclama fermones iftos uerfus Aquilonẽ, & dicito, *Reuertere tu auerfatrix Ifra-
el, ait DOMINVS, non conijciã uultus meos cõtra uos, quia beneficus fum, ait D
DOMINVS, nec obferuo [iram] perpetuò, modo agnofcas iniquitatẽ tuam, ꝙ
in DOMINVM deũ tuũ præuaricata es, et difperferis uias tuas alienis fub omni
ligno frondofo, ꝙq; uocem meam nõ audieris, dicit DOMINVS. Reuertimini
filij uagi, dicit DOMINVS, [g]& ego connubiũ uobifcũ conciliabo. Accipiã uos,
unũ ex urbe, & duos de cognatione, et inducã uos in Zion. Daboq; uobis pafto
res iuxta cor meũ, qui pafcant uos peritia & intelligẽtia. Quũq; multi fueritis &
creueritis in terra in diebus illis, dicit DOMINVS, non dicent amplius, Arca fœ E
deris DOMINI, neq; enim in cor ueniet, neq; eius recordabuntur, neq; [eam] in
uifent, nec [h]fiet ultra. Eodem tempore uocabũt Ierufalem foliũ DOMINI, & col
ligentur ad eam omnes gentes ad nomen DOMINI ad Ierufalẽ, neq; fequẽtur
ultra libidinẽ cordis fui malam. In diebus iftis ibunt qui funt de domo Iuda ad
[i]domũ Ifraelis, & fimul uenient à terra Aquilonis ad terram quam dedi hæredi-
tatem patribus ueftris. Et ego dixi, quomodo te in filiorũ numero cooptauerim,
& dederim tibi terram expetibilem, [k]hæreditatem ornatiffimam, exercitus gen- F

Metonymia.
Supra 2. d

a Vel, an non omnino terra ifta polluta eft?
b Alij legunt, & polluta eft terra, uel polluifti terram.
Præfcribit formulã, quomodo per pœnitentiã ad folum deũ adcurrendum.
Taxat q̃d Iuda exẽplo Ifraelis nõ commoueri potuerit.
c Auerfionẽ aut perfidiam uocat ipfum Ifraelem, ut cum hominem fcelus dicimus: reliqui ergo ꝓpter emphafim.
d Vel fic, ob famam fcortationis terra falleret.
e Hoc eft, ipfe Ifrael qui fe auertit.
f Hoc eft, iuftior eft Ifrael q̃ Iuda, habet aliquam excufationem, minusq; peccauit.
*Dialogifmos eft, hoc eft, fermocinatio dei reuocantis ad pœnitentiam.
g Vel, ego maritus fum uefter: uel, ego dominium in uos habui.
h Alij legunt, nec facrificabitur ultra: Ebr. Non facietur: utũtur autem facere pro facrificare, more Latinorum, nonnunquam Ebræi.
i Alij legunt, cũ domo Ifrael.
k Ebr. Hæreditatem capreæ, id eft, decoris.

tium, & dixi, Patrem uocabis me, & ne post me diuertas. Veruntamen quemadmodũ fidem frangit fœmina amatori suo, sic fidẽ fregistis mihi, ô domus Israel, dicit DOMINVS. Vox in uerticibus audita est, fletus deprecationum filiorũ Israel, q̃ deprauauerint uias suas, et obliti sint DOMINI dei sui. Reuertimini filij uagi, & sanabo auersiones uestras: ecce uenimus tibi, tu enim es DOMINVS
G deus noster. Profecto uanitas ex collibus et multitudine gentiũ, profecto in DOMINO deo nostro est salus Israelis. Ignominia deuorauit laborem patrũ nostrorum à pueritia nostra, oues eorũ, boues eorũ, filios atq; filias eorũ. Nos iacemus in impudentia nostra, & ignominia nostra operit nos, quia DOMINO deo nostro peccauimus, nos & patres nostri à pueritia nostra in hunc usq; diem, nec uoci DOMINI dei nostri obediuimus.

Fingit propheta audire se uocem Israelitarum in Assyria pœnitentium & culpam deprecantium. Verba sunt resipiscentium ex animo, & culpam agnoscentium.

CAP. IIII.

Hortatur ad ueram pœnitentiam, ostendit malum uenturum et instans, parent ergo se & emendent uitam.

A SI reuerti uoles ô Israel, ad me reuertere: & si amoueris abominationes tuas à cõspectu meo, non eris extorris. Et iurabis, uiuit DOMINVS, in ueritate, in iudicio, in iustitia, & benedicent se gentes in eo, atq; in eo sese [a]iactabunt. Quoniam sic dicit DOMINVS ad uiros Iuda & Ierusalẽ, Nouate uobis nouelleta, neq; in spinas seminate. Circuncidimini DOMINO, et auferte præputia cordis uestri quisq; in Iuda & ciues Ierusalẽ, ne egrediat̃ ut ignis furor meus, & ardeat, neq; sit qui extinguat propter peruersitatem studiorũ uestrorũ. Annunciate in Iu- Osee 10.d Supra 1.c
B da, & prædicate in Ierusalẽ, & dicite, Clangite tuba in terra, clamate, implete, & dicite, Cõgregemini, et ingrediamur urbes munitas, extollite signũ uersus Zion, intendite neruos, ne stetis, quia ego adduco malũ ab Aquilone, et cladẽ magnã. Ascendit leo de [b]septo suo, & uastator gentiũ in expeditione est, egressus de loco suo, ut terram tuam desertam reddat, & urbes tuę uastentur, ne quisquam inhabitet. Ob hoc accingite uos saccis, plangite et ululate, quoniã non auersus est furor iræ DOMINI à [c]nobis. Et fiet in die illo, ait DOMINVS, ut concidat cor regis,
C & cor principũ, obstupescant sacerdotes, & prophetæ consternentur. Ego autem dicebam, Eheu DOMINE deus, profecto tu seducendo seduxisti populũ istum & ipsam Ierusalem, dicendo, Pax erit uobis: nunc uero gladius ad animã usq; penetrat. In tempore illo dicetur populo isti & Ierusalem, Ventus exiccans per uertices [uenit] in deserto uia filiæ populi mei, nõ ad uentilandũ, neq; ad repurgandum. Ab [d]his ueniet mihi uentus plenus, tunc ego quoq; iudicia loquar cũ illis. Ecce ascendet sicut nubes, & currus eius procellæ similes erũt, equi aũt eius aqui-
D lis celeriores: uæ nobis, quia uastamur. Ablue à malitia cor tuum, ô Ierusalem, ut serueris, quousq; differs in te cogitationes [e]uanitatis tuæ? Quoniã uox à Dan annunciat, prædicatq; à monte Ephraim [f]uanitatem. Mentionem [horũ] facite apud gentes, & prædicate in Ierusalẽ, obseruatores ueniunt de terra longinqua, & edunt uocem suam contra ciuitates Iuda, sicut custodes agrorũ fuerũt contra eam circũquaq;, quia exasperauit me, dicit DOMINVS. Via tua & studia tua fecerunt tibi ista: hæc est [g]malitia tua, quæ quandoquidẽ amara est, cor penetrat. Sap. 1.b
E Viscera mea, uiscera mea doleo, parietes cordis mei, tumultuatur mihi cor meũ: non tacebo, quia uocem tubæ audiui, ô anima mea, classicũ bellicum. Clades super cladem [h]clamatur, siquidem tota terra uastata est, subito uastata sunt tentoria mea, et momẽto aulea mea. Quousq; uidebo uexillũ? [quousq;] audiam uocem cornu? Quia populus meus stultus est, me non nouerunt, filij insipientes & non intelligẽtes sunt: sapientes quidem sunt, ut male agant, ad benefaciendum uero prorsus ignari. Vidi terram, & ecce inculta erat & uacua: cœlos, & non erat in eis
F lux. Vidi montes, & ecce mouebant, & omnes colles concutiebantur. Inspexi, et ecce nihil est hominum, & omnes uolucres cœli recesserant. Inspexi, & ecce lo-

Hactenus sermocinatio.

a Vel gloriabuntur. Redit ad exhortationem.

b Septum, id est latibulum.

c Alij legunt, ab eo, scilicet deo.

Propheta malũ imminẽs, simulq; uiam elabendi permiscet, graphice malum describens. Pulchris autẽ & pluribus allegorijs & similitudinibus omnia tegit, iam leoni, iam uento, iam alijs ualidissimis rebus Nabuchodonosorem comparans, & idem dicit alijs uerbis.

d Posset sic legi, supra hæc, uel plus quàm hæc.

e Vel, uirtutis tuæ, uel luctus tui.

f Potest etiã dici laborem seu pernitiẽ, uel iniquitatem pro pœna iniquitatis.

g Malitia tua, id est, pœna quam tibi malitia tua conciliasti, metonymia ostendit eos in culpa esse q̃d sic misere perdãtur.

Affectus prophetæ cõdolentis: imitatur autem uoces eorum, qui malis ingentibus deprehensi sunt.

h Alij legunt nikra, euenit, contingit, calamitas alia aliã excipit, sic amplificat malum.

Respondet dominus unde ueniant mala. Iterũ reuertitur ad catalogũ malorum.

cus pascuus & fertilis desertum erat, & omnes urbes eius dirutæ erãt à facie DO
MINI, atq; à facie æstus nasi eius. Quoniã sic dixit DOMINVS, Deserta erit o-
mnis terra, at consummationẽ non faciam. Idcirco lugebit terra, & cœli superne
obtenebrescent, quoniã eius quod loquutus sum et constitui, non me pœnitebit,
neq; ab eo recedã. A uoce equitis & eius qui arcu ferit, fugit uniuersa ciuitas: in- G
gressi sunt nubes, & ad petras ascendũt: omnes urbes desertæ sunt, nec quisquã
in eis habitat. Tu ergo uastata quid factura es? Si te indues coccino, si aureis mo-
nilibus ornabis te, si pinges fuco faciem tuam, frustra pulchrã te reddes, spernent
enim te, qui [te hactenus] insane deperierunt, & animã tuam quærent [haurire.]
Vocem enim ut parturientis audiui, angustiam quemadmodũ eius qui primum
puerperium experitur, uocem [scilicet] filiæ Zion magna in [i]animo molientis,
& spargentis manus suas.[k] Væ mihi, quoniam deficit anima mea propter inter-
fectos.

Propheta futura mala ut præterita graphice ob oculos ponit, reuelante ea domino.

i Alij legunt, gementis aut suspirantis.
k Sic dicentis.

CAP. V.

Per omnes omnium ordines descendens propheta, queritur se paucos inuenire qui tantum malum expendant, & ex animo resipiscant, adeoq; causæ malorũ recensentur.

CIrcuite per uicos Ierusalẽ, & uidete quæso, & cognoscite, & quærite per pla A
teas eius an quenquã inueniatis qui faciat iudiciũ, aut quærat [a] ueritatem,
& propitius ero [b] ei. Et si dicant, Viuit DOMINVS, mẽdaciter tamen iurãt. DO
MINE nónne oculi tui ad fidem [intenti sunt?] Percussisti eos, & non dolue-
runt: tu [c] perfecisti eos, sed noluerunt recipere disciplinam, indurauerunt uultus
suos magis q̃ saxum, noluerunt reuerti. Et ego dixi, Nimirũ pauperes sunt isti,
per imprudentiam stulti sunt, q; non cognouerunt uiam DOMINI, iudiciũ dei
sui, ibo mihi ad magnates, & cum eis colloquar, quia isti cognoscunt uiam DO
MINI, iudicia dei sui. At isti æque omnes iugum contriuerunt, & lora confrege B
runt, ideo percutiet eos leo de sylua, lupus solitudinũ uastabit eos, pardus incum
bens super ciuitates eorum, omnem isthinc exeuntem discerpet. Quia coaceruа-
runt transgressiones suas, auersiones eorum inualuerunt. Vbi in hac [re] propi-
tius tibi essem? Filij tui deseruerunt me, & [d] iurauerunt per eos qui dij non sunt:
*iureiurando eos adstrinxeram, sed adulteri facti, in domo meretricis sese colle-
gerunt. †Fuerunt equi [e] saginati mane educti, quisq; ad uxorem proximi sui ad- C
hinnit. An super his non uisitarem, ait DOMINVS? & gentem quæ huic similis
est, non ulcisceretur anima mea? Ascendite mœnia eius, & demolimini, at con
summationem ne faciatis: tollite propagines eius, quia DOMINI nõ sunt. Quo
niam præuaricando præuaricati sunt in me domus Israelis, & domus Iuda, dicit
DOMINVS. Negauerunt DOMINVM, & dixerunt, Ipse [f] non est, nõ eueniet
nobis malum, gladiũ & famem non [g] uidebimus. Et prophetæ [h] in uentũ erunt,
& qui loquatur non est inter eos, q; sic eueniat eis. Idcirco sic dicit DOMINVS D
deus exercituum, Eo q; loquimini sermonem istum, ecce ego reddã uerba mea
in ore tuo ignem, & populũ istũ ligna, & deuorabit eos. Ecce ego adduco super
uos gentẽ de longinquo ô domus Israel, dicit DOMINVS, gẽtem robustã, gen
tem antiquã, gentem cuius linguã ignorabis, nec [i] intelliges quid loquatur. Pha
retra eius ueluti sepulchrũ apertum, uniuersi ipsi sunt fortissimi uiri. Et comedet
[ea gens] messem tuam, & panẽ tuum, comedent filios tuos & filias tuas, come- E
det gregem tuum & armentũ tuum, comedet uineam tuam & ficũ tuam, [k] excin-
det munitas urbes tuas, quibus tu fidebas, gladio. Attamen eo tempore ait DO-
MINVS, non faciam uobiscum consummationem. Quumq; dixeritis, Quam
obrem fecit nobis DOMINVS deus noster hæc omnia? Dices tu ad eos, Quem
admodum dereliquistis me, & seruijstis dijs peregrinis in terra uestra, sic alienis
seruietis in terra non uestra. Nunciate hoc in domo Iaacob, & prædicate in
Iuda, dicendo, Audite quæso hoc populus stulte & excors, quibus oculi sunt,

Ezech. 22. c

Frequẽs est heterosis numeri.

Consolatio piorum. Infra 16. b

a Emuna fidẽ & ueritatem significat.
a Vel fidem.
b Ei refertur ad urbẽ Ierusalẽ, non ad eum qui inuenitur.
c Alij legunt, consumasti eos: uel, perdidisti in uniuersum.
d Ebr. Per non deos, uel in non dijs.
* Alij legunt, satiaui eos.
e Alij legunt, equi phalerati kataphracti, alij emissarij.
Alludit ad uineam quam dominus plantauit supra 2. & Esaiæ 5.
f Non est, deus scilicet, uel sui similis, &c.
g Videre pro sentire.
h Quidam de ueris prophetis intelligunt, quod uerba eorũ cõtempta essent: sed uidetur de pseudoprophetis dici, quorum uaticinia in uentum abibant, quum non fieret quod prædixerant.
i Ebr. Non audies.
k Pro excindet alij legunt, ad paupertatem rediget, uel ad inopiam.

ſed non uident:aures habent,ſed nō audiunt. An me non metuetis,ait DOMI
NVS?an à facie mea non contremiſcetis? quū poſuerim arenam terminū mari,
idq; perpetuo decreto,ne tranſgrediatur eum:ſæuiūt quidem fluctus eius, ſed ni
F hil poſſunt:tumultuantur,ſed nō tranſibunt ipſum. At populo iſti fuit cor rebel-
le ac contumax,defecerunt & abierunt. Non dixerunt in corde ſuo, Timebimus
ſaltē DOMINVM deum noſtrū,qui dat nobis imbrem tempeſtiuā et ſerotinam
ſuo tempore,[l]iuramentis ſtatutis meſſem ſeruat nobis. [m]Iniquitates ueſtræ auer
terūt iſta,& peccata ueſtra prohibuerunt bonū à uobis. In populo enim meo im-
pij inueniuntur,qui obſeruant,ut is qui laqueos ponit, fodiunt[foueas,] in qui-
bus homines perdant ac capiant. Vt cors plena auibus, ſic domus eorum plenæ
G ſunt dolo, ad hunc modum magni fiunt illi & diteſcunt, pingueſcunt & nitidi
ſunt. Sunt etiā qui tranſgrediuntur malis rebus, Ius non dicunt,nec pupilli cau- Iſa.1.f
ſam, nec pauperum iudicium expediunt, & tamen res eorum proſpere cadunt. Zach.7.c
An ſuper his non uiſitarem,ait DOMINVS, & gentem huic ſimilem non ulci-
ſceretur anima mea? Stupenda & horrēda fiunt in terra, prophetæ uaticinantur
falſò, & ſacerdotes applaudunt illis manibus ſuis, [n]populo autem meo placent
iſta. Quid uero [o]tandem facietis?

*Perſtat in propoſito,minatur pœnas atrociſſimas cōtumacibus,oſtēdit uiam elaben-
di,& pœnitentibus gratiam promittit.*

A FOrtes eſtote filij Beniamin de medio Ieruſalē, & in Thekoa clangite cornu, Sermo eſt
& [a]ſuper Bethhakerem leuate ſignū, quoniam malū proſpexit ab Aquilone, dei per pro
& ingens excidium. Specioſæ & delicatæ ſimilem facio filiam Zion,uenient ad phetam.
eam paſtores & greges eorū, figent circum eam tentoria ſua,idq; circūquaq;,pa-
ſcet quiſq; quod manui ſuæ[commiſſum eſt.] [b]Sanctificate contra eam præliū, Sermo dei
ſurgite,aſcendamus in meridie:uæ nobis,quia reflectit dies,& umbræ ueſperti- adhortātis
næ extendūtur:ſurgite,noctu aſcendamus, & demoliemur palatia eius. Quoniā hoſtes,&
B ſic dicit DOMINVS exercituū,[c]Succidite ligna, & fundite aggerem contra Ieru mox hoſtiū
ſalem,hæc enim urbs eſt, de [d]qua ultio capienda eſt, omnis enim uiolentia in ea ſeſe incitan
eſt. Quemadmodū puteus euomit aquas ſuas,ſic iſta ebullit malitiā ſuam. Rapi- tium.
na & oppreſſio auditur in ea iugiter in conſpectu meo,ægritudo & cædes. Pate Hortatur ut
re ut erudiaris ô Ieruſalē, ne forte abſcedat anima mea à te, ne te deſertā reddam, caſtigatio-
terram non habitatam. Sic enim dicit DOMINVS exercituū, Racemando race- nē recipiat.
mabunt reliquias Iſraelis ut uineam, reduc manū tuam in caniſtra inſtar uinde- Iterum enu-
C miatoris. Quem alloquar aut conteſtabor,ut audiant? Ecce auris eorum [f]incir- merat ma-
cunciſa eſt,ut non poſſint aduertere, ecce uerbum DOMINI opprobriū illis eſt, la.
non delectantur illo. Indignatiōe DOMINI repletus ſum, fatigor continendo, Aporia.
effunde ſuper infantes in platea,et ſuper cœtum iuuenū pariter,ut etiam uir cum
muliere capiatur,& ſenex cum [g]decrepito. Domus quoq; eorū transferentur ad Leuit.26.
alienos,agri pariter cum mulieribus,quoniam extendam manū meam ſuper ha
bitatores huius terræ,dicit DOMINVS. †Quoniam à minimo eorū uſq; ad ma Iſa.56.d
D ximum eorum quiſq; auaritiæ & lucro inhiat, & à propheta uſq; ad ſacerdotem Infra 8.d
quiſq; fraudulenter & perfide agit. Et ipſi quidē cladi filiæ populi mei meden
tur[rebus] [h]leuiculis,dicētes,Pax,pax, quū non ſit pax. [i]Pudefacti ſunt,quia per
petrarūt ſcelus abominandū, quin omnino nihil eos pudet, nec erubeſcere no-
uerunt. Propterea inter occūbentes cadent,& in eo articulo quo eos uiſitabo cor
ruent, dicit DOMINVS. Sic dicit DOMINVS, Inſiſtite uijs, & circumſpicite,
atq; interrogate ſemitas antiquas,ubi nam illa bona uia ſit,in ea incedite,ut inue
E niatis refectionē animabus ueſtris. Qui dixerunt, Non ibimus. Et conſtituam Matth.11.d
ſuper uos ſpeculatores,attendite [ſaltem]ad uocē tubæ. Et dixerunt, Non atten-
demus. Idcirco audite gentes,& tu ô concio ſcito,quid [f]in eos [cōſtituerim.] Tu Obteſtatio.
quoq;

l Quidam hebdomadibus legunt, ſed uidetur dicere de iuramento & pacto, de quo Gene.8. & Leuitici 26.
m Oſtendit ſcelera eorum in cauſa eſſe quod puniantur, ſimulq; tria genera hominum ſceleratorum definit, opulentos, iudices ignauos & prophetas ac ſacerdotes negligentes & mendaces.

n Ebr. Populus meus diligit ſic.
o Vel, quid poſt hoc facietis?

a Alij legūt, ad Bethhakerem.

b Sanctificare pro decernere, inſtituere, parare, deſtinare.
c Alij legunt, Inite conſilium: & hæc lectio magis placet, quia ez lignū ſignificat non ezah, nolui autem à recepta lectione diſcedere.
d Ebr. Vrbs uiſitata, uel quæ facta eſt uiſitari.
e Ebr. Erudire in imperatiuo paſſiuo.
f Ebr. Præputiata.

g Ebr. Pleno dierū.
h Vel, leuitate quadam aut leuiter, quaſi iocus eſſet aut ludus aliquis, nihil ſerio agentes in re tam ſeria.
i Quidā hoc legunt interrogatiue, Pudet ne eos ſic abominanda perpetrare? & per ſubiectionem reſpondent, omnino non pudet eos, quin erubeſcere neſciunt. Hieronymus
f Alij legunt, quid in iſtis, ſcilicet conſilijs dei.

quoq; tellus audi, Ecce ego adduco malum super populũ istum, fructum consi-
liorum suorũ, eo quod uerba mea non attenderunt, nec legem meam, quin eam
Isa.1.d reprobauerunt. †Ad quid hoc mihi, quod adfers thus de Saba, & calamum electũ
de terra longinqua? Holocausta uestra non sunt ut placeant, & sacrificia uestra
non sunt mihi suauia. Propterea sic dicit DOMINVS, Ecce ego dabo in popu F
lum istũ offendicula, ut corruant in eis patres cum filijs, æque uicini cum proxi-
mis pereant. Sic dicit DOMINVS, Ecce populus uenit de terra aquilonari, &
gens magna excitabitur à lateribus terræ. Apprehendent arcũ & lanceam, sæ-
ua est ipsa [gens,] nihil miserentur, uoce sua instar pelagi tumultuatur, equis ue
hitur, instructa, ut uir ad prælium, contra te ô filia Zion. Audiuimus rumorem
eius, remiserũt manus nostræ, angustia & dolor occuparunt nos ut parturientẽ.
Ne exeatis in agrum, neq; eatis uia [publica,] quia hostilis tum gladius tum
pauor undiq;. Sacco igitur te accinge ô filia populi mei, atq; in puluere te pro- G
uolue. Luctum unice amati filij tibi sumito, & planctum amarissimum, quo-
Videtur sermo dei ad prophetã. niam repente uastator super nos ueniet. [l] Excoctorem posui te in populo meo,
ac locum munitum, ut cognoscas & explores uiam eorum. Apostatæ sunt om
nes, apostatæ inquam, [m] incedunt fraudulenter, æs & ferrum, omnes [n] corrupti
sunt. Accensum est uas fusoriũ igne, integrum plumbum, frustra conflat exco-
ctor, & mali non sunt expurgati. Argentum reprobum uocabũt eos, quoniam
reprobauit eos DOMINVS.

l Ad uerbũ probatorem dicit Ebræus, quando uero probator Latine uim Ebraicam & allegoriam à re metallica non satis exprimit, dixi excoctorem.
m Ebr. Incedentes mercator.
n Ebr. Corrũpentes; sed uidetur actiuum posui pro passiuo.

CAP. VII.

Incipit iam alia oratio prophetæ, ferè eiusdem argumenti cum superiori, durans per tria capita: recenset scelera eorum, pœnam minatur, & omnia quibus fidebant è manibus eripit.

VErbum quod factum est ad Ieremiam à DOMINO in hanc sententiã, Sta A
in porta domus DOMINI, et clama ibi uerbum istud, & dic, Audite uerbũ
DOMINI omnis Iuda, qui inceditis per portas istas, ut adoretis DOMINVM.
Infra 26.d Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Emendate uias uestras & studia
uestra, tum efficiam, ut [a] habitetis in loco isto. Nolite fidere uerbis mendaci-
bus, dicendo, Templum DOMINI, templum DOMINI, templum [b] DOMINI
sunt. Nam si emendando emendaueritis [c] uias uestras, ac studia uestra, si ius red
dideritis inter uirum & proximum eius, si aduenæ, pupillo & uiduæ uim nõ fe-
ceritis, si sanguinem innoxium non fuderitis in loco isto, & post deos alios non B
abieritis uestro malo, [d] efficiam ut habitetis in loco isto, in terra quam dedi patri-
bus uestris, à sæculo in sæculum. Sed ecce uos confiditis [e] uobis in uerbis men-
dacibus, quæ nihil profutura sunt. Num furando, occidẽdo, adulteria commit
tendo, perfide iurando, suffitum ipsi Baal incendendo, deos alios, quos nõ no-
uistis, sequendo, [nihilominus] uenitis, & statis coram me in domo ista, cui no-
men meum impositum est, & dicitis, Liberati sumus, etiamsi cuncta hæc abomi-
Matt. 21.b nanda fecimus? Num † spelunca nebulonum facinorosorum facta est domus
Marc. 11.c ista, quæ nomine meo appellatur, in oculis uestris? En ego quoq; uidi, dicit DO
Luc.19.g MINVS. Sed ite quæso ad locum meum qui est in Silo, ubi collocaueram no- C
men meum antea, & uidete quid fecerim ei propter malitiã populi mei Israel.
Nunc ergo quoniã uos fecistis omnia opera ista, dicit DOMINVS, (etiã quum
Prouer.1.c loquerer ad uos, mature surgens, & loquens, sed non audistis: †uocaui, sed non
Isa.65.b.c respondistis) faciam †domui, super quam inuocatũ est nomen meum, in quam
uos speratis, & loco huic, quẽ dedi uobis & patribus uestris, quemadmodũ ipsi
1.Reg.4.b †Silo feci. Et eijciam uos à conspectu meo, quemadmodũ eieci omnes fratres ue
Infra 14.b stros, uniuersum semen Ephraim. Et †tu ne oraueris pro populo isto, neq; attol
las pro illis clamorẽ & deprecationẽ, neq; interuenias apud me, quoniã nequa-
quam te exaudiã. An tu nõ uides, quid isti faciant in ciuitatibus Iuda, & in pla

a Alij legunt, habitabo uobiscum.
b Alij legunt, hic est: alij, isthic.
c Via est institutum, aut genus uiuendi.
d Et hic legũt quidã, habitabo uobiscum: alij, efficiã ut maneatis.
e Vobis festiuitatis causa appositum nolui demere.

teis Ierusalem? Filij colligunt ligna, & patres incendunt ignem, uxores autẽ farinam aqua conspersam subigunt, ut placentas faciant machinæ cœlorum, dijs alijs libant libamina, ut me ad iram prouocent. Num uero illi me irritant, dicit DOMINVS? an non sese, ut uultus eorũ pudefiant? Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Ecce furor meus & æstus meus conflatus est contra locũ istum, super homines, & super iumenta, super arbores campi, et super fructus terræ, ardebitq; & nemo [f] extinguet. Sic dicit DOMINVS exercituũ deus Israelis, Holocausta uestra addite uictimis uestris, & comedite carnem, quoniã nihil loquutus sum cum patribus uestris, neq; præcepi eis, eo tempore quo educerẽ eos de terra Aegypti, de ratione holocausti & sacrificij. Sed hoc uerbum præcepi eis, dicendo, Audite uocem meam, & ero uester deus, uos autem eritis populus meus, & ambulate in omni uia quam præcepi uobis, ut bene sit uobis. Illi autẽ non paruerunt, neq; præbuerũt aurẽ suam, sed ambulauerũt iuxta artes suas, & iuxta libidinem cordis sui mali, factiq; sunt [g] auersi, nõ aduersi. [Id aũt] ab eo die quo egressi sunt patres uestri de terra Aegypti, usq; ad hunc diẽ. Ego uero misi ad uos omnes seruos meos prophetas, quotidie mane consurgendo & mittendo. Sed nõ audierunt me, neq; inclinarunt aurem suam, quin potius indurauerũt ceruicem suam, deteriores patribus suis facti. Tu quoq; loqueris ad eos omnes sermones istos, sed non auscultabunt tibi: clamabis ad eos, sed non respondebũt. Dic ergo ad eos, Hæc est gens quæ non audierunt uocem DOMINI dei sui, neq; disciplinam recipit, perijt fides, & excisa est de ore ipsorum. [h] Tonde ergo capillitium tuum, et abijce, attollito lamentationẽ in uertices, quia reprobauit DOMINVS, & dissipauit [i] generationẽ excandescentiæ suæ. Filij enim Iuda perpetrarunt malum in oculis meis, dicit DOMINVS, posuerũt abominationes suas in domo quæ uocata est nomine meo, ut contaminarent eam. Et ædificauerunt excelsa Tophet, quæ est in ualle filij Hinnom, ut incenderent filios suos & filias suas igni, quod nunquam præceperam, neq; in cor meum ascenderat. Propterea ecce uenient dies, dicit DOMINVS, ut nõ dicatur amplius Tophet et uallis filij Hinnom, sed uallis occisionis, sepelient enim in Tophet, eo quod locus [alius] non sit. Et erit cadauer populi huius esca uolucribus cœli, & bestijs terræ, nec erit qui absterreat. Ego quoq; efficiam ut cesset in urbibus Iuda, & in uicis Ierusalem uox lætitiæ, & uox gaudij, uox sponsi, & uox sponsæ: redigetur enim terra in solitudinem desolatam.

Margin: B (beside "& nemo extinguet"); F (beside "sunt patres uestri"); G (beside "NVS, & dissipauit"). Infra 44. (beside "DOMINVS? an non sese"); Infra 26. (beside "suam, deteriores"); Synchesis. (beside "nes istos"); Ezec. 26. (beside "erit qui absterreat").

f Eb. Extinguet neutrum est.

g Ebr. Facti sunt retro, non ante.

h Videntur hæc dicta esse ad populum Iudaicum.

i Hoc est, sæculum illud, quod deum ad iram prouocat: uel, cui iratus est deus.

CAP. VIII.

Taxat propheta eorum ingratitudinem, reijcit eorum sapientiam, simulq; ad pœnitentiam reuocat.

A IN tempore isto, dicit DOMINVS, proferent ossa regum Iuda, & ossa principum eius, ossa sacerdotum, ossa prophetarum, atq; ossa eorum qui habitant Hierosolymis, è sepulchris suis, exponentq; ea ad solem & lunam, atq; ad omnem exercitum cœlestem, eo quod dilexerint ista, & quod seruierint illis, quod post ea abierint, ea inquisiuerint, quodq; ea adorauerint. Non colligentur, neq; sepelientur, sed uelut stercus erunt in superficie terræ. Omnes autẽ qui residui erunt ex reliquijs de generatione ista praua, mortem potius eligent quàm uitã, in quibuscunq; tandem locis, in quæ eos impulero, reliqui fuerint, ait DOMI-
B NVS exercituũ. Dices itaq; ad eos, Sic dicit DOMINVS, Num sic cadunt [homines] ut non resurgant? Num sic aliquis deflectit, ut non redeat? Qui fit igitur ut populus iste Hierosolymitanus auertatur auersione tam [a] pertinaci? Pertinaciter dolo hærent, renuunt reuerti. Attendi & audiui, non loquebantur rectum, nemo erat quem pœniteret mali sui, ut diceret, Quid feci? Quisq; illorum ad [b] suum cursum tendit, perinde ac equus in prælium effusus. Equidem cico-
C nia in aëre nouit sua stata tempora, [c] turtur, grus & hirundo obseruant tempus prose

a Alij legunt, perpetua auersione.

b Vel, cursu sudans.

c Alij, Sis pro hirundine, & agur pro grue legunt.

profectionis suæ, at populus meus non cognouit iudiciũ DOMINI.
Quomodo dicitis, Sapientes sumus, & lex DOMINI apud nos est:
profecto ecce uane fecit[b] frustraneus stilus scribarum. Pudefacti sunt
sapientes, expauerunt & capti sunt. Ecce uerbum DOMINI repro-
barunt, quæ ergo illis sapientia reliqua esse poterit? Idcirco uxores D
eorum alijs dabo, agros eorũ[c] possessoribus [exteris,] à minimo enim
usque ad maximum quisq; eorum auaritiæ & turpi lucro inhiat, & à
Isa. 56. d Supra 6. c propheta usq; ad sacerdotem quisq; eorum mala fide agit. Et illi qui-
Auaritia. dem conquassationi filiæ populi mei medentur [rebus] leuiculis, di-
centes, Pax, pax, quum non sit pax. Pudefacti sunt, quia perpetra-
runt scelus abominandum, quin omnino nihil eos pudet, nec erube-
Supra 6. scere nouerunt. Propterea inter occumbentes cadẽt, & in eo articulo
quo[f] eos uisitabit corruent, dicit DOMINVS. Colligendo[g] colli- E
gam eos, dicit DOMINVS, uua non erit in uite, nec ficus in ficu, quin
& folium ipsum defluet, &[h] quæ dederam eis transibunt ab eis. Ad
quid sedemus nos? cõgregamini, & ingrediamur urbes munitas, ut il-
lic taciti simus, quia DOMINVS deus noster compescuit nos, & po-
tum nobis dedit aquam fellitam, quia peccauimus in DOMINVM.
Iterum recẽset mala imminentia. Infra 14. d [i] Expectamus pacem, at nihil boni: tempus sanationis, & ecce terror.
A Dan audietur ronchus equorum eius, à uoce hinnituum fortium F
[caballorum] eius mouebit uniuersa terra. Venerunt enim & deuo-
rarunt[k] terram & quicquid in ea est, ciuitatem & qui habitant in ea.
Quia ecce immittam in uos serpentes regulos, qui incantari nequeũt,
mordebuntq; uos, ait DOMINVS. [l] Rictum flendo diduxi propter
mœrorem, cor meum in me dolore affectum est. *Ecce uox clamoris
filiæ populi mei de terra longinqua, An DOMINVS nõ est in Zion? G
An uero rex eius in ea non est? Quare ad iracundiam prouocarũt me
sculptilibus suis, &[m] uanitatibus exteris? Præterijt messis, finita est
æstas, nec nos sumus seruati. Contritus sum propter cladem filiæ po
puli mei, mœstus sum, stupor me tenet. Num resina nulla est in Ga-
laad? Num medicus non est isthic? Cur ergo non obducitur cica-
trix filiæ populi mei?

CAP. IX.

Persequitur propheta querelas superiori capite cœptas, scelera eorum recenset, pœnas intentat, & omnia eis eripit in quæ fidebant.

QVis det[a] ut caput meum aquæ [sint,] & oculus meus uena la- A
chrymæ, ut nocte & die interfectos populi mei defleã? Quis
det me diuersoriũ uiatorũ in deserto, ut deserto populo meo,
abeã ab eis? Vniuersi enim ipsi adulteri sunt, & cœtus præuaricatorũ.
Intendunt linguam suam [ueluti][b] arcum suum mendacem, præualent
in terra, sed non ad ueritatem, quoniam de malo ad malum exeũt, nec
cognoscunt me, dicit DOMINVS. Cuiq; à proximo suo[c] cauendum B
est, & fratri suo nullus tuto fidit, nam omnis frater supplantando sup-
plantat, & omnis proximus[d] mercator incedit. Quisq; proximo suo
illudit, & uerum non dicunt, asuefecerunt linguas suas loqui menda-
cium, peruerse agendo laborant. *[e] Sedere tuum in medio doli [est,]
præ dolo renuerunt me agnoscere, dicit DOMINVS. Idcirco sic dicit
Aporia. Psal. 27. b DOMINVS exercituũ, Ecce ego excoquã eos, & probabo eos. Quid C
enim facerem propter filiam populi mei? Lingua eorũ est sagitta acu-
ta, dolum loquitur, ore suo loquitur pacẽ cum proximo suo, sed intus
concinnat insidias suas. An super his non uisitarem eos, dicit DOMI

b Alij legunt, profecto mendaciter egit stilus mẽdax scribarum.

c Alij legunt, uastatoribus.

Quidam interrogatiue hoc legunt, ut supra dixi.

f Ebr. In tempore uisitationis eorum, id est, non quo ipsi uisitant, sed uisitantur.

g Alij legunt, consumendo consumam.

h Vel, dabo eos ut ipsi transeãt. Videntur esse populi uerba, persona mutata, deprehensus malis sic queritur.

i Ebr. Expectando.

k Ebr. Terram & plenitudinem eius.

l Alij legunt, consolationem accepi: alij, confortaui meipsum in calamitate, licet cor in me doleat.

*Hæc propheta loquitur in persona populi, uoces eius imitatus, & eius affectus exprimens. Dominus autem mox respondet, & quæstionem quæstione refellit.

m Vel, uanitatibus alieni, scilicet dei.

Iterum queritur propheta calamitatem populi sui, nec id sine ingenti dolore.

a Optatiuo quoniam carent Ebræi, circũloquutione utuntur. Quis det, quod diceremus nos, O si, utinam, caput meum aqua esset: Ebraice sic, Quis det caput meum aquas, & oculum meum uenam lachrymæ? Non optat capiti aquã: sed ut totum caput in aquas uertatur. Pertinent hæc ad exaggerationem mali imminentis.

b Alij legunt, intendunt arcum ad mendacium, non ad ueritatẽ: ut ante gabru sit punctum.

c Ebr. Cauento.

d Rachil mercator aut negotiator proprie est, capitur pro fraudulento & impostore, quod ferè negotiatores dolis & fraude agunt, & proximi iactura suum negotium conficiunt: potest ergo legi, incedit fraudulenter.

* Dicta sunt à domino ad prophetam querulantem.

e Hoc est, sessio & habitatio tua. Vel tu habitas.

NVS aut gentem huic similem non ulcisceretur anima mea? Propter [f]montes fletum ordiar & eiulatum, & propter [g]amœna loca deserti lamentationem, quoniam exusta sunt, ut nemo [per ea] transeat, nec uox pecoris auditur, tã uolucres cœli quàm iumenta emigrarunt, abierunt. Quin & ipsam Ierusalem in aceruos redigam, & lustra draconũ, sed &
D ciuitates Iuda desertas reddam, ut sint sine habitatore. Qui sapiens est intelligit istud, & ad quem os DOMINI loquutũ est, annũciabit istud, ob [h]quam [causam] terra ipsa perierit, & exusto deserto similis sit, ut nemo pertranseat. Et dixit DOMINVS, Eo q deseruerunt legem meam quam proposueram eis, & non audierunt uocem meam, neq; ambulauerũt in ea, sed sequuti sunt peruersam libidinẽ cordis sui, et post [i]Baalim, quos docuerunt eos patres eorũ. Propterea sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce ego cibabo populum istum absynthio,
E † potaboq; eos aquis fellitis. Dispergam eos in gentes quas nec ipsi, nec patres eorum cognouerunt, mittamq; post eos gladiũ, donec cõsumam eos. Sic dicit DOMINVS exercituũ, Prospicite ut uocetis præficas, ut ueniant, & mittite ad mulieres sapientes, ut & istæ ueniãt, ut accelerent, & sumant super nos lugubre carmen, ut defluant oculi nostri lachryma, & palpebræ nostræ stillent aquas. Quoniã uox eiulatus audita est de Zion, Quomodo uastati sumus? quàm misere confusi? quoniam terram reliquimus, & eiecerunt [nos] tabernacula nostra. Sed
F audite uos mulieres uerbum DOMINI, et percipiat auris uestra uerbũ oris eius, atq; docete filias uestras lugubre carmẽ, & quæq; uicinã suam lamentationẽ. Quoniã ascendit mors per fenestras nostras, penetrauit in ædes nostras, ad excindendũ infantes de uicis, & adulescẽtes de plateis. Loquere, sic dicit DOMINVS, Cadauer hominis cadet sicut sterc[us] in superficie agri, & sicut fœnũ post metentẽ, q nemo colligit. Sic dicit
G DOMINVS, Ne glorietur sapiens in sapiẽtia sua, neq; glorietur robustus in robore suo, nec glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur q intelligat et cognoscat me, quoniam ego sum DOMINVS qui misericordiã, iudicium & iustitiã facio in terra, quapropter & his unice delector, dicit DOMINVS. Ecce dies uenient dicit DOMINVS, ut uisitem omnem circũcisum in [f]præputio, Aegyptium quoq; & Iudæum, Idumæum, Ammonitas, & Moabitas, & cũctos qui in extremis oris habitãt in deserto. Omnes enim gentes incircuncisæ sunt, & uniuersa domus Israel incircuncisum habet cor. CAP. X.

Docet unum esse deum uerum, hunc fide, amore, & uitæ innocentia colendum, deos gentium uanos & deorum cultum uanum.

A AVdite sermonẽ quẽ loquutus est DOMINVS ad uos, ô domus Israel. Sic dicit DOMINVS, Viã gẽtiũ ne discatis, & à cœli signis ne formidetis, nã gẽtes ab illis formidãt: *Siquidẽ ceremoniæ gentiũ uanitas sunt, quia arborẽ qs de sylua excindit, opus manuũ artificis ascia [fit.] Auro & argẽto ornat[a] ipsum, clauis ac malleis firmãt illud, ne uacillet. Instar palmæ rigẽt ipsa, et nõ loquunt: portãdo portabũtur, nec eñ incedere possũt. Ne metuatis ab eis, qa nõ malefaciũt, qn & benefacere eorũ non est. Reuera ô DOMINE nemo est sicut tu, magnus es tu, & magnũ est nomẽ tuũ cum potentia. Quis te nõ metuat ô [b]rex gẽtium? quia tibi est decor, quia inter omnes gentiũ sapiẽtes, & in omni regno
B eorum nemo est tibi similis. Et hoc uno brutescũt & stulti fiunt, quod disciplina uanitatum lignum est. Argentũ ductile de Tharsis affertur, & aurum

f Alij legunt, super montes leuabo fletum.
g Neoth etiam casas pastorales potest significare.
h Alij hoc per interrogationem legunt, Cur terra ipsa perijt? ut dominus mox respondeat.
Pro Baalim quidã de os legũt.
f Alij legunt, circuncisum cum præputiato: alij, circuncisum præputiatum.
Aptata hæc oratio captiuis in Babylone, & his qui adhuc erant in terra Iudaica.
In genere demonstratiuo, habet suasoriam adiunctam.
*Antithesis. Vani sunt dij gentiũ, uana religio, uanus cultus: at deus æternus unus est, is solus potens.
a Eb. Ba, supple idola, uel ligna. Frequẽtes sunt heteroses & Syntheses, quæ pro Latini sermonis ratione molliui.
b Alij sic, Aut quis regum ex gẽtibus tibi non morem gerat? alij, tuum est regnum: alij, rex gentium ueniet tibi.

Taxat negligentiam sacerdotũ.
Infra 23. c
1. Cor. 1. d
2 Cor. 10. d
Idem Esa. 40. usq; ad 49.
Exordio attentos facit.
Sap. 14,
Ostensa uanitate idolorum, ostẽdit dei potentiam & uirtutem.
Apoc. 15. b

& [c]aurum purum putum, opus artificis et manibus [paratũ,] hyacinthus et pur-
pura indumentũ eorum: uniuersa illa opus sunt sapientum. DOMINVS au-
tem deus uerus [est,] deus uiuus, & rex [d]sempiternus. Ab ira eius contremiscit
terra, nec [sustinere] possunt gentes indignationẽ illius. (Sic dicetis eis, Dij qui
cœlum & terram non condiderunt, perdẽtur de terra & de sub cœlis ipsis.) Qui
terram condit sua uirtute, sapientia sua orbem disponit, prudentia sua cœlos ex-
tendit. Quum ille [e]uocem dat, ingens aquarum uis in aëre [coit,] & eleuat nu-
bes ab extremitate terræ, fulgura in pluuiam uertit, atq; educit uentos de [f]recep-
taculis suis. Stultus fit omnis homo præ scientia, pudefit omnis conflator à scul- C
ptili, nam mendacium est fusile eius, quum non sit in eis spiritus. Vanitas [in-
quam] sunt, opus errorum, in tempore uisitationis suæ peribunt. Pars Iaacob
non est ut istorũ, sed is est qui cuncta formauit, & Israel uirga est hæreditatis eius,
DOMINVS exercituum est nomen eius. Congrega è terra substantiam tuam,
tu quæ habitas in loco munito. Quoniã sic dicit DOMINVS, Ecce funda eia
culabor etiamnum habitatores terræ huius, & angustũ faciam eis, ut [g]inueniant.
Væ mihi propter rupturã meam, & ego dixi, Plaga mea dolorifica est, profecto
hæc infirmitas mea est, & hanc feram. Tentoriũ meum uastatũ est, & omnes fu
nes mei fracti sunt, filij mei digressi sunt à me, & nusquam sunt, non est qui ten-
dat tentorium meum, & qui erigat cortinas meas. Quoniã stulti facti sunt pa- D
stores, & DOMINVM non quæsierunt, unde nihil prudenter egerunt, & quid-
quid [in] pascuis eorum fuit dispersum est. En uox rumoris adest, & motus in-
gens de terra aquilonari, ut redigat urbes Iuda in solitudinẽ, & lustra draconũ.
Scio ô DOMINE, q; hominis non est uia sua, nec cuiusquã ut eat & gressus suos
disponat. † Castiga me DOMINE, sed in iudicio, nõ in furore tuo, ne fortè im
minuas me. † Effunde æstum tuũ super gentes quæ te non cognouerunt, & su
per familias quæ nomen tuum nõ inuocarunt, quia comederunt Iacob, deuora
uerunt eum, & consumpserũt eum, & habitationẽ eius uastarũt.

Gen.1.a Infra 51.b Hysteron proteron. Psal.134.b

Minatur illis qui in Iudæa sunt, quod & illi sint in captiuitatem abducendi.

Pastores.

Psal.6.a Psal.78.b

c Vel, aurũ repurgatũ: alij dicũt aurũ ex Vphas uel Ophir.
d Vel, rex sæculi totius.
e Ebr. Ventum.
f Alij, de thesauris.
g Pœnã uidelicet inuenient apud Chaldæos, quam credere nolunt, præmium scelerum suorum. Hæc est uox pœnitentium, & dorsum suum uirgæ dei in patientia submittentium.

CAP. XI.

Hic sermo, qui per duo aut tria sequentia capita cohæret, fermè eiusdem argumenti est cum superioribus, nisi quod increpatio scelerũ & idololatriæ ist superioribus uehementior est. Doctrinalis est sermo, ne confidant rebus externis, sed toto corde reuertantur ad dominum.

Titulus. Exordium in genere suasorio. Deut.27. Gen.17.

SErmo qui factus est ad Ieremiam à DOMINO in hunc modũ, Audite uerba A
fœderis huius, & loquimini ea ad uiros Iuda, & ad habitatores Ierusalẽ: di-
cesq; ad eos, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Execratus uir, qui non [a]audierit
uerba fœderis huius, q̃d pręcepi patribus uestris, eo tẽpore quo eduxi eos de terra
Aegypti, de fornace ferrea, dicendo, Audite uocẽ meã, & facite eam iuxta omnia
quæ mando uobis, & eritis mihi populus, ego aũt ero deus uester, ut confirmem
iusiurandũ q̃d iuraui patribus uestris, ut dem scilicet eis terrã lacte & melle ma=
nantem, ut hæc dies [testatur.] Tum ego respondebã atq; dicebã, [b]Amen DO-
MINE. Et dixit DOMINVS ad me, Prædica omnia uerba ista in ciuitatibus
Iuda, & in plateis Ierusalem, dicẽs, Audite uerba fœderis huius, & facite ea, quo-
niam obtestando obtestatus sum patres uestros, ab eo tẽpore quo eduxi eos de B
terra Aegypti in hunc usq; diẽ, tempestiue surgendo, obtestando & dicendo, Au
dite uocẽ meam: sed non audierunt, nec inclinarũt aurem suam, quin magis in-
cesserũt in praua libidine cordis sui mali, induxi ergo super eos omnia uerba fœ
deris huius, quæ præceperam ut facerent, & non fecerunt. Et dixit DOMINVS
ad me, Deprehensa est [c]coniuratio in uiris Iuda, & in habitatoribus Ierusalem,
relapsi sunt ad iniquitates patrũ suorũ priorũ, qui renuerunt audire uerba mea,
sed & isti sectati sunt deos alios, ut seruirent illis, domus Israel & domus Iuda ir
ritum fecerunt fœdus meũ quod pepigeram cum patribus eorũ. Idcirco sic dicit

a Audire pro obtemperare.
b Amen, Fiat, uerum sit, ratum firmum, iustissimũ & sanctissimum est iudicium tuum domine.
c Alij colligatio, alij defectio.

DOMINVS, Ecce ego adducam ſuper eos malū, de quo eluctari non poterunt, clamabuntq́; ad me, & nō exaudiā eos. Tum ibunt urbes Iuda, & ciues Ieruſalem, & clamabunt ad deos quibus ſuffitum incenderunt, ſed nullo pacto eos ſer-
C uabunt in tempore calamitatis eorū. Siquidem ſecundū numerum urbium tuarum, ô Iuda, fuerunt dij tui, & ſecundum numerum plateарū Ieruſalem poſuiſtis aras, [uobis] ad ignominiam: aras [inquam,] in quibus incendiſtis ſuffitum ipſi Baal. Tu igitur ne ores pro populo iſto, neq; pro eis ſuſcipias clamorē & ſupplicationem, quia ego non exaudiā eo tempore quo ad me clamauerint, & quo adflicti fuerint. Quid [negotij] unice [b]dilecto meo in domo mea, quum ipſa [congregatio] ſcelerate multa deſignat? Et caro [e]ſanctuarij tranſiret facere à te? quum exultas in malefaciēdo. Oleam frondoſam, pulchram & fructu ſpecioſam uocauerat DOMINVS nomen tuum, ſed ad uocem magni rumoris incendit folia eius igni, & defracti ſunt rami eius. DOMINVS enim exercituū qui te plantauit, loquutus eſt contra te malum, propter malitiā domus Iſraelis & domus Iuda, quam [f]ſibi deſignarūt, quū me ad iracundiā prouocarunt, ſuffitū ipſi Baal incendendo. Et DOMINO me hæc docente, intellexi, tum tu oſtendiſti
D mihi ſtudia eorū. At ego ſicut [g]agnus aſuefactus ductus ad lanienam ignarus ꝗ contra me huiuſmodi cogitationes cogitaſſent, [h] Corrumpamus lignū in cibum eius, et excindamus eū è terra uiuentiū, ut nominis eius nulla amplius fiat mentio. DOMINE exercituū iudex iuſte, qui †exploras renes & cor, uideam uindictam tuam de eis [ſumi,] quia tibi reuelaui cauſam meam. Idcirco ſic dicit DOMINVS de uiris Anathoth, qui quærunt animā tuam, & dicunt, Ne prophetes in noīe DOMINI, ne moriaris in manibus noſtris: idcirco ſic dicit DOMINVS exercituū, Ecce ego uiſitabo eos, iuuenes morientur gladio, filij autem & filiæ eorū morientur fame, ut eis nulli fiant reliqui, quia adducam calamitatē ſuper ciues Anathoth, annum uiſitationis eorum.

Supra 2.f — Infra 14.b — Oſtendit ſibi necē parari à gente ſua. — Infra 17.b 20.c — Reſpondet dominus ad uerba prophetæ.

Quid facerent pij in cœtu impiorū? utcūq; locus ſacer ſit, ſcelera tamen ingentia patrant, ut ſatius ſit pios uel nihil cū illis cōmune habere, uel lōgiſſime ab eis ſecedere.

[b] Alij legunt, dilectę meæ, in fœminino, et ad congregationem referunt.

[e] Vel, caro ſanctuarij tranſibit à te: uel, carnē ſanctuarij trāſire facient à te.

[f] Sibi, id eſt, ſuo malo.

[g] Alij aluph interpretātur bouē uel uitulum.

[h] Alij legunt, Corrūpamus ligno cibum uel panem eius.

Animā alicuius quærere, eſt eius uitæ & capiti inſidiari.

CAP. XII.

Pia quædam expoſtulatio prophetæ cum deo, cur impijs in ſanctos ſuos tantum permittat? & cur impij feliciter, pij hic infeliciter habeant.

A IVſtus es tu ô DOMINE, ſi iudicio tecū contendam, attamen loquar tecum iudicia. † Qui fit ut uia impiorū proſperetur, & feliciter agant omnes qui impudentiſſime præuaricantur? Plantaſti eos, tum etiam radices iaciunt, proficiūt, quin & fructum edunt: prope es tu ori eorum, at à renibus eorum longe abes. Tu autem DOMINE qui me cognouiſti, qui me uides, & exploras cor meum apud te, extrahe eos ſicut gregem ad lanienā, & conſecra eos ad diē occidionis. Vſq;quo lugebit terra, & herba uniuerſi campi areſcet, propter malitiā habitantium in ea? Abeunt [a]iumenta & uolucres, quia dixerunt, Non uidebit poſtrema
B noſtra. Si cum peditibus cucurriſti, & illi te feſſum reddiderūt, quomodo cum equis certare cōtendas? Et in terra pacis tu ſecurus, quomodo uero facies in fremitu & faſtu Iordanis? Quin fratres tui, & domus patris tui hi etiam perfide tecum agent, hi etiam [b]plena [uoce] clamant poſt te, ne ergo credas eis, etiāſi bona tecū loquantur. Dereliqui domū meam, deſerui hæreditatem meam, & tradidi [c]dilectionem animæ meæ in manū hoſtium eius. Facta eſt mihi hæreditas mea ſicut leo in nemore, edidit cōtra me uocem ſuam, unde & odio eam proſequor. Hæreditas mea auitium uaricolor eſt mihi, auitium per circuitum cōtra eam eſt. Ite, congregate omnes feras agri, efficite ut ueniant & deuorent eam. Paſtores
C multi demoliti ſunt uineam meam, conculcauerūt partem meam, partem meam expetibilem reddiderūt deſertam ac deſolatā, reddiderūt inquam eam uaſtatam, & nunc uaſtata ad me luget. Vaſtata eſt uniuerſa terra, quia nemo eſt qui id ad cor reuocet. Super omnes uertices in deſerto uenerunt uaſtatores, quia gladius DOMINI deuorauit à termino terræ ad terminum terræ, nec pax eſt ulli carni.

Seminarunt

Parergon eſt, at à propoſito non alienum. — Iob 21.a Habac. 1.a Eſa. 29. — Reſponſio dñi ad querelam prophetæ. — Redit ad pœnas. Cauſa. — Interpretatio. — Vaſtatio per Nabuchodonoſorem deſcribitur, ſed deo autore. — Diſtributio.

[a] Hæc uerba alij ad deum, alij ad prophetam referunt.

[b] Alij legūt, cateruatim, turmatim.

[c] Dilectio animæ, eſt urbs cum templo & uniuerſo populo, quē unice & ex animo dilexit dominus inuitus eos relinquens ſed malitia eorum coactus eſt in eos ſæuire.

Seminarunt triticum, & messuerunt spinas: hæreditatē adierunt, at nihil[b] profecerunt, & pudefietis a prouentibus uestris ab æstu furoris DOMINI. Sic dicit DOMINVS, Super omnes uicinos meos molestos qui contrectāt hæreditatē, quam hæreditario iure possideo, populū scilicet meum Israelem. *Ecce ego euellā eos de terra sua, & domum Iuda euellam è medio eorum. Fiet tamen, ut postquā euulsero eos, redeam [cum eis in gratiam,] miserear eorum, & reducam quēq; ad hæreditatem suam, & quenq; ad terrā suam. Id quoq; erit, si illi discendo didicerint uias populi mei, ut iurent scilicet per nomen meum, [nempe,] Viuit DOMINVS: quemadmodum populum meum docuerunt iurare per Baal, ædificabuntur in medio populi mei. Si autē non audierint, euellam gentem istam euellendo & perdendo, ait DOMINVS.

D

Locus de uocatione gentium. Sub iuramē to tota religio comprehenditur.

Mutatur tempus & persona subito: boschu imperatiuus, confundimini.
b Alij legunt, infirmati sunt, cultu scilicet idolorū se cruciarūt sine fructu.
* Minatur finitimis gētibus hostibus populi dei captiuitatē, ex qua tamen fit eos liberaturus, si ueræ religioni accesserint.

CAP. XIII.

Potest superioribus cohærere. Ostendit populum Iudaicum uastandum & abijciendum, idq; uarijs testimonijs probat.

SIc dixit DOMINVS ad me, I & compara tibi baltheū [lumbarē] lineū, & accommoda eum lumbis tuis, sed in aquā ne mergito eum. Comparaui ergo mihi baltheum iuxta uerbum DOMINI, & applicui lūbis meis. Factūq; est uerbū DOMINI ad me secundo in hanc sententiam, Accipe baltheum quē comparasti, qui est in lumbis tuis, & surge atq; abi ad Euphratem, & abscōde ipsum ibi in foramine petrę. Abij itaq;, & abscondi ipsum in Euphrate, quēadmodum DOMINVS mihi pręceperat. Factūq; est ut post dies multos diceret ad me DOMINVS, Surge, uade ad Euphratē, & tolle isthinc baltheum quē tibi præceperā isthic abscondi. Profectus ergo ad Euphratem, fodi ac sustuli baltheum de loco ubi eum absconderā. Et ecce corruptus erat baltheus, ita ut ad nihilū utilis esset. Factum est aūt uerbum DOMINI ad me, dicēs, Sic dixit DOMINVS, ad hunc modum corrumpam fastum Iuda, & ingentē istam superbiā Ierusalē. Populus iste malus renuit audire uerba mea, ambulant in praua libidine cordis sui, eūtq; post deos alios, ut illis seruiant, illosq; adorent: erit ergo [populus iste] quemadmodū baltheus iste, qui ad nihilū utilis est. Quemadmodū enim baltheus lumbis uiri adhærescit, sic adglutinaui mihi omnē domū Israelis, & omnē domum Iuda, ait DOMINVS, ut essent populus meus, ad nomē, ad laudē, et ad decus, at ipsi nō audierunt. Dices ergo eis sermonē hūc, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Omnis uter impletur uino. Ipsi uero dicent ad te, An ergo hoc nescimus, q omnis uter uino impleatur? Tum tu illis dices, Sic loquutus est DOMINVS, Ecce ego implebo ebrietate omnes habitatores terræ huius, & reges qui Dauidi sedēt in solio eius, et sacerdotes atq; prophetas, et omnes habitatores Ierusalē, & collidam eos quēq; ad proximū suū, patres quoq; & filios simul, ait DOMINVS, non parcam, non indulgebo, neq; miserebor, quo minus perdam eos. Audite & auscultate, et ne eleuemini, quoniā DOMINVS loquutus est. Date DOMINO deo uestro gloriā, priusquā tenebris obducat, & priusquā pedes uestri impingāt ad mōtes[a] crepusculi, & expectetis lucē, & uertat in mortales umbras, & ponat in caliginē. Quod si istud audire nolueritis, in occultis flebit anima mea propter superbiam, & misere plorabo, & defluet oculus meus lachrymam, quoniā captiuus abducitur grex DOMINI. Dic regi & reginæ, Submisse uos geratis, & sedete, quia descendet[b] ornamentū capitis uestri corona magnificentiæ uestrę. Vrbes ad Meridiē clausę sunt, nec est qui aperiat: uniuersus Iuda captiuus abductus est, in uniuersum abductus est. Attollite oculos uestros, & contēplamini eos qui ueniunt ab Aquilone, ubi est grex qui datus est tibi, grex magnificētiæ tuæ? Quid dices quum te uisitabit? Et tu quidem docuisti eos, ut cōtra te duces & capita essent. An non dolores te inuadent tanquam fœminam parturientem? Quod si dicas in corde tuo, Cur eueniunt mihi ista? Propter magnitudinē iniquitatis tuę

A

B

C

D

Tren. 1. a

a Alij dicunt, mōtes caliginosos.

Domina aut potens per antonomasiam pro regina.
b Eb. Capital, uel capitalitates uestræ.

retectæ sunt fimbriæ tuæ, & ui adflicti calcanei tui. Nũ mutabit Aethiops cutẽ Infra 30.c
suam, & pardus maculas suas? etiã uos, qui malo asueti estis, poteritis beneface-
re. Ego dissipabo eos quemadmodum stipula transit ad uentũ deserti. Hæc sors
tua, & pars mẽsuræ tuæ à me dicit DOMINVS, quæ oblita es mei, & cõfisa es
mẽdacio. Et ego fimbriam tuam nudabo super faciẽ tuam, ut appareat ignomi-
nia tua, adulteria tua, & hinnitus tui, infandum scelus scortationis tuæ, super col
les & in campo uidi fœditates tuas. Væ tibi Ierusalem, non [c] mundaberis tandẽ?
Quousq; ultra?

c Alij legunt, nõ mundaberis posthac, quamdiu ultra?

CAP. XIIII.

Vaticinatur populo Iudaico futuram calamitatem ob enormia scelera, non esse aliquod effugium, nisi toto corde reuertantur ad dominum. Consolatur pios, docet orare, de se quædam intermiscet.

Verbum DOMINI quod factum est ad Ieremiã de rebus [a] retentionum. *Titulus.*
A LVxit Iuda, & portæ eius deformatæ sunt, obscuræ ad terram, & clamor Ieru
salem ascendit. Magnates eorum miserunt minores suos ad aquas: qui quũ
ad fossas uenissent, & aquas non inuenissent, reuersi sunt uacuis suis uasis pude
facti, & præ pudore caput suum operuerunt, propterea quod tellus [b] emarcuit,
quia non descendit [in eam] pluuia, agricolæ pudefacti caput suum obuelarũt.
Quin & cerua, quem in agro [fœtum] peperit, reliquit, quod non superesset her
ba. Et onagri steterũt in uerticibus [montium] uentum haurientes instar draco-
num, deficientibus oculis eorum fœni penuria. Si iniquitates nostræ [c] responde
rint nobis, facito tu ô DOMINE propter nomẽ tuum, quoniã auersionũ nostra
rũ multę sunt, tibi peccauimus. [d] Expectatio Israelis & saluator eius in tẽpore an
B gustię, cur fieres ut peregrinus in terra, & sicut uiator q ad pnoctãdũ diuertit? Cur
fieres sicut uir attonitus, et sicut fortis heros q seruare neqt? Tu aũt DOMINE in
medio nostri es, et [e] nomẽ tuũ inuocatũ est sup nos, ne ergo derelinquas nos. Sic
dicit DOMINVS populo huic, Profecto amãt uacillare pedibus suis, neq; absti
nent, ideo DOMINO nõ placẽt, qn nunc reuocaturus est in memoriã iniqtates
eorũ, et peccata eorũ uisitaturus. Et ait DOMINVS ad me, Ne oraueris pro popu
lo isto ad bonũ, nã etsi ieiunẽt, non exaudiã clamorẽ eorũ: et si holocaustũ obtule
rint, & molã, nõ delectabor eis, gladio enim, fame et peste consumã eos. Et dixi,
Ah DOMINE deus, ecce prophetæ dicũt eis, Ne timueritis gladiũ, quin nec fa-
C mes eueniet uobis, sed pacem firmã dabo uobis in loco isto. Dicebat ergo DO-
MINVS ad me, Prophetę isti mendacium prophetant in nomine meo, nõ misi
eos, nihil mandaui eis, neq; loquutus sum ad eos, uisionem mendacem, diuina-
tionem, uanitatem, et dolum cordis sui prophetant ipsi uobis. Quapropter sic di
cit DOMINVS de prophetis qui prophetãt in nomine meo, quum tamen non
miserim eos, quiq; dicunt, Nec gladius nec fames erunt in terra ista, gladio & fa
me consumentur prophetæ huiusmodi. Et populus cui ipsi uaticinantur, erunt
proiecti in plateis Ierusalẽ præ fame & gladio, nec erit qui sepeliat eos: ipsi [in-
quam,] uxores eorum, filij eorum, & filię eorũ, & effundam super eos malitiam
suam. Dicesq; ad eos uerbum istud, Deducent oculi mei lachrymã die ac nocte,
& non cessabunt, quia clade magna cõtrita est uirgo filia populi mei plaga ad-
D modum dolorifica. Si egressus fuero in agrum, ecce interfecti [iacent] gladio: si
uero urbem fuero ingressus, ecce cõfecti fame, sed & prophetæ & sacerdotes cir
cumierunt in regionem quam non nouerunt. Num omnino ac prorsus abieci
sti Iudam? aut anima tua Zionem abominatur? Quare nos percussisti, & nulla
est nobis medela? Expectauimus pacem, & nihil est boni, tempus curationis, &
ecce terror. Agnoscimus DOMINE impietatem nostram, & iniquitatẽ patrum
nostrorum, quia peccauimus tibi. Tu uero noli exasperari propter nomẽ tuum
neq; prosternas solium gloriæ tuæ, recordare neq; irritũ facias fœdus tuũ quod
nobiscum

Videtur hæc oratio cohærere usq; ad 18. caput: doctissima est, & locis utilissimis referta. Loquitur de futuris rebus, sed uerbis præteritis Hypotyposi enim clarissima futurã calamitatem depingit, & est quasi prognosticon quoddam.

a Retentionem aquarum sequitur sterilitas, sterilitatẽ annonæ caritas & fames.

b Alij legũt, tellus timore perculsa fuit.

c Respondere hic capitur ut Latinis sæpe, Esto eueniat nobis quod meriti sumus: tu tamẽ non secundũ merita nostra nobiscũ age, sed pro tua misericordia.

d Expectatio, id est, spes: expectatio pro eo quẽ expectant, in quem sperant.

e Hoc est, nos gerimus nomẽ tuum, uocamur nomine tuo, populus scilicet domini exercituum.

Hactenus mali descriptio, sequũtur nunc preces prophetæ in persona totius populi

Dominus queritur de populo, declinans à se culpam.

Supra 7.c

Oratio. Ieiunium.

Verba prophetæ.

Infra 23.d 27.c. & 29.b.

nobiſcum habes. Num ſunt in uanitatibus gentiũ qui pluere faciant?
an cœli imbres dabunt? An nõ tu es DOMINVS deus noſter? & te ex
pectamus, nam tu feciſti omnia illa.

CAP. XV.

Cohæret cum ſuperiori capite.

DIxit autem DOMINVS ad me, Si ſtarẽt Moſes & Samuel coram A
me, non eſſet animus meus ad populũ iſtũ: eijce [eos] à facie mea,
Zach.11.b ut egrediantur. Quòd ſi ad te dicent, Quò egrediemur? dices ad eos, Sic
dicit DOMINVS, *Qui ad mortẽ, ad mortẽ: & qui ad gladiũ, ad gla-
dium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuita
tem. Et uiſitabo ſuper eos [a] quatuor familias, ait DOMINVS, gladium
ad occidendũ, canes ad dilacerandũ, aues cœli & beſtias terræ ad deuo-
randũ & perdendũ. Et dabo eos in [b] diuexationẽ omnibus regnis terrę,
4.Reg.21.a †propter Manaſſen filiũ Ezechiæ regẽ Iuda, propter ea quæ deſignauit
Hieroſolymis. Quis tui miſerebitur ô Ieruſalẽ? Quis tui cauſa iter ſuſci
piet? et quis ſecedet, ut pacẽ tibi petat? Tu deſeruiſti [c] me, dicit DOMINVS B
& retro abijſti, extendi ergo manũ meã ſuper te, & diſperdidi te, [d] fatiga
tus ſum pœnitẽdo. Diſieci eos uentilabro in [e] portas terrę. Orbũ reddidi
& perdidi populũ meũ, at à uijs ſuis non ſunt reuerſi. Multiplicatę ſunt
mihi uiduæ eius ſuper arenã maris. Adduxi eis ſuper matrẽ iuuentutis
Amos 8.c uaſtatorẽ in Meridie. Obrui eam ſubito [f] & hoſte & terroribus. Defor-
mata eſt quæ peperit ſeptẽ, anhela fuit anima eius: occidit ei ſol multa
adhuc die, pudefacta eſt & erubuit, reliquias aũt eorũ gladio obijciã an-
Conqueritur propheta de ſua ſorte. te hoſtes eorũ, dicit DOMINVS. Væ mihi, ô mater mea, quòd me peperi-
ſti uirum litigatorẽ, & uirũ controuerſiæ uniuerſæ terræ, nõ fœneraui,
neq; fœnori [g] obæratus ſum, attamen uniuerſi me cõtemnunt, [ac cõui C
tijs proſcindũt.] DOMINVS reſpondit, An [h] nõ reliquię tuę ad bonũ?
An non id efficiã, ut in tempore malo & in tempore adflictionis hoſtis
Iterũ recenſet mala populi. pro te intercedat? Nũ ferrũ atterit ferrũ, aut æs ab Aquilone [æs?] Opes
tuas & theſauros tuos in prędã dabo, non pro pretio, ſed pro omnibus
Deut.32.c peccatis tuis, & in omnibus terminis tuis, & † transferã cũ hoſte ueſtro
Rom.10.d in terrã quam nõ nouiſti, quoniã ignis ardens in furore meo in uos in
cenſus eſt. Tu DOMINE [i] noſti, recordare mei & uiſita me, & ulciſcere
me de perſequentibus me: non ad longitudinẽ naſi tui ſuſcipias me, co
gnoſce quòd propter te probrũ fero. Inuenta ſunt uerba tua, & deuoraui
ea, factumq; eſt mihi uerbũ tuum in lætitiam & gaudium cordis mei, D
quoniam inuocatũ eſt nomen tuum ſuper me DOMINE deus exerci-
tuum. Non ſedi in concilio ludentiũ ut exultarem, ſed propter manum
Infra 30.c tuam † ſolus habito, quia impatienti indignatione repleſti me. Quare
dolor meus factus eſt perpetuus, & plaga mea [k] inſanabilis, quæ renuit
curari? & tu omnino es mihi ut aquę quæ fallunt, & firmę eſſe neſciũt.
Reſponſio domini. Propterea ſic dixit DOMINVS, Si redieris, [l] reſtituam te ut ſtes coram
me: & ſi eduxeris pretioſum à uili, [m] eris ut os meum: ipſi ad te conuer-
tentur, tu aũt ad eos non cõuerteris. Dabo enim te populo huic ęneum
murũ & munitũ, pugnabunt cõtra te, at nihil poterunt [contra] te, quia
ego tecũ ſum ut ſeruem te, & eruã te, dicit DOMINVS. Eripiam te de
manu malorum, & de manu tyrannorũ te eximã.

CAP. XVI.

Idem argumentũ cum ſuperioribus duobus capitibus, niſi quod aliquid pe culiare prophetæ iniungitur.

FActũ eſt uerbũ DOMINI ad me, dicens, Ne ducas tibi uxorẽ, neq; A
erũt tibi filij & filię in loco iſto. Quia ſic dicit DOMINVS de filijs

* Latinius fuerat, pars ad mortem, pars ad gladium: ſed nolui diſcedere à uerbis textus.
a Hoc eſt, quatuor genera ultionum, punitionum, pœnarum.
b Zauaa uel zaaua, ſignificat quum incertis ſedibus quis uagatur & diſcurrit, idq; cum territa conſcientia, ut Cain: quod cum unica dictione exprimere uolui, dixi diuexationem, alij commotionem.
c Alij legunt, tu me abieciſti.
d Vel, laboro dolendo.
e Portæ pro oſtijs aut finibus, ingreſſibus terrarũ ac regionũ.
f Ir urbem ſignificat, ſed pro hoſte hic exponitur.
g Hoc eſt, alij nihil mihi fœnerarunt.
h Im lo uehementer affirmat, profecto, omnino. Reliquiæ pro poſtremis ponuntur, q. d. Finis lętus ſequetur, faciam ut & hoſtis tibi benigne occurrat.
h Interrogat, & interrogando negat.
i Patitur quid humani propheta, rogans ne deus pro ſua longanimitate cum hoſtibus agat, ſed mox perdat eos.
k Anuſch ærumnoſum & calamitoſum ſignificat, & quodam modo de quo deſperatur, dixi ergo inſanabilis.
l Hoc eſt, reſtituam te miniſterio tuo, à quo animo non nihil defeciſti.
m Eris ut ego promiſi, firmus ſcilicet et inuincibilis: uel, uelut os meum, loqueris ut ego, & quod ego iuſſi: eſt enim propheta os domini.

& de filiabus in loco isto natis, & de matribus eorum quæ eos pepererunt, deq; patribus eorum qui eos genuerunt in terra ista. Mortibus ualetudinariorũ morientur, non plangentur, neq; sepelietur: sederunt in stercus super faciem terræ, gladio & fame consumentur, eritq; cadauer ipsorum ad escã uolucribus cœli & bestijs terrę. Quoniam sic dicit DOMINVS, Ne ingrediaris [a] domũ cõuiuij, & ne eas ad plangendũ, neq; circuncursites illorũ gratia, quia abstuli pacem meam à populo isto, dicit DOMINVS, æque beneficentiã & miserationes. Et morietur in terra ista magni & parui, neq; sepelientur, nõ facient eis planctũ, nemo se
B pro illis [b] incidet aut radet. Non [c] diuident eis in luctu ut consolentur eum super mortuo, nec potabunt eos poculo consolatorio propter patrem eius, & propter matrẽ eius. Et domũ compotationis ne ingrediaris, ut sedeas cum eis ad edendũ & ad bibendũ. Quia sic dicit DOMINVS exercituũ deus Israelis, Ecce ego efficiam ut cesset in loco isto [d] coram oculis uestris, & in diebus uestris uox lætitiæ, & uox gaudij, uox sponsi, & uox sponsæ. Quumq; annũciaueris populo huic cuncta uerba ista, fiet, ut illi dicant ad te, † Quare loquutus est DOMINVS super nos omne ingens hoc malũ? aut quę est iniquitas nostra, & quod peccatum nostrũ, quod peccauimus DOMINO deo nostro? Tu ergo dices ad eos, Eo q; dereliquerunt me patres uestri, dicit DOMINVS, & ambulauerunt post deos alios, quibus seruierunt, & quos adorarũt, me au Supra 5. e
C tem dereliquerũt, & legẽ meam non custodierunt. Sed & uos peius egistis q̃ patres uestri, ecce enim uos incedītis, quisq; post prauã libidinem cordis sui mali, quo minus me audiat. †Eijciam ergo uos è [e] terra ista, in terrã quã nec uos nouistis nec patres uestri, ubi seruietis dijs alijs die noctuq;, ubi nec clementiã uobis impartiar. Idcirco ecce dies uenient, ait DOMINVS, ut nõ dicatur ultra, Viuit DOMINVS, qui ascendere fecit filios Israel de terra Aegypti: sed, Viuit DOMINVS, qui fecit ascẽdere filios Israel de terra Aquilonis, & de uniuersis terris ad quas eiecerat eos, & reducã eos ad terram suã, quam dederã patribus eorum. Ecce ego [f] mitto ad piscatores multos, dicit DOMINVS, & piscabũtur eos: post hæc mittã ad uenatores multos, qui uenabũtur eos [g] de omni monte, & de omni colle, & de petrarũ cauernis. Quia oculi mei sunt super Causæ iræ diuinæ. Supra 7. f. Infra 23. b
D omnes uias eorũ [intenti,] & nõ absconduntur à uultu meo, neq; cęlantur iniquitates eorũ à conspectu oculorũ meorum. Et rependam prius [h] duplũ iniquitatibus eorũ & peccatis eorum, q; terrã meam prophanarunt, cadaueribus nẽpe horribiliũ fœditatũ suarũ, & abominationibus suis impleuerunt hæreditatẽ meam. * DOMINE robur meum, petra mea, & refugium meũ in die angustiæ, ad te gentes uenient de finibus terræ, & dicent, Profecto mendaciũ & uanitatẽ hæreditate possederunt patres nostri, & ea in quibus nihil fuit utilitatis. Num enim homo sibi deos faceret? sed illi nõ sunt dij. Propterea ecce ego ostendã eis, notam inquam faciam eis semel manum meam & potentiam meam, ut sciant q; nomen meum sit DOMINVS. Dominus loquitur.

CAP. XVII.

Perstat propheta in ostendendis eorum sceleribus, & nempe qualia nam sint, talia uidelicet quæ ingenti pœna sint digna, ut quæ non iudicio tantum diuino, sed humano quoq; manifesta & conuicta sint.

A PEccatũ Iuda scriptũ est stilo ferreo, ungueq; adamantino exaratum in tabula cordis uestri, & in cornibus ararũ uestrarũ, ut filij eorum [a] monimenta habeant ararũ eorũ & lucorũ eorũ ad arbores frondosas, & in

[a] Marsea uarie exponũt, quidam pro luctu, quidam pro lugente, quidam pro domo conuiuij, alij pro choro. In summa, Dominus prohibet prophetæ ne illos adeat, siue gaudeãt, siue doleant, nihil habeat cum eis commune.

[b] Alij legunt, caluitium fiet.

[c] Hoc diuidere alij ad stipem, alij ad panem (legũt enim lahem pro pane) referũt, quia sequitur poculum.

[d] Hoc est, uobis spectantibus & adhuc uiuentibus.

Excusat se malitia humana, ne peccatum agnoscere uideatur.

[e] Ebr. De super terra.

[f] Hunc locum plærīq; ad tempora Christi & uocationem gentium referunt, sed ut ex cõtextu patet, de pœnis Iudæorũ dictus est. Significat enim talem adfore hostem, quem nemo possit uel latere uel effugere. Venator erit, ut qui excelsissima penetret: piscator, ut qui profundissima rimetur.

[g] Ebr. De super.

[h] Dupliciter. i. plene, cumulatissime, abunde satis.

* Prophetę colloquium cum domino, taxatur interim contumacia Iudæorum, qui ad dominum conuerti noluerint, quum tamen gentes dominum agnoscant, & relicta idololatria, se ei addicãt.

[a] Eb. Secundũ meminisse filios.

[b] Montẽ Zion appellat pro populo Iudaico qui ad montem habitat.

Altas radices egit impietas, ergo non est spes resipiscentiæ.

Vbiq; extant monimenta impietatis uestræ, merito ergo puniemini.

& in editis collibus. O[b] mons mi, in agro opes tuas & thesauros tuos omnes prædæ exponam, propter peccata excelsorū tuorū in omnibus finibus tuis. Vacabis hæreditate tua quam dedi tibi, idq́ꝫ tua culpa, effīciamq́ꝫ ut tu seruias hostibus tuis in terra quam ignoras, ignē enim incendistis in furore meo, qui ardebit perpetuò. Sic dicit DOMINVS, †Execratus uir qui confidit in hominem, & carnē ponit brachiū suum, aq́ꝫ DOMINO cor eius recedit. Erit is instar Myricę in deserto, non[c]uidens bonū quum uenit, sed inhabitabit torrida loca in deserto, in terra salsa & inhabitata. Benedictus uir qui fidit DOMINO, & cuius spes B

est DOMINVS. †Erit sicut arbor ad aquas plantata, radices suas ad riuum extendens, quę uenientem æstū non[d]sentit, cuius foliū uiret, & in anno retentionis [pluuiæ] non erit solicita, nec à fructu ferendo cessat. *[e]Vafrū cor super omnia & ęrumnosum est, quis cognoscet illud? Ego DOMINVS & cor†perscrutor, & renes exploro, ut reddam cuiq́ꝫ iuxta uiam suam, & iuxta fructū studiorꝫ suorum. Perdix incubat, sed non parit [oua: sic] qui opes parat, sed præter æquū & iustum. In medio dierum suorum derelinquit eas, & tandē in extremo suo[f] stultus & inops est consilij. †O soliū gloriæ excelsum ab initio, locus sanctuarij nostri. Tu ô DOMINE[g]expectatio Israelis, omnes qui te derelinquūt, pudefient: & qui à me recedunt, in terra scribētur: dereliquerūt enim uenam aquarū uiuentiū, [nempe] ipsum DOMINVM. Sana me DOMINE, & sanabor: serua me, & seruabor, quoniā laus[h]mea tu es. *En isti dicunt ad me, Vbi est uerbū DOMINI? ueniat quęso. C

Quū tamen ego te sequutus morā non[i]traxerim, quo minus pastor essem. Ad hęc diem calamitosum nunq̄ concupiui, id quod tu nosti, quod egressum est ex labijs meis, corā facie tua fuit. Ne sis ergo mihi formidini, tu es refugiū meum in die adflictionis. Pudefient qui me persequūtur, ego uero nō pudefiam: ipsi formidabunt, ego aūt non formidabo. Induc super eos diem malū, & duplici contritione cōtere eos. Sic dixit DOMINVS ad me, Vade & sta in porta filiorū populi, per quam ingrediuntur & egrediuntur reges Iuda, atq́ꝫ in omnibus portis Ierusalē, & dices ad eos, Audite uerbum DOMINI reges Iuda & omnis Iuda, cuncti quoq́ꝫ habitatores Ierusalē, q ingredimini p portas istas, sic dicit DOMINVS, [k]Cauete q̄ charæ sunt uobis animæ uestræ, †ne tollatis onus die sabbati, ad inferendū [illud] per portas Ierusalē, neq́ꝫ efferatis onus è domibus ue- D

stris die sabbati, imò nihil operis faciatis, sed sanctificate diem sabbati, quemadmodū præcepi patribus uestris. At illi nō audierunt, neq́ꝫ inclinarunt aurem suam, sed potius indurarūt ceruicem suam, ne audirent, & ne reciperent disciplinā. Vos aūt si me diligēter audieritis, dicit DOMINVS, ut nihil oneris inferatis p portas urbis huius die sabbati, sed sanctificaueritis diē sabbati, ut in eo nihil operis faciatis, transibunt per portas urbis huius reges & principes sedētes in solio Dauidis, uehētes curribus & equis, ipsi & principes eorꝫ, quisq́ꝫ in Iuda & habitatores Ierusalē, [l]sedebitq́ꝫ ciuitas ista in perpetuū. De ciuitatibus quoq́ꝫ Iuda, & his quæ circū Ierusalem sunt, ac de terra Beniamin, de cāpestribus & de montanis, & à Meridie uenient, ferentes holocaustū, uictimā, cibarium sacrificiū, & thus, laudē quoq́ꝫ ferentes in domū DOMINI. Si uero me nō audieritis, sanctificādo diē sabbati, quo minus tollatis onus, & eatis per portas Ierusalē die sabbati, incendā ignem in portis eius, q ędes magnificas in Ierusalē deuorabit, nec[m]extinguetur. CAP. XVIII.

Sensus redditus, uerba paulò aliter habēt.

Infra 48.a

Psal. 1.a

1. Reg. 16.b
Psal. 7.c
Apo. 2.f

c Legunt quidā in priori mēbro ijrec pro uidebit, in secundo pro timebit, uenusta uocū allusione.
d Alij, timebit.
d Videre pro sentire.
* Obijcit quædam propheta in persona omniū, ad quæ deus respondet. Prima obiectio, Cor hominis perplexū est, quis ergo nobis certo dicet, quis deo uere fidat? Respondet dominus.
Alia obiectio, Multi diuitijs & rebus fluxis inhiant, & ab illis toti pendent.
Respondet dn̄s per similitudinē perdicis, sed nota similitudinis omissa, Diues similis est perdici, alienis ouis incubanti.
e Sunt hic duæ uoculę quæ cordi attribuūtur, Akob & anusch, quę uarie interpretantur: Akob contortum, contectum, conuolutum, perplexū, subdolū], peruersum, fallax, dolosum, supplantans, prauum: Anusch ærumnosum, calamitosum, infirmum, humanū, mortale, desperatum, magna & ardua præsumit, sed nihil potest.
† Propheta hærēs soli domino, conuersus ad solium gloriæ, docet ubi sit asylum piorū quò cōfugiant, ubi tuti sint. Antithesi ostendēs quid illis eueniat, qui deserto deo, creaturis fidunt.
* Exprimit propheta cogitationem & sermonē impiorum, qui longanimitatem dei impunitatē scelerum interpretantes, ad eos qui mala prædicunt sic loquuntur, Quādo uenit tandem quod uos prædicitis? falsi estis, &c. Contemnūt ac illudunt uerbum prophetarum. Coacti ergo prophetæ, quandoquidē uident eos esse incurabiles, & peccare in spiritū sanctum, orāt, uel potius uaticinantur eis extrema mala.
† In sabbati obseruatiōe tota religio comprehensa uidetur. Qui enim diem sabbati non obseruabāt, uerbū dei ob lucrū aliquod uel negligebant uel contemnebant. Ad obseruationē ergo diuinorum mandatorum spe utilitatis adhortatur.
f Nabal stultū significat, inopem consilij: significat etiā flaccidū, marcidū, nihil succi habentem.
g Expectatio pro ipso deo, in quē sperant omnes pij, & quem fide expectant.
h Sic deus laus est iustorum. i. is quem solum laudant.
i Vel sic, Ego non festinaui à te pastore, sed secutus sum post te.
k Eb. Cauti sitis in animabus uestris. l Sedebit. i. manebit, inhabitabitur.
m Ebr. Neutrū est extinguet, ut Germanis, Es wirt nit lōschē.

Oratio est, in qua admonet ut absistant à sceleribus, ni funditus uelint excindi. Docet interim quomodo deus omnia æquissime administret.

A VErbum quod factũ est ad Ieremiam à DOMINO in hãc senten- Titulus.
tiam, Surge & descẽde in domũ figuli, isthic efficiã ut audias uer-
ba mea. Quũ ergo descendissem ad domũ figuli, en is faciebat opus su
pra [a] rotam. Vas aũt illud quod ipse faciebat è luto, quod erat in manu
figuli, confractũ est: iterum ergo fecit illud aliud uas, quemadmodũ [b] ui
sum erat figulo facere. Factũ est ergo uerbũ DOMINI ad me, dicens, Iam uisum adaptat.
An nõ † instar figuli huius potero uobis facere, ô domus Israel, ait DO Esa.45.b
MINVS? Ecce uos estis in manu mea, ô domus Israel, perinde atq; lutũ Rom.9.d
in manu figuli. Memẽto, ut loquutus fuero de aliqua gẽte aut regno,
ut euellam, extirpem & perdã, † redieritq; ea gens (contra quã loquutus Supra 1.b
B eram) à malitia sua, iam & me quoq; pœnitebit mali quod ei facere cõ-
stituerã. Memento quoq;, ut loquutus fuero de gẽte aliqua aut regno,
ut ædificem & plantem, & malũ fecerit ea gens in conspectu meo, neq;
audierit uocem meam, iam & me quoq; pœnitebit boni, quo eam affi-
cere constitueram. Tu ergo dic quæso ad uiros Iuda, & ad habitatores
Ierusalem in hanc sententiã, Sic ait DOMINVS, Ecce † ego fingo con- Infra 25.b
tra uos malũ, & cogito cõtra uos cogitationẽ: reuertimini igitur, quisq; 35.c Ionæ 3.d
à uia sua mala, bonas facite uias uestras, & studia uestra. Et dixerũt, [c] Ex
pectoratum est, nos enim sequemur cogitationes nostras, & faciemus
quisq; iuxta libidinem cordis sui. Propterea sic loquutus est DOMI-
C NVS, Inquirite quæso inter gentes, an quisq̃ similia audierit, qualia ni
mis horribilia cõmisit uirgo Israel. Num [d] ager deserit niuẽ Libani, quę
de petra [fluit?] Num deserentur aquæ alienæ frigidę fluentes? Etenim
populus meus oblitus est mei, frustra suffitũ incendũt, faciũtq; eos [pro
phetæ falsi] impingere in uijs suis, [à] semitis [e] antiquis, ut eant semitas
uiæ non munitæ, quo terrã suam perpetuò desolatam exibilandamq;
reddiderunt, ut omnis qui per eam transiturus sit, obstupescat, caputq;
suum moueat. Per † uentũ [f] orientalem dissipabo eos in conspectu ho- Infra 19.c
stis, in die calamitatis eorũ tergum ipsis aduertam, non faciẽ. Dixerunt 94.e 50.c
aũt, Adeste, cogitabimus contra Ieremiã cogitationes, quoniã non pe- Ostenditur quomodo
ribit lex à sacerdote, & consiliũ à sapiẽte, & uerbũ à propheta: adeste, [g] fe se impij gerant aduer-
D riemus eum lingua, nec attẽdemus omnes sermones suos. Attende ad sus ueritatem.
me DOMINE, & audi uocẽ aduersariorũ meorum. Num redditur pro
bono malũ? quia [h] foderunt foueam animę meę: memineris ut steterim Orat propheta ad dominum.
ante te, ut loquerer pro eis bonũ, & auerterem iram tuã ab eis. Idcirco
trade filios eorũ fami, & deuolue eos ad manus gladij, ut fiant uxores
eorũ orbæ ac uiduæ, uiri eorũ occidione occidantur, & iuuenes eorum
gladio feriantur in prælio. Audiatur clamor à domibus eorũ, quum re
pente induxeris super eos globũ militarem, quia foderũt foueã ad me
capiendũ, & laqueos pedibus meis absconderunt. Tu aũt DOMINE
nouisti omne consiliũ eorum ad occidendũ me initum, ne sis propitius
iniquitati eorũ, & peccatum eorum ante conspectũ tuum ne exolescat,
ut impingant corã te, in tẽpore furoris tui age cõtra eos. CA. XIX.

Ostendit eos esse perdendos, deinde narrat quædam.

A SIc dixit DOMINVS, I, & coẽme fideliam testaceã à figulo, & de se Continuis duobus
nioribus populi, & de senioribus [a] sacerdotũ, egredierisq; ad uallẽ istis capitibus actio
filij Hinnõ, quę est [extra] ualuas portę [b] Haharsith, & isthic prędica uer quædã continetur.
ba quæ ego ad te loquar. Dices aũt, Audite uerbũ DOMINI reges Iu-
da,

a Pro rota Ebræi habent, lapides duos. In Exodo cap. 1 pro sella capitur in qua pariunt mulieres, hic pro rota figulina aut figulari.

b Ebr. Secũdum quod oculis figuli rectũ uidebatur, ut faceret.

c Es ist vß / es ist verloren: hæc cura excussa est è pectoribus nostris.

d Vel sic, Num nix Libani petram in agro destituit? Num deficiũt alienę aquæ frigidæ fluentes? Num euelluntur aquæ, &c. uel eruuntur?

e Vel, semitis sæculi, semitis æternis.

f Alij legunt, per uentum urentem, uel uentum urediquum.

g Lingua ferire, est aliquẽ accusare, aut per calumniã alicuius nomen deferre.

h Foueam fodere, est necẽ struere, uitæ insidiari.

a Subintelligi oportet uocalam aliquam quæ sensum compleat, ut, Cape tecum, uel uoca quosdam, uel duc tecum de senioribus, &c.

b Alij h. esith interpretantur ex cocto lapide.

da, & habitatores Ierusalē, Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce
ego adducam afflictionē super locū istum, quā quicunq; audierit, aures eius tin
nitum experientur, eo q; me dereliquerūt, & [c]prophanarunt locum istum, incen- (c Ebr. Alienum fecerunt locum istum.)
dentes suffitum dijs alijs, quos nec ipsi nouerūt, nec patres eorum, neq; etiam re=
ges Iuda, & impleuerunt locū istum sanguine innocentum. Extruxerunt quoq; B
excelsa ipsi Baal, ad incendendū igni filios suos in holocaustum ipsi Baal, quod
equidem nec præcepi, nec loquutus sum, nec in cor meum unquam ascendit. Id-
circo ecce uenient dies, dicit DOMINVS, ut locus iste nō uocet ultra Topheth,
aut uallis Ben Hinnom, sed uallis occidionis. Et ego [b]euacuabo consiliū Iuda & (b Euacuabo, id est, inane & irritum reddam.)
Ierusalem in loco isto, & prosternam eos gladio in conspectu hostiū suorum, &
per manum quærentiū animam ipsorū, & tradam cadauer ipsorum escam uolu
(Supra 18.c 49.c.& 50.c) cribus cœli, & bestijs terræ. Et redigam ciuitatem istam in stuporem & sibilum,
[sic ut] omnis qui prætereat eā, obstupescat, & sibilet super omnes plagas eius.
Et cibabo eos carne filiorum suorū, atq; carne filiarum suarū, & comedet quisq; C
carnē proximi sui in obsidione & angustia, quibus eos cōstringent hostes ipso-
rum, & eorum qui quærunt animā eorum. Et confringes fideliam in oculis ui=
rorum qui tecū ierunt, dicesq; ad eos, Sic loquutus est DOMINVS exercituum,
Ad hunc modum conteram populum istū ac ciuitatem istam, quemadmodum
[quis] confringit uas figulinū, quod refici ultra non potest. Et in Topheth sepe
lientur, eo q; alium locum non habeant ad sepeliendum. Sic [inquam] faciam
loco isti, ait DOMINVS, & habitatoribus eius, ut reddam ciuitatem istam sicut D
Topheth. Et erunt ædes Ierusalem, & ædes regum Iuda perinde atq; locus To=
pheth, immundæ scilicet, cum omnibus domibus in quarum tectis suffitū incen
derunt uniuersæ militiæ cœlorum, libando libamina dijs alijs. Venit itaq; Iere-
mias de Topheth, quō miserat eum DOMINVS ut illic propheraret, & stans in
atrio domus DOMINI, dixit ad uniuersum populū, Sic dicit DOMINVS exer
cituum deus Israelis, Ecce ego adducam super urbem istam & super omnes ciui
tates eius omnem calamitatem quam loquutus sum super eam, quia indurarūt
ceruicem suam ne audiant uerba mea.

CAP. XX.

*Narratio est historica, cohærens partim cum superioribus, partim continet oratio-
nem prophetæ.*

(Quomodo impij se gerāt erga uerbum dei & ministros eius.) PAshur aūt sacerdos filius Immer primarius princeps in æde DOMINI, quū A
audisset Ieremiā constanter prophetantem uerba ista, percussit Pashur Iere-
miam prophetā, & coniecit eum in [a]neruū, qui erat ad portā Beniamin superio- (a Mah pecheth rota uersatilis uidetur, ut episcopis papistis schyben.)
rem, quæ fuit iuxta ædem DOMINI. Factum est autem, ut sequenti die Pashur
educeret Ieremiam è neruo. Dixitq; Ieremias ad eum, Non Pashur uocauit DO
MINVS nomen tuū, sed [b]Magor circunquaq;. Sic enim dicit DOMINVS, Ecce (b Magor significat pauorem.)
ego reddam te pauorem, & tibi, & omnibus amicis tuis, qui hostium suorū ferro
cadent in conspectu oculorū tuorum, sed & omnem Iudā tradam in manū regis
Babylonij, qui transferet eos captiuos Babylonē, & feriet eos gladio. Et tradam B
omnem thesaurū ciuitatis huius, atq; omnem laborem eius, & quidquid habet
pretiosum, omnes thesauros regū Iuda, tradam in manum hostiū suorum, atq;
illi diripient eos, & tollent eos, & introducēt eos Babylonem. Et tu Pashur cum
omnibus domesticis tuis ibitis in captiuitatem, uenies Babylonem, & isthic mo
rieris, & isthic sepelieris, tu & omnes amici tui, quibus tu mendaciū propheratsti.
[c]Illexisti me ô DOMINE, & illectus sum, cōfortasti me, & potuisti, fui irrisioni (c Alij legunt, seduxisti me.)
omni tempore, quisq; me subsannat. Quoniam posteaq̄ loquor, uociferor iniu-
riam, & uastationem clamo. Quandoquidem ergo uerbū DOMINI mihi pro= C
bro uertitur, & omnibus diebus uituperio, statui me eius mentionē ultra nō ha-
biturum, neq; ultra loquuturū me in nomine eius. At fiebat [uerbum domini]

in corde meo, & in ossibus meis tanq̃ cohibiti ignis incendium, ut sustentãdo la
borarem, nec possem. Porrò audiui multorũ infamiam, pauorem circunquaq;,
[b]Indicate, & indicabimus illud, eorum etiam omnium qui mihi bene uolebant,
quiq; latus meum obseruabant, [dicentium,] Si fortè persuaderi possit, ut ei supe
riores simus, & uindictam de eo sumamus. DOMINVS autem est mecũ ut ro-
bustus heros, idcirco prosternentur persecutores mei, & nihil poterũt, uehemen-
ter pudefient, nihil enim [e]sua prudentia profecerunt, †perpetua ignominia [no- Infra 23.g
tabuntur,] quæ nunq̃ obliuioni tradetur. Et tu DOMINE †exercituũ [f]explo Supra 11.d
rator iusti, uidens renes & cor, uideam ultionem tuam de eis [sumi,] quia tibi re
D uelaui causam meam. Cãtate DOMINO, laudate DOMINVM, quia liberauit Agit propheta gratias domino.
animam pauperis de manu malignorũ. †Execratus dies in quo natus sum, dies
in quo peperit me mater mea, sit nefastus. Execratus uir qui nũciauit patri meo, Iob.3.a
dicendo, Natus est tibi filius mas, & lætitia eum exhilarauit. Eueniat isti homini
quod ciuitatibus, quas DOMINVS subuertit, neq; pœnituit eum, audierat eñ
clamorem mane, & eiulatum tempore meridiano. Quod me non occidisti mox
ab utero, fuisset enim mater mea sepulchrum mihi, & uterus eius conceptus per
petuus. Cur è uulua egressus sum, ut aspicerem laborẽ & dolorem, & perficeren
tur dies mei pudore?

Verba Ebræa hic obscura sunt & intricata, sic ad uerbum, Omnes uiri pacis meæ obseruãt latus meũ, &c. Licet alij zela pro claudicatione exponant, Obseruãt uiri mihi familiares, si claudicare alicubi uelim.
b Indicare pro traducere, deferre.
e Vel, quia non prudenter egerunt.
f Alij legunt, explorator uel probator iuste.

CAP. XXI.

Vrbe obsessa, propheta interrogatus respondet nihil illis tutum fore, nisi se dedant regi Babylonio.

A VErbũ quod factum est ad Ieremiã à DOMINO, quando misit ad eum rex
Zedechias [a]Pashur filiũ Malkiæ, & Zephoniã filium Maasiæ sacerdotem
cum huiusmodi mãdatis, [b]Consule quæso DOMINVM nostri causa, quia Na
buchodonosor rex Babylonis pugnat contra nos, si fortè DOMINVS agat no
biscũ iuxta omnia mirabilia sua, ut faciat [eum] à [c]nobis ascendere. Dixit ergo Ie
remias ad eos, Sic dicetis Zedechiæ, Sic dixit DOMINVS deus Israelis, Ecce ar-
ma bellica quę in manu uestra sunt, et q̃bus uos pugnatis cõtra regẽ Babyloniũ,
B & cõtra Chaldæos qui uos foris extra muros oppugnant, reflectã, & colligã ea
ad mediũ ciuitatis huius, & pugnabo ego uobiscũ exerta manu, & robusto bra
chio, in furore, in ęstu, & indignatione magna. Et percutiã habitatores huius ur
bis, tam homines q̃ iumẽta peste ingenti moriẽtur. Post hæc, dicit DOMINVS,
tradam Zedechiã regem Iuda, & seruos eius, & populũ, residuos quoq; urbis hu
ius, quos pestis, gladius & fames reliquos fecerunt, in potestatẽ Nabuchodono-
soris regis Babylonij, & in manũ hostium suorũ, & in manum eorum qui quę-
C runt animã eorum, qui feriet [d]eos gladio, non ignoscet eis, non parcet, nec mise-
rebitur. Ad populum aũt istum dices, Sic dixit DOMINVS, Ecce † ego propo Infra 38.a
no uobis uiam uitæ, & uiam mortis. Qui in ciuitate hac manserit, gladio interfi
cietur, uel fame, uel peste. Qui uero egressus fuerit, & ad Chaldęos, qui cingunt
uos, defecerit, uitã seruabit, & erit ei anima sua ueluti parta præda. Ego enim po
sui faciem meã contra ciuitatem istã in malum, & non in bonum, dicit DOMI-
NVS, in manũ regis Babylonij tradetur, qui eam igni exuret. Porrò domui Iu-
D da [dices,] Audite uerbũ DOMINI ô domus Dauidis, sic eñ dixit DOMINVS,
Ius †reddite mane, & adserite spoliatũ de manu eius q[ei] uim facit, ne fortè pro- Infra 22.a
pter malitiã studiorũ suorum egrediatur ut ignis furor meus, & exardescat, & ne
mo sit qui extinguat. En me tibi quæ habitas in ualle, in [e]petra, in planitie, (dicit
DOMINVS,) qui dicitis, Quis nos terreret? aut quis perueniret ad habitationes
nostras? Ego uisitabo uos iuxta fructum studiorum uestrorum, dicit DOMI-
NVS, & inijciam ignem in syluam eius, ut deuoret omnia quæ circum eam
sunt.

a Alius iam Pashur est.
b Eb. Quære uel sciscitare.
c Vt auertat à nobis hostem tantum.
d Ebr. In ore gladij.
e Alij legunt, in petra planitiei.

CAP. XXII.

Hortatur regiam ad obseruationem iustitiæ, argumento ducto ab utilitate.

Sic

Hoc caput cum sequenti uidetur cohærere.

Supra 21. d

Mutatur numerus.

Deut. 29. d 3. Reg. 9. b

SIc dixit DOMINVS, Descēde in domū regis Iuda, & ibhic loquere sermonē A
istum, dicesq́ꝫ, Audi uerbū DOMINI ô rex Iuda, qui sedes in solio Dauidis,
tu & serui tui, atq́ꝫ populus tuus q trāsitis p portas istas, Sic mādat DOMINVS,
†Facite iudicium & iustitiā, & adserite spoliatū è manu eius qui ei uim facit, adue
nam, pupillum & uiduā ne contristeris, neq́ꝫ iniuria afficiatis, & sanguinem in-
nocentē ne effuderitis in loco isto. Nā si diligenter ista feceritis, ingredientur per
portas huius domus, reges qui in solio Dauidis sedent, uecti curribus & equis B
ipse & serui eius, atq́ꝫ populus eius. Quod si ista uerba †nō audieritis, per me iu-
raui, dicit DOMINVS, ꝙ [a] domus ista redigetur in solitudinē. Quoniā sic dixit
DOMINVS super domū regis Iuda, Gilead tu mihi caput Libani, certe redigā
te in solitudinē, & urbes nō habitatas. [b] Destinabo super te uastatores, quenq́ꝫ cū
armis suis, qui excindent electas cedros tuas, & deijcient in ignē. Quumq́ꝫ præ-
teribunt gentes multę urbem hanc, dicent, quisq́ꝫ ad proximū suum, Quare sic fe
cit DOMINVS isti magnificæ urbi? Tum dicent, Eo ꝙ dereliquerūt fœdus DO C
MINI dei sui, & adorarunt deos alios, eisq́ꝫ seruierunt. Ne defleatis mortuum,
neq́ꝫ circūcurratis propter eum, sed impense flete super abeunte, quia non reuer
tetur ultra, ut uideat natale suū solum. Quoniā sic dicit DOMINVS de [c] Sallum
filio Iosiæ rege Iuda, qui regno inauguratus fuerat pro patre suo Iosia, Qui emi
grauit de loco isto, ultra huc nō reuertetur, sed in eo loco, quo eū captiuū abdu-
xerunt, morietur, & terrā hanc ultra non uidebit. Væ ędificanti domū suam non
cum iustitia, & cœnacula sua non cū [d] iudicio, qui utitur seruitio proximi sui gra D
tis, & [e] opus suum ei non reddit. Qui dicit, Extruam mihi domum amplā, & cœ
nacula [f] uentis peruia, excindit sibi fenestras, laquearia arcuata ex cedro [facit,] &
[g] sinopide pingit. Num regnaturū te putas ꝙ cum cedris [h] contendis? An non &
pater tuus edit & bibit, & exequutus est iudiciū & iustitiam, & bene illi erat tūc?
Iudicauit causam pauperis & egeni, & tunc bene [illi erat.] An nō hoc erat nosse
me, dicit DOMINVS? Porrò oculi tui & cor tuum nihil [spectant] q̄ emolumen
tum ad effundendū sanguinem innocentem, ad faciendum iniuriā & oppressio
nem. Idcirco sic dicit DOMINVS de Iehoiakim filio Iosię rege Iuda, Non plan E
gent eum [sic.] Eheu frater, eheu soror: non [inquam] plangent eum, Heu domi
ne, heu gloria eius. Sepultura asini sepelietur, [i] lacerus & abiectus extra portas Ie
rusalem. Conscende Libanū & clama, in Basan quoq́ꝫ da uocem tuam, inclama
[k] transfluuianos, quoniam contriti sunt omnes amatores tui. Loquutus sum ad
te rebus tuis adhuc integris, at tu dixisti, Non audiam. Hæc fuit [l] consuetudo tua
à pueritia tua, ut non audires uocē meam. Omnes [m] pastores tuos [n] uentus pascet,
& amatores tui in captiuitatē abibunt. Tunc nimirū erubesces & pudefies pro- F
pter omnem malitiā tuam. Sedisti in Libano, nidū posuisti in cedris, q̄ grata eris,
quum uenerint tibi dolores, dolor [inquam] ut parturientis. Viuo ego dicit DO-
MINVS, etiamsi fuerit *Chonias filius Iehoiakim regis Iuda annulus signato-
rius in manu mea dextera, tamen isthinc auellā te, tradamq́ꝫ te in manū quæren
tium animā tuam, & in manum eorum quorum conspectū tu formidas, atq́ꝫ in
manum Nabuchodonosoris regis Babylonij, & in manū Chaldæorū. Trāspor
taboq́ꝫ te & matrem tuam quæ te peperit, in terram aliam, in qua non estis nati, G
& isthic moriemini, in terram autē istam, ad quam ipsi animam suam [o] attollunt
ut isthuc redeant, non redibunt. An truncus contemptus & dissipatus est uir iste
Chonias? aut uas aliquod quod nemini placet? Quare abiecti sunt tam ipse q̄ se
men eius, & proiecti in terrā quam non cognouerunt? O terra, terra, terra, audi
uerbū DOMINI, sic dixit DOMINVS, Scribite uirū istum [p] orbum, uirū qui ni-
hil prospere aget in diebus suis, quoniā nullus de semine eius prosperabitur ut
sedeat in solio Dauidis, & regnet posthac in Iuda.

CAP. XXIII.

Taxat tectis uerbis regem Iehoiakim.

Mutatio personæ.

Mutatio personarū.

Ratio temporis non semper obseruatur in prophetarum sermonibus, nā ista oratio non sub Zedechia, sed longe antea dicta uidetur sub Iehoiakim.

a Im so, si nō, formula iurandi, uehementer asserit & affirmat.

b Ebr. Sanctificabo.

c Sellum idem qui & Ioachas, iam captiuus tenebatur in Aegypto.

d Non cum iudicio, id est, non honestis rationibus.

e Opus ponitur pro mercede operis.

f Alij legunt spatiosa: alij, refrigerantia.

g Minium unam speciem coloris pro omnibus ponit.

h Hoc est, æmularis alios reges uel gentium, uel qui ante te fuerunt.

i Pro lacerus alij putridus legunt.

Alloquitur filiam Zion, uel gentem Iudaicam, sed per ironiam.

k Meabarim trāslacani, qui ad fines Iudææ habitabant.

l Ebr. Via tua.

m Pastores sunt pręsides, prophetæ, reges, sacerdotes.

n Ventū pascere, est res friuolas & uanas moliri: uentus pascet eos, id est, frustrabuntur sua spe.

* Chonias & Iechonias idem.

o Animam ad aliquam rem attollere, est eam auere, desiderare, expetere.

p Alij legunt, abdicatum.

Inuectiua in magistratum, & antistites religionis. Describit autem sub nomine pastoris Meßiæ officium & gratiam.

A VAe pastoribus qui perdũt & dissipant gregem pascuæ meæ, dicit DOMINVS. Propterea sic dicit DOMINVS deus Israelis de pastoribus qui pascũt populum meũ, Vos dissipastis gregẽ meũ, & extrusistis eum, & nõ uisitastis eum, ecce ego uisitabo super uos malitiã studiorum uestrorum, dicit DOMINVS. Et colligã ego reliquias gregis mei ex omnibus terris in quas expulerã eas, & reducam eas ad caulas suas, ut sobolescant, & multiplicentur. Ego constituã super eas pastores qui eas pascent, nõ timebunt ultra, neq; terrebũtur, neq; [a]desiderabitur aliquid ex eis, dicit DOMINVS. Ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut excitem germen iustũ Dauidi, regnabitq; rex, & prudenter rẽ geret, & faciet iudiciũ
B & iustitiã in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit tuto: & hoc nomen eius quo uocabunt [eũ,] DOMINVS iustitia [b]nostra. Idcirco ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut non dicant ultra, Viuit DOMINVS, qui ascẽdere fecit filios Israelis de terra Aegypti: sed, †Viuit DOMINVS, q ascendere fecit, & q introduxit semen domus Israelis de terra Aquilonis, & de omnibus terris ad quas expulerã eos, & habitabũt in terra sua. [c]Ad prophetas contritũ est cor meũ in medio mei, fluctuarunt omnia ossa mea, similis factus sum uiro ebrio, & uiro quẽ uinũ incendit, à facie DOMINI, & à facie uerborum sanctitatis eius. Quoniã terra plena est adulteris, qa propter [d]execrationẽ luxit terra, & speciosa deserti exaruerunt,
C & fuit clades eorum [e]mala, & potentia eorum non firma. Etenim tam propheta q̃ sacerdos hypocritæ fuerunt, quin & in domo mea malitiã eorum deprehendi, ait DOMINVS. Idcirco erit eis uia eorum ut lubricitas in caligine, impellentur & cadent in ea, quia adducã super eos malũ, annum [scilicet] uisitationis eorũ, ait DOMINVS. Eandem stultitiã insulsam quam uidi apud prophetas Samariæ, qua in Baal prophetabant, & populũ meum Israel seducebant, apud prophetas quoq; Ierusalẽ uidi, horrenda quoq; & tetra: adulteria enim committunt, & incedunt in mendacio, roborant manus pessimorũ [hominum,] quo minus redeant, unusquisq; à malitia sua, factiq; sunt mihi omnes illi ut Sodoma, & habitatores eius ut Gomorra.
D Idcirco sic dicit DOMINVS exercituum de prophetis istis, †Ecce ego cibo eos absynthio, & potabo eos aquis fellitis, à prophetis enim Ierusalẽ egressa est hypocrisis in uniuersam terrã. Sic dicit DOMINVS exercituum, Ne audieritis uerba prophetarũ qui uobis prophetãt, [f]uanos reddũt uos, uisionẽ cordis sui loquuntur, non ex ore DOMINI. Ad eos qui me irritant constanter dicunt, DOMINVS loquutus est, Pax erit uobis: & ad omnes qui ambulant iuxta libidinẽ cordis sui, dicũt, Nihil mali uobis accidet. Quis enim stetit in consilio arcano DOMINI, qui uiderit & audierit uerbũ eius? aut quis animaduertit ad uerbũ eius & audiuit? Ecce tẽpestas DOMINI furor [eius] egressus est,
E & turbo sese intorquens in caput impiorũ [sese] demittet. Nõ auertetur ira DOMINI, donec fecerit illud, & donec ratas fecerit cogitatiões cordis sui, in nouissimo dierũ intelligetis intelligentiã eius. † Nõ misi prophetas istos, at ipsi cucurrerunt: nihil loquutus sum ad eos, ipsi tamẽ ,pphetant. Si stetissent in cõsilio meo, & uerba mea nota fecissent populo meo, reduxissem eos de uia sua mala, atq; de malitia studiorum suorum. An non deus de propinquo ego, dicit DOMINVS, & non deus de longinquo? Num abscondet se quisquã in latebras ut eum uidere nequeam, ait DOMINVS? An nõ cœlũ & terrã ego impleo, dicit DOMINVS?
F Audiui [plane] quæ nam dicant prophetæ prophetantes mendaciũ in nomine meo, dicentes, Somniaui, somniaui. Quousq; est hoc in corde prophetarum, ut prophetent mendaciũ? ut prophetent dolũ cordis sui? Quorum consilium huc tendit, ut populum meum somnijs suis, quæ quisq; proximo suo recenset, in obliuionem

Metastasis uel anaclisis in uisitandi uerbo.

a Ebr. Non uisitabuntur, id est, non deficient.

Quum ostendisset repudiatum Iechoniam & orbum, cõmode promissionem de Christo uero rege subnectit, qui sessurus est in solio Dauidis perpetuo.

b Alij legunt, dominus iustus noster.

c Quidã legunt, propter prophetas: alij pro titulo nouo ponũt, Ad prophetas.

d Alij legunt, iuramentum.

e Alij legunt, cursus eorum fuit malus.

f Vel, fatuos uos reddunt.

Heterosis personarũ. Vocabulũ pastorũ statim admonet officij.

Isaiæ 4.b 40.c.45.b Infra 33.c Ezech.34. Dan.9 g Ioan.1.g

Deut 33.d Supra 16.c

Post descriptionẽ Messiæ falsos prophetas adoritur.

Supra 9.c

Nota falsorũ prophetarum.

Supra 14.c Infra 27.c & 29.c

nem nominis mei trahant, quemadmodũ & patres eorũ nominis mei per Baal
obliti sunt. Propheta apud quem est somniũ, somnium narret: & is apud quem
est uerbum meum, loquatur uerbũ meum ex[g]fide. Quid enim paleæ cum triti- [g]Vel ueri.
co, ait DOMINVS? An non uerbũ meũ est sicut ignis, ait DOMINVS, & sicut
malleus petrã dissipans? Propterea ecce ego cõtra prophetas, dicit DOMINVS,
qui suffurantur uerba mea, quisq; scilicet à proximo suo. Ecce ego cõtra prophe
tas, inquit DOMINVS, usurpantes linguã suam, & dicũt, Dixit. Ecce ego con-
tra prophetas somniãtes mendacia, dicit DOMINVS, quę narrant, seducũtq; po
pulum meum mendacijs suis atq; celeritatibus suis, quũ ego non miserim eos,
neq; prçceperim eis: omnino nihil utilitatis adferẽt populo isti, ait DOMINVS.
Quũ populus iste te interrogauerit, aut propheta, aut sacerdos, dicens, Quod nã G
est onus DOMINI? Dices ad eos, Quod nã onus? Et abijciã uos, dicit DOMI-
NVS. Quod si propheta, sacerdos, aut populus dixerit onus DOMINI, uisita-
bo uirum talẽ & domũ eius. Sic dicetis quisq; ad proximũ suum, & quisq; ad fra
trem suum, Quid respondit DOMINVS, & quid loquutus est DOMINVS? At
oneris DOMINI ultra ne memineritis, suũ enim cuiq; uerbum onus erit, & per
uertistis uerba dei uiuentis DOMINI exercituũ dei nostri. Sic dices ad prophe-
tam, Quid respondit tibi DOMINVS? & quid loquutus est DOMINVS? &
non dicatis Onus DOMINI. Idcirco sic dixit DOMINVS, Quandoquidẽ[h]di- [h]Alij legunt, & si di
citis uerbum istud, Onus DOMINI, ego autem misi ad uos, ne diceretis, Onus xeritis onus domini,
DOMINI: idcirco ecce & ego[i]uos leuando tollam & abijciam uos à facie mea, sine periodo, ut sequẽ
tibus hæreat.
Sup.10.c & ciuitatem istam quam dederã uobis & patribus uestris, & †adficiam uos sem- [i]Alij legunt, obliui-
piterno opprobrio & æterna ignominia, quæ in obliuionem nunquam ueniet. scar uestri.

CAP. XXIIII.

Comparatio duorum regum sub typo duorum calathorum ficuum.

OStendit mihi DOMINVS, & ecce duo corbes ficuũ positi erant ante tem- A
plum DOMINI, posteaquam captiuos abduxerat Nabuchodonosor rex
Babylonis Iechoniam filium Iehoiakim regem Iuda, & principes Iuda, & opifi
ces, & inclusores de Ierusalem, & duxerat eos in Babylonẽ. Corbis unus con-
tinebat ficus supra modum bonas, quales sunt ficus præcoces: alter uero corbis
continebat ficus uehementer malas, quæ præ austeritate edi non possent. Di- B
xitq; DOMINVS ad me, Quid uides tu Ieremia? Et dixi, Ficus, nempe ficus su-
pra modum[a]bonas, & uehementer austeras, quæ præ austeritate haudquaquam [a]Ebr. Bonas bonas:
edi possent. Et factũ est uerbum DOMINI ad me, dicens, Sic dicit DOMINVS circumloquuntur au
deus Israelis, Quemadmodum ficus istæ bonæ [sunt,] sic agnoscam in bonum tem superlatiuũ ge-
[ipsorum][b]captiuitatem Iuda, quam emisi de loco isto in terram Chaldæorum: C minatione positiui,
ponam enim oculos meos super eos in bonum, et reducam eos in terram istam: ut Germani gůt gůt
ædificabo eos, & non diruam: plantaboq; eos, & non euellam. Dabo insuper addunt ultra hoc ual
de.
Infra 21.d eis cor, ut me cognoscant quod ego sim DOMINVS: ipsi †erunt mihi populus, & [b]Captiuitas ponitur
ego ero eorum deus, quia reuertentur ad me ex toto corde suo. Et †sicut ficus ma pro hominibus in ca
Infra 29.d læ, quæ comedi non possent præ austeritate, [abijciuntur,] dicit DOMINVS, ita ptiuitatẽ abductis.
dabo Zedechiam regẽ Iuda & principes eius, atq; reliquias Ierusalem, quæ reli-
quæ factæ sunt in terra ista, & qui habitant in terra Aegypti: dabo inquam eos D
in diuexationem, idq; malo [ipsorum,] omnibus regnis terræ, in opprobriũ, in
prouerbium, in fabulam, & in execrationem in omnibus locis ad quæ eiecero
eos. Mittamq; in eos gladium, famem & pestem, donec consumantur de hac ter
ra quam tradidi eis, & patribus eorum.

CAP. XXV.

Oratio est prophetæ, qua admonet eos ut resipiscant, nisi malint funditus perire.

Titulus. VErbum quod fuit ad Ieremiã super uniuerso populo Iuda, anno quarto Ie A
hoiakim filij Iosiæ regis Iuda, qui annus primus fuit Nabuchodonosoris

Dicta est ante superi-ore, quia ordo natu-ralis nõ seruatur. Vi detur esse protesta-tio totius doctrinæ Ieremianæ.
a Vel, hic est iam ui-cesimustertius an-nus.
b Constanter addidi non ex meo, sed ex uerbo piel.

regis Babylonis, quod loquutus est Ieremias propheta ad cunctũ populũ Iudã,
& ad omnes habitatores Ierusalem in hunc modum. A tertiodecimo anno Io-
siæ filij Amon regis Iuda usq; in hunc diem (uiginti iam[a] tribus annis,) factum
est ad me uerbũ DOMINI, & alloquutus sum uos tempestiue surgẽdo, &[b] con-
stanter loquẽdo, sed non audiuistis. Et misit DOMINVS ad uos omnes seruos
suos prophetas, mature surgendo, & mittendo, attamen nõ audiuistis, neq; incli
nastis aurẽ uestrã ut audiretis. Dicebat ille quidẽ, †Reuertimini quæso, quisq; à 4.Re.17.d
uia sua mala, & à malis studijs uestris, & habitate super terram quã dedit DOMI Supra18.c
B NVS uobis & patribus uestris à sæculo in sæculũ. Ne eatis post deos alios, ut ser Infra35.c
uiatis eis, & adoretis eos, neq; exasperetis me opere manuũ uestrarum, & nõ ad-
fligam uos. Sed nõ audiuistis me dicit DOMINVS, exasperastis enim me ope-
ribus manuũ uestrarũ, idq; uestro malo. Idcirco sic dixit DOMINVS exercituũ,
Eo quod nõ audiuistis uerba mea, ideo ecce ego mittam & accipiã uniuersas fa-
milias Aquilonis, dicit DOMINVS, & Nabuchodonosorem regẽ Babyloniũ
seruũ meum, & adducam eos in hanc terram, & super habitatores eius, & super
omnes gentes istas quæ circũquaq; sunt, & funditus excindam eos. Et ponam
C eos in stuporem, in sibilũ, & in uastitates perpetuas. Perdam ex eis uocem læti-
tiæ, & uocem gaudij, uocem sponsi & sponsæ, uocem molæ, & lumen lucernæ.

c Seruient, scilicet Iu-dæi, gentibus.

Redigeturq; uniuersa ista terra in solitudinẽ & uastitatem, &[c] seruient gentibus
illis, nempe regi Babylonio septuaginta annos. Quumq; impleti fuerint† septua Infra29.c
ginta anni, uisitabo & ipsius regis Babylonici & eorũ iniquitatem, ait DOMI- 2.Par.36.d
NVS, ipsam q̃q; Chaldæorũ terrã, & redigã eam in solitudines perpetuas. Et ad 1.Esd.1.a
ducam super terram hanc omnia uerba mea quæ contra eã loquutus sum cum Dan.9.a
oĩbus quæ scripta sunt in libro isto, quæ prophetauit Ieremias super omnes gen

d Ad uerbũ sic, ope-rabũtur in eis etiam gẽtes multæ, hoc est, aliæ gentes subigent Babylonios, & eos seruitio prement, quemadmodum ipsi alijs fecerant.
d Ipsi, scilicet Baby lonij.

tes, quoniã seruient[d] & ipsi gentibus multis, & regibus magnis, rependamq; eis
D iuxta opera sua, & iuxta opus manuũ suarum. Quoniam sic dicit DOMINVS
deus Israelis ad me, Sume calicẽ uini furoris huius de manu mea, & fac ex eo bi
bant omnes gentes ad quas ego te mitto, & bibent, cõmotiq; insanient metu gla
dij, quem ego inter eos mittã. Tuli ergo calicem istũ de manu DOMINI, & po
tum ex eo dedi omnibus gentibus ad quas misit me DOMINVS, [nempe] Ieru
salem & urbibus Iuda, regibus eius, & principibus eius, ut redigantur in desola
tionem, in stuporem, in exibilationem, atq; in execrationẽ, ut [testatur] hæc dies.
Deinde [dedi calicẽ] & Pharaoni regi Aegyptio & seruis eius, principibus eius,

e Acreb quidam pro occidentalibus ex-ponunt.

& uniuerso populo eius. Omni[e] promiscuo uulgo, & cunctis regibus terrę Vz,
omnibus deniq; regibus terræ Palestinæ. Askelon, Gaza, Accaron & reliquijs
E Azoti, Edom & Moab, atq; filijs Amon. Cunctis quoq; regibus Tyri, & omni-
bus regibus Zidon, atq; regibus insularibus ultra mare. Dedan quoq; & The-

f Extremantes angu-lo.
g Alij dicunt Ara-biæ uel omnes pro-miscue reges in de-serto.

ma, Buz, & omnibus qui[f] extremos angulos [incolũt.] Omnibus regibus Ara-
biæ, & omnibus regibus [g] Occidentis habitãtibus desertum. Cunctis regibus
Zimri, & omnibus regibus Elam, unà cum omnibus regibus Medorum. Om-
nibus regibus Aquilonis, prope aut longe sitis, quibusq; cum proximo suo. Et
omnibus regnis terræ quæ sunt in superficie orbis. Porrò rex Sesach post illos
bibet. Et dices ad eos, Sic mandat DOMINVS exercituũ deus Israelis, Bibite &
F inebriemini, uomite & cadite, & non resurgetis, à gladio quem in uos mittam.
Quod si renuerint calicẽ de manu tua accipere ad bibendũ, dices ad eos, sic dicit
DOMINVS exercituũ, †Omnino bibetis. Quoniã ecce ego incipio adfligere 1.Pet.4.d

h Ebr. In urbe qua in uocatum est nomen meum super eam.
i Eb. Non eritis inno xij, immunes.

in urbe quæ[h] uocatur noĩe meo, & uos omnino impune abiretis? Non[i] impune Graphice
feretis, quia ego gladium aduoco super omnes habitatores terræ, dicit DOMI- describit di
NVS exercituũ. Tu ergo ꝓphetabis cõtra eos omnes sermones istos, dicesq; ad em domini.
eos, DOMINVS † de sublimi rugiet, & de habitatione sua sancta dabit uocem Ioel 3.d Amos1.a
suam

ſuam, rugiendo rugiet ſuper domicilio ſuo, celeuſma inſtar calcantiũ reſonabit
ſuper omnes habitatores terræ. Venit uaſtitas ad extremitatem terræ, quoniã di-
ſceptatio eſt DOMINO cũ gentibus, [k]iudicium ſubibit ipſe cum omni carne, ut
gladio dedat impios, ait DOMINVS. Sic enim loquutus eſt DOMINVS exer
cituũ, Ecce calamitas egredietur de gente ad gentẽ, & turbo magnus excitabitur G
à lateribus terræ. Et erunt interfecti DOMINI in die illo ab extremitate terrę ad
extremitatem terræ, nemo deplangetur, nemo colligetur, nemo ſepelietur, ſed ut
ſtercus iacebũt in ſuperficie terræ. Vlulate ò paſtores, & clamate, uolutate uos in
puluere, uos qui [l]inſigniores eſtis in grege, q̃a dies ueſtri impleti ſunt, ut macte-
mini, ut diſpergamini, cadatisq́; uti uaſa expetibilia. Et peribit [m]fugæ [occaſio]
paſtoribus, & arietibus gregis euadendi. Vox clamoris paſtorũ [tum audietur,]
& ululatus arietũ gregis, DOMINVS enim uaſtat [n]paſcua eorum. Et [o]conticue-
runt pulcherrima & amœniſſima tempe, paſcua pacifica, præ furore irę DOMI
NI. Dereliquit ut leo latibulum ſuum, nam terra eorum in deſolationem reda-
cta eſt præ æſtu uaſtatoris, & præ furore iræ ſuæ.

CAP. XXVI.

Hiſtorica narratio eſt, & quomodo ob ueritatis præconium tractatus ſit à principibus.

IN principio regni Iehoiakim filij Ioſiæ regis Iuda factũ eſt uerbũ iſtud à DO- A
MINO in hũc modũ, Sic dicit DOMINVS, Sta in atrio domus DOMINI, et
loquere ad omnes urbes Iuda, uenieẽtes ad domũ DOMINI ut adorẽt, cũcta uer
ba quæ præcepi tibi ut ad eos loquaris: caue uerbũ adimas, ſi fortè audiant & cõ
uertãtur quiſq; à uia ſua mala, ut & me quoq; pœniteat mali quod cõſtitueram
illis facere propter malitiam ſtudiorũ ſuorum, dicesq́; ad eos, Sic ait DOMINVS,
Si nõ audieritis me, ut ambuletis in lege mea quã uobis ꝓpoſui, ut audiatis uer
ba ſeruorum meorũ prophetarum, quos ego mitto ad uos, tempeſtiue ſurgẽdo
& mittendo: ſi [inquam] non audieritis, reddam ædem iſtam ſimilem Silo, & ur B
1. Reg. 4. b bem hanc obijciam contumeliæ omnibus gentibus terræ. †Audierunt autẽ ſa-
cerdotes & prophetæ, atq; cũctus populus Ieremiã ſermones illos prædicantem
in domo DOMINI. Cumq́; Ieremias finem feciſſet loquendi omniũ eorum quæ
loqui ad uniuerſum populum DOMINVS præceperat, apprehenderũt eũ ſacer
dotes, prophetæ & cunctus populus, & dicebant, Morte moriatur. Quare pro-
phetaſti in nomine DOMINI, dicens, Eueniet domui iſti quemadmodũ Silo, et
ciuitas iſta uaſtabitur, ut nemo ſit qui [eam] inhabitet? Quũq; uniuerſus popu- C
lus congregatus eſſet ad Ieremiã in æde DOMINI, audierũt principes Iuda uer
ba iſta, aſcenderũt de domo regis in ædẽ DOMINI, & conſiderunt ad oſtiũ por
tæ DOMINI nouæ. Dixerunt autem ſacerdotes & prophetę ad principes & ad
omnem populũ huiuſmodi uerba, Reus [a]mortis eſt homo iſte, quoniã prophe-
tauit aduerſus urbem hanc, quemadmodum auribus ueſtris audiuiſtis. Et dixit
Ieremias ad cũctos principes, & ad uniuerſum populũ hæc uerba, DOMINVS
miſit me, ut prophetarem contra ædem iſtam & cõtra urbem hanc omnia uerba
Supra 7. a quæ audiſtis. †Nũc igitur bonas facite uias ueſtras, & ſtudia ueſtra, & audite uo D
cem DOMINI dei ueſtri, tũ pœnitebit et DOMINVM mali huius q̃d loquutus
eſt cõtra uos. Et ecce ego ſum in manu ueſtra, facite mihi quod uobis bonum &
rectum uidebitur. Veruntamen hoc certo ſcitote, q; ſi me interfeceritis, uoſipſos,
urbẽ iſtam, & ciues eius [b]reos facietis innoxij ſanguinis, quoniã reuera DOMI-
NVS me miſit ad uos, ut loquerer in aures ueſtras omnia uerba iſta. Et dixerunt
principes atq; cũctus populus ad ſacerdotes & prophetas, Hic [c]uir nõ eſt mortis
reus, q̃niã loquutus eſt nobis in nomine DOMINI dei noſtri. Et ſurrexerũt ui- E
ri de ſenioribus terræ, dixeruntq́; ad cunctam cõgregationem populi in hũc mo
dum, Micheas Moraſthites prophetabat in diebus Ezechiæ regis Iuda, is dicebat

k Eb. Iudicatur.

l Eb. Fortes gregis, ut arietes duces.

m Eb. Peribit fuga à paſtoribus. Enallagen hanc mitigaui per uoculam [occaſio.] Sẽſus enim eſt, Tanta mala ingruẽt, ut nulla uia fugiendi pateat paſtoribus.

n Paſcua eorum perdentur, id eſt, plebes ex quibus opulenti illi uiuebant, quorũ ſanguine ſaginati erant.

o Alij legunt, euerſa ſunt, exciſa ſunt ſeu uaſtata pacifica paſcua.

a Ebr. Iudicium mortis eſt homini iſti.

b Ebr. Dabitis cõtra uoſipſos ſanguinem innocentem, & contra urbẽ iſtã & cõtra habitatores eius.

c Ebr. Huic uiro non eſt iudicium mortis. Argumentũ à iudicatis & ab exemplo, quod magnã uim habet: omnia autẽ, quo ſint uehementiora, per interrogationem efferuntur. Atq; illi ſententiam dixerunt pro liberando propheta.

ad omnem populũ Iuda in huiuſmodi ſententiam, Sic dixit DOMINVS exer-
cituum, Zion ut ager arabitur, & Ieruſalẽ in aceruos redigetur, & mons domus Mich.3.
in excelſa ſyluæ. Num uero interficiendo interfecerunt eum Ezechias rex Iuda,
F atq; omnis Iuda? An non potius timuit DOMINVM, & exorauit faciem DO-
MINI? unde & DOMINVM penituit mali eius quod contra eos decreuerat. Et
nos cõmitteremus tantum crimen contra animas noſtras? Fuit autem & alius
quoq; qui prophetauit in nomine DOMINI, nempe Vrias filius Semeæ de Ki
riath Iearim, qui prophetauerat contra urbem hanc, & contra hanc terram, iuxta
cunctos ſermones Ieremiæ. Et audiuerant rex Iehoiakim, & omnes heroes eius,
G & omnes principes ſermones eius, rex autem quærebat eum occidere. Cũq; hoc
audiſſet Vrias, timuit, & fugit, profectus in Aegyptũ. Miſit ergo rex Iehoiakim
uiros in Aegyptum, nempe Elnathan filium Achbor, & uiros cum eo in Aegy-
ptum, qui educentes Vriam ex Aegypto, perduxerũt eum ad regem Iehoiakim,
qui eum gladio percuſſit, & cadauer eius abiecit in ſepulchrum [d] uulgi. At [e] ma-
nus Ahikam filij Saphan fuit cum Ieremia, ne traderetur in manum plebis, &
interficeretur.

Rurſus (ut fit in tumultu) alij ſunt homines corruptiſſimi, qui capiti Ieremiæ inſidiantur, hi ex abrupto incipiunt. Sed fuit & alius propheta, q.d. Quur non & hoc dicitis? Palpant autẽ regi Iehoiakim. Aliud argumentum ex præiudicatis, quod opponitur ſuperiori.

d Eb. Filiorũ populi. e Manus fuit cum eo, id eſt, is ſententiam pro eo dixit ne interficeretur.

CAP. XXVII.

Quumq; regibus qui cum Zedechia conſpirarunt aduerſus Nabuchodonoſorem *ſua fata prædicuntur: ſuadet propheta, ut, ſi ſalui eſſe uelint, ſubdant ſe regi* Babylonio.

A IN principio regni Iehoiakim filij Ioſiæ regis Iuda, factum eſt uerbũ iſtud ad Ie
remiam à DOMINO in hanc ſententiã, Sic dixit DOMINVS ad me, Fac tibi
lora ac iuga, & adcõmoda ea collo tuo, & mitte ea ad regẽ Edõ, ad regẽ Moab,
ad regem filiorũ Amon, ad regem Tyri, & ad regem Zidonis: id autem per lega
tos qui uenerunt Hieroſolyma ad Zedechiam regẽ Iuda. Et mandata da eis quæ
perferãt ad dominos ſuos, in hanc ſententiã, Sic ait DOMINVS exercituũ deus
Iſraelis, Sic dicetis dominis ueſtris, Ego feci [cœlum &] terrã, hominẽ & iumen-
ta, quæ ſunt in ſuperficie terræ, uirtute mea magna, & brachio meo extento, &
tradidi ea ei qui mihi placuit. Nunc aũt tradidi omnes terras iſtas poteſtati Nabu
chodonoſoris regis Babylonis ſerui mei. Dedi quoq; ei beſtias agri ut ei ſeruiãt.
B Et ſeruiẽt ei omnes gentes, & filio eius, atq; nepoti eius, donec eius quoq; terræ
tempus ueniat: ſeruient ei inquam gẽtes multæ & reges magni. Porrò gens aut
regnum quod ſeruire Nabuchodonoſori regi Babylonio, & quod collũ ſuum
ſubdere iugo regis Babylonij noluerit, uiſitabo eam gentẽ gladio, fame et peſte,
donec conſumam eos in manu eius, ait DOMINVS. Vos ergo ne audiatis pro
phetas ueſtros, diuinos ueſtros, ſomniatores ueſtros, mathematicos ueſtros, & ue
neficos ueſtros, qui uobis ſic dicũt, Non ſeruietis regi Babylonis, quia mendaciũ
uaticinãtur uobis, ut uos longiſſime abducant à terra ueſtra, ut ego eijciã uos &
pereatis. Gens autem quæ præbebit collum ſuum iugo regis Babylonij, & ei ſer
uiet, relinquam eam ſuper terrã ſuam, ait DOMINVS, & colet eã, & habitabit in
C ea. Quin & ad Zedechiam regẽ Iuda eadem per omnia loquutus ſum, dicendo,
Subijcite colla ueſtra iugo regis Babylonij, & ſeruite ei populoq; eius, & ſalua [a]
erũt uobis omnia. Cur moreremini tu & popul⁹ tuus gladio, fame & peſte? quẽ
admodũ loquutus eſt DOMINVS de gẽte quæ regi Babylonio ſeruire noluerit.
Ne audiatis ſermones prophetarũ prophetantium ac dicentium uobis, Non ſer
uietis regi Babylonis, quia mendacium illi prophetant uobis. †Quoniã non mi Sup.14.c
ſi eos, ait DOMINVS, tametſi illi mẽdaciter prophetẽt in nomine meo, ut expel 23.d
lam uos, pereatiſq; tam uos quàm prophetæ qui uobis prophetant. Ad ſacerdo- Infra 29.b
tes quoq; & uniuerſum populũ iſtum ſic loquutus ſum, Sic dicit DOMINVS,
Ne audiatis uerba prophetarũ, qui prophetant uobis, dicẽtes, Ecce uaſa domus
DOMINI breui reſtituẽtur de Babylone, mendaciũ enim ipſi prophetãt uobis.
Ne audiatis eos, ſed ſeruite regi Babylonio, & uiuite. Cur enim urbs iſta in ſoli-
tudinem

Videtur hæc prophetia omnino ad Zedechiam pertinere, utcunq; pro Zedechia Iehoiakim irrepſerit.

Titulus. In genere ſuaſorio.

Argumẽtũ ab honeſto.

Ratio utilitatis & neceſſitatis.

a Eb. Et uiuite.

tudinem redigeretur? Quod si illi sunt prophetæ, & si uerbũ DOMINI est apud D
eos, interueniant obsecro apud DOMINVM exercituum, quo minus reliqua
uasa quæ sunt in domo DOMINI, & in domo regis Iuda atq; Ierusalem, Baby
4 Re.25.a lonem perueniant. Sic enim dixit DOMINVS exercituum de columnis, de ma
ri atq; de basibus, & de reliquis uasis, quæ reliqua facta sunt in urbe ista, quæ
non abstulit Nabuchodonosor rex Babylonis, quum transferret Iechoniam fi-
lium Iehoiakim regem Iuda de Ierusalem in Babylonem, omnes denique illu-
stres in Iuda & Ierusalem. Quia sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis,
de uasis residuis in domo DOMINI, & in domo regis Iuda & Ierusalem, Baby
lonem transportabuntur, illicq; manebunt usque ad eum diem quo ego uisita-
uero ea, dicit DOMINVS, & transferam ea, reducamq; ea in locum istum.

CAP. XXVIII.

Disputatio inter uerum & falsum prophetam.

FActum est autẽ anno eodem in principio regni Zedechiæ regis Iuda, in an- A
no quarto, mense quinto, ut diceret ad me Hananias (filius Azur propheta
qui erat de Gibeon) in domo DOMINI in conspectu sacerdotũ, atq; totius po-
puli, ac diceret, Sic loquutus est DOMINVS exercituũ deus Israelis, sic nempe,
Confregi iugum regis Babylonis, adhuc intra duos dierũ annos reducã ego ad
locum istum omnia uasa domus DOMINI, quę abstulit Nabuchodonosor rex
Babylonis de loco isto, & auexit ea Babylonem. Ipsum etiam Iechoniã filiũ Ie-
hoiakim regẽ Iuda, & omnes captiuos Iuda, qui Babylonẽ ingressi sunt, ego re-
ducam ad locũ hunc, ait DOMINVS, quia conteram iugũ regis Babylonij. Re B
spondebat ergo Ieremias propheta Hananiæ prophetæ coram sacerdotibus, &
coram uniuerso populo qui stabant in æde DOMINI, & dicebat Ieremias pro
pheta, Amen, sic faciat DOMINVS, & cõfirmet DOMINVS uerba tua quæ tu
uaticinaris, ut reducat uasa domus DOMINI, & omnes captiuos è Babylone
ad hũc locũ. Veruntamen audi quæso & tu sermonẽ quẽ ego loquor in auribus
tuis, & in auribus totius populi, Prophetæ qui fuerũt ante me & ante te retro tẽ-
poribus, quiq; prophetarũt super regiones multas, & sup regna magna, siue de
bello, siue de afflictione, siue de peste. Propheta deinde qui de pace prophetaret, C
in hoc cogniti sunt [omnes] q DOMINVS reuera eos misisset, si eueniebat q
propheta prædixisset. Et tulit Hananias propheta [a] iugũ de collo Ieremię prophe
tæ, & confregit illud, atq; simul Hananias audiente cuncto populo, dixit in hãc
sententiam, Sic dixit DOMINVS, In hunc modũ conteram iugum Nabucho-
donosoris regis Babylonij, (idq; adhuc intra duos dierũ annos) à collo omniũ
gentiũ. Abijt ergo Ieremias propheta uiã suam. Factumq; est uerbũ DOMINI
ad Ieremiã (posteaquam confregisset Hananias Propheta iugũ de collo Ieremiæ
prophetæ) in hanc sententiã, Vade, & loquere ad Hananiã, dicens, Sic dicit DO-
MINVS, Iuga lignea confregisti, & facies pro eis iuga ferrea. Quia sic dicit DO D
MINVS exercituũ deus Israelis, Iugum ferreũ posui super ceruicẽ oĩm gentium
istarũ, ut seruiãt Nabuchodonosori regi Babylonio, & seruiẽt ei: quin & bestias
agri dedi ei. Et dixit Ieremias propheta ad Hananiã prophetã, Audi quæso Ha-
nania, DOMINVS non misit te, tu uero populũ istum lactasti falsis spebus. Id-
circo sic dicit DOMINVS, Ecce ego mittam te de superficie terræ, hoc enim an-
no morieris tu, quoniã defectionem loquutus es cõtra DOMINVM. Mortuus
est itaq; Hananias propheta eodem anno septimo mense.

CAP. XXIX.

*Erant in Babylone inter illos qui cum Iechonia abducti erant, & inter eos qui Hie-
rosolymis adhuc manebant, qui res nouas molirentur, illis scribit propheta, consolatur
pios, compescit inquietos, hortatur ut caueant à pseudoprophetis, ut rem familiarem
curent, pacem quærant regni &c.*

Prophetam nominat katachristicõs, qui pseudopropheta erat.

a Pro iugo numella legi potest.

A HAec sunt uerba epistolæ, quã misit Ieremias propheta de Ierusalem, ad reli= quias seniorũ captiuorũ, tum etiam ad sacerdotes atq; prophetas, & uniuer sum populũ quem abduxerat Nabuchodonosor de Ierusalem in Babylonẽ, po steaquam abijsset Iechonias rex & regina, atq; eunuchi, principes Iuda & Ierusa lem, artifices & inclusores de Ierusalem, per manũ Eleasa filij Saphan, & Gema= riæ filij Hilkiæ, quos misit Zedechias rex Iuda ad Nabuchodonosorẽ regem Ba bylonis ad Babylonem, hoc tenore.

Titulus. Oratio illa uidetur tribus sequentibus cap. cohærere, scriptaq; esse in principio regni Zedechiæ.

Sic dixit DOMINVS exercituũ deus Israe lis ad[a] omnes captiuos quos permisi abducere de Ierusalem in Babylonẽ Aedi
B ficate domos, & inhabitate: plãtate hortos, & comedite fructus eorũ: ducite uxo res, ut genereitis filios & filias: sed & filijs uestris uxores ducetis, & filias uestras uiris nuptui tradetis, ut pariant filios & filias, ut q̃ maxime isthic sobolescatis, ne que imminuemini. Quærite pacẽ eius ciuitatis, ad quã ego uos trãstuli, & orate DOMINVM pro ea, quoniã cũ pace eius [coniuncta] erit pax uestra. Quoniã sic ait DOMINVS exercituũ deus Israelis, Ne seducant uos pphetæ & diuini ue stri, neq; †attendatis somnijs uestris quæ uos somniatis. Isti enim mendaciter uo Sup.14.c
C bis prophetãt in noĩe meo, nõ misi eos, dicit DOMINVS. Sic †ẽm dicit DOMI= 2.Par.36.d
NVS, Posteaq̃ impleti fuerint septuaginta anni in Babylone, uisitabo ego uos, 1.Esd.1.a Sup.25.c
& ratum faciã uerbũ meũ bonum, ut reducã uos in locũ hunc. Siquidẽ ego noui Dan.9.a
cogitationes quas ego cogito super uos, ait DOMINVS, cogitationes nempe pacis, & nõ afflictionis, ut dem uobis posteritatẽ &[b] expectationẽ. Inuocabitis me, ibitis, & orabitis ad me, & ego exaudiã uos: inquiretis me, atq; inuenietis: si quidẽ ex toto corde uestro me quæsieritis. Et ego inueniar à uobis, dicit DOMI NVS, & reducã captiuos uestros, atq; colligã uos ex omnibus gentibus atq; ex oĩbus locis ad quę expuli uos, dicit DOMINVS, et reducã uos in locũ unde uos captiuos abduxerã, quia dixistis, DOMINVS excitauit nobis prophetas in Ba
D bylone. Quoniã sic dixit DOMINVS de rege qui sedet in solio Dauidis, & de omni populo qui habitat in hac urbe, de fratribus scilicet uestris qui nõ abierũt uobiscũ in captiuitatem: sic inquam dicit DOMINVS exercituũ, †Ecce ego mit= tam in eos gladiũ, famem & pestẽ, & similes faciã eos ficubus[c] austeris, quæ præ austeritate edi non possunt. Et insequar post eos gladio, fame & peste, & efficiã ut territi circuncurrant in oĩbus regnis terræ, ut sint execrationi, stupori, exibila tioni & probro in oĩbus gentibus ad quas eas propulero, eo q nõ audierũt uer= ba mea, dicit DOMINVS, quæ misi ad eos, per seruos meos pphetas mane sur Sup.24.c
gendo & mittendo, at nõ audiuistis, dicit DOMINVS.

Hactenus dixit quid euenturum captiuis in Babylone, iam ostẽdit quomodo patriæ res habituræ sint.

Vos quoq; captiui om nes, quos misi de Ierusalẽ in Babylonẽ, audite uerbũ DOMINI, Sic dicit DOMI NVS exercituũ deus Israelis ad Ahab filiũ Koliæ, & ad Zedekiam filiũ Maasiæ, qui prophetant uobis mendaciter in noĩe meo, Ecce ego tradam eos in manum Nabuchodonosoris regis Babylonij, qui trucidabit eos in oculis uestris. Et su metur de eis execrãdi formula ab omnibus captiuis Iuda qui in Babylone sunt, ut dicatur, Ponat te DOMINVS sicut Zedechiã & sicut Ahab, quos rex Babylo nis igne frixit, eo q nephas patrassent in Israele, nempe adulteriũ cõmiserunt cũ
E uxoribus proximorum suorũ, & loquuti sunt uerbũ mendax in noĩe meo, quod non mandaueram eis, id quod ego scio, testis sum ait DOMINVS. Porrò ad Se meiam Nehelamiten dices in hanc sententiã, Sic ait DOMINVS exercituũ deus Israelis, sic inquam, Eo q misisti literas tuo noĩe ad uniuersum populum qui est Hierosolymis, & ad Zephoniã filiũ Maasiæ sacerdotẽ, & ad omnes sacerdotes, dicens, DOMINVS constituit te sacerdotem pro Iehoiada sacerdote, ut sitis in= spectores in domo DOMINI, super omnem uatidico furore correptum & pro phetantem, ut eum in carcerem aut neruum conijcias: cur ergo non increpasti Ie remiã Anathotiten qui prophetat uobis? Quin & super ista misit ad nos in Ba bylonium,

[a] Eb. Ad omnem transmigrationem.

[b] Expectatio pro spe & spes pro eo quod quis sperat.

[c] Eb. Tetris, fœdis, abominandis, à quibus gustus nauseam habet, & dentes obstupescunt.

bylonian,dicẽs,Diuturna erit[captiuitas,]ædificate domos,& inhabitate:plan
tate hortos,& comedite fructus eorũ. Quam quidẽ epistolam Zephonias sacer- G
dos audiente Ieremia propheta legit. Factumq́ꝫ est uerbum DOMINI ad Iere-
miam,dicens,Mitte ad omnes qui in captiuitate sunt in huiusmodi sententiam,
Sic dicit DOMINVS ad Semeiam Nehelamiten, Ego ꝙ Semeias uobis prophe
tauit,quem non misi,& spebus uanis uos lactauit,idcirco sic dicit dicit DOMI-
NVS,Ecce ego uisitabo Semeiam Nehelamiten,& semen eius, ut non sit quis-
quam[ex eis] qui habitet in medio populi huius, neqꝫ uisurus sit bonum quod
ego facio populo meo, dicit DOMINVS, eo ꝙ defectionem loquutus sit cõtra
DOMINVM.

CAP XXX.

Quandoquidẽ cœperat consolari captiuos,mentionẽ facit ueræ libertatis per Christum,in quo omnes cõsolationes cõplentur,sine quo omnis cõsolatio irrita est et uana.

VErbum q̃d ad Ieremiam factũ est in hanc sententiã,Sic dicit DOMINVS A
deus Israelis,Scribe tibi omnes sermones quos loquut' sum ad te,in librũ
aliquẽ:ecce enim dies uenient,dicit DOMINVS,ut reduces faciã captiuos popu-
li mei Israelis & Iudæ,dicit DOMINVS, & reducã eos in terrã quam dedi patri
bus eorũ,& possidebunt eam.Et hæc sunt uerba quæ loquutus est DOMINVS
ad Israelẽ & ad Iudã,Sic enim dixit DOMINVS,Vocẽ horroris audiuimus,pa-
uorẽ & nõ pacem.Inquirite quæso & uidete,si pariat mas.Quare ergo uidi for-
tissimũ quenqꝫ uirũ manus suas more parturientis fœminæ lumbis suis [impin
Ioel.2.c Amos 5.e Soph.1.d gere,]& omniũ facies in auriginẽ uersas?[a] Væ quia†magnus est dies iste,ut ei nõ
sit similis,& tempus adflictionis ipsi Iacob, de qua tamen seruabitur. Et erit die B
illo,ait DOMINVS exercituũ,confringã iugũ eius à ceruice tua, & lora tua dis-
soluam,nec[a]seruitute premẽt eum ultra alieni,sed seruient DOMINO deo suo,
Esa.44.a Luc.1.g & Dauidi regi suo,quẽ ego excitabo eis. †Tu uero ne timeas serue meus Iacob,
dixit DOMINVS,& ne formides Israel,ecce em̃ ego seruabo te à longe,& semẽ
tuũ à terra in qua captiui tenentur. Et redibit Iacob & quiescet, & opulẽtus erit
atqꝫ securus,nec erit qui terreat. Quoniã ego tecũ sum,ait DOMINVS,ut seruẽ
te,quia[b]consummationẽ faciam in omnibus gentibus ad quas te propuli,at te-
cum non faciam consumationẽ,sed castigabo te in[c]iudicio: ueruntamen neutiquam te ad[d]purũ putum excoquam. Quoniã sic dicit DOMINVS,Insanabilis
Quid sit anusch quære sup.15.et 27.cap. est ruptura tua,& dolorifica plaga tua.Nemo est qui dijudicet causam tuã,ut ob
liget[uulnus,]sanationes uulneris nõ sunt tibi.Omnes amatores tui obliti sunt C
tui,nec quærũt te,quoniã hostili†plaga percussi te, & sæua castigatione,propter
†Sup. 23.d *Sup. 15.d multitudinem iniquitatis tuæ,peccata tua inualuerunt.Quid*clamas super con
quassatione tua?deploratus est dolor tuus propter multitudinem iniquitatis tuę,
& ꝙ peccata tua inualuerunt,feci tibi ista. Porrò quicunqꝫ te deuorant,deuora-
buntur,& omnes hostes tui:omnes illi inquam in captiuitatem abibunt: qui te
diripiunt,diripientur:& qui te spoliant,eos spolium faciam. Ego enim obdu-
cam cicatricẽ tuã,& à plagis tuis sanabo te,dicit DOMINVS: etenim ꝓpulsam
te uocauerũt,[dicentes,]Zion est quã nemo requirit. Sic dicit DOMINVS,Ec- D
ce ego restituam captiuitatem tentoriorũ Iacob, & habitaculorũ eius miserebor,
ædificabiturq́ꝫ ciuitas[e]super aceruum suum,& palatiũ in loco suo manebit. Et
exibit ab eis laus,& uox gaudentiũ.Multiplicabo eos,& non imminuentur: ho
Mich.5. Iam minatur pœnam his qui ad deum per Christum non accedunt. noratos eos faciam,nec uiles erunt.Erunt filij eius ut ab initio,& cœtus eius co-
ram me dirigetur,[f]uisitaboq́ꝫ omnes quis[g]eũ adfligũt. Et erit magnificus[dux]
eius ex ipso,& dominator eius de medio eius egredietur: [h] aduocabo eũ prope,
& accedet ad me,quicũqꝫ cor suũ[i]deuouerit ut ad me accedat,dicit DOMINVS.
Eritis mihi populus,ego autem ero deus uester. Ecce quasi procella DOMINI
egressus est furor,procella inquam sese inuoluens in caput impiorum,desidebit.

a Eb. Non seruient in eo.
b Hoc cõplexo, consummationem facer frequenter utuntur Ebræi, pro eo quod Latinus diceret totũ perdere, excindere funditus, in uniuersum tollere.
c In iudicio punire aut castigare, est non summo iure agere & pro exacta iustitia, sed modo quodã & æquitate, nõ furore.
d Nika significat aliquando immunẽ esse innocẽtemq́ꝫ, aut impune ferre, ut supra 25.ca. Aliquãdo supplicijs & pœnis aliquem expurgare: sic in pręsenti loco, Mũdando nõ mũdabo, hoc est, nõ exacte & ad purũ putũ excoquam, ut nihil ultra sordiũ in te sit; nã si hoc tentẽ, ferre haud quaquã posses, & simul pessum ires.
e Eb. Super iudicio suo.
f Visitare ꝓ punire.
g Eum, scilicet populum Israeliticum.
h Aduocabo eũ, quidam de populo intelligunt Israelitico, alij aliter.
i Alij interrogatiue legunt, Quis enim despondet cor suum, ut accedat ad me?

Non enim reuertetur furor iræ DOMINI, donec eã exequutus fuerit, & donec erexerit cogitationes cordis sui. In nouissimo dierũ intelligetis illud. XXXI.

Perstat in consolatione piorum, per Christum.

Similitudo est. Vt olim populum duxi, ita nunc.

A IN illo tẽpore, dicit DOMINVS, ero omnibus cognationibus Israelis deus, & ipsi erunt mihi populus. Sic ait DOMINVS, Inuenit grauã in deserto populus qui reliquus factus est à gladio, quum scilicet Israel proficisceretur, ut quietẽ sibi pararet. E longinquo uisus est mihi DOMINVS, & dilectione perpetua dilexi te, ideo beneficentia attraxi te. Adhuc ædificabo te, & ædificaberis, ô uirgo Israel: adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium. Adhuc plantabis uineas in montibus Samariæ, plantabunt plantatores, & [a] prophanabunt. Erit tempus cum clamabunt custodes in monte Ephraim, Surgite, ascendamus in Zion ad DOMINVM deum nostrũ. Quoniam sic dicit DOMINVS, Iubilate in lætitia propter Iacob, & [b] hinnite in capite gentium, annunciate, laudate, & dicite, [c] Serua DOMINE populum tuum reliquias Israelis. Ecce ego adduco eas de terra Aquilonis, & colligã eos de lateribus terræ, inter quos pariter erunt cæcus & claudus, prægnans & enixa, cœtus magnus huc [d] reuertetur. [e] Cũ fletu ingressi sunt, in beneficentijs adducam eos, deducam eos ad torrentes aquarum, & per uiam rectam, in qua non impingẽt, quoniam factus sum Israeli pater, Ephraim autem est primogenitus meus. Audite uerbũ DOMINI gentes, & annunciate per insulas quæ longe sunt [distitæ,] & dicite, Qui disperserat Israelẽ colliget eum, custodietq́; eum sicut pastor gregem suũ. Quoniam liberauit DOMINVS Iacob, & asseruit eũ de manu eius qui potentior eo fuit. Venient igitur & iubilabunt in excelso Zion, & fluent ad bonitatem DOMINI, in frumẽto, in musto, in oleo, & in fœtibus gregum & armẽtorum, eritq́; anima ipsorum similis horto irriguo, nec ultra dolebunt. Tunc lætabitur uirgo in choro, iuuenes & senes pariter: cõuertam enim luctum eorum in gaudium, & solabor eos, atq́; exhilarabo eos à dolore ipsorũ. Inebriabo quoq́; animam sacerdotũ pinguedine, & popul' meus bonis meis saturabitur, dicit DOMINVS. Sic ait DOMINVS

a Fructus tribus aut quatuor prioribus annis sancti erant & consecrati dño, quinto demum anno prophani erant, id est, cõmunes. Vide Leuit. 19. Alij hillelu laudabunt aut canẽt interpretabuntur.
b Hinnire pro clara & læta uoce cantare, uociferare.
c Alij legũt, saluauit dominus populum.
d Eb. Reuertentur, est synthesis.
e Cum fletu ingressi sunt captiuitatẽ: alij legunt, cum fletu uenient: sed futurum sæpe pro imperfecto ponitur, cum fletu ibant, uel flentes abierunt.

B

C

† Vox in excelso audita est, plãctus & fletus [f] amarissimus, Rahelis filios suos deplorantis, neq́; consolationem ullã super filijs suis uoluit recipere, eo, quod non essent amplius. Sic dicit DOMINVS, Prohibe uocẽ tuam à fletu, & oculos tuos à lachrymis, quoniam est merces operi tuo, ait DOMINVS, reuerteturq́; de terra hostis. Sed & posteritatem tuam ea spes manet, ait DOMINVS, reuertentur enim filij ad terminum suum. Audiui plane Ephraim sese in captiuitate crucian- tem, Castigasti me, & castigatus sum sicut uitulus nõ asuetus: cõuerte me, et con-
D uertar, quoniam tu es DOMINVS deus meus. Protinus enim ut cõuersus sum, pœnitui: & postquam cognitus sum, cõplosi [manus] super femur. Pudore sum affectus, simulq́; ignominia, etenim opprobrium adulescẽtiæ meç fero. An non pretiosus filius est mihi Ephraim? an nõ natus delicatul'? Omnino enim adhuc memor eius sum iam inde quum primũ loquerer cum eo, unde & uiscera mea cõmouentur super eum, omnino miserebor eius, dicit DOMINVS. [g] Constitue tibi signa, ponito palmulas, aduerte cor tuum ad semitam eius uiæ per quã ambulasti: reuertere uirgo Israel, reuertere ad ciuitates istas tuas. Quousq́; te subducis ô filia uaga? Quoniã creauit DOMINVS nouã [rem] in terra, fœmina circũ-
E dabit uirum fortem. Sic dicit DOMINVS exercituũ deus Israelis, Adhuc dicent uerbum istud in terra Iuda, atq́; in ciuitatibus eius, quũ reduxero eos qui iam captiui sunt. Benedicat tibi DOMINVS habitatio iustitiæ, mons sanctitatis. Et habitabũt in ea, Iuda & omnes ciuitates eius pariter, agricolæ, & qui proficiscũtur cũ grege. Quoniam inebriaui animam lassam, & omnem animam mœstam expleui. *Idcirco euigilaui, & uidi, & somnus meus dulcissimus fuit mihi. Ecce dies

2. Cor. 6.

Matt. 2.

Dialogismus est Ephraim & dei. Querulatio Ephraim. Responsio dei.

f Eb. Fletus amaritudinum uel amaricationum.

g Zijnim signa aut scopi sunt quos in uia ponimus, ut nodos, lapidum aceruos &c. statuas. Dominus maritus populi Israelitici, promittit nouũ cõnubiũ, nouas tabulas: adulterati enim erant cum dijs alienis, sed iam sponsum suũ uerum deum agnoscẽt, & se ad eum conuertent.
*Hæc uidentur esse populi uerba.

dies uenient,dicit DOMINVS,ut seminē domum Israelis, & domū Iuda semi-
ne hominum,& semine iumentorū. Futurumq́ue est ut quemadmodū uigilarem
super eos,ut euellerem,destruerem & euerterem, perderem atque cōfringerem:sic
uigilem super eos,ut ædificem & plantē, dicit DOMINVS, In diebus istis non
Ezec.18.a dicent ultra,Patres comederunt uuam immaturā, & dētes filiorū obstupescunt,
sed unusquisque in iniquitate sua morietur: & quicunque comederit uuā acerbam,
illius dentes obstupescent. Ecce dies uenient, ait DOMINVS,ut feriam cum do F
mo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum, nō iuxta fœdus quod pepigi cum
patribus eorū,tempore quo præhensa manu eorum, eduxi eos de terra Aegypti,
quod fœdus meum ipsi irritū fecerunt,& ego[b] ostendi me esse dominū eorum,di
cit DOMINVS. Hoc uero fœdus est quod feriam cum domo Israelis post dies
Supra 24.c istos,dicit DOMINVS,†Inserā legem meam in interiora eorū,& in cor eorum
Lucæ 1.g scribā eam,eroq́ue deus eorū,ipsiq́ue erunt mihi populus. Et non docebit ultra quis
Heb.8.c proximū suum,aut uir fratrē suum,dicēs,Cognoscite DOMINVM, sed omnes
A deo docti. me cognoscent à minimo eorū usque ad maximum eorū,dicit DOMINVS, quia
Act.10.g propitius ero iniquitatibus eorum,& peccata eorū non recordabor amplius.Sic
dicit DOMINVS,qui dedit solem in lucem diurnam, lunę stellarumq́ue ordines
in lucem nocturnā,qui fremere facit mare ut fluctibus tumultuet, DOMINVS
exercituum nomen eius est:si amotæ fuerint leges istæ à cōspectu meo,dicit DO G
MINVS,etiam semen Israelis cessabit, ut nō sit gens coram me cunctis diebus.
Sic dicit DOMINVS,Si poterunt metiri cœli desuper, & terrę fundamenta quę
subtus sunt inuestigari:ego quoque repudiabo uniuersum semen Israelis,propter
omnia quę fecerunt,dicit DOMINVS.Ecce dies uenient, dicit DOMINVS,&
ædificabitur ciuitas DOMINO à turri Hananeel usque ad portā angularē. Hinc
ultra ducetur regula mensuræ ante ipsam usque ad collem Gareb, & reflectet ad
Goath,Et totā uallem cadauerum & cineris, & omnes[i] campos usque ad torrentē
Kidron,usque ad angulum portę equorum ad Orientem sancta erit DOMINO,
non excindetur neque diruetur in sempiternum.

[b] Alij legunt, at ego maritus eorū eram: alij,etiam tum quum me maritum aut dominū illis prębere m: ostendit autem deus se dominū, quū eos grauiter ob inobedientiam puniret.

[i] Alij legunt Scherimoth proprium.

CAP. XXXII.

Oratio est separata,dicit urbem capiendam, regem cum ciuibus abducendum,sed demum restitui urbem,& ipsos reducendos,idq́ue confirmat oraculo.

VErbum quod factū est ad Ieremiā à DOMINO,anno decimo Zedechię re A
gis Iuda,is est annus decimusoctauus Nabuchodonosoris. Tunc aūt obsi
debat Ierusalē exercitus regis Babylonij, prophetaq́ue Ieremias tenebatur in atrio
custodiæ,quæ fuit in domo regis Iuda, quo tenebat eum Zedekias rex Iuda, di-
cens,Cur tu uaticinaris in hunc modū,Sic dicit DOMINVS,Ecce ego tradā ur-
bem hanc in manū regis Babylonię,& capiet eam? Et Zedekias rex Iuda nō eua
det manum Chaldæorū,sed indubie tradetur in manum regis Babylonię, & lo
quetur os eius cum ore illius,& oculi eius uidebūt oculos illius.Ducet præterea
Zedekiam Babylonē,& illic erit,donec ego uisitauero eum,dicit DOMINVS.
Quod si pugnam inieritis cum Chaldæis,non prospere uobis cedet.Et dixit Ie-
remias,Verbū DOMINI factū fuit ad me,dicens, Ecce Hanameel filius Sallum
patrui tui uenit ad te, dicēs,Eme tibi agrū qui est in Anathoth,nam tu ius habes B
redimendi & emendi. Venit itaque ad me Hanameel filius patrui mei,iuxta uerbū
DOMINI in atrium custodiæ,dixitq́ue ad me, Eme quæso agrū meum qui est in
Anathoth,qui est in terra Beniamin, ius enim possidēdi ad te [pertinet,] & tua
est redemptio,eme igitur tibi.Ego itaque agnoscens quod uerbū DOMINI esset,emi
agrū ab Hanameele filio patrui mei qui erat in Anathoth,& appendi ei pecuniā
septem siclos & decem argenteos,Scripsi hæc in literis,& obsignaui, & adhibui
testes,appendiq́ue pecuniam ad bilancem. Et accepi literas emptionis obsignatas
iuxta præceptū & ritus,simulque [a] descriptum, atque dedi literas redemptionis Ba-

[a] Eb. Apertas, scilicet literas: copiam uulgo uocant.

ruch filio Neriç, filij Mahasiç, corã oculis Hanameelis patruelis mei, & corã ocu
lis testium qui scripti erant in instrumento emptionis, in oculis deniq; omniũ Iu
C dæorũ qui assidebant in atrio custodiæ. Præcepi insuper ipsi Baruch coram eis,
dicẽs, Sic dicit DOMINVS exercituũ deus Israelis, Accipe istas literas, nempe in
strumentum illud emptionis signatum, & descriptũ istud, & impone in uas testa
ceũ, ut ibi maneãt diebus multis. Quoniã sic dicit DOMINVS exercituũ deus
Israelis, Adhuc ementur domus, agri, & uinea in terra ista. Posteaq̃ dedissem li
teras emptionis ipsi Baruch filio Neriæ, orabam ad DOMINVM in hunc mo-
dum, Ah DOMINE deus, ecce tu condidisti cœlũ & terrã tua uirtute magna, &
brachio tuo extento, nihil est tibi difficile. Tu facis misericordiã in millia, & re-
pendis patrum iniquitatẽ in sinum filiorum qui post eos [nascuntur.] Tu es deus il Exod.34.a
le magnus ac fortis, cui nomen est DOMINO exercituum. Magnus [b] consilio,
multus opere, cuius oculi aperti sunt super omnes uias filiorum hominũ, ad dandũ
unicuiq; iuxta uias suas, & iuxta fructum studiorum suorum. Qui edidisti signa &
portenta in terra [c] Aegypti (usq; [D] in hunc diem,) & in Israele, & in hominibus,
D & fecisti tibi nomen, ut est hodie. Tu eduxisti populũ tuum Israelẽ de terra Aegy
pti signis, [e] portentis, manu robusta, brachio extento, & terrore magno. Tu dedi-
sti eis terrã hanc quam iuraueras patribus eorum, daturum eis terram lacte & mel
le manantem. Quumq; ingressi essent & possiderent eam, non paruerunt uoci
tuæ, & in lege tua nõ ambulauerunt, & quidquid præcepisti eis ut facerent, non
fecerunt, idcirco tu effecisti ut euenirent eis omnia ista mala. *Ecce aggeres uene
runt ad urbem, ut ipsa capiatur, & ciuitas tradita est in manum Chaldæorum oppu
gnantiũ eam metu gladij, famis & pestis, & quidq̃d loquutus es, euenit, id quod
tu uides. Et tu nihilominus ô DOMINE deus dicis mihi, Eme tibi agrum pecu
nia, & adhibe testes, quũ urbs tradita sit in manũ Chaldæorum. Factum ergo est
uerbũ DOMINI ad Ieremiã in hunc modũ, Ecce ego sum DOMINVS uniuer
E sæ carnis, num quid mihi difficile est? Propterea sic dicit DOMINVS, Ecce ego
trado ciuitatem istam in manum Chaldæorum, atq; in manũ Nabuchodonosoris
regis Babyloniorum, qui eam capiet. Ingredientur enim Chaldæi qui oppugnant
urbem istam, & incendent eam igni, & cõburent eam, simulq; ædes in quarũ te
ctis suffitũ adoleuerunt ipsi Baal, & libauerũt libamina alijs dijs, ut me irritarẽt.
Nam filij Israel & filij Iuda à pueritia sua aliud nihil fecerunt q̃ malum, idq; in
oculis meis: nihil inquam q̃ me ad iram prouocare operibus manuum suarum,
ait DOMINVS. Quin & irritamentũ fuit mihi urbs ista furoris atq; iræ meç, ab
eo die quo eam ædificarunt usq; in hunc diem, ut [iure] eam tollam è conspectu
meo, propter omnem malitiã filiorum Israel, & filiorum Iuda, quam patrarũt ad
me irritandũ, ipsi, reges eorum, principes eorum, sacerdotes eorum, prophetæ eorum,
F omnis Iuda, & ciues Ierusalem. Aduerterunt mihi ceruicẽ, non faciem: quumq;
eos mane surgendo & docendo docerem, non paruerunt ipsi ut disciplinam re
ciperent. † [f] Stercora sua posuerunt in ędem nomini [g] meo sacratam, ut eam pol 4.Re.21.a
luerent. Aedificauerũt excelsa Baal, quæ sunt in ualle filij Hinnom, ut [h] traduce-
rent filios suos & filias suas ipsi Molech, id quod ego nunquã mandaui eis, neq;
unquam ascendit in cor meum, ut facerent hanc abominationẽ, & peccare face-
rent Iudam. Nũc itaq; dicit DOMINVS deus Israelis super urbe ista de qua uos
dicitis, Data est in manũ regis Babylonij in gladio, in fame, & in peste, Ecce ego
colligã eos de uniuersis terris, ad quas propuli eos in furore meo, in ęstu meo, &
in magna indignatione mea, reducamq; eos ad locũ istum, & efficiam ut securi
habitent. Ipsi erunt populus meus, & ego ero eorum deus, daboq; eis cor unum, &
uiam unã, ut timeant me cunctis diebus, quod eis bono [cedet] & filijs eorum post
G eos. Feriam cum eis fœdus sempiternũ, quod non retro ab eis abscedã quo mi-
nus

b Alij legunt, cogitatione, solertia, studio.

c Per homines Aegyptios intelligit, & gentes alias, alienas à religione uera quæ in Israele uigebat.

D Hoc est, talia & tanta signa, quæ nulla abolebit posteritas.

e Asyndeta posui more Latino, quum Ebræi coniunctionem uof ad singulas uoculas adijciant.

*In pręterito loquitur propheta propter certitudinem diuinarum minarum, urbs enim nondum erat tradita.

f Stercora; abominanda & tetra idola fuerunt.

g Ebr. Super quam inuocatũ est nomen meum.

h Traducerent, scilicet per ignem, initiarentq; eos, idola lustrarent, &c.

nus benefaciam eis, ſed timorem meum dabo in cor eorum, ut à me non deficiant. Quin lætabor ſuper eis, ut eis benefaciã, plãtaboq; eos in terra iſta, in ueritate, in toto corde meo, atq; in tota anima mea. Quoniã ſic dicit DOMINVS, Quẽadmodum adduxi ſuper populũ iſtum omne malũ hoc ingens, ſic adducam ſuper eos omne bonum quod loquar ad eos. Et poſſidebitur ager in terra iſta, de qua uos dicitis, deſolata eſt, & abſq; homine & iumento, traditaq; in manũ Chaldæorum. Agros inquam argento emẽt, ſcriptis inſtrumentis, ſignatis & teſtibus adhibitis, in terra Beniamin, & per circuitũ Ieruſalem, per urbes Iuda, per oppida montana, per ciuitates campeſtres, & per urbes quæ ad Meridiem ſunt. Reducam enim captiuitatem eorum, dicit DOMINVS. CAP. XXXIII.

Separata eſt oratio, eiuſdem ferè argumenti cum ſuperiori, conſolatur & læta liberatis promittit. Typus eſt liberationis factæ per Chriſtum.

Docet propheta quid orandũ ſit. ET factũ eſt uerbum DOMINI ad Ieremiã ſecundo, quum adhuc teneretur A in atrio cuſtodiæ in hanc ſententiã, Sic dicit DOMINVS qui fecit[a] hoc, DOMINVS qui format hoc, ut præpararet hoc, cui nomen eſt DOMINO, Clama ad me, & reſpondebo tibi, & annunciabo tibi magna & [b] fortia, quæ non cognouiſti. Quoniã ſic dicit DOMINVS deus Iſraelis de domibus urbis huius, & de [c] ædibus regũ Iuda, quæ dirutæ ſunt ad aggeres, & uaſtitatẽ. [d] Veniũt quidem [oppidani] ut pugnẽt cũ Chaldæis, ſed impleant eas [domos] cadaueribus hominum, quos ego percuſſi in furore meo, & in æſtu meo, & quod abſcondi uultũ meũ ab urbe iſta propter omnẽ malitiam eorum. Sed ecce ego obducã [e] ei cicatricẽ & ſanationem, ſanaboq; eos, & aperiã eis [f] theſaurũ pacis & fidei. Et reducã captiuitatem Iuda, & captiuitatem Iſraelis, & inſtaurabo eos ut olim fuerunt. Mundabo B eos ab omni iniquitate eorum, qua peccauerunt contra me, ac propitius ero omnibus iniquitatibus eorum quibus in me peccarũt, & perfide à me defecerunt. [g] Eritq; mihi ad nomen, ad lætitiã, ad laudem & decus apud omnes gentes terræ, quæ audituræ ſunt omne bonũ quo ego eos adficiam, nam horrebunt & ſtupebunt ſuper omni bono & pace quibus [h] eum adficiam. Sic dicit DOMINVS, Adhuc audietur in loco iſto (de quo uos dicitis quod uaſtatus ſit ipſe, ut neq; homo neq; beſtia ſit in eo, in ciuitatibus inquã Iuda & plateis Ieruſalem quæ deſolatæ ſunt, ut neq; homo neq; habitator, neq; iumentũ ſit in eo) uox lætitiæ, & uox gaudij, uox ſponſi & uox ſponſæ, uox dicentiũ, Laudate DOMINVM exercituũ, quoniã bonus DOMINVS, quoniã in ſæculum beneficentia eius, & hi adducent laudẽ in do C mum DOMINI, quia reducã captiuitatẽ terræ ſicut ab initio, dicit DOMINVS. Sic ait DOMINVS exercituũ, Adhuc erũt in loco iſto uaſtato (in quo neq; homines ſunt neq; iumẽta, & in omnibus ciuitatibus eius) tuguria paſtorũ, qui [illic] cubare facient gregem. In ciuitatibus quoq; montanis, in ciuitatibus campeſtribus, atq; in ciuitatibus auſtralibus, ſed & in terra Beniamin, & per circuitũ Ieruſalem, atq; in urbibus Iuda, tranſibunt adhuc greges ſub manibus [i] minantis, dicit

Supra 23. a DOMINVS. Ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut ſuſcitẽ bonum iſtud uerbum, quod loquutus ſum ſuper domũ Iſraelis & ſuper domũ Iuda. In diebus iſtis, & in tempore illo, faciã germinare Dauidi germen iuſtitiæ, & faciet iudiciũ atq; iuſtitiã in terra. In diebus iſtis ſeruabitur Iuda, & Ieruſalẽ habitabit ſecure: D & hoc eſt quod uocabit eam, DOMINVS [k] iuſtitia noſtra. Quoniã ſic dicit DOMINVS, Non excindetur Dauidi uir ſedens in ſolio domus Iſraelis. Et de ſacerdotibus Leuitis nõ excindetur uir à cõſpectu meo qui ſacrificet holocauſtũ, & incendat ſacrificium cibariũ, quiq; uictimas faciat cunctis diebus. Et factũ eſt uerbum DOMINI ad Ieremiam in hanc ſententiã, Sic dicit DOMINVS, Si irritũ facere poteſtis fœdus meũ [quod inij] cum die, & fœdus meũ cum nocte, ut non ſit dies & nox ſuo [utrunq;] tempore: etiã irritum fieri poterit fœdus meum cum

Iam iterũ felicia promittit poſt caſum. (margin, beside "ab urbe iſta")

a Alij legunt, qui fecit eam, & intelligũt Ieruſalem, uel rem quam decreuit.
b Pro fortia poſſet legi communita, abſtruſa, recondita, ſcilicet cõſilia dei, quæ humana ratio nõ penetrat.
c Alij legunt, de ædibus diruendis per munitiones & arma.
d In obſidione multæ domus diruuntur, ut aggeres & ualla fiant contra hoſtes. Hoc idem fecerũt ciues Hieroſolymitani, ſed contra uerbũ dei. Hinc factum eſt ut illis infeliciter cederet, ut cõrpora illorum qui ſe defendere uoluerunt, illic caderent & ualla implerent, domino contra eos pugnante, cuius decretum erat, ut urbs caperetur.
e Ei, urbi uel populo.
f Vel optionem pacis & fidei, id eſt, quantum optare aut petere poſſent.
g Erit, ſcilicet urbs, aut populus reſtitutus: uel legatur ſic, Et cedet mihi hoc.
h Eum, ſcilicet populum, uel eam urbem.
i Alij legunt numerantis, ſed uidetur mone à mana eſſe, minare uel agere.
k Alij legunt, dominus iuſtus noſter.

ſeruo meo Dauide, quo minus filiū habeat regnantem in ſolio ſuo, & cum Leui
tis ſacerdotibus miniſtris meis. Sicut enim exercitus cœlorū numerari non po-
teſt, neq; arena maris metiri, ſic multiplicabo ſemē Dauidis ſerui mei, & Leuitas
qui mihi miniſtrant. Et factum eſt uerbum DOMINI ad Ieremiam, dicens, An
non [f] intellexiſti quid populus iſte loquatur, dicēs, Duas familias quas elegerat
DOMINVS, eas abiecit, & populū meum irritarunt, ut amplius nō fuerit gens
coram eis? Sic dicit DOMINVS, Si fœdus meum non [pepigi] cum die & no-
cte, ſi leges cœlis & terræ non dedi, iam ſemen Iacob & Dauidis ſerui mei repu-
diabo, quo minus accipiam de poſteritate eius principes ſuper ſemen Abrahæ,
Iſaac & Iaacob. Reducam enim captiuitatem eorum, & miſerebor eorum.

f Ebr. An non ui-diſti.

CAP. XXXIIII.

Duæ orationes huius capitis, prior relatio quædam eſt & denunciatio prophetica regi & populo, poſterior increpatio uehemens & grauis ob neglectam legem & uerbum dei.

A VErbum quod factum eſt ad Ieremiā, quum Nabuchodonoſor rex Babylo
nis & omnis exercitus eius, & omnia regna terrę quæ parebant eius impe
rio, omnesq; populi [eius] oppugnarūt Ieruſalē & ſocias urbes eius, hoc modo,
Sic dicit DOMINVS deus Iſraelis, I, & dic ad Zedekiā regem Iuda, dic inquā ei,
Sic denunciat DOMINVS, Ecce ego trado ciuitatē iſtam in manū Babylonici
regis, qui eam igni incendet, nec tu euades manū eius, ſed certiſſime cōprehende
ris, & traderis in manū eius. Oculi tui uidebunt oculos regis Babylonici, & os
eius os tuum alloquetur, deinde Babylonē uenies. Attamen audi uerbū DOMI
NI, ô Zedekia rex Iuda, Sic dicit de te DOMINVS, Nō occubiturus es ferro, ſed
in pace moriturus, in rogo enim, quemadmodū patres tuos reges anteceſſores
tuos, cōburent te, &, uæ domine, ſuper te plangent, nam ego [hoc] uerbū loqu-
B tus ſum, dicit DOMINVS. Et loquutus eſt Ieremias propheta ad Zedekiā re-
gem Iuda omnes ſermones iſtos Hieroſolymis, quū exercitus Babylonici regis
oppugnaret Ieruſalem & omnes ciuitates Iuda quæ reliquæ erant, [nempe] La
chis & Azeka, quæ adhuc erant reliquæ ex ciuitatibus Iuda munitis. Verbū q̄d Altera pars.
factum ad Ieremiam à DOMINO, posteaq̄ rex Zedekias pepigiſſet fœdus cum
omni populo Hieroſolymitano, ut pronūciaret eis libertatem, [ita] ut manumit
teret quiſq; ſeruum ſuū, & quiſq; ancillā ſuam Ebræum aut Ebræam, liberos, ne
[a] amplius premeret eos ſeruitute, Iudæum ſcilicet fratrem ſuum. [b] Conſenſerant
autem omnes principes & omnis populus qui hoc fœdus inierant, ut quiſq; ma
numitteret ſeruum ſuū, & quiſq; ancillā ſuam liberos, ne amplius eos ſeruitute
premeret: & ut conſenſerant, manumittebant. Poſt hoc conuerſi repetierunt ſer
uos & ancillas quos manumiſerant, & redegerunt eos iterū ut eſſent ſerui & an
C cillæ. Tum factus eſt ſermo DOMINI ad Ieremiam à DOMINO in hanc ſen
tentiam, Sic dixit DOMINVS deus Iſraelis, Ego fœdus pepigerā cum patribus
ueſtris (eo die quo educerē eos de terra Aegypti de domo ſeruorū) in hāc formā,
[c] Finitis ſeptem annis, manumittetis quiſq; fratrē ſuum Ebræum, qui tibi uendi- Exod. 21. a Deut. 15. c
tus fuerit: quū tibi ſex annis ſeruierit, tum manumittes eum à te ut liber ſit, at pa-
tres ueſtri non paruerunt mihi, neq; inclinarunt aurē ſuam. Vos aūt nunc reuerſi
eratis, & rectum feceratis in oculis meis, pronunciando libertatem quiſq; proxi
mo ſuo, & pepigeratis fœdus in oculis meis, in æde cui nomē meum eſt impoſi-
tum. Sed [d] mutato conſilio prophanaſtis nomen meum, & repetiuiſtis quiſq; ſer-
uum ſuum, & quiſq; ancillam ſuam, quos manumiſeratis ut liberi eſſent, ſuoq;
D [e] arbitrio uiuerent, & ſubiugaſtis eos ut denuo ſint nobis ſerui & ancillę. Idcirco
ſic dicit DOMINVS, Vos non paruiſtis mihi, ut pronunciaretis libertatē quiſq;
fratri ſuo, & quiſq; proximo ſuo, ecce ergo ego exclamo uobis libertatē, ait DO
MINVS

a Eb. Ne quis ſerui-ret amplius in eis, id eſt, ne quis opus ſuū conficeret per illos.
b Audierant habent Ebræi, ſed utuntur audiendi uerbo pro parendi, obſequendi, conſentiendi.

c Eb. Ad finem ſeptē mi anni: uel, à fine ſeptem annorum.

d Ebr. Et reuerſi eſtis.

e Ebr. Ad animam ſuam.

MINVS, ad gladiũ, ad pestem, & ad famem, & tradã uos ad diuexandũ cunctis
regnis terræ. Viros inquam istos qui fœdus meum transgressi sunt, neq; rata ha
buerunt uerba fœderis quod pepigerunt in conspectu meo, cæsa in duas partes
buccula, transitu inter partes eius facto, principes Iuda, principes Ierusalẽ, eunu-
chos, sacerdotes & uniuersum populũ terrę, qui transierunt inter partes bucculę,
tradã in potestatem hostium suorũ, & in manũ eorum qui quęrunt animam eo-
rum, eritq; cadauer eorũ esca uolucri cœli & bestiæ terræ. Zedekiam uero regem
Iuda & principes eius tradam in potestatẽ hostium eorum, & qui uitã eorum si-
tiunt, atq; in manũ exercitus regis Babylonici, qui nunc à uobis recessit. Ecce au
tem ego præcipio, ait DOMINVS, & reducam eos ad ciuitatem hanc, quam op
pugnabunt, & eam captam igni incendent, & ciuitates Iuda desertas reddam ne
quisquam inhabitet.

CAP. XXXV.

Historica narratio est priore parte, posteriore exponitur quid hoc facto significetur.

VErbum quod factũ est ad Ieremiã à DOMINO, in diebus Iehoiakim filij A
Iosiæ regis Iuda, in hanc formam, I ad domũ Rechabitarũ, & loquere cum
eis, & introduc eos in domũ DOMINI, ad exedram aliquam, & da eis uinũ bi-
bere. Accepi ergo Iazaniam filiũ Ieremiæ filij Habaznię, & fratres eius, & omnes
filios eius, & omnẽ familiam Rechabitarum, & adduxi eos in domum DOMI-
NI, in exedrã filiorum Hanan filij Igdaliæ uiri dei, quæ erat iuxta exedram prin
cipum, quæ erat superne ad exedrã Maasiæ filij Sallum custodis liminis. Et po-
sui ante filios familiæ Rechabitarũ cyphos plenos uino atq; calices, & dixi eis,
Rechabitæ. Bibite uinũ. Qui dixerunt, Non bibemus uinũ, quia Ionadab filius Rechab pa-
ter noster præcepit nobis, dicens, Ne bibatis uinũ, & uos & filij uestri in æternũ. B
Domum ne ædificetis, sementẽ ne seratis, & uineam ne plantetis, neq; sit uobis,
sed in tentorijs habitate cunctis diebus uestris, ut uiuatis diebus multis super fa-
ciem terræ in qua peregrini estis. Paruimus ergo uoci Ionadab filij Rechab pa
tris nostri in omnibus quæ præcepit nobis, ut neq; uinũ bibamus cũctis diebus
nostris, cum nos tum uxores nostræ, tum filij nostri & filiæ nostræ. Neq; domus
ædificamus pro habitationibus nostris, neq; uinea, neq; ager, neq; sementis no-
bis est, sed in tentorijs habitamus & obedimus & facimus iuxta omnia quæ prę
cepit nobis Ionadab pater noster. Sed nunc factũ est quũ Nabuchodonosor Ba-
byloniæ rex ascenderet in terrã, ut diceremus, Agite, demigremus Hierosolyma C
metu exercitus Chaldæorũ, ac metu exercitus Syriaci, habitamus itaq; Hierosoly
mis. Tunc factus est sermo DOMINI ad Ieremiã dicẽdo, Sic dixit DOMINVS
exercituum deus Israelis, Vade & dic uniuerso Iuda & habitatoribus Ierusalem,
Aptatur factũ & exemplũ Rechabitarũ præsentibus rebus. Num disciplinã non recipietis? ut pareatis uerbis meis, dicit DOMINVS? Rata
sunt uerba Ionadab filij Rechab quæ pręcepit filijs suis ne uinũ bibant, neq; ẽm
uinum biberunt in hunc usq; diem, sed paruerũt interdicto patris eorũ. Ego au-
tem loquutus sum ad uos mane surgendo & cõstanter loquendo, sed non parui
stis mihi. Sed & omnes sermones meos prophetas misi ad uos, mane surgendo,
Supra 18.b 25.b mittendo atq; dicẽdo, Reuertimini obsecro quisq; à uia sua mala, & bona facite D
studia uestra, & ne abeatis post deos alios ad colendum eos, sed habitate in terra
quam dedi uobis & patribus uestris, sed nõ inclinastis aurem uestrã, neq; morem
gessistis mihi. Filij Ionadab filij Rechab ratum seruauerũt præceptum patris sui
quod præceperat eis, populus autem iste non obediuit mihi. Propterea sic dicit
Pœna inobedientiũ. DOMINVS deus exercituum deus Israelis, Ecce ego adduco super Iudã & su-
per cunctos habitatores Ierusalẽ omnem calamitatẽ quam loquutus sum super
eos, eo q; loquutus sum ad eos, illi uero nõ audierũt: uocaui eos, sed nihil respon
Laus et præmium obedientiæ. derunt. Domui uero Rechabitarũ dixit Ieremias, Sic dixit DOMINVS exerci-
tuum, deus Israelis, Quandoquidẽ obtẽperastis præcepto patris uestri Ionadab,

& seruastis omnia pręcepta eius, fecistisq́ iuxta omnia quæ pręcepit uobis, ideo sic dixit DOMINVS exercituũ deus Israelis, Non excindetur uir de Ionadab filio Rechab, quin stet coram me cunctis diebus. CAP. XXXVI.

Narratio est historica & expositio multiplicis facti, indicatur autem diligentia & constantia prophetæ contra acerrimos hostes, quorum conatus dominus irritos facit.

A ET factum est in anno quarto Iehoiakim filij Iosię regis Iuda, ut fieret sermo iste ad Ieremiã à DOMINO, in hanc sententiã, Corripe tibi uolumen libri, & scribe in eum omnes sermones quos loquutus sum ad te contra Israelẽ, cõtra Iudã, atq; cõtra omnes gentes, ab eo die quo cœpi loqui tecũ, à diebus nempe Iosiæ usq; in præsentẽ diem, si fortè domus Iuda, audiẽdo omnia mala quæ ego delibero eis facere, reuertantur quisq; à uia sua mala, & propitius sim iniquitati eorum atq; peccato eorum. Accersiuit ergo Ieremias Baruch filiũ Neriæ, scripsitq́; Baruch ex ore Ieremię omnes sermones DOMINI, quos loquutus erat ad eum, in uolumen libri. Mandauit ergo Ieremias ipsi Baruch, dicens, Ego prohibitus ingredi domũ DOMINI non potero, ingredere ergo tu, & lege in uolumine isto B q̃d scripsisti ex ore meo, [puta] sermones DOMINI, in auribus populi in domo DOMINI, in die ieiunij, deniq; in auribus omniũ Iudæorum qui ueniũt è ciuitatibus suis, leges eos, si fortè cadat precatio eorum in cõspectu DOMINI, & reuertatur quisq; à uia sua mala, quoniã magna est ira & furor, quem loquutus est DOMINVS contra populũ istũ. Fecit itaq; Baruch filius Neriæ iuxta omnia quæ mandauerat ei Ieremias propheta, legẽdo in codice sermones DOMINI in ęde DOMINI. Factũq́; est in anno quinto Iehoiakim filij Iosię regis Iuda mense nono, ut indiceretur ieiuniũ corã DOMINO, nempe uniuerso populo in Ierusalẽ, & omni populo qui ueniebat ex urbibus Iuda, Hierosolyma. Tunc legit Baruch è uolumine sermones Ieremiæ in æde DOMINI, in cella Gamariæ filij Saphan C scribæ, in atrio superiore, ad ostiũ portę domus DOMINI nouæ, audiẽte uniuerso populo. Quumq́; audiuisset Micheas filius Gamariæ filij Saphan omnes sermones DOMINI ex libro, descẽdit ad domũ regis, ad cellã scribę, & ecce ibi consederant omnes principes, Elisama scriba, Delias filius Semeiæ, Elnathan filius Achbor, Gamarias filius Saphan, & Zedekias filius Hananiæ, & omnes principes. Et exposuit eis Micheas omnes sermones quos audierat, quũ legeret Baruch in libro audiente uniuerso populo. Et miserũt omnes principes Iehudi filiũ Nathanię filij Selamię, filij Chusi, ad Baruch, dicẽdo, Tolle manu tua codicẽ ex quo legisti audiente populo, & ueni. Baruch ergo filius Neriæ accepto codice in manum suam, uenit ad eos. Et dixerũt ad ipsum, Sede quęso & lege eum corã auri- D bus nostris. Et legit Baruch ipsis auscultantibus. Cõtigit autem quum audissent omnes sermones, expauerunt, quisq; ad aliũ, & dixerunt ad Baruch, Nos indubie annũciabimus regi omnes sermones istos. Et ipsum Baruch interrogauerũt, dicentes, Expone quęso nobis quomodo scripseris omnes sermones istos ex ore eius? Quibus respõdit Baruch, Ore suo dictabat mihi omnes sermones istos q̃s ego atramento scribebã in librum istum. Dixerunt ergo principes ad Baruch, I, abscondere tu cum Ieremia, ita ut nemo sciat ubi sitis. Et abierunt ad regẽ in curiam, uolumen aũt commendarunt in cella Elisamæ scribæ, & exposuerũt in auribus regis omnes sermones istos. Misit ergo rex Iehudi ut afferret uolumen, & tulit ipsum è cella Elisamæ scribæ, legitq́; in eo Iehudi, audientibus cũ rege ipso, E tum omnibus principibus qui stabãt apud regẽ. Porrò rex tum habitabat in domo hyemali mense nono, & foculus ante ipsum ardebat. Factumq́; est quum legisset Iehudi tres aut quatuor paginas, concidit librũ scalpello scriptorio, & iecit in ignẽ qui erat in foculo, donec consumeretur totus iste liber igne qui in foculo ardebat, ut interim nõ horrerent, neq; uestimenta sua scinderent, uel rex ipse, uel

serui

ferui eius,quum tamen audiffent omnes fermones iftos.Elnathan,autē, & Dalias,atq; Gamarias intercedebant apud regem ne liber combureretur,at non exaudiuit eos,fed præcepit rex ipfi Ierahmeel filio Hamalech, & Seriæ filio Afriel, F atq; Selemiæ filio Abdeel, ut caperent ipfum Baruch fcribam & Ieremiam prophetam,uerū DOMINVS abfconderat eos. Factusq; eft fermo DOMINI ad Ieremiam pofteaquam rex incendiffet uolumen,& fermones quos fcripferat Baruch ex ore Ieremiæ,dicens,Iterum fume tibi alium codicem, & fcribe in eo omnes fermones priores qui fuerunt in codice priore, quem incēdit Iehoiakim rex Iuda.Et ad Iehoiakim regem Iuda dicito,Sic ait DOMINVS,Tu incendifti codicem iftum,dicens,Cur fcripfifti in eo in hāc fententiam, Certiffime ueniet rex Babylonis,& uaftabit terram hanc,&uacare eam faciet cum hominibus tum iumētis?Propterea fic ait DOMINVS de Iehoiakim rege Iuda,Non erit ei[fuper- G ftes]qui fedeat in folio Dauidis, & cadauer proiectum erit ad æftum diurnum, & ad gelu nocturnum.Et uifitabo cum ipfius tum feminis ac feruorum eius iniquitatem,& inducam fuper eos & fuper habitatores Ierufalem,& fuper uniuerfum Iuda omnem calamitatem quam loquutus fum fuper eos,quamuis nō audierint. Accepit ergo Ieremias uolumen aliud, & tradidit illud Baruch fcribæ filio Neriæ, qui fcripfit in eo de ore Ieremiæ omnes fermones uoluminis eius quod incenderat Iehoiakim rex Iuda. Additi funt infuper ad eos plures fermones quàm fuerint priores.

CAP. XXXVII.

Narratur quomodo Zedechias rex fit conftitutus, Aegyptius opem laturus uenerit,Ieremias exire uoluerit, & captus fit, &c.

ZEdekias filius Iofiæ conftitutus eft rex à Nabuchodonofore rege Babylonis,pro Iechonia filio Iehoiakim in terra Iuda, & non obtēperabant, neq; A ipfe,neq; ferui eius,neq; populus terræ fermonibus DOMINI, quos loquebat [a]per Ieremiam prophetā.Et mifit rex Zedekias Iehuchal filiū Selemiæ,& Zephaniam filiū Maafiæ facerdotem ad Ieremiā prophetam,ut diceret, Ora quæfo pro nobis ad DOMINVM deū noftrū. Ieremias aūt tum ingrediebatur & egrediebatur in populo,nondū enim pofuerant eum in carcerem.Exercitus quoq; Pharaonis profectus erat ex Aegypto, quem rumorem corū quum audiffent Chaldæi qui Ierufalē obfidebant,afcenderunt à Ierufalem.Factus eft ergo fermo DOMINI ad Ieremiam prophetā in hunc modū, Sic dicit DOMINVS deus Ifrael, B Sic dicetis ad regē Iuda qui mifit uos ad me,ad me interrogandū, Ecce exercitus Pharaonis qui egreffus eft ut uobis opem ferat,reuertetur in terrā fuam in Aegyptum,Chaldęi aūt redibunt,& expugnatā iftam urbem capient, & igni eam exurent.Sic enim ait DOMINVS,Ne[b]efferatis animas ueftras,dicētes,Chaldęi nūc indubie recedent à nobis,quia non abibunt. Quin fi trucidaffetis omnē exercitū Chaldæorū qui uos oppugnant,& confoffi ex eis relinquerētur, quifq; in tentorio fuo furgerent,& incenderent urbē iftam igni. Contigit aūt, quum foluiffet exercitus Chaldęorū à Ierufalem metu exercitus Pharaonis,ut exiret Ieremias de Ierufalē,& iret in terrā Beniamin,ut fecederet illinc à populo. Quumq; effet in C porta Beniamin,erat ifthic præfectus quidā cuftodiæ, cuius nomen Ierias, filius Selemiæ filij Hananiæ,qui præhendit Ieremiā prophetam,dicēs, Tu uolebas ad Chaldæos deficere.Dicebat ergo Ieremias, Mendaciū eft,ego nequāq; ad Chaldæos deficere uolui.At ille nolebat eum audire, fed prēhenfum Ieremiam adduxit Ierias ad principes. Et irati funt principes Ieremiæ,& percufferunt eum,pofueruntq; eum in carcerē in domo Ionathan fcribæ,[c]hunc enim præfecerant carceri.Ingreffus eft itaq; Ieremias in locū & in [profundiffimas] manfiunculas,& delituit ifthic multis diebus,Mifit autem rex Zedekias, & accerfiuit eum,interrogauitq; eum domi fuę clanculum,& dixit,[d]Eft ne hoc negotium à DOMINO?

a Eb.Per manum Ieremiæ.

b Animā tollere uel eleuare,eft defiderare aliquid, uel alicuius rei defiderio teneri,fibi aliquid certo polliceri.

c Alij legunt,hanc enim fecerant carcerem.

d Vel fic,Eft ne uerbum à DOMINO? q. d. Habes ne reuelationem à domino? eft ne uerbum dei quod tu tam conftanter loqueris?

D Et dixit Ieremias, Est. Et ait, In manū regis Babylonij traderis. Et dixit Ieremias ad regē Zedekiam, Quid peccaui uel in te, uel in seruos tuos, uel etiā in populū istum, q retrusistis me in carcerē? Vbi sunt prophetæ uestri, qui uobis prophetabant & dicebant, Non ueniet rex Babylonis contra uos, & contra terram istam? Nunc ergo ausculta quæso domine mi rex, [e]cadat quæso precatio mea in cōspectu tuo, ne me reduci iubeas in domū Ionathan scribę, ne isthic moriar. Pręcepit ergo rex Zedekias, ut ponerent Ieremiam in atriū custodię, & darent ei quotidie libum panis [f]prater obsonia, donec consumeretur omnis panis in urbe. Manebat itaq; Ieremias in atrio custodiæ.

e Cadat oratio, Ebraismus est, pro eo quod Latinus diceret, Sine ut impetrē quę peto, sine te exorem. At in actiua uoce prosternere orationem, uel facere cadere orationem, est humiliter supplicare, ut sequenti cap.

f Alij legunt, ex platea pistorum aut coctorum: sed est, præter cibos coctos.

CAP. XXXVIII.

Fit quorundam inuidia, ut propheta perduellionis accusatus, in grauiorem captiuitatem detrudatur, at non deest ei qui causam eius bona fide agat.

A AVdierat Sephatias filius Mathan, Godolias filius Pashur, Iuchal filius Selemiæ & Pashur filius Malchiæ sermones quos loquutus fuerat Ieremias ad uniuersum populū, in hanc sententiā, Sic dicit DOMINVS, Qui māserit in urbe ista, morietur, aut gladio, aut fame, aut peste: qui aūt egressus fuerit ad Chaldæos, uiuet, & animā suam lucrifaciet ac si inuenisset prædam & uiuet. Sic dixit DOMINVS, Tradetur hæc urbs certissime in manū Babylonici regis, & capiet eam. Dixerunt ergo principes ad regē, Occidatur quæso uir iste, quoniā hac [a]ratione remissas reddit manus cum uirorū bello aptorū, qui adhuc reliqui sunt in urbe ista, tum manus uniuersi populi huius, dum huiusmodi sermonibus adfatur eos: nec enim uir iste quærit populo isti pacē, sed exitiū. Dixit ergo rex Zede-
B chias, Ecce in manibus uestris est, rex enim non [b]potest uobis quidq̄ [negare.] Pręhenderūt ergo Ieremiā & coniecerunt eum in lacū Malkię filij Hammelech, qui erat in atrio custodię, demiseruntq; Ieremiā funibus. In lacu autem non erat aqua, sed lutum duntaxat, immersus est igitur Ieremias in lutum. Quumq; audiuisset Abdemelech Aethiops eunuchus quispiā, qui erat in aula regis, q coniecissent Ieremiā in lacū, egressus est Abdemelech è domo regia, & alloquutus est regem, (qui tum forte sedebat in porta Beniamin,) hisce uerbis, Domine mi rex, inique agunt uiri isti in omnibus quæ fecerūt Ieremię prophetæ, nēpe q coniece
C runt eum in lacū, morietur [c]enim eodem loci fame, quum nullus superfit panis in urbe. Præcepit ergo rex ipsi Abdemelech Aethiopi, dicens, Accipe hinc pro [d]arbitrio tuo triginta uiros, & extrahe Ieremiā prophetā ex lacu, priusq̄ moriatur. Accepit igitur Abdemelech uiros secum, & uenit in [e]domum Hammelech, sumptisq; isthic sub pœnu laceris pannis, & uetustate consumptis ac detritis, funibus demisit eos ad Ieremiam in lacū, ac dixit Abdemelech Aethiops ad Ieremiā, Suppone quæso pannos istos & fragmenta sub axillis manuū tuarum subter funes. Et Ieremias fecit sic. Extraxerunt itaq; Ieremiam funibus, & eduxerunt è lacu, & mansit Ieremias in atrio custodiæ. Misit ergo rex Zedekias & accersiuit ad se Ieremiam prophetā ad transitū tertium qui est in domo DOMINI, dixitq; rex ad
D Ieremiam, Ego interrogabo te quiddā, ne ergo cæles à me quidquam. Respondit ergo Ieremias Zedekiæ, Si exposuero tibi, an non certissime me occides? & si tibi consiliū dedero, non obtemperabis mihi. Iurauit ergo rex Zedekias Ieremię clam hisce uerbis, Viuit DOMINVS, q condidit nobis animā istam, non occidā te, neq; tradam te in manū uirorum istorum qui uitam tuā quærunt. Et dixit Ieremias ad Zedekiā, Sic dicit DOMINVS deus exercituū deus Israelis, Si incunctāter egredieris ad principes regis Babylonici, uiuet anima tua, & urbs ista nō comburetur igni, & uiues tu & domus tua. Si uero nō egressus fueris ad princi-
E pes regis Babyloniæ, tradetur ciuitas ista in manum Chaldæorū, qui incendent eam igni, neq; tu manū eorum effugies. Dixit autē rex Zedekias ad Ieremiam, Ego Iudæos istos uereor qui trāsfugerunt ad Chaldæos, ne forte tradant me in manus

a Alij sic, ad quid, uel cur iste dissolueret manus?

b Vel sic, Rex nō est uobis potentior, non præualet uobis.

c Ebr. Subtus se.
d Ebr. In manum tuam.

e Alij legunt, in domum regis.

manus eorum,& ludibrio me afficiant.Et dixit Ieremias,Non tradent[te,]audi
quæso uocē DOMINI in his quę ego ad te loquor,& bene tibi erit,& uiuet ani
ma tua.Quod si prorsus renuas exire, hoc est uerbum quod ostendit mihi DO- F
MINVS,Ecce omnes fœminæ quæ reliquæ sunt in domo regis Iuda, educētur
ad principes regis Babyloniæ & hæ dicent,Incitauerunt te,& pręualuerunt tibi
uiri qui [f] pacem tibi [polliciti sunt,] demersi sunt in cœnū pedes tui, [& illi] acti
sunt retrorsum. Omnes quoq; uxores tuas & filios tuos educēt ad Chaldæos,
neq; tu liberaberis è manu eorū,manu enim Babylonij regis capieris, & urbem
[g] hanc igni incendes. Tunc dixit Zedekias ad Ieremiam, Nemo resciat uerba
ista,& non morieris. Quod si principes intellexerint me tecum esse loquutum,
& uenerint ad te,dicendo,Indica quæso nobis quid loquutus sis cum rege,nihil G
cæles nos,& non occidemus te,quid loquutus est rex tecum? Dices ad eos, Ego
supplex procubui [h] orans in conspectu regis, ne me reducat in domū Ionathan,
ne isthic moriar. Venerunt ergo cuncti principes ad Ieremiam, & interrogaue-
runt eum. Narrauit ergo eis ad omnem modū quem illi rex præceperat,& taciti
[abierunt]ab eo,nihil enim sentiebant. Mansit ergo Ieremias in atrio custodiæ
usq; ad eum diem quo capta est Ierusalem.

f Eb.Viri pacis tuæ.

g Hoc est,author eris ut urbs incendatur.

h Eb.Ego cadere feci orationem meam.

CAP XXXIX.

Historica narratio de expugnatione urbis Ierusalem.

ET factum est quū capta esset Ierusalem (anno enim nono Zedekiæ regis Iu A
da,decimo mense uenit Nabuchodonosor rex Babylonis & omnis exerci-
tus eius Hierosolyma,& obsidione cinxit eam,anno uero undecimo Zedekiæ,
mēse quarto,nona[die]mensis,rupta est urbs,)ingressi sunt omnes principes re-
gis Babyloniæ,& sederunt in porta media,Nergal,Saræzer,Samgar Nebo, Sar
sechim,Rabsaris,Nergal,Sarçzer,Rabmag,& omnes reliqui principes regis Ba
bylonici.Et factum est quū uidisset eos Zedekias rex Iuda,atq; omnes uiri bello
apti,fugerunt, & exierunt nocte de ciuitate uia iuxta hortos regios & portam
quæ est inter duos muros,perrexeruntq; uersus desertū. Persequutus est aūt eos B
exercitus Chaldæorum, cōprehenderuntq; Zedekiam in campestribus Iericho.
Captum autem abduxerunt eum ad Nabuchodonosorem Babylonicum regē
Reblam,quæ est in terra Hamath, & [a] loquutus est cum eo iudicia. Trucida-
uit autem rex Babylonis in Rebla filios Zedechiæ in oculis eius,& omnes no-
biles Iuda occidit rex Babylonis. Porrò oculos Zedekiæ excæcauit, & uinxit
eum duabus catenis,ut introducerent eum Babylonem. Domū autem regiam
atq; domus populares igni incenderunt Chaldæi,& muros Ierusalem diruerūt.
Reliquū populū ex his qui reliqui erant in urbe, & eos qui ad se defecerant, &
reliquias uulgi quæ adhuc supererant, trāstulit Nebusar Adan pręfectus rerum
capitalium in Babylonem.De plebe autem tenues,& qui nihil habebāt,reliquit C
Nebusar Adan capitaliū rerū præfectus,in terra Iuda,& dedit eis uineas & arua
eodem tempore.Pręceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonię ipsi Nebu
sar Adan pręfecto capitaliū rerum de Ieremia in hanc sententiam,Accipe illum,
& [b] pone oculos tuos super eum,neq; feceris ei quidq̄ mali, sed quidquid dixerit
tibi facito ei. Misit ergo Nebusar Adan præfectus rerū capitaliū,Nebusasban,
Rabsaris,& Nergal,Saræzer & Rabmag atq; omnes magnates regis Babylo-
nij,miserunt inquā,& accersiuerūt Ieremiam è uestibulo carceris,& cōmendaue
runt eum Godoliæ filio Ahikam filij Saphan,ut educeret eum domum,& [c] habi D
tauit in medio populi.Factus aūt fuerat sermo DOMINI ad Ieremiam,quū ad-
huc detentus esset in atrio custodiæ,in hūc modū,I,& dicito Abdemelech Aethio
pi in hanc sententiam,Sic ait DOMINVS exercituū deus Israelis,Ecce ego indu
cam uerba mea sup urbem istam,ad malū & nō ad bonū, & erunt in conspectu
tuo hoc die,sed te eruā in illo die,dicit DOMINVS, ut non tradaris in potestatē

4.Re.25.a
Infra 52.a

Ierem.1.

Quædam ex illis nominibus appellatiua uidentur,officiorum scilicet nomina, ut quæ à rab incipiunt & sar. Saræzer thesaurorum pręfectus, Rab saris præfectus aulicorum aut eunuchorum, Rab sarsechim papilionū magister, Rab mag præfectus demoliēdi aliquid, Nebo dei nomen,quo etiam stulti principes gaudēt. Alij fortasse aliter interpretantur.

a Hoc est,iure cū eo egit, accusans nimirū eum, & cū eo de perfidia expostulās. Nolui aūt mutare Ebraismum certa ratione, summa ęquitate cum eo egit,& iustis rationibus in eum sentētiam tulit.

b Ponere oculos super aliquē,est eius diligentē curā habere, eum obseruare, &c.

c In medio populi habitare, est tutum & securum habitare in populo, atq; priuatim,2.Reg.4.idq; sine molestia.

uirorũ, quos tu tantopere formidas. Certissime eñ te liberabo, ne gladio cadas, eritq; uita tua præda tibi, quod in me sperasti, ait DOMINVS. CAP. XL.

Post captam urbem Godolias rerum summæ præficitur in Iudæa, ad quem colliguntur omnes dispersi.

A ACtio quã gessit DOMINVS cum Ieremia, postq̃ dimitteret eum Nebusar Adan præfectus rerum capitaliũ, de Rama, quò eum uinctũ compedibus duxerat, inter omnes captiuos Ierusalem & Iuda qui Babylonem transferebantur. Accersiuit nempe præfectus capitaliũ rerum Ieremiã, & dixit ad eum, DOMINVS deus tuus cõstanter loquutus est malum hoc super locũ istum, adduxit ergo DOMINVS, & fecit quemadmodũ loquutus est, quia peccauistis DOMINO, & non paruistis uoci eius, idcirco euenit uobis calamitas ista. Nunc ergo ecce ego soluo te hodie de uinculis quæ sunt in manibus tuis. Et si tibi uidetur mecũ proficisci Babylonẽ, uenias, [a] ponamq; super te oculũ meum: si minus pla

B cet mecũ proficisci Babylonem, sine. Ecce uniuersa terra corã te est, quocunq; tibi bonum & commodum uidebitur ire, illuc eas, (nondum enim erat reuersus,) & reuertere ad Godoliam filium Ahikam filij Saphan, quem præfecit rex Babylonius ciuitatibus Iuda, & mane cum eo in medio populi, aut eas quocunq; tibi ire libuerit. Deditq; ei præfectus capitalium rerũ commeatũ & munus, & dimisit eum. Concessit igitur Ieremias ad Godoliam filiũ Ahikam in Mizpa, & habitauit cum eo in medio populi qui reliquus erat in terra. Quumq; omnes duces exercituũ qui in agro erant, ipsi & milites eorum audissent q; rex Babylonis præfecisset Godoliam filium Ahikam in terra, quodq; cõmendasset ei uiros, mulieres, pubem, & [b] pauperes terræ, qui Babylonem captiui non fuerãt adducti, ue

C nerũt ad Godoliã in Mizpa, Ismael filius Nethaniæ, Iohanan atq; Ionathan filij Careæ, Sarias filius Tanhumeth, atq; filij Ephai Netophatitę, Iezanias fili⁹ Maachati, ipsi cum uiris suis. Iurauit aũt Godolias filius Ahikam filij Saphan, tam illis quàm socijs ipsorum, ad hunc modũ, Ne formidetis seruire Chaldæis, habitate in terra, & seruite regi Babylonio, & bene erit uobis. Ecce enim ego habito in Mizpa, ut stem coram Chaldæis qui ueniunt ad nos, uos aũt colligite uinum, æstiuos fructus, & oleũ, & recondite in penuaria uestra, atq; habitate in oppidis uestris quas occupastis. Sed & omnes Iudæi, qui erant in Moab atq; inter Ammonitas, & in Edõ, & qui erant in uniuersis terris, comperto q; Babylonius rex dedisset & præfecisset reliquijs Iuda Godoliam filiũ Ahikam filij Saphan, redierunt omnes Iudæi de cunctis locis ad quæ propulsi fuerãt, & uenerũt in terram

4.Re.25.f

D Iuda ad Godoliam in Mizpa, & collegerunt uinũ & æstiuos fructus, multos nimis. Iohanan aũt filius Careæ, & cuncti duces exercituũ qui fuerant in agro, uenerunt ad Godoliã in Mizpa, dixeruntq; ad eum, Num tu ignoras quod Baalis rex Ammonitarum misit Ismaelem filiũ Nethaniæ ad [c] interficiẽdum te? At Godolias filius Ahikam eis non credidit. Porrò Iohanan filius Careæ loquutus est clanculum cum Godolia in Mizpa, dicens, Vis eam & percutiam Ismaelem filium Nethaniæ, nullo hominum sciente? Cur enim ille animã tuam feriret, & dissiparentur omnes Iudæi, & qui collecti sunt ad te, & perirent reliquiæ Iuda? Et ait Godolias filius Ahikam ad Iohanan filium Careæ, Ne feceris hanc rem, nam tu mendacium loqueris de Ismaele. CAP. XLI.

Describitur qualis fuerit status Iudaici populi post captam urbem.

A ET factũ est mense septimo, ut ueniret Ismael filius Nethaniæ filij Elisamæ de semine regio cũ optimatibus regis, & decẽ uiris q̃s penes se habebat, ad Godoliam filium Ahikam in Mizpa, ubi & panẽ comederũt, nempe in Mizpa. Insurrexit Ismael filius Nethaniæ & decẽ uiri qui cum eo erant, & percusserunt gladio Godoliam filium Ahikam, & interfecerunt eum, quẽ præfecerat Babylo niæ

[a] Hoc est, exactissimam tui rationem habebo.

[b] Paupertas pro pauperibus.

[c] Eb. Vt percutiat animam tuam.

niæ rex ipsi terræ. Sed & cunctos Iudæos, qui fuerunt cũ eo, nempe cum Godo-
lia in Mizpa, & Chaldæos qui ibi inueniebantur, & uiros bellatores percussit Is
mael. Factum est autem die altero post cædem Godoliæ, quæ adhuc latebat, ut
uenirent uiri quidã de Sichem, de Silo, & de Samaria, octoginta nẽpe uiri, atton
sis barbis, scissisq; uestibus sese laniãtes, ferentes cibarium sacrificium & thus in
manu sua, ut adferrẽt in ædem DOMINI. Egressus itaq; eis obuiã Ismael filius B
Nethaniæ de Mizpa, incedẽs eundo & plorans. Quumq; obuiam illis uenisset,
dixit, Ingredimi ad Godoliam filium Ahikam. Quumq; uenissent in mediã ur-
bem, trucidauit eos Ismael filius Nethaniæ in medio laci, ipse & qui cũ eo erant
uiri. Inter hos aũt inuenti sunt decem uiri, qui dicebant ad Ismaelem, Ne interfi-
cias nos, habemus enim thesauros in agro abscõditos, triticum, ordeum, oleũ
& mel. Cessauit ergo non interficiens eos inter fratres eorum. Lacus autem in
3. Reg. 15. quem proiecit Ismael omnia cadauera uirorũ quos trucidauerat[a] propter Godo
liam, is est quem fecerat rex Asa metu Baasæ regis Israelis, eũ impleuit Ismael fi-
lius Nethaniæ interfectis. Et omnes reliquias populi qui erãt in Mizpa captiuas C
abduxit Ismael, filias regis, & omnem reliquũ populũ in Mizpa, quibus Nebu-
sar Adan præfectus capitalium rerum Godoliam filiũ Ahikam præfecerat, eos
captiuos abduxit Ismael filius Nethaniæ, & abijt ut ad Ammonitas transiret.
Iohanan autem filius Careæ, et omnes duces exercituum qui erant cum eo, quũ
audissent omne malũ quod fecerat Ismael filius Nethaniæ, acceperũt omnes ui
ros, & profecti sunt ad confligendum cũ Ismaele filio Nethaniæ, & offenderũt
eum ad[b] aquas multas quæ sunt in Gibeon. Factum est aũt quum uniuersus po
pulus qui erat cũ Ismaele uiderent Iohanan filiũ Careæ, & omnes duces exerci-
tus qui cum eo erant, gauisi sunt. Reduxerunt ergo omnem populum quem ca- D
ptiuũ abduxerat Ismael ex Mizpa, reuersiq; uenerunt ad Iohanã filium Careæ.
Ismael autem filius Nethaniæ euasit cũ octo uiris ẽ cõspectu Iohanan, & profe-
ctus est ad Ammonitas. Porrò Iohanan filius Careæ, & omnes duces exercitus
qui cum eo erant, acceperunt omnem reliquũ populum quem reduxerant ab Is
maele filio Nethaniæ de Mizpa [abductum,] postquã trucidauerat Godoliam
filiũ Ahikam, uiros bello strenuos, uxores, pubem, & eunuchos quos reduxerãt
à Gibeon, & abierunt, & consederũt in[c] Geruth Chimham, qui [locus] est iuxta
Beth Lehem, ut profecti uenirent in Aegyptũ, metu Chaldæorum à quibus sibi
metuebant, quòd Ismael filius Nethaniæ percussisset Godoliam filiũ Ahikam, quẽ
terræ præfecerat rex Babylonius.

CAP. XLII.

Consulunt prophetam, cui tamen non obsequuntur, quibus sua fata prædicuntur.

ACcesserunt autem omnes principes exercituũ, Iohanan filius Careæ, Ieza- A
nias filius Hosiæ, & uniuersus populus à minimo ad maximũ, & dixerũt
ad Ieremiã prophetã, Sine[a] quæso te exorari, ut pro nobis ores ad DOMINVM
deum tuũ pro cunctis istis reliquijs, quæ admodũ exiguæ ex multis supersun,
quẽadmodum oculi tui nos uidẽt, ut DOMINVS deus tuus nobis uiam osten-
dat qua proficiscamur, & quid nobis sit faciendum. Quibus respondit Ieremias
propheta, Exaudiui, ecce ego orabo ad DOMINVM deũ uestrũ quemadmodũ
estis loquuti: & quidquid responderit uobis DOMINVS, indicabo uobis, nec
quidq̃ uos cælabo. Isti aũt dicebant ad Ieremiã, Sit DOMINVS inter nos ueri-
tatis & fidei testis, si nõ iuxta omnia uerba ob quæ DOMINVS deus tuus te ad
nos miserit, [b] fecerimus. Siue cõmodũ [c] fuerit siue incõmodum, nos uoci DOMI
NI dei nostri ad quẽ te mittimus, obtemperabimus, ut nobis bene sit, dum parue
rimus uoci DOMINI dei nostri. Contigit autem ut exactis decem diebus, fieret B
sermo DOMINI ad Ieremiã. [D] Vocauit ergo Iohanã filiũ Careæ, & omnes du-
ces exercituũ qui erant cũ eo, atq; uniuersum populum, à minimo ad maximum

a Eb. In manu Godoliæ.

b Aquas multas alij Rabim relinquunt, sed uidetur de piscinis loqui quæ multæ sunt in Gibeon, 2. Samuel. 2.

c Alij Geruth appellatiuum faciunt, pro loco in quo habitauerit Kimham filiu Barsillai, de quo 2. Sam. 19.

a Eb. Cadat quæso supplicatio nostra in conspectu tuo.

b Eb. Sic fecerimus.
c Eb. Siue bonum fuerit, siue malum.

D Alij legunt, & prædicauit eis, uel congregatus est.

usq;, & dixit ad eos, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, ad quē uos me misistis,
ut prosternerem precationem uestram in conspectu eius, Si manebitis & habita
bitis in terra ista, ędificabo uos, & non demoliar: plantabo uos, & non euellam,
quia pœnitet me mali istius quod uobis intuli, Ne formidetis regem Babylonię
à quo uos timetis: ne metuatis eum, dicit DOMINVS, quoniam ego uobiscum
sum, ad seruandū & liberandum uos de manu illius. *Dabo enim uobis misera
C tiones, ut ille uestri misereatur, & [e]permittet uobis habitare in terra uestra. Quod
si dixeritis uos, Non permanebimus in hac terra, non obtemperando uoci DO-
MINI dei uestri, sed dicendo, Non, sed proficiscemur in terram Aegypti, ubi nec
bellum uideamus, nec tubæ uocem audiamus, nec cibi penuria laboremus, & ist
hic habitabimus. Idcirco audite uerbum DOMINI reliquiæ Iuda, Sic dixit DO
MINVS exercituum deus Israelis, Si[f] omnino firmiter statueritis in Aegyptum
proficisci, atq; isthuc perueneritis ut isthic exuletis, futurum est, ut gladius quem
uos metuitis, in terra Aegypti uos assequatur: & fames ob quā uos soliciti estis,
uobis isthic in Aegypto adhęrescat, atq; ut isthic moriamini. Fiet enim, ut omnes
homines qui cōtumaciter ire in Aegyptum statuerint, ut isthic habitēt, gladio, fa
me & peste moriātur. Nec erit quisquā ex eis reliquus, nec euadet quisquā à ma
lo quod ego inducturus sum super eos. Quia sic dicit DOMINVS exercituū de
D us Israelis, Quemadmodū conflata est ira mea, & furor meus contra habitatores
Ierusalem, sic conflabitur furor meus cōtra uos si in Aegyptum profecti fueritis.
Eritis enim execrationi, stupori, contumeliæ & opprobrio [omnibus,] nec locū
hūc ultra uidebitis. Edicit uobis DOMINVS ô reliquiæ Iuda, ne eatis in Aegy-
ptum: certissime hoc sciatis q; ego uos hodie obtestor. Equidē uestras ipsorum
[g]animas seducitis, nam uos misistis me ad DOMINVM deū uestrum, dicendo,
Ora pro nobis ad DOMINVM deum nostrū, & quidquid responderit DOMI
NVS deus noster, refer ad nos, & faciemus. Annunciaui ergo uobis hodie, sed
non paruistis uoci DOMINI dei uestri, nec omnibus ob quæ misit me DOMI
NVS ad uos. Nunc ergo certissime scitote, q; gladio, fame et peste moriemini in
eo loco, ad quem proficisci uultis ut isthic habitetis.

*Efficiā ut gratia et fauore uos rex Babyloniæ complectatur, uobis benefaciat, tam abest ut eum metuatis.

e Alij, & reducet uos.

f Ebr. Si uos ponendo ponetis facies uestras ingredi in Aegyptum. Ebraica hac loquutione significatur firmum & fixum propositum aliquid faciendi, ponere uel firmare faciē.

Redire in Aegyptū, generali sententia, est redire ad ea è quibus nos per gratiam suam deus eripuit.

g Seducitis uosipsos.

CAP. XLIII.

Contra iussum domini proficisci in Aegyptum pergunt, minatur ergo eis propheta grauem pœnam.

A FActum est autem quum Ieremias finem fecisset loquēdi ad omnē populum
cūcta uerba domini dei sui, ob quæ miserat eū DOMINVS deus illorū ad il-
los, cuncta inquam uerba ista, ut Azarias filius Hosiæ, & Iohana filius Careæ, et
omnes arrogantes dicerent ad Ieremiā, Tu mendaciū loqueris, neq; enim misit
te DOMINVS deus noster ad nos, mandando, Ne proficiscamini in Aegyptū
ut ibi habitetis, sed Baruch filius Neriæ incitat te contra nos, ut tradat nos in po
B testatem Chaldæorum, ut nos occidāt, & captiuos nos Babylonē ducāt. Et non
obtemperauerūt Iohana filius Careæ, & omnes principes exercituū, & cunctus
populus uoci DOMINI, ut habitarēt in terra Iuda, sed abduxit Iohanā filius Ca
reæ & omnes duces exercituū, cunctas reliquias Iuda, quæ reuersæ ex omnibus
gentibus ad quas propulsæ fuerant, ut habitarēt in terra Iuda, uiros [scilicet,] mu
lieres, pubem, & filias regis, & [a]quidquid reliquerat Nebusar Adan pręfectus re
rum capitalium apud Godoliam filiū Ahikam, filij Saphan, & apud Ieremiam
C prophetā, atq; apud Baruch filiū Neriæ, & profecti sunt in terram Aegypti, quia
non paruerunt uoci DOMINI, & uenerunt in Taphnes. Factus est autē sermo
DOMINI ad Ieremiā in Taphnes in hāc sententiā, Accipe manu tua lapides grā-
des, & defode eos in [b]maltam in officina lateritia quę est ad ostiū domus Pharao
nis in Taphnes, idq; aspicientibus uiris Iuda. Et dic ad eos, Sic dicit DOMINVS
exercituū deus Israelis, En mitto & accerso Nabuchodonosorē regē Babyloniū
seruum

a Eb. Omnē animam quam reliquerat.

b Malta calx est arena & aqua subacta: uox Latinis mutuata ab Ebræis qui dicunt Melet.

seruum meum, & ponam solium eius super lapides istos quos defodi, & expan
det augustale tentorium suum super eos. Veniens autem percutiet terram Aegy D
pti: quos ad mortem, ad mortem: & quos ad captiuitatem ad captiuitatem: &
quos ad gladium, ad gladium. Et incendam ignem in domibus deorũ Aegy-
pti, & comburet eas, atq; captiuos abducet eos. Et circumuoluet terram Aegy-
pti, quemadmodum pastor circumuoluit uestem suam, & exibit isthinc incolu-
mis. Confringet quoq; statuas domus Solis quæ sunt in terra Aegypti, & delu
bra deorum Aegyptiorum igne comburet. CAP. XLIIII

Hortatur ad pœnitentiam, ne scelera sceleribus adcumulent, & funditus perdantur.

VErbum quod factum est ad Ieremiã de omnibus Iudæis qui habitabant in A
terra Aegypti, qui habitabãt in Migdal, in Taphnes, in Noph, atq; in terra
Ab exẽplo recẽtiũ scelerũ dehortatur. Pateros, in hanc sentẽtiam, Sic dixit DOMINVS exercituũ deus Israelis, Vos ui
distis omnẽ calamitatem quã induxi super Ierusalem, & super cunctas urbes Iu-
da, & ecce eæ [omnes] uastæ hodie sunt, nec est qui [eas] inhabitet: id aũt propter
scelera eorũ quæ perpetrarũt me exasperando, eundo scilicet ac incendendo suffi
tum, ac seruiendo dijs alijs quos non cognoscebãt, nec ipsi, nec uos, nec patres eo
rum. Et mittebam ad uos omnes seruos meos prophetas, mane surgẽdo, mitten
do, & dicendo, Ne obsecro feceritis rem hanc abominandã quam detestor. At
non obtemperarũt, nec aurem suam inclinarũt, ut reuerterẽtur à malitia sua, quo
minus incenderent suffitũ dijs alijs. Hinc cõflatus est æstus meus & furor meus, B
& exarsit in urbes Iuda, & in plateas Ierusalẽ, factæq; sunt uastæ & desolatæ, ut
hodie [uidere licet.] Nunc ergo sic dicit DOMINVS deus exercituũ deus Israe-
lis, Cur facitis tantum malũ aduersus animas uestras, ad excindendũ uobis uiros
uestros, ac fœminas, pubem & lactentem è medio Iuda, et nullos uobis reliquos
faciatis? Ad irritandum me operibus manuũ uestrarũ adolendo dijs alijs in terra
Aegypti, ad quã abijstis ut isthic exules sitis, ut excindatis uosipsos, & ut sitis exe
crationi & probro inter omnes gentes terræ. Num obliti estis scelerum patrũ ue
strorum, & scelerum regum Iuda & uxorum eorundem? scelerum uestrorum, et
scelerum uxorũ uestrarum, quæ designastis in terra Iuda, atq; in plateis Ierusalem?
Subita personæ mutatio. Non sunt attriti ad hunc usq; diẽ, nec reueriti sunt, nec ambularunt in lege mea
& in statutis meis, quæ proposui uobis & patribus uestris. Idcirco sic dicit DO- C
MINVS exercituũ deus Israelis, Ecce ego pono uultũ meum contra uos ad ma-
lum, & ad extirpandũ uniuersum Iuda, capiamq; reliquias Iuda, qui contumaci
ter perstiterunt abire in terram Aegypti ut isthic habitarent, & consumentur om
nes, in terra Aegypti cadent gladio, & fame conficientur, à minimo ad maximũ
usq; ferro & fame morientur, eruntq; execrationi, stupori, cõtumeliæ & probro.
Et uisitabo eos qui habitant in terra Aegypti, quemadmodũ uisitaui Ierusalem,
gladio, fame & peste, ut & de superstitibus Iuda qui ad habitandũ abierũt in Ae-
gyptũ, nemo euadat aut reliquus fiat, ut redire possit in terram Iuda, quod tamẽ
ipsi animo[a] conceperant, redire scilicet & ibi habitare: nõ enim reuertentur, nisi
qui euaserint. Responderunt aũt Ieremiæ omnes uiri isti, qui cõscij erant q uxo D
res eorũ adolerẽt dijs alijs, & omnes mulieres stantes in cœtu magno, & uniuer-
sus populus qui in terra Aegypti habitabãt in Pateros, hoc modo, Sermonẽ DO
MINI, quem loquutus es ad nos noĩe DOMINI, nõ[b] recipiemus, sed faciemus
quidquid egreditur de ore nostro, ut suffitũ incendamus[c] machinæ cœli, & libe-
mus ei libamina, quẽadmodũ fecimus nos, & patres nostri, reges nostri, & prin-
cipes nostri in ciuitatibus Iuda, atq; in plateis Ierusalem, tum enim & alimento
abundabamus, & bene nobis[d] erat, malumq; nullũ uidebamus. Quamprimũ
aũt cessauimus suffitũ incendere machinæ cœli, & ei libare libamina, omniũ su-
Supra 7. d mus indigi, & ferro ac fame consumimur. Et quum [nos fœminæ] suffitum in-

a Ebr. Super quã ipsi leuabant animam suam.

b Eb. Nõ audiemus.

c Alij legunt, reginæ cœli, Lunæ uidelicet.

d Eb. Boni eramus, id est commodi, felices.

cenderemus machinæ cœli, & libaremus ei libamina, nũ absq; maritis nostris
E fecimus ei placentas ad effingendũ eam, & libando ei libamina? Loquutus est autem Ieremias ad cunctũ populum, ad uiros & fœminas, totamq; plebem, qui ei hunc sermonem responderãt, dicens, Nónne & suffitus, quẽ incendistis in urbibus Iuda, & in plateis Ierusalem, cum uos tum patres uestri: cũ reges & principes uestri, tum populus terræ, memor fuit DOMINVS? an non hoc ascẽdit in cor eius? Et ferre ultra non potuit DOMINVS, propter malitiam studiorum uestrorum, & propter abominationes quas faciebatis. Facta igitur est terra uestra uasta, desolata & execrabilis, ut nemo eam inhabitet, ut hodie [est uidere.] Id au-
F tem quia suffitũ incendistis, & ꝗ peccauistis DOMINO, & ꝗ nõ paruistis uoci DOMINI, & ꝗ in lege eius, in ceremonijs eius, & in testimonijs eius nõ ambulastis: his ex causis usu uenit uobis malum istud, ut hæc dies [testatur.] Et dixit Ieremias ad uniuersum populũ, & omnes fœminas. Audite uerbum DOMINI omnis Iuda, qui estis in terra Aegypti, Sic dicit DOMINVS exercituũ deus Israelis, dicẽs, Vos & uxores uestræ loquuti estis ore uestro, quod & manibus uestris perfecistis: dixistis nempe, incunctanter faciemus uota nostra quæ uouimus, ut suffitum incendamus machinæ cœli, & libemus ei libamina, audacter erexistis uota uestra, incunctanter perfecistis uota uestra, idcirco audite sermonẽ DOMINI omnis Iuda, qui habitatis in terra Aegypti, Ecce ego iuraui per nomẽ meum magnũ, dicit DOMINVS, Non appellabitur nomen meũ ore cuiusquã de Iuda
G (ut dicat, Viuit DOMINVS deus,) in omni terra Aegypti. En ego uigilo super eos in malum, & non in bonũ, & consumẽtur omnes uiri Iuda qui sunt in terra Aegypti gladio & fame, donec consumpti fuerint. Qui autem euaserint à gladio, reuertentur de terra Aegypti in terrã Iuda, admodũ pauci. Et scient omnes reliquiæ Iuda, quæ abierunt in terram Aegypti ad exulandum isthic, cuius nam sermo firmus surgat, meus an illorũ. Hoc aũt uobis signũ esto, ait DOMINVS, ꝗ ego uisitaturus sum uos in loco isto, ut sciatis indubie rata ut sint futura uerba mea super uos ad adfligendũ. Sic dicit DOMINVS, Ecce ego tradam Pharaonem Hophram regem Aegypti in manũ hostium suorũ, & in manũ eorum qui uitæ eius insidiantur, quemadmodũ tradidi Zedekiam regem Iuda in manũ Nabuchodonosoris regis Babylonis hostis sui, qui uitã eius sitiebat. CA. XLV.

Consolatur propheta ipsum Baruch, qui humani nonnihil passus, aliud quàm uerum finem spectauerat.

A SErmo quem loquutus est Ieremias propheta ad Baruch filium Neriç, quum ille scriberet sermones istos in libro ex ore Ieremiæ, in anno quarto Iehoiakim filij Iosiæ regis Iuda, dicẽs, Sic dicit DOMINVS deus Israelis de te Baruch, Dixisti, Proh dolor mihi, quoniam addet DOMINVS adflictionẽ dolori meo,
B laboraui in gemitu meo, & requiem non inuenio. Sic dices ad eũ, Sic dicit DOMINVS, Ecce quæ ædificaui, demoliar: & quæ plantaui, ego extirpabo, & omnem terram istam, & tu ad ardua adspiras? Noli adspirare, quoniam ecce ego adduco calamitatem super omnem carnem, ait DOMINVS, tibi autem dedi animam tuam loco prædæ, ad quæcunq; loca perueneris. CAP. XLVI.

Sermo in quo propheta prædicit Aegyptijs fata sua.

A SErmo qui factus est à DOMINO ad Ieremiam prophetam ad omnes gentes. Super Aegyptum, contra exercitum Pharaonis Necho regis Aegypti, quum esset in Charcamis ad flumen Euphratis, quẽ percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, anno quarto Iehoiakim filij Iosiæ regis Iuda. Adornate clypeũ & lanceas, & procedite ad confligendũ, iungite equos, & cõscendite ô equites, state in galeis, extergite cuspides, & induite loricas. Cur uero uidi ipsos pauidos, & retroactos? heroes eorum conquassari? sic fuga refugium quærere, ut ne-

Classicum canit propheta Aegyptijs, in quo ostendit quid faciant, & in quo fiduciam ponant. Mox uero ut ad congressum uentum est, metum eorum ostendit.

Titulus generalis. Titulus specialis.

Loquitur Propheta de re futura ut præsenti.

mo

mo respiciat: pauor undiq; dicit DOMINVS. Leuis non effugiet, & fortis non B
euadet: ad Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis ceciderunt & corruerunt.
Singulare pro plurali. *Quis est iste, qui tanquam fluuius ascendit, & cuius undę ut flumina fluctuãt?
Aegyptij qui sicut fluuius intumescunt, & cuius undę ut flumina fluctuant. Di
cunt enim, Ascendamus & operiamus terram, perdamus urbes cum habitatori-
Iam per ironiam hortatur ut ascendant. bus suis. Ascendite ô equi, & insano quodã furore ferimini ô currus, prodeant
heroes, Aethiopes, & qui clypeos gestant Libyi, Lydi quoq; attrectantes & ten-
dentes arcum. Dies autem DOMINO deo exercituum, dies ultionis, ut uindi- C
ctam sumat de hostibus suis. Vorabit enim gladius, atq; satiabitur, madebitq;
sanguine eorum, quia sacrificium erit DOMINO deo exercituũ ad Aquilonem
iuxta fluuium Euphratem. Ascende in Gilead, & resinam accipe ô uirgo filia
Aegypti. Sed incassum multiplicabis medicamenta, nequit enim tibi uulnus
coalescere. Audient gentes ignominiã tuam, &[a]clamor tuus implebit terram,
Titulus. heros enim in heroem impinget, & ipsi ambo pariter cadent. Sermo quem lo-
quutus est DOMINVS ad Ieremiam prophetam, de profectione Nabuchodo-
nosoris Babyloniorum regis, ad adfligendum terram Aegypti. Nunciate per
Aegyptum, & prædicate in Migdal, Noph, & Taphnes, dicite, Consiste, & ad- D
commodato te, quia gladius deuorabit quæ circa te sunt. Cur prostrati sunt for-
tes tui, & non constiterunt? quia DOMINVS impulit eos. Multiplicauit cor-
ruentes, quin quisq; ruit in proximum suum, & dixerunt, [b]Heus uos, redeamus
ad populum nostrum, & ad natale nostrũ solum à conspectu grassantis gladij.
[c]Clamauerunt isthic, Pharao rex Aegypti, designator temporum circummisit
uastitatem [per terram.] Viuo ego, dicit rex ille, cuius nomen est DOMINVS
exercituum, quod quemadmodũ Thabor inter montes, &[d]quemadmodũ Car- E
melus in mare [excurrit,] sic ueniet. Fac tibi ô filia habitatrix Aegypti, uasa siue
sarcinas ad transmigrandũ, quoniam Noph redigetur in solitudinem & uasta
bitur ut nemo in eo habitet. Buccula speciosa est Aegyptus, excisor[e]celerrime
uenit ab Aquilone. Mercenarij quoq; [milites] eius qui sunt in ea, sunt sicut ui-
tuli saginati, ipsi quoq; retrospexerunt, fugeruntq; simul, neq; constiterunt, quo
niam dies interitus eorum uenit super eos, tempus uisitationis eorũ. *Vox[f]eius
ut serpentis incedit, quia cum copijs irruent, & cũ securibus ueniunt sicut ligno-
rum cæsores. Excindent saltum eius, dicit DOMINVS, citra omnem delectum F
aut discrimen, plures enim erunt locustis, neq; enim erit numerus eorũ. Pudefa-
cta est filia Aegypti, tradita in manum populi aquilonaris. Dixit DOMINVS
exercituum deus Israelis, Ecce ego uisitabo [g]Amon de No, & Pharaonem atq;
Aegyptũ, deos eius, & reges eius, Pharaonem inquã, & eos qui fidunt eo. Et tra
dam eos in manũ quærentiũ animas eorũ, & in manũ Nabuchodonosoris regis
Babylonis, atq; in manũ seruorũ eius, & post ista habitabitur quẽadmodũ retro
temporibus, dicit DOMINVS. Tu uero serue mi Iacob ne timeas, & ne formi- G
des Israel, quoniã ecce ego de longinquo seruabo te atq; semen tuum de terra ca
ptiuitatis suæ, & redibit Iacob, quiescet & ditabitur, & non erit qui exterreat. Ne
timeas serue mi Iacob, dicit DOMINVS, quoniam ego tecũ sum: consumatio-
Supra 30. nem faciã in oĩbus gentibus in quas te propuli, te autem non consumã, at corri-
gam te in iudicio, nec tamen ad purũ putum excoquã te. CAP. XLVII.

Minatur extremum exitium Palestinis.

Titulus. SErmo DOMINI quem fecit ad Ieremiam prophetã aduersus Palestinos, an A
tequã percuteret Pharao Gazam. Sic dicit DOMINVS, Ecce aquæ ascen-
dunt ab Aquilone & exundabũt in torrentem, inundabuntq; terrã & quicquid
in ea est, urbes cum habitatoribus suis. Et clamabunt homines, atq; ululabunt B
omnes habitatores terræ, à strepitu incessus ungularũ[a]caballorũ eius, à tumultu

*Animosi & instructi ueniũt Aegyptij, insolescunt & gloriãtur de uictoria nupera, sed mox metu cõcussi fugiunt.

a Clamor pro infamia uidetur poni.

b Eb. Surge.

c Alij legunt in imperatiuo, Clamate, & pro uastitate tumultum: pro Moed alij legunt limitem, scilicet regni tui. q. d. Nabuchodonosor, ô rex Aegypti, transiuit limitem regni tui, traiecit: uel deus ipse, qui est designator temporum, circummisit uastitatem per regnum tuum: ostẽdit autẽ securitatem Aegyptiorum. Quidam sic legunt, O Pharao rex Aegypti, tumultus, preterijt tempus præstitutum.

d Nota similitudinis postrema est obmissa, quod Ebræis frequens est.

e Eb. Venit uenit.

*Aegyptij cũ uiderint aduenientẽ exercitum Babylonicũ, nõ secus ac rusticos frondatores in syluã humilẽ & submissum gemitũ edent, ut serpẽs mussitat. Alij de uoce hostis intelligunt qua horrisona & ærea intonabit.

f Eius refertur ad Aegyptum.

g Amon nomẽ regis Alexandrię, sic enim No interpretantur, alij dicunt fastum aut uulgus.

a Ebr. Fortiũ uel magnificorum eius. Intelligentur aũt per antonomasiã caballi, aut equi cataphracti.

C curruum eius, & à fragore rotarum eius. Non respexerunt patres ad filios præ
remissione manuũ propter diem quo aderit ad uastandum omnes Palestinos, ad
excindendũ Tyrum & Zidonem, atq; omnes reliquos auxiliatores, quoniã ua-
stabit DOMINVS Palestinos reliquias insulæ Caphtor. Venit caluitiũ in Ga-
D zam, ad silentiũ redacta est Ascalon, cum reliquis uallis ipsorum. Quousq; te la-
nias? Eheu mucro DOMINI, quousq; nõ cessabis? redi in uaginã tuã, quiesce
& cessa. Quomodo uero cessaret, quũ DOMINVS præceperit ei, aduersus Asca
lonem, & aduersus littus maris ibi constituit eum? CAP. XLVIII.

Prophetia contra Moabitas.

A Contra Moab sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Væ Neboni, *Titulus.*
quia uastata est, pudefacta est & capta[a] Kiriathaim, pudefacta est ualida il-
la & munitissima arx &[b] metu perculsa. Non est ultra gloriatio in Moab, super
Hesbon cœperunt malum [consilium,] Agite excindamus eam ex gentium nu-
mero. Et tu Madmena ad[c] silentium redigeris, gladius te persequetur. Vox
clamoris de Horonaim uastitas & clades magna, Contrita est Moab, prædica-
bunt paruuli eius clamorem. Siquidem per cliuum Luhith ascendet in fletu &
ploratu, quia in descensu Horonaim clamorem uastationis, quem hostes [ex-
presserunt,] audierunt. †Fugite, seruate animam uestram, & Myricæ in deserto Supra 17.a
estote similes. Pro eo enim quod confisa fuisti in[d] munitiones tuas, & in the-
B sauros tuos, tu quoq; capieris, & Chamos in captiuitatem abibit, sacerdotes quo
que eius & principes eius simul. Et ueniet uastator super omnes urbes, & ur-
bium nulla euadet, peribunt ualles, & campi uastabuntur, quemadmodum di-
xit DOMINVS. Date[e] alas ipsi Moab, ut ocyssime auolet, nam ciuitates eo-
rum desertæ erunt, ut nemo in eis habitet. Execratus qui facit opus DOMINI
dolo malo, & execratus qui prohibet gladium suum à sanguine. Opulentus
[& securus] fuit Moab à pueritia sua, & quiescens ipse in fecibus suis, neq; defe-
catus de uase in uas, [f] & in captiuitatem non abijt: hinc est ut sapor eius duret
in eo, & odor eius non sit immutatus. Propterea ecce dies uenient, ait DOMI
NVS, ut mittam ei uietores qui diffundent ipsum, & uasa eius euacuabunt, la-
genas eius quassabunt. Et pudefiet Moab à Chamos, quemadmodum pude- Chamos idolũ Moabitarum.
C factus est Israel à Bethel spe sua. Quomodo dicitis, † Fortes sumus, & uiri stre-
nui ad bellandum? Deuastata est Moab, ciuitates eius [per ignem] [g] ascende- 3.Re.11.g
runt, & electi iuuenes eius ad lanienam descenderunt, ait rex, cui nomen est Esa.16.b
DOMINO exercituum. Accelerat interitus Moab ad ueniendum, & calami-
tas eius properat uehementer. Commoueantur eius gratia omnes qui sunt
per circuitum eius, & omnes quibus notum est nomen eius, dicite, Quomodo
confractus est baculus fortis, uirga præclara? Tu quoq; filia quæ Dibon in-
habitas, descende de magnificentia [tua,] & sede in siti, nam uastator Moab con-
tra te ascendet, & dissipabit munitiones tuas. Et tu, ô habitatrix Aroer, sta ad
uiam & contemplare, interroga fugientem & euadentem, & dic, Quid accidit?
Pudefactus est Moab, quoniam expauit: ululate & clamate, annunciate in Arno
D ne, quod uastatus sit Moab. Et iudicium ueniet ad terram planam, ad Holon, ad
Iahazam, ad Mephath, ad Dibon, ad Nebo, & ad * domum Diblathaim, ad Ki-
riathaim, ad domum Gamul, ad domum Meon, ad Kerioth, & ad Bozra, & ad
omnes urbes terræ Moab, longe uel prope sitas. Resectũ est cornu Moab, & bra
chium eius confractũ, dicit DOMINVS. Inebriate eum, quia contra DOMI-
NVM magnifice se extulit, ut cõplodat Moab manus suas in uomitu suo, & lu
dibrio sit ipse quoq;. [h] An non ludibrio tibi fuit Israel? Nũ inter fures deprehen
sus? Quia ex quo uerba tua de eo, teipsum commouisti. Relinquite ciuitates, et
habitate in petra ô habitatores Moab, & estote similes colũbæ nidulãti in promi
nentijs

a Aliqui Kiriathaim appellatiuũ faciunt, & putãt esse Nebo, quod duplex sit ciuitas. Itẽ Misgah proprium nomen urbis putant, sed significat arcem munitissimã. Alludit autem ad nomina urbium.

b Alij dicũt cõfracta.

c Alij, uastata es, uel uastaberis.

Imitatur propheta Ieremias Esaiã in cap. 15. & 16. nisi quod hic de uastatiõe per Senharib, ille de uastatione per Nabuchodonosorem uaticinatur.

d Opera pro munitionibus, quo etiam Latini utuntur.

e Ziz uarie exponunt, quidam germen aut florem interpretantur.

f Et expositiuum est, exponit enim quid sit trãsuasatum esse, id est, aliò migrasse captiuũ. Nam allegoria est quam reserat hæc clauis.

g Ebr. Ciuitates eius ascendit, per synthesim: intelliguntur autem exustæ esse, ut Germanice, Die statt gieng end im fhür vf. Alij exponunt, excitator eius ascendit.

* Alij pro domo legunt Beth, ut sit proprium.

h Quidã putant apostrophã esse ad Israelem, sed uidetur ad Moab dici. Sensus est, Tu illusisti Israeli, ac si fuisset inter fures deprehẽsus, nam quoties de eo uerba faceres, caput ridendo cõmouisti, Subintelligitur uerbũ ederes uel faceres.

nentijs foraminis foueæ. Audiuimus ſuperbiam Moab,(qui ſupra mo E
dum faſtuoſus eſt,)ſuperbiam eius,faſtũ eius,arrogantiã eius,& elatio-
nem cordis eius. Ego noui,inquit DOMINVS,tranſgreſſionem eius,
cui nec [i] lacerti eius,neq; facta eius reſpondent. Propterea ſuper Moab
eiulabo,& ſuper totum Moab uociferabo:ad uiros Kir Hæres [k]medita
bitur. Ob fletũ Iaſer flebo ſuper te ô uitis Sibma, propagines tuæ [l]tran-
ſierunt mare,ad mare ô Iaſer pertigerunt. In meſſem tuam & in uinde-
miam tuã irruit depopulator. Ablatũ eſt gaudium: & exultatio de agro
culto & fertili,& de terra Moab:uinũ feci ceſſare de torcularibus,nõ cal
cabitur[cum] [m]celeuſmate,quin celeuſma non erit celeuſma. Propter
clamorem Heſebon dederunt uocem ſuam uſq; ad Eleale,& uſq; ad Ia F
haz,à Zoar uſq; Horonaim uitula [n]trima,quoniã & aquæ Nimrim de
ſolatæ erunt. Vacare quoq; faciam Moab,ait DOMINVS, ſacrificantẽ
in excelſis,& adolentem dijs ſuis. Idcirco habet cor meũ propter Moab
perinde atq; tibia triſte muſſitans, & cor meũ propter uiros Kir Hæres
uelut tibia perſtrepit,quoniã qui reliqui fuerunt,perierũt. Quoniã † o-
mne caput eſt caluũ,& omnis barba attonſa:in omnibus manibus inci
ſuræ,& ſuper omnes lumbos ſaccus. In omnibus tectis Moab,et plateis
eius omnibus planctus, quoniã confregi Moab tanquã uas cui nulla
eſt [o]gratia,dicit DOMINVS. Papæ ut pauet? ut ululant? ut ceruicem in
torquet Moab præ pudore? Sed erit Moab ludibrio & terrori omnibus
qui circum eum ſunt. Quoniam ſic dicit DOMINVS, Ecce inuolabit
[hoſtis] ueluti Aquila,& expandet alas ſuas ſuper Moab. Captæ ſunt G
[p] urbes, & munitiones occupatæ, eritq; cor heroũ Moab eo tempore,
ſicut cor fœminæ anguſtijs [partus] cõprehenſæ. Et delebitur Moab, ne
ſit populus,quia cõtra DOMINVM magna molitus eſt. Pauor tibi,fo
uea & laqueus ô habitator Moab,dicit DOMINVS. Qui effugerit pa
uorem,cadet in foueã:& qui emerſerit de fouea, capietur laqueo, quia
inducam ſuper eum,nempe ſuper Moab,annum uiſitationis eorũ, dicit
DOMINVS. In umbra Heſebon ſteterunt, qui fugerunt propter uim
[hoſtis,] quia ignis egreſſus eſt ex Heſebon,& flãma de Sihon,& deuo
rauit angulum Moab,& uerticem filiorum [q] tumultuoſorum. Væ tibi
Moab, perijt populus Chamos, quoniam abducti ſunt filij tui & filiæ
tuæ in captiuitatem. Reducã autem captiuos Moabitas poſtero tempo
re,dicit DOMINVS. Hactenus iudiciũ Moab.

CAP. XLIX.

Sermo contra Ammonitas,Edomæos,Syros,Zedarenos & Elamitas.

Filijs Ammon ſic loquitur DOMINVS, Num Iſraeli deſunt liberi? A
an hæredẽ non habet? Cur ergo [a]Malcham Gad occupat,& popu-
lus illius huius urbes inhabitat? Idcirco ecce tempus ueniet, ait DOMI
NVS,ut ipſi Rabbath filiorũ Ammon inferam claſſicũ prælij,et redige
tur in aceruũ deſolata,& filiæ eius igne cõburentur. Et poſſidebit Iſrael
eos qui ſe poſſederãt,dicit DOMINVS. Vlula Heſebon,quoniã uaſta
ta eſt Ai:uociferamini filiæ Rabbath,accingimini ſaccis,plangite, et ob
errate circũ ſepes,quia Malcham ibit in captiuitatẽ,ſacerdotes quoq; &
principes eius cum eo. Quid gloriaris in uallibus? defluxit uallis tua ô
filia uaga,quæ confidit in theſauris ſuis,[dicens,] Quis accedet ad me?
Ecce ego inducã ſuper te pauorẽ, dicit DOMINVS deus exercituũ, ab B
omnibus qui circũ te ſunt,& propellemini quiſq; [b]ſeorſim,nec erit qui
palãtes colligat. Poſt hæc aũt reducam captiuos Ammonitas, dicit DO
MINVS. Ad Edom ſic dixit DOMINVS exercituum,Num adhuc eſt

M

Eſa.16.c

Taxatur idololatria.

Propheta in ſe recipit planctũ ob calamitatẽ illius populi,qui etiam metuo puniatur.

Eſa 15.a

Ezech.7.e

Deſcribitur habitus lugentium,& ſignificatur maximus luctus.

Eſa.14.c

Epilogus.

Obijcit eis propheta iniuriã quod Gad filiorum Iſrael occuparẽt.

Rabbath Ammonitarum metropolis.

Aliud iam crimen obijcit,ſcilicet ſuperbiam & inſolentiam.

i Ebr. Noui tranſgreſſionẽ eius, nec ſic uectes eius,nõ ſic faciũt. Hoc eſt, plus ſibi ſumunt Moabitæ(ſy thůnd jm zeuil,iactando ſcilicet,gloriando & ſæuiendo)quã præſtare poſſint. Vectes pro lacertis,uide Eſa 16.

k Meditabitur, id eſt muſſitabit, gemitus edet Moab.

l Propagines mare tranſmittent, ſignificat diſperſionem Moabitarum.

m Solent qui uuas calcant lætũ quoddam & inhortatorium carmen canere,quod hedad Ebræis Græcis celeuſma dicitur: ſed tale nullũ edent calcantes,irruente hoſte & omnia depopulante, ſed lætum illud carmen in eiulatum uertetur, ut hedad non ſit hedad.

n Vitula trima dicitur ob ubertatem ſoli.

o Hoc eſt,quo nemo delectatur.

p Alij legunt,capti ſunt muri: alij capta eſt Kirioth.

q Alij Schaon propriũ faciunt, alij dicunt graſſationis.

a Alij Malcham interpretantur, rex eorum:eſt autem Malcham Ammonitarum idolum.

Filias oppidula uocat.

b Lepanaif, hoc eſt per ſeſe antrorſum,ut non reſpiciat ad alium.

sapientia in Theman? Perijt consilium ab intelligentibus, sapientia eo-
rum nihili facta est. Fugite, terga uertite, in ualles uos demergite ad ha-
bitandum, ô uos habitatores Dedan, quia interitum Esau induxi super
eum, tempus quo eum uisito. Si [c]uindemiatores uenissent tibi, an non
reliquos fecissent racemos aliquos? Et si fures noctu [irruissent,] tantũ
uastassent quod satis eis fuisset. Sed ego nudaui Esau, reuelaui abstrusa
eius, ut abscondi non possint, uastatũ est semẽ eius, fratres eius atq; uici-
ni eius, ita ut nihil eorũ supersit. Deseres pupillos tuos, sed ego reficiã
C eos, & uiduæ tuæ in me confident. Quia sic loquutus est DOMINVS,
Ecce [d]quos uidebatur parũ æquum bibere calicẽ, cum primis biberunt,
tu autem innoxius et exors esses? Neutiquã eris innoxius aut exors, sed
bibendo bibes. Quia per memetipsum iuraui, ait DOMINVS, q̀ in de
solationem, opprobriũ, in uastitatem & execrationem abibit Bozra, & Bozra metropolis Idumæorũ, alia est in Moab.
omnes urbes eius erunt perpetuę solitudines. Rumorem audiui à DO
MINO, legatũ ad gentes missum esse, [qui diceret,] Congregamini &
uenite cõtra eam, insurgite ad præliũ. Ecce enim paruũ te reddidi inter Abd.1.a
gentes, & contemptũ inter homines. [e]Cõquassatio tua decepit te, & pe
tulantia cordis tui, quæ habitas in petrarũ foraminibus, & tenes colliũ
altitudinẽ: etiam si sustuleris nidũ tuum ut aquila, tamẽ inde detraham
D te, ait DOMINVS. Et erit Edom desolata, omnis qui eam præteribit,
stupebit & sibilabit super omnes plagas eius. Quemadmodũ subuersæ Gen.19.a
sunt Sodoma, Gomorrha, & uicinæ urbes eius, (dicit DOMINVS,) sic
nemo habitabit [in Idumæa,] neq; incolet ullus mortaliũ. Ecce quẽad-
modum ascẽdit leo de tumore Iordanis ad habitacula munitissima, sic
impellam & ad currendũ incitabo eum aduersus eam. Et quicunq; ele
ctus iuuenis fuerit, hunc cõtra eam recensebo. Quis uero [f]mihi similis
est? quis mecũ certet? aut quis est iste [†]pastor, qui corã me consistat? Pro- Iob 41.a
pterea audite consiliũ DOMINI, q̃d cepit super Idumæa, & cogitatio-
nes eius quas cogitauit sup ciuib[9] Theman, q̀ despectui habituri sunt
eos minimi de grege, & habitacula eorũ cum eis deserta reddent. A fra
gore casus eorũ crepabit terra, clamor uocis eorũ exaudietur in mari ca
E rectoso. Ecce sicut aquila ascendet [hostis,] inuolabit & expandet alas
suas super Bozram, eo die cor fortiũ heroum Idumeææ erit sicut cor fœ
minæ in angustijs [partus] cõprehensæ. Ad Damascum. Pudefacta est
Hamath & Arphat, quia rumorem malũ audierũt dissoluti sunt. In die
solicitudinis non poterunt quiescere. Exanimata est Damascus, atq; in
fugam uersa est, tremor obruit eam, angustia & dolor occuparunt eam
sicut parturientẽ. Quomodo nõ est derelicta urbs laudis? urbs gaudij? Obijcitur illis exultatio, petulantia, lasciuia, gloriatio.
Idcirco iuuenes eius cadẽt in plateis eius, et omẽs uiri bello strenui cõso
pientur eo die, dicit DOMINVS exercituum. Et incendã ignem in mu
ro Damasci, & deuorabit ædes Benhadad. Ad Cedar & regna Hazor,
quę percussit Nabuchodonosor rex Babylonis. Sic dicit DOMINVS,
F Surgite, ascendite contra Cedar, & uastate filios Orientis. Tentoria eo-
rum & gregem eorũ rapient, cortinas eorum et omnia uasa eorũ, came
los eorũ tollent sibi, & clamabũt ad eos, pauor undiq;. Fugite, facessite
protinus, in uallem uos demergite ad habitandũ ô habitatores [g]Hazor,
dicit DOMINVS, quia consiliũ inijt contra uos Nabuchodonosor Ba
byloniæ rex, et cogitationẽ cõtra uos cogitauit. Surgite, ascẽdite ad gen
tem opulentã, habitantẽ secure, dicit DOMINVS, quæ ostia nõ habet,
nec uectes, sed sola habitat. Eruntq; cameli eorũ in direptionẽ, & [h]multi
tudo

Esau pro gente Idumæa ponitur, gente scilicet ex Esau.

c Quidam Im pro perinde ac exponunt, sed uidetur ostendere propheta per comparationem, quid mali hostis Nabuchodonosor sit inflicturus.

d Ebr. Quibus non iudicium est ut bibant, id est, qui suo iudicio indignum iudicabant ut biberent, scilicet Iudæi, illi biberunt. Nam Iudæi putabant se populum dei, & iram dei effundendam in gentes.

e Inquies tua & quassatio qua terrebas omnes gentes, tumultus tui quos excitas.

f Alij legunt, Quis mihi tempus aut modum præscribet? quis mecum conueniet?

g Alij exponunt Hazor atria.

h Potest etiam dici, copia pecorum.

tudo pecorũ ipſorum in prædã, & diſpergam eos ad omnem uentum, & ad eos
qui ad angulos habitant extremos, & ab omnibus qui ultra eos ſunt adducã per
niciem eorũ, dicit DOMINVS. Et erit Hazor cubile draconũ, et deſerta in ſempi
ternum, nemo iſthic habitabit, neq; incolet filius hominis. Verbum DOMINI G
quod factũ eſt ad Ieremiam prophetã contra Elam in principio regni Zedekiæ
regis Iuda, in hunc modũ, Sic dicit DOMINVS exercituũ, Ecce ego confringã
arcum Elam, quo illi præcipue ualent, & inducã ſuper Elam quatuor uentos à
quatuor extremitatibus cœli, et diſpergã eos ad quatuor uẽtos iſtos: nec erit gens
ulla ad quam non ueniant profugi Elam. Efficiam enim ut Elam paueat ab ho-
ſtibus ſuis, atq; ab his qui quærunt animam eorum, & adducã ſuper eos malũ,
furorem iræ meæ, dicit DOMINVS, & perſequar eos gladio, donec cõſumam
eos. Ponamq́; ſolium meum in Elam, & perdam iſthinc regem & principes, di-
cit DOMINVS. Erit autẽ in poſtremis temporibus, reducam captiuitatẽ Elam,
dicit DOMINVS.

CAP. L.

Prædicuntur Babylonijs fata ſua.

SErmo quem loquutus eſt DOMINVS cõtra Babylonẽ terram Chaldæorũ, A
per Ieremiã prophetam. Annunciate per gentes ac prędicate, ſignũ quoq; ele
uate, edicite, ne [a]cæletis, dicite, Capta eſt Babel, pudefactus eſt Bel, cõfractus Me-
rodach, pudefacta ſimulachra eius, contrita [b]idola eius. Quoniam aſcendit con
tra eam gens ab Aquilone, quæ rediget regionem eius in ſolitudinem, ut nemo
in ea habitet, non homo, non iumentũ, fugerunt, abierunt. In diebus illis, & in
tempore illo, ait DOMINVS, uenient filij Iſrael, ipſi & filij Iuda ſimul, eundo &
flendo incedent, quęſituri DOMINVM deum ſuum. Viam ad Zion perueſtiga
bunt, uerſisq́; huc uultibus ſuis, [dicẽt,] Venite & adhærebimus DOMINO fœ-
dere perpetuo, q̊d nunq̃ obliuioni tradetur. Oues perditę fuerũt populus meus,
paſtores earũ ſeduxerunt eas, in montibus oberrant, de montibus ad colles abie
runt, oblitæ cubilis ſui. Omnes qui inuenerũt eas, deuorarunt eas, & hoſtes eo B
rum dixerunt, Nos culpa uacamus, quia iſti peccauerũt DOMINO. Atqui DO
MINVS domiciliũ eſt iuſtitiæ, & ſpes patrum eorum. Fugite de medio Babylo
nis, & de terra Chaldæorũ exite, & eſte ut hirci ante gregem. Quoniam ecce ego
excitabo & adducã contra Babylonem cœtum gentiũ magnarum de terra aqui-
lonari, & oppugnabũt eam, deinde capietur. Sagittæ eius [gentis] non redibunt
uacuæ, quemadmodũ ſagitta uiri iaculandi periti. Et erunt Chaldæi præda, &
omnes prædones eius ſatiabũtur, dicit DOMINVS, quoniã gauiſi eſtis, & læta-
ti eſtis, cõculcando hæreditatẽ meam, quia increuiſtis ut [c]uitula exterens, & ſicut
[d]caballi hinniuiſtis. Pudefacta eſt mater ueſtra uehemẽter, & quæ uos genuit pu
dore ſuffuſa eſt: ecce [e]poſtremũ gentium, deſertũ, uaſtitas & ſolitudo. Propter in- C
dignationem DOMINI nõ habitabitur, ſed erit tota deſolata, ut omnis qui prę-
teriturus eſt Babel, obſtupeſcat, & ſibilet ſuper omnibus plagis eius. Inſtruite a-
ciem contra Babylonẽ circunquaq;, omnes qui arcũ tenditis iaculemini in eam,
nec ſagittis parcite, quia DOMINO peccauit. Claſſicũ canite contra eam per cir
cuitum, tradidit manus ſuas, ceciderunt fundamẽta eius, ſubuerſi ſunt muri eius:
hęc enim eſt ultio DOMINI, ulciſcimini eam, & quemadmodũ fecit, facite ei. Ex
cindite ſatorẽ ex Babylone, & tenentem falcem tempore meſſis. Metu graſſan-
tis gladij quiſq; ad populũ ſuum ſe uertet, & quiſq; ad terrã ſuam profugiet. Pe-
cus diſperſum eſt Iſrael, leones expulerunt ipſum, primus deuorauit eum rex Aſ
ſyrius, & poſtremus iſte rex Babyloniæ Nabuchodonoſor exoſſauit eum. Pro-
pterea ſic dicit DOMINVS exercituũ deus Iſraelis, Ecce ego uiſito regem Baby D
lonis & terrã eius, ſicut uiſitaui regem Aſſyriũ. Et reducã Iſraelem ad ſepta ſua,
& depaſcet Charmelũ & Baſan, & in mõte Ephraim atq; in Gilead ſaturabitur

Tẽpus notatur, expende an non uitio ſcriptoris Zedekias pro Iehoiakim irrepſerit.

a Alij, ne fallatis.
b Gelulæ fœditates ſunt, per heteroſim pro idolis.
Quũ Babylon euertitur, ſimul ſalus reparatur populo dei. Myſterium hoc magnum eſt, Babylon enim typum præfert huius mundi.

Quum hoſtes populi dei putarent ſe impune laturos, quod uarijs modis eos adfligerent, eo quod peccaſſent DOMINO, reſpõdetur illis, Sed uos non feciſtis hoc amore iuſtitiæ, ſed planè affectu tyrannico, ergo & uos puniemini, q̃a deus iuſtus eſt, & derelinquet populũ ſuum.
c Vel, ut uitula ad gramen paſta.
d Abirim per antonomaſiã pro caballis, cataphractis, uel equis admiſſarijs.
e Alij ſic, ecce poſtrema inter gentes, nempe deſerta.

deſideriū eius. In diebus illis & in tempore illo, dicit DOMINVS, quæretur iniquitas Iſraelis, & nulla erit: & peccatum Iuda, & non inuenietur, quia propitius ero eis quos reliquos feci. Contra terram [f]perduellionum, contra eam inquam aſcende, & cōtra [g]habitatores ſpeculæ, graſſare & excinde poſt eos, dicit DOMINVS, & perfice omnia quæ præcepi tibi. Fama prælij in terra, & confractio magna. Quomodo fractus & contritus eſt malleus uniuerſæ terræ? Quomodo Babylonia inter gentes redacta eſt in ſolitudinem? Laqueum poſui tibi, & capta es Babylonia, tu uero neſciuiſti, inuenta es & deprehenſa, quia DOMINVM prouocaſti. Aperuit DOMINVS armamentariū ſuum, & protulit arma indignationis ſuę, quoniam hoc opus quod factū eſt in terra Chaldæorū, à DOMINO deo

B exercituum eſt. Venite ad eam ab [h]extremitate, aperite [i]granaria eius, cōculcate eam quemadmodū aceruos manipulorum, & uaſtate eam ut nihil ei ſuperſit. Vaſtate omnes [k]iuuencos eius, deſcendant ad mactationem: uæ eis, quia uenit dies eorum, & tempus uiſitationis eorum. Vox fugientiū & euadentium de terra Babylonis, ad annunciandum in Zion uindictam DOMINI dei noſtri, ultionem templi eius. Acceſſite contra Babylonem iaculatores, omnes tendentes arcum, caſtra figite aduerſus eam per circuitū, ne quis euadat ex ea: reddite ei iuxta opus ſuum, & ſecundum omnia quę fecit, facite ei, quia contra DOMINVM ſuperba fuit, contra Sanctum Iſraelis. Propterea cadent iuuenes eius in plateis eius, & omnes bello ſtrenui conſopientur in die illo, ait DOMINVS. Ecce me tibi ſuperbe, dicit DOMINVS deus exercituum, quia uenit dies tuus, & tempus quo te uiſitem. Cadet enim ſuperbus ac corruet, nec erit qui eum erigat. Incendā ignem

F in [l]ciuitatibus eius, qui deuorabit omnia quæ circum eas ſunt. Sic dicit DOMINVS exercituum, Vim paſſi ſunt filij Iſrael, & filij Iuda pariter, omnes qui ceperunt eos, tenent eos, ac renuunt dimittere eos. Sed fortis uindex eorum, cuius nomen eſt DOMINVS exercituum, is cauſam eorum bona fide ſuſcipiet & diſceptabit: & ut requiem det terræ, conturbabit habitatores Babylonis. Gladius ad Chaldæos, dicit DOMINVS, & ad habitatores Babylonis, atq; ad principes eius, & ad ſapientes eius. Gladius ad [m]diuinos [eius,] & ſtulteſcent: gladius ad heroes eius, & pauebunt: gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne promiſcuum uulgus quod eſt in ea, & erunt ſicut fœminæ: gladius ad theſauros eius, & diripientur. [n]Siccitas ſuper aquas eius, & exareſcent: eſt enim terra ſculptilium, & in [o]Emim gloriantur. Idcirco habitabunt in ea Zijm [p] cum Iim, & habitabunt in ea iuuenes ſtruthiones: non habitabitur ultra in perpetuum, neq; incoletur à generatione ad generationem. Quemadmodū ſubuertit deus †Sodomam & Gomorrham cum uicinis eius [urbibus,] dicit DOMINVS, ſic Gene.19.c

G nemo iſthic habitabit, neq; incolet eam filius hominis. Ecce populus uenit ab Aquilone, & gens magna atq; reges multi excitabuntur à lateribus terræ. Arcum ferunt & [q]haſtile, ſæui ſunt, nihil miſerentur: uox eorum mari tumultuanti ſimilis eſt, equis uehuntur, instructi ad bellandum contra te ô filia Babylon. Audita fama illorum elanguerunt manus Babylonici regis, anguſtia & dolor apprehendit eum ſicut parturientem. Ecce aſcēdet de tumore Iordanis ſicut leo ad munitiſſima paſcua, quoniam ego [r]incitabo eum, & currere faciam ab ea. Quicunq; ergo electus eſt iuuenis, hunc recenſebo. Quis †uero ſimilis eſt mihi? aut Iob40.a quis mecum certet? aut quis paſtorum conſiſtat coram me? Propterea audite conſilium DOMINI, quod init contra Babylonem, & cogitationes quas cogitauit contra terram Chaldæorum, in ſimi de grege proſtratos trahent eos, & habitacula cum ipſis deſerta faciet. A [s]fragore captæ Babylonis contremiſcet terra, & clamor eius inter gentes audietur.

CAP. LI.

Eadem

f Merathaim dualis eſt numeri, ac ſi diceres, Contra regionē eorum qui geminam iniuriā fecerunt, aut bis prouocarunt, ſcilicet deum & proximum.

g Alij legunt, habitatores uiſita.

h Alij legunt, à fine: alij, ab æſtate uel poſt meſſem: nā poſt meſſem ueniunt hoſtes, & repoſita prædantur: ludit in uoce Ketz.

i Præſepia legunt alij, ubi reponuntur farrago, & alia quibus pecora ſaginantur.

k Per iuuencos Babylonios intelligit, qui ex aliorum laboribus ſaginati erant.

l Quidam legunt, in ſylua ipſorum.

m Badim uectes ſūt, uidētur poni pro antiſtitibus religionis, alij dicūt mendaces.

n Alij legūt, gladius ſuper aquas eius, uitio nimirum ſcriptoris pro hæreb horeb irrepſit.

o Emim mōſtroſi & terrifici homines fuerūt, hic fortè pro idolis ponuntur.

p Quid ſint Zijm & Iim, ſub iudice adhuc lis eſt, uide Eſa. 14. & 34.

q Kidon quidā pro umbone aut ſcuto exponunt, ſed uidetur potius telū punctim & cæſim feriens.

r Alij legunt, cū requiē præſtitero, efficiā ut currat ab ea.

s Alij legunt, à rumore.

Eadem tractat quæ superiori capite, alijs atq; alijs uerbis eandem rem inculcans, quomodo scilicet Babylon sit perdenda, & quibus ex causis.

A Sic dicit DOMINVS, Ecce ego concitabo contra Babylonē, & aduersus habitatores [eius,] & contra [a]cor hostium meorū uentum uastantem. Deinde mittam in Babylonē [b] dispersores, qui eam dispergēt, & terram eius [c]uastabunt, quoniam erunt cōtra eam per circuitū in die afflictionis. Ad eum autem qui constanter tendit arcū suum, & [d]insolescit in [e]lorica sua, [dicam,] Nolite parcere iuuenibus eius, excindite funditus omnem exercitū eius. Et cadēt cæsi per agrum Chaldæorū, & confossi in plateis eius. Quia non relinquentur Israel & [f]Iuda orbi à deo suo, DOMINO exercituum à Sancto Israelis, etiam si delictis impleuerunt terram. Fugite de medio Babylonis, & seruet quisq; animā suam, ne [g]extirpemini in iniquitate eius, quoniā tempus est ultionis DOMINI, uices enim ei ille repēdet. Fuit Babylon calix [h]aureus in manu DOMINI, inebrians uniuersam terram: de uino eius biberūt gentes, & idcirco insanierunt gentes. Subito cecidit Babylon, & contrita est, ululate propter eam, & resinā adhibete uulneri eius, si fortè sanet. Curauimus Babylonem, at non est sanata: deserite ergo eam, & abibimus quisq; in regionē suam, quia peruenit iudiciū eius usq; ad cœlos, & sublatū usq; ad æthera. Protulit DOMINVS iustitias nostras, adeste igitur et memo- B remus in Zion opus DOMINI dei nostri. Exacuite sagittas, [i]implete clypeos, excitauit DOMINVS spiritū regum Medorū, aliâs propēsum cōtra Babylonem ut perdat eum, quia ultio DOMINI est, ultio templi eius. Corripite uexillū super muros Babylonis, augete excubias, constituite custodes, struite insidias, quoniā quod proposuit DOMINVS & loquutus est cōtra habitatores Babel, hoc perficiet. Tu quæ habitas ad aquas immensas, ô diues thesaurorū, adest finis tuus, modus [k]auaritiæ tuæ. †Iurauit DOMINVS exercituū per animam suam, quod implebit te hominibus sicut [l]locustis, qui mutuo se contra te inhortabūtur celeusmate. †Qui fecit terram robore suo, orbem cōstituit sapientia sua, atq; intelligētia sua extendit cœlos. Quum dat uocem, multitudo aquarum in cœlis [coit,] euocat nubes à finibus terræ, fulgura in pluuiā mutat, & educit uentum de loculis suis. Stultus factus est omnis [m]homo præ scientia, pudefactus est omnis fusor propter simulachrū, quia mendaciū est quod conflat, & nō est in eo spiritus. Vanitas sunt, & opus impostu rarum, in die uisitationis eorum peribunt. Non est his similis portio Iacob, sed qui cōdidit omnia, [n]is est, & uirga hæreditatis eius, nomen eius C DOMINVS exercituū. Malleus tu mihi es, instrumentū bellicum, per te contudi gentes, & per te perdidi regna: contudi per te equum et equitem eius, per te contudi currum & uectorem eius, cōtudi per te uiros et fœminas, senem & adolescentem, & contudi per te iuuenem & uirginem. Contudi per te pastorem & gregem eius, cōtudi per te agricolam & iumentum eius, & cōtudi per te duces & tyrannos. Rependā igitur Babyloni & omnibus habitatoribus Chaldæis omnem calamitatem, qua ipsi adfecerunt Zionē, idq; uobis spectantibus, dicit DOMINVS. En me tibi mons [o]perniciose, ait DOMINVS, qui uastas uniuersam terram, extendam ego quoq; manum meam super te, & deuoluam te è petris, reddamq; te montem exustū, ut nō accipiant de te lapidem ad angulum, & lapidem ad fundamēta, sed eris perpetua solitudo, dicit DOMINVS, *Erigite signū in terra, canite tuba in gentibus, [p]sanctificate

Isaiæ 21.c
Apoc. 14.b
Subitus casus Babylonis nunciatur, et aduocantur medici, sed nequicquam. Iudæi loquūtur.
Videtur hæc exhortatio esse ad Persas.
Amos 6.c
Supra 10.b
Describit iam quis sit ille qui hæc faciat.
Apostropha ad Babylonem.
*Iterū summus imperator deus alloquitur duces suos.

a Cor hostiū dei dicitur Babylon & quasi meditullium: alij legunt, qui ex corde contra me insurgunt.
b Alij legūt, alienos: uel, hostes.
c Alij, euacuabunt, exhaurient.
d Qui sese surgere facit, der sich aufmacht.
e Alij legūt, æl pro el, nam deus imperator est huius belli: alij, el pro forti exponunt.
f Ebr. Israel & Iuda non est uiduatus aut uiduus.
g Alij legunt, ne sitis conformes illius iniquitati, nam damah, utrunq; significat.
h Propinatrix calamitatū omnibus gentibus fuit Babylon.
i Implete scuta enallage dicitur, hoc est, tegite corpora uestra scutis.
k Alij, recensio lucri tui.
l Alij, brucis.
m Ebr. A scientia.
n Hu, ut alibi diximus, sui similis est.
Alloquitur deus populū suum, quorum gratia cæteras gentes perdidit, nec unquā impune tulerunt quotquot eos adflixerūt, ut uidere licet in omni scriptura: alij, ad Babylonium referūt, contra quos pugnat sequens apostropha.
o Eb. Mons uastationis, seu uastator, corruptor.
p Sanctificare, est deuouere, destinare.

contra eam gentes, accersite contra eam regna Ararat, Minnæorum & Askenas: recēsete nobilitatem contra eam, adducite equos sicut locusta rum examen horridū. Destinate cōtra eam gentes, nempe reges Medo rum, duces eius, & omnes satrapas eius, totam deniq; terram quæ paret
D eius imperio. Commota est terra & contremuit, quū exurgerent cogita tiones DOMINI, ad redigendū terram Babylonis in solitudinē, ut nemo in ea habitet. Cessarūt robusti Babylonis à pugnando, desiderūt in munitionibus, luxatū est robur eorum, facti sunt sicut fœminæ, incēde runt habitacula eius, cōfracti sunt uectes eius. Occurrit cursor cursori, & nucius nuncio, ad nunciandū regi Babylonis captam esse urbē eius ab extremitate, [q] ingressus [fluminum] occupatos, carecta palustria igni exusta, milites metu attonitos. Quoniā sic dixit DOMINVS exercituū deus Israelis, Filia Babylon est ueluti area, triturę eius tempus adest, bre ui adhuc tempore ueniet messis eius. Deuorauit me, cōtriuit me Nabuchodonosor rex Babylonis, cōstituit me uas uacuum, deglutiuit me sicut draco, & impleuit aluū suā delitijs meis, expulit me. [r] Violentia mea & caro mea in Babylonia, dicet habitatrix Zion, et sanguis meus apud habitatores Chaldæorū, dicet Ierusalē. Propterea sic dicit DOMINVS, Ecce ego agam causam tuam, & ultionem tuam ulciscar, ego exhauriā [s] mare eius, & exiccabo uenā eius. Et redigetur Babylonia in aceruos, & in habitationem draconū, in stuporem & sibilū, eo q nemo isthic habitet. Simul rugient ut leunculi, ut catuli leonū [t] uociferabūtur. Dum ipsi [uino] [u] incaluerint, ego disponam cōpotationes eorum, & inebriabo
E eos, ut exultent, & dormiant somnum sempiternū, à quo non euigilabunt, dicit DOMINVS. Deducam eos ad mactandū sicut agnos, & sicut arietes cum hircis. Quomodo capta est [x] Sesach, & cōprehensa [y] cele berrima in uniuersa terra? Quomodo facta est in stuporē Babylon inter gentes? Intumuit super Babylonē mare, quæ & fluctuū eius multitudine obruta est. Factæ sunt urbes eius desertæ, terra torrida & uasta, terra in qua nullus hominū habitet, neq; filius hominis transibit p [z] eas. Visitabo quoq; ipsum Belum in Babylone, et eripiā ex ore eius bolum eius, ut non confluant ad eum ultra gentes, quin & murus Babylonis corruet. Egredimini de medio eius popule meus, & seruate quisq; animam suam à furore iræ DOMINI. Ne fortè mollescat cor uestrum, & paueatis ad quemuis rumorē * qui audietur in terra, alius enim rumor ueniet alio atq; alio anno: alia item atq; alia uiolētia in terra, imperiúq; alia super alia. Propterea ecce dies uenient, ut uisitem sculptilia Babylonis, & pudefiat omnis regio eius, & desiderati eius in ipsa cæsi iaceant. Et iubilabūt super Babylone cœli & terra, & quidquid in his est, quum
F ab Aquilone ueniunt ei uastatores, dicit DOMINVS. Vt Babylon stra uit desideratos Israelis, sic Babylonis desiderati sternētur per uniuersam terram. Qui euasistis gladium, ite, & ne steteritis, memores interim uel de longinquo DOMINI, & Ierusalem uobis in † mentem ueniat Nos audiendis opprobrijs erubuimus, pudor operuit uultus nostros, eo q alieni uenerunt in sanctuaria domus DOMINI. Propterea ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut uisitē sculptilia eius, & in uniuersa terra uulnerati ingemiscant. Si ascenderit Babylon ad cœlos, & robur suum sublimitate muniat, à me tamen aderunt ei uastatores, ait DOMINVS. Vox querula de Babylone, & magna cōfractio de terra Chaldæorum, quoniā uastat DOMINVS Babylonē, et pdidit ex ea strepitū magnū.

sonuerunt

Iam proponit imaginē captæ urbis.

Quomodo capta sit Babylon, uide Herodotū, Strabonem, & Sabellicum, & intelliges quid sit illud ab extremitate.

q Maabaroth significat proprie uada trate ctus, at hic (ut uidetur) ostia aut introitus fluminū significat, ex Euphrate in urbē, quos aliò deriuans Persa, sic occupauit urbem, exustis carectis ex alueis fluminum.

Queritur Israel suas calamitates et iniurias in Babylone.

r Alij dicunt, præda mea, reliquiæ meæ, rapina mea, quā per uim abduxerunt.

Dominus confestim respondet querelę suorum.

s Mare fuit Babylon, ut patet ex Abacuk, in quod omnium regnorum opes confluxerunt.

t Propriè rudiuerunt, quod asinorum est, hic transumitur ad leones.

u Ebr. In calore eorum.

x Sesach Babylonē esse, sup. 25. capite, ex præsenti loco colligitur.

y Ebr. Laus uniuersæ terræ, nobilissimum regnum.

Mare Babylon est, sed iam aliud mare adducit dominus, quod illud adobruat: fluctus sunt Medici & Persici exercitus, ac si Oceanus redundet.

z Eas, scilicet urbes.

Taxat Babyloniorū idololatriā.

*Ebraica paulò aliter habent, & uenit rumor in anno, & post hunc in anno rumor, & uiolentia in terra & dominator super dominatorem.

Nō metuendum pijs dum omnia sursum deorsumq; feruntur, potius gaudendū est, quia adest eorū redemptio.

Hyperbola uel metonymia.

Sic faciendū pijs ingruentibus malis, ut cogitent semper scelera sua malorum esse causas, adscribāt culpam suis sceleribus, & iustificent iudicium domini, ipsi enim sunt propter quos nomen domini blasphematū est tot annis inter gentes.

† Ebr. Ascendat in cor uestrū.

sonüerunt enim fluctus eorum instar aquarum ingentium, editus est tumultus uo
ce eorum. Quoniam uenit contra eam, contra Babylonem inquam uastator, &
capti sunt fortes eius, & [a]arcus eorum cōfracti sunt, quoniam deus repēsionum
DOMINVS abunde repēdet. Et inebriabo principes eius, sapientes eius, duces
eius, satrapas eius, atq; fortes eius, & dormient somnum sempiternū, & non eui-
gilabunt, ait rex, cui nomen DOMINO exercituū. Sic dicit DOMINVS exer G
cituum, Murus Babylonis ille [b]densus diruendo diruetur, & portæ eius excelsæ
igni comburentur, & quod gentes ac populi labore & fatigatione operati sunt,
in uanum & in ignem abibunt. Sermo quem mādauit Ieremias propheta Seriæ
filio Neriæ filij Mahasiæ, quū proficisceretur cum Zedekia rege Iuda in Babylo
nem anno quarto regni eius. Erat autē Serias præfectus †recreationis. Et scripsit
Ieremias omnem calamitatē quæ Babyloni euētura erat in librum unū, omnes
scilicet sermones qui scripti sunt contra Babylonem. Deinde dixit Ieremias ad
Seriā, Quū peruenies Babylonē, uide legas omnes sermones istos, ac dicas, DO-
MINE tu loquutus es cōtra locū istum, ut eum excindas, ut nemo in eo habitet,
neq; homo neq; bestia, sed ut sit desolatus in sempiternū. Quumq; ad finem lege
ris totam paginā istam, alligabis ei lapidē, & abijcias eam in mediū Euphratem,
ac dices, Sic pessum eat Babylon, et fatigetur Babylon onere malorū quæ ego in
duco super eam, ut nunq̄ [c]resurgat. Hactenus uerba [d]Ieremiæ. CAP. LII.

a Vel, elanguit ar-cus.

b Ebr. Latus.

† Fortè colloquijs suis minuit curā regis, congerro.

c Eb. Nec surgat à facie mali quod ego induco super eam, & deficient, scilicet homines in ea.

d Vel, hactenus sermones Ieremiæ.

*Ostenditur hac coronide ueritas diuinarum promißionum, & quomodo omnia iu-
xta prophetæ uerbum habuerint suum effectum.*

2. Reg. 25. NAtus erat uigintiunū annos Zedekias quum regnum esset adeptus, regna- A
uitq; undecim annis Hierosolymis. Nomen matris eius Hamital, filia fuit
Ieremiæ de Libna. Fecitq; malū in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat Ie
hoiakim, eo q̄ ira DOMINI fuit [cōmota] contra Ierusalē & Iuda, donec eos ab
ijceret è conspectu suo. Defecit autem Zedekias à rege Babylonis. Factū est itaq;
in anno nono regni eius, mense decimo, decima mensis, ut ueniret Nabuchodo
nosor rex Babylonis, ipse & uniuersus exercitus eius cōtra Ierusalē, & castra po-
nerent contra eam, extructis circū eam munitionibus. Et [a]durabat urbis obsidio
usq; ad undecimum annum regis Zedekiæ. Mense autem quarto, nona mensis,
inualuit fames in urbe, ut non esset cibus populo terræ. Et rupta est urbs, et fuge B
runt omnes uiri bello apti, egressi noctu de ciuitate per uiā portæ inter duos mu
ros quæ est iuxta hortū regis, Chaldæis urbem circūuallantibus, abieruntq; uer-
sus desertum. Insequutus autē exercitus Chaldæorum post regem, apprehendit
Zedekiam regem in campestribus Iericho, quū iam omnis exercitus eius dissipa
tus esset ab eo. Comprehensum ergo regem, adduxerunt Reblam ad regem Ba-
bylonis in terra Hemath, ubi loquutus est cū eo [b]iudicia. Et occidit rex Babylo
nis filios Zedekiæ in cōspectu eius, sed & omnes principes Iuda occidit in Reb
la, & exoculauit Zedekiā, uinxitq; eum duabus catenis, duxitq; eū rex Babylo-
nis Babylonē, & tradidit eum in domū custodiæ usq; ad diem mortis eius. Men C
se quinto, decima mensis (is est annus decimusnonus Nabuchodonosoris regis
Babylonis,) uenit Nebusar Adan præfectus rerum capitaliū, qui steterat corā re-
ge Babylone in Ierusalem. Et incendit domū DOMINI, & domum regis, atq;
omnes domus Ierusalē, & omnes ædes magnificas incēdit igni. Omnes quoq;
muros per circuitū Ierusalē, diruerunt omnes qui erant in exercitu Chaldæo-
rum qui erant apud præfectum rerum capitalium. Tenues autem de populo &
qui in urbe reliqui de populo erant facti, quiq; profugerant ad regē Babylonis,
& reliquum uulgus transportauit Nebusar Adan præfectus rerum capitalium.
Pauperes autem terræ reliquit Nebusar Adan præfectus rerū capitalium, ut ui-
neas & arua colerent. Columnas æreas quę erant in domo DOMINI, & machi D

a Ebr. Venit urbs in obsidionem, hypallage est, pro, obsidio uenit ad urbem.

b Id est, expostulauit cum eo de defectione, & iure puniuit eum.

nas, & mare æneum quæ erant in domo DOMINI, cōminuerunt Chaldæi, & omne æs ex eis tulerunt Babylonem. Lebetes quoq;, scopas, cultros, pelues sparsorias, & cochlearia, atq; omnia uasa ænea in quibus ministrauerant, tulerunt, et crateres, ignis receptacula, pelues sparsorias, lebetes, lucernas, cochlearia, et instrumenta purgatoria, quorū alia erant aurea, alia argentea, tulit præfectus rerū capitaliū. Columnas duas, mare unum, duodecim boues æneos qui sustinebāt machinas, quos fecerat rex Solomon in domo DOMINI. Eorum omniū atq; cunctorum istorum uasorū pondus æris rationem superabat. Erat enim columnæ unius altitudo decem & octo cubitorū, [c] funis autem qui ambiebat eam, duodecim cubitorū, densitas eius quatuor erat digitorum, eratq; concaua. Et epistyliū æreum fuit super ipsam, & altitudo epistylij unius erat quinq; cubitorum: super epistylium erat opus reticulatum, & mala punica per circuitum omnia ex ære, et huiusmodi erant in altera columna unà cū malis punicis. Fuerūt autem malorū punicorum nonagintasex ad [omnem] [b] uentum, omnium autem malorum punicorum in reticulato opere per circuitum, erant centum. Tulit quoq; [Nebusar Adan] præfectus rerum capitalium Seriam summum sacerdotem, & Zephaniam secundum ab eo, & tres custodes liminis. Et de ciuitate tulit eunuchum unum, qui fuerat magister militum, & septem uiros [e] ex his qui uiderāt faciem regis, qui inuenti erant in ciuitate, & scribam, exercitus ex populo in militiam con scribendi officio præfectum, cum sexaginta uiris de populo terræ, qui inuenti erant in ciuitate. Hos inquam tulit præfectus rerum capitaliū Nebusar Adan, & duxit eos ad regē Babylonis in Reblath. Et percussit eos rex Babylonis, & occidit eos in Reblath in terra Hamath, & abductus est captiuus Iuda de terra sua. Hic est populus, quem transtulit Nabuchodonosor. Anno septimo, Iudæorum tria millia, uigintitres. Anno decimooctauo Nabuchodonosoris transtulit de Ierusalem octingentos homines & trigintaduos. Anno uicesimotertio Nabuchodonosoris transtulit præfectus rerum capitalium Nebusar Adan Iudæorum septingentos quadragintaquinq;. Summa, omnium captiuorum numerus, quatuor millium & sexingentorum. Factum est autem in tricesimoseptimo anno captiuitatis Iehoiachin regis Iuda, mense duodecimo, uicesimaquinta mensis, ut Euilmerodach rex Babylonis (ipso anno regni sui) [f] restitueret capitis diminutionem Iehoiachin regi Iuda, & educeret eum de carcere. Et loquutus est cum eo humaniter, & solium eius constituit supra solium [reliquorum] regum, qui cum eo erant Babyloniæ. Mutauit quoq; uestes captiuitatis eius, cibum quoq; sumebat apud eum cunctis diebus uitæ eius. Victus quoq; perpetuus dabatur ei à rege Babylonis certo demenso in singulos dies uitæ eius donec moreretur.

[Margin: B, F, G section letters]

c Funis dicitur per catachresim pro linea ambienti.

b Alij legunt, in aere pendentia.

e Qui erant familiares regis, intimi amici, & assidui apud regem.

f Exaltare caput, Ebraica loquutio est, pro pristinæ dignitati restituere.

Huic læta quædā promissa erant sup. 25.

Lamentationes

Lamentationes Ieremiæ Prophetæ.

CAPVT I.

Primũ car men lamẽ tationũ. Ierem.13.c

א VOMODO ſedet ſola urbs[aliquando]populoſiſſima? A
& quæ erat magna inter gentes,uiduæ ſimilis facta eſt?do-
mina prouinciarum uectigalis eſt facta?
ב Vberrime plorabit noctu,lachrymę eius in maxillis eius,
nõ enim eſt ex omnibus amatoribus eius qui ſoletur eam,
quin & amici eius perfide deficientes ab ea, uerſi ſunt ei in
hoſtes.
ג Migrauit Iuda præ afflictione, & præ graui ſeruitute habitat ipſa inter gen-
tes,requiem non inueniens,omnes perſequutores eam inter anguſtias ap
prehenderunt.
ד Viæ Zion lugent quod nõ ſint qui ad ſtatas ferias ueniant,omnes portæ eius B
deſolatæ ſunt,ſacerdotes eius ingemiſcunt,uirgines eius afflictæ ſunt, &
[a] ipſa amare habet.
ה Hoſtes eius facti ſunt in [b]caput,& inimici eius feliciter habent,quia DOMI-
NVS afflixit eam propter ſcelerũ eius multitudinẽ, infantes eius captiui
ante hoſtem abacti ſunt.
ו Perijt filiæ Zion omnis decor eius,principes eius ſimiles ſunt ceruis qui non C
inueniunt paſcua,abeunt ante perſequẽtem, quod nullus ſuperſit uigor.
ז Veniunt Hieroſolymæ in mẽtem cum dies afflictionis ſuæ & rebellionum
ſuarum,tum omnia expetibilia ſua quibus uſa eſt retro temporibus,dum
cadit populus eius manu hoſtili,nec eſt qui auxilium ei ferat,contemplan
tur eam hoſtes,& rident [c]ſabbata eius.
ח Perpetuò peccauit Ieruſalem,idcirco uarie [d]iactata eſt:omnes qui eã honore
proſequuti ſunt,uilem habuerũt eam,quia uiderunt fœditatem eius,quin
ipſa quoq; ingemuit,& retroceſſit.
ט Immunditia eius in fimbrijs eius,nõ fuit memor nouiſſimi ſui,et miraculoſe
deſcendit, non eſt qui conſoletur eam. [e] Vide DOMINE afflictionem D
meam,quoniam ſuperior factus eſt hoſtis.
י Manum ſuam extendit hoſtis ad omnia expetibilia eius , etenim ipſa uidere
Deut.23. coacta eſt gentes ingredi ſanctuariũ ſuum, de quibus interdixeras,ne in-
grederentur in congregationem tuam.
כ Omnis populus eius cum gemitu cibum quærebat, expendebant quiſq; ex-
Apoſtropha ad deum. petibilia ſua pro cibo,ad retinendam animã. Vide DOMINE & intuere
ut ſim [f]epulatrix.
ל Ne [g]ad uos,omnes qui prę̨teritis uiã contemplemini & uidete,nũ ſit quẽ do
lor uindemiet ſicut me,quo me afflixit DOMINVS in die ęſtus iræ ſuæ.
מ De excelſo miſit ignem in oſſa mea, & deſæuijt in ea, expendit rete pedibus E
Atrocitatẽ iræ diuinæ uarijs ſimi-litudinibus exprimit. meis,ſupinũ dedit me retrorſũ, deſolatã reddidit me, ac tota die mœrentẽ.
נ Impreſſum eſt iugum præuaricationũ mearũ manu [h] eius, implexæ aſcen-
derũt ſuper collum meum, deiecit robur meum,tradidit me DOMINVS
in manus,ẽ quibus non poteto ſurgere.
ס Cõculcauit DOMINVS omnes magnificos meos in medio mei, indixit in

[a] Ipſa ſcilicet Ieruſalem.
[b] Id eſt,ſuperiores eius facti,hoc enim eſt eſſe in caput.
[c] Sabbatĩ nomine omne religionis exercitiũ intelligitur, imò ipſa religio uera.
[d] Ebr.Ideo ad commotionem facta eſt, quod quidam intelligunt, eam abductam in captiuitatem,& inſtabilẽ factam. Alij quod ludibrio ſit facta gentibus, quod ſignificãt per commotionẽ capitis, zum vermupffen. Alij exponunt quod immũda ſit facta, & ueluti ſeparata ac eiecta, ut fœmina quæ menſes habet.
[e] Apoſtropha ad dominũ, oſtendit quomodo loquẽdum ſit cum deo, & quod adhuc ſit locus pœnitentiæ.
[f] Alij legunt,ut ſim uilis facta.
[g] Ne ad uos ueniãt huiuſmodi mala.
[g] Facit loquentẽ Ieruſalem , ac querentem ſuas calamitates, cui nulla par ſit: Alij Lu legunt, utinam ad uos:alij interrogatiue, num ad nos?&c. alij, Ne ad uos:q.d. Abſit ut talia uobis contingãt, forma deprecantis malum.
[h] Eius,ſcilicet dei.

me ad conterendum electos iuuenes meos, tanquam torculari pressit dominus uirginem filiam Iuda.

F ע Horū causa ego ploro, oculus meus, oculus inquā meus defluit aquas, quo- Ierem.14. c
niam longe est à me consolator, qui restituat animā meam, filij mei deso-
lati sunt, quia præualuit hostis.

פ Spargit Zion manus suas, nec est qui cōsoletur eam: mandauit DOMINVS super Iacob per circuitum eius hostibus eius, facta est Ierusalē ad commotionem inter eos.

צ Iustus est DOMINVS, qa os eius exacerbaui: audite quęso omnes populi, & uidete dolorē meū, uirgines meę et iuuenes mei electi abierūt in captiuitatē.

G ק Clamaui ad amatores meos, at illi fefellerūt me: sacerdotes meos & seniores meos, at hi in urbe expirarūt, quū cibū sibi quęrerēt, ut retinerēt uitā suam.

ר Vide DOMINE, quoniam adfligor, uiscera mea [i]contracta sunt, atq; subuersum est cor meū intra me, quia contumaciter rebellaui: foris orbat me gladius, intus instar mortis [habet.]

ש Audierunt me gementem, sed nō est qui consoletur me: omnes hostes audita calamitate mea lætati sunt, quoniam tu fecisti: adduxisti diem quem indixisti, sed erunt mei similes.

ת Veniet omne malum eorum in conspectum tuum, ut uindemies eos quemadmodum me uindemiasti propter omnes transgressiones meas, quoniā multi sunt gemitus mei, & cor meum mœret.

Apostropha ad deū, quæ sæpe intersefitur. Cōsolatur enim se & pios propheta loquens, & ostendit quò sit confugiendū in malis. Exprimit spem quā habuerunt sancti cum eo.

i Alij legunt, conturbata sunt.

CAP. II.

A א QVomodo obscurauit dominus in ira sua filiam Zion? cœlo deiecit Secundū
in terram decorem Israelis, ut non meminerit scabelli pedum suo carmē La
rum in die iræ suæ? mentatio-
num.

ב Deglutiuit dominus citra indulgentiam omnia [a]tuguria Iacob, diruit in excandescentia sua munitiones filiæ Iuda, adflixit ad terrā, prophanauit regnum eius & principes eius.

ג Confregit in [b]æstu nasi sui omne [c]cornu Israelis, retraxit retrorsum dexteram suam à facie hostis, & exarsit in Iacob uelut ignis, flamma omnia circunquaq; deuorante.

B ד Tetendit arcum suum quasi hostis, constituta est dextera eius [d]instar inimici, & trucidauit omnia quæ oculis erāt expetibilia, in tabernaculo filię Zion effudit sicut ignem iram suam.

ה Factus est dominus quasi hostis, deglutiuit Israelē, deglutiuit omnia palatia eius, diruit munitiones eius, et multiplicauit filiæ Iuda [e]mœrorē et tristitiā.

ו Et dissipauit tabernaculum suum paradiso simile, solennitates eius aboleuit, obliuioni dedit DOMINVS in Zion statas ferias & sabbata, & in fremitu iræ suæ contumeliæ exposuit regem & sacerdotem.

C ז Repulit dominus altare suum, aspernatus est sanctuarium suum, & tradidit in manum hostis muros palatiorum eius, uocē [f]dederunt in domo DOMINI, ut in die solenni.

ח Constituit DOMINVS uastare murum filiæ Zion, [g]tetendit regulā, & non reduxit manum suam quo minus dirueret, lugēt ergo simul propugnacula, & murus deformatus.

ט [h]Demersæ sunt in terram portæ eius, perdidit & cōtriuit uectes eius, rex eius & principes ad gentes [abducti sunt.] Non est lex, neq; prophetæ eius nacti sunt uisum à DOMINO.

י Sederunt in terra, & conticuerunt senes filiæ Zion, conspergunt puluerem super caput suum, accingunt saccos, deijciunt in terrā capita sua uirgines Ierusalem.

a Alij legunt, speciosa seu ornamenta.

b Hoc est, negauit uel subduxit eis auxiliū, quū uentū esset in conspectū hostis.

c Hoc est, omne robur.

d Non solū dexterā suam nobis retraxit, sed insuper ab hoste stetit.

e Ania mœror, sed thaania, quod mœrore afficit: sic Esa. 29.

f Vocē dederunt, hostes scilicet, facto scilicet strepitu, ut olim cū religionis gratia conuenirent.

g Regulā uastationis tetendit dominus .i. rationē inuenit qua dirueret.

h Tabeu neutrū est, subsiderunt.

Deficiebant

כ Deficiebant pre lachrymis oculi mei, conturbata erant uiscera mea, D
effundebatur in terram iecur meum propter conquassationem filiæ populi mei, quum animi deliquium paterentur infantes & lactentes in plateis ciuitatis.

ל Dicebant matribus suis, Vbi est frumentum & uinum? quum scilicet deliquiũ animi paterentur sicut saucij in plateis ciuitatis, quũque animam suam [i]exhalarent in gremio matrum suarum.

Hucusque se cum de calamitate Israelitici populi loquutus est propheta, iam populũ alloquitur.

מ Quo te contester? Quid tibi comparem ô filia Ierusalem? Quid tibi æquiparem? quo te cõsoler ô uirgo filia Zion? quia clades tua immensum mare est, quis medebitur tibi?

נ Prophetæ tui uiderunt tibi uana & insulsa, neque traduxerunt iniquitatem tuam, quo auerterent captiuitatem tuam, sed uiderunt tibi [k]onera uana & expulsiones. E

ס Comploserunt manus super te omnes qui præterierunt uiam, sibilarunt & mouerunt capita sua super filia Ierusalem. Heccine est urbs illa, de qua prædicabant absolutã pulchritudinem, quę gaudium erat uniuersæ terræ?

פ Diduxerunt super te os suum omnes hostes tui, sibilarunt ac dentibus frendunt, dicẽtes, Deuorabimus: profecto hæc est dies quem expectabamus, inuenimus, uidimus.

Leui. 26. b Deut. 28. b

ע Fecit DOMINVS quod cõstituerat, impleuit uerbum suum quod retro temporibus mandauerat: destruxit, & non pepercit: exhilarauit super te hostem, & extulit cornu inimicorum tuorum. F

Docet quid in adflictionibus faciendum.

צ Clamauit cor eorum ad dominum, ô mure filiæ Zion dimana torrentis instar, lachrymas die & nocte, ne permittas tibi requiẽ, nec quiescat pupilla oculi tui.

Ierem. 14. c Supra 1. f

ק Surge et uociferare nocte ad principium excubiarum, effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum domini, leua ad eum manus tuas, propter animas paruulorũ tuorum, qui fame exanimati sunt in compitis omnium platearum.

ר Vide DOMINE, & cõtemplare ad quid [l]uindemiasti: [m]adeo ut deuorarent mulieres fœtus suos infantes [n]palmi magnitudine, ut occideretur in sanctuario domini sacerdos & propheta. G

ש Humi iacẽt in plateis puer & senex, uirgines et iuuenes mei gladio ceciderũt, q̃s interfecisti in die furoris tui: mactasti, et nõ pepercisti.

ת Vocasti tanquam ad diem festũ uicinos meos qui circum me sunt, nec fuit q effugeret aut reliquus fieret in die furoris dñi: quos educaui & euexi, hostis meus consumpsit.

CAP. III.

Carmen tertium.

א EGo uir ille sum adflictionem expertus per baculũ excandescentiæ eius. A

א Me egit ac duxit, sed in tenebras, & non in lucem.

א In me duntaxat uertit & admouet manum suam tota die.

ב Veterascere fecit & carnem & pellem meam, contriuit ossa mea.

ב [a]Aedificauit contra me, & circumuallauit me felle & lassitudine.

ב In tenebrosa collocauit me, sicut in sempiternum mortuos.

ג Circumsepiuit me, ut non euadam, & pedicas meas degrauauit.

ג Sed et si clamem ac supplicem, obstruit [aures] ad orationem meam.

ג Sepiuit uias meas quadro lapide, & semitas meas deprauauit.

ד Vrsus insidians factus est mihi, & leo in latibulis. B

ד [b]Vagas reddidit uias meas, & frustratus est me, reddidit me desolatã.

ד Arcum suum tetendit, & constituit me tanquam scopum sagittæ.

---

i Alij legunt. quum effunderent animam suam in sinum matrum, id est, uotum & desiderium.

k Masseoth quidam legũt prophetias, quidam laetationes.

l Alij legunt, cur sic: alij, quem uindemiasti?

m Alij legunt Im interrogatiue per admirationem: an hoc unquam fando auditum, ut matres ederent fœtus suos?

n Tipah palmum significat, intelligit ergo infantes palmari magnitudine: uel qui eousque ætatis prouecti, ut iam manu ferri possent, tum enim pueri maxime in delicijs sunt: sic in ultimo etiam uersu tipethi.

Propheta in persona uiri (adeoque totius populi) per omnia grauiter adflicti, & lerna malorũ perfusi, loquitur. Docet interim quid pij in adflictionibus facere, & quomodo se gerere debeãt. Exaggerat autem mala sua, ac si nemo tanta pateretur.

a Vel, obædificauit.

b Alij legunt, stupidum, attonitum me reddidit.

ה Misit in renes meos sagittas [c] suas.
ה Risus fui omni populo meo, carmen eorum tota die.
ה Satiauit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio.
ו [d] Labefactauit silice dentes meos, [e] præcipitauit me in lutum.
ו Depulit à pace animam meam, bonorum obliuio me tenet.
C ו Et dixi, [f] perijt robur meum, & spes mea à DOMINO.
ז Recordãdo adflictionis meæ & rebellionis meæ, absynthij & fellis.
ז Recordando enim recolit, & incuruatur ad me anima mea.
ז Hoc dum reduco ad cor meum, iterum ad spem redeo.
ח Quod misericordiæ DOMINI non deficiunt, et quod miserationes eius non cessant.
ח Quod [g] nouæ sunt quotidie, & ingens fides tua.
ח Pars mea DOMINVS, inquit anima mea, idcirco sperabo in eum.
ט Bonus DOMINVS expectanti eum, animæ quærenti eum.
ט Bonum est & sperare, & in silentio [expectare] salutem DOMINI.
D ט Bonum est uiro si tulerit iugum ab adolescentia sua. — Ostendit habitũ pœnitentis.
י Solus sedet & tacet, quia [h] proiecit super ipsum.
י Ponit [i] os suum in puluerem, an forte sese offerat spes.
י Exhibet percutienti se maxillam, satiabitur opprobrio.
כ Quia non deserit in sempiternum dominus.
כ Quin si adfligit, pro abundantia bonitatis suæ miseretur.
כ Quia non adfligit, [k] neque dolore adficit, filios hominum de [l] corde.
ל Conterere sub pedes omnes uinctos terræ,
E ל Deflectere iudicium uiri in conspectu altissimi,
ל Per calumniã opprimere hominẽ in causa sua, dominus [m] nõ nouit.
מ Quis hoc dixerit, aliquid fieri quod dominus non præcipiat?
מ Quod ex ore altissimi non progrediantur [n] mala & bona?
מ Cur igitur adflictat se homo uiuẽs, quũ fortiter [insistit] [o] peccato suo?
נ Peruestigemus [potius] uias nostras, easque scrutemur, & reuertamur ad DOMINVM.
נ Leuemus corda nostra cum manibus ad deum in cœlos.
נ Nos præuaricati sumus & desciuimus, & tu non fuisti propitius.
ס Vmbraculum obtendisti in ira, & persequutus es nos, trucidasti nec pepercisti.
ס Obduxisti tibi nubem, ne penetret oratio.
F ס Reiectos & contemptos reddidisti nos inter populos.
פ Diduxerunt super nos os suum omnes inimici nostri.
פ Pauor & [p] fouea euenit nobis, uastatio & conquassatio.
פ Riuos aquarum demanat oculus meus, propter adflictationẽ filiæ populi mei.
ע Fluxit oculus meus, & non quiescit, eo quod essent intermissiones.
ע Donec inspiciat & contempletur DOMINVS de cœlo.
ע Oculus meus uindemiat animam meam supra omnes filias [q] ciuitatis meæ.
צ Venando uenati sunt me inimici mei tanquam auẽ, atque hoc [r] sine causa.
צ Oppresserunt in puteo uitam meam, & iecerunt lapidem in me.
צ Fuderunt aquas super caput meum, dixi, Abscisus sum.
ק Inuocabam nomen tuum DOMINE de altissimo puteo.
G ק Vocem meam audisti, nec abscondes aurem tuam ad [s] respirationẽ meam & clamorem meum.

c Ebraice, filios pharetræ suæ.

b Alij, contudit.
e Alij, prouoluit me, uel uersauit me, in cinere prostrauit.
f ita solent homines conturbati uaria cogitare ac dicere: iam desperant, putantes se à deo non exaudiri: iam iterum spem concipiunt, & precando ad dominum adcurrunt. Iam ergo gradum struit cõsolationi, hoc cum cogito, scilicet quod sequitur, Miserationes domini non defecerunt, iterum spem concipio.
g Nouæ, scilicet misericordiæ, bonitates.

h Quia scilicet dominus proiecit iugum super ipsum.
Non significat desperantem animum, sed proijcientem se in iudicium, & uoluntatem dei, paratum semper ad maiora ferenda.
i Ponere os in puluerem, est submisse loqui, de se submisse sentire, in terra repere.
k Non est proprium opus dei, adfligere & castigare homines, sed alienum. Proprium illi est, misereri & benefacere: non est ei uolupe ut attenuet, cõminuat miseros, ut more sycophantarũ per calumniam iudicium declinet, aut ut tyranni solent.
l Vel ex corde.
m Non nouit, id est, non probat.
n Mala, id est, aduersa: Bona, id est, prospera. Efficax consolatio est in omni adflictione, considerare prouidentiam dei, nihil euenire hominibus cuius non author sit deus, & omnia attemperari ad nostram salutem, culpam tamen interim nostram agnoscere.
o Insani sunt qui peccando sibi crucem asciscunt, quin inuestigent uiam suam, & reuertantur ad dominum, in hoc enim punit.
p Alij legunt, laqueus.

q Alij legunt, propter filias.
r Sine causa, quod ad Chaldæos attinet.
Propheta loquitur in persona populi & indicat se in ultimo fuisse discrimine, ut diceret, Actum est de me.

s Alij legunt, ad suspiria mea.

ק Appropinquauisti in die quo inuocaui te, dixisti, Ne metuas.
ר Defendisti domine causam animæ meæ, adseruisti uitam meam.
ר Vidisti DOMINE [t]calumniam meam, iudica iudicium meum.
ר Vidisti omnem [u]ultionem eorum, omnes cogitationes eorum contra me.
ש Audiuisti opprobria [x] eorũ ô DOMINE, omnes cogitationes eorũ cõtra me.
ש [y] Labia insurgentium in me, & meditationes eorum aduersum me tota die.
ש Vides & sessionem eorum & resurrectionẽ eorum, ego canticum eorũ sum.
ת Rependes ergo eis uices ô DOMINE, iuxta opera manuum suarum.
ת Dabis eis [z] circuncinctionem cordis, & execrationem tuam [dabis] eis.
ת Persequeris [eos] in ira, & extirpa eos de his quæ sub cœlo sunt DOMINE.

t Calumniam meam, id est, quam mihi hostes struunt.
u Vltio eorũ, id est, studiũ nocendi mihi.
x Opprobria eorum quæ in me iaciunt.
y Labia, id est, uerba.
z Ebr. Clypeum cordis, hoc est, ualla eos adflictionibus.

Sunt oratio nes seu potius prædictiones piorum super impios.

CAPVT IIII.

Carmen quartum.

א QVomodo obscuratũ est aurum? auri boni massa immutata? disiecti A
[a] lapides sanctuarij ad compita omnium platearum?
ב Filij Zion inclyti amicti auro primo, quomodo æquiparati sunt uasis testaceis manu figuli factis?

a Sese dispersérunt lapides.

ג Et dracones nudata mamma catulos suos lactant, filia uero populi mei crudelis ut struthiones in deserto.

Amplificat malum per comparationem, Crudeles feræ alunt catulos suos, tota Ierusalem non alit.

ד Adhæsit lingua lactentis palato eius præ siti, paruuli panem petebãt, nec erat qui frangeret eis.

Amplificatio à Medo. Taxat luxũ, & pœnã ostẽdit.

ה Qui delicatissimis uescebantur, uastati sunt in plateis, & qui in [b]purpura educati fuerant, amplexati sunt stercora.

b Alij legunt, in coccino.

ו Et maior [reputata] est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomæ, momento euersæ, neq; in deditionem acceptæ.
ז Candidiores erant Nazaræi eius niue, lacte nitidiores: rubebant specie præ B
margaritis, polities eorum Sapphiro [similis erat.]
ח Nunc forma eorum nigredine ipsa est obscurior, non sunt agniti in plateis, adhæsit cutis eorum ossibus eorum, aret ac riget ut lignum.
ט Melius habuerunt interfecti [c]gladio, quàm qui fame perierunt, quod hi contabuerunt ab agri prouentu confossi.

c Hi qui fame pereunt, non confodiuntur gladio ut fortes, sed contabescunt, cõfossi inopia frumentorum.

י Manus mulierum natura mitium coxerunt natos suos, ut essent eis cibus in calamitosa clade filiæ populi mei.
כ Impleuit DOMINVS furorem suum, effudit æstũ nasi sui, et incendit ignem in Zion, qui deuorauit fundamenta eius.
ל Nunquam credidissent reges terræ, neq; omnes habitatores orbis, quod ingressuri essent hostes & inimici per portas Ierusalem.
מ Propter peccata prophetarũ eius, & iniquitates sacerdotum eius, qui fuderũt C
in ea sanguinem iustorum.
נ Vacillarũt cæci in plateis, polluti sunt sanguine, ut uestes eorum non potuerint contingere.
ס [d]Discedite polluti, clamauerũt ad eos, discedite discedite, nolite tangere, quia euolarunt & incertis uagantur sedibus: dixerunt inter gentes, Non ultra [e]incolent.

d Videntur hostium uerba insultantiũ Iudæis captiuis.
e Non amplius redibunt ad sua.

Hactenus uerba gentium.

פ Vultus DOMINI [f]relegauit eos, nec ultra eos respiciet, [quia] nec ipsi uultus sacerdotum reueriti sunt, aut senum miserti.

f Alij legunt, Ira domini diuisit, separauit eos.

ע Adhuc nobis [integris,] deficiunt oculi nostri intenti ad uanũ auxilium nostrum, dum anxie spectamus ad gentem quæ seruare nequit.
צ Venati sunt gressus nostros, ne incederemus per plateas nostras. Venit finis D
noster, impleti sunt dies nostri, exitus enim noster adest.
ק Velociores fuerunt persequutores nostri aquilis cœli, in montibus ipsis persequuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.

g Alij legunt, Spiritus faciei nostræ Christus dominus captus est in uastatione eorum.

ר gSpiritus narium nostrorum unctus DOMINI captus est in retibus eorum, de quo nos dicebamus, In umbra eius uiuemus inter gentes.
ש Gaude & lætare filia Edom, quę habitas in terra Vz, nam ad te quoq; ueniet calix, bibes, & nuda eris.
ת Completa est iniquitas tua ô filia Zion, nō ultra te ducet in captiuitatem, sed uisitabit iniquitatem tuam ô filia Edom, & peccata tua reteget.

ORATIO IEREMIAE.

CAPVT V.

A Recordare DOMINE, qd acciderit nobis, inspice & cōtemplare opprobriū
nostrū. Hæreditas nostra deuoluta est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. Pupilli sumus patre orbati, & matres nostræ sicut uiduæ. Aquas nostras pecunia bibimus, ligna nostra pretio ueniunt. Imminet ceruici nostro persequu
B tio, lassati sumus, nulla requies nobis. Aegyptijs dedimus manus, et Assyrijs, ut pane uesci daretur. Patres nostri peccauerunt, & nō sunt, & nos baiulamus iniquitates eorū. Serui dominati sunt nobis, nec erat qui de manibus eorum uindicaret. Vitæ periculo paramus uictū præ [a]siccitate deserti. Pelles nostræ tanquam clibano exustæ sunt propter horrorem famis. [b]Oppresserūt mulieres in
C Zion, atq; uirgines in ciuitatibus Iuda. Principes manu [c]eorū suspensi sunt, & uultus senum nō sunt [d]reueriti. Adolescentes tulerunt ut molerent, & pueri in ligno corruerunt. Senes desunt in portis, & apud organa musica iuuenes eorū. Desijt gaudiū cordis nostri, uersus est in luctum chorus noster. Corona capitis nostri cecidit: uæ nobis, quia peccauimus. Idcirco mœret cor nostrū, ob hęc hebetes facti sunt oculi nostri, propter montem Zion, qui uastatus est, ut uulpes in
D eo [uersentur.] Tu autem DOMINE in æternū permanes, soliumq; tuum per omnia sæcula. Cur perpetuò obliuisceris nostri? cur nos deseris tāto tempore? Conuerte nos ad te ô DOMINE, & conuertemur, instaura dies nostros quemadmodum olim. Quoniam repulisti nos, & iratus es nobis iam plus satis.

a Alij legunt, gladio deserti, id est, qui reddit uastum: uel incalfuerunt.
b Honesto uocabulo rem turpem circum loquitur.
c Eorum, scilicet hostium.
d Reueriti, uenerati, in honore habiti.

Ezechiel propheta.

CAPVT I.

Ostendit propheta uocationem suam ex Epiphania domini.

A FACTVM est tricesimo anno, in quarto [mense,] quinta mensis, ut essem inter captiuos iuxta fluuiū Chabor, & aperirentur cœli, & uiderē uisiones dei. In quinta inquā mensis, (ipse est annus quintus, quo abductus erat Ioiachin rex,) [a]factum est uerbū DOMINI ad Ezechielem filium Busi sa
B cerdotē in terra Chaldæorū iuxta fluuiū Chabor, factaq; est super eū ibi manus DOMINI. Et uidi, & ecce uentus turbinis ueniens ab Aquilone, nubes magna, & ignis sese reciprocās splendens per Visio animalium.
C circuitum, de medio aūt eius tanquā [b]species [c]Hasmal, de medio inquam ignis. De medio aūt eius similitudo quatuor animaliū, quorū hic erat aspectus, Similitudo hominis erat in eis, [d]quaternæ facies, & quaternæ alæ erant singulis: pedes eorum pes planus, & planta pedum eorū sicut planta pedis uituli: & scintillas

a Eb Essendo fuit, uel fiendo fiebat.
b Aliqui legunt, tanquā oculus Hasmal, uel angeli.
c Hasmal uarie exponūt: reliqui ergo uocem Ebraicam, significat autē electrum, seu tacitam mussitationem.
d Ebr. Quatuor facies uni, & quatuor alæ uni, uel cuilibet eorum.

cuibrabāt ſicut aſpectus chalybis perpoliti. Porrò manus hominis erāt ſub alis
corū in quatuor quadraturis eorum,facies eorum,& alę eorū ad quatuor partes
eorū erant,[e]Aliud alij iunctū erat alis ſuis,nō uertebantur quū irent,ſed[f]quodq; C
rectà antrorſum incedebat. Similitudo facierū eorū [hęc erat,]facies hominis,
et facies leonis ad dexterā ipſorum quatuor,facies aūt bouis erat à ſiniſtra ipſorū
quatuor,& facies aquilæ[g]quatuor ipſis. Et facies eorum & alę eorum extentæ
ſuperne,cuiuslibet duæ alæ erant iunctæ,duabus uero operiebant corpora ſua,
quodq; rectà antrorſum ibat,quocunq;[h]animus erat eundi,illò ibant,nec refle-
ctebant[facies]eundo. Similitudo animaliū aſpectus ſcilicet eorum inſtar car D
bonū ignitorū ac ardentiū,ut aſpectus facium erat, diſcurrentiū inter animalia,
ignisq; ſplendebat,& de igne emicabat fulgur,animalia uero currebāt & reuer
tebantur inſtar fulgetri. Et quū uidiſſem animalia, ecce rota quędā in terra iu-
xta animalia ad quadraturam facierū ipſorum. Aſpectus rotarum,& [i] factura
earum,ſicut[k]aſpectus maris,& eadem ſimilitudo ad quadraturā ipſam:aſpectus
earum & factura earum perinde erat ac ſi rota eſſet in rota. Quū incederent,in- E
cedebant ad quadrifidam earum quadraturā, nec reflectebant quum incederēt.
Porrò [l]abſides earum & altitudo illarū ſtupenda erant,canthiq; earū pleni erant
oculis per circuitū quadraturæ. Quūq; incederent animalia,incedebant quoq;
rotæ iuxta ea:& quum animalia ſubueherentur à terra, ſubuehebantur & rotæ.
Quocunq; impellebat impetus eundi,illuc ibant:& quocūq; erat animus eūdi,
rotæ ſubuehebantur è regione ipſorū,[m] quoniā ſpiritus animaliū in rotis quoq;
erat. Quum [n]irent[animalia,] ibant & [rotæ:] quum ſtarent,ſtabant & illæ: F
quum eleuarentur à terra,eleuabantur & rotæ pone illa, quoniā ſpiritus uitalis
erat in rotis. Iam ſimilitudo[o]firmamenti erat ſuper capita animaliū, ſicut aſpe
ctus cryſtalli admirandæ,expanſa ſuper capita eorū ſuperne. Porrò ſub exten
ſione erant alæ eorū rectæ,quæq;[p]contingens aliam:ſingulis rurſus binę erant
quibus corpora ſua tegerent. Audiui aūt ſonitum alarū ipſorū,ut ſonitū ingen
tium aquarū,& ſicut uocem omnipotētis,quum illa incederent,uocem loquelæ
tanquam uocem caſtrorum:quum uero ſtarent, remittebāt alas ſuas. Quumq; G
illa ſtarent & remitterēt alas ſuas, facta eſt uox ſupra extenſionē quæ erat ſuper
capita eorum. Supra extenſionem aūt quæ erat ſuper caput eorum ſpecies ue-
luti lapidis ſapphirini,effigies ſcilicet ſolij, ſupra effigiē ſolij, erat forma tanquā
hominis ſuper ipſum ſuperne.Et uidi ueluti formam Haſmal quemadmodum
aſpectum ignis intra illam per circuitū ab aſpectu lumborum eius et ſupra,et ab
aſpectu lumborum eius & infra,uidi ſicut uiſionem ignis,habebatq; ſplendorē
per circuitum. Sicut forma arcus qui fit in nube in die pluuiæ, ſic erat aſpectus
ſplendoris per circuitū:& hic erat aſpectus & imago gloriæ DOMINI. Et ui
dens cecidi ſuper faciem meam,audiuiq; uocem loquentem. CAP. II.

Viſio rotarum.

Viſio imaginis & throni.

Mittitur propheta ad Iſraelitas,& oſtenditur uſus uiſionis

TVm dixit ad me,Fili hominis ſta ſuper pedes tuos,& loquar tecū. Et uenit A
in me ſpiritus poſtquā loquutus eſt ad me,ſtatuitq; me ſuper pedes meos,
& audiui loquentē mihi. Dixitq; ad me,Fili hoīs mitto te ad filios Iſrael,ad gen
tes rebelles quæ contra me rebellarūt:ipſi & patres eorum perfide mecū egerunt
uſq; in hunc ipſum diē. Filij ſunt dura facie,& pertinaci corde,ego te mitto ad B
eos,dicesq; eis,Sic ait DOMINVS deus,Siue[a]audiant ipſi,ſiue minus,quia do-
mus rebellis ſunt,ut ſciant q̄ propheta fuerit in medio eorū. Et tu fili hoīs ne ti
meas eos,neq; à uerbis eorū formides,quia contentioſi & ſpinoſi tecum ſunt,&
cum[b]ſcorpionibus tu habitas: à ſermonibus eorū ne metuas, & à facie eorū ne C
terrearis,quia domus rebellis ſunt. Loqueris aūt uerba mea ad eos,ſiue audiant
[c]ſiue minus,quoniā rebelles ſunt. Et tu fili hominis audi ea quæ ego loquor ad
te,ne ſis rebellis ſicut domus illa contumax,aperi os tuū,& comede quæ ego do D

e Alij legunt,alæ eorum iunctæ erant altera alteri.
f Eb. Sed quodq; ad trans faciem ſuam ibant, Germanice für über ſins angſichts.
g Vel,quadraturæ ipſorum.
h Alij legūt,quocunque ſpiritus aut impetus impellebat.
i Alij legunt,opus eorum.
k Alij legūt Tharſiș & lapidē intelligūt: uidetur autem ceruleus color ſignificari.
l Per abſides curuaturas ſeu canthos rotarū intelligo, ſelgēniſi malis orbilia.
m Alij legunt,ſpiritus uitalis: alij, ſpiritus animalis.
n Eb. Quum irent illa,ibant: quū ſtarent illa,ſtabant.
o Pro firmamēto alij legunt extenſionis.
p Ebr. Quælibet ad ſororem ſuam.
a Ebr. Siue audierint ſiue deſtiterint,uel ceſſauerint, ſupple à ſuo propoſito malo, ſic enim quidam exponunt.
b Significantur homines peſtilentiſſimi.
c Sunt qui im pro nō exponant,ſic, Non audient, non deſiſtēt à uijs ſuis malis,

tibi. Et quum uiderem, ecce manus missa est ad me, & ecce in ea cõplicatus liber, quem coram me expandit, eratq; scriptus ante et retro: scripta inquã in eo lamentationes, gemitus & planctus. CAP. III.

Instructus et apparatus propheta mittitur: quod sit officium prophetæ.

A Dixit aũt ad me, Fili hominis quidquid inueneris comede, comede uolumẽ istud, & uade, loquere ad domum Israelis. Aperui igitur os meum, & cibauit me isto uolumine. Dixitq; ad me, Fili hominis uenter tuus comedet, et implebis hoc uolumine, quod ego præbeo tibi, uiscera tua. Comedi itaq;, & factũ est in ore meo perinde ac mel dulce. Et dixit ad me, Fili hominis uade, ingredere ad domum Israelis, & loquere sermones meos inter eos. Quoniam tu non mitteris ad populum profundi labij aut grauis linguę, ad domum Israelis: nõ inquã ad

B populos multos profundi labij aut grauis linguę, quorũ uerba tu nõ intelligas: (omnino si [a]misissem te ad eos, ipsi audissent,) at domus Israelis nolũt audire te, quia me nolunt audire, eo q; uniuersa domus Israelis sint robusta fronte et duro corde. En reddidi faciem tuam fortem cõtra facies eorum, & frontem tuam fortem contra frontem eorum. Sicut adamantem, qui silice durior est, reddidi frontem tuam: ne igitur timeas eos, neq; terrearis à conspectu eorũ, quia domus con

C tumax sunt. Et dixit ad me, Fili hominis omnia uerba mea quæ loquar ad te excipe in cor tuũ, & audi auribus tuis, & uade atq; ingredere ad captiuos, ad filios populi tui, loquere ad eos, et dic eis, Sic ait DOMINVS deus, siue audiant, siue minus. Et sustulit me spiritus, & audiui post me uocẽ strepitus magni, Benedicta gloria DOMINI de loco suo. Sed & strepitũ alarũ [b]animalium sese mutuo contingentium, simulq; stridorem rotarum è regione eorũ: in summa, sonitum

D commotionis magnæ. Hic iterum sustulit me spiritus rapuitq; me, ut irem amarus in indignatione spiritus mei, et manus DOMINI apprehẽdit me. Veni itaq; ad captiuos (aceruum [c]nouarum frugum) sedentes iuxta fluuiũ Chabor, & ubi ipsi sedebant, sedi ego quoq; isthic inter eos [b]septem diebus desolatus. Et exactis septẽ diebus, factus est sermo DOMINI ad me in hunc modũ, Fili hominis speculatorem constitui te domui Israelis, audies igitur uerbũ ex ore meo, & diserte monebis eos ex me: quũ dixero ego impio, Certissime morieris, atq; tu non monueris eum diserte, neq; loquutus fueris diserte, dehortãdo impium à uia sua impia, ut uiuat, ille quidẽ impius morietur in iniquitate sua, sanguinẽ uero eius de

E manu tua requirã. Quod si tu diserte monueris impium, nec ille conuersus fuerit ab impietate sua, & à uia sua impia, peribit is in sua iniquitate, tuq; animã tuã liberasti. Quum iustus auerterit sese à iustitia sua, & fecerit iniquitatẽ, posueroq; offendiculum coram ipso unde ille moriatur, tu uero nõ monueris eum, morietur quidẽ ille in peccato suo, & iustitiarum eius quas fecit nulla erit recordatio, sed sanguinem eius de manu tua requiram. Quod si diserte monueris iustum, ut non peccet iustus, & is nõ peccauerit, certissime uiuet, quia præmonitus est, & tu

F liberasti animam tuam. Facta est aũt isthic super me manus DOMINI, & dixit ad me, Surge & egredere in campũ, & loquar ibi tecum. Surrexi itaq; & exiui in campum, & en ibi stãs gloria DOMINI, quemadmodum gloria quã uiderã ad fluuium Chabor, tum cecidi in faciem meam. Venit autem in me spiritus, collocauitq; me in pedes meos, loquutusq; mecũ dixit ad me, Ingredere, & includere in medio domus tuæ, Et tu fili hominis, ecce inijcient tibi funes, ut te illis ligent,

G non ergo egredieris inter eos. Ad hæc linguam tuam adhærescere faciam ad palatum tuum, ut obmutescas, & non sis eis uir qui eos redarguat, quoniã domus contumax sunt. Quum autem ego tecum loquutus fuero, aperiam os tuum, & dices ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Qui audit, audiat: & qui cessat, cesset, quia domus contumax sunt. CAP. IIII.

Iubetur

---

a Alij sic legunt, Si quidem misissem te, non te audissent.

b Supple audiui.

c Alij legũt, in Thel Abib. Quidã ad locum, quidam ad tempus referunt: symbolum est reliquiarum ex quibus seminariũ futuri populi.

b Alij legũt mœrens, alij tacitus, alij stupens, admirabũdus.

Infra 33.b

Supra 1.a

Iubetur propheta in typo quodā obſidionē urbis & futurā calamitatē exprimere.

TV uero fili hominis accipe tibi laterē, & pone eum ante te, & [a] inſculpe ſu- A
per eum urbem Ieruſalē, pone deinde obſidionē contra eam, extrue aduer
ſus eam propugnaculū, & affunde ei aggerē, caſtra pone cōtra eam, & pone con
tra eam per circuitū arietes. Cape tibi deinde ſartaginē ferream, poneq́ eam mu
rum ferreū inter te & inter ciuitatē, & dirige faciē tuam cōtra eam, eritq́ obſeſſa,
& oppugnabis eam. Signū hoc eſt domui Iſraelis. Et tu cubato ſuper latus tuū
ſiniſtrū, & pone iniquitatē domus Iſraelis ſuper ipſum, numero dierū quibus cu
bas ſuper ipſum, & [b] feres iniquitatē eorū. Ego enim dedi tibi annos iniquitatis B
eorum iuxta numerū dierum trecentos & nonaginta dies, feresq́ iniquitatē do
mus Iſraelis. Vbi uero expleueris illos, cubabis ſuper latus tuū dexterum ſecun-
do, & feres iniquitatē domus Iuda quadraginta diebus, diem pro anno, diem in
quam pro anno dedi illud tibi. Et diriges faciem tuam uerſus obſidionē Ieruſa
lem, & brachiū tuum erit exertum, prophetabisq́ contra eam. Ecce inieci tibi fu-
nes, ne uertaris de latere tuo in latus tuum, donec cōpleas tu dies obſidionū tua-
rum. Et ſume tibi triticum, hordeum, fabam & lentem, milium & [c] uiciam, & po C
ne illa in uaſe uno, ut facias tibi panem ex eis, pro numero dierū quibus tu cuba-
bis ſuper latus tuum, quem edas trecentis illis & nonaginta diebus. Porrò cibus
tuus quem comedes in pondere, uiginti ſiclorū ſit in diem, à tempore uſq́ in tem
pus comedes illum. Aquam quoq́ in menſura bibes, ſextā nempe partem Hin,
& bibes à tempore in tempus. Et placentā hordeaceam comedes, quam uidenti
bus illis coquas in ſtercoribus excrementi humani. Dixit autem DOMINVS,
Sic comedēt filij Iſrael panē ſuum immundum inter gentes inter quas ego pro- D
pellam eos. Et dixi, Ah DOMINE deus, ecce anima nunquā eſt polluta, mortici
num aut diſcerptū non comedi à iuuentute mea uſq́ nunc, & nō ingreſſa eſt ca-
ro corrupta in os meum. Et dixit ad me, Ecce dedi tibi fimū boum loco ſtercoris
humani, cum quo coquas panē tuum. Dixitq́ ad me, Fili hominis, ecce ego con
fringo baculum panis in Ieruſalē, & comedent panem in pondere & ſolicitudi-
ne, & aquas in menſura & ſtupore bibent. Propterea deficient pane & aqua, &
uaſtabuntur uir & frater eius, & cōtabeſcent in iniquitatibus ſuis. CAP. V.

Num. 14. f

Infra 5. d & 14. d

a Alij, exarabis.

b Feres pro repræſentabis, exprimes.

c Alij far interpretantur, alij ſiliginē.

Comprehenſio eſt, hoc eſt toto tempore obſidionis.

Expoſitio mali futuri adumbrati per ſuperiorem uiſionem.

ET tu fili hominis ſume tibi gladiū acutum, nouaculā tonſorū hanc ſume ti- A
bi, & traduc[eam] per caput tuum, & per barbam tuā. Deinde cape tibi lan-
ces libræ, & partire pilos, tertiā partem igni cōbures in [a] media urbe, poſtq̄ imple
ti fuerint dies obſidionis. Tertiam deinde partē accipe, & conſcindes gladio cir-
cunquaq́, tertiam partem diſpergas ad uentum, poſt hos diſtringā gladium. Et
accipias inde exiguum numerum, quæ in alas tuas conſtringas. Rurſus tolles ex
his quæ in medium ignis abijcias, eaq́ igne combures, ex his [b] ignis exibit con-
tra omnem domum Iſraelis. Sic dixit DOMINVS deus, Iſta eſt Ieruſalem, inter
gentes poſui eam, & in circuitu eius terras. Cōmutauit iudicia mea in impieta-
tem plus q̄ gentes, & ſtatuta mea plus q̄ nationes quæ circa eam ſunt, quoniam
iudicia mea repudiarunt, & ſtatuta mea, nec ambularunt in eis. Idcirco ſic dicit B
DOMINVS deus [Iſraelis,] Quandoquidē [c] turbulentiores eſtis gentibus quæ
circū uos ſunt, inq́ ſtatutis meis nō ambulaſtis, & iudicia mea non feciſtis, quin
ſecundū iudicia gentiū quæ circū uos ſunt non feciſtis. Idcirco ſic dicit DOMI-
NVS deus, Ecce me tibi, ego inquā edā in medio tui iudicia in oculis gentiū, fa-
ciam inquā in te quod non feci, & quod porrò nunq̄ ſum facturus, idq́ propter
omnes abominationes tuas. Siquidē patres comedent filios in medio tui, & filij
comedent patres ſuos, & edam in te iudicia & omnes reliquias tuas diſpergam
in omnem uentum. Idcirco uiuo ego, dicit DOMINVS deus, Si non propter

Cauſa iræ diuinæ.

Amplificat ſcelus per comparationem.

a In urbe picta aut ſculpta.

b Exire ignē, eſt oriri malum ex aliquo.

c Alij hamā pro opulentia ac multitudine uertunt.

c Turbulentiores, ſcilicet copia, ferocia, ſtrepitu, & fremitu, luxu, faſtu, ædificijs, opibus, &c.

C sanctuarium meũ, quod polluisti omnibus abominationibus tuis & cũctis execratiõibus tuis, ego quoq; succidã, nec parcet oculus meus, neq; ego miserebor. Tertia pars tui peste morietur, fameq; cõsumentur in te: tertia autem pars gladio cadent circum te: tertiam deinde partem dispergam ad omnem uentum, distringamq; gladium post eos. Et consummabitur furor meus, & requiescere faciam exæstuationem meam in eos, & consolationem accipiam, & cognoscent ꝙ ego DOMINVS loquutus sim in indignatione mea, quum perfecero furorẽ meum

D in eis. Et reddam te desolatam [ut sis] opprobrium inter gentes quę circũ te sunt, in cõspectu omnis prætereuntis. Erisq; opprobrio & blasphemiæ, [b] castigationi & stupori gentibus quæ circum te sunt, quum edidero in te iudicia in furore, in exęstuatione, & in increpationibus ęstus, ego DOMINVS loquutus sum. Quũ misero sagittas famis malas in eos, quæ sunt ad uastandũ, & quas ego immissurus sum ut perdam uos, & famem adijciam super uos, & confringam in uobis baculum panis. †Mittam præterea super uos malum, & bestias malas quæ te orbabunt, & pestem, ‖sed & sanguis transibit per te, atq; gladium adducam contra te: ego DOMINVS loquutus sum. Supra 4.d Infra 14.d

b Vel disciplinæ, uel exemplo.

CAP. VI.

Pœnam minatur populo Iudaico propter exteras religiones & idololatriam.

A FActus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciẽ tuam uersus montes Israelis, & propheta cõtra eos, dicesq;, Montes Israelis audite uerbum DOMINI dei, sic dicit DOMINVS deus montibus & collibus, torrẽtibus & uallibus, Ecce ego, ego inquã adduco contra uos gladiũ, & perdã excelsa uestra, & deuastabuntur altaria uestra, cõfringentur [a] idola uestra, & prosternã uulneratos uestros ante idola uestra, & dabo corpora filiorũ Israelis corã [b] idolis suis, disijciamq; ossa uestra circunquaq; iuxta altaria uestra. In cũctis habitationibus

B uestris uastabuntur ciuitates, & excelsa desolabũtur, ut & aræ uestræ [c] uastentur, ac culpã luant, cõfringantur & aboleantur idola uestra, & succidãtur imagines uestræ, deleanturq; opera uestra. Et cadet saucius in medio uestri, & scietis ꝙ ego sum DOMINVS. Reliquos tamen faciam aliquos, ut sint uobis qui euadãt gladium inter gentes, quũ disiecti fueritis ad terras. Recordabunturq; mei qui ẽ uobis euaserint, inter gentes apud quas captiui tenentur, ꝙ fractus fuerim ob cor illorum meretricium, ꝙ à me defecit perfide, ob oculos eorũ meretriceos scortan-

C tes post idola sua. Hiq; [pudore &] mœstitia adficientur in faciebus suis propter mala quæ designarunt in cunctis abominationibus suis. Et cognoscent ꝙ ego sum DOMINVS, ꝙ non inuanum loquutus sim, ut adducerem super eos calamitatẽ hanc. Sic dicit DOMINVS deus, Percute manu tua, & concute pede tuo, & dic, Ah super omnes abominationes malas domus Israelis, qui cadẽt gladio, fame & peste. Qui longe abest, peste morietur: qui prope, gladio cadet: relictus autem & obsessus, fame morietur, compleboq; furorem meum in eis. Et cogno-

D scetis ꝙ ego sum DOMINVS, quum fuerint uulnerati eorum in medio idolorum suorum per circuitum altarium eorũ, in omni colle excelso, & in omnibus uerticibus montium, & sub omni arbore frondosa, & sub omni quercu cõdensa, & in loco ubi suffitũ fecerunt omnibus idolis suis odore suaueolenti. Extendam enim manum meam super eos, & ponam terram in desolationẽ & stuporem, à deserto usq; in Diblath, in cunctis habitationibus eorum, ut sciant quod ego sum DOMINVS.

Prosopopœia. Infra 36.a

a Hamanim quidam à sole deducũt, solis imagines: sed uidetur ab incalescendo esse solatia amoris uestri, imagines quæ referunt amatum.
b Ebr. Stercora uestra pro idolis.
c Alij legunt, prosanabuntur.

CAP. VII.

Minatur iudicium diuinum uniuersis incolis terræ, propter grauissima scelera, idq; iam imminere.

A FActus est sermo DOMINI ad me in hunc modũ, Et tu fili hominis, sic dicit DOMINVS deus, Terræ Israeliticæ finis, uenit finis super quatuor [a] plagas terræ. Nũc finis super te, & mittã iram meam in te, & iudicabo te iuxta uias tuas,

a Ebr. Alas.

daboq;

daboq; super te omnes abominationes tuas. Et non parcet tibi oculus
meus, neq; miserebor, sed uias tuas dabo sup te, & abominationes tuæ
erũt in medio tui, & scietis q; ego DOMINVS. Sic dicit DOMINVS B
deus, En calamitas calamitatẽ excipit, finis adest, uenit finis, excitatus
est super te, ecce uenit, uenit inquã corona super te, ô habitator terræ, ue
nit tempus, [&] prope est dies tumultus, & non [erit][b] clamor montiũ.
Nunc prope est [ut] effundam furorem meum in te, & complebo iram
meam in te, atq; iudicabo te secundũ uias tuas, daboq; super te omnes
abominationes tuas. Et nõ parcet oculus meus, neq; miserebor, sed da C
bo tibi secundũ uias tuas, & abominationes tuæ erũt in medio tui, scie-
tisq; q; ego sum DOMINVS percutiẽs. Ecce dies, ecce uenit, exiuit[c] co
rona, floruit baculus, germinauit confidentia. Violentia excreuit in ba
culũ impietatis, nullus ex[d] eis, nihil ex opulentia eorũ, nihil de strepitu
eorũ, nec erit luctus in eis. Venit tempus, accessit dies, ut emens nõ læte
tur, nec uendens contristetur, quoniã furor est super omnẽ opulentiam D
eius. Siquidẽ uendens ad rem[e] uenditã non redibit, etiamsi adhuc uiui
superessent. Quoniã uisio[f] super omnẽ opulentiam eius nõ reuertetur,
nec quisq; uitam suam in iniquitate sua roborbait. Classicũ canent præ
parando omnia, nec erit qui ad præliũ eat, quia ira mea super omnem
multitudinẽ eius. Foris gladius, pestis atq; fames intus: qui in agro est,
gladio interibit: & qui in ciuitate, hunc deuorabit fames & pestis. Qui
reliqui facti fuerint ex eis euadentes scilicet, erunt in montibus sicut co E
lumbæ conualliũ, omnes fremẽtes quisq; in iniquitate sua. Omnes ma
Esaiæ 15. a nus remittẽt, & omnia genua[g] difluent ut aquæ. Accingent † saccos, &
Ierem. 48. f operiet eos terror: omnes uultus pudefiẽt, & in omnibus capitibus erit
Pro. 11. a caluitiũ. Argentum suũ in plateas abijcient, & aurũ eorum[h] in disiectio
Sopho. 1. d
Eccli 5. c nem erit: argentum eorũ & aurum eorũ non poterit eos liberare in die
furoris DOMINI: animã suam non satiabunt, neq; uiscera sua imple-
bunt, eo q; offendiculũ iniquitatis suæ fuit. Et[i] pulchritudinẽ ornamen F
ti sui ad superbiã cõuertit, & fecerũt ex eo imagines abominationis suæ
& idola sua, idcirco dedi eis illud in disiectionẽ. Tradidi ipsum in ma
num alienorũ ut diriperent, & impijs terræ in spoliũ, qui ipsum propha
nabunt. Auertã quoq; faciem meam ab eis, & uiolabũt[k] arcanũ meum,
ingredientur in illud grassatores, & cõtaminabunt ipsum. Fac[l] conclu
sionẽ, quia terra plena est iudicio sanguinũ, & ciuitas plena est uiolen-
tia. Adducã ergo[m] pastores gentiũ, qui occupabunt domos eorũ, & effi G
ciam ut cesset superbia potentũ, & prophanabuntur[n] sacella eorum. Ex
cidium uenit, & quærent pacẽ, & non erit. Calamitas alia super aliam
ueniet, & erit rumor super rumorem. Et inquirent uisionẽ à propheta,
& lex peribit à sacerdote, atq; consiliũ à senioribus. Rex mœrore se con
ficiet, princeps induet desolationẽ, & manus populi terræ cõturbabun
tur. Iuxta uias eorum faciam eis, & secundum iudicia eorum iudicabo
eos, ut cognoscant q; ego sum DOMINVS. CAP. VIII.

Ostenduntur prophetæ per uisiones grauißima Iudæorum scelera.

FActum est aũt in anno sexto, sexto [mense,] in quinta mẽsis, ut sede A
rem in domo mea, & seniores Iuda sederẽt corã me, cecideretq; ibidẽ
sup me manus DOMINI dei. Et uidi, & ecce similitudo[a] ueluti ignis,
ab aspectu lumborũ eius & infra ignis, à lumbis aũt eius supraq; tanq̃
aspectus splendoris sicut aspectus Hasmal. Et extẽdit formã manus, &
Dan. 15. c accepit † me cincinno capitis mei, et tulit me[b] spiritus inter terrã, & inter

b Non erit echo resonans, nam id fit in rebus secundis.

c Quidam hæc ad Babylonium referenda censent, quidã ad populum Iudaicum.

d Subintelligitur uerbũ, euadet.

e Intellige in anno iubileo, nam tum quisq; ad sua redibat.

f Visio prophetica, id est, quod minatur propheta ex reuelatione dei, quod opulentia eorum sit perdenda: non redibit, scilicet uacua, sed perficietur: nõ erunt duntaxat uerba, sed res sequetur. Nec est ut quisq; tueatur uitam suam opibus aut iniquitatibus suis.

g Alij sic, & fortè melius, & ad omnia genua ibunt aquæ: in magno enim metu urina difluit.

h Alij legunt, in immunditiam, hoc est, contemptibile erit aurũ.

i Alij, Decus monilis sui. Quidam sic legunt, Et decus monilis sui, quod ipse deus ipsis dederat ad magnificentiã, ipsi uerterunt in idola, &c. Alij legunt, Et decus mundi sui.

k Vel, adytum meum.

l Alij legunt perturbationẽ, alij cõfixionem, alij catenam, quasi propheta significaret eos capiendos: sed Hieronymus dicit conclusionem, hoc est, collige omnia in breuem summam.

m Alij, malos gentium.

n Vbi nos sacella, alij dicũt sanctuaria.

Quatuor deinceps capita cohærent. Protrahuntur Iudæorũ scelera, uariæ sunt uisiones ad terrorem malorũ, consolationemq; piorũ, & quædam dicuntur quæ ad tempora Christi pertinent.

a Quidam pro esch ignis, legunt isch uiri, ut uiderit imaginem uiri qui extenderit manum.

De Hasmal dictũ est sup. 1. cap.

b Alij legunt, uentus.

cœlum, duxitq; me Hierosolymã in uisionibus dei, ad ostiũ portæ inte-
rioris quæ respicit ad Aquilonẽ, ubi erat collocatum simulachrũ zelum
[c]prouocantis. Et ecce ibi gloria dei Israelis iuxta uisionẽ quam uiderã
in planitie. Et dixit ad me, Fili hominis, attolle quæso oculos tuos uer-
C sus Aquilonẽ: & leuaui oculos meos uersus Aquilonẽ, & ecce ab Aqui
lone iuxta portam aręerat simulachrũ illud ęmulationis in introitu. Et
dixit ad me, Fili hominis, an nõ uides tu quid illi faciant? abominatio-
nes magnas quas hic facit domus Israel, ut ego longius recedam à san
ctuario meo? Sed uerte [te,] adhuc uidebis abominationes maiores.
Duxit itaq; me ad ostiũ atrij, & uidi, & ecce foramẽ quoddam in parie
D te. Et dixit ad me, Fili hominis, fode obsecro parietem: & perforaui, &
ecce ostiũ quoddam. Tum dixit ad me, Ingredere, & uide abominatio-
nes malas quas illi hic faciunt. Ingressus igitur uidi, & ecce forma om
nium reptiliũ & iumentorũ abominandorũ, atq; uniuersa idola domus
Israel sculpta in pariete circũquaq;. Et septuaginta uiri seniores domus
Israelis, & Iaazanias filius Saphan stabat in medio eorũ qui stabant co
E ram illis: quisq; habebat acerram suam in manu sua, & uapor nebulæ
suffitus ascendebat. Et dixit ad me, Vidisti fili hominis quę seniores do
mus Israelis designent in tenebris, quisq; in penetralibus suæ imagina-
tionis? quia dicũt, DOMINVS nõ uidet nos, dereliquit DOMINVS
terram. Et dixit ad me, Conuerte [te,] & uidebis adhuc maiores abomi
natiões quas ipsi designãt. Et introduxit me ad ostiũ portæ domus DO
F MINI quæ est ad Aquilonẽ, & ecce sedebant ibi mulieres plangentes
Thamus. Et dixit ad me, Vidistine fili hominis? adhuc te uertas, uidebis
abominationes maiores q̃ has. Et introduxit me in atriũ domus DO-
MINI interius, & ecce iuxta ostiũ templi DOMINI [b]inter uestibulũ &
inter altare [erant] fermè uigintiquinq; uiri, quorũ dorsa [uersa erant]
ad templũ domini, facies uero eorũ ad Orientem, & hi adorabant ad or
G tum solis. Et dixit ad me, An non uidisti fili hominis? Num leue est do Amplificatio sceleris.
mui Iuda designare abominationes quas hoc in loco faciunt? quando
quidem terrã impleuerunt uiolẽtia, & denuo huc redeunt ut me ad ira-
cundiã prouocent, & ecce adhibent [c]ramũ naribus suis. Et ego quoq;
in exæstuatione [mea] agã, non parcet oculus meus, neq; miserebor: &
quũ clamauerint uoce magna ad aures meas, nõ exaudiã eos. IX.

Describitur supplicium quod propediem imminet sceleratis, interim pij suam consolationem habent.

A ET clamauit in auribus meis uoce magna, dicẽs, Appropinquate q
estis [a]constituti præsides urbis, & quisq; arma quibus uastet, manu
sua habeat. Et ecce sex uiri uenerunt de uia portę superioris quę respicit
Aquilonem, & quisq; habebat arma quibus dissiparet in manu sua: de
inde erat uir unus in medio eorum indutus lineis, & [b] atramentarium
scriptorium [hærebat] ad lumbos eius: hi ingredientes steterunt iuxta
altare æneum. Et gloria dei Israelis sublata erat à Cherub super quem
B fuerat, ad [c]limen ædis, & clamauit ad uirũ illum qui erat indutus lineis,
& qui atramentarium scriptoriũ habebat ad lumbos suos. Et dixit DO
MINVS ad eum, Transi per mediam urbem & per Ierusalem, & signa
to Tau in frontibus uirorum gementium & dolentium propter uniuer Apoc. 7. a
sas abominationes factas in medio eius. Et ad illos dixit in auribus
meis, Transite in ciuitate post istum, & percutite: non parcat oculus ue
ster, neq; misereamini, senem, iuuenem, uirginem, pubem & mulieres
trucidetis

c Kana & Makne quidã à possi dendo deducunt, quod idolum possederit locum sanctum: alij alia comminiscuntur. Sed Hieronymi sententia nobis non improbatur de thamus.

b Videtur ulam, quod aliàs porticum seu uestibulum significat, pro atrio poni quod est ante adytum, in quo promiscuum est uulgus.

c Alij legunt foetorem. Varia dicunt hic, uidetur adorationis quoddam fuisse genus, ut ramo aliquo idola tangerent, deinde ori suo admouerent: quidam codices habent api, ori uel nari meo.

a Ebr. Constitutiones urbis per metonymiam pro præfectis militum, quos Nabuchodonosor propediem erat missurus contra urbem ut eam perderẽt: quidam legunt, uisitationes.

b Alij pinatiũm, seu pugillarem habent.

c Miphran potest etiam spatium esse quod est inter hechal & arã.

trucidetis ad internetionem: ſuper quencunꝗ uero Taf fuerit, ad hunc ne acceſſe O
ritis: Incipite autem à ſanctuario meo. Inceperunt ergo à uiris ſenioribus qui
erant ante ædem. Et dixit ad eos, Contaminate ædem, & implete atria interfe-
ctis. Exite: & exierunt, & percuſſerunt in ciuitate. Et factum eſt quum illi percu
terent, ut ego ſuperſtes manerem, caderemꝗ in faciem meam, clamāſꝗ dicerem,
Ah DOMINE deus, num tu perdes uniuerſas reliquias Iſraelis, dū effundis fu-
rorem tuum ſuper Ieruſalem? Et dixit ad me, [b] Iniquitas domus Iſraelis & Iuda D
ſupra modum magna eſt, impletaꝗ eſt terra ſanguinibus, & ciuitas plena eſt [c] de
fectione, quia dixerunt, Reliquit DOMINVS terram, & DOMINVS non ui-
det. Quapropter etiam ego non miſerebor, neꝗ parcet oculus meus, ſed uiam
eorum rependam in caput eorum. Et ecce uir ille qui indutus erat lineis, quiꝗ
habebat atramentarium in lumbis ſuis reſpondit uerbum, dicens, Feci ſicut præ-
cepiſti.

b Alij legunt, uiolentia hamas.
c Defectione, ſcilicet à deo uero ad idola.
c Muta uarie exponunt, aliqui declinationem ſcilicet iuris aut iudiciorum, alij à mot deducunt baculum intelligentes quo pauperes deprimuntur, ſenſus in idē recidit.

CAP. X.

Oſtenditur quomodo deus deſerturus ſit impios, non ſponte, ſed coactus ipſorum malitia, urbem & templum concremandam.

Exod.24. ET uidi, & ecce in extenſione quæ erat ſuper caput Cherubim tanquam lapis A
[a] ſapphiri, & ueluti aſpectus ſimilitudinis ſolij apparentis ſuper eos. Et dixit
ad uirum lineis indutū, dixit inquam, Ingredere [b] intra rotam ad Cherub, & im-
ple uolas tuas prunis de medio Cherubim, & ſparge ſuper urbē, et ingreſſus me
uidente. Cherubim aūt ſtabant à dextris ædis, dum ingrederetur uir iſte, & nu-
bes impleuit atrium interius. Et ſublata eſt gloria DOMINI ab ipſo Cherub ad
limen ædis, & repleta eſt domus nube, & atriū plenū fuit ſplendore gloriæ DO-
MINI. Et ſonitus alarū Cherubim auditus eſt uſꝗ ad atrium exterius quaſi uox
dei omnipotentis dum loquitur. Et factū eſt quum ipſe præcepiſſet uiro qui erat B
indutus lineis, & diceret, Accipe ignē intra rotam intra Cherubim, ut ueniret &
ſtaret iuxta rotā. Tum miſit Cherub manū ſuam de medio Cherubim, ad ignem
qui erat inter Cherubim, & tollens poſuit in uolas illius qui erat indutus lineis,
qui accipiens exiuit. Et uiſa eſt in Cherubim ſimilitudo manus hominis ſub alis
eorū. Et uidi, & ecce quatuor rotæ iuxta Cherubim, rota una iuxta Cherub unū,
& rurſus rota una iuxta Cherub unū, & aſpectus rotarū fuit inſtar aſpectus lapi
dis Tharſis. Porrò aſpectus eadē ſimilitudo quatuor ipſis, ac ſi eſſet rota in rota.
Quumꝗ irent, ad quatuor quadraturas ſuas ibant: nō reflectebāt eundo, ſed ad
Infra 1.c locū quē reſpiciebat caput, poſt illud ibant, neꝗ reflectebant dū irent. Et omnis C
[c] caro eorum, & tergum eorū, & manus eorum, & alę eorū, atꝗ rotæ plenę erant
oculis circunquaꝗ ad quadraturas ipſorū rotarum ipſarum. Porrò rotas ipſas
[d] uocauit Gilgal in auribus meis. Erātꝗ ſingulis quaternæ facies, facies una erat
facies Cherub, facies ſecūda facies hominis, tertia facies leonis, & quarta aquilę.
Et eleuati ſunt Cherubim, hoc idem animal quod uiderā iuxta fluuiū Chabor.
Quum incederent Cherubim, ibant iuxta eos & rotę: & quum Cherubim eleua
rent alas ſuas in altum de terra, non reuertebantur rotæ etiam ipſę quæ prope il
los. Quum ſtarent illi, hæ conſtiterunt: & quum eleuarentur illi, eleuabantur &
ipſæ: erat enim in eis ſpiritus animalis. Et exiuit gloria DOMINI à limine do- D
mus, & conſtitit ſuper Cherubim. Et leuātes Cherubim alas ſuas, eleuati ſunt de
terra coram oculis meis: & dum egrederentur erant rotę iuxta eos, ſteteruntꝗ ad
oſtiū portæ domus DOMINI orientalis, & gloria dei Iſraelis erat ſuper eis de-
Supra 1.a ſuper. Hoc idem animal eſt quod uideram ſub deo Iſraelis ad fluuium Chabor.
Et cognoui ꝗ Cherubim eſſent, Quaternæ facies ſingulis, & quaternæ alæ ſin-
gulis, atꝗ ſimilitudo manuum hominis ſub alis eorum. Similitudo autem uul-
tus eorum ſunt uultus illi quos uideram ad fluuium Chabor: aſpectus eorū &
ipſi, quiſꝗ ibant recta antrorſum.

a Solium ſapphirinum firmamentum cryſtallinum.
b Alij legunt, ſub.
c Caro pro ſubſtantia tropice dicitur.
d Alij legunt, & uocabat ô rota.

CAP. XI.

Exprobrat Iudæis contemptum legis diuinæ, neglectum iustitiæ, & pauperum oppreßionem pro his pœnam intentat, interim læta promittens pijs.

A SVstulit aũt me spiritus, & introduxit me ad portam orientalem domus DOMINI, quæ respicit ortũ, & ecce erant in introitu portę uigintiquinq; uiri, inter quos uidi Iasaniam filiũ Asur, & Palatiam filium Benaiæ, principes populi. Et dixit ad me, Fili hominis, isti sunt uiri qui cogitant prauitatẽ, & moliũtur consilium prauũ in hac ciuitate. Dicunt enim, Non [a]est prope, ædificandæ domus, hęc est olla, & nos caro. Idcirco uaticinare contra eos, uaticinare fili hominis. Et cecidit super me spiritus DOMINI, & dixit ad me, Dic, Sic ait DOMINVS, Sic quidẽ dixistis ô domus Israel, ac [b]affectiones animi uestri ego noui: multiplica-
B stis interfectos uestros in urbe ista, quin plateas eius implestis interfectis. Proptere a sic dicit DOMINVS deus, Interfecti uestri quos posuistis in medio eius, hi caro sunt, & ipsa olla est, uos aũt educam de medio eius. Gladiũ timuistis, gladiũ inducã sup uos, dicit DOMINVS deus. Et educã uos ex ea, & tradã uos in manũ alienorum, & [c]iure uobiscũ agam. Gladio cadetis, ad limitem Israelis iudicabo uos, ut cognoscatis q ego sum DOMINVS. Hęc uobis nõ erit olla, nec uos eritis intra eã, ut caro ad limitẽ Israelis iudicabo uos, ut sciatis q ego DOMINVS, q in institutis meis non ambulastis, & iudicia mea non fecistis, sed secundũ morem gentiũ quæ circum uos sunt, fecistis. Factũ est autem quum prophetarem,
C ut Palatias filius Benaię moreretur, tum cecidi in faciem meam, & clamaui uoce magna, dicens, Ah DOMINE deus, num tu consummationẽ facies reliquiarũ Israelis? Factusq; est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, fratres tui, fratres inquam tui, uiri qui iure [d]propinquitatis tibi [iuncti sunt,] & omnis domus Israelis uniuersa ea, ad quos dixerunt habitatores Ierusalem, [e]Discesserũt procul à DOMINO, hæc terra nobis, ut eam occupemus, data est. Idcirco dic, Sic dicit DOMINVS deus, Etiamsi eos procul abegerim in gẽtes, etiãsi disperserim eos in terras ad quas uenerunt, fui tamen eis paululũ ad sanctuarium, in nationibus ad quas uenerunt. Propterea dic, Sic ait DOMINVS deus, Ego cõgregabo uos de populis, & colligam uos de terris in quas dispersi estis, & dabo uobis terram Israelis. Et uenient illuc, & tollent omnia [f]idola eius, & omnes abominationes
D eius ex ea. Dabo quoq; eis cor unũ, & spiritũ nouum dabo in uisceribus eorum: auferam cor lapideum de carne eorũ, & tribuam eis cor carneum, ut ambulẽt in institutis meis, & custodiãt iudicia mea, faciantq; ea, & erunt mihi populus, ego uero ero eorum deus. Quod si quorundam cor aut corda spurcitias suas & abominationes suas sectari perrexerint, repẽdam uiam eorum in caput eorum, dicit DOMINVS deus. Eleuarunt itaq; Cherubim alas suas, & rotæ è regione ipsorum, & gloria dei Israelis super eos superne. Ascenditq; gloria DOMINI de medio urbis, & stetit super montem qui est ad Orientem ciuitati. Et spiritus sustulit me, atq; introduxit me in Chaldęam per uisionem in spiritu dei ad captiuos, recessitq; à me uisio quam uiderã. Et loquutus sum ad captiuos omnes sermones DOMINI, quos ostenderat mihi.

a Scilicet malum uel calamitas.

b Ebr. Ascensiones spiritus uestri, uel gradus.

c Ebr. Faciam in uobis iudicia.

Supra dixerat eos non fecisse iuxta ritus gentium, hic dicit fecisse: sed supra intellexit de uirtutibus gentium natura insitis, hic uero de idololatria & de sceleribus.

d Ebr. Viri uindiciarum tuarum. Gaal significat eum qui iure propinquitatis mortuo fratri semen excitat, aut uindex sanguinis, qui relictam hæreditatẽ iure sibi uendicat.

e Longe recesserunt, uel ut alij uolunt, discedite. Hæc uerba quidam ad Chaldæos insultantes captiuis referunt, alij ad ciues urbis Ierusalẽ, qui fratres in Babylonem sub Iechonia abductos sic abijciunt.

f Ebr. Spurcitias suas, intelligit autem idola.

Iam post minas læta quædã promittit pijs, quæ partim sub Nehemia præstita sunt, plenissime in regno Messię. Iere. 13. f Infra 36. f Consolatio & promissio ad fideles pertinet, interim infideles nõ carebunt sua pœna, ut nemo insolescat aut securus uiuat.

CAP. XII.

Paradigmate ostenditur prophetæ, quomodo urbs sit diuturna obsidione grauiter premenda, atq; demum capienda.

A FActus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, tu habitas in medio domus rebellis, qui oculos habent ad uidendũ, & nõ uident: aures habent ad audiendũ, sed non audiunt, quia domus rebellis sunt. Et tu fili hominis fac tibi [a]instrumenta migrantibus adcommoda, & migra in die corã oculis eorum, migrabis de loco tuo ad locũ alium uidentibus illis, si fortè uideant, quia domus rebellis est. Et efferes instrumenta tua ut uasa ad transmigrationẽ parata, idq; in-
B terdiu corã oculis eorum, & tu egredieris sub uesperam coram oculis eorum, ut solent

a Ebr. Vasa transmigrationis.

ſolent egredi qui aliò emigrant. Ante oculos eorum perfode tibi parietem, & effer
per ipſum, & uidentibus ipſis baiula ſuper humerũ, & effer in caligine, facie tua
obtecta, nec terrã aſpicias, quoniam dedi te portentum domui Iſraelis. Feci ergo
ſic quemadmodum iuſſus fueram, nam inſtrumenta mea ut ſolent qui emigrãt
interdiu exportaui, ſub ueſperam aũt manu mihi foramen in pariete effodi, atq; C
baiulaui ſuper humerũ in [b] caligine ipſis cernentibus. Et factus eſt ſermo DOMINI
ad me mane, dicẽs, Fili hominis, an nõ dixerunt ad te domus Iſraelis, domus
rebellis, quid tu facis? Dic ergo ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, [c] Onus
iſtud principis eſt qui eſt in Ieruſalẽ, atq; totius domus Iſraelis qui ſunt in medio
eorum. Dic, Ego portentũ ueſtrum, ſicut feci, ſic fiet eis: tranſmigrabunt & in captiuitatem
abibunt, & princeps qui eſt in medio eorum, ſuper humerũ baiulabit in caligine,
& egredietur per parietẽ quem perfoderunt, ut efferrent per eum, faciem D
ſuam operiet, ne oculo ſuo terrã aſpiciat. At ego expandã ſuper eum rete meum,
inq; ſagena mea capietur, ducamq; eum Babylonẽ in terram Chaldæorum, quam
tamen non uidebit, & ibi morietur. Et omnes per circuitũ qui ei auxilio fuerũt,
omnesq; [d] copias eius diſpergam in omnẽ uentum, & gladium diſtringam poſt
eos, & ſcient quòd ego DOMINVS, dũ diſſipauero eos inter gentes, & diſperſerim
eos in terras. Porrò reliquos faciam ex eis [e] paucos uiros, à gladio, fame, peſte, ut
enarrent omnes abominationes ſuas inter gentes, ad quas uenient, & ſciant quia
ego DOMINVS. Et factus eſt ſermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pa E
nem tuum in cõmotione edes, & aquas tuas cum fremitu & formidine bibes, di
ceſq; ad populũ terræ, Sic dicit DOMINVS deus de habitatoribus Ieruſalẽ, & de
terra Iſraelis, Panem ſuũ in formidine comedent, & aquam ſuã in uaſtatione bi
bent, eo quòd terra eius redigatur in ſolitudinẽ, ne ultra plena ſit, propter uiolẽtiam
omnium habitantiũ in ea. Ciuitates habitatæ deſolabuntur, & terra uaſta erit, ut
ſciatis quòd ego ſum DOMINVS. Iterũ factus eſt ſermo DOMINI ad me, Fili ho F
minis, Quid ſibi uult hoc prouerbium quod inter uos uertitur in terra Iſraelis?
quum dicitis, Protrahuntur dies, & peribit omnis [f] uiſio. Propterea dic ad eos, Sic
dicit DOMINVS deus, Efficiã ut ceſſet prouerbiũ iſtud, ut ultra nõ utentur eo
in Iſraele, quin potius loquere ad eos, Imminent dies illi, & quidqd præuiderunt
[prophetæ.] Vltra enim non erit omnis uiſio uana, & diuinatio blãda in medio
domus Iſraelis. Quoniam ego DOMINVS loquar, & quodcunq; loquar, effi
ciam: nõ differetur ultra, quin in diebus ueſtris, ô domus rebellis, loquar uerbũ, G
& perficiã illud, dicit DOMINVS deus. Et factus eſt ſermo DOMINI ad me,
dicẽs, Fili hominis, ecce qui ſunt de domo Iſraelis, dicunt, Viſio quam ille uidet
in dies multos atq; in tempora longa, prophetat eam. Idcircò dic ad eos, Sic dicit
DOMINVS deus, Nequaquam differentur omnia uerba mea, ſed uerbũ quod
loquar fiet, dicit DOMINVS deus.

CAP. XIII.

Taxantur falſi prophetæ, oſtenditur exitus & pœna eorum, atque eorum qui eos audiunt.

ET factus eſt ad me ſermo DOMINI in hunc modũ, Fili hominis, uaticinare A
contra prophetas Iſraelis, qui prophetant, & dic ad eos qui ex corde ſuo pro
phetant, Audite uerbũ DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus, Væ prophetis ſtul
tis, qui eunt poſt ſpiritum ſuum, quũ nihil uiderint. Tanquã uulpes in deſertis
facti ſunt prophetæ tui, ô Iſrael, nõ aſcendiſtis in rupturas, [a] neq; ſepiuiſtis ſepem
pro domo Iſraelis, ut ſtaretis in prælio in die DOMINI. Viderunt uanitatem, &
diuinationem mendacẽ, dicentes, DOMINVS dixit, quũ DOMINVS non mi
ſerit eos, [b] ſperantq; uerbũ ratum fore. An non uiſionem uanam uidiſtis, & diui
nationem mendacẽ dixiſtis, & dixiſtis, Dicit DOMINVS, quum ego non dixe
rim? Propterea ſic dicit DOMINVS deus, Quandoquidẽ uanitatẽ loquuti eſtis,

Infra 17. f & 32. a

b In caligine, id eſt, clam, furtim.

c Onus eſt graue uaticinium, infauſtum, triſte. Vt Eſaiæ 13.

d Ala exercitus militaris.

Seruantur pauculi non ſuo merito, ſed ut ſcelera ſua inter gentes agnoſcant, & prædicent diuinam iuſtitiam.

e Viros numero dicit Ebræus. i. paucos, ut Latini in cõtrario ſenſu innumeros dicũt, id eſt, multos ſine numero.

f Viſum uel uiſio pro prophetia, ut Eſa. 1.

Crebra perſonæ mutatio.

a Lo repetitur per zeugma.

b Alij legunt, faciũt ſperare, hoc eſt, uanis ſpebus lactãt plebem, fore ut uerbum quod ipſi loquũtur, ratum fiat: alij ſic exponunt, languent in præſtando uerbum.

B & uidiſtis mendaciũ,idcirco ecce ego contra uos,dicit DOMINVS deus, & erit manus mea cõtra prophetas qui uident uana,& diuinãt mendacia,in arcano populi mei non erunt,& in[c]albo domus Iſraelis nõ ſcribentur, neq; uenient ad terram Iſraelis,& ſcietis quia ego DOMINVS deus.[d]Iam ob id quod ſeduxerunt populum meũ,dicentes,†Pax,quũ non ſit pax:&[e]ipſe ędificat parietem,[f]ipſi uero cruſtã inutilem oblinunt. Dic ad eos qui inutili cruſta oblinũt,q[g] caſurus ſit, Erit imber inundans,& uos lapidibus grandinis cadetis,& uentus procellę diſrumpet. Et ecce muro cadente,an nõ dicetur ad uos,Vbi eſt tectoriũ q̃d obduxiſtis? Propterea ſic dicit DOMINVS deus, Ego efficiã ut uentus procelloſus irrumpat in furore meo,& ſit imber inundans in ira mea,& lapides grãdinis in calore meo ad perdendũ. Ego euertã parietem quẽ uos cruſta inutili incruſtaſtis, & ad C fligam eum ad terrã,& retegetur fundamentum eius,& cadet,& uos cõficiemini in medio eius,& ſcietis q ego DOMINVS. Et cõplebo furorẽ meum in pariete,& in his qui eum incruſtant tectorio[h]inutili,dicãq; ad uos, Non eſt paries, neq; qui eum incruſtarunt. Prophetæ Iſraelis prophetãt Hieroſolymę,& uident ei uiſionẽ pacis,quũ non ſit pax,dicit DOMINVS deus. *Et tu fili hominis,pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetãt ex corde ſuo,& uaticinare cõtra eas, & dicas,Sic dicit DOMINVS deus, Vę his qui conſuunt puluillos ſub omnes cubitos manuũ,& faciunt[i]ceruicalia ad caput omnis ſtaturæ, ad uenandũ animas,num capietis animas populi mei,& animas quę ad uos [ueniũt] uiuificabitis? Vos prophanaſtis me corã populo meo propter pugillos hordei, & propter fragmenta panis, ad interficiendum animas, quas neci dare non de-D bueratis,& ad uiuificandũ animas,quibus uitã promittere non debueratis,dum uos mentimini populo meo qui auſcultãt mendacio. Propterea ſic dicit DOMINVS deus,Ecce ad puluillos ueſtros quibus uos ibi uenabimini animas ut ſint uolantes,ego conſcindã eos de brachijs ueſtris,& dimittam animas quas uos uenamini,animas [k] aduolantes [uobis.] Conſcindam quoq; ceruicalia ueſtra,& eruam populũ meum è manu ueſtra,ut nõ ſint ultra in manu ueſtra ad uenationem,& ſcietis q ego ſum DOMINVS. Quandoquidẽ mœrore affeciſtis cor iuſti mendacio, quum ego eum mœrore nõ affecerim, & roboratis manus impij, quo minus reuertatur à uia ſua mala,ut ſeruetur uiuus. Propterea non uidebitis ultra uanitatem,& diuinationem non diuinabitis,ſed liberabo populũ meum è manu ueſtra,& ſcietis q ego DOMINVS.

CAP. XIIII.

Prima pars huius capitis criminatoria eſt, eorum qui ueniunt nõ ſyncero animo ad audiendum uerbum dei,ſed uomicam habent in pectore: Altera refellit opinionem falſam,quod aliena iuſtitia ſeruet impios.

A VEnerunt autem ad me quidã uiri de ſenioribus Iſraelis, & ſederunt coram me. Factuſq; eſt ſermo DOMINI ad me in hanc ſententiã,Fili hominis,uiri iſti paſſi ſunt aſcendere[a]idola ſua ad cor ſuum, & offendiculũ iniquitatis ſuæ poſuerunt corã facie ſua. Num conſultus interrogabor eis? Idcirco loqueris ad eos,ac dices eis,Sic ait DOMINVS deus, Quicunq; de domo Iſraelis fuerit,qui aſcendere patitur ſordes ſuas in cor ſuũ,poſueritq; offendiculũ iniquitatis ſuę co B ram facie ſua,& uenerit ad prophetã,ego DOMINVS adductus ſum ut reſpondeam ei,uenit in multitudine ſordiũ ſuarum,ut deprehendã domũ Iſraelis in corde eorũ,qui alienati ſunt à me propter fœditates ſuas. Propterea dic ad domum Iſraelis,Sic dicit DOMINVS deus, Cõuertimini,&[b]auertite ab immundirijs ueſtris,&ab omnibus abominationibus ueſtris auertite facies ueſtras. Quoniã quicunq; de domo Iſraelis, & de peregrino q habitat in Iſraele, q abalienatus fuerit C à me, & paſſus fuerit aſcẽdere ſordes ſuas in cor ſuũ,poſueritq; offendiculũ iniquitatis ſuæ ante faciem ſuam, & uenerit ad prophetã conſulturus me per eum,ego

DOMINVS

Marginal notes:

c Ebr. In ſcripto uel in ſcriptura.
d Ebr. Propterea & propterea.
† Schalom Ebræis pacem ſignificat, incolumitatem, tranquillitatem, ſalutem, &c.
e Ipſe, ſcilicet populus.
f Ipſi, ſcilicet falſi prophetæ: uel ſimpliciter intellige hęc de pſeudoprophetis, quorũ quidam ædificant, alij tectoriũ in ſulſum obducũt. Allegorica ſunt omnia. Quod ingenioſi proferũt, hoc alij ornãt, & mutuas operas conferunt.
g Caſurus. ſ. paries.
h Ebr. Inſulſo.
* Non ſolum uiri erãt in populo dei qui falſa doctrina ſeducebant, ſed & fœminæ, quas hic taxare uidetur. Vel uiros uocat mulieres, ut grauior ſit contemptus, homines nihili & molles, qui lingua tantum ualeant.
i Alij legunt, pepla ſuper caput.
k Alij legunt, uolatiles. i. inconſtantes.

Veniunt illi ad prophetam ſciſcitantes de uoluntate domini, ſed cor plenum erat idololatria.
a Quod idola uerti, Ebraice eſt ſordes, fœditates.

Narratio hiſtorica.

Suaſoria.

b Aliqui intelligunt auertite oculos ueſtros, uel facite recedere homines ab iniquitate.

DOMINVS patiar ut respondeatur ei ex me, poamque faciem meam contra illũ, & [c]uastabo eum, ut sit in signũ & in prouerbium, extirpaboque eum de medio po puli mei, & scietis quia ego DOMINVS. Et propheta si seductus loquutus fue-
Supra 13.a rit sermonem, ego DOMINVS seduxi prophetam illum, extendamque manum meam super eum, & delebo eum de medio populi mei Israelis. Et portabunt ini quitatem suã: qualis erit iniquitas interrogãtis, talis erit iniquitas prophetæ. Ne D
scilicet ultra erret à me domus Israelis, neque contaminentur ultra in oĩbus trans= gressionibus suis, sed sint mihi populus, & ego sim eorũ deus, dicit DOMINVS
Altera pars huius capitis. deus. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicẽs, Fili hominis, si terra peccaue- rit contra me, ut scelus designet, ut extendam manũ meam super eam, & confrin
Sup.4,d 5.b gam baculũ panis eius, immittamque in eam famem, & succidã ex ea hominẽ & iumẽtum, & fuerint tres uiri illi in medio eius Noe, Daniel & Iob, ipsi in iustitia sua liberabũt animam suã, dicit DOMINVS deus. Si bestiã malam traduxero E
per terram, quæ uastauerit eam, ut uasta sit, ut metu bestiarũ nemo trãsire audeat, & tres uiri illi [fuerint] in medio eius, uiuo ego, dicit DOMINVS deus, non li- berabunt filios aut filias, ipsi soli liberabuntur, & terra ipsa uasta erit. Aut si gla- dium induxero super terrã illã, & dixero, Gladius transibit terrã, & excidero ex ea hominem & iumentum, & tres illi uiri [fuerint] in medio eius, uiuo ego dicit DOMINVS deus, [b]non liberabũt filios & filias, sed ipsi soli liberabuntur. Vel F
si pestẽ immisero in terrã illam, et effudero furorem meũ super eam in sanguine, ut excindam ex ea hominem & iumentũ, & Noe, Daniel & Iob [fuerint] in me- dio eius, uiuo ego dicit DOMINVS deus, nõ liberabunt filiũ aut filiam, sed ipsi in iustitia sua liberabunt animam suam. Quoniam sic dicit DOMINVS deus, [e]Etiamsi quatuor iudicia mea mala, nempe gladium, famem, bestiam nocẽtem, atque pestilentiã immisero in Ierusalem, ad excindendũ ex ea hominem & iumen G
tum? Et ecce reliquum in ea quod euasit filiorũ & filiarum qui educti sunt, en ipsi egredientur ad uos, & uidebitis uiam eorum ac studia eorũ, & cõsolationem capietis super calamitate quam induxi super Ierusalem, super omni [inquam ca lamitate] quam induxi super eam. Hi adferent uobis consolationem, quando ui deritis uiam eorũ & studia eorum, & cognoscetis quod non sine causa fecerim omnia quæ feci ei, dicit DOMINVS deus.

CAP. XV.

Similitudine uenusta ostendit Ierusalem merito repudiandam, quod officio suo non fungatur.

FActus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, quid fiet ex ligno ui A
tis præ omnibus lignis? & ex palmite qui est inter ligna syluæ? Num accipi- tur ex ea lignum, ex quo fiat opus? num capiunt ex ea clauum, ut suspendant ad eum quodcunque uas? Ecce traditur igni in deuorationem, duas extremitates eius ignis absumpsit, medium eius exaruit, num proderit ad opus? En quum illud integrũ esset non potuit quidpiam ex eo fieri, quanto minus quum ignis ipsum deuorauit exustumque sit, fit ex eo ultra opus aliquod? Propterea sic dicit DOMI B
NVS deus, Sicut lignũ uitis inter ligna syluæ, quod tradidi igni ut absumatur, sic tradidi habitatores Ierusalem. Ponam enim faciem meam cõtra eos, de igne egredientur, & ignis deuorabit eos, & scietis quod ego sim DOMINVS, quum posuero faciem meam contra eos. Ego reddam terram desolatã, eo quod præua ricando præuaricati sunt, ait DOMINVS deus.

CAP. XVI.

Criminatoria oratio, in qua commemorantur beneficia dei in populum Iudaicum, taxatur ingratitudo & perfidia eius, indicatur pœna.

F*Actus est sermo DOMINI ad me in hanc sententiam, Fili hominis, indica A
ipsi Ierusalem abominationes suas, dicesque, Sic dicit DOMINVS deus ad Ie rusalem, [a]Venæ tuæ, & natales tui de terra Chananæi, pater tuus Amorrhæus,

c Alij legunt, ponam eum, supple in exemplum.

b Ebr. Si liberabunt, formula iurandi, uehementer negat, nequaquam liberabũt.

e Alij legunt, quanto magis.

*Ostendit turpes natales Israelitarũ, non meliores eos fuisse cæteris gentibus, nã Abraham ex media Chaldæa, idololatriæ officina, euocatus fuit: prima enim adoptio in Abrahã fuit. Vel potest referri ad eorum mores, respondebant enim egregie moribus Amorræorum & cæterarum gentiũ, nec referebant patrem Abraham.

a Venæ, id est, scaturigines, origines, natales: alij legunt, habitationes, commorationes.

& mater tua Hithæa. Et quod ad natiuitatem tuam [attinet,] in die qua tu nata es, non est præcisus umbilicus tuus, neq; aquis lota es ad leniendum, neq; sale es salita, neq; fascia inuoluta. Non misertus est tui oculus, ut faceret tibi quiddam ex his, ut miseratione super te cõmoueretur, quin abiecta eras in superficie cãpi in uolutatione animæ tuæ eo die quo nata eras. †Quumq; te præterirem, uiderem q; te proculcatam in sanguinibus tuis: dixi ad te quum esses in sanguinibus tuis, Viue: dixi inquam in sanguinibus tuis, Viue. Auxi te in multa millia ut germen agri, multiplicata es, creuisti, [b] & uenisti ut mundo muliebri [ettereris,] ubera tua [c] prominuerant, & pilus tuus germinarat, nuda eras ac turpis. Quumq; te præterirem uidissemq; te, ecce tempus tuum tempus [d] amorum, & expandebam alam meam super te, & operui turpitudinem tuam, atq; iuraui tibi, & inij fœdus tecum dicit DOMINVS deus, & facta es mea. Et laui te aquis, ablui sanguines tuos à te, & unxi te oleo, indui te acupictis, calceaui te melino [pelle,] amiciui te
B bysso, obtexi te serico subtilissimo. Ornaui te ornamento, armillas posui super manus tuas, & torquem ad collum tuum. Et appendi monile super faciẽ tuam, globulos in aures tuas, & coronam decoris super caput tuum. Et ornata es auro & argento, uestimentum tuum byssinum, sericum & acupictũ, similam, mel & oleum comedisti, & supra modum pulchra, feliciter ad regnum promouisti. Et exiuit nomẽ tuum ad gentes propter pulchritudinem tuã, (absoluta enim erat,) idq; propter decorem meum quem posui in te, dicit DOMINVS deus. At tu confisa pulchritudine tua, scortata es in noĩe tuo, atq; effudisti scortationes tuas ad omnem prætereuntem, quod fieri [b] non oportuit. Accepisti quoq; de uestimentis tuis, ut faceres tibi excelsa discoloria, scortataq; es super eis, non sequẽtur & non erunt [talia.] Accepisti præterea [e] mundum tuum muliebrem de auro meo, ac de argento meo quæ tradideram tibi, & fecisti tibi imagines masculas, et scortata es cum eis: accepisti etiam uestes tuas acupictas, & operuisti eas, oleum meum & suffitum meum posuisti ante eas. Insuper panem meum quem dederam tibi, similam, oleũ & mel quibus te cibaueram, & posuisti ea ante eas in odo-
C rem suaueolentem, idq; factũ est, dicit DOMINVS deus. Accepisti deniq; filios tuos & filias tuas quos peperisti mihi, & sacrificasti eos illis, ut deuorarẽt. Num parum erat tibi sic scortari, nisi & filios meos mactares, daresq; eos illis, quũ eos illis [f] traduceres? Et in oĩbus abominationibus tuis ac fornicationibus tuis nõ es recordata dierũ adolescẽtiæ tuæ, quũ esses nuda & turpis, prouolutaq; in sanguine tuo. Et factum est post omne scelus tuum (uæ uæ tibi,) dicit DOMINVS deus, ut & fornicẽ tibi extrueres, & faceres tibi [g] excelsum in omni platea, in omni compito ædificasti tibi excelsum tuũ, & abominandam reddidisti pulchritudinem tuã, diuaricasti pedes tuos omni prætereunti, & multiplicasti scortationes tuas. Scortata es cũ Aegyptijs uicinis tuis qui magni sunt [h] carne, & multiplicasti scortationes tuas, ut ad iracundiã me prouocares. Et ecce extendi manũ meã super te, & succidi [i] demensum tuũ, tradidiq; te desiderio [k] odientiũ te, nempe Palestinorum, qui pudore suffunduntur propter sceleratam uiam tuam. Scortata es insuper cum Assyrijs, (neq; enim satiari poteras:) scortata inquam es cum eis, neq; sic satiata. Multiplicasti præterea scortationes tuas cum terra Chanaan usq; in
D Chaldæam, neq; in hoc satiata. O quàm [l] impotens est cor tuum, dicit DOMINVS deus, quum designas omnia ista flagitia [m] meretricis præpotentis. Quum ædificas fornicem tuum ad initia omnis uiæ, & excelsum tuũ facis in omni platea. Non fuisti quemadmodum [reliquæ] meretrices, [n] licitando mercedem. Mulier adultera pro marito suo alienos recipit. Ad hæc, omnibus scortis dant mercedem, tu uero mercedem tuam dedisti omnibus amatoribus tuis, & muneribus eos conduxisti, ut ingrederentur ad te ex circuitu ad tuas fornicationes. In te

†Non erat spes uitę, quũ tota esset prouoluta in sanguine, sed benignissimus pater uoluit ut uiueret, seruauitq; eam ex gratia sua, ne in sanguine periret.
b Ebr. Venisti in monilia monilium: quidã legunt, in tẽpora temporũ, circũloquutionem honestam mensium intelligentes.
c Eb. Parata erant.
d Quidã legunt, amatorum pronuborum, erat iam nubendi tempus.

Hactenus beneficia sua recensuit. Iam ostendit quàm male collocata sint, & perstringit eorum ingratitudinẽ & idololatriam sub nomine adulteri.
d Alij legunt, ut eius fieres.
e Eb. Vasa decoris tui.

f Supplent quidam, per ignem.
g Excelsum, id est, signum lupanaris, ut sunt sacella, delubra, aræ, lucus.
h Prodigiosam Aegyptiorum superstitionem taxat.
i Id est, decretũ tuũ, legitimum tuum, exquisitissimum cultũ tuum. Vel, ut barbari dicunt, uictalitium tuum.
k Ebr. Dedi te in animam odientium te filiarum Palestinorũ.
l Alij legunt, peruersum, uastum, concisum, obstinatum.
m Alij legũt in uocatiuo, sic, O tu nobilissimum scortum, præpotens meretrix.
n Alij legunt, spernendo, ridendo.

Exclamatione amplificatur insana libido, et cõparatione.

te & tuis ſcortationibus omnino contrarium eſt factũ à [cæteris] mulie
ribus, neq; enim[o] ſcortatores te ambierũt, neq; tibi merces data fuit, ſed
tu dediſti eis mercedem, itaq; cõtrarium in te fit. Propterea tu ſcortum,
audi uerbum DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem
æs tuum[p] prodegiſti, & in ſcortationibus tuis pudẽda tua retexiſti erga
amatores tuos, & cuncta idola tua abominanda, & in ſanguine filio-
rum tuorũ quos dediſti eis: idcirco ecce ego cõgrego omnes amatores
tuos, cũ quibus[q] commixta es, & omnes quos dilexiſti, cum oĩbus quos
odiſti: cõgregabo inquã eos ad te per circuitũ, & retegam pudenda tua
Ioſu 23.b coram eis, ut uideant cunctã turpitudinem tuã. Iudicabo quoq; te iudi B
cijs adulterarũ, & effundentiũ ſanguinem, & dabo te ſanguinẽ in æſtu
& zelo [meo.] Et tradam te in manum eorũ, ut euertant fornicẽ tuum,
& demoliantur excelſa tua, nudentq; te ueſtibus tuis, & tollãt ornamẽ-
ta decoris tui, dimittantq; te nudam & turpem. Adducant inſuper con-
4.Re.25.a tra te cœtum, & lapidibus obruant te, & gladijs ſuis te confodiãt. Exu-
rent domos tuas igni, & edent in te iudicia in conſpectu multarũ mu-
lierum, efficiamq; ne poſthac ſcorteris, neq; des meretriciã mercedem.
Faciam ut quieſcat in te æſtus meus, & zelus meus à te recedat: quietus
ero, neq; indignabor amplius. Eo q; non recordata es dierũ adoleſcen-
tiæ tuæ, ſed cõmouiſti me omnibus iſtis, ideo ecce ego dedi uiam tuam
ſuper caput [tuum] dicit DOMINVS deus, ne perficeres nephariũ co-
gitatum tuũ in omnibus abominationibus tuis. Quicunq; ſcommate
delectatur, ſumpto ſcommate de te, dicet, Quemadmodum mater, ſic et
filia eius. Filia matris es tu, quæ reſpuit maritum ſuum & filios ſuos:
& ſoror ſororis tuæ es tu, quæ reſpuerunt uiros ſuos & filios ſuos: ma
ter ueſtra Hethæa, & pater ueſter Amorrhæus. Porrò ſoror tua maior
eſt Samaria & filiæ eius, quę habitat ad ſiniſtram tuam, & ſoror tua quę
te minor natu eſt, habitat à dextris tuis, Sodoma & filiæ eius. Et quidẽ F
in uijs earum non ambulaſti, nec ſecundum abominationes earum fe
ciſti, ſed[r] perpuſillum in omnibus uijs tuis quàm illę ſceleratius feciſti.
Viuo ego dicit DOMINVS deus, Sodoma ſoror tua non fecit, ipſa in-
quam & filiæ eius, quemadmodum tu feciſti & filiæ tuæ. Ecce hæc fuit
iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, faſtus, copia ciborum, felicitas,[s] otium,
hæc habuit ipſa & filiæ eius, & manum pauperis & egeni non[t] firma-
uit. Quumq; ſic faſtuoſæ eſſent, deſignarunt abominanda quædam
coram me, quas abieci poſteaquam[u] uidiſſem. Samaria uero dimi-
Numerus ſubito mutatus. dium peccatorum tuorum non peccauit, quin tu plures abominatio-
nes feciſti quàm illæ, ut tu in omnibus abominationibus tuis quas fe-
ceris, iuſtificaueris ſorores tuas. Ergo & tu porta ignominiam tuam,
(quæ[x] iudicabas ſororem tuam) propter peccata tua quibus magis abo
minanda deſignaſti quàm ipſæ quæ iuſtiores te ſunt: tu etiã [inquam]
confundere, & fer ignominiam tuam, quum tu[y] iuſtifices ſorores tuas.
Ego[z] quoque reducam captiuitatem earum, nempe captiuitatem So-
domorum atq; filiarum eius, captiuitatem Samariæ atq; filiarum eius,
& captiuitatem qua tu captiua teneris inter eas. Idcirco feres ignomi-
niam tuam, & pudefies propter omnia quæ feciſti, dum tu es illis con-
ſolationi. Et ſorores tuę, Sodoma & filiæ eius, reuertentur ad priora G
ſua, Samaria & filiæ eius redibunt ad priora ſua, quandoquidem & tu
tuæq; filiæ redibitis ad priora ueſtra. Neq; fuit fama ſororis tuæ Sodo
mæ in ore tuo, quo tempore faſtuoſa eras, priuſquam retegeretur ma-
lum tuum, utpote tempore probri filiarum Syriæ omniumq; quę ſunt

[o] Eb. Et poſt te non ſcortatum, Iam pronunciatur ſententia.

[p] Eb. paſſiue legunt.

[q] Vel, cum quibus iucunda tibi fuit conſuetudo.

Dabo te ſanguinem, Ebraiſmus eſt, hoc eſt, ſumam de te ſupplicium capitis, uel rependam tibi ſanguinem, ut & ſanguis tuus fundatur.

Hoc eſt, rependam tibi pro merito tuo.

[r] Alij legunt, parum abfuit quin peruerſior illis fuiſſes: alij, corrupiſti, perdidiſti.

[s] Alij otium à felicitate nõ ſeparant, ſed iungunt potius, ſed ſenſui nihil decedit: intelligit enim eos in proſperitate & felicitate omnium rerum ſecuros & otioſos fuiſſe.

[t] Alij legunt adprehendit, alij præbuit: ſed firmare manus pauperum, ſignificat eis conſilio & auxilio adeſſe, ne deſperent.

[u] Videre pro reſciſcere.

[x] Iudicare hic (uerbũ eſt pilalthi) ſignificat in alios decernere ſententiam tanquã merito punitos. Sic enim Iudęi Iſraelitis fecerãt, dum ob peccata in captiuitatem ducebantur.

[y] Iuſtificare uero non eſt Sodomitas aut Samaritas iuſtos facere (quum nemo alium poſſit iuſtum facere, nec iuſti erant,) ſed aliorum cõparatione minus malos oſtendere, Sodomitæ peſſimi erant, tamen Iudæi tam ſcelerati ut eorum comparatione Sodomitæ iuſti cenſeri poſſent.

[z] Hic læta quædam promittũtur, nẽpe reſtitutio Iſraelis cũ acceſſione gentiũ per Chriſtũ Meſſiã. Tũ Sodoma reſtituitur ad priora ſua, quum ſceleratiſſimi quiq; per prædicationẽ euangelij Chriſto accedunt, Eramus enim aliquando tenebræ, nunc aũt lux in domino. Si Iudæos reduxit per Chriſtum, qui ſceleratiores fuerunt gentibus, cum nõ & gentes ?

circum eas, & filiarum Palestinæ quæ cõtemnunt te circunquaque. Scelus tuum & abominationes tuas tu portasti, dicit DOMINVS. Quia sic dicit DOMINVS deus, Ego quidem *agerem tecum quemadmodum tu fecisti, quæ spreuisti iuramentum, ut irritum faceres fœdus. Recordabor tamen fœderis mei quod tecum [inij] in diebus adolescentiæ tuæ, & erigam tibi pactum sempiternum. Tu uero recordaberis uiarũ tuarum, ac pudefies, quum acceperis sorores tuas natu te maiores, unà cum his quæ te minores sunt, & tradam eas tibi ut filiæ tuæ sint, nõ autem ex fœdere tuo. Et confirmabo ego pactum meum tecum, & scies quia ego DOMINVS, Vt recorderis & pudefias, †neque audeas amplius os aperire præ ignominia tua, dum ego propitius ero tibi in omnibus quæ fecisti, dicit DOMINVS deus.

*Ebræi carent subiũctiuis, ideo futuris loco eius utuntur. Agerem, hoc est, agere possem, modo potentiali. Dignum quidem esset, ut tibi pro merito rependerem, sed nouum fœdus sanciam tecum.

†Ebr. Non sit tibi apertio oris.

CAP. XVII.

Oratio ænigmatica, qua perfidia Zedechiæ taxatur, & pœna indicatur. Læta quædam inspersa sunt de Iechonia.

A ET factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, Propone ænigma, & utere parabola ad domum Israelis, & dices, Sic dicit DOMINVS deus, Aquila magna, magnis pennis, longis alis, plena plumis, quas picturatas habuit, uenit in Libanum, & tulit supremũ fastigium Cedri, cacumen ramorum eius decerpsit, et traduxit illud in terram negotiatorum, in ciuitatem mercatorum posuit illud. Et tollens

B de semine terræ, & posuit illud in agrum [a] surcularem, quem [b] delegerat iuxta aquas multas, [ueluti] salicem posuit illud. Et floruit, factaque est uitis luxurians humili statura, ut respiceret palmites eius ad eam, radicesque eius subea fuerunt. Et quum facta esset uitis, protulit palmites & flagella. Rursus erat aquila quædam grandis, magnis alis, & multas habens plumas, & ecce uitis illa anhela fuit radicibus suis ad illam, & palmites suos emisit ad illam, ut irrigaret eam ex elicibus plan-

C tationis suæ. In agrum bonum, & iuxta aquas multas erat plantata, ut frondesceret & fructum ferret, esset que uitis egregia. Dic, Sic ait DOMINVS deus, Num illud prospere [[c] ei] cedet? An non radices eius funditus euellet, & fructum eius decerpet, ut arescat, [&] uniuersi rami germinis eius emarcescant, idque nõ magna potentia aut populo multo, ut tollat eam radicitus? En plantata est, num prospere ei cedet? An non uento orientali afflata penitus marcescet, [&] cum elicibus germinatio

D nis suæ arescet? Factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Dic quæso ad domum rebellantem, An non scitis quid sibi ista [uelint?] Dic, Ecce rex Babylonis uenit in Ierusalem, & tulit regẽ eius, atque principes eius, & adduxit eos ad se in Babylonẽ, tulit quoque de semine regio, & pepigit cũ eo fœdus, & adegit eum ad iuramẽtum, & abduxit fortes è terra, ut esset regnum humile, ne eleuaretur, sed custodiret fœdus eius, & staret in eo. At rebellis fuit ei, mittendo nuncios suos in Aegyptũ, ut [illa] daret ei equos & populũ multũ. Num prospere ei cederet aut euaderet

E qui talia fecit? Num liberabitur is qui fœdus irritũ fecit? Viuo ego dicit DOMINVS deus, si nõ in loco regis, qui eũ regẽ constituit [moriatur,] quod iuramentũ eius spreuit, & quod pactum eius irritum fecit, ob id [inquã] apud eum in Babylone morietur. Neque Pharao cũ magnis istis copijs, & ingenti multitudie in bello quidquam ei efficiet, dum affunditur agger, & extruitur munitio ad excindendũ [d] homines multos. Spreuit iuramentũ, irritũ fecit fœdus, manu sua data: hæc [inquam] omnia fecit,

F [ideo] non liberabitur. [e] Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Viuo ego, si non

a Vel, in seminarium. Eb. In agrum seminis.
b Eb. Accepit.

c Prior scilicet aquila.

d Eb. Animas multas.
e Ala execrationem aut iuramentum significat. Qui enim uiolant iuramentum, execrationi se obnoxios reddunt, quę in articulis fœderis continetur.

non iuramentum meum quod uiolauit, & fœdus meum quod irritum fecit, tra
Supra 12.d didero super caput eius. †Expandam enim super eum rete meum, & deprehen-
Infra 32.a detur in cassibus meis, & adducam eum in Babylonem, ut [f]iudicer illic cum eo,
idq; propter transgressionem qua transgressus est contra me. Omnes quoq; fu-
gitiui eius cum uniuersis agminibus eius cadent gladio, quiq; reliqui fuerint, ad
omnem uentum dissipabũtur, & scietis quod ego DOMINVS loquutus sum.
Sic ait DOMINVS deus, Ego tollam de summo cacumine cedri, & ponam il- G
lud, de summo inquam ramorũ eius decerpam tenerum [ramum,] & plantabo
eum super montẽ excelsum atq; eminẽtem, in monte sublimi Israelis plantabo
illum, & ramũ proferet, feretq; fructum, eritq; cedrus elegans, habitabuntq; sub
ea omne uolatile, & omne pennatum, in umbra ramorũ eius sedebunt. Scientq;
omnia ligna agri quod ego DOMINVS humiliauerim arborem altã, & altam
fecerim arborem humilem: arefecerim arborẽ uiridem, & germinare fecerim ar-
borem aridam. Ego DOMINVS loquutus sum, & feci. CAP. XVIII.

Exhortatio est ad pœnitentiam ut conuertantur & effugiant iram dei.

FActus est sermo DOMINI ad me, dicens, Quæ hæc parabola quam uertitis A
inter uos, dicentes in terra Israelis? Patres comederunt labruscam, & dentes
Iere. 31.c filiorum obstupescũt. Viuo ego, dicit DOMINVS deus, nõ erit inter uos ultra
qui utatur ista parabola in Israele. Ecce omnes animæ meæ sunt: ut anima pa-
tris, sic & anima filij, meæ sunt: [&] anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et uir
si fuerit iustus, feceritq; iudicium & iustitiam, in montibus nõ comederit, oculos
suos non sustulerit ad idola domus Israelis, neq; uxorem proximi sui polluerit,
ad mulierem mensibus immundam non accesserit, & neminem læserit, pignus B
Isa 58.b suum debitori restituerit, rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit,
Matt. 25.c atq; nudum ueste operuerit, ad fœnus nihil dederit, excessum [lucri] non accepe
rit, ab iniquitate retraxerit manum suam, [&] iudicium atq; [a]ueritatẽ fecerit inter
uirum & uirum, in statutis meis ambulauerit, & iudicia mea custodierit, ut fa-
ciat ueritatem, iustus ille est, uiuendo uiuet, dicit DOMINVS deus. Si is genue-
rit filium [b]grassatorem, effusorem sanguinis, qui designauerit unum ex illis, nul
lum autem ex his fecerit, quin potius in montibus comederit, uxorem proximi C
sui contaminauerit, pauperem & egenum læserit, rapinas rapuerit, pignus non
reddiderit, [c]oculos suos attollit ad idola, abominationẽ facit, ad fœnus dederit,
excessum accepit, [d]uiuetne [ille?] Haudquaquam uiuet, sed propter cunctas abo
minationes istas quas fecit, certissime morietur, & sanguis eius super ipsum erit.
Quod si filium genuerit is, qui uiderit omnia peccata patris sui quæ fecit: uiderit
inquam, sed non fecit secundum ea, in montibus non comedit, oculos suos ad
idola domus Israelis non attollit, uxorem proximi sui non polluit, neminem læ D
dit, fœnus non oppignorat, rapinam non rapit, panem suum famelico dat, nu-
dum ueste operit, abstinet à paupere manum suam, fœnus & excessum non acci
pit, iudicia mea facit, & in statutis meis ambulat, is ob iniquitatem patris sui non
morietur, sed uiuendo uiuet. Pater uero eius si calumniando calumniam fece-
rit, rapinam à fratre rapuerit, et in medio populi sui quod nõ bonum fecerit, ecce
[is] morietur in iniquitate sua. Et dicitis, Quare filius non portaret iniquitatem
patris? Quod filius fecit iudicium & iustitiam, & custodiuit omnia statuta mea,
Deut. 24.c fecitq; ea, [ideo] uiuendo uiuet. †Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: [ideo] E
4. Reg 14.b filius non portabit iniquitatem patris, neq; pater portabit iniquitatẽ filij, sed iu-
2. Par. 25.b stitia iusti erit super eum, & impietas impij erit super eum. Quod si auersus fue-
rit impius ab omnibus peccatis suis quæ fecit, & custodierit omnia statuta mea,
feceritq; iudicium & iustitiã, uiuendo uiuet, & non morietur. Omnes præuari-
cationes eius quas fecit non cõmemorabuntur ei, sed in iustitia sua quã fecit, ui-

[f]Hoc est, disceptabo cum eo.

[a]Veritatẽ facere, est ex fide & corde facere, uere, candide non hypocritice: potest etiam exponi, bona fide fecerit.
[b]Pariz homo perruptor, grassator, tyrannicus, uiolentus.
[c]Oculos attollere, est animum ad rem aliquam adijcere.
[d]Vita pro gratia dei & omnibus bonis quæ ex hac sequuntur: Mors pro ira dei & calamitate quæ ex hac uenit.

aet. †Num desidero aut uolo mortē impij, dicit DOMINVS deus? An nō ma- Psal.29.a
B gis ut se cōuertat à uijs suis [malis,] & uiuat? Et si iustus auerterit se à iustitia sua, Infra 33.a
& fecerit iniquitatem, iuxta omnes abominationes quas fecit impius, feceritnū
is uiuet? omnium iustitiarū suarum quas fecit nulla erit recordatio: in trāsgres-
sione sua qua transgressus est, & in peccato suo quod peccauit, in his morietur.
Et dixistis, Via domini non est[e] æqua. Audite quæso domus Israelis, Num uia Infra 33.c
mea non est æqua? an non potius uiæ uestræ æquæ non sunt? Quum auerterit
se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, mortuusq; fuerit in eis, in iniquitate
sua quam fecit morietur. Sic quum impius se auerterit ab impietate sua quā fe-
G cit, feceritq; iudiciū & iustitiam, ipse animā suam uiuā seruabit. Nempe[f] uidens,
cōuertit se ab omnibus præuaricationibus suis quas fecit, uiuendo uiuet, nō mo
rietur. Et dixerunt domus Israelis, Via domini non est æqua. An uiæ meæ non
sunt æquæ, ô domus Israelis? An non potius uestræ uiæ æquæ non sunt? Idcirco
quenq; ex uobis iuxta uias suas iudicabo, ô domus Israelis, dicit DOMINVS
deus. †Conuertimini [igitur,] &[g] reducite ab oībus præuaricationibus uestris, Matt.3.a
ne iniquitas uobis offendiculo sit. Abijcite à uobis omnes præuaricationes ue-
stras, in quibus præuaricati estis, & facite uobis cor nouum & spiritum nouum.
Cur enim moreremini domus Israelis? Quandoquidem nō delector morte mo Infra 33.a
rientis, dicit DOMINVS deus. Auertite ergo & uiuite.

e Ebr. Librata seu parata, ac si diceres, æquata ad æquilibriū iustitiæ.

f Videns iniquitatē suam.

g Reducite uel auertite, quisq; scilicet alium, uel faciem uestram.

CAP. XIX.

Describitur sub specie lugubris carminis uita scelerata principum & primorū populi, nec sine uitio populi. Quæ pœna, quales priores reges, qualis Zedechias, indicatur sub allegoria. Exhortatio subest ad meliorem frugem.

A TV autem [fili hominis] sume lamētationem super principes Israelis, & dic, Aptius fortasse cohæreret ca.17. Videtur cōfecta ad imitationem Iere.22.
Cur* mater tua leæna inter leones accubuit, [&] in medio leonum educa-
uit catulos suos? Effecit ut unus ex catulis suis ascenderet, leunculusq; fieret, qui
didicit diripere prædam, comedere homines. Audierunt de eo gentes, & com-
prehensus est in fouea eorum, introduxeruntq; eum hamo in terram Aegypti.
Vidensq; quod expectatum esset, frustrataq; esset spes eius, tulit unum ex catulis
B suis, posuitq; eum ut esset leunculus. Qui uersatus inter leones, factus est leun-
culus, asuetus rapto & præda ac comedere homines. [a] Cognouit quoq; uiduas
illorum, & ciuitates illorum uastauit: deuastata itaq; est terra cum omnibus quæ
in ea erant à uoce rugitus eius. Et constitutæ sunt gentes contra eum per circui-
tum ex regionibus, expanderuntq; super eum rete suum, captusq; est in fouea eo
rum. Concluserunt itaq; eum, & hamis duxerunt eum ad regem Babylonis, at-
que introduxerunt eum in munitiones, ut non audiretur rugitus eius ultra in
C montibus Israelis. Mater tua sicut uitis in[b] sanguine tuo, quæ est plantata iuxta a
quas, frugifera atq; frondifera ab aquis multis. Et factæ sunt ei uirgæ fortes cū
sceptris dominantium, exaltata est statura eius inter ipsas frondes, & uisa est in
altitudine sua, in multitudine palmitum suorum. Euulsa est in furore, & abiecta
in terram, & uentus orientalis exiccauit fructum eius, conuulsæ atq; arefactæ
D sunt uirgæ fortitudinis eius, ignis absumpsit eas. Et †nunc plantata est in deser- Oseæ 13.d
tum, in terra squalida & sitienti. Egressusq; est ignis de uirga ramorum eius, &
deuorauit fructum eius, ut non esset in ea uirga fortis, & sceptrum ad dominan
dum. Hæc est lamentatio, & erit lamentatio.

* Mater populus Iudaicus.

a Alij legunt, & diruit palatia eorum.

b In sanguine tuo, hoc est, in numerosa sobole, uel in sanguine tuo quod fudisti.

CAP. XX.

Ostendit malitiam domus Israelis qua ab initio laborarunt, filij patres impietate imitantur, ne dicam uincunt, & quæ eos pœna maneat.

A FActum est anno septimo, quinto [mense,] decima [die] mensis, uenerunt uiri
seniores Israelis cōsulturi DOMINVM, & sederunt coram me. Et factus est
sermo DOMINI ad me, dicendo, Fili hoīs loquere cū senioribus Israelis, & dic
ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Num ad cōsulendum me uos uenistis? Viuo
ego,

ego, non[a] quærar uobis, dicit DOMINVS deus. An non iudicabis eos, an non
iudicabis fili hominis? abominationes patrum eorum indica illis, & dic ad eos,
Sic dicit DOMINVS deus, Eo die quo elegi Iſraelem, &[b] leuaui manum ſuper
ſemen domus Iacob, & cognitus ſum eis in terra Aegypti, & leuaui manum me
am ſuper eos, dixi, Ego DOMINVS deus ueſter. Eodem die leuaui manum
meam ſuper eos, ut educerem eos de terra Aegypti, in terrã quam exploraueram
eis, fluentem lacte & melle, & quę[c] elegantiſſima eſt omnium terrarum. Tum di
xi ad eos, Singuli abominationes oculorum ſuorum abijcite, & in idolis Aegy-
ptiorum ne polluamini, ego DOMINVS deus ueſter. Ipſi uero rebelles fuerunt B
contra me, neq; uoluerunt mihi auſcultare, nec abiecerunt ſinguli abominatio-
nes oculorum ſuorum, neq; abiecerunt idola Aegyptiorum. Dixi ergo ut effun-
derem iram meam ſuper eos, & perficerem furorem meum in eis in medio terrę
Aegypti. At propter nomen meum feci, ne prophanaretur coram oculis gen-
tium, inter quas ipſi erant, apud quas & in quorum oculis cognitus ſum illis, ut
educerẽ eos de terra Aegypti. Eduxi itaq; eos de terra Aegypti, & introduxi eos
Leuit. 18. a in deſertum, dediq; † eis ſtatuta mea atq; iudicia mea indicaui eis, in quibus ho-
Rom. 10. a mo, ſi ea fecerit, uiuet. Sed & ſabbata mea dedi * eis, quæ eſſent ſignum inter me
* Exo. 20. b 31. c & inter eos, ut ſcirent quod ego DOMINVS qui ſanctifico eos. Et exacerba-
Deu. 5. b runt me domus Iſraelis in deſerto, in ſtatutis meis nõ ambulauerũt, iudicia mea
† Exo. 16. abiecerunt, in quibus homo, ſi ea faceret, uiueret, & † ſabbata mea admodũ pro-
phanarunt. Tum[d] decreui effundere æſtum meum in eos in deſerto, ut eos fun-
ditus perderem. Attamen feci propter nomen meum, ut non prophanaretur in
oculis gentium, in quarum oculis eos eduxeram. Leuaui itaq; manũ meam ſu- C
per eos in deſerto, ne introducerem eos in terram quam dedi [eis] manantem la
cte & melle, & quæ elegantiſſima eſt omnium terrarum: eo quod iudicia mea re
pudiarunt, & in inſtitutis meis non ambularunt, atq; ſabbata mea prophanarũt,
ſiquidem cor eorum graditur poſt idola ſua. Pepercit tamen eis oculus meus ne
perderem eos, neq; eos conficerem in deſerto. Ad filios uero eorum in deſerto
dixi, In ſtatutis patrum ueſtrorum nolite ambulare, & iudicia eorum nolite cuſto
dire, neq; polluamini in idolis eorũ, ego DOMINVS deus ueſter, ambulate in
inſtitutis meis, & cuſtodite iudicia mea, atq; facite ea, ſabbata mea ſanctificate, ut
ſint in ſignũ inter me & inter uos, ut ſciatis quod ego ſum DOMINVS deus ue
ſter. At filij quoq; exacerbarũt me, in inſtitutis meis non ambularũt, iudicia mea
non cuſtodierunt ut ea facerent, (in quibus homo, ſi ea fecerit, uiuit,) ſabbata quoq;
mea prophanarũt. Tum decreui effundere furorẽ meũ ſuper eos, cõſummareq; D
in eis iram meam in deſerto: uerum retraxi manum meã, idq; feci propter nomẽ
meum, ut non prophanaretur in oculis gentium, coram quarũ oculis eos eduxe
ram. Rurſum ergo leuaui manum meam ſuper eos in deſerto, ut diſſiparem eos
inter gentes, & diſijcerem eos in nationes, eo quod nõ fecerunt iudicia mea, & quod re-
pudiaſſent ſtatuta mea, ſabbataq; mea prophanaſſent, oculiq; eorũ eſſent [inten-
ti] poſt idola patrum ſuorũ. Et ego dedi eis ſtatuta non bona, & iudicia in qui-
bus non uiuent. Pollui quoq; ipſos in muneribus ſuis, quum traducerent omne
Tranſitio. Tranſit enim ad ea quæ deſignarunt in terram inducti. [e] primogenitum ut uaſtarẽ eos, [&] ut ſciant quod ego ſum DOMINVS. Propterea
fili hominis loquere ad domum Iſraelis, & dic ad eos, Sic ait DOMINVS deus,
Adhuc & in hoc blaſphemauerũt me patres ueſtri, dũ præuaricãdo præuaricaren-
tur in me. Quum enim introduxiſſem eos in terram, ſuper quam leuauerã ma-
num meam, ut eam darẽ eis, et illi uidiſſent omnẽ collem excelſum, atq; omnem
arborem frondoſam, immolauerũt ibi ſacrificia ſua, dederuntq; ibi [f] irritationem
muneris ſui, ponentes ibi odorẽ ſuaueolentiæ ſuæ, & libantes ibi libamina ſua.
Et dixi ad eos, Quid excelſum [eſt] quò uos cõuenitis? Itaq; uocatum eſt nomen E

a Hoc eſt, nõ reſpondebo uobis. Vel, quandoquidẽ hypocritæ eſtis, nolo ut me quæratis, nolo à uobis quæri.

b Leuare manum, geſtus eſt iurantis: poteſt etiam geſtus eſſe eius qui potentiã & robur ſuũ exerit. Ad hæc leuat manũ, qui percutit & punit. Hæc tria ſignificata in hoc capite reperiuntur. Deinde retrahit manum, quum à puniendo ceſſat.

c Zebi caprea eſt, ponitur autem pro ornamento & decore.

d Eb. Dixi.

e Eb. Omne quod aperit uuluam.

f Iram uel irritamentũ muneris ſui. Metonymia eſt, hoc eſt, poſuerunt uel dederunt illud, quo eum irritabant iram domini.

eius Bama usq; in hodiernum diem. Idcirco dic ad domum Israelis, Sic dicit DOMINVS deus, An[g] non in uia patrum uestrorum polluti estis, & post idola eorum uos scortamini? Quum enim affertis munera uestra, ut traducatis filios uestros per ignem, uos polluimini in omnibus idolis uestris usq; in hunc diem, & ego quærerer à uobis, ô domus Israelis? Viuo ego, ait DOMINVS deus, non quærar à uobis. Et quod in[h] animum uestrum ascendit, omnino non fiet, quũ uos dicitis, Erimus quemadmodum gentes, sicut familiæ nationũ, ut colamus lignum & lapidem. Viuo ego dicit DOMINVS deus, si non manu ualida, brachio extento, & furore effuso regnaturus sim super uos. Et educam de gẽtibus, & colligam uos de terris in quas dispersi estis, per manum fortem, & brachium extentum, atq; in effuso furore. Et adducam uos in desertum populorum, &[i] disceptabo uobiscum isthic facie ad faciem, quemadmodum disceptaui cum patribus uestris in deserto terræ Aegyptiacæ, sic disceptabo uobiscum, dicit DOMINVS deus. Et transire uos faciam sub uirga, atq; ducam uos in uinculis fœderis. Et repurgabo ex uobis rebelles, & transgressores contra me, de terra habitationis eorum educam eos, & ad terram Israelis nullus ueniet, scietisq; quia ego DOMINVS. Et uos domus Israelis sic dicit DOMINVS deus, Singuli ite post idola sua, & colite [illa,] quandoquidem mihi obtemperare non uultis, & nomẽ meũ sanctũ non polluetis ultra muneribus uestris & idolis uestris, quoniã in monte sancto meo, in mõte excelso Israelis, dicit DOMINVS deus, ibi seruiẽt mihi uniuersa domus Israelis, tota inquã ipsa, in terra, ibi benigniter eos cõplectar, & ibi requiram [k] Thruma uestrum, & primitias donorum uestrorum in omnibus sacris uestris. In odore suaueolenti benigniter uos complectar, quum eduxero uos de populis, & congregauero uos de terris in quas dispersi estis, & sanctificabor in uobis coram oculis gentiũ, scietisq; quia ego DOMINVS, quum induxero uos in terram Israelis, in terram super quam leuaui manum meam, ut darẽ eam patribus uestris. Et recordabimini ibi uiarum uestrarum, atq; cunctorũ studiorum uestrorũ in quibus polluti estis, & rubore perfundemini in faciebus uestris propter cuncta flagitia uestra quæ designastis. Et scietis quia ego DOMINVS, quum egero uobiscum propter nomen meum, & non iuxta uias uestras malas, & secũdum studia uestra corrupta domus Israel, dicit DOMINVS deus.

F — G (margin section letters)

[g] Interrogatio uehementer affirmat. Quasi dicat, minime.

[h] Ebraice, quod ascẽdit super spiritu uestro, hoc est, quod animo concipitis aut cogitatis.

[i] Ebr. Iudicabor uobiscum.

[k] Quid sit Thruma uide in Exodo.

Occupatio

Ironica confessio.

CAPVT. XXI.

Prædictio generalis omnium malorum quæ illaturus est Nabuchodonosor omnibus gentibus.

A FActus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuam ad uiam australem, & [a] stilla uersus Meridiem, atq; uaticinare super saltum agri australis, dicesq; ad saltum australẽ, Audi uerbum DOMINI, sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego accendo in te ignem qui deuorabit in te omne lignum uiride, & omne lignum aridum, non extinguetur [b] flamma inflammata, sed adurentur iuxta eam omnes facies à Meridie usq; ad Aquilonem. Et uidebit omnis caro quod ego DOMINVS incendi eum, nec extinguetur. Et dixi, Ah DOMINE deus, ipsi dicunt mihi, An non in [c] parabolis loquitur iste? Et factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuam uersus Ierusalẽ, & stilla super sanctuaria, & uaticinare super terrã Israelis, Sic dicit DOMINVS, En ego contra te, & extraham gladium meum è uagina sua, & excindã ex te iustum & impium. Quandoquidem ergo excindam ex te iustum & impium, idcirco egredietur gladius meus de uagina sua contra omnem carnem, à Meridie
B ad Aquilonem, & sciet omnis caro quod ego DOMINVS qui extraxi gladium meum de uagina sua, nõ reuertetur ultra. Et tu fili hominis, ingemisce in contritione lumborum, & in amaritudine ingemisce coram oculis eorum. Quod si dixerint

[a] Stillare Ebræis est dura & acerba increpatione profundere, ut Græcis & Germanis, Mit bösen worten beschütten.
[b] Ebr. Flamma flammæ, hoc est, ingens flamma.
[c] Excusabunt se non intelligere quæ obscuris uerbis dico.

Incipit iudicium à domo dei.

xerint ad te, Cur tu ingemiscis? Dic, Propter rumorem, uenit enim, & liquefiet omne cor, & remittent cunctæ manus, & mœrore replebitur omnis spiritus, & omnia genua fluent aquis: ecce uenit & fiet, dicit DOMINVS deus. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicēs, Fili hominis, uaticinare & dic, Sic ait DOMINVS deus, Dic, gladius, gladius exacutus, & etiam expolitus est, ut uictimā mactet exacutus est, ut splendeat politus est. Aut gaudebimus? [b] Virga est filij mei re
spuens omne lignum. Et dedit eum ad expoliendū, ut manu præhēdatur, ipse est C
exacutus gladius, & idem politus, ut det eum in manum interfectoris. Clama et eiula fili hominis, quia hic erit in populo meo, hic [stringetur] in omnes principes Israelis, pauores ingruent ab hoc gladio in populum meum, Idcirco plaude super femur tuum, quoniam explorator est. Et quid si [e] uirga reprobans nō esset? dicit DOMINVS deus. Et tu fili hominis uaticinare, & complode manus, [f] duplicetur gladius, quin triplicetur gladius interfectorū, is est gladius cædis magnæ,
penetrans eos, ut dissoluatur cor, & multi cadant in omnibus portis eorum: dedi D
terrorem gladij, heu factus est splendens, [g] inuolutus ad mactationem. Decerne unum consilium, aut dexteram tene, aut sinistram, quocunque facies tua cōstituta fuerit. Et ego quoque manus meas cōplodam, & faciam quiescere furorē meum, ego DOMINVS loquutus sum. Et factū est uerbum DOMINI ad me, dicens, Et tu fili hominis, pone tibi duas uias, ut ueniat gladius regis Babylonis, de terra una egredientur ambæ, & separa tibi locum, in cōpito uię ciuitatem elige. Viam
ponas, ut ueniat gladius ad Rabbath filiorū Ammon, & ad Iudam in Ierusalem E
munitam. Quoniam stetit rex Babylonius in [h] biuio, in cōpito duarum uiarum, ut diuinando inquirat, [i] expoliat sagittas, quęrat imagines, inspiciat iecur. Ad dexteram eius fuit diuinatio Ierusalē, ut ponat arietes, ut aperiat os ad cędem, ut exaltet classicū, ut ponat arietes, affundat aggerem, & extruat turrem. At istis fuit uelut uana quædam diuinatio in oculis eorum, [nam] [k] iuramēta iuramentorū eis. [l] Is uero in memoriam reuocat iniquitatem, ut capiatur. Propterea sic dicit DO-
MINVS deus, Quandoquidē effecistis ut iniquitas uestra in memoria sit, (nam F
retectæ sunt præuaricationes uestrę, & conspicua peccata uestra in omnibus studijs uestris,) idcirco memoria uestri fiet, & manu capiemini. Et tu ad occisionem [m] damnate princeps Israelis, cuius uenit dies atque tempus, quo finē capiet iniquitas [tua.] Sic dicit DOMINVS deus, Remoue cidarim, & tolle coronā, hæc non hæc, ad extollendū humilem, ad deijciendū sublimem. [n] Obliquam, obliquam, obliquam ponā eam. Etiam hæc non fuit, donec is ueniat [o] cui iure [conuenit,]
huic tradam eam. Tu autem fili hominis uaticinare & dic, Sic dicit DOMINVS G
deus ad filios Ammon, & ad opprobriū eorum, dicesque, Gladius gladius districtus est ad occisionem politus, ut consumat, & in hoc splendet. Quum contemplantur tibi uana, & diuināt tibi mendacia, ut ponāt te cum ceruicibus [p] prophanorum impiorū, quorum dies uenit, in tempore quo finem habet iniquitas. [q] Redeundum est ad uaginā suam, in locū ubi creatus eras, in terra [r] uenarum tuarum iudicabo te. Et effundā super te indignationem meam, in igne excandescentiæ meæ sufflabo in te, & tradam te in manum barbarorum hominum, qui artifices sunt uastationis. Igni eris in cibum, & sanguis tuus erit in medio terræ, tui nulla erit mentio: ego DOMINVS loquutus sum.

CAP. XXII.

Post generalem malorum prædictionem specialem iam subiungit, taxat Iudæos, *scelera*que; *eorum ostendit ob quæ plectendi erant à* Chaldæis.

ET factus est sermo DOMINI ad me in hūc modū, Et tu fili hominis, an nō A
iudicabis? an non iudicabis [inquam] ciuitatem sanguinū? indica ei cunctas abominationes suas, dicesque, Sic ait DOMINVS deus, Ciuitas effundēs sanguinem in medio sui, ut tempus eius appetat, & quæ idola fecit contra se ut pollue-

Apostropha ad gladium.

Apostropha ad Zedechiā perfidum.

Status est iudicialis.

b Alij sceptrū legūt.

e Alij aliter legunt, Virga respuens etiā non erit: sed uidetur sensus esse, Populus iste sceleratus est uirga præsente, quid fieret si deus non puniret? qualis esset populus, quum pœnis non emendaretur?

f Hoc est, non semel, sed iterū atque iterum feriat.

g Hoc est, insertus & cōditus capulo aut manubrio, ut teneri possit: alij, cōcitatus stridore quodā uolitans ut turma auiū.

h Ebr. Ad matrem uiarum.

i Alij dicunt, ut commisceat.

k Alij legūt septem, alij aliter.

l Is, scilicet Nabuchodonosor.

m Alij legunt, Et tu interficiende impie princeps.

n Alij dicunt peruersam, alij curuam, alij prauam: pertinet autem ad coronā, quæ non amplius futura est, donec is ueniat cui reposita est, Christus, scilicet. Nullius capiti ultra conueniet ob curuitatē.

o Ebr. Cui est iudicium, quia pater dedit filio omne iudicium.

p Alij legunt, uulneratis damnatis.

q Alij legunt in imperatiuo, Reduc: alij, & si rediret, tamen in loco, &c.

r Terra uenarum, id est, in natali solo.

rerur. In sanguine tuo quē effudisti, deliquisti: & in idolis tuis quæ fecisti, pollu-
ta es, & adduxisti dies tuos, & peruenisti ad annos tuos, idcirco tradidi te oppro
brium gentibus, & derisionē cunctis terris. Quę prope sunt, & qui longe absunt
B à te, subsannabunt te, q polluto es nomine, idq; cū[a] multa turba. En principes Is
raelis, [b]quisq; pro uirili sua fuerunt in te, in hoc ut effunderēt sanguinē. Patrem
& matrem uilipenderūt in te, peregrino qui est in medio tui, fecerunt calumniā,
pupillum & uiduā adflixerunt in te. [c]Sancta mea despexisti, & sabbata mea pro
phanasti. Viri[d] dolosi fuerunt in te, ut effunderent sanguinē, & in montibus co-
mederunt in te, atq; scelus meditatū in te designarunt. † Verenda patris[e] retexit
in te, pollutamq; mēsibus in te humiliarūt. Et quisq; cū uxore proximi sui abo-
C minanda designauit: quisq; nurū suam polluit abominando scelere: quisq; soro
rem suam filiam patris sui in te humiliauit. Munera acceperūt in te ad effunden-
dum sanguinem, fœnus & excessum accepisti, & emolumentū tuum promoui-
sti cū iniuria proximi tui, atq; mei es oblita, dicit DOMINVS deus. Et ecce ego
[f]percussi manum meā super auaritia tua quā exercuisti, & super sanguines tuos
qui fuerunt in medio tui. Num consistet cor tuum? num manus tuæ roborabun
tur in diebus istis quibus ego tibi [hęc] faciam? ego DOMINVS loquutus sum,
D & faciam. Ego dissipabo te in gentes, & dispergā te in nationes, & finem faciam
immunditię tuę quæ in te est. Et tu[g] infirmata eris in oculis gentiū, & scies q ego
DOMINVS. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, q sunt
de domo Israelis facti sunt mihi in [h] scoriā, uniuersi ipsi æs sunt, plumbū candi-
dum, ferrū, plumbū nigrū in medio fornacis, scoria argenti facti sunt. Propterea
sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidē om̄es uos scoria estis, idcirco ecce ego
congrego uos in medio Ierusalē, [i]massam argenti, ęris, ferri, plūbi nigri, atq; plū-
E bi candidi in medio[k] fornacis, ad sufflandū super ipsam ignem, & ad excoquen
dum: sic cōgregabo in ira mea atq; furore meo, & collocabo atq; excoquā uos.
Colligam [inquā] uos, & insufflabo super uos in igne indignationis meę, ut ex-
coquemini in ea: quemadmodū excoquitur argentū in fornace, sic excoquemini
in medio[l] eius, & scietis q ego DOMINVS effuderim ęstum meum super uos.
Rursum factus est sermo DOMINI ad me, dicēs, Fili hominis dic ad [m] eam, Tu
terra es nō mundata, neq; cōpluta imbre in die furoris. Cōiuratio prophetarum
F eius in medio eius, sicut leo rugiens & qui prędā rapit, comederunt animā: opes
& quidquid pretiosum est acceperūt, atq; uiduas eius multiplicauerunt in medio
eius. Sacerdotes eius[n] uiolenter discerpserūt legē meam, sanctuaria mea propha
nauerūt, nec discrimē habuerunt inter sanctū & prophanū, & inter mundū & im
mundū nō discriminarūt, sed & à sabbatis meis absconderūt oculos suos, & ego
prophanatus sum in medio eorū. Principes eius in medio eius sunt quemadmo
dum lupi discerpentes prædā, ut effundant sanguinē, ut perdāt animas, & ut aua
ritiæ & lucro inhiēt. Et prophetæ eius oblinunt eis crustā insulsam, uidētes scili-
G cet uana, & diuinātes eis mendaciū, dicentes, Sic dicit DOMINVS deus, quum
tamen DOMINVS non loquutus sit. Populus terræ calumniando calumniati
sunt, & prædā rapuerunt, pauperem & egenū oppresserunt, peregrinū ui oppri-
mentes absq; iudicio. Et quæsiui ex eis uirum qui reficeret sepem, & staret in ru
ptura coram me pro ipsa terra quo minus uastaretur, at non inueni. [o]Effudi igi-
tur furorem meū super eos, & in igne excandescentiæ meę consumpsi eos, uiam
eorum rependi in caput eorum, dicit DOMINVS deus.

CAP. XXIII.

Sub allegoria taxat scelera & perfidiam regis Zedechiæ & populi Iudaici.

A ET factus est sermo DOMINI ad me in hanc sententiā, Fili hominis, fuerūt
duæ mulieres filiæ unius matris, scortatæ ambæ in Aegypto, in adolescētia
sua scortationi indulserunt, ubi & ubera earū conquassata sunt, ibiq; cōtuderunt
ubera

a Eb. Magna tumultu, hoc est, omnia plena sunt seditionibus.
b Eb. Quisq; ad brachium suum, hoc est, ius metiūtur robore.
c Alij legunt sanctuaria.
d Rachil quid sit, uide Leuit. 19.
e Scilicet filius, uel quispiam.
f Percutere manum uel absterrendo, uel puniendo.
g Alij legunt, exhæredabo te, uel tu hæreditate destitueris.
g Alij legunt, Tu es hæreditas tuijpsius: alij, Tu prophanaberis.
h Scoria recrementum metallorum.
i Ebr. Congregationem.
k Fornax aliàs testa, catinus, ustrina.
l Eius, scilicet urbis.
m Eam, scilicet urbem, uel regionem.
n Vel, uim intulerūt legi meæ, legē meam uiolenter tractarūt.
o De re futura loquūtur in præterito.

Synathrismos seu catalogus scelerum, idq; per ordines singulos.
Iere. 5. e
Pœnas interim interminatur.
Allegoria à re metallica.
Allegoria à terræ natura.
Status iudicialis & criminatorius.

ubera uirginitatis earum. Nomina uero earum Ahola, quæ fuit maior natu, &
Aholiba soror eius:[a]hæ mihi factæ sunt, & pepererunt filios & filias. Porrò no
mina earum Ahola Samaria, Ierusalem Aholiba. Scortata est autem Ahola sub
me, deperijtq; amatores suos[b]Assyrios uicinos, indutos hyacinthinis, duces et sa
trapas, delectissimi & expetibiles iuuenes erāt uniuersi, equites qui equis uehun
tur. [c] Scortata itaq; est cum eis, nempe cū delectissimis omnibus Assyrijs, & cum
omnibus quos deperijt, inquinata est in omnibus idolis eorum. Sed & scortatio B
nes ab Aegyptijs [receptas] nō reliquit, nam illi iacuerūt cum ea in adolescentia
eius, hiq; cōtuderunt ubera uirginitatis eius, & effuderūt scortationes suas super
eam. Idcirco tradidi eam in manum amatorum eius, in manum filiorum Assur,
Supra 16,c quos deperijt. Hi † retexerunt turpitudinē eius, & acceperunt filios eius & filias
eius, & ipsam gladio occiderunt, factumq; est[d]nomen mulieribus, & ediderūt in
[e]eam iudicia. Et uidit soror eius Aholiba, & corrupit amorē suum plus q̄ illa,
scortationemq; suam plus q̄ scortationes sororis suæ. Deperijt filios Assyriorū,
duces & satrapas uicinos ornatos[f]holosericis, equites qui equis uehuntur, q uni
uersi sunt delectissimi & expetibiles iuuenes. Et uidi ꝙ esset polluta, & ꝙ uia ea-
dem esset utrisq; illis. Hæc adiecit ad fornicationes suas, uidens enim uiros scul-
ptos in pariete, imagines Chaldæorū expressas minio, accinctos baltheo renes C
suos, [g]cristas [gestātes] tinctas in capitibus suis, aspectus triariorū erat omnibus,
& similitudo filiorū Babylonis, quibus natale solum Chaldæa erat: hos deperijt
postq̄ eos aspexisset oculis suis, misitq; legatos ad eos in Chaldæam. Et ingre-
dientes ad eam filij Babylonis in cubile[h]amatorium, polluerunt eam in scorta-
tione sua, & polluens se cum eis, [i]recessit anima eius ab illis. Et reuelata est scor
tatio eius, ignominiaq; eius retecta, & recessit anima mea ab ea, quemadmodū
anima mea à sorore eius recesserat. Auxit aūt scortationem suam, memor dierū
adolescentiæ suæ quibus scortata erat in terra Aegypti, deperijtq; concubitores
Hippomanes. suos, quorū caro asinorū caro erat, & fluxus seminalis eorum fluxus equorum. Et
reuocasti in memoriam ingens scelus adolescentię tuæ, dum contusa sunt ubera
Mutat personam. tua ab Aegyptijs, propter ubera adolescentię tuę. Idcirco ô Aholiba, sic dicit DO D
Promulgatur sententia. MINVS deus, Ecce ego suscito amatores tuos contra te, à quibus fastidit anima
tua, & adducam eos cōtra te per circuitum, nempe filios Babylonis & uniuersos
Chaldæos, pręfectos, strenuos, munificos, atq; omnes filios Assyriorū, cum ipsis
iuuenes expetibiles, duces & satrapas uniuersos, [k]heroes triarios & famigeratos,
qui uniuersi equis uehuntur. Hi uenient contra te rhedis, curribus, uehiculis, &
cum cœtu populorum, circundabunt te lancea, clypeo & galea: dabo coram eis
iudicium, & iudicabūt te iudicijs suis. Dabo quoq; zelum meum contra te, & a-
gent tecum in furore, nasum tuum & aures tuas abscindēt, cadetq; nouissimum
tuum gladio: ipsi auferent filios tuos & filias tuas, & nouissimū tuum deuorabi
tur igne. Expoliabunt te uestimentis tuis, & auferent instrumenta mundi tui. Et
cessare faciam scelus tuum ex te, & scortationē tuam de[l]terra Aegypti, ut nō ele-
ues oculos tuos ad eos, & Aegypti nō recorderis amplius. Quoniā sic dicit DO E
MINVS deus, Ecce ego trado te in manū [eorum] quos odisti, à quibus fastidit
anima tua. Agent illi tecū in odio, & tollent cunctum laborem tuum, & derelin
quent te nudam & ignominia affectā, & retegetur turpitudo scortationis tuę, &
scelus tuum, & scortationes tuę. [m]Facient hęc tibi, ꝙ scortata sis post gentes, & ꝙ
polluta sis in idolis eorū. In uia sororis tuæ ambulasti, ideo tradidi calicem eius
in manum tuam. Sic dicit DOMINVS deus, Calicem sororis tuę bibes profun
dum & latum, (erisq; derisui & subsannationi,) admodum capax est. Ebrietate
& adflictione repleberis, calicem stuporis & uastationis [bibes,] calicem sororis
tuæ Samarię, bibes eum, & exuges, & testas eius cōminues, atq; ubera tua discer

a Factæ sunt mihi, supple coniuges, uel meæ factę sunt, ut est Exodi 19.
b Vicini fuerūt Assyrij Samaritis, non loco, sed ingenio & moribus.
c Ebr. Dedit scortatiōes suas super eas electionem filiorum Assur.
d Nomen, scilicet in fame.
e In eam, id est in Samariam.
f Alij legunt, omnis generis ornatu.
g Seruhe aliquid redundans in capite, ut tiaræ aut mitræ, seu uittæ.
h Alij legunt, amorū seu uberum.
i Verbum hoc à luxatis membris trahitur: alij exponūt, fastidium cepit, nauseam ab eis habuit.
k Scholischim triarij sunt seu tristate, uiri heroici, robore corporis, fortitudine animi, & prudentia in rebus agendis præstantes.
l Hoc est, eam fornicationem quā tecum adduxisti è terra Aegypti.
m Quidā passiue exponunt, Hæc fient tibi propter scortationes tuas.

pes, quoniã ego loquutus sum, dicit DOMINVS deus. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Eo q oblita es mei, & proiecisti me post tergum tuũ, porta & tu
F quoq; nephariũ conatum tuũ, & scortationes tuas. Et dixit DOMINVS ad me, Fili hominis, an non iudicabis Aholam & Aholibã, ut annuncies eis abominationes earum? Nam adulterium cõmiserunt, & est sanguis in manibus earum, cum idolis suis adulterium cõmiserunt, & etiam filios suos quos mihi genuerãt traduxerunt eis in cibum. Quin & hoc fecerunt mihi, polluerunt sanctuarium meum in die illa, atq; prophanarunt sabbata mea. Et quũ mactarent filios suos idolis suis, ipsa die uenerunt in sanctuariũ meum, ut prophanarent illud, & ecce sic fecerunt in medio domus meæ. Miserunt præterea ad uiros uenientes de longinquo, ad quos missus legatus, & ecce uenerunt, propter quos lauisti, & illustrasti faciem tuam, & ornasti te ornamento. Sedisti super lecto glorioso, præparataq; mensa corã eo, & incensum meum atq; oleum meum posuisti super ipsam. Et uox turbæ lætæ in [n] eo cum uiris illis prę multitudine hominum adductorum [o] Sabæorũ de deserto, qui posuerunt armillas in manibus earum, & coronam de
G coris super capita earum. Et dixi, Cum uetula [aliquando] adulteria commiserunt, nunc & cum illa scortabuntur scortationibus eius, & ingressi sunt ad eã, ut solet ad fœminam meretricẽ, sic [inquam] ingressi sunt ad Ahalam & Aholibam mulieres sceleratas. Porrò uiri iusti illi iudicabunt eas iudicio adulterarum, atq; iudicio effundentiũ sanguinem, quoniam adulteræ sunt, & sanguis est in manibus earũ. Sic enim dicit DOMINVS deus, [p] Adducam contra eas cœtum, & tradam eas in diuexationẽ & in prędam. Et cœtus obruet eas lapidibus, & excindent eas gladijs suis: filios earũ & filias earum interficient, atq; domus earũ igni comburent. Et cessare faciam scelus de terra, erudienturq; omnes mulieres, ne agant iuxta scelus uestrũ. Dabunt itaq; scelus uestrum super uos, & portabitis peccata idolorũ uestrorũ, & scietis q ego DOMINVS deus.

CAP. XXIIII.

Capiendam urbem ostendit allegoria, & ad finem factum quoddam idem portendens annectit.

A FActus est sermo DOMINI ad me anno nono, mense decimo, decima mẽsis, dicens, Fili hominis scribe tibi nomen diei, articulũ ipsius diei, [quo] rex Babylonis sese corroborauit cõtra Ierusalẽ in articulo eius diei. Propone domui rebelli parabolã, & dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Pone ollã, pone, & funde etiam aquã in eam: collige in eam frusta eius, omne frustum bonum, femur & humerũ, imple [eam] electissimis ossibus: cape & electum pecus, & [a] incende
B ossa subter ollam, feruefac ebullitiones eius, ut scilicet coquatur ossa ipsius intra ipsam. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Væ ciuitati sanguinũ, ollæ cuius [b] spuma in ea est, & cuius spuma nõ exijt ex ea, per frusta eius, [c] per frusta eius eua cua eam, nõ cecidit super eam sors. Quoniã sanguis eius fuit in medio eius, sup limpidissimam petrã posuit eum, non effudit eum in terram, ut puluere operiretur. Ad excitandũ furorem, ad ulciscendam uindictam, dedi sanguinem eius su- Explicatio allegoriæ.
C per limpidissimã petram, ne operiatur. Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Vę ci- Naum 3. e Habac. 2. a
uitati sanguinariæ, ego quoq; magnã pyram incendã, multiplicando ligna, succendendo ignem, concoquendo carnem, condiendo conditúram, ut & ossa ipsa comburantur, ponendo [ollã] ipsam super prunas eius uacuam, ut incalescat, & ardore æs eius soluatur, & excoquatur in medio eius immundiitia eius, cõsumaturq; [d] spuma eius. Frustra sudatũ est, spuma eius copiosa non exit ex ea, [e] com
D putruit spuma eius. In immunditia tua destinatum scelus est, quandoquidem te mundaui, at nõ munda es ab immunditia tua, ultra non mundaberis, [f] quousq; quiescere faciã furorem meũ in te. Ego DOMINVS loquutus sum, [g] uenit, & faciam: non retrocedã, nõ parcam, nec pœnitudine ducar, iuxta uias tuas, & iuxta studia

n In eo templo.
o Pro Sabæis quidam legunt ebrios. Verba sunt dei, alij aliter legunt, uerba sunt ualde obscura.

p Ebraice sunt infinitiui, adducere uel facere ascendere, & dare.

a Alij legunt, instrue ossa subter eam ut pyram.
b Rubigo legũt alij.
c Hoc est, per uices extrahe, non simul.

d Alij legũt, rubigo.
e Alij legunt, be esch in igne.
f Alij legunt, donec reposuero.
g Venit, supplo tempus.

ſtudia tua iudicabũt te,ait DOMINVS deus. Et factus eſt ſermo DOMINI ad
me in hanc ſententiã, Fili hominis, ecce ego auferã à te plaga [h] deſiderabile ocu-
lorum tuorum, tu uero nõ planges, neq; plorabis, neq; ueniet lachryma tua. In- E
gemiſcendo ſile, planctũ [quem ſolẽt] pro mortuis ne feceris, [i] ornamentũ tuum
circũliga tibi, calceamenta tua pone in pedibus tuis, ne operias ſuperius labium,
& panem uirorũ ne edas. Loquutus ſum itaq; mane ad populum, & mortua eſt
uxor mea ueſperi, mane uero feci quemadmodũ iuſſus eram. Et dixit ad me po-
pulus, An non indicabis nobis quid hæc [k] nobis quæ tu facis? Et dixi ad eos, Ver
bum DOMINI factũ eſt ad me, dicens, Dic ad domum Iſrael, Sic dicit DOMI- F
NVS deus, Ecce ego prophano ſanctuarium meum, gloriationem fortitudinis
ueſtræ, [l] expetibile oculorũ ueſtrorum, & id cui parcit anima ueſtra, ſed & filij ue
ſtri atq; filiæ ueſtrę, quos reliquiſtis, cadent gladio. Et facietis quemadmodũ ego
feci, ſuperius labium non inuoluetis, & panem uirorum non comedetis. Orna-
mentum ueſtrũ erit in capitibus ueſtris, calceamenta in pedibus ueſtris, nõ plan-
getis, neq; plorabitis, ſed tabeſcetis in iniquitatibus ueſtris, & [m] murmurabitis G
quiſq; ad fratrẽ ſuum. Et erit Ezechiel uobis in portentũ, [ut] iuxta om̃ia quę ille
fecit, uos quoq; faciatis: quũ hoc uenerit, et ſcietis q; ego ſum DOMINVS deus.
Et tu fili hominis, an non eo die quo tulero ab eis robur eorũ, gaudium decoris
eorum, expetibile oculorũ ipſorum, [n] eleuationem animæ eorum, filios eorũ, atq;
filias eorum, eo die quum uenerit, qui euaſit, ad te, ad famam auditam, eo ſcilicet
die aperietur os tuũ cum eo qui euaſit, ut loquaris, & non ſis ultra mutus, eriſq;
eis in portentum? Et ſcient quia ego DOMINVS.

h Expetibile oculorum prophetæ uxor erat.

i Ornamentum dicitur coma, alij mitrã aut uittam intelligunt.

k Quid hæc nobis, ſupple portendant, ſeu ſignificent.

l Loquitur de templo.

m Hoc eſt, premetis dolorem ueſtrum ſuſurrio quodam, uel compungemini, pœnitemini: alij legunt, ingemiſcetis.

n Eleuatio animæ ipſorũ, res quam quis deſiderat, quã auet: alij legunt, onus animarum ipſorum.

CAP. XXV.

A quarto capite hactenus uaticinia fuerunt cõtra Iudaicam gentem, iam incipit & gentibus ſua fata prædicere, Ammonitis primum, deinde Moabitis, Idumæis, Paleſtinis.

ET factus eſt ſermo DOMINI ad me, dicẽs, Fili hominis pone faciem tuam A
contra filios Ammon, & uaticinare cõtra eos, diceſq; ad filios Ammon, Au
dite uerbum DOMINI dei, Sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidẽ tu dixi-
ſti, [a] Haha [b] ſuper ſanctuarium meũ, quod prophanatum eſt: & ſuper terram Iſ-
raelis, q; deſolata eſt: & ſuper domum Iuda, q; in captiuitatem migrauit: idcirco
ecce ego trado te filijs Orientis in poſſeſſionem, & inhabitabunt arces ſuas in te,
& ponent in te habitacula ſua, ipſi comedent fructum tuum, atq; hi bibent lac
tuum. Et ponam Rabbath in ſtabulationem camelorum, atq; filios Ammon in B
accubitũ gregum, & ſcietis q; ego DOMINVS. Quoniã ſic dicit DOMINVS
deus, Eo q; plaudis manu, & pedem extẽdiſti, & lætaris ex animo tuo omni con
temptu ſuper terram Iſraelis, idcirco ecce ego extendi manum meam ſuper te, &
tradam te gentibus in prædã, & excindam te de populis, & perdam te de terris,
delebo te, ut cognoſcas q; ego ſum DOMINVS deus. Sic dicit DOMINVS
deus, Eo q; dicit Moab & Seir, Ecce domus Iuda eſt ſicut omnes gentes, idcirco
ecce ego [c] aperio humerũ Moab de ciuitatibus, de ciuitatibus eius [inquam] quæ C
ſunt ab extremitate eius, inclytam terræ Bethieſimoth, & Baal Meon uſq; ad Ki-
riathaim. Vt filios Orientis [accerſam] contra Ammonitas, & tradã ipſam [Am-
mon] in poſſeſſionẽ, ne memoria Ammon ſit in gentibus: ita in Moab edam iu
dicia, & ſcient q; ego DOMINVS. Sic dicit DOMINVS deus, Eo q; Edom fe-
cit, ulciſcendo ultionem de domo Iuda, & delinquendo deliquerunt ulciſcen-
tes ſe de eis: idcirco ſic dicit DOMINVS deus, Extendam manum meam ſuper
Edom, & excindam ex ea [d] homines & iumenta, ponamq; eam deſolationem,
à Theman Dedan uſq; gladio cadẽt. Et dabo ultionem meam in Edom per ma D
num populi mei Iſraelis, & facient in Edom ſecundũ iram meam, & ſecundum
furorem meum, & cognoſcent ultionem meã, dicit DOMINVS deus. Sic di-
cit DOMINVS deus, Eo q; Paleſtini in ultione fecerunt, & ulti ſunt ſe ultione

Hæ gentes odio quodam Iudæis aduerſa patientibus inſultarunt.

a Haha hĩc he interiectio inſultantis, & infortuniũ opprobrantis.

b Vel, uerſus.

c Humerum aperire, eſt aditum facere ad firmiſſima & muniſſima loca, ut hoſtibus pateant, habent enim arces & propugnacula ſpeciem humerorum.

d Ebr. Hominem & iumentum.

e Ebr. Odio seu inimicitia perpetua.
f Facere ultionem & dare ultionem, Latinis auribus ingratū erit: at sic peccare malui, quàm lōgius ab Ebraica ueritate discedere: dixissem fortè, Egregie ulciscar me de eis.
a Ebr. Confracta est ianuæ populorum, synthesis.

cum cōtemptu ex animo, ut uastarent [e] inueterato odio: idcirco sic dicit DOMI-
NVS deus, Ecce ego extendo manum meam super Palestinos, & excindā exci-
sores, perdamq; reliquias littoris maris. Et [f] faciam in eis ultiones magnas cum
castigationibus furoris, & scient quia ego DOMINVS quuū dedero ultionem
meam in eos. CAP. XXVI.

Vaticinium graue super Tyrum.

A FActum est rursum anno undecimo, prima mensis, factū est inquam uerbum
DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, eo q̃ dixit Tyrus de Ierusalē, Hæha,
[a] confractę sunt portę populorū, conuersa est ad me, implebor, uastata est, idcirco
sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego cōtra te Tyre, adducamq; contra te gentes
multas, perinde ac si adduceretur mare cū fluctibus suis. Et demolientur muros
Tyri, & diruent turres eius, & abradā puluerem eius ab ea, ponamq; eam in lim-
pidissimā petram. Expansio sagenarū erit in medio maris, quoniam ego loqu-
tus sum, dicit DOMINVS deus, patebitq; prædę gētibus. Et [b] filię eius quæ sunt
in agro percutient gladio, & sciēt quia ego DOMINVS. Quoniā sic dicit DO-
MINVS deus, Ecce ego adduco cōtra Tyrum Nabuchodonosorem regē Baby
B lonis ab Aquilone, regem regū, cum equis, curribus, equitibus, cœtū & populū
ingentem. Filias tuas quę in agro sunt occidet gladio, & ponet aduersum te mu
nitionem, fundet contra te aggerem, eriget contra te lanceam, tormentū feriendi
è regiōne ponet ad muros tuos, & demolietur turres tuas telis suis. Propter abun
dantiam equorū eius operiet te puluis eorum, à strepitu equitum, rotarū atq; cur
ruum cōcutientur muri tui: quum ipse ingressus fuerit portas tuas, erit ingressus
quemadmodum in urbē diruptam. Vngulis equorū suorum cōculcabit omnes
plateas tuas, populum tuum gladio occidet, & statuas roboris tui deijciet in ter-
ram. Et spoliabunt opes tuas, & diripient merces tuas, diruēt muros tuos, & do-
mus tuas amœniores demolientur, lapides tuos atq; ligna tua & puluerē tuum
C ponent in medio aquarum. † Et cessare faciam strepitum canticorum tuorum, Ierem. 7. g.
atq; uocem cithararū tuarum, ut non audiatur ultra. Redigam deniq; te in limpi
dam petram, & eris expansio sagenarū: non ædificaberis ultra, quia ego DOMI
NVS loquutus sum, ait DOMINVS deus. Sic dicit DOMINVS deus Tyro,
An nō à fragore ruinæ tuę, dum ingemiscit uulneratus, in occidendo occidionē
in medio tui cōmouebuntur insulæ? Descēdent de solijs suis cūcti principes ma-
ris, & auferent paludamenta sua, exuent uestes picturatas, induenturq; horrori-
bus, sedebunt super terrā, & pauebunt ad subitos [istos casus,] obstupescentq; su
per te. Idcirco tollēt de te lamentum, & dicent [a] tibi, Quomodo perijt [b] habitata à
maribus, ciuitas celeberrima, quæ fuit fortis in mari, ipsa & inhabitatores eius, q
D dederunt formidines suas omnibus habitatoribus in ea? Nunc pauebūt insulę à
die ruinæ tuæ, terrebuntur inquam insulæ quæ sunt in mari ab exitu tuo. Quo-
niam sic dixit DOMINVS deus, Quū posuero te ciuitatem desolatā, sicut urbes
quæ nō habitantur: quū adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ mul
tę, deponā te cum his qui descendunt in foueam ad [c] populum sæculi, & ponam
te in terrā inferiorem quemadmodū solitudines perpetuas, cum descēdentibus
in lacum, adeo, ut amplius [f] non habiteris, & [g] dabo inclytam in terram uiuen-
tium. Terrores ponam te, & non eris: requireris, & non inuenieris amplius usq;
in sæculum, dicit DOMINVS deus. CAP. XXVII.

Cohærent sequentia cum superioribus, eadem enim dicit, sed sub alia allegoria.

A ET factum est uerbū DOMINI ad me, dicēs, Et tu fili hominis, sume lamen
tum super Tyrū, dicesq; ad Tyrū, Quæ sedes ad transitus maris, negotiatrix
cum populis ad multas insulas, sic dixit DOMINVS deus, Tyre tu dixisti, Ego
absoluta sum pulchritudine, in [a] medio mariū sunt termini tui, & qui ædificarūt,
absol-

b Filiæ sunt regna, aut oppida subiecta Tyrijs.

a Tibi, id est, de te.
b Quidam legunt, habitata à diebus.
c Id est, ad eos qui iā olim mortui sunt.
f Eb. Vt nō habites, scilicet in loco tuo.
g Alij legunt, nō dabo, repetentes lo per zeugma hoc sensu, Non reddā te ornamentum in terra uiuentium. Sunt qui legunt, quum dedero ornamentum in terra uiuētium, ponam te terrores: uel, ut alij uolunt, labores, defatigationes.

a Ebr. In corde marium.

Taxat fastū & fidutiam in munitiones & opes suas.

absoluerunt pulchritudinem tuam. Abietibus de Senir ædificarunt tibi omnia
transtra, cedrũ de Libano tulerunt ut facerent malum in te. Ex quercubus de Ba-
san fecerunt remos tuos, & tabulas tuas fecerunt ex ebore,[b] fori tui ex insulis Ki
thim. Byssus uariegatus ex Aegypto fuit expansio tua, ut esset tibi uelum: hyacin B
thus & purpura de insulis Elisa fuit operimentũ tuum. Habitatores Zidonis &
Aruad fuerũt remiges tui, sapientes tui ô Tyre qui fuerunt in te, ipsi naucleri tui.
Seniores Gebal & sapientes eius fuerũt in te instaurãtes fissuras tuas, omnes na
ues maris cum nautis suis fuerunt in te ad negotiandũ negotiationem tuã. Per-
sa, Lydus, & Afer fuerunt in exercitu tuo, uiri bello strenui clypeũ & galeam su-
spenderunt in te, hi [c] auxerunt splendorem tuũ. Filij Aruad & exercitus tuus in
muris tuis per ambitũ, & Pigmei fuerunt in turribus tuis, qui suspendentes pha
retras suas in muris tuis per circuitũ perfecerunt pulchritudinem tuam.[d] Tharsis C
fuit negotiatrix tua propter copiam omniũ diuitiarum, [e] in argento, ferro, plum
bo albo, & plumbo nigro [quæ] reposuerũt in emporio tuo. Iauan, Thubal, &
Mæsech ipsi [f] mercatores tui in anima hominis, & uasis æreis dederunt negotia-
tionem tuam. De domo Thogarma equos & equites ac mulos dederunt nego-
tiationem tuã. Filij Dedan fuerunt mercatores tui, & insulæ multæ negotiantur
[g] tecum, cornua, [h] ebur & [i] Habanim munera tibi attulerũt. Syria quoq; fuit in ne
gotiatione tua, propter multitudinẽ operum suorum [k] smaragdo, purpura, acu-
pictis, bysso, corallo & carbunculo, [quæ] dederunt in emporium tuum. Sed
& Iuda & terra Israelis fuerũt mercatores tui, tritico Minith, balsamo, melle, oleo D
& resina quæ dederunt ad negotiationẽ tuam. Damascus quoq; negotiatur tecũ
propter multitudinẽ operum tuorum, & propter copiam opũ, in uino Helbon,
& lana candida. Dan & Iauan subinde [l] cõuehunt in emporiũ tuum, ferrum fa-
ctum, [m] cassia & calamus fuit in negotiatione tua, Dedan mercatrix tua uestibus
quæ nobilitati [conueniunt] ad [n] uecturã. Arabs & cuncti principes Kedar ipsi
negotiatores manus tuę, agnis, arietibus & hircis in his inquã negotiatores tui.
Mercatores Sabæi & Raema fuerũt negotiatores tui in præstãtissimis omnis ge E
neris odoribus, & in omni lapide pretioso, deinde & aurũ reposuerunt in empo
rio tuo. Haran, & Kanne, & Eden, mercatores Sabæi, Assyrij [o] Kilmad in merca-
tione tua. Ipsi mercatores tui in omnis generis [mercibus] inuolucris hyacinthi-
nis ac picturatis scrinijs thesaurorũ pretiosorũ, quæ funibus ligatæ erant, & [p] ce-
drinis in negotiatione tua. Naues Tharsis [q] præcipuę fuerũt in mercatu tuo, im
pleta es & uehementer gloriosa facta in corde maris. In aquas multas induxerũt
te [r] remiges tui, uentus orientalis contriuit te in corde mariũ. Thesauri tui & em F
poria tua, negotiatio tua: nautæ tuę & gubernatores tui, cõcinnatores tui, & qui
commutant cõmutationem tuam, & omnes milites qui in te sunt, et omnis mul
titudo tua quæ est in medio tui cadent in medio maris eo die quo tu corruis. Ad
uocem clamoris nautarum tuorum commouebuntur suburbia, descendentq; ex
nauibus suis omnes remiges, nautæ, & cuncti gubernatores maris super terram
stabunt. Et resonabunt super te uoce sua, & amare clamabunt, imponentes pul-
uerem capitibus suis uolutabuntur in cinere. Et calui reddentur propter te indu
cto caluitio, accingent se saccis, & flebunt super te in amaritudine animæ plan-
ctu amaro. Et [s] sument propter te filij eorum lamentationem, & lamentabuntur G
super te, Quæ urbs sic [t] consopita est in medio mari sicut Tyrus? Quum exirent
merces tuæ de ęquoribus, satiasti populos multos, multitudine opum tuarũ atq;
mercium tuarum locupletasti reges terræ. [u] Tempus quo fracta es à maribus, in
profunditatibus aquarum merces tuę, & omnis multitudo in medio tui ecide-
runt. Cuncti habitatores insularum obstupuerunt super te, & reges earum
horrore horruerunt, atque uultu turbati. Negotiatores in populis [y] sibilarunt

Hactenus amplitudinem, opes, arrogãtiam Tyri descripsit. Sequitur nũc naufragium.

b Alij legunt, Assyrij, alij prætoriola.

c Ebr. Ipsi dederunt gloriam tuam.

d Tharsis uidetur poni pro mari Mediterraneo.

e Ebræi ablatiuis mercium præpositionẽ in adponunt, quod Latinis nõ adeo frequens est, sed Germanis, Der trybt kauffmanschatz in ysen, uel, mit ysen.

f Mercatores in anima hominis qui uendunt mancipia.

g Ebr. Negotiatio manus tuæ.

h Alij coniunctim legunt, cornua eburnea.

i Habanim reliqui. Quidã enim Hebenum lignum intelligunt, quidam pauones.

k Alij pro smaragdo carbunculum interpretantur, pro corallio margaritas, pro carbũculo uniones.

l Alij legunt, adductus.

m Pro cassia alij gingiber legunt.

n Seu ad equitatum, ut sunt phaleræ, & huiusmodi.

o Alij Kilmad appellatiue legunt, ueluti assueti.

p Supple lignis.

q Alij legunt, schadothaich, naues Tharsis arua tua.

r Alij legũt, osores, deprædatores, hostes.

s Alij legunt, Et sument hi in luctu aut lamento lamentationem propter te, sed uidetur de posteris loqui.

t Vel sic, Quæ urbs similis Tyro, sicut domita in medio mari.

u Supple uenit.

y Sibilus aliquando stuporem, aliquando irrisionem habet.

ſuper te,terror facta es,& nuſquam in ſæculum. CAP. XXVIII.

Sermo minax contra principem Tyri,& prophetia ſuper Zidonem,ad finem lætiora Iſraeli promittit.

A FActum eſt aūt uerbū DOMINI ad me,dicens,Fili hominis,dic principi Ty-
ri,Sic dicit DOMINVS deus,Eo ꝙ elatum eſt cor tuum, [a]dixiſtiꝗ;,Deus ego
ſum,in throno dei ſedi in medio mariū,quum tu homo ſis,& non deus,tribuiſti
autem tibi cor dei.Ecce tu Daniele es ſapientior, nihil tam abſtruſum quod te la
teat.In ſapientia tua & in intelligētia tua [b]paraſti tibi diuitias, & adquiſiuiſti au-
rum & argentū in theſauros tuos.In multitudine ſapientiæ tuę, & in negotiatio
B ne tua auxiſti opes tuas,eleuatumꝗ; eſt cor tuum in diuitijs tuis. Idcirco ſic dicit
DOMINVS deus, Eo ꝙ tribuiſti cor tuū ſicut cor dei, propterea ecce ego addu-
co ſuper te alienos,[c]tyrannos [ſcilicet] gentiū,qui diſtringent gladios ſuos ſuper
pulchritudinem ſapientiæ tuæ,& contaminabunt pulchritudinem tuam. In fo-
ueam deijcient te,& morieris mortibus interfectorū in corde marium. Num &
tum quum fueris corā interfectore tuo,dicendo dices, Deus ego ſum,quū ſis ho
C mo & non deus,in manu interficientiū te? Mortibus incircunciſorum morieris
per manum alienorū,quoniam ego loquutus ſum,dicit DOMINVS deus. Et fa
ctum eſt uerbū DOMINI ad me,dicens,Fili hominis,ſume lamentationē ſuper
regē Tyri,& dic ei,Sic dicit DOMINVS deus, Tu es omnibus numeris abſolu
tum [d]exemplar,plenus ſapientia,conſummata pulchritudine. In delitijs hortorū
dei fuiſti,omnis lapis pretioſus umbraculum tuum, Sardius,Topaſius,Adamas
D [e]Hyacinthus,Onyx,Iaſpis.Sapphirus,Carbunculus, Smaragdus & aurū, opus
tympanorū tuorum atꝗ; fiſtularū tuarū in te præparata ſunt in die quo creareris.
Tu Cherub [f]inunctus obtegens,& poſui te,in monte ſancto dei fuiſti,in medio
lapidū ignitorū deambulaſti.Perfectus es tu in uijs tuis, à die quo creatus es,do-
nec inuenta eſt in te iniquitas. Propter abundantiam negotiationis tuę impleue
runt mediū tui uiolentia,& peccaſti,quapropter prophanaui te de monte dei,&
E perdidi te ô Cherub obtegens de medio ignitorū lapidum.Elatū eſt cor tuum in
pulchritudine tua,corrupiſti ſapientiā tuam in ſplendore tuo, ideo ad terrā adſli
xi te,ante reges poſui te,ut contemplentur te. Propter multitudinē iniquitatū tua
rum,propter peruerſitatem negotiationis tuę prophanaſti ſanctuaria tua,& edu
xi ignem è [g] medio tui,qui deuoret te,& poſui te cinerem ſuper terrā in conſpe-
ctu omnium aſpicientiū te. Omnes qui te nouerūt in populis,obſtupuerunt ſu
F per te,terror fuiſti [eis,] & tu non eris in ſæculum. Et factū eſt uerbum DOMI-
NI ad me,dicens,Fili hominis, pone faciē tuam contra Zidonem, & uaticinare
ſuper eam,dicesꝗ;,Sic ait DOMINVS deus,Ecce ego cōtra te ô Zidon,& glori-
ficabor in medio tui,& ſcient ꝙ ego ſum DOMINVS deus, quū fecero in ea iu-
dicia,& ſanctificatus fuero in ea. Mittā in eam peſtē,& ſanguinē in plateas eius,
& corruet in medio eius uulneratus,gladio cōtra eam [uenient] circunquaꝗ;, &
G ſcient quia ego DOMINVS.Et nō erit ultra domui Iſraelis [h]ſentis pungens, &
& ſpina dolorem inferens ex omnibus qui ſunt per circuitū eorū, & habent eos
contēptui,ſciētꝗ; quia ego DOMINVS deus. Sic dicit DOMINVS deus, Quū
congregauero domū Iſraelis de populis inter quos diſperſi ſunt,&ſanctificatus
fuero in eis corā oculis gentiū, habitauerintꝗ; ſuper terrā ſuam quam ego dedi
ſeruo meo Iacob,habitabūt in ea ſecure,& ædificabunt domos, plantabuntꝗ; ui
neas, & ſedebūt in tuto, me faciente iudicia, in omnibus qui aduerſantur eis per
circuitū eorū,& ſcient quia ego DOMINVS deus eorum. CAP. XXIX.

Quædam orationes deinceps contra Aegyptum.

A ANno decimo, [mēſe] decimo, duodecima mēſis, factus eſt ſermo DOMI-
NI ad me,dicens,Fili hominis,pone faciē tuam uerſus Pharaonē regē Ae-
gypti,

Illa omnia per ironiam dicta ſunt, uel quod rex ſibi talia adſcribebat ac arrogaret.

a Dicere pro cogitare,nā nemo hoc manifeſte dicit, Ego ſum deus, ſed cogitationibus ſibi tribuit.

b Eb. Feciſti,nam & Latini dicunt rem facere.

c Hoc eſt, optimos & fortiſſimos bellatores,qui ſunt in gentibus,ſcilicet Babylonios.

d Alij qui legūt tachnith, exponunt, Tu es ſignaculum præparationis:alij, obſignato ſummam.

e Pro Hyacintho alij legunt Chryſolitus. Ebr. Tharſis colore ceruleo.

f Alij legunt, extentus.

g Hoc eſt,è regia uel regione aut urbe.

Prophetia ſuper Zidonem.

h Alij legunt, Sudes lignum præacutum.

Poteſt aptari ad omnes principes arrogantes, & nimiū ſibi fidentes, adeoꝗ; ad principē tenebrarum. Primum crimen arrogantia.

Daniel.

gypti, & uaticinare contra eum & contra uniuersam Aegyptum, loquere & dic,
Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego cōtra te Pharao rex Aegypti draco magne,
recubantem in medio fluuiorum suorū, qui dixit,[a] Meus est fluuius, & ego feci
mihi. Ego ponam hamos in maxillas tuas, & efficiam ut hæreant pisces flumi-
num tuorum in squamis tuis, & extraham te de medio fluuiorum tuorum, atq;
omnes pisces fluuiorum tuorum adhærebunt squamis tuis. Et excutiam te in B
desertum, te & omnes pisces fluuiorum tuorum, cadesq; in superficie campi, &
non colligeris neq; congregaberis, eris bestijs terræ & uolucribus cœli cibus, &
scient omnes habitatores Aegypti quia ego DOMINVS, eo quod[b] ipsi fuerunt
fulcrum arundineum domui Israelis. Quum illi te apprehenderint manu tua,
confringeris, & diffindes eis omnem humerum: & quum innixi fuerint tibi cō-
fringeris:[c] num ergo omnes lumbos eorum firmabis? Idcirco sic dicit DOMI-
NVS deus, Ecce ego adduco super te gladium, & excindam ex te hominem &
iumentum. Eritq; terra Aegypti in stuporem & desolationem, & cognoscent
quia ego DOMINVS. Quandoquidem dixit, Fluuius meus est, & ego feci, id-
circo ecce ego contra te, & contra fluuios tuos, & tradam terram Aegypti in de-
solationes, in uastitatem, & stuporem, à Magdalo, Sienem, usq; ad terminū Ae-
thiopię. Non transibit per eam pes hominis, neq; pes iumenti transibit per eam, C
nec[d] habitabitur quadraginta annis. Et reddam terram Aegypti, ut stupori sit fu
tura inter terras uastatas: & ciuitates eius, ut sint inter ciuitates uastas squalidæ
quadraginta annis, spargamq; Aegyptios inter gentes, & dispergā eos in terras.
Quoniam sic dicit DOMINVS deus, A fine quadraginta annorū colligam Ae-
gyptios de populis inter quos dispersi sunt. Et reducam[e] captiuitatem Aegypti,
& efficiam ut redeant in terram Pathros, in terram[f] quam incoluerunt, eruntq;
isthic regnum humile. Præ [cæteris] regnis erit humile, nec eleuabit se ultra su-
per gentes, imminuam enim eos ne dominentur gentibus. Non[*] erit ultra do-
mui Israelis asylum, [sed] submonitor iniquitatis, dum respexerint post eos, &
cognoscent quod ego DOMINVS deus. Factum est uicesimoseptimo anno, D
primo [mense,] prima mensis, ut fieret uerbū DOMINI ad me, dicens, Fili homi
nis, Nabuchodonosor rex Babylonis fecit seruire exercitum suū magno[g] labore
ad Tyrum, omne caput caluum est redditū, & omnis humerus detritus est, mer-
ces autē non fuit ei [reddita,] neq; exercitui eius de Tyro pro ministerio quo mi-
hi ministrarunt ad eā: idcirco sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego do Nabucho
donosori regi Babylonis terram Aegypti, & auferet multitudinem eius, diripiet
spolia eius, & depredabitur prædam eius, & erit merces exercitui eius. Pro opere
quo mihi ministrauit in[h] ea, dedi ei terram Aegypti, eo q̧ mihi fecerūt, dicit DO-
MINVS deus. In die illa faciam germinare cornu domui Israelis, & tibi dabo[i]
apertionē oris in medio eorū, & scient quia ego DOMINVS. CAP. XXX.

Taxatur autem arrogantia & insolentia.

Aliud crimen taxatur, quod lactent Iudæos uana spe, ut ipsis relicto deo, niterentur.

a Eb. Mihi fluuius meus, & ego feci me uel mihi.

b Alij legunt in secū-da persona, eo quod tu fuisti eis, est infinitiuus cum affixo.

c Ac si diceret, minime: alij per ironiam legunt, alij putant he ad uerbum hiffil pertinere, & sic legunt, tu statues eos in omnes lumbos eorum, ut te fracto, cogātur in lumbis subsistere.

d Eb. Nō sedebit: heterosis, neutrale pro passiuo, quod frequens est Ebræis.

e Captiuitas pro captiuis.

f Natale solū eorum, terram uenæ aut scaturiginis suæ.

* Scilicet Aegyptus Expēdat Lector, nū mendum sit pro decimo septimo.

g Ebr. Seruitute magna.

h In ea, hoc est, in Tyro demolienda.

i Hoc est, dabo tibi parrhisiam loquēdi.

Contra Aegyptum prophetia, & contra omnes qui eo fidunt.

ET factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, uaticinare & A
dic, Sic dicit DOMINVS deus, Vlulate uæ diei, quia prope est dies, prope
inquam est dies DOMINI, dies nubilosus tempus gentiū erit. Venietq; gladius
in Aegyptū, & erit pauor in[a] Aethiopia, quum ceciderit saucius in Aegypto, &
acceperint multitudinem eius, euersaq; fuerint fundamenta eius. Kusch, Phut,
& Lud, &[†] omne promiscuum uulgus, &[b] Chub, & filij[c] terræ fœderis cadent
cum eis gladio. Sic dicit DOMINVS, Cadent qui fulciunt Aegyptum, & de- B
scendet fastus fortitudinis eius à turre Seuene, cadent in ea gladio, dicit DOMI-
NVS deus. Et desolabuntur in medio terrarum uastatarum, atq; ciuitates eius
erunt in medio ciuitatū desolatarum. Et scient quia ego DOMINVS, quum de-
dero ignem in Aegyptū, & contriti fuerint omnes auxiliatores eius. In die illa

a Eb. Chus.

† Pro promiscuo uulgo potest legi Mixtitij, uel occidentales homines.

b Chub Arabes putant: fortasse sunt quos Ptolemæus Cobios uocat.

c Hoc est, qui cū hac terra fœdus inierūt.

¶ egredientur nuncij à facie mea in nauibus ad terrendum Aethiopiam quæ secura est, eritq́ pauor in eis[b] secundum diem Aegypti, quoniam ecce uenit. Sic dicit DOMINVS deus, Ego efficiam ut cesset strepitus Aegypti per manũ Nabuchodonosoris regis Babylonis, ipse & populus eius cũ eo qui[e] grassantur inter gentes, adducentur ut perdant terram, & distringent gladios suos super Aegyptum, implebũtq́ terram[f] interfectis. Et reddam flumina eius sicca, & uendam terram in manum malorum, & uastabo terram &[g] quidquid in ea est per manum alie-
D norum: ego DOMINVS loquutus sum. Sic dicit DOMINVS deus, Ego perdam idola, & efficiã ut cessent simulachra à Noph, & princeps qui sit de terra Aegypti non erit ultra, immittamq́ timorem in terram Aegypti. Et uastabo Patheros, immittamq́ ignem in Zoan, & faciam iudicia in No. Effundam furorem meum contra[h] Sin, [quæ est] robur Aegypti, & excindam tumultum No. Et inij-
E ciam ignem in Aegyptum, infirmando[i] infirmabitur Sin. No dissecabitur, [k] angustiæ [erunt] Noph interdiu. Iuuenes delecti Auen & Phibeseth cadent gladio, &[l] ipsæ in captiuitatẽ abibunt. Porrò in Taphnes obtenebrescet dies, quum ego isthic confregero[m] uectes Aegypti, cessabitq́ fastus roboris eius in ea, nubes operiet eam, & filiæ eius in captiuitatem abibunt. Faciamq́ iudicia in Aegypto, & scient quia ego DOMINVS. Factum est præterea in undecimo anno [mense] primo, septima mensis, ut fieret uerbum DOMINI ad me in hanc sententiã,
F Fili hominis, brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non est ligatum, ut detur medela, & apponatur fascia ad obligãdum illud, ad firmandum illud ut gladium teneat. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego cõtra Pharaonem regem Aegypti, & confringam brachium eius quod robustum est, sed & confractũ, & deijciam gladiũ è manu eius. Et disijciam Aegyptios inter gen-
G tes, & dispergam eos in nationes. Et roborabo brachia regis Babylonij, & dabo gladium meum in manum eius, conteramq́ brachia Pharaonis, & is[n] ingemiscet coram eo quemadmodum solent saucij. Ego roborabo brachia regis Babylonij, brachia autem Pharaonis cõcident, scientq́ quia ego DOMINVS, quum dedero gladium meum in manum regis Babylonij, & is incutiet eum in terram Aegypti. Et disijciam Aegyptios inter gentes, dispergamq́ eos in nationes, & scient quod ego DOMINVS.

Zach. 13.

b Hoc est, eodem modo punientur ut Aegyptij, uel suo etiam tẽpore ut Aegyptus.
e Vel, tyranni gentiũ.
f Ebr. Interfecto uel saucio, numerus pro numero.
g Eb. Et plenitudinem eius.
h Sais uidetur esse, uel Pelusium.
i Alij legunt, dolendo dolebit.
k Vel, quotidianæ angustiæ erunt in Noph.
l Ipsæ, scilicet urbes: uel, ut alij uolunt, mulieres.
m Vectes, hoc est, iuga.
n Eb. Gemitibus interfecti.

CAP. XXXI.

Eiusdem argumenti cum superioribus oratio, destruendam esse Aegyptum.

A FActum est in undecimo anno, [mense] tertio, in prima mensis, ut fieret uerbũ DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, dic ad Pharaonem regem Aegypti, et ad copias eius, Cui similis es in magnificẽtia tua?[a] Ecce Assur [similis erat] cedro in Libano, quæ ramis pulchra est, nemore umbram faciens, alta statura, cuius cacumen inter condensa [arborum.] Aquæ[a] nutriuerant eam, abyssus extulit eam, & flumina eius circuierũt plantationem eius, & riuulos suos misit ad omnia li-
B gna campi. Hinc statura eius elata est prę omnibus arboribus campi, & multiplicati sunt rami eius, & prolongati sunt frondes eius, propter aquas multas quas ipsa misit. In ramis eius nidos fecerunt omnes uolucres cœli, & sub frondibus eius pepererunt cunctæ bestiæ agri, atq́ sub umbra eius sederunt omnes gentes magnæ. Pulchra itaq́ facta est in magnitudine sua, in extensione ramorum suo-
C rum, quoniam radix eius fuit ad aquas multas. Cedri in hortis dei non[c] obscurarunt eam, nec abietes similes sunt ei, nec castaneæ fuerunt sicut frondes eius, & præterea nulla arbor in hortis dei illi similis fuit in pulchritudine sua. Pulchram feci eam multitudine ramorum eius, æmulataq́ sunt eam omnia ligna[d] delicata
D quę sunt in hortis dei. Idcirco sic dicit DOMINVS deus, *Quandoquidẽ exaltatus es statura, & posuit fastigiũ inter cõdensa, & eleuatũ est cor eius in exaltatiõe sua, tradã eum in manũ fortissimæ gentis, quæ omnino faciet ei[e] iuxta impietatẽ suam,

o Eb. Magnam fecerunt eam.
Perpetua allegoria utitur hoc capite, arguens contra Aegyptium à comparatione, Si Assyrius rex non potuit impetum Babylonij ferre, quũ tamen esset potentissimus, quanto minus tu. Perstringit interim superbiam & arrogantiam Assyrij.
b Ipsa alij de abysso, alij de arbore intelligunt.
c Quidã ſi: legũt, Cedri non obscurarunt eã, in hortis dei abietes nõ fuerũt similes.
d Alij Eden propriũ relinquunt.
* Cœperat secunda persona alloqui Assyriũ, mox mutat personã in tertiã, quod frequẽs est ꝓphetis.
e Alij legũt, ꝓpter impietatẽ suã eieci eũ.

Iam aperit allegoriã, & eam Assyrio aptat. Pœnam minatur.

ſuam,me eijciente eum. Et exciderunt eum alieni tyranni gentium,atq; ſtraue-
runt eum in montibus,& in omnibus uallibus ceciderũt rami eius,& confractę
ſunt frondes eius iuxta omnes torrentes terræ,deſcẽderuntq; de umbra eius cun
cti populi terræ,& reliquerunt eum.Super ruina eius requieſcebant omnia uo-
latilia cœli,& ſuper ramos eius fuerunt omnes beſtiæ agri.Idcirco ne ſe efferant E
ſtatura ſua cunctæ arbores aquarum, nec proferant cacumen ſuũ inter cõdenſa,
neq; ſtent ſuper illas in ſublimitate ſua cuncta quæ bibunt aquam,quoniã om-
nes illi traditi ſunt in mortem,ad terram inferiorem in medio filiorũ hominum,
ad eos qui deſcendũt in foueam.Sic dicit DOMINVS deus,Eo die quo deſcen
dit ad inferos, luctũ indixi,operui ſuper eũ abyſſum, & prohibui flumina eius,
& prohibitæ ſunt aquæ multæ.Atratum reddidi propter eum Libanum, & om F
nes arbores campi propter eum exanimatæ ſunt. A fragore ruinæ eius cõmoui
gentes,quum deijcerẽ eos ad inferos cum his qui deſcendunt in foueam,& con
ſolationem acceperũt in terra inferiori omnes arbores delicatiores,electæ & bo
næ Libani,omnes quæ hauriunt aquam, ſed & ipſi deſcenderunt cũ eo ad infe- G
ros,ad interfectos gladio, qui ſub umbra brachij eius ſederunt in medio gen-
tium. Cui ſic ſimilis es in gloria & magnificentia inter arbores delicatas,deij-
cieris cum arboribus delicatis in terram inferiorem,inter incircumciſos dormies
cum interfectis gladio. [f]Hic eſt Pharao & uniuerſus ſtrepitus eius,dicit DOMI
NVS deus.

Apte iam et ſubobſcure ad Pharaonem tranſit, docens illũ periturũ nõ ſecus ac Aſſyrium.

[f] Hic eſt Pharao, hoc eſt, Hic eſt exitus Pharaonis, & omnis ſplendoris & faſtus eius.

CAP. XXXII.

*Alius ſermo contra Pharaonem regem Aegypti & populum eius,eiuſdem argumen
ti cum prioribus,immutata nonnihil orationis figura.*

ET factum eſt duodecimo anno, duodecimo menſe, prima menſis, ut fieret A
uerbum DOMINI ad me,dicens,Fili hominis,ſume lamentationem ſuper
Pharaonem regem Aegypti,& dic ad eum,Leunculo gentium aſſimilatus es,et
es ueluti draco in æquoribus,qui laſciuiſti in fluminibus tuis,turbaſti aquas pe-
dibus tuis,& calcaſti flumina earũ. Sic dixit DOMINVS deus,Ego expandam
ſuper te rete meum,in congregatione populorum multorum,qui te[a] propellent
in ſagenam meam,& †eijciam te in terrã,atq; mittam te in ſuperficie campi,effi-
ciamq; ut ſuper te ſedeant omnes uolucres cœli, ſatiaboq; de te beſtias uniuerſæ
terræ. Ponam inſuper carnem tuam ſuper montes, & explebo ualles altitudine
tua. †Inebriabo terram cruore ſanguinis tui uſq; ad montes, & uoragines im- B
plebũtur de te. Obtegam cœlos in extinctione tui,& obfuſcabo ſtellas eorum,
ſolem obducam nubibus, & luna non lucebit lumine ſuo. Omnia luminaria
lucentia in cœlis obfuſcabo ſuper te, & dabo tenebras ſuper terram tuam,dicit
DOMINVS deus. Commouebo cor populorum multorum,quum induxe-
ro contritionem tuam in gentibus ſuper terras quas tu non nouiſti. Obſtupe-
faciam ſuper te populos multos,& reges eorum horrore quodam ſuper te hor-
reſcent,quum uolare faciam gladiũ meum ſuper facies eorum,& pauebunt*per
ſingula momenta, quiſq;[b] ex animo,in die ruinæ tuæ. Quia ſic dicit DOMI- C
NVS deus, Gladius regis Babylonij ueniet ſuper te, per gladios heroum pro-
ſternam copias tuas,graſſatores [ex] gentibus ſunt uniuerſi ipſi,qui deuaſtabunt
faſtum Aegypti,&[c] exterminabitur omnis ſtrepitus eius. Perdam & omnia iu-
menta eius ab aquis multis,nec turbabit eas pes hominis ultra, neq; ungulæ iu
mentorum conturbabũt eas. Tunc[d] limpidas reddam aquas eorum, & flumi-
na eorum fluere faciam ut oleum,dicit DOMINVS deus. Quum [ſcilicet] tra-
didero terram Aegypti deſolatã,& uaſtata fuerit terra à[e] plenitudine ſua, quum
percuſſero omnes qui habitant in ea,& ſcient quia ego DOMINVS. Hæc eſt
lamentatio qua eam lamentabuntur,filiæ [inquam] gentiũ lamẽtabuntur eam,
Aegyptum & omnem ſtrepitum eius lamentabuntur, dicit DOMINVS deus.

Supra 12.d & 17.f

Eſa.13.b Ioel 3.c Matt.23.e

[a] Ebr. Facient aſcendere.

* Vel ſubito.

[b] Ebr. Quiſq; ad animam ſuam.

[c] Vel, abolebitur omnis multitudo eius.

[d] Alij, tunc abſorbebo uel demergam.

[e] Hoc eſt, cum omnibus quæ ſunt in terra.

D Et factum est duodecimo anno, quintodecimo [die] mensis, ut fieret sermo DOMINI ad me dicẽs, Fili hominis, plange super multitudinem Aegypti, & deijce eam & filias magnificarum gentium, ad terram inferorum cum his qui descendunt in foueam. Quo nam pulchrior es tu? descende & iace cum incircuncisis. In medio interfectorum gladio[f] cadent, gladio tradita est, detrahite igitur[g] eam, & omnes copias eius. Loquentur cum eo fortiores quiq; de medio inferorum cum auxiliaribus eius, qui descenderunt, & dormierunt incircuncisi cum inter

E fectis gladio. Ibi est Assur & omnis congregatio eius, per circuitum sunt sepulchra eius, omnes hi interfecti gladio qui corruerunt gladio, quorum sepulchra posita sunt in lateribus laci. Fuitq; congregatio eius per circuitũ sepulturæ eius, omnes ipsi occisi corruerunt gladio, qui dederunt terrorem in terra uiuentium. Ibi Elam & omnes copiæ eius per circuitum sepulturæ eius, omnes ipsi interfecti corruerunt gladio, qui descenderunt incircuncisi in terram inferorũ, quiq; dederunt terrorem suum in terra uiuentiũ, & portauerunt ignominiam suam cum descendentibus in foueam. In medio interfectorum posuerunt ei lectum pro omni multitudine eius, per circuitum eius sepulchra eius: omnes ipsi incircũcisi & interfecti gladio, quoniam datus est terror eorum in terra uiuentium, & portauerunt ignominiam suam cum descendentibus in foueam, in medio interfectorum positus est. Ibi Mæsech, Thubal, & omnis multitudo eius, per circuitum eius sepulchra eius, qui omnes sunt incircuncisi interfecti gladio, quoniam po-

F suerunt terrorem suum in terra uiuentium. Non autem iacebunt cum heroibus, qui ex incircuncisis ceciderunt, & qui descenderunt ad inferos cũ armis suis bellicis, posueruntq; gladios suos sub capitibus suis, & fuit iniquitas eorum super ossa eorum, quoniam terror heroum in terra uiuentium. Et tu in medio incircuncisorum confringeris, & dormies cum interfectis gladio. Ibi Edom, reges eius & cuncti principes eius, qui positi sunt cũ fortitudine sua inter occisos gladio, ipsi cum incircuncisis iacebunt, & cum his qui descenderunt in foueam.

G Ibi duces Aquilonis, ipsi omnes & omnes Zidonij, qui descenderunt cum interfectis, cum formidine sua à fortitudine sua pudefacti. Iacuerunt autem incircuncisi cum interfectis gladio, & portauerunt ignominiã suam cum his qui descenderunt in foueam. Hos uidebit Pharao, & consolabitur se super uniuersa multitudine sua, qui interfecti sunt gladio, Pharao inquã & cunctus exercitus eius, dicit DOMINVS deus. Quoniã dedi formidinem meam in terra uiuentium, &[h] ponetur in medio incircuncisorum cum interfectis gladio, Pharao & omnis multitudo eius, dicit DOMINVS deus.

f Supple Aegyptij.
g Eam, scilicet Aegyptum.
h Eb. Dormire fiet.

CAP. XXXIII.

Post urbem captam exhortatorius sermo ad pœnitentiam, & præparatio cœlestis Hierosolymæ. De officio episcopi ac prophetæ, quid euenturum his qui in terra reliqui fuerant.

A RVrsum factum est uerbũ DOMINI ad me, dicẽs, Fili hominis, Loquere ad filios populi tui, & dic ad eos, Si induxero gladiũ super[a] terrã, & acceperit populus terræ uirum aliquẽ de finibus suis, posueritq; eum sibi speculatorem, et is uiderit gladium uenientem super terram, clanxeritq; tuba, & monuerit populum diserte, & audiendo audierit uocẽ tubæ, & moneri nolit, ueneritq; gladius, & tulerit eum, sanguis eius erit super caput[b] eius. Vocẽ enim tubæ audiuit, nec passus est se moneri, idcirco sanguis ei⁹ in eo erit: is aũt qui se moneri passus est, seruabit animam suam. Quod si speculator uiderit gladiũ uenientem, nec clan-

B xerit cornu, & populus diserte non fuerit præmonitus, & uenerit gladius, & ab ripuerit ex eis animam, talis propter iniquitatẽ suam abreptus est, sed requirã sanguinem eius de manu speculatoris. Et te quidem fili hominis, constitui speculatorem domui Israelis, ut audias ex ore meo uerbũ, & diserte moneas eos ex me. Quum

Ezec. 3. Ezec. 18.
Supra 3.

a Eb. Terra si induxero super eam.
b Hoc est, author mortis sibijpsi erit.

Quum dixero impio, Impie tu certiſſime morieris, tu uero nõ fueris loquutus ut
diſerte moneas impium, [ut diſcedat] à uia ſua, ipſe impius in iniquitate ſua mo
rietur, & ſanguinem eius de manu tua requirã. Si uero tu diſerte monueris im-
pium à uia ſua ut ab ea diſcedat, is aũt à uia ſua conuerſus non fuerit, ipſe in ini-
quitate ſua morietur, tu uero liberaſti animã tuam. Tu ergo fili hominis, dic ad
Occupatio, refricat enim uerba deſperãtiũ, & adhortatur ad pœnitentiam. domũ Iſraelis, Sic plane dixiſtis, Tranſgreſſiones noſtræ & peccata noſtra ſuper
nos [ſunt,] atq; in eis tabeſcimus, quomodo ergo uiueremus? Dic ad eos, †Viuo
ego, dicit DOMINVS deus, non delector morte impij, quin magis, quũ reuer-
titur impius à uia ſua, & uixerit. Conuertimini, conuertimini de uijs ueſtris ma-
lis: cur enim moreremini domus Iſraelis? Tu ergo fili hominis, dic ad filios po-
Supra 18. g puli tui, Iuſtitia iuſti nõ liberabit eum[e] quo tempore tranſgreſſus fuerit, neq; im- e Eb. In die tranſgreſsionis ſuæ.
pius impinget in impietate ſua, quo tempore conuerſus fuerit ab impietate ſua:
rurſus iuſtus non poterit uiuere in iuſtitia ſua quo tempore peccauerit. Quum
ergo iuſto dixero, Omnino uiuet, is autẽ confiſus de ſua iuſtitia, peruerſe fecerit,
omnium iuſtitiarũ ſuarum nulla erit memoria, ſed in peruerſitate ſua quam per-
petrauit morietur. Rurſum qum dixero impio, Omnino morieris, & is conuer- D
ſus à peccato ſuo, fecerit iudicium & iuſtitiã, [nempe] pignus reſtituerit impius,
raptũ reddiderit, in ſtatutis uitæ ambulauerit, ut nihil peruerſi faciat, uiuendo ui-
uet, & non morietur. Omnia peccata eius quæ peccauit, nõ commemorabun-
tur ei, iudicium & iuſtitiam fecit, ideo certiſſime uiuet. Dicunt autem filij populi
tui, Non eſt æqua uia domini, quũ potius eorum uia non ſit æqua. Quum auer
tit ſe à iuſtitia ſua, & peruerſe egerit, morietur in eis. Impius uero ſi ſe auerterit ab
impietate ſua & fecerit iudicium & iuſtitiam, in his ipſe uiuet. Et dicitis, Nõ eſt
Supra 18. g †æqua uia domini, quenq; ex uobis iudicabo ſecundum uias ſuas, ô domus Iſ-
rael. Et factum eſt[b] duodecimo anno, decimo [menſe,] quinta menſis noſtræ E b Alij legunt, undecimo.
tranſmigrationis, ut ueniret ad me quidam qui euaſerat de Ieruſalem, dicẽs, Per-
cuſſa eſt ciuitas. Et manus DOMINI facta erat ſuper me ſub ueſperã, priuſquã
ueniret ille qui euaſerat, & aperuerat os meum, dũ ille mane ueniret ad me: ape-
ruerat inquam os meum, nec ultra obmuteſcebam. Factusq; eſt ſermo DOMI-
NI ad me, dicens, Fili hominis, qui inhabitãt deuaſtata illa loca in terra Iſraelis,
dicentes aiunt, Vnus fuit Abraham, & occupauit terram, & noſtrûm multi ſunt,
nobis data eſt terra poſſidenda. Idcirco dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, F
Vos comeditis[e] cũ ſanguine, & attollitis oculos ueſtros ad idola ueſtra, atq; ſan- e Alij legunt, ſuper ſanguine.
guinem effunditis, & terrã hanc poſſideretis? Stetiſtis ſuper gladio ueſtro, & fe- Innixi & freti armis & uiolentia.
ciſtis abominanda: quiſq; uxorẽ proximi ſui polluiſtis, & terram hanc poſſidere
tis? Sic igitur dices ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Viuo ego, ſi[f] non qui in f Ebraico ſchemate, ſi non pro certe ponitur & affirmat.
locis deſolatis ſunt, gladio cadent, & qui in ſuperficie campi eſt, hunc tradam be
ſtiæ ut deuoret eum: qui uero in præſidijs ſunt atq; ſpeluncis, peſte morientur.
Reddam quoq; terram ipſam uaſtam & deſolatã, & ceſſabit faſtus roboris eius:
uaſtabũturq; montes Iſraelis, ut nemo ſit qui pertranſeat. Et ſcient quia ego DO
MINVS, quum reddidero terram uaſtam & deſolatã propter omnes abomina- G g Alij legunt, quaſi conuentus populi.
tiones quas fecerũt. Et tu fili hominis, filij populi tui colloquuntur tecũ iuxta pa
rietes, & in oſtijs domorum, loquitur alter ad alterũ, quiſq; uidelicet ad proximũ h Alij legunt, ſibilãt ore ſuo, illudentes ſcilicet.
ſuum, dicendo, Venite quæſo, & audite, quod nam uerbũ egreſſum ſit à DOMI
NO. Et ueniunt ad te,[g] quemadmodũ uenire populus [ſolet,] ſedentq; coram te
populus meus, & audiũt ſermones tuos, quos tamen nõ faciunt, quandoquidẽ Tantũ fructus reportant ex uerbo dei, ac ſi quis ſuauẽ harmoniã alicuius inſtrumẽti muſici audiat. Vel, De te canunt, te laudant, carminibus celebrant.
[h] cantiones edunt ore ſuo, ſed poſt emolumentũ ſuum uadit cor eorum. Et ecce
tu es eis quemadmodũ cantio amatoria quæ pulchre ſonat, elegantiq; melodia
audiunt uerba tua, ſed ea non faciunt. Quũ uero uenerit illud, ecce enim ueni,
tum ſciens quod propheta fuerit inter eos. CAP XXXIIII.

Sermones aliquot de restitutione Israelis, ostenduntur authores illius magni mali. Interim dum mali pastores taxantur, formula boni pastoris indicatur.

A ET factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, uaticinare cōtra pastores Israelis, uaticinare, & dices ad eos, [nēpe] ad pastores, Sic dicit DOMINVS deus, Væ pastoribus Israelis, qui pauerūt seipsos, an non gregē pascere [debēt] pastores? [a]Pingue comeditis, lana induimini, quod crassum est mactatis, gregem non pascitis: debile nō confortastis, ægrotū non sanastis, confractū non obligastis, propulsum nō reduxistis, & perditum nō quæsiuistis, quin in duritia & sæuitia dominati estis eis. Et errarunt absq; pastore, fueruntq; cibus omni bestiæ agri, & palantes. Errauit grex meus in omnibus montibus, atq; in omni colle excelso, & in omni superficie terræ dispersus est grex meus, nec est qui quærat aut requirat. Propterea audite pastores uerbum DOMINI, Viuo ego, dicit DOMINVS deus, si non, eo q̄d oues meæ fuerūt direptioni, & factæ sunt oues meæ cibus omni bestiæ agri, (eo q; non esset pastor,) & q; pastores mei oues meas nō requisiuerunt, sed pastores seipsos pauerunt, oues autem meas non pauerunt. Idcirco pastores audite uerbū DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego cōtra pastores, & requirā oues meas de manu eorū, & faciā eos cessare ne[ultra] pascant oues, neq; pastores pascāt ultra seipsos, sed eripiam oues meas ex ore eorū, neq; erunt eis cibus. Quia sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego, ego inquā requiram oues meas, & inuestigabo eas, quemadmodū requirit pastor gregem suū, quo die fuerit in medio ouium suarum dispersarum, sic requiram oues meas, & eripiam eas ex omnibus locis in quæ sunt dispersæ, in die nubis & caliginis. Et educam eas de populis, congregaboq; eas de regionibus, & introducam eas in terram suam, & pascam eas in montibus Israelis iuxta riuos, & in cunctis habitationibus terræ. In pascuis bonis pascam eas, & in montibus excelsis Israelis erit stabulatio earum, ibi accubabunt, in stabulatione amœna, & in pascuis pinguibus pascentur, nempe super montes Israelis. Ego pascam oues meas, & faciam eas accubare, dicit DOMINVS deus. Perditam requiram, propulsatam reducam, confractam ligabo, infirmam roborabo, pinguem uero & fortem [b]compescam, & pascam eam in iudicio. Vos autem oues meæ, sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego iudico inter pecus & pecus, inter arietes & hircos. An leue uobis est, quod pascua bona depascitis, nisi residua pascuorum uestrorum pedibus uestris conculcetis, & bibentes limpidiores [aquas,] residuas pedibus uestris conturbetis? Et oues meæ conculcatum pedibus depascunt, & conturbatum pedibus uestris bibunt. Propterea sic dicit DOMINVS deus ad eos, Ecce ego, ego inquam iudicabo inter pecus pingue, & inter pecus macilentum, eo quod in latus & humerum impellitis, & cornibus [c]uestris impingitis in omnes infirmas, donec dispergatis eas foras. Ego seruabo oues meas, ut non pateant ultra direptioni, & iudicabo inter pecus & pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, Dauidem seruum meum, is pascet eas, atq; is erit eis pastor. Ego autem DOMINVS ero eis deus, & seruus meus Dauid princeps in medio eorum: ego DOMINVS loquutus sum. Et excindā cum eis fœdus pacis, & faciam cessare de terra bestiam malam, ut in deserto tuto habitent, atq; in syluis dormiant. Ego dabo eis & circūquaq; in colle meo benedictionem, effi-ciamq; ut descēdat pluuia suo tempore, ut sint benedictæ pluuiæ. Et dabit lignū agri fructū suum, sed & terra dabit prouentū suum: erunt tuti in terra sua, & cognoscent quia ego DOMINVS, quū confregero catenas iugi [d]earū, & liberauero eas de manu eorum qui [e]eas seruitute premunt. Non erunt ultra præda gentibus, neq; deuorabit eas bestia terræ, sed habitabunt tuto, nec erit qui exterreat. [f]Excitabo deniq; eis plantulā celebri nomine, nec erūt ultra collecti ad famē in terra,

Marginal letters: B (at "stiæ agri"), C (at "circo pastores"), D (at "erit stabulatio"), E (at "dibus uestris"), F (at "rem unum"), G (at "ciamq;").

Right margin notes: Iere. 23. A — Aposiopesis ex indignatione. — Postquam taxauit pastores, ad oues trāsit, nam & in his quædā taxanda sunt. — Hęc ad tempora Christi pertinēt. Esa. 40. c Dan. 9. g Iohan. 1. g 10. b

Left margin notes:
a Alij lac legunt.
b Aliter, disperdam.
c Vos, scilicet arietes & hirci, intelligit autem præpotentes & diuites.
d Earum & eas ad oues refertur.
e Ebr. De manu operantium in eis, hoc est, qui eas ad opera adigunt.
f Eb. Excitabo eis plantulam ad nomē.

terra, & non ferent amplius ignominiam gentium. Et cognoſcēt quia ego DOMINVS deus eorum ſum cū eis, & ipſi populus meus, domus Iſrael, dicit DOMINVS deus. †Vos autem oues meæ, oues paſcuæ meæ homines eſtis, & ego deus ueſter, dicit DOMINVS deus.

Iohan. 10. b

CAPVT. XXXV.

Increpat Edumæos quod odio haberent & adfligerent Iſraelitas.

FActum eſt uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuam A
uerſus montē Seir, & uaticinare contra eum, diceſq; ei, Sic dicit DOMINVS
deus, Ecce ego contra te ô mons Seir, & extendam manum meam contra te, ponamq; te deſolatum & deſertum. Ciuitates tuas reddam deſolatas, & tu uaſtaberis, ſcieſq; quia ego DOMINVS. Quandoquidem habuiſti perpetuū odiū contra Iſraelitas, & [a]terruiſti eos gladio, eo tempore quo calamitoſi eſſent, & eo tempore quo finē [habuit] iniquitas: idcirco uiuo ego, dicit DOMINVS deus, quod B
ad [b]ſanguinem faciam te: & ſanguis te perſequetur: certe ſanguinem odiſti, ſanguis te perſequetur. Reddam enim montem Seir ſqualidum & deſolatum, & excindam ex eo tranſeuntē & redeuntem. Implebo quoq; montes eius interfectis eius, & colles tuos, ualles tuas atq; torrētes tuos occiſis gladio, corruentq; in eis. In perpetuas deſolationes redigam te, & ciuitates tuæ non redibunt, ſcietiſq; q̄d ego ſum DOMINVS. Quandoquidem dicis, Duæ [c]gentes, & duæ terræ meæ C
erunt, & poſſidebimus eam, & DOMINVS illic fuit, idcirco uiuo ego, dicit DOMINVS deus, ego faciam ſecundum iram tuam, atq; iuxta æmulationem tuam quam feciſti, eo quod oderis eos, & notus ero in eis, poſtquam te iudicauero. Et ſcies quod ego DOMINVS audiuerim omnes blaſphemias tuas, quas dixiſti cōtra montes Iſraelis, dicendo, Deuaſtati ſunt, traditiq; ſunt nobis in cibum. Equi- D
dem magnifica iactaſtis contra me ore ueſtro, & ſuperbe multa uerba euomuiſtis contra me, quæ ego audiui. Sic dicit DOMINVS deus, [d]Quum uniuerſa terra gaudet, uaſtam te reddam. Sicut tu lætatus es ſuper hæreditatem domus Iſraelis, q; deſolata eſt, ſic faciam tibi, in ſolitudinem redigeris mons Seir & omnis Edom, omnis inquam ea, & ſcient quia ego DOMINVS.

> a Alij legunt, latrocinium perpetraſti: alij, traxiſti eos gladio.
>
> b Variæ ſunt opiniones de ſanguine. Quidam ſic, tu ſanguinē formidas, incides ergo in ſanguinē. Alij, feceram te ſanguinē, id eſt, conſanguineū, quapropter amare fratres debueras, ſed ſanguis te incitat cōtra conſanguineos: quandoquidem ergo ſanguinem odiſti, efficiā ut ſanguis, id eſt, ultio ſanguinis, uel ſanguinarij te perſequantur.
>
> c Scilicet decem tribus Iſraelis & duæ Iuda.
>
> d Eb. Secundum gaudium uniuerſæ terrę, hoc eſt, omnes gaudebunt te uaſtata.

CAP. XXXVI.

Planius & apertius iam loquitur de reſtitutione Iſraelis, Iudæos reducendos eſſe cū magna gloria & uindicatione nominis ſui. Interim oſtendit quanta fecerint ſcelera & quantam ignominiam diuino nomini obtruſerint.

TV autē fili hominis, uaticinare ſuper montes Iſraelis, & dic, *Montes Iſrae- A
lis audite uerbum DOMINI, ſic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem hoſtis dicit contra uos, Haha, & [a]excelſa ſæculi ceſſerunt nobis in hæreditatem: idcirco uaticinare & dic, Sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem uaſtant et abſorbent uos per circuitum, ut cedatis in hæreditatem reliquis gentibus, ut paſſim [b]loquantur de uobis, & diffament uos populi. Idcirco, ô uos montes Iſraelis, audite uerbum DOMINI dei, Sic dicit DOMINVS deus montibus & collibus, torrentibus & uallibus, uaſtis & deſolatis locis, & ciuitatibus derelictis, quę fuerunt direptioni & ſubſannationi reliquis gentibus circunquaq;. Idcirco ſic B
dicit DOMINVS deus, Certe in igne zeli mei loquutus ſum contra reliquias gentium, & contra uniuerſum Edom, qui terram meā dederunt ſibi in poſſeſſionem, in gaudio totius cordis, & cū contemptu animi, eo quod eiecti ſunt ad prædam. Ob id uaticinare ſuper terram Iſraelis, & dic montibus & collibus, torrentibus & uallibus, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce in zelo meo et in æſtu meo loquutus ſum, Quandoquidem tuliſtis ignominiam [illatam] à gentibus, idcirco ſic dicit DOMINVS deus, Ego [c]leuaui manum meam, ſi non gentes quæ circum uos ſunt, ſuamipſorum ignominiam ferant. Et uos montes Iſraelis, profe- C
retis caudicem ueſtrum, & edetis fructum ueſtrum populo meo Iſraelis, & quidē prope eſt ut ueniat. Quia ecce ego ad uos, reſpiciā uos, colemini atq; feremini.

Supra 6. a

Reflorescet Iſrael.

> a Vel, excelſa illa quæ ab initio iam olim fuerunt, loquitur autem de montibus Iudææ.
>
> b Ebr. Verba ſic habent, aſcendiſtis ſuper labium linguæ et diffamationē populi.
>
> c Iurandi geſtus, quaſi dicat, Hoc ſancte iuro, etiam gentes ferent ignominiam.

Et ego multiplicabo in uobis homines, pro uniuersa domo Israelis, pro uniuersa [inquam,] & inhabitabuntur ciuitates, & uastata [loca] instaurabuntur. Et multiplicabo in uobis homines & iumenta, multi erunt & fructũ ferent, & collocabo uos in ueteres [sedes] uestras, & plus beneficiorum in uos conferã quàm ab initio, & scietis quia ego DOMINVS. Et ducam ad uos homines, [nempe] populum meum Israel, qui te occupabunt, erisq́ illis hæreditas, nec ultra ᵈeos orbos reddes. Sic dicit DOMINVS deus, Eo quod ad uos dicũt, Tu deuoratrix hominum, & orbatrix gentis tuæ fuisti, idcirco nõ deuorabis ultra homines, nec orbatrix eris ultra gentis tuæ, dicit DOMINVS deus. Neq; patiar ut ultra audias ignominiam à gentibus, aut opprobrium feras ultra à populis, neq; orbas facies amplius gentes tuas, dicit DOMINVS deus. Et factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, domus Israelis, dum habitarent in terra sua, polluerunt eam uia sua atq; studijs suis: uia eorum fuit coram me, quemadmodum immunditia mulieris quæ menses habet. Et effudi feruorem meum super eos propter sanguinem quem fuderunt in terra, sed & in idolis suis polluerunt eam. Et dispersi eos inter gentes, dissipatiq́; sunt per nationes, secundum uiam eorum, et secundum studia eorum iudicaui eos. Et †uenerunt ad gentes ad quas ingressi sunt, & prophanauerunt nomen sanctum meũ, dum diceretur eis, Populus DOMINI sunt isti, & de terra sua exierunt. Et peperci nomini sancto meo, quod prophanarunt domus Israelis inter gentes ad quas uenerunt. Propterea dic domui Israelis, Sic dicit DOMINVS deus, Nõ propter uos ego facio, ò domus Israel, sed propter nomen meũ sanctum, quod prophanastis inter gentes ad quas uenistis. Sanctificabo ergo nomen meum magnum, quod est prophanatum inter gentes, quod scilicet uos prophanastis inter eos, ut gentes cognoscant quia ego DOMINVS dicit DOMINVS deus, quum sanctificatus fuero in uobis in ᵉoculis uestris. Et assumam uos de gentibus, & cõgregabo uos de cunctis terris, & introducam uos in terram uestram. Et spargam super uos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus inquinamentis uestris, atq; à cunctis idolis uestris mundabo uos. Et dabo uobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in præcordia uestra: auferam cor lapideum de carne uestra, & dabo uobis cor carneũ. †Inseram spiritum meum in interiora uestra, & efficiam ut ambuletis in statutis meis, & iudicia mea custodiatis atq; faciatis. Et habitabitis in terra quam dedi patribus uestris, eritisq́; mihi populus, & ego uobis ero deus. Ego uos saluabo ab omnibus immunditijs uestris, & aduocabo frumentum, multiplicaboq́; ipsum, non mittam uobis famem. Multiplicabo insuper fructus arborum, & prouentus campi, ut non feratis ultra opprobrium famis inter gentes. Et recordabimini uiarum uestrarum malarum, & studiorum uestrorum quæ non sunt bona, et pudebit uos in facies uestras iniquitatum uestrarum, atq; abominationũ uestrarum. Non propter uos ego facio, dicit DOMINVS deus, hoc notum sit uobis, pudeat uos uiarum uestrarum & erubescite, domus Israelis. Sic dicit DOMINVS deus, Quo die mundauero uos ab omnibus iniquitatibus uestris, efficiam ut habitentur urbes, & reædificentur uastata, coleturq́; terra uastata, pro eo quod uastata fuit in oculis omnis prætereũtis, dicentq́;, Terra ista uastata facta est sicut hortus deliciarum, & ciuitates desolatæ, deuastatæ & euersæ, iam munitæ inhabitantur. Et scient gentes quæ relictæ fuerint per circuitum uestrũ, quod ego DOMINVS ædificaui euersa, & plãtaui desolata: ego DOMINVS loquutus sum, & faciam. Sic dicit DOMINVS deus, Adhuc in hoc ᶠquærar domui Israelis ut faciam eis, multiplicabo eos ᵍhomines [scilicet] ueluti oues, ueluti oues sanctas, ueluti oues Ierusalem in statis ferijs eius, sic erũt ciuitates desertæ plenæ ouibus humanis, & cognoscent quia ego DOMINVS.

CAP. XXXVII.

Astruitur.

Margin notes:

Alloquitur montes Israelis.

d Numerus mutatur, o tu terra.

Esa. 52. e Rom. 2. d

e Alij legunt, in oculis illarum, nam uariant exemplaria.

Supra 11. d

f Hoc est, quærẽt me & quærendo inuenient, impetrabunt & hoc à me, & hãc gratiam eis impartiar.

g Alij legunt, oues humanas.

Astruitur fides promißioni superiori, ducto argumento à resurrectione corporum, ut à re certißima & ab omnibus confessa. Deinde paradigmate ostendit Israelem redu cendum in terram suam, cum acceßione gentium.

FActa est super me manus DOMINI, et eduxit me in spiritu DOMINI, & de A
misit me in medio planitiei, quæ erat plena ossibus, effecitq; ut ea circũquaq;
præterirem, et en erat ualde multa in superficie planitiei, erantq; uehemẽter arida.
Et dixit ad me, Fili hominis, num uiuẽt osse ista? Ego uero dixi, DOMINE deus
tu nosti. Tum dixit ad me, Vaticinare super ossa ista, & dic ad ea, Ossa arida, au-
dite uerbum DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus ossibus istis, En ego indã in
uos spiritũ, & uiuetis: dabo quoq; sup uos neruos, & induã uos carne, obducãq; B
uos cute, & indam uobis spiritũ, & uiuetis, & cognoscetis q; ego DOMINVS.
Vaticinatus itaq; sum quemadmodũ fui iussus: prophetante autẽ me, factus est
sonus, & ecce strepitus, nam accesserunt ossa, os ad os suum. Et spectaui, & ecce
erant super ea nerui, ascenditq; caro, atq; cutis desuper super ea obducta erat, nec
tamen erat in eis spiritus. Dixit ergo ad me, Vaticinare ad spiritum, uaticinare fili
hominis, & dic ad spiritũ, Sic dicit DOMINVS deus, Veni ô spiritus, à quatuor C
plagis, & infla in istos interfectos, ut uiuant. Prophetaui igitur quemadmodum
præceperat mihi, uenitq; in eos spiritus, uixeruntq; & steterunt super pedes suos,
exercitus ingens supra modũ. Et dixit ad me, Fili hominis, ossa ista uniuersa do-
mus Israelis. En dicunt, Aruerũt ossa nostra, perijt spes nostra, abscisi sumus pla-
ne. Idcirco uaticinare, & dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego aperio
sepulchra uestra, et educã uos de sepulchris uestris popule meus, inducãq; uos in
terrã Israel, & scietis q; ego DOMINVS, quum aperuero sepulchra uestra, et edu D
xero uos de sepulchris uestris popule meus. Et dabo spiritum meum in uos, et
uiuetis, & collocabo uos super terrã uestrã, & scietis quia ego DOMINVS lo-
quutus sum, & faciam, dicit DOMINVS. Rursus factũ est uerbũ DOMINI ad
me, dicẽs, Et tu fili hominis, cape tibi lignũ unum, & scribe super ipsum, Iudæ &
filijs Israelis socijs eius: deinde cape lignũ unũ, et scribe super ipsum, Ipsi Ioseph,
lignũ Ephraim & uniuersæ domui Israelis socijs eius. Et coniunge ea alterũ al- E
teri, ut sint tibi lignũ unum, uniantürq; in manu tua. Quumq; dixerint ad te filij
populi tui, dicentes, An non indicabis nobis quid ista tibi? Loquere ad eos, Sic di
cit DOMINVS deus, Ecce ego accipio lignũ Ioseph q̃d est in manu Ephraim
& tribuum Israel sociorũ eius, & ponam eas ad illud, nempe ad lignum Iuda, fa-
ciamq; ex eis lignũ unum, & erunt unum in manu mea. Sint autem ligna super
quæ scripseris in manu tua uidentibus illis. Et loquere ad eos, Sic dicit DOMI-
NVS deus, Ecce ego assumo filios Israelis de medio gẽtium ad quas abierũt, & F
colligã eos circunquaq;, introducamq; eos in terrã suam. Et faciam eos gentem
Ioan.10.b unã in terra [&] in montibus Israelis, atq; †rex unus erit super omnes ipsos in re-
gem, neq; erunt ultra duæ gentes, & non diuidẽtur ultra in duo regna. Non pol
luentur ultra in idolis suis, atq; in abominatiõibus suis, & in cũctis transgressio-
nibus suis, & ego saluabo eos de cunctis habitationibus suis in quibus peccaue
Esa.40.c runt, & mũdabo eos, & erunt mihi populus, ego uero ero illorũ deus. Et †seruus
Ierem.23.a Supra 34.f meus Dauid erit rex eorũ, & erit pastor unus super ipsos omnes, ambulabunt in
Dan.9.g iudicijs meis, & statuta mea custodient, & facient ea. Et habitabũt in terra quam G
Ioan.1.g 10.b dedi seruo meo Iacob, in qua habitauerũt patres uestri, habitabunt in ea ipsi & fi
lij eorũ, atq; nepotes eorũ usq; in sæculũ, & Dauid seruus meus erit princeps eo-
Ioan.12.c rum usq; in æternum. † Percutiã deniq; cum eis fœdus pacis, fœdus perpetuũ
Psal.109.b 116.a erit cum eis, & dabo eos, & multiplicabo eos, et ponam sanctuariũ meum in me
dio eorum in æternũ. Et erit habitaculum meum in eis, & ego eorũ deus, ipsiq;
erunt populus meus. Et scient gentes quia ego DOMINVS sanctificãs Israelẽ,

quum fuerit sanctuariũ meum inter eos in æternum. CAP. XXXVIII.

Duobus sequentibus capitibus consolatur populum propheta, reducendũ enim esse è captiuitate in terram suam, neq; illic cariturum hostibus.

Hęc iuxta historiam facta sunt, reduces ẽm Iudæi hostes immanissimos habuerunt. Sed sub litera altior quidam sensus reconditus latet, Ecclesia enim Christi nunquã carebit crudelissimis hostibus, qui tandem ultione diuina perdentur.

a Alij aliter, Michlol uidetur significare pulcherrimam uestem: uel fortè loquitur de cataphractis, ubi equi & equites toto corpore muniti sunt.

A ET factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciẽ tuam
cõtra Gog terræ Magog principẽ & caput Mesech, & Thubal, & uaticinare
contra eum, dicesq́;, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego cõtra te Gog princeps
& caput Mesech & Thubal, ego reducã te, & ponam hamũ in maxillas tuas, &
educã te atq; uniuersum exercitũ tuum, equos & equites qui omnes induti sunt
[a]holosericis, congregationẽ magnam cum lanceis et clypeis, quiq; omnes tenẽt
B gladios. Persas, Aethiopes & Libyes cum eis, qui omnes scutũ & galeã [gerũt.]
Gomer & cunctas alas eius, domus Thogarma, latera Aquilonis cum uniuersis
alis eius, populosq́; multos tecũ. Præparare, & appara te, tu & omnes cœtus tui Ala militaris.
qui ad te congregati sunt, & sis eis in custodiã. Post multos dies uisitaberis, poste-
rioribus annis uenies ad terram reductam gladio, collectam ex populis multis
super montes Israelis, qui longo tempore uastati fuerũt, ipsa aũt ex populis edu-
cta est, & illi omnes habitabunt tuto. Et ascendes uenies q́; ut tempestas, et eris ut
C nubes ad operiendũ terram, tu & omnes alæ tuæ, & populi multi tecum. Sic di-
cit DOMINVS deus, Et erit illo die, uersabis [b] in corde tuo consilia, cogitabisq́;
cogitationẽ malam, dicesq́;, Ascendã ad [c]terram muris carentẽ, ingrediar ad quie-
scentes qui habitant secure omnes, qui omnes sine muris habitant, non habẽtes
uectem neq; portas, ad spoliandũ spolia, ad diripiendã prædam, ut reducas ma-
num tuam super uastationes inhabitatas, & super populũ collectũ ex gentibus,
D qui rei [d]pecuariæ, & possessionibus colendis operã dant, quiq; habitant in um-
bilico terræ. Seba & Dedan, & mercatores maris, & omnes leunculi eius dicent
tibi, An non ut spolia diripias tu uenis? an non ut prædam abducas congregasti Hactenus conatus hostis descriptus.
cœtũ tuum? ut tollas argentũ & aurum, ut abducas pecora & possessionẽ, & spo-
lies spolia multa? Propterea uaticinare fili hominis, & dic ad Gog, Sic dicit DO-
MINVS deus, An non illo die quum habitauerit populus meus Israel tuto, tu Sequitur consilium dei super eum & interitus hostis.
E scies? Siquidẽ uenies de loco tuo, de lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecũ,
qui omnes ascenderunt equos, congregatio magna, & ingens exercitus. Et tu
ascendes contra populũ meum Israel, ut nubes ad operiendã terram, in nouissi-
mis diebus [hoc] erit, & introducã te super terram meam, ut cognoscant me gen-
tes, quum sanctificatus fuero in te in oculis eorum ô Gog. Sic dicit DOMINVS
deus, An non tu es ille de q̃ loquutus sum superioribus diebus [e]per seruos meos
F prophetas Israelis, qui prophetarũt in diebus illis annis [aliquot,] ut adducerem
te contra eos? Et erit in die illa, in die aduentus Gog super terram Israelis, (dicit
DOMINVS deus) ascẽdet furor meus in indignatiõe mea, in zelo meo, in igne
iræ meæ loquutus sum, si [f] non die illa fuerit commotio magna in terra Israel.
Cõmouebuntur enim à facie mea pisces maris, & uolucres cœli, & bestiæ agri, Hyperbola.
& omne reptile quod reptat super terram, omnes homines deniq; qui sunt in su-
G perficie terræ, & subruentur montes, & cadent [g]aggeres, & omnes muri in terra
cadent. Et uocabo contra eum in cunctis montibus meis gladium, dicit DOMI-
NVS deus, & gladius cuiusq; in fratrem suum incutietur. Et iudiciũ subibo cum
eo in pestilentia & sanguine, nymbum inundantem, lapides grandinis, ignẽ &
sulphur depluam super eum, & super turmas eius, & super populos multos qui
cum eo sunt. Et magnificabor & sanctificabor, & notus ero in oculis gentium
multarum, & scient quia ego DOMINVS.

b Ebr. Ascendẽt uerba in cor tuum.

c Ebr. Ad terram pagorum uel uicorum.

d Ebr. Qui faciũt pecora & possessiones.

e Ebr. Per manum seruorum.

f Si nõ, affirmat, hoc est, certissime ueniet.

g Alij gradus legunt.

CAP. XXXIX.

De interitu hostis filiorum dei, eiusdem argumenti cum superiori capite.

A ET tu fili hominis, uaticinare cõtra Gog, & dices, Sic dicit DOMINVS deus,
Ecce ego cõtra te, ô Gog, princeps & caput Mæsech ac Thubal. Ego reducã

te, &

Apoc.20.c te, & [a]sex plagis afficiam te, adducamq́ te de lateribus Aquilonis, et inducã te in
montes Israelis. Excutiam arcũ tuum de manu tua sinistra, & tela tua de manu
tua dextra deijciam. In montibus Israelis cades tu & omnia agmina tua, et popu
li tui qui tecũ sunt, cœtui auium & quidquid pennatũ est, atq; bestijs agri tradidi
te in cibũ. In supficie terræ cades, qa ego loquutus sum, dicit DOMINUS deus.
Et mittã ignem in Magog, atq; in eos qui secure habitãt in insulis, & scient quia B
ego DOMINUS. Sed & nomen sanctũ meum notum faciam in medio populi
mei Israel, & non prophanabo nomen sanctũ meum ultra, et scient gentes quia
ego DOMINUS sanctus in Israele. Ecce uenit & factum est, dicit DOMINUS
deus, hic est dies de quo loquutus sum. Et egredientur habitatores urbiũ Israelis,
& incendẽt atq; cõburent arma, clypeos & hastas, arcus & iacula, fustes & cuspi
des: incendent inquã illis ignem septem annis. Non ferent ligna ex agro, neq; C
excindent e syluis, sed armis incendent ignẽ, & spoliabunt spoliatores suos, diri
Periphrasi describit locum Tophet aut gehennam. pient direptores suos, dicit DOMINUS deus. Et erit die illo, dabo ipsi Gog ibi
locũ sepulchri, [nempe] in Israele, uallem qua transitur uersus Orientem ad ma
re, hæcq́ obturabit nares transeuntiũ, sepelientq́ ibi Gog, & omnem multitudi-
nem eius, & uocabunt uallem [b]Hamon Gog. Sepeliẽt autẽ eos domus Israel se
ptem mensibus, ut repurgent terrã: sepelient inquã cunctus populus terræ, [c]isq́
dies quo ego glorificatus fuero, celebris erit eis, dicit DOMINUS deus. Et segre D
gabunt uiros qui terrã subinde pertranseant, polinctores nẽpe, qui pertranseant,
& sepeliãt relictos in superficie terræ ad mundandũ eam, ab extremitate [d]inqui
rent, idq́ septem mensibus. Et quum pertransierint hi qui terram perlustrant, si
quis uiderit os hominis, extruet iuxta illud titulũ, donec sepelierint ipsum polin
ctores in ualle multitudinis Gog. Sed & nomen ciuitatis [uocabitur] Hamona,
et sic repurgabitur terra. Et tu fili hominis, Sic dicit DOMINUS deus, Dic ad o-
mnem auem pennatã, & ad omnem bestiam agri, Congregamini & uenite, col E
ligemini per circuitũ ad uictimam meam quam ego macto uobis, uictimã ma-
gnam super montes Israelis, ut comedatis carnẽ, & bibatis sanguinem. Carnem
heroum comedetis, & sanguinem principũ terræ bibetis, arietum, agnorum &
hircorũ, & boum qui in Basan omnes saginati sunt. Et comedetis adipem ad sa=
tietatem, & bibetis sanguinẽ ad ebrietatẽ usq;, de uictima mea quã mactaui uo-
bis. Saturi eritis ad mẽsam meam ab equis & equitibus, ab heroibus & uiris bel
latoribus, dicit DOMINUS deus. Et dabo gloriã meam in gentibus, uidebũtq́
omnes gentes iudiciũ meum quod edidi, & manum meam quam exerui in eos. F
Domus quoq; Israel scient, q̃ ego DOMINUS deus eorum à die illo & ultra.
Scient quoq; gentes, q̃ domus Israelis propter iniquitatem suam in captiuitatẽ
abducta est, & ob id q̃ prçuaricati sunt in me, ego faciem meam ab eis abscondе
rim, & tradiderim eos in manum hostium suorũ, & q̃ omnes ceciderint gladio.
Iuxta immunditiam eorum, & iuxta transgressionem eorum feci eis, & abscõdi
faciem meam ab eis. Propterea sic dicit DOMINUS deus, Nunc reducam capti
uitatem Iacob, & miserebor totius domus Israelis, & sumam zelum pro nomine
sancto meo. Ipsi ferent ignominiam suam, & omnem præuaricationem suam G
qua præuaricati sunt in me, quum habitarẽt in terra sua tuto, nec esset qui eos ex
terreret. Quum reduxero eos de populis, & cõgregauero eos de terris hostium
Supra 38.c suorum, & sanctificatus fuero in eis coram oculis gentiũ multarum. Et †scient
quia ego DOMINUS deus eorum, quum transtulerim eos ad gentes, & cõgre-
gauero eos ad terram suam, neq; relinquam illic quenquam ex eis. Neq; abscon
dam ultra faciem meam ab eis, eo q̃ effuderim spiritum meum super domum Is
rael, dicit DOMINUS deus. CAP. XL.

a Alij dicũt, sextum quenq; ex te perdã, si liceat, sextabo.

b Hamon Gog, id est multitudo Gog, uocabunt hanc uallem à multitudine Gog ibi sepulta.

c Ebr. Erit eis in nomen.

d Alij sic, à fine septem mensiũ explorabunt, id est, explorationem finient.

Ad consolationem & eruditionem populi captiui in Babylone, uaticinatur urbem Ierusalem instaurandam cum templo, terramq; per tribus duodecim diuidendam. Quo typo etiam Christi & ecclesiæ mysteria deumbrantur.

A ANno uicesimoquinto nostræ migrationis, initio anni, decimo die mensis, anno decimoquarto postq̃ adflicta est urbs, eo ipso die [a]uis diuina mecum egit, & adduxit me illuc. In uisionibus diuinis duxit me ad terrã Israeliticã, & demisit me in montem altissimũ, in quo erat ceu ædificium urbis ab australi plaga. Duxitq; me illò, & ecce uirũ, cuius species [b]similis erat chalybi, et in eius manu lineus funiculus, & mẽsorius calamus: atq; is stabat in porta. Estq; me alloquutus uir ille [hisce uerbis,] Fili hominis, uide oculis tuis, et audi auribus tuis, & aduerte animũ tuum ad omnia quæ monstro tibi. Nam propterea huc es adductus, ut monstrem tibi. Referes [autem] omnia quæ uides domui Israel. Et ecce murus extra domũ quoquouersus, & in manu illius uiri mensorius calamus [longus] cubita sex, [c]adiecto minori palmo singulis cubitis uulgaribus. Et mẽsus est crassitudinem ædificij uno calamo, & altitudinem uno calamo. Et progressus ad portam quæ respiciebat Orientẽ, ascendit per gradus eius, & mensus est [d]crassitudinem utriusq; postis uno calamo. Atriolũ quoq; unius calami longitudine, & ca-
B lami unius latitudine, & inter atriola quinq; cubitos, postẽ quoq; portæ à proxima parte uestibuli portæ intrinsecus uno calamo. Et mensus est uestibulum portæ intrinsecus uno calamo. Mensus est etiam uestibulũ portæ octo cubitorũ, & * parastades eius duorum cubitorũ: uestibulum autem portæ intrinsecus [fuit.] Porrò atriola portæ orientalis tria utrinq; fuerunt, & tribus illis una dimẽsio, eadem etiam dimensio parastadibus utrinq;. Mensus quoq; est latitudinẽ ostij portæ decem cubitorũ, [&] portæ altitudinem tredecim cubitorum. Et ante atriola margo unius cubiti utrinq;, atriolũ autem ab utroq; latere cubitorũ sex fuit. Estq; mensus portam à tecto atrioli ad tectum eius latitudine uigintiquinq; cubitorũ, ostio [existente] è regione ostij. [e]Executus est quoq; mẽsuram frontium sexaginta cubitos, [qui modus fuit] unicuiq; frontium atrij portæ circunquaq;. Cæterum ante portam ingressus ex aduerso uestibuli portæ interioris quinquaginta cubitorum [spatium fuit.] Et fenestræ [f]clausæ in atriolis, itemq; in frontibus eorum introrsum [uersæ] unicuiq; portæ per circuitũ, eodemq; modo in uestibulis:
C & fenestræ quoquouersus introrsum [uersæ,] & in frontibus palmæ fuerũt. Porrò me introduxit in atriũ exterius, & ecce cellas, & pauimentũ factum atrio circunquaq;, [erantq;] triginta cellæ in pauimento. Et pauimentũ [quidem porrectum fuit] ad humerum portarũ, iuxta portarũ [h]altitudinem, [quemadmodum &] pauimentũ inferius. Et mensus est à porta inferiori ad interius atrium extrinsecus [intercapedinem] centum cubitorum, idq; ab Ortu & Septentrione. Mensus est etiam longitudinem & latitudinẽ portæ Septentrionẽ spectantis in atrio exteriori. Atriolorũ quoq; ipsius trium utrinq;, & parastadũ eius, & uestibuli eius fuit eadẽ mensura cum porta priori. Longitudo eius quinquaginta cubitorum, & latitudo uigintiquinq; cubitorum. Et fenestræ eius, & uestibulum eius, & palmæ ipsius fuerunt eiusdem [plane] dimẽsionis cum porta in Orientem spectante, gradibusq; septem ascendebant per eam, ante quos fuit ipsius uestibulum.
D Fuitq; porta è regione portæ ad interius atrium tam in septentrionali q̃ in orientali plaga. Et mensus est à porta ad portam [oppositã] cubita centum. Inde me duxit ad meridiem, & eccam portã ad Meridiem, cuius parastades et uestibulum est mensus eisdem dimensionibus. Eiq; fuerunt fenestræ & uestibulo eius circunquaq;, quales illæ fenestræ. [Vestibuli etiam] longitudo quinquaginta cubitorum, & latitudo uigintiquinq; cubitorum. Ascensus quoq; illius graduum septem, ante quos fuit ipsius uestibulum. Habuit etiam singulas palmas utrinq; in suis

a Alij ad literã Ebr. Facta est super me manus domini.

b Ebr. Species eius sicut species chalybis. Hiero. æris.

c Ebr. In cubito & palmo.

d Ebr. Et mensus est postẽ portæ uno calamo latum, & postem unum calamo uno latum.

* Pro elim, q̃d Hiero. frontes interpretatur, reddidi parastades, quæ & antepagmenta dicũtur, quæ ostijs utrinq; apponuntur.

e Ebr. Et fecit frontes lx. cubitos, & fronti atrij portæ ubiq;. Frontes pro elim hic reddidi cum Hieronymo, quæ antes dici possent, & à Græcis quibusdam interpretibus κριώματα dicũtur, κριὸς enim ut ail uel el dicitur aries.

f Ebr. Atumoth quod 3. Reg 6. Hiero etiã obliquas interpretatur. Ebræi quidã intelligunt exterius angustas, interius amplas, quidam contra exterius amplas, interius angustiores. Dicitur & de auribus, ut aures occludere. Quare intelligi possunt fenestræ clausæ & munitæ clathris aut cancellis.

g Ostendit porticum extructam fuisse ad murũ mediũ, eamq; duplicem, hoc est, superiorem & inferiorem. Non autem continuo fuit ambitu, sed interrupta uestibulis portarum.

h Hierony. longitudinem.

Templũ ad Septentrionẽ, urbs ad Austrum.

Templũ descripturus ab extremo muro, qui locũ sacrũ & prophanum separat, orditur. Murus medius quia atrium exterius cõplectitur.

suis frontibus. Porta deniq; atrio interiori ad Meridiē[ē regione portę
fuit,]estq; mensus in plaga meridionali à porta ad [oppositam]portam
centum cubitos. Porrò duxit me ad interius atriū in portam australem,
& mensus est portam australem dimensionibus ijsdem. Atriola etiā il
lius, & parastades illius, & uestibulū eius dimēsionibus ijsdem. Habuit
quoq; ipsum & uestibulū eius fenestras circunquaq;. Longitudo [uesti
buli]cubiti quinquaginta, & latitudo quinq; & uiginti cubiti. [l]Vesti-
bula quoq; circunquaq; longitudinem quinq; & uiginti cubitorū ha-
buerunt, & latitudinē quinq; cubitorum. Fuitq; uestibulum eius [uer- B
sum]ad exterius atriū, & palmæ in frontibus eius, octoq; graduū ascen
sus eius. Duxit me etiam ad atriū interius ab orientali parte, & mensus
est portam ijsdem mensuris. Et eius atriola, parastadesq; & uestibulum
eius dimensionibus ijsdē: habuitq; fenestras, & uestibulū eius quaqua
uersum. Longitudo [uestibuli] quinquaginta cubitorū, & latitudo ui-
gintiquinq;. Vestibulū autem illius[conuersum]ad exterius atrium, &
palmæ in frontibus eius utrinq;, octoq; graduū fuit ascensus eius. Præ
terea duxit me ad portā septentrionalem, & mensus est dimensionibus
illis. Eius atriola, parastades & uestibulū: habuitq; fenestras circuncirca,
[uestibuliq;] longitudo cubiti quinquaginta, & latitudo quinq; & ui-
ginti. Eiusq; [f]frontes[fuerunt conuersæ] ad exterius atrium, & palmæ
in frontibus eius utrinq;, & graduum octo ascensus illius. Cęterū[fuit] F
cella & eius ostium inter frontes portarū, ubi [l]abluebāt holocaustum.
In uestibulo autem istius portæ duæ utrinq; fuerūt mensæ, ut mactent
in eis holocaustū, & piaculum pro peccato, & pro culpa. Ad humerum
quoq; extra gradus ad ostium portæ septentrionalis duæ fuerunt men
sæ, & ad humerū alterū uestibuli portę duæ mensæ. Quatuor[quidem]
mensæ hinc, & quatuor mensæ illinc ad humerū portæ:[& in summa]
octo mensæ, in quibus mactent. Porrò quatuor mensæ holocausto[de
stinatæ]lapidibus quadris [constructæ fuerūt] longitudine cubiti cum
dimidio, latitudine cubiti cum dimidio, & altitudine cubiti cum dimi-
dio. In eis reponebant instrumēta quibus mactant holocaustū & uicti
mam. Claui etiam palmares aptati fuerunt in ea domo per circuitū, & G
in mensis caro immolatitia [ponebatur.] [m]In atrio autem interiori exe
dræ cantorū fuerunt à portis interius reductæ, quarū una ad humerum
portæ aquilonaris spectabat in Meridiem, [altera] ad humerum portæ
orientalis spectabat in Septentrionem. Et dixit ad me, Exedra hæc quę
respicit Meridiem, sacerdotū [n]est obeuntiū domus ministerium. Exedra
uero quæ respicit Aquilonem, sacerdotū est obeuntium ministerium al
taris. Ii sunt filij Zadok, qui ex ordine Leuitarū accedūt DOMINVM,
ut ei ministrent. Estq; mensus ipsum atrium longitudinis cubitorū cen
tum, & latitudinis cubitorū centum, ut esset quadratum, & altare[posi-
tum erat]ante domum. Duxit me quoq; ad uestibulum domus, & men
sus est [p] parastadem uestibuli [crassitudine] quinq; cubitorum utrinq;,
& latitudinem[[q] humeri]portæ trium cubitorū ab utroq; latere. Lon-
gitudo uestibuli cubitorum uiginti fuit, & latitudo cubitorū undecim,
& per gradus aliquot ascendebant ad illud, erantq; columnæ singulæ
ad parastades in utroq; latere. CAP. XLI.

INtroduxit me quoq; ad aulam, & mensus est parastades utrinq; sex A
cubitorū crassitudine, quæ quidē crassitudo est [a]tabernaculi. Ostij ue-
ro latitudo cubitorum decem, & ostij humeri cubitos quinq; [dati] ab

Atrij sacerdotū area. Templi descriptio cū suis partibus.

Interioris atrij uestibula & porticus describit, transiens recto itinere à porta meridionali medij muri ad portam oppositā intimi atriorum muri.

l Ebr. uocem elamoth Hiero. uertit uestibulum, quod repugnat omnibus descriptionibus: quæ uestibula indicentur longa 50. cubitos, & lata 25. cubitos. Itaq; rectius intelligentur porticus.

f Vocem elim, quam Hierony. fermè interpretatur frontes, hic reddidit uestibulum.

l Vox iadhu, quæ 2. Par. 6. etiā pro abluere ponitur, poterat etiam uideri significatum prosternendi gerere. Siquidem laniena hic describitur.

m Ebr. Et extra portam interiorem cellæ cantorum in atrio interiori.

n Ebr. Seruantibus obseruationem domus, siue altaris.

p Et mensus est parastadem uel frontem uestibuli quinq; cubitorum: hinc & Hiero uestibulum pro fronte interpretatur.

q Latitudinem portæ dicit uates, quod mox humeros ostij appellat, id est, spatiū inter ostium & parietem proximum.

a Parietibus crassis cubita sex continetur templum.

utraq; parte: mensusq; est longitudinem eius cubitorũ quadraginta, &
latitudinem cubitorũ uiginti. Et progressus ad penitiorem templi lo-
cum, mensus est parastadem ostij [crassum] duo cubita, & ostiũ [latum]
sex cubita, & latitudinem [humerorũ] ostij septem cubita. Eiusq; longi
tudinem mensus est uiginti cubitorum, & latitudinem uiginti cubitorum
ante aulam. Et dixit ad me, Hoc sanctum sanctorum est. Parietẽ quoq;
domus est mensus [crassum] cubita sex, & latitudinẽ costæ quatuor cu-
bitorum quaquauersus circum domũ. [b]Fuerunt autem tres costæ, costa
ad costam aliam [continuata,] idq; ter. Et ingrediebantur in parietem
domus costis quoquouersus circunductũ, ut essent præhẽsæ, non tamẽ
B essent præhẽsæ in parietibus domus ipsius. [c]Et quanto altiori loco erat
costa circundata, tanto erat spatiosior: nam domus domui fuit circũda-
ta quoquouersus magis magisq; in altum tendẽdo. Eapropter domui
latitudo sursum [accedebat.] Et sic aliquis ab infimo tabulato ascende-
bat ad supremũ & ad medium. [d]Et uidi altitudinẽ domus quoquouer-
sum, [cæterum] fundamenta costarũ [e]totũ calamum explerunt crassitu-
dine, nempe cubita sex usq; ad axillam. Crassitudo autem parietis qui
costas ambiuit exterius, fuit quinq; cubitorum. [f]Et spatium relictũ ex re
tractione parietum domus costis accessit. Inter cellas uero & domũ cir-
cunquaq; latitudo uiginti cubitorum intercessit. Præterea ostium costa
rum fuit apud retractionem, ostium unũ uersus Aquilonem, & alterũ
ostium à parte meridionali, & latitudo quidem apud locũ retractionis
fuit quinq; cubitorũ circunquaq;. [g]Latitudo quidem ædificij ante sepa
ratam extructionem ad plagã Occidentis fuit cubitorũ septuaginta, &
crassitudo parietis ædificij circumcirca quinq; cubitorũ, eiusq; longitu-
C do nonaginta cubitorum. Estq; mensus domũ ipsam longitudine cen
tum cubitorum, separatam quoq; extructionem & structuram atq; pa
rietes eius longitudine centum cubitorũ. Latitudinem etiam anterioris
partis domus ipsius & separatę extructionis ad Orientem cubitorum cen
tum. Mensus est deniq; longitudinem ædificij ante separatã extructio-
nem in postico, & [h]hecthecarum eius utrinq; centum cubitorum, aulam
quoq; penitiorem, & atrij uestibula. Postes & fenestras clausas, & hec-
thecas per triplicem eorũ ordinem, contra postem ligno crustatũ ubiq;,
& à solo usq; ad fenestras, quæ fenestræ fuerunt cõtectæ. Supra ostium
& usq; ad domum interiorem, & foris, postremo in omnibus ubiq; pa
rietibus interius et exterius mensuræ [monstratæ sunt.] Cæterũ [i]fabre-
facti fuerunt Cherubim & palmę, palmæq; singulæ inter duos Cheru
bim, duæq; facies ipsis Cherubim. Vt hinc facies hominis palmã, illinc
D forma leonis iuuenis palmam spectaret opere sic fabrefacto per totam
ubiq; domũ. A solo supra ostium Cherubim & palmæ fabrefactæ fue
runt, etiã per aulæ parietem. [k]Pagmentũ aulæ quadratũ fuit, [l]& species
ei qualis sanctuarij, ut alterũ alteri omnino respõderet. Altare ligneum
tres cubitos altum, & duos cubitos longũ fuit, habuitq; angulos suos,
& longitudinẽ suam, & parietes suos de ligno. Et dixit ad me, Hæc est
mensa coram DOMINO. Fuerunt aũt aulæ & sanctuario geminæ fo
res. [m]Iterumq; geminæ fores ipsis foribus, nẽpe ualuatæ fores in utraq;
ala forium. Vtq; Cherubim & palmæ fabrefacta fuerunt in parietibus,
ita etiam fabrefacta fuerũt in foribus aulæ, [n] & trabes lignea anteuesti-
bulum extrinsecus. Præterea fenestræ clausæ & palmæ utrinq; fuerunt
in humeris uestibuli, & in costis domus, & in trabibus. CA. XLII.

Ab-

b Eb. Et costæ, costa ad costam, tres & tribus uicibus.

c Eb. Et latior erit, & circundabitur sursum sursum costis, quia circundatur domus sursum sursum per circuitum domui. Eam ob rem latitudo domui sursum, & sic inferiori ascendet ad supremum, ad medium.

d id est, supereminebat domus, ut cerni à quouis posset.

e Eb Fundamenta costarum plenitudo calami.

f Eb. Et quod relictum, domus costarũ, quod domui. Nam minah significat id quod relinquitur, 3 Reg. 6. Migrea detractio uocatur. Hiero. orationẽ uertit.

g Aedificiũ dicit præcipuas partes domus, hoc est, aditum, aulam, uestibulũ cum suis parietibus & costis. Separatam extructionẽ gizra dicit ædificia duo collocata in lateribus templi septentrionali & meridionali, separata quidem per interpositam deambulationem decem cubitorum latitudine.

h Hecthecæ, ut Hiero. habet editio, uel potius athikim, ædificia dicuntur, quorum parietes contrahuntur, ut in superiori parte sint arctiores quàm ad fundamentum. Cuiusmodi costæ templi fuerũt, in quibus paries templi uersus in imo tabulato fuit, crassus cubita sex, in medio quinq;, in supremo quatuor.

i Eb. Factum Cherubim & palmæ.

k Vox Eb Mezuza, quam Hiero. per limen interpretatur, omnia ostij latera significat.

l Eb. Et facies sanctuarij, aspectus sicut aspectus.

m Eb. Et duę fores foribus, duę fores quæ replicabantur, duæ uni forium, & duæ fores alteri.

n Significat pessulo clausum ostium aulæ uersus uestibulũ apposito.

Modulos tẽpli & omnium partium, etiam appẽditum ostendit.

Obiter indicat templum fuisse contabulatum ab omni parte quod Reg. historia planius edifferit, cedrinis tabulis incrustatum fuisse.

Describit interiorem faciem templi.

Altare thimiamatis.

Absoluturus descriptionem separatæ extructionis, prius ostendit aptißimam dispositionem, & eurythmiam, totiusq; templi perfectißimam harmoniam, quod uno loco stans, tot partes templi potuit conspicere.

ET eduxit me ad exterius atrium uersus Aquilonem, & duxit me ad A
exedram [positam] ex aduerso extructionis separatę, & ex aduerso
ædificij ad Aquilonē. Ante longitudinem centum cubitorū [ad] ostium
aquilonare, & latitudinem quinquaginta cubitorū. Ex aduerso uiginti
[cubitorum] interioris atrij, & ex aduerso pauimenti exterioris atrij, hec
theca fuit ante hecthecam per tria tabulata. Porrò ante cellas deambula
tio fuit latitudine uersus interiorem [domum] decem cubitorum, ambitus
uero unius cubiti [latitudine,] & earū ostia in Aquilonem. Cellæq; su-
periores contractiores fuerunt, nam [a]hecthecæ [b]decerpserūt infimis &
medijs tabulatis ædificij. Fuerunt enim tristega sine columnis, quales
atriorum columnæ sunt, ea propter detractū est infimis & medijs tabu
latis à solo. Porrò septū fuit extrinsecus iuxta cellas apud exterius atriū B
[positas] ante cellas longitudine quinquaginta cubitorū. Quia longi
tudo cellarū apud exterius atrium fuit cubitorum quinquaginta, [c]eaq; ra-
tione ante aulam centum cubiti. Fuit aūt aditus ab inferiori parte cella
rum istarū, nempe ab Oriente, si quis eas adiret ex atrio exteriori. Intra
latitudinem [fuit] sepes atrij, cellæ autem ad Orientem ante separatā ex
tructionem, & ante ædificium. [d]Via quoq; oppositarū cellarum, qualis
fuit cellis aquilonaribus: longitudo & latitudo earum par, omnisq; or
dinatio & dispositio earum, & symmetriæ, ostia deniq; similia fuerunt.
Velut in ostijs cellarum australium accidit, ut ostium esset initio uiæ an C
te sepem aptissimam, si quis ab Oriente illas adiret. Dixitq; ad me, Cel-
læ aquilonares, [&] cellæ australes ante separatam extructionem cellæ
sacrę sunt, ubi sacerdotes qui adeunt DOMINVM, comedēt [e]sacra san
cta. Ibi reponent sacra sancta, & oblationem, & hostiā pro peccato, &
pro culpa: siquidem locus sacer est. Quum sacerdotes fuerint ingressi,
non egredientur è sanctuario ad exterius atrium, ibiq; relinquēt uestes
suas, in quibus administrarunt sacra, quoniam sacrę sunt, induentq; ue
stes alias, & obibunt munia quæ uulgus attinent. Quumq; dimensio- D
nes domus interioris absoluisset, duxit me ad portam spectantem solis
ortum, & mēsus est eam quaqua uersum. [f]Latus nanq; orientale men
sorio calamo est mensus [g]omnino quingentorū calamorum. Mensus
est etiam latus aquilonare [h]totum mensorijs calamis quingētis. Latus
[quoq;] australe mensus est quingentis calamis mensorijs. Circumiens
[item] ad latus occidentale mēsus est quingētos mēsorios calamos. Ad
quatuor uentos mensus est eam [portam,] quæ murum habuit circun-
quaq; longū quingentos [calamos,] & latum quingentos [calamos,]
qui diuidat sacrum à prophano.

Atriū sacerdotū describitur, cuius lōgitudo & latitudo inter templū & murum atrij interioris 100 cubitorū fuit.

Dequo Ezechiel. 44. cap.

a Describit athikim, hoc est, ædificia contractiorum parietū & quasi mutilata, à diminuendo & decerpendo dicta, quæ templo appenderunt ad Septentrionem & Meridiem, interpositis deambulationibus decem cubita latis.

b Ebr. Comedent.

c Ebr. Et ecce ante faciem aulæ.

d Ebr. Et uia ad faciem illarum sicut aspectus cellarum, quæ ad Aquilonem: sicut longitudo earum, sic latitudo earum, & omnes exitus earum: & sicut iudicia earū, & sicut ostia earum.

e Hiero. Sancta sanctorum.

f Eb. Mensus est uentum Orientalem in mensuræ calamo quingentos calamos in mensuræ calamo circum.

g Ebr. Circum.

h Ebr. Circum.

CAP. XLIII.

Dei reditus ad templum describitur, & quibus cōditionibus gratiæ redintegratio cum Israelitis rata futura sit.

ET introduxit me ad portā quæ respicit Orientē. Et ecce gloriam dei A
Israelis ab ortu uenientē, eiusq; sonus uelut sonus aquarum multarū,
& terra resplenduit ab eius gloria. [a]Species aūt quā uidi, similis ei fuit
quam uidi quādo ueni [uaticinās] urbem destruendā esse, & uisa cuius-
modi uidi apud flumen †Chebar, procidiq; in faciē meā. Et gloria DO
MINI per orientalem portā ingressa est in domū ipsam. Sustulit autem
me uētus, & duxit me in atriū exterius, & ecce domus plena erat glorię

Ezech. 1. cap. & 10.

a Ebr. Et sicut aspectus speciei quam uidi, sicut species quam uidi, quum uenirem ad destruendam urbem.

B DOMINI. Audiui etiam loquentẽ mihi ex ipsa domo, & uir stabat iux
ta me. Dixit aũt ad me, Fili hominis, [is est] locus mei solij, et locus plan
tarum pedum meorum, ibi habitabo inter filios Israel in æternũ. Neq;
domus Israel cõtaminabunt posthac nomen meum sanctum tum ipsi
tum reges eorũ scortatione sua, & cadaueribus regũ suorum, et excelsis
suis.[b] Quum iunxissent limen suum limini meo, & postem suum pro-
pe meum postem, paries [intercessit] inter me & illos. Quumq; nomen
meum sanctũ contaminauissent abominationibus suis quas patraue-
C runt, cõfeci eos in ira mea. Nũc uero à me procul amoueant scortatio-
nem suam, & cadauera suorum regũ, & habitabo inter eos in æternũ.
Tu quidem fili hominis, domui Israel expone domum hanc, & pude-
fiant ob iniquitates suas, ac metiantur exemplar. Et si pudefacti fuerint
propter omnia quæ designauerũt, docebis eos formam huius domus,
& fabricam eius, necnon exitus & aditus eius, omnesq; figuras eius, &
leges eius. Describito etiam ob oculos eorum: seruabunt aũt omnem
formam illius, & omnes ritus illius, & facient ea. Lex domus huius hęc
est, Totus terminus ipsius [erit] in montis uertice, & circumposita quo-
D quouersus, sacra sancta. Ecce hæc est lex huius domus. Altaris uero hæ
mensuræ sunt[c] per cubita, quæ uulgare cubitum & insuper palmũ con
tinent, sinusq; [altitudo] cubitalis, & latitudo cubitalis fuit. Margo au-
tem ipsius [altaris] circum eius labiũ [crassitudine] maioris palmi: atq;
hoc dorsum altaris [existit.] Cæterũ à sinu terræ [imposito] ad inferio-
rem crepidinem duo cubiti, & latitudo unius cubiti: & à crepidine mi-
nori ad crepidinẽ maiorẽ quatuor cubiti, & latitudo unius cubiti. Ariel
E uero [altus] fuit quatuor cubitos, & supra arielẽ quatuor cornua.[d] Vtq;
ariel fuit longus duodecim [cubitos,] Ita etiã latus duodecim [cubitos:]
quadrata figura existens per sua quatuor latera.[e] Crepido etiam longi
tudine [cubitorũ] quatuordecim, & latitudine quatuordecim quadra-
tum æquilaterum absoluit. Margo deniq; circum illud [lata fuit] dimi-
dium cubitũ, sinumq; habuit cubitalis altitudinis [circumiectũ,] eiusq;
gradus spectare Orientẽ [permiserũt.] Et dixit ad me, Fili hominis, sic
dixit DOMINVS deus, Hi sunt ritus altaris, quo die fabricatũ fuerit, ut
F offerãt in eo holocaustũ, & spargant super eo sanguinẽ. Dabis etenim
sacerdotibus Leuitis, qui sunt de genere Zadok, me accedentibus, ut mi
nistrent mihi, ait DOMINVS deus, iuuencũ prolem armẽti ad piaculũ
pro peccato. Accipies etiã de sanguine illius, &[f] asperges quatuor eius
cornibus, & quatuor angulis crepidinis, & margini per circuitũ, & pur
gabis illud à peccato, atq; expiabis. Tolles aũt iuuencum piacularẽ, &
cõbures eum in loco destinato extra sanctuariũ. Die quoq; secundo hir
cum caprigenũ integrum offeres ad piaculũ pro peccato, & expiabunt
G altare, sicut iuuenco expiarunt. Quumq; finẽ expiandi feceris, offeres
iuuencũ prolem armenti integrũ, et arietem de grege integrũ. Et offeres
eos corã DOMINO, quibus inijcient sacerdotes sal, & offerent eos ho
locaustũ DOMINO. Per dies septem quotidie sacrificabis hircũ pia
cularem, iuuencũ etiam prolem armenti, & arietem de grege integros
sacrificabũt. Dies septem expiabunt altare, ac mundabũt illud, atq; [g]ini
tiabunt. Cæterũ exactis illis diebus, octauo die atq; in posterũ sacrifica
bunt sacerdotes in eo altari holocausta uestra, & [h]eucharisteria uestra,
eroq; uobis propitius, ait DOMINVS deus.   CAP. XLIIII.

Sacerdotij descriptio, & primatus Meßiæ principis.

Et

Marginal notes:

b Ebr. In dando eos limen suum cum limine meo.

Templi descriptio cõmendatur

Altaris holocaustorum descriptio, quod in atrio interiori positum esse indicauit 40. cap. Cuius partes sunt basis uel sinus, crepido minor, crepido maior, ariel, margo, cornua.

c In cubitis, cubitus, cubitus & palmus.

Latitudo cubitalis in sinu uel basi, & utraq; crepidine, & in ariele intelligitur prominentia inferioris partis altarij ante superiorem, ut in retractione graduum, & in scamillis columnarum.

d Ebr. Et arielis longitudo 12. cubiti in 12. cubitis latitudinis. Ariel sonat leonem dei. Estq; suprema pars altaris, cui holocaustum conficiendum imponitur, ipseq; focus aræ.

e Maior & superior intelligitur.

Ritus & ceremonię domus, primumq; de altaris initiatione.

f Ebr. Et dabis super cornua, &c.

g Ebr. Et implebũt manus eius. Ita Hiero.

h Voce Græca nõ peius utemur hic, quàm & holocausti, pro sacris oblatis, quibus pro accepto beneficio animi gratitudinẽ erga deum testantur homines. Quæ Hiero pacifica plærunq; interpretatur, quum potius dicantur à gratiarum relatione.

ET reduxit me ad portam sanctuarij exterioris respicientem solis or- A
tum, eaq́ue clausa erat. Et dixit ad me DOMINVS, Porta hæc erit
clausa, [&] nō aperietur, nec quisquam ingredietur per eam, quoniam
DOMINVS deus Israelis ingressus est per eam, et erit clausa[a] principi.
Princeps ipse in ea sedebit ad [b] conuiuandum coram DOMINO. Per
uestibulum portæ ingredietur, & eadem uia exibit. Et duxit me uer-
sus Aquilonem in conspectum domus, & prospexi, et ecce domus DO
MINI plena erat gloriæ DOMINI, cecidiq́ue in faciem meam. DOMI B
NVS autem dixit ad me, Fili hominis, aduerte cor tuum, & uide oculis
tuis, audiq́ue auribus tuis omnia quæ loquar tecum de uniuersis ritibus
domus DOMINI, et omnibus legibus ipsius, [c] animumq́ue tuum aduer
tes ad uniuersam administrationē sanctuarij. Proin dices ad rebellem
ad domū Israel, Sic dixit DOMINVS deus, Sat uobis sit domus Israel
omnes istas abominationes [patrauisse.] Quando introduxistis alie-
nigenas præputium cordis & præputium carnis habentes, ut essent in
meo sanctuario ad prophanandum illud, hanc ipsam domum meam,
dum obtulistis meum panem, adipem, & sanguinem, & ruperunt fœ- C
dus meum in omnibus uestris abominationibus. [d] Et non seruauistis
institutum sacrorum meorum ordinando uobis [tales] qui seruent in-
stitutum meum in sanctuario meo. Sic dixit DOMINVS deus, Nul-
lus alienigena præputium cordis, & præputium carnis habens ingre-
diatur sanctuarium meum, quicunq́ue alienigena est inter filios Israel.
Quin & Leuitæ qui recesserunt à me, dum errarent Israelitæ, qui erran
do me deserentes sequuti sunt idola sua, [e] luent iniquitatem suam. E-
runtq́ue in sanctuario meo ministri ad custodias portarū domus, & mi-
nistri [curantes] ipsam domum, ipsi populo mactabunt holocaustum D
& uictimam: ipsi etiam stabunt ante illos, ut ministrēt eis. Eo quod mi
nistrauerunt eis ante idola eorum, & fuerunt domui Israel offendiculo
ad iniquitatem, eam ob rem [f] leuaui manum meam cōtra illos, ait DO-
MINVS deus, & luent iniquitatem suam. Neq́ue accedent me, ut mihi
sacerdotio fungantur, utq́ue adeant ulla sacra mea, [quæ existunt] sacra
sancta, ferentq́ue ignominiā suam & abominationes suas quas patraue
runt. Ego autem eos ordinabo, qui seruent institutum domus in toto
ipsius seruitio, & in omnibus quæ debent in ea peragi. Sacerdotes ue E
ro Leuitæ filij Zadok, qui seruarunt institutum sanctuarij mei, quum
aberrarent filij Israel à me, illi accedant me, ut ministrent mihi, et stabūt
ante me, ut offerāt mihi adipem & sanguinem, ait DOMINVS deus.
Illi sanctuariū meū ingrediantur, illi etiam accedant mēsam meā ut mi-
nistrent mihi, & seruabunt institutum meum. Porrò quum ingredien-
tur portas interioris atrij, uestes lineas induent, [g] nec lanea uestis teget
eos, dum intra portas interioris atrij & interius ministrant. Pilei linei
erunt in eorum capitibus, lineaq́ue femoralia erūt in femoribus eorum,
[h] quę non adstringēt arctius. Quumq́ue ad exterius atrium egrediuntur,
ad exterius [inquam] atrium, ad populum, exuent suas uestes in qui-
bus ministrarunt, & relinquent eas in cellis sacris, induentq́ue uestes ali- F
as, neque sanctificabunt populum suis uestibus. Non radent etiam
caput suum, [i] neq́ue comam nutrient, sed accurate subinde capita sua ton
debunt. Nulli quoq́ue sacerdotes uinum bibent quando ingrediantur
in atrium penitius. Neq́ue uiduam & repudiatam uxores ducent, sed
uirgines Israelitici generis; uiduam tamen quæ uidua [relicta] fuerit à

Qui repellantur à sacerdotio.

Quales sacerdotes probet dominus, & canones aliquot repetiti ex Leuit. 21. & 22. quos obseruent sacerdotes.

a Ebr. distinctio dirimit uoces quas Hiero. coniungit, clausa. Principi. Potest & nominatiuo casu legi princeps, ipse princeps.

b Ebr. Ad comedendum panem.

c Ebr. ad uerbum, & pones cor tuum ad domus ingressum, uel aditum in omnibus exitibus sanctuarij.

d Ebr. Et non seruauistis obseruationem sacrorum meorum, & posuistis adseruatores obseruationis meæ in sanctuario meo uobis.

e Ebr. Et ferent iniquitatē suam.

f Leuare manum per synecdochen significat iurare, interdum uero mala inferre.

g Ebr. Et non ascendet super eos lana.

h Ebr. Et non accingent in labore. Quidam tamen in sudore, id est, loco unde sudor emittitur.

i Et non capillum mittent, tondendo tondebunt capita sua.

ſacerdote, ducere poterunt. Populo autem meo [diſcrimen] inter ſa-
crum & prophanū monſtrabunt, et docebunt eos quid inter mundum
& immundum interſit. Et oborta lite ipſi ſtabunt ad iudicandū, eam'q;
decidēt meis iudicijs, leges'q; meas & ritus meos in omnib⁹ ferijs meis
ſeruabunt, & ſanctificabunt mea ſabbata. Nullus etiam accedet cada
G uer hominis, ut coinquinetur: tametſi patre & matre, & filio & filia, &
fratre & ſorore quæ maritum non habuit, coinquinare ſe poterunt. Et
poſt alicuius purificationem numerabunt ei ſeptem dies. Et quo die
ingredietur ſanctuarium in atrium penitius adminiſtrandum in ſan-
ctuario, piaculū ſuum offeret, ait DOMINVS deus. Habebunt etiam Tributa &
hæreditarium aliquid, † Ego ſum hæreditas eorū: neq; dabitis eis poſ- uectigalia
ſeſſionem inter Iſraelitas, [quandoquidem] ego ſum eorum poſſeſſio. ſacra, è qui bus ſuppe-
Oblationem & piaculū pro peccato, & pro noxia ipſi comedent. Om- ditatur ui-
ne quoq; [f]dicatum deo inter Iſraelitas eis cedet, primitię etiam omnium ctus mini- ſtris dei.
primogenitorum cuiuſcunq; generis, & omnis [l]collatio cuiuſcunq; ge De quibus
neris de oībus collationibus ueſtris ſacerdotum erunt: primitias quoq; Num. 18 et
[m] frugum ueſtrarum dabitis ſacerdoti, ut reponat [n] benedictionem in Deu. 18. co pioſius.
domum tuam. Nullam *auem aut pecudem morticinam uel à feris Exod. 22. d
laceratam comedent ſacerdotes. *Leu. 22. b

CAP. XLV.

Aſsignatio agri, qui de Iſraelitica terra per 12. tribus diuidenda cedat ſacer dotibus, Leuitis, principi, & plebi, intra quod ſpacium collocantur templum & urbs.

A QVum'q; [a]diuidetis ipſam terram poſſidendam hæreditario iu-
re, conferetis collationem DOMINO ſacram de terra longi-
tudine uigintiquinq; millium [[b]calamorū,] & latitudine de-
cies mille: id ſanctum erit per totum ſuum ubiq; terminum. Inde ſpa-
cium quadratum quoquouerſus quingentorum [calamorum] cedet ſa
cratiori loco, cui circumcirca erit [c]uacua terra longitudine quinquagin
ta cubitorum. Atq; ex illo modo longitudinis uigintiquinq; millium,
et latitudinis decem millium metieris, in quo ſanctuarium ſit, ſanctum
B ſanctorum. Id ſanctum de terra erit ſacerdotum miniſtrantium ſan-
ctuario DOMINI, qui accedunt DOMINVM gratia miniſterij, erit'q;
illis locus ædificandi domos, & ſanctuarium pro ſanctuario. Ad hæc
[ſpatium] longum quinq; & uiginti [calamos,] & latum decies mille
erit Leuitarum miniſtrorum domus ad poſſeſſionem uiginti cellarum.
Poſſeſſionem uero urbis dabitis latam quinq; millia, & longam uigin
tiquinq; millia [calamorum] iuxta collationē ſacram, quæ uniuerſi erit
C Iſraelis. Principi aūt hinc & illinc ad collationē ſacram, et ad poſſeſſio- Poſſeſſio
nem urbis: ante collationem ſacram, & ante poſſeſſionem urbis: à pla- principis iuxta ſacrā
ga occidentali in Orientem, & à plaga orientali in Orientem, & lon- donationē
gitudo iuxta unamquanq; partium ab occidentali termino ad orienta 25 millium
lem terminum. [d]Terra erit ei & poſſeſſio inter Iſraelitas: neq; princi- ad ortum et occaſum.
pes mei amplius populum meum affligent, eis'q; terram diſtribuēt per Officium
D ſuas tribus. Sic dixit DOMINVS deus, [e]Modum tandem ponite prin boni prin-
cipes Iſraelitici, remouete uiolentiam & oppreſſionem, et colite iudiciū cipis.
atq; iuſtitiā, auferte exactiones ueſtras à populo meo, ait DOMINVS
deus. Sit uobis bilanx iuſta, & ephi iuſtum, & bathus iuſtus. Eadem
erit adæquatio ephi & bathi, ut bathus capiat decimam partem [men-
ſuræ] homer, & epha decimam partem homer: [f]ad homer utriuſq; mo Exod. 3. b
dus exigetur. Cæterum * ſiclus uiginti obolorum erit, [&] † uiginti Leuit. 27. d Num. 3 g
ſicli,

f Ebr. uox herem, quam tamen anathematum uotum interpretantur, ſignificat id quod deo eximie dicatū & conſecratū eſt.
l Thruma dicitur ab eleuando: quod rectius uidetur in collationem aut collatum uerti, quàm in ſeparationem.
m Verbum ariſoth, quod Hiero. alibi cibos, alibi pulmentum interpretatur, fruges pani conficiendo aptatas ſignificat.
n Pro felicitate ac beatitudine, bonaq; fortuna, ut ſæpe aliàs.
a Ebr. Et quum facietis cadere terram ad hæreditatem.
b De hoc in fine 42. cap.
c Migraſch, quod Hieron. frequentiſſime ſuburbanum interpretatur, ab extrudendo dicitur. Hic pro ſolo ponitur, quod ſub muros relinquitur uacuum, ut nec ædificijs neq; agricultura occupetur, uelut pomœrium.
d Cohærent, principi terra erit, licet Ebr. diſtinctio ſeparet, ut 48. cap.
e Ebr. Magnum uobis principes Iſraelitici.
Epha menſura eſt aridarum ſpecierum, ut bath liquentium, tria ſata continens. Satum autem, teſte Hieron. in Matth. modium & dimidium capit. Decem ephę homer. Cor Iudæi & aliqui noſtratium putant eandem eſſe menſuram cum homer. Sed uidetur minor, nēpe ſex epharum, ut qui bathi decimam partem contulit de coro ſexageſimam contulerit, ut qui ſextam confert ephæ partem de homer.
f Ad homer erit illius aptatio.
* Sekel authore Hiero. ſtaterem æquat pōdus quatuor drachmarū. Aeris pars 20. gera dicitur parte ſexta maior quā obolus. Sicli ſexaginta manė uel minam conficiunt.

sicli, uigintiquinq; sicli, quindecim sicli erunt uobis mina. Hæc autem B
collatio erit quam conferetis, sextam partem ephæ de homer frumenti,
sextamq; partem de homer hordei conferetis. [g] Legitimus uero mo-
dus olei capietur à batho olei, decima pars bathi de coro, decem bathis
corum explentibus, quia decem bathi sunt homer. Ducentesimam
quoque pecudem de grege [conferent] è [h] saginario Israelis, oblatio-
nem & holocaustum, & eucharisteria ad propitiandum eis [deum,] ait
DOMINVS deus. [i] Omnisq; populus terræ tenebitur ista collatione,
quam ad principem in Israele conferat. Et apud principem erunt ho- F
locausta, & oblatio, & libamē in ferijs, & nouilunijs, & sabbatis. In o-
mnibus ferijs solennibus domus Israel ipse sacrificabit piaculū et obla
tionem, & holocaustū, & eucharisteria [k] ad propitiandū [deum] domui
Israel. Sic dixit DOMINVS deus, Primo [mense,] primo [die] men-
sis tolles iuuencum, prolem armenti integrum, et expiabis sanctuariū.
Sumetq; sacerdos de sanguine piaculi, & [l] asperget posti domus, et qua
tuor angulis crepidinis altaris & posti portæ atrij penitioris. Similiter
etiam facies septimo [die] mensis, & expiabitis ipsam domum ab uno-
quoq; errante ac decepto. Decimoquarto die mensis primi erit uobis
Phæsah, [&] per hebdomadam feriatorum dierū azyma comedentur.
Eoq; die sacrificabit princeps pro se ac pro uniuerso populo terræ iu- G
uencum piacularem. Per dies autem feriatos septem quotidie sacrifica
bit holocaustum DOMINO septem iuuencos & septem arietes inte-
gros per septem dies: quotidie etiam hircum caprigenū pro piaculo.
[m] Et in singulos iuuencos & arietes offeret ephā, in singulas aūt ephas
hin olei. Septimi [quoq;] mensis decimoquinto die, in ferijs sacrifica
bit sicut istis septem diebus tum piaculum tum holocaustum, tum obla
tionem tum oleum.

Templi dedicatio.

CAPVT. XLVI.

SIc dixit DOMINVS deus, Porta penitioris atrij spectans in Orien A
tem clausa erit sex diebus profestis, et die sabbati aperietur, dieq; ka
lendarū aperietur. Et ingredietur princeps intrò per uestibulum por-
tæ, stabitq; apud postem portæ, & sacrificabunt sacerdotes holocaustū
ipsius, & eucharisteria ipsius, [a] adorabitq; apud limen portæ, & exibit,
neque porta claudetur usq; ad uespertinum tempus. Populusq; terræ
adorabunt DOMINVM per ostium portæ illius per sabbata & kalen
das. Holocaustum autem quod princeps offerat DOMINO, die sab- B
bati [erunt] sex agni integri & aries integer. Oblatioq; ad arietem
epha, & oblatio ad agnos, [b] pro facultatibus et arbitrio eius, & hin olei
ad epham. Die uero kalendarum erunt iuuencus integer, proles ar-
menti, & sex agni & aries, integri. Oblationem quoque [c] adiunget
epham ad iuuencum, & epham ad arietem, & ad agnos, [d] ut ferūt eius
facultates & pro arbitrio, hin quoque olei ad epham. Quumq; ingre- C
dietur princeps, per uestibulum portę ingredietur, & eadem uia exibit.
Quum uero populus terræ accedit per ferias in conspectū DOMINI,
qui per aquilonarem portam ingressus est adoratum, per australē por
tam egredietur: & qui per australem portā ingressus est, egredietur per
aquilonarem portam. Non reuertetur per eam portā per quam ingres
sus est, uerū exibit per illi oppositam. Quumq; ingredientur, princeps
inter eos ingredietur: & quum exibunt, [e] exibit. Et in ferijs, & in so-
lennitatibus oblatio erit ad iuuencum epha, & ad arietē epha, & ad a- D
gnos, quod cuiusq; facultates & animus ferunt, oleiq; hin ad epham.

[g] Ebr. Decretum olei, bathus olei, &c.

[h] Makſche à potando nomen habet. Hiero. de his quæ nutriunt. Iudæi etiam saginata et pinguia intelligunt pecora.

[i] Ebr. Omnis populus terræ erunt ad collationem istam, principi in Israel.

[k] Ebr. Ad expiandum pro domo Israel.

[l] Dabit.

[m] Ebr. Et oblationem epha ad iuuencum, & epha ad arietem faciet, & oleum hin ad epham. Hin, ut Iosephus scribit 3. lib. & 12. lib. Antiquitatum, duos choas Atticos capit.

[a] Sensus est, ubi adorauerit, exibit.

[b] Ebr. Donatio manus eius: & paulo post, sicut assequetur manus eius.

[c] Ebr. Faciet.

[d] Vt assequetur manus eius.

[e] Ebr. Exibunt, uidelicet princeps & populus.

Porrò quando princeps faciet[f] liberale ſacrum, uel holocauſtũ, uel eu-
chariſteria, liberale ſacrũ DOMINO, aperiet ſibi orientalem portam, et
ſacrificabit holocauſtũ ſuum & euchariſteria ſua, quemadmodũ ſacere
ſolet die ſabbati: quando aũt egreditur, claudet portã poſtquã egreſſus
E fuerit. Quotidie quoq; ſacrificabit agnum agniculum integrum, holo
cauſtũ DOMINO, [g]ſemper matutino tempore illũ ſacrificabit. Ob-
lationemq; addet quotidie tempore matutino ſextam partem ephæ, &
tertiam partem hin olei ad commiſcendũ ſimilam: [h]quæ oblatio DO
MINI iugis erit ſempiterno ritu. Itaq; agnum ſacrificabunt quotidie
tempore matutino unà cum oblatione & oleo iuge holocauſtum. Sic
dixit DOMINVS deus, Quum dederit princeps donum alicui filiorũ
ſuorum, hæreditas eius filiorum ſuorum erit, [&] hæc ipſa eorum poſ
F ſeſſio hęreditaria. Quum uero munus de ſua hęreditate alicui ſeruo-
rum ſuorũ dederit, illius erit uſq; ad annũ libertatis, & redibit ad prin-
cipem: hæreditas [enim] ipſius duntaxat filiorum ſuorum erit. Non
auferet etiam princeps de populi hęreditate, ut de ipſorum poſſeſſione
eos deijciat, [uerum] de ſua poſſeſſione hæreditatẽ filijs ſuis relinquet,
ne populus meus[i] diſpergatur quiſq; à ſua poſſeſſione. Porrò introdu
xit me ad ſacerdotes per aditum, qui eſt iuxta humerum portę ad cellas
ſacras quæ aquilonem ſpectant, & ecce ibi locus erat in lateribus ad
G Occaſum. Et dixit ad me, Iſte locus eſt, ubi ſacerdotes coquant piacu-
lum pro noxia, & pro peccato, [&] ubi coquant oblationẽ, ne ad atriũ
exterius efferendo ſanctificent populum. Duxit me quoq; ad exterius
atrium, & circunduxit me ad quatuor angulos atrij, & ecce[k] in ſingulis
angulis atrij erat atrium. In quatuor angulis atrij [fuerunt] atria[l] fu-
moſa longitudine quadraginta [cubitorum,] & latitudine triginta [cu
bitorũ,] eademq; menſura fuit quatuor illis [atrijs] [m]angularibus. Per
quatuor autem [atria] illa [n] muri fuerũt, & ſub muris foci facti circun-
circa. Et dixit ad me, Iſtæ ſunt culinæ, ubi miniſtri domus coquant ui-
ctimam populi.

CAP. XLVII.

*Deriuatio & progreſſus diuinæ gratiæ per flumen euangelicæ prædica-
tionis.*

A ET reduxit me ad oſtium domus, & ecce aquæ [a] de limite domus
egredientes ortum uerſus, nam domus in Orientem ſpectauit, &
aquæ deſcendebant[a] de humero dextro domus ad meridionalem par-
tem altaris. Eduxitq; me per ſeptenrionalem portam, & conuertit me
in uiam foras [ducentem] ad portam extremam, in uiam quæ tendit in
Orientem, & ecce aquas dimanãtes ab humero dextro. Quumq; exi-
ret uir Orientem uerſus tenens manu ſua regulam, mẽſus eſt mille cu-
bitos, & traduxit me per aquas[b] talorum tenus pertingentes. Et men-
ſus eſt mille [cubitos alios,] et traduxit me per aquas ad genua uſq; per
tingentes: & emenſus mille, traduxit me per aquas ad femora pertin-
gentes. Et menſus eſt mille [cubitos, ubi] torrens erat, quem non poſ-
ſem tranſire, [c]quoniam intumuerant aquæ, ut natandum eſſet, nec poſ
B ſet torrẽs tranſuadari. Et dixit ad me, Nũ uidiſti fili hominis? Quumq;
me ulterius duxiſſet, reduxit me ad ripam torrentis. Meq; reuerſo, ecce
in utraq; ripa [d] plurimas arbores. Et dixit ad me, Aquæ illæ ad limi-
tem orientalem egrediuntur, & deſcendunt ad deſertũ, ingrediunturq;
mare, ad mare[e] educuntur, & ſanabuntur aquæ. Omneq; animans ui
uum quod mouebitur ad quencũq; locum, ad quẽ peruenit geminus
torrens,

Donatitia principis.

De annore miſſionis, quo redibant homi-nes, & res ad priſtinã conditio-nẽ, Leui. 25.

Culinæ ſacerdotum & uulgi.

f Nedaba ſignificat liberale donum & munificentiam, quod Hieron. plærunq; ſpontaneum uertit.

g Ebr. In mane in mane.

h Ebr. Oblationem domino ritibus ſæculi ſemper.

i Verbum iaphizu proprie ſignificat ſparſim & palantes errabunt.

k Ebr. Et ecce atrium in angulo atrij, atrium in angulo atrij.

l Vox quam Hiero. per diſpoſita interpretatur, à ſuffitu nomen habet. Iudæi hoc tantum loco putant ſignificare ligata.

m Iudæi uocem, quæ angulos ſignificat, ut ſuperfluam notarũt.

n Tiroth ſignificare uidetur pilas, in quibus fiunt ſuſpenſuræ chaldariorum, lebetũ, ahenorũ.

a Ebr. Mithahath ſignificantius eſt, ut ſi dicatur de ſubter.

b Ebr. Aquas talorum, genuum, femorum, natationis.

c Quoniam intumuerunt aquæ, aquæ natationis, torrens qui nõ tranſibitur.

d Lignum multum ualde hinc et hinc.

e Pro muzaim Hier. reddidit exibunt. Iudæi mare exituum uel egreſſarum, uidelicet aquarum, intelligunt oceanum.

torrens, uiuet, eritq; ingens piscium copia, quia illò peruenerunt aquæ istæ, & sa
nabuntur, ac uiuent omnia ad quæ torrens ille peruenit. Erit olim etiã, ut apud
illud [*] uersentur piscatores, sitq; expansio sagenarum ab Engedi usq; ad Ene-
glaim, omnis generis pisces inerunt, & quidem maxima copia, sicut pisces ma-
ris magni. [f] Argilleta eius & paludes eius [g] quæ non sanabuntur, ad salsugi-
nem damnata sunt. Cæterum secus torrentem in utraq; ipsius ripa [h] succrescent
omnis generis arbores frugiferæ, quarum folia non decident, neq; fructus defi- C
ciet, sed in singulos menses primitiuos fructus ferent: nam earum aquæ manant
è sanctuario, eritq; fructus earum pro cibo, & folium earum pro medicina. Sic
dixit DOMINVS deus, Is terminus est, intra quem terram hæreditariam ca-
pietis per duodecim tribus Israel, ita ut Ioseph [duos] [i] funiculos obtineat. [k] Ac-
cipietis autem æqualibus partibus hæreditatem eius, quam me daturum esse pa
tribus uestris iurando confirmaui: proin distribuetur uobis hæc terra pro hære
dio. Atque is terminus est terræ, In limite aquilonari à [l] magno mari ad Heth-
lon, qua itur ad Zedad. Hamath, Berotha, Sibraim, quæ [sita est] inter fines Da
mesek & Hamath, Hazer, Hathichon finitima ipsi Hauran, Eritq; terminus à D
mari ad Hazer Enon, & fines Damesek, & [m] alia loca septentrionalia, & fines
[ipsius] Hamath, atque is est limes aquilonaris. Limes autem orientalis [dedu-
cetur] inter Hauran & inter Damesek, & inter Gilead, & inter terram Israel [ad]
Iordanem. Ab [eo] termino metiemini ad mare orientale, atq; is limes est orien-
talis. Limes autem meridionalis ad Austrum, à Thamar ad aquas contradi-
ctionis, [nempe ad] Cades, ad torrentem [Aegypti,] ad mare magnum: atque is
est limes meridionalis uersus Austrum. Postremo limes occidentalis est mare
magnum à termino [australi] usq; ad locum oppositũ ei quo peruenitur ad Ha-
math: is limes est occidentalis. Diuidetis ergo uobis terram istam inter tribus
Israel. Et distribueris eam hæreditariam uobis, & aduenis degẽtibus inter uos,
qui genuerunt filios inter uos, eruntq; uobis tanquam indigenæ inter Israelitas,
& [n] capient uobiscum hæreditatem inter tribus Israeliticas. In quacunq; tribu
aduena deget, in ea dabitis illi hæreditatem, ait DOMINVS deus.

Diuisio terræ Israeliticæ absoluitur, quæ cap. 45. fuit inchoata Paulò alia est quã Moses Num 34. sequitur.

Gen. 48. d

[*] Et stabunt apud illud, scilicet mare mortuũ uel deserti.

[f] Bizeoth quod Hieron. interpretatur in littoribus, significat argillosa & cœnosa loca uel stagna.

[g] Eb. Et nõ sanabuntur, ad sal data sunt.

[h] Ascendet omne lignum cibi, id est, ferens uescum fructũ.

[i] Funiculi pro partibus, nam geoderæ uel pertica uel extento fune per agros modum definiebant. Vult autẽ ut Ephraim & Manasse accipiant singulas portiones.

[k] Ebr. Et hæreditabitis eam, uir sicut frater suus, quam leuaui manum meam ad dandum eam patribus uestris, & cadet terra hæc uobis in hæreditatem.

[l] Mare magnum est Syriacum uel Mediterraneum.

[m] Et Aquilo ad Aquilonem.

[n] Cadent uobiscum in hæreditate.

CAPVT XLVIII.

ET hæc nomina tribuum sunt in extrema parte ad Aquilonem [a] in confinio A
uiæ Hæthlon, qua uenitur ad Hamath, Hazar Enan, terminus Damæsek ad
Aquilonem, in confinio Hamath, [b] à limite orientali ad limitem occiduum una
portio erit ipsius Dan. Et iuxta terminum Dan à limite orientali usq; ad limi-
tem occiduum una [portio] Aser. Et iuxta terminũ Aser à limite orientali usq;
ad limitem occiduum una [portio] Naphthali. Et iuxta terminum Naphthali
à limite orientali ad limitem occiduum una [portio] Manasse. Et iuxta termi-
num Manasse à limite orientali ad limitem occiduum una [portio] Ephraim.
Et iuxta terminum Ephraim à limite orientali ad limitem occiduũ una [portio]
Ruben. Et iuxta terminum Ruben à limite oriẽtali ad limitem occiduum una
[portio] Iehuda. Et iuxta terminum Iehuda à limite orientali ad limitem occi-
duum erit collatio quam conferetis, lata quinq; & uiginti millia [calamorum,]
& longa ut unaquæq; portionum ab orientali limite ad limitem occiduũ: eritq;
sanctuarium in eius meditullio. [Etenim] collationis quam DOMINO con-
feretis, longitudo erit uigintiquinq; millia [calamorum,] & latitudo decem mil-
lia. Istorum autem erit collatio sacra Sacerdotum quidem ad Aquilonem [lon B
gitudo erit] uiginti quinq; millium, & latitudo ad Occasum decem millium, &
latitudo ad Ortum decem millium, ad Austrum etiam longitudo uigintiquinq;
millium: eritq; sanctuarium in meditullio istius [portionis.] Id [c] dicatum erit
sacerdotibus è filijs Zadok, qui seruarunt institutũ meum, quiq; nõ errarunt Is-

Sortes septem tribuum.

Sors Leuitarum.

[a] Ebr. Ad manum.

[b] Ebr. Et erunt ei angulus orientalis, mare, Dan, una.

[c] Vel sanctificatum.

Iraelitis errantibus, quemadmodum errauerunt Leuitæ. Eritq; ipsis hoc collatiuum sacrum sanctum de collatione terræ iuxta Leuitarum terminum. Leuitarum autem [portio erit] iuxta sacerdotum terminum longitudine uigintiquinq; millium, & latitudine decem millium, tota longitudine existente uigintiquinq; millia [calamorum] cum latitudine decem millium. Neq; uendēt ex eo quidquam, neq; permutabunt, neq; transferent primitias terræ, quandoquidē est res DOMINO sacrata. [b] Cæterū latitudo reliqua [calamorum] quinquies mille, cum [longitudine] uigintiquinq; milliū locus prophanus erit urbi ad habitationem & pomerium, eritq; urbs in eius meditullio. Hæ autem mensuræ eius sunt.

Ciuitatis mensura.

Limes aquilonaris [habebit calamos] quater mille & quingentos, & limes australis quater mille ac quingentos, [e] & limes orientalis quater mille & quingentos, & limes occidentalis quater mille ac quingentos.

C Eritq; pomeriū urbi ducentorum quinquaginta [f] [calamorum latitudine] ad Aquilonem, & ducentorum quinquaginta ad Austrum, & ducentorum quinquaginta ad Orientem, & ad Occasum ducentorum quinquaginta. Longitudo autem reliqua iuxta collationem sacram decem millium uersus Orientem, & decem millium uersus Occidentem [g] permanebit iuxta collationē sacram, eiusq; prouentus [h] cedit in cibum operarijs urbis. Et operarij urbis de omnibus tribubus Israeliticis colent illud. [i] Tota uero collatio quam conferetis collationem sacram, [&] ad possessionem urbis, quadrata erit lateribus longis quinq; & uiginti millia [calamorū.]

Sors principis.

Principis autem erit quidquid reliquū est utrinq; iuxta collationem sacram, & iuxta possessionem urbis ante uigintiquinq; millia collationis usq; ad terminū orientalem & occiduum, ante uigintiquinq; millia iuxta occiduum terminum ex aduerso portionum, [id uero] principis erit: & sacra collatio, & sanctuarium domus erit in eius medio. [k] Possessio quoq; Leuitarum & possessio urbis intra illud, quod principis est. [Deniq;] princeps inter Iehuda & Beniamin terminos habebit possessionem.

Sortes tribuum reliquarum.

D Porrò tribuum reliquarum à limite orientali ad limitem occiduum una [portio erit ipsius] Beniamin. Et iuxta terminum Beniamin à limite orientali ad limitem occiduum una [portio] Simeon. Et iuxta terminum Simeonis à limite orientali ad limitem occiduum una [portio] Isaschar. Et iuxta terminum Isaschar à limite orientali ad limitem occiduum una [portio] Zebulonis. Et iuxta terminum Zebulon à limite orientali ad limitem occiduum una [portio] Gad. Et iuxta terminum Gad [l] quæcunq; confinia sunt ad Austrum: estq; terminus à Thamar ad aquas contradictionis, nempe ad Cades, ad torrentem iuxta mare magnum. Atq; hæc terra est, quam hæreditario iure diuidetis inter tribus Israeliticas, & hæ partes earum, ait DOMINVS deus.

Ambitus urbis & portæ & nomen.

[m] Hi autem exitus urbis. A limite aquilonari mensura [erit] quater mille & quingentorum [calamorum.] Et portæ urbis nominibus tribuum Israel denominatæ, tres ad Aquilonem, una porta Ruben, una porta Iehuda, una porta Leui. Et ad limitem orientalem quater mille ac quingenti, portęq; tres, una porta Ioseph, una porta Beniamin, una porta Dan. Ad limitem etiam meridionalem mensura quater mille & quingētorum, & portæ tres, una porta Simeonis, una porta Isaschar, una porta Zebulon. Ad limitem occiduum quater mille & quingenti, [&] eorum portę tres, una porta Gad, una porta Aser, una porta Naphthali. Totus ambitus octodecim millia [calamorum.] Et nomen urbis ab eo die, Deus [n] illuc.

Daniel

[b] Ebr. Et quinq; millia reliquum in latitudine ante faciem quinq; & uiginti millium prophanum hoc urbi.

[e] Ebr. Et à limite.

[f] Mēsura calami rectiùs intelligitur quàm cubiti, ut mox urbis fines indicabunt.

[g] Ebr. Et erit.

[h] Et erit ad panem.

[i] Ebr. Omnis collatio 25. millia in 25. millibus, quadrata, conferetis collationem sancti, ad possessionem urbis.

[k] Et de possessione Leuitarū, & de possessione urbis in medio, quod erit principis.

[l] Ad limitem Austri, ad Meridiem, uel ad Theman.

[m] Si adijciantur bis ducenti & quinquaginta calami pomœrij, perficietur mensura quinq; millium.

[n] Ebraica uocula significat ad locū, tametsi Chaldæus interpres, ut Hieron. interpretatur significatione in loco.

Daniel propheta.

CAPVT. I.

Exponitur ut Daniel & eius socij bello capti peruenerint in aulam regis maximi. Ibiq; liberaliter educati, reip. gubernandæ idonei euaſerũt. Quæ narratio, diuinæ prouidentiæ primum, deinde ſanctæ atq; liberalis educationis puerorum exemplũ clariſſimum continet.

NNO tertio regni Iehoiacim regis Iehuda uenit rex Ba- A
bel NebuchadNezar ad Ieruſalẽ, & obſedit eã. Tradiditꝗ
DOMINVS in eius poteſtatem & regem Iehuda Iehoiacim, & aliquot uaſa domus dei, quę auexit in terrã Sinear, in domum deorũ ſuorum, intulitꝗ gazophylacio deorũ ſuorum. Rex quoꝗ præcepit Aſpenaz [a] magiſtro palatij, ut ex Iſraelitis de genere regio & optimatũ introduceret. [b] Pueros omni uitio carentes, & formoſos, & intelligentes in omni ſapientia, [c] & peritos ſcientiarum, & tenentes artium principia, quiꝗ facultatem haberent in palatio regio [d] miniſtrandi, quos doceret literas & linguam Chaldæorum. Illiſꝗ rex quotidianum uictum conſtituit de cibo regio, & de uino quod ipſius conuiuijs adhibebatur, ut educaret eos tribus annis, & aliqui eorum ſtarent coram rege. Inter quos etiam de filijs Iehuda fuerunt, Daniel, Hanania, Miſael, & B
Azaria. Eiſꝗ magiſter palatij nomina impoſuit, Danieli quidem impoſuit [nomen] Beltſazar, Hananiæ Sadrach, Miſaeli Meſach, & Azariæ Abednego. Daniel autem [e] induxit in animum ſuum, ne coinquinaretur cibo regis, aut uino quod ipſius conuiuijs adhibebatur, & rogauit magiſtrum palatij, ne coinquinaretur. Deuſꝗ hoc Danieli donauit, qui magiſtro palatij [f] benefico atq; propenſæ uoluntatis uteretur. Et dixit magiſter palatij ad Danielem, Equidem timeo dominum meum regem, qui cõſtituit cibum ueſtrum & potum ueſtrum: [g] nam C
ſi facies ueſtras cerneret magis tetricas, quàm puerorum æqualium ueſtrorum, capitali ſententiæ regis me obnoxium redderetis. Itaꝗ Daniel dixit ad Melzar, quem palatij magiſter Danieli, Hananiæ, Miſaeli, & Azariæ præfecerat, Fac quęſo in ſeruis tuis periculum decem diebus, & dent nobis legumina, quæ comedamus: & aquas, quas bibamus. Quumꝗ ſpectatæ fuerint tibi formæ noſtræ, & forma puerorum qui ueſcuntur cibo regio, age cum ſeruis tuis ut tibi uiſum fuerit. Obtemperauit autem eis in hac re, fecitꝗ periculum decem diebus. Et exactis decem diebus, [h] apparuerunt formoſiores atq; habitiores omnibus pueris ueſcentibus cibo regio. Quare Melzar auferebat cibum eorum, & uinum quod biberent, deditꝗ illis legumina. Porrò quatuor iſtis pueris deus contulit facul D
tatem cognoſcendi, & intelligentiã in omni literatura & ſapientia, Danieli præterea uim exponendi omne uiſum & ſomnia. Exactis autem diebus, poſt quos præceperat rex eos adducere, adduxit eos palatij magiſter ante NebuchadNezar. Et loquutus eſt cum eis rex: neꝗ inuenti ſunt inter uniuerſos Danieli, Hananiæ, Miſaeli & Azariæ pares: & miniſtrauerũt regi. [i] Atꝗ in omnibus quæſtionibus cognitionis quæ attinet ad ſapientiã, reperit eos rex decuplo excellentiores omnibus [k] magis & ſophis qui fuerũt in eius regno. †Permanſitꝗ Daniel uſꝗ ad annum primum regis Cyri.

a Princeps eunuchorum uel aulicorum, is uidetur eſſe, qui ſæculis poſterioribus fuit magiſter palatij uel aulæ apud Rom. principes.
b Cohærent, introduceret pueros.
c Ebr. Et ſcientes ſcientiam, & intelligentes madda, id eſt, quod ſcire facit.
d Ebr. Ad ſtandum.
e Poſuit ſuper cor ſuum.
f Eb. Et dedit dominus Danielem ad beneficentiam et ad miſerationes corã principe eunuchorum.
g Eo quod, quare uidebit facies ueſtras tetricas à pueris, qui ſecũdum ætatem ueſtram, & obligabitis caput meũ regi?
h Viſa eſt formæ ipſorum bona, & obeſiores carne.
i Et omne uerbum ſapientiæ cognitionis, quod quęſiuit ab eis rex, & reperit eos decẽ manibus ſuper omnes magos.
k Hariymim ſignificat rerum naturaliũ & arcanarum peritos: quos magos potius quàm phyſicos nominare uiſum eſt.

CAPVT. II.

Refertur somniũ præstãtißimi regis, quo cognouit interpretante illud Daniele sucœcessionem quatuor monarchiarum, quæ in mũdo excelluerunt: quæ aboleantur Christi regno æterno.

A ANno secũdo regni NebuchadNezar habuit NebuchadNezar somnia, ua rieq́; animus eius huc & illuc agitatus est, & somnus eius [a]destituit ipsum. Iussitq́; rex uocare magos, & sophos, & maleficos, & Chaldęos q regi sua somnia referrent. Qui uenientes steterũt ante regẽ. Dixit aũt illis rex, Vidi somniũ, & uarie meus animus huc & illuc est agitatus, ut scirem illud somniũ. Et Chaldæi regẽ alloquuti sunt lingua Syriacà, Rex ęternũ uiuito, narra seruis tuis, nosq́; interpretationẽ reddemus. Rexq́; respondens Chaldæis, inquit, Res mihi excidit, & nisi mihi somnium indicaueritis eiusq́; interpretationẽ, [b]frustulatim conficiemini, domusq́; uestræ [c]detestabiles reddentur. Sin exposueritis somniũ & eius coniectationẽ, à me accipietis munera, & donatiua, & magnum honorem: quo circa exponite mihi somnium & eius coniectationẽ. Responderunt iterum, di

B centes, Rex narret somnium suum, nosq́; interpretationẽ reddemus. [Quibus] respondens rex inquit, Planissime intelligo uos captare cõmodius tempus, quũ cernatis rẽ excidisse mihi. Nisi mihi somniũ indicaueritis, una de uobis stat sententia, quod proposueritis sermonẽ falsum & cũ scelere coniunctũ ante me dicere, donec [d]se alius rerum status offerat: quamobrem narrate mihi somniũ, & intelligam uos posse interpretari mihi. Ad quę Chaldæi coram rege ita responderunt, Non est homo in terris qui possit negotiũ regis exponere: nullus enim rex magnus aut princeps eiusmodi rem postulat ab ullo mago, aut sopho, aut Chaldæo. Est autem res maximi momenti quam rex postulat, neq́; poterit quisquam alius regi exponere quàm dij, qui [e]minime uersantur inter mortales. Eapropter magna ira & furore percitus rex, præcepit omnes sapientes Babylonis perdi. [f]Quam sententiã dum exequuntur, sapientes occisi sunt, & Danielem atq́; soda

C les eius quæsiuerunt, ut interficerentur. Tunc Daniel [g]intercessit consilio atq́; decreto apud Arioch regium præfectũ rerum capitalium, qui egressus fuerat ad interficiendũ sapientes Babylonis. Arioch nanq́; regium principem affatus dixit, Quare sententia profecta à rege tantopere urget? Et confestim Arioch exposuit rem Danieli. Quocirca Daniel introgressus rogauit regẽ, ut ei tempus permitteret ad interpretationem, quæ reddenda esset regi. Moxq́; Daniel domũ profectus, Hananię, Misaeli & Azariæ sodalibus suis rem indicauit. Misericordiam quoq́; à deo cœli petendã esse in hoc arcano, ut non Daniel & sodales eius interficiantur cum sapientibus Babylonis. Tunc Danieli arcanũ patefactũ est per uisum nocturnum, quamobrem Daniel benedixit deum cœli. Dixit aũt, Nomen dei honorifice prædicandũ est per uniuersa sæcula, cuius tum sapiẽtia tum potentia existunt. Qui [h]temporum uicissitudini moderatur, qui deponit reges, & creat reges, qui confert sapientibus sapientiã & cognoscendi facultatẽ haben

D tibus notitiam. Idem aperit profunda & abstrusa, neq́; ignorat quę in tenebris [geruntur,] & cum eo lux habitat. Tibi deus patrum meorũ confiteor, & laudibus celebro, qui sapientiã & uires mihi contulisti, et modo mihi ostendisti quod abs te rogauimus, negotiũq́; regis nobis indicasti. Daniel igitur adiens Arioch. quem rex ordinauerat ad sapientes Babylonicos interficiendũ, [i]ita eum affatus est, Sapientes Babylonicos ne perimas, uerũ ducito me ad regem, & regi exponam coniectationem. Tunc Arioch celerrime duxit Danielem ad regem, et ita ei dixit, quod repertus sit uir inter captiuos Iudęos, qui regi coniectationẽ expositurus sit. Rex aũt alloquens Danielem, cui nomen erat Beltsazar, inquit, Nũ poteris mihi somniũ indicare quod habui, & eius interpretationem? Et Daniel respondens regi, dixit, Arcanum quod rogauit rex, non potuerunt sapientes, so

phi,

[a] Ambigua est sentẽtia propter uerbũ in hetethã, an somnus fuerit super eum, an ne somnus ab eo sublatus sit.

[b] Chald. Frusta efficiemini. Supplicium horrẽdum significat, qualis est hodie proditorum in partes sectio.

[c] Neuali, quod Hiero. publicabuntur interpretatus est, Iudęi quidã exponũt contemptum, alij uastitatem, alij sterquiliniũ aut latrinam.

[d] Donec tempus immutetur.

[e] Quorum habitatio ipsorum cum carne non est ipsa.

[f] Et sententia egressa est.

[g] Fecit reuerti consilium & decretum ad Arioch principem mactatorum.

[h] Mutat tempora, & occasiones tẽporis.

[i] Abijt & sic dixit ei.

Chaldæi, qui & genethliaci aut mathematici uocantur.

phi, magi, fatidici explicare regi. Verum existit in cœlo deus aperiens arcana, qui
ostendit regi Nebucad Nezar quid posteris temporibus futurũ sit. [Etenim] so-
mnium tuum & uisa capitis tui in lecto tuo hęc sunt, Tu rex super lecto tuo [k] uol
uisti cogitationes in animo quid posthac futurũ sit, & qui aperit arcana, ostendit
regi quid futurũ sit. Et mihi quidem arcanum istud reuelatum est, non per sapien B
tiam, qua omnes uiuos superem, sed eam ob rem, ut [aliqui] regi ostendant inter
pretationem, & intelligas tui cordis cogitationes. Tu rex contemplabaris, & ec
ce grande quoddam simulachrũ, simulachrum ingens, & eximia forma, & terri-
fica specie stabat ante te. Cuius simulachri caput [fuit] de auro bono, pectus eius
& brachia eius argentea, uenter eius & latera ærea. Crura eius ferrea [&] pedes
eius partim ferrei, partim fictiles. [Eam] spectabas donec lapis reuulsus est absq;
manibus, qui [l] contudit imaginis pedes ferreos atq; fictiles, & eos comminuit.
Tumq; in minutissimas particulas abierunt simul ferrũ, lutum, æs, argentũ & au
rum, & fuerunt ceu puluis arearũ in æstate, abstulitq; illa uentus, ut ne locus qui-
dem eorũ inuentus sit. Cæterũ lapis qui cõtudit imaginem, euasit ingens mons,
& impleuit totã terram. Hoc somnium est, [nunc] & interpretationem eius co-
ram rege exponemus. Tu rex omniũ regũ pręstantissimus es, in quem deus cœ- F
li regnum, potentiam, robur & decus contulit. Omniaq; loca in quibus degunt
homines, ferę ac uolucres cœli [m] posuit in manũ tuam, & te omnium istorum do
minum fecit: tu es [ergo] aureum caput. Tibi aũt succedet regnum aliud minus
te, & aliud regnum æreũ, quod imperitabit terræ uniuersæ. Regnum aũt quar-
tum erit robustum sicut ferrum, eo q; ferrum omnia comminuit ac domat, & ut
ferrum atterens omnia hęc comminuet attereta;. Nam q; uidisti pedes & digitos
partim è testa figuli, & partim ferreos, [significat] regnũ partiendum, & de firmi
tate ferrea quiddam habiturum, quemadmodum uidisti ferrum mixtum testę lu
teæ. Et [quia] digiti pedũ partim ferrei, partim testacei, erit regnum partim robu
stum, & partim fragile. Quod uero uidisti luteæ testæ mixtum ferrum, [porten-
dit] miscendos inter se, [atq; copulandos] [n] humano semine, uerũ non cohæsu-
ros mutuum, quemadmodũ ferrum non admiscetur testæ. Porrò temporibus re G
gum istorum deus cœli regnũ condet, quod æternis temporibus non destruetur,
nec imperium eius alteri populo relinquetur, [quod] cõminuet ac finiet omnia
ista regna, ipsum uero æternũ stabit. Quemadmodum uidisti q; lapis de monte
reuulsus absq; manibus, comminuit ferrum, ęs, testam, argentũ & aurum. [Itaq;]
deus magnus regi monstrauit quid sit futurum posteris temporibus: & uerũ est
somniũ, eiusq; interpretatio fidelis. Tunc rex NebucadNezar procidit in fa-
ciem suam, & Danielẽ adorauit, eiq; pręcipit oblationem, & odores, & libamen
[impendi.] Deniq; rex Danielem appellans, dixit, Vere deus uester omniũ deo-
rum excellentissimus est, & dominus regum, & aperiens arcana, siquidem potui
sti hoc arcanum aperire. Inde rex amplificauit Danielem, eiq; multa & magna
dona contulit, & imperio prouincię Babylonis eum præfecit: creauit quoq; prin
cipem inter duces & omnes sapientes Babylonis. Præterea Daniele postulante,
rex pręfecit Sadrach, Mesach & Abednego administrationi regionis Babyloni-
cæ, Daniel autem [o] erat in regia. CAP. III.

*Contentio ueræ & falsæ religionis apud simulachrum quod NebuchadNezar po-
suit in campo Dura.*

REx NebuchadNezar fecit aureum simulachrũ altitudine sexaginta cubito- A
rum, [&] latitudine sex cubitorũ, quod collocauit in campo Dura regionis
Babylonicæ. Misitq; rex NebuchadNezar [nuncios,] qui congregarent satra-
pas, duces, præsides prouinciarũ, [a] nomophylaces, quæstores, iurisconsultos, [b] iu-
stitiæ executores, & omnes prouinciarũ principes, ut uenirent ad dedicationem

k Tu rex cogitationes tuę super lectum tuum ascenderunt.

l Cõtudit imaginem super pedes suos.

m Dedit.

n Id est, propinquitate & affinitatibus.

o In porta regis.

a Adargazraia, quod Hieron. uertit in duces, primarios iudices & quasi custodes legum significat: quorũ officium erat inspicere, ut decreta seruarẽtur à cæteris magistratibus.

b Iudæi exactores interpretantur, ubi Hierony. pręfectos. Nomine aũt exactorum intelligunt apparitores, uiatores, lictores, & alios magistratuum maiorum administros.

simulachri quod rex Nebuchad Nezar erexerat. Tunc congregati sunt satrapæ,
duces, prouinciarũ præsides, nomophylaces, quęstores, iurisconsulti, iustitię exe-
cutores, & omnes prouinciarũ principes ad dedicationem simulachri quod rex
Nebuchad Nezar erexerat, stabantq́; ante simulachrũ quod erexerat Nebuchad
Nezar. Et præco [c] alta uoce proclamauit, Vobis pópulis, nationibus & linguis
[d] edicitur, Quamprimum audieritis sonũ cornu, tibiæ, citharæ, sambucę, [e] nabli,
symphoniæ, & omnium instrumentorũ musicorum, procidetis, & adorabitis si-
mulachrum aureũ quod rex Nebuchad Nezar erexit. Quisquis autem non pro-
ciderit, & adorauerit, ea hora proijcietur in ardentẽ fornacem ignis. Quamob-
rem statim ut omnes populi audiuerunt sonũ cornu, tibię, citharæ, sambucę, nab
li, & omniũ musicorum instrumentorũ, omnes populi, nationes & linguæ ado-
rauerunt aureum simulachrũ quod erexerat Nebuchad Nezar rex. Eodẽ igitur
tempore uiri Chaldæi Iudæorum æmuli adeuntes [regem] detulerunt eos. Re-
B sponderunt [autem] & dixerũt regi Nebuchad Nezar, Rex æternum uiuito. Tu
quidem rex decretũ fecisti, ut omnis homo audito sono cornu, tibiæ, citharę, sam
bucæ, nabli, symphoniæ, & omnium instrumentorũ musicorum, procidens ado
ret simulachrum aureum. Et qui non procidens adorauerit, cõijciatur in arden-
tem fornacem ignis. Sunt autem uiri Iudæi, quos præfecisti administrationi pro
uinciæ Babylonicæ, Sadrach, Mesach & Abednego, qui uiri tuum decretũ, ô rex,
minime curant, neq; deos tuos colunt, neq; simulachrum aureum quod erexisti
adorãt. Tunc Nebuchad Nezar in furore ac æstu iussit adduci Sadrach, Mesach,
& Abednego. Et cõfestim ante regem adducti sunt illi uiri. Quibus Nebuchad
Nezar respondẽs, dixit, Est ne uerũ Sadrach, Mesach & Abednego, quod uos deum
meum non colatis, neq; simulachrum aureum quod erexi adoretis? Quod si ad
huc procidentes adoraturi estis simulachrum quod feci, quum audieritis sonum
cornu, tibiæ, citharæ, sambucę, nabli & symphonię, & omnium musicorum [f] in-
strumentorum: sin uero non adorabitis, eadem hora proijciemini in ardentẽ for
nacem ignis: & quis est ille deus, qui uos eripiat è manu mea? Respondentes Sa
drach, Mesach & Abednego regi, dixerũt, [g] Vt respondeamus tibi Nebuchad Ne
zar de hac re, non magnopere soliciti sumus. An deus noster quem colimus, po-
tis sit eripere nos de ardente fornace ignis, & an sit liberaturus de manu tua, an
non. Hoc autem notum sit tibi rex, quod deos tuos non colimus, neq; adorabimus
aureum simulachrũ quod erexisti. Tunc Nebuchad Nezar [h] totus excanduit, &
[i] uultus eius immutatus est aduersum Sadrach, Mesach & Abednego, & pręcepit
fornacem septuplo magis succendi, quam succendi cõsueuerat. Mandauitq́; uiris in
suo exercitu ualidissimis, ut Sadrach, Mesach & Abednego uinctos proijcerẽt in
C ardentem fornacem ignis. Et cõfestim illi uiri sunt uincti cum saraballis suis, [k] ti
bialibus suis, & tiaris suis, & uestibus suis, ac proiecti in ardẽtem fornacẽ ignis.
Nam regis iussio urgebat, & fornax supra modũ succensa erat, flammaq́; ignis
occidit uiros qui adduxerunt Sadrach, Mesach & Abednego. Tres autem illi ui
ri Sadrach, Mesach & Abednego uincti ceciderunt in ardentem fornacem ignis.
Tunc rex Nebuchad Nezar obstupuit, & celeriter surrexit, [l] ac suis proceribus di
xit, An non tres uiros uinctos proiecimus in ignem? Qui respondentes dixerũt,
Ita sanè rex. [m] Ad quos ille inquit, Atqui ego uideo quatuor uiros solutos ambu
lantes in igne, in quibus nulla est labes, & forma quarti similis filio deorũ. Tum
accessit Nebuchad Nezar ad ostiũ ardentis fornacis ignis, & dixit, Sadrach, Me-
sach & Abednego cultores summi dei, prodite & uenite. Statimq́; Sadrach, Me-
sach & Abednego egressi sunt ex igne. Satrapæ uero, duces & præsides prouin-
ciarum, [cæteriq́;] regis proceres congregati sunt spectantes uiros istos, in quo-
rum corpora ignis uim nullam habuit, neq; capillus capitis eorum adustus est,
neq;

c Ebr. In uirtute uel pro uirili.
d Ebr. Et dicunt uobis, rex uidelicet & quorum authoritas hic ualet.
e Psentherin, quod Hierony. psalteriũ, secutus rabi Saadiã in nablum uerti.

f Subintelligitur ad explendã sententiã, faciã uobis gratiam delicti, aut simile quiddam.
g Cohærent, ut respondeamus tibi de hoc uerbo, an deus possit an non, & cætera: quanquã Ebr. distinctio uidetur se parare.
h Ebr. Repletus est calore.
i Imago faciei suæ.
k Vocem patschon, quã Hiero. & Theodotion interpretati sunt tiaras eorum, Iudæi exponunt, ut significet crurum tegumenta aut feminum.
l Respondit & dixit officialibus suis.
m Ebr. Respondit & dixit, Ecce.

neq; ſaraballa eorum mutata ſunt, neque peruaſit eos odor ignis. Itaq; Nebu- D
chad Nezar in uerba erumpens, dixit, Prędicandus eſt deus horum, Sadrach, Me
ſach & Abednego, qui miſit angelum ſuum, ac liberauit cultores ſuos, qui ſpem
in ipſo poſuerunt, [n] contraq; regis imperium egerunt, ſuaq; corpora exhibuerũt
potius, q̃ ut colerent aut adorarent ullum deum præter ſuum deum. Porrò à me
factum eſt decretum, ut quicũq; populus, natio, aut lingua conuitium dixerit in
deum Sadrach, Meſach & Abednego, fruſtulatim conficiatur, eiusq; domus [o] de-
teſtabilis fiat: ſiquidem nullus deus eſt alius, qui poſſit ad hũc modum liberare.
Inde rex euexit Sadrach, Meſach & Abednego in regione Babylõis. Nebuchad
Nezar rex omnibus populis, nationibus & linguis per omnem terram degenti
bus [precatur ũt] pax ueſtra augeſcat. [p] Officij mei eſſe iudico referre ſigna &
portẽta, quæ in me ſummus deus edidit. Sunt enim eius ſigna permagna, & por
Cap. 7. d tenta eius ingẽtia, regnumq; ipſius regnum æternum, & dominatus † ipſius per
uniuerſa ſæcula.

CAP. IIII.

EGo Nebuchad Nezar felix eram in mea domo, & opulentus in meo pala- A
tio. Somniũ autem uidi, quod me terruit, & cogitationes in lecto meo, atq;
uiſa mei capitis perturbarunt me. Proin [a] edictũ eſt à me, ut omnes ſapientes Ba
bylonis ad me adducerentur, qui mihi ſomniũ interpretarẽtur. Tunc acceſſerũt
magi, ſophi, Chaldæi, fatidici, quibus narraui ſomniũ, uerum eius interpretatio
nem non reddiderunt mihi. Donec tandẽ ad me peruenit Daniel, cui nomen eſt
Beltſazar ex nomine dei mei, qui præditus eſt ſpiritu ſanctorum deorum, eiq; ſo
mnium narraui. Beltſazar præſes magorũ, in quo noui eſſe deorum ſanctorum
ſpiritum, quodq; nullum arcanum te [b] fugiat, exponito uiſa mei ſomnij quod uidi,
& eius interpretationem. Viſa quidem capitis mei in meo lecto [hæc ſunt,] Vide B
bam arborem in terra eximiæ proceritatis. Arbor erat magna & robuſta, cuius
proceritas attingebat cœlos, & conſpicua erat in extremis partibus totius terræ.
Frondes eius pulchrę, & fructus eius copioſus erat, & omnibus in ea cibus. Sub
ea uelut in umbra degebant feræ, & in ramis eius nidulabantur aues cœli, [c] om-
nesq; animantes cibũ inde capiebãt. [Eam dum] ſpecto in uiſis mei capitis, ecce
uigil & quidẽ ſanctus cœlitus deſcendit. Clamauitq; alta uoce, & dixit ad hunc
modũ, Excidite arborẽ, & amputate ramos eius, excutite frondes eius, & fructũ
eius diſpergite, fugiantq; ferę de illa, & aues de ramis eius. Attamen firmitudinẽ
radicũ eius relinquite in terra, & [quidem] in uinculo ferreo & æreo, tingaturq; C
in agreſti herba, & in rore cœli, [d] ac ritu ferarũ fœnum in terra comedat. [e] Huma
na ratio illi eripiatur, & ſenſus indetur beluinus, donec ſeptẽ temporum curſus
euoluatur. [f] Eaq; res ut fieret, cenſuerunt uigiles, ſanctiq; poſtulauerũt, ut uiuen-
tes nouerint quod excelſus imperitet in regno hominũ, & cui uoluerit cõferat illud,
eueharq; ad ipſum uel abiectiſſimũ inter homines. Hoc ſomniũ ego Nebuchad
Nezar rex uidi, tu autem Beltſazar interpretationẽ ediſſere, quia omnes ſapien-
tes regni mei nequeũt interpretari mihi, tu uero potes quippe ſanctorũ deorum
ſpiritu præditus. Tunc Daniel, cui & nomen Beltſazar, cogitabundus hæſita-
uit circiter horam, & ſuæ cogitationes perturbauerunt eum. Ad quẽ rex hoc ſer=
mone uſus eſt, Beltſazar ſomniũ & eius [g] ſignificatio nõ turbent te. Beltſazar au-
tem reſpondens, ait, Mi domine, ſomnium inimicis tuis [eueniat,] & eius ſignifi D
catio tuis hoſtibus. Arbor quam uidiſti, magna & robuſta, cuius proceritas atti-
git cœlos, & cõſpicua fuit omni terræ. Cuius frondes pulchræ, & fructus copio
ſus, in qua cibus omnibus, ſub qua feræ degerunt, & in cuius ramis habitauerũt
uolucres cœli. Tu es rex, magnus & potens, tuaq; magnitudo auctior ſubinde
cœlos attigit, tuusq; dominatus ad ultimas terras [porrigitur.] Quod uero rex
uidit uigilem, eumq; ſanctũ cœlitus deſcendentem, qui dixit, Excidite arborem,

n Ebr. Et uerbum regis mutauerunt.

o Neuali, quod Hierony. interpretatur uaſtetur, Iudæi quidam exponunt latrinam.

Non eſt hæc nouiſſima pars cap. 3. formulæ edicti: ſed pertinet ad contextum quarti capitis. Eſtq; nunciatoriæ epiſtolæ exemplum, quam Nebuchad Nezar per totũ regnum publicauit, reddita ſibi mẽte poſt inſaniam. In qua perſpicue docetur quàm tetrũ ſit uitium ſuperbiæ, & quàm infirmæ res hominũ, uel in ſumma, potentia mortalium.

p Ebr. Signa & portenta quæ fecit mecum deus excelſus, pulchrũ ante me ad narrandum.

a Ebr. Edictũ uel decretum poſitum eſt à me.

b Verbum anes urgere & opprimere etiã ſignificat.

c Eb. Omnis caro cibabitur de ea.

d Cum brutis pars eius in gramine terræ.

e Eb. Cor eius ab hominibus mutent, & cor brutorum ei conferatur, & tempora ſeptem uarient ſuper eo.

f Ebr. In decreto uigilum uerbum, & in dicto ſanctorum poſtulatio.

g Vel, interpretatio eius.

& destruite illam: attamen firmitatem radicũ eius in terra relinquite, idq; in uin-
culo ferreo & æreo, in agresti herba & rore cœli tingatur, & ritu beluino uiuat,
donec tempora septẽ euoluantur. Hæc est expositio rex, & decretũ excelsi, cui do
E minus meus rex[h] obnoxius est. Te nanq; pellent ab hominibus, & inter feras
erit uersandũ tibi, ac uelut boues[i] cibabunt te fœno, & robore cœlesti tingent te, Infra 5. f
dum euoluantur septem tempora, donec agnoscas q excelsus imperitet in homi
num regno, illudq; conferat cui uoluerit. Nam q dixerunt relinquendã esse fir-
mitatem ipsius arboris, [portendit][j] regnum tibi mansurũ, ubi agnoueris q do- Eccli. 3. d
minentur[i] cœli. Proinde rex meum consilium[k] probetur tibi, & tua peccata redi- Resipiscentiæ forma optima.
me iustitia, & iniquitates tuas beneficentia in pauperes,[l] fortasse felicitas tua pro
rogabitur. Atq; omnia hæc euenerunt regi Nebuchad Nezar. [Nam] post men
ses duodecim in palatio regio Babylonis deambulauit.[m] Dixitq; rex, An nõ hęc
est Babylon magna, quã ædificaui excellenti mea potentia, ut existat regia, & de
F cus magnificentiæ meę? Quo sermone adhuc existente in ore regis, uox cœlitus
delapsa est, Tibi dicunt, ô rex Nebuchad Nezar, q regnũ à te recesserit. Ab homi
nibus etiam te pellent, & inter feras tibi uersandũ erit, fœno uelut boues cibabũt
te, dum euoluantur septẽ tempora, quoad agnoscas q excelsus imperitet in ho-
minum regno, idq; cõferat cui uoluerit. Ea ipsa hora sermo in Nebuchad Nezar
impletus est, ut ab hominibus pelleret, & fœnũ ut bos comederet, eiusq; corpus
de rore cœlesti tingeretur, adeo ut pilorũ copia aquilis, & unguibus similis eua-
deret uolucribus. Cæterũ exactis diebus ego Nebuchad Nezar sustuli oculos
meos ad cœlũ, & mens mea rediJt ad me, & excelso benedixi, & sempiternis tem
G poribus uiuentem laudaui atq; decoraui, cuius dominatus æternus dominatus
est, & cuius regnũ per uniuersa sæcula. Omnesq; inhabitantes terrã atomus ęsti Infra 7. c
mantur: qui pro sua uoluntate agit tam in exercitu cœlesti q inter habitatores ter
rę: nec est quisquam qui manũ eius impediat, aut dicat ei, Quid fecisti? Eo tempo
re mens mea rediJt ad me, & magnificẽtia mea ad decus regni mei, forma etiam
mea rediJt, proceres quoq; & magnates mei requisiuerunt me, sumq; in regno
meo confirmatus, & maior amplitudo adiecta est mihi. Nunc [igitur] ego Ne-
buchad Nezar laudo & eueho, & decoro cœli regẽ, cuius omnia opera sunt ue-
ritas, & semitæ eius iudiciũ, quiq; potest superbientes humiliare.

CAP. V.

Describitur conuiuiũ luxuriosum, quo rex Babylonis magnates suos excepit. In quo docetur præcipue infelix intemperantiæ atq; luxuriæ exitus.

A REx Belsazar conuiuio magnifico mille suos magnates accepit, & corã mil
le bibit uinũ,[a] Vinoq; dictante Belsazar iussit adferri aurea & argentea ua-
sa, quæ pater eius Nebuchad Nezar abstulerat templo in Ierusalẽ, ut biberent ex
eis rex, magnates eius, uxores eius, & cõcubinæ eius. Itaq; allata sunt aurea & ar
gentea uasa quæ abstulerant templo, domui dei in Ierusalẽ, & biberũt ex eis rex,
magnates eius, uxores eius, & concubinę eius. Quumq; uinum bibissent, lauda-
uerunt deos aureos, & argẽteos, ęreos, ferreos, ligneos & lapideos. Eadem hora
emicuerunt humanę manus digiti, & scripserũt ex aduerso candelabri in[b] alba-
B rio parietis regiJ palatiJ, & rex articulos manus quæ scripsit, conspexit. Tunc for
ma regis immutata est, & cogitationes suę perturbauerũt eum, uinculaq; lumbo
rum illius soluta, & genua mutuũ[c] collisa sunt. Rex [igitur] uehementer clama-
uit, ut adducerentur sophi, Chaldæi & uatidici. Atq; in hunc modũ rex uerba fe-
cit ad Babyloniæ sapientes, Quisquis legerit scripturã hanc, & sententiã eius mi
hi exposuerit, purpurã induet, ac torquem aureum [gestabit] in collo, præterea
tertius in regno dominabitur. Tunc uenerunt omnes sapientes regis, neq; po-
tuerunt scripturã legere, neq; sententiam regi explicare. Quamobrem rex Belsa-
zar uehementius turbatus est, formaq; illius mutata, necnon magnates eius ob-
stupefacti

h Super dominum meum peruenit.

i Cœli pro deo in cœlis.
k Pulchrũ erit apud te.
l Ebr. Si erit prolongatio felicitati tuæ. Iudæi quidam exponunt, medicina erit delictis tuis.
m Respondit rex & dixit.

a In decreto uini.

b Gira propriè calcẽ significat, sed quo albarium inducitur parieti.
c Genua hoc illud osculata sunt.

stupefacti. Cæterum regina [b] ob negotiũ quod regi & magnatibus eius accide- C
rat, conuiuij domũ ingressa est, & proloquens regina dixit, Rex æternum uiui-
to. Non perturbent te cogitationes tuæ, neq; forma tua immutetur. Est enim in
regno tuo uir sanctorũ deorum spiritu præditus, in quo temporibus tui patris re
perta est scientiæ lux, & intelligentia, & sapientia, ceu deorũ sapientia, eumq; rex
Nebuchad Nezar pater tuus fecerat antistitem magorũ, sophorum, Chaldæorũ,
fatidicorum, rex inquam, pater tuus. Eo q; in Daniele, cui rex nomen Beltsazar
imposuit, repertus est spiritus amplior, & scientia intelligentiaq;, ut somnia inter
pretetur, & ænigmata edisserat, & soluat [rerum arcanarum] uincula. Nũc ergo
uocetur Daniel, qui rem interpretando explicabit. Itaq; Daniel adductus est ad
regem. Rex autem alloquẽs Danielem, dixit, Tune ille Daniel es [c] unus de ca- D
ptiuis Iudæis, quos pater meus rex adduxit è Iudæa? Audiui equidem de te [prę-
dicari,] q; spiritus deorum sanctorũ in te sit, q́q; scientiæ lux, & intelligentia, &
uberior sapientia in te sit deprehẽsa. Modo enim adducti sunt ante me sapientes
[&] sophi, qui scripturam hanc legerent, eamq; interpretarẽtur mihi, uerum mi-
nime potuerunt negotiũ explanare. De te autem audiui, [f] q; obscura possis inter
pretari, & uincula dissoluere: proin si potes legere scripturam, eiusq; interpreta-
tionem indicare mihi, purpuram indues, & torquẽ aureum in collo [gestabis,]
tertiusq; in regno dominaberis. Tunc respondens Daniel, inquit coram rege, E
Munera tua tibi habeto, & donatiua tua cõfer in alios: cæterũ scripturam legam
regi, & eius interpretationem tibi ostendam. Tuo parenti Nebuchad Nezar, ô
rex, summus deus contulerat regnum, & amplitudinẽ, & decus, & magnificen-
tiam. Propter amplitudinem autem quam ei cõtulerat, omnes populi, nationes
& linguæ metuebant atq; timebant eum, propterea q; occideret quẽ uellet, & [g] p
cuteret quẽ uellet, eueheret quẽ uellet, ac deprimeret quẽ uellet. Quumq; animo
elato esset, [h] sibiq; arrogaret immoderata, de solio regni sui depositus est, illiq;
decus adimerũt. Et de hominibus est pulsus, ac ferino sensu præditus, inter ona-
gros uersatus est, eumq; fœno cibarũt ueluti boues, & de rore cœlesti corpus eius F
tinctũ est, donec agnouit q; hominũ regno dominetur supremus deus, illiq; im-
ponat quem uoluerit. Tu autem filius eius Belsazar nõ summisisti animũ tuum
quum scires hæc omnia. Et aduersus dominũ cœli extulisti teipsum, & ante te al
lata sunt uasa domus ipsius, tuq; & magnates tui, uxores tuæ, & concubinę tuę,
uinũ ex eis biberunt, deosq; argenteos, aureos, æreos, ferreos, ligneos, lapideos,
qui neq; uident, neq; audiunt, nec quicq̃ norunt, laudauisti, deum autẽ, in cuius
manu est tuus spiritus uitalis, cuiusq; sunt omnes tuæ semitę, haudquaq̃ reueri-
tus es: nũc igitur ab eo missus articulus manus hanc scripturã exarauit. Hanc aũt G
scripturã exarauit, Mene mene, thekel, upharsin. Et hæc interpretatio sermonis,
[i] Mene, [hoc est, numerauit, significat] q; deus numerauit regnum tuum, & illud
ad finem adduxit. Thekel, [hoc est, appendit, significat] te appensum in bilance,
deprehensum minus habere. Pheres, [id est, diuisit, portendit] regnũ tuum diui-
sum, & ad Medos atq; Persas translatum esse. Tunc iubente Belsazar, induerunt
Danielem purpura, & torquem aureum eius collo [circumposuerunt,] & per
uocem pręconis edixerunt, ut tertius dominetur in regno. Ea ipsa nocte occisus
est Belsazar Chaldæorum rex. Et Darius Medus regnum accepit natus annos
sexagintaduos.

CAP. VI.

Narratur hoc capite, ut Daniel innocẽtißimus proiectus sit leonibus, vbi exemplũ proponitur insigne fidei in deum & erga homines, exemplũ quoq; memorabile in primis seruandi iustitiam distributiuam ut uocant.

PLacuit Dario, ut centũ uiginti satrapas uniuerso regno prę ficeret. Eisq; præ- A
posuit [a] tres uiros rationales, quorũ unus fuit Daniel, quibus satrapæ ratio-

b Ob sermones uel uerba regis.

e De filijs captiuitatis Iehud.

f Interpretationes interpretari.

g Rabi Saad exponit, uiuum seruaret.

h Et spiritus eius obfirmatus est ad arrogandum.

i Primo geminatur mene mene, id est, exactissime numerauit.

a Sarchin q̃d Hierony. principes transtulit, Iudæi exponunt per sotrin, id est, exactores. Quos uisum est Latine potius rationales appellare quàm episcopos aut ephoros. Inter rationales autem istos Daniel excelluit tanquam præfectus augustalis, qui uicem regis obtineret.

nem redderent, ne rex ullum damnũ acciperet. Porrò Daniel antecelluit rationales & satrapas, eo q; ampliori spiritu esset præditus, ideoq; rex cogitauit eum uniuerso regno præficere. Tum rationales & satrapæ inuestigauerunt ecquod crimen possent inuenire aduersus Danielem [b]in regijs negotijs, uerũ nullũ crimen aut facinus potuerũt inuenire, quũ enim fidei esset obseruans, nullum delictum

B aut facinus in eo deprehendebatur. Quare illi uiri dixerunt, Nõ inueniemus aduersus Danielem istũ aliquod crimen, nisi [aliquid] aduersus eum inueniamus in lege dei sui. Itaq; rationales & satrapę illi regem insidiose aggressi, ad hũc modum loquuti sunt ei, Rex Dari uiuito æternũ. Omnes rationales regni, duces, satrapæ, [c]proceres, & præsides prouinciales decreuerunt [d] legẽ regiam condere, & sancire edictũ, ut quisquis petierit ullam rem ab aliquo deo aut homine per dies triginta, præterq̃ à te rex, conijciatur in foueam leonum. Nunc igitur [e]sancias decretum rex, & scriptũ exares, quod non immutetur secundum Medorũ & Persa-

C rum legem [f]sempiternam. Itaq; rex Darius exarauit scriptum & edictum. Cæterum Daniel ubi comperit scriptũ exaratum esse, domum suam adijt, & apertis fenestris sui cœnaculi uersus Ierusalem, tribus temporibus quotidie in genua procumbens benedixit & orauit, & confessionẽ exposuit deo suo: ita enim antehac facere consueuerat. Igitur illi uiri obseruantes insidiose deprehenderunt Danielem precantem atq; supplicantẽ deo suo. Adeuntes autẽ regem super edicto regio, loquuti sunt, An non edictum scripto publicasti, ut quisquis petat [aliquid] ab ullo deo aut homine per dies triginta, præterq̃ à te rex, conijciatur in foueam

D leonum? Quibus respondens rex, inquit, Ita sanè, resq; [teneatur] iuxta legẽ Medorum & Persarũ sempiternam. Tunc respondentes dixerunt corã rege Daniel unus è numero captiuorũ Iudæorum minime curat tua decreta rex, neq; edictũ quod scripto publicasti, tribusq; temporibus quotidie preces suas fundit. Quo sermone audito rex, magno dolore affectus est ex eo, [g] animumq; planè induxit liberare Danielem, & usq; in solis occasum cõtendit, ut eum eriperet. Verum isti uiri insidiose regem aggressi, dixerũt regi, Scito rex legem esse Medorum & Per-

E sarum, ut nullum edictum aut lex quam condiderit rex, immutetur. Itaq; iubente rege adduxerunt Danielem, & coniecerunt in foueam leonum. Rex autẽ affatus Danielem, inquit, Deus tuus quẽ semper coluisti, liberet te. Estq; allatus quidam lapis & positus ad os foueæ, quẽ rex annulo suo & annulo magnatũ suorum obsignauit, [h]ne quid Danieli eueniret contra uoluntatem. Inde rex ad palatium suum regressus permãsit incœnatus, neq; illi apposita est mensa, somnusq; illum destituit. Porrò in aurora quũ illucesceret, surrexit rex, & propere accessit foueam leonum. Et foueam accedens lamentabili uoce Danielem uocauit, ac Da-

F nielem alloquens rex dixit, Daniel serue dei uiui, potuitne deus tuus, quem semper coluisti, liberare te à leonibus? Regiq; confestim Daniel dixit, Rex æternũ uiuito. Deus meus angelũ suum misit, & conclusit ora leonum, ut non lęserint me, 1. Mach. 2. 3
quoniam ipso iudice innocentia in me reperta est, imò & te iudice rex nullũ scelus patraui. Quamobrẽ summo gaudio percepto rex, iussit Danielem educi de fouea. Estq; Daniel eductus de fouea, neq; labes ulla reperta est in eo, quia credidit deo suo. Iubente quoq; rege adduxerunt uiros istos Danielis æmulos, qui detulerant, & coniecerunt in foueam leonũ cum liberis & uxoribus suis, quos leones inuaserunt antequam solũ foueæ attigissent, eorumq; ossa omnia cõminue-

G runt. Tunc Darius rex omnibus populis, nationibus & linguis in omni terra degentibus scripsit, Vestra pax augescat. A me decretum est factum, ut in uniuersa ditione regni mei metuant & timeant deum Danielis, quũ sit deus uiuus, & permanens in sæcula, eiusq; regnum non destruetur, & dominatus eius perdurat. Qui liberat & eripit, editq; signa & portenta in cœlo & in terra, qui liberauit Danielem

b Ebr. A latere regis.

c Dabraia, quod Hierony. senatores uertit, officiales & procuratores significat.

d Ebr. Statuere statutum regis, & confirmare obligationem.

e Eriges oblationẽ.

f Quę non transibit.

g Et super Daniele posuit cor.

h Vt non uariaret uoluntas in Daniele.

niclem à leonibus. Porrò Daniel euectus est tam in regno Darij quàm in regno Cyri Persæ.

CAP. VII.

Narrat uisum oblatum sibi, quo portendit afflictiones populi dei sub monarchijs Babylonica, Persica, Macedonica, Romana: utq; diuiso imperio Romano, Antichristus inuadens Christi ecclesiam persecuturus sit eam usq; ad mundi finem. Quando demum nouißimo iudicio dei totus conficiendus sit: ut sancti cum Christo, sublatis omnibus hostibus, tranquille regnent in æternum.

ANno primo Belsazar Babylonici regis Daniel somnium habuit, & uisa capitis sui in lecto suo, tuncq; somnium scripsit [a]rerum summã comprehendens. Et hæc adeo uerba sunt Danielis, Videbam per nocturna uisa, ut quatuor uenti cœli mare magnum cõmouerent. Et quatuor animalia grandia, eaq; inter se diuersa è mari ascenderunt. Primum simile fuit leoni, habens aquilinas alas: spectabam [uero] donec euulsæ sunt eius alæ, & è terra eiectum est, atq; in pedes erectum hominũ ritu, mensq; humana illi data est. Ecce autem aliud animal secundum simile urso, idq; ad unũ latus constitutum est, habens tres [b]bolos in ore suo inter suos dentes. Cui sic dixerunt, Surge, [ac] deuora carnem multam. Post hæc spectabã, & ecce aliud pardo simile, habens quatuor alas uolucris in dorso suo, quatuor etiam cornua fuerunt huic animali, eiq; traditũ est imperium. Post hæc spectabã in uisis nocturnis, & ecce animal quartum formidabile atq; terrificum, & eximie robustũ, quodq; habens grandes ferreos dentes, uorauit & comminuit, & reliquũ proculcauit pedibus suis: fuit autẽ prorsus diuersum ab omnibus animalibus quæ ipsum præcesserunt, habens etiam decem cornua. Dumq; cornua cõsidero, ecce cornu aliud paruum inter illa succreuerat, à quo tria ex cornibus prioribus sunt detracta: & ecce cornua fuerũt in isto cornu uelut oculi hominis, & os loquẽs grandia. Spectabã [sanè] donec posita sunt subsellia, & [c]prouectus ętate sedit, cuius uestimentũ candidum erat ut nix, & capillus capitis eius ut munda lana: cuius soliũ flammæ igneæ, & eius rotæ ignis flagrans, †Igneum flumen dimanabat egrediebaturq; ab eo, [&] millies mille ministrabant ei, ac decies mille myriades ante ipsum stabant: quumq; iudiciũ consedisset, libri aperti sunt. Tunc spectabã [maxime] propter uocẽ grandium sermonum, quos cornu loquebatur: [&] tam diu spectabã, dum bestia sublata est, & corpus eius peremptum, ipsaq; proiecta in rogũ ignitum. Cæterũ animalia reliqua deposuerũt dominatum suum, & illis concessa est diuturnitas in uita, usq; ad [b]pręfinitũ terminum & tempus. Spectabã in uisis nocturnis, & ecce ueniebat in nubibus cœli quidam ceu filius hominis, qui usq; ad prouectũ ætate peruenit, eumq; adduxerunt ante illum. Et dominatus est ei traditus, & honos, & regnum, ut omnes populi, nationes & linguæ colant eum, †cuius dominatus est dominatus æternus, qui non præteribit, cuiusq; regnum haudquaq̃ destruetur. [c]Me [quidem] Danielem animus deliquit, & uisa capitis mei perturbauerunt me. Itaq; accedens quendam ex adstantibus rogabã ab eo ipsissimã ueritatem in hoc toto [negotio] qui mihi dixit, & uerborum interpretationem mihi exposuit. Quatuor illæ bestię [figurant] quatuor reges, qui consurgent de terra. Sancti autẽ excelsi accipient regnum, & obtinebunt regnum per sæcula uniuersa. Postea uolui certam habere notitiam de bestia quarta, quæ multum ab alijs omnibus diuersa in primis formidabilis fuit, quæ dẽtibus ferreis prædita, & unguibus æreis deuorauit & comminuit, & reliquũ proculcauit suis pedibus. De cornibus quoq; decẽ in eius capite, & alio quod succreuit, ab eo tria [cornua] de prioribus exciderũt, quod cornu oculos habuit, & os loquens grandia, [f] & magnificentius alijs uidebatur. Quod cornu me spectante præliũ fecit cum sanctis, & præualuit eis. Donec uenit prouectus ætate, & iudiciũ datum est excelsis sanctis, & præfinitum aduenit

Marginal letters (right): A (Anno primo), B (bolos in ore), C (Dumq; cornua), D (Tunc spectabã), E (Me [quidem] Danielem), F (quod cornu).

Marginal references (left): Apoc. 5.d (at "ut munda lana"); Lucæ 1.c, Mich. 4.c, Supra 3.g, 4.g (at "puli, nationes").

Marginal notes (right):

a Caput uerborum dixit.

b Ilein quod Hiero. ordines uertit & Iudæi aliqui dentium uersus intelligũt, potius significat bolos à deglutiendo.

c Vetus diebus, uel ut Hiero. antiquus dierum, significat annosum, & qui uiuendo per multa tempora transijsse uidetur.

b Zeman potius occasionem temporis aut præfixum terminum temporis significat quàm tempus.

c Alienatus est spiritus meus, ego Daniel in uagina.

f Et aspectus eius magnus à socijs suis.

tempus, ut sancti regnum obtinerent. Sic [autem] dixit, Bestia quarta [significat] regnum in mundo fore quartũ, quod differat ab omnibus regnis, & deuoret terram totam, eamq; conterat & cõminuat. Cornua uero decem [significant] q. ex eo decem reges cõsurgent, & post eos consurget alius, differens à prioribus, qui
G tres reges deprimet. [g]Verba etiam faciet de rebus diuinis, cęteros sanctos excelsos [h] implicabit, sibiq; arrogabit mutare temporum statum & leges, quæ tradentur in eius potestatem [i]seu longo seu breui temporis spatio. Porrò iudiciũ consedit, & dominatum ei adimerant, ut penitus uastetur ac perimatur. Populo autẽ sanctorum excelsorum tradetur regnũ, & dominatus, & amplitudo regnorum sub toto cœlo, cuius regnum est regnum æternum, & omnes primates seruient ei, & obtemperabunt. [k]Hactenus de hoc negotio. Me uero Danielem uehementer cogitationes meę turbarunt, & mea forma in me commutata est, seruaui autem negotium in corde meo. Lucæ 1. c

g Et sermones ad latus altissimi loquetur.
h Ieballe Iudæi quidam exponunt conficiet: ut Hiero. conteret.
i Ad tempus, & tempora, & dimidium seu partẽ temporis.
k Hucusq; finis sermonis.

CAP. VIII.

Vaticinium est de Monarchia Persarum ad Græcos & Macedones transferenda, extincto Dario per Alexandrũ. Quo mortuo, statim Græcorũ monarchia sit in quatuor præcipua regna diuidenda, Macedonicum, Aegyptium, Asiæ & Syriæ. In regno autem Syriaco tandem exoriturũ Antiochum Epiphanem, qui omnium atrocissimus hostis Iudæos affligat, typum gerens Antichristi.

A ANno tertio regni Belsazar regis uisum apparuit mihi Danieli post illud, quod initio mihi apparuit. [a]Et in uisione circũspiciens, uideor mihi esse in Susis castro, in prouincia Elymaide, mihiq; uisus sum esse apud fluuiũ Eulęum. Sublatus aũt oculis uidi, & ecce aries unus stabat ante fluuium habens duo cornua, quę cornua quũ essent prolonga, fuit tamen alterũ altero longius, & [b]procerius creuit nouissime. Eum arietem uidi cornibus impetentem uersus Occasum, & Aquilonem & Meridiẽ, ut nulla ei animalia resisterent, nec quisq̃ liberaret ab
B eo, ageretq; pro sua libidine, ac res maximas gereret. Dumq; considero, ecce hircum caprigenũ, qui ueniẽs ab occasu, omnes regiones peruagabatur, neq; terrã attingebat. Et ille caper inter oculos habuit cornu [c] insigne atq; cõspicuum. Peruenit aũt ad arietem cornutũ, quem uidi stantem ante fluuium, & [d]maximo impetu cum eo cõcurrit. Vidi etiã illum peruenire prope arietem, ubi concitatus in eum percussit arietem, eiusq; duo cornua infregit, nõ habente ariete uim resistendi ei, sed & adflixit eum ad terrã, & cõculcauit eum, & nemo fuit qui arietem ab
C eo liberaret. Porrò caprigenus hircus res maximas gessit, & quũ fortitudine polleret, fractũ est cornu magnũ, & loco insignis cornu quatuor sunt enata uersus quatuor [e]mundi cardines. De quorũ uno prodijt cornu permodicũ, quod [f] creuit præcipue contra Meridiem & ortũ, [g]& delectissimã terram. [f] Extendit etiam se cõtra exercitum cœli, & de exercitu atq; stellis aliquot prostrauit ad terram, & conculcauit eos. Deniq; aduersus imperatorẽ exercitus [f]magna se insolentia extulit, ut per illud perenne sacrũ tolleretur, & sedes sanctuarij ipsius [dei] euerte-
D retur. Exercitus autẽ traditus est cum perenni sacro per scelus, & adflixit ueritatem ad solũ, remq; gessit prospero successu. Et audiui unum sanctũ loquentem, dixitq; unus sanctus cuidam eximio loquenti, Quandiu durabit uisum perẽnis sacri, & sceleris uastationis, ut permittantur proculcationi, & sanctum & exercitus? Et dixit mihi, [h]Post dies bis mille & trecentos, qui mane ac uesperã comprehendunt, reducetur sanctum ad iustum atq; legitimum usum. Dumq; spectarẽ ego Daniel uisum, quæsiui etiam notitiã, & ecce stabat ante me uiro similis. Au-
E diui etiam intra Eulæum uocem hominis, qui exclamans dixit, Gabriel doceto illum hanc uisionem. Accessit autem prope locum in quo stabam, eoq; accedente perterrefactus sum, & procidi in meam faciem. Et dixit mihi, Fili hominis intelligito, [i]quia uisum eueniet post captiuitatem finitam. Quumq; is mecum lo-

a Et uidi in uisione, & factũ est, dum uideo, & ego in Susan castro, quæ in Elam prouincia: & uidi in uisione, & ego apud fluuium Vlai.
b Et altum ascendẽs in postremo tẽpore.
c Cornu uisionis.
d Et cucurrit ad eum in calore suarum uirium.
e Ad quatuor uentos coeli.
f Verbum Ebr. Gadal significat augescere & grãdescere. Vnde aliud deriuatur uerbum higdil, quod magnas res gerere, aut arrogare, aut iactare & ostentare significat.
g Zebi decus & pulchritudinem significat. Inde capream, tum & quodcunque præstãs & ornamentum quasi in suo genere, uelut terra Israel est inter regiones.
h Ad uesperam mane duo millia trecenti, & iustificabitur sanctum. Indicantur dies naturales qui die ac nocte cõstant.
i Quia ad tempus finis, uisio hæc.

quereretur, ceu oppressus grauissimo somno cecidi in faciem meam ad solum, ipse
autem me attingens erexit in stationem meam. Et dixit, Ecce ego docebo te quid
futurum sit finita indignatione, nam ad præfinitum tempus finis erit. Aries
quem uidisti habentem cornua duo, [figurat] reges Medorum & Persarum. Hir F
sutus autem hircus regem Græcorum. Et cornu grande inter oculos eius est [fi-
gura] primi regis. Quo fracto, steterunt quatuor loco ipsius, [quo portenditur]
quatuor regna ea de gente oritura, sed non pari uirtute cum illo. [f]Sub finem au-
tem regni eorum, quum magna erit hominum sceleratorum copia, stabit rex im
pudens & astutus. Isq; uiribus pollebit, nec tamen è sua uirtute, & miris modis
uastabit, ac prospero successu rem geret, & infestabit robustos ac populum san-
ctorum. [l]Et pro sua calliditate feliciter per dolos negotia sua expediet. In ani- G
mo etiam suo magna sibi sumet, copiaq; rerum instructus uastabit multos. Ad
hæc resistet summo principi, & absq; manibus conteretur. Cæterum dicta uisio
uespere ac mane ueritas est, tuq; claudito uisum, quia per longum tempus eue-
niet. Ego Daniel quidem confectus sum, & diebus aliquot ægrotaui: ubi uero
conualui, procuraui regia negotia, & cogitabundus in hac uisione hæsi, quam
nemo intellexit.

f Et in nouiss. regni eorum secundū perfi cere sceleratos, stabit rex fortis facie et intelligēs ænigmata.
l Et secundum calliditatem suam & prosperabit dolū in sua manu.

CAP. IX.

Danieli precanti ueniā delictorum, & reditū populi Israel in patriam, monstratur omnino captiuos domum reuersuros, ut instaurent templū & urbem. Inde intra 490. annos nasciturū Meßiam, qui præstet omnia in lege ac prophetis prænūciata. Quo per summum scelus à Iudæis interempto populus Rom. totam Iudæam uastaturus sit.

ANno primo Darij filij Ahasueros de genere Medorū, qui regno Chaldæo A
rum præpositus fuit. Anno primo eius regni ego Daniel intellexi in libris
numerum annorū, ut [a]uerbum diuinū prophetæ Ieremiæ patefecerit septuagin-
ta esse annos implendos, quibus duret uastitudo Ierusalem. Et uerti me ad domi
num deū, [b]ut supplicatione & precibus uterer cum abstinentia & sacco & cine-
re. Supplicans aūt DOMINO deo meo, & confitens dixi, Quæso domine deus
magne & formidabilis, qui seruas fœdus & beneficentiam erga diligentes [c]te et
obseruantes præcepta *tua. Peccauimus & iniqui fuimus, impie egimus, & de-
sciuimus deflectendo etiā à præceptis tuis & iudicijs tuis. Neq; obediuimus ser- B
uis tuis prophetis, qui tuo noīe loquuti sunt ad reges nostros, principes nostros,
& patres nostros, & ad totū populum terræ. Tibi quidē domine [tribuenda est]
iustitia, nobis aūt pudor hodie quoq; uiris Iudæis, & ciuibus Ierusalem, & omni
bus Israelitis tā propinquis quàm remotis in oībus terris, ad quas expulisti eos
ob defectionē suam qua defecimus à te. O deus, [D]nostrum est erubescere, [nem-
pe] regum nostrorum, principū nostrorū, & patrū nostrorum, quoniam in te pec
cauimus. DOMINI aūt dei nostri misericordia est & clementia, siquidem ab eo
desciuimus. Neq; obtemperauimus uoci DOMINI dei nostri, ut [e]transigere- C
mus uitam ex ipsius legibus, quas proposuit nobis per suos seruos prophetas.
Omnis enim Israel transgressi sunt legē tuam, etiā deflectendo, ne obedirent uo
Deut. 27.c ci tuæ, quare diffluxit in nos execratio & iuramētum scriptū in lege Mosis serui
dei, quandoquidem in eum peccauimus. [f]Itaq; re exhibuit quæ loquutus est ad
uersum nos, & iudices nostros, qui iudicijs inter nos præfuerūt, ita ut calamitatē
magnam adducerent nobis, ut sub toto cœlo actū non sit, quemadmodū actum
est in Ierusalem. Vt [enim] scriptum est in lege Mosis, ita omne istud malū euenit D
nobis: neq; deo supplices fuimus, ut recederemus à nostris iniquitatibus, & per-
penderemus eius ueritatem. [g]Quocirca deus aduigilauit malo nobis inferēdo,
iustus enim est DOMINVS deus noster in oībus suis operibus quæ egit, cuius
Exod. 15.c Baruch 2.c uoci non obediuimus. [f]Nunc ergo domine deus noster, qui eduxisti populum
tuum de terra Aegypti manu ualida, [h]& magnificum nomen adeptus es, quod

a Quod fuit uerbum dei ad Ieremiam ad implendum uastitatibus Ierusalem 70. annos.
b Ad quærendū supplicationem.
c Ipsum.
* Ipsius.
D Nobis confusio faciei.
e Ad ambulandum in legibus eius.
f Et statuit uerba sua.
g Et uigilauit deus super malo, & fecit illud uenire super nos.
h Et fecisti tibi nomē secūdum diem hanc.

hodieq; retines: peccauimus [quidē &] impie uiximus. DOMINE pro omni
tua iustitia recedat obsecro ira tua & furor tuus ab urbe tua Ierusalem monte san
ctitatis tuæ, ob peccata enim nostra, & ob iniquitates patrum nostrorū Ierusalem
E & tuus populus ludibrio sunt omnibus uicinis nobis regionibus. Nunc igitur
deus noster, audi supplicationem serui tui & preces eius, ut erga sanctuariū tuū
uastatū serenū uultum ostendas propter dominū. Adhibe mi deus aurem tuam,
ut audias, & aperi oculos tuos ut uideas nostras solitudines, & urbis quæ tuum
nomen gerit:[l]nō enim in precibus nostris quas effundimus corā te, allegamus
nostram iustitiam, sed tuam profusissimam misericordiam. DOMINE audito,
DOMINE clemens esto, DOMINE attendito, [k]fer opem, & non differas pro-
pter te mi deus, quoniā urbs tua & populus tuus[l]appellantur tuo nomine. Ad-
huc autem me loquente, & supplicante, & confitente peccatū meum & peccatū
mei populi Israel, & fundēte meas preces ante DOMINVM deum meum pro
F monte sancto dei mei. Et me*adhuc deprecante, uir Gabriel, quem in uiso ab Supra 8.c
initio conspexi[m]celerrime uolantē, ad me peruenit circa tempus uespertinæ ob-
lationis. Et docuit, & mecum loquutus est, dicens, Daniel iam [quidem] exiui,
ut conferam tibi notitiam, [cæterum] ab initio statim[n]preces tuæ ratæ fuerunt, et
ego nunciatum ueni, quoniam[o]rerum expetendarum cupidus es, utq; in uerbo
cognoscas, & intelligas in uisione. Septuaginta hebdomades præfinitæ sunt po Matt 14.b
pulo tuo & urbi tuæ ad[p]consummandū scelus, & perficiendum peccata, & ex- Ioan. 1.g
piandum iniquitatem, & ad iustitiam sempiternam adducendum, & obsignan-
G dum uisionem & prophetas, & ungendum[q]supremam sanctitatem. Scias au-
tem & intelligas à progressu uerbi,[r]ut rursum ædificent Ierusalem, ad Messiam
principem [fore] septem hebdomadas & sexagintaduas hebdomadas,[r] iterum
enim ædificabitur platea, & murorū ambitus,[s]& longo tempore subacta. Post
hebdomadas uero sexagintaduas excindetur Messias,[t]ut nihil ei: urbem autem
& templum destruet adueniens populus principalis, eiusq; finis [erit] per dilu-
uium, & ad finem belli consummata uastitudo. Porrò hebdomas una confir-
mabit fœdus erga multos, & dimidium hebdomadis abrogabit uictimā & ob-
lationem, eritq; uastator super abominationum ala, &[u]defluet super uastitatem
usq; ad definentem & consummatum [mundum.] Matth. 24.

CAPVT. X.

Cohærent ultima tria capita. In quibus post expositam contentionem angelorū pro suis prouincijs texitur prognosticon, res memorans à tertio anno Cyri usq; ad mundi consummationem, quas præscire piorum maxime interfuit.

A ANno tertio Cyri Persarū regis Danieli, cui nomen Beltsazar, patefactum
est[a]uerbum, & ueritas [inest] uerbo ac[b]magna uis: ipsi etiam cognoscere in
uerbo, & in uisione intelligere. Eo tempore me luctui dabam ego Daniel heb-
domadas dierum tres. [c] Cibum suauem non comedi, neq; caro aut uinum os
meum ingressa sunt, neq; unguēto me unxi, quoad tres hebdomades dierū exa-
ctæ sunt. Die uero uicesimoquarto mensis primi eram in ripa fluminis magni,
puta[d]Tigris. Quumq; suspexissem, ecce uir quidam indutus linea ueste, cuius
femora cincta fuerunt obrizo auro. Cuius corpus uelut hyacintus, & cuius fa-
cies fulguri similis erat, & oculi eius ut lampades ignitæ, & brachia eius cum ijs
quæ pedes attinent, uelut splendor politi chalybis, & uox uerborum eius ut uox
B multitudinis. Cæterum ego Daniel solus uidi hanc uisionem, & uiri qui mecū
fuerunt, non uiderūt hanc uisionem, sed ingens terror eos inuasit, ut fugerēt ad
loca in quibus abscoderentur. Ego aūt solus relictus sum, & uidi hanc magnam
uisionē, neq; reliqua facta est in me uirtus, &[e]meæ formæ bonitas uersa est in
deformitatē, nec uiriū aliquid retinui. Et audiui uocem uerborū eius: cumq; au-
diuissem uocem uerborū eius, uelut graui somno deiectus sum in faciem meā,
ut

k Quia nō super iustitijs nostris nos cadere facimus preces nostras ad faciē tuam.
k 40.
l Nomen tuum uocatum est super urbem tuam & populū tuū.
* Et adhuc ego loquens in supplicatione.
m Qui mouebatur ad uolandū in uolatu.
n In initio precū tuarum exiuit uerbum.
o Ad nomen expetendorum uel expetibilium adiungi oportet uir, ut mox infra dicitur, uir desideriorum uel potius expetendarum scilicet rerū, hoc est, qui tenetur iusto desiderio.
p Aliqui libri habēt lehathem ad consignandum.
q Sanctitatem sanctitatum, uel sanctum sanctorum.
r Ad reducendum & ædificandum. Itē reuertetur & ædificabitur. In quibus locutionibus uerbum reuertendi pro aduerbio rursus, iterum, denuo &c. ponitur.
s Et subactio temporum. Nā bazek massam farinæ conspersæ significat: Iudei tamen aliqui, fortassis Hiero secuti, exponunt in angustia, ut zok, pro zuka uel mazok positum sit.
t Verba desunt ad explendā sententiam.
q In uerbo Ebr. Thitach aliquid subintelligitur, uelut malum uel ira dei defluet.
u Dabar tam rem aut negotium significat, quàm uerbum.
b Et ueritas uerbū et exercitus magnus. Significat rem esse maximi momenti. Quanquā iudæi quidam exponunt zaba præfixum tempus.
c Panē desiderabiliū.
d Hiddakel.
e Et gloria mea uersa est in me ad uastatorem.

[ut attingeret] terrã mea facies. Ecce aũt manus contigit me, & mouit me[f] super
genua mea & palmas manuũ mearum. Et dixit ad me, Daniel rerũ expetibilium
cupide, cognoscito uerba quæ tibi loquor, & cõsiste in tua statione, iam enim ad
te missus sum. Quumq; uerbum hoc ad me dixisset, constiti pauidus. Et dixit ad C
me, Daniel ne timeas, quia primo die quo[g] appulisti animum tuum, ut intellige
res, teq; met adfligeres coram deo tuo, exaudita sunt uerba tua, & tuorum uerbo
rum causa ueni. Princeps autem regni Persici restitit mihi uno & uiginti diebus,
et ecce Michael unus de primarijs principibus mihi suppetias uenit, ibiq; relictus
sum apud reges Persarum. Adueni aũt ut ostẽdam tibi quid euenturũ sit populo
tuo posteris temporibus, nam uisum [extenditur] per multa tempora. Quũq; me
cum loqueretur eiusmodi uerba, conuersa facie mea in terram, obmutui. Et ecce
quũ labia mea tetigisset more hominũ, aperui os meũ, & loquutus sum, ac dixi D
ad eum qui stabat ex aduerso mihi, Per hanc apparitionẽ in me conuersi sunt car
dines mei, nec uires retinui. Et quomodo posset seruus huius domini mei loqui
cũ hoc domino meo? Nam me uirtus modo destituit, neq; in me reliquus est fa-
ctus spiritus uitalis. Itaq; rursum me contingens hoĩs more cõfirmauit me. Di
xit aũt, ne timeas[h] uir, qui magno ac iusto desiderio teneris, pax tibi, omni pror-
sus metu deposito sis bono animo. Dumq; mecũ loqueretur, recepi me, & dixi,
Loquat dominus meus, quia cõfirmasti me. Dixit igitur, [i] Scisne quã ob causam
uenerim ad te? Nunc quidẽ reuertar pugnatũ aduersus principẽ Persarũ, sed &
princeps Græciæ aduenit me egrediente. Tametsi[k] q; uerissimũ est, indicabo tibi
neminẽ in his rebus mecũ strenue agere præter Michaelẽ principem uestrũ. XI.

f Significat se quadrupedem iuisse.
g Dedisti cor tuum ad intelligendum.
h Vir expetibilium.
i Pro minime ignoras.
k Exaratum in scriptura ueritatis.

Persarum quatuor reges memorat Cyrum, Cambysem, Smerdem, Darium, sub quibus Iudæi liberati & templum instauratum cum urbe.

EQuidem ab anno primo Darij Persæ persto, ut eũ iuuem, atq; subsidio sim. A
Nunc ergo referam tibi ueritatem, Ecce[a] Persæ adhuc tres habebunt reges,
& quartus ingenti copia diuitiarũ omnes superabit, [b] fretusq; diuitijs concitabit
omnes cum regno Græciæ. Stabit autem rex fortis, & obtinebit maximũ impe-
rium, agetq; pro suo arbitrio. Quumq; steterit eius regnum conteretur, ac diuide
tur ad quatuor mundi cardines, non tamẽ ipsius posteritati, nec[c] ea potentia qua
ipse imperitauit, nam ad alios etiam præter hos regnum eius distrahetur. Ante-
cellet autem potentia rex Austri, etiam unus principum eius, quem [alius] supe-
rabit, & dominabitur, ut dominatus eius ualde amplus sit. Et post aliquot an-
nos fœdere iungentur, filiaq; regis Austri ueniet ad regem Aquilonis, ut[d] sanci-
at pacem, uerum[e] minimum efficere poterit, neq; subsistet ipsius etiam brachiũ,
& tradetur ipsa, & deducentes eam & [f] parens eius & [g] qui retinuerat eã eodem
tempore. [h] Succedet autem in regnum quidã de germine radicum eius, qui ueni B
ens cũ exercitu ingredietur munitiones regis Aquilonis, & in eis res gerens præ
claras obtinebit. Captiuos etiã ducet in Aegyptum deos eorũ cum principibus
eorũ, uasisq;[i] charissimis argenti & auri, & ipse perstabit aliquot annos, cum nõ
infestet rex Aquilonis. Qui regnũ regis Austri ingrediẽs reuertetur ad suam ter-
ram. Sed filij eius irritati colligent multitudinẽ ingentiũ exercituum, unusq; ma
gno apparatu ueniens inundabit, & progredietur [ultra fines regni,] sed reuerte
tur, & irritabitur aduersus munitiones eius. Prouocabitur etiã rex Austri, et susce
pta expeditione, præliabitur cũ eo, nempe cum rege Aquilonis, qui producet in
aciem ingentẽ multitudinẽ, & tradetur multitudo hęc in manũ istius. Vnde mul
titudo extolletur eiusq; cor insolescet, & sternet myriades: uerũ nõ uictoria soli-
da erit. Reuertetur eñ rex Aquilonis, & producet in aciẽ multitudinẽ maiorem C
q̃ prius, &[f] exacto tẽpore aliquot annorum, cum apparatu magno ueniet, cũ in-
genti exercitu, & magnis opibus. Eo autẽ tempore multi oppugnabunt regem

Græcorum monarchia ab Alexandro condita mox diuisa in quatuor præcipua regna, Macedoniæ, Aegypti, Asiæ, Syriæ.

a Adhuc tres reges stantes Persis.
b Et in tenẽdo ipsum diuitias suas excitabit omnes.
c Et non secundum dominari eius, ut dominatus est.
Bella & fœdera inter Aegypti & Syriæ reges.
d Ad faciendum æquitates.
e Et non retinebit uim brachij.
f Sunt qui filium intelligant, ceu scriptũ sit ialda, pro iolda.
g Confortans uel retinens eam, id est, maritus.
h Et stabit de germine radicum eius super basi eius, id est, frater eius Ptolemęo patri succedet.
i Desiderij eorum.
Antiochi magni bella cum Ptolemæo & Romanis.
f Et ad finem temporum annorum.

l Et filij uiolentorum tui populi extollentur ad statuendum uisionem.
m Per brachia duces & præcipuum robur significat.
n Et deficiet in manu eius.
o Et æquitates cum eo faciet.
p Princeps, id est, cõsul Romanus.

q Et non in faciebus. Antiochus illustris, qui typum gerit Antichristi, bella cũ Ptolemæo Ephiphane, & persecutio Israelitarum.

r Patres patrũ eius.
s Et contra munitiones cogitabit cogitationes, & usq; ad tempus.
t Cogitabunt contra eum cogitationes.

u Quia adhuc finis ad præstitutum tempus.

De Romano imperio quod copijs etiã è regno Syriæ conscriptis Iudaicã gentem perdet, & Antichristum exhibebit.
x Tenebũt & faciẽt.

y In lubricis.

z Quia adhuc ad præstitutum tempus.

a Quum facta est absoluta, uidelicet malitia uel impietas.

b Mayzim significat munitiones, & ea quæ robur atq; uires afferunt.
c Et faciet ad munitiones mayzim.

Austri, [l] & uiolenti homines è tuo populo extollentur, ut impleant uaticinium, Esa.19.c
& corruent. Cæterum Aquilonis rex ueniens aggerem extruet, capietq; urbes munitas, & [m] brachia Austri nõ consistent, neq; delecti milites, nullæq; prorsum uires erunt ad resistendum. Eum enim aggressus rem geret ex animi sentẽtia, ut nullus ei obsistat: stabit etiam in terra eximia, [n] quæ cedet ei. Huc etiam spectabit, qui toto regno eius potiatur, & [o] pacem confirmabit ei data pulcherrima
D fœmina, ut perdat eam: quæ res non succedet, neq; habebit [regnum.] Itaq; uertet se ad insulas, & multas capiet, & [p] princeps compescet eius probra, retorquẽs in eum fine omni suo dedecore. Quare se conuertet ad munitiones suæ terræ, & impingens cadet, nec inuenietur. Illi succedet in regno, qui circummittet exigentem [tributa] magnificentiã regni, & intra paucos dies non [q] aperta pugna, neq; in bello conteretur. Succedet autem in regno contemptus, & cui non habebunt honorem regium, ueniet tamen cum opibus, & regnum obtinebit blanditijs. Brachiaq; inundationis obruentur ab eo, & conterentur etiam ipse princeps fœderis. Vbi uero cum illo fœdus inierit, dolo aget malo, & ascendens præualebit cum paruo populo. Peruenietq; ad opes & ubera loca regionis, & efficiet quod efficere non potuerunt patres eius & [r] maiores eius: prædas, & spolia, & diuitias sparget inter eos, [s] machinabitur etiam technas, ut tempore idoneo munitissima loca inuadat. Etenim uires suas intendet ac animum contra regem Austri magnis cum copijs, prouocabiturq; rex Austri ad bellum gerendum cum magno & in primis ualido exercitu: non tamen resistet, quia prodent [t] eum. Et quia domestici conterent eum, istius exercitus inundabit, & cadent multi uulne-
E rati. Cæterum utriusq; regis animus [intentus erit] ad malum inferendum, & in una mensa loquentur falsum: non tamen succedet, quia [u] negotiũ in aliud tempus extendetur. Reuertetur igitur ad terram suam magis cum diuitijs, & animũ suum [uertet] contra fœdus sanctũ, req; confecta reuertetur ad suam terram. Ad tempus aũt præfinitum iterum ingredietur australem terram, nõ tamen postrema [profectio] primæ respondebit. Venient enim cõtra illum naues Cypriæ, & cõsternabitur: ac reuertens indignabitur sancto fœderi, req; confecta discedet, ac cogitabit de sancti fœderis desertoribus. Porrò de illo brachia existent, quæ prophanabunt sanctuariũ & munitionem, & tollent perrenne sacrũ, dabuntq; abominationẽ uastatoris. Et impie deserentes fœdus inducet, ut subdole agant per
F hypocrisim, populus aũt cognoscentium deum [x] constanter aget. Doctores etenim populi erudient multos, & corruent per gladium & flammam, per exiliũ et direptionẽ longo tempore. Quum uero corruerint, iuuabuntur auxilijs paruis, & illis adiungentur multi [y] per simulatam amicitiã. Ex doctis quidem corruent aliqui gratia conflandi, & purgãdi, & dealbandi usq; ad tempus ultimum, quia [z] tempus aliud præfinitũ est. Rex aũt aget pro sua libidine, seq; efferet, atq; amplificabit præ omnibus dijs, & cõtra deum supremum loquetur mirifica quædam, utetur q; prospera fortuna, donec cõsummetur indignatio, quum [a] ad extremum peruenerit impietas. Non curabit etiam deos patrum suorũ, nec mulierum concupiscentiã: non deniq; ullum deum curabit, omnibus enim se præferet. Colet autem in sua ditione deum [b] mayzim, & deum quem patres ipsius non nouerũt,
G honorabit auro & argento, & gemmis, alijsq; rebus pretiosis. Et [c] uertet in munimenta [dei] mayzim cum alieno deo: quẽ qui agnouerit, eum honoribus augebit, & dominum multorum faciet, & terram pretio distribuet. Ad extremũ rex Austri cũ eo congredietur, Aquilonis etiam rex ceu turbo in eum inuehetur curribus & equitibus, & multis nauibus, ingredieturq; regiones, & inũdabit, ac prętergredietur. Inuadet etiam terram præstantissimã, & multi corruent. Hi autem euadent eum, Idumæi, & Moabitæ, & principiũ filiorũ Ammon. Inijciet quoq;

manus regionibus, & terra Aegypti nequaquam euadet. Sed dominabitur thesauris auri & argenti, & omnibus rebus pretiosis Aegyptiorum, Libyes denique & Aethiopes erunt in eius profectionibus. Turbabit autem eum fama ab ortu & Septentrione, ut egrediatur magno furore ad uastandum & occidendum plurimos. Et plātabit tabernacula sui palatij inter maria ad eximiæ sanctitatis montem: quumque attigerit finem suum, nemo ei auxiliabitur.

CAP. XII.

De nouißimo die.

ILlo tempore Michael princeps magnus[a] rerum potietur, qui stat à filijs tui populi, eritque tempus difficile, quale non fuit ab origine populorum usque ad illud tempus: atque illo tempore populus tuus liberabitur, quicunque inuenietur adscriptus in libro illo. Multique dormientium in terra puluerulenta, resurgent hi ad uitam æternam, illi uero ad probra & contemptum æternum. Porrò doctores splendebunt ut splendor firmamenti: & qui multos ad iustitiā adducunt, ut stellæ sempiternis temporibus. Tu quidem Daniel claude uerba, & signa librum usque ad tempus ultimum. Oberrabunt multi, & scientia multiplex erit. Porrò ego Daniel uidi, & ecce alij duo stabāt, alter hinc in ripa fluminis, alter illinc in ripa fluminis. Dixitque uiro linea ueste induto, qui erat superius ad aquas fluminis, Quando † tandem finis erit horum negotiorum mirabilium? Et audiui uirum linea ueste indutum, qui superius erat ad fluminis aquas, qui sublatis in cœlum dextera sua & sinistra manu, iurauit per uiuentem in æternum,[b] quod hæc omnia euentum habebunt, postquam absolute dispersérint manum populi sancti, usque ad præfinitum tempus siue longum siue breue. Ego autem audiui, & non intellexi, & dixi, Domine, quis finis ultimus horū est? Et dixit, Abi Daniel, quia clausi & signati sunt sermones usque ad ultimum tempus. Cōplures [interim] purgabūtur, & dealbabuntur, & conflabuntur, impijque agent impie, & nō intelligent omnes impij, eruditi uero docebunt. Porrò[c] quod tempus attinet, quo tollendum est perenne sacrificium, & quo tempore uastitatem reddent abominationem, dies [erunt] mille ducenti & nonaginta. *Beatus ille qui perseuerabit, & perueniet ad diem millesimum trecentesimum tricesimumquintum. Cęterum tu Daniel pergito usque ad finem, & quiesces, & stabis in fine temporum ad tuam sortem.

[Margin: A; a Stabit. — Matt. 24. c — B — Apo. 10. a — C; Termini temporis post quos Rom. Iudaicā gentem & religionem tollent, & Antichristus ueniet, et quando finis rerū. b Quoniā ad tempus tempora, et dimidiū, & in consummando dispergere manū populi sancti, cōsummatè fient hæc omnia. c Et de tempore tolli perenne sacrificium & ad dandum. — D — Tempus Iudaici belli, quod gesserunt Vespasianis ducibus Romani. *Pręceptū ad oēs pios spectans, ut perseuerent ad finem, ita enim salutē consequentur æternā.]

Hosea propheta.

CAPVT I.

Reijciendas esse decem tribus, ob idololatriam & uitæ conscelerationem, sed tandem per gratiam dei reducendas.

Titulus.

VERBVM DOMINI quod factum est ad Hoseam filium Beeri, temporibus Vziæ, Iotham, Ahas & Ezechiæ regū Iuda, atque temporibus Ieroboam filij Ioas regis Israelis. Principio loquutus est DOMINVS per Hoseā, dixitque DOMINVS ad Hoseam, Vade, &[a] duc uxorem fornicariam, & [suscipito ex ea] filios fornicarios, quādoquidem terra ipsa ualde scortata est à DOMINO. Abijt igitur & duxit Gomer filiam Diblaim, quæ concepit & peperit ei filium. Dixitque DOMINVS ad eum, Voca nomen eius Iisreel, quoniam adhuc breui futurum est, ut uisitem san-

[Margin: A; a Ebr. Accipe tibi uxorem. — B — Adumbratur seu significatur status Israelitici populi.]

guines Iisreelis super domum Iehu, & abolebo regnum domus Israelis. Eodem die frangam arcum Israelis in ualle Iisreel. Concipiens illa rursum, peperit filiã,

Lo Ruhama nõ asse-quuta misericordiã, seu, non digna miseri cordia.

C & dixit ei, Voca nomen eius Lo Ruhama, quoniam ultra non miserebor domus Israelis, quin potius in uniuersum tollam eos. Domus uero Iuda miserebor, & seruabo eos in DOMINO deo eorum: non autem seruabo eos per arcum, nec per gladium, nec per bellum, nec per equos nec equites. Postquam ablactasset [filiam] Lo Ruhama, rursum concepit, & peperit filium. Dixitq́; Voca nomẽ eius Lo Ami, quia uos nõ estis populus meus, nec ego ero uobis [Deus.]

Lo Ami Non popu lus meus.

D Et erit numerus filiorum Israel instar arenæ maris, quæ nec metiri nec numerari poterit. Eritq́; eo loci ubi dicetur eis, Non populus meus uos, dicetur eis, Filij dei uiuentis. Et congregabuntur filij Iuda & filij Israelis simul, ponentq́; sibi caput unum, atq́; ascendent de terra, quoniam magnus est Dies Iisreel. Dicite fratribus uestris, Ami: & sororibus uestris, Ruhama. Roma. 9. c

Ami populus meus. Ruhama misericordiam assequuta.

CAP. II.

Idem dicit mutata sermonis figura.

A EXpostulate cum matre uestra, expostulate inquam, quoniam ipsa non est uxor mea, neq́; ego sum maritus eius: auferat scortationes suas à facie sua, & adulteria sua ab uberibus suis, ne spoliando nudam eum reddam, reddamq́; eam ut erat in die quo nata est, ponamq́; eam ut solitudinẽ, & faciam eam ut terram torridam, interficiamq́; eam siti. Filiorum quoq́; eius non miserebor, quoniam filij sunt ex scortatione suscepti. Siquidem mater eorum scortata est, & genitrix eorum pudefacta, quia dixit, Ibo sequar amatores meos, qui dant mihi panem meum, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum & po

B cula mea. Idcirco ecce ego obducam uiam tuam spinis, & sepiam sepem, ut semitas suas non inueniat. Et anxie insequetur amatores suos, nec tamen apprehendet eos: quæret eos, & non inueniet. Tum dicet, Vadam & reuertar ad maritum meum priorem, quia tum melius erat mihi quàm nunc. Neq́; ipsa agnouerat quod ego dedissem ei frumẽtum, uinum & oleum, quodq́; ei multum argenti & auri contulissem, quæ ipsi Baal fecerunt. Ego ergo conuersus, rursum accipiam frumentum meum suo tempore, & oleum meum in constituto suo tempore, & eripiam lanam meam & linum meum, quibus[a] operiebat ignominiam suam. Et nunc retegam turpitudinem eius coram oculis amatorum eius, nec liberabit eam quisquam de manu mea. Efficiam ut cesset omne gaudium

a Alij legunt, ne sit quo operiant.

C eius, dies festi eius, neomeniæ eius, sabbata eius, & omnes statæ feriæ eius. Deuastabo quoq́; uineam eius, & ficum eius, de quibus dixit, Merces mea hæc sunt, quas mihi dederũt amatores mei, reddamq́; ea in syluam, & depascent ea bestiæ agri. Et uisitabo contra eam dies Baalim, quibus incendit suffitum, & ornans se inaure sua atq́; monili suo, abijt post eos quos amauit, mei autem est oblita, dicit DOMINVS. Idcirco ecce ego pelliciam eam uerbis, & ducam eam per desertum, &[b] loquar ei in cor eius. Et reddam ei deinde uineas suas, & uallem Achor ad[c] ostiũ spei, & canet ibi alternis ut tẽpore iuuentutis suæ, & quo tempore ascendit è terra Aegypti. Et erit in die illo, dicit DOMINVS, uocabis me[d] Ischi, nec uocabis me ultra[e] Baali. Et auferam noĩa Baalim de ore eius, nec mentio- Lætiora iã promittit.

D nem ultra faciet nominũ eorum. Et pangam cũ eis fœdus in die illo, cum bestijs campi, & cũ uolucribus cœli. & cum reptili terræ, confringam arcum, gladiũ & bellum de terra, & efficiam ut habitent securi. Et despondebo te mihi in sempiternum, despondebo te mihi in iustitia & in iudicio, in beneficentia & in miserationibus. Despondebo te mihi in fide, & cognosces DOMINVM. Et erit eo tempore, dicit DOMINVS, annuam, annuam [inquam] cœlis, ipsi autem annuent terræ, terra annuet frumento, uino & oleo, & illa annuent Iisreeli. Et seminabo eam mihi in terra, [f] miserebor q́; ipsi Lo Ruhama, & dicam ad Lo Ami, Roma. 9. c 1. Pet. 2. b

b Hoc est persuadebo, consolabor, amice alloquar.
c Vt Latini loquuntur fores amicitiæ aperire, hoc est, occasionem dare amicitiæ ineundæ, sic spei.
c Vel ad aperiendam spem.
d Isch uir maritus.
e Baal magis dominum sonat, ludit in nominibus Ischi maritus meus, Baali Baal meus.
f Miserebor ei quæ misericordiam non est assequuta, & dicam ei qui nõ est populus meus, tu es populus meus.
g Dicet Iisreel seu populus.

Ami

Ami tu: & [g]ipse dicet[mihi,]Deus meus. CAP. III.

Alio iam paradigmate, aliisq́; uerbis idem agit quod superius, recenset interim beneficia dei in istum populum collata, unde manifesta fit eorum ingratitudo, in fine læta quædam promittit.

DIxit autem DOMINVS ad me, Rursum uade, & ama mulierē, quæ à pro A
ximo tuo amatur, nempe adulteram, quemadmodum DOMINVS dili-
git filios Israelis. Ipsi autem respiciunt ad deos alios, & amant [a]uinacia uuarum.
Et ego mancipaueram eam mihi [b]quindecim argenteis & [c]Homer hordei, & [d]di
midio Homer hordei. Dixiq́; ad eam, Diebus multis sedebis apud me, & non B
scortaberis, neq; uiro eris [iuncta,] & [e]ego apud te[ero.] †Nam multis diebus
sedebunt filij Israelis sine rege, sine principe, sine sacrificio, absq; statua, absq; [f]E-
phod & [g]Teraphim. Postea reuertentur filij Israelis, & inquirent DOMINVM
deum suum, & Dauidem regem suum, & pauebunt ad DOMINVM, & ad bo
nitatem eius nouissimis diebus. CAP. IIII.

Quod superioribus capitibus obscure & figurate dixit, iam palam enunciat sine inuolucro, puniendos esse decem tribus, idq́; ob grauissima scelera, quorum culpam in sacerdotes maxime reijcit.

Exordiolum.
In genere iudiciali sermo.

AVdite uerbum DOMINI filij Israelis, quoniam lis est DOMINO cū ha- A
bitatoribus huius terræ. Quia neq; ueritas, neq; beneficentia, neque noti-
tia dei est in terra. Peierare, mentiri, occidere, furari & mœchari [b]eruperūt, & san-
guines sanguines tetigerūt. Propterea lugebit ipsa terra, & deformabuntur om-
nes habitatores in ea, unà cum bestia agri, & uolucre cœli, quin & pisces maris
conficientur. Veruntamen non est quispiam qui aut expostulet, aut reprehen-
dat, quin populus tuus se sic habet, ut qui litiget cum sacerdotibus. Corrues igi- B
tur [c]interdiu, corruet & propheta tecum nocte, & matrem tuam compescam. Ad
silentium [d]redactus est populus meus, eo quod nihil norunt: quandoquidem tu
scientiam repulisti, reprobaui & ego te, ne sacerdotio mihi fungaris: & quando-
quidem tu oblitus es legis dei tui, obliuiscar & ego filiorū tuorum. [e] Vt eorum
multi sunt, sic peccarunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo. Pec
catum populi mei comedunt, & ad iniquitatem eorum [f]attollunt animū suum.
Hinc fit, ut sit talis populus, qualis sacerdos. Visitabo ergo super eū uias suas, &
studia eorum [g]rependam ei. Comedent, & non saturi erunt: scortabuntur, nec li- C
beros habebunt, quia DOMINVM deseruerunt quo minus eum obseruarent.

Amplificatio per comparationē.

Scortatio & uinum ac potus inebrians eripiunt cor, at populus meus ligno suo
oracula quærit, & baculus eius nunciat ei, quoniam spiritus scortationis seduxit
[eum,] & scortati sunt à deo suo. In uerticibus montium sacrificarūt, in collibus
suffitum adoleuerūt, sub quercu, populo & tilia, quod amœna esset eius umbra:
idcirco & filiæ uestræ scortantur, & nurus uestræ adulterium committunt. Non D
uisitabo filias uestras quod fornicatæ sunt, & nurus uestras quod mœchatę, quo
niam ipsi cum scortis separabuntur, & cum meretricibus sacrificabunt, & popu
lus qui intelligere noluit, uarijs iactabitur malis. Quod si tu Israel omnino for-
nicaris, [saltem] ne delinquat Iuda: ne eatis in Gilgal, neq; ascendatis in Betha-
uen, neq; iuretis, Viuit DOMINVS. Quoniam sicut buccula indomita defecit
Israel, idcirco DOMINVS eos pascet quemadmodum agnum in loco spatio-
so. Ephraim idolis obstrictus est, missum facito eum. Recessit [h]conuiuiū eorum,
omnino scortati sunt, [i]principes eius gaudent[dicere,] Adferte ignominiā. [k]Li-
gauit uentum in alis suis, & pudefient à sacrificijs suis. CAP. V.

Permissio ne transit ad Iudam.
Similitudo
Correctio.
Finis idololatrię, quod uotis suis frustrātur, ut qui uentum uestiunt.
Concludit.

Tria sequentia capita cohærere uidentur, eiusdem ferè argumenti cuius & superiora, uidentur hi sermones dicti sub Achas & Phacee, in genere iudiciali sunt. Obijcit eis grauissima scelera, ob quæ dominus sit eos puniturus. Tollit eis omnē fiduciā qua fidebant, siue in sacrificijs siue fœderibus ostendit uiā elabendi mala, si redeant ad dominū.

a Alij legunt lagenas cum acinis.
b Subintelligitur siclis.
c Homer magna mensura est.
d Lethech dimidia eius pars.
e Quidā lo repetunt, ego non ero tecum, sed uidetur iaschab repetendum esse.
† Quū omnes nationes certatim ad Christū accurrunt, soli Iudæi neq; deū habent neq; idola, infelicissimi omniū mortaliū, qui tamē nouissimis diebus etiā ad dominum reuertentur, ut Paulus docet.
f Ephod uestis sacerdotalis, Exo. 28.
g Teraphim idola, simulachra, Gen. 31. Nō aūt hic loquitur de simulachris lege uetitis, sed de Cherubim alijsq́; ornamentis templi.
a Aemet ueritatē & fidem, hoc est, cōstantiam in dictis factisq́; significat.
b Hoc est, capitalia scelera cumulatim regnāt, ut omnia cōmaculata & cōscelerata sint inter homines, & scelera sic erumperunt, ut instar diluuij inundarint.
c Interdiu, id est, rebus adhuc integris.
d Vel excisi sunt.
e Vel ut magni facti sunt.
f Hoc est magno desiderio & auide inhiant: alij legūt, et accipiunt peccata populi super animā suam.
g Hoc est, rependam eis ut meriti sunt.
h Conuiuiū symbolice pro religione ponitur, Sy wöllend jr württen allein habē. Nam in montē ibāt, nō in Ierusalē locum quem elegerat dominus.
i Alij, protectores eius amant dicere, Adferte, ignominia scilicet est.
k Alij legunt, uentus ligauit eos in alis suis.

A AVdite hoc sacerdotes, & aduertite domus Israelis, & domus regis auscultate, quoniam iudicium [a] uobis. Nam laqueus facti estis in Mizpa, & rete
expansum super Thabor. Mactando apostatæ in profundum ceciderunt, & ego [b] disciplina eis omnibus. Ego cognoui Ephraim, & Israel non est absconditus
B à me, quod nunc scortatus est Ephraim [à me,] & pollutus Israel. Non [in hoc]
studia sua ponunt, ut reuertantur ad deum suum, quoniam spiritus scortationũ
est in eis, ut DOMINVM non cognoscant. Respondebit ergo fastus Israelis ei
in faciem suam, nam Israel & Ephraim impingent in iniquitate sua, impinget et
Iuda cum eis. Cum grege suo & armentis suis ibunt ut quærant DOMINVM,
sed non inuenient [eum,] recessit ab eis. Præuaricati sunt contra DOMINVM,
C quoniam filios alienos genuerunt, idcirco in singulos menses comedet eos [hostis] cum agris suis. Clangite cornu in Gibea, & tuba in Rama, clangite in Bethauen post te ô Beniamin. Ephraim reddetur uastus quo tempore redarguetur,
in tribubus Israelis ostendi ueritatẽ. Principes Iuda fuerunt ut hi qui promouẽt
limitem, idcirco effundam super eos excandescentiam meam ut aquam. Vim ac
calumniam passus est Ephraim, fractus iudicio, eo quod animum induxit sequi
præceptum. Et ego fui ipsi Ephraim ut tinea, & instar teredinis domui Iuda.
D Quumq; animaduerteret Ephraim languorem suum, atq; Iuda obligationem
suam, abijt Ephraim ad Assyrium, misitq; ad [c] regem qui eum uindicaret, qui tamen mederi uobis non poterit, neq; [ulli] ex uobis obligationem sanabit. Quia
ego sum ut panthera ipsi Ephraim, & sicut leunculus domui Iuda. Ego ego rapiam, uadam & tollam, & nemo eripiet, & reuertar ad locum meum, donec [D] se
in culpa esse agnoscant, & quærant faciem meam: quũ enim angustum eis fuerit, mane quærent me. [Dicentes.]

a Scilicet imminet: alij intelligunt, uestrũ erat recte iudicare, sed facti estis laqueus.
b Subintelligi potest (uir:) non est ut excusetis neminem fuisse qui castigaret, nam ego hæc omnibus facio. Alij ad deum referũt, quia deus semper monet, nunquam deest suis.
c Alij legunt, ad regẽ Iareb: aliqui regem Aegypti intelligunt.
D Alij ut Hieronymus legũt deficiant.

Præceptũ impiũ ipsius Ieroboã. Occupatio
Tollit propheta uniuersa in quibus fidebãt.

CAP. VI.

A VEnite, reuertamur ad DOMINVM, quoniã ipse discerpsit, & sanabit nos,
percussit & obligabit nos. Vitæ nos restituet post biduum, & tertio die excitabit nos, uiuemusq; ante faciem eius. Et sciemus sectabimurq; ad cognoscen
B dum DOMINVM, ut aurora paratus est egressus eius, & ueniet nobis sicut pluuia, sicut serotina & tempestiua pluuia terræ. Quid faciam tibi ô Ephraim? quid
faciam tibi Iuda? Pietas uestra est quasi nubes matutina, & ueluti ros mane ueni
C ens & abiens. Idcirco [a] dedolaui in prophetis, [&] occidi eos in uerbis oris mei,
& iudicia tua ut lux exoriuntur. Quoniam beneficentiam uolo, & non sacrificium: & scientiam dei plus quàm holocausta. Ipsi autem transgressi sunt fœdus
[meum] quemadmodum Adam, ibi præuaricati sunt contra me. Gilead urbs est
D patrantium iniquitatem, oppressa sanguine. Et quemadmodũ latrones qui obseruant uirum, ita cõspiratio sacerdotũ, in uia qua itur Sichem, trucidant, quoniã
patrant conceptum scelus. In domo Israelis uidi horrenda quædam, illic scortatio Ephraim, contaminatus est Israel. Sed & [tu] ô Iuda, ponis tibi messem, quum
ego [conor] reducere captiuitatem populi mei.

Viam ostendit qua malũ euadant.
Mimesis, sic enim loquuntur resipiscentes.

a Vel excidi in prophetis, hoc est, per prophetas.

CAP. VII.

A QVum sanarem Israelem, reuelata est iniquitas Ephraim, atq; malitia Samariæ, quoniam operati sunt mendacium, & fur ingreditur, foris ut
prædo spoliat. Neq; cogitant in corde suo, quod ego memor sum omnis malitiæ ipsorum, nunc circumstant eos studia eorum quæ sunt coram facie
B mea. In malitia sua exhilararunt regem, & mendacijs suis principes. Omnes ipsi
adulteri sunt, ut fornax succensa à pistore, qui quiescit, nec excitat posteaquam
subegit pastam, donec sit [plene] fermentata. Dies est regis nostri, [a] incipiũt principes uino furere, [b] iungit [rex] manum suam cum illusoribus. Quoniam adcommodarunt cor suum ut fornacem in insidijs suis, tota nocte dormit [c] pistor eorũ,
mane ardet ut flãma ignis. Omnes ipsi calent ut furnus, comedunt iudices suos,
C omnes reges eorum ceciderũt, nec est inter eos qui clamet ad me. Ephraim inter
gentes

Loquitur de idololatria regis Ieroboam, & totius plebis.

a Alij legunt, hehalu infirmantur.
b Eb. Traxit.
c Aut qui eos coquit, hoc est, ad idololatriam parat ac incitat.

gentes commixtus est, Ephraim factus est placenta quæ non est uersa. Alieni comedunt robur eius, nec sentit ipse: cani quoque in ipso sparsi sunt, ipse uero nõ animaduertit. [b] Respondebit itaq; fastus Israelis ei in faciem, nec reuertuntur ad DOMINUM deum suum, & in omnibus istis non quæsierunt eum. Et factus est Ephraim sicut columba [e] stolida & sine corde: inuocarunt Aegyptios, [&] profecti sunt ad Assyrios. Quum autem proficiscuntur, ego expandam rete meum super eos, & detraham eos sicut aues cœli, castigaboq; eos iuxta id quod audierunt in congregatione ipsorum. Væ eis quod recesserunt à me, uastatio eis D [imminet,] quoniam præuaricati sunt contra me, ego uero liberaturus eos eram, sed ipsi loquuti sunt cõtra me mendacia. Et nõ clamauerunt ad me in cordibus suis, sed ulularunt in cubilibus suis propter frumentum & mustum, [f] congregati sunt, & recesserunt à me. Ego [eos] castigaui, & firmaui brachia eorum, ipsi uero cogitauerunt contra me malum. Reuertuntur, sed [g] non ad [altissimum,] facti sunt ut arcus fallax, cadent principes eorũ gladio, propter indignationem linguæ suæ, idq; [cedet] ipsis ad subsannationem apud Aegyptios. CAP. VIII.

Leuit. 26. Deut. 28.

b Hoc est, redarguet eos.
e Vecors uel excors.
f Alij legunt, timuerunt.
g Non sursum, alij non ad iugum.

Nouus sermo, sed eiusdem argumenti cum superioribus, uidetur dictus eo tempore, quo extrema imminerent Israelitis.

AD palatũ tuum adhibe [a] buccinam. Quasi aquila contra domum A DOMINI, eo q̃ præuaricati sunt fœdus meum, & in legẽ præuaricati sunt. Clamabunt ad me, O deus meus, nos Israelitæ cognoscimus te. Repulit Israel [b] bonum, ideo hostis persequetur eum. Ipsi reges instituerunt, sed non ex me: constituerunt principes, & non [c] approbaui: ex [d] argento suo & auro suo fecerunt sibi [e] idola, ut excindantur. [f] Re B pulit uitulũ tuũ, ô Samaria, incanduit furor meus in eos, quousq; purgari non possunt? Et is [uitulus] ex Israele est, artifex fecit illum, & non est deus, quoniam redigetur in scissilia uitulus Samariæ. Nam uentum seminauerunt, & magnum turbinẽ metent. Seges stans non germinabit, nec reddet farinam: quam si fortè reddiderit, alieni deuorabũt eam. Deuoratus est Israel, & nunc sunt inter gentes, ut uas ingratum. Quo C niam ipsi ascenderunt in Assyriam, [ueluti] onager qui sibi relictus est solus. Ephraitæ cõduxerunt mercede amatores. Et quoniam conduxerunt in gentibus, nunc congregabo eos, & cœperunt pauco tempore [g] ab onere regis principũ. Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, fueruntq; ei altaria ad peccandum. Præscripseram eis [h] axio D mata legis meæ, sed reputarunt illa ceu quid alienum. Hostias oblationum mearum sacrificant carnem & comedunt, at DOMINUS non delectatur illis, sed nunc recordabitur iniquitatis eorũ, & uisitabit peccata eorum, ipsi autem in Aegyptum reuertentur. Oblitus est Israel factoris sui, & extruxit [i] templa. Iuda multiplicauit urbes munitas, ego uero mittã ignem in ciuitates eius, deuorabitq; palatia eius. CAP. IX.

Exordiolũ propheta excitat, ut Esaiæ 58.

a Hostis scilicet ueniet Assyrius: alij ad prophetam referunt.
b Bonum per antonomasiam pro deo ponitur.
c Ebr. Non cognoui.
d Ebr. Argentum suum & aurum fecerunt sibi idola: ut sit appositio.
e Ebr. Labores, molestias.
f Repulit scilicet deus.
g Supple liberi esse uel regis & principum, ut sit asyndeton: alij legunt, & dolebunt paululum ob onus regis & principum.
h Excellentes & irrefragabiles sentẽtias, ut si dicas prima principia, Rubbe.
i Alij palatia uel magnificas ædes.

Sermo separatus, ultimis temporibus dictus, eiusdem argumenti cum superioribus.

NE læteris Israel ad exultationem ut gentes, quia scortatus es à deo A tuo, dilexisti mercedẽ propter omnia horrea frumenti. Horreum & torcular non pascet eos, & mustum fallet [a] eos. Non habitabunt in terra DOMINI, sed reuertetur Ephraim in Aegyptũ atq; in Assyrios, & comedent immundum. Non libabunt DOMINO uinum, neq; iucunda ac grata ei erunt: sacrificia eorum sunt apud eos ut panis lugen

a Ebr. Eam scilicet gentem, uel eum populum.

tium:omnes qui de eo comederint,inquinabuntur,[b] quia panis quem
pro sua libidine [offerunt,] non ueniet in domum DOMINI. Quid
B facietis ad diem præfixũ? & ad diem solennem DOMINI? Quoniam
ecce abibũt à uastatione, Aegyptius colliget eos, & [c]Moph sepeliet eos.
Quidquid est in argento eorum expetibile, occupabit urtica, & habita-
cula eorum paliurus. Venerunt dies uisitationis, uenerũt dies repensio
nis, scient Israel. Stultus propheta, uecors, uir[b] spiritus, propter multitu
dinem iniquitatis tuæ, & multitudinem odij. Speculator Ephraim cum
deo meo, propheta laqueus aucupis est in omnibus uijs eius, odium in
C domo dei eius. Profunda fecerunt, corruperunt, sicut in diebus †Gibea. 1.Reg.8.a
Recordabitur iniquitatis eorum, uisitabit peccata eorum. Quemadmo
dum uuas in deserto reperi Israelẽ, quasi primos fructus in ficu in ini-
tio eius, uidi patres[e] eorum. Ipsi uenerũt ad Baal Peor, & abstracti sunt Num. 25.
ad confusionem, & facti sunt abominandi iuxta dilectionem eorum.
Ephraim sicut auis auolabit gloria eorum, à partu, ab utero, & à conce
ptu. Et si educauerint filios suos, tamẽ ego orbos eos reddam ab homi
D ne: atq; etiam uæ eis quum recessero ab eis. Ephraim ut ego uidi,[f] Ty
ro similis est, plantatæ in amœnitate, & Ephraim [cogetur] educere ad
occisorẽ filios suos. Da eis DOMINE quod daturus es, da eis uuluam
abortientem, & ubera arentia. Omnis malitia eorum in Gilgal, nam
ibi odio habui eos propter malitiam studiorũ eorum: de domo mea eij
ciam eos, nõ amplius diligã eos. Omnes principes eorũ apostatæ sunt.
Percussus est Ephraim, radix eorũ exaruit, fructũ non facient: & si etiam
genuerint, tamen occidã desiderabilia uentris eorũ. Abijciet eos deus
meus, quoniã non audierũt eum, & erunt errones inter gentes. X.
A VItis uacua Israel est, fructum æstimauerit ei [quispiam,] secũdum
multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, secundũ bonita-
tem terræ suæ benefecerunt statuas. Diuisit cor suum, nunc culpæ obno
xij facti sunt: ipse confringet altaria eorũ, uastabit statuas eorum. Quo-
niam nũc dicent, Non est rex nobis, quoniam non timuimus nos DO
MINVM, & rex quid faceret nobis? Loquuti sunt uerba[a] deierando in
uanum, & fœdus pangendo, germinabitq; ceu absynthium iudiciũ in
B sulcis agrorum. Ad[b] uitulas Bethauen concurrent qui uicini habitant
Samariam, quoniã luxit propter eum populus eius, & sacrificuli eius,
qui exultauerunt de eo, eo q gloria eius migrauit ab eo. Quin & Assy
rio regi uindici adferetũ[c] munus, pudor capiet Ephraim, & pudefiet Is-
rael à consilio suo. Excisus est[d] Samaria cum rege suo, ut spuma quæ est
in superficie aquarũ. Excisa quoq; sunt excelsa [e]Auen peccatum Israe- Magnã uastitatẽ significat.
lis, spina & tribulus succrescet super altaria eorum, dicentq; montibus,
C Operite nos: & collibus, Cadite super nos. Plus peccasti ô Israel, quàm isti Isaiæ 2.d
in [f] diebus Gibea, ibi[g] steterunt, non apprehenderet eos prælium in Gi Apo.9.b Lucæ 23.d
bea, quod erat cõtra filios iniquitatis? Hoc in uotis meis est, ut eos castigẽ, Iud.10.a.b
congregabũtur contra eos populi, quũ uinxero eos ad[h] utrunq; oculũ.
Ephraim est ceu uitula[i] assueta, diligit trituram, & ego trãsiui ceruicem
eius pinguem, feci gestare Ephraim: Iuda arabat, Iacob cõfringebat ei
glebas. Seminate uobis ad iustitiam, metite beneficentiã, nouate uobis Ierem.4.a
D noualia, tempus est ut quæratis DOMINVM, donec ueniat & depluat
super uos iustitiam. Arastis impietatẽ, messuistis iniquitatem, edistis fru
ctum mẽdacem, quia sperauisti in uia tua, & in multitudine fortiũ tuo-
rum. Surget igitur tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ
uastabuntur.

b Alij sic, quia est panis ad animam eorum: alij, quia est panis pro mortuo eorum.

c Alij Memphis reddunt.

d Id est spiritu plenus, sed satanæ spiritu, nam de pseudoprophetis loquitur.

e Ebr. Vestros.

f Lamed notam comparationis habet.

a Alij legunt, execrando uel deuouendo.

b Alij legunt, propter uitulos Bethauen pauebunt lagurn.

c Vitulus scilicet.

d Vel excisus est rex Samariæ.

e Quæ excelsa peccatum sunt Israelis.

f Ebr. A diebus Gibea. M Particula comparandi.

g Alij sic, ubi steterunt, nec attinget eos prælium quod erat contra filios iniquos, nam duabus pugnis infeliciter contra sceleratos pugnatum est ab Israele.

h Alij legunt, ad duas iniquitates coniuncti sunt, Israel scilicet & Iuda.

i Assueta, scilicet ad agricolationem.

Iud.8.c uastabuntur, ut[f] Salman deuastauit phanum Arbel in die belli, quū ma
ter cum filijs collideretur. Sic faciet uobis Bethel propter malitiam ne-
quitiæ uestræ, in aurora planè excisus est rex Israelis. CAP. XI.

Cohæret cum superiori.

Matth.2.c CVm Israel adhuc puer esset, [a] dilexi eum, & †ex Aegypto uocaui fi A
lium meum. [b] Clamauerunt ad eos, sic ierunt à facie eorum, Baa-
lim sacrificantes, atq; sculptilibus adolentes. Ego gressus [c] moderatus
sum ipsi Ephraim, [d] ut acciperet eos in brachijs suis, at ipsi non cogno-
uerunt quod ego sanarem eos. Funiculis hominis trahebā eos, & funibus
dilectionis, & fui eis ut quispiā qui leuat iugū super maxilla eorum, & in B
clinaui ad eos cibū. Nō reuerti debuit in terram Aegypti, sed Assyrius
ipse rex eius est, quoniā noluerūt cōuerti. Et irruet gladius in ciuitates
eius, & cōsumet [e] uectes eius, atq; deuorabit, propter eos qui eos ad ista con
silia adegerunt. Et populus meus pendēt [animi] ad conuersionē meā, C
& ad altissimū [f] uocauerunt eū, sed in uniuersum nullus est qui [g] eleuet.
Quomodo dabo te Ephraim? [& quomodo] te [h] tradā ô Israel? Quomo
Gen.19.c do te ponerē sicut †Adamā, constituerem'q; te sicut Zeboim? Inuersum
est in me cor meū, simulq; accensæ sunt in me pœnitudines meæ. Non
faciā pro æstu nasi mei, non uertar ut Ephraim perdā, quoniā deus ego D
sum, & non homo, in medio tui sanctus, & nō ingrediar in ciuitatem.
Læta promittit, restitutionē scilicet, quę plenissime sub Christo facta est. Post DOMINVM ibunt, ceu leo rugiet, quoniā ipse rugiet, & pauebūt
filij à [i] mari. Terrebunt sicut auicula ex Aegypto, & quasi colūba de terra
Assur, collocaboq; eos in domibus suis, dicit DOMINVS. XII.

*Præteritione recenset scelera Ephraim, quem tamen dimittit, quoniam a-
ctum est de eo, interim recenset beneficia ipsi præstita.*

CIrcundederūt me Ephraitæ mendacio, & domus Israel dolo, at Ie A
huda dominatur adhuc cum deo, & cū [a] sanctis est fidelis. Ephraim
uentū pascit, & insectatur uentū orientalem: quotidie multiplicat men
dacium & uastitatem, cum Assyrio fœdus pepigerunt, & oleum in Ae-
gyptum portatur. Et lis est DOMINO cum Iuda, & ut uisitet Iacob se
Gene.25.c cundum uias eius, rependatq; ei secundū studia eius. In †utero supplan
Gene.32.f Gene.28.d tauit fratrem suum, & in robore suo præualuit deo. Præualuit inquam B
Gene.35.d angelo, & superior fuit: fleuit & precatus est eū: in Beth El inuenit eū,
ibiq; loquutus est nobiscū. Et DOMINVS deus exercituum, DOMI-
NVS memoriale eius. Et tu ad deum tuum cōuertaris, beneficentiam
& iudicium custodi, & spera in deum tuū iugiter. Chanaan est, in ma-
nu eius statera dolosa: gaudet uim facere. Et dixit Ephraim, Profecto
diues factus sum, inueni mihi facultates, cuncti labores mei nō inueni C
ent mihi iniquitatē quæ peccet. Et ego DOMINVS deus tuus ex ter-
ra Aegypti adhuc te habitare faciebā in tentorijs, ut dies stati [testātur.]
Et loquutus sum ad prophetas, uisionem ego multiplicaui, & per [b] ma
nus prophetarum dedi similitudines. Si [in] Gilead uanitas fuit, utiq;
uani facti sunt: in Gilgal boues sacrificarunt, & altaria eorum sunt sicut
Gene.28.a acerui in sulcis agrorum. Fugit Iacob in regionē Syriæ, & seruiuit Israel D
Exod.14.c pro uxore, & propter uxorē custos fuit [pecoris.] Sed & per prophetā
eduxit DOMINVS Israelē de Aegypto, atq; per prophetā custoditus
est. Prouocauit Ephraim [c] amaris rebus, ideo sanguis eius super ipsum
effundetur, & opprobriū reddet ei dominus eius. CAP. XIII.

*Sermo alius directus contra decem tribus, ostendens quàm fuerint felices
si domino hæreant, quàm infelices si illum deserant.*

f Non ineptire uidentur, qui de Salmanasare intelligūt, is enim primo anno Oseę irruit, & Arbel trans Iordanem uastauit crudelissime, citat ergo domesticum & recens exemplum, de Arbel 1.Mach.9.

a Commemorat beneficia Israeli pręstita: q.d. omnia feci eis ex dilectione, non commendatione meritorum.

b Clamauerunt, scilicet Moses, Aharon, & alij prophetæ: sed quo illi magis clamarunt, hoc illi magis à deo recesserunt.

c Alij legunt, pædagogum dedi eis.

d Acciperet eos, scilicet Moses: uel, ut acciperē eos in brachijs suis, ut de deo intelligatur, nam Kaam est infinitiuus cū affixo, potest ad utrunq; referri. Numeri 11. Exod 15. Deut 1.32.

e Vectes pro fortibus.

f Vocauerunt, prophetæ scilicet: nisi sakeskaton esset, pariter ad utranq; partē posset referri.

g Qui eleuet caput aut aures, ut auscultet prophetis: aut qui exaltet, supple deum.

h Migē Iudæi tradere hic exponunt, sed uidetur, quomodo te circundabo, scilicet pœnis.

i A mari, id est, ab Occidente, uel Aegypto.

a Aliqui kedusschim pro deo exponunt.

b Alij legunt, in manibus prophetarum assimilatus sum.

c Prouocauit, deum scilicet ad iracundiam.

a Tremor fuit in gentibus, subaudiendum: uel, Dum loqueretur, tremebant: Man erschrack, impersonaliter, infinitiuus pro imperfecto.
b Ebr. Sustulit ipse in Israele, hoc est, euectus est.
c Alij legunt, iuxta similitudinē suam.
d Dicunt hoc sacrificuli.
e Alij legunt, sacrificantes hominem.
f Osculari adorare significat, & uerum cultum comprehendit.
* Supple exiens.
g Alij legunt, in uia Assur.
h Eb. Conclusum, hoc est, obstinatum, pertinax.
i Alij ehi legunt, pro ero.
k Vel absconsum.
l Vel legātur hæc in indicatiuo, quia peccauit, punietur, sed statim opem feram & consolabor.
m Ipse scilicet Ephraim, uel quisque ex illis.
n Alij legunt, Ero mors tua uel pestis tua ô mors.
o Vel, fructificabit.
p Quidam legunt, uastabitur.

A Cum loqueretur Ephraim[a] tremor, &[b] princeps factus est in Israe-
le, sed deliquit in Baal, & mortuus est. Nunc uero addunt pecca-
to, fecerunt enim sibi fusile de argento suo[c] iuxta intelligentiam suam,
idola scilicet, & hoc totum opus est artificum. Ipsis[d] dicunt ipsi,[e] Ho-
mines sacrificent,[f] osculentur uitulos. Idcirco erunt ceu nubes matuti-
na, & ceu ros mane cadens, & abiēs: & sicut quisquiliæ quas iactat tur-
bo de horreo, & ueluti fumus de *fumario. Et ego DOMINVS deus Esaiæ 43. a
B tuus à terra Aegypti, ut deum præter me non agnosceres, neq; seruato-
rem præter me. Ego cognoui te in deserto, in terra solitudinum. Secun
dum pascua sua saturi facti sunt, saturi inquam facti sunt, & eleuatum
est cor eorum, atq; adeo obliti sunt mei. Et factus sum eis sicut panthe-
ra, & sicut pardus, ad uiam[g] insidiabor. Occurram eis ut ursus orbatus,
& lacerabo[h] pertinax cor eorū. Deuorabo eos ibi sicut leæna, fera agre-
stis dissecabit eos. Perditio tua est, ô Israel, sed in me auxilium tuum.
C [i] Vbi nam rex tuus? ubi nam? seruet te in omnibus urbibus tuis. Et [ubi
sunt] iudices tui de quibus dixeras, Da mihi regē & principes? Dabam 1.Reg.8.a
tibi regem in furore meo, & sustuli eum in excandescentia mea. Colli-
gata est iniquitas Ephraim, &[k] reseruatum peccatum eius. Dolores par
turientis[l] uenient ei,[m] ipse est filius non sapiens, [alioqui] non diu ste-
tisset in partu filiorum. De manu inferorū redemissem eos, à morte uin
dicassem eos.[n] Vbi causa tua ô mors? Vbi pernities tua ô inferi? pœnitu Ezec.19. d
D do abscondita est ab oculis meis. Quoniam ipse inter uireta[o] florebit, 1.Cor.15.g Heb.2.d
ueniet uentus orientalis, DOMINVS à deserto ascēder, & arefaciet ue
nam eius, & exiccabit fontem eius: ipse diripiet thesaurum omnium ex
petibilium uasorū.[p] Deliquit Samaria quod exacerbauit deum suum,
gladio cadent, infantes eorum allidentur, & prægnantes eius discin-
dentur.

CAP. XIIII.

Exhortatio est ad pœnitentiam, & simul formulam precandi præscribit.

a Ego legerē, Adferte uobiscum causas, swere händel.
b Bonum quod nos ex gratia tua facimus.
c Quidam legunt, iuuencos labia nostra, ut sit appositio.
d Mox adest dominus & recipit conuertentes.
e Ab eo, scilicet populo Israelitico.
f Memoria celebris fama.
g Alij legunt, ego respondi.
h Deus hæc loquitur.

A Reuertere Israel usq; ad DOMINVM deum tuum, quoniam cor-
ruisti in iniquitate. Tollite uobiscum[a] uerba, & conuertimini ad
DOMINVM, diciteq; ad eum, Aufer omnem iniquitatē, & accipe[b] bo
num, & persoluemus[c] iuuencos labiorum nostrorum. Assur nō salua-
B bit nos, super equis nō equitabimus, neq; dicemus ultra operi manuū
nostrarum, Vos dij nostri estis, eo q; in te sit miseratio pupillo. Ego[d] sa
nabo auersionem eorum, diligam eos liberalissime, quoniam auersus
est furor meus ab[e] eo. Ero ceu ros Israeli, florebitq; sicut lilium, & radi-
C ces suas iaciet sicut Libanus. Promouebunt flagella eius, & erit magni
ficentia eius ut oleæ, & odor eius ut thuris. Reuertentur qui habitabāt
sub umbra eius, reuiuiscent ut frumenta, & florebūt ut uitis,[f] memoria
eius erit ut uinū Libani. Quid mihi ultra cum idolis, ô Ephraim?[g] Ego Epilogus.
D [h] adflixi, & iterum respexi eum, ego ero ceu abies frondosa, ex me fru-
ctus tuus inuentus est. Si quis sapiens est, intelligat ista: si quis prudēs,
cognoscat ea, q; rectæ sunt uiæ DOMINI, & iusti in eis ambulabunt,
præuaricatores autem impingent in eis.

Ioel propheta.

CAPVT I.

Exhortatio est ad pœnitentiam, unicam uiam salutis, qua effugere ultionem diuinam poßint.

Titulus. Exordium.

SERMO DOMINI qui factus est ad Ioelem filiũ Pethuelis. A
Audite hoc seniores, & auribus percipite cuncti habitatores terrę, Num factum sit tale uestris temporibus, aut temporibus patrum uestrorũ. Isthæc enumerate filijs uestris, filijq́; uestri filijs suis, & filij eorũ posteritati sequenti. Quod reliquũ fecit eruca, comedit locusta: quod locusta reliquum fecit, comedit brucus: & quod brucus reliquũ fecit, comedit
robigo. Euigilate ebrij, & flete: & ululate omnes qui uinum bibitis, propter suc B
cum expressum, quoniam excisum est ab ore uestro. Quoniam gens[a] ascendit super terram meam, robusta, innumerabilis, cuius dẽtes dentes sunt leonini, habet molares leænæ. [b] Vastauit uineam meam, deglubit ficũ meam, nudando nudauit eam, & abiecit, alba reddiderunt flagella eius. Vlula ut uirgo accincta sacco propter maritũ suum cui in iuuentute nupsit. Excisum est sacrificium cibarium & libatio de domo DOMINI, planxerũt sacerdotes ministri DOMINI. Vastati sunt agri, luxit terra q; uastatũ sit frumentũ, erubuit mustum, deformatũ est oleũ.
Erubescite agricolæ, ululate uinitores propter triticũ & hordeũ, quia perijt mes- C
sis cãpi. Erubuit uitis, ficus deformata est, mala punica, quin & palma & malus, omnesq́; arbores campi, exaruit enim gaudiũ à filijs hominũ. Accingimini, & plangite[uos] sacerdotes: ululate ministri altaris, ingredimini & pernoctate in saccis ministri dei, quoniã prohibitũ est sacrificium cibariũ & libatio à domo dei
Infra 2. d uestri. Sanctificate ieiuniũ, indicite cœtũ, congregate senes atq; uniuersos habitatores terræ in domũ DOMINI dei uestri, & clamate ad DOMINVM. O diem illum, siquidẽ propinquus est dies DOMINI, & ueniet ab omnipotente ceu ua=
statio. An non corã oculis nostris cibus excisus est? an non & gaudiũ atq; exulta D
tio à domo dei nostri [excisa sunt?] Cõputruerunt semina dispersa subter glebas suas, uastata sunt quę reposita fuerũt, euersa horrea, eo q; pudefactũ sit frumentũ. Quantũ ingemuit iumentũ, perplexi sunt greges armentorũ, eo q; nõ habent pascua, sed et greges ouiũ culpę obnoxij facti sunt. Ad te DOMINE clamabo, quoniam ignis absumpsit amœnissima loca deserti, & flãma exussit omnes arbores campi. Sed & bestię agri[c] uociferabuntur ad te, q; exaruerint torrentes aquarum, & q; ignis absumpserit amœnissima loca deserti.

a De futuris loquitur in præterito, imminebant enim mala: uerisimile tamen est quædam tum facta fuisse.

b Eb. Posuit uineam meã in uastationem, & ficũ meam in decorticationem.

c Alij, suspexerunt, uel suspicient.

CAP. II.

Iubet signo denunciare imminentem iam hostilem exercitum, uastantemq́; terram.

CLangite tuba in Zione, & classicum canite in monte sancto meo, cõtremi- A
scãt uniuersi habitatores terrę, quoniã uenit dies DOMINI, ut propinquo adest. Dies tenebrosa & obscura, dies nubilosa & caliginosa, sicut aurora diffusa sup montes, populus multus & robustus, cui à sęculo nullus fuit similis, nec post eum erit, usq; ad annos generationis & generationis. Ante illũ ignis deuorans, post ipsum flamma exardescet. Si terra aliqua ante aduentum eius fuerit ut horti delicati, post ipsum uasta redditur ut desertus. Nemo illum effugere potest. Aspe
ctus eius ut aspectus equorum, currũt instar equitum. Irruunt strepitu quodam B
per cacumina montiũ ut currus, & sicut crepitus flammę ignis deuorantis stipu=

a Ebr. Olla quidam legunt, ut uitta.

Iam: [in summa,] ut populus præualidus instructus ad præliū. A facie illius lan-
guebunt populi, omnes facies contrahent [a] luridum ollæ colorem. Currunt ut
fortissimi uiri, ut bellatores conscendent murū: quisq; uia sua incedit, nullus à se
mita sua deflectit. Nullus aliū impellit, sed quisq; uia sua incedit, cadūt pro telo,

b Alij, nec sauciantur.

nec [b] lucro inhiant. In ciuitate discurrunt, ad muros accurrunt, ascendunt in do-
mos, per fenestras introeunt furis instar. Ante illum contremiscit terra, [quin] & Isaiæ 13. b
cœli cōmouentur, sol & luna obtenebrantur, stellæq; splendorem suum contra- Ierem. 30. b
C hunt. DOMINVS quoq; edit uocem suam ante exercitū suum, quoniam castra Ezec. 32. b Amos 5. e
eius admodū multa sunt, & robustus est qui exequitur uerbum eius. Quoniam Soph. 1. d
magna est dies DOMINI, & formidabilis ualde, quis eam sustinebit? Sed & nūc Matth. 13. c Marc. 13. c
dicit DOMINVS, conuertimini usq; ad me in toto corde uestro, ieiunio, fletu, & Lucæ 21. c
lamento. Et scindite cor uestrū, & non uestimenta uestra, & cōuertimini ad DO
MINVM deum uestrum, quia † beneficus est, propensus ad misericordiam, lon Psal. 85. a

c Vel, malo quod inflixit nobis: uel, q̄d inflicturus fuerat, quum reuocat sententiam.

ganimis, & multę bonitatis, & qui pœnitentia ducitur super [c] malo. Quis *scit si Ion. 4. a *Ion. 3. d
conuertatur ac pœniteat, & relinquat post se benedictionem? sacrificū cibarium
D & libationem DOMINO deo uestro. Clangite tuba in Zione, sanctificate ieiu Supra 1. c
nium, indicite cœtum, congregate populū, sanctificate cœtum [sacrum,] congre
gate senes, colligite puerulos & lactentes ubera. Egrediatur spōsus de cubiculo
suo, & sponsa de uelo suo. Inter uestibulū & altare plorabunt sacerdotes mini-
stri DOMINI, dicentq;, Parce DOMINE populo tuo, & ne permittas ut hęredi

d Alij legunt, ut fabula fiat.

tas tua [d] probrum fiat, aut ut eis imperitēt gentes. Cur dicerēt in populis, Vbi est
deus eorum? Commotus est zelo DOMINVS pro terra sua, & pepercit populo
suo. Et respondēs DOMINVS dixit populo suo, Ecce ego mitto uobis frumen
tum & mustū & oleum, istisq; saturabimini, nec permittā ut ultra sitis probrum
E gentibus. Aquilonarem aūt istum procul abigam à uobis, & propellam eum in
terram torridā & uastam, anteriorem eius partem in mare orientale, & posterio-
rem eius partem in mare nouissimū. Et ascendet fœtor eius, ascendetq; putredo
eius, quia insolenter egit. Ne timeas terra, exulta & gaude quoniā DOMINVS
magnifice aget. Nolite timere uos bestiæ agrorū, quoniam germinarūt amœna
loca deserti, & arbor protulit fructum suum, ficus & uitis prębuerunt opes suas.
Sed & uos, ô filij Zion, exultate & lętamini in DOMINO deo uestro, quoniam
dedit uobis doctorem ad iustitiam, demittet uobis pluuiā temporaneam & sero

e Alij, redundabunt.

tinam ut ab initio. Et implebuntur horrea frumento, & torcularia [e] stridebunt ui
F no & oleo. Et pensabo uobis annos quos comedit locusta, bruchus, robigo, &
eruca, exercitus ille meus magnus quem misi in uos. Affatim comedetis, atq; sa-
tiati laudabitis nomen DOMINI dei uestri, qui mirifice uobiscū egit, nec pude
fiet populus meus ꝑpetuò. Et sentietis ꝙ ego sim in medio Israelis, et ꝙ ego sim
DOMINVS deus uester, neq; alius ultra, nec perpetuò pudefiet populus meus.
Vsu ueniet post hæc, ut effundam spiritū meum super omnem carnē, & prophe- Act. 2. c
tabunt filij uestri & filiæ uestræ: senes uestri somnia somniabunt, & iuuenes ue- Esa. 44. a
G stri uisiones uidebunt. Sed & super seruos [meos,] & super ancillas [meas] effun
dam spiritū meum in diebus istis. Et edam prodigia in cœlo atq; in terra, sangui

f Ebr. Palmas.

nem & ignē atq; [f] columnas nubis. Sol uertetur in tenebras, et luna in sanguinē,
anteq̄ ueniat dies [ille] DOMINI magnus & tremēdus. Et erit, † quicunq; inuo Rom. 10. c
cauerit nomē DOMINI, liberabitur: quoniam in monte Zion, & in Ierusalem

g Ebr. Euasio.

erit [g] saluatio, sicut dicit DOMINVS, idq; in reliquijs quas DOMINVS uo-
cat.

CAP. III.

Denunciat & gentibus suum supplicium, quæcunq; adflixerunt populum dei.

a Alij, captiuitatem.

A QVoniā ecce in diebus illis, & in tempore illo, quo reducā [a] auersionem
Iuda & Ierusalem, congregabo omnes gentes, & deducam eas in ual-

lem

lem[b] Iehosaphat, & disceptabo cum illis ibidē, propter populū meūm,
& hæreditatem meā Israel, quam dispserunt in gentes, & terrā meam
partiti sunt. Super populū quoq; meum sortē miserunt, & dederūt[c] pue
rum pro scorto: & puellā uendiderūt pro uino quod biberūt. Et etiam
quid uos mihi, ô Tyre & Zidon, & omnes termini Palestinæ? Num re
tributionē uos rependetis mihi? [D] Quod si mihi retributionē rependeri
tis, facile est ut & ego uelociter rependā retributionem uestrā in caput
uestrū. Qui argentū meum, & aurū meum accepistis, & expetibilia mea B
elegantia intulistis in templa uestra. Et filios Iuda filiosq; Ierusalē uen
didistis filijs Græcorū, ut procul abigeretis eos à terminis suis. Ecce ego
excito illos de loco in quē uendidistis eos, & rependā retributionē ue-
stram in caput uestrū. Vendā filios uestros & filias uestras in manū filio
rum Iuda, qui uendēt eos Sabæis genti procul dissitæ, quoniā DOMI-
NVS loquutus est. Edicite hoc in gentibus, indicite bellū, excitate for-
tissimos quosq;, accedant & ascendāt omnes uiri bello apti: cōcidite uo
meres uestros in gladios, & falces uestras in lanceas: q debilis est, dicat,
Fortis sum heros, festinate & uenite omnes gētes quę estis per circuitū, C
& cōgregabimini, ibi sternet DOMINVS heroes tuos. Excitētur & a-
scendant gentes ad uallē diuini iudicij, quia ibi sedebo ad iudicandum
Apoc.14 d gentes quæ circūquaq; sunt. Mittite falcem, quoniā maturuit messis, ue
nite & descēdite, quia impletū est torcular, redundauerūt lacus, siquidē
aucta malitia eorū. Turbę turbæ in ualle excussionis, quia ꝓpe est dies
Supra 2.g DOMINI in ualle excussionis. Sol & luna atrati erunt, & stellæ cōtra-
Ierem.25.f hent splendorē suum. Et DOMINVS rugiet de Zione, atq; de Ierusa
Amos 1.a lem edet uocē suā, & cōmouebuntur cœli & terra, eritq; DOMINVS
Amos 9.d refugiū populo suo, & robur filijs Israel. Et scietis q ego sum DOMI- D
NVS deus uester, habitans in Zione monte sancto meo, & erit Ierusalē
sacrosancta, nec alieni per eam ultra transibūt. Et erit, die illa stillabunt
montes succū expressum, collesq; fluent lacte, omnes riui Iuda mana-
bunt aquis, & fons de domo DOMINI egredietur, & irrigabit torren
tem[f] Sitim. Aegyptus reddetur uasta, & Edom rediget in desertū squa
lidum, propter uim & iniuriā [illatam] Iudæis, & q effuderunt sangui-
nem innoxiū in terra sua. Iuda autem in æternum sedebit, & Ierusalem
in generationē generationum. Et[g] mundabo sanguinem eorū [quos]
non mundaui, & DOMINVS habitat in Zione.

b Quidam interpretantur Ieho-saphat appellatiue, in ualle ubi dominus iudicabit, uel diuini iudicij.

c Puerum pro scorto dari, id est, pro uili pretio: uel puerū prostituere ut scortū. Quidam tamen legunt pro cibo.

D Potest etiam sic legi, Quod si mihi uelociter hoc minimum rependeritis.

e Defectiua oratio, cum exclamatione, ut si diceres, O quantum turbæ, quantum tumultus.

f Sitim locus est ultra mare mortuum in Moab. Vide Num. 25. Alij appellatiue exponunt torrens, uel uallis spinarum.

g Alij sic legunt, Omnino non impunitos relinquam, non patiar ut impune ferant: sed uidetur consolatorium esse, mundabo, qui hactenus immundi fuerunt, gentes scilicet.

Amos propheta.

CAPVT I.

Gentibus suam perfidiam obijcit, & pœnam prædicit.

Titulus.

ERMONES Amos, qui fuit inter homines ar A
mētarios [haud extremus] de Tekoa, q̄s uidit sup
Israelē, in diebus Vsiç regis Iuda, & in diebus Iero
Zach.14 a boam filij Ioas regis Israelis, annis duobus ante
Ierem.25. [terrę] motū. Et dixit, DOMINVS ex Ziōe rugiet
Ioel.3.c & de Ierusalē edet uocē suā, & lugebūt amœna pa
scua pastorū, uertexq; Carmeli arescet. Sic dicit DO

MINVS, Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper [a] quartum non [b] re-
uocabo eum, eo quod comminuerint Gilead raſtris ferreis. Et immittam
ignem in domū Haſaëlis, qui deuorabit palatia Benhadad. Et confrin-
gam uectem Damaſci, & excindam habitatorem de ualle uanitatis, &
B tenentem ſceptrum de domo deliciarum. Et abducetur captiuus popu
lus Syriæ in Kir, dicit DOMINVS. Sic dicit DOMINVS, Super tribus
ſceleribus Gaſæ, & ſuper quartū non reuocabo eū, quod tranſtulerint per-
fectam captiuitatem, tradiderintq́ue [eam] ipſi Edom. Et iniiciam ignem
in murū Gaſæ, qui deuorabit palatia eius. Excindamq́ue habitatorem de
Aſoto, & tenentē ſceptrum de Aſcalon, & iniiciā manū meam ipſi Ac-
C caron, & peribunt reliquiæ Paleſtinorum, DOMINVS deus dicit. Sic di
cit DOMINVS, Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quartū non re-
uocabo eum, eo quod tradiderint captiuitatē perfectam ipſi Edom, nec me
mores fuerūt fœderis fraterni. Et iniiciam ignē in murū Tyri, qui deuo
rabit palatia eius. Sic dicit DOMINVS, Sup tribus ſceleribus Edom,
& ſuper quartū nō reuocabo eum, eo quod gladio perſequutus eſt fratrem
ſuū, & corruperit [c] uiſcera miſerationis ſuæ, & rapuit ira eius perpetuò,
D & indignationem ſuā ſeruauit in finē uſq;. Immittamq́ue ignem in The
man, quæ deuorabit palatia Bozra. Sic dicit DOMINVS, Sup tribus ſce-
leribus filiorum Amon, & ſuper quartū nō reuocabo eum, eo quod diſſecue-
runt grauidas in Gilead, ut ampliarēt terminū ſuū. Et accendā ignem
intra murū Raba, & deuorabit palatia eius cū claſſico in die belli, & cū
tempeſtate in die turbinis. Tranſibitq́ue [b] idolum eorum in captiuitatem,
ipſum & principes eius pariter, dicit DOMINVS. CAP. II.

Prophetiæ contra Moab, Iudam & Iſraelem.

A SIc dicit DOMINVS, Super tribus ſceleribus Moab, et ſuper quartū
non reuocabo eum, eo quod cōbuſſerit oſſa regis Edom in fauillā. Et
mittam ignē in Moab, qui uorabit palatia Kirioth, & morietur Moab in
fremitu, in claſſico, & in ſono buccinæ. Et excindam iudicē ex ea, atq;
omnes principes eius interficiā cū eo, dicit DOMINVS. Sic dicit DO
MINVS, Sup tribus ſceleribus Iuda, et ſup quartū nō reuoca bo ipſum,
quod abiecerint legē DOMINI, & quod ceremonias eius nō cuſtodierint, quod
mendacia eorum ſeduxerūt eos, poſt quæ & patres eorum ambulauerunt. Et
B immittam ignē in Iuda, deuorabitq́ue palatia Ieruſalē. Sic dicit DOMI-
NVS, Super tribus ſceleribus Iſraelis, & ſuper quartū nō reuocabo eū,
eo quod uendiderint pro pecunia iuſtū, & pauperē pro pari [a] calceamento
rum. Anhelantes ſuper puluerē terræ in caput tenuium, & uiam paupe
rum [b] declinarūt: deinde filius & pater eius ad eandē puellā ſunt ingreſ-
ſi, ut prophanarent nomen ſanctū meum. Ad hæc ueſtes pignore acce-
ptas [c] extenderunt iuxta omnē arā, uinum eorū, qui iniuſte multati erāt,
C biberunt in domo dei ſui. Et ego † deleuerā Amorrhæū ante eos, cuius p Recēſet beneficia dei.
ceritas erat ut proceritas cedrorum, eratq́ue robuſtus ut ſunt quercus, at fru Num.21.e
ctus eius pdidi ſuperne, & radices eius inferne. Ego quoq; eduxi * uos Deute.2.f
de terra Aegypti, & deduxi uos in deſerto quadraginta annis, ut poſſi- *Exo.14.c
deretis terrā Amorrhæi. Ad hæc excitaui de filijs ueſtris prophetas, & de
iuuenibus ueſtris Nazaræos. An hoc non eſt, filij Iſrael, dicit DOMI-
NVS? Vos aūt dediſtis Nazaræis uinū bibere, & prophetis præcepiſtis, Cōtumaces eos oſtēdit.
D dicendo, Ne prophetetis. En ego onuſtus nimiū [d] premor, ſtrideoq́ue ſub Pœnam eis prænūciat.
uobis, perinde ac plauſtrū onuſtū manipulis premitur ac gemit. [e] Fruſtra
erit ſi uelox fugere tentet, neq; fortis robore ſuo corroborabitur, robuſtus
nom

a Alij legunt, ſuper quatuor.
b Nō reuocabo eum, ſupple, furorem. Oratio ipſa obſcura eſt, abhorrens à Latinis auribus: nolui tamen mutare uerba prophetæ, ſed ſimul ſenſum explicare. Videtur ſumptum ex lege Exodi 20. quum dominus dicit ſe ulturum patrum ſcelera in filijs in quartam uſq; generationem. Propheta igitur obijciens gentibus, quæ circa populū dei erant, perfidiā & crudelitatem, dicit, Quod ſemel atq; iterū, ac etiam tertio pepercit dominus, hoc longanimitatis ſuæ eſt, quarto tamen non impune tuleritis, hoc eſt, non ſemper parcet. Hoc ſenſu, etiamſi iam tertio diſſimularim, & manū meam extentam retraxerim, at quarto iram aut furorem meum non reuocabo, hoc eſt, non parcā. Poteſt etiam legi, ſuper triplici ſcelere. Alij quatuor & tria intelligunt pro ſeptem, & ſeptē pro multis, hoc ſenſu, Licet iam ſæpe pepercerim, non tamen ſemper parcam.
c Hoc eſt, immiſericors, inhumanus fuit.
b Alij legunt, rex eorum.

a Alij legunt, conculcantes.
b Alij legunt, peruerterunt, was der fromm redt das verkeerend sy. Alij intelligunt, uitant uias pauperum, ne cogantur eis dare quidpiam.
c Alij legunt, reclinarunt, hoc eſt amouerunt.

d Alij Meik actiue exponunt, Ego premam uos ſub graui onere, ut ſtridatis aut gematis perinde ac plauſtrū. Sed ſenſus quem ego ſequutus ſum, uidetur melior, quod deus conquueratur de Iſraelitis, quod ſe onerent peccatis & ſceleribus ſuis, hinc ſequi quod & deus eos in anguſtias ducturus ſit, è quibus eluctari non poſſint.
e Hebr. Peribit fuga à leui.

non eripiet uitam suam. Qui arcũ[manu]tenet, non subsistet: qui uelox est pedi
bus, nõ euadet, & qui equo uectus fuerit, nõ eripiet uitã suam. Deinde qui inter
heroes magnanimus est, nudus aufugiet in die illa, dicit DOMINVS. III.

Secunda oratio incipit, eaq; noua in statu criminali. Intercurrit autẽ quiddam contra contemptum uerbi diuini. Deus perdet uos propter scelera uestra, quia estis populus perculiaris.

Exordio parat attentionem. Propositio. Non conueniendũ uerbum dei. Nihil fit sine causa. Deus non punit nisi premoneat. Non irascẽdũ prophetis, quũ officio suo funguntur.

AVdite uerbũ istud, quod loquutus est DOMINVS cõtra uos, ô filij Israel, A
adeoq; super omnẽ familiã quam eduxi de terra Aegypti, in hanc sententiam, Duntaxat uos agnoui ex oĩbus cognationibus terræ, ob id uisitabo in uobis omnes iniquitates uestras. Num eunt duo simul, inter quos [de hoc] non sit conuentũ? Num leo in saltu rugit, si non sit præda [proposita?] Num catulus leonis uocẽ suam edit de lustro suo, quum nihil [prædæ cepit?] Num cadit auis in laqueũ [positum] in terra, quem non posuerit auceps? Num laqueũ de terra B
aufert, quum omnino nihil ceperit? Num clanget cornu in ciuitate, ut populus nõ paueat? Est ne malũ aliquod in ciuitate, quod DOMINVS nõ fecerit? Quia non facit DOMINVS deus quidq̃, nisi reuelet arcanũ suum seruis suis prophetis. Leo si rugiat, quis est qui non timeat? DOMINVS deus quũ loquitur, quis nõ prophetaret? Diuulgate in palatijs quæ sunt in Asoto & in palatijs terræ Aegypti, & dicite, Cõgregamini ad montes Samariæ, & uidete tumultus magnos C
in medio eius, sunt in ea qui uim & calumniã patiuntur. Non enim nouerunt recte facere, dicit DOMINVS, congerunt thesauros in palatijs suis per uiolentiam & uastationẽ. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Angustiæ [tibi erunt.] idq; undiq; in terra: [a]deijciet à te robur tuum, & diripientur palatia tua. Sic dicit DOMINVS, Quemadmodũ pastor eripit ex ore leonis duo crura, aut auris cartilaginẽ, sic eripientur filij Israelis, qui habitant in Samaria, in angulo lectuli, & in sponda Damasci. Audite & cõtestamini in domo Iacob, dicit dominator DO D
MINVS, deus exercituum: quoniam in die quum uisitauero iniquitates Israelis super eum, uisitabo quoq; altaria Bethel, & diruentur cornua altaris, cadentq; in terram. Et percutiã ædem hyemalem cũ æde æstiuali, peribuntq; domus eburneæ, & finẽ accipient [b]domus magnificæ, dicit DOMINVS. CAP. IIII.

a Hostis scilicet.

b Vel, istæ plurimæ ædes.

Obijcit Israeli scelera grauißima, hortatur ad pœnitentiã, ni funditus perire uelint.

AVdite uerbum istud uaccæ Basan, quæ estis in monte Samariæ, quæ ui opprimitis tenues, & comminuitis inopes, quę dicunt dominis suis, Adfer, ut A
bibamus. Iurauit DOMINVS deus in sancto suo, quoniam ecce ueniunt dies super uos, & [a]auferet uos lanceis, & postremam partem uestri in ollis pisciculorum, Deinde per rupturas erumpetis, quæq; antrorsum, mittetisq; in palatia, dicit DOMINVS. Ite ad Bethel, & perfide agite: [ite] in Gilgal, augete præuaricationem, & adferte mane sacrificia uestra, seruate tres dies decimas uestras. Et incendendo de fermento [sacrificium] laudis, spontaneas oblationes diuulgate: sic enim [b]soletis, filij Israel, dicit dominator DOMINVS. Dedi quoq; uobis B
munditiem dentium in omnibus urbibus uestris, & penuriam panis in cunctis locis uestris, sed non estis conuersi usq; ad me, dicit DOMINVS. Ad hæc pluuiam negaui uobis, dum adhuc essent tres menses ad messem, & pluui super ciuitatem unam, super aliam non pluui: pars una [agri] compluebatur, & pars quæ non compluebatur, exarescebat. Et diuertebant duæ uel tres ciuitates ad C
unam aliquam ciuitatem, ut biberent aquam, nec satiabantur: adhuc tamen non estis conuersi ad me, dicit DOMINVS. Percussi uos [c]robigine & aurigine, uarios uestros hortos, uineas uestras, ficus uestras atq; oleas uestras deuorabat eruca, non tamen estis ad me conuersi, ait DOMINVS. Misi insuper in uos pestẽ in uia Aegypti, & occidi gladio iuuenes uestros, cũ captiuitate equorum uestro-

Iubet facere per ironiam, quod sua sponte faciebant. Circumloquitur famem.

a Auferet, scilicet hostis, & partes posteriores in ollas ponet, ut solent pisculi. Ins fischkessi.

b Eb. Amatis.

c Alij legunt, carbunculo & aurigine. Vide in minis legis Deu. 28.

rum: & effeci ut ascenderet fœtor castrorum uestrorũ in nares uestras, & nõ estis
D conuersi ad me, dicit DOMINVS. [b] Subuertam uos, ut quum deus †subuertit Gen. 19. B
Sodoma & Gomorrha, eritisq; sicut torris erutus de incendio, nec tamen reuerte
mini ad me, dicit DOMINVS. Proinde sic faciam tibi, ô Israel, & quandoqui-
dem istud facturus sum tibi, paratus esto ut occurras deo tuo, ô Israel. Quoniam
ecce [ipse est] qui format montes, & creat [c] uentum, & annunciat homini medi-
tationem suam: qui auroram reddit caliginem, qui graditur super excelsa terræ,
DOMINVS deus exercituum nomen eius. CAP. V.

[b] Alij legunt in præterito, Subuerti uos per Salmanasar &c. Sed uidetur paneolothriam minitari.
[c] Vel, spiritum.

Hoc caput cum sequenti nouum sermonem continet, eiusdem argumenti cum superioribus, immutata nõnihil orationis figura. Quod enim superius simpliciter dixit, hic carmine elegiaco enunciat, perdendos Israelitas, idq; ob scelera eorum: ostendit autem effugium malorum, si resipiscant, & ad dominum conuertantur.

A Audite sermonẽ istum, ô domus Israel, quẽ de uobis sumo, lugubre scilicet Exordium
carmen. [a] Cecidit, nec ultra resurget uirgo Israel: adflicta est ad terram, &
nõ est qui eam erigat. Quia sic dicit DOMINVS deus, Vrbs de qua mille egre-
diebantur, centũ faciet reliquos: & de qua egrediebantur centũ, decem faciet reli
q̃s in domo Israelis. Quoniam sic dicit DOMINVS ad domũ Israelis, Inquirite
me ut uiuatis, & nolite quærere Bethel, neq; eatis in Gilgal, & per Berscheba no
B lite transire: nam Gilgal [b] transmigrans transmigrabit, & Bethel in nihilũ redige
tur. Quærite DOMINVM, & uiuite, ne ardeat instar ignis domus Ioseph, & de
uoretur, nec sit qui extinguat Bethel. Vertunt iudiciũ in absynthiũ, & iustitiam Adcusatorũ crimina. Infra 9. b
in terram adfligunt. Qui facit [c] Cynosuram & [d] Booten, qui tenebras mortiferas
conuertit in lucem matutinam, & diem nocte [e] obtenebrat: qui † euocat aquas
maris, refunditq; eas super faciem terræ: eius nomen est DOMINVS Qui con-
torquet uastatorem super fortem, & uastatorẽ adducit super munitissimũ locũ.
C Odio prosequuntur corripientẽ in [f] foro, & abominati sunt integra loquentem. Adcusat crimina. Minatur pœnam.
Quandoquidẽ ergo uos cõculcastis tenuem, & onus frumẽti ab eo accepistis, &
ædificastis domus quadro lapide, nõ habitabitis in eis: uineas amœnissimas plã
tastis, at uinum earũ haudquaquam bibetis. Ego enim noui q̃ præuaricationes
uestræ multæ sunt, & peccata uestra ingentia, constringentes iustum, & accipien
D tes pretium redemptorium, ut deijciatis pauperem in foro. Idcirco prudens hoc Soph. 1. c
tempore silere cogitur, quandoquidem periculosum est. Quærite bonum & nõ
malum, ut uiuatis, sic enim erit DOMINVS deus exercituũ uobiscum, quemad
modum dixistis. Odite †malum, & diligite bonum, & constituite iudicium in Rom. 12. b
porta, si fortè beneficus sit DOMINVS deus exercituũ reliquijs Ioseph. Idcirco Psal. 96. d
sic dicit DOMINVS deus, exercituũ dominus, In oĩbus plateis lamentum [erit,]
E & in omnibus uicis dicent, Væ uæ. Et uocabunt agricolam ad luctũ, & ad la-
mentum eos qui planctus gnari sunt. In omnibus uineis erit lamentatio, quo-
niam transibo per mediũ tui, dicit DOMINVS. Væ desiderantibus diem DO- Iere. 30. b
MINI, ad quid enim [optatis] uobis diẽ DOMINI? Is enim tenebra est, & non Ioel 2. c
lux. Quemadmodũ si quis fugiat metu leonis, occurrat autẽ ei ursus: & quum Soph. 1. d
domum uenerit manu sua innixus parieti, serpens eum mordeat. An non tene
F brosus est dies DOMINI, & non lucidus? caliginosus absq; splendore? †Odio Esa. 1. d.
prosequor atq; abominor uestras ferias, nec odorabor in cœtibus uestris. Et quũ Malac. 2. c
sacrificaueritis mihi holocausta & sacrificia uestra cibaria, non erunt mihi grata,
gratulatoriũ sacrificium pinguium uestrorũ non aspiciam. Remoue à me stre-
pitum canticorũ tuorum, & concentum nablorum tuorum non audiam. Pro-
G fluat aquæ instar iudiciũ, & iustitia ceu torrens uehemens. Num sacrificia & ci- Act. 7. e
barium sacrificiũ attulistis mihi in deserto annis quadraginta, ô domus Israel?
[g] Portastis tabernaculum regis uestri, & placentã imaginũ uestrarũ, & sydus deo
rum

[a] Futura eloquitur per præterita propter certitudinem. Certissime corruet Israel.
[b] Paranomasia in Gilgal.
[c] Kima & [d] Kesil uarie exponunt, astra sunt septentrionalia. Propheta uult ostendere deum esse conditorem syderum.
[e] Ad illum deum scilicet currite, qui facit, nam nõ est contẽnendus, quia omnipotens.
[f] Ebr. Portæ, nam fora in portis erant.
[g] Quidam legũt, Honorastis scutis regẽ uestrũ, & kium imaginem uestrã, & Chochab deum uestrum.

rum ueſtrorum, quos uobis feciſtis. Transferam igitur uos ultra Damaſcum, di
cit DOMINVS cui nomen eſt deus exercituum. CAP. VI.

Recenſet beneficia dei, ut appareat eorum ingratitudo.

Luc.6.d VAe opulentes in Zione, quiq; fiduciam collocant in monte Samariæ,[a] cele A
bratiſſimi præcipuarum gentium, introierunt autẽ ad eos domus Iſraelis.
Tranſite ad Kalenam, & uidete, illinc ite in Hemath[b] Rabba, deſcẽdite deinde in
Geth Paleſtinorum, num[c] meliora ſint ea regnis iſtis? num terminus eorũ termi-
no ueſtro latius prorogetur? [d] Qui in longinquũ[e] reijcitis diem malum, ſolium
aũt uiolẽtię prope adducitis. Qui dormiũt in lectis eburneis, [f] indecore ſe diſten-
dentes in grabbatis ſuis, qui agnos ex grege comedũt, & uitulos pingues ex cor
te. Varijs modulationibus ad modum nabli concinunt, uidẽtur ſibi perinde ac
Dauid inſtrumenta muſica comparare. Qui uinum in pateris potant, præſtan-
tiſſimis ungẽtis delibuti, neq; illis dolet q; Ioſeph atteritur. Idcirco nunc in capti
uitatem abibunt, ipſiq; inter primos captiui abducentur, tum recedet conuiuium
Iere.51.b luxurioſorũ. Iurauit † DOMINVS deus per[g] ſemetipſum, dicit DOMINVS de-
us exercituum, Faſtum Iacob auerſor ego, palatiaq; eius odi, concludamq; ciuita
tem & quidquid[h] in ea eſt. Eueniet quoq;, ut ſi reliqui fuerint decẽ uiri in domo C
una, moriantur. Quos tollet cognatus aliquis, aut ueſpillo, efferendi gratia uide
licet, oſſa domo, dicetq; ei qui intra parietes eſt domus, Eſt tibi adhuc quiſpiam?
Qui reſpõdebit, Nemo: ſimulq; dicet, Tace, neq; enim meminiſſe nominis DO-
MINI oportet. Quoniam ecce DOMINVS præcipit, & domum illam magnã
ſciſſuris, paruam uero illam fiſſuris feriet. Num in rupibus equi currũt? num bo
bus quiſpiam arat? Quandoquidem iudiciũ in fel, & fructum iuſtitiæ in abſyn- D
thium uertiſtis. Qui gaudent in re nihili, & dicunt, An non in robore noſtro cor
nua nobis ſumpſimus? Quoniam ecce ego excitabo ſuper uos, ô domus Iſrael,
(dicit DOMINVS deus exercituum) gentem, quæ uos ab ea parte qua itur He
math, uſq; ad fluuium[i] occidentalem adfligent. CAP. VII.

Prior pars huius capitis uiſiones aliquot continet: altera pars continet ſacerdotis ca lumniam & reſponſionem prophetæ.

TAle quid oſtendit mihi DOMINVS deus, Ecce[a] examẽ locuſtarũ in princi A
pio quũ renaſcens herba creſceret, & ecce poſt detonſionem regis [repullu-
labat.] Factumq; eſt, quũ omnino herbam terræ abſumpſiſſent, ut dicerem, DO
MINE deus, propitius ſis quæſo, quis Iacob eriget? paruus enĩ eſt. DOMINVS
ergo huius rei gratia pœnitẽtia ductus eſt, dixitq; DOMINVS, Nequaquã fiet.
Rurſus tale quid oſtẽdit mihi DOMINVS deus, En uocans ad litẽ in igne DO
MINVS deus, deuorauitq; abyſſum profundam, partẽq; agri abſumpſit. Tũ di-
xi, DOMINE deus, Ceſſa obſecro, quis enim excitet Iacob? ſiquidẽ paruus eſt. B
DOMINVS itaq; hac de cauſa pœnitẽtia ductus eſt, dixitq; DOMINVS deus,
Nec iſtud fiet. Sic ergo oſtendit mihi, En dominus cõſtitit ſuper murũ ad normã
extructũ, habebatq; normã manu ſua. Tum dixit DOMINVS ad me, Quid tu
uides ô Amos? Reſpondi, Normam. Aitq; dominus, En ego ponam normam
in medium populi mei Iſraelitici, nec ultra[b] pertranſibo eum. Excelſa Iſaac uaſta
buntur, &[c] ſanctuaria Iſraelis in ſolitudinem redigentur, egoq; contra domũ Ie
roboam gladio inſurgam. Amaſias autem ſacerdos in Bethel miſit ad Ieroboam C
regem Iſraelis huiuſmodi mandatis, Amos coniurationẽ fecit cõtra te in medio
domus Iſraelis, nec poterit tellus omnes ſermones eius ferre. Sic enim Amos di-
xit, Ieroboam gladio morietur, & Iſrael certiſſime captiuus ẽ terra migrabit. Ad
hæc ad ipſum Amos Amaſias dixit, Propheta, uade & fuge in terram Iuda, illicq;
pane ueſcere, illicq; prophetare, in Bethel autẽ ne poſthac prophetes, quoniam
[d] ſanctio eſt regis, adeoq; ædes regia. Reſpondens autem Amos Amaſiæ, dixit,

a Alij legunt, celebra tiſſima capita gentiũ. Oportet autem ſub-intelligas quidpiam, quos montes olim in coluerũt famigeratæ & celebratæ gentes.
b Alij legunt, Hemath magnam.
c Alij legunt, an non meliora ſunt regna ueſtris, & tamen ſub uertentur.
d Hic repetendum erat, Væ uobis: ſic etiam in ſequentibus periodis ſubintelligendum.
e Aliqui paſſiue legunt, reiecti eſtis ad diem malum.
f Vel, luxuriantes, excedẽtes modũ in dormiendo, laſciuiẽtes.
g Eb. In anima ſua.
h Eb. Plenitudinem eius.

i Fluuium intelligit Aegyptium.

a Alij legũt, fictor uel uel fingens locuſtas. Tondentur in Vere luxuriantes ſegetes, quod renaſcebatur à locuſtis fuit corroſum & perditũ. Alij tempus autumnale intelligunt, ad prata referẽtes, ut lekeſch ſit cordum.

b Poteſt etiam legi, Non ultra efferueſcam in eum.
c Sãctuaria uocat delubra quæ idolis cõſecrata erãt, quę ipſi pro ſanctuarijs habebant.
d Vel, ſanctuarium eſt regis, adeoq; ſedes regni.

e Filij prophetarum, discipuli sunt prophetarum.

f Ebr. Non stillabis.

D Ego neq; propheta eram, neq; e filius prophetæ, sed bubulcus, sycomora strin-
gens. Tulit autem me DOMINVS quum greges sequerer, dixitq; ad me DO-
MINVS, Vade & uaticinare contra populū meum Israel. Audi igitur uerbum
DOMINI, Tu dicis, Ne prophetes contra Israelem, neq; contra domū Isaac f lo-
quare. Idcirco DOMINVS sic dicit, Vxor tua in ciuitate scortabitur, filij uero tui
ac filiæ tuę gladio cadent: insuper terra tua fune distribuetur, tu uero in terra pol
luta morieris, & Israel certissime captiuus è terra sua migrabit. CAP. VIII.

Cohæret superiori, perstat enim in enumeratione scelerū populi Israelitici, pro quibus grauissime multandi erant.

a Alij legunt, canistrum autumnale, in quod poma æstiua aut autumalia colliguntur. Ludit autem in kaiz & kez.

b Vel, Nō ultra præteream eum, hoc est, non ultra efferuescā in eum, sed semel funditus perdam.

c Eb. Multum cadauer proijciet site. Nā has uox est, quæ imperat silentium. Ir machend den armen vß/das er fyrabend hat/vñ vß dem land müß von huß vnd hof/oder müssig gon siner güterē beroubt.

A DOMINVS deus tale quid mihi ostendit, En canistrū a æstiuū, dixitq;, Quid
tu uides Amos? Dixiq;, Canistrū æstiuum. Tum ait ad me DOMINVS,
Finis uenit super populum meum Israel, non ultra b pertransibo eum. Et ulula-
bunt cantica templi in die illa, dicit DOMINVS deus, c multa cadauera [hostis]
prosternet, idq; silentio. Audite istud uos, qui anheli absorbetis pauperes, & ad-
flictos è terra exterminatis, dicentes, Post mensem uenum exponemus annonā:
& exacta hebdomade aperiemus frumentum, Epha diminuemus, siclo autē ad-
demus, & bilancem dolo deprauabimus, ut comparemus [nobis] tenues argen-
B to, & inopem pro pari calceamentorum, deinde & quisquilias frumento distra-
hemus. Iurauit DOMINVS per excellentiam ipsius Iacob, Non perpetuò ob-
liuioni tradam omnia opera eorum. An non huius rei gratia terra contremi-
scat? an non omnis eam inhabitans lugeat? Quin uniuersa ea ut fluuius intu-
mescet, expellet ac absorbebitur, ut Aegyptiorum fluuius. Quo die (inquit DO-
C MINVS deus) efficiam, ut sol occidat in meridie, claraq; luce terrā tenebris ob-
ducam. Vertam deniq; dies uestros solennes in luctū, & uniuersa cantica uestra
in carmen lugubre. Inducam omniū lumbis saccum, omnibusq; capitibus cal-
uitium, efficiamq; ut luctus sit qui in morte unice dilecti esse solet, & finem eius
ut diem amarum. En dies ueniunt, dicit DOMINVS deus, ut missurus sim fa-
mem in terram, non panis quidē famem, aut aquæ sitim, sed audiendi uerba dei.
D A mari enim ad mare oberrabunt, & ab Aquilone usq; ad Orientem uagabūtur
quæsitū uerbum DOMINI, nec inuenient. Eo tempore uirgines elegantes iuue
nesq; siti exanimabuntur. Qui iurant per d delictū Samariæ, dicuntq;, Deus tuus
in Dan uiuit, & uiuit uia Bersaba, cadent, nec ultra resurgent. CAP. IX.

d Delictum Dan ultu lus est, nam hinc fons delicti.

Vniuersum Israelem in captiuitatem abducendū, & tamen reducendum esse, deflectit in fine ad prædictionem felicitatis in regno Christi.

a Alij legūt, cardinē.

A VIdi dominum stantem super aram, qui dixit, Feri superū a limen ut commo
ueantur postes, & uniuersorū capitibus uulnus inflige, extremū autem eo-
rum gladio occidam. Nullus ex his fuga elabetur, nec euadet ex eis quispiam, si
etiā euadere conetur. Si fodiendo inferos penetrarint, illinc manus mea eos ac-
cipiet: & si in cœlum conscenderint, illinc eos detrahā. Quod si in uertice Carme
li fuerint absconditi, scrutabor, & illinc tollam eos: & si subduxerint se ab oculis Psal. 138.a
meis in fundum maris, inde mandabo serpenti ut mordeat eos. Si uero ante ho-
stes suos in captiuitatē abierint, illinc pręcipiā gladio ut eos interficiat, ponamq; Iere. 44.c
B oculum meū super eos ad malū, & non ad bonū. Ad hæc tanget DOMINVS
deus exercituum terram, & liquescet, & lugebunt omnes qui habitāt in ea: quin
uniuersa ea ut fluuius intumescet, & absorbebitur ut fluuius Aegypti. Qui ædifi
cat ascensus suos in cœlis, & fasciculū suum in terra fundat: qui euocat aquas ma Supra f.c
ris, & refundit eas super faciē terrę: DOMINVS est nomē eius. An nō sicut filij
Aethiopū uos estis mihi, ô filij Israel, dicit DOMINVS? An nō Israelem de ter-
C ra Aegypti adduxi, & Palestinos de Caphtor, & Syrū de Kir? En oculi DOMI-
NI dei cōtra [quodq;] regnum peccatis [deditum,] ut b deleam illud è terra, & do-

b Alij sine interrogatione legunt, Alia regna perdam, uos nō perdam.

mum Iacob omnino non delerem? dicit DOMINVS. Quoniã ecce mando, &
exagitabo domum Israel inter omnes gẽtes, ut exagitatur [frumentũ] in uanno,
fasciculus uero non cadet in terrã. Gladio occumbent omnes peccatores popu-
Act.15.c li mei, qui dicunt, Non aduentabit, neq; anteuertet nos malũ. Die illa excitabo
tabernaculum Dauidis collapsum, & sepe circundabo rupturas eius, demolitio
nesq; eius instaurabo, reædificaboq; eam ut retro temporibus. Vt possideant re- D
liquias Edom, & omnes gentes quæ nomine meo uocãtur, dicit DOMINVS,
faciens istud. Ecce dies uenient, inquit DOMINVS, ut apprehendat arator mes-
sorem, & calcator uuarum spargentem semen, stillabuntq; montes succum dul-
Ioel.3.d cem, & omnes colles liquescent. Et † restituã captiuos populi mei Israel, & ædifi-
cabunt ciuitates uastatas, & [eas] inhabitabunt: plantabunt uineas, uinumq; ea-
rum bibent: facient hortos, & fructũ eorum comedent. Ego plantabo eos in ter-
ra eorũ, nec euellentur ultra è terra sua quã dedit eis, dicit DOMINVS deus tuus.

Abdias propheta.

Idumæis sua scelera obijcit, et fata prædicit, in fine quædã de regno Christi interserit.

Iere.49.c VISVM Abdiæ, Sic dicit DOMINVS deus ipsi Edom, Ru- A
morem audiuimus à DOMINO, legatumq; ad gẽtes mis-
sum[a] esse. Agite, insurgamus aduersus eum in prælium. 2
En paruulum dederam te inter gentes, ut uehementer de-
spectus esses. Superbia cordis tui seduxit te qui habitas in 3
petrarũ cauernis, & cuius habitatio in editis est, qui in cor-
de suo dicit, Quis me in terrã detraheret? Si in altũ ut aquila B
conscenderis, nidumq; tuum inter astra collocaris, illinc te detraham, dicit DO-
MINVS. Si fures in te uenissent, populatoresq; nocturni, quomodo esses exci-
sus? an non quantum satis sibi fuisset, furati essent? Si uindemiatores uenissent
in te, an non racemos aliquos reliquos fecissent? Quomodo peruestigata sunt
[ea quæ sunt] ipsius Esau, & thesauri eius perquisiti? Ad terminum usq; mittent C
tibi socij tui & confœderati, seducẽt te, & præualebunt contra te hi, quibus cum
tu pacis fœdere iunctus es: panis tuus sub te uulnus ponet, nulla est in eo pru-
Esa.29.c dentia. An † non illa die (dicit DOMINVS,) perdam sapientes de Edom, &
prudentiam de monte Esau? Qui in te (ô Theman) animi corporisq; uiribus
ualent, formidabunt, eo quod occidione excindetur quisq; è monte Esau. Pro- D
pter uim & iniuriam qua affecisti fratrem tuum Iacob, pudor te obteget, excin-
derisq; perpetuò. Eo enim tempore, eo inquam tempore, quo hostes alieni ex-
ercitum eius captiuum abduxerunt, tu ex aduerso stabas: quumq; exteri portas
eius essent ingressi, superq; Ierusalem sortem eduxissent, tu quoq; ceu unus ex
Docet à quibus caueant. eis eras. Ne conspiciaris in die fratris tui,[b] in die inquam, quo aliena ei [accede-
rint,] neq; læteris eo die quo filijs Iuda suus interitus [ueniet:] neque magnifice
glorieris ore tuo, quum adflictio [ingruerit.] Ne uenias in portas populi mei D
quo die ipsi intereunt: ne inquam conspiciendum te præbeas quum mala ipsis
[ingruunt,] quoq; die intereunt: neq; inijciamur [manus tuæ] in exercitum eius
quum aderit dies eius ut perdatur. Ne steteris in biuio, ut eos qui ex eis euase-
runt, interimas: neque concludas eos qui ex eis reliqui facti sunt, in die quo [ab
hostibus] anguntur. Prope enim est dies DOMINI super omnes gentes quem-

a Huiusmodi scilicet mandatis.

Amplificat eorũ uastationem per cõparationem: Nihil reliquum facient in te, tota uastaberis.
Mittent auxiliares, scilicet copias.
Largitiones tuæ quas confœderatis misisti, damno te afficient, tam abest ut auxilio tibi fuerint.

b Eb. In die peregrinitatis aut alienitatis ipsius.

admodum fecisti, fiet tibi: talio quæ tibi debetur, recidet in caput tuum. Quo- *Apostropha ad filios Israel.*
F niam sicut [uos] qui estis in monte sancto meo, bibistis, sic quoq; bibent omnes
gentes, idq; iugiter: bibent inquam, & deglutiet, eruntq; ac si nunquam fuissent.
At in monte [meo] Zion [c]reliquiæ supererunt quæ seruantur, & sanctuarium
[quoddam,] & domus Iacob eos occupabit, qui ipsam antea occupauerant. Erit
præterea domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, domus uero Esau stipula
erit, exardescentq; in eos, & deuorabunt eos, nec supererunt reliquiæ domui Esau,
G quoniam DOMINVS loquutus est. Occupabunt item Austrum, nempe mon-
tem Esau, & decliues [b]campi Palestinos: possidebunt etiam campos Ephraim, et
campos Samariæ, Beniamin autem [c]Gilead. Migratio huius exercitus filiorum
Israel, qui sunt inter Chananæos usq; Zarpha. Migratio autem Hierosolymorum
quæ est in Sepharad, possidebunt ciuitates australes. Et seruatores ascendent in
montem Zion, ut iudicent montem Esau, regnum autem erit DOMINI.

c Ebr. Euasio.

b Loca humiliora terræ Iudaicæ Palestinos occupabunt.

c Supple possidebit.

Ionas propheta.

CAPVT I.

Expositio est aut narratio historica gestæ rei. Qualiter Ionas officium à domino demandatum detrectarit, & postea periculo admonitus exequutus sit.

A ACTVM est uerbum DOMINI ad Ionam filium Ami-
thai in hunc modum, Surge, uade in Niniuen urbem ma-
gnam, & [a]clama contra eam, ascendit enim conscelleratio
eorum ante conspectum meum. Surrexit igitur Ionas ut fu-
geret in [b]Tharsis à conspectu DOMINI, descendensq; Ia-
pho, nauem euntem in Tharsum reperit, & dato naulo eius
conscendit in eam, ut cum illis ueniret Tharsum. DOMI-
NVS autem excitabat uentum magnum in mari, factaq; est ingens tempestas in
B mari, ita ut cogitare [quispiam posset] nauem esse confringendam. Timuerunt ergo
nautæ, clamaueruntq; quisq; ad deum suum, eiecerunt etiam arma quæ in naui erant
in mare, ut [nauis] hisce leuaretur. Porrò Ionas ad carinæ latera descenderat ia-
cens & dormiens. Accedens autem gubernator nauis ad eum, dixit, Quid tu hic
stertis? surge inuoca deum tuum, an forte sese deliberaturus sit de nobis deus, ne
pereamus. Dixerunt autem quisq; ad proximum suum, Agite, sortiamur, ut co-
C gnoscamus cuius gratia periculum illud nobis [accidat.] Ductis itaq; sortibus,
sors in Ionam cecidit. Dixerunt ergo ad eum, Indica quæso nobis, unde sit no-
bis hoc malum. Quid est tibi negotij? & unde nam uenis? aut quæ patria tua?
ex qua gente es tu? Respondit eis, Ebræus sum ego, & [c]timeo DOMINVM
deum cœli, qui & mare & continentem fecit. Timuerunt autem uiri isti ingen-
ti timore, dixeruntq; ad eum, Cur istud fecisti? (nouerant enim uiri illi eum à fa-
cie DOMINI fugisse, siquidem illis indicauerat,) dixerunt ergo ad eum, Quid
tibi faciemus ut nobis tranquillum fiat mare? nam mare magis magisq; incre-
scebat ac æstuabat. Dixitq; ad eos, Tollite me, & in mare me abijcite, tum tran
quillum fiet uobis mare: noui enim propter me esse hanc tempestatem magnam
D quæ uobis imminet. Conabantur autem uiri illi nauem remigando ad terram
subducere, neque potuerunt, quod mare magis magisq; contra eos efferebatur.

a Alij prædica.

b Tharsis alij mare Mediterraneum intelligunt.

c Timeo, id est, colo: nam timor domini uerus est cultus.

Clamantes itaq; ad DOMINVM, dixerunt, Ne quæso pereamus DOMINE [b]
istius hominis gratia, neq; nos sanguinis innoxij reos agas, tu enim DOMINE
quod uoluisti, fecisti. Accipientes igitur Ionam, deiecerūt eum in mare, cōstititq;
mare ab æstu suo. Viri autem illi timuerunt DOMINVM ingenti timore, quin
& sacrificia DOMINO sacrificarunt, ac uota nuncuparūt. Porrò DOMINVS
Matt.12.c piscem magnum præparauit, qui deuoraret Ionam, †fuitq; Ionas in uisceribus
16.a piscis tribus diebus & tribus noctibus.

b Eb. In uita istius hominis, & ne des super nos sanguinem innoxium.

Luc.11.d
1.Cor.15.a

CAP. II.

Carmen gratulatorium pro beneficio à domino exhibito.

ORauit ergo Ionas de uisceribus piscis ad DOMINVM deū suū, dixitq; A
Psal.119.a Ex angoribus meis ad DOMINVM †clamaui, & annuit mihi.
De uentre inferorum uociferabar, & tu exaudiebas uocem meam.
Deiecisti me in profundū in cor maris, ut fluuius me circundaret, omnes flu- B
ctus tui undæq; tuæ super me transirent.
Cogitabam ego, abiectum me esse à conspectu oculorum tuorum, uerunta-
men rursus templum sanctitatis tuæ uidebo.
Psal.68.a Circundederant me aquæ usq; ad animam, abyssus circunquaq; me conclu- C
serat, carectum implicitum erat capiti meo,
Ad fissuras montium descenderam, terra uectibus suis perpetuò me [conclu-
serat,] tu autem ab interitu uitam meam reduxisti ò DOMINE deus.
Quum fermè animam agerem, memor fui DOMINI, uenitq; oratio mea ad
templum sanctitatis tuæ.
Qui obseruant [a] funes uanitatis, beneficentiam suam derelinquunt. D
Ego autem uoce gratulatoria tibi sacrificabo, quæq; uoui persoluam: ipsa sa-
lus DOMINI est.

a Alij legunt, uanissimas uanitates.

CAP. III.

Rediuiuus Ionas, functioniq; suæ restitutus, iuxta imperium domini prædicat. Exemplum hic ueræ pœnitentiæ.

MAndauit autem DOMINVS pisci, & euomuit Ionam in aridā. Factusq; A
sermo DOMINI secundo ad Ionam in hunc modum, Surge, uade in Ni
niuen ciuitatem magnam, & prædica in ea prædicationem quam sum ad te lo-
quutus. Ionas igitur surrexit, & abijt in Niniuen iuxta uerbum DOMINI. Por
rò Niniue urbs erat magna [a] deo, trium dierum itinere. Cumq; cepisset Ionas in
gredi urbem itinere diei unius, clamauit & dixit, Adhuc intra quadraginta dies B
Matt.12.d Niniue subuertetur. †Crediderunt itaq; ciues Niniuitæ deo, & ieiunio indicto
Luc.11.c à magno ad paruum usq; saccos induerūt. Peruenit res hæc ad regem Niniues,
qui de solio suo consurgens, paludamento suo à se posito, saccū induit, & in pul
uere sedit. Ad hæc quoq; per urbem Niniuen ex decreto regis & magnatum pu C
blico edicto proclamauit in hanc sententiam, Neq; homo neq; iumentū, neq; ar
menta neq; greges quidquam gustent, neq; pascantur, & aquam ne bibant, quin
saccis operiantur & homines & iumenta, strenueq; clamitent ad deum, conuer-
tātur deniq; quisq; à uia sua mala, & à uiolētia ac iniuria quæ est in manibus eo
Iere.18.b. rum. Quis scit si conuertatur deus & pœnitudine ducatur, auersus à furore iræ D
Ioel 2.c suæ ut non pereamus? Vidit itaq; deus opera eorum, nempe quod à uijs suis ma
lis auersi essent, & deus quoq; pœnitentia ductus est super malo quod illis infer
re decreuerat, & non intulit.

a Alij dei legunt, non erat duntaxat hominum iudicio magna sed dei quoq;.

CAP. IIII.

Natura & clementia dei erga creaturas suas hoc capite ostenditur, rursus quàm tumida caro etiam in sanctißimis hominibus, quæ sibi consultum uult cum iactura proximorum.

DOluit hoc Ionæ, idq; admodum uehementer, iratusq; cum DOMINO ex A
Psal.85.a postulauit ac dixit, Quæso DOMINE, an nō hoc est quod dixi dū adhuc
Ioel 2.c in terra mea essem? & ob id fugā in Tharsis maturaui, q̄d †nouissem te deū esse

propensum ad misericordiam, misericordem, longanimũ, & multæ beneficen-
B tiæ, tum deniq; talem quem mali pœniteat. Tolle igitur quæso DOMINE à me
animam meam, quoniã ut moriar quàm ut uiuam satius mihi fuerit. Dixit ergo
DOMINVS, Nũ iuste tibi irasci uideris? Egressus est itaq; Ionas ex urbe, seditq;
ad Orientem ciuitati, fecitq; sibi eodem loci tugurium, seditq; sub illo in umbra,
quousq; uideret quid urbi accideret. Parauit autẽ DOMINVS deus[a] kikaion,
quæ ascendit super Ionam, ut umbrã capiti eius faceret, ut eriperet eum ab adfli-
C ctione sua. Lætatus est autem Iona de kikaion magno gaudio. Parauit ergo
deus, quum postero die aurora exoriretur, uermem quendam, qui kikaion læde
ret ut exaresceret. Orto autem sole, adduxit deus Eurum torrentem, ut sol feriret
caput Ionæ, ut penè exanimatus, animo suo mortem postularet, dicens, Mori
quàm uiuere satius mihi fuerit. Dixit itaq; deus ad Ionam, Num iuste tibi uide-
D ris irasci propter kikaion? Respondit, Iusta est ira mea, ut etiam mori [cupiam.]
Aitq; DOMINVS, Tu parci cupis kikaion, pro quo nihil laboris insumpsisti,
neq; illud enutriisti, quod intra unius noctis spatium enatũ, intra unius diei spa
tium periit, & ego à Niniue urbe tam magna malũ non depellerem, in qua sunt
supra duodecim myriades hominũ, quorum nullus inter dexteram suam & si-
nistram discernit, deinde & iumenta multa?

a Quum nemo certi quid dicat de kikaion, uocem Ebraicã reliqui. Virgultum quoddã est, quod in tantũ excreuit ut Ionæ umbram faceret.

Micheas propheta.

CAPVT I.

Sermo est criminatorius, in quo & Israelitis & duabus tribubus ob ingentia eorum flagitia extremum interitum minatur.

A
SERMO DOMINI, qui factus est ad Micheam Morasthi- *Titulus.*
ten, in diebus Iotham, Ahas & Ezechiæ regum Iuda, quem
contemplatus est cõtra Samariam & Ierusalem. Audite po- Exordiolũ
puli uniuersi, attẽde terra & quidquid in ea est, sitq; DOMI Isa. 26.d
NVS deus testis contra uos, dominus inquã de palatio san
ctitatis suæ. Ecce enim DOMINVS egreditur de loco suo, Propositio
B & descendens super excelsa terræ calcabit. Sub illo montes
colliquescent, & ualles sese discident, perinde ac cera à conspectu ignis, & sicut
aquæ quæ impetu quodam in præceps labuntur. Propter defectionem Iacob Causæ.
uniuersum istud [eueniet,] & propter peccata domus Israel. Quod nam est sce- Subiectio.
lus Iacob, an non Samaria? & quæ excelsa Iuda, an non Ierusalem? Redigam
igitur Samariam in agri aceruum, & in plantationes uineę, & impellam lapides
eius in uallem, fundamentaq; eius reuelabo. Ad hæc sculptilia eius contunden-
tur, & omnes mercedes eius igne exurentur, & omnia[a] idola eius uastabo, quo-
C niam de mercede scorti collegit, ad mercedem ergo scorti redigentur. Hanc ob Docet in se quid faciendũ sit ipsis.
rem plãgam & ululabo, incedam lacerus & nudus, edamq; planctum ut draco-
nes, & luctum ut iuuenes struthiones. Quoniam plaga eius desperata est, pertin
get enim ad Iudam, peruenitq; usq; ad portam populi mei usq; Hierosolyma.
In Gath ne nuncietis, omnino ne ploretis, propter domum[b] Aphra in puluere te
uolutato. Transi[c] quæ habitas in Saphir turpiter pudefacta. Non egressa est ha
bitatrix Zaanan ad luctum, Beth Ezel accipiet à uobis stationem suam. Quo-
niam

a Eb. Molestias eius: dicuntur idola molestiæ, & reuera aliud nihil sunt.
b Nomina fingit pro re nata, sed paranomasia est in Ebraicis dictionibus, quæ reddi non potest.
Aphra puluerulẽta.
Saphir pulchra.
Zaanan quæ exit uel munit.
Ezel quæ uicina est.
c Eb. Vobis.

niam doluit propter bonū habitatrix Maroth, quodq; malū à DOMI- D
NO ad portam Ierusalem descenderit. Iunge currū ad equos uelocissi-
mos tu habitatrix Lachis, quæ prima occasionem peccandi præbuisti fi
liæ Zion, in te enim deprehēsa sunt scelera Israelis. Idcirco dabis [b]missi
lia ad Moreseth [quæ est] Gath, domus Achsib ad mendacium regibus
Maresa patria prophetæ. Israelis. Ad hæc depopulatorem tibi adducam habitatrix Maresa, ad
Adullam usq; ueniet [e]gloria Israelis. Calua reddere & tondere super
filios tuos delicatos, profer caluitium tuum sicut aquila, quoniam à te
transmigrabunt.

CAP. II.

Oratio noua, in qua misere perdendos dicit Israelitas, & iniustitiā eorum taxat, quorum tota uita sit in oppreßione pauperum.

VAe his qui cogitant uana, qui facinora praua patrāt in cubilibus A
suis: prima luce designant illud, quandoquidem uiribus pollent.
Concupiscunt agros & rapiunt, domibus inhiant & auferunt eas, uim
inferunt cuiq; & domui eius, cuiquā inquam & hęreditati eius. Idcirco
sic dicit DOMINVS, En ego quoq; contra familiā istam malū cogito,
unde ceruices uestras subducere non poteritis, neq; incederis elati, tem
pus malum est. Die illo sumet [quispiam] de uobis [a]dicteriū, & plāget B
planctu lugubri, dicēs, Vastando uastati sumus, partē populi mei com
mutauit, [b]quomodo quod ablatum est mihi uendicabo? agros nostros
[c]distribuit. Proinde non erit qui funem in sortem tibi proijciat in con-
gregatione DOMINI. Ne [d]propheretis, prophetabunt, non propheta
bunt illis, ne apprehendat eos ignominia. *An non dictū est à domo Ia
cob, Nū breuis factus est spiritus DOMINI? Num ista sunt studia eius?
An non uerba mea bona sunt his qui recte incedunt? Equidem [e]non C
adeo pridē populus meus hostis in morem insurrexit, è regione ueste
& pallio impetuose spoliabāt eos qui secure pręteribant, ut illis sit [f]qui
bello redeunt. [Ad hæc] mulieres populi mei è domo delicata eiecistis,
abq; infantibus eius honorē meum abstulistis, idq; perpetuò. Surgite,
& ite, non enim erit [g]hæc requies, eo q, [h]polluta est corruptaq;, & funis
nimium intentus. Si uir essem [i]spiritū sequens, & mendacium [k]concin D
nans, prophetaremq; tibi de uino & sicera, propheta essem pro hoc po
pulo. Congregans [l]congregabo uniuersum te Iacob, & omnino colli
gam reliquias Israelis, comprimā eas in unū ut oues Bozra, ut gregem
in septo suo, tumultuabuntur præ hominibus. [m]Ascendit perruptor an
te eas, erūpent, & transibunt per portā, exibūtq; per eam, [n]rexq; eorum
ante eas trāsibit, & [imminebit] DOMINVS capitibus eorū.

CA. III.

Oratio quæ hic incipit, temporibus Ezechiæ dicta, deinceps per tria capita durat. Criminatoria est, contra proceres utriusq; regni. Interserit quædam de regno Meßiæ.

Contra prauos magistratus.
POrrò dixi, Audite quæso capita Iacob, & tyranni domus Israelis, A
An non [conueniebat] uos ius & æquum nosse? Qui bonū oditis,
malum uero diligitis: qui pellem eorū ab eis diripitis, atq; carnē eorum
ab ossibus eorum. Qui scilicet carnem populi mei deuorauerunt, & de
traxerunt pellē eorū ab eis, atq; ossa eorū nudarunt: quin & frustillatim
explicant ceu [posituri] in ahenū, & ut carnē in ollam. Tum clamabūt
ad DOMINVM, sed non respondebit eis, quin faciē suam eo tempo-
Contra falsos prophetas.
re abscondet, quemadmodū & ipsi malitiæ suæ studuerūt. Sic dicit DO B
MINVS contra prophetas seducentes populū meū, mordent dentibus
suis, & pacē pollicētur: ijs uero qui in os eorū nihil iaciunt, bellū denun

b Aliàs munera.
Moreseth, Achsib, ficta nomina ad rem præsentem.
e Gloria Israelis uidetur poni pro ignominia per antiphrasim, uel gloria Israelis longe exulabit.

a Vel, celebre carmen uel parabolam.
b Vel sic, quomodo mihi mea aufert? agros nostros quę nobis reddi deberent, ipse distribuit.
c Dominus scilicet per hostem Assyrium.
d Ebr. Ne stilletis: sic impij loquebātur prophetis: dicit ergo dominus, Stillabunt, id est, omnino prophetabunt: iam corrigit, imò præstaret, ut illis hominibus nihil prophetarent, nam nihil inde quàm ignominiam referunt.
* Quæstionem quæstione refellit, An non uos freti misericordia dei, sic dicitis, Deus misericors est, nō perdet nos. Sed promissiones meæ non firmæ sunt cum impijs, sed cum his qui pij sunt. Ergo uana ista fiducia nihil efficietis. Alij aliter legunt, ut propheta ista omnia asserat.
e Ebr. Heri aliqui legunt ex opposito.
f Alij legunt, ut qui bello capti sunt.
g Hæc, scilicet terra, quia euomet uos propter flagitia, ut in ea quiescere ac manere non poteritis.
h Potest etiam legi, pollutio corrumpet.
i Spiritum, nempe malum.
k Potest legi in tertia persona, Si quispiam esset qui iactaret spiritum, & mendacia concinnaret, is propheta esset uobis idoneus & gratus.
l In persona dei loquitur.
m Ascendit, id est, in expeditione est hostis.
n Potest etiam legi, Malcham eorum, idolum eorum.

ciant. Idcirco nox uobis uice uisionis irruet, tenebręq́ pro diuinatio- Pœna pseudoprophetarum.
ne. Et occũbet sol super prophetas illos, diesq́ super eos obtenebrescet.
Pudefient uidentes, & diuini erubescent, superũ mentũ omnes ipsi ob-
C uoluent, quia non est qui ex deo respondeat. Veruntamen ego uirtu Officiũ ueri prophetæ.
te spiritus diuini plenus sum, iudicio & fortitudine, ut annũciem ipsi Ia
cob defectionẽ suam, & Israeli peccatũ suum. Audite quæso istud capi-
ta domus Iacob, & tyranni domus Israelis, qui à iusto & æquo abhor-
rent, & quidquid rectũ est peruertunt. Aedificans Zion in sanguinibus
D & Ierusalẽ in iniquitate. Principes eius pro munere ius dicunt, & sacer Ezec. 22. f
dotes eius pretio docent: prophetæ eius pro pecunia diuinabant, inte- Soph. 3. a
rim DOMINO innixi, dicunt, An non DOMINVS est inter nos? nec
pertinget ad nos malum. Idcirco uestri †gratia Zion ut ager arabitur, & Ierem. 26. f
Ierusalem aceruus [lapidum] erit, mons deniq́ templi in excelsa saltus
redigetur. CAP. IIII.

De restitutione Israelis hostiumq́ pœna.

A FVturũ est postremis †diebus, ut mons domus DOMINI præpare- Isa. 2. a
tur in uertice montium, eleueturq́ ipse supra colles, confluantq́ ad
eum populi. Tum ibunt gentes multæ, & dicent, Agite, ascendamus in
montẽ DOMINI, & ad domum dei Iacob, is nos uias suas docebit, ut
in semitis eius ambulemus, quoniã lex è Zione egredietur, & uerbum
DOMINI de Ierusalẽ. Et iudicabit inter populos multos, gentesq́ for
tes & procul dissitas arguet, ut gladios suos in uomeres concidant, &
B lanceas suas in falces, nec geret gens contra gentẽ gladiũ, neq́ ultra bel
lo asuescẽt, sed quisq́ sub uite sua ac ficu sua sedebũt, nec erit qui exter-
reat, quoniam os DOMINI exercituũ loquutum est. Etenim omnes
populi ibũt, quisq́ in nomine dei sui, nos aũt in nomine DOMINI dei
nostri ibimus in omne æuũ. In die illa dicit DOMINVS, colligã clau-
dicantẽ & ultra eiectam, eamq́ quã adflixi cõgregabo. Claudicantem
†faciam ut sint reliquiæ, et procul propulsam, ut sit gens robusta, regna Soph. 3. d
C bitq́ DOMINVS in monte Zion, ex hoc [tempore] in sæculũ usq́. Et Luc. 1. c Dan. 7. a
tu ᵃturris gregis, propugnaculũ filiæ Zion, usq́ ad te ueniet, ueniet in-
quam imperiũ pristinũ, regnum filiæ Ierusalẽ. Cur igitur uocem edis
querulam? Num rex in te nullus est? an consiliarius tuus perijt? q́ te do
lor ut parientem fœminam apprehẽdat. Dole & gemitũ ede filia Zion
ut parturiens, quoniam iam egredieris ex urbe, & habitabis in agro, Ba
bylonẽq́ peruenies, illic liberaberis, illic redimet te DOMINVS è ma-
nu hostiũ tuorum. Nũc quidẽ cõgregatæ sunt aduersus te gentes mul
D tæ, quæ dicunt, Hypocrita fuit, hinc cum uoluptate ᵇaspicient oculi no
stri Zionem. Ipsi tamen non cognoscunt cogitationes DOMINI, neq́
consilium eius intelligunt, q́ cõgregabit eas ut manipuli in aream [so-
lent.] Surge et extere, ô filia Zion, quoniam faciam cornu tuum ferreũ, Apostropha ad filios Israel.
& ungulas tuas faciam chalybeas, ut conteras populos multos, & dedi
ces DOMINO opes eorum, & substantiã eorum dominatori uniuer-
sæ terræ. *ᶜAccingere nunc & tu filia latronis, quæ nos obsidione cin-
xit, uirgaq́ maxillam iudicis Israelis percussit. CAP. V.

Redit ad descriptionem regni Christi.

A ET tu †Bethlehem Ephrata, paruula quidem es inter chiliarchias Iu Matth. 2. a
da, ex te [aũt] prodibit mihi q dominator sit in Israele, & exitus eius Ioan. 7. f
à sæculo, à diebus æternis. Propterea permittet eos ad tẽpus quo partu- Tristia lætis miscet.
riens pariat, & reliqui reuertantur ᵈiuxta filios Israelis. Porrò stabit &
pascet

Locus Anabaptistis maxime et imprimis usitatus.

a Alij relinquunt proprium turris eder & ophel. Vide de hoc loco, Gen. 35.

b Scilicet adfligi & abduci.

* Apostropha ad Babylonios, subito autem mutatur persona secunda in tertiam.

c Alij legunt, lacerate. Hieronymus uastaberis.

d Potest etiam legi, cum filijs.

pafcet in fortitudine DOMINI, & in magnificētia nominis DOMINI dei fui.
Et fedebunt, quoniā tum ufq; ad fines orbis proferetur. Eritq; is pax, quū Affur B
uenerit in regionē noftram, quumq; palatia noftra calcauerit, excitabimus cōtra
ipfum [b] feptē paftores, & octo principes homines. Qui [c] deuaftabūt terrā Affyriā
gladio, & terrā Nimrod enfibus fuis, et liberabit ab Affyrio dum uenerit in terrā
noftrā, & quum calcauerit terminos noftros. Erunt deniq; reliquiæ Iacob in me
dio populorū multorum, ut ros à DOMINO, ficut ftillæ fuper herbā quæ homi C
nem non expectant, nec filios hominū præftolātur. Erunt inquā reliquiæ Iacob
inter gentes, in medio populorū multorū ueluti leo inter animalia fyluestria, &
ut leunculus inter greges ouiū: qui quum tranfit, proculcās & difcerpens, nemo
eft qui eripiat. Alta erit manus tua fuper hoftes tuos, omnesq; inimici tui excinden
tur. Fiet & hoc in die illa, dicit DOMINVS, ut excidā equos tuos è medio tui, & D
perdā quadrigas tuas. Excidam urbes regionis tuæ, & demoliar cunctas muni-
tiones tuas. Excidā maleficos è manu tua, nec erūt in te aftrologi. Excidā fculpti
lia tua, & ftatuas tuas è medio tui, ne ultra opus manuū tuarū adores. Lucos tuos
è medio tui euellam, & urbes tuas delebo. Perfequar in ira & furore meo ultio-
nem contra gentes, quæ non aufcultauerunt. CAP. VI.

b Quidā (&) expo-nunt expofitiue, fe-ptē paftores, qui ro-bore præftabūt octo ducibus.

c Vox ipfa raa pafce re fignificat, fed hic in malam partem & contrariam accipi-tur.

Noua oratio incipit, continet actionem iniuriarum. Deus expoftulat cum populo fuo de ingratitudine. Commemorat beneficia fua in illum collata, quibus dum non refpōdet, merito fit puniendus.

Mandatum domini. Exequitur propheta.

AVdite quæfo quæ DOMINVS dicat. Surge & litiga cum montibus, & au A
diant colles uocem tuam. Audite montes actionem DOMINI, & firmiffi
ma terræ fundamenta, quoniam lis eft DOMINO cum populo fuo, & contra
Ifraelem fefe argumētis tuebitur. Popule mi, quid feci tibi? aut qua nam re mo-
leftus tibi fui? Refponde aduerfus me. Quod eduxi te de terra Aegypti, & de do
mo feruitutis te redemi, quod mifi ante te Mofen, Aharonem & Mariam? Popule
meus, recordare quæfo quid *[contra te] confultarit Balak rex Moabiticus, &
quid ei Bileam filius Beor refponderit, à Sitim in Gilgal ufq;, ut cognofcas iufti-
tias DOMINI. Quare occurram DOMINO, incuruúsne incedam coram deo B
excelfo? Num in confpectum eius ueniam cum holocauftis, uitulis fcilicet an-
niculis? Num placent deo mille arietes, aut decies mille torrentes olei? Num da-
bo primogenitum meum pro expiatione fceleris mei? aut fructum uentris mei
pro hoftia peccati animæ meæ? [a] Indicauit tibi ô homo, quid bonum fit, &
quid à te requirat DOMINVS, nempe, facere iudicium, diligere benignitatem,
& fubmiffum ambulare cum deo tuo. Vox DOMINI clamabit ad ciuitatem, C
quiq; ratione præditus eft, [b] uidebit nomen tuum. Audite uirgam, & eum qui
eam decernit. An non adhuc eft thefaurus impius in domo impij? & Epha per-
exiguum quod [c] exofum eft? Num [d] mundus ero cum bilance iniqua? & cum
facculo in quo funt lapides fraudulenti? [Vrbis] iftius diuites pleni funt iniu-
ria, & habitatores eius loquuntur mendacium, lingua dolofa eft in ore eorum.
Quin & ego infirmabo te cædendo, & deuaftando propter peccata tua. Tu D
† comedes, & non fatur eris, depreffioq; tua erit in medio tui. [e] Accedes, nec fer
uabit: quod fi feruauerit, tradam gladio. Seminabis, at nō metes: [f] calcabis oleas,
nec ungeris oleo: & muftum, at uinum non bibes, [g] Obferuat diligenter ftatu
ta Amri, & omne opus domus Achab, & in confilijs eorum ambulaftis, ut red-
derem te defolatam, & habitatores eius darem in fibilum, opprobriumq; popu-
li mei [h] portabitis. CAP. VIII.

Exod. 15. c

Videtur ironiā habere.

*Nu. 22. a 25. b

Quæftio cui per fubiectionem refpondetur. Aut dialogifmos.

a Supple dominus. Studere iuftitiæ & æquitati diceret Latinus, at nolui longius recedere à uerbis.

b Alij legunt, timebit.

c Exofum, fcilicet domino.

d Sic, fcilicet cogitandū erat iniuftis.

e Accedes ad uxorem, fed non prægnans erit.

f Calcabis repetitur per zeugma, uel fub intelligitur exprimes uel aliud uerbum.

g Obferuat quifpiā, uel imperfonaliter obferuatur

h Hoc eft pudefietis.

Sequitur pœna

Deut. 28. d Agg. 1. b

Mutatur fubinde perfona.

Nouus fermo in genere iudiciali, adcufat eorum fcelera, minatur pœnam, in fine læta promittit.

A HEu me, fit enim mihi, ut dum colliguntur fructus æstiui, & racemationem facientibus in uindemia, non est botrus qui edatur, præcocem fructũ auet animus meus. Perijt benignus de terra, nec est (a inter homines) æqui rectiq; [studiosus,] uniuersi ipsi sanguini insidiantur, quisq; fratrem suum ad b necem uenatur. Ad malum manuum suarum diligenter sunt intenti, princeps postulat, & iudex in reddendo est, & magnus [aliquis] corruptelam animi sui loquitur, & hi complicauerunt eam. Qui inter eos optimus, est spinæ similis: & qui rectus, sepi ex spinis contextæ spinosior. Dies speculatorũ tuorum, uisitationisq; tuæ uenit,

B tum erit c perplexitas eorũ. Ne credatis uos amico, neq; in duce spem collocetis: ab ea quæ in sinu tuo iacet, fores oris tui obserua. Quoniã filius uilẽ habet patrẽ, filia uero auduersus matrẽ suam, nurus aduersus socrũ suam insurgit, & inimici cuiusq; domestici eius. Ego uero ad DOMINVM spectabo, & sperabo in deũ salutẽ meam, deus meus me exaudiet. Ne læteris inimica d mea q; cecidi, resurgã: & si in tenebris sedero, DOMINVS lux mea est. Indignationem DOMINI feram, quia ei peccaui, donec causam meam egerit, feceritq; iudiciũ meum, educet me in lucem, uidebo iustitiam eius. e Videbit quoq; inimica mea, quam et pudor operiet, ea scilicet quæ ad me dicit, Vbi est DOMINVS deus tuus? Oculi mei uidebunt eam, & nunc ut lutum platearum conculcabitur. Dies est ut reficiantur

C sepes tuæ, quo die f decretum procul erit. Dies illa usq; ad te ueniet, ab Assyria & ciuitatibus munitis, à munitione ad flumen usq;, à mari ad mare, & à monte ad montem. Vastabitur quoq; terra cum his qui in ea habitant, propter fructum studiorum suorum. Pasce populum tuũ uirga tua, gregẽ hæreditatis tuæ qui solus manet in sylua, pascantur in loco culto in Basanitide & Gilead iuxta pristinos dies. Iuxta dies quo egressus es ex terra Aegyptiaca, ostendam ei stupenda quædam. Videbunt gentes, & pudefient ab omni fortitudine sua, manum super os

D ponent, & aures eorum obsurdescent. Puluerem in morem serpentis lingent, ut quæ repunt in terra, & ex habitaculis suis contremiscent, ante DOMINVM deum nostrum pauebunt, & te timebunt. *Quis similis tibi, ô deus? qui tollis iniquitatem, & scelus transis, reliquijs hæreditatis suæ, non retinet iram suã perpetuò, quoniam delectatur bonitate. Reuertetur, & nostri miserebitur: subiget iniquitates nostras, & deijcies in abyssum maris omnia peccata eorum. Præstabis fidem [quam pollicitus es] ipsi Iacob, & bonitatem Abrahamo quæ patribus nostris à diebus priscis iurasti.

a Ebr. Non est inter homines rectus.
b Alij legũt, hæreni pro reti.
c Vel, confusio eorum.
d Eb. Additur mihi.
e Ludit in uerbo uidendi, Assyrij hostes uidebunt liberationẽ populi dei & pudefient, ac dolebunt. Electi liberati uidebũt perditionem hostium & gaudebunt. Nam idem dies dominici aduentus iucundus erit pijs, & hostibus formidabilis.
Alloquitur populũ dei, & mox dicit ad Assyrios, Ad te quoque ueniet.
f Decretum non dei, sed Assyrij aut Babyloniorum.
Duplex sensus. Pudefient à fortitudine & potentia sua hostes dei, quum uidẽt se nihil posse efficere. Vel à fortitudine dei qua suos tueatur, à fortitudine eorum, scilicet Iudæorum quam deus eis præstitit.

Princeps, iudex, præses religionis catenã complicãt.
Matt. 10. c
Quid in tantis malis faciendũ, quẽ se uertere debeat pius.
Apostropha ad Assyrios.
Iterũ loquitur propheta in persona populi adflicti.
Docet formã precationis, quid faciendum ijs qui adfliguntur.
Subinde mutantur psonæ. Iam alloquitur populum, mox facit deũ loquentem.
Digito laudũ compescent.
Act. 10. g
*Iam iterũ alloquitur deũ, et mox persona mutata, laudat deum, ut spem populi erigat.

Nahum propheta.

CAPVT I.

Literæ aut tabulæ feciales, denunciantes bellum Assyrio, quod gessurus est deus contra ipsum, quomodo perdendus, quibus ex causis.

A NVS [aduersus] Niniuen, libellus propheticus Nahum Elkesæi. Deus inique ferens iniurias, et ultor DOMINVS, ultor inquam DOMINVS, & a uehemẽs, ultor DOMINVS in hostes suos, & iniuriarũ memor aduersum hostes suos. DOMINVS longanimis, et pollens uiribus, at neutiquam impunita [scelera] dimittens. DOMINI uia per turbinem et procellam [est,] nebulæ autem puluis pedum eius. [Qui] statim

a Ebr. Vir furoris.

Titulus. Quis sit author belli.
Potẽtia dñi ostenditur.

statim ut increpitat mare, arefacit ipsum, omnesq; fluuios exiccat. Deformatur B
Basan & Carmelus, floridusq; Libanus deformatur. Montes ab ipso contremiscunt, & colles sese resoluunt. Terra se proripit ex illius conspectu, & totus orbis unà cum degentibus in eo. Sub eius excandescẽtia quis persisteret? in æstu nasi eius quis duraret? Calor ipsius cõflat in morem ignis, ut silices ab ipso dissoluantur. Benignus est DOMINVS, præsidium temporibus difficillimis, atq; cognitos habens præstolantes se. Diluuio superãte prorsus delebit locũ ipsius [Assyrij,] & efficiet ut tenebræ hostes suos insequantur. C

Vt seuerus est hostibus, ita suis benignus.

Apostropha ad Assyrios hostes.

Quid machinamini aduersus DOMINVM? semel perdet, non iteranda calamitas obrietur.

Causæ ostẽduntur.

Nam planissime ritu ueprium implicitarũ quum fuerint comessando referti, absumentur, ceu culmus ad plenũ torridus. Ex te profectus est praua machinans in DOMINVM, consultor deo & hominibus infestus. Ad hunc modum loquitur DOMINVS,

Apostropha ad populum dei.

si omnes integri [sint] quotquot fuerint, attondentur, & transibit. Etenim si adflixi te, posthac non adfligam. D Et nunc quidem uirgam istius à te confringam, uincula q; tua disrumpam.

Iterũ redit ad Assyriũ minitans.

Porrò de te DOMINVS mandata iniunxit, Non feretur ex nomine tuo in posterum, ex deorũ tuorum æde tollam statuas & signum fusile, uertamq; in tuum sepulchrum, nam ignominiosus eris.

Epinicium. Esa. 52. b Roma. 10. c

En per montes † læti nuncij pedes pacem prædicantis. Feriare ô Iuda ferias tuas, persolue uota tua, non enim te superabit posthac deo & hominibus infestus, totus confectus est.

CAP. II.

Iubet ut Assyrius sese accingat, & occurrat hosti Babylonico, qui iam adsit.

Niniue obsidenda.

Ascendit dissipator ob oculos tuos, obsessum urbem uallatam. Lustra uias, A obfirma lumbos, omnibus modis instrue copias. Etenim DOMINVS abstulit arrogantiam Iacobi, quemadmodum ut Israelis arrogantiam, siquidem direptores diripuerunt eos, & propagines eorum corruperunt.

Prosopographia exercitus oppugnantiũ.

Parma heroũ illius rubet, uiri militares purpurati sunt, currus expeditionis eius tempore uelut ignis facium, ut abietes concutiantur. In uicis tumultuabuntur currus, in plateis inter se collidentur, ut aspectum [præbeant] lampadarum, & ritu fulgurũ discurrant. B Memores erunt [imperij] fortes eius, prosternentur in agmine suo, festinabũt ad murum istius [Niniues,] & iam paratæ sunt machinæ. Portæ fluminum apertæ sunt, ipsumq; palatium dissolutũ est. Munitio firmissima denudata est atq; sublata, ancillæ autem istius imitantur uocem turturum, & suis pectoribus pertunduntur.

Ad deferentes Niniuen.

Cæterum Niniue ab antiquo fuerat uelut aquatica piscina, nunc ipsi C diffugiunt. State, state, sed nemo respicit.

Ad uictores sermo.

Diripite [igitur uos] argẽtum, diripite aurũ, repositis enim opibus nullus est modus, onusta est rebus quibusq; charissimis.

Sarcasmos in tyrãnos. Esa. 13. b

Vacua est, euacuata est, lacerata est. Cor liquescit, tremor in genubus, ægritudo in omnium lumbis, faciesq; uniuersorum ollæ [speciem] contraxerunt. Vbi † nam lustrum leonum, & pascua iuuenum leunculorum, ad quæ conferebat se D leo [maritus] leænæ, ubi degebat catulus leoninus, nec quisquam turbabat? Leo [inquam] rapiens quantũ satis esset catulis suis, strangulans quoq; leænis suis, qui & rapina compleuit latibula sua, lustraq; sua laceris animantibus.

Alloquitur dñs Niniuen.

En me tibi [hostem,] inquit DOMINVS exercituum, comburam currum istius per fumum, tuosq; leunculos deuorabit gladius: tuam uero lacerationẽ auertam à terra, nec audietur ultra uox nunciorum tuorum.

Subito mutatur persona.

CAP. III.

Prosequitur institutum sermonem de occasu Niniues, apte iam interserens flagitia, ob quæ potentissimum regnum diruatur.

Ezec. 24. b Scelera Niniue.

Hei urbem sanguinariã in uniuersum plenam mẽdacio & laceratione, [quæ A tamen] prædam haudquaq̃ reportabit.

Hypotyposis capię urbis.

Crepitus flagelli, sonus stridentis rotæ, equs salax, & exultans currus. Statim ut eques sustulit [brachium] coruscat gladius, fulguratq; cuspis. Multum sauciorũ, & ingens uis cadauerum, nec

modus est cadaueribus, adeò ut ruant per sua corpora. Propter multa probra meretricis uenustæ & gratæ, pollentisq; ueneficio, quæ gentes uendit artibus suis meretricijs, & nationes suis ueneficijs. En me tibi [hostem,] inquit DOMINVS

Causa excidij.

Allegoria insignis.

Esa. 47.c

B exercituum, qui subducam fimbrias tibi supra faciem tuam, & ostendã gentibus pudenda tua, regnisq; fœditatem tuam. Inijciam in te sordes, ac uilem reddã facturus te spectaculum. Itaq; fiet, ut quisquis te aspiciat, refugiat abs te, atq; dicet, Exoleuit Niniue, quis eius gratia iter suscipiet? unde quæremus tibi consolatores? An tu meliore sorte esses quàm No Amon, quæ sita est in fluminibus aquis circũflua, cuius propugnaculum mare, à mari etiam murus ipsius? Cuius robur Aethiopia & Aegyptus supra modum ualidum, Africaq; & Libes, [qui] sunt inter tua auxilia. Illa tamen in exilium ac captiuitatem abijt, illius infantes in om-

Exemplum Ninũ positũ capi.

C nium uicorum initijs allisi sunt. De grauissimis in ea uiris dedere sortes, omnes magnates eius uincti fuerunt compedibus. Tu quoq; inebriaberis, & eris obscurata, tu quoq; præsidium ob hostem quæres. Omnes munitiones tuæ similes erunt fici arboribus habentibus iam ficus maturos: quę si concutiantur, decidũt in os deuorantis. [a]Eccum populum tuum intra te effœminatum, profecto portæ regionis tuis pandentur hostibus, ignisq; deuorabit tuos obices. Haurito tibi aquas obsidionis, firma tuas munitiones, ingredere lutum, & subige argillam, instrue officinam lateritiam. Ibi quoq; ignis deuorabit, conficiet te gladius, deuo-

a Ebr. Ecce populus tuus, in medio tui mulieres. Præpara te obsidioni, ironice.

D rabit [autem] te more bruchi, onera te [hominibus] tanquam brucho, onera te tanquam locustis. Auxisti mercatores tuos supra stellas cœli, bruchũ [uidelicet] auolantem statim ut imperum cepit. Comatuli tui locustam referũt, ingenui tui attelaborum examen imitantur tempore frigido in sepibus confidentium, sed orto sole diffugientium, ut nesciatur locus eorum, ad quem peruenerint. Pastores tui dormituriunt, ô rex Assyriorum, iacent heroes tui, dispersus est populus tuus per montes, & nemo recolligit. Neq; leue est uulnus tuũ, sed acerba plaga tua, quotquot casus tuos fama perceperint, plaudent super te manibus. Ad quẽ enim non semper iniuriæ tuæ peruenerunt?

Appositio.

Habacuc propheta.

CAPVT I.

Querimoniam piorum ex carnis infirmitate exortam propheta proponit, cui dominus respondet, piosq; consolatur.

a Ebr. Onus quod uidit.

b Alij legunt, quis iudicium fert?

c Ebr. Iudicium eius ex ipsa ferre ipsum.

A RAVIS [a] prophetia, quam prophetauit Habakuk propheta. Quousq; DOMINE clamo, & nõ exaudis? uociferor ad te uiolentiam, & non seruas? Cur ostendis mihi molestiam, & facis ut aspiciam laborem, ut sint corã me uastatio & uiolentia? Est lis, & [b]iudicium sublatum est. Idcirco lex non uiget, nec efficacem executionem habet iudicium, quandoquidem iustum impius circumuenit, hinc est quod iudiciũ per-

Titulus.

Propheta sumit sibi personam piorum.

B uersum exit. Videte in†gentibus, & aspicite: admiramini & obstupescite, quoniã opus operabor in diebus uestris: quod si narretur, non credetis. Etenim ecce ego excito Chaldæos, gentem amaram & præcipitem, quæ longe lateq; in terra uagantur, ut occupẽt sedes nõ suas. Horrenda est & formidabilis [c]suo iure uiuens,

Responsio domini. Act. 13.E

quodq;

quodq; tulit refigens. Equi eius ueclociores sunt pardis, & auidiores lupis uesper
tinis: equites eius diffusi irruunt, equites eius è longinquo uenient, aduolant ut
aquila festina ad uorandū. Quisq; eorum ad hoc uenit ut uim inferat, quidquid C
eorum faciebus obijcitur, flaccidū fit, ut si uredo exufflisset. Ad hæc captiuos ut
arenam maris colliget. Regibus quoq; illudit, & tyrannos pro ridiculo habet, ri
det omnem munitionem, congerit pulucrem, & capit [b] eam. Tum mutato spiri
tu, [modum] [c] excedet & delinquet, robur hoc suum deo suo [adscribens.] An
non tu es ab initio DOMINE deus meus, sanctus meus? nō moriemur, DOMI
NE ad iudicium posuisti eum, & ad petram, ad protrahendū fundasti eum. Mun D
dus es oculis, quos minus malū cernere possis, nec laborē poteris aspicere, cur er
go aspicis præuaricatores, & dissimulas quum impius iustiorem se deuorat? Fa-
cis homines ut pisces maris, & sicut reptile quod ducem non habet. Cuncta ha-
mo trahuntur, colligitq; in sagenam suam, & in rete suum cōuerrit, & ob id gau
det & exultat. Idcirco sacra facit sagenæ suæ, & suffitum reti suo, quoniam in his
pars eius pinguior redditur, & cibus eius magis saginatus. An nō ob id euacuat
sagenam suam, & perpetuò gentes occidit, nemini q; parcit?

Apostropha ad deū, loquitur autem propheta. Redit ad querimoniā in persona infirmorū.

b Eam, subintellige munitionem.

c Vel, transibit limites æqui & iusti.

CAP. II.

Docet propheta se nihil dicturum nisi ex ore dei, ostenditq; quæ sit uera consolatio in omnibus adflictionibus, fide deo hærere & præstolari eius auxilium: ostendit simul quàm uani sint qui alijs rebus fidunt, & eorum pœnam.

SVper custodiam meam stabo, & statuam me in munitionem, & speculabor A
ut uideam quid in me [a] loquatur, & quid respondeam de disceptatione mea.
Respondit ergo mihi DOMINVS, & ait, Scribe uisionē, & clare explica [eam]
in tabulis, ut festinato & expedite pergat qui eam legerit. Visio enim adhuc ad
præfinitum tempus [erit,] & tum tandem efflabit, neq; fallet. Si distulerit, expe
cta eam, certissime enim ueniet, neq; moram nectet. Ecce arrogantis & fastuosi
animus nō est in sese rectus, iustus †autē in fide sua uiuet. Porrò uino æstuans
præuaricator est, uir arrogans nihil honesti faciet. Qui dilatauit uelut inferi anī
mum suum, & ut mors non satiatur, congregauit ad se omnes gentes, & congre
gauit ad se omnes populos. An nō isti omnes celebri & insigni sermone, de il- B
lo sumpto, utentur? quin & lepidis dicterijs & ænigmatis [insultabunt] ei, dicen
tes, Væ ei qui adauget non sua. Quousq; tandem? & qui adgrauat super se den-
sum lutum. An non subito insurgent qui te mordebunt, & euigilabunt qui te di
uexabunt, erisq; eis in cōculcationem? Quoniam tu spoliasti gentes multas, spo
liabunt ergo te quoq; reliquiæ populorum, ob sanguinem humanū, & uiolen-
tiam terræ & urbis, & omnium habitantium in ea. Væ inhianti lucro, idq; ma
lo domus suæ, qui collocat nidum suum in sublimi, ut à manu mala eripiatur.
Consilium cepisti ad ignominiam domus tuæ, quum trucidando populos mul C
tos in animam tuam peccasti. Siquidē lapis de pariete clamabit, & subscus ex ta-
bulato contra te testabitur. Væ ei qui ædificat urbem in sanguine, & instaurat
ciuitatem per iniquitatem. An non [b] ista sunt à DOMINO exercituum? labo-
rant populi in igne, & nationes in nihilo fatigantur. Quoniam replebitur terra
ad cognoscendum gloriam DOMINI, quasi aquæ quæ operiunt mare. Væ ei
qui potum præbet proximo suo, qui adhibes furorem tuum ut inebries [eum,]
ut eorum turpitudinem aspicias. Satiaberis & tu ignominia magis quàm glo-
ria, bibe & tu ut cōsopiaris. Versabitur super te calix dexteræ DOMINI, & [fiat]
ignominiosus uomitus super gloriam tuam. Quoniam [c] uiolentia in Libano
operiet te, & calamitas iumentorum quæ terruit ea, propter sanguinem huma- D
num, & uiolentiam terræ, urbis & omnium habitantium in ea. Quid proderit
sculptile? quoniam sculpsit illud fictor eius: fusile, & doctor mendax? quod
fidit eo, fictor scilicet figmento suo, ut faceret idola muta. Væ qui ligno di-

Taxat corruptos mores regū Babyloniorū, & ingentia eorum scelera.

Esa. 21. a
Ioan. 3. d
Rom. 1. b
Heb. 10. g
Gal. 3. b

Auaritia et iniustitia.

Libido propagandi imperij.

Ezec. 24. b
Nahum 3 a

Personarū mutatio subita.

Ebrietas taxatur.

Pœnam Babylonijs minatur.

Libanus pro regno Iudaico.

Taxatur idololatria, & sculptilium uanitas ostenditur.

a Dominus scilicet.

b Prædicta uidelicet.

c Violentia Libani, id est, quam tu in eo exercuisti. Iumenta pro hominibus in Iudæa habitātibus.

cit, Euigila: & lapidi effigiato, Excitare, ipséne doceret? En obductus est auro & argento, nec est flatus in eo. At DOMINVS in templo sanctitatis suç, taceat à conspectu eius uniuersa terra.

CAP. III.

Colloquium prophetæ cum deo.

Titulus.

A COlloquium seu disputatio Habakuk prophetæ de rebus perplexis. Audiui DOMINE [a]auditionem tuam, [ac] timui, DOMINE opus tuum in medio annorum instaura illud, in medio annorum ostēde, memorq; sis in ira misericordiæ. Deus de Theman ueniebat, & sanctus de monte Paran. Sæla. Magnificentia eius cœlos operuit, & laude eius impleta est terra. Splēdor ut lux fuit, [b]cornua è manu eius erant ei, illic latibulum fortitudinis eius. Faciem eius antecedit lues, & deflagratio ad pedes eius. Stetit & mensus est terram, uidit & designauit

B gentes, disperserunt se montes æterni, inclinarunt colles sæculi, [quin &] itinera mundi eius sunt. Propter iniquitatem [c]uidi tentoria Chusan, tumultuatæ sunt [d]cortinæ terræ Madian. Num contra fluuios ira DOMINI? num contra flumina furor tuus, aut contra mare excandescentia tua? uehebaris enim super equis tuis, & quadrigæ tuæ salus. Nudatione nudabatur arcus tuus, iuramētis quæ [e]firmamenta sunt uerbi. [f]Sæla. Fluminibus terram scindis. Viderunt te montes, atq; dolore correpti sunt: nymbus aquarū trāsijt, abyssus uocem suam edidit, quum

C in excelsum manū suam sustulisset. Sol lunaq; steterunt in statione sua, ad lumen sagittarum tuarum incedebant, ad splendorem hastæ tuæ fulgurātis. In indignatione incessisti in terram, in furore conterebas gentes. Egressus es ad salutem populi tui, ad salutem cum uncto tuo, cōtundebas caput de domo impij, nudando fundamentum ad collū usq;. Sæla. Perforasti cum baculis suis caput paganorū eius, in modum procellæ irruerunt ut me dissiparent, exultatio eorum ut eorum qui pauperem in abscondito deuorant. Effecisti ut incederent in mari equitatui,

D in luto immanium aquarum. Audiui & cōtremuit uenter meus, ad hanc uocem compressa sunt labia mea, putredo orietur in ossibus meis, & in me contremiscam, quandoquidem quiescam in die adflictionis, ut ascendat contra populum ut bello eum adoriatur. Etenim ficus nō florebit, nec erit fructus in uineis, opus oleæ fallet, agri non edent cibum, grex deest in septis, nec est armentum in stabulis. Ego uero in DOMINO exultabo, & gestiā in deo salute mea. DOMINVS deus est robur meum, reddetq; pedes meos ut ceruarum, in excelsis incedere me faciet præfecto cantorum in instrumentis meis musicis.

[a] Auditio pro fama.

[b] Cornua, radij splēdoris, fulgura, coruscationes.

[c] Vidi, id est, quisq; uidisset.

[d] Cortinæ pro castris aut tentorijs.

[e] Alij legunt, tribuū.

[f] Pro Sæla alij legunt petra.

Potest id ad futura aptari & ad præsentia tempora.

Zephonias propheta.

CAPVT I.

Taxat atrocia Iudaicæ gentis scelera, pœnamq; illis intentat.

Titulus.

A ERMO DOMINI factus est ad Zephoniam filium Chusi, filij Gedaliæ, filij Amariæ, filij Hiskiæ, temporibus Iosiæ filij Amon regis Iuda. Conficiendo conficiam omnia è terra, dicit DOMINVS. Conficiam homines et iumenta, conficiam aues cœli, & pisces maris, offendiculaq; simul cū impijs. Excindam quoq; à superficie terræ homines, dicit DOMINVS. Extendam manum meam super Iudam, & super

omnes

omnes habitatores Ierusalem, & reliquias Baal ex isto loco excindam, deinde &
nomen Kemurim cum sacerdotibus. Eos quoq; qui in tectis militiā cœli ado- B
rant, & qui adorant ac iurant per DOMINVM, iurantq; [a] per regem suū. Eos
quoq; qui à DOMINO sunt abstracti, quiq; DOMINVM neq; quærūt nec sci
scitantur. Sile à conspectu DOMINI dei, quia prope est dies DOMINI: appa
rauit siquidem DOMINVS uictimā, & inuitatos suos destinauit. Atq; in hoc
die uictimæ DOMINI, inuisam principes & filios regis, & omnes eos qui ue-
stiti sunt ueste peregrina. Inuisam quoque eodem die omnem qui salit super li
men, quiq; ædes dominorum suorum rapina & dolo implent. Hoc quoq; die C
dicit DOMINVS, clamoris uox orietur à porta piscium, ululatus ab altera
parte urbis, & cōtritio magna à collibus. Vlulate habitatores mortarij, sopitus
enim est uniuersus populus mercatorū, excisi sunt quicūq; pecunia onusti sunt.
Eodem tempore lucernis scrutabor Ierusalem, & uisitabo uiros qui fecibus suis
hærent & defixi sunt, dicuntq; in cordibus suis, DOMINVS neq; bene facit, ne
que male. Diripientur ergo opes illorum, domusq; eorum uastabuntur: ædi-
ficabunt domos, & non inhabitabunt: plantabunt uineas, nec uinum earum
bibent. Prope est dies DOMINI magnus, prope inquam est, & admodum fe-
Ierem.30.a stinat, uox diei DOMINI amara, ibi fortis turpiter eiulabit. †Dies excandescen D
Ioel.2.c tiæ dies illa, dies angoris & coangustationis, dies desolationis & deuastationis,
Amos 5.c dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ. Dies buccinæ & classici su
per ciuitates munitas, & super turres excelsas. Et coangustabo homines, ambu
labuntq; ut cæci, quia peccauerunt DOMINO, & effundetur sanguis eorum ut
Ezech.7.c puluis, & [b] quod bene habitum est in eis, ut stercora. Nec †argentum eorum,
nec aurum eorum liberare eos poterit in die excandescentiæ DOMINI, quin in
Infra 3.b †igne zeli eius deuorabitur uniuersa terra, quoniam in uniuersum cōficiet, idq;
illico, omnes habitatores terræ.

[a] Alij legūt, per Malchom.

[b] Ebr. Et caro ipsorum.

CAP. II.

Adhortatur hypocritas ad pœnitentiam, piosq; corroborat, alijsq; gentibus sua fata prædicit.

COlligite uosipsos, & sitis collecti, ô gens, quæ nullo desiderio teneris, an- A
tequam decretum pariat, quo die ut quisquiliæ transeunt, priusquā in uos
ueniat æstus furoris dominici, priusquam ueniat super uos dies furoris DOMI
NI. Quærite DOMINVM omnes mansueti terræ, qui iudicium eius executi
estis, quærite iustitiam, quærite mansuetudinem, si fortè abscondamini in die fu-
roris DOMINI. Quoniam Gasa deserta erit, Ascalon deuastabitur, Asotios
quoq; in meridie expellēt, & Accaron eradicabitur. Væ uobis qui habitatis ad
tractum maris gens uastatrix, sermo DOMINI est ad uos Chananæos in terra
Palestinorum, ego te perdam, ne ultra sit habitator. Verteturq; tractus mariti- B
mus in pastorum habitacula & fossas & in septa ouium. Eritq; tractus iste re-
liquijs domus Iuda, ut in his pascantur, in domibus Ascalonis ad uesperam accu
babunt, quoniam DOMINVS deus eorum eos inuiset, & captiuitatem eorum
auertet. Audiui probrum Moab, & blasphemias filiorum Ammon quæ iece-
runt in populum meum, grandiaq; quæ loquuti sunt super terminos [a] eorum.
Propterea uiuo ego, dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, quod Moab fu C
turus erit ut Sodoma, & filij Ammon ut Gomorrha, reliquiæ urticarum, et fossa
salis, uastitasq; perpetua. Reliquiæ populi mei diripient eos, & qui reliqui fa-
cti sunt in gente mea, hæreditate eos possidebunt. Rependetur hoc eis pro su-
perbia [& insolentia] eorum, quod probra & grandia quædam euomuerunt
contra populum DOMINI exercituum. Terribilis DOMINVS contra eos,
quoniam attenuauit omnes deos orbis, ut quisq; de loco suo eum adorent, om-
nes insulæ gentium. Et uos quoq; Aethiopes interfecti gladio meo illi. Ex-

[a] Alij legunt, terminos suos.

tendet manum ſuam ad Aquilonem, Aſſur perdet, & Niniuen uaſtam reddet & D torridam ſicut deſertum. Cubabunt in ea greges, omnes feræ gentium, quin & onocrotalus & caſtor in ornamentis liminum degent: uox canet in feneſtra [b] ſolitudinis, in limine, quoniã cedrum eruet. Hæc eſt ciuitas exultans, quæ ſecure habitabat, in corde ſuo dicens, Ego, & præter me nulla amplius. Quomodo uaſtata eſt, [& eò redacta,] ut beſtiæ illic accubent? Quicunq; eam præterierit, ſibilabit, & manu motabit.

Iſa.34.c

Inſultatio & ſarcaſmos.

b Alij horeb cornu interpretantur. Cedrus pro laquearibus cedrinis. Ego, ſubintellige ſum.

CAP. III.

Vituperat Ieruſalem & Iudæos ob maxima ſcelera. Indicat pœnam & gentibus obuenturam. Vaticinatur reſtitutionem Iſraelis, & quod cognitio dei, Iudæis in primis, tum & gentibus uulgaris ſit futura.

A VAe [ciuitati] rebellanti & contaminatæ, urbi moleſtanti, uoci [DOMINI] non obtemperauit, diſciplinam non recepit, in DOMINO nõ eſt confiſa, neq; ad deum ſuum appropinquat. † Proceres eius ſunt in ea leones rugientes, iudices eius lupi ueſpertini, oſſa nõ reliqua faciunt uſq; mane, prophetæ eius leues ac inconſtantes, uiriq; mendaces, ſacerdotes eius prophanarunt ſanctum, & uiolenter legem tractant. DOMINVS iuſtus in medio eius non facit uanitatem, ſed mane mane edit iudicium ſuum ad lucem, nunquam deeſt, nec tamen *uanus erubeſcere nouit. Excidi gentes, deſolata ſunt palatia eorũ, uaſtaui plateas eorum, ne ſit qui tranſeat: uenatione captæ ſunt urbes eorum, ne ſit uir qui B inhabitet. Dixi, ſaltem me time, & diſciplinam recipe, ne excindatur habitatio eius iuxta omne quod conſtitui ſuper eam, attamen illi mane ſurrexerũt, & corruperunt omnia ſtudia ſua. Propterea me expectate, dicit DOMINVS, die quo conſtanter inſurgam, quoniam hoc iudicium meum eſt, ut gentes colligam, & cõgregem regna, & effundam ſuper ea indignationem meam, & cunctũ æſtum furoris mei, quoniam in † igne zeli mei uniuerſa terra deuorabitur. Tum enim [a] uertam ad populos labium purum, ut uniuerſi ipſi nomen DOMINI inuocent, & uno humero ei ſeruiant. Vltra flumina Aethiopiæ erunt ſupplices mei, C filia diſperſorum meorum munus mihi adferent. In die illa non pudefies ab omnibus ſtudijs tuis, quibus perfida in me fuiſti, nam tum ex te tollã eos qui in te inſolenter exultant, neq; tu te ultra efferes in monte ſancto meo. Et reliquum faciam in te populum modeſtum & tenuem, ſperabũtq; in nomine DOMINI. Reliquiæ Iſraelis nõ facient iniquum quid, neq; loquentur mendacium, nec inuenietur in ore eorum lingua doloſa, ſed ipſi paſcent & accubabunt, nec erit qui exterreat. Exulta filia Zion, iubila Iſrael, gaude & geſti ex toto corde filia Ieruſalem. Abſtulit DOMINVS iudicia tua, auerruncauit hoſtes tuos, rex Iſraelis DOMINVS in medio tui eſt, nec eſt ut ultra malum metuas. In illa die dicetur D ipſi Ieruſalem, Ne timeas: & ipſi Zioni, Ne remittãt manus tuæ. DOMINVS deus tuus in medio tui fortis ſeruator, is ſuper te gaudebit in lætitia, tacitusq; erit in dilectione ſua, & geſtiet de te cum iubilo. Abſtractos à loco deſtinato colligam, ex te fuerunt: [b] onus probri quod ſuper te [fuit, auferam.] En ego agam, cum his qui tibi infeſti ſunt eo tempore, & ſeruabo claudicantẽ, & eam quæ longius abſtracta erat colligam, faciamq; eos laudatos & celebres in omni terra in qua pudore affecti ſunt. Illo tempore [c] adducam uos, eodemq; tempore congregabo uos, quia celebres & laudatos uos reddam in omnibus populis terræ, quum reduxero captiuitatem ueſtram in oculis ueſtris, dicit DOMINVS.

Qui ſint in cauſa ut populus ſit malus.

Ezech.22.f Mich.3.d

Amplificat ſcelera Iudæorum.

*Vanus, ſcilicet populus Iudaicus.

Mutatio perſonæ.

Sequitur pœna.

Supra 1.d

a Alij effundam.

Poſt iudicium læta quædã promittit, & pertinẽt ad uocationẽ gentium.

Propter charitatem omnia diſſimulabit.

b Aſaphti per zeugma ad ſequẽs membrum refertur.

c Eb. Ponam uos in laudem & nomen.

Haggæus propheta.

CAPVT I.

Ad extructionem templi proceres adhortatur rationibus & argumentis ab hone-sto, facili, & utili deductis.

2.Esd. 6.a

NNO secūdo Dareij regis, †in mēse sexto, die primo men- A
sis, factus est sermo DOMINI [a] per Haggæum prophetā,
ad Serubabelē filiū Sealtielis ducem Iuda, & ad Iehosuā fi-
liū Iehozadak sacerdotem magnū, in hāc sententiā. Sic ait
DOMINVS exercituū, dicēs, Populus iste dicit, Tempus
nondū adest, tempus [uidelicet] ut domus DOMINI reędi-
ficetur. Factū ergo est uerbū DOMINI per Haggęum pro-
phetam in hanc formam, An tēpus est uobis, ut uos habitetis in domibus uestris
laqueatis, domus aūt ista deserta sit? Sic ergo dicit DOMINVS exercituum, [b] Di- B
Deut. 28.d ligenter perpēdite uias uestras. Seminastis †multum, & parū infertis: comeditis,
Mich. 6.d sed non ad satietatem: bibitis, sed non ad inebriationem: induimini, ita tamen ut
nemo calefiat: & qui seipsum pro pretio elocat, recipit mercedē in sacculū pertu-
sum. Sic dicit DOMINVS exercituum, Ponite cor uestrum super uias uestras.
Ascendite in montem ut afferatis ligna, & ædificetis templum, & gratum erit
mihi, & gloriosus ero, dicit DOMINVS. Respicitis ad multū, & ecce parum, C
quodq; in domū infertis, in illud ego inflo, ob id scilicet, dicit DOMINVS exer-
cituum, quod domus mea adhuc deserta est, uos autē curritis, ut quisq; domum
suam habeat. Idcirco cœli super uos rorem non dant, nec terra prouentum su-
um. Ego quoq; uocaui siccitatem super terram, & super montes, super frumen-
tum & uinum, super oleum, & super uniuersum quod terra profert, super homi-
nem & super iumentum, & super uniuersum laborem manuum. Audiuit au-
tē Serubabel filius Sealtielis, & Iehosua filius Iehozadak sacerdos magnus, atq; D
cunctæ reliquiæ populi, uocem DOMINI dei sui, & uerba Haggæi prophetæ,
quum illum misisset DOMINVS deus eorū, timuitq; populus à facie DOMI-
NI. Et ait Haggæus legatus DOMINI legatione DOMINI ad populū, dicēs,
Ego uobiscum sum, dicit DOMINVS. Et excitauit DOMINVS spiritū Seru-
babelis filij Sealtielis, principis Iuda, et spiritum Iehosua filij Iehozadak sacerdo-
tis magni, atq; spiritum totius reliqui populi, ut uenirent & facerēt opus in æde
DOMINI exercituū dei sui, in uicesimoquarto die mensis, in sexto [scilicet men-
se,] anno secundo Dareij regis.

CAPVT II.

Oratio hæc septimo mense facta est, generis est suasorij ad omnem populum. Exhor-tatio est, ut in sancto & cœpto opere perseuerent.

SEptimo [mense] uicesimaprima mēsis factum est uerbū DOMINI per Hag- A
gæum prophetam hoc modo, Dic ad Serubabelem filium Sealtielis ducē Iu-
da, & ad Iehosuam filiū Iehozadak sacerdotem magnum, & ad reliquū populū
in hanc formam. [a] Quis ex uobis reliquus est, qui uiderit domū illam in magni-
ficentia sua priore? Et quid? Vos qui uidetis eam nunc, an non, si ad illam cōpa-
retur, tanq̄ nihil in oculis uestris? Attamē fortis sis Serubabel, dicit DOMINVS:
sis & tu fortis Iehosua filij Iehozadak sacerdos magne, fortisq; sis ô uniuerse po-
pule terræ, ait DOMINVS, & [b] ædificate, quoniā ego uobiscum sum, dicit DO-
MINVS exercituū. Verbum quod excidi uobiscū quum de Aegypto exiretis,

[a] Ebr. Per manū uel in manu.

[b] Ebr. Ponite cor ue-strum super uias.

[a] Potest etiam legi indefinite, si quis.

[b] Ebr. Facite.

& spiritus meus perseuerabit in medio uestri: nolite timere. Quia sic dicit DO
B MINVS exercituũ, Adhuc semel, idq; breui, ego cõmouebo cœlos & terrã, ma- Heb. 12. g
re & continentem. Et cõmouebo omnes gentes, & ueniet [c] qui desideratur ab
omnibus gẽtibus, implebóq; domũ istam gloria, dicit DOMINVS exercituũ.
Meum est argentũ, & meum est aurum, dicit DOMINVS exercituũ. Maior erit
gloria domus istius posterioris q̃ prioris, dicit DOMINVS exercituũ, & dabo
pacẽ in loco isto, dicit DOMINVS exercituũ. In uicesimaquarta noni, anno se-
cundo Darij factus est sermo DOMINI ad Haggæũ prophetam in hũc modũ,
Sic dicit DOMINVS exercituũ, Interroga quęso sacerdotes legem, dicẽs, Si por
tauerit quispiã carnẽ sanctam in ala uestimẽti sui, & tetigerit ala sua panem, aut
coctum quid, aut uinũ, aut oleum, aut quencunq; cibũ, num sanctificabitur? Et
C responderunt sacerdotes, atq; dixerunt, Non. Et ait Haggęus, Si mortuo pollu
tus ista omnia tetigerit, num polluetur? Respondẽtes sacerdotes, dixerunt, Pol
luetur. Et respõdit Haggęus, & ait, Sic est populus iste, & sic gens ista corã me,
dicit DOMINVS, et sic est omne opus manuũ eorũ, et quidquid attulerint huc,
immundum est. Nunc igitur [b] apponite cor uestrũ ab hoc die in superiora tem
pora, quum opus ædis dominici adhuc nondũ continuari cœptum esset, quum
ipsi uenirent ad aceruũ uiginti [satorũ,] decem erant: & quũ ueniret [quispiam]
in torcular quinquaginta urnas, erant uiginti. Percussi † uos carbunculo, & ro Exod. 10. c
bigine & grandine omne opus manuũ uestrarũ, nec tamẽ [c] uobiscum, quod me 9. c
D [attinet,] dicit DOMINVS. Applicate quæso cor uestrum à die hoc in posterũ,
à die nempe uigesimaquarta noni, ab ea die qua fundatũ est templũ DOMINI
applicate cor uestrũ. Num adhuc est semen in folliculo? nũ adhuc uitis & ficul
nea, malum punicum, & arbor oleæ nihil tulit? ab hoc die fœcunda reddam. Fa
ctúmq; est uerbũ DOMINI secundò ad Haggæum uigesimaquarta mẽsis, di-
cens, Loquere ad Serubabelem principem Iuda in hãc sententiam, Ego com-
moueo cœlos & terram. Et subuertã solium regnorum, & eneruabo robur re
gnorum gentilium, subuertámq; currum & uectores eius, & descendẽt equi &
equites eorum, quisq; gladio fratris sui. In die illa dicit DOMINVS exercituũ, Eccli. 49. c
Assumam te ô Serubabel fili Sealtielis serue meus, dicit DOMINVS, & ponam
te ut annulum signatorium, quia te elegi, dicit DOMINVS exercituum.

c Ebr. Veniet desyderium.

b Ebr. Ponite cor uestrum ab hoc die & ultra, quum adhuc non est positus lapis super lapidem in palatio domini.

c Aliter, & non fuit ex uobis qui ad me reuerteretur.

Zacharias propheta.

CAPVT. I.

Monet ut uitam emendent, à sceleribus desistant, ni uelint, ut patres eorum, perire.

A IN mense octauo anno secũdo Darij factus est sermo DO
MINI ad Zachariam filium Berechiæ filij Iddo, prophe-
tam in hanc formam, Iracundia iratus est DOMINVS pa
tribus uestris, dicesq; ad eos, Sic dicit DOMINVS exerci- Malac. 3. a
tuum, Reuertimini † ad me, dicit DOMINVS exercituũ, * Esa. 21. c
reuertarq; ad uos, dixit DOMINVS exercituum. Ne sitis 31. c 45. d Ierem. 3. c
sicut patres uestri, ad quos * prophetæ priores clamauerũt, Ezec. 18. g
dicẽtes, Sic ait DOMINVS exercituũ, Conuertimini nũc de uijs uestris malis, et 20. a 33. c Osee. 14. a
de studijs uestris prauis, at non audierũt, neq; me attenderũt, dicit DOMINVS. Ioel 2. c

Patres

Patres uestri ubi nam sunt? Et prophetæ num perpetuò uiuent? Attamen uer- B
ba mea & statuta mea, quæ præcepi seruis meis prophetis, an non patres uestros
apprehenderūt? Ipsiq́ conuersi dixerunt, Quemadmodum DOMINVS exerci-
tuum statuit nobis facere secundū uias nostras, & secundū studia nostra, sic fecit
nobis. Vicesimaquarta die undecimi mensis, is est mensis Sebat, anno secundo
Darij, a factus est sermo DOMINI ad Zachariā filium Berechiæ filij Iddo pro-
phetam in hunc modū, Vidi nocte, & en uir insidebat equo rufo, stabatq́ inter
myrteta quæ in profundo erant: post illum uero equi [stabant] rufi, b uarij colo-
ris, & albi. Dixi autem, Qui sunt illi domine mi? Dixitq́ ad me angelus qui
mecum loquebatur, Ego ostendam tibi qui sint illi. Respondit ergo uir ille qui
inter myrteta stabat, dixitq́, Hi sunt quos DOMINVS misit, ut perambulent ter-
ram. Responderunt autem angelo DOMINI stanti inter myrteta, & dixerūt, C
Perambulauimus terrā, & en uniuersa terra sedet & tranquilla est. Angelus au-
tem DOMINI respondit, dicens, DOMINE exercituum, Quousq́ tu non mise-
reberis Ierusalem & urbium Iuda quibus tu succenses, is iam est annus septuage-
simus? Et respondit DOMINVS angelo qui mecum loquebatur bona uerba,
& sermones consolatorios. Dixitq́ ad me angelus mecum loquens, †Clama,
& dic, Sic ait DOMINVS exercituum, Ingens est amor meus erga Ierusalem &
Zionem, rursus uehementer iratus sum gentibus opulentis & securis, quod ego
parum indignatus sum, illi autem ad malū auxiliati sunt. Idcirco sic dicit DO-
MINVS, Conuersus ad Ierusalem in intimis uisceribus, ædes mea ædificabitur D
in ea, dicit DOMINVS exercituum, & regula extendetur ad Ierusalem. Adhuc
ultra clama, dicens, Sic dicit DOMINVS exercituum, Adhuc redundabunt ciui-
tates meæ præ felicitate, & consolabitur adhuc DOMINVS Zionem, & adhuc
eliget Ierusalem. Sustuli autem oculos meos & uidi, & ecce quatuor cornua.
Dixitq́ ad angelum qui mecū loquebatur, Quid sunt hæc? Et dixit ad me, Cor-
nua sunt quæ disperserunt Iuda, Israelem & Ierusalem. Ostendit autem mihi
DOMINVS quatuor fabros [lignarios.] Dixiq́, Quid illi facturi ueniūt? Re-
spondit, dicens, Ista sunt cornua quæ disperserunt Iudam, ut nullus attollere ca-
put suum [ausus] sit, ueneruntq́ isti ad terrendum eos, ad deijciendū cornua gen-
tium, quæ b sustulerunt cornu super terram Iuda, disperdendo eam. CAP. II.

† Esaia 8.a

a Hoc est, egit dominus quiddā cum Zacharia, noluimutare loquutionem.

b Quidam legūt, spadices.

Regula extenditur in demoliēdo & ædificando, hic in bonam partem intelligitur, hoc est, Ierusalē rursus ædificabitur.

b In altum attollere cornu, est ferocē esse & prosternere.

Visionibus ostenditur Ierusalem esse reædificandam amplificandamq́. Admonentur resides in Babylone, ut in patriam læti redeant.

SVstuli autem oculos meos, uidiq́, & ecce uir quidam in cuius manu funicu- A
lus mensorius, dixiq́, Quo tu uadis? Qui respondit mihi, Vt dimetiar Ieru-
salem, & uideam quanta sit latitudo eius, & quāta eius longitudo. Ecce autem
angelus qui mecum loquebatur egressus est, & alius angelus ei obuiam egredie-
batur. Dixitq́ ad eum, Curre & loquere ad iuuenem istum, dicens, Vicatim ha- B
bitabitur Hierosolyma præ hominū & iumentorū, qui in ea erunt, multitudine.
Ego quoq́ ero ei, dicit DOMINVS, murus igneus circunquaq́, eroq́ gloria in
medio eius. Heus heus, fugite de terra Aquilonis, dicit DOMINVS, quia ad
quatuor uentos cœli disieci uos, dicit DOMINVS. Seruare ô Zion, quæ habitas
[apud] filiam Babylonis. Quoniā sic dixit DOMINVS exercituū. Propter glo- C
riam misit me ad gentes, quæ uos spoliant: qui enim uos tangit, pupillam oculi
eius tangit. Ecce enim ego agito manū meam super eos, patebuntq́ prędæ his
quos seruitute presserunt, scietisq́ quod DOMINVS exercituū me miserit. Iubi-
la & gaude filia Zion, en enim ipse uenio, & in te habitabo, dicit DOMINVS.
Adiungentur deniq́ gentes multæ ad DOMINVM in illa die, eruntq́ mihi po- D
pulus, in medio autem tui habitabo, sciesq́ DOMINVM exercituū me ad te mi-
sisse. Et hæreditate possidebit DOMINVS Iudā, nempe partem suam, in terra

sancta, & rursum eliget Ierusalem. Conticesce omnis caro à conspectu DOMINI, quoniam de domicilio sanctitatis suæ excitatus est. CAP. III.

Aliud uisum, quo mysteria Christi deumbrantur.

A Ostendit autem mihi Iehosuam sacerdotem magnū, stantem coram angelo DOMINI, stabatq; aduersarius ad dexteram eius, ut ei aduersaretur. Dixit ergo DOMINVS ad aduersarium, Increpet te DOMINVS, ô satan, increpet inquam te DOMINVS, qui elegit Ierusalem. An non iste torris est ex igne erutus? Iehosua autē indutus erat uestimentis sordidis, stabatq; coram angelo. Et

B respondens, dixit ad eos qui stabant coram se, dicens, Auferte ab eo uestes sordidas. Ad eum uero dixit, En transtuli à te iniquitatem tuam, & induo te uestibus immutatis. Tum [a]dixi, Ponant tiaram mundam super caput eius. Et imposuerunt tiaram mundā capiti eius, uestibusq; eum induerunt, stabatq; angelus DO-

C MINI. Et contestatus est angelus DOMINI Iehosuam, dicēs, Sic dixit DOMINVS exercituum, Si in uijs meis ambulaueris, & si obseruationem meam obseruaueris, tu quoq; domū meam [b]iudicabis, & præterea custodies atria mea, tibiq; inter istos stantes trāsitus dabo. Audi quæso Iehosua sacerdos magne, tu & proximi tui qui ante te sedent, quoniā [c]uiri sunt qui aliquid portendunt. En enim

D ego †adduco seruū meum germen. En enim lapis quem posui ante Iehosuam, super lapidem unum septem sunt oculi, en ego cælo quod in eo cælatum est, ait DOMINVS exercituū, & auferam iniquitatem terræ illius uno die. In die illa, dicit DOMINVS exercituum, quisq; proximum suum subter uitem & subter ficum uocabit. CAP. IIII.

a Hoc scilicet erat uotum meum.

b Iudex pro præside, administratore, gubernatore.

c Ebr. Viri portenti.

Luc. 1. g

Templum esse reædificandum, nō ui humana sed ope diuina, hostes humiliandos, adumbrantur mysteria Christi & ecclesiæ.

A Reuersus est autem angelus qui mecum loquebatur, & excitauit me, ut solet quis de somno suo excitari, dixitq; ad me, Quid tu uides? Ego autem dixi, Vidi, & en candelabrum totum aureum, in summitate sua habens discum rotundum, septemq; lucernæ eius erant ad illud, septena transfusoria lucernis quæ erant in summitate ipsius. Duæ quoq; oleæ iuxta ipsum, alterum à dextra disci,

B alterum à læua eius. Tum respondi & dixi ad angelum loquentem mecum, in hanc sententiam, Mi domine, qui isti? Respondit angelus loquens mecum & dixit ad me, Num nosti qui sint isti? Et dixi, Non domine mi. Responditq; et dixit ad me, dicēs, Hoc negotium DOMINI est ad Zerubabelem, nempe hoc, Nō per exercitum, neq; per uim, sed per spiritum meum, dicit DOMINVS

C exercituum. Quis tu mons magne coram Zerubabele? ad campū planum [redigeris.] Proferet autem lapidem capitis eius, [eruntq;] plausus ac [a]gratulationes ei. Factumq; est uerbum DOMINI ad me, dicens, Manus Zerubabelis fundarunt domum istam, manusq; eius eam perficient, & scies q; DOMINVS exercituum misit me ad uos. Etenim qui [b]parua initia contempserant, gaudebunt, uidebūtq; [c]perpendiculū in manu Zerubabelis. Hi sunt septem oculi DOMINI

D qui peruagantur totam terram. Respondi autem, & dixi ad eum, Quid sibi uolunt duæ oleæ istæ ad dexterā candelabri & ad læuam eius? Respondi secundo, & dixi ad eum, Quid sibi uolunt duo isti coni olearum qui sunt ad latus rostrorum aureorum exonerantium à se [d]aurum? Et dixit ad me, An non nosti quid ista sibi uelint? Et dixi, Non domine mi. Tum dixit, Isti sunt [e]duo filij olei, qui stant iuxta dominatorem uniuersæ terræ. CAP. V.

a Ebr. Strepitus, gratia gratia ei.

b Ebr. Despexit ad diem paruitatum.

c Ebr. Lapidē plūbi.

d Aurū pro oleo purissimo ponitur.

e Filij olei dicuntur more Ebræo, pro his qui oleū ferre destinati sunt.

Ostenditur uisione quadam pernicies quæ ex impia doctrina nascitur, causa effectus & finis eiusdem graphice depingitur.

A Conuersus aūt sustuli oculos meos, uidiq;, & ecce uolumen uolans Dixitq; ad me, Quid uides tu? Respondi, Volumen uolans ego uideo, cuius longitudo

tudo habet cubitos uiginti, latitudo aūt eius cubitos decem. Et dixit ad me, Hæc
est execratio, quæ exit super faciē totius terræ, quia omnis qui furat, ab[a] eo quem
admodum ipsum est, absoluitur: & quisquis peierat, ab eo quemadmodū ipsum
est, absoluitur. Eieci autem ipsam, dicit DOMINVS exercituū, ut ueniat ad do- B
mum furis, & ad domus eius qui per nomen meum mendaciter iurat, cōmora-
biturq́ in domo eius, & conficiet eam, cū ligna eius, tum lapides eius. Egressus
est aūt angelus qui loquebatur mecum, dixitq́ ad me, Attolle oculos tuos, & ui-
de quid sit illud quod egreditur. Tum dixi, Quid est? Dixitq́, Epha est quod egre C
ditur: & addidit, Hoc oculus eorum in uniuersa terra. Et en massa plumbea fere
batur, & hæc mulier una sedens in medio ipsius Epha. Et ait, Hęc est impietas, et
abiecit eam in Epha: deinde abiecit massam plumbeā super os[b] ipsius. Quumq́
sustulissem oculos meos, uidi, & ecce duæ mulieres prodibāt, uētusq́ erat in alis D
earum, erantq́ eis alæ quemadmodū sunt alę ciconiarum, quę Epha in altum in
ter cœlum & terram sustulerunt. Dixi ergo ad angelum mecū loquentem, Quò
ferunt istæ Epha? Dixitq́ ad me, Vt extruant ei domū in terra Sennaar, ubi præ-
parabitur & collocabitur super basi sua.

a Ab eo, scilicet facto suo, furto siue periurio.
b Ipsius, subintellige Epha.

CAPVT. VI.

Aliud uisum quo animantur Iudæi, ut in extructione templi pergant ac constantes sint, præmiaq́ illis proponuntur, qui fidelem nauant operam.

COnuersus sustuli oculos meos, & uidi, & ecce quatuor quadrigæ exibant A
inter duos montes, qui montes ærei erant. In quadriga prima erant equi
rufi, in secunda quadriga equi nigri, in tertia quadriga equi albi, & in quarta
quadriga equi maculis uariegati fortes. Respondi autem, & dixi ad angelū qui
mecum loquebatur, Qui sunt illi mi domine? Respōdens angelus, dixit ad me,
Istæ sunt quatuor uenti cœli, egredientes de loco ubi steterunt coram dominato
re totius terræ. Ea in qua sunt equi nigri, egrediuntur ad terrā aquilonarem, al- B
bi uero eos insequuntur, maculosi uero exeūt ad terram australem. Porrò fortes
egrediuntur & contendunt perambulare terram. Dixitq́, Ite & perambulate
terram. Et clamauit ad me, loquutusq́ ad me, dixit, En isti qui egrediuntur ad
terram aquilonarem tranquillarunt spiritum meum in terra aquilonari. Fa-
ctumq́ est ad me uerbum DOMINI, dicens, Accipe ex captiuis, nempe de Hel- C
dai, & de Tobia, atq́ à Iedaia, & uenies in die illa, ingredierisq́ domum Iosiæ
filij Zephonię qui uenerunt è Babylone. Et capies argentum & aurum, faciesq́
coronas, et impones capiti Iehosuę filij Iozedek sacerdotis magni, loquerisq́ ad
eum in hanc formā, Sic dixit DOMINVS exercituum, dicens, Ecce uir cuius no
Luc. 1. men[a] Zæma sub se germinabit, et ædificabit templū DOMINI, [Ipse inquam]
ædificabit templū DOMINI, Ipseq́ feret magnificentiam, sedebit & domina-
bitur in solio suo, eritq́ sacerdos in solio suo, cōsiliumq́ pacis erit inter utrosq́.
Coronæ aūt erunt in templo DOMINI ad monimentum ipsi Helem, Tobiæ,
& Iedaiæ & Hen filio Zephoniæ Remoti quoq́ uenient & extruēt in æde DO
MINI, & cognoscetis quod DOMINVS exercituū misit me ad uos, idq́ erit si
diligenter uocem DOMINI dei uestri audieritis.

a Zæma germen.

CAPVT VII.

Duo ista capita sequentia cohærent, continent quæstionem de religione, & propheticum responsum.

FActumq́ est quarto anno Darij regis, factum inquam est uerbū DOMINI A
ad Zachariam, quarto [die] mensis noni, is est Cisleu, Etenim [[a] populus] mi-
serat in[b] domum dei Saræzer, & Regemelech, & uiros eius, ut precarētur faciem
DOMINI, dicerentq́ sacerdotibus qui erāt in æde DOMINI exercituū, atq́ ad
prophetas huiusmodi mandatis, Nū flebo in mense quinto? Num religiose ab
stinebo, quemadmodum iam annis aliquot feci? Factum est ergo uerbum DO-
MINI exercituum ad me, dicēs, Dic ad cunctum populū terræ, & ad sacerdotes B

a Populus adhuc in Babylone residens.
b Alij legunt Bethel.

in hanc sententiã, Quando ieiunabatis & plangebatis in quinto & septimo per
hos septuaginta annos, num ieiunãdo mihi ieiunastis? Porrò quũ comeditis &
bibitis, an non uobis comeditis, & uobis bibitis? An non hæc uerba sunt quæ Esa. 58. a
clamauit DOMINVS per prophetas priores, quũ Ierusalem adhuc habitaretur,
& incolumis existeret, ciuitatesq; eius circum eam, quũ scilicet australia & cãpe-
C stria loca adhuc inhabitarentur? Factus est ergo sermo DOMINI ad Zachariã
in hanc sententiam, Sic ait DOMINVS exercituum, ut dicat, Iudicate iudicium Hæc est uera religio.
ueritatis, & benefici ac misericordes estote quisq; erga fratrem suum, uiduam†et Exod. 22. d
pupillũ, peregrinũ & pauperem ne per uim opprimatis, quin ne malũ quidem Esa 1. f
quisq; in cordibus uestris contra fratrẽ suum cogitetis. At noluerunt attendere, Ierem. 6. g
obuertentes humerum rebellem, auresq; suas hebetarunt ne audirent, cor suum
D adamantinũ fecerunt, ne legẽ audirent, & uerba quę miserat DOMINVS exer-
cituum in spiritu suo ministerio prophetarũ priorum, hinc ingens ira à DOMI
NO exercituũ [deſæuijt.] Et euenit, ut quemadmodum ipse clamauerat, illiq;
non audierũt, sic iam clamẽt, nec eos exaudiam, dicit DOMINVS exercituum.
Quin eos proturbem in omnes gentes, quas nõ nouerunt, terraq; post eos de-
solata sit, ut non sit qui uel pertranseat, uel conuersetur, ipsiq; terram exoptatissi-
mam, uastam ac desolatam reddiderunt.

CAPVT. VIII.

Describitur felicitas ecclesiæ, si modo uoci domini obtemperauerimus.

A RVrsus factum est uerbum DOMINI exercituũ in hãc sententiam, Sic dicit
DOMINVS exercituũ, Ingẽs studiũ habeo erga Zionem, ingẽtiq; ardore
erga ipsum inflammatus sum. Sic dicit DOMINVS, redij cum Zione [in gra-
tiam,] habitaboq; in medio Ierusalem, ut Ierusalẽ uocetur ciuitas fida: & mons
DOMINI exercituũ, mons sanctus. Sic dixit DOMINVS exercituũ, Adhuc se-
nes & anus in plateis Ierusalẽ habitabunt, quin & decrepiti qui baculo prę mul
titudine dierum manu sua innituntur. Ad hæc plateæ urbis plenæ erunt pueris
& puellis, ludentibus in plateis eius. Sic dicit DOMINVS exercituum, Etiamsi
id reliquo huic populo, qui hoc tempore [uiuit] difficile uidetur, nũ ob id mihi
quoq; difficile uidebitur? dicit DOMINVS exercituum. Sic dixit DOMINVS
B exercituum, En ego adferam populum meum de terra orientali, & de terra occa
sus solis, & adducã eos, ut habitent in ipsa Ierusalem, ipsiq; erũt mihi populus,
ego autem ero eis deus, in ueritate & iustitia. Sic dicit DOMINVS exercituũ,
Roborentur manus uestræ, qui auditis in diebus istis uerba ista ex ore prophe-
tarum, qui fuerunt ab eo die quo iacta sunt fundamenta ædis DOMINI exerci Refricat exhortationẽ
tuum, & quo templum ædificari cœpit. Quoniam ante dies istos merces homi & promissionem Haggæi.
nis ac merces iumentorum nulla fuit, deinde neq; pax erat ingredienti & egre-
dienti, idq; propter hostem, nam ego cõmisi omnes homines unumquẽq; cum
altero. Nunc uero iuxta priora tẽpora cum reliquijs huius populi nõ [agam,]
dicit DOMINVS exercituũ. Quin potius semen [plenum atq;] perfectũ [erit,]
uitis proferet fructum suum, & terra dabit prouentum suum, sed & cœli dabũt
rorem suum: efficiamq; ego, ut reliquiæ huius populi omnia ista hæreditate pos
C sideant. Fiet quoq; hoc, quemadmodum uos domus Iuda & domus Israel, exe-
cratio fuistis inter gẽtes, ita seruabo uos, ut sitis benedictio: ne timeatis, quin po-
tius manus uestræ corroborentur. Quoniam sic dicit DOMINVS exercituum,
Quemadmodũ proposui uos adfligere, cum ad iracundiã me patres uestri pro-
uocassent, dicit DOMINVS exercituũ, neq; me pœnituit, ita rursus hoc tẽpore
decreui benefacere Ierusalẽ & domui Iuda: ne timueritis. Hæc uero sunt quæ Hæc sunt opera ueræ religionis.
facietis, loquimini quisq; cum proximo suo ueritatem, & iudiciũ pacis iudicate
in portis uestris, ut ne malum uel cogitetis quisq; aduersus proximũ suum, & iu Fides colatur in dictis & factis.
ramentum falsum ne diligatis, quoniam omnia ista sunt quæ odio habeo, dicit
DOM

DOMINVS. Et factus est sermo DOMINI exercituum ad me in hanc senten
tiam, Sic dicit DOMINVS exercituum, Ieiunium [b] quarti, ieiunium quinti, ieiu D — *b Sub. mensis.*
nium septimi, & ieiunium decimi, uertetur domui Iuda in gaudium & lętitiam,
& in statas ferias iucundas, pacem igitur & ueritatem diligite. Sic dicit DOMI-
NVS exercituum, Erit adhuc ut populi & multarum ciuitatum habitatores ue-
niant, eatq; ciuis [c] unius ad aliam, dicens, Agite eamus supplicatum faciem DO — *c Sub. ciuitatis.*
MINI, & inquisitum DOMINVM exercituum, uadam & ego. Ad hæc populi
multi & gentes robustę ibunt, quæsituræ DOMINVM exercituū, in Ierusalem,
supplicaturæ quoq; faciem DOMINI. Sic dicit DOMINVS exercituum, Fiet
& hoc in diebus illis, ut apprehendant deni uiri ex omnibus linguis gentiū, ap-
prehendant inquam alam alicuius Iudæi, cum huiusmodi sermone, Ibimus uo- — *Alatæ tum erant uestes.*
biscum, quia audiuimus deum esse uobiscum.

Acta apostolica huc locū explanant, paucę enim fuerūt reliquiæ ex Iudęis, si ac cessionem gentiū xsti/ ues.

CAP. IX.

Continens hinc ad finem usq; sermo est de regno Christi: ostenditur quomodo gentes subiugandæ sub imperium Christi.

ONus uerbi DOMINI in terra Hadrach & Damasco [a] demittet se, quoniā A — *Onus dicitur propter grauitatem & uim uerbi dei.*
ad DOMINVM oculus hominis, & omniū tribuum Israelis [dirigetur.]
Sed & Hamath terminus eius erit, Tyrus & Sidon, quantūuis sapiens. Adifica- — *a Aliter, requiei eius: uel, requies eius.*
uit munitionē sibi Tyrus, & congeret argentū ut puluerem, & [aurum] putū pu
rum ut lutum platearū. Ecce dominus possidebit eam, & percutiet in mari exerci
tum eius, ipsa uero igne absumetur. Videbit Askalon, & timebit, & Gasa uehe
menter dolebit, & Accaron, quoniā pudefacta est à respiciendo. Peribit quoq;
rex Gasa, & Askalon non inhabitabitur. Habitabit quoq; nothus in Asoto, & B
exterminabo superbiam Palestinorum. Auferam deinde sanguinem eius ab ore
eius, & abominationes è dentibus eius, residuū uero erit dei nostri, eritq; ut dux
in Iuda, & Akaron ut Iebusæus. Et circunducā castrū domui meæ contra transe
untem & redeuntē ab exercitu, neq; transibit ultra per eam exactor, quia nunc ui
di oculis meis. Exulta uehementer filia Zion, iubila filia Ierusalē, en rex † tuus — *Esaiæ 62.d*
ueniet tibi, iustus & seruator ipse, mitis, uehens super asino & pullo asinarū. Ex C — *Matth. 21.a*
cindamq; currus ex Ephraim, et equos ex Ierusalē: excindeturq; arcus bellicus, lo
quetur pacem gentibus, & imperiū eius [pertinget] à mari ad mare, & à fluuio
usq; ad fines terrę. Et tu in sanguine fœderis tui, dimisi uinctos tuos de lacu in q̄
non est aqua. Reuertimini ad munitionē uos uincti qui spem habuistis, quin &
hodie annuncio q̄ duplicia sim tibi redditurus. Quoniā tetendi mihi Iudā uelu-
ti arcū: Ephraim imposui, & excitaui filios tuos, ô Zion, cōtra filios tuos, ô Græ-
cia, ponamq; te ueluti gladiū herois. Et DOMINVS [b] super eos apparebit, egre D — *b Potest etiam legi, cum eis.*
dieturq; ut fulgur sagitta eius, DOMINVS deus buccina cōcinet, ibitq; in tēpe-
statibus Austri. DOMINVS exercituū proteget eos, ut deuorent & subigant la-
pides fundæ: bibēt insuper & frement, ut qui uino [exhilarātur,] redundabuntq;
ut phiola sparsoria, & ut cornua aræ. Et seruabit eos DOMINVS deus illorū in
die illa quasi oues populū suum, quia ut lapides cōsecrati in sublime ferentur su
per terram eius. Quanta enim bonitas eius? & quāta pulchritudo eius? Frumen — *Exclamatio.*
tum iuuenes, & uinum uirgines succulentas & [c] uegetas reddet. — *c Ienobib per zeugma repeti debet.*

CAP. X.

Sub allegoria felicitatem & ubertatem ecclesiæ indicat, ostendit unde sit, & unde petenda.

POstulate à DOMINO pluuiā serotino tempore, edetq; DOMINVS emica A
tiones, & imbrem uberem dabit eis, cuiq; herbā in agro. Etenim idola uana
loquuta sunt, & diuini mendaciū uiderūt, somnia inania loquuti sunt, & frustra
consolantur. Idcirco emigrarunt ut oues, & adflicti sunt ut quæ pastorem non
habent. Contra pastores nasus meus incanduit, uisitaboq; hircos, quoniam uisi
tauit DOMINVS exercituum gregem suum, [nempe] domū Iuda, & posuit eos

B ut equum gloriæ suæ in bello. Ex ipso est angulus, ex ipso clauus, ex ipso arcus
bellicus, ex ipso denique exibit pariter om̃is exactor. Erunt ut robusti milites qui
in prælio ut lutum platearum cõculcant, & bellũ gerent, quoniam DOMINVS
adest eis, ut pudefiant qui equos inscendũt. Corroborabo ego domum Iuda, &
domũ Ioseph seruabo, & reuersos collocabo, quoniam miseret me eorũ, eruntque
C ac si nunquam eos repulissem, quia ego DOMINVS deus eorũ, qui eos exau-
diam. Ephraim ut heros erit, lætabitur cor eorum ut eius qui uino [exhilaratur,]
quod uidebunt filij eorum, simulque gaudebunt, & exultabit cor eorum in DO-
MINO. Sibilabo eis, & congregabo eos, quandoquidem redemi eos,[a] & in im
mensum augescẽt. Seminabo quoque eos in populis, & in longinquis mei recor-
D dabuntur, uiuentque cum filijs & reuertentur. Et reducam eos de terra Aegypti,
atque de Assur eos congregabo. ad terrã Gilead & ad Libanum eos adducam, nec
satis [spatij] inuenietur eis. Et transibit per mare angustum, in freto fluctus per-
cutiet, & exarescent omnes profunditates fluminis, deijcietur fastus Assyrij, sce-
ptrumque Aegyptij recedet. In DOMINO eos corroborabo, & in nomine eius
ambulabunt, dicit DOMINVS.

a Eb. Et multi erunt ut multi sunt.

CAP. XI.

Repudium gentis Iudaicæ ob contemptum Christum describitur.

A APeri Libane portas tuas, ut ignis cedros tuas deuoret. Vlula abies, quoniã
cecidit cedrus, hoc est, magnifici uastati sunt: ululate quercus in Basanitide,
quoniam sylua cædua prostrata est. Vox ululatus[a] pastorum, quoniam deuasta
ta magnificentia ipsorũ: uox rugitus leonum, quoniam uastatus est fastus Iorda-
nis. Sic dixit DOMINVS deus meus, Pasce oues mactationi [destinatas,] q eas
possident, occidunt eas, nec se culpæ obnoxios putãt: & qui uendit eas, dicit, Lau
dandus DOMINVS, ditatus sum, nec parcunt eis qui eas pascunt. Vnde & ego
non parcã ultra habitatoribus terræ, dicit DOMINVS, quia en ego trado homi
B nes, quenque in manũ proximi sui, & in manũ regis sui, terrã cõterent, nec eruam
de manu eorum. Ego paui oues mactationi [destinatas,] adeoque pauperes gre-
gis, & adsumpsi mihi duas uirgas, alterã uocaui Noam, alterã uero uocaui Hob
lim, & paui oues. Præterea uno mẽse tres pastores sustuli, animusque meus eos de
testatus est, quandoquidem eorũ animus me detestatus est. Tum dixi, Non pa- Iere. 15. a
scam uos: quod moritur, moriatur: & quod succiditur, succidatur: quę reliquę ma
C nent, deuorat quæque carnẽ alterius. Tuli deinde baculũ meum Noam, & confre
gi eum, ut irritũ fieret fœdus meũ quod pepigeram cum omnibus populis, irri-
tumque factum est eodem die, hacque ratione humiles gregis (qui me obseruant)
agnouerunt, q uerbũ DOMINI fuerit hoc. Et dixi ad eos, Si uobis uidetur, ce-
dite mercedem meam: sin minus, omittite: appenderũt igitur mercedem meã tri-
ginta, nempe *argẽteos. Aitque DOMINVS ad me, Abijce hoc ad figulũ, magni-
ficum illud, [uidelicet] pretiũ quo licui ab eis. Tuli itaque triginta argenteos, &
abieci † ad figulũ in domo DOMINI. Deinde confregi & alterũ meum bacu- Matt. 27. a
D lum, nempe Hoblim, ut irrita fieret fraterna unitas inter Iudã & Israelem. Et di-
xit DOMINVS ad me, Adhuc sume tibi arma stolidi pastoris, quoniã ecce ego
excito pastorẽ in terra, qui [gregem] concisum non inuiset, nec stolidã [ouem] re
quiret, sauciam nõ sanabit, stantem [& firmã] non pascet [neque fulciet,] carnem
quoque pinguioris edet, & ungulas eius diffindet. Væ pastori idolo, qui gregem
deserit, gladius [imminebit] brachio eius, & oculo eius dextero, brachiũ eius pla
nẽ exarescet, & oculus eius dexter omnino hebescet.

a Subauditur, audita est, uel sit.

Noam iucunditas, Hoblim uastatores.

* Sub. nummos, denarios, uel siclos.

CAP. XII.

Describuntur conatus hostis contra ecclesiam & regnum Christi.

A ONus uerbi DOMINI super Israelẽ, dicit DOMINVS, qui extẽdit cœlos,
fundat terrã & spiritũ hominis in medio eius fingit. Ecce ego pono Ieru-
salem, ut sit calix[a] cõmouens omnes populos circũquaque, quin & in Iuda erunt
qui

a Quidam legũt, calix soporifer, uel soporis: quidã stuporis, alij tumultus.

qui obsideant Ierusalē. Eritq; illo die, ut ponam Ierusalē ceu lapidem [b] grauem, — b Onerosum, uel ponderis.
omnibus populis: quicunq; eum sustollere conātur, omnino lacerabuntur, con
gregabunturq; contra eum omnes gentes terræ. In die illa (dicit DOMINVS,) B
Percutiam omnem equū stupore: & cum qui ei insidet uesania, super domum Iu
(Deū precantur, ut robur suppeditet militibus suis.) da aūt oculos meos aperiam, omnemq; equum populorum feriam cæcitate. Tum
duces Iuda in corde suo dicēt, Corrobora mihi habitatores Ierusalē in DOMI-
NO exercituū deo suo. Die illo ponā duces Iuda ut lebetem inter ligna ardētia,
& ut facem ignis ardentē in aceruo manipulorum, & deuorabūt à dextra & à leua
omnes populos circunquaq;, cōsistetq; Ierusalē adhuc in loco suo in Ierusalem.
Et seruabit DOMINVS tentoria Iuda ut retro tēporibus, ne glorietur decus do C
mus Dauidis, & gloria inhabitantis Ierusalē contra Iudā. Die illo DOMINVS
defendet pro habitatore Ierusalē, eritq; is qui impegit inter eos eo die quasi Da-
uid, & domus Dauidis ut dij, [&] tanq̄ angelus DOMINI ante eos. Id quoq; il
lo die fiet, Dabo operā ut omnes gentes quę cōtra Ierusalē ueniunt, pessum eant.
Et effundā super domū Dauidis, & super habitatores Ierusalē spiritum gratiæ & D
(Iohā. 19. g) [c] beneficentię, ut † aspiciant ad me, eum uidelicet quem transfixerunt, plangentq; — c Vel, benignitatis.
super eo, ut solet super unice dilecto: acerbe & amare habebūt, ut solet quis sup
primogenito. In die illa erit luctus magnus in Ierusalē tanq̄ luctus Hadadrimō
(2. Par. 35. d) in campo Megiddon. Et † lugebit terra, quælibet familia seorsim. Familia Daui-
dis seorsim, & uxores eorū seorsim: cognatio domus Nathan seorsim, & uxores
eorum seorsim: familia domus Leui seorsim, & uxores eorū seorsim: familia Se-
mei seorsim, & uxores eorum seorsim. Omnes deniq; familię quæ reliquæ sunt,
quæq; seorsim, & eorum uxores seorsim. CAP. XIII.

Describitur fructus passionis Christi.

IN die illa uena aperietur domui Dauidis, & habitatoribus Ierusalē, ad [expian A
(Ezec. 30. d) dum] peccatum & menstruam immunditiā. Eritq; die † illo (dicit DOMINVS
(De pseudoprophetis intellige.) exercituum,) excindam nomina idolorū è terra, ne eorum ultra mentio fiat: tum
& prophetas, & spiritū immundū è terra expellam. Et tum id quoq; fiet, si quis-
piam ultra uaticinatus fuerit, dicēt ad eum pater eius & mater eius qui genuerūt B
(De falsis prophetis loquitur.) eum, Nequaq̄ uiues, quandoquidem mendacium in nomine DOMINI loquu
tus es, quin cōfodient eum pater eius & mater eius genitores eius, eo q̄ uaticina
tus est. Eo quoq; tempore prophetę, quisq; à sua uisione quā uaticinio suo prodi
dit, pudefient, nec chlamydē uillosam, ut fallant induent: quin potius dicet, Nō C
sum propheta, sed agricola sum, ut quem Adam ab adolescentia mea instituit, ut
possessiones colerem. [a] Tum dicet ad eum, Quid ergo sibi uolūt plagæ illæ intra — a Quispiam scilicet.
manus tuas? Dicetq;, In domo eorum qui me diligunt, percussus sum. Excitare
(Matth. 26. c / Marc. 14. c) ô gladie super † pastorem meū, & super uirū coęqualem mihi, dicit DOMINVS
exercituum, percute pastorem, dispergenturq; oues, reducam aūt manum meam D
super paruulos. Eritq; in omni terra, dicit DOMINVS, ut partes duę in ea excin
dantur & deficiant, tertia aūt in ea reliqua fiat. Et hanc tertiā in ignem ducam, &
excoquam eos ut argentum excoquitur, probaboq; eos ut aurum probari solet:
[b] ipsa inuocabit nomen meum, & ego exaudiam eam: dixi populus meus hic, & — b Scilicet tertia hæc pars.
ipse dicet, DOMINVS deus meus. CAP. XIIII.

Describitur pugna hostium contra ecclesiam, & eorum pœna designatur.

ECce dies DOMINO uenit, & spolia tua in medio tui diuidentur. Congre- A
gabo omnes gentes contra Ierusalē in pręliū: urbs capietur, domus diripien
tur, & matronæ uiolabūtur. Pars urbis media in exiliū egredietur, reliquū autem
ex populo non excindetur ex urbe. Et egredietur DOMINVS, & cōtra gentes
illas pugnabit, ut tempore belli belligerauit. Illa die stabūt pedes eius in monte
olearū, qui est in prospectu Ierusalem ad Orientem, diffindeturq; mons olearū

Quadrifidus erit mons

Describit per hyperbolam iram domini aduentantis, nihilq́ tutum fore impijs.

* Azal etiam axillā aut superciliū montis uerti potest.

a Persona potest mutari, ut dicatur, cum eo.

b Alij legunt, raritates & constrictio.

medius uersus Orientem & Occidentē, [ut fit] uallis maxima: dimidium deinde
montis deflectet ad Aquilonem, & dimidiū eius ad Austrum. Fugietis per ual-
lem montiū, eo q̀ uallis montiū ad *Azal pertinget: fugietisq́; sicut fugistis à me
B tu terręmotus in diebus †Vsiæ regis Iuda, & ueniet DOMINVS deus meus, o- 2. Par. 36. d
mnesq́; sancti [a] tecū. Isto die lux nulla erit, sed frigus & [b] congelatio. Dies aūt ille Amos 1. a
singularis, DOMINO cognitus est: neq; dies erit neq; nox, uerū ad uesperā lux
erit. Hoc ipso die effluent aquæ uiuæ de Ierusalē, dimidium earum ad mare an-
terius, dimidium uero earū ad mare posterius, eruntq́; tam in æstate q̄ in hyeme.
Eritq́; DOMINVS rex super omnem terrā, in illo die erit DOMINVS unus,
& nomen eius unū. Circūdabitur uniuersa terra ut æquore plano à Geba usq;
Rimon ad Meridiem Ierusalē, & sublimis erit, situmq́; habebit in loco suo, à por
ta Beniamin ad locū portæ primæ, usq; ad portam angulorum, & ad turrim Ha
naneel usq; ad torcularia regis. Habitabūtq́; in ea, nec erit amplius excisio, sed Ie
C rusalem sedebit tuta. Et hæc erit plaga quam DOMINVS incutiet omnibus po
pulis qui pugnant contra Ierusalē, caro [c] eius cōtabescet: quumq́; adhuc super pe
des stat, oculi eius contabescent in foraminibus suis, atq; lingua eius in ore eorū
cōtabescet. Hoc die magnus tumultus DOMINI in eis, ut quisq; manu proxi-
mi sui apprehēsa, cuiusq; manus in manū proximi sui ascēdat. Quin & Iuda bel
lum geret cōtra Ierusalē, & congregabuntur opes omniū gentium circunquaq;,
auri, argenti, tum & uestimentorū plurimum. Et ut hęc plaga, ita erit plaga equo
rum, mulorum, camelorū, asinorum, atq; omnium iumentorū quæ erunt in illo-
rum castris. Porrò quicunq; reliqui fuerint ex omnibus gentibus quæ ueniunt
contra Ierusalē, ascendent annuis uicibus, ut adorent regem DOMINVM exer
D cituum, & ut diem festum tabernaculorū celebrent. Quod si qui de cognatio-
nibus terrę in Ierusalem adoratum regē DOMINVM exercituū nō ascenderint,
nulla pluuia super eos ueniet. Quod si familia Aegyptiorū non ascenderit, neq;
uenerit, neq; [pluuia ueniet] super eos, sed plaga qua percutiet DOMINVS gen
tes quæ nō ascenderint celebratum diem festū tabernaculorum. Hoc erit [b] pecca-
tum Aegyptiorū, & peccatum omnium gentiū, quæ non ascendunt ad celebran
dum diem festum tabernaculorum. In die illo consecrabitur DOMINO quod
est in equorū phaleris, lebetes quoq; erunt in domo DOMINI, sic ut pelues corā
altari. Omnis quoq; lebes in Ierusalē atq; Iuda sacer erit DOMINO, uenientq́;
omnes qui sacrificant & accipient eos atq; coquent in eis, nec erit illo die [c] Cha-
nanæus ultra in æde DOMINI exercituum.

c Eius, scilicet hominis, qui pugnat contra ecclesiam.

b Peccatū pro pœna peccati ponitur.

c Alij Chananæum interpretantur mercatorem.

Malachias propheta.

CAPVT I.

Vituperat populum corruptißimum, in primis sacerdotes.

Est dialogismos inter deū & Israelitas.

* Si dicat iā Edom: uel secūda persona, Si dicas tu Edom.

A GRAVIS quædam & criminatoria oratio uerbi domini Titulus.
contra Israelitas ministerio Malachiæ. Dilexi uos dicit DO
MINVS. Et dicitis, Qua in re dilexisti nos? An non Esau fra
ter erat ipsius Iacob, dicit DOMINVS, & tamen Iacob dile-
xi, Esau autē odio habui, & posui montes eius solitudinem,
& hæreditatem eius uelut desertū draconum. *Si dixerit E-
dom, Attenuati sumus, reuertemur ergo, & ædificabimus so
litudines,

litudines, DOMINVS exercituum sic dicit, Ipsi quidē ędificabunt, ego uero diruã, ut uocēt eos terminos impietatis, & populū cui DOMINVS perpetuò suc censebitur. Oculi quoq; uestri uidebunt, & uosipsi dicetis, Magnificetur DOMI B
NVS super termino Israelis. Filius honorat patrē, & seruus dominum suum: si ergo ego pater sum, ubi honor est quem mihi impenditis? si uero dominus sum uester, ubi mei timor? dicit DOMINVS exercituum uobis sacerdotibus, qui uile habetis nomen meum. Et dicitis, Qua nam re sordet nobis nomen tuum? Adfertis ad aram meam pollutum panem, & dicitis, Qua nam re polluimus te? quum dicitis, Mensa DOMINI uilis habetur. Quumq; hostiam cæcam sacrificatis, nō est [a]malum: & quando adducitis claudum & ægrotum, non est malum. Adduc C
quæso tale duci tuo, num id probabit? num suscipiet faciem tuam? dicit DOMINVS exercituum. Nunc igitur precamini faciem dei, ut uobis beneficus sit, [b]uestra enim culpa hoc fit, Num faciem uestram suscipiet, dicit DOMINVS exercituum? Ad hæc, quis ex uobis ostia claudat? Num uero in ara mea gratis incenditis? Non est mihi in uobis beneplacitum, dicit DOMINVS exercituum, neq; acceptum habebo munus ciborum de manu uestra. Etenim ab ortu solis ad occa- D
Psal.12.a sum eius usq; magnum est nomen meum inter gentes, †& in omni loco nomini meo incensum atq; mola pura adfertur, quoniam magnum est nomē meum in gentibus, dicit DOMINVS exercituum. At uos prophanastis ipsum, quum dicitis, Mensa DOMINI inquinata est, & prouentus eius, nēpe cibus eius, uilis. Dixistis autem, En defatigatio, & anheli isto estis, dicit DOMINVS exercituū: infertis quoq; quod raptū est, quod claudum & infirmū est, adducitisq; molam, num mihi ea placebit è manu uestra, dicit DOMINVS? Execratus est qui dolo malo agit, qui quum in grege suo masculū [pecus] habet, uitiatum DOMINO uouet ac mactat, quoniã rex magnus ego sum, dicit DOMINVS exercituum, & nomen meum terribile est in gentibus.

CAP. II.

Pœnam transgressoribus minatur, & maxime sacerdotibus.

Leuit.26.b Deut.28.b NVnc igitur ad uos mandatū hoc, ô sacerdotes. Si non †audieritis nec applicueritis cor uestrū, ut colatis nomen meum, dicit DOMINVS exercituum, A
mittã in uos execrationē maledicamq; benedictionibus uestris, quin maledixi q cor [uestrum] non applicuistis. En ego increpabo uobis †semen, & spargam stercus in facies uestras, stercus inquam dierum uestrorum solennium, *tolletq; uos ad se, tum scietis q ad uos mandatū istud miserim, ut esset fœdus meū cum Leui, dicit DOMINVS exercituum. Fœdus meum fuit cum eo, uitæ scilicet & pacis, dediq; ei ea, timorē ut me metueret, metuq; nominis mei paueret. Lex ueritatis fuit in ore eius, nec fuit deprehensa in labijs eius iniquitas, in pace & rectitudine mecū ambulauit, multosq; ab iniquitate auertit. Etenim labia sacerdotis B
custodient scientiam, legemq; ex ore eius requirent, legatus enim est DOMINI exercituum. Vos autem recessistis de uia, & [offendiculo posito] multos in lege impingere fecistis, & corrupistis fœdus Leui, dicit DOMINVS exercituū. Reddam ergo ego & uos contemptos & abiectos [corã] omni populo, q uias meas
Matt.23.c Ephes.4.b non custoditis, faciesq; in lege recipitis. †An non pater unus omniū nostrum? an non deus unus nos creauit? cur ergo quisq; cū fratre suo perfide agit, polluendo fœdus patrum nostrorum? Perfide defecit Iuda, abominandumq; scelus in C
Israele & in Ierusalem designatum est, q Iuda prophanauit [a]sanctū DOMINI quod diligit, & filiam alieni dei uxorem duxit. Virum qui huiusmodi rem designat, qui [b]author est, qui obsequitur, & qui adfert molã DOMINO exercituum è tabernaculis Iacob excindi iubet DOMINVS. Deinde & hoc adijcitis, ut lachrymis, fletu & gemitu arã DOMINI oppleãt, ne ultra respiciat ad munus cibariū, neq; [munus] è manu uestra acceptū ferat, Dicitis aūt, quam ob rem? Eo q

Magnifice tractat exemplum Leui, officiumq; sacerdotum explicat.

a Possunt hæc per interrogationē efferri.
b Ebr. De manibus uestris factū est hoc.

† Alij, ut Hiero. brachium legunt, quod forsan magis quadrat benedictioni quam dedit Moses Leui.
* Tollet, subintelligę iniquitas, uel aliquid tale.

a Sanctū. i. sanctuarium, uel populum quem dominus sanctum & electum habere uoluit.
b Ebr. Excitatorem, & respondentem.

DOMINVS testatus inter te & inter uxorē quam in adolescētia tua tibi despon
disti, in quā tu perfide agis, quum ea sit consors tua, & uxor † fœdere tibi iuncta. Amos 3.f
An non & unus hoc [c] fecit in quo excellens fuit spiritus? Quid uero unus ille [fe=
D cit?] Quærebat semen dei, uos igitur q̃ chara est uobis anima mea cauete, ne in
uxores quæ uobis in iuuentute uestra desponsæ sunt perfidi sitis. *Qui odio [d] ha
bet, dimittere [potest,] dicit DOMINVS deus Israelis. Num ergo uiolentiā ue-
stimento suo teget? dicit DOMINVS exercituum. Cauete ergo q̃ uobis chara
est anima uestra, ne perfidi sitis. † Defatigastis DOMINVM sermonibus ue-
stris. Dicitis autem, Qua nam re defatigauimus? In hoc nempe quū dicitis, *Qui
cunq; malū facit, is bonus est in oculis DOMINI, talibusq; delectatur: aut, Vbi
est deus iudicij?

CAP. III.

De aduentu Meßiæ & anteambulonis eius, qui ab hypocritis & pijs expectatur.

A ECce ego † mitto legatum meum, qui cōplanabit uiam ante me, subitoq; ad Matth. 11.b
templum sanctum suum ueniet dominus quem uos quæritis, & legatus fœ Marc. 1. a Lucæ 1. b
deris quo uos delectamini: ecce uenit, ait DOMINVS exercituum. Quis uero 7.d
diem aduentus eius sustinuerit? aut quis, quum se conspiciendum præbet, consi Psal. 131.
steret? Est enim ueluti ignis excoquens, & ut Borith [herba] fullonum. Sedebit
itaq; excoquens & repurgans argentum: filios Leui emūdabit, expurgabitq; eos
ut aurum & argentū, tum DOMINO adferent sacrificium cibarium in iustitia.
Gratum erit DOMINO sacrificū Iuda & Ierusalē ut retro temporibus, & prio=
B ribus annis. Et appropinquabo uobis ad iudiciū, eroq; testis festinus contra ma
leficos, contra adulteros, contra eos qui peierant, & cōtra eos qui mercenarium
mercede fraudant, per uim & calumniam uiduam & pupillū opprimunt, & qui
auersantur aduenam, & me non timent, dicit DOMINVS exercituum. Etenim
ego DOMINVS non mutor, & uos filij Iacob *nequaq̃ desistitis. A diebus pa-
trum uestrorum à statutis meis recessistis, nec custodiuistis [ea:] † cōuertimini ad Zach. 1. a
me, & ego conuertar ad uos, dicit DOMINVS exercituum. Dicitis autem, Qua
nam re conuerteremur? Num homo [a] deum [b] adfigit? Vos autem me adfigitis. Et Sacrilegiū obijcitur.
dicitis, Qua nam re te adfigimus? In decimis & [c] magnificis donis. Execratione
C execrati estis uos, q̃ me [d] uniuersi uos adfigitis. Adducite omnes decimas ad [e] do-
mum ubi reponatur, ut sit quod diuidatur in domo mea, atq; in hoc periculū de
me sumite, dicit DOMINVS exercituum, si non aperuero uobis fenestras cœli,
& benedictionem omnigenā uobis effundam. Increpabo uobis [f] deuorantem,
ne uastet uobis fructum telluris, neq; sterilem reddat uobis uitem in agro, dicit
DOMINVS exercituū. Tum felices uos [iudicabunt &] pronunciabunt omnes
gentes, quia terra optata eritis, dicit DOMINVS exercituum. Superant me uer
ba uestra, dicit DOMINVS, Et dicitis, Quid nam cōtra te sumus loquuti? Dixi- Iob 21.b
stis, Frustra seruitur deo, Quæ enim utilitas quod obseruationem eius obserua=
mus, & quod pullati coram DOMINO exercituum incedimus? Nunc igitur
D beatos iudicamus arrogantes [& audaces,] quin & impietatem patrantes ædifi-
cantur, & qui deum tentant, seruantur. Tum qui DOMINVM timent quisq; Antithesis.
ad proximum suū loquuti sunt, Attendit & audiuit DOMINVS, & scriptus est
commentarius corā eo, timentibus DOMINVM, & his qui [serio] cogitant de
nomine eius. Hi erunt mihi (dicit DOMINVS exercituum) eo die quo agam,
peculium, ijsq; parcam, ut quispiam filio suo seruienti sibi parcit. Reuertimini
igitur, & cōsiderate [quid intersit] inter iustum & impium: inter eum qui deum
colit, & eum qui eum non colit.

CAP. IIII.

Antithesi quadam ostendit impiorum pœnam & piorum lætitiam ac uoluptatem.

A QVoniam ecce dies uenit, ardens ut clibanus, tum erunt omnes arrogan
tes, & omnis qui impietatē patrat, stipula, inflammabitq; eos dies uen-
tura,

---

c Aliqui hanc pericopen interrogatiue pronunciant, ut sint uerba Iudæorum reclamātium & defendentium crimen suū: q. d. An nō & Abraham hoc fecit qui excellenti spiritu præditus fuit? Et deinde deus per prophetā respondeat, Quid ille unus fecit? quærebat semen, &c. Alij enunciatiue legunt.

d Subintellige uxorem.

* Iterum obijciunt pro se torquentes legem dei Deute. 24. Sed deus cū stomacho refellit.

† Aliud crimen obijcit, obtrectationē.

* Qui operibus & iudicijs dei obtrectat, irreligiosus est in deum.

* Jr londs nitt vß syn mit üwerer büberey/ jr machēd kein end daran.

a Al. Iudicem.

b Alij legunt, uim facit, uel confodit. Potest etiam legi, uiolentia rapitis.

c Ebr. Thruma, de quo in Exod. 25.

d Eb. Vniuersa gēs.

e Eb. Ad domū thesauri.

f Deuorantē, subintellige locustam, uel bruchū, uel hostem.

tura, dicit DOMINVS exercituum, adeo ut nō relinquatur eis neq; ra
Lucæ1.g dix, neq; ramus. Vobis autem, qui nomen meum timetis, orietur sol iu
stitiæ, sanans *radijs suis, exibitis & pingues eritis ut uituli saginati. Et *Ebr. Alis suis.
impios cōculcabitis, qui puluis erunt sub plantis pedum uestrorum, eo
Exod.20.a die quo ego agam, dicit DOMINVS exercituum. Mementote †legis B
Mosis serui mei, quam ei in Horeb ad omnē Israelem mādaui, rituum
Matth.7.b uidelicet & iudiciorum. En ego †mittā uobis Eliā prophetam, priusq̃
Marc 9.c dies DOMINI magnus & terribilis ueniat. Is reducet cor patrum in fi
Lucæ1.b lios, & cor filiorū in patres suos, ne ueniā, & terrā prorsus [a] excindam. a Ebr. Percutiam terram Hērem.

Liber Iob.

CAPVT I.

Iob à deo proponitur ut forma perfecta religiosi hominis, ac uere sapientis: qui nec secundis rebus nec aduersis frangitur, ut deserat deum summum & unicum bonum.

VIT† in regione Vz uir nomine Iob, integer & A Primis duobus capitibus descri
probus, & religiosus, ac uitās malū. Eiq; nati sunt bitur animus Iob, & fortuna,
filij septem, & tres filiæ. Possessio autem pecoris utq; in calamitosissimam sortem
ipsius fuit septies mille oues, et ter mille cameli, & ceciderit ex amplis. cōditione.
iuga boum quingenta, nec non quingentę asinę,
& permagnum famulitium: ita ut uir ille cūctos
orientales antecelleret. [a]Solebāt autem ipsius filij a Et ibant filij eius, & faciebant
apparare conuiuia quisq; domi suæ per uices dierum: ac misso nuncio conuiuiū domo cuiusq; die suo.
[accersebant] suas tres sorores, ut unà ederent ac biberent. [b]Quumq; ui b Et factum est, quum circumi-
ces conuiuij exhibendi circulum absoluissent, Iob misso nuncio [accer uissent dies conuiuij.
sebat,] & ad rem diuinā præparabat eos, maneq; surgens offerebat ho- B
locausta totidem, quot ipsi numero erāt. Cogitabat enim Iob apud se,
fortasse filij mei peccauerunt, [c] & indigna cogitarunt de deo: sicq; facie c Et benedixerunt deum in cor-
bat Iob omni tempore. *Accidit autem quodam die, ut filij dei uenien de suo. Habet hic berach signifi-
tes sisterent se DOMINO, inter quos uenit etiam satanas. Dixitq; DO cationem contrariā benedictio-
MINVS ad satanam, Vnde uenis? Et respondens DOMINO satanas, ni, ut 4. Reg. 21.
ait, A peruagando & obambulādo in terra. Et dixit DOMINVS ad sa *Prosopopœia, qualis est 3. Re
tanam, [b] Obseruastine cultorem meum Iob, siquidem illi nemo par est gum 22. docetur Iob quidē affli-
in terra, uirū integrum, & probum, & religiosum, & uitantem malum? ctum esse à diabolo cupido per-
Respondens aūt satanas DOMINO, inquit, Nū Iob gratis ueneratur dendi, non tamen sine permissu
deum? An non tu sepsisti eum undiq;, & domū eius, & omnia quæ ha dei ac nutu, qui optime uult ho-
bet? [e]Nónne quicquid agit, fortunas? Et possessio eius lōge lateq; obti- C minibus.
nuit regionem? Verum iniecta manu tua, quæcunq; habet, affligito: [& b Posuisti ne cor tuum super ser
male mihi fit] nisi te in faciem tuam [f]uituperauerit. Dixit itaq; DOMI- uo meo Iob?
NVS ad satanā, Ecce permitto [g]arbitratui tuo quæcūq; possidet, uerun- e Opus manuum eius benedi-
tamen ipsi manū tuā haud inijcias. Et egressus est satanas à conspectu xisti.
DOMINI. Accidit aūt die quodā, ut ipsius filij & filiæ comederent ac f Et benedicet tibi: per anti-
biberent uinū in domo fratris sui primogeniti. Venitq; nūcius ad Iob, phrasim.
dicens, Quum boues ararent, & iuxta illos pascerent asinæ, [h] irruentes g In manu tua.
Sabęi rapuerunt eos, & pueros occiderunt gladio, ego aūt solus euasi, h In Ebræo initium uersus est.

i Et dixit.

qui tibi nunciarem. Adhuc ista loquente, uenit alius nuncians, [i] Ignis dei cœlo decidit, & comburens oues atq; pueros absumpsit eos: ego autem solus euasi, qui nunciarem tibi. Adhuc isto loquente, uenit alius dicens, Chaldęi tribus [k] turmis diuisi camelos inuadentes rapuerunt, &

k Capitibus.

D pueros occiderunt gladio: ego autem solus euasi, qui tibi nunciarem. Adhuc illo loquente, alius uenit nuncians, Tui filij & filiæ comedebāt ac bibebant uinū in domo fratris sui primogeniti. Et ecce ualidus uentus à regionibus ultra desertū positis ueniens collisit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit iuuenes, & mortui sunt: solus aūt ego euasi, qui tibi nunciarem. Surrexit itaq; Iob, & lacerauit suū pallium, caputq; totondit, & cadēs in terram sese [l] incuruauit. †Dixit autem, Nudus egressus sum de utero matris meæ, nudus etiam illò reuertar: DOMINVS dederat, & DOMINVS abstulit, Laudetur nomen DOMINI. Iob in hoc toto [negotio] minime peccauit, neq; insulsum aliquid attribuit deo.

l Vel, adorauit.

Eccls. 5. e
1. Tim. 6. b

CAP. II.

A Accidit aūt die quodā, ut uenientes filij dei sisterēt se DOMINO: inter quos etiam satanas uenit, ut se DOMINO sisteret. Dixitq; DOMINVS ad satanam, Vnde uenis? Ac respondēs satanas DOMINO, ait, A peruagādo & obambulādo in terra. Et dixit DOMINVS satanę, Obseruasti ne cultorē meū Iob, siquidē illi nō par est in terra, uirum integrū, & probū, & religiosum, & uitantē malū, & qui etiamnū retinet integritatē suam? Tuq; instigasti me, ut abs re deuorarē ipsum.

B Et respondēs DOMINO satan, inquit, Cutē [alienam] pro cute [sua,] & omnia quæ habet quisq;, dabit, ut [a] conseruet uitam suam. Verū iniecta manu tua, ipsum met & carnē eius affligito: [& male sit mihi,] nisi te in faciem tuam uituperauerit. Dixitq; DOMINVS satanę, Ecce arbitratui tuo permittitur: uerum [ea conditione,] ut uitam eius serues. Et egressus est satanas à cōspectu DOMINI, ac percussit Iob [b] ulcere pessimo à planta pedis usq; ad uerticē. Et accepit testam qua sese fricaret, se-

a Pro anima sua.

b Sehin scabiem fœdissimam significat, qualis est elephātiasis, & quam Indicam scabiem uocant seu morbum Gallicum.

c Hierony. Benedic deo, & morere. Cæterū benedicere deum, tum laudare, tum precari significat.

C ditq; in puluere. Vxor autē illius dixit ei, Adhúcne retines integritatem tuam? [c] Quin supplica deo, ut moriaris. Ad quam ille inquit, Loqueris ut una ex stolidis mulieribus: etiā bonum accipiebamus à deo, & malū non acciperemus? In hoc toto negotio Iob suis labijs non peccauit. Porrò quū tres amici Iob audiuissent uniuersa mala quæ acciderant ei, Eliphaz Themanita, Baldad Suhita, & Zophar Naamathita uenerunt

a Locus pro regione.

D quisq; à [a] loco suo: conuenerat enim inter eos, ut unà uiserent eum, atq; consolarentur. Ac procul suos oculos tollentes non agnouerunt eum, altaq; uoce plorauerunt, & lacerarūt quisq; palliū suum, puluerē quoq; supra capita sua sparserunt in cœlum. Humi aūt adsederunt ei septem dies & septem noctes, ut nullus ei uel uerbū loqueretur. Videbāt enim dolorem uehementer auctum esse.

CAP. III.

Querimonia, qua Iob deplorat, & exponit amicis tristissimū rerum suarum statum, & quantos perferat cruciatus. Cuius summa est, optandum sibi, quod editus in terram nō esset, aut moriatur citissime. Vnde nascitur occasio disputationis inter Iob & suos amicos super afflictione ipsius.

a Kilel non tantum execrari, sed etiam uituperare ac dicere mala significat: ut contrà berach tam laudare quàm imprecari bona significat. Dies autem tempora significat, adeoq; rerum statū in ipso tempore, sicut Abraham dicitur diem Christi uidisse.

b Gaal etiam uendicare significat.

A Post hæc Iob os suū aperuit, & [a] conquestus est de suis temporibus. Ac respondens Iob, dixit, Pereat dies quo natus sum: & nox qua [nuncius] dixit marē cōceptum esse. Dies ille sit tenebricosus, nec deus eum superne requirat, neq; illū splendor aliquis illustret. [b] Coinquinēt eum tenebrę & umbra densissima, nubesq; illū occupet: perterrefaciant

Ierem. 10. d

eum

eum flagrantissimi ardores dierum [canicularium.] Sit is nox perpe-
tua, & caligo auferat illũ: non addatur diebus anni, neq; ueniat in nu- B
merum mensium. Ecce nox illa[c] solitaria sit, neq; incidat in eam iu-
bilus. [b] Detestentur eam soliti execrari dies, qui excitaturi sunt bale-
nas. Obtenebrescant in eius crepusculo stellæ, ut lucem expectet, ne-
que ueniat, nec intueatur palpebras auroræ. Quoniam ostia[e] uentris
materni non clausit, & non abscondit molestiam ab oculis meis. Qua
re non moriebar [statim editus] ex utero, & [non] expirabam, ut sum e-
gressus uentrem? Quare me genua exceperunt? [obstetricis] quare u-
bera, ut sugerem? Nunc enim iacerem, & securus otiarer, ac dormi- C
rem. [f] Sic enim quietus agerem[g] cum regibus, & consultissimis ho-
minibus in terra, qui sibi solitudines excoluerunt ædificijs: [h] necnon
cum principibus habentibus aurum, quiq; domos suas argento refer-
serunt. Aut nullus omnino essem tanquam abortiuus fœtus, qui ce-
latur, & tanquam infantes, qui non aspexerunt lucem. [i] Ibi temerarij
& inquieti homines tumultuari desinunt, & ibi quiescunt delassati.
Vincti [aliquando] opulenti ac beati sunt, & nemo audit uocem exa-
ctoris. Paruus & magnus ibi sunt[k] pares, & seruus[l] manumittitur. Qua
re [deus] molestijs affecto concedit lucem, & uitam ægris animo? Qui
expectant mortẽ, & non contingit, & scrutantur eam studiosius quàm
thæsauros? Qui læti olim & exultantes, nunc gauderent adepti sepul- D
chrum? Viro cuius [m] uia est occultata, quemq; deus [n] circumsepsit? [o]
Quum enim cibum sum capturus, ingemisco, & eiulatus edo lachry-
mis aquarum ritu manantibus. Equidem summopere expaui quod
mihi euenit: & quod exhorrui, accidit mihi. Non felix fui, non secu-
rus egi, non uitam quietam traduxi, [p] & tamen hæc tempestas coorta
est.

c Id est, careat hominum lætis & iucundis congressibus.
b Sit piscatoribus inauspicata et detestabilis dies propter nubilũ cœlum & tempestates.
e Ventris mei, Hieron. uentris qui portauit me.
f Tunc quiescet mihi. Mors æquat omnes, quantum corporis statum attinet.
g In Ebr. initium est uersus.
h Aut.
i In morte uidelicet uel in sepulchro.
k Idem.
l Liber à domino suo.
m Id est, qui nescit, quo se uertat aut quomodo mitiget acerbitates.
n Vt excedere uita non liceat.
o Quia ante panem meum gemitus meus ueniet, & stillabunt ceu aquæ, rugitus mei.
p Et uenit tumultus.

CAP. IIII.

Caput disputationis inter Iob & amicos est, an Iob sit adflictus à deo propter impietatem & scelera, an aliam ob causam? Quam controuersiam deus ipse arbiter dirimit cap. 38. &c.

ELiphaz ergo Themanita excipiens eum, dixit, Num erit tibi mo- A
lestum, si tentemus uerba tibi facere? Quanquam sermones cohi-
bere quis posset? Ecce plurimos ipse erudiuisti, & confirmasti manus
remissas. Labentem erexerunt tui sermones, & genua procumbentia
roborauisti. Nunc quum tibi aliquid usuuenit, succumbis: & quum
te [nonnihil] attigit, perturbaris. [a] Videlicet ex tuo metu prodijt tua
fiducia, tua spes & integritas in uita tua. † Cogita quæso quis inno- B
centium perierit, aut ubi homines probi extincti sint. Equidem quo-
ties uidi arantes uanitatem, & seminantes molestiã: [uidi etiam] quod
idipsum messuerunt. Afflatu enim dei perierunt, & à uento iræ ipsius
absumpti sunt. Rugitus leonis, & uox leopardi [cõprimitur,] & leun- C
culorum dentes excerpuntur. Perit tigris inopia prædæ, catuliq; leæ-
næ dissipantur. *Ad hæc res[b] arcana perlata est ad me, ex qua modi-
cum quiddam percepit auris mea. Inter cogitationes [quæ orieban-
tur] è uisis nocturnis, quum sopor homines occuparet, ingruit mihi pa
uor & tremor, ac terrefecit, quantũ est ossium meorum. Spiritus nanq;
ante me hinc inde commeabat, &[c] pili per totum corpus meum hor-
ruerunt. Quumq; consisteret, non agnoscebam eius faciem, [obuer-
sabaturq;] meis oculis imago, & erat silentium: ac uocem eiusmodi per
cepi. Num iustior esset homo quàm deus? num uir esset purior suo D

Occupatio Edidit quidẽ Iob præclara opera, uerũ ex simulata sanctimonia.

1.Pet.2.2

Eliphaz quinq; rationibus ostẽdere nititur, Iob esse ob sua peccata omnibus malis istis obrutum. Deinde hortatur, ut resipiscat: nam eam esse unicam uiam remouendi calamitatem diram. Vtrinq; confessum est, deum inflixisse tantam miseriam. Amici aũt spectantes insolitam afflictionem, & quædã uerba sinistre intelligentes, ut quod Iob dixit, accidisse quod semper metuerit, cẽsent redarguendũ sceleris, addita paræanesi, ut conuertatur ad deum.
a An nõ timor tuus, fiducia tua, &c. id est, simulasti fidem in deum, & uirtutem coluisti metu calamitatis.
†1. Quotquot mulctãtur malis, ob suam culpam mulctantur.
*2 Oraculo et diuina reuelatione proditũ est Eliphazi cogitanti de rebus Iobis, quod ob peccata sit miser, quũ & angeli non perstiterint in sua perfectione.
b Et ad me uerbum furtiue adferetur.
c Horripilabit pilus carnis meæ.

conditore? Ecce in suis ministris nõ firmũ opus retinuit, angelisq; suis
indidit uæsaniam. Quanto magis [à perfectione absunt] qui domos
luteas incolunt, & quorũ fundamentũ est è puluere, quosq; [res multæ]
cõminuunt, [b] priusquam cõficiantur à tineis? Inter mane ac uesperam
conteruntur: & qui non [c] resipiscunt, æternum pereunt. An non posteritas illorum interit, & moriuntur destituti sapientia? CAP. V.

A VOca obsecro, num sit, qui tibi respondeat, & ad quemlibet sanctorum respicito. Nempe furor stultum occidit, ac [a] leuem perimit indignatio. Vidi equidem impium radices agentem, & statim male ominatus sum domui eius: fore ut eius liberi longe absint à salute, ac sese perdant in [b] porta, nec sit qui eripiat. Vt eius messem deuoret famelicus, eamq; rapiat è medijs spinis, & sitibũdus auide hauriat ipsius opes. *Etenim uanitas non prodijt ex puluere, neq; molestia germi-
B nauit è tellure. †Sed Adæ irrogatum est, ut generaret ad molestiam, & [c] scintillæ in altum euolent. Verũ à deo ipso [D] rationes petam, & meam orationem ad deum conferam. Qui edit ingentia opera, eaq; inuestigabilia, & res mirandas illasq; innumeras. Qui dat pluuiam superficiei telluris, & aquas immittit uicis. Vt humiles in alto loco ponat, ac mœsti obtineant arcem salutis. Qui cogitationes callidorum irritas facit, ut nihil [e] solidi efficiant manus eorũ. †Qui capit sapientes in ipso- 1.Cor.3.d
C rum calliditate, & consilium uersutorum subuertitur. Vt interdiu uersentur in tenebris, & in meridie palpent ceu in nocte. Seruat etiam pauperem à gladio & ore illorum, & è manu potentioris. Est tamen afflicto spes reliqua, & iniqui [f] nõ habent quod uituperent aut querantur. Ecce beatum hominem, quem arguit deus: neq; tu reijcies castigationem [g] dei optimi maximi. Pariter enim dolores infligit, & obligat uulnera: uerberat idem, eiusq; manus medentur. Sex periculis eripiet te, & in septimo non attinget te malũ. Tempore famis redimet te à mor- Iac.1.b
te, & in bello à gladio. Absconderis à flagro linguæ, neq; timebis quũ
D inciderit calamitas. Ad calamitatem & famem ridebis, neq; metues animalia terrestria. Nam cum lapidibus ruris erit tibi fœdus, & [h] feræ adigentur, ut seruent pacem erga te. Senties etiam tabernaculum tuum ipsam incolumitatem esse, & recensendo tuum domicilium nõ peccabis. Senties & prolem tuã augeri, & posteros tuos ceu gramen terræ. Peruenies [deniq;] [i] sospes adhuc ad sepulchrũ, quemadmodũ frugum aceruus increscit suo tempore. [k] Atq; hæc fermè sunt, quæ rebus accurate perpensis decreuimus proponere, suntq; certissima: proin uelis ea percepta æquo animo apud teipsum dijudicare. CAP. VI.

Priusquam Iob refellit se ob scelera & impietatem ita miseris modis affectum, accusat amicos ut ineptos & crudeles & iniquos, quod impietatem ei impingant, ac deum infestum persuadere uelint, quum adhibere consolationem deberent.

A AD quę respondens Iob, dixit, O si exactissime appenderetur indignatio mea, simulq; [a] mea conditio in stateram poneretur. Tum enim grauior esset quã arena maris: [b] quocirca pro magnitudine rerũ parcè ac moderatè questus sum. Nam dei optimi maximi sagittę in me sunt, quorũ feruor ebibit spiritũ meũ, et terrores dei acie instructa me inuaserũt. Num rudit onager herba præsente? num bos mugit apposita farragine? Potéstne insulsum edi non conditũ sale? Num sapit cuiquã
B saliua albuminis? Quæ meus animus renuit contingere, ea sunt mihi

pro

b Cõminuent eos ante tineam, id est, priusquam à uermibus absumantur in sepulchro, ut uestis à tinea.
c Non ponit, scilicet cor. i. non agnoscit errata & culpam.
†3. Iste & ille, ut quotidiana docent exempla, propter scelus suum intricantur malis.
a Hiero. Paruulũ. Significat aũt pethi, leuem qui facile credit, & affectibus cedit.
b In portis causæ publicæ & priuatæ iudicabantur.
*4. Originale peccatum est causa communium ærumnarum. Igitur actuale peccatum, peculiarum calamitatum.
†5. Non fert natura dei optimi & sapientissimi, ut quenquã cruciet præter suum meritum. Cui rationi uelut causæ firmamento nituntur amici Iob.
c Filij carbonis pro scintillis, quæ fodiendo ligones & bidentes lapidibus excutiunt.
D Ad deum requiram, & ad deũ ponam eloquium meum.
e Thuschia subsistentiam significat, à iesch quod, est, sonat.
f Et iniquitas eius clausit os suum.
Concludit, deo impingi nõ posse, quod cruciet quenquam præter meritum: & transit ad parænesin, ut se Iob cõuertat ad deũ: qua ratione sola mederi possit calamitatibus.
g Hiero. domini. Schadai significat deum, eo quod omnium rerũ bonarum copiam habet.
h Et pacificabitur tibi animal agri seu ruris.
i Venies in uigore ad sepulchrũ, id est, rebus etiamdum integris colligeris ad patres in spe resurrectionis.
k Ecce hoc inuestigauimus ipsũ sic ipsum: audi istud, & tu scito tibi.

a Et esse meum in statera leuabunt simul.
b Quocirca uerba mea absorpta sunt.

[c]pro cibo fœtido. Vtinam eueniat quod peto, ac deus concedat quod spero. Deusq; aliter statuat de me, ut me cõminuat, excussaq; manu uelut neruo findat me. Adhuc enim mihi solatium erit: & si torrefiam ægrotatione, ita ut mihi non[d] parcatur, minime tamen negabo uerba sancti [dei.] Verum quod robur meum est, ut durare possim? & quis finis [expectandus] mihi, si uitam longius producam? Num robur mihi lapideum? Num caro mea chalybea? [e]Quid si ferendo non sum? & facultas subsistendi me destituit? [f]Decebat amicos exhibere beneficen C tiam misero amico: sed [me ut uos dicitis] religio dei optimi maximi deseruit. Fratres mei fidem fefellerunt ut torrens, utq; uallẽ transeunt torrentes. Qui turbidi sunt à glacie & niue, quæ [g]in eos resoluitur. Tempore autem quo arescunt, abolentur, & per calores auferuntur è loco suo. [h]Concutiuntur itinera per quæ feruntur: cæterum euanescunt, ac penitus intereunt. Viderunt [eos aliquando] qui proficiscuntur in regionem Thema, & qui Sabæos adeunt spem habent de eis. Pudefiunt autem, quia spem in eis posuerunt: & postquam peruenerũt ad locum istum, erubescunt. [i]Eiusmodi mihi torrentem plane exhibetis, qui conspectis meis ærumnis extimuistis. Dixine, ut mihi conferatis aliquid? D & è facultatibus uestris largiamini pro me munera? Vtq; me liberetis ab hoste? & redimatis me ex manu tyrannorum? Docete me, & tacebo: indicate mihi in quo errem. Quàm plana firmaq; sunt, [k]recte pronunciata: uel quid à uobis allatũ uim aliquam habet argumẽti? [l]Num excogitastis sermones & uerba, idq; inaniter, quibus me desperationis conuincatis? Præterea pupillo imponere studetis, & amico uestro foditis decipulam. Nunc igitur rectius æstimate rem, & meas atq; uestras rationes inspicite, an mentiar. Redite quæso in uiam, & ne sit [in uobis] iniquitas, redite: [m]nam etiam nunc salua est mea iustitia. Non est in lingua mea iniquitas, [n]neq; palatum meum non sentit malos sapores.

Depulsurus amicorũ intentionem, hortatur ut sine affectibus iudicare uelint.

CAP. VII.

Similitudine gemina probat non tantum ob peccata immittere deum morbos & alia mala: non offendi etiam, si homo edat uoces doloris testes.

AN non militia homini est in terra, & dies eius uelut mercenarij A dies? Vt seruus anhelat ad umbram, utq; mercenarius præstolatur suam[a] mercedem. Ita mihi est iniunctum agere menses inanes, & molestas noctes numerauerunt mihi. Vbi me in lectum collocaui, dico, quando surgam? quumq; mensuram ad uesperum extendi, saturor iactationibus usq; ad crepusculum. Induit caro mea uermes & puluerem glebarum ritu cohærescentem, cutisq; mea rupta est, ac mihi displicet. Dies mei uelocius fugiunt quàm tela, & trama deficiente finiuntur. B Cogita uitam meam esse uentum, quodq; meus oculus non iterum uidebit prosperitatem. Non aspiciat me oculus cernentium me, sed tui oculi, ut superstes non sim. Quemadmodum nubes deficit ac præterit, sic qui descendit in[b] sepulchrum, non ascendet. Non redibit in domum suam, neq; loci eius [homines] agnoscent eum. Proinde C non cohibebo meum os, quin loquar aliquid in animi mei angustijs, &[c] querulum quiddam loquar in ægritudine mea. Nũ pelagus sum? num cetus sum, [d]q̃d mihi obices circundedisti? Quũ apud me dico, lectus meus aliquid solatij adferet, cubile meũ mussitãti adimet [aliquid molestię.] Sõnijs me terres, & uisionib9 exagitas me. *Quapropter anima mea suspendiũ eligit, & mortẽ præ[e]ossibus meis. Recuso equidem D

[c]Sicut fœtores panis mei.

[d]Non parcet.

[e]Num si non auxiliũ meũ in me?

[f]Liquescẽti ab amico suo beneficẽtia: et timor Schadai, id est dei omnibus affluentis deleret. Inconstãtes amicos torrentibus comparat, qui tẽpore Veris aucti niualibus aquis magno impetu ferũtur, in æstate exarescunt. Ad quos mercatores sitibundi accurrẽtes spe potus, falluntur.

[g]Super eos abscondet se nix.

[h]Concutientur semitæ uiæ ipsorum, ascendent in inane.

[i]Quia nunc fuistis ei, uidebitis contritionem, & timuistis.

[k]Verba rectitudinis: & quid arguet arguendo à uobis?

[l]An ad arguendum sermones cogitabitis & ad uentum, uerba desperantis?

[m]Adhuc mea iustitia in ea, i. in hac afflictione.

[n]An non palatum meum intelliget corruptiones? hoc est, non amisi iudicium sanum.

[a]Opus pro operis præmio.

[b]Inferos.

[c]Mussitem in amaritudine animæ meæ.

[d]Quia pones super me custodiam.

*Non cogitat sibi uim adferre: sed nullum genus mortis recusat, si deus annuat.

[e]Ossa pro uita ponit. Nihil enim aliud reliquum erat in corpore.

perpetuò uiuere,tantum finem meum facito,siquidē mei dies sunt ipsa uanitas.Quid est homo,quod eum tractas tam magnifice,& animum adijcis ad eum? Et mane inuisis eum, singulisq; momentis exploras eum? Quandiu non me facies missum? & non concedes respirandi spatium,ut meam saliuam glutiam? Peccaui:quomodo me geram erga te,si hominis facta obseruare uelis? Quare[f] me posuisti obiectum tibi,ut mihimet oneri sim? [g]Quare non tollis meum scelus, & aufers iniquitatem meā? Vbi enim iacuero in puluere, si mane requiras me, non ero superstes.

f Vt scilicet feriat iaculis suis ab omni parte.
g Optat corpus peccati solui per mortem.

CAP. VIII.

Bildad etiam probat Iob punitum ob sua peccata, & quod deus iustus sit, & quod patres ita tradiderint. Deinde hortatur ut resipiscat.

A CVi respondens Bildad Suhita, dixit, Quandiu tandem loqueris talia, &[a] uerba oris tui sonabunt pertinaciam? Num deus peruerteret iudicium? num optimus maximus peruerse ageret contra iustitiam? Quia liberi tui peccauerunt in eum, [b] permisit eis euenire, quod scelus eorum postulabat. Quod si ipse mature ad deum redieris, B & supplicaueris optimo maximo. Si purus probusq; fueris, [c]tui gratia tum surget,ac prosperitate summa donabit tuum domicilium ob iustitiam. Eritq; prior tua sors modica, & posterior tua sors ualde augescet. Sciscitare quæso ex prisco æuo, teq; compone ad peruestigationem patrum ipsorū. Nos enim nuper nati sumus, & rerum ignari sumus: quum dies nostri sint in terris uelut umbra. An non illi te erudient, C ac dicent tibi, & ex corde suo proferent sermones? Adolescitne scirpus absq; palude? crescétne carex absq; aquis? Dum adhuc in uirore suo est, non succidetur, & tamē ante omnia uirentia exarescet. [d]Ita contingit omnibus qui deum obliuiscuntur, & spes hypocritæ intercidit. Cuius fiducia per negligentiam interit, & illud in quo spem collocat, est domus aranei. Qui enim domui eius innitetur, nō consistet: quiq; præhendit eam, non stabit. †[e]Cæterum plantæ in se humorem continentis etiam quum in sole stat, propago tenera prodibit in horto. D Et[f] in cōgerie lapidum radices ipsius dense implicabuntur, spectabitq; domū lapide structam. [g]Quumq; stirpitus è loco suo eijcietur, ut quis neget se unquam uidisse illam. [h]Gaudebit se ad eum modum tractari, & ex humo alia prouenient. Ecce deus non aspernatur integrū, neq; [rursum] præhensat manum prauorum. Quoad os tuum risu impleat, & labia tua iubilo. Inimici tui pudore afficiantur, tabernaculum uero impiorum non duret.

a Spiritus ualidus uerba oris tui.
b Et dimisit eos in manu sceleris sui.
c Et pacificabit domicilium tuæ iustitiæ.
Parabola ostēdit prosperitatem Iobis diuturnam nō fuisse quia simulatæ sanctitatis fuerit.
d Ita semitæ omnium obliuiscentium dei.
† Alia similitudine plantæ naturali humore præditæ, quæ in asperis locis uiget, solidam ostendit felicitatem esse illorum, qui uerè pij sunt.
e Succulentum siue humectum ante solem.
f Gal, quidam fontem interpretantur.
g Si absorbebit eam (scilicet agricola) & negabit in ea, nō uidi te.
h Ecce hoc gaudium uiæ suæ.

CAP. IX.

Planius edisserit, non periclitari iustitiam & sapientiam dei, etiam quum exercet hominem sanctißimum calamitatibus.

A AD quæ respōdens Iob, dixit, Enimuero noui quod res ita habeat. [a]Quid autem homo iustitia contenderet cum deo? Si enim uelit cum eo litigare, non respondebit ei ad unum ex mille. Est nanq; sapiens corde, & præualidus uiribus: cui autem cecidit feliciter, qui se illi peruicaciter opposuit? Qui transponit montes, neq; præsenserunt illi, quos in ira sua subuertit. Qui commouet è loco suo terram, ut eius columnæ quatiantur. Quo imperante, sol non oritur, [b]& stellas uelut apposito sigillo claudit. Qui solus extendit cœlos, perq; summitates maris incedit. Qui fecit arcturum, cynosuram, & pleiades, &[c] Austri B penetralia. Qui opera ingentia edit, eaq; inuestigabilia, & res mirandas easq; innumeras. Ecce præteribit me, ut non uideam: & cōmeabit ultro

a Et quid iustus erit homo cum deo?
b Et pro stellis signabit.
c Quia stellæ circa polum austrinum non apparent habitantibus in opposito hemisphærio.

ultro citroq́;, ut non eum intelligam. Ecce si quid raptim auferet, quis
illud recuperabit? aut quis dicet ei, Quid agis? Nisi deus reprimat iram
suam, [d]ei succumbent conspiratores potentissimi. Quanto magis ego
si cõmutem cum eo uerba, [e]& coner apud eum uti uerbis selectis? Cui
minime respõsarem, etiã si iustus essem, uerum iudici meo supplex fo-
rem. Quum inuocaui eum, & respondit mihi, non tamen credo, quod
auribus uocem meam perceperit. Postquã me subuertit turbine, & abs
re mihi plurima uulnera inflixit. Neq; mihi concedit, ut respirem, quo-
niam exatiauit me amarulentia calamitatum. Si uiribus agendum sit,
ecce praeualidus est: si iure agendum, quis mihi [f]patrocinabitur? Si me C
pro iusto geram, os meũ damnabit me impietatis: siq; integritatẽ mihi
arrogem, opprimet me. Integer sanè sim: attamen animam meã non
perspectam habeo, mihiq́; displicet uita mea. [g]Vnum illud est, ad quod
ostendendum mea omnis tendit oratio, quod deus perpetuò sui similis
pariter integrum & impium conficit. †Quod si flagrum inferendo sta
tim occidit, innocentium adflictionẽ sannis prosequetur? [h]Atqui terrę
gubernatio impio permittitur, qui faciem iudicum eius obuelat: si haec
deus non agit, cedo ubi alius sit qui agat. Caeterum dies mei uelocius
quàm cursor elapsi sunt, fugieruntq́;, ut nihil laeti uiderint. [i]Praeteruo-
larunt aequantes celoces celeritate, utq; inuolat aquila in escã. Si quãdo D
apud me dixi, obliuiscar meditationis meae, & deponã uultus [tristes,]
meq; continebo. Timui omnes labores meos sciens, quod me [peccan
tem] non dimitteres impunitum. Impius igitur essem? Quorsum istos
labores frustra exantlaui? [k]Si enim aquis niualibus me lauero, & pu-
ritate manus meas emũdauero. Si me foueae immerseris, mea uestimen
ta foedabunt me. Non enim uir est ut ego, cui respondere audeam,
utq; simul in ius ambulemus. Non enim esset inter nos arbiter, [l]qui
controuersiam nostram dirimeret. Auferat autem uirgam suam à me,
neq; terrore suo me exagitet. Tum loquar, neq; uerebor, [m]quod causa
mea infirma sit.

Concludit deum integra sua iustitia tã probis quã improbis inferre mala.

Per figurã praeteritionis deum innocentiae suae testem adhibet.

d Sub eo incurui erunt auxiliatores potentis.
e Eligam uerba mea cum eo.

f Hiero. nemo audet pro me testimonium dicere. Caeterum origo uerbi significat pacisci & conuenire.
g Vnum hoc, ideo dixi integrum & impium ipsus conficit.

† Amicorum sententiae opponit rationem à repugnantibus, qua uehementissime urget Iob. Si iustitia dei postulat, ut nullus affligatur ab eo nisi ob scelus: sequitur ut oppressionem innocẽtium & alia scelera confestim puniat. Atqui potẽtes & felicissimi sunt in hoc saeculo impij.
h Terra data est in manum impij, faciem iudicum eius operiet: si non, ubi quis, ipsus.
i Reciprocarunt cum nauibus hostilitatis.
Probat se ob flagitia nõ punitũ, qui flagitium sibi nunquã indulserit ob numinis reuerentiam.
k Id est, si nemo adfligitur nisi ob scelus suũ, actum est de sanctis: nam integerrimus homo intricatus miseriae, statim erit impius.
l Ponet manum suam super nos ambos.
m Quia non firmũ, ego, mecum.

CAPVT. X.

Diuinam prouidentiam eamq́; beneuolam erga se Iob ostendit causam praesentis calamitatis, & non impietatem suam.

Actum est de uita mea, quare dum uiuo, mihi permittam mussita- A
tionem, & loquar in aegritudine mea. Dicam deo, ne damnes
me impietatis: doceto me [potius,] de qua re mecum litiges. Condu-
cétne tibi, si opprimas uiolenter, si opus tuarum manuum asperneris, et
[a]impiorum consilium illustres? Habésne oculos carneos? inspicisne
res humano more? Súntne dies tui, ut dies hominis? num anni tui ut
dies uiri? Vt inuestigare uelis meam iniquitatem, & inquirere peccatũ
meum. [b]Te aduoco testem, è cuius manu nemo potest eripere, quod B
non sim impius. Tuae manus elaborauerunt me, ac me fecerunt quan
tus quantus sum: & tamen [c]deuorasti me. Cogita quaeso quod me ue-
lut argillam finxeris, meq; redacturus sis in puluerem. An non ueluti
lac fudisti me, & uelut caseum me coagulasti? Cute & carne uestiuisti
me, ossibus etiã & neruis me contexisti. Vita & beneficentia me prose-
cutus es, tuaq́; [d]prouidentia seruauit meum spiritum. Atq; haec in tuo C
corde reposuisti, nec me fallit, [e]quod haec tuo nutu gerantur. Si quid
peccaui, annotauisti mihi, neq; siuisti meam iniquitatem abire impune.
Si quid impie gessi, uae mihi: sin colui iustitiã, non tamen audeo caput
attollere, satis ac super contumelijs affectus: quare meam deiectionem

a Id est, fauere uidearis impiorũ instituto.

b Secundum scire tuum, quia impius non ero.

c Metaphoricôs pro malis adobruisti, ut 2. cap.

d Visitatio tua.
e Quia hoc tecum.

fEt reuerteris & mirabiliter ages in me.
gCalamitates suas uocat testes. Nam ab eis amici argumentum acceperunt quod Iob sit impius.
hReciprocationes & exercitus mecum.

respicias. Quæ utinam inualescat, ut me ceu leopardus ueneris, [f]ite-
rumq́ portentosa calamitate conficias me. Producas cõtra me nouos
D [g]testes tuos, tuæq́ indignationis gladius in me [stringatur,] [h]& ma-
lorum inuicem succedentium agmen inuadat me. Cur autem eduxi-
sti me ex utero? Vtinam expirem, ut me nullus oculus aspiciat. Vtinã,
ut aliquãdo fui, nullus sim: utinam à uentre ad sepulchrũ elatus essem.
An non dierum meorum portio modica desinet? Saltem absistat à me,
ut paululum respirem. Priusquam in regionem tenebris & densissima
umbra obsitam abeo nõ rediturus. Ad regionem obscuram, qualis est
caligo & umbra densissima, quæ non habet ordines: quumq́ illuxit,
perinde est, atq́ si caligo eam obtineat. CAP. XI.

Zophar destitutus rationibus, quibus refellat argumẽta Iobis, non respondet ad rem, sed aggreditur solutiones ad personã, ut uocant. Et criminatur Iobem ut loquacem, irrisorem, impatientem, præsidẽtem, arrogantem, stultum.

aEt ĝ uir labiorum iustus erit?

A CVi respondens Zophar Naamathita, inquit, Non respondẽdum
esset ad multitudinem uerborum? [a]Aut homo locutuleius cau-
sam euicit? Videlicet tibi soli homines tacebunt, ut te sannionem agen
tem nemo suffundat pudore. Dixisti autẽ, Disciplina mea syncera est,
& ego purus sum tuo iudicio. Sed utinã deus loquatur, & aduersum
te aperiat *tua labia. Referatq́ tibi arcana sapientiæ: [b]sunt enim deo
iudiciorum duo genera: ad hæc scito, quod deus pœnam iniquitati tuę
B debitam distulit. Túne peruestigando inuenires deum? túne inueni-
res dei optimi maximi perfectionem consummatam? Quæ quum alti
tudines cœlorum æquet, quid efficies? quũ profundior sit inferis, quid
intelliges? Cuius quantitas longior est terra, & latitudo eius maior
quàm mare. Quis autẽ remorabitur eum, uarié res uersantem, ut alias
C recludat, alias in publicam notitiam edat? Quumq́ nouerit homines
nihili, cernatq́ uanitatem, non consideraret? Attamen uir inanis [c]desi-
pit, homoq́ nascitur [ut] pullus onagri. Quod si tuum cor rectè com-
pones, & ad ipsum [deum] manus tuas expandes. Siqua uanitas est in
manu tua, procul eam abijcito, & non concedito iniquitati domici-
lium in tuis tabernaculis. Tunc enim faciem tuam attolles citra ui-
D tium, erisq́ uallo munitus, nec timebis quenquam. Obliuisceris enim
molestiæ, ut non magis recorderis quàm præterlabentis aquæ. [D]To- Leuit.26.a
tumq́ tempus uitæ perstabit serenius quàm meridies: aut si obscuritas
incidet tibi, rursum clarum mane illucescet. In spem summam addu-
ceris, [e] & iacebis securus uelut fossa circunducta. Cubabis deniq́, ut
nemo exterreat, multiq́ tibi supplices erunt. Oculi autem impiorum
frustrabuntur, eisq́ adimetur effugium, & spes illorum [f] erit uanis-
sima. CAP. XII.

*Suæ.
bQuia duplicia subsistentiæ, & scito quia fœneratur tibi deus ab iniquitate tua.
bDuplicia, nempe iudicia occulta & aperta.

cLibabeb significato leb, id est cordis, affine est, quasi dicas cor de capietur.

dEt à meridie surget sæculũ: obscurus eris, sicut mane eris. Sunt tamen, qui thaypha interpretantur, splendebis.
eEt fodies, ad fiduciam iacebis.
f Follis animæ. Efflat autem anima euanidum halitum.

Iob conuitia Zopharis diluit, & pleraq́; in amicos retorquet, alia etiam crimina impingens. Agit etiam causam ipsam, magnifice disserens de sapientia, iustitia & potentia dei.

A AD hæc respondens Iob, dixit, Enimuero uos estis hominum uni- Prou. 14.a
uersitas, & uobiscum sapientia morietur. Est & mihi cor non mi-
nus quàm uobis, [a] neq́ cedo uobis ulla in re. Quis autem non tenet
quæ uos iactatis? Ridiculosum amicis: †[b]uerum ultionem dei poscit,
qui & annuit, ridere iustum & integrum. [c]Lucernam contemptam iu
dicio hominis opulenti, quæ idonea est gressibus dirigendis. Felicia
tabernacula prædones habẽt, & in magna securitate agunt qui res dei

Si mali sunt omnes calamitosi, boni erũt felices. Igitur boni erunt grassatores, idololatræ.

aNon cado ego à uobis: & cũ quo non, sicut ista?
bClamat ad deũ & respondit ei.
cLucernã contemptã cogitationibus opulenti, paratã nutantib. pede. Similitudo est quę unã causam ostẽdit, ob quã deus affligit integros hoĩes, ut alij discant, si hoc fit in uiridi q̃d fiet in arido?

intertur=

interturbant,[b] quiq; deum portant manu sua. Verum interroga quæso B
pecudes, & unaquæq; docebit te: & uolucrē cœli, qui referet tibi. Vel in
stitue colloquium cū terra, & docebit te, pisces etiam maris narrabunt ti
bi. Quis ignorat hæc omnia, quod manus DOMINI cōdiderit ista? In
cuius manu sita est anima omniū quæ uita prædita sunt, & spiritus uni
uersę humanæ carnis. An nō auris probat sermones, & palatū gustat ci
bos? Est in senibus sapientia, & longa ætas affert peritiā. Cū ipso [deo]
Esa. 22. f Apoc. 3. sapiētia est & fortitudo, ei consiliū est & peritia. Ecce demolietur, quod C
non ædificabitur: cōcludet uirū, & nō aperietur. Ecce cohibebit aquas,
& exarescēt: rursumq; illas demittet, ac terrā euertent. Cum ipso robur
est & subsistentia, ei [subest] errans & decipiens. Qui consiliarios abdu
cit ut prædam, & iudices uertit in amentiam. Qui[e] soluit disciplinam
regum, & uinculo constringit lumbos eorum. Sacerdotes ut prædā ab
ducit, & potentes subuertit.[f] Fidis hominibus eripit eloquentiam, & iu
dicium aufert senibus. Effundit contemptum in principes, & zonā po D
tentiū laxat. Abstrusa profert in apricū è tenebris, & densissimā umbrā
educit ad lucem. Auget gentes, easq; perdit: extendit gentes, easq; com
pescit. Adimitq; cor[g] primatibus populi terræ, eosq; facit errare[h] per so
litudinem inuiam. Vt palpent in tenebris, & luce careant, facitq; errare
illos tanquam ebrios.

e Aperuit, id est, tollit leges, ut seditiones oriantur.
f Aufert labium fidelibus, & gustum senum adimit.
g Capitibus.
h In inani, non uia.

CAP. XIII.

EN omnia hæc uidit oculus meus, & auris mea audiuit, eaq; consi- A
derauit.[a] Non minorem habeo notitiā quàm uos, nec cedo uobis.
Refellit crimen arrogātię, quod ad deum prouocauit. Verum ad deū locutus sum, & cū deo disceptare uolui. Atqui uos estis
mendacij concinnatores, & uniuersi uos inepti medici. Vtinam pror-
sus taceretis,[b] quod sapientię uestræ posset attribui. Audite quæso argu
mentationem meam, &[c] contentionem meam auscultate. An oportet
iniquitatem uos loqui ob deum? & eius gratia dolum loqui conuenit? B
[d] An illi gratificari uultis, & pro ipso litigabitis? An iuuabit, si uos scru-
tetur? Nū illudetis ei, ut illuditur homini?[e] Qui certissime uos arguet, si
occulte in gratiam cuiusquam discedetis à recto. An non excellentia i-
psius terret uos, et illi' formido uos inuadit?[f] Meminisse oportebat uos
similes esse cineri, & corpora uestra, corporibus argillaceis. Silete mihi,
[g] & ego loquar meo periculo, quicquid tandē fit mihi euenturū.[h] Cur
ferrem carnem meam in meis dentibus, & animam meā ponerem in
palma mea? Si me occisurus esset,[i] non expectarem,[k] tantū apud eum C
disputo de uitæ meæ ratione. Ipse enim & mihi saluti est, quum in eius
conspectum nullus hypocrita ueniat. Attente audiatis meum sermo-
nem, & meam expositionem [capite] auribus uestris.[l] Quū enim cau-
sam meam informauerim, scio quod absoluar. Quisquis igitur mecū
litigaturus est, [id faciat:] quandoquidem iam tacebo, & expirabo.
Tantum duo non mecum agas, tuncq; à facie tua non abscondar. Ma
num tuam remoue procul à me, & formidine tua non terrefacito me.
[m] Et te accusante ego defensoris partes agam: uel ego loquar, & tu mi- D
hi respondeto. Quantum mihi est iniquitatum & peccatorum? Sce-
lus meum & peccatum meum indica mihi. Quare abscondis faciem
tuam, & me inimicum tuum existimas? An folium impulsum concuti-
es? & stipulam aridam persequeris?[n] Si aduersum me descripsisti offen-
sas, & iniquitates adolescentiæ meæ impingis mihi.[o] Et positis meis
pedibus in cippo prohibes, ne quò effugiam, qui radicibus pedum
meorum uestigia imprimit. Quum ipse uelut putrida res uetustate

b Periphrasis idololatriæ.
a Secundum scire uestrum sciui etiam ego.
b Et erit uobis ad sapientiam.
c Lites labiorum meorum.
d An faciem eius suscipietis.
e Arguendo arguet uos, si in occulto faciem suscipieris.
f Memoriæ uestræ parabolæ cineris.
g Et loquar ego, & transeat super me quid.
h Id est, non sum ita crudelis, ut totus perdi uelim.
i Quidam legunt, eum.
k Tantum uias meas ad faciem eius arguam.
l Ecce quæso disposui iudicium, sciui, quod ego iustus ero.
m Et uoca, & ego respondebo. Optionem dat deo, ut ipsi uel actoris uel rei partes cōcedat.
n Quia scribes.
o Et pones in cippo pedes meos, & custodies omnes semitas meas, super radicibus pedum meorum sese designabis.

ᵖconficiẽdus sim, & sicut uestis, quæ comeditur à tinea. CA. XIIII.

A HOmo natus mulieris, ᵃuiuens breuiori tempore, in omnibus suis diebus affatim habens turbarum. Vt flosculus oritur & succiditur, fugitq́ uelut umbra, neq́ persistit. Aperis etiam oculos tuos super tali, ᵇut me in ius uoces? Quis proferet purum ex immunda? [massa] Ne unus quidem [proferri poterit.] Si dies eius exacte præfiniti sunt, Psal. 50. a
& numerus mensium ipsius penes te est, eiq́ terminos præfixisti, quos
B præterire non potest. Absiste ab illo, ut desinat, quum iam grato animo excipiet diem fatalem tanquã mercenarius. ᶜLigno enim spes reliqua est quod repullulet quum excisum fuerit, teneraq́ propago eius nõ deficiat. Quum radix eius consenuerit in terra, & stirps eius in humo emortuus fuerit. ᵈAttracto humore aqueo iterum germinat, exhibetq́ fructus decerpendos, ut plantæ solent. Et uir languore confectus morietur, & homo expirabit, ᵉut nuspiam superstes sit? ᶠQuum recedentibus aquis Oceani flumina siccabuntur & arescent: homines post obitum non resurgent, quoad cœlum nõ sit, neq́ expergiscentur & excita-
C buntur è somno suo. Vtinam in sepulchro me recondas & occultes, donec remittat ira tua, mihiq́ terminũ præscribas, ad quem recorderis mei. Reuiuiscétne ᵍhomo, ubi mortuus fuerit? Equidẽ omnibus diebus militiæ meæ præstolabor, donec uicissitudo mea ueniat. Quando uocanti tibi respondebo, tuq́ opus manuũ tuarũ expetes. Nunc enim †gressus meos numeras, [&] non obseruas peccatum meum. Quum Prou. 5. d
[enim] scelus meum consignatũ sit, adsuésne aliquid iniquitati meæ?
D Porrò mons cadens marcescit, & saxum de loco suo cedit. Aquæ cauant lapides, ʰtuq́ summergis alluuionibus tellurem: & spem homini calamitoso adimis. Quin uiribus uteris in eo superando, ut migret Precatur
mutans faciem suam, & dimittas eum. Ignoretq́, an filij ipsius in am- mortẽ, quæ
pla fortuna sint, & non curet eos quum angustia premuntur. ⁱTan- omnis dolo ris finẽ ad
tum dolebit dum carnem suam gestat, animaq́ ipsius mœrebit dum in fert pijs.
ipso agit. CAP. XV.

Eliphaz amarulenta oratione strictim respondet solutionibus Iobis, quibus refellit obiectiones Zopharis. Ipseq́ cõuiciatur amico, & repetit aliquas rationes, quibus arguit ob scelera puniri. Deniq́ minatur periturum esse penitus, quia nolit admonitus resipiscere.

A AD hæc respondens Eliphaz Themanita, inquit, Num uir sapiens respondendo proferet uentosam scientiam? & orientalis uentus implebit eius uentrẽ? Afferetq́ argumenta, quæ non congruunt, & sermones quibus nihil efficit? ᵃPræterea soluis religionem, & preces ad deum prohibes. Nam iniquitas instruit os tuum, & linguam callidorum ᵇusurpare tibi placet. Arguat autem te impietatis os tuum, & non ego, tuaq́ labia testimonium reddant aduersus te. Omniúmne hominum tu primus natus es? & formatus es ante colles? Num auscultator fuisti diuinorũ arcanorũ, ᶜ& sapientia suos terminos ultra te nõ porrigit? Quid nosti quod nos ignoremus? aut quid intelligis, cuius nos simus imperiti? Est & inter nos canus & senex, ᵈetiam prouectioris ætatis Eccli 8. b
B quàm pater tuus. ᵉNum dedignaris consolationes diuinas, & res occulta tibi uidetur? Quantũ seduxit te cor tuũ? & quantam elationem animi significant oculi tui? Quia contra deum erigis animum tuum, prof ersq́ sermones ex ore tuo. Quid est homo, ut à scelere purus sit, et ut natus mulieris iustus sit? Ecce in sanctis suis [angelis] firmũ opus non Supra 4. d
produ-

ᵖVeterascet. Persona tertia pro prima.
ᵃMutilus diebus & satur tumultus.
ᵇEt me uenire facies in iudiciũ tecum.
ᶜPro arbore, synecdochicôs.
ᵈAb odore aquarũ germinabit, & faciet messem sicut planta. Quidam Kazir interpretantur surculum, qui per insitionem transplantatur.
ᵉEt ubi ipse?
ᶠRecesserũt aquæ à mari, & flumen siccabitur & exarescet. Et uir iacebit, & non surget, donec nõ cœli, non expergiscentur & nõ excitabũtur è somno suo.
ᵍVir.
Vltra pœnam mortis omnibus decretam non cruciabis me.
ʰInundabis decidua eius pulueris terræ.
ⁱTantum caro eius super ipso dolebit, & anima eius super ipso mœrebit.
ᵃEtiã dissolues timorẽ, & prohibebis mussitationẽ coram deo.
ᵇEliges.
ᶜEt desinet apud te sapientia.
ᵈPręcellens à patre tuo diebus.
ᵉAn paruum à te consolationes dei, & uerbum occultũ tecum?

produxit [deus,] ac ne cœli quidem sunt in eius oculis sine macula. Quanto magis homo abominabilis & inutilis, qui uelut aquas imbibit iniquitatem? Explicabo tibi, modo ausculte mihi: & quod perspexi, tibi recensebo. Quod sapientes homines retulerunt, [f]& à maioribus C suis acceptum bona fide tradiderunt. [g] Quibus solis permissa fuit rerũ publicarũ gubernatio, neq; infestauit eos hostis. Impius omni tempore sibi asciscit dolores parturientis fœminæ, & numerus annorum abscondirur tyranno. Voces terrificæ [insonant] auribus eius, & quum pax agitur, ei superuenit uastator. Non credit se iterũ exiturum è tenebris, & è specula prospectat gladium. Satagit, ubicunq; panem inueniat: [h]scit [enim] q; suis factis periculosa tempora accersiuerit. Eumq; terrent angustia & circumuallatio, [i]& eum circumstant ut regẽ confertis globis prœliaturum. Nam aduersus deum intendit manum suam, & uires promittit aduersus optimũ maximum. [k]Qui cum eo concurrens collum inuadet, ac densissimos clypeos conuellet. Nam adeps illius obduxit faciem eius, & [l]obesitatem [m]contraxit circum ilia. Quare habitat D in urbibus quæ destruuntur, & domos suas non inhabitat, quæ in congeries lapidum uertendæ sunt. Non ditescet, neq; stabiles erunt illius opes, [n] neq; ad plenum crescet in terra. Nunquã euadet tenebras, [&] flamma teneram eius propaginem arefaciet: abibit autem per indignationem quam ore suo efflat. Vanitate [autẽ] deceptus non fidet [deo,] [o] quum felicitas eius in contrarium mutatur. Absumetur ante fatale tempus, & ramus eius non florebit. Vt uitis uiolenter abijciet suos botros immaturos, & ut oliua suum florem abijciet. †Nam hypocritæ cõgregatio erit solitaria, & ignis deuorabit tabernacula muneribus referta. [p] Concipiendo molestiam, & pariendo uanitatem, uenter eius concinnabit dolum.

Esaiæ 59.a
Psal.7.a

f Et non negauerunt à patribus suis.
g Ipsis solis data est terra, & nõ transiuit alienus in medio eorũ. Id est, qui felicissime rempublicam gesserunt.
h Nouit quia paratus est in manu eius dies tenebrarum.
i Præualebit ei ut regi futuro ad pilam.
k Curret ad eum in collũ, in densitatem summitatum clypeorum eius.
l Hierony. aruinam.
m Fecit. Hiero. dependet.
n Et non inclinabit ad terrã absolutio eorum.
o Quum uanitas erit permutatio eius.
p Id est, facultas non uoluntas peccandi ablata est.

CAP. XVI.

Adhuc sententiam suam adstruit Iob, quod scelerum pœnas nõ luat. Cæterum iudicio diuino permittit causam suã. Interim carpit amicos, ut ignaros, & alienos ab humanitate.

AD quę respondẽs Iob, dixit, Sępius audiui talia, uniuersi estis con A solatores molesti. Quando tandem finis imponetur uentosis uerbis? Aut quid te iuuat, quum [me] uexas? Possem & ego loqui more uestro. [a]O si uos eo loco essetis quo ego sum: [b]uobis enim aptum sermonem accommodarem, & motu capitis testarer dolorem meũ ex uestra miseria. Vosq; confirmarem ore meo, & cõsolatio meorum labiorum dolores minueret. Ego autem si loquar, dolor meus non minuitur: siue omitto [loqui,] & quid decedit mihi? Verum iampridem ærumnis one B rauit me [deus:] [c] & sanè cunctas meas facultates stupefecisti. Rugis quoq; arauisti me, ut testimonij uim habeat, [d]& amissa pristina forma, mihi dissimilis sum, ita ut palàm arguat me. Ira sua lacerat, ac hostiliter mecum agit, frendit in me suis dẽtibus, hostisq; meus oculis suis micat aduersum me. Distendunt contra me os suum, & contumeliose præcidunt maxillam meam, & in malis meis uoluptatem suam expleuerũt. Constrictũ me deus iniquo tradidit, & per impios prostrauit me. Bea- C tus fui, sed disiecit me, ac mea ceruice cõprehensa, minutatim confregit me, scopũ deniq; me sibi constituit. Vt me sagittæ illius undiq; feriãt, & renes meos dissecet, ac non parcat, & in terrã effundat fel meum. Ita me uulnerauit, ut continuum uulnus sit, [&] in me fecit impetum sicut gigas. Consui saccũ super cutem meam, & cornu meũ depressi humum.

a O si esset anima uestra sub anima mea.
b Componam super uos sermones.
c Stupefecisti totum cœtum meum.
d Et surrexit in me abnegatio mei: in faciem meam respondebit.

Facies mea intumuit fletu, e& palpebras meas obduxit caligo densissi-
D ma. Quũ tamen nulla uiolẽtia sit in palmis meis, & oratio mea sit mun
da, O tellus, ne celes fmea scelera capitalia, & non sit locus g ubi lateant
querelæ de me. Nunc etiã ecce testem habeo in cœlo, & consciũ in excel
sis. h Quũq́; amici mei rhetorica oratione cõtra me agant, manantibus
lachrymis dei opẽ imploro. Is ienim palàm proferet, si quid peccatũ est
à uiro cõtra deum, & à filio hominis in proximũ suũ. Nam anni adnu
merati succedũt, kac iter semel peragendũ ingrediar. CA. XVII.
A IaAm quidẽ ago animam, & dies mei ritu lucernæ deficiunt, meq́; se-
pulchrum manet. Si non illusores agunt mecum, & in mœrore quo
me isti afficiunt, nox transigenda est. Depono quæso [pignus,] & da
fideiussorem in causa, quæ mihi tecum est: & quis erit, bqui mecũ spon
sionem faciat? Quia exclusisti cor eorum ab intelligentia, ciccirco nego
B tium hoc non magnam laudem eis pariet. dQui amicos numerat inter
bona sua, eius filij nõ inuenient quod expectabant. Nam me quidem Vsus historiæ Iobis.
[deus] posuit exemplũ populis, e& celeberrimæ famę ero in posterum.
Cuius oculus præ indignatione caligat, meaq́; membra uniuersa um-
bræ similia sunt. Ob quam rem probi stupebunt, & innocens aduersus
C hypocritam excitabitur. Iustusq́; finsistet uiæ suæ, g& innocens magis
magisq́; progredietur. Tantum uos uniuersi domũ redite, & abite quæ
so: quandoquidem inter uos nullum sapientem reperio. Dies mei prę-
terierunt, & conatus mei intercepti sunt, hquęq́; animo pręsumere pos-
sem. Noctem iuertent in diem, & lux subsequetur e uestigio tenebras.
D Si expectarem, kinfernus [tamen est] domus mea, & in tenebris straui
lectum meum. Foueam appello patrem meum, & uermem matrem
& sororem meam. Vbi est igitur, ubinã spes mea? & spem meam quis
spectabit? Quæ si mecum in puluerẽ demitteretur, uectes sepulchri sub
siderent. CAP. XVIII.

Petulantißime irridens Iobem sermones eius eleuat. Ad hæc minatur pœnitus interiturum, quia nolit resipiscere.

A AD hæc Bildad Suhita respondens, dixit, Quando tandẽ sermoni-
bus imponetis finẽ? Intelligite, & postea loquamur. Quare simi-
les pecori æstimamur, & uobis obstinati uidemur? Tu qui per furorem
discerpis animã a tuam, deleretúrne terra propter te, & rupes ẽ loco suo
cedet? Certẽ lux impiorũ extinguitur, neq́; splẽdet flamma ignis ipsius.
B In eius tabernaculo lumen obtenebrescet, ac lucerna illius b quæ lucet
ei, extinguetur. Gressus uirtutis illius angusti erunt, suumq́; consiliũ de
ijciet eum. Quia missus est suis pedibus in rete, & iuxta implicitã sepem
obambulat. Laqueus cõprehendet calcaneum illius, eumq́; sitibundus
superabit. Eius funis in terra est absconsus, & decipula eius in semita.
C Vndiq́; terrebũt eum pauores, & quocunq́; gradietur, cõminuent eum.
cFamelica erit uirtus eius, b& pernicies ei parata est ab utroq́; latere. De
uorabit *uectes cutis suæ, deuorabit uectes eius primogenitus mortis.
Euellet ipsius tabernaculo id cui potissimũ fidebat, eaq́; res adducet eũ
ad regem terrorum. Habitabit in tabernaculo eius nulla propinquitate
D attingẽs eum, & sulphur spargetur in casam eius. Inferne radices illius
exarescent, & superne messis eius succidetur. † Memoria eius interibit Prouer. 10.
de terra, neq́; famam celebrem habebit in platea. Propellent eum ex lu
ce ad tenebras, & ex orbe illum fugabunt. Non filiũ neq́; nepotem ha
bebit in populo suo, non superstitem in suis domicilijs. Stupefient po-
steri

e Et super palpebras meas umbra mortis.
f Meum sanguinem.
g Clamori meo.
h Oratores mei amici mei, ad deum stillauit oculus meus.
i Et arguet ad uirum cum deo.
k Et semitam non reuertar, ibo.
a Spiritus meus destruitur. Hierony. attenuabitur.
b Qui ad manum meam figetur.
c Iccirco non exaltabit, nempe quod innocentem amicum accusant acriter.
d Ad portionem nunciabit amicos, & oculi filiorum eius deficient.
e Et timpanum antrorsum ero.
f Tenebit.
g Et mũdus manibus addet præstantiam.
h Possessiones cordis mei.
i Ponent.
k Pro sepulchro.
Id est, promittitis quæ moribundi conditio non capit. Ironia.
a Ipsius.
b Super eum.
c Id est, non assequetur quod cupit.
b Et pernicies parata ad latus eius.
* Vectes pro membris intelligi possunt, ut 41. cap.

ſteri[e] ad fata illius, & [f]priores inuaſit horror. Atq; hęc tabernacula dun-
taxat impij ſunt, *& is eſt locus ignorantis deum. CAP. XIX.

Dehortatur amicos ab inſectando innocente ſe, aſſeritq; ſe non calamitoſum propter impietatem aut ſcelera, quippe qui ſumma capita religionis, peccatorum condonationem per incarnādum filium dei, carnis reſurrectionem, & uitam æternam conſtantiſſime teneat.

AD hęc reſpondens Iob, dixit, Quandiu cruciabitis animū meum, A
& ſermonibus [a]enecatis me? Iam decies contumelias mihi intu-
liſtis: an non pudet uos quod prorſum alios mihi uos exhibetis? Ete-
nim ſi omnino erro, [b]conſtat mihi ratio quæ in errorē abduxit. [c]Quod
ſi omnino magnum quiddam in me oppugnando efficere conamini,
& per calamitatem meam ueſtram intentionem fulcire. Scitote nunc,
ꝙ deus [d]me potentia ſua premat, quodq; ſuo inſtrumēto uenatorio cir
cundederit me. Si clamem uim inferri mihi, non reſpondetur mihi: ſi
uociferer, non retineo ius meum. Semitam [enim] meam ſepſit, ut eua- B
dere nequeam, & uijs meis offudit tenebras. Detraxit mihi gloriam
meam, & coronā mei capitis abſtulit. Euulſit me circūquaq; ut peream,
abſtulitq; ſpem meam ut [euulſæ] arbori. Exarſit in me ira illius, meq;
habet in hoſtium numero. Simul uenerunt milites eius, & uiam muni
uerunt aduerſum me, & caſtra poſuerunt circum mea tabernacula. Fra
tres meos abſtraxit à me, quiq; me nouerant, etiam alienos ſe mihi offe
runt. Propinqui mei deſeruerunt me, & neceſſarij mei obliti ſunt me.
Familiares mei & ancillæ meæ cenſent me peregrinū, eisq; uideor exte C
rus. Quum uoco ſeruum meū, & [e]ore meo peto ab eo aliquod officiū,
non reſpondet mihi. Halitus meus offendit uxorē meam, [f] filijs etiam
uentris mei ſupplex ſum. Etiam homines nequā aſpernātur me, [qui-
bus] quum aſſurgo, iaciunt in me ſcommata. Omnes [g]amici intimi
abominātur me, & quos dilexi, aduerſantur mihi. Cuti & carni meæ
adhæret os meum, & euaſi dentium meorꝫ cute comite. Benignius me-
cum agite, benignius mecum agite uos amici mei, quoniā diuina ma-
nus tetigit me. Quare me perſequimini ut deus? & carne mea non ſatu
ramini? [h]Vtinam ſcribantur mei ſermones, utinam in libro exarentur, D
ſtiloq; ferreo incidantur in plumbum aut ſaxū, quo perpetuò durent.
Noui & ego quod uindex meus uiuit, & nouiſſimo [tempore] [i]adhi-
bebit ſuam uim pulueri. Poſtquam uero circundederint [k]hoc mea cu-
te, ſpectabo deum è carne mea. Quem ego mihi contemplabor, & ocu
li mei uidebunt, & non alius: [l]quod unicum meum eſt deſiderium.
Nam [olim] dicetis, Cur eum perſequebamur, [m]in quo fundamēta ne-
gotij [ſalutis] deprehendebantur? Timete igitur gladium uobis immi-
nentem, [n] quia ira iniquitates, [iniquitas parit] ultionem dei, quoniam
intelligetis eſſe iudicem. CAP. XX.

Sicut Eliphaz & Bildad proximis orationibus, ita & Zophar in Iobem fert ſententiam ultimam, quod impietas immerſerit eum iſtis malis: in quibus radicitus pereat, ſi quidem recuſat emendari.

AD hæc reſpondēs Zophar Naamathita, dixit, Igitur cogitationes A
meę impellunt me ad reſpondendum, & propterea in me feſtina
tio exiſtit. [a]Audiā tamen ex te correptionem coniunctā cum mea igno
minia: tametſi me conſcientia hic conſolabitur. Nónne ſcis illud omni
bus ſæculis obſeruatum, ex quo [deus] impoſuit terræ homines? Quod

e Super die illius.
f Id eſt, præſentes, qui uiuunt tempore Iobis.
* Id eſt, talia obueniunt tantum ſceleratis.

a Attenuabitis me totum.

b Mecum pernoctabit id quod errare facit me.
c Si uere ſuper me magnifice agetis, & arguetis ſuper me probrum meum.
d Inique mecum egit.

e Et precabor, uel petam beneficium.
f Poſſunt intelligi nepotes, nam liberi oppreſſi fuerunt ruina domus. Quidam exponunt libnei propter uel per filios meos: ut ſit ſenſus, Vxorem licet obteſter per noſtra pignora.
g Viri, ſecreti mei.

h Quis dabit nunc, & ſcribētur.
i Super puluere ſtabit.
k Dicticos hoc, quod ob deformitatem ſummam corpus non licet dicere. Et circundederint, id eſt, pater, filius, ſpiritus: ut in Geneſi, faciamus.
l Et conſummati ſunt renes mei in ſinu meo.
m Et radix uerbi inuenta eſt in me.
n Quia ira iniquitates, gladium.

a Correptionem contumeliæ meæ audiam: & ſpiritus de intelligentia mea reſpondebit mihi.

iubilatio impiorum cito finiatur, & lætitia hypocritæ sit temporaria. Si exaltatio ipsius in cœlũ ascẽderit, suumq́ caput extulerit usq; ad nubes. Peribit tamen tandem ut ipsius stercus, & qui uiderunt eum, dicẽt, Vbi
B nam is est? Auolabit ut somniũ, & nõ reperient eum, & fugabitur ut uisio nocturna. Oculus qui eum intuitus est, non iterũ uidebit, neq; amplius cernent eum [homines] sui loci. Liberi eius [b] placabunt pauperes, & manus illius restituent [c] opes per uim ademptas. [D] Adolescentiæ uitia tenacissime illi inhærent, eumq́ comitantur ad [sepulchri] puluerem. Quũq; malũ dulcescat in ore illius, recõdit ipsum sub lingua sua. Eiq; parcit, ut non † demittat, idq́ detinet in medio palato suo. Cuius panis in uisceribus ipsius uertitur in bilem aspidis intra illum. Opes deuorat,
C quas remouet deo extrahente illas ex uentre ipsius. [e] Venenũ aspidum sugebit, eumq́ occidet lingua uiperæ. [f] Non uidebit riuos fluminũ torrentium mellis & butyri. Quæ labore acquisiuit, reddet, minimeq́ deuorabit, [g] uelut merces permutatorias, nec illis gaudebit. Attriuit enim, & reliquit pauperes: domumq́ diripuit, nec ædificauit eam. Nõ sentiet in uentre suo q; opulentus est, neq; cõseruare poterit res optatas. Cibo illius nõ aderit [h] uis nutriendi, quocirca bonum ipsius [i] instabile est. [k] Et si rebus omnibus affatim abundet, angitur tamẽ, & omnibus partibus Eccls. 5. c
D laboriosi hominis fungitur. Esto autẽ ut impleat uentrem suum, [deus tamen] immittet ei feruorem iræ suæ, & depluet in eum, [&] in cibum illius. Eumq́ fugientem arma ferrea excipiet arcus chalybeus. Strinxit gladium, qui corpus transfigat, ac micet per fel adactus, eiq; occursant res terrificæ. Vniuersæ tenebræ repositæ sunt in locis illius abstrusis: quem ignis deuorat nõ follibus excitandus, [&] quidquid est residuũ in domo ipsius, malo inuoluitur. Cœli produnt illius iniquitatem, terraq́ in eum insurgit. [l] Prouentus domus eius, quando iram suam deus promit, migrat ut aquæ effusæ. Hæc impij hominis sors est ex deo, [m] & præmium paratum à deo ipsius blasphemijs.

b Hierony. Atterentur egestate.
c Virtutem eius redire facient.
D Ossa eius plena fuerunt adolescentia eius, & cũ eo super puluerem cubabit.
† Demittat. i. deglutiat.
e Caput.
f In magna rerum copia egebit auarus.
g Velut opes suæ permutationis.
h Residuum.
i Nihil uidetur ex iahal expectauit formatum, quanquam Ebræi plærique deducunt ab hol.
k Dũ plena est sufficientia ipsius, angustum erit illi, omnis manus laboriosi perueniet ad eum.
l Migrabit prouentus domus eius, effusæ, in die iræ eius.
m Et hæreditas eloquij eius à deo.

CAP. XXI.

Copiose hic Iob explicat rationem firmißimã, quam præcipue amicorum rationi opponit. Si iustitia dei postulat, ut neminem affligat, nisi aliquo scelere meritus sit, postulat etiam ut nullum sceleratum impune dimittat. Sed multi impij usq; ad ultimum diem felicißime uiuunt in mundo. Quod benignus dominus largitur eis præter ipsorum meritum.

A AD hæc respondẽs Iob, dixit, Attẽtius meos sermones audite, [a] idq́ pro consolatione uobis imputabitur. Ferte me, & ego loquar: & postquam loquutus fuero, sannis exagitate. Num colloquiũ ad hominem institui? [b] Aut quare non affectus animi mei promerem? Aspicite me, & obstupescite, ac manum ori imponite. [c] Nam cogitatione obiens quæ mihi acciderunt, perturbor, & totũ corpus meum horrore concutitur. Quare impij uiuunt? & cõsenescunt? & pollent opibus? [D] Semẽ eorum ipsis spectantibus feliciter eis prouenit, & propagines eorũ ob ocu Ierem. 12. a Abac. 1. a
B los ipsorum. Domus eorũ salua est extra metum, neq; in eos sæuit dei uirga. Taurus eorum init pecus, & non est iners: uacca eorum parit, & non est sterilis. [e] Edunt greges infantiũ, eorumq́ liberi saltitãt. Ad timpanum & citharam [f] ducunt choros, & læti agunt ad sonum fidiculæ. Omneq́ suum æuum transigunt beate, & momento demittũtur ad sepulchrum. Qui quidem deo dicent, Recede à nobis, nec enim cupimus scire tuas uiuendi præceptiones. Quid est optimus maximus, ut Mal. 3. e ei seruiamus? aut quid utilitatis capiemus, si ei occurramus supplices?

a Et erit hoc, uestræ consolationes.
b Et si, quare non mutilus erit spiritus meus?
c Et si recordatus sum, & turbabor, & præhendet caro mea quassationem.
D Semen eorum paratum ante ipsos cum eis, &c. Loquitur de opibus telluris, postea uero de liberis: quanquam Chald. sicut & Hierony. per metaphorã interpretatur.
e Mittent ut gregem infantes suos.
f Leuant uidelicet pedes, uel uocem.

Quam

gQuam certe felicitatē suam non operibus suis adepti sunt: cæterū sententia impiorū longe à me discrepat. [Rursum] quoties impiorū lucerna extinguitur, eisq́ superuenit sua pernicies, [hdomino] distribuente partes in ira sua? Vt sint uelut palea ad uentū, et uelut quisquiliȩ quas turbo aufert. Abscondit deus iuirtutem illius filijs suis, [&] rependit ei, ut sentiat. Videntq́ oculi eius detrimentū ipsius, ac bibit aliquantū furoris dei optimi maximi. Quam uero in domo sua uoluptatem relinquit post se? Postremo, dimidium mensiū eius subtrahitur. [Et quū hæc ita habeant,] num est qui deum uelit docere scientiā, qui excelsos iudicat? Alius moritur kintegris uiribus, totus opulentus & felix. Cuius mammæ lacte sunt plenæ, & medulla ossiū ipsius bibitur. Alius moritur in ægritudine animi, lqui nunquā lętus comedit. Pariter autem iaciunt in puluere, ac uermis eos tegit. †Ecce non me latent cogitationes uestræ, & conatus ad me inuadendū. Dicitis enim, Vbi est domus boni & liberalis hominis? & ubi tentoriū tabernaculorū impiorum? *An non percontamini facientes iter, eosq́ ex notis eorū [externis] non æstimatis? Etenim prauis parcitur ad diem perniciei, & ad diem mirarū adducuntur. nQuis autem pronunciare posset ex facie rerū ipsius de uitæ ratione? aut quis rependet ei quæ gessit? Efferetur nimirū ad sepulchrū, & in aceruo uigilabit. Vt ei dulces sint cespites torrentis, eumq́ sequentur omnes homines, quemadmodū innumeri præcesserunt. Quomodo igitur me consolamini rebus uanis, & in uestris responsionibus scelus adhibitum est?

g Ecce non in manu ipsorum bonum ipsorum.
h Funes distribuet in ira sua.
i Pro copia rerum.
k In esse integritatis suæ.
l Et non comedit in bonitate.
† Occupatio. Si æquali sorte fruuntur boni & mali, non refert quomodo uiuas, nec possunt pij & impij internosci.
* Opponit aliam quæstionem, docens non temere iudicandum de homine ex fortuna, sed altius inspicienda esse omnia, & ex diuinis sententijs decernendum, quis bonus aut malus.
m Abaroth Ebræi plærique intelligunt excandescētiam. Aliqui tamen deducunt ab eber, ut dies ulterior, id est, futurum sæculum intelligatur.
n Quis nunciabit secundum uel super faciem eius uiam eius?

CAP. XXII.

Redit ad genus primæ orationis, ut probare conetur Iob mulctatum malis ob scelera, subijciēs exhortationem ad resipiscentiam. Cæterum altercatione nimia euectus adimit Iobi, quæ prima oratione concesserat numinis aliquem metum, & uitæ sanctimoniam, licet simulatam.

AD hęc respondens Eliphaz Themanita, dixit, Num deo cōmoda bit uir fortis? Nam qui sapiunt, sibi cōmodant. Num optimo maximo uoluptati est, si iustus sis? aut lucro est, si uitam integrā agas? An ob metū tui arguit te, ac tecum in ius ambulauit? An non potius ob uitiositatem tuam magnā, et infinitas iniquitates tuas? Nam pignus à fratre tuo accepisti abs re, ac nudis detraxisti uestimenta. Nō præbuisti poculum aquæ lasso, & famelico negasti panē. aViolentus uir possidet terram, & habens authoritatē, inhabitat eam. Viduas dimisisti uacuas, & lacerti pupillorū attriti sunt. Iccirco laquei circundati sunt tibi, & terror subitus perturbat te. Aut tenebras nō uides? & inundationē aquarum, quæ operit te? Nónne deus cœlū altū tenet? spectato enim uerticē stellarum, quàm sublimes sunt. Dixisti etiā quid deus sciret? An per caliginem iudicaret? Nubes ei latebræ sunt, ut non uideat, & in sphæra cœlesti uersatur. bAn nō obseruāsti mundi uiam, quam homines nihili ingressi sunt? Qui ariditate cōstricti sunt in rugas, quum potuissent diutius persistere, & fundamentum eorū ut flumen diffluxit. Qui dicebant deo, Facesse à nobis: & quid optimus maximus faceret nobis? Atqui domos eorū bonis referserat: ccæterum ab impiorum consilio longe discrepat mea sententia. Quos inspicientes iusti lętantur, & innocens irridet illos. Quum subsistentia dnostra non sit excisa, reliquias autem istorum ignis absumpserit. Quapropter accōmoda te illi, & pacem cum eo confice, eper quæ felicitas prouenier tibi. Accipe oro legem ab ore illius, & reponito in corde tuo eloquia ipsius. Si te conuerteris ad optimū ma-

a Et uiro brachij ei terra, & eleuatus facie sedebit in ea, id est, non animaduertisti in uiolentos raptores.
b Id est, non obseruasti quid euenerit hominib. prauis, ut quos diluuiū aut flamma cœlestis perdidit?
c Et consilium impiorum longe abfuit à me.
Psal. 106.
d Hoc est, iustorum, in quorum se numero ponit.
e In his prouentus tuus bonus.

f Quidam aurum interpretantur, quod plurimum ualet in omnibus rebus.

g Quia humiles fuerunt, & dixisti elatum: & demissum oculis seruabit.

h Id est, seruabit deus probos in medijs fluctibus mundi.

ximum, ædificaberis, [&] procul abiges iniquitatē à tuo tabernaculo. Ponetq; [deus] in puluere f munitionē, & torrentes auri Ophirei tanquam saxū. Optimus maximus etiā inuadet hostes tuos, tuq; habebis argentum purgatissimū. Tunc enim in optimo maximo te oblectabis, & palmas tuas leuabis ad deum. Exorabis eum, & audiet te, tuaq; uota exolues. Quamcūq; rem decreueris, rata erit, & in uijs tuis lumen splendebit. †gDeprimūtur enim, quos dicebas elatos esse: & summissos deus seruare solet. hLiberabit insulā innocentis: liberaberis autem per munditiam manuum tuarum. Pro.29. d

CAP. XXIII.

Repetit argumenta quatuor in superioribus etiam orationibus posita, quibus arguit se non ob scelus aliquod à deo punitum.

a Etiam hodie amara est mussitatio mea: manus mea grauis fuit super gemitum meum.

b Ponet in me.

† Ibi, id est in altera uita.

c Retro.

d Id est, ad plagam australem: ut dextra pro sept. ponitur.

e Et ipse in uno siue eodem, & quis retrahet eum?

f A tenebris.

A AD hæc respondens Iob, dixit, aEtiamnū tristi oratione utor: quanquā mea calamitas superat gemitus meos. Vtinam sciā, & inueniam eum, & ueniam ad soliū eius. Informarem [enim] ante illum causam meam, & os meū argumentis instruerem. Sermones [quoq;] cognoscerem, quibus mihi responderet, ac intelligerē, quid mihi dicat. Num uir

B tutis magnitudine litigabit mecū? Non, sed ipsus bmihi [uires] cōferet. †Ibi cū eo ꝓbus disceptabit, ac tandē afferā [animā meā] à iudice meo. Si ad Orientē eam, nusquam ille apparet: aut cin Occasum, nō animaduerto eum. Dum agit quippiā dad læuam, ego non specto, & ad partem dextram se abdit, ut nō uideam. Nam uiam [meam] perinde nouit atq;

C ego: captoq; experimēto de me, ut aurū prodij. Pes meus tenuit gressum illius, [&] uiam illius obseruaui, neq; deflexi. Non remoui etiam præcepta labiorum illius ab instituto meo, [&] eloquia oris eius recōdidi. eEt quum perpetuò sui similis sit, quis ab eo rationem exiget? quod expetiuit anima illius, fecit. Quumq; perfecerit quod de me decreuerat, fe

D cit, quod aliâs sæpe ab eo factum est. Quamobrē percellebar metu ab eo, præcogitabā [hæc,] & timebam eum. Meumq; cor molliuit deus, & optimus maximus turbauit me. Nō enim excisus sum fmalo improuiso, neq; caligo faciem meam operuit.

CAP. XXIIII.

a Id est, ita res humanæ iactantur, ut uideatur deus ignorare, neq; iudicium statim profertur in sceleratos.

A QVare ab optimo maximo non sunt abscondita tempora? & agnoscentes eum non spectarunt dies eius? Sunt enim qui limites remouent, qui gregem rapiunt & pascūt. Qui asinū pupillorū abigunt, qui loco pignoris accipiūt bouem uiduæ. Qui pauperes pellunt ex uia, ut in latebras abdantur, quotquot in terra humiles sunt. Ecce uelut onagri exeunt in solitudinē ad opus suum peruestigantes prędā: quibus desertū panem profert ad liberos alendos. In agro far

B raginem suam demetunt, & in uinea [aliena] uindemiāt impij. Nudū adigunt, ut pernoctet sine uestimento, & careat indumento per frigus. Vt madeant homines in montibus à nimbo, & saxū amplexentur non habentes suffugium. bRapiunt pupillo, quod post *uastationem relictum fuerat, & cum iniuria humiliū pignus accipiunt. Cogunt etiā nudum incedere sine uestimento, & famelici gestant manipulū. Intra muros eorū exprimunt oleum, quiq; in torcularibus calcant, sitiunt. Cla

C mant homines coppidani, & anima uulneratorū uociferatur: dquæ quidem absurda deus hominibus haudquaq̄ proposuit. Ipsi aūt facti sunt rebelles in lucem, neq; uias eius agnoscunt, neq; sedent in ipsius semitis. Prima luce homicida surgit, & occidit humilem atq; pauperē: noctu autē similis erit furi. Oculus etiam mœchi obseruat crepusculum, dicens, Non cernet me oculus, efaciemq; palliat. Perfodiunt domos no-

Quū deus uetet mala, & iubeat recta, homines oderūt ueritatē, & praue agūt.

b Rapient à uastatione pupilli.

* Sunt qui Schad, id est mamillam, legant pro schod, id est uastatione.

c De urbe.

d Et deus non ponet insulsum.

e Et latebras faciei ponet.

ctu,

ctu, quas interdiu sibi notarunt, minimeq; lucem probant. [f]Vniuersis ipsis matutina lux æque inuisa est atq; densissima caligo mortis: si quis enim cognoscat eos, affert terrores densissimæ caliginis. Quisq; illorũ [g]effugit per aquas, & portioni eorum maledicitur in terra, neq; deflectunt ad uiam ducentem ad uineas. Vtq; terra torrida & calor absu- D munt aquas niuales, ita infernus eos qui peccauerũt. Obliuiscitur eiusmodi hominis ad misericordiã procliuis, estq; dulcis cibus uermiũ, nec ulla memoria ipsius relinquitur, ac uelut arbor iniquitas confringitur. Qui sterilem quæ nõ pariebat, afflixit, neq; exhilarauit uiduam. Quin & potentes [h]uersat sua potentia, attamen ab illis euectus non fidit suæ uitæ. Si quis etiam ei donet, ut tutus agere possit, ac nitatur illi, oculi eius speculantur uias eius [ad nocendum.] Quumq; breui tempore in fastigio fuerint, nulli erunt, ac redigentur ad paupertatem, utq; [alij] omnes contrahuntur, & ut caput spicarum succiduntur. Quis autem me conuincet mendacij, quod hęc ita non habeant? & quis [i]sermonem meum confutabit?

f Quia pariter mane ipsis umbra mortis: quia cognoscet, terrores umbræ mortis.

g Velox ipse super faciem aquarum: id est, nauigio fugam arripiunt.

h Et trahet, id est, suo arbitratu euehunt aut redigũt in ordinem quoslibet impij.

i Et ponet ad non sermonem meum. Hiero. legit leel pro leal, reddens, ponere ante deum.

CAP. XXV.

Iterum ingerit sæpe iam dicta, deum esse iustum, & nefas, ut homo ante illum sibi uendicet iustitiam.

AD hęc respondens Bildad Suhita, dixit, Imperiũ & formido est pe- A nes illũ, qui pacem cõficit in sublimi suo loco. Num eius milites numero cõprehenduntur? Aut cui lux illius non oritur? Et quid iustitię sibi arroget homo friuolus deo comparatus? & quid purus esset natus mulieris? Ecce facit ut non existat lux usq; ad lunam, & stellæ non sunt puræ in oculis eius. Quanto minus homo friuolus, qui putredo censeri potest? & filius hominis, qui uermiculus?

CAP. XXVI.

Iob ultima oratione, quæ tripertita esse uidetur, primo docet, apud se esse superuacaneum sermonem de potentia, sapientia, iustitia dei, qui nõ ignoret: multo aũt indignius, quod studeãt dei partes ratiunculis commentitijs tueri.

AD hęc respondẽs Iob, dixit, Cui opem fers? num ei qui uires non A habet? Quem seruas? an eum qui non habet potens brachiũ? Cui das consilium? eine, qui sapientia caret? [a]Eumq; doces, qui affluit sapientia? Cui nã sermones narras? Aut cuius spiritus egreditur ex te? Res emortuæ [à deo] formantur sub aquis, & in uicinis locis. Nudus ante B illum extat infernus, neq; interitus habet uelamentũ. Qui Aquilonem extendit super inane, & terrã suspẽdit super nihilũ. Qui cohibet aquas in suis nubibus, neq; nubes rumpitur ab eis. Qui construxit faciem solij, super quod expandit nubem suam. Terminũ præstituit aquis, dum C consummentur lux cum tenebris. Columnæ cœli concutiuntur, & stupefiunt ab illius increpatione. Sua potentia [b]scindit mare, & intelligentia sua compescit [eius] ferociam. Suoq; spiritu adornauit cœlos, [&] D manus eius formauit [c]serpentem uectem. Atq; ista duntaxat extrema sunt uiarum eius: & quantulam portionẽ audiuimus de isto negotio? Quis aũt tonitru potentiæ illius cognosceret?

a Et subsistentia ad multum, docuisti.

b Raga enim Chaldæus interpretatur pro scindere, id est, fluctibus turbare. Aliqui tamen intelligunt, tranquillum reddere.

c Significat stellarum situm, qui draconem figurat cõcludentem ursam maiorem & minorem.

CAP. XXVII.

Secunda parte, hoc est, cap. 27. 28. reddit argumenta quibus probat se non mulctatum malis à deo propter impietatem.

V[a]Lterius quoq; sermonem suũ prosequens Iob, dixit, [b]Per deum A uiuentem, qui me præter meritũ afflixit: & per optimum maximum, qui me in tristitiam coniecit. Nunq̃ dum in me halitus erit, & flatus dei in naso meo, Labia mea loquentur iniquitatem, & lingua mea dolum meditabitur. Absit à me, ut uestram sententiam probem donec

a Et addidit Iob.
b Viuit deus, abstulit iudicium meum, & opt. max. amaram fecit animam meam.

c Non exprobrabit cor meum à diebus meis.

b Quum ueniet ſuper eum anguſtia.

c In manu dei, id eſt, deo iuuante & ſubminiſtrante facultates.

B expirabo: minime adimã mihimet integritatem. Sed iuſtitiã meam reti nebo, & non deponã eam, [c] neq; cõmittam, ut me unquam culpet cor meum. Qui mihi aduerſatur [hac in cauſa] impius, & qui ſe mihi oppo nit, iniquus habendus eſt. Quid enim hypocritæ ſperandũ eſt, quum deus extrahet illius animam, ſi cõmoda ſua compararet? Num clamorem eius audiet deus, [b] quũ pericula ei accidunt? Num in optimo maximo ſeſe oblectabit, omniq; tempore inuocabit deum? Docebo uos [c] per dei
C gratiã, neq; celabo, ut res diuinæ cõparatæ ſint. Ecce autem, quum uos omnes ſpeculationibus [theologicis] operam dederitis, quare tam uanas opiniones habetis? Hęc [inquitis] eſt pars impij hominis ex deo, & hæc hæreditas, quam percipiunt tyranni ab optimo maximo. Si numerum liberorũ adauxerint, gladio perimentur, & poſteri eorũ non ſaturabuntur pane. Reliqui facti, lue perempti ſepelientur, & ipſorum uiduę non lugebunt. Si coaceruet [impius] argentũ ut puluerem, & paret ue-
D ſtem ut argillam. Parabit ille quidem, at iuſtus induet, ac innocens diuidet argentum. Aedificat domũ ſuam ut tinea, utq; cuſtos [hortorũ] con ſtruit tugurium. Diues decumbet, nec [f] honorifice funerabitur: aperiet Pſal. 48.
oculos, & nemo aderit ei. Ingruent in eum terrores ut aqua, & noctu furtim auferet illũ tempeſtas. Auferet eum uentus orientalis, ut abeat, & de loco deturbabit eum. [g] Inueheturq; illi affatim malorum, quæ magno ſtudio effugere molitur. Quo ſublato [h] plauditur, & homines loci eius illum exibilant.

f Et non colligetur.

g Et iaciet ſuper eum, & nõ parcet: de manu eius fugiẽdo fugiet.

h Complodet ſuper eo manus ſuas, & ſibilabit ſuper eo de loco ſuo.

CAP. XXVIII.

Senſus eſt. Omnia in terra & mari penetrat homo, et ſua induſtria eruit: Sapientia uero ſolius dei gratia & ſpiritu obtingit.

A HAbet argentũ uenas, & aurum locũ in quo conflant. Ferrũ ē puluere tollitur, & lapis ut æs funditur. Tenebris poſuit [deus] terminum, & ad omnẽ perfectionẽ ipſe ſcrutatur lapidem in caligine & denſiſſima umbra abditũ. [a] Erumpit [alicubi] torrens, qui accolas non fert: rurſum exareſcunt torrentes, ut à pede nõ ſentiantur: ſuperant etiã hominis ſtaturam, qui poterãt uadari. Eſt terra in qua panis prouenit, altius autem eruta ignem exhibet. Eſt locus, cuius lapides ſunt ſapphi-
B rus, habetq; auri pulueres. Eſt ſemita, quã ignorat uolucris, neq; illã cõſpexit oculus milui. Non calcarunt eam [b] feræ, non leopardus ambulauit per eam. Immittit ſuam manũ filici, ac montes funditus euertit. Rupibusq; exciſis educit riuos, & quicqd pretioſum eſt, cernit oculus eius. [c] E guttis flumina colligit, & rem abſtruſam profert in lucem. Vnde autem ſapientia [d] petenda eſt? aut ubi eſt locus intelligentiæ? Ignorat homo pretiũ illius, neq; inuenietur in terra uiuentium. Abyſſus enim in-
C quit, In me non eſt: ac mare dicit, Mecum non eſt. Non dabitur pro illa, Sap. 7.
quod in theſauris concluſum habetur, neq; argentũ expendetur ut pretium eius. Nõ illi præponderabit aurũ Ophireum aut onyx pretioſus, aut ſapphirus. Non pretiũ illius æquabit aurũ aut uitrũ, nec cum ea permutatur uas ex auro obrizo. Nulla mentio fiet [e] ramoth & gabis, ſapientia quoq; margaritis præponderat. Nõ topazius Aethiopiæ pretium illius æquabit, non aurũ puriſſimum præponderabit. Vnde igitur ue-
D niet ſapientia? aut ubi eſt locus intelligentiæ? Eſt quidẽ abſtruſa ab oculis omnium uiuentiũ, & recondita, ut lateat uolucrem cœli. Perditio & mors dixerunt, Audiuimus auribus noſtris famã eius. Deus uiam eius monſtrat, quippe qui nouit locũ eius. Is enim in partes terræ extremas proſpicit, omniaq; ſub cœlo uidet. Vt uento etiam pondus adhibeat, &

a Erupit torrens de accola: obliuioni traduntur à pede, alti fuerunt ab homine, uadarũt: id eſt, ubi flumen non fuerat, ſubito erumpit ac pellit accolas.

b Filij ferociæ.

c Lachryma.

d Inuenietur.

e Iudæi putant gemmas eſſe, quæ Hiero. uertit excelſa & eminentia.

aquas mensura comprehendat. Præfigendo pluuiæ terminũ, & uiam fulguri atq; tonitruis. [f]Tunc uidit, & recensuit eam, parauitq́; illam, & peruestigauit eam. Dixit autem homini, Ecce timor dei est sapientia, & uitare malum est intelligentia.

Summa prima[q;] sapiẽtia & uera & unica, religiose uiuere.

f Id est, ab æterno.

CAP. XXIX.

Tertia pars probat Iob nõ afflictum ob scelera, quippe qui fuerit omnis officij obseruantißimus. Simul docet non temere iudicandum de hominũ animo ex fortuna, nec fidendum felicitati temporariæ, idq́; perspectis rebus Iobis.

VLterius quoq; sermonem suum prosequens Iob, dixit, Vtinam eo A
loco sint res meæ, quo fuerunt prioribus mensibus, & ijs diebus, quibus me custodiuit deus. Quum eius lucerna in capite meo luceret, ad cuius lumen ibam per tenebras. Qualis fui tempore [a]hyemis meæ, [b]quum deo esset arcta necessitudo cum meo tabernaculo. Quum adhuc optimus maximus esset mecũ, & iuuenes mei circum me. Quando [c]pedes meos butyro abluebam, & saxum apud me fundebat riuos
olei. Quando per oppidum ad portam prodibam, & in platea para- B
bam sellam meam. Et me conspicati iuuenes abscondebantur, senesq́; assurgentes adstabant. Principes autem à sermone abstinebant, oriq́; suo imponebant manũ. Procerumq́; uox premebatur, & lingua eorum adhærebat palato. Nam auris quæ audiuerat, beatum prædicabat me, & oculus qui uiderat testimoniũ mihi reddebat. Quia humi-
lem clamantem asserebam, & orphanũ cui nemo ferebat opem. [d]Qui C
paulò minus perierat, laude me prosequebatur, & cor uiduæ commouebam ad iubilum. Induebam iustitiam, & iudicium meum uestiebat me ut pallium & tiaras. Fui [quoq;] oculus cæco, & uice pedũ claudo. Pater fui pauperum, & causam forẽsem, quam ignorabam, indagaui. Et iniqui hominis molares cõtriui, [e]atq; prædam extraxi è rictu ipsius. Cogitabam igitur me in nido meo expiraturũ esse, ac more phœnicis multos dies uicturum. Diffusa fuit mea radix ad aquas, & ros in messe
mea est moratus. Mea dignitas mihi recens perstitit, & arcus meus in D
manu mea recepit uires. Me audito expectabant [homines,] & tacebãt ad meum consilium. Postquam dixissem, non iterabãt sermonem, & sermo meus in eos stillabat. Meq́; uelut pluuiam expectabant, & os aperiebant suum uelut ad pluuiam serotinã. Si quando iocarer apud eos, non credebant, [f]& in omnibus morigerari mihi studebant. [g]Accõmodaui me illorũ moribus cum iudicio, tenuiq́; primos accubitus, ac inter eos uersatus sum, ut rex inter militum [custodiam,] & quomodo quispiam mœstos consolaturus.

a Id est, iuuentutis.
b In arcano dei super meum tabernaculum.
c Profectiones.
d Benedictio pereuntis super me.
e Et è dentibus eius eijciebam prædam.
f Et lucem faciei meæ non deijciebant.
g Eligebam uiam eorum & sedebam caput, et habitabã sicut rex in milite, quomodo lugẽtes consolabitur.

CAP. XXX.

NVnc autem me rident minores me ætate, quorum patres dedigna A
tus fuissem adiungere canibus gregis mei. Quorum robur collatum quid mihi attulisset? quibus uigor omnis fuit perditus. Qui rerum inopia & fame adacti profugerunt in solitudinẽ ac locũ torridũ, ac nuper in egestate summa erant. Ac decerpserunt maluam apud arbustum aliquod, eisq́; radix iuniperorum panis fuit. Quiq́; pulsi fuerunt è medio clamãtibus aduersus eos hominibus tanquam aduersus furem. Vt degerent in horridis locis torrentium, & in speluncis terræ ac petrarum. Vt ruderent inter arbusta uelut onagri, seq́; contraherent
[a]sub uepreto aliquo. Deniq; nihili homunciones & inglorij, qui in B
terra uiuere non deberent. Illis nunc carmen sum, & illis [b]fabula sum. Meq́; abominantur [omnes,] & longe discedunt à me, neq; sputũ continent à me. Nam postquam [deus] emisso neruo me afflixit, [c]effre-

a Sub paliuro.
b Ad sermonem.
c Et frenũ à facie mea miserunt

nes in me ferũtur. Et adolescentes ad dextrum[latus] insurgũt, meosq́ pedes [b] subuertunt, uiam quoq́ in me munierunt, ut incommodent.
Viam quoq́ meam corruperũt, ac promouent ad lædendum me, ut eis adiutore nihil opus sit. [e]Irruunt ut latum flumen ruptis aggeribus, &
C impetu conuoluũt sese. [f]Factoq́ in me impetu terrores animam meã beneficentiæ studiosam persequuntur ut uentus, meaq́ salus ut nubes præterijt. Nunc etiã anima mea in me inuertitur, sibiq́ me uendicant tempora calamitosa. Noctu perforantur ossa mea à me, [g]nec quiescunt [uermes] digredientes à me. Vestimentum meum ui malorum faciem suam mutauit, quæ uelut capitium togæ meæ cingunt me. Deduxit me ad argillæ[uilitatem,] mihiq́ uideor similis pulueri ac cineri. Dum clamito ad te, non exaudis me, ac perseuerantem minime curas. Mutatus es mihi in crudelem [hostem,] & robore tuæ manus aduersaris mihi. Extulisti me, ac uento [impositum] uexisti me: sed [rursum] li-
D quefecisti me in mea subsistentia. Scio enim quod mors restituet me, [h]& domus destinata omnibus uiuentibus. Non sanè inijciet manus aceruo[defunctorum,] [i]aut clamant aliqui post obitum suum? [Quid libet mali obtingat] si non defleui [k]calamitosos, & anima mea non dolore commota est ob aliorum paupertatem. Proin expectaui bonum, & euenit malũ: præstolatus sum lucem, & uenit caligo. Intestina mea efferbuerunt, & non quieuerũt, [l]meq́ apprehenderunt calamitosa tempora. Lugubri habitu incessi, ut solem non sentiens, stans etiam in cœtu clamitabam [eiulans.] Fuiq́ frater draconum, & socius struthionum. Cutis mea in me denigrata est, & ossa mea præ siccitate exaruerunt. Meaq́ cithara uersa est in luctum, & fidicula mea in uocem plorantium.

CAP. XXXI.

A FOedus pepigi cũ oculis meis, ut ne cogitarem quidem de uirgine. Quæ enim pars dei superne erit, & quæ hæreditas optimi maximi è sublimibus [cœlis?] An non pernicies iniquo [parata est,] & afflictio patrantibus scelus? An nõ ipse uidet meas uias, & omnes gradus meos adnumerat? [a]Si fraudes cõmisi, & pes meus festinauit ad dolum. Appendat me in statera iustitiæ, & cognoscat meam integritatem deus. Si deflexit gressus meus à uia, [b] & cor meum secutum est appetitionẽ rei uisæ, & macula palmis meis adhæsit. Ego seminem, & alius comedat, meiq́ posteri euellantur radicitus. [c]Si concupiscentiæ uxoris alienæ obnoxium fuit cor meum, & ante ostium sodalis mei sum insidiatus.
B Permolat uxorem meam alius, & subigãt eam alij. Hoc enim grande flagitium est, & iniquitas capitali actione persequẽda. Ignis enim est, qui ad interitum usq́ uoraret, ac omnem prouentum meum radicitus euelleret. [d]Si detrectaui iudicia, quum seruus meus aut ancilla uellent mecum litigare. Quid enim facerem deo consurgente? [ad iudicium] & quid ei responderem animaduersuro? An non idem qui condidit me in uentre, condidit & illum, & formauit eum in uno utero? [e]Si fraudaui genium inopum, & uiduas lactaui uana spe. Et solus edi cibum meum, nec orphanus de illo comedit. Nam à primis annis educauit me[benignitas] uelut parens, & quamprimum editus sum in lucem, eam mihi uitæ magistram constitui. Si quem ueste carentem pe-
C rire uidi, & deesse indumentum pauperi. Si non gratias egerunt mihi femora eius, & non uellere agnorum meorum calefactus est, [non recuso quin malum patiar.] [f]Si minitatus sum orphano, quum non ignorarem

Seruos & ancillas iudicaui, qpe ab eodẽ parente cœlesti conditos.

[d] Miserunt, id est, obiecto offendiculo impellunt in lapsum.

[e] Vt ruptura late uenient, sub uastitate sese uoluerunt.

[f] Factum est uerti in me: terrores persequetur ut uentus uoluntariam meam, &c.

[g] Et fugientes me non iacebunt. Hieron. qui me comedunt. Ebr. quidam neruos interpretantur.

[h] Periphrasis sepulchri.

[i] Si in obitu suo ipsis clamor.

[k] Durum die.

[l] Anteuerterunt me dies afflictionis meæ.

[a] Si ambulaui cum uanitate.

[b] Et post oculos meos ambulauit cor meum.

[c] Si persuasum fuit super uxore cor meum.

[d] Si respui iudicium serui mei, et ancillæ meę, in litigando eos mecum. Omittitur aũt pœna, quæ in hac ponitur conditione ut & in alijs nonnullis.

[e] Si prohibui à uoluntate tenues & oculos uiduæ confeci.

[f] Si agitaui super orphano manum meam.

ignorarem me ualere plurimum in porta. Excidat armus meus ab hu-
mero, & brachium meũ frangatur in [g]oſſibus. Mihi enim adfuit metus
calamitatis à deo inijciendæ, quam perferre nõ poſſem. Si poſui ſpem
in auro, & maſſæ aureæ dixi meum eſſe præſidium. Si creſcentibus opi
bus meis, & [h]quum adipiſcerer ingentes diuitias, gauiſus ſum. Si uidẽs
lucem [ſolis] ſplendidam, & lunam [i]claram incedentem. Et occulte cor
meum mihi perſuaſit, [k]ut manus mea ori applicaretur. Nam & ea ini-
quitas eſt iudicio capitali digna: deum enim qui ſupra eſt, negaſſem. Si
gaudium percepi ex infortunio inimici mei, & exultaui quum ei malũ D
obueniſſet. [l]Sed ne hactenus quidem permiſi meo palato peccare, ut ei
malum imprecaretur. Si non dixerunt familiares mei, [m]Vtinam liceat
iſtius carnibus ſatiari. Non [enim] hoſpes pernoctauit foris, & oſtia
mea peregrinanti aperui. Si occultaui ut Adam ſcelus meum, ut iniqui
tatem meam in receſſu meo reconderem. Si reformidaui turbam ma-
gnam, & contemptus familiarum deterruit me, ut tacerem, [n]& non do
mo exirem. [o]Vtinam ſit mihi auditor, ipſeq; optimus maximus dictet
mihi, quod pro mea parte adnotandum ſit, aduerſarius autem meus li
brum perſcribat. Quem niſi humero meo portauero, & mihi uelut co-
rollas appoſuero, [quiduis patiar.] Eumq; per ſingulos gradus recita
bo, [p]& eum adibo tanquam principem. [q]Si clamat contra me tellus
mea, ſimulq; lachrymantur ſulci eius. Si opes illius edi abſq; pecunia,
& cultores eius [r]nimijs operis confeci. Proueniat paliurus pro frumen
to, & lolium pro hordeo. [s]Finita ſunt uerba Iob. CAP. XXXII.

[g]A cauſa.

[h]Et quum excellentem, ſcilicet diuitiarum uim, inuenit manus mea.
[i]Precioſam.
[k]Et oſculata eſt manus mea os meum.

[l]Et non dedi ad peccandum palatum meum, ad precandum in execratione, animam eius.
[m]Sermo eſt iraſcẽtium hero ſuo Iobi, quod hoſpitalitate ſua tantum negotij faceſſeret familiæ.
[n]Non exibo oſtium.
[o]Quis mihi dabit auditorẽ? ecce conſignationem meam opt. max. faciet me reſpondere.
[o]Epilogus eſt totius diſputationis Iobis: abſoluendũ eſſe apud æquum iudicem probe cognita cauſa. Cui tamen adiungit, ut ſe geſſerit cum ſuis colonis & mercenarijs.
[p]Id eſt, ſummittam me illius ſentẽtiæ uelut æquiſſimi principis.
[q]Metonymicõs pro colonis.
[r]Feci cultores uel habentes eam efflare animam.
[s]Vel perfecta ſunt uerba Iobis. Clauſula eſt forenſis, ut Latini rhetores adhibent, dixi, uel dicta eſt cauſa.

Elihu attentus auditor diſputationis, uidens infelicem exitum, quod ueritas non fuit ad liquidũ explicita, & animi amicorum diſiuncti, ſe interponit æquiſsimum arbitrum. Et in Iob quidẽ requirit modeſtiam, quod maiorem ſibi iuſtitiam arroget ac loquatur cõfidentius de maieſtate diuina. Tres amicos reprehendit quod Iobem damnent impietatis, neq; tamen id probare poſſint. Quibus erroribus utrinq; depoſitis conatur eos reducere in gratiam.

CEſſauerunt igitur tres iſti uiri reſpondere Iob, quia ſibi iuſtus ui- A
debatur. [a]Iratus eſt autem Elihu filius Baracheel Buzita de fami-
lia Ram, [a]ipſi Iob ſuccenſens, [b]quod ſibi maiorem iuſtitiam arrogaret,
quàm deus ferre poſſit. Tribus autem amicis eius ſuccenſuit, quod
non [c]ſuppeterẽt eis rationes idoneæ, & tamẽ Iob damnauiſſent impie
tatis. Nam Elihu expectauit, dum Iob finem loquẽdi feciſſet: eo quod
iſti ætate illum ſuperabant. Videns autem Elihu tres iſtos nihil argu-
mentorũ habere, ſuccenſuit. Et reſpondens Elihu filius Baracheel Bu- B
zita, dixit, *Quum ego ætate minimus ſim, uos autem ſenes, ueritus
ſum, ac timui apud uos meam ſententiam proferre. [d]Cogitaui enim
par eſſe, ut ſenes loquantur, & grandæui diſſerant de ſapientia. Verum
ſpiritus ipſe agit in hominib⁹, & afflatus optimi maximi docet eos. Et
fit, ut magnates non ſapiant, nec ſenes [e]oſtendant iudicium. Quamob-
rem dixi, audito me, & ego etiam prodam quod ſentio. Ecce uerba ue- C
ſtra expectaui, & aures præbui, quãdiu moliti eſtis apparatũ ueſtrũ &
ſermones afferre. Dumq; uobis attendo, ecce nullus ueſtrũ Iobem refel
lit, neq; reſpõdet ad ipſius uerba. Neq; eſt ut dicatis, Attigimus ſapien-
tiam: [nempe] deus proſtrauit ipſum [Iob,] & non homo. [f]Contra me
quidem aciem diſputationis Iob non direxit, neq; illi reſpondebo uer-
bis ueſtris. Expauerunt, nec reſpondent amplius, & ſermones defece-
runt illos [, puocatores.] Et expectaui, donec loqui nõ poſſent: reſtiterũt. D

[a]Incanduit naſus eius.
[b]Propter iuſtificare ipſum animam ſuam à deo.
[c]Non inuenerunt reſpõſionem.

*Vt ueritati patrocinetur, & minimum offendat animos iam ſatis irritatos, exordio docet non contemnendam eſſe orationem ſuam, quod cauſam probe perſpexerit, utriq; parti faueat, religioſiſſime pronunciaturus ſit, officio adducatur ad dicendum.
[d]Dixi, dies loquantur, & multitudo annorum faciant ſcire ſapientiam.
[e]Hebr. intelligunt.
[f]Et non ordinauit contra me ſermones.

enim,ut nō amplius respondeant. Quare & ego respondebo pro mea parte, & quod sentio ipse quoq; proferam. Plenus enim sum sermonibus, & spiritus uentris mei angit me. Nam uenter meus rumperetur ut noui utres, quū uino spiraculū nō aperitur. Loquar itaq;, [g]ut animi angustias remoueā, & aperiens labia mea respondebo. Neq; uero personæ cuiusquam hominis aliquid tribuā, nec[h]honorificis appellationibus cuiquam blandiar. Nam si[h]ad gratiam loqui instituam, nescio an opifex meus cito me sublaturus sit. CAP. XXXIII.

g Et spatium amplius erit mihi.

h Cognominabo.

A QVamobrem audi quæso Iob sermones meos, & omnia uerba mea auscultato. Ecce quæso, aperui os meum, & lingua mea loquetur in palato meo. Verbaq; mea proficiscentur ex corde syncero, & scientiam purā loquentur labia mea. Nam & me dei spiritus cōdidit, & afflatus optimi maximi uitā mihi indidit. Si uales mihi respondeto, & acie directa mecum cōgredere, ac fortiter obtine gradum tuum. Ecce apud deum tibi[a]æquor, & ego ex luto fictus sum. Ecce metus nullus ex me turbabit te, ac si incumberem in te totus, non grauiter premerem. Dixisti nanq; me audiente, atq; sermonū istorum B uoces percipiente. Purus sum, & sine scelere: irreprehensibilis sum, & uaco iniquitate. Ecce [enim deus] occasionem captatam aduersus me reperit, ac me sibi iudicauit inimicū. Et coniecit pedes meos in cippum custodiens omnia itinera mea. [b]Qua quidē in re non iuste agis, tibiq; planum faciam quod deus longe superat friuolum hominem. Cur litigas cum eo, quem omnium negotiorū suorum reddere rationem nō oportet? Etenim semel deus loquetur, & iterū, si [homo] id nō animaduertat. In somnis, in uiso nocturno, quādo sopor homines opprimit, C dum in lecto dormiunt. Tunc aurem hominibus uellit, & disciplinā eorū uelut impresso sigillo cōsignat. Vt homini adimat factū [prauū,] [c]& uiro superbiam detegat. Prohibetq; animā eius à fouea, & uitam eius[D]ne progrediatur sub telorum iactum. Castigabitur etiam [homo] cruciatu super lectum suum, & quantum est ossium illius, uehementi [morbo.] Et uita eius fastidit panem, animaq; eius cibum suauē antea. Vt absumatur caro eius, ne uideatur: & promineant illius ossa, quæ [prius] non uidebantur. Proximeq; foueam accedit anima eius, & uita eius[e]pollinctores. Quum obtingit ei nuncius orator unus ex mille, ut homini exponat[f]officium suum. [Deus] beneficio eum prosequitur, ac dicit, Redime illum, ne descendat in foueam: inueni expiationē. D Recipitq; caro eius uegetabilem uim etiā maiorem quàm in pueritia habuit, ac redit ad dies adolescentiæ suæ. Deum exorabit, qui bene uolet ei, faciemq; suam ostendet[g]lætā, ac reddet homini suam iustitiam. Vt respiciat in homines, ac dicat, Peccaui, & præuaricatus sum à probitate, [h]nec pœnas condignas dedi. Sed redemit animam meam, ne pergeret ad foueam: & uitam meam, ut lucem aspiciat. Ecce omnia hæc deus agit bis aut ter cum uiro. Vt reuocet animam eius à fouea, utq; illustretur luce uiuifica. Attendito Iob, audito me: fileto, & ego loquar. Aut si suppetunt sermones, respondeto mihi: loquere, nam cupio, [i]ut te possis defendere. Sin minus, auscultato mihi, [&] fileto, atq; ego te sapientiam docebo. CAP. XXXIIII.

a Sicut os tuum.

Proponit ex orationibus Iobis, quæ reprehendere instituit.

b Ecce hoc non iuste egisti: respondebo tibi, quia multiplicabit deus ab homine.

c Et superbiam à uiro teget.
D A transeundo seu pergendo in telum.

e Memithim, facientes mori, id est, pollinctores & uespillones qui mortuos curant.
f Rectitudinem suam.

g In iubilo.

h Et non æquale mihi.

i Iustificare te.

A PLuribus autem differens Elihu, dixit, [a]Audite sapientes uiri meos sermones, & eruditi auscultate mihi. Nam auris sermones explorat, & palatum saporē ciborum dijudicat. [b]Ac cū iudicio agere nobis placeat,

a Et respondit Elihu, & dixit.

b Iudicium eligamus nobis.

placeat, & cognoſcamus inter nos, quid bonum ſit. Dixit enim Iob, Iuſtus ſum, & deus me [c] tractat indignis modis. [d]Falſus ſum expectatione iudicij mei, quum ſagitta mihi dolorem inflixerit abſq; ullo meo ſcelere. Quis autem uir eſt Iobi conferendus, qui bibat irriſionem uelut aquas? [e]Et conſors eſt malorũ quæ facinoroſis debentur, ac uerſatur in conditione impiorum. Dixit enim, Vir non faciet paria, ſi cũ deo curſu contendat. Quocirca uiri cordati auſcultate mihi: Abſit ut in deũ hęreat aliquid impietatis, aut in optimum maximũ aliquid iniquitatis. Rependit enim homini quod geſſerit, [f]ut illud aſſequatur ad quod cõ B tendit quiſq;. Proculdubio autẽ deus nihil temere agit, & optimus maximus nulli facit iniuriam. Quis enim cum illo inuiſit terram? & quis condidit totum orbem? [g]Si ei ſuus animus ſuggereret reuocare ſpiritum & flatũ ſuum. Protinus omnis caro ſimul expiraret, ac homo conuerteretur in puluerem. Si quid igitur intelligentiæ habes, hoc audi, & auſculta uocem meorũ ſermonũ. An qui odit iudicium, [h]chirurgos imitaretur? Illúmne impietatis ſuggillabis, qui iuſtus & potens eſt? Num rex appellandus eſt [i]apoſtata? & principes impij? [k]Qui perſona principum non mouetur, neq; diſcrimen ponit inter munificum & tenuem: uniuerſi enim opus ſunt manuũ ipſius. Repente morientur, & C media nocte uelut torrente auferentur populi, ut intereant, auferentq; [angeli] ualidũ [l]nullo negotio. Oculi enim eius coniecti ſunt ad uias cuiuſq;, omneſq; gradus [m]hominis uidet. Non ſunt tenebræ neq; denſiſſima caligo, ubi abſcondi poſſint flagitioſi. [n]Nec enim deus impingit cuiquam quod nõ fecit, ut cum deo in ius ambulet. Conteritq; potentes infinitos, & eis ſufficit alios. Quamobrem ad notitiam proferet opera illorũ, & [diem] uertet in noctem, ut conterantur. [o]Quos in loco celebri collidit, propterea quod impij ſunt. Siquidem ab eo defecerunt, & omnes uias eius ignorarunt. [p]Vt extorquerent clamorẽ inopi ad ipſum peruenientem, utq; clamorem humiliũ exaudiret. Porrò ipſo D tranquillitatẽ conſtituente, quis turbabit? Et abſcondente faciem tam à gente quàm ab homine, quis eum aſpiciet? [q]Ne regnet homo hypocrita, [neu] laquei ſint quibus populus capiatur. Ad deum enim pertinet dicere, Condonaui noxam, & non uaſtabo. Si quid reliquum eſt quod non perſpexi, tu indicato mihi: ſi quam iniquitatem patraui, nõ iterabo. [r]An à te ortam diſputationem alius abſoluet, quia tu reieciſti? Tua enim eſt optio hic, nõ mea: proin ſi quid noſti, eloquere. Homines cordati loquantur mihi, & uir ſapiens qui mihi auſcultauit. Iob [ſane] imperite locutus eſt, ac uerba ſua imprudenter [effutiuit.] [s]Hæc autem in medium affero, ut res Iobis diſcutiantur exactiſſime, quo paratæ ſint reſponſiones contra prauos homines. Non enim defuturus eſſet, qui ſcelus peccato cumulans inter nos plauderet, ac uerbis cum deo litigaret.

Deu.10.d
2.Par.19.c
Sap 6.b
Eccli 35.b
Rom.2.b
Gal.2.b
Eph.6.b
Coloſſ.3.d
Act.10.e
2.Pet.3.e

Elihu Iobẽ prouocat ad reſpondendum.

Periculoſiſſimum foret concedere apud impios, quod deus affligat homines citra culpam eorum.

CAP. XXXV.

PRoſequens igitur Elihu ſermonem, dixit, [a]An cum iudicio id ſta- A tuis quod dicis, Iuſtitiæ meæ apud deum nulla eſt ratio? Dixiſti enim, Quid cõmodabit? quam utilitatem capiam, ſi non peccem? Ad q̃d tibi & tuis amicis tecũ reſpondebo. Contemplare [enim] cœlos & B uide: & aſpice æthera, quãto ſit altior te. Si pecces, quid ages in illum? et ſi augeſcant ſcelera tua, quid ei facies? *Si iuſtus ſis, quid dabis illi, aut quid ex manu tua accipiet? [b]Sed uirum tuæ conditionis impietas tua, & filium hominis iuſtitia tua attingit. [c]Cur igitur clamant multi ob C

[c] Abſtulit iudicium meum.
[d] Super iudicio meo mentiebar, dolorifica ſagitta mea ſine ſcelere.
[e] Et proficiſcetur ad ſocietatem cũ patrantibus uanitatem, & ut eat cum hominibus impietatis.
[f] Et ſecundum ſemitam uiri, faciet inuenire eum.
[g] Si ponet ad eum cor ſum, ſpiritum ſuum & flatum ſuum ad ſe colliget.
[h] Obligabit uulnus, id eſt, ut chirurgus etiam ſecans & urens ſanitati hominis conſulit, ita deus affligens.
[i] Beliaal.
[k] Non ſuſcipit faciem principũ.
[l] Abſq; manu.
[m] Eius.
[n] Quia non ſuper uirum ponet amplius.
[o] Pro impijs complofit eos in loco uidentium.
[p] Ad facere uenire ſuper eum clamorem tenuis.
[q] A regnando hominem hypocritam, à laqueis populi. Hoc eſt, deus facit ut iniuſtus dominatus ceſſet.
[r] An de te, perficiet eam, repuliſti, quia tu eliges & non ego.
[s] Adducam, probetur Iob uſq; ad finem propter reſpõſiones in homines uanitatis. Sunt qui abi exponũt, uoluntas mea, id eſt uolo, ut probetur. Aliqui, pater mi: ut ſit ſenſus, O deus, da, ut probetur Iob.
[a] An hoc cogitauiſti ad iudiciũ, dixiſti, iuſtitia mea à deo?
*Rationẽ ſoluit, deum non exercere iudicium exactum in hoc ſeculo, quod hominum facta qualiacunq; non attingant eum. Atqui hominũ refert, iuſte quis, an iniuſte uiuat: quod deus non negligit.
[b] Viro ſicut tu, impietas tua, & filio hominis, iuſtitia tua.
[c] A magnitudine ſiue multitudine oppreſſionũ clamabũt, uociferabũtur à brachio magnatum.

†Obiectionē soluit. Cur igitur tot oppressi à tyrannis queruntur? quia deum non ex animo fideli orant, ut succurrat.
D Id est, ut auiculæ cantillent.
e Tunc clamabunt, & non exaudiet, à facie insolentiæ malorū.
f Et nunc quia non uisitauit ira sua, & non cognouit in excessu ualde. Et Iob uanitate aperuit os suum.
* Hoc est, quia Chaldæi & Sabæi non statim puniti sunt, Iob quiritatur de iudicio dei.

magnitudinem oppressionum:? & uociferantur propter uiolentiā magnatum:? †Nempe quia nullus dicit, Vbi est deus qui me condidit:? D qui
noctu dat cantus:? nosꝗ maiori doctrina donauit quàm pecudes terrestres: & sapientiam nobis maiorē concessit quàm auibus cœli:? e Tum
clamant, quum improborum hominū insolentia premuntur, [et deus]
D non exaudit. Verum deus uanitatem istam [precum] non audit, nec
optimus maximus respicit eam. Etiam si dicas quod eum non uideas
nihilominus est apud eum iudicium, tuumꝗ fuerit expectare illum. f
Quia enim iam non animaduertit iratus, *neꝗ pro enormitate scelerum pœnam irrogauit. Iob erupit in uerba inania, & imperite grauibus sermonibus utitur.

CAP. XXXVI.

a Afferam scientiam meam, à de longinquo, & opifici meo dabo iustitiam.
b Et integer scientijs tecum.
c Ecce deus potens non detrectabit, potens uirtute cordis.

A RVrsum quoꝗ dixit Elihu, Suffer me paulisper, & explicabo tibi,
quia plura habeo quæ pro deo dicam. a Afferam enim quod cognitum habeo: uerum non pressius agens, & conditori meo iustitiam
uendicabo. Nam planē sermones mei carent mendacio, b & scientia
integra præditus tecum agit. c Ecce deus potens quū uires habeat animo pares, [uniuersitatis gubernationem] non detrectat. Non impio
B uitam concedet, & iudicem humiliū aget. Non retrahit oculos suos à
iusto, & solio imponit reges, ut aliqui perpetuò celsitudinem retineāt,
Quumꝗ uincti cōpedibus fuerint, ac irretiti funibus misere uixerint,
Refert eis quid facto fuerit opus, & scelera ipsorum, quia superbierūt.
Eisꝗ peruellit aurē, ut castigentur, & dicit, ut à uanitate discedāt. Quod
si obediuerint, ac [eum] coluerint, D exigent dies suos prospere, annosꝗ
suos suauissime. Sin minus obtemperauerint, pergent sub telorū iactū,
& expirabūt propter imprudentiā. Cæterū hypocritæ falsi cordis iram
coaceruabunt, & non clamabunt, cū eos constrinxerit. Quare anima
eorū morietur per iuuenilem stoliditatem, & uita eorum cum scortatoribus. Quum affligit humilem sua miseria, uellit ei aurem per afflictio
C nem. e Quin etiā si te reuocarit è faucibus periculi, [superest] lata uorago quæ fundamento caret, ut mensa tua referta pinguedine pessum
eat. f Tuꝗ impij iudicium expleueris, iudicium & ius retinebūt suum
uigorem. g Quia minime te ira defendet, etiam si complosione manuum fueris minitatus: neꝗ munerū multitudo afferet te. Num magni æstimaret h amplitudinem tuā:? Non i munitionē, nec omnia quæ
uires conferūt, [æstimat.] Ne anheles noctu, quum populi sua in sede
permanentes incrementa capiunt. k Caue te uertas ad res nihili, quibus
coneris te ex miseria extricare. Ecce deus arcem potentiæ tenet: quis legumlator ei conferendus est:? Quis cum eo inspexit uiam illius:? Et
quis dicet, Iniquitatē patrasti:? Tu memineris, ut opus illius amplifices,
D quod homines l intuentur. Quod omnes homines spectant, & mortales contemplantur, [quanquam] eminus. Ecce deus modis oībus maximus est, ut ignoremus numerū annorū eius, & uiā eum peruestigandi. Nam prohibet guttas aquarum, [quæ rursum] fundent pluuiam ex
uapore suo [coactam.] Vt defluant ab æthere, ac destillent in multos homines. Si quis etiam animaduertat expansiones nubis, [sunt uelut] m
laquearia tugurij sui. Ecce illi superexpandit lucem suam, & n radices
maris operit. Illis enim iudicium exercet in populos, ut det cibum copia magna. Nubibus includit exhalationem igneam: eiꝗ præcipit ut
tendat contra occurrentem uaporem. Nunciatꝗ illi socia eius, quod
indignetur [uapori] ascendenti.

e Id est, si resipiscens non perseueret, manet eū grauior pœna.
f Id est, impietatis mensuram impleueris, ut iuste cum impijs damneris.
g Quia ira ne forte retrahet te in complosione, & multitudo muneris piacularis non declinabit te.
h Munificentiam tuā, id est, deus non respicit, quàm nobili genere, aut qua dignitate sis.
i Aliqui aurum interpretantur. Significat aūt omne præsidiū siue locorum munitorū, siue fraudum & doli, siue auri & argēti.
k Custodi te, ne respicias ad uanitatem, quia super hoc elegisti à miseria.
l Hiero. de quo cecinerunt.
m Theschyoth exaltationes, quidam tonitrua.
n Ex mari enim sol attollit exhalationes et uapores unde pluuiæ.

CAP. XXXVII.

Ad

AD quam etiam rem cor meum expauescit, ac luxatur è loco suo? **A** Audite attentius fremitum uocis illius, & sonũ qui egreditur ex ipsius ore. Quem dirigit per omnia spatia sub cœlo, & lucem eius[a] ad extremas partes terræ. Post illum rugiet tonitru, tonabitq; uoce maiestatis suæ: nec differet[b] alia, postquam audita fuerit uox eius. Tonabit deus uoce sua mirifice, qui res maximas gerit quas ignoramus. Niui enim dicit, Sis in terra: & nimbo, ut sit modica pluuia, & pluuijs suæ potentiæ, ut sint nimbus. [c]Intra domos cogit omnes homines, ut cuncti mortales sciant[d] opus suum. **B** Feraq; subit lustrum suum, & degit in suis cubilibus. Ex penetralibus [nubis] uenit turbo, & nubium dispersionem sequitur frigus. Flatuq; dei dabit [nubes] glaciem, & latum spatium aquarum pro[e] fundamento. Nubi quoq; negotium rigandi dat, ac dissipat nubem suæ pluuiæ. [f]Atq; ipse uersatur in orbibus tenens gubernacula, ut opera sua perficiant, quæcunq; mandat eis ad orbem ac terram. [g]Siue uni tribui, siue terræ suæ, siue homini alicui beneficium conferat. Hæc Iob auribus accipito, & resiste considerans dei miracula. **C** Sciebásne, quum deus[h] istis leges imponeret, ac proferet lucem suæ nubis? Num intelligis[i] mixturas nubis, & illa miracula perfectissimæ scientiæ? Vt tuæ uestes caleant, quum terræ quietem ac tranquillitatem inducit à Meridie. An cum ipso extendebas æthera ita solidum, ut uideatur res fusilis? Ostende nobis quid ei dicamus, nos enim sumus imparati ob tenebras [ignorantiæ.] Si [enim] loquar, num ei narrabitur? Quod si quisquam loquatur, est illud tamen imperfectũ. [k]Iam uero quum lucem non uiderunt, hoc est serenitatem in æthere, uentus flans serenabit eum. Venitq; à Septentrione serenitas auro similis: [l] ad **D** deum reuerendissimum pertinet confessio. Qui quum sit optimus maximus, non inueniemus eum: quumq; sit amplissimus potẽtia & iudicio, & eximiæ iustitiæ, non respondebit. Quapropter metuunt eum homines, [m]qui minime curat, quid omnes machinentur, qui sibi sapere uidentur.

CAP. XXXVIII.

Dominus deus præses disputationum theologicarum tollit tandem cõtrouersiam, sententiã ferens, quæ à sermone Elihu nihil discrepat. Iob enim amicum & cultorem suum eximium pronunciat. Cæterum redarguit eum, quod confidentius locutus sit de sua iustitia, & domini iudicijs. Amicorum opinionem damnat, quod Iob sit afflictus ob scelus aliquod. Postremo sacrorum cõmunione reducit eos in concordiam & ueterem amicitiam reparat.

RESpondens autem DOMINVS ipsi Iob ex turbine, dixit, Quis **A** est ille, qui sermonibus imperitis offundit tenebras consilio [diuino?] Accingere quæso lumbos tuos ut uir fortis, & demõstra mihi quę te rogabo. Vbi eras, quum terræ fundamenta iacerem? Expone, si quid tenes scientiæ. Quis adhibuit ei mensuras? Si modo nosti. [a]Quis eam ad regulam extruxit? In quo fundamento fixæ sunt bases eius? Aut quis demisit lapidem eius angularem? Quum simul iubilarent stellæ matutinæ, & exultarent omnes filij dei. Et [quis] cohibuit mare ualuis, quum erumperet ut egrederetur ex utero? Quando nubem ei pro uestimento apposui, & caliginem pro fascia. Protulitq; meum **B** decretum in illud, & obicem atq; ualuas opposui. Ac dixi, Hucusq; peruenies, nec ulterius, [b] & hic depones tuos tumẽtes fluctus. Túne statim ut extitisti, matutino tempori dedisti præcepta, & auroræ suum locum assignasti? [c]Vt obtineat extremas partes terræ, & ex ea pellantur impij.

[a] Alas.

[b] Ipsa, id est, fulmina, pluuias, grandines, & alia, quæ sequuntur tonitrua.

[c] In manu omnis hominis obsignabit. Pluuio enim tẽpore clauduntur ædes undiq;.

[d] Id est, ut recenseant, quod in agris habent ne intereat tempestatibus, metuentes.

[e] Vel, solo.

[f] Et ipse gyrationibus uersat se in gubernaculis suis ad opus eorum, omne quod mandat eis super faciem orbis, ad terram.

[g] Si ad tribũ, si ad terram suã, si ad beneficiũ faciet eũ inuenire.

[h] In ponendo deum super ea.

[i] Quidam legunt, miphlese librationes. i. temperaturam ex uarijs coloribus.

[k] Et nunc non uiderunt lucem, serenum ipsum in æthere, & uentus transiuit.

[l] Super deo reuerendo gloria siue cõfessio. i. ei debetur gloria.

[m] Non uidebit omnes sapientes corde.

[a] Quis extendit super eam regulam? Super quo demersæ sunt bases eius?

[b] Ponet in tumore fluctus tuos: mutata est persona secunda in tertiam.

[c] Ad tenendum alas terræ, & excutientur, quia scelerum patratores oderunt lucem, & illatebrant se, aut tenebriones isti sumunt personam bonorum uirorum, ut cera omnem figuram sigilli impressi capit. Aliquando deprehensi pœnas dant.

Seq; transforment ut argilla, cui signum imprimitur, sibiq; [parum] cõstent ut uestis. Eripitur etiam impijs lux ipsorum, & brachium elatum confringitur. Num peruenisti ad guttas maris? & in peruestigationem abyssi penetrasti? Suntne tibi ostensæ portæ mortis? aut num uidisti portas [b]umbræ mortis? Num considerando assecutus es terræ latitudinem? Edissere, si hoc uniuersum nosti. Qua [e]parte [mundi] lux habitat? & ubi est locus tenebrarũ? [f]Vt ea reuoces intra suos terminos, utq;
C noueris uias quæ ducunt ad domum eorum. Habésne cognitum tempus quo nascebaris, & quantus sit numerus dierũ tuorũ? Peruenistine ad thesauros niuis, aut thesauros grandinis inspexisti? Quæ reseruaui ad tempus hostis [persequendi,] ad diem conflictus & belli. [g]Qua parte lux [fulguris] erumpet, quam uentus orientalis in terram dispergit? Quis corriuauit aquæductum inundationi? & [h]quis uiam aperuit fulgetræ, cum qua eduntur tonitrua? Vt pluat in terram, in qua uir nõ est: & in desertum, in quo nullus homo uersatur. Vt copiose instruat locũ uastum & desolatum, ac prouentum herbæ producat. Habétne parentem pluuia? Aut quis genuit guttas roris? E cuius uentre egressa est
D glacies? Et quis genuit pruinam cœli? [i]Aquæ in speciem lapidis uertuntur, & superficies abyssi constringitur gelu. Num uinculis colligabis pleiades? aut cohærentes stellas cynosuræ disiunges? Túne hyades suo tempore produces, & reges arcturum cum suis filijs? Scisne leges cœli? aut dominium eius terræ imponis? Clamabisne ad nubem alta uoce, ita ut aquarum inundatio te operiat? Túne fulgura emittes, ut eant, ac tibi dicant, Ecce adsumus? [k]Quis indidit renibus sapientiam? aut quis indidit cordi intelligentiam? [l]Quis sapientia sua ætheri dictabit quæ faciat? Et lagenas cœli quis [m]sistet? Quum puluerem fundunt ad solum, & glebæ uelut conglutinatæ cohæ rescunt? An tu leænæ uenaberis prædam, & pastum sufficientem exhibebis catulis leoninis? Quum in cubilibus iacent, atq; insidiantur in lustro. Quis parat suum Psal. 146. b uenatum coruo, quum eius [n]pulli ad deum clamant, & cibo carentes oberrant?

CAPVT. XXXIX.

A NOstine tempus quo pariunt ibices? Obseruastine fœturam ceruarum? num posses numerare, quãto spatio menses suos impleant? aut nosti tempus quo pariunt? [a]Et incuruatæ hinnulos suos enituntur, ac fœtus suos cum dolore edunt? Hinnuliq; earum pinguescũt, & crescunt à frumento, ut discedant, nec reuertantur ad eas. Quis liberum dimisit asinum syluestrem? & qui onagri uincula soluit? Cuius domum solitudinem posui, & cubilia eius locum sterilem. Ridetq; tur-
B bam oppidanã, nec audit clamores agasonis. Pascua illius sunt, quod in montibus conquirit, omnisq; generis uirentes herbas sectatur. Voléne [b]rhinoceros tibi seruire? an morabitur ad præsepe tuum? Alligabisne rhinocerotem loro, ut arando porcas faciat? num te subsequens in profundis sulcis glebas franget? Fidésne illi, quia multum habet roboris? num ei permittes laborem tuum? An credes ei, quod sementem tuum [c]conuehet, ac [fruges] areæ tuæ congregabit? [d]Penna struthiocameli primatum obtinet, si ei conferas alam aut plumã ciconiæ. Quum in terra deserit oua sua, [e]in puluere calfacere solet. Ac obliuiscitur, quũ
C pes prouoluit, ac fera cõculcat ea. Duriterq; tractat pullos suos, perinde atq; non essent illius: & secura est, perinde quasi labor eius superuacaneus foret. Quoniã deus eripuit ei cogitationem de sapientia, neq;

impertitus

b Zalmaueth significat extremas tenebras & densissimas.
e Via.
f Quia capies eum ad terminum suum.
g Qua uia diuidetur lux.
h Et uiam fulgetræ tonitruum.
i Sicut lapis aquæ sese abscondunt, & facies abyssi à sese capiuntur. Loquitur de glacie.
k Hieron. Quis posuit in uisceribus hominis sapientiam? uel quis dedit gallo intelligentiam? Voces uariè apud Iudæos etiã intellectas, reddidi ut Chald. interpres.
l Quis recensebit æthera in sapientia?
m Faciet iacere, id est, quis repellit nubes, quum terra satis compluta est?
n Filij eius.
a Incuruabuntur, filios suos findent, dolores suos emittent.
b Alij monoceros.
c Redire faciet semen tuum.
d Penna exultantium seu iubilantium afficitur lætitia. Periphrasis est pennæ struthionis, ex qua cristam sibi faciunt homines iubilantes uel læti.
e In arena enim calida fouentur. Vel num tu calefacies seu fouebis incubando?

imperitus est ei intelligentiam. [f] Postquã uero adultus alas attollit, ri-
det equum & illum qui eo uehitur. An tu equo dedisti ut sit generosus
& bellator? num collo ipsius hinnitum accõmodabis? Num excitabis
eum ut locustam, [g] cuius nares etiam ferociam spirant. Foditq; in ualle,
ac gaudet fortitudine, ut obuiam uadat aduersus arma. Deridet [quoq;]
timorem, nec pauescit, neq; retrocedit ob gladium. Quumq; pharetra
apud eum resonat, & micat hasta, ac gesum. Dumq; fremitus & tumul-
tus oritur, fodit terram, nec credit esse tubæ sonum. Quũ tubæ signa ca-
nunt, dicit, Hæha, & eminus bellum, & clamorem ducum, & classicum
odoratur. Nunquid per tuam intelligentiã factum est, ut accipiter alas D
suas moueat, ac uersus Austrum pennas suas expandat? Nunquid ad
tuum imperiũ aquila uolat in altum, & in sublimi loco nidulatur? Ha-
bitatq; in petra, [h] & moratur in præruptis saxis & loco inaccesso? Indeq;
speculatur, ut cibum nanciscatur, cuius oculi prospiciunt longinquas
res. Eiusq; pulli sanguinem lambunt, [i] & ubicunq; sunt cadauera, eum
locum frequentat. Respondens etiam DOMINVS ipsi Iob, dixit, [k] Sa-
tisne rationum allatum est ab optimo maximo ad te conuincendum?
Ad quod respondere illum oportebit, qui cum deo altercari uult. Porrò
Iob respondens DOMINO, dixit, Ecce leuior fui, & quid tibi respon-
deam? Imponam ori meo manum meam. Semel loquutus sum, nec re
sponsabo: aut bis, nec iterum faciam.

CAP. XL.

RESpondens autẽ DOMINVS è turbine ipsi Iob, dixit, Accingere A
quæso lumbos tuos ut uir fortis, & demonstra mihi quæ te inter-
rogabo. Túne etiam [a] rescindes à me iudicata, meq; temerariũ pronun-
ciabis ut tu sis iustus? Etenim si tibi tam potens est brachium q̃ deo, ede
quoq; ritu illius tonitrua. Induito quæso excellentiã & celsitudinẽ, teq;
uestito gloria & magnificentia. [b] Effunde iræ tuæ efferuescentiã, ac cir
cumspice omnes superbos, eosq; deprime. Circũspice oẽs superbos,
& subige illos, & subuerte impios in loco suo. Absconde illos simul in B
puluere, & constringe facies eorũ in loco abstruso. [c] Et ego quoq; prædi
cabo te heroa, qui possis te uiribus tuis defendere. Ecce quæso te, ut ele-
phas quem [d] æque ut te condidi, fœnũ comedat ritu bouis. *Ecce uirtus
eius existit in lumbis eius, & robur illius in umbilico uentris sui. Strin
git caudã suam ut cedrũ, & nerui testiũ eius perplexi sunt. Ossa eius [re
ferunt] fistulã æris, & solidiora ossa baculũ ferreum. [e] Is prima rerũ ori
gine à deo cõditus est, & qui fecit eum, admouet ei gladiũ suũ. Ei enim C
montes ferunt pabulũ, & omnes feræ ludunt [f] apud eum. Iacetq; [ferè]
sub arbustis, in latibulo arundinũ & paludis. Quem arbusta tegunt um
bra sua, eumq; circũdant salices ad torrentẽ stantes. Ecce fluuiũ hauriet,
nec præcipitanter aget, sperans etiam Iordanẽ in os eius influxurũ. [g] Et
tamen oculorũ læsione capitur, & uincula traijciuntur per eius promu
scidem. †Nunquid cetũ hamo extrahes, & funẽ alte immittes linguæ
ipsius? ~~Imponésne uncũ illius naso? et spina perforabis maxillam eius?~~ D
An multis precibus eblãdietur ex te beneficiũ? num uerbis demulcebit
te? Feriétne tecũ fœdus, ut eum tibi mancipes seruũ perpetuũ? Ludésne
cum illo tanq̃ cũ auicula? eúmue alligabis puellis tuis? Concident eum
socij, & partientur inter mercatores? Implebísne sudes pelle ipsius, aut
eius capite fiscellã piscariam? Memineris tibi esse bellũ paratũ, si ei ma-
num admoliaris, ut non iterum uelis facere. [h] Spes eum capiendi fallax
est: num etiam deijcietur, ut species eius ostentat?

CAP. XLI.

f Secundum tempus, in altum attollet.

g Decus naris eius terror.

h Super dente petræ.

i Et in quo, uulnerati, ibi ipse.

k An multum cum opt max. castigare? arguens deum respondebit illud.

a Disperges iudicium meum, & me impium uel temerarium facies.

b Disperge transgressiones nasi tui.

c Et etiam ego confitebor tibi, quod dextera tua te saluum faciet.

d Tecum, uel tum creaui, quum genus hominũ creaui, uel ut homini seruiat.

*Describit elephantem, quem behemoth, id est, bruta, uocat, ut Græci frequenter θηρία Et quidem plurali numero designatur uastitas eius. Sub allegoria uero elephantis potentia satanę docetur. In utroq; autem dei potentia & reliquæ proprietates eius perspiciuntur.

e Ipse principio uiarum dei, faciens eum admouebit gladiũ suum, id est, deus illum domat.

f Ibi, id est, non timent.

h In oculis eius capiet eum, in uinculis perforabit nasum.

† Beluam marinam siue balenã, quę Ebraice Leuiathan dicitur, describit, in qua dei opificis uirtus eximie perspicitur. Sub cuius inuolucro satanæ copiæ designantur.

h Ecce spes eius fallax est, an etiam ad aspectum eius deijcietur.

a Et quis ipse, ante me se sistet?
b Sub omni cœlo mihi ipse.
c Non tacebo uectes eius, et uerbum fortitudinum, & gratiã dispositionis eius.
d In duplicitatem freni eius quis ueniet?
e Faciei eius.
f Circuitus uel gyri dentium eius terror.
g Superbia, alueorum, clypeorum, clausum, signũ, arctum Hierony. pro gaaua legit geua corpus, ut etiam Chald. interpres.
h Anima.
i Et ante eum, uel ad faciem eius gaudium afferet formido.
k Decidua, significat carnẽ molliorem, quæ uacillat in cæteris animantibus, & mobilis est.
l Fusum, id est durum, ut æs fusile.
m A fractionibus sese peccare facient.
n Massa, id est profectionis, id est, quæ per corpus adigi facile potest, uel quam gestat iter faciens. Hiero. uocem prætermisit. Iudæi putant genus esse armaturæ.
o Filius arcus.
p Ponet.
q Post se illustrabit semitam, reputabit abyssum ad caniciem, id est, spumam excitat.
r Dominium eius. Ita & Chald. interpres. Hiero. potestas quæ comparetur ei: quidam similitudinem exponunt.
s Heasu scriptũ est, id est, quem fecerunt. Abraham Prezol admonet esse apocopen, pro asui. Abr. Esr refert, aliquos accipere, quasi scriptum sit heaschu, id est, quẽ fecit eum scilicet deus. Et ita Chald. interpretatur.
t ipse rex super omnes filios ferociæ.
a Mimesi refert sermonem dei Iobem increpantis cap. 38.
b Ad auditum siue famam auris audiui te.
c Vel ad me; id est, pro me: quia Iob aliquoties reprehendit, quod inepte tueantur partes dei.
d Quia faciem eius suscipiam; ad non facere uobiscum grande scelus.
e Et dominus suscepit faciem Iob.
f Et addidit dominus omnia quæ Iobi, ad duplum.

A NEmo tam crudelis est, qui eum prouocet: [a]& quis ante me cum il
lo congressus est? Quis me anteuertit? & præmiũ dabo, [b]isq; mihi Ierem. 50.
omniũ qui sub cœlo sunt præstantissimus habebitur. [c]Nõ silentio præ
teribo eius membra, et quantũ fortitudine polleat, ac q̃ pulchre instruat
copias suas. Quis detracto uestimento eum nudauit? [d]Quis pertinget
inter utranq; maxillam eius, ut frenũ adhibeat? Quis ostia [e]oris illius
aperuit, [f]quum ipsi ordines dentiũ eius terrorem incutiãt? [g]Superbit au
tem squamis continuis, ut alueorũ fluctus continentes sunt, quibus cor
B pus instar clypeorũ defenditur, suntq; arctissime conclusæ uelut signo
impresso. Alteraq; alteram attingit, ut ne uentus quidem inter eas pene
trare possit. Est una alteri cõmissa, & sese mutuum complectuntur, nec
se mutuum diuelli sinũt. In sternutationibus eius lumẽ collucet, eiusq;
oculi referunt palpebras auroræ. E cuius ore lampades egrediuntur, &
igneæ scintillæ promicant. E naribus eius prodit fumus uelut ab effer
uente aheno & olla. Cuius [h]halitus carbones ignitos reddit, flammaq;
C egreditur ex ore ipsius. In cuius collo agit robur, [i]& gaudiũ ei affert siti
meatur. [k]Pulpæ carnis eius cohærẽt, [l]ac in eo solidiores sunt, ut nõ mo
ueantur. Cor eius durum est ut lapis, & durum ut inferioris lapidis mo
laris fragmen. Quumq; se cõmouet, fortissimi etiam expauescunt, [m]ac
animis consternati, nesciunt quò se uertant. Si quis eum aggrediatur,
non resistet gladius, aut hasta [n]penetrabilis, aut lorica. Ferrũ [enim] æsti
mat paleas, & chalybem lignũ putridum. Quem non fugabit [o]sagitta,
D & lapides funda in eum excussi uertuntur in stipulã. Catapultæ haben
tur ei pro stipula, ridetq; gesum frendens. Cui subiecta sunt acuta testa
rum frusta, & luto insternit rem acutã. Ac profundũ eruit, ut bulliat ue
lut lebes, ipsumq; mare [p]cõmiscet uelut mortariũ. [q]Post se quoq; relin
quit uestigiũ, ut quis putet abyssum canicie obductã. Non est in terra
[r]dominiũ cui pareat, [s]ita factus ut neminem metuat. Quicquid est sub
lime, id respicit, [t]ipseq; regem agit in feroces uniuersos. CA. XLII.

A RESpondens autem Iob DOMINO, dixit, Scio q omnia possis, &
q nullus conatus tuus impediatur. [a]Quis est iste qui occulit consi
lium imperite? [Nempe ego:] siquidem narraui quæ non intellexi, &
negotia miranda quæ superant captũ meũ, neq; cognoui. Audi quæ
so, & ego loquar: te [posthac] interrogabo, ut erudias me. [b]Famã enim
aliquam de te perceperam: nunc autẽ oculus meus te conspexit. Quare
[factum meum] improbo, & pœnitentia ductus [iaceo] in puluere &
B cinere. Factum est autem postquam DOMINVS loquutus est hæc uer
ba cum Iob, ut DOMINVS dixerit Eliphazi Themanitæ, Excãduit na
sus meus in te atq; duos amicos tuos, quia nõ recte loquuti estis [c]apud
me, ut seruus meus Iob. Proinde capite nunc uobis iuuencos septem, &
arietes septem, & adeuntes seruum meum Iob, holocaustum pro uobis
offerte: Iob autem seruus meus pro uobis orabit: [d]nam ipsius respectu
uos non tractabo pro flagitij uestri magnitudine, quia non recte apud
C me loquuti estis ut seruus meus Iob. Iuerunt igitur Eliphaz Thema
nita, & Bildad Suhita, [&] Zophar Naamathita, feceruntq; quẽadmo
dũ eis loquutus est DOMINVS, [e]et DOMINVS gratificatus est ipsi
Iob. DOMINVS etiam postliminio restituit Iob, quũ pro amicis suis
oraret, [f]ac duplo auxit DOMINVS omnia quæ Iob prius habuerat.
Conuenerunt quoq; ad illũ omnes fratres eius, & omnes sorores eius,
& omnes qui prius eum nouerant, & conuiuati sunt apud cum domi
suæ,

suæ, eumq; sedulo cõsolati sunt de omni malo quod ei dominus intulerat: nec- D
non ei dederũt singuli [g]numum & inaurem auream. Cæterum DOMINVS
fortunauit Iob amplius postero tempore q̃ priori, ut haberet quaterdecies mille
oues, & sexies mille camelos, & mille iuga boum, & mille asinas. Habuit etiam
septem filios, & tres filias. [h] Indidit autem nomen uni Iemima, & alteri nomen
Kezia, & nomen tertiæ Keren haphuch. Neq; repertæ sunt in tota regione tam
formosæ fœminæ quàm filiæ Iob: quas pater ipsarum hæredes instituit cum fra
tribus suis. Post hæc autem Iob uixit annos centum quadraginta, & uidit suos
liberos, & liberorum suorum liberos per quatuor ætates. Estq; Iob mortuus
senex & [i]prouectæ ætatis.

g Chald. agnam interpretatus est, ut Hierony. ouem.

h Et uocauit nomen unius in dies, & nomen secundæ abrasio, & nomen tertiæ cornu conuersionis. Voluit nimirum Iob istis nominibus consignare memoriam utriusq; fortunæ suæ prosperæ & aduersæ.

i Satur diebus.

Liber Laudum siue Hymnorum Dauidis.

HYMNVS I.

Commendatio est lectionis sacrarum scripturarum & diuinæ legis.

BEATVS uir ille qui nec ambulauit in cõsilio impiorum,
nec in uia peccatorum stetit, nec in consessu [a] irrisorum
sedit.
Iosue.1. Sed in lege DOMINI uoluntas eius, inq; lege eius medita
bitur die ac nocte.
Ierem.14.b Erit hic ueluti arbor plantata secus riuos aquarũ, quæ fru-
ctum suum suo reddit tempore, cuius foliũ non defluit,
& quodcunq; ediderit, prospere cadet.
Non sic impij, sed tanquam quisquiliæ, quas dispellit uentus.
Idcirco non surgent impij in iudicio, neq; peccatores in cœtu iustorum.
Quoniam [b]nouit DOMINVS uiam iustorum, uia autem impiorum peribit.

a Letz irrisorẽ trãsfero, alij contumacem, ut respondeat Germanicæ uoci lätz uel lätzkopff, quibus nihil placet quàm quod ipsi agunt, & illi omnia aliorum irrident.

b Nouit, id est, approbat.

HYMNVS II.

Monet cunctos homines ne se opponant regi Christo, uanos enim esse huiusmodi conatus, summoq; cum periculo coniunctos: saluos uero cunctos fore qui se Christo subdant.

Act.4.c QVare †cum tumultu gentes concurrunt? & populi inane meditantur?
Concursant reges terrræ, & principes unà consultant, aduersus DOMI
NVM, & aduersus Christum eius.
Mimesi quadã illorum uerba exprimit. Rumpamus uincula eorum, & lora eorum à nobis abijciamus.
Qui sedet in cœlis ridet, Dominus subsannat eos.
Tum loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo terrebit eos.
Pater loquitur. Ego uero constitui regem meum super Zion montem meum sanctum.
Introducit filium loquentem. [c]Recensebo decretum, †DOMINVS dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie
genui te.
Act.13.e Hebr.1.b 5.b Postula à me, daboq; gentes, ut sint hæreditas tua, & terminos terræ, ut sint pos-
sessio tua.
†Apo.2.g 19.c Sceptro †ferreo [d]confringes eos, ueluti uasa figulina comminues eos.
Sapite ergo, ô reges, erudimini iudices terræ.
Seruite DOMINO in timore, & exultate cum tremore.

c Alij legunt, narrabo decretũ domini.

d Alij legunt pasces eos.

Osculamini filium, ne irascatur, & pereatis à uia: breui exardescet furor eius. Beati omnes qui sperant in eum.

Oda seu carmen Dauidis, quum fugeret metu Absolom filij sui. III. 2. Sam. 15.

Oratio hominis in grauißimo periculo constituti.

QVàm multi sunt, ô DOMINE, hostes mei? quàm multi qui aduersus me insurgunt?
Multi dicunt animæ meæ, Nulla est isti salus in deo. [a] Sæla.
At tu DOMINE clypeus es pro me, gloria mea, quiq; caput meum extollis.
Voce mea ad DOMINVM clamabo & respõdebit mihi de monte [b] sancto suo. Sæla.
Ego iacui & dormiui, atq; euigilaui, quoniam DOMINVS me suffulcit.
Non metuo à decem millibus populi, qui circunquaq; me obsident.
Exurge DOMINE serua me deus meus, quoniã percussisti omnes hostes meos in maxillam, dentes impiorum contriuisti.
DOMINI est salus, super populum tuum benedictio tua. Sæla.

[a] Sæla ubi ponitur, significat aliqd præcessisse, quod diligẽti meditatione expendi debeat. Ebræi simpliciter pro perpetuo exponunt.
[b] Alij, de monte sanctitatis suæ.

Carmen Dauidis præfecto cantorũ ad instrumenta musica. IIII.

Mixta oratio, orat & implorat. Admonet etiam proceres cum Absolome, ut desistant à persequendo, per apostropham ad eos deflectens.

O Deus [a] iustitia mea, qui me exaudis ad te clamãtem, & in angustijs constitutum in latitudinem educis, miserere mei, & exaudi orationem meam.
[b] O uiri [c] quousq; gloriam meam ad ignominiam? [d] diligitis uanitatem, & mendacium quæretis? Sæla.
Et scitote q DOMINVS selegerit [e] sibi [f] bonum, DOMINVS exaudiet quũ clamauero ad eum.
Contremiscite & ne peccetis, cogitate in corde uestro in cubili uestro, & silete. Sæla. Ephes. 4. F
Sacrificate sacrificia iustitiæ, & sperate in DOMINO.
Multi dicunt, Quis det bona uidere: leua signum super nos, [nempe] lucem uultus tui ô DOMINE.
Dedisti lætitiam in corde meo, à tempore [g] quo frumentum eorum atq; mustum eorum aucta sunt.
In pace simul iacebo & dormiam, quoniam tu DOMINE solus es qui me in tuto collocas.

[a] Alij legunt, deus iustitiæ meæ: alij, uindex iustitiæ meæ: nã Elohim iudices significat.
[b] Apostropha ad hostes, reticentiam habet cum indignatione aut commiseratione, conamini deducere, uel aliquid tale intelligitur.
[c] Ebr. Filij uiri.
[d] Quousq; per zeugma repetitur.
[e] Hasid uirũ bonum significat, propẽsum animo benemereri de omnibus etiã hostibus.
[f] De se loquitur in tertia persona.
[g] Tuo dono id habeo ut eorum felicitate gaudeã, non doleam.

Carmen Dauidis [a] lyricum præfecto cantorum. V.

Orat ut in patriam extorris, extinctis hostibus reducatur.

AVscultа uerbis meis ô DOMINE, murmur meum intellige.
Attende uocẽ clamoris mei rex meus & deus meus, quoniam ad te orabo.
O DOMINE mane audies uocem meam, mane adcommodabo me tibi, & speculabor.
Quoniam tu non es deus cui placeat [b] impietas, non habitabit tecum malitia.
Non consistent coram oculis tuis insani, tu odisti omnes q operãtur iniquitatẽ.
Perdes eos qui loquuntur mendaciũ, uirum sanguinarium & fraudulentũ auersatur DOMINVS.
Ego autem fretus multitudine bonitatis tuæ ingrediar domũ tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.
DOMINE duc me in iustitia tua propter aduersarios meos, & muni coram me uiam tuam.
Quoniam nihil recti est in ore [c] eius, intimũ eorum corruptiones, guttur eorum sepulchrum apertum, lingua sua blandiuntur. Infra 13. b Rom. 3. b
Perage eos reos, ô deus, cadant à consilijs suis, propter multitudinem scelerũ suo

[a] Alij dicunt, super exercitibus seu examinibus apum.
[b] Impietas & malitia metonymia pro impijs & malis.
[c] Eius, scilicet hostis: subinde mutat numerum.

rum propelle eos, nam rebelles in te fuerunt.

Et lætentur omnes qui te fidunt, perpetuò uocibus lætis perstrepent, te eos protegente, exultabunt in te qui diligunt nomen tuum.

Quoniam tu benedices iusto ô DOMINE, ueluti lanceam cinget eum bona uoluntas [tua.]

Carmen Dauidis præfecto cantorũ ad instrumẽta musica in octaua. VI.

Pristinæ ualetudini restitui petit: restitutus gratulatur.

DOmine ne in furore tuo me arguas, neq; in æstu tuo me castiges.

Miserere mei DOMINE, quoniã deformatus sum: sana me DOMINE, quoniam contremefacta sunt ossa mea.

Sed & anima mea territa est uehementer, & tu DOMINE [a]quousq;?

Redi DOMINE, eripe animam meam, propter bonitatem tuam serua me.

Quoniam non est memoria tui in morte, in sepulchro qui te celebret.

Defatigatus sum in gemitu meo, fluctuare facio tota nocte lectũ meum, lachryma mea grabatum meum liquefacio.

[b] Corrosa est facies mea præ indignatione, atq; uetusta facta est propter omnes hostes meos.

Apostropha ad hostes. Discedite à me quotquot operamini iniquitatem, quoniam DOMINVS exaudiuit uocem fletus mei.

Matt.7.d 25.d Audiuit DOMINVS supplicationẽ meam, DOMINVS orationẽ meã suscepit.

Luc.13.f Pudefient & consternabuntur ualde cuncti hostes mei, uertentur & subito pudefient.

Metabasis.

[a] Plena affectus reticẽtia, quousq; sines me cum tam difficili & sæuo morbo conflictari.

[b] Alij, caligauit oculus.

[a] Arcanum Dauidis, quod cecinit DOMINO de negotijs Kus filij Iemini. VII.

Implorat auxilium diuinum, ut ab iniuria Saulis, quem tecte notat, uindicetur.

DOMINE deus meus in te cõfisus sum, serua me ab omnibus qui me persequuntur, & eripe me.

Ne corripiat iste tanquam leo animam meam, dilaceret nemine eripiente.

DOMINE deus meus si [b]istuc commisi, si est peruersitas in manibus meis.

Si ei qui mihi pacis fœdere iunctus fuit, malum rependi, imò si [c]destitui infestantem me absq; causa.

Persequatur hostis animam meam, & assequatur, & conculcet in terram uitam meam, & deducat gloriam [d]meam in puluerem. Sæla.

Exurge DOMINE in furore tuo, exaltare in cõmotionibus hostium meorum, & excitare ad me iudicio [quod] præcepisti.

Exere potentiam ultione.

Et cœtus populorum te circumstet, huiusq; rei gratia in altum reuertere.

DOMINVS iudicet populos, me quoq; iudica, ô DOMINE, secundũ iustitiam meam, & secundum integritatem meam quæ est in me.

1.Par.28.b Iere.11.d 17.b.20.c Cesset quæso malitia impiorũ, iustumq; diriges, † explorator cordiũ & renum ô deus iuste.

Clypeus meus in deo est, seruatore eorum qui candido sunt pectore.

Deus iudex iustus est, & deus commouetur indignatione per singulos dies.

Si non [e]conuersus fuerit, [sed] expolierit gladium suum, arcum suum tetenderit, & instruxerit eum.

Et parauerit sibi [f] iacula letifera, sagittas suas ardentes fabricatus fuerit.

Esa.59.a Iob.15.d 30.c En parturiet uanitatem, nam concepit molestiam, & pariet mendacium.

Foueam excidit & effodit eam, & incidit in foueam quam fecit.

[g] Aerumna quam mihi intendit, recidet in caput eius, & [h]uiolentia, qua me opprimere uoluit, in uerticem ipsius recumbet.

Celebrabo DOMINVM secundũ iustitiã eius, & canã nomini DOMINI altissimi.

[a] Sigaion alij ignorantiam, alij arcanũ reddunt.

[b] Per reticentiã intelligit id quod Saul suspicabatur, uel q̃d ei adulatores de Dauide suggerebant, q̃ scilicet ambiret regnũ, aut capiti eius insidiaretur.

[c] Alij, nudaui: uel si non liberaui, eripui.

[d] Gloriam in puluerem deducere aut collocare, est nomen apud posteros obscurare, & ingloriũ facere.

[e] Si non fuerit conuersus Saul à prauitate sua, sed sic perget ut cœpit.

[e] Comminatur pœnam impœnitenti, interim describit ingenium & mores hostis.

[f] Vasa mortis.

[g] Ebr. Labor eius.

[h] Eb. Violẽtia eius.

Carmen Dauidis de torcularibus præfecto cantorum. VIII.

Hymnus quo summa cum admiratione inæstimabilem sempiternamq; uirtutem & sapientiam dei beneficentiamq; & liberalitatem in humanum genus celebrat.

DOMINE dominus noster, q̃ magnificum est nomen tuum in uniuersa terra, ut des laudem tuam supra cœlos.

Ex ore infantiũ & lactentium fundasti robur propter inimicos tuos, ut retundas hostem, & sese uindicantem. Matt.21.b

Equidem suspiciam cœlos tuos, opus digitorum tuorum, lunam & stellas, quas tu præparasti.

Ecquid est homo mortalis, ut memoriam eius habeas: & filius hominis, ut [a] eum inuisas?

Paululum siquidem est quo deo [b] inferiorem illum fecisti, tanta eum gloria & decore cinxisti. Hebr.2.a

Dominum eum operum, quæ manus tuæ [parauerunt,] cõstituisti, cuncta † eius pedibus subdidisti. 1.Cor.15.d

Greges & armenta uniuersa, etiam iumenta campestria.

Volucres quæ in aëre, & pisces qui in mari [uersantur,] & quidquid per maris itinera transit.

DOMINE dominus noster, q̃ magnificum est nomen tuum in uniuersa terra.

Carmen Dauidis ad erudiendum [a] puellarum chorum præfecto cantorum. IX.

Gratiarum actio pro insigni quapiam uictoria præcipuiq; hostis.

CElebrabo DOMINVM in toto corde meo, omnia admiranda [opera] tua narrabo. Epinicion carmen triumphale.

Lætabor & exultabo in te, canam nomini tuo, ô supreme. 2.Sam.5.d

Dum aguntur hostes mei retrorsum, impingent. & à facie tua peribunt.

Quoniam tu iudicium meum & [b] litem meam iudicasti, sedisti pro tribunali [c] iudex iuste.

Increpuisti gentes, perdidisti impium, nomen eorum aboleuisti in [d] sempiternũ.

Vastitates, ô hostis, in [e] uniuersum finem habent: urbes excidisti, perijt memoria eorum cum ipsis.

At DOMINVS perpetuò [f] regnat, parauit tribunal suum ad iudicium.

Et is iudicabit orbem in iustitia, & populis ex æquitate ius dicet.

Asylum erit DOMINVS oppresso, asylum inquam temporibus adflictis.

Te nitentur qui nouerunt nomen tuum, nõ enim deseris, ô DOMINE, eos qui te studiose quærunt.

Canite DOMINO qui habitat in Zion, annunciate in populis consilia eius.

Quoniam requirẽs sanguines memor eorum erit, neq; obliuiscitur clamoris adflictorum.

Miserere mei DOMINE, respice adflictionẽ meam, [quam] ab ijs qui me odio habent [perfero,] attolle me de portis mortis.

Vt narrem omnes laudes tuas in portis filiæ Zion, exultabo in salute tua.

Defixæ sunt gentes in fouea quam pararũt, reti quod absconderunt, irretitus est pes eorum.

Notus factus est DOMINVS [g] iudicium faciens, in opere manuum suarum irretitus est impius, [h] Higaion. Sæla.

Relabentur impij ad inferos, omnes gentes quæ obliuiscuntur dei.

Neq; enim perpetuò obliuioni dabitur inops, [i] neq; uana semper erit [k] expectatio adflictorum.

Exurge DOMINE, ne præualeat mortalis, iudicentur gentes in cõspectu tuo.

Præfice

a Alij legunt, ut rationem eius habeas.
b Alij legunt, Minuisti eum paulò ab angelis.

a Alij Almuth pro consonantia exponunt. Sic Psal.46. & 1.Par.15. al almuth.

b Ebr. Fecisti iudicium.
c Vel, iudex iustitiæ.
d Ebr. Sæculum & usq;.
e Videtur Dauid insultare hosti uicto, qui sibi omnia uastare & excindere in animo proposuerat. Sarcasmos est, Tam abest ut tibi pro uoto succedat, ut potius hostium memoria abolita sit cum ipsis.
f Ebr. Sedet.

g Vel, notum est dominum fecisse iudicium.
h Higaion, meditatio interna est: q. d. res procul dubio digna quæ imo animo reponatur.
i Lo per zeugma repetitur.
k Ebr. Expectatio adflictorum nõ peribit in sæculum.

[i] Præfice illis magistrū, ô DOMINE, discāt gētes se mortales esse. Sæla. — i Alij legūt, incute illis metum.

HYMNVS X. *iuxta Ebræorum supputationem, Latinis cohæret cum superiori.*

Adsumit in se personam oppreßi, eius iniuriam & miseriam miseratur et queritur, auxilium iudicis implorans.

Anthropopathia. Exprimantur interim impiorum ingenium et pessimi conatus. Ingenia impiorum graphice depingit.

CVr tam procul absistis ô DOMINE? cur abscondis [te] tempore [a] quo adfligimur?

In insolentia impij ardet adflictus, comprehendantur in sceleratis consilijs quæ cogitant.

Quoniam laudat impium pro desiderio animi sui, auarum beatum dicit, blasphemat DOMINVM.

Impius in altitudine nasi sui nil [b] pensi habet, in omnibus sceleratis cogitationibus suis non est deus.

Instituta eius [c] cruciatum adferunt, idq; omni tempore: alte sublata sunt è conspectu eius iudicia tua, in omnes aduersarios suos [d] efflat.

Dicet corde suo, Non nutabo, per sæcula ero absq; incommodo.

Infra 13.b Rom.3.b Os eius piurio, dolis & [e] usura scatet, sub lingua eius adflictio & uanitas.

Sedet in [f] atrijs insidians, clàm trucidat innocentem, oculi eius ad inopum turbam intenti sunt.

Insidiatur in occulto quemadmodū leo in lustro, insidias struit, ut corripiat adflictū, adflictū inquam corripiat, dum in rete suū pertraxerit.

Conteritur, opprimitur, ac cadit uiribus eius miserorum turba.

Dixit corde suo, Deus oblitus est, auertit faciem suam ne unquā uideat.

Exurge ô DOMINE deus, attolle manū tuā, adflictorū ne obliuiscaris.

Cur enim impius blasphemaret deum, diceretq; in corde suo, [te] non [g] requisiturum?

At uidisti, etenim tu adflictionē & indignationē intueris, ut des [h] manibus tuis, tibi miserorū turba se cōmittit, qui pupillo soles esse adiutor.

Cōtere brachiū impij, malūq; cū impietate eius inquires, nec inuenies.

Dominus rex in sempiternum et ultra, gentes de terra eius interierunt.

Vota pauperum audiuisti DOMINE, tu diriges cor eorum, auris tua illos attendet.

Vt uindices pupillum & attritum, ne [i] ultra mortalis [prognatus] è terra grassetur.

a Ebr. Ad tēpora in afflictione. Psalmus hic obscuritatem magnā habet propter trūcatas sententias, & uarias eclipses, deinde uarie tractatus ab interpretibus, quorum sententias omnes adferre longū fuerit, quis p per se legat qui uolet & possit, qui minus, habet simplicem sensum (ut puto) qui à scopo non longe aberrat. Potuissem certe Latinius omnia & elegantius reddere, sed uolui uerba scripturæ ponere.
b Eb. Non requirit.
c Alij, prosperantur.
d Quasi minis & flatu prostraturus.
e Alij thoch technis reddunt aut dolis.
f Alij cortes intelligunt aut uillas.
g Ebr. Non requires.
h Hoc est, satis uirium tibi est ut rependas: uel, tu uis ut committatur iniuria manibus tuis.
i Vel, ne formidet ultra adflictus in terra.

Dauidis [carmen] præfecto cantorum. XI.

Expostulat cum ijs qui eum negato latitandi loco, ex omni ditione Israelis depellebant: simul prædicat, cum suam in deum fidutiam, tum dei in bonos & malos iudicium.

Firma fides nunquā nō tētatur, nunquā tamen uincitur. 1.Sam.22. & deinceps.

IN DOMINO speraui, quomodo dicitis animæ meæ, Deuola è monte uestro [ceu] uolucris?

Nam ecce impij tetenderunt arcum, aptarunt sagittas suas ad neruum, ut integros corde in caligine iaculentur.

Quoniam retia fracta sunt, iustus [a] quid fecit?

DOMINVS in sacrosancta regia sua, DOMINI soliū in cœlis est, oculi eius inspiciunt, palpebræ eius filios hominum explorant.

DOMINVS probat iustum, impium autem & uiolentiæ amantē odit animus eius.

Pluet super impios laqueos, ignem & sulphur, uentum tempestuosum ardentem, hæc sors calicis illorum.

Quoniā iustus DOMINVS iustitias diligit, rectū uultu suo intuetur.

a Potest etiam legi, iusto quid fecit?

Carmen Dauidis præfecto cantorum ad octauam. XII.

Queritur concidisse ubiq; iustitiã & fidem, uersutos & fraudulẽtos assentatores omnia occupare: orat ut dominus misertus adflictorum, quos illi diuexant, opem iuxta uerbum suum quod fallere non potest, ferat, suosq; à perditorum colluuie seruet.

SErua DOMINE, quoniam deest beneficus, ueraces ac fideles inter [a] mortales desierunt.

Vana loquuntur quisq; cum proximo suo, labio blando, at corde [b] duplici ac diuerso loquuntur.

Excindet DOMINUS omnia labia falso blandiloqua, linguam grandiloquam.

Qui dicunt, Linguis nostris perrumpemus, labia nostra nobiscũ sunt, quis Dominus noster? Mimesis.

Propter uastitatem adflictorum, propter gemitum inopum nunc exurgam dicet DOMINUS, salutiq; restituam, & respirare [c] eum faciam.

Eloquia DOMINI eloquia munda, [ut] argẽtum excoctum in catino terreo, septies depuratum. Syncerítas uerbi diuini.

Tu DOMINE [D] serua illos, custodi hũc à generatiõe ista in sempiternũ.

Circũquaq; enim oberrant impij, quum eueliũtur qui inter homines [e] perditissimi sunt.

a Ebr. A filijs hominum.

b Ebr. Corde & corde loquuntur.

c Ebr. in tertia persona, respirare eum faciet.

D Alij legunt, Serua sermones tuos.

e Antonomasia utuntur Ebræi frequẽtius, sordes uel uilitates, pro hominibus sordidis: res pro persona.

Præfecto cantorum carmen Dauidis. XIII.

QVousq; obliuisceris mei ô DOMINE? num perpetuò? quousq; faciem tuam à me abscondis?

Quousq; uolutabo cõsilia in animo meo? laborem quotidie in corde meo? quousq; superior me erit hostis meus?

Respice, responde mihi DOMINE deus meus, illumina oculos meos, ne in morte obdormiam.

Ne dicat hostis meus, Præualui ei: ne gestiãt q me infestant, si nutauero.

At ego tua bonitate nitor, [hinc] exultat cor meum tua salute: cantabo DOMINO, quoniam rependit mihi.

Dauidis præfecto cantorum. XIIII.

Querela Dauidis, omnia esse corruptißima, simulq; natura impiorum exprimitur, & unde sit impietas.

DIxit [a] stolidus in corde suo, Nõ est deus: corrupta & abominanda studia sectantur, nemo est qui quod bonum sit faciat. Infra 53.

DOMINUS è cœlis super filios hominum prospexit, ut uideret † num sit qui aut saperet, aut studiosus dei esset. Rom. 3. b

Sed cuncti defecerãt, omnes pariter corrupti erant, nullus erat qui quod bonum est faceret, ne unus quidem.

An non cognouerunt? omnes facinorosi deuorant populum meum ac si panem uorarent, DOMINUM non inuocant.

Illic pauore consternabuntur, nam deus est in natione iustorum.

Consilium adflicti pudefacitis, q DOMINUS est spes eius.

O [b] utinam è Zion salus [contingat] Israeli, ut DOMINUS reducat captiuitatem populi sui, ut lætetur Iacob, gaudeatq; Israel.

a Nabal stolidus homo mentis deprauatæ & corruptæ.

b Eb. Quis det.

Carmen Dauidis. XV.

Quibus oporteat esse moribus præditos ueros cœlorum ciues, & ecclesiæ dei municipes.

DOMINE quis habitabit in tabernaculo tuo? quis in monte [a] tuo sancto requiescet? Interrogatio.

a Vel, in monte sanctitatis tuæ, aut sanctuarij tui.

Subiectio. Qui ambulat integer, & quod iustum est operatur, quiq; in corde suo ueritatem loquitur.
Nō obtrectat lingua sua, nec malefacit proximo suo, nec sustinet ꝓbro indigne affici uicinum suum.
Contemptus est in oculis eius reprobus, eos autem qui DOMINVM timēt, honorat, quodq; iurauerit, etiamsi id damnosum sibi fuerit, non mutat.
Pecuniam suam nō exponit ad fœnus, munus aduersus innocentem nullum accipit: qui his rebus studuerit, is in æternum nunquam mutabit. •

Insigne aureolum Dauidis. XVI.

Cōmemoratio summi illius boni, et felicitatis quam homo habere potest in hac terra.

SErua me deus, quoniam in te speraui.
Dixisti [ô anima mea] DOMINO, Dominus meus es tu, bonum [a]meum, nihil ad te.
Sanctis qui in terra sunt, & præclaris, ijs toto animo delector.
Multiplicent sanè idola sua, cupide sectentur alienum, ego tamen non libabo libamina eorum de sanguine, neq; assumam nomina eorum in labia mea.
DOMINVS est portio partis meæ, & calicis mei, tu sortem meam sustines.
Funiculi ceciderūt mihi in amœnis [locis,] quin insignis mihi hęreditas obuenit.
Laudabo DOMINVM qui mihi cōsuluit, sed & renes mei me noctu erudiunt.
Act.2.d Propono mihi DOMINVM perpetuò, à dextris enim mihi est, ne nutem.
Propterea gaudebit cor meum, & exultabit lingua mea, quin & caro mea in tuto quiescet.
Act.2.e 13.e Neq; enim deseres animam meam apud sepulchrum, neq; permittes ut beneficus tuus uideat foueam.
Ostendes mihi semitam uitæ, & sacietas gaudiorum in cōspectu tuo, iucunditates in dextera tua perpetuò.

a Alij sic, bonū meū, nihil præter te, ut anima dicat, Tu es dominus meus & bonum meū, & præter te nihil bonū est.

Precatio Dauidis. XVII.

Vehemens & ardens precatio, ut eripiatur à persequutoribus suis.

Propositio. AVdi DOMINE iustitiā, attēde clamorem meum, ausculta precationi meæ A de labijs minime dolosis [prodeunti.]
Prodeat à conspectu tuo iudicium meum, oculi tui quæ recta sunt expendant.
Narratio. Explorasti cor meum, inuisisti nocte, excoxisti me, nihil deprehendes, cogitationes meæ os meum non sunt [a]transgressæ.
Ego in humanis negotijs propter uerbum labiorum tuorum caui semitas grassatoris. B
Firma gressus meos in orbitis tuis, ne pedes mei nutent.
Ego te inuoco, nam soles mihi annuere ô deus, præbe aurem tuam mihi, exaudi sermonem meum.
Insigniter ostende mihi bonitatē tuam, tu qui seruas dextera tua, sperantes [in te] C ab ijs qui insurgunt.
Custodi me ut oculi pupillam, sub umbra alarum tuarum me absconde.
Ab impijs qui me deuastare solent, [ab] hostibus meis qui animam meam circumuallant.
[b] Pinguedine sua concluserunt, ore suo fastosa loquuntur.
Modo itinera nostra obsident, oculos suos intendunt, ut [c]tendant in terra.
Vt leo est [d]qui prædæ inhiat, & sicut leunculus qui in lustro latitat.
Surge DOMINE, anteuerte [e]illum, deijce illum, libera animā meam ab impio, D qui gladius tuus [est.]
A [f] mortalibus istis, qui manus tua [sunt] ô DOMINE, à mortalibus huic sæculo addictis, qui partem suam in hac uita expetunt, & de tuo penu imples uen-

a Hoc est, cogitationes non dissident à uerbis.
b Diuitijs suis mihi omnia itinera obstruunt & concludunt.
c Casses scilicet & retia quibus me capiant: uel, intentos habēt oculos si quādo labar in terra.
d Est, scilicet hostis meus, uel quisq; illorum.
e Illum, scilicet hostem impium.
f Libera me, repetendum per zeugma.

trem eorum, ut satis habeant filij eorum, sitq; quod nepotibus suis relinquãt.

Ãt ego in iustitia contẽplabor faciẽ tuam, satiabor ꝗquũ euigilauero specie tua.

g Alij legũt, quũ euigilauerit similitudo tua, id est, homo ad similitudinem tuam conditus.

[Carmen] pręfecto cantorũ, serui DOMINI Dauidis, q loquutus est DOMINO uerba carminis huius, eo die quo liberauit eũ DOMINVS de manu cunctorũ inimicorũ eius, & de manu Saulis. Et dixit. XVIII. 2. Sam. 22.

Insigne epinicion est, quo celebrat uictorias, & gratum sese exhibet, ostendit quãtis pij sæpe periculis immergantur, quomodo liberentur, quid agant, quomodo grati sint.

A EX intimis uisceribus diligam te ô DOMINE robur meum.

DOMINVS petra mea, propugnaculũ meum, & ereptor meus, deus meus, rupes mea, illo nitar, clypeus meus, & cornu salutis meæ, arx mea. Hebr. 2. c

DOMINVM laude dignum inuocabo, & ab inimicis meis seruabor.

Circundederant me funes [a] mortis, & torrentes quidam hominum perditorum terruerant me.

a Potest etiã legi, dolores mortis.

Circuncinxerant me funes inferorum, laquei mortis anteuerterant me.

Dum itaq; angebar inuocabam DOMINVM, & ad deum meum clamabam, & exaudiuit de templo suo uocem meam, ut primum clamor meus ad aures eius peruenit.

Commouebatur ac contremiscebat terra, fundamenta montium concutiebantur & conquassabantur, quoniam ipse irascebatur. Hypotyposis irati dei.

Ascendebat fumus è naribus ipsius, & uorans ignis ex ore eius, ita ut de eo carbones incenderentur.

Flectebat cœlos atq; descendebat, sub pedibus eius caligo.

Vehebatur super Cherub ac uolabat, latus super alas uenti.

B Circunquaq; iuxta se tenebras posuerat latibulo suo instar tabernaculorũ, aquas atratas, densissimas nubes.

De fulgore qui corã eo erat, nubes eius pertransierũt, grando & carbones igniti.

Tonabat è cœlis DOMINVS, & altissimus edebat uocem suam, grandinẽ atq; carbones ignitos.

Sagittas eiaculabatur, disijciebatq; eos, fulgura multa quibus consternatos eos reddidit.

Tum apparebant profundissima aquarum receptacula, retegebantur orbis fundamenta ab increpatione tua DOMINE, à respiratione flatus nasi tui. Heterosis personæ.

E sublimi demissa manu arripiebat me, atq; ex aquis uehementibus extrahebat.

Eripiebat me ab hostibus potentibus, de osoribus meis qui me superiores erant.

Qui me tempore calamitatis meæ præuerterãt, at DOMINVS fuit mihi fulcrũ.

Educebat me in locum spatiosum, eripiebat me, fauebat enim mihi.

Rependebat mihi DOMINVS iuxta iustitiam meam, & iuxta puritatem manuum mearum mihi retribuebat.

Obseruaueram enim uias DOMINI, neq; impie à deo meo defeceram.

Coram me enim cuncta eius instituta [teneo,] & mores eius à me non abijcio.

C Integre & candide uersor coram illo, & seruo me ne quid praui designem.

Rependit itaq; mihi DOMINVS iuxta iustitiã meam, iuxta puritatẽ manuum mearum coram oculis eius.

Qui bonitati studet, ei benigne facies, & erga uirum simpliciter integrum, integrum te exhibes.

Cum candido candide agis: cũ eo uero qui prauus & incuruus incedit, tu quoq; peruerse incedis.

Etenim populum adflictum tu seruas, & oculos sublimes deprimis.

Quoniam tu illuminas lucernã meam, DOMINVS deus meus tenebras meas illustrat.

Quoniam

Quoniam in[b] te militares cuneos perrumpo,& in deo meo murum transilio. b Alij sic, in te expeditus miles curro.
Via dei integra est,eloquium DOMINI repurgatum scutum est omnium in se sperantium.
Quis enim deus præter DOMINVM? aut quis est petra præter deũ nostrum?
Deus est qui me instruit heroica uirtute,& uiam meam expeditam facit.
Pedes meos pares facit[pedibus]ceruarum,& in editis meis me collocat.
2.Reg.22.c Instruit manus meas ad pugnam,datq; ut arcum chalybeum brachijs meis confringam.
Tu protendis mihi clypeum salutis tuæ,dextera tua suffulcit me,& ex mansuetudine tua augustum me reddis.
Dilatas passum meum subtus me,ne uertebræ meæ uacillent. D
Persequebar inimicos meos,& assequebar eos, nec reuertebar donec eos internecioni darem.
Concido eos quo minus surgere possint,cadantq; subtus pedes meos.
Instruis me ad bellum uirtute heroica, prosternis sub me quotquot contra me insurgunt.
Efficis ut terga uertant mihi hostes mei,& ut perdam osores meos.
Clamabant,nec erat seruator:ad DOMINVM,nec respondit eis.
Contundo eos ut puluerem ante uentum,ut lutum platearum eos comminuo.
Tu eripis me de contentionibus populi,& constituis me caput gentium,populus quem non noui seruit mihi.
Mox ut auribus percipiebant,obsequuntur mihi,filij exteri mendaciter se mihi [subijciebant.]
Alienigenæ marcessebant,pauebantq; in penetralibus suis.
Viuat DOMINVS,& laudandus sit qui est petra mea,altus uehatur deus salutis meæ.
Deus est[c] qui donat ut ulciscar me,& subijcit mihi populos. c Deus qui dat mihi uindictas.
Qui educit me ex hostibus meis,tu [ô DOMINE] in sublime ducis me ab his qui cõtra me insurgũt,ab eo uiro qui mihi uim & iniuriã intentat eripis me.
2.Re.22.d Hanc ob causam celebrabo te in gẽtibus ô DOMINE, & nomini tuo canam.
Roma.15.b Propter magnitudinem salutis qua regẽ tuum[ditas,] & beneficijs prosequeris Christum tuum Dauidem,& semen eius in perpetuum.

Carmen Dauidis præfecto cantorum. XIX

Encomium est diuini uerbi,in quo uim et energiam uerbi dei explicat: stultitia illorum proditur qui oppugnant aut contemnunt uerbum dei, felicitas illorum quos deus suo uerbo dignatur,ostenditur.

COeli enarrant g[l]oriam dei,& extensio opus manuum eius annunciat.
Dies diei[a succe[de]ns]eloquitur sermonem, & nox nocti indicat scientiã.
Non est[illis]sermo,n[o]n uerba,neq; auditur uox eorum.
Rom.10.d In omnem[tamen] terram exiuit regula eorum, & in fines orbis uerba eorum.
Luc.24.g Soli posuit tentoriũ in eis,& is uelut spõsus ex umbraculo suo† prodit, lætus uelut heros[quispiam]ad decurrendam uiam.
* Ab extremo cœlorum egressus eius, recursus eius usq; ad extrema eorum, nec est qui se ab æstu illius abscondat.
Nomina & operationes uerbi diuini. Lex DOMINI integra est,conuertens animam:testimoniũ DOMINI[b] uerum, imperitis sapientiam suppeditans.
Decreta DOMINI recta sunt,cor exhilarantia,præceptum DOMINI repurgatum,illuminans oculos.
Timor DOMINI mũdus perstãs ꝑpetuò,iudicia DOMINI uera simulq; iusta.
Magis expetibilia quàm sit aurum uel præstãtissimum atq; plurimũ,& dulciora

a Succedẽs apposui, ne quis diẽ diei narrare putet,sed nobis. Hoc est,singuli dies nobis loquuntur potentiã dei, posterior dies semper auget scientiam.
a Quũ quotidie nouus oriatur dies, quotidie noua loquitur.
* Præstantissima est mundi machina,& suo quodãmodo cœleste opificiũ sapientiam ac omnipotentiã dei eloquitur, at uerbum dei hæc omnia exuperat, ut nihil sint si ad illud cõparentur.
b Potest etiã dici, sedũ,constãs, firmum

melle & fauo stillantibus.
Etiam seruus tuus perspicue illis admonetur, in illorum obseruantia multa merces est.
Errores quis animaduertat? ab occultis meis repurga me. *Precatio cum correctione.*
Quin & flagitia auerte à seruo tuo, ne dominentur mihi: tum integer ero, & innocens à quouis grandiori scelere.
Sint uerba oris mei, & meditatio cordis mei grata in conspectu tuo, ô DOMINE, petra mea & uindex meus.

Carmen Dauidis præfecto cantorum. XX.

Precatio est, qua populus salutem regi Dauidi ad bellum difficile & anceps proficiscenti, orauit, & gratulatio simul de salute & uictoria sibi diuinitus donata.

EXaudiat te DOMINVS quum in angustia fueris, in tuto collocet te nomen dei Iacob. 2. Sam. 10.
E sanctuario suo auxilium tibi ferat, atque è Zion te suffulciat.
Memor sit omnium munerum tuorum, & holocaustum tuum[a] pingue æstimet. Sæla.
Det tibi iuxta cor tuum, & omne consilium tuum perficiat.
Ouabimus in salute tua, & in nomine dei nostri signa triumphantes erigemus, perficiet enim DOMINVS omnes petitiones tuas.
[b]Nunc agnosco quod DOMINVS unctum suum seruarit, quodque exaudierit eum de cœlis ex sanctuario suo, uirtute saluifica dexteræ suæ.
Hi in [c] curribus, illi in equis [fidant,] nos tamen nominis DOMINI dei nostri mentionem faciemus.
Illi succubuerunt & corruerunt, nos autem perstitimus & corroborati sumus.
DOMINVS [d] seruabit regem: quo die inuocauerimus, nos exaudiet.

a Alij legunt, in cinerem uertat: alij, perlitet Quæ pinguia erant, grata fuerunt.

b Sic dicet quisque è populo.

c Concessio seu permissio est. Sperent illi in creaturas, nos duntaxat dei nomen inuocabimus.

d Alij in secũda persona legunt, Tu domine salua.

Carmen Dauidis præfecto cantorum. XXI.

Epinicion est, quo de uictoria & reliquis dei beneficijs, quibus Dauid insigniter cumulatus fuerat, populus gratulari solebat, Deumque, cuius beneuolentiæ omnia ferebat accepta, collaudabat.

DOMINE in uirtute tua lætabitur rex, & in salutari tuo quàm impẽdio gestiet?
Desiderium cordis sui dedisti ei, & quæ precatus est labrijs suis, nõ negasti. Sæla.
Benedictionibus optimis præuenisti eum, imposuisti capiti eius coronam auream.
Vitam petijt abs te, & dedisti illi, longitudinem dierum in sæculum & ultra. 2. Sam. 12.
Magna est gloria eius propter[a] salutem quam ei contulisti, honorem & splendorem posuisti super eum.
Quoniam posuisti eum, ut omni genere bonorum[b] perpetuò adfluat, exhilarasti eum gaudio, uultu tuo.
Nam rex fidit DOMINO, & in bonitate altissimi non nutabit.
Offendit[c] manus tua omnes hostes tuos, dextera tua offẽdit omnes qui te odio habuerunt.
Velut accẽsam fornacem reddidisti eos in[d] tempore iræ tuæ, DOMINVS in ira sua deuorauit eos, & ignis consumpsit eos.
Fructum eorum è terra perdidisti, &[e] semen eorum de filijs hominum.
Quoniam moliti sunt aduersus te malum, cogitarunt scelus quod perficere nõ poterant.
Posuisti enim illos [f] humerum, & neruo tuo in faciem eorum collimasti.
Euehere DOMINE uirtute tua, canemus & celebrabimus potentiam tuam.

a Ebr. In salute tua.

b Eb. Posuisti eum benedictiones perpetuo.

c Videtur apostropha esse ad regẽ, uel ad deũ qui hæc per Dauidem fecit.

d Eb. In tempore uultus tui.

e Sic eos delesti, ut posteri nõ supersint.

f Humerus pro aggere: alij legũt, posuisti eos partem, uel scorsim.

Præfecto cantorum carmen Dauidis de cerua matutina. XXII.

David Christi se typum aperte admodum hoc psalmo exhibet. Primum ergo summam eius deiectionem, inde exaltationem, regniq; eius, & ad orbis terminos propagationem, & ad finem usq; sæculi deductionem, adumbratam in se canit.

Matt.27.e DEus meus, deus meus, cur deseruisti me? ut [a]longe [abes] à salute mea, à uerbis rugitus mei?
Deus meus inuoco per diem, & non respōdes: per noctem, nec est silentiū mihi.
Et tu sanctus sessor [b]laudum Israelis.
In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt & liberasti eos.
Ad te clamarunt, & liberati sunt: te fidebant, neq; pudefacti sunt.
Ego aūt uermis sum, & non uir, opprobriū hominum, & cōtemptus à populo.
Matt.27.d Quicūq; me aspiciunt subsannāt me, distendūt labia, mouent caput. [Dicentes,]
Marc.15.c Retulit [omnia] ad DOMINVM, eripiat eū, liberet eum, quoniā deamat eum.
At tu is es qui me ex utero extraxisti, [c]in te fisus sum pendens adhuc ab uberibus matris meæ.
In te [d]coniectus sum à partu, ab utero matris meæ deus [e]meus es tu.
Ne subducas te longius à me, quoniam adflictio adest, nec est qui adiuuet.
Tauri multi circundederunt me, prævalidi ex Basan undiq; cinxerunt me.
Aperuerunt contra me os suum, sicut leo rapiens & rugiens.
Effusus sum uelut aqua, dissociantur omnia ossa mea, factumq; est cor meum sicut cera, liquefactum intra uiscera mea.
Exaruit ut testa uirtus mea, lingua mea adhærescit faucibus meis, et in puluerem [f]mortis redegisti me.
Matt.27.d Ioan.19.d Nam circundederunt me canes, cœtus malorū [†]cinxit me, ceu leo [g]manus meas & pedes meos.
Numerarem omnia ossa mea, hi uero cum uoluptate intuentur & aspiciunt.
Partiti sunt sibi uestimenta mea, & de ueste mea sortiti sunt.
Sed tu ô DOMINE, ne sis procul: ô uirtus mea, ut me adiuues propera.
Eripe à gladio animam meam, de [h]manu canis unicam meam.
Serua me ab ore leonis, & à cornibus unicornium [i]eripe me.
Hebr.2.c Narrabo nomen tuum fratribus meis, in media congregatione laudabo te.
Qui timetis DOMINVM, laudate eum: omne semen Iacob celebrate eum, metuite eum omne semen Israelis.
Quia non despexit nec auersatus est adflictionem pauperis, neq; auertit ab eo faciem suam, sed quum clamaret ad eum, audiuit.
De te est laus mea in concione magna, uota mea corā timētibus ipsum persoluā.
De uocatione gentium. Comedent humiles & satiabuntur, laudabunt DOMINVM qui quærūt eum, uiuet cor uestrum in sæculū.
Mutatio personæ. Memores erunt, & conuertentur ad DOMINVM omnes fines terræ, prosternēt se ante faciem tuam omnes familiæ gentium.
Quia DOMINI est regnum, & ipse gentibus dominatur.
Comedent & adorabūt omnes pingues terræ, coram eo genua flectent omnes qui in puluerem descendunt, quia animam suam non in uita seruauit.
Propositio. Posteritas seruiet ei, accensebitur domino ad [k]nationem.
Iam opes istas planius & per partes exponit. Venient & annunciabunt populo nascituro, iustitiam eius quam præstitit.

Carmen Dauidis. XXIII.

Commemoratio grata fauoris & beneficiorum dei sub allegoria pastorali.

Isa.40. Ierem.23. Ezech 34. Ioan.10.a 1Pet.2. DOMINVS pastor meus est, non egebo.
In pascuis herbidis accubare me facit, & ad aquas tranquillas me minat.
Animam meam reuocat, ducit me in orbitis iustitiæ propter nomen suum.
Etiam si eundum mihi sit per uallem umbræ mortalis, nihil mali timebo, nam tu

a Vel, uerba rugitus mei longe à salute mea.
b Vel, tu sanctus es habitās inter laudes Israelis.
c Ebr. Tu fecisti me sperare.
d Expostititius uelati tibi fui.
e El fortis deus es tu.
f Proxime ad mortem adegisti me.
g Cinxerūt, uel momorderūt, intellige: alij legunt, foderunt manus meas & pedes meos, quorum exemplaria karu habuerunt.
h Hoc est, à uiolentia, rabie.
i Alij legunt, respon de mihi, id est, fer opem, assere.
k Alij legunt, in perpetuum.

mecum es, uirga tua & pedum tuum ipsa me consolantur.
Instrues coram me mensam, è regione hostium meorum, ungento caput meum delibutum reddes, & calix meus erit exuberans.
Sed & bonitas & benignitas [tua] prosequetur me cunctis diebus uitæ meæ, & habitabo in domo DOMINI longissimis diebus.

Carmen Dauidis. XXIIII.

Quũ admonitus esset Dauid, templũ extruendũ in monte Moria, incõparabilem dei erga Israelitas bonitatem canit, inter quos sedem sibi peculiarem delegerat, quũ omnis terra eius esset. Ostendit præterea quibus uere in loco sancto dei locus pateat.

a Ebr. Et plenitudo eius.

DOMINI est† terra, & quidquid ea [a]continet: orbis et qui eum inhabitant. 1. Cor. 10. c
Ipse enim super maria fundauit eam, & super flumina præparauit eam. Psal. 49. b
Quis conscendet montem DOMINI? aut quis in loco sanctuarij eius consistet? Interrogatio.
Qui innocentes [habet] manus, & cor repurgatum, qui animum suum ad uanitatem [b]non extulit, in'q; fraudem non iurat. Responsio per subiectionem.

b Qui uanis rebus non inhiauit, aut intentus fuit.

Is accipiet benedictionem à DOMINO, & iustitiam à deo seruatore suo.
Hæc natio est eorũ qui eum inquirũt, Iacob sunt qui quærunt faciẽ tuam. Sæla.
Tollite ô portæ capita uestra, attollimini fores sempiternæ, & ingredietur rex ille gloriosus. Apostropha ad deum mutata persona.
Quis est ille rex, ille gloriosus? DOMINVS fortis & heros, DOMINVS uirtute bellica insignis,
Tollite ô portæ capita uestra, attollimini fores sempiternę, & ingredietur rex ille gloriosus.
Quis est ille rex, ille gloriosus? DOMINVS exercituum, is rex est ille gloriosus. Sæla.

Dauidis. XXV.

Orat dominum ut peccatis se liberet, uias suas doceat, hostiumq; furori eripiat, quod bonitatis suæ proprium sit: orat etiam pro populo dei.

A א AD te ô DOMINE animum meum attollo.
ב Deus meus in te spero, ne pudefiam, ne lætentur de me inimici mei. Videtur cõpositus in coniuratione Absolomis uel Seba.
ג Quin & non pudefient quicunq; te expectant: pudefient autem hi qui præuaricantur abs te.
ד Vias tuas notas mihi fac ô DOMINE, & asuefacito me semitis tuis.
ה Duc me in ueritate tua, & adsuefac me, quoniam tu deus seruator meus es, te expecto tota die.
ז Memor sis miserationum tuarum ô DOMINE, & bonitatis tuæ, quoniã à sæculo sunt.
B ח Peccatorum adolescentiæ meæ ac scelerum meorũ ne sis memor, memor autem mei sis iuxta benignitatẽ tuam, propter bonitatẽ tuam ô DOMINE.
ט Bonus & rectus est DOMINVS, propterea docebit peccatores in uia.
י Diriget mansuetos in iudicio, & adsuefaciet mansuetos uiæ suæ.
כ Cunctæ uiæ DOMINI benignitas sunt & ueritas, ijs qui fœdus & testimonia eius obseruant.
C ל Propter nomẽ tuũ ô DOMINE, propitius sis iniquitati meæ, multa enim est.
מ [a]Quicunq; timet DOMINVM, hunc [b]diriget in uia quam eliget.
נ Animus eius in bonis morabitur, & semen eius hæreditario possidebit terrã.
ס Secretum DOMINI timentibus ipsum, & fœdus suum illis notum faciet.
ע Oculi mei perpetuò ad DOMINVM, ille enim explicat è reti pedes meos.
פ Respice in me, & miserere mei, nam unicus & adflictus sum.
צ Angustiæ cordis mei latissimæ factæ sunt, ex angustijs meis educito me.
D ר Aspice adflictionem & molestiam meam, & aufer omnia peccata mea.

a Legũt alij interrogatiue, Quis est uir ille qui metuit dominum?
b Alij, docet.

Considera

ר Confidera hoſtes meos, nam multi ſunt, & uiolento odio oderunt me.

ש Cuſtodi animam meam & libera me, ne pudefiam, quandoquidem ſpem in te colloco.

ת Integritas & æquitas cuſtodiant me, quia te expecto.

פ Redime ô deus Iſraelem ex omnibus adflictionibus ſuis.

Dauidis. XXVI.

Precatio eſt coram tribunali dei, ut ſe uindicet ab hoſtibus.

I[a]Vdica me DOMINE, quoniam innocenter ambulaui, & DOMINO confiſus non nutabo.

Explora me DOMINE & tenta me, excoque renes meos & cor meum.

Nam bonitas tua mihi ob oculos eſt, & ambulo in ueritate tua.

Non [b]ſedeo cum hominibus uanis, & ad [c]fucatos non ingredior.

Cœtum malorum odi, & * cum impijs non ſedebo.

Lauabo in innocentia manus meas, & circundabo altare tuum Domine.

Vt edam uocem laudis, & enarrem omnia mirabilia tua.

DOMINE dilexi habitationem domus tuæ, & locum tabernaculi gloriæ tuæ.

Ne colligas cum peccatoribus animã meam, & uitam meã cum ſanguinarijs.

In quorum manibus ſcelus præmeditatum eſt, & dextera eorum plena eſt corruptorio munere.

At ego innocenter ambulo, redime me, & beneficus mihi eſto.

Pes meus in recto conſtat, in cœtibus laudabo DOMINVM.

a Alij legunt, uindica.

b Hoc eſt, nullam familiaritatem aut ſocietatem cum illis habeo.

c Ebr. Ad abſconditos, hoc eſt, qui ſciũt ſimulare & diſſimulare omnia.

* Jch wil weder gon / nach ſton / nach ſitzen by denen bůben.

Dauidis. XXVII.

Idem cum ſuperiori, orat ut ab hoſtibus liberet, & eum in uia ſua dirigat.

DOMINVS lux mea & ſalus mea, à quo nam timerem? DOMINVS robur uitæ meæ, à quo expaueſcerem? A

Dum aciem inſtruũt aduerſum me mali, ut deuorent carnem meam hoſtes mei atq; inimici mei, ipſi impegerunt & corruerunt.

Si obſideant me caſtra, non timebit cor meum, ſi ingruerit aduerſum me prælium, hac re nitar. B

Vnum quiddam poſtulaui à DOMINO, idq; requiram, ut habitem in æde DOMINI cunctis diebus uitæ meæ, ut uideam amœnitatem DOMINI, & [a]luſtrem templum eius.

Quoniam abſcondet me in tabernaculo ſuo, in die aduerſitatis, occulet me in abdito tentorij ſui, in rupem extollet me.

Et nunc extollet caput [b]meum ſuper hoſtes meos qui circum me ſunt, & ſacrificabo in tentorio eius ſacrificia cum iubilo, canam & hymnum dicam DOMINO. C

Audi ô DOMINE uocem meam qua te inuoco, beneficus eſto mihi, & exaudi me.

Tibi dixit cor meum, O uultus mei, quęrite [DOMINVM,] faciem tuam DOMINE placare conabor.

Ne abſcondas faciem tuam à me, neq; auerſeris in ira ſeruũ tuũ, tu es auxilium meum, ne derelinquas me, neq; deſeras me deus ſeruator meus.

Nam ubi pater meus & mater mea deſtituunt me, DOMINVS colligit me. D

Doce me DOMINE uiam tuam, & ducito me in ſemita recta, propter eos qui mihi inſidiantur.

Ne permittas me libidini eorum qui mihi infeſti ſunt, conſtiterunt enim contra me teſtes mendaces, & qui efflat iniuriam.

Si non crediidiſſem me uiſurum cum uoluptate bonum DOMINI in [c]terra uiuentium.

a Seu, ut mane inuiſam templum eius.

b Extollere caput, eſt ſuperiorem reddere, & priſtini dignitati reſtituere.

c Supple defeciſſem, quia apoſiopeſis eſt.

Expecta DOMINVM, forte sit & roboretur cor tuũ, & expecta DOMINVM.

Dauidis. XXVIII.

Orat opem diuinam, exauditus gratias agit, orat pro populo

aEbr. A me additur, quem pleonasmum uitaui.

AD te DOMINE ô petra mea clamo, ne[a] obsurdescas, ne si fortè obmutescas similis reddar his qui in foueam descendunt.

Exaudi uocem deprecationum mearum dum clamo ad te, dum attollo manus meas ad adytum sanctuarij tui.

b Ebr. Ne trahas me cum impijs.

Ne me reputes[b] inter impios, & inter eos qui patrant iniquitatem, qui cum proximis suis pacifice quidẽ loquuntur, sed malum [meditantur] cordibus suis.

Da illis iuxta opus suum, et secundum malitiam studiorum suorum, secundum opus manuum eorum redde illis, redde illis talionem dignam illis.

Quoniam non aduerterunt animum operationibus DOMINI, neq; ad facturam manuum eius, diruet eos, & non extruet eos.

Laudandus DOMINVS, quoniam exaudiuit deprecationem meam.

DOMINVS robur meum & clypeus meus, in ipso sperauit cor meum, & adiutus sum, hinc gestit cor meum, & cantico meo eum celebro.

cIllorum scilicet qui Dauidi hærebant, et ijs etiam præcipua pars uictoriarũ fuit quæ Dauid rex habuit.

DOMINVS robur est[c] illorum, & robur salutarium uncti sui ipse est.

Serua populum tuum, & benedic hæreditati tuę: pasce eos, & euehe illos in sempiternum.

Carmen Dauidis. XXIX.

Hortatur omnes homines ad laudem dei, deinde celebrat magnificentiam dei.

aEbr. Filij deorum seu fortium. Alij legunt, filj arietum.

b Ebr. Date domino gloriã nomini eius.

cPer uocem dei, potentiam & operationem dei in supercoelestibus, in elemẽtis intelligit.

dEb. Excindit flammas ignis.

eParturire facit, hoc est, ut dolorem parturientis præ se ferant, lugeant, significat magnam sterilitatem.

fEb. Dominus benedicit populo suo in pace.

TRibuite DOMINO qui[a] uirtute præstatis, tribuite DOMINO gloriam & robur.

Cãtatus in exodio, quum arca portabatur de domo Obed uel Abinadab. 2. Sam. 6.

Tribuite nomini[b] DOMINI gloriam, adorate DOMINVM in decore sancto.

Vox DOMINI sup aquis, de⁹ gloriosus tonat, DOMINVS sup aquas multas.

[c]Vox DOMINI in uirtute, uox DOMINI in magnificentia.

Vox DOMINI confringit cedros, cõfringit inquã DOMINVS cedros Libani.

Et subsilire facit eas sicut uitulum, Libanum & Sirion sicut filium unicornium.

Vox DOMINI dissectas[d] flammas ignis eiaculatur.

Vox DOMINI[e] parturire facit desertũ, parturire facit Dominus desertũ Cades.

Vox DOMINI parturire facit ceruas, renudat syluas, at in templo eius cuncti gloriam dicunt.

DOMINVS sedet in diluuio, sedetq; DOMINVS rex in æternum.

DOMINVS dat fortitudinem populo suo, DOMINVS populum suum bonitate & [f] pace prosequitur.

Carmen dedicationis ædis, oda Dauidis. XXX.

Gratias agit domino, qui ex casibus difficillimis eum duxerat ad statum feliciorem.

EXaltabo te ô DOMINE quod me attriuisti, at nõ passus es, ut de me hostes mei gauderent.

Quidam intelligunt eũ de morbo graui resti tutum gratias egisse.

DOMINE deus meus clamaui ad te, & sanasti me.

aEbr. Ascendere fecisti.

bEbr. Viuificasti me à descendẽtibus in lacum.

cEbr. Boni eius.

dEbr. Quoniam momentum in ira eius.

O DOMINE reuocasti[a] ab inferis animam meam, [b] restituisti me quo minus in foueam descenderem.

Canite DOMINO hymnum, qui experti estis[c] bonitatem eius, celebrem reddite memoriam sanctitatis eius.

Nam[d] momentanea est ira eius, uita uero in beneplacito eius, ad uesperam diuertat fletus, [licet] sub auroram tamen [redit] lætitia.

Equidem ego dicebam quum essem in felicitate mea, in sempiternũ nunquam nutabo.

(Tu enim DOMINE collocaueras robur monti meo) protinus ut abscondisti faciem tuam conturbabar.

Hic

[Hic]ad te DOMINVM clamabam, & ad dominum deprecabar.
Quis usus est sanguinis mei si in foueam descenderim? num celebrabit te, aut ueritatem tuam annunciabit puluis?
Exaudi me DOMINE, & beneficus esto mihi, ô DOMINE sis mihi auxilio.
Conuertisti mihi planctum meum in chorum, soluisti mihi [e] saccum, & amiciuisti me gaudio.
Propterea [f] canet tibi [quisq;] gloriam, & non silebit, DOMINE deus meus in æternum celebrabo te.

Præfecto cantorum carmen Dauidis. XXXI.

Primo refert in quãtis periculis fuerit, quid cogitarit, quid orarit, quidq; fecerit Dauid quum in deserto Maon à Saule cingeretur. Secundo quomodo liberatus. Tertio hortatur omnes fideles ad studium dei qui à se pendentes non deserere potest.

IN te ô DOMINE spero, ne unq̃ sinas me † pudefieri, eripe me in tua iustitia. A
Inclina ad me aurem tuam, ilico libera me, sis mihi rupes firma, domus munita, ut me serues.
Nam petra mea & arx mea tu es, ideo propter nomen tuũ ducito & minato me.
Educ me è reti quod absconderunt mihi, quoniam tu es robur meum.
In manũ tuam cõmitto spiritum meum, redemisti me ô DOMINE deus uerax.
Odio habui obseruantes funes [a] uanitatis, ego autem in DOMINO speraui.
Exultabo & gaudebo de bonitate tua, qui respexisti adflictionẽ meam, & in angustijs animam meam agnouisti.
Nec in manu hostis me inclusisti, sed statuisti pedem meum in loco spatioso. B
Beneficus esto mihi DOMINE, nam angustia mihi est, [b] corrosus est præ indignatione oculus meus, anima mea atq; uenter meus.
Detrita est enim præ dolore uita mea, & anni mei præ gemitibus: corruit pręiniquitate robur meum, omnia ossa mea contabuerunt.
A cunctis hostibus meis probrum factus sum, maxime autem uicinis meis, familiaribus meis fui horrori, & qui me uiderunt foras, à me fugerunt.
Obliuioni datus sum ex corde sicut mortuus, factus sum ueluti uas quod perit.
Audiui enim crimina mihi à multis [intendi,] formido undiq; me [circumstetit,] dum illi unà contra me consultarent, & ut caperent animam meam callide cogitarent. C
Ego uero in te speraui ô DOMINE, dixi deus meus es tu.
In manu tua sunt tempora mea, libera me de manu inimicorũ meorum, & à persecutoribus meis.
Illumina uultum tuum super seruum tuum, saluum me fac per bonitatem tuã.
DOMINE ne patiaris me [c] pudefieri, quoniã te inuoco: pudefiant impij, & compescantur apud inferos.
Obmutescant labia mendacia, quæ loquuntur ueteratorie, superbe & contemptim aduersus iustum.
Quàm ampla sunt quæ metuentibus te bona reposuisti, & quæ iam effecisti [d] coram filijs hominum qui in te sperant.
Abscondes illos in latibulo faciei tuæ à conspirationibus cuiuscunq;, abscondes eos in tabernaculo à contentione linguarum. D
Laudandus DOMINVS, nam insigniter bonitatem suam mihi in urbe munita ostendit.
Ego cum præceps fugerem cogitabam, proiectus sum abs te, at tu exaudisti uocem deprecationis meæ, quum ad te clamarem.
Diligite DOMINVM omnes boni eius, fideles tuetur DOMINVS, & repẽdit cumulate superbe agenti.

David typus est Christi: cõpetit ergo Christo ut capiti, deinde omnibus mẽbris eius quũ sunt in periculis. Lucæ 23.f

e Saccum. i. omnem materiam lugendi.

f Alij legunt, canet tibi gloria mea, hoc est, lingua, quod pręcipuum hominis bonum & decus sit facultas loquendi.

† Pudefit, cui nõ contingit quod petit, qui repulsam patitur, qui frustratus abit.

a Hoc est, qui rebus friuolis, aut malis artibus intenti sunt, ut magicis & superstitiosis.

b Alij legunt, caligauit: alij, contabuit.

c Pudefieri, est spe sua frustrari.

d Vel, qui te fidunt coram filijs hominum.

Estote fortes, roborabit ille cor uestrum, quicunque speratis in DOMINO.

Erudiens [carmen] Dauidis. XXXII.

Docet quanta sit istius hominis felicitas, qui assequutus sit per fidem ueniam peccatorum suorum.

A BEatus is est qui exoneratus est transgressione, & cuius peccatum tectum est. Rom.4.a

Beatus homo cui DOMINVS iniquitatem non imputat, nec est in spiritu eius[a] dolus.

a Vel, fucus.

Dum quotidie nunc tacitus mecũ cogito, nunc uoce infremo, cõtabuerunt ossa mea.

B Nam dies noctesque ingrauescebat super me manus tua, uersus est succus meus in siccitates æstiuas. Sæla.

[At postquam] peccatum meum tibi notum feci, & iniquitatem meam nõ cælaui, [posteaquam] cogitarem, fatebor contra me transgressionem meam DOMINO, tu [protinus] remisisti iniquitatem peccati mei. Sæla. Esaiæ 65.a

C Idcirco orabit ad te quisquis est bonus, in tempore[b] dum inuenire [licet,] equidem inundatio aquarum immanium ad eum non pertinget.

b Dum inuenire licet gratiam, seu peccatum in se. Ebr. In tempore inueniendi: alij sic legunt, in tẽpore inueniendi rak. i. uanitatem, &c. Vt sit punctus post rak: deinde, ad diluuium aquarum multarum, &c.

Tu latibulum es mihi, ab afflictione custodies me: iubilis,[c] quibus ouare solent elapsi, circuncinges me. Sæla.

c Ebr. Iubilis euadendi.

D Erudiam te, & docebo te uiam qua gradiaris, oculo meo tibi consulam. Apostropha ad unumquemlibet.

Ne sitis uelut equus & mulus, quibus nõ est intellectus, quorum maxillas lupato ac freno nisi constringas, tibi non appropinquant.

Multi dolores impiorum, nitentem autem DOMINO beneficentia circundabit.

Gaudete in DOMINO, & exultate iusti, iubilate quotquot estis recto corde.

XXXIII.

Ad celebrandum deũ inuitat, omnia eius bonitate plena esse prædicat, idcirco ei hærendum & fidendum.

A OVate iusti in DOMINO, laus decet rectos.

Celebrate DOMINVM cithara, nablo,[a] decachordo psallite ei.

a Alij separant decachordum à nablo.

Canite ei carmen nouum, suauiter ludite instrumentis musicis, cum clangore tubæ. Alacritas requiritur in ministerio dei.

Quoniam rectum est[b] uerbum DOMINI, & omne opus eius firmum.

b Quicquid agit & loquitur dominus, rectum est: dabar enim nõ uerbum tantum, sed & rem significat.

Amat iustitiam & iudicium, terra bonitate eius repleta est.

B Verbo DOMINI cœli facti sunt, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum.

Congregat aquas maris ut cumulum, reponit in penetralia abyssos. Exod.15.

Timeat DOMINVM omnis terra, metuant ab eo uniuersi qui habitant orbem.

Quia [quum] ipse dicit, fit: & quum præcipit, extat. Iudith 16.c

DOMINVS irritum facit consilium gentium, & cogitationes populorum differt.

C Consilium autem DOMINI in sempiternum perstat, cogitata cordis eius per omnia sæcula.

Felix ea gens quæ DOMINVM pro deo habet, & populus quem ille sibi loco possessionis hæreditariæ elegerit.

E cœlis despicit DOMINVS, intuetur omnes filios hominis.

De firmo domicilio habitationis suæ cunctos habitatores terræ speculatur.

D Ipse omnium corda pariter finxit, intelligit omnia opera eorum.

Haud seruatur rex, eo quod multum habuerit exercitũ, heros nequaquam per multam uirtutem suam pericula euadit.

Res[c] fallax est equus ad præstandam salutem, quamlibet multo præditus robore, neutiquam eripiet.

c Ebr. Mendacium equus ad saluandũ.

Ecce oculus DOMINI [intendit] in eos qui se reuerentur, & ad eos qui bonitatem eius expectant.

Vt liberet à morte animas eorum, & alat eos in fame.
Animæ [igitur] nostræ expectent DOMINVM, ipse enim est auxiliũ nostrum & clypeus noster.
Nam in ipso gaudebit cor nostrum, eo q̃ sancto ipsius nomine nitimur.
Sit bonitas tua ô DOMINE super nos, quemadmodum abs te pendemus.

1.Sam.21. Dauidis, quum mutaret habitum suum ante Abimelech, quumq; eum expelleret, atq; is abiret. XXXIIII.

Dauid ereptus per dei bonitatem è periculo mortis, gratias agit. Hortatur omnes homines ut talem deum obseruent, eiq; spiritu seruiant.

א LAudabo DOMINVM omni tempore, laus eius in ore meo. A
ב In DOMINO gloriabitur anima mea, audient adflicti & lætabuntur.
ג Magnificate DOMINVM mecum, extollamus unà nomen eius.
ד Anxie quærebã DOMINVM, & exaudiuit me, ex omnibus pauoribus meis eripuit me.
ה ו Respicient ad illum, & [a] confluent, nec suffundentur pudore facies eorum.
ז Adflictus iste inuocauit, & DOMINVS exaudiuit eum, & ex omnibus angustijs eius seruauit eum. B
ח Castra figit angelus DOMINI circum eos qui ipsum timent, & eripit eos.
ט Gustate & uidete q̃ bonus sit DOMINVS, felix ille uir qui sperat in eum.
י Reueremini DOMINVM sancti eius, quoniam nihil deest his qui eum timent.
כ [b] Leunculi penuria & fame laborant, qui autem DOMINVM inquirunt, nullo bono destituuntur.
ל Adeste filij, me audite, timorem DOMINI docebo uos. C
1.Pet.3.b מ Quicunq; uitæ cupidus es, & uidere dies bonos optas.
נ Obserua linguam tuam à malo, & labia tua ne dolum loquantur.
ס Recede à malo, & fac bonum: inquire pacem, & eam consectare.
Eccli.15.d Heb.4.c ע Oculi DOMINI [intenti sunt] ad iustos, & aures eius ad eorum preces.
פ Vultus DOMINI contra eos qui malũ faciunt, ut de terra memoriam eorum excindat.
צ [c] Clamant, & DOMINVS exaudit, & ex omnibus angustijs eorum liberat eos. D
ק Prope adest DOMINVS his qui sunt confracto corde, & seruat spiritu contritos.
ר Multa mala [accidunt] iusto, ex omnibus tamen liberat illum DOMINVS.
ש Custodit omnia ossa eius, ut ne unum ex eis confringatur.
ת At impium perdet malum, & qui iustos odio habent, deuastabuntur.
פ Redimet DOMINVS animam seruorum suorum, nec deuastabũtur omnes qui in eum sperant.

Quandoquidẽ deus audijt me & liberauit, fit ut & alij ad eum respiciant, nec frustrãtur preces eorum. Quidã (ad eũ) ad Dauidẽ referunt, ut aspecto & considerato Dauide dicant, Is adflictus inuocauit deum, & liberatus est: nos quoque clamabimus, & exaudiet nos.
a Alij legunt, & illuminantur.
b Per leunculos uiolentos & tyrannos intelligit, audaces, iniustos.
c Scilicet iusti.

Dauidis. XXXV.

Implorat opem dei ut iudicis, qui causam suam agat, & eum liberet.

SVscipe DOMINE litem meam, oppugna [a] oppugnantes me. A
Arripe scutum & lanceam, & consurge ad auxilium meum.
Expedi hastam, & prodi [b] obuiam persecutoribus meis, dic animę meę, Salus tua ego sum.
Pudore afficiantur & ignominia qui quęrũt animam meam, agantur retrorsum & pudefiant qui mihi malum cogitant.
Fiant sicut puluis ante uentum, & angelus DOMINI impellat [eos.]
Sit uia illorum tenebris & lubricitate [obsita,] & angelus DOMINI persequatur eos.

a Alij legunt, deuorare deuorantes me.
b Ebr. Conclude, stell dich jnen in wäg, urge ex aduerso, ut uiam eis intercludas.

B Nam immerito mihi abſconderunt foueam retis ſui, præter cauſam[c] foderũt animæ meæ. *Numerum mutat.*
Eueniat ei calamitas quam nõ præuidit,& rete eius quod abſcondit,capiat eum, cadat in calamitatem.
Anima autem mea exultabit in DOMINO,in ſalute eius lætabitur.
Omnia oſſa mea dicent,DOMINE,quis eſt ſimilis tibi? qui eripis adflictum ab eo qui præualet ei,adflictum & inopem ab eo qui eum diripit.
Surgebant teſtes uiolenti,quæ nunquam cogitaram rogabant me.
Malum pro bono mihi rependebant,orbitatem animæ meæ.
At ego,quũ ipſi ęgrotarent,ſacco ueſtiebar,ieiunioq́; adfligebã animam meam, & oratio mea in ſinum meum[b] uertebatur.
Perinde ac ſi amicus atq; frater meus [fuiſſet] ſic inceſſi, uti qui luget matrem pullatus incuruabar.
At in claudicatione mea gaudebant & cõgregabantur, congregabantur contra me claudi,quod minime putaram,proſcindebant [me,] nec ſilebant.
C Cum hypocritis illuſionum placentæ, qui frendebant contra me dentibus ſuis.
DOMINE quouſq; aſpicies,reduc animam meam à calamitatibus eorũ,à leunculis unicam meam.
Celebrabo te in cœtu magno,in populo ualido laudabo te.
Ne gaudeant de me, qui[c] immerito mihi hoſtes ſunt, ne annuant oculis qui me abſq; † cauſa odiunt. *Iohan.15.d*
Nam nihil pacificum loquuntur,quin contra eos qui quieti ſunt in terra, uerba doloſa excogitant.
Diſtendunt contra me os ſuum,dicunt,Hæhæ,hæhæ,uidit oculus noſter. *Metaſtaſis in uerbo uidendi.*
Vidiſti & tu DOMINE,ne diſſimules,ne uelis abeſſe procul.
D Exurge, euigila, ut ius mihi dicas, deus meus & DOMINVS meus, ut cauſam meam adſeras.
Ius mihi redde pro tua iuſtitia ô DOMINE deus meus,& ne [patiaris] ut de me gaudeant.
Ne dicant in corde ſuo, Hæhæ, pro animi noſtri ſententia nobis ſucceſſit:ne dicant,Vorauimus eum.
Erubeſcant & ſimul probro afficiãtur,qui de malo meo gaudẽt:pudore & ignominia amiciantur,qui magnifica contra me iactitant.
Ouent & gaudeant qui uolunt iuſtitiam meam,& dicant,Semper magnificetur DOMINVS,qui uult pacem ſerui ſui.
Et lingua mea ſedulo reſonabit iuſtitiam tuam,quotidie laudem tuam.

Præfecto cantorum,Dauidis ſerui dei [carmen.] XXXVI.

Oſtendit originem ſanctæ & impuræ uitæ,utriuſq; exitum:addit preces, ut ſemper hæreat in parte ſanctorum.

TEſtatur[a] in corde meo ſcelus impij,nullum eſſe illi timorem dei.
Nam ſibiipſi blanditur, donec ſummo odio digna iniquitas eius euadat.
Verba oris ſui iniqua ſunt & doloſa, doceri renuit,ut bene agat.
In lecto ſuo prauitatem excogitat,ſtatuit inde ſe in uiam non bonam,malũ non auerſatur.
DOMINE in cœlis bonitas tua, & ueritas tua ad æthera uſq;.
Iuſtitia tua ſicut[b] montes dei, iudicia tua abyſſus magna, hominem & iumẽtum ſeruabis DOMINE.
Quàm præclara eſt ô deus bonitas tua,& [c] filij hominum qui tuæ ſe fidei, uelut umbræ alarum, committunt.

c Scilicet foueã: alij legunt, probro notarunt animam meam.

b Alij legunt, & oratio in ſinum meum uertetur. Hoc ſenſu, Si quæ mala illis imprecor, in me recidant.

c Ebr. In mendacio.

a Ad uerbum, Dixit ſcelus, impij in medio cordis mei, non timor dei coram oculis eius. Nam blanditur ſibi in oculis ſuis ad inueniendum iniquitatem eius ad odium.

b Aut montes fortitudinis, id eſt fortiſſimi montes, aut maximi.

c Ebr. Et filij hominis in umbra alarum tuarum ſperant.

Inebria

Inebriabuntur ab ubertate domus tuę, & de torrente deliciarum tuarum potum dabis eis.
Penes te enim[b] uitæ uena est, in luce tua uidebimus lucem.
Obtende bonitatem tuam his qui te cognoscunt, & iustitiam tuam his qui recto sunt corde.
Ne ueniat mihi pes superbiæ, & manus impiorum non commoueat me.
Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem, impulsi sunt, nec potuerunt stare.

b Vel, fons uitalis ac perennis.

Dauidis. XXXVII.

Ne urat bonos malorum prosperitas, canit timentibus deum & ex iustitia uiuētibus omnia optime cessura, eosq; uere felices futuros: impios autem, utcunq; ad tempus florere uideantur, tandem excindendos.

א NE succenseas ob malos, neq; urat te æmulatio ob facientes iniquitatem. A
Nam ueluti fœnū subito deciduntur, ac ueluti uirens herba marcescent.
ב Tu spera in DOMINVM, & quod bonum est facito: inhabita terram, & pasce fidem.
Et oblectaberis te in DOMINO, is dabit tibi petitiones cordis tui.
ג Deuolue super DOMINVM[a] uiam tuam, & eo nitere, *ut ipse faciat.
Et iustitiam tuā ceu lumen in apertū producet, & [b]iudicia tua ceu meridiem.
ד [c]Sile DOMINO, & præstolare eum, ne succenseas ei uiro, cui institutū suum feliciter succedit dum scelus designat.
ה Remitte iram, missum fac furorem, ne succenseas ut malefacias.
Quoniam malefacientes excindentur, qui uero DOMINVM præstolati fuerint, illi terram hæreditario possidebunt.
ו Paululū adhuc, & nusquam erit impius: quumq; aduerteris locum eius, nullus supererit.
Matth.5.a [d]Mansueti [interim] hæreditario terram possidebunt, & [e]oblectabuntur plurimo rerum successu. B
ז Molitur impius contra iustum, frendet contra eum dentibus suis.
At DOMINVS ridet illum, quoniam prospicit aduenire diem eius.
ח Gladium stringunt impij, intendūt arcum suum, ut adflictum & inopem deijciant, ut recte gradientes iugulent.
At gladius eorum cor ipsorum transuerberabit, & arcus eorum confringentur.
ט Præstat pauxillum quod iustus habet, opibus multis impiorum insignium.
Nam brachia impiorum confringentur, iustos autem fulcit DOMINVS.
י Nouit DOMINVS innocentium quoq; tempus, & hæreditas eorum perpetua erit.
In aduerso tempore haudquaq̄ pudefient, & fame inualescente satiabuntur.
Quoniam impij peribunt, & hostes DOMINI ut pretiosi agni absumentur, in fumo absumentur. C
ל Impius æs alienum conflat, nec dissoluit, iustus uero beneficus est & dat.
Nam benedicti ipsius hæreditario possidebunt terram, & execrati eius excindentur.
מ A DOMINO diriguntur gressus uiri, & uia eius grata est [ei.]
Cum ruit, non corruit, DOMINVS enim[f] suffulcit manum eius.
Eccli.2.c נ Iuuenis fui, & nunc senui, nec uidi iustum desertum, aut posteros eius mendicantes panem.
Quotidie beneficus est & mutuum dat, & posteri eius[g] opime habent.
ס Recede à malo, & facito quod bonum est, & habita perpetuò.
Quia DOMINVS amat iudiciū, nec deseret beneficos suos, in sempiternum custodiuntur, posteri autem impiorum excindentur.

* Laß jn machen.
a Via Ebraico schemate pro uita uel instituto uitæ. Hoc est, committe ei institutum uitæ tuæ cū certa fiducia in eum, & ipse omnia cōficiet, ad optatum finē omnia perducet, successum dabit, &c.
b Iudicium, recta uitæ ratio.
c Silere est quietum esse, tranquillū, obedientem, non rebellare, non reluctari, non responsare domino.
d Alij legunt, adflicti uel humiles, modesti.
e Ebr. Et oblectabūt se multitudine pacis.
f Alij, dominus enim manu sua suffulcit.
g Ebr. Et semen eius ad benedictionem.

ע Iusti hæreditario possidebunt terram, & habitabunt super eam in sæculum.
D Os iusti de sapientia disserit, & lingua eius iudicium loquitur. Isaiæ 51.a
Lex dei eius in corde ipsius, non nutabunt gressus eius.
צ Impius iustum obseruat, & quærit ut eum occidat.
[At] DOMINVS non permittet eum manui illius, nec permittet eum impie tatis conuinci, quum iudicabitur.
ק Expecta DOMINVM, & uiã eius obserua, & exaltabit te, ut hæreditario terram possideas: quum impij excindentur, tu uidebis [cum gaudio.]
ר Vidi impium uiolentum & sese diffundentem instar lauri frondosæ.
Et transiuit, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus.
ש Obserua integritatem, & specta id quod rectum est, nam ei uiro tandem pax [erit.]
Scelerati autem pariter uastabuntur, & impij tandem [b] excindentur.
ת Salus iustorum à DOMINO, qui & fortitudo eorum est in tempore adflictionis.
Adiuuabit illos DOMINVS, & liberabit eos ab impijs, & seruabit eos, nam sperauerunt in eum.

b Vel, postremũ impij est exterminium.

Carmen Dauidis ad commemorandum. XXXVIII.

Orat ut remittatur peccatum ob quod morbo correptus erat: deinde ut à morbo liberetur.

A DOMINE ne in ira tua me arguas, neúe castiges me in feruore tuo.
Quoniã sagittæ tuę in me defixę sunt, & depressa est super me manus tua. Formula pœnitentię ueræ.
Nihil integrum est in carne mea propter indignationem tuam, non est pax ossibus meis propter peccatum meum.
Nam iniquitates meæ transcendunt caput meum, ceu graue onus grauiora sunt quàm [a] sim ferendo.
Computruerunt & sanie diffluunt ulcera mea, propter stultitiam meam.
Incuruus incedo & depressus admodum, quotidie atratus obambulo.
B Quoniam coxendicem meum [b] penitus occupauit fœdum [ulcus,] nec integri quidquam in carne mea.
[c] Iactatus sum, & nimium attritus, præ fremitu cordis mei rugio.
Domine coram te est omne desiderium meum, & suspiria mea te minime latent.
Cor meum palpitat, destituit me robur meum, & ipsum oculorum meorum lumen non est mecum.
Amici mei & sodales mei stant è regione plagæ meæ, & propinqui mei procul consistunt.

a Eb. Grauiora sunt à me.

b Alij, Quoniam impleti sunt lumbi mei contemptibili: alij illa legunt.

c Eb. Factus sum uacillans.

C Laqueos [interim] tendunt qui quærunt animã meam, & qui malum mihi inquirunt, loquuntur prauitates, & assidue dolos [d] meditantur.
At ego uelut surdus nihil audio, ac ceu mutus qui os suum non aperit.
Similis sum uiro nihil audienti, & non habenti in ore suo quod [e] pro se respondeat.
Te enim expecto DOMINE, tu respondebis DOMINE deus meus.
Nam cogitabam, ne de [f] me lætentur, qui simul atq; nutat pes meus, [g] magnifica iactitant contra me.
Quia iam ita cõparatus sum ut claudus uiuam, & dolor meus à [h] me nunquam recedat.
D Quia iniquitatem meam fateor, & ob peccatum meum solicitor.
At [interim] hostes mei uiuunt, & robusti sunt, & crescunt qui me iniuria odio habent.

d Alij legũt, immurmurant.

e Alij, qui non habet redargutiones seu confutationes.

f Scilicet hostes mei.

g Alij, insultarunt: uel, cristas erigunt.

h Ebr. Dolor meus perpetuo coram me est.

Et qui

Et qui maleficiũ rependunt pro beneficio, aduersantur mihi, propterea quod bonum sector.
Ne deseras me DOMINE, deus meus ne procul à me absistas.
Propera ut me adiuues, ô domine salus mea.

Præfecto cantorũ Ieduthun carmen Dauidis. XXXIX.

Argumentum idem est cum superiori.

Ieduthun ex principibus cantorum fuisse legitur 1. Par. 16. & 25.

DIcebam, Obseruabo uias meas ne peccem lingua mea, cohibebo os meum capistro dum coram fuerit impius.
Factus [diutino] silentio mutus, ut ne de bonis quidẽ rebus loquerer, at interim dolor meus incrudescebat.
Incalescebat cor meum intra me, ignis quidam dum mecum immurmuro, exardescebat, [tandem] lingua mea loquutus sum.
Indica mihi DOMINE finem meum, & [a]quis nam sit modus dierum meorum, ut sciam quanto tempore mihi in miserijs uiuendum sit?
Ecce tu constituisti dies meos palmi[b] minoris longitudine, quin ęuum meum sic est quasi non sit, pręsertim tibi collatum: reuera prorsus nihili est[c] homo quiuis, quamlibet firmus consistere uideatur. Sæla.
Quin in imagine uadit homo, temere tumultuatur, congerit, & nescit cui ea congreget.
Et nunc quid expecto DOMINE? in te certe spes mea recumbit.
Ab omnibus sceleribus meis libera me, ne exponas me ludibrio stolidis hominibus.
Obmutui, nec aperui os meum, tu enim isthuc fecisti.
Aufer ergo à me[b] flagellum tuum, ab exagitatione manus tuę ego exanimatus sum.
Etenim dum tu hominem ob iniquitatem obiurgans castigas, ilico tabescere facis, uelut tinea, quidquid est in eo desiderabile, quin[c] uanitas est omnis homo. Sæla.
Audi precationẽ meam ô DOMINE, auribus accipe clamorẽ meum, ad lachrymam meã ne obsurdescas, peregrinus enim sum apud te, inquilinus quales fuerunt omnes progenitores mei.
Deflecte à me, ut me recipiam, priusquam abeam & nusquam sim.

Imaginaria est uita hominis.

a Ebr. Quanti æui ego, ut sit me tathesis.

b Ebr. Palmares dedisti dies meos.

c Ebr. Vtiq; tota uanitas omnis homo stans.

b Vel, plagam tuam.

c Vel, adeo friuola res est homo.

Præfecto cantorum carmen Dauidis. XL.

Ferè idem cum superioribus. Gratulatur se liberatum à tanto morbo, precans ut à reliquis quoq; liberetur periculis, & à peccatorum mole.

Typus Christi in sua passione & resurrectione.

A QVum diu solicite expectassem DOMINVM, [tandem] attendit me, exaudiuitq; clamorem meum.
Subduxit me è puteo illo calamitoso, & cẽso luto, in petra erectum me in pedes meos collocauit, gressus meos corroborauit.
Et inseruit ori meo carmen nouum, laudem deo nostro.
Videbunt [id] multi, & timebunt, atq; sperabunt in DOMINVM.
Felix ille uir, qui DOMINVM tutelã suam posuerit, nec respexerit ad fastosos, & ad eos qui ad mendacium deflectunt.
B Plurima patrasti tu DOMINE deus meus, admirãdorum facinorum & consiliorum tuorum erga nos non potest iniri ratio: quæ si enarrare & eloqui coner, plura sunt quàm numerari queant.
Victimam & sacrificium cibarium non amas, aures autem [a]perfodisti mihi, holocaustum & hostiam pro peccato non postulasti.
Tum dixi, En ipse adsum, in pagina libri scriptum est de me.

a Aures perfodere, symbolica oratione est in seruitutem mancipare.

b Vel, lex tua in intimis ac penetralibus meis, scilicet scripta est.

Vt faciam quæ tu probas ô deus meus, collibuit, & lex tua[b] in medio uiscerum meorum. Heb.10.d

Deprædicaui iustitiam tuam in cœtu magno, en labia mea haudquaquam cohibui, nosti tuipse ô DOMINE.

c Emuna.

C Iustitiam tuam non occului in medio cordis mei, [c]cõstantiam tuam in promissis & salutem tuam annũciaui, bonitatem tuam & ueritatem tuam ebuccinare concioni frequenti minime cessaui.

Neqꝫ tu ô DOMINE cõtinuisti à me miserationes tuas, benignitas tua & ueritas tua perpetuò me custodiunt.

Quoniam adobruerant me tot mala, ut ea nequirent numerari: occupauerant me iniquitates meæ, ut non potuerim ea uidere: plura fuerũt quàm pili capitis mei, inde destituit me cor meum.

Libeat tibi ô DOMINE, ut liberes me: ô DOMINE propera, ut me adiuues.

D Pudefiant & afficiantur opprobrio pariter qui quærunt animã meam, ut extinguant eam: retro agantur & pateant ignominiæ, quicunqꝫ malo meo delectantur.

b Alij legunt, uastentur finaliter.

Vastentur[b] pro eo ꝙ me pudefacere conabantur, qui dicunt mihi, Hæhæ, hæhæ.

Lætentur & gaudeant in te quicunqꝫ te quærunt, & dicant perpetuò, (Magnificetur DOMINVS) qui amant salutem tuam.

Ego autem adflictus sum & inops, DOMINVS cogitat pro me, auxilium meum & liberator meus tu es, deus meus ne moram feceris.

Præfecto cantorum oda Dauidis. XLI.

Idem cum superioribus, orat ut peccatum auferat & morbum, miscetur interim quid cogitarit in morbo.

De se loquitur ægroto Dauid, in genere tamen pronũciat eum felicem, qui ægrotis diligenter inseruierit, qui intelligit de ægro, hoc est, qui recte de eo iudicat. Qui enim benignum dei consilium de illis agnouerit, is compatietur eis, humaniter se illis adiunget, & quibus poterit iuuare studebit. Et is intelligit ꝙ deus aduerso tempore, ægrum liberabit, curam illius aget, ualetudinem restituet: talia optabit, precabitur, promittet, & his uerbis eum consolabitur.

a Pronunciat promissiones, sed sub forma precandi. Nec enim permittes. Hic per apostropham deum alloquitur, sic sequẽti uersu, Tu cõmutabis, uel uersabis, lectum.

b Ebr. Verbum Baliaal, hoc est scelus aliquod grande, seu ultio grandis cuiuspiam sceleris penitus occupauit eum, ut eum hoc morbo necesse sit cõfici: alij intelligunt de grauissimo morbo qui eum occuparit.

c Ebr. Homo pacis meæ.

d Vel, in innocẽtia mea, hoc est, quia innocens sum & integer, suffulcies me.

e Fiat & fiat, firmumqꝫ sit.

Beatus est, qui prudenter agit cum ægro: dum tempus fuerit aduersum, eripiat eum DOMINVS. David Christi typus.

DOMINVS custodiat eum, ualetudinẽ restituat ei, ut secundis adhuc rebus fruatᷓ in terra, [a] nec enim permittes eũ libidini inimicoꝝ eius.

DOMINVS fulciat eum in lecto ægritudinis [decumbentem,] totum stratum eius commutabis in infirmitate eius.

Hinc ego quoqꝫ dico, Beneficus esto mihi ô DOMINE, sana animam meam, nam aduersum te peccaui.

Inimici mei male precabantur mihi, dicentes, Quando tandem morietur? & interibit nomen eius?

Cumqꝫ quispiam ex [eis] ueniret me inuisurus, uanum loquebatur, corde sibi praua colligebat, egressus foras ea eloquebatur.

Inter se osores mei contra me pariter mussabant, aduersum me malum cogitabant, [Nempe,]

Perfudit istum[b] graue aliquod scelus, & iste decumbẽs haudquaquam posthac surget.

†Quin & is quo cũ mihi arctissima fuit [c] familiaritas, cui fidebã, quiqꝫ cibo meo uictitabat, sublato pede, uelut calce, me petebat. Matt.26.I Lucæ 22.I Ioan.13.c Act.1.c

Tu ergo DOMINE beneficus sis mihi, & erige me, ut illis rependam.

In hoc cognoui fauere te mihi, ꝙ hostis meus de me non iubilat.

Quodqꝫ sum [d] incolumis, suffulcies porrò me, atqꝫ statues coram te in sempiternum.

Collaudatus sit DOMINVS deus Israelis, à sæculo usqꝫ in sæculum. [e]Amen & amen.

LIBER SECVNDVS.

Præfecto cantorum, erudiens [carmen] filiorum Korah. XLII.

Dauid regno pulsus à filio, dolet se abstentum à sacro cœtu, petitq́; in integrum resti tui à deo.

Filij Korah qui potuerunt perspicere animũ eius, carmẽ hoc composuerunt.

VT cerua mugit ad torrentes aquarum, sic anima mea [a] mugit ad te ô deus.
Sitit anima mea deum, [b] deum uiuum, quando demum ueniam, ut appa- ream in conspectu dei.
Fuit mihi lachryma mea pro cibo dies noctesq́;, dum mihi dicerent quotidie, Vbinam est deus tuus?
Animam [c] meam effundo, simul atq; recordor qualiter in summa illos ouantes & collaudantes, festiuantem scilicet ac celebrem cœtum, ad domum dei dedu cebam.
Quid deiecta es ô [d] anima mea, & intra me tumultuaris? spera in deum, quia ad- huc pro salute reddita coram conspectu eius gratias agam.
Deus meus deijcit se anima mea intra me, propterea quod tui recordor in terra trans Iordanem, atq; ab Hermonim [e] monte pusillo.
Abyssus abyssum aduocat, ad uocem cataractarum tuarum, cuncti fluctus tui et procellæ tuæ super me transierunt.
Interdiu præcepit DOMINVS benignitati suæ, & nocte canticum eius mecum oratio ad deum uiuum.
Dicam deo petræ meæ, Quare obliuisceris mei? cur hoste opprimente atratus in gredior?
Perinde est ac si adigerent gladium in ossa mea dum hostes mei contumelijs me afficiunt, dicuntq; ad me quotidie, Vbi est deus tuus?
Quid deiecta es ô anima mea, & cur sic intra me tumultuaris? spera in deum, quia adhuc celebrabo eum pro salute ante conspectũ meum reddita, & quod deum meum [se esse ostendit.]

a Arag uox proprie ceruis tribuitur, quũ anhelantes & inhiantes à uenatoribus agitantur, & aquam quærunt. Quidã glocitare uocant.
b Alij legunt, ad fortem uiuum.
c Effundere animam, est laxatis dolori habenis, omnes semel affectus, omnem animi æstum, & quasi ipsum cor effundere.
d Apostropha ad animam suam.
e Alij legunt, à Mizear.

Verba Ebræa hic aliter habent, sed sensus est integer.

XLIII.

Argumentum idem est cum superiori, sine titulo.

In persecutione Saulis aut Absolomis cõpositus.

IVdica me deus, & suscipe causam meam à [a] gente parum pia, à uiro doloso & prauo eripe me.
Nam tu deus meus es robur meũ, quare depulisti me? quare pullatus ingredior, inimico obterente?
Mitte lucem tuam & ueritatem tuã, hæc deducant me, ad montem sanctum tuũ me introducant, atq; ad habitacula tua.
Vt ingrediar ad aram dei, ad deum qui est [b] gaudium & exultatio mea, & cele- brem te cithara deus deus meus.
Quid deiecta es ô anima mea, & cur tumultuaris intra me? spera in deum, quo- niam adhuc celebrabo eum, de salute qua faciem meam exhilarabit, deumq; se meum declarabit.

a Liptote, seu non bona, id est, inhumana, sæua, bonitatis expertia.

b Vel, ad deum, gaudium exultationis meæ.

Carmen erudiens filiorum Korah præfecto cantorum. XLIIII.

Queritur dira nunc pati Israelem propter nomẽ dei ueramq; religionem, nec tamen deum, ut olim, illis adesse suis miraculis, & precatur ut uirtutem suam tandem exerat, suosq; ab iniurijs impiorum adserat.

Numerus mutatus.

DEus auribus nostris audiuimus, patres nostri commemorauerunt nobis, A opera illa quæ temporibus illorum operatus es, retroq; temporibus.
Tu manu tua gentes [a] expulisti, & [b] eos plantasti, adflixisti populos, hos autẽ germinare fecisti.
Nec enim gladio suo terram occuparunt, nec ipsorum brachio salus eorum par ta est, sed dextera tua, & brachio tuo, & [c] luce uultus tui, quia illos amabas.
Tu ipse rex meus es ô deus, tu dispone salutes ipsi Iaacob.

a Alij legunt horasch tha, fecisti ut hæreditario possiderẽt gentium terram patres nostri.
b Eos, scilicet patres nostros.
c Lux uultus tui, id est, fauor tuus.

Quidam hæc omnia legũt in præterito imperfecto: alij in futuro: q. d. Si tu nos ut olim fauore prosequereris, facile possemus hostes pellere. Sed tu iam repulisti nos, &c.

Per te infestos nobis excutiemus, per nomen tuũ conculcabimus eos qui in nos insurgunt.

B Non enim sperabo in arcu meo, & gladius meus minime me seruabit.

Sed tu seruas, nos ab aduersarijs nostris, & pudefacis eos qui nos odio prosequuntur.

In deo gloriantur quotidie, & nomen tuum in sempiternum celebramus. Sæla.

At tu depulisti nos & ignominia affecisti, nec inter copias nostras unà egrederis.

Vertis nos in fugam[b] coram hoste, & qui odio nos prosequuntur auferunt sibi [prædam.]

bEb. Facis non redire retrorsum ab hoste.

C Posuisti nos uelut oues cibo [selectos,] & inter gentes nos dispersisti.

Vendidisti populum tuum nullis opibus, nec auxisti pretia eorum in licitando.

Exponis nos probro uicinis nostris, illusioni & ludibrio his qui circum nos habitant.

Facis ut fabula simus gentibus, & sanna populis.

Quotidie ignominia mea coram me est, & pudor obtegit faciem meam.

Propter uocem exprobrantis & conuitiantis, & propter inimicum & ulciscendi auidum.

D Hæc omnia eueniunt nobis, attamen nequaquam tui obliuiscimur, nec perfidi sumus in fœdere tuo.

Non deflectit retro cor nostrum, nec declinant à semitis tuis gressus nostri.

Quum attereres nos in loco draconum, atq; umbra mortali nos obtegeres.

Si obliuisceremur nominis dei nostri, & expanderemus animas nostras ad deũ alienum.

An non deus hoc inquireret? ipse enim nouit abdita cordis.

Sed propter te occidimur quotidie, æstimamur ceu grex mactationi destinatus. Rom. 8

Euigila, quare obdormis DOMINE? euigila, ne depellas perpetuò.

Quare abscondis faciem tuam, cur adflictionis nostræ & oppressionis nostræ obliuisceris?

Quoniam deiecta est ad puluerem anima nostra, terræ adhæret uenter noster.

Consurge, adiuua nos, & redime nos propter bonitatem tuam.

Carmen amatorium erudiens, filiorum Korah, præfecto cantorum, de liliis. XLV.

Laudant filij Korah regem Solomonem à dignitate formæ, & gratia eloquentiæ, fortitudine, potentia, splendore & magnificentia, cum in se, tum in coniuge, item à felicitate liberorum. In his autem ut in typo Christum sponsum ecclesiæ, & regni eius cum potentiam tum felicitatem adumbrant.

Præfatiuncula. Forma. Gratia. Fortitudo. Decus. Magnificentia. Felicitas. Successus. Variæ uirtutes. Apostropha ad deum, nã per anagogam ad Christũ deflectit.

A ERuctat cor meum boni quidpiam, dedico ego opera mea regi: lingua mea ceu stilus est scribæ expediti.

Perelegãs es præ cunctis mortalibus, effusa est gratia in labia tua, eo quod deus te[a] sempiternis ornauit beneficijs.

aEb. Benedixit te.

Cinge ô heros gladio tuo femur tuum, decore tuo & magnificentia tua.

Et in magnificentia tua prospere inequita, super uerbum[b] ueritatis, mansuetudinis & iustitiæ, docebitq; te dextera tua admiranda.

bPotest etiam legi, cum ueritate.

B Sagittæ tuæ præacutæ cor hostium regis [penetrabunt,] populi sub te cadent.

Solium tuum in sempiternum [stabit] ô deus, sceptrum regni tui est sceptrum æquitatis.

Amas iustitiam, impietatem odis, propterea quod te deus, deus tuus unxit oleo

lætitiæ

lætitiæ præ consortibus tuis.
Mirrham, aloen & [c] cassiam [redolent] omnia uestimenta tua, è palatijs eburneis [deprompta,] ut [D] te exhilarent. C
Filiæ regum inter nobiles tuas, astat coniunx ad dexteram tuam [ornata] auro ex Ophir optimo.
Alloquitur iam reginā. Audi filia, & uide, & inclina aurem tuam, obliuiscere populi tui, & domus patris tui.
Et concupiscit rex formam tuam, quia ipse est dominus tuus, ipsum adorabis.
Filia quoque Tyri cum munere, & quique opulentiores populi faciem tuam precabuntur.
Omnis gloria filiæ regis intus est, indumentum eius ex auro intexto. D
In uestibus acupictis adducetur regi, uirgines pedissequæ eius, sodales eius unà tibi adducentur.
Adducentur cum gaudio & lætitia, & uenient in palatium regis.
In locum patrum tuorum succedent tibi filij, quos principes in omni terra constitues.
Memorabo nomen tuum per omnia sæcula, propterea celebrabunt te populi in sempiternum.

c Quidā keziotħ pro plicis & lacinijs uestium legunt, Iudæi gingiber.
D Mini quidam proprium loci faciunt, unde ebur affertur.

Præfecto cantorum, carmen filiorum Korah ad [a] Almoth. XLVI.

Gratulatio est pro insigni aliquo auxilio lato urbi sanctæ Ierusalem. Conuenit ecclesiæ quæ deo præside secura est in quibusuis periculis.

DEus nobis suffugium & robur est, premente aduersitate auxilium præsentissimum.
Propterea nihil timebimus etiam si loco moueatur terra, & nutent [b] montes siti in medio mari.
Infremant & limum egerant undæ eius, contremiscant montes in eleuatione eius. Sæla.
Riui tamen fluminis exhilarabunt ciuitatem dei, sacrarium tabernaculorum altissimi.
Deus est in medio eius, ideo minime nutabit, opem illi feret ante [c] auroram.
Tumultuentur gentes, motus concitent regna, & tellus, dato fragore, defluat.
DOMINVS tamen exercituum à nobis stat, arx sublimis est nobis deus Iacob. Sæla.
Huc agite, & contemplamini opera DOMINI, quas nam [D] solitudines fecerit in terra.
Facit cessare bella ad fines usque terræ, confringit arcus, detruncat hastas, igni currus exurit.
Remittite, & agnoscite quod ego sum deus, excelsus in gentibus, excelsus in terra.
DOMINVS exercituum nobiscum, arx sublimis nobis deus Iacob. Sæla.

a Vel, ad puellarum chorum: uel almoth consonantia est quædam. Vide Psal 9. Quidam instrumentum musicum dicūt.
b Vel, deuoluantur montes in medium maris.
c Hoc est, mature satis.
D Sunt qui legūt, quę stupenda in terra designat: & uidetur magis quadrare.

Carmen filiorum Korah præfecto cantorum. XLVII.

Canunt hoc psalmo filij Korah, de diuinæ gloriæ per uniuersum orbē illustratione, conuersioneque ad deum regum ac populorum, quæ facta est exaltato Christo, sed his delineatis ac deumbratis in amplissima dei & populi Israelitici gloria, quæ refulsit quum arca fœderis, extructo per Solomonem templo splendidissima pompa ferebatur, plurimique reges & populi deum Israelis agnoscerent & uenerarentur.

Cantores extimulant populū ad laudē dei. OMnes populi plaudite manibus, iubilate deo uoce ouante.
Excelsus enim est DOMINVS, tremēdus, rex magnus super omnē terrā.
Subijcit populos nobis, & nationes sub pedes nostros.
Selegit nobis hæreditatem nostram, præstantiam Iacob quem diligit. Sæla.

Ascendit deus cum iubilo, DOMINVS sonitu buccinarum. 2. Reg. 6.
Psallite deo, psallite: psallite regi nostro, psallite.
Quoniam rex uniuersæ terræ deus, psallite, erudite.
Regnat deus super gentes, deus sedet in solio suo sancto.
[a]Munifici populorum adiunguntur populo dei Abrahæ, quoniam dijs [b]protectoribus terræ longe superior est.

a Alij legũt, ut appositio, Munifici populorum collecti sunt, uidelicet populus dei Abrahæ.
b Principes dicuntur clypei populi, quia eorum est tueri, & noxia auertere.
a Vel, in monte sanctuarij eius.

Canticum, psalmus filiorum Korah. · XLVIII.

Gratiarum actio est pro beneficijs dei, qui liberat ecclesiam ab hostibus, tranquillam, pacificam & splendidam reddens.

MAgnus DOMINVS & laudatus plurimũ, in ciuitate dei nostri, in monte sancto[a] eius. Typus est Ierusalem ecclesiæ.
Mons Zion, in cuius aquilonari latere urbs magni regis est, elegans est regio, & gaudium uniuersæ terræ.
Deus in palatijs eius agnitus est, [quod sit suis] arx sublimis.
Nam ecce reges conuenerant, transierant unà.
Quum uidissent, sic obstupuerunt, perterriti sunt, & in præceps acti sunt.
Sic corripit eos isthic trepidatio & dolor, ut parturientem.
Quomodo uentus orientalis confringere solet marinas naues.
Quemadmodum audiuimus, ita uidimus, in ciuitate DOMINI exercituum, in ciuitate dei nostri, deus illam firmauit in sæculum. Sæla.
Animo concipiebamus ô deus bonitatem tuam in medio templi tui.
Vti nomen tuum ô deus, ita & laus tua pertingit usq; ad fines terræ, iustitia dextera tua abundat.
Gaudet mons Zion, & exultant filiæ Iuda propter iudicia tua.
Circuite Zion, cingite eam, numerate turres eius.
Adhibete animum ad propugnaculum eius, uidete ut sint celsa palatia eius, ut enarretis generationi posteræ.
Nam hic est deus, deus noster est in sempiternũ, ipse diriget nos ad[b] mortẽ usq;.

b Alij dicunt, in sempiternum.

Carmen filiorum Korah præfecto cantorum. XLIX.

Contemnendas esse diuitias, quibus stulta & insana hominum opinio plurimũ tribuit, hic psalmus docet.

A AVdite hoc omnes populi, auscultate his omnes qui orbem inhabitatis. Doctrinalis est.
Tam plebei, [a]quàm dignitate aliqua pollentes, unà diues cum paupere. Exordium copiosum est, & mirifice instructum.
Os meum [b]sapientiam loquetur, & meditatio cordis mei prudentiam.
Adcommodabo ad parabolam aurem meam, exponam [c] adhibita cithara ænigma meum. Psal. 77. Matt. 13. c
Cur timeam in [d]aduerso tempore: iniquitas calcaneorũ meorum circundaret me.
B Ex illis qui nituntur opulentia sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur.
Nemo fratrem suum ulla ratione redimere potest, neq; deo pretium redemptionis eius persoluere.
[e]Nimij siquidem pretij est redimi à morte animas illorum, ut æuo uiuerent perpetuo.
Et uitam in sempiternum proferrent, sepulchrum nunquam uisuri.
Equidem uidere est, ut sapientes ęque moriantur ac stulti, & stupidi intereant, & opes suas alijs relinquant.
C Sepulchrum eorum [f]domus eorum in perpetuum, & habitacula eorum per sæcula, nomina sua [g]uocarunt in terris.
At homo in pretio non diu permanet, similis erit pecudibus quæ prorsus intereunt.

a Eb. etiam filij hominis, etiam filij uiri.
b Maxima pars sapiẽtiæ est, diuitiarum contemptus.
c Eb. Aperiã in cithara ænigma meum.
d Eb. In diebus mali. Propositio sub interrogatione proponitur, Non est timendũ tẽporarium malum.
e Alij lo repetentes per zeugma, sic legunt, Neq; deus magni æstimat redẽptionem animæ illorum, ut ieskar uerbum sit.
f Alij legunt, Intra se cogitãt quod domus eorum sint sempiternæ, & habitacula eorum perpetua, extruxerunt nomina sua in terris.
g Hoc est, celebria fecerunt, studuerũt gloriæ dũ hic uiuerent.

Hoc illorum[b] institutum, plane stultitia illorum est, & tamen posteri eorũ quod illi dictant, approbant. Sæla.

Vicissitudo rerum. Vt greges apud inferos collocantur, mors pascet eos, [i] mane [exorta luce] recti in eos dominabuntur, forma eorum inueterascet, fouea est eorum domicilium.

At deus animam meam de potestate inferorum liberabit, nam suscepit me. Sæla. D

Nihil metuas quum ditatus fuerit quispiam, aut quum gloriam domus suæ auxerit,

Haud enim sumet omnia secum quum moritur, neq; gloria eius eum comitabitur,

Diuites sibi blandiuntur, ut est Luc. 12. Quoniam animam suam in uita sua beatam dicet: quum benefecerit * ei, celebrabunt te.

Concedent isti ad nationem patrum suorum, & nunquam luce fruentur.

At homo quum sit pretiosus & nobilis, non expendit: similis ergo erit iumentis quæ prorsus intereunt.

Asaph unus ex celeberrimis cantoribus. Carmen Asaph. L.

Quæ sit uera pietas, quibusq; rationibus poßimus habere propitium deum, sed res per actionem forensem tractatur. Agitur contra hypocritas qui cultum dei in externis ponunt sine fide cordis.

DEus[a] iudicum DOMINVS loquutus est, & conuocauit[b] terram, ab ortu solis usq; ad occasum eius. A

De[c] Zion consummatæ pulchritudinis, deus illustris emicabit.

Veniet deus noster, neq; dissimulabit, ignis uorax ante ipsum [præcedet,] circa eum undiq; turbo uehemens.

Aduocabit cœlum desuper & terram, ut iudicio contendat cum populo suo.

Congregate mihi[d] bonos meos, & qui mecum inierunt fœdus de[e] sacrificandi ratione.

Et annunciabunt cœli iustitiam eius, nam deus ipse iudex erit. Sæla. B

Audi[f] popule mi, nam loquar, ô Israel, nam te contestabor, ego sum deus, deus tuus.

Non reprehendam te sacrificiorum causa, holocausta enim tua iugiter sunt coram me.

[g]Non est ut accipiam de domo tua iuuencum, nec de caulis tuis hircos.

Meæ siquidem sunt omnes feræ syluarum, pecudes in mille[h] montibus.

Noui cunctas in montibus uolucres, penes me sunt animantes agrestes.

Si esuriero, non est ut tibi indicem, quum meus sit orbis, [i] & quidquid ille continet. C

Num comesturus sum carnem taurorum? & sanguinem hircorum bibiturus?

Sacrificia quæ grata sint domino. Sacrifica deo laudem, & persolue altissimo uota tua.

Premente aduersitate, inuoca me: & quum te eripio, gloriam meam celebra.

Impio autem dicit deus, Quid tibi uis quod commemoras ceremonias meas? cur ore tuo fœdus meum iactas?

Quum odio habeas disciplinam, & uerba mea post te abijcias?

Si furem usquam uideris, eo[k] oblectaris, & cum adulteris est pars tua.

Os tuum addixisti malo, & lingua tua dolum concinnat. D

Sedes, & contra fratrem tuum loqueris, filium matris tuæ probro afficis.

Hæc fecisti, quumq; ego dissimulo, fingis me plane tui similem esse: disceptabo itaq; tecum, & ordine proponam ante oculos tuos.

Istuc quæso intelligite, qui obliti estis dei: ne quum rapiam, non sit qui eripiat.

h Eb. Hæc uia illorũ stultitia illorũ, & posteri eorũ iuxta os illorum approbant.
i Mane, dies iudicij, serenum illud quum lux oritur iustis.

* Vel, tibi.

a Iudices dicitur dij.
b Terra. i. habitatores terræ.
c Vel, De Zion consummationẽ pulchritudinis resplendere faciet.
d Qui, scilicet uolunt uideri quod me colant, aut qui deberẽt pij esse erga me.
e Eb. Super sacrificijs.
f Qui uis esse populus meus.

g Non indigeo sacrificijs.
h Alij legunt, in montibus & boues.
i Eb. Et omnis plenitudo eius.
Non delector, ergo non peto.

k Alij legunt, curris cum eo.

Qui laudem ſacrificat, is me glorificat: & hæc eſt uia per quam oſtendam ei ſalu tem dei.

Carmen Dauidis præfecto cantorum, quum ad eum ueniſſet Nathan pro pheta, poſteaquam ingreſſus fuerat ad Bathſabam. LI.

Precatio eſt pro peccatorum remiſsione, & pro ſpiritu dei qui cor renouat, & prauas cupiditates refrenat.

a Vel, beneficus eſto mihi.

A M[a]Iſerere mei deus pro bonitate tua, pro ingenti miſericordia tua dele ſcelera mea.

Laua me plurimum ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me.

Nam tranſgreſſiones meas agnoſco, & peccatum meum aſſidue mihi obuerſatur.

In te, in ſolum te peccaui, & malum hoc in oculis tuis admiſi, propterea uere iuſtus agnoſceris in uerbis tuis, & purus quum[b] iudicaueris.

En ego in iniquitate formatus ſum, & in peccato[c] concepit me mater mea.

B Ecce ueritatem diligis in intimis, & in abſtruſo ſapientiã mihi manifeſtam facis.

Expia me hyſſopo, & mundus ero: laua me, & niue ero candidior.

Fac ut audiam lætitiam & gaudium, exultent oſſa quæ tu contriuiſti.

Abſconde faciem tuam à peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele.

Cor mundum crea mihi deus, & ſpiritum firmum intra me innoua.

C Ne abijcias me à facie tua, nec ſpiritum tuum ſanctum à me auferas.

Reſtitue mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali fulci me.

Docebo tranſgreſſores uias tuas, & peccatores ad te conuertentur.

Libera me de ſanguinibus deus deus ſalutis meæ, lingua mea reſonabit cũ ouatione iuſtitiam tuam.

D Aperi domine labia mea, ut os meum laudem tuam prædicet.

Nam hoſtijs non delectaris, alioqui eas obtuliſſem: holocauſtum non uis.

Sacrificia deo ſpiritus confractus, cor confractum & contritum deus non deſpicies. Supra Pſal. 50.

Benigne fac ex beneuolentia tua Zioni, ædifica muros Ieruſalem.

Tunc delectaberis hoſtijs ſacrificio & holocauſto iuſtitiæ, tunc aræ tuæ uitulos imponent.

b Eb. In iudicando te: quod quidam paſſiue exponunt.
c Non ignoro quid Hieron. hic dicat de hom, ſed uolui ſimpliciter reddere, nã ſenſus eſt, peccatum ſibi eſſe cõgenitum, & naturam eſſe corruptam à conceptione.

Præfecto cantorũ erudiens [carmen] Dauidis, quum ueniſſet Doeg Idumæus ad Saulem, eiq́ nunciaſſet atq́ dixiſſet, Venit Dauid ad domum Ahimelech. LII.

Memorat peruerſum animum & ſtudium Doeg, tum exterminium illius, & iuſtorũ inde gaudium prædicit, ſuamq́ qui deo ſemper nixus fuerit gratulationem promittit.

Q Vid[a] gloriaris, in malitia potens, bonitas dei [extat] quotidie. 2 Re. 22.

Corruptelas cogitat lingua tua, pinde ut nouacula[b] exacuata aberrans.

[c]Amas nocere potius quàm benefacere, mentiri potius quàm quod iuſtum eſt loqui. Sæla,

Amas loqui[d] quæcunq́ perniciem adferunt, lingua doloſa.

Etiam te deus diſſipabit in æternum, tollet te & abradet te de tabernaculo, ac radicem tuam è terra uiuentium. Sæla.

Quod quum uidebunt iuſti, timebunt, deq́ illo ridebunt.

En [dicent] uirum qui non poſuit deum robur ſuum, ſed in multitudine diuitiarum ſuarum ſpem poſuit, & roborauit ſe prauitatibus.

At ego ſimilis oleæ frondoſæ in domo dei, ſpem poſui in bonitate dei in perpetuum.

Celebrabo te in ſæculum, quoniam feciſti: & præſtolabor nomen tuum, quoniam

a Alij legunt, Quid gloriaris in malitia, ò potens.
b Vt nouacula adhibita barbæ, aberrat, & iugulum petit.
c Eb. Amaſti malum, pro bono.
d Amas cuncta uerba perditionis.

niam ante bonos tuos bonum est.

Præfecto cantorum carmen erudiens Dauidis de[a]miseria. LIII.

Idem est cum argumento Psal.14. paucis uerbis immutatis.

a Alij Mahala instrumentum uolunt musicum esse.

DIxit stolidus in corde suo, Non est deus, consceleratam & abominandam designarunt iniquitatem: non est, qui, quod bonum est, faciat.
Deus è cœlo prospexit super filios hominum, ut uideret num esset prudens aliquis, & qui deum quæreret.
Cuncti pariter deflexerunt, corrupti sunt, nemo est, qui, quod bonum est, faciat, ne unus quidem.
An non cognouerunt, operarij iniquitatis, qui populum meum uorant ut qui panem deuorant, deum non inuocant?
Illic pauore consternantur, ubi pauor non est, quia deus dissipat ossa obsidentis te, pudefecisti, quoniam deus auersatus est illos.
O utinam è Zione salus Israeli [contingat,] ut deus captiuitatem populi sui finiat, ut lætetur Iacob, gaudeat Israel.

Erudiens carmen Dauidis præfecto cantorum ad instrumenta musica. Quum uenirent Ziphæi & dicerent Sauli, An non Dauid apud nos latitat? LIIII.

Quum in periculum maximum proditione Ziphitarum adductus esset Dauid, opem domini implorat, exorat, & pro ea gratias agit.

1.Reg.23.d 26.a DEus per nomen tuum saluum me fac, & uirtute tua uindica me.
Deus audi precem meam, sermoni oris mei ausculta.
Nam alieni contra me insurrexerunt, & tyranni quærunt animam meam, non habentes ob oculos deum. Sæla.
En deus adiuuat me, dominus cum his adest qui me suffulciunt.
Rependet malum aduersarijs meis, in ueritate tua extermina eos.
Voluntarium sacrificium faciam tibi, & celebrabo nomen tuum DOMINE, quoniam[a]bonum est.
Nam ex omni adflictione eripuit me, & in hostibus meis optata uidebit oculus meus.

a Vel, quia bonus es.

Erudiens carmẽ Dauidis præfecto cantorũ ad instrumenta musica. LV.

A perditißimis & fallacißimis hominibus, quos inter primos amicos habuerat, se in summam angustiam adductum queritur, improbitatem eorum & dolos memorat, & ultionem ipsis imprecatur. 1.Reg 23.

AVscula deus, precationi meæ, à deprecatione mea ne te subducas. A
Attende & responde mihi, querulor in prece mea & infremo.
Propter uociferationem hostium, propter diuexationem impiorum, qui mihi iniquitatem obtrudunt, & in ira mihi aduersantur.
Cor meum intra me adflictatur, & terrores mortis irruerunt in me.
Timor & tremor inciderunt in me, & horror me adobruit.
Et dixi, Vtinam essent mihi alæ ut columbæ, auolarem enim, & quiescerem.
En longe profugerem, commorarer in deserto. Sæla.
Properarem ut à uento turbinoso & tempestate euaderem.
Degluti [eos] ô domine, & finde linguas eorum, quoniam uidi uiolentiam & lites in ciuitate. B
[Hæc] illam dies noctesq; in muris eius circumeunt, intra eam iniquitas & molestia.
Corruptelæ intra eam, à plateis eius impostura &[a]dolus nunquam declinant.
Neq; enim hostis erat, qui me probro afficiebat, alioqui tulissem: neq; extulit se contra me, qui præ se ferebat odium mei, abscondissem enim me ab illo.

a Alij fœnus legunt.

C Sed tu homo[b] æqualis mihi, dux meus, & notus meus.
Mutuo enim & suauiter secreta communicabamus, in domum dei in cœtu unà ibamus.
De repente[c] mors super illos irruat, descendant uiui ad inferos, nam mala sunt in habitaculis eorum, in intimis eorum.
Ego ad deum clamabo, & DOMINVS seruabit me.
Vespere & mane & meridie precor, & importunus sum, & ipse uocem meam exaudiuit.
Redemit animam meam à prælio quod mihi [intẽtatur,] pacemq; donauit, nam [d]plurimi fuerunt mecum.
Audiet deus, & adfliget eos, qui sedet ab[e] initio. Sæla.
D Nam non est [spes] quod illi mutentur, nec deum timeant.
Iniecit ille manum in eos, quibus cum pacem [simulauerat,] & prophanauit fœdus suum.
Os habet butyro mollius, sed corde bellum [gerit,] uerba eius oleo magis lenia, quum sint stricti gladij.
Reijce in DOMINVM sarcinam tuam, & ipse te suffulciet, non permittet ut[f] iustus perpetuò labascat. Matt. 6. d Luc. 12. c 1. Pet. 5. b
Tu interim, ô deus, detrudes sanguinarios istos & fraudulentos in puteum interitus, non perducent ad dimidium dies suos, ego autem spem meam in te collocabo.

Præfecto cantorum de uexatione manipuli alienigenarũ. Insigne aureolum Dauidis, quum eum Philistini comprehendissent in Gath. LVI.

Orat ut è periculo præsentißimo liberetur, Saulis & assentatorum eius dolos ac uim apud deum adcusat, &c. Psalmus 34. gratiarum actio, hic uero oratio. 1. Reg. 21. d

Miserere mei deus, nam me homo ferè absorpsit, quotidie oppugnans me obtriuit.
Absorbent me hostes mei omni tempore, multi nanq; pugnant contra me ô excelse.
Quocunq; tempore timor me inuadit, ego spem meam in te colloco.
In deo laudabo uerbũ eius, in deum speraui, nihil metuo quid mihi caro faciat.
Perpetuò uerba mea calumniabantur, omnes cogitationes eorum in hoc erant, ut malum mihi pararent.
Concurrunt, speculantur ipsi, & uestigia mea obseruant, quandoquidem animæ meæ inhiant.
Vanitate sperant sese euasuros, at deus est qui in ira[a] populos deijcit.
Fugas meas tu numeratas habes, lachrymas meas repone in[b] lagunculã tuam, an non in[c] rationario tuo?
Quoties [te] inuoco, hostes mei retrocedunt, in hoc certus fio quod tu es deus meus.
In deo laudabo[d] uerbum, in DOMINO laudabo sermonem.
In deum spero, non metuam quid faciat mihi homo.
Vota nuncupabo tibi ô deus, reddam laudes tibi.
Quoniam eripuisti animam meam à morte, an non & pedes meos à lapsu? ut incedam in conspectu dei in luce[e] uiuentium.

Præfecto cantorum, ne perdas. Insigne aureolum Dauidis, quum à Saule fugisset in specum. LVII.

Canit, ut desidens in specu cum suis, domino se committens, omne periculũ euaserit, & quanto studio ob id domino gratias egerit, cum descriptione malitiæ & odij in se hostium suorum.

Miserere

b Alij legunt, iuxta æstimationem meam dux meus, hoc est, quantum ego iudicare potui. Vel, quẽ rebus meis præfeci. Singularem quẽdam in urbe Keila alloquitur.
c Eb. Decipiat illos mors. Quidam in futuro omnia legunt.
d Vt Helisæus dicebat, Plures sunt nobiscum quàm cũ illis.
e Alij legunt, perpetuò.
Redit sermone ad insignem illum hostem fictum amicũ, de quo supra, & suos complices: loquitur autẽ in tertia persona.
Iam seipsum alloquitur, & iustũ quenq;.
f Alij legunt, non permittet ut unquam nutet iustus.
Alij, de columba muta longe auolante.

a Alij legunt in secunda persona. Tu ô deus deijcis eos.
b Paranomasia ludit in Nod.
c Suple, scriptæ aut annotatæ sunt?
d Alij sic, Boni consulam quidquid deus immiserit mihi.

e In luce uitali.

1.Reg.22. & 24. MIserere mei deus, miserere mei, quoniã in te cõfisa est anima mea, & in umbra alarum tuarum spero donec [a] trãseat corruptela.

a In plurali dicit Ebræus, donec pertranseant corruptelæ, uel negotium prauitatum.

Inuocabo deum excelsum, ad deum qui me perficit.
Is cœlo mittet & liberabit me opprobrio me absorbente perpetuò, mittet deus suam bonitatem & fidem suam.
Anima mea est in medio leonũ, iaceo inter homines qui flammis exurunt, quorũ dentes lanceæ & sagittæ sunt, & lingua gladius acutus.
Extollet te deus super cœlos, super omnem terram gloriam tuam.
Rete pararunt gressibus meis, [b] incuruata est anima mea, foderũt ante me foueam, & inciderunt in eam, Sæla.

b Vel, depressit quisq; animam meam.

Paratum est cor meum ô deus, paratũ est cor meũ, cantabo & psallam.
Ioán.3, d Expergiscere ô [c] gloria mea, expgiscere nablũ & cithara, mature surgã.
Celebrabo te in populis ô domine, canam te in nationibus.
Quoniam bonitas tua ingens est, ad cœlos usq; [pertingit,] & fides tua ad æthera usq;.
Extolle te deus super cœlos, & super omnem terram gloria tua.

c Gloria quidam pro lingua exponunt, quod sermone præcipua hominis dignitas constet.

Præfecto cantorũ, Ne perdas. Insigne aureolũ Dauidis. LVIII.

Partim criminatio est Saulis & aulicorũ eius qui non seruabant iustitiã: & simul imprecatio, ut deus eos perdat, qui toti in hoc erant ut pij opprimerentur, quorum ultione prædicit iustos mire exhilarandos.

1 Reg.26. Per interrogationẽ urget fortius. NVm uere, ô [a] manipule, quod iustum est pronunciatis, recte iudicatis mortalibus?
Correctio. Quin potius iniquitates in corde concinnatis in terra, uiolentiam manus uestræ appendunt.
Abalienati sunt impij isti ab eo quod uuluam egressi sunt, errãt iam inde quod è uentre prodierunt, loquentes mendacium.
Virus est illis ut uirus serpentis, ut [b] aspidis surdæ, aureq; suã obturantis.
Ne cogatur audire uocem incantantium, incantatoris inquam artibus magicis præstantis.

Competit hæc inuectiua in iudices malos, rabulas forẽses, principes malos, adulatores aulicos. Consolatur oppressos, ut sciant se uindicẽ habituros deũ.
a Per manipulum consessum iudicum intelligit, sed malorũ, furum & nebulonum, quales erãt Saul & sui.
b Quidam regulum legunt.

[c] Contere ô deus, dentes oris istorum, maxillares dentes iuuenum istorum leonum contunde ô DOMINE.
Liqueant ceu aquæ quæ dilabunt, ut cui tenso arcu sagittæ diffringunt.
Instar limacis colliquescentis diffluãt, uelut abortiuum mulieris, quod solem nunquam aspexit.

c Modum precandi habent hæc, sed magis sunt prædictiones aut uaticinia pœnarum, quæ impijs certo euenient.

Apostropha ad impios, sed mox mutat personam. Priusquam spinæ uestræ in [d] rhamnum adolescant, repente uiuos sicut acerrimo furore tollat eos turbo.
Lætabitur iustus quum uiderit ultionem, pedes suos in sanguine impij lauabit.
Et dicet homo, Certe iustum manet suus fructus, certe est deus iudicans in terra.

d Obscurus est hic uersus, ideo uarie interpretatus: alij legunt Siroth pro ollis, sic, Antequam ollæ uestræ à subiectis spinis calorem sentiunt, ut crudum, sic æstuanti indignatione subito corripiat eos. Quocunq; uero modo legas, prædicit impios celerrime perdendos esse antequam eorum peruersitas adolescat & consummatur.

1.Reg.19. Præfecto cantorũ, Ne perdas. Insigne aureolũ Dauidis, quum misisset Saul ad obseruandũ domũ eius, ut eum occideret. LIX.

Opem contra hostes implorat, suam iactat innocentiam, mores illorum describit, & ultionem prædicit.

ERipe me ab inimicis meis deus meus, ab ijs qui cõtra me insurgũt protege me. A
Eripe me ab his qui scelerate agunt, & à uiris sanguinarijs serua me.
Nam ecce animæ meæ insidiantur, conspirant aduersum me feroces: non ob iniquitatem meam, nec ob peccatum meum, ô DOMINE.
Nulla [a] iniquitate mea [adducti] adcurrunt, instruxerunt sese, exurge

a Ebr. In non iniquitate currunt.

ergo ut mihi succurras, & respice.
Et tu ô DOMINE deus exercituum, deus Israelis, euigila, ut uisites omnes gentes, neq; misericordem te exhibeas omnibus scelerate praeuaricantibus. Saela.
Reuertuntur ad uesperam, fremunt ut canes, & urbem circuncursant.
Ecce loquuntur ore suo, & gladij sunt in labijs eorũ, nam quis audit?
At tu ô DOMINE ridebis eos, cum sanna cunctas gentes excipies.
Robur illius ad te obseruabo, nam deus uice arcis sublimis est mihi.
C Bonitas tua ô deus meus anteuertat me, fac deus [optata] in hostibus meis uideam.
Ne [subito] interimas illos, ne forte obliuiscatur populus meus, redde eos uagos in populo tuo, & deijce eos, protector noster DOMINE.
Propter peccatũ oris eorum, & ob sermonem labiorum ipsorum, in superbia sua capiantur, ob periurium & mendacium quod loquuntur.
Consume in furore, consume ut non sint, ut sciant quod deus in Iacob, & usq; ad fines terrae dominetur. Saela.
D Ad uesperam reuertuntur, fremunt ut canes, & urbem circuncursant.
Hi ipsi pro cibo uagabuntur, nec satiati cubabunt.
Ego autem cantabo fortitudinem tuam, mane ouabo de bonitate tua, quod arx sublimis mihi fueris: & dum premeret aduersitas, perfugium.
O robur meum tibi canam, quoniã deus arx sublimis mihi est, & deus bonitatis meae.

Praefecto cantorum super rosa [a] testimonij, insigne aureum Dauidis ad docendum. Dum bellum gereret contra eam partem Syriae, quae Mesopotamia uocatur: & contra Syriae partẽ, quae uocata est Zoba. Quum Ioab reuersus * percussisset Edomitarum in ualle salis duodecim millia. LX. 2. Reg. 8. & 10. 1. Par. 18.

Gratiarum actio est pro uictoria quam contulit ei dominus contra fortissimos hostes Syros.

DEus repuleras nos, disieceras nos, iratus eras, at redhibebas rursus te nobis placatum.
Concusseras terrã, & diruperas eam, cura fracturas eius, uacillat enim.
[b] Dura fecisti experiri populũ tuum, potum dedisti nobis uinum letale.
At sustulisti rursus timentibus te signum ut [c] triumpharent, idq; propter ueritatem. Saela.
Vt eripiantur dilecti tui, serua dextera tua & exaudi me.
Deus loquutus est in sanctuario suo, laetabor, diuidam Sichem, & uallem Succoth dimetiar.
Meus est Galaad, & meus est Manasses: Ephraim [b] robur capitis mei, Iuda legislator meus.
Moab lebes ablutionis meae. Super Edom proijciam calceamentum meum, ambi [c] ô Palestina amicitiam meam.
Quis ducet me in ciuitatem munitam? quis me usq; in Edom deducet?
An non tu ô deus qui nos repuleras, & tu deus qui non egrediebaris cum exercitibus nostris?
Fer nobis auxilium in angustia, nam hominum auxilium inane est.
In deo fortiter faciemus, & ipse conculcabit hostes nostros.

Praefecto cantorum ad instrumenta musica [carmen] Dauidis. LXI.

Oratio est qua petit liberari à grauibus periculis, et se gratũ fore pollicetur.

Audi

---

a Alij pro testimonio legũt mobilis, decoris pulchritudinis.

* Alij, quum incenderet.

b Ebr. Fecisti uidere populum dura.

c Ebr. Vt sese rursus erigerent.

b Id est, firmamentum regni.

c Alij legunt, iubila: uel, cũ plausu ueni ad me.

Punit deus aliquando populũ suũ ob peccata, at cõuersos rursus, uersis uicibus liberat.

Apostropha ad Palestinã, quae iam deuicta erat.

AVdi deus clamorem meum, orationi meæ auſculta.
Ab extremo terræ ad te clamabo, dum cor meum ferè exanimatum eſt, in rupem altiorem, quàm in eam poſſim conſcendere, ſubduc me.
Tu enim es aſylum meum, turris prævalida, qua ab hoſte [ſeruor.]
Habitem in tentorio tuo perpetuò, tutus agam in latibulo alarum tuarum. Sela.
Tu enim deus exaudiſti uota mea, dediſti hæreditatem timentibus nomẽ tuum.
Dies diebus regis adijcies, annos eius in multa ſæcula produces.
Sedebit coram deo in ſæculũ, bonitatem & ueritatem para quæ eum cuſtodiant.
Sic pſallam nomini tuo in perpetuũ, ut perſoluam uota mea per ſingulos dies.

Præfecto cantorum pro Iedutun, oda Dauidis. LXII.

Docet ſui exemplo uni deo, nullis mortalibus uel mortaliũ uiribus uel copijs fidere, ſtudiorum humanorum peruerſitatem & inanitatem, cum ultione quæ illam manet diuinitus, exponit.

VTiq; ad deum ſilens reſpicit anima mea, ab ipſo ſalus mea.
Vtiq; ipſe eſt petra mea & ſalus mea, ipſe arx ſublimis mea, ideo non labaſcam admodum grauiter.
Quouſq; inſidias ſtruitis quibuſuis? uos omnes interficiemini, perinde ut paries inclinatus, & maceria impulſa.
Vtiq; ne ipſe exaltetur conſultant ut impellatur, diligunt mendacium, ore ſuo bene precantur, corde deuouent. Sæla.
Veruntamen reſpice ad deũ ſilens, ô anima mea, nam ab ipſo [pendet] ſpes mea.
Vtiq; ipſe eſt petra mea, & ſalus mea, arx mea, non nutabo.
A deo [pendet] ſalus mea & gloria mea, petra fortitudinis meę, refugium meum in deo eſt.
Collocate ſpem in eum omni tempore ô populi, effundite ante cõſpectum eius cor ueſtrum, deus refugium nobis. Sæla.
Veruntamen filij[a] hominum uani ſunt, mendaces filij uiri, ſi ſimul ponantur in bilance, ipſa uanitate leuiores erunt.
Ne collocetis ſpem in iniuria[b] & rapina, nolite uos dedere uanitati: opes ſi affluunt, ne cor apponatis.
[c]Semel atq; iterum loquutus eſt deus, idq; audiui deo eſſe robur.
Quod & tibi domine bonitas adeſt, qđ tu rependis cuiq; iuxta opus ſuum.

Matt 16. d
Ioan. 2. b
2. Cor 3. b
Gal 6. b

a Filij hominum, plebei ſunt, infimæ ſortis. Filij uiri, principes, optimates, præſtantes.
b Hoc eſt, opibus, rapina & ui partis.
c Aug. ſemel, exponit pro firmiter, inconcuſſe: licet, inquit, pro uno uerbo etiã intelligi poſſit.

Pſalmus Dauidis quum eſſet in deſerto Iuda. LXIII.

Ferè idem cum argumento 42. pſalmi. Exul Dauid magnum habet deſiderium ad ſacrum cœtum, quo æſtuans petit reſtitui à deo, 2. Reg. 23. 26. Vel 2. Reg. 17.

Videtur de deſerto Ziph intelligi.

DEus[a] deus meus tu, ſummo diluculo te quæro: te ſitit anima mea, te concupiſcit caro mea, in hac terra torrida & ſiticuloſa, cui deſunt aquæ.
Sic ut te contempler in ſanctuario tuo, ut uideam uirtutẽ tuam & gloriam tuam.
Nam bonitas tua ipſa uita optabilior eſt, labijs meis te laudabo.
Sic benedicam te in uita mea, in nomine tuo attollo manus meas.
Tanquam adipe & pinguedine ſatiabitur anima mea, unde ouabũt labia mea, laudabit os meum.
Simul atq; tui memor fuero in lecto meo, de te meditatus fuero in uigilijs nocturnis.
Tu etenim es qui mihi fers auxilium, & in umbra alarum tuarum ouabo.
Tibi adhæſit anima mea, dextera tua me ſuffulcit.
Iſti qui animam meam deuaſtare quærunt, ſubibunt infima terræ.
Adigent eos in[b] aciem gladij, ſors uulpibus erunt.
Rex autem in deo lætabitur, gloriabitur quiſquis per ipſum iurauerit, nam os illorum, qui mendacium loquuntur, obſtruetur.

a Deus fortis meus.
b Ebr. In manus gladij.

Præfecto cantorum oda Dauidis. LXIIII.

Precatio est contra delatores & sycophantas, quorum ingenium describit, & ultionem prædicit.

AVdi deus uocem meam in querimonia mea, serua uitam meam ab hostis formidine.
Absconde me à consilio malorum, & à tumultu operantium iniquitatem.
Qui linguam suam instar gladij exacuunt, & ceu tenso arcu amara uerba pro sagittis eiaculantur.
Vt in absconditis innocentem feriant, subito feriant eum, nec quicquam [a] metuant.

a Quia non est apud ipsos religio. Timor enim dei religio est.

Corroborant se in re mala, commentantur inter se de abscondendis laqueis, dicunt enim, Quis uidebit eos?
Vestigant malitias, peruestigatã uestigationẽ abscondunt quisq; in intimo, cordeq; profundo.
Deus sagitta illos subito feriet, qua plagis adficientur.
Prosternentq; super se linguã suã, quicunq; aspexerint eos, stupefacti facessent.
Videbunt [id] cuncti mortales, & narrabunt opus dei, & opera eius prudenter expendent.
Lætabitur iustus in DOMINO, & se fidei illius committet, & omnes recti corde gloriabuntur.

Præfecto cantorum psalmus Dauidis & canticum. LXV.

Gratiarumactio est, cõtinet laudes diuinas ob præstita beneficia populo, quum antea fuerat penuria rerum ob peccata. 2. Sam. 21.

TIbi ô [a] deus silentium laus in Zion, tibi persoluetur uotum.
Tu exaudis precem, [hinc] omnis caro ad te uenit.
Ratio iniquitatum superarat * nos, tu uero transgressiones nostras expiasti.
Beatus quem tu elegeris, quem tibi adhibueris, habitabit ille in atrijs tuis, satiabitur bonis domus tuæ, & [b] sacris templi tui.

a Alij legunt, expectatio: uel, te manet laus, tibi competit laus.
* Ebr. Me.
b Vel, in sanctuario templi tui.

Terribilia in iustitia respondebas nobis, ô deus salus nostra, ô asylum omnium finium terræ, quiq; remoti in mari degunt. Laudat deum, & uirtutes eius prædicat.
Qui montes uirtute sua firmat, accinctus potentia.
Qui compescit strepitum marium, strepitum undarum eorum, & fremitum populorum.
Et timebunt à signis tuis, quicunq; extremos fines inhabitant: facis ouare exitus matutini & uespertini [temporis.]
[c] Visitasti terram, & irrigasti eam, ditasti eam amplițer, riuus dei aquis exuberat: tu paras [d] eis frumentum, quandoquidem sic illam instruis.
Irrigas liras [e] eius, & quiescere facis sulcos eius: facis eam guttis colliquescere, & germen eius feliciter prouenire facis.
Coronas annum tuis [f] bonis, & [g] uehicula tua stillant pinguedinem.
Stillant [pinguedine] speciosa pascua deserti, collesq; [h] exultatione accinguntur.
Vestient campi gregibus, & ualles amicientur frumento, iubilabunt atq; canẽt.

c Alij legunt, Tu fecisti eã crepare: alij, fecisti eam desiderare.
d Eis, scilicet hominibus.
e Alij, complue: alij, frange: alij, demitte.
f Vel, bonitate tua.
g Alij nubes legũt, alij semitas. Sed nubes dicuntur uehicula dei, quod ijs nobis deus ubertatẽ inferat, & quasi plaustris aduehat.
h Hoc est, gaudent undiq; fructuum copia.

Præfecto cantorum canticum psalmi. LXVI.

Gratiarumactio est, qua cõmemorat beneficia dei, qui ex maximis periculis grauissimorum hostium in statum tranquilliorem & feliciorem reduxerit.

A IVbilate deo [a] omnis terra, Canite gloriam nomini eius, reddite gloriam laudi eius. Exordium cum propositione.
Dicite deo, Quàm suspiciẽdus es in operibus tuis, ob amplitudinem uirtutis tuę supplices [b] tibi erunt (licet falsò) hostes tui.
Te adorabunt omnes [habitatores] terræ, & psallẽt tibi, psallẽt nomini tuo. Sela.

a Synthesis cum synecdocha.
b Mendaciter & fucate se subijcient tibi, potentia tua coacti, ut faciant hypocritæ.

Huc

Huc agite, contemplamini opera dei, quàm[c] stupẽda sint eius consilia super filios hominum.

c Alij, quàm tremendum facinus.

Mutat mare in aridam, facit ut pedibus flumen transeant, ibi in eo lætabamur. B

Quę fecit Israeli, typi nostri facti sunt, est enim & gentium deus.

Virtute sua [b] ab æterno imperat, oculi eius gentes contemplantur, defectores haudquaquam sese exaltabunt. Sæla.

b Alij, sæculo imperat uel orbi, mundo.

Prędicate ô populi deũ nostrũ, & efficite ut audiat̃ uox laudis eius.

Hic est qui animam nostrã seruauit in uita, nec permisit uacillare pedes nostros.

Exhortationem interponit.

Etiã si explores nos ô deus, & excoquas nos ut argentũ excoquit.

Inducas[e] nos in laqueum, catenam ponas in lumbis nostris. C

e Alij arce angusta exponunt.

Pateris ut homines super capita nostra inequitẽt, ueniamus in ignem & aquam, educis tamen nos in refrigerium.

Gratias agit.

Ingrediar ergo domũ tuã cũ holocaustis, uota mea tibi persoluã.

Quæ effecerunt ut aperirem[f] labia mea, & ut loqueretur os meum quum essem in angustijs.

f Nuncupando scilicet uota.

Holocausta[g] pinguia offeram tibi, cum incenso arietum,[h] faciã bobus & hircis. Sæla.

g Medullatorum.
h Facio pro sacrifico. Quum faciam uitula pro frugibus.

In persona totius Israelis loquitur.

Venite, audite q̃q̃t deũ timetis, narrabo quæ nã animę meę fecerit. D

Ad ipsum ore meo clamaui, & sub lingua mea[i] exaltatus est.

i Exaltatur deus, quum ipsum inuocamus in necessitate, & ad ipsum solum accurrimus ut opem ferat. Hæc gloria dei est.

Si iniquitatẽ respexissem in corde meo, non exaudijsset dominus.

Iam autem exaudiuit deus, & uocem precationis meæ attendit.

Laudandus deus, qui nec precẽ meam repulit, nec bonitatẽ suam à me[r] subduxit.

r Repetitur hesir per zeugma.

Præfecto cantorum psalmus & carmẽ ad instrumenta musica. LXVII.

Orat totius populi nomine, ut regnũ dei quàm latißime inter ipsos propagetur, imo per uniuersum mundum.

DEus misereat̃ nostri, benedicat nobis, atq; illustret inter nos lumen uultus sui. Sæla.

Vt cognoscatur in terra[a] uia tua, in omnibus gentibus salus tua.

a Via, institutum, ratio uiuendi, disciplina, religio.

Celebrent te populi ô deus, celebrent te populi uniuersi.

Gaudeant nationes & ouent, quod ius[b] reddas ex æquitate populis, & nationes in terra deducas. Sæla.

b Alij, iudices.

Celebrent te ô deus populi, celebrent te populi uniuersi.

Terra uero reddat prouentum suũ, & benedicat nobis deus, deus inquam noster.

Benedicat nobis deus, & metuant eũ quicunq; ad fines orbis usq; habitant.

Præfecto cantorũ psalmus & canticũ Dauidis. LXVIII.

Gratiarum actio pro uictorijs quas contulit Dauidi contra hostes potentißimos & ferocißimos.

Num. 10.

SImul atq; exurrexerit deus, inimici eius disperguñt, & fugiunt à conspectu eius qui ipsum odio habent.

Quemadmodum dispellitur fumus, tu dispelles [eos:] & sicut cera colliquescit ab igne, sic dispereunt impij à conspectu dei.

Iusti autẽ coram deo gaudent & lętantur, & præ gaudio gestiunt.

Cantate deo, psallite nomini eius: munite uiam ei qui supremo cœlo inequitat, in[a] Ia nomine eius, exultate coram illo.

a Alij legunt, in Ia nomen eius, hoc est, nomen eius est Ia, id est, existens uel dominus, ut alij uolunt.

Deut. 10.

Pater est pupillorum, & causam agit uiduarum, deus in habitaculo sanctitatis suæ.

Deus qui orbis[b] restituit familiam, educit qui uincti tenentur cate
nis, desertores autem terram torridam inhabitabunt.
Deus quum tu ante populum tuum progredereris, quum incede Exod. 14.
res per desertum. Sæla.
Terra mouebat, & cœli destillabant corã deo,[c] iste Sinai, à deo, deo Exod. 19.
inquam Israelis.
B Ex munificentia ô deus,[d] pluuiam destillabas hæreditati tuæ, & la
borantem confirmabas.
Vt in[e] ea habitaret[f] grex tuus, præparasti pro bonitate tua[g] paupe-
ri ô deus.
Dominus dabat uerbum annunciatricibus magni exercitus.
Reges[h] ingentibus copijs instructi, fugerunt, fugerũt inquam, qui
domi desidebant diuident spolia.
Etiamsi [hactenus] habitastis inter[i] ollas, [eritis posthac ut] pen-
næ columbæ[k] argento obductæ: cuius alæ fuluę sunt auro pu-
rissimo.
Quum dissiparet omnipotens[l] in ea reges, candescebat ueluti nix
in[m] Zalmon.
Mons dei [est] mons[n] Basan, mons q caseis [abũdat,] mons Basan.
*Quare inuidetis uos montes, (quantumuis cliuosi) monti huic,
quum deo uolupe sit habitare in eo? Quin [hunc] perpetuò in-
habitabit DOMINVS.
[o] Equitatus dei [habet] bis dena millia, multa millia [angelorum:] 2. Reg. 6.
dominus inter eos [sicut] in Sinai, in[p] sanctuario.
C Ascendisti in altum, cepisti[q] captiuitatẽ, accepisti dona in homini- Ephes. 4. b
bus, etiam, defectores, ut habitet dominus deus.
Laudandus DOMINVS, qui nos quotidie cumulat [beneficijs,]
deus[r] salutis nostræ. Sæla.
Deus noster, deus ad[r] salutes, & DOMINO deo exitus mortis.
Veruntamen uulnerat deus caput hostium suorũ, uerticem capil-
latum eorum qui in delictis ambulant.
Dixerat dominus,[s] Restituã [meos, uelut olim] ex Basan, restituã
[ut olim] ex profundis maris.
Propterea pes tuus, & lingua canũ tuorum sanguine rubet ab ini
micis, ab[t] ipso.
[u] Viderũt incessus tuos ô deus, incessus dei mei regisq; mei, qui est
in sanctuario.
[x] Præcedunt cantores, post [hos] ludentes musicis instrumentis, in
medio puellæ tympana [pulsantes.]
Vos qui estis de[†] uena Israelis, in cœtibus laudate dominũ deum.
D Ibi Beniamin paruulus, qui potestate inter eos fungitur: principes
Iuda[y] lapis illorum, principes Sebulon, principes Naphtali.
*Mãdauit deus tuus robur tuũ, robora ô deus quod fecisti nobis.
A templo[z] tuo Hierosolymis, tibi offerant reges munera.
Increpa cœtum hastatorum, cœtum ualidorum, cum uitulis popu
lorum qui sese[‡] contumaces præbent, ut cum fragmentis argen
ti [ueniant,] dissipa gentes, quibus bella cordi sunt.
Venient optimates ex Aegypto, Aethiopia celeriter manus suas
deo protendet.
Regna terræ cantate deo, psallite domino. Sæla.

Sub persona canentiũ mulierũ celebrat uictoriam, fugã hostium, & uirtutẽ dei.

Vt deus est beneficus in suos, ita potẽs in hostes.

Hactenus consiliũ domini, iam describit pompam triumphalem.

Celebrat quatuor tribus, quarũ uirtus maximè conspicua fuit in illo prælio.

Orat ut exteri reges et populi, hactenus à religione Iudaica alieni, iam adferant munera. Respicit ad regnum Christi.

b Ebr. Qui facit habitare unicos in domo.

c Alij legunt, à deo illo Sinai, & intelligitur uerbum aliquod, cõtremuit, uel tale aliquod.
d Ebr. Pluuiam munificentiarũ eleuabas.
e In ea, scilicet terra promissa, uel in Ierusalem, uel in hæreditate, id est in populo tuo: sed melius in terra.
f Alij, armẽtum tuum, fera tua: cœtus alij, aut congregatio.
g Pauperi uel misero, scilicet populo.
h Ebr. Reges exercituum.
i Alij, inter ripas uel limites.
k Versus hic obscurus est, coactus ergo sum addere quædam uerba, ut sensum aliquem redderem, & similitudinis uim exprimerem, ex summa miseria in summam felicitatem uenientis.
l Alij Ba exponunt propter eam, in ea scilicet terra.
m Mons Zalmon dicitur hybernis niuibus semper albere.
n Mons Zion est mons dei, qui est ut mons Basan, pinguis scilicet & fertilissimus. Vel, mõs Basan est mons dei, mons in iuga assurgens, mons Basan: uel mons gibbosus. Augustinus legit mons incaseatus, Hieronymus coagulatus. Pro Basan proprie alij legunt pinguis.
* Apostropha est ad montes, id est reges hostes. Legunt quidam, Cur saltatis montes? monti huic caseis abundanti?
o Alij currus legũt: ostendit unde fuerit uictoria.
p Vel, in sacrario.
q Captiuitas sunt homines captiui.
r Vel, deus seruator noster, aut salus nostra: uel, deus salutariũ, ut quidam uolunt: uel salutum, si ita liceat, à quo nihil nisi salutem percipimus.
s Videtur similitudo esse, restituam ut olim Nume. 21. & Exod. 14. Alij legunt, auertam ex Basan hostes Syros cum alijs.
t Ab ipso, scilicet deo trucidatur, uel ab hostibus & ipso duce effluxo, effuso.
u Viderunt potest etiam legi impersonaliter, Do fach man.
x Scharim alij pro principibus exponunt, sed est iamin.
† Hoc est, qui emanauistis ut è fonte ex Iacob, periphrasis est Iudæorum.
y Lapis pro robore: uel collectio cœtus, fuerunt tribus istæ effusæ ut lapides.
* Apostropha est ad populum, docens unde sit uirtus tanta, & mox iterũ uertit sermonem ad deum, rogans, ut hoc beneficium cõstans sit & perpetuum.
z Vel sic, Plus quàm in templo offerant reges tibi munera, quod sub Christo factum.
‡ Vel, qui auide currunt.

Equitanti super cœlos cœlorum ab initio, en edit uocem suam, uocem prævalidam.
Tribuite deo fortitudinem, cuius magnificẽtia est super Israelem, cuius fortitudo est in æthere.
Tremendus es ô deus de *sanctuarijs tuis, deus Israelis ipse dat robur populo, laudandus deus.

Præfecto cantorũ super lilijs [carmen] Dauidis. LXIX.

Argumentum idem est cum argumento 35. psalmi.

Versis forsan uernalibus cantatus. Dauid typus Christi.

SEruato me deus, quoniam penetrarunt [a]aquæ ad animam usq;. A
[b]Demersus sum in [c]limum profundissimũ, in quo nõ est fundum: decidi in profundissimas aquas, & undæ obruunt me.
[d]Delassatus sum uociferando, aridum factum est guttur meum: defecerunt oculi mei, [e]suspiciendo ad deum meum.
Qui me immerito odio prosequũtur, plures sunt q̃ capilli capitis mei: præualuerunt qui absq; causa me obterunt, inimici mei, ut quę non rapui, rependere cogar.
Tu nosti ô deus quæ per ignorantiam admisi, & delicta mea te haudquaquam latent.
Ne[f] pudefiant in me ô DOMINE deus exercituũ qui te expectant, ne ignominia afficiantur in me ô Deus Israelis q te studiose quærunt.
Nam tui causa hoc opprobriũ fero, faciem meam ignominia obtexit.
Alienus factus sum fratribus meis, extraneus filijs matris meæ. B
Ioan. 2. d [g]Aemulatio enim pro domo tua exedit me, &[h] probra eorũ qui te probro afficiunt, in me reciderunt.
Rom. 15. a [Si quando] fletu & ieiunio adfligebam[i] me, idipsum quoq; probro mihi uertebatur.
Sacco me pro ueste inuoluebam, sic quoq; fabula illis fiebam.
De me fabulantur qui desident in porta, & carmina [canunt] qui siceram bibunt.
*At ego precem[k] meã ad te ô DOMINE, si quando tempus sit ô deus, quo ob multam bonitatem tuam propitium te exhibeas, annue mihi pro fide tua qua opem ferre soles.
Eripe me è luto ne demergar, [fac] eripiar ab his q me odio prosequuntur, & ab aquis profundis.
Ne me adobruant undæ aquarum, neue deglutiat uorago, neq; super me os suum puteus claudat.
Annue mihi ô DOMINE, quandoquidem benigna est bonitas tua: respice ad me iuxta multitudinem miserationum tuarum. C
Et ne faciem tuã à seruo tuo abscondas, nam adfligor, propera, annue mihi.
Accedito propius ad animam meam ut eam adseras, libera me propter inimicos meos.
Tu nosti quid feram opprobrij, quid pudoris, quid ignominiæ, coram te sunt omnes qui me infestant.
Opprobrium frangit cor meum, adflictor, & expecto si quis mei causa circumcursitet, sed nemo erat: consolatores, nec inueni.
Matt. 27. f Et dederunt in cibo meo †fel: & quum sitirem, potarunt me aceto.
Sit illis [l]mensa sua laqueus: & ubi [m]pacem sperant, illic impingant.
Obtenebrentur [n]oculi eorum ne uideant, & lumbos eorum fac semper labascere.

*Vel, de sanctuario tuo, pluralis pro singulari.

a Hoc est, eò ueni, ut de uita pericliter.
b Hæreo, nam neutrum est Hebræis, sed hæreo non satis exprimit uim Ebraicæ uocis.
c Vel, alueum.
d Vel, laboraui.
e Qui expectant auxilium, suspiciunt sæpe ad eum in quem sperant, aut quem expectant.
f Causam suam communem facit cum omnibus pijs. Si me qui à te pendeo non exaudis, cæteri quoq; omnes in te sperantes pudefient. Pudefit, qui repulsam patitur dum rogat.
g Aemulatio, zelus, ingens studiũ, quod gero pro gloria tua.
h Hoc est, probra quæ impij in te eiaculantur, me urũt probra quibus te afficiunt, me tam male habent, ac si in me iacta fuissent.
i Ebr. Animam meam, hoc est, meipsum, uel corpus meũ. Nam anima Ebræis sæpe pro corpore ponitur.
k Supple effundo.
*Ebraica uerba aliter habent, sed sensus est integer.
l Mensa pro omnigena uoluptate, unde uoluptatem sperant in eo capiantur.
m Schelomim uarie interpretantur.
n Adimatur eis omne iudicium rationis, & agendi uires.

Effunde super eos furorem tuum, & æstus iræ tuæ apprehendat illos.
Palatium eorum desolatum reddatur, nec sit qui tabernacula eorum in habitet. Act.1.d
Nam eum quem tu percussisti, persequuntur, & ad dolorem uulneratorum tuorum [o] admetiuntur.

[o] Alij legunt, gloriantur.

D Fac ut illis iniquitas iniquitati accumuletur, necunquam ueniant in iustitiam tuam.
Deleantur de libro uiuentium, & inter iustos non scribantur.
Me uero, quandoquidē afflictus sum & dolēs, salus tua ꝓtegat ô deus.
Laudabo nomen dei cum cantico, & extollam illud celebri laude.
Gratius id erit DOMINO, q̃ si bouem [offeram] aut uitulum, cornua producentem & ungulas.
Videbunt [hæc] [p] mansueti, & gaudebunt: [q] qui sedulo quæritis deum, & uiuet cor uestrum.

[p] Vel, adflicti.
[q] Videbitis, ad posterius membrum repetendum est, nam crebræ sunt mutationes personarum.

Nam audit inopes DOMINVS, & uinctos suos minime spernit.
Laudent eum cœli & terra, maria, & quidquid reptat in illis.
Nam seruabit deus Zionem, & urbes Iuda instaurabit: ibi habitabunt, [terramq́;] istam hæreditario possidebunt.
Posteri seruorum eius in hæreditatem illam accipient: quicunq; diligūt nomen eius, in illa habebunt sedem suam.

Præfecto cantorum Dauidis ad commemorandum. LXX.

Celerem opem sibi orat, ultionem hostibus, gaudium ex sua salute sanctis, gratumq́; se fore pollicetur. Argumento *cohærere uidetur cum sequenti.*

Deus ut me liberes, Domine ut me adiuues propera. Eadē habentur psal. 35. & 40.
Pudore & probro afficiantur, qui uitæ meæ insidiantur: agantur retro, & ignominiæ pateant, qui malis meis delectantur. 2.Reg.15.
Repellantur eo ꝙ me pudefacere conantur, qui dicunt, Hæhæ, hæhæ.
Exultent & lætentur in te quicunq; te sedulo quærunt: & qui amant salutem tuam, dicant iugiter, Magnificetur deus.
Ego ô deus adflictus sum & inops, propera ad me, adiutor & ereptor meus tu es, DOMINE ne moreris.

LXXI.

Argumenti *communis est hic psalmus, opem contra hostes orat à domino.*

A In te DOMINE speraui, ne sinas ut unquam [a] pudefiam.

[a] Hoc est, ne sinas ut frustrer spe mea.

Pro tua iustitia erue me, & libera me: inclina ad me aurē tuam, & me seruato.
Sis mihi uice robustissimæ rupis, ad quam iugiter confugiam, cōstituisti ut me seruares, nam petra mea & arx mea tu es.
Eripe me ô deus meus de manu impij, de uola peruersi & uiolenti.
Quoniam tu es à quo pēdeo, DOMINE deus tu is es q̃ à puero nitor.
Te nitor ab utero, ex uisceribus matris meæ tu es extractor meus, de te laus mea iugiter.
B Factus sum ceu portentum multis, at tu asylum meū es præualidum.
Replebitur os meum laude tua, quotidie magnificentia tua.
Ne abijcias me tempore senectutis, quum defecerit robur meū, ne me deseras.
Quoniā hostes mei de me loquuti sunt, quiq; obseruant animā meam, unà consultarunt.
Dicunt, Deus deseruit eum, persequimini, apprehēdetis eum, nec enim erit qui eripiat.
Deus ne sis procul à me: deus mi ut me adiuues propera.

Afficiantur pudore, pereant qui uitæ meæ aduerſantur: obtegantur probro & C
ignominia, quotquot ſtudent me malo afficere.
At ego iugiter expectabo, & omnibus laudibus tuis adijciam.
Os meum enumerabit iuſtitiam tuam, quotidie ſalutem tuam, neꝙ enim[b] nu-
merum noui.

[b] Eb. numeros.

Veniam in fortitudinibus DOMINE deus, memor ero iuſtitiæ tuæ ſolius.
Deus tu docuiſti me à puero, & uſꝙ in præſens, admiranda facinora tua deprædicabo.
Quin & in ſenectã uſꝙ & canos haudquaquam deſeres me, ô deus, donec prædicem brachium tuum præſenti, fortitudinem tuam omni poſteritati.
Et iuſtitiam tuam ô deus in altum efferam, qui tam ingentia patraſti: quis tibi ô D
deus conferendus?
Qui feciſti[c] experiri me adflictiones multas & malas, rurſum conuerſus uitę me reſtitues, & ex abyſſis terræ rurſum ſubduces me.

[c] Eb. Qui feciſti me uidere, uel oſtẽdiſti.

Augebis dignitatem meam, & rurſum me conſolaberis.
Et ego quoꝙ celebrabo te inſtrumento meo, nablo uidelicet, fidem tuam deus meus, pſallam tibi cithara, ô ſancte Iſraelis.
Ouabunt labia mea quum canam tibi, & anima mea quam redemiſti.
Quin & lingua mea quotidie de tua iuſtitia loquetur, quum pudore & probro affecti fuerint quicunꝙ malo me afficere ſtudent.

Solomoni uel Solomonis. LXXII.

Orat aduenire regnum dei per Chriſtum, & uaticinatur de regni huius amplitudine, æquitate, felicitate, & diuturnitate: omnia autem ſub typo regni Solomonici.

DA deus regi[a] iudicia tua, & iuſtitiam tuam filio regis. A
Vt ius dicat populo tuo ex iuſtitia, & adflictis tuis in iudicio.
Ferant montes pacem populo, & colles iuſtitiam.
Vindicabit adflictos in populo, ſeruabit pauperes, & uiolẽtum calumniatorem contundet.
[b] Timebunt te dum ſol & luna lucebunt, in omne æuum.
Deſcendat ceu pluuia ſuper deſectum [pratum,] ut guttæ imbris ſenſim irrigan B
tis terram.
Floreant ipſo[c] regnante iuſti,[d] multaꝙ pax ſit, donec luna defierit.
Imperitet à mari ad mare uſꝙ, & à flumine uſꝙ ad terminos terræ.
Coram illo procumbant[e] accolæ deſerti, & inimici eius puluerem lingant.
Reges[f] mediterranei maris & inſularum munera adferant, reges Scheba[g] & Seba honoraria adducant.
Et adorent eum omnes reges, omnes gentes ſeruiant ei. C
Nam liberabit pauperem clamantem, & adflictum cui deeſt adiutor.
Beneficus erit in attritos & inopes, & animas pauperum ſeruabit.
Redimet animas eorum à[h] fœnore & uiolentia, & pretioſus erit ſanguis eorum in oculis ſuis.
Viuet, & dabitur ei de auro Scheba, orabunt pro eo iugiter, & quotidie eum laudabunt.
Et erit pugillus frumẽti in terram in uerticibus montiũ proiectus, ut fructus ex D
eo prognatus agitetur ut Libanus, progerminabuntꝙ è ciuitate inſtar herbæ terræ.
Nomen eius perpetuò celebre erit, dum ſol luxerit propagabitur nomen eius, beatoſꝙ ſe cenſebunt in eo cunctæ gentes, & beatum eum prædicabunt.
Laudandus DOMINVS deus, deus Iſraelis, qui ſolus mira edit facinora.

Ex legitima adminiſtratione iuſtitiæ fructus uberrimi progerminant.
Hinc numinis religio & reuerentia propagatur.
Tali rege regnante iuſtitia florebit.
Magnã copiam frugũ in campis, & hominũ, in urbibus fore ſignificat.

Author incertus eſt, uidetur autem Dauidis eſſe futuris negotijs proſpiciẽtis. Cõpoſitũ carmẽ in perſona populi fidelis, qui fauſtiſſima quęꝙ regi ſuo Solomoni imprecatur. Per tropologiã ad reſpub. & bonum magiſtratum adcõmodari poteſt: præſcribitur enim forma pijs principibus.
[a] Alij legunt, tua gubernacula: uel, iudicia, id eſt iudicandi formulas.
[b] Eb. Timebunt te cum ſole & corã luna in generationem generationum.
[c] Eb. In diebus eius iuſtus.
[d] Alij legunt hæc omnia in futuro, ut ſit prædictio aut prophetia.
[e] Zijm Troglodytæ uidentur.
[f] Alij Tharſis legũt.
[g] Duplex Sabea.
[h] Alij legũt, à fraude.

Nomen gloriæ eius perpetuò laudetur, & impleatur gloria eius uniuersa terra, Amen & amen.

*Finem habent precationes Dauidis filij Isai.

*Vel perfeciuntur.

LIBER TERTIVS.

Oda Asaph. LXXIII.

Canit in consolationem sanctorum, qui felicitate impiorum uruntur & offendũtur, quàm infelicem ea exitum habeat: & rursus quàm felicem illorum, qui hic uidentur exerceri, infelicitas.

A ATtamen bonus est deus Israeli, his nempe qui mundo sunt corde. *Ad imitationem Psalmi 37. compositus est.*

Parum abfuit quin nutassent pedes mei, ferè effusi fuissent gressus mei.

Nam urebat me æmulatio propter stultos, quũ prosperitatẽ impiorũ uiderem.

Neq; enim sunt eis nexus ad mortem, quin pingues[a] sunt & præualidi.

Nulla eos, ut[b] reliquos mortales, premit molestia: malorum quibus alij homines afficiuntur immunes sunt.

Hinc fit ut superbia eos totos possideat, & ceu ueste inuoluantur uiolentia.

Præ pinguedine oculi eorum exeunt, [c] in imaginationibus cordis pergunt.

B Contabuerunt, loquuntur uiolentiam & iniuriam è[d] sublimi loquuntur.

Protendunt os suum in cœlum, & lingua eorum orbem peruagatur.

Propterea reuertitur[e] populus eius huc, & aquæ fœcũdi [calicis] exprimũtur eis.

Quin & dicere audent, Quomodo hæc cognosceret deus? est ne cognitio apud altissimum?

En isti impij sunt, & tamen felices sunt in hoc sæculo, adsequuti diuitias.

Profectò frustra purum seruaui cor meum, & [frustra] manus meas innocentia abluo.

Plagasq; quotidie pertuli, singulisq; diebus mane reprehensus. *Quotidie noua mala pijs oboriri uidentur.*

C Quum ad hunc inquam modum mecum reputarem, parum abfuit quin à natione filiorum tuorum defecissem.

Instituebam cogitationem, si possem hæc cognoscere, sed idipsum molesta res erat in oculis meis.

Donec in sacratiora dei adyta penetrarem, & intelligerem, ut postremo essent quiq; habituri.

Certe uelut in lubrico cõstituisti eos, deijcies illos præcipites, ut[f] plane uastentur.

Quàm subita calamitate oppressi sunt? perierunt, & terroribus consumpti sunt?

Non aliter quàm somnium, posteaquam quis euigilauerit, domine[g] despicatas reddes in ciuitate[h] imagines illorum.

Quum efferuesceret fermenti instar cor meum, & renes mei acuebantur.

D Bardus eram, nec quicquam intelligebam, & eram apud te ueluti pecus.

Semper tamen tecum eram, manum dexteram meam tu apprehenderas.

Consilio tuo me deducebas, & postea in gloriam me recipies.

Quis mihi in cœlis? & in[i] terra tecum nullo oblector. *Epilogus cũ affectu.*

Consumitur[k] caro mea & cor meum, deus autem petra est cordis mei, & portio mea in æternum.

Nam ecce[l] qui à te procul recedunt, peribunt, perdes omnem illũ qui à te deficit.

Ego itaq; bonum mihi duxi deo me adiungere, posui DOMINVM deum asylum meum, ut enarrem omnia opera eius.

[a] Alij, pingue est uestibulum eorum.
[b] Eb. Ad uerbũ, In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellãtur.
[c] Alij Maskioth reticulũ super cor intelligunt. Significat eos & oculos & cor amisisse, interim tamẽ habitum pignium graphice describit. Gfeißte sticht jnen die ougen vß.
[d] Alij, contra excelsum loquuntur: uel, de excelso loquuntur, ut nec deus tutus sit ab eis.
[e] Habẽt suas assectas, qui utilitatem ab eis sperant, sed simul cũ eis plectuntur.
[f] Eb. Ad uastationes: aliqui legunt, ad seductiones.
[g] Alij legunt, abolebis.
[h] Eb. Imaginẽ est singulare, dixi Imagines propter Latinitatem.
[i] Hoc est, pręter te, neminem, neq; in cœlo neq; in terra colo.
[k] Alij sic, Languet tui desiderio caro mea & cor meum ô robur.
[l] Eb. Qui à te scortantur, hoc est, te deserto, alium deum sibi præferunt.

Erudiens [carmen] Asaphi. LXXIIII.

Querela est populi fidelis apud deum de contumelia nominis diuini: precatur ut asserat suam gloriam, excindat hostes.

ECquare deus perpetuò nos repellis? cur fumat nasus tuus in gregem pascuę tuæ?

Memor

Memor sis cœtus tui, quem iam pridem comparauisti: sortis hæreditariæ, quam uindicasti: montis Zionis, in quo habitare es solitus.

Leua gressus tuos, ut funditus uastes omnes hostes qui malum inferunt sanctuario tuo.

Rugierunt aduersarij tui in medio [a] synagogarum tuarum, signa sua posuerunt [b] pro signis.

a Alij legunt, in statis ferijs tuis.

b Pro signis bonitatis diuinæ: uel, pro trophæis.

*Vt olim eorum qui securibus cædebant densa arborum ad structuram templi, insigne & nobile opus erat. B

* Versus isti sunt obscuri, ideo doctissimi uiri paraphrasim posui. Si uerba requiris, sic habēt, Cognitus erat ut inferens ad erigendum in densa arbore securim, et nunc sculpturas eius pariter in bipenni et malleis confringunt.

Ita habetur modo si quis sculpturas eius pariter bipenni & malleis comminuit.

4. Re. 25. c Sanctuaria tua [b] igni incenderunt, ad terram adfligentes tabernaculum nominis tui profanarunt.

b Eb. Miserūt in igne uel ignē sanctuaria, uel immiserunt.

Dixerunt in cordibus suis, Sæuiemus in eos pariter, exusserunt cunctas [c] synagogas dei in terra.

c Alij legunt, statas ferias.

Signa nostra nō uidemus, nullus superest propheta, nemoq; nobiscum qui sciat quousq; tandem?

Quàm diu ô deus probra in nos iaciet hostis? blasphemabit hostis nomen tuum perpetuò?

Quare manum tuam & dexteram tuam retraxisti? è sinu plene profer eam.

Luc. 1 g Equidem deus rex meus ab initio, qui salutes in medio terræ operatur. C

Mutata persona alloquitur deū. Ante acta recenset, ut amplificent potentiam dei.

Tu uirtute tua mare dissipas, capita [d] draconum in aquis confringis.

d Alij legūt, tynnorū.

Tu confringis capita ceti grandis, & in cibum tribuis eum populo desertum incolenti.

Tu excindis fontem & fluuium, tu fluuios [e] prævalidos exiccas.

e Alij ethan propriū faciunt.

Tuus est dies, tua etiam nox, tu lucem & solem præparasti.

Tu cunctos fines orbis constituisti, æstatem & hyemem tu finxisti.

Sis memor huius, quod hostis probris & cōtumelia afficit DOMINVM, & populus stolidus nomen tuum execratur. D

Ne obijcias animam turturis tuæ cœtui [hostium,] cœtus adflictorum tuorum ne perpetuò obliuiscaris.

Respice fœdus, quoniam tenebricosæ [f] habitationes terræ uiolentia & iniuria repletæ sunt.

f Hoc est, carceres.

Ne pateant ignominiæ qui [g] contriti sunt repulsam à te passi, adflicti & inopes [potius] laudent nomen tuum.

g Ebr. Nō reuertatur contritus confusus.

Epilogus. Exurge deus, defende causam tuam, memor sis opprobrij tui, quo te quotidie stolidi homines adficiunt.

Ne obliuioni tradas uocem infestorum tuorum, tumultus eorum qui contra te insurgunt iugiter crescit.

Præfecto cantorum oda carminis Asaphi, Ne perdas. LXXV.

Consolatur populum dei adflictum & oppressum, ut certam spem concipiant deum adfore: admonet interim hostes ne nimium suis uiribus fidant.

CElebrabimus te deus, celebrabimus: etenim prope est nomē tuum illis qui miranda facinora tua enumerant.

Asaph ad imitationē Dauidis cōposuit. Introducit Dauidē cū populo precantem. Chorus igitur fidelis sic incipit.

Respondet dominus se sic inuocantibus. Quum statutum tempus [a] nactus fuero, ego quod æquū & rectum est iudicabo.

a Alij legunt, accipiā cœtum.

Diffluxerat terra, & quicunq; eam inhabitabant, ego columnas eius suffulsi, Sæla.

Dixi stolidis, Nolite insanire: & impijs, Nolite attollere cornu.

Nolite in sublime attollere cornu uestrum, nolite collo præfracto loqui.

Nam nec ab Oriente, nec ab Occidente, neq; à Meridie [b] exaltatio contingit.

b Eb. exaltare.

Deus siquidem iudex est, is hunc deijcit, illum extollit.

Nam calix in manu DOMINI est uino [c] meraco plene adornatus, è quo fundet,

c Alij legunt, uino rubeo mixtus.

attamen feces eius exugent ac epotabunt omnes impij in terra.
Ego autem in perpetuum adnunciabo, psallamq; deo Iacob.
Confringam quoq; omne cornu impiorum, cornua uero iustorum erigentur.

LXXVI.

Oda carminis Asaphi ad instrumenta musica præfecto cantorum.

Obtenta uictoria epinicion canit, celebratq; deum uictoriæ authorem.

NOtus in Iuda deus, præclarum nomen eius in Israele.
In Salem est tabernaculum eius, & mansio eius in Zione.
Illic confregit ignita iacula arcus, clypeum, gladium & bellum. Sæla.
Illustrior es & magnificentior quàm montes in quibus laceratur.
Prædæ se exposuerunt magnanimi, consopiti sunt somno suo, nihil [uirium] in uenientes in manibus suis omnes uiri fortes.
Ab increpatione tua deus Iacob consopitus est currus & equus.
Tu terribilis es, tu inquam, & quis consisteret coram facie tua, simul atq; ira tua [exarserit?]
E cœlo fecisti audire iudicium, terra timuit, & siluit.
Quum exurgeret ad iudicandum deus, ad seruandum omnes adflictos terræ, Sæla.
Etenim furor hominis [cedit] in laudem tuam, quodq; reliquũ est irarum, [a] constringes.
Nuncupate uota, & persoluite ea DOMINO deo uestro, quotquot estis in circuitu eius, offerte [b] munera terribili.
Qui [c] intercipit spiritum principum, & est terribilis regibus terræ.

a Alij legunt, accinges.
b Alij legũt, propter terrorẽ: alij Ierusalẽ.
c Eb. Qui uindemiat.

Psalmus Asaph pro Ieduthun præfecto cantorum. LXXVII.

Conqueritur de maxima & grauißima adflictione, simul tamen diuina bonitate & misericordia dei fretus, se consolatur.

A VOce mea quum clamarem ad deũ, ad deum quum [clamarem] uoce mea, aurem præbuit mihi.
Quo tempore angustũ mihi erat, dominũ quærebam, [a] manus mea noctu sparsa erat, sine cessatione, renuebat consolari anima mea.
Dei memoriam quum repeterem, infremebam, querulabar, & deficiebat spiritus meus. Sæla.
Tu tenebas uigilias oculorum meorum, attonitus eram, ut loqui non possem.
Tunc repetebam retro tempora, & annos [priorum] sæculorum.
B In memoriam reuocabam carmina mea noctu, cum corde meo colloquebar, spiritus meus rimatus est.
Num perpetuò repudiabit dominus? num unquam placidus fiet ultra?
Periitne in perpetuum bonitas eius? finémne habet in omnes ætates oraculum?
Oblitus est ne misereri deus? continebitne in ira misericordias suas? Sæla.
[Tandem] cogitabam, Hæc mea est [b] infirmitas, dextera excelsi uices mutat.
C Recordabor operum DOMINI, memoria repetam mirabilia facinora tua quæ olim edidisti.
Meditabor quoq; in omnibus operibus tuis, & de consilijs tuis loquar.
D O deus [c] uiæ tuæ sunt in sanctitate, quis deus magnus ut deus?
Tu deus es qui admiranda facis, claram reddidisti in populis uirtutem tuam.
Vindicasti in brachio populum tuum, filios scilicet Iacob & Ioseph. Sæla.
Viderunt te aquæ ô deus, uiderunt te aquæ, & uiribus [d] destitutæ sunt, conterritæ etiam sunt abyssi.
D Densæ nubes nimbos depluerunt, nubes ediderunt tonitru, quin & sagittæ tuæ discurrerunt.

a Alij legunt, uirtus mea uacillabat: alij, plaga mea defluebat.
b Alij legunt, hæc est expectatio mea: alij, hoc est supplicare meum.
c Viæ pro institutis & consilijs dei, quæ sanctimoniæ plena sunt, nihil enim agit sine sancto consilio & iusto iudicio.
d Alij legunt, parturierunt.

Vox

Vox tonitrus tui in rota, fulgura in orbem emicant, tremit ac mouet tellus.
In mari uiæ tuæ, & semitæ tuæ in aquis prævalidis, & uestigia tua non depre-
henduntur.
Exod.14.c Ducebas uelut gregem populum tuum, per manum Mosis & Aharonis.

Erudiens [carmen] Asaphi. LXXVIII.

*Carmen est historicum, commemorans opera dei, informans & docens omnes poste-
ros quid facto sit opus.*

Prooemio dociles & attentos reddit. AVscultа popule mi institutionem meam, inclinate aures uestras ad sermo- A
nes oris mei.
Aperiam ad insignia quædam facta os meum, eloquar abstrusa quædam [tem-
Matt.13.e poris] prisci.
Quæ audiuimus, quæque cognouimus, & [quæ] patres nostri narrauerunt nobis.
Neque nos ergo cælabimus [ea] filios eorum, ætatibus posteris narrabimus lau-
des DOMINI, robur eius, stupendaque opera eius quæ gessit.
Deu.4.6. Constituit enim contestatione [quadam] in Iacob, & legem tulit in Israele, qua
præcepit patribus nostris, ut ea nota facerent filijs suis.
Vt cognoscat ætas postera, filij scilicet qui nati sunt, quum adoleuerint, narrent
eadem filijs suis.
Indeque in deo fidutiam suam ponant, nec obliuiscantur operum dei, mandataque
eius obseruent.
Nec euadant similes patribus suis, nationi deficienti & rebelli, nationi quæ recte
cor suum haudquaquam instituit, & cuius spiritus nunquam uere deo credi-
dit.
Incipit commemorare quædã opera dei ab exitu Aegypti usque ad tẽpora Dauidica. Filij Ephraim armati, iaculantes arcu, uerterunt [terga] in die belli. B
Non obseruarunt fœdus dei, & in lege eius noluerunt ambulare.
Sed obliti sunt factorum eius, & admirandorum facinorum eius quæ illis osten-
derat.
Coram patribus eorum stupenda opera fecit in terra Aegypti in campo [a] Zoan.
Secuit mare, & traduxit illos, consistere iussit aquas uelut aceruum.
Ordo naturalis nõ seruatur. *Et deduxit eos interdiu nube, & singulis noctibus per lumen ignis.
Secuit rupes in deserto, & potum [eis] dedit ut ex magna abysso.
*Exo.14.c Et eduxit riuos è petra, & fecit decurrere tanquam flumina aquas.
Exo.13. 14.e.f Adhuc tamen peccarunt ei, & exasperarunt excelsum in solitudine.
Exod.17.b Et tentauerunt deum in corde suo, quum poscerent cibum animabus [b] suis.
Psal.104.d Num.11.a Et contra deum loquuti sunt, dicẽtes, Num potest deus mensam instruere in de-
serto?
Num.20.b En petram percussit, & effluxerunt aquæ, & fluuij inundarunt, num & panem C
dare poterit? num parare carnes poterit populo suo?
Num.11.a Idcirco DOMINVS [hæc] audiuit, & exarsit, & succẽsus est ignis contra Iacob,
& ira contra Israelem ascendit.
Quod non credidissent deo, & in salutem eius non sperauissent.
Et mandauit nubibus superne, & ostia cœli aperuit.
Exo.16.c Et depluit illis Man ut ederent, & frumentum cœleste dedit eis.
Num.11.b Ioan.6.d Panem [c] fortium edit homo, demisit illis commeatum ad saturitatem usque.
Num.11.g Cœlo mouebat Eurum, & uirtute sua Africum adduxit.
1.Cor.10.a Et depluit super eos carnem tanquam puluerem, & alatas uolucres, uelut arenã
maris.
Quas deiecit in medium castrorum illorum, & circum tabernacula eorum.
Et ederunt, saturatique sunt abunde, & [d] satisfecit gulæ eorum.
Non sunt fraudati desiderio suo, eratque adhuc cibus eorum in ore ipsorum.

[a] Id est, in agro Tanitico. Zoan enim putant, quam Latini Tanim uocant, metropolim Aegypti.

[b] Vel, pro sua libidine.

[c] Alij legunt panem nubium, alij angelorũ.

[d] Eb. Adduxit illis desiderium eorum.

e Hoc est, præstantio res inter eos pinguiculos, Die feißten kavunen oder färly.
f Vel, in istis omnibus, inter hæc omnia.

D Quum ira dei desæuire in eos inciperet, occideretq́; e pingues eorum, atq; selectiores in Israele deijceret. Num.11.g
Super f hæc omnia iterum contra eum peccabant, nec stupẽdis eius factis fidem habuerunt.
Temere ergo finiebat dies eorum, & annos eorum celeriter.
Quum trucidaret eos, quærebant ipsum, ac mature ad deum [supplicando] reuertebantur.
Tum recordabantur deum esse ipsorum petram, & deum excelsum esse eorum redemptorem.
Ore suo blanditi sunt ei, lingua autem sua ei mentiebantur.
Cor eorum non erat rectum erga illum, nec fidi fuerunt in fœdere eius.
Ipse tamen, ad misericordiam propensus, propitius fuit iniquitati [eorum,] nec disperdidit, & sæpenumero reuocauit iram suam, nec omnem suam excandescentiam excitauit.

g Alij legũt, spiritus.

Memor quod caro essent ipsi, & g uentus qui abit, nec redit.
E Quoties exasperarunt eum in deserto, & molesti ei fuerunt in solitudine?

h Vel. limitem deo præscriberent.

Vt auersi tentarent deum, sanctumq́; Israelis h circunscriberent?
Non fuerunt memores manus eius, nec temporis illius quo eos ex angustijs redemit.

i Intellige, non fuerũt memores.

i Signorum quoq; eius quæ fecit in Aegypto, & portentorum [quæ edidit] in territorio Zoan.
Quum lacus eorum uerteret in sanguinem, & riuos eorum, ne biberent. Exo.7.d
Immisit in eos turbam insectorum, quæ uorarunt illos, & ranas quæ eos perdiderunt. Exod.8.a f
Et dedit brucho prouentum eorum, & laborem eorum locustis. Exo.10.c

k Alij legunt, sycaminos.

Perdidit uineas eorũ grandine, & k sycomoros eorũ concretis ex nube lapidibus. Exod.9.a e
Tradidit quoq; grandini iumenta eorum, & pecora eorum ignitis iaculis.
Immisit in eos æstum nasi sui, impetum, indignationem & angustiam, cacodæmonum incursiones.
Librauit semitam iræ suæ, animæ illorum à morte non pepercit, sed uitã eorum pesti deuouit.

l Primitiæ dolorũ primogenita sunt: alij legunt, primitias fortitudinum.

F Percussitq́; omne primogenitum in Aegypto, l primitias dolorum, in tentorijs Cham.
Et traduxit populum suum tanq̃ gregem, minauit eos ut gregem per desertum. Exo.14.c
Deduxit eos tuto, ut non expauescerent, hostes uero eorum mare obtexit.
Et introduxit eos ad terminum sanctuarij sui, ad montem istum, quem uendicauit dextera eius.

m Ebr. Et iecit eis in fune hæreditatem.

Expulit ante eos gentes, m admensus est eis hæreditatem fune, & fecit habitare in tentorijs illorum tribus Israel. Iof.13.b
Attamen tentarunt & exasperarunt deum excelsum, & testimonia eius non seruarunt.
Deflexerunt & perfide egerũt quemadmodum patres eorum, retroacti, ut arcus qui fallit.

n Arcã uocat robur suũ aut uirtutem & magnificentiã suam, quia symbolum fuit potẽtiæ & bonitatis ac præsentiæ diuinę.
o Eius, scilicet populi Israelitici.
p Epithalamijs scilicet nuptialibus.

Prouocauerunt eum ad iram excelsis suis, & sculptilibus suis eum ad æmulationem accenderunt.
Audiuit deus, & commotus est, & admodum auersatus est Israelem.
Vt desereret tabernaculum Silo, tentorium quo inter homines habitabat. 1.Reg.4.a
G Permisit capi uirtutem n suam, & tradidit magnificentiam suam in manũ hostis.
Tradidit populum suum in gladium, & contra hæreditatẽ suam indignatus est.
Iuuenes o eius uorauit ignis, & uirgines eius non sunt p laudatæ.

Sacer-

Sacerdotes eius gladio ceciderunt, & uiduæ eius non fleuerunt.
Et euigilauit ac si dormisset dominus, tanquam heros aliquis fortis præ uino iubilans.
Et percussit hostes suos in podicem, sempiterno opprobrio eos affecit.
Attamen repudiauit tentorium Ioseph, & tribum Ephraim non elegit.
Sed tribum Iuda elegit, montem Zion, quem dilexit.
Et extruxit sanctuarium suum tanquam excelsa [palatia,] ueluti terram quam fundauit, ut perpetuò subsistat.
Et elegit Dauidem seruum suum, à caulis ouium tulit eum.
Post fœtas [euntem] abduxit eum, ut pasceret Iacob populum suum, & Israelem hæreditatem suam.
Pauit igitur eos pro integritate cordis sui, & minauit eos manib' suis in prudētia.

Psalmus Asaphi. LXXIX.

Conqueruntur de tyrannide & iniurijs Israeli illatis, meritos peccatis se fatentur, ueniam petunt, & ut finem habeat persequutio. Gratos se fore promittunt.

Quidam ad tēpora Antiochi, quidam ad tempora Nabuchodonosoris referūt.

VEnerunt deus gentes in hæreditatem tuam, polluerunt regiam sanctuarij tui, redegerunt Ierusalem in aceruos. A
Dederunt cadauera seruorum tuorum, cibum uolucribus cœlorū, & carnem beneficorum tuorum bestijs terræ.
Effuderunt saguinem eorum circa Ierusalem uelut aquam, nec est qui sepeliat.
Probro fuimus uicinis nostris, irrisioni & ludibrio his qui circum nos habitant. B
Quousque tandem ô DOMINE? succensebisne perpetuò? ardebitne ceu ignis æmulatio tua?
Ierem. 10. d Effunde iram tuam in gentes, quæ te non agnoscunt: & in regna, quæ nomen tuum non inuocant.
Nam uorarunt Iacob, & [a] habitacula eius uastarunt.

a Vel, amœna loca eius.

Esa. 64. d Ne sis nobis memor iniquitatū priorū, subito anteuertat nos misericordia tua, nam uehementer attenuati sumus. C
Auxiliare nobis ô deus salutis nostræ, propter gloriā nominis tui, & libera nos, & propitius sis peccatis nostris propter nomen tuum.
Cur dicerent gentes, Vbi est deus eorum? nobilis euadat inter gentes, nobis uidentibus, ultio sanguinis seruorum tuorum qui effusus est.
Penetret in cōspectum tuum gemitus uinctorum, pro magnitudine brachij tui fac superstites eos qui morti iam addicti sunt. D
Repende uicinis nostris septuplum in sinum eorum, opprobrium eorum quo te ô DOMINE affecerunt.
Et nos populus tuus, & grex pascuorū tuorum te celebremus in sæculū, & per omne æuum prædicabimus laudes tuas.

Testimoniū & psalmus Asaphi præfecto cantorū super lilijs. LXXX.

Argumenti eiusdem est cuius præcedens. Populus dei impijs permissus, orat se uindicari, & priora dei beneficia, sub uineæ allegoria præsenti calamitati collata, ad erigendam spem memorat.

Alludit ad castra & profectiones filiorū Israel, nā post arcam fuerūt Ephraim, Manasses & Beniamin, Num. 2 & 10.

O Pastor Israelis ausculta, qui minas uelut gregē Ioseph, quique insides Cherubim, affulge. A
Ante Ephraim, Beniamin, & Manasse potentiam tuam excita, & ueni ad seruandum nos.
Deus restitue nos, & fac illucescere faciem tuam, & salui erimus.
DOMINE deus exercituū, quousque tandē excandesces in [a] oratione populi tui?
Lachrymis uelut [b] pane cibasti eos, & pro potu propinasti eis lachrymas maxima mensura. B

a Eb. Fumabis uel fumasti, hoc est, Cur in ira auersaris orationem nostram?
b Ebr. Pane lachrymæ, hoc est, lachrymoso, flebili. Alij paruam mensurā intelligunt, ut quæ tribus digitis aut uola capi possit.

Posuisti nos, ut materia simus uicinis nostris[c] iurgandi, utq; hostes nostri nobis illudant.
O deus exercituum restitue nos, fac illucescere faciem tuam, & salui erimus.
Vitem ex Aegypto traduxisti, quam eiectis gentibus plantasti.
Repurgasti diligenter superficiē eius, & quũ radices suas egisset, terrã occupauit.
C Vmbra eius montes obtexit, rami eius[b] cedros dei.
Extendebat ad mare palmites suos, & usq; ad fluuium pampinos suos.
Quare rupisti sepem eius, ut ex ea decerpant quicunq; illac transeunt?
Aper ē saltu eã uastat, & omnis generis feræ quæ in agris degunt, eã depascũtur.
Deus exercituum redi obsecro, intuere ē cœlis, aspice & inuise uineam istam.
Vitiariũ quod plantauit dextera tua, & propaginem ipsam quam tibi roborasti.
D Exusta est igni, amputataq;, ab[e] increpatione uultus tui peribunt.
Sit manus tua cum uiro dexteræ tuæ, cum filio hominis quem tibi corroborasti.
Et nõ retroflectemus à te, [dum] uitã nobis restituis, in noīe tuo inuocabimus.
O DOMINE deus exercituum, restitue nos, fac illucescere faciem tuam, & salui erimus.

Asaphi præfecto cantorum super[a] torcularibus. LXXXI.

Exhortatio est ad gratitudinem pro anni prouentu, simulq; beneficiorum dei quæ Israeli contulit, commemoratio.

A IVbilate deo robori nostro, classicum canite deo Iacob.
Sumite psalmum, date tympanum, citharam suauem cum nablo.
Clangite cornu noua luna, stato die sacrificij nostri.
Hic enim ritus est Israeli, ius deo Iaacob.
B Testimonium hoc posuit[b] in Ioseph, quum exiret de terra Aegypti, *Labium quod non cognoram, audiebam. Gen. 41.f
Subduxi oneri humerum eius, manus eius ab[c] ollis [conficiendis] transibant.
In angustijs inuocabas me, & eripiebam te: dam per tonitru respõdebam tibi, periculum tui faciebam ad aquas iurgij. Sæla. Exod. 17.b
Audi popule meus, contestabor enim te, ô Israel, si me audieris. Exod. 20.a
C Non erit in te deus[d] alienus, neq; adorabis deum peregrinum.
Ego sum DOMINVS deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, †dilata os tuũ, & implebo illud.
At populus meus uocem meam non audiuit, Israel noluit me.
Permisi igitur eos libidini cordis ipsorum, ut irent iuxta consilia sua. Act. 14.c
O si populus meus me audisset, si Israel in uijs meis ambulasset. Baruc. 3.b
D *Quàm breui inimicos eorum deiecissem, & cõtra infestantes eos uertissem ma num meam.
Qui odio habent DOMINVM, [e] essent illis seruiliter supplices, ipsorum autem æuum perpetuum esset.
Et cibaret eum medulla tritici, & melle de petra te satiassem.

Oda Asaphi. LXXXII.

Obiurgatio prauorum iudicum, quos deterret ab iniustitia, minitando pœnam: interim officium eorum describens.

DEus constitit in cœtu dei, in medio[a] deorum iudicem agit.
Quousq; tandem [inquiens] iudicabitis inique, & facies[b] impiorum suscipietis? Sæla.
Vindicate pauperem & pupillum, afflictum & miserum absoluite.
Eripite tenuem, & inopem de manu impiorum liberate.
Nihil norunt, nec intelligunt, in tenebris ambulant, nutarũt cuncta fundamenta terræ.

Equidem

c Vel, litigandi.

b Ebræi quicquid magnũ est & excellens, dei uocãt: ut, Hortus dei, hoc est, pulcherrimus. Potest etiã legi, cedros fortes: sub intelligitur obtexit, quod per zeugma repetitur.

e Ista omnia cõtigerũt Israelitis, quod peccatis suis te ad irã cõcitarunt, quã nisi remittas, funditus peribunt.

a Alij githit instrumẽtũ musicũ uolũt esse. Asaph Dauidē imitatus octauo psalmo carmen componit, ut populum ad lætam gratitudinem pertrahat, ferijs uindemialibus cantatum fuit.

b In Ioseph, id est populo Israelitico, et testimonium pro monumento.

*Videtur referendũ esse ad ipsum Asaph: q. d. Videor ô Israelitæ, mihi audire labiũ quoddã minime contemnendũ, attendite ergo: & facit deũ loquentem, ex cuius ore pronunciat.

c Alij legũt, à furno.

d Alij legunt, Si non fuerint tibi dij alieni, &c. Posset & sic legi, Audi popule meus, te contestabar, si me audisses, nõ fuisset tibi deus alienus, &c.

†Dilatare os, est ampliter et large petere.

*Frequẽtes sunt heteroses personarũ & numerorum apud Ebræos, quæ obscuritatem, ni obseruẽtur, pariunt.

e Eb. Mẽtiti essent ei, hoc est, supplices fuissent, sed fucato corde.

a Alij legũt, in cœtu potentũ uel fortium.

b Personã uel faciem impiorũ suscipere, est eis deferre, & in gratiam eorum peruertere iudicium.

[Equidem] dixeram, Vos dij estis, & uos omnes filij excelsi.
Attamen sicut homines moriemini, & sicut unus [c]ex principibus cadetis.
Surge deus iudica terram, nam tibi uniuersæ gentes hæreditario iure debentur.

c Alij legūt, sicut aliquis tyrannorū uel uiolentorum.

Carmen psalmi Asaphi. LXXXIII.

Precatio est, ut dominus succurrat populo contra tot grauißimos & potentißimos hostes. Imitatur psalmum 20.

NE te in silentio contineas ô deus: ne dissimules, neúe cesses, ô deus. A
Ecce enim hostes tui tumultuantur: & qui te odio habent, extollunt caput.
Aduersus populum tuum uafre consultarunt, contra absconditos tuos inierunt consilium.
Dixerunt, Agite, deleamus eos, ne sint amplius gens, ut ne mentio quidem sit ultra nominis Israelitici.
Quoniam unà ex corde conspirarunt, fœdus aduersus te icerunt. B
Tentoria Edom & Ismaelitarum, Moabitarum & Hagarenorum.
Gebalitæ, Ammonitæ & Amalekitæ, Palestini cum Tyrijs.
Assyrij quoq; illis iuncti sunt, brachium fuerunt filijs Lot. Sæla.
Iudic.4.5.6.7.8. Fac illis ut Madianitis, ut Siseræ, ut Iabin ad torrentem Kishon.
Qui fracti sunt in Endor, facti sterquilinium terræ. C
Iudic.7.8 Fac ut ipsi principesq; eorū habeant sicut Oreb, & sicut Seeb: sicut Sebah & Zalmuna cuncti illorum duces.
Qui dixerunt, Vendicemus nobis habitacula dei.
Deus meus, redige huc illos ut sint ceu rota, & ut stipula coram uento.
Vt ignis incendens syluam, & ut flamma montes comburens. D
Sic persequitor eos procellis tuis, & turbine tuo consterna illos.
Perfunde facies eorum ignominia, ut requirant nomen tuum DOMINE.
Pudefiant & consternantur in omne æuum, pudore afficiantur & pereant.
Vt cognoscant q; tu, cuius nomen DOMINVS, solus es excelsus super omnem terram.

Psalmus filiorū Korah, præfecto cantorū ad torcularia. LXXXIIII.

Continet cōmendationem ædis dominicæ, quàm tutum sit degere in tabernaculis domini, & hoc mire quadrat festis tabernaculorum.

Cōditio ecclesię sub inuolucro allegoriæ.

QVàm sunt amabilia, ô DOMINE exercituum, tabernacula tua. A
Ardet, & etiam deperit anima mea ad atria DOMINI, cor meum & caro mea ad deum uiuum clamarunt.
Etiam *passer inuenit sibi domicilium, & hirundo nidum ubi reponat pullos suos, altaria tua ô DOMINE uirtutum, rex meus & deus meus.
Beati qui in domo tua habitant, perpetuò te laudabunt. Sæla. B
Felices illi homines, quorum robur in te situm est, in quorum cordibus [a]semitæ sunt.
Transeuntes uallem fletus, fontibus [abundantem] reddent, etiam piscinas replebit pluuia.
Ibunt de [b]uirtute in uirtutem, comparebit [quisq; eorum] apud deum in Zion. C
DOMINE deus exercituum exaudi orationem meam, ausculta deus Iacob. Sæla.
Clypeus noster aspice deus, & intuere faciem uncti tui.
Quia potior est dies in atrijs tuis, q̄ [aliàs] mille: malo ad limen desidere domus dei, quàm habitare in tentorijs impiorum. D
Nam sol & clypeus est DOMINVS deus, dabit DOMINVS gratiam & gloriam, nullo bono destituit eos qui in integritate ambulant.
O DOMINE exercituum, felix homo qui in te confidit.

Volunt quidā hunc psalmū compositum à Korah, quū ob intestina bella Dauid cogebatur abesse à domo domini, incensus desiderio uenien di in cœtū sacrum.
* Alij legūt, turtur.
a Semitæ, scilicet tuæ.

b Quidam legunt, de aceruo in aceruum: alij, de opulentia in opulentiam.

Psalmus filiorum Korah præfecto cantorum. LXXXV.

Vaticinium est de restitutione Israelis, adeoq; de regno Christi, & pro aduentu eius precatio, cum descriptione felicitatis, qua omnia plena sunt, ubi illud obtinuerit.

A PRopitius eris ô DOMINE terræ tuæ, captiuitatem Iacob auertes.
Auferes iniquitatem populi tui, obteges cuncta ipsorum peccata. Sæla. De futuris loquitur per uerba præterita, idq; ob certitudinē diuinæ promissionis.
Tolles omnem æstum tuum, feruorem iræ tuæ sedabis.
Restitue nos deus salutis nostræ, solue tuam erga nos indignationem.
B Num continenter succensebis nobis? extrahes furorem tuum in omne æuum?
An non tu is es, qui conuersus uitæ nos restitues? & populus tuus in te lætabitur.
Ostende nobis ô DOMINE bonitatem tuam, & salutem tuam da nobis.
C Audiam quid DOMINVS deus loquatur, quoniam loquetur pacem ad populum suum, & ad beneficos suos, ne recidant ad stultitiam.
Profecto salus eius prope adest ijs qui ipsum timent, ut inhabitet gloria in terra nostra.
D Bonitas & ueritas sibi inuicem occurrent, iustitia & pax se mutuo osculabuntur.
Fides è terra progerminabit, & iustitia è cœlis prospiciet.
Etiam DOMINVS dabit bonitatem, & terra nostra reddet prouentum suum,
Iustitia ante ambulabit coram eo, & ponet in uia gressus suos.

Precatio Dauidis. LXXXVI.

Precatio est, qua orat primū, ut innocenter, inde ab hostibus tutus uiuat, simulq; potentiam dei & bonitatem amplissime, cum sibi tum alijs exhibitam, exhibendamq; memorat. Typus Christi.

A PRæbe mihi DOMINE aurem tuam, & annue mihi, nam adflictus sum & miser.
Custodi uitam meam, quoniā beneficus sum: serua tu deus meus seruum tuum, qui in te confidit.
Beneficus esto mihi ô DOMINE, quoniam te quotidie inuoco.
Exhilara animum serui tui, nam ad te ô domine animum meum attollo.
Etenim tu domine bonus es & propitius, ampla bonitate in omnes qui te inuocant. Ioel. 2. B
B Ausculta DOMINE precationi meæ, & attende uocem deprecationis meæ.
Quo die in angustijs sum, te inuoco, nam soles mihi annuere.
Non est tibi ô domine inter deos quisquam conferendus, nec est qui faciat opera qualia tu facis.
Cunctæ gentes quas fecisti uenient, & adorabunt coram facie tua ô domine, & nomen tuum cum gloria prædicabunt. Occulte de uocatione gentium uaticinatur.
C Quandoquidem magnus tu, quiq; stupenda edis facinora, tu solus es deus.
a Alij legunt, Doce me. [a] Dirige me DOMINE in uijs tuis, ambulo in ueritate tua, coge pectus meum, ut timeat nomen tuum.
Celebrabo te domine deus meus ex toto corde meo, & nomen tuum perpetuò cum gloria celebrabo.
Magna siquidem est in me bonitas tua, & liberasti animam meam ex inferno inferiori.
D Deus superbi insurrexerunt aduersus me, & cœtus uiolentorū quærūt animam meam, & non proposuerunt te in conspectu suo.
At tu domine deus pronus es ad misericordiam, propensus ad beneficentiā, tardus ad iram, multæ bonitatis & fidei.
Respice ad me, & beneficus esto mihi: da robur tuum seruo tuo, & serua filium ancillæ tuæ.
Ede signū aliquod bonitatis erga me tuæ, ut qui me odio habent, pudore suffundantur,

dantur, quum uident ꝙ tu ô DOMINE me iuueris, & consolatus sis me.

Psalmus & canticum filiorum Korah. LXXXVII.

Encomium ecclesiæ sub allegoria temporalis Ierusalem.

FVndamenta eius in montibus sanctis.
Diligit DOMINVS [a] portas Zionis, præ omnibus tabernaculis Iacob.
Præclara [b] in te dicuntur, ô ciuitas dei. Sæla.
Faciam meminisse [c] Rahab & Babylonis, hos qui me nouerunt, en Palestina & Zor cum Aethiopibus, ille natus est in ea.
At de Zione dicetur, Vir & uir natus est in ea, & ipse excelsus confirmabit eam.
DOMINVS conscribendo numerabit populos, insignis ille natus est in ea. Sæla.
Cantores simul cum ducentibus chorum, omnes [b] scaturigines meæ in te.

a Portæ pro urbibus per synecdocham.
b Alij legunt, de te, scilicet quod sis ciuitas dei.
c Rahab alij pro Aegypto exponunt. Secutus sum Rabinos Ebræorũ, ut sit comparatio. In cæteris urbibus quãtumuis celebribus unus aut alter natus est qui celebretur: in Zione uir & uir, hoc est, multi celebres, quoniam & ille insignis Messias in ea natus est. Alij aliter.
b Alij, modulatiões.

Carmen psalmi filiorum Korah, præfecto cantorum de miseria ad adfligendũ, Erudiens [carmen] ipsius Heman Esraitæ. LXXXVIII.

De authore Heman filio Mahol uide 1. Re 4. insignis sapientiæ uir temporibus Solomonis celebris.

Querimonia multo uehementißima, qua extremis malis, & ut uidetur, tam difficilis morbi alicuius, quàm persequutionis ab inimicis, adobrutum, ac tantum non extinctum queritur.

Cogitationes Dauidis quas in morbo aut persequutione grauissima conceperat, exprimit hic Heman. Typus est Christi.

DOMINE deus salus mea, die ac nocte clamo coram te. A
Veniat precatio mea in conspectum tuum, inclina aurem tuam clamori meo.
Nam anima mea satiata est malis, & uita mea usq; ad sepulchrum pertigit.
Quin iam reputor inter eos qui in foueam subeunt, sum ut uir cui nihil est uirtutis.
Vt liber [à rebus huius uitæ adnumeratus sum] mortuis, uelut interempti q dormiunt in sepulchro, quorum nulla amplius superest memoria, quiq; à manu tua abscisi sunt.
Collocasti me in foueam inferiorem, in loca tenebrosa atq; profunda. B
Incubuit in me feruens indignatio tua, omnibus fluctibus tuis deiecisti me. Sæla.
Effecisti ut noti mei procul à me discederent, reddidisti me illis abominandum, conclusus sum, ut egredi non possim.
Dolet oculus meus præ adflictione, inuoco te ô DOMINE tota die, ad te expando manus meas.
Edis ne admiranda facinora mortuis? num mortui resurgent & celebrabunt te? C Sæla.
Num annunciabitur in sepulchro bonitas tua? aut fides tua in interitu?
Num cognoscentur mirabilia tua in tenebris? aut iustitia tua in terra, ubi [omnium rerum] est obliuio?
At ego ad te ô DOMINE clamaui, & oratio mea mane te præueniet.
Cur repulis animam meam ô DOMINE? abscondis à me faciem tuam? D
Adflictus ego sum, & tantum non animam ago ab adolescentia, & animi dubius terrores tuos fero.
Super me transierunt furores tui, & terrores tui me confecerunt.
Circundederunt me uelut aquæ quotidie, cinxerunt me pariter.
Effecisti ut procul à me sint amici & proximi, ut noti mei sint in tenebris.

Erudiens Ethan Esraitæ. LXXXIX.

Ethan frater fuit Heman.

Docet omnium seculorum homines, ne in adflictionibus deficiant, sed certa fide fœderi inter deum & homines icto, tanquam sacræ anchoræ hæreant. Comprehendit promißionem Dauidi factam 2. Reg. 7. Typus Christi.

Propositio. BOnitates DOMINI perpetuò canam, fidem tuam ore meo notam faciam A in omne æuum.

Sic enim [apud me] statui, Bonitas tua perpetuò ædificabitur, in ipsis cœlis fidem tuam confirmasti.

Crebra per sonarũ mutatio neminem impediat.

Pepigi fœdus cum electo meo, iuraui Dauidi seruo meo.

Introducit deum loquẽtem.

Semen tuum in æternum confirmabo, & stabiliam solium tuum ad omnem posteritatem. Sela.

2.Reg.7.c

a Celebrant repetendum: alij legunt, & sancti in concione fidem tuam.

Cœli admiranda facinora tua celebrant ô DOMINE, quin & fidem tuam in [a] cœtu sanctorum.

B Quis enim in æthere æquabitur DOMINO? aut quis inter filios fortium DOMINO assimiletur?

Deus uehementer formidandus in concilio sanctorum, & tremendus super omnes qui circa ipsum sunt.

DOMINE deus exercituum quis ut tu, præstans uirtute ô existẽs, omnia circum te, fides sunt.

Tu potestatem exerces in fastum maris, quum attollit fluctus suos, tu compescis eos.

b Per superbum Aegyptiũ regem intelligunt.

Tu contudisti tanquam cadauer [b] superbum, brachio roboris tui dispersisti inimicos tuos.

c Ebr. Orbem & plenitudinem eius.

* Ebr. dexteram.

Tui sunt cœli, & tua est terra, orbem, & [c] quidquid in eo est, tu fundasti. Gen.1.a

Aquilonem & * Meridiem tu condidisti, Thabor & Hermon in nomine tuo ouabunt.

C Tu brachium habes omnipotentia præditum, roboras manũ tuam, attollis dexteram tuam.

Iustitia & æquitate stabilitum est regale solium tuum, bonitas & fides antecedũt faciem tuam.

d Clangor aut iubilus signum est præsentiæ diuinæ.

O felicem populum qui agnoscit [d] clangorem, ô DOMINE [tales] in lumine uultus tui incedent.

In nomine tuo quotidie exultabunt, & in iustitia tua sese attollent.

Tu enim decus es fortitudinis eorum, & pro beneuolentia tua extolles cornu nostrum.

e Quod protegimur, quod regimur, domino debemus.

f Dauidi scilicet.

Quoniam [e] DOMINI est clypeus noster, & Sancti Israelis rex noster.

Tum loquutus es per uisum bonis tuis, & dixisti, Auxilium suppeditabo [f] heroi, extuli electum è populo.

D Inueni Dauidem seruum meum, oleo meo sancto unxi eum. 1.Reg.16.c Act.13.d

Vt manus mea firma esset cum eo, quin & brachium meum roboraret eum.

g Ebr. Filius iniquitatis.

Hostis non imponet ei, [g] prauus non adfliget eum.

Conteram ante faciem eius hostes eius, & odientes illum conficiam.

Fides mea & bonitas mea cum ipso erunt, & in nomine meo altum erit cornu eius.

h Hoc est, Subijciam potentiæ eius mare, & flumina imperio eius: uel, Protẽdam potestatem eius ad mare.

[h] Ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius.

Ipse inuocabit me, [dicens,] Pater meus es tu, deus meus, & petra salutis meæ.

Etiam ego primogenitum constituam illum, celsiorem regibus terræ.

In sempiternum custodiam illi bonitatem meam, et fœdus meum firmum ei permanebit.

Efficiam ut perpetuum sit semen eius, & solium eius sicut dies cœli.

i Iudicia sunt pronunciata diuina.

E Si filij eius legem meam deseruerint, & in [i] iudicijs meis non ambulauerint,

Si statuta mea prophanarint, & præcepta mea non custodierint.

Præuaricationes eorum uirga uisitabo, & iniquitates eorum flagellis.

At bonitatem meam non auferam ab eo, nec fallam illi fidem meam.

Non prophanabo fœdus meum, quodq; egressum est de labijs meis, nunquam mutabo.

Semel

2.Reg.7.d Semel per sanctitatem meam [k]iuraui, haudquaquam Dauidem fefellero.
Ioan.12.c Semen eius in æternum erit, solium eius coram me ut sol perstabit. F
Firmum ut luna manebit, quæ est certus in æthere testis. Sæla.
At tu repulisti, auersatus es, succensus'q; ira contra [l]Christum tuum.
Dissoluisti fœdus quod cum seruis tuis pepigisti, humi contaminasti diadema [m]eius.
Dirupisti omnes sepes eius, munitiones [n]eius contriuisti.
Diripiunt eum quicunq; transeunt uiam, opprobrio factus est uicinis suis.
Extulisti dexteram eorum qui ei infesti sunt, cunctos hostes eius exhilarasti.
Etiam retudisti aciem gladij eius, nec superiorem fecisti eum in prælio. G
Effecisti ut cessarit dignitas eius, & solium eius in terram collisisti.
Præcidisti dies iuuentutis eius, obtexisti eum ignominia. Sæla.
Quousq; absconderis ô DOMINE? anne in perpetuum? ardebitne ut ignis feruens indignatio tua?
[o]Memor sis quantuli æui ego sim, num frustra condideris uniuersos homines?
Quis enim uir est, qui uiuat & non moriatur? qui eripiat uitam suam à uiolentia sepulchri? Sæla.
Vbi sunt ô domine bonitates tuæ pristinæ, quas Dauidi ex fide tua iurasti?
2.Reg.7.c Memor sis ô domine, opprobrij quod ferunt serui tui, tuli in sinum meum cuncta [opprobria] multorum populorum.
Quibus nos affecerunt inimici tui ô DOMINE, quibus affecerunt [p]uestigia Christi tui.
Laudandus DOMINVS in æternum. Amen & amen.

k Iurare dei, promittere est.

Hactenus fœderis admonuit & promissionum. Iam tempus ostēdit turbulentissimū, ubi omnia cum promissionibus diuinis ex diametro pugnant, simulq; tentationem & agitationem piæ mentis aperit.

l Christus est unctus, intelligit regē, sed reliqui uoce propter mysterium.

m Eius, scilicet regis, aut Christi, aut regni totius.

n Alij legunt, posuisti ut sint formidini.

o Alij legunt, Memor sis mihi quantulum est æuum.

p Eb. Calcibus, hoc est, dilationi, moræ.

LIBER QVARTVS.

Oratio Mosis uiri dei. XC.

Argumentum in titulo comprehenditur.

DOmine tu habitaculum nobis fuisti per omnia sæcula. A
Priusquam montes nascerentur, & terra formaretur ac orbis, à sæculis usq; ad sæcula tu es deus.
Tu reducis hominem donec conteratur, ac tum dicis, Reuertimini ô mortales.
Nam mille anni coram te sunt ut dies hesternus qui præterijt, imò ut noctis uigilia.
Ceu nimbum dilabi illos impetu quodam facis, sunt uelut somnium, mane uelut herba immutantur. B
Quæ mane floret ac uires accipit, uesperi arefacta resecatur.
Etenim ira tua deficimus, & feruente indignatione tua terremur.
Iniquitates nostras in conspectum tuum collocasti, occulta nostra in lumen faciei tuæ.
Cuncti dies nostri te irascente dilabuntur, annos nostros finimus dicto citius.
Eccli 18.a Dies annorum nostrorum quibus [uiuimus] anni sunt septuaginta, aut ad summum octoginta: iam præstantissimum horum labor est & molestia, ueloci ter transit, nosq; auolamus. C
Quis uim iræ tuæ nouit? ut te quiq; timent, ita in eos indignatio tua [sæuit.]
Vt ergo dierum nostrorum numerum sciamus, tu nobis plane indica, ut sapientiæ animum intendamus.
Redi ô DOMINE, quousq;? placare seruis tuis.
Satia nos mane bonitate tua, ouabimus & lætabimur cunctis diebus nostris. D
Exhilara nos pro diebus quibus nos adflixisti, pro annis quibus mala sumus experti.
Effulgeat in seruis tuis opus tuum, gloriaq; tua in filijs eorum.

Nostram uitam nihil aliud esse quam calamitatem et aerumnam indicat, item uulgare, depravationem et perfectionem militare peregrinationem et uitam communem.

Decor domini dei nostri adsit nobis, & opus manuum nostrarum in nobis con firma, opus inquam manuum nostrarum confirma. XCI.

Canit quàm tutus agat, liberq; à malis uniuersis, qui deo sese solida fide commiserit.

A SEdens in abdito excelsi, sub umbra omnipotentis commoratur. Sine titulo.
Dicam DOMINO, Asylum meum & arx mea, deo meo nitar.
Nam is à laqueo uenatoris, atq; peste exitiali te liberabit.
Alis suis te obteget, sub pennis eius tutus eris, tectus fide eius tanquam lancea & parma.
B Vt neq; nocte metuendum sit tibi à terroribus, neq; interdiu à sagitta uolante.
Non à peste quæ in obscuro grassatur, non ab exterminio uastante meridie.
Cadant licet à latere tuo mille, & à dextris tuis decem millia, ad te tamen non pertinget.
Duntaxat talionem impijs reddi uidebis, & inspicies tuis ipsius oculis.
C Quoniam tu ô DOMINE asylum mihi es quo nitor, in edito collocasti habitationem tuam.

Pius sese consolatur protectione dei, qui deus domicilium in edito posuit, extra omnem telorum iactum, in qua habitatione pius commoratur.

Non accidet tibi malum, neq; plaga tabernaculo tuo appropinquabit.
Nam angelis suis tua causa præcipiet, ut in omnibus uijs tuis te custodiant. Matth.4.a Luc.4.b
Manibus te gestabunt, ne ad lapidem pes tuus impingat.
D Pardum calcabis & aspidem, conculcabis leunculum atq; draconem.
Quandoquidem me amplexus est, eruam eum, superiorem eum faciam, agnouit enim nomen meum. Dominus loquitur.
Me inuocabit, ideo eum exaudiã, adero ei in adflictione, eripiam eum & gloriosum eum reddam.
Vita longæua satiabo eum, & exhibebo ei salutem meam.

Oda carminis ad diem sabbati. XCII.

Sabbato esse peculiarem laudandi deum opportunitatem, cuius amplißimam materiam suppeditant considerata probe opera domini, quibus suos mirifice adeo fouet euehitq;, abijcit autem & perdit impios.

A COmmodum nunc est celebrare DOMINVM, & psallere nomini tuo ô altissime.
Prædicare mane bonitatem tuam, & fidem tuam in noctibus.
Ad decachordum, ad nablum, ad Higaion, cum cithara.
Tu enim ô DOMINE operib⁹ tuis me exhilaras, in factis manuũ tuarũ ouabo.
B Quàm magna sunt facta tua ô DOMINE, uehementer profunda consilia tua.
Vir stupidus istuc non cognoscit, neq; stultus intelligit.
Quod quum impij sicut herba germinant, in hoc floreant cuncti facinorosi, ut in perpetuum excindantur.
Tu autem excelsus es in sempiternum ô DOMINE.
C Nam ecce inimici tui ô DOMINE, nam ecce inimici tui pereunt, disperduntur quicunq; dediti sunt iniquitati.
Meum uero [a] cornu extolletur ut monocerotis, delibutus ero oleo uirenti.
Videbit [optata] oculus meus in insidiantibus mihi, audiet de his qui in me insurgunt [grata] auris mea.
D Iustus ut palma florebit, & sicut cedrus in Libano in altum succrescet.
[b] Plantati in domo DOMINI, in atrijs dei nostri florebunt.
Adhuc in senecta germinabunt, succulenti & uirentes.
Ad prædicandum q̃ æquus sit DOMINVS, petra mea, neq; ulla sit in eo prauitas. XCIII.

a Alij legunt, Tu attolles cornu meum.

b Iusti scilicet.

Celebrat deum à potentia, maiestate, sapientia & uirtute.

DOMINVS

DOMINVS rex est, induit celsitudinē, induit inquam DOMINVS robur seq; accinxit: quin & orbis sic firmatus est, ut non nutet.
Iam inde ab exordio constitutum est solium tuum, tuq; ab æterno es.
Sustulerūt flumina ô DOMINE, sustulerunt inquam flumina strepitum suum, sustulerunt flumina fluctus suos.
At plus q̄ strepitus aquarum immanium, procellarumq; maris admirabiliū, potens est DOMINVS qui in excelso [præsidet.]
Quæ [a]enim tu testatus es super domo tua pulchra & sancta, uera & firma permanebunt ô DOMINE in longissima tempora.

[a] Vel lege sic, Testimonia tua ualde firma sunt, domū tuam decet sanctitas ô domine in longos dies.

XCIIII.

Iudicium dei & auxilium implorat contra improbos innocentū & adflictorum oppressores: in primis contra prauos iudices, ad consolationem & cōfirmationem eorum qui uim patiuntur.

DOMINE deus [scelerum] ultor, deus ultor, conspicuus appare. A
Attolle te ô iudex terræ, redde talionem superbis.

In Deuteronomio cap. 32. ubi istū titulū referuat deus, hortatur ergo ut se talem declaret.

Quousq; impij DOMINE? quousq; impij petulanter exultabunt?
Effutient, loquentur grandia, iactabunt sese omnes flagitiosi?
Populū tuum DOMINE atterūt, quos tibi hæreditario iure uindicasti adfligūt.
Viduas & aduenas occidunt, & pupillos interimunt.
Interim dicunt, [a]Dominus non uidet, neq; deus Iacob intelligit. B

[a] Alij legūt, cœlestis.

Intelligite stupidi in populo, & stulti quando demum sapietis?
Is qui aurem cōdidit, quomodo non audiret? qui oculum finxit, quo pacto non uideret?
Qui [totas] gentes corripit, quiq; homines scientiam docet, [uos] non argueret?
Nouit DOMINVS cogitationes hominum uanas esse.

Hæc pertinent ad cōsolationem.

Felix uir quem tu ô domine castigaueris, & quem in lege tua [b]institueris.

[b] Vel, erudieris.

Vt tranquillitatem illi pares à tempore aduerso, dum interim impio fodiatur fouea. C
Non enim abijciet DOMINVS populum suum: & quos sibi in hęreditatem adsumpsit, non deseret.
Donec ad iustitiæ normam restituat iudicium, hanc sectabuntur omnes qui recto sunt corde.
Quis consurgat pro me contra impios? aut quis consistat mecū cōtra sceleratos?
Nisi DOMINus auxilio mihi fuisset, breui apud inferos habitasset anima mea.
Quum dicerem, Nunc lapsus est pes meus, bonitas tua ô DOMINE me sustentabat. D
Pro æstu multarum cogitationum intra me recrearunt animam meam consolationes tuæ.
Num tibi quidquam commune est cum solio [c]tyrannico, quod adflictionem fingit prætextu legis?

[c] Eb. Solio corruptionum prauitatū.

Concursant aduersus animam iusti, sanguinem innoxium impietatis damnāt.
At DOMINVS pro arce est mihi, & deus meus petra in qua fido.
Et rependet illis iniquitatem ipsorum, & in malitia eorum perdet ipsos, DOMINVS inquam deus noster eos perdet.

XCV.

Exhortatur ad laudes diuinas, sed adiuncta obedientia dei, quæ si desit, uana esse omnia externa.

ADeste ouemus DOMINO, petræ salutis nostræ iubilemus.
Laude faciem eius anteuertamus, odis ei iubilemus.
Nam DOMINVS deus magnus est, & rex magnus præ omnibus dijs.
In cuius manu sunt abstrusissima terræ, eius sunt montium cacumina.
Cuius est mare, nam fecit illud, & continentem manus eius finxerunt.

Agite ergo prosternamur, incurui procumbamus, genua submittamus ante conspectum DOMINI factoris nostri.

Nam ipse est deus noster, nos uero populus pascuorum eius, & grex manus eius.

Meriba contentio, Masa tentatio, Exodi 17.

Si hodie uoci eius auscultaueritis, ne induretis cor uestrũ, ut in meriba, ut in die Masa in deserto. Hebr. 3. b

Quum patres uestri me tentarunt, explorarunt me, ac etiam uiderũt opera mea.

Annos quadraginta cum tædio pertuli gentem illã, ita ut dicerem, Populus iste corde errat, ipsiq; uias meas ignorant. Hebr. 4. a

Quibus iuraui iratus, Nunquam ingredientur in requiem meam. XCVI.

Inuitat ad laudẽ dei cunctas creaturas, propterea quod ipse iam, utiq; per Christum suum, regnet, unde non homines modo, sed uniuersæ creaturæ restituuntur. Vaticinium est de regno Christi.

A CAnite DOMINO canticum nouum, canite DOMINO quicunq; habitatis terram.

Cantate DOMINO, laudate nomen eius, euangelizate singulis diebus salutem eius.

Gloriam eius inter gentes narrate, stupenda eius facta in omnibus populis.

B Nam magnus est DOMINVS, & plurima laude dignus, tremendus ipse præ omnibus dijs.

Siquidem cuncti dij populorum nihili sunt, at DOMINVS cœlos condidit. Eccli 43. d

Coram ipso decus est & honor, potentia & magnificentia in sanctuario suo.

C Tribuite DOMINO familiæ populorum, tribuite DOMINO gloriam ac potentiam.

Tribuite DOMINO gloriam nomini eius dignam, ferte munus, & uenite in atria eius.

Prosternite uos DOMINO in magnifico & splendido sacrario, metuite ab ipso quotquot in terra habitatis.

D Dicite in gentibus, DOMINVS regnat, & orbis firmabitur ne nutet, ius dicet populis cum æquitate.

Lætentur cœli, exultet terra, reboet mare, & quidquid est in eo.

Exultet ager & quidquid in eo continetur, tum quoque cunctæ arbores saltus ouent.

a Alij legunt, regat orbem.

Coram DOMINO quoniã uenit, nam uenit ut terram iudicet, [a] iudicet orbem in iustitia, & populos ex fide. XCVII.

Et hic de regno Christi uaticinium canit, quo deus potentiã suam mirifice in salutem suorum, & deiectionem hostium, atq; uanarum superstitionum exeruit, ad cuius agnitionem simul hortatur.

A DOMINVS regnat, exultet terra, & insularum multitudo lætetur.

Nubes & caligo circum eum sunt, iustitia & æquitas sunt firmamentum throni ipsius.

Ignis ante eum præcedet, ut circunquaq; hostes eius inflammet.

B Fulgura eius orbem illustrarunt, uidit, & dolore consternata est terra.

a A facie, id est à præsentia.

Montes à conspectu DOMINI tanquam cera colliquescebant, [a] à facie inquam dominatoris uniuersæ terræ.

Annunciarunt cœli iustitiam eius, & cuncti populi gloriam eius uiderunt.

C Pudefiant quotquot idola colunt, inq; dijs nihili gloriantur, procumbite * coram eo dij uniuersi. Exod. 20. a Leuit. 26. a Deut. 5. a

Audiuit & gauisa est Zion, exultaueruntq; filiæ Iuda propter iudicia tua ô DOMINE. *Hebr. 1. c

Nam

Nam tu DOMINE excelſior es omnibus quæ in terra ſunt, plurimũ ſuper om nes deos exaltatus.

Amos 5.d Rom. 12.b †Qui amatis DOMINVM, odio habete malitiam, ille animas ſuorum qui bo- nitati ſtudent, cuſtodit, eq́; manu impiorum eos eripit. D

Lux ſata eſt iuſtis, & ijs qui integro ſunt corde lætitia.

Lętamini iuſti in DOMINO, et gratulamini in cõmemoratione ſanctitatis eius.

Canticum. XCVIII.

Idem argumentum cum duobus ſuperioribus.

CAnite DOMINO canticum nouum, nam admiranda facinora patrauit, ſa lutem ſibi parauit ſola dextera ſua, & brachio ſuo ſancto.

Isa. 52.c 63.b Notam fecit DOMINVS ſalutẽ ſuam, in gentiũ oculis iuſtitiã ſuam reuelauit.

Memor fuit bonitatis ſuæ & fidei erga domum Iſraelis, uiderunt omnes fines terræ ſalutem dei noſtri.

Iubilate DOMINO omnis terra, erumpite in uocem, ouate & pſallite.

Pſallite DOMINO cithara, citharæ uocem pſalmi iungite.

Tubis & ſonitu buccinæ iubilate coram rege DOMINO.

Reboet mare & quidquid in eo continetur, orbis & qui eum inhabitant.

Flumina manu plaudant, ſimulq́; montes ouent.

Coram DOMINO, quia uenit ad iudicandum terram, iudicabit orbem ex iuſti tia, & populos ex æquitate.

XCIX.

Ferè idem cum ſuperioribus, canit potentiam & bonitatem dei per arcam fœderis olim repræſentatam, plenius autem per Chriſtum, hinc ad colendum eum & prædican dum inuitat.

DOMINO regnante, cum tumultu populi concurrunt: inſidet Cherubim, terra mouet.

DOMINVS in Zion magnus eſt, & ſuper omnes populos ſublimis.

Celebrent nomen tuum, magnum enim & tremendum & ſacroſanctum eſt.

Robur regis æquitatem diligit, tu æquitates pręparaſti, tu quod iuſtũ et æquum eſt facis in Iacob.

Exaltate DOMINVM deum noſtrum, & proſternite uos ad ſcabellum pedum ipſius, ſanctus enim eſt.

Moſes & Aharon inter ſacerdotes eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomẽ eius, clamabant ad DOMINVM, & exaudiebat eos.

E columna nubis alloquebatur eos, cõteſtationem & ceremonias quas dederat eis, obſeruarunt.

DOMINE deus noſter tu exaudiebas eos, tu eras eis deus indulgens, ſtudia quoq; eorum uindicans.

Exaltate DOMINVM deum noſtrum, & proſternite uos ad montem ſanctita- tis eius, eſt enim ſacroſanctus DOMINVS deus noſter.

Pſalmus ad laudem. C.

Inuitat homines, ut magno ſtudio deum laudent, cõueniantq́; in cœtum ſacrum, idq́; præcipue diebus feſtis.

IVbilate DOMINO omnis terra.

Colite DOMINVM in lætitia, uenite in conſpectum eius ouantes.

Agnoſcite quod DOMINVS eſt deus, ipſe nos fecit, & non ipſi nos: ſumus po- pulus eius, & grex paſcuorum eius.

Ingredimini portas eius gratias acturi: & atria eius, cantaturi laudes: celebrate illum, & nomen eius laudate.

Quoniam bonus eſt DOMINVS, bonitasq́; eius infinita eſt, fidesq́; eius in om nes ætates.

Psalmus Dauidis. CI.

Officio pij sanctiq; principis functurum se pollicetur, nempe se uicturum innocẽter, & malos oppressurum, & bonos euecturum.

BOnitatem & iudicium canam, tibi DOMINE psallam.
Prudenter me geram in uia integra donec ad me uenias, domi meæ in cordis integritate uersabor.
Scelus nepharium ante oculos meos quod designem, non proponam, defectores odio prosequar, nec unquam mihi adhærescent.
Cor peruersum facessat à me, malitiosum non agnoscam.
Qui clam obtrectat proximo suo, eum funditus perdam: qui [a]elatis est supercilijs, animoq; arroganti, hunc non feram.
Oculi mei [intenti erunt] ad eos qui in terra ueritati studẽt, ut mecum uersentur: qui in uia innocentiæ ambulat, mihi ministrabit.
Non habitabit domi meæ qui dolum facit: qui mendacia loquitur, nihil firmi apud me habebit.
Mature perdam omnes impios terræ, ut è ciuitate omnes facinorosi excindãtur.

a Ebr. Altis oculis & lato corde non possum.

Precatio humili [congruens,] quum anxius est, ac suam querimoniam effundit coram DOMINO. CII.

Querimonia est populi dei ad extremũ adflicti, siue per Babylonios, siue per Antiochum, siue per alium hostem, precantis simul, ut deus opem ferat. Aliori autem sensu accommodatur Christo & ecclesiæ.

A DOMINE exaudi precationem meam, & clamor meus ad te perueniat.
Ne mihi abscondas faciem tuam, [sed] præbeas aurem tuam, [a]quum angustia me premit, [&] cito mihi annue quum te inuoco.
Dies enim mei absumpti sunt ut fumus, & ossa mea ut [b]focus exusta sunt.
Effectum est, ut cor meum percussum exarescat sicut fœnum, [c] usq; adeo ut sim oblitus cibum capere.
Ossa [etiam] mea & caro mea cohærescunt [D]præ gemitibus meis.
B Similisq; factus sum onocrotalo [gaudente] solitudine, ac buboni [agenti] in locis desertis.
Vigilo [equidem,] & similis sum passeri seorsim agenti in tecto.
Quotidie [nanq;] inimici mei probris me incessunt, [&] gloriantes de me, per me iurant.
Nam cinerem ut panem comedi, & potum meum fletu miscui.
Ob indignationem tuam & iracundiam tuam, [D]quia me alte sublatũ afflixisti.
Mei dies inclinauerunt tanquam umbra, & ego ut fœnum exarui.
Tu autem DOMINE in æternum [e]permanes, & memoria [f]tua sempiternis temporibus.
C Tu exurgens miserearis ipsius Zion, quia tempus illi benefaciendi, quia præfinitum tempus aduenit.
Nam serui tui afficiuntur fauore in lapides eius, et puluerẽ eius euehere cupiũt.
Timeantq; gentes nomen DOMINI, & omnes reges terræ maiestatem tuam.
Quia DOMINVS ædificauit Zion, [&] uisus est in sua maiestate.
[g] Ac rationem habuit precationis humilium, neq; precationem eorum spreuit.
[h] Quod quidem literarum monimẽtis transmittetur ad posteros, & populus qui creabitur, laudabit deum.
Siquidem prospicit è sublimi sanctuario suo, [&] terram intuetur DOMINVS è cœlo.
Vt audiat gemitum uincti, [&] [i]uinculis eripiat morti addictos.
Vt celebrent [homines] nomẽ DOMINI in Zion, & laudem eius in Ierusalem.

a In die.
b Btiã Chald. interpretatur uoce, quæ significat locum in quo ignis ardet, Hiero. cremium.
c Quia oblitus sum à comedẽdo panem meum.
D A uoce gemitus mei.
D Quia eleuasti me & proiecisti me.
e Sedebis.
f Vel, tui, id est, quæ de te habetur, &c.
g Respexit ad precationem myricæ. i. humiliũ ut myrica est. Iere. 17. ea uoce utitur.
h Scribetur hoc ætati ueniẽt seculo postero. Vaticinatur de uocatione gentium.
i Ad aperiendum filios mortificationis.

Quando simul congregabuntur populi & regna, ut colant DOMINVM. D
Afflixit[autem]in uia meas uires, [atq;] præscidit dies meos.
Dicam[ergo,]Mi deus, *ne tollas me in media ętate mea, nam tui quidem anni sempiternis temporibus[existunt.]

* Id est, Non differas istam salutē. Tu enim ęternus es, nos friuoli & tēporarij.

Hebr. 1. c. d Nam[f] primum terræ fundamenta iecisti, & cœli sunt opus manuum tuarum.

f Lephanim, hic particula connectendi uidetur.

Quæ interibunt, tu autem perstas, & uniuersa ut uestis ueterascunt, teq; immutante illa immutantur.
Verum tu[i] idem es perpetuò, & anni tui non finiuntur.

i Ipsus.

Permaneant & filij seruorum tuorum, eorumq; semen ante te firmetur.

Dauidis. CIII.

Grata & amplißima cōmemoratione prædicat David *beneficia domini tum in omnes homines, tum in se peculiariter collata.*

PRædica DOMINVM anima mea, & omnia uiscera mea[a] nomen eius sanctissimum. A

a Nomen sanctitatis eius.

Prædica DOMINVM anima mea, & nō obliuiscere omnia quæ in te contulit.
Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui sanat omnes morbos tuos.
Qui uindicat ab interitu uitam tuam, & [b]undiq; te cumulat benignitate & misericordia.

b Coronat te.

[c]Et os tuum suauitate implet, ut recuperes iuuentam tuam sicut aquila.

c Satiat in bono maxillam tuam. Edie. h David Kimhi os interpretatur, sicut & Abr. Esr. Hieron. ornamentum.

DOMINVS iudicium & iustitiam reddit omnibus oppressis.
Et monstrauit Mosi uias suas, suaq; studia filijs Israel. B
Num. 14. c Misericors est & beneficus DOMINVS, patiens etiam, et magnæ benignitatis.
[d]Qui non perpetuò solet litigare, neq; æternū retinet memoriā acceptæ iniuriæ.

d Non ad finem litigabit.

Non tractat nos pro peccatis nostris, neq; rependit nobis quod iniquitates nostræ merentur.
Nam quanto interuallo cœlum altius est terra, tantum pręualet benignitas eius erga timentes ipsum.
Et quàm longe distat Ortus solis ab Occasu, tam longe remouit à nobis scelera nostra.
Vtq; pater miseretur liberorum, ita DOMINVS miseretur timentium eum. C
Ipse enim nouit[e] conditionem nostram, recordans quod simus puluis.

e Iezer propriè significat opus figlinum.

Hominis ætas fœno similis est, floretq; ut flos in agro.
Qui nullus erit, quū eū uentus peruaserit, neq; [homines] loci eius agnoscēt eū.
DOMINI autem benignitas erga timentes eum[durat]ab æterno in sempiternum tempus, & eius iustitia usq; ad filios filiorum.
Qui seruant fœdus eius, & memores sunt constitutionum illius, ut eas perficiāt. D
DOMINVS in cœlo parauit solium suū, eiusq; regnū dominatur in omnibus.
Prædicate DOMINVM angeli eius, qui pollentes uirtute [f]exequimini eius negotia[g] obediendo uoci uerborum eius.

f Facientes uerbum eius.
g Ad audiendum in uocem uerbi eius. Potest etiam sensus esse, ut obediant, scilicet homines.

Prædicate DOMINVM omnes illius exercitus, qui quum administri eius sitis perficitis ipsius uoluntatem.
Prædicate DOMINVM omnia ipsius opera in omnibus locis sui dominij: anima mea prædica DOMINVM. CIIII.

Encomium dei sumptum ex libris Mosis *de rerum origine, ut sapientia et potentia, & bonitate summa mundi opificium fabrefecerit in usus hominum.*

ANima mea prædica DOMINVM, DOMINE deus meus [rebus gestis] [a]maximus es, [&] gloriam atq; decus induisti. A

a Magnus fuisti ualde.

Luce[nanq;]amictus est tanquam uestimento, & cœlos ut cortinam extendit.
Qui cœnacula sua contignauit in aquis, posuitq; nubes suum uehiculum, [b] & uolat pennis uenti.

b Ambulat super alis spiritus.

Qui[e] legatos suos effecit spiritus,& ministros suos ignem flammantem. Heb.1.a
Terramq; fundauit suis basibus,ut sempiternis temporibus non moueatur.
Abyssum[quoq;]occultauit quasi uestimento,ut supra montes stent aquæ.
*Quæ fugiunt ab increpatione tua,& à sono tonitrui tui præcipites feruntur.
Ascenduntq; montes,et in ualles descendunt ad eum locum,quem eis fundasti,
B Terminumq; præstituisti,quem transgredi nequeunt,ne iterum terram operiāt.
Et emittis fontes,[b]qui fiunt torrentes,ut inter montes decurrant.
Vt potent[e]feras omnes,[&]onagri leuent sitim suam.
Et iuxta eos degant aues cœli,quæ inter[f]ramos[arborum]uocem edunt.
Qui rigat montes è suis cœnaculis,& de fructu eius operum satura fit terra.
[Et] producit fœnum pecori,& herbam[g]ad usum hominis,ut proferat panem de terra.
Et uinum quod exhilarat cor hominis,[h]& oleum quod nitidam reddat faciem,
& panem qui cordi uires sumministret.
Arboresq; DOMINI[i]succo abundant,[uelut]Cedri in Libano quas plantauit,
C Vbi aues nidificant,& ciconiæ domus est in abietibus.
Celsos montes ibicibus,& petras[dedit]confugium[k]alpinis muribus.
Lunam fecit,ut tempora distinguat,& sol nouit suum occasum.
Quum tenebras inducis,fit nox,in qua omnes feræ syluestres[f]prodeunt.
[Quemadmodū] leonis catuli rugientes ad prædam, & ut quærant cibū suum à deo[sibi paratum.]
Vbi sol ortus est,sese recipiunt,& in cubilia sua cubitum eunt.
Homo autem aggreditur opus suum,& negotio suo [instat] usq; ad uesperam.
Quanta sunt opera tua DOMINE,quæ uniuersa fecisti per sapiētiam: Estq; terra plena tuis possessionibus.
Ipsum mare[l]uastum & latissimum est,ubi reptilia innumera sunt animalia tum parua tum magna.
D Illâc eunt naues,& ista balena,quam formasti ut in eo ludat.
Vniuersa autem ex te pendent,ut eis cibum des suo tempore.
Teq; dantē colligunt,& te manum aperiente,satiantur bonis.
Si autem abscondas faciem tuam,turbantur:siq; spiritum eis eripias,expirant & reuertuntur in suum puluerem.
[Rursum animalia]creantur, si tuum spiritum mittas, & renoues terræ faciem.
Sit DOMINI maiestas æterna,& gaudeat DOMINVS operibus suis.
Quo prospiciente in terram,illa tremit:quo tangente montes,illi fumant.
Canam[igitur]DOMINO quoad uiuam, [&] psallam deo meo quandiu superstes ero.
Eritq; sermo meus[m]de illo dulcis,& ego in DOMINO gaudebo.
Conficientur autem peccatores de terra,neq; amplius impij supererunt:prędica DOMINVM anima mea:haleluia.

CV.

Hymnus est continens dei laudes & gratiarumactionem pro beneficijs quæ cōtulit in Israelitas ab eo tempore quo Abrahamum delegit amicum,usq; ad tempus illud quo terram promissam tradidit poßidendam.

A CONfitemini DOMINO,inuocate nomen eius,& studia illius edocete inter populos. 1.Para.16. Isa.12.
Ipsum canite,[&]ipsi psallite,deq; illius miraculis sermones habete.
Gloriamini in eius sanctissimo nomine,sitq; lętū cor quęrentiū DOMINVM.
Inquirite DOMINVM & eius potentiam,semperq; faciem eius quærite.
Cogitate res mirandas quas gessit,& illius portenta, & iudicia oris eius.
O semen Abrahami cultoris ipsius,ô filij Iacobi [homines]ipsius electissimi.

e Vel angelos.
*Possunt etiam hi duo uersus de montibus intelligi,quod surgāt, & ualles subsidant,&c.ut Hiero. & Græci intellexerunt. Chald. tamen etiam de aquis interpretatur.
b In torrentes inter montes ibunt.
e Omne animal agrorum.
f Hieronym. nemorum. Chald. & Rabi Salo. ramos interpretantur.
g Ad seruitium uel culturā hominis. Potest intelligi per culturam hominis.
h Ad faciendum nitere faciem ab oleo.
i Satura erunt ligna.
k Hiero. uarie interpretatur, in annotatiunculis tamen psalterij Græci uidetur murem alpinum designare.
f Thiermosch sese mouere ut reptilia & pisces.
l Magnum & latum manibus.
m Plærięq; intelligunt, Gratus siue dulcis erit ei,quasi scriptum sit lo ei,pro alaiu,super eo.

Ipse

Ipſe eſt DOMINVS deus noſter, cuius iudicia [extant] in tota terra.
Perpetuò [enim] meminit ſui fœderis, & uerbi quod mandauit in mille ætates [obſeruandum.]
Gē.11.e.d Quod [ſanxit] fœdere icto cum Abrahamo, & iuramēto quo ſe Iſaac obſtrinxit.
[a] Eamq; rem confirmauit, ut eſſet Iacobo decretum, & Iſraeli fœdus ſempiternū.
Dicens, Tibi tradam Chananæorum terram, [b] ut ſit tibi hæreditaria ſors. B
[Itaq;] quum eſſent numero pauci, [c] & exigua familia, & peregrini ea in terra.
Et migrarent de una gente ad aliam gentem, [&] de regno [quopiam] ad alium populum.
Nō permiſit homini cuiquam ut eos opprimeret, ac propter eos reges coarguit.
1.Pa.16.c d [Dixit autem,] Ne attingatis [d] homines mihi conſecratos, & nihil mali prophe-
3.Reg.1.c tis meis inferatis.
[e] Et euocauit famem, ut ea laboraret terra, [&] omnem annonam compreſſit.
Eisq; præmiſit uirum, [&] Ioſeph uenditus eſt in ſeruitutem.
Gen.37.f [f] Cuius pedes conſtrinxerunt compede, [&] in ferro periclitata eſt anima eius.
39.d Gen.41.b Donec uenit uerbum eius, [&] eloquium DOMINI cōflando explorauit eum.
[Tunc enim] nuncio miſſo rex eripuit eum, & dominator populorū ſoluit eum.
Gen.41.a Eumq; dominum conſtituit domus ſuæ, & qui dominaretur in uniuerſa ipſius poſſeſſione.
Vt [g] uinciret principes eius pro ſuo arbitratu, & ſeniores ipſius ſapientiā doceret.
Gen.46.a Itaq; Iſrael ingreſſus eſt Aegyptum, & Iacob peregrinus egit in terra Cham.
Et ualde quidē [deus] auxit populū ſuum, & potentiorē fecit eum ſuis hoſtibus. C
Vertitq; cor eorum in odium ſui populi, ut dolum commolirentur in ſeruos ipſius.
Exod.1.b Miſit [autem] Moſen ſeruum ſuum, [&] Aharonem quem elegerat.
c.3.c.4.d.e [h] Qui prodigioſa ipſius negotia geſſerunt inter eos, & portenta in terra Cham.
Exod.7.a Et immiſit tenebras, quibus [omnia] obſcurauit, [i] neq; reluctati ſunt uerbo eius.
Exod.10.f Aquas eorum uertit in ſanguinem, & occidit piſces eorum.
Exod.7.d Exod.8.b Edidit [quoq;] terra eorum ranas, in regum arcaniſſima loca penetrantes.
Exo.8.e t 9 [k] Eius etiam iuſſu uenerunt omnis generis inſecta & [l] pediculi per omnes fines eorum.
Et pro pluuijs eorum dedit grandinem, & ignem flāmantem in ipſorum terra.
Percuſſitq; uites eorum & ficus eorum, & confregit arbores per ipſorum fines.
Exo.10.c d Eius quoq; iuſſu uenerunt locuſtæ & innumeri bruchi.
Qui depaſti ſunt omnes herbas in ipſorum regione, depaſti etiam ſunt fructus telluris ipſorum. D
Exod.12.d Occidit deniq; omnia primogenita in regione ipſorū, primitias [uidelicet] uniuerſæ uirtutis eorum.
Exod.13.d Et eduxit eos onuſtos argento & auro, nec quiſquam fuit infirmus in tribubus eius [Iſraelis.]
Eſtq; Aegyptus læata quum exirent, [m] quia formido eorum inuaſerat eos.
Exod.13.d Expandit [quoq;] nubem pro uelo, & ignem qui noctu luceret.
Pſal.77.b [Populo] petente adduxit coturnices, & pane cœleſti ſaturauit eos.
Exod.16.c Num.20.c Poſtremo aquæ profluxerunt aperto ſaxo, [n] quæ decurrerunt per loca arentia ut flumen.
Gen.22.c d Memor enim fuit ſui uerbi ſanctiſſimi ad Abrahamum cultorem ſuum.
Ioſuæ 3.d Et eduxit populum ſuum cum lætitia, & delectos ſuos homines cum iubilo.
Ac tradidit eis regiones gentium, ut poſſiderent labore populorum conquiſita.
Nimirum ut ſeruent decreta eius, & leges ipſius teneant: haleluia.

Haleluia. CVI.

a Et ſtare fecit eam Iacobo ad decretum.
b Funem hæreditatis tuæ.
c Quaſi modicum.
d Bemeſchial, in Meſſias uel Chriſtos, aut unctos meos.
e Et uocauit famem ſuper terram, omnem baculū panis fregit.
f Humiliauerunt cōpede pedes eius: in ferrum uenit anima eius. Pro compede, ut Hiero. uertit Chald. cathenam dicit, fortè cataſta rectius.
g Ad uinciendū principes eius in anima ſua. Alij legentes leiaſer pro leeſor interpretantur, Vt erudiret principes eius.
h Poſuerunt in eis uerba ſignorū eius.
i Amarum fecerunt, ſcilicet Moſes & Aharon.
k Dixit.
l Chald. interpres eandem uocē hic reponit, quam Onkeſus Exodi 8.
m Quia formido eorū cecidit ſuper eos.
n Fuerunt in aridis ſicut torridis, flumen. Quidam intelligunt per ſiccum fundum iuiſſe fluminis, ſcilicet Iordanis. Chaldæus etiam refert ad aquas petræ.

Hymnus, ut apparet, scriptus in captiuitate Babylonica, dei laudes cōplectitur, præsertim à iustitia sanctißima petitas: addita precatiuncula, ut dignetur Israelē reducere in patriam.

A CONfitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniā sempiterna est ipsius benignitas.

Quis enunciaret fortia facta DOMINI? aut quis promeret uniuersam laudem ipsius? — Iudith 13.e, Eccli 43.d

O beatos qui seruant iudicium, & faciunt semper quod iustum est.

Memento mei DOMINE per fauorem erga tuum populum, [a] meiq; rationem habeto per tuam salutem.

Vt uideam bonum electis tuis hominibus [paratum,] & gaudeam gaudiū gentium tuarum, & glorier cum hæreditario tuo [populo.]

Peccauimus [b] æque ut patres nostri, egimus inique, impia gessimus. — Iudith 7.d

[Nam] patres nostri non prudenter perpenderūt miracula tua in Aegypto, neq; memores fuerunt maximorum beneficiorum tuorum, & immorigeri fuerūt ad mare, ad mare [inquam] [c] rubrum.

B Seruauit tamen eos propter nomē suum, ut notiorem faceret fortitudinē suam.

Increpuitq; mare rubrū, ut exaresceret, ac traduxit eos, per abyssum tanquam per desertum. — Exod. 14.

Et seruauit eos eripiens manui hostili, ac uindicauit eos à manu inimici.

Aquæ autem operuerūt hostes eorū, ut ne unus quidem superstes relinqueretur. — Exod. 14

[d] Tuncq; fidem adhibuerunt uerbis eius, ut decantarent laudem ipsius.

[e] Verum confestim obliti sunt opera eius, neq; morati sunt consilium eius.

C Et concupiscentia exarserunt in deserto, ac tentauerunt deum in solitudine.

Ac dedit quod poposcerunt, sed [simul] [f] immisit macilentiam ipsorum animæ. — Exod. 17., Num. 11.

Inuiderunt etiam Mosi in castris, & Aharoni sacrosancto DOMINI.

[Quamobrem] terra se aperiens absorpsit Dathan, & operuit congregationem Abiramicam. — Num. 16.

Ignis etiam exarsit in cœtu istorum, [&] flamma quæ impios corripuit.

Fecerunt & uitulum apud [montem] Horeb, & fusile simulachrum adorauerūt. — Exod. 32.

Et permutauerunt maiestatem [dei] sui effigie bouis comedentis herbam.

Suntq; obliti deum, qui eos seruauerat, quiq; res magnas gesserat in Aegypto.

D Et miracula in terra Cham, resq; terrificas ad mare rubrum. — Exod. 32.

[g] Decreuerat autem delere illos, nisi Moses uir ipsius electus [h] intercessisset ei, sedans iram ipsius, ne perderet.

Respuerunt etiam terram exoptatam, non fidem tribuentes uerbo ipsius.

Et obmurmurarunt in suis tentorijs, neq; obediuerunt uoci diuinæ.

[i] Quare iurauit eis se prostraturum esse ipsos in deserto.

Prostraturum etiam [k] sobolem eorū inter gentes, et euentilaturū eos in regiones. — Num. 14.

[l] Initiati sunt etiam uelut sub iugum ipsius Baal Peor missi, & comederunt immolata mortuis [dijs.]

E Suisq; studijs iram conflarunt, ut grassaretur per eos cædes.

[m] Quando Phinehas stetit, ac uindicandum iudicauit, & cædes prohibita est. — Num. 25.

Quod ei est imputatum pro iustitia sempiternis temporibus.

Lacessiuerunt etiam apud [n] Memeriba, & Mosen [deus] affecit malo propter ipsos. — Num. 20.

Ita enim diuexarunt animum eius, ut perperam aliquid loqueretur suis labijs.

[Præterea] non deleuerunt populos, quos DOMINVS iusserat eos [delere.]

Et commercium habuerunt cum gentibus, ac didicerunt facta ipsorum. — Contra legem. Deut. 7.

Vt colerent simulachra eorum, quæ fuerunt eis laqueus.

a Visita me in salute tua.
b Cum patribus.
c Pro suph reddidi rubrum cum Hieronymo: alij autem algam uel caricem exponunt.
d Et.
e Festinarunt, obliti sunt.
f Id est, luem, quæ partem populi absumens rariorem fecit.
g Et dixit.
h Stetit in ruptura ad faciem eius.
i Leuauit eis manum suam.
k Semen eorum.
l Coniugati sunt, nēpe ut par iumentorū ad iugum alligatur. Sicut Apostolus utitur tropo, Nolite iugum trahere cum impijs.
m Et stetit.
n Id est, aquas litigij.

Nam

ᵒNam filios suos & filias suas mactauerunt uictimas dæmonibus. o&.
Et fuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorũ & filiarum suarum, quos mactauerunt uictimas simulachris Chananæorum: terraq; polluta ᵖcapitalibus sceleribus. F
p Sanguinibus.
Ac fuerunt immundi factis suis, & scortati sunt studijs suis.
Et excanduit ira DOMINVS in populum suum, abhorruitq; à sua hæreditate.
Vt traderet eos gentibus in manus, & inimici eorum dominarentur eis.
Quos afflixerunt hostes ipsorum, & ᵠsubegerunt eos suæ potestati.
q Incuruarunt eos sub manum suam.
Aliquoties liberauit eos, uerum ipsi lacessiuerunt suo cõsilio, & in paupertatem deuenerunt per suam iniquitatem.
Tamen quum cerneret eos in angustijs, & audiret clamorem ipsorum. G
Deut. 30. a Memor fuit sui fœderis icti cũ eis, et pœnituit eũ, ʳut maxima est eius benignitas
r Secundum magnitudinem beneficiorum suorum.
ˢEt fecit eos gratiosos apud uictores suos uniuersos.
s Et dedit eos ad misericordiã ad faciem omnium qui captiuos eos habuerunt.
Serua nos DOMINE deus noster, & congrega nos ex gentibus, ut cõfiteamur nomini tuo sanctissimo, & celebremus te laudibus tuis.
Prædicandus est DOMINVS deus Israelis ab æterno in æternum tempus: & uniuersus populus dicat, Amen, haleluia. CVII.

LIBER QVINTVS.

Hymnus dei præconium continet, cuius prouidentia & consilio cuncta geruntur, ut nihil sit fortuitum, quiq; præsentem opem fert hominibus cum uocãtibus, quocunq; in discrimine uersentur.

Iudith 13. c CONfitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniam æterna est eius benignitas. A
In libertatem uindicati à DOMINO dicant, q; eos uindicauerit à manu hostili.
Restituit captiuos. Quodq; congregauerit eos ex regionibus ab Oriente, & Occidente, Aquilone, & à mari.
Errãtes reducit in uiam. Qui errabant in deserto, in solitudine per ᵃ itinera, quibus oppidum habitatum non inueniebant.
a Via oppidũ sedis.
Famelici etiam & sitibundi, qui deficiebant animo.
Clamauerunt DOMINVM in periculis suis, & eripuit eos ex angustijs ipsorũ.
Eosq; deduxit in uiam rectam, qua peruenirent ad oppidum habitatum.
Confiteantur tribuentes DOMINO suam benignitatem et miracula sua ᵇinter homines.
b Ad filios Adæ, uel hominis.
Fame laborãtibus succurrit. Quia saturat animam auidam, & animam famelicam explet rebus bonis.
Sedentes in tenebris & densissima caligine cõstricti miseria & ferreo [cõpede.]
Vinctos liberat. Quia sermonibus diuinis reluctati sunt, & floccipenderũt consiliũ summi [dei.]
ᶜVnde molestias imposuit, ut desponderent animum, & impingerẽt nemine ferente opem.
c Fecit incuruare cor suum.
Hi clamauerũt DOMInum in suis periculis, q seruauit eos ex angustijs eripiẽs. B
Eosq; eduxit ex tenebris & densissima caligine, ac perrupit eorum uincula.
Confiteantur tribuentes DOMINO suam benignitatem & miracula sua inter homines.
Quia effregit ualuas æreas, & refellit obices ferreos.
Stulti ᵈqui scelerato uitæ instituto & iniquitatibus suis morbos sibi accersiuerũt.
d A uia sceleris sui sese afflixerunt.
Vt anima ipsorum fastidiat omnem cibum, & pertigerint ad portas mortis.
Clamauerunt etiam DOMINVM in suis periculis, qui seruauit eos eripiens è suis angustijs.
Pellit morbos. Missoq; uerbo suo sanauit eos, & asseruit ab ægrotationibus ipsorum.
Confiteantur DOMINO tribuentes benignitatem suam, & miracula sua inter homines.

Et immolent uictimas confessionis, ac narrent facta eius cum iubilo.

e Descendentes.

Qui mare nauibus [e] ingrediuntur, quiq; negotium suum peragunt in uastissimis aquis.

C Illi uiderunt opera DOMINI, & ipsius miracula in profundo [mari.]

f Et dixit, & fecit stare uentū turbinis.

[f] Qui suo imperio ciet uentum procellosum, qui alte fluctus ipsius attollit.

Vt modo in cœlum ascendant, modo in abyssum descendant, animaq; ipsorum [g] malis pressa colliquescat.

g In malo.

Et eant in orbem, ac oberrent ut ebrij, omnisq; sapientia illis eripiatur.

Hi etiā clamauerūt DOMINVM in suis periculis, q educit eos è suis angustijs.

h Faciet surgere turbinem ad silentium, & silebunt fluctus eorum.

[h] Et sedata tempestate reddit mare tranquillum, ut desinant fluctus quibus iactabantur.

Et lætantur quod quieuerint, ac [deus] in portum optatum eos deduxerit.

Confiteantur DOMINO tribuentes suam benignitatem, & miracula sua inter homines.

Facit loca fœcunda, & inducit sterilitatē.

Eumq; extollant in cœtu populi, & laudent eum in consessu seniorum.

i Ponet. i Exitus.

Qui flumina [i] uertit in desertum, & [i] uenas aquarum in loca siticulosa.

Et terram frugiferam in sterile solum propter incolarum uitiositatem.

D Qui uertit desertum in stagnum aquarū, & torridam terram in uenas aquarū.

k Et parauerunt urbem siue oppidum sedis. i. habitatum.

l Et fecerunt fructum prouentus.

Ibiq; collocat famelicos, [k] ut urbem celebrem extruant.

Ac sementem faciant in aruis, & colant uineas, [l] quæ copiosum fructū proferāt.

Eosq; fortunat, ut ualde crescant, nec pecus eorum minuit.

Minuuntur etiam, & decidunt per angustiam, & malum, & laborem.

Diuitias uel paupertatem confert deus.

[Nam deus] effundit cōtemptum in principes, & errare facit eos per uastitatem inuiam.

m Ponit.

In arce autem collocat pauperem extra miseriā, & familias [m] tractat uelut oues.

n Et omnis iniquitas contraxit os suum, ut Iob 15.

Quę quum uident probi, gaudent, [n] nec habent ulli iniqui quod uituperent aut querantur. Iob.22.

Quisquis [igitur] sapit, custodiet hæc, & beneficia DOMINI considerabit.

Carmen, Hymnus Dauidis. CVIII.

Gratiarumactio pro liberatione à furore Saulis in spelunca Odollam. Verba pleraq; sunt in Psal. 67. & 60. Ominatur interim se regem fore, ut dominus pollicitus est.

PAratum est cor meum ô deus, ut canam, & psallam etiam ô gloria mea.

Expergiscere nablum & cithara, euigilabo equidem in aurora.

Tibiq; confitebor inter populos, & te psallam inter nationes.

a Quia magna est desuper coelos, &c.

Tua enim benignitas [a] usq; adeo magna est, ut cœlos superet, tuaq; ueritas usq; ad æthera [pertingit.]

Sublimior cœlo sis ô deus, & maiestas tua [sublimior sit] terra.

b Aliqui codices habent, nobis.

[Et] ut liberentur tui dilecti, seruato per dexteram tuam, & annue [b] mihi.

Deus loquutus est in sanctuario suo, [Quare] exultabo, et partiar Sichem, ac metiar uallem Sucoth.

Meus est Gilead, meus est Manasses, Ephraim autem robur capitis mei, & Iuda meus legumlator.

c Super Edom proijciam calceamentum meum. Significat autem sui iuris & possessionis facere.

d Ita Chald. uertit, quasi scriptum sit aria pro ethroa, ut Psal. 65. ijthrou pro iariu, &c.

e In deo faciemus facultatem.

Moab [uero] lebes ablutionis meæ, [c] Idumæam pedibus meis emetiar, [d] & super Palestina iubilabo.

Quis ducet me ad urbes munitas? Quis ducet me in Idumæam?

An non tu deus, qui nos repuleras, neq; profectus fueras cum nostro exercitu?

Fer nobis opem, [quā defendamur] ab hoste: siquidem uana est salus hominis.

[e] Cæterū deo iuuante res præclaras geremus, & ipse conculcabit hostes nostros.

Præfecto cantorum, Dauidis hymnus. CIX.

Precatio

Precatio Dauidis eſt, ut deus oppreſſo grege Saulino, nempe Doeg, & alijs improbis, eum periculis undiq; prementibus eripiat.

O[a]Deus, qui laudaris à me, ne taceas.
Nam os impij, & os doloſum patent contra me, & mecum loquuntur falſa lingua. A
Et uerba ex odio profecta me circumuenerunt, meq́ oppugnant abs re.
Pro amore autem meo aduerſantur mihi, ego tamen [intentus ſum] precationi.
Ac[b]reddunt mihi malum pro bono, [&]odium pro dilectione mea.
Conſtitue contra eum impium, & aduerſarius ſtet ad dexteram eius.
Quum adductus fuerit in iudicium, [c]pronuncietur impius, & deprecando peccatum admittat.
Sint dies [uitæ] ipſius pauci, & ipſius functionem alius accipiat.
Sint ipſius liberi orphani, & uxor eius uidua.
Oberrent liberi eius & mendicent, ac [uictum] quærant è ruinoſis ſuis ædificijs [prodeuntes.] B
Fœnerator nexu obliget omnia quæ habet: nec non hoſtes diripiant, quod labore ipſius partum eſt.
Non obtingat ei qui benignitatem proroget, nec ſit qui benefaciat orphanis quos reliquit.
Poſteritas eius excidio ſit obnoxia, & in altero [d] ſæculo deleatur nomen [e]ipſius.
Reuocetur in memoriã apud DOMINVM iniquitas patrum eius, & peccatum matris eius non aboleatur [obliuione.]
Ac ſemper obuerſentur [oculis] DOMINI, qui deleat eorum memoriam è terra.
Siquidem non cogitauit benignitatẽ exhibere, & perſecutus eſt uirum humilem & pauperem, & dolentem animo, ut interficeret. C
Ac amauit maledictionem, quæ obuenit ei: & noluit benedictionem, quæ longe receſſit ab eo.
Induitq́ maledictionem ut ueſtimentum, & ingreſſa eſt in partes ipſius interiores ut aqua, & in oſſa eius ut oleum.
Sit ei pro ueſte, quam induat: & pro cingulo, quo ſemper cingatur.
[f]Atq; hæc parata ſunt à DOMINO meis aduerſarijs, & eis qui loquuntur malũ aduerſus animam meam.
Tu autem DOMINE deus [g]meus præſto mihi adſis propter nomen tuum, & libera me, ſiquidem benignitas tua optima eſt.
Ego enim humilis & pauper ſum, & cor meum intra me ſaucium eſt.
[Et] abeo ut umbra quum declinat, ac uelut locuſta excutior.
Genuaq́ mea nutant præ[h]inedia, [i] & detracta pinguedine alius iam habitus eſt corporis mei. D
Equidem illis ſum probroſus, qui me conſpicati iactant caput ſuum.
Opem fer DOMINE deus meus, [&] ſeruato me pro tua benignitate.
Et intelligant hanc tuam eſſe [k]potentiam, quodq́ tu DOMINVS hæc facias.
Ipſi quidem maledicant, tu autem benedicas: ipſi inſurgant, & pudefiant, ſeruus autem tuus lætetur.
Induantur aduerſarij mei ignominiam, & amiciant ſe pudore tanquam pallio.
Ego autem ualde confitebor DOMINO ore meo, & in magno cœtu laudabo eum.
Quoniam à dextra ſtetit pauperis, [l]ut ſeruaret animam eius ab ijs qui uitæ ac necis arbitrium in eum ſibi arrogabant.

Diræ quibus deuouentur inimici Dauidis, & omnium piorum, & præcipue ſeruatoris noſtri Chriſti. Ioan. 17. c Act. 1.

a Deus laudis meæ.
b Et poſuerunt ſuper me.
c Exibit, & precatio eius erit ad peccatum.
d Vel, generatione aut ætate.
e Eorum. Numerus mutatur.
f Hæc operatio aduerſariorũ meorum, &c. Vel, hæc merces eſt: ſicut & poal. i. opus pro mercede.
g Fac mecum.
h A ieiunio ſiue abſtinentia. Loquitur hic de inopia rerum non religioſa abſtinentia.
i Et caro mea mentita eſt à pinguedine. Sic enim Chaldæus etiam interpretatur uocem ſchemen.
k Manum.
l Ad ſeruandum à iudicantibus animam eius.

Dauidis hymnus. CX.

Canit de utraq; natura, diuina & humana Chriſti, et de ſacerdotio atq; regno ipſius.

DIxit DOMINVS domino meo, Sede mihi ad dexteram, donec inimicos tuos subdam scabellum tuis pedibus. Matt. 22. d / Act. 2. f / 1. Cor. 15. d / Heb. 1. d / 10. c
DOMINVS emittet uirgam tuæ potentiæ è Zion, dominare [ergo] inter inimicos tuos.
[a]Habes promptissimũ populum, quum educes tuas copias: *tibi [etiam] est ros generationis tuæ in summo decore & sanctitate ex utero auroræ.
Iurauit DOMINVS, nec pœnitet eum, ut tu sis sacerdos æternus ritu Melchizedek. Heb. 5. b / 7. c / Ioan. 12. e
Dominus [stat] à dextra tua, qui contudit reges, quo die iratus fuit.
Iudicabit [Messias] in gentibus, & omnia plena cadaueribus erunt, [b]quãdo contundet capita in multis regionibus.
De torrente in uia bibet, ac propterea caput attollet.

a Populus tuus liberalitatum in die copiarum tuarũ: in decoribus sanctitatis ex utero siue locis auroræ.
*Partus etiã naturæ humanæ est puriss. sanctissimus, magnificus, diuinus. Vt enim cœlesti ui uapor elicitur è terra, qui circa auroram densatur in rorem: ita supercœlesti uirtute corpus uere humanũ filius dei adsumpsit de purissima uirgine, ut in mundum prodiret sol iustitiæ.
b Contudit caput super terram multam.

Haleluia. CXI.

Laudat deum sapientia, bonitate, potentia & operibus quæ Israelitis fecit.

א COnfitebor DOMINO ex toto corde ב in concilio & cœtu proborum.
ג Magna sunt DOMINI facta, ד quæ inquiruntur ab omnibus qui delectantur ipsis.
ה Opus ipsius est gloria & decus, ו & iustitia eius æternum perstat.
ז [a] Memoriæ cõsecrauit sua miracula ח beneficus & misericors DOMINVS.
ט [b] Escam dedit ipsum timentibus, י [&] æternum memor est sui fœderis.
כ Potẽtiam operum suorum [c]declarauit suo populo, ל dando eis hæreditatem gentium.
מ Suntq; opera manuum eius ueritas & iudicium, [&] נ omnes constitutiones ipsius firmæ sunt.
ס Suntq; stabilitæ, ut durent sempiternis temporibus, ע quippe per ueritatem & rectitudinem factæ.
פ Misit [etiam] ad populum suum צ [d] per quos redimeret, ac præcepit fœdus suum perpetuò [seruandum,] ק cuius nomen sanctissimum & terrificum est.
ר Principium sapientiæ est timor DOMINI, ש [e]& salutaris prudentia contingit omnibus qui uersantur in his rebus: ת quorum laus æternum perstat.

Ad tantam gloriam perueniet per maximos labores a se, o[m]q; per mortem ipsam; Phil. 2.

a Memoriam facit.
b Prędam significat, adeoq; cibum prædando paratũ: quod Aegyptiorũ spolijs in Iudæos translatis accõmodari potest.
c Annunciauit.
d Redemptionem.
e Intellectus bonus omnibus facietibus ea, laus eius, &c.

Optimũ est rite uersari in dei rebus cognoscendis. Prouer. 1. a & 9. c / Eccli. 1. b

Haleluia. CXII.

In genere didactico explicat ueram beatitudinem hominis, & conditiones boni uiri. Quod copiosius tractat psal. 37.

A א BEatus uir est qui timet DOMINVM, ב & ualde præceptis eius delectat.
ג [Nam] potens erit in terra semen eius, [&] ד proborum natio fortunabitur.
ה Copia rerũ & diuitiæ erunt in domo eius, ו & iustitia ipsius æternũ perstabit.
ז Oritur in tenebris lux probis, [homini] ח benefico & misericordi, & iusto.
B ט Vir bonus confert beneficia, & dat mutuo, י [a]suasq; res obit exactissimo iudicio.
כ Quia non mouebitur in æternum, ל [b]& memoria iusti usq; durabit.
מ [c] Ad famam tristem non expauescet, נ quia cor eius firmum est [ac] fretum DOMINO.
ס Cor ipsius stabilitum est, ut non expauescat, ע donec spectet in hostibus suis quod cupierat.
פ Spargit [ac] dat pauperibus, צ cuius iustitia æternum perstabit, ק cornuq; eius altum erit cum gloria.
ר Vt impius cernens indignetur, ש suisq; dentibus frendeat & contabescat, ת [d]minimeq; impij assequentur quod desiderant.

Haleluia.

a Conficiet uerba sua in iudicio.
b Ad memoriam seculi erit iustus.
c A fama mala non timebit.
d Desiderium impiorum peribit.

Halleluia. CXIII.

Laudat deum, qui cuncta suo numine gubernat, ac nullo negotio maximam uicißitudinem introducit.

LAudate cultores DOMINI, laudate nomen DOMINI.
Prędicandũ est[enim] nomen DOMINI ab hoc tempore usq; in æternum.
Ab ortu solis usq; ad occasum eius laudibus uehendum est nomen DOMINI.
Mal.1.c DOMINVS [enim] sublimior est omnibus gentibus, & maiestas ipsius cœlo [sublimior est]
Quis similis est DOMINO deo nostro, qui in alto [rebus] præsidet?
Seq; demittit, ut inspiciat quæcunq; sunt in cœlo & in terra.
Qui erigit tenuem ex puluere, & pauperem è stercore euehit.
Vt collocet[eum] cum principibus, cum principibus sui populi.
[a]Qui sterilem matremfamiliàs efficit matrem gaudentem liberis: haleluia.

a Facit sedere sterilem domus, matrem liberis lætã siue gaudentem.

CXIIII.

Deum celebrat, qui populum Israel adsciscens opera portentosa edidit in mari rubro, Iordane, monte Sinai.

QVum egrederetur Israel ex Aegypto, [&] domus Iacobi à populo diuersæ linguæ. A
Iuda factus est eius sanctuarium, [&] Israel ipsius imperium.
Quod quum mare uidisset, refugit, [&] Iordanis retrorsum repulsus est.
Montes [autem] subsilierunt ut arietes, [&] colles ut[a] agni ouium.
Quid accidit tibi ô mare, quod refugisti? [quid tibi] ô Iordanis, quòd repulsus es retrorsum?
[Quid uobis] ô montes quod exilijstis ut arietes, & colles ut agni ouium?
[b]Tuq; terra expauescito metu domini, metu dei Iacob.
Qui uertit saxum in stagnũ aquosum, [&] silicem in fontem abundantẽ aquis. B

a Filij.

b A facie domini dole ut parientes, &c. Verbum huic etiam Chald. & Rabi Abraham imperatiuũ iudicarunt, ut Micheæ 4.

CXV.

Interpretes Græci non inepte iunxerunt superiori psalmo. Quia laudes dei accommodantur ad eruditionem, ut homines tali ac tanto domino fidant, contemptis fictitijs deis, eumq; precationibus & gratiarumactionibus uenerentur.

NOn nostram DOMINE, non nostram, sed tui nominis gloriam[a] amplifices propter tuam benignitatem, & propter ueritatem tuam.
Cur[enim] dicant gentes, Vbi quæso est deus ipsorum?
Atqui deus noster in cœlo est, qui perficit quicquid uoluerit.
[Cęterum] simulachra ipsorum sunt argentea & aurea, opus quod manibus hominis producitur.
Sap.15.d Habent[enim] os, & non loquuntur: habent oculos, & non uident.
Habent aures, nec audiunt: habent nasum, nec odorantur.
Manus habent, nec palpant: pedes habent, nec ambulant, neq; sonum edunt suo gutture. C
Quibus similes euadant qui ea faciunt, [&] quicunq; fidit eis.
O Israel fide DOMINO, quia[b] uestrum auxilium, & uestrum scutum est.
Domus Aharonis fidite DOMINO, quia uestrum auxiliũ, & uestrum scutũ est.
Timentes DOMINVM fidite DOMINO, quia uestrum auxiliũ, & scutum uestrum est.
DOMINVS memor est nostri, qui felicem[c] reddet, felicem reddet domum Israelis, felicem reddet domum Aharonis.
Felices reddet timentes DOMINVM pariter paruos & magnos.
[D]Cumulabit etiam DOMINVS uobis beneficia beneficijs: nec solum uobis, uerum & liberis uestris.

a Non nobis da gloriam, siue honorem habeas.

b In Ebr. mutata persona est in tertiam. i. eorum.

c Benedicet.

D Addet dominus super uos, &c.

Vos quidem felices redditi estis à DOMINO, qui condidit cœlum & terram.
[Et] cœlum, cœlum [inquam] DOMINO [seruatum est,] terram autem dedit hominibus.
Cæterum mortui non laudant deum, nec omnes quotquot in [c] sepulchrum descendunt. Baruch 2. d
Nos autem prædicemus deum ab hoc tempore usque in æternum: haleluia. Dan. 2. e

c Ad silentium. Appellāt & Latini poetæ silentes mortuos, et regna silentū, &c.

CXVI.

Vt psal. 31. precatio est Dauidis, ut seruetur in deserto Maon Saule instante: ita hic hymnus est gratiarum actio pro salute concessa.

Diligo DOMINVM, quandoquidem exaudiuit supplicem meam uocem.
Quia præbuit mihi aurem suam, quem [a] toto uitæ meæ tempore uocabo.
Cinxerant me funes mortis, & angustiæ inferni me [b] comprehenderant, ac [c] incideram in periculum & difficultatem.
Vocaui autem nomen DOMINI [dicens,] Obsecro DOMINE, eripito animā meam.
Beneficus DOMINVS, & iustus, & deus noster misericors.
DOMINVS defendens simplices, quum [d] attritus essem, me seruauit.
Reuertere anima mea ad locum tuum quietum, quia DOMINVS in te beneficium contulit. Iubet animā suam bene sperare, ut psal. 42.
Quia tu eripuisti animam meā morti, oculos meos lachrymis, [&] pedes meos lapsui. Psal. 56. hi duo uersus iunguntur.
[Quare] sanctè [e] uitam degam coram DOMINO in regionibus uiuentium.
[f] Fidem in deum retinui, etiam quum ipse cogerer dicere, me uehementer deiectum esse. 2. Cor. 4. c
Quum dicerem in præcipiti mea fuga, omnes homines mendaces esse.
Quam gratiam referam DOMINO pro illis omnibus quæ in me contulit beneficijs? Gratū se fore pollicetur, alludēs ad ritū epuli eucharistici.
[g] Sumpto calyce quo gratiæ agunt pro accepta salute, nomē DOMINI uocabo.
Meaque uota exoluam DOMINO nunc coram uniuerso populo ipsius.
[h] Nam apud DOMINVM mors benignorum ipsius hominū maximi est momenti.
Ah DOMINE equidem seruus tuus sum, ego seruus tuus sum, & filius ancillæ tuæ, qui uincula mea [i] soluisti.
Tibi [ergo] mactabo uictimam confessionis, & nomen DOMINI uocabo.
Meaque uota exoluam nunc coram uniuerso populo ipsius.
In atrijs domus DOMINIcæ, intra te ô Ierusalem: haleluia.

a In diebus meis.
b Inuenerunt me.
c Inueniam.
d Dallothi, tenuis fui, id est, uiribus destitutus succubui.
e Obambulabo.
f Credidi, quia dicam. Latini & Græci psalm. 115. hic notant.
g Calycem salutum tollam.
h Pretiosa in oculis domini mors ad benignos eius, id est, nō sinit occumbere, nisi magnū adsit ope ræpretium, & occisores eorum punit seuerius.
i Aperuisti.

CXVII.

Laus dei à bonitate, iustitia, ueritate. Ad quam excitantur omnes gentes, ut quæ in ecclesiam dei accessuræ sint.

Laudate DOMINVM omnes gentes, prædicate ipsum omnes populi. Rom. 15. c
Nam benignitas eius erga nos præpollet, ac ueritas DOMINI æternū [permanet:] haleluia. Ioan. 12. c

CXVIII.

Gratiarum actio à Dauide prodita quum ab omni Israele rex salutatus arcam transtulit ex domo Obed Edom. Cui pompæ psal. 47. etiam accommodatus est.

A Confitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Israel nunc dicat, quod sempiterna sit ipsius benignitas.
Dicat nunc domus Aharonis, quod sempiterna sit ipsius benignitas.
Dicant nunc timentes DOMINVM, quod sempiterna sit ipsius benignitas.
Quum in angustijs essem, uocaui deum, & deus annuit mihi in latitudine.
[Proin] DOMINO à me stante, non timebo [a] quid mihi homo inferre conetur.

a Faciet mihi.

DOMINO

Heb.13.a DOMINO [enim] existente inter meos auxiliares, spectabo in meis inimicis, quod desidero.
[Etenim] spem habere in DOMINO, melius est q̃ fidere homini. B
Spem habere in DOMINO, melius est q̃ fidere principibus.
[b]Si me omnes gentes circundederint, [spero] quod per nomen DOMINI excisurus sim eas.
Si me circundederint, [c]& sane me circundederint, [spero] q; per nomen DOMINI sim eas excisurus.
Si me circundederint ut [examen] apum, deficient ut ignis spinas [corripiens:] & spero q; eas per nomen DOMINI excisurus sim.
Apostropha ad Saul uel Doeg, uel aliũ acerrimũ inimicum. Prorsus me impuleras ut caderem, sed tamen DOMINVS opem mihi tulit.
[Nam] robur meum & carmen meum, & salus mea deus est.
Vox iubili & salutis [partæ auditur] in tabernaculis iustorum, [postquam] dextera DOMINI res præclaras egit. C
Exod.15.a Dextera DOMINI superior fuit, dextera DOMINI res præclaras egit.
Non moriar, sed uiuam, & recensebo facta dei.
Me nanq; [d]probe castigauit deus, attamen non permisit ut morerer.
Aperite mihi portas iustitiæ [gratia transeundas,] per quas ingressus deo confitebor.
Hæc porta DOMINI est, per quam iusti ingredientur.
Tibi [enim] confitebor, q; me exaudiueris, & mihi saluti fueris.
[Nam] lapis quem reiecerunt ædificantes, factus est caput anguli.
Isaiæ 28.d Matth.21.e Luc.20.c Act.4.b Rom.9.g 1.Pet.1.b Quod quidem à DOMINO factum est, [e]& nobis miraculum uidetur.
Illa est dies quam fecit DOMINVS, in qua exultemus & lætemur. D
Ah DOMINE serua quæso, ah DOMINE da quæso felicem successum.
Vox populi acclamantis regi. [f]Optima quæq; illi precamur, qui uenit in nomine DOMINI.
Vox sacerdotũ uicissim bona imprecantium populo. Nos'q; fausta imprecamur uobis è domo DOMINI.
Deus DOMINVS est, qui lucem nobis [prosperitatis] intulit: itaq; [g]uictimam alligate funibus ad cornua altaris.
Tu es deus meus, tibi'q; confitebor, te'q; extollam mi deus.
Confitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

CXIX.

Encomium est amplißimũ legis & uerbi diuini. Cuius uis salutifera explicatur, & quibus hominibus diuina illa & summa sapientia cõferatur: quantoq; studio persequi conueniat. Videtur autem Dauid psalmum hunc composuisse, quum in seditione Absolomica perdidicisset, quanti retulerit omnem uitam ex diuino præscripto traducere.

Aleph א

O Beatos qui [uitæ] [a]integrum iter tenent, incedentes ad præscriptum legis DOMINI.
O beatos qui conseruant obtestationes ipsius, eum'q; ex toto corde quærunt.
[b]Nam qui per tuas uias incedunt, non patrant iniquitatem.
Tu [nanq;] mandasti constitutiones tuas, quas [homines] summopere custodiant.
Vtinam sic uiæ meæ parentur, ut custodiam decreta tua.
Tunc [enim] minime pudefiam, quum inspexero omnia præcepta tua.
Tibi'q; confitebor [c]ex animo syncero, ubi didicero iudicia tuæ iustitiæ,
[d]Summo'q; studio decreta tua seruabo, si me non deseras.

Beth ב

Quo pacto adolescẽs [a]uitam inculpatam aget? nempe si eam custodiat, ut dictat uerbum tuum.

b Omnes gentes circundederunt, in nomine domini quia excindam eas.
c Etiam.
d Castigãdo castigauit me deus, & ad mortem non dedit me.
e Ipsa, miracula in oculis nostris.
f Benedictus.
g Hag, quod ferias significat, pro uictima quæ festo die cæditur, ut Chald. etiã paraphrasi exprimit.
a Integros uia siue itinere.
b Aph plærunq; significat etiã Hic autem causam reddit, Chald. quoq; ita interpretante.
c In rectitudine siue probitate cordis.
d Decreta tua seruabo uel custodiam, ne deseras me usq; ualde.
a Purgabit semitam suam.

Quum autem te quæram ex toto corde meo, ne finas me aberrare à mandatis tuis.
Qui reposui eloquium tuum in corde meo, ne peccem in te.
Tu DOMINE prædicandus es, doce me decreta tua.
[Nam] labijs meis recensere solitus sum omnia iudicia oris tui.
[b Et] incedere per uiam obtestationum tuarum magis iuuat, quàm omnium rerum copia propemodum.
Ac de tuis constitutionibus differo, & intueor semitas tuas.
Meque oblecto in tuis decretis, nunquam commissurus, ut obliuiscar uerbi tui.

Gimel ג

Hoc beneficium seruo tuo confer, ut uiuam, & custodiam uerbum tuum.
Et uelamen detrahe oculis meis,[a] ut inspiciam admirabilem sapientiam quæ recondita est in lege tua.
Quumque peregrinus sim in terra, ne me celes tua mandata.
[Nam] anima mea omni tempore desiderio iudiciorum tuorum atteritur.
Increpas [autem] superbos, ut execrabiles sint, aberrantes à præceptis tuis.
Remoue à me probrum & contemptum, quod obtestationes tuas conseruo.
Nam & principes cõsident ac obtrectant mihi, quod seruus tuus differit de tuis decretis.
[b]Quodque obtestationes tuæ sunt meæ deliciæ, & consiliarij mei.

Daleth ד

[a]Quum humi iaceat anima mea, recrea me secundum uerbum tuum.
[b]Negotia mea tibi exposui, tuque exaudiuisti me, [quare] doceto me decreta tua.
Concede mihi ut norim uiam constitutionum tuarum, & differã de tuis miraculis.
Diffluxit anima mea præ solicitudine, refice me [ergo] secundum uerbũ tuum.
Auerte iter mendax à me, & legem tuam benigne mihi proponito.
Nam uiam [c]certam elegi, & iudicia tua ob oculos habeo.
Quumque obtestationibus tuis adhæream, DOMINE haudquaquam me pudefacias.
Viam præceptorum tuorum curram, postquàm in latitudinem eduxisti cor meum.

He ה

Deduc me DOMINE in uiam tuorum decretorum, ut eam retineam [a] usque in finem.
Doceto me ut retineam legem tuam, & toto corde illam custodiam.
Deduc me in semitam præceptorum tuorum, nam ea mihi placet.
Inclina cor meum ad obtestationes tuas, & non ad auaritiam.
Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem, & uiuifica me in uia tua.
[b]Præsta seruo tuo quod eloquium tuum pollicetur habentibus timorem tui.
[Et] prohibe à me probrum quod formido, nam iudicia tua bona sunt.
Ecce desidero tuas constitutiones, uiuifica [igitur] me per tuam iustitiam.

Vau ו

Et obueniãt mihi DOMINE tua beneficia, & salus tua secundũ eloquium tuũ.
Vt habeam uerba quibus respondeam exprobranti mihi, quòd fidam uerbo tuo.
Et ne omnino eripias ab ore meo uerbũ ueritatis, siquidem tua iudicia expecto.
Et semper temporibusque sempiternis custodiam legem tuam.
Equidem spatiabor in latitudine, quia constitutiones tuas quæsiui.
Ac loquar de tuis obtestationibus coram regibus, neque me pudebit [earum.]
Meque oblecto in tuis mandatis, quæ amo.
Et [a]admouebo manus meas præceptis tuis, quæ amo: deque decretis tuis differam.

Zain ז

Memor sis uerbi ad seruum tuum [prolati] quo me in spem adduxisti.

b In uia obtestationum tuarum gauisus sum, secũdum super omnem copiam.

a Et inspiciam miracula de lege tua.

b Etiam.

a Adhæsit pulueri.
b Vias meas.

c Fidei.

a Calcaneum.

b Fac surgere seruo tuo eloquium tuum, quod ad timorem tuum.

a Tollam siue leuabo.

Hoc[enim]meum solatium est in meis miserijs, quia eloquiũ tuum recreat me.
Quumq́ me superbi irrident supra modum, non tamen deflecto à lege tua.
Ac recolens iudicia tua à condito mundo DOMINE, ex ijs magnum solatium accipio.
[a]Horror inuadit me cogitantem de impijs, qui legem tuam deserunt.
Mihi uero decreta tua sunt carmina in domo quam incolo.
Et noctu DOMINE recordor tui nominis, tuamq́ legem custodio.
Quæ quidem mea est, quandoquidem conseruo tuas constitutiones.

Heth ח

Dixi DOMINE meam sortem esse, ut custodiam uerba tua.
[a]Suspicio faciem tuam supplex toto meo corde, proin beneficum te mihi exhibeas secundum uerbum tuum.
Cogitatione obiui meas uias, & reduxi pedes meos ad obtestationes tuas.
Festinaui, & nullam moram feci, ut custodirem præcepta tua.
Funes impiorum [b]conati sunt me abstrahere, cæterũ legis tuæ non sum oblitus.
Media nocte surgo ad confitendum tibi propter iudicia tuæ iustitiæ.
Sumq́ omnibus socius qui te reuerentur, & custodiunt constitutiones tuas.
Benignitate tua DOMINE plena est terra, [quare] doceto me decreta tua.

Teth ט

Benigne cum seruo tuo egisti DOMINE secundum uerbum tuum.
[a]Bene iudicandi facultatem & scientiam doce me, qui præceptis tuis fidem adhibeo.
Antequam in ærumnas incidissem, errabam, nunc autem eloquium tuum custodio.
Tu bonus es, & bene facis, doce[igitur]me decreta tua.
Superbi cõsuerunt aduersum me mendacia, ego [autem] toto corde retineo constitutiones tuas.
Quorum cor crassescit ut adeps, ego autem ex lege tua uoluptatem capio.
Vtilissimũ quoq́ mihi fuit ꝙ in miseriam deiectus sum, ut discerem decreta tua.
Tuiq́ oris lex melior mihi est quàm auri & argenti millenarij.

Iod י

Manus tuæ fecerunt me, & adornauerunt me: erudias me[ergo,]ut discam præcepta tua.
Vt cernentes me qui te reuerentur, gaudeant, quia in uerbo tuo spem habeo.
Scio DOMINE ꝙ iudicia tua sint iustitia & fides, quũ me detrusisti in miseriam.
Verum obtingat quæso mihi tua benignitas, quæ me consoletur secundum eloquium tuum. [quod spem aperuit] seruo tuo.
Obueniat mihi tua misericordia, ut uiuam, siquidem lex tua meæ deliciæ sunt.
Pudefiant[autem]superbi, qui mendacio me opprimere quęrunt, quum ego de constitutionibus tuis disseram.
Redeant ad me qui te timent, quiq́ norunt obtestationes tuas.
Sitq́ cor meum integrum in tuis decretis, propterea non pudefiam.

Caph כ

Defecit anima mea[desiderans anxie] salutem tuam, [quia] in uerbo tuo spem habeo.
Defecerunt oculi mei [spectando] quando ueniat, quod pollicetur eloquium tuum, ut dicam, Quando me consolaberis?
Similis enim euasi utri in [a]fumo pendenti, attamẽ decreta tua non sum oblitus.
[b]Quandiu seruus tuus expectabit? quando exiges pœnas à persequentibus me?
Superbi foderunt mihi foueas, quod non fit secundum legem tuam.

a Horror siue tremor cepit me de impijs.

a Deprecatus sum. Hierony.

b Hierony. Circumplexi sunt. Implicauerunt me.

a Bonũ gustum. Hierony. bonum sermonem.

a Kitter ꝓprie suffitum significat, hic autem fumũ, in quo corium suspẽsum calore contrahitur.
b Quot dies serui tui, quãdo facies in persequentes me iudicium?

Omnia tua præcepta sunt fides, quum [igitur] inique me persequantur, fer mihi opem.
Parum abfuit, quin me confecissent in terra, ego tamen non deserui tuas constitutiones.
Viuifica me pro tua benignitate, & custodiam obtestationem oris tui.

Lamed ל

Verbum tuum DOMINE perstat æternum in cœlo.
Tuaq; fides[a] per uniuersa sæcula, qui parasti terram, ut consistat.
Eaq; persistunt usq; in hodiernum diem [b] tuis iudicijs, omnia enim tibi seruiunt.
Nisi lex tua meæ deliciæ essent, perijssem in miseria mea.
Neq; obliuiscar æternum constitutiones tuas, quoniam illis recreasti me.
Quum uero tuus sim, serua me, quia constitutiones tuas inquisiui.
Me[c] obseruant impij, ut me perdant, quum obtestationes tuas perpendo.
[d] Video finem habere omnia etiã perfectissima, tuum autem præceptum latissime patet.

a Ad generationem & generationem.
b Ad tua iudicia. i. tuo uerbo & imperio.
c Expectarunt.
d Ad omne consummatum uidi fine, latum præceptũ tuum nimis.

Mem מ

Quantum ego tuam legem amo? de qua meus sermo est quotidie.
Tu me sapientiorem reddidisti meis inimicis per tuum præceptum, nam id perpetuò meum est.
Plus [etiam] sapio quàm ij qui me docent, quia de obtestationibus tuis mihi sermo est.
Et rectius perpendo omnia quàm senes, quia conseruo tuas constitutiones.
Pedes meos prohibeo[a] ab omni uia ducenti ad uitia, propterea quod uerbum tuum custodio.
Neq; à iudicijs tuis decedo, quia tu[b] uiuendi normam præscripsisti mihi.
Quàm dulce est palato meo eloquium tuum? certe ori meo dulcius melle est.
Ex tuis constitutionibus recte res perpendo, & propterea odi omnem semitam fallacem.

a Ab omni semita mala.
b Legem siue regulam.

Nun נ

Verbum tuum lucerna est pedibus meis, & lux ad iter meum.
Iuraui, idq; constanter præstabo, ut custodiam iudicia tuæ iustitiæ.
Supra modum deiectus sum, quamobrem recrea me DOMINE secundũ uerbum tuum.
Gratæ igitur sint tibi DOMINE oblationes, quas sponte nũcupauit os meum, & iudicia tua doce me.
[a] In discrimine uitæ semper uersor, non tamen obliuiscor legis tuæ.
Impij[b] tetenderunt mihi laqueum, non tamen à constitutionibus tuis aberro.
Aeterna hæreditate mihi uenerunt obtestationes tuæ, sunt enim gaudium cordis mei.
[c] Adieci animũ meum decretis tuis, ut exequar illa in finẽ usq;, & adeo æternum.

a Anima mea in manu mea semper.
b Dederunt.
c Inclinaui cor meũ ad faciendum decreta tua in æternũ, calcaneum.

Samech ס

Odi[a] cogitationes quibus distrahitur animus, amo autem legem tuam.
Tu meum[b] confugium & scutum meum es, & in uerbo tuo spem collocaui.
Recedite à me praui homines, ego enim conseruabo mandata dei mei.
Suffulcias me eloquio tuo, & uiuam, & ne me pudefacias frustratum expectatione mea.
Stabilito me, & seruabor, ac semper ex contemplatione decretorum tuorum uoluptatem capiam.
Conculcabis omnes quicunq; aberrant à decretis tuis, nam fallacia est ipsorum astricies.

a Ramos, Hierony. tumultuosos.
b Latibulum uel receptus.

Tollis

Tollis ut scoriam omnes impios in terra, quamobrem amo tuas obtestationes.
[c]Perhorrescit corpus meum præ timore tui, & iudicia tua reuereor. — c Horripilauit à formidine tua caro mea.

Ain ע

Feci iudicium & iustitiam, ne[igitur] me tradas oppressoribus meis.
Oblecta seruum tuum rebus bonis, & ne sinas ut me opprimant superbi.
Oculi mei defecerunt[anxie spectando]ad salutẽ tuam, & eloquiũ tuæ iustitiæ.
Age cum seruo tuo pro tua benignitate, & decreta tua doce me.
Seruus tuus sum, erudi[ergo]me, ut intelligam tuas obtestationes.
Est autem DOMINO tempus [idoneum] ut agat, siquidẽ ruperunt legẽ tuam.
Quamobrem præcepta tua amaui magis quàm aurum & obrizum.
Eamq; ob rem omnes constitutiones uniuersas[a] defendo ut rectissimas, omnem autem semitam fallacem odio prosequor. — a Rectificaui.

Pe פ

Quia mirificæ sunt obtestationes tuæ, iccirco anima mea conseruauit eas.
[a]Ingressus uerborum tuorum lucem offert, & erudit simplices. — a Apertio.
Eoq; aperio meum os, & traho anhelitum, quia præcepta tua desidero.
Respice ad me, & benigne mecũ agito,[b] ut assoles facere erga noĩs tui amatores. — b Secundũ iudicium ad amãtes nomẽ tuũ.
[c]Formato gressus meos eloquio tuo, & ne dominetur mihi ulla uanitas. — c Para.
Redimito me ab oppressione humana, ut custodiam tuas constitutiones.
[d]Et serenum uultum ostende seruo tuo, ac doce me tua decreta. — d Faciem tuam illustra in seruum tuum.
Riui aquarum descendunt ab oculis meis propter illos qui non custodiunt legem tuam.

Zade צ

Iustus es DOMINE, & rectum iudicium tuum.
Omnino autem præcepisti iustitiam obtestationum tuarum.
Conficit me indignatio mea, quod hostes mei obliti sunt uerborum tuorum.
Est eloquium tuum purgatissimum, idq; seruus tuus amat.
Paruus quidẽ & contemptus sum, non tamen obliuiscor constitutionũ tuarum.
Iustitia tua sempiterna est iustitia, & lex tua ueritas.
Periculũ & angustia deprehenderũt me, [tamen] præcepta tua meæ delicię sunt.
Iustitia obtestationum tuarum æterna sunt, erudi[ergo]me, ut uiuam.

Kuph ק

[Quia] clamo toto corde, annue mihi DOMINE, ut conseruem decreta tua.
[Quia] te clamo, serua me, ut custodiam obtestationes tuas.
In crepusculo anteuertens clamo, & habeo spem in uerbo tuo.
Oculi mei anteuertunt uigilias, ut disseram aliquid de tuo eloquio.
Vocem meam exaudi DOMINE pro tua benignitate, & recrea me secundũ iudicium tuum.
Propius[me]accesserunt sectantes scelus, qui longe discesserunt à lege tua.
Tu[quoq;] præsto ades DOMINE, & omnia præcepta tua ueritas.
Quod iampridem noui ex obtestationibus tuis, quoniam ęternum eas fundasti.

Res ר

Respice miseriam meam, & eripe me, quoniam tuæ legis non sum oblitus.
Age causam meam, & me uindica, & recrea me[a] oblato eloquio tuo. — a Ad eloquiũ tuum.
Longe abSistit ab impijs salus, quia decreta tua non inquirunt.
Plurima est misericordia tua DOMINE, [quocirca] recrea me secundum iudicium tuum.
[b]Multos quidem habeo persecutores & hostes, non tamen deflexi à tuis obtestationibus. — b Multi persecutores mei, &c.
Videns præuaricatores[c] meipsum excrucio, eo quod eloquiũ tuũ non custodiũt. — c Chald. & Dauid exponunt, litigo.

Respice quod constitutiones tuas amem, ô DOMINE recrea nos pro tua benignitate.

b Caput uerbi tui.

[b]A primo tempore[quo in hominũ notitiam uenit,]uerbum tuum ueritas est, et omne iudicium tuæ ueritatis æternum est.

Schin ש

Principes me persecuti sunt abs te, cor autem meum reueretur uerbum tuum.
Lætor equidem in eloquio tuo tanquam is qui opima spolia reperit.
Mendacium odi, & abominor, tuam autem legem amo.
Septies in die laudo te propter iudicia tuæ iustitiæ.

a Pax multa amantibus legem tuam, & non eis offendiculũ.

[a]Magna felicitas parata est amantibus legem tuam, quiq; non impingunt in aliquod offendiculum.
Expectaui tuam salutem DOMINE, tuaq; præcepta executus sum.
[Et]anima mea custodiuit tuas obtestationes, quas ego ualde amo.

b Ante te.

[Et]custodio tuas constitutiones tuasq; obtestationes, nam omnes uiæ meæ [b]tibi expositæ sunt.

Thau ת

a Veniet iubilus meus ad faciem tuam.

[a]Perueniat meus clamor ad te DOMINE, [&]erudi me secundũ uerbum tuum.
Perueniat ad te precatio mea, [&]eripe me secundum eloquium tuum.
Promant labia mea laudem, quum docueris me decreta tua.

b Respondebit.

[b]Reddat lingua mea eloquium tuum, nam omnia tua præcepta sunt ueritas.
Adsit tua manus, quæ mihi opem ferat, quia elegi tuas constitutiones.
Desidero tuam salutem DOMINE, tuaq; lex deliciæ meæ sunt.
Viuat anima mea, & te laudet, tuumq; iudicium ferat mihi opem.
Erraui ut ouis quæ it perditum, [uerum]require seruum tuum, quoniam præcepta tua non sum oblitus.

Canticum graduum. CXX.

Congruit argumento psalmi 12. qui precationem Dauidis continet in persecutione Saulina contra uenenatæ linguæ fascinum.

DOMINVM in magno meo periculo clamaui, qui annuit mihi.
Libera DOMINE animam meam à labio mendaci, & à lingua dolosa.

a Quid dabit tibi, & quid addet tibi? Potest sensus etiã esse, Cui te comparem?

[a]Quid inferat tibi[deus,]aut quam rem adhibeat tibi ô lingua dolosa?
Pariter sagittis acutis, quas uir fortis intorquet, et carbonib iuniperorũ similis est.
Hei mihi, qui peregrinor inter Mesech, & ago in tentorijs Cedar.

Inter barbaros mihi agere uideor, non inter Israelitas fideles.

Diu anima mea degit cum odientibus pacem.
[Nam studeo]paci, sed quum loquor, ipsi ad bellum[parati sunt.]

Canticum graduum. CXXI.

Precatio est Dauidis aut alius uersantis in magno periculo, ut deus eripiat.

LEuo meos oculos ad montes, unde nam ueniat auxilium meum.
Auxilium meum [uenit]à DOMINO conditore cœli & terræ.
Non sinet pedem tuum uacillare, neq; dormiscet custos tuus.
Ecce non dormiscet, neq; dormiet, qui custodit Israelem.
DOMINVS custodit te, DOMINVS est umbra tua, [adstans] tibi ad dextram.
[Ideo]sol interdiu non te percutiet[radijs,]neq; luna noctu.
DOMINVS custodiet te, ne accidat ullum malũ, [&]custodiet animam tuam.

a Exire tuum & ingredi tuum.

DOMINVS custodiet te[a]quæcunq; agentem ab hoc tempore in æternum.

Canticum graduum Dauidis. CXXII.

Satis liquet compositum psalmum hunc collocata iam arca in Zion, quo Dauid hortatur Israelitas, ut religioni dicatum locum rite frequentent.

LÆtor quum mihi dicunt, eamus ad domum DOMINI.
Steterunt pedes nostri ô Ierusalem in portis tuis,

Ierusalem ædificata est, ut sit ciuitas[a] in qua simul consociantur homines.
Ad quam ascendunt tribus, [nempe] tribus dei,[b] ex obtestatione qua Israelitæ ob stricti sunt, ut confiteantur nomini DOMINI.
Illic enim[c] constitutæ sunt sedes ad iudicium, nempe sedes domus Dauidicæ.
Precamini[d] felicitatem ipsi Ierusalem, ac bene sit ijs qui diligunt eam.
Sit pax intra tua propugnacula, & prosperitas in palatijs tuis.
Propter fratres meos & amicos meos[e] loquar, quod tuam felicitatem concernat.
Propter domum DOMINI dei nostri quæram quod prosit tibi.

a Quæ consociata est sibi pariter.
b Obtestatione ad Israelē. i. ex præcepto dei. Exo. 23. &c.
c Sederunt.
d Pacem.
e Loquar quæso pacem in te.

Canticum graduum. CXXIII.

Precatio fidelis populi, quam Dauid composuisse uidetur instante bello Ammonitarum & Syrorum, ut dominus opem ferat contra hostes.

AD te leuo meos oculos qui habitas in cœlis.
Ecce quemadmodum oculi seruorum [intenti sunt] ad manum dominorum suorum, [&] quemadmodum oculi ancillæ ad manum suæ dominæ, sic nostri oculi [conuersi sunt] ad DOMINVM deum nostrum, donec nobis benefaciat.
Benigne agas nobiscum DOMINE, benigne agas nobiscum, quia ualde saturati sumus contemptu.
Multo iam [tempore] anima nostra satiata est irrisione opulentorum, [&] contemptu superborum.

Canticum graduum Dauidis. CXXIIII.

Gratiarum actio pro salute quam deus contulit Israelitis in maximo discrimine, nimirum bello Ammonitico.

NIsi DOMINVS[a] qui præsto nobis est, [iuuisset,] dicat nunc Israel.
Nisi DOMINVS qui præsto nobis est, [iuuisset,] insurgētibus in nos hominibus.
Viuos[b] iam nos deglutiuissent, quum ira in nos æstuarunt.
Iam [ut] aquæ nos inundassent, & torrens caput nostrum superasset.
Iam aquæ tumidæ superassent animam nostram.
Prædicandus est [nobis] DOMINVS, qui non tradidit nos prędā eorū dētibus.
Anima [enim] nostra sicut passer erepta est laqueo aucupum, & laqueo perrupto nos erepti sumus.
Est [ergo] nostrum auxilium in nomine DOMINI conditoris cœli & terræ.

a Qui fuit in nobis.
b Tunc.

Canticum graduum. CXXV.

Pronunciat impios non habere cum pijs sortem in regno dei.

QVi fidunt DOMINO, ut mons Zion non mouebuntur, [sed] permanebunt æternum.
Quemadmodum circum Ierusalem sunt montes, ita DOMINVS circum suum populum ab hoc tempore in æternum.
Non enim permanebit impietatis pertica in sorte iustorū, ne iusti[a] manus suas admoliantur iniquitati.
Benefac DOMINE bonis, &[b] eis qui sunt proba mente.
Quicq; deflectunt ad suas prauitates, eos ducat DOMINVS [damnatos] cum facinorosis, ut[c] incolumitas sit Israeli.

a Non mittent iusti in iniquitatem manus suas. i. non perpetuò tenebunt possessionē in ecclesia, ne probi ab eis inficiantur.
b Rectis in cordibus suis.
c Pax.

Canticum graduum. CXXVI.

Cōsolatio est, fore ut populus dei malis iam urgentibus defunctus, summa lætitia & felicitate perfundatur.

Q[a]Vum DOMINVS restituet postliminio ipsam Zion, uidebimur nobis per somnium mala pertulisse.
Tuncq; os nostrū risu implebitur, & lingua nostra iubilo: tūc dicēt inter

a In reducendo dominum captiuitatē Zion, fuimus quasi somniantes.

gentes, DOMINVS res maximas cum istis egit.
DOMINVS res maximas nobiscum egit, nosq́ꝫ læti facti sumus.
Reduc DOMINE nostram captiuitatem, ut torrentes Austro [siccas.]
Qui seminant cum lachrymis, cum iubilo metent.
Qui portat uas seminarium, perget flendo: sed portans manipulos suos subinde redibit cum iubilo.

Canticum graduum Solomonis. CXXVII.

Docet totam facultatem ex deo esse, ut recte uiuamus, & bona adipiscamur, & mala declinemus.

NIsi DOMINVS ædificet domum, frustra molestias perferunt qui eam ædificant: nisi DOMINVS custodiat ciuitatem, frustra uigilat custos.
[a]Frustra est quod mane surgitis, & sero quietem capitis, edentes cibum doloribus partum, quum [deus] interim charis hominibus somnum concedat.

a Frustra uobis mane surgentes, et differentes sedere, comedentes panem dolorum: sic dabit dilecto suo somnum.

Ecce liberi sunt hæreditas DOMINI, & fructus uentris est præmium.
Liberi in iuuentute obtingentes similes sunt sagittis manu ualidi uiri missis.
Et beatus est qui pharetram suam illis impleuit, [quia] non pudefient, quum disceptabunt cum suis æmulis in porta.

Canticum graduum. CXXVIII.

Docet amplißima præmia parata esse uiuentibus ad præscriptum diuini uerbi.

BEatus est qui timet DOMINVM incedens per uias ipsius.
Nam labore manuum tuarum [parta] edes, beatus eris, & optime habebis.
Vxor tua erit similis uiti fructiferæ in lateribus domus tuæ, filijq́ꝫ tui similes plantulis oliuarum circum mensam tuam.
Ecce enim sic felix reddetur uir qui timet DOMINVM.
Felicem te reddet DOMINVS è Zion, [a]ut spectes sospitatem Ierusalem omnibus diebus uitæ tuæ.

a Et uide in bonum Ierusalem.

Et uideas filios filiorum, [b]& saluum statum Israelis.

b Pacē super Israel.

Canticum graduum. CXXIX.

Videtur in graui persecutione Israelitarum compositus Psalmus, docens forti animo perferendum, quicquid dominus imposuerit.

SAepius oppugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israel.
Sæpius [quidem] oppugnauerunt me à iuuentute mea, [a]cæterum non præualuerunt mihi.

a Etiam.

Arauerunt in dorso meo aratores, & longos duxerunt sulcos.
DOMINVS [autem] iustus dissecuit funes impiorum.
Pudefiant & repellantur retrorsum quotquot odio prosequuntur ipsam Zion.
Et similes euadant fœno quod in tectis [nascitur,] quod arescit antequam [quisquam] euellat.
Vt metens non impleat manū suam, neq́ꝫ sinum suum qui manipulos colligit.
Neq́ꝫ prætereuntes dicunt, Benedictio DOMINI uobis [obtingat,] bene precamur uobis in nomine DOMINI.

Canticum graduum. CXXX.

Et hic psalmus uidetur compositus in graui persecutione, docens spe bona concepta, orandum ut dominus liberet à tyrannide.

EX profundo [malorum] te uoco DOMINE.
DOMINE audi uocem meam, tuæq́ꝫ aures sint intentæ ad uocem meæ precationis.
Si [enim] iniquitates obseruare uelis ô deus, domine quis subsistet?
Verum apud te clementia est, [&] propterea timeris.
Expectaui DOMINE, expectauit [&] anima, & in uerbo tuo spem habeo.

Anima

Anima mea[expectat]dominum ab agentibus uigilias matutinas usq; ad agen tes uigilias matutinas.

Israel præstoletur DOMINVM, quia benignitas est[a] apud DOMINVM, & co piosa redemptio apud eum est.

a Cum.

Qui redimet Israelem ab omnibus suis iniquitatibus.

Canticum graduum Dauidis. CXXXI.

Docet suo exemplo Dauid modestiam & humiliter de se sentire.

DOMINE cor meum non[a] superbiuit, neq; oculi mei elati fuerunt, [b] neque ostentaui res magnas, nec quæ non concessæ fuerant, arrogaui mihi.

a Altum fuit.
b Neq; ambulaui in magnis & separatis à me.

[Male sit mihi] si non comparaui, & similem iudicaui animam meam puero ab lactato apud matrem suam: estq; anima mea in me similis puero ablactato.

Israel præstolare DOMINVM ab hoc tempore in æternum.

Canticum graduum. CXXXII.

Canit oraculo Dauidi indicatum Zion sedem fore domus domini & regni æterni. Quæ sensu spirituali competunt ecclesiæ Christi, cuius regnum & sacerdotiũ ostenditur feliciß.

2. Reg. 7.

M[a]Emento DOMINE omnium quibus afflictus fuit Dauid, ut ei bono sit.

a Memento Domine ipsi Dauid omnium affligi eum.

Qui iurauit DOMINO, & uouit potenti[deo] Iacobi.

[Male sit mihi] si tabernaculũ dom⁹ meę subiero, si cõscendero spondã lecti mei.

Si concessero meis oculis somnum, & palpebris meis dormitionem.

Donec inueniam locum DOMINO, & habitacula potenti[deo] Iacobi.

Quem audiuimus in Ephratha, & inuenimus eum in agris syluestribus.

Adeamus habitacula eius, [&]adoremus scabellum pedum eius.

†Surge DOMINE [peruenturus]ad requiem tuam, tu & arca tuæ fortitudinis.

Sacerdotes tui iustitiam induant, & homines tui benigni iubilent.

[b]Non repulsam à te accipiat unctus tuus propter Dauidem seruum tuum.

b Ne abire facias faciem uncti siue Meschiæ tui.

*Iurauit DOMINVS Dauidi ueritatẽ, neq; discedet ab ea: de fructu uentris tui [aliquem]solio tuo imponam.

Si custodierint filij tui fœdus meum, & obtestationes illas quas docebo eos, etiã ipsorum filij sedebunt tibi in solio in æternum tempus.

Nam DOMINVS elegit Zion, [&]expetiuit eam sibi sedem.

[Inquiens,]Hęc mea est requies sempiterna, hic[c] habitabo, quoniã expetiui eam.

c Sedebo.

Annonam eius[d] magna felicitate cumulabo, & pauperes eius pane saturabo.

d Benedicendo benedicam.

Ac sacerdotes eius induam salute, eiusq; benigni homines impense iubilabunt.

*Ibi cornu Dauidi germinare efficiam, [&]lucernam paraui[e] uncto meo.

e Meschiæ siue Christo meo.

Cuius *inimicos induam pudore, super ipsum autem efflorebit diadema ipsius.

Samueli ostensum est Eli repudiatum, cuius pater Elkana fuit Ephratheus, 1. Reg. 1. 3. Deinde locus templi Dauidi mõstratus in area Oran, 2. Reg. 24. &c. †2. Pa. 6 g *2. Reg. 7. et 1. Pa. 17. Luc. 1. e Act. 2 c *Mala. 3. a Luc. 1. b *Luc. 1. b

Canticum graduum Dauidis. CXXXIII.

Commendatio est concordiæ & fraternæ charitatis.

ECce quàm bonum & quàm iucundum est, si fratres etiam cohabitent.

Perinde est, ac si unguentum bonum capiti[infusum] descendat in barbam, in barbam[inquam]Aharonis, quod descẽdat in capitium uestimentorũ eius.

Sicut ros[montis] Hermon, qui descendit in montes Zion: quia DOMINVS mandauit ibi esse benedictionem, & uitam sempiternam.

Canticum graduum. CXXXIIII.

Exhortatiuncula est, ut cœtus sacer prædicet Dominum.

ECce prædicate DOMINVM omnes serui DOMINI, qui statis in domo DOMINI[etiam]noctu.

Tollite manus uestras[a] cum sanctitate, & prædicate DOMINVM.

a Vel, ad sanctuariũ.

Donet te felicitate DOMINVS è Zion, qui condidit cœlum & terram.

Haleluia. CXXXV.

Sequentes hymni formulæ sunt prædicandi Dominum. Et hic quidem comprehendit opera dei, é quibus elucet ipsius bonitas, sapientia, potentia, tum in opificio mundi, tum in ijs quæ in Israelem contulit.

A LAudate nomen DOMINI, uos serui DOMINI laudate.
Qui statis in domo DOMINI, in atrijs domus dei nostri.
Laudate deum, quia bonus est DOMINVS, [&] psallite nomini eius, quia iucundum est.
Deus enim elegit sibi Iacobum, & Israelem in suum peculium.
Scio enim q magnus sit DOMINVS, & dominus noster antecellat oẽs deos.
Qui fecit quæcunq; uoluit in cœlo & in terra, in mari & in omnibus abyssis.
a Facit ad pluuiam. Qui eleuat nubes ab extremitate terræ, & fulgura [a] cõuertit in pluuiam, educitq; uentum é suis thesauris. Iere.10.c
B Qui percussit primogenita Aegypti pariter in genere hominum, & in pecore. Exo.12.d
[Et] immisit signa & portenta Aegypto mediæ, ipsiq; Pharaoni & omnibus seruis eius.
Qui percussit gentes plurimas, & occidit potentissimos reges. Nũ.21.e g
Ipsum Sihon regem Ammorrhæorũ, & Og regem Basanitidis, & omnia regna Chananæorum.
C Deditq; terram ipsorum hæreditariam, hæreditariam suo populo Israel. Iosue 12.c
O DOMINE tuũ nomen ęternũ est, ó DOMINE tua memoria sempiterna est.
DOMINVS enim iudicabit suum populũ, & de seruis suis solatũ reportabit.
Simulachra gentiũ sunt argentea & aurea, opus q manib[9] hominis producitur. Vt Psa.115
Habent [enim] os, & non loquuntur: habent oculos, & non uident. Sap.15.d
D Habent aures, & nõ audiunt: nasum habẽt, nullus tamen flatus est in ore ipsorũ.
Quibus similes euadant qui ea faciunt, [&] quicunq; fidit eis.
O domus Israel prædicate DOMINVM, domus Aharonis prædicate DOMINVM.
Domus Leui prædicate DOMINVM, ó timẽtes DOMINVM, prædicate DOMINVM.
Prædicandus est DOMINVS é Zion, qui Ierusalem inhabitat: haleluia.

CXXXVI.

Hic quoq; domini uirtutes in operibus ipsius conspicuos celebrat.

COnfitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Confitemini deo deorum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Confitemini domino dominorum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Qui solus edit ingentia miracula, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Qui cœlum condidit sua intelligentia, quoniã benignitas ipsius sempiterna est. Gen.1.a
Qui extendit terram super aquas, quoniam benignitas ipsius sempiterna est. Gen.1.a
Qui fecit luminaria magna, quoniam benignitas ipsius sempiterna est. Gen.1.b
Solem qui dominium teneat diei, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
[Et] lunam atq; stellas, quæ dominium teneant noctis, quoniã benignitas ipsius sempiterna est.
Qui percussit Aegypti primogenita, quoniam benignitas ipsius sempiterna est. Exo.12.d
Et Israelem eduxit é medio ipsorum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est. Exo.13.d
Manu ualida, & brachio extento, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
[Et] fidit mare rubrum sectionibus, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Ac traduxit per illud Israelem, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Subuertit autem Pharaonem & eius exercitũ in mari rubro, quoniam benignitas ipsius sempiterna est. Exo.14.g

Qui

Qui deduxit populũ suum per desertũ, quoniã benignitas ipsius sempiterna est.
Qui percussit reges magnos, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Num. 21. Et occidit reges potentissimos, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Ipsum Sihon regem Amorrhæorũ, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Num. 21. g Et Og regem Basanitidis, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Iosue 12. c Deditq́ terram ipsorum hęreditariam, quoniã benignitas ipsius sempiterna est.
Hæreditariam Israeli seruo suo, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Qui memor fuit nostri [a] quum essemus oppressi, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Nosq́ asseruit ab hostibus nostris, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Vi Psalm. 104. 145. [b] Qui cibũ dat omnibus animantibus, quoniã benignitas ipsius sempiterna est.
Confitemini deo cœli, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

a In humilitate nostra.
b Qui panem dat omni carni.

CXXXVII.

Docet captiuos in Babylone, ut exilij sui rationem subducere debeant.

AD flumina Babylonis sedemus, & lachrymamur, quum ipsius Zion memoria subit.
Nostrasq́ citharas suspendimus in salices quæ sunt in ea.
Ibi enim petierunt à nobis [a] carmina, & qui uelut in aceruos nos redegerunt, lætitiam [petierunt, dicentes] Canite nobis carmen aliquod de Zion.
Quomodo autem caneremus carmen DOMINI in terra aliena?
Si tui obliuiscar ô Ierusalem, obliuiscatur dextera mea [artis musicæ.]
Et hæreat lingua mea palato meo, si non tui meminero, [[b] &] si non meæ lætitię memoriam ipsius Ierusalem infero.
[c] Memento DOMINE, ut se gesserint filij Edom quum Ierusalem uastaretur, dicentes, Euacuate, euacuate usq́ ad ipsius fundamentum.
O filia Babylonis, quæ uastaris, beatus est, qui reddet tibi ea quæ nobis intulisti.
Isa. 13. c Beatus qui apprehendet allidetq́ tuos infantes ad petram.

a Verba cantici.
b Si nõ faciam ascendere Ierusalem super caput lætitiæ meæ.
c Memento domine filijs Edom, diei Ierusalem, dicentibus, &c.

Dauidis. CXXXVIII.

Multum conuenit cum Psal. 118. Estq́; gratiarum actio pro liberatione & euectione in regnum sublato Saule.

COnfitebor tibi toto corde meo, & coram [a] iudicibus psallam tibi.
Adorabo in templo tuo sancto, & confitebor nomen tuũ propter benignitatem tuam, & propter ueritatem tuam, [b] quia eloquium tuum excellentius fecisti omnibus quæ prædicantur de te.
Quo die te uocaui, annuisti mihi, [&] [c] animo meo robur amplius indidisti.
[Quare] confitebuntur tibi DOMINE omnes reges terræ, quia sermones oris tui audiuerunt,
Et cantabunt uias DOMINI, quia magna est DOMINI maiestas.
Nam DOMINVS sublimis existit, & quod humile est, intuetur: & quod altum est, [d] eminus cognoscit.
Quum uersabor in medio periculo, recreabis me, [&] manũ naso meorum inimicorum impinges, meq́ seruabit dextera tua.
Dominus perficiet [e] quod in me inchoauit, DOMINE tua benignitas sempiterna est, nec opera manuum tuarum omittes.

a Elohim aliquando deum, aliquando angelos, aliquando iudices significat. Sæpius aũt Dauid dicit se corã regibus & principibus dei res agere.
b Magnum fecisti super omne nomen tuũ eloquium tuum.
c Roborabis me in anima mea robore.
d A longe uel procul: id est, ipse non affixus loco, sed omnia superans.
e Pro me.

Præfecto cantorum, Dauidis hymnus. CXXXIX.

Coram deo iudice negat se regnum Saulis affectare, & odium in Doeg & alios adulatores confitetur, sed iustum propter impietatem ipsorum, magnifice interim disserit de prouidentia dei circa singulos homines.

DOMINE tu me scrutatus es, & pernouisti.
Tu nosti, siue sedeã, siue surgam, [&] procul intelligis cogitationẽ meam.

a Semitam. b Hierony. præuidisti, intellexisti.

[a]Incessum meum & accubitum meum euentilasti, & omnes uias meas[b] exploratas habes.
Quia non est uerbū in lingua mea, quod non uniuersum noueris DOMINE.
A tergo & à fronte me finxisti, & mihi admolitus es manum tuam.

c Mirabilis scientia à me. Vel sensus est, Excellit meū captū.

[c]Admirabilem in me formando scientiam exhibuisti, & sublimiorem quàm ut eam possim attingere.
B Quò discedam à spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam?
Si [enim] ascendero in cœlum, tu ibi es: & si sternam lectum meum in inferno, tu ades. Amos 9.a
Si sumam pennas auroræ, & habitem in extrema parte maris.
Etiam ibi manus tua reget me, & dextera tua præhendet me.
Et si dicam, Verum tenebræ me contegent, etiam nox ipsa lux est circa me.

d Sicut tenebræ, sicut lux.

Ac ne tenebræ quidem aliquid tibi occultant, & nox ut dies lucet, [d]tenebræq́ue & lux tibi iuxta habentur.

e Significat ut secundis fuerit inuolutus.

C Tu enim possides renes meos, & me[e] contexisti in uentre matris meæ.
Tibi confiteor, quod miris & stupēdis modis formatus sim, quodq́ue eximia sint opera tua quæ optime nouit anima mea.

f Siue os.

[f]Robur meum non tibi occultatū est, quum in abstruso formarer, & uelut opere Phrygio effingerer in nouissimis terræ partibus.

g Et super librū tuū uniuersa scribentur, diebus formabūtur, & non unus in eis. h Quàm pretiosæ fuerūt tuę cogitationes.

Oculi tui me uiderunt quum essem fœtus informis, [g] & in libro tuo uniuersa [membra] descripta fuerunt, quæ [deinceps multis] diebus formarentur, quibus ne unus quidem dies apud te conficitur.
Cæterum ô deus, [h]quàm paucas tuas cogitationes assequor? & grandes summę excrescunt?

i Euigilaui, & adhuc ego tecum. k Et uiri sanguinum discedite à me.

D Quas si numerare uelim, plures sunt quàm arena, [i] & experrectus adhuc de te cogito.
Siquidem occidis impium ô deus, [k]discedant à me sanguinarij.
Qui hostes tui loquuntur audacissime, & usurpant [nomen tuum] temere.
An non DOMINE odissem inimicos tuos, & meipsum excruciarem, quum tibi resistunt?
Imò consummato odio illos persequor, mihi erunt hostes [perpetuò.]
Scrutare me deus, & cognoscito cor meum: proba me, & cognoscito cogitationes meas.

Confitetur odiū in impios, & quod nihil rei habere uelit cū ijs, quos deus ipse perdat.

l Si uia molestiæ in me. m In uiam sæculi, id est mortē, quæ Iosue 23. et 3. Re. 2 uia uniuersæ terræ dicitur.

Et uideto [l]num machiner aliquid praui, ac deduc me in [m]uiam uniuersis in mundo calcandam.

Præfecto cantorum hymnus Dauidis. CXL.

Precatio Dauidis in persecutione Saulina, ut non dolis Doeg & delationibus aliorū opprimatur, sed potius æmuli occidant, siquidem incurabiles sint.

a Cogitant. b Vel, sub labijs.

A ERipe me DOMINE à prauo homine, [&] à uiolento uiro me conserua.
Qui [a]machinantur in corde mala, [&] quotidie concurrunt ad bella.
Suamq́ue linguam acuerūt ut serpens, [&] uenenum aspidis est in [b]labijs eorum. Sæla. Supra 13.b Rom.3.b
Custodi me DOMINE à manibus impij, [&] conserua me à uiolento uiro, qui
B cogitant impellere gressus meos.

c Ad manum tramitis uel semitæ.

Superbi [enim] absconderunt mihi laqueum & funes, rete quoq́ue [c]propter tramitem extenderunt, [&] laqueos mihi posuerunt. Sæla.
Dixi DOMINO, Tu es deus meus, DOMINE percipito auribus uocem mearum precum.

d Meæ salutis.

C DOMINE domine fortitudo [d]ad me seruandum, tu protegis caput meum, quo die arma capienda sunt.

Ne

[e]Ne facias DOMINE impium desideriorum suorum cōpotem, neue conatus eius prouehas, ut superior sit. Sæla.

e Ne des dn̄e deside=ria impij, [quod] conatus est: ne facias prodire, sublimes erunt.

Doeg caput & antesignanus fuit persecutorum Dauidis, ut psal. 59. &c.

[f]Tum caput [hostium] undiq; me prementium, tum alios operiat malum quod labijs suis struxerunt.

f Caput circundantium me, labor labij sui operiet eos.

Carbones in eos prouoluantur, [& deus] igne illos prosternat [g] celeriter, ne resurgant.

g Bemaharoth, cum festinationibus. Quidam loca profunda interpretantur.

Vir linguax non sit stabilis in terra, & uiolentum uirum malum uenetur, ut præceps impellatur. D

Scio quòd DOMINVS faciet iudicium [in causa] humilis, & iudicium [in causa] pauperum.

Profectò iusti confitebuntur nomini tuo, [&] [h] probi permanebunt in conspectu tuo.

h Sedebunt probi cū facie tua.

Hymnus Dauidis. CXLI.

Hoc etiam carmine Dauid orat, ne Saulinis persecutionibus ita frangatur, ut loquatur, aut tentet aliquid turpe: deinde ut discrimina tollantur oppreßis impijs persecutoribus.

DOMINE te uoco, [quare] ad me festina, meam'q; uocem auribus percipe quum ad te clamo.

[a]Valeat precatio mea pro incenso ante te, [ac] leuatio manuum mearum pro uespertino sacrificio.

a Paretur precatio mea incensum ante te, &c.

Appone DOMINE custodiā ori meo, & quod conseruet ostium labiorū meorū.

Ne flectas cor meum ad rem [quancunq;] prauam, [b] ne quid moliar cum impietate coniunctum utens opera facinorosorum hominum, neq; fruar delicijs ipsorum.

b Ad moliendum studia in impietate.

Dicit admonitionē liberam non ingratam esse debere, quippe salutarē. Et subsignificat ob libertatē suā uenisse in odium prorerum.

Percutiat me iustus benignitate, & arguat me: neq; unguentum [c] optimum offendet meum caput: [d] nam ita perstabo, & precatione utar, quum isti mihi mala struunt.

c Capitis.

d Nam adhuc ego, & precatio mea in malis eorum.

Demittentur iudices eorū [e] per loca saxosa, & audient meos sermones, siquidem iucundi erunt.

e In manibus petræ.

Ossa nostra [f] morti proxima dispersa sunt, perinde ac si quis [ligna] findat, aut terram proscindat.

f Ad os sepulchri seu inferni.

Ad te enim DOMINE domine oculi mei [coniecti sunt,] & in te spem habeo: ne [igitur] profundas meam animam.

Custodi me, [g] ne incidam in laqueum quem mihi tetenderūt, neq; in tendiculas facinorosorum.

g A manibus laquei.

Impij'q; simul incidant in casses suos, ego autem usq; progrediar.

Eruditiuum carmen Dauidis, precatio [uidelicet] quum esset in spelunca. CXLII.

Precatur eripi è capitis discrimine, simul docens quid agendum sit pijs in periculo.

1. Reg. 24.

VOce mea ad DOMINVM clamabo, mea'q; uoce ad DOMINVM precabor.

Effundam ante illum eloquium meum, ei'q; exponam meum periculum.

Quum deficit in me spiritus meus, tu nouisti semitam meam, & ꝙ laqueum mihi absconderunt in uia per quam ambulo.

Dum respecto ad dextram & uideo, non est index mihi, & [a] effugium mihi præclusum est, nec quisquam rationem habet animæ meæ.

a Perijt fuga à me, non requirens animæ meæ.

Proinde DOMINE te clamo, [ac] dico, Tu es meum confugium, [&] sors mea in terra uiuentium.

Ausculta meum clamorem, quia ualde [b] inops sum, me'q; à persecutoribus meis eripito, quia præualuerunt mihi.

b Tenuis fui.

[Et]educ animam meam è carcere,ut confitear nomen tuum, [ac] iusti coronas imponant sibi propter me,quia in me beneficia contulisti.

Carmen Dauidis. CXLIII.

Siue in persecutione Saulina,siue potius in seditione Absolomica psalmus compositus est,primum orat ut nihil delinquat,deinde ut seruetur, postremo ut hostes pœnas iustas luant.

AVdi DOMINE supplicationem meã,[&]percipe meas preces,&per tuam fidem,atq; iustitiam tuam exaudi me.

Neq; ambules in ius cum seruo tuo,nullus enim uiuens coram te iustus est.

Inimicus enim persequitur animam meam,& uitam meam humũ afflixit, meq; [a]detrusit in loca tenebricosa uelut iam olim mortuos.

Meusq; spiritus in me deficit, & cor meum intra me stupuit.

Recolo [tamen] [b]tempora superiora, & de omnibus factis tuis commentor, ac differo de opere manuum tuarum.

Expando manus meas ad te, [&]anima mea te[optat]ut terra siticulosa. Sæla.

Cito exaudi me DOMINE, [quia] spiritus meus defecit, neq; mihi occultes faciem tuam,[c]quia similis factus sum descendentibus in foueam.

Fac ut mane audiam benignitatem tuam,quoniam tibi fido, [&] monstra mihi uiam quam ingrediar,siquidem[d]te affecto.

Eripe me inimicis meis DOMINE,[nam]apud te[me] abscondi.

Doce me ut perficiam uoluntatẽ tuam, quia tu es deus meus:tuusq; spiritus bonus deducat me per terram planam.

Recrea me DOMINE propter nomen tuum, & animam meam periculo eripe per tuam iustitiam.

Et excinde inimicos meos per tuam benignitatem, ac perde uniuersos hostes animæ meæ,siquidem seruus tuus sum.

a Fecit me sedere.
b Dies anteactos.
c &.
d Ad te leuaui animam meam.

Dauidis. CXLIIII.

Gratiarumactio pro felicißimo statu regni Israelitici, sublato Saule, & domitis Palestinis.

A PRædicandus est DOMINVS rupes mea,qui asuefacit manus meas ad prælium,& digitos meos ad bellum.

Benignitas mea, & munitio mea, arx mea, & liberator meus, ac meus clypeus, in quo spem habeo,qui mihi subdit populum meum.

DOMINE quid est homo, [a] quòd rationem illius habeas: [&] filius hominis,

B quòd cogites de eo?

Homo uanitati similis est,& dies eius umbræ prætereunti.

Inclina DOMINE cœlum tuum,& descende,tange montes ut fument.

Iaculare fulmen,& dissipa eos,[&]mitte sagittas tuas,ac turba eos.

Missis manibus tuis de excelso erue me,[ac]eripe aquis multis,[&]manui alienigenarum.

C Quorum os loquitur uanitatem,& dextra eorum [b]patrat iniquitatem.

O deus canam tibi nouum carmen,[&]psallam tibi nablo decachordo.

Qui confert salutẽ regibus, [&] [c]subtraxit Dauidem seruum suũ gladio noxio.

Erue me,& eripe me manui alienigenarum , quorum os loquitur uanitatem,& dextra eorum patrat iniquitatem.

D Vt filij nostri adolescant in iuuentute sua uelut plantæ, [&] filiæ nostræ similes sint[b]anconibus,& ornatæ ad formam palatij.

Sintq; cellæ nostræ plenæ[e]exhibentes annonam perpetuam ,ouesq; nostræ pariant mille & decies mille in uicis nostris.

Boues nostri sub onere exerceantur,non sit ruptura[murorum,]non quisquam

a Et cognosces eũ.
Potẽtes cõs parat montibus.
b Dextra mendacij.
c Eruit.
b Vel,angulis aut frontispicijs.
e Proferentes de annona ad annonam.

abiens in exilium, non etiam clamor in plateis nostris.
Beatũ populũ,[f] cui cõtigit ita uiuere: beatũ populũ, cuius deus est DOMINVS.

f Cui sic est.

Laus Dauidis. CXLV.

Laus dei est à uirtutibus & operibus ipsius: quibus ut omnia sunt cõdita, ita conseruantur & gubernantur.

א EXtollam te, ô mi deus rex, & prædicabo nomen tuum sempiternis temporibus. A
ב Quotidie te prædicabo, & nomen tuum laudabo sempiternis temporibus.
ג Magnus est DOMINVS, & impense laudandus, cuius magnitudo imperuestigabilis est.
ד Omnia sæcula laudibus ferunt opera tua, & fortia facta tua referunt.
ה De maiestatis gloriæ tuæ decore, & rebus tuis admirandis disseram. B
ו Prædicabunt [homines] robur admirandorum operum tuorum, & ego narrabo magnitudinem tuam.
ז Tuæq; bonitatis ingentis memoriam [homines] proment, & iustitiam tuam [a]læti celebrabunt.

a Iubilabunt.

ח DOMINVS [enĩ] beneficus est & misericors, patiẽs & magnæ benignitatis.
ט Bonus est DOMINVS in omnes, & misericordia eius superat omnia opera ipsius.
י Tibi DOMINE confitent omia opa tua, & benigni tui homines te prędicãt. C
כ Maiestatem regni tui narrant [homines,] & de tua fortitudine loquuntur.
ל Vt fortia tua facinora, & maiestatem decoris regni tui exponãt [b] hominibus.
מ Regnum tuum regnum est sempiternũ, & dominium tuum[c] per sæcula uniuersa durat.
ס DOMINVS fulcit omnes corruentes, & erigit omnes inclinatos.
ע Omnium oculi te morantur, tuq; illis cibum suum præbes tempestiue.
פ Tu aperis manum tuam, & saturas desiderium omnium animantium. D
צ Iustus est DOMINVS in omnibus uijs suis, & benignus in omnibus operibus suis.
ק Pręsto adest DOMINVS omnibus uocantibus eũ, omnibus eum uocantibus cum ueritate.
ר Facit [autem] quicquid uolent timentes eum, & clamorem eorum exaudit, ac seruat eos.
ש DOMINVS custodit omnes diligentes ipsum, perdit autem omnes impios.
ת DOMINI laudes[b] proferet os meum, omnisq; caro prædicabit nomẽ ipsius sanctum temporibus sempiternis.

b Vt scire faciant filios Adam, &c.
c In omni generatione & generatione.
c Versus 14. qui à litera nun incipit, deest in Ebraica & Chaldaica scriptura. Græci autem interpretes in suo codice habuerunt נאמן. i. *fidelis* dominus.
b Loquetur.

Haleluia. CXLVI.

Conuenit cum psal. 118. & 144. ut sit gratiarum actio, Saulis sublata tyrannide ac Palestinorum. Docet interim in solo deo spem salutis figere.

ANima mea lauda DOMINVM.
Equidem DOMINVM laudabo dum uiuam, & psallã deo meo dum superstes ero.
Nolite fidere principibus, [aut] homini, qui seruandi facultatem non habet.
[a]Cuius corpus redibit in terram suam ubi animã efflauerit, tuncq; occidunt omnes ipsius cogitationes.
Beatus est[b] qui deũ Iacobi habet in suis auxilijs, & spem in DOMINO deo suo.
Act.14.c Apoc.14.b Qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, quiq; custodit æternum ueritatem.
[c]Qui uindicat oppressos, [et] panẽ prębet famelicis, DOMINVS soluit uinctos.
DOMINVS aperit oculos cęcorũ, DOMINVS erigit inclinatos, DOMINVS amat iustos.

a Exibit spiritus eius, redibit ad terrã uel humum suam, in die isto peribunt.
b Cuius deus Iacobi in auxilio eius.
c Iudicium facit oppressis.

DOMINVS custodit peregrinos, euehitq; orphanum & uiduam, deprauat autem uiam impiorum.
Aeternum regnabit DOMINVS, & per omnia sæcula deus tuus ô Zion: haleluia. CXLVII.

Laus dei accommodata spei fulciendæ, quod è Babylonia redituri sint Israelitæ in patriam.

LAudate deum, quia deo nostro psallere bonum, & iucundũ est, & decet laudes impendere.
DOMINVS [enim] ædificat Ierusalem, & congregabit profugos Israelitas.
Qui sanat fractos corde, & medetur ipsorum doloribus.
a Qui numerat numerum stellarum. — [a]Qui stellas in numerato habet, ac uniuersas uocat nominibus.
Magnus est dominus noster, & ingentis potentiæ, cuius intelligentia innumerabilis est.
DOMINVS [enim] euehit mansuetos, [&] deprimit impios usq; ad terram.
b In confessione. — Alternis canite DOMINO [b]cum gratiarũactione, [&] psallite deo nostro cum cithara.
Qui operit cœlum nubibus, [&] parat pluuiam terræ, & producit fœnum in montibus.
c Panem. — Qui dat pecori suum [c]pastum, [&] pullis coruorum qui [eum] uocant.
d Vel, fauet. — Non probat fortitudinem equi, neq; [d]delectatur tibijs uiri.
Delectatur autem DOMINVS timentibus ipsum, quiq; præstolantur ipsius benignitatem.
Laudibus DOMINVM prosequere Ierusalem, tuq; Zion lauda deum tuum.
Quia roborat uectes portarum tuarum, & filijs tuis qui sunt intra te felicitatem donat.
Qui pacem constituit intra fines tuos, & te saturat adipe frumenti.
Qui mittit eloquium suum terræ, ut uerbum eius celeriter currat.
Qui dat niuem tanquam lanam, & pruinam spargit ut cinerem.
[Et] proijcit glaciem suam ut laminas: quis frigus ipsius sustinebit?
Missoq; uerbo suo liquefacit ea, & uento suo afflat ut aquæ fluant.
Nunciat autem uerbum suum Iacobo, & decreta sua & iudicia sua Israeli.
Non egit ad hunc modum cum omnibus gentibus, neq; manifestauit eis iudicia: haleluia.

Haleluia. CXLVIII.

Is etiam psalmus uidetur accõmodatus restitutioni è Babylone, siue ante captiuitatem, siue in captiuitate compositus sit. Sed & ueræ liberationi per Christum cõpetit.

a E cœlis. — LAudate DOMINVM [a]cœlites, laudate eum in excelsis locis.
Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes exercitus eius.
b Lucis. — Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellæ [b]claræ.
c Cœli cœlorum. — Laudate eum cœli [c]supremi, & aquæ quæ supra cœlos sunt. Dan. 3. c
[Hæc inquam] laudent nomen DOMINI, ipso enim iubente creata sunt.
d Decretum dedit, & non præteribit. — Eaq; stabiliuit, ut æternum persistent, ac [d] legem præscripsit, quam transgredi nequeunt.
Laudate DOMINVM terrestres, dracones, & omnes abyssi.
Ignis & grando, nix & exhalatio, uentus procellosus, qui uerbum eius prosequitur.
Montes & omnes colles, arbor fructifera & omnes cedri.
Bestia & omne pecus, reptile & auis pennata.
Reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ.
Iuuenes & uirgines, senes pariter & adolescentes.

[Hi]laudent nomen DOMINI,quia nomẽ ipsius solum sublime est, cuius gloria superat terram & cœlum.
Et erexit cornu suo populo, [&]laudem omnibus suis benignis hominibus,filijs Israel,populo ipsi coniuncto:haleluia.

Haleluia. CXLIX.

Deum prædicat ob liberationem Israelis,uerum ut psalmus conueniat uictoriæ Christi de uniuerso mũdo:præsertim quando superatis uniuersis hostibus in fine mundi,solida pax dabitur populo sanctorum.

CAnite DOMINO carmen nouum, [&] laudẽ eius in cœtu benignorum.
Lætetur Israel in conditore suo,filijq́ꝫ Zion exultent in rege suo.
Laudent nomen eius cum tibia,tympano, & cithara psallant ei.
DOMINVS enim fauet suo populo, [&]ornat mansuetos salute.
Gestiant benigni cum honore,[&] iubilent in suis lectis.
Voces deum extollentes sint in gutture ipsorũ, & gladius anceps in manu eorũ.
[a]Vt in gentes ulciscantur,[&]corripiant populos.
Vt uinciant reges illorum manicis,& magnates eorum [b]compedibus ferreis.
Vt[[c]deus]ulciscatur in eos,quemadmodum scriptum est,ꝙ decori erit omnibus ipsius benignis hominibus:haleluia.

a Ad faciendum uindictam.
b Vel,catastis.
c Ad faciendũ in eos iudicium scriptum.

Haleluia. CL.

Epinicion æternum supremæ uictoriæ.

LAudate deũ in sanctuario ipsius, laudate eum in firmamento suę potentiæ.
Laudate eum ob fortitudinem ipsius, laudate eum pro eius eximia magnitudine.
Laudate eum clangore tubæ,laudate eum nablo & cithara.
Laudate eum tympano & tibia,laudate eum organis & fidicula.
Laudate eum cymbalis sonoris,laudate eum cymbalis resonantibus.
Omnis spiritus laudet deum:haleluia.

Liber prouerbiorũ, quem Hebræi Misle appellant.

CAPVT I.

Titulus iunctus est propositioni.

ENTENTIAE Solomonis filij Dauidis regis Israelis, unde disci potest sapientia & castigatio,ad intelligendũ uerba prudentia, & percipi eruditio prudenter agendi, iustitia deniq́ꝫ,iudicium &[a]æquitates,quæ tradunt simplicibus solertiam,& imperitis sciẽtiam & prospicientiã. Quas quum audit sapiẽs,cognitione promouebit:& qui iudicio pollet, industria[b]consilia cõsequetur. Vt[c]intelligat similitudinem & eloquentiam,uerba sapientum,& acutas eorum sententias. A

a Vel, directiones.
b Ebr. ligationes.
c Vel sic, Vt intelligat sententias & interpretationem.

Primũ præceptum.

Timor DOMINI scientiæ initium est,sapientiam & disciplinam stulti contemnunt.Audi fili mi disciplinam patris tui, & directionem matris tuæ ne repel-
II. las.Ea enim gratiam addent capiti tuo,& uice torquis erunt collo tuo. Fili mi,si B
te lactauerint peccatores, ne consentias. Si dixerint, I nobiscum, insidias strue-
III. mus sanguini,absconditi latitabimus contra insontem absq́ꝫ causa. Deuorabimus eos uiuos instar inferorũ,& integros,ut qui descendunt in foueam. Omnis

Eccli.2.b
Psal.110.d

b Ebr. Iace sortem tuã in medio nostri. Latini dicũt, ducere sortẽ. Dixi ergo, Sortire, hoc est, consors noster sis, partiarius.
e Quidã hinnam exponunt, absq; causa, immerito.
f Alij legũt, Suo sanguini insidiãtur, hoc est, inter se mutuo, ut alter alterius uitæ inhiet.
g Vel, tollit uitam eius qui lucrum habet.
h Ebr. In capite turbarum. i. in apertionibus portarum.

generis pretiosas opes reperiemus,& implebimus prȩda domos nostras. bSorti
re tu nobiscũ,unum erit omnibus nobis marsupiũ. [Tu autem] fili mi, ne abeas
cum eis in uiã,[quin potius] arceto pedem tuum ab illorũ semita. †Pedes enim Isaiæ 59.b
ipsorum ad malũ currunt,ac festinant ut effundant sanguinem. Quoniam efru-
stra expansum est rete ante alatam auem. fEt hi sanguini eorum insidiãtur,& ab
scondunt animabus eorum. Tales sunt semitȩ uniuscuiusq;, qui auide lucro in-
hiat,ut gtollat uitam ab ijs qui eam habent.

C Sapientia foris uoce perstrepit,in plateis edit uocem suam. In hpræcipuis co- Parænetica
mitijs clamitat,pro ostijs portarũ,perq; urbem uerba sua [intonat,] & dicit,Quo suasoria, ne
usq; stolidi stoliditatẽ diligitis, & illusores sibi illusione placent,& stulti scientiã cõtemnatur
odio habent? Resipiscite ad increpationẽ meam,en efflo uobis spiritũ meum,& uerbũ dei.
manifesto uobis uerba mea. †Quandoquidẽ uocaui,& renuistis:manũ meã ex- Isaiæ 65.b
tendi,& nemo attẽdit. Omne consiliũ meum negligitis,& increpationẽ meam Iere.7.c
non uultis. Ego quoq; ad perniciem uestram ridebo,& subsannabo quum ene-
nerit uobis id quod formidatis. Quũ uenerit uelut calamitas id quod horretis,
& pernicies uestra instar procellæ irruet,quum uenerit super uos afflictio & an
D gustia. Tunc inuocabitis me,& nõ exaudiam: maturabunt ad me, sed non inue
nient. Eo q; odio habuerunt scientiam,& timorem DOMINI non elegerunt.
Non adquieuerunt consilio meo,omnẽ increpationem meam execrati sunt. Co Quàm utilis sapiẽtia.
medent ergo de fructu uiæ suæ,& consilijs suis saturabũtur. Occidit enim rerum
expertes defectio,& stultos perdit prosperitas. Qui autem mihi obtemperat,tu-
tus habitabit,& securus erit à malorum metu.

CAP. II.

a Exit, proficiscitur, subintellige.
b Ebr. Ut eripiat, ut liberet.
c Ebr. Nam inclinat ad mortem domus eius.
d Sæpe est in prophetis, ut Rephaim pro impijs & damnatis hominibus ponantur, qui iam apud inferos sunt: sic & giborim pro ualidis corpore hominibus, qui dum uiuerẽt, oppresserunt tyrannide pauperes, ut Ezechiel. 32.

A FIli mi,si acceperis uerba mea,& præcepta mea penes te reposueris, ut sapiẽtiȩ De possibili
aures tuas adcõmodes,& cor tuum inclines institutioni. Nam si aduocaueris tate & faci
intelligentiã,uoceq; tua institutionẽ accersiueris. Si uelut argentũ eam quȩsieris, litate conse
& inuestigaris eam ut thesauros,tũc intelliges timorem DOMINI,& scientiam quendi sapi
dei inuenies. DOMINUS enim largitur sapientiã, ex illius ore sciẽtia & institu entiam.
B tio aintelligentiæ. Is reponit iustis essentiã, protegit innocenter ambulantes. Ut
cõseruet semitas iudicij,& iter beneficiorũ suorum custodiat. Tunc intelliges iu- Fructus sa
stitiam & iudiciũ,æquitates,& omnem orbitã bonam. Si sapientia cor tuum in- piẽtiȩ uerȩ.
uaserit,& scientia animũ tuum delectauerit, prospicientia custodiet te,& intelli-
gentiȩ institutio te seruabit. bEripiet te à uia mala,& ab homine peruersa loquen
C te,[Ab his] qui relicto itinere recto,eunt per uias tenebricosas. Qui gaudẽt ma-
lefacere,in malitijs autem & peruersitatibus exultant. Qui uias suas deprauant,
& propudiosi sunt in orbitis suis. Liberabit te à fœmina peregrina,& ab extera
quæ uerbis suis blanditur. Quæ fœderis dei oblita,deserit maritũ,cui in iuuentu
D te sua desponsa est. cNam mortẽ minatur domus eius, & ad ddamnatos [ducũt]
orbitæ eius. Quotquot ad eam ingrediuntur,nõ redeunt,nec uias uitȩ apprehen
dunt. Idcirco bonorũ itinere incedito,& iustorũ semitam obserua. Recti enim in
habitabunt terrã,& integri superstites in ea erunt. Impij uero è terra excindẽtur, Iob.18.d
& præuaricatores ex ea funditus euellentur.

CAP. III.

a Hoc est, sint tibi familiarissima.
b Ebr. erumpent.

A NOli obliuisci legis meȩ fili mi,& præcepta mea custodiat cor tuũ. Dies enĩ Deut.8.30
& annos uitæ tibi [prorogabunt,] pacẽ quoq; ac felicitatẽ addent. Benefi-
centia & fides ne te destituant, aliga eas ad collũ tuũ,& tabulis cordis tui inscri-
bito. Nanciscerisq; gratiã & bonũ intellectũ in oculis dei & hominũ. Fide DO
MINO in toto corde tuo,& prudentiȩ tuæ ne innitaris. In omnibus uijs tuis a-
gnoscito eum,ipse enim semitas tuas diriget. †Ne sis sapiens in oculis tuis, DO Rom.12.d
MINUM time,& à malo recede. Sanitas [hinc] erit umbilico tuo, & irrigatio
B ossibus tuis. †Glorifica DOMINUM de opibus tuis,& de primitijs omnis prouẽ Tob.4.b
tus tui. Sic enĩ implebunt horrea tua satietate,& torcularia tua musto bexũdabũt. Luc.14.c

Castiga-

Castigationem DOMINI caue auerseris fili mi, neque fastidias ad increpa-
tionem eius. †Quem enim amat DOMINVS, obiurgat, & tanquã pater in filio
delectatur. O felicem hominẽ qui inuenit sapientiam, [c] & qui eruit prudentiam.
Quia potior est merx illius merci argenti, & prouẽtus eius auro puro puto. Gem
mis hæc est pretiosior, & omnia quæ expetere potes, æquiparari ei non possunt.
Ad dexteram eius uitæ est [b] diuturnitas, ad sinistrã uero eius opes & gloria. Viæ
eius sunt uiæ amœnæ, & omnes semitæ eius pacatæ. Hæc lignũ est uitæ his qui C
eam apprehenderint, & beatus est quisquis eam nactus fuerit. Sapientia funda-
uit DOMINVS terrã, cœlos autẽ intelligentia condidit. Scientia illius dehiscũt
abyssi, & æthera rorem distillant. Hæc fili mi nunq̃ ab oculis tuis recedant, ob-
serua essentiã & prospicientiã. Erunt uita animæ tuę, & gratia gutturi tuo. Tum
secure ibis iter tuum, & pes tuus non impinget. Quũ quiescis, non pauebis: quũ
recumbis, iucundus erit somnus tuus. Non formidabis repentinos pauores, im
piorũ, quandocunq; uenerit, tumultũ. Dominus enim aderit lateri tuo, & pedem
tuum custodiet, quo minus capiaris. Ne [e] prohibeas bonum ei qui potis est, dum D
facultas tibi suppetit ad faciendum. Ne dicas proximo tuo, Abi & redi, cras da-
bo, quum [f] modo habeas. Ne machinare proximo tuo malũ, quum ille securus
tecum habitat. Ne temere litem cum quoquam suscipias, si tibi nihil [g] mali fecit.
†Ne æmuleris uirũ uiolentum, nullam uiarum eius eligas. Nam DOMINVS
abominatur desertorem, cum rectis autem est consilium eius. Execratio DOMI
NI est in domo impij, habitaculis autem iustorum benedicit. Illusoribus illudit
ipse, mãsuetis autem dat gratiam. Sapientes gloriam, stulti autem ignominiam,
dum euehuntur, hæreditate adquirunt.

Heb. 12. b / Apoc. 3. d

Encomium sapientiæ. De præstantia sapientiæ.

Sequuntur pręcepta de charitate.

Psalm. 36.

c In Ebr. repetitur homo.

b Ebr. longitudo.

e Obscurus est hic uersiculus, & uarie interpretatus. Alij legũt, Ne subtrahas bonum ab his qui eo opus habent: alij aliter.

f Ebr. & est tecum, uel tibi.

g Vel, ne tibi malum rependat.

CAP. IIII.

Adhortatio ut mature sapientiæ studeant.

AVdite filij paternam castigationem, & adijcite animum ad cognoscẽdam A
intelligentiam, doctrinam enim bonam propono uobis, legem meam ne
relinquite. Nam & ego filius patris mei quum essem, [a] coram matre quoq; mea
tenerrimus & unicus. Ille docebat me, inquiẽs, Apprehẽdat uerba mea cor tuum,
custodi præcepta mea, & uiues. Compara sapientiam, compara intelligentiam,
ne obliuiscaris, neq; declinaueris à uerbis oris mei. Seruabit te, si non deserueris
eam: custodiet te, si eam dilexeris. [b] Ante omnem cognitionem compara sapien- B
tiam, & præ uniuersis quæ possides compara intelligentiam. Euehito ipsam, &
euehet te: glorificabit quoq; te, si eam amplexus fueris. Dabit capiti tuo addita-
mentum gratiæ, & muniet te magnifica corona.

Audi fili mi, & accipe sermonem meũ, & prorogabuntur tibi anni uitæ tuæ.
In uia sapientię dirigam te, ducam te in orbitis rectis. Ne tibi iter facienti angu-
stiæ gressum impediant, aut currens impingas. Teneto disciplinam, ne remittas,
obserua eam, quoniam ipsa est uita tua. In semitam impiorum ne ingrediaris, & C
in uia malorum ne te beatum existimes. Desere eam, quo minus hac transeas: de
flecte ab ea, & præteri. Nec enim somnum capiunt nisi malum perpetrarint, &
fugit ab eis somnus, ni ruinã aliquam dederint. [c] Victitãt enim cibo impie quæ-
sito, & bibunt uinum ui extortum.

Via autem iustorum sicut lux inclarescit, quę subinde fit illustrior [d] usq; ad per
fectum diem. Via impiorum ceu caligo est, nesciunt ad quod impingãt. Fili mi,
ausculta uerbis meis, & sermonibus meis aurem præbe. Caue excidant ab ocu-
lis tuis, asserua eos in medio cordis tui. Vitam enim adferunt ijs qui eam inue- D
nerint, & est medicina uniuersæ carni suæ. Omni cura muni pectus tuum, inde
enim uita egreditur. Aufer à te prauitatem oris, & labiorum peruersitatem longe
à te relegato. Oculi tui ad ea sint intenti quę coram te sunt, & palpebrę tuæ rectã
inspiciant in ea quæ ante te sunt. Librato orbitam pedum tuorum, & omnes uię

a Alij Libri legunt inter filios, non Lipsię.

b Ebr. Principio sapientiæ compara sapientiam.

c Ebr. Panem impietatis comederunt, & uinũ iniquitatis biberunt.

d Eb. It & lucet usq; ad paratum diem.

tuæ recte dirigantur. Ne declines ad dexteram aut sinistram, sed reuoca pedem tuum à malo.

CAP. V.

Parænetica est, cauendam scortationem, & rite colendum matrimonium: partim ad iustitiam, partim ad temperantiam pertinet.

A FIli mi, animum aduerte sapientiæ meæ, & prudentiæ meæ aurem tuam adcommoda. Vt custodias consilia, & scientiam labia tua custodiant. Quoniam fauum stillant labia[a] alienæ, & guttur eius blandius est quàm oleum. Postrema uero eius amara sunt uelut absinthium, & acuta ceu gladius[b] biceps. Pedes eius ad mortem descendunt, & incessus eius ad inferos trahit, Semitam uitæ
B fortassis[c] expendis, uacillant gressus eius ut non cognoscas. Nunc igitur filij audite me, & nolite recedere ab eloquijs oris mei. Iter tuum q̃ longissime ab illa prohibe, nec appropinques foribus domus eius. Ne forte des alijs decus[d] tuum, & annos tuos crudeli. Ne forte[e] satietur alieni ijs quæ tuis uiribus [parauisti,] &
C labores tui [sint] in domo aliena. Et tu tandem, quum caro tua & uiscera tua consumpta sunt, gemens dicas, Cur castigationem odio sum prosequutus, & increpationem cum execratione abiecit cor meum? Cur non audiui uocem eorum qui dirigebant me? cur docentibus me non adcommodaui aurem meam? Parum abfuit, quin lapsus essem in medium contubernium & cœtum omnis mali.

Aquam è puteis tuis bibe, & fluenta ex fontibus tuis. Deriuentur fontes tui foras, & riuuli aquarum in plateas [promanent.] [f]Sint tibi soli, & alienis non te-
D cum. Sit uena tua benedicta, & gaudium quod de uxore [capis] quæ tibi in iuuentute desponsa est. Sit hęc uelut amata cerua, & caprea gratiosa, [g]amores eius omni tempore te reficiant, in dilectione eius perpetuò sis implicitus. Cur enim mi fili alienæ esses[h] implicitus? Cur in[i] gremio alienæ adhæresceres? †Quando uiæ hominis oculis DOMINI sunt expositę, & omnium itinera æqua lance expendat. †Impium suæipsius iniquitates capiunt, & funibus peccatorum suorum irretitur. Ipse morietur absque[k] disciplina, & in multitudine stultitiæ suæ implicabitur.

CAP. VI.

A fideiubendo pro alijs deterret, hortatur ignauos ad laborē, monet à fraudulentis, & ab adulterio deterret, quandoquidem peius sit furto.

A FIli mi, si pro[a] proximo tuo spoponderis, manuque tua stipulaueris pro alieno, irretitus es uerbis oris tui, captus sermone oris tui. Fac igitur hoc fili mi ut libereris, uenisti enim in manum proximi tui, abi ergo, propera, &[b] euehe proximum tuum. Ne concedas somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis. Elabere uelut caprea è manu, & ut auicula è manu aucupis. I ad formicam, ô piger, inspice uias eius, ut sapiens fias. Ea enim quum neque principem, neque exactorem aut ducem habeat, tamen æstate cibum suum parat, & messe alimentum suum cōportat. †Quandiu piger dormies? Ecquando à somno tuo surges?
B Paululum dormiendum, paululū dormitandum, paululum complicandæ manus ad dormiendum. At interim ceu uiator ueniet egestas tua, & inopia tua ceu uir scuto munitus.

Homo [c]Belial est uir uanus, ore peruerso incedens. Annuit oculis suis, indecore pedes suos succutit, significat digitis suis. Peruersitates habet in corde suo, concinnat malum omni tempore, immittit occasiones contentionum. Proinde subito ueniet interitus eius, subitoque sic contereretur, ut mederi nemo queat.

Hæc sex odit DOMINVS, septimū autem ex animo detestatur. †Elatos ocu-
C los, *Mendacem linguā, Manus quæ sanguinem innoxium fundunt, Cor iniqua consilia machinans, †Pedes ad malum currendi festinos, Testem falsum qui spirat mendacia, & eum qui serit inter fratres dissidium.

Custodi fili mi præcepta patris tui, & ne reijcias directionem matris tuæ. Al-

liga

Right margin notes: Exordiolū. — Iob. 34. c — Prou. 29. — Prou. 24. d — Mimesis ignauorū. — Psal. 17. — Prou. 12. — Prouer. 1.

Left margin notes:

a Alienam, meretricem intelligunt.
b Eb. gladius orium.
c Hoc est, Si fortè uelles apud eam expendere uitæ uiam.
d Alij, robur tuum: alij, facultates.
e Ebr. Robur tuum & labores tui capiuntur pro ijs quæ laboribus nostris paramus.
f Quidā hic nouam sententiam incipiūt, & refertur ad sequētia, ad uxorem scilicet, sic, Est quiddam quo solus frui debes, uidelicet gaudium, &c.
g Alij legunt, ubera.
h Posset etiam legi, Cur enim sic ineptires aut errares?
i Vel, sinu.
k Hoc est, Quia non uoluit castigationem & disciplinam recipere.
a Alij legunt, alieno.
b Alij, prosterne te: alij, excita, uel insta.
c Belial est homo qui omni ratione, humanitate, religione, pietate & omni probitate destitutus est.

liga ea cordi tuo,id'q; iugiter,& adnecte ea guturi tuo. Vt te proficiscentem de ducant,ut super dormientem excubent:cumq; euigiles,tecum disserat.†(Praeceptum enim lucerna est,& lex lumen:uitae uero uia, correptio & castigatio.) †Vt caueas à muliere mala,et à blanda lingua scorti.Quo minus speciē eius in corde tuo concupiscas, neq; te nutibus suis capiat. Nam propter scortum [adigitur] quispiam ad libum panis,mulier autē uiro iuncta uenatur pretiosam animam. Num quispiam ignem in sinu suo fouet,ut uestimenta sua non adurantur? Aut D incedet quis super prunas, ut pedes eius non adurantur? Sic qui ingreditur ad coniugem proximi sui,[b]culpa non uacabit, quisquis eam tetigerit. Non reputant probro furi,si esuriens furetur ut[c]uitam sustentet. †Sed deprehensus aut septuplum rependit,aut uniuersam rem familiarem dat. Qui autem adulterium committit cum muliere,excors est:& qui hoc facit,animam suam perdit. Verbera insuper & ignominiam inuenit,cuius opprobrium nunquam poterit deleri. Maritus enim zelotypiae impatientia [accensus] cum ei uindicandi occasio offertur,non parcit.Neq; ullius intercessoris faciem recipit, nec munera, quātumuis magna,admittit.

Psal.1.8. Prou.5.6. 7.a Matt.5.e Exo.21.a Amplificatur adulterij crimen per comparationem. Adulteriū grauius furto quod ex necessitate fit.

b Non impune abibit,non euadet sine labe aut damno. c Ebr.ut impleat animam suam.

CAP. VII.

Deterret ab adulterio:cōmendat uerbū dei,quo aduersus hanc tentationē munimur.

FIli mi custodi uerba mea, & praecepta mea tecum reconde. Serua praecepta A mea,& uiues,& legem meam ceu oculorum tuorum pupillam. Alligato ea digitis tuis,& tabulis cordis tui inscribito. Dic sapientiae,Soror mea tu es,& prudentiam uocato cognatam.†Vt custodiant te à muliere extranea,& à peregrina, quae uerbis suis blanda est.

Equidem quum de fenestra aedium mearum per cancellos prospicerem, sub B uespertinū diei crepusculū,in ipsa obscuritate atq; caligine noctis, uidi, animaduertiq; inter stupidos filios adulescentē quendam uecordem transeuntē per[a]plateam,ad angiportū uersus domum scorti incedentem.Et ecce occurrebat ei mulier meretricio habitu,cauta corde. Haec strepera erat &[b]inconstans,cuius pedes domi consistere nesciunt. Nunc foris erat,nunc in plateis,ad omnem angulum insidias struens.Haec amplexa iuuenem deosculabatur eum, [c] impudētiq; uultu C dicebat ei,Sacrificia fuerunt mihi pacificorum,hodie reddidi uota mea. [d]Proinde egressa sum tibi obuiam,ut mature uultui tuo [apparerem,] & inueni te. Lectum meū stragulis instruxi,tapetibus ac fascijs Aegyptiacis. Cubile meū odoratum reddidi myrrha,aloe & cinnamomo.Ades,[e]amori indulgebimus in crastinum usq;,amore nos exhilarabimus. Neq; enim uir[f]domi est,sed procul peregre profectus. Saculum pecuniae accepit in manum suam,certo die[g]domum rediturus. †Hac uerborum copia flexit illum,ac labiorū suorū suauitate perpu- D lit eum,ut protinus eam sequeretur, nō secus quàm bos qui ad lanienam uadit, & ceu dum compes stulto ad castigationem [adhibetur.] Donec sagitta transuerberaret iecur eius,ceu dum auis ad laqueum properat, ignorans quod uitae eius paratus sit.Nunc ergo filij audite me,& animum aduertite uerbis oris mei. Ne pronum sit cor tuum ad uias eius,neq; oberres in semitis eius.Ipsa enim multos uulnerauit ac strauit,& fortissimum quenq; trucidauit. Domus eius methodus est ad inferos,eorum qui descendunt ad penetralia mortis.

Deu.11.c Num.15.d Prou.2.b 5.a Exemplum fictum pro more:sic enim fit, ut hic factum uidisse se ait. Notatio meretricis. Eccl.7.d

a Baschuk potest etiā interpretari, in concupiscentia. b Alij perfida. c Eb.Forti facie. d Alij legunt, Supra haec. e Alij, Inebriabimur uberibus:uel,fruemur amoribus. f Eb. Vir non est in domo sua. g Eb.domum suam.

CAP. VIII.

Encomium sapientiae,quae omnibus est obuia.

AN non sapientia clamat? & prudentia edit uocem suam? E summis uerti- A cibus ad uiam inter semitas se constituens.Ad portas,ad ingressum ciuitatis,ubi introitur per fores,ibi intonat.Ad uos ô uiri clamo, & uox mea est ad filios hominum.Intelligite ô uos incauti solertiā, & insipientes corde intelligite. Audite, loquar enim praecipua quaedam, & apertio labiorum meorum[a]recta. Veritatem enim meditatur faux mea, & impietas abominanda est labijs meis.

a Supple eloquetur uel proferet.

In iustitia sunt omnes sermones oris mei, nec est in eis peruersum quid aut pra-
uum. Vniuersi expositi sunt intelligentibus, & recti his qui inueniūt scientiam.
Accipite ergo disciplinam meam, & non argentum, & scientiam præ auro puto
B puro electo. Præstat enim sapientia margaritis, & quidquid expetibile est, non
potest illi æquiparari.

Ego sapientia cohabito solertiæ, & scientiam consiliorum assequor. Timor
DOMINI odium mali est, fastum & arrogantiam, uiam malam, & os peruer-
sum ego odi. Apud me est consilium & [b]essentia, apud me est intelligentia & for
titudo. Per me regnāt reges, & principes decernunt iustitiam. Per me domini
dominantur, & omnes iudices terræ munifici sunt & liberales. Ego diligentes
me diligo: & qui me mane quærunt, inuenient me. Mecum sunt diuitiæ & glo
C ria, opes duraturæ, & iustitia. Fructus meus melior est auro puto puro, & auro
obrizo, & prouentus meus argento electo. [c]Per iter iustitiæ incedo, atq; adeo in
medijs semitis iudicij. Vt possessionem substantiæ parem diligentibus me, the-
sauros'q; eorum cumulem. DOMINVS possedit me initio uiæ suæ, ante [b]ope-
ra eius tum [eram.] Ab [e]æterno ordinata sum, & ab initio ante terram. Nondum
erant abyssi quum ego essem formata, nondum fontes [f]aquis redundabant. Pri-
usquam montes [g]mergerentur, ante colles formata sum. Adhuc non fecerat ter-
ram, & quæ [h]extra sunt, & caput puluerum orbis. †Quum præpararet ipse cæ- Sap. 9. b
D los, illic ego eram, quum ipse constitueret globum super faciem abyssi. Quum
æthera superne figeret, fontes'q; abyssi firmaret. Quū poneret mari legem suam,
& aquis ne transgrederentur littus suum, quum constitueret fundamenta terræ.
[i]Fida illi aderam quotidie delicijs [fruens,] ludens coram illo omni tempore.
Ludo præterea in orbe terræ eius, & deliciæ meę cum filijs hominum. Nunc igi
tur filij audite me, Beati qui uias meas obseruant. Audite disciplinam, & sapien-
tes este, neque sitis ignaui. Beatus homo qui me audit, & qui excubat ad fores
meas quotidie, & stationem obseruat ad postes ostiorum meorum. Quoniam
qui me inuenerit, uitam inuenit, & proliciet fauorem DOMINI. Qui uero in
me peccauerit, iniurius est animæ suæ: & quicunque me odio habent, mortem
amant.

CAP. IX.

Formam & modum doctrinæ comprehendit sequentibus gnomis, & qui discipuli.

A SApientia ædificauit domū suam, excidit columnas eius, nempe septem. Ma- Personæ fictio.
ctauit uictimam suam, miscuit uinum suum, quin & mensam suā instruxit. Quanta
Misit puellas suas inuitatum ad summam urbis arcem. [His uerbis,] Quicunq; charitate,
imperitus est, huc diuertat. Et uecordi quoq; dixit, Venite, comedite panem me- quam'q; li-
um, & bibite uinum quod miscui. Derelinquite [a]imperitiam, & uiuite, & [b]ince- beraliter uocet nos
B dite in uia intelligentiæ. Qui erudit illusorem, aufert sibi ignominiam: & qui deus.
impium corripit, [c]maculam suam. Noli ergo irrisorem corripere, ne te oderit:
redargue sapientem, & amabit te. Da sapienti, & sapientior erit: doce iustum, &
eruditionem augebit.

†[d]Principium sapientiæ est, timor DOMINI, & scientia [e]sanctorū intelligen Psal. 110. d Eccli 1. b
C tia. *Per me enim multiplicabuntur dies tui, & adijcientur anni uitæ tuæ. Si sa- *Prou. 4.
pueris, tibi sapueris: si uero irrisor fueris, tu solus feres. Mulier stulta, clamosa, per Finis & u-
suasiones habet, sed nihil nouit. Sedet ad ostium domus suæ in solio in editis lo sus ueræ sa pientiæ.
cis urbis, ut uocet illos qui illac prætereunt, & qui recta uias suas incedunt. [Sic Per antithe
D enim clamat,] Qui imperitus est, huc diuertat. Ad uecordem autem dixit, Aquæ sim ponit quid faciat
furtiuæ dulces sunt, & panis clandestinus iucundus. Et non nouit quod mortui falsa sapien
illic sunt, & in profundis inferorum inuitati illius. tia.

CAP. X.

Sententiæ Solomonis.

Hinc ferè ad finem usq; miscellaneæ quædam sententiæ sunt.

Sapiens

---

[b] Thuscia quod conseruat rem in essentia: alij, successus.

[c] Alij legunt, Per iter iustitiæ ducam te.

[b] Eb. ante opera eius extunc.
[e] Alij legūt, Ab olim, uel à sæculo constituta sum, ab initio ante primordia terræ.
[f] Eb. graues, uel grauati aquis.
[g] Aquis scilicet.
[h] Alij legunt, & fines aut extremitas eius.
[i] Pro fida alij legunt, nutritius uel educata.

[a] Potest etiā pethaim Vocatiui esse casus. O uos imperiti deserite, scilicet imperitiam.
[b] Aliqui legunt, & beati eritis.
[c] Suple recipit uel aufert: loquea enim repeti debet per zeugma, quod Ebræis frequenter omittitur.
[d] Posset etiā repeti, Principium scientiæ est sanctorum intelligentia: quare alius traduxit, Summum in prudentia est, nosse diuina.
[e] Posset etiā legi, sanctarum scilicet rerū.

SApiens filius exhilarat patrem, at stultus filius mœror est matri suę. A
Non proderunt thesauri impie quæsiti, iustitia aũt liberat à morte.
Non patietur DOMINVS[a] ut anima iusti fame laboret, [b]astutiam uero impiorum propellet.
Qui operaĩ fraudulẽta[c] manu, egenus est, manus uero sedulorũ ditat.
Qui[d] congregat in æstate, prudens est: qui uero in messe stertit, pudori se obijcit.
Benedictiones sunt super caput iusti, [e]os aũt impiorũ [f]operiet uiolẽtia. B
Memoria iusti[g] laudem habet, impiorum uero nomen sordet.
Qui sapiens est corde, pcepta recipit: stultus aũt labijs in[h]uaria incurrit.
Qui integre ambulat, ambulat tuto: qui uero uias suas deprauat, deprehendetur.
Fingẽs uultum hypocrita. †Qui annuit oculis, negotiũ facesset: stultus aũt labijs in uaria incurrit.
Vena uitæ est os iusti, os autem[i] impiorum tegit uiolentiam.
Eccli 27.e 1.Cor. 13.b 1.Pet.4.b Odium excitat occasiones contentionum, *sed dilectio omnes præuaricationes obtegit.
In labijs prudentis inuenitur sapientia, sed in tergo stulti uirga.
Sapientes scientiam dissimulant, os uero stulti terrorem accersit.
Prou. 18. †Opibus uelut urbe[k] fortissima [fidit] locuples, pauperes uero suaipsorum pauperies timidos reddit. C
Psal. 1. †Opus iusti adfert uitam, prouentus autem impij cedunt ad peccatum.
Prou. 12. Semita quæ ad uitam ducit obseruat[l] disciplinam: qui autem correptionem deserit, seducit [sese.]
Qui cælat odium labijs mendacibus, & qui infamiam prodit, [æque] stultus est.
In multitudine uerborum non aberit transgressio, qui uero labijs suis parcit, prudenter agit.
Lingua iusti electum est argentum, quod[m] cor impiorum paruipendit.
Labia iusti[n] multos pascunt, stulti autem in[o] uecordia morientur.
Benedictio DOMINI ipsa locupletat, nec quidq̃ molestiæ secũ adfert.
Iocus est stulto scelus[p] designasse, id uero si qs animaduertit sapiẽtia est.
Impijs accidunt quæ metuunt, iustis uero[q] dat quod cupiunt. D
Vbi tempestas præterit, impius nuspiam est: at iusti fundamentum perpetuum est.
Quod acetũ est dentibus, et fumus oculis, id piger est his qui se miserũt.
Timor DOMINI adijcit dies, anni autem impiorũ succiduntur.
Expectatio iustorum gaudium est, spes autem impiorum perit.
Via DOMINI integro robur est, facinorosis autem pauor.
Iustus perpetuò non mouetur loco, impij aũt in terra non habitabunt.
Os iusti propagabit sapientiam, at lingua peruersa excindetur.
Labia iusti cognoscunt grata, os uero impiorũ peruersa. CAP. XI.

BIlancem dolosam abominatur DOMINVS, at integrum pondus placet illi. A
Vbi[a] fastus, illic & ignominia: sed apud modestos est sapientia.
Integritas[b] rectorum deducit eos, peruersitas præuaricatorũ uastat eos.
Eccl 5.c Non proderunt diuitiæ in die iræ, at iustitia liberat à morte.
Iustitia integri dirigit uiam eius, at in impietate sua cadet impius.
Iustitia rectorum liberabit eos, præuaricatores in[c] prauitate capientur.
Sap. 5.c †In morte hominis impij perit spes, & expectatio uiolentorum interit.
Iustus ex aduersitate eripitur, sed impius succedit illi.

a Seu, Non patietur esurire uel fame laborare.
b Hauath, calamitas seu oppressio: sed actiue, qua impij pauperes opprimunt.
c Alij legunt, manu remissa.
d Vel, Qui prudens est, colligit æstate.
e Os fortè pro facie ponitur, quam multa mala operient.
f Operire pro opprimere, quia malum consilium consultori pessimum.
g Eb. ad benedictionem.
h Alij, uapulabit, seu uaria incurrcat.
i Vel, operiet uiolẽtia, ut supra.
k Eb. Diuitiæ diuitis urbs fortitudinis eius, formido pauperibus inopia eorum.
l Vel, Obseruantia disciplinæ est semita salutis.
m Vel, cor impiorum nihili est.
n Alij sic, Labia iusti totam multitudinem regũt, quam stulti sua uecordia perdunt: sed uidetur dicere de doctrina ueritatis, quæ est pastus animæ.
o Alij legunt, inopia cordis.
p Alij sic legunt, Vt leue est stulto scelus designare, sic sapienti uiro prudentia: scilicet, leuis aut facilis est, propter asuetudinem.
q Dominus scilicet dat.

a Eb. Venit fastus, & uenit ignominia, hoc est, superbiæ comes est ignominia.
b Vel, ad requiem eos ducit.
c Seu, in oppressione, qua alios oppressit.

B Hypocrita ore euertit proximum suum, iusti[b] autem per scientiam liberabuntur.
Quum bene est iustis, exultat ciuitas: & quum pereunt impij, [e]ouat.
Benedictione rectorũ[f] exaltatur ciuitas, [g]ore autem impiorũ euertitur.
Vecors contemnit[h] proximum suum, uir prudens autem dissimulat.
Qui arcanum reuelat, obambulat ut mercator, qui autem fideli est animo, rem tegit.
Vbi non sunt[i] consilia, cadit populus: ubi autem satis consiliariorũ est, conseruatur.
Male adfligitur qui spõdet pro alio: qui uitat stipulationes securus est.
Mulier quæ gratia prædita est, [k]tuetur gloriam, robusti autem retinent diuitias.
C [l]Beneficus suum ipsius ingenium fraudat, crudelis uero proximũ suum turbat.
Impius facit opus fallax, qui uero serit iustitiã, solidã mercedẽ recipiet.
Firmum quiddam est iustitia ad uitam, qui autẽ malitiam sectatur, mortem sibi [accersit.]
Abominatur DOMINVS prauos corde, integris uero conuersatione delectatur.
[m]Manus manui iuncta non exsors erit mali, semen aũt iustorũ euadet.
Quod monile aureum est in rictu porci, id est mulier formosa insulsa.
Iusti duntaxat bonum desiderant, expectatio iustorum excandescentia.
Est qui [n] liberaliter profundit, sed nihilominus augescunt res eius: est æquo sordidior, qui semper eget.
D Qui[o] munificus est, auctior reddetur: qui irrigat, hic & docet.
Qui annonã abstrudit, execratur à populo: [p] qui uero distrahit, laudat.
Qui mature consectatur bonũ, inuenit[q] quæ desiderat: qui autem malum quærit, usuueniet ei.
Qui opibus suis fidit, is corruet: iusti autem ceu folium florebunt.
Qui perturbat domum suam, uentũ hæreditate accipiet: & seruus stulti ad sapientem corde [transit.]
Fructus iusti est lignum uitæ, &[r] sapiens animas capit.
Ecce iusto in terra rependitur, quãto magis impio & peccatori? XII. 1.Pet.4.

A QVi diligit castigationem, diligit scientiam: qui uero correptionem odit, obbrutescit.
Bonus proliciet fauorem à DOMINO, sed uir scelestus[a] impietatis condemnabitur.
Nemo cum impietate firmus erit, radix aũt iustorum non mouebitur.
Mulier uirtutibus[b] prædita, corona est mariti sui: mulier uero[c] pudefaciens, est ceu tabo in ossibus eius.
Cogitationes iustorũ iudicia sunt, impiorum aũt consilia fraudulenta.
Verba impiorum insidiantur sanguini, os autem iustorum liberat eos.
[d]Euertentur impij ut nusquam sint, domus autem iustorum perdurat.
B Quisq; iuxta prudentiam suam laudari debet, qui autem corde diuaricat, pudefiet.
†[e]Obscurus homo qui sibi laborat, præstat glorioso qui pane indiget. Eccli10.
Agnoscit[f] iustus animã iumenti sui, impiorũ aũt[g] uiscera crudelia sunt.
†Qui agrum suum colit, satur erit panum: qui autem perditos sectatur, excors est. Eccli20.
Qui impietatem desiderat, [h]malum uenatur: at iustorũ[i] radix ferax est.
Trans-

[b] Vel, scientia iustorum liberabit eum.
[e] Seu, iubilus oritur.
[f] Exaltatur seu euehitur, floret.
[g] Ore, hoc est, consilijs & sermonibus.
[h] Vel, qui contemnit proximum suum, uecors est.
[i] Thahbuloth, Consilia comparantur rudentibus seu gubernatoribus nauium.
[k] Alij sic, Mulier quæ tuetur gloriam, gratiosa est.
[l] Alij sic, Qui educat animam suam beneficus est: & qui turbat carnem suam, crudelis.
[m] Manus instrumentum auxilij est: impij sibi mutuo manum præbent, hoc est auxilia iungũt, sed frustra, non euadent malum.
[n] Eb. Est qui spargit, & additur ultra: et uitans à recto, duntaxat ad defectum.
[o] Ebr. Anima benedictionis impinguabitur, & inebrians ipse irrigabitur. Nota est significatio benedictionis apud Ebræ.
[p] Eb. Benedictio super caput distrahentis.
[q] Vel, inueniet beneplacitum: sc. ple dei.
[r] Alij legunt, & sapiens animas instituit.
[a] Vel, in impietate sua perget. Est aũt (ut id semel dicam, quod in hoc libro frequẽter occurrit) Rãscha is affectus mentis, quum homo persequitur id quod semel iuxta affectum carnis placet, nec potest ulla sana ratiõe nec dei lege ab instituto reuocari, quo minus pertinaciter et pr[æ]fracte pergat, uulgo impietas dicitur.
[b] Alij sedula.
[c] Vel, dedecorosa.
[d] Eb. Vertere impios.
[e] Vel, Homo humilis qui facit suum officium.
[f] Hoc est, Nouit quomodo utendum iumentis: aut, iumentorum suorum rationem habet.
[g] Vel, affectus impiorum sæui.
[h] Alij, data opera impius malum uenatur.
[i] Eb. radix iustorum dabit.

Transgressione labiorũ irretitur malus, iustus aũt ex angustijs euadit.
Quisq; & pro oris fructu bonis fruei, & ꝓ operis sui ratiõe donabitur. C
Via stulti recta est in oculis suis, at sapiens consilium audit.
Stultus eo die quo[k] irritatur, cognoscetur: at cautus iniuriã dissimulat.
Qui bona fide loquitur, iustitiam indicat: mendax uero testis, fallit.
Temere effutire, perinde est atq; gladio perfodere, at sapientum lingua salubris est.
Verax labium [l] firmum est semper, mendax uero lingua in momento [uariat.]
Dolus est in corde eorum qui machinantur malum, & gaudium comi- D tatur eos qui pacata consulunt.
Iusto nulla impendet iniquitas, at impij malis obruentur.
Labia mendacia abominatur DOMINVS, qui autem ueritati studet, fauorem habet[m] eius.
Vir cautus dissimulat scientiam, at cor stultorum deprædicat stultitiam.
Sedulorum manus primas obtinet, sed fraudulenta sub tributo erit.
Solicitudo quæ est in corde uiri, deijcit eum, at uerbum bonum exhilarat ipsum.
[n]Præstantior erit iustus proximo suo, uia autem impiorũ seducit eos.
Non aduret fraudulentus [o]uenationem suam, substantia autem hominis seduli pretiosa est.
In semita iustitiæ uita est, & hæc ipsa ad mortem nequaquam ducet.

CAP. XIII.

SApiens[a] filius est disciplina patris, irrisor nõ audit increpationem. A
De fructu oris sui quisq; bonum comedet, anima autem præuaricatorum uiolentiam.
Qui os suum custodit, custodit uitam suam: qui autem labia sua laxat, terrebitur.
Animus[b] ignauorum auet, & nihil [habet,] anima uero sedulorum impinguabitur.
Verbum[c] mẽdax odit iustus, at impius probro afficit & pudefacit.
Iustitia obseruat uiam integrã, [d]impietas aũt deflectit ad peccandum.
Est[e] qui sese diuitẽ simulat, quum tamẽ omnino nihil habeat: est rursus qui fingit se pauperem, quum opibus abundet.
Diuitiæ redimunt[f] uiro uitã suam, at pauper increpationem nõ audit. B
Lux iustorum gaudium [adfert,] lucerna autem impiorũ extinguetur.
Arrogans temeritas nihil q̃ rixas excitat, at cum consultis est sapientia.
Opes cum[g] uanitate imminuuntur, quod uero congregat quis [h]manu, augescit.
Expectatio dilata cruciat cor, quũ uero id uenit quod desideratur, ceu lignum uitæ est.
Qui rem[i] contemnit, damnum capiet: qui autem præceptum timet, huic C rependetur.
Lex[k] sapientis est fons uitæ, ut recedatur à laqueis mortis.
Bonus intellectus gratiam conciliat, at uia præuaricatorum dura est.
Cautus omnia scite facit, stultus autem stultitiam prodit.
Legatus infidus corruet in malum, fidus autem legatus salutaris est.
Egestas & ignominia eum [comitatur] qui se disciplinæ subtrahit: & qui audit, obseruat increpationem, honore adficietur.
Quum id adest quod desideratur, animum oblectat: stulti autem auer- D

k Stultus statim prodit iram suã data occasione.

l Qui uera loquitur, semper sui similis est.

m Eius, scilicet DOMINI.

n Alij legunt, Superstes erit iustus.

o Non diu aut feliciter fruetur partis.

a Sic exposui ad uerbum, ostenditur effectus paternæ disciplinæ, ut sit metonymia, Ex disciplina patris euadit filius sapiẽs. Alij (audit) subintelligunt in priori parte.

a Si quis sapiens est, intelligitur eum fuisse in disciplina patris.

b Alij legunt, Anima ignauorum auet & non auet.

c Aut, Iustus odit res peruersas.

d Vel, peccatũ subuertit impietatẽ, id est impios. Metonymia.

e Alij sic, Sunt qui in penuria rerũ omniũ diuites esse sciant, sunt qui cũ immensis opibus egeant.

f Nullum bonum temporarium, quod non malum suum adiunctũ habeat: rursus, nullum temporarium malum, quod non habeat suam dulcedinem.

g Partæ scilicet, aut mendacijs.

h Manu, id est labore.

i Posset etiam legi, Qui uerbum dei, scilicet contemnit.

k Alij legunt, Lex sapienti est fons: alij, Lex sapiens, sed intelligitur lex dei: omnis enim sapientia à deo est.

ſantur eum qui à ſcelere recedit.

Qui cum ſapientibus uerſatur, ſapiens redditur: [l]qui cum ſtultis amicitiam iungit, malo adficietur.

Malum inſectatur peccatores, iuſtis autem bonum [m]rependet.

Bonum [ſcilicet] quod ad nepotes ſuos tranſmittent, & opes peccatoris iuſto reponuntur.

Plurimum cibi eſt in nouali pauperum, ubi uero non agitur cum iudicio, inopia eſt.

Qui abſtinet uirgam ſuam, odit filium ſuum: qui uero eum amat, mature diſciplinam adhibet.

Iuſtus comedit, & ſatur fit anima eius: uenter autem impiorum eget.

l Alij, qui paſcit ſtultos, aut qui eiſdem paſcuis cum illis utitur.
m Sapie Dominus.

CAP. XIIII.

A SApiẽs [a]mulier ędificat domũ ſuã, ſtulta uero manib⁹ ſuis euertit eã. Iob 12.a

Qui timet DOMINVM, recte ambulat: qui [b]contemnit eum, à uia eius diſcedit.

In ore ſtulti baculus ſuperbiæ, labia autem ſapientum ſeruant eos.

Vbi non ſunt boues, præſepe *mundum eſt: ſed uber prouentus, ubi armenti uis eſt. Vbi res abeſt, cauſam efficientem abeſſe oportet.

Teſtis uerax non mentietur, falſus teſtis euomit mendacia.

Illuſor quærit ſapientiam, ſed non [inuenit:] qui autem iudicio pollet, huic obuia eſt ſcientia.

Vade à facie hominis ſtulti, in quo non animaduertis labia ſcientiæ.

Sapientia [c]cauti eſt intelligere uiam ſuam, ſtultitia aũt ſtultorũ dolus.

B Stulti excuſant delictum, ſed inter rectos eſt [d]beneplacitum.

Cor nouit amaritudinem animæ ſuæ, & in gaudio eius nihil alienum ſe immiſcet.

Domus impiorum delebitur, tentorium autẽ rectorum florere *faciet.

Eſt quæ recta homini uia, cuius tamen poſtremum iter eſt ad mortem.

Etiam in riſu dolet cor, & finis gaudij eſt triſtitia.

De uijs [e]ſuis ſatiabitur cor peruerſum, & de ijs quoq; uir bonus.

Simplex omni ſermoni credit, at cautus prudẽter diſponit greſſus ſuos.

Sapiens timet, & recedit à malo: at [f]ſtultus quum eſt tranſgreſſus, confidens eſt.

C [g]Iracundus deſignat ſtultitiam, qui autẽ circumſpectus eſt, [h]aliter agit.

Imperiti hęreditario poſſident ſtultitiam, ſolertes uero coronat ſcientia.

Incuruantur mali coram bonis, & impij ante portas iuſti.

Etiam ſocio ſuo odio eſt pauper, diuitum amici multi ſunt.

Qui proximum ſuum contemnit, peccat: qui autem adflictis benigne facit, beatus eſt.

An non errant qui malum machinãtur? at benigne & fideliter agetur cum his qui bonum moliuntur. Interrogatione affirmat.

In omni labore abundantia eſt, at uerba labiorum duntaxat ad egeſtatem [faciunt.]

Diuitiæ ornamẽto ſunt ſapientibus, ſtultitia autem ſtultorũ ſtultitia eſt.

Verax teſtis liberat animas, at teſtis doloſus efflat mendacia.

In timore DOMINI forte eſt aſylum, & filij quoq; eius erit perfugiũ.

D Timor DOMINI uena eſt uitæ, ad uitandos laqueos mortis.

In multitudine populi magnificẽtia regis eſt, ubi uero nullus eſt populus, formidat princeps.

Longanimis multæ eſt intelligentiæ, iracundus autẽ excitat ſtultitiam.

a Ebr. Sapientiæ mulierum.
b Vel, Ambulans in rectitudine ſua, timet dominum: qui abſtrahitur à uia eius, deſpicit eum. Vel, negligit eum qui à uijs eius diſcedit.
* Mundum pro uacuum.
c Arum frequenter hoc in libro pro cauto & ſolerti accipitur, aliàs in malam partem pro callido ac aſtuto.
d Beneplacitum ſcilicet domini: alij aliter legunt, ſtulti rident delictum: uel, delictum facit ſtultos oratores.
* Dominus ſcilicet.
e Quiſq; & malus & bonus uijs ſuis ſatiabitur: uel, bonus à uijs mali recedit.
f Alij, Stultus pergit cõfidenter: uel, ſtultus præceps eſt & incautus, ſtultus ira fremens ſecurus eſt.
g Eb. breuis naribus.
h Vel, uir conſultus odit ſcilicet ſtultitiam: uel, uir proſpiciens odio habetur.

Vita carnis,est cor sanans:zelus autem,ossium tabo est.

Prou.17.c †Vim faciens tenui,probro afficit factorem eius: qui autem pauperi benefacit,honore eum afficit.

Impius in malitia sua propelletur,iustus autem in morte sua sperat.

In animo intelligentis residet sapientia, & in medio[i]stultorum sese prodit.

Iustitia exaltat gentem,[f]beneficentia autem est populis[l]expiatorium sacrificium.

Placet regi seruus prudens,at ignominiosus iram eius accendit.

iEb. cognoscetur uel innotescet.
fAlij, hesed pro scelere exponunt,scelus autem euertit, &c. Ignominia quæ populo usuuenit,ex peccato est.
lVel,sacrificium pro peccato.

CAP. XV.

MItis responsio auertit iram,sermo autem asper[a]bilem mouet. A

Lingua sapientum apte & commode utitur scientia,os uero stultorum ebullit stultitiam.

In omni loco oculi DOMINI contemplantur malos & bonos.

Sanans lingua lignum est uitæ,at ea in qua peruersitas est,[b]corruptum animum[arguit.]

aEb. Nasum facit ascendere,metaphorica loquutione ad iram concitare, bilē in nasum cōcire, ut Plautus inquit, Nasum exasperat, Das würmle in die nasen bringen.
bVel,est cōtritio spiritus,uel corruptio in spiritu. Alij intelligūt, quod peruersa lingua animum quoque inficiat ac corrumpat, ut Paulus ait, Corrumpunt bonos mores colloquia praua.

Stulti sunt qui corripi nolunt. Stultus respuit castigationem patris sui, qui uero correptionem obseruat,prudens euadit.

Tob.4. †In domo iusti thesauri multi sunt,at in prouentibus impij[c]perturbatio.

Labia sapientum[d]serunt scientiam,cor aūt stultorum non est solidum.

Eccli 34.c Horret deus impiorū sacrificia. †Sacrificium impiorum abominatur DOMINVS,oratio autem rectorum gratissima est ei.

cPerturbatio est domus, hoc est perditio.
dAlij legunt, spargūt scientiam, cor autem stultorum nō itidem.

Impij uiam abominatur DOMINVS,at sectantem iustitiam diligit. B

Psal.50. Desertorem[e]semitæ castigatio grauis[manet,] & qui correptionem odit,morietur.

eVel sic, Disciplina ei homini grauis & ingrata est,qui uiam rectam deserit.

Inferi & perditio coram DOMINO [sunt,] quanto magis pectora filiorum hominum?

Sap.2. Non ferunt cōtumaces castigationem. †Illusor non amat corripientem se, nec[f]uersatur cum sapientibus.

fVel,ad sapientes non accedit.

*Pro 17.d *Lætum cor exhilarat uultum, at in mœrore cordis languescit spiritus.

Cor intelligentis quærit scientiam, os autem stultorū pascitur stultitia.

Omnes dies adflicti[hominis]mali sunt, cor aūt lætū iuge cōuiuiū est.

†Prou.16. Psal.36. 1.Tim.6. †Melior est tenuitas cum timore DOMINI,quàm thesaurus ingens in quo est tumultus.

Præstat cœnula ex olusculo cum amicitia, boui saginato cum odio.

Prou.15. †Vir iracundus excitat contentionem,at[g]longanimis sedat litem. C

gEb.longis naribus.

Via pigri uelut sentibus obsita squalet, uia aūt rectorū complanata est.

Prou.10. †Filius sapiens exhilarat patrē, homo aūt stultus pudefacit matrē suā.

Vecors stultitia gaudet, uir autem qui recte institutus est, recte incedit.

[h]Frustrantur cogitationes in quibus non est consilium,at in multitudine consiliariorum[i]firma stat.

hAnt. Frustra sunt consilia,si non clàm seruantur,
iRes scilicet,uel negotium aliquod.

Gaudet quisque in responsione oris sui, at sermo suo prolatus tempore quantum bonum?

Via uitæ sursum ducit prudentē,ut deflectat ab inferis quæ deorsum sunt.

Domū superborū demolitur DOMINVS, sed uiduæ terminū firmat.

Abominatur DOMINVS consilia praua, mundorū autem sermones iucundi sunt.

Perturbat domum suam qui auaritiæ inhiat:qui uero dona odit,uiuet. D

Cor iusti meditatur quod respondeat, os uero impiorum effutit mala.

Procul abest DOMINVS ab impijs,at iustorum preces exaudit.

Lux oculorum exhilarat cor,at fama bona saginat ossa.

Auris quæ increpationi uiuificæ obtemperat, inter sapiētes uersabitur.

Qui negligit disciplinam, aspernatur animam suam: qui uero obiurgationi obtemperat, cor comparabit. CAP. XVI.

A TImor DOMINI est disciplina sapiẽtię, & ante gloriã est deiectio. Hominis est disponere cor, à DOMINO aũt est respõsio linguæ.

Homini omnes uiæ suæ mundæ uidentur in oculis suis, DOMINVS autem disponit spiritus.

Douolue ad DOMINVM opera tua, & consilia tua firmabuntur.

Omnia operatur DOMINVS propter se, impiũ quoq; ad diem malũ.

Abominatur DOMINVS quotquot superbi sunt corde, etiam manus manui iuncta, non erit exsors mali.

Beneficentia & fide expiatur iniquitas, & in timore DOMINI receditur à malo.

Dum hominis uiæ gratæ sunt DOMINO, hostes q̃q; eius cõciliat ei.

B †Pusillum quod cum iustitia [possides] præstat immensis prouentibus inique partis. Prou. 15. d

Cor hoĩs deliberat de uia sua, DOMINVS aũt dirigit gressum eius.

[a]Oracula sunt quæ de labijs regis procedunt dum pronunciat, ne ergo præuaricetur os eius.

Statera, bilanx, iudiciũ DOMINI sunt, [b]omnia pondera opus ei[9] sunt.

Impietatem designare abominandum esse debet regibus, iustitia enim solium fultum esse oportet.

Placent regibus labia iusta, & recta loquentem amant.

Ira regis mortis est nuncius, sapiens autem placare illam poterit.

Serenus uult[9] regis uita est, & gratia illius uelut nubes imbris serotini.

Possidere sapientiã multo præstantius est auro puto puro, & intelligentiam possidere, præstantius argento electo.

C Semitę rectorum, est discedere à malo: & qui custodit uiam suam, custodit animam suam.

Præit comminutionem fastus, & anteit ruinam superbia[c]animi.

Melius est deijci animo cum humilibus, q̃ prædam partiri cum elatis.

Prudẽter tractãs rem, reperiet bona: Qui aũt DOMINO fidit, beat[9] est.

Qui sapiens habet cor, uocatur prudens: suauitas autem labiorũ[d]commendatiorem reddit doctrinam. Eloquentia iuncta sapiẽtiæ gratior est & utilior.

Intellectus uena est uitæ ei qui habet, stultorum disciplina stultitia est.

Sapientis pectus os illius prudenter moderatur, & labijs eius addit doctrinam.

Fauus mellis est amœnus sermo, animi dulcor, & ossium medela.

D †Est uia quæ homini recta uidetur, cuius finis uia est ad mortem. Prou. 14. b

Homo laborans laborat sibi, [e]quoniam cogit eum os suum.

Vir Belial effodit malum, & labia eius uelut ignis accensus.

Vir peruersus occasiones contentionis inijcit, & delator sæpe inter magnates dissidia[f]concitat.

Homo uiolentus decipit proximũ suum, ducitq; eum per uiam haud bonam.

Qui oculos suos obfirmat, aliquid peruersum statuit: qui uero labra contrahit, malum perficit.

Senectus, si eam in uia iustitiæ reperias, corona ornatissima est.

Lõganimis forti p̃stat, & qui animo suo imperat, ei q̃ expugnat urbes. Fortior est qui se, quã qui fortissima castra, uincit.

In sinum deijciũtur sortes, at omne iudiciũ earũ pendet à DOMINO.

CAP. XVII.

Melius

[a]Diuinat rex labijs suis, hoc est, diuina quædã loqui debet.
[b]Eb. Lapides sacculi, nã olim lapides pondera erant, qui reponebantur in sacculos.

[c]Vel, spiritus elatus.

[d]Eb. addet doctrinam.

[e]Nãphesch pro homine exposui. Alij sic legunt, inquietus animus molestiam sibi, uel proprio ore conciliat, ut det pœnas stultitiæ os futile.
[f]Vel, duces disiungit, dissipat.

Eccli 10.d MElius est siccum frustum cum tranquillitate, q̃ domus plena ma- A
ctatis[pecoribus]cum contentione.
Seruus cordatus imperabit filiofamiliâs dedecoroso,& inter fratres hæ
reditatem diuidet.
Vt excoctor argentũ, & fornax aurũ, ita explorat corda DOMINVS.
Malus auscultat labio iniquo, mendax obsequitur perniciosæ linguæ.
Qui pauperi illudit,probro afficit factorem eius: & qui gaudet de per-
nicie[[a]alterius,]non feret impune.
Corona senum filij filiorũ sunt, & decus liberorũ sunt patres ipsorum.
Non decet stultum magnificus [b] sermo, multo minus principẽ sermo
mendax.
Grata gemma est munus in oculis eorum qui ipsum possident, ad quẽ B
cunq; uerterit, [c]prudentem efficiet.
Qui quærit amicitiam,dissimulat præuaricationẽ:qui uariat uerba,ma
gnates dissociat.
Cordatum plus terret obiurgatio,q̃ centum plagæ stultum.
Rebellis [d]dũtaxat malũ quærit, hinc crudelis nũcius mittetur cõtra eũ.
Satius est uirum occurrere ursæ orbæ,quàm stulto in stultitia sua.
Rom.12 d 1.Pet.3.b 1.Thes.5.d †Qui malum pro bono reddit, de illius domo nunq̃ recedet malum.
Vt qui [e]aquis aperit,sic qui primum occasionem litigandi dat, antequã C
lis commisceatur,abijcienda est.
Esa.5.e †Ex æquo abominatur DOMINVS tam eum qui scelestũ absoluit,
quàm qui insontem damnat.
Quorsum stulto pretium in manu, qui ne pectus quidem habet,nec sa
pientiam ad adquirendum?
Omni tempore diligit amicus,& frater in aduersitate tandem nascitur.
Qui stipulata manu pro proximo fideiussor spondet,imprudens est.
Qui diligit præuaricationem , diligit rixam : & qui ostium suũ exaltat,
quærit contritionem.
Qui peruersus est corde,non inueniet bonum:peruersus autem lingua D
sua cadet in malum.
Qui generat stultum,sibi mœrorem[accersit,]nec gaudebit pater stulti.
Prou.15 b Eccli 30. †Cor lætũ bonam facit ualetudinem, mens autem tristis exhaurit ossa.
Munus è sinu impius accipit,ut deprauet semitas iudicij.
Eccles.2.c 8.a Ipse uultus [f]prudentis [præ se fert] sapientiam, oculi autem stultorum
fines terræ [peruagantur.]
Filius stultus patri suo dolorem,& matri suæ mœrorem[adfert.]
Liptote. Affligere iustũ,non bonum est:nec percutere principes ob æquitatem.
Iacob.1.c †Qui uerbis [g]parcit,gnarus ac peritus est, & [h]nobili spiritu est uir intel
ligens.
Stultus quoq; si sileat,sapiens reputatur,& prudens si labijs imperet.

CAP. XVIII.

AD [a]desiderium quæret separatus,in omni essentia immiscet se. A
Sua cuiq; pulchrum. Stultus non delectatur intelligentia, sed in his duntaxat quæ cor
de suo [b]uolutat.
Quũ uenit impietas,uenit & contẽptus,& cum ignominia probrum.
Verba oris [c]uiri uelut [d]profundæ aquæ sunt, & fons sapientiæ uelut
uberrimum flumen.
[e]Suspicere personam impij,non est bonũ,ut iustum in iudicio deijcias.
Labia stulti ueniunt in litem,& os eius ad pugnas prouocat.

a Vel,pauperis.
b Labiũ utrobiq; pro sermone.
c Alij legunt,infatuabit:alij, feliciter rem geret.
d Alij uerso ordine legunt, Malus duntaxat rebellionem quærit.
e Ebr. Aperiens aquas initium contentionis. Ex paruis initijs sæpe magna mala oriuntur, ut si quis aggere perrupto,aquis transitum aperit.
f Vel, Corã prudente est sapientia Hoc est,qui discere uult, semper habet q̃d discat : stulti trans mare currunt,nec inueniũt præceptorem qui placeat. Alia sententia dicit relucere sapientiam in uultu sapientis.
g Vel, Qui peritus est, moderatur sermonem.
h Alij legunt,frigidus spiritu longanimo.
a Versus primus ualde obscurus est propter breuitatẽ,ideoq; uarie expositus. Qui propensus est ad ferenda dissidia, is in quauis re inueniet quod calumnietur. Vel, Cui uoluptas est dissensionem cõcitare, is captat ubiq; rixandi occasionem. Sensus esse uidetur, Qui se animo ab alijs separat, in omnibus affectũ suum secutus,is cunctis rebus uel solidissimis se immiscet, captans occasionem ab alijs dissentiendi.
b Vel sic,nisi & hæc reuelet quæ corde suo habet.
c Viri, subintellige prudentis aut sapientis,non cuiusq;.
d Vel,quæ in ualle defluunt.
e Ebr. Accipere personã impij, non est bonum, ad declinandum iustum in iudicio.

B Os ſtulti ſibi terrori eſt, & labia eius laqueus animæ eius.

Verba ſuſurronis ſunt ac [f] eius qui ſe percuſſum ſimulat, ſed intima uentris penetrant.

Qui friget in opere ſuo, frater eius eſt qui diſſipat.

Turris fortiſſima eſt nomē DOMINI, quo cum currit iuſtus, [g] extra telorum iactum eſt.

At diues fingit ſibi opes ſuas urbis fortiſſimę, ac muri altiſſimi loco eſſe.

Ante cōminutionem eleuatur cor hominis, & anteit gloriam deiectio.

†Qui reſpōdet priusq̃ audierit, ſtultitiæ hoc ſibi & ignominiæ [datur.] Eccli 11.a

C [h] Mens uiro [digna] ualetudinem eius leuat, mentem autem adſectam paſſionibus quis leuabit?

Cor prudens ſcientiam parat, & auris ſapientum ſtudet cognitioni.

Donum hominis dilatat ei, & requiem parat ei coram magnatibus.

Iuſtus primus eſt in [i] lite ſua, quū uenit proximus eius, ſcrutatur eum.

Sors ſedat contentiones, & præduros componit.

Frater ſi perfide deſeritur [ira fit uehemētior] quàm ciuitas fortiſſima, & contentio ut repagulum arcis.

De fructu oris quiſq; uentrē ſuum ſatiabit, ſatiabitur quoq; de prouentu labiorum ſuorum.

D Mors & uita in linguæ poteſtate ſunt: & qui diligunt eam, fructu eius fruentur.

Qui inuenit uxorē, rem bonā inuenit, fauorē à DOMINO impetrauit.

Supplex orat pauper, diues autem dure reſpondet.

Vir aptus amicitiæ, & cui cordi eſt amicitiā colere, plus amat & firmius hæret quàm frater.

CAP. XIX.

A MElior eſt pauper qui ambulat in integritate ſua, q̃ qui praua labia habet, & ſtultus eſt.

Neq; bene habet animus imperitus, ut qui feſtinat et pedibus offendit.

Stultitia uiā hominis deprauat, ut cōtra DOMINVM iraſcaī cor eius.

Opes multos parant amicos, pauper uero etiam ab amicis deſeritur.

Teſtis mendax non impune feret, & qui euomit mendacia, nō euadet.

Ante faciem munifici multi rogant, & nemo non ſe ſociat largitori munerum.

B Omnes fratres pauperis eum odiunt, quāto magis ſodales eius longe ab eo diſcedunt? [a] uerba perſequens quæ non ſunt.

Qui [b] cordatus eſt, diligit animam ſuam: qui prudentiam obſeruat, inueniet bonum.

Mendax teſtis non impune feret, & qui euomit mendacia, peribit.

Voluptas ſtultū non decet, quāto minus ſeruū imperitare principibus?

Prudēs homo differt irā ſuā, [c] & delicta diſſimulādo maior ac maior fit. Diſſimulat.

Ceu fremitus leonis eſt ira regis, gratia aūt illius tanquam ros in herba.

Calamitas patris eſt filius ſtultus, uxor autem rixoſa ceu tectū iugiter perſtillans.

Domus ac res paterna hæreditate [obueniunt,] à DOMINO autē prudens uxor.

C Pigritia ſoporem parit, & animus dolis [aſuetus] fame laborabit.

Qui præceptum ſeruat, ſeruat animam ſuam: & qui uias ſuas deſpicit, morietur.

DOMINO fœnerat quiſquis benefacit pauperi, ſecundū beneficium eius rependetur ei.

---

f Aut eius qui ſeſe occulit. Obſcuritatem parit uerbum halam uel laham.

g Ebr. Exaltatur, uel defenſus eſt.

h Mens uirilis, Ebr. ſpiritus uiri.

i Varie exponunt hunc uerſum, uidetur tamen dicere, iuſtum ſeſe primum accuſare, tum operā dare ut alij emendentur.

a Admodum obſcurus eſt finis huius uerſus. Quidā legunt, Rogant amici, ſed non audiūt: quidam, credēs uerbis fallitur. Sed uidetur is perſequi multa uerba, qui fratrem pauperem deſeruit, ut ſeſe excuſet, & nihil det. Vel, Amicus deſertus multis utitur uerbis, quibus tamen nihil efficit aut impetrat.

b Ebr. Qui cor poſſidet.

c Ea delicta ſcilicet, ſeu tranſgreſſiones quæ contra ipſum fiunt.

Modus seruādus in castigatione liberorū: q̄d fieri semel nō poterit, paulatim fiat.

Castiga filium tuū dum [d]spes superest: at [e]ut eum occidas, animū tuum ne inducito.
Si nimium seuerus fueris, damnum accipies: si liberas, rursum adde.
Audi consilium, & castigationem amplectere, tandemq; sapies.
Multæ cogitationes sunt in corde hominis, at consilium DOMINI [f]firmum est.
Volupe sit [g]homini benefacere, melior est uir pauper homine negante. D
Timor DOMINI [adfert] uitam, exaturat, & sic cōmorari facit, ut malum [h]nullum ingruat.
[i]Piger manum suām in patinam inserit, nec eam ad os suum retrahit.

Prou.21.b

†Illusorem si percutias, imperitus cautior euadet: prudētem si corripias, intelliget scientiam.
Qui patri damnū dat, & matrem expellit, dedecorosus est filius et ignominiosus.
Desine fili mi audire [k]disciplinam à uerbis scientiæ seducentem.
Testis Beliaal [l]interpretabitur iudiciū, & os impiorū deuorat iniqtatē.
[m]Illusoribus parata sunt iudicia, & uibices tergo stultorū. CA. XX.

LVdicra res est [a]uinum, tumultuosa ebrietas: quicunq; in hoc errat, nunquam sapiet. A
Terror regis est perinde ut rugitus leonis: qui [b]illum prouocat ad iram, peccat contra animam suam.
Gloria homini est, desistere à lite: quisquis sese [illis] miscet, stultus est.
Præ frigore non arat piger, sed mendicans in messe, nihil [auferet.]
Velut aqua profunda est consilium in corde uiri, at uir intelligens eliciet illud.
[c]Plærunq; homines deprædicāt eum qui eis benefacit, at uirum fidum quis inueniet?
Iustus ambulat in sua integritate, liberi eius post ipsum beati.
Rex sedens in solio iudicij, dissipat omne malum [d]intuendo. B

1.Ioan.1.a Interrogatione uehementer negat.

Quis dicet, Mundum est cor meum? purus sum à peccato meo?
†Diuerso [e]pondere uti, aut diuersa mensura, ambo hæc detestatur DOMINVS.

Ecclēs 7.c

Puer etiam ex studijs suis [f]deprehenditur, an purum & rectum futurū sit opus eius.
Auris auditum & oculi uisum, ambo hæc fecit DOMINVS.
Ne diligas somnum, ne ad egestatem adigaris: aperi oculos tuos, ut satieris pane.
Malum est, malum est ait qui emit: quum [g]uero abit sibi tum laudat.
Os [h]scitum, auro, gemmis ac pretiosis uasis pretiosius est. C
Si alienus [i]spopōderit, eripe uestē eius, ut pro extraneo sit pignus eius.
Dulcis est homini panis fraude partus, at tandem os eius scrupulis implebitur.
Cogitationes consilio disponuntur, consilijs gere bellum.
Ne ineas amicitiā cum eo qui secretum reuelat, aut qui [ut] [k]mercator circuit, & blandiloquus est.

Exod.21. Leuit.20.b Matth.15.a

†Qui maledicit patri suo aut matri suæ, huius lucerna extinguetur in medijs tenebris.
Hæreditas præpropera principio, tandem non benedicetur.

Rom.12.d 1.Pet 3.b 1.Thess.5.d

†Ne dicas, Rependā malum, sed expecta DOMINVM, is te saluabit. D
DOMINVS auersatur diuersum pōdus, & bilanx dolosa nō est bona.

d Dum spes est, scilicet fore ut corrigatur.
e Alij legunt, ad clamorem eius ne mouearis animo.
f Ebr. surgit.
g Huc spectet desiderium hominis ut benefaciat: & melius est pauperem esse quàm negare.
h Ebr pernoctat, nec uisitabitur in malo.
i Alij, Piger abscondit manum in sinum.
k Musar abusiue pro falsa doctrina.
l Malitiose aut pro suo arbitrio] interpretabitur leges. Alij legunt, ridet iudicium.
m Alij letz & letzim, pro contumacibus exponunt, ſchaltzköpff.
a Vinum ludicrū dicitur ab effectu, ebrij enim multa risu digna committunt.
b Seu, qui transgreditur.
c Vel, Plærisq; homines deprædicant, quisq; eum qui ei benefacit, at fidum quis inueniet? hoc est, gratum & qui repēdat. Vel sic, Multi uolunt dici benefici, sed fide non præstant quod dicuntur, parū suo nomini respondentes.
d Ebr oculis suis, hoc est, cura, inspectione.
e Ebr. ad uerbum, Lapis & lapis, epha & epha, abominatio sunt ista ambo coram domino.
f Alij legūt, simulat se alienum.
g Alij legunt, quū amiserit, tum laudat.
h Labia scientiæ.
i Alij sic legunt, Eripe uestem ei qui pro altero spondet, quod se pro alieno pignore obstrinxit.
k Rachil proprie mercatorem significat, sed pro susurrone aut delatore hic capitur.

l Supple pendent, uel diriguntur.

Greſſus uiri fortis à [l] DOMINO, & mortalis quomodo intelligeret uiam ſuam?
Laqueus eſt homini ſanctum deuorare, & poſtea ad uota conuerti.
Diſſipat impios rex ſapiens, & rotam uertit ſuper eos.
Lucerna DOMINI ſpiraculum hominis, penetrans omnia penetralia uentris.
Beneficentia & fides ſeruant regem, beneficentia ſuffulcitur ſoliū eius.
Decus iuuenum eſt robur eorum, & honor ſenum canicies.
Liuores uulneris abſterſio ſunt in aſpero, & plagæ interiorum uentris.

CAPVT XXI.

A COr regis eſt in manu DOMINI uelut riuus aquarum, quocunq; uolet, inclinat illud.
Sua cuiq; uia recta uidetur, DOMINVS autem corda dirigit.
Iuſtitiam facere & iudicium, gratius eſt DOMINO q̄ uictima.
Altitudo oculorum, & dilatatio cordis, [a] nouale impiorum peccatum.
Cogitationes ſtrenui duntaxat ad [b]abundantiam, omnis autem præceps nihil quàm egeſtatem [aſſequitur.]
Qui theſauros colligit linguę fraudulentia, uanus eſt & inconſtās, mortemq; ſibi accerſit.
Damnū quod dant impij ad ipſos [c]redibit, quia noluerunt facere quod æquum & iuſtum eſt.
B Peruerſi uiri uia aliena eſt, mundi autem opus rectum.
† Præſtat habitare in pinna tecti, quàm cum muliere rixoſa quæ partē ædium habet. Prou. 25. d
Animus impij cupidus eſt mali, nec inuenit proximus eius miſericordiam coram oculis eius.
† Dum multatur irriſor, imperitus cautior fit: & quum prudenter agis cum ſapiente, eruditionem accipit. Prou. 19. d
Erudiat licet iuſtus impiam domum, impij tamen ad ſcelus deflectunt.
Qui obturat aurem ſuam ad clamorem pauperis, clamabit & is, & nō exaudietur.
Munus clandeſtinum reſtinguit iram, & munus in ſinum [receptū] furorem [d]uehementem.
C Gaudet iuſtus facere quod æquum & iuſtum eſt, id quod horror eſt facinoroſis.
Homo qui errat à uia prudentiæ, in cœtu mortuorum [e]requieſcet.
Vir tenuis qui lætitiæ, uino & ungentis indulget, nunquam diteſcet.
† Impius expiat pro iuſto, & præuaricator pro rectis. Prou. 11.
*Satius eſt in terra deſerta uerſari, quàm cū muliere rixoſa & iracunda.
Theſaurus expetibilis & oleum in habitaculo ſapientis, ſtultus autem deuorat illum.
Qui iuſtitiā & beneficentiā ſectatur, inueniet uitam, iuſtitiā & gloriam.
Fortium urbem [f]expugnat ſapiens, & robur quo fidunt deijcit.
D Qui cuſtodit os ſuū & linguā ſuam, cuſtodit animā ſuam ab anguſtijs.
Petulans ſuperbus, cuius nomē illuſor, per irā audax facinus deſignat.
Deſiderium pigri interficit eum, manus enim eius renuunt laborare.
Tota die flagrat cupiditate, iuſtus autem largitur, nec parcit.
Immolatio impiorū abominādā eſt, quanto magis ſi in ſcelere affert eā?
Teſtis mendax peribit, & uir [g]auſcultans perpetuò loquetur.
Obfirmat uir impius uultum ſuum, at rectus uias ſuas dirigit.

a Nouale impiorum progerminat peccatum, nempe faſtum & cupiditatem inſatiabilem.
b Supple tendunt.
c Alij legunt, terrebit eos. Gur.
d Reſtinguit repetendum per zeugma.
e Hoc eſt, ceſſabit.
Punit aliquando deus impios, ut iuſtis parcat. Iſa. 43.
*Eccli 25 c
f Ebr. Aſcendit.
g Vel, uir qui audit, conſtanter loquetur.

Non

Esa 8.46. † Non est sapientia, non prudentia, neq; consiliũ cõtra DOMINVM.
Equus instruitur ad diem belli, à DOMINO aũt [datur] salus. XXII.

Eccles.7.a F[a]Ama † præferenda est magnis opibus, & gratia auro atq; argento melior est. A
Diues & pauper inter se[b] conueniũt, cunctorũ factor DOMINVS est.
Cautus uidet [c]malum, & sese abscondit: simplices autem perrumpũt et damnum accipiunt.
[d]Præmium humilitatis est timor DOMINI, diuitiæ, gloria & uita.
Sudes & laquei sunt in uia praui, qui animam suam seruare uelit, procul fugiat ab eis.
[e]Initia puerum iuxta biuiũ uiæ suæ, à qua non recedet, etiam dum consenuerit.
Diues egenis imperat, & seruit obæratus fœneratori.
Qui [f]seminat iniquitatẽ, calamitatẽ metet, et [g]uirga iræ eius pdet eum.
Eccl.31.c †[h]Benignus oculus benedictionem [nanciscetur,] tribuit enim de pane suo pauperi. B
Eijce [i]derisorem, & simul exibit contentio, cessabitq; lis & conuitium.
Rex amicus eius est, qui munditiam cordis diligit, & labiorũ gratiam.
Oculi DOMINI obseruãt scientiã, q & præuaricatoris uerba subuertit.
Piger dicit, Leo [stat] foris, in medijs plateis interficiar.
Os [k]scorti profundus est hiatus, in quẽ cadet cui DOMINVS irascitur.
Stultitia colligata est in corde pueri, sed ferula castigatrix longe propellet eam ab illo.
Qui per iniuriam & uiolentiam opprimit pauperem, ut ditescat ipse, is dabit diuiti, & egebit. C
Adcommoda aurem tuam, & audi uerba sapientũ, et appone cor tuum ad scientiam meam.
Iucunda enim est, si eam in [l]uentrem tuum recondideris, aptabuntur simul in labijs tuis.
Vt sit in DOMINO fiducia tua, ostendi tibi hodie.
An non præscripsi tibi [m] triarios, decreta consiliorum & scientiæ?
Vt ostenderem tibi rectitudinem uerborum ueritatis, quo respondere posses uerba ueritatis his qui ad te mittunt.
Ne diripias pauperem q pauper sit, nec opprimas adflictum in [n]porta.
DOMINVS enim illorum causam defendendam suscipiet, & uim illis faciet, qui animo illorum uim intulerunt. D
Ne contrahas amicitiam cum homine iracundo, & cum homine furioso ne uerseris.
Quo minus ad [o]mores illius assuescas, capiasq; offendiculũ animę tuæ.
Ne sis inter eos qui stipulata manu fidẽ iubẽt, & pro debito obstringũt.
Cur enim committeres, ut si soluendo non esses, lectus tuus subtus te auferretur?
Ne moueas loco perennes terminos quos maiores tui constituerunt.
Vides ut prompti ad gerendũ negotia in aulis regũ [p] ministrant, & nõ apud priuatos aut obscuros. CAP. XXIII.

Ne cibi uoluptate capiamur. QVum accumbis ut cum principe comedas, aduerte prudenter quæ ante te posita sunt. A
Si tu [a] gulæ tuæ indulgere uoles, gutturi tuo *cultrũ intẽtabis.
Noli desiderio cibi eius capi, nam cibus fallax est.
Ne allabores ut ditescas, cessa ab hac prudentia tua.

a Ebr. Nomen pro existimatione & fama. Quidã Tob bonum & ad nomen, & ad gratiam referunt.
b Vel, sibi mutuo occurrunt.
c Quidam de malo pœnæ exponunt.
d Alij legunt, finis, alij propter: nam ekeb hæc omnia significat. Quidam legunt, Finis humilitatis & timoris domini sunt diuitiæ, gloria & uita.
e Imbue, institue.
f Vel, Qui seminat iniquitatem, iniquitatem metet uel inanitatem.
g Alij legunt, baculus transgressionis eius.
h Bonus oculus est liberalis, benignus; cãdidus: malus oculus, inuidus, infidus.
i Alij legunt, contumacem.
k Ebr. Os alienarũ: ponit autem alienam pro scorto, uel alienigenarum.
l Per uentrem interiora aut penetralia mentis intellige allegoricos.
m Schalischim uiri heroes sunt, præstantissimi robore corporis, animi fortitudine, & peritia militari. Hic metaphorice pro præcipuis dogmatibus capi puto, ut supra in 8 cap. dicit, loquar negidim insignia & præcipua quædam. Et Oseæ 8. cap. Ribim præcipua quædam, magnifica, augusta, axiomata, authoritate plena, &c.
n In porta, id est in iudicio: hoc est, nec ui opprimas, nec iuris specie.
o Ebr. ad uias eius.
p In conspectu regum stare, est ipsis ministrare.
a Hoc est, tibi nocebis. Alij sic, Gulæ tuæ modũ pone: & si uis compos tui permanere, ne concupiscas cibos eius.
* Vel, spinam.

Num intenderes oculos tuos in id quod[mox]non est? sumūt enim sibi alas[diuitiæ,]& uelut aquila in aërem auolant.

b Ebr. Malus oculo.

Ne edas cibum [b]inuidi,neq; desideres edulia eius.

Nam intus in animo suo metitur,idq; faciens dicit tibi,Ede et bibe,cor autem eius non est tecum.

Buccellam tuam quam edisti,euomes,& iucunda perdes uerba.

B Ante aures stulti ne loquaris, contemnit enim prudentiam sermonum tuorum.

Ne loco moueas terminos perennes, & in agrū pupillorū ne introeas.

Nam uindex eorum fortis est, is causam eorum defendendā suscipiet aduersus te.

c Ebr. Introducito.

[c]Adcommoda cor tuum disciplinæ,& aures tuas uerbis scientiæ.

†Ne prohibeas à puero disciplinā,si ferula pcusseris eum,nō morietur. Prou.13.d

Verbera ergo eum ferula,animamq; eius ab inferis eripies. Eccli.30.a

Fili mihi,si sapiens fuerit cor tuum,gaudebit quoq; cor meum.

Exultabunt deniq; renes mei,quum labia tua recta loquentur.

d Hoc est, Ne tibi doleat, ne te cruciet, si uideris peccatores prosperè habere.

†Ne æmuletur [d]cor tuum peccatores,sed in timore DOMINI [persta] omni tempore. Prou.24.a

Quoniam ecce est tibi posteritas,& expectatio tua non excindetur.

e Alij, & dirige.

Tu ergo ausculta fili mi & sape,ut [e] beatum sit in uia cor tuum.

C Ne sis inter uini potatores & comessatores carnis.

Nam potatores uini & comessatores ad inopiam redigentur, & dormitatio laceris uestibus induet.

Audi patrem tuū qui te genuit,& ne contemnas matrē tuam cum consenuerit.

Veritatē,sapientiam,disciplinam & prudentiā compara, & ne uendas.

Supra modū exultabit pater iusti, et qui genuit sapientē,lætabitur in eo.

Lætetur ergo pater tuus,exultet & mater tua quæ te peperit.

Mihi ergo fili mi da cor tuum, & placeant oculis tuis uiæ meæ.

f Ebr. Aliena.

[f] Scortum enim est profunda fouea,& puteus angustus meretrix.

Hæc etiam,perinde ut prædones solent,insidias struit,adiungitq; [sibi] homines præuaricatores.

g Alij legunt, Vbi est uæ.

Apud [g]quem est uæ? apud quem est dolor? apud quem contentiones? apud quem nugæ? apud quem uulnera sine causa? apud quem rubedo oculorum? Quid non ebrietas designat?

D Apud eos nimirum, qui uinum sectantur, apud eos qui ueniunt scrutatum ubi misceatur. Subiectio.

h Ebr. Ibi in planitie ingredientem Der glatt ynhin gaht.

Noli contemplari uinum quum rubet, & quum phiala colorem suum reddit,recta [h]procedentem.

Postremum enim eius uelut serpens mordet,& uelut aspis punget.

i Alij legunt, Si spectas aliena, nam ebrios uisus fallit.

k Ebr. loquetur

l Hibel summa pars mali, ubi funes colligantur.

Si oculi tui spectabūt [i] meretrices,iam pectus quoq; tuum peruersa [k] cogitabit. Videbis aliter q̄ habeat.

Erisq; perinde ac si dormias in medio mari,aut iacēs in summitate [l]mali.

[Tum dices,]Percusserūt me,& non dolui: uerberarunt me, sed nō sensi. Quando expergiscar,rursus inquiram illud. Mimesis ebriorum.

Ne æmuleris uiros malos,neq; cupias cum eis uersari.

Nam cor eorum perniciem meditatur, & calamitatem loquuntur labia eorum.

CAP. XXIIII.

A Sapientia ædificatur domus, & intelligentia absoluitur.

Scientia implentur penetralia,omnigenis opibus,raris & amœnis.

Vir

Vir sapiens & prudens uiribus pollente præstat.
Consilijs [a] enim bella geruntur, & uictoria multitudine consiliariorũ [paratur.]

a Ebr. Consilijs bella geres, & salus in multitudine.

Sapientia ardua res stulto, in porta non audet aperire os suum.
Qui nihil aliud cogitat quàm malum perpetrare, uocabitur sceleratus uir.
Rom.14. †Facinus [hominis] stulti peccatũ est, & irrisorẽ abominãtur homines.
Si remiseris in ipso necessitatis articulo, angusta est fortitudo tua.
Psal.81.a †Libera eos qui ad mortem rapiuntur, & qui ad cædem ducuntur, neque cesses.
Nam si dixeris, Ecce ignorauimus illud. An non cordium artifex ipse intelligit? & [b] obseruator animæ tuæ ipse nouit? redderque homini iuxta opus suum? B

b Vel, fictor animæ tuæ.

Mel comedis fili mi, quoniam bonum est, & fauum dulce palato tuo.
Sic erit cognitio sapientiæ animæ tuæ, quam si inueneris, erit tibi posteritas, & expectatio tua non excindetur.
Ne insidieris impie habitaculo iusti, & ne uastes cubile eius.
Psal.33.36. †Iustus enim & si septies cadat, resurgit tamen, impij autem in malum corruunt.
Prou.17. †Cum lapsus fuerit inimicus tuus, ne læteris: quumque impingit, ne exultet cor tuum.
Ne DOMINVS uideat, & displiceat in oculis suis, auertatque [c] irã suam ab ipso.

c Ne malũ hostis in te recidat, ita disponente domino.

Ne succenseas propter malos, neque æmuleris propter impios. C
Lucerna felicitas & psperitas. Nam malo [d] tandem nihil supererit, †lucerna impiorum extinguetur.
Iob.21. Time DOMINVM fili mi, & regem: cum his [e] qui rerum nouarum studiosi sunt, ne commisceare.
Subito enim consurget exitiũ eorum, & ruinam amborum quis nouit?

d Vel, malus non habebit posteritatem.
e Eb. cum alterantibus, hoc est, qui deficientes à domino & rege rebelles & seditiosi sunt.

Quidam putant hic nouas aliorũ gnomas incipere. *Hæc quoque sapientum sunt.

*Vel, Etiam hæc sapientes præcipiũt: uel, Etiam ista ad sapientes pertinent.

Deut.1.c Leuit.19.d †Nosse personas in iudicio, non est [f] bonum.

f Potest esse liptote, id est, est pessimum.

Qui dicit impio, Iustus es, huic maledicunt populi, hunc nationes detestabuntur.
Eccli 42.a Qui autem arguunt, grati sunt, uenietque super eos [g] bona imprecatio.
Si quis apte respondet, perinde est ac si [h] labijs oscularetur.

g Vel, benedictio boni.
h Ebr. Labia osculabitur, qui facit redire uerba plana.] Amabilem se reddit, qui plane respondet.

Para foris opus tuum, & exerce agrum tuũ, & postea ædifica domum tuam.
Prou.19. Non labijs persuadendum, sed ueritate. †Ne testeris temere cõtra proximũ tuum, num labijs tuis persuadebis? D
*Pro.20.b *Ne dicas, Faciam illi quemadmodum fecit mihi, rependam cuique iuxta opus suum.
Agrum hominis pigri præterij, & uineam hominis stulti.
Et ecce totum obruerant urticæ, & faciem eius dumi tegebant, maceria cum lapidibus diruta erat.
Id ego uidens alta mente reposui: uidi inquam, & eruditionem accepi.
Supra 6.b Mimesis ignauorũ. Paululum dormiendum, paululum dormitandum, paululum complicandæ manus ad dormiendum: at interim ceu uiator ueniet egestas tua, & inopia tua ceu uir scuto munitus.

CAP. XXV.

Et hæ parabolæ sunt Solomonis, quas [huc] retulerunt uiri Ezechiæ regis Iuda.

a Potest esse dissimile, ut decet deum abscõdere uerbũ uel rem, ita decet reges scrutari. Multa enim nos in diuinis rebus latet, idq; ad gloriam dei facit.
b Alij legunt, ut sit similitudo.
c Ebr. remouere.
d Impius uel impietas.
e Quidam sic legunt, Ne tu tandem facias quid, quo tu afficias ignominia proximum tuum.
f Vel, quum te.
g Alij legunt, Alius tuam litem dirimat antequam adeas iudicem.
h Vel, alteri ne reueles secretũ.
i Alij legunt, contumelijs te afficiat, uel adimet tibi probitatem.
k Ebr. uerbum in rotis suis dictum.
l Ebr. Cuspis niuis, Ein yßzapfen.
m Ebr. uir qui gloriatur in munere mendaci.
n Ossa, id est duros.
o Ebr. linguã absconsionis, hoc est, quæ clàm defert.
p Spiritũ, hoc est iram et impetũ, qui animo suo non imperat.
a Intempestiua scilicet sunt.
b Supple debetur, uel destinatæ sunt.
c Ebr. mittens uerba per manum stulti.
d Vt lapis non hæret in funda, sed mox eiaculatur, sic nec honos in stulto.

A GLoria dei est [a] cælare uerbũ, at gloria regum est, scrutari uerbum.
Cœlum in [b] sublimi est, terra in profundo, cor autem regis inuestigabile.
[c] Auferatur scoria ab argento, iam exibit excoctori uas.
Auferat [d] impius à cõspectu regis, iam thronus eius iustitia firmus erit.
Noli te ostentare coram rege, & in loco magnatum ne steteris.
Præstat enim ut tibi dicatur, Ascende huc, quàm te loco deijci corã principe, quem aspexerant oculi tui.
Ne [e] exeas ut cito litem instituas, ne tandẽ quid designes, [f] quo te ignominiosum reddat proximus tuus.
B [g] Causam tuã age in lite cũ ꝓximo tuo, & [h] arcanũ alterius ne reueles.
Ne forte audiens, à te subtrahat [i] beneficẽtiam, teq; infamet, quod amoliri non possis.
Mala aurea in cælatis uasis argenteis, est uerbũ [k] tempestiue prolatum.
Torques aureus, & monile aureum est, increpatio sapientis auri obtemperanti.
Sicut [l] frigus niuis in tempore messis, sic fidus legatus ei qui se misit, & reficit animum heri sui.
Nubes & uentus absq; imbre est, qui [m] magnifice pollicetur, sed præstando fallit.
†Longanimitate persuadetur princeps, & lingua mollis frangit [n] ossa. Prou.15.a
C Mel ubi repereris, comede quantũ satis est: ne eo satiatus, euomas illud.
Reuoca pedem à domo proximi tui, ne forte tui satur, odiat te.
Malleus, gladius ac sagitta acuta est uir qui falsum dicit testimoniũ aduersus proximum suum.
Dens fractus, & pes luxatus, præuaricatoris spes sunt dum aduersitas ingruit.
Mœsto cordi carmen canere, perinde est atq; detrahere uestes tempore frigoris, aut nitrum aceto [persundere.] Musica in luctu intempestiua.
†Si esuriat qui te odit, ciba illum pane: si sitierit, pota eum aqua. Rom.12.d
Sic enim prunã incendes super caput eius, & DOMINVS reddet tibi.
D Ventus aquilonaris pellit pluuias, at uultus seuerus [o] linguã delatricẽ.
†Satius est in pinna tecti habitare, quàm cum muliere cõtentiosa, quæ partem in domo habet. Prou.21.b
Quod aqua frigida est lasso aĩo, id est nunciũ bonũ è terra longinqua.
Fons conturbatus, & corrupta uena, est iustus lapsus coram impio.
†Quemadmodum multũ mellis edere non est bonum, sic qui gloriam eorum nimium scrutatur. Eccli 3.e
Vrbs mœnibus nudata, est uir qui non cohibet [p] spiritum suum.

CAPVT XXVI.

A VT in æstate nix imberq; in [a] messe, sic nec stultum decet gloria.
Quemadmodum auis aufugit, & præteruolat hirundo, sic friuola execratio non euenit.
Flagellum equo, frenum asino, uirga tergo [b] stultorum.
Ne respondeas stulto secundũ illius stultitiã, ne & tu quoq; par ei fias.
Responde stulto secundum stultitiam eius, ne sapere sibi uideatur.
Truncat pedes, bibitq; uiolentiam, qui per [c] stultum aliquid demandat.
B Vt exaruerũt crura claudo, sic prudens et picturatus sermo in ore stulti.
Qui stultũ honore adficit, perinde facit [d] ac qui lapidem in funda ligat.
Vt spina crescens in manu ebrij, sic parabola in ore stultorum.

Egregius aliquis ac [e]magnus uir conficit [per se] omnia, stultus autem mercede conducit [f]transgressores.

2.Pet.2.d † Vt canis ad uomitum suum redit, sic stultus iterat stultitiam suam.

Si uideas hominem qui sibi sapere uidetur, de stulto melius sperabis quàm de ipso.

Dicit piger, Pardus est in uia, leo inter plateas.

Sicut fores uoluuntur in cardine suo, sic uolutatur piger in lecto suo.

Prou.19.d †Abscōdit piger manū suam in [g]patinā, pigetq; eā reducere ad os suū. C

Piger uidetur sibi sapientior, quàm septem qui sententias respondent.

Canem auribus tenet, qui transiens liti se ingerit, quæ sua nihil refert.

Vt qui sese fatigat iaculando flammas, tela letalia: sic est uir dolosus erga proximum suum: deinde dicit, An non ioco feci?

Eccli 38.b †Vbi desunt ligna, extinguitur ignis: ubi deest susurro, cessant occasiones contentionum.

Carbo prunam, & ligna ignem, contentiosus rixas incendit.

Verba susurronis [h]blanditijs sunt similia, sed in intima uiscera penetrāt. D

Vt uas testaceū argenti scoria obductū, ita labia ardentia, & cor malū.

Labijs [i] suis cognoscetur osor, intra se dolum recondit.

Quum uoce sua [i] benignus est, ne credas ei, septem enim abominanda sunt in corde eius.

Odium si tegitur in uastatione, retegetur malitia eius in cœtu.

Eccles 10 b †Fodiens foueam in eam ruet: & qui saxū prouoluit, in ipsum recidet.

Eccli 27.d Lingua mendax odit qui [k] ipsam reprimit, & os blandum facit [l] impulsionem.

CAPVT XXVII.

Matth.6. Iacob.4. NE glorieris de die crastino, nescis enim quid ferat dies. A

Laudet te alienum, non tuum os: extraneus, & non labia tua.

Eccli 22.b †Onerosus est lapis, grauis arena, utroq; grauior est ira stulti.

Sæua res est æstus, & [a]furor inundatio, coram æmulatione autem quis consisteret?

Melior est manifesta correptio, quàm occulta dilectio.

Fidelia sunt uulnera inflicta à diligente, [b] coacta autē oscula odientis.

Iob 6.b †Anima satura fastidit fauum, esurienti animæ etiam amarū dulce est.

Homo qui de loco suo migrat, similis est passerculo nidū suū linquēti. B

Vnguentum & suffitus cor exhilarant, habere amicum ex [c]animo consulentem, res dulcissima est.

Amicum tuum, & amicum patris tui ne deseras, & domum fratris tui tempore calamitatis tuæ ne ingrediaris.

Melior est uicinus propinquus, quàm frater procul absens.

Sapiens esto fili mi, & gaudebit cor meum, ut respondere queam ei qui mihi exprobrat.

Cautus uidens periculum absconditur, simplices perrumpunt, & damnum accipiunt.

Prou.20. †Si alienus spopōderit, eripe uestē eius, ut pro extraneo sit pignus eius. C

[d]Laudanti proximum suum magna uoce mane consurgenti, reputabitur ac si execratus eum fuisset.

Tectum perstillans tempore pluuio, & rixosa mulier paria sunt: qui cohibet eam, uentos cohibet, & dextera sua oleo occurrit.

Vt ferrum ferro [e]committitur, sic homo homini consociatur.

Qui ficum colit, uescitur fructu eius: sic qui dominum suum obseruat, honorabitur.

e Alius sic legit, Qui stultos ac prætereuntes mercede conducit, similis est magistro qui omnia contaminat.

f Transgressores, id est nebulones, negligentes, ignauos.

g Alij legunt, in sinum: alij, in ollam.

h Alij sic, Verba delatoris perinde sunt ac uerbera, penetrātq; penetralia uentris.

i Alij legunt, Labijs dissimulat, & quum appropinquat, struit dolum.

i Vel sic, Quum precatur uoce sua.

k Vel, attenuatos ipsius.

l Hoc est, operatur ruinam.

a Alij legunt, & furor inundās, uel erumpens.

b Alij legunt, nociua, contumeliosa, sed uidetur precibus extorta.

c Ebr. dulcedo proximo suo de consilio animæ.

d Varie exponitur hic uersus. Quidam sic, Qui nimis accurate & magnifice laudat aliquem, uidebitur execrare. Alij sic, Laudare aliquem nimis mane, hoc est, antequam tibi perspectus sit, uitio uertitur, &c. nimis præpropere.

e Alij legunt, ut ferrum acuitur.

f Variant sensu. Quidam sic intelligunt, Vt facies in aqua resplendens fallit, ita inter se corda hominum. Alius sic, Vt eadē aqua diuersas reddit facies, sic alia aliorum hominum sunt corda.
g Vel, iuxta permixtionem: uel, uir quum coram laudatur.

Vt aquarum facies f ad facies, sic cor hominis ad homines.
D †Vt inferi & perditio nunquam satiantur, sic oculi hominis nunquam satiantur. Eccli 14.b
Vt argentū in catino, & aurum g in fornace [exploratur,] sic homo ore laudantis eum.
†Stultum si contuderis pistillo in mortario inter ptisanam, non recedet ab eo stultitia eius. Iere. 13.
Faciem pecoris tui accurate cognosces, & adponito cor tuū ad greges. (Neq; enim perpetuus erit thesaurus, neq; corona ad perpetuam posteritatem.) Hæc ad œconomiam pertinent.
Vt fœnum prodeat, herba appareat, gramminaq; montium colligātur. Præsentibus utēdū.
†Oues pro uestitu tuo, & hircos pro pretio agri.
Num sat lactis caprarum pro cibo tuo, & cibo domus tuæ, et pro uictu ancillarum tuarum. Hæc omnia prudens & diligens paterfamilias norit.

CAPVT XXVIII.

a Ebr. In præuaricatione terræ multi principes eius, & in homine intelligente & experto firmum producetur.
b Prorogatur, scilicet imperium.

A FVgiunt nemine persequente impij, iusti ut leones confidunt. 1. Tim. 6. b
a Propter præuaricationē eorum qui in terra habitant, fit ut alij subinde imperent: quum uero homines prudentes sunt & cordati, firmum est, b & prorogatur.
Vir pauper qui pauperes uiolentia opprimit, perinde est ac imber putrefaciens segetem, ut nihil proueniat.
Qui legem deserunt, impium laudant: qui autem legem custodiunt, prouocantur contra eos. Efferi sunt pij aduersus impios.
Mali homines non intelligunt iudicium, qui autē DOMINVM quærunt, omnia intelligunt.
†Melior est pauper qui ambulat in integritate sua, quàm diues qui prauus in uijs suis incedit. Prou. 19. a

b Lex forte pro modo ponitur.

B Qui b legem seruat, intelligentia præditus est: qui uero helluonum socius est, ignominia afficit patrem suum.
Qui opes suas fœnore & usuris auget, congerit eas homini qui pauperibus benefaciat.
Qui aurem suam auocat, quo minus legem audiat, eius precatio quoq; abominanda est.
Qui seducit rectos in uiam malam, in foueam suam ipse corruet, integri uero hæreditate consequentur bona.
Diues sapere sibi uidetur, at pauper prudens explorat eum.
Vbi iusti exultant, multa est magnificentia: quum uero impij surgunt, e exploratur homo.

e Alij legunt, commutantur hominum res: sed uidetur dicere, Sub impijs principibus nihil tutum est pijs, omnia explorant, omnia rimantur.

Qui transgressiones cælat, huic non prospere cadet: qui uero confitetur & deserit, is misericordiam consequetur.
Beatus est homo qui iugiter pauet: qui autē cor suum obdurat, corruet in malum. Præconium timoris domini.
Ceu leo rugiens, & ursus cum f fremitu discurrens, est princeps impius pauperculæ plebi. Tyranni εἰκών.

f Vel, esuriens, famelicus.

g Ebr. Princeps destitutus intelligentia & multæ uiolentiæ, odiens auaritiam, prolongabit dies.
h Alij legunt damnatus propter sanguinem.

C Sub stulto principe g crebræ sunt uiolentiæ: qui autem auaritiam odit, diu imperabit.
Qui per uiolentiam h sanguinem fuderit, ad foueam usq; profugus erit, ut nemo sustentet eum.
Qui integre ambulat, saluabitur: qui uero per uias prauas incedit, in una aliqua corruet.
† Qui colit humū suam, satiabitur pane: qui uero uanos sectabitur, satiabitur Prou. 12. b Eccli. 20. d

tiabitur egestate.

Vir fidelis amplas habet benedictiones, qui uero festinat ditescere, nõ feret impune.

Agnoscere[i] personas, non est bonum: propter frustum panis præuaricatur uir [huiusmodi.]

Qui properat ut ditescat,[k] inuidus est, nec animaduertit egestatem sibi imminere. D

Qui[l] corripit hominem post me, nanciscetur gratiam plus quã qui lingua adulatur.

Qui patrem suũ & matrem suam deprædatur, dicitq́ id non esse transgressionem, socius est hominis grassatoris.

Latus anima excitat cõtentionem, at qui DOMINO fidit, pinguescit.

Qui cordi suo confidit, desipit: at qui sapienter ambulat, liberabitur.

Qui largitur pauperi, non egebit: qui autem auertit oculos suos, multam [habebit] egestatem.

Quum euehuntur impij, delitescunt homines: quum uero pereunt impij, augescunt iusti.

CAP. XXIX.

QVi aduersus[a] increpationes dura ceruice est, subito cõteretur, nec mederi quisquam poterit. A

Quum iusti regnant, gaudet populus: quũ imperitat impius, ingemiscit populus.

Luc.15.c Qui sapientiæ amãs est, exhilarat patrem suum: qui autem cum scortis amicitiam iungit, opes dilapidat.

Iudicio rex[b] ditionẽ firmã facit, at[c] qui tributa [extorquet,] euertit eam.

Ibidem. Qui adsentatur proximo suo, expandit rete[d] gressibus eius.

Ipsi[e] malo transgressio sua laqueus est, iustus autem ouat & gaudet.

Cognoscit iustus miserorum causas, impius uero nihil prudentiæ aut cognitionis habet. B

Illusores[f] illaqueant urbem, at sapientes auertunt iram.

Imperito homine nihil iniustius. Vir sapiens si cum stulto disceptationem suscipiat, siue[g] tumultuetur, siue rideat, nulla quies.

Viri sanguinarij oderunt integrum, rectis autem uita eius curæ est.

Totum spiritum suũ effundit stultus, at sapiens[h] retrorsum cohibet eũ.

Eccli 10. Regis ad exemplum totus componitur orbis. Princeps qui[i] animum aduertit ad res uanas ac mendaces, huius ministri omnes impij sunt.

Pauper & fœnerator inter sese conueniunt, utriusq́ autem oculos DOMINVS illustrat.

Rex q̃ iudicat in ueritate pauperes, huius soliũ in ꝑpetuũ firmũ manet C

Virga & obiurgatio dat sapientiam, puer uero [sibi] relictus, pudefacit matrem suam.

Quũ pręsunt impij, crescit trãsgressio, at iusti casum eorum intuebũtur.

Castiga filium tuum, hoc quietem tibi adferet, deliciasq́ animo tuo.

Quũ deest[k] prophetia,[l] dissipatur populus: et q̃ legẽ obseruat, beatus est

Seruus non emendatur uerbis, & quũ intelligat, non tamen respõdet.

Si uideas hominem sermone suo pręcipitem, iã de stulto melius quàm de illo speres.

Qui seruum suum à pueritia delicate educat, postremo ius filiorum occupare molietur. D

Iracundus excitat occasionem contentionum, et[m] furibundus multas transgressiones.

i Ebr. uultus.

k Alij legunt hæsed pro ignominia & probro. Est qui ita legat, Auarus & inuidus, non agnoscunt sibi omnia euenire beneficentia dei. Ego legi hæser.

k Ebr. malo oculo est uir.

l Sic Solomõ loquitur, Qui post me increpat & arguit, hoc est, iuxta leges meas. Alij legunt, Tandem gratior erit adulatore.

a Vir contumax ad increpationes.

b Ebr. terram.

Iudicium pro iure & æquo.

c Ebr. uir oblationum uel munerum, hoc est, qui nouis subinde uectigalibus populũ expilat ac deglubit.

d Alij legũt, gressibus suis, ut se se capiat adulator: alij, tu adsentator sit insidiator.

e Irretitur malus peccato suo.

f Alij legunt, inflant.

g Alij ad stultum referunt, quod is tumultuetur & rideat.

h Alij legunt, tandem: alij sensim, nach vnd nach.

i Animum aduertere, est delectari aliqua re.

k Ebr. uisio.

l Vel, abstrahitur.

m Ebr. uir uaff, uel uir furoris.

†Fastus deijcit hominem, at spiritu humilem tenet gloria. Iob. 22. d

Odit animam suam quisquis furis socius est: audit execrationem, et nō indicat.

n Ebr. Pauor hominis ponet laqueum.

Qui metuit[n] homines, corruet: qui autē in DOMINO confidit, is extra telorum iactum est.

Plęriq; ambiūt principis faciē, à DOMINO aūt[pēdet] cuiusq; iudiciū.

Abominantur iusti uirum iniquum, impius autem abominatur qui recte incedunt.

CAPVT XXX.

a Vel, difficilis sententia, praegnans, excellens.

b Alij legunt, sanctorum scientiā noui. Quasi diceret, expers sum humanarum artium, at diuinarum gnarus sum.

Sermones Agur filij Iake, prophetia[a] grauis.

A Dixit uir ad Ithielem, ad Ithielem inquā, et Vchal, Stupidior quidē
sum ego quàm quisquam alius, & humana prudētia destitutus.
Sapientiam nunquam didici, [b] neq; sanctorum scientiam noui. Quis
ascendit ad cœlos? aut descēdit? Quis collegit uētos intra manus suas?
Quis constrinxit aquas ueste? Quis constituit omnes terminos terrae?
Quod est illi nomen? Quod nomen filio eius? si modo scis. †Omnis Psal. 18. c
sermo dei purgatus est, scutum his qui eo nituntur. * Ne addas sermo Deut. 4. a.
nibus eius, ne te redarguat, & mēdax inueniaris. Duo sunt quae abs te 12. d
postulaui, ea ne neges mihi antequam moriar. Procul à me amoue ua
B nitatem & mendax uerbum. Inopiam & diuitias ne dederis mihi, sed
fac ut decerpam panem demensi mei, ne aut te negem, & dicam, Quis
est deus? aut per inopiam furer, & abiurem nomen dei mei.

Ne deferas seruum apud herum suum, ne te execretur, néue te culpae obnoxium reddas.

c Traghār, Bringhār. Adferre, Adueha, nomina ficta ex uerbis

d Alij legunt, & quartum inexplebile est.

e Pro sepulchro alij legunt inferi.

f Vel, quatuor.

Est genus quoddam [hominum,] quod maledicit patri suo, et matrem
suam nō laudat. Est rursus genus quoddā, quod sibi mundū uidetur,
quū tamen à sordibus suis nō sit lotū. Est deniq; gēs quae oculos suos
attollit, & palpebras suas eleuat. Est postremo gens, cuius dētes gladij,
& cuius molares cultri sunt, ut deuorent pauperes è terra, & inopes ex
hominibus. Sanguisugae duae filiae sunt, [nempe] [c] adfer, aduehe. Tria
C haec non satiantur, & [d] quatuor nunquam dicunt, Satis est opum. [e] Se
pulchrū, uulua constricta, terra nō satiata aquis, & ignis nō dicit, Satis.
Eius oculum qui patrē subsannat, et matris doctrinā spernit, corui
torrentis eruant, ac aquilae pulli deuorent. Tria haec excellentia sunt, ac
supra captum meum, & [f] quartum penitus ignoro. Viam aquilae in
aere, uiam serpentis supra petrā, iter nauis in pelago, & uiam uiri cum
adolescentula. Talis est & adulterae uia, quae ubi comederit, extergit os
suum, & dicit, Nihil mali feci. Sub tribus cōtremiscit terra, & sub quar
to nequit consistere. Sub seruo qui imperat, sub stulto quum satur est
panibus, sub odiosa si marito nupserit, & sub ancilla quae haeres facta
est dominae suae.

g Quidam murem montanū esse putant, et uidetur hic quadrare.

h Pro araneo alij legunt stellionem aut lacertam, non inepte.

i Vel, manibus suis.

k Eb. Astrictus lūbis. Ein wind Alij legunt, firmis lumbis, uel ilijs.

l Alij, rex cui resisti non potest.

m Saltem os compescito, ne erumpat scelus.

D Quatuor ista minima sunt inter terrestria, sed sapientia superant uel
prudentissimos, †Formicae, populus imbecillis, quae tamē in messe ci- Prou. 6.
bum suum parant: [g] cuniculi, gens minime potēs, attamen in petra do
micilium suum collocant: locustae, quae & si regem nō habeant, turma
tim tamen proficiscuntur uniuersae: [h] araneus utrunq; [i] latus apprehen
dit, & est in palatijs regum. Haec tria bene incedūt, imò quatuor belle
incedunt. Leo qui heros est inter beluas, nec à cuiusquam cōspectu fu
git: canis [k] uenaticus, aries, & [l] rex alkum.

Si stulte egisti efferendo te, aut si quid scelerati apud te cogitasti, [po
ne] [m] manum super os.

Lac si premas, butyrũ exit: qui nares emungit, sanguinem elicit: sic qui iras incitat, litem producit.

CAP. XXXI.

Verba Lamuelis regis [a]disciplina grauis, in qua erudiuit eum mater eius.

Argumentũ, ut à turpi amore abstineat, sed ducat honestam: caueat ebrietatem, seruet iudicium & iustitiam: deinde encomiũ mulieris honestæ addit.

QVid fili mi? quid fili uteri mei? [b]quid fili uotorũ meorum? Ne des mulieribus [c]robur tuum, & uias tuas ad delendũ reges. Ne [des] regibus ô Lamuel, regibus inquam uinũ bibere, aut principibus siceram, ne poti obliuiscantur legis constitutæ, aut peruertãt causas omnium afflictorum. Damnatis date siceram, & uinum his qui amaro sunt animo. Vt poti obliuiscantur inopiæ suæ, & calamitatis suæ non ultra recordentur. A

Aperi os tuum [d]muto, in iudicio omniũ eorum qui prouocant. Aperi os tuum, iudica iuste causam pauperis & egeni.

א [e]Fœminam uirtute præditam quisquis nactus fuerit, mercem habet gemmis procul petitis pretiosiorem. B

ב Ei tuto credit cor mariti eius, res quoq; [f]non decrescunt.

ג Rependet ei bonum, & non malum, cunctis diebus uitæ suæ.

ד Quærit lanam & linum, & operatur cum uoluptate manibus suis.

ה Perinde est atq; nauis mercatoris, ex lõginquo aduehens uictũ suũ.

ו Dum adhuc nox est surgit, & dat familiæ suæ [g]cibum, ac demensum puellis suis.

ז Consultat de agro, & emit eum, de fructu manuum suarum plantat uineam.

ח Fortiter lumbos suos accingit, & corroborat brachia sua.

ט Sentit quàm bona sit negotiatio sua, nec noctu extinguitur lucerna eius. C

י Manum suam colo admouet, & uolæ eius torquent fusum.

כ Manum suam extendit pauperi, & egeno præbet illam.

ל Non metuit familiæ suæ à bruma, uniuersa enim uestita est [h]duplicibus.

מ Tapetia facit sibi, ex bysso ac purpura indumentum.

נ Nobilis est in porta maritus eius, dum sedet inter senatores regiõis.

ס Sindonem facit ac uendit, cingula quoq; quæ dat mercatori.

ע Fortitudo & decus uestimentum eius, & gaudebit in posterum. D

פ Os suum sapienter aperit, & lex beneficentiæ in lingua eius.

צ Speculatur statum domus suæ, & cibum suum non edit otiosa.

ק Surgent eius liberi, & prædicabunt eam felicem, maritus quoq; eius eam laudat.

ר Multæ filiæ pararunt opes, at tu uniuersas excellis.

ש Fallax gratia, uana uenustas, fœmina dei timens, [i]ea laudabitur.

ת Huic date de fructu manuum suarũ, hanc prædicent in porta opera illius.

a Ebr. onus.

b Hoc est, exoptatissime, pro quo omnia mea uota emitto.

c Alij legunt, opes, sed hail significat quod præstantissimum est in homine, ingeniũ, robur, opes.

d Hoc est, aduoca & patrocinare.

e Alij legunt per interrogationem, Quis inueniet?

f Ebr. spolium non deest.

g Vel, pensum.

h Alij legunt, coccino.

i Vel, hæc glorietur.

Sermones cõcionantis filij Dauidis regis in Ierusalem.

CAPVT I.

In hoc compendio disputationum Solomonis de rerum natura, uelut in concione uniuersorum hominum de uita instituenda consultantium sapientia & uox diuina reprobat omnes opiniones falsas & perniciosas de summo bono, siue beatitudine hominis, ad quam totius uitæ ratio conferenda est. Docet autem uere beatos, qui deo coniunguntur & uniuntur per religionem. Simulq́ usum legitimum rerum aliarum docet.

Vna sententia damnat omnes omnium opiniones ut uaniss. qui felicitatẽ alibi q̃ in deo ponunt, aut rationibus alijs attingere moliuntur q̃ per religionẽ Christi. Beatitudinẽ hominis nõ esse in multiplici scientia sex rationibus demonstrat.

1. Scientiæ cum labore perpetuò coniunctæ sunt.

2. Imperfectæ sunt etiam physice & astronomia, quæ certiss. uidẽtur, & modis omnibus præstantissimæ.

a Circuit, circuit, it uentus, & secundum circuitus suos redit uentus.

b Hierony. flumina.

c Omnia uerba laborant, siue lassantur.

3. Scientia non explet desiderium hominis, qui semper aliquid noui requirit.

4. Obliuione aboletur scientia.

d Et dedi cor meũ ad quærendũ.

5. Necessitas & studium discendi est peccati pœna propter philautiam & curiositatem primorum parentum irrogata.

e Istam occupationẽ malã dedit deus filijs Adæ.

f Hier. animi afflictio: quidã, pastio uenti. i. uaniss. studium.

6. Scientia non tam res bonas q̃ malas complectitur. Itaq; potest æque miserum ac beatũ facere.

g Loquutus sum ego cũ corde meo dicendo.

A EXTREMA inanitas, dixit cõcionans, extrema
inanitas, & omnia quidẽ sunt inanitas. 1. Quantum [enim] homini reliquũ est post omnem suum
laborẽ, quem perfert sub sole? Aetas [nanq;] præterit, & ætas [alia] succedit: terraq; æternum perstat. 2. Oriturq; sol, & occidit sol, & anhelus tendit ad locum suum ubi oritur. Discedit [uero] ad
B Austrum, & redit ad Aquilonem. A [a] diuersis quoque mundi plagis
uenti surgentes meant, & in suos circulos uenti reuertuntur. Omnes
[etiam] [b] torrentes mare ingrediuntur, nec tamen mare impletur. Nam
torrentes redeunt ad locum per quem ferebantur. Quibus explicandis
[c] uerba idonea desunt, nec quisquam edisserere posset. 3. Non oculus saturatur spectando, neq; auris audiendo expletur. Quod [enim]
fuit, ipsum etiam erit: & quod factum est, ipsum fiet etiam: nec quicquã
C noui existit sub sole. Est ne res, de qua possit quis dicere, Vide illud nouum est? & iam aliquot retro sæculis præterierunt, quæ fuerunt ante
nos. 4. Non [durat etiam] memoria rerum priorum, neq; apud posteros memoria rerũ quæ posthac erunt, durabit. Ego concionans fui
rex Israelis in Ierusalem. Et [d] induxi in meum animum quærere & inuestigare sapienter per omnia quæ sub cœlo sunt facta. 5. [e] Quam
occupationẽ laboriosam deus hominibus iniunxit, ut ea humiles redderet. Perspexi [enim] omnia opera quæ sub cœlo sunt facta, & ecce o-
D mnia sunt inanitas & [f] animi molestia. [Etenim] quod deprauatũ est,
non poterit quicquam reconcinnare: & quod deest, non poterit numerari. 6. [g] Subduxi autem rationem eiusmodi apud animũ meum, Ecce
ego res magnas perfeci, & auxi sapientiam præ omnibus qui ante me
fuerunt in Ierusalem, ac meum cor uidit plurimam sapientiam & scientiam. Et adieci animum meum ad cognitionem sapientiæ & cognitionem uæsaniæ atq; stultitiæ: [ac plane] intellexi, quod illud etiam sit
animi molestia. Nam cum plurima sapientia cõiuncta est plurima indignatio: & qui auget scientiam, simul auget quod eum cruciet.

Exponit occasiones & studium cognoscendi, & quantam notitiã consecutus sit, præparans ad sequentia argumenta.

Vsus scientiarum, humiles & summissos facere homines dum opificem suum & seipsos agnoscunt.

CAPVT II.

a Dixi ego in corde meo, I quæso, pocula miscebo in lætitia, & uide in bonum.

*Felicitatem hominis non contineri uoluptatib. mũdi, quinq; rationibus demonstrat.

1. Lætitiæ & uoluptatis mater est stultitia.

2. Voluptatis comes dolor.

3. In rebus quæ uoluptatẽ afferunt, parãdis, plus est dispendij, quã in fruendo cõpendij Et illę quidẽ multũ nitendo non omnibus obtingunt: & si obtingunt, friuolæ & momentaneæ sunt. Quod Solomon ostendit suo exemplo.

b Ad ridere dixi, uęsanũ, & lætitiæ, quid hoc facit?

c Ad trahẽdũ in uino carnẽ meã.

A PORrò apud meipsum ita cogitaui, Age quęso, lætus poculis indulgebo, & experiar quantũ in eo bonum sit: ecce aũt, etiã hæc inanitas est. 2. [Nam] [b] ridere statuo esse hominis uæsani, & lætitiã nescio
q̃d parere. 3. Indagaui ergo corde meo, [c] corpus meũ diutina uoluptate
uini

uini oblectare, & cor meũ asuefacere sapiẽtię, hactenusq́ retinere
stultitiam, dum cernere possem ubi nam positũ sit bonum homini
bus, quod sub cœlo[b] persequantur quanto tẽpore uiuunt. Perfeci
[enim] magna opera, ædificaui mihi domos, [&] plantaui mihi
uineas. Conseui mihi etiam hortos et paradisos, ac in eis plantaui
omnis generis arbores fructiferas. Feci [etiam] mihi piscinas a- B
bundantes aqua, ut irrigarẽ ex eis nemus producẽs arbores.[e] Emi
[quoq;] seruos & ancillas, et habui uernas: peculium etiam habui
armentorum & gregum maius quàm ullus eorum qui ante me
fuerunt in Ierusalem. Congessi etiam mihi argentũ & aurum, &
[f] mundũ pretiosum regum & prouinciarum, mihiq́;[g] acciui canto
res & psaltrias, necnõ[h] mulierem & mulieres, hominum delicias.
Et magnus euasi, & cumulaui [res suaues] præ omnibus qui ante
me fuerunt in Ierusalem,[i] simulq́; sapientia mihi permansit. Quic
quid etiam expetiuerunt oculi mei, non negaui eis, neq; prohibui
cor meum ab ulla lætitia, nam cor meum lętatũ est in omni labo-
re meo: atq; hæc fuit sors mea ex omni meo labore. Et conuersus C
sum ad omnia opera mea quæ peregerunt meę manus, et ad labo
rem quem pertuli: & ecce omnia inanitas & animi molestia, nec
Infra 8.a quicquam sub sole fit reliquum 4. Porrò [illuc] me uerti, ut † per-
Prou. 17.d spicerem sapientiam, & uæsaniam, atq; stultitiam: [k] quid est enim,
si homo sequatur ipsum regẽ, quod olim fecerũt? Et perspexi qui-
dem[l] potiorem conditionem propositã esse sapientiæ quàm stul-
titiæ, quemadmodum præstãtior est lux quàm tenebræ. Sapientis
enim oculi sunt in capite ipsius, stultus autẽ uersatur in tenebris:
[m] quanquam ego etiam noui quod eadẽ fortuna uniuersis obtin
gat.[n] Et cogitaui apud meipsum, eadẽ fortuna mihi obueniet quę
& stulto: & quorsum maiorem operam darem sapientiæ? Statui D
autem apud me, quod etiam ista sit inanitas. Non enim perpetuò
erit eadem memoria sapientis & stulti,[o] & eius quod nunc extat,
tẽporibus futuris omnino obliuiscentur [homines:] & quomodo
moreretur sapiens sicut stultus? Quapropter odi uitam, quoniã la
boriosum est mihi opus quod sub sole fit: omnia enim sunt inani
tas & animi molestia. † Odi etiam omnem laborẽ meũ, quẽ perfe
ro sub sole, quẽ relicturus sum homini qui post me erit. Quis em̃
scit, utrũ sapiẽs an stultus futurus sit, q dominiũ habiturus est in o-
mnem laborem meum quem pertuli, & quẽ sapienter obiui sub
sole? Etiã illa est inanitas. Quare me[p] reuocaui, ut ex animo eijce-
rem cogitationem omnis laboris quem ferrem, & sapienter obi-
rem sub sole. Est nanq; homo, qui laborem suum in sapientia, &
scientia, & iustitia [excolenda insumptum] tradat homini, qui ni-
hil in ea re elaborauit,[q] ut eo fruatur: quod etiã inanitas est, & ma
gna molestia. Quid enim [utilitatis] homini existit[r] ex omni labo
re suo, & animi molestia quam perfert sub sole?[s] Nam omne tem
pus ipsius [plenum est] rebus quæ cruciant, & indignatione suæ
occupationis, ut ne noctu quidẽ cor eius quiescat: quæ etiam ina-
nitas est. [t] Non [enim aliud] homini bonum obuenit ex labore
suo, quàm quod edit ac bibit, animęq́; suę bonum, quo fruatur, ex-
hibet: quod etiam uideo manu dei [exhiberi.] † Quis enim come-
dit,[u] & [ad laborẽ] quis prõptior fuit quã ego? Nam [deus] dat ho-

b Faciant numero dierum uitæ suæ.

e Hier. posseßi.

f Segyloth significat κειμήλια quæ uulgo dicuntur clinodia. Hier. ut Græci, substantias.
g Hiero. Feci mihi cantores & cantatrices.
h Hiero. scyphos & urceolos. Græci quoq; & Chald. uasa putant. Kimhi musica instrumẽta. Abr. mulieres à rapiẽdo dictas. Potius à mamma, ut Iud. 5. rahem ab utero appellantur.
i Etiam sapientia mea stetit mihi.
4. Deus & natura instituerunt, ut homo pareat menti & sanæ rationi tanquam regi suo, & non concupiscentia carnis trahatur.
k Quia quid homo, q ueniet post regẽ?
l Reliquũ sapientię à stultitia, sicut reliquum lucis à tenebris.
Obiectio. Atqui uidemus sapienter secundum naturam uiuentes ijsdem in fortunijs inuolui, quibus & stulti ex carnis præscripto uiuentes. Soluitur, quod diuersissimus sit exitus sapientis & stulti.
m Et sciam etiam ego, quod euentus unus eueniet uniuersis.
n Et dixi ego in corde meo, Secundum euẽtum stulti etiam ego eueniet mihi.
o In quo iam diebus uenientibus omne obliuioni datur.

† Obiectio alia, Si felicitas nõ est summum bonum hominis, rectissimum erit spretis uoluptatibus omnibus posteritati consulere. Soluitur, quod deo nõ placeat inanis & superuacua cura posteritatis, sed moderata ꝓspicientia.
p Et redij ad excutiendum cogitationem siue coram è corde super omni labore, &c.

q Sortem ipsius.
r Vel, in labore.
s Quia omnes dies eius dolores siue res dolorificæ.
t Nõ bonum in homine, quod edet & bibet, & ostendet animæ suæ bonum in labore suo.
† Salomon dicit se à deo concessis bonis frui, & in laboribus honestis & utilibus impigrum esse, docens exemplo quid facere conueniat.
u Et quis festinabit extra à me?

f Bonus ante ipsum.
g Et peccanti.

mini qui[f]ei probatur, sapientiam, & scientiam, & lætitiam:[g] aberranti autem à recto itinere dat negotium colligendi et congregandi, ut tradat ei qui deo probatur: quæ etiam inanitas est, & animi molestia.

CAPVT III.

Obiectio tertia, Quid si propter deum & uitam æternam, propter ipsum honestum refugiam omnes uoluptates, et persequar dura & aspera? Ad hoc respondet, optimum esse ut tempus obseruetur, & modus teneatur, sine quo nihil recte fit.
a Ad omnem uoluntatem.
b Vel, sanandi ut Hierony.
c Longe abesse amplexantem.

A OMnibus [etenim] tempus præfinitũ est, estq; tempus,[a] quid
uelis aut nolis sub sole. [Est] tempus nascendi, & tempus
moriendi: tempus plantandi, et tempus euellendi, quod plãtatum
existit. Tempus occidendi, & tempus[b] medendi: tempus demo
liendi, & tempus ædificandi. Tempus lachrymandi, & tempus ri
dendi: tempus lugendi, & tempus saltandi. Tempus proijciendi
lapides, & tempus colligendi lapides: tempus amplexandi, & tem
pus[c] abstinendi ab amplexibus. Tempus quærendi, & tẽpus per-
B dendi: tempus custodiendi, & tempus proijciendi. Tempus scin-
dendi, & tempus consuendi: tempus tacendi, & tempus loquẽdi.
Tempus diligendi, & tempus odiendi: tempus belli, et tempus pa
cis. [d] Quid [igitur] agenti superest obseruandum in eo quod la-
borat? Vidi [equidem] occupationem quam deus iniunxit homi-
nibus, ut ea redderet humiles. Omnia [enim] condidit, ut unum-
quodq; pulchrũ sit suo tẽpore: deus quoq; mũdum ipsum indidit
eorũ cordi, ne non inueniret homo opus, quod deus condidit à ca
C pite usq; ad finem. Et scio quod in illis rebus bonum nõ sit, nisi
ut [homo] lætus sit, & quod bonũ est, agat per uitam suam. [e] Ete-
nim quantum omnes homines edunt & bibunt, & bono fruũtur
ex omni labore suo, istuc ipsum est munus dei. Noui [etiã] quod
æternum permanebit, quicquid deus condidit:[f] cui nec addi quic
quam, nec detrahi potest: cõdidit autem deus ut ipsum [homines]
reuereantur. Quod [olim] fuit, iam extat: & quod futurum est,
olim fuit, & deus requirit quod ab insequenti propellitur. Porrò
spectaui sub sole iudicij locum, ibiq; impietas [regnabat:] & iusti
tiæ locum, ibiq; impietas.[g] Et cogitaui apud meipsum, quod deus
iustum & impium iudicabit:[h] illic enim tempus est, quo uolũtati
omni, & oĩbus factis [præmium condignũ rependetur.] *[i] Aesti-
maui autem in animo meo conditionem hominũ, ut deus excel-
lentissimos creauerit, simul cernens quomodo ipsi sese in pecudũ
D conditionem abijciunt. [k] Eadem enim solent hominibus et bru
tis animantibus euenire: & qualis est mors unius, talis est mors al
terius, & [l] spiritus idem omnibus [inest:] nec habet homo quic-
quam præstantius pecore: siquidem omnia sunt inanitas. Omnia
tendunt ad locum unum, omnia existũt è puluere, omniaq; reuer
tuntur in puluerem. Quis autem scit an spiritus hominũ sursum
ascendat, & spiritus pecoris deorsum in terram descendat. [m] Cen
seo igitur nihil esse melius, quàm ut homo lætetur in suis factis: ea
enim est[n] sors ipsius: quis enim adducet eum, ut spectet quid post
ipsum futurum sit?

Per subiectionem quærit ac respondet quid recte fiat in istis actionibus contrarijs. Iubet autẽ spectare opificium mundi & naturam ipsam: quæ docent temperantiã auream optime omnibus actionibus moderari pro loco, tempore, personis, rebus.
d Quid reliquum siue excellens agentis, in quo ipse laborat? Hoc est, quem fructum capit ex tam diuersa functione? Vel potius, quid officij superest quod obseruet?
e Et etiam omnis homo quod edet & bibet, & uidebit bonum, &c.
f Super eo non addendum, &c.
5. Perfecta beatitudo & æterna in futuro sæculo manet hominem. Non igitur summum bonum est uoluptas temporaria in terris, quæ immersos sibi perdit.
g Dixi ego in corde meo.
h Quia tempus ad omnem uolũtatem & super omni opere illic, id est in futuro seculo, ut Iob 23.
i Dixi ego in corde meo super uerbo filiorum Adæ, ad separandum eos deus, & uidendũ q̊d ipsi pecus ipsi sibi.
* Impijssimam opinionem in quà Epicurei fuerunt, cum suis friuolis ratiunculis reddit, hominem totum morte interire ut cæteras animantes. Ideo summam beatitudinem hominis, uoluptatibus sese ingurgitare.
k Quia euentus filiorum Adæ, & euentus bruti, & euentus unus ipsis.
l Pro anima. m Et uidi.
n Pro beatitudine & optima conditione, ut Dan. 12 & in Psal.

Si anima non est immortalis, non resurgit corpus, nõ iudiciũ et uita æterna manent hominem: Viuite lurcones, comedones, uiuite uentres.

CAPVT IIII.

In primatu & excellentia nõ positam esse felicitatem hominis, demonstrat septem rationibus.
1. Ex æmulatione ac studio excellentiæ fit, ut plurimi opprimãtur, oppressi deserantur, hominesq; impatientes sint.
a Et de manu opprimentium ipsos uirtus, & non eis consolator. Chald. & Abraham, & Latinus interpres repetunt aduerbium negandi.
b Et bonus ab ipsis duobus.

A POrrò me [ad alia] conuertens uidi oppressiones omnes quæ
fiunt sub sole, & ecce [manante] lachryma eorum qui oppri-
muntur, nemo est qui consoletur:[a] & quia deest facultas se uindi-
candi è manu opprimentium ipsos, nõ habent qui [efficaciter] cõ
soletur. Vt equidem laudem mortuos qui iam sunt mortui, præ
uiuis qui adhuc uiuunt. [b] Vtrisq; autem beatiorem dico, qui non-
dum

dum fuit, [c]qui nondũ expertus est molesta negotia quæ fiunt
sub sole. Ac uidi omnem laborem, & omnẽ industriam agen
di mutuam esse æmulationem : quod quidem etiam inanitas
est, & animi molestia. 2. Stultus cõplicat manus suas, editq́;
carnem suam. [b]Quanto potior est manus plena cum quiete, B
quàm utraq́; uola plena cũ labore & animi molestia? 3. [e]Rur
sum contemplatus sum inanitatem sub cœlo. Est [enim] unus
quispiam & non secundus, qui neq́; filiũ neq́; fratrem habet,
neq́; finem [propositum] omni labori suo : cuius oculus non
satiatur diuitijs, [ut dicat,] Cui laboro, [f]& meum defraudo ge
nium? Quæ quidem etiam inanitas est, & negotium permole
stum. 4. [g]Melius est duos coniunctos uiuere, q̃ unũ solum, C
quibus merces optima est [proposita] in labore suo. Si enim
ceciderint, alter socium suum eriget: uę autem uni si ceciderit,
nec [adest] alter qui eum erigat. Pręterea si duo [simul] cubẽt,
[plus] eis caloris erit: unus enim quomodo calesceret? [h]Et si
unus quempiam inuaserit, duo resistent ei: funiculus etiam tri
plicatus non cito rumpetur. 5. Puer egenus & sapiens præ=
stat regi seni & stulto, [i] qui admonitionem non admittit am-
plius. 6. [f]Est enim qui ad regnũ gerendum prodit è carcere,
nam etiã in regno suo natus est pauper. Vidi [etiam] omnes D
uiuentes sub sole [l]sequentes puerũ secundum, qui loco ipsius
[patris] regnum teneret. [Præterea] infinitus est populus o-
mnium illorum qui ante istos [uixerunt:] *posteri quoq́; non
lætabuntur in eo: nam & hæc inanitas est, & animi molestia.
7. Custodi [m]pedem tuum [n]ceu aditurus domum dei, accede-
re nanq́; audiendi gratia præstantius est, quàm quod stulti ui-
ctimam offerunt, quia ignorant se male agere. CAP. V.

N [a]E quid præcipitanter loquaris, neq́; festinet cor tuum A
proferre uerbum coram deo : deus enim in cœlo est, &
tu in terra, quocirca pauca sint uerba tua. Nam in multa occu
patione [b]occurrit somniũ, & in multis uerbis stulti uox [erum
pit.] Quum uoueris deo uotum, ne differas soluere, nõ enim
[deus] stultis delectatur: [proin] quod uoueris, exolue. Me-
lior [nanq́;] est qui non uouet, eo qui uouet, nec soluit. [c]Ne
committas ut os tuum præbeat carni tuæ occasionem peccan
di, neq́; dicas corã angelo, per imprudẽtiam [peccatum esse:]
quare enim deus irascatur propter uocem tuã, ac destruat o-
pus manuum tuarum? Etenim in multis somnijs, & uanitati- B
bus, & negotijs multis [enitendum est maximopere,] ut deum
timeas. †Si quando uideris in regione oppressionem paupe
ris, & [d]uiolentam præuaricationem iudicij & iustitiæ, ne mi-
reris [diuinam] uoluntatem : est enim custos altior etiam alto,
& ipsis [mortalibus] aliqui altiores sunt. [e]Et post omnia ter-
ræ deus semper sui similis expectandus est, ut rex agri qui co-
litur. *1. Qui amat argentum, non saturabitur argento: 2. &
qui amat diuitias, nullum fructum [percipit:] quæ quidem
etiam inanitas est. 3. Dum augescũt [f]opes, augentur [etiam]
qui eas comedãt: & quę [g]utilitas peruenit ad possessores ipsa- C
rum, quàm ut oculis suis spectent? 4. Dulcis est somnus ope-

Reliquæ rationes potestati et imperio in alios hîc sunt accommodatę.

*Etiã si placeas omnibus pręsentibus, quid si redeant mortui? aut nũ posteri probabunt facta tua?

Sermoni prudenter moderandum.

Facta dirigẽda sunt uolũtate & præcepto dei, uelut ne per gulã in uitia quis prolabatur.

*In diuitijs non posita est beatitudo, ut auari opinantur. Quod 7. rationibus probatur.
1. Diuitiæ non explent desiderium, sed irritant magis.
2. Nullum fructum afferunt auaro diuitiæ.
3. Quo maiores diuitię, eo plures qui inhient, ac rapiant.
4. Diuitiæ eripiunt auaris somnũ rem dulcissimam.

c Qui non uidit opus malum.
2. Cupiditas sese amplificandi & excellendi, mater est inuidiæ excarnificantis homines.
b Per interrogationem reddidi, ut euidentior sit exclamatio.
e Et reuersus sum ego, & uidi.
3. Contentio superandi uelut diuitijs conijcit hominem in magnos cruciatus, dum alij cedere non uult, nec aliud bonum uel sibi uel hominibus charis obuenturum cernit.
4. Immoderata cupiditas præcellendi obstat amicitiæ & societati, iucundissimę atq́; utilissimæ rei in uita mortalium.
f Et egere facio animam meam à bono.
g Boni duo ab uno.
h Et si quispiam præualuerit contra unum.
5. Primatus inflat per arrogantiam homines, ut impediantur à profectu in sapientia & probitate.
6. Imperium res externa est, nec animum nec corpus attingẽs, & fortunæ insultibus obnoxia.
i Qui non sciuit admoneri amplius.
f Quia è domo uinctorum exiuit ad regendum.
l Euntes cum puero secũdo, qui stabit pro ipso. Perstringit seditionẽ, qua deserto Dauide optimo principe, populus Absalonem secutus est.
7. Ordinationi diuinæ maxime repugnat libido imperitandi. Omnes enim serui sunt summi & unici domini, ad cuius nutũ solicite componantur affectus, sermo, actiones: quo iubente seruiendũ est cuiq́; homini: & contrà non cedendũ ulli homini aut ulli rei deo iubente.
m Pedes. i. affectus religiose cõponendi ad imperium dei.
n Quemadmodũ ibis ad domũ dei, & accedere ad audiendum à dando stultos uictimam, &c.
†Occupatio. Si quando scelus non statim punitur, nõ putes impune abire. Deus enim omnia obseruat, & in fine zizania quæ proueniunt in agro mundi, comburet, frumentum autem colliget in horrea, Matth. 23.
a Ne tumultueris super ore tuo.
b Venit. Similitudo. Vt somniũ reddit actiones in quibus uersatur homo, ita in multo sermone uox stulti refertur.
c Ne des os tuum facere peccare carnem tuam.
d Rapinam. e Et reliquũ terræ in omnibus ipsus, rex agri qui colitur. f Bonum.
g Rectitudo. Hier. Quid prodest.

ranti,ſiue parum ſiue multum comederit: diuiti autē ſatietas
non cōcedit dormire. 5. Eſt †morbus malus quem uidi ſub
ſole, [nempe] diuitias ſeruatas à ſuis poſſeſſoribus in ipſorū
exitium. Quodq; perierunt iſtæ diuitiæ per malum ali-
quod negotium,ut [diues] generaret filium[h] qui prorſus ni-
hil haberet. Quemadmodū [homo] egreditur ex †uentre ma-
tris ſuę, ita nudus reuertitur,quum abit,nec quicquam de ſuo
labore aufert,quod ſua manu ſecū ducat.Eſtq; malus iſte mor
bus,[i] nam planiſſime ut quiſq; [in mundum] uenit,ita egre-
dietur: [k] & quod operæpretium cōtingit ei qui uanos labores
impendit? 6. Præterea toto ſuo tempore [diues auarus] co-
medit in tenebris,& cū multa indignatione,& morbo,& ira.
D 7. [l] Quamobrem ut ego iudico, bonū erit,quod & decorum
eſt,ut quis edat ac bibat,[l] & fruatur bono in omni ſuo labore,
quem ſub ſole perfert toto uitę ſuę tempore quod ei deus con
cedit:nam ea eſt portio ipſius. Hoc etiā muneris diuini eſt,ꝙ
homini cuiuis dat deus diuitias & opes, eumq; dominū præ-
ficit, ut comedat ex eo, & auferat portionem ſuam,& lætetur
in labore ſuo.Nam [talis homo] nō ualde recolet tempora ui
tæ ſuæ,quia deus lætitia cordis ipſius[m] remunerat eum.

h Et non in manu eius quicquam.

i Omni reſpectu,ſiue oppoſitione,qua uenit.
k Et quid reliquum ei qui laborabit ad uentum?

l Ecce quod uidi ego bonum, quod pulchrum comedere.

m Reſpondet in lætitia cordis ſui uel ipſius.

5. Diuitiæ conijciunt in pericula & calamitates.
Iob.20.c

Iob.1.d
1.Tim.6.b

6. Diuitiæ adeo nō beatitudinem terminant, ut etiam miſeris modis torqueant auaros poſſeſſores.
7. Verum uſum diuitiarum oſtendit, cōtentum ſorte ſua uiuere, ac moderate uti facultatibus à deo conceſſis, quæ antitheſis etiam rem illuſtrat.

CAPVT VI.

A Eſt malum quod uidi ſub ſole, idq; principatum inter ho
mines obtinuit. Eſt uir cui deus diuitias dedit, & opes, &
honorē,[a] ut nulla re careat,qua animus eius delectetur ex om
nibus quæ poſſet expetere, nec tamen deus inſtituit eum do-
minum ut comedat ex illis, ſed exterus quiſpiā ea deuorabit:
quę inanitas eſt,& malus morbus. Si quis generet centum [li
B beros,] multisq; annis uiuat, & plurimi dies uitæ ipſius exi-
ſtant,animus autem eius non ſaturetur [b] bonis rebus, ſepul-
chrum deniq; non habeat, [c] pronuncio potiori cōditione eſſe
quàm ille ſit,fœtum abortiuum. Is enim[d] ut res inanis prodit,
ac in tenebras abit, tenebræq; nomen ipſius occultant. Non
etiam ſolem aſpexit, nec quicquā nouit: cui amplior eſt quies
quàm iſti. Si enim bis mille annos uiuat,neq; bono fruatur,
C an non omnia tendunt unū in locum? [e] Quum labor omnis
impendatur ab homine propter *os eius, animæ autem deſi-
derium nunquam leuetur. Quid excellentius habet ſapiens
quàm ſtultus? [f] aut quid præſtantius habet humili, qui ſcit ui-
tam agere inter uiuentes? †[g] Melior eſt prouidentia,quàm ut
quis deſideriū ſequatur, quę etiam eſt inanitas,& animi mo-
leſtia. Qui [enim] exiſtit,iam uocatum eſt[h] nomen ipſius,&
D cognitum eſt ꝙ homo ſit, nec poterit iure contendere cum po
tentiore ſe. Multæ enim ſunt res quæ inanitatem augent, &
quod inde operæpretium homini? Quis enim ſcit[i] quid pro-
ſit homini in uita toto curriculo dierum ſuæ friuolæ uitæ,qs
tranſigit tanquam umbram? Quis enim homini referet quid
poſt ipſum futurum ſit ſub ſole? CAP. VII.

a Et non ipſe caret ad animam ſuam de omnibus, quæ expetet, & nō dominari faciet eum, &c. id eſt ſeruus eſt pecuniarum.

b Bono.
c Dixi bonus ab eo fœtus abortiuus.
d In uanitate uenit.
e Omnis labor hominis ad os eius, & etiam anima non implebitur.
*Os pro uictu. In ſudore uultus tui comedes panem, Gene. 3.
f Quid ad humilem ſcientem ambulare coram uiuentibus?
g Bonus proſpectus oculorum ab ambulare, animam.
† Soluit rationibus ualidiſſimis obiectionem prudentiæ carnis, quæ ſolicitudini ex diffidentia in deum prætexit titulum prouidentiæ. Num ſecuri uiuemus in diem? nihil reponetur in ſenium, & ad uſus alios? ut Matth. 7. Lucæ 12. quid edemus, &c.
h Pro eſſentia & conditione, ut Eſaiæ, Noui te ex nomine.
i Bonum homini in uita, numero dierum uitæ uanitatis ſuæ.

Explicat miſerias auari diuitis.

Hic Latini codices caput 7. notant.

Iam formulis circiter 46. propoſitis docet rerum in animo & corpore, & extra hominem poſitarum diſcrimē & gradus, ut ſint bonæ, meliores, optimæ, itemq; malæ, peiores, peßimæ. Itaq; opus

eſſe

esse delectu, quo actiones omnes ratione atq; consilio regantur.

Fama. Prouerb. 22. a | Mors. | Lugentibus cóuersari. | Indignatio, Lætitia. | Prouidentia, Oscitantia. | Correptio. | Laus. | Lætitia stultorum. | Iniuria, & præsertim ingratitudo. | Finis negotij. | Lentitudo. | Iracundia. | Querela de suo sæculo. | Diuitiæ, sapientia dispensatrice adiuncta. | Tempori seruire. | Cótingunt iustis aduersa, & malis prospera. | Sapientiæ uis magna. | Humana iustitia. | Non omnes iniurias & contumelias rigide persequi.

MElior est bona [a]fama q̃ unguentum pretiosum: & dies A
mortis [melior est] die natali. Melius est adire domũ luctuosam q̃ domũ conuiuij, in quo [cernitur] finis omniũ hominũ, & uiuens [homo] id [b]reponit in corde suo. Melior est indignatio risu, [c]quia tristis uultus pariet lętum cor. Sapientium cor [uersatur] in domo luctus, & cor stultorũ in domo lætitię. Melius est audire increpationẽ sapientis, q̃ ut quis audiat carmen stultorũ. Qualis etenim est sonus spinarum sub olla, talis est risus stulti: quæ etiam inanitas est. Etenim oppressio ad insaniam adigit sapientẽ, [d]& frangit cor dotibus pręclaris ornatum. Potior est extrema negotij pars principio: [e]lentus [homo] pręstantior est q̃ elatus animo. Ne sis præcipiti animo ad B
succensendũ, quia indignatio permanet in sinu stultorũ. Ne dicas, Quid causæ est q̃ tempora priora meliora fuerunt istis [præsentibus?] non enim à sapientia [incitatus] hoc percontaris. Sapientia cum [f]opibus hæreditarijs bona est, & plus commodat solẽ aspiciẽtibus. [g]Nam pariter quis sub umbra sapientiæ, & sub umbra pecuniarum cubabit: primatũ tamen habet scientia, eo q̃ sapientia uitam confert suis possessoribus. Inspice opus dei: quis enim reconcinnare poterit quod ipse deprauauit? [h]Tempore felici sis lætus, & tempore aspero circumspice: nam hæc cum illis deus temperat, nihil [certi] homo [i]post ipsum [deum] inueniat. Omnia ista uidi per dies [uitę] meæ C
inanis, q̃ iustus in iustitia sua [k]occumberet, & impius diutius [uitam] prorogaret in sua prauitate. Ne sis nimiũ iustus, neq; maiorem sapientiam tibi arroges, qua teipsum stupidũ facias. Ne sis impius immodice, neq; sis stultus, [l]ne moriaris ante fatale tempus. Bonum est ut hoc teneas ita, ne manum tuam ab isto retrahas: nam timens deum [m]expediet se ex uniuersis. Sapientia plus uirium sapienti suppeditat, quàm decem [n]potentes qui in urbe agunt. Non est enim homo iustus in terra qui bonum faciat, & non peccet. Non animaduertas omnia uerba quæ loquuntur [homines,] ut non audias etiam seruum tuum imprecantem tibi mala. Nouit enim cor tuum, q̃ & tu sæpenumero alijs mala sis imprecatus. *Omne hoc tentaui per sapientiam [cognoscere,] [o]& proposui sapientia uti, quoniam ea res à mea notitia remota fuit. Remotũ quiddam est & profundissimũ, & quotusquisq; illud reperiet? [p]Obiui equidem [eam speculationẽ] corde meo, ut scirem, & indagarem, D
& perquirerem sapientiam atq; rationem, & scirem quidem [q]proteruiam stultitiæ, & stultitiam uæsaniæ [affinem.] [r]Deprehendi autem fœminam ipsa morte amariorem esse, cuius cor est uenatorium instrumẽtum & casses, manus autem eius uincula: [s]à qua demum asseritur qui deo charus est, peccator autem capietur per eam. Inspice illud quod deprehendi, ait [t]concionans, una re cum altera [comparata,] ut rationem deprehenderem. Quum & [u]aliud perquisiuerit anima mea, quod non deprehendi: [x]inter mille unum reperi, qui numeris uiri boni absolutus sit: inter istos autem omnes fœminam nõ

a Nomen.
b Dabit ad cor suum.
c Quia in malitia faciei bonum siue lætum erit cor.
d Et perdet cor muneris siue charismatis.
e Longus spiritu ab alto spiritu.
f Hæreditate.
g Quia in umbra sapiẽtię, in umbra argenti, & residuum scientiæ, sapientia uiuificabit, &c.
h In die bono sis in bono, & in die malo uide: etiam hoc ẽ regione illius fecit deus.
i Post ipsum deum. i. secundum uel extra deum. Omnia enim humana friuola & incerta sunt.
k Periens.
Modum tenere, ac Viam regiam ingredi, rectissimum est in omnibus: nec ita fugienda est impietas, ut in superstitionẽ deflectatur: nec stultitia, ut peruematur in curiositatem.
l Quare morieris in non tempore tuo?
m Exibit.
n Schalit & principem & armatum significat.
* Origo prauæ indolis in homine, & quousq; progrediatur ingenij humani temeritas secuta affectus: ut iam pauci sint boni uiri, & pauciores bonæ fœminæ.
o Dixi, sapiam, & ipsa longius quã à me.
p Circuiui ego & cor meum.
q Hier. impietatem stulti & errorem imprudentium.
r Inuenio ego.
s Bonus ante deum liberabitur ab ea, &c.
t Iungitur cum uerbo fœminini generis.
u Adhuc uel insuper.
x Adam siue uirum unum ex mille inueni, &c.
Mille quidẽ uxores habuit Solomon, inter quas fortassis nullã ipse quoque reperit, quæ bonæ & perfectæ fœminæ titulo responderet.

p Siue, hominem rectum fecit.
q Et ipsi perquisiuerunt cogitationes, multi.
Accepta uxore Adam ab ea sollicitatus cœpit cogitare ex æquo cum deo sapere, &c.

reperi. Tantum hoc inspice quod deprehendi, quod deus[p] Adamum probum condiderit, [q]ipsi autem plures iam facti cogitationes[uanas] persecuti sunt. CAP. VIII.

A QVis similis est sapienti? & quis [ita] nouit explicationem negotiorum? Sapientia hominis[a] serenum reddit uultum eius, & uultū impudentem remouet. Equidem [moneo,] ut os regis obserues, præsertim propter iuramentum dei. Ne festines abire ex illius cōspectu, neque [b]perseueres in re mala: quicquid enim libuerit ei, efficiet. [c]Et quancunque rem præcipit rex, in ea etiā potestatem exercet: & quis dicet ei, Quid agis? [Præterea] qui custodit præceptū, non [d]experietur aliqd mali: & cor sapientis intelligit tempus & iudiciū. Ad omnem enim uoluntatem [exequendā] est tempus & iudicium, & malum hominis præpollet ei. Nescit enim quid ei sit euenturum:

Sapientia habitum hominis format.

a Illustrat faciē siue uultū eius, & robur faciei eius mutabitur. Robustus autē facie dicitur impudens, procax, trux, minax, &c.
b Stabis in uerbo malo.
c In quo uerbum regis, potestas.
d Sciet uerbum malum.

Officia magistratus & subditorum, & conditio. Prou. 27. d

B quis enim referet ei quando euenturū sit? Non est etiā homo præditus potestate in [e]spiritū, ut contineat spiritū: neque potestatem [habet] in diem mortis, neque [telorum] emissionem in bello, neque proteruia eripiet suos cōsortes. Hoc uniuersum uidi, [f] & animaduerti omnia opera quæ sub sole fiunt: est tempus quo dominatur homo homini in ipsius perniciem. Simul aūt uidi impios sepultos, & quod [†]abierunt, & recesserunt e loco sancto, suntque obliuioni traditi in ea urbe, [g]in qua quicquid egissent, ratum rectumque erat: quæ quidem etiā inanitas est. [h]Quia nō statim negotiū patrantis scelus conficitur, quorundā hominū

e Pro animo seu anima.
f Et dare cor meum ad omne opus, &c.

Magistratus.

† Quidam pro abierunt, intelligunt, uenerunt alij, uidelicet successores.
g Qua firmum fecerunt.
h Quod non fit negotium facientis malum cito, iccirco plenum est cor filiorum Adam in eis ad faciendum malum.
i Et longum facit ei.
* Quod aliquoties bona contingunt prauis hominibus, & mala probis, causa est, ut aliqui cū Epicuro summā beatitudinē ponant in uoluptatibus carnis.
k Sunt iusti quos attingit secundum opus impiorum, &c.

C cor [audacia] plenū est, ut patret scelus. Quia peccator malum patrat centies, [i]eique [deus] pœnam differt, ego etiā scio quod bonū obueniet timentibus deum, qui eum reuerētur. Impio aūt bonū minime obueniet, neque dies suos prorogabit sicut umbra, qui deum non reueretur. *Est inanitas, quæ usuuenit in terra, [k]ut sint iusti, qbus obtingit quod impij merentur: & [rursum] impij sunt, quibus obtingit quod iusti merentur: [quare] dixi,

Opera & iudicia dei: quibus fit, ut aliqui opinentur impios felices et imitādos, pios miseros & deo inuisos.

D hanc etiam esse inanitatē. Et laudo sanè lætitiā, quod nil sit homini melius sub sole, quā edere & bibere, & gaudere: id quod adipiscitur ex labore suo tēpore uitæ suæ, quā deus illi concedit sub sole. Vt [l]appuli animū meū ad notitiam sapientiæ, & inspectionem negotiorum quæ in terra fiunt, [m]quod nonnulli etiā neque interdiu, neque noctu somniū capiūt. Animaduerti omnia opera dei, quod homo non possit deprehendere opus quod fit sub sole, [n]ut minime id assequatur, in quo elaborat homo ut peruestiget: & si quis etiam sapientium dicat se scire, non tamen inuenire poterit. CAP. IX.

l Quod dedi cor meum ad sciendum.
m Quia etiam in die & in nocte somnum in oculis suis nō ipsum uidens.
n In eo quod laborabit homo ad peruestigandum, & non inueniet, &c.

Refutat impiam opinionem istā, simul monens, ne quis scrupulose inquirat in arcana dei.

Duæ rationes animum fulciunt in hac cōtemplatione. Prior est, quod omnes sunt in manu. i. cura et gubernatione dei omnipotētis & beneuolētißimi. Posterior, quod deus scit quid prosit uel obsit, quibus indigeamus: nos autem ignoramus quid bonum aut malum, utile aut noxium, amandum aut auersandum, persequendū aut fugiendum sit, ut nostrum iudicium subijciamus diuinæ sapientiæ.

A HAc enim omnia reuocaui ad animi mei iudiciū, & ut [a]hæc omnia clare discernerē, quod iusti & sapiētes, & eorum serui sunt in manu dei, quodque pariter amorem & odiū ignorant

a Quia omne hoc dedi ad cor meum, & ad purgandum, &c.

rat homo: [b] ipsi autem [deo] sunt omnia proposita. Omnibus eadem prorsus usu ueniūt iusto & impio, bono puroq; & impuro, sacrificanti & nō sacrificanti, bono pariter & peccatori, iuranti iuxta ac abhorrenti à iuramento. Atq; hoc pessimū est in omnibus quæ sub sole fiunt, dum eadem omnibus usuueniunt, q pectus hominū impletur uitiositate, & uęsania [per- B
durat] in corde ipsorū per uitam illorū, ut postea [descendant] ad mortuos. [c] Qui enim sociatur quomodocunq; uiuētibus, ei spes est reliqua: & canis uiuens pręstat leoni mortuo. [D] Verū qui uiuūt sciunt se morituros esse: [e] at mortui prorsus nihil nouerunt, nec habent præmiū aliquod reliquum, quia memoria ipsorū [f] deleta est. Tum amor ipsorū, tum odiū ipsorū, tum inuidia ipsorū iam [g] abolita est, nec amplius habent sortē in mūdo ex omni eo q̄d fit sub sole. *I [ergo,] & lætus ede panē tuum, & lęto corde bibe uinum tuū: [h] iam enim propitius deus largitur tibi frui operibus tuis. Nullo non tempore candidę sint tuæ uestes, neq; desit unguentū capiti tuo. [Et] circumspice ui C
tam [quam transigas] cum muliere amata omni tempore friuolæ tuæ uitæ, quam [deus] tibi concedit sub sole [i] per omne tempus tuum inane: hęc enim est sors tua in uiuis, & ex labore tuo quem perfers sub sole. [k] Quātumcunq; potes, agito pro uirili tua portione, quia nec opus, nec cogitatio, nec scientia, nec sapientia est in inferno ad quem tendis. [l] Rursum scrutatus ea quę subsunt soli, animaduerti cursum non esse uelociū, neq; bellum fortiū, non etiam panem [suppetere] sapiētibus, neq; prudentibus diuitias, neq; gratiā peritis [captatoribus fauoris,] nā tempus & fortuna uniuersis usuuenit. Etenim homo etiam ignorat [m] suam futurā sortem: utq; pisces capiuntur hamo noxio, & ut aues capiūtur laqueo, ita homines illaqueantur periculoso tempore, quū eos improuisus casus obruit. Hoc etiā uidi sub sole, [nempe] sapientiā, [n] quæ maximi penditur apud me. Oppidum fuit paruū, et in eo pauci homines: D
ad quod accessit rex [o] potentissimus, & cinxit illud obsidione, & contra illud extruxit turres maximas. Repertus est autem in eo uir pauper & sapiens, qui per sapientiā suam eripuit illud oppidū, nec quisquam hominum recordatus est istius uiri pauperis. [p] Vnde iudico quidē sapientiam esse potiorem fortitudine, & pauperis sapientiā contemptam, neq; audiri [q] sermones ipsius. Sermones enim sapientiū [r] in quiete magis audiuntur, q̄ clamor dominantis inter stultos. †Sapientia præpollet instrumentis bellicis, [s] & unus homo perditus ingēs bonum corrumpit. Vt [t] enim muscæ mortuæ fœtere atq; fracescere faciunt unguentum pharmacopolę, ita modica stultitia [perdit] quod pretiosum est ex sapientia & honore. CAP. X.

Sapientiæ effectus est, ut homo in meliorem partem uergat: contrà stultitiæ in peiorem.

COr sapientis est ad dextrā ipsius, & cor stulti ad sinistram A
ipsius. Etiam quū stultus per uiam ingreditur, cor ipsius indigum omnibus [a] dicit q stultus sit. [b] Quoties affectus dominatoris in te ortus fuerit, non desere stationem tuam: nam

Marginal notes (left):

Numen dei cuncta gubernantis, & uires hominis.

Prouidētia hominis ad declinandum mala, & comparanda bona.

Quantū sapientes conferant, & quid præmij ab hominibus plęrunq; reportent.

Praui homines quantū mali conferant, etiā pulcherrimos effectus sapientiæ impedientes. Sap.6.a

Stultitia deformat habitum hominis totum. Affectus malos reprimere.

Marginal notes (right):

b Omnia ad faciem ipsorum. i. elohim deorum, siue dei. Ita & Chald.

Etiam uilissimus & miserrimus hominum uiuentiū est in meliori statu, quàm præstantissimus qui mortuus est, iuxta opinionē Epicuraicam.

c Quia qui sociabitur ad omnem uitā siue uiuos. Et iebahyr pro iehybar per metathesim ponitur, ut Chald. & quidam codices Ebr.

d Quia.

e &. Posui coniunctiones, quæ obiectioni tacitæ magis hic quadrare uidentur.

f Obliuioni tradita est.

g Perijt.

* Quia nihil distat sors piorum & impiorum, sancte & prophane uiuentiū, ede, bibe, lude, quia post mortem nulla uoluptas, ut sentit Sardanapalicus grex.

h Quia iam uult deus opera tua.

i Omnibus diebus inanitatis tuæ.

k Quod inueniet manus tua ad agendum, in uirtute tua age.

l Reuersus sum, & uidere sub sole, quia non, &c.

m Tempus suum.

n Et magna ipsa ad me.

o Magnus, & circūdedit illud, & ædificauit contra illud munitiones.

p Et dicam ego.

q Vel uerba.

r Id est, si animo sedato perpendantur: uel, sermones eius placide prolati.

s Et peccator unus perdet.

t Muscæ mortis faciet fœtere, exhalare faciet unguentū pharmacopolæ, & pretiosum ē sapientia & ex honore stultitia modica.

a Et dicet. i. declarat, & prodit.

b Si spiritus dominatoris ascendet super te, &c.

c Quasi imprudentia quae egreditur à facie dominantis.
d Pro stultis stultitia: diuites pro magna sapientia & uirtute praediti.

qui [affectus] sedat, reprimit grandia peccata. Est malũ quod sub sole uidi, c quod proficisci uidetur ex imprudẽtia tenentis primatum. d Stultitia [enim] collocatur in summo fastigio, & diuites in humili gradu sedent. Vidi seruos equis [uehi,] & principes in terra incedere tanquam seruos. Qui fodit fossam, incidet in eam: & qui demolitur maceriã, eum serpens mordebit. Quicquid transfert lapides, dolore ab eis afficietur: & qui findit ligna, in eis periclitabitur. Quum ferrũ hebes fuerit, ne facies ei polita, [exercitiũ postulat:] exercitus [etiam requirunt aliquem] qui reddat fortiores, sed maiori studio aptare cõueniet sapientiã. Si serpẽs mordeat absque sibilo, nihilo magis incommodat quàm e maledicus. Sermones ex ore sapiẽtis [prodeuntes] f gratiam [conferunt,] quam labia stulti uelut absorbendo auferunt. Principium sermonũ oris eius [stulti] est stultitia, & postrema pars g orationis eius uesania perniciosa. Stultus multis uerbis utitur, & ignorat homo iste h quorsum eat: quis autẽ ei indicaret quid i secuturũ sit? Labor stulti qui ignorat uiam ducentẽ ad oppidum, affert ei molestiam. Vae tibi ô terra, quum rex tuus k puer est, & principes tui mane comessantur. O te beatam regionẽ, quũ rex tuus l generosus est, & tui principes suo tempore comedunt m ob uires reficiendas, & nõ ut certent poculis. Per n duplicẽ pigritiam deterior reddetur cõtignatio, & per remissionẽ manuum perstillabit domus. o Apparant cõuiuia cibis magnifice propter uoluptatẽ, & uinum adhibent ut uitam exhilaret: pecuniae autẽ subigunt omnia. Ne in cogitatione quidem tua p uituperaueris regẽ: nec uituperes in penetralibus lecti tui diuitem, uolucris enim coeli efferet uocem, & alata [auis] renunciabit sermonem.

Ordinatio reip. praeposterа, praesertim quod ad ministros supremi magistratus attinet.
Eccli. 27 d
Nullum negotium sine periculo & labore.
Vsus & exercitatio ualet ubique, praesertim in sapientia.
Abusus linguae & sermonis.
Sana oratio sapientis, noxia stulti.
Tota oratio stulti et improbi mala est.
Sermo stulti profusus, & non in certũ scopum tendens.
Labor nõ destinatus ciuitati dei seu ecclesiae, inutilis est.
Magistratus boni & mali quid reip. conferant.
Desidia & negligentia.
Luxus praesertim procerum, ex quo tot techinae pecunias corradendi.
Mala in magistratus dicere periculosum.

e Vir linguae. i. abutens lingua, ut conuitiator, delator, detractor, loquax, &c.
f Pro utilitate, ut Ephes. 4.
g Oris eius.
h Quid erit.
i Post ipsum erit.
k Vel, adolescens. i. affectibus iuuenilibus obnoxius.
l Filius candidorum.
m In robore siue fortitudine, & non in potatione.
n Corporis & animae, uel in praesentibus & futuris.
o Ad ridere faciunt panem, & uinum exhilarabit uitam.
p Vel, execratus fueris.

CAP. XI.

Mittito panem tuum in superficiem aquae, quia post longum tempus eum reperies. Da septem [hominibus indigentibus] suam portionẽ cuique da etiam octo: nescis enim quid mali terrae impendeat. Quũ nubes impletae fuerint, pluuiam effundẽt in terrã: & quũ arbor ceciderit uel ad Austrum uel ad Aquilonẽ, in quencunque locũ ceciderit arbor, in eo permanebit. Qui obseruat uentũ, non seminabit: & qui spectat nubes, non metet. Quemadmodũ ignoras quae uia sit a spiritus, aut qualia ossa in b utero grauidae: ita ignoras opus dei quod perficiet omnia. [Proinde] mane semen tuum semina, & uesperi nõ abstineas manũ tuam, nescis enim utrum cõmodius futurum sit an hoc an illud, c aut utrunque iuxta felix faustumque futurum sit. d Porrò gratissima res est lumen, & iucũdum oculis aspicere solem. Verum si homo annos multos uixerit, & per eos uniuersos laetus egerit, recordatus aũt fuerit dierum [quos aget] in tenebris, quoniã plurimi erunt: [ilico] inanitas [uidetur] quicquid praeterijt. [I nunc] iuuenis, & laetare in adolescentia tua, & laetũ sit cor tuum per tempus iuuentutis tuae, e & persequere quod dictat cor tuum, quodque appetibile uidetur oculis tuis: & scito quod ob haec omnia te deus in iudicium adducet. f Quin remoue perturbationes ab animo tuo, & tolle uitiositatem à carne tua, quoniam pariter adolescentia & iuuentus

Beneficentia praesertim in pauperes, siue eleemosyna.
Mature & grauiter capessenda sunt bona opera, reiectis formidinibus stultae sapientiae.
Ironica concessio.

Similitudines duae quarũ prior à pluuijs docet quomodo largiendum: altera ab arboribus, non procrastinandum. Nam in morte uel ad dextram uel ad sinistram homo constituitur sublata omni facultate bene operãdi.
a Vel uenti, uel potius animae foetui concepto infundendae.
b In uentre pleno.
c Nisi duo ista sicut unum bona.
d Et dulce lumen.
Vita optima in terris, quae composita est ad praescripta mentis diuinae, & habet meditationem perpetuam mortis temporariae & aeternae uitae, quam aget homo in coelis cum domino. Contrariam rationem habet uita mala. Quanquam aliter uulgo iudicatur.
e Et ambula in uijs cordis tui, & in aspectu oculorum tuorum.
f Et remoue indignationem à corde tuo.

tus.

mus sunt inanitas. CAP. XII.

Vno uerbo totam pie beneq; uiuendi doctrinam comprehendit. Cogita deū mature, priusquam ingruant pericula, uel senium, uel deniq; ipsa mors.

ET memento conditoris tui tempore iuuentutis A tuæ, antequam accedant[a] tempora periculosa, & anni adueniant, ut dicas, [b] Non delector illis. Anteq̄ obtenebrescat sol & lumen, & luna, & stellæ, & redeant nubes post pluuiam. Quando[c] custodes domus trement, [d] & uiri ualidi uacillabunt, [e] & desinunt molentes, ut parum molant, [f] & obscurum uisum habent speculantes in fenestris. Et clauduntur[g] fores in B platea cum[h] exili uoce molentis, & surgit[homo] ad uocem auis, [i] & supprimuntur omnes filiæ cantici. Altum quoq; locum timēt[senes] & humilia in uia, &[k] floret amygdalus, & [l] seipsam gestat cicada, & appetitus respuit[res oblatas:] homo enim uadit ad domum suam[m] perpetuam, & circumeunt in platea lugentes. Antequam [n] funis argenteus subtrahatur, & [o] diffluat collectio aurei liquoris, & frangat[p] cadus ad fontem, & rota puteo imposita currat. Redeatq; C puluis in terrā qualis fuit, & spiritus redeat ad deum qui dedit illum. Inanitas extrema inquit cōcionans, & omnia quidem sunt inanitas. *Præterea quū esset concionans sapiens, assidue docuit populum scientiam, [q] & commouit studium doctrinæ, & inuestigauit, ac multas parabolas cōposuit. Perquisiuit etiam concionans, ut inueniret [r] rationes expetibilium rerum, & [s] præcepta officiorum sermones uerissimos. Sapientum[enim] sermones sunt uelut stimuli, & ue D lut claui plantati[t] inter folia collectitia, [quæ] tradita sunt ab uno pastore. Postremo fili mi[u] caue admonitus, [nam] libros multos facere infiniti esset operis, & iugis lectio molestus labor carnis. [Etenim] finis uniuersi negotij auditus est, Deum timeto, & præcepta illius seruato, nam[x] in hoc consistit omnium hominum perfectio. Deus enim in iudicium adducet omne opus, cum omni occulta re, siue quid bonum, siue malum fuerit.

Notatio difficilis & asperi temporis, ut calamitas calamitate cumuletur. Graphica & splendida periphrasis senij per notationes.

Mortis periphrasis.

Vera beatitudo hominis, ut coniungatur & uniatur deo summo & uni co bono: quod assequi datū est per solam religionem Christianam.

a Dies mali.
b Non mihi in eis uoluntas.
c Id est, manus tremulæ.
d Id est, pedes & crura uacillāt.
e Id est, dentes non cibū molunt bene.
f Oculi obscuri.
g Id est, nares & os.
h Quia edentuli nō frangunt nuces, nec crepitū edūt dentibus.
i Quia senes nec canunt, nec audiendo sonos delectantur.
k Canicies in capite.
l Incuruum & querulum silicernium.
m Sæculi sui. i. ad sepulchrum.
n Spiritus uitalis elongatur siue liberabitur in morte. Quidam legunt ierathek rumpatur.
o Et curret collectio[aquarum] auri i. pallor diffunditur per totum corpus.
p Fons & puteus cor, rota cerebrū, cadus ratio uel intellectus discurrens.
* Commendatio sapientiæ Solomonicæ, & diuinæ à deo scripturæ, præparans ad percipiendam sententiam de fine bonorum, cui hæc tota disputatio destinata est.
q Aures aptauit. Hiero. enarrauit.
r Verba uolūtatis. i. notitias uras de expetēdis & auersandis, adeoq; de summo bono & malo.
s Scriptum recti siue iuris.
t In folijs collectionū. Nam baalei, præpositione b, & plurali ab aleh constat. Quanquam Hier. & Iudæi magistros intelligunt.
u Admonere.
x Quia hoc omnis, uel totus & perfectus homo.

Canticum

Excellentissimũ
carmen Solomonis.

CAPVT I.

Vniuersa mysteria Christi & ecclesiæ hoc carmine diuinißimo cõtinentur. Nã schemate amatorij carminis, ut Psal. 44. quo dotes Solomonis & filiæ Pharaonis celebrantur, eorumq; mutuus amor, & legitima coniunctio: Euangelium lætißimũ canitur, quale quantumq; bonum poßideant, qui deo sunt coniuncti & uniti, & quàm magna, quàm certa spes, quàm facilis ratio id assequẽdi proposita sit omnibus qui cupiunt ex animo.

A
SCVLETVR me osculis oris sui, amores enim tui uinũ bonitate superant.

Verbis sponsæ exprimitur summũ desiderium electorum, certo scire quod habeant deum opt. max. sibi propitium atq; beneuolũ. Reuelatur autem gratia dei uerbo euangelij & sacramentis.

Ob odorem unguentorũ tuorum optimorũ, est autem nomen tuum unguentum effusum, iccirco te puellę amant.

Trahito me ut curriculo te insequamur: introduxit me[quidem] rex ipse in sua penetralia: [quamobrem] exultabimus & lætabimur in te, & prædicabimus amores tuos uino præstantiores, [a] quia familiarissime tibi æquitas adiuncta est.

a Aequitates siue rectitudines q amauerunt te.

B * Fusca quidem sum, cæterum [b] amabilis ô fœminæ Hierosolymitanę, sicut tentoria Cedręorum, sicut Solomonis cortinæ.

b Vel, uenusta & gratiosa. Nam iua significat appetere.

* Per occupationem sponsa colorem suum excusans ostendit coniunctionem dei & hominum non esse æstimandam ex specie externa ceremoniarum, illuuie peccatorum, cruce & infirmitatibus, sed ex habitu interioris hominis, ubi fides, charitas, spes, gaudium.

Tentoria foris atra, interius condunt aurum, gemmas, cibos, gaudia, &c.

Ne me spectetis, quia fusca sum, eo quod sol me [radijs feriendo] intuitus est: filij [nanq;] matris meę in me excandescentes posuerunt me custodem uinearum, ego autem uineam meam nõ custodiui.

Indica mihi tu, quem diligit anima mea, quomodo pascas, & quomodo cubare facias [pecus] in meridie, [c] ne oberrans per greges consortiũ tuorum uidear palliolata [meretricula.]

Quomodo resistendũ sit tentationibus ostenditur figura pastoralis cõsortij.

c Quod quare ero sicut amicta super uel circum greges consortium tuorũ? Scorta uelabantur antiquitus, ut patet in Thamar, Gen. 38.

C Si ignoras tibi ô pulcherrima fœmina, exito à te, [insequẽs] uestigia gregis, & pascito hœdos tuos circum mapalia pastorum.

Sermo sponsi.

Libertas filiorum dei.

Similem te iudico [d] amica mea equitatui meo inter currus Pharaonis.

d Consors uel socia dici posset.

Mutuis laudibus sponsi & sponsę, ut fit in amatorio colloquio, quid deus largiatur, & qd uicissim probet in hominibus, & requirat, ostenditur.

Venustæ sunt maxillæ tuæ cõuenientibus ornamentis, & collum tuum torquibus.

Modestia siue temperantia: thorei autem dispositiones sonat.

Ornamenta [enim] conuenientia ex auro faciemus tibi cum [e] notis argenteis.

e Vel punctis. Hier. uermiculatos

Dum rex [f] mihi accumbit, nardus mea reddit odorem suum.

f Sua accubitu uel affectu suo.

Sponsa cõfitetur se uim mirificam sentire, dum assidet ei sponsus. Indicatur autem ueram pœnitentiã oriri ex affatu cœlesti.

Est q;

Estq́ mihi dilectus meus myrrhæ fasciculus, [qui] D
morabitur inter ubera mea.
Dilectus meus est mihi botrus caphuræ in uineis
Engedi.

Sponsus laudat in sponsa fidem coniugij.

Ecce tu amica mea formosa es, ecce tu formosa es, &
oculi tibi sunt columbarum.

Sponsa prædicat deū omnibus bonis refertum, perfundentē uoluptate, qui conseruāt incorruptum hominem, fœcundumq́ facit spiritu obumbrante.

Ecce tu dilecte mi formosus es, & iucundus, & [g] lectus noster [h] umbrosus est.
Suntq́ nostræ ædes cedrinę, & canales nostri cupressini.

[g] Vel, sponda.
[h] Hieron, floridus.

CAP. II.

Sponsus testatur deum esse thesaurum totius boni, & quod sit facile assequi eum.

EGo sum rosa [a] Saron, & liliū [gaudens] uallibus. A
Estq́ amica mea inter fœminas, ut lilium inter
spinas.

[a] Id est, saturitatis, quemadmodum deus dicitur Sadai, copia omnium bonorum.

Sponsa deum longe præfert omnibus, quibus opinio & nomen diuinitatis aut summi boni tribuitur.

Qualis est malus inter syluestres [& steriles] arbores,
talis est dilectus meus inter iuuenes. Cuius umbram expetiui, & [sub ea] sedebo, estq́ fructus
eius palato meo dulcissimus.

Sponsa patefactis arcanis diuinæ scientiæ inspiciens dei beneficia, & suam infirmitatem, poscit consolationem cœlestem.

Introduxit me [sponsus] in cellam uinariam, cuius
uexillum erga me est dilectio.
Fulcite me uinaceis, & substernite mihi mala, quia [b]
infirma sum dilectione.

[b] Hier. amore langueo. Dicit autem se infirmam dilectione, ut infirmus in fide dicitur. Præcipue cupit ab ipso sponso erigi.

Deambulatione amatoria, dū sponsa inuitata expatiatur uerno tempore ad rupem quandā, ubi uacēt amoribus: remissionem peccatorum, iustitiam, & uitam æternā donari credentibus per incarnati filij dei passionem & meritum, ostenditur.

Sinistra ipsius [supponatur] meo capiti, & dextra
ipsius [sponsi] me amplexetur.

†Sponsus obtestatur elumbes pseudodoctores per suam potentiam in cœlo & in terra, ne rebus inanibus conscientijs mederi conentur, ut sunt omnia humana commenta.

†Obtestor uos ô fœminæ Hierosolymitanæ per [c] capreas & per ceruas in agris agentes, ne exciteris, B
neue [D] extinguatis amorem, donec ipsa uelit.

[c] Venatorium est iuramentum. Cæterum illis uocibus significātur etiam exercitus cœlestes, & uirtutes aliæ.
[D] Theoreru destruere significat. Hier. euigilare faciatis. Et amorem ꝑ amica ipsa quidā capiūt.

*Sponsa refert se inuitari deambulatum.

*Vox dilecti mei [auditur:] ecce ipse uenit saliens
per montes, [&] raptim accurrens per colles.
Estq́ dilectus meus similis capreæ, aut hinnulo ceruorum: ecce ipse stat post nostrum parietē, & prospicit per fenestras, [e] seq́ cōspiciendū exhibet per
cancellos.

[e] Hier. prospiciens. Proprie prorumpere significat, ut flos solet.

Respondens autē meus dilectus mihi dixit, Surgito C
tibi amica mea, formosa, & ito tibi.

Chronographia uerni temporis demonstratur dies Christi, quem uidentes patres omnes gauisi sunt.

Quoniā ecce hyems præterijt, [&] imber se recipiēs
abijt sibi.
[Ac] flores apparuerunt in terra, appetiuitq́ tempus
[idoneum] cantui, ac uox turturis auditur in terra nostra.
Ficus protrusit grossos suos, & uineæ florentes odorem reddūt: [quamobrē] surgito tibi amica mea,
formosa mea, & ito tibi.

Sponsus ostendit sibi gratissimā fore spōsam in petra Christo, qui perforatus est in cruce, Zach 3. &c. Cuius mysterium etiam repræsentatunt scalę Iacobo uisæ, Gen. 28.

O mea columba in cauernis istius petræ, in recessu
scalarum ostende mihi formam tuam, et mihi ede
uocem tuam: uox enim tua [ita erit] mihi suauis,
& forma tua uenusta.

Sponsa implorat opem sponsi contra hæreticos & tyrannos, qui dissidium inter ipsos uolunt.

[f] Capite nobis uulpes, uulpes [inquam] paruas, quæ D
uastant uineas, quum nostræ uineæ floreant.
Dilectus meus mihi [proprius erit,] & ego illius, qui
pascit inter lilia.

[f] Vel, prætendite, aut tenete.

g Dum spirabit dies.
h Aut, ut supra per capreas aut ceruas, &c.
i Id est, diuisionis.

Dum[g] est flagrantissimus æstus diei, & umbræ fugiũt, reuertere dilecte mi, sisq; similis capreæ [h]et hinnulo ceruorũ in montibus [i]Bather. CAP. III.

A Sponsa exponit quantis laboribus & inquietudine quæsiuerit spõsum antequã esset indicatum ei, ut in petra conueniret illum, & quo studio repertum retinere uelit. Vbi ostenditur effectus religionis Christianæ, bona opera, cautiss. sui custodia à peccando &c.
Custodes sunt omnes magistri uitæ agẽdæ, ut philosophi, theologastri.

IN lectulo meo in noctibus perquisiui [eum] quẽ diligit anima mea, perquisiui [quidem,] sed non inueni. A

Surgam nunc, & circumibo in ciuitate, in uicis, & in plateis, [&] perquiram [eum] quem diligit anima mea: perquisiui [autem] eum & non inueni eum.

Offenderunt [autem] me custodes circumeuntes in ciuitate, [quos percontata sum,] Nũ uidistis eum quem diligit anima mea?

a Secundum parum, quod transiui ab eis, donec quod inueni.

[a]Statim uero ut eos præterij, inueni eum quem diligit anima mea: prehẽdi eum, nec dimittã eum, donec introducam eum in domum matris meæ, & in conclaue genitricis meæ. B

Iterum obtestatione grauissima deterret uanos doctores, ne conentur stulte bona opera docere sine fide & charitate.

Obtestor uos ô fœminæ Hierosolymitanæ, per capreas & ceruas in agro agentes, ne excitetis, neue extinguatis amorem, donec ipsa uelit.

b Vt palmæ fumi.

C Opera bona efficit religio Christi, ut uidentes homines admirẽtur, & glorificent patrem in cœlis.

Quid est hoc quod ascendit à deserto [b]ceu fumus altissimus & palmarũ instar, qui generatur suffitu myrrhæ & thuris, & omniũ puluerũ pharmacopolæ? C

Exactissima custodia pectoris, & perpetua lucta spiritus contra carnem & satanam, effectus est religionis. Nimirum figura orationis sumpta est à consuetudine aulæ Solom.

Ecce circum lectum ipsius quem habet Solomon, sexaginta heroes sunt ex heroibus Israelis.

c Non est in Eb. ochazei. i. tenentes, ut Hier. uertit, sed achyzei. i. obtenti.

Qui uniuersi [c]capti sunt gladio, & bello assuefacti, quisq; habẽs ad femur suum gladium ob metum qui in noctibus oritur.

d Hiero. secutus Græcos reddit ferculum, intelligens nimirum lecticam. Significat umbraculum, sub quo coniuges futuri desponsabãtur, Psal. 18. hyppa dicitur.
e Currus siue uehiculum: significat cœlum seu tectũ umbraculi.
f Significat etiam ignitum.

D Totum habitũ exterioris hominis religio torquet ad formam piæ mentis, ut ubiq; perspiciatur inhabitantis spiritus diuini operatio.

[d]Vmbraculũ sibi fecit rex Solomõ ex lignis Libani. D
Cuius columnas fecit ex argẽto, & pauimentũ eius ex auro, eiusq; [e]operimentũ ex purpura: cuius media pars [f]strata fuit amore fœminarũ Ierusalem.

Corona numerus est et ordo electorum ex gratia dei ante sæcula, quibus glorificatur deus in cœlo & in terra. Mater dei est ipsa diuinitas.

Exite fœminæ [urbis] Zion, et spectate Solomonem gestantem coronã, qua coronauit eum mater eius die sponsaliorum eius, & die lætitiæ cordis eius.

CAP. IIII.

a Fidei simplicitas notatur.
b Cogitationes compositæ.

A Sponsus personam sponsæ depingens, contemplandã eam exhibet. Qua prosopographia uirtutes indicantur, quibus ornatos esse conuenit beatitudinis candidatos, & unitos deo per Christianã religionem.

ECce tu formosa es amica mea, ecce tu formosa es: [a]oculi tibi colũbini sunt extra [b]comã tuã prominentes: [b]pilus tuus est quasi grex caprarũ, quæ glabrũ [depascendo] reddiderunt montẽ Gilead. A

c Aestimatio & iudicium exactum de rebus omnibus.

[c]Dentes tui sunt sicut grex [ouium] concinne tonsarum quæ ascenderũt à lauacro, quæ uniuersæ gemellos pariunt, nec ulla est inter eas effœta.

d Sermo integer charitate dei & proximi gubernatus.
e Obseruatio uerecunda.
f Perseuerãtia diuinis promissionibus fulta.
g Hier. propugnaculis. Sunt aũt uariæ opiniones de uoce thalpioth. Videtur ab aleph. i. docendo, facta.
h Beneficentia & opera misericordiæ.

[d]Labia tua similia sunt filo coccineo, & eloquiũ tuũ gratiosum: [e] tempora tua similia sunt fragmini mali punici ex coma tua [prominentia.]

[f]Collum tuum simile est turri Dauidis ædificatæ [g]ad usum dirigendi homines, ex qua pendent mille clypei, [&] omnia scuta heroum. B

[h]Geminæ tuæ mammæ similes sunt hinnulis gemellis capreæ pascentis inter lilia.

[i]Dum

[k]Dum eſt flagrantiſſimus æſtus, & fugiunt umbræ,
ibo mihi ad montem myrrha [cõſitum] & ad col
lem thuriferum.
Tota tu formoſa es: amica mea, et nullũ eſt in te uitiũ.
Mecum à Libano ſponſa, mecum à Libano uenias, C
[&] ſpectes è uertice Amana, è uertice Senir & Her
mon, è luſtris leonum, è montibus pardorum.
[t]Vendicaſti tibi cor meum ſoror mea ſponſa, uendi
caſti tibi cor meũ altero tuorum oculorũ, alteroq;
torque colli tui.
Quã pulchri ſunt amores tui ſoror mea ſpõſa, quan
tum præſtant uino amores tui? & [l]odor ueſtimen
torum tuorum excellit omnibus aromatibus.
[m]Fauum ſtillant labia tua ô ſponſa, [&] mel & lac
ineſt linguæ tuæ, ac odor ueſtimẽtorum tuorum
eſt, qualis fragrantia Libani.
[n]Hortus cõcluſus [eſt] ſoror mea ſponſa, hortus con
cluſus, [&] fons obſignatus.
Emiſſiones tuæ [ſunt] paradiſus malorum punicorũ D
cum fructu pomorum, [&] [o]cypiri cum nardis.
Nardus, & crocus, fiſtula, et cinnamomũ cum omni
bus arboribus thuriferis, myrrha & aloe cum om
nibus præſtantiſſimis aromatibus.
Fons hortorum, puteus uiuæ aquæ, quæ profluit è
Libano.
Surge Aquilo, & Auſter ueni, [ac] perfla hortũ meũ,
ut fluant aromata: ueniat dilectus meus ad hortũ
ſuum, & comedat fructum pomorum ſuorum.

CAP. V.

VEni equidẽ ad hortũ meum ô ſoror mea ſpon- A
ſa, [&] diſtrinxi myrrham meam cum aro
mate, [ac] comedi fauum meum cum melle meo,
[&] bibi uinum meum cum lacte meo: edite ſo
dales, bibite, & inebriamini ô [a]dilecti.
Ego dormio, & cor meũ uigilat: uox dilecti mei [au
ditur] pulſantis, Aperi mihi ſoror mea, amica mea,
columba mea, perfecta mea: ſiquidem caput meũ
repletũ eſt rore, & cincinni mei guttis nocturnis.
Exui meã tunicã, & quomodo [rurſum] induã illã?
Laui pedes meos, & quomodo coinquinabo eos?
*[Cæterũ] dilectus meus immiſit manũ ſuam per fo B
ramen, & uiſcera mea commota ſunt in me.
Surrexi [ergo] ut aperirẽ dilecto meo, & manus meę
ſtillauerunt myrrham, ac digiti mei [b]myrrhã pro
bam quæ peſſulum madefecit.
Quũq; dilecto meo aperuiſſem [oſtiũ,] dilectus meus
ſubduxit ſe [&] abijt: quo loquẽte [c]animus meus
permotus eſt: [quapropter] perquiſiui eũ, & non
inueni eum: uocaui eum & non reſpondit mihi.
Offendẽtes [aũt] me cuſtodes circũeuntes in ciuitate,

Sermo interponitur perſonæ deſcriptioni, ſignificans profuſiſſimum amorem ſponſi in ſponſam.

Prior pars uerſus uel ſponſo uel ſponſæ aptari poteſt, ſignificans uti le pijs, ut exerceantur tam aduerſis q̃ proſperis. Optat deinde ſponſa dari occaſionem agendi, quæ grata ſint deo.
Sponſus promptiſſimum ſe teſtatur ut accipiat quæ offert ſponſa. Quo ſignificatur deum bonis operibus fidelium ſummopere delectari.
Inuitat ſanctos, ut congratulentur.

Sponſæ oratio explicans ſuos ſomnos, è quibus expergefacit ſpõſus. Vbi oſtenditur imbutos religione non ſemper edere opera fidei et charitatis etiamdum eſt facultas, fatigatos uidelicet mole ueteris hominis: utq; peccent, ſed non ad mortem, ut opus ſit perpetua extimulatione ad uirtutes, &c.
Veterno preſſa excludit pulſantem ſponſum.
*Diuini ſpiritus uirtute cor mouente fit demum efficax miniſteriũ externum incitans ad opera pietatis, & ſequitur uera pœnitentia, & feruidum ſtudium reſarciendi, quod omiſſum eſt per ſocordiam.

Cuſtodes ſunt doctores praui, non à deo miſſi, ut urgeant ueram pietatem: à quibus peſſimè tractantur incidentes in eos.

[k]Ingruente perſecutione, conſideranda peccata, et orandũ: & perſeuerantes in uera fide, ac emendatis uitijs redeuntes ad innocentiam, ab omnibus hoſtibus ſeruabuntur.

[t]Hier. Vulneraſti cor meũ. Oculus dexter, qui ſolum deũ intuetur, & torques ſpes in unicum dominum placet.

[l]Bona fama.

[m]Facundia mellea & lactea in precibus & doctrina ſacra.

[n]Animus pius, qui Eſa. 51. hortus dicitur, reddit uoluptates & alias utilitates, munitus cœleſti cuſtodia. In quo perennis fons gratiæ & plantæ uirtutum omnigenarum.
[o]Cepharim, non uidetur plur. à copher. i. caphura.

[a]Vel, amoribus.

Dominus excitat, ſubinde nouam gratiam afferens.

[b]Myrrhã tranſeuntẽ ſuper manus peſſuli. Dicitur autẽ myrrha proba tranſiens, ut argentũ ſiue pecunia tranſiens, Gen. 23.
[c]Exiuit anima mea, Hiero. liquefacta eſt.

percuſſerũt me,[ac]uulnera inflixerũt mihi,[nec non]cuſtodes murorũ[b]ſtolã meã abſtulerũt à me.

C Obteſtor uos ô fœminę Hieroſolymitanę,ut ſi offendatis meum dilectũ,referatis ei quod infirma ſim dilectione.

[e]Quid inſigne habet tuus dilectus prę alijs dilectis ô formoſiſſima fœmina?[e]qd habet inſigne dilectus tu[9] p̃ alijs dilectis,q̃ tãta grauitate nos obteſtaris?

†Dilectus meus[f]candidus eſt, & [g]ruber,[h]ſub ſignis habens exercitum decem millium.

[i]Cuius caput[redimitũ eſt]auro obrizo, [k]eiusq̃ cincinni[ut] tiliæ,nigri ut coruus.

[l]Oculi eius ſunt quales colũbarũ ſuper alueis aquarũ,quæ ſe abluũt lacte,[&]ſedent ad plenitudinẽ.

[m]Eius malæ ſimiles ſunt areolis aromatum, [&]turribus ſeplaſiariæ officinæ: [n]labia eius [ut] lilia,

D [nec non]ſtillantia myrrham probam.

[o]Manus eius[ut]orbes aurei habẽtes incluſum hyacinthum:[p]uiſcera eius[ut]alabaſtrum eburneum ſapphiris contectum.

[q]Crura eius [ut]columnæ marmoreæ ſuffultæ baſibus ex obrizo auro: [r]aſpectus ei[9] quaſi Libanus, [s]& ſtatura eminet ut cedri.

[t]Palatum eius dulcedines ſunt, [u] & quantus quãtus eſt,res ſunt expetibiles:atq̃[x]is eſt meus dilectus ô fœminæ Hieroſolymitanę,&[x]is eſt meus cõſors.

Quò abijt[autem] ô formoſiſſima fœmina dilectus tuus?quò ſe uertit dilectus tuus,ut tecum perquiramus eum?

CAP. VI.

A Dilectus meus deſcendit ad hortũ ſuum ad areolas aromatum,ad paſcendum in hortis,& legendum lilia.

Ego dilecti mei ſum, & dilectus meus mihi [proprius] eſt paſcens inter lilia.

Formoſa es amica mea ut[a]Thirza, [&] amabilis ut Ieruſalem,[b]formidabilis ut acies inſtructæ.

[c]Deflecte oculos tuos ne directe me cõtueantur,qui

B me ſuperbiorem faciunt: capillus tuus ſimilis eſt gregi caprarũ,quę glabrauerũt depaſcẽdo Gilead.

Dentes tui ſimiles ſunt gregi ouiũ quæ aſcenderunt à lauacro,quæ uniuerſę gemellos pariunt,nec eſt inter eas effœta.

[d]Tẽpora tua ſimilia ſunt fragmini mali punici promicantia ex coma tua.

[e]Sexaginta ſunt reginæ,& octoginta concubinæ,et innumeræ puellæ.

C Vna illa eſt colũba mea, perfecta mea: unica illa eſt [f]matri ſuæ, [&] electa genitrici ſuæ: quam conſpicatæ fœminæ beatam prædicauerunt, & reginæ atq̃ concubinæ laudauerunt eam.

Quæ

Sponſa requirit anxie rationes placandi deum apud eos qui ſpeciem ſanctimoniæ, pietatis & ſapientiæ habent.

Fatentur ſe non habere dei uerã notitiam, & petunt ſibi notas oſtendi quibus ſummũ bonum & unicum diſcernatur ab alijs, quibus ſtulti homines impendunt ſummum amorem uelut pecunijs, honoribus, diuis &c.

†Sponſa deſcribit iuuenẽ omnibus egregijs dotib. ornatiſſ. Quia imagine deus repræſentatur opt. max. Et quomodo adipiſci eum,ac retinere poſſint homines,mirifice proponitur.

Edocti ſermone ſpõſæ qualis quantusq̃ ſit deus, cupiunt indicari ſibi rationẽ aſſequẽdi eum, & fruendi.

Sponſa refricata notitia dei intelligit non foris quærendum,qui uidebatur ſe iratus ſubduxiſſe, ſed intra pectus fidele agere, & pleuered integratum eſſe amorem.

Teſtificatur ſpõſus ipſe quod optime uelit ſponſę, & quid placeat ei: hoc tamen uniuerſum ex gratia cœleſti donatum.

Commode apponitur indicatio eccleſiæ ſanctę catholicę,quæ tribus ordinibus diſtinguitur, ex quibus una conficitur ſanctorum communio capiti Chriſto adiuncta, &c.

b Hier. pallium.

e Quid dilectus tuus à dilecto, quod ſic obteſtata es ſiue adiuraſti nos?

f Eſſentia dei origo omnis claritatis, puritatis, uitæ, ſol habens in ſeſe uibratũ, lucem, calorem, p.ſi.ſp.

g Seuerus ultor ſcelerum.

h Omnipotens dominus exercituũ. i Diues dominus, & largitor munificus omniũ bonorũ.

k Conſilia & iudicia dei denſiſſima, quæ tamen grata ſunt pijs.

l Curat res hominum æquiſſime, & conniuet ad ſcelera uſq̃ ad tempus ſuum.

m Diſcretio æquiſſ. ut cuiq̃ rependatur pro ſuis factis. Turres pro quibus Hieron. conſitę, pyxides & loculi poſſunt intelligi, quales in officinis & tabernis unguẽtarijs, uel ubi creſcunt ſpecies aromaticæ. n Eloquio domini tũ gratia tũ ira dei reuelatur. o Opera domini perfectiſſ. per ſapientiã, ut patet in ſphæris. p Vel, inteſtina.

p Quæ deus in cœlo præparauit diligentibus eum, captus humanus non percipit, 1. Cor. 2.

q Potentiæ ſuæ uerbo ſuſtentat omnia, quocunq̃ te uerteris.

r Contemplatione dei mentes bonæ ſummopere delectantur.

s Electus, ut Hiero.

s Longe ſuperat etiam illa quæ homines optima iudicant.

t Infinita dei bonitas & philanthropia.

u Totus deus expetibilis eſt, & quicquid bonum, utile, expetendum, id in ſolo deo exiſtit.

x Vel talis, ut Hier.

a A fauore nomen factũ. Et Ieruſalem ſonat, uidebunt pacem.

b Potentia ſpiritus contra mundum & ſatanam.

c Sponſus monet, captũ mortalem non aſſequi diuinam maieſtatem reuelata facie, ſed per ſpeculum &c.

Itaq̃ religioſe amplexãdũ quod oraculum reuelauit diuinũ: reliquũ ſtudium ponendũ in nobiſipſis formãdis ad uoluntatẽ dei.

d Hiero. Sicut cortex mali punici, ſic genæ tuæ abſq̃ occultis. Paulò aliter tamen 4. cap. ſicut fragmen &c.

e Perfectiſſimi, mediocres, infimi. Item ſynagoga Iſraelitica, eccleſia gentiliũ, & innumeri, qui latitant fideles ſub antichriſtianis tyrannis, &c.

f Mater uel gratia dei, uel genus rationis cõſors, ut 1. cap. &c.

Quæ eſt illa quę proſpectat ſicut aurora, formoſa ut luna, electa ut ſol, formidabilis ut acies inſtructę?
†Ad hortum nucum deſcēdi, ut ſpectarem uirentes plantas ad torrentem, ut uiderem, num germinet uitis, [&] num floreant mali punicæ. D
Neſcio [quid rei ſit,] ar na mea poſuit me currus gAmi Nadib.
*Reuertere, reuertere ô h ulamith, reuertere, reuertere, ut te ſpectemus: qd ſpectaretis ipſam Schulamith, quæ ſimilis eſt ichorę caſtroꝝ? CA. VII.

Q aVàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamẽ- A
tis ô filia principis? b conceptus feminis
tui ſimiles ſunt monilibꝰ cfabrefactis ab
artifice.
dVmbilicus tuus eſt crater rotundus nunquam fœcunditate indigens: euenter tuus aceruus frumenti circumſeptus lilijs.
fGeminæ tuę mammæ ſimiles ſunt hinnulis gemellis capreæ. B
gCollum tuum ſimile turri eburneæ, hoculi tui [ut] piſcinę in Heſbon apud portam Bath Rabim: ifacies tua ſimilis eſt turri Libani, quæ uerſus Damaſek ſpectat.
kCaput tuum ſuper te ſimile eſt Carmelo, & ſubtilis euaporatio tui capitis regiæ purpuræ ſimilis eſt, quæ in canalibus [infectorum] ligata eſt.
Quàm formoſa es? & quàm iucũda es ô amor in delicijs [primatum obtines?] C
[Cæterũ] lhæc ſtatura tua palmæ ſimilis eſt, & mammæ tuæ botris.
mDixi, Conſcendam in palmam, [&] præhendam eius palmites, & ſint quæſo mammæ tuæ ut botri uitis, & odor naſi tui qualis eſt nmalorum.
oSitq́ palatum tuum uelut [madens] †uino præſtantiſſimo, quod meis amoribus reddat idoneum, ad ea quæ rectiſſima ſunt, quodq́ [diſertum faciens] labia dormientium uituperat.
*Ego dilecti mei ſum, & ad me erit illius cõuerſio. D
†Age dilecte mi, prodeamus in rus, [&] pernoctemus in pvillis.
Mane autẽ adeuntes uineta uidebimus, nũ germinet uitis, ac florẽ qprotrudat, [&] num floreãt mali punicæ: rubi meũ amorem totũ erga te profundam.
Mandragoræ sfragrant, & pro foribus noſtris omnia poma ſunt: tam noua [enim] quàm uetera tibi repoſui. CAP. VIII.

V *Tinam quaſi frater mihi ſis, ſugens mammas A
matris meæ ate q́ foris offendam, [&] boſcu-
ler te, cneq́ uero te deſpicient.
dDeducam te, [&] introducam te in domum matris

Spectantes formam ſponſæ progredientis admirantur: ubi eccleſiæ in terra militantis conditio indicatur, quæ infeſtatur à carne, mundo, ſatana, ut bona ſecundum deum, in animo, corpore, & externa, uiciſſitudini obnoxia ſint: quæ tamen à deo temperãtur, ut incrementis quibuſdam fideles ad perfectionẽ ſolidam contendant.
†Sponſa, i. eccleſia militans, cõfitetur ſe hortum nucum, quæ arbor iniurijs multis obnoxia eſt, &c.
*Reuocatur à ſponſo & ſpectatoribus, ut propius æſtimari poſſit forma eius.

†Vinum guſtum præbens cœleſtis bonitatis, reddit caloribus ſanctis idoneum, ut non deſinat homo prædicare opera domini. Eſtq́ præparatio ad deambulationem, ut 2. ca.
*Sponſa uelut ebrioſa proclamat ſe totam ſponſi eſſe. Vt autẽ Gen. 3. ferendo ſententiã in peccatores dicitur fœminæ, Et ad ipſum erit conuerſio tua. i. ad Adã, ita in promulganda gratia cõuertitur, ut ſponſus deus totus ſe uertat ad homines.
†Sponſa inuitat ſponſum ad deambulationẽ, & ſecretum colloquiũ, quo exhibitura ſit fructus poſtulatos. Vbi myſterium incarnationis filij dei pertractatur.
Feliciſſimum tempus Chriſti & reuelati euãgelij, quod lippitudinem ethnicam ſuſtulit, purgauit, fœcundos bonis operibus reddidit, ut homo confiteatur uitia hoĩs ueteris, & ambulet in nouitate uitæ, &c.
Dudaim. i. mandragoræ. Colludit uoci dodim. i. amoribus, ut hold & holder Germ. Credidit etiam uetuſtas philtris aptam herbam.
*Flagrantiſſimum deſiderium patrum, ut Meſſias promiſſus carnẽ induẽs ſalutis negotium perficiat. Quo nato angeli paſtoribus nunciant magnum gaudium.

gSonat populus meus liberalis. Currus mutuum auxilium, ut alter alterius onus portet.
hPacificam, perfectã, integram, beatam ſonat: quod nomẽ etiam in terra ſolis eis cõgruit, qui deo inhærent & uniti ſunt per uerbũ in ſpiritu ſancto: quæ eſt noua creatura in Chriſto ſeruatore.
iGaudium habet eccleſia in medijs periculis & conflictibus.
aMotus ſpirituales ad bonum prompti. bConceptus mentis è uerbo dei theſaurus diuinæ ſapientiæ & uirtutum, &c.
bHier. iunctura: ſignificat autem hamukim ſurrepta, ut quæ matrix concepit.
cOpus manuum artificis.
dDeſideriũ cœleſtiũ, diuinorũ, æternorũ bonorum non inane.
eAlimentũ cœleſte ſuppetit copioſum. fBeneficentia promptiſſima. gSpes certa, & perſeuerantia in bono.
hIntellectus tenet benedictiones in ſemine promiſſo, quę in cœlis æternum poſſidẽtur. Nã piſcinæ ſonat etiam benedictiones, Heſbon cogitationes, Bathrabim filiam multorum.
iFortitudo & audacia ſancta cõcurrẽdi cõtra ſatanã, & pugnandi aduerſus carnem et ſanguinẽ. Libanus candorẽ ſonat, Damaſek ſanguinem ſacci.
kMens referta eſt omnibus frugibus bonis in domino: cuius cogitationes referũt diuinitus inditã charitatẽ, quæ mũdũ ſuperat.
lQui perſeuerauerit in finem, ſaluus erit. mSponſus ait ſe cupidum fructuum iſtius horti. Oſtenditur autem dei eſſe perficere, qui dedit uelle & incipere.
nEx arbore uitæ deo decerptorum, 2. ca. oEt palatũ tuum ſicut uinũ bonum uadẽ d amorem meum ad æquitat uituperans labia dormienti
pSonat etiã expiationes. In gratia enim dei ipſo cooperante fit bonum opus. qAperuit.
rIbi dabo amorem meum tibi.
sDederunt odorem.

aExiens à patre uerbum, habitauit in nobis, &c. Ioan. 1.
bQuod honoris & reuerentiæ eſt, ut Pſal. 2.
cVnica generis humani gloriatio, quod in una perſona Chriſti deus & homo uniti ſunt.
dPrecibus pijs, ut Eſa. 64.

eFilius in sinu patris existēs deū enarrauit. fFructus spiritu sancto cōditi exhibentur, & passionū Christi fiunt consortes pij, ut etiam gloriæ sint consortes.
hPetit erudiri à uerbo incarnato, & fulciri.
iRursum uetat, ne quis conetur humanis commentis conciliare deum & homines. In Ebræo pro ma.i. quid, ponitur in superioribus im.i. si: est tamen eadem sententia.
kSponsa persequens orationem, cōfitetur se in causa, ut filius dei incarnatus excinderetur. i. moreretur, ut Dan. 9. quod aliter peccatum gustati uetiti pomi nō potuit deleri.
lMater uel genus humanum, uel uirgo Maria statim edita promissione seminis parturiuit. Sicut et agnus occiditur ab origine mundi, Apoc. 13.

lId est, appellanda erit de connubio. Eb. in die q̃ loquetur in ea.

mTunc fui in oculis eius quasi proferens pacem.
nId est, Est habēs multitudinem, nempe mundus.

oVinea mea, quæ mihi ante me.
oQuisq; pro sua uirili portione adniti debet, ut professioni Christianæ uita respondeat. Tum ut gratus sit deo, & bonis præsidibus.

meæ, etuq; docebis me, f& te potabo uino aromatite, [&] succo mali punici.
hSinistra eius supponatur capiti meo, & dextra eius me amplexetur.
B Obtestor uos ô fœminæ Hierosolymitanæ, ine excitetis, neue extinguatis amorem, donec ipsa uelit.
†Quæ est illa quæ ascendit à deserto innixa dilecto suo? kSub malo [arbore] te destruxi.
*Ibi lte parturiuit mater tua, ibi te parturiuit genitrix tua.
Ponito me in corde tuo uelut sigillum, & in brachio tuo uelut sigillū: †amor enim ualidus est ut mors, & zelotypia dura ut sepulchrum, cuius carbones [sunt] carbones igniti à flamma dei.
*Non aquæ plurimæ poterūt amorem extinguere,
C neq; flumina inundabunt eū: si quis uero det omnes opes domus suæ pro amore, omnes eum maxime contemnent.
†Est nobis soror parua, quę nondū habet mammas: quid faciemus nostræ sorori, quādo ei lcolloquendum erit?
*Si murus est, ædificabimus aduersus eā propugnaculum argenteum: sin fuerit ianua, concludemus eam tabulis cedrinis.
†Ego murus sum, & meæ mammę similes turribus: mqua quidem sponsione uisa sum ei satisfacere.
D *Vineam habuit Solomon in nBaal hamon, quam uineā tradidit custodibus, ut quisq; impendat mille [nummos] argenteos pro fructu eius.
oVinea mea quæ me attinet, mihi curæ erit: tibiq; ô Solomon [numerabo] mille, & ducentos custodientibus fructum eius.
†Tu sedens in hortis ede mihi uocem tuam, consortibus auscultantibus.
*Fugito dilecte mi, & similis sis tibi capreæ, hinnuloq; ceruorum in montibus aromatum.

*Sponsa canit sibi optabile ac bonū, ut Christus peracto salutis negotio relinquens mundum, ascendat cœlum in gloriā patris omnipotentis, suoq; numine cōseruet atq; gubernet ecclesiam suam. Quæ beatitudinis æternæ est arrha in mentibus fidelium sese attollētibus extra mundum in cœlos: membra quoq; Christi omnia recipienda in diuinæ felicitatis consortium, quā caput Christus obtinet sedens ad dexteram dei patris, inde uenturus iudex uirorum & mortuorum. Amen.

†Sermone admirantiū hominū introducitur Christus in mundū, cui ecclesia copulata et agglutinata immittitur, ut sint duo in carnē unam &c.
*Precatio piorum cōmunis ex fiducia incarnati filij dei, ut pentissime recipiantur in curam & protectionem dei.
†Amor dei perspicitur in morte filij unigeniti propter homines seruandos, & diffunditur per corda fidelium, ut nihil possit à deo separare, Rom 8.
*Nulla calamitas dirimet charitatem dei & piorum hominum, quos spiritus sancti uinculum copulauit. Amor pecunijs nō emitur. Stultissimi sunt igitur tyranni, qui conātur pios à deo ad sua pertrahere studia & religiones peruersas.
†Sponsa deliberat cum sponso de militantis ecclesiæ administratione, utq; in ouile Christi adduci debeant, qui per charitatem fidem operantem non declarant.
*Sponsus ostēdit optimā rationē. Pertinaciores adhibita ueritatis arce & charismatibus ingenij cōmode adducēdi sunt. Leuiores autem qui uentis doctrinæ & affectuū facile cedunt, et modo in ecclesia, modo extra uidentur, sanctis legibus & disciplina continendi sunt.
†Sponsa discedens tota in sententia sponsi, pollicetur ad eam rem omnem operam.
*De magistratu politico & ministerio ecclesiastico, quibus cōmisit deus populum suum, suum regnum in mundo, cui omne studium & labores impendāt, ut afferat fructum pietatis.

†Sponsus petit ut sponsa canat, quod æmulis doleat, qui gloriæ Christi, & saluti ecclesiæ infensi sunt.

NOVVM TESTAMENTVM

Omne, ad Gręcorũ exemplariũ fidem, ad ueterem item ęditionem, Erasmi quoq; Roterod. uersionem postremam, aliorumq́; emendatorum Latinorũ codicum interpretationẽ, recognitum, castigatum atq; translatum: annotatis plærũq; diuersis in margine interpretationibus, loquutionum quoq; formulis, & singulorum capitum argumentis, antehac nuspiam à quoquam sic impressum atq; uulgatum.

TIGVRI EXCVDEBAT CHRISTOPH. FROschouerus, Anno domini M. D. L.

SACROSANCTVM Iesu Christi Euāgelium, secundum Matthæum.

CAPVT I.

Vt conuincat Iesum esse promissum à prophetis Messiam, genealogiam eius ad Abraham usq; contexit: Mariæ & Iosephi desponsationem & conceptionem Christi è spiritu sancto describit, utq; Ioseph ab angelo admonitus, Mariam sibi adiunxerit.

Luc.3.c [a]IBER [b]generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abra- A
†Gene.21. ham. †Abraham genuit Isaac. *Isaac autem genuit Ia-
*Gen.25.d cob. †Iacob autē genuit Iudā & fratres eius. *Iudas autem
†Gen.29.d genuit Phares, & Zaram è Thamar. †Phares autem genuit
*Ge.38.g Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autē genuit Ami-
†1.Par.2.a nadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autē ge
nuit Salmon. Salmon autem genuit Booz è Rachab. †Booz
Ruth 4.d
*2.Re.12.f autem genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Iesse. *Iesse autem genuit Da-
uid regem. Dauid autem rex genuit Solomonem, ex ea quæ fuerat [uxor] Vriæ.
1.Par.3.b †Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem B
genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram au
tem genuit Hoziam. Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit A-
2.Par.36.a chaz. Achaz autem genuit Ezechian. Ezechias autē genuit Manasse. †Manasses
b.
*4.re.24.c autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosian. *Iosias autem genuit Iecho-
nian, & fratres eius, [c]in transmigratione Babylonica. Post transmigrationem au
1.Par.3.c tem Babylonicam Iechonias genuit Salathiel. †Salathiel autem genuit Zoro-
babel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim
autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. A-
chin autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autē genuit Mat- C
than. Matthan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph, maritū Mariæ,
ex qua genitus est Iesus, qui dicitur Christus. Vniuersæ itaq; generationes ab
Abraham usq; ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid usq; ad trans-
migrationem Babylonicam, generationes quatuordecim: & à transmigratione
Babylonica usq; ad Christum, generationes quatuordecim. Iesu uero Christi na
tiuitas talis erat. Cum enim mater eius Maria desponsa esset Iosepho, prius q̃
[d]conuenissent, [e]inuenta est grauida è spiritu sancto. Ioseph autem maritus eius,
Deut.24.a cum iustus esset, & nollet eam †[f]traducere, uoluit occulte [g]repudiare eam. Hæc D
autem ipso in animo habente, ecce angelus Domini in somnis [h]adparuit ei, di-
cens, Ioseph fili Dauid, ne metuas adiungere tibi Mariam uxorem tuam: nam
quod in illa genitum est, è spiritu sancto est. Pariet autem filium, & uocabis no-
men eius Iesum: ipse enim saluabit populum suum à peccatis suis. Hoc autē to-
tum factum est, ut impleretur quod dictum fuerat à Domino per prophetam,
Isa.7.c dicentem, †Ecce uirgo prægnans erit, & pariet filium, & uocabunt nomen
eius Emmanuel: quod si quis interpretetur, est, nobiscum Deus. Excitatus
autem Ioseph à somno, fecit ut iniunxerat ipsi angelus Domini, & adiunxit si-
bi uxorem suam, nec cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogeni-

[a] Sic enī Latini uocant catalogum.
[b] Vel potius, generis & prosapiæ.
[c] Aliter, in deductione in Babylonem. Post deductionē uero in Babylonem.
[d] Scilicet in eandem domū. Nam desponsa quidem erat Maria: sed nondum à Iosepho domū ducta. Ideo angelus dicit, Ne metuat eam adiūgere sibi. i. desponsam ducere.
[e] Deprehensa.
[f] Infamare.
[g] Dimittere.
[h] Visus est.

tum: & uocauit nomen eius Iesum. CAP. II.

Veniunt ab Oriente Magi, & Christum muneribus dignis uenerantur, quē Herodes insidijs tollere cupiebat, sed impeditus dei potentia, innocentium infantium se sanguine commaculauit. Christus uero angelo monēte in Aegyptum deportatur, & eiusdem consilio redit in Nazareth.

A CVm autem natus esset Iesus in Bethlehē ciuitate Iudææ, temporibus Hero-
dis regis, ecce Magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma, dicentes, Vbi est
ille natus rex Iudæorum? Vidimus enim stellam illius in Oriente, & uenimus ad
adorandum eum. Auditis autem his Herodes rex, turbatus est, & tota Hierosoly
ma cum illo: cumq; congregasset omnes principes sacerdotum, & scribas popu-
li, percontatus est eos ubi Christus [a] nasceretur. At illi dixerunt ei, In Bethlehem
quæ est in Iudæa. Sic enim scriptum est per prophetā, Et †tu Bethlehem terra Iu- Mich.5.a
dæ, nequaquā es minima inter principes Iudæ: * ex te enim mihi prodibit dux, * Ioan.7.f
B qui [b] recturus est populum meum Israelem. Tunc Herodes clàm accersitis Ma
gis, diligēter perquisiuit ab illis tempus ex quo stella apparuisset. Et mittens eos
Bethlehem, dixit, Profecti, diligenter inquirite de puello, quando uero inueneri-
tis, renunciate mihi, ut & ego ueniam, & adorem eum. At illi audito rege, profe-
cti sunt: & ecce, stella quam uiderant in Oriente, præcedebat illos, donec pro-
gressa staret supra locum in quo puellus erat. Quum autem uidissent stellam, ga
uisi sunt perquàm magno gaudio: & ingressi domum, inuenerūt puellum cum
Maria matre eius: †& prostrati adorauerunt eum, apertisq; thesauris suis, obtule Psal.71.b
runt ei munera, aurum, & thus, & myrrham. Et oraculo admoniti in somnis, ne
reuerterentur ad Herodem, per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam. Di-
gressis autē illis, ecce angelus Domini adparet in somnis Iosepho, dicens, [c] Cum
C surrexeris, adsume puellum ac matrem ipsius, & fuge in Aegyptum, & esto illic
donec dixero tibi: futurum est enim ut Herodes quærat puellum, ad perdendum
eum. Ille uero cum surrexisset, adsumpsit puellum & matrem eius noctu, & se-
cessit in Aegyptum, fuitq; illic usq; ad obitum Herodis, ut impleretur quod di-
ctum fuerat à Domino per prophetam, dicentem, Ex †Aegypto uocaui filium Osee 11.a
meum. Tunc Herodes cum uidisset illusum sibi à Magis, iratus est uehemēter, Num.24.b
ac misso satellitio, interfecit omnes pueros qui erant Bethlehem, & in omni-
bus finibus illius, à bimulis & minoribus, iuxta tēpus quod perquisierat ex Ma-
gis. Tunc impletum est quod dictum erat ab Hieremia propheta, dicente, †Vox Hier.31.c
in Rhama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus: Rachel plorās filios
D suos, & noluit consolationem admittere, eo q; non supersint. Defuncto autem
Herode, ecce angelus Domini in somnis adparet Iosepho in Aegypto, dicens,
[d] Cum surrexeris, adsume puellum & matrem eius, & proficiscere in terram Is-
raelis, defuncti sunt enim [e] qui insidiabantur uitę puelli. At ille ut surrexit, adsum
psit puellum & matrem eius, uenitq; in terram Israelis. Verum quum audisset
Archelaum regnare in Iudæa, loco Herodis patris ipsius, timuit illuc abire: oracu
lo autem iussus in somnis, secessit in partes Galilææ: ac profectus habitauit in ci
uitate quæ uocatur Nazareth, ut impleretur quod dictum fuerat per prophetas,
† Nazaræus [f] uocabitur. CAP. III. Iud.13.b

Ioannes uitæ seueritate cōmendatus, euangelij negotium prædicatione & baptismo aggreditur: pharisæorum hypocrisim corripit, & pœnitentiam suadet. Christus ab eodem baptizatus, uoce cœlitus demissa filius dei agnoscitur.

A IN diebus †autem illis aduenit Ioannes Baptista, prædicans in deserto Iudææ, Mar.1.a
dicensq;, [a] Resipiscite. In propinquo est enim regnum cœlorum: nam hic est il- Luc 3.a Ioan.3.d
le, dictus ab Esaia propheta, dicente, *Vox clamantis in deserto, parate uiam Do *Esa.40.a
mini, rectas facite semitas eius. Ipse uero Ioannes habebat indumentū suum è pi

lis

a Vel potius, nasciturus esset. Sæpe eñ sacris literis in usu sunt tempora incircumscripta, pro participio futuri temporis, cum uerbo substantiuo, eiusdē temporis cum incircumscripto.

b Pascet.

c Surge & assume.

d Surge &c.

e Qui quærebāt animam. Hebraismus est.

f Vocabitur pro, erit. Hebraismus est.

a Id est, meditamini emendationem uitæ. Hoc eñ est Hebræis, quod interpretātur, agere pœnitentiam.

lis camelinis:& zonam coriaceam circum lumbos suos. Porrò cibus illius erant
Marc.1.a †locustæ, & mel syluestre. Tunc egressa est ad illum Hierosolyma, & tota Iudæa, B
totaq́ꝫ regio circumiecta Iordani, & baptizabantur in Iordane ab illo, cõfitentes
Luc.3.b peccata sua. †Cum uidisset autẽ multos ex Pharisæis & Sadducæis uenientes
ad baptismum suum, dixit illis, Progenies uiperarum, quis [b]docuit uos fugere à
uentura ira? Facite igitur fructus dignos pœnitentia: & ne cogitetis dicere apud
uosipsos, Patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, posse Deum è lapidibus
istis suscitare liberos Abrahæ. Iam uero et securis ad radicem arborum posita est.
Omnis igitur arbor non [c]faciens fructum bonum, exciditur, & in ignem conij C
Marc.1.b citur. †Ego quidem baptizo uos aqua ad [e]resipiscentiam, at ille qui post me uen
Luc.3.d turus est, potentior me est, cuius non sum idoneus ut calceamenta portem. Ipse
Ioan.1.c uos baptizabit spiritu sancto & igni: * [f] cuius in manu uentilabrum est, & per=
*Luc.3.c purgabit aream suam, congregabitq́ꝫ triticum suum in horreum, paleam autem
exuret igni inextinguibili. Tunc aduenit Iesus à Galilæa ad Iordanem ad Io-
annem, ut baptizaretur ab illo. At Ioannes prohibebat illum, dicens: Mihi opus D
est ut abs te baptizer, & tu uenis ad me? Respondens autem Iesus, dixit illi: Sine
Marc.1.b nunc. Sic enim decet nos complere omnem iustitiam. Tunc finit illum. †Et ba
Luc.3.d ptizatus Iesus, ascendit protinus ab aqua: & ecce aperti sunt illi cœli, & uidit spi-
ritum Dei descendentem tanquam columbam, & uenientem super ipsum. Et ec
ce uox è cœlis, [g]dicens: Hic est filius meus [h]dilectus, in quo mihi bene complaci
tum est.

b Submonstrauit uobis ut fugeretis.
c Ferte.
b Ferens.
e Pœnitentiam.
f Cuius uentilabrũ in manu ipsius Hebraismus est, altero relatiuo redundante.
g Vel, dicebat. Hebraismus enim est, participium pro uerbo.
h Vel, unice dilectus, in quo placatus sum, Col.1.

CAP. IIII.

Iesus in desertum abductus ieiunijs exercetur, & satanæ tentationes uincit: in Galilæam profectus Euangelium annunciat, discipulos uocat Petrum & Andream, Ioannem & Iacobum, ac miraculosis morborum sanationibus doctrinam suam comprobat.

Mar.1.a TVnc † Iesus subductus est in desertum à spiritu, ut tentaretur à diabolo. Et A
Luc.4.a cum ieiunasset dies quadraginta, totidemq́ꝫ noctes, tandem esurijt. Cumq́ꝫ
accessisset ad eum tentator, dixit: Si filius es dei, iube ut lapides hi panes fiant. At
Deut.8.a ille respondens, dixit: Scriptum est, † Nõ pane solo uicturus est homo, sed omni
Sap.16.c uerbo egrediente per os Dei. Tunc adsumit illum diabolus in sanctam ciui-
tatem, & statuit eum super pinnulam templi, dicitq́ꝫ illi: Si filius es Dei, proijce te
Psal.90.c ipsum deorsum. †Scriptum est enim, Angelis suis [a]mãdabit de te, & in manibus
ferent te, nequando impingas ad lapidem pedem tuum. Dixit illi Iesus: Rursum
Deut.6.c scriptum est, †Non tentabis Dominũ Deum tuum. Rursum adsumit illum dia= B
bolus in montem perquàm excelsum, & commonstrat ei omnia regna mũdi, &
gloriam illorum, dicitq́ꝫ illi: Hæc omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me.
Deut.6.c Tunc dicit illi Iesus: Abi satana. Scriptum † est enim, Dominũ Deum tuum ado-
rabis, & illum solum coles. Tunc omittit illum diabolus: & ecce angeli accede-
Marc.1.c bant, & ministrabant ei. †Quum audisset autem Iesus Ioannem traditum esse, se
Luc.4.c cessit in Galilæam: & relicta Nazareth, profectus habitauit in Capernaum mari
tima, in finibus Zabulon & Nephthalim, ut impleretur quod dictum fuerat per
Esa.9.a Esaiam prophetam, dicentem, †Terra Zabulon & Nephthalim [b]uergens ad ma C
re ultra Iordanem, Galilæa gentiũ, populus qui sedebat in tenebris, uidit lucem
magnam, & ijs qui sedebant in regione & umbra mortis, lux orta est. Ex eo tem
pore cœpit Iesus prædicare, & dicere, [c]Resipiscite, instat enim regnum cœlorum.
Marc.1.a †Ambulans autem Iesus iuxta [d]mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonem, qui
Luc.5.a uocatur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim pi-
scatores,) & dicit illis, Sequamini me, & faciam uos piscatores hominum. At illi
relictis ilico retibus, sequuti sunt eum. Et progressus illinc, uidit alios duos fra- D
tres, Iacobũ filium Zebedæi, & Ioannem fratrem eius, in naui cum Zebedæo pa
tre suo, reconcinnãtes retia sua, & uocauit eos. At illi protinus relicta naui, & pa

a Siue, mandata dabit.
b Vel, uersus mare. Nam, uiam maris, Hebraismus est, דרך
c Pœnitentiã agite.
d Id est, lacum.

tre suo, sequuti sunt eum. Et obibat totam Galilæam Iesus, docens in synagogis
illorum, ac prædicans euangelium regni, curansq; omnem morbum omnemq;
languorem in populo. Et dimanauit fama illius in totam Syriam. Et adduxerūt
ad illum omnes male affectos, uarijs morbis ac torminibus cōtractos, & dæmo
niacos, & lunaticos, & paralyticos, sanauitq; illos. Et sequutæ sunt eum turbæ
multæ à Galilæa ac Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa, & à regionibus trans
Iordanem sitis.

CAP. V.

Describitur integra Christi concio, qua primo quæ nam sit uera beatitudo indicat, & quæ primariorum uirorū officia. Deinde legis uerum sensum, exemplis de cæde, adulterio, iuramento, & proximi dilectione productis, declarat.

A CVm uidisset autem turbas, ascendit in montem: cumq; ipse consedisset, ac-
cesserunt ad eum discipuli eius, †apertoq; ore suo, docebat illos, dicens, Bea Luc. 6. d
ti pauperes spiritu, quoniam ipsorū est regnum cœlorum. Beati qui lugent, quo-

a Hæreditate consequi, uel obtinere, creber Hebraismus est, pro possidere.

niam ipsi consolationem accipient. Beati †mites, quoniam ipsi [a] possidebunt ter- Psal. 37.
ram. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiā, quoniam ipsi saturabuntur. Beati mi- *Isa. 65. b
sericordes, quoniā ipsi misericordiam consequentur. Beati †mundo corde, quo- †Psal. 24.
niam ipsi Deum uidebunt. Beati pacifici, quoniam ipsi filij Dei uocabuntur. Bea
ti qui persequutionem †patiuntur propter iustitiam, quoniā ipsorum est regnum 1. Pet. 3. c
B cœlorum. Beati estis, quū probra iecerint in uos, & persequuti fuerint, dixerintq;

b Omne pro quouis, Hebraismus.
c Præmium.

[b] quoduis malum uerbū aduersus uos, mentientes, propter me. Gaudete, & exul
tate, quoniam [c] merces uestra multa est in cœlis. Sic enim persequuti fuerunt pro
phetas qui fuerunt ante uos. † Vos estis sal terræ. Quod si sal infatuatus fuerit, Marc. 9. g
quo salietur? Ad nihil ualet ultra, nisi ut proijciatur foras, et conculcetur ab homi Luc. 14. g
nibus. Vos estis lux mundi. Non potest oppidum abscondi supra montem si-

d Vel, at ponant. Hebraismus enim una coniunctione uice multarum utitur.
e Vel, gloriose celebrent.
f Id est, uerè & certò.

tum, †neq; accendunt lucernam, [d] & ponunt illam subter modium, sed super can Mar. 4. c.
delabrum, & lucet omnibus qui sunt in domo. Sic luceat lux uestra coram homi Luc. 8. c
nibus, ut uideant uestra bona opera, & [e] glorificent patrem uestrum qui est in cœ & 11. c
lis. Ne existimetis quod uenerim ad dissoluendum legem aut prophetas: non ue-
C ni ut dissoluam, sed ut impleam. [f] Amen enim dico uobis, donec præterierit cœ
lum & terra, iota unū aut unus apex non præterierit ex lege, quoad omnia facta
fuerint. Quisquis igitur soluerit unum ex mādatis hisce minimis, & docuerit sic
homines, minimus uocabitur in regno cœlorū. Quisquis autem fecerit & docue
rit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum. Dico enim uobis, Nisi abundaue
rit uestra iustitia plus quàm scribarum & pharisæorum, nequaquā intraueritis in re-
gnum cœlorum. Audistis dictum esse antiquis, †Non occides. Quisquis autem Exod. 20. c
occiderit, obnoxius erit iudicio. At egò dico uobis, Quisquis irascitur fratri suo Deut. 5. b
temere, obnoxius erit iudicio. Quicunq; uero dixerit fratri suo, Rhaca, obnoxius
erit concilio. Quisquis autem dixerit, Fatue, obnoxius erit incendio gehennæ.
D Itaq; si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris fratrē tuum ha-
bere aliquid aduersum te, relinque illic munus tuum ante altare, & abi, prius

g Vel, Fac cōuenias cum aduersario tuo.

reconciliare fratri tuo, & tum ueniens offer munus tuum. † [g] Habeto beneuo Luc. 12. g
lentiā cum aduersario tuo cito, dum es in uia cū illo, nequando te tradat aduersa Prou. 25. d
rius iudici: & iudex te tradat ministro, & in carcerem conijciaris. Amen dico tibi,
non exibis inde, donec persolueris extremum quadrantem. Audistis dictum
esse antiquis, †Non committes adulterium. At ego dico uobis, Quicunq; aspexe Exod. 20. c

h Vel, uxorem scilicet alterius.

rit [h] mulierem, ad concupiscendum eam, iam adulterium commisit cum ea in cor
de suo. Quod si oculus tuus dexter offendiculo tibi fuerit, erue illum, & abij-
E ce abs te: Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum
corpus tuum conijciatur in gehennam. Et si dextera tua manus offendiculo tibi
fuerit, amputa eam, & abijce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membro-

Matt.19.b rum tuorum, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam. †Dictum
Marc.10.b est autem, Quicunq; repudiauerit uxorem suam, det illi libellum repudij. At ego
Luc.16.d
1.Cor.7.b dico uobis, Quisquis repudiauerit uxorem suam, præter caussam stupri, efficit ut
illa committat adulterium: & quicunq; repudiatam duxerit, adulterium commit
Leuit.19.d tit. Rursum audistis dictum esse antiquis, †Non peierabis, * sed persolues Do
*Deut.5.b mino [i] iuramenta tua. † At ego dico uobis, Ne iuretis omnino, neq; per cœlum, F
†Iaco.5.c quia solium dei est: neq; per terram, quia subselliũ est pedum illius: neq; per Hie-
rosolymam, quia ciuitas est magni regis: neq; per caput tuum iurabis, quia non
potes unum pilum albũ aut nigrum facere. Esto uero sermo uester, Est, est: Non,
Exod.21.d non. Porrò quod amplius his est, ex malo est. Audistis dictum esse, †Oculũ pro
Leuit.24.d oculo, & dentem pro dente. At ego dico uobis, Ne resistatis malo, sed quisquis
Deut.19.d
Luc.6.c [k] impegerit alapam in dexteram tuam maxillam, obuerte illi & alteram. Et ei qui
uoluerit tecum iudicio cõtendere, ac tunicam tuam auferre, permitte & pallium.
Et quicunq; te adegerit ad miliariũ unum, abito cum illo duo. Petenti abs te da-
Leuit.19.e to: & uolentem abs te mutuari, ne auerseris. Audistis dictum esse, †Diliges pro G
ximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. At ego dico uobis, Diligite ini-
micos uestros, bene precemini deuouẽtibus uos, benefacite ijs qui uos odio pro
sequuntur, & orate pro ijs qui [l] lædunt & persequuntur uos, ut sitis filij patris ue
stri qui est in cœlis: quia solem suum exoriri sinit super malos ac bonos, & plu-
Luc.6.c uiam mittit super iustos & iniustos. †Nam si dilexeritis eos qui diligunt uos,
[m] quod præmium habetis? Nónne & [n] publicani idem faciunt? Et si complexi
fueritis fratres uestros tantum, quid eximium facitis? Nónne & publicani sic fa-
ciunt? Eritis igitur uos perfecti, quemadmodum pater uester qui est in cœlis per
fectus est.

CAP. VI.

Beneficentiam in pauperes docet, orandi formulam & ieiunij rationem præscribit. Auaritiam prohibet, ostendens simul quinam thesauri ueri sint, & quàm periculosum sit diuitijs operam dare. Diffidentiam autem tollit, indicans quanta sit dei patris erga nos prouidentia.

ATtendite, [a] ne eleemosynã uestram præstetis coram hominibus, quo specte A
mini ab illis. Alioqui præmium non habetis apud patrem uestrum qui est
in cœlis. Quando ergo præstas eleemosynam, ne tuba clanxeris ante te, queád-
modum hypocritæ faciunt in [b] synagogis, & in uicis, ut gloria extollãtur ab ho-
minibus. Amen dico uobis, abstulerunt [c] mercedem suam. Tu uero quum præ-
stas eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit tua eleemosy-
na in occulto, & pater tuus qui uidet in occulto, ipse reddet tibi in propatulo. Et
cum oras, ne imiteris hypocritas, quia [d] solẽt in synagogis & angulis platearum
stantes orare, ut conspiciantur ab hominibus. Amen dico uobis, abstulerũt mer-
cedem suam. Tu uero cum oras, introito in [e] cellam tuam, & occluso ostio tuo,
ora patrem tuum qui est in occulto, & pater tuus qui uidet in occulto, rependet ti
bi in propatulo. Verum orantes, ne sitis multiloqui sicut ethnici. Opinantur B
enim fore ut per multiloquium suum exaudiantur. Ne igitur adsimilemini illis.
Nouit enim pater uester quibus rebus opus sit uobis prius quàm petatis ab eo.
Luc.11.a Sic igitur orate uos: † Pater noster qui es in cœlis, [f] sanctificetur nomen tuũ. Ve
niat regnum tuum: fiat uoluntas tua, sicut in cœlo, ita in terra. Panem nostrum
quotidianum da nobis hodie: & remitte nobis debita nostra, sicut & nos remitti
mus debitoribus nostris. Et ne inducas nos in tentationẽ, sed libera nos à malo:
Infra 13.c [quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in sæcula,] †Amen. Etenim *si re-
*Mar.11.c
Eccli 28.a miseritis hominibus errata sua, remittet & uobis pater uester cœlestis: quod si nõ
remiseritis hominibus errata sua, nec pater uester remittet errata uestra. Porrò
cum ieiunatis, ne sitis sicut hypocritæ tetrici, obscurãt enim facies suas, ut uidean

i Id est, quæ iurando promiseris.

k Proprie, si quis te palma cæciderit, siue depalmarit.

l ἐπηρεάζειν uiolenter ui inuadere significat.

m Quã mercedem.

n Quos tum fouebant Romani, apud Iudæos autem infames erant.

a ἐλεημοσύνη Græce in sacris dicitur, quod Hebræis חסד id est, benignitas, & beneficentia, præsertim in egenos.

b Id est, cõgregationibus: uel, conciliabulis, id est, locis in quibus Iudæi ad tractanda sacra conueniebant.

c Præmium suum.

d Vel, gaudent, aut amant.

e Conclaue.

f Vel, sancte obseruetur, aut sancte prædicetur: uel, sanctitas tribuatur nomini tuo, sancte colatur.

g Præmium suum. tur hominibus ieiunare. Amen dico uobis, abstulerunt [g] mercedem suam. Tu ue
C ro cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne uidearis hominibus
ieiunare, sed patri tuo qui est in occulto: & pater tuus qui uidet in occulto, repen
det tibi in propatulo. †Ne recõdatis uobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea Luc.12.d
corrumpit, & ubi fures perfodiunt & furantur. Sed recondite uobis thesauros in
cœlo, ubi neq; ærugo, neq; tinea corrumpit, & ubi fures non perfodiunt, neq; fu
rantur. Nam ubi fuerit thesaurus uester, illic erit & cor uestrum. † Lucerna cor- Luc.11.e
poris est oculus. Si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuũ lucidum
h Vel, uitiosus. erit. Quod si oculus tuus [h] malus fuerit, totũ corpus tuum tenebrosum erit. Ergo
si lumen quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? †Nemo potest duo Luc.16.c
bus dominis seruire. Aut enim unũ odio habebit, & alterũ diliget: aut uni adhæ-
i Id est, Pluto, auaritiæ & diuitijs. rebit, & alterũ contemnet. Non potestis Deo seruire & [i] Mamonæ. Propterea di
k Animæ uestræ, Hebraismus est. co uobis, †ne soliciti sitis [k] pro uita uestra, quid edatis, & q̃d bibatis: neq; pro cor- Luc.12.c
D pore uestro, quid induamini. Nónne uita pluris est q̃ cibus? & corpus [pluris] q̃ 1 Pet.5.a
indumentũ? Intuemini uolucres cœli, quia non serunt, neq; metunt, neq; conue- Psal.54.d
hunt in horrea, & pater uester cœlestis alit illas. Nónne uos longe præcellitis il-
las? Quis autem ex uobis solicite cogitando, potest addere ad staturã suam cubi
l Vel, flores: *κρίνα*. tum unũ? Ac de indumento quid soliciti estis? Considerate [l] lilia agri quomodo
crescant, non laborant, neq; nent. Attamen dico uobis, ne Solomonẽ quidem in
uniuersa gloria sua sic amictũ fuisse ut unum ex his. Quod si gramen agri quod
hodie cum sit, cras in clibanũ mittitur, Deus sic uestit, an non multo magis uos ô
parũ fidentes? Ne sitis igitur soliciti, dicẽtes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut
quo operiemur? Nam omnia ista gentes exquirunt. Nouit enim pater uester cœ
lestis uos opus habere his omnibus. Quærite autem primũ regnum Dei & iusti
tiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Ne sitis igitur soliciti in crastinũ, nam
m Vel, solicitus erit de suis rebus. crastinus dies [m] curabit quæ sua sunt. Sufficit sua diei afflictio. CAP. VII.

Temeraria de aliorum uitijs iudicia prohibet, et ad precandi assiduitatem hortatur: legis summam, uiam salutis & pseudoprophetas describit. Postremo ostendit uerbũ domini non audiendum modo, sed factis etiam exprimendum esse.

A NE †iudicate, ut ne iudicemini: quo enĩ iudicio iudicatis, iudicabimini: * & Luc.6.f Roma.2.a
a Vel, metientur uobis alij. qua mensura metimini, [a] mensura dabitur uobis. †Cur aũt uides festucam *Mar.4.c
quæ est in oculo fratris tui, trabem aũt quæ est in oculo tuo, non animaduertis? † Luc.6.f
Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eijciam festucam ex oculo tuo, & ecce trabes
in oculo tuo? Hypocrita, eijce primũ trabẽ ex oculo tuo, & tum perspicies, ut exi
mas festucã ex oculo fratris tui. Ne dederitis quod sanctũ est canibus, néue obie-
ceritis margaritas uestras porcis: nequando conculcent eas pedibus suis, & con-
uersi lacerent uos. †Petite, & dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & ape- Luc.11.b
rietur uobis. Quisquis enĩ petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperie- Ioan.14.b 16.c
B tur. An quisquã est ex uobis homo, qui si petierit filius eius panẽ ab eo, lapidẽ da Iacob.1.a
turus sit illi? Et si piscem petierit, num serpentẽ porriget illi? Si uos igitur cum si-
tis mali, nostis dona bona dare filijs uestris, quanto magis pater uester qui in cœ
lis est, dabit bona petentibus ab ipso? †Omnia igitur quæcunq; uolueritis ut fa- Tob.4.c
b Vel, sic. ciant uobis homines, [b] talia & uos facite illis. Hæc enim est lex & prophetæ. *In Luc.6.c
troite per arctam portam, quoniam lata est porta, & spatiosa uia quæ abducit in *Luc.13.e
c Vel, perditionem. [c] exitium: multiq; sunt qui ingrediuntur per illam. Quoniam angusta est porta,
& stricta uia quæ abducit ad uitam: & pauci sunt qui inueniunt illam. Cauete
d Vel, falsis prophetis. uero à [d] pseudoprophetis qui ueniunt ad uos in uestibus ouiũ, intrinsecus autem
C sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum cognoscetis eos. †Nunquid colligunt de Luc.6.f.g
e Vel, uitiosa. spinis uuã? aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos gignit: [e] pu
tris autem arbor fructus malos gignit. †Non potest arbor bona fructus ma Matth.3.a
los

los gignere: neq; arbor cariosa fructus bonos gignere. Omnis arbor quæ nō gi
gnit fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur. Igitur ex fructibus ipso
rum cognoscetis eos. Non quisquis dicit mihi: Domine domine, introibit in re-
gnum cœlorum, sed qui [f]facit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est. Multi dicēt
mihi in illo die: Domine domine, nónne tuo nomine [g]prophetauimus? & tuo
nomine dæmonia eiecimus? & tuo nomine multas uirtutes præstitimus? Ac tum
[h]confitebor illis: nunquam noui uos. Discedite à me, qui [i]operamini iniquita-
tem. Omnis igitur qui audit ex me sermones hos, & [k]facit eos, assimilabo illum D
Rom 2 b uiro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram, & descendit imber, ue
nerunt'q; flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, nec cōcidit:
fundata enim erat super petram. Et omnis, qui audit à me sermones hos, & [l]non
facit eos, assimilabitur uiro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam, &
descendit imber, uenerunt'q; flumina, & flauerunt uenti, & impegerunt in domū
Marc.1.b illam, & concidit, fuit'q; ruina illius magna. †Et euenit cum finisset Iesus sermo-
Luc.4.d nes hos, ut obstupescerent turbæ super doctrina illius. [m]Docebat enim eos, ut ha
bens authoritatem, & non sicuti scribæ.

f Obsequitur uoluntati.
g Prophetico munere functi sumus.
h Confiteri, pro testari, Hebraismus.
i Vel operā datis iniquitati.
k Vel, factis exprimit eos, similem dicam illum.
l Vel, factis non exprimit eos, similis dicetur.
m Græce, ἦν διδάσκων erat docens: quod habet uim frequentatiui, pro, crebro docebat.

CAP. VIII.

Christus sanato miraculose leproso, paralytico, socru Petri, alijsq; multis, documenta dat suæ diuinitatis, pontentiæq; fidei in se: & mox item sedata tempestate uerbo, et eiectis in porcos dæmonijs. Atq; inter hæc docet, quomodo oporteat esse affectos sectatores suos.

Marc.1.d CVm †descendisset autem ipse de monte, sequutæ sunt eum turbæ multæ, & A
Luc.5.c ecce, leprosus cum accessisset, adorauit eum, dicens: Domine, si uelis, potes
me mundare. Protensa'q; manu, tetigit illum Iesus, dicens: Volo, mundus fias. Ac
protinus mundata fuit illius lepra. Et dicit illi Iesus: Vide ne cui dixeris, sed abi
Leuit.14.a †ostende teipsum sacerdoti, & offer munus, quod constituit Moses, [a]in testimo-
Luc.7.a nium illis. †Porrò cum ingressus fuisset Iesus Capernaū, adijt eum Centurio,
obsecrans eum, & dicens: Domine, [b]famulus meus decūbit domi paralyticus, ac
grauiter discruciatur. Et dicit illi Iesus: Ego cū uenero, medebor illi. Cui respon-
dens Centurio, dixit: Domine, non sum idoneus, ut tectū meum subeas: sed tan-
tum dic uerbum, & sanabitur famulus meus. Etenim ego sum homo subditus
potestati alterius, habēs sub me ipso milites, & dico huic, uade, & uadit: & alteri,
ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Hæc aūt cum audisset Iesus, admira-
tus est, & ait sequentibus, Amen dico uobis, ne in Israel quidem tantam fidē re-
Malach.1. peri. †Dico autem uobis, multos ab Oriente, & Occidente uenturos esse, & accu B
bituros cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorū: [c]filios uero regni eij-
ciendos in tenebras exteriores, illic erit ploratus et stridor dentium Et dixit Iesus
Centurioni: Abi, & sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est famulus eius in hora il-
Mar.1.c la. †Et cum uenisset Iesus in domum Petri, uidit socrum illius decumbentem,
Luc.4.f & febricitantem, tetigit'q; manū illius, & reliquit illam febris, surrexit'q; ac mini-
strauit illis. Cum autem aduesperauisset, adduxerunt illi dæmoniacos multos:
& eiecit spiritus uerbo, omnes'q; male habentes sanauit: ut impleretur quod di-
Esa.53.b ctum erat per Esaiam prophetam, cum ait: †Hic infirmitates nostras suscepit, &
1.Pet.2.d morbos portauit. Cum uidisset autem Iesus turbas multas circum sese, iussit, ut
Luc.9.g discederent in ulteriorem ripam. Et † cum accessisset unus scriba, dixit ei: Præce-
ptor, sequar te quocunq; abieris. Et dicit illi Iesus: Vulpes foueas habent, & uo- C
lucres cœli nidos: at filius hominis nō habet ubi caput reclinet. Alius autem [de
numero] discipulorum ipsius dixit ei: Domine, permitte mihi prius ut abeam,
& sepeliam patrem meū. At Iesus dixit illi: Sequere me, & sine mortuos sepelire
Marc 4.d mortuos suos. †Et cū esset ingressus nauim, sequuti sunt eū discipuli sui, & ec
Luc.8.d ce, [d]motus magnus ortus est in mari, adeò ut nauis operiretur à fluctibus: ipse

a Vt ipsi testes sint, aut apud ipsos testatū sit te uere liberatū esse lepra.
b Puer, pro famulo, Græcismus est.
c Hebraismus est, pro eo quod est, regno destinatos.
d Vel tempestas magna.

uero dormiebat. Et accedentes discipuli, excitauerunt illum, dicentes: Domine,
serua nos, perimus. Et dicit illis: Quid timidi estis ô exigua fide prediti? Tunc ex-
citatus increpauit uentos, & mare, & facta est trãquillitas magna. Homines autẽ
D admirabantur, dicentes: Qualis est hic, quod & uenti & mare obediunt ei? † Et Marc.5.a
cum uenisset in ulteriorem ripam in regionem Gergesenorũ, occurrerunt ei duo Luc.8.d
dæmoniaci è monumẽtis egressi sæui ualde, ita ut nemo posset transire per uiam
illam. Et ecce, clamabãt, dicentes: Quid [e] rei nobis tecum est Iesu fili Dei? Veni-
sti huc ante tempus ad torquendum nos? Erat autem procul ab illis grex porco-
rum multorum, qui pascebatur. Dęmones uero rogabant eum, dicentes: Si eijcis
nos, permitte nobis, ut demigremus in gregem porcorum. Et ait illis: Abite. Illi
uero egressi, [f] abierunt in gregem porcorum. Et ecce, ferebatur totus grex porco
rum per præceps in mare, & perierunt in aquis. Porrò qui pascebant, aufugerũt:
& profecti in ciuitatem renunciauerunt omnia, & quid accidisset dæmoniacis.
Et ecce, tota ciuitas exiuit obuiam Iesu. Et cum uidissent illum, rogabant ut de-
cederet à finibus ipsorum.

e Verbi interpretatione, Quid nobis et tibi.

f Vel, inuaserunt.

CAP. IX.

Christus paralytico medetur, Matthæum publicanum inter discipulos assumit, & fucatam pharisæorum discipulorumq; Ioannis religionem in externis positam corripit, profluuio sanguinis laborantem sanat, puellam extinctam uitæ cæcisq; uisum restituit, mutum & dæmoniacum curat, pharisæosq; sibi obmurmurantes corripit, turbarumq; miseretur.

A ET † ingressus nauem traiecit, ac uenit in [a] suam ciuitatẽ. Et ecce attulerũt ad Mar.2.a
illum paralyticũ in lecto decumbentẽ. Cumq; uidisset Iesus fidem illorũ, di Luc.5.d
xit paralytico: Bono animo esto fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidã è
scribis dicebant intra sese: Hic blasphemat. Et cum [b] uidisset Iesus cogitationes
illorũ, dixit: Quare uos cogitatis mala in cordibus uestris? Vtrũ enim est facilius
dicere, remittuntur tibi peccata: an dicere, surge & ambula? Vt aũt sciatis filiũ ho-
minis in terra potestatem habere remittendi peccata: tũc dicit paralytico: Surge,
tolle tuum lectũ, & abi domum tuam. Et cum surrexisset, abijt domũ suam. Tur-
bæ uero quæ uiderãt, admiratæ sunt, & [c] glorificauerũt deũ, qui dedisset potesta-
tem talem hominibus. † Et pręteriens Iesus illinc, uidit hominẽ desidentẽ ad te Marc.2.b
lonium, Matthæũ nomine, dicitq; ei: Sequere me. Atq; is cum surrexisset, sequu- Luc.5.f
tus est eum. Et euenit cum Iesus accumberet in [illius] ædibus, ut ecce multi pu-
blicani & [d] peccatores qui uenerant, simul accumberent cum Iesu, & discipulis il
B lius. Quod cum uidissent pharisæi, dixerũt discipulis eius: Cur cum publicanis
& peccatoribus sumit cibũ præceptor uester? Quod ubi Iesus audiuit, dixit illis,
Non opus habent hi qui ualidi sunt medico, sed qui male habent. Quin potius
ite, & discite quid sit [illud:] † Misericordiam uolo, & non sacrificiũ. Non enim Oseæ 6.c
ueni ad uocandum iustos, sed peccatores ad [e] pœnitentiã. * Tunc adeunt eum Marc.12.a
discipuli Ioannis, dicentes: Quã ob causam nos & pharisęi ieiunamus plerunq;, 1.Tim.1.c
discipuli uero tui non ieiunant? Et dixit illis Iesus: Num possunt filij [f] thalami *Marc.2.c
nuptialis lugere, quandiu cũ illis est sponsus? Venient aũt dies, cum sublatus fue Luc.5.f
rit ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. Nullus immittit insuendum frustũ panni
rudis in uestem ueterem: aufert enim supplementũ illius [g] à uestimento, & peior
ruptura fit. Neq; mittũt uinũ nouum in utres ueteres: alioqui rumpuntur utres,
& uinũ effunditur, & utres pereunt. Sed mittunt uinum nouũ in utres nouos, &
C utraq; conseruantur. † Hæc cũ illis loqueretur, ecce, [h] Primas quidã uenit, & ado- Marc.5.b
rauit eum dicẽs: Filia mea modo defuncta est, sed ueni, & impone manũ tuã su- Luc.8.f
per illã, ac uiuet. Et Iesus cum surrexisset sequutus est eũ, ac discipuli illius: Et ecce
mulier, quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, cum accessisset à
tergo tetigit fimbriam uestimenti illius: dicebat enim secũ: Si tantũ tetigero ue-
stimentum

a Capernaũ, ut Marcus indicat, suam uocat, quod ex omnibus hanc sibi peculiariter quasi delegisse uidetur.
b Chrysostomus, ἰδὼν legit, cum sciret.

c Vel, gloriose celebrauerunt.

d Vel, flagitiosi, qui publice infames erant uitijs.

e Vel, emendationem uitæ.

f Hebraismus est, id est, homines nuptiales, siue qui intersunt nuptijs.
g Scilicet aliquid, uel, partẽ uestimẽti: ut sit, Supplementũ, id est, frustũ quo ruptura expleta fuerat, aufert partẽ uestimẽti sarciri.
h Vel, princeps.

ſtimentum illius,ſalutem conſequar. At Ieſus cõuerſus,ut uidit illã, dixit: Bono animo eſto filia,fides tua ſaluã te reddidit. Et ſanitati reſtituta eſt mulier ab hora illa. Et cum ueniſſet Ieſus in ædes primatis, uidiſſetq; tibicines, & turbã tumultuantem,dicit illis: Secedite,non enĩ mortua eſt adoleſcentula,ſed dormit. Et deridebant illum. Cum autẽ fuiſſet eiecta turba,introgreſſus[i] tenuit manum illius, & ſurrexit adoleſcentula. Et emanauit fama hęc in totam regionẽ illam. Et cum diſcederet illinc Ieſus,ſequuti ſunt illum duo cæci,clamantes et dicẽtes: Miſerere noſtri fili Dauid. Atcũ ueniſſet in ædes,adierunt illũ cæci, & dicit illis Ieſus: Creditis me poſſe hoc facere? Dicũt ei: Etiam,Domine. Tunc tetigit oculos illorũ dicens: Iuxta fidem ueſtram fiat uobis. Et aperti ſunt eorũ oculi. Et interminatus eſt eis Ieſus,dicens: Videte,ne quis ſciat. At illi quum abijſſent, [k] diuulgarunt famam illius,in tota regione illa. Illis aũt egredientibus,ecce,[l] adduxerunt illi hominem mutũ dæmoniacum, & eiecto dęmonio,loquutus eſt mutus. Et admiratæ ſunt turbæ,dicẽtes: Nunquam tale quid uiſum eſt in Iſrael. †At pharisæi dicebant: Per principẽ dæmoniorũ eijcit dæmonia. *Et obibat Ieſus ciuitates omnes ac uicos,docens in ſynagogis illorũ, & prædicãs Euangeliũ regni: ſanansq; omnem morbum, & omnẽ languorem in populo. † Cum uidiſſet autẽ turbas, [l] intime miſertus eſt illarum: quod eſſent deſtitutæ & diſperſæ,tanquã oues non habentes paſtorem. Tunc dicit diſcipulis ſuis: Ipſa quidem meſſis copioſa, cæterum operarij pauci: Rogate igitur dominũ meſſis,ut [m] emittat operarios in meſſem ſuam.

Margin (left): Matt. 12.b / Marc. 3. c / Luc 11.b / *Mar. 6.a / †Lu. 10.a / Marc. 6. d / Luc. 10.a

Margin (right): D

[i] Vel, apprehendit.

[k] Vel, fama percelebrauerunt eum, in tota, &c.

[l] Ἐσπλαγχνίσθη, q.d. ipſa uiſcera per miſericordiam cõmouit, uel uiſcera miſericordiæ in illos effudit.

[m] Ἐκβάλῃ uehementius eſt, extrudat uel expellat.

CAP. X.

Chriſtus emittit duodecim diſcipulos in miniſterium uerbi, inſtructos potẽtia miraculoſa, cum mãdatis & monitis, quæ faciant, quæ caueant, quæ expectent à mundo, & à deo diuerſa præmia. His addit quæ præmia maneant eos qui recipiãt ipſos: & quomodo affectos eſſe oporteat ſectatores ſuos.

Margin (left): Marc. 3. b / Luc. 6.b.c

Margin (right): A

ET Acccerſitis duodecim diſcipulis ſuis,dedit eis poteſtatem aduerſus ſpiritus immundos,ut eijcerent eos, & ſanarent quemuis morbum, & quemuis languorem. Porrò duodecim apoſtolorum nomina ſunt hæc. Primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius. Iacobus filius Zebedæi, & Ioannes frater eius. Philippus & Bartholomæus. Thomas & Matthæus ille publicanus. Iacobus filius Alphæi, & Lebbæus,cognomento Thaddæus, Simon Cananites, & Iudas Iſcariotes, qui & prodidit illum. Hos duodecim emiſit Ieſus, poſtquam præcepit eis dicens: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatẽ Samaritanorum ne ingrediamini: ſed ite potius ad oues perditas domus Iſrael. Profecti autem prædicate,dicentes: Adpropinquauit regnum cœlorum [a] infirmos ſanate,lepro ſos mũdate,mortuos ſuſcitate,dęmonia eijcite: gratuito accepiſtis,gratuito date. B
Ne [b] comparetis aurũ,neq; argentum,neq; æs [c] in zonas ueſtras,neq; peram ad iter,neq; binas tunicas,neq; calciamenta,neq; [d] uirgam. Nam dignus eſt operarius cibo ſuo. In quamcunq; autem ciuitatem, aut uicum fueritis ingreſſi, exquirite,quis in ea ſit dignus,atq; illic manete,donec exeatis. Cum autem intrabitis domum,ſalutate illam: & ſi quidem fuerit domus digna, ueniat pax ueſtra ſuper illam: ſin minus fuerit digna,pax ueſtra ad uos reuertatur: & quicunq; nõ exceperit uos,neq; audierit ſermones ueſtros,exeuntes ex ædibus aut ciuitate illa,excutite puluerem pedum ueſtrorum. Amen dico uobis: [e] tolerabilius agetur cum terra Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm cum ciuitate illa. †Ecce,ego emitto uos,uelut oues in medio luporum. Eſtote igitur prudentes ueluti ſerpentes: & ſimplices ſicut columbæ. Cauete autem [f] ab hominibus: tradent enim uos in [g] concilia, & [h] in conciliabulis ſuis flagris cædent uos: quin & ad principes ac reges ducemini propter me, [i] in teſtimoniũ ipſis ac gentibus. †At cum tradiderint uos,ne ſitis ſoliciti,quomodo,aut quid loquamini: dabitur

Margin (left): Luc.10.a / Luc.12.b & 21.b / Mich.7.a

[a] Vel, ægros.
[b] Vel, poſſideatis.
[c] In zonis enim olim gerebantur pecuniæ.
[d] Vel, baculum.
[e] Vel, tolerabiliora continget: uel, tolerabiliori conditione erit terra, &c. quã ciuitas illa. Verbi interpretatione, Tolerabilius erit terræ, &c. quã ciuitati illi.
[f] Scilicet quibuſdã: certos enim, non omnes ſignificat articulus Græcis.
[g] ϲυνέδρια proprie conſeſſus ſenatorũ.
[h] Vel, in ſynagogis ſuis.
[i] Id eſt, ut teſtatũ ſit ipſis perueniſſe ad eos euangelium.

enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis illi loquentes,sed
spiritus patris uestri,qui loquitur in uobis. Tradet aūt frater fratrem in mortem,
& pater[k] filium,& insurgent liberi aduersus parentes,& morte adficient eos: &
eritis odio[l] omnibus propter nomen meum. Verū qui sustinuerit usq; ad finem,
C hic salutem consequetur. Cum autem persequuntur uos in ciuitate hac,fugite
in aliam. Amen enim dico uobis: [m] Non perambulaueritis omnes ciuitates Is-
raelis, [n] donec uenerit filius hominis. † Non est discipulus supra præceptorem, Luc.6.f
neq; seruus supra dominū suū. Sufficit discipulo, ut sit similis præceptori ipsius: Ioan.13.b
& ut seruus similis domini ipsius. Si ipsum patrem familiâs uocauerunt Beel- & 15.b
zebul, quanto magis domesticos illius? Ne igitur metuatis eos. † Nihil enim est Marc.4.c
tectum,quod non retegendum sit: & occultum,quod nō futurum sit ut sciatur. Luc.8.c.et
Quod dico uobis in tenebris,dicite in luce,& quod in aurem auditis, prædicate 12.a
in tectis. Et ne metuatis ab his qui occidunt corpus,animā autem non possunt
occidere,sed metuite magis illum,qui potest et animam & corpus perdere in ge
henna. Nónne duo passerculi minuto asse ueneūt? & unus ex illis non cadet in
terram sine patre uestro. Vestri uero etiam pili capitis omnes numerati sunt. Ne
D igitur metuatis: uos pluris estis,quàm multi passerculi. † Quicunq; igitur confi- Marc.8.d
tebitur[o] me coram hominibus, eum confitebor & ego coram patre meo, qui est Luc.9.c.et 12.b
in cœlis: *Porrò quisquis negauerit me coram hominibus, eum negabo & ego *2.Tim.2.
coram patre meo,qui est in cœlis. † Ne arbitremini me uenisse ad mittendum b
pacem in terram. Non ueni ut mitterem pacem,sed gladiū. *Nam ueni,ut dissi- † Luc.12.f Mich.7.b
dere faciam hominem aduersus patrem suum,& filiam aduersus matrem suam,
& [p] nurum aduersus socrum suā: & inimici hominis [erunt hi,qui sunt] dome-
stici ipsius. † Qui amauerit patrem aut matrem supra me,non est me dignus: & Luc.14.f
qui amauerit filium aut filiam supra me,non est me dignus. Et qui non accipit & 17.g
crucem suam,& subsequitur me,nō est me dignus. Qui inuenerit animā suam,
perditurus est eam: † & qui perdiderit animā suā mea causa,inueniet eam. *Qui Ioan.12.c
recipit uos,me recipit: & qui me recipit,recipit eum qui misit me. † Qui recipit *Luc.10.c
prophetam[q] nomine prophetæ,[r] mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iu †Ioan.13.c
stum nomine iusti,[s] mercedem iusti accipiet. Et † quicunq; ad bibendum dede- Marc.9.f
rit uni ex pusillis his poculum [aquæ] frigidæ tantum nomine discipuli, amen
dico uobis,non perditurus est mercedem suam.

CAP. XI.

Ioannes discipulos ad Christum mittit scißitatum de ipso: quibus remißis Christus laudes Ioannis prædicat: tum exprobrat Iudæis ingratitudinē tam erga se,quàm erga Ioannem. Adbuc tamen inuitat omnes ad iugum suum iucundißimum.

A Porrò autem cum finem fecisset Iesus [a] mandandi duodecim discipulis suis,
progressus est illinc,ut doceret,& prædicaret in ciuitatibus illorum. † Ioan- Luc.7.c
nes autem cum audisset in carcere facta Christi,missis duobus discipulis suis,di
xit illi: Es tu ille qui uenturus est,an alterū expectamus? Et respondens Iesus,di
xit illis: Ite,& renunciate Ioanni,quæ auditis & uidetis: † Cæci uisum recipiunt, Esa.35.a
& claudi ambulant: leprosi mundantur,& surdi audiunt: mortui excitantur,† & Esa.61.a
pauperes lætum accipiunt euangelij nuncium. Et beatus est quicunq; nō fuerit
offensus [b] in me. † Euntibus aūt illis,cœpit Iesus dicere turbis de Ioanne: Quid Luc.7.c
existis in desertum, ut uideretis? Num arundinem,quæ agitatur à uento? Age,
quid existis,ut uideretis? num hominem mollibus uestibus amictum? Ecce,qui
B mollia gestant,in domibus regum sunt. At quid existis ad uidendū? Num pro-
phetam? Certe dico uobis,etiam excellentiorem propheta. Hic est enim de quo
scriptum est: † Ecce,ego mitto nuncium meum[c] ante faciem tuam,qui præpara Mala.3.a
turus est uiam tuam ante te. Amen dico uobis, non exortus fuit inter eos, qui Mar.1.a
nascuntur è mulieribus, maior Ioanne Baptista. Attamen is, qui minor est in
regno

k Vel,liberos: quamuis Græce τέκνον singularis numeri uerum tantū ex liberis significet. Latinis uox propria deest.
l Alij addunt, habiti ab.
m Verbi interpretatione, Nō absolueritis ciuitates Israelis.
n Al. quin iam.
o Verbi interpretatione, confitebitur in me.
p Vel,sponsam.
q Præpositionē ἐν, & εἰς sæpe confundunt sacræ literæ, propterea quod ב Hebræis utranq; significat, & preterea propter: ut sit hic εἰς ὄνομα, id est,propter nomen, vff den namen.
r Vel,præmium.
s Vel,præmium.
a Vel,mādata dandi.
b Vel per me.
c Ante faciem tuam, Hebraismus est,nil aliud significās quā simpliciter,ante te, Hebr. לפניך

regno cœlorum, maior illo est. Porrò à diebus Ioannis Baptistæ usq; [b] adhuc re-
Luc.16.c gnum cœlorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Nam † omnes prophetæ,
*Mal.4.b & ipsa lex, usq; ad Ioannē prophetauerunt. Et si uultis recipere, ipse est * Helias
Luc.7.c ille, qui uenturus erat. Qui habet aures ad audiendum, audiat. † Sed cui assimi-
labo [e] nationem hanc? Similis est pueris, qui sedent in foris, & acclamant sodali-
bus suis, ac dicunt: Tibia cecinimus uobis, & non saltastis: lugubria cecinimus C
uobis, & non planxistis. Venit enim Ioannes, nec edens, nec bibens, & aiunt:
Dæmoniū habet: uenit filius hominis, edens ac bibens, & dicunt: En hominem
comedonem, & uini potorem, publicanis amicum ac peccatoribus. Et iustificata
est sapientia à [f] filijs suis. Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus æditæ
Luc.10.b fuerant plurimæ uirtutes ipsius, quod non resipuissent. † Væ tibi Chorazin,
uæ tibi Bethsaidan: quoniam si in urbe Tyro aut Sidone æditæ fuissent uirtutes,
quæ æditæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere [g] egissent pœnitentiam. Atta-
men dico uobis: Cum Tyro & Sidone tolerabilius agetur in die iudicij, quàm
uobiscum. Et tu Capernaum, quæ usq; ad cœlum es exaltata, usq; ad inferos de- D
traheris: quoniam si Sodomis æditæ fuissent uirtutes, quæ æditæ sunt in te, man-
sissent usq; ad hodiernum diem. Veruntamen dico uobis, fore ut cum terra Sodo
morum tolerabilius agatur in die iudicij, quàm tecum. Illo tempore [h] respon-
dens Iesus, dixit: [i] Gratias ago tibi pater, Domine cœli & terræ, quod celaris
hæc sapientes & prudentes, & detexeris ea [k] paruulis. [l] Sanè pater, [m] quia sic fuit
Ioā.7.c.8.b bona uoluntas apud te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo, † & nemo cogno
10.b scit filium nisi pater: neq; patrem quisquam cognoscit, nisi filius, & cuicunq; uo
luerit filius [n] reuelare. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis: & ego
[o] requiem præstabo uobis. Tollite iugum meum super uos, & discite à me, quod
1.Ioan.5.a mitis sim, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus uestris. † Iugū enim
meum [p] commodum, & onus meum leue est.

CAP. XII.

Christus defensis discipulis qui spicas euulserant sabbato, & curato eo qui manum habebat aridam, ac dæmoniaco, hypocrisim & malitiam pharisæorum increpat, & redarguit. Petentibus signum denegat, & quæsitus à parentibus, ostendit qui ipsi sint charissimi.

Marc.2.d ILlo † tempore, ibat Iesus [a] sabbatis per segetes, discipuli uero illius esuriebant, A
Luc.6.a & cœperunt uellere spicas, & comedere. Quod cum uidissent Pharisæi, dixe-
runt illi: Ecce discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbato. Ille uero dixit
eis: Non legistis quid fecerit Dauid, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum illo:
1.Reg.21.b † quomodo ingressus sit in ædem Dei, & panes propositionis ederit, quos ipsi
Leuit.24.b non licebat edere, neq; ijs qui cum ipso erant, nisi sacerdotibus solis? † Aut nō le-
Num.28.b gistis in lege, quod sabbatis sacerdotes in templo sabbatum prophanent, & cri-
mine uacent? Dico autem uobis, templo maiorem esse hoc in loco. Quod si sci-
Oseæ 6.c retis, quid sit: † Misericordiā uolo, & non sacrificium, nequaquam condemnasse
Matth.9.b tis insontes. Nam dominus est & sabbati filius hominis. † At progressus illinc,
Marc.3.a uenit in synagogam illorum: & ecce, homo erat manū habens aridam, & inter-
Luc.6.b rogauerunt illum, dicentes: An liceret sabbatis curare, ut accusarent eum. At ille
dixit eis: Quis erit ex uobis homo, qui habeat ouem unā, & si ea inciderit sabba-
tis in foueā, non adprehendat illam & erigat? Quanto igitur præstantior est ho-
mo oue? Licet igitur sabbatis dare beneficium. Tunc dicit homini: Extende ma-
num tuā: & is extēdit, ac restituta est [b] sanitati sicut altera. Porrò pharisæi egressi B
cœperūt consilium aduersus eum, ut illum perderent. At Iesus re cognita, secessit
illinc, sequutæq; sunt eum turbæ multę, sanauitq; eos omnes: & interminatus est
illis, ne se facerent manifestū, ut compleretur quod dictum erat per Esaiam pro-
Esa.42.a pheta, qui ait: † Ecce, [c] puer meus quem elegi: dilectus meus, [d] in quē sibi bene

b Vel, Nunc: uel, ad hunc diem.
e Id est, genus hoc hominum?
f Id est, à discipulis suis, & ijs qui discipuli esse debebāt, iuxta Hebraismū, quo filij prophetarū, &c. sæpe dicūtur discipuli prophetarum.
g Vel, meditati essent resipiscentiam.
h Id est, exorsus: iuxta Hebraismum.
i Vel, laudes ago tibi: uel, gratulor: uel, testor coram te, uel, agnosco. Hæc enim omnia significat Hebræis quod interpretantur uerbo confitendi.
k Vel, infantibus, id est, humiliter de se sentientibus.
l ναὶ hic est particula approbātis, ut Latinis Rectè, Bugè, Sanè, &c.
m Vel, quia sic bene aut rectè placitum est tibi.
n Vel, patefacere.
o Al. refocillabo uos.
p Vel potius, suaue.
a Hebraismus est, id est, sabbato quodam. Sic alibi, In urbibus, id est, in quadā urbium.
b Al. sana.
c Al filius.
d Vel, in quo placata est anima mea.

complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super illum, & iudiciũ gentibus annunciabit. Non contendet, neq; clamitabit, neq; audiet quisquã in plateis uocem eius: arundinem contritam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eiecerit ad uictoriam iudiciũ: & in nomine illius gentes sperabunt. †Tunc adductus est ei dæmoniacus, cæcus ac mutus, & sanauit illum, ita ut cæcus ac mutus, & loqueretur & cerneret. Et obstupuerũt omnes turbæ, dicebãtq;: Num hic est ille filius Dauid? At pharisæi audito hoc, dicebãt: Hic nõ eijcit dæmonia, nisi per Beelzebul, principem †dæmoniorum. Iesus autem cum sciret cogitationes illorum, dixit illis: Omne regnum [e]secum ipsum diffidens, desolatur: & omnis ciuitas aut domus secũ ipsa diffidens, non stabit. Et si Satanas Satanam eijcit, secum ipse diffidet. Quomodo igitur stabit regnũ illius? Et si ego per Beelzebul eijcio dæmonia, filij uestri per quem eijciunt? Propterea ipsi uestrûm erunt iudices. Si autem ego per spiritum Dei eijcio dæmonia, utiq; peruênit ad uos regnum Dei. Aut quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & uasa illius

C diripere, nisi prius uinxerit potentem, [f] ut tunc domum illius diripiat? Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non congregat mecum, spargit. †Propterea dico uobis: Omne peccatum & conuicium remittetur hominibus, at conuicium in spiritum non remittetur hominibus. Et quicunq; dixerit [g]uerbum aduersus filium hominis, remittetur illi: Qui autem dixerit aduersus spiritum sanctũ, non remittetur ei, [h] neq; in præsenti sæculo, neq; in futuro. Aut [i] præstate arborem bonam, & fructum eius bonum: aut præstate arborem uitiosam, et fructum eius uitiosum: nam è fructu arbor cognoscitur. Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali? Siquidem † ex abundantia cordis os loquitur. Bonus homo è bono thesauro cordis depromit bona: & malus homo ex malo thesauro depromit mala. Dico autem uobis, quod de quocunq; uerbo otioso, quod loquuti fuerint homines, reddituri sunt rationẽ in die iudicij. Nam ex dictis tuis [k] iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis. Tunc [l] responderunt quidam è scribis & pharisæis, dicentes: Præceptor, [m] uolumus à te signũ uidere. At ille respondens, dixit illis: [n]Natio mala & adultera signũ quærit, [o] & signum non dabitur illi, nisi signũ Ionæ prophetæ. Quemadmodum enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus, ac tribus noctibus, sic erit filius hominis in [p] penetrali terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam, † quod ipsi resipuerint ad prædicationem Io-

D næ. Et ecce, plusquàm Ionas [q] hic. *Regina Austri surget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam: quòd uenerit à finibus terræ, ad audiendam sapientiam Solomonis. Et ecce, plusquàm Solomon hic. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per [r] arentia loca, quærens requiem: & non inuenit. Tunc dicit: Reuertar domum meam, unde exiui. Et cum uenerit, reperit eam uacantem, scopis purgatam, & ornatam. Tunc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus sceleratiores se, & ingressi habitant illic: & fiunt postrema † hominis illius peiora primis. Sic accidet & nationi huic improbæ. *Cum autem adhuc loqueretur turbis, ecce, mater & [s] fratres eius stabant foris, quærentes ei loqui. Dixit autem illi quidã: Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tibi loqui. At ille respondens, dixit ei qui sibi renunciauerat: Quæ est mater mea? aut qui sunt fratres mei? Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quisquis enim obsecutus fuerit uolũtati patris mei qui est in cœlis, ipse meus frater, & soror, & mater est.

CAP. XIII.

Christus parabolis docet quis sit effectus, & quæ uis uerbi diuini inter homines, & causam indicat cur utatur parabolis. Contemnitur autem à suis eo quod esset humili loco natus.

In

Marginal references: Luc.11.b — Marc.3.a — Luc.11.b — Marc.3.d — Luc.12.b — Luc.6.g — †Ionæ 3.b — *3 Reg.3.a — 2.Par.10.a — 2.Pet.2.d — *Mar.3.d — Luc.8.c

e Verbi interpretatione, diuisum aduersus sese.

f Coniunctio, quam passim per & interpretantur, multarum uice apud Hebræos in usu est.

g Id est, aliquid, דבר

h Verbi interpretatione, neq; in hoc sæculo.

i Vel, facite.

k Vel, iustus pronunciaberis, & iudicaberis quasi ex fructu arbor.

l Vel exorsi sunt, iuxta Hebraismum.

m Vel, cupimus.

n Id est, genus hominum malum.

o Vel, at

p Vel, in recessu: uel, in interiori parte terræ. Nã, in corde terræ, Hebraismus est, & metaphora Latinis insueta.

q Id est, in hoc loco.

r δι' ἀνύδρων, aquis destituta.

s Id est, cognati, iuxta Hebraismum.

Marc. 4. a IN †die uero illo egressus Iesus è domo, sedit iuxta mare: & cõgregatę sunt ad A
Luc. 8. a illum turbæ multæ, adeò ut ipse nauim ingressus, sederet: & uniuersa turba in
littore stabat, ac locutus est illis multa per similitudines, dicens: Ecce, exijt semina
tor ad seminandum, & cum seminaret, alia quidem ceciderunt iuxta uiam, uene
runtq; uolucres, ac deuorauerunt ea. Alia uero ceciderunt in loca saxosa, ubi nõ
habebant multum terræ, & protinus exorta sunt, propterea quod non haberent
profunditatem terræ. Cum autem exortus esset sol, exusta sunt: & quia nõ habe
bant radicem, exaruerunt. Alia rursus ceciderunt in spinas, & [a] succreuerunt spi-
næ, & suffocauerũt ea. Alia uero ceciderũt in terram bonã, & dabant fructum:
aliud quidem centuplum, aliud uero sexagecuplum, aliud uero trigecuplũ. Qui
habet aures ad audiendum, audiat. Et adeuntes discipuli, dixerunt illi, Quare
per parabolas loqueris istis? At ille respondens, dixit eis: Vobis datum est nosse B
Matt. 25. c mysteria regni cœlorum, illis autẽ non est datum. †Quisquis enim habet, dabi-
tur illi, & reddetur abundantior: quisquis autẽ non habet, etiam illud quod ha-
bet, tolletur ab eo. Propterea per parabolas loquor illis, quia uidẽtes nõ uident,
& audientes non audiunt, nec intelligunt: & completur in illis Prophetia Esaię,
Esa. 6. c quæ dicit, †Auribus audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & nõ cer
netis. [b] Crassum enim effectũ est cor populi huius, & auribus grauiter audierũt,
oculosq; suos occluserunt, ne quãdo uiderẽt oculis, & auribus audirẽt, & corde
Luc. 10. d intelligerent, & conuerterentur, & sanarem illos. † Vestri uero beati sunt oculi,
quia uident: & aures uestræ, quia audiunt. Amen enim dico uobis, multos pro-
phetas & iustos desyderauisse uidere quæ uidetis, & non uidisse: & audire quæ
Marc. 4. b auditis, & non audiuisse. †Vos igitur audite parabolã seminantis. Cum quiuis C
Luc. 8. b audit sermonẽ regni, & non intelligit, uenit ille malus et rapit id quod seminatũ
est in corde illius: hic est qui iuxta uiã seminatus fuit. [c] At qui in petricosa semẽ ia
ctum exceperat, hic est, qui uerbum audit, ac protinus cũ gaudio accipit illud: ue
rum nõ habet radicem in semetipso, sed temporarius est. Porrò cum inciderit ad
flictio, aut persequutio propter sermonem, continuo offenditur. [d] At qui in spi-
nas semen exceperat, hic est, qui uerbum audit, & [e] solicitudo sæculi huius, dece-
ptioq; diuitiarum suffocat sermonẽ, & infrugifer redditur. Cæterum [f] qui in ter-
ram bonam excepit semen, hic est, qui sermonẽ audit & intelligit, qui deniq; fru
ctum quoq; reddit ac gignit: alius quidem cẽtuplum, alius uero sexagecuplum
Marc. 4. d alius uero trigecuplum. †Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Assimilatum
est regnum cœlorũ homini seminanti bonum semẽ in agro suo: dormientibus
aũt hominibus, uenit illius inimicus, et seminauit zizania inter triticum, abijtq;.
Cum autẽ germinasset herba, & fructum attulisset, tunc adparuerunt et zizania. D
Accedentes autẽ serui patrisfamiliâs, dixerunt illi, Domine, nónne bonũ semen
seminaras in agro tuo? Vnde igitur habet zizania? Ille uero dixit illis: Inimicus
homo hoc fecit. Serui autẽ dixerunt illi, Vis igitur abeamus, & colligamus ea?
At ille dixit, Nõ, ne forte colligentes zizania, eradicetis unà cum illis triticũ: sinite
pariter crescere utraq; usq; ad messem, & tempore messis dicã messoribus: Col-
ligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendũ ea, triticũ ue
Marc. 4. c ro congregate in horreum meum. Aliam parabolam proposuit eis, dicens: †Si
Luc. 13. b mile est regnum cœlorũ grano sinapis, quod acceptũ homo seminauit in agro
suo: quod minimum est omniũ seminum, cæterum ubi excreuerit, maximũ est
inter olera, & in arborẽ excrescit, adeò ut ueniant uolucres cœli et nidulentur in
Luc. 13. b ramis illius. Aliam parabolam dixit illis: Simile † est regnum cœlorũ fermen- E
to, quod acceptũ mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentaretur to
Marc. 4. d tum. † Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbas, & sine parabo-
la nihil loquutus est illis, ut cõpleretur, quod dictum fuerat per prophetam, quį

[a] Vel, ascenderunt, aut insurrexerunt.

[b] Al. incrassatũ est.

[c] Verbi interpreta-tione, At qui in petricosa seminatus fuit, hic est, &c.

[d] Verbi interpreta-tione, Qui autẽ in spinas seminatus fuit, &c.

[e] Vel, cura.

[f] Ad uerbum, Qui in terram bonam seminatus fuit.

g Vel potius, ꝓferā אבריעה

ait:†Aperiam per parabolas os meū,Seructabo abſcōdita à conſtitutione mun- Pſal.77.a
di. Tunc dimiſſis turbis, uenit in ædes Ieſus, & acceſſerunt ad illum diſcipuli
eius,dicentes,Explica nobis parabolam zizaniorum agri. At ille reſpondēs,di-
xit illis:Qui ſeminat bonū ſemen,eſt filius hominis:ager autē eſt mundus.Por-
rò bonū ſemen,hi ſunt filij regni:zizania uero ſuut filij illius mali: inimicus au
tem qui ſeminat ea,eſt diabolus:†meſſis uero conſummatio ſæculi eſt: meſſores Apoc.14.d
F autem angeli ſunt.Sicut igitur colligūtur zizania, & igni cōburuntur, ſic erit in
cōſummatione ſæculi huius.Emittet filius hominis angelos ſuos,& colligent è
regno illius omnia offendicula,& eos qui patrāt iniquitatē,ac mittēt illos in ca-
minum ignis,ibi erit ploratus,ſtridorq; dentium. †Tunc iuſti fulgebūt ut ſol in Dan.12.b
regno patris ſui.Qui habet aures ad audiendum,audiat. Rurſum,ſimile eſt re Sap.3.b
gnum cœlorum theſauro abſcondito in agro, quem repertum homo abſcōdit,
& præ gaudio,quod habet[h]ſuper eo abit,& omnia quæcunq; habet, uendit,ac
mercatur agrum illum. Rurſum,ſimile eſt regnum cœlorum homini negotia
tori,quærenti pulchras margaritas:qui quum inueniſſet unam precioſam mar-
garitam,abijt,& uendidit omnia quæ poſſidebat, & mercatus eſt illam. Rur-
ſum,ſimile eſt regnum cœlorū uerriculo iacto in mare,& ex omni genere con
trahenti:quod quum impletū fuiſſet,ſubduxerunt in littus,& ſedentes college-
runt quæ bona erant,in uaſa,quæ uero[i]putria,foras abiecerunt.Sic erit in con-
ſummatione ſæculi,exibunt angeli,& ſegregabunt malos de medio iuſtorū, &
G mittent eos in caminum ignis,ibi erit ploratus & ſtridor dentium. Dicit illis Ie
ſus: Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt illi: Etiam Domine. At ille dixit illis: Pro-
pterea omnis ſcriba doctus ad regnū cœlorum,ſimilis eſt homini patrifamiliâs,
qui depromit è theſauro ſuo noua & uetera, †Et euenit,ut quum finiſſet Ieſus Marc.6.a
parabolas has,digrederetur illinc. Et quum ueniſſet in patriam ſuā,[k]docebat in Luc.4.c
ſynagoga illorum,ita ut ſtuperent,ac dicerent: Vnde huic ſapientia hęc, & uirtu
tes?† Nónne hic eſt ille fabri filius? Nónne mater eius uocatur Maria,& fratres Ioan.6.e
eius Iacobus,& Ioſes,& Simon,& Iudas? & ſorores illius nónne omnes apud
nos ſunt?Vnde igitur huic hæc omnia? Et offendebantur [l] in eo. Ieſus aūt dixit
illis:Non † eſt propheta [m] cōtemptus,niſi in patria ſua,& domi ſuæ.Et nō ædi- Marc.6.a
dit illic uirtutes multas,propter incredulitatem illorum. CAP. XIIII. Luc.4.c Ioan.4.f

h Vel,propter illum.

i Alij mala.

k Docebat eos. Sed relatiua ſæpe abundant more Hebraico aut pro nomine ſatis alioqui certo ponuntur,præter morē aliarum linguarū. Docebat eos, ſcilicet, qui erant in patria eius.

l Vel, ut Eraſmus,ſuper eo.

m Al. expers honoris.

Ioannis indigna mors deſcribitur,qua cognita Ieſus in deſertū profectus aliquot mil
lia hominū quinq; cibat panibus. Diſcipulos nauigio præmiſſos ipſe aquis inambulans
ſequitur. Petrus huic occurſurus cū fide dubia mergi cœpiſſet,per Chriſtum ſeruatur.
In Genezareth multi ueſtis attactu à morbis liberantur.

A ILlo†tempore audiuit Herodes Tetrarcha famā Ieſu,& dixit famulis ſuis: Hic Marc.6.b
eſt Ioannes Baptiſta,is ſurrexit à mortuis, & ideo uirtutes uim ſuam exerūt in Luc 9.a
illo.†Nam Herodes cum cepiſſet Ioānem,uinxerat eum ac miſerat in carcerem Luc.3.d
propter Herodiadem uxorem Philippi, fratris ſui. Dicebat enim illi Ioannes:
†Non licet tibi habere eam.Et cum uellet eum occidere,metuebat multitudinē, Leuit.18.b
propterea quod illum[a]pro propheta habebant. Quū autem celebraretur nata-
lis Herodis,ſaltabat filia Herodiadis in medio:& placuit Herodi. Vnde cum iu
reiurando [b] pollicitus eſt ſe daturū illi quicquid peteret. At illa, [c]prius inſtructa
à matre ſua:Da mihi,inquit,hic in patina caput Ioānis Baptiſtę. Et indoluit rex:
attamen propter ea quæ iurarat,& eos qui ſimul accumbebant, iuſſit ei dari: &
miſſis carnificibus,amputauit caput Ioānis in carcere: & allatum eſt caput eius
B in patina,datumq; eſt puellæ,quæ obtulit matri ſuæ. Cūq; acceſſiſſent diſcipuli
eius,ſuſtulerūt corpus,ac ſepelierunt illud,abieruntq;,& renunciarunt Ieſu. †Id Mar.6.d.e
quum audiſſet Ieſus,ſeceſſit illinc nauigio ad deſertum locum ſeorſum. Quod Luc.9.b
quū audiſſet multitudo,ſequuta eſt illū itinere pedeſtri,relictis urbibus. Et egreſ Ioan.6.a
ſus

a Vel,prophetā eſſe crederent.

b Vel,teſtatus eſt.

c Vel,ſubornata.

sus Iesus, uidit turbam multã, & intime misertus est illorum, sanauitq; infirmos
illorum. Porrò quum appetiisset uespera, adierunt eum discipuli ipsius, dicentes:
Desertus est locus, & hora iam prçterijt, dimitte turbas, ut abeãt in uicos, & emãt
sibi cibaria. At Iesus dixit illis: Non est illis necesse ut abeant, date illis uos quod
edant. At illi dicunt ei: Nil habemus hic præter quinq; panes, & duos pisces. Ille
uero dixit: Afferte mihi illos huc. Et iussis turbis discumbere super gramina, sum
ptisq; quinq; panibus ac duobus piscibus, sublatis in cœlum oculis, [b]benedixit:
& cũ fregisset, dedit discipulis panes, discipuli uero turbis. Et comederũt omnes, C
& saturati sunt. Et sustulerunt [c]quod superfuerat fragmentorum, duodecim co=
phinos plenos. Porrò qui comederãt, fuêre uirorum fermè quinq; millia, præter
Mar. 6. f mulieres ac pueros. †Et statim compulit Iesus discipulos suos, ut conscenderent
Ioan. 6. b nauim, & præcederent ipsum in ripam ulteriorem, donec dimisisset turbas. Ac
dimissis turbis ascendit in montem solus ad orandum. Cum aũt aduesperasset,
solus erat illic. Cæterũ nauis iam in medio maris erat, & agitabatur à fluctibus,
nam uentus erat aduersus. Quarta autẽ noctis uigilia abijt ad illos Iesus ambu-
lans super mare, & cum uidissent eum discipuli super mare ambulantem, turbati
sunt, dicentes: Spectrum est: ac præ metu exclamauerũt: sed statim locutus est illis
Iesus, dicens: Bono animo este, ego sum, ne terreamini. Respondens autem illi
Petrus, dixit: Domine, si tu es, iubeto me ad te uenire super aquas. At ille dixit: D
Veni. Et cum descẽdisset è naui, Petrus ambulabat super aquas, ut iret ad Iesum.
Cæterum cum uideret uentum ualidum, territus est: & quum cœpisset demergi,
clamauit, dicẽs: Domine, serua me. Continuo autem Iesus extenta manu, adpre
Mar. 6. g hendit eum, & dixit illi: Exigua fiducia prædite, cur [f]dubitasti? Et †quum essent
ingressi nauim, cõquieuit uentus. Porrò qui erant in naui, accesserunt & adora
uerunt eum, dicentes: Vere Dei filius es. Et cum traiecissent, uenerunt in terram
Gennezareth. Et cum agnouissent illũ uiri loci illius, emiserũt nuncios in totam
circumiectam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes, & obse-
crabant eum, ut tantum tangerent fimbriam uestimenti ipsius: & quotquot teti-
gissent, salutem consecuti sunt.

CAP. XV.

Falsam corripit scribarũ in externis hypocrisim, & quæ nam uera sit sanctimonia docet. Describitur etiam constans Chananææ in Christum fides & miraculosa multorum sanatio. Postremum septem panibus paucisq; pisciculis aliquot hominum millia cibantur.

Mar. 7. a TVnc accedunt ad Iesum qui Hierosolymis [uenerant] scribæ & pharisæi, A
dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionẽ seniorum? non e=
nim abluunt manus suas [a]cum edunt panem. At ille respondẽs, dixit eis: Quare
& uos transgredimini præceptũ Dei propter traditionem uestrã? Nam Deus prç
Exo. 20. b cepit dicẽs: †Honora patrem & matrẽ: & qui maledixerit patri aut matri, morte
Deut. 5. b moriatur. Vos autem dicitis: Quicunq; dixerit patri aut matri: Dono quodcũq;
27. c à me [proficiscitur,] tu iuuaberis, & nõ honorabit patrem suum aut matrẽ suam:
& irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem uestram. Hypocritç, recte
Esa. 29. d de uobis prçdixit Esaias, dicens: †Adpropinquat mihi populus hic ore suo, & la B
bijs me honorat, cçterum cor eorum procul abest à me: sed frustra me colunt, do
centes doctrinas, præcepta hominum. Et aduocatis turbis, dixit eis: Audite, &
intelligite: Non quod ingreditur in os inquinat hominẽ, sed quod egreditur ex
ore, hoc inquinat hominem. Tunc cum accessissent discipuli eius, dixerũt illi:
Nosti pharisæos audito sermone [isto,] offensos fuisse? At ille respondens, dixit:
Lucæ 6. f Omnis plantatio quam nõ plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. †[b]Omit
tite illos, duces sunt cçci cæcorũ. Porrò si cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueam
Marc. 7. b cadent. †Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam.

b Vel, bene precatus est, aut laudes egit, uel gratias egit. Hoc enim sibi uult Hebraismus hic.

c Vel, reliquiarũ de fragmentis.

f Græca uox, hinc inde animum impellere significat, quod & alternare Latini dixerunt.

a Hebraismus est, id est, cum sumunt cibum.

b Vel, missos facite illos.

Iesus autem dixit: Adhuc & uos intelligentia caretis? Nondum intelligitis, quod
quicquid ingreditur in os, in aluum abit, & in secessum eijcitur? At ea quæ profi-
ciscuntur ex ore, ex ipso corde egrediūtur, & illa impurū reddunt hominē. Nam
ex corde exeunt cogitationes malę, cędes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia,

c Vel, sermones impij. Nam hos peculiariter sacræ literæ uocāt, βλασφημίας.

[c]conuitia. Hæc sunt quæ impurum reddunt hominē. Cæterum illotis manibus
C capere cibum, non inquinat hominem. †Et digressus illinc Iesus, secessit in par- Mat. 7. c
tes Tyri & Sidonis, & ecce mulier Chananæa, quæ à finibus illis uenerat, clama-
bat ad illū, dicens: Miserere mei Domine fili Dauid. Filia mea misere à dęmonio

d Verbum, loquutio est Hebraica, pro aliquid, seu quicquam דבר.

agitatur. Ille uero non respondit ei [d]quicquā. Et accedentes discipuli eius, roga-
bant illum, dicentes: Amitte illā, quia clamat post nos. At ille respondens, dixit:
Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israeliticę. Illa uero uenit & adora-
uit eum, dicens: Domine succurre mihi. At ille respondēs, dixit: Non est honestū

e Malim interpretari, Imò domine. Nam ita uidentur suadere sequentia.

f Vel, ad orā maris.

sumere panem filiorū, & obijcere catellis. Hæc aūt dixit: [e]Certe Domine, etenim
catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorū suorum. Tunc respondēs
Iesus, dixit illi: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Et sanata fuit filia
eius ex hora illa. Et progressus illinc Iesus, uenit [f]iuxta mare Galilææ, & cōscen-
D so monte sedebat illic. Et accesserunt ad eum turbę multę, ducentes secū claudos,

g Apposuerunt.

cæcos, mutos, mutilos, & alios multos, & [g]abiecerunt eos ad pedes Iesu: †& sa- Isaiæ 35. b
nauit eos, adeo ut turbæ miratæ sint, cum uiderent mutos loqui, mutilos esse sa-
nos, claudos ambulare, cæcos uidere: & glorificabant Deum Israel. †Iesus aūt Mar. 8. a
aduocatis discipulis suis, dixit: Intime miseret me turbæ, propterea quod iam triduū
perseuerant apud me, & non habent quod edant, & dimittere eos ieiunos nolo,
nequando deficiant in uia. Et dicunt ei discipuli eius: Vnde nobis in solitudine
panes tam multi, ut saturemus turbam tantam? Et dicit illis Iesus: Quot panes ha-
betis? At illi dixerunt: Septē, & paucos pisciculos. Et iussit turbas discumbere hu-
mi, & sumpsit septē panes ac pisces, & actis gratijs, fregit, deditque discipulis suis,
discipuli uero turbæ, comederuntque omnes, & saturati sunt. Et sustulerunt quod
supererat fragmentorū septem sportulas plenas. At hi qui comederant, erant qua-
tuor millia uirorum, præter mulieres & pueros. Et dimissis turbis conscendit na-
uim, uenitque in fines Magdala.

CAP. XVI.

Signum petentes obiurgat Christus, & pharisæorū fermento abstinere iubet. Discipuli ab illo interrogati hunc Meßiam & dei filiū esse fatentur, quibus & mortem suā prædicit, & crucem commendat.

a Vel, miraculum.

A ET †adgressi pharisæi unà cum Sadducæis tentantes, rogabant eum, ut [a]si- Mar. 8. b
gnum è cœlo ostenderet ipsis. *At ille respondens, dixit eis: Cum aduespera- *Luc. 12. g
uerit, dicitis: Serenitas [erit,] nam rubet cœlū: & mane, Hodie tempestas, rubet e-
nim cœlū triste. Hypocritæ, faciem quidē cœli scitis dijudicare, signa uero tempo-
rum non potestis? Natio †mala & adultera signū quęrit, & signū non dabitur ei, Matt. 12. e
nisi signum *Ionæ prophetæ. Et relictis illis, abijt. †Et quum uenissent discipu- *Ion. 2. a
li eius in ulteriorem ripam, per obliuionem nō sumpserant panes. Iesus autē di- †Mar. 8. b

b Vel, disputabant.

xit illis: †Videte, & cauete à fermento pharisęorū ac Sadducæorum. At illi [b]repu- Lucæ 12. a
tabant secum, dicentes: Panes non sumpsimus. Quod ubi cognouit Iesus, dixit il-
lis: Quid cogitatis intra uosipsos, ô parum fidentes, quod panes non sumpseritis?
B Nondum intelligitis, neque †memoria tenetis quinque illos panes, cum hominum Matt. 14. c
essent quinque millia, & quot cophinos sustuleritis? *Neque septē illos panes, cum Ioan. 6. b *Mat. 15. d
hominū essent quatuor millia, & quot sportas sustuleritis? Qui fit ut non intelli-
gatis me non de pane dixisse uobis illud, ut caueretis à fermento pharisæorū &
Sadducæorum? Tunc intellexerunt quod non iussisset cauere à fermēto panis, sed à
doctrina pharisæorum & Sadducæorum. Cum uenisset autem Iesus in partes
Cæsareæ, [eius quæ cognominatur] Philippi, interrogauit discipulos suos, di-
censs

cens: Quem me dicunt homines esse filiũ illum hominis? Illi uero dixerunt: Alij C
quidẽ Ioannem Baptistã, alij uero Heliam, alij uero Hieremiã, aut unũ de nume
ro prophetarum. Dicit illis: At uos quem me dicitis esse? Respondẽs autem Simon
Ioan.6.g Petrus, dixit: Tu es †Christus, ille filius dei uiuentis. Et respondẽs Iesus, dixit illi:
Beatus es Simon Bar Iona, quia [c] caro & sanguis non [d] reuelauit tibi, sed pater
meus qui est in cœlis. Et ego uicissim tibi dico: Tu es Petrus, & super hãc petram
ædificabo meam ecclesiam, & [e] portæ inferorum non præualebunt illi. Et dabo
tibi claues regni cœlorum, & quicquid alligaueris in terra, erit alligatũ in cœlis:
& quicquid solueris in terra, erit solutũ in cœlis. Tunc edixit discipulis suis, ne
cui dicerent, ipsum esse Iesum Christum. Ex eo tempore cœpit Iesus indicare di
scipulis suis, oportere ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati à senioribus, &
principibus sacerdotum, & scribis, & occidi, tertioq́; die resuscitari. Et cum assum
psisset eum Petrus, cœpit illum increpare, dicens: Propitius tibi [sis] Domine, ne- D
quaquam accidet tibi hoc. At ille conuersus dixit Petro: Abi post me satana, [f] ob
Matt.10.d staculo es mihi, quia nõ sapis ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominũ. †Tunc
Mar.8.d Iesus dixit discipulis suis: Si quis uult me subsequi, abneget semetipsum, & tol-
Lucæ 9.g lat crucem suã, ac sequatur me. Qui enim uoluerit [g] animã suam seruare, perdet
14.f.17.g
Ioan.12.d eam: rursus, qui perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam. Quid enim
profuerit homini si totum mundum lucratus fuerit, animæ uero suæ iacturam
fecerit? Aut quid dabit homo, cuius permutatione redimat animam suam? Futu
rum est enim, ut filius hominis ueniat in gloria patris sui cũ angelis suis, & tunc
reddet unicuiq; iuxta facta ipsius. Amen dico uobis, sunt quidam hic stantes,
qui non gustabunt mortem, donec uiderint filium hominis [h] uenientem in re-
gno suo.

c Id est, homo. Periphrasis est hominis, iuxta Hebraismum.
d Vel, detexit hoc.
e Hebraismus est, pro præsidijs, & propugnaculis.
f Vel, offensioni es mihi.
g Id est, uitam.
h Id est, talem qualis est in regno cœlesti. Viderunt autem specimẽ eius in monte. Matth. cap. 17.

CAP. XVII.

Christus transformatus coram discipulis futuræ maiestatis formã exhibet, & quis nam uenturus ille sit Helias exponit. Lunatico medetur, quem discipuli liberare nequiuerant. Fidei uirtutem docet, & nummo miraculose acquisito soluit didrachma.

Mar.9.a ET †post dies sex adsumit Iesus Petrũ, ac Iacobum, & Ioannem fratrem eius, A
Lucæ 9.d & subducit illos in montem excelsum seorsum, transformatusq́; est coram il
lis, & splenduit facies eius sicut sol. Vestimenta autem illius facta sunt candida si
cut lumen. Et ecce conspecti sunt illis Moses & Helias, cũ illo colloquentes. [a] Re
spondens autem Petrus, dixit Iesu: Domine, bonũ est nos hic esse, si uis faciamus
hic tria tabernacula, tibi unum, & Mosi unum, & Heliæ unũ. Adhuc eo loquẽte,
ecce nubes lucida obumbrauit illos, & ecce uox è nube, quę diceret: Hic est filius
meus dilectus, [b] in quo mihi bene complacitum est, ipsum audite. Et cum hęc au
dissent discipuli, prociderunt in faciem suam, & territi sunt uehementer. Et cum
accessisset Iesus tetigit illos, dixitq́;: Surgite, & ne timeatis. Sublatis uero oculis
suis, neminem uidebant nisi Iesum solum. †Et cum descenderent de monte, B
Mar.9.a præcepit illis Iesus, dicẽs: Ne cui dixeritis uisum, donec filius hominis à mortuis
resurrexerit. Et interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes: Cur igitur scribæ di-
Mal.4.b cunt, †oportere Heliam uenire prius? Iesus autem respondens, dixit illis: Helias
quidem ueniet prius, & restituet omnia. Cæterum dico uobis, [c] Heliam iam ue-
nisse, [d] & non agnouerunt eum, sed perpetrauerunt in eo quæcunq; uoluerunt.
Sic & filius hominis passurus est ab illis. Tunc intellexerunt discipuli quòd de Ioan
Mar.9.c ne Baptista dixisset ipsis. †Et cum uenissent ad turbam, accessit ad eum homo
Lucæ 9.e quidam flectens genua illi, dicensq́;: Domine, miserere filij mei, quoniam luna-
ticus est, & misere adfligitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam, & ob-
tuli eum discipulis tuis, nec potuerũt eum sanare. Respondẽs autem Iesus, dixit: C
O natio incredula & distorta, quousque tandem ero uobiscum? usq; quo patiar

a Id est, Orsus, iuxta Hebraismum.
b Vel, in quo placitus sum.
c Vel, Helias iam uenit.
d Et, pro sed positum uidetur, ut sæpe ו apud Hebræos.

e Vel, à tempore illo.

uos: adducite mihi illũ huc. Et increpauit illud Iesus. Et exijt ab eo dæmonium, & sanatus est puer[e] ab hora illa. Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsum, dixerunt: Quare nos non potuimus eijcere illud? Iesus autem dixit illis: Propter incredulitatem uestram. Amen enim dico uobis, † si habeatis fidẽ sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: neq; quicquã impossibile erit uobis. Sed hoc genus non egreditur, nisi per precationem & ieiunium. †Cum autem uersarentur in Galilæa, dixit illis Iesus: Futurum est, ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, ac tertio die resurget. Et mœrore adfecti sunt uehementi. Cum autẽ uenissent Capernaum, accesserunt qui didrachma[f] solebant accipere ad Petrum, dixeruntq;: Præceptor uester non soluit didrachma? Dicit: Etiam. Et cum ingressus fuisset in ędes, præuenit illum Iesus, dicens: Quid tibi uidetur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa aut censum, à filijs suis, an ab alienis? Dicit illi Petrus: Ab alienis. Ait illi Iesus: Ergo liberi sunt filij. Verum ne simus illis offendiculo, profectus ad mare, mitte hamum, & eum piscem qui prodierit primus, tolle, & aperto ore illius inuenies staterem, acceptum eum da illis pro me & te.

Lucæ 17. b
Mar. 9. e
Lucæ 9. c
Matt. 20. c
D

f Verbi interpretatione, qui didrachma accipiebant.

CAP. XVIII.

Humilitatem puelli exemplo discipulis cõmendat, & quantum sit offendiculi peccatum docet Addit & causam propter quam in mundum uenerit ouis errãtis similitudine figuratam. Condonandi leges & quomodo cum inimicis agendum sit, eleganti parabola adumbrat.

A ILlo † tempore accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis maximus est in regno cœlorum? Et Iesus accersitum ad se puellum, statuit in medio illorum, ac dixit: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & effecti similes puellorum, nequaquam ingrediemini in regnum cœlorũ. Quisquis igitur[a] demiserit semetipsum similiter puello isti, hic est ille maximus in regno cœlorum. Et quicũq; receperit puellum talem nomine meo, me recipit. †Quicunq; autem offenderit unum de pusillis istis qui in me credunt, [b]expedit ei ut suspendatur mola asinaria de collo eius, ac demergatur in profundum maris. Væ mundo ab offendiculis, necesse est enim ut ueniant offendicula: ueruntamẽ uę homini per quem offendiculum uenit. †Quod si manus tua uel pes tuus offensioni est tibi, abcide eum, & proijce abs te: [c]Melius est tibi ad uitam ingredi claudum aut mutilũ, quàm duas manus, uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus offendit te, erue eum, & proijce abs te: Melius est tibi, ut luscus intres in uitam, quàm ut duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis. Videte, ne contemnatis quenquam ex his pusillis. Dico enim uobis, angelos eorum in cœlis semper uidere faciem patris mei qui in cœlis est. Venit enim filius hominis seruatũ quod perierat. †Quid uobis uidetur? si cui fuerint homini centum oues, & errauerit una ex eis, nõnne relictis nonagintanouem in montibus, profectus quærit errantem? Et si cõtigerit ut inueniat eam, amen dico uobis, gaudet super ea magis, quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt. Sic non est uoluntas apud patrem uestrum qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. †Porrò si peccauerit in te frater tuus, abi, & redargue eum [d]solus ipse solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: sin uero non audierit, adhibe tecum adhuc unum aut duos, ut [e] in ore duorum aut triũ testium [f]consistat[g] omne uerbum. Quod si non audierit eos, [h]dic ecclesiæ. Quod si ecclesiam non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunq; ligaueritis in terra, erunt ligata in cœlo: & quæcunq; solueritis in terra, erunt soluta in cœlo. Rursum dico uobis, si duo ex uobis consenserint in terra, de quacunq; re quam petierint, continget illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo uel tres congregati nomine meo, ibi sum in medio eorum. †Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine

Mar. 9. e
Lucæ 9. f
Mar. 9. f
Lucæ 17. a
Matth. 5. e
Mar. 9. g
B
Lucæ 15. a
Lucæ 17. a
Eccli. 19. b
Leuit. 19. d
C
Num. 35. d
Deut. 17. b 19. b
Lucæ 17. a

a Vel, humilem reddiderit.

b Ecliptica uidetur oratio, expedit ei, (scilicet magis quàm illud fecisse) ut suspẽdatur, &c. uel expedit, pro melius est, quia Hebræi carent comparatiuo.

c Bonũ est tibi, quàm &c. Est Ebraismus, pro melius est.

d Vel, interim dũ tu & ipse soli estis: uel, te & ipso solis. Verbi interpretatione, inter te & ipsum solũ.

e Id est, in sermone.

f Vel, ratum sit.

g Vel, omnis res, iuxta Hebraismum. Omnis res rata sit.

h Vel, cœtui aut congregationi publicæ, [illegible]

quoties

quoties peccabit in me frater meus, & remittã ei? Num usq; septies? Dicit illi Ie-
sus: Non dico tibi usq; septies, sed [i]usq; ad septuagies septenas [uices.] Ideo assi
milatum est regnum cœlorum homini regi, qui uoluit conferre rationẽ cum ser
uis suis: & quum cœpisset cõferre, oblatus est ei unus qui debebat ei decem mil-
lia talentorum. Cæterum quum is non esset soluendo, iussit eum dominus eius
uenundari, & uxorẽ eius, & liberos, & omnia quę habebat, ac fieri solutionem.
Procidens autẽ seruus ille, adorabat eum, dicens: Domine, longanimis mihi sis,
& omnia tibi reddã. Intime autem misertus dominus serui illius, absoluit eum,
& æs alienum remisit ei. Egressus uero seruus ille, inuenit unum conseruorum D
suorum, qui debebat ipsi centum denarios, & [f]comprehensum eum, pręfocabat,
dicens: Solue mihi quod debes. Et procidens conseruus eius, obsecrabat eum, di-
cens: Longanimis mihi sis, & omnia reddã tibi. At ille nolebat, sed abijt, & conie
cit eum in carcerem, donec redderet debitum. Porrò quum uidissent cõserui eius
quæ facta fuerant, indoluerunt ualde, & uenerunt, exposueruntq; domino suo
omnia quæ facta fuerant. Tunc accersiuit illum dominus suus, & ait illi: Serue
scelerate, totum debitum illud remisi tibi, quũ obsecrasses me, nónne oportuit &
te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius, tra
didit eum tortoribus, quoadusq; redderet totũ quod debebatur ipsi. Sic & pater
meus cœlestis aget uobiscum, si non remiseritis suo quisq; fratri ex cordibus ue-
stris delicta illorum.

CAP. XIX.

Matrimonij ueterẽ institutionẽ Christus reuocat. Puerulis manus imponit. Quàm periculosa sit opũ possessio, & quàm uana operum fiducia iuuenis exemplo discimus: porro quæ horum merces qui omnibus relictis, Christum secuti sunt.

Mat.10.a PORRÒ † autẽ cum cõsummasset Iesus sermones hos, discessit à Galilæa, & ue- A
nit in fines Iudææ trans Iordanẽ, & sequutæ sunt eum turbæ multę, & sana
uit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei: Licétne
homini diuortiũ facere cum uxore sua qualibet ex caussa? Qui respondens, ait il
lis: An non legistis, quòd is qui [a]fecit ab initio, masculũ & fœminam fecit eos? Et di-
Gene.2.d xit: † Propterea deseret homo patrem & matrem, & adglutinabitur uxori suæ: &
erunt duo [b]in carnem unam. Itaq; iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo
Deut.24.a Deus copulauit, homo ne separet. † Dicunt illi: Cur ergo Moses iussit dare li-
bellum repudij, ac dimittere eam? Ait illis: Moses [c]ad duritiã cordis uestri permi-
Matth.5.e sit uobis repudiare uxores uestras, cęterũ ab initio non factũ est sic. † Dico autem B
Mar.10.a uobis, quicunq; repudiauerit uxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is
Luc.16.d committit adulterium. Et qui repudiatam duxerit, is adulterium committit. Di-
cunt ei discipuli eius: Si talis est caussa hominis cum uxore, nõ expedit cõtrahere
matrimoniũ. Ille uero dixit eis: Non omnes capaces sunt [d]dicti huius, sed hi qui-
bus datum est. Sunt enim eunuchi, qui ex utero matris sic nati sunt: & sunt eunu
chi, qui facti sunt eunuchi ab hominibus: et sunt eunuchi, qui seipsos eunuchos
Mar.10.b fecerunt propter regnum cœlorũ. Qui potest capere, capiat. † Tunc oblati sunt
Lu.18.b.c ei puelli, ut manus eis imponeret, & oraret. Discipuli autẽ increpabant eos. Iesus
uero ait: Sinite puellos, & ne prohibeatis eos ad me uenire, taliũ est enim regnũ
Mar.10.b cœlorum. Et quũ imposuisset eis manus, profectus est illinc. † Et ecce, unus ac- C
Luc.18.d cedens, ait illi: Præceptor bone, quid boni faciã, ut habeam uitam æternam? Ille
autem dixit ei: Cur me uocas bonũ? Nullus est bonus, nisi unus, [nempe] Deus.
Exod.20.c Quod si uis ad uitam ingredi, † serua mandata. Dicit illi: Quę? Iesus autem dixit:
Non [e]facies homicidium, Non committes adulterium, Nõ facies furtum, Non
falsum dices testimonium, Honora patrẽ & matrem, Et diliges proximum tuum
ut teipsum. Dicit illi adolescẽs: Omnia hæc seruaui à iuuentute mea, quid adhuc
mihi deest? Ait illi Iesus: Si uis perfectus esse, abi, uende quæ habes, & da pauperi

i Græce non est ἑβδομηκοντάκις ἑπτάκις, quod esset, septuagies septies: sed est, ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ: quasi dicas septuagies septem. s. remissionibus, numero scilicet septenario, quem Petrus dixerat, septuagies multiplicato: ut sit, septuagies septenis. s. remissionibus, uel uicibus: id est, remittes quadringenties nonagies. Cæterum Christus multiplicando alludens ad septenarium à Petro obiectum, infinitas remissiones indicat, quasi dixisset Latine, sexcenties.

f Erasmus, sensum respiciens, longius à uerbis recessit. Et iniecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens.

a Vel, creauit, hominem scilicet.

b Vel, in corpus unum: uel, unus homo.

c Vel, ob duritiam.

d Vel uerbi, ut sit Hebraismus, pro eo quod est, huius rei.

e Vel, non facies cædem.

bus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me. Quum autē audisset adolescens eum sermonem, abijt tristis: habebat enim possessiones multas. Iesus aūt dixit discipulis suis: Amen dico uobis, diues difficile intrabit in regnū cœlorum.
D Et iterum dico uobis: Facilius est camelum per foramē acus transire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi. Auditis autem his, discipuli expauerūt ualde, dicentes: Quis ergo potest salutem consequi? Intuitus autem [illos] Iesus, dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autē omnia possibilia sunt. Tūc respōdens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te, quid ergo obueniet nobis? Iesus autem dixit illis: Amen dico uobis, fore ut uos qui sequuti estis me in regeneratione, cū sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedeatis & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, [f]centuplū accipiet, & uitæ æternæ sortietur hæreditatem. †Multi autem primi, erunt postremi: & postremi, primi. Matt. 10.d Luc. 13.f 18.c

f Vel, centies tanto amplius.

CAP. XX.

Quomodo sola dei bonitate & illius iustitia salutis mercedem recipiamus, uineæ & operariorum parabola exponitur. Christus mortē suam prædicit discipulis. Cumq; Zebedæi filij summam à Christo dignitatem petijssent, suo exemplo humilitatem docet. Duobus cæcis uisum restituit.

A NAm simile est regnum cœlorū homini patrifamiliâs, qui exijt primo statim diluculo, ad conducendos operarios in uineam suam. Pactus autem cum operarijs, denario in diem, misit eos in uineam suam. Et egressus circiter horam tertiam, uidit alios stantes in foro otiosos: et illis dixit: Abite & uos in uineam, et quodcunq; iustum fuerit, dabo uobis. Illi autem abierunt. Rursum autem egressus circiter sextam & nonam horam, fecit similiter. Circa undecimā uero horam egressus, inuenit alios stantes otiosos, ac dicit illis: Cur hic statis totū diem otiosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Abite & uos in uineā, & quicquid fuerit iustum, accipietis. Quum autem aduesperauisset, dicit dominus uineę procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedē, exorsus à postremis usq; ad primos. Et quum uenissent, qui circa undecimam horam [uenerant,] acceperunt
B singuli denarium. Veniētes autem primi, arbitrati sunt se plus accepturos: & acceperunt ipsi quoq; singuli denarium. Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs, dicentes: Hi postremi unam horam fuerunt in opere, & illos nobis pares fecisti, qui portauimus onus diei & æstū. At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nónne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est, & abi. Volo autem huic postremo dare sicut & tibi. An nō licet mihi quod uolo facere in rebus meis? Num oculus tuus [a]malignus est, quia ego [b]benignus sum? †Sic erunt postremi primi, & primi postremi. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. *Et ascendens Iesus Hierosolyma, adsumpsit duodecim discipulos seorsum in uia, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolyma, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget. †Tunc accessit ad eum mater filiorū Zebedæi cum filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo. At ille dixit ei: Quid uis? Ait illi: Iube ut sedeant hi duo filij mei, unus tibi à dextra, & alter à sinistra in regno tuo. Respondens autem Iesus, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum? & baptismate quo ego baptizor baptizari? Dicūt ei: Possumus. Ait illis: Poculum quidem meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem mihi à dextra & sinistra, non est meum dare, [c] sed [ijs contingit] quibus est paratum à patre meo. Et quum audissent decem

Matt. 19.d Marc. 10.d Luc. 13.f *Mar. 10.c Luc. 18.e Marc. 10.e

a Vel, malus. b Vel, bonus.

c Malim hoc interpretari sic, nisi quib. est paratū, &c. Solent enim sic Græci ἀλλὰ pro *nisi uti*. Et sic non opus esset dictionibus à priore interprete additis.

cem, indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem cum aduocasset eos, dixit:
Marc.10.g †Scitis principes gentium dominari ipsis: & eos qui magni sunt, potestatem ex-
Luc.22.c ercere in ipsas. Non ita res habebit inter uos, sed quicunque uoluerit inter uos ma D
gnus fieri, sit uester minister: & qui uoluerit inter uos primus esse, sit uester ser-
uus. Sicut filius hominis nō uenit ut sibi ministraret, sed ut ipse ministraret, utque
Mar.1.g daret animam suam redemptionem [b] pro multis. †Et egredientibus illis Hie-
Luc.18.f g richo, sequuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes iuxta uiam, quum
audissent Iesum præterire, clamauerūt, dicentes: Miserere nostri Domine fili Da
uid. Turba autem increpabat eos, ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes:
Miserere nostri Domine, fili Dauid. Et cum restitisset Iesus, uocauit eos, & ait:
Quid uultis faciam uobis? Dicūt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Intime
autem affectus miseratione Iesus, tetigit oculos eorum: & confestim uisum rece-
perunt oculi illorum, & sequuti sunt eum.

[b] Id est, pro tota multitudine hominum. Sic enim Græci solent τοὺς πολλοὺς uocare, ipsam uniuersitatem hominū, quāuis articulus absens non nihil huic sensui derogaret, nisi Hebræi quoque sic uterentur suo בכל.

CAP. XXI.

Christus regiam potentiā ostensurus Hierosolymam asina uectus aduenit, templum repurgat, ficum execratur, authoritatem suam contra pharisæos defendit, quorum falsam religionem & perfidam impietatem cædisq; cupidos animos uineæ parabola adumbrat. Sed dum hunc capere uolunt, populi metu impediuntur.

Marc.11.a ET †quū adpropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad mon- A
Luc.19.c tem oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in uicum qui
est è regione uestri, & statim inuenietis asinā alligatam, & pullū cum ea: soluite
& adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit, dicetis: Dominus his opus ha-
bet, & confestim [a] dimittet eos. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod
Zach.9.b dictum est per prophetam, dicentem: Dicite filiæ Sion: †Ecce rex tuus uenit tibi
Esa.62.d mansuetus, & sedens super asinam, & pullum [b] filium subiugis. Profecti autem
discipuli, fecerunt sicut præceperat ipsis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum,
Ioan.12.b & imposuerunt super eos uestimenta sua, & eum [c] super illa collocarunt. †Pluri
ma autem turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij uero cædebant ramos de
arboribus, & sternebāt in uia. Porrò turbæ quæ præcedebāt, & quæ sequeban-
Psal.117.d tur, clamabant, dicentes: [d] Hos anna filio Dauid, benedictus †qui uenit nomine
Marc.11.b Domini: Hos anna in altissimis. †Et quum intrasset Hierosolyma, commota
Luc.19.g est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Turbæ autem dicebant: Hic est Iesus ille
Ioan.2.c propheta à Nazareth Galilææ. Et intrauit Iesus in templū Dei, & eiecit omnes B
uendentes & ementes in templo, mensasque [f] mensariorum, & cathedras uenden-
Esa.56.c tium columbas, subuertit. Et dicit eis: Scriptum est: †Domus mea domus preca-
Hier.7.b tionis uocabitur. At uos fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eū
cæci & claudi in templo, & sanauit eos. Cum uidissent principes sacerdotum
& scribæ mirabilia quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hos
anna filio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicant? Iesus au-
Psal.8.b tem dicit eis: [g] Etiam. Nunquam legistis: †Ex ore infantium & lactentium con
cinnasti laudem? Et relictis illis, exijt è ciuitate Bethaniam, & diuersatus est illic.
Marc.11.b Mane autem reuertēs in ciuitatem, esurijt: Et quum uidisset †fici arborem unam
in uia, uenit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: Ne posthac
ex te fructus nascatur in ęternum. Et arefacta est continuo ficus. Et eo uiso, disci
puli mirati sunt, dicentes: Quàm continuo arefacta est ficus? Respondens aūt Ie
sus, dixit eis: Amen dico uobis, si habueritis fidē, & non hæsitaueritis, non solum
hoc quod accidit ficui facietis, uerumetiā si monti huic dixeritis, Tollitor & mit-
titor in mare, fiet. Et omnia quæcunque petieritis in precatione credentes, accipie-
tis. Et quum uenisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sa- C
cerdotum & seniores populi, dicentes: Qua authoritate hæc facis? Et quis tibi
dedit istam authoritatem? Respōdens autem Iesus, dixit eis: Interrogabo uos &

[a] Alij hic ἀποστέλλει legunt, ut uideatur dici de Iesu: alij ἀποστελεῖ, ut dicatur de emittente asinam, quo sensu plærique ueterum intellexerunt.
[b] Malim interpretari, natū subiugi: quāuis Columella quoque filios equorū uocet pullos eorum.
[c] ἐπάνω αὐτῶν, al. ἐπάνω αὐτῆς, super illam.
[d] Id est, salutem da quæso.
[e] Vel, prædicandus: uel laudabilis, uel fortunatus.
[f] Vel, numulariorū.
[g] Vel, sanè.

h Verbi interpretatione, sermonē unū. Sed Ebraismus est, pro, rem quandam: uel, aliquam quęstionem דבר אחך
i Vel, ut uetus interpres, cogitabant.
k ἔχουσι, alij legunt εἶχον. i. habebant.
l Vel, propheta.
m Hoc enim ualet Græcis omissus articulus.
n Verbi interpretatione, Ego domine: sed Hebraismus est. Respondent enim Hebræi per pronomina, ubi Latini per uerba aut aduerbia.

ego[h] quiddam, quod si dixeritis mihi, & ego uobis dicam qua authoritate hęc fa
ciam. Baptismus Ioannis unde erat? e cœlo, an ex hominibus? At illi [i]disputabāt
apud se, dicentes: Si dixerimus, E cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis il
li? Sin autem dixerimus, Ex hominibus, timemus multitudinem. †Omnes enim Matt. 14. c
[k]habent Ioannem [l]ut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerunt: Nescimus. Ait
illis & ipse: Nec ego dico uobis qua authoritate hæc faciam. Quid autem uo-
bis uidetur? Homo[m] quidam habebat duos filios, & accedens ad priorem, dixit:
Fili, abi hodie, operare in uinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea ue
ro pœnitentia motus, abijt. Et cum accessisset ad alterum, dixit similiter. At ille
respondens, ait: [n]Faciam domine, & non abijt. Vter e duobus obsecutus est uo-
luntati patris? Dicūt ei: Prior. Dicit illis Iesus: Amen dico uobis, publicani & me
retrices pręcedunt uos in regnum Dei. Venit enim ad uos Ioannes per uiam iu- Matth. 3. c
stitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos au
tem quum uidissetis, non fuistis commoti pœnitentia postea, ut crederetis ei.
D Aliam parabolam audite. †Homo quidam erat paterfamiliâs, qui plantauit ui- Esa. 5. a. b
neam, & sepem circundedit ei, ac fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, loca- Hier. 2. d
uitq; eam agricolis, & peregre profectus est. Cum aūt tempus fructuum adpro- Marc. 12. a
pinquasset, emisit seruos suos ad agricolas, ut caperēt fructus ipsius. Et agricolæ Lucæ 20. b
adprehensis seruis eius, alium cęciderunt, aliū occiderunt, alium uero lapidaue-
runt. Iterum emisit alios seruos, plures prioribus, & tractarunt illos similiter. Po
stremo aūt emisit ad eos filiū suum, dicens: Reuerebuntur filiū meum. Agricolæ
o Vel, inter se. autem uiso filio, dixerunt [o]apud se: Hic est hęres, uenite occidamus eum, & occu
pemus hæreditatem eius. Et adprehensum eum, eiecerunt extra uineam, & occi-
derunt. Quū ergo uenerit dominus uineæ, quid faciet agricolis illis? Dicunt illi:
E Malos male perdet illos, & uineā locabit alijs agricolis, qui reddēt ei fructus tem
poribus suis. Dicit illis Iesus: Nunq̄ legistis in scripturis: †Quem reprobauerunt Psal. 117. d
lapidem ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc, Act. 4. b
& est mirabile oculis nostris? Ideo dico uobis, auferetur à uobis regnū Dei, & da Rom. 9. g 1. Pet. 2. a
p Vel, afferenti. bitur genti [p]facienti fructus eius. *Et qui ceciderit super lapidem hunc, cōfringe Lucæ 20. c
tur: super quencunq; uero ceciderit, conteret eū. Et quū audissent principes sacer Mar. 12. a
dotum ac pharisæi parabolas eius, cognouerūt de ipsis loqui eū, & quęrentes illi *Esa. 28. d
manus inijcere, timuerūt multitudinē, quoniam tanq̄ prophetā eum habebant.
q Vel, orsus. Nā uerbum respondendi etiam pro ordiri sermonem in usu est Hebræis. Et [q]respondens Iesus, iterū dixit eis per parabolas, & ait.

CAP. XXII.

Describitur inuitatorum ad nuptias & uestis nuptialis parabola. Quæstionem de censu dando Cæsari Christus explicat. Sadducæos resurrectionem negantes conuincit. Quod summum in lege præceptum sit docet. Et cuius nam filius sit Christus Dauidis testimonio demonstrat.

A Assimilatum †est regnū cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Lucæ 14. d
†Et emisit seruos suos, ut uocarent inuitatos ad nuptias, & nolebant ueni- Apoc. 19. b
re. Rursum emisit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum pa
raui, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata, uenite ad nuptias. Illi au
tem neglecta re, abierunt, alius quidem in agrum suū, alius uero ad negotiatio-
nem suam. Reliqui uero apprehenderunt seruos eius, & cōtumelijs adfectos, oc
ciderunt. Rex autem audita re, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homi
cidas illos, & urbem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem pa
ratæ sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, &
quotcunq; inueneritis, uocate ad nuptias. Et egressi serui illi in uias, cōgregaue
runt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nu-
B ptiæ discumbentibus. Ingressus autem rex ut uideret discumbentes, uidit illic ho
minem non uestitum ueste nuptiali, & ait illi: Amice, quomodo huc intrasti, nō

Matt.13.f habens uestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dixit †rex ministris: Vinctum
& 25.c pedibus & manibus suis eijcite in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor den
Marc.12.b tium. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. †Tunc profecti pharisæi, con-
Luc.20.d silium cœperunt, quo pacto illaquearent eum in sermone. Et ad illum emittunt
discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus te uerace esse, & uiā
Dei cum ueritate docere, nec curare quenquam: nō enim respicis personam ho
minū. Dic ergo nobis, quid tibi uidetur? Licet censum dare Cæsari, an non? Co-
gnita aūt Iesus malitia eorum, dixit: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mi-
hi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis: Cuius est imago
Rom 13.c hæc, & inscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: †Reddite ergo quæ sunt Cę
saris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et his auditis, mirati sunt: & omisso eo, abie
Marc.12.b runt. †Illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui negant esse resurrectionem, C
Luc.20.d & interrogauerunt eum, dicentes: [a]Magister, Moses dixit: Siquis *mortuus fue- [a]Vel, Præceptor.
Act 23.b rit, non habens liberos, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri
*Deu.25.b suo. Erant aūt apud nos septem fratres, & primus uxore ducta, defunctus est: ac
nō habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter & secundus & ter-
tius, usq; ad septem. Postremū autem omnium defuncta est & mulier. In resurre
ctione ergo cuius ē septem illis erit uxor? Omnes enim habuerūt eam. Respon-
dens autem Iesus, ait illis: Erratis, non scientes scripturas, neq; potentiam Dei. In
resurrectione enim neq; matrimonium contrahunt, neq; elocātur, sed sunt sicut
angeli Dei in cœlo. De resurrectione uero mortuorum non legistis, quod uo-
Exo.3.b bis dictum est à Deo, qui ait: †Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus
Iacob. Deus, non est Deus mortuorum, sed uiuentiū. Et quum audissent turbæ,
Mar.12.c stupuerunt super doctrina eius. †Pharisæi autem quum audissent, quod obtu- D
Luc.10.e rasset os Sadducæis, conuenerūt simul, & interrogauit eum unus ex eis, legis do
ctor quispiam, tentans eum, & dicens: Magister, quod est mandatū[b] maximum [b]Verbi interpretatio
Deu.6.a in lege? Dixit autem illi Iesus: †Diliges Dominum deum tuum, toto corde tuo, ne, magnū, iuxta He
& tota anima tua, totáq; mente tua. Hoc est primum & maximum mandatum. braismum, qui positi
Leuit.19.d Secundum autem simile huic: †Diliges proximū tuum perinde atq; teipsum. In uo utitur pro superla
Mar.12.c his duobus mandatis tota lex & prophetæ pendent. †Congregatis autem pha- tiuo, quo caret.
risæis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid uobis uidetur de Christo? cuius filius
est? Dicunt ei: Dauidis. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eum Do
Psal.109.a minum, dicens: †Dixit Dominus domino meo, sede à[c] dextra mea: Donec po- [c]Sic Latinius quàm
nam inimicos tuos, subsellium pedum tuorū? Si ergo Dauid uocat eum domi- iuxta Græcum idio-
num, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicq̄, neq; ausus ma, à dextris meis:
fuit quisquam ex eo die eum amplius interrogare. praeterquā quod Hebraice quoq; in Psalmo singularis est numerus.

CAP. XXIII.

*Acerba falso docentium & hypocritarum obiurgatio, quibus & simulatam sancti-
moniam & prophetarum cædes obijcit. Deinde Hierosolymis quoq; excidiū propter
impiam ingratitudinem minatur.*

TVnc Iesus loquutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens: In cathedra A
Mosi sederūt scribæ & pharisæi, omnia ergo quæcunq; iusserint uos serua
re, seruate, & facite: cæterum secundum facta eorum ne facite: dicūt enim, & non
Luc.11.g faciunt. †Colligant enim onera grauia, difficiliáq; portatu, & imponūt in hume
Act 15.e ros hominum, cæterum digito suo nolunt ea mouere. Omnia uero facta sua fa
Mar.12.d ciunt in hoc, ut spectentur ab hominibus. Dilatant autē phylacteria sua, & am-
Luc.20.g plificant fimbrias palliorum suorum, amantq; primos accubitus in cœnis, & pri
mas sedes in[a] synagogis, & salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rab- [a]Vel, concilijs, ut uetus interpres habet.
bi. Vos aūt ne uocemini Rabbi, unus est enim magister uester, [nēpe] Christus:
omnes autem uos fratres estis. Et patrem ne uocaueritis uobis in terra: unus est B
enim pater uester, qui est in cœlis. Nec uocemini magistri: unus enim uester est

magister,[nempe] Christus. Qui maximus est uestrum, erit minister uester. †Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. Væ autem uobis scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorũ ante homines: uos enim non intratis, neq; [b]ingressuros sinitis intrare. †Væ uobis scribę & pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos uiduarum, idq; prætextu, ut qui prolixe precemini, propter hoc grauius iudicium subibitis. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia obitis mare & [c]terram, ut faciatis unum [d]proselytum: & quũ fuerit factus, facitis eum [e]filium gehennæ duplo magis quàm uos estis. Væ uobis duces cæci, quia dicitis: Quicũq; iurauerit per templũ, nihil est: qui autem iurauerit per aurum templi, [f]in noxia est. Stulti & cæci, utrũ enim maius est, aurum an templũ, quod [g]sanctificat aurum? Et quicunq; iurauerit per altare, nihil est: quicunq; aũt iurauerit per donum, quod est super illud, in noxia est. Stulti ac cæci, utrum enim maius est, donum an altare quod sanctificat donum? Qui
C ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt. Et qui iurauerit per templũ, iurat per ipsum, & per eum qui habitat in ipso. Et qui iurauerit per cœlum, iurat per solium Dei, & per eum qui sedet super ipsum. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia decimatis mẽtham, & anethũ & cymi num: & reliquistis quæ grauiora sunt legis, [i]iudicium, & misericordiã ac fidem. Hæc oportebat fecisse, & illa non omisisse. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia purgatis exteriorem poculi patinæq; partem, cæterum intus [k]plena sunt rapina & intemperantia. Pharisæe cæce, †purga prius quod est intra poculum & patinam, ut & exterior horũ pars pura reddatur. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris quidem adparent speciosa, intus uero plena sunt ossibus mortuorum, omniq; spurcitia: sic & uos foris quidem adparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis [l]hypocrisi & iniquitate. Væ uobis
D scribæ & pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis: Si fuissemus tempore patrum nostrorum, non fuissemus socij eorũ in [m]sanguine prophetarũ. Itaq; testimonio estis uobismetipsis, quod filij sitis eorum qui prophetas occiderunt. Vos quoq; implete mensuram patrum uestrorum. Serpentes, progenies uiperarũ, quomodo effugietis [n]iudicium gehennæ? Ideo ecce, ego mitto ad uos prophetas, & sapientes, & scribas: & illorum aliquot occidetis, crucifigetisq;: & illorum nonnullos flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate [o]alia in aliam, [p] ut redũdet in uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine †Abel iusti usq; ad sanguinem † Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico uobis, [q]redundabunt hæc omnia in [r]nationem istam. †Hierusalem Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te ipsam missi sunt: † quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina cõgregat pullos suos sub alas, & noluistis? Ecce, relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico enim uobis, haudquaquam me uidebitis posthac, donec dicatis: [s]Benedictus, qui uenit nomine Domini.

Luc.14.a & 18.c

Luc.20.g

Tit.1.c

Gen.4.b

2.Par.24.f

Luc.13.g

4.Esd.1.e

b Id est, eos qui conantur ingredi.

c Quæ eclipsi Hebraica, arida dicitur.

d Id est, ut pertrahatis aliquem ethnicũ in uestram religionẽ: q.d. ad religionem aduentitium.

e Hebraismus est, id est, obnoxium gehennæ.

f Vel, ei præstãda culpa est. Verbi interpretatione debet.

g Vel, consecrat.

h Vel, consecrat.

i Siue ius & beneficentiam.

k Scilicet, poculũ, & patina, & quę significãtur hac allegoria.

l Simulatione, id est, studio simulationis.

m Id est, cæde.

n Iudicium pro supplicio, Hebraismus est & synecdoche.

o Verbi interpetatione, de ciuitate in ciuitatem.

p Vel, ut recidat in uos: uerbi interpretatione, ut ueniat super uos.

q Verbi interpretatione, uenient hæc omnia super, &c.

r Id est, genus hoc hominum.

s Vel, felix: uel, fortunatus: uel, prædicandus.

CAP. XXIIII.

Christus iudicium & fatum Hierosolymis impendens exponit, describens simul quæ signa & turbæ illum interitum præcessuræ sint, & quàm crudelis futura sit uastatio. Deinde occasione accepta de orbis totius excidio disserit, siue de consummatione seculi & de glorioso aduentu filij hominis in iudicium, adhortans omnes ad uigilantiam et sobrietatem præmijs pœnisq; propositis.

A ET †egressus Iesus, discedebat à templo, & accesserunt discipuli eius, ut ostenderẽt ei structuras templi, Iesus autem dixit eis: Nónne uidetis hæc omnia? Amen dico uobis, †non relinquetur hîc lapis super lapidẽ qui non destruendus sit.

Luc.21.b Mar.13.a

Luc.19.g

fit. Sedente autem eo in monte Oliuarum, accesserunt ad eum discipuli[a] seor- [a] Vel, solum.
sum, dicentes: Dic nobis, quando hæc euenient? & quod signum aduentus tui, &
Ephes. 5.b cõsummationis sæculi? Et respõdens Iesus, dixit eis: †Videte, ne quis uos seducat.
Coloss. 2.c Multi enim uenient nomine meo, dicẽtes: Ego sum Christus, multosq́ue seducẽt.
Audituri autem estis bella, & rumores bellorum, uidete ne turbemini. Oportet
4. Esd. 13.e enim ea omnia fieri, sed nondum[b] est finis. †Consurget enim gens in gentem et [b] ἰσι, al. τέλος.
regnum in regnũ: & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus[c] certis locis. Hæc [c] Vel, hinc inde: quasi dicas, locatim seu per loca, non autem singulis locis.
Matt. 10.c autem omnia initiũ sunt dolorum. Tunc †tradent uos in adflictionem, & occi-
Ioan. 16.a dent uos: & eritis[d] inuisi cunctis gentibus propter nomen meum. Et tunc offen-
dentur multi, & alius alium inuicem tradẽt, seq́ue odio habebunt inuicem, & mul B [d] Vel, odio.
4. Esd. 14.b ti pseudoprophetæ exorientur, ac seducent multos. †Et propterea quod multipli
cata fuerit iniquitas, frigescet charitas multorum. Qui autem perseuerauerit usq́ue
Mar. 13.b in finẽ, hic saluus erit. †Et prædicabitur hoc Euangeliũ regni in uniuerso orbe,
Dan. 9.g in testimonium omnibus gentibus: & tunc ueniet ille finis. †Cum ergo uideri-
tis[e] abominationem desolationis, (quæ dicta est per Danielem prophetam,) stan [e] Id est, fœditatem exitialem.
tem in loco sancto: qui legit, intelligat. Tũc qui in Iudæa sunt, fugiãt in mõtes:
qui in tecto, non descendat, ut tollat quicquã è domo sua: & qui in agro, nõ re-
uertatur retro, ut tollat uestes suas. Væ autem prægnantibus & lactantibus in die
Dan. 12.a bus illis. Orate aũt, ut non fiat fuga uestra hyeme, neq́ue sabbato. †Erit enim tunc
adflictio magna, qualis nõ extitit ab initio mundi, ad hoc usq́ue tempus, neq́ue exi-
stet. Et nisi decurtati fuissent dies illi, nõ seruaretur ulla[f] caro: sed propter electos, [f] Id est, corpus: uel, animans ullum, iuxta Hebraismum: uel, quicquam mortale.
Matt. 13.c decurtabuntur dies illi. †Tunc si quis uobis dixerit: Ecce, hic Christus, aut illic:
Luc. 17.c ne credatis. Exorientur enim[g] pseudochristi & pseudoprophetæ, & ædent signa [g] Id est, qui se falso Christi nomine uenditant.
magna, & prodigia, ita ut in errorem inducãtur, si fieri possit, etiam electi. Ecce,
prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis: ecce, in deserto est, ne exeatis: ecce, in pene- C
tralibus, ne credatis. Sicut enim fulgur exit ab Oriẽte, & relucet usq́ue in Occiden
tem, ita erit aduentus filij hominis. Vbicunq́ue enim fuerit cadauer, illic congrega
Mar. 13.c buntur aquilæ. †Statim autem post adflictionem dierum illorum, sol obscura-
Luc. 21.e bitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, uiresq́ue cœlorum
Ioel 3.c cõmouebuntur: & tunc adparebit signum filij hominis in cœlo, plangẽtq́ue tunc
Apo. 1.b omnes[h] tribus terræ, †& uidebunt filium hominis uenientẽ in nubibus cœli, cũ [h] Vel potius, nationes.
Mar. 13.d potentia & gloria multa. †Et mittet angelos suos cũ tubę sonitu magno, & con
gregabunt electos eius, à quatuor uentis, ab extremis cœlorum, usq́ue ad extrema
eorundem. Ab arbore autem fici discite similitudinem, quum iam ramus eius
tener extiterit, & folia fuerint enata, scitis prope esse æstatem. Ita & uos quum ui
deritis hæc omnia, scitote propè esse in foribus. Amen dico uobis, nõ præterierit
[i] ætas hæc, donec omnia ista facta sint. Cœlum & terra præteribunt, uerba autẽ [i] Vel, natio.
mea nequaquam præterierint. Cæterum diem illam & horam nemo scit, ne an- D
Gen. 6. & 7.c geli quidem cœlorum, nisi pater meus solus. †Sed sicut erant dies Noe, ita erit
Luc. 17.d f & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluuiũ,
edentes & bibentes, cõtrahentes matrimonium, & nuptum dantes, usq́ue ad eum
diem, quo intrauit Noe in arcam, & nõ cognouerunt, donec uenisset diluuium,
Luc. 17.g & sustulisset uniuersos: ita erit & aduẽtus filij hominis. Tunc †duo erũt in agro,
unus adsumitur, & alter relinquitur: duæ molentes in mola, una adsumitur, &
Luc. 12.e altera relinquitur. †Vigilate ergo, quia nescitis qua hora dominus uester uentu-
rus sit. Illud autẽ scitote, si scisset paterfamiliâs, qua uigilia fur uenturus fuisset, ui
gilasset utiq́ue, & non siuisset perfodi domũ suam. Ideo & uos estote parati, quia
Matt. 25.b qua hora nõ putatis, filius hominis uenturus est. †Quis est fidelis seruus & pru
dens, quem præfecit dominus famulitio suo, ut det illis alimentum in tempore?
Apo. 16.c †Beatus seruus ille, quem quũ uenerit dominus eius, inuenerit sic facientem. A-

men dico uobis,omnibus bonis suis præficiet eũ. Quod si dixerit seruus ille ma lus in corde suo: Cunctatur dominus meus uenire,cœperitq; percutere conseruos,edere autem & bibere cum ebrijs,ueniet dominus serui illius,in die qua nõ expectat,& hora qua ignorat,& diffecabit eum,partemq; eius ponet cum hypo critis,ibi erit ploratus & stridor dentium.

CAP. XXV.

Parabola decem uirginum & talentorũ uigilantiam fidemq; dignis relucentem fru ctibus suadet & sui iubet memores esse officij. Hinc quæ nam extremi iudicij forma futura sit,edocet.

A TVnc assimilabitur regnum cœlorũ decem uirginibus, quæ sumptis lampa dibus suis,exierunt obuiã sponso. Quinq; aũt ex eis erant fatuæ,& quinq; prudentes. Quæ erant fatuæ,acceptis lampadibus suis,nõ sumpserant oleum se cum. Prudentes uero sumpserant oleum in uasis suis unà cũ lampadibus. Cunctante uero sponso,dormitauerunt omnes,ac dormierunt. Porrò medio noctis clamor factus est: Ecce,sponsus uenit,exite obuiam ei. Tunc surrexerunt omnes uirgines illæ,& adornauerunt lampades suas. Fatuæ autem prudentibus dixerunt: Date nobis de oleo uestro,quia lampades nostræ extinguuntur. At prudentes responderunt,dicentes: [Nequaquã,] nequando nõ sufficiat nobis & uobis: quin ite potius ad uenditores,& emite uobisipsis. Porrò dum abirent emptũ,ue nit sponsus:& quæ paratæ erant,intrauerunt cum eo ad nuptias,clausaq; est ia nua. Postea uero ueniunt & reliquæ uirgines,dicentes: Domine,Domine,aperi nobis. At ille respondens, ait: Amẽ dico uobis,nõ noui uos. Vigilate itaq;,quia
B nescitis diem neq; horã qua filius hominis ueniet. †Sicut enim homo quidam Luc.19.b
peregre proficiscens,uocauit seruos suos,& tradidit illis bona sua: & huic quidẽ dedit quinq; talenta,alij autem duo,alij uero unum: unicuiq; secundum suam fa cultatem, & peregre profectus est statim. Abijt autem qui quinq; talenta accepe rat,& negotiatus est per ea,& confecit altera quinq; talenta. Similiter & qui duo [acceperat,] lucratus est & ipse altera duo. Qui aũt unum acceperat,abijt & fodit in terra,& abscondit pecuniam domini sui. Post multum uero temporis, uenit dominus seruorũ illorum, & subducit rationem cum eis: & accedẽs qui quinq; talenta acceperat,attulit altera quinq; talenta,dicens: Domine,quinq; talenta tra didisti mihi,ecce,altera quinq; talenta lucratus sum per ea. Ait autẽ illi dominus eius: Euge serue bone, & fidelis,[a]in paucis fuisti fidelis,multis te præficiã: intra in gaudium domini tui. Accedens aũt & qui duo talenta acceperat, ait: Domine,duo talenta tradidisti mihi,ecce,altera duo talenta lucratus sum per ea. Ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis,in paucis fuisti fidelis,multis te præficiam: intra in gaudiũ domini tui. Accedens aũt & qui unum talẽtum acceperat,
C ait: Domine,noueram te hominem esse durum,metentem ubi non seminasti, & inde congregantem ubi non sparsisti,ac territus abij,abscondiq; talentum tuum in terra. Ecce, habes quod tuum est. Respondens aũt dominus eius,dixit ei: Serue male & piger,sciebas me metere ubi non seminaui, & congregare illinc ubi non sparsi: oportuit ergo te cõmisisse pecuniam meam mensarijs, & ueniẽs ego recepissem utiq; quod meum est cum usura. Tollite itaq; ab eo talentũ,& date ei qui habet decem talenta. †Omni enim habenti dabitur, & abundabit. Qui uero non habet,etiã quod habet auferetur ab eo. Et inutilem seruũ eijcite in tenebras exteriores,ibi erit fletus & stridor dentium. Cum autem uenerit filius hominis in gloria sua,& omnes sancti angeli cum eo,tunc sedebit in solio gloriæ suæ: et cõgregabuntur ante eum omnes Gentes, & separabit eos,alteros ab alteris, sicut pastor segregat oues ab hœdis: & statuet oues quidẽ à[b] dextra sua, hœdos autem à sinistra. Tunc dicet rex his,qui à dextra sibi erunt: Venite[c] benedicti patris mei,
D possidete regnum paratũ uobis à primordio mundi. †Esuriui enim, & dedistis mihi

Matt. 15.b Mar.4.c Luc.8.c 19.d

Esa.58.b Ezec.18.b

a Vel, paucis præfectus. Hoc enim ualet ἐπὶ cũ accusatiuo.

b Pluralis numerus in his, Græcismus est.

c Id est, fortunati; uel, fauorabiles,

mihi cibum:sitiui, & dedistis mihi potũ: peregrinus eram, & hospitio accepistis
Eccli7.d me:nudus,& operuistis me:†infirmus fui,& uisitastis me:in carcere eram,& ue-
nistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti,dicentes:Domine,quando te uidimus
esurientem,& pauimus?aut sitientem,& potum dedimus? Quando autẽ te uidi
mus peregrinum, & hospitio excepimus? aut nudum, & operuimus? quando
autem te uidimus infirmum,aut in carcere,& uenimus ad te?Et respondens rex,
dicet illis:Amen dico uobis,quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis,
Psal.6.c mihi fecistis.†Tunc dicet & his,qui à sinistra erunt:Discedite à me[b]maledicti in [b]Vel,infelices:uel,
Matt.7.d ignem æternum,qui paratus est diabolo,& angelis eius. Esuriui enim, & non execrabiles.
Luc.13.f dedistis mihi cibum:sitiui,& non dedistis mihi potum:peregrinus eram,& non
excepistis me hospitio:nudus, & nõ operuistis me:infirmus, & in carcere,& nõ
uisitastis me.Tunc respõdebunt ei & ipsi,dicentes:Domine,quando te uidimus
esurientem,aut sitiẽtem,aut peregrinũ,aut nudum,aut infirmum,aut in carcere,
& nõ ministrauimus tibi?Tunc respondebit illis,dicens:Amen dico uobis,qua-
Ioan.5.c tenus non fecistis uni de minimis his,nec mihi fecistis.†Et abibunt,hi in suppli-
cium æternum:iusti uero in uitam æternam. CAP. XXVI.

Christus in domo Simonis leprosi sepulturæ præparatus à Iuda proditur:ante tamen cœna instituta ad montem oliueti egreditur,ubi milites captũ ad seniores populi & sacerdotes deducunt,quorum sententijs damnatur. Petrus uero perterritus,ter,ut prædixerat illi dominus,eundem abnegat.

POrrò autem,quum finisset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: A
Marc.14.a Scitis,†post biduum pascha agi, & filius hominis traditur, ut crucifigatur.
Luc.22.a Tunc congregati sunt principes sacerdotũ,& scribæ,& seniores populi,in[a]atriũ [a]Vel,aulam.
principis sacerdotũ,qui dicebatur Caiaphas:& consiliũ inierunt, ut Iesum dolo
caperẽt,& occiderẽt.Dicebant aũt:Non in die festo,ne tumultus fiat in populo.
Cum aũt Iesus esset Bethaniæ,in domo Simonis leprosi,accessit ad eum mulier,
habens alabastrum unguenti pretiosi,& effudit super caput ipsius accumbentis.
Quod uidentes discipuli eius, indignati sunt dicentes: Quorsum perditio hæc?
Potuit enim istud unguentũ uenundari magno,& dari pauperibus.Eo autẽ co-
gnito,ait Iesus illis:Quid molestias exhibetis mulieri?Opus enim bonũ operata
est erga me.Nam semper pauperes habetis uobiscũ,me uero nõ semper habetis.
Quod enim hęc unguentum hoc misit super corpus meum,ad sepeliendũ me fe
cit.Amen dico uobis,ubicunq; prædicatũ fuerit Euangeliũ hoc in toto mundo,
Mar.14.b dicetur &,quod fecit hęc,in memoriã ipsius.†Tunc abijt unus de duodecim,qui B
Luc.22.a dicebatur Iudas Iscariotes,ad prin cipes sacerdotũ, & ait: Quid uultis mihi dare,
& ego uobis tradã illum?At illi constituerunt ei triginta argenteos.Et ex eo tem
Mar.14.b pore quærebat opportunitatem,ut eũ[b]traderet.†Cæterũ primo[die]azymorum [b]Vel,proderet.
Luc.22.a accesserũt discipuli ad Iesum,dicentes ei:Vbi uis paremus tibi ad edendũ pascha?
At ille dixit:Ite in ciuitatem ad[c]illum quempiam,& dicite ei:Magister dicit,tem- [c]τὸν δεῖνα significat
pus meum prope est,apud te ago pascha cum discipulis meis.Et fecerũt discipu- certũ quempiã, quẽ
Marc.14.b li sicut constituit illis Iesus,& parauerunt pascha. †Cum autem aduesperauisset tum nominarit Chri-
Luc.22.b discumbebat cum duodecim,& edẽtibus illis,dixit: *Amen dico uobis,unus ue stus, euangelista au-
*Ioan.13.b strûm me proditurus est. Et mœstitia affecti uehementer,cœperunt singuli dice- tem non nominat.
re ei:Nunquid ego sum Domine? At ipse respondẽs, ait: [b] Qui intinxit mecum [b]Vel,qui intinxerit.
manum in catino,hic me proditurus est. Filius quidem hominis abit,sicut scri- Nam & hoc potest
ptum est de illo:uæ autem homini illi per quẽ filius hominis proditur, bonum significare,
erat ei,si natus non fuisset homo ille. Respondens aũt Iudas, qui[c]tradidit eum, ὁ ἐμβάψας.
1.Cor.11.c dixit:Num ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. †Vescentibus autem eis,accepit C [c]Vel,prodidit.
Iesus panem,& quum egisset gratias,fregit,deditq; discipulis,& ait: Accipite,co
medite,hoc est corpus meum.Et accepto poculo,actisq; gratijs,dedit illis, dicẽs:

f Non ratũ est Euangelistis præsentia ponere ꝑ mox futuris.
g Periphrasis est uini.
h Vel, cum hymnum recitassent.

Bibite ex hoc omnes: Hic est enim sanguis meus, qui est noui Testamẽti, qui pro
multis [f]effunditur in remissionem peccatorum. Dico aũt uobis: Neutiquam bi-
bero posthac de hoc [g]fructu uitis, usq; in diem illum, quũ illum bibã uobiscum
nouum in regno patris mei. Et [h]quum hymnũ cecinissent, exierunt in montem
Oliuarum. Tũc dicit illis Iesus: Omnes uos offendemini mea causa nocte hac.
Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Postq̃ au-
tem suscitatus fuero, præcedam uos in Galilæam. Respondens autem Petrus, ait
illi: Et si omnes offendantur tua causa, ego tamen nunq̃ offendar. Ait illi Iesus:
Amẽ dico tibi, hac nocte antequam gallus cantet, ter negabis me. Ait illi Petrus:
Etiam si oportuerit me mori tecum, neutiquam te negabo. Similiter & omnes di
scipuli dixerunt. †Tunc uenit Iesus cum illis in [i]prædium, quod dicitur Geth- Mar.14.d

i Græce χωρίον legitur quod locum significat.

D semane, & dicit discipulis: Sedete hic, donec digressus, orem illic. Et adsumpto
Petro, & duobus filijs Zebedæi, cœpit affici mœstitia & anxietate. Tunc ait illis
Iesus: Mœsta est anima mea usq; ad mortẽ: manete hic, & uigilate mecũ. †Et pro Luc.22.e
gressus paululũ, procidit in faciem suam, orans, ac dicens: Pater mi, si fieri potest,
transeat à me poculum istud. Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Et ue
nit ad discipulos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro: Adeò nõ potuistis unã
horam uigilare mecũ? Vigilate & orate, ut ne [k]incidatis in tentationem. Spiritus
quidem promptus est, at [l]caro infirma. Rursum secundo digressus, orauit, dicẽs:

k Vel, ne succumbatis aut cedatis tentationi.
l Vel, humanitas.

Pater mi, si non potest hoc poculum transire à me, nisi bibero illud, fiat uoluntas
tua. Et uenit, et reperit eos iterũ dormientes. Erant enim oculi eorum grauati. Et
relictis illis, iterum abijt, & orauit tertiò eundem sermonem dicens. Tunc uenit
ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam hinc, & requiescite. Ecce, adpropin
quauit hora, & filius hominis traditur in manus [m]peccatorũ. Surgite, eamus, ec-

m Vel, flagitiosorũ.

E ce adpropinquauit qui me tradit. †Adhuc eo loquente, ecce, Iudas unus ex duo- Mar.14.e
decim, uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à principibus sacer Luc.22.e
dotum & senioribus populi. Proditor aũt eius dedit illis signum, dicens: Quem Ioan.18.a
cunq; osculatus fuero, ipse est, prẹhendite eum: & confestim accedens ad Iesum,
dixit: Aue rabbi. Et deosculatus est eum. Dixitq; illi Iesus: Amice, quorsum ades?
Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & præhenderunt eum. Et ecce
unus ex his, qui erant cum Iesu, extenta manu, exemit gladiũ suum, & percutiẽs
seruum principis sacerdotũ, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Con-
uerte gladium tuum in locum suum. †Omnes enim qui accipiũt gladiũ, gladio Apo.13.c
[n]peribunt. An existimas, quod non possim modo rogarẹ patrem meũ, qui exhi- Gen.9.a
beat mihi plusquàm duodecim legiones angelorũ? Quomodo ergo implebun
tur scripturæ, [o]quod sic oporteat fieri. Illa hora dixit Iesus turbis: Tanquam ad
latronem existis cum gladijs & fustibus, ad comprehendendum me: quotidie a-

n Secundum legem, quæ iubet homicidas interfici.
o Vel, quod talia oporteat euenire.

pud uos sedebam docens in templo, & nõ me præhendistis. †Hoc autem totum Esa.53.cd
factum est, ut complerentur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes reli-
F cto eo, fugerũt. At illi cõpræhensum Iesum abduxerunt ad Caiaphã principem
sacerdotum, ubi scribæ & seniores conuenerant. Petrus autem sequebatur eum
procul usq; ad [p]atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum mi
nistris, ut uideret finem. Principes autem sacerdotum & seniores, & totum con-

p Vel, aulam.

cilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut morti eum traderent, &
non inueniebant: etiam quum multi falsi testes accessissent, nõ inueniebant. Po-
stremo autem aduenerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destrue
re templum Dei, & in triduo ædificare illud. †Et surgens princeps sacerdotũ, ait Mar.14.f
illi: Nihil respondes? Cur isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat. †Et Luc.22.f
[q]respondens princeps sacerdotum, dixit illi: Adiuro te per Deum uiuentem, ut di
cas nobis, an tu sis Christus, filius Dei. Dicit illi Iesus: [r]Tu dixisti. Veruntamen

q Hebraismus est, ut supra quoq; annotauimus, pro, Orsus uel iterum.
r Id est, id quod dixisti, scilicet sum.

dico

dico nobis, iam hinc uidebitis filiũ hominis ſedentem à[s] dextera[t] potentiæ, & ue
nientem in nubibus cœli. Tunc princeps ſacerdotum diſrupit ueſtimenta ſua, G
dicens: Proloquutus eſt blaſphemiam, quid inſuper egemus teſtibus? Ecce, nunc
audiſtis blaſphemiam eius, quid uobis uidetur? At illi reſpondentes, dixerunt:
Esa.5.c Reus eſt mortis. †Tunc inſpuerunt in faciem eius, & colaphos ei infregerunt.
Alij autẽ[u] palmis cæciderunt eum, dicentes: Vaticinare nobis Chriſte: Quis eſt,
Marc.14.g qui te percuſſit? †Petrus uero ſedebat foris in atrio, & acceſſit ad eum una ancil-
Luc.22.f lula, dicens: Et tu cum Ieſu Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus, dicẽs:
Ioan.18.c Neſcio quid dicas. Quum autẽ exijſſet in ueſtibulum, uidit eum alia [ancillula,]
& ait his qui aderãt ibi: Et hic erat cum Ieſu Nazareno. Et iterum negauit cum
iureiurando: Non noui hominem. Et paulò poſt acceſſerunt qui ſtabant, & dixe
runt Petro: Vere & tu ex illis es: nam &[x] ſermo tuus te manifeſtum facit. Tunc
cœpit deuouere ſe & iurare, quod non noſſet hominem. Et continuo gallus can
Marc.14.b tauit. Et recordatus eſt Petrus uerbi Ieſu, qui dixerat ei: †Priuſquam gallus can-
Luc.22.c tet, ter me negabis. Et egreſſus foras, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

Iudas cum Ieſum Pilato traditum uidiſſet, abiecta proditionis mercede laqueo uitam finiuit. Pilatus cum multa fruſtra tentaſſet, Ieſum flagellatum crucifigi iubet. Suſpenſus illuditur: mortem plurima ſigna ſubſequuntur: ſepelitur à Ioſepho ſplendide. Iudæi ſepultum ne reſurgat, obſident.

Marc.15.a TEmpore uero iam matutino, †conſiliũ ceperunt omnes principes ſacerdo- A
Luc.23.a tum, & ſeniores populi aduerſus Ieſum, ut eum morti traderent. Et uinctũ
Ioan.18.c eum, abduxerunt, & tradiderunt eum Pontio Pilato præſidi. Tunc uidens Iu-
das, qui eum prodiderat, quod condemnatus eſſet, pœnitentia ductus, retulit tri-
ginta argenteos ad principes ſacerdotum & ſeniores, dicens: Peccaui, qui prodi
derim ſanguinem innoxium. At illi dixerunt: Quid noſtra? tu uideris. Et proie-
Act.1.c ctis argenteis in templo, receſſit: †& abijt, & laqueo ſe præfocauit. Principes au
tem ſacerdotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere[a] in corbo-
nam, quia pretium ſanguinis eſt. Conſilio autem inito, emerunt ex illis agrum
figuli, in ſepulturam peregrinorũ: quapropter uocatus eſt ager ille, ager ſangui-
nis, uſq; in hodiernum diem. Tunc impletum eſt, quod dictum eſt per Hieremiã
Zach.11.c prophetam, †dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretiũ æſtimati, quem B
æſtimatũ emerunt à filijs Iſrael, & impenderunt eos in agrum figuli, ſicut conſti
Mar.15.a tuit mihi Dominus. †Ieſus autem ſtabat ante præſidem, & interrogauit eum præ
Luc.23.a ſes, dicens: Es tu rex Iudæorum? Ait autem illi Ieſus: Tu dicis. Et quum accuſa-
Ioan.18.f retur à principibus ſacerdotum & ſenioribus, nihil reſpondit. Tunc dicit illi Pi-
latus: Non audis quàm multa aduerſum te teſtificentur? Et non reſpondit ei ad
ullum uerbum, ita ut miraretur præſes uehementer. In feſto aũt conſueuerat præ
ſes multitudini dimittere unum uinctũ, quem uoluiſſent. Habebat autem tunc
uinctum inſignem, qui dicebatur Barabbas. Cõgregatis ergo illis, dixit eis Pila
tus: Vtrum uultis dimittam uobis, Barabbã an Ieſum, qui dicitur Chriſtus? Scie
bat enim, quod per inuidiã tradidiſſent eum. Sedente aũt illo pro tribunali, man
data miſit ad eum uxor eius, dicens: [b] Nihil tibi rei ſit cum iuſto illo: multa enim
paſſa ſum hodie in ſomnis propter eum. Principes autem ſacerdotum & ſenio- C
res perſuaſerũt multitudini, ut peterent Barabbã, Ieſum uero perderent. Reſpon
dens autem præſes, dixit illis: Vtrum uultis è duobus dimittam uobis? At illi di-
xerũt: Barabbam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciã Ieſu, qui dicitur Chriſtus?
Dicũt ei omnes: Crucifigatur. Præſes aũt ait: Quid nam mali patrauit? At illi ma
gis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Videns autẽ Pilatus ſe nihil proficere, ſed
magis tumultũ fieri, accepta aqua, abluit manus corã multitudine, dicens: Inno-
cens ſum à ſanguine iuſti huius, uos uideritis. Et reſpondens uniuerſus populus

[s] Pluralis numerus in tali ſermone, Græciſmus eſt.
[t] Antonomaſia eſt, id eſt, à dextra dei.
[u] Vel, depalmarunt.
[x] Vel, lingua tua te prodit.
[a] Vel, in gazophylacium.
[b] Vel, miſſum fac iuſtum iſtum.

dixit: [e]Sanguis eius in nos, & in filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbã, Iesum
aũt flagellatum tradidit ut crucifigeretur. Tunc milites prȩsidis cũ adsumpsissent
Iesum in prȩtoriũ, congregauerunt ad eum uniuersam cohortẽ. Et quũ exuissent
D eum, induerunt ei chlamydẽ coccinam, & coronã è spinis contextã imposuerũt
capiti eius, & harundinẽ in dexterã eius, & genu flexo ante eum, illudebant ei, di
centes: Aue rex Iudæorũ. Et quũ inspuissent in eum, [b]accipiebant harundinẽ, &
percutiebant caput eius. Et postq̃ illusissent ei, exuerũt eũ chlamyde, & induerũt
eum uestimentis suis: & abduxerunt eum ut crucifigerent. †Exeuntes autem, in Mar. 15. b
uenerunt hominem Cyrenęum, nomine Simonem, hunc adegerunt, ut gestaret Luc. 23. d
crucem eius. †Cũq; uenissent in locũ, qui dicitur Golgotha, qui dicitur Caluariȩ Ioan. 19. d
locus, dederunt ei potui acetũ cum felle mixtũ: & quum gustasset, noluit bibere.
†Postq̃ aũt crucifixerunt eum, diuiserunt uestimenta eius, sortem mittentes: ut im Mar. 15. b
pleretur quod dictũ est à propheta: *Diuiserunt inter se uestimẽta mea, & super Ioan. 19 d
uestitu meo miserunt sortẽ. Et sedentes seruabãt eum ibi. Et †imposuerunt supra *Psal. 21. d Luc. 23. e
E caput eius caussam ipsius scriptã: Hic est Iesus rex Iudæorũ. Tunc crucifiguntur
cũ eo duo latrones, unus à dextra, & alter à sinistra. Prætereuntes aũt impia con-
uicia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicentes: [Tu] ille destructor tem
pli, quod in triduo ædificas, serua temetipsum: si filius Dei es, descende de cruce.
Similiter & principes sacerdotũ illudentes cum scribis & senioribus, dicebant:
Alios seruauit, seipsum non potest seruare. †Si rex Israel est, descẽdat nunc de cru Sap. 2. d
ce, & credemus ei. †Confidit in Deũ, liberet eum nũc, [f]si fauet ei. Dixit enim: Fi Psal. 21. c
lius Dei sum. Idipsum aũt & latrones, qui crucifixi erant cũ eo, exprobrabant ei.
A [g]sexta aũt hora tenebræ [h]obortæ fuerunt super uniuersam terrã, usq; ad horam
nonam. Circa aũt horam nonã, exclamauit Iesus uoce magna, dicens: Eli, Eli, la
ma sabachthani: *Hoc est, Mi Deus, mi Deus, quur deseruisti me? Quidam autẽ Psal. 21. a
F illic stantium, hoc audito, dicebant: Heliam uocat iste. Et continuo currens unus
ex eis, acceptam spongiam, quã impleuerat aceto, imposuit harũdini, dabatq; ei
potum. Cæteri uero dicebant: Sine, uideamus an ueniat Helias, seruaturus eum.
Iesus autem quum clamasset iterum uoce magna, emisit spiritũ. Et ecce, uelum
templi scissum est [i]bifariam, à summo usq; ad imũ: & terra mota est, petræq; scis-
sæ sunt, & monumẽta aperta sunt, multaq; corpora sanctorum, qui dormierant,
suscitata sunt: & egressi è monumentis post [k]resurrectionem eius, intrauerunt in
sanctam ciuitatem, & adparuerunt multis. Centurio uero, & qui cum eo erant,
custodientes Iesum, uiso terræ motu, & his quæ facta fuerant, timuerũt ualde, di-
centes: Vere filius Dei erat iste. Erant autẽ ibi mulieres multæ è longinquo spe-
ctantes, quæ sequutę fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Ma
ria Magdalene, & Maria Iacobi, & Iose mater, & mater filiorũ Zebedæi. †Cum Mar. 15. d
G autem aduesperauisset, uenit homo diues ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui et Luc. 23 g Ioan. 19. g
ipse fuerat discipulus Iesu: hic accessit ad Pilatum, ac postulauit corpus Iesu. Tũc
Pilatus iussit reddi corpus. Et cum accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindo
ni mundæ, posuitq; illud in monumento suo nouo, quod exciderat in petra: &
aduoluto saxo ingenti ad ostium monumenti, abijt. Erat aũt ibi Maria Magda-
lene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum. Postero autem die, qui est po-
stridie parasceues, conuenerunt principes sacerdotum & pharisæi, ad Pilatum, di
centes: Domine, recordati sumus, impostorem illum dixisse adhuc uiuentem: †[l] Matt. 16. c 17. c d
Post triduum resurgo, iube ergo muniri sepulchrũ, usq; in diem tertium, nequan Mar. 9. d
do ueniant discipuli eius, & furentur eum, dicantq; [m]plebi, [n] surrexit à mortuis: Luc. 18. d
& euadat [o]posterior error peior illo priore. Ait illis Pilatus: Habetis [p]custodiam,
abite, munite sicut scitis. Illi autem profecti munierunt sepulchrum obsignato
lapide, cum custodia.

CAP. XXVIII.

Vespera

---

[e] Id est, pœna effusi sanguinis.

[b] ἔλαβον, infiniti temporis est, id est, liberum est ad quoduis præteritũ, siue imperfectum, siue perfectũ, siue plusquam perfectum.

[e] Pluralis numerus à Græcismo est.

[f] Vel, si uoluntatẽ adiecit ad eũ. Verbi interpretatione, si uult eum.

[g] Scilicet à sexta nostra antemeridiana (quæ Hebræis prima fuit) numeranda. Ea autem sexta Hebræorum, nostra est duodecima. Nona uero Hebræorũ, nostra est tertia postmeridiana.

[h] Vel, extiterunt: uel, fuerunt.

[i] Vel, ut uetus interpres, in duas partes.

[k] Vel, suscitationem.

[l] Vel, post triduum resuscitor.

[m] Vel potius, populo.

[n] Vel suscitatus est.

[o] Vtrobiq; superlatiuus est per κατάχρησιν positus ab Euangelista pro comparatiuo: quia Hebræis eadem uox est per cõparatiuum & superlatiuum interpretãda ראשון אחרון

[p] Id est, milites custodiis deputatos. Potest & per imperatiuũ interpretari, Habete custodiam, siue, Agite custodiam.

Christum à mortuis resurrexisse angelus Marijs nunciat, quæ & occurrentem sibi cernunt. Iudæi eius resurrectionem muneribus & mendacijs obscurare conantur. Christus in Galilæa cum discipulis collocutus ijsdem euangelij functionem commendat.

Marc. 16. b Luc. 24. d Ioan. 20. c VESpera †autem [b]sabbati, quæ [c] illucescit in [D]primam sabbati, uenit Maria A
Magdalene, & alia Maria, ut uiderent sepulchrum. Et ecce terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini qui descenderat de cœlo, accedens, deuoluit lapidē ab ostio, sedebatq; super eum. Erat aūt [e]species eius similis fulguri, & indumentū eius candidū sicut nix. Pr̨ timore aūt eius concussi sunt custodes, & facti sunt uelut mortui. Respondens aūt angelus, dixit mulieribus: Ne timeatis uos, scio enim q Iesum qui crucifixus est qųratis: non est hic, surrexit enim, si cut dixit. Venite, inspicite locū ubi positus erat Dominus. Et cito profectæ, dicite B
discipulis eius, eum [f] surrexisse à mortuis, & ecce pr̨cedit uos in Galil̨ā, ibi eum uidebitis. Ecce dixi uobis. Et digress̨ celeriter à monumēto, cū timore et gaudio magno currebant ut renunciarēt discipulis eius. Dum aūt proficiscebātur ad deferendū nunciū discipulis eius, ecce Iesus occurrit illis, dicens, Auete. Illæ autem accesserunt, & præhenderunt pedes eius, & adorauerūt eum. Tunc ait illis Iesus: Ne timeatis, abite nunciate fratribus meis ut abeant in Galilæā, & ibi me uidebunt. Abeuntibus aūt illis, ecce quidā ex custodia uenerunt in ciuitatem, ac nun- C
ciauerunt principibus sacerdotū omnia quæ acciderant. Et cōgregati cum senioribus, consilio capto, pecuniā copiosam dederunt militibus, dicētes: Dicite, Discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum, nobis dormiētibus. Et si hoc auditū fuerit sub pr̨side, nos [g]persuadebimus ei, & securos uos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerūt sicut erant edocti, & diuulgatus est hic sermo apud Iudæos usq; in hodiernū diem. Vndecim aūt discipuli abierunt in Galilæam, in montē quo D
constituerat ipsis Iesus. Et cū uidissent illū, adorauerunt eum: quidam aūt dubitauerunt. Et accedens Iesus, loquutus est eis, dicēs: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Profecti ergo [h]docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen patris, & filij, & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia qųcunq; pr̨cepi uobis. Et ecce ego uobiscū sum omnibus diebus usq; ad consummationē sæculi.

a Vel, sub exitum.
b Vel, sabbatorum.
c Vel, lucem tradit: uel, lucem orditur.
D Interpretatione uerbi, unam.
e Alij, aspectus.
f Vel, suscitatū esse.
g Vel, placabimus eum.
h Verbi interpretatione, discipulate, aut discipulos facite.

Euangelium secundum Marcum.

CAPVT I.

Marcus Euangelium suum à Ioanne orditur, cuius baptismum & prædicationē præmittit. Christus autem ab eodē baptizatus discipulos uocat, & prædicandi munus aggreditur. In Capernaum dæmoniacum à dæmone, & socrum Petri febricitantem à febri liberat, & multis alijs miraculose medetur. Easdemq; uirtutes per totam Galilæam exercet, in qua leprosum sanitati restituit.

NITIVM [a] Euangelij Iesu Christi, filij Dei, prout scri- A
ptum est in prophetis: †Ecce ego emitto nunciū meum [b] ante faciem tuā, qui præparabit uiam tuam ante te. *Vox clamantis in deserto: Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. †Baptizabat Ioannes in deserto, prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionē peccatorū. Et egrediebantur ad eum tota Iudæa regio, ac Hierosolymitæ: & baptiza

Math. 3. a
Mal. 3. a
*Esa. 40. a
Luc. 3. a
Ioan. 1. c
†Ioan. 3. d

a Loquutio est, significans, Euangelium Iesu Christi filij Dei sic incœpit prout, &c.
b Hebraismus est, pro, ante te: uel, ante aduentum tuum.

bantur omnes ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua. †Erat aũt Io- Matt.3.c
c Vel, pellicea.
annes uestitus pilis camelinis, & zona [c] coriacea circũ lumbos suos, uescebaturq́
locustis & melle syluestri: & prædicabat, dicens: †Venit q fortior est me, post me, Matt.3.e
d Eius abundat more Hebraico.
cuius non sum idoneus, ut procumbens soluã corrigiam calceamentorũ [d] eius. Luc 3.c Ioan.1.d
Ego quidem baptizaui uos aqua, ille uero baptizabit uos spiritu sancto. *Et *Luc.3.e
euenit in diebus illis, ut ueniret Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizaretur à Ioã- Ioan.1.c
ne in Iordane. Et statim quum ascenderet ex aqua, uidit diffindi cœlos, & spiri-
tum tanq̃ columbam descendentẽ super illũ. Et uox edita est è cœlis: Tu es ille fi
e Vel, in quo placatus sum.
B lius meus dilectus, in [e] quo mihi bene complacitũ est. †Et continuo spiritus illũ Mat.4.a.b Luc.4.a
f Vel, emittit.
[f] expellit in desertũ, & erat illic in deserto dies quadraginta, & tentabatũ à satana,
eratq́ cum feris, & angeli ministrabant illi. Postq̃ autem traditus est Ioannes, Matt.4.b
uenit Iesus in Galilæam, prædicans Euangeliũ regni Dei, & dicens: Impletũ est Luc.4.e
tempus, instatq́ regnũ Dei, resipiscite, & credite Euangelio. †Quũ ambularet au Matt.4.c
tem iuxta mare Galilææ, uidit Simonẽ & Andream fratrem eius, iacientes retia Luc.5.a
in mare. Erãt enim piscatores, & dixit eis Iesus: Sequamini me, & faciã ut efficia
mini piscatores hominũ. Ac protinus relictis retibus suis, sequuti sunt eum. †Et Matth.4.c
progressus illinc paululum, uidit Iacobum filium Zebedæi, & Ioannem fratrem Luc.5.a
eius, qui & ipsi in naui reconcinnabant retia, statimq́ uocauit illos, & illi relicto
patre suo Zebedæo in naui cum mercenarijs, sequuti sunt eum. †Et ingrediun Matt.4.b
tur Capernaum, & statim sabbatis ingressus in synagogã, docebat, & stupebant Luc.4.e
g Vel, authoritate præditus.
super doctrina eius. Docebat enim eos tanquam [g] authoritatem habens, & non Matt.7.d
C sicut scribæ. Et erat in synagoga eorum homo obnoxius spiritui immundo,
h Vel potius, Sine.
& exclamauit, dicens: [h] Eia quid rei nobis tecũ est Iesu Nazarene? Venisti ad per-
dendum nos? Noui te qui sis, [nimirum] ille Sanctus Dei. Et increpauit illum Ie
i Vel, discerpsisset.
sus, dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cum [i] laniasset eum spiritus immundus,
exclamassetq́ uoce magna, exijt ab eo. Et obstupuerunt omnes, ita ut rogitarẽt
inter se, dicentes: Quid est hoc? Quæ doctrina noua hæc? Quia cum authoritate
etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Emanauit autem fama eius
statim in totam undiq́ regionem Galilææ finitimam. †Et protinus è synago- Matt.8.b
ga egressi, uenerunt in domum Simonis & Andreæ, cum Iacobo & Ioanne. So Luc.4.f
crus autem Simonis decumbebat febricitans, & continuo dicunt ei de illa. Et cũ
accessisset erexit eam, apprehensa manu eius, & reliquit eam febris ilico, ac mini
strabat eis. Postq̃ autem aduesperauit, cum occidisset sol, adferebant ad eum o-
mnes male habentes, & qui à dæmonijs agitabantur. Et ciuitas tota congregata
erat ad ostiũ, & sanauit multos qui laborabãt uarijs morbis: & dæmonia multa
D eijciebat, nec sinebat loqui dæmonia, q ipsum nossent. Et mane multa adhuc no
cte, quũ surrexisset, egressus est. Et abijt Iesus in desertũ locũ ibiq́ orabat, & pro-
sequuti sunt eum Simon & qui cũ illo erant: & quum inuenissent eum, dicũt ei:
Omnes te quærunt. Et ait illis: Eamus in proximos uicos, ut & ibi prædicem, in
k Id est, in lucem prodij: uel, in mundũ ueni à patre.
hoc enim [k] egressus sum. Et prædicabat in synagogis eorũ in tota Galilæa, & dæ
monia eijciebat. †Et uenit ad eum leprosus, orans eum, eiq́ genua flectens, ac Matt.8.a
dicens illi: Si uis, potes me mundare. Iesus autẽ intime misertus, protensa manu, Luc.5.c
l Verbi interpretatione, discessit ab eo.
tetigit illũ, & dicit ei: Volo, mundus esto. Quod quũ dixisset, statim [l] reliquit eum
lepra, & mundatus est: & cõminatus ei, statim amisit illũ, dicitq́ ei: Vide ne quid
cuiquã dicas, †sed abi, teipsum ostende sacerdoti, et offer pro emũdatione tui quę Leuit.14.a
præcepit Moses in testimoniũ illis. At ille egressus, cœpit prædicare multa, & di-
m Verbi interpretatione, sermonẽ. Sed Hebraismus est, sermo pro re, דבר
uulgare [m] rem, ita ut iam nõ posset Iesus palàm introire in ciuitatem, sed foris in
desertis locis erat, & ueniebant ad eum undiq́. CAP. II.

Paralyticũ Christus peccatis simul & morbo liberat. Matthæum discipulis adiungit. Causam aduentus sui pharisæis murmurantibus indicat. Nimiam & simulatã ieiunij

nij religionem corrigit. Discipulos de sabbati uiolatione accusatos Dauidis exemplo defendit.

Matth 9.a Luc.5.d ET †iterum intrauit Capernaum [a] post dies aliquot, & auditũ est ꝙ in domo A
esset, & protinus congregati sunt multi, adeò ut iam non [b] essent capiendis
nec illa loca quę erant circa ianuam, et loquebatur eis sermonem. Et ueniunt ad
eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et quũ non possent adpro
pinquare illi præ turba, detexerunt tectũ [ædium] ubi erat, perfossoq́ꝫ [tecto,] fu-
nibus demittunt grabbatũ in quo paralyticus decumbebat. Quum autem Iesus
uidisset fidem illorum, ait paralytico: Fili, remittuntur tibi peccata tua. Erant au-
tem illic quidam de scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis: Cur hic sic lo
Iob 14.a quitur blasphemias? †Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus? Et protinus
Esa.43.d ubi cognouit Iesus spiritu suo, ꝙ sic cogitarent apud sese, dixit illis: Quid ista co-
& 44.d gitatis in cordibus uestris? Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remittantur tibi
peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum & ambula? Vt autem sciatis fi B
lium hominis habere potestatem in terra remittendi peccata, ait paralytico: Tibi
Act.9.c dico, surge & tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam. †Et statim surrexit,
sublatoq́ꝫ grabbato, egressus est in conspectu omnium, adeo ut stupescerent o-
Matt.9.a mnes, & [c] glorificarent Deum, dicentes: Nunquam talia uidimus. †Et egressus
Luc.5.d est rursum ad mare, omnisq́ꝫ turba ueniebat ad eum, ac docebat eos. Et quũ præ
& 15.a teriret Iesus, uidit Leui Alphæi filium sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere
me. Isq́ꝫ surgens, sequutus est eum. Et euenit quũ accumberet in domo illius,
multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis
eius, erant enim multi qui sequuti fuerant eum. Et scribæ ac pharisæi quum ui-
dissent eum capientem cibum cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipu
lis eius: Quid [est] ꝙ cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Hoc audito C
1.Tim.1.c Iesus, ait illis: Non opus habent qui ualent medico, sed qui male habent. † Non
Matt.9 b ueni ad uocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. †Et discipuli Ioan-
Luc.5.f.g nis ac pharisæorũ ieiunabant, ueniuntq́ꝫ & dicunt illi: Quare discipuli Ioannis
& pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunãt? Et ait illis Iesus: Num
possunt [b] filij thalami nuptialis, [c] dum cum illis sponsus est, ieiunare? Quãdiu ha
bent secum sponsum, nõ possunt ieiunare. Venient autem dies quum auferetur
ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Et nemo assumentum panni
rudis adsuit uestimento ueteri, alioqui aufert supplementum eius nouum à uete
ri, & peior scissura fit. Et nemo mittit uinũ [f] nouum in utres ueteres, alioqui rum D
pit uinum nouum utres, & uinum effunditur, & utres pereunt, sed uinũ nouum
Matt.12.a in utres nouos mittendum est. †Et accidit ut trãsiret sabbatis per segetes, & cœ
Luc.6.a perunt discipuli eius [g] inter eundum uellere spicas, & pharisæi dicebant ei: Ecce
cur faciunt sabbatis quod non licet? Et ipse ait illis: Nunquam legistis quid fece-
1.Reg.21.b rit Dauid quum egeret, & esuriret ipse & qui cũ eo erant? †quomodo ingressus
sit ædem Dei sub Abiathar principe sacerdotũ, & panes propositionis comede-
Leuit.24.b rit, †quos non licet edere nisi sacerdotibus, & dederit etiam ijs qui secum erant?
Et dicebat illis: Sabbatum propter hominem factum est, non homo propter sab
batum. Itaq; dominus est filius hominis etiam sabbati. CAP. III.

a Vel, per dies ali-quot, δι' ἡμερῶν.
b Vel, caperent eos.
c Vel, gloriose & laudibus celebrarent.
b Hebraismus est, pro ijs qui intersunt nuptijs.
e Vel, in quo scilicet thalamo.
f Vel, mustum.
g Verbi interpretatione, iter facere uellentes spicas.

Aridam manum habenti Christus medetur sabbatis, & conspirantium contra se manibus elabitur, multa turba hunc sequente, é quibus multos uarijs morbis et dæmonijs liberat. Duodecim discipulos sibi constituit. Pharisæis dicentibus quod per Beelzebul dæmonia eijceret, respondet, & qui nam fratres sui sint indicat.

Matt.12.a Luc.6.b ET † introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo arefactam habens ma A
num, & obseruabant eum an sabbatis sanaturus esset eum, ut accusarent il-
lum. Et ait homini habẽti manũ arefactam: Surge in mediũ. Et dicit illis: Vtrum

a Id est, uitam seruare: uel, hominẽ, iuxta Hebraismum, in quo anima sæpe ponitur pro homine.

licet sabbatis benefacere, an malefacere? [a]animã seruare, an occidere? At illi tacebant. Et quũ circũspexisset eos iratus cum ira, condolescens super cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus illius sanitati ut altera. Egressi uero pharisæi, statim unà cum Herodianis consilium inibant aduersus eum, ut illum perderẽt. Iesus autẽ cum discipulis suis secessit ad mare, & ingens multitudo à Galilæa sequuta est eum, & ab Iudæa, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum habitabãt ac Sidonem, hominum multitudo magna, qui cum audissent quæ faciebat, uene-
B runt ad eum. Et iussit Iesus discipulis suis, ut nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne ipsum premerent. Multos enim sanauerat, ita ut irruerent in eum, quo illum tangerent quotquot[b] affligebantur. †Et spiritus immundi quum illum uidissent, [c]accidebant ei, & clamabant, dicentes: Tu es filius Dei. Et uehementer interminabatur eis, ne se manifestum facerent. †Et ascendit in montem, ac uocat ad se quos uoluit ipse, & uenerunt ad eum. Et [D]designauit duodecim, ut essent secum, & ut emitteret eos ad prędicandum, utq́; haberent potestatẽ sanandi morbos, eijciendiq́; dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus: & [e]Iacobũ filium Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod
C est, filij tonitrui: & †Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi filium, & Thaddęũ, & Simonem Cananiten, & Iudam Iscarioten, qui & prodidit illum. Cumq́; uenissent in ædes, conuenit iterum turba tanta, ut non liceret illis uel[f] panes edere. Quod cum audissent qui ad illum attinebant, exierunt ut præhenderent eum. Dicebant enim, Mente alienatus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderãt dicebant: Beelzebul habet, & per principem dæmoniorum eijcit dæmonia. Et ad se uocatis eis, per [g]parabolas loquebatur illis. Quomodo potest satanas satanam eijcere? Et si regnum aduersus sese diuisum fuerit, non potest stare regnum illud: & si domus contra semetipsam diuisa fuerit, nõ potest stare domus illa: & si satanas insurrexit aduersum se
D metipsum, ac diuisus est, nõ potest stare, sed [h]finem habet. Non potest quisquam uasa fortis, ingressus in domũ illius, diripere, nisi prius fortẽ uinxerit, & tum demum domum eius diripiet. †Amen dico uobis: Omnia remittentur filijs hominum peccata & blasphemiæ quibus blasphemauerint, at qui blasphemiã dixerit in spiritũ sanctum, non habet remissionẽ in æternum, sed obnoxius est æterno iudicio. Dicebant enim: Spiritum immundum habet. †Et ueniunt mater eius & fratres, & foris stantes, miserunt ad eum qui euocarent eum: & sedebat turba circa eum, dicuntq́; ei: Ecce mater tua et fratres tui foris quęrũt te. Et respõdit eis, dicens: Quę est mater mea & fratres mei? Et cum circũspexisset in circuitu circũ se discipulos sedẽtes, ait: Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim obsecutus fuerit uoluntati dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est.

Luc. 4. e
Matt. 10. a
Luc. 6. b. c
Matt. 9. d. 12. b
Luc. 11. b
Matt. 12. c
Luc. 12. b
1. Ioan. 5. d
Matt. 12. d
Luc. 8. c

b Verbi interpretatione habebant flagella.
c Vel, procidebant ante eum.
D Vel, constituit.
e Scilicet, designauit.
f Vel, cibũ capere, iuxta Hebraismũ.
g Nempe per similitudines, qualis est quæ mox sequitur, Non potest quisquã uasa fortis, &c.
h Vel, finem attigit.

CAP. IIII.

Verbi diuini uirtutem, & quomodo audiendum sit, parabolis de semine compositis indicat, & ad diligentiam hortatur, quibus similitudinẽ de grano sinapis adiungit. Postremo procellosam maris tempestatem uirtute diuina compescit.

A ET† iterum cœpit docere iuxta mare, & cõgregata est ad eum turba multa, ita ut nauim ingressus, sederet in mari, & tota turba iuxta mare in terra erat, & docebat eos per parabolas multa, dicebatq́; illis [a]in doctrina sua: Audite, Ecce exijt seminator ad seminandum, & accidit inter seminandum, ut aliud quidem caderet iuxta uiam, ueneruntq́; uolucres cœli, & comederũt illud: aliud uero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam, & statim exortum est, quod non haberet[b] altitudinem terrę: sole autem exorto ustum est, & eo quod non haberet radicem, exaruit. Et aliud cecidit in spinas, & succreuerunt spinæ, ac suffocauerũt illud, & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam, & dabat fructum succrescentem

Matth. 13. a
Luc. 8. a

a Id est, docendo.
b Vel, profundam terram.

ſcentem & augeſcentem, & adferebat aliud triginta, & aliud ſexaginta, & aliud
centum, ac dicebat illis: Qui habet aures ad audiendum, audiat. Cum uero eſſet
ſolus, interrogauerunt eum hi qui circum illum erant cum duodecim, de parabo
Eſa. 6.c la, & dicebat eis: Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei: †illis autem qui fo B
ris ſunt, per parabolas omnia [c] fiunt, ut uidentes uideant, & non cernant: & au-
dientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis
peccata. Et ait illis: Neſcitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas in
Matt. 13.b telligetis? †Seminator ille ſermonem ſeminat. Hi uero ſunt qui iuxta uiam [di-
cuntur,] [b] ubi ſeminatur ſermo: & quum audierint, cõfeſtim uenit ſatanas, & au
fert ſermonem qui ſeminatus eſt in cordibus eorum. Et hi ſunt ſimiliter qui in
petroſa [e] ſemen excipiunt, qui cum audierint ſermonem, ſtatim cum gaudio acci
piunt illum, & nõ habent radicem in ſe, ſed temporarij ſunt: deinde coorta adfli
ctione, aut perſecutione, propter ſermonem, confeſtim offenduntur. Et hi ſunt
qui in ſpinas [f] ſemen excipiunt: hi [inquam] ſunt qui ſermonem audiunt, & ſoli
1.Tim. 6.c citudines ſæculi huius, ac †deceptio diuitiarum, cæterarumq; rerum cupiditates
d introeuntes, ſuffocant ſermonem, ac redditur infructifer. Et hi ſunt qui in terrã
bonam [g] ſemen exceperunt, qui audiunt ſermonem & ſuſcipiunt, & fructũ affe-
Matt. 5.b runt; [ita ut] aliud [granum adferat] triginta, aliud ſexaginta, aliud centum. †Et
Luc. 8.c dicebat illis: Nunquid lucerna incẽditur, ut ſubter modium ponatur, aut ſubter
11.e *Mat. 10.c lectũ? Nónne ut ſuper candelabrũ ponatur? Non †eſt enim quicq̃ occultũ, quod C
Luc. 8.c non palàm futurũ ſit; neq; [h] factũ eſt ſecretum, ſed ut in propatulũ ueniat. Si quis
12.a habet aures ad audiendũ, audiat. Et dicebat illis: Videte quid audiatis. †Qua mẽ
†Matt. 7.a Luc. 6.f ſura metimini, mẽſura dabitur uobis. Et adijcietur uobis qui auditis: *qui enim
*Mat. 13.b habet, dabitur illi: & ab eo qui non habet, etiã quod habet, auferetur. Et dicebat:
& 25.c 19.d Sic eſt regnũ Dei, quemadmodũ ſi homo iaciat ſementẽ in terrã, ac [i] dormiat, atq;
exurgat nocte ac die, ſegesq; germinet, ac ſurgat in altũ, ipſo inſcio. Vltro enim
terra fructũ gignit, primum herbã, deinde ſpicam, deinde plenum frumẽtum in
ſpica. Quum aũt [k] productus fuerit fructus, ſtatim immittit falcem, quoniã adeſt
Matt. 13.e meſſis. †Et dicebat: Cui adſimilabimus regnũ Dei? aut [l] qua collatione confe-
Luc. 13.d remus illud? Eſt ſicut granũ ſinapis, quod quũ ſeminatũ fuerit in terra, minus eſt
omnibus ſeminibus quæ ſunt in terra; & quum ſeminatũ fuerit, exurgit, & eua-
dit maius omnibus oleribus, et profert ramos magnos, ita ut poſsint ſub umbra D
Matth. 13.e eius aues cœli nidificare. †Et talibus multis parabolis loquebatur eis ſermonẽ,
Luc. 13.d prout poterant audire, ſine parabola uero non loquebatur eis: ſeorſim autem di
ſcipulis ſuis exponebat omnia. Et ait illis in die illo, quũ aduesperauiſſet: Trãſea
mus in ulteriorẽ ripam. Et dimiſſa turba adſumũt eum, ita ut erat in naui; ſed &
aliæ nauiculæ erant cum illo. Et oritur procella uenti magna, & fluctus irrue-
bant in nauim, ita ut iam illa impleretur. Et erat ipſe in puppi, ſuper ceruical dor
miens, & excitant eum, dicuntq; illi: Præceptor, non eſt tibi curæ quod perimus?
Matth. 8.c Et excitatus increpauit uentũ, dixitq; mari: †Sile, obmuteſce. Et conquieuit uen-
Luc. 8.d tus, factaq; eſt tranquillitas magna. Et dixit illis: Quid timidi eſtis adeo? Qui fit,
ut non habeatis fiduciam? Et affecti ſunt timore magno, dicebantq; inter ſeſe:
Quiſnam hic eſt? ꝙ & uentus & mare obediunt ei.

CAP. V.

Legionem dæmonum in Gadarenorum regione è dæmoniaco expellit Chriſtus. Pro fluuio ſanguinis multũ uexata mulier tactu ueſtimẽti illius ſanatur. Filia Iairi mortua Chriſto iubente uitæ reſtituitur.

Matth. 8.d ET †uenerunt traiecto mari in regionem Gadarenorũ, egreſſoq; ei de naui, A
Luc. 8.d ſtatim occurrit [a] è monumentis homo ſpiritui immundo obnoxius, qui do-
miciliũ habebat in monumentis. Et ne catenis quidẽ quiſquã poterat eũ ligare:
propterea ꝙ quum ſæpe cõpedibus & catenis uinctus fuiſſet, diſcerptæ eſſent ab

c Proponuntur, uel contingunt.

b Vel, quando.

e Vel, ſeminantur.

f Vel, ſeminantur.

g Vel, ſeminati ſunt.

h Vel, fuit.

i Ebraiſmus eſt, qualis, introire et exire, pro uerſari in loco aliquo: ſic hic, dormit & exurgit homo, id eſt, ſecurus tranſigit noctes & dies, & ſegetem fortunæ committit, ipſe agens alia uitæ munia.

k Vel, ad maturitatẽ peruenerit, uel percreuerit.

l Cui collationi.

a Hebraiſmus eſt, pro ex quodam monumẽto: ſic alibi, in urbibus, id eſt, in aliqua urbium.

illo catenæ,& compedes essent comminutæ,neq; quisquã ualuisset eum doma-
re. Et semper die ac nocte in montibus & in monumentis erat,clamans, & cõci
dens seipsum lapidibus. Quũ uidisset autem Iesum eminus,cucurrit & adorauit
eum,& clamans uoce magna,dixit: Quid mihi rei tecum est,†Iesu fili Dei altissi Act.16.c
mi? adiuro te per deum,ne me torqueas. Dicebat enim illi: Exi spiritus immũde
ex homine. Et interrogabat eum: Quod est tibi nomen? Et respondit,dicens: Le-
gio mihi nomen est,quia multi sumus. Et precabatur eum[b] multis,ne ipsos emit

> b Vel, multum.

teret extra regionem. Erat autem ibi iuxta montes grex porcorum magnus, qui
pascebantur, & precabantur eum omnes dęmones,dicẽtes: Mitte nos in porcos,
B ut in eos introeamus. Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus immundi,in
gressi sunt in porcos. Et ferebatur grex per præceps in mare: erant autem eorum
fermè duo millia,& suffocati sunt in mari. Porrò qui pascebant porcos, fugerũt,
& renunciauerunt in ciuitatem & in agros. Et egressi sunt ad uidendũ quod ac-
ciderat,ueniuntq; ad Iesum,& uident illũ qui à dæmonio uexatus fuerat,sedentẽ
ac uestitũ, & sanę mẽtis eum qui habuerat legionẽ,& extimuerũt. Et narrauerũt
illis qui uiderant,qualia euenissent ei qui dæmonium habuerat,& de porcis. Et
rogare cœperunt eum,ut discederet de finibus ipsorũ. Cumq; ingressus esset na
uim,rogabat illũ is qui fuerat à dæmonio uexatus, ut esset cum illo. Iesus autem
nõ permisit ei,sed ait illi: Abi domum tuam ad tuos,et annuncia illis quanta tibi
Dominus fecerit,& misertus sit tui. Et abijt, & cœpit prędicare in Decapoli,quan
ta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur. †Et cum traiecisset Iesus naui rursus Matt.9.a
in ulteriorem ripã,conuenit ad eum turba multa,& erat circa mare. Et ecce uenit Luc.8.f
C quidam principũ synagogæ,nomine Iairus,& cum uidisset eum, procidit ad pe
des eius,& precabatur eum multũ,dicens: Filiola mea in extremis est,[oro] ut ue
nias & imponas illi manus,ut salutẽ consequatur, & uiuat. Et abijt cũ illo,& se-
quebatur eum multa turba,cõprimebantq; eum. Et mulier quædã quæ labora
uerat profluuio sanguinis annos duodecim,fueratq; multa perpessa à compluri
bus medicis,& insumpserat omnes facultates suas,neq; quicquam adiumẽti sen
serat,sed[c] plus detrimẽti acceperat,quum audisset de Iesu, uenit in turba à tergo,
& tetigit uestimentũ eius. Dicebat enim: Si uel uestimẽta eius tetigero, salua ero.
Et confestim siccatus est[d] fons sanguinis eius , & sensit corpore quod sanata esset à
[e]supplicio. Et statim Iesus in semetipso cognoscens[f] uirtutem ex sese prodijsse,
conuersus in turba,aiebat: Quis tetigit uestimenta mea? Et dicebant ei discipuli

> c Al. magis in dete-
> rius uenerat.
>
> d Id est, scaturigo.
>
> e Verbi interpreta-
> tione, à flagello.
>
> f Vel, uim.

ipsius: Vides turbam undiq; prementem te,& dicis : Quis me tetigit? Et circum-
spiciebat ut uideret eam quæ hoc fecerat. Mulier uero timens & tremens , sciens
D quid in se accidisset,uenit & accidit ei,dixitq; ei omnem ueritatẽ. Ille autem dixit
ei: Filia fides tua te seruauit,uade cũ[g] pace,& esto sana à[h] supplicio tuo . Adhuc
eo loquente,ueniunt à principe synagogę qui dicerẽt: Filia tua mortua est, quid
ultra uexas magistrũ? Iesus autẽ protinus audito sermone qui dicebatur, ait prin

> g Id est, incolumita-
> te.
>
> h Verbi interpreta-
> tione, flagello.

cipi synagogæ: Ne metuas,tantũmodo crede. Et non permisit quenquam se cõ-
sequi,præter Petrũ & Iacobum,& Ioannem fratrem Iacobi,& uenit in domum
principis synagogæ,uidetq; tumultũ,ac flentes,ac eiulãtes multum, & ingressus
ait illis: Quid tumultuamini & ploratis? Puella non est mortua, †sed dormit. Et Ioan.11.b
irridebant eum. *Ipse uero eiectis omnibus,adsumit patrem & matrem puellæ, *4. Re.4.d
& eos qui cum ipso erant,& ingreditur eò ubi puella decumbebat,& prehensa
manu puellę ait illi: Talitha cumi: quod est,si quis interpretetur,puella, tibi dico,
surge. †Et statim surrexit puella,et ambulabat. Habebat enim annos duodecim: Ioan.5.c
& inuasit eos stupor magnus: & interminatus est eis multũ, ne quisquã rescisce- Act.9.f
ret hoc: & iussit ut daretur illi quod ederet. CAP. VI.

Christus

Christus à suis in patria contemnitur, apostolos ad prædicandum emittit. Mors Ioã nis describitur. Quinq; panibus aliquot millia hominum cibantur. Iesus discipulos naui gio præmissos aquis inambulans sequitur, & tempestatem sedat. Multi ægroti uestimẽ ti illius attactu sanantur.

Matt. 13. g ET †egressus est illinc, uenitq; in patriam suam: & sequũtur eum discipuli sui. A
Luc. 4. c Quumq; adesset sabbatum, cœpit in synagoga docere, multiq; audientes ob
Ioan. 4. f stupuerunt, dicentes: Vnde huic hæc? & quæ est hæc sapientia quæ data est illi? et
tam potentia facta, [[a]quę] [b]opera eius efficiuntur? Nónne hic est ille faber, filius
Mariæ, frater autẽ Iacobi, & Iose, et Iuda, & Simonis? Nónne et sorores eius hic
apud nos sunt? Et offendebantur in eo. Dicebat autẽ illis Iesus: Nõ est propheta
contẽptus, nisi in patria sua, & inter cognatos, et in familia sua. Et nõ poterat ibi
uirtutem ullam edere, nisi quod paucos [c]ægros, impositis manibus sanauit, ac te
nebatur admiratione propter incredulitatem eorum. Obibat autẽ uicos undiq;
Matt. 10. a circumiacentes, docens. Et †accersit duodecim, cœpitq; eos emittere binos, ac da B
Luc. 9. a bat illis potestatem aduersus spiritus immundos, præcepitq; eis, ut ne quid tolle-
rent in uiam, nisi uirgam solum, non peram, nõ panem, non in zona æs, sed [D]cal
Act. 12. b cearentur †sandalijs, & ne induerentur binis tunicis. Et dicebat eis: Vbicunq; in
troieritis in domum, illic manete, donec exeatis illinc. Et quicunq; nõ receperint
Act. 13. g uos, neq; audierint uos, †exeuntes illinc, excutite puluerem, qui est sub pedibus
uestris, in testimonium illis. Amen dico uobis, tolerabilius agetur cum Sodomis
aut Gomorrhis in die iudicij, quàm cum ciuitate illa. Et egressi prædicabant, ut [e]re-
sipiscerent: & dæmonia multa eijciebant, ungebantq; oleo multos ægros, & sa-
Matt. 14. a nabant. †Hæc audiuit rex Herodes, (innotuerat enim nomen eius) dicebatq;:
Luc. 9. a Ioannes ille qui baptizabat, [f]resurrexit à mortuis, & propterea uirtutes agunt in
illo. Alij dicebant, Helias est: alij uero dicebant, Propheta est, uel tanquam unus C
ex prophetis. Quum audisset autem hoc Herodes, dixit: Cui ego præcidi caput,
Ioannes iste est, ipse [g]surrexit à mortuis. Nam ipse Herodes missis satellitibus,
[h]præhenderat Ioannem, & uinxerat eum in carcere, propter Herodiadem, uxo-
rem Philippi fratris sui, quia duxerat eam uxorẽ. Dicebat enim Ioannes Herodi:
Leuit. 18. c Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, [i]cupie
batq; occidere eum, nec poterat. Herodes enim metuebat Ioannẽ, sciens eum ui-
rum iustum & sanctũ, & obseruabat eum, audito q; eo multa faciebat, & libẽter
eum audiebat. Et quum dies opportunus accidisset, quum Herodes in natali-
tijs suis, cœnam faceret primatibus ac tribunis et primoribus Galilęæ. Cumq; in
troisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuissetq; Herodi, ac simul accũbenti
bus, rex ait puellæ: Pete à me quicquid uis, & dabo tibi: iurauitq; illi: Quicquid à
me petieris, dabo tibi usq; ad dimidium regni mei. At illa egressa dixit matri suę:
Quid petã? Illa uero dixit: Caput Ioannis Baptistæ. Et ingressa statim cum festi- D
natione ad regem, petiuit, dicens: Volo, ut protinus des mihi in lance caput Ioan
nis Baptistæ. Et dolore adfectus rex [k]propter iusiurandũ, eosq; qui simul accum
bebant, noluit eam reijcere. Et cõfestim rex misso spiculatore, iussit inferri caput
eius. At ille abijt, ac decollauit eum in carcere, & attulit caput eius in lãce, deditq;
illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ. Quo audito discipuli eius, uenerũt
Matt. 14. b & sustulerunt cadauer eius, [l]mandaueruntq; illud monumento. †Et congregan
Luc. 9. b tur apostoli ad Iesum, & renunciauerunt ei omnia, & quæ egissent, quæq; do-
cuissent. Et ait illis: Venite uosipsi seorsum in desertũ locum, & requiescite [m]pau-
lulum. Erant enim qui uenirent & abirent, multi, ac ne cibũ quidem capere ua-
cabat. Et contulit se in desertum locum nauigio seorsum. Quumq; uidissent E
eos abeuntes turbæ, agnouerunt eum multi, & itinere pedestri ex omnibus ci-
uitatibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos, conueneruntq; ad illum.

a Videtur more Hebraico relatiuũ prætermissum, ut sæpe solet, אשר.
b Per manus eius, Hebraismus planè est, pro, opera eius, siue per operã eius.
c Al. infirmos.
D ὑποδεδεμένους calceatos.
e Vel, pœnitentiam agerent.
f Vel, suscitatus est.
g Vel, suscitatus est.
h Vel, manus iniecerat in Ioannem.
i Vel, uolebatq;.
k Vel, propter ea quæ iurarat.
l Verbi interpretatione, posueruntq; illud in, &c.
m Vel, parumper.

†Et egressus, uidit turbam multam Iesus, & intime misertus est eorum, quia erāt Matt.9.d
uelut oues non habentes pastorem. Et cœpit illos docere multa. Cum'q; iam
multum[n] temporis præterisset, accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes: Deser
tus est locus, & iam multū temporis [effluxit,] dimitte illos, ut abeant in circum
iacentes uillas ac uicos, emant'q; sibijpsis panes, nam quod edant non habēt. At
ille respondens, dixit illis: Date uos illis quod edant. Et dicūt ei: Euntes emamus
ducentis denarijs panes, & demus illis quod edant? At ille dicit eis: Quot panes
habetis? Ite & uidete. Et quū cognouissent, dicunt: Quinq;, & duos pisces. Et præ
F cepit[o] illis ut discumberent omnes, distributis conuiuijs, in uiridi gramine. Et di
scubuerūt, diuisi per uiridaria, centeni & quinquageni. Et quū accepisset quinq;
panes ac duos pisces, sublatis in cœlū oculis, [p] benedixit, ac fregit panes, dedit'q;
discipulis suis, ut adponerent illis: & duos pisces diuisit omnibus. Comederūt'q;
omnes, & saturati sunt, & sustulerunt fragmentorū duodecim cophinos plenos,
& de piscibus. †Erant'q; qui comederant circiter quinq; millia uirorum. Et sta Matt.14.c
tim coegit discipulos suos conscendere nauim, & præcedere, [q] transmisso mari, Ioan.6.b
Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam. Et quū dimisisset eos, abijt in montem
ad orandum. Cum'q; aduesperauisset, erat nauis in medio maris, & ipse solus in
terra, uidit'q; eos laborantes in remigando. Erat enim uentus aduersus eis. Et cir
ca quartā uigiliam noctis uenit ad eos, ambulās super mare, & uolebat præterire
G eos. At illi ut uiderunt illum ambulantem super mare, putauerūt spectrum esse:
& exclamauerunt. Omnes enim uidebant eum, & conturbati sunt. Et statim lo-
quutus est cū eis, dicit'q; eis: [r] Bono animo este, ego sum, ne terreamini. †Et ascen Matt.14.d
dit ad illos in nauim, & conquieuit uentus: & supra modum uehementer stupe
scebant apud sese, & admirabantur. Non enim meminerant [s] panum, erat enim
cor eorum obcæcatum. Et quum traiecissent, uenerunt ad terram Genesareth,
& appulerūt. Cum'q; egressi essent è naui, continuo agnouerunt eum: & percur
rentes totam undiq; regionem illam, cœperunt in grabbatis eos qui male habe-
bant, circunferre [eò] ubicunq; audiebant illum esse. Et quocunq; introijsset in
uicos, aut in ciuitates, aut in uillas, in [t] plateis ponebāt ægros. Et precabātur eum,
ut uel fimbriam uestimenti eius tangerent. Et quotquot tangebāt [u] eum, salutem
consequebantur.

CAP. VII.

*Hypocritas in externis religiosos corripit Christus, & quæ nam uera sit sanctimo-
nia edocet. Deinde Syrophœnissæ filiam dæmonio liberat, & surdo mutoq; miraculosè
medetur.*

A ET †conueniunt ad eum pharisæi, & quidam è scribis, qui uenerant Hieroso Matt.15.a
lymis: & cum uidissent quosdam ex discipulis eius [a] cōmunibus manibus,
id est illotis, [b] edere panes, incusabant. Nam pharisæi & omnes Iudæi, nisi crebro
lauerint manus, non capiunt cibum, obseruātes instituta maiorum: & à foro [ue
nientes,] nisi loti fuerint non edunt. Et alia multa sunt quæ susceperunt seruan-
da, [nempe] ablutiones poculorum, & [c] urceorum, & æramentorum, & [d] lecto-
rum. Deinde interrogāt eum pharisæi & scribæ: Quare discipuli tui non [e] uiuunt
iuxta ritum traditum à maioribus, sed illotis manibus edunt panem? At ille re-
spondēs, dixit illis: Bene uaticinatus est Esaias de uobis hypocritis, sicut scriptū
est: †Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe abest à me. Frustra Esa.29.d
B autem colunt me, docentes doctrinas, præcepta hominum. Nam omisso præce-
pto dei, seruatis [f] constitutionem hominū: ablutiones urceorum & poculorum, Exod.20.c
alia'q; his similia facitis multa. Et dicebat illis: [g] Pulchre reijcitis præceptum Dei, Deut.5.b
ut constitutionem uestram seruetis. Moses enim dixit: †Honora patrem tuum & Ephes.6.a
matrem tuam: *& qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autem *Exo.21.c
dicitis: Si dixerit homo patri uel matri: Corban, quod est, donum quodcunq; ex Leuit.20.b
Prou.20.c

me,

---

n Vel, diei: uel, mul-
to'q; iam die, &c.

o Scilicet turbis.

p Id est, bene preca-
tus est: uel, gratias
egit.

q Vel, in ulteriorem
ripam.

r Vel, confidite.

s Id est, miraculi in
multiplicatis pani-
bus editi. Non intel-
lexerūt de panibus,
Hebraismus est.

t Vel, foris.
u Vel, eam, scilicet
fimbriam, Græce e-
nim ad utrunq; refer
ri potest.

a Vel, prophanis aut
immundis.
b Vel, cibū sumere.
Nam edere panes,
Hebraismū resipit.
c Videtur de ligneis
uasis intelligēdum,
quæ ideo ξεστὰ uo-
carit, q̊d torno poli
antur, aut quod scul
pturis ornata sint.
Vide Annot. Eras.
d Vel, spondarum.
e Vel, se gerunt, am-
bulant. Hebraismus
est.
f Vel, traditionem.
g Vel, belle.

me,[tu] iuuaberis. [h]Et præterea,non sinitis eum quicquam facere patri suo, aut
matri suæ:& irritū facitis uerbum Dei per constitutionem uestram, quam tradi-
Matt.15.b distis. Et similia huiusmodi multa facitis. †Et quum aduocasset ad se totam
turbam,dicebat illis:Audite me omnes,& intelligite. Nihil est extra hominem,
introiens in eum,quod possit eum inquinare, sed quæ de homine procedūt,illa
sunt quæ inquinant hominem. Si quis habet aures ad audiendum, audiat. Et C
quum introijsset in domum [i] [semotus] à turba, interrogabant eum discipuli
eius de similitudine. Et dicit illis: Siccine & uos intelligentia caretis? Nondum
intelligitis, quod omne foris introiens in hominem, nō possit eum inquinare?
Quia non intrat in cor eius,sed in uentrem,et in secessum exit,expurgās omnes
cibos.Dicebat autem:Quod ex homine exit,illud inquinat hominem.Ab inte-
rioribus enim è corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, stu-
pra,homicidia,furta, auaritiæ,fraudes,dolus,impudicitia,[f]malus oculus,conui-
cia,superbia,stultitia.Omnia hæc mala ab internis procedunt,& inquinant ho
Matt.15.c minem. †Et inde surgens, abijt in confinia Tyri ac Sidonis, & ingressus do-
mum,neminem uoluit scire,nec potuit latere. Cum enim audisset de eo mulier,
cuius filiola habebat spiritum immundum,uenit,& accidit ad pedes eius. Erat
autem mulier Græca,Syrophœnissa genere,& rogabat eum,ut dæmonium eij-
ceret è filia sua.Iesus autem dixit ei:Sine prius saturari[l]filios. Non est enim ho- D
nestum sumere panem filiorum,& obijcere catellis. At illa respōdit,& dicit illi:
Etiam Domine,nam catelli quoq; comedunt sub mensa de micis puellorum.Et
ait illi:Propter istum sermonem uade,exijt dæmoniū è filia tua. Et quum abijs-
set domum suam,reperit dæmonium exijsse,& filiam iacentem super lectum.Et
rursum egressus de finibus Tyri ac Sidonis,uenit ad mare Galilææ per medios
fines Decapolis,& adducunt ei surdum,[m]impeditumq; ad loquendum, & pre-
cantur eum,ut imponat illi manum. Et quum[n]seduxisset eum à turba seorsum,
misit digitos suos in aures eius,& sputo emisso,tetigit linguam eius,ac suspiciēs
in cœlum, ingemuit,& ait illi:Ephphata,quod est,aperire.Et statim apertæ sunt
Mar.1.d eius aures,& solutum est uinculum linguæ eius,ac loquebatur recte.†Ac inter-
9.a dixit eis,ne cui dicerent.Sed quo magis ille eis interdixerat,eo magis ac amplius
Gen.1.a prædicabant:& supra modum stupebant,dicentes:Bene†omnia fecit,& facit ut
Eccli39.c surdi audiant,& muti loquantur.

CAP. VIII.

Septem panibus quatuor millia uirorū saturantur.Pharisæis Christus signū denegat. Fermento pharisæorū interdicit: cæco uisum restituit:ab apostolis sui confeßionem extorquet & mortē suā prænunciat,omnesq; ut sublata cruce sua se sequantur admonet.

Matt.15.d IN†diebus illis,quū turba admodum multa esset, nec haberent q manducarēt, A
accersitis ad se Iesus discipulis suis,ait illis:Intime misereor turbæ,quia iam tri
duo manent apud me,nec habent q edant:& si dimisero eos ieiunos domū suā,
deficient in uia.Quidā enim ex eis è longinquo uenerūt. Et responderūt ei disci
puli sui:Vnde istos quis poterit hic satiare panib⁹ in solitudine? Et interrogabat
eos:Quot panes habetis? Illi uero dixerunt:Septē. Et præcepit turbæ,discumbere
humi. Et acceptis septē panibus,[a]cū gratias egisset,fregit,deditq; discipulis suis,
ut adponerent:& adposuerūt turbæ.Et habebant pisciculos paucos,& quū[b]be-
nedixisset,iussit adponi,& hos.Comederunt autē,& saturati sunt:ac sustulerunt
quæ superfuerant,fragmentorū septem sportas.Erant aūt eorū qui comederant,
Matt.16.a fermè quatuor millia:& dimisit illos.†Et mox ingressus in nauim cum discipu- B
Luc.12.g lis suis,uenit in partes Dalmanutha.Et egressi sunt pharisæi,cœperūtq; disputa-
re cum illo,quærentes ab eo signū è cœlo,tentātes eū. Et quū ingemuisset spiritu
suo,dicit:Cur natio hæc signū inquirit? Amē dico uobis:[c]Si dabitur generationi
Matt.16.a huic signū. Et relictis illis,ingressus rursus nauim, discessit in ulteriorē ripā. †Et

[h]Oratio est ecliptica,scilicet is demum honorarit patrem & matrem:quamuis re uera minime honoraret.

[i]Vel, relicta turba.

[f]Vel, malignus,id est, mala cupiditas rerum cōspectarum.

[l]Vel potius,liberos.

[m]Vel,impeditæq; linguæ, scilicet hominem.

[n]Vel, assumpsisset.

[a]Hic liquet quid sit benedicere, quod mox in eodem sensu ponitur.

[b]Id est, gratias egisset:uel, bene precatus esset.

[c]Denegatio est cū aposiopesi scripturæ sacræ usitata in hoc genere sermonis.

obliti fuerant sumere panes,nec plusquã unũ panem habebant secũ in naui. Ac
præcepit illis,dicẽs: Videte,cauete à fermento pharisçorũ, & à fermento Herodis.
Et disputabant inter sese,dicẽtes: Panes nõ habemus, Qua re cognita,Iesus dicit
illis: Quid disputatis quod panes nõ habetis? Nondum animaduertitis? nec in-
telligitis? adhuc obcæcatum habetis cor uestrum? Oculos habentes nõ cernitis?
& aures habẽtes,non auditis? & nõ meministis? †Quãdo quinq; panes in homi Ioan.6.b
num quinq; milia fregi,quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei:
C Duodecim. Cum aũt septem in quatuor milia,quot sportas ex reliquijs fragmen
torum tulistis? Illi uero dixerunt: Septem. Et dixit illis: Qui fit,ut non intelliga-
tis? Et uenit Bethsaidan,& adducunt illi cæcum,& obsecrant eum ut illum tan-
geret. Et adprehensa manu cæci,eduxit illum extra uicum: & quum expuisset in
oculos illius,imposuissetq; illi manus,interrogabat eum, an quid uideret: & re-
cepto[b]uisu, dicebat: Video homines, quoniam uelut arbores cerno ambulãtes.
Deinde rursum imposuit manus sup oculos illius, & fecit ut uisum reciperet. Et
restitutus est,ac discernebat dilucide omnes. Et ablegauit illum domũ suam,di-
cens: Neq; in uicum ingrediaris,neq; [rem] dixeris cuiquam in uico. †Et egres- Matt.16.b
sus est Iesus, & discipuli illius in uicos Cæsareæ,[quæ cognominatur]Philippi: Luc.9.c
& in uia interrogabat discipulos suos, dicens illis: Quẽ me dicũt homines esse?
Illi uero responderũt: Ioannẽ Baptistam,& alij Heliam,alij rursus unum de nu-
mero prophetarũ. Et ipse dicit illis: At uos quem me dicitis esse? Respondens au-
tem Petrus,dicit illi: Tu es ille Christus. Et interminatus est eis,ne cui dicerẽt de
D se. Et cœpit docere eos,oportere filiũ hominis multa pati,& reprobari à seniori-
bus,summisq; sacerdotibus ac scribis, & occidi, & post tres dies resurgere. Et
aperte[e]sermonem loquebatur. Et adprehendit illum Petrus, cœpitq; increpare
eum. At ille cõuersus,& intuitus discipulos suos,increpauit Petrum,dicens: Abi
post me Satana: [f]quoniam non sapis quæ Dei sũt, sed quæ sunt hominũ. †Et Matt.16.d
quum ad se uocasset turbam,unà cum discipulis suis,dixit illis: Quicunq; uult se Luc.9.c
qui me,abneget semetipsum,& tollat crucem suam,ac sequatur me. Nam *quis- 14.f
quis uoluerit[g]animam suam seruare,perdet eam: quisquis autem perdiderit ani *Ioan.12.d
mam suã mea caussa & Euangelij,hic seruabit eam. Quid enim profuerit homi
ni,si lucratus fuerit totũ mundum,& animæ suæ iacturam fecerit? Aut quid da-
turus est homo, [h]quo repenset animã suam? † Quemcunq; enim puduerit mei, Matt.10.d
ac meorum sermonũ,in natione hac adultera & peccatrice,pudebit illius & filiũ Luc.9.c
hominis,ubi uenerit in gloria patris sui cum angelis sanctis. CAP. IX.

Christus in monte corã discipulis transformatur, & quis nam Helias sit indicat. Spiritum mutum,quem discipuli eijcere nequiuerant,expellit: mortem suam denuo prædicit: quis nam maximus horũ futurus sit, & quãtopere offendicula cauẽda sint,edocet.

A ET dicebat illis: †Amen dico uobis: Sunt quidam inter eos, qui hic stant, qui Matt.16.d
non gustabunt mortem, donec uiderint regnum Dei uenisse cum[a]potẽtia. Luc.9.c
†Ac post sex dies adsumit Iesus Petrum ac Iacobum,& Ioannẽ, & subducit eos Matt.17.a
in montẽ excelsum seorsum solos: & transformatus fuit coram illis,& uestimen Luc.9.d
ta illius facta sunt splendida,candida ualde ueluti nix, quàm candida facere nõ
potest fullo super terram. Et conspectus est illis Helias cum Mose,colloqueban-
turq; cum Iesu. Et respondens Petrus,dicit Iesu: Rabbi,bonum est nos hic esse,et
faciamus tabernacula tria,tibi unum,& Mosi unum, & Heliæ unum. Nõ enim
nouerat quid loqueretur: erant enim expauefacti. Et facta est nubes,quæ obum
B brauit illos. Et uenit uox è nube,dicens: Hic est filius meus dilectus,ipsum audi
te. Et repente quum circumspexissent,non amplius uiderunt quenquam, sed so
lum Iesum secum. †Porrò quum descenderẽt de monte,interdixit illis,ne cui nar Matt.17.b
rarent quæ uiderant,nisi cum filius hominis à mortuis resurrexisset. Ac uerbum
hoc

[b]Vel potius, cum sustulisset oculos, scilicet qui prius clausi erãt. Vtrunq; enim significat *ἀναβλέπειν*, oculos attollere, ut hic: & uisum recipere,ut mox.

[e]Id est,rem: iuxta *Hebraismum* דבר

[f]Malim interpretari: quoniã non sapis diuina, sed humana.

[g]Id est,uitam,quamuis mox æquiuoce ponatur anima.

[h]In retributionẽ, uel permutationem animæ suæ.

[a]Vel,uirtute.

hoc retinuerunt, inter se disputantes, quid esset, à mortuis resurgere: & interroga-
bant illum, dicentes:[b] Scribæ dicunt, Heliam oportere uenire prius. Ille uero re-
spondens, dixit illis: Helias quidem ubi uenerit prius, restituit omnia. †Et quo-
Esa. 53.b Mal. 4.b modo scriptum est de filio hominis, ut multa patiatur, & contemnatur. Verũ di-
co uobis, Heliam uenisse: & fecerunt illi quęcunque uoluerunt, sicut scriptum erat
Matt. 17.c de illo. †Et quum uenisset ad discipulos, uidit turbam multam circum illos, & C
Luc. 9.e scribas disputantes cum eis. Et protinus uniuersa turba, quum uidisset eum, ob-
stupuit: & occurrentes salutauerunt eum. Et interrogauit scribas: Quid disputa-
tis inter uos? Et respondens unus è turba, dixit: Præceptor, adduxi filium meum
ad te, habentem spiritum mutum, & quandocunque eum corripuerit,[c] lacerat eum:
& spumat, ac stridet dentibus suis, & arescit. Et dixi discipulis tuis, ut illum eijce
rent, & non potuerunt. At ille respondens ei, dicit: O natio incredula, quousque
apud uos ero? quousque patiar uos? Adducite illum ad me. Et adduxerunt illũ ad
eum. Et uiso illo, continuo spiritus[d] discerpebat eum. Et prolapsus in terram, uol
uebatur spumans. Et interrogauit patrem illius: Quantum temporis est, quod D
hoc accidit ei? At ille dixit: A puero, & frequenter illum & in ignem abiecit, &
in aquas, quo perderet eum. Age, si quid potes, subueni nobis, intime misertus
nostri. Iesus autem dixit ei: Illud si potes credere. Omnia possibilia credenti. Et
confestim exclamans pater pueri cum lachrymis, dixit: Credo Domine, succurre
incredulitati meæ. Quum uidisset autem Iesus, turbam simul accurrere, incre-
pauit spiritum immundum, dicens illi: Spiritus mute & surde, ego tibi impero,
exi ab isto: & ne posthac ingrediaris in illum. Et quum clamasset [spiritus,] mul
tumque[e] discerpsisset eum, exiuit. Et euasit similis mortuo, adeò, ut multi dicerent,
mortuus est. At Iesus præhensa manu illius, erexit eum: et [ille] surrexit. Et quum E
esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsum: Cur nos nõ
quiuimus eijcere illũ? Et dixit illis: Hoc genus nulla re potest[f] exire, nisi per pre-
Matt. 17.d cationem & ieiunium. †Et illinc digressi, iter fecerunt per Galilæam, nec uole-
Luc. 9.c bat, ut quisquam [id] sciret. Docebat enim discipulos suos, & dicebat illis: Filius
hominis traditur in manus hominũ, & occident eum: & occisus, tertio die resur
Matt. 18.a get. Et illi non intelligebant quod dixerat, & timebant eum interrogare. †Et
Luc. 9.f uenit Capernaum, & quum uenisset in ædes, interrogabat illos: Quid in itinere
inter uos disputabatis? At illi silebant. Nã inter se disputauerant in uia, quis esset
maximus. Et quum consedisset, accersiuit duodecim, & dicit illis: Si quis uult pri
mus esse,[g] erit omniũ postremus, & omnium minister. Et apprehensum puellũ
statuit in medio illorum: & quum cepisset illũ in ulnas suas, dixit illis: Quisquis
unũ ex talibus puellis receperit nomine meo, me recipit: & quicunque me recipit,
[h] non me recipit, sed eum qui misit me. Respondit autem ei Ioannes, dicens: F
Præceptor, uidimus quendam nomine tuo eijcere dæmonia, nec sequitur nos, et
1. Cor. 12.a prohibuimus illum, propterea quod non sequitur nos. At Iesus ait: †Ne prohi-
beatis illum. Nullus enim est, qui si ædiderit uirtutem per nomen meũ, possit ci-
to male loqui de me. Qui enim nõ est aduersus nos, pro nobis est. Quisquis em̃
ad bibendũ dederit uobis poculum aquæ nomine meo, quod sitis Christi, amen
Matt. 18.b dico uobis, nequaquam perditurus est[i] mercedem suam. †Et quisquis offen-
derit unum ex pusillis, qui cõfidunt in me, melius foret illi si circundaretur lapis
molaris ceruici eius, & abijceretur in mare. Quod si tibi offensioni fuerit manus
tua, amputa illam. [k] Melius est tibi mancũ ad uitam ingredi, quàm duas manus G
Esa. 66.g habentem abire in gehennam, in ignem extinguibilem, ubi uermis illorũ non
moritur, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus tibi offensioni fuerit, amputa il-
lũ. Melius est tibi, ut ingrediaris ad uitam claudus, quàm ut duos pedes habens,
mittaris in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis illorum nõ mori

[b] Hoc ita enunciant, quasi diceret, Id si uerum est, quid dicis tu de resurrectione à mortuis, cũ nondum uenerit Helias, qui uenturus est ante diẽ iudicij, Mal. ult. in quo futura est resurrectio?

[c] Vel, lacerat eum, ut spumet, ac strideat dentibus suis, & arescat. Varius enim usus est unius coniunctionis copulatiuæ apud Hebræos.

[d] Vel, raptabat.

[e] Vel, raptasset.

[f] Vel, eijci.

[g] Futurũ est pro imperatiuo, de more Hebraico, erit, id est, sit.

[h] Non pro nõ solum, crebro est in usu sacris. Sic sępe in euangelio Ioãnis, Sic hic, Non, id est, non solũ me recipit: sed, id est sed etiam, &c. Vel, non tam me recipit, quàm eum, &c.

[i] Præmium suum.

[k] Hebraismus est, positiuus pro comparatiuo, qui Hebræis deest.

tur, & ignis non extinguitur. Et si oculus tuus tibi offensioni est, erue illum. Me-
lius est tibi, ut [l]luscus introeas in regnum Dei, quàm ut duos oculos habens, mit
taris in gehennam ignis, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extingui
tur. †Vnusquisq; enim igne salietur, [m]& unaquæq; *uictima sale [n]salietur. †Bo Heb.12.b
na res est sal. Cæterum si sal insulsus fuerit, [o]quo nam ipsum condietis? [p]Habete *Leuit.2.d †Matt.5.b
in uobis ipsis salem, & pacem habere inter uos inuicem. CAP. X. Luc.14.g

[l] Vel, unioculus.
[m] Id est, ut.
[n] Id est, saliri solet, iuxta Hebraismum.
[o] Vel, qua nam re cōdietis salem, ut salsus fiat?
[p] Vel, facite ut habeatis.

*Matrimonij leges Christus præscribit & infantibus benedicit. Adolescentem ope-
rum fiducia tumidum relictis omnibus se sequi iubet: quantaq; sit diuitiarum incommo
ditas, & quæ nam sequentium merces, edisserit. Zebedæi filios primatum spirantes hu
militatem docet, & Bartimæo uisum restituit.*

A ET †quum inde surrexisset, uenit in fines Iudææ per regionem quæ est ultra Matt.19.a
Iordanem, & conueniunt rursum turbæ ad illum: & sicut consueuerat, rur-
sum docebat eas. Et adeuntes pharisæi, interrogauerūt eum: An liceret uiro uxo-
rem repudiare, tentantes illum. At ille respondens, dixit illis: Quid uobis præce-
pit Moses? At illi dixerunt: †Moses permisit libellum repudij scribere, & repu- Deu.24.a
diare. Et respondens Iesus, dixit illis: [a]Ad duritiā cordis uestri scripsit uobis præ- Matt.5.a 1.Cor.6.d
ceptum istud: cæterū ab initio creationis masculum & fœminā fecit illos Deus. Ephe.5.g
Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adglutinabitur uxori
suæ. Et erunt duo in [b]carnem unam. Itaq; nō iam sunt duo, sed una caro. Quod
B igitur Deus copulauit, homo ne separet. Et in domo rursum discipuli illius ea-
dem de re interrogauerunt illum. Et dicit illis: Quicunq; repudiauerit uxorem
suam, & duxerit aliam, adulterium committit aduersus illam. Et si mulier repu-
diauerit uirum suum, & nupserit alteri, adulterium committit. †Et afferebant Matt.19.b
ad illum puellos, ut tangeret illos: discipuli uero increpabant eos, qui adduce- Luc.18.b
bant. Quod quum uidisset Iesus, indignatus est, & dixit illis: Sinite, puellos ue-
nire ad me, ne prohibete eos: talium est enim regnum Dei. Amen dico uobis:
Quicunq; non acceperit regnum Dei, tanquam puellus, haudquaquā ingredie-
tur in illud. Et quū cepisset illos in ulnas, impositis manibus super illos, [c]benedi
xit eis. †Et quum exiret in uiam, accurrit quidam, ac genua flexit illi, & interro- Matt.19.b
gabat eum: Præceptor bone, quid faciam, ut uitam æternam possideam? Iesus au Luc.18.d
C tem dixit illi: Quur me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus, [nempe] Deus.
Præcepta nosti. Ne †cōmittas adulteriū. Ne occidas. Ne fureris. Ne falsum testi- Exo.20.c
monium dicas. Ne fraudes. Honora patrem tuū & matrem. At ille respondens,
dixit illi: Præceptor, hæc omnia seruaui ab adolescentia mea. Iesus autē intuitus
illum, dilexit illū, & dixit illi: Vnum tibi deest. Abi, †quæcunq; habes uende, & Act.2.c.4.d
da pauperibus, & habebis thesaurū in cœlo, & ueni, & sublata cruce sequere me.
At ille mœstitia affectus propter eum sermonē, discedebat dolens: habebat enim
possessiones multas. †Et quum circumspexisset Iesus, dicit discipulis suis. Quàm Matt.19.c
difficulter, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt. Discipuli uero obstu- Luc.18.c
puerunt super uerbis illius. At Iesus rursum respōdens, dicit illis: Filij, quàm dif-
D ficile est eos, qui confidunt pecunijs, regnum Dei ingredi. Facilius est camelum
per foramen acus ingredi, quàm diuitem in regnum Dei ingredi. Illi uero supra
modum stupebant, dicentes apud sese: Et quis potest salutem consequi? Intuitus
autem illos Iesus, dicit: Apud homines impossibile est, sed non apud Deū. Nam
omnia possibilia sunt apud Deum. Et cœpit Petrus dicere illi: Ecce, nos reli- Matt.19.d
quimus omnia, & sequuti sumus te. Respondens autem Iesus, dixit: Amen dico Luc.18.c
uobis: Nullus est, qui reliquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut ma
trem, aut uxorem, aut liberos, aut agros, mea caussa & euāgelij, quin recipiat cen
tupla, nunc in tempore hoc, domos & fratres, & sorores, & matres, & liberos, &
E agros cum persequutionibus, ac in sæculo uenturo uitā æternam. †Multi autem Matt.19.d
primi

[a] Vel, ob duritiam.
[b] Vel, corpus: iuxta Hebraismum.
[c] Vel, bene precatus est eis.

Matt. 20.b Luc. 18.e primi erunt postremi: & postremi, primi. †Erant autē in uia, ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, erantq; pauefacti, & sequentes timebant. Et adsumptis Iesus rursum duodecim, cœpit illis dicere, quæ sibi euentura essent: Ecce, ascēdimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotū & scribis, & condemnabunt eum ad mortem, tradentq; illum gentibus, & illudent illi, flagellabuntq; illum, & inspuent in illū, & occident eum, & tertia die re-

Matt. 20.c surget. †Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes, filij Zebedæi, dicentes: Præceptor, uolumus ut quicquid petierimus, facias nobis. Ille uero dixit eis: Quid me F uultis facere uobis? Illi uero dixerunt ei: Da nobis, ut unus tibi à [b]dextra, & alter tibi à sinistra, sedeamus in gloria tua. Iesus autem dixit illis: Nescitis quid petatis. Potestis bibere poculum, quod ego bibo? & baptismate, quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. Iesus autem dixit illis: Poculū quidem, quod ego bibo, bibetis, & baptismate, quo ego baptizor, baptizabimini: cæterum sedere mihi à dextra ac sinistra, non est meum dare, [e]sed [ijs continget] quibus paratum est. Hoc quum audissent decem, cœperunt indignari de Iacobo & Ioan-

Luc. 22.c ne. Iesus autem quum uocasset eos ad se, dicit illis: †Scitis, eos qui uidentur imperare gentibus, dominiū exercere in illas: & qui magnates sunt inter eas, potestatem exercere in illas. Verum non sic se res habebit inter uos, sed quicunq; ex uobis uoluerit fieri magnus inter uos, erit minister uester. Et quicunq; ex uobis uoluerit fieri primus, erit omnium seruus. Nam & filius hominis, non uenit ut sibi G ministraretur, sed ut [ipse] ministraret: ac daret [f]animam suam, redemptionē pro

Matt. 20.d Luc. 18.fg multis. †Et ueniunt Hiericho, quumq; egrederetur Hiericho, ac discipuli illius & turba copiosa, filius Timæi, Bartimæus cæcus sedebat iuxta uiam mendicans. & quum audisset Iesum Nazaræum esse, cœpit clamare & dicere: Fili Dauid Iesu, miserere mei. Et increpabant illum multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Et stetit Iesus, ac iussit illum uocari. Et uocant cæcū, dicentes illi: Bono animo esto: surge, uocat te. Ille uero abiecto pallio suo, surrexit, & uenit ad Iesum. Et respondens dicit illi Iesus: Quid uis faciā tibi? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut uisum recipiam. Iesus aūt dixit illi: Abi, fides tua saluum te reddidit. Ac protinus recepit uisum: & sequebatur Iesum in uia. XI.

Hierosolymam Christus asinæ pullo uectus aduenit, ficū fructu carentem execratur, quæstum captantes templo eijcit, fidei uirtutem docet, et pharisæos de authoritate sibi data interrogantes alia quæstione eludit

Matt. 21.a Luc. 19.e ET *quum adpropinquant Hierosolymis, ad Bethphage, & Bethaniam, iuxta montem Oliuarum, emittit duos è discipulis suis, & dicit illis: Abite in uicum, qui è regione uestri est, & statim ingredientes in illū, inuenietis pullū alligatum, super quem nullus hominū sedit: soluite eum, & adducite. Et si quis uobis dixerit: Cur facitis hoc? dicite, quod dominus eo opus habet: & continuo illum mittet huc. Abierunt autem, & inuenerūt pullum alligatum iuxta ianuam, foris in biuio: & soluunt illum. Et nonnulli eorum, qui illic stabant, dicebant illis: Quid facitis soluentes pullum? At illi dixerunt eis, quemadmodum præceperat Iesus: & sinebant illos. Et adduxerunt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi uesti-

Ioan. 12.b menta sua: seditq; super illum. Multi †uero uestimenta sua sternebant in uiam: B alij uero frondes incidebāt ex arboribus, & sternebant in uiam. Et qui præcede-

Psal. 117.c bant, quiq; sequebantur, clamabant, dicentes: †Hosanna, [a]benedictus, qui uenit nomine Domini. Benedictū, quod uenit, regnum, nomine Domini, patris nostri Dauid: Hosanna in altissimis. Et ingressus est Hierosolymam Dominus, & in templum. Et quum circumspexisset omnia, iamq; tempus esset uesperti-

Matt. 21.b num, egressus est Bethaniam cum duodecim. †Et postero die, quum exijssent Be-

Luc. 19.g thania, esurijt: Quumq; *uidisset arborem fici procul, habentem folia, ueniebat,

[b] Pluralia à Græcismo sunt.

[e] Vel, nisi quibus paratum est.

[f] Id est uitam.

[a] Vel, prædicandus, siue celebrādus: uel, laudabilis, fortunatus, felix.

an uidelicet inuenturus esset aliquid in ea. Et quum uenisset ad illam, nihil inue
b Vel, tempestiuitas. nit, nisi folia. Non enim erat[b] tempus ficorum. Et respondens Iesus, dixit ficui:
Ne posthac ex te in æternũ, quisquam fructum edat. Et audiebãt discipuli illius,
†ueniuntq; Hierosolymam. Et ingressus Iesus in templum, cœpit eijcere eos, Matt.21.b
qui uendebant & emebãt in templo, & mensas argentariorum, sellasq; uenden
tium columbas subuertit: nec permittebat, ut quisquam deportaret uas per tem-
C plum. Et docebat, dicens illis: Nonne scriptũ est: †Domus mea, domus precatio- Esa.56.c
nis uocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Hier.7.b
Hoc audito scribæ, principesq; sacerdotum, quærebant quomodo illum essent
perdituri. Timebant enim eũ: quia uniuersa turba obstupescebat super doctrina
eius. Et quum aduesperauisset, egressus est Iesus è ciuitate, & mane prætereũtes,
uiderunt ficum aruisse radicitus: & recordatus Petrus, dicit illi: Rabbi, ecce ficus
illa, quam execratus es, aruit. Et respondens Iesus, dicit illis: Confidite Deo.
Amen dico uobis, quicunq; dixerit monti huic: Tollaris, ac mittaris in mare: &
non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit fore, quæ dixerit, continget illi quic-
quid dixerit. Propterea dico uobis, quæcunq; orantes petitis, credite uos impe-
D trare, & contingent uobis. †Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis
aduersus aliquem: ut et pater uester, qui in cœlis est, remittat uobis delicta uestra.
†Et ueniunt rursum Hierosolymam, & quum ambularet in templo, ueniunt ad Matt.21.c
illum principes sacerdotũ, & scribæ, & seniores, & dicũt illi: Qua authoritate ista Luc.20.a
facis? & quis tibi dedit authoritatẽ istam, ut ista facias? Iesus autem respondens,
dixit illis: Quæram à uobis, & ipse quiddam, & respondete mihi: dicamq; uobis
qua authoritate hæc faciam. Baptismus Ioannis è cœlo erat, an ex hominibus?
c Vel, cogitabant. Respondete mihi. Et[c] ratiocinabantur apud se, dicentes: si dixerimus, è cœlo, di-
d Verbi tamen interpretatione anacoluthon est Hebræis frequens, sic: At si dixerimus ex hominibus, timebant populum. cet, Quur igitur non credidistis illi? At si[d] dixissent, ex hominibus, timebant po-
pulum. Omnes enim habebãt Ioannem, ut qui uere propheta fuisset. Et respon-
dentes, dicunt Iesu: Nescimus. Et Iesus respondens, dicit illis: Nec ego dico uo-
bis qua authoritate hæc faciam.

CAP. XII.

Parabola uineæ & agricolarum Christus Iudæorum taxat ingratitudinem & quæstionem de censu dando soluit. Sadducæos de resurrectione conuincit, & quodnam primum præceptorum cuiusq; ipse sit filius edocet. Scribas uitari iubet, & quo animo diuinis usibus inseruiendum sit commonstrat.

A Et †cœpit illis per parabolas loqui. Vineam plantauit homo, & circundedit Matt.21.a
sepem, foditq; lacum, & ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, & pere Luc.20.b
Isa.5.a
gre profectus est. Et misit ad agricolas, quũ tempestiuum esset, seruũ, ut ab agri- Iere.2.d
colis acciperet de fructu uineæ. At illi arreptum illum ceciderunt, ac remiserunt
uacuum. Et rursum misit ad illos alium seruum, cui coniectis in eum saxis, caput
contuderunt, & remiserunt contumelijs affectum. Et rursum alium misit, & illũ
a Anacoluthon est, quod licet tollas supplendo aliquid. Multosq; alios, scilicet male tractarunt, hos quidem, &c. occiderunt, multosq;[a] alios: hos quidem cædentes, alios uero occidentes. Itaque
quum unum adhuc haberet filium suum dilectũ, misit etiam illum ad illos po-
stremum, dicens: Reuerebuntur filium meum. Illi uero agricolæ dicebant inter
sese: Hic est hæres, †Venite, occidamus eum, & nostra erit hęreditas. Et arreptum Gene.37.d
illum, occiderunt, & eiecerunt è uinea. Quid igitur facturus est dominus uineę?
Veniet & perdet agricolas, & dabit uineam alijs. An ne hãc quidem scripturam
legistis? †Quem reprobauerũt lapidem ædificatores, hic factus est caput anguli: 1.Pet.2.a
à Domino factũ est hoc, & est admirabile oculis nostris. Et quærebant eum com Psal.117.d
Matt.21.d
b Et, pro sed est positũ, more Hebraico, quo ו uice est multarũ coniunctionũ. prehendere,[b] & metuebant multitudinem: sciebant enim, quod aduersus ipsos Isa.28.d
B parabolam dixisset. Et relicto illo abierunt. †Et mittunt ad illum quosdam è Act.4.b
pharisæis, & Herodianis, ut eum captarent sermone. Illi uero quum uenissent, di Rom.9.g
*mat.22.b
cunt ei: Præceptor, scimus quod uerax es, & non curas quenquam: non enim re Luc.20.d

spicis

spicis personam hominum,sed reuera uiam Dei doces.Licet censum dare Cæsa
ri,an non?Demus,an nõ demus?Ille uero cognita illorum simulatione,dixit il-
lis:Quid me tentatis?Afferte mihi denarium,ut uideam. Illi uero attulerunt. Et
dicit eis:Cuius est imago hæc,& inscriptio?Illi uero dixerunt ei:Cæsaris.Et re-
Rom.13.c spondens Iesus,dixit illis:†Reddite quæ sunt Cæsaris,Cæsari: & quæ sunt Dei,
Matt.22.c Deo.Et admirati sunt de eo. †Et ueniunt Sadducæi ad illum, qui dicunt,non
Luc.20.d esse resurrectionem, interrogaueruntque eum, dicentes: Præceptor, Moses scripsit
Deu.25.b nobis,*si cuius frater mortuus fuerit, ac reliquerit uxorem, & liberos non reli-
querit,ut ducat frater eius uxorem illius,& suscitet semen fratri suo.Septem fra-
tres fuerunt,ac primus duxit uxorem:isque moriens,non reliquit semen:& secun
dus duxit illam,ac mortuus est,& nec ipse reliquit semen:& tertius similiter. Et
duxerunt eam septem,nec reliquerunt semen. Postrema uero omnium mortua
est & mulier.In resurrectione igitur,quũ resurrexerint, cuius illorum erit uxor?
Nam septem habuerunt eam uxorem.Et respondens Iesus,dixit eis:An nõ pro-
pterea erratis,quod non sciatis scripturas, neque potentiam Dei? Quum enim à C
mortuis resurrexerint,neque contrahunt matrimonium,neque nuptum dantur,sed
sunt uelut angeli,qui in cœlis sunt.Cæterum de mortuis,quod resuscitentur,nõ
Exo.3.a legistis in libro Mosi,quomodo in rubo loquutus sit illi Deus,dicens?*Ego ille
Deus Abraham, & Deus Isaac,& Deus Iacob. Non est Deus mortuorum,sed
Matt.22.d Deus uiuentium. Vos igitur multum erratis. †Et quum accessisset quidam è
Luc.10.e scribis,& audisset eos disputantes,uideretque eum bene respondisse eis,interroga
uit illum:Quod est primum omnium præceptorum?Iesus autem respondit illi:
Deu.6.a Primum omnium mandatorum est: †Audi Israel, Dominus Deus noster,Do-
minus unus est.Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota
anima tua,& ex tota mente tua,& ex totis uiribus tuis. Hoc est primum præce-
Leuit.19.d ptum. Et secundum simile,hoc est:†Diliges proximum tuum,ut teipsum.Maius
Matt.22.d Rom.13.c his,aliud præceptum non est. Et dixit illi scriba :Recte, præceptor, in ueritate
Gal.5.c dixisti,unum esse Deum,nec esse alium præter illum: diligereque eum ex toto cor
Iac.2.b de,& ex tota intelligentia,& ex tota anima,& ex totis uiribus:ac diligere proxi-
mum ut seipsum,plus esse quàm uniuersa holocautomata,& uictimas.At Iesus
quum uideret eum,cordate respondisse,dixit illi: Haud longe abes à regno Dei.
Matt.22.d Et nemo post illa,audebat illum interrogare. †Et respondens Iesus,dicebat,do- D
Luc.22.c cens in templo : Quomodo dicunt scribæ, Christum esse filium Dauid? Nam
Psal.109.a ipse Dauid dixit adflatus spiritu sancto: †Dixit Dominus domino meo, sede à
dextra mihi.Donec posuero inimicos tuos,scabellum pedum tuorum.Ipse ergo
Dauid uocat eum dominum,[c]& unde filius eius est? Et plæraque turba audiebat
Matt.23.a eum libenter. Dicebat autem illis in doctrina sua: †Cauete à scribis, qui amant
Luc.20.g stolati obambulare,& [amant] salutationes in foris, primasque sellas in[d]congre-
gationibus,& primos accubitus in cœnis:qui deuorant domos uiduarum, idque
prætextu,ut qui longas precationes faciant.Hi subibũt grauius[e]supplicium. Et
quũ sederet Iesus ex aduerso gazophylacij,spectabat quomodo multitudo mit-
teret æs in gazophylacium.Et multi diuites mittebant multa. Et uenit quædam
uidua pauper,misitque minuta duo, qui est quadrans. Vocatisque ad se discipulis
suis,dicit illis:Amen dico uobis,uidua hæc pauper plus misit,quàm omnes qui
miserunt in gazophylacium.Nam omnes ex eo,quod ipsis supererat,miserunt:
at hæc è penuria sua omnia quæcunque habebat misit, totam substantiam suam.

[c] Vel, unde ergo. V sit iuxta Hebraismũ enallage coniunctionis.
[d] Vel, synagogis.
[e] Iudicium, synecdocha Hebraica,pro supplicio & condemnatione, mulctaque ponitur.

CAP. XIII.

Christus horrendum Hierosolymarum excidium quale futurum & quæ signa præcessura sint,exponit: hinc occasione sumpta de extremo iudicio disserit,eiusdemque signa recenset,ad sobrietatem & uigilantiam omnes adhortans.

A ET †quum exiret è templo, dicit illi quidam è discipulis ipsius: Magister, uide Matt. 24.a
cuiusmodi lapides, & cuiusmodi structuræ? Et Iesus respondens, dixit illi: Vi Luc. 21.b
des has magnas structuras? Non relinquetur lapis super lapidem, qui nõ diruatur.
tur. Et quum sederet in monte Oliuarum, è regione templi, interrogabãt illum
[a]seorsum, Petrus & Iacobus, & Ioannes & Andreas: Dic nobis quãdo hæc eue
nient? Et quod signum erit, quando hæc omnia sint consummanda? At Iesus re
spondēs illis, cœpit dicere: Videte, ne quis uos fallat. Multi enim uenient nomine
meo, dicentes: Ego sum Christus, multosq́; decipient. Quum aũt audieritis bel
la, & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim [ea] fieri, at nondũ finis. In
surget enim gens aduersus gentem, & regnum aduersus regnum. Et erũt terræ
motus[b] in singulis locis, eruntq́; fames ac[c] tumultus. Initia dolorum hæc. Sed[d]
cauete uos uobis ipsis. Tradent enim uos in cõcilia, & in synagogas, cædemini,
B & ad præsides ac reges ducemini, ꝑpter me in testimoniũ illis. Et in omnes gen
tes oportet prius prædicari euangeliũ. †Quum autem duxerint uos tradentes, ne Matt. 10.b
solicite præcogitetis, quid dicturi sitis, neq́; meditemini: sed quicquid datum fue
rit uobis illa hora, hoc loquamini. Non enim estis uos qui loquimini, sed spiri
tus sanctus. Traditurus est aũt frater fratrem in mortem, & pater[e] filium: & in
surgent liberi aduersus parentes, ac morte afficient eos. Et eritis odio omnibus,
propter nomen meum. Qui uero[f] sustinuerit usq́; in finem, hic saluabitur. †Por Matt 24.b
rò quum uideritis abominationē desolationis, de qua dictũ est à * Daniele pro Luc. 21.d
pheta, stantem ubi non oportet, qui legerit, intelligat: tunc qui fuerint in Iudæa, *Dan. 9.g
fugiant in montes: qui uero fuerit in tecto, ne descendat in domum, nec ingre
C diatur, ut quicq̃ tollat è domo sua. Et q fuerit in agro, ne reuertatur[g] retro ad tol
lendũ pallium suum. Væ autē prægnantibus, & lactantibus in illis diebus. Sed
orate ne fiat fuga uestra hyeme. Erũt enim dies illi, talis adflictio, qualis nõ fuit
à primordio rerũ conditarũ, quas cõdidit Deus, usq́; ad hoc tēpus, nec futura est.
Et nisi Dominus decurtasset dies, haudquaq̃ seruata fuisset[h] ulla caro. Sed pro
pter electos, quos elegit, decurtauit dies. Ac tum si quis uobis dixerit: Ecce, hic
Christus, ecce illic, ne credatis. Exorientur enim pseudochristi, & pseudoprophe
tæ, & edent signa ac prodigia ad decipiendũ, si fieri possit, electos. Vos aũt caue
te, ecce, prædixi uobis omnia. †Cæterũ in illis diebus, post adflictionē illam, sol Matt. 24.b
obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cœli decident: & Luc. 21.b
[i]uires, quæ in cœlis sunt, concutientur. Et tunc uidebunt filiũ hominis uenientē Ioel 3.c
in nubibus cum[k] potestate multa & gloria: & tunc mittet angelos suos, et aggre
D gabit electos suos, à quatuor uentis ab extremo terræ, usq́; ad extremũ cœli. † A Matt. 24.d
ficu uero discite similitudinem, quum ramus eius iam tener fuerit, produxeritq́;
folia, scitis propè esse æstatem: Sic & uos quum uideritis hæc fieri, scitote propè
esse in foribus. Amen dico uobis, non præterierit[l] natio hæc, donec omnia hæc
facta fuerint. Cœlum & terra præteribunt, sed dicta mea nõ præteribunt. Diem
autem illam & horam nemo nouit, ne angeli quidem, qui in cœlo sunt, nec ipse
filius, sed solus pater. †Cauete, uigilate, & orate: nescitis enim quando sit[m] tem Matt. 24.d
pestiuitas. Sicut homo qui peregre agit, relicta domo sua, deditq́; seruis suis[n] po 25.a
testatē, ac suum cuiq́; opus,[o] ianitori mandauit, ut uigilaret. Vigilate igitur, nesci Luc. 12.d
tis enim quando dominus domus[p] uenturus sit, uesperi an medio noctis, an in & 16.a
gallinicio, an diluculò: ne si uenerit repente, offendat uos dormientes. Cæterum
quæ dico uobis, omnibus dico. Vigilate.

CAP. XIIII.

Vltimis tribus capitibus eadem describit quæ & Matthæus, mortem scilicet saluato ris nostri Iesu Christi, quidq́; eandem & antecesserit & consecutum sit, &c.

A ERat †autem pascha, &[q] azyma post biduum. Et quærebant summi sacerdo Matt. 26.a
tes, & scribæ, quomodo eum per dolum comprehensum, occiderent. Dice Luc. 22.a
bant

[a] Vel, secreto.
[b] Vel, hinc inde: uel, per loca.
[c] Vel, res turbulentæ.
[d] Vel, uidete.
[e] τέκνον.
[f] Perseuerauerit.
[g] εἰς τὰ ὀπίσω, nil aliud est quam retro. Aduerbialiter enim ponitur.
[h] Id est, ullus homo. Porrò omnis pro ullus creber est Hebraismus.
[i] Siue robora & moles.
[k] Vel, potentia.
[l] Vel, ætas: uel, generatio.
[m] Vel, tempus illud.
[n] Græce appositus articulus indicat certã potestatē, scilicet suam, uel domesticam, den gwalt.
[o] Et, redundat more Hebraico. Cæterum anacoluthon est, qualia multa apud Hebræos: uel, aposiopesis. Videtur enim supplendum, ita uigilate, sicut homo peregre profectus ianitori mandare solet, ut uigilet.
[p] Vel, ueniat.
[q] Id est, solenne azymorum.

Matt.26.a bant autem: Non die festo, ne tumultus fiat populi. †Et cum esset Bethaniæ in
Ioan.12.a domo Simonis leprosi, accumbente eo, uenit mulier habens alabastrum ungueñti
nardi [b]pisticæ pretiosæ, & cõminuto alabastro, effudit illi in caput. Erant aũt qui — b Id est, synceræ, incorruptæ, quasi fidē merentis, grecht vnd gůt.
dam qui indignabãtur apud sese, dicentes: Quorsum facta est hæc unguenti per
ditio? Nam poterat hoc uendi pluris q̃ trecentis denarijs, ac dari pauperibus. Et
fremebãt aduersus illam. At Iesus dixit: Sinite illam, cur illi [c]molestias exhibetis? — c Vel, labores.
Bonum opus operata est erga me. Semper enim pauperes habetis uobiscum, &
quandocunq; uolueritis, potestis illis benefacere, me uero non semper habetis.
Quod potuit hæc, fecit, [d]præoccupauit ungere corpus meum ad sepulturã. Amen — d Præuenit ut ungeret.
dico uobis, ubicunq; prædicatũ fuerit euangelium hoc in totum mundũ, etiam
Matt.26.b hoc quod fecit hæc, dicetur in memoriã ipsius. †Et Iudas Iscariotes, unus è duo B
Luc.22.a decim, abijt ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. Hoc aũt illi audito, gaui
si sunt, & polliciti sunt ei pecuniã se daturos. Et quærebat quomodo opportune
Exod.12.c illum traderet. †Ac primo die azymorũ cum pascha immolarent, dicunt illi disci
Matt.26.b puli ipsius: Vbi uis ut profecti paremus, ut edas pascha? Et emittit duos è discipu
Luc.22.a lis suis, & dicit illis: Ite in ciuitatẽ, & occurret uobis homo [e]fictile uas aquæ baiu — e Hydriam fictilem.
lans. Sequimini illũ, & quocunq; ingressus fuerit, dicite patrifamiliâs: Magister
dicit: Vbi est diuersoriũ, ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ille uobis osten
det [f]cœnaculum magnũ, stratum, paratum, illic parate nobis. Et [g]exierunt disci — f ἀνώγεον, cœnaculum sublimius in altiore ædiũ parte extructum, sic dictum, quasi à terra exaltatum sit.
puli eius, & uenerunt in ciuitatem, & repererunt quemadmodũ dixerat illis: pa
Matt.26.b rauerunt q; pascha. †Et cum aduesperauisset, uenit cum duodecim. Cumq; ac
Luc.22.b cumberent, ederent q;, dixit Iesus: Amen dico uobis, unus ex uobis me proditu
Ioan.13.c rus est qui edit mecum. At illi cœperunt affici mœstitia, ac dicere illi singulatim:
Nunqd ego? Et alius: Nunquid ego? Ille uero respondens, dixit illis: Vnus è duo C — g Vel, profecti sunt: uel, discesserunt. Sind vßgangen.
Psal.40.c decim qui intingit mecum in catinũ. Filius quidẽ hominis abit sicut †scriptũ est
Act.1.c de ipso, uæ autẽ homini illi per quem filius hominis proditur. Bonũ erat illi si na
Matt.26.b
†1.cor.11.c tus nõ fuisset homo ille. *Et edentibus illis, sumpto Iesus pane, cũ benedixisset,
fregit, & dedit illis, ac dixit: Accipite, comedite, hoc est corpus meũ. Et accepto po
culo, quũ gratias egisset, dedit illis. Et biberunt ex eo omnes. Et dixit illis: Hic est
sanguis meus noui Testamẽti, qui pro multis effunditur. Amen dico uobis, post
hac haudquaq̃ biberim de fructu uitis, usq; ad diem illum, quũ illum bibam no
Ioan.16.g uum in regno Dei. Et quũ †hymnũ dixissent, exierunt in montẽ Oliuarũ. *Et di
*mat.26.c cit illis Iesus: Omnes offendemini in me in nocte hac, quia scriptũ est: †Percutiã
†Zac.13.d
Act.1.a pastorem, & dispergentur oues. †Sed posteaq̃ resurrexero, præcedã uos in Gali
læam. Petrus autem dixit illi: Etiam si omnes offendantur, non tamen ego. Et di
cit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie in nocte hac, priusq̃ bis gallus cecinerit, ter ab
negabis me. At ille uehementius dicebat: Imò si me oportuerit cõmori tibi, haud D
Matt.26.d quaquam te abnegauerim. Similiter autem & omnes dicebant. †Et ueniunt in
Luc.22.d locũ, cuius nomen Gethsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hic, donec digres
sus orauero. Et assumit Petrũ & Iacobum & Ioannem secũ, cœpitq; expauescere
& [h]adflictari. Et dicit illis: Dolore afficitur anima mea usq; ad mortem. Manete — h Vel, angi.
hic, & uigilate. Et progressus paululũ, prolapsus est in terram, & orabat, ut si fieri
posset, transiret ab ipso hora, & dicebat: Abba pater. Omnia possibilia sunt tibi,
transfer poculum hoc à me. Veruntamen non quod ego uelim, sed quod tu. Et
uenit, & offendit eos dormientes, dicitq; Petro: Simon, dormis? non potuisti unã
horam uigilare? Vigilate & orate, ne [i]incidatis in tentationem. Spiritus quidem — i Vel, Veniatis.
Matt.26.d promptus est, at caro infirma. †Et rursum digressus orabat, & eundem dixit ser
monem. Et reuersus, offendit illos rursum dormientes, erãt enim oculi eorũ gra
uati, neq; sciebant quid illi responderent. Et uenit tertiò, dicitq; illis: Dormite
[k]posthac, & requiescite. Sufficit. Venit hora. Ecce traditur filius hominis in ma — k Vel, in posterum.

nus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce proditor mei appropinquat. †Et cõtinuo Matt.26.E
adhuc eo loquẽte accedit Iudas, qui erat unus è duodecim, & cum illo turba mul Luc.22.e
ta cum gladijs & fuſtibus, à ſummis ſacerdotibus & ſcribis & ſenioribus. Dede Ioan.18.a
rat autem proditor eius cõmune ſignum illis, dicens: Quemcunq; oſculatus fue-
ro, is eſt, comprehẽdite illum, & abducite caute. Et quũ ueniſſet, protinus accedit
ad illum, dicitq; ei: Rabbi rabbi, ac deoſculatus eſt eum. Illi uero iniecerunt in il-
lum manus ſuas, & comprehenderunt eum. Vnus autem quiſpiam adſtantium,
educto gladio, percuſſit ſeruum ſummi ſacerdotis, et amputauit eius auriculam.
Et reſpondens Ieſus, dixit illis: Tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs ac fuſti
bus, ad comprehendendum me: quotidie eram apud uos in templo, docens, &
non comprehendiſtis me: [l]ſed ut impleantur ſcripturæ. Et relicto illo, omnes fu
gerunt. Et unuſquiſpiam adoleſcẽtulus ſequebatur illum, circumamictus ſindo-
ne ſuper nudum, & comprehenderunt illum adoleſcentuli. Ille uero relicta ſin-
F done, nudus effugit ab illis. †Et abduxerunt Ieſum ad ſummum ſacerdotem, Matt.26.F
& cõueniunt ad illum omnes ſummi ſacerdotes, & ſeniores & ſcribæ. Et Petrus Luc.22.f
eminus ſequebatur illum, donec ueniſſet in atrium ſummi ſacerdotis, & ſedebat Ioan.18.c
unà cũ miniſtris, & calefiebat ad [m]lumen. †Summi uero ſacerdotes, et totum con Matt.26.f
cilium quærebant aduerſus Ieſum teſtimonium, ut morti eum traderẽt, nec inue
niebant. Nam multi falſum teſtimonium dicebãt aduerſus illum, nec erant ſatis
idonea teſtimonia. Et quidam aſſurgebant, & falſum teſtimoniũ ferebant aduer
ſus illum, dicentes: Nos audiuimus eum dicẽtem: Ego †diruam templũ hoc ma Ioan.2.d
nufactum, & tribus diebus aliud nõ manufactum extruam. Et ne ſic quidẽ ſatis
idonea erant teſtimonia illorum. Et ſurgens ſummus ſacerdos in medium, in-
terrogabat Ieſum, dicens: Non reſpondes quicquam? Quid iſti aduerſum te teſti
ficantur? At ille tacebat, neq; quicquã reſpondebat. Rurſum ſummus ſacerdos in
terrogabat eum, et dicit illi: Es tu ille Chriſtus, filius illius benedicti? Ieſus autem
dixit: Ego ſum: & uidebitis filiũ hominis ſedentẽ à dextra [n]potentiæ, & uenien-
G tem cũ nubibus cœli. Summus autẽ ſacerdos dilaceratis ueſtibus ſuis, dicit: Quid
præterea opus habemus teſtibus? Audiſtis blaſphemiam. Quid uobis uidetur? Il-
li uero omnes condemnauerunt eum eſſe reum mortis. Et cœperunt quidam in
ſpuere in eum, & obuelare faciẽ illius, & colaphis eum cædere, & dicere illi: [o] Di
uina. Ac miniſtri [p]alapas illi impingebant. †Et quum eſſet Petrus in atrio in- Matt.26.g
fra, uenit una ancillarũ ſummi ſacerdotis, quumq; uidiſſet Petrum calefacientem Luc.22.f
ſe, intuita illum, dicit: Et tu cum Nazareno Ieſu fuiſti? At ille negauit, dicẽs: Non Ioan.18.c
noui, neq; ſcio quid dicas. Et exiuit foras in ueſtibulum, & gallus cecinit. Et an-
cilla quum uidiſſet eum, rurſum cœpit dicere his qui adſtabant: Hic ex illis eſt. At
ille rurſum negabat. Ac paulò poſt iterum qui adſtabant, dicebant Petro: Vere ex
illis es, nam & Galilæus es, & [q]ſermo tuus conuenit. At ille cœpit execrari, ac de
ierare: Non noui hominem iſtum de quo dicitis. Et ſecũdò gallus cecinit. Recor
datusq; eſt Petrus uerbi quod dixerat illi Ieſus: Priuſq̃ gallus cecinerit bis, abne-
gabis me ter. Cœpitq; flere.

[l] Apoſiopœſis eſt: q d. ſed iſta fiunt ut impleantur.

[m] Id eſt, ad ignem: iuxta Hebraiſmum, in quo eadẽ uox eſt ignem & lumen ſi- ſignificans אור Ezech.5. Eſa.47. Effectus pro cauſa ponitur per metonymiam.

[n] Vel, uirtutis. Antonomaſia eſt, id eſt, dei.

[o] Vel, uaticinare: uel, prophetam agito.

[p] Proprie, depalmabãt eum, ſiue palmis feriebant.

[q] Vel, lingua tua.

CAP. XV.

A ET †confeſtim diluculo conſilio inito, ſummi ſacerdotes cũ ſenioribus & ſcri Pſal.2.a
bis, ac toto conſeſſu, uinctum Ieſum abduxerunt, tradiderũtq; Pilato. *Et Matt.27.a
interrogauit eum Pilatus: Es tu ille rex Iudæorũ? At ille reſpondens, dixit illi: Tu Luc.22.g
dicis. Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes de multis. Pilatus autem rurſus inter Ioan.18.e
rogauit illum, dicẽs: Non reſpondes quicquam? Ecce q̃ multa aduerſus te teſtan *mat.27.b
tur. Ieſus autem nihil quicquam reſpõdit amplius, adeò ut admiraretur Pilatus. Luc.23.a
Cæterum, in feſto dimittebat illis unum uinctum quemcunq; poſtulaſſent. Erat Ioan.18.f
autẽ qui dicebatur Barabbas, qui cum ſeditionis authoribus fuerat uinctus, qui
per ſeditionem cædem patrauerant. Et cum exclamaſſet turba, cœpit poſtulare

quod

[a]quod semper præstitisset ipsis. Pilatus autem respondit eis, dicens: Vultis dimit-
tam uobis regem istum Iudæorum? Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent il-
Matt.27.d lum summi sacerdotes. †Summi uero sacerdotes [b]concitauerunt turbam, ut po-
Matt.27.c tius Barabbam dimitteret ipsis. †Pilatus autem rursum respondens, dixit illis: B
Luc.23.b Ioan.18.g 19.c Quid igitur uultis faciam ei quem dicitis regem Iudæorum? At illi rursum clama-
uerunt: Crucifige illum. Pilatus autem dicebat illis: Quidnam mali fecit? At illi
uehementius clamauerunt: Crucifige eum. Pilatus uero uolens turbæ satis face-
Matt.27.d re, dimisit illis Barabbam, & tradidit Iesum flagellatum ad crucifigendum. †Mili
Ioan.19.a tes autem abduxerunt eum intrò in atrium, quod est prætorium, & conuocant to-
tam cohortem, induuntque illum purpura, & circumponunt ei quam plexerant spi
neam coronam, cœperuntque salutare illum: Aue rex Iudæorum. Et uerberabant il
lius caput arundine, & inspuebant in illum, positisque genibus illum adorabant.
Et quum illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illum uestibus proprijs,
Matt.27.d educuntque eum ut eum crucifigerent. †Et coegerunt prætereuntem quendam Si
Luc.23.d Ioan.19.d monem Cyrenensem, uenientem ex agro, patrem Alexandri & Rufi, ut gestaret
crucem eius. Et ducunt eum in Golgotha locum, qui est interpretatione, Calua-
Psal.21.b riæ locus, dederuntque illi bibere uinum myrrhinum, sed ille non sumpsit. †Cumque
Matt.27.d Ioan.19.c crucifixissent eum, partiti sunt uestimenta eius, mittentes sortem super illa quis quid
tolleret. Erat autem hora tertia [c]cum crucifixerunt eum. Et erat inscriptio causæ il-
lius inscripta: Rex Iudæorum. Cum eo autem crucifigunt duos latrones, unum à C
Esa.53.d dextra, & alterum à sinistra eius. Et impleta est scriptura, quæ dicit: †Et cum iniquis
deputatus est. Et qui præteribant conuitiabantur illi, mouentes capita sua, ac
dicentes: Vah qui demoliris templum, & in tribus diebus extruis, serua teipsum,
& descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes inter sese cum scri
bis, dicebant: Alios seruauit, seipsum seruare non potest. Christus ille rex Israelis
descendat nunc de cruce, ut uideamus, & credamus. Et qui crucifixi fuerant cum il
lo, probra iaciebant in eum. Cum uero facta esset hora sexta, tenebræ [b]ortæ sunt
super totam terram usque ad horam nonam. Et hora nona clamauit Iesus uoce ma-
Psal.21.a gna, dicens: Eloi, Eloi, lama sabachthani: quod est interpretatione: †Mi Deus, mi
Deus, cur me deseruisti? Quod quidam adstantium cum audissent, dicebant: Ec-
ce Heliam uocat. Accurrit autem quidam, & impleta spongia aceto, impositaque arun-
dini, potum dabat ei, dicens: Sinite uideamus an uenturus sit Helias ad deponen
dum eum. Iesus autem emissa uoce magna, expirauit. Et uelum templi scissum
est bifariam, à summo usque ad imum. Cum uidisset autem Centurio qui astabat ex
aduerso illi, eum sic emisso clamore expirasse, dixit: Vere homo hic filius erat dei. D
Erant autem & mulieres è longinquo spectantes, inter quas erat Maria Magda
lene, & Maria Iacobi parui, & Iose mater, & Salome: quæ etiam, cum esset in Ga
lilæa, secutæ fuerant illum, & ministrauerant ei: aliæque complures quæ simul ascen
Matt.27.g derant cum eo Hierosolyma. †Et quum iam aduesperauisset, quoniam erat pa-
Luc.23.g Ioan.19.g rasceue, quæ est pridie sabbati, uenit Ioseph, ortus ex [ciuitate] Arimathæa, hone-
stus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei, & cum audacia ingressus est ad
Pilatum, & petijt ab eo corpus Iesu. Pilatus autem admiratus est, si iam mortuus
esset: & accersito ad se Centurione, interrogauit illum an [c]iamdudum mortuus esset.
Et re cognita ex Centurione, donauit corpus Iosepho. Qui mercatus sindonem,
depositum eum, inuoluit sindoni, deposuitque eum in monumento quod erat ex-
cisum in petra. Et aduoluit lapidem ad ostium monumenti. At Maria Magdale-
ne, & Maria Iose spectabant ubi poneretur.

CAP. XVI.

Matt.28.a Luc.24.a Ioan.20.a ET †cum præterisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salo- A
me, emerunt aromata, ut uenirent & ungerent eum. [a]Et ualde mane [b]primo
sabbatorum ueniunt ad monumentum exorto sole, dicebantque inter sese: Quis

a Vel, ut hoc faceret quod semper facere consueuisset.

b ἀνέσεισαν, al. ἀνέπεισαν, persuaserunt turbæ.

c Et, Ebraismus est, in quo creberrima est ista enallage conjunctionis pro quæ- uis copula etiam adverbiali.

b Vel, extiterunt.

c πάλαι, al. ἤδη.

a Vel, summoque mane.

b Vnus pro primo, Hebraismus est. Primus autem sabbatorum, siue sabbati (nam plurali quoque numero uocari solet unum sabbatum Marc. 2. 3) est postridie sabbati, siue primus dies à sabbato, siue primus dies hebdomadæ, quæ sabbatum dicitur Leuit. 23. Cæterum ipse euangelista mox se interpretatur cum uocat primam sabbati, quod paulò ante appellauit unam sabbatorum.

reuoluet nobis lapidē ab ostio monumenti? Et cum respexissent, uident lapidem
esse reuolutum, nam erat ualde magnus. Et ingressæ in monumentum, uiderūt
B adolescentem sedentem à dextra, amictum stola candida, & expauerunt. At†ille Matt. 28. a
dicit eis: Ne expauescatis, Iesum quæritis Nazarenum, qui fuit crucifixus, surre- Luc. 14. a
xit, non est hic: ecce locus ubi posuerant illum. Sed abite, & dicite discipulis eius,
& Petro, præcedit uos in Galilæā, †illic eum uidebitis, sicut dixit uobis. Et egres- Act. 1. b
sæ cito, fugerunt à monumento. Tenebat autē illas tremor & stupor, necq; quic-
quam dicebant, timebant enim. Cum surrexisset autem [Iesus] mane, primo
[die] sabbati, apparuit primum Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem dæ-
monia. Illa profecta, renūciauit his qui cum illo fuerant, lugētibus ac flentibus.
C At illi quum audissent eum uiuere, ac uisum esse ab illa, non crediderūt. Post hæc
autē duobus ex ipsis ambulātibus adparuit alia forma euntibus rus. Et illi abie-
runt, ac renunciauerunt reliquis, nec his [illi] crediderunt. Postea discumbenti-
bus illis undecim, adparuit, & exprobrauit [illis] incredulitatem ipsorum, & cor-
dis duritiam, quod his qui ipsum uidissent resuscitatum, nō credidissent. Et dice-
bat eis: †Profecti in mundū uniuersum, prædicate euangelium omni [e]creaturæ. Matt. 28. d
D Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero nō crediderit, condemna- Ioan. 20. c
bitur. Porrò, signa eos qui crediderint, hęc subsequentur. Per nomē meum dæ-
monia eijcient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent: & si quid letale bibe-
rint, neutiquam nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & bene habebūt.
†Itaq; Dominus quidem postquam loquutus est eis, receptus est in cœlū, & con- Luc. 24. d
sedit à dextra Dei. Illi uero egressi, prædicauerunt ubiq;, Domino cooperante, &
sermonem confirmante per signa subsequentia.

e Sancta hyperbole, significat nulli hominum non esse natum Christū & passum, si modo euangelium amplectatur. Hæc est enim electionis conditio.

Euangelium secundum Lucam.

PRAEFATIO.

Voniam complures adgressi sunt [a]ordine cōscribere narrationem, de certo compertis inter nos rebus: sicuti tradiderūt nobis hi qui ab initio ipsimet spectatores, ac [b]pars aliqua fuerunt [c]dicendorum: uisum est & mihi, persequendo ab initio omnia, deinceps tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas earū, de quibus edoctus es, [d]rerum certitudinē.

a Vel, contexere.
b Vel, ministri fuerunt.
c Verbi: uel, sermonis: uel, rei, iuxta *Ebraismum* דבר
d Vel, sermonum.

CAPVT I.

Orditur opus suum Lucas à cōceptione præcursoris: cuius parentes & promißionē patri incredulo factam, eiusdemq; pœnam præmittit. Hinc Maria, cum Christi ex se nascendi promißionē accepisset, ad Elizabetam profecta, deum celebrat. Ioāne autē nato Zacharias, qui ante mutus fuerat, in dei laudes erumpit, & filij prædicat officium.

A
VIT in [e]diebus Herodis regis Iudęæ sacerdos quidam no-
mine Zacharias, †de [f] uice Abię, & uxor illius [g]ē filiabus A- 1. Par. 24. a
haronis, cuius nomen Elizabet. Erant autem iusti ambo co-
ram Deo, [h]uitam agentes [i]iuxta omnia pręcepta ac iura Do-
mini, irreprehēsi. Nec erat illis proles, eo q; esset Elizabet ste-
rilis, & ambo prouectæ iam ætatis essent. Euenit aūt, quum
is sacerdotio fungeretur, in ordine uicis suę, corā Deo, secun-
dum

e Id est, regnante Herode.
f Vel, de diaria uice.
g Id est, ex posteritate Aharonica.
h Incedētes in omnibus præceptis, Hebraismus est.
i Vel, iuxta instituta, uel, iustificationes.

Leuit.16.d dum consuetudinem †functionis sacerdotalis, ut sors illi obueniret, [k]ut suffitum
Exod.30.a faceret, †ingressus in templum Domini, & omnis multitudo populi precabatur
foris tempore suffimenti. Visus est aūt illi angelus Domini, stans à dextra altaris
suffimenti. Quo uiso Zacharias turbatus est, ingruitq; timor in eum. Dixit au-
tem illi angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est precatio tua, uxorq;
tua Elizabet pariet tibi filium, uocabisq; nomen eius Ioannem. Et erit tibi gau- B
dio & exultationi, multiq; super eius natiuitate gaudebūt: erit enim magnus co-
ram Domino, & uinū siceramq; non bibet. Et spiritu sancto replebitur iam inde
ab utero matris suæ, multosq; filiorū Israelis conuertet ad Dominū Deum ipso
Mal.4.b rum. Ipseq; præcedet ante eum cum spiritu & uirtute †Heliæ, ut conuertat corda
Matth.11.b patrū in filios, & [l]contumaces, [m]ad prudentiā iustorum, ut præparet Domino po
pulum instructum. Et dixit Zacharias angelo: [n]Qui cognoscam isthuc? Ego
enim sum senex, & uxor mea prouectæ iam ætatis. Et respondens angelus, dixit
ei: Ego sum Gabriel, qui adstiti in conspectu Dei, missusq; sum ut loquar tecum
& hęc tibi læta nunciem. Et ecce eris tacitus, nec ualebis loqui ad eum usq; diem
quo fiant hæc, eo q; non credidisti uerbis meis, quæ implebuntur tempore suo.
Et populus expectabat Zachariam, & mirabantur q; ipse moraretur in templo.
Egressus autem, non poterat loqui illis, & cognouerunt q; uisum uidisset in tem C
plo. Et ipse [o]innuebat illis, permansitq; mutus. Porrò autem ut impleti sunt
dies [p]muneris eius, abijt domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabet
uxor eius, & abscondit se mensibus quinq;, dicēs: Sic fecit mihi Dominus in die
bus quibus respectum habuit ad auferendum opprobrium meum inter homi-
nes. Mense autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Gali-
lææ, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen [erat] Io-
seph, è domo Dauid, ac nomen uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, di-
xit: Aue gratiosa, Dominus tecum, [q]benedicta tu inter mulieres. Illa uero uiso
eo, perturbata est oratione eius, & cogitabat qualis esset ea salutatio. Et ait ange-
Esa.7.c lus ei: Ne timeas Maria, [r]nacta es enim gratiam apud deum. Ecce †concipies in
utero, & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum: is erit magnus, & filius al-
tissimi uocabitur. Et dabit illi Dominus Deus solium Dauid patris ipsius, regna
bitq; super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem D
Maria angelo: [s]Quomodo erit isthuc, quandoquidem uirum non [t]cognosco?
Et respondens angelus, dixit ei: Spiritus sanctus [u]superueniet in te, & [x]uirtus al
tissimi obumbrabit te. Quapropter & quod nascitur sanctum, uocabitur filius
Dei. Atq; ecce Elizabet cognata tua & ipsa concepit filium in senectute sua, &
hic mensis sextus est illi, dictæ sterili. Quia non erit impossibilis apud Deum [y]ul
la res. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundū uerbū tuum.
Et discessit ab illa angelus. Cum exurrexisset autem Maria in diebus his, pro-
fecta est in montana cum festinatione in ciuitatem Iudæ, & intrauit in domū Za
chariæ, salutauitq; Elizabetam. Et euenit, ut cum audisset Elizabet salutationem
Mariæ, subsilijt infans in utero eius. Et repleta est spiritu sancto Elizabet, excla
mauitq; uoce magna, & dixit: [z]Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fru- B
ctus uentris tui. Et unde mihi hoc, ut ueniat mater Domini mei ad me? Ecce em̄,
ut [a]edita est uox salutationis tuę ad aures meas, subsilijt prę gaudio infans in ute
ro meo. Et beata quæ credidit, quoniā perficientur ea quæ dicta sunt ei à Domi-
no. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus
[b]in Deo seruatore meo. Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ab
hinc beatam me dicent omnes [c]generationes. Quia prǽstitit mihi magnifica qui
potens est, [d]& cuius nomen sanctum est. Et misericordia eius in [e]progeniem [f]&
progeniem, [g]timentibus eum. Exercuit potentiam brachio suo, dispersit super-

[k] Vel, ut odores incenderet.
[l] Vel, immorigeros.
[m] ἐν φρονήσει, & cōtumaces per prudentiam iustorum.
[n] Per quod scilicet signum.
[o] Vel, nutu signa dabat.
[p] Vel, ministerij: uel, functionis.
[q] Id est, fortunata, felix, beata.
[r] Inuenisti.
[s] Vel, Qui nam fiet isthuc.
[t] Hebraismus est, cū uiro non cōcumbo.
[u] Vel, adueniet.
[x] Vel, potentia.
[y] Verbi interpretatione, omne uerbum. Sed Ebraismus est, & quatenus omnis ponitur pro ullus, & uerbum pro re.
[z] Id est, beata, felix, fortunata: & mox, felix, beatus fructus.
[a] Vel, peruenit.
[b] Vel, ob deum seruatorē meum. Illud In enim Hebraismus est.
[c] Vel, ætates.
[d] Et sanctum nomen eius, est Hebrais.
[e] In progeniem & progeniem, Hebraismus est.
[f] Vel, aliā atq; aliā.
[g] Id est, religiose colentibus.

bos cogitatione cordis ipsorum. Detraxit potentes de solijs, & [h]euexit humiles.
F Esurientes impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes. [i]Suscepit Israelē [k]seruum
suum, [l]recordatione misericordiæ, (sicut loquutus est patribus nostris, Abrahę &
semini eius)[m]in æuum, Mansit autē Maria cum illa circiter menses tres, & reuer-
sa est domum suam. Elizabetæ uero completum est tempus pariendi, & pe-
perit filium. Cumq́ue audissent uicini & cognati eius, magnifice declarasse Domi
num misericordiam suam erga illam, cōgratulabantur ei. Porrò autem die octa
uo uenerunt ad circuncidendum puellum, & uocabant eum nomine patris sui,
Zachariam. Et respondens mater eius, dixit: Nequaquam, sed uocabitur Ioānes.
Et dixerunt illi: Nemo est in cognatione tua qui uocetur isto nomine. Innuebāt
autem patri eius, quo nomine uellet uocari eum. Postulataq́ue tabellula, scripsit
his uerbis: Ioannes est nomen eius. Et admirati sunt uniuersi. Apertum est autem
os eius ilico & lingua eius, & loquebatur, [n]benedicens Deo. Et ingruit metus in
omnes uicinos eorum, & in tota montana regione Iudææ, diuulgabātur omnia
[o]facta hæc. Et [p]aduerterunt omnes qui audierunt animum suum, dicētes: Quis-
G nam puellus hic erit? Et manus Domini aderat illi. Et Zacharias pater eius re-
pletus est spiritu sancto, [q] prophetauitq́ue, dicens: † [r]Laudandus Dominus deus Is- Infra 2.c
raelis, quia [s]uisitauit & perfecit redemptionem populo suo. Et erexit [t]cornu sa- Matth.1.c
lutis nobis in domo Dauid serui sui. † Sicut [u] loquutus per os sanctorum qui [x] ab Psal 71.c
æuo fuerunt prophetarum suorum. [y]Vindicationem ab inimicis nostris, et è ma 131.d
nu omnium qui oderunt nos. Vt faciat misericordiam cum patribus nostris, ac Iere. 23.a
memor sit Testamenti sui sancti. † [z]Iusiurandum quod iurauit Abrahæ patri no 30.b Iere.31.f
stro, ut [a]daret nobis, ut sine timore [b]de manu inimicorum nostrorum liberati, seruia Gene.22.c
mus ipsi *in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus uitæ nostræ. Et tu Hebr.6.c
puelle propheta altissimi uocaberis, præibis enim ante faciem Domini ad paran
dum uias eius. † Ad dandam cognitionē salutis populo eius, per remissionē pec- Mal.4.a
catorū ipsorum. Per [c]intimam misericordiā Dei nostri, qua uisitauit nos oriens Zach.3.d
ex alto. Vt illucescat sedentibus in tenebris & umbra mortis, ad dirigēdos pedes
nostros in uiam [d] pacis. Puellus autem crescebat, & corroborabatur spiritu:
eratq́ue in desertis usq́ue ad [e]diem declarationis sui apud Israelitas. CAP. II.

Ostenditur qua occasione Christus iuxta prophetarum oracula in Bethlehem natus sit, & quibus tam angelorum quàm hominum testimonijs comprobatus diuina uirtute profecerit, cuius primum specimen in templo docens puer adhuc exhibuit.

A EVenit autem in diebus illis, [a]ut exiret decretum à Cæsare Augusto, ut [b]cense 1.Reg.15.
retur totus orbis. Hæc [c] descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et 16.a.20.b
proficiscebantur omnes ut [d]censerentur, in suam quisq́ue ciuitatem. Ascendit au-
tem & Ioseph à Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæā, in ciuitatē Dauid, † quæ Matth.2.a
uocatur Bethlehem, eo quòd esset è domo & familia Dauid, ut censeretur cum Ma-
ria desponsa sibi uxore, quæ erat prægnans. Euenit autem cum essent ibi, [e] com-
pleti sunt dies partus ipsius, & peperit filium suum primogenitū, ac fascijs eum
inuoluit, reclinauitq́ue eum in præsepi, propterea quòd non esset eis locus in diuerso-
B rio. Et pastores erant in eadem regione, excubantes in agro, & agentes custo-
dias [f]noctē ad gregem suum. † Et ecce angelus Domini adstitit illis, & [g]gloria 1.Tim.3.b
Domini circumfulsit illos, & correpti sunt timore magno. Et dixit illis angelus:
Ne timeatis. Ecce enim [h]euangelizo uobis gaudium magnum, quod obtinget
uniuerso populo, quia natus est uobis hodie seruator, qui est Christus dominus,
in ciuitate Dauid. Et hoc uobis signum. Inuenietis infantem fascijs inuolutum,
positum in præsepi. Et subito [i] adiunxit se angelo multitudo [k] exercitus cœlestis
laudantiū Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra [l]pax, [m]homi
nibus bona uoluntas. Porrò autem ut discesserunt ab eis in cœlum angeli, ho-
mines

h Vel, exaltauit.
i Vel, uēdicauit sibi.
k Puer pro seruo, Græcismus est.
l Vel, recordando misericordiæ.
m Vel, ad perpetuitatem.
n Vel, prædicans deum.
o Verba pro factis & rebus, Hebr. est.
p Reposuerunt omnes, qui audierunt in corde suo, Hebr. est.
q Vel, uaticinatus est: uel, prophetam egit.
r Siue, benedictus.
s i. uindicauit nos.
t Id est, uim, defensionem & propugnaculum salutare.
u Id est, pollicitus est
x Id est, qui unquam fuerunt.
y Vel, salutem dantem ex inimicis, scilicet locutus est, & pollicitus.
z Scilicet exercēdo.
a Vel, iusiurandum, quod iurauit Abrahamo patri nostro, præstando nobis, ut sine timore, &c. Sæpe enim ו siue et, redundat more Hebraico maxime in prophetijs.
b Id est, è potestate.
* Vel, cum aut per sanctitatem.
c Per uiscera misericordiæ, Hebraism. est.
d Vel, trāquillitatis.
e Vel, donec ueniret dies quo ostendendus erat apud Israelitas.
a Vel, ederetur.
b Vel, describeretur.
c Vel, conscriptio.
d Vel, describerentur aut profiterētur.
e Vt complerentur.
f Vel, noctis.
g Gloria, Hebraismus est, claritas.
h Hoc est, affero uobis lætum nuncium gaudij magni.
i Vel extitit apud angelum.
k Vel, copiarum cœlestium.
l Tranquillitas.
m ἀνθρώποις, al. ἐν ἀνθρώποις.

mines illi pastores [n]alloquebantur se inuicem: Pergamus iam Bethlehem usq;, et
uideamus [o]hanc rem quæ accidit, quam Dominus indicauit nobis. Et uenerunt
festinato, & inuenerunt Mariã & Ioseph unà cum infante iacente in præsepi. Por C
rò cum uidissent, famã diuulgauerunt de re quæ dicta erat ipsis de puello hoc: &
omnes qui audierunt, mirati sunt de his quę dicta erant ipsis à pastoribus. Porrò
Maria cõseruabat omnia uerba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pasto
res *glorificantes ac laudantes Deũ super omnibus quæ audierant & uiderant,
quemadmodum dictum fuerat ipsis. Cumq; completi essent dies octo, ut cir-
Luc.1.c cunciderentur puellus, uocatum est nomen eius Iesus, †quod uocatum erat ab an-
gelo prius quàm in utero conciperetur. Et cum completi essent dies purgatio
Leuit.12.a nis eorum secundum legem Mosi, †adduxerũt eum Hierosolymam, [p]ut sisterent
Exo.13.a eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: *Omne masculinum [q] adape- D
Num.8.c riens uuluam, sacrosanctum Domino uocabitur: & [r]ut darent hostiã, secundum
quod dictum est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.
Et ecce erat homo Hierosolymis, cui nomen Simeon, eratq; homo iste iustus ac
pius, expectans cõsolationem Israelis: & spiritus sanctus [s]erat super eum. Eratq;
ei oraculum editum à spiritu sancto, non uisurum se mortem, prius quàm uide=
ret Christum Domini. Venitq; instinctu spiritus in templum. Quum autem in-
Leuit.12.c ferrent parentes puellum Iesum, ut facerent †secũdum consuetudinem legis pro
eo: ipse quoq; accepit eum in ulnas suas, & [t]laudauit Deum, ac dixit: Nũc dimit-
tis seruũ tuum Domine, secundũ uerbum tuum [u]cum pace. Quia uiderũt oculi B
mei Salutare tuum, quod parasti [x] ante faciem omnium populorum. Lumen ad
illustrationem gentiũ, & gloriam populi tui Israelis. Tenebantur autem pater
& mater eius admiratione super his quæ dicebantur de illo: & [y]benedixit illis Si
Isa.8.c. meon, dixitq; Marię matri eius: †Ecce cõstitutus est hic in ruinã, & in resurrectio
Rom.9.g nem multorum in Israele, & in signum cui contradicitur. Quin & tuam ipsius
1.Pet.2.b animam penetrabit gladius, ut [z] reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et
erat Anna prophetissa filia Phanuelis, [a]tribulis Aser, hæc multum iam ætate pro
cesserat, & uixerat cum uiro annis septẽ à uirginitate sua, quæ eadem uidua erat F
annorũ fermè octogintaquatuor, nec discedebat de templo, ieiunijs ac precatio-
nibus [b]religioni dans operam nocte ac die. Hęc quoq; eadẽ hora cum superue-
nisset, palam [c]confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus expectanti
bus [d]redemptionem Hierosolymis. Et ut perfecerunt omnia secundũ legem do=
mini, reuersi sunt in Galilæam in ciuitatem suam Nazareth. Puellus autẽ succre-
scebat, atq; corroborabatur spiritu, & implebatur sapientia, gratiaq; Dei [e]fouebat
Exod.34.c ipsum. Proficiscebantur autem parẽtes eius quotãnis Hierosolymam † die festo
Deut.16.a paschæ. Et quũ iam esset annorum duodecim, ascendissentq; ipsi Hierosolymã se=
cundum consuetudinem diei festi, consummatisq; diebus quum redirent ipsi, re-
mansit puer Iesus Hierosolymis, nec [f]animaduerterunt parentes eius. Cæterum G
rati illũ esse in comitatu, processerunt itinere diei, & requirebãt eum inter cogna
tos & inter notos. Et quũ non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymã, quæ
rentes eum. Euenitq; post triduum, ut inuenirent illũ in templo, sedentem in me
dio doctorum, & audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autẽ omnes
qui audiebant eum super intelligentia & responsis eius. Et eo uiso perculsi sunt.
Et dixit illi mater eius: Fili, cur sic egisti nobiscũ? Ecce pater tuus & ego dolentes
quærebamus te. Et ait illis: Quid tum q quęrebatis me? An nesciebatis, in his quę
patris mei sunt oportere esse me? Et illi non intellexerũt sermonẽ quem loquu-
tus erat ipsis. Et descendit cum eis, uenitq; Nazareth, eratq; subiectus illis. Mater
autem eius conseruabat [g]omnia uerba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sa-
pientia & ætate & gratia apud Deum atq; homines. CAP. III.

n Vel, insistabant se uerbis mutuo.
o Verbum hoc, Hebraismus est, uerbũ pro re.
* Vel, gloriose prædicantes.
p Sistendum.
q Pro eo quod est primum nascens, iuxta proprietatem linguæ Hebrææ.
r Dandum.
s Vel, fouebat eum.
t Benedixit, Hebraismus est.
u Vel, placide.
x Vel, in conspectu, id est, quem destinasti proponere omnibus populis, ut sit lumen, &c.
y Vel, bene precatus est.
z Detegantur uel eruantur.
a Ex tribu.
b Vel, cultum præstans.
c Gratulabatur.
d Vel, liberationem.
e Erat super ipsum, Hebraismus.
f Vel, cognouerunt.
g Vel, omnes res has: iuxta Ebraism.

Describitur quo tempore Ioannes prædicare inceperit, & quæ nam prædicationis summa, utq; multi ab illo baptizati sint, priusquã à Herode cõprehẽderetur, inter quos & Christus baptismum accepit, cuius genealogia ad Adamum usq; enumeratur.

A ANno autẽ decimoquinto imperij Tiberij Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, †tetrarcha uero Galilææ Herode, Philippo aũt fratre eius tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha, sub pontificibus Anna & Caiapha, [a] factũ est [b] uerbũ Domini ad Ioannem Zachariæ filium in deserto. †Et uenit in omnem regionem finitimã Iordani, prędicãs baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorũ. Sicut scriptum est in libro sermonũ Esaiæ prophetæ, dicentis: Vox †clamantis in deserto, parate uiam Domini, rectas facite B semitas eius. Omnis uallis implebit, & omnis mons & collis reddetur humilis: uertenturq; obliqua in rectũ, & asperæ uiæ in planas, uidebitq; [c] omnis caro Salutare Dei. †Dicebat ergo ad turbas quæ exibant ut baptizarentur ab ipso: Progenies uiperarũ, quis [D] docuit uos fugere à uentura ira? *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere apud uosipsos: Patrem habemus Abraham. Dico enĩ uobis, potest deus de lapidibus istis suscitare liberos Abrahæ. Iam uero & securis ad radicem arborũ posita est. Omnis ergo arbor nõ gignens fru-C ctum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autẽ, dicit illis: Qui habet duas tunicas, †impertiat non habenti: & qui habet cibos, similiter faciat. Venerũt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt illi: Magister quid faciemus? At ille dixit illis: Nihil amplius q̃ quod constitutum est uobis, exigatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Et nos quid faciemus? Et ait illis: Ne quem concu-D tiatis, neq; calumniemini, & contenti estote stipendijs uestris. Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, [e] an ipse esset Christus, [f] respondit Ioannes, dicens uniuersis: †Ego quidem aqua baptizo uos, sed ueniet qui potentior est me, cuius nõ sum dignus soluere corrigiã calceamentorum. Ipse uos baptizabit spiritu sancto & igni, [g] cuius in manu uentilabrũ est, & perpurgabit aream suam, congregabitq; triticum in horreũ suum, paleam autem comburet igne inextinguibili. Multa quidem & alia exhortãs, euangelium E annunciabat populo. Herodes autem tetrarcha, quum corriperetur ab eo de Herodiade uxore fratris sui, deq; omnibus malis quæ patrabat Herodes, adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcerem. †Et euenit quum baptizaretur omnis populus, ut & Iesu baptizato & orante, apertum sit cœlum, & descendit spiritus sanctus corporea specie, sicut colũba, super ipsum. Et uox de cœlo edita est, dicens: Tu es filius meus dilectus, in te [h] mihi bene complacitum est. Et ipse Iesus incipiebat agere annum circiter tricesimum, ut †putabatur filius *Io-F seph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, q fuit Matatthiæ, qui fuit Amos, q̃ fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Matathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Iosech, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesia, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Her, qui fuit Ieso, qui fuit Heliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit G Heliacim, qui fuit Melea, qui fuit Menam, qui fuit Mathathan, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Tharæ, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit

Lamech,

Marginal notes (left): a Editum. b Vel, oraculum, siue mandatum. c Vel, omnis homo salutem dei. D Vel, quis submonuit uos ut fugeretis, aut ut fugere posse putetis, imminentem iram? * Vel, ferte. e Vel, an forte. f Vel, orsus est. g Cuius in manu uentilabrum ipsius. Hebraismus est. h Placatus sum.

Marginal references (right): Luc.23.a; Matth.3.a; Marc.1.a; Esa.40.a; Ioan.1.c; Matt.3.b.c; 1.Ioan.3.c; Matth.3.c; Marc.1.b; Ioan.1.d; Act.1.a.2.e; 11.c.19.a; Matth.3.d; Marc.1.b; Ioan.1.c; Matt.13.b; Marc.6.a; Luc.4.c; Ioan.1.e; *Matt.1.a

Lamech, qui fuit Mathusala, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

CAPVT IIII.

Iesus negotium salutis aggressurus prius tentatur à diabolo. Hinc in Galilæam profectus peruenit in Nazareth docens magna omnium admiratione, cum illorum ingratitudinem corriperet, omnium animos in se concitat, sed elapsus uenit Capernaum, liberat dæmoniacum, socrui Simonis febricitanti medetur, alijsq; quàm plurimis.

Matth. 4. a Marc. 1. b IEsus † autem plenus spiritu sancto, regressus est à Iordane: & actus est [a] per spiritum in desertum, ac diebus quadraginta tentabatur à diabolo, nihilq; comedit diebus illis: & cōsummatis illis, tandem esurijt. Dixit autem illi diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat. Cui respondit Iesus, dicens: Scriptum A
Deut. 8. a est: Non † [b] pane solo uiuet homo, sed [c] omni uerbo Dei. Et subduxit illū diabolus in montem excelsum, ostenditq; illi omnia regna orbis terræ in puncto temporis. Et ait illi diabolus: Tibi dabo potestatem hanc uniuersam, & gloriam istorum, quia mihi tradita est, & cuicunq; uoluerim do illam: tu ergo si adoraueris corā me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus, dixit illi: Abi post me Satana. B
Deut. 6. c 10. d Scriptum est enim: Adorabis † Dominum Deum tuum, & illum solum coles. Et duxit illum Hierosolymā, statuitq; eum super pinnam templi, & dixit illi: Si
Psal. 90. b filius Dei es, mitte teipsum hinc deorsum. Scriptū est enim: † Angelis suis mandata dabit de te, ut conseruent te, & in manibus ferant te, ne quando offendas ad
Deut. 6. c lapidem pedem tuum. Et respondens Iesus, ait illi: Dictum est: † Non tentabis Dominum Deum tuum. Et cum consummasset omnem tentationem diabolus,
Matth. 4. b Marc. 1. b Ioan. 4. f recessit ab illo usq; ad tempus. † Et reuersus est Iesus uirtute spiritus in Galilæā, C & fama exijt per uniuersam regionē de ipso. Et ipse docebat in synagogis eorū, & [d] glorificabatur ab oībus. *Et uenit Nazareth, ubi erat nutritus, intrauitq; se-
*Mat. 13. g Marc. 6. a Ioan. 4. f cundum consuetudinem suam, die sabbatorum, in synagogā, & surrexit *ut legeret. Et traditus est illi liber Esaiæ prophetæ. Cumq; explicuisset librum, inue-
Esa. 61. a nit locum, ubi scriptum erat: † Spiritus Domini [e] super me, propterea quod unxit me, ad annunciandum euangeliū pauperibus misit me, ut sanem cōtritos corde, ut prædicem captiuis [f] dimissionē, & cæcis uisum, ut dimittā confractos [g] dimissione, ut prædicē annum Domini acceptum. Et quum complicuisset librum, reddidissetq; ministro, resedit. Et omniū in synagoga oculi erant defixi in eum. Cœpit autē dicere illis: Hodie impleta est hæc scriptura [h] audientibus uobis. Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur super [i] gratia sermonū, qui proferebantur ore ipsius, dicebantq;: Nónne hic est filius Ioseph? Et ait illis: Omnino dicetis mihi [k] hanc similitudinē: Medice cura teipsum. Quæcunq; audiuimus facta in Capernaū, fac & hic in patria tua. Ait aūt: Amen dico uobis: Nemo pro- D
3. Reg. 17. a Iacob. 5. d pheta acceptus est in patria sua. † Sed in ueritate dico uobis, multæ uiduæ erant [l] temporibus Heliæ in Israel, quando clausum est cœlū triennio, & sex mensibus, quum orta esset fames magna per omnē terram, & ad nullam earū missus est Heliās, nisi Sarephtham Sidonis, ad mulierē uiduā. Et † multi leprosi erant in Israel E
4. Reg. 5. d ætate Helisæi prophetæ, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. Et insurrexerunt, eiecerunt q; illum è ciuitate, & duxerunt illum usq; ad superciliū montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. Ipse aūt transiens per mediū illorum
Marc. 1. c [m] ibat. † Et descendit Capernaum, ciuitatem Galilææ, & docebat illos sabbatis. Et stupebant super doctrina eius, quia cum authoritate [coniunctus] erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens spiritum dæmonis immundi, & exclamauit uoce magna, dicens: [n] Eia, quid tibi nobiscū rei est Iesu Nazarene? Venisti ad perdendum nos? Scio te qui sis, sanctus ille Dei. Et increpauit illum Iesus, di- F

a Vel, instinctu spiritus.
b Vel, cibo, qui Hebræis per synecdochen panis dicitur.
c Id est, omni eo q̄d deus iusserit, & uetuerit.
d Gloria extollebatur.
*Vel, ad legendum.
e Vel, fouet me.
f Vel, missionem. Loquitur enim de liberatione.
g Vel, per remissionem.
h In auribus uestris, Hebraismus est.
i Sermonibus gratiæ, Hebraica est hypallage, quæ & per adiectiuū uerti posset, sic, super sermonibus gratiosis.
k Vel potius, hoc prouerbiū, iuxta Hebraismum, in quo eadem uox est, במשל, quam nunc interpretantur prouerbium, nunc similitudinem.
l In diebus, Hebraismus.
m Vel, abibat, simplex pro composito.
n Vel, sine q. d. missos nos facias.

o Et factus est pauor super omnes: pro eo quod est, Et expauerunt omnes.

p Id est, iuxta illã, ut Latini dicunt. Sepultus est super flumen, id est iuxta flumen. Est item loquutio significans conatũ & molimẽ rei grandis.

a Vel, immineret & instaret.
b Et, redundat, more Hebraico.

c Ob tuum uerbum.

* ἔσῃ ζωγρῶν, id est uiuos capies.
d Duriusculũ est, ut, ecce, sed hoc pollet, ut (dictu mirum) uir plane leprosus, uiso Iesu, prosternaretur.

e Vel potius, secedebat in deserta.

f Vel, homines. Nam Hebraismus est, relatiuũ pro nomine positum.
g Verbi interpretatione, qui erat resolutus, &c.

cens: Obmutesce, et exi ab isto. Et quum proiecisset illum dæmoniũ in medium,
exijt ab illo, nihilq́ illi nocuit. Et °ingruit pauor in omnes, & colloquebantur
inter sese, dicentes: Quis sermo hic est? Quia cum authoritate ac potestate imperat
immundis spiritibus, & exeunt? Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum
circumiectæ regionis. † Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit in Matth. 8. b
G domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur febri magna, & rogauerunt Marc. 1. c
illum pro ea, & adstans ᵖsupra eam increpauit febrem, & [febris] dimisit eam.
Statimq́ surrexit, & ministrabat illis. † Quum autem sol occideret, omnes qui Matth. 8. b
habebant laborantes morbis uarijs, ducebãt illos ad eum: at ille singulis manus Marc. 1. c
imponendo, sanabat eos. Exibant aũt & dæmonia à multis, clamantia ac dicentia: Tu es Christus, ille filius Dei. Et increpans, nõ sinebat ea loqui, quod scirent
ipsum esse Christũ. Cum aũt illuxisset dies egressus, abijt in desertũ locũ, & turbæ quærebant eũ, perueneruntq́ ad ipsum: & detinebant illũ, ne discederet ab eis.
Quibus ille ait: Etiã alijs ciuitatibus oportet me annũciare euangeliũ regni Dei.
Nã ad hoc missus sum. Et concionabatur in synagogis Galilææ.

CAP. V.

Iesus cum magnam hominum multitudinem diu docuisset, tandem per miraculum Petrum cum suis ad se uocat: leprosum mundat, paralytico medetur, Leui uel Matthæum discipulis adiungit & pharisæos peccatorum commercia fugientes, & ieiunijs crebris superbos coarguit.

A PORrò †autem, quum turba ᵃincumberet ei, ut audiret uerbũ Dei, ᵇ& ipse sta- Matth. 4. c
bat iuxta stagnum Genezareth, & uidit duas naues stantes ad stagnũ: pisca- Marc. 1. b
tores autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Ingressus autẽ in unam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum, ut à terra nauim ageret paululũ: & sedens
docebat è naui turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem: Age nauim
in altum, & laxate retia uestra in capturam. Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborãdo nihil cepimus, ᶜtuo tamen iussu laxabo rete.
B Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Disrumpebatur autem rete eorum. Et innuerunt socijs, qui erant in altera naui, ut uenirent
& adiuuarent ipsos: cumq́ uenissent, impleuerũt ambas naues, ita ut mergerentur. Quod quum uideret Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens: Exi à me
Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim cõprehenderat eum, & omnes
qui cum illo erant super captura piscium quam ceperãt: similiter aũt & Iacobum
& Ioannem, filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Et ait Simoni Iesus: Ne me-
C tuas, ab hinc homines *capies. Et subductis in terrã nauibus, relictis omnibus,
sequuti sunt eum. † Et accidit, quũ esset in quadam ciuitate, ut, ᵈecce, uir plenus Matth. 8. a
lepra, cum uidisset Iesum, prostratus in faciem, rogaret eũ, dicens: Domine, si uis, Marc. 1. d
potes me mundare. Et protensa manu tetigit eum, dicens: Volo, mundus esto. Et
confestim lepra discessit ab illo. Et ipse præcepit illi, ne quid cuiquam diceret: sed
uade [inquit] ostende teipsum sacerdoti, & offer pro emundatione tui, † quemad- Leuit. 14. a
modum præcepit Moses in testimoniũ illis. Dimanabat autẽ magis fama illius,
& conueniebant turbæ multæ, ut audirent, & sanarentur ab ipso ab infirmitati-
D bus suis. Ipse autem ᵉ agebat in secessu in desertis, & orabat. Et euenit quodam
die, ut ipse doceret, aderantq́ pharisæi sedẽtes, ac legis doctores, qui uenerant ex
omnĩ castello Galilææ & Iudææ, & Hierusalem. Et potẽtia Domini aderat ad sanandum ᶠeos. Et ecce uiri portabant in lecto hominẽ, ᵍqui erat paralyticus: &
quærebant eum inferre, & ponere ante illum. Et nõ inuenientes qua parte illum
inferrent præ turba, ascenderunt super tectum, ac per tegulas demiserunt eum
cum lectulo in medium, ante Iesum. Quorũ fidem, ut uidit, dixit illi: Homo, remittantur tibi peccata tua. Et cœperũt cogitare scribæ & pharisæi, dicentes: Quis
est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus?

Vt cognouit autem Iesus cogitationes eorũ,respondens dixit illis: Quid cogita B
tis in cordibus uestris? Vtrum est facilius dicere, Remittãtur tibi peccata tua:an
dicere,Surge & ambula? Vt autem sciatis filium hominis habere potestatem in
terra remittendi peccata,[h]ait paralytico: Tibi dico,surge, tolle lectulum tuũ, &
abi domum tuam. Isq; confestim cum surrexisset coram illis,sublato,in quo ia
cuerat[lectulo]abijt domum suam,[i]glorificans Deum.Et stupor corripuit om-
nes,&[k]glorificabant Deum:et repleti sunt timore,dicẽtes:Vidimus incredibilia
Matth. 9.a hodie. †Et post hæc exijt,ac uidit publicanũ,nomine Leui,sedentẽ ad teloniũ,
Marc.2.b et ait illi:Sequere me.Atq; is relictis omnibus,surrexit,et sequutus est eũ.Et fecit F
ei conuiuiũ magnũ Leui domi suæ,eratq; turba multa publicanorũ & aliorum,
qui cum illis accumbebãt.Et murmurabant scribæ & pharisæi aduersus discipu
los eius,dicentes:Quare cũ publicanis & peccatoribus editis & bibitis?Et respõ
dens Iesus,dixit illis:Non egent qui sani sunt medico,sed qui male habẽt.Non
Matth.9.b ueni uocatum iustos,sed peccatores ad pœnitentiam. †At illi dixerunt ei:Qua
Marc.2.c re discipuli Ioannis ieiunant frequenter,& precationes faciũt, similiter & phari
sæorum,tui uero edunt & bibunt? Quibus ipse ait:Num potestis filios thala-
mi,dum cum illis est sponsus,adigere ad ieiunia?Venient autem dies,[l]& quum G
ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Dicebat autem
& similitudinem illis: Nemo insuendum frustum noui[m]uestimenti immittit in
uestimentum uetus:alioqui &[n]nouum lacerat,& ueteri non conuenit quod im
missum est ex nouo.Et nemo mittit uinum nouũ in utres ueteres: alioqui rum-
pet uinum nouum utres,& ipsum effundetur,& utres peribunt.Sed uinum no
uum in utres nouos mittendum est,& utraq; conseruãtur. Et nemo qui biberit
uetus,statim uult nouum:dicit enim,uetus melius est.

h Anacoluthon est, & mutatio personæ, pro,dico paralytico.
i Vel, deum gloriose prædicans.
k Vel,gloria extollebant.
l Et, redundat, more Hebraico.
m Id est,panni, per catachresin.
n Scilicet uestimentum uetus.

CAP. VI.

Discipulos spicas uellentes sabbato Dauidis exemplo defendit Christus:manui aridæ medetur:apostolos duodecim eligit,deinde multis sanatis,quod nam summũ sit bonum, quæ legis perfectio & quo fructu uerbum dei audiendum simul sit & faciendũ edocet.

Matt.12.a ACcidit†autem ut sabbato[a] secundoprimo transiret per sata, uellebantq; di A
Marc.2.d scipuli eius spicas,edebantq; confricantes manibus. Quidã autem phari-
sæorum dicebant illis:Cur facitis quod non licet facere sabbatis?Et respondens
Iesus,dixit eis:Ne hoc quidem legistis,quod fecit Dauid, quum esurisset ipse,&
1.Reg.21.g qui cũ illo erant?†quomodo intrauit in ædem Dei, & panes propositionis sum
*Leu.24.b psit,editq;,ac dedit etiam his qui secum erant,quos non licet edere, *nisi solis sa
Matt. 12. a cerdotibus?Et dicebat illis:Dominus est filius hominis etiã sabbati.† Euenit au
Marc.3.a tem & alio sabbato,ut intraret in synagogã,ac doceret. Et erat ibi homo, cuius
manus dextera erat arida. Obseruabant autẽ eum scribæ ac pharisæi,an sabba-
to sanaturus esset,ut inuenirent unde accusarent eum. Ipse uero nouerat cogita B
tiones eorum,& ait homini qui habebat manũ aridam:Surge,& sta in mediũ.Il
le uero surrexit,& stetit.Dixit igitur Iesus illis:Interrogabo uos:Vtrum licet sab
batis benefacere,an malefacere?[b]animã seruare,an perdere?Et circumspectis il-
lis omnibus,dixit homini:Extende manũ tuã.Quod ille fecit,& restituta est ma
nus eius sanitati sicut altera.Ipsi autẽ repleti sunt amentia, & colloquebantur in
ter sese,quid nam facerent Iesu. Porrò autem in illis diebus,exijt in montem ad
Matt.10 a orandum,& pernoctabat in precatione Dei.†Cũq; dies illuxisset, aduocauit di
Marc.3.b scipulos suos,& elegit duodecim ex ipsis,quos & Apostolos nominauit: Simo
6.a nem,quem & nominauit Petrum,& Andream fratrẽ eius, Iacobũ & Ioannem,
Philippum & Bartholomæum, Matthæum, & Thomam, Iacobũ Alphæi filiũ, C
& Simonem qui uocatur Zelotes,& Iudam Iacobi,& Iudam Iscarioten,qui idẽ
fuit proditor. Cumq; descendisset cum illis,stetit in loco campestri,turbaq; di

a Apud Græcos una est dictio δευτεροπρώτῳ.
b Id est, uitam, iuxta Hebraismum:uel, hominẽ. Nã sic quoq; anima sæpe sacris in usu est.

ſcipulorum eius,†& multitudo copioſa populi ex omni Iudæa & Hieruſalē, & Marc. 3.b
à maritima Tyro & Sidone, ᶜqui uenerant ut audirēt eum, & ſanarentur à mor
bis ſuis, & qui uexabantur à ſpiritibus immundis, & ſanabātur. Et omnis turba
quærebat eum tangere, quia *uis ab illo exibat, & ſanabat omnes. †Et ipſe attol Matth. 5.a
lēs oculos ſuos in diſcipulos, dicebat: Beati pauperes, quia ueſtrum eſt regnum Iſa. 65.c
Dei. Beati qui eſuritis nunc, quia ſaturabimini. Beati qui fletis nunc, quia ride- Iſa. 61.
bitis. Beati eſtis quum oderint uos homines, & ſegregauerint uos, & probra ob
iecerint, & reiecerint nomen ueſtrum, tanquam malum, propter filiū hominis.
D Gaudete illo die, & exultate: ecce enim, ᵈmerces ueſtra multa eſt in cœlis. Secun-
dum hæc enim agebāt cum prophetis patres eorum. †ᵉSed uæ uobis diuitibus, Amos. 6.a
quia ᶠrecepiſtis conſolationem ueſtram. Væ uobis qui ſaturati eſtis, quia eſurie-
tis. Væ uobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ uobis quum lauda
uerint uos omnes homines, ſecūdum hæc enim agebant cum pſeudoprophetis
patres eorum. Sed uobis dico, qui auditis: Diligite inimicos ueſtros, benefacite
ijs qui uos oderunt. ᵍBenedicite deuouentibus uos, & orate pro his qui contu-
melijs afficiunt uos. †Percutienti te in maxillam, præbe & alteram: & ab eo qui Matth. 5.f
aufert tibi pallium, etiam tunicam ne prohibueris. Omni autem exigenti abs te,
tribue: & ab eo qui aufert quæ tua ſunt, ne repoſcas. † Et prout uultis ut agant Matth. 7.b
uobiſcum homines, uos quoq; agite cum illis ſimiliter. *Quod ſi diligatis eos, Tob 4.c
E qui uos diligunt, quæ uobis eſt gratia? Nā & peccatores eos, à quibus diligun- *Matt. 5.c
tur, diligunt. Et ſi benefeceritis his qui uobis benefaciunt, quæ uobis eſt gratia?
Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et ſi† mutuum dederitis his, à quibus ſpe- Matth. 5.g
ratis uos recepturos, quæ gratia eſt uobis? Nam & peccatores peccatoribus dāt Deut. 15.b
mutuum, ut recipiāt paria. Quinimò diligite inimicos ueſtros, & benefacite: &
mutuum date, nihil inde ſperātes. Eritq; ʰmerces ueſtra multa, & eritis filij altiſ-
ſimi: quia ipſe benignus eſt erga ingratos & malos. †Eſtote ergo ⁱ miſericor- Matt. 7.a
des, ſicut & pater ueſter miſericors eſt. Ne iudicetis, & nō iudicabimini. Ne con 18.c
demnate, & non condemnabimini. Abſoluite, & abſoluemini. Date, & dabitur
uobis. Menſuram bonam, preſſam, & concuſſam, & ᵏ ſuperfluentem dabunt in
F ſinum ueſtrum. †Eadem quippe menſura, qua metimini, uiciſſim menſura da- Matth. 7.a
bitur uobis. *Dicebat autē illis ſimilitudinem: Nunquid poteſt cæcus cæcum Marc. 4.c
ducere? nōnne ambo in foueam cadēt? Non† eſt diſcipulus ſupra præceptorem *mat. 15.b
ſuum: perfectus autem omnis eritˡſimilis præceptoris ipſius. * Quid autē uides †matt. 10.c
feſtucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio eſt, non ani- Ioan. 13.b
maduertis? Aut, quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, ſine eijciam feſtucam, *matt. 7.a
quæ in oculo tuo eſt, ipſe in oculo tuo trabem non uidens? Hypocrita, eijce pri
mum trabem ex oculo tuo, & tunc perſpicies, ut eijcias feſtucā, quæ eſt in oculo
fratris tui. †Etenim non eſt arbor bona, quæ gignit fructumᵐcarioſum: neq; Matth. 7.c
arbor carioſa, ⁿgignens fructum bonum. Vnaquæq; enim arbor ex fructu ſuo & 12.c
cognoſcitur. Neq; enim è ſpinis colligunt ficus, neq; è rubo uindemiāt unam.
G Bonus homo ex bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo, ex
malo theſauro cordis ſui profert malum. Ex abundantia enim cordis loquitur
os eius. Quid autem uocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico?
†Quicunq; uenit ad me, & audit ſermones meos, & ᵒ facit eos, oſtendam uobis Matth 7.d
cui ſimilis ſit. Similis eſt homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & po- Iacob. 1.d
ſuit fundamentum ſuper petram. Inundatione autem orta, illiſum eſt flumē do Ioan. 2.b
mui illi, & non potuit eam mouere. Fundata enim erat ſuper petrā. Qui autem
audiuit & nō fecit, ſimilis eſt homini, qui ædificauit domum ſuper terram, abſq;
fundamento: in quam illiſus eſt fluuius, & continuo cecidit, factaq; eſt ruina do
mus illius magna.

CAPVT VII.

Centu

c Qui, uidetur redundare: uel ſupplendū eſt à priori, & ſtetit in loco campeſtri.
*Vel, uirtus.

d Præmium ueſtrum.
e πλὴν, magis ſignificat ſed, quàm uerū tamen, quod πλὴν ἀλλὰ, dicitur.
f ἔχειν, eſt habere: ἀπέχειν, receptum habere.
g Bene precamini.

h Præmium ueſtrum.
i Vel potius, benigni, & benefici. Nā hoc proprie ſignificat uox Hebraica, quam ſolēt interpretari miſericordem.
k Vel, effuſiſſimam.

l Vel, ſicut magiſter ipſius.

m Vel, malum aut putrem.
n Vel, quæ gignit.

o Vel, factis præſtat.

Centurionis famulum iam animã agentem sanat Christus, & uiduæ filium, cuius iam funus ducebatur, à mortuis reuocat. Mittit ad hunc discipulos Ioannes: cui clarum dat Christus testimonium, & Iudæorum incurabilem impietatem corripit. In pharisæi domo discumbens mulieri peccata sua deflenti, illa condonat, Iudæis multum ob hoc murmurantibus.

Matth. 8. a QVum †autẽ consummasset omnia uerba sua, audiente populo, intrauit A
Capernaum. Centurionis aũt cuiusdam seruus male habens erat moriturus: qui erat illi [a]charus. Quum audisset autem de Iesu, misit ad eum
seniores Iudæorũ, rogans eum ut ueniret, & seruaret seruum suum. At illi, quum
uenissent ad Iesum, rogabant eum studiose, dicentes: Dignus est ut hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et quum iam non longe abesset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei: Domine, ne uexes te: Non enim sum idoneus, ut tectum
meũ subeas. Quapropter nec meipsum sum dignũ arbitratus, ut uenirẽ ad te: sed
dic [b]uerbũ, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum, sub potestate cõstitutus, habens sub meipso milites: & dico huic, uade, & uadit: & alteri, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, ac facit. Auditis aũt his, Iesus miratus est eum: & conuersus, sequenti se turbæ dixit: Dico uobis, ne in Israel quidem tantã fidẽ inueni.
Et reuersi, qui missi fuerant, domum, inuenerunt seruum, qui ægrotauerat, sanũ.
Et euenit deinceps, ut iter faceret in ciuitatẽ, quæ uocatur Nain: & ibant cũ eo discipuli eius multi, turbaq; copiosa. Cum autem adpropinquasset portæ ciuitatis,
ecce, defunctus efferebatur, filius unigenitus matri suæ, & ea uidua erat: turbaq;
ciuitatis multa cũ illa. Quam quũ uidisset Dominus, intime misertus eius, dixit
illi: Ne fleas. Et accessit, tetigitq; loculũ. Porrò qui portabant substiterunt, & ait: C
Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui fuerat mortuus, & cœpit loqui, tradiditq; illũ matri suæ. Cepit aũt omnes timor, & [c]glorificabant Deum, dicentes:
Propheta magnus exortus est inter nos, & uisitauit deus populũ suũ. Et exijt fa
Matt. 11. a ma hæc in totã Iudæam de eo, & in omnem circumiacentẽ regionem. †Et renunciauerunt Ioãni discipuli ipsius de his oĩbus, qui conuocatis duobus de discipulis suis, misit eos ad Iesum, dicẽs: Es tu is qui uenturus erat, an alium expectamus? Cum aũt uenissent ad eum uiri, dixerũt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Es tu ille qui uenturus erat, an alium expectamus? Eadem aũt hora multos
sanauit à morbis, ac [d]plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donauit uisum.
Et respõdens Iesus, dixit illis: Profecti renunciate Ioanni quæ uidistis et audistis. D
Cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annunciatur euangeliũ. Et beatus est quicunq; nõ fuerit offensus [e]in me. Et quum discessissent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere turbis:
Quid existis in desertum ad uidendũ? harundinẽ uento agitari? Sed quid existis
uisuri? hominem mollibus uestimentis indutum? Ecce, qui uestitu splendido uestiuntur, & in delicijs agunt, in regijs sunt. Sed quid existis ad uidendũ? Prophe
Malac. 3. a tam? Sanè dico uobis, & plus quàm prophetam. Hic est de quo scriptũ est: †Ecce, ego mitto nunciũ meum ante faciem tuã, qui præparabit uiam tuam ante te.
Dico enim uobis: Maior inter natos è mulieribus propheta Ioanne Baptista nemo est. Attamen qui minor est in regno Dei, maior est illo. Et omnis populus E
audiens, & publicani, iustificauerunt Deũ, baptizati baptismo Ioannis. Pharisæi
autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt, aduersus semetipsos, nõ baptizati
Matt. 11. c ab eo. Ait †autẽ Dominus: Cui ergo similes dicam homines [f]nationis huius?
& cui similes sunt? Similes sunt pueris, sedẽtibus in foro, & acclamãtibus sibi inuicem, ac dicentibus: Cantauimus uobis tibijs, & non saltastis: cecinimus uobis
lugubria, & non plorastis. Venit enim Ioãnes Baptista, neq; edens panẽ, neq; bi

[a] [illegible] in precio habitus.
[b] Vel, uerbo, ut Græci legunt.
[c] Vel, gloriã tribuebant deo.
[d] Vel, noxis: uel, cruciatibus.
[e] Vel, propter me.
[f] Vel, generationis.

bens uinum, & dicitis: Dæmoniū habet. Venit filius hominis, edens ac bibens,
F & dicitis: Ecce, homo edax, & uinipotor, amicus publicanorum & peccatorū. Et
iustificata est sapientia à filijs suis omnibus. Rogabat autem eum quidam è pha
risæis, ut caperet cibum cum ipso. Et ingressus domū pharisæi, accubuit. Et ecce,
mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit eū accubuisse in domo phari-
sæi, attulit alabastrū unguenti, stansq; ad pedes eius à tergo, flens, lachrymis cœ-
pit rigare pedes eius, et capillis capitis sui extergebat, et deosculabatur pedes eius,
unguentoq; ungebat. Videns autē pharisæus, qui uocauerat eum, ait apud se,
dicēs: Hic, si esset propheta, sciret utiq;, quę & qualis sit mulier quæ tangit ipsum,
quia peccatrix est. Et respondens Iesus, dixit illi: Simon, habeo quiddam quod ti-
G bi dicam. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam creditori, unus de
bebat denarios quingentos, & alter quinquaginta. Cum autē illi non essent sol
uendo, condonauit utrisq;. Horū igitur dic, uter eum plus diliget? Respondens
autem Simon, dixit: Is, ut existimo, cui plus condonauit. At ille dixit ei: Recte iu
dicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui
in domum tuam, aquam pedibus meis nō dedisti: hæc autem lachrymis rigauit
pedes meos, & capillis capitis sui extersit. Osculum mihi non dedisti: hęc autem,
ex quo intraui, non cessauit deosculari pedes meos. Oleo caput meum nō unxi-
sti: hæc autem unguēto unxit pedes meos. Propter quod dico tibi: Remittantur
peccata eius multa, quoniam dilexit multum. Cui autem parum remittitur, [is]
g At. minus. ᵍparum diligit. Dixit aūt ad illam: Remittantur tibi peccata. Et cœperunt, qui
simul accumbebant, dicere apud se: Quis est hic, qui etiam peccata remittit? Dixit
autem mulieri: Fides tua te saluam fecit, uade cum pace. CAP. VIII.

Iesus cum aliquot mulierum ministerio subleuatus multa loca peragraret, multis ad eum confluentibus parabolam seminatoris exponit, & quomodo uerbum audiendum, quiq; fratres illius sint edocet. Hinc mare traijciens tempestatem sedat, & dæmoniaco in Gadarenorum terra medetur. Sanguinis profluuium sistit, & Iairi filium à mortuis reuocat.

a Vel, per singulas ciuitates & castella.

A ET euenit deinceps, ut ipse iter faceret ᵃoppidatim & uicatim, prędicās & an-
nuncians regnum Dei, & duodecim cum illo, simulq; mulieres aliquæ, quæ
erant sanatæ à spiritibus malis, & infirmitatibus: Maria quæ uocatur Magdale-
ne, de qua septem dæmonia exierāt, & Ioanna uxor Chuzæ, procuratoris Hero
dis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis. † Cum Matth.13.a
autem turba plurima conueniret, & passim è ciuitatibus properarent ad eum, di Marc.4.a
xit per similitudinem: Exijt seminator ad seminandum semen suum: & inter se-
minandum aliud cecidit circa uiam, & conculcatū est, & uolucres cœli deuorauerunt illud. Et aliud cecidit super petram, & enatū aruit, quia non habebat humo
rem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinę suffocauerūt illud. Et aliud
cecidit in terram bonam, & enatum attulit fructum centuplum. Hæc dicens, cla
B mabat: Qui habet aures ad audiendum, audiat. † Interrogabant autem eum di Matt 13.b
scipuli eius, dicentes, quæ esset ista parabola. At ille dixit: Vobis datum est nosse Marc. 4.b Ioan.12.f
mysteria regni Dei, cæteris autē per parabolas: ut *uidentes, non uideant: & au- *Esa.6.c
dientes, non intelligant. Est autem hæc parabola. Semen, est sermo Dei. Qui Act.28.f Rom.11.b
autem iuxta uiam, hi sunt, qui audiūt, deinde uenit diabolus, & tollit sermonem
de corde eorū, ut credentes seruentur. Nam qui super petram, hi sunt, qui quum
audierint, cum gaudio suscipiunt sermonem: ᵇ& hi radicem non habent, qui ad
tempus credunt, & tempore tentationis deficiunt. Quod autē in spinas cecidit,
hi sunt, qui audierūt, & præ solicitudinibus & diuitijs ac uoluptatibus uitæ eun
tes, suffocantur, nec ᶜfructum perferunt. Quod autem in bonam terram, hi sunt,
qui corde honesto ac bono auditum sermonem retinent, & fructum adferūt per

b Et pro at, positum est, iuxta Hebraismum.

c τελεσφορεῖν fructū perfectum, & absolutum suo tempore proferre significat.

Matth.5.b patientiam. † Nemo uero quum lucernā accēderit, operit eam uase,aut subter
Marc.4.c lectum ponit,sed imponit candelabro,ut intrantes uideāt lumen. Nil * est enim C
*mat.10.c Marc.4.c occultum,quod non manifestum sit futurum: nec absconditum, quod nō sit co
†mat.13.b gnoscendū,& in propatulum uenturū. Videte ergo quomodo audiatis. †Quis-
&25.c Marc.4.c quis enim habet,illi dabitur:et quicunq; nō habet,ab eo etiam quod uidetur ha
*mat.12.d bere auferetur. *Venerunt aūt ad illum mater & fratres eius:cumq; nō possent
Marc.3.d adire eū præ turba,renunciatū est illi,dictumq;: Mater tua & fratres tui stāt foris
uolētes te uidere. Qui respondēs,dixit illis: Mater mea & fratres mei hi sunt, qui
Matth.8.d sermonem Dei audiunt,[b]ac faciunt illum. †Porrò autē quodam die,cum ipse
Marc.4.d ascendisset in nauim,ac discipuli eius,ait illis: Traijciamus in ulteriorē ripam sta
gni:ac soluerunt. Cæterum nauigantibus illis,obdormiuit,& ingruit procella
uenti in stagnū,&[e]cōplebantur,ac periclitabantur. Accesserunt aūt, & suscitaue
runt eum,dicētes: Præceptor, præceptor,perimus. At ille experrectus,increpauit
uentū,ac tempestatē aquæ,& cessauerunt,factaq; est tranquillitas. Dixit aūt illis:
Vbi est fides uestra? Timentes aūt mirati sunt inter se,dicentes: Quis nā hic est? D
Matth.8.d quia uentis quoq; & aquæ imperat, & obediūt ei? †Et appulerunt ad regionem
Marc.5.a Gadarenorum,quæ est contra Galilæā. Et quū egressus esset in terram, occurrit
illi uir quidā è ciuitate,qui habebat dæmonia iam temporibus multis. Et uesti-
mento nō induebatur,neq; in domo manebat,sed in monumentis. Is uiso Iesu,
cū exclamasset,procidit ante illum, ac uoce magna dixit: Quid mihi rei tecū est
Iesu,fili Dei altissimi? Obsecro te,ne me torqueas. Præcipiebat enim spiritui im
mundo,ut exiret ab homine. Frequēter enim corripuerat illum, & uinciebatur
catenis,compedibusq; custodiebatur. Et ruptis uinculis,agebatur à dæmonio
in deserta. Interrogauit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomen est? At
ille dixit: Legio. Quia intrauerant dæmonia multa in eum. Et rogauerunt il E
lum,ne imperaret ipsis,ut in abyssum irent. Erat autem ibi grex porcorum mul
torum pascentium in monte,& rogabant eum ut permitteret ipsis in illos ingre
di. Et permisit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine,& intrauerunt in por
cos: & impetu abijt grex per præceps in stagnum,& suffocatus est. Porrò,ut ui
derunt quod acciderat pastores,fugerunt,remq; renunciauerunt in ciuitatem ac
uillas. Exierunt autem ut uiderent quod acciderat,& uenerunt ad Iesum: & in
uenerunt hominem à quo dæmonia exierāt, uestitum, ac sana mente sedentem
ad pedes Iesu,& territi sunt. Renunciauerūt autem illis etiam qui uiderant quo
modo sanus factus esset is,qui agitabatur à dæmonio. Et rogauerunt illum
omnis multitudo Gadarenorum,ut discederet ab ipsis,quia timore magno tene
bantur. Ipse autem cōscensa naui,reuersus est. Rogauerat enim illum uir à quo F
dæmonia exierant,ut cum eo esset,sed ablegauit eum Iesus,dicēs: Redi domum
tuam,& narra quæcunq; tibi fecerit Deus. Et abijt per totam ciuitatem,prædi-
Matth.9.c cans quæcunq; sibi fecisset Iesus. †Porrò autem quum rediret Iesus,excepit il-
Marc.5.b lum turba,nam omnes expectabant eum. Et ecce, uenit uir, cui nomē Iairus,&
is princeps synagogæ erat,accidítq; ad pedes Iesu, rogans eum ut intraret in do
mum suam,quoniam unigenita filia erat ei,ferè annorum duodecim, & ea mo
riebatur. Verum inter eundum,turbæ coarctabant eum. Et mulier,quæ erat
obnoxia profluuio sanguinis,ab annis duodecim,quæ in medicos impenderat
omnem substantiam,nec ab ullo potuerat curari,accessit retro, & tetigit fimbriā
uestimenti eius: & confestim substitit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus: Quis est
qui me tetigit? Negātibus autē omnibus,dixit Petrus,& qui cum illo erant: Præ
ceptor,turbę te comprimūt,& coarctant,& dicis: Quis me tetigit? Et dixit Iesus:
Tetigit me aliquis. Nam ego noui[f]uim à me exijsse. Videns autē mulier,se non G
latuisse,tremens uenit,procidítq; ante pedes eius, & ob quam caussam tetigisset

[b] Vel, & factis præstant illum.

[e] Id est, obruebantur scilicet aquis.

[f] Vel, uirtutem aliquam.

eum, indicauit ei coram toto populo, & quemadmodũ confestim sanata fuisset.
At ipse dixit ei: Bono animo esto filia, fides tua te seruauit, uade cum pace. †Ad Matth. 9. c
huc eo loquente, uenit quidã à principe synagogæ, dicẽs ei: Mortua est filia tua, Marc. 5. c
ne uexes magistrum. Quo audito, respondit Iesus ei, dicẽs: Ne metue, crede tan-
tum, & salua erit. Et quum uenisset in ædes, nõ permisit intrare quenquam, nisi
Petrum & Iacobum, & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant aũt om
nes, & plangebant illam. At ille dixit: Ne flete, non est mortua, †sed dormit. Et Ioan. 11. b
deridebant eum, scientes esse mortuam. Ipse autem eiectis foras omnibus, & ap
præhensa manu eius, clamauit, dicens: Puella, surge. Et reuersus est spiritus eius,
& surrexit continuo. Iussitq; illi dari cibum. Et obstupuerunt parentes eius: ipse
uero interdixit eis, ne cui dicerent quod factum erat.

CAP. IX.

Christus apostolos emittit. Herodes huius fama cõsternatur. Iesus quinq; panibus ci bat aliquot millia hominum. Petrus hũc Christum esse fatetur: ille ad crucẽ hortatur: transformatur in monte: dæmoniacũ ante incurabilem sanat: humilitatem suadet disci pulis, & eosdem quod alium suo nomine miracula ædentem prohibuissent & uindictã spirarent, corripit. Vltimo de quibusdam hunc sequi uolentibus scribitur.

A CONuocatis autem duodecim, †dedit illis potestatem & authoritatẽ in om- Matt. 10. a
nia dæmonia, & ut morbos sanarẽt. Et misit illos ad prædicandum regnũ Marc. 3. b & 6. a
Dei, & sanandum ægros. Et dixit illis: Nequid tuleritis in uiam, neq; uirgam,
neq; peram, neq; panem, neq; pecuniã, neq; binas tunicas habeatis. Et in quam-
cunq; domũ intraueritis, [a] illic manete, & illinc exite. †Et quicũq; non receperint Act. 13. g
uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerẽ è pedibus uestris excutite, in testimo
nium aduersus illos. Egredientes aũt [b] transibant per castella, prædicantes euan-
gelium, & curantes ubiq;. †Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fie- Matt. 14. a
bant ab eo, & [c] hæsitabat, eò quod diceretur à quibusdã, Ioannẽ surrexisse à mor Marc. 6. b
tuis: à quibusdam uero, Heliam adparuisse: ab alijs autẽ, propheram quempiam
ex antiquis surrexisse. Et ait Herodes: Ioãnem ego decollaui, quis est autem iste,
de quo ego talia audio? Et [d] quærebat uidere eum. †Cumq; reuersi apostoli, nar Matt. 14. b
rassent illi quæcunq; fecerant, adsumptis illis, secessit seorsum, in locũ desertum Marc. 6. d
B ciuitatis, quæ uocatur Bethsaida. Quod quũ cognouissent turbæ, sequutæ sunt
illũ, & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei: & eos, qui curatione indige
bant, sanabat. Dies autem cœperat inclinare, cum accesserunt duodecim, & dixe
runt illi: †Dimitte turbas, ut euntes in castella uillasq; uicinas diuertant & inue Ioan. 6. a
niant cibos, quia hic in loco deserto sumus. Dixit autem illis: Vos date illis quod
edant. At illi dixerũt: Non sunt nobis plures quàm quinq; panes, & duo pisces,
nisi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum cibos. Erant autẽ uirorũ
circiter quinq; millia. Ait aũt discipulis suis, facite ut discumbãt in singulo quoq;
discubitu, quinquageni. Atq; ita fecerunt: & curarũt ut omnes discũberent. Ac-
ceptis autem quinq; panibus, & duobus piscibus, sublatis in cœlũ oculis, bene-
dixit illis, & fregit, distribuitq; discipulis, ut adponerẽt turbæ. Et comederũt om-
nes, et saturati sunt. Et sublatum est, quod superfuit illis, fragmentorum cophini
C duodecim. †Et euenit quũ solus esset orans, ut essent cum illo & discipuli, in- Matt. 16. a
terrogauitq; illos, dicens: Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderũt, & di Marc. 8. e
xerunt: Ioannem Baptistam, alij aũt Heliam, alij uero prophetam quempiam de
antiquis resurrexisse. Dixit autem illis: Vos autẽ quem me esse dicitis? Respon-
dens Simon Petrus, dixit: Christum Dei. At ille cõminatus illis, præcepit ne cui
dicerẽt hoc, dicens: Oportet filiũ hominis multa pati, & reprobari à senioribus,
principibusq; sacerdotum & scribis: & occidi, tertiaq; die resurgere. Dicebat au-
tem omnibus: Si quis uult me subsequi, abneget semetipsum, & [e] tollat crucẽ suã
quotidie, et sequatur me. Qui enim uoluerit [f] animã suam seruare, perdet illam.
Qui

a Hebræa dicendi forma, qua monet ut unis tantum utantur ædibus.
b Vel, obibant uicatim.
c Perplexo animo erat, & ancipiti.
d Vel, cupiebat.
e Vel, ferat.
f Id est, uitam.

Qui uero perdiderit animam suã propter me, is seruabit eam. Quid enim utilitatis consequitur homo, si lucretur uniuersum mundũ, se autẽ ipsum perdat, aut iacturã suijpsius faciat? †Nam quem mei meorumq́ꝫ sermonũ puduerit, huius

Matt. 10.d Marc. 8.d Luc. 12.a 2. Tim. 2.b *mat. 16.d Marc 9.a †Mat. 17.a Marc. 9.a

& filium hominis pudebit quum uenerit in maiestate sua, & patris, sanctorũq́ꝫ angelorum. *Dico autem uobis uere, sunt quidam hic stantes, qui non gustabũt D mortem, donec uideant regnum Dei. †Euenit aũt post hæc uerba, circiter diebus octo, ut adsumptis Petro, & Ioanne, et Iacobo, ascenderit in montem ut oraret. Et facta est dum oraret, species uultus eius alia, & uestitus eius candidus ac refulgens. Et ecce duo uiri loquebantur cum illo, qui erant Moses et Helias, qui uisi in maiestate, narrabant excessum eius, quem cõpleturus erat Hierosolymis. Petrus uero & qui cum illo erant, grauati erant somno. Experrecti autem uiderunt maiestatem eius, & duos uiros qui astabant illi. Porrò autem quum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse, faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Mosi, & unũ Heliæ: nesciens quid diceret. Hæc autem illo loquente, facta est nubes, et obumbrauit eos: territi sunt autem intrantibus illis in nubem. Et uox facta est de nube, dicẽs: Hic est filius meus dilectus, E ipsum audite. Et[g] dum edita est uox, inuentus est Iesus solus, & ipsi tacuerunt, & nemini enunciauerunt in illis diebus quicquã eorum quæ uiderant. †Euenit

Matt. 17.d Marc. 9.c

autem postridie, descendentibus illis de monte, ut occurreret illi turba multa. Et ecce uir de turba exclamauit, dicens: Magister, obsecro te respice filium meũ, quia unicus est mihi, & ecce spiritus corripit eum, subitoq́ꝫ clamat, & conuellit eum cũ spuma, & uix discedit ab eo conterendo eum. Et rogaui discipulos tuos, ut eijcerent illum, & non potuerũt. Respondens autem Iesus, dixit: O natio[h] incredula & peruersa, usq́ꝫ quo ero apud uos, ac patiar uos? Adduc huc filiũ tuum. Adhuc autem accedente illo, laniauit illum dæmonium, & conuulsit. Increpauit autem Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, reddiditq́ꝫ illum patri suo. Stupebant autem omnes super magnificentia Dei. Sed omnibus mirantibus omnia quæ faciebat, dixit discipulis suis: Accipite uos auribus uestris sermones istos. Fu F turum est enim ut filius hominis tradatur in manus hominum. At illi non intelligebant uerbum istud, & erat absconditum ab illis, ut non intelligerẽt illud. Et

Matt. 18.a Marc. 9.c

timebant eum interrogare de hoc uerbo. †Incidit autẽ[i] disputatio inter eos, quis nam esset maximus eorum. At Iesus uidens disputationem cordis eorum, apprehendit puellũ, & statuit illum iuxta se, aitq́ꝫ illis: Quicunq́ꝫ receperit puellũ hunc nomine meo, me recipit. Et quicũq́ꝫ me receperit, recipit eum qui misit me. Nam qui minimus est inter omnes uos, hic erit magnus. Respondens autẽ Ioannes, dixit: Præceptor, uidimus quendam sub nomine tuo eijcientẽ dæmonia, & prohibuimus eum, quia non[k] sequitur nobiscum. Et ait illi Iesus: Ne prohibueritis. Qui enim non est aduersum nos, pro nobis est. Porrò autem[l] dum cõplerentur dies adsumptionis eius, [m]ipse faciem suam obfirmauit ad proficiscendũ Hierosolymam. Et misit nuncios[n] ante conspectum suum, & profecti intrauerũt in ui

Ioan. 4.a

cum Samaritanorum, ut pararent ipsi. Et non receperunt eum, quia[o] præ se fere G bat se ire Hierosolymam. Eo autem uiso discipuli eius, Iacobus & Ioannes, dixerunt: Domine, uis dicamus ut ignis descendat de cœlo, et cõsumat illos, quemadmodũ & Helias fecit? Conuersus aũt Iesus, increpauit illos, dicẽs: Nescitis cuius spiritus estis uos. Filius enim hominis non uenit ad perdendũ animas hominũ,

Matth. 8.c

sed ad seruandum. Et profecti sunt in alium uicum. †Euenit autem proficiscẽtibus illis in uia, ut diceret quidam illi: Sequar te quocunq́ꝫ abieris. Et dixit illi Iesus: Vulpes cauernas habent, & uolucres cœli nidos, filius autem hominis nõ habet ubi caput suum reclinet. Dixit autem alij: Sequere me. Ille autẽ dixit: Domine, permitte mihi ut prius abeam, & sepeliam patrem meum. Dixit autẽ ei Iesus:

g Vel, uoce iam edita.

h Vel, diffidens.

i διαλογισμὸς disputationem & cogitationẽ significat: sed ex alijs euangelistis colligitur disputationem fuisse.

k Scilicet te.

l Id est, cum iam cederent dies, quibus per passionẽ erat in cœlestẽ gloriam recipiendus.

m Et, redundat hic, ut sæpe, more Hebr.

n Hebraismus est, id est, præ se.

o Verbi interpretatiõe, facies eius erat proficiscens Hierosolymã. Sed Hebraismus est. Aegre aũt ferebant Samaritani quenquã ire Hierosolymã adoratum, cum uellent locum adorationi dicatum apud se esse. Cæterũ πορευόμενον, aliàs legitur πορευομένου.

Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos. Tu uero uade, & annũcia regnum Dei. Di
xit autem & alius: Sequar te domine, ſed permitte mihi prius[p] ut dicam uale his
qui ſunt domi meæ. Ait illi Ieſus: Nemo qui manu ſua admota aratro, reſpexerit
retro, aptus eſt regno Dei. CAP. X.

p Vel potius, ut tranſigam cum iis, uel defungar, quod Germanice dicimus, Das ich dē abſcheid mache.

Ieſus ſeptuaginta emittit diſcipulos, & ingratis urbibus impietatem obiicit, diſcipulos redeuntes humilitatis admonet, & patrem ſuum celebrat. Legiſperitum de maximo præcepto & proximi perſona per ſimilitudinē à latronibus uulnerati, inſtruit. Poſtremo Marthæ cura domeſtica & Mariæ circa ſermones Chriſti ſtudium deſcribitur.

A POſt hęc autem deſignauit dominus & alios ſeptuaginta, miſitq; illos binos
ante faciem ſuam, in omnem ciuitatem & locum, quò erat ipſe uēturus. Di-
cebat ergo illis: †Meſſis quidē multa, ſed operarij pauci. Rogate ergo dominum Matth. 9. d
meſſis, ut extrudat operarios in meſſem ſuam. Abite, ecce ego mitto uos ſicut a- Matt. 10. a
gnos inter lupos. Nolite portare ſacculum, neq; peram, neq; calceamenta: †& ne 4. Reg. 4. c
minem[a] per uiam ſalutaueritis. In quamcunq; domum intraueritis, primũ dicite:
Pax huic domui. Et ſi ibi fuerit[b] filius pacis, requieſcet ſup illũ pax ueſtra: ſin mi-
B nus, ad uos reuertetur. In eadem aũt domo manete, edentes & bibentes quæ dan
tur ab illis. Dignus eſt enim operarius mercede ſua. Ne tranſeatis[c] de domo
alia in aliam. Et in quamcunq; ciuitatē intraueritis, & ſuſceperint uos, edite quæ
adponuntur uobis, & ſanate ægros qui in illa ſunt, & dicite illis: Adpropinqua
uit ad uos regnum Dei. †In quamcunq; autem ciuitatem intraueritis, & non ſu- Matt. 10. b
ſceperint uos, egreſſi in plateas eius, dicite: Etiam puluerem qui adhęſit nobis de
ciuitate ueſtra, extergimus[d] in uos. Tamen hoc ſcitote, adpropinquaſſe uobis re
gnum Dei. Dico uobis, cum Sodomis in die illo tolerabilius agetur quàm cũ il-
C la ciuitate. †Væ tibi Chorozain, uæ tibi Bethſaida, quia ſi in Tyro & Sidone Matth. 11. c
editæ fuiſſent uirtutes quæ editæ ſunt in uobis, olim in cilicio & cinere ſedentes,
[e] egiſſent pœnitētiam. Sed cum Tyro & Sidone tolerabilius agetur in iudicio, q̃
uobiſcum. Et tu Capernaum, quæ uſq; ad cœlum elata es, uſq; ad infernum de-
primêris. Qui uos audit, me audit: & qui uos ſpernit, me ſpernit: qui autem me
ſpernit, ſpernit eum qui miſit me. Reuerſi ſunt autem ſeptuaginta cum gaudio,
dicentes: Domine, etiam dæmonia ſubijciuntur nobis[f] per nomen tuum. Ait au
tem illis: Videbam ſatanam ſicut fulgur de cœlo cadentem. Ecce do uobis pote-
ſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem[g] uirtutem inimi
D ci, & nihil uobis nocebit. Veruntamen ob hoc ne gaudeatis q̧[h] ſpiritus ſubijci-
untur uobis, ſed gaudete potius, q̧ nomina ueſtra ſcripta ſint in cœlis. †Eadem Matth. 11. d
hora exultauit ſpiritu Ieſus, & dixit: Confiteor tibi pater, domine cœli & terrę, q̧
cælaſti hæc ſapientes & prudentes, &[i] reuelaſti ea paruulis: ſanè pater, quoniam
ſic cōplacitum eſt[k] tibi. Omnia mihi tradita ſunt à patre meo, & nemo ſcit quis
ſit filius, niſi pater: & quis ſit pater, niſi filius, & cui uoluerit filius *reuelare. †Et Matth. 13. b
conuerſus ad diſcipulos, ſeorſum dixit: Beati oculi qui uident quæ uos uidetis.
Dico enim uobis, q̧ multi prophetæ & reges uoluerunt uidere quæ uos uidetis,
E & non uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. †Et ecce quidam le- Matt. 22. d
giſperitus ſurrexit, tentans illum, & dicens: Magiſter, quid faciendo uitam æter- Mar. 12. c
nam[l] conſequar? At ille dixit ei: In lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis? Ille re
ſpondens, dixit: †Diliges dominũ deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima Deut. 6. a
tua, & ex totis uiribus tuis, & ex tota mente tua: *& proximũ tuum ſicut teipſum. *Leu. 19. c Rom. 13. b
Dixitq; illi: Recte reſpondiſti, hoc fac, & uiues. Ille autem uolens iuſtificare ſei-
pſum, dixit Ieſu: Et quis eſt meus proximus? Reſpondens autem Ieſus, dixit: Ho
mo quidam deſcēdebat ab Hieroſolymis in Hiericho, & incidit in latrones, qui
etiam deſpoliauerunt eum ueſtibus, ac uulneribus inflictis, abierunt, ſemimor-
E tuo relicto. Caſu uero fortuito ſacerdos quidam deſcēdit eadem uia, uiſoq; illo,
præterijt.

a Siue inter uiam, inter eundum.
b Hebraiſmus eſt, id eſt, deditus paci: uel, capax pacis: ut alibi, filius gehēnę, pro obnoxio gehennæ.
c Verbi interpretatione, de domo in domum.
d Vel, uobis: ut ſcilicet uobis habeatis.
e Vel, meditati fuiſſent reſipiſcentiam.
f Vel, ſub nomine tuo.
g Vel, potentiam.
h Vel, dæmonia.
i Detexiſti.
k Verbi interpretatione coram te.
* Vel, detegere.
l Vel, poſſidebo.

præterijt. Similiter & Leuita, cum eo loci peruenisset, ut accessit & uidit eum, præterijt. Samaritanus autem quidã iter faciens, uenit ad eum, & uiso eo, misericordia motus est, & accessit, obligauitq; uulnera eius, infundens oleum ac uinum, cumq; imposuisset illum in suum iumentum, duxit eum in diuersoriũ, & curam eius egit. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei: Curam illius habe, & quicquid præterea insumpseris, ego cum rediero, reddam tibi. Quis ergo horum trium uidetur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? Et ille dixit: Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesus: Vade, & tu fac similiter. Euenit autẽ itinere faciundo ut ipse intraret in quod- G
dam oppidulum, & mulier quędam Martha nomine, excepit illũ domum suam. Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat sermonem illius. Martha autem distrahebatur circa frequens ministerium, quæ astitit, & ait: Domine non est tibi curæ q; soror mea[m] reliquit me, ut sola ministrem? Dic ergo illi ut me adiuuet. Et respondens, dixit illi Iesus: Martha Martha, solicita es, & turbaris circa multa. Atqui unum est necessarium. Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.

m Vel, passa est me solam ministrare?

CAP. XI.

Iesus orandi formulam præscribit, & assidue orandum esse docet: dæmonium eijcit, & per Beelzebul hoc eiecisse dicitur: sed calumnijs respondet: signũ petẽtibus negat, & animi synceritatem commendat: à pharisæo inuitatus externam illorum sanctimoniam & animum impium corripit.

Matth. 6. b ET euenit quum oraret quodam in loco, postquam cessauit, ut † diceret quidam ex discipulis eius ipsi: Domine doce nos orare, sicut & Ioannes docuit discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: adueniat regnũ tuum: fiat uolũtas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra. Panem nostrũ quotidianũ da nobis quotidie. Et remitte nobis peccata nostra, siquidem & nos ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationẽ, sed libera nos à malo. Et ait illis: Quis uestrûm habebit amicum, ad quem eat media nocte, & dicat illi: Amice, da mihi mutuo tres panes, quoniã amicus meus uenit de uia ad me, & non habeo quod adponã illi: & ille intus respondens, dicat: Ne mihi molestus sis, iam ostiũ clausum est, & pueri mei mecũ sunt in cubili, nõ possum surgere, et dare tibi? Dico uobis, etiam si non surgat, & det illi, eo q; amicus eius sit, propter[a] improbitatẽ tamen eius sur- B
Matth. 7. a get, ac dabit illi quotcunq; habet opus. † Et ego dico uobis: Petite, & dabitur
21. c Mar. 11. c uobis: quęrite, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis. Omnis enim qui petit, ac-
Ioan. 14. b cipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. [b] Quis autem ex uobis pater, à
Iaco. 1. a quo si filius petierit panẽ, num lapidem dabit illi? Et si piscem, num pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouũ, num porriget illi scorpiũ? Si ergo uos, cum sitis mali, nostis bona dona dare liberis uestris: quãto magis pater cœlestis dabit
Matt. 9. d & 12. b Mar. 3. c spiritũ sanctum petẽtibus ab ipso? † Et eijciebat dæmoniũ, illudq; erat mutum: cumq; eiecisset dæmoniũ, loquutus est mutus. Et admiratæ sunt turbę. Quidam aũt ex eis dixerunt: Per Beelzebul principem dæmoniorũ eijcit dæmonia. Et alij tentantes, signũ de cœlo quærebant ab eo. Ipse aũt, ut qui sciret cogitationes eorũ, dixit eis: Omne regnũ aduersus seipsum diuisum, desolatur, & domus super domũ cadit. C
Quod si satanas quoq; [c] aduersus seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? Nam dicitis, [d] per Beelzebul eijcere me dęmonia. Quod si ego per Beelzebul eijcio dęmonia, filij uestri per quẽ eijciũt? Ideo ipsi iudices uestrũ erũt. Porrò, si [e] digito Dei eijcio dæmonia, profecto peruenit ad uos regnũ Dei. Cum robustus armatus custodit atrium suum, [f] salua sunt ea quæ possidet. Vbi uero robustior eo superueniens, uicerit eũ, uniuersa arma eius aufert in quibus confidebat, & spolia eius distribuit. Qui non est mecũ, contra me est: & qui non colligit

a Id est, propter improbã, & instantem petitionem.

b Duriusculus est sermo, sed è Græco adhuc scabrior, Quẽ autem ex uobis patrem poscet filius panẽ, &c. Pro eo quod est, quis uestrum, si pater sit, & filius ab eo petat panem, an pro pane lapidem dabit?

c Vel, secum ipse dissidet.

d Vel, Beelzebul pręsidio.

e Diuina uirtute & potentia.

f Verbi interpretatione, in pace sunt.

mecum, dispergit. Quum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per
loca arentia, quærēs requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar domū meam, un
D de exiui: & quum uenerit, inuenit eam scopis mundatam, atq; ornatā: tunc abit,
& adsumit septem alios spiritus, nocentiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt
extrema hominis illius peiora primis. Porrò aūt cum hæc diceret, extollens uo
cem quædā mulier de turba, dixit illi: Beatus uenter qui te portauit, & ubera quę
suxisti. At ille dixit: Quinimò, beati qui audiūt uerbum dei, & custodiunt illud.
Turbis autem confluentibus cœpit dicere: Natio hæc mala est, signū quærit, [g]&
signum non dabitur ei, nisi signū Ionæ prophetæ. †Nam sicut fuit Ioanas signū Ionæ 1.a
Niniuitis, ita erit & filius hominis nationi isti. *Regina Austri surget in iudicio Matt.12.c
cum uiris nationis huius, & condemnabit illos, quia uenit à finibus terræ, ut au
diret sapientiam Solomonis. Et ecce plus q̄ Solomon hoc in loco. Viri Niniuitæ
surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabūt illam, quia [h]resipuerūt ad
E prædicationem †Ionæ. Et ecce plus q̄ Ionas hoc in loco. *Nemo lucernam ac Ionæ 3.b
cendit, & in occulto ponit, neq; subter modium, sed super candelabrū, ut qui in- *Matt.5.b Marc.4.c
grediuntur, lumen uideant. Lucerna †corporis est oculus. Quum igitur oculus Matth.6.c
tuus fuerit simplex, totū quoq; corpus tuum lucidum est: quod si malus fuerit,
etiam corpus tuum tenebrosum est. Vide ergo, ne lumen quod in te est, tenebræ
sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum [fuerit,] nō habens aliquam partem te
nebrosam, [sic] erit lucidū totum, ut quū lucerna fulgore illuminat te. Et quum
loqueretur, rogauit illum quidam pharisæus ut pranderet apud se. Ingressus au
tem [Iesus] accubuit. Quod cum pharisæus uidisset, admiratus est q; non prius
lauisset ante prandium. Et ait dominus illi: Nunc uos pharisæi exteriora poculi
catiniq; mūdatis, & quod intus est uestri, plenū est rapina & malitia. Stulti, nón-
F ne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit? Veruntamen, [i]quæ suppe
tunt date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Sed uæ uobis phari-
sæis, quia decimatis mentham & rutam, & quoduis olus, et præteritis [k]iudicium
& charitatem Dei. Hęc oportebat fecisse, & illa non omittere. †Væ uobis pha- Matt.23.a
risæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Væ Marc.12.d Luc.20.g
uobis scribæ & pharisæi, hypocritę, quia estis similes monumentis quæ non ad-
parent, quæ homines super ea ambulantes nesciunt. Respondens autem qui-
dam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens, etiam nos afficis contumelia. At
ille ait: Et uobis legisperitis uæ, †quia oneratis homines oneribus portatu diffici Matt.23.a
libus, & ipsi uno digito uestro non attingitis onera. Væ uobis, quia ædificatis
monumenta prophetarum, [l]patres autem uestri occiderunt illos. Profecto testa-
G mini, & comprobatis facta patrum uestrorum, quoniam illi quidem eos occide
runt, uos autem ædificatis eorū sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit: Mit-
tam ad illos prophetas & apostolos, & ex illis [aliquos] occident & persequen-
tur, ut requiratur [m]sanguis omnium prophetarum qui effunditur à cōstitutione
mundi, à natione ista, à sanguine †Abel usq; ad sanguinem *Zacharię, qui perijt Gen.4.b
inter altare & ædem. Profecto dico uobis, requiretur ab hac natione. Væ uobis *2.Para.24.f
legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introituri
erant, prohibuistis. Hæc autem eo dicente illis, cœperunt legisperiti & pharisęi
grauiter insistere, & [n]captiose interrogare eum de multis, insidiantes ei, & quæ-
rentes aliquid uenari ex ore eius, quo accusarent eum.

CAP. XII.

Christus fermento pharisæorum abstinendum esse monet, nec eos metuēdos qui cor pus occidūt. Deinde auaritiam exemplis & parabolis uetat. Vigilantiam docet per bo ni & mali serui similitudinem, & turbas propter hunc exorituras prædicit.

A CVm autem cōuenisset innumera turbæ multitudo, adeò ut se inuicem con- Matt.16.a
culcarent, cœpit dicere discipulis suis: Primū †cauete uobisipsis à fermento Marc.8.b
phari-

[g] Et, pro at.

[h] Vel, pœnitentiam egerunt propter prædicationem, &c.

[i] Theophylactus per τὰ ἐνόντα diuitias intelligit quæ cordibus auarorum insunt. Alij hic præpositionem κατὰ subintelligunt, ut sit sensus, iuxta ea quæ suppetūt, date, &c. *Possunt etiam τὰ ἐνόντα dici quæ in* nostra potestate sunt. Alij rursus pro τὸ ἐνὸν *positum pu*tant, q. d. quæ facta sunt, reuocari non possunt, illud restat ut eleemosynis pensetis rapinas, &c.

[k] Ius, nam Hebræi iudicium uocāt etiam ius.

[l] Vel, cum patres uestri occiderint illos: uel, quos patres uestri occiderunt.

[m] Id est, pœna sanguinis effusi.

[n] ἀποστομίζειν dicitur, cū multi unum interrogāt de diuersis, quo ad hæsitationem adducere possint: uel, uerbis alicuius quasi ab ore acceptis aliquem illaqueare, &c.

pharisæorum, quod est hypocrisis. Nihil autem contectum est quod non sit[a] de-
Matt. 10. c tegendum, neque occultum quod nō sit cognoscendum. *Quapropter quæcunque
Mar. 4. c in tenebris dixistis, in lumine audietur: & quod in aurem loquuti estis in[b] cellis,
prædicabitur in tectis. Dico autē uobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui
occidunt corpus, & posthæc non habent quod amplius faciant. Ostendā autem
uobis quem timeatis. Timete eum, qui postq̄ occiderit, habet potestatē coniiciendi
in gehennā: certe dico uobis, hunc timete. Nónne quinque passerculi ueneunt
minutis assibus duobus? & unus ex illis nō est in obliuione corā Deo. Sed & pi
li capitis uestri omnes numerati sunt. Ne igitur metuatis, multis passeribus præ- B
1. Tim. 2. b statis. Dico aūt uobis: †Quicunque confessus fuerit me corā hominibus, eum & fi
lius hominis confitebitur corā angelis Dei. Qui aūt negauerit me corā homini-
Matth. 12. c bus, abnegabitur corā angelis Dei. †Et quisquis dixerit dictū in filiū hominis,
Mar. 3. c remittetur illi: ei uero qui in spiritū sanctum[c] conuicium dixerit, nō remittetur.
Matt. 10. b †Cum aūt adduxerint uos ad synagogas, & ad magistratus ac potestates, ne soli
Mar. 13. b citi sitis quomodo aut quid respondeatis, aut quid dicatis, spiritus enim sanctus
docebit uos eadē hora quæ dicenda sint. Ait aūt ei quidam de turba: Magister,
dic fratri meo ut diuidat mecū hæreditatem. At ille dixit ei: Homo, quis me cōsti-
tuit iudicē aut diuisorē uobis? Dixitque illis: Videte, & cauete ab auaritia, quia non
[d] in eo ut supersit cuipiā de facultatibus suis, uita ipsius est. Dixit aūt similitudinē C
illis his uerbis: Hominis cuiusdā diuitis uberes fructus ager attulit, & cogitabat
apud se, dicens: Quid faciā? quia non habeo quò cōgregem fructus meos. Et di
xit: Hoc faciā: Destruam horrea mea, & maiora extruam: & illuc cōgregabo om
Eccli. 11. c nes prouentus meos, & bona mea. Et dicā animæ meæ: †Anima, habes multa bo
na reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, gaude. Dixit aūt illi deus:
Stulte, hac nocte animā tuam repetunt abs te: quæ uero parasti, cui cedent? Sic
Psal. 54. d qui[e] recondit sibiipsi, nec est erga Deum diues. Dixitque discipulis suis: †Ideo di-
Matth. 6. c co uobis: Ne soliciti sitis pro[f] anima uestra, qd edatis: neque pro corpore, quid in-
1. Pet. 5. b duamini. Anima pluris est q̄ cibus, & corpus pluris est q̄ indumentum. Cōside-
rate coruos, quia non seminant neque metunt: quibus non est[g] penariū, neque[h] hor
reum, & Deus pascit illos. Quanto magis uos præstatis uolucribus? Quis autem
uestrum[i] solicitus potest adiicere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo ne id D
quidem, quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis? Considerate[k] li
lia, quomodo crescant: non laborant neque nent: dico autem uobis, nec Solomon
in omni[l] gloria sua uestiebatur sicut unum istorum. Si autem[m] gramen quod
hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic uestit, quanto magis uos
ô parum fidentes? Vos quoque ne quæratis quid esuri sitis, aut quid bibituri: [n] neque
curis suspendamini. Hæc enim omnia gentes mundi [o] inquirunt: pater autem ue
ster scit uos istis indigere. Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adii
cientur uobis. Ne timueris pusille grex, quia complacitum est patri uestro da-
re uobis regnum. Vendite[p] quæ possidetis, & date eleemosynam. [q] Parate uobis
Matth. 6. c †sacculos qui non ueterascunt, thesaurum inexhaustum in cœlis, quò fur nō ac-
cedit, neque tinea corrumpit. Vbi enim thesaurus uester est, ibi & cor uestrum erit. E
Sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ accensæ: & uos similes hominibus expe-
ctantibus dominum suum quando reuertatur à nuptiis, ut quum uenerit & pul
sauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi, quos cum uenerit dominus, inuene
rit uigilantes. Amen dico uobis, præcinget se, & faciet illos discumbere, & [r] tran-
siens ministrabit illis. Et si uenerit in secunda uigilia, siue in tertia uigilia uene
Matt. 24. d rit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi. †Hoc autē scitôte, si scisset paterfamiliâs
Mar. 13. d qua hora fur uenturus fuisset, uigilasset utique, nec passus fuisset perfodi domum
suā. Et uos igitur estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet.

a Vel, reuelabitur.
b Vel, conclauibus.
c Blasphemus fuerit.
d Vel, in eo quod supersit cuipiam, &c. Id est, nullius uita opus habet eo quod illi superest: uel, nullius uita opus habet, ut illi supersit aliquid. Verbi interpretatione, quia non in eo, ut supersit cuipiā, uita eius est, ex facultatibus ipsius. Sed hoc pacto est hyperbaton, cuius sensus est: uitam non opus habere superfluis.
e Vel, recondit thesauros.
f Id est, uita.
g Vel, cella.
h Vel potius, repositorium.
i Vel, curas agitando.
k Id est, flores. Species pro genere, iuxta Hebraismum.
l Vel, magnificentia.
m Siue, herbam.
n Nolite in sublime attolli. Vel, ne curetis sublimia μετεωρίζεσθε, proprie est in dubio esse, & in incerto, ut quæ suspensa sunt & sublimia facile huc & illuc impelluntur, ita animus hominis qui in dubio est, & incertus, & huc atque illuc fluctuat. Vel, ne impressiones æthereas spectetis, ac ab illis pendeatis.
o Curant.
p Vel, facultates uestras.
q Verbi interpretatione, facite.
r Vel, obambulādo: uel, ultro citroque eundo.

F Ait autem ei Petrus: Domine, nobis dicis istam parabolam, an etiam omnibus? Dixit autem dominus: Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem præficiat dominus famulitio suo, ut det [illi] in tempore demensum? †Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus eius, inuenerit ita facientem: uere dico uobis, [s]omnibus quæ possidet, præficiet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Differt dominus meus reditũ, cœperitq́ percutere seruos & ancillas, & edere bibereq́, & inebriari, ueniet dominus serui illius die quo nõ expectat, & hora qua nescit, & dissecabit eum, partemq́ eius cum infidis ponet. Ille autem seruus qui cognouit uoluntatem domini sui, & non se præparauit, nec se gessit secundum uoluntatem eius, [plagis] uapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Porrò cuicũq́ multũ datum est, ab eo multũ requiretur: & cui commiserunt multum, amplius petent ab eo. Ignem ueni missurus in terram, [t]& quid uolo, si iam accẽsus est? Sed baptismo[u]opus est me baptizari, &[x]quomodo coartor donec perficiatur? †Putatis me pacẽ uenisse datum in terG ra? Non, dico uobis, sed dissidiũ. Erunt enim abhinc, quinq́ in domo una dissidentes: tres contra duos, & duo contra tres: dissidebit pater cõtra filium, & filius contra patrem, mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam. †Dicebat autem & turbis: Cum uideritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Imber uenit, & ita fit. Et cum [uideritis] Austrum flantem, dicitis: Aestus erit, & fit. Hypocritæ, faciem terræ & cœli nostis iudicare, hoc autem tempus qui fit ut non diiudicetis? Cur autem & à uobisipsis non iudicatis quod iustũ est? †Cum enim abis cum aduersario tuo ad magistratũ, in uia da operam ut libereris ab illo, ne fortè pertrahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor conijciat te in carcerem. Dico tibi, ne quaq̃ exibis inde, donec ultimũ etiam minutum reddideris.

Apoc. 16. c — Matt. 10. d — Matt. 16. a — Mar. 8. b — Matth. 5. d

s Vel, omnibus facultatibus suis.

t Nec aliud in uotis est, quàm ut iam ardeat?

u Habeo baptizari: Græcismus est.

x Vel, quàm anguste contineor. Solent enim contrahi & quasi cõprimi corda anxiorum.

CAP. XIII.

Iesus exemplo illorum quos Pilatus occiderat, & qui à turre obruti fuerant, tum ficus similitudine pœnitentiam docet. Mulieri contractæ sabbato medetur. Regnũ dei similibus adumbrat, ad uigilantiam hortatur, Herodem uulpis nomine notat, & de Hierosolymorum impietate conqueritur.

A Aderant autem quidam eodem tempore, nunciũ afferentes illi de Galilæis, [a]quorum sanguinẽ Pilatus miscuerat cum sacrificijs ipsorũ. Et respondens Iesus, dixit illis: Putatis hos Galilæos præ cũctis Galilæis peccatores fuisse, quia talia passi sunt? Nõ, dico uobis. Sed nisi resipueritis, omnes similiter peribitis. Aut, illos decem & octo super quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, putatis[b]eos culpam cõmeritos fuisse ultra cunctos homines habitantes Hierosolymis? Nõ, dico uobis. Sed, nisi resipueritis, omnes similiter peribitis. Dicebat & hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidã plantatam in uinea sua, uenitq́ quæB rens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad uinitorem: Ecce per tres annos uenio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio, succide illam. Quorsum uel terram occupat? At ille respondens, dicit illi: Domine sine illam & hoc anno, donec[c]ablaqueauero illam, ac adiecero stercus, & si quidem ediderit fructum: [d]sin minus, in posterum succides eam. Docebat autem in una synagogarum sabbatis, & ecce mulier quæ laborabat[e]spiritu infirmitatis annos decem & octo, eratq́[f]cõtracta, neq́ poterat erigere se omnino: quã cum uidisset Iesus, C aduocauit eam, & dixit ei: Mulier, liberata es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est: & glorificabat Deum. Respondens autem princeps synagogæ, indignans quòd sabbato sanasset Iesus, dicebat multitudini: Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo uenite ut sanemini, & non die sabbati. Respondens autem illi dominus, dixit: Hypocrita, unusquisq́ uestrum sabbato nónne soluit bouem suum aut asinum à præsepi, & ducit aquatum? Hanc autem

a Id est, quos Pilatus occiderat inter sacrificandum.

b Vel, quod hi debitores fuerint.

c Ablaqueare, aliàs ῥιζοτομεῖν dicitur, quod fit, cũ circum arbores fodimus, radices superiores recidimus ut magis fructificent.

d Supple, bene erit: aut simile quippiã. Nã anantapodoton est, id est, oratio uno membro deficiens.

e Spiritus infirmitatis, pro graui infirmitate.

f Vel, incurua.

tem filiam Abrahę, quam adligauit satanas, ecce decem & octo annis non opor D
tuit solui à uinculo isto die sabbati? Et quum hęc diceret, erubescebant omnes ad
uersarij eius: & omnis populus gaudebat super uniuersis, quę cum gloria fiebāt
Matt.13.d Mar.4.c ab eo. Dicebat autem: †Cui simile est regnum Dei? & cui assimilabo illud? Si
mile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit, &
euasit in arborem magnam, & uolucres cœli nidulabantur in ramis eius. Et
Matth.13.c iterum dixit: †Cui simile dicam regnum Dei? Simile est fermento, quod acce-
ptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentatum est totum. Et
transibat per ciuitates & castella, docens, & iter faciens Hierosolymam. Ait au- E
tem illi quidam: Domine, sunt ne pauci qui salutem consequuntur? Ille autem
Matth.7.b dixit illis: †Contendite intrare per angustā portam, quia multi, dico uobis, quæ-
Matth.7.d rent intrare, & non poterunt. †Postquam autem surrexerit paterfamiliâs, & clau
serit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, domi-
ne, aperi nobis: & respondens, dixerit uobis: Nescio uos unde sitis: tunc incipie-
tis dicere: Edimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet: Di- F
Psal.6.c co uobis, nescio uos unde sitis. †Discedite à me omnes qui patratis iniquitatem.
Matth.7.b 25.d Ibi erit fletus & stridor dentium, cum uideritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & o-
mnes prophetas in regno Dei, uos autem expelli foras. Et uenient ab Ori-
Matt.19.d 20.b Mar.10.d ente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei. †Et ecce
sunt postremi, qui erunt primi: & sunt primi, qui erunt postremi. Eodem die
accesserunt quidam pharisæi, dicentes illi: Exi, & abi hinc, quia Herodes uult te
occidere. Quibus ait: Profecti dicite uulpi illi: Ecce eijcio dæmonia, & [a]curatio- G
nes perago hodie & cras, & tertio die consummor. Veruntamen oportet mę ho
die, & cras, & perendie ambulare, quia [b]fieri non potest, ut propheta pereat extra
Hierosolymam. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos
qui missi sunt ad te, quoties uolui congregare liberos tuos, quemadmodū auis
[c]nidum suum sub pennas, & noluistis? Ecce relinquitur uobis domus uestra de
serta. Dico autem uobis, non uidebitis me, donec uenerit tempus quo dicatis: [f]
Benedictus qui uenit in nomine Domini. CAP. XIIII.

[a] Vel, sanationes perficio.
[b] Vel, non usu uenit prophetam perire.
[c] Id est, pullos suos: continens pro contento.
[f] Celebrandus, aut, felix.

Hydropicum Christus sabbato sanat, & inanem accubitus gloriam prohibet, admonens simul qui nam inuitādi sint, & parabolam de inuitatis nuptias spernētibus recenset. Postremo diligentem rerum omnium præmeditationem & renunciationem bonorum omnium à sectatoribus suis requirit.

ET accidit cum introisset in domum cuiusdam principis pharisæorum sabba A
to, ad capiendum cibum, ut ipsi obseruarent eum. Et ecce homo quidam hy
dropicus erat ante illum. Et respondens Iesus, dixit legisperitis & pharisæis, di-
cens: Num licet sabbato sanare? At illi tacuerunt. Ipse uero adprehēsum sanauit
eum, ac dimisit. Et respondens illis, dixit: Cuius uestrum asinus aut bos in pu-
teum cadet, [a]ut non continuo extrahat illum die sabbati? Et nō poterant ad hæc
respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomo- B
do primos accubitus eligerent, dicens illis: Quum inuitatus fueris ab aliquo ad
nuptias, ne accumbas in primo loco, ne quando honoratior te sit inuitatus ab il
lo, & cum uenerit is qui te & illū uocauit, dicat tibi: Da huic locū: & tunc incipias
cū dedecore extremū locū tenere. Quin potius quū uocatus fueris, uade, accum-
Prou.25.a be in nouissimo loco, ut quū uenerit qui te inuitauit, dicat tibi: †Amice ascende
*Mat.23.b superius: tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. *Quia omnis qui se C
extollit, [b]deijcietur: & qui se [c]deijcit, extolletur. Dicebat autem & ei, qui ipsum
inuitauerat: Quum facis prandium aut cœnam, ne uocato amicos tuos, neq; fra
tres tuos, neq; cognatos tuos, neq; uicinos diuites, nequādo & ipsi te uicissim in-

[a] Vel, qui non. Est enim ex Hebraismo.
[b] Vel, humiliabitur.
[c] Vel, humilē facit.

b Vel, retributio.

uitent, & fiat tibi[b] compensatio. †Sed quando facis conuiuiū, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos: & beatus eris, quia nō possunt rependere tibi. Rependetur enim tibi in sreurrectione iustorum. Cum audisset autē quidam de simul accumbentibus, dixit ei: Beatus qui comedit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: †Homo quidā adparauerat cœnam magnam, & uocauit multos, misitq; seruū suum hora cœnæ, ut diceret inuitatis: Venite, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse mihi est exire & uidere illam: rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinq;, & eo ad probandum illa, rogo te habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo nō possum uenire. Ac reuersus seruus, renūciauit hęc domino suo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit seruo suo: Exi cito in plateas, & uicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, claudosq; ac cęcos introduc huc. Et ait seruus: Domine factū est ut imperasti, & adhuc locus superest. Et ait dominus seruo: Exi in uias & sepes, & cōpelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico enim uobis, neminē uirorum illorum qui uocati sunt, gustaturū cœnam meam. Comitabantur autem eum turbæ multę, & conuersus dixit illis: †Si quis uenit ad me, nec odit patrem suum ac matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, pręterea autem &[e] animam suam, non potest meus esse discipulus: & quisquis non baiulat crucem suam, &[f] subsequitur me, non potest meus esse discipulus. Quis enim est ex uobis qui uelit turrim ædificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad consummationem: ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui uiderint, incipiant illudere ei, dicentes: Hic homo cœpit ædificare, nec potuit consummare? Aut quis rex proficiscens ad committendum prælium aduersus alium regem, non sedens prius cōsilium init, an possit decem millibus occurrere ei, qui cum uiginti millibus[g] eum adoritur? Alioqui dum ille adhuc longe abest, legatione missa, petit ea quæ ad pacem pertinent. Sic ergo omnis ex uobis qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonus est * sal, si uero sal infatuatus fuerit, quo condietur? Neq; in terram, neq; in sterquilinium utilis est, foras proijciunt illum. Qui habet aures ad audiendum audiat.

Iob 4.b | Prouer.3.b | D | Matt.22.a | Apoc.19.b | E | F | Matt.10.d | 16.d | Mar.8.d | G | Matth.5.b | Mar.9.g

e Id est, uitam. | f Vel, uenit post me. | g Vel, tendit aduersus ipsum.

CAP. XV.

Redarguens Christus simulatam pharisæorum sanctimoniā, per ouis perditæ, drachmæ amissæ & filij prodigi parabolas ostendit, deum non mortem peccatoris sed resipiscentiam quærere.

A Accedebant autē ad eum omnes publicani & peccatores, ut audirent illum: & murmurabant pharisæi ac scribę, dicentes: Hic peccatores recipit, ac cibū capit cum illis. Dicebat autem illis parabolam hanc, dicens: †Quis ex uobis homo qui habeat centum oues, & perdiderit unā ex illis, non relinquit nonaginta nouem in deserto, & abit ad illā quæ perdita est, donec inueniat eam? Et quū inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens, ueniensq; domū conuocat amicos & uicinos, dicens illis: †Cōgratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ fuit perdita. Dico uobis, tale gaudium fore in cœlo super uno peccatore resipiscente, [magis] quàm super nonagintanouem iustis †qui nō indigent[a] pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nónne accendit lucernam, & uerrit domum, quęritq; diligenter donec inueniat? Et quum inuenerit, conuocat amicas & uicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam quam perdiderā.[b] Tale dico uobis gaudiū fit coram angelis Dei super uno peccatore resipiscēte. Ait autem: Homo quidā habuit duos filios, & dixit adolescentior illorū patri: Pater, da mihi portionē substantiæ quæ mihi cedit. Et diuisit illis facultates. Ac post dies non multos, quū omnia contraxisset adolescētior filius, peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi

Matt.18.b | B | 1.Pet.1.b | Lucæ 5.d | C

a Vel, resipiscentia. | b Vel, Ita.

dissipauit

dissipauit substantiã suam,uiuendo luxuriose. Cumq; omnia cõsumpsisset,orta D
est fames ualida in regione illa.Et ipse cœpit egere, & profectus adiunxit se uni
ciuium regionis illius:atq; is misit illũ in agros suos,ut pasceret porcos.Et cupie
bat implere uentrem suum de filiquis,quibus porci uescebantur. Neq; quisquã
illi dabat. In se autem reuersus,dixit:Quàm multi mercenarij patris mei abun-
dant panibus,ego uero fame pereo?Surgam,& ibo ad patrem meũ,& dicam ei:
Pater,peccaui in cœlum,& coram te,iam non sum dignus qui uocer filius tuus, E
fac me[a]sicut unum de mercenarijs tuis.Et surgens,uenit ad patrem suum.Cum
autem adhuc longe abesset,uidit illum pater ipsius,& misericordia motus est,ac
currensq;,se coniecit in collum eius,& deosculatus est eũ.Dixitq; ei filius:Pater,
peccaui in cœlum & corã te,neq; posthac sum dignus qui uocer filius tuus.Di-
xit autem pater seruis suis:Proferte stolam illam primã,& induite illum,& date
annulũ manu eius,& calciamenta pedibus:& eductũ uitulũ illum saginatũ[b]ma
ctate,sumptisq; epulis,lætemur,quia hic filius meus mortuus erat,& reuixit:per F
ditus erat,& inuentus est. Et cœperunt lætari. Erat autem filius eius senior in
agro. Cumq; ueniret,& adpropinquasset domui, audiuit concentum & coros,
& aduocatum unum de seruis suis,interrogauit,quid sibi uellent illa. At is dixit
illi:Frater tuus uenit,&[c]mactauit pater tuus uitulum illũ saginatum,quod inco
lumen illũ receperit.Iratus est aũt,& nolebat ingredi. Pater ergo illius egressus,
rogabat illũ.At ille respondens,dixit patri:Ecce,tot annis seruio tibi,nec unquã G
præceptũ tuũ transgressus sum, nec mihi unquã dedisti hœdũ, ut cũ amicis meis
lætarer.Postq̃ autem filius tuus hic,qui[f]deuorauit facultates tuas cum meretrici-
bus,uenit,mactasti illi uitulũ illum saginatũ.At ille dixit ei: Fili,tu semper mecũ
es,& omnia mea tua sunt.Lætari aũt & gaudere oportebat, quia frater tuus hic
mortuus erat,& reuixit:perditusq; erat,& inuentus est. CAP. XVI.

Proponit Iesus de iniquo dispensatore parabolam:fidẽ docet & beneficentiam:aua ritiam prohibet & adulterium. Verbi diuini certitudinem indicat. Postremo diuitis et Lazari parabolam adiungit.

DIcebat aũt & discipulis suis:Homo quidam erat diues, qui habebat dispen A
satorem:& hic delatus est apud illũ,ut qui dissiparet bona ipsius. Et uoca-
uit illum,& ait illi:Quid hoc audio de te?Redde rationẽ dispensationis tuæ:nõ
enim poteris posthac fungi dispensatione.Dixit autẽ dispensator apud se:Quid
faciam?quia dominus meus aufert à me dispensationẽ.Fodere non ualeo,men-
dicare erubesco.Scio quid faciã, ut quũ amotus fuero à dispensatione,[sint qui]
recipiant me in domos suas. Conuocatis itaq; singulis debitoribus domini sui,
dicebat primo:Quantũ debes dño meo?At ille dixit:Centũ batos olei. Dixitq; il B
li:Accipe libellũ tuũ,& sede cito,& scribe quinquaginta.Deinde alteri dixit: Tu
uero quantũ debes?Qui ait:Centũ coros tritici.Et ait illi:Accipe libellũ tuum,&
scribe octoginta.Et laudauit dominus dispensatorẽ iniquũ,quod prudenter fe-
cisset.Quia[a]filij huius sæculi prudẽtiores sunt filijs lucis,[b]in natione sua.Et ego
uobis dico:Parate uobis amicos ex mãmona iniusto,ut quũ defeceritis,recipiant
uos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est:&
qui in minimo iniquus est,etiam in multo iniquus est.Si ergo in iniquo mãmo C
na fideles nõ fuistis,q̃d[c]uerũ est,qs credet uobis? Et si in alieno fideles nõ fuistis,
Matt.6.c q̃d uestrũ est,qs dabit uobis?Nemo seruus potest†duobus dominis seruire. Aut
enim unum odio habebit,& alterũ diliget:aut uni adhærebit, & alterũ contem-
net.Non potestis Deo seruire,&[d]mammonæ.Audiebant autem hæc omnia et
pharisæi,qui erant auari,& deridebant illũ.Et ait illis:Vos estis ij, qui iustificatis D
uosipsos coram hominibus,Deus aũt nouit corda uestra. Quia quod inter ho-
Matt.11.b mines excelsum est,[e]abominandũ Deo est. †Lex & prophetæ usq; ad Ioannem,

[a] Vel,parem alicui mercenariorum tuorum.

[b] Vel,sacrificate.

[c] Vel, sacrificauit.

[f] Concoxit,turpiter prodegit.

[a] Filij huius sæculi, Hebraismo dicuntur huic sæculo dediti, & obnoxij:ut filij lu cis,luci dediti.
[b] Vel, in suo genere.
[c] Verum de more He braico, pro syncero, integro, & incorru pto ponitur. Oppo- nitur enim iniusto.
[d] Id est,Pluto,& di- uitijs.
[e] Vel,execrationi est deo.

ab eo tempore regnũ Dei annunciatur: & quiuis in illud uim facit. *Facilius est Matt. 5.e
aũt cœlum & terram præterire, q̃ legis unum apicem intercidere. Quisquis repu 1. Cor. 7.b Marc. 10.b
diat uxorem suam, & alteram ducit, adulterium committit: & qui repudiatam à
B uiro ducit, adulterium committit. Homo quidam erat diues, qui induebatur pur
pura & bysso, & epulabatur quotidie splendide. Erat aũt quidam mendicus, no
mine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius hulcerosus, cupiens saturari de micis,
quę cadebant de mensa diuitis. Sed & canes ueniebãt, ac lingebant hulcera eius.
Accidit autẽ, ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abra-
hæ. Mortuus est autem & diues, ac sepultus est. Atq; in tartaro, sublatis oculis
F suis, cum esset in tormentis, uidet Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius, &
ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat
extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in hac
flamma. Dixit autem Abraham: Fili, recordare te recepisse bona tua in uita tua,
& Lazarum similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu uero cruciaris. Et
super hæc omnia, inter nos & uos hiatus ingens firmatus est, ut hi qui uolunt
G hinc transire ad uos, non possint, neq; isthinc huc transcendere. Ait autem: Ro-
go ergo te pater, ut mittas eum in domũ patris mei: habeo enim quinq; fratres,
ut testificetur illis, ne & ipsi ueniant in hunc locũ cruciatus. Ait illi Abraham: Ha
bent Mosen ac prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non, pater Abraham, sed si
quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscent. Dixit autem illi: Si Mosen & prophetas
non audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, [f] credent. CAP. XVII.

f Vel, potius, persuadebitur illis.

Offendicula prohibet & fidei uirtutem indicat meritorumq; nostrorum inertiam: decem leprosos mundat: deinde regnum dei iam aduenisse & qualis filij hominis aduentus futurus sit, edocet.

A Ait aũt discipulis: †Fieri non potest, quin ueniant offendicula: uæ tamen illi Matt. 18.a
per quem ueniunt. Expedit ei, si mola asinaria [a] complectatur collũ eius, & Mar. 9.f
proiectus sit in mare, magis quã ut offendiculo fuerit uni ex pusillis istis. Caue-
te uobis. †Si peccauerit in te frater tuus, increpa illũ: & si pœnituerit, remitte illi. Matt. 18.b
Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die cõuersus fuerit ad te, dicẽs: Pœ Leuit. 19.d Eccli 19.b
B nitet me, remittes illi. Et dixerunt apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Di-
xit aũt Dominus: Si haberetis fidẽ, instar grani sinapis, dixissetis huic [b] sycamino:
Eradicator, & transplantator in mare, & obedisset uobis. Quis autẽ uestrũm est,
qui habens seruũ arantem aut pascentẽ, regresso ab agro, dicat: Statim [c] perge, &
accumbe, ac non potius dicat illi: Para quod cœnem, & præcinge te, ac ministra
C mihi, donec edero & bibero, & deinde edito & bibito tu? Num gratiam habet
seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non, puto. Sic & uos, quum feceri-
tis omnia, quæ pręcepta sunt uobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus
facere fecimus. Et euenit, dum iret Hierosolymam, ut ipse transiret per mediam
Samariam & Galilæam. Et quũ ingrederetur quendã uicũ, occurrerunt ei decem
uiri leprosi, qui steterunt procul, intentaq; uoce, dixerunt: Iesu præceptor, misere
D re nostri. Quos ut uidit, dixit illis: †Profecti, ostẽdite uos sacerdotibus. Euenitq; Leuit. 14.a
ut inter abeundũ, mundati sint. Vnus aũt ex illis, ut uidit se mundatũ esse, regres-
sus est, cũ uoce magna [d] glorificans Deũ: & procidit in faciem ad pedes eius, gra-
tias agens ei. Et hic erat Samaritanus. Respondẽs aũt Iesus, dixit: Nonne decem
mundati sunt? Nouem aũt illi ubi? Non sunt reperti qui redierint, ut darent glo
riam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, uade, fides tua te seruauit. Interro
E gatus autẽ à pharisæis, quando uenturũ esset regnũ Dei, respondit eis, & dixit:
Non ueniet regnum Dei cum obseruatione, †neq; dicẽt: Ecce hic, aut: Ecce illic. Matt. 24.b
Ecce enim regnum Dei intra uos est. Dixit autem discipulis: Venient dies, quan Mar. 13.c
do desiderabitis unũ dierum filij hominis uidere, nec uidebitis. Et dicent uobis:
Ecce

a Vel, ponatur circa.
b Id est, moro arbori.
c Vel, accede.
d Vel, gloriose prædicans.

Ecce hic, ecce illic. Ne eatis neq; sectemini. Nam sicut fulgur fulgurando è regio
ne, quæ sub cœlo est, in alteram quæ sub cœlo est relucet regionem, ita erit filius
hominis in die suo. Sed prius oportet illũ multa pati, et reprobari à natione hac. F
Gen.7.b Et sicut accidit[e] in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis. †Edebant, bibe-
Matt.24.d bant, uxores ducebant, & dabãtur nuptum, ad eum usq; diem, quo intrauit Noe
Gen.19.c in arcam, uenitq; diluuiũ, & perdidit omnes. Cõsimiliter etiã ut accidit in diebus
Lot. Edebant, bibebant, emebant, uendebant, plantabant, ædificabant: cæterum
quo die exijt Lot è Sodomis, pluit ignem & sulphur de cœlo, & perdidit omnes.
Simili modo se res habebit, qua die[f] ostenditur filius hominis. Illo die, qui fue- G
rit in tecto, & uasa eius in domo, ne descendat ad tollendum illa: & qui in agro,
†Gen.19.e similiter non redeat[g] ad relicta. †Memores autem estote uxoris Lot. *Quicunq;
*Matt.10.d quæsierit animam suam seruare, perdet illam: & quicũq; perdiderit illam, uitam
Mar.8.d illi parabit. †Dico uobis: In illa nocte erunt duo in lecto uno, unus adsumetur,
Luc.9.c
Ioan.12.d & alter relinquetur. Duæ erunt molentes simul, una adsumetur, & altera relin-
†Matt.24.e quetur. Et respondentes dicunt illi: Vbi Domine? Qui dixit illis: Vbicunq; fuerit
1.Thes.4.d corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.

CAP. XVIII.

Semper orandum esse iudicis & uiduæ parabola docet, & nimiam operum fiduciam pharisæi & publicani exemplo corripit: manus imponit pueris & iuuenẽ operibus timidum omnibus uenditis se sequi iubet, ostendens quanta sit diuitiarum ad salutem consequendam incommoditas & quæ se sequentium præmia. Mortem suam prædicit & cæco uisum restituit.

1.Thes.5.d Dicebat autem & parabolam eis, huc spectantẽ, †quod oporteat semper ora A
Eccli.18.c re, nec defatigari, dicens: Iudex quidam erat in quadã ciuitate, qui Deũ non
timebat, nec hominem reuerebatur. Vidua autẽ quædã erat in ciuitate illa, & ue-
niebat ad eũ, dicens: Vindica me de aduersario meo. Et nolebat aliquãdiu. [a]Tan
dem autem dixit apud se: Quanquam Deum nõ timeo, nec hominem reuereor,
tamẽ quia molesta est mihi hæc uidua, uindicabo illã, ne tandẽ ueniat, &[b]suggil
let me. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquus dicat. Deus autem non B
uindicabit electos suos clamãtes ad se die ac nocte, [c] etiã si longa patiẽtia utatur
super illis? Dico uobis, persecuturum esse uindictam illorum [d]celeriter. Verunta
men, filius hominis quũ uenerit, nũ inueniet fidẽ in terra? Dixit aũt & ad quos-
dam, qui in se cõfidebant, [e]quod essent iusti, & aspernabantur cæteros, parabolã
istam: Duo homines ascenderũt in templũ, ut precarentur, unus pharisæus, & al-
ter publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quod C
non sum quales cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, qualis etiã hic publica
nus. Ieiuno bis[f] in sabbato, decimas do omniũ quę possideo. [g]Et publicanus ꝓ-
cul stans, nec oculos uolebat ad cœlũ attollere, sed percutiebat pectus suũ, dicens:
Deus, propitius esto mihi peccatori. Dico uobis: Descendit hic iustificatus domũ
*Matt.23.b suã, [h]magis quàm ille. *Quia omnis, qui se extollit, humiliabitur: & qui se humi
Luc.14.c liat, extolletur. †Adferebant aũt ad eum & infantes, ut eos tangeret. Quod cum
†Matt.19.b
Marc.10.b uiderent discipuli, increpabant illos. Iesus aũt aduocatis illis, dixit: Sinite puellos
uenire ad me, & ne prohibeatis eos. Taliũ enim est regnũ Dei. Amẽ dico uobis: D
Matt.19.b quicunq; non acceperit regnum Dei ueluti puellus, non intrabit in illud. †Et in
Marc.10.b terrogauit eum quidam princeps, dicẽs: Magister bone, quid faciendo cõsequar
uitam æternam? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi
Exod.20.c unus Deus. Pręcepta nosti. †Non committes adulterium. Non occides. Non fa
cies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum, & matrem
tuam. At ille ait: Hæc omnia seruaui à iuuẽtute mea. Quo audito Iesus, ait ei: Ad
huc unum tibi deest. Omnia quæcunq; habes, uende, & distribue pauperibus, et
habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me. His ille auditis, mœrore affectus

[e] Vel, temporibus.

[f] Vel, ostendendus est, uel, reuelatur.

[g] Vel potius, retro. Nam εἰς τὰ ὀπίσω, locutio aduerbialis est, nil aliud significans quàm retro.

[a] Vel, postea.

[b] ὑπωπιάζῃ deroget ac uituperet.

[c] Id est, etiamsi diu differat uindictã illorũ.

[d] ἐν τάχει, id est, celeriter, & breui temporis spacio, nõ autem breui ab hinc tempore, siue intra breue tempus.

[e] Vel, quasi.

[f] Id est, in hebdomada, quæ etiã Leuit. 32. sabbatũ dicitur.

[g] Et, pro at. Hebraismus.

[h] Vel, præ illo.

B est, quia prędiues erat. Videns autem Iesus illum mœrore affectum, dixit: Quàm
difficile qui pecunias habent, in regnũ Dei intrabũt. Facilius est enim camelum
per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnũ Dei. Quod qui audie
rant, dixerũt: Et quis potest salutem consequi? At ille ait: Quæ impossibilia sunt
apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus: Ecce, nos reliqui-
mus omnia, ac sequuti sumus te. Ille uero dixit eis: Amen dico uobis, nemo est
qui reliquit domũ, aut parẽtes, aut fratres, aut uxorẽ, aut liberos propter regnum
Dei, qui non recepturus sit multo plura in tẽpore hoc, & in sæculo uenturo, uitã
F æternam. †Adsumptis aũt duodecim, ait illis: Ecce, ascendimus Hierosolymam, Matt. 20. b
& consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas, [de] filio hominis. Marc. 10. d
Tradetur enim gẽtibus, & illudetur, & cõtumeliis afficietur, cõspuetur'q;: & post
quam flagellauerint, occident eum, ac die tertia resurget. [i]Et ipsi nihil horũ intel
lexerunt, erat'q; uerbum istud abscõditũ ab eis, nec intelligebant quæ diceban-
tur. †Euenit autem cum adpropinquaret Hiericho, ut cæcus quidam sederet iux Matt. 20. d
ta uiam, mendicans: & quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid Marc. 10. g
G hoc esset. Cum autem retulissent ei, Iesum Nazarenũ præterire, clamauit, dicens:
Iesu fili Dauid, miserere mei. Et qui præibãt, increpabant eum, ut taceret. Ipse ue
ro multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Stans autẽ Iesus iussit illum
adduci ad se. Et quum adpropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi uis
faciam? At ille dixit: Domine, ut uisum recipiã. Et Iesus dixit ei: Recipito uisum,
fides tua te saluũ reddidit. Et confestim uisum recepit, ac sequebatur illum, [k]glo-
rificans Deum. Et omnis populus ut uidit, [l]dedit laudem deo. CAP. XIX.

Zachæus Christũ suscipit. Talentorum parabola describitur. Christus asello uectus Hierosolymam petit, urbis casum deflet & uendentes templo eiicit.

A ET ingressus, perambulabat Hiericho. Et ecce, uir nomine Zachæus, atque is
princeps erat publicanorum, & idem erat diues, & [a]quærebat uidere Iesum,
quis esset: nec poterat præ turba, quod statura pusillus esset. Et cum præcurris-
set ascendit in arborem sycomorum, ut uideret eum: nam illac erat transiturus.
Cum'q; uenisset ad eum locum, suspiciens Iesus, uidit illum, dixit'q; ei: Zachee, fe
stinanter descende, hodie enim domi tuæ oportet me manere. Et festinãs descen
dit, & excepit illum gaudens. Quod cum uiderent omnes, murmurabãt, [b]dicen-
B tes: ingressum esse, apud hominem peccatorem diuersaturum. Stans autem Za-
chæus, dixit Domino: Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperi
bus, [c]& si quid cuiquam per calumniam eripui, reddo quadruplum. Ait autẽ ei
Iesus: Hodie salus domui huic obtigit, eò quod & [d]ipsa filia sit Abrahæ. †Venit Matt. 18. b
enim filius hominis quæsitum, & seruatum quod perierat. Hæc illis audienti-
bus, [e]insuper dixit parabolã, eò quod esset prope Hierosolymam, quod'q; existi-
marent fore, ut confestim regnũ Dei [f]palàm fieret. Dixit ergo: †Homo quidam Matt. 25. b
genere clarus, profectus est in regionem longinquã, [g]ut acciperet sibi regnũ, ac
reuerteretur. Vocatis aũt decem seruis suis, tradidit eis decem minas, & ait illis:
C Negociemini, donec ueniam. Ciues autẽ eius oderant eum, miserunt'q; legatio-
nem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare [h]in nobis. Et euenit, cum re-
disset accepto regno, ut iusserit seruos illos uocari ad se, quibus dederat pecuniã,
ut cognosceret quid quisq; negociando cõfecisset. Accessit autẽ primus dicens:
Domine mina tua, decẽ minas acquisiuit. Et ait illi: Euge bone serue, quia in mi
nimo fuisti fidelis, habeto potestatem in decem ciuitates. Venit'q; secũdus, dicens:
Domine, mina tua cõfecit quinq; minas. Et huic ait: Et tu præfectus esto quinq;
ciuitatibus. Et alius uenit dicens: Domine ecce mina tua, quam habui repositã in
sudario. Timui enim te, quod homo austerus sis: tollis quod non posuisti, & me
D tis quod nõ seminasti. Dicit ei: Ex ore tuo te iudicabo, serue male. Sciebas me ho
minem

[i] Vel, at.

[k] Vel, gloria extollens.
[l] Vel, laudauit deum.

[a] Vel, cupiebat.

[b] In culpam illud uocabant, quod diuertisset ad palàm flagitiosum hominem.
[c] Vel, si quẽquã fraudaui: uel, si quicquã delationibus, uel malis artibus cuiquam extorsi.
[d] Continens pro contẽto, id est, imitatrix Abrahę, per obedientiam fidei.
[e] Adiiciens dixit, Hebraismus est.
[f] Vel, ostenderetur.
[g] Vel, ut ueniret in possessionem regni.
[h] Vel, super nos.

minem austerum esse, tollentem quod non posui, & metentē quod non semina
ni: [i]quare ergo nō dedisti pecuniā meam ad mensam, & ego ubi uenissem cum
usura utiq; exegissem illam. Et adstantibus dixit: Auferte ab illo minam, & date
illi, qui decē minas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decē minas. Dico enim
Matt.13.b uobis, †omni habenti dabitur: ab eo autem qui nō habet, etiā quod habet, aufe-
25.c retur. Cæterū inimicos meos illos, qui noluerūt me regnare [k]in se, adducite huc,
Mar.4.c & interficite ante me. Et his dictis, ibat pergendo, ascendēs Hierosolyma. *Por- B
Luc 8.c
*Mat.21.a rò autem, quū adpropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, iuxta montē, qui
Mar.11.a uocatur Oliuarum, misit duos discipulorum suorum, dicēs: Abite in castellum,
quod est ex aduerso, in quod introeuntes, inuenietis pullū alligatum, in quo ne-
mo unquam hominū sedit: soluite illum, & adducite. Et si quis uos interrogaue
rit: Quare soluitis? Sic dicetis ei: Quia dominus eo opus habet. Abierunt autem
qui missi erant, & inuenerunt sicut dixerat illis. Soluentibus autem illis pullum,
dixerunt domini eius ipsis: Quare soluitis pullum? At illi dixerunt: Quia Domi
nus eo opus habet. Et duxerūt illum ad Iesum. Iniectisq; uestimentis suis super
Ioan.12.b pullum, imposuerunt Iesum. †Proficiscēte autem illo, substernebant uestimenta F
sua in uia. Et quum adpropinquaret iam ad [l]descensum montis Oliuarum, cœ-
perunt omnis multitudo discipulorū gaudentes laudare Deum uoce magna, su
per omnibus quas uiderant, [m]uirtutibus, dicentes: [n]Benedictus qui uenit rex no
mine Domini: pax in cœlo & gloria in altissimis. Et quidam pharisæorū è tur-
ba dixerunt illi: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus respondens, ipse ait:
Dico uobis, si hi tacuerint, mox lapides clamaturos. Et ut adpropinquauit, ui-
dens ciuitatem, [o]fleuit super illa, dicens: O si cognouisses & tu, & quidē hoc die
tuo, quæ ad pacem tuam [pertinent curares.] Nunc autem occultata sunt ab ocu
Matt.24.a lis tuis. †Quia superuenient tibi dies, cum circundabunt te inimici tui uallo, & G
Mar.13.a
Luc.21.a cingent te, & [p]coangustabunt te undiq;, & solo æquabunt te, & filios tuos, qui
in te sunt. Et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quod non [q]cogno
Matt.21.b ueris tempus uisitationis tuæ. †Et ingressus templum, cœpit eijcere uendentes
Mar.11.b
*Esa.56.c in illo, & ementes, dicens illis: Scriptū est, *Domus mea, domus precationis est.
Hier.7.b Vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et docebat quotidie in templo.
Principes autem sacerdotum, & scribæ quærebāt illum perdere, & primores po-
puli: nec inueniebant quid facerent. Populus enim uniuersus pendebat [ab ore
eius,] quum audiret eum.

CAP. XX.

*Christus de authoritate ipsius interrogantes eludit, & sacerdotum impietatem ui-
neæ & colonorum similitudine denotat. Tributū Cæsari reddendum esse docet, et Sad
ducæos resurrectionem negantes conuincit. Cuius nam filius sit Meßias tacite innuit,
& à scribis cauendum esse monet.*

Matt.21.c ET euenit in uno dierū illorū, docente illo populū in templo, & euangelium A
Mar.11.d annunciante, ut præsto essent principes sacerdotū & scribæ cum senioribus,
dicerentq; illi his uerbis: Dic nobis, qua authoritate ista facis? Aut quis est is, qui
dedit tibi istam authoritatem? Respondens aūt, dixit illis: Interrgabo uos & ego
[a]unū quiddā, & respondete mihi: Baptismus Ioannis è cœlo erat, an ex homini-
bus? At illi simul ratiocinabātur apud se, dicētes: Si dixerimus, è cœlo, dicet: Qua-
re ergo nō credidistis illi? Sin dixerimus, ex hominibus, populus uniuersus lapi
dabit nos. Persuasum enim habet, Ioannē prophetam esse. Et responderūt, se ne-
scire unde [esset.] Et Iesus ait illis: Neq; ego dico uobis, qua authoritate hęc faciā.
Matt.21.d Cœpit aūt dicere ad populū parabolam hanc: †Homo quidā plantauit uineam, B
Mar.12.a
Isa.5.a & locauit eam colonis: ipseq; peregre egit multo tempore. Cumq; esset tempesti
Ier.2.d uum, misit ad colonos seruū, ut de fructu uineæ darēt ipsi. At coloni cæsum, emi
serunt eum inanē. [b]Et rursus adhuc alterū seruū misit. Illi uero hūc quoq; cæsum,

[i] Verbi interpretatio ne, Et quare. Sed Hebraismus est, coniunctio una copulatiua uice multarum.

[k] Vel, super se.

[l] Vel, cliuum.

[m] Id est, factis potentibus.

[n] Id est, celebrandus, felix, beatus.

[o] Vel, defleuit eam.

[p] Vel, anguste continebunt.

[q] Vel, agnoueris.

[a] Vel, unū sermonē.

[b] Et addidit adhuc mittere. Hebraismus est.

& contumelijs affectũ, emiserũt inanem. Rursus misit & tertiũ, at illi hũc quoq;
uulneribus inflictis, eiecerunt. Dixit aũt dominus uineæ: Quid faciam? Mittam
filium meum, illum dilectum: forsitan quum hunc uiderint, reuerebuntur. Viso
autem eo coloni, [c]disputabant apud se, dicentes: Hic est hæres, uenite occidamus
C illũ, ut nobis obtingat hæreditas. Et eiectum illũ extra uineã, occiderunt. Quid
ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet, & perdet colonos istos, & tradet uineam
alijs. Quod cum audissent, dixerunt: Absit. Ille uero intuitus eos, ait: Quid est er-
go hoc, quod scriptum est: †Lapidem quem reprobauerunt ędificantes, is factus Psal. 117.a
est caput anguli. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, [d]cõquassabitur: super Act. 4.b Rom. 9.d
quem autem ceciderit, eum cõminuet. Et quærebant principes sacerdotũ & scri- Isa. 28.a
bæ inijcere in illum manus eadem hora: [e]& timuerunt populum. [f]Intellexerant
enim quod in ipsos dixisset similitudinem hanc. †Et [g]obseruantes emiserunt in- Matt. 22.b
D sidiatores, qui se iustos simularent, ut caperẽt eum in sermone, traderentq; illum Marc. 12.b
principatui & potestati præsidis. Et interrogauerunt eum, dicentes: Magister, sci-
mus te recte [h]dicere, ac docere, nec respicere personam, sed uiam Dei cũ ueritate
docere: Licet nobis tributum dare Cæsari, an non? Intellecta autem illorũ uersu-
tia, dixit eis: Quid me tentatis? Ostendite mihi denariũ. Cuius habet imaginem,
& inscriptionem? Respondentes dixerũt: Cæsaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ Rom. 13.c
sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et non potuerunt uerbum eius re-
E prehendere corã populo: & mirati super responso eius, tacuerunt. †Accesserunt Matt. 22.c
autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionẽ, & interrogauerũt Marc. 12.b
eum, dicentes: Magister, Moses scripsit nobis: Si cuius frater mortuus fuerit ha-
bens uxorẽ, isq; sine liberis mortuus fuerit, ut ducat frater eius uxorẽ eam, & su-
scitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erãt, & primus ducta uxore, mortuus
est sine liberis. Et duxit secũdus illam uxorẽ, qui & ipse mortuus est sine liberis.
Et tertius duxit illam, similiter autem [i]illi septem: nec reliquerũt liberos, & mor-
tui sunt. Nouissime omniũ mortua est & mulier. In resurrectione ergo, cui eorũ
F obtingit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorẽ. Et respondens, ait illis
Iesus: [k]Filij huius sęculi matrimonia contrahunt, & nuptum dantur: qui uero di
gni fuerint habiti, ut sæculum illud assequantur, & resurrectionẽ è mortuis, neq;
matrimonia [l]cõtrahunt, neq; nuptũ dantur. Neq; enim mori ultra possunt: ęqua
les enim angelis sunt, & filij sunt Dei, quũ sint [m]filij resurrectionis. Quod ue-
ro resurgant mortui, & Moses ostendit iuxta rubum, quũ dicit: Dominũ Deum
Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Deus aũt non est mortuorum, sed ui-
uorum: omnes enim illi uiuunt. Respondentes autem quidam scribarum, dixe-
runt: Magister, bene dixisti. Et amplius nõ audebant eum quicquam interroga-
G re. †Dixit autem illis: Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid? & ipse Matt. 22.
Dauid dicit in libro Psalmorum: *Dixit Dominus Domino meo, sede à [n]dextra Marc. 12.d *Psal. 109.a
mea, donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorũ. Dauid ergo Domi-
num illum uocat, [o]& quomodo filius eius est? †Audiente uero cuncto populo, Matt. 23.a
dixit discipulis suis: Cauete à scribis, quibus studio est incedere in stolis, & amãt Marc. 12.a Luc. 11.f
salutatiões in foris, ac primas cathedras in synagogis, primosq; discubitus in cõ
uiuijs. Qui deuorant domos uiduarum, & [p]per simulationem longas precatio-
nes faciunt, hi grauius [q]subibunt iudicium.

CAP. XXI.

Viduæ donariũ præfertur diuitibus. Hinc Christus templi & urbis uastationem præ dicit unà cum signis hanc præcessuris & discipulorum suorum afflictionibus. Postremo iudicij diem quæ signa præcessura sint admonet, ad uigilantiam & sobrietatem omnes adhortans.

A CVm respexisset †autem, uidit eos, qui mittebant munera sua in gazophyla- Mar. 12.d
cium, diuites. Vidit autẽ & quandam uiduam pauperculã mittentem illuc

c Vel, cogitauerant.
d Confringetur.
e Et, pro sed positum est.
f Cognoscere, pro intelligere.
g Vel, per obseruationem.
h Pronunciare.
i Vel, cæteri.
k Id est, homines huius sæculi, iuxta Hebraismum.
l Vel potius, cõtracturi sunt, neq; nuptum dãdi. Solent enim sic præsentia poni, pro ijs quæ Latini per participium futuri, & uerbum substantiuum pręsentis temporis efferunt.
m Filij resurrectionis Hebraismus est, id est, consortes & capaces resurrectiõis.
n Pluralis numerus in hoc genere sermonis, Græcismus est.
o Hebraismus, pro quomodo ergo.
p Vel, cũ prætextu, scilicet pietatis, cum id fiat causa lucri. Ad uerbũ, & prætextu longo precãtur, μακρὰ, al. μακρῷ.
q Vel, ferẽt supplicium.

[æra]minuta duo, & dixit: Vere dico uobis, uiduam hanc pauperem plus quàm
omnes misisse. Nam omnes hi ex eo, quod ipsis redundat, miserunt in munera
Matt. 24.a Dei: hæc aũt ex penuria sua, uniuersam substãtiam quam habebat, misit. †Et qui
Mar. 13.a busdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatũ esset, di- B
Luc. 19.g xit: Ex his quæ uidetis, uenient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapi-
dem, qui non diruatur. Interrogauerunt aũt illum, dicentes: Præceptor, quando
ergo hæc euenient? Et quod signum, quando ista[a] futura sint? At ille dixit: Vi-
2.Ioan. 4.a dete ne seducamini. †Multi uenient sub nomine meo, dicentes, Ego sum [Chri-
stus:] & tempus instat, ne igitur sequamini illos. Cæterum quum audieritis bel-
la & seditiones, ne terreamini: oportet enim[b] prius hæc fieri, sed non statim finis.
Tunc dicebat illis: Insurget gens cõtra gentem, & regnum aduersus regnũ, & ter C
ræmotus magni[c] in singulis locis, & fames ac pestilẽtiæ erunt, terriculamentaq́;
& signa de cœlo magna ædentur. Sed ante hæc omnia, injicient uobis manus
suas, & persequentur, tradentes in conciliabula & carceres: trahentes ad reges ac
præsides, propter nomen meum. [d]Cõtinget autẽ uobis in testimoniũ. [e]Ponite
igitur in cordibus uestris, nõ præmeditandam esse[f] defensionem: nam ipse dabo
uobis os & sapientiã, cui non poterunt contradicere, neq; resistere omnes qui ad D
uersabuntur uobis. Trademini aũt etiam à parentibus, & fratribus, & cognatis,
& amicis: & [sunt quos] morte adficient ex uobis. Et eritis inuisi omnibus, pro-
pter nomen meum: sed pilus de capite uestro nequaq̃[g] perit. Per patientiã uestrã
Matt. 24.b possidete animas uestras. †Quum autem uideritis circundari ab exercitibus Hie
Mar. 13.b rosolymam, tunc scitote imminere desolationẽ eius. Tunc qui in Iudæa sunt, fu-
giant ad montes: & qui in medio eius, excedãt: & qui in regionibus, non intrẽt
in eam. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quę scripta sunt. Væ au E
tem prægnantibus & lactãtibus in illis diebus. Erit enim adflictio magna super
terram, & *ira in populo hoc. Et cadent acie gladij, & captiui ducẽtur in omnes
gentes. Et Hierusalem proculcabitur à gentibus, donec impleantur[h] tẽpora gen
Matt. 24.c tium. †Et erunt signa in sole & luna, & stellis: & in terra[i] anxietas gentium in
Mar. 13.c perplexitate, resonante mari & fluctu, extabescẽtibus hominibus præ timore, &
Eze. 32.d expectatione eorum quæ superuenient orbi [terrarum.] Nam uires cœlorũ mo-
Ioel 3.e uebuntur. *Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube, cum potestate,
Esa. 32.b & gloria magna. His autem fieri incipiẽtibus, suspicite, & attollite capita uestra: F
Rom. 8.d quoniam adpropinquat redemptio uestrũm. Et dixit illis similitudinem: Intue-
mini ficum & omnes arbores: quum protrudũt iam gemmas, cernentes à uobis
ipsis scitis, iam instare æstatem. Ita & uos quum uideritis hæc fieri, scitote instare
regnum Dei. Amen dico uobis, [k]nõ præterierit ætas hæc antequam omnia facta
Roma. 13.d fuerint. Cœlum & terra præteribunt, [l]uerba autem mea non præteribunt. †Ca- G
uete autem uobis, nequando grauentur corda uestra crapula & ebrietate, & cu-
ris huius uitæ, subitusq́; uobis ingruat dies ille: tanq̃ laqueus enim superueniet
omnibus qui sedent super[m] faciem totius terræ. Vigilate itaq; omni tempore, pre
cantes ut digni habeamini qui effugiatis hæc omnia, quę futura sunt ut fiant, et
[n]stare coram filio hominis. Erat autem interdiu in templo docens, noctu uero
egrediens, diuersabatur in monte, qui uocatur Oliuarum. Et omnis populus[o] di
luculo uentitabat ad eum in templo, ut audiret eum.

CAP. XXII.

Dum pascha celebrare instituit Christus à Iuda uenditur. Præmittit aũt qui pascha parent: in cuius celebratione cœnam sacram instituit, de primatu contendentes sedat, et futuros casus prædicit, in hortum egressus multumq́; orans capitur: abductũ Petrus comitatus ter abnegat. Iesus autem diu illusus num filius dei & Meßias sit interrogatur.

Matt. 26.a INstabat autem dies †festus azymorum, qui dicitur Pascha, & quærebant prin- A
Marc. 14.a cipes sacerdotum & scribæ, quomodo eũ interficerent. Timebant enim popu-

a Vel, agenda sint.
b Vel, primum.
c Vel, hinc inde.
d Vel, cedet autẽ uobis hoc in testimonium: quod scilicet illis salutem renunciaueritis.
e Vel, habete in cordibus uestris repositũ.
f Vel, causæ dictionẽ.
g Vel, periturus est. Est enim præsens pro futuro cum præsenti mixto, quod crebro fit in sacris.
* Vindicta.
h Scilicet fatalia, quibus data est illis potestas in Iudæos, & Hierosolymam.
i Vel potius angustia, scilicet animi, & quasi contractio.
k Vel non præterierit natio hæc.
l Id est, quęcunq; promisi, iussi & prædixi non manebunt infecta, nec erunt irrita.
m Facies pro solo, & superficie, Hebraismus est, Latinis in usu est pro forma.
n Vel, sisti.
o Vel, mane aderat.

lum. Satanas uero intrauit in Iudã, cui cognomẽ erat Iscariotes, qui erat è nume
ro duodecim: abijtq́ , & [a]loquutus est cum principibus sacerdotũ ac [b]magistra-
tibus, quomodo eum traderet illis. Et gauisi sunt, ac pacti sunt pecuniã ipsi se da
turos. Et ille spopondit, quærebatq́ opportunitatem, ut traderet ipsum illis sine
turba. Venit †autem dies azymorũ, quo necesse erat immolari pascha. Et misit Matt. 26. b
Petrum ac Ioannem dicens: Profecti, parate nobis pascha, ut edamus. At illi di- Marc. 14. b
xerunt ei: Vbi uis paremus? Et dixit eis: Ecce, introeuntibus uobis in ciuitatẽ oc-
curret homo, uas aquæ [c]fictile portans, sequimini eum in domum in quã intrat:
B & dicetis patrifamiliãs ædium: Dicit tibi magister: ubi est diuersoriũ, ubi pascha
cum discipulis meis edam? Et ipse ostendet uobis cœnaculũ magnum, stratum,
ibi parate. Digressi autem inuenerunt, sicut dixerat eis: & parauerunt pascha. Et
quum esse tempus, accubuit, ac duodecim apostoli cũ eo. Et ait illis: [D]Desiderio
desideraui hoc pascha comedere uobiscum, antequam patiar. Dico enim uobis:
Posthac neutiquam *edam ultra ex eo, donec cõpleatur in regno Dei. †Et acce- Matt. 26. b
pto poculo, gratias egit, ac dixit: Accipite hoc, & diuidite inter uos. Dico enim uo- Marc. 14. b
bis, [e]non bibam de fructu uitis, donec regnũ Dei ueniat. Et accepto pane, cum 1. Cor. 11. a
gratias egisset, fregit ac dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro uobis
[f]datur: hoc facite in mei recordationẽ. Similiter & poculũ, postquam cœnauit, di
cens: Hoc poculum, nouum Testamentum [g]per sanguinem meum, qui pro uo-
bis effunditur. †Cæterum ecce, manus [h] proditoris mei mecum est in mensa. Matt. 26. b
C Et filius quidem hominis, prout definitum est, [i]uadit: ueruntamen uæ homini Marc. 14. b
illi, per quem proditur. Et ipsi cœperunt quærere inter sese, quisnam esset ex ipsis, Ioan. 13. c
qui hoc facturus esset. †Orta est autem & contentio inter eos, quis eorum uide- Matt. 20. d
retur esse [k]maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eis, & qui pote- Mar. 10. f
statem habent in eas, benefici uocantur. Vos autem nõ sic: Sed qui maior est in-
ter uos, fiat æqualis iuniori: & qui princeps est, æqualis ministranti. Nã uter ma
ior est? qui accumbit, an qui ministrat? nonne qui accumbit? At ego in medio ue
strûm sum, ut qui ministrat. Vos autem estis ij, qui permansistis mecum in ten-
tationibus meis. Et ego [l]decerno uobis, sicut decreuit mihi pater meus regnũ: ut
edatis, & bibatis ad mensam meam in regno meo, & sedeatis in solijs, iudicãtes
D duodecim tribus Israel. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce, Satanas expe-
tiuit uos, ut cribraret sicut triticum: sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Et
tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. †At ille dixit ei: Domine: tecum Matt. 26. c
paratus sum & in carcerem & in mortẽ ire. At ille dixit: Dico tibi Petre, nequa- Marc. 14. c
quam canet hodie gallus, priusquam ter abnegaueris te nosse me. Et dixit eis:
Quando emisi uos sine sacculo & pera, & calciamentis, num quid defuit uobis?
At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc, qui habet sacculum, tollat, simili
ter & peram: & qui non habet, uendat tunicã suam, & emat gladiũ. Dico enim
uobis: adhuc illud quod scriptũ est, oportere perfici in me, nempe: †Et cum [m]ini- Esa. 53. d
quis deputatus est. Etenim [n]ea quæ sunt de me, finẽ habent. At illi dixerunt: Do-
mine, ecce, duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis est. †Et egressus ibat, ut erat soli- Matt. 26. c
E tus, in montem Oliuarum: sequuti sunt autẽ illum & discipuli. Et quum perue- Marc. 14. c
nisset ad locum, dixit illis: Orate, ne [o]incidatis in tentationẽ. [p]Cumq́ ipse auul- Ioan. 18. a
sus esset ab eis fermè ad iactũ lapidis, positis genibus orabat, dicens: Pater, si uis,
transfer poculum hoc à me. Veruntamen, non mea uoluntas, sed tua fiat. Visus
est autem illi angelus de cœlo, corroborãs eum. Et correptus angore, [q]prolixius
orabat. Et erat sudor eius sicut guttæ sanguinis, decurrẽtes in terram. Et quũ sur
rexisset à precatione, uenissetq́ ad discipulos suos, reperit eos dormiẽtes præ mœ
stitia. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, & orate, ne [r]incidatis in tentationem. † Matt. 26. c
Adhuc autem eo loquẽte, ecce turba, & qui uocabatur Iudas, unus è duodecim, Marc. 14. c
ante- Ioan. 18. a

[a] Vel, sermones cõtu lit aut collocutus est.
[b] Vel, præfectis. Videtur autem per στρατηγοὺς eos intelligere militũ præfectos qui templum tuebantur, ut paulò post patebit.
[c] Vel, testaceum.
[D] Ex animo & summo cum desiderio desideraui.
* Vel, ederim.
[e] Nequaquam biberim.
[f] Vel, dandũ est. Frequẽs mos est scripturæ uti præsentibus pro participio futuri temporis cũ uerbo substantiuo præsenti. Sic mox, effunditur, pro effundendus est.
[g] Vel, in sanguine meo.
[h] Vel, prodentis me.
[i] id est, abit, & tollitur de medio.
[k] Enallage graduum, comparatiuus pro superlatiuo.
[l] Vel, constituo: uel, delego aut dispono.
[m] Vel, nefarijs.
[n] Vel, ea quæ attinent ad me.
[o] Vel, ueniatis: uel, ne cedatis tẽtationi.
[p] Vel, & ipse auulsus est.
[q] Vel, impensius.
[r] Vel, ueniatis, id est, ne cedatis tẽtationi.

antecedebat eos, & adpropinquauit Iesu, ut oscularetur eum. Iesus autem dixit il
li: Iuda, osculo filium hominis prodis? Videntes autem hi qui circa ipsum erant
quod futurum erat, dixerũt ei: Domine, percutiemúsne gladio? Percussítq; unus
quispiam ex illis seruum principis sacerdotũ, & amputauit auriculam eius dex-
teram. Respondens autem Iesus, ait: Sinite [s] hactenus. Et quum tetigisset auricu- F
[s] Vel, hucusq;.
Matt.26.f Mar.14.f Ioan.18.c lam eius, sanauit eum. †Dixit autem Iesus ijs qui uenerant ad se, principibus sa-
cerdotum ac magistratibus templi, & senioribus: Quasi ad latronem existis cum
gladijs ac fustibus, quum quotidie uobiscũ fuerim in templo, non [t] iniecistis ma-
nus in me: sed hæc est hora illa uestra, & potestas tenebrarum. Comprehensum
[t] Vel, admoliti estis manus mihi.
autem eum duxerunt, & induxerunt eum in domum principis sacerdotum. Pe-
Matt.26.g Mar.14.g Ioan.18.g trus uero sequebatur eminus. † Cum autem accendissent ignem in medio [u] au-
[u] Vel, atrij.
læ, atq; unà cõsedissent, sedit Petrus inter illos. Quem cum uidisset ancillula quæ
dam sedentem ad [r] lumen, defixis in illum oculis, dixit: Etiam hic cum illo erat.
[r] Id est ignem: Hebræis enim eadẽ est uox ignem & lumen significans אור
At ille abnegauit eum, dicens: Mulier nõ noui illum. Pauloq; post alius cum ui
disset eum, dixit: Etiam tu ex illis es. Petrus uero ait: Homo, non sum. Et interual
lo interiecto ferè horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens: Vere & hic cum il
lo erat, nam & Galilæus est. Et ait Petrus: Homo nescio quid dicas. Et continuo,
adhuc eo loquente, cecinit gallus. Et cõuersus dominus, intuitus est Petrum. Re G
Matt.26.e Ioan.13.d cordatusq; est Petrus sermonis domini, quomodo dixerat ipsi: †Priusquam gal-
lus cecinerit, ter me abnegabis. Et egressus foras Petrus, fleuit amarè. Et uiri qui
tenebant Iesum illudebant ei, cędentes: cumq; circuntexissent eum, percutiebant
faciem eius, & interrogabant eum, dicentes: Vaticinare, quis est ille qui te per-
cussit? Et alia multa conuiciantes dicebant in eum. Atq; ut illuxit, conuenerunt
seniores populi, principes sacerdotum & scribę, duxeruntq; illum in [y] concilium
[y] Vel, consessum.
suum, dicentes: Num tu es ille Christus? Dic nobis. Et ait illis: Si uobis dixero, ne
quaquam credetis: quod si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mi-
hi, neq; [z] missum facietis. Abhinc futurum est ut filius hominis sedeat à [a] dextra
[z] Vel, dimittetis.
[a] Periphrasis est dei.
potentiæ dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait illis: [b] Vos
dicitis me esse. At illi dixerũt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim
audiuimus ex ore ipsius.
[b] Vel, uos dicitis, nam ego is sum: uel, sum equidem.

CAP. XXIII.

Christus Pilato traditur, qui eundem ad Herodem missum denuo recipit, & populi improbitate cõpulsus crucifigi iubet, quem innocentem esse cognouerat. Hinc ipsa saluatoris mors & sepultura omnibus circumstantijs adumbrata describitur.

Matt.22.b Marc.12.b ET †cum surrexisset uniuersa multitudo eorum, duxit illum ad Pilatum. Cœ A
perunt aũt illum accusare, dicentes: Hunc deprehendimus peruertẽtem gen
tem, & uetantem tributa dare Cæsari, dicentẽ se Christum regem esse. Pilatus aũt
interrogauit eum, dicens: Es tu ille rex Iudęorũ? At ille respondens illi, ait: Tu di
cis. Ait autem Pilatus principibus sacerdotum & turbis: Nihil inuenio noxię in
hoc homine. At illi [a] inualescebant, dicentes: Concitat populum, docens peruni-
[a] Vel, instabant.
uersam Iudæam, exorsus à Galilæa usq; ad hunc locum. Pilatus autem audita
mẽtione Galilæę, interrogauit num homo Galilæus esset. Et ut cognouit, [b] eum
ditionis Herodianę esse, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat
[b] Vel, quod ad Herodis ditionem pertineret.
per id tempus. Herodes autem, uiso Iesu, gauisus est ualde. Tenebatur enim mul B
to iam tempore cupiditate uidẽdi illum, eo q; audiret multa de eo, & sperabat se
[c] signum aliquod uisurum ab eo editum. Interrogabat autem eum multis sermo
nibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotũ & scribę
[c] Vel, miraculum. Hebræi enim utuntur genere pro specie.
acriter accusantes eum. Cum autem spreuisset illũ Herodes cum exercitibus suis,
illusissetq; illi, indutum ueste splẽdida, remisit ad Pilatũ. Et facti sunt amici inter
sese Pilatus & Herodes eodẽ illo die: nam antea simultas inter illos intercesserat.
Pilatus autem cõuocatis principibus sacerdotũ, & magistratibus, ac populo, di-

G xit illis: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentem populum, & ecce ego
coram uobis interrogans, nullum crimen inuenio in homine isto ex his de qui-
bus accusatis eum, sed ne Herodes quidem. Nam remisi uos ad illum, & ecce ni
hil dignum morte actũ est ei. Castigatũ ergo eum dimittam. Necesse autẽ habe-
bat dimittere eis in festo unum. †Exclamauit autem simul uniuersa turba, di- Matt. 27. c
cens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam, qui erat propter seditionem quan Mar. 15. b
dam factam in ciuitate & homicidium coniectus in carcerem. Iterum autem Pi- Ioan. 18. g, 19. c
latus loquutus est ad eos, uolens dimittere Iesum. At illi clamabãt, dicẽtes: Cruci
fige, crucifige eum. Ille autem tertiò dixit ad illos: Nam quid mali fecit hic? Nul
lum crimen capitale cõperio in eo: castigatum ergo dimittã illum. At illi instabãt
D uocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur. Et inualescebant uoces eorum, ac
summorum sacerdotũ. Et Pilatus adiudicauit, ut fieret [b] postulatum illorum. Di-
misit autem illis eum qui propter seditionem & homicidium cõiectus fuerat in
carcerem, quem popòscerant, Iesum uero tradidit arbitrio eorum. †Et quum ab- Matt. 27. d
ducerent eum, adprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem, uenientẽ ru- Mar. 15. b
re, & imposuerunt illi crucem, ut portaret post Iesum. Sequebatur autem eum Ioan. 19. b
multa turba populi ac mulierũ, quæ & plangebant & lamentabantur eum. Con
uersus autẽ ad illas Iesus, dixit: Filiç Hierusalem, [c] nolite flere super me, sed super
uobisipsis flete & super filijs uestris. Quia ecce dies ueniũt, in quibus dicent: Bea
tæ steriles, & uentres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactauerunt. Tunc
E incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos. Quia si in
humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem & alij duo fa
cinorosi cum eo, ut interficerẽtur. Et postquam uenerunt in locum qui uocatur
Caluaria, ibi crucifixerunt eum & facinorosos: unum quidem à dextra, alterũ ue
ro à sinistra. Iesus autem dicebat: Pater, [f] ignosce illis, nesciunt enim quid faciant.
†Diuidentes uero uestimenta eius, mittebãt sortem. Et stabat populus spectans. Matt. 27. d
Et deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios seruauit, seruet seipsum, si Mar. 15. b
hic est ille Christus, ille Dei electus. Illudebant autem ei & milites, accedentes, & Ioan. 19. d
acetum offerentes ei, dicentesq́ʒ: Si tu es ille rex Iudæorũ, [g] serua teipsum. Erat au
tem & inscriptio scripta supra eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis: Hic est
F rex Iudæorum. Vnus autem qui erant suspensi facinorosorum, conuicia dice-
bat in eum, dicens: Si tu es ille Christus, serua teipsum & nos. Respondẽs autem
alter, increpabat eum, dicens: Ne tu quidem times Deũ, cum in eadem damna-
tione sis? Et nos quidẽ iuste, nam digna factis recipimus, hic uero nihil [h] absurdi
gessit. Et dicebat Iesu: Domine, memento mei cum ueneris in regnum tuum. Et
dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Erat autem hora
ferè sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram usq; ad horã nonam. Et ob-
scuratus est sol: uelumq́ʒ templi scissum est medium. Cumq́ʒ clamasset uoce ma-
gna Iesus, ait: †Pater in manus tuas [i] deponam spiritum meum. Cumq́ʒ hæc di- Psal. 30. a
xisset, expirauit. Cum uidisset aũt centurio quod acciderat, glorificauit Deũ, di-
G cens: Vere hic homo iustus erat. Et omnes turbæ eorũ qui simul accesserãt ad spe
ctaculum istud, uidentes quæ cõtingebant, percutientes pectora sua, reuerteban
tur. Stabant aũt omnes noti eius procul, & mulieres quç simul sequutç illũ erant
à Galilæa, hæc uidentes. Et ecce uir nomine Ioseph senator, qui erat uir bonus Matt. 27. g
ac iustus, hic non consenserat consilio ac facto eorũ, oriundus ab Arimathæa ci- Mar. 15. d
uitate Iudçorũ, qui expectabat & ipse regnum Dei: hic accessit ad Pilatum, & po Ioan. 19. g
stulauit corpus Iesu. Et depositũ inuoluit illud sindoni, & posuit illud in monu-
mento quod erat in lapide excisum, in quo nondũ quisquam positus fuerat. Et
dies erat parasceue, & sabbatum illucescebat. Subsequutæ aũt mulieres quç cum
eo uenerant è Galilça, intuitæ sunt monumentum, & quemadmodum positum
esset.

[b] Vel, quod illi postulabant.

[c] id est, ne flete mea causa, sed uestra ipsarum causa flete & liberorum uestrorum.

[f] Vel, remitte.

[g] Vel, saluum te fac.

[h] Vel, mali.

[i] Vel, commendabo.

esset corpus eius. Reuersæ uero parauerunt aromata & unguenta. Ac sabbató
quidem quieuerunt [t] secundum præceptum. CAP. XXIIII.

Mariæ Christum quærentes eundem resuscitatum esse audiũt. Ipse uero Emauntem profecturis apparet & discipulis de resurrectione illius dubitantibus sese præsentẽ statuit, multis signis ueram corporis sui resurrectionem testatus. Iisdẽ scripturas exponit, Euangelium commendat, & in cœlos ascendit.

Matt. 28. a Mar. 16. a Ioan. 20. a VNo † autem sabbatorum profundo diluculo uenerũt ad monumentũ portantes quæ parauerant aromata, & nonnullæ cum eis'. Repererunt aũt lapidem reuolutum à monumento, & ingressę non inuenerunt corpus domini Iesu. Et euenit dum ambigerẽt de hoc, ut ecce duo uiri astarent illis in uestibus fulgurantibus. Cum autem [a] fuissent exterritæ, & declinarent uultum in terrã, dixerunt illis: † Quid quæritis uiuentem cum mortuis? Non est hic, sed suscitatus est. A

Matt. 17. d Mar. 9. c Recordamini ut dixerit uobis quum adhuc in Galilæa esset, dicens, oportere filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertio resurgere. Et recordatæ sunt uerborum eius. Et regressæ à monumento, renunciauerunt hęc omnia illis undecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant apostolis hæc. Et habita sunt ab illis pro deliramento uerba illarum: neq; crediderũt illis. Petrus autem cum exurrexisset, cucurrit ad monumentum, & prospiciẽs ut B

Mar. 16. b uidet linteamina sola posita, abijt apud semetipsum mirãs quod acciderat. † Et ecce duo ex illis ibant eodem die in castellum, quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Hierosolymis, nomine Emaus, & ipsi colloquebantur inter se de his omnibus quæ acciderant. Et euenit, ut dum colloquerentur ac disputarent, ipse Iesus adpropinquans, iret unà cum illis. Cæterũ oculi eorum tenebantur, ne eum C agnoscerent. Et dixit illis: Qui sunt hi sermones quos confertis inter uos, ambulantes, & estis tristes? Respondens aũt unus, cui nomen Cleopas, dixit ei: Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neq; cognouisti quæ facta sunt illic diebus his? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt ei: [b] Quæ attinent ad Iesum Nazarenũ, qui fuit uir propheta, potens opere & sermone coram Deo & toto populo, & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri [c] ad suppliciũ mortis, & crucifixerunt eum. Nos aũt sperabamus eum esse illum, qui redempturus esset Israel. Atqui super hæc omnia tertius dies est hodie, ex quo hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nobis [d] stupefecerunt nos, profectę diluculo ad mo D numentum: & non inuento corpore eius, uenerunt, dicentes: Se etiam uisum angelorum uidisse, qui dicerent eum uiuere. Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum ad monumentum, & ita repererunt sicut mulieres dixerant, ipsum uero non uiderunt. Et ipse dixit eis: O stulti, & tardi corde ad credendũ in omnibus quæ loquuti sunt prophetæ. Nónne hæc oportuit pati Christum, & intrare gloriam suam? Et exorsus à Mose, & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ [e] ad ipsum attinebant. Et appropinquando peruenerũt in castellum quó iter habebant, & ipse simulabat se longius iturum. Et coegerũt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam uergit ad uesperam, & inclinatus est E

Mar. 16. c Ioan. 20. c dies. Et intrauit ut maneret cum illis. † Porró autẽ dum accumbebat ipse cum eis, accepit panem, & benedixit: cumq; fregisset, porrigebat illis. Ipsorum autem oculi aperti sunt, & agnouerunt eum: & ipse [f] inconspicuus abiuit ab eis. Et dixerunt inter se: Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loquebatur nobis in uia, & aperiebat nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt Hierosolyma, & inuenerunt cõgregatos undecim, & illos qui cum eis erant, dicentes: Surrexit dominus uere, & adparuit Simoni. Et illi narrabant quæ gesta erant in uia, & quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis. Dum autem F

[t] κατὰ, al. ob propter.

[a] Vel, expauissent.

[b] Vel, de Iesu Nazareno.

[c] Iudicium, pro supplicio & pœna iudicio irrogata.

[d] Vel, exterruerunt, aut attonitos reddiderunt.

[e] Vel, de ipso erant.

[f] Vel, ipse subduxit sese à conspectu eorum. Græce est ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν, desijt illis esse conspicuus. De fumo & spectris apte utemur euanescendi uerbo: hic nõ de spectro, sed ueró corpore fit mentio.

hæc loquuntur, stetit Iesus ipse in medio eorum, & dicit eis: Pax uobis. Expauefa
cti uero & perterriti, existimabant se spiritum uidere. Et dixit eis: Quid turbati
estis, & quare cogitationes exurgūt in cordibus uestris? Aspicite manus meas, &
pedes meos, quia ego ipse sum. Contrectate me, & aspicite, quia spiritus carnem
& ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum hæc dixisset, ostēdit eis manus
ac pedes. Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirātibus, dixit eis:
Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & de fauo apia
rio. Et cum accepisset, in conspectu illorum comedit. Et dixit eis: Hæc sunt uer-
ba quæ loquutus sum ad uos cum adhuc essem uobiscum, oportere impleri o-
G mnia quæ scripta sunt in lege Mosi, & prophetis, & psalmis de me. Tunc ape-
ruit illorum mentem, ut intelligerent scripturas, & dixit eis: †Sic scriptum est, & Psal. 18. b
sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die: & prędicari nomi-
ne eius [g] pœnitentiam, ac remissionem peccatorum in omnes gentes, †initio fa- Act. 1. a
cto ab Hierosolymis. Vos autem estis testes horū. *Et ecce, ego emitto promis- *Ioan. 15. d
sionem patris mei super uos. Vos autē sedete in ciuitate Hierosolyma, donec in-
duamini potentia ex alto. †Eduxit autem eos foras usque Bethaniam, & subla- Mar. 16. d
tis in altum manibus suis, [h] benedixit eis. Et euenit inter benedicendum illis, ut Act. 1. a
recederet ab eis, ac ferretur in cœlum. Et ipsi, adorato eo, regressi sunt Hierosoly-
mam cum gaudio magno: & erant assidui in templo, laudātes ac [i] benedicentes
Deum. Amen.

Euangelium secundum Ioannem.

CAPVT I.

Magnum illud uerbi incarnati mysterium describit, & Ioannis Baptistæ de illo exhi bitum testimonium. Deinde ut Iesus prodire cœperit & discipulos aliquot, Andreā nimirum, Petrum, Philippum & Nathanaelem uocauerit, &c.

A N PRINCIPIO erat [a] uerbum, & uerbum erat apud
Deum, & Deus erat illud uerbum. Hoc erat in principio
apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso fa-
ctum est nihil quod factum est. In ipso uita erat, & uita erat
lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non
adprehenderunt. Erat homo missus à Deo, cui nomen Io-
annes. Hic uenit [b] ad testificandum, ut testificaretur de lu-
ce, ut omnes *crederent per ipsum. Non † erat ille lux illa, Matth. 3. a
B sed [missus erat] ut testificaretur de luce illa. [c] Erat lux illa uera, quæ illuminat o- Mar. 1. a
mnem hominem [d] ueniens in mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum
factus est, & mundus ipsum non cognouit. In sua uenit, & sui ipsum nō recepe-
runt. Quotquot autem receperunt ipsum, dedit eis potestatem ut filij dei fierent,
[e] credentibus scilicet in nomen ipsius: qui nō ex sanguinibus, neque ex uoluntate
carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo nati sunt. †Et uerbum illud caro fa- Matth. 1. c
ctum est, & habitauit in nobis: (& spectauimus gloriam eius, gloriam sicut uni Lucæ 2. d
geniti à patre) plenum gratia & ueritate. Ioannes testificatur de ipso, & cla-
mauit, dicens: Hic erat de quo dicebā: [f] Qui cū me sequeretur, antecessit me, quia
prior

[g] Vel, resipiscentiā, aut emendationem uitæ.

[h] Vel, bene precatus est eis ac ualedixit.

[i] Vel, prædicantes.

[a] λόγος Græcis sermonē significat, non dictionem aut unum uerbum: sed Hebraica uox דבר utrunque significat: ut & Latinis uerbum pro uocabulo, & dicto, seu sermone.

[b] Vel, in testimoniū uenit, id est, ad testimonium dandū: uel, ut testimonium perhiberet.

* Vel, fiduciam haberent.

[c] Vel, lux illa erat lux uera, id est, fons ipsius lucis, unde etiam Ioannes quicquid habebat lucis, acceperat.

[d] ἐρχόμενον ambigue positum est, ut possit uel ad hominem referri, qui in mundo nascitur, uel ad ipsam lucem in mundum uenientem: quo sensu nos accipimus, cum & Augustinus testatur, fuisse apud ueteres qui hoc modo intelligerent.

[e] Seu, numini ipsius fidem habentibus: uel, fiduciam collocantibus in nomen ipsius.

[f] Verbi interpretatione, qui post me ueniens, ante me fuit: uel, erat.

1.Tim.6.d prior me erat.†Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiā pro gra-
1.Tim.6.c tia,quia lex per Mosen data est,gratia & ueritas per Iesum Christū obtigit.†Deū C
1.Ioan.4.b nemo uidit unquam.Vnigenitus filius, qui est[g]ad sinū patris,ille enarrauit. Et
hoc est testimonium Ioannis,quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdo
tes & Leuitas,ut interrogarent eum:Quis es tu? Et confessus est, & non negauit.
Et confessus est: Non sum ego ille Christus.Et interrogauerūt eum:Quid ergo?
Helias es tu? Et dicit:Non sum.Es tu propheta ille? Et respondit:Non.Dixerunt
ergo ei:Quis es? ut responsum demus his qui miserūt nos. Quid dicis de te ipso?
Matth.3.a Ait:†Ego uox clamātis in deserto,dirigite uiam Domini, *sicut dixit Esaias pro
Mar.1.a pheta. Et qui missi fuerant erant ex pharisæis. Et interrogauerunt eum,ac di-
Lucæ3.a xerunt ei:Quid ergo baptizas,si tu non es Christus ille,neq; Helias,neq; prophe D
*Isa.40.a
†Matt.3.c ta ille? Respondit eis Ioannes,dicens: †Ego baptizo[h]in aqua,sed in medio ue- — h Vel,baptizo aqua.
Mar.1.b strum stat,quem uos nescitis:Ipse est ille[i]qui post me uenit,qui extitit ante me:cu — i Qui cum me sequeretur,antecessit me.
Lucæ3.c ius ego non sum dignus ut soluā corrigiam calceamēti.Hæc in Bethabara facta
Act.19.a sunt trans Iordanem,ubi[k]erat Ioannes baptizans. Postero die uidet Ioannes Ie- — k Vel, baptizabat.
sum uenientē ad se,& ait:Ecce agnus ille Dei,qui tollit peccatū mūdi. Hic est de
quo ego dicebā:Post me uenit uir,[l]qui ante me extitit,quia prior me erat, & ego — l Vel,antecessit me.
nesciebam eū. Sed ut[m]manifestus fieret Israeli, propterea ueni ego [n]in aqua ba- — m Vel, innotesceret.
ptizans.†Et testificatus est Ioannes,dicens:Vidi spiritum descendentem[o]sicut co E — n Vel, ueni ego aqua baptizans.
Matth.3.d lumbam è cœlo,& māsit super eum,& ego non noueram eum:sed qui misit me — o Erasmus,specie columbæ.
Mar.1.b
Lucæ3.d [p]ad baptizandum in aqua,ille mihi dixit:Super quem uideris spiritū descenden — p Vel, ad baptizandum aqua:uel,ut baptizarem aqua.
tem,& manentē super eum,hic est qui baptizat spiritu sancto. Et ego uidi,& te-
stificatus sum hunc esse filium Dei.Postero die iterum stabat Ioannes, & ex disci
pulis eius duo,& intuitus Iesum ambulantē,dicit:Ecce agnus ille Dei.Et audie-
runt eum duo discipuli loquentem,& sequuti sunt Iesum.Conuersus aūt Iesus,
& cōspicatus eos sequentes,dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei:Rabbi,q̄d
dicitur[q]interpretatione,[r]magister,[s]ubi manes? Dicit eis:Venite,& uidete. Vene F — q Vel,si interpreteris.
runt,& uiderunt ubi maneret:& apud eum māserunt diem illum.Hora aūt erat — r Vel potius, præceptor.
fermè decima. Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audie-
rant ab Ioanne,& sequuti fuerāt eum. Reperit hic prior fratrē suum Simonem, — s Vel,habitas.
& dicit ei:Inuenimus Messiam:quod est[t]interpretatione,[u]Christus. Et adduxit — t Si interpreteris.
eum ad Iesum. Intuitus eum Iesus,dixit:Tu es Simon filius Iona,tu uocaberis — u Christus Græcè, Latinè unctus.
Cephas:quod interpretatione est,Petrus. Postero die uoluit Iesus exire in Gali
læam,& reperit Philippū,& dicit ei:Sequere me. Erat aūt Philippus à Bethsaida
ciuitate Andreę & Petri.Reperit Philippus Nathanael,& dicit ei:De quo scripsit
Gene.49 b †Moses in lege*& prophetæ,inuenimus Iesum filium Ioseph,Nazarenū.Et di- G
Deut.18.c xit ei Nathanael:A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni,
*Esa.40.c &[y]uide. Vidit Iesus Nathanael uenientem ad se, & dicit de eo:Ecce uerè Israe- — y Vel,experire.
45.b
Ezech.34.f lita,in quo dolus nō est.Dicit ei Nathanael:Vnde me nosti? Respondit Iesus,&
37.f dixit ei:Prius q̄ te Philippus uocaret,quū esses sub ficu,uidebā te.Respondit Na
Iere.23.a thanael,& ait ei:Rabbi,tu es ille filius Dei. Tu es ille rex Israelis.Respondit Ie-
Dan.9.f sus,& dixit ei:Quia dixi tibi:Videbam te sub ficu,credis. Maiora his uidebis. Et
Matt.24.c dicit ei:Amen amen dico uobis: Posthac uidebitis cœlum apertum, & †angelos
28.d Dei ascendentes ac descendentes super filium hominis. CAP. II.

Christus aquam in uinum mutatam facit signorum suorum initium: Capernaum petit:hinc Hierosolymam proficiscitur,& mercatum templo eijcit. Signum petentibus corporis sui resuscitationem promittit,& licet multi in illum crederent, cautus tamen simulatores uitat.

ET die tertia nuptię fiebant in Cana Galilææ,& erat mater Iesu ibi. Vocatus A
est autem & Iesus ac discipuli eius ad nuptias. Et cum defecisset uinum,dicit

a Verbi interpretatione, Quid mihi & tibi mulier?

mater Iesu ei: Vinū non habent. Dicit ei Iesus: †[a]Quid mihi rei tecum est mulier? Lucæ 27.g
Nondum uenit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcunq; dixerit uobis,
facite. Erant autem ibi sex hydriæ lapideæ positæ secundum purificationem Iu-
dæorum, capientes singulæ metretas binas aut ternas. Dicit eis Iesus: Implete hy
drias aqua. Et impleuerunt eas usq; ad summum. Et dicit eis: [b]Haurite nunc, &
B ferte[c] architriclino: & tulerunt. Cum autē gustasset architriclinus[d] aquam in ui-
num uersam (nesciebat aūt unde esset, sed ministri sciebant qui hauserāt aquam)
uocat sponsum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo[e] primo bonū uinum po-
nit, & quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu seruasti bonū uinum
[f]usq; ad hoc tempus. Hoc fecit initiū signorum Iesus in Cana Galilææ, & ma-
nifestam fecit gloriā suam: & [g]crediderunt in eum discipuli eius. Postea descēdit
Capernaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt
C non multis diebus. [h]Instabat autem pascha Iudæorum, & ascendit Hierosoly-
mam Iesus, & reperit in templo eos qui uendebant boues & oues, & columbas,
&[i] mensarios sedentes. Et quū fecisset flagellū è funiculis, omnes eiecit è templo,
oues simul ac boues, & mensariorū æs effudit, & mensas subuertit. Et his qui co
lumbas uendebant dixit: Auferte ista hinc, nec facite domū patris mei domū mer
catus. Recordati uero sunt discipuli eius ꝙ scriptum est: †[k]Zelus domus tuæ exe Psal. 68. b
dit me. [l]Responderunt ergo Iudęi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis,
[m]quandoquidē ista agis? Respondit Iesus, & dixit eis: Destruite templum hoc, &
D in tribus diebus[n] suscitabo illud. Dixerunt ergo Iudęi: †Quadraginta & sex an- Matt. 26. e
nis[o] ædificatū est templum hoc, & tu in tribus diebus[p] suscitabis illud? At ille di- Mar. 14. f
cebat de templo corporis sui. Quū ergo[q] suscitatus esset[r] è mortuis, recordati sunt
discipuli eius ꝙ hoc dixisset illis. Et crediderunt †scripturæ, & sermoni quem di- Psal. 3. b
xerat Iesus. Quum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi credi- 56. c
derunt in nomen eius, uidentes signa eius quæ edebat. Ipse autem Iesus non cre
debat semetipsum eis, eo ꝙ ipse nosset omnes, nec opus haberet ut quis testaretur
de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine. CAP. III.

b Al. infundite.
c Significat eum qui præfectus est apparando conuiuio.
d Al. aquam uinum factam.
e Vel primum, aut primo loco.
f Vel, usq; nunc.
g Vel, fiduciam collocarunt.
h Vel, & prope erat.
i Vel, numularios.
k Vel, iusta indignatio pro domo tua: uel, ardens studium domus tuæ.
l Vel potius, orsi sunt: uel, obiecerūt. Ita enim respondendi uerbo sæpe utuntur Hebræi.
m Vel, quod ista facere possis. i. faciendi habeas authoritatem.
n Vel, erigam.
o Vel, extructum est.
p Vel, eriges.
q Surrexisset.
r Vel, à morte.

Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christianæ regenerationis instituit. Hinc baptismum conferenti clara fert testimonia Ioannes, ostendēs hunc uerū esse dei filium & à deo missum quo per hunc salutem consequamur.

A ERat autem homo ex pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorū, hic
uenit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus ꝙ à Deo ueneris magister.
Nemo enim hæc signa potest[a] edere quę tu edis, [b]nisi Deus adfuerit illi. Respon
dit Iesus, ac dixit ei: Amen amē dico tibi, nisi quis natus fuerit[c] è supernis, nō po-
test uidere regnū Dei. Dicit ei Nicodemus: Quomodo potest homo nasci quum
sit senex? Num potest in uentrem matris suæ iterum introire, ac nasci? Respondit
Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest
introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex
B spiritu, spiritus est. Ne mireris ꝙ dixi tibi, oportere uos nasci è supnis. †[d]Spiritus Psal. 134. a
ubi uult spirat, & uocem eius audis, sed nescis unde ueniat, & quò abeat. Sic est
omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo
possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Es tu ille magister Israelis, & hæc
ignoras? Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod uidimus testa-
mur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi uobis, & non credi-
tis, quomodo si dixero cœlestia, [e]credatis? Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui
descendit è cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Et sicut Moses exaltauit serpen-
tem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in eum,
C non pereat, sed habeat uitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut fi-
lium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed ha-
beat

a Vel, facere.
b Vel, nisi deus faciat cum illo: uel, nisi fuerit deus cū eo.
c Vel, desuper, superne uel denuo.
d Vel, spiritus ubi uis spirat. Spiritus autem hic uentus est. Nam Ebræis רוח uox æquiuoca est ad uentum & spiritum dei.
e Vel, credideritis aut credituri sitis.

beat uitam æternã. Non enim misit Deus filium suum in mundũ,ut[f] cõdemnet
mundum,sed ut salutem consequatur mundus per eum. Qui credit in eum,non
[g]condemnatur:qui uero non credit,iam[h]condemnatus est. Quia non credidit
Ioan.1.a in nomen unigeniti filij Dei. Hæc est aũt[i]condemnatio,†q lux uenit in mundũ,
& dilexerunt homines magis tenebras q̃ lucem. Erant enim opera eorum mala.
Omnis enim qui mala agit,odit lucem:nec uenit ad lucem, ne arguantur opera
ipsius. Qui aũt[k]operã dat integritati,uenit ad lucem, ut[l]palàm fiant facta ipsius,
q cum Deo sint facta. Post hæc uenit Iesus & discipuli eius in Iudęam terram,
Ioan.4.a & illic morabatur cum eis,†ac baptizabat. Baptizabat autem & Ioannes in Ae=
non iuxta Salim,quia aquę multæ erant illic. Et adueniebant & baptizabantur.
Nondum enim coniectus fuerat in carcerem Ioannes. Orta est autem quæstio
ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione, & uenerũt ad Ioannem,& di
xerunt ei:Rabbi,qui erat tecum trans Iordanem,cui tu testimoniũ perhibuisti,ec
ce is baptizat,& omnes ueniunt ad eum. Respondit Ioannes & dixit:Nõ potest D
Ioan.1.d.c homo accipere quicquã,nisi fuerit ei datum è cœlo. Ipsi uos testes estis, †[m]me di-
xisse:Non sum ego Christus,sed missus sum ante illũ. Qui habet sponsam,spon
sus est. Amicus autem sponsi qui stat & audit eum,[n]etiam atq; etiam gaudet pro
pter uocem sponsi. Hoc ergo gaudiũ meum cõpletum est. Illum oportet crescere,
me uero minui. Qui è supernis uenit,supra omnes est.[o]Qui est è terra,è terra est,
& è terra loquitur. Qui è cœlo uenit, supra omnes est,& quod uidit & audiuit,
hoc testatur,& testimonium eius nemo accipit. Qui accepit eius testimonium,is
Rom.3.a obsignauit†Deum esse ueracẽ. Quem enim Deus misit, uerba dei loquitur. Nõ
enim[huic]ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filium,& omnia tra-
1.Ioan.5.b didit[p]in manũ eius. †Qui credit in filium,habet uitam æternam:qui uero non
credit filio,non uidebit uitam,sed ira Dei manet super eum. CAP. IIII.

*Christum à Iudæis repulsum,gentibus exhibẽdum esse, hæc Samaritanæ historia te-
statur,cum qua Christus ad puteum de uera religione collocutus à Samaritanis excipi-
tur. Hinc in Galilæam reuersus officialis regij filio medetur.*

VT ergo cognouit dominus audisse pharisæos,[a]Iesum plures discipulos ad A
Supra 3.c scisсere & baptizare q̃ Ioannem,(quanq̃ Iesus ipse†non baptizaret,sed di=
scipuli eius,)reliquit Iudæam, & abijt iterum in Galilæam. Oportebat autem
eum transire per Samariam. Venit ergo in ciuitatẽ Samariæ,quæ dicitur Sychar,
Gen.33.d iuxta prædium quod dedit Iacob Iosepho filio suo. Erat autem ibi†fons Iacobi.
Iesus ergo fatigatus ex itinere,sedebat sic[b]super fontem. Hora erat fermè sexta.
Venit mulier Samaritana,ut hauriret aquã. Dicit ei Iesus:Da mihi quod bibam.
Nam discipuli eius abierant in ciuitatem ut cibos emerẽt. Dicit ergo ei mulier il
la Samaritana:Quomodo tu cum sis Iudæus, potũ à me poscis,quæ sum mulier
Samaritana?(Non enim[c]cõmercium habent Iudæi cum Samaritanis.) Respon B
dit Iesus,& dixit ei:Si scires donũ Dei,& quis sit qui dicit tibi:Da mihi quod bi-
bam,tu utiq; petisses ab eo,& dedisset tibi aquã uiuam. Dicit ei mulier:Domine,
[d]neq; quo haurias habes,& puteus profundus est: unde ergo habes aquã illam
uiuam? Num tu maior es patre nostro Iacob,q dedit nobis puteũ,& ipse bibit ex
eo,& filij eius,& pecora eius? Respondit Iesus,& dixit ei:Omnis qui bibit[e]de
aqua hac,fitiet iterũ:quisquis aũt biberit de aqua quam ego dabo ei, neutiquã si-
tierit in æternũ:sed aqua quam ego dabo ei,euadet in eo fons aquæ saliẽtis in ui
tam æternam. Dicit illi mulier:Domine da mihi istam aquã, ut non sitiam, neq;
ueniam huc ad hauriendũ. Dicit ei Iesus:Vade uoca uirum tuũ,& ueni huc. Re=
spondit mulier,& dixit ei:Nõ habeo uirum. Dicit ei Iesus:Bene dixisti, Non ha C
beo uirum. Quinq; enim uiros habuisti, & nunc quem habes,non est tuus uir.
Hoc uere dixisti. Dicit ei mulier: Domine uideo [f]prophetam esse te. †Patres

f Vel, iudicet: & sic est synecdoche.
g Vel, iudicatur.
h Vel, iudicatus.
i Vel, iudicium.
k Vel, qui operatur ueritatem. Veritas pro integritate & synceritate.
l Vel, conspicua fiant.
m Vel, quod dixerim.
n Gaudio gaudet, Hebraismus est.
o Vel, qui è terra profectus est, terrenus est.
p Vel, in manu eius.
a Vel, q Iesus plures discipulos faceret.
b Vel, ad fontem.
c Vetus interpres, coutũtur, dixit, Gręcam uocẽ συγχρῶνται expressurus, quę mutua familiaritate & commercio uti significat.
d Verbi interpretatione, neq; haustrum habes, ἄντλημα enim uas est quo aqua hauritur.
e Vel, ex.
f Vel, quod propheta es tu.

D nostri in monte hoc adorauerũt,& uos dicitis,*Hierosolymis esse locũ,ubi opor 4.Re.17. f.g.
teat adorare. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi,uenit hora, quãdo neq; in hoc mõ
te,neq; Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis,nos adora
mus quod scimus,quia salus ex Iudæis est. Sed uenit hora,& nunc est, quãdo ue
ri adoratores adorabunt patrem spiritu ac [g] ueritate. Nam & pater tales quærit
[h] ipsius adoratores. Spiritus est †Deus,& adoratores eius spiritu ac ueritate opor 2.Cor.3.d
tet adorare. Dicit ei mulier: Scio Messiam uenturum esse,qui dicitur Christus,
quũq; uenerit ille,annunciabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor
tibi. Et [i] interim uenerunt discipuli eius,& mirabantur quòd cum muliere loquere-
tur. Nemo tamen dixit: Quid quæris? aut, Cur loqueris cum ea? Reliquit ergo
hydriam suam mulier,& abijt in ciuitatem,& dicit hominibus: Venite,uidete ho
minem,qui dixit mihi omnia quæcunq; feci, [k] an is sit ille Christus? Exierunt er-
go e ciuitate, & ueniebant ad eum. Interea rogabant eum discipuli, dicentes:
Rabbi,comede. Ipse autem dixit eis: Ego cibum habeo comedendũ, quem uos
B nescitis. Dicebant ergo discipuli inter se: Num quis attulit ei quod ederet? Dicit
eis Iesus: Meus cibus est, ut [l] exequar uoluntatem eius qui misit me,& perficiam
opus eius. Nonne uos dicitis: Adhuc quatuor menses sunt, [m] cum messis aderit?
Ecce dico uobis,attollite oculos uestros,& contẽplamini regiones, quoniã albæ
iam sunt ad messem. Et qui metit, mercedẽ accipit,& congregat fructũ in uitam Matt 10.a
æternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est sermo il Lucæ 9.d
le uerus,quòd alius est qui seminat,& alius est qui metit. Ego misi uos ad metendũ,
quod uos non [n] laborastis: alij [o] laborauerunt,& uos in [p] labores eorũ introistis.
Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter sermo
nem mulieris [q] testificantis, dixisse eum ipsi omnia quęcunq; fecisset. Quũ uenis-
F sent ergo ad illum Samaritani,rogauerunt eum ut apud ipsos maneret. Et mãsit
ibi duos dies,ac multo plures crediderunt propter sermonẽ ipsius. Et mulieri di
cebant: Iam non propter tuam [r] narrationem credimus,ipsi enim audiuimus,&
scimus hunc esse uere seruatorem mundi Christum. Post duos autem dies exijt
inde,& abijt in Galilæam. †Ipse enim Iesus testatus est [s] prophetã in sua patria in Matth 4.b
honore non haberi. Quum ergo uenisset in Galilæam, exceperunt eum Galilęi, Mar.1.b
[t] ut qui uidissent omnia quæ fecerat Hierosolymis in die festo. Nam & ipsi uene Lucæ 4.c Sup.2.a.b
rant ad diem festum. Venit ergo Iesus iterũ Canam Galilæę,ubi fecerat ex aqua
uinum. Erat autem quidam [u] regius, cuius filius ægrotabat Capernaum. Hic
quũ audisset Iesum aduenisse à Iudæa in Galilæã, abijt ad eum, & rogabat eum,
G ut descẽderet ac sanaret ipsius filium. [x] Erat enim moriturus. Dicit ergo Iesus ei:
Nisi signa & prodigia uideritis,nequaq̃ credideritis. Dicit ei regius: Domine,de
scende prius,q̃ moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade,filius tuus uiuit. Credi
ditq; homo sermoni quẽ dixerat ei Iesus,& ibat. Iam autem eo descendente, ser-
ui eius occurrerunt ei,& renunciauerunt,dicentes: Puer tuus uiuit. Sciscitatus est
ergo ab eis horam in qua melius habuisset,& dixerunt ei, Heri hora septima reli
quit eum febris. [y] Intellexit ergo pater [z] illam esse horam qua dixisset sibi Iesus: Fi
lius tuus uiuit. †Et credidit ipse & tota domus eius. Hoc iterum secundũ signum Act.18.a
edidit Iesus,quum uenisset ex Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

Christus ad piscinam decumbentem sanat, & contra pharisæos factum suum suggillantes sese defendit authoritate patris sui, diuinam suam uirtutem multis alijs argumentis ac Mosis testimonio comprobans.

A POst hæc erat dies festus Iudæorum, & ascẽdit Iesus Hierosolymã. Est autem Leuit.23.e
Hierosolymis ad probaticã [a] piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethes- Deut.16.c
da,quinq; porticus habens: in his iacebat multitudo magna [b] ægrorũ, cæcorum,
claudorum,aridorum,expectantium aquæ motum. Angelus enim descendebat

certo

g Vel,integritate.
h Vel, qui adorarent ipsum.
i ἐπὶ τούτῳ, id est in hoc: cum hæc dicerentur.
k Vel, nunquid ipse est Christus? Vel,nũ hic est ille Christus?
l Vel,faciam.
m Vel, & messis ueniet?
n Vel,coluistis.
o Vel,coluerunt.
p Vel,cultus.
q Verbi interpretatione, quæ testificabatur. Dixit mihi omnia quæcunq; feci.
r Vel,orationem.
s Vel, quod propheta in sua patria honorem non haberet.
t Vel,cum omnia uidissent: aut, uisis omnibus.
u *Videntur hic* βασιλίσκον *legisse, qui* Regulum interpretati sunt, cũ omnia exemplaria βασιλικὸν habeant, id est, hominem regium uel regali genere natum, uel qui regio munere fungeretur.
x Al. siquidem is agebat animam.
y Vel, cognouit.
z Ad uerbum, quod in illa hora, scilicet reliquisset eum febris, in qua, &c.
a κολυμβήθρα à natando dicitur, quasi dicas natatorium.
b Vel, languentium.

certo tempore in piscinam, & turbabat aquam. Itaq; qui primus descēdisset post
turbationem aquæ, sanus fiebat, à quocunq; detineretur morbo. Erat autem qui
dam homo illic, qui triginta & octo annos morbo tenebatur. Hunc quū uidis-
set Iesus decumbentē, & cognouisset eum iam [c] multo tempore affici, dicit ei: Vis — [c] Vel, quod iam multum temporis morbo teneretur.
sanus fieri? Respondit ei ægrotans: Domine, hominem non habeo, ut quū tur-
bata fuerit aqua, mittat me in piscinā. Sed interim dum ego uenio, iam alius an- B
te me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim
sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat au-
tem sabbatum die illo: dicebant ergo Iudæi ei, qui sanatus fuerat: Sabbatum est,
Iere.17.c †non licet tibi [d] tollere grabatum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, is mihi di- — [d] Vel, gestare.
xit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille
homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autē, qui sanatus fue-
Ioan.7.b rat, nesciebat quis esset. †Iesus enim subduxerat se, quod turba esset eo in loco.
Postea reperit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce, sanus factus es, nec posthac C
pecces, ne quid deterius tibi contingat. Abijt ille homo, & renunciauit Iudæis, Ie
sum esse, à quo sanatus fuisset. Ac propterea persequebātur Iudæi Iesum, & quæ
rebant illum occidere, q̄ ista fecisset in Sabbato. Iesus autem respondit eis: Pater
meus ad hoc usq; temporis operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quæ
rebant Iudęi eum interficere, quia non solum soluisset sabbatum, sed & patrem
suum dixisset Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis:
Amen amen dico uobis, non potest filius à se facere quicq̄, nisi quid uiderit pa-
trem facientē. Quæcunq; enim ille fecerit, hęc itidem & filius facit. Pater enim di D
ligit filium, & omnia demōstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei
opera, ut uos miremini. Sicut enim pater suscitat mortuos, & [e] uiuificat, sic & fi- — [e] Vel, uitam dat.
lius quos uult, uiuificat. Neq; enim pater iudicat quenq̄, sed omne iudiciū dedit
filio. Vt omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filiū,
non honorat patrem qui misit illū. Amen amen dico uobis, qui sermonē meum
audit, & credit ei qui misit me, habet uitam æternam, & in [f] iudicium nō ueniet, — [f] Id est, condemnationem.
sed transiuit è morte in uitam. Amen amen dico uobis, quod ueniet hora, & nūc
est, quando mortui audient uocē filij Dei, & qui audierint, uiuēt. Sicut enim pa- E
ter habet uitam in semetipso, sic dedit & filio habere uitā in semetipso: & potesta
tem dedit ei iudicādi quoq;, quia filius hominis est. Ne miremini hoc: Quia ue-
niet hora, qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocē eius: & prodibunt
Matt.25.d †qui [g] bene egerunt, in resurrectionem uitæ: qui uero mala patrarunt, in resurre- — [g] Bona fecerunt.
ctionem [h] iudicij. Non possum ego facere à meipso quicquam. Sicut audio, iu- — [h] Id est, condemnationis.
dico: & iudicium meum iustum est. Quia nō quæro uoluntatem meam, sed uo-
luntatem eius qui misit me, patris. Si ego [i] testificarer de meipso, testimoniū meū — [i] Vel, testimoniū perhiberē, uel perhibeo.
non [k] esset uerum. Alius est, qui testimoniū perhibet de me: & scio uerum esse te- — [k] Vel, est.
stimonium quod testificatur de me. Vos misistis ad Ioannem, & is testimonium F
reddidit ueritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico,
ut [f] uos salutem consequamini. Ille erat lucerna ardens & lucens: uos aūt uolui- — [f] Vel, uos salui sitis.
stis ad tempus exultare in luce eius. At ego testimoniū habeo maius testimonio
Ioannis. Opera enim, quæ dedit mihi pater, ut ea perficiā, ea ipsa opera quę ego
Matt.3.d 17.a facio, testificātur de me, quod pater miserit me. Et qui misit me pater, †ipse testifi
Deut.4.b c catus est de me. Neq; uocem eius unquam audistis, neq; speciem eius uidistis, &
sermonem eius nō habetis in uobis manentē, quia quem misit ille, huic uos non
creditis. Scrutamini scripturas, quia uos uidemini uobis in ipsis uitam æternam G
habere, [l] & illæ sunt quæ testificantur de me: nec uultis uenire ad me, ut uitam ha — [l] Vel, at.
beatis. Gloriam ab hominibus nō accipio, sed cognoui uos, [m] ut qui amorē Dei — [m] Vel, quod dilectionem
nō habeatis in uobis. Ego ueni nomine patris mei, nec recipitis me: si alius ueneni

rit nomine suo, illum recipietis. Quomodo potestis uos credere, qui gloriā à uo
[n] Vel, proficiscitur. bis inuicem accipitis, & †gloriam quæ à solo Deo[n] est, non quæritis? Ne pute- 1.Cor.4.a
tis me accusaturū uos apud patrē: est qui accusat uos, Moses, in quē uos spem col
locastis. Si enim credidissetis Mosi, credidissetis utique mihi. De me enim ille scri-
psit. †Si uero illius scriptis non creditis, quomodo uerbis meis credetis? VI. Deu.18.c

Quinque panibus aliquot cibantur hominum millia, quos Christus se regem facturos fugit & discipulos nauigantes aquis inambulans sequitur. Sed cum multi illum uentris causa sequerētur, hinc occasione sumpta de uero & non perituro animæ cibo disserit. Multis uero à se deficientibus Petrus eum Christum & dei filium esse fatetur.

A POst hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, & sequebatur
[a] Signa, genus pro specie, sæpe pro miraculis ponuntur. eum turba multa, quia uidebant eius[a] signa, quæ faciebat super his qui infir
mabantur. Subijt autem in montē Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Insta-
bat autem pascha, dies festus Iudæorum. †Quum sustulisset ergo oculos Iesus, et Matt.14.b
uidisset multā turbam uenire ad se, dicit Philippo: Vnde ememus panes, ut edāt Mar.6.c Luc.9.b
isti? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Re-
spondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes nō sufficiunt eis, ut unus-
quisque pusillū quippiam accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ipsius, Andreas, fra-
ter Simonis Petri: Est puellus unus hic, qui habet panes quinque hordeaceos, &
[b] ὀψάριον diminutiuum est ab ὄψον quod significat edulium quod pani additur. Sed & apud Latinos pro piscibus positum inuenitur.
B duos[b] pisces: sed hæc quid sunt inter tam multos? Dixit autē Iesus: Facite ut ho-
mines discumbant. Erat autem gramen multū in eo loco. Discubuerunt ergo ui
rorum numero fermè quinque millia. Accepit aūt panes Iesus, quūque gratias egis-
set, distribuit discipulis, discipuli uero discumbentibus: Similiter & ex piscibus
quantum uolebant. Vt aūt saturati sunt, dicit discipulis suis: Colligite quæ su-
perfuerunt fragmenta, nequid pereat. Collegerunt ergo, & impleuerunt duode
cim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerāt his
qui comederāt. Illi ergo homines quū uidissent signum quod Iesus fecerat, dice-
bant: Hic est uere propheta ille, qui uenturus est in mundū. Iesus ergo quum co-
[c] Vel, facerent. gnouisset quod uenturi essent, ac rapturi ipsum, ut[c] crearēt ipsum regem, secessit
[d] Vel, ut autem sero factum est. iterum in montem ipse solus. [d] At ubi iam aduesperauisset, descenderunt disci-
puli eius ad mare, & cōscensa naui uenerunt traiecto mari Capernaum. Iamque
tenebræ erant, nec uenerat ad eos Iesus. Mare autē uento magno flante, intume-
C scebat. Quū remigassent ergo fermè stadia uigintiquinque, aut triginta, uident Ie-
sum ambulantē super mare, & adpropinquantē naui: ac timuerunt. Ille aūt dicit
eis: Ego sum, ne timete. Voluerunt ergo eum recipere in nauim, & ilico nauis ad
pulerat terræ, ad quam tendebant. Postero die turba, quæ stabat trans mare, ut ui
dit quod nauicula alia nō esset ibi, nisi una illa, in quā ingressi fuerant discipuli
eius: & quod nō introisset Iesus cum discipulis suis in nauiculā, sed soli discipuli
eius abijssent. (Aliæ uero superuenerunt nauiculę à Tiberiade prope locum, ubi
comederant panē, posteaquam gratias egisset Dominus.) Quum ergo uidisset turba
Iesum non esse ibi, neque discipulos eius, cōscenderūt & ipsi nauiculas, & uenerūt
Capernaum quærentes Iesum. Et quum inuenissent eum trans mare, dixerūt ei:
Rabbi, quando huc uenisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amē dico uobis,
quæritis me, non quia uidistis signa, sed quia comedistis de panibus, & saturati
D estis. Operemini, non cibū qui perit, sed qui permanet in uitā æternam, quē filius
hominis dabit uobis: hunc enim pater cōsignauit Deus. Dixerunt ergo ei: Quid Supra 1.a
facimus ut operemur opera Dei? Respōdit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut Matt.3.d 17.a
credatis in eum quem misit ille. Dixerūt ergo ei: Quod ergo tu facis signū, ut ui-
deamus, & credamus tibi? Quid operaris. Patres nostri manducauerūt māna in Exo.16.c
deserto, sicut scriptū est: †Panē de cœlo dedit eis ad edendū. Dixit ergo eis Iesus: Num.11.b Psal.67.c
Amen Sap.16.c

Amen amen dico uobis,non Moses dedit uobis panem[illũ] de cœlo, sed pater
meus dat uobis panem de cœlo uerũ.Panis enim Dei est,qui de cœlo descendit,
& dat uitam mundo.Dixerunt ergo ei:Domine,semper da nobis panem istum.
Eccli 24.c Dixit aũt eis Iesus:Ego sum panis uitæ.†Qui uenit ad me,nõ esuriet:& qui cre
dit in me,nõ sitiet unquã.Sed dixi uobis,quod etiã uidistis me,nec creditis. Om
ne quod dat mihi pater,ad me ueniet:& eum qui uenerit ad me, nõ eijcio foras.
Quia descẽdi de cœlo,nõ ut faciã quod ego uolo, sed quod uult is qui misit me. E
Hæc est autem uoluntas eius,qui misit me,patris,nequid perdã ex omnibus,quę
dedit mihi,sed resuscitem illa in nouissimo die.Hæc est aũt uoluntas eius qui mi
sit me,ut omnis qui uidet filiũ,& credit in eum,habeat uitam æternam:& ego su
scitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo,quod dixisset:
Matt.13.g Ego sum panis ille,qui è cœlo descẽdi.Et dicebant:Nónne hic est Iesus,filius Io
seph,cuius nos nouimus patrem & matrem?Quomodo ergo dicit hic:De cœlo
descendi?Respõdit ergo Iesus,& dixit eis:Ne murmuretis inter uos:Nemo po=
test uenire ad me,nisi pater,qui misit me,traxerit eum:& ego suscitabo eũ in no
Esa.54.c Matt.11.e uissimo die.Est scriptũ in prophetis:†Et erunt omnes docti à Deo.Omnis ergo
qui audiuit à patre,& didicit,uenit ad me:non quod patrem uiderit quisquã ni
si is qui est à Deo,hic uidit patrem. Amen amen dico uobis,qui confidit mihi, F
habet uitam æternã.Ego sum panis ille uitæ. Patres uestri comederũt manna in
deserto,& mortui sunt.Hic est panis ille è cœlo descẽdẽs, ut de ipso edat aliquis,
& non moriatur.Ego sum panis uiuus, qui è cœlo descẽdi: si quis ederit de hoc
pane,uiuet in æternũ.Et panis,quem ego dabo,caro mea est: quã ego dabo pro
mundi uita.Decertabant ergo Iudæi inter se,dicẽtes: Quomodo potest hic no
bis carnẽ illam[suam]dare ad edendũ?Dixit ergo eis Iesus:Amen amen dico uo
bis,nisi ederitis carnem filij hominis,& biberitis eius sanguinem,nõ habetis ui
1.Cor.11.f tam in uobis.†Qui edit meã carnem,& bibit meũ sanguinem, habet uitam æter
nam:& ego suscitabo eũ nouissimo die.Caro eñ mea uere est cibus,& sanguis
meus uere est potus.Qui edit meã carnem, & bibit meũ sanguinem, in me ma
net,& ego in illo.Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrẽ, [ita]&
qui mãducat me,uiuet ipse quoq; propter me.Hic est panis ille, qui è cœlo descẽ
dit:non sicut comederunt patres uestri manna,& mortui sunt.Qui edit hunc pa
nem,uiuet in æternum. Hæc dixit in synagoga,docens in Capernaum. Multi G
ergo his auditis ex discipulis eius,dixerunt: Durus est hic sermo. Quis potest eũ
audire?Sciens autẽ Iesus apud semetipsum,quod murmurarent de hoc discipuli
ipsius,dixit eis:Hoc uos offendit? [e]Quid igitur si uideritis filiũ hominis ascẽden — e Verbum uerbo redditum est,si igitur uideritis.
Supra 3.b tem[eò]ubi†erat prius?Spiritus est,qui uiuificat: caro nõ prodest quicq̃. Verba,
quæ ego loquor uobis,spiritus sunt,& uita sunt.Sed sunt quidam ex uobis, qui
non credũt.Nouerat enim ab initio Iesus,qui essent ij qui non crederent,& quis
proditurus esset ipsum.Et dicebat:Propterea dixi uobis,[f]neminem posse uenire — f Vel, quod nemo potest.
ad me,nisi fuerit ei datum à patre meo. Ex eo[tempore]multi discipulorum de
Matt.16.c sciuerunt,eo relicto,nec amplius [g]cũ eo ambulabant. Dixit ergo Iesus illis duo — g Vel, comitabantur eum.
decim:Nũ & uos uultis abire?Respõdit ergo ei Simon Petrus:†Domine,ad quẽ
ibimus?Verba uitę æternę habes,& nos credidimus,& cognouimus,quod tu es
Christus filius Dei uiui. Respondit eis Iesus: Nónne ego uos duodecim elegi,
& ex uobis unus diabolus est?Dicebat autẽ de Iuda Simonis Iscariota.Hic enim
erat proditurus eum,quum esset unus ex duodecim. CAP. VII.

Christus cognatos ad festum tabernaculorũ profectos clam sequitur ac in templo docet.Varia de illo sunt uulgi iudicia.Christus doctrinam suam defendit & sabbati transgreßionem excusat.Sacerdotes aduersus illum consultant,sed cum milites ut hunc comprehenderent emißi redirent,etiam ipsi re infecta discedunt.

A Versabatur[a] aūt Iesus posthæc in Galilæa: [b]Non enim uolebat in Iudæa uer
sari, quia quærebant eum Iudæi interficere. [c]Erat aūt in propinquo festum
Iudæorum †Scenopegia. Dixerūt ergo ei fratres eius: Transi hinc, & uade in Iu- Leui.23.f
dæam: ut & discipuli tui uideāt opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto fa
cit aliquid, & quærit ipse[d] palàm esse. [e]Si hæc facis, declara teipsum mūdo. Nam
ne fratres quidem eius credebant in eum. Dicit ergo eis Iesus: Tempus meum
nondum adest, tempus autem uestrum semper est paratum. Nō potest mundus
odisse uos, me autem odit, quia ego testimoniū fero de illo, quod opera eius ma
B la sint. Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego nondū ascendo ad festum hoc,
quia tempus meum nondū impletū est. Hæc autem quum dixisset eis, mansit in
Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non
palàm, sed uelut in occulto. Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant: Vbi
est ille? Et murmur multū erat in turbis de eo. Quidam enim dicebāt: Bonus est:
alij autē dicebant: Non, sed seducit[f] turbam. Nemo tamen[g] palàm de eo loque-
batur, propter metum Iudæorum. [h]Cum autem iam dimidium festi peractum
C esset, ascendit Iesus in templum, ac docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quo
modo hic literas scit, quū non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctri
na nō est mea, sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uolūtati eius obtemperare,[i]
cognoscet de doctrina, utrū ex deo sit, an ego à me ipso loquar. Qui à semetipso
loquitur, gloriam propriam quærit: qui aūt quærit gloriā eius, qui misit ipsum,
hic uerax est, & iniustitia in illo non est. †Nónne Moses dedit uobis legem, & Exo. 24.a
nemo ex uobis factis præstat legē? Quid me quæritis interficere? Respondit tur
ba, & dixit: Dæmoniū habes: quis te quærit interficere? Respondit Iesus, & dixit
eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea, Moses dedit uobis †circun- Leui.12.a
D cisionem, nō quod ex Mose sit, sed ex patribus: & sabbato circunciditis hominē: Gen.17.b
Si circuncisionem accipit homo sabbato, ut non soluatur lex Mosi, mihi indigna
mini, qui totum hominem sanum fecerim sabbato? †Ne iudicetis secundū aspe- Deu.1.c
ctum, sed iusto iudicio iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis:
Nónne hic est, quem quærunt interficere? Atqui ecce, [k]palàm loquitur, & nihil ei
dicunt. Num uere cognouerūt principes, hunc esse uere Christum? Sed hunc no
uimus unde sit, Christus autem quū uenerit, nemo scit unde sit. Clamabat er-
go Iesus in templo, docens, ac dicēs: Et me nostis, & unde sim nostis: & à meipso
non ueni, sed est uerax, qui misit me, quem uos nō nouistis. Ego uero noui eum,
E quia ab ipso sum, & ille me misit. Quærebant ergo eum adpræhēdere, [l]& nemo
iniecit illi manus, quia nondum uenerat hora eius. E multitudine aūt multi cre-
diderunt in eum, & dicebant: Christus, quum uenerit, num signa plura ędet his,
quæ hic ædidit? Audierunt pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & mi-
serunt pharisæi ac principes sacerdotum ministros, ut adpræhenderent eum. Di
xit ergo eis Iesus: Adhuc[m] pusillo tempore uobiscū sum, & abeo ad eum qui mi-
sit me. †Quæretis me, nec inuenietis. Et ubi ego sum, eò uos nō potestis uenire. Hiere. 29.c Ioan 8.b
Dixerunt ergo Iudæi inter sese: Quò hic iturus est, ut nos nō inueniamus eum? 13.d
F Num in[n] dispersionem gentiū iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo
quē dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & ubi ego sum, [eò] uos non potestis
uenire? Nouissimo autem †die magno festi stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si Leui. 23.f
quis sitit, ueniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dixit scriptura, flumina de
uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autem dixit de spiritu, quē accepturi erant qui
crederēt in ipsum. Nondū enim erat spiritus sanctus, quia Iesus nondū erat[o] glo
rificatus. Multi ergo de turba quum audissent hunc sermonem, dicebant: Hic est
uere propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam aūt dicebant: Num nam
ex Galilæa Christus ueniet? Nónne scriptura dixit, †q̄d ex semine Dauid, & de Mich.5.a Matt. 2.a
Bethlehem

a Vel, circumibat.
b Chrisostom. legit οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν, id est, non poterat: uel, nō habebat potestatem: quā lectionē & Cyrillus & Augustinus secuti sunt.
c Vel, instabat autem dies festus.
d ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, id est, libere uersari in ore & sermonibus liberis hominum, uel celebrem esse.
e Id est, si talia designas, qualia de te uulgo feruntur.
f Id est, imperitam & rudē hominum multitudinem: uel, uulgus indoctum.
g Vel, libere.
h Vel, Iam autem die festo mediante: uel, circa medium festi.
i Vel, intelliget.
k Vel, libere.
l Id est, sed.
m Id est, paulisper.
n Id est, in dispersas gentes: Græce aūt legitur in dispersionem Græcorū. Solent aūt hi synecdochice poni pro omnibus gentibus.
o Vel, illustratus gloria.

Bethlehem castello, ubi erat Dauid, ueniet Christus? Dissensio itaq; orta est in tur
ba propter eum. Quidam aūt ex ipsis uolebant adprehendere eū, sed nemo con- G
iecit in eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & pharisæos, & dixe-
runt eis illi: Quare nō adduxistis illum? Responderunt ministri: Nunq̃ sic loquu
tus est ᵖhomo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis pharisæi: Num & uos se-
ducti estis? Num quis ex principibus credidit in eum, aut ex pharisæis? Sed tur-
Ioan.3.a ba hæc, quę non nouit legem, ᑫexecrabiles sunt. Dicit eis †Nicodemus, qui uene
rat ad eum nocte, qui unus erat de numero eorum: Num lex nostra iudicat ho-
minem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt &
dixerunt ei: Num & tu Galilæus es? Scrutare & uide, quod è Galilæa propheta
non surrexerit. Et profectus est unusquisq; domum suam. CAP. VIII.

ᵖId est, quisquam.

ᑫExecrabilis est.

Christus adulterā absoluit. Hinc longa oratione docet se lucē mundi esse & à deo exi uisse. Iudæos aūt nō Abrahæ filios sed ex mūdo esse comprobat, æternitatē et diuinitatem suā constantißime asserens. Iudæis aūt hunc lapidare uolentibus, euadit incolumis.

IEsus aūt perrexit in montem Oliuarum, et diluculo iterum uenit in templum, A
cunctusq; populus uenit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem ad
eum scribæ & pharisæi mulierem, in adulterio deprehēsam: & quum statuissent
eam in medio, dicunt ei: Magister, ᵃhæc mulier deprehensa est in ipso facinore,
Leuit.20.a adulterium committens. †In lege autem Moses præcepit nobis, ut huiusmodi la
pidarentur. Tu ergo quid dicis? Hoc aūt dicebant tentantes eum, ut possent eum
accusare. Iesus autem inclinās se deorsum, digito scribebat in terrā. Cum autem
Deu.17.b perseuerarent interrogare eum, erexit se, & dixit eis: Qui uestrum †ᵇimmunis est
à peccato, primus in illam lapidem iaciat. Et iterū cum se inclinasset, scribebat in
terram. At illi audientes [hæc,] singulatim alius post alium exibant, initio facto
à senioribus. Et relictus est solus Iesus, ac mulier in medio stans. Quum aūt ere-
xisset se Iesus, & neminem uideret præter mulierem, dixit ei: Mulier, ubi sunt illi
tui accusatores? Nemo te condemnauit? Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autē B
Ioan.5.b Iesus: Nec ego te condemno. Vade, †& posthac ne peccaueris. Iterum ergo Iesus
1.Ioan.1.b loquutus est eis, dicens: †Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, nequaquam am
bulauerit in tenebris, sed habebit lumen uitæ. Dixerunt ergo ei pharisæi: Tu de
teipso testificaris, testimonium tuum nō est uerum. Respondit Iesus, & dixit eis:
Etiam si ego testimonium perhibeam de meipso, uerū est testimonium meum:
quia scio ᶜunde ueni, & quò uado: uos autē nescitis unde uenio, & quò uado.
Vos secundum carnem iudicatis: ego nō iudico quenquam. Porrò etiamsi iudi-
cem ego, iudicium meum uerum est: quia solus nō sum, sed ego & qui misit me,
Deut.17.b pater. Quin & in lege uestra scriptū est: †Quod duorum hominū testimoniū ue-
19.d rum est. Ego sum is qui testimonium fero de meipso, & testimonium fert de me
qui misit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neq;
me nostis, neq; patrem meum. Si me nouissetis, & patrem meum nouissetis. Hęc
uerba loquutus est Iesus in Gazophylacio, docens in templo. Et nemo adpræ-
hendit eum: quia nondum uenerat hora eius. Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego C
uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini: quò ego uado, uos nō po
testis uenire. Dicebant ergo Iudæi: Num interficiet semetipsum, quia dicit: Quò
ego uado, uos non potestis uenire? Et dicebat eis: Vos ex infernis estis, ego è su-
pernis sum. Vos ex mundo hoc estis, ego non sum ex hoc mundo. Dixi ergo uo
bis, morituros uos in peccatis uestris. Si enim nō credideritis, quod ego sum, mo
riemini in peccatis uestris. Dicebant ergo ei: Quis es tu? Et dixit eis Iesus: ᵈIn pri
mis quod & loquor uobis. Multa habeo, quæ de uobis loquar, ac iudicem: sed
qui misit me, uerax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor ᵉin mundum. Non
cognouerunt, quod de patre eis loquutus esset. Dixit ergo eis Iesus: Quum ex D

ᵃ*Alij legunt*, ταύτην εὕρομεν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένην, id est, hanc deprehendimus in ipso facinore, adulterium committentem.

ᵇἀναμάρτητος etiam eum significat, qui peccare non potest.

ᶜVel, unde uenerim & quo abeam.

ᵈτὴν ἀρχὴν, &c. Id est, in primis quod loquor uobis, id est, omnino hoc ipsum sum; quod iam dixi, lux scilicet mundi et salus. Hoc enim sensu etiā prophani scriptores Græci hac loquutione uti solent.

ᵉVel, in mundo.

altaueritis filiū hominis, tunc cognoſcetis quod ego ſum, & quod à meipſo nihil faciam, ſed ita, ut docuit me pater meus, ea loquor, & qui me miſit, mecū eſt.

f Vel, grata.

Non reliquit me ſolū pater: quia ego quæ [f]placita ſunt ei, facio ſemper. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Ieſus ijs, qui crediderant ipſi, Iudæis: Si uos perſtiteritis in ſermone meo, uere diſcipuli mei eſtis: & intelligetis

g id eſt, genus.

ueritatem, & ueritas liberos reddet uos. Reſponderunt ei: [g]Semen Abrahæ ſumus, neq; cuiquam ſeruiuimus unquam, quomodo tu dicis: Liberi reddemini? Reſpondit eis Ieſus: Amen amen dico uobis, †quod omnis qui facit peccatū, ſer Rom. 6. e

E uus eſt peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in 2. Pet. 2. d

æternum. Si ergo filius uos liberos reddiderit, uere liberi eſtis. Scio quod ſemen Abrahæ eſtis. Sed quæritis me interficere, quia ſermo meus non habet locum in uobis. Ego quod uidi apud patrem meū, loquor: & uos ſanè quod uidiſtis apud patrem ueſtrum, facitis. Reſponderunt, & dixerunt ei: Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus: Si filij Abrahæ eſſetis, opera Abrahæ faceretis. Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui ueritatem uobis loquutus ſum, †quam au Ioā 3. e 7. b

diui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris ueſtri. Dixerunt itaq; ei: Nos è ſtupro non ſumus nati. Vnum patrem habemus, Deum. Dixit eis Ieſus: Si Deus pater ueſter eſſet, diligeretis utiq; mē. Ego enim ex Deo proceſſi, et

h Vel, ueni.
i Vel, loquelam meā: uel, potius ſermonē meum.
k Vel, ex proprijs.

[h]uenio. Neq; enim à meipſo ueni, ſed ille me miſit. Quare [i]dicta mea nō agno-

F ſcitis? Quia non poteſtis audire ſermonem meum. Vos ex patre diabolo eſtis, & deſiderijs patris ueſtri uultis obſequi. †Ille homicida erat ab initio, & in ueritate 1. Ioan. 3. b

non ſtetit: quia non eſt ueritas in eo. Cum loquitur mendaciū, [k]de ſuo loquitur: quia mendax eſt, atq; eius [rei] pater. Ego autem quia ueritatē dico, non credi-

* Vel, redarguit me peccati?

tis mihi. Quis ex uobis *arguit me de peccato? Porrò ſi ueritatē dico, quare uos non creditis mihi? †Qui ex Deo eſt, uerba Dei audit. Propterea uos non auditis, 1. Ioan. 4. a

quia ex Deo non eſtis. Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, Quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Reſpondit Ieſus: Ego dæmoniū non habeo, ſed cohoneſto patrem meum: & uos ignominia af-

l Vel, quærat & iudicet.

feciſtis me. Ego autem non quæro gloriam meam: eſt qui [l]quærit, & iudicat. Amen amen dico uobis, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, mortē non uidebit in æternum. Dixerunt ergo illi Iudæi: Nunc cognouimus, dæmoniū habere te.

G Abraham mortuus eſt, & prophetæ, & tu dicis: Si quis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum. Num tu maior es patre noſtro Abraham, qui mortuus eſt? Et prophetæ mortui ſunt. Quē facis tu teipſum? Reſpondit Ieſus: Si ego glorifico me ipſum, gloria mea nihil eſt. Eſt pater meus, qui glo

m Vel, & [tamen.]

rificat me, quem uos dicitis, Deum ueſtrum eſſe: [m]& non cognouiſtis eum, ego autē noui eum. Et ſi dixero, quod non nouerim eum, ero ſimilis ueſtri, mendax.

n id eſt, lætanti animo expetiuit.

Sed noui eum, & ſermonem eius ſeruo. Abraham pater ueſter [n]exultauit, ut uideret diem meum: & uidit, atq; gauiſus eſt. Dixerunt ei ergo Iudæi: Quinquaginta annos nondū habes, & Abraham uidiſti? Dixit eis Ieſus: Amen amen dico uobis, antequam Abraham naſceretur ego ſum. Tollebāt ergo lapides, ut iacerent in eum. Ieſus autem abſcondit ſe, & exiuit è templo.

CAP. IX.

Chriſtus cæci nati oculos aperit ſabbato, qui cum diu contra phariſæos diſputaſſet à ſynagoga excluditur, quem Chriſtus aſſumptum in uera fide inſtituit.

A ET præteriens Ieſus uidit hominē cæcum à natiuitate: & interrogauerūt eum diſcipuli eius, dicentes: Rabbi, quis peccauit, hic an parētes eius, ut cæcus na

a Eclipſis eſt, ſcilicet, ideo cæcus eſt natus.

ſceretur? Reſpondit Ieſus: Neq; hic peccauit, neq; parentes eius: [a]ſed ut manifeſta fieret opera Dei in illo. Me oportet operari opera ei[9] qui miſit me, donec dies eſt. Venit nox, quādo nemo poteſt operari. Quamdiu fuero in mundo, lux ſum mundi. Hoc quum dixiſſet, expuit in terrā, & fecit lutū ex ſputo: & illeuit lutum

ſuper oculos cæci. Et dixit ei: Vade, laua in piſcina Siloam, quod interpretatione
eſt, miſſus. Abijt ergo, & lauit & uenit uidens. Itaq; uicini, & qui uiderant eum B
prius, quod mendicus eſſet, dicebant: Nonne hic eſt, qui ſedebat & mendicabat?
Alij dicebant: Hic eſt. Alij rurſus: Similis eſt ei. Ille dicebat: Ego ſum. Dicebant er
go ei: Quomodo aperti ſunt tibi oculi? Reſpondit ille, & dixit: Homo qui dici-
tur Ieſus, lutum fecit, & inunxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad piſcinam Si
loam, & laua. Vt autem abij ac laui, uiſum recepi. Dixerunt ergo ei: Vbi eſt ille?
Ait: Neſcio. Adducunt ad phariſæos eum, qui dudum cæcus fuerat. Erat autem
ſabbatum, quum lutum faceret Ieſus, & aperiret oculos eius. Iterum ergo inter- C
rogabant eum & phariſæi, quomodo uiſum recepiſſet. Ille autem dixit eis: Lu-
tum mihi impoſuit ſuper oculos, & laui, & uideo. Dicebãt ergo ex phariſęis qui
dam: Non eſt hic homo à Deo: quia ſabbatum non [b] ſeruat. Alij autem dicebant:
Quomodo poteſt homo peccator hęc ſigna ædere? Et diſſenſio erat inter eos. Di
cũt cæco iterum: Quid dicis tu de illo, quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem di
xit: Propheta eſt. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quod cæcus fuiſſet, & ui- D
ſum recepiſſet, donec uocauerunt parentes eius qui uiſum receperat, & interro-
gauerunt eos, dicentes: Eſt hic filius ueſter, quem uos dicitis cæcum natum eſſe?
Quomodo ergo nunc uidet? Reſponderunt eis parentes eius, & dixerunt: Sci-
mus quod hic eſt filius noſter, & quod cęcus natus eſt: quomodo autem nunc ui
deat, neſcimus, aut qui eius aperuerit oculos, nos neſcimus. Ipſe ætatem habet,
ipſum interrogate, ipſe de ſe loquetur. Hæc dixerunt parentes eius, quod time-
rent Iudæos. Iam enim cõſpirauerant Iudæi, ut ſi quis cõfiteretur eum eſſe Chri-
ſtum, à ſynagoga [c] excluderetur. Propterea parentes eius dixerunt: Aetatem ha- E
bet, ipſum interrogate. Vocauerunt ergo rurſum hominem, qui fuerat cæcus,
& dixerunt ei: [d] Da gloriam Deo: Nos ſcimus hunc hominem peccatorem eſſe.
Reſpondit ergo ille, & dixit: An peccator ſit, neſcio: unum ſcio, [e] me, cum cæcus
fuerim, nunc uidere. Dixerunt ergo illi iterum: Quid fecit tibi? Quomodo ape-
ruit tibi oculos? Reſpondit eis: Dixi uobis iam, & [f] non audiſtis? Quur iterum
uultis audire? Num & uos uultis diſcipuli eius fieri? Conuiciati ergo ſunt ei, &
dixerũt: Tu diſcipulus illius eſto, nos autem Moſi diſcipuli ſumus. Nos ſcimus F
quod Moſi loquutus eſt Deus, hunc autem neſcimus unde ſit. Reſpondit ille
homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile quiddam eſt, quod uos neſciatis unde
ſit: [g] & tamen aperuit meos oculos. Scimus autem quod peccatores Deus nõ au
dit: ſed ſi quis Dei cultor eſt, & uoluntati ipſius obtẽperat, hunc audit. [h] Ab æuo
non eſt auditũ, quod quis aperuerit oculos cęci nati. Niſi eſſet hic à Deo, non po
tuiſſet [i] facere quicquam. Reſponderũt, & dixerunt ei: Tu in peccatis natus es to-
tus, & tu doces nos? Et eiecerũt eum foras. Audiuit Ieſus quod eieciſſent eum fo G
ras, cumq; inueniſſet eum, dixit ei: Credis tu in filiũ Dei? Reſpondit ille, & dixit:
[k] Et quis eſt Domine, ut credam in eum? Dixit aũt ei Ieſus: Et uidiſti eũ, & qui lo-
quitur tecum, ipſe eſt. At ille ait: Credo Domine. Et adorauit eũ. Et dixit Ieſus: In
iudiciũ ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident, uideant: & qui uident, cę
ci fiant. Et audierunt hæc [quidam] ex phariſæis, qui cum ipſo erant, & dixerunt
ei: Num & nos cæci ſumus? Dixit eis Ieſus: Si cæci eſſetis, non haberetis peccatũ,
nunc uero dicitis: Videmus. Idcirco peccatum ueſtrum manet. CAP. X.

Phariſæos paſtores cæcos & malos eſſe, ſe uero bonum Chriſtus multis comprobat. Diſsidium inter Iudæos propter illum exoritur. Encæniorũ feſto interrogatus, ſe Chriſtum eſſe operibus & patris ſui teſtimonio comprobat. Poſtremo lapides tollentium et comprehendere cupientium manibus elabitur.

AMen amen dico uobis, qui non intrat per oſtium in ſtabulum ouium, ſed A
aſcendit aliunde, ille fur eſt & latro. Qui autem intrat per oſtium, paſtor eſt.

[b] Vel, obſeruat.

[c] Vel, eijceretur. Grece ἀποσυνάγωγος γένηται, id eſt, *alienus* à congregatione fieret, quod hodie excõmunicatum uocant.

[d] Vel, concede gloriam deo.

[e] Vel, quod cæcus cũ fuerim nunc uideam.

[f] Vel, & non audiſtis ſine interrogatione, ut pronuncietur quaſi ab admirante.

[g] Vel, cum tamen aperuerit.

[h] Vel, à ſæculo.

[i] Vel, proficere, ſcilicet in hac re. Er hette nüt mögen ſchaffen.

[k] Vel, quiſnam.

ouium. Huic oſtiarius aperit, & †oues uocem eius audiunt. Et proprias oues uo Ioan. 8. d
cat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiſerit, [a] ante eas uadit, & Prou. 27. c
oues illum ſequuntur: quia nouerunt uocem eius. Alienum uero neutiquam ſe
quentur, ſed aufugient ab eo: quia non nouerunt uocem alienorum. [b] Hoc prouer
bium dixit eis Ieſus. Illi autẽ non intellexerunt quid ſibi uellent quæ loqueretur
eis. Dixit ergo eis iterum Ieſus: Amen amen dico uobis: †Ego ſum oſtium ouiũ. Ioan. 14. a
B Omnes quotquot ante me uenerunt, fures ſunt & latrones, ſed non audierunt
eos oues. Ego ſum oſtium. Per me ſiquis introierit, ſalutem conſequetur, & in-
gredietur, & egredietur: & [c] paſtum inueniet. Fur non uenit, niſi ut furetur, & ma
ctet, & perdat. Ego ueni, ut uitam habeant, & [d] abundantius habeant. †Ego ſum Iſa. 40. b
paſtor ille bonus. Bonus paſtor [e] animã ſuam [f] ponit pro ouibus. Mercenarius au Eze. 34. f g
tem, & qui non eſt paſtor, cuius non ſunt oues propriæ, [g] uidet lupũ uenientem,
ac deſerit oues, fugitq;: & lupus rapit, ac diſpergit oues. Mercenarius autem fu-
C git, quia mercenarius eſt: & oues nõ ſunt illi curæ. Ego ſum paſtor ille bonus, et
cognoſco [oues] meas, & cognoſcor à meis. Sicut nouit me pater, ita & ego no-
ui patrem: & animam meam pono pro ouibus. †Et alias oues habeo, quæ non Ezech. 37. f
ſunt ex hoc ouili, illas quoq; oportet me adducere, & uocem meam audient. Et Act. 13. g
fiet unus [h] grex, unus paſtor. Propterea me pater diligit, quia †ego pono ani- Iſa. 53. b
mam meam, ut [i] iterum ſumã eam. Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam [k] à
D meipſo. Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo rurſus ſumendi
eam: †hoc mandatũ accepi à patre meo. Diſſenſio igitur iterum orta eſt inter Iu- Act. 2. d
dæos, propter ſermones hos. Dicebant autem multi ex ipſis: Dæmonium habet,
& inſanit. Quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc uerba non ſunt dæmoniũ ha-
bentis. Num dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire? [l] Facta ſunt autem
Encænia Hieroſolymis, & hyems erat, & ambulabat Ieſus in templo in porticu
Solomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quouſq; animam
E noſtram ſuſpendis? Si tu es Chriſtus, dic nobis ingenue. Reſpondit eis Ieſus: Di
xi uobis, nec creditis. Opera quę ego facio nomine patris mei, hæc teſtimonium
reddunt de me. Sed uos non creditis: quia non eſtis ex ouibus meis, quemadmo
dum dicebam uobis: Oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, &
ſequuntur me: & ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neq; ra-
piet eas quiſquã è manu mea. Pater meus, qui dedit mihi, [m] maior omnibus eſt:
F & nemo poteſt [n] rapere è manu patris mei. Ego & pater unum ſumus. Suſtule-
runt ergo rurſum lapides Iudæi, ut lapidarent eum. Reſpondit eis Ieſus: Multa
opera bona oſtendi uobis ex patre meo, propter quod eorũ operum me lapida-
tis? Reſpoderunt ei Iudæi, dicentes: Ob bonum opus non lapidamus te, ſed ob
blaſphemiam, & quia tu cum homo ſis, facis teipſum Deum. Reſpondit eis Ie-
ſus: Nónne ſcriptum eſt in lege ueſtra: †Ego dixi, Dij eſtis? [o] Si illos dixit Deos, Pſal. 81. b
ad quos ſermo Dei factus eſt: & non poteſt ſolui ſcriptura, quẽ pater [p] ſanctifica-
G uit, & emiſit in mundum: uos dicitis me blaſphemare, quia dixerim, Filius Dei
ſum? Si non facio opera patris mei, ne credatis mihi: ſi uero facio, etiamſi mihi
non credatis, operibus credite: ut cognoſcatis & credatis, quod pater in me eſt, et
ego in eo. Quærebant iterum eum adpræhendere, & [q] euaſit è manu eorum: &
abijt iterum trans Iordanem in eum locũ, ubi fuerat Ioannes baptizãs primum,
manſitq; illic. Et multi uenerunt ad eum, ac dicebant: Ioannes quidem ſignum
ædidit nullum, omnia autem quæcunq; dixit Ioannes de hoc, uera erant: & cre-
diderunt multi illic in eum.

CAP. XI.

Chriſtus ſe uitam & reſurrectionem oſtenſurus Lazarum mortuum & ſepultũre ſuſcitat. Sacerdotibus uero de illius morte conſultantibus Caiaphas unũ pro multis occidendum eſſe conſulit. Quare ut ab omnibus obſeruetur ſacerdotes præcipiunt.

Aegrota

[a] Vel, præcedit eas.

[b] Hoc prouerbiũ: ſed potius, allegoriã iuxta Hebraiſmum, quo מְשַׁל, *dicitur de* quouis dicto inſigni & obſcuriore, tã de prouerbio, quàm allegoria, &c.

[c] Vel, pabulum: uel, paſcua.

[d] Vel, abundantem. Poteſt enim eſſe adiectium cõmunis generis περισσὸς more Attico.

[e] Id eſt, uitam.

[f] Vel, deponit.

[g] Vel, cum uidet.

[h] *Græce enim* ποίμνη *legitur, quod* gregem non ouile ſignificat.

[i] Vel, recipiam.

[k] Vel, ſponte, ſiue ultro.

[l] Vel, celebrata ſunt.

[m] Enallage graduũ, maximus omnium, æternus & omnipotens.

[n] Scilicet eas.

[o] Sic ordinari poterat ſermo, Si illos dixit deos ad quos ſermo dei factus eſt, & quod ſcriptũ eſt, falſitatis argui non poteſt: quomodo uos me quẽ pater ſanctificauit & miſit in mundum dicitis blaſphemare, eò quod dixi me eſſe filium dei?

[p] Vel, conſecrauit.

[q] Et, Hebraiſmus, pro ſed.

AEgrotabat autem quidam nomine Lazarus, Bethaniensis, à castello Mariæ A
Matt.26.a & Marthæ, huius sororis. †Maria autem erat ea quæ unxit dominum un-
Infra 12.g guento & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus ægrotabat. Mise-
runt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas ægrotat. Au-
diens autem Iesus, dixit: Aegritudo hæc non est [a]ad mortem, sed pro gloria Dei, a Vel, mortifera.
ut glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autē Iesus Martham, & sororē eius,
& Lazarum. Vt ergo audiuit eum ægrotare, tum quidem temporis mansit in eo
dem loco duobus diebus. Deinde post hoc dicit discipulis: Eamus in Iudæam
iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, modo quęrebant te Iudæi lapidare, & iterum B
abis illuc? Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulaue
rit [b]interdiu, non offendit, quia lucem huius mūdi uidet. Si quis autem ambula- b Vel, in die.
uerit noctu, offendit, quia lux non est in eo. Hæc ait, & post hęc dicit eis: Lazarus
amicus noster dormit, sed uado ut à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipu
li eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius, at illi pu
tauerunt quod de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste:
Lazarus mortuus est, & gaudeo propter uos, ut credatis quod non fuerim ibi. Sed ea
mus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, discipulis: Eamus & nos,
ut moriamur cum eo. Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in mo- C
numento habētem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymā ferè stadijs quinde
cim. Multique ex Iudæis uenerāt ad Martham ac Mariam, ut consolarentur eas de
fratre suo. Martha ergo ut audiuit Iesum uenisse, occurrit illi, Maria uero domi
desidebat. Dixit ergo Martha Iesu: Domine, si fuisses hic, frater meus nō fuisset
mortuus. Sed & nunc scio, quęcunque poposceris à Deo, [c]daturus sit tibi Deus. Di c Vel, dabit tibi.
cit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio resurrecturum esse in re-
Supra 5.c surrectione nouissimo die. Dicit ei Iesus: Ego sum resurrectio † & uita. Qui cre-
Luc.14.c dit in me, etiā si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit, & credit in me, nequa-
Supra 6.d quam morietur in æternū. Credis hoc? Ait illi: Etiam domine. Ego credo te †esse
Christum illum filium Dei, qui in mundū uenturus erat. Et quum hæc dixisset, D
abijt, & uocauit Mariam sororem suam clanculum, dicens: Magister adest, & uo
cat te. Illa ut audiuit, surgit cito, & uenit ad eum. Nondum autem uenerat Iesus
in castellum, sed erat in eo loco ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant
cum eo in domo, et consolabantur eam, quum uidissent Mariam cito surrexisse,
& exisse, sequuti sunt eam, dicentes: Abit ad monumentum, ut ploret ibi. Maria
ergo quum uenisset [eò] ubi erat Iesus, uidens eum, accidit ad pedes eius, & dicit:
Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut uidit eam plo
rantem, & Iudæos qui uenerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, & [d]contur- d Vel, conturbatus est.
bauit seipsum, & dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, ueni & uide. La- E
chrymatus est Iesus. Dixerūt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidam
Ioan.9.a autem ex eis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci, facere, ut & hic
non moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumētum.
Erat autem spelunca, et lapis impositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei
Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine iam olet, quatriduanus est enim.
Dicit ei Iesus: Nónne dixi tibi, Quod si credideris, uisura esses gloriam Dei? Su-
stulerunt ergo lapidem inde ubi [e]defunctus erat positus. Iesus autem attollens e Defunctus à Plinio quoque corpus defuncti appellatur. In naturali historia.
oculos sursum, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem scie
bam quod semper me audias, sed propter turbam quæ circumstat, dixi, ut credant quod
tu me miseris. Atque hæc quum dixisset, uoce magna clamauit: Lazare, ueni fo- F
ras. Et prodijt qui fuerat mortuus, manus et pedes habens reuinctos fascijs fune
reis, & facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus: Soluite eum, et sinite abi
re. Multi ergo ex Iudæis qui uenerant ad Mariam, & uiderant quæ fecisset Iesus,

crediderunt in eum. Quidam autem ex eis abierunt ad pharisæos, et dixerunt eis
quæ fecisset Iesus. Congregauerunt ergo pontifices & pharisæi concilium, ac
dicebant: Quid agimus? quia hic homo multa signa edit. Si permiserimus eum
sic, omnes credent in eum: uenientq́; Romani, & tollent tum locum nostrũ, tum
gentem. Vnus autem quispiã ex eis Caiaphas, quum esset pontifex anni illius,
G dixit eis: Vos non scitis quicquam, nec perpenditis, expedire nobis, ut unus ho-
mo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc aũt à semetipso nõ dixit,
sed cũ esset pontifex anni illius, uaticinatus est, Iesum moriturũ esse pro gente: et
non tantũ pro gente, sed ut & filios Dei, q erant dispersi, congregaret in unũ. Ab
illo ergo die consultauerunt unà, ut interficerẽt eum. Iesus ergo iam non [f]propa
làm ambulabat inter Iudæos, sed abijt illinc in regionẽ deserto uicinã, in ciuitatẽ
quæ dicitur Ephraim, & ibi uersabatur cum discipulis suis. Instabat autem pa-
scha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam è regione ante pascha, ut
purificarent se. Quærebant ergo Iesum, & colloquebãtur inter se in templo stan
tes: Quid uidetur uobis, q̃ non uenerit ad diem festum? Dederant autem pontifi
ces & pharisæi præceptum, ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, ut compre-
henderent eum.

[f] Vel, libere uersabatur.

CAP. XII.

Christo apud Lazarum cœnanti pedes ungit Maria, à Iuda accusatur, à Christo defenditur. Sacerdotes Lazarum quoq; sublatum cupiunt. Christus Hierosolymam ueniens splendide excipitur: Græci eundẽ uidere cupiũt: docenti uox affertur cœl tus. Multi principum credunt, sed metu fidem suppriment. Christus autem ad fidem omnes hortatur.

A IEsus †ergo ante sex dies paschę uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, Matt. 16. a
quem suscitauit [a]è mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministra- Marc. 14. a
bat, Lazarus uero unus erat de numero discumbẽtium cum eo. Maria ergo acce-
pit libram unguenti nardi [b]pisticæ pretiosæ, & unxit pedes Iesu, & extersit pedes
eius capillis suis: domus autem impleta est odore unguẽti. Dicit ergo unus ex di
scipulis eius, Iudas Simonis Iscariotes, qui erat eum proditurus, Quare hoc un-
guentũ non uenijt trecẽtis denarijs, & datũ est egenis? [c]Dixit aũt hoc non q̃ pau
peres illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium habebat, eaq́; quæ confere-
B bantur portabat. Dixit ergo Iesus: Sine illã, in diem sepulturę meæ seruauit istud.
Pauperes enim semper habetis uobiscum, me uero non semper habetis. Cogno
uit ergo turba multa ex Iudæis q̃ illic esset, & uenerunt, non propter Iesum tan-
tum, sed ut Lazarum quoq; uiderent, †quem suscitauerat [d]è mortuis. Consulta- Ioan. 11.
bant autem principes sacerdotum, ut & Lazarum interficerent, quia multi pro-
pter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. † Postero die turba multa Matt. 21. a
quæ uenerat ad diem festum, cum audissent quod ueniret Iesus Hierosolymam, Marc. 14. a
acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant: [e]Hos an Luc. 19. f
na. [f]Benedictus qui uenit nomine domini, rex Israelis. Nactus autem Iesus
[g]asellum, insedit ei, sicut scriptum est: † Ne metue filia Sion, ecce rex tuus uenit, Zach. 9. b
C sedens super pullum asinæ. Hæc autem non intellexerũt discipuli eius primum,
sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & q̃
hæc fecissent ei. Testificabatur igitur turba quæ erat cum eo quando Lazarum
uocauit è monumento, & suscitauit eum è mortuis. Propterea & obuiã uenit ei
turba, q̃ audierant eum edidisse hoc miraculũ. Pharisæi ergo dixerunt inter se: Vi
detis [h]uos nihil proficere? Ecce [i]mundus [k]post eum abijt. Erant autem quidam
Græci ex his, qui ascenderant ut adorarent in festo. Hi ergo accesserunt ad Phi
lippum, qui erat à Bethsaida Galilææ: & rogabant eum, dicentes: Domine, uolu
mus Iesum uidere. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philip
D pus dicunt Iesu. Iesus autem respondit eis, dicẽs: Venit hora, ut glorificetur filius
hominis.

[a] Vel, à morte.
[b] Id est, syncerae, non adulterinæ: sed fideliter paratæ, q. d. μετὰ πίστεως ἐσκευ-μένης.
[c] Vel, dicebat.
[d] Vel, à morte.
[e] Id est, salutem da quæso.
[f] Vel, felix: uel, beatus: uel, laudabilis.
[g] ὀνάριον, asellum, quem propheta uocat pullum asinæ.
[h] Vel, quod nihil proficitis.
[i] Id est, omnis turba.
[k] Vel, eum secutus est.

hominis. Amen amen dico uobis, nisi granum frumenti deiectum in terram,
mortuum fuerit, ipsum solum manet: si uero mortuum fuerit, multum fructum
affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animã suam in hoc mun
Matt.10.d do, in uitam æternam [l] conseruabit eam. Si quis mihi †ministrat, me sequatur: & — l Vel, custodiet.
16.d Mar.8.d ubi ego sum, illic & minister meus erit: et si quis mihi ministrauerit, cohonestabit
Luc.9.c eum pater. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, seruato me ex
17.g hac hora. Sed propterea ueni in hanc horam. Pater, illustra nomen tuum. Venit
ergo uox è cœlo, [dicens:] Et illustraui, & rursum illustrabo. Turba ergo quæ sta
bat & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei loquu-
Ioan.11.e tus est. Respondit Iesus, & dixit: †Nõ propter me hæc uox [m] edita est, sed propter E — m Vel, uenit.
uos. Nunc iudicium est mundi huius. Nunc princeps huius mundi [n] eijcietur — n Vel, exigetur. Foras uidetur pleonasmus Hebraicus.
Ioan.3.b foras. †Et ego si *exaltatus fuero à terra, omnes traham ad meipsum. Hoc autem
8.c *Nũ.21.b dicebat, significãs quali morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiui-
†Psal.109. mus ex lege, †Christũ manere in æternum: [o] & quomodo tu dicis, oportet exalta — o Vel, quomodo igitur.
b.116.a Esa.40.c ri filiũ hominis? Quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc breui
Ezec.37.g tempore lumen uobiscum est. Ambulate donec lucem habetis, ne uos tenebræ oc
cupent. [p] Et qui ambulat in tenebris, nescit quò uadat. Dum lucẽ habetis, credite — p Et, pro nam uidetur positum, ut ו Hebræis ferè pro quauis coniunctione.
in lucem, ut filij lucis [q] fiatis. Hæc loquutus est Iesus, ac digressus abscondit se F
ab eis. Quũ autem tam multa signa edidisset corã eis, non credebãt in eum: ut ser
Esa.53.a Rom.10.d mo Esaiæ prophetæ impleretur, quo dixit: †Domine, quis credidit [r] auditui no-
stro? Et brachium Domini cui reuelatũ est? Propterea non poterant credere, quia — q Vel, sitis. — r Vel, sermoni nostro.
Esa.6.c iterum dixit Esaias: *Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorũ: ne uideant
Matth.13.b Mar.4.b oculis, & ne intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. Hæc dixit Esaias,
Luc.8.b quando uidit gloriam eius, & loquutus est de eo. Veruntamẽ etiam ex principi-
Act.28.f bus multi crediderũt in eum, sed propter pharisæos non confitebantur, [s] ne è sy- — s Id est, ne fierent ἀποσυνάγωγοι, id est, excommunicati.
nagoga excluderentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis q̃ gloriã dei.
Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui G
misit me. Et qui uidet me, uidet eum qui misit me. Ego lux in mundũ ueni, ut o-
mnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit uerba mea, &
non crediderit, ego non [t] iudico eum. Non enim ueni ut iudicem mundũ, sed ut — t Id est, non condemno.
seruem mundum. Qui reijcit me, nec accipit uerba mea, habet qui iudicet ipsum.
Sermo quẽ loquutus sum, ille iudicabit eum extremo die: quia ego [u] ex meipso — u Vel, de meo.
non sum loquutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatũ dedit, quid dicam,
& quid loquar. Et scio q̃ mandatum eius uita æterna est. Quæ ergo ego loquor,
sicut dixit mihi pater, sic loquor.

CAP. XIII.

Iesus humilitatem commendaturus discipulis pedes illorum lauat: proditorem Iudam certo signo denotat, charitatem mutuam commendat, & Petro lapsum abnegationis prædicit.

ANte festum autem paschæ, sciens Iesus q̃ uenisset hora ipsius, ut transiret ex A
hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, usq; ad fi-
Matt.26.b nem dilexit eos. Et cœna facta, †quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ Si-
Marc.14.a Luc.22. monis Iscariotæ, ut proderet eum, sciens Iesus omnia dedisse sibi patrẽ in manus,
seq; à Deo exisse, & ad Deum abire, surgit à cœna, & ponit uestimenta: cumq; ac
cepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pe
des discipulorum, & extergere linteo quo præcinctus erat. Venit ergo ad Si-
monem Petrum, & dicit ei ille: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, et
dixit ei: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Ne-
quaquam laueris meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, — a Vel, non es mei particeps.
[a] non habes partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes
meos, sed & manus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, nihil opus habet [b] præ- B — b Vel, nisi ut pedes lauet.

terquam pedes lauare,sed est mundus totus. Et uos mundi estis,sed non omnes.
Sciebat enim quis nam esset proditor ipsius. Propterea dixit: Non estis mundi
omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, receptisq; uestibus suis, accubuit,
iterum dixit eis: Scitis quid fecerim uobis? Vos uocatis me Magistrum ac Domi
num,& bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego laui pedes uestros Dominus et ma
gister, uos quoq; debetis inuicem alij aliorum pedes lauare. Exemplũ enim præ-
bui uobis, ut quemadmodum ego feci uobis, uos quoq; faciatis. Amen amen di
co uobis, non est † seruus maior domino suo, neq; legatus maior est eo qui lega Luc.6.f
uit ipsum. * Si hæc nouistis, beati estis si feceritis ea. Non de omnibus uobis lo Ioan.15.c *mat.10.c
quor. Ego scio quos elegerim. Sed ut impleatur scriptura: Qui [c] edit † mecum pa †Psal.40.c
nem, sustulit aduersum me calcaneum suum, nunc dico uobis priusquam fiat, ut
C quum factũ fuerit, credatis quod ego sum. † Amen amen dico uobis, qui recipit Luc.10.c
quemcunq; misero, me recipit. Qui autem me recipit, recipit eum qui misit me.
Quum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testificatus est, dixitq;: † Amen a- Matt.26.b Marc.14.c
men dico uobis, q unus ex uobis proditurus est me. Aspiciebãt ergo se inuicem Luc.22.b
discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat autem unus ex discipulis Iesu, recũbens
in sinu ipsius, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitare
tur quis esset de quo loqueretur. Itaq; quum recubuisset ille super pectus Iesu, di
cit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctam [d] offulam por
rexero. Et quum intinxisset offulam, dat Iudæ Simonis Iscariotę. Et post offulam
ingressus est in eum satanas. Dicit igitur ei Iesus: Quod facis, fac ocyus. Hoc
autem nemo discumbentium intelligebat ad quid dixisset ei. Quidam enim pu-
tabant, quia loculos habebat Iudas, dixisse ei Iesum: Eme ea quæ opus sunt no-
bis ad diem festum, aut egenis ut aliquid daret. Quum ergo accepisset ille offu
D lam, exiuit continuo. Erat autem nox. Quum ergo exisset, dicit Iesus: Nunc [e] glo
rificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est per eum. Si deus glorificatus
est per eum, & Deus glorificabit eum per se, & continuo glorificabit eum. Filio
li, adhuc paulisper uobiscum sum. † Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò ego Ioan.7.c
abeo, uos non potestis uenire: ita & uobis dico nunc. † Præceptũ nouum do uo Ioan.15.b
bis, ut diligatis uos mutuo sicut dilexi uos, ut et uos diligatis uos mutuo. Per hoc
cognoscent omnes, discipulos meos esse uos, [f] si charitatem habueritis inter uos
mutuam. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò abis? Respõdit ei Iesus: Quò ego
abeo, non potes me nunc sequi, sequeris autem me postea. Dicit ei Petrus: Domi
ne, quare non possum te sequi nunc? Animã meam pro te ponam. Respondit ei
Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, † nequaq̃ canet gal- Matt 26.d
lus, donec ter me abnegaueris. Marc.14.c Luc.22.c

c Vel, qui sumit mecum cibũ: panis pro quouis cibo per synecdochen ab Hebræis sumitur.

d ψωμίον. Alij panẽ exposuerunt. Sed buccellã aut offulam significat.

e Vel, gloria illustratus.

f Vel, si charitate prosequamini uos inuicem.

CAPVT XIIII.

Consolatur discipulos suos Iesus, diuinitatem suam & fructum mortis suæ exponens. Charitatem ab illis mutuam expostulat, spiritum promittit, eiusq; officium describit. Postremo pacem suam pollicetur, & contra persecutiones suo exemplo animat.

A ET dixit discipulis suis: Ne turbetur cor uestrum. Creditis in Deum, & in me
credite. In domo patris mei mansiones multæ sunt: [a] Quod si secus esset, di-
xissem uobis: Vado paraturus uobis locũ. Et si abiero ad parandũ uobis locum,
redibo, & assumã uos ad meipsum, ut ubi ego sum, et uos sitis: † & quò ego abeã Ioan.8.b
[b] nostis, & uiam nostis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quò abeas, & quo
modo possumus uiã nosse? Dicit ei Iesus: Ego sum uia, & ueritas, † & uita. * Ne Ioan.1.a
mo uenit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, patrem quoq; meum utiq; 11.c *Ioan.6.e
cognouissetis. Et [c] iam hinc cognoscitis eum, & uidistis eum. Dicit ei Philip-
pus: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tem-
pore uobiscum sum, & nõ cognouistis me? Philippe, qui uidit me, uidit patrem.
Et quomodo dicis tu: Ostende nobis patrem? † Non credis q ego in patre sum, Ioan.10.e
&

a Vel, si minus, dixissem uobis: uel, alioquin dixissem, &c.

b Vel, scitis.

c Vel, nunc, uel abhinc: uel, ex hoc tempore.

Ioan.3.e 7.b.8.c. 12.f.14.c & pater in me est?†Verba quæ ego loquor uobis,à meipso nō loquor. Pater aūt B
q in me manet,ipse facit opera. Credite mihi,ꝙ ego in patre sum, & pater in me,
[d] alioqui propter ipsa facta credite mihi. Amen amen dico uobis, qui credit in
me,opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora his faciet, quia ego ad patrem
Matth.7.a Mar.11.c Ioan.16.e.f meum abeo. †Et quicquid petieritis nomine meo,hoc faciam, ut glorificetur pa
ter per filiū. Si quid petieritis [e]per nomen meū,ego faciam. Si diligitis me, præ
cepta mea seruate. Et ego rogabo patrem,et alium [f]consolatorem dabit uobis,ut
maneat uobiscum in æternum,spiritum ueritatis,quem mundus non potest acci
pere,quia non uidet eum,nec nouit eum. Vos autē cognoscitis eum,quia apud
uos manet,& in uobis erit. Non relinquā uos [g]orphanos,ueniam ad uos. [h]Ad- C
huc pusillum,& mundus me iam non uidet,uos aūt uidetis me. Quia ego uiuo,
& uos uiuetis. Illo die uos cognoscetis me esse in patre meo,& uos in me, & me
in uobis. Qui habet mandata mea,& seruat ea,is est ille qui diligit me. Qui au
tem diligit me,diligetur à patre meo: & ego diligam eum,& aperiā ei meipsum.
Dicit ei Iudas,non ille Iscariotes: Domine quid accidit ꝙ [i]palàm facturus es no-
bis teipsum,& non mūdo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermo-
nem meum seruabit,& pater meus diliget eum,& ad eum ueniemus, & mansio
nem apud eum faciemus. Qui nō diligit me,sermones meos non seruat: & ser-
mo quem auditis non est meus,sed eius qui misit me, patris. Hæc loquutus sum D
uobis,apud uos manens. [k]Paracletus autē ille,qui est spiritus sanctus, quem mit
tet pater nomine meo,ille uos docebit omnia,& [l]suggeret uobis omnia quæcūꝗ
dixi uobis. Pacem relinquo uobis,pacem meam do uobis: nō quomodo mun-
dus dat,ego do uobis. Ne turbetur cor uestrū,neq; formidet. Audistis me dixisse
uobis: Abeo,& uenio ad uos. Si diligeretis me,gauderetis utiq; ꝙ dixerim: Vado
ad patrem,quia pater maior me est. Et nunc dixi uobis,priusquam fiat,ut quum
factum fuerit,credatis. Posthac non multa loquar uobiscum,uenit enim prin-
ceps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed ut cognoscat mūdus ꝙ
Act.2.d diligam patrem, †& [m]sicut mandatum dedit mihi pater,sic facio. Surgite,eamus
hinc.

CAP. XV.

Vitis & palmitum similitudine Christus ostendit quomodo discipuli in ipso manere, & fructum ferre poßint. Dilectionem sui commendat, & quæ nam eius signa sint, edocet. Postremo ad patientiā in afflictionibus perferendis proprio exemplo adhortatur.

Eccli 24. EGo sum †uitis illa uera,& pater meus agricola est. Omnē palmitem in me, A
non ferentem fructū,tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, ut fructum
Ioan.13.b copiosiorē adferat. Iam†uos mundi estis propter sermonē quem loquutus sum
uobis. Manete in me, [a]& ego in uobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à
semetipso,nisi manserit in uite: sic nec uos,nisi in me manseritis. Ego sum uitis,
uos palmites. Qui manet in me,& ego in eo,hic fert fructū multum. Quia sine
me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, [b]eiectus est foras sicut pal-
mes,& exaruit: & colligūt eos, & in ignem coniiciunt,& ardent. Si māseritis in
me,& [c]uerba mea in uobis māserint: quicquid uolueritis,petetis, & obtinget uo
bis. In hoc glorificatus est pater meus,ut fructū copiosum adferatis,& efficiami- B
ni mei discipuli. Sicut dilexit me pater,ego quoq; dilexi uos. Manete in [d]dilectio
Ioan.14.b ne mea. †Si præcepta mea seruaueritis,manebitis in dilectione mea,sicut ego pa
tris mei præcepta seruaui,& maneo in eius dilectione. Hęc loquutus sum uobis,
Ioan.13.d 1.Thes.4. b.c ut gaudiū meum in uobis maneat,& gaudiū uestrum impleatur. †Hoc est præce
ptum meum,ut diligatis uos inuicē,sicut dilexi uos. Maiorem hac dilectionē ne
mo habet,ut quis animā suam ponat pro amicis suis. Vos amici mei estis,si fece-
ritis quæcunq; ego præcipio uobis. Nō posthac uos dico seruos,quia seruus ne-
scit quid faciat dominus ipsius. Vos aūt dixi amicos,quia omnia quę audiui à pa

[d] Vel, aut certe propter, &c. Vel, sin minus, scilicet credere uultis, tamen propter, &c.
[e] Vel, nomine meo.
[f] Vel, aduocatum.
[g] Vel, orbos.
[h] Vel, Intra quam modicū mundus me iam non uidet: uel, Parum adhuc super est cum, &c.
[i] Vel, manifestaturus.
[k] Vel, consolator: uel, aduocatus.
[l] ὑπομνήσει, id est, commonefaciet aut submonebit scilicet de iis quæ exciderunt.
[m] Et, uidetur redundare modo Hebraico: ut sit sensus: Ego in mūdo hoc loquor uobiscū, et hęc facio, ut appareat quod diligam patrem.
[a] Vel, ut ego. Sic enim *sæpe* ו, *id est* &, ponitur pro ut, iuxta Hebraismum.
[b] Vel, reiectus est sicut palmes.
[c] Id est, præcepta mea uobis cordi fuerint.
[d] Vel amore meo: uel, in amore mei. Nam Græcis ambiguum est.

C tre meo, nota feci uobis. Non uos me elegistis, sed ego † elegi uos, & constitui Matt.28.d
uos, ut abeatis, & fructum adferatis, & fructus uester maneat: ut quicquid petieri
tis à patre nomine meo, det uobis. Hæc præcipio uobis, ut diligatis [e] inuicem.
† Si mundus uos odit, scitis quòd me prius quàm uos odio habuerit. Si è mūdo fuissetis, 1.Ioan.4.d
mundus quod suum est diligeret. Quia uero è mundo non estis, sed ego selegi
uos è mundo, propterea odit uos mundus. Mementote sermonis quem ego dixi
uobis: † Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, uos quoque per Matt.10.c
sequentur: si sermonem meum seruauerunt, uestrum quoque seruabunt. Sed hæc 24.a
D omnia facient uobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit Ioan.13.b
me. Si non uenissem, & loquutus fuissem eis, [f] peccatum non haberēt. Nunc au
tem * non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, etiam patrē meum
odit. Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatū non haberēt.
Nunc autem & uiderunt & oderunt, tum me, tum etiā patrem meum. † Sed [hoc
accidit,] ut compleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: † Odio habuerūt me Psal 24.c
* [g] gratis. Quum autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis à patre, spiri * Lu.24.g
tus ueritatis, qui à patre procedit, ille testimoniū perhibebit de me. Quin & uos
[h] testes estis, quia ab initio mecum estis.

CAP. XVI.

Crucem prædicit discipulis, & spiritum sanctum promittit, plenißime eius describēs officium. Mortem suam annunciat, & multis argumentis simul & promißionibus, ut patientes sint in cruce ferenda, adhortatur.

A HAec loquutus sum uobis, ut ne quid offendamini. [a] A synagoga excludent
uos. Sed ueniet tempus, ut quisquis interficiat uos, uideatur cultū præstare
Deo. Et hæc facient uobis, quia non nouerunt patrem neque me. Sed hæc loqu
tus sum uobis, ut quum uenerit tempus illud, reminiscamini eorum quòd ego dixe
rim uobis. Hæc autem ab initio non dixi uobis, quia uobiscum eram. Nunc au
tem abeo ad eum qui misit me, & [b] nemo ex uobis interrogat me: Quò abis? Sed
quia hæc loquutus sum uobis, mœstitia impleuit cor uestrum. Sed ego ueritatem
dico uobis, expedit uobis ut ego abeam. Si enim non abiero, consolator ille non
ueniet ad uos: si autem abiero, mittam eum ad uos. Et quum uenerit ille, arguet
B mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidē, quia non cre
dunt in me. De iustitia uero, quia ad patrem abeo, [c] & posthac nō uidetis me. De
iudicio autem, quia princeps huius mundi iudicatus est. Ad hæc multa habeo
quæ uobis dicam, sed non potestis ferre nunc. Cum autem uenerit ille, qui est spi
ritus ueritatis, ducet uos in omnem ueritatē. Nō enim loquetur à semetipso, sed
quæcunque audierit, loquetur, & [d] futura annūciabit uobis. Ille me glorificabit, quia
de meo accipiet, & annunciabit uobis. Omnia quæcunque habet pater, mea sunt.
Propterea dixi quòd de meo accipiet, & annunciabit uobis. Pusillum & non ui
detis me: & iterum pusillum & uidebitis me. Quia ego abeo ad patrem. Dixerūt
C ergo quidam ex discipulis eius inter se: Quid est hoc quòd dicit nobis: Pusillum &
non uidetis me: & rursum, pusillū & uidebitis me: &, quia ego abeo ad patrem?
Dicebant ergo: Quid est hoc quòd dicit: Pusillum? Nescimus quid loquatur. Intelle
xit autem Iesus quòd uellent ipsum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter
uos quòd dixi: Pusillum & non uidetis me, & iterum pusillum, & uidebitis me? A
men amen dico uobis, plorabitis & lamentabimini uos, mundus [e] autem gaude
bit. Vos autem mœrore afficiemini, sed mœror uester uertetur in gaudium. Mu
lier cum parit, dolorem habet, quia uenit hora eius: cum autem pepererit puel † Matt.7.a
lum, non amplius meminit anxietatis, propter gaudium, quod homo natus sit 21.c
in mundum. Et uos igitur nūc quidem [f] in mœrore estis, sed iterum uidebo uos, Marc.11.e
& gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollit à uobis. Et illo die me Luc.11.b
non interrogabitis quicquam. † Amen amen dico uobis, quæcunque petieritis à Iacob.1.a
Ioan.14.b

patre

[e] Vel, uos mutuo.

[f] Id est, culpam.
* Vel, prætextum non habent.

[g] Vel, immerito. חנם Ebræis gratis significat & immerito.
[h] *μαρτυρεῖτε*, id est, testimoniū perhibetis: uel, testimonium perhibete. Vtrunque enim potest significare.

[a] Vel, alienos à synagogis facient uos, id est, excommunicabunt.

[b] Id est, nemo uestrū uere expendit quò & cur abeam. Hoc enim si faceretis, non dolore tanto afficeremini.

[c] Vel, ut posthac non uideatis me.

[d] Vel, quæ futura sunt.

[e] Vel, contra.

[f] Vel, mœrorem habetis.

patre nomine meo, dabit uobis. Hactenus non petistis quicquam nomine meo. D
Petite, & accipietis, ut gaudium uestrum sit perfectum. Hæc per [g]prouerbia loquutus sum uobis. Veniet tempus, quum iam non per prouerbia loquar uobis, sed [h]palàm de patre meo annũciabo uobis. Illo die nomine meo petetis. Et non dico uobis quod ego rogaturus sim patrẽ pro uobis. Ipse enim pater amat uos, quia
Ioan.20.b uos me amastis, & credidistis me à Deo exiuisse. †Exiui à patre, & ueni in mundum: iterum relinquo mundum, & abeo ad patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc aperte loqueris, & prouerbium nullum dicis. Nunc scimus te scire omnia, nec opus esset tibi ut quis te [i]interroget. Per hoc credimus quod à Deo existi.
Matt.26.c Marc.14.d Respõdit eis Iesus: Nũc creditis. Ecce †instat tempus, & iam uenit, ut dispergamini unusquisque in sua, meque solũ relinquatis: [k]& non sum solus, quia pater mecum est. Hæc loquutus sum uobis, ut in me [l]pacem habeatis. In mũdo adflictionem habetis, sed bono animo sitis: ego uici mundum.

g Vel potius, per obscura, & allegorias. Quicquid enim obscure dictum & allegoricũ est, משל Hebræis dicitur, quod interpretantur παροιμίαν, id est, prouerbium.
h Vel, clare: uel, aperte.
i Hebraismus est, pro excutiat, scilicet eis, examinet, quasi ignorantem aut ingnorantiæ suspectũ. Id enim fit interrogando.
k Et pro at.
l Id est, securi sitis, & animo tranquillo.

CAP. XVII.

Christus cum iam tempus impletum uideret, ceu uerus homo & moriturus deo patri se commendat. Deinde pro discipulis sibi cõmissis & toto credẽtium grege patrem orat, ut intercedente morte sua, redeat cum humano genere in gratiam.

Matt.28.d HAec loquutus est Iesus, & sublatis in cœlum oculis suis, dixit: †Pater, uenit A hora, glorifica filiũ tuum, ut & filius tuus glorificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis [a]carnis, ut quotquot dedisti ei, det eis uitam æternã. Hæc est aũt uita æterna, ut cognoscant te solũ uerum Deum, & quem misisti Iesum Christũ. Ego te glorificaui super terrã, opus cõsummaui, quod dedisti mihi ut facerem. Et nũc glorifica me tu pater apud temetipsum, gloria quam habui prius quàm hic mundus esset, apud te. [b]Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cogno
Ioan.4.c uerunt, omnia quæcunque dedisti mihi [c]abs te esse. Quia uerba quæ dedisti mihi, B tradidi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt uere me exiuisse à te, & crediderũt quod tu me miseris. Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt. Et glorificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, at hi in mundo sunt, ego autem ad te uenio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unũ sicut & nos. Quum essem cum eis in mundo, ego seruabã eos nomine tuo. Quos de
Psal.108.a disti mihi, custodiui, & nemo ex eis periit nisi [d]filius perditus, †ut scriptura cõpleretur. Nunc autẽ ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut [e]habeant gaudium C meum impletum in semetipsis. Ego tradidi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt è mundo, sicut ego non sum è mundo. Non rogo ut tollas eos è mundo, sed ut serues eos à malo. E mundo non sunt, sicut ego non sum è mũdo. Sanctifica eos per ueritatem tuam. Sermo tuus ueritas est. Sicut me misisti in mundum, [ita] & ego misi eos in mundum, & pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint & ipsi sanctificati per ueritatem. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro iis qui credituri sunt per sermonẽ eorum in me, ut omnes unum sint sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quod tu me miseris. Et ego gloriam quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum si- D cut nos unum sumus. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum: & ut [f]cognoscat mũdus quod tu me misisti, & dilexisti eos sicut me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, uolo ut ubi sum ego, & illi sint mecum, ut uideant gloriam meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante conditũ mundum. Pater iuste, [g]& mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerunt quod tu me miseris. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, ut [h]dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

a Vel, mortalitatis, id est, hominum.
b Vel, palàm feci.
c Vel, abs te proficisci.
d Filius perditionis. Hebraismus est pro homine perdito, uel pernitioso.
e Vel, utantur gaudio meo pleno.
f Vel, intelligat.
g Et abundat, more Ebraico. Quanquã malim uocatiuũ iungere præcedẽtibus.
h Vel, amor, quo prosecutus es me.

CAP. XVIII.

Christus in hortum egressus à Iuda proditur: milites uirtute Christi in terrā prosternuntur, Petrus auriculam Malchi amputat. Christus ad Annam, hinc ad Caiapham ducitur, huncq; Petrus abnegat. Tandem Pilato traditus, ad crucem postulatur.

A HAec quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Ce- Matt.26.c
dron, ubi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius. Nouerat aūt Marc.14.c
& Iudas [a]proditor eius locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum disci 2.Reg.15.e Luc.22.d
pulis suis. Iudas ergo quū accepisset cohortem, & à pontificibus ac pharisæis mi
nistros, uenit illuc cum laternis ac facibus, & armis. Iesus itaq; sciens omnia quæ
[b] uentura erant super se, processit ac dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei:
Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas proditor
B eius cum ipsis. Vt ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in ter
ram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerūt: Iesum Na
zarenum. Respondit Iesus: Dixi uobis, me esse illum. Si ergo me quæritis, sinite
hos abire: [c]ut cōpleretur sermo quem dixerat: † Ex ijs quos dedisti mihi, nō per- Ioan.17.b
didi quenquam. Simon ergo Petrus quum haberet gladium, eduxit eum, &
percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem no
men seruo Malchus. Dixit ergo Iesus Petro: Immitte gladiū tuum in uaginam.
C An non bibam poculum quod dedit mihi pater? Cohors igitur & tribunus, ac
ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, & abduxerunt
eum ad †Annā primum, erat enim socer *Caiaphę, qui erat pontifex anni illius. Luc.3.a
Erat autem Caiaphas is, qui consilium dederat Iudæis, q̄ expediret unum homi *Sup.11.f
nem [d]perire pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius di-
scipulus. Discipulus autem ille notus erat pontifici, & introiuit cū Iesu in atrium
pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. †Exiuit ergo discipulus ille alter, Matt.26.g
qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro Marc.14.g Luc.22.f
D ancilla ostiaria: Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Nō sum. Sta
bant aūt serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefacie-
bant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se. Pontifex ergo in-
terrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina ipsius. Respōdit ei Iesus: Ego
palàm loquutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quò
omnes Iudæi conueniūt, & in occulto nihil loquutus sum. Quid me interrogas?
Interroga eos qui audierunt quid loquutus sim ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim
ego. Hęc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum [e]inflixit alapam Iesu, di
cens: Siccine respondes pontifici? Respōdit ei Iesus: Si male loquutus sum, testi-
E ficare de malo: sin bene, cur me cædis? Et misit eum Annas uinctū ad Caiapham
pontificem. Stabat aūt Simon Petrus, & calefaciebat se. Dixerūt ergo ei: Num Matt.26.f
& tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum. Dicit unus ex seruis Marc.14.f Luc.22.f
pōtificis, cognatus [eius] cuius absciderat Petrus auriculā: Nónne ego te uidi in
horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus. Et statim gallus cecinit. Ducūt ergo
Iesum à Caiapha in prætorium. Erat autem mane, & ipsi non introierūt in præ-
torium, ne contaminarentur, sed ut ederent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos fo
ras, & dixit: Quam accusationē affertis aduersus hominē hunc? Responderunt
F & dixerunt ei: Si non esset hic nocens, haudquaq̄ tibi tradidissemus eum. Dixit
ergo eis Pilatus: Accipite eum uos, & secundū legem uestram iudicate eum. Di-
xerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt sermo Iesu im-
pleretur, † quem dixit, significans qua morte esset moriturus. * Introiuit ergo Matt.20.c
iterum in Prætoriū Pilatus, & uocauit Iesum, & dixit ei: Es tu ille rex Iudæorum? *Mat.27.a Marc.15.a
Respondit Iesus: A temetipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Luc.22.g
Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Act.11.a.b
G Quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est ex hoc mūdo. Si ex hoc 10.c
mundo

a Græci gaudent uti participijs pro nominibus, ut prodens pro proditore.

b Vel, sibi impenderent.

c Eclipsis est, scilicet hoc dixit, uel factum est.

d Vel, mori.

e Vel, dedit.

mundo esset regnum meum, ministri mei utiq; [f]decertassent ne traderer Iudæis.
Ioan. 6. b †Nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaq; ei Pilatus: Ergo rex es tu?
Respōdit Iesus: [g]Tu dicis, [h]quod rex sum ego. Ego ad hoc natus sum, & ad hoc
ueni in mundum, ut testimoniū feram ueritati. Omnis, qui est [i]ex ueritate, audit
uocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est ueritas? Et quū hoc dixisset, iterū pro=
Matt. 27. c dijt ad Iudæos, & dicit eis: †Ego nullam in eo inuenio [k]culpam. Est autē con=
Marc. 15. b suetudo uobis, ut unum dimittam uobis in pascha. Vultis ne ergo dimittam uo=
Luc. 23. b bis illum regem Iudæorum? Clamauerunt igitur rursum omnes, dicentes: Non
hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

CAPVT XIX.

Pilatus Iesum flagellatum & spinis coronatum liberare uolens Iudæorū improbitate uincitur. Crucifixi uestes diuidunt. Iesus matrem discipulo commendat, & aceto gustato moritur: mortui latus lancea confoditur. Hunc tamen Nicodemus & Iosephus sepeliunt splendide.

Matt. 27. c TVnc † ergo adpræhendit Pilatus Iesum, & flagellauit: & milites cum ple= A
Marc. 15. b xissent coronam de spinis, imposuerunt capiti eius. Et ueste purpurea [a]ue=
Luc. 23. b stierunt eum, ac dicebant: Aue rex Iudæorum. Et incutiebāt ei alapas. Exiuit er=
go iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce, duco uobis eum foras, ut cognoscatis,
me nullam in eo inuenire [b]culpam. Exiuit ergo Iesus foras, gestans spineam co=
ronam, & uestem purpuream, & dicit eis: Ecce homo. Cum ergo uidissent eum
pontifices & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus: B
Accipite eum uos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo [c]culpam. Respon
Leuit. 24. a derunt ei Iudæi: †Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mo=
*Ioan. 5. b ri: * quia filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis
timuit. Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus au
tem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis,
me potestatem habere crucifigendi te, & potestatem habere absoluendi te? Re=
spondit Iesus: Non haberes potestatem aduersus me ullam, nisi tibi datum esset ē
supernis. Propterea qui me tradidit tibi, [d]maius peccatum habet. Ex eo quære=
bat Pilatus absoluere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc absolue= C
ris, non es amicus Cæsaris. Quicunq; se regem facit, contradicit Cæsari. Pila=
tus autem quum hunc audisset sermonem, produxit Iesum foras, seditq; pro tri=
bunali, in loco, qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem, Gabbatha. Erat autem
parasceue paschæ, hora uero fermè sexta, & dicit Iudæis: Ecce, rex uester. Illi autē
clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem uestrum cruci=
figam? Responderunt pontifices: Non habemus regem præter Cæsarem. Tunc
ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Acceperunt autem Iesum, & abduxe=
runt. Et [is] baiulans crucem suam, exiuit in eum, qui dicitur Caluaria, locum,
Hebraice autem Golgotha, ubi crucifixerunt eum: & cum eo alios duos hinc &
Matt. 27. d hinc, medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum Pilatus, & imposuit cruci. D
Marc 15. d Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, rex Iudęorum. Hunc ergo titulum multi
Luc. 23. a Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus, ubi crucifixus est Iesus. Et
erat scriptum Hebraice, Græce, Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæo=
rum: Ne scribe, Rex Iudæorum, sed illum dixisse: Rex sum Iudæorum. Respon=
Matt. 27. d dit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. † Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acce
Luc. 23. c perunt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuiq; militi partem, & tu=
Marc. 15. d nicam. Erat autem tunica inconsutilis, [e]à summo contexta per totum. Dixerunt E
ergo inter se: Ne scindamus eā, sed sortiamur de illa, cuius sit, ut scriptura imple=
Psal. 21. c retur, dicens: †Partiti sunt uestimenta mea sibi, & super uestitu meo miserunt sor
tem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater
eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Quum uidisset

f ἠγωνίζοντο ἄν. Sic solent Græci in potentiali modo cum ἄν particula uti imperfecto pro plusquamperfecto.
g Tu dicis, id est, recte dicis.
h Vel, quia.
i Vel, qui stat à ueritate, id est, souet partes eius.
k Vel, crimen, hoc enim amplius significat αἰτία Græce, quàm causa Latine.

a Vel, circūdederūt.
b Vel, causam.
c Vel, causam.
d Vel, maiori peccato tenetur.
e Vel, à summa parte continuo textu, uel continua textura per totum contexta.

ergo Iesus matrem, ac discipulũ adstantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce, mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Postea sciens Iesus omnia iam cõsummata esse, ut consummaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum. Illi uero
F impleuerunt spongiam aceto, & hysopo impositam admouerũt ori eius. Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est, & inclinato capite, tradidit spiritum: Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, ut nõ remanerent in cruce corpora sabbato, (erat enim magnus ille dies sabbati) rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, ac tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidẽ fregerunt crura, & alterius, qui cum eo crucifixus erat. Ad Iesum autem quum uenissent, ut uiderũt eum iam mortuũ, non fregerunt eius crura: sed unus militum lancea latus eius fodit, & cõtinuo effluxit sanguis & aqua. Et qui uidit, testimo Zach.13.a
nium perhibuit: & uerũ est testimoniũ eius. Et ille scit, quod uera dicat, ut & uos
G credatis. Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur: †Os non cõminuetis ex †Exo.12.g
eo. Et rursus alia scriptura dicit: *Videbunt in quem pupugerunt. †Post hæc Num.9.b
autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathiensis, qui erat discipulus Iesu, sed occul- *Zac.12.c †mat.27.g
tus, propter metũ Iudæorum, ut tolleret corpus Iesu: idq; permisit Pilatus. Venit Marc.15.d
autem & *Nicodemus, qui uenerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam Luc.23.g
myrrhæ & aloes, ad libras ferme centũ. Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuin- *Ioan.3.a
xerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in eo loco, ubi crucifixus fuit, hortus, et in horto monumentũ nouum, in quo nondum quisquam positus erat, ibi ergo propter parasceuen Iudæorũ, quod in propinquo esset monumentum, posuerunt Iesum.

CAP. XX.

Christum resurrexisse Maria nunciat discipulis, e quibus duo hoc uisuri excurrunt. Iesus Mariæ iuxta sepulchrum & discipulis domi cõgregatis apparet. Thomas uero incredulus ante cum Christum & uidisset & contrectasset, etiam ipse credidit.

a Vel, primo.

A Vᵃ No †uero die sabbatorũ Maria Magdalene uenit manè, quũ adhuc tene- Marc.16.a
bræ essent, ad monumentũ, uidetq; lapidem sublatum à monumento. Cur Luc.24.a
rit ergo, & uenit ad Simonem Petrum, & ad alterum illũ discipulũ, quem amabat Iesus, & dicit illis: Sustulerũt Dominum è monumento: & nescimus, ubi posuerint eum. Exijt ergo Petrus, & ille alter discipulus: & uenerunt ad monumentum. Currebãt autem duo simul, & ille alter discipulus præcucurrit citius Petro,
B uenitq; prior ad monumentũ. Et quum se inclinasset, uidit posita linteamina: nõ tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus, sequens eũ, & introiuit in monumentum: & uidet linteamina posita, & sudariũ, quod fuerat super caput eius, nõ cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in unum locũ. Tunc ergo introiuit & ille alter discipulus, qui uenerat prior ad monumentũ, uiditq; & credidit. Nondum enim nouerant scripturã, oportere eum à mortuis resurgere. Abie-
C runt ergo rursus discipuli ad semetipsos. †Maria autem stabat ad monumen- Matt.28.a
tum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se in monumentũ, & uidet duos Marc.16.b

b Vel, [amictos] albis.

angelos ᵇin albis sedentes, unũ ad caput, & alterũ ad pedes, [illic] ubi posuerant corpus Iesu, & dicunt ad eam illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Sustulerũt dominum meum, nec scio, ubi posuerint eum. Hæc quum dixisset, conuersa est retrorsum, & uidet Iesum stantẽ: nec sciebat Iesum esse. Dicit ei Iesus: Mulier, quid plo-
D ras? Quem quæris? Illa existimans hortulanũ esse, dicit ei: Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi ubi posueris eũ, & ego eum tollã. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa, dicit ei: Rabbuni, quod dicitur, Magister. Dicit ei Iesus: Ne me tangas: Nondum enim ascendi ad patrẽ meũ. Sed abi ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem uestrum: & Deum meum, & deum uestrum. Venit Maria Magdalene, annuncians discipulis, quod uidisset Dominum, & ea di-

xisset

xiſſet ſibi. Quum ergo ueſpera eſſet die illo, qui erat unus ſabbatorum, & fo- E
res eſſent clauſæ, ubi erant diſcipuli cõgregati propter metum Iudæorum, uenit
Ieſus, ſtetitq; in medio, & dicit eis: Pax uobis. Et quum hoc dixiſſet, oſtendit eis
Marc.16.e manus, ac latus ſuũ. †Gauiſi ſunt ergo diſcipuli uiſo Domino. Dixit ergo eis Ie
Luc.24.f ſus iterum: Pax uobis. *Sicut miſit me pater, ita & ego mitto uos. Et quũ hoc di
1.Cor.15.a Mat.18.c xiſſet, [c]inflauit, & dicit eis: Accipite ſpiritũ ſanctum. Quorumcunq; remiſeritis
peccata, remittuntur eis: quorumcunq; retinueritis, retenta ſunt. Thomas au F
tem unus ex duodecim, qui dicitur, Didymus, non erat cum eis, quãdo uenit Ie-
ſus. Dixerunt ergo ei alij diſcipuli: Vidimus Dominũ. Ille autem dixit eis: Niſi
uidero in manibus eius ueſtigiũ clauorum, & miſero digitũ meũ in ueſtigium
clauorum, & miſero manum meam in latus eius, nequaquam credam. Et poſt
dies octo, iterũ erant diſcipuli eius intus, et Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis
clauſis, & ſtetit in medio, & dixit: Pax uobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitũ
tuum huc, & uide manus meas, & admoue manũ tuã, & immitte in latus meũ: G
& ne ſis incredulus, ſed credẽs. Reſpondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus,
& Deus meus. Dicit ei Ieſus: Quia uidiſti me Thoma, credidiſti: beati qui nõ ui
Ioan.21.g derunt, & crediderunt. †Multa igitur quidem & alia ſigna fecit Ieſus in cõſpe
ctu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autẽ ſcripta
ſunt, ut credatis Ieſum eſſe Chriſtum, illum filium Dei: & ut credentes, uitam ha
beatis per nomen ipſius.

CAP. XXI.

Ieſus Petro & reliquis diſcipulis piſcantibus apparet, qui miraculo captorũ piſci-um eum agnoſcunt. Cum prandiſſent Petro ouium curam committit, ſe ſequi iubet & mortis genus prænunciat.

POſtea [a]manifeſtauit ſe iterũ Ieſus ad [b]mare Tyberiadis: manifeſtauit aũt ſic. A
Erãt ſimul Simon Petrus & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael,
qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, alijq; ex diſcipulis eius duo. Dicit eis
Simon Petrus: Vado piſcatum. Dicunt ei: Venimus & nos tecũ. Exierũt, & con-
ſcenderunt nauim ſtatim: & illa nocte nihil ceperũt. [c]Tempore uero iam matu-
tino, ſtetit Ieſus in littore: non tamen cognouerunt diſcipuli Ieſum eſſe. Dicit eis
Ieſus: Pueri, num quid opſonij habetis? Reſponderunt ei: Non. At ille dixit eis:
Mittite in dexteras partes nauigij rete, & inuenietis. Miſerunt ergo, & iam non
ualebãt illud trahere præ multitudine piſcium. Dicit ergo diſcipulus ille, quem B
diligebat Ieſus, Petro: Dominus eſt. Simon ergo Petrus quum audiſſet Domi
num eſſe, tunica accinxit ſe, (erat enim nudus) & miſit ſe in mare. Alij autẽ diſci
puli nauigiolo uenerunt: non enim longe aberant à terra, ſed circiter cubitis du
centis, trahentes rete [d]piſcium. Vt ergo deſcenderũt in terram, uident prunas po
ſitas: & piſcẽ ſuperpoſitum, & panem. Dicit eis Ieſus: Adferte de piſcibus, quos
prendiſtis nunc. Aſcendit Simõ Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis
piſcibus, centũ quinquaginta tribus. Et quum tot eſſent, non eſt ſciſſum rete. Di
cit eis Ieſus: Venite, prandete. Et nemo diſcipulorum audebat interrogare eum,
Quis es tu? [e]ut qui ſcirent Dominum eſſe. Venit itaq; Ieſus, & accipit panem, & C
dat eis: ſimiliter & piſcem. Hoc iam [f]tertiũ manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis,
exuſcitatus à mortuis. Quum ergo prandiſſent, dicit Simoni Petro Ieſus: Simon
[g]Ionæ, diligis me [h]plus quàm hi? Dicit ei: Etiã domine, tu ſcis, quod amem te. Di
cit ei: Paſce agnos meos. Dicit ei rurſus ſecundò: Simõ Ionæ, diligis me? Ait illi:
Etiam Domine, tu ſcis, quod amẽ te. Dicit ei: Paſce oues meas. Dicit ei tertiò: Si-
mon Ionæ, amas me? Indoluit Petrus, quod dixiſſet ſibi tertiò: Amas me? Dixitq;
1.Pet.1.c ei: Domine, †tu omnia noſti, tu ſcis q̃ amem te. Dicit ei Ieſus: Paſce oues meas.
Amen amen dico tibi, quũ eſſes iunior, cingebas te, & ambulabas quò uolebas:
quum autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & [i]ducet quò nõ D

c Vel, flauit in eos.

a Vel, conſpiciendũ aut manifeſtũ ſe exhibuit.
b Vel, lacum.
c Vel, mane autem iam facto.
d Vel, piſculẽtũ: uel, piſcatorium.
e Vel, cum ſcirent quod dominus eſſet.
f Vel, tertia uice.
g Alij Ioannis legũt, cũ in nonnullis Græcorũ codicibus ἰωνᾶ, in nonnullis ἰωαννᾶ legatur.
h Vel, plus his: uerſũ illud ambiguum eſt.
i Vel, potius, feret, id eſt, rapiet, οἴσει.

uis. Hoc autẽ dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Conuersus autem Petrus uidet illum discipulum, †quem diligebat Iesus, sequentẽ, qui et recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille tui proditor? Hũc quum uidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum uelim manere donec ueniam, [k]quid tua? Tu me sequere. Exijt ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Iesus: Non moritur: Sed si uelim eum manere donec ueniam, [l]quid tua? Hic est discipulus ille, qui testimoniũ perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus, quod uerum est testimoniũ eius. † Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur [m]singulatim, nec ipse, opinor, mundus caperet eos, qui scriberentur libros.

Ioan. 13. c
Ioan. 20. g

k Vel, quid ad te?
l Vel, quid ad te?
m Vel, per singula.

Acta Apostolorum.

CAPVT I.

Christus cum apostolos Hierosolymis sancti spiritus promißionem expectare iußisset in cœlum sublatus est. Apostoli angelis monentibus reuersi precibus incumbunt. Deinde Petri instinctu Mathiam loco Iudæ proditoris in duodecim apostolorum numerum suscipiunt.

A
VPERIORE quidẽ uolumine diximus ô Theophile,
de omnibus quæ cœpit Iesus tum facere, tum docere, ad eũ
usq; diem, quo [b] (postquam † mandata dedit per spiritum Ioan. 20. c
sanctum, *quos elegerat apostolis) sursum adsumptus est, *Ioan. 15. b
†quibus etiam seipsum exhibuerat uiuentem [c] (posteaquã Ioan. 20.
supplicio fuit adfectus) compluribus [d]argumẽtis, dum per
dies quadraginta conspicitur ab illis, ac loquitur eis de regno Dei. Et congregans [eos] in idẽ loci, præcepit eis, [e]Ne discederent Hierosolymis, sed ut expectarẽt promissum patris, †de quo [inquit] audistis ex me: quoniam Ioannes quidem aqua baptizauit, *uos aũt baptizabimini spiritu sancto, post dies hosce non multos. Illi igitur quum conuenissent, percontabantur illum, dicentes: Domine, num tempore hoc restituis regnum Israeli? Dixit aũt illis: Non est uestrũ nosse tẽpora & articulos temporum, quos pater in sua ipsius constituit potestate: sed accipietis [f]potentiam, posteaquam spiritus sanctus aduenerit [g]super uos. Et eritis mihi testes, non solũ Hierosolymis, uerumetiã in uniuersa Iudæa Samariaq;: deniq; usque ad extrema terræ. Atque hæc loquutus, uidentibus ijsdem, in altum sublatus est: & nubes subduxit illũ ab oculis eorũ. Cumq; essent defixis in cœlum oculis, eunte illo, ecce, uiri duo adstiterũt illis in uestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis intuentes in cœlũ? Hic Iesus, qui [h]adsumptus est à uobis in cœlum, sic ueniet, quemadmodum uidistis eum euntem in cœlum. Tunc reuersi sunt Hierosolymam à monte, qui uocatur Oliueti, qui abest ab Hierosolymis iter sabbati. Et quũ introissent, ascenderunt in [i]cœnaculũ, ubi mansitabãt & Petrus & Iacobus, & Ioannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphęi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi [frater:] hi omnes perseuerabant unanimiter in precatione & obsecratione, cum mulieribus, et Maria matre Iesu, cũq; fratribus illius.

Luc. 24. d
Ioan. 14. d
* Matt. 3. c
Marc. 1. b
Luc. 3. c
Ioan. 1. d
B
C
Luc. 24. g

a Vel, primũ sermonem feci, uel institui.
b Vel, postquam impertitus in hoc ipsũ spiritũ sanctum mandata dedisset, &c.
c Vel, post passionẽ. Frequenter enim apud Græcos infinitiuus pro nomine ponitur.
d Vel, indicijs: uel, signis.
e Infinitiui Gręcis in multo usu sunt pro imperatiuis. Sic Luc. 9. μηδὲ ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν, pro ἔχετε. Vnde sic uerti poterat, Non discedite Hierosolymis, sed expectate promissum patris, de quo audistis ex me.
f Vel, uirtutem.
g Vel, in uos.
h Vel, sublimis ablatus est.
i Vel, in superiorem partem domus. Hãc enim significat τὸ ὑπερῷον, nõ locum in quo cœnatur.

Et in

Et in diebus his cum exurrexiſſet Petrus in medio diſcipulorum, dixit: (Eratq́ turba [f] nominum ſimul ferè centū uiginti) Viri fratres, oportuit impleri ſcripturam hanc, quā prędixit ſpiritus ſanctus per os Dauid † de Iuda, qui fuit dux his, qui comprehenderunt Ieſum: *quia [l] cooptatus erat in numerū noſtrum, & ſortitus erat ſortem miniſterij huius. Et † is quidem parauit agrum ex mercede iniquitatis, [m] ſuſpenſusq́, crepuit medius: & effuſa ſunt omnia uiſcera eius. Et innotuit omnibus habitātibus Hieroſolymis, ita, ut uocatus ſit ager ille uernacula lingua eorum, Aceldama, hoc eſt, ager ſanguinis. Scriptum eſt enim in libro Pſal- D morum: †Fiat cōmoratio eius deſerta, & non ſit qui habitet in ea. *Et [n] epiſcopatum eius accipiat alius. Oportet igitur, ut cum conuerſati ſint nobiſcū uiri toto tempore, quo [o] uitæ conſuetudinem egit nobiſcum Dominus Ieſus, exorſus à baptiſmate Ioannis uſque ad eum diem, quo [p] receptus eſt à nobis, teſtem reſurrectionis eius conſtitui nobiſcum, unum ex his. Et ſtatuerunt duos, Ioſeph, qui uocatur Barſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus, & Mathiā. Et facta precatione, dixerunt: Tu Domine, qui noſti corda omnium, oſtende utrum ex his duobus elegeris, ut accipiat ſortē miniſterij huius et [q] apoſtolatus, unde præuaricatus excidit Iudas, ut abiret in locum ſuum. Et miſerunt ſortes eorū, & cecidit ſors ſuper Mathiam: & cooptatus eſt in numerum undecim apoſtolorum.

Pſal 40.c
Ioan.18.a
*matt.10.a
†mat.17.a
Pſal.68.c
*Pſal.108.b

CAP. II.

Apoſtoli ſpiritu ſancto repleti diuerſis linguis loquuntur. Ebrietatis notam Petrus tollit, & hoc ſpiritus uirtutem Chriſtumq́; Meßiam eſſe prophetarum oraculis docet. Auditoribus conſternatis pœnitentiā ſuadet. Et magna quotidie fideliū multitudo Chriſto accedit.

ET quum compleretur dies pentecoſtes, erant omnes unanimiter in eodē lo- A co: [a] & factus eſt repente de cœlo ſonitus, tanquam impetu uenientis flatus [b] uehementis, & repleuit totam domū, ubi erant ſedentes. Et uiſæ ſunt illis [c] diſſectæ linguæ, [d] uelut igneæ. Seditq́ ſuper ſingulos eorum, ac repleti ſunt omnes ſpiritu ſancto, cœperūtq́ loqui alijs linguis, prout ſpiritus ille dabat eloqui illis. Erant autem Hieroſolymis habitātes Iudæi, uiri religioſi ex omni natione earū, quæ [e] ſub cœlo ſunt. Is rumor quū increbuiſſet, conuenit multitudo, & [f] confuſa eſt, quod audiret unuſquiſq́ lingua ſua illos loquentes. Stupebāt autem omnes, ac mirabantur, dicentes inter ſeſe: Nónne, ecce, omnes iſti, qui loquuntur, Gali- B lęi ſunt? Et quomodo nos audimus eos ſua quiſq́ lingua noſtra, in qua nati ſumus? Parthi, & Medi, & Elamitæ, & habitatores Meſopotamiæ, Iudææq́ & Cappadociæ, Ponti & Aſiæ, Phrygiæq́ & Pamphylię, Aegypti & partiū Libyæ eius, quæ eſt finitima Cyrenæ, & aduenæ Romani, Iudæiq́ & [g] proſelyti, Cretes & Arabes, audimus eos loquētes noſtris linguis magnifica Dei. Stupebant aūt omnes, ac hæſitabant, alius alij dicentes: [h] Quidnam uult hoc eſſe? Alij autē irridentes, dicebant: Muſto expleti ſunt iſti. Stans autem Petrus cum undecim, extulit uocē ſuā, ac loquutus eſt eis: Viri Iudæi, et qui habitatis Hieroſolymis uniuerſi, hoc uobis notum ſit, & auribus percipite uerba mea: Non enim, ſicut uos exiſti- C matis, hi ebrij ſunt, [i] (eſt enim hora diei tertia:) ſed hoc eſt, quod dictū eſt per prophetam Ioel: †Et eueniet in nouiſſimis diebus, dicit Deus, [ut] effundā de ſpiritu meo ſuper omnem carnem. Et [k] prophetabūt filij ueſtri, et filiæ ueſtræ, & iuuenes ueſtri uiſiones uidebunt, et ſeniores ueſtri ſomnia ſomniabunt. Et quidem ſuper ſeruos meos, & ſuper ancillas meas in diebus illis, effundā de ſpiritu meo, & prophetabūt: & dabo prodigia in cœlo ſupernè, & ſigna in terra infernè, ſanguinē, & ignem, & [l] uaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam ueniet dies ille Domini magnus atq́ illuſtris. Et futurum eſt, ut † omnis, quicunq́ inuocauerit nomen domini, ſeruetur. Viri Iſraelitæ, audite uerba hæc: Ieſum Nazarenum, uirum [m] exhibitū à Deo erga uos uirtutibus, & prodi- D

Ioel.2.f
Rom.10.c

[k] Pro hominum poſuit. Quia in numerando homines nominatim cenſentur.
[l] Vel, admuneratus.
[m] πρηνὴς γενόμενος, id eſt, pronus factus: Expreſſit geſtū ſuſpenſi. Auguſt. alibi legit, deiectus in faciē.
[n] Id eſt, inſpectionē, id eſt, munus inſpectionis.
[o] Intrare et exire. Hebraiſmus eſt, pro aſſiduum eſſe in aliquo loco, et in eo uerſari.
[p] Vel, ſublimis ablatus eſt.
[q] Id eſt, legationis.

[a] Auguſt. propius expreſſit Græcam phraſim, factus eſt ſubito de cœlo ſonus quaſi ferretur flatus uehemens.
[b] Vel, potius, uiolenti.
[c] Vel, diuiſæ aut diſpertitæ.
[d] Vel, inſtar ignis.
[e] Vel, cœlo ſubiecta.
[f] Ad perturbationē animi & admirationem refertur, non pudorem, ut aliàs.
[g] Vel, peregrini, qui natione erant ex gentibus & Iudæi religione.
[h] Vel, quid nā hoc ſibi uult?
[i] Vel, cum ſit hora, &c.
[k] Id eſt, fungētur munere prophetico.
[l] Vaporem fumi, Hebraiſmus eſt, pro uaporem fumidum.
[m] Vel, demonſtratū: alij legiſſe uidentur ἀποδεδειγμένον, id eſt, approbatum.

gijs, & signis, quę ædidit per illū Deus in medio uestri, sicut & ipsi scitis, hunc de-
[n] Vel, præscientia.
[o] Vel, affixum scilicet cruci.
finito cōsilio & [n]prænotione Dei traditū, quum accepissetis per manus iniquo-
rum, [o]crucifixū, interemistis. Quē Deus suscitauit solutis doloribus mortis: qua-
tenus impossibile erat, teneri illū ab ea. Dauid enim dicit de eo: †Prouidebā Do- Psal. 15. b
minum coram me semper: quoniā à dextris est mihi, ne cōmouear. Propter hoc
lætatū est cor meum, & exultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in
[p] Id est, in sepulchro siue inter mortuos, iuxta Hebraismum.
spe. Quoniā nō derelinques animam meam [p]apud inferos: nec sines ut Sanctus
tuus uideat corruptionem. Notas mihi fecisti uias uitæ, replebis me iucunditate
cum facie tua. Viri fratres, quandoquidē licet libere dicere apud uos de patriar-
B cha Dauid, quod & defunctus est, & sepultus est, & sepulchrū eius est apud nos,
usq; in hodieruum diem. Propheta igitur quum esset, & sciret †iureiurando iu- 3. Reg. 2. b
rasse sibi Deum, futurum ut de fructu lumbi ipsius, quantū ad carnem, Christus Psal. 131. c
exoriretur: ac sederet super sedē eius, præscius loquutus est de resurrectione Chri
sti, quod non derelicta sit anima eius apud inferos, neq; caro eius uiderit corru-
ptionē. Hunc Iesum suscitauit Deus, cuius omnes nos sumus testes. Dextera igi-
tur Dei exaltatus, & promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit hoc, quod
nunc uos uidetis & auditis. Non enim Dauid ascendit in cœlos, sed dicit ipse:
[q] Vel, meis.
† Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris [q] mihi, donec ponam inimicos Psal. 109. a
F tuos scabellū pedum tuorū. Certo sciat ergo tota domus Israel, quod Dominū et
Christum fecerit Deus, hunc Iesum, quē uos crucifixistis. His uero auditis, com-
puncti sunt corde, et dixerunt Petro, ac reliquis apostolis: Quid faciemus uiri fra
[r] Vel, resipiscite.
tres? Petrus dixit illis: [r]Delictorum pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisq;
uestrum nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum: & accipietis donum
spiritus sancti. Vobis enim [facta est] promissio, & filijs uestris: & omnibus qui
longe sunt, quoscunq; aduocauerit Dominus Deus noster. Alijsq; uerbis pluri-
[s] Vel, genere isto.
mis testificabatur, & exhortabatur [eos,] dicēs: Seruemini à [s]natione ista praua.
Qui ergo libenter acceperunt sermonem eius, baptizati sunt: & accesserūt in die
[t] Id est, homines.
illo [t] animæ, circiter ter mille. Continuo autem perseuerabant in doctrina apo-
G stolorū, & cōmunicatione, & fractione panis, & precationibus. Obortus est au-
[u] Id est, homini.
tem omni [u]animæ timor: multaq; prodigia & signa per apostolos ædebantur.
Omnes autem, qui credebant, erant coniuncti, & habebant omnia communia.
[x] Vel, facultates.
Possessionesq; & [x]substantias uendebant, ac diuidebāt illa omnibus, prout cuiq;
opus erat. Et quotidie perdurantes unanimiter in templo, & frangentes per sin-
[y] Vel, gratulatione.
[z] Vel, habentes gratiam.
gulas domos panem, simul sumebant cibum, cum [y] exultatione & simplicitate
cordis, laudantes Deum, & [z] gratiosi apud totum populum. Dominus autē ad-
debat, qui salui fierent quotidie congregationi. CAP. III.

Petrus cum Ioanne in templum ascēdens eum sanat, qui ab utero matris claudus fuerat. Populo autem ad miraculum concurrenti salutis mysterium per Christum exponit, ingratitudinem illorum accusans & pœnitentiam ab illis postulans.

A Simul autem Petrus & Ioannes ascendebant in templū, ad horam precationis
nonam. Et quidam uir, qui erat claudus ex utero matris suæ, baiulabatur, quē
[a] Vel, stipem.
ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret [a] eleemo-
synam ab introeuntibus in templum. Is quum uidisset Petrū & Ioannem ingres
[b] Vel, stipem.
suros in templū, rogabat, ut [b]eleemosynam acciperet. Defixis autem in eum ocu
lis, Petrus cum Ioanne dixit: Aspice nos. At ille intendebat oculos in eos, sperans
se aliquid accepturum ab eis. Petrus autem dixit: Argentū & aurum non est mi-
[c] κρατήσας, al. πιάσας.
hi, quod autē habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & am-
bula. Et [c]adpręhensa manu eius dextera, erexit eum. Protinus autem consolida-
tæ sunt plantæ illius ac tali. Et exiliens stetit, & ambulabat, intrauitq; cum illis in
B templum, inambulans & saliens, ac laudans Deum. Et uidit eum totus popu-
lus

lus ambulantem, ac laudantem Deum. Agnoueruntq́ illum, quod ipſe eſſet is,
qui ad [o] eleemoſynã ſederat ad ſpecioſam portã templi. Et impleti ſunt admira-
tione & ſtupore ſuper eo, quod cõtigerat illi. Quum teneret autem qui ſanatus
fuerat claudus, Petrum & Ioannẽ, cõcurrit totus populus ad eos in porticu, quæ
adpellatur Solomonis, ſtupefactus. Quo uiſo, Petrus reſpondit ad populum:
Viri Iſraelitæ, quid miramini ſuper hoc, aut nos quid intuemini, quaſi noſtra pte
[e] uirtute aut [f] pietate effecerimus, ut hic ambularet? Deus Abraham, & Iſaac, & Ia
Matt. 27. c cob, Deus patrum noſtrorũ glorificauit filium ſuum Ieſum, quẽ † uos [g] tradidi
Marc. 15. b ſtis, ac negaſtis in cõſpectu Pilati, cum ille iudicaſſet eſſe abſoluendum. Vos aũt
Luc. 23. c
Ioan. 18. g ſanctum & iuſtum negaſtis, et poſtulaſtis, ut uirum homicidã donaret uobis, au
thorem uero uitæ interfeciſtis, quẽ Deus ſuſcitauit à mortuis: cuius nos teſtes ſu C
mus: & per fiduciã nominis eius hunc, quem uidetis ac noſtis, [h] confirmauit no
men ipſius: & fides, quæ per eum eſt, dedit ei integritatẽ iſtam, in conſpectu om
nium ueſtrûm. Et nunc fratres, ſcio quod per ignorantiam id feceritis, ſicut &
principes ueſtri. Deus autẽ, quæ prænunciauerat per os omnium prophetarum
ſuorum, Chriſtum paſſurũ, impleuit hoc pacto. [i] Reſipiſcite igitur, & cõuertimi
ni, ut deleãtur peccata ueſtra: [k] ut ueniant tempora [l] refrigerationis à [m] conſpectu
Domini, & [n] mittat eum, qui ante [o] prædicatus eſt uobis, Ieſum Chriſtũ, quẽ opor
tet quidẽ cœlum accipere, uſq; ad tempus reſtitutionis omniũ, quæ loquutus eſt
Deus per os omnium ſanctorum ſuorũ prophetarũ ab æuo. Nam Moſes qui- D
dẽ patribus dixit: Prophetã ſuſcitabit uobis Dominus Deus ueſter de fratribus
ueſtris, mei ſimilem. Audietis eum, iuxta omnia quęcũq; loquutus fuerit uobis.
Futurum eſt autem, ut [p] omnis anima, quæ non audierit prophetã illũ, extermi-
netur è populo. Quin & oẽs prophetę à Samuele, ac deinceps quotquot loquuti
ſunt, etiam annunciauerunt dies iſtos. Vos eſtis filij prophetarum, ac [q] Teſta-
Gen. 12. c menti, quod pactus eſt Deus cum patribus noſtris, dicẽs Abrahæ: † Et in ſemine
tuo [r] benedictionem cõſequentur omnes familiæ terræ. Vobis primum Deus,
poſtquam ſuſcitauit filium ſuum Ieſum, miſit eum [s] benedicentẽ uobis, dũ unuſ
quiſq; ueſtrûm conuertat ſe [t] à malitioſis ſtudijs ſuis.

CAP. IIII.

Petrus & Ioannes capti ſacerdotum cõcilio ſiſtuntur, coram quibus Chriſti cauſam agunt intrepide, & minis multis acceptis dimittuntur. Diſcipuli preces ad deum fundunt. Vendunt poſſeßiones ſuas multi, inter quos & Ioſes Barnabas numeratur.

LOquentibus aũt illis ad populum, [a] præſto fuerunt illis ſacerdotes, ac [b] præ- A
fectus templi, & Sadducæi, moleſte ferentes, quod docerẽt populum, & an
nunciarent nomine Ieſu reſurrectionẽ ex mortuis: & iniecerunt eis manus, [c] de
deruntq́ [eos] in cuſtodiam in craſtinum. Nã erat iam ueſpera. Multi uero eo-
rum, qui audierant ſermonẽ, crediderunt: & factus eſt numerus uirorum circiter
quinq; millia. Euenit autem poſtero die, ut congregarentur principes eorum,
& ſeniores, & ſcribæ Hieroſolymis, & Annas princeps ſacerdotũ, & Caiaphas, B
& Ioannes, & Alexander: & quotquot erãt de genere pontificio. Cumq́ ſtatuiſ
ſent eos in medio, interrogabãt: [d] Qua potẽtia, aut quo nomine feciſtis hoc uos?
Tũc Petrus repletus ſpiritu ſancto, dixit eis: Principes populi, & ſeniores Iſrae-
lis, ſi nos hodie * examinamur de eo, q̃ bene fecerimus homini infirmo, [e] quo-
modo iſte ſaluti reſtitutus ſit, notum ſit omnibus uobis, & toti populo Iſrael,
quod per nomẽ Ieſu Chriſti Nazareni, quẽ uos crucifixiſtis, quem Deus ſuſci-
Pſal. 117. d tauit à mortuis, per hũc iſte adſtat coram uobis ſanus. † Hic eſt lapis ille, qui reie
Iſa. 28 d
Matt. 21. d ctus eſt à uobis ædificãtibus, qui factus eſt caput anguli: nec eſt in alio quoquã
Marc. 12. a ſalus. Neq; enim aliud nomẽ eſt ſub cœlo datũ inter homines, in quo oporteat
Luc. 20. c
1. Pet. 2 a nos [f] ſaluos fieri. Videntes autem Petri in dicendo libertatem ac Ioannis, com C
Rom. 9. g

c Vel, poſuerunt. d Vel, qua uirtute. * Vel, diiudicamur: uel, uocamur ad rationem. e Vel, per quid. f Vel, ſalutem conſequi.

d Vel, ſtipem.
e Vel, potentia.
f *Alij* ꝑ εὐσεβείᾳ *legiſſe uidẽtur* ἐξουσίᾳ, *id eſt, poteſtate.*
g Vel, prodidiſtis.
h Vel, conſolidauit.
i Vel, pœniteat facti aut uitæ prioris.
k Id eſt, uenire poſſint: ἂν enim modũ potentialẽ cõſtituit. Vt ueniãt ſcilicet uobis, id eſt, obueniãt, quæ quidem iam uenerũt quod ad Chriſtum attinet: nõdum autem uenerunt uobis quatenus eũ non admittis: uel, ut ueniant, ſcilicet die nouiſſimo.
l I. refocillationis à peccatis, & ira dei.
m Id eſt, à deo patre qui dator eſt ſalutis per Chriſtum. A conſpectu domini, Hebraiſmus eſt, pro ab ipſo domino.
n Id eſt, patiatur nobis & ſaluti ueſtræ miſſum eſſe. Nam etiamſi miſſus ſit, uobis tamẽ perinde eſt ac ſi miſſus nõ eſſet, quamdiu eum per fidẽ non recipitis: uel, ut mittat etiã uobis et ſaluti ueſtrę in die nouiſſimo: uel, ut mittat per prędicationẽ noſtrã. Nã ita mox ſequẽtia uidẽtu poſtulare exponerndũ
o *Alij legunt,* προκεχειρισμένον, *id eſt,* præparatum.
p Hebraiſmus eſt, id eſt, omnis homo, ſiue omnes mortales.
q Filij teſtamenti, Hebraiſmus eſt, id eſt, capaces teſtamenti, ſiue pacti.
r Id eſt, felicitatem.
s Id eſt, felicitatẽ pollicentẽ: uel, felicitate donantem uos.
t Verbi interpretatione, à malitijs, uel prauitatibus ſuis.
a Vel, ſuperuenerũt.
b στρατηγὸς, *præfectus eſt,* nã ſtrategias præfecturas uocari dicit Plinius l. 6. cap. 9. 4.

pertoq; quod homines essent illiterati, & idiotæ admirabantur, & agnoscebant eos, quod cum Iesu fuissent: hominem aũt uidentes stantem cum eis, qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere. Iussis autem illis è concilio secedere, conferebant inter sese, dicētes: Quid faciemus hominibus istis? Nam conspicuũ [g] signũ æditum esse per eos, omnibus habitãtibus Hierosolymis manifestũ est: nec possumus inficiari. Sed ne amplius diuulgetur in populum, minaciter [h] intermine-
D mur eis, [i] ne posthac loquãtur nomine hoc ulli hominũ. Et accersitis illis, edixerũt, ne omnino loquerētur, neq; docerēt sub nomine Iesu. At Petrus & Ioãnes respondentes, dixerunt eis: An iustũ sit in conspectu Dei, uos potius audire, quàm Deũ, iudicate. Non enim possumus, quæ uidimus & audiuimus, non loqui. At illi additis minis, dimiserũt eos, nihil inuenientes, qua ratione punirent eos, propter populũ: quia omnes glorificabant Deum super eo quod acciderat. Annos enim habebat amplius quadraginta homo, in quo æditũ fuerat signum istud sa-
E nationis. Dimissi autem, uenerunt ad suos, & renunciauerunt quæcunq; ipsis principes sacerdotũ & seniores dixerant. Quibus illi auditis, unanimiter sustulerunt uocem ad Deum, dixeruntq;: Domine, tu es ille Deus, qui fecisti cœlum & terram, mareq; & omnia quæ eis cōpręhenduntur, qui per os Dauid [f] serui tui dixisti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterũt reges terræ, & principes [k] conuenerunt in unum aduersus Dominũ, & aduersus Christum eius. Conuenerũt enim uere aduersus sanctum filium tuum Iesum, quem unxisti, Herodes simul & Pontius Pilatus, cũ gentibus & [m] populis Israel, ad fa-
F ciendum quæcũq; [n] manus tua, & consiliũ tuum prius decreuerat, ut fierent. Et nunc Domine, inspice minas eorum, & da seruis tuis, ut cũ omni fiducia loquãtur sermonem tuum: manũ tuam porrigēdo in hoc, ut sanatio, & signa, & miracula ædantur per nomen sancti filij tui Iesu. Et cũ orassent illi, motus est locus, in quo erant congregati: & repleti sunt omnes spiritu sancto. Et loquebãtur sermonem Dei [o] libere. Multitudinis aũt credentium erat cor unum, & anima una: nec quisquam aliquid eorum, quæ possidebat, propriũ esse dicebat, sed erant il-
G lis omnia communia. Et magna potentia reddebant apostoli testimoniũ resurrectionis Domini Iesu, gratiaq; magna [p] aderat oĩbus illis. Neq; enim quisquã egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorũ, aut ędium erant, [q] uendentes, adferebant precia eorũ quæ uendita fuerant, & ponebant ad pedes apostolorum. Distribuebatur autem singulis, prout cuiq; opus erat. Ioses uero qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est, [r] filius cōsolationis, Leuites, Cyprius genere, quum haberet agrum, [s] uendidit eum, et attulit preciũ, posuitq; ad pedes apostolorum.

CAPVT V.

Ananias propter fraudem reseruati precij exanimis corruit. Per multa apostolorũ miracula Christiana fides propagatur. Apostoli autem carceribus inclusi liberãtur per angelum. Et cum concilio sacerdotum sisterentur Gamalielis consilio seruantur, cæsiq; uirgis deum celebrant.

A VIr autem quidã, nomine Ananias cum Saphira uxore sua, uendiderat possessionē, & sibi reseruarat de precio, conscia etiam uxore sua: & allatã partem aliquam, ad pedes Apostolorum posuit. Dixit aũt Petrus: Anania, quur [a] impleuit Satanas cor tuũ ut [b] mentireris spiritui sancto, & fraudares de precio agri? Nonne [c] omnino tibi manebat, & uenũdatus in tua erat potestate? [D] Quare induxisti in animũ tuũ rem istam? Nõn es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens aũt Ananias hæc uerba, collapsus expirauit. Et ingruit timor magnus in omnes
B qui audierunt hęc. Cum surrexissent autē iuuenes, [e] collegerunt eum, elatũq; sepelierunt. Intercessit autem fermè horarum trium interuallũ, cum uxor quoq; ipsius nesciens, quod acciderat, introiuit. [f] Respõdit aũt ei Petrus: Dic mihi, num tanti

g Vel, miraculum.

h Vel, etiã atq; etiam interminemur. Nam minis minemur, est Hebraismus.

i Græca perinde sonant ac si dicas, ne ullã uocē æderent de Iesu, uel ne hiscerēt, &c.

f Puer, pro seruo, Græcismus est.

k Id est, in concilium congregati sunt: uel, conspirauerunt.

m Alij λαὸς legunt, id est, populus.

n Id est, potentia, iuxta Hebraismum.

o Vel, cum fiducia.

p Vel, fouebat omnes illos.

q Vel, uendebãt &c.

r Filius consolationis, id est, homo plenus solatij, Hebraismus est.

s Vel, uenundato illo attulit, &c.

a Vetus interpres ἐπείρασεν legisse uidetur, id est, tētauit.

b Vel, ut mendàcio circũuenires spiritũ sanctum, & per fraudem reseruares.

c Manens tibi manebat, epitasis est moris Hebraici.

D Vel, quare concepisti corde tuo.

e Vel, amouerunt.

f Hebraismus est, pro, cōpellauit autē eam: uel intelligitur eam prius dixisse aliquid.

tanti agrum uendidistis? At illa dixit: Etiam, tanti. Petrus aũt ait ei: Cur conspira
stis inter uos, ut tentaretis spiritum Domini? Ecce pedes eorũ qui sepelierunt ui-
rum tuum[g] in foribus, & efferent te. Confestim autem concidit ad pedes eius, &
expirauit. Ingressi autem iuuenes, repererunt illam mortuam, & elatã sepelierũt
iuxta uirum suum. Et ingruit timor magnus in uniuersam congregationem, &
in omnes qui audiebant hæc. [h]Opera autem apostolorum edebantur signa ac C
miracula multa in populo. Et erant unanimiter omnes in porticu Solomonis.
Cæterorum autem nemo audebat se coniungere illis, sed magnificabat eos po-
pulus. Imò uero accrescebat credentiũ Domino multitudo uirorũ simul & mu-
lierum, ita ut in plateas exportarent ægros, & ponerent in lectulis & grabbatis,
ut uenientis Petri uel umbra obumbraret aliquem illorum. Cõueniebat autem
& multitudo uicinarum ciuitatum Hierosolymam, adferens ęgros, ac uexatos à
spiritibus immundis, qui sanabantur omnes. Exortus autem princeps sacerdo
tum, & omnes qui cum illo erant, quæ est factio Sadducæorũ, repleti sunt ęmula D
tione, & iniecerunt manus in apostolos, dederũtq; eos in custodiam publicam.
Sed angelus domini per noctem aperuit ianuas carceris, eductisq; illis, dixit: Ite,
& stãtes loquamini in templo ad populũ omnia uerba uitæ huius. Illi uero cum
hæc audissent, intrauerunt diluculo in templum, ac docebant. Cum aduenisset
autem princeps sacerdotum & qui cum eo erant, conuocauerunt conciliũ, & uni
uersum seniorum ordinem filiorũ Israel, miseruntq; ad carcerem qui eos addu-
cerent. Cum autem uenissent ministri, nec reperissent eos in carcere, reuersi nun
cium attulerunt, dicentes: Carcerem quidẽ inuenimus clausum[i] cũ omni diligen
tia, & custodes foris stãtes ante ianuas: cum aperuissemus aũt, neminem intus in-
uenimus. Vt autem audierunt hos sermones & sacerdos & [k]pręfectus templi, ac E
pontifices, ambigebant de illis quidnam[l] sibi uellet hoc. Adueniens autem qui-
dam, renunciauit eis: Ecce uiri quos posueratis in carcerem, sunt in templo, stan-
tes ac docentes populũ. Tunc abijt pręfectus cum ministris, & adduxit illos sine
ui. Timebant enim populũ, ne lapidarentur. Et cum adduxissent illos, statuerunt
in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum, dicens: Nónne[m] etiam atq;
etiam præcepimus uobis, ne doceretis sub nomine isto? Et ecce replestis Hieroso
lymam doctrina uestra, & uultis[n] intendere nobis[o] sanguinẽ hominis istius. Re
spondens autem Petrus & apostoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis q̃ ho F
minibus. Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum quem uos [p] interemistis,
suspensum in ligno. Hunc principem & seruatorẽ Deus exaltauit dextera sua,
ad dandam pœnitentiã Israeli, remissionemq; peccatorum: & nos sumus ei testes
[q]horum quæ dicimus, insuper aũt & spiritus sanctus, quem dedit Deus obedien
tibus ipsi. Illi aũt cum hæc audissent, dissecabantur: & consultabant ut interfice-
rent eos. Surgens autem quidã in concilio pharisæus, nomine Gamaliel, legis
doctor, in pretio habitus apud uniuersum populũ, iussit ut paulisper secederent
foras apostoli. Dixitq; illis: Viri Israelitæ, [r]attendite uobisipsis super hominibus
istis, quid acturi sitis. Ante hos enim dies extitit Theudas, dicens se esse aliquem:
cui adhęsit numerus uirorũ circiter quadringentorũ, qui occisus est, & omnes[s] q G
credebant ei, dissipati sunt, & redacti ad nihilũ. Post hunc extitit Iudas Galilæus
in diebus[t] descriptionis, auertitq; populum multum post se, & ipse perijt: & om
nes quotquot paruerant ei, dispersi sunt. [u]Et nunc dico uobis, abstinete ab ho-
minibus istis, & finite illos. Quoniam si ex hominibus est consiliũ aut opus hoc,
dissoluetur: sin ex Deo est, non potestis dissoluere, nequando[x] & Deo repugnare
reperiamini. Huic uero assensum est, & cum aduocassent apostolos, cæsis, præce
perunt ne loquerentur in nomine Iesu, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant
gaudentes à conspectu concilij, q̃ digni habiti essent, qui pro nomine eius con-

g Vel, ad ostium ad- sunt.

h Vel, ministerio. Per manus enim, Hebraismus est.

i Vel, cum summa fide: uel, fidelissime.

k Vide cap. 4. a

l Vel, futurum esset: uel, quinam factum esset hoc.

m Præcepto præcepimus, Hebraism. est.

n Id est, conferre in nos inuidiam necis hominis istius: uel, intendere nobis periculum ob cædem eius.

o Id est, necẽ, & effusum sanguinem: uel, pœnas ob effusum eum.

p διαχειρίσασθε, id est, uiolẽta manu occidistis.

q Verbi interpretatione, uerborum istorum: quod posset iuxta Hebraismum interpretari rerum istarum.

r Vel, circumspecte cõsultate apud uos.

s Vel, qui parebant ei.

t Vel, professionis.

u Et, pro itaq;: iuxta Hebraismum.

x θεόμαχοι, id est, hostes dei, aut deo rebelles.

tumelia adficerentur. Et quotidie in templo, & [y]domesticatim non cessabant do
cere, & [z]annunciare Iesum Christum. CAP. VI.

*Cum inter Græcos murmur oriretur propter neglectas ipsorum uiduas, apostoli se-
ptem delectis uiris, ministrandi officium delegāt. Inter quos Stephanus cū multa signa
edidisset, captus sacerdotum concilio sistitur, & uiolatæ legis Moseos accusatur.*

A IN diebus autem illis, crescente numero discipulorū, ortum est murmur [a]Græ-
cistarum aduersus Hebræos, eo φ [b]despicerentur in ministerio quotidiano ui-
duæ ipsorum. Cæterum duodecim illi, quum iussissent adesse multitudinem di-
scipulorum, dixerunt: Non est [c]cōmendabile, ut nos derelicto sermone Dei, mi-
nistremus mensis. Circumspicite ergo fratres, uiros ex uobis [d]spectatę probitatis
septem, plenos spiritu sancto & sapiētia, quibus delegabimus hoc negotij. Nos
B uero precationi, & administrando sermoni incūbemus. Et placuit hic sermo [e]to-
ti multitudini, & elegerunt Stephanum, uirum plenum fide ac spiritu sancto, &
Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenā, & Nico-
laum proselytum Antiochenum. Hos statuerunt in conspectu apostolorum, &
quum orassent, imposuerunt eis manus. Et sermo Dei crescebat ac multiplicaba
tur numerus discipulorum Hierosolymis ualde: multaq́ turba sacerdotum obe
C diebat fidei. Porrò Stephanus plenus fide ac fortitudine edebat miracula, & si-
gna magna in populo. Exorti sunt aūt quidam è synagoga, quæ appellatur Li
bertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorū, & Cilicum, & Asianorum, di-
sputantes cum Stephano, nec poterant resistere sapientiæ & spiritui, [f]quo loque-
batur. Tunc subornarunt uiros, qui dicerent: Audiuimus eum dicentem uerba
[g]impie contumeliosa in Mosen ac Deum. Cōmoueruntq́ [h]populum, & senio-
D res, & scribas, atq; inuadentes corripuerūt eum, & adduxerunt in conciliū, statue
runtq́ falsos testes, qui dicerent: Homo iste non cessat loqui uerba impie contu-
meliosa aduersus hunc sanctum locum & legem. Audiuimus enim eum dicen
tem: Iesus Nazarenus ille demolietur locū hunc, & mutabit instituta quæ tradi-
dit nobis Moses. Et intuentes eum omnes qui sedebant in concilio, uiderunt fa
ciem eius tanquam faciem angeli. CAP. VII.

*Stephanus causam dicens coram sacerdotum concilio ostendit, Deo fidem non cere-
monias placere, qui etiam cum sanctis conuersatus sit sine tabernaculo. Quare se in lo
cum sanctum & deum nihil deliquisse. Multum autem illi obstrepentibus Iudæis, lapidi
bus obruitur.*

A DIxit autem princeps sacerdotum: Num hęc ita se habent? At ille ait: Viri fra
tres & patres, audite: Deus [a]glorię uisus est patri nostro Abrahæ, cū esset in
Mesopotamia, priusquam moraretur in Charrhan, & dixit illi: †Exi è terra tua, Gene. 12. b
& è cognatione tua, & ueni in terrā quamcunq; monstrauero tibi. Tūc egressus
è terra Chaldæorum, habitauit in Charrhan. Et inde, postquam mortuus est pa-
ter eius, transtulit illum in terram hanc, in qua uos nunc habitatis. Et non dedit
illi [b]hæreditatem in ea, ne uestigium quidem pedis: & repromisit illi eam se datu
rum possidendam, & semini eius post ipsum, quum non haberet filium. Loquu Gen. 15. c. d
tus est autem Deus sic, [c]semen eius fore inquilinum in terra aliena, futurumq́ ut
illud seruitute premerent & male tractarent annis quadringentis. Et gentē cui-
cunq; seruierint, [d]iudicabo ego, dixit Deus. Et post hęc exibunt, & seruient mihi
in loco hoc. †Tradiditq́ illi [e]testamentū circumcisionis. *Atq; [f]hic genuit Isaac, Gen. 17. b
& circuncidit eum die octauo. †Et Isaac [genuit] Iacob, & Iacob [genuit] duode *Gen. 21. a †Gen. 25. c
B cim patriarchas. *Et patriarchæ inuidia moti, Ioseph uendiderūt in Aegyptum. Gen. 29 f
Aderatq; ei Deus, qui eripuit eū ex omnibus adflictionibus eius, & dedit ei gra- *Gen. 37. c
tiam, & sapientiam apud Pharaonem regem Aegypti. †Et constituit eum præfe Gene 41. c
ctum Aegypto, totiq; domui suæ. *Inuasit autem fames in uniuersam terram Gene. 42. a

Aegypti

[y] κατ᾽ οἶκον, non significat in singulis domibus, sed quod uulgo dicitur, per domos: uel, de domo in domum: uel etiam domi.
[z] Vel, læto nuncio prædicare.
[a] Id est, Iudæorū qui extra regionē Iudaicā nati, lingua Græca & peregrina utebantur: q. d. Græcissantium Iudæorum.
[b] Vel, negligerētur.
[c] ἀρεστόν, *tale ut placere*, laudari, & commēdari queat. Vetus interpres sensum magis respiciens transtulit, Non est ęquū.
[d] μαρτυρουμένους. i. bono testimonio probatos.
[e] Corā tota multitudine, Hebraism. est.
[f] ᾧ ἐλάλει, *alij legerunt*, ὃ ἐλάλει.
[g] Vetustiores Latini codices hæc non habent, *quare* βλάσφημα *adiectitium esse* uidetur.
[h] Vel, uulgum.

[a] Hebraismus est, pro deus gloriosus.

[b] Vel, possessionem, iuxta Hebraismum.
[c] Vel, posteros eius incolas fore.
[d] Id est, puniam, & ulciscar: iuxta Hebraismum.
[e] Hyppallage est Hebræis familiaris. i. circuncisionē pacti, id est, quæ esset signum pacti. Vel, pactum circūcisionis, periphrastice. i. circuncisionem.
[f] *Alij legunt* οὕτως, id est, sic, scilicet, circuncisum.

Aegypti & Chanaan, & addictio magna, nec inueniebant alimenta patres no-
stri. Cum audisset aũt Iacob esse frumenta in Aegypto, misit patres nostros pri-
Gene.45.a mum. †[g]Cumq; iterũ misisset eos, agnitus est Ioseph à fratribus suis, & innotuit
Pharaoni genus Ioseph. Misso aũt nuncio Ioseph, accersiuit Iacob patrem suum,
Gene.46.a omnemq; cognationem suam, [h]cum animabus septuagintaquinq;. †Et descẽdit
*Ge.49.d Iacob in Aegyptum, *defunctusq; est ipse & patres nostri, & translati sunt in Sy
†Ge 50.b chem, positiq; sunt in sepulchro †quod emit Abrahã pretio argenti à filijs Emor,
Ios.24.g filij Sychem. *Quum autem appropinquaret tempus promissionis, de qua iura C
*Gen.33.d
Exod.1.a uerat Deus Abrahę, creuit populus, & multiplicatus est in Aegypto, donec exor
tus est alius rex, qui non nouerat Ioseph. Hic circumueniens genus nostrum, ad
Exod.2.a flixit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne fœtus essent uitales. †Eo-
dem tempore natus est Moses, & fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mẽsibus
in domo paterna. Expositum aũt illum, sustulit filia Pharaonis, & educauit eum
sibi uice filij. Et eruditus est Moses omni sapientia Aegyptiorũ, eratq; potens fa-
ctis & dictis. Vt autem ei expletum est quadraginta annorum tempus, subijt
cor eius, ut inuiseret fratres suos filios Israel. Et cum uidisset quẽdam iniuria ad-
fici, defendit eum, & ultus est uicem eius qui adfligebatur, cęso Aegyptio. Existi-
mabat autem intelligere fratres suos, Deum [i]per manũ ipsius dare salutem illis.
At illi nõ intellexerunt. Et insequenti die [k]superuenit illis [l]litigantibus, & redi- D
gebat eos in concordiam, dicens: Viri, uos fratres estis, cur uos inuicem afficitis
iniuria? Cæterum is qui iniuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te
constituit principem ac iudicem nobis? Num interficere me tu uis, quemadmo-
dum interfecisti heri Aegyptium? Fugit autem Moses ad dictum hoc, & peregre
Exod.3.a habitauit in terra Madian, ubi genuit filios duos. †Et exactis annis quadragin
ta, uisus est illi in deserto montis Sina, angelus Domini in flammeo incẽdio ru-
bi. Moses aũt ut conspexit, admiratus est uisum. Porrò cum accederet ut inspice-
ret, facta est ad eum uox Domini: Ego [sum] Deus patrum tuorum, Deus Abra-
ham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moses, non audebat in-
Ios.5.d spicere. Dixit aũt illi Dominus: †Solue calceamentũ pedum tuorum, locus enim
in quo stas, terra sancta est. Vidi, uidi, inquam, adflictionẽ populi mei qui est in
Aegypto, & gemitum eorum audiui, & descendi ut eripiam eos. [m]Et nunc ueni-
to, & mittam te in Aegyptum. Hunc Mosen, quem negauerunt, dicentes: Quis E
te constituit principem & iudicẽ, hunc [inquam,] Deus principem & redempto-
Exod.7.8. rem misit [n]per interpretẽ angelum, qui uisus fuit illi in rubo. †Hic eduxit illos,
9.10.11.14 edens miracula & signa in Aegypto, & in rubro mari, & in deserto, *annis qua-
*Exo.16.a draginta. Hic est Moses q dixit filijs Israel: †Prophetã suscitabit uobis dominus
†Deu.18.c
*Exo.19.d Deus uester è fratribus uestris, similem mei, illũ audietis. *Hic est qui fuit in con-
gregatione in solitudine, cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cũ pa
tribus nostris, qui accepit [o]sermonẽ uiuum, dandum nobis: cui noluerunt obe-
dire patres nostri, sed repulerunt, & auersi sunt corde suo in Aegyptum, dicentes
Exod.32.a ad Aaron: †Fac nobis deos qui præcedant nos, Mosi enim huic qui eduxit nos è
terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Et uitulum fecerũt in diebus illis, obtule-
runtq; hostiam simulachro, & lętabantur operibus manuum suarum. [p]Conuer
tit autem se Deus, & [q]tradidit eos ad colendũ militiam cœli, sicut scriptum est in
Amos 5.d libro prophetarũ: †Num uictimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta F
in deserto, domus Israel? [r]Et suscepistis tabernaculũ Moloch, & sydus Dei uestri
Rempham, figuras quas fecistis ad adorandũ eas. [s]Et transferam uos ultra Ba-
bylonem. Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto, sicut [t]con-
Exod.25.d stituerat is qui †loquebatur cum Mose, ut faceret illud secundum formam, quam
Heb.8.b
Ios.3.c.d uiderat. [u]Quod & intulerunt qui successerũt patres nostri, cum [x]Iesu [y]in posses-

g Vel, Et in secundo, scilicet descensus in Aegyptum.
h Hebraismus est, pro eo quod fortasse Latinius diceretur, cum capitibus 75. siue quod minus Latine uulgo dicitur, cum personis 75.

i Id est, opera ipsius: uel, per ministerium ipsius: uel, ipso interprete & internũcio. Nam hæc omnia significat Hebræis בְּיַד, *id est, per manum.*
k Verbi interpretatione, uisus est ab illis.
l Vel, pugnantibus.
m Et pro ergo, iuxta Hebraismum.
n Verbi interpretatione, per manum angeli. Sed Hebrais. est. Nam Hebręi manũ uocant quicquid uice instrumenti est, & medij ad aliquid conficiendũ, siue animatum id sit, siue inanimatũ: adeoq; per manum angeli nil aliud est, quàm per angelum.
o λόγον, al. λόγια. i. eloquia uel oracula.
p Hebraismus tamen hic esse uidetur, pro rursum autem deus tradidit eos, &c.
q Id est, permisit eos colere.
r Et pro imò: iuxta Hebraismum, in quo Et est uice multarum coniunctionum.
s Et pro ideo.
t Id est, præceperat: uel, designarat aut descripserat.
u Vel, quod & intulerunt exceptum patres nostri, &c. Id est, quasi per manus ipsis traditum.
x Qui & Iosue dicitur.
y Vel, cum subigerent & superarent gentes.

ſionem gentiũ, quas expulit Deus à cõſpectu patrum noſtrorũ, uſq; ad tempora †Dauid, qui nactus eſt gratiam apud Deum, & petijt ut inueniret tabernaculum Deo Iacob. *Solomon autem ædificauit illi ædem. Sed excelſiſsimus ille non in templis manufactis habitat, ſicut propheta dicit: †Cœlũ mihi ſedes [eſt:] terra autem ſcabellũ pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi? dicit Dominus. Aut quis locus quietis meæ [eſt?] Nónne manus mea fecit hæc omnia? Duri ceruice, & incircũciſi corde & auribus, uos ſemper ſpiritui ſancto reſiſtitis, ſicut G patres ueſtri, ita & uos. Quem prophetarũ non ſunt perſequuti patres ueſtri? Et occiderunt eos qui prænunciabant aduentum iuſti illius, cuius uos nunc proditores & interfectores extitiſtis: qui accepiſtis legẽ iuxta [g] præſcripta angelorum, nec ſeruaſtis. Audientes autem hæc, diſſecabantur cordibus ſuis, & frendebant dentibus ſuis in eum. Ipſe autem ut qui eſſet plenus ſpiritu ſancto, intentis in cœlum oculis, uidit gloriam Dei, & Ieſum ſtantem à dextris Dei. Et ait: Ecce uideo cœlos apertos, & filium hominis ſtantẽ à dextris Dei. Exclamantes aũt uoce magna, continuerunt aures ſuas, & impetũ fecerunt unanimiter in eum, eiectumq; eum è ciuitate, lapidabant. Ac teſtes depoſuerunt ueſtimenta ad pedes adoleſcentis qui uocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanũ inuocantem ac dicentẽ: Domine Ieſu, ſuſcipe ſpiritũ meum. Poſitis aũt genibus clamauit uoce magna: Domine, ne ſtatuas illis peccatũ hoc. Et cũ hoc dixiſſet, obdormiuit. CA. VIII.

1. Reg. 16. c
Pſal. 131. a
1. Par. 17. c
*3. Re. 6. a
†Infra 17. f
Eſa. 66. a

[g] Vel, mandata: id eſt, eo modo quo tradita uobis eſt à Deo per angelũ interpretem & prophetas legatos eius. Nam etiã prophetæ dicuntur angeli. i. internuncij dei.

Dum Stephanum lugent fideles, Saulus eccleſiam uaſtat. Philippus euangeliũ Samariæ prædicat, ad quem apoſtoli profecti ſpiritum ſanctum impetrant fidelibus. Simonis magi auaritia notatur, Philippus Eunuchum reginæ Aethiopum in fide Chriſtiana inſtitutum baptizat.

A SAulus autem conſenſerat in necem eius. Orta eſt autem illo die perſequutio magna aduerſus eccleſiam quę erat Hieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apoſtolos. Curauerunt autem unà Stephanum uiri religioſi, [a] ediderũtq; planctum magnum ſuper eo. Saulus uero deuaſtabat eccleſiam, [b] domeſticatim ſe inferens, & trahens uiros ac mulieres, tradebat in cuſtodiam. Illi igitur diſperſi diuerſe abierunt annunciantes ſermonem. Philippus autem peruenit in ciuitatem Samarię, ac prædicabat illis Chriſtum. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur unanimiter, auſcultantes & B uidentes [c] ſigna quæ edebat. Spiritus enim immũdi è multis qui ab illis tenebantur, exibant, clamãtes uoce magna. Multi autem paralytici & claudi ſanati ſunt. Et ortum eſt gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidam nomine Simon, ante in ea ciuitate artẽ exercuerat magicam, ac gentem dementauerat Samariæ, dicens ſe eſſe quempiam magnum: cui auſcultabãt illi [b] tam parui q̃ magni, dicentes: Iſte eſt potentia Dei illa magna. Auſcultabant autem ei, propterea q; multo tempore magicis artibus dementaſſet eos. Quum uero credidiſſent Philippo prædicanti euangelium de regno Dei, deq; nomine Ieſu Chriſti, baptizaC bantur uiri ſimul ac mulieres. Simon autem & ipſe credidit: & quum baptizatus eſſet, adhærebat Philippo. Videnſq; potentia facta & ſigna quæ edebantur, ſtupens admirabatur. Cum autem audiſſent apoſtoli qui erant Hieroſolymis, q; recepiſſet Samaria ſermonem Dei, miſerunt ad eos Petrum ac Ioãnem: qui cum deſcendiſſent, orauerunt pro ipſis, ut acciperent ſpiritũ ſanctum. Nondum enim in quenquam illorum illapſus fuerat, ſed baptizati tantum erant in nomẽ Chriſti Ieſu. Tunc imponebant manus ſuper illos, accipiebantq; ſpiritum ſanctum. Cum uidiſſet autem Simon q; per impoſitionem manuum apoſtolorum dareD tur ſpiritus ſanctus, obtulit eis pecunias, dicens: Date & mihi poteſtatem iſtam, ut cuicunq; impoſuero manus, accipiat ſpiritum ſanctum. Petrus autem dixit ei: Pecunia tua tecum ſit in perditionem, quoniam donum Dei exiſtimaſti pecunijs parari.

[a] Vel, planctuq; magno proſecuti ſunt eum.
[b] Vel, per ſingulas domos intrans.
[c] Vel, miracula.
[b] Verbotenus, à minimo uſq; ad maximum.

parari. Non est tibi pars neq; sors[e] in hoc negotio, cor enim tuum nõ est rectum
[f]coram Deo. Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, an fortè remitta
tur tibi cogitatio cordis tui. [g]Imbutum enim felle amaritudinis, & colligatione
iniquitatis uideo te esse. Respondẽs autem Simon, dixit: Precemini uos pro me B
ad Dominum, nequid eueniat in me horum quę dixistis. Et illi quidem testifica
ti, & loquuti sermonem Domini, reuersi sunt Hierosolymam, & multis oppidu
lis Samaritanorum annunciabant euangelium. Angelus autem Domini lo-
quutus est Philippo, dicens: Surge, & uade Meridiem uersus, ad uiã quæ descen-
dit ab Hierosolymis, ad [ciuitatem] Gazam: ea est deserta. Et cum surrexisset, pro
fectus est, & ecce uir Aethiops, eunuchus, præfectus Candaces reginæ Aethio-
pum, qui præerat uniuersę gazę eius, qui uenerat adoraturus Hierosolymam, &
reuertebatur sedens in curru suo, legebatq; Esaiam prophetam. Dixit autem
spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currũ istum. Cum accurrisset autem F
Philippus, audiuit eum legentem Esaiã prophetam, & dixit: Intelligisne quæ le
gis? At ille ait: Quinã enim possim, [h]nisi aliquis dux uiæ mihi fuerit? Rogauitq;
Philippum ut ascenderet, sederetq; secum. Argumentum autem scripturæ quam
Esa. 53. c legebat erat hoc: †Tanquam ouis ad occisionẽ ductus est, & sicut agnus coram
tondente se mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate ipsius iudicium eius
sublatũ est. [i]Generationem aũt eius quis enarrabit? Quoniã tollitur de terra uita
eius. Respondens autem eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo prophe
ta dicit hoc, de se an de alio quopiam? Cum autem adaperuisset Philippus os
suum, exorsus à scriptura ista, euangelio prędicauit illi Iesum. Dum autem profi G
ciscebantur per uiam, uenerunt ad quandã aquam. Et ait eunuchus: Ecce aqua,
quid uetat quo minus baptizer? Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, li
cet. Et respondens, ait: Credo filiũ Dei esse Iesum Christum. Et iussit sisti currum,
ac descenderũt ambo in aquã, Philippus simul & eunuchus, & baptizauit eum.
Cum autem ascendissent ex aqua, spiritus Domini rapuit Philippũ, nec amplius
uidit eum eunuchus. Ibat enim per uiam suam gaudens. Philippus autem [k]com
paruit Azoti, & [l]obeundo prædicabat euangelium ciuitatibus cunctis, donec ue
niret Cæsaream.

e Verbi interpreta-tiõe, in sermone hoc. Sed est Ebrais. pro, in hac re.
f Vel, erga deum.
g εἰς χολὴν, non ἐν χολῇ.
h Vel potius, nisi qs mihi præiuerit?
i Vel, genus eius.
k Repertus est, Hebraismus est.
l Vel, pertransiens prædicabat, &c.

CAP. IX.

Paulus Damascum petens Christianos capturus à domino prosternitur, & ab Anania baptizatus Christo nomẽ dat, Iudæorum autem insidijs in sporta de muro demissus eripitur. Hierosolymis etiam cedere cogitur persecutorum sæuitiæ. Petrus Aeneæ paralytico medetur, Dorcadam defunctam uitæ restituit, & apud Simonem coriarium Ioppe diuersatur.

SAulus autem adhuc spirans minas & cædem aduersus discipulos domini, ac A
cessit ad principem sacerdotum, & petijt ab eo epistolas, [quas perferret] Da-
mascum ad synagogas, ut si quos inuenisset eius [a]uię, seu uiros seu mulieres, uin
ctos duceret Hierosolymã. [b]Porrò itinere faciundo contigit ut appropinquaret
Damasco. Et subito circunfulgurauit eum lux è cœlo, collapsusq; in terrã, audi-
1. Cor. 15. b uit uocem dicentem sibi: Saul, Saul, quid me persequeris? Dixit aũt: Quis es do-
2. Cor. 12. a mine? Dominus autẽ dixit: Ego sum Iesus quem tu persequeris. Durum est tibi
contra stimulos calcitrare. Ille tremens & stupens dixit: Domine, quid me uis fa
cere? Cui dominus: Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi quid te oporteat
facere. Viri autem illi qui erant ei comites itineris, stabant [c]attoniti, audientes B
quidem uocem, sed neminem uidentes. Surrexit autem Saulus à terra, apertisq;
oculis suis, neminem uidebat, sed manu ducentes illum, introduxerunt Dama-
scum. Et erat tribus diebus non uidens, ac non comedit neq; bibit. Erat autem
quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, dixitq; illi per uisum Dominus:
Anania. Et ille ait: Ecce me Domine. Cui Dominus: Surge, & uade in uicũ qui

a Id est, in ea uia. Posset etiam iuxta Hebraismum intelligi, eius sectæ.
b Vel, inter proficiscendum uero.
c ἐννεοὶ sunt qui nouitate alicuius rei attoniti redduntur.

uocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum, nomine Tharsensem. Ecce e-
nim orat. Et uidit per uisum uirum, Ananiam nomine, introeuntem, & impo-
C nentem sibi manum, ut uisum reciperet. Respondit autem Ananias: Domine,
audiui ex multis de uiro hoc, quantis malis affecerit sanctos tuos Hierosolymæ.
Et hoc loco habet potestatem à principibus sacerdotū, uinciendi omnes qui in-
uocant nomen tuum. Dixit autem ei Dominus: Vade, quoniam [d]organum ele-
ctum est mihi iste, ut portet nomē meum coram gentibus, & regibus, ac filijs Is-
rael. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et
abijt Ananias, & introiuit in domum, & imponens ei manus, dixit: Saul frater,
Dominus misit me q uisus est tibi in uia qua ueniebas, ut uisum recipias, & im-
plearis spiritu sancto. Et confestim deciderunt ab oculis eius quasi squamę, & ui
sum recepit: & surrexit, ac baptizatus est. Cumq; cepisset cibum, corroboratus
D est. Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot. Et
continuo in synagogis pręcdicabat Christum, quod is esset filius Dei. Stupebant
autem omnes qui [eum] audiebant, ac dicebant: Nónne hic est ille qui [e]grassa-
batur Hierosolymis in eos qui inuocabant nomen istud? & huc ea causa uenit,
ut uinctos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus autem magis inuale-
scebat, & [f]confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, affirmans & quòd is
esset Christus. Exactis autem diebus compluribus, inierunt inter se Iudæi con
silium, ut illum occiderent. Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum. †Adserua- 2.Cor.11. g
bantq; portas die ac nocte, ut eum interficerent. Cum accepissent autem eum
E discipuli nocte, per murum demiserunt, submittentes in sporta. Cum autem
Saulus uenisset Hierosolymam, tentabat se iungere discipulis, & omnes time-
bant eum, non credentes esse discipulum. Barnabas autem apprehensum illum
duxit ad apostolos, ac narrauit illis quomodo in uia uidisset dominum, quódq;
loquutus esset ei, & quomodo Damasci libere loquutus esset nomine Iesu. [g]Et
erat cum illis, ac uersabatur Hierosolymis, cum fiducia loquens nomine domi-
ni Iesu. Loquebaturq;, & disputabat aduersus Græcistas. Illi uero quærebant oc
cidere eum. Quod quum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, &
emiserunt Tarsum. Igitur ecclesiæ quidem per totam Iudæam, & Galilæam, &
Samariam habebant pacem, & ædificabantur, uersantes in timore Domini, &
F consolatione spiritus sancti multiplicabantur. Factum est autem, ut Petrus,
dum peragraret per omnes, deueniret etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ.
Reperit autem ibi hominem quendam nomine Aeneam, annis iam octo de-
cumbentem in grabbato, qui erat paralyticus. Et ait illi Petrus: Aenea, [h]sanet te
dominus Iesus Christus, surge, & sterne tibi ipsi. Et cōtinuo surrexit, & uiderunt
eum omnes qui habitabant Lyddę & Assarone, qui conuersi sunt ad dominum.
Ioppæ autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata, dici-
tur Dorcas. Hæc erat plena bonis operibus, & eleemosynis quas præstabat.
Euenit autem in diebus illis, ut per infirmitatem moreretur. Quam cum lauis-
sent, posuerunt in cœnaculo. Cum autem uicina esset Lydda Ioppæ, ac discipu
li audissent Petrum esse in ea, miserunt ad eum [duos uiros] rogatum, ne graua-
G retur uenire usq; ad ipsos. Cum exurrexisset autem Petrus, uenit cum illis. Et
cum aduenisset, duxerunt illum in cœnaculum: & circumsteterunt illum omnes
uiduæ flentes, & ostendentes tunicas uestesq; quas faciebat cum esset cum ipsis
Dorcas. Eiectis autem omnibus foras, Petrus positis genibus, orauit, & conuer-
sus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, uisóq; Petro, rese
dit. Data autem illi manu, erexit eam: & cum uocasset sanctos ac uiduas, exhi-
buit eam uiuam. Id autem innotuit per totam Ioppen, & crediderunt multi in
Dominum. Euenit autem ut dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quen-
dam

d Vas electionis dixit more Hebraico, pro homine selectissimo & præclarissimo.

e Vel, qui expugnabat aut uastabat.

f Vel, confutabat.

g καὶ ἦν μετ᾽ αὐτῶν, εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος, & erat cum illis intrãs & exiens, &c. Merus est Hebraismus.

h Vel, sanat. Nam ἰᾶται tam indicatiui modi est, quàm coniunctiui.

dam coriarium. CAP. X.

Cornelius centurio angeli iussu Petrũ accersit, qui & ipse ante uisione à deo oblata, ne gentes aspernetur instituitur. Hinc Cornelio & familiæ ipsius euangeliũ annunciat. Hi autem spiritu sancto accepto baptizantur.

VIr autem quidã erat Cæsareç nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ A
dicebatur Italica, [a]religiosus ac timens Deũ cum tota domo sua, præstans
eleemosynas multas plebi, precansq; Deum semper. [Is] uidit per uisum manife
ste ferme hora diei nona, angelum Dei introeuntem ad se, dicentemq; sibi: Cor-
neli. At ille intuens eum, ac timore correptus, dixit: Quid est Domine? Dixit au-
tem illi: Orationes tuæ, & eleemosynæ tuæ [b]ascenderunt in memoriam coram
Deo. [c]Et nunc mitte uiros Ioppen, et accerse Simonẽ, qui cognominatur Petrus.
Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus iuxta mare.
Hic dicet tibi quid te oporteat facere. Cum autem discessisset angelus qui loque
batur Cornelio, uocauit duos famulos suos, & militẽ religiosum, ex his [d]qui illi
inseruiebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos Ioppen. Postridie uero B
facientibus illis iter, & appropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus [e]in superiora
domus, ut oraret circa horam sextam. Cœpit autem esurire, & appetebat cibum.
Parantibus autem illis, ingruit in eum mentis excessus, & uidet cœlum apertum,
ac descendens ad se uas quoddam, uelut linteum magnum quatuor [f]extremitati
bus adligatum, submitti è cœlo in terram, in quo erant [g]omnia quadrupedia ter
ræ, bestiæq;, & reptilia, & uolatilia cœli. Et facta est uox ad eum: Surge Petre, ma
cta & uescere. Ait autem Petrus: Nequaquam Domine, quia nunquam edi quic
quam commune aut immundum. Et uox rursus secundò [perlata est] ad eum:
Quæ Deus purificauit, tu communia ne dixeris. Hoc autem factum est tertiò. Et
rursum receptũ est uas in cœlũ. Et dum apud sese hæsitaret Petrus, quidnã sibi C
uellet uisum quod uidisset, ecce uiri qui missi erant à Cornelio, percontati de do
mo Simonis, præsto fuerunt ad [h]ianuam. Et euocato quopiam, interrogabant,
an Simon, qui cognominaretur Petrus, illic hospitaretur. Petro uero cogitante
de uiso, dixit ei spiritus: Ecce uiri quęrunt te: [i]surge itaq;, & descẽde, & uade cum
eis, nihil hæsitans, propterea quod ego misi illos. Cum descendisset autem Pe-
trus ad uiros qui missi erant à Cornelio ad ipsum, dixit: Ecce ego sum ille quem
quæritis. Quæ causa est propter quam uenistis? Qui dixerunt: Cornelius centu-
rio, uir iustus, ac timens Deum, & testimonium habens ab uniuersa gente Iudęo
rum, oraculo admonitus est ab angelo sancto, ut accerseret te domũ suam, & au D
diret [k]te loquentem. Intrò uocatos igitur eos, recepit hospitio. Sequenti uero
die Petrus profectus est cum illis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati
sunt eum. Postridie uero introierunt Cæsaream. Porrò Cornelius expectabat il-
los, conuocatis cognatis suis, ac necessarijs amicis. Porrò autẽ cum introiret Pe-
trus, obuiam progressus ei Cornelius, ac procidẽs ad pedes, adorauit. Petrus ue-
ro erexit eum, dicens: Surge, & ego ipse homo sum. Et colloquẽs cum illo, intra-
uit, & offendit multos qui conuenerant, dixitq; illis: Vos scitis non esse fas uiro
Iudæo, cõiungi aut accedere ad alienigenam. Sed mihi ostendit Deus, ne quem
communem aut immundum dicerem hominem, quapropter & [l]citra contradi- E
ctionem ueni accersitus. Interrogo ergo, quam ob caussam accersistis me? Et
Cornelius ait: Die ab hinc quarto usq; ad hanc horam [m]sedebam ieiunus, & ho
ra nona precabar [n]domi meæ, & ecce uir stetit ante me in ueste splendida, & ait:
Corneli, exaudita est precatio tua, & eleemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt
apud Deum. Mitte ergo Ioppen, accersitum Simonem, qui cognominatur Pe-
trus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij iuxta mare, qui simul atq; uene-
rit, loquetur tibi. Confestim ergo misi ad te, & tu bene fecisti qui adueneris. Nũc

a Vel, pius & religiosus erga deum.
b Id est, subierunt memoriam dei.
c Et pro itaq;, Ebraismus est.
d Id est, qui apparebant ei, & continuo præsto erant.
e Vel, super domum.
f Vel, angulis.
g Id est, omnigena.
h Vel, uestibulum.
i Græcus habet; Sed surge, &c.
k Verbi interpretatione, & audiret uerba à te.
l Vel, incunctanter.
m ἤμην, al. ἥμην. i. eram.
n Vel, in domicilio meo.

ergo omnes nos[o] teste Deo adsumus, ut audiamus omnia quæcunque tibi præce-
F pta sunt à Deo. Aperiens autem Petrus os, dixit: †[p] In ueritate deprehendo quod Rom.2.b
non sit personarum respectus apud Deum, sed in omni gente qui timet ipsum, Gal.2.b Ephes.6.b
& operatur iustitiã, is acceptus est illi. [q]Sermonem quem misit Deus filijs Israel, Col.3.d
euangelio annũcians pacem per Iesum Christum, (Hic est omnium dominus)
ipsi nostis, sermonem diuulgatum in tota Iudęa, exortum à Galilæa (post bapti-
sma quod prædicauit Ioannes) Iesum illum Nazarenum, [r]ut unxerit eum Deus
spiritu sancto, & uirtute, [s]qui obambulauit benefaciendo, & sanãdo omnes [t]op-
pressos à diabolo, quoniam Deus aderat illi. Et nos testes sumus omnium quæ
gessit & in regione Iudęorum, & Hierosolymis, quem occiderunt suspensum in
ligno. Hunc Deus suscitauit tertio die, & exhibuit eum, ut manifestus fieret, non
toti populo, sed testibus prius ad hoc delectis à Deo nobis, qui comedimus & bi-
G bimus una cum illo, posteaquam resurrexit à mortuis. Et præcepit nobis, ut prædica-
remus populo, ac testificaremur ipsum esse illum, qui cõstitutus est à Deo iudex
uiuorum ac mortuorũ. Huic †omnes prophetæ testimoniũ ferũt, quod remissionem Iere.31.f
peccatorũ accepturus sit per nomen eius quisquis crediderit in eum. Adhuc lo- Mich.7.d
quente Petro uerba hęc, ingruit spiritus sanctus in omnes qui audiebant sermo-
nem. Et obstupuerunt hi[u] qui ex circumcisorum genere credebant, quotquot ue-
nerant cum Petro, quod & in gẽtes donum spiritus sancti effusum esset. Audiebant
enim illos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc [x]respondit Petrus:
[y]Num quis prohibere potest, quo minus aqua baptizentur hi qui spiritum san-
ctum acceperunt sicut & nos? Et iussit eos baptizari nomine Domini. Tunc ro-
gauerunt eum, ut remaneret aliquot dies. CAP. XI.

Petrus eo nomine accusatus quod ad gentes introiuisset sese defendit. Mittitur Antiochiam Barnabas, ubi fideles primo Christianorum nomẽ accipiunt. Iisdẽ etiam Agabus propheta famem futuram prænunciat.

A AVdierunt autem apostoli & fratres qui erant in Iudæa, etiam gentes rece-
pisse sermonem Dei. Cumque ascẽdisset Petrus Hierosolymam, disceptabãt
cum illo[a] qui erant ex circumcisione, dicentes: Ad uiros prępulium habentes in-
troisti, & cibum sumpsisti cum illis. Petrus autem exorsus rem, exposuit illis ordi-
ne, dicens: Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & uidi [b]raptus extra me, uisum, de-
scendens uas quoddã ceu linteum magnum, quatuor extremitatibus, demissum
è cœlo, & uenit usque ad me. In quod quum intendissem oculos, animaduerti, &
uidi quadrupedia terræ, & bestias, & serpẽtes ac uolucres cœli. Audiui autem &
uocem dicentem mihi: Surge Petre, macta & uescere. Dicebam autem: Nequa-
quam Domine, quia nihil commune aut immundum unquam introiuit in os
B meum. Respondit autem mihi uox rursum è cœlo: Quæ Deus mundauit, tu ne
communia dixeris. Idque accidit tertio, & rursum omnia subducta sunt in cœlũ.
Et ecce extemplo tres uiri præsto aderant ad ædes in quibus eram, è Cæsarea ad
me missi. Dixerat autẽ mihi spiritus, ut proficiscerer cum illis, nihil hæsitans. Por-
rò comitati me sunt & sex fratres hi. Et ingressi sumus in domũ uiri, isque retulit
nobis ut uidisset angelum domi suæ, qui adstitisset & dixisset sibi: Emitte uiros
Ioppen, & accerse Simonem cognomento Petrum, qui tibi [c] ea dicturus est per
quæ serueris & tu, & uniuersa domus tua. Cum autẽ exorsus essem sermonem,
ingruit spiritus sanctus in illos, quemadmodũ & in nos initio. Veniebat autem
in mentem uerbi Domini, ut dixisset: †Ioannes quidẽ baptizauit aqua, cæterum Act.1.a
uos baptizabimini spiritu sancto. Proinde si par donum dedit illis Deus atque no- Matth.3.c Mar.1.b
C bis, quum credidissemus in dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram, Luc.3.c
qui possem prohibere Deum? His autem auditis, obticuerũt, & glorificauerunt Infra 19.a
Deum, dicentes: Igitur & gentibus Deus pœnitentiam concessit ad uitam. Et

illis

o Vel, conscio deo. Verbi interpretatione, in conspectu dei.
p Vel, reipsa: uel, re uera.
q Consentientibus Græcorũ distinctionibus, sic foret hic locus interpretandus. Quem sermonẽ misit filijs Israel, euãgelio annunciãs pacẽ per Iesum Christum, is est omniũ dominus. Vos scitis editum uerbũ in tota Iudæa, exortum à Galilæa, &c.
r ὡς ἔχρισεν αὐτόν, al. ὃν ἔχρισεν αὐτόν.
s ὅς, al. ὡς.
t Vel, diaboli potentia & tyrannide pressos.
u Verbi interpretatione, qui ex circuncisione credebant.
x Vel, exorsus est: uel, cœpit dicere: iuxta Hebraismum.
y Verbi interpretatione, Num aquam prohibere potest quisquã, quo minus baptizentur, &c.

a Id est, circuncisi: uel, socij circuncisionis.
b Vel, excussus mente.

c Verba: sed Hebraismus est, pro res.

illi quidem, qui dispersi fuerant ab adflictione, quæ orta fuerat ob Stephanum, peruaserunt usq; ad Phœnicen & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes sermonem illum, nisi solis Iudæis. Erant autē quidam ex eis, uiri Cyprij & Cyrenenses, qui quū introissent Antiochiam, loquebantur ad[b] Græcistas, per euangelium annunciantes Dominum Iesum. Et[e] manus Domini aderat eis, multusq; numerus recepta fide conuersus est ad Dominum. Peruenit autem fama ad aures ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, de his: & miserunt Barnabam, ut iret usq; Antiochiam. Qui cum eò peruenisset, & uidisset gratiam Dei, gauisus est: et hortabatur omnes, [f]ut proposito cordis perseuerarent adhærere Domino. Nam D erat uir bonus, ac plenus spiritu sancto, & fide. Et[g] accessit multa turba Domino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulum: quem quū inuenisset, perduxit Antiochiam. Accidit autē, ut annum totum consuetudinem agerent cum ea[h] congregatione, docerentq; turbam multam: & discipuli nuncuparentur primum Antiochiæ, Christiani. In his autem diebus deuenerunt ab Hierosolymis prophetæ Antiochiam, surgensq; unus ex eis, nomine Agabus, significabat per spiritum, famem magnam futuram in toto orbe: quæ & accidit sub Claudio Cæsare. Discipuli autem, prout cuiq; suppetebat, proposuerunt[i] subsidium mittere habitantibus in Iudæa fratribus: quod & fecerunt,[k] mittentes ad seniores[l] per Barnabam & Saulum.

[b] Vide cap. 6. a

[e] Id est, potentia.

[f] Vel, propenso corde.

[g] Vel, & facta est accessio multæ turbæ domino.

[h] Vel, ecclesia.

[i] διακονίαν, id est, ministerium, uocat. Subministrat enim qui necessaria suppeditat.

[k] Vel, cum misissent.

[l] Per manū Hebraismus est, nil aliud significans quàm, per.

CAP. XII.

Herodes Iacobum gladio occidit, & Petrum in carcerē conijcit, qui liberatur ab angelo. Rex autem Tyrijs & Sidonijs infensus placatur, & cū diuinos honores sibi uendicat à uermibus corrosus uitam finit.

EOdem autem tempore iniecit Herodes rex manus, ut adfligeret quosdā de A ecclesia. Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio. Videns aūt id gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere & Petrum (erant autem dies azymorum,) quem cum etiam adpræhendisset, coniecit in carcerem, traditum quatuor quaternionibus militum adseruandū, uolens post pascha producere eum populo. Petrus itaq; seruabatur in carcere. Cæterum precatio fiebat sine intermissione ab ecclesia ad Deum pro eo. Cum autē producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus inter duos milites, uinctus catenis duabus: & custodes ante ostium custodiebant carcerem. Et ecce, angelus Domini adstitit, & lumen refulsit in domicilio, percussoq; latere Petri, excitauit eū, dicens: Surge uelociter. Et exciderunt catenæ de manibus eius. Dixit aūt angelus ei: Præcingere, & sub- B liga soleas tuas. Quod cum ita fecisset, dicit illi: Indue uestimentū tuum, & sequere me. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat rem ueram esse quod fiebat per angelum, sed putabat se uisum uidere. Cum autem præterissent primam ac secundam custodiam, uenerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem, quæ ultrò aperta est eis. Cumq; exissent, processerunt uicum unum, & continuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reuersus, dixit: Nunc scio uere quod emiserit Dominus angelum suum, & eripuerit me è manu Herodis, & ex omni expectatione plebis Iudæorum: req; perpensa uenit ad domum Mariæ, matris Ioannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati, & orantes. Quum pul- C sasset autem Petrus ostium uestibuli, processit puella, ut subauscultaret, nomine Rhode. Et ut agnouit uocem Petri, præ gaudio non aperuit uestibulum, sed introcurrens, renunciauit, stare Petrum ante uestibulum. At illi dixerunt illi: Insanis. Illa autē[a] asseuerabat rem sic se habere. At illi dicebant: Angelus eius est. Petrus autem[b] perseuerabat pulsans. Cum autem aperuissent, uiderunt eum: & obstupuerunt. Cum autem mota manu significasset eis, ut tacerent, narrauit illis, quomodo Dominus eduxisset ipsum è carcere. Dixit autem: Renūciate Iacobo & fratribus hæc. Et egressus, abijt in alium locum. Porrò ubi diluxit, erat tur-

[a] Vel, affirmabat.

[b] Vel, instabat pulsando.

D batio non parua inter milites,[c]quidnã accidiſſet Petro. Herodes autem cum re-
quiſiſſet eum, nec inueniſſet,[b]examinatis cuſtodibus, iuſſit eos abduci: cumq́ue de
ſcendiſſet à Iudæa Cæſaream, [ibi] commoratus eſt. Herodes autem[e]bellum ani
mo agitabat in Tyrios & Sidonios. At illi unanimiter uenerunt ad eum, & per-
ſuaſo Blaſto, qui præerat cubiculo regis petebant pacem: eò quod aleretur regio
ipſorum è ditione regia. Statuto autẽ die, Herodes ueſtitus ueſte regia, ſedit pro
tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat: Vox Dei, & nõ
hominis. Confeſtim autem percuſſit eum angelus Domini, eò quod non tri-
buiſſet gloriam Deo: & eroſus à uermibus, expirauit. Porrò ſermo Domini
[f]augeſcebat, ac multiplicabatur. Barnabas autem & Paulus reuerſi ſunt Hiero-
ſolymam, expleto miniſterio, adſumpto & Ioanne, cui cognomen erat Marcus. Act.13.a

CAP. XIII.

Paulũ & Barnabam ſibi ſegregari iubet ſpiritus, qui in Paphum delati uerbũ annun ciant & à Paulo Elymas Magus excæcatur. Hinc in Antiochiã Piſidiæ profecti euangelium prædicant: ſed Iudæorum ſeditione pulſi puluerem pedum in illos excutiunt.

A ERant autem quidã Antiochiæ, in ea quæ ibi erat eccleſia, prophetæ ac docto
res, Barnabasq́ue & Simon, qui uocabatur Niger, & Lucius Cyrenẽſis, & Ma
naen, qui erat Herodis tetrarchę[a] collactaneus, & Saulus. Cum autem illi[b]opera
rentur Domino, ieiunarentq́ue, dixit ſpiritus ſanctus: Segregate iam mihi Barnabã
& Saulum in opus, ad quod accerſiui eos. Cumq́ue ieiunaſſent & oraſſent, impo
ſuiſſentq́ue eis manus, dimiſerunt. Igitur hi quidẽ emiſſi à ſpiritu ſancto, abierunt
Seleuciam, & inde nauigauerunt in Cyprũ. Et cum eſſent Salamine, annuncia-
bant ſermonem Dei in ſynagogis Iudæorum. Habebant aũt & Ioannem mini-
ſtrum. Et peragrata inſula uſq́ue ad Paphum, inuenerunt quendã Magum, pſeu-
B doprophetam, Iudæum, cui nomen erat Barieſu: qui erat apud proconſulem Ser
gium Paulum, uirum prudentem. Hic accerſitis Barnaba & Saulo, deſiderabat
audire ſermonem Dei. Reſiſtebat autem illis Elymas Magus (ſic enim interpre-
tandũ eſt nomen eius) quærens auertere proconſulẽ à fide. Saulus aũt, qui idem
Paulus, repletus ſpiritu ſancto, intentis in eum oculis, dixit: O plene omni dolo,
& omni[D]uerſutia, [e]fili diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, nõ deſines inuertere uias
Domini rectas? [f]Et nunc, ecce, manus Domini[g]intentata tibi, & eris cæcus, non
uidens ſolẽ uſq́ue ad tempus. Et confeſtim ingruit in eum caligo ac tenebræ: & cir
cumiens quærebat, qui ſe manu ducerent. Tunc proconſul, cũ uidiſſet quod acci
derat, credidit, admirans de doctrina Domini. Cum aũt à Papho ſoluiſſet[h]Pau-
C lus cum comitibus, uenerunt Pergen Pamphyliæ. †Ioannes aũt digreſſus ab eis, Act.15.c
reuerſus eſt Hieroſolymã. Cæterum ipſi peragratis regionibus, à Perga uenerũt
Antiochiam Piſidiæ: & ingreſſi ſynagogam die ſabbatorũ ſederunt. Poſt lectio
nem autem legis ac prophetarũ, mandata dederunt principes ſynagogæ ad eos,
dicentes: Viri fratres, [i] ſi eſt uobis in animo ſermone exhortari populum, dicite.
Cum ſurrexiſſet aũt Paulus, †mota manu [ſilentio indicto] ait: Viri Iſraelitæ, & Act.12.c
qui timetis Deum, audite. Deus populi huius, delegit patres noſtros, & populũ
in altũ extulit, quum eſſent incolæ in terra †Aegypti: *brachioq́ue ſublimi eduxit †Exo.1.a *Exo.14
eos ex ea, et circiter quadraginta annorũ tempus mores eorũ ſuſtinuit in deſerto, d
ac deletis gentibus ſeptem in terra Chanaan, †ſorte diſtribuit eis terram eorum. Exod.16.a †Ioſ.14.a
*Et poſt hęc annis circiter[k]quadringentis quinquaginta dedit iudices uſq́ue ad Sa *Iud.3.b
D muelem prophetã. †Et exinde poſtulauerunt regem. Deditq́ue eis Deus Saul, filiũ †1.Re.8.a
Cis, uirum de tribu Beniamin, annis quadraginta. *Et amoto illo, ſuſcitauit illis 1.Re.10.a *1.Re.16.c
Dauid, ut eſſet rex, cui teſtimoniũ reddens, dixit: †Inueni Dauid filiũ Ieſſe, uirum †Pſal.88.b
[l]ſecundum cor meũ: qui[m]operam dabit per omnia uolũtati meę. Huius è ſemine
Deus, ita ut promiſerat, produxit Iſraeli ſeruatorem Ieſum, cũ ante prædicaſſet Io
annes

c Vel, quo nam deueniſſet Petrus.
b Vel, poſtquã quæſtionem habuit de cuſtodibus.
e Alij, infenſus erat. θυμομαχεῖν autem ſignificat bellũ nondũ indictum animo meditari.
f Scilicet, acceſſionibus.

a Vel potius, qui fuerat unà cum Herode tetrarcha educatus.
b λειτουργεῖν, non eſt ſacrificare: ſed quod uis munus exequi publicũ aut ſacrũ, ſiue id fiat ſacrificando, ſiue precando, ſiue modis alijs: quod Latini uocant alicui rei operari.

D ῥᾳδιουργία propenſionem animi ſignificat ad quoduis facinus patrandum.
e Hebraiſmus eſt, id eſt, qui deditus es diabolo.
f Et, pro ergo. Hebraiſmus.
g Verbotenus, ſuper te.
h οἱ περὶ τὸν παῦλον Grę ca loquutio, idẽ ſignificans ac ſi Paulum dixiſſet ſolum.
i Vel, ſi quibus de rebus eſt uobis exhortandus populus. Verbi interpretatione: Si eſt in uobis ſermo exhortationis ad populum, &c. Sed hoc Hebraiſmum reſipit.
k Scilicet ab exitu terræ Aegypti.
l Vel, qui mihi cordi eſt.
m Vel, qui faciet omnes uolũtates meas.

annes[n] præuentu introitus eius baptiſmum pœnitentiæ Iſraeli. Cum autẽ confi
Luc.3.a ceret Ioãnes curſum, dixit: †[o] Quẽ me arbitramini eſſe? Nõ ſum ego [ille,] ſed ec-
Marc.1.a ce, uenit poſt me, cuius non ſum dignus ſoleam pedum ſoluere. Viri fratres, filij
Matt.3.a †matt.10.a generis Abrahæ, & q inter uos timẽt Deũ, †uobis ſermo ſalutis huius miſſus eſt:
Qui enim habitabãt Hieroſolymis, & principes eorũ, cũ ignorarent illũ, et uoces
Matt.27.c prophetarũ, quæ per omne ſabbatũ leguntur, condemnato eo impleuerunt, †&
Mar.15.b nulla cauſſa mortis inuenta, petierunt à Pilato, ut interficeret illũ. Quũq; conſum E
Luc.23.c Ioann.19.c maſſent omnia, quæ de eo ſcripta erãt, depoſitũ de ligno, poſuerũt in monumen
Matt.28. tũ. Deus aũt ſuſcitauit eũ à mortuis, †qui uiſus eſt per dies multos his, qui ſimul
Mar.16. aſcenderant cũ eo à Galilęa Hieroſolymam: qui ſunt teſtes eius apud populum.
Luc.24. Ioan.20. Et nos uobis per euangeliũ annũciamus, Deũ eã repromiſſionẽ, quæ patrib⁹ fa-
cta eſt, impleſſe liberis illorũ nobis, reſuſcitato Ieſu. *Sicut* & in Pſalmo[p] ſecundo
Pſal.12.b ſcriptũ eſt: †Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod aũt ſuſcitauit eũ à mor-
Eſa.55.b tuis, iam non amplius reuerſurum in corruptionem, ita dixit: †Dabo uobis ſan-
Pſal.15.d cta Dauid fidelia. Ideo & in alio [Pſalmo] dicit: *Non permittes, ut ſanctus tuus
uideat corruptionem. Nam Dauid quidem, [q] poſtq̃ ſuæ ætati inſeruiuit, conſi-
3.Reg.2.b lio Dei †dormiuit: & adpoſitus eſt ad patres ſuos, uiditq; corruptionem. At is F
quem Deus ſuſcitauit, non uidit corruptionem. Notum igitur ſit uobis uiri fra-
tres, quod per hunc uobis remiſſio peccatorum annunciatur: & ab omnibus, à
quibus non potuiſtis per legem Moſi iuſtificari, per hunc, omnis qui credit, iuſti
Abac.1.b ficatur. Videte ergo, ne eueniat uobis, quod dictũ eſt in prophetis: †Videte con-
tẽptores, & admiramini, & euaneſcite: quia opus [r] operor ego in diebus ueſtris,
quod neutiquam credatis, ſi quis enarret uobis. Egreſſis autem e[s] cœtu Iudæis,
rogabant gentes, ut[t] ſequẽti ſabbato uerba illa ſibi facerent. Soluto autem cœtu,
ſequuti ſunt multi Iudæi, & religioſi proſelyti Paulum ac Barnabam, qui allo-
quentes ſuadebant eis, ut perſeuerarent in gratia Dei. Sequenti uero ſabbato, pe
nè uniuerſa ciuitas conuenit ad audiendum ſermonem Dei. Videntes autem G
turbas Iudæi, repleti ſunt[u] zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur,
reclamantes, ac loquentes blaſphemias. Tunc[x] ſumpta fiducia Paulus ac Barna-
bas, dixerunt: Vobis oportebat primũ loqui ſermonem Dei, ſed quoniam repel-
litis illum, & indignos uos iudicatis æterna uita, ecce, conuertimur ad gentes: ſic
Eſa.49.b enim nobis pręcepit Dominus: †Conſtitui te lucem gentium, ut ſis ſalus uſq; ad
extremum terræ. Audientes autem hæc gentes, gaudebant, & glorificabant ſer-
monem Domini: & crediderunt, quotquot erant ordinati ad uitam æternã. Di-
uulgabatur autem ſermo Domini per uniuerſam regionem. Iudęi uero extimu
lauerunt mulieres religioſas & honeſtas, & primos ciuitatis: & excitauerunt per
Matt.10.b Mar.6.b ſequutionem in Paulum ac Barnabam, eieceruntq; eos de finibus ſuis. †At illi ex
Luc.9.a cuſſo puluere pedum ſuorum in eos, uenerunt Iconium. Porrò diſcipuli reple-
bantur gaudio, & ſpiritu ſancto.

CAP. XIIII.

Paulus & Barnabas Iudæorũ tumultu eijciuntur Iconio. Paulus Lyſtris claudũ ſanat & ſibi ſacrificaturos prohibet. Rurſum uero Iudæis authoribus lapidatur. Hinc multis eccleſijs peragratis & inſtitutis presbyteris Antiochiam cum Barnaba reuertitur.

EVenit autem Iconij, ut ſimul introirent in ſynagogam Iudæorum, & loque A
rentur ſic, ut crederet Iudæorum ſimul & Græcorũ copioſa multitudo. Qui
uero increduli erant Iudæi, concitauerunt, & deprauarunt animos gentiũ aduer
ſus fratres. Multum igitur temporis exegerunt libere loquentes præſidio Domi
ni, qui teſtimonium perhibebat ſermoni gratiæ ſuæ: dabatq;, ut ſigna, & miracu
la æderentur[a] miniſterio eorum. Diuiſa eſt autem multitudo ciuitatis, & alij qui-
dem ſtabant à Iudæis, alij uero ab apoſtolis. Cum autẽ factus eſſet impetus gen-
tium, pariter & Iudæorum, unà cum principibus ſuis, ut uim adferrent, ac lapida-

n Ante faciem introitus, Hebraiſmus eſt.
o Quid ſi ſic. Quem me arbitramini eſſe, nõ ſum ego: ſed, &c. Sed conſenſus codicũ diſtinguit eo ſenſu, qui in contextu eſt & τινα, non ponitur initio pro ὅντινα, niſi quod in ſacris ſæpe negligitur Græca elegantia.

p Quanquã alij Græci codices habeant πρώτῳ, id eſt primo, Hiſpana tamẽ æditio δευτέρῳ, id eſt, ſecundo legit.
q Id eſt, decurſo ſpatio ætatis ſuæ.

r Vel, operaturus ſum.
s Vel, ſynagoga.
t Gręca ſonant quaſi dicas, intermedio ſiue intercurrente ſabbato.

u Vel, æmulatione, uel, indignatione.
x Vel, libere locuti.

a Vel, opera eorum: uel, per ipſos. Nam per manus eorũ, Hebraiſmus eſt.

rent eos,re intellecta,confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ,Lystram & Derben,et
B circumiectam regionem:ibiq; prędicabant euangelium.Et quidam uir Lystris,
inualidus pedibus sedebat,claudus ab utero matris suæ,qui nunquā ambulaue-
rat:hic audiuit Paulū loquentem.Qui intuitus eum,& uidens eū fide esse prædi
tum,fore ut saluus fieret,dixit magna uoce:[b]Surge in pedes tuos rectus. Et exi-
lijt,ambulabatq;.Turbæ uero cum uidissent quod fecerat Paulus,sustulerunt uo
cem suam,Lycaonicè dicentes:Dij specie hominum descenderunt ad nos.Et uo
cabant Barnabam Iouem, Paulum uero Mercurium: quod is esset[c]antistes ser-
monis.Sacerdos autem Iouis,qui erat ante ciuitatem illorum,tauros & coronas
C ad uestibula[d]adferens,cum turbis[e]uolebat sacrificare. Quod ubi audierūt apo-
stoli,Barnabas & Paulus,conscissis uestibus suis,[f]se intulerunt in turbā,claman-
tes ac dicentes:Viri,quur ista facitis? Nos quoq; eisdem,quibus uos obnoxij su-
mus malis homines,per euangeliū docentes uos,ut ab istis uanis conuertamini
ad Deum uiuū,†qui creauit cœlū & terram,& mare,& omnia quæ eis cōprehen Psal.145.a
duntur:qui præteritis ætatibus sinebat oēs gentes[g]uiuere institutis suis. Quanq̃ Psal.8.c Apoc.14.
non expertē testimonij seipsum esse sinebat,ut qui se præberet beneficū,de cœlo
nobis dans pluuias,ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.
Et hæc dicentes,uix compescuerunt turbas, ne sibi immolarent. [h]Superuene-
runt autem ab Antiochia & Iconio Iudæi,qui cum persuasissent turbis,ac†Pau- 2.Cor.11.f
lum lapidassent,extraxerunt eum è ciuitate,existimātes illū mortuum esse. Cum
aūt circundedissent eum discipuli,surrexit,& intrauit in ciuitatē. Ac postero die,
D profectus est cum Barnaba Derben. Quūq; euangeliū annūciassent ciuitati illi,
discipulosq; adsciuissent multos,reuersi sunt Lystram,& Iconiū,& Antiochiam,
cōfirmantes animas discipulorū,exhortantesq; ut perseuerarent in fide:& quod
per multas adflictiones oporteat nos intrare in regnū Dei.Et cū suffragijs creas-
sent illis[i]per singulas ecclesias[k]presbyteros,precatiq; essent cū ieiunijs,commen
dauerunt eos Domino,in quem crediderant. Peragrataq; Pisidia, uenerunt in
Pamphyliam:cumq; loquuti essent sermonem Pergæ,descenderūt[in urbem]At
taliam,& inde soluerūt Antiochiam,†unde erant commissi gratiæ Dei, in opus Act.13.a
quod compleuerūt.Cum autē uenissent,& congregassent ecclesiam, retulerunt[l]
quæcunq; gessissent Deo iuuante:quodq; aperuisset gentibus ostiū fidei.Cōmo
rati sunt autem illic multum temporis cum discipulis.

b Additur hic in ædi tione *Hispana* σοὶ λέγω, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ, id est, tibi dico, in nomine domini Iesu Christi, &c.
c Vel, dux.
d Vel, cum attulisset.
e *Alij legūt*, ἤθελον, id est, uolebant.
f Vel, insilierunt.
g Ingredi uijs suis, Hebraismus est, pro, uti institutis suis, & suo more modoq; uiuere.
h In Hispana æditione *sic legitur*, διατριβόντων δὲ αὐτῶν καὶ διδασκόντων ἐπῆλθον, id est, Cæterum cū illic uersarentur & docerent, superuenerūt.
i Vel, passim per ecclesias.
k Vel, seniores.
l Verbi interpretatione, quæcunq; gessisset deus cū ipsis. Sed est Hebraismus pro eo quod posuimus in contextu.

CAP. XV.

Antiochenis quidam legem Mosis obtrudere conantur. Consultant de ea re apostoli & quid Antiochenos facere deceat per literas indicatur. Grauis inter Paulum & Barnabam oboritur contentio.

A ET quidam qui descenderant à Iudæa,docebant fratres:†nisi circuncidamini Gal.5.a
secundum morem Mosi,non potestis salutem cōsequi.Cum orta ergo sedi-
tio,& disceptatio esset non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos,statuerūt ut
ascenderēt Paulus & Barnabas,& quidam alij ex illis,ad apostolos ac presbyte-
ros Hierosolymam,super hac quæstione. Illi ergo deducti ab ecclesia pertransi-
bant Phœnicen & Samariam narrantes conuersionē gentiū:& adferebant gau-
dium magnū omnibus fratribus. Cum aūt uenissent Hierosolymā,suscepti sunt
ab ecclesia,& ab apostolis ac presbyteris: annunciaueruntq;[a]quæcūq; gessissent
B Deo iuuante eos. [b]Exorti sunt aūt quidam è secta pharisæorū, qui crediderant,
dicentes:Quod oporteret circuncidere eos,ac præcipere ut seruarent legē Mosi:
cōueneruntq; apostoli ac presbyteri,ut dispicerent[c]de hoc negotio. Quum au-
tem magna disceptatio extitisset,surrexit Petrus, & dixit eis: Viri fratres,uos sci-
tis,quod iam inde[d]antiquitus Deus inter nos elegit,ut per os meū audirent gen
tes[e]uerbum euangelij,crederentq;.Et qui nouit corda Deus, testimonium præ-
buit illis,†dans illis spiritum sanctū,sicut & nobis: nihilq; discreuit inter nos & Act.10.b
illos,

a Quæcunq; deus fecisset cum illis, Hebraismus est.
b Vel, surrexerunt.
c De sermone hoc. Hebraismus est.
d Vel, ab antiquis diebus.
e Vel, sermonem aut prædicationem.

illos, quum fide purificauerit corda illorum. Nunc ergo quid tentatis Deum, [f]ut
imponatur iugum super ceruices discipulorũ, quod neq; patres nostri, neq; nos
portare potuimus? Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos saluos fu C
turos, quemadmodum & illi. Tacuit aũt tota multitudo, & audiebãt Barnabam
ac Paulũ, narrantes quæcunq; Deus ædidisset signa & miracula inter gentes per
ipsos. Et postquam conticuissent, respondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite
me. Simeon narrauit, quemadmodum Deus primum uisitauerit, ut sumeret ex
gentibus populum in nomine suo: & huic consonant uerba prophetarum, sicut
Amos 9.c scriptum est: †Post hæc reuertar, ac rursus ædificabo tabernaculum Dauid, quod
collapsum est, & diruta eius instaurabo, & erigam illud: ut requirant, qui reliqui
sunt hominum, Dominũ, & omnes gentes, [g]super quas inuocatũ est nomen meũ D
dicit dominus, qui facit hæc omnia. Nota à sæculo sunt Deo omnia hæc opera
sua. Quapropter ego censeo, non obturbandũ esse illis, qui ex gentib⁹ cõuertun
tur ad Deũ: sed scribendũ ad eos, ut abstineant se ab inquinamẽtis simulachrorũ,
& scortatione, & suffocato, & sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis in sin
gulis ciuitatibus habet, qui ipsum prædicent in synagogis, ubi per omne sabba-
tum legitur. Tũc [h]placuit apostolis, & senioribus cũ tota ecclesia, delectos ex sese
uiros mittere Antiochiam cũ Paulo & Barnaba, Iudam cognomento Barsabam
& Silam, uiros primarios inter fratres, missis [i]per manum eorum his scriptis.
Apostoli & presbyteri, et fratres his qui sunt Antiochiæ, & in Syria, & in Cilicia, E
fratribus, qui sunt ex gentibus, Salutem. Quoniã audiuimus, quod quidã è no-
bis egressi, turbauerunt uos uerbis, [k]labefactantes animas uestras, iubentes uos
circuncidi, & seruare legem, quibus non mandaueramus. Visum est nobis una-
nimiter congregatis, delectos uiros mittere ad uos, cum dilectis nostris Barnaba
& Paulo, hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri
Iesu Christi. Misimus ergo Iudã & Silam, qui & ipsi uerbis uobis referãt eadem.
Visum est enim spiritui sancto, ac nobis, ne quid amplius imponeremus uobis
oneris, quàm hæc necessaria, uidelicet, ut abstineatis ab his, quę sunt immolata si F
mulachris, & sanguine, & suffocato, & scortatione, [l] à quibus si conseruaueritis
uosipsos, benefacietis. Valete. Illi ergo dimissi uenerunt Antiochiam, & congre
gata multitudine, reddiderunt epistolam. Quam cũ legissent, gauisi sunt propter
consolationem. Iudas aũt & Silas, quũ essent & ipsi prophetæ, [m]sermone copio-
so adhortati sunt fratres cõfirmauerũtq;. Commorati aũt illic aliquantũ tempo-
ris, dimissi sunt cum pace à fratribus ad apostolos. Visum est autem Silæ, manere
ibidem. Paulus uero & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes, & euan-
gelio annunciantes, cum alijs etiam compluribus, sermonem Domini. Post ali- G
quot aũt dies, dixit ad Barnabam Paulus: Reuersi iam, uisitemus fratres nostros
per omnes ciuitates, in quibus annũciauimus sermonem Domini, quomodo se
habeant. Barnabas autem consuluit, ut adsumerent & Ioannem, cognomento
Marcum. Paulus autem [n]nolebat eum qui defecisset ab ipsis ex Pamphylia, nec
isset cum eis in opus, adiungere. [o]Orta est igitur acris disceptatio, ut alter ab al-
tero seiungeretur: & Barnabas quidẽ adsumpto Marco, nauigaret in Cyprum,
Paulus uero allecto Sila, profectus est, [p]cõmissus gratiæ Dei à fratribus. Peram-
bulabat autem Syriam ac Ciliciam, confirmans ecclesias.

CAP. XVI.

Paulus Timotheum ante circuncisum assumit. Deinde in Macedoniã uocatur per ui sionẽ. Philippis agens Lydiã mulierẽ in fide Christi instituit. Pythonis spiritũ expellit. Propter quod factum uirgis cæsus in carcerem cũ suis conijcitur. Terræmotu aũt carceris ianuæ aperiuntur, & eiusdẽ custos Christi fidẽ recipit. Hinc à uinculis liberãtur.

PEruenit autem Derben & Lystram, et ecce, discipulus quidã erat ibi, nomine A
Timotheus, filius cuiusdã mulieris Iudææ, fidelis, cæterũ patre Græco. Huic

[f] Vel, ad imponendum.

[g] Verbi interpretatione, super quas inuocatum est nomẽ meũ super ipsas. Sic enim pronomen repetitur more Hebraico.

[h] Vel, uisum est, aut decretum est.

[i] Hebraismus, pro eo quod est, per illos.

[k] Vel, subuertentes.

[l] Hispana æditio hic inserit, καὶ ὅσα μὴ θέλετε ἑαυτοῖς γίνεσθαι, ἑτέροις μὴ ποιεῖν, id est, quæcunq; uobis fieri non uultis, nec uos alijs facite.

[m] Vel, multis uerbis.

[n] Vel, censebat, aut æquum iudicabat eum qui defecisset, &c. non assumere.

[o] Verbi interpretatione, facta est igitur exacerbatio.

[p] Vel, cõmendatur.

testimonium bonum reddebant, qui Lystris erant, & Iconij, fratres. Hunc uoluit
Paulus secum proficisci: & adsumptũ circuncidit eum propter Iudæos, qui erant
in illis locis. Sciebant enim omnes, patrem eius Græcũ esse. Cum autẽ pertransi
rent ciuitates, [a]tradebant eis seruanda decreta, quæ erãt ordinata ab apostolis &
presbyteris, qui erant Hierosolymis. Itaq; ecclesiæ cõfirmabantur fide, & abun-
dabant numero quotidie. Cum peragrassent autem Phrygiam, & Galaticam re
gionem, uetitiq; essent à spiritu sancto loqui sermonem in Asia, profecti in My
siam, tentabant Bithyniam uersus proficisci, & nõ permisit eos spiritus. Cum au
B tem [b]pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem: & uisum per noctem Pau-
lo apparuit. Vir Macedo quidam stabat, & deprecabatur eum, ac dicebat: Profe-
ctus in Macedoniam, succurre nobis. Vt aũt uisum uidit, statim quæsiuimus pro
ficisci in Macedoniam, certi facti, quod uocasset nos Dominus, ad euangelizan
dum eis. Cum soluissemus igitur à Troade, recto cursu cõtendimus Samothra-
cen, & postero die Neapolim, & inde Philippos, quæ est prima partis Macedo-
niæ ciuitas, colonia. In eadem autem urbe diebus aliquot commorabamur. Et
C die sabbatorum egressi sumus è ciuitate, iuxta flumen, ubi solebat esse precatio, et
sedentes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant. Et quædam mulier nomi-
ne Lydia, purpurarum uenditrix, ciuitatis Thyatirorum, colens Deum, audiuit:
cuius cor Dominus aperuit, ut intenderet his, quæ dicebantur à Paulo. Cum au
tem baptizata esset, & domus eius, deprecata est, dicens: Si iudicastis me fidelem
Domino esse, introite in domum meam, & manete: & adegit nos. Accidit au-
tem euntibus nobis ad precationem, ut [c]puella quædam, habens spiritum Pytho
D nis, occurreret nobis: quæ quæstum magnũ præstabat dominis suis [d] diuinan-
do. Hæc subsequuta Paulũ ac nos, clamabat, dicens: Isti homines, serui Dei excel
sissimi sunt, qui annunciant nobis uiam salutis. Hoc autem faciebat multos
dies. Sed ægre ferens Paulus, & cõuersus, spiritui dixit: Præcipio tibi per nomen
Iesu Christi, ut exeas ab ea. Et exijt eadem hora. Videntes autem domini eius
quod abijsset spes quæstus sui, adpræhensum Paulum ac Silam, traxerunt in fo-
rum ad principes: & offerentes eos [e]magistratibus, dixerunt: Hi homines contur
bant ciuitatem nostrã, quum sint Iudæi, & annunciant instituta, quæ nõ licet no
bis suscipere, neq; seruare, quũ simus Romani. Et concurrit turba aduersus eos,
ac magistratus scissis uestibus suis, †iusserunt eos uirgis cædi. Quũq; multas pla- 2. Cor. 11. f 1. Thes. 2. a Phil. 1. d
E gas eis imposuissent, coniecerunt eos in carcerẽ, præcipientes custodi carceris, ut
diligenter custodiret eos. Qui quum tale pręceptum accepisset, cõiecit eos in inte
riorem carcerem, & pedes eorũ [f]strinxit ligno. Media autẽ nocte Paulus & Silas
orantes, laudabant Deum. Exaudiebant aũt eos qui uincti erant. Subito uero ter
ræmotus factus est magnus, ita, ut concuterentur fundamenta carceris. Et statim
aperta sunt omnia ostia, & omnium uincula soluta sunt. Experrectus aũt custos
carceris, quum uideret ianuas carceris apertas, euaginato gladio, erat seipsum in
terfecturus, existimans aufugisse uinctos. Clamauit aũt Paulus uoce magna, di
F cens: Ne quid feceris tibi ipsi mali, uniuersi enim hic sumus. Postulatoq; lumi-
ne irrupit, ac tremefactus, accidit Paulo & Silæ [ad pedes,] & ,pductis illis foras
ait: Domini, quid me oportet facere ut saluus fiam? At illi dixerunt: Crede in Do
minum Iesum, & saluus eris tu, & domus tua. Et [g]loquuti sunt ei sermonem Do
mini, & omnib⁹ qui erãt in domo eius. Et adsumptis illis in illa hora noctis, ab
luit plagas: & baptizatus est ipse, & omnes domestici illius cõtinuo. Quũq; per-
duxisset eos in domũ suam, adposuit eis mensam: & exultauit quod cum tota do
mo sua credidisset Deo. Et quũ dies ortus esset, miserunt magistratus [h]lictores,
G dicentes: Dimitte homines illos. Renunciauit autem custos carceris sermones
hos Paulo: Miserũt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur egressi, ite in pace.
Paulus

[a] Vel, cõmendabant eis decretorũ obseruationem.

[b] Vel, præterissent.

[c] παιδίσκη hic magis conditionẽ ancillæ exprimere uidetur, cũ mox dominorũ quoq; meminerit.

[d] Verbi interpretatione, diuinans.

[e] στρατηγοῖς, id est, primorib. exercitus aut ducibus militiæ.

[f] ἠσφαλίσατο, id est, diligenter cauteq; strinxit quo de fuga illorũ esset securior.

[g] Vel, potius, annunciauerunt.

[h] ῥαβδοῦχοι dicti à gestandis uirgis. Eras. uiatores dixit.

Paulus autem dixit eis: Cæſos nos publice, indicta cauſſa, quū ſimus Romani, coniecerunt in carcerem: & nūc occulte nos eijciunt? Non profecto, ſed ueniant ipſi ac nos educant. Nunciauerunt aūt magiſtratibus lictores uerba hæc: timuerunt́q; audito quod Romani eſſent. Et uenictes deprecati ſunt eos, & eductos rogabant, ut egrederentur è ciuitate. Egreſſi aūt è carcere, introierūt [i]ad Lydiam: & uiſis fratribus, conſolati ſunt eos, & profecti ſunt.

CAP. XVII.

Paulus Theſſalonicæ prædicans à Iudæis ſeditionem mouentibus impeditur, quibus etiam authoribus Berrhœa diſcedere cogitur. Hinc Athenas profectus in Martio uico deum illis ignotum prædicat nonnullis ad Chriſtum conuerſis.

QVum autē iter feciſſent per Amphipolin, & Apollonian, uenerūt Theſſalonicen, ubi erat ſynagoga Iudæorū. Secundum conſuetudinem aūt A
ſuā Paulus introiuit ad eos, & per ſabbata tria diſſerebat eis è ſcripturis, adaperiens & allegans, q̄d Chriſtū oportuiſſet pati, & reſurgere à mortuis: & q̄d hic eſſet Chriſtus Ieſus, quem ego [inquit] annuncio uobis. Et quidā ex eis crediderunt, & adiuncti ſunt Paulo & Silæ, & religioſorū Græcorum multitudo magna, muliereśq; primariæ non paucæ. [a]Zelo autem cōmoti Iudæi increduli, & B
adſumptis quibuſdam circumforaneis uiris malis, ac turba coacta, cōcitauerūt ciuitatem: [b]& urgentes domū Iaſonis, quærebant eos producere ad populum. Et cum non inueniſſent eos, trahebāt Iaſonem, & quoſdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes: Hi, qui terrarū orbem [c]conturbarunt, [d]huc quoq; uenerunt, quos clanculum excepit Iaſon: & hi omnes contra decreta Cæſaris faciunt, regem alium dicentes eſſe Ieſum. Concitauerunt autem turbam, & magiſtratus ciuitatis, audientes hæc. Et accepta ſatisfactione ab Iaſone, & à cæteris, dimiſerunt eos. Fratres uero confeſtim per noctem, emiſerunt Paulum ſimul & Si- C
lam in Berrhœam. Qui quum aduenißent, abierunt in ſynagogam Iudęorum. [e]Hi autē erant ſummo genere nati inter eos, qui erant Theſſalonicæ, qui receperant ſermonem cū omni animi promptitudine, quotidie [f]ſcrutantes ſcripturas, an hæc ita ſe haberent. Multi itaq; crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honeſtæ, & uiri non pauci. Quum autē cognouiſſent Theſſalonicenſes Iudæi, quod & Berrhœæ annunciatus eſſet à Paulo ſermo Dei, uenerunt: & illic quoq; cōmouebant turbas. Statiḿq; tunc Paulum emiſerunt fratres, ut iret uelut ad mare. Silas autem & Timotheus remanſerunt ibi. Porrò qui proſequebantur Paulū, de D
duxerunt eum Athenas uſq;: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, ut quàm celerrime uenirent ad ſe, profecti ſunt. Paulus autem quum Athenis eos expectaret, [g]incandeſcebat ſpiritus eius in ipſo, quum uideret ſimulachrorū cultui deditam ciuitatem. Diſputabat igitur in ſynagoga cum Iudæis & religioſis, & in foro quotidie cum his, qui ipſum forte adiſſent. Quidam autem Epicuræi & Stoici philoſophi [h]conflictabantur cum eo, & quidam dicebant: Quid uult [i]ſpermologus hic dicere? Alij uero, nouorum [inquiebant] [k]dæmoniorum uidetur annunciator eſſe: quod Ieſum, & reſurrectionem annunciaret eis. Et adpræhenſum eum, ad Martium uicum duxerunt, dicentes: Poſſumus ne ſcire quæ ſit iſta noua, quæ à te refertur doctrina? Noua enim quædam ingeris auribus noſtris. Volumus ergo ſcire, quidnam uelint hæc eſſe. Athenienſes autem omnes, et E
qui illic uerſabantur, hoſpites, ad nihil aliud uacabant, niſi ad dicendum, aut audiendum aliquid noui. Paulus autem cum conſtitiſſet in medio Martij uici, ait: Viri Athenienſes, per omnia ferè ſuperſtitioſiores uos uideo. Præteriens enim, et [l]contēplans culturas ueſtras, inueni & aram, in qua inſcriptū erat: Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego annuncio uobis. Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eo ſunt, hic cœli & terræ quū ſit Dominus, nō in manufa-
Act.7.f ctis tēplis habitat, nec manibus humanis [m]colitur, indigēs aliquo, † quū ipſe det F

[i] εἰς τὴν λυδίαν, ambigue poſitum eſt, ut incertum ſit num regionem ſignificet aut mulierem: ſed uidetur dictum eſſe pro eo quod eſt, In domū Lydiæ.

[a] ζηλώσαντες In Hiſpano exemplari non legitur.

[b] Vel potius, & imminentes domui Iaſonis: uel, inſurgentes contra domum, &c.

[c] Vel potius, commouerunt, rerum innouatione ſcilicet.

[d] Vel, hic etiam adſunt.

[e] Vel, Hi autem nobiliſſimi Theſſalonicēſium erant, qui, &c.

[f] Vel, dijudicātes, aut potius diſcutientes.

[g] Vel, incitabatur, irritabatur &c.

[h] Vel, congrediebantur aut committebantur cum eo.

[i] Id eſt, uerborū ſeminator, nugator, locutuleius, qui rumores nouos ſpargit & ad quæſtū quiduis garrit.

[k] Poteſt etiā, deorū legi, Ethnici enim dæmonia dicebāt deos.

[l] Vel, etiam, conſyderans.

[m] Irenæus legit, tractatur. Idem enim ſignificat Græcis θεραπεύειν.

n Vetus interpres αἵματος omisit.
o ὁροθεσίας constitutionem terminorū significat.
p August. & Irenæus poetæ uocabulum non habent.
q ἐνθυμήσεως non inuentū modo, sed omne illud quod homo cogitatione aut animi meditatione, uel etiam imaginatione concipit.

omnibus uitam & halitū per omnia: fecitq́ ex uno [n]sanguine omne genus hominum, ut inhabitaret super uniuersam faciem terræ: cum definijsset præstituta tempora, & [o]terminos habitationis eorum, ut quærerent Deum, si forte palpent eum, & inueniant. Quamuis non longe absit ab unoquoq; nostrum. Per ipsum enim uiuimus & mouemur, & sumus: sicut & quidam uestratium [p] poetarum dixerunt. Nam huius progenies etiam sumus. Genus ergo quum simus Dei, nō Aratus.
G debemus existimare, auro aut argento, aut lapidi arte sculpto, & [q]inuento hominis, Numen esse simile. Et tempora quidem huius ignorantiæ, cū hactenus dissimularit Deus, nunc annūciat hominibus, ut omnes ubiq; resipiscant: eò quod statuit diem, in quo iudicaturus sit orbem terrarum cum iustitia, per eum uirum per quem decreuerat, fide præstita omnibus, quum excitarit illum ex mortuis. Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alij quidem irridebant, alij uero dixerunt: Audiemus te de hoc iterum. Sic Paulus exiuit è medio eorū. Quidam uero uiri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, et mulier, nomine Damaris, alijq́ cum eis.

CAP. XVIII.

Paulus Corinthi manuariam artem exercet, & Iudæis Christū auersantibus ad gentes sese conuertit. Solatur hunc dominus. Captum ad Gallionem ducūt, sed frustra. Hinc in Syriam profectus Ephesum, Galaticæ regionis & Phrygiæ ecclesias cōfirmat. Apollos ab Aquila institutus Ephesi magno cum fructu Christum prædicat.

a Vel, erant autem aulæorum aut tabernaculorum texēdorum artifices.

A POst hæc autē Paulus digressus Athenis, uenit Corinthum: & nactus quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticū genere, qui nuper uenerat ab Italia, & Priscillam uxorem eius, eo quod præcepisset Claudius omnes Iudęos Roma decedere, accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artificij, manebat apud eos, & operabatur. [a]Erat autem ars illorum, texere tabernacula. Disputabat aūt in syna
B goga per omne sabbatum, suadebatq́ Iudæis pariter & Græcis. Quum uenissent aūt è Macedonia Silas & Timotheus, coartabatur spiritu Paulus, testificans Iudæis, Christum esse Iesum. Contradicentibus autē eis, ac blasphema loquentibus, excussis uestimentis, dixit ad eos: Sanguis uester super caput uestrum. Mundus ego, posthac ad gentes uadam. Et migrans inde intrauit in domum cuiusdā, nomine Iusti, colentis Deum: cuius domus erat contigua synagogæ. Crispus autem archisynagogus, credidit Domino cū tota domo sua: multiq́ Corinthiorū
C audientes credebant, ac baptizabantur. Dixit autem Dominus nocte per uisionem Paulo: Noli timere, sed loquere, & ne taceas, propterea quod ego sim tecū: & nemo adorietur te, ut adfligat te, quoniā populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit autem ibi annum, & sex menses, docēs eos sermonem Dei. Cæterum cum Gallio ageret proconsulem Achaiæ, insurrexerūt uno animo Iudæi in Pau
D lum, & adduxerūt eum ad tribunal, dicentes: Contra legē hic suadet hominibus colere Deum. [b]Cum aūt Paulus iam pararet aperire os, dixit Gallio ad Iudæos: Si qua iniuria esset, aut facinus malū, ô Iudæi, meritò uos sustinerē: si uero quæstio est de sermone, ac nominibus, & lege uestrate, uos ipsi uideritis. Iudex enim ego horum nolo esse. Et abegit eos à tribunali. Adprehensum aūt omnes Græci Sosthenem, principem synagogæ, percutiebant ante tribunal: neq; quicq̄ eorum Gallioni curæ erat. Paulus uero deinde commoratus dies multos, [c]ualedi
E cto fratribus, abnauigauit in Syriam, comitātibus eū Priscilla & Aquila, posteaquam raserat caput in Cenchreis: habebat enim uotū. Deuenitq́ Ephesum, & il Num. 6.e Infra 21.b
los ibi reliquit. Ipse uero ingressus synagogam, disputabat cū Iudæis. Rogantibus autem eis, ut tempore ampliori maneret apud se, non annuit, sed ualedixit illis dicēs: Oportet omnino me festū, quod instat, agere Hierosolymis, sed iterum
F reuertar ad uos, Deo uolente. Et soluit Epheso, quumq́ descendisset Cæsaream, ascendissetq́, & salutasset Ecclesiā, descendit Antiochiam. Et commoratus illic

b Vel, cū autem aperturus esset os, &c.

c Vel, dimissis fratribus.

aliquan

aliquantum temporis, profectus eſt, perambulans ex ordine Galaticã regionem
ac Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos. Iudæus autẽ quidam, Apollos no
mine, Alexãdrinus genere, uir [b]eloquens, deuenit Epheſum, potẽs in ſcripturis.
Hic erat inſtitutus in uia Domini, & feruens ſpiritu loquebatur, & docebat dili- G
genter ea quę ſunt Domini, ſciens tantum baptiſma Ioannis. Et hic cœpit libere
loqui in ſynagoga. Quem cum audiſſent Priſcilla & Aquila, adſumpſerũt eum,
atq; exactius expoſuerũt ei uiam Dei. Cum autem uellet ire in Achaiam, exhor-
tati fratres, ſcripſerunt diſcipulis ut ſuſciperẽt eum. Qui cũ ueniſſet, contulit mul
tum his qui crediderunt per gratiã. [c]Vehementer enim Iudęos reuincebat publi
ce, oſtendens per ſcripturas, ꝙ Ieſus eſſet ille Chriſtus.

CAP. XIX.

Paulus Epheſi Ioannis tantum baptiſmo baptizatos Chriſto inaugurat, biennio illic docens & edens miracula. Exorciſtæ nomine Ieſu abuſi lacerãtur à dæmone. Libri exuruntur magici. Paulo autem iam diſceſſum parante, magnam in hunc ſeditionem concitat Demetrius.

1.Cor.1.b FActum eſt autem †cum Apollos eſſet Corinthi, ut Paulus peragratis ſuperio- A
ribus partibus, ueniret Epheſum, & repertis quibuſdã diſcipulis, dixit ad eos:
Num ſpiritum ſanctum accepiſtis poſteaꝗ crediditis? At illi dixerunt ad eũ: Imò
neq;, ſit ne ſpiritus ſanctus, audiuimus. Et dixit ad illos: In quid ergo baptizati
Matt.3.c eſtis? At illi dixerũt: In Ioannis baptiſma. Dixit autem Paulus: †Ioannes quidem
Mar.1.a baptizauit baptiſmo pœnitentiæ, populo dicens, ut crederent in uenturum poſt
Luc.3.c
Ioan.1.d ipſum, hoc eſt, in Chriſtum Ieſum. His autẽ auditis, baptizati ſunt in nomen do
Act.2.a mini Ieſu. *Et quũ impoſuiſſet illis manus Paulus, uenit ſpiritus ſanctus ſuper B
eos, & loquebantur linguis, & prophetabant. Erant autem omnes uiri, ferè duo
decim. Ingreſſus autem ſynagogã, libere loquebatur ad tres menſes, diſputans
& ſuadens ea quæ ſunt de regno Dei. Cum autem quidam indurarẽtur, nec cre
derent, male loquentes [a]de uia Domini corã multitudine, digreſſus ab illis, ſegre
gauit diſcipulos, quotidie diſputans in ſchola Tyrãni cuiuſdam. Hoc autem fa-
ctum eſt per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Aſia, audirẽt ſermonem
domini Ieſu, Iudæi ſimul & Græci. Virtutesq; nõ uulgares edebat Deus per ma C
nus Pauli, ita ut etiam ſuper infirmos deferrentur à corpore eius ſudaria & ſemi
cinctia, & recederent ab eis morbi, & ſpiritus mali ab eis egrederentur. Tenta-
uerũt autem quidam è circumeuntibus Iudæis exorciſtis inuocare ſuper eos qui
habebant ſpiritus malos, nomen domini Ieſu, dicentes: Adiuramus uos ꝑ Ieſum
quem Paulus prędicat. Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi, principis ſacerdo
tum, ſeptem qui hoc faciebant. Reſpondens autẽ ſpiritus malus, dixit: Ieſum no
ui, & Paulum ſcio, uos autem qui eſtis? Et [b]inſiliens in eos homo in quo erat dæ
monium malum, & dominatus eis, inualuit contra eos, ita ut nudi & uulnerati
effugerent de domo illa. Hoc autem innotuit omnibus Iudæis ſimul & Græcis D
qui habitabant Epheſi, & incidit timor ſuper omnes illos, & magnificabatur no
men domini Ieſu. Multiq; credentiũ ueniebant cõfitentes & annunciantes facta
ſua. Multi autem ex eis qui [c]curioſas artes exercuerant, cõportatos libros exuſſe-
runt corã omnibus: & [d]ſupputatis pretijs illorum, inuenerunt [e]argenti miriadas
quinq;. Ita fortiter creſcebat ſermo Dei, & confirmabatur. His autem expletis,
propoſuit Paulus in ſpiritu, tranſita Macedonia & Achaia, ire Hieroſolymã, di-
cens: Poſteaꝗ fuero ibi, oportet me & Romam uidere. Miſſis autem in Macedo-
niam duobus ex ijs qui miniſtrabant ſibi, uidelicet Timotheo & Eraſto, ipſe [f]re-
manſit ad tempus in Aſia. Ortus eſt autem illo tempore tumultus non exiguus E
[g]de illa uia. Nam quidã nomine Demetrius, faber argentearius, qui faciebat de-
lubra argentea Dianæ, pręſtabat artificibus non exiguum quęſtum: quibus con
uocatis, & ijs qui ſimilium rerum erant opifices, dixit: Viri, ſcitis ꝙ ex hoc opifi-

[b] λόγιος eruditum & prudentem ſignificat. Id eſt, in doctrina & religione.

[c] Vel, acriter.

[a] Id eſt, de religione Chriſtiana.

[b] Vel, irruens.

[c] τὰ περίεργα magicas artes uocat, utpote quibus exercẽdis homines curioſiores ſint quàm conueniat.

[d] Verbi interpretatione, & ſupputauerunt pretia illorum, & inuenerunt.

[e] Id eſt, quinquagies mille numum.

[f] Vel, moram traxit.

[g] Id eſt, propter hãc doctrinam, ſcilicet euangelicam.

cio quæstus nobis est, & uidetis & auditis, quod non solum Ephesi, sed penè totius Asiæ hominibus Paulus hic persuasit, & auertit multam turbam, dicens quod non sint dij qui manibus fiunt. Non solum autem hæc pars nobis in periculum uenit, ne reprobetur, uerumetiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habeatur:[h] futurumque sit, ut etiam destruatur maiestas eius, quam tota Asia & orbis
F colit. His auditis, repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est tota ciuitas confusione, & impetũ fecerunt uno animo in theatrũ, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli, Paulo autem uolente intrare ad populum, non permiserunt discipuli. Quidã autem & ex Asiæ primoribus, qui erant amici eius, miserunt ad eum, rogantes,[i] ne se daret in theatrum. Alij quidẽ igitur aliud quiddã clamabant. Erat enim concio confusa, & plærique nesciebant qua ex caussa conuenissent. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudęis. Alexander autem manu silentio postulato, uolebat rationem reddere populo. Quem ut cognouerũt Iudæum esse, uox orta est una omnium fermè ad horas duas clamantium: Magna Diana
G Ephesiorum. Cum autem sedasset scriba turbam, dixit: Viri Ephesij, quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum ciuitatem, cultricem esse magnæ deæ Dianæ, & à Ioue delapsi [simulachri?] Cum igitur his nemo cõtradicat, oportet uos sedatos esse, & nihil præcipitanter agere. Adduxistis enim uiros istos, neque sacrilegos, neque[f] contumeliosos in deam uestram. Quod si Demetrius & qui cum eo sunt artifices, habent aduersus aliquem caussam, [conuentus] forenses aguntur, & proconsules sunt, accusent inuicem. Si quid autem de rebus alijs quęritis, in legitima concione dirimetur. Nam periculum est, ne seditionis hodiernæ rei fiamus: quum nulla subsit caussa unde poterimus reddere rationẽ concursus istius. Et cum hæc dixisset, dimisit concionem.

CAP. XX.

Paulus iter in Macedoniam instituit. In Troade autem iuuenis quidam concionante Paulo per fenestram delapsus eodem resuscitatur. Deinde cum Miletũ appulisset Ephesinæ ecclesiæ presbyteris ad se uocatis, integritatem suam testatur, fata sua & illorũ simul exponens cum alijs quibusdam. Hi autẽ magno cum luctu eum ad nauim deducunt.

A POstquam aũt cessauit tumultus, uocatis ad se Paulus discipulis, cõplexusque illos, profectus est ut iret in Macedoniã. Cum autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, uenit in Græciam, & ibi peractis mensibus tribus, quum essent illi structæ insidię à Iudæis soluturo in Syriam, habebat in animo ut reuerteretur per Macedoniam. Comitatus est autẽ eum usque ad Asiam Sopater Berrhœensis, Thessalonicensium uero Aristarchus & Secun-
B dus, & Gaius Derbęus, ac Timotheus, Asiani uero Tychicus & Trophimus. Hi quum præcessissent, expectarũt nos Troade, nos uero abnauigauimus post dies azymorum à Philippis, & uenimus ad eos Troadem intra dies quinque, ubi demorati sumus diebus septem. Vno autem die sabbatorum,[a] cum conuenissent discipuli ad frangendũ panem, Paulus disserebat eis, profecturus postridie, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. Erant autem lucernæ multæ in[b] cœnaculo, ubi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens, nomine Eutychus, in fenestra, quum degrauaretur somno profundo, disserente [diu] Paulo, magis depressus somno decidit[c] ex tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mor-
C tuus. Cum descendisset autem Paulus, incubuit super eum, & complexus, dixit: Nolite turbari, anima enim eius in ipso est. Quum ascendisset autem, fregissetque panem, ac degustasset, diu colloquutus usque ad diluculum, ita demum profectus est. Adduxerunt autem puerum uiuentem, & refocillati sunt non mediocriter. Nos autem cõscensa naui, soluimus Asson, inde excepturi Paulum. Sic enim ordinarat ipse[d] per terram iter facturus. Cum autem conuenissemus Asson, rece-

pto

h *Alij legunt μᾶλλον δὲ. i. magis autem.* Quasi hoc lõge grauissimum sit, si Dianæ maiestas concidat.
i Vel, ne se committeret theatro.

f Vel, blasphemos.

a Vel, congregatis discipulis.

b *ὑπερῷον cœnaculum* significat sublime in superiori parte ædium.
c Verti poterat ex tertia cõtignatione, quod Germani dicimus vff dem dritten gmach.
d Vel potius, pedibus iter facturus: uel, pedestri uenturæ itinere.

pro eo, uenimus in Mitylenen. Et inde nauigantes, sequenti die uenimus cõtra Chium. Postridie uero adpulimus Samum, & commorati Trogyllij, proximo die uenimus in Miletum. Proposuerat enim Paulus præternauigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia. Festinabat enim si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Hierosolymis. B A Mileto autem missis Ephesum nuncijs, accersiuit [e]presbyteros ecclesię, qui quum peruenissent ad ipsum, dixit eis: Vos scitis à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo uobiscum per omne tempus fuerim, seruiens Domino cum omni [f]animi humilitate, cum'que multis lachrymis & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidijs Iudęorum, ut nihil suffugerim eorum quæ essent in rem uestram, [g]quin annunciarem uobis, & docerem uos publice, ac [h]per singulas domos, testificans Iudæis simul & Græcis, eam quæ erga Deum est, pœnitentiam ac fidem quæ est erga Dominum nostrum Iesum. Et nunc ecce ego alligatus spiritu, proficiscor Hierosolymam, quę in ea obuentura sint mihi ignorãs, nisi quod spiritus sanctus per singulas ciuitates testificatur, dicens: F Quod uincula & afflictiones me manẽt. Verum nihil me mouet, [i]neque uita mea chara est mihiipsi, ut absoluã cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à domino Iesu, ad testificandum euangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce ego scio quod posthac non uidebitis faciem meam uos omnes per quos transiui, prædicans regnum Dei. Quapropter contestor uos hodierno die, quod mundus ego sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi quo minus annunciarim omne consilium Dei uobis. Attendite igitur uobis, & cuncto gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit episcopos, [k]ad regendum ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego enim noui hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graues in uos, non parcentes gregi. Et ex uobisipsis exorientur uiri, loquentes G [l]peruersa, ut abducant discipulos post se, propter quod uigilate, memores quòd per trienniũ nocte ac die nõ cessauerim cum lachrymis monere unumquemque. Et nunc commendo uos fratres Deo, & sermoni gratię ipsius, qui potens est [m]superstruere, & dare uobis hæreditatem inter sanctificatos omnes. Argentum & aurum, aut uestitum nullius concupiui: †imò ipsi scitis, quod necessitatibus meis, & his qui mecum sunt, suppeditauerunt manus hę. Omnia ostendi uobis, quod sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse uerborũ domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatum est dare potius quàm accipere. Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium, & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum dolentes, maxime ob sermonem quem dixerat: Quod amplius faciem eius non essent uisuri. Et deducebant eum ad nauem.

† 1.Cor.4.c 2.Thes.3.b

[e] Vel, seniores.

[f] ταπεινοφροσύνη est animi modestia nihil altum de se sentientis.

[g] Vel, quo minus.

[h] Vel, priuatim.

[i] Verbi interpretatione, neque habeo animam meam pretiosam mihiipsi. Augustinus legit, nõ facio animam meam pretiosam mihi.

[k] Vel potius, ad pascendum. Hoc enim absolutum episcopi officium cõprehendit.

[l] Διεστραμμένα, i. distorta. Opponuntur hic his quæ simplicia uocamus.

[m] Vel, superædificare.

CAP. XXI.

Paulus Hierosolymam tendens Tyrum transit, & Cæsareæ Philippum cõuenit. Huius etiam uincula prædicit Agabus, sed amicis multum frustra monentibus Hierosolymam peruenit. Templum uero ingressus, & comprehensus à Iudæis, per tribunum Lysiam ijsdem eripitur.

CVm autem factum esset, ut soluissemus, auulsi ab eis, recto cursu uenimus A Coum, & sequenti die Rhodum, & inde Pataram. Et nacti nauẽ, quæ traijceret in Phœnicen, ea cõscensa, soluimus. Cum aũt cœpisset nobis apparere Cyprus, relicta ea, ad sinistrã nauigauimus in Syriam, ac uenimus Tyrũ: nam huc nauis exponebat onus. Repertis'que discipulis, mansimus ibidẽ diebus septẽ. Qui Paulo dicebant per spiritũ, ne ascenderet Hierosolymam. Et expletis diebus, profecti ibamus, deducẽtibus nos omnibus, unà cum uxoribus & filijs, donec exissemus ciuitatem, & positis genibus in littore precati sumus. Et consalutatis nobis B inuicem, conscendimus nauim, illi autem redierunt ad sua. Nos uero nauigatione explicita à Tyro, descendimus Ptolemaidam, & salutatis fratribus, mansi-

a Hispanū exemplar non male uidetur sic legere, τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξελθόντες ἤλθομεν εἰς καισάρειαν. i. postridie aūt egressi uenimus Cęsaream.

mus diem unū apud illos.[a]Postridie uero, qui erant cum Paulo egressi, uenerūt
Cæsaream. Et ingressi domum Philippi Euangelistę, qui erat unus e septē, man
simus apud eum. Huic autem erant quatuor filię uirgines prophetantes. Et quū
permaneremus dies cōplures, aduenit quidam à Iudæa propheta, nomine Aga
bus. Et is quum uenisset ad nos, tulit cingulū Pauli, & alligans sibi pedes ac ma-
nus, dixit: Hęc dicit spiritus sanctus: Virum cuius est cingulum hoc, sic alligabūt
C Hierosolymæ Iudæi, tradentq́ in manus gentium. Cum autem audissemus
hæc, rogabamus & nos & cæteri qui loci illius erant, ne ascēderet Hierosolymā.
Tunc respondit Paulus, & dixit: Quid facitis, flentes, & adfligentes cor meum?
Ego uero nō solum uinciri, sed & mori paratus sum Hierosolymis pro nomine
domini Iesu. Cum uero illi non persuaderetur, acquieuimus, dicentes: Domini
uoluntas fiat. Post dies autem istos sublatis sarcinis, cōscendebamus Hierosoly-
mam. Venerunt autem unà quidam ex discipulis à Cęsarea nobiscum, adducen
tes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quēdam Cyprium, antiquum
discipulum. Et cum uenissemus Hierosolymam, libēter exceperunt nos fratres.
D Postero aūt die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, omnesq́ conuenerunt
presbyteri. Quos cum salutasset, narrabat per singula quę Deus fecisset inter gen
tes per ministerium ipsius. At illi cum audissent, glorificabant Dominum, di-
xeruntq́ ei: Vides frater[b]quot millia sunt Iudæorum qui crediderunt, & omnes
studiosi sectatores sunt legis. Audierūt autem de te, ꝙ defectionem doceas à Mo
se, omnes qui inter gentes sunt Iudæos, dicens, Non debere eos circuncidere fi-
lios, neq́ secundum instituta[c]uiuere. Quid est ergo? omnino oportet conuenire
multitudinem. Audient enim te uenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt
E nobis uiri quatuor, †uotum habentes super se. His adsumptis, purifica te cum il- Num. 6. c Act. 18. c
lis, & impende super illis, ut radant capita, & sciant omnes ꝙ quę de te audierūt,
nihil sunt, sed[d]ambulas & ipse custodiens legem. †De his autem qui credide- Act. 15. d. e
runt ex gentibus nos epistolas misimus, decernentes, nequid huiusmodi obser-
uent, nisi ut sibi caueant & ab his quę sunt immolata simulachris, & à sanguine,
& suffocato, & scortatione. Tunc Paulus adsumptis uiris, postero die purifica-
tus, cum illis intrauit in templum, annuncians expletionem dierum purificatio
nis, donec[e]offerretur pro unoquoq́ eorum oblatio. Dum aūt septem dies iam
penè essent expleti, hi qui ab Asia erant Iudæi, cum uidissent eum in templo, con
turbauerunt totum populū, & iniecerunt ei manus, clamantes: Viri Israelitæ suc-
currite. Hic est ille homo, qui aduersus populum & legem, & locum hūc omnes
ubiq́ docet. Insuper & Gręcos induxit in templum, & prophanauit sanctum lo
F cum hunc. Viderāt enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem exi
stimauerunt ꝙ in templum introduxisset Paulus. Commotaq́ est ciuitas tota, &
factus est concursus populi. [f]Et apprehensum Paulum, protrahebant e templo,
statimq́ clausæ sunt fores. Quærentibus autem illis eum occidere, [g]nunciatum
est tribuno cohortis, ꝙ tota cōturbata esset Hierosolyma. Qui statim adsumptis
militibus ac centurionibus, decurrit ad illos. At illi, cum uidissent tribunū & mili
tes, cessauerunt percutere Paulū. Tunc accedens tribunus, apprehendit eum, &
iussit alligari catenis duabus, & interrogabat quis nam esset, & quid fecisset. Alij
autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certū cognoscere præ tumul
G tu, iussit duci eum in castra. Et cum uenisset ad gradus, cōtigit ut portaretur à mi-
litibus propter uiolentiam turbę. Sequebatur enim multitudo populi, clamans:
Tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno: Licétne mihi
loqui ad te? Qui dixit: Gręce nosti? Nónne tu es ille Aegyptius, qui ante hos dies
tumultum concitasti, & eduxisti in desertū quatuor millia uirorum sicariorum?
Dixit autem Paulus: Ego sum homo quidem Iudæus, Tarsensis, Ciliciæ nō ob-
scuræ

b Verbi interpretatione, q̄t myriades. Continet autem myrias decem millia hominum.
c Ambulare pro uiuere dixit, more Hebraico.
d Vel, uitam instituis.
e Vel, oblata est.
f Vel, & cum adprehendissent.
g Verbi interpretatione, ascendit fama: uel, peruenit rumor.

ſcuræ ciuitatis ciuis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populũ. Et cum ille permiſiſſet, Paulus ſtans in gradibus annuit manu ad plebem: & magno ſilentio facto, alloquutus eſt lingua Hebræa, dicens. CAP. XXII.

Paulum rationem fidei ſuæ reddentem aliquandiu Iudæi audiunt. Tandem uero illis obſtrepentibus, uirgis examinari iubetur à tribuno, ſed is ut Romanum eſſe cognouit, uirgis cædi prohibet.

Viri fratres & patres, audite[a] meam, quà nunc apud uos utor excuſationem. A
Cum audiſſent autem quod Hebræa lingua ipſis loqueretur, magis præſtiterunt ſilentiũ. Et dicit: †Ego quidem ſum uir Iudæus, natus in Tarſo Ciliciæ, cæ-
Act. 8. a terum educatus in hac ciuitate ad pedes Gamalielis, inſtitutus[b] accurate in patria
Act. 9. a lege, ſectator Dei, ſicut & uos omnes eſtis hodie, qui † [c] hanc uiã perſecutus ſum
uſque ad mortem, alligans & tradens in carceres uiros pariter ac mulieres, ſicut &
princeps ſacerdotum mihi teſtis eſt, & totus ſeniorũ ordo, à quibus etiam epiſto B
lis[d] ad fratres acceptis Damaſcũ pergebã, adducturus & illos qui illic eſſent, uinctos Hieroſolymam, ut punirentur. Accidit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damaſco circiter meridiem, ut ſubito de cœlo circũfulguraret me lux multa, cecidique in ſolũ, & audiui uocem dicentem mihi: Saul Saul, quid me perſequeris? Ego uero reſpondi: Quis es domine? Dixitque ad me: Ego ſum Ieſus ille
Nazarenus, quem tu perſequeris. Et qui mecũ erant lumen quidem uiderunt, & C
exterriti ſunt, uocem autẽ non audierunt eius qui loquebatur mecum. Dicebam autem: Quid faciam Domine? Dominus autẽ dixit mihi: Surge, ac uade Damaſcum, & ibi tibi dicetur de omnibus[e] quæ ordinata ſunt tibi ut facias. Et cum nõ uiderem præ gloria luminis illius, per manũ deductus à comitibus qui erãt mecum, ueni Damaſcum. Ananias autem quidam, uir pius, ſecundum legem, [f] teſtimoniũ habens ab omnibus illic habitantibus Iudæis, ueniens ad me, & adſtãs
dixit mihi: Saul frater recipe uiſum. Et ego eadem hora recepto uiſu, uidi illũ. At D
ille dixit: Deus patrũ noſtrorum præparauit te, ut cognoſceres uoluntatẽ ſuam, & uideres id quod iuſtũ eſt, & audires uocem ex ore eius, quia eris illi teſtis apud omnes homines eorum quę uidiſti & audiſti. Et nunc quid contaris? Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini. Factum eſt autem, quum eſſem reuerſus Hieroſolymam, & orarem in templo, ut raperer extra me, & uiderem eum dicentẽ mihi: Feſtina, & exi cito Hieroſolymis, quoniã non reci
Supra 8. a pient teſtimonium tuum de me. Et ego dixi: Domine, ipſi ſciunt quod ego † pertra- E
hebam in carcerem, & cædebam in ſingulis ſynagogis eos qui credebant in te.
Act. 7. g Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego quoque † aſſiſtebam, & aſſentiebar morti illius, & cuſtodiebam ueſtimẽta interficientium illum. Et dixit ad me: Vade, quoniam ego ad gentes procul mittam te. Audiebant autem eum uſque ad hoc uerbum, atque ſuſtulerunt uocem ſuam, dicẽtes: Tolle de terra hominẽ iſtiuſmodi: Non enim decet eum uiuere. Vociferantibus autem eis, & proijcientibus
ueſtimenta, & puluerem iactantibus in aerem, iuſsit tribunus eum induci in ca- F
ſtra, & imperauit eũ flagris examinari, ut ſciret propter quam cauſſam ſic occlamarent ei. Et cum adſtrinxiſſet eum loris, dixit adſtanti ſibi centurioni Paulus: Num hominem Romanũ, & indemnatum licet uobis flagellare? Quo audito, centurio acceſsit ad tribunum, & renunciauit ei, dicens: Vide quid facturus es? Hic enim homo Romanus eſt. Accedens autem tribunus dixit illi: Dic mihi,
num tu Romanus es? At ille dixit: Etiam. Et reſpondit tribunus: Ego multa ſum G
ma ciuitatem iſtam comparaui. At Paulus ait: Ego uero & natus ſum. Protinus ergo diſceſſerunt ab illo qui illum fuerãt examinaturi. Tribunus quoque timuit, poſtquam reſciuit quod Romanus eſſet, & quod uinxiſſet eum. Poſtero autem die uolens ſcire certũ, qua ex cauſſa accuſaretur à Iudæis, ſoluit eum à uinculis, & iuſſit

a Verbi interpretatione, meam ad uos nunc excuſationem.

b Vel potius, iuxta exactam rationem.

c Id eſt, religionẽ ſcilicet Chriſtianam.

d Vel etiam, aduerſus.

e *Alij legunt,* τί σε δεῖ ποιεῖν. *i. quid te* oporteat facere.

f Vel, teſtimonio omnium illic habitantium Iudæorum probatus.

principes sacerdotum conuenire, totumq; concilium eorum, ac deductum Pau-
lum sistebat coram illis.

CAP. XXIII.

Paulum causam dicẽtem Ananias percutere iubet. Dissensio inter ipsos accusatores oritur. Solatur Paulum dominus. Tribunus autem cum Iudæorum insidias obseruat, qui se deuouerant ad Pauli necem, eundem Felici præsidi transmittendum curat.

A INtentis autem oculis in conciliū Paulus, dixit: Viri fratres, ego omni conscien-
tia bona conuersatus sum coram Deo usq; in hodiernum diem. Princeps au-
tem sacerdotum Ananias præcepit adstantibus sibi, ut percuterent os eius. Tunc
Paulus dixit ad eum: Percussurus est te Deus paries dealbate. Et tu sedes iudicans
me secundū legem, & contra legem iubes me percuti? Et qui adstabant dixerunt:
Summo sacerdoti dei [a] conuiciaris? Dixit autē Paulus: Nesciebam fratres ꝙ pon-
B tifex esset. Scriptum est enim: †Principi populi tui nō maledices. Sciens autem — Exod. 22. d
Paulus ꝙ una pars esset Sadducæorum, & altera pharisæorū, exclamauit in con-
cilio: Viri fratres, †ego Pharisęus sum, filius Pharisęi, de spe & resurrectione mor- — Phil. 3. b
tuorū ego iudicor. Et cum hoc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos & Sad
ducæos, & dissecta est multitudo. †Nam Sadducæi quidem dicunt, non esse re- — Matt. 22. c
surrectionem, neq; angelum, neq; spiritum: Pharisæi autem utraq; confitentur.
Factus est autem clamor magnus. Et quū surrexissent scribę de factione Phari-
sæorum, [b] depugnabant, dicentes: Nihil mali inuenimus in homine isto. Quod
C si spiritus loquutus est ei, aut angelus, ne repugnemus Deo. Et cum magna se-
ditio coorta esset, ueritus tribunus, ne discerperetur Paulus ab ipsis, iussit milites
descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. Sequenti
autem nocte adsistens ei Dominus, dixit: Bono animo esto Paule. Vt enim testifi
catus es [c] de me Hierosolymis, sic te oportet & Romæ testificari. Facto autem
die, collegerunt se quidam ex Iudæis, & deuouerunt se, dicentes: Neq; esuros se,
neq; bibituros, donec occiderent Paulum. Erāt autem plures quàm quadragin-
D ta [uiri,] qui hanc cōiurationem fecerant. Qui accesserunt ad principes sacerdo-
tum, ac seniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus nosipsos, nihil gustaturos,
donec occidamus Paulum. Nunc ergo uos significate tribuno & cōcilio, ut cras
producat illum ad nos, [b] tanquam aliquid certius cogniturος de eo. Nos uero,
priusquam appropinquet, parati sumus interficere illum. Cum autē audisset fi-
lius sororis Pauli insidias, uenit & intrauit in castra, renunciauitq; Paulo. Accersi
tō aūt Paulus ad se uno ex centurionibus, ait: Adolescentem hunc abduc ad tri-
E bunum, habet enim quod renunciet illi. Et ille quidem adsumens eum, duxit ad
tribunū, & ait: Vinctus Paulus accersitū me rogauit, ut hunc adolescentē perdu-
cerem ad te, habentem aliquid quod loquatur tibi. Apprehensa autem tribunus
manu illius, secessit cum eo seorsum, & percontatus est illum: Quid est quod ha
bes [e] significandum mihi? Ille autem dixit: Iudæi conspirauerunt, ad rogandum
te, uti crastino die educas Paulū in cōcilium, quasi aliquid certius inquisituri sint
de illo, tu uero ne morē gesseris illis. Insidiantur enim ei ex illis uiri plures qua-
F draginta, qui seipsos deuouerunt, ne uel edant, uel bibāt, donec interficiant eum:
& nunc parati sunt expectantes [f] ut promittas. Tribunus igitur dimisit adole-
scentem, præcepitq; ei, Ne cui effutias, [inquiens,] ꝙ hæc indicaueris mihi. Et ac-
cersitis duobus quibusdam centurionibus, dixit: Parate milites ducentos, ut eant
Cęsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis, &
iumenta præbete, ut impositū Paulum, saluum perducant ad Felicem præsidem,
scriptis literis in hanc formam: Claudius Lysias potentissimo præsidi Felici salu
tem. Virum hunc comprehensum à Iudæis, cum iam esset interficiendus ab eis,
superueniēs cum exercitu, eripui: cognito ꝙ Romanus esset. Volensq; scire cau-
sam ob quam accusarent illum, deduxi eum in conciliū eorum. Quem comperī
accusari

[a] Alij, maledicis?

[b] Vel, cōtendebant.

[c] *Græce est τὰ περὶ ἐμοῦ, id est, ea quæ ad* me spectant.

[b] Græce sic, tanquā certius cogniturος, τὰ περὶ αὐτοῦ. i. causam illius: uel, de causa illius.

[e] Vel potius, annunciandum.

[f] Verbi interpretatione, tuam promissionem.

accusari de quæstionibus legis ipsorũ, nullum dignũ morte, aut uinculis haben-
tem crimen. Et cum indicatũ esset mihi de insidijs, [g]quas parauerãt illi Iudęi, pro G
tinus misi eum ad te, pręcepto dato etiam accusatoribus, ut quę habent aduersus
eum, dicant apud te. Vale. Milites uero iuxta quod sibi iniunctum erat, rece-
ptum Paulum duxerunt per noctem Antipatriden. Postero autem die dimissis
equitibus, ut cum eo irent, reuersi sunt in castra. Qui cum uenissent Cęsaream, ac
tradidissent epistolam præsidi, statuerunt coram eo & Paulum. Cum legisset au-
tem præses, & interrogasset ex qua prouincia esset, & cognouisset quod ex Cilicia,
audiã te (inquit) cum accusatores quoque tui aduenerint. Iussitque in prætorio He-
rodis custodiri eum.

g Verbi interpretatione, quæ in uirum hunc à Iudæis euentura erant.

CAP. XXIIII.

Paulus coram Felice præside causam suam agit, accusante hũc oratore Tertullo. Præses à Paulo pecunias pro redemptione dandas expectat: quæ cum nullæ darentur, eundem prouincia decedens uinctum relinquit.

POst quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias, cum senio- A
ribus & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem contra Paulum.
Et citato Paulo, cœpit accusare Tertullus, dicẽs: Cum in multa pace agamus per
te, & multa recte gerantur in populo hoc, per tuam prouidentiam, & semper &
ubique comprobamus, pręstantissime Felix, cum omni gratiarum actione. Sed ne
diutius te detineam, oro te ut audias nos paucis pro tua [a] humanitate. Nacti B
enim sumus uirum hunc, [b]pestem, & concitantem seditionẽ omnibus Iudæis in
uniuerso orbe, & præfectum [c]hæreseos Nazaræorum, qui etiam templum pro-
phanare conatus est, quem & adprehensum uoluimus secundũ legem nostram
iudicare. Sed superueniens tribunus Lysias, cum magna ui eripuit eum è mani-
bus nostris, iubens accusatores eius ad te uenire, ex quo poteris ipse inquisitione
facta, de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. Adiecerũt au C
tem & Iudæi, dicentes hæc ita [se] habere. Respondit autem Paulus, quum an
nuisset ipse præses, ut diceret: Aequiore animo [d]pro meipso caussam dico, quum
sciam te multis iam annis iudicem fuisse genti huic, qui possis cognoscere, quòd
non plures sunt mihi dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus Hieroso
lymam, & neque in templo compererunt me cum aliquo disputantem, aut cõcur-
sum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in ciuitate: [e]neque probare possunt D
ea de quibus me accusant. Confiteor autem hoc tibi quod iuxta [f]uiam quam uo-
cant hæresim, sic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in lege & prophe-
tis scripta sunt, spem habens in Deum, fore, quam & hi ipsi expectãt, resurrectio
nem mortuorum, iustorum simul & iniustorum. Quin in hoc & ipse studeo, si-
ne offendiculo conscientiam habere erga Deum, & erga homines semper. Post
annos autem plures accessi, eleemosynas exhibiturus in gentem meam, & obla E
Act.21.e tiones, †in quibus compererũt me purificatum in templo, haud cum turba, neque
cum tumultu. [g]Quidam autẽ ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsto esse,
& accusare, si quid haberent aduersum me: aut hi ipsi dicant, si quid deprehende
runt in me iniquitatis, cum stem in concilio, nisi de una hac uoce, qua clamaui
Act.23.b inter eos stans: †De resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à uobis. Audi
tis autem his Felix, distulit illos, certo sciens quæ ad eam uiam attinebãt, dicens: F
Cum tribunus Lysias descenderit, pernoscã caussam uestram. Iussitque centurioni
ut custodiret Paulũ, sineretque eum relaxari, & ne quẽ ex illius familiaribus uetaret
subministrare ei, aut adire eum. Post aliquot autem dies, cum aduenisset Felix
cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulũ, & audiuit ab eo fidem
quæ est in Christum. Disputante autem illo de iustitia & temperantia, & de iu- G
dicio futuro, tremefactus Felix, respondit: In pręsentia abi, cæterum opportuni-
tatẽ nactus accersam te. Simul & illud sperans, fore ut pecunia sibi daretur à Pau

a Gręca dictio etiam æquitatẽ significat.
b Alij, pestiferum.
c Vel, sectæ.
d Vel, causam meam ago: uel, defendo.
e Vel, neque me conuincere possunt eorum.
f Id est, uitæ institutum.
g Imperfectus sermo qui sic supplendus esse uidetur, Quidã autem ex Asia Iudæi eum tumultum concitarunt, nõ ego: qui si causam haberent in me iustã, adessent utique, &c.

lo,ut solueret ipsum,propter quod & frequẽter accersens eum, loquebatur cum
eo. Biennio aũt expleto,accepit successorem Felix Portiũ Festum. Volens autem
[g]gratiam præstare Iudæis Felix,reliquit Paulũ uinctum.

g Vel,rem gratam facere.

CAP. XXV.

Paulus cum denuo causam suam coram Festo præside ageret Iudæorũ improbitate compulsus Cæsarem appellat. Festus Agrippæ regi Pauli negotium exponit,eundemq; illi sistit ut causam illius cognoscat.

A Festus ergo suscepta prouincia,post triduum ascendit Hierosolymam à Cæsa
rea.[a]Significaruntq; illi principes sacerdotum,ac primores Iudæorũ de Pau
lo,& rogabant eum,postulantes fauorẽ aduersus eum, ut accerseret eum Hiero
solymam,insidias tendentes, ut interficerẽt eum in uia. Festus autem respondit,
ut seruaretur quidem Paulus Cæsareę,se uero breui illò profecturum. Qui ergo
inter uos,(inquit)[b]potentes sunt,unà nobiscũ descendant, & si quod in hoc ui
B ro est crimen,accusent eum. Demoratus autẽ inter eos diebus amplius q̃ [c] de
cem,descendit Cæsaream,& postero die sedit pro tribunali, iussitq; Paulum ad
duci. Qui cum perductus esset, circumsteterũt eum qui ab Hierosolymis descen
derant,Iudæi,multa & grauia crimina intendentes aduersus Paulum, quæ non
poterant probare,Paulo pro se respondente,q; neq; in legem Iudęorum, neq; in
templum,neq; in Cæsarem quicquam[d]peccasset. Festus autem uolens gratifi
C cari Iudæis,respondens,Paulo dixit: Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his
iudicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto,ubi me oportet
iudicari. Iudæis nullam iniuriam feci, sicut & tu melius nosti. Si enim iniurius
sum,ac dignum morte aliquid feci,non recuso mori. Si uero nihil est eorum de
quibus hi accusant me,nemo potest me illis donare. Cæsarem adpello. Tunc
Festus cum consilio colloquutus, respondit: Cæsarem adpellasti. Ad Cæsarem
ibis. Diebus autem aliquot transactis,Agrippa rex & Bernice descenderunt Cæ
D saream,salutaturi Festum. Et cum dies cõplures ibi[e]commorarentur, Festus re
gi retulit caussam Pauli,dicens: Vir quidam est relictus à Felice uinctus, de quo
cum uenissem Hierosolymam, [f]significarunt mihi principes sacerdotũ,& senio
res Iudæorum,[g]postulantes aduersus illum sentẽtiam. Quibus respondi: †Non Deute.17.a
est Romanis consuetudo,ob gratiã donare aliquem hominem,ut pereat,priusq̃
is qui accusatur præsentes habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat de
E crimine. Cum ergo huc cõuenissent,sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro
tribunali,iussi adduci uirum. De quo quũ stetissent accusatores,nullum crimen
intendebant[super hisce rebus]de quibus ego suspicabar, sed quæstiones quas
dam de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto,
quem affirmabat Paulus uiuere. Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstione,
F dicebam: Num uellet ire Hierosolymam? & ibi iudicari super istis? Paulus autẽ
cum adpellasset,ut seruaretur Augusti cognitioni,iussi seruari eum donec mitte
rem eum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam & ipse ho
minem audire. Cras (inquit) audies eum. Postero autem die,quum uenisset A
grippa,& Bernice cum multo adparatu,& introissent in auditorium cum tribu
nis, & uiris principalibus ciuitatis, iubente Festo, adductus est Paulus. Et di
cit Festus: Agrippa rex, & omnes qui simul adestis nobiscum uiri, uidetis hunc
G hominem,de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me, & Hierosoly
mis & hic,acclamantes,non oportere eum uiuere amplius. Ego uero cõperi,ni
hil dignum morte eum admisisse. Cæterum cum is ipse adpellasset Augustum,
statui mittere eum. De quo quid certum scribam domino,non habeo. Quapro
pter produxi eum ad uos,& maxime ad te rex Agrippa, ut examinatione facta,
habeam quod scribam. Iniquum enim mihi uidetur mittere uinctũ,& crimina
de quibus accusatur non significare.

CAP. XXVI.

a Vetus interpres ἐνετύχησαν legisse uidetur. i. adierũt, &c.

b οἱ δυνατοὶ. i. qui possunt, aut quibus commodum est

c Hispana editio, octo legit etiã in Græco textu.

d *Græce est ἥμαρτον id est, peccaui, & sic Paulus his uerbis usus fuisse dicetur.*

e *διέτριβε singulare est*, commoraretur.

f Etiã ut initio cap. *ἐνετύχησαν legit ue*tus interpres.

g Id est, postulabant ut ficta specie cognitionis Paulus uideretur iure dãnatus. Hoc enim ex sequentibus Festi uerbis colligitur.

Paulus

Paulus coram Agrippa rege fidei suæ ratione̅ uocationemq́; tanta authoritate exponit, ut etiam regis animum nonnihil flecteret. Sed re infecta discedunt proceres.

AGrippa uero ad Paulũ ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Pau- A
lus extẽta manu, pro se dicebat: Super omnib⁹, de quibus accusor à Iudęis,
rex Agrippa, existimo me beatũ,[a] qui caussam dicturus sim apud te hodie: quũ tu
maxime sis gnarus earum, quæ apud Iudæos sunt, & consuetudinũ & quæstio-
num. Quapropter obsecro te, ut patienter me audias. Itaq; uitam quidẽ meam,
quam egi ab adolescentia, quæ ab initio fuit in gente mea Hierosolymis, noue-
runt omnes Iudæi, qui prius nouerant me ab initio, si uelint testimoniũ ferre, B
quod secundũ exquisitissimam sectam nostræ religionis, uixerim pharisæus. Et
nunc propter spem repromissionis, quæ ad patres nostros facta est à Deo, sto iu-
dicio subiectus, ad quam duodecim tribus nostræ instanter nocte ac die colẽtęs
Deum, sperant se peruẽturas. De qua spe accusor, rex Agrippa, à Iudæis. Cur in-
credibile iudicatur apud uos, si Deus mortuos suscitat? Ego itaq; existimaui, me-
Act. 8.a ipsum aduersus nomen Iesu Nazareni † multa repugnando facturũ: quod & fe C
ci Hierosolymis. Et multos sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus sa-
cerdotum potestate accepta: & cum occiderentur, detuli sententiã. Et per omnes
synagogas frequenter puniens eos, cõpellebam blasphemare: & amplius insa-
Supra 9.a niens in eos, persequebar etiam in exteras usq; ciuitates. [b]Quarũ rerũ studio quũ
irem Damascum, cum authoritate, & permissu principum sacerdotũ, die medio,
rex, in uia uidi è cœlo,[c] supra splendorẽ solis, circumfulsisse me lumen, & eos qui
mecum faciebant iter. Cum autẽ omnes nos decidissemus in terram, audiui uo-
cem, loquentem ad me, ac dicentem Hebraica lingua: Saul, Saul, quid me perse- D
queris? Durũ est tibi, contra stimulos calcitrare. Ego aũt dixi: Quis es Domine?
At ille dixit: Ego sum Iesus, quem tu persequeris. Sed exurge, & sta super pedes
tuos. Ad hoc enim adparui tibi, ut constituam te ministrum ac testẽ, & eorũ quæ
uidisti, & eorũ in quibus adparebo tibi: eripiens te à populo et gentibus, in quas
Esa. 60.a nunc te mitto, ut aperias oculos eorũ, ut conuertantur à tenebris ad † lucem, & à
potestate Satanæ ad Deum: ut accipiant remissionem peccatorũ, & sortem inter
eos, qui sanctificati sunt per fidem, quæ est erga me. Vnde rex Agrippa, non fui E
Act. 13. & 14. inobediens cœlesti uisioni, sed his qui sunt † Damasci primum, & Hierosolymis,
& per omnem regionẽ Iudææ, deinde & gentibus annunciabam, ut pœniten-
tiam agerent, & conuerterentur ad Deum, opera facientes digna [d] his qui resi-
puissent. Hac ex caussa Iudæi me in templo compræhensum tentauerunt[e] inter-
ficere. Auxilium igitur nactus Dei, usq; in hodiernum diem sto, testificans, tum
paruo tum magno, nihil aliud dicens quàm quæ prophetæ prædixerant futura F
esse, & Moses: An passurus fuerit Christus, An primus ex resurrectione mortuo-
rum, lumen annunciaturus sit populo & gentibus. Hæc autẽ quum pro se dice-
ret, Festus magna uoce ait: Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam conuer-
tunt. Et Paulus: Non insanio, (inquit) præstantissime Feste, sed ueritatis & so-
brietatis uerba eloquor. Scit enim de his rex, apud quem & libere loquor. Latere
enim eum nihil horum arbitror. Neq; enim hoc in angulo gestum est. Credis G
rex Agrippa, prophetis? Scio quod credis. Agrippa autem ad Paulum ait: [f]Mo-
dica ex parte persuades mihi, ut fiam Christianus. Et Paulus ait: Optarim à Deo,
non solum modica ex parte, uerũ etiam magna, non te modo, sed omnes etiam
qui me audiunt hodie, esse tales, qualis & ego sum, exceptis uinculis his. Et hæc
eo locuto, surrexit rex ac præses, & Bernice, & qui assidebant eis. Et quum seces-
sissent, loquebantur inter se, dicentes: Nihil morte, aut uinculis dignum facit ho
mo iste. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic, si non adpellasset
Cæsarem.

CAP. XVII.

a Hieron. uertit, cum apud te sim hodie defendendus.

b Ad uerbum, in quibus scilicet rebus uersans.

c Id est, lumen sole splendidius.

d Vel potius, pœnitentia: uel, quæ pœnitentiam decerent.

e Vel, potius, uiolenta manu uiolare.

f Id est, parum abest quin mihi persuadeas: uel, ut alij, aliquantulum mihi persuades, &c.

Paulus ad Cæsarem ducendus centurioni cõmittitur, qui cum illius consilio non paruisset aduersa nauigatione usus est. Et diu uentis undiq; iactati naufragium faciunt, omnibus tamen saluis in Meliten insulam euadentibus.

A POstquam autem decretum est, ut nos nauigaremus in Italiam, tradiderũt &
Paulum, & quosdã alios uinctos centurioni, nomine Iulio, cohortis augu-
stæ. †Conscẽsa autem naue Adramyttina, nauigaturi iuxta loca Asiæ soluimus 2. Cor. 11.
perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti aũt die
adpulimus Sidonem. Et Iulius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos
profectus, ab illis curaretur. Et inde quũ soluissemus, subnauigauimus iuxta Cy
B prum: propterea quod essent uenti cõtrarij. Et pelagus, quod est cõtra Ciliciam
& Pamphyliam, emensi, peruenimus Myram, quæ est Lyciæ: & ibi nactus cen-
turio nauem Alexandrinã nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam. Quum
autem multis diebus tarde nauigaremus, uixq; deuenissemus contra Gnidum,
prohibente nos uento, subnauigauimus Cretam iuxta Salmonem. Et uix præ-
terlegentes illam, peruenimus in locum quendam, qui uocatur Pulchri portus:
cui uicina erat ciuitas Lasæa. Multo autem tempore peracto, & cum esset iam pe
riculosa nauigatio, ob id quoq; [a]quod ultra tempus sustinuissent inediã, admo-
nebat eos Paulus, dicens eis: Viri, uideo quod cum iniuria, multoq; damno, non
solum oneris & nauis, sed etiam [b]animarũ nostrarum futura sit nauigatio. Cen-
turio autẽ gubernatori & nauclero magis credebat, quàm his quæ à Paulo dice
C bantur. Et cum aptus portus non esset ad hybernandum, cõplures ceperunt con
siliũ soluendi illinc, si quo modo possent peruecti Phœnicen, illic hybernare. Is
est portus Cretæ, spectans ad Africum & ad Chorum. Aspirante autem Austro,
rati se propositi compotes, quum soluissent Asson, præterlegebant Cretam. Ve-
rum haud multo post, coortus est cõtra ipsam uentus Typhonicus, qui uocatur
[c]Euroaquilo. Quumq; correpta esset nauis, nec posset [d]obniti uento, data naue
flatibus, ferebamur. In insulam aũt quandam deuecti, quæ uocatur Clauda, uix
potuimus obtinere scapham. Qua sublata, adiutorijs utebãtur, subcingentes na-
D uem, timentes ne in Syrtim inciderent, demisso uase, sic ferebantur. Quũ autem
uehementi tempestate iactaremur, sequẽti die iactũ fecerunt, ac tertio die nostris
manibus armamẽta nauis proiecimus. Porrò neq; sole, neq; syderibus adparen-
tibus ad cõplures dies, & tempestate non exigua imminẽte, iam ablata erat spes
omnis salutis nostræ. Quum aũt multa iam esset inedia, tunc stans Paulus in me
dio eorũ, dixit: Oportebat quidẽ ô uiri, audito me, non soluere à Creta, nec accer
sere nobis iniuriam hanc & iacturam. Et nunc hortor, ut bono animo sitis. Ia-
ctura enim animę nulla erit ex uobis, sed tantũ nauis. Adstitit enim mihi hac no
cte angelus Dei, cuius sum, quẽ & colo, dicens: Ne timeas Paule. Cæsari te opor
tet sisti. Et ecce, donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum. Propter quod bo-
E no animo estote uiri. Credo enim Deo, quod sic erit, quemadmodũ dictum est
mihi. In insulam autem quandam oportet nos eijci. Sed posteaquam quartade-
cima nox superuenit, nauigãtibus nobis in Adria, circa medium noctis, suspica
bantur nautæ [e]adparere sibi aliquam regionem. Qui & demissa [f]bolide, repere-
runt passus uiginti, ac pusillum inde digressi, rursumq; demissa bolide, repererũt
passus quindecim. Timẽtesq; ne in aspera loca inciderẽt, de puppi iactis ancho
ris quatuor, optabant diem oriri. Nautis uero quærentibus è naui fugere, quum
demisissent scapham in mare, sub prætextu uelut è prora anchoras extẽsuri, dixit
F Paulus centurioni & militibus: Nisi hi in naui manserint, uos salui fieri nõ pote
stis. Tunc absciderunt milites funes scaphæ & passi sunt eam excidere. Et cũ dies
inciperet adparere, hortabatur Paulus omnes sumere cibum, dicẽs: Dies hic deci
mus quartus est q̃d expectãtes ieiuni permanetis, nihil accipiẽtes: propter quod
hortor

[a] Virbi interpretatione, quod iam ieiunij quoq; tempus pręterijsset. Quod tamen de inedia magis quã statuto ieiunio intelligẽdum esse docent circumstantiæ, &c.

[b] Animas pro uita dixit. Hebraismus.

[c] εὐροκλύδων legunt Græci, Vox hinc ducta quod uẽtus hic ingẽtes fluctus excitet.

[d] ἀντοφθαλμεῖν metaphorice dicitur, oculos obuertere pro obniti.

[e] *Græce* προσάγειν legitur, quod accedere significat. Nisi fortassis alij προσαχεῖν legerint.

[f] Pondus intelligit funiculo alligatũ, quo in mare demisso nautæ eiusdem profunditatem explorant.

hortor uos, ut sumatis cibum: hoc enim ad salutem uestrã pertinet. Quia nullius uestrûm capillus de capite cadet. Et cũ hęc dixisset, sumpto pane, gratias egit Deo in cõspectu omniũ: & cũ fregisset, cœpit edere. Porrò animis iam recreatis omnium, sumpserunt & ipsi cibũ. Eramus uero uniuersæ [g]animæ in naui, ducentæ septuaginta sex. Et satiati cibo, alleuabant nauẽ, eijcientes triticũ in mare. Quũ aũt dies esset, terrã non agnoscebãt: sinũ uero quendã animaduertebant, habentẽ littus, in quod cogitabant, si possent, appellere nauẽ. Et quũ anchoras sustulissent, G committebant se mari, simul laxatis iuncturis gubernaculorũ, & sublato artemone, ad auræ flatũ tendebant ad littus. Et cũ incidissent in locũ bimarem, impegerunt nauẽ. Ac prora quidẽ infixa manebat immobilis: puppis uero soluebatur à ui undarum. Militum aũt consilium erat, ut uinctos occiderent, ne quis cum enatasset, effugeret. At centurio uolens seruare Paulum, cõpescuit eos à consilio, iussitq; ut qui possent natare, abijcerent se primos, & in terram euaderent: cæteriq; partim in tabulis, partim in quibusdam nauis fragmentis. Et sic factũ est, ut omnes incolumes euaderent in terram.

[g] Animas dicunt etiã Hebræi quod Latini capita uocant, uel hodie, personas.

CAP. XXVIII.

Paulus sarmenta colligens uiperam manu tollit illæsus. Publium primatem & alios miraculosè sanat. Hinc denuo conscensa naui Romam perueniunt. Paulus Iudæis conuocatis causam suam exponit, & Christum docet biennio.

ET cum euasissent, tunc cognouerunt quod insula Melite uocaretur. Barbari A uero præstabant non uulgarem humanitatem nobis. Accensa enim pyra recipiebant nos omnes propter imbrem, qui imminebat, & propter frigus. Cum cõgregasset autem Paulus sarmentorũ multitudinem, & imposuisset in ignem, uipera è calore prorepens, inuasit manum eius. Vt uero uiderũt Barbari pendentem bestiam de manu eius, inter sese dicebant. Omnino homicida est homo hic quem seruatũ è mari [a]ultio non sinit uiuere. Et ille quidẽ excussa uipera in ignẽ, B mali nihil passus est. At illi existimabant futurũ, ut incenderetur, aut concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus, & intuentibus nihil mali illi accidere, mutata [b]mente dicebant, eum esse Deum. In locis autem illis erant prædia primati insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduo benigne tractauit hospitio. Contigit aũt, patrem Publij febribus & dysenteria uexatũ, decumbere. Ad quem Paulus intrauit, & cum orasset, imposuissetq; ei manus, sanauit eum. Hoc igitur facto, cæteri quoq; qui habebant infirmitates in insula, accedebãt, & C sanabantur: qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & soluentibus imposuerunt quæ necessaria erant. Post menses autem tres nauigauimus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne [c]Castor & Pollux. Et cum uenissemus Syracusas, mansimus triduo. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium, & post unũ diem adflante Austro, postridie uenimus Puteolos, ubi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem, & sic uenimus Romã. Et inde cum audissent fratres de nobis, prodierunt in occursum nobis, usq; ad Appij forum ac tres tabernas. Quos cum uidisset Paulus, gratijs actis Deo, sum D psit fiduciam. Cum aũt uenissemus Romam, centurio tradidit uinctos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut maneret solus, cum custodiente ipsum milite. [D]Post tertium autem diem cõuocauit Paulus Iudæorũ primores. Cumq; uenissent, dicebat eis: Ego uiri fratres, cum nihil fecerim aduersus plebem, aut instituta maiorum, uinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorũ: qui cum examinassent, uoluerunt me dimittere, eò quod nulla esset caussa mortis in me. Sed cõtradicentibus Iudæis, coactus sum adpellare Cæsarem: nõ quasi E habeã, de quo gentem meã accusem. Propter hanc igitur caussam aduocaui uos ut uiderem, et alloquerer. Propter spem enim Israelis catena hac circũdatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neq; adue-

[a] Vel etiam, Iustitia. Vt sic ipsam deam intellexerint.

[b] Vel, sententia.

[c] Διόσκουροι enim, id est, Iouis filij hi duo dicebantur, & nauigantibus fauere credebantur.

[D] Verbi interpretatione, euenit autem post dies tres ut Paulus conuocaret.

niens aliquis fratrum renunciauit, aut loquutus eſt aliquid de te mali. Volumus
aũt ex te audire, quæ ſentias. Nam de ſecta iſta notũ eſt nobis, quod ubiq; ei con
tradicitur. Cum conſtituiſſent aũt illi diem, uenerunt ad eum in hoſpitium com-
F plures, quibus exponebat, teſtificans regnum Dei, ſuadensq; eis[e] de Ieſu ex lege
Moſi & prophetis, à mane uſq; ad ueſperam: & quidam credebant his quæ dice
bantur, quidam uero non credebant. Quumq; inter ſe nõ eſſent concordes, diſce
debant, ubi dixiſſet Paulus unum uerbũ: Bene ſpiritus ſanctus loquutus eſt per
Eſaiam prophetam ad patres noſtros, dicens: †Vade ad populum iſtum, & dic:[f] Eſa.6.c
Auribus audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & nõ cernetis.[g] Craſ- Matt.13.b Mar.4.b
G ſum enim effectum eſt cor populi huius, & auribus grauiter audierũt, & oculos Luc.8.f Ioan.12.f
ſuos occluſerunt, nequãdo uiderent oculis, & auribus audirẽt, & corde intellige Rom.11.b
rent, & conuerterẽtur, & ſanarem eos. Notũ ergo ſit uobis, q̃d gentibus miſſum
eſt hoc ſalutare Dei: & ipſi audiẽt. Et cum hæc dixiſſet, diſceſſerunt Iudæi, multã
habentes inter ſe diſceptationem. Manſit autem Paulus biennio toto in ſuo con
ducto, & ſuſcipiebat omnes qui ingrediebantur ad ipſum, prædicãs regnũ Dei,
ac docens quæ ſunt de Domino Ieſu, cum omni fiducia, nemine prohibente.

[e] τὰ περὶ τοῦ ἰησοῦ, ideſt, ea quæ ad Ieſum ſpectabant.
[f] Repetitiones hæ Hebraico more poni conſueuerunt.
[g] Al. incraſſatum eſt.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Romanos.

CAPVT I.

Principio beneuolentiam & attentionem captat, uocationem ſuam, Euangelij dignitatem & ſuum in Romanos ſtudium exponendo. Deinde primam epiſtolæ partem de fide iuſtificante aggreditur, oſtendens horrendiſſimum ſcelerum fontem eſſe dei ignorantiam & religionem corruptam.

A PAVLVS ſeruus Ieſu Chriſti, [a] uocatus Apoſtolus, †[b] ſegre Act.13.a
gatus in euangeliũ Dei, quod ante promiſerat per prophe
tas ſuos, in ſcripturis ſanctis, de filio ſuo, qui genitus eſt ex
ſemine Dauid, ſecũdum carnẽ: qui[c] definitus eſt, filius Dei
per potentiã, ſecundũ ſpiritum[d] ſanctificationis, ex reſurre
ctione mortuorũ Ieſu Chriſti, Domini noſtri, per quem ac
cepimus gratiã, &[e] apoſtolatũ, [f] ad obediẽtiã fidei inter oẽs
gẽtes ſuper nomine eius, de quorum numero eſtis & uos uo
cati Ieſu Chriſti. Omnib9 qui Romę eſtis, dilectis Dei, uocatis ſanctis, gratia uo
bis et pax à Deo patre noſtro, et Dño Ieſu Chriſto. Primũ quidem, gratias ago
Deo meo per Ieſum Chriſtum, ſuper omnibus uobis, quod fides ueſtra annũcia
B tur in toto mundo. Teſtis enim eſt mihi Deus, quẽ colo ſpiritu meo, in euãgelio
filij ipſius, quod indeſinẽter mentionẽ ueſtri faciã, ſemper in precibus meis orãs,
ſi forte tandem aliquando proſperum iter nactus fuero [g] per uoluntatẽ Dei, ut ue
niam ad uos. Percupio enim uos uidere, ut aliquod impertiar uobis donum ſpi
rituale, quo uos confirmemini: hoc uero eſt, ut communẽ capiam cõſolationem
in uobis, per mutuam fidem, ueſtrã ſimul & meam. Nolo autem uos ignorare
fratres, quod ſæpe propoſuerã uenire ad uos, [h] licet præpeditus fuerim ad hunc
uſq; diem: quo fructum aliquem haberem inter uos quoq;, quemadmodum &
inter reliquas gentes (Græcis ſimul & Barbaris, eruditis pariter ac rudibus debi-
tor ſum) ita quantũ in me eſt, paratus ſum uobis quoq;, qui Romæ eſtis, euange
lizare.

[a] Vocatus hic nomẽ eſt abſolute poſitum: q. d. qui ſecundũ uocationem meam apoſtolus ſum.
[b] ἀφορίζειν, id eſt, cũ iudicio aliquid ſecernere.
[c] Id eſt, declaratus, demonſtratus, uel iudicatus.
[d] Vel ſanctificantem.
[e] Id eſt, apoſtolici muneris functionem.
[f] Vel, ut obediatur.
[g] Vel, uolente deo.
[h] Vel, & præpeditus ſum: ut ſic ad negocia referatur. Vel, & prohibitus ſum: ut referatur ad ſpiritum, qui etiam in Bithyniam profectũ prohibuit, Act.16.

lizare. Non enim me pudet euangelij Christi. Potentia siquidem Dei
est, ad salutem[i] omni credenti, Iudæo primum simul &[f] Græco. Iustitia C
Abac. 2. a enim Dei * per illud patefit ex fide, in fidem: sicut scriptum est: †Iustus
Gal. 3. b autem ex fide uiuet.[l] Palàm fit enim ira Dei de cœlo, aduersus omnem
Hebr. 10. g impietatem, & iniustitiam hominū, qui ueritatem in iniustitia detinēt:
propterea quod id quod de Deo cognosci potest, manifestum est[m] in il
lis. Deus enim illis patefecit. Siquidē quæ sunt inuisibilia illius, ex crea
tione mundi,[n] dum per opera intelliguntur, peruidentur: ipsa nempe
æterna eius potētia ac diuinitas, in hoc, ut sint inexcusabiles. Propterea
Ephes. 4. c †quod cū Deum cognouerint, non ut Deum glorificauerunt, aut grati
fuerūt, sed frustrati sunt per[o] cogitationes suas, & obtenebratū est insciēs
cor eorū. Cum se crederent esse sapientes, stulti facti sunt: mutauerūtq́
gloriam incorruptibilis Dei, per similitudinem imaginis, corruptibilis
hominis, & uolatilium, & quadrupedū, & reptilium. Quapropter etiā
[p] tradidit illos Deus per cupiditates cordium suorum, in immunditiā,
ut ignominia adficiant corpora sua inter se mutuo, qui commutarunt
ueritatem eius mendacio, & uenerati sunt, colueruntq́ [q] ea quæ con-
dita sunt supra eum qui condidit, qui est[r] laudandus in sæcula, Amen.
Quamobrē tradidit eos Deus in [s] cupiditates ignominiosas. Nam & D
fœminæ illorū mutauerunt naturalem usum, in eum qui est præter na-
turam. Similiterq́ & masculi, relicto naturali usu fœminæ, exarserunt
per apetentiam sui alius in alium, masculi in masculos fœditatem per-
petrantes, &[t] præmium, quod oportuit, erroris sui in sese recipientes.
Et quemadmodum[u] nō probauerunt, ut Deum agnoscerent, ita tradi-
dit eos Deus in reprobam mentem, ut facerent[x] quæ non conuenie-
bat,[y] repleti omni iniustitia, scortatione, uersutia, auaritia, malitia, pleni
inuidia, cæde, contentione, dolo,[z] malis præditi moribus, susurrones,
obtrectatores, Dei osores, cōtumeliosi, elati, gloriosi, excogitatores ma-
lorum, parentibus immorigeri, expertes intelligentiæ, pactorum haud
quaq̄ tenaces,[a] alieni à charitatis adfectu,[b] fœdifragi, immisericordes.
Qui cū iustitiā Dei agnouerint (q; hi, qui talia faciunt, digni sit morte)
non solum ea faciunt, uerū etiā assentiuntur ijs qui faciunt. CA. II.

Ostendit hic omnes homines peccato obnoxios esse & iram dei meruisse. Et ne Iudæi propter legem & circuncisionem se à peccato liberos esse putarent, ostendit quæ sint illorum scelera: quis uere Iudæus, & quæ sit uera circuncisio.

Matt. 7. a QVapropter, inexcusabilis es ô homo, quisquis es †qui iudicas. A
Nam hoc ipso, quod iudicas alterū, teipsum cōdemnas. Eadē
enim facis tu, qui iudicas. Scimus aūt, quod iudicium Dei est
secundū ueritatē, aduersus eos qui talia agūt. Cogitas aūt ô homo, qui
iudicas eos qui talia faciūt, & facis eadem, quod tu suffugies iudicium
Dei? Aut diuitias benignitatis illius, ac tolerantiæ, longanimitatisq́ cō
temnis, ignorans quod benignitas Dei ad pœnitētiam te[a] inuitat? Sed
iuxta duritiam tuam, & cor pœnitere nescium,[b] colligis tibi ipsi iram in
Matt. 16. a die iræ, quo patefiet iustum iudicium Dei, qui †redditurus est unicuiq;
iuxta opera sua: his quidem[c] qui perseuerantes in benefaciendo, gloriā B
& honorem, & immortalitatem quærunt, uitam æternam: ijs uero qui
sunt[d] contentiosi, & qui ueritati quidem non obtemperant, sed obtem-
perant iniustitiæ, uentura est indignatio & ira, adflictio & anxietas ad-
uersus omnem animā hominis, perpetrantis malū, Iudæi primū, simul

[i] Vel, cuiuis. Hoc enim magis excludit nationum delectum.
[f] Græcus hic pro Ethnico sumitur, ut etiam alibi ferè semper.
* Verbi interpretatione, in illo.
[l] Vel, reuelatur, detegitur.
[m] Id est, apud illos.
[n] Verbi interpretatiōe operibus intellecta: uel, per creaturas intellecta. Quamuis νοούμενα hic præsens sit.
[o] διαλογισμοῖς cogitationem ratiocināntis & dijudicantis singula significat, quæ à fide aliena est.
[p] Id est, permisit illos cupiditatibus cordium, &c.
[q] Vel, creaturas.
[r] Vel, benedictus.
[s] Vel, affectus aut cupiditates ignominiæ, quod Hebraismum resipit.
[t] Vel, retributionem præmij aut repensationem. August. mercedem mutuam dixit.
[u] Id est, noluerunt, non uisum est illis.
[x] Id est, se indigna.
[y] Græci accusatiuum habent, repletos, ut referatur ad uerbū supra positum, tradidit. Sic etiam pauló post legunt, plenos
[z] Apud Græcos substantiuū est, κακοήθεια quod morum asperitatem & difficultatem significat.
[a] στοργὴ naturalem illum pietatis & charitatis affectum significat, quem habemus erga parentes aut fratres. Hinc ἄστοργος, qui ad hunc affectum obsurduit.
[b] Vel, potius, irreconciliabiles, aut intractabiles.

[a] ἄγει, id est, ducit. Hieron. in Ezechielem uertit per prouocandi uerbum.
[b] Vel, ceu thesaurum recondis.
[c] Verbi interpretatione, per perseuerantiam operis boni.
[d] Verbi interpretatione, qui sunt ex contentione, id est, contentiosi. Sic enim τοὺς ἐκ περιτομῆς uocat circuncisos. Rom. 4.

& Græci. Gloria uero & honor, & pax omni operanti bonũ, Iudæo pri
mum simul & Græco. †Non enim est personarũ respectus apud Deũ. Act. 10 a
Quicunq; enim sine lege peccauerũt, sine lege & peribũt: & quicũq; in Ephes. 6. a Gal. 2. a
lege peccauerũt, per legẽ [e]iudicabũtur. †Non enim [f]qui audiũt legem, *Matt. 7. c
C iusti sunt apud Deũ, sed qui legẽ factis exprimũt, iusti habebũtur. Nam Iac. 1. c
cum gentes, quæ legem non habent, natura quæ legis sunt, faciant, hæ
legem non habentes, sibijpsis sunt lex, qui ostendunt opus legis [g]scri-
ptum in cordibus suis, simul attestante illorum cõscientia, & cogitatio
nibus [h]inter se accusantibus, aut etiam excusantibus, in eo die, quum iu
dicabit Dominus occulta hominum, iuxta Euangelium meum, per Ie-
sum Christum. [i]Ecce, tu Iudæus cognominaris, & acquiescis in lege,
& gloriaris in Deo, & nosti uoluntatem, ac probas eximia, [k]institutus
ex lege, confidisq; teipsum ducem esse cæcorum, lumen in tenebris uer
santium, eruditorem insipiẽtium, doctorem imperitorũ, habentem for-
mam cognitionis ac ueritatis per legẽ. Qui igitur doces aliũ, teipsum
D non doces: qui prædicas, non furandum, furaris: qui dicis, non adulte-
randum, adulterium committis: qui execraris simulachra, sacrilegium
admittis: qui de lege gloriaris, per legis transgressionem Deum deho-
nestas. Nam nomen Dei propter uos [l]male audit inter gentes, †quem- Esa. 52. b
admodum scriptum est. Nam circuncisio quidem prodest, si legem ser Ezec. 36. c
uaueris: quod si transgressor legis fueris, circuncisio tua in præputium
uersa est. Ergo si [m]præputiũ iustificationes legis seruauerit, nónne præ-
putium illius pro circuncisione imputabitur? Et quod est ex natura prę
putium, si legem seruauerit, iudicabit te, qui per literã & circũcisionem
transgressor es legis. [n]Nõ enim is, qui in manifesto Iudæus sit, [Iudæus
est:] nec ea quæ in manifesto fit carnis circũcisio, [circũcisio est,] sed qui
in occulto Iudæus fuerit, [is Iudæus est,] & circuncisio cordis, [circunci
sio est,] quæ spiritu constat, non litera; cuius laus non ex hominibus
[est,] sed ex Deo.

CAP. III.

Initio capitis ceu digreßiuncula ostẽdit in quo nam Iudæus præcellat. Hinc ad scopum rediens omnes homines peccati conuincit, docetq; iustitiam non operibus legis, sed fide in Christum per gratiam dei comparari.

A Q[a]Vid igitur habet in quo præcellat Iudæus? aut quæ utilitas
circuncisionis? Multum per omnem modũ. Nam primũ qui-
dem [illud] quod [illis] [b]cõmissa sunt oracula Dei. Quid enim,
†si quidam fuerunt increduli? Num incredulitas illorũ, fidem Dei [c]fa- 2. Tim. 2. c
ciet irritam? Absit. *Imò sit [D]Deus uerax, †omnis autẽ homo mendax, *Ioan. 3. d †Psa. 115. a
quemadmodũ scriptũ est: *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas *Psal. 50. a
cum iudicaris. Quod si iniustitia nostra, Dei iustitiam [e]cõmendat, quid
dicemus? Num iniustus Deus, qui inducit iram? [f]Secundũ hominẽ di-
co. Absit. [g]Nam quomodo iudicabit Deus mundũ? Etenim si ueritas
Dei per meum mendacium excelluit, in gloriam ipsius, quid posthac
et ego ueluti peccator iudicor? An nõ potius (quemadmodũ [h]de uobis
male loquuntur, & sicut quidã aiunt, nós dicere) faciamus mala, ut ue-
niant bona. Quorum damnatio iusta est. Quid igitur? Præcellimus?
B Nullo modo. Nam ante caussis redditis ostẽdimus & Iudæos †& Græ Gal. 3. d
cos omnes sub peccato esse: sicut scriptũ est: *Nõ est iustus, ne unus qui *Psal. 13. a
dem. Non est qui intelligat. Nõ est qui exquirat Deũ. Omnes deflexe-
rũt, simul inutiles facti sunt. Nõ est qui exerceat bonitatẽ, nõ est usq; ad
unum. †Sepulchrũ apertũ guttur eorũ, linguis suis ad dolũ usi sunt, & Psal. 5. a Psal. 139. a
uenenum

e Pro, condemnabuntur.
f Verbi interpretatione, audito-res legis.

g γραπτὸν, *nomen est, non partici*pium: q. d. scriptitium.
h Vel, inuicem, ut Hier.

i *Alij legunt,* εἰ δὲ, *id est, si au*tem, &c.
k Vel, erudites aut initiatus.

l Vel, blasphemijs proscinditur.

m Id est, gentes incircuncisæ. Peculiare enim est Paulo ut circuncisionem uocet Iudæos, & gentes præputium.
n Græci hic breuiores sunt dicendo, Non enim qui in manifesto, Iudæus est: neq; quæ in manifesto in carne, circuncisio est, &c. Sed sensum apud illos cõficiunt articuli, quos Latini nõ nisi hac paraphrasi, quę in contextu est, exprimunt.

a Verbi interpretatione, Quæ igitur est excellentia Iudæi?
b Vel, concredita sunt.

c Vel, abolebit aut antiquabit.
D γινέσθω *positũ uidetur, pro* ἀποδεικνύσθω, *id est, demonstretur,* comprobetur.
e συνίστησι, *id est, stabilit, confir*mat & fulcit.
f Al. humano more loquor.
g Vel, insuper. Quasi nouã quæstionem moueat.
h Vel, blasphemijs & conuicijs impetimur.

*Psal. 9.c *uenenum aspidũ sub labijs eorum. Quorũ os execratione & amarulentia plenum est, ueloces pedes illorum ad effundendum sanguinem. †Contritio & cala
Esa. 59. b
*Psal. 35.a mitas in uijs eorum, & uiam pacis nõ cognouerunt. *Non est timor Dei coram
Gal. 2.d oculis eorum. Scimus autem, quod quæcunq; lex dicit, his qui in lege sunt, dicat: ut omne os obturetur, & obnoxius[fiat totus mundus Deo: propterea quod C
ex operibus legis[i] nõ iustificabitur omnis caro in conspectu eius. Per legẽ enim agnitio peccati. Nunc uero absq; lege iustitia Dei manifestata est, dum comprobatur testimonio legis ac prophetarum. Iustitia uero Dei, per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, ac[k] destituũtur gloria Dei. Iustificantur [autem] gratis, per illius gratiam, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu: quem proposuit Deus[l] propitiatorium, per fidem[m] interueniente ipsius sanguine, ad ostensionẽ iustitiæ suæ, propter remissionem præteritorum peccatorum,[n] quæ Deus tolerauit, ad ostendendam iustitiam suam, in præsenti tempore. In hoc, ut ipse sit iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu. Ubi igitur gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? D
Operum? Non.[o] Imò, per legem fidei. Colligimus igitur, fide iustificari hominem, absq; operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? An non & gentium? Certe & gentium. Quandoquidem unus Deus, qui iustificabit[p] circũcisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem igitur[q] irritam facimus per fidem? Absit. Imò, legem stabilimus.

CAP. IIII.

Quia Abrahæ exemplum obijcere poterant Iudæi quasi is ex circũcisione iustitiam esset consecutus, idem illud in illos retorquet Paulus, ostendens hunc priusquam circũcideretur promißionem accepisse. Nec filios Abrahæ & promißionis esse, qui legem habeant & circuncisi sint, sed qui fidem Abrahæ imitentur. Et sic solide concludit solam fidem in Christum iustificare.

QVid igitur dicemus Abraham patrem nostrum[a] inuenisse secundũ carnem? Nã si Abrahã ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, A
Gen. 15.b at nõ apud Deũ. Quid enim scriptura dicit? †Credidit aũt Abrahã Deo,
Gal. 3.a
Iac. 2. d & imputatũ est ei ad iustitiam. Ei uero qui operatur, merces nõ imputatur secundum gratiam, sed secundũ debitum. Porrò ei qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iustitiam. Quemadmodũ et Dauid explicat beatificationem hominis, cui Deus imputat iustitiam, absque operibus:
Psal. 31.a †Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorũ obtecta sunt peccata. Beatus B
uir, cui non imputauerit Dominus peccatum. Beatificatio igitur hæc, ad circuncisionem [tantum,] an & ad præputium[b] [pertinet?] Dicimus enim, quod imputata fuerit Abrahæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo imputata est? cum esset in circuncisione, an cum esset in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio.
Gen. 17.b Et †signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ fuerat in præputio, ut esset pater omnium credentium per præputium, ut imputaretur & illis iustitia, & pater circuncisionis,[c] non circuncisis solummodo, uerum etiam ijs qui ingrederentur uestigijs fidei, quæ fuit in præputio patris nostri Abrahæ. Non C
enim per legem promissio contigit Abrahæ, aut semini eius, (illum hæredẽ fore mundi) sed per iustitiam fidei. Etenim, si[d] hi qui ad legẽ pertinent, hæredes sunt, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio. Nã lex iram operatur. Siquidẽ ubi non est lex, ibi nec transgressio est. Idcirco ex fide [datur hæreditas,] ut secundum gratiam, ut firma sit promissio uniuerso semini: nõ ei[e] quod est ex lege tantum, uerum etiam ei quod est ex fide Abrahæ, qui est pater omnium nostrûm. Si
Gen. 13. & 82. cut scriptum est: †Patrem multarũ gentium cõstitui te, [nimirum] ad exemplum Dei, cui crediderat: qui[f] uitæ restituit mortuos, ac uocat ea[g] quæ non sunt, tanq̃ sint. Qui[h] præter spem sub spe credidit, se fore patrem multarũ gentium. Iuxta id D

[i] Hebraismum sapit, pro, iustificabitur nulla caro.

[k] ὑστεροῦνται proprie dicuntur, qui non assequũtur quod optant.

[l] Vel, propitiationem aut reconciliatorem.

[m] Ad uerbum, in ipsius sanguine.

[n] Vel, in patientia: uel, tolerantia dei.

[o] Vel, sed.

[p] Id est, circuncisos ĩ Iudæos & gentes in circuncisas.

[q] Vel, abrogamus & antiquamus.

[a] Id est, cõsecutũ esse ei meruisse. Sic enim inueniendi uerbo & Hebræi & Græci utuntur.

[b] Theophylactus enim huc subiunxit πίπτει, id est, cadit, uel competit.

[c] Verbi interpretatione, non solum ijs qui ex circuncisione, id est, qui non solũ circuncisi essent, uerum etiã, &c. Sensus est, Abraham illorum Iudæorum patrem dici qui circuncisioni fidem adiunxerint.

[d] οἱ ἐκ νόμου, id est, qui ex lege. Locutio superiori similis, pro ijs qui legem seruãt.

[e] Id est, Iudæis legem habentibus.

[f] Vel, uiuificat.

[g] Id est, quæ nullius sunt ualoris: uel, quę omnino non existũt.

[h] Id est, cũ nullo modo appareret: uel, signum eius quod sperari posset, &c.

quod dictum est: Sic erit semen tuum. Ac non infirmatus fide, haud cõsiderauit suum ipsius corpus, iam emortuum, quũ centũ ferè natus esset annos, nec emortuam uuluam Saræ. Verũ ad promissionẽ Dei non[i] hæsitauit ob incredulitatem, sed robustus factus est fide, tribuens gloriã Deo, certa persuasione concepta, [k] q; is qui promiserat, idem potens esset & præstare. Quapropter etiam imputatum est illi ad iustitiam. Non scriptum est autem propter illum tantum, imputatũ fuisse illi, sed etiam propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum, qui excitauit Iesum Dominum nostrũ à mortuis: qui traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri.

i Vel, dijudicauit & disquisiuit. Hoc enim diffidentes faciunt.
k Verbi interpretatione, quia quod promissum est potest etiã facere.

CAP. V.

Principio de fidei fructibus differit, ostendens simul diuini beneficij magnitudinem, cui fides innititur, eiusq; certitudinẽ. Deinde altius repetẽs omnia, peccati fontes ostendit & eiusdem effectus, describens simul unde nam gratia oriatur, uita & iustificatio.

A IVstificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum, [a] per quem & aditum nacti sumus fide, in gratiã hãc, in qua stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei. Nec id solum, uerumetiam gloriamur in adflictionibus: scientes quod adflictio patientiam pariat, patientia uero probationem, probatio aũt spem. Porrò spes non pudefacit, quia dilectio Dei effusa est in cordibus nostris, per spiritũ sanctum qui datus est nobis. Christus enim, quum adhuc essemus infirmi iuxta rationem temporis, pro impijs mortuus est.
B Nam uix pro iusto quisquã morietur. Siquidem pro bono forsitan aliquis etiã mori [b] sustinet. [c] Commendat autẽ suam charitatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis iustificati nunc sanguine eius, seruabimur per eum ab ira. Nam si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, seruabimur per uitam ipsius. Non solum autem [hoc,] uerumetiam [d] gloriantes in Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem [e] adsequuti sumus. Propterea, quemadmodũ per unum hominem peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruasit, [f] quatenus omnes peccauerũt. Vsq; ad legem enim peccatũ erat in mundo. Porrò pecatũ non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usq; ad Mosen, in eos quoq;, qui non peccauerant [g] ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius [h] futuri. At non, ut peccatum, ita & donum. Nam si unius delicto [i] multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, et donum per gratiam, quæ fuit unius hominis, Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut
D per unum, qui peccauerat, [uenerat mors, ita] donum. Nam iudicium quidẽ ex uno [delicto] ad condemnationẽ, donum autem ex multis delictis ad iustificationem. Etenim si per unius delictum mors regnauit [k] per unum, multo magis hi qui exuberantiam gratiæ & doni iustitiæ accipiunt, per uitam regnabunt, au thore uno Iesu Christo. Itaq; sicut per unius delictum, [propagatũ est malum] in omnes homines ad condemnationẽ, ita & per per unius iustificationem [propagatur bonum] in omnes homines, ad iustificationem uitæ. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti fuimus [l] multi, ita per obedientiam unius, iusti constituentur multi. Cæterum lex obiter subijt, ut abundaret delictum. Vbi uero exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia: ut quemadmodũ regnauerat peccatum [m] in morte, sic & gratia regnaret per iustitiam, ad uitam æternam, per Iesum Christum.

1.Pet.1.c
Heb.9.c

a Eras. longius à textu discedens dixit, per quem et contigit nobis ut fide perduceremur &c.
b Vel, ausit.
c Vel, Confirmat, stabilit & comprobat hoc scilicet ceu certo indicio uel signo.
d Alij, καυχώμεθα, id est, gloriamur.
e Vel, accepimus.
f Vel, in quo.
g Id est, eo modo, aut idem illud peccatum quod Adã cõmisit.
h Scilicet Christi.
i Multi positum uidetur pro omnes.
k Vel, propter.
l Vel potius, omnes.
m Vel, in mortem: uel, ad mortem.

CAP. VI.

Ne hi qui operibus iustitiã negari audiebãt, uitæ licentiã hinc colligerẽt, ostẽdit quod nam fideliũ Christi sit officiũ, adhortans simul ut excusso peccati iugo iustitiæ seruiãt.

A QVid igit̃ dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abũdet? Absit. Qui mortui sumus peccato, q̃modo posthac uiuemus in eodẽ? †An ignora Gal.3.d

tis, quòd quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus? Sepulti igitur sumus unà cum illo per baptismum in mortem, ut quemad-
Ephes. 4. c Col. 3. b Hebr. 12. a modum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam patris, †ita & nos in noui
tate uitæ ambulemus. Nam si insititij facti sumus illi per similitudinem mortis
eius, nimirum & resurrectionis [participes] erimus. Illud scientes, quòd uetus ille no
ster homo cum illo crucifixus est, ut aboleretur [a] corpus peccati, ut posthac non B
1. Pet. 3. a seruiamus peccato. Etenim *qui mortuus est, iustificatus est à peccato. Quod si
mortui sumus cũ Christo, credimus quòd & uiuemus cum illo, scientes quòd Christus
excitatus à mortuis, non amplius moritur, mors illi nõ amplius dominatur. Quod
enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod uero uiuit, uiuit Deo. Ita &
uos [b] reputate, uosipsos mortuos quidem esse peccato, [c] uiuere autem Deo per
Christum Iesum dominum nostrum. Ne regnet igitur peccatum in mortali ue
stro corpore, [d] ut obediatis illi per cupiditates eius. Neque [e] accõmodetis membra C
uestra arma iniustitiæ peccato, sed accõmodetis uosmetipsos Deo, uelut ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iustitiæ Deo. Peccatum enim uobis nõ dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Quid igitur? Peccabimus
Ioan 8. d 2. Pet. 2. d quod non simus sub lege, sed sub gratia? Absit. †An nescitis quòd cui accommodatis uosipsos seruos ad obediendũ, eius serui estis cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientiæ ad iustitiam? Gratia autem Deo, quod fuistis quidem serui
peccati, sed obedistis ex animo in eam in quam traducti estis, formam doctrinæ.
Cæterum liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ. Humanum quiddam di- D
co, propter infirmitatem carnis uestræ. Quemadmodum enim præbuistis membra uestra serua immunditiæ & iniquitati, ad iniquitatem: sic & nunc præbete
membra uestra serua iustitiæ, ad sanctificationem. Cum enim serui essetis pecca
ti, liberi eratis [f] iustitiæ. Quem igitur fructum habebatis tunc in his de quibus
nunc erubescitis? Nam [g] finis illorum mors. Nunc uero manumissi à peccato, ser
ui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem autem
uitam æternam. Etenim [h] stipendia peccati mors, donum autem Dei uita æterna,
per Christum Iesum dominum nostrum.

a Id est, nostra caro, quæ merum peccatum est nec quicquã aliud.

b Vel, cõsiderate & ob oculos habete.

c Græci ζῶντας i. uiuentes legunt.

d Vel, ad obediendum.

e Vel, exhibeatis.

f Datiuus est, idem significans ac si dixisset, à iustitia.

g τέλος etiam pro tributo & uectigali sumi potest, quod ex seruitute peccati colligitur.

h ὀψώνιον erat quod dabatur alendo militi.

CAP. VII.

Ne cum lege fructus etiam bonorum operum abijcerent, similitudine ostendit quatenus & quomodo à lege liberati sint. Deinde ceu digrediens docet quid lex sit, quare lata sit, & qui eius in nos effectus, uis & officium, & quis nam ab illius imperio nos liberet.

AN ignoratis fratres, (scientibus enim legem loquor) quod lex tantisper do A
1. Cor. 7 g minatur homini, quoad [ea] uixerit? †Nam uiro obnoxia mulier, uiuẽti ui
*Matt. 5. d ro alligata est per [a] legem: quod si mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri. *Pro
inde uiuente uiro, adultera uocabitur si [b] se iunxerit alteri uiro: sin autẽ mortuus
fuerit uir, libera est à lege [uiri,] ut nõ sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro. Itaque
fratres mei, uos quoque mortificati estis [c] legi per corpus Christi, ut iungeremini alteri, nimirum ei qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, adfectus peccatorum, qui sunt per legẽ, uigebant in membris nostris, ad fructificandum morti. Nunc autem [d] liberati sumus [e] à lege, mortui [ei]
in qua detinebamur, ut seruiamus per nouitatem spiritus, & non per uetustatem
literæ. Quid ergo dicemus? lex peccatum [est?] Absit. Sed peccatum non co- B
gnoui, nisi per legem. Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset:
Exod. 20. c Deut. 5. b † Non concupisces. Sed occasione accepta, peccatum per præceptũ genuit in me
omnem concupiscentiam. Siquidem absque lege peccatum [erat] mortuum. Ego
autem uiuebam sine lege quondam. Porrò ueniente mãdato, peccatum reuixit,
ego uero mortuus fui. Et repertum est mandatum quod institutũ erat ad uitam,
mihi cedere ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per præceptum, [f] dece

a Id est, ius matrimonij.

b Vel, si fuerit alteri uiro.

c Per legem hic non dei uoluntas intelligenda est, sed illud quod legis indicio agnoscitur, peccatũ scilicet.

d κατηργήθημεν, i. iure legis abolito, uel antiquato, liberi sumus.

e Alij legunt, ἀπὸ τοῦ νόμου θανάτου. i. à lege mortis, uel mortifera: Chrysost. autem legit, ἀπὸ τοῦ νόμου ἀποθανόντες, id est, à lege mortua.

f Vel, seduxit.

pit me, & per illud occidit. †Itaq; lex ipsa quidem sancta, & pręceptũ sanctum, ac 1.Tim.1.b
iustum & bonum. Ergo quod bonum erat, mihi factum est mors? Absit. Sed
peccatum.[g]Vt appareret peccatum per id quod bonum erat, mihi gignere mor-
C tem, ut fieret maiorem in modũ [h]peccans peccatum per præceptũ. Scimus enim
ꝙ lex spiritualis est, at ego carnalis sum, uenditus sub peccatum. Quod enim ago
nõ probo. Non enim quod uolo, hoc facio: sed quod odi, hoc ago. Si uero quod
non uolo, hoc facio, consentio legi ꝙ bona [sit.] Nunc autem non iam ego per-
petro illud, sed inhabitans in me [i] peccatum. Noui enim ꝙ non habitet in me,
(hoc est, in carne mea) bonum. Nam uelle adest mihi, at ut faciam bonum, non
reperio. Non enim quod uolo, facio, bonum, sed quod non uolo, malum, hoc
ago. Porrò, si quod non uolo ego, hoc facio, non iam ego perpetro illud, sed in-
D habitans in me peccatum. Reperio igitur [per] legem, uolenti mihi facere bo-
num, quod mihi malum adiunctum sit. Delectat enim me lex Dei secũdum in-
ternum hominem, sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantẽ legi men
tis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati quæ est in membris meis. Miser
ego homo, quis me liberabit ex hoc [f]corpore mortis? Gratias ago Deo per Ie-
sum Christum dominum nostrum. Itaq; idem ego mente quidẽ seruio legi Dei,
carne uero legi peccati.

g Scilicet, mihi factum est mors.
h Vel, peccaminosum peccatum, si sic loqui liceret, aut peccatrix peccatũ. Posuit autem pro insigni peccato, ut si nos dicamus, scelestum scelus.
i Id est, uis peccati, quod supra affectus peccati dixit.

f Id est, corpore obnoxio affectib. peccandi, qui nos occidunt.

CAP. VIII.

Securitatem fidelium describit, eorum qui in spiritu ambulant. Ostendit autem quisnam ille spiritus sit, quo scilicet in filios dei assumimur, quod nam eius officiũ, & quantus sit pijs in dilectione dei fructus repositus, à quo nulla separet huius mundi afflictio.

A NVlla igitur nunc est condemnatio ijs qui sunt in Christo Iesu, qui non iux-
ta carnem uersantur, sed iuxta spiritũ. Nam lex [a]spiritus uitæ per Christum
Iesum liberũ me reddidit à lege peccati & mortis. Etenim quod lex præstare non
poterat, ea parte qua imbecillis erat per carnẽ, [hoc] Deus proprio filio, misso in
similitudine [b]carnis peccatricis, [præstitit,] ac [c]de peccato condemnauit peccatũ,
per carnem, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem
uersamur, sed secundum spiritum. Nam qui carnales sunt, quæ carnis sunt cu-
rant: at qui spirituales, quæ sunt spiritus. Nam [d]adfectus carnis, mors [est;] adfe
B ctus uero spiritus, uita et pax. Propterea ꝙ adfectus carnis inimicitia est aduersus
Deum, nam legi Dei non subditur. Siquidem ne potest quidem. Qui uero in car
ne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu,
siquidem spiritus Dei habitat in uobis. Quod si quis spiritum Christi nõ habet,
hic non est eius. Porrò si Christus in uobis est, corpus quidem mortuum [est,]
propter peccatũ: spiritus autem uita [est] propter iustitiam. Quod si spiritus eius,
C qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, is qui excitauit Christum ex mor
tuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra [e]propter ipsius spiritum inhabitãtem
in uobis. Proinde fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem ui-
uamus: nam si secundum carnem uixeritis, moriemini. Quod si spiritu facta cor
poris mortificetis, uiuetis. Etenim quicũq; spiritu Dei ducũtur, hi sunt † filij dei. Gal.4.a
*Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis spiri 2.Tim.1.b
tum adoptionis, per quem clamamus: Abba pater. Idem spiritus contestatur spiri
D tui nostro, ꝙ simus filij Dei. Quod si filij, igitur & hæredes. Hæredes quidẽ Dei,
cohæredes autem Christi. Siquidem simul cum eo patimur, ut & unà cum illo
glorificemur. Nam reputo, nõ esse pares adflictiones præsentis temporis ad glo
riam quæ reuelabitur erga nos. Etenim solicita creaturæ expectatio expectat, ut
palàm fiant filij Dei. Quippe [f] uanitati creatura subiacet, non uolens, sed pro-
pter eum qui subiecit illam sub spe. Quoniam & ipsa creatura liberabitur à [g] ser
uitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim ꝙ omnis

a Id est, spiritus illius uitalis, ipsa nimirum fidei uis, qua scimus nobis omnia à deo donata.
b Caro peccati, Hebraismus pro carne peccato obnoxia.
c Non ineptum uidetur si legas, ac per peccatum condemnauit peccatum. Sic enim more ueteris testamẽti Christi caro peccatum dicetur, quia pro peccato immolata est, &c.
d φρόνημα, animi affectionem, curam, cogitationem & sensum significat, &c.
e Hilarius legit, propter spiritum suum, qui habitat in uobis.

f Vanitas hic frustrationem sonat, cũ scilicet nõ assequimur, quod cupiebamus.
g Id est, à seruitute corrumpente, cuius nimirum stipendium est mors.

creatura

creatura congemiscit, simulq́ nobiscum parturit, usq́ ad hoc tempus. Non so- B
lum autem [illa,] sed & ipsi qui primitias spiritus habemus: & nosipsi in nobisi-
psis gemimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. Siqui-
dem spe seruati sumus. Porrò spes, si uideatur, non est spes. Quod enim quis cer-
nit, cur idem speret? Si uero quod nō uidemus, speramus, [id] per patientiam ex
pectamus. Consimiliter autem & spiritus [h] auxiliatur infirmitatibus nostris.
Siquidem hoc ipsum, quid oraturi simus, ut oportet, non nouimus: uerum ipse
spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. At ille qui scrutatur cor
da, nouit quis sit [i] adfectus spiritus, quoniam secundū Deum intercedit pro san-
ctis. Scimus autem, q́ his qui diligūt Deum, omnia simul [f] adiumento sunt in
bonum: nimirū his qui iuxta propositum uocati sunt. Quoniam quos præsciue
rat, eosdem & præfiniuit, conformes imaginis filij sui, ut ipse sit primogenitus F
inter multos fratres. Porrò quos prefinierat, eosdem & uocauit: & quos uocauit,
eos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & glorificauit. Quid igitur dice-
mus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non peper-
cit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, [l] qui [fieri potest,] ut non & cum eo-
dem omnia nobis donet? Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? Deus
est qui iustificat, quis ille qui cōdemnet? Christus est qui mortuus est, imò qui &
suscitatus est, qui etiam est ad dexterā Dei, qui & intercedit pro nobis. Quis nos G
separabit à dilectione Dei? Num adflictio? Num angustia? Num persequutio?
Num fames? Num nuditas? Num periculum? Num gladius? Quemadmodum
Psal. 43. d scriptū est: †Propter te morti tradimur tota die, habiti sumus uelut oues destina-
tæ mactationi. Verū in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos. Nam
mihi [m] persuasum habeo, q́ neq́ mors, neq́ uita, neq́ angeli, neq́ principatus,
neq́ potestates, neq́ instantia, neq́ futura, neq́ altitudo, neq́ profunditas, neq́
ulla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu
domino nostro.

[h] συναντιλαμβάνεσθαι est in re aliqua suscepta auxiliū ferre laboranti.

[i] Vel, sensus, φρόνημα.

[f] Vel, cooperantur.

[l] Vel, quomodo non etiam cum eodem, &c.

[m] Hierony. ad Algasiam, confido, dixit.

CAP. IX.

Animum beneuolū erga Iudæos protestatus, aliud tractare incipit, gentium scilicet uocationem & Israelis repudium. Ostēdit primum qui nam Israelitæ sint ueri. Deinde docet dei consilium fuisse, ut per Christum salutem consequantur homines, quem cum gentes per fidem receperint, dei populus facti sunt, Iudæis interim operum fiducia tumidis in hunc offendentibus.

VEritatem dico in Christo, non mentior, adtestante mihi simul conscientia A
mea, per spiritum sanctum, quod dolor mihi sit magnus, & [a] assiduus cru-
Act. 9. a ciatus cordi meo. †Optarim ēm ipse ego [b] anathema esse à Christo pro fratribus
1. Cor. 15. b meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitę, quorum est adoptio, &
gloria, & testamēta, & legis constitutio, & cultus, & promissiones: quorum sunt
patres, & ex quibus [est] Christus, quantum attinet ad carnem, qui est in omni-
bus Deus laudandus in sæcula, Amen. Non autem hæc loquor, quod excide- B
rit [c] sermo Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israel, sunt Israel: neq́ quia sunt se-
Gen. 21. b men Abrahæ, statim omnes filij. Sed †per Isaac nominabitur tibi semen: hoc est,
Gal 4. d non qui filij [sunt] carnis, hi filij Dei: sed *qui [D] filij sunt promissionis, recensen-
Gene 18. b tur in semen. Promissionis enim sermo hic est: †In tempore hoc ueniam, & erit
*Gen. 25. c Saræ filius. Non solum autem [hoc,] *sed & Rebecca ex uno cōceperat, Isaac C
patre nostro. Nondū enim natis [pueris,] quum neq́ boni quippiam fecissent,
neq́ mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret: non ex operibus,
Mal. 1. a sed ex uocante dictum est illi: Maior seruiet minori. Sicut scriptum est: †Iacob di
lexi, Esau uero odio habui. Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud deū?
Exod. 9. d Absit. Nam Mosi dicit: †Miserebor, cuiuscunq́ misereor: & commiserabor, D
quemcunq́ commiseror. Itaq́ non uolentis est, neque currentis, sed mise-

[a] Vel, indesinens.

[b] Id est, abdicari, reiici & alienus fieri à Christo.

[c] Is scilicet qui est de salute Israelis.

[D] Filij promissionis sunt qui credūt. Promissio enim fidē postulat.

rentis Dei. Dicit enim scriptura Pharaoni: †In hoc ipsum te excitaui, ut ostendam Exod.9.
in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in tota terra. Itaque cui
uult miseretur, quem autem uult indurat. Dices ergo mihi: Quid adhuc con-
B queritur? Nam uolūtati eius quis [e]restitit? Atqui ô homo, tu quis es, qui ex aduer-
so respondes Deo? Num dicet figmentum ei qui finxit, Cur me finxisti ad hunc
modum? †An non habet potestatem figulus luti, ut ex eadem massa fingat, aliud Esa.45.b
quidē uas in honorem, aliud uero in ignominiam? [f]Quod si Deus uolens osten Sap.15.b Hier.18.a
dere iram, & notam facere potentiam suam, protulit in multa longanimitate ua
sa irae, apparata in interitum, & ut notas faceret diuitias gloriae suae erga uasa mi
sericordiae quae praeparauerat in gloriam. Quos & uocauit, [nimirum] nos, non
F solum ex Iudaeis, uerumetiam ex gentibus. Quemadmodum & in Osea dicit:
† Vocabo populum qui meus non erat, populū meum: & eam quae dilecta non Osee2.d
erat, dilectam. Et erit in loco, ubi dictum fuerat eis: Non populus meus uos, ibi 1.Pet.2.b
uocabuntur filij Dei uiuentis. Esaias autem clamat super Israel: †Si fuerit nume- Esa.10.e
rus filiorum Israel ut arena maris, reliquiae saluae erunt. Sermonē enim perficiens Amos 9.b
& abbreuians in iustitia, [g]quia sermonem abbreuiatum faciet Deus in terra. Et
G quemadmodū prius dixit Esaias: † Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis se- Esa.1.c
men, ut Sodoma facti fuissemus, & Gomorrhae adsimilati fuissemus. Quid igi-
tur dicemus? Quod gentes quae non sectabantur iustitiam, apprehenderūt iusti-
tiam, iustitiam autem eam quae est ex fide: Contrà Israel, qui sectabatur legem iu
stitiae, ad legem iustitiae non [h]peruenit. Propter quid? Quia non ex fide, sed tan-
quam ex [i]operibus legis. Impegerunt enim in lapidem offendiculi, quemadmo
dum scriptū est: †Ecce pono in Sion lapidem offendiculi, & petram offensionis. Esa.28.d
† Et omnis qui credit in eo, non pudefiet. Esa.49.e 1.Pet.2.b

CAP. X.

Denuo Iudaeorum beneuolentiam captat, causam simul ostendens qua à Christo exci derint. Deinde confert inter se iustitiam legis & fidei, indicans simul quod fides nemi- nem excludat, & unde oriatur. Postremo prophetis demonstrat Iudaeos propria culpa excidisse.

A FRatres, [a]propensa quidē uoluntas cordis mei, & deprecatio quae fit ad deum
pro Israel, est ad salutem. Testimonium enim illis perhibeo, quod [b]zelum Dei ha
bent, sed non secundum scientiam. Nam ignorantes Dei iustitiam, & propriam
iustitiam quaerentes constituere, iustitiae Dei non fuerunt subditi. Nam [c]finis le-
gis Christus, ad iustitiam omni credenti. Moses enim scribit de iustitia quae est
ex lege, †quod qui fecerit ea homo, uiuet per illa. Caeterum quae ex fide est iusti- Leuit.18.a Ezec.20.b
B tia, ea sic loquitur: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in coelū? Hoc est Chri *Deu.30.c
stum [ex alto] deducere. Aut quis descendet in abyssum? Hoc est Christum ex
mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te uerbum est in ore tuo, & in corde tuo.
Hoc est uerbum fidei, quod praedicamus. Nempe, si confessus fueris ore tuo
Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum excitauit à mortuis,
saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.
Dicit enim scriptura: † Omnis qui fidit illi, non pudefiet. Nō enim est distinctio Esa.28.f
C uel Iudaei, uel Graeci. Nam idem Dominus omnium, [d] diues in omnes inuo-
cantes se. †Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Quomodo Ioel.2.g Act.2.c
igitur inuocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent [ei] [e]de
quo non audierunt? Quomodo uero audient absque praedicante? Quomodo au-
tem praedicabunt, nisi missi fuerint? Sicut scriptū est: †Quàm speciosi pedes [f]euan Num.1.
gelizantiū pacem, euangelizantium bona? At non omnes obedierūt euangelio.
Esaias enim dicit: †Domine, quis credidit [g]auditui nostro? Ergo fides ex auditu Esa.53.b Ioan.12.e
D [est,] auditus aūt per uerbū Dei. Sed dico, An non audierūt? *Atqui in omnem *Psal.18.a
terram exiuit sonus eorū, & in fines orbis terrarū uerba illorum. Sed dico: Nun-
quid

[e] Vel, resistit.

[f] Sermo perplexior est, quam dilucidior fiet si uerbum proferendi etiam ad uasa misericordiae referatur per ζεῦγμα, ut deus dicatur per suam iustitiam declarare proferendo nobis hominum deuotorū exempla, & eundem suam declarare misericordiam proferendo exempla piorū, qui uasa sunt misericordiae.

[g] Id est, breui exequetur quod instituit.

[h] Vel, assecutus est, ἔφθασε enim dicitur de eo, qui praeueniendo alios festinans aliquid assecutus est.

[i] Opera legis hic dicuntur, quae quidem secundum legem, sed non ex fide sunt.

[a] εὐδοκία beneuolentia propensa & fauor gratuitus.

[b] Vel, studiū, uehemens nimirum & ardens.

[c] Alij perfectio: uel, summa.

[d] Vel, affluens & abundans diuitijs.

[e] Vel potius, quem.

[f] Vel, annunciantiū. Sed hoc etiam de rebus aduersis dicitur, cum Graeca dictio nō nisi felix nuncium significet.

[g] Vel, praedicationi nostrae. Ponitur enim hic auditus pro eo quod auditu percipitur.

Deut.32.c quid nõ cognouit Israel? Primus Moses dicit: † Ego ad æmulationẽ prouocabo D
uos, per gentẽ quæ nõ est gens, per gentem stultã ad iram cõmouebo uos. Esaias
Esa.65.a autem post hunc audet, & dicit: † Inuentus fui his qui me non quærebant: cõspi-
cuus factus sum his qui de me non interrogabãt. Aduersus Israel aũt dicit, Toto
die expandi manus meas ad populũ non credentem, & contradicentem. XI.

Ne Iudæi de salute desperarent consolatur iam, ostendens dei promißiones non irritas esse, si eas fide recipiant. Superesse enim reliquias per gratiam. Rursus, ne animo efferrentur gentes, ostendit Iudæorum lapsum reparabilem esse, ipsosq; ut Iudæos excidere posse, si imitentur. Postremo locum hunc concludit, ostendens dei iudicia esse inscrutabilia.

Dico igitur: Nũ repulit deus populũ suum? Absit. Etenim ego Israelita sum, A
ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin. Non repulit deus populum suum,
quem ante [a]agnouerat. An nescitis de Helia quid dicat scriptura? Quomodo in-
3.Reg.19.d terpellat apud deum aduersus Israel, dicens: † Domine, ꝓphetas tuos occiderũt,
& altaria tua subuerterunt, & ego relictus fui solus, & [b]insidiãtur uitæ meæ. Sed
3.Reg.19.d quid dicit ei oraculũ? † Reliqui mihijpsi septem millia uirorũ, qui non inflexe-
runt genu imagini Baal. Sic igitur & in hoc tempore reliquiæ secundũ electio-
Deut.9.a nem gratiæ [c]fuerunt. † Quod si per gratiam, iam non ex operibus. Quandoqui-
dem gratia iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia. [d]Quandoqui
dem opus iam non est opus. Quid igitur? Quod inquirit Israel, hoc non assecu
tus est, sed [e] electio consequuta est, reliqui uero excæcati sunt. Quemadmodum B
Esa.6.c scriptum est: † Dedit eis deus * spiritum compunctionis, oculos, ut non uideant:
*Act.28.f Matth.13.b & aures, ut nõ audiant, usq; ad hodiernũ diem. Et Dauid dicit: † Vertatur mensa
Ioan.12.f illorum in laqueum, & in captionem, & in offendiculũ, & in retaliationem ipsis.
†Psal.68.c Obtenebrẽtur oculi eorum, ut non uideant, & tergum illorum semper incurua.
Dico igitur: Num [ideo] impegerunt, [f]ut conciderent? Absit. Sed per lapsum illo
rum salus contigit gentibus, in hoc, ut eos ad æmulandum prouocaret. Quod si
lapsus illorum diuitię sunt mundi, & diminutio illorum diuitiæ gentium, quan
to magis plenitudo illorum? Vobis enim dico gentibus, quatenus ego quidem
sum apostolus gentium, ministerium meum illustro, si quo modo ad æmulan-
dum prouocem [g]carnem meam, & saluos reddam nonnullos ex illis. Nam si re
iectio illorum est reconciliatio mundi, quæ erit adsumptio, nisi uita ex mortuis?
Quod si primitiæ sanctæ, sancta est & cõspersio. Et si radix sancta, [sancti erunt] C
& rami. Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu uero cum es oleaster, insitus
fuisti illis, & consors radicis, & pinguedinis oleæ factus es, ne glorieris aduersus
ramos: quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices igitur: Defracti
sunt rami, ut ego insererer. Benedicis. Per incredulitatẽ defracti sunt, tu uero fi-
de constitisti. [h]Ne efferaris animo, sed timeas. Nã si Deus naturalibus ramis non
pepercit, uide [i] ne quã [fiat,] ut nec tibi parcat. Vide igitur [k]benignitatem ac [l]seue
ritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te uero benignitatem,
si permanseris in benignitate. Alioquin & tu excideris, & illi rursum, si non per-
manserint in incredulitate, inserẽtur. Potest enim Deus denuo inserere illos. Ete-
nim si tu ex naturali exectus es oleastro, & pręter naturã insitus es in bonã oleã:
quanto magis hi qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ? Non enim uolo D
uos ignorare fratres, mysterium hoc, ut ne sitis apud uosmetipsos [m] elati animo,
quod excæcatio ex parte Israeli accidit, donec plenitudo gentiũ aduenerit, [n]& sic
Esa.59.d totus Israel saluabitur. Sicut scriptum est: † Veniet ex Sion ille qui liberat, & auer
tet impietates à Iacob. Et hoc illis à me [o] Testamentum, cum abstulero peccata
ipsorum. Secundum euangelium quidem inimici, propter uos: secundum ele-
ctionem autem dilecti, propter patres. [p] Nam dona quidem & uocatio Dei

a Vel, præsciuit, & sic ad prædestinationem refert August.
b Hebraismus est, quærunt animam meam.
c Vel, superfuerunt. Alij factæ sunt.
d Hoc membrum in ueteri interpretatione non habetur, nec apud Originẽ etiã, nec Chrysostomum.
e Metonymia, ꝓ his qui sunt in electione, id est, electi.
f Id est, ita peccarent ut nulla spes remissionis esset reliqua.
g Id est, Iudæos, è quibus secundum carnem natus sum.
h Verbi interpretatione, ne altũ sapias.
i Vel, ne forte nec tibi, &c.
k χρηστότης est animi propensio ad bene merendum de quopiã. Poterat hic non inepte indulgentia uocari.
l ἀποτομία, id est resectio. Hic pro stricti iuris seueritate sumitur & rigore, cum res ad uiuũ exigitur.
m φρόνιμοι hic ad animi affectum refertur, quo nobis nimium tribuimus.
n Vel, & tunc.
o Vel, pactum.
p Verbi interpretatione, impœnitenda enim sunt dona, &c. Et sic legit alicubi August.

eiuſmodi ſunt, ut eorum illum pœnitere non poſſit. Quemadmodū enim & uos
quondā increduli fuiſtis Deo, nunc autem miſericordiā eſtis conſequuti, per illo
rum incredulitatem: ſic & iſti nūc increduli facti ſunt, ex eo ꝙ uos miſericordiam
eſtis adepti, ut & ipſi miſericordiam conſequantur. Concluſit enim deus omnes
ſub [q] incredulitatem, ut omniū miſereretur. O profunditatem diuitiarū, & ſa-
pientiæ, & cognitionis Dei, quàm inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & imperueſti-
gabiles uiæ eius? †Quis enim cognouit mētem Domini? Aut quis illi fuit à cōſi- Sap.9.e
lijs? Aut quis prior dedit illi, & reddetur ei? Quoniam ex illo, & per illum, & in il Eſa.40.e 1.Cor.2.d
lum omnia. Ipſi gloria in ſæcula. Amen.

q Vel potius, inobedientiam.

CAPVT XII.

Priuatæ uitæ munia instituit, docens primo quis cultus ſit deo gratus. Deinde ad concordiam hortatur & charitatem, odium mali, induſtriam, opportunitatē, ſpem, omnia deniq; Chriſtianæ charitatis officia. Poſtremo uindictæ cupiditatem prohibet.

A OBſecro igitur uos fratres, per miſerationes dei, ut præbeatis corpora ueſtra
†hoſtiam uiuentem, ſanctā, acceptam deo, [a]rationalem cultum ueſtrum. Phil.4.d
Et ne accommodetis uos ad figuram ſæculi huius, ſed transformemini per reno
uationem mentis ueſtræ, ut probetis †quæ ſit uoluntas Dei, quod bonum eſt, ac- Epheſ.5.d 1.Theſ.4.a
ceptumq́; & perfectū. Dico enim per gratiam quæ data eſt mihi, cuilibet uerſan
ti inter uos, ne quis arroganter [de ſe] ſentiat, ſupra q̄ oportet [de ſe] ſentire: ſed
[ita] ſentiat, [b]ut modeſtus ſit & ſobrius, ut cuiq; Deus partitus eſt menſurā fidei.
B †Quemadmodū enim in uno corpore multa membra habemus, membra uero 1.Cor.12.b
omnia non eundē habent actum: ſic multi unum corpus ſumus in Chriſto, ſin- Epheſ.4.b
gulatim autem alij aliorum membra, ſed [tamen] habentes dona, iuxta gratiam
nobis datam, uaria. Siue prophetiā iuxta portionem fidei, ſiue miniſteriū in mi-
niſterio: ſiue qui docet, in doctrina: ſiue qui exhortatur, in exhortatione: qui im-
pertit, in ſimplicitate: qui præeſt, in diligentia: qui miſeretur, in hilaritate. Dile-
C ctio [ſit] non ſimulata. *Sitis [c]odio proſequentes quod malum eſt, adhęrentes ei Deut.15.b
quod bonum eſt, per fraternam charitatem, ad mutuo uos diligendos propenſi,
†honore alius alium præuenientes. [d]Studio non pigri, ſpiritu feruentes, [e]tempo Amos 5.d
ri ſeruientes, ſpe gaudentes, in adflictione patientes, precationi inſtantes, neceſſi
tatibus ſanctorum cōmunicantes, †hoſpitalitatem ſectātes. [f]Bene loquamini de 1.Pet.2.e
ijs qui uos inſectantur: bene loquamini [inquam,] & ne male precemini. Gau-
dete cum gaudentibus, & flete cum flentibus: eodem animo alij in alios adfecti.
D †Non [g]arroganter de uobiſipſis ſentientes, ſed humilibus uos accommodantes. Hebr.13.a 1.Pet.4.c
Ne ſitis arrogantes apud uoſmetipſos, * neq; cuiquam malum pro malo redda *Prou.3.a
tis. † Prouide parantes honeſta in conſpectu omniū hominum, * ſi fieri poteſt, Iſa.5.c
quantum in uobis eſt, cum omnibus hominibus in pace uiuentes, non uoſmet- *1.Pet.3.c 2.Cor.8.d
ipſos ulciſcentes, dilecti: quin potius [h]date locum iræ. Scriptū eſt enim: †Mihi ul *Heb.12.c
tio, ego rependam, dicit Dominus. *Si igitur eſurit inimicus tuus, paſce illum: ſi †Deu 32.c
ſitit, da illi potū. Hoc enim ſi feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius. *Pro.25.c
Ne uincaris à malo, imò uince bono malum.

a Vel, qui eſt rationalis cultus ueſter. Hoc enim pollet articulus τὴν appoſitus.
b εἰς τὸ σωφρονεῖν. i. ad modeſtiā, ſobrietatē: uel potius, temperantiā. Solent enim Græci uerbis infinitiuis cū articulo conſtructis uti pro nominibus.
c Vel etiam, abhorrentes.
d Id eſt, ſedulitate & induſtria exhibendi officij.
e Alij legunt domino. Sed facile fuit dictionem καιρῷ mutare per incuriam in κυρίῳ.
f Vel, benedicite illis.
g Verbi interpretatione, non altum ſapientes.
h Id eſt, cedite à ueſtro inſtituto quo uindictam meditabamini, ut dei uindicta locum habeat.

CAP. XIII.

Vitam instituit publicam, & primum quid magiſtratui, deinde quid ſingulis hominibus præſtandum ſit, docet: quæ tamen omnia charitatis præcepto comprehendit. Poſtremo à temporis ratione ad uitæ innocentiam & puritatem hortatur.

A O[a]Mnis anima [b]poteſtatibus ſupereminētibus ſit ſubdita. Non enim eſt po Sap.6.a
teſtas, niſi à deo: quæ uero ſunt poteſtates, à deo ordinatæ ſunt. Itaq; quiſ- 1.Pet.2.c
quis reſiſtit poteſtati, dei ordinationi reſiſtit. Qui autem reſtiterint, ſibijpſis [c]iudi-
cium accipient. Nam principes non ſunt terrori [d] bene agentibus, ſed male. Vis
autem non timere poteſtatem? Quod bonum eſt facito, & feres laudem ab illa.
Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Quod ſi feceris id quod malum eſt, time.
B Non enim fruſtra gladiū geſtat. Nam dei miniſter eſt, ultor ad iram ei, qui quod

a Id eſt, quiuis homo. Hebr.
b Poteſtas hoc loco idem ſignificat quod magiſtratus.
c Pro condemnatione.
d Verbi interpretatione, bonis operibus, ſed malis. Res pro perſona.

malum

malum est, fecerit. Quapropter oportet esse subditos, nõ solum propter iram, uerumetiam propter conscientiam. Propter hoc enim & uectigalia soluitis. Siqui-
Matt.22.c dem ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. † Reddite igitur omnibus quod debetur: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam [e]debeatis, nisi hoc, ut inuicem
1.Tim.1.a diligatis. † Nam qui diligit alterum, legem expleuit. Siquidem illud: * Non mœ- C
*Exo.20.c
Deut.5.b chaberis. Non occides. Ne furaberis. Non falsum dices testimoniũ. Non concupisces, & si quod aliud præceptum est, in hoc sermone [f]summatim cõprehendi-
Leuit.19.d tur. † Nempe, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio, proximo malum
Matt.22.d
Marc.12.c non operatur. Consummatio itaq; legis, est dilectio. Præsertim, quum sciamus tempus, quod tempestiuum [sit] nos iam à somno expergisci. Nunc enim pro- D pius adest nobis salus, q̃ tum cum credebamus. Nox progressa est, dies autem ad propinquauit. Abijciamus igitur opera tenebrarũ, & induamur arma lucis: tan-
Luc.21.f quam in die cõposite ambulemus. Non † comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac lasciuijs, non contẽtione & æmulatione, sed induamini dominum
Gal 5.c
1.Pet.2.c Iesum Christum. † Et [g]carnis curã ne agatis ad concupiscentias. CA. XIIII.

Quoniam magna erat inter gentes et Iudæos disceptatio de ciborum & temporum discrimine, commode nunc monet Paulus, ne hi suam contumaciam, nec illi nimiam licentiam sequantur: sed ut utriq; charitatis regulam in huiusmodi externis sequantur, ne infirmiores offendi poßint.

Porrò eum [a]qui infirmatur fide, adsumite: non [b]ad dijudicationes discepta- A tionum. Alius quidem credit, uescendum esse quibuslibet. Alius aũt qui infirmus est, oleribus uescitur. Qui uescitur, non uescentẽ ne despiciat: & qui nõ ue-
Iac.4.d scitur, uescentẽ ne iudicet, Deus enim illum adsumpsit. † Tu quis es qui [c]iudicas alienum famulum? Proprio domino stat aut cadit. Imò fulcietur, ut stet. Potens enim est Deus efficere ut stet. [d]Hic quidem iudicat diem præ die, ille autem iudicat omnem diem. Vnusquisq; in propria mente [e]certus sit. Qui dijudicat diem, domino dijudicat: & qui non dijudicat diem, domino non dijudicat. Qui uesci- B tur, domino uescitur, gratias enim agit Deo: & qui non uescitur, domino nõ uescitur, & gratias agit Deo. Nullus enim nostrum sibijpsi uiuit, & nullus sibijpsi moritur. Nã siue uiuimus, domino uiuimus: siue morimur, domino morimur. Siue igitur uiuamus, siue moriamur, domini sumus. In hoc eñ Christus & mor-
Act.2.d tuus est, & resurrexit, & reuixit, † ut mortuis ac uiuentibus dominetur. Tu uero
Philip.2.d
2.Cor.5.b cur iudicas fratrem tuum? Aut etiam tu cur despicis fratrem tuum? Omnes enim
*Esa.45.d [f]sistemur tribunali Christi. Scriptum est enim: * Viuo ego, dicit Dominus: Quia C
Phil.2.b mihi [sese] flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur unusquisq; nostrum de seipso rationem reddet Deo. Ne posthac igitur alius alium iudicemus. Verum illud [g]iudicate magis, ne offendiculum ponatur fratri, [h]aut
1.Cor.8.d lapsus occasio. † Noui siquidem, & persuasum habeo per dominum Iesum, nihil esse [i]commune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, illi commune [est.] Verum si propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mortuus est. [k]Ne blasphemetur ergo uestrum bonum. Regnum Dei enim non est cibus & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Etenim qui per hæc ser-
Tit.1.d uit Christo, acceptus est Deo, & probatus hominibus. Itaq; quæ sunt pacis, se- D ctemur, & quæ ædificationis [l]alius erga alium. Ne cibi causa destruas opus dei. Omnia quidem pura, sed malum [est] homini qui per offendiculum uescitur.
1.Cor.8.d † Bonũ est non edere carnes, neq; bibere uinum, neq; [quicquã,] per quod frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmatur. Tu fidẽ habes? Apud temetipsum

e Vel, debetis.

f August. alicubi Græcam dictionem expressit dicens, recapitulatur. Sumpta metaphora ab epilogis rhetorũ, in quibus capita orationis repetuntur, &c.

g τῆς σαρκὸς πρόνοιαν, id est, carnis prouidentiam. Vt sit sensus, non faciendum esse quod caro bonum et iucundũ esse sentit, &c.

a Vel, infirma fide præditum.
b Id est, contentiosis disputationibus.
c Vel, condemnas. Crebro enim iudicandi uerbo hoc sensu utũtur scripturæ.
d Id est, Hic quidem iudicat aliquid interesse inter diẽ hunc & illũ: alius autem idem sentit de quouis die.
e Scilicet quid agat, & in quem finem.

f Vel, sistendi sumus.
g Id est, decernite, curate, uel etiã cauete diligenti rationis iudicio.
h Græce, σκάνδαλον.
i Id est, immundum. Sic enim Hebræi uocant, quæ prophana dicimus, & quæ contingere non liceat.
k Id est, Ne committatis ut libertas illa Christiana, quæ per se bona est, propter uestram licẽtiam impiorum maledicentiæ obijciatur.
l Vel potius mutuæ.

habe coram Deo. Beatus qui seipsum nō [m]iudicat in eo quod probat. At qui di-
iudicat, si ederit, condemnatus est, quoniam [n] non ex fide [edit.] Porrò quicquid
ex fide non est, peccatum est.

CAP. XV.

Monet ut infirmos patienter ferant. Deinde epistolæ libertatem excusat, et suam in uerbi ministerio fidem amoremq; in Romanos testatur. Deinde causam indicat qua impeditus ad illos non ueniat. Postremo preces illorum pro se postulat.

A Debemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentiū portare,
ac [a]non placere nobisipsis. Nam unusquisq; nostrûm proximo placeat, in
bonum ad ædificationem. Etenim Christus non placuit sibiipsi, sed quemadmo
dum scriptum est: †Opprobria opprobrantium tibi, inciderūt in me. Nam quæ- Psal. 68. b
cunq; præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam,
& consolationem scripturarum, spem habeamus. [b]Deus autem patientiæ & con
B solationis det uobis idem mutuo inter uos sentire, secundum Christum Iesum,
ut unanimiter uno ore glorificetis Deum, ac patrem Domini nostri Iesu Christi.
Quapropter adsumite uos inuicem, quemadmodum & Christus adsumpsit nos
in gloriam Dei. Illud autem dico: Iesum Christum ministrum fuisse circunci-
sionis, pro ueritate Dei, ad cōfirmandas promissiones patrum. Cæterum ut gen
tes pro misericordia glorificent Deum, sicut scriptum est: †Propter hoc confite- 2. Reg. 22. d
C bor tibi in gentibus, & nomini tuo canam. Et rursum dicit: †Gaudete gentes, Psal. 17. d
cum populo eius. Et rursum: *Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate Psal. 116. a
eum omnes populi. Et rursum Esaias dicit: †Erit radix Iesse, & qui exurget ad Esa. 11. c
imperandum gentibus, in eo gentes sperabunt. [c]Deus autem spei impleat uos
omni gaudio & pace, [d]in credendo, in hoc, ut exuberetis in spe per potentiam spi
ritus sancti. Persuasum autem habeo, fratres mei, & ipse ego de uobis, quod
& ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, ualentes etiam inuicem alius
D alium admonere. Sed tamen [e]audacius scripsi uobis, fratres, [f] ex parte, ueluti
cōmonefaciens uos, propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, in hoc, ut sim mi-
nister Iesu Christi in gentes, [g]administrans Euangelium Dei, ut fiat oblatio gen
tium acceptabilis, sanctificata per spiritum sanctum. Habeo igitur, quod glorier
per Christum Iesum, in his quę ad deum pertinent. Non enim ausim loqui quic
quam eorum, quæ non effecit Christus per me, in obedientiam gentium, uerbo
& facto, per potentiam signorum ac miraculorum, per potētiam spiritus Dei, ut
E ab Hierusalem, et in circumiacentibus regionibus, usq; ad Illyricum impleuerim
euangeliū Christi. Ita porrò [h]adnitens prædicare euangelium, non ubi nomi-
natus erat Christus: ut ne super alienum fundamētum ædificarem, sed quemad-
modum scriptum est: †Quibus nō est annunciatum de eo, uidebunt: & qui non Esa. 52. d
audierant, intelligēt. Quapropter sæpe etiam præpeditus sum, quo minus ueni-
rem ad uos. Nunc uero, cum non amplius habeam locū in regionibus his, desi-
derium autem habeam ueniendi ad uos multis iam annis, quandocunq; iter in-
F stituero in Hispaniā, ueniam ad uos. Spero enim fore, ut isthàc iter faciens, uideā
uos, & à uobis producar illuc, si [tamen] uestra cōsuetudine prius ex parte fuero
expletus. Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis. Visum
est enim Macedoniæ et Achaiæ [i]communicationem aliquam facere in pauperes
sanctos, qui sunt Hierosolymis. Nam ita uisum est ipsis, & debitores illorū sunt.
†Etenim si spiritualia sua communicauerunt gentibus, debent & [hæ] in carna- 1. Cor. 9. b
libus ministrare illis. Hoc igitur ubi perfecero, & obsignauero illis fructū hunc,
G reuertar per uos in Hispaniā. Scio nanq;, quod ubi uenero ad uos, cum [k] pleni-
tudine benedictionis euangelij Christi uenturus sim. Obsecro autem uos fra-
tres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per dilectionem spiritus, [l]con-
certate mecū per precationes, pro me ad Deum, ut liberer ab incredulis in Iudæa,
utq;

m Vel, disiudicat, id est, dubius est & disceptat in eo q̄d bonum esse agnoscit.
n Vel, nō ex fide est, id est, non est fidelis: ut suprà, ex circuncisione esse dixit, qui sunt circuncisi.

a Id est, non nimium nosipsos amare. Hic enim φιλαυτίαν notare uidetur.

b Hebraismus, pro eo quod est, deus longanimis & consolator.

c Id est, deus qui est spes omnium credentium.
d Vel, in fide ut exuberetis, &c.

e Pro eo quod est, familiarius aut liberius.
f Vel, aliquantulum.
g ἱερουργοῦντα quasi rem sacram operantem.

h φιλοτιμούμενος i. ambitiose adnitens: significat autem sanctum illum Pauli feruorem prædicationis, &c.

i Id est, collationem: uel, eleemosynam.
k Id est, plenissima benedictione.
l Eras. longius discedens à uerbis dixit, ut me laborantem adiuuetis precationib. Sed sic petit Græci uerbi gratia συναγωνίζεσθαι enim de ijs dicitur, qui certantem adiuuant.

utq; ministerium hoc meum, quod exhibebo Hierosolymis, acceptũ sit sanctis: ut cum gaudio ueniam ad uos per uoluntatem Dei, unaq; uobiscum refociller.

1.Cor.14.e [m]Deus autem †pacis sit cum omnibus uobis, Amen. CAP. XVI.

m Id est, deus pacificus, uel pacis author.

Commendat Phœben Romanis & salutari iubet suo nomine fratres. Postremo eos cauendos esse monet qui dißidiorum authores sunt.

COmmendo autem uobis Phœben, sororem nostram, quæ est ministra eccle A
siæ Cenchreensis, ut illã suscipiatis in Domino: ita, ut decet sanctos, & adsistis ei, in quocunq; uobis eguerit negocio. Nam hęc cum multis adfuit, tum mihi etiam ipsi. Salutate Priscam & Aquilã, auditores meos in Christo Iesu: qui pro [a]anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerũt. Quibus nõ ego solus gratias ago, sed & omnes ecclesiæ gentium. Item quæ in domo illorum est, congregationem. Salutate Epænetũ dilectum meum, [b]qui est primitiæ Achaiæ in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos. Salutate Andronicum, & Iu
niam, cognatos meos, & cõcaptiuos meos: qui sunt insignes inter apostolos, qui B
etiam ante me fuerũt [c]in Christo. Salutate Ampliam, dilectũ meum in Domino. Salutate Vrbanũ, [D]adiutorem nostrũ in Christo, & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellam, probatũ in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, hos qui sunt in Domino. Salutate Triphænã et Tryphosam, quę laborant in Domino. Salutate Persidẽ dilectam, quę multũ laborauit in Domino. Salutate Rufum, electũ in Domino, & matrem illius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Herman, Patroban, Hermen: & qui cum his sunt, fratres. Sa
lutate Philologum, & Iuliam, Nerea, & sororem eius, & Olympam, & qui cum C
his sunt, omnes sanctos. Salutate [uos] inuicem osculo sancto. Salutant uos ecclesiæ Christi. Obsecro autẽ uos, fratres, ut consideretis eos qui dissidia & offendicula contra doctrinã, quam uos didicistis, gignunt: & declinetis ab illis. Nam qui eiusmodi sunt, Domino Iesu Christo non seruiunt, sed suo ipsorũ uentri: & per blandiloquentiam & assentationem decipiunt corda [e]simplicium. Nam uestra obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur sanè de uobis. Sed uolo uos sapientes quidem esse ad bonum, [f]synceros autem ad malum. Deus autem pacis conteret Satanam sub pedes uestros breui. Gratia Domini nostri Iesu
Act.16.a Christi [sit] uobiscum. Salutant uos † Timotheus, cooperarius meus, & Lucius, D
& Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat uos Gaius, hospes meus & totius ecclesiæ. Salutat uos Erastus, quæstor ærarius ciuitatis, et Quartus frater. Gratia Domini nostri Iesu Christi [sit] cum omnibus uobis. Amen. Ei autem, qui potest uos confirmare secundum Euangelium meum, & præconium Iesu Christi, iuxta reuelationem mysterij, temporibus æternis taciti, manifestati uero nũc, & per scripturas propheticas, iuxta delegationem æterni Dei, ad obedientiam fidei, in omnes gẽtes patefacti,
Rom.11.d †soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen.

a Id est, uita mea.

b Id est, qui primus in Achaia Euangelium Christi recepit.

c Id est, Christiani.

D Vel, cooperarium.

e ἀκάκων, id est, eorum qui expertes sunt fraudis ac suspicionis.

f Vel potius, integros, sanos, qui dijudicare possint quod pietati incommodet.

Ad Romanos missa à Corintho, per Phœben, ministram Cenchreensis ecclesiæ.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Corinthios prima.

CAPVT I.

Poſt beneuolentiæ captationem hortatur, ut concordes ſint, et diſſidiorū cauſam tollit, quæ propter humilitatem prædicationis Pauli emerſerat. Oſtendit autem deum humilia elegiſſe, quo omnis gloria ad illum referatur.

A PAVLVS, uocatus Apoſtolus Ieſu Chriſti, per uoluntatem
Dei, & Softhenes frater, eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi, ſan-
ctificatis per Chriſtum Ieſum, uocatis ſanctis, unà cum om
nibus, qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, in
quouis loco, uel ſuo uel noſtro. Gratia uobis & pax, à Deo
patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo
meo ſemper, ꝓ uobis [a] de gratia Dei, quæ data eſt uobis per
Chriſtū Ieſum, quod in omnibus ditati eſtis per ipſum, in omni ſermone, & om
B ni cognitione, [b] (quemadmodum teſtimonium Chriſti confirmatū eſt in uobis)
adeò, ut uos non deſtituamini in ullo dono: expectantes reuelationem Domini
noſtri Ieſu Chriſti, qui & confirmabit uos uſq; ad finem, [c] inculpatos in die Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti. † [d] Fidelis eſt Deus, per quem uocati eſtis in conſortium 1. Theſ. 5. d
filij ipſius Ieſu Chriſti Domini noſtri. Obſecro autem uos fratres, per nomen
Domini noſtri Ieſu Chriſti, † ut idem loquamini omnes, & non ſint inter uos diſ Rom. 12. c
ſidia, ſed ſitis [e] integrum corpus, eadem mente, & eadem ſententia. Significatum
eſt enim mihi de uobis, fratres mei, à familiaribus Chloæ, quod cōtentiones ſint
inter uos. Dico autem illud, quod unuſquiſq; ueſtrū dicit: Ego quidem ſum Pau
li, † Ego uero Apollo, Ego uero Cephæ, Ego uero Chriſti. Num diuiſus eſt Chri Act. 18. f
C ſtus? Num Paulus crucifixus eſt pro uobis? Aut, in nomē Pauli baptizati fuiſtis? 1. Cor. 3. a 16 b
Gratias ago Deo, quod neminē ueſtrûm baptizauerim, niſi † Criſpū & Gaium: Act. 18. c
ut nequis dicat, quod in nomen meum baptizauerim. Baptizaui autē & Stepha-
næ familiam. Præterea haud ſcio, num quem alium baptizauerim. Nō enim mi-
ſit me Chriſtus ut baptizarem, ſed ut euangelium prædicarem, non [f] erudito ſer
mone, ne * inanis reddatur crux Chriſti. Nam ſermo crucis his quidem qui pe
reunt, ſtultitia eſt: at nobis qui ſalutem conſequimur, potentia Dei eſt. Scriptum
eſt enim: Perdam ſapientiam ſapientium, & intelligentiam intelligentium [g] reij-
ciam. † Vbi ſapiens? Vbi ſcriba? Vbi diſputator huius ſæculi? Nónne infatuauit Eſa. 33. d
deus ſapientiam mundi huius? Nam poſtquam in ſapientia Dei, non cogno-
uit mundus per ſapientiam Deum, [h] decreuit Deus [i] per ſtultam prædicationem
ſaluos facere credentes. Quandoquidem & Iudæi ſignum poſtulant, & Græci ſa
D pientiam quærunt, Nos autem prædicamus Chriſtū crucifixum, Iudæis quidem
offendiculum, Græcis uero ſtultitiam: ſed eiſdē uocatis Iudæis, pariter & Græcis,
Chriſtū Dei potentiā, ac Dei ſapientiā. Quoniā [k] ſtultitia Dei ſapientior eſt q̄ ho-
mines, & imbecillitas Dei robuſtior eſt quàm homines. Videtis enim uocatio-
nem ueſtrā fratres, quod non multi ſapientes ſecundū carnē, non multi potētes,
non multi claro genere nati, uerū quæ [l] ſtulta erant ſecundum mundum, delegit
Deus, ut pudefaceret ſapientes: & quæ erant imbecilla in mundo, delegit Deus,
ut

a Vel, pro gratia.

b Vel, quibus rebus, ſermone ſcilicet & cognitione.
c Vel, irreprehenſibiles.
d Vel, certus & uerax.

e Ad uerbū, perfecti, uel, in unum corpus redacti.

f In ſapientia ſermonis, Hebraiſmus eſt.
* Vel, euacuetur.

g Vel, abolebo, ad nihilum redigam.

h Vel, beneplacitum eſt deo: aut, uiſū eſt.
i Stultitiam prædicationis, Hebr.
k Vel, hoc quod in deo ſtultū eſt, uel uidetur. Et ſic poſtea, Quod in deo infirmum eſſe uidetur.
l Ad uerbum, ſtulta mundi. i. quæ in mundo ſtulta uidebātur.

ut pudefaceret ea quæ sunt robusta: & quæ ignobilia erant in mundo[m] contemptaque, delegit Deus: & ea quæ non erant, ut ea quæ sunt obliteraret, ut ne glorietur ulla caro coram ipso. Ex eodem autē uos estis in Christo Iesu, qui factus fuit nobis sapientia à Deo, †iustitiaque, & *sanctificatio, et redemptio. Ut, quemadmodum scriptum est: †Qui gloriatur, in Domino glorietur. CAP. II.

m Vel, annihilata.

Ierem. 23.a
*Ioā. 17.c
†Esa. 65.c
Iere 9 g
2 Cor. 10.d

Exponit qua humilitate ipsis Euangelium annunciauerit, docet autem hanc humilitatem, quam ipsi stultitiam æstiment, ueram esse sapientiam, quæ nō possit ab homine carnali percipi, nisi illi per spiritum dei reuelata fuerit.

ET[a] ego cum uenirem ad uos fratres, non ueniebā cum eminentia sermonis A aut sapientiæ, annuncians uobis testimoniū Dei. Non enim iudicaui [me] quicquam scire inter uos, nisi Iesum Christū, & hūc crucifixum. Et ego per infirmitatē, & cū timore, ac in tremore multo apud uos uersatus sum: † & sermo meus & prædicatio mea nō erat in persuasorijs humanæ sapiētiæ uerbis, sed in demonstratione spiritus ac potentiæ, ut fides uestra nō sit in sapientia hominū, sed in potentia Dei. Porrò sapientiam loquimur[b] in perfectis, sapientiam aūt non B sæculi huius, neque principū sæculi huius qui abolentur: sed loquimur sapiētiam Dei in mysterio, quæ est recōdita, quā præfinierat Deus ante sæcula, in gloriam nostram, quā nemo principū sæculi huius cognouit. Nā si cognouissent, haud quaquā[c] Dominū gloriæ crucifixissent. Sed quemadmodū scriptum est: † Quæ C oculus nō uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis nō ascenderūt quæ præparauit Deus diligentibus se. Nobis autem Deus reuelauit per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominū nouit ea quę sūt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic & ea quę sunt Dei, nemo nouit nisi spiritus Dei. Nos uero nō spiritum mundi accepimus, sed spiritū qui est ex Deo: ut sciamus ea quæ à Deo donata sint nobis, quę & loquimur, D nō sermonibus quos docet humana sapiētia, sed quos docet spiritus sanctus, spiritualibus spiritualia cōparantes. [d] Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, stultitia siquidē illi sunt, nec potest cognoscere quod spiritualiter dijudicantur. [e] At spiritualis dijudicat quidē omnia, ipse uero à nemine dijudicatur. †Quis enim cognouit mentem Domini, qui consilium daturus sit illi? Nos autem Christi mentem tenemus. CAP. III.

Act. 1.8.
Supra 1.c
2. Pet. 1.c
Esaiæ 64.b
Esa. 40.d
Sap. 9.c
Roma. 11.d

a Particula, Et, hic inferēdi nota est, pro Igitur: q.d. Cū deus humilia elegerit, ego quoque &c.

b Sapientia in perfectis, pro sapiētia perfectionis. i. sapientia perfecta et absoluta, ipse nimirum Christus, &c.

c Id est, Dominū gloriosum.

d Id est, nudus ille & naturalis homo, qui anima & corpore constat, & propriæ animæ, non spiritus sancti gubernatione regitur.

e Scilicet homo, qui spiritu dei regitur.

Rationem reddit doctrinæ suæ humilis. Deinde de ministrorum officio et dignitate disputat, ostendens non horum sed dei opus esse, nō igitur in hominibus, sed in solo deo esse gloriandum.

ET ego fratres, non potui loqui uobis ut spiritualibus, sed [loquendū fuit] ut A carnalibus, ut infantibus in Christo. Lactis potu uos alui, & non cibo. Nondum enim poteratis, imò ne nunc quidē adhuc potestis, nā adhuc carnales estis. Siquidē cū in uobis sit æmulatio & cōtentio, & factiones, nónne carnales estis, &[a] secundū hominem ambulatis? Etenim quum dicat aliquis: Ego quidē sum Pauli: alter uero, Ego Apollo: nónne carnales estis? Quis igitur est Paulus? Quis autē Apollo? Nisi ministri per quos credidistis, & ut cuique Dominus dedit. Ego B plantaui, Apollo rigauit, sed Deus dedit incrementū. Itaque neque qui plātat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum, Deus. †Cæterum is qui plantat, & is qui rigat, unum sunt. Unusquisque tamē suā mercedem accipiet iuxta suum laborē. Etenim Dei sumus cooperarij, Dei agricolatio, Dei ædificatio estis, iuxta gratiam Dei quæ data est mihi. Ut sapiens architectus fundamentū posui, alius autē super [illud] ædificat. Porrò quisque uideat quomodo superstruat. Nam fundamentum aliud nemo potest ponere, præter hoc quod positū est, quod est Iesus Christus. Quod si quis superstruit super fundamentum hoc, aurū, argētum, C lapides pretiosos, ligna, fœnū, stipulā, cuiusque opus manifestum fiet. Dies enim

a Id est, uiuitis iuxta humanos affectus.

Psal. 61.d
Gal. 6.b

declarabit,q̃d in igne reuelatur, et cuiuſq; opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius
opus manſerit quod ſuperſtruxit, mercedem accipiet: ſi cuius opus exuſtum fue
rit, damnũ patietur, ipſe uero ſaluabitur, ſed ſic tanquam per ignem. †An neſci- 1. Cor. 6.d
tis quod templũ Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in uobis? [b] Si quis templũ Dei 2. Cor. 6.c
prophanat, hũc perdet Deus. Nam templum Dei ſanctũ eſt, quod eſtis uos. Ne
D quis ſeipſum fallat. Si quis uidetur ſapiens eſſe inter uos, in ſæculo hoc ſtultus
fiat, ut reddatur ſapiens. Etenim ſapiẽtia mundi huius, ſtultitia eſt apud Deum.
Scriptũ eſt enim: † Qui comprehendit ſapientes in aſtutia ipſorum. Et rurſum: Iob. 5.c
*Dominus nouit cogitationes ſapientium quod ſint uanæ. Itaq; ne quis glorie *Pſal. 93.b
tur in hominibus: omnia nanq; ueſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Apollo, ſiue Ce-
phas, ſiue mũdus, ſiue uita, ſiue mors, ſiue præſentia, ſiue futura: omnia [inquã]
ueſtra ſunt, uos autem Chriſti, Chriſtus uero Dei.

b Hilarius legit, Si quis templũ dei corruperit, corrũpet & hũc deus. Et ſic Græca habent, ſed Latini de templo non corrumpere ſed prophanare dicunt.

CAP. IIII.

Miniſtri eccleſiæ quales æſtimandi ſint docet. Deinde Corinthiorum inſolentiam increpat, proprio exemplo pſeudapoſtolorum hypocriſim reuelans. Poſtremo officij ſui commonet, Timotheum commendat, & ſuum aduentum pollicetur.

A SIc nos æſtimet homo, †ut miniſtros Chriſti, & diſpenſatores myſteriorũ dei. 2. Cor. 6.d
Quodupereſt autẽ, [illud] requiritur in diſpenſatoribus, ut fidus aliquis re-
periatur. [a]Mihi uero pro minimo eſt, ut â uobis [b]dijudicer, aut ab humano [c]die.
Imò nec meipſum dijudico. Nullius enim rei mihi conſcius ſum, ſed nõ per hoc
iuſtificatus ſum. Cæterũ qui me dijudicat, Dominus eſt. Proinde ne ante tẽpus
quicquã iudicetis, donec uenerit Dominus, qui & illuminabit occulta tenebra-
B rum, & patefaciet conſilia cordium, ac tũc laus erit unicuiq; à Deo. Hæc autem
fratres, per figuram trãſtuli in meipſum, & [in] Apollo, propter uos, ut in uobis
diſceretis, ne quis ſupra id quod ſcriptũ eſt, [de ſe] ſentiat, [d] ut ne hic illius, ille
huius noĩe infleminі, alius aduerſus aliũ. Quis enim te [e]dijudicat? *Quid autem Iaco. 1.b
habes quod nõ accepiſti? Quod ſi etiam accepiſti, quid gloriaris quaſi non acce
peris? Iam ſaturati eſtis, iam ditati eſtis, abſq; nobis regnũ adepti eſtis. Atq; utinã
ſanè regnum adepti ſitis, ut & nos ſimul uobiſcum regnemus. Arbitror enim, q
Deus nos, qui ſumus apoſtoli poſtremi, oſtenderit tanquã morti addictos. Quo
niam ſpectaculũ facti ſumus mũdo, [f] & angelis & hominibus. Nos ſtulti pro-
pter Chriſtum, uos autem prudentes [g]per Chriſtum: nos imbecilles, uos aũt ua-
C lidi: uos clari, nos autẽ contempti. Ad hoc uſq; tempus & eſurimus, & ſitimus,
et nudi ſumus, & colaphis cedimur, et incertis uagamur ſedibus, †et laboramus Acto. 20.g
operantes proprijs manibus: [h]male audiẽtes, benedicimus: perſequutionem pa 1. Theſ. 2.b
tientes, ſuſtinemus: conuitijs adfecti, obſecramus. Veluti excrementa mũdi facti 2. Theſ. 3.b
ſumus, omniũ reiectamentũ ad hunc uſq; diem. Non quo uos [i]pudore ſuffun-
dam hæc ſcribo, ſed ut filios meos dilectos admoneo. Nam etiã ſi innumeros pæ
dagogos habeatis in Chriſto, nõ multos tamen habetis patres. Siquidẽ in Chri-
ſto Ieſu per euãgelium ego uos genui. Adhortor itaq; uos, ut imitatores mei ſi-
tis. Hac de cauſſa miſi uobis Timotheũ, qui eſt filius meus dilectus, & fidelis in
D Domino, qui uobis in memoriã reducet [k]uias meas quæ ſunt in Chriſto, quem-
admodũ ubiq; in omni eccleſia doceo. Perinde quaſi non ſim uenturus ad uos,
inflati ſunt quidam. Sed ueniã breui ad uos, ſi Dominus uoluerit, & cognoſcam
non ſermonem iſtorum qui inflati ſunt, ſed uirtutem. Non enim in ſermone
regnum Dei eſt, ſed in uirtute. Quid uultis? Cum uirga ueniam ad uos, an cum
charitate, & [l] ſpiritu lenitatis?

a Vel, haud magni æſtimarim.
b Id eſt, deferar.
c Diẽ pro iudicio poſuit per metalepſim. Reis enim dies dici conſueuit.

d Verbi interp. Ne unus pro uno (aut propter unum) infletur aduerſus alterũ.
e Διακρίνειν hic pro ſeparare & præferre poſitum uidetur: ut ſit ſenſus, Quis docuit te, ut temet ab alijs ſepares & præferas?
f Poſſunt hic angeli mali etiã, i. dæmones intelligi.
g Vel, in Chriſto.
h Vel, calumnijs laceſſiti.
i ἐντρέπεσθαι dicitur, cui ſuum probrũ ingeritur, ut ſeipſum agnoſcat.

k Id eſt, doctrinam meam.

l Heb. pro ſpiritu leni uel miti.

CAPVT V.

Corinthiorum doctores uanos eſſe, hinc probat, quod gloriam captãtes, interim infandum illud ſtuprum nõ puniant. Deinde hoc puniendum eſſe monet, ne tota inficiatur eccleſia. Poſtremo generalem hortationem inſtituit, ut uitæ puritatem ſequantur, & ſceleratos fugiant.

Omnino

OMnino auditur inter uos stuprũ, & huiusmodi stuprũ, quod nec inter gen A
Leuit.18.b tes nominatur, †ut aliquis uxorẽ patris habeat. Et uos inflati estis, ac non
Col.2.a potius luxistis, ut tolleretur de medio uestrũ qui facinus hoc perpetrasset. †Nam
ego quidem ut absens corpore, pręsens autem spiritu: iam decreui tanquam præ-
sens, ut is qui sic hoc patrauit, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis B
uobis & meo spiritu, unà cum potestate Domini nostri Iesu Christi, tradatur sata
næ, ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit in [a]die Domini Iesu. Non est bo-
Gal.5.b na gloriatio uestra. † An nescitis quod paululum fermenti totam cõspersionem
fermentat? Expurgate itaq; uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis
infermentati. Nam & pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaq; C
festum celebremus, non in fermento ueteri, nec in fermento malitiæ & uersutiæ,
[b]sed in panibus fermento carentibus, hoc est, synceritate & ueritate. Scripsi uo-
bis per epistolam, ne denuo cõmisceremini cum scortatoribus, ac non omnino
cum scortatoribus mundi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut simula-
chrorũ cultoribus. [c] Alioquin oportebit ex hoc mundo exisse. Nunc aũt scripsi D
uobis, ne cõmisceamini. Si quis cum [d]frater appelletur, fuerit scortator, aut aua-
rus, aut simulachrorum cultor, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax, cum eius
modi ne cibum quidem capiatis. Quid enim ad me attinet, etiam de his qui foris
sunt, iudicare? Nónne de his qui intus sunt iudicatis? Eos uero qui foris sunt,
Deus iudicat. Etiam [e]profligate istum qui malus est ex uobisipsis. CAP. VI.

> a Dies ponitur ꝓ iudicio, ut sup. cap. 4.
>
> b Verbi interp. sed in infermẽtatis synceri-tatis & ueritatis.
>
> c Vel, alioquin debetis sane, &c.
>
> d Id est, Christianus sit.
>
> e Vel potius, tollite.

Iniquos forensium litium abusus corripit, iustitiã suadet & charitatẽ. Deinde contra luxuriam & scortationem grauißime inuehitur.

SVstinet aliquis uestrum, negotium habens cum altero, iudicari sub iniustis, et A
Matt.12.d non magis sub sanctis? †An nescitis quod sancti mundum iudicabunt? Et si
19.d per uos iudicatur mundus, indigni estis minimis iudicijs? An nescitis quod an-
Deut.25.a gelos iudicabimus, non tantum ista quæ ad uictum pertinent? †Proinde siquidẽ
iudicia habueritis de ijs quæ ad uitæ usum attinẽt, qui cõtempti sunt in ecclesia,
eos constituite. Ad erubescentiam uestram dico. Adeo non est inter uos sapiens? B
ne unus quidem qui possit diiudicare [a]inter fratrem suum & fratrem? Sed frater
cum fratre [b]litigat, idq; sub infidelibus. Itaq; iam quidẽ omnino in uobis deli-
Matth.5.e ctum est, quod [c]lites habetis inter uos inuicem. † Cur non potius iniuriam pa-
Luc.6.e
Rom.12.d timini? Cur non potius damnum accipitis? Imò uos iniuriam facitis, & damno
afficitis, idq; fratres. An nescitis quod iniusti regni Dei hæreditatem non conse-
quentur? Ne erretis. Neq; scortatores, neq; cultores simulachrorũ, neq; adulteri,
neq; molles, neq; qui concũbunt cũ masculis, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, C
neq; maledici, neq; rapaces regni dei hæreditatem accipient. Atq; hæc eratis qui-
dam, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis per nomen Domini
Eccle.37.d Iesu, & per spiritum Dei nostri. †Omnia mihi licent, at non omnia conducunt.
1.Cor.10.c Omnium mihi potestas est, at ego non redigar sub ullius potestatem. Escæ uen-
tri [destinatæ sunt,] & uenter escis: Deus autẽ & hunc & illas abolebit. Corpus
uero non stupro, sed Domino, & Dominus corpori. Deus autem & Dominum
suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam. An nescitis quod corpora uestra
membra sunt Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciã scorti membra?
Gene.2.d Absit, an nescitis quod qui adglutinatur scorto, unum †corpus est? [b]redigentur D
Matt.19.a
Marc.10.a enim (inquit) duo in carnem unam. At qui adglutinatur Domino, unus spiri-
Ephes.5 g tus est. Fugite scortationem. Omne peccatum quodcunq; fecerit homo, extra
1.Cor.3.d corpus est: sed qui scortatur, [c] in proprium corpus peccat. † An nescitis quod
2.Cor.6.c corpus uestrũ templum est habitantis in uobis, spiritus sancti, quẽ habetis à Deo,
*1.Cor.7.d & non estis ipsi uestri iuris? *Nam empti estis pretio. Glorificate iam deum [f]per
1.Pet.1.d corpus uestrum, & per spiritum uestrum, quæ sunt dei. CAPVT VII.

> a Ad uerbum, In medio fratris.
>
> b Vel, iudicatur.
>
> c κρίματα non iudicia modo Græcis, sed etiam ipsas actiones uel lites forenses significant.
>
> b Vel, erunt.
>
> e Vel, aduersus.
>
> f In corpore uestro, & in spiritu uestro, Hebraismum sapit.

Cum matrimonij uſus pſeudapoſtolorũ traditionibus corruptus eſſet, alijs hunc dam nantibus, alijs nimium ſibi tribuentibus, Paulus hic pleniſſime de coniugij legibus, cœlibatu, uiduis & uirginitate diſſerit.

A C[a]Aeterum de quibus ſcripſiſtis mihi: [b]Bonũ [quidem] eſt homini, uxorem
non attingere. Attamen, propter ſtupra [uitanda,] ſuam quiſq; uxorem ha-
beat, & ſuum quæq; uirum habeat. †Vxori uir [c]debitam beneuolentiã reddat, ſi- 1.Pet.3.b
militer autem & uxor uiro. Vxor proprij corporis ius non habet, ſed maritus: ſi-
militer autem & maritus proprij corporis ius non habet, ſed uxor. Ne fraudetis
uos inuicẽ, niſi ſi quid ex conſenſu pro tempore, ut uacetis ieiunio & precationi,
& rurſum in unum conueniatis, ne tentet uos ſatanas propter intemperantiã ue
ſtram. Hoc autem dico iuxta indulgentiam, nõ iuxta præceptum. Nam uelim
omnes homines eſſe ut & ipſe ſum. Sed unuſquiſq; proprium donum habet ex
B Deo, alius quidem ſic, alius autem ſic. Dico autẽ inconiugatis & uiduis: Bonum
eis eſt, ſi manſerint ut & ego. Quod ſi [ſe] nõ continent, contrahant matrimo-
nium. Nam ſatius eſt matrimonium contrahere quàm uri. At coniugatis præ-
cipio, nõ ego, imò Dominus: †Vxor à uiro ne ſeparetur: quod ſi ſeparata fuerit, Matth.5.c
maneat innupta, aut marito recõcilietur: & maritus uxorẽ ne dimittat. Reliquis 19.b Marc.10.b
aũt ego dico, nõ Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc aſſen- Luc.16.d
C titur ut habitet cum illo, ne dimittat eam: & mulier quæ habet maritũ infidelem,
& is aſſentitur ut habitet cum ea, ne dimittat illũ. Sanctificatus eſt enim maritus
infidelis per uxorẽ, & ſanctificata eſt uxor infidelis per maritũ. Alioqui liberi ue
ſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt. Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat.
Nõ eſt ſeruituti ſubiectus frater aut ſoror in huiuſmodi, ſed in pace uocauit nos
Deus. Qui nãq; ſcis mulier an maritum ſis ſeruatura? Aut qui ſcis uir an uxorem
ſis ſeruaturus? Vtcũq; fuerit, †unuſquiſq; ut ipſi partitus eſt Deus, unuſquiſq; ut Epheſ.4.a
D illum uocauit Dominus, ita ambulet: & ſic in eccleſijs oĩbus ordino. Circun-
ciſus aliquis uocatus eſt? ne accerſat [præputiũ.] In præputio aliquis uocatus eſt?
ne circuncidatur. Circunciſio nihil eſt, & præputiũ nihil eſt, ſed obſeruatio man-
datorũ dei. Vnuſquiſq; in ea uocatione in qua uocatus fuit, maneat. †Seruus uo 1.Tim.6.a
catus es? ne ſit tibi curæ. Quin, etiã ſi potes liber fieri, potius utere. Etenim qui in
Domino uocatus eſt ſeruus, libertus Domini eſt. Similiter et q liber uocatus fuit,
ſeruus eſt Chriſti. †Pretio empti fuiſtis, nolite fieri ſerui hominum. Vnuſquiſq; 1.Cor.6.d
E in eo, in quo uocatus fuit, fratres, maneat apud Deũ. De uirginibus autẽ præce- 1.Pet.1.d
ptum Domini non habeo, [d]conſiliũ tamen do, tanquam miſericordiam conſe-
quutus à Domino, [in hoc] ut ſim fidelis. Arbitror igitur hoc bonũ eſſe propter
[e]præſentem neceſſitatem, ut bonũ ſit homini ſic eſſe. Alligatus es uxori? ne quæ-
re [f]diuortiũ. Solutus es ab uxore? ne quæras uxorem. Quod ſi & uxorem duxe-
ris, non peccaſti: & ſi nupſerit uirgo, non peccauit. Attamen adflictionem in car
ne habituri ſunt huiuſmodi. Ego uero uobis parco. Cæterũ illud dico fratres,
tempus contractũ eſt. Supereſt, ut qui habent uxores, ſint tanquã non habeãt: &
qui plorant, tanquam non plorent: & qui gaudent, tanquã non gaudeãt: & qui
emunt, tanquam non poſſideãt: & qui utuntur mundo hoc, tanquam nõ [g] utan
tur. Præterit enim habitus huius mundi. Velim autem uos abſq; ſolicitudine
F eſſe. Qui cœlebs eſt, curat ea quæ ſunt Domini, quomodo placiturus ſit Domi-
no: at qui duxit uxorẽ, ſolicitus eſt de his quæ ſunt mundi, quomodo placiturus
ſit uxori. [h]Diuiſa ſunt hæc duo, mulier & uirgo. Innupta curat ea quæ ſunt Do-
mini, ut ſit ſancta cum corpore tũ ſpiritu. Cõtra, quæ nupta eſt, curat ea quæ ſunt
mundi, quomodo placitura ſit marito. Hoc autẽ [i] ad id quod uobiſipſis conduci
bile eſt, dico: non, uti laqueum uobis inijciam, ſed [k]ut quod honeſtum ac decorũ
eſt ſequamini, & adhæreatis Domino abſq; ulla diſtractione. Quod ſi quis in-
decorum

a Locutio eſt, perinde ſonans ac ſi dixiſſet, Vt autẽ de his quæ ſcripſiſtis mihi, reſpondeam.
b Id eſt, commodum, utile. Hic enim non opponitur uitio.
c Conijcitur ex multis exẽplaribus ſcriptum fuiſſe τὴν ὀφειλὴν, i. debitum.

d Vel, meam tamẽ dico ſuper hac re ſententiam.
e Vel, inſtãtem. Intelligit autẽ moleſtias coniugij.
f Vel, ſolutionẽ. Alludit enim ad uerbũ alligandi.
g Vel potius, abutantur.
h Id eſt, diuerſum uitæ ſtudiũ ſequũtur.
i Vel potius, in commodũ ueſtrum dico, uel ueſtri commodi gratia.
k Hier. aduerſus Iouin. ſic legit, Vt ad id quod honeſtũ eſt, & intente facit ſeruire Domino, abſq; ulla diſtractione, uos adhorter.

decorum uirgini suæ putat, si prætereat nubēdi tempus, & sic oportet fieri: quod uult faciat: non peccat, iungantur matrimonio. Cæterū qui stat firmus in corde, G
non habens necessitatem, sed potestatē habet propriæ uoluntatis, & hoc decreuit in corde suo, ut seruet suā uirginē, bene facit. Itaq; qui elocat nuptum, bene
Rom.7.a facit: attamen qui nō elocat nuptum, melius facit. †Uxor alligata est [l] legi quandiu uiuit maritus eius. Quòd si dormierit maritus illius, libera est ad cui uelit nubendū, modo in Domino. Attamen beatior est si sic maneat, iuxta meam sententiam. Opinor autem quod & ipse spiritum Dei habeam.

l Scilicet matrimonij.

CAP. VIII.

De ijs disputat quæ simulachris immolata comedebantur. Monet autē ut charitatis regulam secuti, caueant ne euangelica libertas infirmis sit offendiculo.

CAeterum de his quæ simulachris immolātur, scimus quod omnes scientiā A
habemus. Scientia inflat, charitas uero ædificat. Quod si quis [sibi] uidetur aliquid scire, nondum quicquam nouit, quemadmodū oportet scire. At si quis diligit Deum, [a] hic cognitus est ab illo. De esu igitur eorum quæ simulachris immolantur, scimus quod [b] nihil est simulachrū in mundo, et quod nullus sit Deus alius, nisi unus. Nā etiam si sunt qui dicantur dij, siue in cœlo, siue in terra, quem B
admodū sunt dij multi, & domini multi, nobis tamen unus [est] Deus, [qui est] pater ille ex quo omnia, & nos in illū: & unus Dominus, Iesus Christus, per quē omnia, & nos per illum. Sed non in omnibus [est] scientia. Nōnulli uero cum conscientia simulachri usq; ad hoc tempus, tanquā simulachris immolatū edūt: & conscientia illorum, infirma cum sit, polluitur. Atqui esca non cōmendat nos Deo. Neq; ēm si comedamus, [c] aliquid nobis superest: neq; si non comedamus, C
[d] quicquam nobis deest. Sed uidete, ne quo modo [e] potestas illa uestra offendiculo sit ijs qui infirmi sunt. Etenim si quis cōspexerit te, q habes scientiā, in [f] epulo simulachrorum accumbentem, nónne conscientia eius, cū infirmus sit, ædifi-
Rom.14.c cabitur ad edendum ea quæ sunt simulachris immolata? Et peribit frater q infir D
mus est, in tua scientia, propter quem Christus fuit mortuus. Sic autem peccātes in fratres, et percutientes illorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis.
Rom.14.d Quapropter †si esca offendit fratrē meum, haudquaquā uescar carnibus in æternum, ne fratri meo sim offendiculo.

a ἔγνωσται hic passiuum, referendum est ad hominem, ut sit sensus, Qui deum diligit, hic à deo uerā cognitionē et scientiam hausit, uel edoctus est.
b Vel, nullius momēti est.
c Vel, abundamus.
d Vel, deficimus, uel minus habemus.
e Id est, libera uescendi licentia.
f εἰδωλεῖον proprie templum est, & locus in quo ea quæ immolata erant, comedebantur.

CAPUT IX.

Idem quod cap. 8. cœpit, hic proprio exemplo confirmat, ostendens se nec uxore usum esse, nec stipendium pro labore prædicādi petijsse unquam, cum maxime liceret, ne infirmis esset offendiculo.

AN non sum apostolus? An non sum liber? An non Iesum Christū Dominum nostrū uidi? An nō opus meum uos estis in Domino? Si cæteris non A
sum apostolus, at sanè uobis sum. Siquidē sigillum apostolatus mei uos estis in Domino. Mea responsio apud eos qui me [a] interrogāt, hæc est: An nō habemus potestatem edendi ac bibendi? An non habemus potestatem [b] sororem uxorem circunducēdi? Quemadmodū & cæteri apostoli, & fratres Domini, & Cephas. Aut solus ego & Barnabas nō habemus potestatem [c] non operandi? Quis militat suis stipendijs unquam? Quis plantat uineam, & de fructu eius nō edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit? Num secundum hominē hæc
Deute.25.a dico? An nō & lex eadem dicit? †Etenim in lege Mosi scriptum est: Non obliga- B
1.Tim.5.c bis os boui trituranti. Num boues curæ sunt Deo? An [hoc] propter nos omnino dicit? Propter nos enim [hoc] scriptū est, quod sub spe dēbeat is qui arat, ara-
Rom.15.f re: & qui triturat sub spe, spei suę particeps esse [debeat.] Si †nos uobis spiritualia seminauimus, magnū [est,] si nos uestra carnalia messuerimus? Si cæteri potestatis erga uos participes sunt, cur non potius nos? Atqui non usi sumus potestate ista, sed omnia sufferimus, ne quod [d] offendiculum demus euangelio Christi.
Deute.18.a †An nescitis quod hi qui sacra administrāt, ex sacro edunt? Qui altari [e] assistunt,

a Vel, dijudicant, id est, qui mihi detrahunt & obloquuntur.
b Id est, Christianā.
c Græci enim legūt, τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι. i. nō laborandi. Et ita interpretatur Chrysost. ut sensus sit, Etiam mihi licebat in otio uiuere, nec opera manuaria acquirere uictum. Alij uero legunt, hoc faciendi.
d Vel, potius interruptionem.
e Vel, inseruiunt: προσεδρεύειν enim .i. assidere, assiduum sacrorum cultum significat.

unà cum altari partem accipiunt? Sic & Dominus ordinauit, ut qui euangelium
C annunciant, ex euangelio uiuant. Ego tamen nullo horũ uſus fui. Quanquam
non ſcripſi hæc, ut ita fiat in me. Nam bonũ eſt mihi mori potius, quam ut glo-
f Vel, euacuet.
riationem meam aliquis[f] inanem reddat. Etenim ſi euangelizem, nõ eſt quod
glorier, neceſſitas enim mihi incumbit. Væ aũt mihi eſt, niſi euangelizem. Nam
ſi uolens hoc faciam, præmium habeo: ſin inuitus, diſpenſatio commiſſa eſt mi
g ἀδάπανον dicitur, quod nemini ſit ſumptui.
hi. Quod igitur eſt mihi præmiũ? Vt cum euangelizem, [g] gratuitũ efficiam euan
gelium Chriſti, in hoc, ne abutar poteſtate mea in euangelio. Etenim cum liber
ſim ab omnibus, omnibus meipſum ſeruũ feci, quo plures lucrifaciã. Et factus
ſum Iudæis quaſi Iudæus, ut Iudæos lucrifaciã: ijs qui ſub lege ſunt, quaſi [ſim]
ſub lege, ut eos qui ſub lege ſunt lucrifaciã: his q ſine lege ſunt, tanq̃ ſim ſine le-
h Verbi interpretatione, nõ exiſtẽs exlex Deo, ſed &c.
ge, [h] cũ non ſim ſine lege Deo, ſed obnoxius legi Chriſti, ut lucrifaciã eos q ſunt
D ſine lege. Factus ſum infirmis quaſi infirmus, ut infirmos lucrifaciã. Omnibus
factus ſum omnia, ut omnino aliquos ſeruẽ. Hoc aũt facio propter euãgelium,
ut particeps illius fiam. An neſcitis, q qui in ſtadio currũt, omnes quidẽ currunt,
i Brauium dicitur illud pro quo certatur.
ſed unus accipit[i] præmiũ? Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autẽ qui certat,
k Vel, corruptibilem.
per omnia temperans eſt. Illi quidẽ igitur, ut [k] perituram coronam accipiãt, nos
l Vel, incorruptibilẽ
aũt ut[l] æternam. Ego itaq; ſic curro, ut non in incertũ: ſic pugilem ago, non ue-
lut aerem feriens, uerũ ſubigo corpus meum, & in ſeruitutẽ redigo. Ne quo mo
do [fiat,] ut cum alijs prædicarim, ipſe reprobus efficiar.

CAP. X.

*Adhuc in eo uerſatur, ne cupiditatem propriam ſequuti, ſacrificiorũ epulis cõmu-
nicent. Monet autem primum Iudæorum exemplo, qui in deſerto deũ irritauerant qui
bus et alia ſubiungit, docẽs Chriſtianam libertatem charitatis legibus eſſe refrenandã.*

A NOlim aũt uos ignorare fratres, † quod patres noſtri omnes ſub nube erãt, Exod. 13.d
& omnes per mare tranſierũt, & omnes in Moſen baptizati ſunt per nubẽ
& per mare, † & omnes eandẽ eſcam ſpiritualẽ comedebãt, * & omnes eundem Exod 17.b
potum ſpiritualẽ bibebant. Bibebant enim de ſpirituali, quæ illos comitabatur, * Nũ. 20.b
a Verbi interp. Sed in pluribus ipſorum non bene placitũ eſt, uel placatus eſt deus. Diſplicuerunt deo.
petra, petra uero fuit Chriſtus. [a] Sed plures illorũ nõ approbauit Deus. Proſtrati
B enim ſunt in deſerto. Hæc autem figuræ noſtri fuerunt, ne nos ſimus concupi
ſcentes rerum malarũ, quemadmodum & illi † concupierunt. Neq; ſimulachro- Num. 26.g
rum ſitis cultores, ſicuti quidam illorũ, quemadmodum ſcriptum eſt: † Sedit po- Exod. 32.b
b Vel, ſcortemur.
pulus ut ederet ac biberet, & ſurrexerũt ad ludendũ. Neq; [b] ſtupris inquinemur,
c Vel, ſcortati ſunt.
† ſicut quidã illorum [c] ſtupris polluti ſunt, & conciderũt uno die uiginti tria mil- Num. 25.b
d Alij legunt αὐτὸν i. illũ, ut ad Chriſtũ referatur.
lia. Neq; tentemus Chriſtũ, * ſicut & quidam [d] illorum tentauerunt, & à ſerpenti Pſal 105.d * Nũ. 21.b
C bus extincti ſunt. Neq; murmuretis, ſicut & quidam illorũ murmurauerunt, & Nume. 14.f
interempti ſunt ab extinctore. Hæc autẽ omnia figuræ contigerunt illis. Scri- Iud. 8.c
pta uero ſunt propter admonitionem noſtri, in quos termini ſæculorũ incide-
runt. Proinde qui ſibi uidetur ſtare, uideat ne cadat. Tentatio uos non cepit, niſi
humana. Sed fidelis eſt Deus, qui non ſinet uos tentari ſupra id q̃d poteſtis. Imò
D faciet unà cum tentatione euentũ, quo poſſitis ſufferre. Quapropter dilecti mei,
fugite à ſimulachrorũ cultu. Vt prudentibus loquor, iudicate uos quod dico.
e Quo benedicimus, ſiue gratias agimus.
Poculũ benedictionis [e] cui benedicimus, nónne [f] cõmunicatio ſanguinis Chri-
f Vel, communio.
ſti eſt? Panis quem frangimus, nónne cõmunicatio corporis Chriſti eſt? Quo-
niam unus panis, unũ corpus multi ſumus. Nam omnes ex eodem pane parti-
cipamus. Videte Iſraelem iuxta carnẽ. Nónne qui edunt uictimas, conſortes al-
taris ſunt? Quid ergo dico? q ſimulachrum aliquid ſit? Aut quod ſimulachris
E immolatum aliquid ſit? [Non,] Verũ [illud dico,] quod quæ immolant gentes,
dæmonijs immolãt, & non Deo. Nolo autem uos conſortes dæmoniorũ eſſe.
Non poteſtis poculum domini bibere, & poculum dæmoniorũ. Non poteſtis
menſæ domini participes eſſe, & mẽſæ dæmoniorum. An prouocamus domi-
num?

Eccl. 37. d num? Num fortiores illo sumus? †Omnia mihi licent, at nō omnia conducunt.
1. Cor. 6. c 11. Co. 13. a Omnia mihi licent, sed non omnia ędificant. *Nemo quod suum est quęrat, sed
quisq; quod alterius est. Omne quod in macello uenditur, edite, nihil [g] interro- F
Psal. 25. a gantes, propter conscientiā. †Domini siquidē est terra & plenitudo eius. Quod
si quis uocat uos infideliū, & uultis ire, quicquid apponitur uobis, edite, nihil in
terrogantes, propter conscientiam. Quod si quis uobis dixerit: Hoc simulachris
immolatum est, ne edatis, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam.
Domini siquidem est terra & plenitudo eius. Porrò, conscientiā dico, non tuam,
sed illius alterius. Cur eñ libertas mea iudicatur ab alia cōscientia? Quod si ego G
Col. 3. c cum gratia participo, cur ob id mihi maledicit, pro quo ego gratias ago? †Siue
igitur editis, siue bibitis, siue qd facitis, omnia in gloriā dei facite. [b] Tales estote,
ut nullū prębeatis offendiculū, neq; Iudæis, neq; Gręcis, neq; ecclesiæ dei. Quem
admodū & ego per omnia omnibus placeo, nō quærens meā ipsius utilitatem,
sed multorū, ut salui fiant. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. CA. XI.

Cœtus publicos instruit. Et primo quidem quo habitu uiri simul & mulieres in his esse debeant, docet. Deinde cœnam dominicam contentionibus simul & luxu, alijsq; ui tijs corruptam ex ipsa domini institutione corrigit.

COllaudo autem uos fratres, q̄ omnia mea memoria tenetis, & quemadmo A
dum tradidi uobis, instituta [a] tenetis. Sed uolo uos scire, q̄ omnis uiri caput
Ephes. 5. c Christus est, †caput autem mulieris uir: Caput uero Christi Deus. Omnis uir
orans aut prophetās, [quicquam] habens in capite, dehonestat caput suum. O-
mnis uero mulier orās aut prophetans nō uelato capite, dehonestat caput suum.
Nam id perinde est prorsus, ac si rasa esset. Etenim si non uelatur mulier, etiā ton B
deatur. Quod si fœdum est mulieri tonderi aut radi, ueletur. Vir quidem non
debet uelare caput, quū [is] imago sit & gloria Dei. At mulier gloria uiri est. Nō
Gene. 2. d eñ est uir ex muliere, sed mulier ex uiro. †Neq; enim cōditus est uir propter mu
lierem, sed mulier propter uirum. Propter hoc debet mulier [b] potestatē habere in C
Eccls. 5. a capite, propter †angelos: alioqui neq; uir absq; muliere, neq; mulier absq; uiro
in Domino. Nam quemadmodum mulier ex uiro [est,] ita & uir per mulierem,
omnia uero ex Deo. Inter uosipsos iudicate: [Num] decorum est, mulierem non
uelatam Deum orare? An ne natura quidem ipsa hoc docet uos, q̄ uiro quidem,
si comatus fuerit, probro sit? contrà, mulieri, si comata fuerit, gloriæ sit? Eo q̄ co-
ma pro uelamine data sit. Cæterum si quis uidetur contentiosus esse, nos huius- D
modi consuetudinem non habemus, neq; ecclesię Dei. [c] Illud tamen pręcipiens,
non laudo, q̄ nō in melius, sed in deterius cōuenitis. Nam primū quidem cum
cōuenitis in ecclesia, audio dissidia in uobis esse. Et aliqua ex parte credo. Opor
tet enim & sectas in uobis esse, quo qui probati sunt, manifesti fiāt inter uos. Igi
tur cum conuenitis in eundem locum, nō licet dominicam cœnam edere, unus-
quisq; enim propriam cœnam [d] occupat in edendo. Et hic quidem esurit, ille ue-
ro ebrius est. Num sanè domos nō habetis ad edendum & bibendum? An eccle E
siam Dei contemnitis? & pudefacitis eos qui non habent? Quid uobis dicā? Lau
dabo uos? In hoc non laudo. Ego enim accepi à domino, quod & tradidi uo-
Matt. 26. c Mar. 14. c Luc. 22. b bis, †quod dominus Iesus in ea nocte qua traditus est, accepit panē: & postq̄ gra
tias egisset, fregit, ac dixit: Accipite, edite. Hoc meum [est] corpus, quod pro uobis
frangitur: hoc facite in mei cōmemorationem. Ad eundem modum & poculum
peracta cœna, dicens: Hoc poculum, nouum Testamētum est in meo sanguine. F
Hoc facite quotiescunq; biberitis, in mei cōmemorationem. Quotiescunq; enim
comederitis panem hunc, & [e] poculum hoc biberitis, mortē domini annuncia-
Ioan. 6. f te donec uenerit. †Itaq; quisquis ederit panem hunc, aut biberit poculum domi
1. Cor. 13. b ni indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. †Probet aūt homo seipsum,

[g] Vel potius, disquirentes, dubitantes uel hæsitantes.

[b] ἀπρόσκοποι, tales per quos nemo offendatur.

[a] Alij legunt, tenete, κατέχετε enim ambiguum est, & utrunq; significat.

[b] Id est, uelamē, quod signū est sub uiri potestate esse mulierē.

[c] *Alij legunt, τοῦτο δὲ παραγγέλλω οὐκ ἐπαινῶν, i. hoc autē prae*cipio non laudans. Sensus est, se non laudare eos in hoc q̄d modo dicturus sit.

[d] Id est, festinās præuenit alios ijs nō expectatis.

[e] Metonymia, continens pro contento. Potum enim intelligit.

G & sic de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit aut bibit indigne, iudicium sibijpsi edit & bibit, non dijudicans corpus domini. Propter hoc inter uos multi imbecilles & inualidi, & dormiunt multi. Etenim si nosipsos dijudicassemus, haudquaq̃ iudicati fuissemus. At cum iudicamur à Domino, corripimur, ne cum mundo condemnemur. Itaq; fratres mei, cum conuenitis ad comedendum, alius alium expectate. Quod si quis esurit, domi edat, ne ad [f] iudicium conueniatis. Cætera uero cum uenero disponam.

f Vel, condemnationem.

CAP. XII.

Erant apud Corinthios quidam falsi doctores, quorũ spiritus dijudicare docet. Erãt deinde alij, qui donis spiritus ad fastum & æmulationem abutebantur, & dißidiorum authores erant, quos hic corporis & membrorũ similitudine corripit, ostendens unum corpus esse ecclesiæ, & membra diuersa.

A POrrò de [a] spiritualibus fratres, nolo uos ignorare. Scitis q̀ gẽtes fuistis, [&] ad simulachra muta utcunq; ducebamini sequentes. Quapropter notum uobis facio, † q̀ nullus per spiritum dei loquens, dicit anathema [esse] Iesum: & nemo potest dicere Dominum [esse] Iesum, nisi per spiritum sanctum. *Diuisiones autem [b] donorum sunt, sed idem spiritus: & diuisiones ministeriorũ sunt, sed idem Dominus: & diuisiones [c] operationum sunt, sed idem est Deus, efficiens omnia in omnibus. Vnicuiq; uero datur manifestatio spiritus, ad id quod expedit. Nam huic quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij uero sermo scien- B tiæ secundum eundem spiritũ, alij uero fides per eundem spiritũ, alij uero dona sanationum per eundem spiritum, alij uero efficaciç potentiarũ, alij uero prophetia, alij uero discretiones spirituũ, alij uero genera linguarum, alij uero interpretatio linguarum. Sed omnia hęc efficit unus ille & idem spiritus, diuidens [d] peculiariter unicuiq; sicuti uult. Quemadmodum enim corpus unum est, & membra habet multa, omnia uero mẽbra corporis unius multa cum sint, unum sunt corpus: sic & [e] Christus. Etenim per unum spiritũ nos omnes in unũ corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue [f] Græci, siue serui, siue liberi: & [g] omnes in unũ spiritum potati sumus. Etenim corpus non est unum membrum, sed multa. Si dicat pes, Non sum manus, non sum de corpore: num idcirco nõ est de corpore? Et si dicat auris, Non sum oculus, non sum de corpore: num ideo nõ est de corpore? C Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? Nunc autem Deus posuit membra, unumquodq; eorũ [singulatim] in corpore, quemadmodum uoluit. Quod si essent omnia unũ membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum uero corpus. At nõ potest oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi opus uobis. Imò multo potius, quæ uidentur mẽbra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt: & quæ putamus minus honesta esse corporis, his honorem uberiorẽ apponimus: & indecora nostri copiosiorem decorem habent. Cæterum quæ decora sunt nostri, non indigent. Sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiorem addens honorem: ne sit dissidiũ in corpore, sed inuicem alia pro alijs eandem so- D licitudinem gerant membra. Et siue patitur unũ membrum, simul patiuntur omnia membra: siue glorificatur unum membrum, simul gaudẽt omnia membra.

Mar. 9. f
1. Ioan. 4.
*Rom. 12. a
Ephe. 4. b

a Id est, diuinis illis aut prophetis, qui spiritum iactant.

b χάρισμα *propriè dicitur donum gratuitum.*

c ἐνέργημα *significat* uim quandam & efficaciam, qua deus in nobis operatur.

d Vel propria, ut August. legit. Hic enim ἴδια *& nomen esse* potest & aduerbiũ.

e Id est, ecclesia. Sic enim exponit Theophylactus.

f Id est, gentiles.

g Alij, omnes unum spiritum hausimus. Ambrosius legit, omnes unum spiritum potauimus.

Vos autem estis corpus Christi, [h] & membra ex parte. Et alios quidem posuit Deus in ecclesia, primũ apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, deinde [i] potestates, deinde dona sanationum, [k] subsidia, gubernationes, genera linguarum. Num omnes apostoli? Num omnes prophetę? Num omnes doctores? Num omnes potestates? Num omnes dona habent sanationum? Num omnes linguis loquuntur? Num omnes interpretãtur? [l] Sectemini uero dona potiora. Et adhuc his excellentiorem uiam uobis ostendo.

h Ambrosius legisse *uidetur* μέλη ἐκ μέλους, *i. membra ex* membro, ut intelligamus membrum ex membro pendere.

i Positũ uidetur pro magistratibus.

k Vel diaconos, aliosq; qui negotijs ecclesiasticis opitulantur.

l ζηλοῦτε, *i. omni studio annitimini.*

CAP. XIII.

Vt

Vt factionum studia tolleret, inferiorum murmur compesceret, & superiorũ fastum reprimeret, charitatis encomiũ scribit, docens uel maximas uirtutes nullius esse pretij nisi charitatem habeant adiunctam.

SI linguis hominum loquar & angelorũ, charitatem autem non habeam, fa- A
ctus sum æs resonans, aut cymbalũ [a]tinniens. Et si habeam prophetiã, & no
uerim mysteria omnia, omnemq́ue scientiã, & si habeam omnem fidem, adeò ut
montes loco dimoueam, charitatẽ autem nõ habeam, nihil sum. Et si insumam
in alimoniã [pauperum] omnes facultates meas, & si tradã corpus meũ ut com- B
burar, charitatẽ autem non habeam, nihil utilitatis capio. Charitas longanimis
est, benigna est, charitas non [b]inuidet, charitas non est procax, non inflatur, [c]non
agit inhoneste, nõ quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malũ, non gau
det de iniustitia, sed congaudet ueritati: omnia [d]suffert, [e]omnia credit, omnia spe C
rat, omnia sustinet. Charitas nunquã [f]excidit, etiamsi prophetiæ deficiẽt, siue lin-
guę cessabunt, siue scientia abolebitur. [g]Ex parte enim cognoscimus, & ex parte
prophetamus. Ast ubi uenerit quod perfectũ est, tunc quod ex parte est, abolebi-
tur. Cum essem puer, ut puer loquebar, ut puer sentiebã, ut puer cogitabã: at ubi D
factus sum uir, aboleui puerilia. Cernimus enim nunc per speculũ in ęnigmate,
tunc autem facie ad faciẽ: nunc cognosco ex parte, tunc uero cognoscã quemad
modum & cognitus sum. Nunc aũt manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed [h]ma
xima in his charitas.

CAP. XIIII.

Redit nunc ad corrigendum cœtum ecclesiasticum. Siquidem scioli quidam linguis & prophetiis abutebantur. Restituit igitur uerum scripturas interpretãdi modum, & quod nam esse debeat linguarum studium, docet.

SEctemini charitatẽ, ęmulemini spiritualia, magis tamen ut [a]prophetetis. Nã A
qui loquitur [b]lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim [c]audit,
[d]spiritu uero loquitur mysteria. Cæterũ qui prophetat, hominibus [e]loquitur ædi
ficationem, & exhortationẽ, & consolationẽ. Qui loquitur lingua, seipsum ędi-
ficat: at qui prophetat, ecclesiam ædificat. Volo aũt omnes uos loqui linguis, ma
gis tamen ut prophetetis. Maior enim qui prophetat, q̃ qui loquitur linguis: nisi
interpretetur, ut ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem fratres, si ueniam B
ad uos linguis loquẽs, quid uobis prodero? Nisi uobis loquar aut per reuelatio-
nem, aut per scientiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam? Quin & inani-
ma uocem reddẽtia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonis dederint, quo
modo cognoscetur quod tibia canitur aut citharą? Etenim si incertã uocem tuba
dederit, quis apparabitur ad bellũ? Sic & uos, per linguam nisi significãtem ser-
monẽ dederitis, quomodo intelligetur quod dicitur? Eritis enim in aërẽ loquen
tes. Tam multa, uerbi gratia, genera [f]uocum sunt in mundo, & nihil horũ mu- C
tum. Itaq; si nesciero uim uocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui loquitur, [g]a-
pud me barbarus. Itaq; & uos, quandoquidẽ sectatores estis spirituũ, ad ædifica-
tionem ecclesiæ quærite, [h]ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret ut
interpretetur. Nam si orẽ lingua, [i]spiritus meus orat, at mens mea fructu uacat.
Quid igitur est? Orabo [k]spiritu, sed orabo & mẽte. Canã spiritu, sed canã & men
te. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui implet locũ indocti, quomodo dicturus
est Amen ad tuam gratiarum actionem? Quandoquidẽ quid dicas nescit. Nam D
tu quidem bene gratias agis, uerum alius non ædificatur. Gratias ago deo meo,
q̃ magis q̃ omnes uos linguis loquor. Sed in ecclesia malo quinq; uerba mente
mea loqui, ut & alios instituam, q̃ decem millia uerborum lingua. Fratres, ne
sitis puelli sensibus, sed malitia infantes sitis: sensibus uero perfecti sitis. In lege
Esa.28.c scriptũ est: †Varijs linguis, & labijs uarijs loquar populo huic, & ne sic quidẽ au
dient me, dicit Dominus. Itaq; linguę signi uice sunt, non his qui credunt, sed in

[a] ἀλαλάζον iubilans. *Est enim ἀλαλάζειν* perpetuo sonitu tinnire, sono sonum excipiente.
[b] Vel potius, æmulatur.
[c] August. legit, Non *dehonestatur, ἀσχημονεῖ. Eras. Non est* fastidiosa.
[d] Cyprianus legit hic, diligit. Vnde ui*detur legisse στέργει pro στέγει.*
[e] Id est, probe fidit. Non enim de leuitate loquitur, qua quiduis credimus, sed dicit non esse suspicionis plenam.
[f] Id est, non sinit ut quis sibi excidat aut aberret.
[g] Vel, per incrementa. Germanice dicimus, nach vñ nach.
[h] *μείζων. i. maior.* Sed solent Græci ꝓ superlatiuis nõnunquam comparatiuis uti.

[a] Prophetia hoc capite non ꝓ uaticinio sumitur, sed scripturæ interpretatione.
[b] Scilicet peregrina.
[c] Id est, intelligit.
[d] Spiritus hoc loco pro flatu uerborum sumitur.
[e] Id est, ea loquitur quæ ædificent, &c.
[f] Ambr. legit, linguarum.
[g] *ἐν ἐμοί. i. meo iudicio.*
[h] Vel potius, abundetis.
[i] Id est, deprecatoria uerba spiro, sed animi affectus, &c.
[k] Id est, uerbis, uel halitu uocis.

B credulis:contrà,prophetia,non incredulis,sed credentibus. Ergo si conuenerit
ecclesia tota simul,& omnes linguis loquantur,ingrediantur autem indocti aut
increduli,nónne dicent uos insanire?Si uero omnes prophetent, ingrediatur au
tem aliquis incredulus aut indoctus,[l]coarguitur ab omnibus,diiudicatur ab o
mnibus;& sic occulta cordis eius manifesta fiunt,atq; ita procidens in faciẽ,ado
rabit Deum,renuncians q Deus reuera in uobis sit. Quid igitur est fratres?Quo
ties conuenitis,unusquisq; uestrum canticum habet,doctrinam habet, linguam
habet,reuelationem habet,interpretationem habet:omnia ad ędificationẽ fiant.
F Siue lingua quis loquitur,[fiat]per binos,aut ad summum ternos,idq; uicissim,
& unus interpretetur. Quod si nõ sit interpres,taceat in ecclesia,cæterum sibiipsi
loquatur & Deo. Prophetæ uero duo aut tres loquantur,& cæteri[m]diiudicent.
Porrò si alij fuerit reuelatũ assidenti, prior taceat. Potestis enim singulatim om
nes prophetare,ut omnes discant,& omnes consolationem accipiant,& spiritus
prophetarum prophetis subijciuntur.Non enim est[n]confusionis Deus,sed pa
cis,ut in omnibus ecclesijs sanctorum. Mulieres uestræ in ecclesijs sileant,nec
G enim permissum est illis ut loquatur, sed ut subditæ sint:quemadmodum &†lex Gen.3.c
dicit. *Quod si quid discere uolunt,domi suos uiros interrogent.Nam turpe est 1.Tim.2.c
mulieribus in cœtu loqui. An à uobis sermo Dei profectus est? An in uos solos
incidit? Si quis uidetur propheta esse aut spiritualis,agnoscat quæ scribo uobis,
q domini sint præcepta:cæterum si quis ignorat, ignoret. Proinde fratres,ad id
enitamini ut prophetetis,& loqui linguis ne uetueritis. Omnia decenter &†se Col.2.a
cundum ordinem fiant.

CAP. XV.

Cum essent apud Corinthios,qui corporum resurrectionem in dubium uocarẽt,illis occurrit Apostolus,docens primo Christũ resurrexisse, & hoc nostræ religionis esse solatium:deinde nos etiam resurrecturos esse multis comprobat.Tertio qualis nam resurrectio sit futura,docet.

A N[a]Otum†autem uobis facio fratres,Euangeliũ quod annunciaui uobis, qd Gal.1.b
& accepistis,in quo & statis, per quod & saluẽ consequimini, quo[b]pacto
annunciarim uobis,si tenetis. Nisi frustra credidistis.Tradidi enim uobis in pri
mis quod & acceperam,q Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris,secũdum
scripturas:†& q sepultus sit,& q resurrexerit tertio die, secundum scripturas:& Esa.53.b
q uisus sit Cephæ,deinde duodecim illis,postea uisus est plus q̃ quingentis[c]fra Ionæ 2.a
tribus simul,ex quibus plures manent ad hunc usq; diem,quidam aũt & obdor Osee 9.a
B mierunt.Deinde uisus est Iacobo,post apostolis omnibus. Postremo uero om Ioan.20.c
niũ,uelut[d]abortiuo uisus est & mihi. †Ego enim sum minimus apostolorũ,qui Ephe 3.b
non sum idoneus ut uocer apostolus,*propterea q persecutus sum ecclesiã dei. *Act.9.a
Sed gratia Dei sum[id]quod sum. Et gratia eius quæ [profecta est]in me,non
fuit inanis,sed copiosius q̃ illi omnes laboraui:nõ ego tamen, sed gratia dei quę
mihi adest.Siue igit̃ ego,siue illi,sic prædicamus,& sic credidistis.Quod si Chri
stus prędicatur à mortuis resurrexisse,quomodo dicunt quidã inter uos,non esse
resurrectionem mortuorum?Porrò si resurrectio mortuorum non est, ne Chri
stus quidem resurrexit.Quod si Christus nõ resurrexit, inanis uidelicet[est]præ
C dicatio nostra,inanis autẽ est & fides uestra.Reperimur autem & falsi testes dei,
quoniam testificati sumus[e]de Deo, q excitauerit Christum:quem nõ excitauit,
si uidelicet mortui nõ resurgunt.Etenim si mortui nõ resurgunt,ne Christus qui
dem resurrexit.Quod si Christus nõ resurrexit, superuacanea est fides uestra:ad
huc estis in peccatis uestris.Igitur & qui obdormierũt in Christo,perierunt.Si in
uita hac spem in Christo tantũ fixam habemus, [f] maxime miserabiles omnium
hominum sumus.Nunc autẽ Christus surrexit ex mortuis,†[g]primitiæ eorũ qui Col.1.c
dormierant fuit.Postquã enim per hominem mors,etiam per hominem resurre 1.Thes.4.d Apoc.1.b
ctio

[l] ἐλέγχεται, i. protrahitur, cõuincitur, ut sentiat scelera sua taxari,&c.

[m] Id est, expendant qd dicatur,& quàm apposite.

[n] Alij legunt,seditionis.

[a] Vel, etiam, in memoriam reuoco.
[b] Vel, sermone.

[c] Id est,Christianis.

[d] Id est, homini contempto &abiectitio, vßwürffling/ vßschündling.

[e] Potest etiam legi, Aduersus deum, ut uetus interpres transtulit.
[f] ἐλεεινότεροι, Comparatiuus pro superlatiuo.
[g] Ambrosius initiũ legit.

ctio mortuorum. Quemadmodum enim per Adam omnes moriũtur, ita & per
Christum omnes[h] uiuificabuntur. Vnusquisq; autem in primo ordine. Primitię
Christus, deinde hi qui sunt Christi, in aduentu ipsius. Deinde finis, cum tradide D
rit regnum Deo & patri, cum[i] aboleuerit omnem principatum, & omnem pote
Psal.109.a statem, ac uirtutẽ. †Nam oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos
Hebr.1.d sub pedes suos. Nouissimus hostis aboletur mors. Nam *omnia subiecit sub pe
10.c *Psal.8 c des illius. Atqui cum dicat ꝙ omnia subiecta sint, palàm est, excipiendũ eum qui
Hebr.2.d subiecit illi omnia. Cum autẽ subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subij
cietur ei qui illi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Alioqui quid fa-
cient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Cur &
baptizantur pro illis? Quid & nos periclitamur omni tempore? Indies morior
[k] per nostram gloriationẽ quam habeo in Christo Iesu domino nostro. Si secun
dum hominẽ cum bestijs depugnaui Ephesi, quæ mihi utilitas si mortui non re
Esa.22.a surgũt? †Edamus & bibamus, cras enim morimur. Ne decipiamini. *Mores bo B
Sap.2.b Menander. nos colloquia corrũpunt mala. Expergiscimini iuste, & ne peccetis. Nam ignora
tionem Dei nonnulli habent. Ad pudorẽ uobis loquor. At dicet aliquis, Quo-
modo resurgunt mortui? Quali autem corpore ueniũt? Stulte, tu quod seminas
non uiuificatur, nisi mortuum fuerit. Et [hoc] quod seminas, non corpus quod
nascetur seminas, sed nudũ granũ. Exempli caussa, tritici aut alicuius ex cæteris.
Sed deus illi dat corpus[l] ut uoluit, & unicuiq; seminũ suum corpus. Non omnis
caro, eadem caro. Sed alia quidẽ caro hominũ, alia uero caro pecorum, alia uero
piscium, alia uero uolucrũ. Et sunt corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria. Ve
rum alia quidem cœlestiũ gloria, alia uero terrestriũ: alia gloria solis, & alia glo-
ria lunę, & alia gloria stellarũ. [m] Stella siquidẽ à stella differt in gloria, sic & resur
rectio mortuorũ. Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptibilitate: semi- F
natur in ignominia, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in poten-
tia. Seminatur corpus[n] animale, resurgit corpus spirituale. Est corpus animale,
Gene.2 b & est corpus spirituale. Quemadmodũ & scriptum est: †Factus est primus homo
Adam[o] in animã uiuentem, extremus Adam[p] in spiritũ uiuificantem. At nõ pri-
mum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo
de terra terrenus, [q] secundus homo ipse Dominus de cœlo. Qualis terrenus ille,
tales & hi qui terreni [sunt:] & qualis ille cœlestis, tales & hi qui cœlestes [sunt.]
Et quemadmodũ gestauimus imaginẽ terreni, gestabimus & imaginẽ cœlestis.
Hoc aũt dico fratres, ꝙ caro & sanguis regni Dei hæreditatẽ consequi non pos-
sunt. Neq; corruptio incorruptibilitatis hæreditatẽ accipit. Ecce mysteriũ uobis
dico: Nõ omnes quidẽ dormiemus, omnes tamẽ immutabimur, in puncto [tem G
poris,] in momento oculi, per extremã tubam. Clanget enim, & mortui resurgẽt
incorruptibiles, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile[r] hoc induere
incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corru
ptibile hoc induerit incorruptibilitatẽ, & mortale hoc induerit immortalitatem,
Osee 13.d tunc fiet sermo qui scriptus est: †Absorpta est mors[s] in uictoriã. Vbi tuus ô mors
Hebr.2.d aculeus? Vbi tua inferne uictoria? Aculeus autem mortis peccatũ: potentia uero
1.Ioan.5.a peccati lex. Sed deo gratia, †qui dedit nobis uictoriã per dominũ nostrũ Iesum
Christũ. Itaq; fratres mei dilecti, stabiles sitis, immobiles, abundãtes in opere do
mini semper: cũ sciatis ꝙ labor uester non est inanis in domino. CA. XVI.

Peculiaria quædam tradit de collatione in sanctos, deq; suo aduentu. Deinde Timotheum illis commẽdat, & post salutationes charitatem mutuam & Christi dilectionem præcipit.

CAeterum[a] de collatione in sanctos, quemadmodũ ordinaui ecclesijs Gala- A
tię, ita & uos facite. In una sabbatorũ unusquisq; uestrum apud se seponat,

[h] Cyprianus legit, uiuificantur: sed apud Græcos futurum est.
[i] Ambr. destituerit.
[k] *νὴ iurandi particu*la est etiã hoc loco.
[l] August. ut uoluerit.
[m] Potest etiam legi, Stella siquidem stel*lam antecellit διαφέρειν enim Græcis nõ* differre modo, sed etiam excellere significat.
[n] Id est, terrenum, quod animæ affectibus regitur. Cuius collatione nunc spirituale dicitur quod animæ commotionibus caret, spiritu impellitur.
[o] Hebr. pro eo quod est anima uiuens, uel homo uiuens.
[p] Id est, spiritus uiuificans.
[q] Vetus interp. legit, Secundus homo de cœlo, cœlestis. Quæ lectio licet discrepet nonnihil à Græcis, tamen magis germana uidetur: apte enim refertur ad membrũ præcedẽs, & ea quoque quæ sequuntur. Et fortasse Gręca immutata sunt.
[r] φθαρτόν. Hanc enim & eandem carnem denotat, quã in terris existentes gestamus, Iob 19.
[s] *Ambrosius νεῖκος legit pro νῖκος*, nam contentionem transtulit.
[a] Verbi interp. de collectione.

recondens quicquid commodum fuerit, ne cum uenero, tunc collationes fiant. Vbi uenero autem, quoſcunq; probaueritis per epiſtolas, hos enim mittam ut perferant[b] munificentiam ueſtram Hieroſolymam. Quod ſi fuerit operæpretium, ut & ipſe proficiſcar, mecum proficiſcentur. Veniam ad uos cum Macedoniam
B pertranſiero. Macedoniam enim pertranſiturus ſum. Apud uos autem fortè permanebo, aut etiam hybernabo, ut uos me deducatis quocunq; proficiſcar. Nolo enim uos nunc in tranſcurſu uidere, ſed ſpero tempus aliquantū manſurum me apud uos, ſi dominus permiſerit. Cōmorabor autem Epheſi[c] uſq; ad diem quinquageſimum. Nam oſtium mihi apertum eſt magnum & efficax, [d]& aduerſarij multi. Quod ſi uenerit Timotheus, uidete ut abſq; metu ſit apud uos. Opus enim domini operatur, quemadmodum & ego. Ne quis igitur eum ſpernat, deducite
C autem eum cum pace, ut ueniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus. Porrò[e] de Apollo fratre multum hortatus ſum illum, ut iret ad uos cum fratribus. Et omnino nō erat uoluntas nunc eundi, uenturus eſt autem cum opportunitatem erit nactus. Vigilate, ſtate in fide, uiriliter agite, eſtote fortes: omnia uobis cum charitate fiant. Obſecro autem uos fratres, noſtis familiam Stephanæ eſſe primitias Achaiæ, & q in miniſterium ſanctis ordinarunt ſeipſos, ut & uos ſubditi ſitis talibus, & omni adiuuanti & laboranti. Gaudeo uero de aduentu Stepha-
D nę, & Fortunati, & Achaici, quoniā id quod mihi deerat ueſtri, hi ſuppleuerunt. Refocillauerunt enim ſpiritum meum ac ueſtrum. Agnoſcite itaq; huiuſmodi. Salutant uos eccleſiæ Aſiæ. Salutant uos in domino multum Aquila & Priſcilla, cum ea quæ in domo ipſorum eſt eccleſia. Salutant uos fratres omnes. Salutate inuicem oſculo ſancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis nō diligit dominum Ieſum Chriſtum, ſit anathema, Maran atha. Gratia domini Ieſu Chriſti [ſit] uobiſcum. Dilectio mea cum omnibus uobis in Chriſto Ieſu, Amen.

[b] Græce χάριν, id eſt gratiam, dixit pro beneficio gratis collato.

[c] ἕως τῆς πεντηκοστῆς, id eſt, uſq; ad pentecoſten. Videtur autē de feſto intelligendum, ut Act. 2.

[d] Et hoc loco poſitū uidetur pro ſed, more Heb. ſic enim etiā Hiero. in Ioelem legit.

[e] Eclipſis eſt, ſubintelligitur enim, Notum facio, aut tale quippiam.

Ad Corinthios prior miſſa fuit è Philippis, per Stephanum, & Fortunatum, & Achaicum, & Timotheum.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Corinthios ſecunda.

CAPVT I.

Erant apud Corinthios, qui Paulo tumultuandi ſtudium & crucem obijcerent. Incipit igitur ab ipſa adflictionis mentione epiſtolā, oſtendens quid paſſus ſit, & quàm benigno dei fauore ſit uſus. Deinde ſynceritatem ſuæ functionis probat contra eos qui illum mendacij accuſabant, quod iuxta promiſſum ad ipſos nondū ueniſſet, cauſam enim oſtendit cur hactenus non uenerit.

A PAVLVS apoſtolus Ieſu Chriſti, per uoluntatē Dei, ac Timotheus frater eccleſiæ dei quæ eſt Corinthi, unà cum ſanctis omnibus qui ſunt in tota Achaia, †Gratia uobis & pax à Deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Benedictus Deus, & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt[a] pater miſericordiarum, & Deus omnis conſolationis, conſolans nos in omni adflictione noſtra, in hoc ut poſſimus nos cōſolari

Gal. 1. a
Ephe. 1. a
1. Pet. 1. a

[a] Id eſt, Deus miſericors & conſolator.

eos qui sunt in quauis adflictione, per consolationem qua nosipsos consolatur B
Col.1.c †deus. Quoniã sicut abundãt adflictiones Christi[b] in nobis, ita per Christũ abun
dat & consolatio nostra. [c]Siue autem adfligimur, pro uestri cõsolatione ac salu-
te, quę operatur in tolerantia earundem adflictionum, quas & nos patimur: siue
consolationem accipimus, pro uestri cõsolatione ac salute. Spes etiam nostra fir
ma est pro uobis, cũ sciamus, ꝙ quemadmodũ participes estis adflictionũ, sic fu-
turi sitis & cõsolationis. Non enim uolumus uos ignorare fratres, de adflictio
ne nostra quæ nobis accidit in Asia, quoniã supra modum grauati fuimus supra
uires, adeo ut desperauerimus etiã de uita. Quin ipsi in nobisipsis sententiã mor
tis acceperamus, ne cõfideremus in nobisipsis, sed in Deo, qui [ad uitam] suscitat
mortuos, qui ex[d] tanta morte eripuit nos, & eripit, in quo spem fixã habemus, ꝙ
etiam posthac erepturus sit, simul adiuuantibus & uobis per deprecationem pro
nobis, ut[e] ex multis personis, pro dono in nos collato, per multos gratiæ agãtur C
pro nobis. Nam gloriatio nostra hæc est, testimoniũ conscientiæ nostræ, ꝙ cum
simplicitate &[f] synceritate Dei, non sapientia carnali, sed per gratiã Dei conuer-
sati fuerimus in mundo, abundantius autem erga uos. Nõ enim alia scribimus
uobis, ꝗ quæ legitis, aut etiã agnoscitis. Spero autẽ ꝙ usq; ad finem quoq; agno
sceretis, quemadmodum & agnouistis nos ex parte. Quoniã gloria uestra sumus,
quemadmodũ & uos nostra, in die domini Iesu. Et hac fiducia uolebã ad uos
uenire prius, [g]ut geminã apud uos inirem gratiam, & per uos pertransire in Ma
cedoniam, & rursum à Macedonia uenire ad uos, ac à uobis deduci in Iudæam.
Hoc igitur cum in animo uersarem, nunc ubi leuitate sum usus? [h]Aut [num] quæ D
cogito, secundum carnẽ cogito? [Nequaꝗ. Sed potius] ut sit apud me quod est,
etiam, etiã: & quod est, non, non. Imò fidelis Deus, ꝙ sermo noster erga uos non
fuit etiam & non. Nam Dei filius Iesus Christus, qui inter uos per nos prædica
tus est, per me & Syluanum ac Timotheum, non fuit etiam & non, sed etiam per
ipsum fuit. Quotquot enim [sunt] promissiones dei, per ipsum [sunt] etiã, & per
ipsum [sunt] amen, Deo ad gloriã per nos. Porrò, qui cõfirmat nos unà uobiscũ
in Christũ, & qui unxit nos, Deus [est:] qui etiam obsignauit nos, deditq; arram
spiritus in cordibus nostris. Ego uero testem deum inuoco in animam meam, ꝙ
parcens uobis, nondum uenerim Corinthũ, non ꝙ dominemur uobis nomine
fidei, sed adiutores sumus gaudij uestri. Nam fide statis. CAP. II.

Accusabatur à pseudapostolis Paulus, quod tyrannidem ecclesiæ affectaret, eo quod mœchum in priori epistola satanæ tradendum esse præcepisset. Hoc diluit, docens simul causam sui consilij. Deinde eos refutat qui eum impostorem esse dicebant, ostẽdit enim se bona fide uerbum docuisse ipsos, & reliquas quoq; gẽtes idem læto successu docere.

SEd decreui apud memetipsum hoc, non iterũ cum dolore ad uos uenire. Nã A
si ego mœrore uos adficiam, & quis est qui exhilaret me, nisi is qui mœrore
adficitur ex me? Et scripsi uobis hoc ipsum, ne cũ uenero ad uos, dolorẽ capiam
[ex his,] [a]ex quibus oportebat me capere uoluptatem: fiduciã hanc habens erga
uos omnes, quod meũ gaudium omnium uestrum sit. Nam ex multa adflictio- B
ne & anxietate cordis scripsi uobis per multas lachrymas, nõ ut mœrore adfice-
remini, sed ut cognosceretis charitatẽ quam habeo abundãtius erga uos. Quod
si quis dolore adfecit, nõ me dolore adfecit, sed ex parte, ne adgrauẽ omnes uos.
Sufficit istiusmodi [homini] increpatio hæc, quæ facta est à pluribus, adeò, ut è di
uerso magis condonare [debeatis] & consolari: ne quomodo fiat, ut immodico
dolore absorbeatur huiusmodi. Quapropter obsecro uos, efficite ut ualeat in illũ C
charitas. Nam & in hoc scripserã, ut cognoscerem probationem uestri, an ad om
nia obedientes sitis. Cui uero cõdonatis aliquid, & ego cõdono. Nam & ego si
quid condonaui, cui condonaui, propter uos [condonaui] [b]in cõspectu Christi,

b Vel, In nos.
c Hisp. exemplar sic legit, εἴτε δὲ θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν· καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, εἰδότες, &c. Id est, Siue autẽ affligimur pro uestri consolatione ac salute, quæ operatur in tolerantia earundem afflictionũ, quas & nos patimur, etiam spes nostra firma est pro uobis: siue cõsolationem accipimus pro uestri cõsolatione ac salute, cũ sciamus, &c.
d Pro eo quod est ex tanto mortis periculo.
e Id est, multis, uel multifariam.
f Id est, synceritate sancta uel diuina.
g Verbi interpretatione, ut secundam gratiam habeatis. i. iteratũ beneficium.
h Non inepte uidentur sic legisse ueteres, Aut quę cogito, secundũ carnem cogito, ut sit apud me est & nõ? Fidelis autem, &c.
a Vel potius, de quibus oportebat me gaudere.
b Id est, bona conscientia, ac si Christus mihi astaret.

ne ^c occupemur à ſatana. Non enim illius cogitationes ignoramus. Cæterum cum ueniſſem Troadem in euangelium Chriſti, & oſtium mihi eſſet apertū per dominum, ^b non habui relaxationem ſpiritu meo, eo quod non inueniſſem Titum
D fratrem meū: ſed dimiſſis illis, abij in Macedoniam. Deo autem gratia, qui ſemper triumphat per nos in Chriſto, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. Quoniam Chriſti bona fragrātia ſumus Deo, in his qui ſalui fiunt, & in his qui pereunt: his quidem odor mortis ad mortē, illis uero odor uitæ ad uitam. Et ad hæc quis idoneus? Non enim ſumus, ut plærique ^e cauponantes uerbum Dei, ſed uelut ex ſynceritate, ſed uelut ex Deo, in conſpectu Dei, per Chriſtum loquimur.

c Vel, ne poſſideamur & uſurpemur ueluti ab iniuſto poſſeſſore ſatana: πλεονεκτεῖν enim eſt illicito modo rem alienam occupare.
b Vel, non conquieui animo.
e καπηλεύειν eſt ad quæſtum abuti aliqua re.

CAP. III.

Exemplo ipſius Corinthiorum eccleſiæ probat ſe rite functum eſſe miniſterio euangelico, idque non ſuis uiribus, ſed per gratiā domini. Deinde contra illos diſputans qui legalia immiſcere conabantur, cōfert inter ſe legem & euangelium, oſtendens quanta ſit huius excellentia, utpote cum ſpiritus legis ipſe Chriſtus ſit, &c.

A INcipimus rurſus noſipſos commēdare. Num egemus, ut nonnulli commendatitijs epiſtolis apud uos? aut à uobis commendatitijs? Epiſtola noſtra uos eſtis, inſcripta in cordibus noſtris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus, dū declaratis quod eſtis epiſtola Chriſti, ſubminiſtrata, à nobis inſcripta, non atramento, ſed ſpiritu Dei uiuentis: nō in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis. Fiduciam autē huiuſmodi habemus per Chriſtum erga Deum: non quod idonei ſimus ex nobiſipſis cogitare quicquam, tanquam ex nobiſipſis, ſed
B ^a ſi ad aliquid idonei ſumus, id ex Deo [eſt,] qui & idoneos fecit nos miniſtros noui Teſtamenti, non literæ, ſed ſpiritus. Nam litera occidit, ſpiritus autem uiuificat. Quod ſi adminiſtratio mortis in literis, † ^b deformata in ſaxis, fuit in gloria, adeò ut non poſſent oculos intendere filij Iſrael in faciem Moſi, propter gloriam uultus eius, quæ aboletur: cur non potius adminiſtratio ſpiritus erit in gloria? Nam ſi adminiſtratio cōdemnationis ^c gloria [eſt,] multo magis excellit ad-
C miniſtratio iuſtitiæ in gloria. Quandoquidē ne glorificatum quidem fuit, quod glorificatum eſt in hac parte propter eminentem gloriam. Si enim quod aboletur in gloria [fuit,] multo magis [id] quod manet [eſt] in gloria. Itaque quum habeamus huiuſmodi ſpem, multa ^b libertate utimur: & non quemadmodū Moſes ponebat uelamen in faciem ſuam, ne oculos intenderent filij Iſrael in finem eius quod abolebatur. Sed obcæcati ſunt ſenſus illorum. Nam uſque ad diem hodiernum idem uelamen in lectione ueteris Teſtamenti manet: nec tollitur ue-
D lum, quod per Chriſtum aboletur. Sed ad hunc uſque diē, cum legitur Moſes, uelamen cordibus illorum impoſitum eſt. Cum autem [aliquis] conuerſus fuerit ad Dominum, tolletur uelamen. †Dominus autem ſpiritus [ille] eſt. Porrò ubi ſpiritus Domini, ibi libertas. Nos autem omnes retecta facie, gloriam Domini in ſpeculo repræſentātes, ad eandem imaginem transformamur, à gloria in gloriam, tanquam à Domini ſpiritu.

Exod. 34. d
Ioan. 4. c

a Verbi interpretatione, idoneitas noſtra.
b Vel, potius, deſculpta.
c Pro glorioſa.
b παῤῥησία, dicendi libertas.

CAP. IIII.

Defendit adhuc ſuam in miniſterio uerbi fidē. Deinde docet homines impios ſua culpa perire, & ipſos propriæ dānationis authores eſſe. Poſtremo ne cruce illius offenderentur, oſtēdit multis quanto ſucceſſu etiam per ſummas tribulationes Chriſtū doceat.

A PRopterea cum miniſterium hoc habeamus, prout miſericordiam cōſecuti ſumus, haud ^a degeneramus, ſed reiecimus ^b occultamenta dedecoris, ^c cum non uerſemur per aſtutiā, neque dolo tractemus uerbū Dei, ſed manifeſtatione ueritatis, commendemus noſipſos apud omnē conſcientiam hominū, in cōſpectu Dei. Quod ſi adhuc uelatū eſt euangelium noſtrū, in his qui pereunt uelatum
B eſt. In quibus Deus huius ſeculi excæcauit ſenſus incredulorum, ne illuceſceret illis lumē euangelij gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei. Non enim noſipſos prædicamus,

a Vel, ſegnes ſumus & inertes.
b Id eſt, probra quæ nobis occulte obijciuntur.
c Verbi interpretatione, nō uerſantes.

camus, sed Christũ Iesum Dominum: nosipsos autem seruos uestros propter Ie-
sum. Quoniã Deus est, qui iussit è tenebris lucẽ illucescere, qui [b] luxit in cordibus
nostris, ad illuminationẽ cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi. Habemus
aũt thesaurum hunc in testaceis uasculis, ut [e] uirtutis eminentia sit Dei, & non ex
nobis. Dũ in omnibus premimur, at non anxij reddimur: laboramus, at non de- C
stituimur: persequutionẽ patimur, at non [in ea] deserimur: deijcimur, at non pe-
rimus, semper [f] mortificationem Domini Iesu in corpore circũferentes, ut & uita
Iesu in corpore nostro manifestetur. Semper enim nos, qui uiuimus, in mortem
tradimur propter Iesum, ut et uita Iesu manifestetur in mortali carne nostra. Itaq;
mors quidem in nobis agit, uita uero in uobis. Cæterum, cũ habeamus eundem
Psal. 115. a spiritũ fidei, iuxta illud quod scriptũ est: †Credidi, & ideo loquutus sum: & nos
credimus, quapropter et loquimur, scientes quod qui suscitauit Dominũ Iesum, D
nos quoq; per Iesum suscitabit, & cõstituet uobiscũ. Nam omnia propter uos,
ut gratia, quæ exundauit, [g] pluribus gratias agentibus, exuberet in gloriam Dei.
Propterea nõ defatigamur, sed quamuis externus noster homo corrumpitur, in-
ternus tamẽ renouatur in dies singulos. Nam momentanea leuitas adflictionis
nostræ, mire supra modum æternum pondus gloriæ parit nobis, dum non spe-
ctamus ea quæ uidentur, sed ea quæ non uidentur. Nam quæ uidentur, tempo-
raria [sunt:] at quæ non uidentur æterna. CAP. V.

b August. clarauit legit.

e Vel, potentiæ. Hier. legit, fortitudinis. Virtus enim hic non uitio, sed infirmitati opponitur.

f Ambrosius legit, mortem.

g Verbi interpretatione, propter multorũ gratiarum actionem.

Plenius persequitur spem salutis, de qua in fine prioris cap. dixerat. Vtitur allegoria tabernaculi & domicilij illius cœlestis, cuius amore raptus omnia sustineat. Subinde tamen ita orationem mitigat, ne gloriam quærere uideatur. Postremo aditum sternit ad sequentia salutis negotium in Christo & nostrum officium paucis comprehendens.

SCimus enim, quod si terrenum nostrum domiciliũ huius tabernaculi destru- A
ctum fuerit, ædificationẽ ex Deo habemus, domiciliũ nõ manufactũ, æternũ
in cœlis. Nã & ob id gemimus, domicilio nostro, quod è cœlo est, superindui de
Apoc. 16. c siderantes: †si tamen induti, non nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc ta-
bernaculo, gemimus onerati, ꝓpterea quod nõ uolumus exui, sed superindui,
ut absorbeatur mortalitas à uita. Porrò, qui parauit nos in hoc ipsum, Deus [est:]
qui idem dedit nobis arrabonẽ spiritus. Itaq; bono animo sumus semper, & sci-
mus quod cũ domi sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Per fidẽ enim
ambulamus, non per speciem. Confidimus aũt, & probamus magis peregre ab- B
esse à corpore, & præsentes adesse apud Dominũ. Quapropter & contendimus,
Rom. 14. b siue domi præsentes, siue foris peregre agentes, ut illi placeamus. †Omnes enim
nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut reportet unusquisq; ea quæ
fiunt per corpus, iuxta [id] quod fecit, siue bonum siue malum. Scientes igitur
terrorem illum Domini, suademus hominibus, Deo uero manifesti sumus. Spe-
ro autem [nos] & in cõscientijs uestris manifestos esse. Non enim iterũ nosipsos C
cõmendamus uobis, sed occasionẽ damus uobis gloriãdi de nobis, ut [aliquid]
habeatis aduersus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. Siue enim insani
mus, Deo [insanimus:] siue sani sumus, uobis [sani sumus.] Charitas eñ Christi
[a] constringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo
omnes mortui fuerunt. Et pro omnibus mortuus est, ut qui uiuũt, posthac non
sibi uiuãt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaq; nos posthac [b] nemi-
nem nouimus secundũ carnẽ. Porrò etiam si cognouimus Christũ secundũ car-
nem, nũc tamen nõ amplius nouimus. Proinde si quis [est] in Christo, noua crea- D
Esa. 43. e tura [est.] Vetera præterierunt, †ecce, noua facta sunt omnia. Omnia aũt ex Deo,
Apoc. 21. b qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditq; nobis ministeriũ recõcilia-
tionis, quandoquidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, nõ im-
putans eis peccata ipsorũ: & posuit in nobis sermonẽ reconciliationis. Itaq; no-

a Siue, cõpellit: uel, adducit, scilicet nos, eò ut tanto animi zelo prædicemus.

b Id est, nihil moramur carnalia, id est externa: persona pro ipsa re.

mine Christi legatione fungimur, tanq̃ Deo[c] obsecrante per nos, rogamus pro
Christo, reconciliemini Deo. Eum enim, qui nõ nouit peccatum, pro nobis pec-
catum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei per illum. CAP. VI.

Hortatur ad uitam Christo dignam, idq; proprio exemplo, multis suam in fide ueram constantiam describens. Deinde impietatis ansam tollit, impiorum nimirum cõmercia & connubia, admonens ne templum dei hisce polluant.

A QVin & adiuuantes obsecramus, ne in uacuũ gratiã Dei receperitis. Dicit
enim: †In tẽpore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi. Ecce, Esa.49.c
nunc tẽpus acceptũ, ecce, nunc dies salutis. Ne quã usquã demus offen-
sionem, ne reprehẽdatur ministeriũ: sed in omnibus [a]cõmendemus nosipsos, †ut 1.Cor.4.a
Dei ministri. In tolerãtia multa, in adflictionibus, in necessitatibus, in anxietati-
B bus, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigilijs, in ieiunijs, in
puritate, in sciẽtia, in animi lenitate, in benignitate, in spiritu sancto, in charitate
nõ simulata, [b]in sermone ueritatis, in potẽtia Dei, per arma iustitiae dextra ac sini
stra, per gloriã & ignominiã, per conuitia & laudes: quasi impostores, & [tamẽ]
ueraces: quasi ignoti, & [tamẽ] noti: quasi morientes, & ecce, uiuimus: quasi cor-
C repti, & nõ occisi: quasi dolentes, semper tamẽ gaudẽtes: quasi pauperes, multos
tamẽ ditantes: ut nihil habentes, & [tamen] omnia possidentes. Os nostrũ apertũ
est erga uos, Corinthij. Cor nostrũ dilatatũ est. Non estis angusti in nobis, sed an
gusti estis in uisceribus uestris. Eandẽ aũt [c]remunerationem, ut [d]à liberis exigo.
Dilatemini & uos, ne ducatis iugum cũ incredulis. Quod enim consortium iu-
stitiae cum iniustitia? Aut quae communio luci cum tenebris? Aut quç concordia
D Christo cum Belial? Aut quae pars fideli cum infideli? Quae aũt compositio tem-
plo Dei cũ simulachris? †Nam uos estis templũ Dei uiuentis, quemadmodũ di- 1.Cor.3.d 6.d
xit Deus: *Inhabitabo in illis, & inambulabo: & ero illorũ Deus, & ipsi erũt mi
hi populus. †Quapropter exite de medio illorum, & separemini [ab illis,] dicit *Leu.26.b †Esa.52.c
Dominus: & immundum ne tetigeritis, & ego suscipiã uos, *[e]eroq; uobis in pa- *Iere.31.a
trem, & uos eritis mihi in filios ac filias, dicit Dominus omnipotens. VII.

Repetit quod cap. 2. attigerat, ostendens se non tyrannico animo, sed illorum salutis gratia iußisse moechum puniri. Quod ut facilius probet, historica narratiuncula de Tito inserta suam in ipsos beneuolentiam exponit.

A HAs igitur promissiones cum habeamus, charissimi, mundemus nosipsos ab
omni inquinamento carnis ac spiritus, perficientes sanctimoniã cũ timore
Dei. Capaces estote nostri, neminem lęsimus, neminẽ corrupimus, neminẽ[a] frau
dauimus. Nõ ad condemnationẽ [uestri hoc] dico. Siquidẽ iam antè dixi uobis,
[b]quod in cordibus nostris estis ad cõmoriendum, & conuiuendũ. Multa mihi [c]fi
ducia erga uos. Multa mihi gloriatio de uobis. Impletus sum cõsolatione, uehe-
B menter exundo gaudio in omni adflictione nostra. Etenim quũ uenissemus in
Macedoniã, nullã habuit relaxationẽ caro nostra, sed in omnibus adfligebamur:
foris pugnç, intus terrores. Verũ qui consolatur humiles, cõsolatus est nos Deus
per aduentũ Titi. Non solum aũt per aduentũ illius, uerumetiam per consolatio
nem, quã ille accepit de uobis, quũ annunciaret nobis uestrũ desiderium, uestrũ
fletũ, uestrũ pro me studiũ, adeò ut magis gauisus fuerim. Nam etiã si uos cõtri-
staui per epistolã, non me poenitet, etiamsi poenituisset. Video nanq; quod episto
C la illa, tametsi ad tempus contristauit uos, nunc gaudeo, nõ quod contristati fue
ritis, sed quod contristati sitis ad poenitentiam. Nam contristati estis secundum
Deum, sic ut nulla in re detrimento sitis adfecti per nos. †Nam qui secundũ Deũ 1.Pet.2.c
est dolor, is poenitentiã ad salutem, haud poenitendã parit: [d]contra, mundi dolor
mortem adfert. Ecce enim istuc ipsum, quod secundum Deum contristati fuistis,
quantũ in uobis genuit studiũ? imò satisfactionem, imò indignationem, imò ti
morem,

c Vel etiam, exhortante.

a Potest etiam dici, Exhibeamus.

b Id est, in sermone uero, uel ueraci.

c Ambr. legit, mercedis retributionem.
d Verbi interpretatione, ut liberis dico: uel potius prçcipio.

e Hebraismus, pro, ero uester pater, & uos eritis mei filij & meae filiae.

a Id est, nullius rẽ prçter ius occupauimus. Hoc enim ualet, ἐπλεονεκτήσαμεν.
b Locutio, idem significans, quod, uellem uobiscum commori & conuiuere.
c Vel, potius, libertas, scilicet dicendi.
d Posterius hoc sententiae huius membrũ in Grçco contextu exẽplaris Hispanici non habetur.
e Vel potius, excusationem, defensionẽ: uel, purgationẽ. Ambrosius aũt hunc locũ exponens uidetur ὁμολογίαν legisse, id est confessionẽ.

morem, imò desyderium, imò æmulationẽ, imò uindictam.[f] Siquidẽ ubiq; [f]commendastis uosipsos, quod puri sitis in eo negotio. Proinde tametsi scripsi uobis, nõ id feci eius caussa, qui læserat, nec eius caussa qui læsus fuerat: sed ob id, ut palàm fieret studium uestrum pro nobis apud uos in conspectu Dei. Idcirco con- D solationẽ accepimus ex consolatione uestri: quin uberius insuper gauisi fuimus ob gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus illius ab omnibus uobis. Quod si quid apud illũ de uobis gloriatus sum, non fuerim pudefactus: sed ut omnia cũ ueritate loquuti sumus uobis, ita & gloriatio nostra, qua usus eram apud Titũ, ueritas facta est. Et uiscera illius maiorem in modum erga uos adfecta sunt, dũ recolit omnium uestrum obedientiam, quemadmodũ cum timore ac tremore excepertis ipsum. Gaudeo quod in omnibus confidam uobis.

f Potest etiam exponi, præstitistis; uel, exhibuistis.

CAP. VIII.

Ad beneficentiam in fratres egenos exercendã multis hortatur, primo Macedonum deinde Christi exemplo. Monet autem, ut quod ante cœperunt nunc tandem absoluant. Postremo commendat illis Titum & alios cum illo missos fratres.

CErtiores autem uos facimus, fratres, de [a]gratia Dei, quę data fuit in ecclesijs A Macedoniæ. Quoniã per multam probationẽ adflictionis exuberauit gaudium illorum, & profunda paupertas illorum exũdauit in diuitias simplicitatis ipsorum. Nam pro uiribus (testor) etiam supra uires [b]prompti [fuerũt,] multa cũ obtestatione rogantes nos, ut beneficium & [c]cõmunionem ministerij susciperemus in sanctos, ac [d]non quatenus sperabamus: quin etiã semetipsos dediderunt primum Domino, [deinde] & nobis, per uoluntatem Dei, in hoc, ut adhortaremur Titum, ut quemadmodũ antè cœpisset, ita & cõsummaret hanc quoq; erga uos beneficentiã. Imò quemadmodũ ubiq; abundatis fide & sermone, & scien B tia, & omni diligentia, & in ea, quæ ex uobis erga nos est, charitate, [facite] ut in hac quoq; beneficentia abundetis. Non secundũ imperium loquor, sed per alio rum [e]studium, etiam uestræ charitatis [f]synceritatẽ explorans. Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, quod propter uos pauper factus sit, cum esset diues, ut uos illius paupertate ditesceretis. Et consilium in hoc do, nam hoc nobis conducit: qui quidem non solũ facere, uerumetiam uelle iam cœpistis anno superiore. Nunc autem & illud quod facere cœpistis, perficite: ut quemadmodum uolũtas prompta fuit, ita & perficiatis ex eo quod potestis. Etenim si prius adsit animi promptitudo, ea iuxta quicquid illud est, quod possidet aliquis, accepta est, non iuxta id quod nõ possidet. Non enim ut alijs relaxatio sit, uobis autẽ C angustia: sed ut ex æquabilitate in pręsenti tempore uestra copia illorum [succurrat] inopiæ, & illorum copia uestræ succurrat inopiæ. Vt fiat æquabilitas, quem admodum scriptum est: †Qui multũ [habebat, huic] nihil superfuit: & qui paulũ [habebat,] is nihilo minus habuit. Gratia autem Deo, qui dedit idem studiũ pro uobis in corde Titi, quod exhortationem acceperit: quin potius cum esset studiosior, suapte sponte ad uos uenerit. Misimus autem unà cum illo fratrem [eum,] cuius laus [est] in [g]Euangelio per omnes ecclesias: nec id solũ, uerumetiam delectus est ab ecclesijs [h]comes peregrinationis nostræ, cum hac beneficentia, quę administratur à nobis ad eiusdẽ Domini gloriam, & animi uestri promptitudinẽ: D [i]declinantes hoc, ne quis uos carpat in hac exuberantia, quæ administratur à nobis, †procurantes honesta, non tantũ coram Domino, sed etiam coram hominibus. Misimus autem unà cum illis fratrem nostrum, quem probaueramus [k]in multis sæpenumero diligentem, nunc autẽ multo diligentiorem, ob multam fiduciam, quã habeo erga uos: siue Titi nomine, qui socius meus est, & erga uos adiutor, siue [aliorum] qui fratres nostri [sunt &] legati ecclesiarum, gloria Christi. Proinde documentũ charitatis uestræ, & nostræ de uobis gloriationis, in eos demonstretis, etiam in conspectu ecclesiarum.

CAP. IX.

Exo.16.d

Rom.12.d

a Eleemosynã, uel beneficium gratuitum χάριν uocat, id est, gratiam.
b Vel, spontanei.
c Vel, participationẽ aut communionem.
d Id est, multo amplius quàm sperare audebamus.
e Vel, diligentiam & promptitudinem.
f γνήσιον, id est, ingenuitatem.
g Id est, in prædicatione Euangelij.
h Vel, collega, aut socius, Græca enim uox æqualitatem significat.
i Vel, cauentes.
k Verbi interpretatione, in multis multoties.

Planius iudicat qua de cauſa Titum & alios ad ipſos miſerit. Deinde multis et ualidißimis argumentis ad eleemoſynam dandam hortatur, oſtēdens quantus hinc fructus redundare ſoleat.

A NAm de † ſubminiſtratione quidem, quæ fiat in ſanctos, ſuperuacuū eſt mihi Rom. 15. d
ſcribere uobis. Noui enim promptitudinem animi ueſtri, quā de uobis ia- 1. Cor. 16. a
cto apud Macedones, quod Achaia parata eſt ab anno ſuperiore. Et [a] ſtudium ue- 2. Cor. 8. a
ſtrum prouocauit cōplures. Miſi tamen hos fratres, ne gloria noſtra, qua glorior
de uobis, inanis fiat in hac parte: ut quemadmodum dicebam, parati ſitis, ne quo
B pacto fiat, ut ſi mecū uenerint Macedones, & offenderint uos imparatos, nos pu
dore ſuffundamur, ut ne dicam uos, in hoc argumento gloriationis. Proinde ne
ceſſarium arbitratus ſum, adhortari fratres, ut prius accederent ad uos, & præpa-
rarent iam ante promiſſam [b] beneficentiam ueſtram, ut ea ſit in promptu, ſic tan-
quam beneficentia, & non tanquam [c] fraudatio. Illud autē [dico:] qui ſementem
facit parcè, is parcè meſſurus eſt. Et qui ſementē facit libenter & benigne largien
do, copioſe etiam meſſurus eſt. Vnuſquiſque ſecundū propoſitum cordis, non ex
C moleſtia aut ex neceſſitate. † Nam hilarem datorē diligit Deus. Potens eſt autem Eccli 35. b
Deus efficere, ut omnis gratia in uos exuberet, ut in omnibus omnem ſufficien
tiam habentes, exuberetis in omne opus bonū, quemadmodum ſcriptū eſt: † Di- Pſal. 3. b
ſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſæculum. Porrò, qui ſuppeditat ſe
men ſeminanti, is & panem in cibum ſuppeditet, & multiplicet ſementē ueſtrā,
& augeat prouentus iuſtitiæ ueſtræ: ut in omnibus locupletemini in omnē ſim-
D plicitatem, quæ per nos efficit, [D] ut gratiæ agantur Deo. Nam functio huius [e] mi-
niſterij, non ſolum ſupplet ea quæ deſunt ſanctis, uerumetiā exuberat [in hoc,]
quod per multos agātur gratiæ Deo, qui propter [f] probationem miniſterij huius
glorificant Deum, ſuper obedientia conſenſus ueſtri in euangelium Chriſti, &
de [g] ſimplicitate communicationis in ipſos, & in omnes, & in illorum oratione
pro uobis, [h] qui [i] deſyderant uos, propter eminentem gratiam Dei in uobis. Gra-
tia autem Deo, ſuper inenarrabili ſuo munere.

CAP. X.

Defendit authoritatē ſuā contra pſeudapoſtolos, qui illū hominē eſſe & proinde errare poſſe dicebant, et affectati imperij accuſabāt. Docet igitur quæ ſit ſua potentia, in quem finem data, & quomodo hac uſus ſit: & quod uera gloria in ſolo deo conſiſtat.

A CAeterum, ipſe ego Paulus obſecro uos per lenitatē & manſuetudinē Chri-
ſti, qui [a] iuxta faciem quidē humilis ſum inter uos, abſens tamē audax ſum
erga uos. Rogo aūt uos, ne præſens audeā ea fiducia, qua exiſtimor audax fuiſ-
ſe in quoſdā, qui putant nos ueluti ſecundum carnem ambulare. Nam [b] in carne
ambulantes, non ſecundum carnem militamus. Siquidem arma militiæ noſtræ,
non carnalia ſunt, ſed potentia Deo, ad demolitionem munitionū, quibus con-
B ſilia demolimur, et omnē celſitudinem, quæ extollitur aduerſus cognitionē Dei:
& captiuam ducimus omnem cogitationem, ad obediendū Chriſto: & in prom
ptu habemus uindictam aduerſus omnem inobedientiam, cū impleta fuerit ue-
ſtra obedientia. Quæ in conſpectu ſunt uidetis? Si quis de ſeipſo confidit, quod
Chriſti ſit, illud rurſum perpendat ex ſeipſo, quod quemadmodum ipſe Chriſti
[eſt,] ita & nos Chriſti [ſumus.] Nam ſi & amplius quippiā glorier de poteſtate
C noſtra, quam dedit Dominus nobis, in ædificationem, & nō in deſtructionē ue-
ſtri, non pudefiam, ne uidear ceu perterrefacere uos per epiſtolas. Nam epiſtolæ
quidem (inquit) graues ſunt & robuſtæ, at præſentia corporis infirma, & ſermo
contēptus. Hoc reputet, qui iſtiuſmodi eſt, quod quales ſumus ſermone per epi-
ſtolas, cum abſumus, tales [ſumus] & cum adſumus facto. Non enim ſuſtine-
mus inſerere, aut cōferre noſipſos cum quibuſdam, qui ſeipſos cōmendant. Sed
iſti non intelligunt, quod ipſi inter ſeſe ſeipſos metiuntur, & cōparant ſemet ſi-
bi.

a Verbi interpretatione, qui ex uobis eſt zelus: uel, ueſtrum exemplum.

b Græce benedictionem. Solet aūt apud Hebræos gratuitum aliquod beneficiū etiam benedictio dici.

c πλεονεξία, id eſt, inuita & maligna largitio. Auari enim, ſi quid dant, inuiti dāt.

D Verbi interpretatione, gratiarum actionē deo.

e Vel, ſubminiſtrationis, ſcilicet in ſanctos.

f Pro eo quod eſt, probatam iſtam adminiſtrationem, uel eleemoſynam.

g Id eſt ſimplici & cādida cōmunicatione, uel beneficentia.

h Scilicet intercedunt.

i Vel, amant: uel, deſiderant uidere.

a Pro eo quod eſt, coram: uel, præſens.

b Vel, quamuis homines ſimus, nō tamen negotium humanum agimus.

bi. At nos non in immensum gloriabimur, uerũ iuxta mensurã regulę, qua parti D
tus est nobis Deus, mensura pertingendi etiã usq; ad uos. Non enim quasi non
pertingamus usq; ad uos, extẽdimus nos ipsos supra modum. Nam usq; ad uos
quoq; peruenimus in Euangelio Christi, non in immẽsum gloriãtes in alienis
laboribus: sperantes [futurũ] ut subolescente fide uestra in uobis, magnificemur
iuxta regulã nostram in exuberantiã: ut ijs quoq; regionibus, quę ultra uos sunt,
euangelizem: non per alienã regulam, ut de his quæ parata sunt gloriemur. Sed
Hier. 9.d qui gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum cõmendat, ille pro-
1. Cor. 1.d batus est, sed is quem Dominus commendat. CAP. XI.

Quia pseudapostolorum calumnijs patebat Paulus, hic sancta quadam ambitione, ne ministeriũ illius extenuaretur, suam authoritatẽ sibi uendicat, multis argumentis ostendens se nõ parem modo sed superiorem etiã reliquis apostolis esse. Docet autem simul in quibus nobis sit gloriandum.

VTinam tolerassetis me paulisper insipientia mea. Imò & suffertis me. Nam A
zelotypus sum erga uos, Dei zelo, adiunxi enim uos uni uiro, [a]ut uirginẽ
Gen. 3.a castam exhiberetis Christo: sed metuo, ne qua fiat, ut †quemadmodum serpens
Euam decepit uersutia sua, ita corrũpantur sensus uestri à [b] simplicitate, quæ erat
erga Christum. Nam si is, qui uenit, aliũ Iesum prædicat, quem non prædicaui-
mus: aut [si] spiritũ alium accipitis, quem non accepistis: aut Euangelium aliud,
quod non accepistis, rectè sustinuissetis. Arbitror enim me nihilo inferiorem B
fuisse eximijs apostolis. Cæterũ licet imperitus sim sermone, non tamen sciẽtia.
Verũ ubiq; manifesti fuimus in omnibus erga uos. Nũ illud peccaui, quod me
ipsum humiliarim, ut uos exaltaremini? quod gratuito euangeliũ Dei prædica-
uerim uobis? Cæteras ecclesias deprędatus sum, accepto ab illis stipẽdio, quo uo
bis inseruirem. Et cũ apud uos essem, & egerem, nõ onerosus fui cuiquã. Nam
quod mihi deerat, suppleuerũt fratres, qui uenerãt à Macedonia: & in omnibus C
sic me seruabã, ne cui essem onerosus, atq; ita seruabo. Est ueritas Christi in me,
quod hæc gloriatio non interrumpetur contra me in regionibus Achaiæ. Qua-
propter? An quod non diligam uos? Deus nouit. Verum quod facio, [idem] &
faciam, ut amputem occasionem ijs, qui cupiunt occasionẽ: ut in eo de quo glori
antur, reperiantur quemadmodum & nos. Siquidem istiusmodi pseudapostoli,
operarij dolosi sunt, sumpta persona apostolorũ Christi: atq; haud mirũ. Quan-
doquidem ipse Satanas trãsfiguratur in angelum lucis. Non magnũ est igitur, D
si & ministri illius personam in se transferũt, quasi sint ministri iustitiæ: quorum
finis erit iuxta opera eorum. Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse: alio-
quin & iam ut insipientẽ accipite me, ut paululũ quiddam et ego glorier. Quod
dico, non dico secundũ Dominum, sed uelut per insipientiam, in hoc argumẽto
gloriationis. Quandoquidẽ multi gloriãtur secundũ carnem, & ego gloriabor.
Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis sapientes. Suffertis enim, si quis uos E
in seruitutẽ adigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis attollit sese, si quis uos in fa
ciem cædit. Iuxta cõtumeliam loquor, perinde quasi nos infirmi fuerimus. Imò
in quocunq; audet aliquis, (per insipientiam loquor) audeo et ego. Hebræi sunt,
[sum] & ego: Israelitæ sunt, [sum] & ego: Semẽ Abrahæ sunt, [sum] & ego: mini
stri Christi sunt, (desipiens loquor) excellẽtius [sum] ego: in laboribus copiosius
in uerberibus [c] supra modũ, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter.
Deu. 25.a †A Iudæis quinquies quadragenas [plagas] una min⁹, accepi. *Ter uirgis cæsus F
*Act. 16.c fui: †semel fui lapidatus: *ter naufragium feci. Noctẽ ac diem in profundo egi.
†Act. 14.c
*Act. 27.a In itineribus sæpe, in periculis fluminũ, periculis latronum, periculis [d] ex gene-
re, periculis ex gentib. periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari,
periculis inter falsos fratres, in labore & molestia, in uigilijs sæpe, in fame & siti,

a Vel, ad exhibendũ uirginem castã. Græca enim etiã ad Paulum referri possunt.

b Ambr. legit, castitate. Fortassis autem apud Græcos ἁγνότητι legebat, non ἁπλότητι.

c Vel, eximie, aut supra quã credi possit.

d Id est, Iudæis.

G in ieiunijs ſæpe, in frigore & nuditate. Præter ea quæ extrinſecus accidunt. [c]Incumbens mihi quotidiana cura omniũ eccleſiarũ. Quis infirmatur, & [ego] non infirmor? Quis offenditur, & ego non uror? Si gloriari oporteat, de his quę infirmitatis meę ſunt, gloriabor. Deus & pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt laudandus in ſæcula, nouit quod nõ mẽtiar. †In Damaſci ciuitate gentis præfectus Aretæ regis, excubias poſuerat in Damaſcenorũ urbe, cupiens me cõprehendere: ac per feneſtram in ſporta demiſſus fui per mœnia, effugiq́; manus eius. Act. 9. d

XII.

Poſt multa ſua facta etiam uiſiones recenſet, quibus à deo inſtructus ſit, cauſam ſimul reddens in quem finem hac gloriatione utatur. Deinde rurſum ſuã teſtatur beneuolentiam, & de aduentu ſuo ipſos commonet.

A G[a]Loriari ſane nõ expedit mihi: ueniã enim ad uiſiones & reuelationes Domini. Noui hominẽ in Chriſto ante annos quatuordecim: an in corpore, neſcio: an extra corpus, neſcio: Deus nouit, raptũ huiuſmodi in tertiũ uſq; cœlũ. Et ſcio huiuſmodi hominẽ: an in corpore, an extra corpus, neſcio, Deus nouit, raptum fuiſſe in paradiſum, & audiſſe [b]arcana uerba, quę fas nõ ſit hominẽ loqui.
B Super huiuſmodi homine gloriabor: de me uero ipſo nõ gloriabor, niſi ſup infirmitatibus meis. Nam ſi uoluero gloriari, nõ ero inſipiens, ueritatẽ enim dicã, ſed [c]deſino, ne quis de me cogitet, ſuper [id] q̃d uidet eſſe me, aut [quod] audit ex me. Et ne excellentia reuelationũ ſupra modũ efferrer, datus eſt mihi ſtimulus in car-
C ne, angelus Satan, ut me colaphis cæderet, ne ſupra modũ efferrer. Super hoc ter Dñm rogaui, ut diſcederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. Nã uirtus mea per infirmitatẽ perficitur. Libentiſſime igitur gloriabor potius ſuper infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Chriſti. Quãobrem [D]placeo [mihi] in infirmitatibus, in cõtumelijs, in neceſſitatibus, in pſequutionibus, in anxietatibus
D pro Chriſto. Cũ enim infirmus ſum, tũc robuſtus ſum. Factus ſum inſipiẽs gloriando. Vos me coegiſtis. Nam ego debuerã à uobis cõmendari. Nulla enim in re inferior fui ſummis apoſtolis, tametſi nihil ſum. Signa quidẽ apoſtoli peracta fuerunt inter uos, cum omni patientia & ſignis, & prodigijs, & potẽtibus factis. Nam quid eſt, in quo fuiſtis inferiores cæteris eccleſijs, niſi quod ipſe ego nõ fue-
E rim uobis oneroſus? Condonate hãc mihi iniuriã. Ecce, tertiò propenſus animo ſum, ut ueniã ad uos: nec ero uobis oneroſus. Nõ enim quæro quæ ueſtra ſunt, ſed uos. Non enim debent filij parẽtibus recondere, ſed filijs parẽtes. Ego uero libentiſſime impendã, & expendar pro animabus ueſtris: licet uberius uos diligens, minus diligar. Sed eſto, ipſe nõ grauaui uos: uerum cũ eſſem aſtutus dolo uos cepi. Num per quenq̃ eorum, quos miſi ad uos, [e]expilaui uos? Rogaui Ti-
F tum, & unà cũ illo miſi fratrem. Num quid à uobis extorſit Titus? An non eodẽ ſpiritu ambulauimus? An nõ eiſdem ueſtigijs? Rurſum arbitramini quod [nos] uobis excuſemus? In conſpectu Dei, in Chriſto loquimur, ſed omnia chariſſimi, pro ueſtri ædificatione. Nam metuo, ne qua fiat, ut ſi uenero, non quales uelim,
G reperiam uos: & ego reperiar uobis qualem nolitis. Ne quo modo ſint cõtentiones, æmulationes, iræ, cõcertationes, obtrectationes, ſuſurri, rumores, ſeditiones: ne iterum ubi uenero, humiliet me Deus meus apud uos, & lugeam multos eorum, qui ante peccauerint, & non pœnituerint ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam patrarunt.

CAP. XIII.

Colligit ferè omnia, quæ extra eleemoſynæ negotium tractauit. Primo enim oſtendit, ſe non falſo promittere aduentum ſuum, nec ſe fore imbecillem. Optat tamen ut reſipiſcant, & fauſta imprecatur.

A H[a]Ic tertius erit aduentus meus ad uos. In †ore duorũ teſtium aut trium conſtituetur omne uerbum. Prædixi, & prædico, ut præſens cum eſſem iterum, ita & abſens nunc ſcribo ijs qui antè peccauerũt, et reliquis omnibus, quod ſi uenero Ioan. 8. c

[c] Auguſt. ſic legit, Incurſus in me quotidianus, ſolicitudo omnium eccleſiarũ.

[a] Quidam è Græcis legunt, καυχᾶσθαι δεῖ; οὐ συμφέρει μοι, id eſt, Gloriari oportet? Non expedit mihi. Quo ſenſu & Ambroſius legit.

[b] ἄῤῥητα, id eſt, non dicenda: uel, ineffabilia.

[c] φείδομαι. i. parco.

[D] Vel potius, acquieſco, tranquillo ſum animo.

[e] Vel, quæ ueſtra erãt nullo iure occupaui ſed fraudibus.

[a] Hiſp. exemplar habet ἰδοὺ τρίτον ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. i. Ecce, tertia uice uenio ad uos.

nero denuo, non parcam. Quandoquidem experimentũ quæritis in me loquen
tis Christi, qui erga uos non est infirmus, sed potens est in uobis. Nam quamuis
crucifixus fuit ex infirmitate, uiuit tamen ex potentia Dei. Siquidem & nos infir B
mi sumus in illo, sed uiuemus cũ illo ex potentia Dei erga uos. Vosipsos tenta-
1. Cor. 11. f te, num sitis in fide. Vosipsos probate. An non cognoscitis uosmetipsos, quod Ie
sus Christus in uobis est? Nisi sicubi reprobi estis. At spero uos cognituros, quod
nos non simus reprobi. Opto autem apud deum, ne quid mali faciatis, nõ quo C
nos probati adpareamus, sed ut uos, quod honestum est, faciatis: nos uero ueluti
reprobi simus. Non enim possumus quicquã aduersus ueritatem, sed pro ueri-
tate. Gaudemus enim, cum nos infirmi fuerimus: uos autem ualidi fueritis. Hoc
autem insuper optamus uestram integritatem. Propterea hæc absens scribo, ne
cum præsens fuero, [b] rigidus sim iuxta potestatem, quam dedit mihi Dominus in D
extructionem, & non in destructionem. Quod superest, fratres, ualete, integri
estote, consolationem habete, [c] unanimes sitis, in pace agite: & Deus charitatis ac
pacis erit uobiscum. Salutate uos mutuo sancto osculo. Salutant uos sancti om
nes. Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio spiritus san-
cti sit cum omnibus uobis. Amen.

[b] Verbi interpretatio ne, præcise utar potestate, &c.
[c] Ambrosius Græca propius exprimens legit, idem sapite.

Ad Corinthios secunda missa fuit à Philippis Macedoniæ, per Titum & Lucam.

Epistola Pauli Apostoli ad Galatas.

CAPVT I.

Quoniam Galatarũ ecclesiæ ab euangelio syncero defecerant, legis nimirum opera cum hoc miscentes, Paulus multis uocationem suam cõmendat, deinde inconstantiæ accusat. Postremo narrationẽ texit, qua uitam pristinã et uocationẽ suam officiũq; recenset, huc omnino spectans, se euangeliũ suũ non ab hominib. sed à solo Christo accepisse.

PAVLVS Apostolus, non ab hominibus, neque per ho- A
minem, sed per Iesum Christum, ac Deum patrem, qui su-
scitauit illum ex mortuis, quiq; mecum sunt, omnes fra-
tres. Ecclesijs Galatiæ, Gratia uobis, & pax à Deo patre,
& Domino nostro Iesu Christo, qui dedit seipsum pro pec
catis nostris, ut eriperet nos ex præsenti sæculo [a] malo, iux-
ta uoluntatem Dei & patris nostri: cui gloria in sæcula
sæculorum. Amen. Miror, quod à Christo, qui uocauit B
uos per gratiam, adeò cito [b] transferamini in aliud euangelium: quod non est
aliud, nisi quod quidam sunt, qui turbant uos, & uolunt inuertere euangelium
Christi. Cæterum etiam si nos, aut angelus è cœlo prædicauerit uobis euan-
gelium, præter id quod prædicauimus uobis, anathema sit. Quemadmodum
antè diximus, & nunc iterum dico: si quis uobis prædicauerit euangelium, præ-
ter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim utrum homines suadeo, an
Deum? Aut, quæro hominibus placere? Nam si hactenus hominibus pla-
cuissem, Christi seruus haudquaquã essem. Notum autem uobis facio, fratres,

[a] Vel, etiã ærumnoso.
[b] Ad uerbũ, transponamini.

C euangeliũ,quod prædicatũ eſt à me,non eſſe[c]ſecundũ hominem.Neq; enim ego
ab homine accepi illud,neq;[D]didici,ſed per reuelationẽ Ieſu Chriſti.Audiſtis eñ
meam conuerſationẽ quondã in Iudaiſmo,quod ſupra modũ perſequebar eccle
ſiam Dei,ac[e]depopulabar illã:& proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos[f]æqua-
les in[g]genere meo,cũ uehementer eſſem ſtudioſus à maioribus meis traditorum
inſtitutorũ.Aſt ubi Deo,qui ſegregauerat me ab utero matris meę,et uocauit per
D gratiã ſuam in hoc,ut reuelaret filium ſuũ per me, uiſum eſt ut prædicarẽ ipſum
inter gentes,cõtinuo non contuli cũ[h]carne & ſanguine,neq; redij Hieroſolymã
ad eos qui ante me fuerãt apoſtoli : ſed abij in Arabiam, ac denuo reuerſus ſum
Damaſcum.Deinde poſt annos tres redij Hieroſolymam, ut[i]uiderẽ Petrum, &
manſi apud illũ dies quindecim.Aliũ autem ex apoſtolis non uidi[quenquam,]
niſi Iacobum fratrem Domini.Porrò quę ſcribo uobis,ecce coram Deo nõ men
tior.Deinde ueni in regiones Syriæ,Ciliciæq;. Eram autẽ ignotus iuxta faciem
eccleſijs Iudææ,quæ erant in Chriſto.Sed tantum[k]hic rumor apud illos erat:qui
perſequebatur nos aliquando,nunc prædicat fidem,quam quondam[l]expugna
bat.Et glorificabant in me Deum.

CAP. II.

Perſtat ad huc in cœpta narratione,qua docet ſe nec ab apoſtolis quidẽ euangelium didiciſſe,imò quo ipſe potius Petrum reprehenderit.Hinc aũt lento pede ad ſtatum rei delabitur,oſtendens nos gratia Chriſti per fidem & non lege per opera iuſtificari.

A DEinde poſt annos quatuordecim, rurſum aſcẽdi Hieroſolymam unà cum
Barnaba,adſumpto ſimul & Tito.Aſcẽdi autem iuxta reuelationẽ, & con
tuli cũ illis euangelium,quod prædico inter gentes:ſed priuatim cũ his qui erant
in pretio,ne quo modo in uanum currerem,aut cucurriſſem.Sed neq; Titus,qui
mecum erat,cum eſſet Græcus,cõpulſus fuit circuncidi:propter obiter ingreſſos
falſos fratres,qui ſubintroierant ad explorandum libertatem noſtram,quam ha
bemus in Chriſto Ieſu,quo nos in ſeruitutẽ adigerẽt. Quibus ne ad tempus qui
B dem ceſſimus,[a]per ſubiectionẽ,ut ueritas Euangelij permaneret apud uos.[b]Ab
ijs autem,qui uidebantur aliquid eſſe, quales aliquãdo fuerint,nihil mea refert.
†Perſonã hominis Deus non accipit. Nam mihi,qui uidebantur eſſe in pretio, †Act. 10.c
nihil contulerunt. Imò contra,cum uidiſſent mihi concreditũ fuiſſe euangelium Rom. 2.b
[c]præputij,quemadmodũ Petro circunciſionis,(Nam qui efficax fuit in Petro ad Epheſ. 6.b
Apoſtolatũ circunciſionis, efficax fuit & in me erga gentes) cũq; congnouiſſent Deu. 10.d
gratiam mihi datam,Iacobus & Cephas,& Ioannes,qui uidebantur eſſe colum 2.Par. 19.c
næ,[D]dexteras ſocietatis dederunt mihi ac Barnabæ,ut nos in gentes, ipſi uero in Iob 34.b
[e]circunciſionem[apoſtolatu fungeremur:]tantum,ut pauperum memores eſſe- Sap. 6.b
C mus,in quo & diligens fui,ut hoc ipſum facerem.Cum aũt ueniſſet Petrus An- 1.Pet 1.c
tiochiam,[f]palàm illi reſtiti:quoniam[g]reprehenſus erat.Nam antequã ueniſſent Eccli 35.b
quidam à Iacobo,unà cum gentibus ſumebat cibum:cum aũt ueniſſent,ſubdu-
xit,& ſeparauit ſeipſum[ab illis,]metuens[h]illos,qui erant ex circunciſione. Ac
ſimulabant unà cum illo cæteri quoq; Iudæi,adeò ut Barnabas ſimul abducere-
tur[i]in illorum ſimulationem.Verum ubi uidiſſem quod non recto pede incede
rent ad ueritatem euangelij, dixi Petro coram omnibus: Si tu, cum ſis Iudæus,
[k]gentiliter uiuis,ac non Iudaice,cur gẽtes cogis Iudaizare? Nos natura Iudæi,&
non ex gentibus peccatores,quoniam ſcimus non iuſtificari hominem ex operi
bus legis,niſi per fidem Ieſu Chriſti,& nos in Chriſtum Ieſum credidimus,ut iu
ſtificaremur ex fide Chriſti,& non ex operibus legis.Propterea quod non iuſti-
D ficabitur ex operibus legis[l]ulla caro.Quod ſi,dũ quærimus iuſtificari per Chri-
ſtum,reperimur & ipſi peccatores,num ergo Chriſtus peccati miniſter[eſt?]Ab-
ſit.Nam ſi quæ deſtruxi,ea rurſum ædifico,tranſgreſſorem meipſum conſtituo.
Ego enim per legem legi mortuus fui,ut Deo uiuerem:unà cum Chriſto crucifi
xus

Vel,humanum.
[D]Vel, edoctus fui.
[e]Hier.& Auguſt.le-gunt,uaſtabam.
[f]Vel,coætaneos.
[g]Vel,gente mea, ſci-licet Iudaica.
[h]Id eſt, homine. Eſt autẽ periphraſis Hebræis frequentior.
[i]*ἱστορῆσαι non modo* uidere aliquẽ ſignifi-cat, ſed percontandi & diſcendi cauſa ali quem inuiſere,uel cõ uenire & colloqui.
[k]Verbi interpretatio ne, audientes erant: uel, auditum erat ab illis.
[l]Al depopulabatur: uel,ut ſupra,uaſta-bat.
[a]Vel, ut illis ſubijce remur.
[b]Sermo uidetur im perfectus, quẽ ſic cõ pleas: Ab ijs aũt qui uidebãtur magni eſ-ſe,nihil adiutus ſum, &c. Redit eñ ad id quod ſuperius dixe-rat, ſe non didiciſſe euangelium ab apo-ſtolis.
[c]Præputium & cir-cunciſionẽ ponit pro gentibus incircũciſis & Iudæis circũciſis. Sic euangelium præ putij uocat, quod gẽ tibus annunciatur, &c.
[D]Dextræ ſocietatis, Hebraiſ.eſt pro dex-tris ſocialibus,uel ſo cietatis ſymbolis.
[e]Id eſt, gẽtẽ Iudaicã.
[f]Verbi interpretatio ne, ſecũdum faciem, id eſt,in conſpectu omnium.
[g]Alij legunt, repre-henſibilis, id eſt, re-prehenſione dignus.
[h]τοὺς ἐκ τῆς περιτομῆς, id eſt,circũciſos,ſci-licet Iudæos.Similis locutio Rom.4.
[i]Vel, illorum ſimula tione.
[k]Id eſt, ſecundum ea rum gentium conſue tudinem quæ Chri-ſtum receperunt.
[l]*Græc.legit,πᾶσα* oĩs ꝓ ulla,iuxta He-braiſmum. Dixit aũt pro eo quod eſt , ul-lus homo.

xus sum, uiuo tamen nō iam ego, sed uiuit in me Christus. Vitam autem quam nūc uiuo in carne, [m]per fidē uiuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Non aspernor gratiam Dei. Nam si per legem [est] iustitia, igitur Christus frustra mortuus est.

m Vel, in fide uiuo, fide inquam filij dei.

CAP. III.

Nunc tandē contra eos inuehitur, multis argumentis ostendēs nos gratia Christi per fidem iustificari, non lege per opera. Docet autē hoc exemplo Abrahæ & effectu fidei & legis, ostendens simul cur lex data sit, & quod fide ab illius imperio liberemur.

O Stulti Galatę, quis uos fascinauit, [a]ut non obediretis ueritati? Quibus præ A
oculis Iesus Christus antè fuit depictus, inter uos crucifixus. Hoc solū cupio discere à uobis, [utrum] ex operibus legis spiritum accepistis, an [b]ex prædicatione fidei? Adeò stulti estis, cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini? Tam multa passi estis frustra. Si tamen & frustra. Qui igitur subministrat uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, utrum ex operibus legis, an ex prędicatio
Gene. 15. b ne fidei [id facit?] †Quemadmodum Abraham credidit Deo, & imputatū est illi
Rom. 4. a ad iustitiā. [c]Scitis igitur, quod qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahę. Præuidens autem
Iaco. 2. d scriptura, quod ex fide iustificet gentes Deus, prius rem lætam nunciauit Abrahæ:
Gen. 12. a †Benedicētur, [inquiens,] in te omnes gentes. Itaque [d]qui ex fide sunt, benedicun- B
Eccli. 44. d tur cum fideli Abrahā. Nam quotquot ex operibus legis sunt, execrationi sunt
Deut. 27. d obnoxij. Scriptū est enim: †Execrabilis omnis qui nō manserit in omnibus quę scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod aūt per legē nullus iustificetur apud
Abac. 2. a Deum, palàm est. †Siquidē iustus ex fide uiuet. Lex autē non est ex fide: *sed qui
Rom. 1. b
*Leu. 18. a fecerit ea homo, uiuet per ea. †Christus uos redemit ab execratione legis, dū pro
†Rom. 8. a uobis factus est execratio. Scriptū est enim: *Execrabilis omnis qui pendet in li-
*Deu. 21. d gno, ut in gētes benedictio Abrahę ueniret per Christū Iesum, ut promissionem spiritus acciperemus per fidem. Fratres, [e]secundū hominem dico: Hominis licet C
Heb. 9. d testamentum, tamen si †sit comprobatum, nemo reijcit, aut addit aliquid. Porrò Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit: Et seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de uno: Et in semine tuo, qui est Christus. Hoc autem dico, testamentum antè comprobatū à Deo in Christum, lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, nō facit irritum, ut abroget promissionem. Nam si ex lege est hæreditas, non iam ex promissione. Atqui Abrahę per promissionem donauit Deus. Quid igitur lex? Propter transgressiones addita fuit, donec ueniret semen [f]cui promissum fuerat: ordinata per angelos [g]in manu intercessoris. Intercessor autem unius non est, at Deus unus est. Lex igitur, [num est] aduer- D
sus promissiones Dei? Absit. Etenim si data fuisset lex, quæ possit uiuificare, uere
Rom. 3. b ex lege esset iustitia. †Sed conclusit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Cæterum antequam uenisset fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quæ erat reuelanda. Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur. At postquā uenit fides, nō amplius sub pędagogo sumus. Omnes enim filij Dei estis, [h]eo quod credidistis
Rom. 6. a
Col. 2. b Christo Iesu. †Nam quicunque baptizati estis, Christū induistis. Non est Iudæus, neque [i]Græcus: non est seruus, neque liber: non est masculus ac fœmina. Omnes enim uos unus estis in Christo Iesu. Quod si uos estis Christi, igitur Abrahæ semen estis, & iuxta promissionem hæredes.

a Chrysostomus & Theophylactus hæc non habent, nec ipse etiam Hieronymus.
b Ad uerbū, ex auditu fidei, quod per metalepsin pro prędicatione sumitur.
c γινώσκετε, anceps est, potest enim etiam in imperatiuo accipi, ut, Cognoscite igitur, &c.
d Id est, qui fideles sunt.
e Vel, humano more. Aut, exemplū humanum afferam.
f *Alij legunt*, ᾧ. i. quod ut referatur ad semen.
g Vel, per manum: est autem Hebraism. idē significans, quod nos diceremus, opera intercessoris: uel, per potentiam & uirtutem intercessoris.
h Verbi interpretatione, per fidem in Christo Iesu.
i Pro quouis ethnico ponitur.

CAP. IIII.

De libertate Christiana planius disputaturus, quædam de usu & genio legis præmittit, à qua nos liberari docet per Christū. Deinde ad prima elementa reuertentes increpat, & quàm turpis sit illorū error ex uitæ pristinæ collatione ostendit, simul pseudapostolorum fraudes detegens. Deinde typo ex lege proposito ostendit nos legē cōstringi, & per Christum liberari.

a Locutio est Paulo familiaris, pro eo quod est, Illud autē est quod dico.
b Vel, legauit, cum mandatis scilicet.

c Hieron. legit, & hæres per Christum. Theophylactus autem legit, εἰ δὲ υἱὸς κληρονόμος, κληρονόμος μὲν θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ χριστοῦ. Sed huc transcripta uidentur hæc ex Roma. 8 cap.
d καιρὸς enim nō tempus quoduis, sed certum & opportunum temporis articulum significat.
e Vel, affectant & zelotypia quadam ambiunt.
f Alij leg. ἐγκλεῖσαι, id est, includere.

g Vel, modo naturali, quo solent gigni liberi: uel, ex consilio carnis, Saræ nimirum, &c.
h Chrysost. dicit allegoriam hic pro typo & figura poni.

a Verbi interpretatione, aboliti estis à Christo.

b ἐνεργουμένη, i. agēs scilicet occulta & innata sibi uirtute.

A DIco ᵃautem quādiu hæres puer est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omniū: sed sub tutoribus & curatoribus est, usq; ad tempus quod pater præscripserit. Sic & nos, cum essemus pueri, sub elementis mundi eramus, in seruitutem adacti. At ubi uenit plenitudo temporis, ᵇemisit Deus filium suū, natum ex muliere, legi obnoxiū, ut eos qui legi erant obnoxij, redimeret, ut adoptione ius filiorum acciperemus. Quoniam autem estis filij, emisit deus spiritum filij sui in corda nostra, clamantem: Abba pater. Itaq; iam non es seruus, sed filius: quod si filius, ᶜ& hæres Dei per spiritum. Sed tum quidem, cum ignoraretis Deum, ser-

B uiebatis ijs qui natura non sunt dij. At nunc posteaq̄ cognouistis Deū, quin potius cogniti estis à Deo, quomodo conuertimini denuo ad infirma & egena elementa, quibus iterū ab integro seruire uultis? Dies obseruatis, & menses, ᵈ & articulos temporꝫ, et annos. Metuo de uobis, ne frustra laborauerim erga uos. Estote ut ego [sum,] quandoquidē & ego [sum] ut uos. Fratres, rogo uos. Nihil me lęsistis. Nostis autem ꝙ per infirmitatem carnis euangelizauerim uobis prius, & experimentū mei, quod erat in carne mea, non estis aspernati, neq; respuistis, sed me uelut nuncium Dei suscepistis, uelut Christum Iesum. Quę ergo erat beatitudo uestra? Testimoniū enim reddo uobis, ꝙ si fieri potuisset, oculos uestros effos-

C sos dedissetis mihi. Igitur inimicus factus sum uobis, uera loquēdo uobis? ᵉAemulantur uos, non bene, imò ᶠexcludere uos uolunt, ut ipsos ęmulemini. Bonū [est] autem æmulari in re bona semper, & non solū cum pręsens sum apud uos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis. Vellem autem adesse apud uos nunc, & mutare uocem meam: quoniā consilij inops sum in uobis. Dicite mihi qui sub lege uultis esse, legem ipsam non auditis? Scriptum est enim, ꝙ Abraham duos filios habebat, †unū ex ancilla, *& unum ex libera. †Verum is, qui ex ancilla [natus est,] ᵍsecundum carnem natus est: qui uero ex libera, per promissionem. Quæ per ʰallegoriam dicuntur. Nam hæc sunt duo Testamenta. Vnum quidem à monte Sina, in seruitutem generans, quæ est

Gene. 16. d
*Gen. 21. a
†Rom. 9. a

D Agar. Nam Agar, Sina mons est in Arabia, confinis est autem ei quæ nunc uocatur Hierusalem. Seruit autem cum filijs suis. At quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum. Scriptū est enim: †Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe, & clama quę non parturis, quoniam multi liberi desertę, magis q̄ eius quæ habet uirum. †Nos autem, fratres, secundū Isaac promissionis filij sumus. Sed quemadmodū tunc is qui secundum carnem natus erat, persequebatur eum qui [natus erat] secundum spiritum, ita & nunc. At quid dicit scriptura? †Eijce ancillam, & filium illius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaq; fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ.

Esa. 54. a
Rom. 9. b
Gene. 21. a

CAP. V.

Hortatur ut in libertate Christiana perseuerent, ni etiam à Christo uelint excidere. Deinde pseudapostolis suam pœnam minatur. Ne autē libertate sua in carnis licentiam abuterentur, charitatem præscribit, & carnem cum suis affectibus uult crucifigi.

A IN libertate igitur, qua Christus nos liberauit, state: & ne rursus iugo seruitutis implicemini. Ecce ego Paulus dico uobis, †ꝙ si circuncidamini, Christus nihil uobis proderit. Contestor aūt rursus omnem hominē, qui circunciditur, ꝙ debitor est totius legis seruandæ, ᵃChristus uobis factus est otiosus: quicūq; per legem iustificamini, à gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spē iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu neq; circuncisio quicq̄ ualet, neq; præputiū, sed fides per dilectionē ᵇefficax. Currebatis bene, quis uos impediuit ut non obedire

Act. 15. a

B tis ueritati? [Nempe] persuasio, non ex eo [profecta,] qui uocat uos. †Paulū fermenti totam consperisionē fermentat. Ego confido de uobis in domino, ꝙ nihil aliud sensuri sitis. Cæterum qui conturbat uos, portabit iudiciū, quisquis fuerit. Ego autem fratres, si circumcisionē adhuc prędico, quid adhuc persequutionem patior?

1. Cor. 5. b

patior? Abolitum est igitur offendiculum crucis. Vtinam & abscindatur qui uos [e]labefactant. Vos enim in libertatem uocati fuistis fratres, tantum, ne libertatem in occasionem [detis] carni: sed per charitatem seruite uobis inuicem. Nam tota lex in uno uerbo completur, nempe hoc: †Diliges proximum tuum ut teipsum. Quod si alius alium uicissim mordetis & deuoratis, uidete ne uicissim alius ab C
alio consumamini. Dico autem, spiritu ambulate, *& concupiscentiam carnis nequaquam perfeceritis. Nam caro cõcupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc autem inter se mutuo aduersantur, ut non quæcunque uolueritis, eadem faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Porrò manifesta sunt opera carnis, quæ sunt hęc: adulterium, scortatio, immunditia, lasciuia, simulachrorum cultus, ueneficium, inimicitiæ, lis, æmulationes, irę, concertatio- D
nes, seditiones, sectæ, inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: de quibus prędico uobis, quemadmodum & prædixi, quòd qui talia agunt, [b]regni dei hęredes non erunt. Contrà, fructus spiritus est, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperãtia. Aduersus huiusmodi non est lex. Qui uero sunt Christi, carnem crucifixerunt cum adfectibus & concupiscẽtijs. Si uiuimus spiritu, spiritu & incedamus. Ne efficiamur inanis glorię cupidi, inuicem [nos] prouocantes, inuicem inuidentes.

Leuit. 19. d / Matt. 22. d / Mar. 12. c / Rom. 13. c / †1. Pet. 2. c

e Vel, à statu dimoueant.

b Vel, regnũ dei non possidebunt: secundum Hebręos enim, hæreditate cõsequi, uel habere, idem dicitur quod possidere.

CAP. VI.

Clementiam suadet erga eos qui per infirmitatem labuntur, mutuum amorẽ præcipit, philautiam & inanem gloriã prohibet. Deinde uerbi ministros cõmendat, & constantiam in operibus bonis docet. Postremo epistolæ authoritatem asserit, præcipua illius capita repetens.

FRatres, etiam si [a]occupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales A
estis, instaurate huiusmodi spiritu [b]mansuetudinis: considerans temetipsum, ne & tu tenteris. [c]Inuicem alij aliorũ onera portate, & sic complete legem Christi. Nam si quis uidetur sibi aliquid esse, cum nihil sit, suum ipse fallit animum. Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in semetipso tantũ gloriationem habebit, & non in alio. †Vnusquisque enim propriam sarcinam baiulabit. *Communicet autem qui [d]catechizatur sermone, ei qui se catechizat in [e]omnibus bonis. Ne erretis, deus non [f]subsannatur. †Quicquid enim seminauerit homo, hoc B
& metet. Quoniam qui seminat in carnem suam, de carne metet corruptionem: sed qui seminat in spiritum, de spiritu metet uitam æternam. †Bonum autem faciendo ne defatigemur. Tempore enim suo metemus, non defatigati. Itaque dum tempus habemus, operemur bonum, cum erga omnes, tum uero maxime erga domesticos fidei. Videtis quãta uobis epistola scripserim mea manu. Quicunque C
uolunt iuxta faciem placere in carne, hi cogũt uos circuncidi: tantum ne ob crucem Christi persequutionem patiantur. Nam qui circũciduntur, ne ipsi quidem legem seruant, sed uolunt uos circuncidi, ut in uestra carne gloriẽtur. Ego uero, absit ut glorier, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquã ua- D
let, neque pręputiũ, sed noua creatura. Et quicunque iuxta regulam hanc incedunt, pax super eos, & misericordia, & super Israelẽ Dei. De cætero, ne quis mihi molestias exhibeat. Ego enim [g]stigmata domini Iesu in corpore meo porto. Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro fratres. Amen.

1. Cor. 3. b / Rom. 14. b / *Ro. 15. d / 1. Cor. 9. b / †Lu. 16. d / 2. Thes. 3. c

a προληφθῇ, i. præuentus fuerit, priusquã scilicet potuerit cauere.
b Pro mansueto.
c Ambros. & Augustinus legunt, inuicẽ onera uestra portate.
d Id est, qui uoce docentis in religione instituitur.
e Vel, omnia bona.
f μυκτηρίζεται enim idem est quod nos dicimus naso suspendere.
g Id est, notas impressas.

Ad Galatas missa fuit è Roma.

Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

CAPVT I.

Statim ab initio docet, deum ante conditũ mundum cõstituisse saluare nos per Christum, in quo omnes thesauros scientiæ & salutis aperuerit: cuius cognitionẽ dum Ephesijs imprecatur, beneuolentiam illorum sibi cõciliat, simul docens quid à Christo datum sit, & quid maxime sit à deo petendum.

A PAVLVS apostolus Iesu Christi per uoluntatẽ Dei, sanctis qui agunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu, Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. †Benedictus deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spirituali, in cœlestibus, Christo. Quemadmodum elegit nos in ipso, anteq̃ iaceretur fundamenta mundi, ut essemus sancti et irreprehensibiles corã

2.Cor.1.a
1.Pet.1.a

B illo per charitatem: qui prædestinauit nos ut adoptaret in filios, per Iesum Christum in sese iuxta beneplacitũ uoluntatis suæ, ut laudetur gloria gratiæ suæ, qua [a]charos nos reddidit per illum dilectum. In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, iuxta [b]abundantem gratiam suam, de qua [c]ubertim nobis effudit, [d]omnem sapientiam & prudentiã, patefacto nobis arcano uoluntatis suæ, iuxta beneplacitum suum, [quo] proposuerat in seipso, ad dispensationem plenitudinis temporum, [e]summatim instaurare omnia per Christum, & quæ in cœlis sunt, & quæ in terra per eundem, per quem & in sortem asciti sumus, prædestinati secundũ propositum ipsius, cuius ui fiunt uniC uersa, iuxta decretum uolũtatis ipsius: ut simus nos in laudem gloriæ illius, [f]qui priores sperauimus in Christo. In quo [speratis] & uos, audito uerbo ueritatis, euangelio salutis uestræ, [g]cui etiam postquam credidistis, obsignati estis [h]spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionem [i]acquisitæ possessionis, in laudem gloriæ ipsius. Quapropter & ego, cum audissem [k]fidem uestram in dominum Iesum, & charitatem in omnes sanctos, nõ desino gratias agere pro uobis, mentionem uestri faciens in precibus meis: ut deus domini nostri Iesu Christi, pater [l]gloriæ, det uobis spiritũ [m]sapientiæ, & reuelaD tionis per agnitionẽ sui, illuminatos oculos mentis uestræ: ut sciatis quæ sit spes, ad quam ille uocauit, & q̃ opulenta gloria hæreditatis illius, quam sanctis parauit, & quæ sit excellens magnitudo potentiæ illius in nos qui credimus, secundũ efficaciam [n]fortissimi roboris eius, quod exercuit in Christo, cum suscitaret eum ex mortuis, †& sedere fecit ad dexterã suam in cœlestibus, supra omnem *principatum ac potestatẽ, & uirtutem, & dominium, & omne [o]nomen quod nominatur, non solum in sæculo hoc, uerumetiam in futuro. †Et omnia subiecit sub pedes illius, & eum dedit caput super omnia ipsi ecclesiæ, quæ est corpus illius, complementum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Psal.109.a
*Dan.10.a
Psal.8.c

a Vel, per gratiã meram nos gratos fecit.
b Diuitias gratiæ suæ, Hebraism. est.
c Sic enim Chrysostomus & Theophylactus exponunt, dicentes ἀφθόνως ἐξέχεεν. Et ἐπερίσσευσεν, hoc loco trãsitiuum est.
d Iuxta Ebraismũ in omni sapientia, &c.
e ἀνακεφαλαιώσασθαι. i. ad caput reuocare: uel, in summam & compendium redigere:
f Potest & sic legi, ij nimirum qui sperauerunt in Christo, in quo speratis & uos, &c.
g In quo, Hebraismũ sapit.
h Id est, spiritu promisso.
i Id est, nostri, quos sanguine suo acquisiuit Christus.
k Verbi interpretatione, eam quæ penes uos est fidem in domino, &c.
l Vel, gloriosus.
m Id est, sapientiam conferentem, & arcana reuelantem.
n Fortitudinẽ roboris, iuxta Hebraism. dixit, pro fortissimo robore.
o Nomen pro ipsa re positum.

CAP. II.

Docet omnes homines peccatores esse, iustificari autem gratis per Christum: deinde indicat etiã gentes ad salutem hanc esse uocatas, cum is interstitium legis sustulerit, & unam fecerit omnium fidelium ecclesiam.

A ET uos cum essetis mortui delictis ac peccatis, in quibus aliquando ambulastis, iuxta sæculum mũdi huius, iuxta principem, cui potestas est aeris, qui est

Col.2.d

spiritus,

Col.3.a spiritus, nunc agens in [a]filijs contumacibus, †inter quos & nos omnes cõuersabamur aliquando in concupiscentijs carnis nostræ, facientes quæ carni ac menti libebant: & eramus natura [b]filij iræ, quemadmodũ & cæteri. Sed Deus, qui diues est in misericordia, propter multã charitatem suam qua dilexit nos, etiã cum essemus mortui per delicta, conuiuificauit [nos] unà cum Christo, (Per gratiã estis seruati) simulq́ue cum eo resuscitauit, & simul cũ eo sedere fecit inter cœlestes, per Christum Iesum, ut ostenderet in sæculis superuenientibus [c]opulentissimam gratiam suam benignitate erga nos, per Christũ Iesum. Gratia enim estis seruati per fidẽ, idq́ue non ex uobis, Dei donũ [est,] non ex operibus, ne quis glorietur. Nam ipsius sumus [d]opus, cõditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus, ut in eis ambularemus. Quapropter memẽtote, quòd uos quondam gentes in carne, qui uocabamini præputium, [e]ab ea quæ uocatur circuncisio in carne, quæ [circuncisio] manibus fit: quod, [inquam,] eratis in tempore illo sine Christo, abalienati à republica Israelis, & extranei à testamentis promissionis, spem non habentes, Deoq́ue carentes in mundo. Nunc autẽ per Christum Iesum uos, qui quondam eratis longinqui, propinqui facti estis per sanguinem Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit ex utrisq́ue unum, & [f]interstitium maceriæ diruit: simultatem per carnem suam, legem mandatorum in decretis [sitam] abrogans, ut duos conderet in semetipso in unum nouum hominem: faciens pacem, & ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucẽ, perempta inimicitia per eam: & ueniens †euangelizauit pacẽ uobis, qui procul aberant, & ijs qui propè. Quoniam per illum habemus aditum utriq́ue in uno spiritu ad patrem. Iam igitur non estis hospites & incolæ, sed conciues sanctorum, ac domestici Dei, superstructi super fundamentum apostolorum ac prophetarum, existente summo angulari lapide ipso Iesu Christo, in quo quæcunq́ue structura coagmentatur, ea crescit in templũ sanctum in domino: in quo & uos coædificamini in habitaculum Dei per spiritum.

(Marginal: B, C, D; Rom.5.a)

a Græce, filijs inobedientiæ.

b Filius iræ, iuxta Hebraismum, qui iræ obnoxius est, uel iram alterius sustinet.

c Eminentẽ opulentiam gratiæ, Hebraismus est.

d Ambr. legit, figmentum.

e Id est, ab ijs qui secundum erant circuncisi.

f Pro maceria dirimente.

CAP. III.

In eorum quæ supra dixerat comprobationem, nunc ministerium suum commẽdat, ostendens unde functionem suam acceperit, & quid iam pro illa simul & gentibus patiatur. Ne uero uinculis suis offenderentur, ad constantiam hortatur, scribens se semper deum pro illis orare, quo suo exemplo simul & ipsos ad preces incitat.

HVius rei gratia ego Paulus uinctus sum Christi Iesu pro uobis gentibus. Si quidem audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in uos, quòd secundum reuelationem notum mihi fecit mysterium, quemadmodũ antè scripsi paucis, ex quibus potestis legẽtes intelligere cognitionẽ meam in mysterio Christi, quod in alijs ætatibus non innotuit filijs hominũ, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis apostolis eius & prophetis per spiritũ, ut sint gentes cohæredes, & eiusdẽ corporis, consortesq́ue promissionis eius in Christo per euangeliũ, cuius factus sum minister secundũ donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficaciã potentiæ illius. †Mihi [a]minimo omnium sanctorum data est gratia hæc, ut inter gentes euangelizem, imperuestigabiles diuitias Christi: & in lucem proferam omnibus, quæ sit communio mysterij, quod erat abscõditum à sæculis in Deo, qui uniuersa condidit per Iesum Christum, ut innotescat nunc principatibus ac potestatibus in cœlestibus per ecclesiã multiuaria sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorũ, quam fecit in Christo Iesu domino nostro, per quem habemus [b]audaciam, & aditum cum fiducia, quæ est per fidem illius. Quapropter peto ne deficiatis ob adflictiones meas, [quas] pro uobis [tolero,] quæ est gloria uestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrẽ domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis parẽtela in cœlis & in terra [c]nominatur, ut det uobis iuxta [d]diuitem gloriã suam, ut fortitudine corroboremini per spiritũ suũ, in in-

(Marginal: A, B, C; 1.Cor.15.b)

a ἐλαχιστοτέρῳ, id est, longe infimo. Est enim cõparatiuus ex superlatiuo factus, ut si nos dicamus, infimiori, &c.

b παῤῥησίαν, id est, loquẽdi libertatem.

c Vel, existit.

d Ad uerbum, diuitias gloriæ suæ.

D ternum hominē,ut inhabitet Chriſtus per fidem in cordibus ueſtris, fixis in cha
ritate radicibus,& fundamento iacto,ut ualeatis adſequi cum omnibus ſanctis,
quæ ſit latitudo,& longitudo,& profunditas, & ſublimitas: cognoſcereq; præ-
eminentem cognitionis dilectionē Chriſti,ut impleamini in omnem plenitudi
nem Dei.Ei uero,qui poteſt cumulate facere ultra omnia quæ petimus aut cogi
tamus,iuxta uim agentem in nobis,ſit gloria in eccleſia per Chriſtum Ieſum,in
omnes ætates ſæculi ſæculorum.Amen.

CAP. IIII.

Initio multis argumētis concordiam ſuadet,deinde ad uitæ ſanctimoniā adhortatur. Poſtremo uaria uitia in ſermone,operibus & animi affectibus ſita,corripit.

A HOrtor itaq; uos ego uinctus in domino, †ut ambuletis ita ut dignū eſt uo- 1.Cor.7.d
catione,qua uocati eſtis cum omni[a]ſubmiſſione ac mãſuetudine, cum lon
ganimitate,tolerantes uos inuicem per charitatem, †ſtudentes ſeruare unitatem Rom.12.c
ſpiritus,per uinculū pacis.Vnum corpus,& unus ſpiritus,quemadmodū & uo- 1.Cor.12.b
cati eſtis in una ſpe uocationis ueſtræ.Vnus Dominus,una fides, unū baptiſma,
unus Deus & pater omnium,qui eſt ſuper omnia,& per omnia, & in omnibus Mal.2.b
B uobis. †Verum unicuiq; noſtrum data eſt gratia *iuxta menſuram donationis Rom.12.a
Chriſti.Quapropter dicit:†Cum aſcendiſſet in altū, captiuam duxit captiuitatē, 1.Cor.12.b
& dedit dona hominibus.Cęterū illud,aſcendit,quid eſt,niſi quod etiam deſcen 2.Co.10.d *Ioan.3.c
derat prius in infimas partes terræ?Qui deſcendit,idem ille eſt,qui etiam aſcēdit †Pſal.67
ſupra omnes cœlos,ut impleret omnia.†Et idem dedit,alios quidem apoſtolos, 1.Cor.12.d
C alios uero prophetas,alios autem euãgeliſtas, alios autem paſtores ac doctores,
ad[b]inſtaurationem ſanctorū in opus adminiſtrationis, in ædificationem corpo
ris Chriſti,donec[c]perueniamus omnes in unitatem fidei,& agnitionis filij Dei,
in uirū perfectum,in menſuram ætatis plenè adultæ Chriſti:ut non amplius ſi-
mus pueri,qui fluctuemus,& circunferamur quouis uento doctrinæ, per uerſu
tiam hominū,per[d]aſtutiam,[e]qua nos adoriuntur ut ſeducãt nos. Sed ueritatem
D ſectãtes in charitate,adoleſcamus in illū per omnia,qui eſt caput,[nempe]Chri-
ſtus. Ex quo totum corpus,ſi coagmentetur, & cōpingatur per omnem cōmiſ-
ſuram ſubminiſtrationis,iuxta[f]actū in menſura uniuſcuiuſq; [g]partis, incremen
tum corporis facit, in ædificationem ſuijpſius per charitatem. Hoc itaq; dico,
& teſtor per Dominum,ne poſthac[h]ambuletis quemadmodum & reliquæ gen
tes ambulant in uanitate mentis ſuæ,dum[i]mentem habent obtenebratã,abalie-
nati à uita Dei,propter ignorantiam quæ eſt in illis,& excæcationem cordis eo-
E rum:qui poſteaquam dolere deſierint,ſemetipſos dediderunt laſciuiæ,ad patran
dum immunditiã omnem cum auiditate.Vos autem nō ſic didiciſtis Chriſtum.
Siquidem illum audiſtis, & in eo docti fuiſtis, quemadmodū eſt ueritas in Ieſu,
†deponere iuxta priorem conuerſationem,ueterē hominem,qui corrumpitur iu Rom.6.a
xta concupiſcentias erroris:renouari uero ſpiritu mentis ueſtræ, & induere no- Heb.12.a
uum hominem,qui iuxta Deum cōditus eſt,per iuſtitiam & ſanctitatem uerita- 1.Pet.2.a 4.a
F tis.†Quapropter depoſito mendacio,loquamini ueritatem quiſq; proximo ſuo: †Zach.8.d
quoniam ſumus inuicem membra.†Iraſcimini,& ne peccetis: ſol nō occidat ſu Pſal.4.b
per iram ueſtram:neq; detis locum calumniatori.Qui furabatur,nō amplius fu Iaco.4.d
retur:magis autem laboret operando manibus,quod bonum eſt,ut poſſit imper
tiri ei qui opus habuerit. Omnis ſermo ſpurcus ex ore ueſtro non procedat:ſed
ſi quis eſt bonus[k]ad ædificationem neceſſariam, ut det gratiam audientibus. Et
G ne contriſtetis ſpiritum ſanctum Dei, per quem obſignati eſtis in diem redem-
ptionis. Omnis amarulentia,& tumor, & ira,& uociferatio, & maledicentia tol
latur à uobis,cum omni malitia.†Sitis autem inuicem alius in alium comes, mi Col.3.c
ſericordes,gratiam exhibētes mutuam, quemadmodum & Deus per Chriſtum
gratiam exhibuit nobis.

CAP. V.

Charitatem

a ταπεινοφροσύνη ea uirtus eſt qua quis humiliter de ſe ſentit.

b Ambroſ.legit, con ſummationem.

c Ad uerbum, occurramus, uel obuiemus nobis inuicem. Metaphora ſumpta ab illis qui è diuerſis locis egreſſi in uno aliquo conueniunt.

d κυβείαν. i. artificem fallaciam. Metaphora ſumpta ab aleatoribus doloſis.

e μεθοδεία eſt cū aliquē ex inſidijs adorimur.

f ἐνέργειαν.i. latentem & inſitam agendi uim.

g Chryſoſtomus legit, μέλους, id eſt, membri.

h Vel,uitam inſtituatis.

i Ambroſ.legit,intellectum.

k οἰκοδομὴν τῆς χρείας iuxta Hebraiſmum dixit.

Charitatem commẽdat, omnem immunditiem & linguæ impuritatem prohibet, ob oculos illis statuens prioris uitæ ignominiam. Deinde ebrietatẽ tollit. Postremo de coniugij legibus disputat, adumbrans simul ecclesiæ cum Christo spirituale coniugium.

Matth. 5. e Ioan 13. d 15 b — Sitis igitur †imitatores Dei tanquã filij dilecti, & ambulate in dilectione, quẽ A
admodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblatio
nem & uictimam Deo, in odorẽ bonæ fragrantię. Cæterum scortatio, & omnis
immunditia aut auaritia, ne nominetur quidẽ inter uos, sicut decet sanctos: aut
obscœnitas, aut stultiloquium, aut [a] facetia: quæ non conueniunt, sed magis gra
tiarum actio. Nam hoc scitis, quod omnis scortator, aut immundus, aut auarus, qui est B
Col. 3. a — simulachrorum cultor, non habet hęreditatẽ in regno Christi & Dei. †Ne quisquam
uos decipiat inanibus sermonibus. Propter hæc enim uenit ira Dei in [b] filios in
1. Thes. 2. a — obedientes. Ne sitis igitur consortes illorum. Eratis enim quondã tenebrę, nunc
*Ma. 24. a — autem lux in domino. Vt filij lucis ambulate, (Nam *fructus spiritus [situs est] C
Mar 13. a Lucæ 21. b — in omni bonitate, & iustitia, & ueritate) probantes, quid sit acceptum Domino:
& ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, quin [ea]
potius etiam arguite. Nam quæ secretò fiunt ab istis, turpe est uel dicere. Sed om
nia dum arguuntur, à luce manifesta fiunt. Nam quicquid manifestum reddi-
tur, lumen est. Quapropter dicit: Expergiscere qui dormis, & surge à mortuis, &
Col. 4. a — illucescet tibi Christus. †Videte igitur, quo modo circumspecte ambuletis, non D
Rom. 12. a — ut insipientes, sed ut sapientes, †redimentes occasionem quod dies mali sint. Prope-
rea, ne sitis imprudentes, sed intelligentes quę sit uoluntas domini. Et ne inebrie
1. Thes. 4. a — mini uino, in quo luxus est: †sed impleamini spiritu, loquẽtes uobismetipsis per
Psalmos & hymnos, & cantiones spirituales, canentes ac psallentes in corde ue
stro domino, gratias agentes semper de omnibus in nomine domini nostri Iesu E
Col. 3. c — Christi, Deo & patri: subditi uicissim alius alij cum timore dei. †Vxores proprijs
1. Pet. 3. a — uiris subditi sitis, ueluti domino. *Quoniã uir est caput uxoris, quemadmodum
*1. Co. 11. a — & Christus [est] caput ecclesię: & idem est qui salutem dat corpori. Itaque quemad
modũ ecclesia subdita est Christo, sic & uxores suis uiris [subditæ sint] [c] in omni
bus. Viri, diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit ecclesiã, & semetipsum F
exposuit pro ea, ut illam sanctificaret, mundatã lauacro aquæ per uerbum, ut ad
hiberet eam sibiipsi gloriosam ecclesiam, non habentẽ maculam, aut rugam, aut
quicquã eiusmodi: sed ut esset sancta, & irreprehensibilis. Sic debent uiri diligere
suas uxores, ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suam uxorem, seipsum diligit.
Nullus enim unquam suã ipsius carnem odio habuit, imò enutrit, ac fouet eam:
sicut & dominus ecclesiam. Quoniam membra sumus corporis eiusdem, ex car G
Gen. 2. d — ne eius, & ex ossibus eius. †Huius rei gratia relinquet homo patrem ac matrem,
Matt. 19. a 1. Cor. 6. d — & [b] adglutinabitur ad uxorem suam, [c] atque è duobus fiet una caro. Mysteriũ hoc
magnum est. Ego autem loquor de Christo & ecclesia. Veruntamen & uos sin-
gulatim, unusquisque suam ipsius uxorem sic diligat ut seipsum: uxor autem ut re
uereatur maritum.

CAP. VI.

De liberorum & parentum seruorũ & dominorum officijs differit. Deinde ad constantiam hortatur, describẽs simul quàm acris pugna fidelibus proposita sit, & quibus armis in ea utendum. Postremo priuata quædam tractat, & Tychicum commendat.

Col. 3. c — Liberi, †obedite parentibus uestris in domino, nam id est iustum. Honora pa A
Exod. 20. c — trem tuum & matrem, *quod est præceptum primum [a] in promissione, ut be
Deut. 5. c Eccli. 3. b — ne sit tibi, & sis longæuus in terra. Patres, ne prouocetis ad iram liberos uestros,
†Col. 3. d — sed educetis eos per [b] eruditionẽ & correptionem domini. †Serui, obedite ijs qui
Tit. 2. c 1. Pet. 2. c — domini sunt iuxta carnẽ, cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis uestri,
tanquã Christo: non ad oculum seruientes, uelut hominibus placere studentes,
sed tanquã serui Christi, facientes quæ uult Deus, ex animo, cum beneuolentia,

a Vel, scurrilis urbanitas.

b Filios inobedientiæ. Hebr. dixit, pro contumacibus.

c Vel, per omnia. Vel etiam, semper.

b Vel, adhærebit uxori suæ.

c Iuxta Hebr. erunt duo in carnẽ unam, id est, duo erunt una caro.

a Vel, promissionem habens adiunctam.

b Vtraque uox anceps est, παιδεία enim eruditionem significat & castigationem, νουθεσία etiam admonitionem & obiurgationem.

B seruientes Domino, & non hominibus: [illud] scientes, quod unusquisque quod fecerit boni, hoc reportabit à Domino, siue seruus siue liber [fuerit.] Et [uos] domini, eadem facite erga illos, [c]remittētes minas: scientes quod & uester ipsorum Dominus est in cœlis, *nec personæ respectus est apud illum. Quod superest fratres mei, sitis fortes per Dominum, perque potentiam roboris illius. Induite totam armaturam Dei, ut possitis stare aduersus [b]assultus diaboli. Quoniā non est nobis lucta aduersus sanguinem & carnem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus [f]mundi dominos, [rectores] tenebrarum sæculi huius, aduersus C spirituales astutias in cœlestibus. Quapropter adsumite uniuersam armaturam dei, ut possitis resistere in die mala, & omnibus peractis stare. State igitur lumbis uestris circuncinctis [balteo] per ueritatem, & induti thoracē iustitiæ, & calceati pedibus, ut parati sitis ad euangeliū pacis: super omnia assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere. [g]Galeāque salutaris accipite, & gladium spiritus, qui est uerbū Dei, in omni [†]precatione & obsecratione, orantes in omni tempore, in spiritu: & ad hoc ipsum [†]uigilantes, cum omni [h]sedulitate & precatione, pro omnibus sanctis, & pro me, ut mihi detur sermo in apertione oris mei, cum libertate, ut notū faciā mysterium euangelij, super quo legatione fungor in catena, ut in eo libere loquar, sicut oportet me loqui. Vt aūt sciatis & uos, quæ ad me pertinent, quid agā, de omnibus uos certiores reddet Tychicus dilectus frater, & fidus minister in domino, quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognosceretis de rebus nostris, & consolaretur corda uestra. Pax fratribus, & charitas cum fide, à deo patre, & domino Iesu Christo. Gratia [sit] cū omnibus diligentibus dominum nostrum Iesum Christum cum [i]synceritate. Amen.

Acti 10. d / Rom 2. b / Col. 3. b / 1. Pet. 1. c

1. Thes 5. b / Col. 4. a

c Id est, minus feroces aut minabundi.

b μεθοδείας. i. insidiosos congressus.

e Hebraica periphrasis, homines notans & humana omnia.

f Tertull. uertit, munditenentes Ambros. mundipotentes.

g Vel, galeam quæ salutaris est & tuetur.

h Ambros. legit perseuerantia.

i Vel, integritate.

Missa fuit è Roma ad Ephesios per Tychicum.

Epistola Pauli Apostoli ad Philippenses.

CAPVT I.

Principio fidem illorum laudat & constantiam: hortatur deinde ne cruce sua offendantur, cum ex hac plus commodi quàm incōmodi euangelio accedat, ipseque pro Christo mori paratus sit. Postea hortatur ut secundum uocationem suam ambulent.

A PAVLVS ac Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, [a]unà cū episcopis ac diaconis. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratias ago deo meo in omni memoria uestri, semp in omni precatione mea, pro omnibus uobis cū gaudio precationē faciēs, [b]quod ueneritis in cōmunionem euangelij, à primo die usque ad hoc tempus: persuasum habens hoc ipsum, B quod is qui cœpit in uobis opus bonū, perficiet usque ad diem Iesu Christi: sicut iustum est mihi, ut hoc sentiam de omnibus uobis, propterea quod habeam uos in corde, & in uinculis meis, & in defensione, & confirmatione euangelij, cum sitis omnes mihi consortes gratiæ. Testis enim mihi est Deus, quàm desiderem uos omnes in [c]uisceribus Iesu Christi. Et illud oro, ut charitas

a Al. cōiunctim leg. συνεπισκόποις, i. coepiscopis.

b Verbi interp. propter communionem uestram in euangelium.

c Vel, misericordiæ aut animi desiderio.

uestra

uestra adhuc magis ac magis exuberet in agnitione omniq́; intelligentia: ut pro
beus quæ sunt [d]præstantia, ut sitis synceri, & [e]ut nemini sitis offendiculo, in diem
Christi; impleti fructibus iustitiæ, qui sunt per Iesum Christum, ad gloriã & lau
dem Dei. Scire aũt uos uolo fratres, quod, quæ mihi acciderunt, magis ad profe
ctum euangelij euenerunt, ita, ut uincula mea manifesta facta sint in Christo in
toto prętorio, ac cæteris omnibus: utq́; plures ex fratrib[9] in Domino, freti uincu
lis meis, uberius auderent impauide sermonẽ loqui. Nõnulli quidẽ per inuidiã C
& contentionẽ, nonnulli uero & propter bonã uoluntatem prædicant Christũ.
Alij quidem ex cõtentione Christum annunciant non purè, existimantes [sese]
adflictionẽ addere uinculis meis: alij rursus ex charitate, scientes quod in defen-
sionem euangelij constitutus sim. Quid enim? Attamen quouis modo, siue per
prætextum, siue per ueritatem, Christus [tamen] annunciatur: & in hoc gaudeo,
quin etiam gaudebo. Noui enim quod hoc mihi cedet in salutem per uestrã de-
precationem & subministrationẽ spiritus Iesu Christi, secũdum expectationem
& spem meam, quod nulla in re pudefiam: sed cũ omni libertate, ut semper, ita
nunc quoq́; magnificabitur Christus in corpore meo, siue per uitã, siue per mor
tem. Nam mihi [f]uita Christus [est,] & mors lucrum. Quod si cõtingat uiuere in
carne, ea res mihi fructus est operis: & quid eligã ignoro. [g]Coartor enim ex his D
duobus, desiderans dissolui: & esse cum Christo, multo longeq́; melius est. Cęte
rum manere in carne, magis necessariũ propter uos. Et hoc certo scio, quod man
surus sim, & cum omnibus uobis permansurus sim, in uestrũ profectum, & gau
dium fidei: ut gloriatio uestra exuberet per Christum Iesum, in me, per meũ ad
uos reditum. Tantum, ut dignum est euangelio Christi, conuersemini: ut siue cũ
uenero, & uidero uos, siue absens sim, audiã de rebus uestris, quod stetis in uno
spiritu, una anima, adiuuantes simul decertantem [h]fidem euangelij: nec in ullo
terreamini ab aduersarijs, quæ illis quidem est [i]caussa perditionis, uobis autẽ sa-
lutis, & hoc à Deo. Quia uobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum
credatis, uerumetiam ut pro illo patiamini: idem certamen habentes, quale uidi
stis in me, & nunc auditis in me.

CAP. II.

*Docet hanc uocationem illorum esse, ut concordia uera iuncti animorum fastus re-
primant Christi exemplo, de cuius mysterio paucis disputat. Deinde Timothei aduen-
tum pollicetur & Epaphroditum commendat.*

SI qua igitur [a]consolatio in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua cõmu A
nio spiritus, si qua uiscera ac miserationes, complete meũ gaudium: ut simili-
ter affecti sitis, eandẽ charitatẽ habẽtes, unanimes, idem sentientes. Ne quid fiat
per cõtentionẽ, aut per inanem gloriam: sed per humilitatem animi, aliũ quisq́;
se præstantiorem existimet. Ne sua quisq́; spectet is, sed unusquisq́; quę sunt alio
rum. Is enim adfectus sit in uobis, qui fuit & in Christo Iesu: qui cũ esset in for-
ma Dei, nõ rapinã arbitratus est, ut esset æqualis Deo: sed semetipsum inaniuit,
forma serui sumpta, in similitudine hominũ cõstitutus, & figura repertus ut ho-
Heb.2.b mo, humilem prebuit semetipsum, factus obediens †usq́; ad mortẽ, mortem au- B
tem crucis. Quapropter & Deus illum [b]in summã extulit sublimitatem, ac dona
Esa.45.d uit illi nomẽ, quod est supra omne nomẽ, †ut in nomine Iesu omne genu [se] fle
ctat; cœlestium, & terrestrium, ac [c]infernorum: omnisq́; lingua cõfiteatur, quod
Dominus sit Iesus Christus, ad gloriam Dei patris. Proinde dilecti mei, quem-
Rom.14.b admodum semper obedistis, non tanquam †in præsentia mea solũ, sed nunc mul
to magis in absentia mea, [d]cum timore ac tremore uestrã ipsorum salutem ope
remini. Nã Deus est is qui agit in uobis, & ut uelitis, & ut efficiatis, ꝓ bono ani-
mi ꝓposito. Omnia facite [e]sine murmurationibus ac disceptationibus, ut sitis ta
les, de quibus nemo queri possit, synceriq́;, filij Dei, irreprehẽsibiles in medio na

[d] *Ambr.* συμφέροντα legisse uidetur, exponit enim utilia.
[e] Potest etiam exponi de ipsis, ne ipsi offendant usquam. Græca enim uox ambigua est.

[f] In Gręco uerba, uiuere & mori, uice nominum ponuntur.
[g] συνέχομαι: q.d. utrinq́; teneor.

[h] Vel, fidem euangelicam.
[i] Vel, etiam, argumentum.

[a] Vel etiam, exhortatio.

[b] Ambr. uocem Græcam expressurus dixit, superexaltauit.
[c] Vel, subterraneorũ.
[d] Metalepsis, pro eo quod est, cum summa diligentia
[e] *Alij legũt,* χωρὶς ὀργῆς, *id est, sine ira.*

f Vel, conspicui estote.

C tionis prauæ ac tortuosæ, † inter quos [f]lucere tanquam luminaria in mundo, ser 1.Pet.4.d
monem uitæ sustinentes, ut gloriari possim in diem Christi, quod nõ in uanum
cucurrerim, nec in uanum laborauerim. Quin etiam si immolor super hostia, sa
crificioq; fidei uestræ, gaudeo, & congaudeo omnibus uobis. Ob id ipsum autẽ
& uos gaudetis, & congaudetis mihi. Spero autem in Domino Iesu, me † Timo Act.16.a
theum breui missurum uobis, ut & ego læto sim animo, [g]cognito statu uestro.
Neminem enim habeo pari mecum animo præditum, qui germanè res uestras
curaturus sit. † Nam omnes quæ sua ipsorum sunt, quærunt, non quæ Christi 1.Cor.13.b
Iesu. Porrò probationem eius nostis, quod ut filius mecum ueluti cum patre ser
uierit in euangelium. Hunc igitur spero me missurum, mox ubi uidero mea ne-
D gotia. Confido autem in Domino, quod & ipse breui uenturus sim. Sed operæ
pretium arbitratus sum, Epaphroditum fratrem, & collegam, & commilitonem
meum, uestrum autem apostolũ, quiq; mihi subministrat in necessitate mea, mit-
tere ad uos. Quandoquidem desiderabat omnes uos, [h]anxius animi, propterea
quod audissetis eum infirmatum fuisse. Et certe fuit infirmus, ita, ut esset uicinus
morti, sed Deus misertus est illius: at non illius tantum, sed & mei, ne dolorem
haberem super dolorem. [i]Studiosius itaq; misi illum, ut cum uideritis illum, de-
nuo gaudeatis, & ego magis uacem dolore. Excipite igitur illum in Domino,
cum omni gaudio: & qui huiusmodi sunt, eos in precio habete: quoniã propter
opus Christi eò accessit, ut morti proximus fuerit, nõ habita ratione uitæ, ut sup-
pleret id, quod in uestro erga me officio fuit diminutum.

g Amb. legit certior de uobis factus.

h Ambr. Impatienter solicitus erat.

i Vel, festinantius.

CAP. III.

Monet ab illis caueant, qui legem miscebant euangelio, cum omne quod in mundo iustitiæ nomine eximium est, reiectamentum sit si cum Christo conferatur. Se igitur imitari iubet constanti animo, & falsos doctores uitare, quos simul suis pingit coloribus.

A QVod superest fratres mei, gaudere in Domino: eadẽ scribere uobis, me
quidẽ haud piget, uobis aũt tutũ est. Cauete canes, cauete malos opera
rios, cauete concisionẽ. Nos enim sumus [a]circũcisio, qui spiritu Deũ co
limus, & gloriamur in Christo Iesu, & nõ confidimus in carne: quanq̃ ego con
fidam etiã in carne. Si quisquã alius uidetur fiduciam habere in carne, ego ma-
gis [habeo,] [b]circũcisus octauo die. Israelita ex genere, trib[us] Beniamin, Hebræus
ex Hebræis, † iuxta legem Pharisæus, iuxta studium persequens ecclesiam, iuxta Act.23.b
B iustitiam quæ est in lege, factus irreprehensibilis. Sed quæ mihi erant lucra, ea ar
bitratus sum propter Christum, damnũ [esse.] Quin etiam arbitror, omnia dam-
num esse propter [c]excellentiã cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quẽ
omnia pro damnis duxi, habeoq; pro reiectamentis, ut Christũ lucrifaciam, utq;
reperiar in illo, non habens meam iustitiã quæ ex lege [manat,] sed eam quę per
fidem est Christi, quæ est ex Deo iustitiã super fide: ut cognoscã illũ, & potentiã
resurrectionis illius, & cõmunionem adflictionũ illius, dum conformis fio mor
C ti eius, si quo modo pertingam ad resurrectionem mortuorum. Non quod iam
adprehenderim, aut iam perfectus sim, sed sector, si etiã adprehendam, quatenus
& adprehensus sum à Christo Iesu. Fratres, ego meipsum nondũ arbitror adse-
quutum esse. Vnum autem [illud ago,] ea quidem, quæ à tergo sunt, obliuiscẽs,
ad ea uero quæ à fronte sunt, enitens, iuxta præfixum signũ insequor ad palmã
supernæ uocationis Dei, per Christũ Iesum. Quotquot igitur perfecti [sumus,]
hoc sentiamus: & si quid aliter sentitis, hoc quoq; uobis Deus reuelabit. Attamẽ
ad [id,] quod adsequuti sumus, eadem procedamus regula, [b]ut simus concordes.
D Pariter estote imitatores mei fratres, & cõsiderate eos, qui sic ambulant, quemad-
modum habetis nos pro exemplari. Nam complures ambulant, de quibus sæ-
pe dixi uobis, nunc autem & flens dico, inimici crucis Christi, quorum finis per
ditio

a Pro eo quod est, circuncisi, iuxta tropũ.
b Ad uerbũ, circuncisio octaui diei. Sed et hic tropus est, ut supra.

c Id est, excellentem cognitionem.

b Vel, ut idem sentiamus.

Rom. 16.c ditio[est,] †quorum Deus uenter, et gloria in dedecore ipsorum, qui terrestria cu
rant, Nam nostra conuersatio in cœlis est, unde & seruatorem expectamus, Do
minum Iesum Christum, qui transfigurabit[c] corpus nostrum humile, ut confor
me fiat corpori suo glorioso secundum efficaciam, qua potest etiam subijcere si
bi omnia.

c Corpus humilitatis nostræ, iuxta Hebraismum.

CAP. IIII.

Ad constantiam hortatur, deinde præcepta quædam peculiaria subiungit, concordiam & reliquas uirtutes Christianis dignas complectentia. Hinc pro muneribus sibi missis gratias agit, & salutationes adiungit.

PRoinde fratres mei dilecti, ac desiderati, gaudium & corona mea, sic state in A
Domino dilecti. Euodiam obsecro, & Syntichen obsecro, ut[a] sint concor
des in Domino. Sane rogo & te[b] compar germane, adiuua eas, quæ in Euange
lio decertarunt mecũ, unà cum Clemente quoque, & reliquis cooperarijs meis,
quorum nomina sunt in libro uitæ, Gaudete in Domino semper, & iterum di
co, gaudete. [c]Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope
[est.] De nulla re soliciti sitis, sed semper per precationem & obsecrationem, cũ B
gratiarum actione petitiones uestræ innotescant apud Deũ. Et pax Dei, quæ su
perat omnem intellectum, custodiet corda uestra, et sensus uestros, per Christum
Iesum. Quod reliquum est fratres, quæcunque sunt uera, quæcunque honesta, quæ
cunque iusta, quæcunque pura, quæcunque accommoda, quæcunque[d] boni nominis,
si qua uirtus, & si qua laus, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & audi
stis, & uidistis in me, hæc facite, & Deus pacis erit uobiscũ. Gauisus sum autem C
in Domino magnopere, quod iam tandem reuiguit uestra pro me solicitudo,
in eo quod & soliciti eratis, uerum deerat opportunitas. Non quod iuxta penu
riam dicam. Nam ego didici[his] in quibus sum, contentus esse. Noui & humi
lis esse, noui & excellere: ubique & in omnibus institutus sum, & saturari, & esuri
re, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum per Christum, qui me corro
borat. Attamẽ recte fecistis quod simul communicastis meæ adflictioni. Nostis
autem & uos Philippenses, quod in principio euangelij, cum proficiscerer à Ma
cedonia, nulla mihi ecclesia cõmunicauerit in rationem dandi & accipiendi, nisi
uos soli. Nam & in Thessalonica cum essem, semel & iterum quod opus erat, D
mihi misistis: non quod requiram munus, sed requiro fructum exuberantem in
rationem uestram. Recepi tamen omnia, & abundo: expletus sum, posteaquam
accepi ab Epaphrodito, quæ à uobis [missa] fuerant, odorem bonæ fragrantiæ, †
Roma.12.a hostiam acceptam, gratam Deo. Deus autem meus supplebit, quicquid opus fue
rit uobis, secundum diuitias suas cum gloria, per Christum Iesum. Deo autem
& patri nostro gloria in secula seculorum. Amen. Salutate omnem sanctum
in Christo Iesu. Salutant uos qui mecum sunt fratres. Salutant uos omnes san
cti, maxime uero qui sunt ex Cæsaris familia. Gratia Domini nostri Iesu Christi
cum omnibus uobis. Amen.

a Vel, idem sapiant, uel, sentiant.
b Vel, coniux germana, id est, syncera.
c Vel etiam æquitas.
d Ambr. legit, laudabilia.

Scripta est è Roma per Epaphroditum.

Epistola Pauli Apostoli ad Colossenses.

CAPVT I.

Gratulatur illis propter fidem, spem & charitatem quam ex euangelio didicerant: deinde Christum describit copiosius, docẽs salutem nobis per eum gratuito cõferri, per quem pater omnem plenitudinem in nos effuderit.

A
AVLVS Apostolus Iesu Christi per uoluntatẽ Dei, & Ti
motheus frater, his q sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fra
tribus in Christo. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro,
& Domino Iesu Christo. Gratias agimus Deo, & patri
Domini nostri Iesu Christi, semper pro uobis orãtes, quo-
niam audiuimus fidẽ uestrã in Christo Iesu, & charitatem
quæ est erga oẽs sanctos, propter spem repositam uobis in
cœlis, de qua prius audieratis per [a] sermonẽ ueracẽ euange
lij, quod peruenit ad uos: quemadmodũ & in toto mũdo etiã fructificat, sicut &
in uobis, ex eo die quo audistis, & cognouistis gratiã Dei per ueritatẽ: quẽadmo
B dum & didicistis ex Epaphra, dilecto cõseruo nostro, qui est fidus pro uobis mi-
nister Christi, qui & exposuit nobis dilectionem uestram in spiritu. Propterea et
nos, ex quo die audiuimus, nõ desinimus pro uobis orare, & poscere, ut implea
mini agnitione uoluntatis eius, per omnem sapientiam, & prudentiam spiritua
lẽ, ut ambuletis digne Domino, ut per omnia placeatis, in omni opere bono fru
ctificantes, & crescentes in agnitionem Dei, omni robore corroborati, iuxta [b] po
tentiam gloriæ illius, ad omnẽ tolerantiam ac patientiam, cum gaudio, gratias
agentes patri, qui idoneos nos fecit ad participationem sortis sanctorũ in lumi-
ne. Qui eripuit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum [c] filij sibi di-
lecti, per quem habemus redemptionẽ, per sanguinem ipsius, remissionem pec-
C catorum. Qui est imago Dei [d] inuisibilis, primogenitus uniuersæ creaturæ, quod
per illum creata sint omnia, quæ in cœlis sunt, & quę in terra, uisibilia & inuisibi
lia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omnia per il
lum, & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia, & omnia per illum cõsistunt.
Et ipse est caput corporis, ecclesiæ: † [e] qui est principium, primogenitus ex mor- 1.Cor. 15.e
tuis, ut sit in omnibus ipse primas tenens: quoniam in illo bene complacitum Apoc.1.b
est [patri,] uniuersam plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare cuncta
erga se, pacificatis per sanguinem crucis eius per eundem, siue quæ in terra
sunt, siue quæ in cœlis. Et uos qui quondam eratis abalienati, & inimici men-
te in operibus malis, nunc tamen reconciliauit in corpore carnis suæ per mor-
tem, ut exhiberet uos sanctos & [f] irreprehensibiles, & inculpatos in conspectu
suo. Si quidẽ permanetis in fide fundati ac stabiles, nec dimouemini à spe euan-
D gelij, quod audistis, quod prædicatũ est apud uniuersam creaturam quæ sub cœ-
lo est: cuius factus sum ego Paulus minister. Nũc gaudeo super afflictionibus
meis pro uobis, & [g] suppleo quæ deerãt afflictionũ Christi in carne mea, pro cor
pore ipsius, quod est ecclesia: cuius factus sum ego minister, iuxta dispensationẽ
Dei, quæ data est mihi in uos, implendi sermonẽ Dei, mysteriũ quod reconditũ
fuit à sæculis, & à generationibus, nũc aũt patefactũ est sanctis illius, quibus uo-
luit Deus notũ facere, quæ [sint] [h] diuitiæ glorię mysterij huius inter gẽtes, qui est
Chri-

a Græci habent, sermonẽ ueritatis, iuxta Hebraismum.

b Vel, potentiam illius gloriosam.

c Apud Græcos Hebraismus est, filij dilectionis suæ.

d Al. inconspicui.

e Potest etiam sic legi, Qui est principiũ primogenitũ, id est, primum, &c.

f Tertullianus sæpius uertit, inuituperabiles.

g Ambr. suppleo reliquias pressurarum.

h Pro eo quod est, diuitiæ gloriosæ.

Christus in uobis,[i] spes gloriæ,quē nos annunciamus,admonētes omnē homi-
nem,& docentes omnem hominē[k] per omnem sapientiam, ut exhibeamus om
nem hominem,perfectū in Christo Iesu:ad quod etiam[l] enitor,decertans secun-
dum efficaciam eius,efficaciter agentem in me per potentiam. CAP. II.

Post beneuolentiam denuo partam hortatur ipsos ne à doctrina euangelij perfecta ad argutias philosophicas & Iudaicas fabulas relabantur. Vbi uehementißimo animi feruore in huiusmodi doctores inuehitur,subinde ingeminans omnem plenitudinem in Christo esse.

NAm uolo uos scire,quantū certamē habeam de uobis,& his qui sunt Lao- A
diceæ,& quotquot non uiderunt faciem meam in carne, ut cōsolationem
accipiant corda illorū, cum fuerint[a] coniuncti charitate, & in[b] omnem opulen-
Ioan.17.a tiam certæ persuasionis intelligentiæ, †in agnitionem mysterij Dei,& patris &
1.Cor.5.b Christi,in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi. †Hoc au-
tem dico,ne quis uobis falsis rationibus imponat,per probabilitatem sermonis.
Etenim quamuis carne sim absens,tamen spiritu uobiscum sum,gaudens,ac ui-
dens uestrum ordinem,& soliditatem uestræ in Christū fidei. Quemadmodum
igitur accepistis Christum Iesum Dominū,[ita]in eo ambulate,sic ut radices ha- B
beatis in illo fixas,& in illo superstruamini,cōfirmeminiq; per fidem,sicut edo-
cti estis,exuberantes in ea cū gratiarum actione. Videte ne quis sit,qui uos[c] de-
prędetur per philosophiam, & inanem deceptionem, iuxta constitutionem ho-
minum,iuxta elemēta mundi,& nō iuxta Christum.Quoniam in illo inhabitat
omnis plenitudo Deitatis[d] corporaliter,& estis in illo cōpleti:qui est caput om-
nis principatus ac potestatis:per quem & circuncisi estis circūcisione,quę fit sine
manibus,dum exuistis corpus[e] peccatorū carnis per circuncisionē Christi, conse
Ephes.2.a pulti simul cum illo per baptismum,in quo simul etiā cum illo resurrexistis, per C
[f] fidem efficacem Dei, qui excitauit illum ex mortuis. †Et uos cum essetis mor-
tui per delicta,& per præputium carnis uestræ,simul cum illo uiuificauit,cōdo-
nans nobis omnia delicta,deleto, quod aduersus nos erat, chirographo,[g] quod
erat nobis contrarium per decreta,& illud sustulit è medio,adfixum cruci:expo-
liatosq; principatus ac potestates[h] ostētauit palàm,triumphans de illis per semet
ipsum.Ne quis igitur uos iudicet in cibo aut potu,aut in parte diei festi,aut no-
uilunij,aut sabbatorum, quæ sunt umbra rerum futurarum,corpus autem Chri
Matt.24.a sti.†Ne quis uobis[i] præmium intercipiat data opera per humilitatē animi, & su D
perstitionem angelorum,in his quæ non uidit,fastuosus incedēs,frustra inflatus
à[k] mente carnis suæ,nec obtinens caput, ex quo totum corpus per cōmissuras &
compagines subministratum, & compactum, augescit augmento Dei. Itaq; si
mortui estis cū Christo ab elementis mundi,quid quasi uiuentes in mundo,de-
cretis tenemini? Ne tetigeris,ne gustaris,neq; contrectaris,quæ omnia ipso pere
unt abusu,iuxta præcepta & doctrinas hominum:quæ uerbotenus quidem ha
bent speciem sapientię,per superstitionem,ac humilitatem animi,&[l] læsionē cor
poris:non per honorem aliquem ad expletionem carnis. CAP. III.

Hortatur ut terrenis cōtemptis curent cœlestia:deinde uitia quædā nominatim perstringit,in primis charitatem ipsis cōmendans & uerbi domini profectum. Hinc matrimonij leges,liberorum & parentum,seruorum & dominorum officia instituit.

ITaq; si resurrexistis unà cum Christo, superna quærite: ubi Christus ad dex- A
teram Dei sedet.Superna curate,non terrestria.Siquidem emortui estis,& uita
uestra abscondita est cum Christo in Deo. Quandocunq; Christus manifesta-
Ephe.5.a tus fuerit,uita nostra,tunc & uos cum illo manifestabimini in gloria. †Mortifi-
cate igitur membra uestra[a] terrestria,stuprum, immunditiam,[b] mollitiem,concu
piscentiam malam,& auaritiam, quæ est simulachrorum cultus; ob quæ uenire

[i] Id est,spes gloriosa.
[k] In omni sapientia. Hebraismum sapit.
[l] Vel,laboro.

[a] Vel,compacti.
[b] Vel,indubitatam et compertam certitudinem scientiæ,&c.

[c] Vel, ceu prædam abducat.

[d] Vel, uere & naturaliter.
[e] Vel,quod obnoxiū est peccatis carnalibus.Et August.alibi sic scriptum fuisse testatur.
[f] Fides efficaciæ Hebraismus est, pro fide efficaci.
[g] Vel, quod erat ipsa dogmata nobis aduersa.
[h] August.Græcā uocem expressurus dixit,exemplauit.
[i] καταβραβεύειν enim dicitur cū penes aliū est uictoria,penes alium præmium.
[k] Vel, mente sua carnali aut carnis affectui dedita.
[l] ἀφειδία proprie dicitur, cum quis alicui rei non parcit.

[a] Verbi interpretatione,quæ sunt super terram.
[b] πάθος est, quod nō mollitiē modo significat,sed de ijs dicitur qui effœminatiores sunt & pathici,itē de ijs qui affectibus nimiū dediti illorum arbitrio reguntur.

[c] Filios inobedientiæ dixit iuxta Hebr.
ſolet ira Dei in [c] filios cõtumaces:inter quos & uos ambulabatis quondã cum ui
B ueretis in his.†Nunc aũt deponite & uos omnia,iram,indignationẽ, malitiam, Rom. 6.a
maledicentiã,turpiloquentiã ab ore ueſtro. Ne mentiamini alius aduerſus aliũ, Ephe.4.c Heb. 12.a
poſteaq̃ exuiſtis ueterem hominem cũ factis ſuis,& induiſtis nouũ,qui renoua= 1.Pet. 2.a
[d] Pro quouis gentili ponitur.
tur ad agnitionẽ iuxta imaginẽ eius,qui condidit illũ:ubi non eſt [d] Græcus & Iu 4.a
dæus,circuncíſio & præputiũ,Barbarus,Scytha,ſeruus,liber:ſed omnia in omni
[e] Id eſt,promptiſſimã & plenam miſericordiam.
bus Chriſtus.†Induite igitur tanquam electi Dei ſancti ac dilecti, [e] uiſcera miſe= Ephe.6.b
[f] Vel,longanimitatẽ.
rationum,benignitatem,modeſtiam,manſuetudinẽ, [f] lenitatem: ſufferentes uos
inuicem,& condonantes uobis mutuo,ſi quis aduerſus aliquem habuerit quere
C lam:quemadmodũ & Chriſtus condonauit uobis,ita & uos.†Super omnia au= Matt. 22.b
[g] Scilicet induite.
tem hæc, [g] charitatẽ,quæ eſt uinculũ perfectionis.Et pax Dei palmã ferat in cor=
[h] Hiero.per εὐχαρίστους intelligit gratioſos et amabiles. Qui enim tales ſunt,per comitatem & benignitatem ſolent pacem conciliare.
dibus ueſtris:in quam & uocati eſtis in uno corpore:& [h] grati ſitis. Sermo Chri=
ſti inhabitet in uobis opulenter cũ omni ſapiẽtia. †Doceteq́ & commonete uos Ephe.5.b
inuicem cantionibus & laudibus,& cantilenis ſpiritualibus,cum gratia canen=
tes in corde ueſtro Domino. †Et quicquid egeritis ſermone aut facto, omnia in 1.Cor.10 g
D nomine Domini Ieſu[facite,] *gratias agentes Deo & patri per illum. †Vxo= Ephe. 5.e
res,ſubditę eſtote proprijs uiris:ſicuti conuenit in Domino. Viri,diligite uxores, †Epheſ.5.e 1.Pet. 3.a
& ne ſitis amarulenti aduerſus illas.Liberi,obedite parentibus in omnibus:hoc Ephe.6.a
enim bene placet Domino: Patres,ne prouocetis liberos ueſtros,ne deſpondeãt
animum. †Serui,obedite per omnia ijs, qui domini ſunt ſecundum carnem:nõ Ephe.6.a
obſequijs ad oculum exhibitis,tanquam hominibus placere ſtudentes,ſed cum Tit.2.c 1.Pet.2.c
ſimplicitate cordis timentes Deum.Et quicquid feceritis,ex animo facite,tanquã
Domino,& nõ hominibus:ſcientes,quod à Domino recipietis mercedem hære
[i] Vel, iniuriam facit.
ditatis.Nam Domino Chriſto ſeruitis.Cæterum qui [i] iniuſte agit,reportabit in=
iuſtitiam ſuam:†& non eſt perſonarum reſpectus. CAP. IIII. Rom. 2.b Sap.6.b

Precandi ſtudium & loquendi prudentiam præcipit,deinde eos cõmendat per quos epiſtola eſt miſſa.Poſtremo ſalutationes ſubiungit,& præcepta quædam ſingularia.

A VOs domini,ius & æquabilitatẽ ſeruis exhibete:ſcientes quod & uos habe=
tis Dominũ in cœlis. Obſecrationi†inſtate,uigilantes in ea cũ gratiarum= Luc 18.a
actione,orãtes ſimul & ꝓ nobis,ut Deus aperiat nobis oſtiũ ſermonis, ut loqua 1.Theſ 5.d
mur myſteriũ Chriſti,propter q̊d & uinctus ſum,ut manifeſtẽ illud,ſicut oportet Ephe.6 c 2.Theſ.3.a
[a] Verbi interpretatione,In ſapientia ambulate,&c.
B me loqui.*[a] Sapiẽter uos gerite erga extraneos,opportunitatẽ redimẽtes.Sermo *Ephe.5.d
ueſter ſemper cũ gratia ſit ſale cõditus:ut ſciatis,quomodo oporteat uos unicuiq́
reſpõdere.De omnibus rebus meis certiores uos faciet Tychicus dilectus frater,
& fidus miniſter,& cõſeruus in Dño:quem miſi ad uos in hoc ipſum,ut cogno
ſcat ea,quæ de uobis ſunt,& cõſoletur corda ueſtra,unà cũ Oneſimo,fido & di=
lecto fratre,qui eſt ex uobis:de omnibus uobis exponent quæ hic agantur.Salu
C tat uos Ariſtarchus,concaptiuus meus,& Marcus, cõſobrinus Barnabæ,de quo
accepiſtis mandata:ſi uenerit ad uos,excipite eũ: & Ieſus qui uocatur Iuſtus, qui
[b] Pro eo quod eſt,circunciſi,id eſt, Iudæi.
ſunt [b] ex circũciſione.Hi ſoli cooperarij[ſunt]ad regnum Dei,qui fuere mihi ſola
[c] Vel,decertans.
tio. Salutat uos Epaphras,qui ex uobis eſt ſeruus Chriſti,ſemper [c] anxie laborãs
pro uobis in precationibus,ut ſtetis perfecti, & completi in omni uolũtate Dei.
D Teſtimoniũ enim illi perhibeo, quod habeat multũ ſtudiũ pro uobis , & his qui
ſunt Laodiceæ,& his qui ſunt Hierapoli. Salutat uos Lucas medicus,dilectus,
&†Demas. Salutate fratres,qui ſunt Laodiceæ,& Nymphã,& quæ in domo il= 2.Tim. 4.c
lius eſt,congregationẽ.Et cũ recitata fuerit à uobis epiſtola,facite,ut & in Laodi
cenſiũ eccleſia recitetur:& eã quæ ſcripta eſt ex Laodicea,ut uos quoq́ legatis Et
dicite Archippo:Vide miniſteriũ q̊d accepiſti in Domino,ut illud impleas Salu=
tatio mea manu Pauli.Memores ſitis uinculorũ meorum. Gratia uobiſcũ, Amen.

Miſſa è Roma per Tychicum,& Oneſimum.

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicenses I.

CAPVT I.

Laudat Thessalonicenses quod inter maximos tumultus fidem suam, quam à Paulo didicerant, synceram & inconcussam seruando reliquis exemplum facti sint.

PAVLVS & Siluanus & Timotheus, ecclesiæ Thessaloni A
censiũ, in Deo patre, et Domino Iesu Christo. Gratia uobis
& pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratias
agimus Deo semper de omnibus uobis, mẽtionem uestri
facientes in precibus nostris, indesinenter memores uestri B
propter opus fidei, ac laborem charitatis: & q permansi-
stis in spe Domini nostri Iesu Christi, coram Deo & patre
nostro. Scientes fratres dilecti à Deo electionem uestram:
quoniam euangeliũ nostrum non factum est ad uos[a] per sermonem solum, ue- C
rumetiam per uirtutem & per spiritũ sanctũ, perq; certitudinem multam, quem-
admodũ nostis quales fuerimus inter uos uestra causa. Et uos imitatores nostri
facti fuistis & Domini, recipientes sermonem cũ adflictione multa, cum gaudio
spiritus sancti, adeò, ut fueritis exemplo omnibus credentibus in Macedonia &
Achaia. A uobis enim [b] personuit sermo Domini, non solum in Macedonia & D
Achaia, uerumetiam in omni loco fides uestra, quæ est in Deum, dimanauit: ut
non sit nobis necesse loqui quicquam. Siquidem ipsi de uobis renunciant, qua-
lem ingressum habuerimus ad uos, & quomodo conuersi fueritis ad Deum à si
mulachris, ut seruiretis Deo uiuenti & ueraci, & expectaretis filiũ eius de cœlis:
quem excitauit à mortuis Iesum, qui liberat nos ab ira uentura.

a Verbi interpretatione, in sermone tantũ, &c. Hebraismus.

b Proprie, exsonuit: uel, ebuccinatus est.

CAP. II.

Copiosius nunc describit doctrinam suam, quam ipsis tradidit. Non autem in hoc ut se laudet, sed ut illos hortetur, ne à fide & pietate deficiant, nec illorũ authoritate moueantur, qui Christum & omnes apostolos sint persecuti.

NAm ipsi nostis fratres, introitũ nostrũ ad uos, quod non fuerit inanis: sed & A
Act.16.b quod antè malis adflicti, † & cõtumelijs adfecti (quẽadmodũ scitis) Philip
pis,[a] audacter egerimus in Domino nostro, ad loquendũ apud uos euangelium
Dei in multo certamine. Siquidem exhortatio nostra nõ fuit ex impostura, neq;
ex immunditia, neq; cũ dolo, sed quemadmodũ probati fueramus à Deo, ut [no
bis] cõmitteretur euangeliũ, ita loquimur, non ut hominibus placẽtes, sed Deo,
qui probat corda nostra. Neq; enim unquã per sermonẽ adulationis uersati su-
mus, (quemadmodũ nostis:) nec per[b] prætextũ auaritiæ,[c] (Deũ testor,) neq; quæ- B
rentes ex hominibus gloriã, nec à uobis, nec ab alijs, cũ possemus[d] in onere esse,
tanq̃ apostoli Christi: sed fuimus placidi[e] inter uos, perinde ac si nutrix foueat
suos filios: sic adfectu propẽsi in uos, ex animo cupiebamus impertire uobis, nõ
solum euangeliũ Dei, uerumetiã nostras ipsorum animas, propterea quod chari
Act.20.g uobis facti estis. Meministis enim fratres, laboris nostri ac sudoris. † Nocte e-
1.Cor.4.c nim ac die laborantes ob id, ne cui uestrûm essemus oneri, prædicauimus apud
2.Thes.3.b uos euangeliũ Dei. Vos [aũt] testes [estis,] & Deus, q̃ sancte & iuste, & inculpate
uobiscum qui credebatis, uersati fuerimus, quemadmodũ nostis, ut [erga] unum C
quenq; uestrum, tanquam pater erga filios suos, [fuerimus adfecti:] obsecrantes
uos, & consolantes, & obtestãtes, ut ambularetis digne Deo, qui uocasset uos in
suum regnum ac gloriam. Quapropter & nos gratias agimus Deo indesinẽter

a Amb. uerbũ Græcũ circumscribẽs legit, Exerta libertate ausi sumus.

b Al. leg. occasionẽ.
c Verbi interpretatione, deus est testis.
d Vel, in authoritate esse, uel oneri esse petendo stipendium.
e Verbi interpretatione, in medio uestri. Hebraismus.

f Vel, quo deus nobis prædicabatur.

quod accepto sermone [f] prædicationis Dei à nobis, accepistis non sermonem ho
minum, sed sicut erat uere sermonem Dei, qui & agit in uobis credentibus. Vos
enim imitatores facti estis, fratres, ecclesiarum dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo
D Iesu: quod eadem passi sitis & uos à proprijs contribulibus, quemadmodum &
ipsi à Iudæis. Qui ut & Dominum occiderunt Iesum, & proprios prophetas, ita
& nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur:
qui obsistunt nobis, ne loquamur gentibus, quo salui fiant, ut expleant sua pec-
cata semper: peruenit autem in illos [g] ira in finem. Cæterum nos fratres, orbati
uobis ad spatium temporis, adspectu non corde, uehementius studuimus uide-
re faciem uestram cum multo desiderio. Quapropter uoluimus uenire ad uos,
ego quidem Paulus, & semel & iterum, & obstitit nobis Satanas. Nam quæ est
nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriationis? An non & uos, in conspectu
Domini nostri Iesu Christi, in eius aduentu? Vos enim estis gloria nostra & gau
dium.

g Vel, uindicta extrema & implacabilis.

CAP. III.

Pergit adhuc in cœpta narratione, qua suum in illos fauorem per Timothei legatio nem & suas preces comprobat: quæ omnia huc spectãt, ne persecutione offensi à Christo exciderent.

a Ambr. optimum duximus.
b Vel, relinqueremur. Et sic legit Ambrosius.
c Vel, nos in hoc esse constitutos.

A PRoinde cum non amplius ferremus, [a] uisum est nobis, ut † Athenis [b] residere Act. 16. a
mus soli: ac misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrũ Dei, ac adiu
torem operis nostri in euangelio Christi, ut confirmaret uos, & cõsolaretur uos
de fide nostra, ne quisquã turbaretur in adflictionibus his. Nam ipsi nostis, [c] nos
in hũc usum positos esse. Etenim cum apud uos essemus, prædicabamus uobis
B fore, ut adflictionem pateremur: quemadmodum euenit, & nostis. Quapropter
& ego nõ amplius ferens, misi ad hoc ut cognoscerem fidem uestram, ne quo pa
cto tentasset uos ille, qui tentat, & inanis factus esset labor noster. Nuper autem
cum uenisset Timotheus ad nos à uobis, & annunciauisset nobis fidem ac dile
ctionem uestram: & quod habeatis memoriam nostri bonam semper, desideran
C tes nos uidere, quemadmodum nos quoq; uos. Iccirco consolationẽ accepimus
fratres, per uos, super omni adflictiõe & necessitate nostra, per uestrã fidẽ. Quo-
niam nunc uiuimus, si uos statis in Domino. Quam enim gratiarum actionem
possumus Deo repẽdere de uobis super omni gaudio, quod gaudemus propter
uos in conspectu Dei nostri, nocte ac die [b] supra modũ orantes, ut uideamus ue
stram faciem, & suppleamus quæ desunt fidei uestræ? Ipse uero Deus, & pater
D noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat uiam nostram ad uos: uos au-
tem Dominus abundantes & exuberantes faciat mutua inter uos charitate, & in
omnes, quemadmodum & nos in uos, ut confirmet corda uestra, irrepræhensi-
bilia per sanctimoniam, coram Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri
Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius.

b Ambr. expressurus Græca legit, abundantissime orantes.

CAP. IIII.

Altera hic oritur epistolæ pars, quæ hortatur ut indies in uera religione proficiant per uitæ puritatẽ, innocẽtiam & charitatem mutuam. Deinde ocium & curiositatem uetat. Postremo de defunctis disputat & corporum nostrorum resurrectione.

A QVod superest igitur fratres, rogamus uos & adhortamur per Dominũ
Iesum, quemadmodũ accepistis à nobis, † quomodo oporteat uos uersa Phil. 1. d
ri, & placere Deo, ut abundetis magis. Nostis eñi quæ præcepta dederi
mus uobis, per Dominũ Iesum. † Hæc enim est uolũtas Dei, sanctificatio uestra, Rom 12. a
ut abstineatis à scortatione, & sciat unusquisq; uestrũm suũ uas possidere cũ san Ephes. 5. d
ctificatione & honore, non cum adfectu concupiscentiæ, quemadmodũ & gen
B tes, quæ non nouerunt Deum: ne quis opprimat, ac fraudet in negotio fratrem
suum, propterea quod ultor est Dominus de omnibus his: quemadmodum &
antè diximus uobis, ac testati sumus. Non enim uocauit nos Deus [a] immunditiç
caussa,

a Ad uerbum, ad immunditiam.

Luc.10.b caussa,ſed ad ſanctificationē. †Proinde qui reijcit,nō reijcit hominē, ſed deum,
1.Cor.1.b qui dedit ſpiritū ſuum ſanctum in uos. * Cæterum de [b] fraterna charitate non
6.c 1 Ioan.13.d neceſſe habetis ut ſcribam uobis. Ipſi nanq; diuinitus docti eſtis, ut diligatis uos
15.b inuicem. Nam & facitis hoc erga cūctos fratres qui ſunt in tota Macedonia. Ob C
1 Ioan.2.b 4.d ſecramus autem uos fratres,ut abūdetis magis, & in hoc incumbatis, ut quieti ſi-
tis: & agatis res proprias, & operemini ꝓprijs manibus ueſtris, ſicuti uobis præ-
cepimus: ut uos [c] geratis honeſte erga extraneos, & nulla re uobis ſit opus. Cæte
rum, nolo uos ignorare fratres de his qui obdormierūt, ne doleatis quemadmo-
dum & cæteri non habentes ſpem. Nam ſi credimus q́ Ieſus mortuus eſt, & re-
ſurrexit: ſic & Deus eos qui obdormierūt per Ieſum, adducet cum illo. Hoc enim
1.Cor.15.d uobis dicimus in uerbo Domini, †q́ nos qui uiuemus, & reliqui erimus in ad- D
uentum domini, nequaquam præueniemus [b] eos qui dormiunt. Quoniam ipſe
dominus cū hortatu & uoce archangeli, ac tuba Dei deſcendet de cœlo, & mor-
tui in Chriſto reſurgent primum, deinde nos qui uiuemus, qui reliqui erimus, ſi
mul cū illis rapiemur in nubibus, in occurſum domini in aera, et ſic ſemper cum
domino erimus. Proinde conſolemini uos mutuo ſermonibus his. CAP. V.

b Ambr. affectione fraternitatis.

c Verbi interp. ambuletis.

b Vel, ſomno ſopitos. Auguſt. legit, eos qui ante dormierunt.

De incertitudine temporis noſtræ reſurrectionis agit, quo argumento ad uigilias et ſobrietatem hortatur. Deinde eccleſiæ miniſtros illis commendat. Mutuam pro ſe inuicem curam præcipit, prophetias probare docet, & credentibus bona imprecatur.

POrrò de temporibus & articulis temporum, fratres, non eſt opus ut uobis A
1.Pet.3.c ſcribam. †Ipſi enim planè ſcitis, q́ dies ille domini ut fur in nocte ita uentu-
Apoc.3.a rus ſit. Cum enim dixerint, Pax & [a] ſecuritas, tunc repentinus eis imminet interi-
tus, ſicut dolor partus mulieri prægnanti, nec effugient. At uos fratres, nō eſtis in
tenebris, ut dies ille uos tanquā fur opprimat. Omnes uos filij lucis eſtis, ac filij
diei: non ſumus noctis, neq; tenebrarū. Proinde ne dormiamus, ſicut & cæteri:
ſed uigilemus, & ſobrij ſimus. Nam qui dormiunt, nocte dormiunt: & qui in- B
Eſa.59.c ebriantur, noctu ſunt ebrij. At nos qui ſumus diei, ſobrij ſimus, induti †thoracem
Ephes.6.c fidei & charitatis, [b] & pro galea ſpem ſalutis. Quoniā non cōſtituit nos Deus [c] ut
iram nobis concitemus, ſed ut ſalutem conſequamur, per dominum noſtrum Ie
2.Cor.5.b ſum Chriſtum, †qui mortuus eſt pro nobis, ut ſiue uigilemus, ſiue dormiamus,
ſimul cum illo uiuamus. Quapropter adhortemini uos mutuo, & ædificetis ſin-
guli ſingulos, ſicut & facitis. Rogamus autē uos fratres, ut agnoſcatis eos qui C
laborant inter uos, & qui præſunt uobis in Domino, & admonēt uos, [d] ut habea
tis illos in ſummo pretio per charitatem, propter opus illorum: pacem habete [e] cum
illis. Obſecramus autem uos fratres, monete inordinatos, conſolamini puſillani
Prou.17.c mes, ſubleuate infirmos, longanimes eſtote erga omnes. †Videte ne quis malū
21.d Rom.12.d pro malo cuipiam reddat, ſed ſemper quod bonum eſt, ſectemini, tum erga uos
1.Pet.3.b inuicem, tum erga omnes. Semper gaudete, *indeſinenter orate, in omnibus gra
* tias agite. Hæc enim [eſt] uoluntas Dei, per Chriſtum Ieſum erga uos. Spiritū ne D
Eccli 18.c Luc.18.a extinguatis, prophetias ne aſpernemini, Omnia [f] probate, quod bonum [fuerit,]
Col.4.a tenete. Ab omni ſpecie mala abſtinete. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet uos per
omnia perfectos. Et integer ueſter ſpiritus, & anima, & corpus, ita ut in nullo poſ
1.Cor.1.b ſitis culpari in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti, ſeruetur. †Fidelis eſt qui uo-
cauit uos, qui idem efficiet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes oſcu
lo ſancto. Adiuro uos per dominum, ut recitetur hæc epiſtola omnibus ſanctis
fratribus. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti [ſit] uobiſcum. Amen.

a Vel, tuta omnia. Ambr. firmitas. Eſt enim ἀσφάλεια cum res in eo ſtatu ſunt ut nihil periculi ſit metuendum.

b Ad uerbum, & galeam ſpem ſalutis. i. quæ eſt ſpes, &c.

c Verbi interpr. ad iram, ſed in acquiſitionem ſalutis.

d Ambr. ut illis ſummum honorē habeatis in charitate.

e *Alij legunt, ἐν ἑαυτοῖς. i. inter uoſ ipſos.* Et hanc lectionē ſequitur Ambr.

f Tertullianus legit examinate.

Ad Theſſalonicenſes prima ſcripta fuit ex Athenis.

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicenses II.

CAPVT I.

Principio fidem illorum laudat, qua in maximis periculis perstiterunt, cuius præmiũ uitam æternam fore pollicetur, contrà damnationem minatur impijs: describens simul gloriosum illum Christi aduentum: quibus preces adiungit, admonens quid nobis faciendum sit.

A PAVLVS & Siluanus ac Timotheus, ecclesiæ Thessalo-
nicensium in Deo patre nostro, & domino Iesu Christo,
Gratia [sit] uobis & pax à Deo patre nostro, & domino Ie-
su Christo. Gratias agere debemus Deo semper de uobis
fratres, [a] ut par est, ꝙ uehemẽter augescit fides uestra, et exu-
B berat mutua uestra omnium charitas, cuiusꝗ in alterum,
adeò, ut nosipsi de uobis gloriemur in ecclesijs Dei, de to-
lerantia uestra & fide, super omnibus persequutiõibus ue
stris, & afflictionibus, quas sustinetis, [b] documentũ iusti iudicij Dei, in hoc, ut di-
gni habeamini regno Dei, pro quo & patimini. Siquidem iustũ est apud Deum,
C reddere his qui affligunt uos, afflictionem, & uobis qui affligimini relaxatio-
nem nobiscum, cum reuelabitur dominus Iesus de cœlo cum [c] angelis potentiæ
suæ, cum [d] incendio flammæ, qui infligit ultionem ijs qui non nouerũt Deum,
& qui non obediunt euangelio domini nostri Iesu Christi, qui pœnam luent, in
teritũ æternum, à facie domini, & à gloria fortitudinis illius, cum uenerit ut glo-
rificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in omnibus credentibus, ꝙ fides habi
D ta sit testimonio nostro erga uos in die illo. Ad quod etiam oramus semper pro
uobis, ut uos dignos habeat ista uocatione Deus noster, & compleat omne [e] bo-
num propositum bonitatis, et opus fidei cum potentia, ut illustretur nomen do-
mini nostri Iesu Christi, per uos, & uos per illum, iuxta gratiam Dei nostri, & do
mini Iesu Christi.

CAP. II.

Cum sæpius iam aduentus Christi meminißet, et multi essent qui illum iamiam instare putarent, monet nunc ne huiusmodi hominum erroribus seducantur, docens Christi aduentũ non affore donec reuelatus fuerit Antichristus, quem interim graphice describit, illisꝗ; commendat perseuerantiam.

A ROgamus autem uos fratres, per aduentũ domini nostri Iesu Christi, & no-
stri adgregationem in illum, ne cito dimoueamini à mente, neꝗ turbemi-
ni, neꝗ per spiritũ, neꝗ per sermonẽ, neꝗ per epistolam, tanquam à nobis [pro=
fectam,] quasi instet dies Christi. Ne quis uos decipiat ullo modo, quoniã non
adueniet dominus, nisi uenerit defectio prius, & reuelatus fuerit [a] homo ille sce
B lerosus, filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnẽ qui dicitur
Deus aut numen: adeò, ut ipse in templo Dei ceu Deus sedeat, ostentans seipsum
esse Deum. An non meministis, ꝙ cum adhuc essem apud uos, hæc dixerim
uobis? Et nũc quid detineat scitis, [nempe] ut ille reueletur in suo tempore. Nam
mysteriũ nunc agit iniquitatis, [b] tantum qui tenet nunc, donec è medio tollatur:
C & tunc patefiet iniquus ille, † quem dominus conficiet spiritu oris sui, & abole- Esa.11.a
bit claritate aduentus sui: cuius est aduentus secundum operationẽ satanæ, cum
omni

a Vel, ut dignum est.

b Vel, specimen.

c Id est, per quos potentiã suam exercet.

d Vel, incendio flammeo, uel flammanti.

e Vel, promptam uoluntatem.

a Verbi interpr. homo ille peccati, filius perditionis. Hebraismus.

b Id est, hoc solũmodo, quod nunc detinet, è medio tolletur, & tunc, &c.

omni potentia, & signis ac prodigijs mẽdacibus, & cum omni deceptione iniustitiæ, in ijs qui pereunt, pro eo ꝙ dilectionem ueritatis non receperunt [in hoc,] ut salui fierent. Et propterea mittet illis Deus [c]efficaciã illusionis, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed [d]approbauerũt iniustitiam. Nos autem debemus gratias agere Deo semper de uobis, fratres dilecti à Domino, ꝙ elegerit uos Deus ab initio in salutem per [e]sanctificationem spiritus, ac [f]fidem ueritatis: ad quod uocauit uos per euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ domini nostri Iesu Christi. Itaq; fratres state, & tenete institutiones quas didicistis, siue per sermonẽ, siue per epistolam nostram. Ipse uero dominus noster Iesus Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam per gratiam, cõsoletur corda uestra, & stabiliat uos in omni sermone & opere bono. CAP. III.

c Vel, efficacissimam illusionem.
D Vel, acquieuerunt in iniustitia: uel, quibus placuit iniustitia.
e Id est, spiritum sanctificantem.
f Vel, fidem ueram.

Monet ut pijs precibus euangelij uerbum promoueant. Deinde iterum atq; iterum inculcat, ut eos in ordinem redigant qui otio & curiositate sua ecclesiam & huius ordinem turbabant.

Ephes. 6.c Col. 4.a — QVod superest, †orate fratres pro nobis, ut sermo domini currat, & glorificetur, sicut & apud uos: & ut eripiamur ab absurdis & peruersis hominibus. Nõ enim omnium est fides, sed [a]fidelis est dominus, qui stabiliet uos & custodiet à malo. Confidimus autem per dominum de uobis, ꝙ quæ præcipimus uobis, & faciatis, et facturi sitis. Porrò dominus dirigat uestra corda in dilectionem Dei, & in expectationem Christi. Præcipimus autem uobis fratres per nomen domini nostri Iesu Christi, ut subducatis uos ab omni fratre qui inordinate [b]se gerit, & non iuxta institutionem quam accepit à nobis. Nam ipsi scitis, quomodo oporteat imitari nos: quoniam nõ inordinate gessimus nos inter uos, neq; gratis panem accepimus à quoquã, †sed cum labore & sudore, nocte dieq; facientes opus, ad hoc ne cui uestrum essemus oneri. Non ꝙ id nobis nõ liceat, sed ut nosmetipsos formam exhiberemus uobis ad imitandũ nos. Etenim cum essemus apud uos, hoc præcipiebamus uobis, ut si quis nollet operari, is nec ederet. Audimus enim quosdam [c]uersantes inter uos inordinate, nihil operis facientes, sed [d]curiose agentes. Iis autem qui sunt istiusmodi, præcipimus & obsecramus per dominum nostrum Iesum Christum, ut cum quiete operãtes, suum ipsorum panem edant. Vos autem fratres ne defatigemini in benefaciendo. †Quod si quis non obedit sermoni nostro, per epistolam hunc [e]indicate: & ne commertium habeatis cum illo, ut pudore suffundatur: neq; ueluti inimicum habeatis, sed admonete ut fratrem. Ipse autem Dominus [f]pacis det uobis pacem semper omnibus modis. Dominus [sit] cum omnibus uobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola. Ita scribo: Gratia domini nostri Iesu Christi [sit] cum omnibus uobis. Amen.

A · B · C · D (section letters in right margin)

Act. 20.g 1. Cor. 4.c 1. Thes. 2.b — Gal. 6.c

a Vel, fidus, uerax & constans in promissis.
b Vel, ambulat, iuxta Hebraism.
c Vel, obambulantes, id est, circumuagantes.
D Vel, superuacua & inutilia agentes.
e Vel, notate.
f Vel, pacificus.

Missa fuit ex Athenis.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum I.

CAPVT I.

Absolutissimum boni pastoris exemplar hic proponitur. Cum autem præcipua illius functio sit docere, quid docendum sit hoc cap. indicat, ut scilicet reiectis fabulis & quæstionibus superuacaneis ea tradat quæ charitatem & fidem spectant. His enim duobus *& lex & euangelium comprehenditur.*

A AVLVS apostolus Iesu Christi, iuxta delegationem Dei
seruatoris nostri, & domini Iesu Christi, qui est spes nostra,
Timotheo germano filio in fide. Gratia, misericordia, pax Act.16.a
à deo patre nostro, et domino Iesu Christo domino nostro.
Quemadmodum rogaui te ut [a]remaneres Ephesi, cum pro
ficiscerer in Macedoniam: [ita facito,] ut denūcies quibusdam, ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendāt fabu
B lis & genealogijs nunquam finiendis, quæ quæstiones præbent magis, q̄ ædificationem Dei quæ est per fidem. Porrò finis præcepti est charitas, ex puro corde,
& conscientia bona, & fide non simulata: à quibus quod aberrauerunt quidam,
deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legis doctores, non intelligentes quę
loquuntur, neq; de quibus adseuerant. †Scimus autem q bona [sit] lex, si quis Rom.7.c
ea legitime utatur, sciens illud, q iusto lex non sit posita, sed iniustis & [b]inobsequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & ma
tricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, menda
cibus, periuris, & si quid aliud [est,] quod sanæ doctrinæ aduersetur, secundum
C euangelium gloriæ beati Dei, quod concreditum est mihi. Et gratiā habeo, qui
me potentem reddidit, Christo Iesu domino nostro: quia fidelem me iudicauit
præficiens [me] ministerio, qui prius eram blasphemus, & †persequutor, & uio- Act.9.a
lentus. Sed & misericordiam adeptus sum, q ignorans fecerim per incredulita- Gal.1.b
tem. Exuberauit autem supra modum gratia domini nostri, cum fide & dilectio
ne quæ est per Christum Iesum. [c]Certus sermo, & dignus quem modis omni-
bus amplectamur, †q Christus Iesus uenit in mundū, ut peccatores saluos face- Matth.9.b
ret, quorū primus sum ego. Verum ideo misericordiā adeptus sum, ut in me pri- Marc.2.c
D mo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad [D]exprimendum exemplar
ijs qui credituri essent in ipso in uitam æternam. Regi aūt sæculorū, immortali,
inuisibili, soli sapienti Deo honor, gloria in sæcula sæculorū. Amen. Hoc præce-
ptum cōmendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias quæ de te præcesserūt, ut mi
lites in eis bonam militiā, habens fidem & bonam conscientiā, qua repulsa non
nulli circa fidem naufragium fecerunt: quorū de numero est Hymenæus & Ale-
xander, quos tradidi satanæ, ut discant non maledicere.

CAP. II.

Secundum pastoris munus est precibus incūbere: docet igitur quales preces, & quo modo deo offerendæ sint: ubi simul de uirorum mulierumq; habitu & officio differit.

A ADhortor igitur, ut ante omnia fiant deprecatiōes, obsecrationes, [a]intercessiones, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omni
bus in eminentia cōstitutis, ut placidam ac quietam uitam degamus, cum omni
pietate & honestate. Nam hoc [b]bonum est & acceptum coram seruatore nostro
Deo, qui cunctos homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire.

[a] Potest etiam per imperatiuū accipi, maneto. Crebro enim infinitiuis sic utūtur Græci.

[b] ἀνυποτάκτοι qui subdi nolunt, nec ferunt imperium.

[c] πιστὸς, id est, fidelis: uel, fide dignus.

[D] ὑποτύπωσις est, cū res expressa subijcitur oculis.

[a] Vel, interpellationes.

[b] Vel etiam, honestum.

Vnus enim Deus[est,]unus etiam [c]mediator Dei & hominum, homo Christus B
Iesus, qui dedit semetipsum pretium redemptionis pro omnibus, ut esset testimo
niũ temporibus suis, in quod cõstitutus sum ego præco & apostolus: (ueritatem
1.Tim.1.c dico in Christo, non mentior,) doctor gentium cum fide & ueritate. Volo igi-
tur orare uiros in omni loco, sustollentes [b]puras manus, absq; ira & [e] disceptatio C
ne. Consimiliter & mulieres in amictu modesto, cum uerecundia et castitate or
nare semetipsas, non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut uestitu sumptuo
so: sed quod decet mulieres profitentes pietatem per opera bona. Mulier in silen
tio discat cum omni subiectione. Cæterum mulieri docere non permitto, neq; D
authoritatẽ usurpare in uirum, sed esse in silẽtio. Adam enim prior formatus est,
deinde Eua: & Adam nõ fuit seductus, sed mulier seducta, [f]in transgressionẽ in-
cidit: salua tamen fiet per generationem liberorũ, si manserint in fide ac dilectio
ne, & sanctificatione cum castitate.

CAPVT III.

Cum plurimum momenti sit in ipsa episcopi uita, describit iam qualis ea esse debeat, qualis diaconus. Deinde quodnam uxorum illorum & totius familiæ officium.

I[a]Ndubitatus sermo. Si quis episcopi munus appetit, honestũ opus desiderat. A
Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris maritum, uigi-
lantem, sobrium, modestum, hospitalem, aptum ad docendũ: non uinolentum,
non percussorem, non turpiter lucri cupidũ, sed æquum: alienum à pugnis, alie-
num ab auaritia: qui suæ domui bene pręsit, qui liberos habeat [b]obedientes cum
omni reuerentia. Quod si quis propriæ domui præesse non nouit, quomodo ec B
clesiam Dei curabit? Non nouitium, ne inflatus in condemnationem incidat ca-
lumniatoris. Oportet autem illum & bonum habere testimonium ab extraneis,
ne in probrum incidat, & laqueum calumniatoris. Ministros itidem cõpositos,
non bilingues, non multo uino deditos, non turpiter lucri auidos, tenentes my
steriũ fidei cum pura conscientia: atq; hi probentur prius, deinde ministrent, [sic] C
ut nemo possit illos criminari. Vxores similiter modestas, non calumniosas, so
brias, fidas in omnibus. Diaconi sint unius uxoris mariti, qui liberis recte præ-
sint, & proprijs familijs. Nam qui bene ministrauerint, gradũ sibi bonum acqui
runt, & [c]multam libertatem in fide quæ est in Christo Iesu. Hæc tibi scribo, spe D
rans fore, ut ueniã ad te citò: quod si tardius uenero, ut noris quomodo oporteat te
in domo Dei uersari, quæ est ecclesia Dei uiuentis, columna & basis ueritatis, &
citra controuersiã magnum est pietatis mysterium: Deus manifestatus est in car-
ne, iustificatus est in spiritu: uisus est angelis, prædicatus est gentibus: fides illi ha
bita est in mundo, receptus est in gloria.

CAP. IIII.

Quia bonæ doctrinæ corruptã aspergit satanas, huius specimen nunc proponit, quo facilius cauere possimus. Deinde ipsam episcopi functionem diligentius prosequitur.

1.Tim.3.a 1.Pet.3.a Iudæ1.f SPiritus autem certò loquitur, † quod in posterioribus temporibus deficient qui- A
dam à fide, attendentes spiritibus impostoribus, ac doctrinis [a]dęmoniorum,
per simulationem falsiloquorũ, cauterio notatam habentium propriam cõscien-
tiam, prohibẽtium contrahere matrimonium, iubentium abstinere à cibis, quos
Deus creauit ad sumendum cum gratiarumactione fidelibus, et ijs qui cognoue B
runt ueritatem: quod quicquid creauit Deus, bonum sit, & nihil reijciendum, si cum
gratiarumactione sumatur. Sanctificatur enim per sermonem Dei ac precatio-
1.Tim.3.b nem. De his, si commonefeceris fratres, bonus eris minister Iesu Christi, † [b]enutri
tus in sermonibus fidei bonæq; doctrinæ, quam usq; sequutus es. Cæterum pro
phanas & aniles fabulas reijce, quin potius exerce temetipsum ad pietatẽ. Nam C
corporalis exercitatio paululum habet utilitatis: at pietas ad omnia utilis, ut quæ
promissiones habeat uitæ huius præsentis ac futuræ. [c]Indubitatus sermo, di-
gnusq; qui omnibus modis approbetur. Nam in hoc & laboramus, & probris

[c] Vel, conciliator. Tertull. legit, sequester.

[b] ὁσίους, i. sanctas.

[e] Vel etiam, hæsitatione.

[f] Verbi interpr. in transgressione facta est. i. decepta, cœpit transgredi pręceptũ: uel, sobrietate.

[a] πιστὸς fidelis, fide dignus.

[b] Verbi interp. in subiectione.

[c] Id est, apertam & liberalem fidei & religionis ueræ cognitionem.

[a] δαιμονίων etiam potest adiectiuũ esse à nominatiuo δαιμόνιος, quod significat diuinũ, eum nimirum qui fingit se spiritum dei habere, cum sit impostor.

[b] Potest etiam actiue accipi, enutriens illos. Est enim participium mediũ apud Græcos.

[c] πιστὸς pro ἀξιόπιστος.

adficimur, quod spem fixam habeamus in Deo uiuente, qui est seruator omnium hominum, maxime fideliũ. Præcipe hæc & doce. Nemo tuam iuuentutẽ despiciat, sed esto [b]forma fidelium in sermone, in cõuersatione, in dilectione, in spiritu, in
D fide, in puritate. Donec uenero, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Ne neglexeris quod in te est donũ, quod datum est tibi per prophetiã, cum impositione manuum, authoritate sacerdotij. Hęc exerce, in his esto, ut tuus profectus manifestus sit in omnibus. Attende tibijpsi & doctrinæ, persiste in his. Nam id si feceris, teipsum seruabis, & eos qui te audierint. CAP. V.

b Vel, exemplo sis fidelibus.

Varia præcepta continet, quomodo nempe cum senioribus agendũ sit et iunioribus uiduis item et presbyteris. Postremo quædam corporis ualetudini seruientia admiscet.

A SEniorẽ ne sæuius obiurges, sed adhortare ut patrem, iuniores ut fratres: mulieres natu grandiores ut matres, iuniores ut sorores, cum omni [a] castitate. Viduas honora, quæ uere [b]uiduæ sunt. Quod si quæ uidua liberos aut nepotes habet, discant primum propriam domũ pie tractare, & uicem repẽdere maioribus. Hoc enim est honestum & acceptũ coram Deo. Porrò quæ uere uidua est ac desolata, sperat in Deo, & perseuerat in obsecrationibus ac precationibus noctu dieq́; Porrò quæ in delitijs uersatur, ea uiuens mortua est. Et hæc præcipe, ut irreprehẽsibiles sint. Quod si qua suis, & maxime familiaribus, non prouidet, fidem
B abnegauit, & est infideli deterior. Vidua deligatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis hominum testimonio comprobata: si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si adflictis subministrauit, si in omni opere bono fuit assidua. Porrò iuniores uiduas reijce, cum enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere uolũt, habentes [c]condemnationẽ, quod primam fidem reiecerint, simul autem & otiosæ discunt circumire domos. Imò non solum otiosæ, uerumetiam [d] garrulæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administra-
C re, nullam occasionẽ dare aduersario, ut habeat maledicẽdi caussam. Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ satanam. Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet uiduas, suppeditet illis, & non oneretur ecclesia, ut ijs quæ uerę uiduæ sunt suppetat. † Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime ij qui laborant in sermone & doctrina. Dicit enim scriptura: *Boui trituranti non obligabis os. †Et dignus est operarius mercede sua. Aduersus presbyterum accusationẽ ne admiseris, nisi sub duobus aut tribus testibus. Eos qui peccant, coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant. Obtestor in conspe-
D ctu Dei & domini Iesu Christi, & electorum angelorum, ut hæc serues sine [e]pręcipitatione iudicij, nihil faciens iuxta propensionẽ animi. Manus citò ne cuiimponas, neq; cõmunices peccatis alienis. Temetipsum purum serua. Ne posthac bibas aquã, sed uino paululo utere propter stomachum tuum, et crebras tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata ante manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam uero & subsequuntur. Consimiliter & bona opera antè manifesta sunt, & ea quæ secus habent, occultari non possunt. CAP. VI.

a Vel, puritate.
b Id est, destitutæ & desolatæ sunt. Græca enim uox est à χηρῶ, quod significat destituo, orbo, &c.
c Græce, iudicium, iuxta Hebrais.
d Vel, nugaces.
Gene. 47. c
Deut. 25. a
1. Cor. 9. a
†
Matt. 10. b
Luc. 10. b
e πρόκριμα, præiudicio.

Seruorum officia docet. Deinde colligens omnia diligenter indicat quæ nam doctrina seruanda, & quæ uitanda sit. Postea ceu sacramento astringit Timotheum. Et cum auaritiæ studium maxime noceat, multa de hac & diuitijs admiscet.

A QVicunq; sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducãt, ne nomen Dei, & doctrina [a]male audiat. Qui uero fideles habent dominos, ne cõtemnant quod fratres sint, sed magis inseruiant quod fideles sint ac dilecti, qui beneficentiæ participes sunt. Hæc doce & exhortare. Si quis diuersam sequitur doctrinã, & non accedit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundũ pietatem est doctrinæ, is [b]inflatus est, nihil sciens, sed insaniens

a Vel, blasphemijs impetatur.
b Vel, tumore elatus. Ambros. superbit.

niens circa quæstiones ac disputationũ pugnas, ex quibus nascitur inuidia, con-
tentio, [c]maledicentia, suspiciones malæ, superuacaneæ cõflictationes hominum B — c Vel, blasphemiæ.
mẽte corruptorũ, & quibus adempta est ueritas, qui existimant quæstũ esse pieta-
tem. Seiungere ab his q istiusmodi sunt. Est uero quæstus magnus, pietas cũ [D]ani — D αὐταρκείας.
Iob 1. d — mo sua sorte contento. †Nihil enim intulimus in mundum, uidelicet nec efferre
Eccl. 5. c — quicq̃ possumus: sed habẽtes alimẽta, & quibus tegamur, his cõtenti erimus. Cæ
terũ qui uolũt ditescere, incidunt in tentationẽ & laqueũ, & cupiditates multas,
stultas ac noxias, quæ demergunt homines in exitiũ & interitum. Siquidẽ radix
omniũ malorum, est studiũ pecuniæ: quam quidã dum appetunt, aberrauerũt à
fide, & seipsos implicuerũt doloribus multis. Tu uero homo dei, ista fuge: secta C
re aũt iustitiam, pietatem, fidem, charitatẽ, patientiã, mansuetudinẽ: certa bonum
certamen fidei, apprehende uitam æternã, ad quam et uocatus es, & professus es
Ioan. 18. g — bonam professionẽ coram multis testibus. Præcipio tibi in cõspectu dei, †qui ui
Matt. 27. b — uificat omnia, et Iesu Christi, qui testatus est sub Pontio Pilato bonã professionẽ,
ut serues pręceptũ, immaculatus, irreprehẽsibilis, usq; ad [e] apparitionẽ dñi nostri — e Vel, illustrationem.
Apoc. 17. d — Iesu Christi, quã temporibus suis ostẽsurus est ille beatus, & solus princeps, †rex
19. c — regnantiũ, & dominus dominantiũ, qui solus habet immortalitatẽ, lucem habi-
Ioan. 1 b — tans inaccessam, †quẽ uidit nemo hominũ, neq; uidere potest: cui honor & [f]im- D — f Vel, potestas.
1. Ioan. 1. c — periũ sempiternũ. Amen. His q diuites sunt in præsenti sæculo præcipe, ne [g]ela — g Vel, altum sapiant. Hoc enim significat
Luc. 12. b — to sint animo, neq; †spem ponãt in diuitijs incertis, sed in deo uiuente: *qui præ — uox Græca ὑψηλο-
†Ioan. 1. b — bet nobis omnia affatim ad fruendũ, ut benefaciant, ut diuites sint opibus bonis, — φρονεῖν. Ambros.
ut faciles sint ad impertiendũ, libenter cõmunicantes, recõdentes sibijpsis funda- — uertit, superbe sa-
mentum bonũ in posterũ, ut apprehendant æternã uitam. O Timothee, deposi- — pere.
tum serua, deuitans prophanas uocũ inanitates, & oppositiones falsò nominatæ
scientiæ: quã nonnulli profitẽtes, circa fidẽ aberrauerunt. Gratia [sit] tecũ, Amen.

Missa fuit ex Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum II.

CAPUT I.

Testatur suam erga hunc beneuolentiam, propter fidem, in qua illum perseuerare iu bet, nec offendi persecutionum cruce, cui & se & alios subiectos esse uideat.

AULUS apostolus Iesu Christi, per uoluntatẽ Dei secun- A
dum promissionẽ uitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo
dilecto filio. Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Chri
sto Iesu domino nostro. Gratiam habeo Deo, cui seruio
à maioribus cum pura conscientia, q, citra ullam intermis- — a Ambros. legit, syn-
sionem faciam de te mentionem in precationibus meis no — ceræ.
ctu dieq;, desiderans te uidere, memor tuarũ lachrymarũ, ut — b Vel potius, per-
gaudio replear, ubi cõmonefactus fuero eius quæ est in te, [a] non simulatæ fidei, B — suasum autẽ habeo.
quæ habitauit primũ in auia tua Loide, & matre tua Eunica: [b]certum aũt scio q, — c ἀναζωπυρεῖν pro-
in te quoq;. Quam ob caussam cõmonefacio te, ut [c]suscites donum Dei quod est — prie de igne dicitur,
Rom. 8. c — in te per impositionem manuum mearum. Non †enim dedit nobis Deus spiri- — qui iam se è condi-
tum timiditatis, sed potentiæ, & dilectionis ac [D]sobrietatis. Ne igitur te pudeat — tus resuscitatur. D August. legit, con-tinentiæ.

testimonij domini nostri, neq; te pudeat mei, qui sum uinctus illius: sed esto par-
C ticeps adflictionum euangelij iuxta potentiã Dei, †qui saluos fecit nos, & uoca- Tit.3.b
uit uocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundũ suum proposi- Ephes.1.a
tum & gratiam, quæ data quidem est nobis per Christum Iesum ante †tempora Tit.1.a
æterna, sed [e]palàm facta est nunc per apparitionem seruatoris nostri Iesu Christi,
qui mortem quidẽ aboleuit, uitam autem in lucem produxit, ac immortalitatem
per euangelium, in quod constitutus sum ego † præco & apostolus, ac doctor 2.Tim.1.a
gentiũ, quam ob causam & hæc patior, attamen non [f]erubesco. Noui enim cer-
tusq; sum, quod is cui credidi, potens sit depositum meum custodire in illum diem.
[g]Formam habeto sanorum sermonum, quos à me audisti cum fide & charitate
quæ est in Christo Iesu. Egregium depositum seruato per spiritum sanctum qui
D inhabitat in nobis. Nosti hoc, quod auersati fuerint me omnes qui sunt in Asia:
quorum est Phygellus & Hermogenes. Det misericordiam dominus Onesipho
ri familiæ, quoniã sæpe me refocillauit, & de cathena mea nõ erubuit: sed cum
esset Romæ, studiosius quæsiuit me, & inuenit: det ei dominus ut inueniat mise-
ricordiam apud dominum in die illo, & in quàm multis Ephesi ministrauerit, melius
tu nosti.

e Vel, illustrata est nunc per illustrationem, &c.

f Vel, pudet me.

g Vel, exemplar.

CAP. II.

Perstans adhuc ad patientiã & constantiam hortatur, ne propter nonnullorum qui deficiunt, exempla & ipse in impietatem recidat, cum tamen sermo ueritatis nec uinci ri nec uinci possit. Monet item quomodo cum hostibus fidei sit agendum.

A TV igitur fili mi, fortis esto in gratia quę est per Christũ Iesum, & in his quæ
audisti à me per multos testes. Hęc cõmenda fidelibus hominibus, qui erũt
idonei, ut alios quoq; doceant. Tu igitur feras adflictiones, ut bonus miles Iesu
Christi. Nemo qui militat, implicatur [a]uitæ negotijs, ut ei qui se in militiam de-
legit, placeat. Quod si certet etiam aliquis, nõ coronatur, nisi legitime certauerit.
Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Cogita quæ di
co. Det enim tibi dominus in omnibus intellectum. Memento Iesum Christum
resurrexisse ex mortuis, ex semine Dauid, secundũ euangeliũ meum, in quo ma-
B lis adfligor, quasi facinorosus usq; ad uincula: at sermo Dei nõ fuit uinctus. Pro-
pterea omnia suffero propter electos. Vt et ipsi salutem consequantur, quæ est in
Christo Iesu cum gloria æterna. [b]Certus sermo. Nam si commortui sumus, &
conuiuemus: si sufferimus, & conregnabimus: †si negamus, & ille negabit nos: Matt.10.d
si [c]increduli sumus, ille fidelis manet, negare seipsum non potest. Hæc admone, Marc.8.c
contestans corã domino, ne uerborum pugnas sequãtur, ad nullã utilitatem, ad Rom.3.a
subuersionem audientium. Stude teipsum probatũ exhibere Deo, operarium
C non erubescendum, recte secantem sermonem ueritatis. Cæterũ prophanas [D]uo
cum inanitates prætermittito: ad maiorem enim proficient impietatẽ: & sermo il
lorum, ut cancer [morbus,] pastionem habebit: quorum de numero est Hyme-
næus & Philetus, qui circa ueritatem aberrarunt, dicentes: Resurrectionem iam
esse factam: & subuertunt quorundã fidem. Solidum tamen fundamentum Dei
stat, habens signaculum hoc: Nouit Dominus qui sint sui. Et discedat ab iniqui-
tate omnis qui nominat nomen [e]Christi. Cæterũ in magna domo nõ tantum
sunt uasa aurea & argentea, uerumetiã lignea ac testacea: & alia quidẽ in hono-
D rem, alia uero in cõtumeliã. Si quis igitur expurgarit seipsum ab istis, erit uas in
honorem, sanctificatũ, ac commodũ usibus domini, ad omne opus bonum præ
paratũ. Iuueniles aũt concupiscẽtias fuge: sectare uero iustitiã, fidem, charitatem,
pacem, cũ his qui inuocant dominũ ex puro corde. Stultas aũt & ineruditas quæ
stiones respue, sciens eas parere pugnas. Porrò seruum domini non oportet pu-
gnare, sed placidũ esse erga oẽs, [f]propensum ad docendũ, tolerantẽ malos cũ man
suetudine, erudientẽ eos qui obsistũt, si quãdo det illis Deus pœnitentiã ad agnoscẽ
dum

a Vel, negotijs ad uictum pertinentibus, βί@ enim non uitam modo sed & uictum significat.

b πιστὸς Vide sup.

c Vel, diffidimus.

D Ambr. & Chrysostom. legunt, καινοφωνίας. i. uoces nouas.

e Alij legunt, κυρίου. id est, domini.

f Vel, idoneum ac paratum.

dũ ueritatẽ: & [g] resipiscãt è diaboli laqueo, capti ab eo ad ipsius uoluntatẽ. III.

Describit quàm periculosa futura sint postrema tempora propter falsorũ doctorum impietatẽ. Docet aũt solam scripturã sanctã cõtinere omnia, quæ ad pietatẽ pertinent.

1.Tim.4.a 2.Pet.3.a Iudæ 1.f ILlud aũt scito, †quod in extremis diebus instabunt tempora periculosa. Erunt A
enim homines sui amãtes, auari, [a]fastuosi, superbi, [b]maledici, parentibus immo
rigeri, ingrati, impij, carentes adfectu, nescij fœderis, calũniatores, intemperãtes,
immites, [c]negligentes bonorum, proditores, [d]præcipites, inflati, uoluptatũ aman
tes potius quàm amãtes Dei: habẽtes [e]formam pietatis, sed qui uim eius abnega
rint. Et istos auersare. Ex his enim sunt qui subeunt in familias, et captiuas ducũt B
mulierculas, peccatis [f]adobrutas: quæ ducũntur cõcupiscentijs uarijs, semper di
scentes, nec unquam ad cognitionem ueritatis uenire ualentes. Quemadmo-
dum autem Iannes & Iambres resistebant Mosi, ita & hi resistunt ueritati, homi-
nes mente corrupti, reprobi circa fidem: sed non proficient amplius. Siquidem
amentia istorum euidens erit omnibus, quemadmodum & illorum fuit. Tu ue-
ro adsectatus es doctrinam meam, institutionem, propositum, fidẽ, [g]lenitatem, C
charitatem, patientiam, persequutiones, adflictiones, quæ mihi acciderunt An-
tiochiæ, Iconij, Lystris, quas persequutiones sustinuerim. Et ex omnibus eripuit
me Dominus. Sed & omnes qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, persequutio-
nem patientur. Porrò mali homines, & impostores proficient in peius, [h]dum &
in errorem adducũt, & errant ipsi. At tu persistito in his quæ didicisti, & quæ ti- D
bi concredita sunt: sciens à quo didiceris, & quod à puero sacras literas noueris,
quæ te possunt eruditum reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu.
2.Pet.1.d †Omnis scriptura diuinitus inspirata, & utilis [est] ad doctrinam, ad redargutio-
nem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iustitia, ut integer sit Dei ho-
mo ad omne opus bonum [i] adparatus. CAP. IIII.

Multis hortatur et quasi obstringit Timotheũ ut solas scripturas omni conatu eccle sijs inculcet, suo exemplo illũ confirmans. In fine autem quædam peculiaria subiungit.

OBtestor igitur ego corã Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est A
uiuos & mortuos in adparitione sua, et in regno suo. Prædica sermonẽ, in
sta tempestiue, intempestiue, argue, increpa, exhortare cũ omni lenitate et doctri-
na. Nam erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt: sed iuxta concupi
scentias suas, coaceruabunt sibi doctores, hi quibus pruriunt aures, & à ueritate
quidem aures auertent, ad fabulas uero conuertentur. At tu [a]uigila in omnibus,
obdura in adflictionibus, opus perage euangelistæ, ministeriũ tuum [b]ad plenũ B
probatũ reddito. Nam ipse iam immolor, & tempus meæ [c]resolutionis instat.
Certamen bonum decertaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui: quod superest,
reposita est mihi iustitiæ corona, quã reddet mihi Dominus in illo die, qui est iu
stus iudex: nõ solum aũt mihi, sed et omnibus qui diligũt aduentũ ipsius. Da ope
ram ut uenias ad me citò. Nam Demas me reliquit, amplexus præsens sæculũ,
et profectus est Thessalonicã, Crescẽs in Galatiã, Titus in Dalmatiã: Lucas me-
Col.4.d cum est solus. †Marcum adsumptũ adducito unà tecũ: est enim mihi perutilis ad C
ministerium. Porrò Tychicum misi Ephesum. [d]Penulam quam reliqui Troade
apud Carpũ, quum uenies adporta, & libros, maxime aũt membranas. Alexãder
faber ærarius multis malis me adfecit, reddat illi Dominus iuxta facta ipsius: quẽ
& tu caue. Vehemẽter enim restitit sermonibus nostris. In prima mea defensione
nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerũt, ne illis imputetur: sed Dominus mi
hi adfuit, & corroborauit me, ut per me præconiũ [e]expleretur, & audirẽt omnes D
gentes. Et ereptus fui ex ore leonis, et eripiet me Dominus ab omni facto malo,
seruabitq; in regnum suum cœleste: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Sa-
Supra 1.d luta Priscam & †Aquilam, & Onesiphori familiam. Erastus mansit Corinthi.

[g] ἀνανήψωσιν, id est, ad sobrietatẽ redeãt, uel expergiscantur. Vtrunq; enim sãgnifi cat uox Græca.
[a] Vel, arrogantes. Ambros. insolentes.
[b] Blasphemi: quod plus quiddam signifi cat.
[c] Ambros. bonorum inimici. Cyprianus, bonum non diligentes.
[d] Vel, temerarij.
[e] μόρφωσιν: q.d. for mationẽ, ut illos no- tet qui etiã alios in pietate informare uideantur.
[f] Velut aceruo ad- obrutas.
[g] Vel, lõganimitatẽ.
[h] Vel, seducentes & seducti.
[i] Ambr. legit, perfe- ctus.
[a] Vel etiam, sobrius esto.
[b] πληροφόρησον, id est, plenã fidẽ facito tuæ prædicationi.
[c] Cyprianus legisse uidetur, ἀναλήψεως Legit enim assum- ptionis.
[d] Hiero. alibi, lacer- nam dixit.
[e] Vel potius, ad ple- nũ persuaderetur & certã haberet fidem.

Trophimum autem reliqui in Mileto languentem. Da operã ut uenias ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia uobiscum. Amen.

Scripta è Roma ad Timotheum secunda, cum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

Epistola Pauli Apostoli ad Titum.

CAPVT I.

Titum Cretensium ecclesiæ præfecerat apostolus: quẽ hortatur ut presbyteros ordinet. Describit autem quales esse debeant qui ecclesijs præficiãtur, quo falsis doctoribus resistere poßint, quos etiam in Creta non defuturos esse docet.

A PAVLVS seruus Dei, Apostolus aũt Iesu Christi, †iuxta fi 2. Tim. 1. a
dem electorũ Dei, et agnitionẽ ueritatis, quæ est secũdũ pie
tatem in spe uitæ æternæ, quã promisit is, [a]qui mentiri ne-
scit, Deus ante tẽpora æterna. Patefecit aũt temporibus suis
sermonẽ suũ per prædicationẽ, quę cõmissa est mihi secun
B dũ delegationẽ seruatoris nostri Dei, Tito germano filio
iuxta cõmunẽ fidẽ. Gratia, misericordia, pax à Deo patre,
& Domino Iesu Christo seruatore nostro. Huius rei gra-
tia reliqui te in Creta, ut quę desunt, pergas corrigere, et cõstituas oppidatim pres
byteros, sicut ego tibi ordinaram: si quis est [b]inculpatus, unius uxoris uir, liberos
habens fideles, nõ obnoxios crimini luxus, aut qui nõ sint intractabiles. †Opor- 2. Tim. 3. a
C tet enim episcopũ inculpatũ esse, tanquã Dei dispensatorem: non [c]præfractũ, nõ
iracundum, non uinosum, non percussorẽ, non turpiter lucro deditũ: sed hospita
lem, bonarũ rerum studiosum, sobrium, iustũ, pium, temperantẽ, tenacẽ eius qui
secundum doctrinam est, indubitati sermonis, ut potens sit etiã exhortari per do
ctrinam sanã, & contradicentes conuincere. Sunt enim multi intractabiles & ua
niloqui, mentiũq; seductores: maxime hi, qui sunt [b]ex circũcisione, quibus opor
tet obturare os, qui totas domos subuertũt, docentes quæ non oportet, turpis lu-
D cri gratia. Dixit quidã ex istis proprius ipsorũ propheta: *Cretenses semper men Epimeni-
daces, malę bestiæ, uẽtres pigri. Testimonium hoc est uerum. Quam ob caussam des.
redarguito illos [c]seueriter, ut sani sint in fide, non attẽdentes Iudaicis fabulis, &
præceptis hominum, auersantium ueritatem. Omnia quidem pura puris. Porrò
†pollutis & infidelibus nihil est purum, sed polluta est illorum & mens & con- Rom. 14. d
scientia. Deum profitentur [se] scire, cæterum factis negãt: quum sint abominabi
les & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

[a] ἀψευδὴς non mendax, ut Hiero. legit. Amb. contrariũ posuit, scilicet uerax.

[b] Vel, irreprehensibilis.

[c] Ambros. & Hiero. legunt, proteruum.

[b] Iuxta tropum, pro, circuncisi, id est, Iudæi.

[c] ἀποτόμως, id est, præcise: q. d. ad uiuum resecando.

CAP. II.

Peculiaria omnis generis hominum officia describit, docens hanc esse dei uocationẽ, ut mundo relicto, illi soli uiuamus.

A TV uero loquere quæ decẽt sanam doctrinã. Senes ut sobrij sint, graues, mo
desti, sani fide, charitate, patiẽtia. Anus itidem, ut [a]in habitu sint qui religio-
nem deceat, non calumniatrices, non uino multo seruientes: ut honesta doceant,
quo possint modestas reddere adolescẽtulas, ut maritos suos diligant, ut liberos
B ament, ut sobriæ sint, puræ, domus custodes, bonæ, subditæ suis uiris, ne sermo
Dei [b]male audiat. Adolescẽtes consimiliter adhortare, ut sobrij sint, per omnia te
ipsum præbens [c]formã bonorũ operum in doctrina, integritatẽ, grauitatẽ, sermo
nem

[a] Ambros. in statu religione digno.

[b] Vel, blasphemijs impetatur.

[c] Vel, exemplar.

nem sanũ, [b]irreprehensibilẽ: ut is qui repugnat, rubore suffundatur, nihil habẽs
Ephes. 6. a quod de uobis dicat mali. †Seruos hortare, ut suis dominis pareãt, in oĩbus il
Col. 3. d 1. Pet. 2. c lis placeant: nõ responsatores, non suffurantes, sed fidem omnẽ ostendentes bo C
nã: ut doctrinã seruatoris nostri dei ornẽt in omnibus. [c]Illuxit enim gratia Dei,
salutifera omnibus hominibus, erudiẽs nos, ut abnegata impietate, & mũdanis
cõcupiscentijs, sobrie, iusteq́, & pie uiuamus in præsenti sæculo, expectãtes bea
tã illã spem, & illustrationẽ gloriæ magni Dei, & seruatoris nostri Iesu Christi, D
qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purifica
ret sibijpsi populũ peculiarẽ, sectatorẽ bonorũ operum. Hęc loquere & hortare,
& argue cum omni iniunctione. Nemo te despiciat. CAP. III.

Obedire iubet magistratui. Deinde pristinam uitæ consuetudinem reuocat, ut intel ligant se sola dei gratia esse seruatos. Postea quid docendum sit & quomodo cum secta rum authoribus agendum, indicat. In finem quædam ponuntur peculiaria.

ADmoneto illos, ut principatibus ac potestatibus subditi sint, ut magistrati- A
bus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati: ne de quopiam male di
cant, ne sint pugnaces, sed [a]humani, omnem exhibẽtes mansuetudinẽ erga om-
nes homines. Nam eramus quondã & nos stulti, inobedientes errantes, seruien
tes desiderijs ac uoluptatibus uarijs, in malitia & inuidia degẽtes, odiosi, inuicẽ
odio prosequentes. At postquã bonitas, & erga homines amor adparuit serua-
toris nostri Dei, nõ ex operibus, quę sunt in iustitia, quæ faciebamus nos, sed se- B
cundũ suam misericordiã saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, ac [b]reno
uationis spiritus sancti, quẽ effudit in nos opulente per Iesum Christũ seruato-
rem nostrũ, ut iustificati illius gratia, hæredes efficeremur, iuxta spem uitæ æter-
næ. [c]Indubitatus sermo. De his uolo ut cõfirmes, quo soliciti sint, ut bonis ope C
ribus præsint qui crediderũt Deo. Hæc enim sunt honesta & utilia hominibus.
1. Tim. 1. d †Stultas aũt quæstiones & genealogias, & cõtentiones ac pugnas legales omit
6. a te: sunt enim inutiles & superuacaneæ. [d]Sectarũ authorem †hominẽ post unam
2. Tim. 2. d & alterã admonitionem auersare: sciẽs quod euersus sit qui eiusmodi est, & pec D
cet per se damnatus. Cum autẽ misero Arteman ad te, aut Tychicũ, da operam
ut uenias ad me Nicopolim: nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitũ &
Apollo studiose deducito, ne quid illis desit. Discãt autem & nostri bonis operi-
bus præesse ad necessarios usus, ut non sint infrugiferi. Salutãt te qui mecũ sunt
omnes. Saluta eos qui diligũt nos in fide. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

[b] Vel etiam, non con temnendum, uel qui contemni non possit.

[c] Al. Apparuit.

[a] Vel etiam, æqui.

[b] Potest etiam per ac cusatiuũ legi, renoua tionem.

[c] πιστὸς. Vide sup.

[d] αἱρετικὸν, factio-sum.

Epistola Pauli Apostoli ad Philemonem.

Epistola est generis deliberatiui. Erat enim Philemoni seruus, qui suppilatis domini facultatibus Romam aufugerat. Sed illic à Paulo religionis Christianæ mysteria didi- cit. Hortatur ergo Paulus ut eundem ad se remissum recipiat.

PAVLVS uinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Phile A
moni dilectio, & [a]cooperario nostro, & Apphię dilectę, et
Archippo cõmilitoni nostro, & quæ domi tuæ est, congre-
gatiõi, Gratia uobis et pax à Deo patre nostro, et Domino
Iesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper mentionẽ tui
faciens in precibus meis, cũ audiam tuã charitatẽ ac fidem,
quã habes erga Dominũ Iesum, et erga omnes sanctos, ut B

[a] Al. collegæ.

communicatio fidei tuæ efficax fiat in agnitione omnis boni, quod eſt in uobis erga Chriſtũ Ieſum. [b]Gaudium enim habemus multum, & conſolationẽ in dilectione tua, quod uiſcera ſanctorũ refocillata ſunt per te frater. Quapropter quã uis multam in Chriſto [c]fiduciam habeã iniungendi tibi, id quod officij tui erat: tamen propter charitatẽ potius rogo, cũ talis ſim, nempe Paulus ſenex, nunc aũt

C etiam uinctus Ieſu Chriſti. Rogo te pro filio meo, quẽ genui in uinculis meis, Oneſimo, quondam tibi inutili, nũc uero tibi, & mihi perutili, quem remiſi. Tu autẽ eum, hoc eſt, uiſcera mea ſuſcipe, quem ego cupiebam apud me retinere, ut pro te miniſtraret mihi in uinculis Euãgelij. Sed abſq; tua ſententia nihil uolui facere, ne uelut ex neceſſitate bonum tuum eſſet, ſed ſpontaneum. Nam propterea forſitan ſeceſſit ad tempus, ut æternum eum reciperes, nõ iam ut ſeruum, ſed [d]ſupra ſeruum, [nempe] fratrem dilectum, maxime mihi: quanto autem magis

D tibi, & in carne, & in Domino? Si igitur me habes conſortem, ſuſcipe illum tanquã me. Quod ſi quid læſit te, aut debet, hoc mihi imputato, (ego Paulus ſcripſi mea manu) ego dependam: ut ne dicam tibi, quod etiam teipſum mihi inſuper debes. Etiam frater, ego te fruar in Domino. Refocilla mea uiſcera in Domino. Confiſus de obedientia tua ſcripſi tibi, ſciẽs quod etiam ultra quàm dico, facturus ſis. Simul autem etiam præpara mihi hoſpitium. Spero enim, quod auxilio precum ueſtrarum donabor uobis. Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Chriſto Ieſu: Marcus, Ariſtarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti [ſit] cum ſpiritu ueſtro. Amen.

[b] Græce χάριν, id eſt, gratiã. Sed ſæpe inuenitur hæc uox pro gaudio poſita.
[c] Vel, libertatem.
[d] Quidam legiſſe uidentur ὑπὲρ δοῦλον, exponunt enim, pro ſeruo fratrẽ dilectũ.

Miſſa fuit è Roma per Oneſimum ſeruum.

Epiſtola Pauli Apoſtoli ad Hebræos.

CAPVT I.

Prior epiſtolæ pars hoc ſyllogiſmo cõtinetur. Nemo unquam impune contempſit uerbum dei per angelos nunciatum: Chriſtus angelis maior eſt, & ipſe dei filius: ergo nec huius uerbum impune contemnet aliquis Et minorem quidem propoſitionem hoc cap. multis probat teſtimonijs.

A

EVS olim multifariã multiſq; modis loquutus patribus p prophetas, extremis diebus hiſce loquutus eſt nobis per filiũ, quem cõſtituit hęredem omniũ: per quem etiã ſęcula fecit, †qui cũ ſit [a]ſplendor gloriæ, & expreſſa imago ſubſtantiæ illius, moderetur q; omnia uerbo potẽtiæ ſuæ, per ſemet *Sap.7.d*

B ipſum purgatione facta peccatorũ noſtrorum, conſedit ad dexterã maieſtatis in excelſis: tanto præſtãtior factus angelis, quanto excellẽtius præ illis ſortitus eſt nomen. Nam cui dixit unquã angelorum: †Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rurſum: * Ego ero ei [b]pater, & ille erit mihi filius. Rurſum autem cum inducit primogenitum in orbem terra- *Pſal.2.b* *2.Re.7.c*

C rum, dicit: †Et adorent eum omnes angeli Dei. Et [c]de angelis quidẽ dicit: *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos ignis flammam. Ad filium autem: †Tronus tuus Deus in ſæculum ſæculi, uirga rectitudinis, uirga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo *Pſal.96.a* *Pſal.103.a.* *Pſa.44.b*

[a] ἀπαύγασμα eſt, quod ex alio reſplendet.
[b] Ad uerbum, in patrem, & ille erit mihi in filium Hebr.
[c] Videtur omnino hic apud Græcos eſſe prępoſitionũ enallage, ut πρός legatur pro περί. Hæc enim de angelis & non ad angelos dicta eſſe ipſa uerba teſtantur.

exul-

Psal.101.d exultationis, ultra consortes tuos. †Et tu in initio Domine terræ fundamēta ieci sti, & opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes ut uestimentum ueterascent, ac uelut amictū circumuolues eos, & mutabuntur, tu autem idem es, & anni tui nō deficient. Ad quem autem angelorum dixit D
Psal.109.a 1.Cor.15.d unquam: †Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellū pedū tuorum? Nónne omnes sunt administratorij spiritus, qui in ministerium emittuntur propter eos, qui hæredes erunt salutis?

CAP. II.

Absoluit argumentationem cap.1. cœptam, ostēdens denuo Christum esse maiorem angelis. Hinc autem eo digreditur ut ostendat eundem etiam esse uerum hominem; ubi simul causas humanæ in Christo naturæ demonstrat.

PRopterea oportet nos [a]diligētius attēdere ijs, quę dicta sunt nobis, ne quando perfluamus. A Etenim si is, qui p angelos dictus fuerat sermo, fuit [b]firmus, & omnis transgressio & inobedientia iustā præmij repensationem accepit, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? quæ cum primum enarrari cœperit per ipsum Dominum, [c]ab his qui audierāt, in nos cōfirmata fuit, attestante Deo, & signis & prodigijs simul, uarijsq́ue uirtutibus, & spiritus sancti donis secūdum ipsius uoluntatem distributis. Non enim angelis subiecit orbem B terræ futurum, [d]de quo loquimur. Testatus est autem alicubi quidam, dicens:
Psal.8.c †Quid est homo quod memor es eius? aut filius hominis quod inuisis illū? [e]Fecisti eū paulisper inferiorē angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti
1.Cor.15.d Matt.28.d eum super opera manuū tuarum. Omnia subiecisti pedibus eius. †In hoc enim, quod ei subiecit omnia, nihil omisit illi non subiectum. Nunc autē nondum uidemus illi omnia esse subiecta. Eū uero qui paulisper diminutus fuerat infra angelos, cernimus Iesum,
Phil.2.b †propter [f]passionē mortis, gloria & honore coronatum, C ut per gratiā Dei pro [g]omni gustaret mortē. Decebat enim eum, propter quem sunt omnia, & per quem sunt omnia, ut multis filijs in gloriam adductis, principem salutis illorum per afflictiones perfectum redderet: quandoquidem & qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno sunt omnes. Quam ob caussam non
Psal.21.c erubescit fratres illos uocare, dicens: †Annunciabo nomen tuum fratribus meis,
Psal.17.a in medio ecclesiæ [h]celebrabo te. Et rursum: *Ego ero fidens in illo. Et iterum: Ecce ego & pueri, quos mihi dedit Deus. Posteaquam igitur pueri cōmertium ha- D
Esa.8.d *Osee 13.d 1.Cor.15.g bēt cum carne & sanguine, †et ipse similiter particeps factus est eorundē, *ut per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, diabolū: & liberos redderet eos, quicunq́ue metu mortis per omnē uitā obnoxij erant seruituti. Non enim uidelicet angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit. Vnde debuit per omnia fratribus similis reddi, ut misericors esset & fidelis pontifex: in his [i]quę apud Deum forent agenda, ad expiandū peccata populi. [k]Nam ex hoc quod ipsi contigit tentatum esse, potest & ijs qui tentantur auxiliari.

a Ad uerbū, abūdantius. Al. uehemētius.
b Vel, ratus.
c ὑπὸ hic ordinis est, idem quod post significans.
d Enallage est temporis, præsens enim loco futuri ponitur. Est enim sensus, de quo in sequenti testimonio loquemur.
e Ad uerbum, Minuisti eum breue quiddam præ angelis.
f Vel, cruciatum.
g Vel, quouis.
h Vel potius, decantabo.
i Vel, quæ ad deum pertinent.
k Vel, Nā in hoc q̃d contigit illi tentatio, potest tentatis quoq́ue ferre suppetias.

CAP. III.

Redit ad exhortationem ut Christum recipiant, cum is Mose maior dominus sit omnium. Deinde maiorum exemplo miserabili docet, quantū suppliciū laturi sint si Christum dei filium contemnant.

VNde fratres sancti, uocationis cœlestis participes, cōsiderate legatū & pontificem [a]confessionis nostræ Christum Iesum, quod fidelis sit ei qui ipsum A
Num.12.a [b]constituit, quemadmodum & †Moses in tota domo ipsius. Tanto nanq́ue maiore gloria, quàm Moses, hic dignus est habitus, quanto maiorem honorem habet is, qui construxit domum, quàm ipsa domus. Omnis enim domus cōstruitur ab aliquo, Porrò qui condidit omnia, Deus [est.] Et Moses quidem fidelis [fuit] in tota domo illius, ueluti minister in testimonium illorum, quæ post dicenda erāt. At Christus tanquā filius administrauit domū ipsius, cuius domus sumus nos, B si fiduciam & gloriationem spei, ad finem usq́ue firmam tenuerimus. Quapro-

a Vel etiā, professionis.
b Vel, fecit.

pter ſicut dicit ille ſpiritus ſanctus: Hodie ſi uocem eius audieritis, ne obduretis Pſal.94.c
corda ueſtra, ſicut in exacerbatione, in die tentationis in deſerto, ubi tentauerunt
me patres ueſtri, probauerunt me, et uiderũt opera mea quadraginta annis. Qua
C propter [c] infenſus eram generationi illi, & dicebam: Semper errant corde, ipſi ue
ro non cognouerunt uias meas, ſicut iuraui [d] in ira mea, ſi [e] ingreſſuri ſunt in re-
quiem meam. Videte fratres, ne quando ſit in ullo ueſtrûm cor prauum, obno-
xium incredulitati, ut deſciſcat à Deo uiuente: ſed exhortemini uos inuicem quo
tidie, quoad adpellatur dies hodiernus, ne quis ex uobis induretur [f] ſeductione
peccati. Participes enim facti ſumus Chriſti, ſi ſanè initium ſubſtantiæ, uſq; ad fi
D nem firmum tenuerimus. In hoc dicitur: Hodie ſi uocẽ eius audieritis, ne obdu-
retis corda ueſtra, ſicut in exacerbatione. Nam quidam cum audiſſent, exacerba-
uerunt: at non omnes qui profecti fuerant ex Aegypto per Moſen. Quibus au-
tem infenſus fuit quadraginta annis? Nónne ijs qui peccauerant? quorum mem
bra conciderunt in deſerto? Quibus † autem iurauit, non ingreſſuros in requiem Num.14.
ſuam, niſi ijs qui non obedierant? [g] Et uidemus quod nõ potuerint ingredi, pro-
pter incredulitatem. CAP. IIII.

Immoratur adhuc priori exemplo, oſtendens quæ ſit illa requies à qua maiores ipſo rum per incredulitatem exciderint, adhortans ſimul, ut uera fide eandem pœnam effu- giant. Ad quod in fine hortatur argumentis ex ipſa dei & uerbi natura ductis. Hinc adi tum parat ad ſequentia.

A Metuamus igitur, ne quãdo derelicta promiſſiõe introeundi in requiẽ eius,
uideatur aliquis ex uobis fuiſſe fruſtratus. [a] Etenim ſumus euãgelio dona-
ti, quemadmodum & illi. At non profuit illis audiſſe ſermonem, quod is non eſ
ſet cum fide [b] coniunctus ijs, qui audierãt. Introimus enim in requiẽ, nos qui cre
didimus, quemadmodũ dixit: † Sicut iuraui in ira mea, ſi ingreſſuri ſint in requiẽ Pſal.94.d
meã, [c] & ſanè operibus à iactis fundamentis mundi perfectis. Dixit enim quodã
in loco de ſeptimo [die] ſic: † Et requieuit Deus die ſeptimo ab omnibus operi- Gen 2.a
B bus ſuis. Et in hoc rurſum: † Si introibunt in requiem meam. Poſtquã igitur [il- Pſal.94.a
lud] reliquum eſt, aliquos introire in eam, & hi quibus prius annunciatũ fuit, nõ
introiuerunt propter incredulitatẽ, rurſum quendam præfinit diem hodie, in Da
uid dicens, poſt tantum temporis, quemadmodum dictum eſt: Hodie ſi uocem
eius audieritis, ne obduretis corda ueſtra. Nam ſi eis Ioſue requiẽ præſtitiſſet, ne-
quaquã de alio poſthac die loquutus fuiſſet. Itaq; relinquitur ſabbatiſmus popu
C lo Dei. Nam qui ingreſſus eſt in requiẽ illius, & ipſe requieuit ab operibus ſuis,
quemadmodum à ſuis Deus. Studeamus igitur ingredi in illam requiem, ne
quis eodem concidat incredulitatis exemplo. Viuus enim [eſt] ſermo Dei & effi
cax, & penetrantior quouis † gladio [d] ancipiti, ac pertingens uſq; ad diuiſionẽ ani Eſa.9.a
mæ ſimul ac ſpiritus, compagumq; & medullarum, & diſcretor cogitationũ &
intentionũ cordis: † nec eſt ulla creatura, quę nõ manifeſta ſit in conſpectu illius. Eccli 15.d
D Sed omnia nuda, & reſupinata oculis eius, ad quẽ nobis eſt ſermo. Habentes igi- Pſal.33.c
tur pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Ieſum filiũ Dei, teneamus profeſ
ſionem. Non enim habemus pontificẽ, qui non poſſit [e] condolere infirmitatibus
noſtris, ſed tentatum per omnia, iuxta ſimilitudinẽ, abſq; peccato. Accedamus igi
tur cum fiducia ad thronũ gratię, ut conſequamur miſericordiam: & gratiam in-
ueniamus ad opportunum auxilium. CAP. V.

Probat iam Chriſtum uerum deum & hominem, uerum etiam eſſe ſacerdotem à deo inſtitutum ſecundum ordinem Melchiſedec, qui pro nobis ſacrificãs perfectio noſtra fa ctus ſit. Deinde in illorum ſocordiam digreditur.

A Nam omnis põtifex, qui ex hominibus adſumitur, pro hominibus cõſtitui-
tur, in his quæ erga Deum aguntur, ut offerat donaria, & uictimas pro pec
catis,

[c] *προσοχθεῖν ſignifi-* cat tædiũ et moleſtiã capere ex re aliqua. Vnde Hier. legit, diſplicuit mihi generatio illa.
[d] Vel, iratus.
[e] Iurandi formula Hebræis uſitata, pro eo quod dicimus, Iuraui non ingreſſuros eſſe, &c.
[f] Heb. id eſt, fallaci et ſeducenti peccato.
[g] *καὶ uidetur hic no- ta inferẽtis pro ergo.*

[a] Alij legunt, Etenim nobis annunciatum eſt, quemadmodum & illis.
[b] *Alij legunt, συγκεκραμένους, id eſt, ad-* mixtis. Quin & quidam Latinorũ ita legũt. In uetuſtiſſimo enim bibliothecæ Tigurinæ codice locus hic ſic legitur, Sed non profuit illis ſermo auditus, non admixtis fidei ex his quæ audiuerunt.
[c] Oratio eſt ecliptica, ſignificans, Nos qui credimus requiẽ ingredimur, & ſanè in eã in quã ipſe deus poſt mũdi creationẽ ingreſſus eſt, cuius typus erat terra Chanaan.
[d] Vel, utrinq; incidente.
[e] Vel, affici ſenſu infirmitatũ noſtrarum.

catis,[a]qui moderate ferre poſſit ignorãtes & errantes:quandoquidẽ & ipſe cir-
cundatus eſt infirmitate.Et propter hãc debet, quemadmodum pro populo, ita
& pro ſeipſo immolare pro peccatis. Et nemo ſibiipſi uſurpat honorẽ, ſed q uo
catur etiam à Deo,quemadmodũ & Aaron.Ita & Chriſtus nõ ſemetipſum glo B
Pſal. 2.b rificauit,ut fieret põtifex,ſed is qui dixerat illi:†Filius meus es tu,ego hodie ge-
Pſal. 109.b nui te.Sicut & alibi dicit: * Tu es ſacerdos in æternum,ſecundum ordinẽ Mel-
chiſedec. Qui in diebus carnis ſuç,cum & precationes & ſupplicationes apud
illũ,q poterat ipſum à morte ſeruare,cũ clamore ualido & lachrymis obtuliſſet, C
& exauditus eſſet pro [b]reuerẽtia,tametſi filius eſſet,didicit ex his quæ paſſus eſt,
obedientiã,[c]ac perfectus redditus eſt,omnibus qui ſibi obedierũt, cauſſa ſalutis
æternæ,cognominatus à Deo pontifex ſecundũ ordinẽ Melchiſedec:de quo no
bis multa forent diceda,eaq́ difficilia explicatu, quandoquidẽ ſegnes facti eſtis
auribus.Etenim cum debeatis pro temporis ratione doctores eſſe,ruſum opus D
habetis,ut doceamus uos,quæ ſint elementa initij eloquiorũ Dei,factiq́ eſtis ij,
quibus lacte ſit opus:& non ſolido cibo.Nã quiſquis lactis eſt particeps,is [D] ru
dis eſt ſermonis iuſtitiæ:infans enim eſt.Porrò perfectorũ eſt ſolidus cibus,[nẽ-
pe]horũ,qui propter[e]aſſuetudinem ſenſus habent exercitatos, ad diſcretionem
boni pariter & mali. CAPVT VI.

Perſtat adhuc in digreßione horũ ſegnitiem et tarditatem increpans, pœnam ſimul minitans niſi in ueritate cognita pergant. Verbum dei enim in hoc prædicari, ut fru-ctum ferat,cum ipſum certum ſit & iuramento dei firmatum.

QVapropter omiſſo[a]qui in Chriſto rudes inchoat ſermone,ad perfectio A
nem feramur,nõ rurſum fundamentum iacientes pœnitentiæ ab ope-
ribus[b]mortuis,& fidei in Deum,baptiſmatum,doctrinæ, ac manuum
impoſitionis,& reſurrectionis mortuorum,& iudicij æterni.Atq; id faciemus,ſi
Matt. 12.d quidẽ permiſerit Deus. Nam fieri†nõ poteſt,ut qui ſemel fuerint illuminati,gu-
2.Pet.2.d ſtauerintq; donũ cœleſte,& participes facti fuerint ſpiritus ſancti, guſtauerintq;
bonum Dei uerbum,ac uirtutes futuri ſæculi, ſi excidãt, denuo renouentur per B
pœnitentiam ab integro crucifigentes ſibimetipſis filium Dei,&[c]infamãtes.Si-
quidem terra, quæ imbrem ſæpius in ſe uenientem combiberit, & progenuerit
herbam accõmodam eis,quorum opera & colitur,recipit benedictionẽ à Deo.
At quæ produxerit ſpinas & tribulos,reproba eſt,& maledictioni cõfinis,cuius
exitus[huc tendit,]ut exuratur. Cæterũ perſuaſimus nobis de uobis dilecti,quæ
ſint meliora,&[D]cum ſalute coniuncta,quamuis ſic loquamur. Non enim iniu
ſtus eſt Deus,ut obliuiſcatur operis ueſtri,&[e]laboris ex charitate [ſuſcepti,]quã
exhibuiſtis erga nomẽ illius,qui miniſtrauiſtis ſanctis,& miniſtratis.Cupimus C
autem,ut unuſquiſq; ueſtrûm idem præſtet ſtudium,ad plenã ſpei certitudinem,
uſq; ad perfectionem,ne ſitis[f]imbecilles,ſed imitatores eorum,qui per fidem ac
[g]patientiam hæreditatem accipiũt promiſſionum. Deus enim pollicitus Abra-
hæ,cum non poſſet per quenquam maiorem iurare, iurauit per ſeipſum, dicẽs:
Gen.22.c [h]†Niſi benedicẽs benedixero tibi,& multiplicans multiplicauero te. Atq; ita cũ
æquanimiter expectaſſet,conſecutus eſt promiſſum. Nam homines quidẽ per
eum iurant,qui ſit maior,atq; iiſdem omnis controuerſiæ finis[i] ad confirmatio
nem,eſt iuſiurandũ.Qua in re Deus cum eximie uellet hęredibus promiſſionis D
oſtendere firmitatem conſilij ſui,interpoſuit iuſiurandũ,uti per duas res immu-
tabiles,in quibus[k] fieri non poſſet,ut mentiretur Deus,ualidam conſolationem
haberemus,qui huc cõfugimus, ut potiamur propoſita ſpe, quã uelut ancoram
tenemus animæ,tum tutam,tum firmã, & introeuntem uſq; ad ea quæ ſunt in
tra uelum,ubi præcurſor pro nobis ingreſſus eſt Ieſus, iuxta ordinem Melchiſe
dec,pontifex factus in æternum. CAP. VII.

a Vel, qui placabilis eſſe poßit, μετριοπαθεῖν enim à moderandis affectibus dicitur.

b Vel etiam, pietate. Quod non male huc quadrat, cum de patre loquatur & filio.

c Alij, perfectio factus eſt, &c.

D Vel, inexpertus.

e Vel, habitum.

a Ad uerbũ, exordij Chriſti ſermone, id eſt, initiali rerũ Chriſtianarum ſermone.

b Metonymia, pro eo quod eſt, quæ mortẽ gignũt. Stipendium enĩ peccati eſt mors.

c Vel, ludibrio exponentes.

D Auguſt. ſaluti hærentia.

e Laboris dilectionis, Hebr.

f Vel potius, ſegnes.

g Vel potius, longanimitatem.

h Vel, reuera benedicẽs benedicam tibi, &c.

i Vel, ſi accedat iuriſiurãdi confirmatio.

k Vel impoſſibile erat deum mentiri.

Redit eo unde digreſſus erat, & exponit primo quis nã ille Melchiſedec fuerit, iuxta cuius ordinem in ſacerdotium conſtitutus ſit Chriſtus. Deinde docet Chriſtum uerum eſſe ſacerdotem & æternum Leuitis multo excellentiorem.

A HIc enim †Melchiſedec, rex Salem [erat,] ſacerdos Dei altiſſimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & benedixit illi, cui & decimas ex omnibus impertitus eſt Abraham: qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iuſtitiæ, deinde uero etiã rex Salem, quod eſt rex pacis, [a]ignoti patris, ignotæ matris, [b]ignoti generis, nec initium dierum, neq; uitæ finem habẽs, ſed adſimilatus filio Dei, manet ſacerdos in perpetuũ: Conſiderate uero, quantus hic fuerit, cui etiam decimas dederit Abraham patriarcha de[c]ſpolijs. Atq; ij quidẽ, qui [quod ſint] de numero filiorum † Leui, ſacerdotij functionẽ ſumunt: præceptũ habent ut decimas accipiant à populo iuxta legẽ, hoc eſt, à fratribus ſuis, licet egreſſis ex

B lumbis Abrahæ. At is cuius genus nõ recẽſetur ex illis, decimas accepit ab Abraham, & habenti promiſſiones benedixit. [D]Porrò nemo negat, quin id quod minus eſt, ab eo quod maius eſt, benedictionem accipiat. Atq; hic quidem homines, qui moriũtur, decimas accipiunt. Illic autem is, de quo teſtatum eſt, quod uiuat: & ut ita dicam, in Abrahã etiam [ipſe] Leui, qui decimas accipit, decimatus eſt. Nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchiſedec. Proinde ſi conſummatio per Leuiticũ ſacerdotiũ erat, ſiquidẽ per hoc populus legem acceperat, quid prẹterea fuit opus, alium exoriri ſacerdotẽ, qui ſecundum ordinem Melchiſedec, & nõ ſecundum ordinem Aaron, [diceretur?] Quandoquidem translato ſacerdotio, neceſſe eſt, ut legis quoq; translatio fiat. Nam is,

C de quo dicuntur hẹc, ad aliã tribũ pertinet, de qua nullus altari adſtitit. Palàm eſt enim, quod è tribu Iuda exortus ſit Dominus noſter, de qua tribu, quod ſacerdotium ſpectat, Moſes nihil locutus eſt. Idq; magis etiam liquet, ſiquidẽ ad ſimilitudinem Melchiſedec exoritur ſacerdos alius, qui non iuxta legem mandati carnalis factus ſit, ſed iuxta potentiã uitæ indiſſolubilis. Teſtificatur enim ad hunc modum: †Tu ſacerdos in æternũ ſecundum ordinem Melchiſedec. Abrogatur enim præceptum quod præceſſit propter imbecillitatem & inutilitatẽ. Nam nihil ad perfectionem adduxit lex, uerum erat introductio ad ſpem potiorem, per quam adpropinquamus Deo, atq; hoc [e]potiorem, quod nõ abſque iureiurando res acta ſit. Nam illi quidẽ citra iuſiurandum ſacerdotes facti ſunt: hic uero cum

D iureiurando, per eum qui dicit ad illũ: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu [es] ſacerdos in æternũ, ſecundum ordinem Melchiſedec. Tanto potioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus, & illi quidẽ plures facti ſunt ſacerdotes, propterea quod per mortẽ non ſinerentur permanere. At hic quod idem maneat in æternum, [f]perpetuũ habet ſacerdotium: unde & ſaluos facere ad plenũ poteſt, qui per ipſum adeunt Deum, ſemper uiuẽs, ad hoc ut interpellet pro illis. Talis enim decebat [ut eſſet] nobis põtifex, ſanctus, [g]innocẽs, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & ſublimior cœlis factus, cui non ſit quotidie neceſſe, quẽadmodum illis pontificibus, prius pro proprijs peccatis uictimas offerre, deinde pro peccatis populi. Nam id fecit ſemel, cum ſemetipſum obtulit. Siquidẽ lex homines cõſtituit pontifices, habentes infirmitatem. Porrò ſermo iuriſiurandi, quod [h]poſt legẽ fuit, filium [conſtituit] in æternum conſummatum. CAP. VIII.

Colligit nunc quæ hactenus diſputauit fuſius, oſtendens Chriſtum eſſe ſacerdotem, deinde ſacerdotem eſſe unicum, cuius ſacerdotium ſemper duraturum ſit, cum Aaroni cum illud iam ſit ſublatum, quod multis argumentis probat & teſtimonijs.

A SVmmarium aũt eorum quæ dicuntur hoc eſt. Talem habemus pontificem, qui conſedit ad dexterã throni maieſtatis in cœlis, ſanctorum adminiſtrator ac ueri tabernaculi, quod fixit Dominus, & nõ homo. Omnis enim põtifex ad offerendum

Margin (right): Gene.14.d — Deute.18.a — Ioſ.14.a — Pſal.109.b — Leuit.16.a

Margin notes (left):

a Ad uerbum, ſine patre, &c.
b ἀγενεαλόγητος, id eſt, cuius generis origo non poſſit explicari.
c ἀκροθινία proprie frugũ primitias ſignificant. Sed hoc loco ſpolia intelligi ipſa docet hiſtoria.
D Verbi interpretatione, Sed citra omnẽ controuerſiam, id quod &c.

e Verbi interpretatione, quatenus non citra iuſiurandum.

f ἀπαράβατον dicitur, quod ſucceſſiõe nõ tranſit ad alium.
g Vel expers doli. Sic enim exponit Chryſoſt.

h Alij, ſupra legem.

offerendũ donaria & uictimas constituitur, unde necesse est, ut hic etiam habeat
aliquid quod offerat. Nam si esset in terra, ne sacerdos quidẽ esset, cum sint sacer
dotes, qui offerunt iuxta legem donaria, quæ quidẽ exemplari & umbræ deser- B
uiunt cœlestium, quemadmodum oraculo responsum est Mosi, cũ esset absolu-
Exod. 25. d turus tabernaculũ. †Nam uide, inquit, ut facias omnia secundũ [a]exemplar, quod
Act. 7. f ostensum est tibi in monte: nunc uero hoc [b]excellentius sortitus est ministerium,
quo præstantioris est Testamenti intercessor, quod in præstantioribus promis-
sis sancitum est. Etenim si prius illud tale fuisset, ut nihil in eo posset reprehen-
di, haudquaquã fuisset secundò quæsitus locus. Nam [c]reprehendens eos, loqui- C
Hier. 31. e tur illis: †Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & consummabo super domũ Israel,
& super domum Iuda, Testamentum nouum, non iuxta Testamentũ quod feci
patribus illorum in die, cum adprehenderem manũ illorum, ut educerem eos è
Act. 7. c terra Aegypti: †quoniam ipsi nõ perstiterunt in Testamento meo, & ego negle-
ctui eos habui, dicit Dominus. Nam hoc est Testamentum, quod disponam do- D
mui Israel post dies illos, dicit dominus: dans leges meas in mentem illorum, &
in corde illorum inscribam illas, & ero illis [d]Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et
non docebunt quisq; proximum suũ, & unusquisq; fratrem suum, dicentes: Co
gnosce Dominum, quoniã omnes cognituri sunt me [e]ab eo qui pusillus fuerit
inter eos, usq; ad eum qui magnus est inter illos, quoniã placatus ero super iniu
stitijs illorum, & peccatis eorum: & iniquitatũ illorum nõ recordabor amplius.
Per hoc quod dicit nouum, antiquauit prius. Porrò quod antiquatur & senescit,
in propinquo est ut euanescat.

a Vel formam.
b Nonnulli Græcorum legunt, διαφορωτέρως, aduerbialiter nimirum.
c Vel, incusans.
d Ad uerbũ, in deum & in populũ. Hebr.
e Vel, à minimo illorum usq; ad maximũ illorum.

CAP. IX.

Disputat nunc de ipso Christi sacrificio, probans hunc unicã pro totius mundi peccatis hostiam esse. Sacrificia autem Aaronica, quæ Christi typus fuerunt, iam omnino abolita esse, cum Christi sacrificium perfectum sit & reiteratione non habeat opus.

IGitur habebat quidẽ etiam prius illud, iustificationes, [a]cultus, ac sanctũ mun- A
Exod. 26. a danum. †Siquidem tabernaculum factũ fuit primum, in quo [erant] & [b]cande
36. a labrum, & mensa & propositio panum, quod dicitur, sancta. Post secundum au
tem uelum [erat] tabernaculũ, quod uocatur sanctũ sanctorum, aureum habens
3. Reg. 8. b [c]thuribulum, & †arcam testamẽti, undiq; circuntectam auro, in qua urna aurea
Exod. 25. b habens manna, & uirga Aaron, quę germinauerat, & tabulæ Testamenti. Super
hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrantia propitiatorium: de quibus non est
nunc dicendum singulatim. His autem ad hunc ordinatis modũ, in prius qui- B
dem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes, qui sacrorũ ritus peragant:
Exod. 30. b †in secundum aũt semel quotannis solus pontifex non sine sanguine, quem of-
Leuit. 16. a fert pro seipso, & pro populi ignorantijs, illud significãte spiritu sancto, nondũ
manifestatam esse sanctorum uiam, adhuc priore tabernaculo consistente, quæ
[erat] similitudo pro tempore tum pręsente, quo dona sacrificiaq; offerũtur, quæ
non possunt iuxta conscientiam perfectum reddere cultorem, in cibis duntaxat C
& potionibus, & diuersis ablutionibus ac iustificationibus carnis, usq; ad tẽpus
correctionis [d]imposita. At Christus accedens pontifex futurorum bonorum,
per maius & perfectius tabernaculum, non manufactum, hoc est, nõ huius stru-
Leuit. 16. e cturæ, neq; per sanguinẽ hircorum ac uitulorũ, *sed per proprium sanguinẽ in-
1. Ioan. 1. b
1. Pet. 1. d
Apoc. 1. b gressus est semel in sancta, æterna redemptione reperta. Nam si sanguis taurorũ D
& hircorũ, & cinis iuuencæ, aspergens inquinatos, sanctificat ad carnis purifica
tionem, quanto magis sanguis Christi? qui per spiritũ æternum seipsum obtulit
[e]immaculatum Deo, purgabit conscientiam uestram à [f]mortuis operibus, ad ser
uiendum Deo uiuẽti? Et ob id noui Testamenti [g]mediator est, ut morte interce-
dente, ad redemptionem earum præuaricationum, quæ fuerãt sub priori Testa-
mento, ij qui uocati sunt, promissionẽ accipiant æternę hæreditatis. Siquidẽ ubi

a Vel, culturæ.
b Vel, lucernæ.
c θυμιατήριον etiam locum & aram significat in qua suffitus fit.
d Vel, constituta, aut iniuncta.
e Vel, inculpatum, irreprehensibilem.
f Metonymia pro ijs quæ mortem gignunt.
g Vel, cõciliator aut intercessor.

E Testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris. Nam†Testamentum Rom.5.b
in mortuis ratum est,quandoquidem nōdum ualet cum uiuit testator. Vnde ne 1.Pet 3.c Gal.3.b
prius quidem illud absq; sanguine dedicatū fuit. Cum enim Moses omne præce
ptum iuxta legem exposuisset omni populo,sumpto sanguine uitulorum & hir
corum,cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librum, & totum
populum aspersit, dicens: †Hic est sanguis testamenti, quod mandauit uobis Exod.24.c
F Deus Insuper autem & tabernaculum,& omnia uasa ministerij,sanguine con-
similiter aspergebat. Et omnia ferè secundum legem sanguine purificantur,&
absq; sanguinis effusione non fit remissio. Itaq; necesse est, ut[h]exemplaria qui-
dem eorum quæ sunt in cœlis,hisce rebus purificentur. Cæterum ipsa cœlestia
potioribus quàm hæ sint, uictimis [mundentur.] Non enim in manufacta
Sancta ingressus est Christus,[i]exemplaria uerorum,sed in ipsum cœlum,ut ap-
G pareat nunc in conspectu Dei pro nobis, non ut sæpius offerat semetipsum,
quemadmodum pontifex ingreditur in sancta singulis annis per sanguinē alie
num. Alioqui oportuisset illum sæpius passum fuisse à condito mundo. Nunc
autem semel sub consummationem sæculorum, ad[k]profligationem peccati,per
immolationem suiipsius adparuit. Et quatenus illud manet homines,ut semel
moriantur,post hoc autem iudicium:ita & Christus semel oblatus, †ut multo- Rom.5.b
rum peccata tolleret, secundariò absq; peccato conspicietur ijs, qui illum expe- 1.Pet.3.c
ctant in salutem.

[h] Al. leg exemplar ipsum cœleste.

[i] ἀντίτυπα, id est, deformationes, quæ iuxta cœlestis illius tabernaculi formam extant constituta aut expressa.

[k] Vel, abrogationē.

CAP. X.

Pergit adhuc probare Christum unicū & perfectum esse pro peccatis sacrificium, simul etiam ueterum sacrificiorum usum ostendens. Hinc autem nouam partem adgreditur, admonens ut uiam à Christo apertam uera fide ingrediantur concordes: cōtumaciores quidem supplicij minis, meliores autem præmij spe atrahit.

A NAm lex†umbram obtinens futurorum bonorum, non ipsam imaginē re- Col.2.d
rum,his hostijs,quas singulis annis easdem cōtinenter offerunt,nunquam
potest accedentes perfectos reddere. Alioqui nónne desijssent offerri? Propterea
quod nullam iam habuissent conscientiam peccatorū qui sacrificassent,ac semel
purgati essent. Atqui in istis commemoratio fit peccatorum quotannis. †[a]Non Leuit.16.a
enim potest sanguis taurorum & hircorū auferre peccata. Quapropter cum in-
gressurus est mundum, dicit:†Sacrificium & oblationem noluisti:corpus autem Psal.39.b Psal.14
B aptasti mihi,holocautomata & pro peccato non comprobasti. Tunc dixi: Ecce
adsum,in capite libri scriptum est de me,ut faciam Deus uoluntatem tuā. Supe-
rius cum dicit:Sacrificium & oblationem & holocautomata, & pro peccato no
luisti,neq; comprobasti,quæ iuxta legē offeruntur, tunc dixit: Ecce adsum,ut fa-
ciam Deus uoluntatem tuā:tollit prius, ut posterius statuat:per quam uoluntatē
C sanctificati sumus per oblationē corporis Iesu Christi semel peractā. Et omnis
quidem sacerdos adsistit quotidie sacra peragens,& easdem sæpius offerens ho-
stias,quæ nunquam possint auferre peccata. Hic uero una pro peccatis oblata ui
ctima,perpetuo sedet ad dexteram Dei,[b]id quod superest expectans,†donec red Psal.109.a 1.Cor.15.d
dantur inimici ipsius scabellum pedū eius. Vnica enim oblatione perfectos effe
cit in perpetuum,eos qui sanctificātur. Testificatur autem nobis & ipse spiritus
sanctus,nimirum cum prædixerit:†Hoc[est]testamentum,quod cōdam erga il- Hier.31.b 8.c
los, post dies illos,dicit Dominus,dans leges meas in corde illorū, & in menti-
D bus illorum inscribam eas,& peccatorum atq; iniquitatum illorum nō recorda-
bor amplius. Porrò ubi horum est remissio,nō est amplius oblatio pro peccato.
Cum igitur fratres,habeamus libertatem adeundi in sancta, per sanguinē Iesu,
ea uia quam dedicauit nobis recentē ac uiuentem per uelamētum, hoc est, [per]
carnem suam:cumq; habeamus sacerdotem magnum præfectū domui Dei, ac-
cedamus cum uero corde,in certitudine fidei,aspersi cordibus,ac depulsa cōsci-
entia

[a] Vel, Impossibile enim est sanguinem taurorum, &c.

[b] Vel, in posterum expectans.

entia mala, & abluti corpore aqua pura, teneamus confessionem spei[c] non uacil
lantem (fidelis enim qui promisit) & cõsideremus nos inuicem, in hoc, ut prouo B
cemus ad charitatem & bona opera, non deserentes adgregationem nostri mu-
tuam, (sicuti mos [est] nonnullis) sed adhortantes inuicem: idq; hoc magis, quod
Heb. 6. a uidetis adpropinquantem diem. †Nam si uolentes peccauerimus post acceptam
cognitionem ueritatis, non ultra pro peccatis reliqua est hostia, sed formidabilis
quædam expectatio iudicij, & ignis uehementia, qui deuoraturus est aduersa-
Deut 17. b rios. Qui †aspernatus fuerit Mosi legem, absq; misericordia sub duobus aut tri-
Ioan. 8. c bus testibus moritur. Quanto putatis peioribus[d] adficietur supplicijs, qui filium
Matt. 18. b 2. Cor. 13. a Dei conculcarit, & sanguinem testamẽti[e] communem existimarit, per quem fue F
rat sanctificatus, & spiritum gratiæ cõtumelia adfecerit. Nouimus enim eũ qui
Deut. 32. e dixit: [f] Mihi uindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Et rursum: Dominus iudi-
Rom. 12. d cabit populum suum. Horrendum est incidere in manus dei uiuentis. Rede-
ant autem uobis in memoriam superiores dies, in quibus illuminati, ingens cer
tamen sustinuistis adflictionum: partim quidem dum & probris & pressuris ad
fecti, spectaculo fuistis omnibus, partim dum consortes ita conuersantium facti
Act. 21. estis. Siquidem [g] & adflictionum, †quæ ex uinculis meis contigerunt, participes
Ephes. 4. a Philip. 1. a fuistis, & direptionem facultatum uestrarum cum gaudio accepistis, *sciẽtes uos G
2. Tim. 2. b habere [h] in uobis potiorem substantiam in cœlis, ac manentẽ. Ne abieceritis igi-
*Matt. 5. a tur fiduciam uestram, quę magnam habet pręmij retributionem. Nam patientia
uobis est opus, ut ubi uoluntatem Dei peregeritis, reporteris promissionem. Ad-
Abac. 2. a huc enim perpusillum temporis, & qui uenturus est, ueniet, & non tardabit. †Iu
stus autem ex fide uicturus est, & si se subduxerit, [i] non probabitur animo meo.
At nos non sumus, qui subducamus nos in perditionem, sed ad fidem pertine-
mus in acquisitionem animæ.

CAP. XI.

Docet primo quid sit fides: deinde eius effectum multis exemplis describit, ostẽdens omnes sanctos à primo iusto, Abel nimirum, per solam fidem esse seruatos.

EST autem fides[a] earum rerum quę sperantur substantia, argumentum eorum A
Gene 1. a quæ nõ uidentur. Per hanc enim [b] testimonium meruerunt seniores. †Per fi-
dem intelligimus perfecta fuisse sęcula uerbo Dei, ut ex his quæ nõ adparebant,
Gene. 4. a ea quæ uidentur fierẽt. †Per fidem uberiorem hostiam Abel obtulit Deo, quàm
Cain, per quam testimonium meruit, quod esset iustus, testimonium perhibente
Gene. 5. c de donarijs illius Deo, & per hanc mortuus adhuc loquitur. Per †fidem Enoch
Sap. 4. b fuit translatus, ne uideret mortem: nec fuit inuetus, propterea quod transtulerat
Eccli. 44. c illum Deus: priusquam enim transferretur, testimoniũ meruerat, quod placuis-
set Deo. [c] At sine fide impossibile est [illi] bene placere. Nam qui accedit ad B
Deum, hunc credere oportet, quod Deus sit, & quod ijs qui exquirunt eũ, remu-
Gene. 6. c nerator sit. †Per fidem admonitus oraculo Noe, ea quæ nondũ uidebantur, ue-
Eccli 44. c ritus, adparauit arcã ad salutem domus suæ, per quam [arcã] condemnauit mun
Gene. 12. a dum, & eius quæ secundum fidem est, iustitię factus est hęres. †Per fidem adpel-
latus Abraham, obedijt, ut exiret in locũ, quem accepturus erat in hæreditatem:
& exiuit, nesciens quo esset uenturus. Per fidem [d] commigrauit in terram pro-
missionis, ueluti peregrinam, cum in tabernaculis habitasset cum Isaac & Iacob,
cohęredibus eiusdem promissionis. Expectauerat enim habentem fundamenta
Gene. 18. a ciuitatem, cuius opifex & conditor est Deus. †Per fidem & ipsa Sara uim ad C
Gene. 17. c concipiendum ac retinendum semẽ accepit: *ac præter ætatis rationem peperit,
quod fidelẽ[e] iudicaret eum qui promiserat. Quapropter & ex uno nati sunt [po-
steri,] eoq; iam annis effœto, tanto numero, quanto sunt stellæ cœli, & uelut ha-
rena quæ est iuxta [f] marginem maris innumerabilis. Iuxta fidem mortui sunt
hi omnes, cum nõ accepissent promissiones, sed procul eas uidissent, & credidis-

c Vel, immotam aut firmam.

d Vel potius, dignus habebitur.

e Vel, ceu rem prophanam habuerit.

f Vel, Meum est ulcisci, ego rependam.

g Ad uerbum, & uinculis meis condoluistis.

h *Alij leg.* ἑαυτοῖς, id est, uobisipsis, sine præpositione in.

i Ad uerbum, nõ sibi placet anima mea in illo. Sed Hebraismus est.

a August. in Ioannis cap. 14. legit, sperantium substantia. Participium mediũ actiue exponens.

b Vel, testimonio probati sunt.

c Vel, atqui sine fide fieri non potest ut quis illi placeat.

d παρῴκησεν: *q. d. sedem transtulit.*

e Vel, ueracem & fidum.

f χεῖλος, *id est, labiũ* Sed labrũ maris pro littore dicitur per metaphoram.

ſent ſalutaſſentq́, & confeſſi fuiſſent, ſe hoſpites atq; aduenas eſſe in terra. Nam
hęc qui dicunt, declarant ſe patriam inquirere. Et ſi illius quidem memores fuiſ-
ſent, unde fuerant profecti, habeant opportunitatem reuertendi. Nunc aũt me-
liorem expetunt, hoc eſt, cœleſtem. Quapropter non erubeſcit ipſe Deus, uocari
D Deus illorum. Parauerat enim illis ciuitatem. † Per fidem obtulit Abraham Gene.22.a
Iſaac, cum tentaretur, & unigenitũ obtulit, qui promiſſiones acceperat, ad quem Eccli.44.d
dictum fuerat: In Iſaac uocabitur tibi ſemẽ, cum illud ſecum perpendiſſet, Deum Gene.21.b Rom.9.b
uel à mortuis excitare poſſe: unde illum etiam [reſurrectionis] typo reduxit.
†Per fidem de futuris benedixit Iſaac filio Iacob & Eſau. *Per fidem Iacob mo- Gen.27.d.f
riens, ſingulis filijs Ioſeph benedixit, & adorauit faſtigium uirgæ illius. †Per *Ge.24.c
fidem Ioſeph moriẽs, egreſſionis filiorum Iſrael meminit, deq́ oſſibus ſuis man †Gen.50.d
E dauit. †Per fidem cum natus eſſet Moſes, occultatus eſt menſes tres à parentibus Exod.2.a
ſuis: propterea quod uiderẽt elegantem puellum, nec ueriti ſunt edictum regis.
*Per fidem Moſes iam grandis renuit uocari filius filię Pharaonis, potius eligẽs Exod.12.d
ſimul malis adfici cum populo Dei, quàm †temporarijs peccati commodis frui, Exod.14.e
maiores arbitratus diuitias [g]probrum Chriſti, quàm Aegyptiorum theſauros.
Reſpectum enim habebat remunerationis. Per fidem reliquit Aegyptum, haud
ueritus ferociam regis. Perinde enim quaſi uidiſſet eum, qui eſt inuiſibilis, ita ob
durauit. Per fidem fecit paſcha, & effuſionem ſanguinis: ne is qui perimebat pri
F mogenita, tangeret ipſos. †Per fidem tranſierunt rubrum mare, ueluti per ſiccam Exod.14.e
[terram:] quod cum tentaſſent Aegyptij, abſorpti ſunt. Per fidem mœnia Hie- Iud.17.
richo conciderunt, circundata ad dies ſeptem. †Per fidem Rhaab meretrix nõ pe Ioſ.5.c
rijt unà cum his, qui nõ obedierant, cum excepiſſet hoſpitio exploratores pacifi- Ioſ.6.d Ioſ.2.a
ce. Et quid præterea loquor? Deficiet enim me tempus commemorantem de
Gedeone, de Barac, & Sampſone, & Hiephthaẽ, nec non Dauid & Samuele, ac
prophetis: qui per fidem expugnauerunt regna, [h]operati ſunt iuſtitiã, adſequuti
ſunt promiſſiones, occluſerunt ora leonum, extinxerunt uim ignis, effugerunt
G acies gladij, [i]ualidi facti ſunt ex imbecillitate, effecti ſunt robuſti in bello, [k]caſtra
inclinarunt exterorum. Mulieres acceperũt ex reſurrectione mortuos ſuos. Alij
uero diſtenti ſunt, aſpernati redemptionem, ut potiorem ſortirentur reſurrectio-
nem. Alij rurſus ludibrijs & flagris explorati ſunt, inſuper & uinculis & car-
cere, lapidati ſunt, [l]diſſecti ſunt, [m]tentati ſunt, occiſione gladij occubuerunt: ober
rarunt in ouillis & caprinis pellibus, deſtituti, preſſi, adflicti, quibus indignus
erat mundus: in deſertis errantes, & montibus, ac ſpeluncis & cauernis terræ.
Atq; omnes hi [n] teſtimonio comprobati per fidem, non acceperunt promiſſio-
nem, quod Deus de nobis melius quiddam prouiderat, ne ſine nobis conſum-
marentur.

CAP. XII.

Redit eo unde in fine capitis 10. erat digreſſus, ut ad patientiam hortetur, quod & multis argumentis præſtat. Deinde omnium epilogum texit, oſtendens Moſaicæ legis infirmitatem & euangelij authoritatem, per id, quod Chriſti ſacrificio ſimus redempti. Deinde hortatur ut illi uere fidamus.

A PRoinde nos quoq;, cum tanta ſepti ſimus nube teſtiũ, †depoſito onere om- Rom.6.a
ni, & tenaciter inhærente peccato, per tolerantiã curramus in propoſito no- Epheſ.4.e Col.3.a
bis certamine, reſpicientes ad fidei [a]ducem, & cõſummatorem Ieſum, qui propo 1.Pet.2.a
ſito ſibi gaudio, pertulit crucẽ, ignominia contempta, & ad dexteram throni Dei 4.a
cõſedit. Reputate enim quod is talem ſuſtinuerit à peccatoribus aduerſus ſe con
B tradictionem, ne defatigemini [b]animis ueſtris deficientes. Nondum uſq; ad ſan
guinem reſtitiſtis aduerſus peccatum repugnantes: & obliti eſtis exhortationis,
quæ uobis tanquã filijs loquitur: †Fili mi, ne neglexeris correptionem Domini; Pro 3.b
neq; deficias, cum ab eo argueris. Quem †enim diligit Dominus, corripit, flagel Apoc.3.d

la

g Id eſt, uitam Chriſti impiorum conuicijs obiectam.

h Vel, exercuerunt.

i Vel, reualuerunt ex infirmitate.
k Vel, incurſiones auerterunt.
l Vel, ſerra diſſecti ſunt. De Iſaia enim interpretatur Hieronymus.
m Huius particulæ nec Chryſoſt. nec Theop. meminerũt.
n Vel, teſtimonium promeriti.

a Græca ſonant; inceptorem & finitorem, quod Chriſtus ſit author initij ſimul & finis.
b Vel, animis defecti.

lat autem omnem filium quem recipit. Si castigationem sustinetis, ueluti filijs
uobis [c] offert se Deus. Quis enim est filius, quem non castigat pater? Quod si alie C
ni estis à castigatione, cuius participes facti sunt omnes, profecto spurij estis, nō
filij. Itaqꝫ cum carnis nostræ patres habuerimus castigatores, & reueriti simus il-
los, an non multo magis subijciemur patri spirituũ, & uiuemus? Atqꝫ illi quidē
ad paucos dies pro arbitratu suo nos [b] erudiebãt: hic autem ad commodum no-
strum in hoc, ut [e] impertiat nobis sanctimoniam suam. Omnis autem castigatio
in præsens quidem non uidetur esse [f] iucunda, sed molesta. At postea fructũ tran
quillum iustitię reddit his, qui per illam fuerint exercitati. Quapropter manus re D
missas, & genua soluta surrigite, & facite ut recti sint gressus pedibus uestris: ne
Rom.12.d claudicatio aberret à uia, imò sanetur potius. †Pacem sectemini cum omnibus,
& sanctimoniam, sine qua nemo uidebit dominum, curam agentes, ne quis sit
qui deficiat à gratia Dei, ne qua radix amarulẽtiæ suppullulans obturbet, & per
Gene.25.d hanc inquinẽtur multi: ne quis scortator, aut prophanus, uelut Esau, †qui unico
edulio permutauit ius primogenituræ suæ. Scitis enim qꝫ & postea cum uellet
Gen.26.f hæreditario iure benedictionẽ adsequi, reprobatus sit. †Non enim reperit pœni E
*Exo.20.c tentiæ locum, tametsi cum lachrymis quæsiuisset eam. Non *enim accessistis ad
[g] contactum montẽ, & incensum ignem ac turbinẽ, & caliginem & procellam,
tubæqꝫ sonitum, & uocem uerborum, quam qui audierãt, deprecati sunt, ne [h] his
Exod.19.b adiungeretur oratio. Nō enim ferebãt quod edicebatur. †Si bestia tetigerit mon
20.c tem, lapidabitur, aut iaculo configetur: & adeò terribile erat [i] uisum quod appare
bat. Moses dixit: Expauefactus sum, ac tremebundus: sed accessistis ad montem
Sion, & ad ciuitatem dei uiuentis, Hierusalem supercœlestem, & ad innumerabi F
lium angelorum cœtum, & ad concionem primogenitorũ, qui cōscripti sunt in
cœlis, & ad iudicem uniuersorum, Deum, & ad spiritus iustorũ perfectorum, &
ad noui testamenti [k] mediatorem, Iesum, & ad sanguinem aspersionis meliora lo
quentem, quàm [loquebatur] sanguis Abel. Videte ne aspernemini eum qui
loquitur, nam si illi nō effugerunt, qui auersabantur eum qui oracula loqueba-
tur in terra, multo magis nos, si eum q de cœlis est, auersemur, cuius uox tũ con-
Agg.2.b cussit terram. At nunc denunciauit, dicens: †Adhuc semel ego concutio, non mo G
do terram, uerumetiã cœlum. Porrò illud quod dicit, Adhuc semel, significat eo-
rum quæ concutiuntur translationem, utpote quæ facta sint, ut maneant ea quę
non concutiuntur. Quapropter regnum adsumentes, quod concuti non possit,
Deut.4.d habeamus gratiã. †Per quam ita colamus Deum, ut illi placeamus cum reueren
tia & religione. Etenim Deus noster ignis consumens est.

CAP. XIII.

Appendicis loco aphorismos annectit, quibus Christianam charitatem, uitæ innocentiam, fidem in Christum, & ueram religionem commendat.

Gen 19.a FRaterna charitas maneat. †Hospitalitatis ne sitis immemores. Per hanc enim A
*Rom.12.c quidam inscientes exceperunt angelos hospitio. *Memores estote uinctorũ,
1.Pet.4.c tanquam unà cum illis uincti, eorum qui adfliguntur, uelut ipsi quoqꝫ uersantes
in corpore. Honorabile [est] inter omnes coniugiũ, & cubile impollutũ. Scorta-
tores autem & adulteros iudicabit Deus. Sint mores alieni ab auaritia, contenti
Iosu.1.a his quæ adsunt. Siquidem ipse dixit: †Non te desero neqꝫ derelinquo, ut fiden-
Psal.55.a tes dicamus: †Dominus mihi auxiliator, nec timebo quid faciat mihi homo. Me
117.a mores estote eorum qui præsunt uobis, qui loquuti sunt uobis sermonem Dei, B
quorum imitemini fidē, considerantes qui fuerint exitus conuersationis [illorũ.]
[a] Iesus Christus heri & hodie, idem [est] etiam in sæcula. Doctrinis uarijs ac pere
grinis ne circunferamini. Bonũ est enim, gratia cōstabiliri cor, non escis quæ nō
profuerunt his qui uersati sunt in illis. Habemus altare, de quo non est fas edere
Leuit.16.f his qui tabernaculo deseruiũt. †Animalium enim quorum sanguis infertur pro

[c] Vel, offertur deus. August. sicut filios uos aggreditur deus.

[b] Vel potius, castigabant: ut referatur ad superiora.

[e] Ad uerbum, participes simus sanctimoniæ suæ.

[f] Ad uerbum, gaudij, sed molestiæ.

[g] Cōtactus mons dicitur per antiphrasim, quem nemo contingere audebat.

[h] Vel, ipsis adderetur sermo.

[i] τὸ φανταζόμενον. i. quod uideri uidebatur.

[k] Vel, cōciliatorem, aut intercessorem.

[a] Videtur hic per enallagen poni Christus pro doctrina & religione Christiana.

peccato in ſancta per pontificem,horum corpora cremantur extra caſtra. Quã
propter & Ieſus,ut ſanctificaret per propriũ ſanguinem populum,extra portam
C paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra,opprobriũ eius portantes. †Non *Mich.2.e*
enim habemus hic manentem ciuitatem,ſed futuram inquirimus. Per ipſum igi
tur offerimus hoſtiam laudis ſemper Deo,hoc eſt,fructum labiorũ,confitentium
nomini eius. Cæterum beneficentiæ & communicationis ne obliuiſcamini. Ta
libus enim uictimis[b] placetur Deo. Parete his qui præſunt uobis, & concedite,
ſiquidem illi uigilãt pro animabus ueſtris,tanquam rationem reddituri, ut cum
D gaudio hoc faciant,& non gementes:nam id [eſt] inutile uobis. Orate pro no-
bis. Confidimus enim,quod bonam habemus conſcientiã inter omnes cupien
tes honeſte conuerſari. Magis autem obſecro uos,ut id faciatis, quo celerius reſti
tuar uobis. Deus autem pacis,qui reduxit à mortuis paſtorem ouium illum ma
gnum, per ſanguinem teſtamenti æterni, dominum noſtrum Ieſum, abſolutos
uos reddat in omni opere bono, ad faciendum uoluntatem ipſius: efficiens ut
quod agitis,acceptum ſit in conſpectu ſuo per Ieſum Chriſtum,cui gloria in ſæ
cula ſæculorum,Amen. Obſecro autem uos fratres,ſufferte ſermonem exhorta-
tionis. Etenim paucis ſcripſi uobis. [c]Scitis fratrem Timotheũ ſolutum eſſe,cum
quo ſi celerius uenerit,uiſam uos. Salutate omnes qui præſunt uobis, & omnes
ſanctos. Salutant uos Itali. Gratia cum omnibus uobis, Amen.

b Vel, conciliatur, placatur,aut delectatur deus.

c Alij legunt, agnoſcite Timotheũ fratrem noſtrum ad uos delegatum, cũ quo ſi celerius redierit, uiſam uos.

Miſſa fuit ab Italia per Timotheum.

Epiſtola D. Iacobi Apoſtoli.

CAPVT I.

De cruce patienter ferẽda diſputat,docens ſimul unde & quo modo ſapiẽtia dei ad hanc rem petenda ſit. Deinde cõtra eos agit,qui ſe à domino tentari,& deum mali authorem eſſe dicebant. Deinde ut uerbum dei factis exprimant hortatur, oſtendẽs ſimul quænam uera ſit religio.

A
IACOBVS Dei ac domini Ieſu Chriſti ſeruus, [a]duode-
cim tribubus,quæ ſunt in diſperſione, ſalutẽ. Pro ſummo
gaudio ducite fratres mei,quoties in tentationes incideritis
uarias,illud ſcientes,ꝙ exploratio fidei ueſtræ parit patien-
tiam. Cęterũ patientia opus perfectũ habeat,ut ſitis perfecti
& integri,nullaq́; in re diminuti, Quod ſi cui ueſtrũ deeſt
ſapientia,poſtulet †ab eo qui dat,[nempe]Deo,qui dat, [in *Matt.7.a*
quam,]omnibus ſimpliciter,nec exprobrat:ac dabitur ei: *ſed poſtulet cum fidu *21.c*
B cia nihil [b] hæſitans. Nam qui hæſitat,is ſimilis eſt fluctui maris, qui uentis agi- *Marc.11.c*
tur,& impetu rapitur. Neq; enim exiſtimet homo ille ſe quicquã accepturum à *Luc.11.b*
domino. Vir animo duplici,inconſtans[eſt]in omnibus uijs ſuis. Glorietur au- *Ioan.14.b*
tem frater qui eſt humilis,in ſublimitate ſua. Contrà,qui diues eſt,in humiliatio *16.c.f*
ne ſui:quoniam ueluti flos[c]herbæ præteribit. †Exortus eſt enim ſol cum æſtu, *Mar.11.c*
& exaruit herba,& flos illius decidit, & decor aſpectus illius perijt. Sic & diues *Eccli.14.c*
in[d]uijs ſuis marceſcet. *Beatus uir qui ſuffert tentationem, quoniam cum pro- *Eſa.40.b*
batus fuerit,accipiet coronam uitæ, quam promiſit dominus his qui diligunt *1.Pet.1.d*
ipſum. *Iob 5.c*

a Id eſt, Iudæis per diuerſa regna diſperſis.

b Vel potius, diſiudicans. Dijudicare enim ſolent qui de re aliqua dubitant, ꝙd Latini alternare dicunt.

c Vel, graminis.

d Vel etiam, ſucceſſibus. *Vel, ſi ποείαις legas*, ſignificat abũdantiam, quod huc non inepte quadrabit.

ipſum. Ne quis cum tentatur, dicat ſe à Deo tentari. Nam Deus ut à malis tenta- G
ri non poteſt, ita nec ipſe quenquam tentat. Imò unuſquiſq; tentatur, dum à pro
pria concupiſcentia abſtrahitur & ineſcatur. Deinde cõcupiſcentia poſteaquam
concepit, [e]parit peccatum: peccatum uero perfectum progignit mortem. Ne er-
retis fratres mei dilecti. Omnis donatio bona, & omne donum perfectum, è ſu-
pernis eſt, deſcendens à patre luminum: apud quem nõ eſt tranſmutatio, aut con
uerſionis obumbratio. Is deſtinata uoluntate, progenuit nos ſermone ueritatis,
ut eſſemus primitiæ quædam ſuarum creaturarum. Itaq; fratres mei dilecti, ſit
omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquẽdum, tardus ad iram. Nam
ira uiri iuſtitiam Dei non efficit. Quapropter depoſita omni [f] immunditia &
redundantia malitiæ, cum manſuetudine recipite inſitum ſermonem, qui poteſt
Matt. 7. d salvas reddere animas ueſtras. †Sitis autem effectores ſermonis, & non audi- D
Rom. 2. b tores [tantum,] fallentes uoſmetipſos. Quoniam ſi quis audiat ſermonem, nec
eum factis exprimat, hic ſimilis eſt uiro conſideranti faciem [g] natiuitatis ſuæ in
ſpeculo. [h]Conſiderauit enim ſeipſum, & abijt, & continuo oblitus eſt qualis
eſſet. At qui proſpexerit in legem perfectam, quæ eſt libertatis, & permãſerit, hic
cũ non ſit [i]auditor obliuioſus, ſed effector operis, beatus facto ſuo erit. Si quis ui
detur religioſus eſſe inter uos, qui non frenat linguam ſuam, ſed aberrare ſinit
cor ſuum, huius uana [eſt] religio. Religio pura & immaculata apud Deũ & pa
trem hæc eſt, inuiſere orphanos & uiduas in afflictione ſua, immaculatum ſeip
ſum ſeruare à mundo.

[e] ἀποκύει, metaphora à grauidis: q. d. enititur.

[f] Vel, ſorditie.

[g] Vel, natiuam.

[h] Vel, contemplatus eſt.

[i] Auditor obliuionis, iuxta Heb.

CAP. II.

Initio contra perſonarum reſpectum agit, legem charitatis in omnibus obſeruare docens. Deinde in inani fidei titulo tumidos inuehitur, oſtendens fidem, niſi per opera ſit efficax, emortuam eſſe & inutilem.

FRatres mei, ne cum reſpectu perſonarum habeatis fidem domini noſtri Ieſu A
Chriſti [a]ex opinione. Nam ſi ingrediatur in cœtum ueſtrum uir, aureum ge-
ſtans annulum, ueſte indutus ſplẽdida: ingrediatur autem & pauper in ſordida
ueſte, & reſpexeritis ad illum qui ueſtem geſtat ſplendidã, & dixeritis illi: Tu ſe-
de hic [b]bene, & pauperi dicatis: Tu ſta illic, aut ſede hic ſubter ſcabellum meum:
an nõ dijudicati eſtis in uobiſipſis, & facti eſtis iudices cogitationum malarum?
Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit pauperes mũdi huius, diuites in fi-
de, & hæredes regni, quod promiſit his qui ipſum diligunt? Vos autem contem B
ptui habuiſtis pauperem. Nónne diuites tyrannidem exercent in uos, & ijdẽ tra
hunt uos ad tribunalia? & ijdem [c]male loquũtur de bono nomine, [d]quod inuo
Leuit. 19. e catum eſt ſuper uos? Si legem quidem [e]regiam perficitis iuxta ſcripturam: †Di-
liges proximum tuum ſicut teipſum, bene facitis. Si uero perſonã reſpicitis, pec-
catum committitis, & redarguimini à lege, ueluti tranſgreſſores. Quiſquis enim
totam legem ſeruauerit, offenderit autem in uno, factus eſt omnium reus. Nam
qui dixit: Ne adulterium commiſeris, dixit etiam: Ne occidas. Quod ſi non com
miſeris adulterium, occideris autem, factus es trãſgreſſor legis. Ita loquamini, &
ita faciatis, ueluti per legem libertatis iudicandi. Siquidem iudicium abſq; miſe- C
ricordia [erit] ei, qui non præſtiterit miſericordiam. Et gloriatur miſericordia ad
uerſus iudicium. Quæ utilitas fratres mei, ſi fidem aliquis dicat habere [ſe,] facta
1. Ioan. 3. c uero non habeat? Num poteſt fides ſaluũ facere illum? †Quod ſi frater aut ſoror
nudi fuerint, & egentes quotidiano uictu, dicat autẽ aliquis ueſtrum illis: Abite
cum pace, caleſcite, & ſaturamini: non tamen dederitis illis, quæ ſunt neceſſaria
corpori, quæ [erit] utilitas? Sic & fides, ſi facta nõ habuerit, mortua eſt per ſe. Sed
dicet aliquis: Tu fidẽ habes, & ego facta habeo. Oſtẽde mihi fidẽ tuam ex factis
tuis, & ego oſtendã tibi ex factis meis fidem meam. Tu credis quod Deus unus D
eſt? Recte facis. Et dæmonia credunt, ac contremiſcunt. Vis uero ſcire ô homo

[a] Vel, gloriæ, ut ſit Hebraiſ. pro, Chriſti glorioſi. Quanquam magis cõſentaneum uidetur quod in contextu poſitum eſt.

[b] Vel etiam, honeſte, aut honorifice, καλῶς.

[c] Vel, blaſphemãt bonum nomen, &c.

[d] Id eſt, quo nomine uos appellamini, Chriſtiani nimirum.

[e] Id eſt, principalem, quæ reliquas omnes in ſe comprehendit.

inanis, ꝙ fides abſq; factis mortua ſit? Abraham pater noſter, nónne ex factis iu
ſtificatus eſt, cum obtuliſſet Iſaac filium ſuum ſuper altare? Vides ꝙ fides [f]coope
rabatur factis illius, & ex factis fides perfecta fuerit? Et impleta eſt ſcriptura, quę
dicit: †Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſtitiam, & amicus Dei Gen.15.b
uocatus eſt. Videtis igitur ꝙ ex factis iuſtificetur homo, & non ex fide tantum? Rom.4.a Gal.3.a
*Similiter autē & Rhaab meretrix, an non ex factis iuſtificata eſt, cum excepiſſet *Ioſ.2.a
nuncios, & alia uia emiſiſſet? Nam quemadmodū corpus abſq; ſpiritu mortuū
eſt, ita & fides abſq; factis mortua eſt.

f Vel, efficax erat cum factis illius: aut adiumento erat. Vel potius, uires ſuas in operibus exercuit.

CAP. III.

Deterret eos qui docendi facultate deſtituti docēdi munus affectabant. Duas autem primarias doctoris functiones instituit, linguam nimirū & ſapientiam, oſtendens quod cuiuſq; ſit proprium, & quomodo moderandæ ſint.

A NOlite †plures magiſtri fieri fratres mei, ſcientes quod maius iudicium acce Matt.23.a
pturi ſimus. In multis enim labimur omnes. Si quis in ſermone non labi-
tur, hic perfectus [eſt] uir, qui poſſit freno moderari totum etiam corpus. Ecce, e-
quis frena in ora immittimus, ut obediāt nobis: & totū corpus illorū circumagi-
mus. Ecce naues quoq;, cum tantæ ſint, & à ſæuis uentis agantur, circumagūtur
à minimo gubernaculo, quocūq; impetus dirigentis uoluerit. Ita et lingua puſil
B lum membrum eſt, & [a]magna iactat. Ecce, exiguus ignis quantam materiam in
cendit. Et lingua ignis eſt, [b]mundus iniuſtitiæ: ſic lingua conſtituitur in mem-
bris noſtris, quæ maculat totū corpus, & inflammat rotam natiuitatis, & inflam
matur à gehenna. Omnis enim natura & ferarum & uolucrum ſerpentiumq;,
& marinorū domatur, & domita eſt à natura humana. Linguam aūt nullus ho-
minū domare poteſt, incoercibile malū, plena ueneno mortifero. Per ipſam be-
C nedicimus Deo & patri, & per ipſam maledicimus hominibus: qui ad ſimilitudi
nem Dei conditi ſunt. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non
oportet, fratres mei, hæc ita fieri. Nunquid fons ex eodem foramine emittit dul-
cem & amarā [aquam?] Nunquid poteſt fratres mei, ficus oleas gignere, aut uitis
ficus? Sic nullus fons ſalſam ac dulcem poteſt edere aquā. Quis ſapiens & ſcien
tia præditus inter uos? oſtendat ex bona conuerſatione opera ſua cum [c]manſue-
D tudine ſapientiæ. Quod ſi æmulationē amaram habetis, & contentionem in cor
de ueſtro, nolite gloriari, & mendaces eſſe aduerſus ueritatem. Non eſt enim iſta
ſapientia è ſupernis deſcendens, ſed terrena, [d]animalis, dæmoniaca. Vbi enim æ-
mulatio & contentio, ibi [e]inconſtantia, & omne opus prauum. Quæ autem è ſu
pernis eſt ſapientia, primum quidem caſta eſt, deinde pacifica, [f]æqua, tractabilis,
plena miſericordia & fructibus bonis, [g]nihil dijudicās, nihil ſimulans. Fructus
autem iuſtitiæ in pace ſeminatur facientibus pacem.

a Vel, magnifice ſe ia- iactat.
b Id eſt, congeries uitiorum omnium. κόσμος enim & mundus, nō orbis modo machinam, ſed etiam cumulum rerū repoſitarum ſignificat.
c Pro manſueta ſapientia. Heb.
d Id eſt, affectibus humanis dedita.
e Vel potius, confuſio aut ſeditio.
f Vel, modeſta, morigera.
g Al. ſine dijudicatione, ſine ſimulatione.

CAP. IIII.

Contra priuatæ rei ſtudium acerrime inuehitur, oſtendens quæ ſit auarorū pœna. Deinde obtrectatores corripit & maledicos. Poſtremo contra illos diſputat qui ſuperba animi præſumptione omnia ſuo conſilio non dei prouidentia agere inſtituunt.

A VNde bella & pugnæ in uobis? Nónne hinc? [Nimirū] ex uoluptatibus ue-
ſtris, quæ militant in membris ueſtris. Concupiſcitis, & non habetis: [a]inui
detis & æmulamini, & nō poteſtis adipiſci: pugnatis & bellatis: nō habetis, pro-
pterea quod non poſtulatis. Petitis, & non accipitis, eo ꝙ male petatis, ut in uolu
ptatibus ueſtris inſumatis. Adulteri & adulteræ, neſcitis ꝙ amicitia mūdi, inimi-
B citia eſt cum Deo? Quicunq; ergo uoluerit amicus eſſe mundi, inimicus Dei con
ſtituitur. An putatis quod inaniter ſcriptura dicat: †Ad inuidiam concupiſcit ſpi Gene 6.a
ritus, qui [b]habitauit in nobis? Maiorem autem dat gratiam. *[c]Subditi ergo eſto- 8.d
te Deo, reſiſtite diabolo, & fugiet à uobis. Appropinquate Deo, & appropinqua Prouer.3.d 1.Pet.5.b
bit uobis. Emundate manus [ô] peccatores, & purificate corda duplices ani- *Ephe.4.f
C mo. Affligite uos & lugete, & plorate. Riſus ueſter in luctum conuertatur, &

a Græci legunt φονεύετε, i. occiditis. Sed haud dubie, ut Eraſ. annotat φθονεῖτε, ſcribendum erat, cum occidendi uerbum huc non quadret.
b Vel potius, qui ſedem poſuit.
c Hiſp. exemplar hic inſerit διὸ λέγει, κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν, id eſt, propterea dicit, dominus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

gaudium

1.Pet.5.b gaudium in mœrorem. Humiliate uos in conſpectu Domini, & exaltabit uos.
Nolite detrahere uobis inuicem fratres. Qui detrahit fratri, quiq; iudicat fratrem
ſuum, detrahit legi, & iudicat legẽ. Quod ſi iudicas legem, nõ es[a] effector legis, — [a] Vel, obſeruator.
Rom.14.a ſed iudex. Vnus eſt legiſlator, qui poteſt & ſeruare & perdere. Tu † quis es, qui iu
dicas alium? Age nunc qui dicitis: Hodie & cras eamus in hanc ciuitatem, &[e] D — [e] Vel, faciamus, ad uerbum.
tranſigamus ibi annũ unum, & mercemur, & lucrum faciamus: qui ignoratis,
quid futurum ſit poſtero die. Quæ [eſt] enim uita ueſtra? Vapor enim eſt, qui ad
exiguum tempus adparet, & deinde euaneſcit: pro eo quod dicere debueritis: Si
Dominus uoluerit, & ſi uixerimus, faciamus hoc aut illud. Nunc autem[f] gloria — [f] Vel, exultatis.
mini in ſuperbijs ueſtris. Omnis[g] gloriatio talis, mala eſt. Igitur qui nouerit re — [g] Vel, exultatio.
cte facere, nec facit, hic peccato tenetur.

CAP. V.

Principio contra diuitum ſecuritatem, luxuriam, iniquitatem & tyrannidem inuehitur. Deinde afflictos conſolatur, patientiam ſuadens. Iurare uetat. Quomodo cum ægrotis agendum ſit, docet. Orationis piæ fructum exponit, & errantes iubet in uiam reducere.

AGite nunc diuites, plorate, ululantes ſuper miſerijs ueſtris, quæ aduenient A
uobis. Diuitiæ ueſtræ putrefactæ ſunt, ueſtimenta ueſtra[a] tinearum cibi fa — [a] Vel, à tineis correſa ſunt.
cta ſunt: aurum & argentum ueſtrum ærugine uitiatum eſt, & ærugo eorum in
teſtimonium uobis erit, & exedet carnes ueſtras ſicut ignis. Theſaurum congeſ
ſiſtis in extremis diebus. Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones ue
ſtras, quæ fraude non reddita eſt à uobis, clamat: & clamores eorum qui meſſue
rant, in aures Domini Sabaoth introierunt. In delicijs uixiſtis ſuper terram, &
laſciuiſtis: enutrijſtis corda ueſtra, ut in die[b] mactationis. Condemnaſtis, & oc B — [b] Vel, occiſionis. Intelligit autẽ feſtos dies in quibus cædebãtur uictimæ.
cidiſtis iuſtum, & non reſiſtit uobis. [c] Patientes igitur eſtote fratres, uſq; ad ad — [c] Vel potius, longanimes.
uentum Domini. Ecce agricola expectat pretioſum fructũ terræ, patienter expe
ctans illum, donec accipiat pluuiam tempeſtiuam & ſerotinam. Patientes igitur
eſtote & uos, & confirmate corda ueſtra, quoniam aduentus Domini adpropin
quat. Nolite ingemiſcere alius aduerſus alium fratres, ut ne cõdemnemini. Ecce
iudex ante ianuam adſiſtit. Exemplũ accipite, fratres mei, adflictionis ac patien
tiæ prophetas, qui loquuti ſunt [in] nomine Domini. Ecce, beatos ducimus eos,
qui ſuſtinent. Tolerantiam Iob audiſtis, & finẽ Domini uidiſtis, quod ualde mi C
Matt.5.f ſericors ſit Dominus ac commiſerans. † Ante omnia autem fratres mei, nolite iu
rare, neq; per cœlum, neq; per terram, neq; aliud quodcunq; iuſiurandum. Sit au
tem ueſtrum eſt, eſt: & non, non, ut ne in ſimulationẽ incidatis. Affligitur aliquis
inter uos? oret. Aequo animo eſt aliquis? [d] pſallat. [e] Infirmatur quis inter uos? ac — [d] Id eſt, deũ celebret gratias agendo pro donis ſuis.
Mar.6.b cerſat presbyteros eccleſiæ, & orent ſuper eum, † ungentes eum oleo in nomine
Domini: & [f] obſecratio fidei ſaluum reddet laborantem, & eriget eũ Dominus: — [e] Vel, ægrotat.
& ſi peccata cõmiſerit, remittentur ei. Confitemini inuicem alius alij[g] delicta, & D — [f] Vel, uotum.
orate pro uobis inuicem, ut ſanemini. Multum enim ualet deprecatio iuſti effi — [g] παραπτώματα offenſas illas quotidianas ſignificat: quaſi dicas, lapſus, uel errata.
3.Reg.17.a cax. † Helias homo erat ſimiliter obnoxius adfectionibus ut nos, & precatione
Luc.4.d precatus eſt, ne plueret: & nõ pluit ſuper terram annos tres & menſes ſex. Et rur
ſum orauit, & cœlum dedit pluuiam, & terra[h] produxit fructum ſuum. Fratres, — [h] Vel, germinauit.
ſi quis inter uos errauerit à ueritate, & conuerterit quis eum, ſciat quod qui con
uerti fecerit peccatorem ab errore uiæ ſuæ, ſaluam faciet animam à morte, & o
periet multitudinem peccatorum.

Epiſtola Petri Apoſtoli prima.

CAPVT I.

Patientiam ſuadet in afflictionibus conſtitutis propter Chriſtum. Ne uero ipſi cauſæ diffiderent, oſtendit Chriſtū eſſe illum ab æterno prædefinitum agnū, in quo ſalus promiſſa ſit. Simul etiā ad uitæ puritatem hortatur, oſtendens omnia humana caduca eſſe.

a Aduenis diſperſionis, Hebr. pro aduenis diſperſis.
* Vel, præfinitionē.

b Verbi interpretatione, per reſurrectionē Ieſu Chriſti ex, &c.

c Vel, in reuelatione Ieſu Chriſti.

d Auguſt. lib. 2. ad Catech. legit, exultate. Græca enim uox anceps eſt ad indicatiuum & imperatiuū modum.

e Vel, uigilantes.
f Vel, dum uobis pateſit Ieſus Chriſtus.
g Alij legāt priſtinis concupiſcentijs, qui bus dum adhuc ignoraretis Chriſtū, agebamini.
h Vel, cognominatis.

A PETRVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, [a]aduenis ſparſim inco-
lentibus Pontū, Galatiā, Cappadociā, Aſiam & Bithyniā,
electis iuxta*prę ſcientiā Dei patris, per ſanctificationē ſpi
ritus in obediētiam, & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti.
Gratia uobis & pax multiplicetur. †Laudandus [eſt] Deus 2. Cor. 1. a
& pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, q iuxta copioſam ſuā Ephes. 1. a
miſericordiam regenuit nos in ſpem uiuā, [b]per hoc quod
reſurrexit Ieſus Chriſtus ex mortuis, in hæreditatem immortalem & incontami
nabilem, atq; immarceſcibilem, conſeruatam in cœlis erga uos, qui uirtute Dei
B cuſtodimini per fidem ad ſalutē, quæ in hoc parata eſt, ut pateſiat in tempore ſu-
premo, in quo exultatis, nunc ad tēpus breue, ſi opus ſit, adflicti in uarijs experi-
mentis, quo exploratio fidei ueſtræ multo pretioſior auro (quod perit, & tamen
per ignem probatur) reperiatur in laudē & gloriam & honorem: [c]tum cūreuela
bitur Ieſus Chriſtus: quem cum non uideatis, diligitis, in quem in præſentia, cū
non uideatis, credentes tamen [d]exultatis gaudio ineffabili, & glorificato, repor-
tantes finem fidei ueſtræ, ſalutem animarum, de qua ſalute exquiſierunt, & ſcru
tati ſunt prophetæ, qui de uentura in uos gratia uaticinati ſunt: ſcrutātes ad quē,
aut cuiuſmodi temporis articulum ſignificaret, qui in illis erat ſpiritus Chriſti,
qui priuſquam acciderent, teſtabatur uenturas in Chriſtum adflictiones, & quæ
has ſecuturæ eſſent, glorias: quibus & illud reuelatū eſt, quod haud ſibijpſis, imò
nobis miniſtrarent hæc, quæ nunc annunciata ſunt uobis per eos, qui uobis prę
C dicauerunt euangelium, per ſpiritū ſanctum emiſſum è cœlo, in quæ deſiderant
angeli proſpicere. Quapropter ſuccincti lumbis mentis ueſtræ, [e]ſobrij, perfecte
ſperate in eam quę ad uos defertur gratiam, [f]per reuelationem Ieſu Chriſti, tanq̄
filij obedientes, ut non accōmodetis uos [g]his [in] quibus prius per ignorantiam
ueſtram eratis cōcupiſcentijs, ſed quemadmodū is qui uos uocauit, ſanctus eſt,
ita [ipſi] quoq; ſancti in omni conuerſatione reddamini, propterea quod ſcriptū
eſt: †Sancti eſtote, nam ego ſanctus ſum. Et ſi patrem [h]inuocatis citra perſona Leui. 11. g
rum reſpectum iudicantem iuxta cuiuſq; opus, uidete ut in timore cōuerſantes, 19. a 20. b
incolatus ueſtri tempus tranſigatis. Cum ſciatis uos nō caducis [rebus, uelut] ar- Deu. 10. d Rom. 2. b
gento & auro, fuiſſe redemptos à uana ueſtra conuerſatione, quam ex patrū ac- Gal. 2. b
D ceperatis traditione, †ſed pretioſo ſanguine, uelut agni immaculati, & incōtami 1. Cor. 6. d
nati Chriſti: qui præordinatus quidem fuerat anteq̄ conditus eſſet mundus: ſed 7. d Heb. 9. d
manifeſtatus fuit extremis temporibus propter uos, qui per illū creditis in Deū, 1. Ioan. 1. d
qui illū excitauit è mortuis, & gloriā ei dedit, ut uos fidem ac ſpem haberetis in Apoc. 1. b
Deum, qui animas ueſtras purificaſtis obediēdo ueritati, per ſpiritum ad charita-
tem fraternam, ab omni ſimulatione alienā: ex puro corde uos inuicem diligite
impenſe, renati non ex ſemine mortali, ſed [ex] immortali, per ſermonem uiuen- Eſa. 40 b
tis Dei, & manentis in ęternum. Propterea †quod omnis caro ueluti gramē [ſit,] Eccli 14. d Iac. 1. b

&

& omnis gloria hominis, quasi flos graminis. Exaruit gramen, & flos decidit: at
uerbum Domini manet in æternum. Hoc autem est uerbum, quod per euange
lium delatum est ad uos. CAP. II.

Docet quod nam sit renatorum in Christo officium, ut scilicet super Christũ petram fundati, innocentiam uitæ sectentur. Imprimis autem obediẽtiam magistratui debitam commendat. Deinde redit ad id, ut patientiam suadeat.

Rom. 6. a PRoinde †deposita omni malitia, & omni dolo, & simulationibus, & inuidẽ A
Ephe. 4. c tijs, & omnibus obtrectationibus, ut modo nati infantes, [a]lac illud nõ cor-
Col. 3. b
Heb. 12 a poris, sed animi, quod dolũ nescit, adpetite, ut per illud subolescatis. Siquidẽ gu-
stastis, quod benignus [sit] Dominus: ad quẽ accedẽtes, qui lapis est uiuus, ab ho
minibus quidẽ reprobatus, apud Deum uero electus ac pretiosus: ipsi quoq; ue
luti uiui lapides ædificemini, domus spiritualis, sacerdotiũ sanctum, ad offeren-
dum spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christũ, quapropter & con
Esa. 28. d tinet scriptura: †Ecce pono in Sion lapidẽ in summo ponendũ angulo, electũ,
Rom. 9 g
Matt. 21 d pretiosum. Et qui crediderit in illo, non pudefiet. Vobis igitur pretiosus est, qui B
Act. 4 b creditis. Cæterũ ijs, qui non credunt, *lapis quem reprobauerant ędificantes, hic
*Psa. 117. c
†Esa. 8. c [b]factus est in caput anguli: †& lapis in quem impingitur, & petra ad quã offen
dant, [nempe, his] qui impingunt in sermonẽ, neq; credunt in id, ad quod & in-
Exod. 19. a stituti fuerant. †Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, po-
Rom. 9. e pulus [c]acquisitus, ut uirtutes prædicetis illius, qui è tenebris uos uocauit in admi
Osee 2. d rabilem suam lucẽ. †Qui quondam eratis non populus, nunc aũt populus Dei:
qui quondã non consequuti misericordiam, nunc uero estis misericordiam con
Rom. 13. b sequuti. Dilecti, obsecro tanquam aduenas ac peregrinos, †abstinete à carnali C
Gal. 5. e bus concupiscentijs: quæ militant aduersus animam, & cõuersationem uestram
habete honestã inter gentes, ut in hoc quod obtrectant uobis quasi maleficis, ex
bonis operibus æstimãtes uos, glorificẽt Deũ in die uisitationis, proinde subditi
estote cuiuis humanæ creaturæ propter Dominũ: siue regi tanꝗ præcellenti, siue
præsidibus, ut qui per eũ mittantur, ad uindictã quidẽ nocentiũ, laudẽ uero recte
agentiũ: quoniam sic est uoluntas Dei, ut benefaciẽdo [d]obturetis os hominibus
stultis & ignorantibus, tanquam liberi, & non ueluti prætextũ habentes malitię
Roma. 12. b libertatem, sed tanquã serui Dei. †Omnes honorate, fraternitatẽ diligite, Deum
*Mat. 22 c timete, *regem honorate. †Famuli subditi sint cum [e]timore dominis, nõ solum
†Ephe. 6. a bonis ac humanis, uerumetiam prauis. Nam *hæc est gratia, si quis propter con-
Col. 3. d
Tit. 2. c scientiam Dei suffert molestias, præter meritum adfectus malis. Quæ enim [est]
*1Cor. 7. c laus, si cũ peccantes alapis cædimini, suffertis? At si cum benefacitis, & tamẽ ma
lis adficimini, suffertis. Hęc enim est gratia apud Deum. Siquidem in hoc uocati D
estis, quoniam & Christus adflictus est pro nobis, relinquens nobis exemplũ, ut
insequeremini uestigia ipsius, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in
Esa. 53. e ore illius, qui cum [f]conuicijs incesseretur, non regessit conuicia: cũ malis adficere
1. Ioan. 3. a tur, non minabatur. Sed [g]tradidit [uindictam] ei, qui iudicat iuste: qui peccata no
stra ipse pertulit in corpore suo super lignum, quo peccatis [h]mortui, iustitiæ uiue
remus. Cuius eiusdẽ uibice sanati fuistis. Nam eratis uelut oues errantes, sed con
uersi estis nunc ad pastorem, & curatorem animarum uestrarum. CAP. III.

Coniugum officia diligentius persequitur. Deinde innocentiæ studium & charitatem postulat. Postea redit ad patientiam, exemplo Christi docens quid nobis faciendũ sit cum is omnium sæculorum sit saluator.

Ephes. 5. c SImiliter †uxores, subditæ sitis proprijs uiris, ut etiam qui non obtẽperant ser- A
Col. 3. e moni, per uxorum conuersationem absq; sermone lucrifiant, [a]dũ considerãt
1. Tim. 2. c cũ reuerentia coniunctam castam conuersationem uestram. †Quarum ornatus
sit nõ externus, qui situs est in plicatura capillorum, & circumpositione auri, aut

[a] Ad uerbũ, rationale & syncerũ lac, id est spirituale et integrũ, quod dolum nesciat. Augu. rationabile et innocens lac.

[b] Vel, cœpit esse caput.

[c] Ad uerbum, in acquisitionẽ: quod Hebraismum sapit. Ambros. legit, populus in adoptionem.

[d] Ad uerbum, refrenetis stultorum hominum ignorantiam.

[e] Vel etiam, reuerentia. Sic enim & Hieron. nonnunquam interpretatur.

[f] Vel, maledictis.

[g] August. legit, Sed commendabat illi, qui &c.

[h] Vel, defuncti. Ambr. legit, separati.

in amictu palliorũ:[b] ſed occultus, qui eſt in corde homo, ſi is careat omni corru-
ptela, ita ut ſpiritus placid' ſit ac quietus, qui corã Deo magnifica ac ſumptuoſa
res eſt. Nam ad eum modum olim & ſanctæ illæ mulieres, ſperantes in Deũ or-
nabant ſeſe, & ſubditæ erant ſuis uiris, quemadmodum Sara obediuit Abrahæ,
†dominum illum adpellans: cuius factæ eſtis filiæ, dũ benefacitis, & nõ terremi- Gen. 18. b
B ni ullo pauore. Viri ſimiliter cohabitent ſecundum ſcientiam, ueluti infirmiori 1. Cor. 7. a
uaſi muliebri impertientes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ uitæ, ne
interrumpantur preces ueſtræ. In ſumma uero, ſitis omnes unanimes, [c] ſimiliter
adfecti, fraterna pręditi charitate, miſericordes, affabiles, non †retaliantes malum Prou 17. c 21. d
malo, aut conuicium conuicio: ſed cõtra benedicentes, ſcientes uos in hoc uoca- 1. Theſ 5. d
tos eſſe, ut benedictionem hæreditate poſſideatis. Nam qui uult uitã diligere, & Rom. 12. d
uidere dies bonos, coerceat linguam ſuam à malo, & labia ſua ne loquantur do Gen. 12. a Pſal. 33. c
lum. Declinet à malo, & faciat bonũ: quærat pacem, & perſequatur eam: quo-
C niam oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius ad deprecationem illorum. Rur-
ſus aſpectus Domini ſuper eos, qui faciunt mala. [D] Et quis eſt, qui ſit adflicturus
uos, ſi bonitatis æmulatores fueritis? Imò ſi quid [e] etiam acciderit incõmodi pro-
pter iuſtitiam, †beati [tamen eſtis.] Cæterum terrore illorum ne terreamini, neq; Matt. 5. a
turbemini, ſed Dominum Deum ſanctificate in cordibus ueſtris. Sitis autem pa
rati ſemper ad reſpondẽdum cuilibet petenti, [f] ut loquamini de ea, quæ in uobis
eſt ſpe, cum manſuetudine & reuerentia, conſcientiam habentes bonam, †ut in Tit 2. a
hoc quod uobis detrahunt, tanquã ſceleroſis, pudefiant hi qui inceſſunt ueſtram
bonam in Chriſto conuerſationem. Præſtat enim ut bene agẽtes, (ſi ita uelit Dei
D uoluntas,) malis adficiamini, quàm male facientes. †Quandoquidem & Chri- Rom. 5. b
ſtus ſemel pro peccatis paſſus eſt, iuſtus pro iniuſtis, ut nos adduceret Deo, mor- Heb. 9. d
tificatus quidẽ carne, ſed uiuificatus ſpiritu: in quo etiam [g] profectus, ſpiritibus,
qui erant in carcere, prædicauit, qui inobedientes fuerant quondam. Cũ ſemel
expectabatur Dei lenitas in diebus †Noe, cum adparabatur arca, in qua paucę, Gen. 6. a
hoc eſt, octo animæ ſeruatæ fuerunt per aquam: cuius figuræ nunc reſpondens Matt. 24. d Luc. 17. f
baptiſmus, nos quoq; ſaluos reddit. Quo nõ carnis ſordes abijciuntur, [h] ſed quo
fit, ut bona conſcientia bene reſpondeat apud Deum, per reſurrectionem Ieſu
Chriſti: qui eſt ad dexteram Dei, profectus in cœlũ, ſubiectis ſibi angelis, & po-
teſtatibus, ac uirtutibus.

CAP. IIII.

Exemplo Chriſti pœnitentiam docet, oſtendens ſimul impiorũ pœnas. Et cum in infi nitum pateant charitatis officia, iubet nos bonos diſpenſatores eſſe diuinæ gratiæ. Po-ſtremo monet ut in cruce patientes ſint.

A QVum igitur Chriſtus paſſus ſit pro nobis carne, uos quoq; [a] iuxta eandẽ
cogitationẽ armemini: quod q paſſus eſt in carne, [b] deſtitit à peccato: in
hoc, ut iam nõ in cõcupiſcentijs hominũ, ſed uoluntati Dei, quod ſuper
eſt in carne tẽpus uiuat. † [c] Sat enim eſt nobis, quod anteacto uitę tempore uolun Ephe. 4. e
tatem gentiũ patrauerimus, cũ uerſaremur in laſciuijs, concupiſcentijs, uinolen-
tijs, comeſſationibus, cõpotationibus, & nepharijs ſimulachrorũ cultibus. [D] Atq;
B id abſurdũ illis uidetur, quod non accurratis unà cũ ipſis in eandem luxus refu-
ſionem, qui de uobis male loquuntur. Qui reddituri ſunt rationẽ ei, qui paratus
eſt ad iudicandũ uiuos & mortuos. †Nam in hoc mortuis quoq; prædicatũ eſt 1. Pet. 3. c
Euangelium, *ut iudicentur quidem ſecundum homines carne, uiuant aũt iux- *Ioan. 5. c
ta Deum ſpiritu. †Porrò rerum omniũ finis imminet. Sitis igitur ſobrij, & uigi- 1. Pet. 5. b
lantes ad orandum. *Ante omnia uero charitatem inter uos uehementẽ haben- 1. Ioan. 2. c *Pro. 10. b
tes. Nam charitas operiet multitudinem peccatorum. Hoſpitales eſtote erga uos
C inuicem, [e] ſine murmurationibus, ut quiſq; accepit donum, ita alius in aliũ illud
miniſtrantes, ut boni diſpenſatores uariæ gratiæ Dei. Si quis loquitur, loquatur
ut

[b] Verbi interpretatio ne, ſed occultus cordis homo, in incorruptibilitate placidi & mãſueti ſpiritus, qui precioſus eſt coram deo.

[c] συμπαθεῖς, qui mutuo affectu tangãtur.

[d] In Hiſp. codice additur, ἐξολοθρεύσαι αὐτοὺς ἐκ γῆς, id eſt, ut extirpet eos de terra.
[e] Vel, paſſi fueritis.
[f] Vel, rationem ſpei ueſtræ.

[g] Vel, abijt &c.

[h] Verbi interpretatio ne, ſed cõſcientiæ bonæ interrogatio in deum.

[a] Vel, eandem cogitationem induite uelut armantes uos,
[b] Vel, quieſcere aut ceſſare fecit peccatũ. Iuxta Hebraiſmum.
[c] Aug. Sufficit enim præteritum tempus uoluntatem gentium conſummaſſe.
[D] Auguſt. in quo ſtupeſcunt.

[e] Id eſt, non inuiti. Metalepſis eſt.

Rom. 12. c ut eloquia Dei: †si quis ministrat, ministret tanquã ex uirtute, quam suppeditat Deus, ut in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christũ, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen. Charissimi ne [f]miremini, dum per ignem exploramini: quæ res ad experimentũ uestri fit, perinde quasi nouum aliquid uobis obtingat: imò in hoc quod consortes estis adflictionum Christi, gaudete, ut in reuelatione quoq; gloriæ eiusdem gaudeatis exultantes. Si probris adficimini in nomine Christi, beati [estis:] quoniam gloria & spiritus Dei super uos requiescit. D Iuxta ipsos quidem maledictis adficitur, iuxta uos autem glorificatur. Ne quis enim uestrum adfligatur, ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut [g]alienorum inspector. Porrò si ut Christianus [adfligitur aliquis,] ne pudefiat, imò glorificet Deum in parte hac. Quandoquidẽ & tempus est, ut incipiat iudicium à domo Dei: quod si primum incipit à nobis, quis erit finis eorũ, qui non credunt Dei Euangelio? Et si iustus uix saluus efficitur, impius & peccator ubi comparebit? Proinde qui adfligũtur iuxta uoluntatem Dei, tanquam [h]apud fidelem conditorem deponant animas suas benefaciendo.

CAP. V.

Ministris ecclesiæ suum præscribit officium, deinde quid iuniores faciant, docet. Humilitatem suadet, sobrietatem & uigilantiam.

PResbyteros qui inter uos sunt, obsecro, q sum & ipse presbyter, ac testis adflictionũ Christi, atq; idem consors gloriæ quæ reuelabitur, pascite quantũ in uobis est, gregem Christi, curam illius agentes non coacte, sed [a]uolentes: non turpiter adfectantes lucrum, sed propenso animo, neq; ceu dominium exercẽtes aduersus [b]cleros, sed sic ut sitis exemplaria gregis. Et cum adparuerit ille pastorũ princeps, reportabitis immarcescibilem gloriæ coronam. Similiter iuniores, subditi estote senioribus, [sic] ut omnes alius alij uicissim subijciamini. †Humilitatẽ animi uobis [c]infixam habete, propterea quod Deus superbis resistit, †humilibus autem dat gratiam. [D]Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut uos extollat cum erit opportunum: omni †cura uestra coniecta in illum. Nam illi cura est de uobis. Sobrij estote, uigilate: quoniam aduersarius uester diabolus, tanquam leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret, cui resistite solidi fide: scientes easdem adflictiones, uestræ quæ in mundo est fraternitati, consummari. Sed Deus omnis gratiæ, qui uocauit nos ad æternam suam gloriam per Christum Iesum, parumper adflictos, idem instauret uos, fulciat, roboret, stabiliat. Ipsi gloria, imperium in sæcula sæculorum. Amen. Per Siluanum uobis fidelem fratrem, ut arbitror, paucis scripsi, adhortans & testificans, hanc esse uerã gratiam Dei, in qua statis. Salutat uos ea, quæ est Babylone consors electionis [ecclesia,] & Marcus filius meus. Salutate uos mutuò charitatis osculo. Pax uobis omnibus, qui estis in Christo Iesu, Amen.

A B C D (section letters in margin)

Margin notes:

Rom. 12. c

Luc. 4. c

Matt. 6. c

Psal. 54. d

Luc. 12. c

[f] ξενίζεσθε Græcis dicitur commoueri te noua & insolita.

[g] Vel, ut curiosus alienarum rerum. Aug. curas alienas agens. Vel, qui alienis rebus inhiet.

[h] Vel fideli conditori commendent.

[a] προθύμως, prompte.

[b] Id est, subditos, qui uobis instituendi cõtigerunt. Sic enim uocat delectum dei populũ, qui deo ueluti sorte obuenit, &c.

[c] ἐγκομβώσασθε, id est, arcte ceu nodis illigatam tenete.

[D] Vel, Submittite uos sub potentem manum dei.

Epistola Petri Apostoli secunda.

CAPVT I.

Hortaturus ad certam in fide perseuerantiam, docet deum nobis in Christo dedisse omnia quæ ad uitam & pietatem pertinent: & quod fides Christiana certa & indubitata sit, approbata dei patris & prophetarum testimonio.

A SYMEON Petrus, seruus et Apostolus Iesu Christi, his qui
æque pretiosam nobiscũ sortiti sunt fidem, per iustitiã Dei
nostri, & seruatoris Iesu Christi. Gratia uobis & pax multi-
plicetur per agnitionẽ Dei, & Iesu Domini nostri: [a]ut eius
diuina uirtus omnia nobis largita est, quę ad uitam ac pieta
tem pertinẽt, per agnitionem eius, qui uocauit nos per glo-
riam & uirtutẽ, per quę pretiosa nobis ac maxima promissa
donata sunt, ut per hæc efficeremini diuinæ consortes naturæ, si refugeritis à cor
B ruptione, quæ est in mundo per concupiscentiam. Sed & in hoc ipsum omni
adhibito studio, subministrate in fide uestra uirtutem, in uirtute uero scientiam,
†in scientia uero temperantiã, in temperantia uero patientiam: rursus in patien- 1.Cor.8.a
tia pietatem, in pietate autem fraternam charitatem, in fraterna uero charitate di
lectionem. Hæc enim cum uobis adsint & exuberent, haud otiosos, nec in irritũ
laborantes efficiunt, ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem. Nam cui non
adsunt hæc, [is] cæcus est, [b]manu uiam tentans, oblitus sese à ueteribus peccatis
suis fuisse purgatum. Quapropter fratres, potius operam date, ut uocationẽ &
electionem uestram firmam efficiatis. Hæc enim si feceritis, nequaquam labemi
C ni unquam, sic enim abunde subministrabitur uobis introitus in æternum re-
gnum Domini nostri, & seruatoris Iesu Christi. Quapropter haud [c]negligam,
uos semper commonere de his, tametsi sciatis, & confirmati sitis in præsenti ueri
tate. Attamen iustum arbitror, quandiu sum in hoc tabernaculo excitare uos per
commonitionem: †cum sciam breui futurum, ut deponam hoc tabernaculum Ioan.21.f
meũ, quemadmodũ & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi. Quin 2.Tim.4.a
& dabo semper operam, ut post exitum meum, horum mentionem facere possi
tis. Non enim [d]arte compositas fabulas secuti, notam uobis fecimus Domini
nostri Iesu Christi [e]potentiam & aduentum: sed qui oculis nostris aspeximus il-
lius maiestatem. Acceperat enim à Deo patre honorem & gloriam, uoce ad illũ
D delata huiusmodi à magnifica gloria: †Hic est ille filius meus dilect⁹, in quo [f]mi Matt.17.a
hi complacitum est. Et hãc uocem nos audiuimus è cœlo delatam, cum essemus
unà cum illo in monte sancto. Et habemus firmiorem sermonem propheticũ:
cui dũ attenditis, ceu lucernæ adparenti in obscuro loco, recte facitis, donec dies
illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus uestris. [g]Si illud prius noueritis, quod
omnis prophetica scriptura non sit priuatæ interpretationis. †Non enim uolun 2.Tim.3.d
tate hominis allata est olim prophetia: sed à spiritu sancto [h]impulsi loquuti sunt
sancti Dei homines.

[a] ὡς hic uidetur admiratiua esse particula: q. d. O quã abũde diuina uirtus, &c. Hoc enim sensu apud multos authores eã usurpari uidemus, ut etiam Latinis particula, ut.

[b] Vel, palpans.

[c] Vel, omittam.

[d] Vel, argutas & ad fallendũ confictas.

[e] Vel, uirtutem.

[f] Vel, placatus sum.

[g] Vel, hoc prius scientes.

[h] Vel, rapti aut agitati.

CAP. II.

Exponit cur hæc monuerit superius, propter falsos doctores nimirum, quos graphice simul describit, artes illorum & interitum describens.

A FVerunt autem & pseudoprophetæ in populo, quemadmodum & inter uos
erunt falsi doctores: qui clam inducent [a]sectas perniciosas, etiam Dominum
qui

[a] Sectas perditionis, Hebr.

qui illos mercatus est, abnegantes: accersentes sibijpsis celerem interitum, & plerique sequentur illorum exitia, per quos uia ueritatis [b]maledictis adficietur, & per auaritiam factitijs sermonibus de uobis negotiabuntur: quibus iudicium iam olim
Iob 4.d non tardat, & perditio illorum non dormitat. †Nam si deus angelis, qui peccauerant non pepercit, sed [c]catenis caliginis in tartarum præcipitatos tradidit ser-
Gen. 7.a uandos in iudicium: †& prisco mundo non pepercit, sed octauum iustitiæ præco-
Gen. 19.b nem Noe seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto: & *ciuitates Sodo- B
morum & Gomorrhæ, in cinerem redactas, subuersione [d]condemnauit, [eosque] fecit exemplum his, qui impie forent acturi: & iustum Lot, qui opprimebatur à nepharijs per libidinosam conuersationem, eripuit. Is enim oculis & auribus iustus, cum habitaret inter illos, quotidie animam iustam iniquis illorum factis excruciabat. Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicij puniendos seruare: maxime uero illos, qui carnem sequentes, in concupiscentia pollutionis ambulant, ac dominationem contemnunt, audaces, præfracti, qui [e]gloria præcellentes non uerentur conuitijs incessere. Cum ipsi angeli, qui sunt robore ac uirtute maiores, non ferunt aduersus sese apud Dominum, maledicum iudicium.
At isti ueluti bruta animantia, natura genita in capturam, & in perniciem, in his C
quæ non intelligunt maledicentes, in perditione sua peribunt, reportantes mercedem iniustitiæ, pro uoluptate ducentes, [f]si in diem delitijs fruantur, labes ac maculæ: [g]qui conuiuantes in erroribus suis, insultant uobis, oculos habentes [h]plenos adulteræ, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habentes exercitatum rapinis, [i]execrabiles filij, qui relicta recta uia, aberrauerunt sequuti uiam Balaam filij Bosor, qui mercedem iniquitatis dilexit, sed redargutus fuit de sua iniquitate. Animal subiugale, mutum, humana uoce loquens, prohibuit
Iudæ 1.c prophetæ dementiam. Isti sunt fontes aqua carentes, †nebulæ quæ à procella feruntur, quibus [k]caligo tenebrarum in æternum seruata est. Siquidem ubi uehe- D
menter fastuosa uanitatis uerba sonuerint, inescant homines per concupiscentias carnis uoluptatibus, eos qui uere aufugerant ab his, qui in errore conuersantur,
Ioan. 8.d dum illis libertatem pollicentur, cum ipsi serui sint corruptionis. †Siquidem à quo
Rom. 6.c quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus. Nam si posteaquam refugerunt ab inquinamentis mundi, per agnitionem Domini & seruatoris Iesu Chri-
Heb. 6.a sti: tamen his rursum inuoluti superantur: †facta sunt illis postrema peiora primis. Satius enim fuisset illis, non cognouisse [l]uiam iustitiæ, quàm ubi cognouerunt, conuerti ab eo, quod illis traditum fuit, sancto præcepto. Verum accidit illis id quod uero prouerbio [dici solet:] Canis reuersus ad suum ipsius uomitum: & sus lota, reuersa ad uolutabrum cœni.

CAP. III.

Principio causam reddit superiorum omnium, deinde docet quales futuri sint in postremo sæculo homines, qualia item horum consilia & sermones, disputans simul de uin dictæ tempore. Hinc ad uitæ sanctimoniam hortatur.

HAsce iam alteras uobis charissimi scribo epistolas, in quibus extimulo ue- A
stram, per commonitionem, synceram mentem: ut memores sitis uerborum, quæ prædicta sunt à sanctis prophetis, & mandati nostri, qui sumus Apostoli Domi-
1.Tim. 4.a ni & seruatoris. †Illud primum scientes, uenturos in extremis diebus illusores, qui
2.Tim. 3.a iuxta proprias concupiscentias ambulent, & dicant: *Vbi est pollicitatio aduen-
Iudæ 1.f
*Eze. 12.f tus eius? Siquidem ex quo die patres dormierunt, omnia sic permanent [ut] ab initio creationis [erant.] Nam illud [a]uolentes nesciunt, quod cœli iam olim fuerint ac B
terra, ex aqua & per aquam consistens Dei sermone, [b]per quos is qui tum erat mundus, aqua inundatus perijt. At qui nunc sunt cœli ac terra, eiusdem sermone repositi sunt, & seruantur igni in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum. Vnum autem hoc ne lateat uos dilecti, quod unus dies apud Dominum perinde

---

[b] Vel, blasphemabitur.

[c] Id est, uinculis caliginosis. Intelligit autem ipsas tenebras quæ damnatos excipiunt.

[d] Pro puniuit. Pœna enim condemnationem sequitur.

[e] δόξας dixit pro illis qui in gloria sunt constituti.

[f] Vel, diurnas delitias.

[g] Verbi interpretatione, delitiantes in imposturis suis, qui conuiuantur uobiscum. Videtur autem nonnullis non inepte ἀπάταις corrupte legi pro ἀγάπαις, id est, charitatibus. Sic enim locus hic citatur in epistola Iudæ, &c.

[h] Cyprianus legit, plenos mœchationibus.

[i] Execrationis filij. Hebr.

[k] Id est, caligo tenebricosa.

[l] Id est, doctrinam, uel religionem iustam.

[a] Vel, scire nolunt.

[b] August. legit, per quem.

eſt, ut mille anni: & mille anni, ut dies unus. Haud tardat[c] Dominus qui promi-
ſit, quemadmodum nonnulli tarditatem exiſtimāt. Verum longanimis eſt erga
C nos, dum non uult ullos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Veniet au-
tem dies Domini, ſicut fur in nocte, qua cœli[b] procellæ in morem tranſibunt: ele
menta uero æſtuantia ſoluētur, terraq́ꝫ & quæ in ea ſunt opera, exurentur. Cum
igitur hæc omnia ſoluantur, quales oportet eſſe uos in ſanctis cōuerſationibus
ac pietatibus, expectantes & accelerantes aduentū diei Dei: per quem cœli incen
ſi ſoluentur, & elementa æſtuantia liqueſcent? †Sed cœlos nouos ac terrā nouam Iſa. 65.c
D iuxta promiſſum illius expectamus, in quibus iuſtitia inhabitat. Quapropter di Apoc. 21.a
lecti, hæc expectantes, date operam, ut immaculati &[e] incontaminati ab illo re-
periamini in pace, dominiq́ꝫ noſtri longanimitatem, ſalutem arbitremini: quem
admodum & dilectus frater noſter Paulus, iuxta ſibi datam ſapientiā ſcripſit uo
bis, etiam in omnibus ferè epiſtolis, loquens de his, inter quæ ſunt nōnulla diffi
cilia intellectu, quæ indocti parumq́ꝫ firmi detorquēt, ſicut & cæteras ſcripturas,
ad ſuam ipſorum perniciem. Vos igitur dilecti, poſteaquam præmoniti eſtis, ca-
uete ne ſimul cum alijs nephariorū errore abducti, excidatis à propria ſtabilitate,
ſed creſcite in gratia, & cognitione Domini noſtri, & ſeruatoris Ieſu Chriſti. Ipſi
gloria & nunc & in diem æternitatis, Amen.

c Dominus promiſſio nis, Hebr.
b Auguſt. magno impetu tranſcurrent.
e Vel, irreprehenſibiles.

Epiſtola D. Ioannis Apo ſtoli prima.

CAPVT I.

Aſſeuerat ſe certa & comperta proferre, Chriſti nimirum euangelium ueri dei & hominis, in quo uitæ innocentiam diſcamus, & peccatorum remiſſionem cōſequamur, ſi modo confiteamur peccata.

A QVOD erat ab initio, quod audiuimus, quod uidimus ocu-
lis noſtris, quod[a] perſpeximus, & manus noſtræ[b] contrecta
uerūt de ſermone uitæ, & uita manifeſtata eſt: & uidimus,
etiam teſtamur, & annunciamus uobis uitam æternā, quæ
erat apud patrem, & manifeſtata eſt nobis. Quod uidimus
& audiuimus annūciamus uobis, ut & uos[c] ſocietatem ha-
B beatis nobiſcum, & ſocietas noſtra [eſt] cum patre, & cum
filio eius Ieſu Chriſto. Et hæc ſcribimus uobis, ut gaudium ueſtrum ſit impletū.
Et hæc eſt[d] promiſſio, quam audiuimus ex ipſo, & annunciamus uobis, quod
C Deus †lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt ullæ. Si dixerimus quod ſocietatem ha- 2. Ioan. 8.b
bemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & ueritatem nō facimus.
Quod ſi in luce ambulamus, ſicut ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus inter nos
mutuam, & †ſanguis Ieſu Chriſti filij eius emundat nos ab omni peccato. Si di- Heb. 9.d
xerimus, *peccatum non habemus, noſipſos fallimus, & ueritas in uobis nō eſt. 1. Pet. 1.d Apoc. 1.b
D Si confiteamur peccata noſtra, [e] fidelis eſt & iuſtus, ut remittat nobis peccata no- 3. Re. 8.e
ſtra, & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, non peccauimus, menda Prou. 20.b
cem facimus eum, & ſermo eius non eſt in nobis. 2. Par. 6.g

a ὁωεθεάμεθα, id eſt, ſpectauimus uelut in hoc expoſitum.
b Hiero. uertit, palpauerunt.
c Vel potius, communionem, aut commercium.
d Vel potius, annunciatio aut narratio, der fürtrag.
e Id eſt, uerax & integer qui ſtet promiſſis ſuis.

CAP. II.

Hortatur nomine fidei ad uitæ puritatem, charitatem mutuam & multam uigilantiam, eo quod antichriſti multi ſint, quorum artes euitare poſſint, ſi doctrinæ ſpiritus ſancti indiuulſe adhæſerint.

FIlioli mei, hæc scribo uobis, ne peccetis: & si quis peccauerit, [a]aduocatum ha- A
bemus apud patrem, Iesum Christum iustum. Et ipse est propitiatio pro pec-
catis nostris: non pro nostris aũt tantum, sed etiam pro totius mundi. Et per hoc
1.Ioan.4.c scimus quod cognouimus eum, si [b]mandata ipsius obseruamus. †Qui dicit: No
ui eum, & præcepta eius non seruat, mendax est, & in eo ueritas non est. Qui au
tem seruat sermonem eius, uere in hoc charitas Dei perfecta est. Per hoc scimus
quod in ipso sumus. Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse
ambulare. Fratres, non præceptum nouum scribo uobis, sed præceptum uetus
quod habuistis ab initio. Præceptũ uetus est sermo, quem audistis ab initio. Rur
Ioan.13. sum †præceptum nouum scribo uobis, quod uerum est in ipso, [idem uerum est] B
14.b & in uobis: quia tenebræ prætereunt, & uerum lumen iam lucet. Qui dicit se in
luce esse, & fratrem suum odit, [is] in tenebris est usq; adhuc. Qui diligit fratrem
suum, in lumine manet, & offendiculum in eo non est. Qui autem odit fratrem
suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat, quia tenebrę obcæ
cauerunt oculos eius. Scribo uobis filioli, quoniam remittuntur uobis peccata
propter nomen eius. Scribo uobis patres, quoniam cognouistis eum qui ab ini
tio est. Scribo uobis [c]adolescentes, quoniam uicistis illum malum. Scribo uo
bis puelli, quoniam cognouistis patrem. Scripsi uobis patres, quoniam cogno
uistis eum qui ab initio est. Scripsi uobis adolescentes, quoniam fortes estis, &
uerbum Dei manet in uobis, & uicistis illum malum. Ne diligatis mundum, C
neq; ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundũ, non est charitas patris in eo.
Quoniam omne quod est in mundo, [uidelicet] concupiscentia carnis, & concu
piscentia oculorũ, & [d]fastus uitæ, non est ex patre, sed ex mundo est. Et mundus
transit, & concupiscentia eius. Qui autem facit uoluntatem Dei, manet in æter-
num. Puelli, nouissimum tempus est, & sicut audistis, quod Antichristus uen-
turus sit, etiam nunc Antichristi multi [e]cœperunt esse. Vnde scimus nouissimum
tempus esse. E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex no-
bis, permãsissent utiq; nobiscum. [f]Sed ut manifesti fierent, quod non sint omnes
ex nobis. Sed uos unctionem habetis à sancto illo, & nostis omnia. Non scripsi
uobis, [g]quasi ignorãtibus ueritatem, sed [h]tanquam scientibus eam. Et quoniam D
omne mendacium ex ueritate non est. Quis est mẽdax, nisi [is,] qui negat Iesum
esse Christum? Hic est Antichristus, qui negat patrem & filium. Quisquis negat
filium, [is] ne patrem quidem habet. Vos igitur quod audistis ab initio, in uobis
permaneat. Si in uobis permanserit, quod audistis ab initio, & uos in filio & pa
tre permanebitis. Et hæc est promissio, [i]quam ipse pollicitus est nobis, uitã æter-
Esa.54.c nam. Hæc scripsi uobis de his qui seducunt uos, †& unctio quam uos accepi-
Ioan.6.e stis ab eo, manet in uobis. Et non necesse habetis ut quisquam doceat uos: sed si
14.16.b cut ipsa unctio docet uos de omnibus, & uerax est, & non est mendacium. Et si-
cut docuit uos, manete in ea. Et nunc filioli manete in eo, ut cum apparuerit, ha
Sap.5.a beamus fiduciam, †& non pudefiamus ab eo in aduentu eius. Si scitis ꝙ iustus
est, scitote ꝙ omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est.

CAP. III.

*In eodem autem argumento uersatur, adhortans ad morum uitæq; innocentiam, ma
xime uero ad charitatem fraternam.*

VIdete qualem charitatem [a]dedit nobis pater, ut filij Dei [b]uocemur. Propter A
Lucæ 20.d hoc mundus non nouit uos, quia non nouit eum. Charissimi, nunc †filij
Rom.8.c Dei sumus, & nondũ apparuit id quod futuri sumus. *Scimus autem, quoniam
1.Cor.15.f si apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Et omnis qui
Col.3.a habet hanc spem in eo, purificat se, sicut & ille purus est. Omnis qui cõmittit pec
Phil.3.e catum, idem & iniquitatem cõmittit, & peccatum est iniquitas. †Et scitis quod il
Esa.53.c le apparuit, ut peccata nostra tolleret: & peccatũ in eo non est. Omnis qui manet
1.Pet.2.d

[a] Vel, patronum: aut etiam mediatorẽ & intercessorẽ. Omnia enim hæc significat uox Græca παρά-κλητος.
[b] Vel, iussa.

[c] August. legit, iuuenes.

[d] Vel, arrogantia, insolentia & ostentatio facultatum ad uitæ sustentationẽ pertinentium.
[e] Vel, facti sunt.

[f] Oratio uidetur ecliptica, & intelligendum esse, Sed ideo exciderunt, ut, &c.
[g] Vel, quod ignoretis.
[h] Vel, quod sciatis.

[i] Vel, qua. Nam promissionem promittere secundum Græcos Atticismus est.

[a] Vel, exhibuit, præstitit.
[b] Secundum Hebr. intelligi post pro sumus. Sic enim uocãdi uerbo uti solent.

c Vel, cognitum habet. Græca eñi uox actum inhærentem ſignificat.

b Fratres uocat more Hebr. quos nos ꝓximos uocamus.

e Pro uitam Hebr.
f Enallage figuræ, pro depoſuit, aut in mortem tradidit.
g βίος enim, non uitam modo, ſed omnia quæ ad uitam ſuſtinendam faciunt, ſignificat.
h Vel, placabimus corda noſtra. Significat autem cõſcientiã fore ſecurã cum ſtabimus ſynceri coram deo iudice.
i Hebr. ſapit, pro eo quod eſt, placẽt illi.

B in eo, non peccat: omnis qui peccat, non uidit eum, nec [c]nouit eum. Filioli, ne
mo uos ſeducat. Qui exercet iuſtitiam, iuſtus eſt, ſicut & ille iuſtus eſt. Qui com
mittit peccatum, ex diabolo eſt: †quoniam ab initio diabolus peccat. Ad hoc ad Ioan. 8. d
paruit filius Dei, ut diſſoluat opera diaboli. Omnis qui natus eſt ex Deo, pecca
tum non committit: quoniam ſemen ipſius in eo manet, & nõ poteſt peccare, eo
quod ex Deo natus eſt. † In hoc manifeſti ſunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis Ioan. 13. d
qui non facit iuſtitiam, non eſt ex Deo, & qui non diligit [b]fratrem ſuum. Quo 15. b
niam hæc eſt annũciatio, quam audiſtis ab initio, ut diligatis uos inuicem. Non
ſicut Cain ex illo malo erat, & occidit fratrẽ ſuum. Et propter quid occidit eum?
C quia opera eius mala erant, fratris autem eius iuſta. Ne miremini fratres mei, ſi
odit uos mundus. Nos ſcimus quod tranſlati ſumus de morte ad uitã, quia dili
gimus fratres. Qui non diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem
ſuum, homicida eſt: & ſcitis quod omnis homicida non habet uitam æternã in
ſe manentem. Per hoc cognouimus charitatem, quoniam ille [e]animam ſuam
pro nobis [f]poſuit. †Et nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui uero ha Ioan. 15. b
buerit [g]ſubſtantiam mũdi, & uiderit fratrem ſuum egentem, & clauſerit uiſcera
ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Filioli mei, †ne diligamus uerbo Iac. 2. c
D neq; lingua, ſed opere & ueritate. Et per hoc cognoſcimus quod ex ueritate ſu
mus, et in conſpectu eius [h]ſuadebimus cordibus noſtris. Quod ſi cõdemnet nos
cor noſtrum, maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia. Chariſſimi, ſi cor no
ſtrum non condemnet nos, fiduciam habemus erga Deum: † & quicquid petie Ioan. 16. c
rimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt [i]pla 1. Ioan. 15. a
cita coram eo, facimus. † Et hoc eſt præceptum eius, ut credamus nomini filij
eius Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo, ſicut dedit præceptum. Et qui ſeruat
præcepta eius, in illo manet, & ipſe in eo. Et per hoc ſcimus quod manet in no
bis, è ſpiritu quem nobis dedit. CAP. IIII.

Interſerit quædã de probatione ſpirituum, deinde uero redit ad charitatem, ad quam plurimis argumentis hortatur.

a Auguſt. legit, eum.
b Id eſt, ex affectu mundi.

c Hebr. pro, ſpiritum ueracẽ & ſpiritum ſeductorem.

d Charitas dei ponitur pro ipſo deo diligente.

A CHariſſimi, ne cuiuis ſpiritui credatis, ſed probate ſpiritus an ex deo ſint: quo
niam multi pſeudoprophetæ exierunt in mundum. Per hoc cognoſcite ſpi
ritum Dei. Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtũ in carne ueniſſe, ex Deo
eſt. Et omnis ſpiritus qui non confitetur Ieſum Chriſtũ in carne ueniſſe, ex Deo
non eſt. Et hic eſt ille [ſpiritus] Antichriſti, de quo audiſtis quod uenturus ſit: &
nunc iam in mundo eſt. Vos ex Deo eſtis filioli, & uiciſtis [a]eos, quoniam maior
eſt qui in uobis [eſt,] q̃ qui in mundo. Ipſi è mundo ſunt, ideo [b]è mundo loquun
B tur, & mundus eos audit. Nos ex Deo ſumus. †Qui nouit Deum, audit nos: qui Ioan. 8. f
non eſt ex Deo, non audit nos. Per hoc cognoſcimus [c]ſpiritum ueritatis, & ſpiri
tum erroris. Chariſſimi, diligamus nos inuicem, quia charitas ex Deo eſt. Et
omnis qui diligit, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deum. Qui non diligit, non no
uit Deum, quoniam Deus charitas eſt. †In hoc apparuit charitas Dei in nobis, ꝙ Ioan. 3. b
filium ſuum unigenitum emiſit Deus in mundũ, ut uiuamus per eum. In hoc eſt
charitas, non quod nos dilexerimus Deum, ſed quod ipſe dilexerit nos, & emiſe
C rit filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris. Chariſſimi, ſi ſic Deus di
lexit nos, & nos debemus nos mutuo diligere. Deum † nemo uidit unquam. Si Ioan. 1. b
diligamus nos inuicẽ, Deus in nobis manet, & [d]charitas eius perfecta eſt in no 1. Tim. 6. b
bis. In hoc cognoſcimus, in eo nos manere, & ipſum in nobis, quod de ſpiritu
ſuo dedit nobis. Et nos uidimus, & teſtamur, ꝙ pater emiſit filium ſeruatorem
mundi. Quiſquis cõfeſſus fuerit ꝙ Ieſus eſt filius Dei, Deus in eo manet, & ipſe
in Deo. Et nos cognouimus, & credimus charitatem quam habet Deus in no
D bis. Deus charitas eſt, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. In

hoc

hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die iudicij: quod si
cut ille est, & nos sumus in mundo hoc. [e]Timor non est in charitate, sed perfecta
charitas foras eijcit timorem, quoniam timor [f]cruciatũ habet. Qui autem timet,
non est perfectus in charitate. Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit
Ioan.13.d nos. Si quis dixerit: Diligo Deum, & fratrẽ suum oderit, mendax est. Qui enim
15.b non diligit fratrem suum quem uidit, Deum quem non uidit, quomodo potest
Ephes.5.a diligere? Et hoc præceptum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat & fra-
trem suum. CAP. V.

Disserit de uirtute fidei, fidei, inquam, quæ est in Christum, qui sit uerus dei filius et æterna credentium salus, adeo ut extra eum non sit ulla salus,

OMnis qui credit Iesum esse Christum, ex Deo natus est. Et omnis qui dili- A
git eum qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus
ꝙ diligamus filios Dei, cum Deũ diligimus, & præcepta eius seruamus. Hæc est
Matt.11.d enim charitas Dei, ut præcepta eius seruemus: † & præcepta eius grauia nõ sunt.
1.Cor.15.g * Quoniã omne quod natum est ex Deo, uincit mundũ: & hæc est uictoria quæ
uicit mundum, fides nostra. Quis est qui uincit mundum, nisi qui credit ꝙ Iesus
est filius Dei? Hic est qui uenit per aquam & sanguinem, Iesus Christus: non B
per aquam solum, sed per aquã & sanguinem. Et spiritus est qui testificatur, quo
niam spiritus [a]est ueritas. [b]Quoniam tres sunt qui testimonium dant, spiritus &
aqua, & sanguis: & hi tres unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, te-
Ioan.3.d stimonium Dei maius est: quoniam hoc est testimonium Dei, quo testificatus est
de filio suo. Qui credit in filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non †cre
dit Deo, mendacem fecit eum, quia non credidit in testimonium, quod testifica-
tus est Deus de filio suo. Et hoc est testimonium, quod uitam æternam dedit no C
bis Deus, & hæc uita in filio eius est. Qui habet filium, habet uitam: qui non ha-
bet filium Dei, uitam non habet. Hæc scripsi uobis, qui creditis in nomen filij
Dei, ut sciatis ꝙ uitam habetis æternam, & ut credatis in nomen filij Dei. Et hæc
est fiducia, quã habemus apud eum, quod si quid petierimus secundũ uoluntatẽ
eius, audit nos. Et si scimus ꝙ audit nos, quicquid petierimus, scimus ꝙ habemus
petitiones quas postulauimus ab eo. Si quis uiderit fratrem suum peccare, pecca D
tum non ad mortem, petet & dabit ei uitam, peccantibus non ad mortẽ. Est pec-
catum ad mortem, non pro illo dico ut roges. Omnis iniquitas peccatum est. Et
est peccatum non ad mortem. Scimus ꝙ omnis qui natus est ex Deo, non pec-
cat: sed qui genitus est ex Deo, seruat seipsum, & malus ille non [c]tangit eum. Sci
Luc.24.d mus ꝙ ex Deo sumus, & mundus totus in malo constitutus est. Scimus autem
ꝙ filius Dei uenit, † & dedit nobis mẽtem, ut cognoscamus illum qui uerus est:
& sumus in uero, in filio Iesu Christo. Hic est uerus Deus, & uita æterna. Filioli,
cauete uobis à simulachris. Amen.

e Timor hic pro desperatione & consternata conscientia sumitur.
f August. tormentũ.

a Hebr. ..., est uerax.
b Magna hic est codicum uarietas. Cyrillus legit, Quia tres sunt qui testimonium perhibent, spiritus, aqua & sanguis: & hi tres unũ sunt. Quã lectionem ijsdem ferè uerbis in uetustissimo Tigurinæ bibliothecæ codice inuenimus. Hispana editio sic legit, ὅτι τρεῖς εἰσὶ οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ πατὴρ καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσι. καὶ τρεῖς εἰσὶ οἱ μαρτυροῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα. i. Tres sunt qui testimonium perhibẽt in cœlo, pater, uerbum & spiritus sanctus, et tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium perhibẽt in terra, spiritus, aqua & sanguis. Hic enĩ non additur, quod hæc tria quæ in terra testantur, unũ sint. Vide Annot. Erasmi. Nos Cyrilli & aliorum ueterum lectionem, tum probatissimorum Græcorũ codicum fidẽ sequi maluimus, &c.
c Id est, tentat aut aggreditur eum.

Beati Ioannis Epiſtola ſecunda.

Gratulatur fideli eccleſiæ, quod ueritatem receperit: in hac uero ut perſeueret, & ſeſe mutuo diligat, & à pſeudoprophetis ſibi caueat, hortatur.

a Vel potius, liberis.
b Id eſt, uere & ſyncere.
c Vel potius, liberis.
d *Poteſt etiam* ἐρχόμενον *per præteritũ* exponi, ut negent Chriſtum in carne ueniſſe, &c.
e Vel, intuemini uos ipſos.
f Vel, ſalutem illi dixeritis.
g Ad uerbum, ore ad os.

A SENIOR, electæ dominæ & [a]filijs eius, quos ego diligo
[b]in ueritate, & nõ ego ſolus, ſed & omnes qui cognouerũt
ueritatem, propter ueritatem quæ permanet in nobis, & no
biſcum erit in æternum. Erit uobiſcum gratia, miſericordia,
pax à deo patre, & à domino Ieſu Chriſto, filio patris in ue
B ritate & charitate. Gauiſus ſum ualde, quod inueni de [c]fi
lijs tuis ambulantes in ueritate: ſicut præceptum accepimus
à patre. Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatũ nouum ſcribo tibi, ſed
quod habuimus ab initio, ut diligamus nos mutuo. Et hæc eſt charitas, ut am- Ioan 15. b
bulemus ſecundum præceptũ eius. Hoc eſt præceptum, quemadmodum audiſtis
C ab initio, ut in eo ambuletis: quoniã multi ſeductores ingreſſi ſunt in mundum,
qui non confitentur Ieſum Chriſtum [d]uenturũ in carne: hic eſt ſeductor & An-
tichriſtus. [e]Cauete uobiſipſis, ne perdamus quæ operati ſumus, ſed ut mercedem
plenam recipiamus. Omnis qui tranſgreditur, & non manet in doctrina Chri-
ſti, Deum nõ habet. Qui manet in doctrina Chriſti, hic & patrẽ & filium habet.
D Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinã non adfert, ne recipiatis eum in domum,
nec [f]aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi aue, communicat operibus eius malis.
Cum multa haberem uobis ſcribenda, nolui per chartam & atramentũ: ſed ſpe-
ro me uenturum ad uos, & [g]præſentem præſentibus loquuturum, ut gaudiũ no-
ſtrum ſit completum. Salutant te filij ſororis tuæ electæ. Amen.

Beati Ioannis Epiſtola tertia.

Gaio gratulatur, quod in recepta ambulet ueritate, beneficentiamq; exerceat in fratres. Perſtringit Diotrephen & commendat Demetrium.

a Vel, liberos.

A SENIOR Gaio dilecto, quem ego diligo in ueritate. Di-
lecte, de omnibus opto, ut proſpere agant, & recte ualeãt,
ſicut proſpere agit anima tua. Gauiſus ſum enim ualde ue
nientibus fratribus, & teſtimonium reddentibus ueritati
tuæ, ſicut tu in ueritate ambulas. Maius his nõ habeo gau-
dium, quàm ut audiam [a]filios meos in ueritate ambulare.
B Dilecte, fideliter facis quicquid operaris in fratres, & in ho
ſpites, qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ in conſpectu eccleſiæ, quos, be
ne facies, ſi deduxeris digne Deo. Pro hoc enim nomine profecti ſunt, nihil acci
piẽtes à gẽtibus. Nos ergo debemus recipere huiuſmodi, ut cooperatores ſimus
ueritati.

ueritati. Scripſi eccleſiæ,ſed is qui amat primatũ gerere in eis[b]Diotrephes, non C
recipit nos.Propter hoc ſi uenero,indicabo facta illius quæ facit, uerbis malitio
ſis garriens in nos: & nec his cõtentus,non ſolũ non recipit fratres, uerumetiam
uolentes [recipere] prohibet, & è congregatione eijcit. Dilecte,ne imiteris quod
malum eſt,ſed quod bonum eſt. Qui bene facit,ex Deo eſt:qui autem male facit,
non uidit Deum. Demetrio teſtimoniũ redditum eſt ab omnibus,& ab ipſa ueri D
tate:ſed & nos teſtimonium perhibemus, & noſtis quod teſtimonium noſtrum
uerum eſt. Multa habebam quæ ſcriberem, ſed nolo per atramentum & calamũ
ſcribere tibi. Spero autem protinus me uiſurum te, [c] & præſentes coràm loque-
mur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

[b] Quid ſi adiectiuum ſit poſitum pro iactabundo & arroganti. Olim enim qui generis nobilitate inflati *erant* διοτρεφεῖς, id eſt, à Ioue nutriti ſolebãt uocari. Et huc ſacit quod eſt principatus eccleſiaſtici affectatorem dixit.

[c] Verbi interpretatione, ore ad os.

Beati Iudæ Apoſtoli Epiſtola catholica.

Hortatur ſanctos ut & ipſi in fide pergant, & alijs quoq; ſint adiumento: deinde ut ueritatem euangelicam bonis exprimãt operibus, caueant autem ab impoſtoribus, quos hic depingit graphice, interitum ſimul illorum interminans.

IVDAS Ieſu Chriſti ſeruus,frater autem Iacobi,his qui per A
Deum patrem ſanctificati ſunt, quiq; per Ieſum Chriſtum
ſeruati ſunt,uocatis. Miſericordia uobis & pax, & charitas
multiplicetur. Dilecti,[a]tantum mihi ſtudium fuit ſcriben-
di ad uos de communi ſalute,ut non potuerim non ſcribe-
re uobis, obſecrans, ut ueſtris laboribus adiumento ſitis fi-
dei,quæ ſemel data eſt ſanctis. Obiter enim ſubierunt qui-
dam homines impij, qui prius deſcripti fuerant in hoc iudicium,qui Dei noſtri
gratiam transferunt ad laſciuiam:ac Deum,qui ſolus eſt herus,ac dominum no
ſtrum Ieſum Chriſtum negant. Volo aũt uos commonefacere,cum ſciatis ſemel B
Num.14.f illud:quod Dominus, poſteaq̃ populum ex Aegypto ſaluum eduxerat, †rurſus
eos qui non credebant,perdidit:quodq; angelos,qui non ſeruauerant ſuã[b]origi
nem,ſed reliquerant ſuũ domicilium,ad iudiciũ magni illius diei, uinculis æter
Gen.19.c nis ſub caligine ſeruauit. †Sicut Sodoma & Gomorrha,& his finitimæ ciuita-
tes,quæ ad conſimilem modum cum illis ſtupris inquinatæ fuerant,ac ſequutæ
fuerant carnem alienam,propoſitæ ſunt exemplo,ignis æterni pœnam ſuſtinen
tes. Similiter ſanè & hi deluſi in ſomnijs, carnem quidẽ polluũt, [c]dominos uero
Zach.3.c ſpernunt:in gloria aũt conſtitutos maledictis inſectãtur. At†Michael archange-
Eccli 21.d lus cum aduerſus diabolũ certans,diſceptaret de corpore Moſi,non auſus eſt illi
notã impingere[d]maledicti,ſed dixit:Increpet te Dominus. At iſti quæ nõ noue-
runt,ea maledictis inſectantur:quę uero natura ceu rationis expertia animantia
Gen.4.b ſciunt,in his corrumpũtur. Væ illis,quoniã uiã†Cain ingreſſi ſunt, &[e]deceptio C
Num.22.d ne mercedis,qua deceptus fuit Balaam,effuſi ſunt, & cõtradictione*Core perie-
*Nũ.16.a runt. Hi ſunt inter charitates ueſtras maculæ,inter ſe conuiuantes,abſq; [ullius]
1.Pet.2.d timore,[f]ſeipſos paſcentes,†nubes aquã non habentes,quę à uentis circumagun
tur,arbores autumno marceſcentes,infrugiferæ,bis emortuæ & eradicatæ:undę
efferæ maris,deſpumantes ſua ipſorũ dedecora:ſtellæ erraticæ,quibus caligo[g]te
nebrarum in æternum ſeruata eſt. Prius autem & his uaticinatus eſt ſeptimus ab

[a] Vel, cum magno uobis ſcribẽdi ſtudio teneret de cõmuni ſalute, neceſſitas me ſcribere coegit, id eſt, nõ potui nõ ſcribere & meo obſequi deſyderio.

[b] Vel, primam naturam, in qua nimirum erant conditi.

[c] *Græcus* κυριότητα *legit, et* δόξας, *id eſt,* dominationẽ & glorias. Ponitur aũt res pro perſona in imperio & gloria & poteſtate conſtituta.

[d] Vel, conuicij.

[e] Hebr. pro mercede doloſa & decipiẽte.

[f] Vel, ſuopte uiuentes *arbitrio,* ποιμαίνειν *enim non tantũ* de pabulo dicitur, ſed etiam paſtoris in morem regere ſibi cõmiſſos, ſignificat

[g] Heb. pro tenebricoſa.

Adā Enoch, dicēs: †Ecce uenit Dominus in sanctis milibus suis, út faciat iudiciū Apoc.1.b
aduersus oēs, & redarguat oēs ex eis qui sunt impij, de factis omnibus, [h]quæ im
pie patrarūt, deq́ omnibus duris, quæ loquuti sunt aduersus eum peccatores im
pij. Hi sunt murmuratores, queruli, iuxta cōcupiscentias suas ambulantes, et os il
D lorū loquitur tumida, admirantes personas utilitatis gratia. Vos aūt dilecti, me-
mores estote uerborū, quę antehac dicta fuerunt ab apostolis Domini nostri Iesu
Christi, quod dixerunt uobis, in extremo tēpore futuros illusores, qui iuxta suas
impias cupiditates ambularent. Hi sunt qui segregant, [i]animales, spiritum nō ha
bentes. Vos autē dilecti, sanctissimæ uestræ fidei superstruentes uosipsos, per
spiritum sanctū orantes, uosipsos in charitate Dei seruate, expectantes misericor-
diam Domini nostri Iesu Christi in uitā æternā. Et hos quidē cōmiseremini, [k]dū
dijudicamini: illos autem, per timorem saluos facite ex incendio rapientes, odio
prosequentes, & eam quæ ex carne est maculatam tunicam. Ei uero qui potest
illos seruare à peccato immunes, & statuere in cōspectu gloriæ suæ, [l] incontami
natos cum exultatione, soli sapienti Deo seruatori nostro, gloria & magnificen
tia, imperium & potestas, nunc & in omnia sæcula, Amen.

h Ad uerbum, impletatis ipsorum.

i Id est, animi affectibus dediti & uacui spiritu dei.

k Vel, dijudicantes. Græcis ambiguū est.

l Vel, irreprehensibiles.

Apocalypsis beati Ioānis

Apostoli & Euangelistæ theologi.

CAPVT I.

Prima hic cōtinetur uisio, ostendens cuius iussu & in quem finem liber hic conscriptus sit. Docetur autem hoc per candelabrorum & stellarum speciem.

A EVELATIO Iesu Christi, quā dedit illi Deus, ut [a]palàm
facerет seruis suis, quę oporteat fieri citò: & significauit emis
so mandato per angelum suum, seruo suo Ioanni, qui testi-
ficatus est sermonem Dei, & testimoniū Iesu Christi, & quæ
cunq́ uidit. Beatus qui legit, & qui audiunt uerba prophe-
tiæ: & seruant ea, quæ in ea scripta sunt. Tempus enim pro-
B pe[est.] Ioannes, septem ecclesijs, quæ sunt in Asia. Gratia
uobis & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui uenturus est: & à septem spiritibus,
qui in cōspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, q̄ est testis fidelis, †primogeni- 1.Cor.15.e
tus mortuorum, & princeps regū terræ: ei qui dilexit nos, & *lauit nos à peccatis Col.1.c *Hebr.9.d
nostris per sanguinē ipsius, et fecit nos [b]reges, & sacerdotes Deo et patri suo, [c]Ipsi 1.Ioan.1.d
gloria & imperium in sæcula sæculorū. Amen. †Ecce, uenit cum nubibus, & ui- 1.Pet.1.d
debit eum omnis oculus, & qui eum compunxerunt. Et plangent se super eum Apoc.5.b †mat.24.c
omnes tribus terræ, etiam, Amen. †Ego sum Alpha & , Ω [d]principiū & finis, dicit Iudæ 1.c
Dominus: qui est, & qui erat, & qui uenturus est, omnipotens. Ego Ioannes *Esa.44.b Apoc.22.c
qui & frater uester sum, & particeps in adflictione, & regno, et patientia in Chri 21.b
sto Iesu, fui in insula, quæ adpellatur Patmos, propter sermonem Dei, et testimo-
C nium Iesu Christi. Fui in spiritu, in dominico die, & audiui post me uocem ma-
gnam, tanquā tubæ dicentis: Ego sum Alpha & Ω, primus & nouissimus. Quod
uides scribe in libro: & mitte septem ecclesijs quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyr-
næ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiceæ. Et con-
uersus sum, ut uiderem uocem quæ loquebatur mecū. Et conuersus, uidi septem
candelabra

a Vel, ostenderet, exhiberet.

b Hisp. exemplar legit, βασιλείαν, id est, regnum.
c Pronomen repetitum uidetur more Hebræorum.
d Hæc in Hisp. codice non habentur, & possunt uideri adiecta ad expositionem ipsius α & ω.

candelabra aurea: & in medio septem candelabrorũ similem filio hominis, ue-
stitum ueste[e] ad pedes usq; demissa, & praecinctum ad mamillas zona aurea: ca-
put autẽ eius & capilli [erant] candidi, uelut lana alba, & tanquam nix. Et oculi
eius[f] tanquam flãma ignis, & pedes eius similes chalcolibano, uelut in camino
ardentes, & uox illius tanquam uox aquarũ multarũ, & habebat in dextera sua D
stellas septẽ. Et de ore eius gladius[g] anceps [&] acutus exibat. Et facies eius, sicut
sol lucet in uirtute sua. Et cum uidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquã mor-
Esa.44.a tuus, & posuit dexteram suam super me, dicẽs mihi: Noli timere, †ego sum pri-
41.b mus & nouissimus, &[h] uiuus: & fui mortuus, & ecce[i] sum uiuẽs in saecula saecu
lorum, Amẽ: & habeo claues inferni & mortis. Scribe [ergo] quae uidisti, & quae
sunt, & quae oportet fieri post haec. [k] Sacramẽtum septem stellarum, quas uidisti
in dextera mea, & septem cãdelabra aurea. Septem stellae, angeli sunt septem ec-
clesiarum: & candelabra septem quae uidisti, septem ecclesiae sunt. CAP. II.

*Monentur hic Ephesiorum, Smyrnensium, Pergamenorum & Thyatirorum eccle
siae, ut fata futura per poenitentiam effugiant.*

ANgelo Ephesinae ecclesiae scribe: Hęc dicit, qui tenet septẽ stellas in dexte- A
ra sua: qui ambulat[a] in medio septem candelabrorũ aureorũ. Noui opera
tua, & laborem, &[b] patientiam tuã, & quod non potes sustinere malos: & tenta
sti eos, qui se dicunt apostolos esse, & non sunt: & inuenisti eos mẽdaces, & tuli
sti. Et patientiam habes, & laborasti propter nomen meum, & nõ defecisti. Sed
habeo aduersum te, quod charitatẽ tuã primã reliquisti. Memor esto itaq; unde
excideris: & age poenitentiã, & prima opera fac. Sin minus, ueniam tibi cito, & B
mouebo candelabrũ tuũ de loco suo, nisi resipueris. Sed hoc habes, quia odisti fa
cta Nicolaitarum, quae & ego odi. Qui habet aurem, audiat q̃d spiritus dicat ec
clesijs. Vincenti dabo edere de ligno uitae, quod est in medio paradisi Dei. Et
angelo Smyrnęorũ ecclesię scribe: Haec dicit primus & nouissimus, qui fuit mor
tuus et[c] uixit: Noui opera tua, et adflictionẽ et paupertatẽ, sed diues es: et blasphe
miam eorũ, qui se dicũt Iudaeos esse, & nõ sunt, sed [sunt][d] synagoga Satanę. Ni C
hil horum timeas, quae passurus es. Ecce, missurus est diabolus aliquos ex uobis
in carcerẽ, ut tentemini: et habebitis adflictionẽ dierum decẽ. Esto fidelis usq; ad
mortẽ, & dabo tibi coronã uitae. Qui habet aurẽ audiat, quid spiritus dicat eccle
sijs. Qui uicerit, nõ laedetur à morte secũda. Et angelo Pergamensis ecclesiae scri
be: Haec dicit, qui habet gladiũ ancipitem & acutũ. Noui opera tua, & ubi habi
tas, ubi sedes [est] Satanae, & tenes nomen meum, & nõ negasti fidẽ meam. Et in
diebus[e] meis Antipas testis meus fidelis, q̃ occisus est apud uos, ubi Satanas ha-
Num.24.c bitat. Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenẽtes doctrinã †Balaã, qui D
docebat per Balac mittere offendiculum coram filijs Israel, ut ederẽt ex his quae
simulachris immolabãtur, & fornicarentur. Ita habes & tu tenentes doctrinam
Nicolaitarum, [f] quod odi. Resipisce, alioqui ueniam tibi cito, & pugnabo cũ il-
lis gladio oris mei. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Vin-
centi dabo edere ex manna abscondito, & dabo illi calculũ candidum, & in cal E
culo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Et angelo Thya
tirensis ecclesiae scribe: Haec dicit filius Dei, qui habet oculos tanquã flammam
ignis, [g] cuius pedes similes [sũt] chalcolibano. Noui opera tua, & charitatẽ, et mi
nisteriũ, et fidem, &[h] patientiã tuam, & opera tua, & nouissima plura prioribus.
Sed habeo aduersus te pauca: quia permittis mulierẽ Hiezabel, quae se dicit pro- F
phetã, docere & seducere seruos meos, scortari, & edere ex his, quae simulachris
immolãtur. Et dedi illi tẽpus, ut resipisceret à scortatione sua, nec resipuit. Ecce,
ego[i] mitto eam in lectum, & qui adulterio miscentur cum ea, in adflictionẽ ma
ximam: nisi poenitentiam egerint ab operibus suis: & liberos eius interficiã mor

e Vel, talari.
f Vel, instar flammae igneae, uel ignitae.
g Vel, utrinq; incidens.
h Vel, & uiuens ille, licet fuerim, &c.
i Vel, uiuo.
k Mysterium, uel arcanum.

a In medio, pro inter secundum Hebr.
b Vel, perseuerantiã.

c Vel, uitae redditus est, aut reuixit [illegible].
d Vel, congregatio, concilium.

e Al. leg. ἐν αἷς, id est, in quibus.

f Al. leg. ὁμοίως, id est, similiter: & coniungunt cũ uerbo sequenti Resipisce.

g Pronomen pro relatiuo ponitur, iuxta Hebraismum, & pedes eius, &c.
h Vel, perseuerantiã.

i Vel potius, deijcio, prosterno. Est autem praesens pro futuro.

te. †Et scient oẽs ecclesiæ, quod ego sim ille scrutans renes & corda: & dabo uni Hier.17.b
cuiq; uestrum secundum opera sua. Vobis aũt dico, & cæteris qui Thyatirę estis: Psal.7.c
G quicunq; non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt profunditates 1. Re.16.b
Satanæ, quemadmodum dicunt: nõ mittam super uos aliud pondus, tamen [id]
quod habetis tenete donec ueniam. Et qui uicerit, & custodierit usq; in finẽ ope
ra mea, †dabo illi potestatẽ super gentes, &[k] reget eas uirga ferrea, [&] tanquam Psal.2.c
uasa[l] figulina cõfringentur. Sicut & ego accepi à patre meo, & dabo illi stellam
matutinam. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. CAP. III.

[k] ποιμανεῖ, id est, pascet, uel instar pastoris reget, qui errantẽ gregẽ pedo coercet.
[l] Vel, fictilia.

Narrantur hic fata quæ Sardinensi, Philadelphicæ, & Laodicensium ecclesiæ euentura sint.

A ET angelo ecclesiæ, quæ est Sardis scribe: Hæc dicit qui habet septem spiritus
Dei, & septẽ stellas. Noui opera tua: quia nomẽ habes, quod uiuas, & mor
tuus es. Esto uigilans, & confirma cætera quæ moritura erant. Non enim inue
ni opera tua, plena coram Deo. [a] In mente ergo habe, qualiter acceperis & audie
ris, & serua, & resipisce. †Si ergo non uigilaueris, ueniam ad te tanquam fur, &[b] Infra 16.e
nescies qua hora ueniam ad te. Habes pauca[c] nomina & Sardis, qui non inqui 1. Thes. 5.a
nauerunt uestimenta sua, & ambulabunt mecum in albis: quia digni sunt. Qui 2. Pet 3.c
B uicerit, sic uestietur uestimentis albis: & non delebo nomen eius de libro uitæ, &
†confitebor nomen eius coram patre meo, & coram angelis eius. Qui habet au Luc.12.a
rem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Et angelo Philadelphiensis ecclesiæ scri
be: Hæc dicit sanctus ille uerax, qui habet clauem Dauid, qui †aperit, & nemo Esa.22.f
claudit: claudit, & nemo aperit. Noui opera tua. Ecce dedi coram te ostium aper Iob.12.b
tum, & nemo potest claudere illud, quia exiguam habes potentiam: & seruasti
sermonem meum, & non negasti nomen meum. Ecce do de synagoga Satanæ
qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce adigam illos ut ue
niant, & adorent ante pedes tuos: & sciant quod ego dilexi te, quoniam seruasti
C sermonem[d] patientiæ meæ, & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ uentura
est in orbem uniuersum, ut tentet habitãtes in terra. Ecce uenio citò. Tene quod
habes, ut nemo accipiat coronam tuam. Qui uicerit, faciam illum columnam in
templo Dei mei, & foras non egredietur amplius. Et scribam super eum nomen
Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalem, quæ descẽdit de cœlo à
Deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet aurem audiat, quid spiritus di Ioan.14.a
cat ecclesijs. Et angelo Laodicensium ecclesiæ scribe: Hæc dicit Amen testis ille fi
delis & uerus, principium creaturæ Dei. Noui opera tua, quia neq; frigidus es,
neq; feruidus: utinam frigidus esses, aut feruidus. Itaq; quoniam tepidus es, &
D nec frigidus, nec feruidus, [e] incipiã te euomere ex ore meo: quia dicis, diues sum,
& ditatus sum, & nullius egeo, & nescis quod tu es miser, & miserabilis, & pau
per, & cæcus, ac nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum ex igni, ut locu
ples fias: & uestimenta alba, ut induaris, ne adpareat[f] dedecus nuditatis tuæ: &
collyrio inunge oculos tuos, ut uideas. †Ego quoscunq; amo, arguo & casti Prou.3.b
go. Aemulare ergo ac resipisce. Ecce sto ad ostium, & pulso. Si quis audierit uo Heb.12.a
cem meam, et aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cũ illo, & ipse me
cum. Qui uicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut & ego uici, & con
sedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat
ecclesijs. CAP. IIII.

[a] Vel, memento aut consydera.
[b] Vel, ut nescias. Hebræis enim una coniunctio ו multarum locum supplet.
[c] Nomina pro hominibus nominatim recensitis, ut & alibi.
[d] Vel, perseuerantiæ
[e] Vel, euomam te.
[f] Hebr. ignominiosa tua nuditas, uel etiã dedecus tuũ nudum omniumq; oculis expositum.

Alia narratur uisio diuinæ maiestatis gloriam cohtinens, quæ à quatuor animalibus & uigintiquatuor senioribus celebratur.

A POst hæc uidi, & ecce ostium apertũ in cœlo, & uox prima quam audiui, tan
quam tubæ loquentis mecũ, dicens: Ascende huc, & ostẽdam tibi quæ opor
tet fieri post hæc. Et statim[a] fui in spiritu. Et ecce, thronus positus erat in cœlo, &
super

[a] Vel, spiritu abreptus sum.

super thronum sedẽs. Et qui sedebat, similis erat aspectu lapidi Iaspidi & Sardio:
et iris erat [b] in circuitu throni, similis aspectu Smaragdino. Et in circuitu throni
[c] sedilia uigintiquatuor, et sup sedilia uidi uigintiquatuor seniores sedẽtes, circũ-
amictos stolis albis, & habebant in capitibus suis coronas aureas. Et de thro- B
no procedebant fulgura, & tonitrua, & uoces: & septem lampades ignis ardẽtes
ante thronũ, quæ sunt septem spiritus Dei. Et in conspectu throni mare uitreum
simile crystallo, & in medio throni, et in circuitu throni quatuor animalia, plena
oculis ante & retro. Et animal primum simile leoni, et secundũ animal simile ui-
tulo, tertium animal habens faciem instar hominis, & quartũ animal simile aqui
læ uolanti. Et quatuor animalia, singula eorũ habebant alas senas in circuitu, & C
Esa.6.a intus plena erant oculis. Et requiem nõ habent die ac nocte, dicẽtia: † [d] Sanctus,
sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui uẽturus
est. Et cum dederint illa animalia gloriam & honorem, & [e] benedictionem se-
denti super thronum, uiuenti in sæcula sæculorum, procidũt uiginti quatuor se-
niores ante sedentem in throno, & adorant uiuentem in sæcula sæculorũ: & ab- D
iiciunt coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine et Deus noster,
[f] accipere gloriam, & honorem, & potentiam: quia tu creasti omnia, & per uo-
luntatem tuam sunt, & creata sunt.

CAP. V.

Librum septem sigillis obsignatum, quem nemo aperire poterat, agnus ille dei assum ptus omnium cœlestium uoce aperire iubetur.

ET uidi in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus & in tergo, A
obsignatum sigillis septem. Et uidi angelũ fortem, prædicantẽ uoce magna:
Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Et nemo poterat, neq;
in cœlo, neq; in terra, neq; subter terram, aperire librũ, neq; aspicere illum. Et ego
flebam multum, quod nemo dignus inuentus esset aperire & legere librũ, nec ui
dere eum. Et unus de senioribus dicit mihi: Ne fleueris. Ecce, uicit leo, qui est B
de tribu Iuda, radix Dauid, ut aperiat librũ & soluat septem sigilla eius. Et uidi,
& ecce in medio throni & quatuor animaliũ, & in medio seniorum agnus stans
tanquam occisus, habens cornua septem, et oculos septem: qui sunt septẽ spiritus
Dei, missi in omnem terram. Et uenit, & accepit de dextera sedentis in throno li-
brum. Et cum accepisset librum, quatuor animalia & uigintiquatuor seniores C
prociderunt coram agno, habẽtes singuli citharas, & phialas aureas plenas odo
ramentorum: quæ sunt precationes sanctorũ, & canunt canticum nouum, dicen
tes: Dignus es accipere librum, & aperire sigilla eius: quoniã occisus es, & rede-
misti nos Deo per sanguinem tuũ, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natio-
Dan.7.c ne: & fecisti nos Deo nostro reges ac sacerdotes: & regnabimus super terrã. †Et
uidi, & audiui uocem angelorũ multorum in circuitu throni, & animaliũ, & se-
niorum, [a] & milia miliũ dicentia uoce magna: Dignus est agnus, qui occisus est, D
accipere uirtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & glo
riam, & benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cœlo est, & quæ super ter
ram, & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentes: Sedenti in
throno & agno benedictio, & honor, & gloria imperiũq; in sæcula sæculorũ.
Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et uigintiquatuor seniores ceciderunt [in
facies suas,] & adorauerunt uiuentem in sæcula sæculorum.

CAP. VI.

Aperit agnus libri sigilla sex, quibus apertis cædes, fames, pestis, sanctorum querelæ, terræmotus, & uaria cœli prodigia oriuntur.

ET uidi cum aperuisset agnus unum de sigillis, & audiui unũ de quatuor ani A
malibus dicens, tanquam uocẽ tonitrui: Veni, & uide. Et uidi, & ecce equus
albus, & qui sedebat super eum, habebat arcũ, & data est ei corona: & exiuit uin
cens, & ut uinceret. Et quum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum

b Vel, circa sedem.
c Etiã in Græco throni leguntur, sed diuersa uoce usi sumus propter euidentiam.
d In Hisp. exemplari, ἅγιος nouies repetitur.
e Vel, gratiarũ actionem.
f *Addit hic Hisp.* ὁ ἅγιος, *id est, qui* sanctus es.
a *Inserit hic Hisp.* καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων, *id est, & erat* numerus ipsorũ myriades myriadũ. Est autem myrias numerus complectens decem millia.

a Ad uerbum, & ſedenti ſuper illũ, datum eſt ei. Repetitur ꝓnomen iuxta Heb.

b χλωρός, id eſt, uiridis.

c Alij legunt, τῶν ἀνθρώπων ἐσφραγισμένων, id eſt, hominum ſignatorum.

d ὀλύνθοι ficus ſunt immaturæ.

animal dicens: Veni & uide. Et exiuit alius equus rufus, & ainſidẽti huic, datum
eſt ut tolleret pacem de terra, & ut inuicẽ ſe interficiant. Et datus eſt ei gladius ma
gnus. Et quum aperuiſſet ſigillum tertium, audiui tertiũ animal, dicens: Veni &
uide. Et uidi. Et ecce equus niger, & qui ſedebat ſuper eum habebat ſtateram in
B manu ſua: & audiui uocem in medio quatuor animalium, dicẽtem: Chœnix tri
tici denario, & tres chœnices hordei denario, & uinum & oleum ne læſeris. Et
quum aperuiſſet ſigillum quartum, audiui uocem quarti animalis, dicentem: Ve
ni, & uide. Et uidi. Et ecce equus bpallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi
mors: & infernus ſequitur eum. Et data eſt illis poteſtas interficiendi ſuper quar
tam partem terræ, gladio, & fame, morte, & à beſtijs terræ. Et cum aperuiſſet ſi-
gillum quintum, uidi ſubter altare animas cinterfectorum propter uerbũ Dei, &
C propter teſtimonium quod habebant. Et clamabant uoce magna, dicentes: Vſq;
quo Domine, qui es ſanctus & uerax, non iudicas, ac uindicas ſanguinem no-
ſtrum de his qui habitãt in terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ, & dictum
eſt illis, ut requieſcerent adhuc puſillum temporis, donec complerentur conſer-
ui eorum, & fratres eorũ, qui interficiendi eſſent ſicut & illi. Et uidi, cum ape-
ruiſſet ſigillum ſextum, & ecce, *terræmotus magnus factus eſt. Et ſol factus eſt Matth.27.
niger, tanquã ſaccus cilicinus: & luna tota facta eſt ſicut ſanguis: & ſtellæ de cœ-
D lo ceciderũt ſuper terram, ſicut ficus abijcit dgroſſos ſuos, quum à uento magno
mouetur. Et cœlum receſſit, ſicut liber qui circũuoluitur: & omnis mons & in-
ſulæ de locis ſuis motæ ſunt: †& reges terræ, & principes, & diuites, & tribuni, & Eſa.2.d
fortes, & omnis ſeruus, & omnis liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris
montium. †Et dicunt montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à Oſee10.b
facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira agni: quoniam uenit dies magnus iræ il- Luc.23.d
lius, & quis poteſt ſtare?

CAP. VII.

Inhibẽtur graſſantes in orbe angeli, donec electi domini ex omnibus tribubus ſignen tur. Deinde eorum qui Chriſti cauſa perſecutionem ſuſtinuerunt, gloria, honor & gaudium deſcribitur.

A ET poſt hæc uidi quatuor angelos ſtãtes ſuper quatuor angulos terræ, tenen-
tes quatuor uentos terræ, ne flaret uentus ſuper terram, neq; ſuper mare, neq;
in ullam arborem. Et uidi alterum angelum aſcendentem ab ortu ſolis, haben-
tem ſigillum Dei uiui, & clamauit uoce magna quatuor angelis, quibus datũ eſt
nocere terræ, et mari, dicens: Nolite nocere terræ, neq; mari, neq; arboribus, quo
aduſq; ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus ſuis. Et audiui numerum ſigna
torum, centum quadragintaquatuor millia ſignati, ex omni tribu filiorũ Iſrael.
B Ex tribu Iuda, duodecim millia ſignati. Ex tribu Ruben, duodecim millia ſigna
ti. Ex tribu Gad, duodecim millia ſignati. Ex tribu Aſer, duodecim millia ſigna-
ti. Ex tribu Nephthalim, duodecim millia ſignati. Ex tribu Manaſſe, duodecim
millia ſignati. Ex tribu Symeon, duodecim millia ſignati. Ex tribu Leui, duode-
cim millia ſignati. Ex tribu Iſachar, duodecim millia ſignati. Ex tribu Zabulon,
duodecim millia ſignati. Ex tribu Ioſeph, duodecim millia ſignati. Ex tribu Ben
iamin, duodecĩ millia ſignati. Poſt hæc uidi, & ecce turba multa, quã dinumera
C re nemo poterat, ex om̃ibus gentibus, et tribubus, & populis, & linguis, ſtãtes an
te thronũ, & in conſpectu agni, amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorũ, et
clamabant uoce magna, dicẽtes: Salus ei qui ſedet ſuper thronũ Dei noſtri, & a-
gno. Et omnes angeli ſtabãt in circuitu throni & ſeniorũ, & quatuor animaliũ:
& ciderũt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorauerunt Deum, dicentes:
Amen. Benedictio & gloria, & ſapientia, & gratiarumactio, & honor, & poten-
D tia, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen. Et reſpondit unus
de ſenioribus, dicens mihi: Hi qui amicti ſunt ſtolis albis, qui ſunt? & unde uene
nunt

runt? Et dixi illi: Domine, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui uenerunt ex adflictio
ne magna, & [a]dilatauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas per sanguinē agni. [a] Alij legunt, ἔπλυ-
Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui se ναν. i. lauerunt.
Esa.49.c det in throno, habitabit super illos. † Nō esurient amplius, neq; sitient amplius,
nec cadet super illos sol, neq; ullus æstus: quoniā agnus, qui in medio throni est,
Esa.25.c [b]reget illos, & deducet eos ad [c]uiuos fontes aquarum: † & abstersurus est Deus [b] ποιμανεῖ. i. instar
Apoc.21.b omnem lachrymam ab oculis eorum. pastoris diriget.

CAP. VIII.

[c] Alij legunt, ζωῆς, id est, uitæ fontes, iuxta Hebr.

Aperitur iam septimum libri sigillum. Offeruntur sanctorū preces per incensa. Procedunt septem angeli cum tubis: & quatuor primis canentibus ignis decidit, mare turbatur, aquæ amarescunt, & stellæ obtenebrantur.

ET quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo, media A
fermè hora. Et uidi septem angelos qui stant in conspectu Dei, & datæ sunt
illis septem tubæ. Et alius angelus uenit, & stetit ante altare, habens [a]thuribulum [a] Videtur subesse
aureum, & data sunt illi incēsa multa, ut daret [de] precationibus sanctorum o- metonymia, ut con-
mnium super altare aureum quod est ante thronū. Et ascendit fumus incensorū, tentum ponatur pro
[de] precibus sanctorum è manu angeli coram Deo. Et accepit angelus thuri- B continenti. λιβα-
bulum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terrā: & facta sunt tonitrua, νωτὸν enim pro-
& uoces, & fulgura, & terræmotus. Et septem angeli qui habebant septē tubas, prie thus significat.
præparauerunt se, ut tuba canerent. Et primus angelus tuba cecinit, & facta est
grando, & ignis, mixta sanguine: & missa sunt in terram, et tertia pars [b]arborum [b] Hisp. exemplar le-
concremata est, & omne fœnū uiride combustū est. Et secundus angelus tuba C git, τῆς γῆς, id est,
cecinit, & tanquam mons magnus, igne ardēs, proiectus est in mare. Et facta est terræ.
tertia pars maris sanguis, & mortua est tertia pars creaturarum quæ erāt in mari,
quæ habebāt animas: & tertia pars nauium interijt. Et tertius angelus tuba ce-
cinit, & cecidit è cœlo stella magna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam
partem fluminum, & in fontes aquarū: & nomen stellæ dicitur Absinthiū. Et fit
tertia pars in absinthiū, & multi homines mortui sunt ex aquis: quia amarę factę D
sunt. Et quartus angelus tuba cecinit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars
lunæ, & tertia pars stellarum: ita ut obscuraretur tertia pars eorū, & diei non lu-
ceret pars tertia, & noctis similiter. Et uidi, & audiui unum angelū, uolantē per
medium cœli, dicentem uoce magna: Væ, Væ, Væ habitantibus in terra. E cæte-
ris uocibus tubæ trium angelorum, qui erant tuba canturi.

CAP. IX.

Quinto angelo tubam inflante uastatrices locustæ prodeunt. Sextus autem tubam inflans equites commouet humanum genus deuastantes.

ET quintus angelus tuba cecinit, & uidi stellam de cœlo cecidisse in terrā, & A
data est ei clauis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, & ascendit fumus pu
tei, sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aër à fumo putei. Et de
fumo exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem
scorpiones terræ. Et præceptum est illis, ne læderent fœnum terræ, neq; omne ui
ride, neq; omnem arborem: nisi tantum homines, qui non habēt signum Dei in
frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderent eos, sed ut cruciarentur mensibus
Luc.23.d quinq;. Et cruciatus eorū ut cruciatus scorpij, quū percusserit hominem. * Et in
Osee 10 b diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt B
Esa.2.d Apoc.6.d [note: printed "Sap.16.b"] mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarū similes equis paratis in prę
lium, & super capita earum tanquam coronæ, similes auro, & facies earum tan-
quam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum, & dentes
earum quasi leonum erant. Et habebāt loricas sicut loricas ferreas: & sonitus ala
rum earum sicut sonitus curruum equis multis currentibus ad bellū. Et habebāt
caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earū, no-
cere hominibus mensibus quinq;. Et habent super se regem, angelum abyssi, cui

a Latine, perdens, uel uastator.

nomen Hebraice Abbadon, & Græce[a] Apollyon. Væ unum abijt, & ecce ue-
niunt adhuc duo uæ post hæc. Et sextus angelus tuba cecinit, & audiui uocē
unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentē sexto
angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine
magno Euphrate. Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erāt in horā, & diem,
& mensem, & annum, ut occiderēt tertiam partem hominum. Et numerus eque
stris exercit⁹ uicies millies dena millia. Et audiui numerū eorū. Et ita uidi equos
in uisione, & qui sedebāt super eos, habebant thoraces igneos, & hyacinthinos,
& sulphureos. Et capita equorum erant tanquam capita leonum, & de ore ipso-
D rum procedebat ignis, & fumus, & sulphur. Ab his tribus plagis occisa est tertia
pars hominū, de igne, & de fumo & sulphure: quę procedebant ex ore ipsorum.
Potestates enim eorum in ore ipsorum sunt, [b & in caudis ipsorum.] Nam cau-
dæ eorum similes serpentibus, habentes capita: & per hæc nocent. Et cæteri ho-
mines qui non sunt occisi his plagis, neq; resipuerunt ab operibus manuum sua
rum, ut non adorarent dæmonia, & simulachra aurea, & argentea, & ærea, & la
pidea, & lignea: quæ neq; uidere possunt, neq; audire, neq; ambulare: & nō ege-
runt pœnitentiam ab homicidijs suis, neq; à ueneficijs suis, neq; à fornicatione
sua, neq; à furtis suis.

b Hæc in Hisp. codice habentur, sed desiderantur in reliquis.

CAP. X.

Alius apparet angelus terræ mariq; simul insistens, librū manibus tenens, quem Ioannes oraculi iussu comedit.

A ET uidi alium angelum fortem, descēdentem de cœlo, amictum nube, & iris
in capite eius, & facies eius erat ut sol, & pedes eius tanquā [a] columnę ignis,
& habebat in manu sua libellum apertū: & posuit pedem suum dextrum super
mare, sinistrum autem super terram. Et clamauit uoce magna, quemadmodum
quum leo rugit. Et quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua uoces suas. Et
B quum loquuta fuissent septem tonitrua uoces suas, ego scripturus eram. Et audi
ui uocem de cœlo dicentem mihi: Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, et
ne ea scribas. †Et angelus quem uidi stantem super mare, & super terrā, leuauit Dan. 12. c
manum suam ad cœlum, & iurauit per uiuentem in sæcula sæculorum, qui crea
uit cœlum, & ea quæ in illo sunt: & terrā, & ea quæ in ea sunt: & mare, & ea quæ
C in eo sunt, tempus non fore amplius, sed in diebus uocis septimi angeli, quū cœ
perit tuba canere, consummandum esse mysterium Dei, sicut euangelizauit ser-
uis suis prophetis. Et uox quam audiui de cœlo, iterum loquebatur mecum,
& dicebat: Vade, accipe libellum apertum in manu angeli stantis super mare, &
super terram. Et abij ad angelum, dicens ei: Da mihi libellum. Et dicit mihi: Ac-
D cipe libellum, & deuora illum, †& faciet amaricari uentrem tuum: sed in ore tuo Ezech. 3. a
erit dulcis tanquam mel. Et accepi libellum de manu angeli, & deuoraui illum:
& erat ori meo tanquam mel, dulcis. Et quum deuorassem eum, amaricatus est
uenter meus. Et dicit mihi: Oportet te igitur prophetare in gentibus, & linguis,
& populis, & regibus multis.

a Hebr. pro, colūnæ igneæ.

CAP. XI.

Templum metiri iubetur. Dominus testes duos excitat, quos à bestia laniatos nemo terræ mandat. Deus autem resuscitatos cœlesti honore dignatur. Terrētur impij. Et septimus angelus tubam inflat, &c.

A ET datus est mihi calamus similis uirgæ, [a] à dicente mihi: Surge, & metire tem
plum Dei & altare, & adorantes in eo. Et atrium quod [b] intra templum est,
eijce foras, & ne metiaris illud, quoniā datum est gentibus, & ciuitatem sanctam
calcabunt mensibus quadragintaduobus: & dabo duobus testibus meis, & pro
phetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, &
duo candelabra, in conspectu Dei terræ stantia. Et si quis uoluerit eis nocere,
ignis exit de ore eorū, & deuorat inimicos eorū. Et si quis uoluerit eos iniuria ad
ficere,

a *Hisp.* καὶ εἱστήκει ὁ ἄγγελος λέγων. i. *& stetit angelus dicens.*
b *Alij legunt,* τὴν ἔξωθεν, *id est, quod foris est, &c.*

ficere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlū, ne pluat die- B
bus prophetiæ ipsorum: & potestatem habēt super aquas, conuertēdi eas in san-
guinem, & percutiendi terram omni plaga quotiescunq; uoluerint. Et quum
finierint testimonium suum, bestia quę ascendit de abysso, faciet aduersus eos bel
lum, & uincet illos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ
uocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, ubi et dominus noster crucifixus est.
Et uidebunt de populis, & tribubus, & linguis, & gētibus corpora eorū per tres
dies & dimidium, & corpora eorum non sinent poni in monumenta. Et inhabi
tantes terram gaudebunt super illis, & lætabuntur, & munera mittent inuicem: C
quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos qui habitant super terram. Et post
dies tres & dimidiū, spiritus uitæ à Deo intrauit in eos. Et steterunt super pedes
suos, & timor magnus cecidit super eos qui uidebant eos. Et audierunt uocem
magnam de cœlo dicentem ipsis: Ascendite huc. Et ascenderunt in cœlum in nu
be; & uiderūt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terræmotus magnus,
& decima pars ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum
septem millia, & reliqui territi sunt, & dederūt gloriam Deo cœli. Væ secundum
abijt, & ecce uæ tertiū ueniet citò. Et septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt
uoces magnæ in cœlo, dicentes: Facta sunt regna huius mundi domini nostri et
Christi eius, & regnabit in sæcula sæculorum. Amen. Et uigintiquatuor senio- D
res, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & ado-
rauerunt Deum, dicentes: Gratias tibi agimus domine Deus omnipotēs, qui es,
& qui eras, & qui uenturus es: quia accepisti potētiam tuam magnam, & regna
sti. Et iratæ sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum, ut iudicentur:
& reddas mercedem seruis tuis, prophetis & sanctis, & timētibus nomen tuum,
pusillis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram. Et apertum est templū Dei
in cœlo, & uisa est arca Testamenti eius in templo eius: & facta sunt fulgura, &
uoces, & tonitrua, & terræmotus, & grando magna. CAP. XII.

Parturientis fœminæ signum apparet, cuius fœtui insidiatur draco, qui à Michaele deuictus deijcitur.

ET signum magnum apparuit in cœlo. Mulier amicta sole, & luna sub pedi- A
bus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim. Et in utero habēs, cla-
mat parturiens, & cruciatur, ut pariat. Et uisum est aliud signum in cœlo, & ecce
draco magnus, rufus, habens capita septē, & cornua decem, & in capitibus suis
diademata septem: & cauda eius trahit tertiam partem stellarum cœli, et misit eas
in terram. Et draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura, ut quum peperisset, fi
lium eius deuoraret. Et peperit filium masculum, qui [a] recturus erat omnes gen- a Vel, pasturus. Est
tes uirga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius. Et mulier B enim ποιμαίνειν.
fugit in solitudinē, ubi habet locum paratum à Deo, ut ibi pascant eam diebus
mille ducentis sexaginta. Et factum est prælium [magnum] in cœlo. Michael
& angeli eius præliabantur cum dracone: & draco pugnabat & angeli eius, &
non ualuerunt, neq; locus inuentus est eorum amplius in cœlo. Et proiectus est
draco ille magnus, serpens antiquus, qui uocatur diabolus & Satanas, qui sedu
cit totum terrarum orbem, proiectus est [inquam] in terram, & angeli eius cum C
illo proiecti sunt. Et audiui uocem magnam dicentem: In cœlo nunc facta est sa
lus & uirtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est ac
cusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die
ac nocte, & ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni, & propter sermonē te-
stimonij sui, & non dilexerunt animam suam usq; ad mortem. Propterea lætami
ni cœli, & qui habitatis in eis. Væ habitatoribus terræ & maris, quia descendit
diabolus ad uos, habens iram magnā, sciens quod paululum temporis habeat.

Et poſtquam uidit draco, quod proiectus eſſet in terram, perſequutus eſt mulie-
D rem, quæ peperit maſculum. Et datæ ſunt mulieri alæ duæ Aquilæ magnę, ut uo
laret in deſertum, in locum ſuum: ubi alitur per tempus & tempora, & dimidiũ
temporis à facie ſerpentis. Et eiecit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem aquam, tan
[b] *Græce ποταμοφόρητον ποιήσῃ.* quam flumen, ut eam [b] faceret rapi à flumine. Et adiuuit terra mulierẽ, et aperuit
terra os ſuum, & abſorbuit flumen, quod eiecerat draco ex ore ſuo. Et iratus eſt
draco aduerſus mulierem: & abijt ut faceret prælium cũ reliquis de ſemine eius,
qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Ieſu Chriſti. Et ſtetit ſuper
arenam maris.

CAP. XIII.

Deſcribitur beſtia illa multiceps, quæ maxiam mundi partem in idololatriam ſeducit, quæ ab alia beſtia aſcendente confirmatur.

A ET uidi de mari beſtiam aſcendentem, habentem capita ſeptem, & cornua de
cem. Et ſuper cornua eius decem diademata, & ſuper capita eius [a] nomẽ blaſ
[a] Vel, nomẽ blaſphemium. phemiæ. Et beſtia quam uidi, ſimilis erat pardo, & pedes eius ſicut pedes urſi, &
os eius ſicut os leonis. Et dedit illi draco potentiam ſuam, et thronũ ſuum, et po-
teſtatem magnam. Et uidi unum de capitibus eius, quaſi occiſum in mortem,
[b] Vel, mortifera, lætalis. & plaga [b] mortis eius curata eſt. Et admiratio fuit in uniuerſa terra poſt beſtiam.
B Et adorauerunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorauerunt beſtiam,
dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis poteſt pugnare cum ea? Et datum eſt ei os
[c] Vel, uiuendi, tranſigendi. loquens magna & blaſphemias, & data eſt ei poteſtas [c] faciendi menſes quadra-
ginta duos. Et aperuit os ſuum in blaſphemiam cõtra Deum, ut blaſphemijs ad
ficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo habitant. Et datum
eſt illi bellum facere cum ſanctis, & uincere eos. Et data eſt illi poteſtas in om-
[d] Græce eſt futurũ, adorabunt. Sed uidetur enallage temporum. nem tribum, & linguam, & gentem, & [d] adorabant eum omnes, qui inhabitant Act.4.c
terram: quorum non ſunt ſcripta nomina in libro uitæ agni, qui occiſus eſt ab o-
C rigine mundi. Si quis habet aurem audiat. Si quis captiuitatem contraxerit, in
captiuitatem abit: ſi quis † gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic eſt Gen.9.a
[e] Vel, perſeuerantia. [e] patientia & fides ſanctorum. Et uidi aliam beſtiam, aſcendentem de terra, & Matt.26.f
habebat cornua duo, ſimilia agni: & loquebatur ſicut draco. Et poteſtatẽ prioris
beſtiæ omnem facit in cõſpectu eius, & facit terram, & inhabitantes in ea adora-
[f] Pro mortifera, lætalis. re beſtiam primã, cuius curata eſt plaga [f] mortis. Et facit ſigna magna, ut etiam
ignem faciat de cœlo deſcẽdere in terram, in conſpectu hominum. Et ſeducit ha-
D bitantes in terra, propter ſigna quæ data ſunt illi, ut faceret in cõſpectu beſtiæ, di-
cens habitantibus in terra, ut faciant imaginem beſtiæ, quæ habet plagã gladij,
[g] Vel potius, reuixit. & [g] uixit. Et datum eſt illi, ut daret ſpiritum imagini beſtiæ, & ut loquatur ima-
go beſtiæ: & faciet, ut quicunq; non adorauerint imaginem beſtiæ, occidantur.
Et facit omnes puſillos, & magnos, & diuites, & pauperes, et liberos, et ſeruos ac
cipere characterẽ in manu ſua dextera, aut in frõtibus ſuis. Et ne quis poſſet eme
re aut uendere: niſi qui habeat characterẽ, aut nomen beſtię, aut numerum nomi
nis eius. Hic ſapientia eſt. Qui habet intellectum, computet numerũ beſtiæ. Nu-
merus enim hominis eſt, & numerus eius ſexcẽti ſexagintaſex.

CAP. XIIII.

Agnus monti Sion inſiſtit unà cum caſtis ſuis cultoribus. Angeli tres euangeliũ nunciant. Babylonis caſum prædicunt et beſtiam uitare monent. Mittitur poſtea falx domini in meſſem ſimul & uindemiam.

A ET uidi, & ecce agnus ſtans ſuper montem Sion, & cum eo centũ quadragin
ta quatuor milia, habentia nomen patris eius ſcriptũ in frontibus ſuis. Et au
diui uocem de cœlo, tanquam uocem aquarum multarum, & tanquam uocẽ to
nitrui magni, et uocem audiui citharœdorum citharizantiũ citharis ſuis. Et can-
tabant quaſi canticum nouum ante ſedem, & ante quatuor animalia, & ſeniores: et
nemo poterat diſcere canticum, niſi illa centum quadraginta quatuor milia, qui

empti

empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati: uirgines
enim sunt. Hi sequũtur agnum quocunq; ierit. Hi empti sunt ex hominibus pri
mitiæ Deo & agno: & in ore eorum non est inuentus dolus. Sine macula enim
sunt ante thronum Dei. Et uidi alterum angelum uolantem per medium cœ-
li, habentem Euangelium æternum, ut euangelizaret habitãtibus super terram,
& omni genti, & tribui, & linguæ, & populo, dicentẽ uoce magna: Timete Deũ,
Psal.145.a & date illi honorẽ, quia uenit hora iudicij eius: & adorate eum qui †fecit cœlum B
Act.14.c & terram, mare, & fontes aquarũ. Et alius angelus sequutus est, dicens: *Cecidit
*Esa.21.c cecidit Babylon, ciuitas illa magna, quia à uino iræ fornicationis suæ potauit o-
Hier.51.a mnes gentes. Et tertius angelus sequutus est illos, dicens uoce magna: Si quis
adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut
in manu sua, & hic bibet de uino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ
ipsius. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorũ sanctorũ, & ante
conspectum agni. Et fumus tormenti eorum ascẽdit in sæcula sæculorum. Nec
habent requiem die ac nocte, qui adorant bestiam & imaginẽ eius, & si quis ac- C
ceperit characterẽ nominis eius. Hic [a]patientia sanctorum est. Hic qui custodiũt
mandata Dei & fidem Iesu. Et audiui uocem de cœlo, dicentem mihi: Scribe:
Beati mortui qui in Domino moriuntur, amodo etiam dicit spiritus, ut requie-
scant à laboribus suis: sed opera illorum sequuntur illos. Et uidi, & ecce nubem
candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite
suo coronã auream, & in manu sua falcem acutã. Et alius angelus exiuit de tem
Ioel.3.c plo, clamans uoce magna ad sedentẽ super nubem: †Mitte falcem tuam, et mete,
Matt.13.c quia uenit tibi hora ut metas, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat su D
per nubem, falcem suam in terram, & demessa est terra. Et alius angelus exiuit
de templo quod est in cœlo, habẽs & ipse falcem acutam. Et alius angelus exiuit
de altari, qui habebat potestatem super ignem, & clamauit uoce magna ad eum
qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & uindemia bo-
tros terræ, quoniã maturæ sunt uuæ eius. Et misit angelus falcem suam acutam
in terram, & uindemiauit uineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum, &
calcatus est lacus extra ciuitatem: & exiuit sanguis de lacu usq; ad frenos equo-
rum, per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

Apparent septem angeli habentes septẽ plagas ultimas. Deum laudant bestiæ uicto-res. Angelis septem, septem dantur diuini furoris phialæ.

ET uidi aliud signum in cœlo magnum & mirabile, angelos septem, haben A
tes plagas septem nouissimas: quoniã in illis consummata est ira Dei. Et ui-
di tanquam mare uitreum mixtũ igni, & eos qui uictoriam reportarant de be-
stia, & de imagine eius, & de charactere eius, & de numero nominis eius, stantes
super mare uitreum, habentes citharas Dei, & cantant canticum Mosi serui Dei, B
& canticum agni, dicentes: Magna & mirabilia [sunt] opera tua domine Deus
omnipotens: iustæ & ueræ sunt uiæ tuæ rex sanctorum. Quis non timebit te do
mine, & glorificabit nomen tuum? Quia solus sanctus [es,] quoniã omnes gen
tes uenient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniã iudicia tua manifestata sunt. C
Hiere.10.a Et post hæc uidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cœlo: &
exierunt septem angeli, habentes septem plagas, de templo, uestiti lino mũdo &
candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et unum ex quatuor animali-
bus dedit septem angelis septem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei uiuentis D
in sæcula sæculorum. Et impletũ est templum fumo à maiestate Dei, & de poten
tia eius: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem
plagæ septem angelorum.

CAP. XVI.

[a] Vel, perseuerantia

Effundunt angeli septem commissas sibi furoris diuini phialas, quibus effusis, plagæ etiam in terrarum orbe exoriuntur.

A ET audiui uocem magnã de templo dicentem septem angelis: Ite, effundite [septem]phialas iræ Dei in terram. Et abijt primus [angelus,] & effudit phialã suam in terram, & factum est ulcus malum ac noxiũ in homines, qui habebant characterem bestiæ, & in eos qui adorabant imaginem eius. Et secundus angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquã mortui, & omnis anima uiuens mortua est in mari. Et tertius angelus effudit phialam suam in flumina, & in fontes aquarũ, & factæ sunt sanguis. Et audiui angelum aquarum dicentem: Iustus es domine, qui es, & qui eras, & sanctus: quia hæc iu

B dicasti, quia sanguinem sanctorũ & prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere. Digni enim sunt. Et audiui alterũ de altari dicentem: Etiã domine Deus omnipotens, uera & iusta iudicia tua. Et quartus angelus effudit phialã suam in solem, & datũ est illi æstu adfligere homines per ignem. Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei, habẽtis potestatẽ super has plagas: neq; resipuerunt, ut darent illi gloriã. Et quintus angelus effudit phialã suam super sedem bestiæ, & factũ est regnum eius tenebrosum, & cõmanducauerunt linguas suas præ dolore, & conuicijs adfecerunt Deum cœli præ do

C loribus suis, & præ ulceribus suis: nec resipuerũt ab operibus suis. Et sextus angelus effudit phialã suam in flumen illud magnũ Euphraten, & siccata est aqua eius, ut præpararetur uia regũ ab ortu solis. Et uidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ [exire] spiritus tres immũdos, in modũ ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorũ, facientes signa, ut procedant ad reges totius terræ, ad congregandũ illos in prælium diei illius magni Dei omnipotentis. Ecce, uenio sicut fur. Beatus qui uigilat, & custodit uestimẽta sua, ne nudus ambulet, Matt. 24. d & uideant turpitudinem eius. Et cõgregauit illos in locum, qui uocatur Hebraice Armageddon. Et septimus angelus effudit phialã suam in aërem. Et exiuit Luc. 12. c 1. Cor. 5. a

D uox magna de templo cœli à throno, dicẽs: Factũ est. Et facta sunt fulgura, & uoces, & tonitrua & terræmotus factus est magnus, qualis nõ fuit ex quo homines fuerunt super terrã, talis terræmotus adeò magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes, & ciuitates gentiũ ceciderunt. Et Babylon magna uenit in memoriã ante Deum, ut daret illi calicem uini indignationis iræ suæ. Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti. Et grando magna, sicut talentũ, descendit de cœlo in homines, et blasphemauerunt Deũ homines propter plagã grandinis: quoniam magna facta est plaga eius uehementer.

CAP. XVII.

Describitur nobile illud scortum principes terræ seducens, cuius fatum simul & cœlestis agni uictoriam adumbrat.

A ET uenit unus de septem angelis qui habebant septem phialas, & loquutus est mecum, dicens mihi: Veni, ostendã tibi [a]damnationẽ meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas: cum qua scortati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitant terram de uino prostitutionis eius. Et abstulit me spiritu in desertum. Et uidi mulierem sedentem super bestiam coccinam, plenã nominibus [b]maledicentiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circundata purpura & coccino, & inaurata auro & lapide pretioso, & margaritis: habẽs po

B culum aureum in manu sua, plenũ abominationibus, & [c]immunditia libidinis suæ. Et in fronte eius nomen scriptũ mysterium: Babylon magna, mater scortationum, & abominationum terræ. Et uidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu: & miratus sum, quũ uiderem illam, admiratione magna. Et dixit mihi angelus: Quare miraris? Ego dicã tibi mysterium mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septẽ, & cornua decem. Bestia

[a] κρίμα pro condemnatione sumitur, iuxta Hebr.

[b] Pro blasphemis.

[c] Vel, immunda libidine sua.

stia quam uidisti, fuit & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum abit, & mirabuntur inhabitantes terram: quorũ nomina scripta non sunt in libro uitæ, à condito mundo, uidentes bestiam, quæ erat & non est. Et est hic mens, quæ ha C
bet sapientiam. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet: & reges septem sunt. Quinque ceciderunt, & unus est, alius nondum uenit. Et quum uenerit, oportet illum breue [tempus] manere. Et bestia quæ erat, & non est, & ipse octauus est, & de septem est, & in interitũ uadit. Et decem cornua, quę uidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una hora accipiunt cum bestia. Hi unum consiliũ habent, & potentiam & imperium suum bestiæ tradent. Hi cum agno pugnabunt, & agnus uin
1. Tim. 6. c cet illos: quoniam † Dominus dominorum est, & rex regũ, & qui cum illo sunt D
Apoc. 19. c uocati, & electi, & fideles. Et dicit mihi: Aquæ quas uidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt & turbæ, & gentes, & linguæ. Et decem cornua quę uidisti in bestia: hi odio prosequentur meretricem, & desolatam facient illam, & nudã, & carnes eius comedent, & ipsam in igne concremabunt. Deus enim dedit in corda eorũ, ut faciant quod placitum est illi, & ut unam faciant uoluntatẽ, et ut dent regnum suum bestiæ, donec consummentur uerba dei. Et mulier quam uidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

CAP. XVIII.

Atrocißimum Babylonis fatum describitur, & sanctorum iustum gaudium, quod ex domini iusta uindicta sumpturi sint.

ET posthæc uidi alium angelum, descendentem de cœlo, habentẽ potestatem A
magnam, & terra illuminata est à gloria eius, & clamauit per fortitudinẽ uo
Esa. 21. c ce magna, dicens: Cecidit † cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmo
Hier. 51. a niorum, & custodia omnis spiritus immũdi, & custodia omnis uolucris immundæ & inuisæ: quia de uino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes. Et reges terræ cum illa scortati sunt, & mercatores terræ de uirtute delitiarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam uocem de cœlo dicentem: Exite de illa populus B
meus, ne participes sitis delictorũ eius, ne de plagis eius accipiatis. Quoniã peruenerunt peccata eius usq; ad cœlũ, & recordatus est Deus iniquitatũ eius. Reddite illi, sicut & ipsa reddidit uobis: et duplicate ei duplicia, secundum opera eius: in poculo quo miscuit, miscete illi duplum. Quantũ glorificauit se, & in delitijs
Esa. 47. b fuit, tantum miscete illi tormentũ & luctum. Quia in corde suo dicit: † Sedeo re C
gina, & uidua non sum, et luctũ nõ uidebo. Ideo in una die uenient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne cõburetur. Quia fortis est Dominus deus, qui iudicabit illam. Et flebũt illam, & plangent se super illa reges terræ, qui cum illa scortati sunt, & in delitijs uixerũt, quum uiderint fumum incendij eius, longe stantes propter timorem tormenti eius, dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniã in una hora uenit iudicium tuum. Et negotiatores D
terræ flent & lugent super illa. Quoniã merces eorum nemo emit amplius, merces auri & argenti & lapidis preciosi, neq; margaritæ, et byssi & purpuræ, & serici, & coccini, & omne lignũ thyinum, & omne uas eburneũ, & omne uas de ligno preciosissimo, & ære, & ferro, & marmore, & cinamomũ, & odoramenta, et
unguentum, et thus, & uinũ, & oleum, & [a] similam, & triticũ, et iumenta: et oues: E [a] Alij, siliginem.
& equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum. Et poma de siderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia, et præclara [b] perierunt à te, & amplius illa iam nequaquã inueneris. Mercatores horũ qui diuites facti sunt, ab ea longe stabunt, propter timorem tormenti eius, flentes ac lugentes, & dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & coccino, & deaurata erat auro, & lapide precioso et margaritis, quoniam una hora desolatæ F
sunt tantæ diuitiæ, et omnis gubernator, & omnis in nauibus turba, et nautæ, &

[b] *Alij, ἀπῆλθον, id est, abierunt.*

quicunq; in mari operantur, longe steterunt, et clamauerũt, uidentes fumum in-
cendij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserũt puluerẽ super
capita sua, & clamauerunt flentes et lugentes, dicẽtes: Væ uæ, ciuitas illa magna,
in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari de pretijs eius, quo
niam una hora desolata est. Exulta super eam cœlum, & sancti apostoli, et pro
phetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium uestrum de illa. Et sustulit unus ange
G lus fortis lapidem, quasi molarem magnũ, et misit in mare, dicẽs: Sic impetu mit
tetur Babylon, ciuitas illa magna, et ultra iam nõ inuenietur. Et uox citharœdo-
rum et musicorum, & tibicinum, et tuba, non audietur in te amplius: et omnis ar
tifex, cuiuscunq; artis non inuenietur in te amplius: et uox molæ, nõ audietur in
te amplius, et lux lucernæ non lucebit in te amplius, et uox sponsi et sponsæ non
audietur posthac in te: quia mercatores tu erant principes terræ, quia in uenefi-
cijs tuis errauerunt omnes gẽtes: & in ea sanguis prophetarum et sanctorum in-
uentus est, et omnium qui interfecti sunt in terra. CAP. XIX.

Laudant tubæ cœlestes deum propter meretricis suppliciũ. Apparet summus ille rex regum, & pugna exoritur, qua uincitur bestia, & in stagnum ardentem deijcitur.

A ET posthęc audiui [quasi] uocem magnam turbæ multæ in cœlo, dicentis: Al
leluia. Salus, & gloria, & honor, et potentia Domino Deo nostro: quia uera
& iusta iudicia eius, quia [a] iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terrã pro-
stitutione sui, et uindicauit sanguinem seruorum suorum de eius manu. Et iterũ
dixerunt: Alleluia. Et fumus eius ascendit in sæcula sæculorũ. Et prociderunt ui-
gintiquatuor seniores, et quatuor animalia: et adorauerunt Deum, sedentẽ super
thronũ, dicentes: Amen, Alleluia. Et uox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite
Deo nostro omnes sancti eius, et qui timetis eum, pusilli et magni. Et audiui uo
cem turbæ multæ, & sicut uocem aquarum multarũ, & sicut uocem tonitruorũ
magnorũ, dicentium: Alleluia. Quoniam regnauit Dominus deus noster omni
potens. Gaudeamus et exultemus, & demus gloriam ei: quia uenerunt nuptiæ
B agni, et uxor eius præparauit se. Et datum est illi, ut cooperiat se, byssino puro, &
splendido. Byssinum enim, iustificationes sanctorum sunt. Et dicit mihi, scribe:
†Beati qui ad cœnam nuptiarum agni uocati sunt. Et dicit mihi: Hæc uerba Dei Matt.22.a
uera sunt. Et cecidi ante pedes eius, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne fece- Luc.14.d
ris. †Conseruus tuus sum, & fratrum tuorũ, habẽtium testimonium Iesu. Deum Act.10.c
adora. Testimonium enim Iesu, est spiritus prophetiæ. Et uidi cœlum apertum: 14.c
& ecce equus albus, & qui sedebat super eum, uocabatur fidelis et uerax, & in iu Apoc.22.b
stitia iudicat & pugnat. Oculi autẽ eius, sicut flamma ignis, & in capite eius dia-
C demata multa, habens nomẽ scriptũ, quod nemo nouit nisi ipse. †Et uestitus erat Esa.63.a
ueste tincta sanguine. Et uocatur nomẽ eius, sermo Dei. Et exercitus qui sunt in
cœlo, sequebãtur eum in equis albis, uestiti byssino albo & mũdo, & ex ore eius
procedit gladius [b] anceps et acutus, ut eo percutiat gentes: † & ipse reget eas uirga Psal.2.c
ferrea, et ipse calcat torcular uini furoris, et iræ Dei omnipotentis. Et habet in ue
stimento, & in femore suo nomen scriptũ: †Rex regum, & Dominus dominan 1.Tim.6.c
tium. Et uidi unum angelum stantem in sole, & clamauit uoce magna, dicens Apoc.17.d
omnibus auibus, quæ uolabant per medium cœli: Venite, & cõgregamini ad cœ
D nam magni Dei, ut edatis carnes regum, & carnes tribunorũ, et carnes fortiũ, &
carnes equorum, & sedentiũ in ipsis, et carnes omnium liberorũ ac seruorum, &
pusillorũ ac magnorum. Et uidi bestiam, et reges terræ, & exercitus eorũ congre
gatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, et cum exercitu eius.
Et adprehensa est bestia, & cum illa pseudopropheta, qui fecit signa coram ipsa,
in quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerũt ima
ginem eius, uiui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis, ardens sulphure, & cæte

ri occisi

[a] Vel, condemnauit meretricem, &c.

[b] δίστομος in Hisp. codice habetur, in reliquis non.

ri occisi sunt gladio sedentis super equum, qui procedit ex ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt ex carnibus eorum.

CAP. XX.

Ligat angelus Satanam, qui post mille annos solutus Gog & Magog in sanctos concitat. Sed uenit domini uindicta hos reprimens. Aperiuntur libri iuxta quorum sententiam mortui iudicantur.

ET uidi angelum descendentem è cœlo, habentem clauem abyssi, et catenam A magnam in manu sua. Et adprehēdit draconem, serpentē antiquum, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eū per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit eum: & obsignauit super illum, ut nō seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Et post hæc oportet illum solui modico tempore. Et uidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorū propter testimonium Iesu, & propter sermonē Dei: & qui non adorauerunt be- B stiam, neq; imaginē eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: & uixerunt, & regnauerunt cū Christo mille annis. Cæteri uero mortuorum, non reuixerunt, donec consummētur mille anni. Hæc illa resurrectio prima. Beatus & sanctus, qui habet partē in resurrectione prima. In his secunda mors nō habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. Et quum cōsummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo: & exibit, ut seducat gētes, quæ sunt super quatuor angulos C terræ, †Gog & Magog, ut cōgreget eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circūierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam. Et descēdit ignis à Deo de cœlo, et deuorauit eos: & diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnū ignis & sulphuris: ubi bestia & pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum. Et uidi thronum magnum candidum, & sedentē super eum, à cuius cōspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inuētus eis. Et uidi mortuos, magnos & pusillos, stātes D in cōspectu[a] Dei, & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est uitæ, & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erāt in libris, secundum opera ipsorum: & dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors & infernus dederunt eos, qui in ipsis erant mortuos: & iudicatum est de singulis secundū opera ipsorum. Et infernus & mors coniecti sunt in stagnū ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro uitę scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

Ezec. 38. c 39. a

a Alij legunt, throni.

CAP. XXI.

Nouam illam Hierosolymam, cœlo delapsam, Christi sponsam, ecclesiam nimirum, diligentißime describit.

ET uidi cœlum nouum, & terram nouam. Primū enim cœlum, & prima ter- A ra abijt, & mare iam nō est. Et ego Ioannes uidi sanctam ciuitatem, Hierusalem nouam[a] descendentē de cœlo, à Deo paratā, sicut sponsam ornatā uiro suo. Et audiui uocem magnam de throno dicentē: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populi eius erunt, & ipse deus cū eis erit eorum Deus. † Et absterſurus est Deus omnem lachrymā ab oculis eorū. Et mors B ultra nō erit: neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit ultra: quia prima abierūt. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce, noua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc uerba uera sunt & fidelia. Et dixit mihi: Factū est. † Ego sum Alpha & Ω, initiū & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ uiuæ gratis. Qui uicerit possidebit omnia, & ero illi Deus, & ipse erit mihi filius. Timidis autē, & incredulis, & C execratis, & homicidis, & scortatoribus, & ueneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorū erit in stagno ardenti igne & sulphure: quod est mors secunda. Et uenit ad me unus de septem angelis, habentibus septē phialas, plenas septē plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens: Veni, & ostendam tibi sponsam uxorem agni. Et sustulit me spiritu in montē magnum & altū: &

Esa. 65. c 66. g 2. Pet. 3. c

a Græci sic distinguunt, descendētem à deo è cœlo paratā, ut sponsam, &c.

Esa. 25. c Apoca. 7. d

Esa. 43. c 2. Cor. 5. d

ostendit mihi ciuitatem magnam, sanctam Hierusalem, descēdentem de cœlo à
D Deo, habentem gloriam Dei. Et lumen eius, simile lapidi pretiosissimo, tanquā
lapidi iaspidi crystallizāti: & habebat murum magnum, & altum, habentē por-
tas duodecim: & in portis angelos duodecim: & nomina inscripta quæ sunt no
mina duodecim tribuum filiorū Israel. Ab Oriente portæ tres, ab Aquilone por
tæ tres, ab Austro portæ tres, ab Occasu portæ tres: & murus ciuitatis habēs fun
damenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorū agni.
E Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam aureā, ut metiretur
ciuitatem: & portas eius, & murum eius. Et ciuitas in quadro posita est: & longi
tudo eius tanta est, quāta & latitudo, & mensus est ciuitatem de arundine aurea
per stadia duodecim milia: et lōgitudo, & altitudo, et latitudo eius ęqualia sunt.
Et mensus est murum eius centū quadraginta quatuor cubitorum, mensura ho
F minis, quę est angeli. Et erat structura muri eius ex Iaspide. Ipsa uero ciuitas au-
rū mundū, similis uitro mūdo: & fundamēta muri ciuitatis omni lapide pretio-
so ornata. Fundamentum primum, Iaspis: secundū, sapphirus: tertium, calcedo-
nius: quartum, smaragdus: quintum, sardonyx: sextum, sardius: septimum, chry
solithus: octauum, berillus: nonum, topazius: decimū, crysoprasus: undecimū,
hyacinthus: duodecimum, amethystus. Et duodecim portæ, duodecim marga
ritæ sunt per singulas, & singulæ portę singulis margaritis: et platea ciuitatis au
G rum mundum, tanquam uitrum pellucidū. Et templum non uidi in ea. Domi-
nus enim Deus omnipotens templū illius est, & agnus: & ciuitas non eget sole
neq; luna, ut luceant in ea. Nam gloria Dei illuminauit eā, & lucerna eius [est] Esa.60.d
agnus. Et ambulabūt gentes, quæ seruantur in lumine eius: & reges terræ adfe
rent gloriam & honorē suum in illam. Et †portæ eius nō claudentur per diem. Esa.60.c
Nox enim non erit illic. Et adferent gloriā et honorem gentium in illam. Non
intrabit in eam aliquid quod inquinat, aut abominationem facit, & mendaciū:
nisi qui scripti sunt in libro uitæ agni.

CAP. XXII.

Ostenditur hic aquæ uiuæ fluuius, & nouæ ciuitatis leges describūtur. Prohibetur Ioannes ne angelum adoret Postremo prophetiæ huius authoritas, certitudo et religio indicatur, &c.

A ET ostendit mihi † purum fluuium aquæ uiuæ, splendidū tanquam crystal- Ezec.47.a
lum, procedentem de throno Dei & agni. In medio plateę eius, & ex utraq; Zac.14.b
parte fluminis lignum uitæ, adferēs fructus duodecim, per menses singulos red
dens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Et omne maledictum
non erit amplius, sed thronus Dei & agni in illa erit, & serui eius seruient illi. Et
uidebunt faciem eius, & nomē eius in frontibus suis. † Et nox ultra non erit, & Esa.60.d
non egent lumine lucernæ, neq; lumine solis: quoniam Dominus Deus illumi
nat illos, & regnabunt in sæcula sæculorum. Et dixit mihi: Hæc uerba fidelia
B sunt & uera. Et Dominus Deus sanctorum prophetarū emandauit angelum
suum, ostensurū seruis suis, quæ oportet fieri citò [Et] ecce uenio uelociter. Bea-
tus, qui custodit uerba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, uidens hæc & au
diens. Et postquam audissem & uidissem, cecidi ut adorarē ante pedes angeli,
qui mihi hæc ostendebat. Et dicit mihi: †Vide, ne [feceris.] Cōseruus enim tuus Apoc.19.b
sum, & fratrū tuorum prophetarū, & eorum qui seruant uerba libri huius. Deū
C adora. Et dicit mihi: Ne obsignaueris uerba prophetię libri huius. Tēpus enim
prope est. Qui iniuria adficit, iniuria adficiat adhuc: et qui sordidus est, sordescat
adhuc: & qui iustus, iustificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc, & ecce ue
nio cito, et merces mea mecū [est,] ut reddā unicuiq;, ut op⁹ illius erit. †Ego sum Esa.41.b
Alpha & Ω, principiū & finis, primus & nouissimus. Beati, qui seruāt mādata il 44.a Apoc.1.b
lius, ut sit potestas eorum in ligno uitę, & per portas intrent in ciuitatē, foris autē 21.b

canes

canes & uenefici, & scortatores, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis qui amat & facit mendacium. Ego Iesus misi angelum meum, ut testificaretur uobis hæc in ecclesijs: ego sum radix & genus Dauidis, stella splendida & matutina. Et spiritus & sponsa dicunt, ueni: & qui audit, dicat: Veni. †Et qui sitit, ueniat: & qui uult, accipiat aquam uitæ gratis. Contestor enim omni audienti uerba prophetiæ libri huius. Si quis adposuerit ad hæc, adponet Deus super illum plagas, scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de uerbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro uitæ, & à ciuitate sancta, & ex his, quæ scripta sunt in libro isto. Dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam uenio cito. Amen, Etiam. Veni Domine Iesu. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.

Esa. 55. a

D

FINIS.

E

Qu

brís ab
tamen p
runt,ut
tamen p
qui app
nia idor
apud

Ex

ECCLESIASTICI LIBRI.

Qui ſemper pro ſacris li-

bris ab Eccleſia habiti ſunt, & digni uiſi qui legãtur à pijs: non tamen parem cum Canonicis ſcripturis authoritatem obtinue runt, utpote quos maiores noſtri in eccleſijs legi uoluerũt, non tamen proferri ad authoritatẽ ex his fidei cõfirmandam. Sunt qui appellarunt Apocryphos, uocabulo rei fortè non per om- nia idoneo congruóue. Certè apud Hebræos non habentur, apud Græcos reperiuntur: ex quorum editione ſumma fide & religione in Latinam iam recens uerſi ſunt à D. Petro Cholino Tugino.

EXCVDEBAT CHRISTOPH. FROSCHOVERVS
Tiguri. Anno M. D. L.

Petrus Cholinus Lectori S. D.

VIX quicquam est æque obnoxium calumnijs multorum, quàm sacrorũ librorum interpretatio: nec aliud interpretatu difficilius aut laboriosius, propter summam concisæ orationis breuitatẽ, & crebros Hebraismos ab omniũ aliarum linguarum loquendi formulis & tropis remotissimos, multorumq́ dictorum multiplicem sensum & obscuritatẽ. Nam Græci interpretes etiã Hebraismos passim reliquere, & propter æquiuoca linguæ Hebraicæ plurima, pleraq; admodum improprie sunt interpretati, crebroq́ dissentiũt codices, quos cõciliare, & conciliatorũ sensum inuestigare difficile est, néc facilius sensum suis reddere uocabulis linguæ Latinæ, à cuius stilo Hebraica remotissima est. Itaque fit ut dum, sicut oportet, circa interpretationẽ uerseris religiosius, nec addere audeas quæ orationi diminuta sunt, nimiasq́ alijs linguis afferunt salebras, nec facile quicquã in aliã loquendi formulã demutare, ne quid plus minúsue dicas quàm author uoluerit, solicitus, interimq́ obserues, ut nihil ponas à munditie linguæ, in quam interpretaris absonũ, (cũ paucæ sint loquendi formulæ aut dictiones in diuersis linguis, ita sibi mutuo respondentes ex omni parte, ut earũ significatio nec latius pateat, nec angustius in una quàm in altera) fit inquã, ut in conquirendis q̃ maxime proprijs & propinquis, maximis laboribus pessimã apud multos gratiã ineas. Neq; enim hac religione & cura quis reddere omnia exacte, quæ in ui cuiusq; dictionis sunt, potest, nec ubiq; linguæ in quam interpretatur seruare gratiam: & cum diuersissima sint, sæpeq́ cõtraria hominum ingenia iudiciaq́, interpres in maxima uenit calumniarũ discrimina. Alij enim uellent omnia ad uerbum reddita tam sueprstitiose, ut uix transpositionem eorum iuxta linguæ alterius cõsuetudinem satis æquo ferant animo: alij idem hoc, sed minus superstitiose: alij requirunt sensum potius, q̃ uerba singula reddita: alij in his quoq; munditiem, & nonnihil elegantiæ, ne tædiũ afferat oratio. Hæc omnia cum eadẽ opera fieri non possint, dum obsequeris his, offendis illos. Huic superstitiosus eris, illi obscurus: huic barbarus, illi temerarius: rursum alij affectator, alij negligẽs, si nõ reddidisti quod ipsi uidetur. Breuiter diuersis diuersus fueris, ut interim taceã de illis qui putant nefas esse nouã moliri interpretationem. Tam diuersis itaq; hominũ iudicijs, ijsq́ maxima ex parte improbis, negotijq́ difficultate & immensis laboribus, quos nemo facile in ea re esse nisi expertus credat, territus, nunquã ne ad eorũ quidem, in quibus leuius periculũ est, sacrorũ librorum, quos alij Ecclesiasticos, alij minus apto titulo Apocryphos uocãt, interpretationẽ quæ typis excusa ueniret in manus hominũ, adiecissem animũ: & rem aggressus iam facto periculo difficultatis, multiplicisq́ corruptionis codicũ, multo minus in labore molestissimo perdurassem, nisi nuper cũ maximo piorũ dolore defunctus M. Leo urbis Tigurinæ ecclesiastes fidelissimus, qui Bibliorũ quod extat Hebraicũ interpretatus est Latine, multis rationibus me perpulisset, ut negotiũ susciperẽ, typographoq́ pollicerer operã, quam postea cum me eius sæpe pœnituerit, honeste recusare non potui. Elaboraui itaq; postq̃ semel me promissis obstrinxi, ut quoad fieri posset satisfacerẽ omnibus, aut certe q̃ plurimis, id est, ut ita Græcũ exemplar (cum nihil illorũ extet Hebraice,) ad uerbum sequerer, ut, sicut opinor, tamen linguæ Latinæ munditiẽ seruarem, & fugerẽ obscuritatem: ut quandoquidẽ sicut Erasmus Roterod. nouo, ita M. Leo iam ueteri testamẽto munditiẽ linguæ conciliauit: ita ut iam, (quod semper optaui,) non utiliter modo, sed etiã iucunde, & minori negotio, ingeniorũq́ diuexatione, sineq́ detrimẽto & offensa linguæ politioris in ludis literarijs à pueris, & extra eos à doctis sine tedio barbariei, quæ multos ne legerẽt deterrebat, & ab indoctioribus citra obscuritatẽ, & frequentius, & à pluribus sacra, quod in primis operæpretiũ est, legi liceat, ego quoq;, quando ita sors tulit, reliquo librorũ sacrorũ quasi appendici barbarie & obscuritate ueteris interpretis uerbis nimiũ anxie hærentis aspero aliquam darem munditiem & lucem. Nolui ergo nimiũ esse astrictus Hebraismis multis, (qui in alienam linguã translati, nihil aliud quàm obscuritatem pariunt,) quo minus eos liberius quidẽ, quod ad dictionem attinet, sed quod

ad sensum authoris pertinet, ut puto, rectius, ueroq; propius, & exactius planiusq; uerterem. Ta
les autē Hebraismi sunt in uocabulis per se, usus ferè unius cōiunctionis copulatiuæ, sæpeq; ine-
pte uersæ ab interpretibus, pro quauis cōiunctione, & Ambulare pro uiuere uitámue degere: Ani
ma pro uita, Benedicere pro laudes agere, salutare, cōmendare, prædicare, secūdare, fortunare,
beare, fausta precari, bene ominari, fauere, &c. & Benedictio pro felicitate, felici fato, salutatio-
ne, beneficio, &c. Beneplacitū pro fauore, beneuolentia, obsequio: Bonū pro pulchro: Caro pro cor
pore, mortalitate, homine, animante: Cognoscere pro cōcumbere: Confiteri pro celebrare, gratula
ri: Corpus pro mācipio: Dirigere pro dextere agere: Excessus pro miraculo aut stupore: Excūtes
ad bellū, pro belli potentibus: Facies pro tractu, ora, solo, &c. Filij pro hominibus, genere, natio-
ne, prognatis: Filiæ pro oppidulis aut uicis: Fœdus interdū pro præscripto: Gladius pro bello aut
cæde: Hæreditas pro possessione uel obuentione: & Hæreditare pro posidere, aut occupare: Im
plere pro initiare aut cōsecrare: In pro cū, per: Iniquitas pro quouis crimine: Interrogare pro de
clarare per metalepsim. Quo Hebraismo etiā usus est Petrus 2. Pet. 3. Inuocatū pro celebrato:
Ira pro noxa, uindicta, offensa: Iudicare pro regere, punire: Iudiciū pro fato, sentētia, casu, ratio
ne, iure: Malū pro deformi: Manus pro opera, iussu, nutu, interprete, & pro cuiuscunq; rei instru-
mento: Meminisse pro obseruare: Misericordia pro benignitate & beneficentia: Nomen pro numi
ne aliquoties: Nō pro nemine, nullo, nihilo: Noscere pro fauere: Nūciare pro declarare, narrare:
Pacificum pro placido, felici, saluo: Panis pro cibo aut uictu: Parabola pro dicto recondito, alle
goria, prouerbio, exemplo, pronunciato: Pax pro prosperitate, trāquillitate, incolumitate, quiete,
salute: Pes pro statu, uel gradu per metalepsim: Pluere pro effundere: Portio pro fructu, obuētio
ne, præmio: Præcipere de domo, pro testamentū condere: Principiū pro capite & summa rei: Pro
ximus pro obuio aut altero: Quærere ꝓ studere, eniti, elaborare, appetere, sectari: Qui cū aliquo,
pro factione, socijs, partibus, comitibus: Redargutio pro causæ dictione, defensione, cōfutatione,
increpatione, obiurgatiōe: Respōdere pro ordiri: Retributio pro uice, præmio: Sacrificare pro ma
ctare simpliciter, ut Eccli. 34. Salsugo pro siccitate: Sanctificatio pro religione, uel tēplo: Sancti
ficare pro indicere, instituere: Testamentū pro more: Thesauri, pro cellis, claustris, penetralibus:
Timor pro religione & reuerētia: Tradere pro supplicio dedere: Vas pro instrumento, machina,
apparatu: Verbū pro re, negotio: Via pro instituto uel more: Vir pro quouis, certis, singulis, qui-
busdā: Virtutes pro effectibus: Visitare pro inquirere, uindicare, pœnas sumere, cognoscere cau-
sam, inspicere, rationē habere. Et talia multa, quorum præcipua huc annotanda putaui: ne, quia
passim occurrunt, annotationibus margines impedirem alijs rebus assignandis cōspergendas, &
admonenda, ne quis cur mutata essent miraretur, Hebraismos esse ignorans. Talia sunt etiam,
quod ad constructiones attinet, Hebræis peculiaria alia, quæ demutauimus causa claritatis, ut
quod casus inter posteriora sæpe pro relatiuis positi sunt Hebraico more, prioribus absolute posi-
tis, cū quibus alijs in linguis exprimēdi sunt, ut Eccl. 38. τέκνον ἐν ἀῤῥωστίᾳ σου μὴ παράβλεπε, ἀλλ᾽ εὖ
ξαι τῷ κυρίῳ, &c. Et cap. 39. ἡ εὐλογία ὡς ποταμὸς ἐπεκάλυψεν, καὶ ὡς κατακλυσμὸς ξηρὰν ἐμέθυσεν.
Talia sunt itē creberrima anacolutha, & Nominatiui absoluti pro ablatiuis absolute positis, &
alioqui ad sequentia pertinētes: quale est alicubi, Deus, in cœlo sedes eius, & 2. Mach. 1. καὶ τὸ περιλει-
πόμενον ὕδωρ ὁ νεεμίας ἐκέλευσε λίθους μείζονας καταχεῖν. Itē genitiui nominū crebri pro adiectiuis,
& absoluta uerba pro resoluendis in duo, ut Liberat pro liberator est. Et Eccli. 50. φροντίζων
pro solicite cauere. Item unū uerbū ad duo relatū, quorum utrūq; suū desideraret, quæ syllepseos
species Latinis est rarior. Absoluta tā singularia quā pluralia sine nominatiuis pro impersonalibus
crebriora quā Latinis, quale est currūt pro curritur. Polysyntheta crebriora quā Latinos deceat, &
coniunctiones sæpe otiosæ. Frequens & redundans repetitio siue inculcatio pronominū. Frequen
tes hypallage, ut fructus multitudinis, pro copia fructus, uel fructu multo, & Laudate canticū,
pro canite laudē, Eccli. 39. Numeri pro numeris in collectiuis, & relatiuis eorū. Nomina & uer
ba pro gerūdijs. Nomina pro aduerbijs. Nomina sæpe repetita pro relatiuis. Præpositiones ꝓ uer
bis, ut Eccli. 47. Οὕτως δαβὶδ ἀπὸ τῶν υἱῶν ἰσραήλ. ἀπὸ, id est excelluit. Futura pro præteritis imp
fectis, pro imperatiuis, pro potentialibus, pro ijs quæ quouis tēpore fieri solent, quæ Latini magis
per præsentia, quædā etiam per infinitiuum & uerbum soleo efferunt. Sic præterita pro ijs quæ
quouis

quouis tempore fieri solent. Imperatiui pro coniunctiuis cum si, & quod nonnunquā fefellit interpretes, eadē uox imperatiui & infinitiui. Crebro omissa aduerbia similitudinis. Participia præsentis temporis pro uerbis eiusdē tēporis. Relatiua ipse & is, pro aliquo & quouis sine antecedente. Relatiua pro nominibus certis, & rursum nomina pro relatiuis. Metalepses, ut à statione defatigari, pro defessum recedere. Negatio quoq; aliquādo præponitur, quæ ad aliquot sequentia intelligitur repetenda. Præterea δὲ & γὰρ sæpe omisi, præsertim in Sapientia, & 2. ac 3. Machabæorū, propterea quod inepte uideātur posita & otiose à Græcis pro quauis cōiunctione, ut qui uix utantur alia, & has usq; ad tædiū inculcent. Hæc ita ut opinamur bona fide uertendo omnia, ne nimia obscuritate obessent, aut asperitate sua linguæ Latinæ proprietatē corrumperent, paululum demutauimus, omnibus quidē laborantes ut utantur, sed iudicium de his, recte ne sensum an perperam assecuti simus, trium tantū linguarum Hebraicæ, Græcæ Latinæq; peritis permittentes. Nam ij demum recte de his iudicare poterunt.

Quod si cui uidetur uetus potius interpres retinēdus & sequendus, eo quod ex Hebraico fonte suam interpretationē transtulisse fortassis cuipiam uideri possit, cū nos ex Græcis nostra uerterimus, qui ante nos errasse, & ab Hebraicis declinasse potuerint, nosq; post eos, ut fit, adhuc longius aberrare, nos certis argumentis collegimus ueterē quoq; interpretē nō ex Hebraicis, sed ex ijsdem quibus nos Græcis suam interpretationē transtulisse. Nam præpositiones Græcas sæpe reliquit sequentibus dictionibus hærentes, quasi una esset dictio: ut pro eo quod est 3. Esd. cap. 5. ἐκ ἀναθὼθ ipse mēdose legit, & uertit Hecanathus. Sic pro ἐκ μυρὼθ uertit Emerus. Et postea ubi Græce legitur υἱοὶ ἀπφὰ, υἱοὶ παίδων σολομὼν, id est, filij seruorum Solomonis, uetus interpres Pædon reliquit pro proprio, quod, & superiora non potuit ita legisse in Hebraico. Deinde multis in locis ubi ex uicinitate Græcorū uocabulorum scribarū uitio orta est diuersa lectio, interpres uetus Latinus sæpe absurdiorē potius secutus est q̄ ueriorem, quam in Hebraico fuisse sensus ostendit, quod non factum fuisset, si uertisset ex Hebraico: ut Eccli. in fine τύρβη pro τρύφη, & συμβολὴ pro συμβουλή, & cap. 37: ὄχλοι pro οἰκέτῃ, 46. ἄρν@, quod alibi est ἀνδρὸς. 49. & 50. νάον, quod alibi λαόν. & Sap. 14. quod uertit, Non enim iurantiū est uirtus, sed peccantium pœna perambulat semper iniustorū præuaricationē. Græcū ad uerbū sequutus est, à sententia tamē longissime aberrauit, quod factū non esset si uertisset ex Hebraico, præterq̄ quod imperitior etiā linguæ Græcæ interpres fuisse uidetur, q̄ Eccli. ult. ἱκετείαν uerterit quasi οἰκετείαν, & talia multa. Sed eius rei uel prologus in Ecclesiasticū uersus testimonio fuerit. Postremo constructiones Græcas aliquoties secutus est q̄ proxime, quæ non cadunt in Hebraismū, & Latinis raræ sunt: & ad uerbum expressit quasdā dictiones Græcas infeliciter, quales non sunt apud Hebræos, ut ἀβοήθη@, inauxiliatus: & παῖδες pueri, pro seruis, quos Hebræi non uocant pueros, sed Græci tantū. Simili amphibologia Græca (quæ in Hebraismū non cadit,) deceptus Sap. cap. 18. κόσμον orbem terrarū transtulit, cum ornatū quoq; significet, ut eo loco: qualis æquiuocatio Latinis in mundo est. Eccli. 27. cum emendatiora exemplaria habeant, quod sensus omnino postulat, καὶ ὁ εἰδὼς αὐτὸν, &c. uetus interpres id quod mendosum est in Græcis interpretando sequutus est, nempe καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἀποστήσει ἀπ' αὐτοῦ, & cap. 30. quod mendose legitur περὶ ψυχῶν υἱῶν transtulit, cū uera lectio sit περὶ εὐψύχων υἱῶν: in quo errare nō potuisset, si transtulisset ex Hebraico. Ibidē pro ἐκκεχυμένα mendosum uertit ἐγκεκρυμμένα: & cap. 43. καὶ ἐφύτευσεν αὐτὴν ἰησοῦς interpretatus est, Et plantauit illū dominus Iesus: cum palàm mendū sit ex uicinitate Græcæ dictionis ortum, pro quo emendate legitur in alijs codicibus, καὶ ἐφύτευσεν ἐν αὐτῷ υἱούς. Quod ergo licuit illi ex Græcis Latina facere, nobis quoq; idē conantibus non denegari debere puto, nec improbari magis quod ex eodē quo ille hausit fonte proferimus. Quod autē interpretatio illius sæpe q̄ longissime à nostra abest, in causa est maxima Græcorū exemplariorū diuersitas, & corruptio tanta, ut non minima pars nostri laboris in collatione exemplariorū, & mendorū emendatione uersata sit. Sicubi ergo ille mendo seductus fuit, aut aliam q̄ nos lectionem secutus, aut alioqui uariam inuenimus lectionem, nos eam diuersitatē in margine annotauimus, ne quis aut illum confinxisse aliquid de suo, aut nos suspicaretur. Quanquam mihi quidem uidetur in multis ampla licentia præter omnē codicum fidem uel addendo causa interpretandi obscura, uel demutando usus: aut oportet superesse adhuc

alias codicũ diuersitates, quas mihi uidere nondum contigit. Sicubi integri uersus reperti sunt in uno exemplari qui defuerunt in alio (ut sæpe inuentũ est,) quia illos propter angustiam spatij non licuit in marginẽ adscribere, nos illos asteriscis prænotauimus: qui sicubi occurrent, nullum aliũ asteriscum in margine sibi respondentẽ habentes, admonebunt eum uersum non in omnibus legi Græcis codicibus, sed tamen in aliquibus. Quæ autẽ in nullo Græco exemplari inuenta sunt, sed in Latino tantum lecta, ea quoq; prætermittere noluimus, (quia alio fortassis locupletiore exemplari usus fuit uetus interpres,) sed tamẽ huiusmodi signis et hamis [ ] interclusa ab alijs distinximus. Sequutus sum maxime exemplar Toletanum quoddã, quod perquàm antiquum est, & mihi uisum emendatissimũ, quali uetus quoq; interpres maxima ex parte usus esse mihi uisus est, sed ut iam dixi licentius, idq; in Ecclesiastico maxime. Nos secundũ quod nobis uisum est emendatissimum omnia summa, ut opinamur, fide reddidimus, neq; addendo quicquam data opera, neq; demendo quod plus minúsue quàm Græcus uoluerit dictũ sit, nisi quo modo supra diximus: quibus & hoc addimus, Nos ita mansisse quàm proxime Græca uertendo, ut tamẽ integra seruaretur lingua Latina. Quod sicubi non ausi sumus euagari libere, quod obscuri relictũ est marginali interpretatione illustrasse. In cõiunctionibus multũ permisimus nobis iuxta cuiusq; loci sensum, quod sciamus Hebræis unã coniunctionem aut paucas, ut ו, & כי multarum uice fungi. Deinde cum lingua Hebraica abundet dictionibus æquiuocis, apparet eam linguã callenti Græcos quoq; interpretes, qui pleraq; ad uerbũ ex Hebraico uerterunt, ideóq; omnem linguæ Græcæ gratiã amisere, sæpe ex significationibus æquiuoci ineptiorem potius esse interpretatos q̃ aptiorem, quibusdã in locis tam manifeste, ut mireris negligentiã. Itaq; sicubi aliquid manifeste exigente sensu propter æquiuocationẽ Hebraicæ dictionis (quam facile est ex interpretatione ad uerbũ diuinare,) à Græco declinauimus, id quoq; in margine est annotatũ, aliquoties Hebraica dictione quam diuinauimus adscripta. In 3. Esdræ, ubi recensentur genealogiæ, mirã inuenimus corruptionem, & nisi Hebraica ex 1. & 2. Esdræ cum Græcis conferenti inemendabilem, quã nos hac laboriose facta collatione penè restituimus. Primũ enim qui ex Hebraico Græce sunt interpretati, multa ex proprijs nominibus corruperũt, quædã data opera, quædam necessario. Data opera, dum barbare desinentia nomina conati sunt ad suæ linguæ molliores terminationes declinare: necessario, cum coacti sunt literas quibus ipsi carẽt omittere, ut ו consonantẽ, & omnem aspirationẽ in mediũ aut finem dictionis incurrentẽ, (quas multas habent Hebræi, cum Græci nullas præterquam in ρ habeant,) ut ח & ה aut certe alijs literis permutauere, ut pro ח, ε, & pro ש sæpe λ. Nã pro finali ה quamuis literã prout cõmodum uisum est scribere sibi permisere. Adde quod puncta, quæ tum nõ subscripta erãt, in proprijs alij aliter legerũt: & passim quia ueteres β ea ferè specie qua μ scripsere sic μ, has literas sæpe inter se cõmutatas inuenias. Accessit his incõmodis scribarũ incuria, qui corrupta magis etiã corrupere, articulos sæpe quasi partẽ proprij nominis iungendo, & syllabas ab initio sequentis dictionis auulsas adijciẽdo priori, aut à fini ablatas, sequenti addendo. In hæc tam corrupta postquã Latinus interpres incidit, si nihil corrupit magis etiã, certe corrupte transtulit è Græcis: remq; indies deteriorẽ reddidere librarij ignari hoc ne an illo modo rectius legerẽtur barbara propriaq; uocabula. Interim Græci quoq; codices librariorũ culpa ulterius corrupti sunt ab eo qđ uetus interpres trãstulit. Itaq; cũ genealogias illas quæ sunt in Esdræ 3. conferrem cũ ijs quæ sunt in Esdræ 1. & 2. nominibus Hebraicis, deprehẽdi ferè in singulis origines unde deducta, & causas quare corrupta sint, quarũ causarum quædã in ipsis Hebraicis sunt literis, quæ Græce exprimi nõ potuerũt, uel aliæ pro alijs similibus lectæ sunt, quædã in Græcis, quædã in Latinis, quarũ præcipuas supra memorauimus, alias suis locis assignauimus in margine, ut cuiuis conferenti exẽplaria, statim liqueat rẽ ita se habere, & à nobis recte, nec sine iustis rationibus esse pleraq; nomina nõ mutata, sed restituta & emẽdata. Sanè, ut apparet, totus tertius liber Esdræ uersus est à Septuaginta, aut quocunq; tandẽ authore, ex Hebraicis parũ discrepantibus ab ijs quæ sunt in primo Esdræ: quanq̃ interpres Græcus sæpe male reddidit sensum ex Hebraico, & Hebraice scienti apparet facile quæ fuerit erroris causa. Vbi illud manifestũ, ausus sum aliquantulum à Græco, quod alioqui mendis scatet, discedere. Et per totã interpretationem nunquã ferè sine causa à uetere interprete discessimus: sed si qđ aliter sumus interpretati, fecimus id

uel

uel quia uicinior Græcis nostra uisa est, aut propter Hebraismum, aut propter barbariem, aut quia commodiorem aliam constructionem iudicauimus, aut quia significantius aliquid, aut quia aptiorem rei dictionem, aut aliquid huiusmodi aliud.

Porrò libros quos sumus interpretati, in ordinē qui nobis uisus est optimus, redegimus, nempe ut præpositis, qui ex omnibus lectu dignissimi sunt, solū duobus moralibus Sapētia & Ecclesiastico, reliquos qui sunt historici ferè iuxta ordinē historiarū & temporū quoad fieri potuit, collocaremus. De his ut nostrū quoq; quod collegimus interpretando ponamus iudiciū, liber Sapientiæ, quamuis uerā contineat sapientiam Salomone sapientissimo dignam, ut quæ religionem unius dei in primis asserat, & cōfutet falsam: mihi tamē ipso stylo & cōstructione, tum adiectiuorū, epithetorum, ac cōpositorum abundantia uerisimile fit, nunq̄ scriptum fuisse Hebraice ab authore, sed ab Hebræo aliquo rarius Hebraizante q̄ factum est in cæteris, Græce scriptum esse. Nam apud Hebræos nec talis cōstructio est sermonis, nec talia cōposita quibus ludit author, nec ita solēt epithetis, præsertim otiosis, redūdare. Idē de Iudith parte aliqua, de historia Susannæ, & Hesther, (quæ leguntur inter Apocrypha duntaxat,) iisdē ductus rationibus iudico. Nam de 2. Machabæorum id etiā ipsius authoris in prologo testimonio, & ex elegantia styli certum est. Tertius autem Machabæorū non solū styli, sed etiam ipsius narrationis redundātia, fastu, omniq; Græca uanitate adeò mihi displicuit, ut nec qui uel inter profanas historias fidē per omnia mereatur, nedū qui inter Ecclesiasticos annumeretur dignū iudicē, nec in quo quis uel uertēdo uel legendo ponat operam. Certe nihil unq̄ uerti magis inuitus, & additus in numerū Ecclesiasticorum librorū magis mihi fidē aliorum eleuare uidetur, q̄ eam, aut pietatem, quicquam adiuuare, præterquā quod mendax statim à limine titulus est libri, qui ne uerbum quidē ad Machabæos pertinens cōtineat. Itaq; nō uertissem eum, nisi in Græcis exemplaribus adiunctū primo & secundo Machabæorum reperissem, & ego omnia uoluissem bona fide interpretari, iudiciūq; aliis relinquere. Cæteri libri, maximeq; Ecclesiasticus priuato nomine dictus, seu Sapiētia Iesu filii Sirach, ut p̄logus testatur, & stylus scatēs Hebraismis, siue locutiones, siue constructionē, siue alios idiotismos cōsideres, Hebraice mihi scripti fuisse uidētur à suis authoribus, & in Græca translati, quæ sola nobis relicta sunt, nō extātibus Hebraicis, ac ne à ueteri quid interprete uisis, ut supra dixi. Tobias cōcisa oratione suspicionē mouet in Græcis exemplaribus intercidisse aliqua, quæ in Latinis habeantur, quorū tamen quædā aniliora uidentur, q̄ ut credā ab authore Hebraico, aut ab interprete Græco tradita. Sanè apparet aliquos magna esse usos in libris his licentia. Extat hodie typis excusum Hebraicū Tobiæ exemplar, quod tamen multum à Græco, & multo magis à uetere Latino discrepat. Quare cū cætera è Græcis transtulerim, nolui in hoc uno tantopere dissidente à Græco, diuersum facere. Librū Esdræ quartū, & precationē Manassis nec Græce nec Hebraice uidere mihi cōtigit, tamen ne illa quoq; manerent incultiora, nōnihil ad nostrū stylum attemperata nostræ uersioni inseruimus, eā scilicet habitura fidē & authoritatē, quam ea quæ ex Latino in Germanicam, Gallicā, aut aliā quamuis linguā uersa sunt. Præter hæc si quid monendū erat aliud, passim in marginibus aspersum inuenies, quibus præfixæ literæ & signa indicāt, quo singula referenda sint. Sed de aliquibus signorū supra quoq; aliquid monuimus. Nūc hos labores nostros tibi offerimus candide Lector, ut iudices, utaris, fruaris, & scias nos præstitisse quod potuimus: & sicubi minus assecuti sumus uel sensum, uel quam uelles elegantiā styli, condones, memor non omnes, præsertim in sacris literis, posse omnia, diuersis autem ingeniis eadem opera satisfacere neminem omnibus. Vale, Tiguri Anno M. D. XLII. Tertio Calend. Nouemb.

Asterisci, quibus nullus alius respondet in margine, significant uersum eum usq; ad finem, in aliquibus, sed non in omnibus lectum esse Græcis codicibus.

Talia signa seu hami [ ] monent ea quæ illis inclusa sunt, in nullo prorsus à nobis inuēta esse Græco exemplari, sed in ueteri tantum interprete lecta, paulumq; ad nostrū stylum, ne deformis esset dissimilitudo, attemperata. Cætera clara sunt.

Sapientia Solomonis.

CAPVT I.

A †ILIGITE sapientiã rectores terræ, *bene sentite de Do- †3. Reg 3. a
mino, & ipsum syncero corde quærite: †quoniã ab ijs qui *Esa 56. a
non tentant eum, inuenitur, & [a]ijs qui non diffidunt ipsi, se †2. Pa. 15. a
exhibet. Nempe prauæ cogitationes alienationẽ à Deo fa-
ciunt, potentia uero dum tentatur, arguit insipiẽtes. Nam
in malitiosam animam sapientia non introibit, nec habita-
B bit in corpore peccatis obnoxio. †Spiritus enim disciplinæ Ierem. 4.
sanctus quod fictum est fugit, & recedit ab insipiẽtibus cogitationibus, [b]cumq;
iniustitia superueniente uituperatur. †Nam cum benignus sit spiritus sapientię, Gal. 5. c
labijs suis impie loquentẽ culpa non absoluerit: ut cuius renũ testis sit Deus, cor-
disq; uerus inspector, ac auditor linguæ. †Etenim spiritus Dñi replet orbem, & Esa. 6. a
cõtinens uniuersa, notitiã uocis habet. Quapropter iniusta loquẽs, nequaquam Ierem. 23. d
C latuerit, †nec prætererit eum castigans iudicium. Nam in consilia impij inquire- Act. 7. e
tur, †famaq; sermonũ ipsius ad Dominum perueniet, ad nefaria facinora eius co- 3. Reg. 2. g Matth. 6. a
arguenda. Quoniam auris acris & indignabunda audit omnia, & rumor fremi- Heb. 4. b
tuũ minime clàm fuerit. Quapropter inutili fremitu abstinete, & obloqui lingua
parcite. †Quoniã sermo clandestinus non abibit impune, atq; os mentiens ani- Luc. 12. a
mam interimit. Ne affectetis mortẽ errore uitæ uestræ, †nec operibus manuum Deut. 4. c
D uestrarũ accersatis perniciem. †Neq; enim Deus creauit mortem, nec interitu ui- Ezech. 18.
uorum delectatur. Creauit eñ ut essent omnia, & initia mundi salutifera sunt: 33. c
nec inest in eis medicamentum perniciosum, nec orci regnũ in terra: quippe iu-
stitia immortalis est. Impij uero manibus ac uerbis accersiuerunt illam, & contra-
buerunt amicam arbitrati, cumq; ea fœdus inierunt, †quoniam digni sunt qui Infra 15. a
sint partium illius.

[a] *Vel, fidem eius non deserentibus.*

[b] *Scilicet recedit cum, &c. uel atque iniustitia superueniente arguitur, scilicet quod fictũ est: uel, iniustitia exoriente se profert, scilicet spiritus: nempe resistendo.*

CAP. II.

A DIcunt eñ apud se non recte deputantes, †Breuis est & tristis uita nostra, nec Iob. 7
est remedium cõtra obitum hominis, nec cognitus quisquam qui ab orco Matt. 22. b
sit reuersus, [a]sed [b]temere nati sumus, posthac futuri quasi qui nunquã fuerimus. 1. Cor. 15. d
Quoniam fumus est spiritus in naribus nostris, & sermo ut scintilla [c]è corde no-
stro excitata, quo extincto, corpus nostrum redigetur in cinerẽ, spiritus ut laxus
aër diffundetur, nomẽ nostrũ lapsu temporis ueniet in obliuionẽ, nec quisquam
factorum nostrorũ memoriam usurpabit: sed ut uestigium nubis elabetur uita
B nostra, & sicut nebula radijs solis fugata, eiusdemq; calore fatigata dissoluetur.
†Nam umbræ similis est ætatis nostræ cursus, nec datur reuocare pedẽ ab interi- 1. Par. 29. e
tu, quoniã consignatus est, nec inde quisquam reuertitur. †Adeste ergo, & bonis Esa. 22. b
fruamur præsentibus, rebusq; creatis simul ac iuuentute gnauiter utamur. Vino 56. c
pretioso & unguentis repleamus nos, nec florem [d]auræ prætereamus. Rosarum Sap. 5. b
calyculis coronemur antequam marcescant, [nullum pratum luxuria nostra nõ
peruadat.] Nemo [e]nostrũ nostræ sit exors petulantię, ubiq; signa lætitię relinqua-
mus, quoniam hic est fructus, hęc sors nostra. Pauperẽ iustum opprimamus, nõ
parcamus uiduæ, nec longęuos senis canos reuereamur. Vis nostra lex esto iusti-
C tiæ: quod eñ infirmum est, inutile deprehenditur. Circumueniamus ergo iustũ,
quoniam inutilis est nobis, factisq; nostris aduersatur. Peccata in legẽ nobis ex-
probrat, & nos ob neglectum disciplinæ nostrum diffamat. Notionem dei præ-
dicat habere se, adeoq; filium Dei se nominat. †Hic cogitationum nostrarum Ioan. 7. a
index

[a] ברי

[b] *Vel, subito.*

[c] *Vel, dum cor nostrum mouetur.*

[d] ἀέρος, al. tẽporis.

[e] ἡμῶν, al. ὑμῶν, uestrum.

Esa. 53.c index extitit,†& aspectui quoq; nostro grauis est. Quoniam dissimilis aliorū est
uita ipsius, suisq; differt institutis. Pro adulterinis habemur ab illo, & itineribus
nostris tanquam spurcitijs abstinet. Extrema iustorum prædicat beata, patremq;
Deum iactitat. Videamus an ueri sint sermones eius, & euentuū eius faciamus
Psal. 21.a periculū, [extremaq; cognoscamus.]†Nam si filius Dei iustus est, opem ei feret, D
Matt. 27.e ipsumq; è manu aduersariorū eripiet. *Cōtumelia cruciatuq; eum exerceamus,
*Iere. 11.d ut cognoscamus mansuetudinē eius, probemusq; patientiā. Infami morte con-
demnemus eū, *ratio enim eius iuxta sermones ipsius habebitur. Hæc illi cogi- *Id est tractabitur secundū dicta sua: uel, ironice. Deus respiciet illū scilicet, ut prædicabat.
Rom. 1.c tant, & errāt, nam malitia sua excæcati sunt, †ut nec mysteria Dei norint, nec mer
cedem sperent sanctimoniæ, nec rationem præmij inculpatarū animarum habe
Gen. 1.2 ant. †Nam Deus creauit hominem immortalitati, & eum ad imaginem sui[f] pro
Gen. 3.a priam fabricauit. †Inuidia uero cacodæmonis mors introiuit in mundum, &
Eccli 17.a qui sunt partium illius, experiuntur eam.

CAP. III.

†Deu. 33.a IVstorum autem animæ in manu Dei sunt, nec attinget illos cruciatus. *Insi- A f ἰδιότητος, al. legit ἰσότητος.
*Sap. 5.a pientiū iudicio mori uidentur, calamitosus existimatur exitus eorum, & discess-
Heb. 11.f sus à nobis exitialis, cū illi fruantur felicitate. Etenim dum cruciantur in conspe-
†1. Pet. 1.c ctu hominū, †spem alunt plenā immortalitatis, & leuiter[a] uexati ampla benefi- a Vel, castigati.
Rom. 8.c cia consequentur: *Quoniam Deus tentauit eos, & se dignos comperit. Tanq̃ B
2. Cor. 5.a aurū in fornace probauit illos, & ut solidum sacrificiū excepit. †Itaq; tempore
*Exo. 16.a Deu. 8.a uisitationis suæ effulgebunt, & ut in stipulis scintillæ discurrent. *Iudicabūt gen
†Matt. 13.f 1. Cor. 15.e tes, dominabunturq; populis, & regnabit in eis Dominus in perpetuum. Qui fi
*Mat. 19.c 1. Cor. 6.a dunt ipso, ueritatem intelligent, & fideles in charitate apud eum permanebunt.
Quoniam gratia atq; misericordia continget sanctis eius, & ratio electorū eius
Matt. 25.d habebitur. †Impij uero multabuntur pro cogitationibus suis, ut qui neglexerint
iustum, & à Domino defecerint. Nam qui sapientiam & disciplinā nihili pen- C
dit, infelix est, & una spes est talium, [b] infructuosi quoq; labores, & opera eorum b ἀνόνητοι.
Esa. 54.a inutilia. Vxores eorum stultæ, †maliq; liberi: progenies deniq; eorū est execra-
Luc. 23.d Gal. 4.d bilis. Sanè beata est sterilis incontaminata, quæ concubitum flagitio non nouit:
Esa. 56.b fructūm in * cognoscenda animarū causa capiet: † spado item, qui nefas manu *Vel, in animarū remuneratione.
non fecerit, nec male contra Dominum cogitarit, nam ei eximia fidei gratia cōfe D
retur, & sors in templo Domini iucundissima. Bonorum enim laborum glorio †Vel, orbus liberis.
sus est fructus, nec radix sapientiæ deperit. Liberi uero adulterorum[c] à sacris ar-
cebuntur, & ex illegitimo concubitu semen abolebitur. Quod etiamsi multum c Vel, maturitatē non assequentur.
ætate processerint, in nullo erunt pretio, & ingloriam demum agēt senectutem.
Sin moriantur celerius, spem nullam habēt, nec die[d] inquisitionis solatiū. Nam d Vel, cognoscendæ causæ: aut, animaduersionis.
iniustæ progeniei diri sunt exitus.

CAP. IIII.

POtior est sterilitas cōiuncta cū uirtute, ut cuius immortalis sit memoria, quo A
niam tam deo q̃ hominibus nota est. Hanc imitantur præsentē, absentis au
tem desiderio tenentur. Hæc coronata triumphat in perpetuum, incontaminata
præmia certamine uictrix assecuta. Sobolescens uero impiorum copia non per-
ueniet ad frugē, nec adulterinæ propagines radices altas agēt, nec locabunt fun-
Iere. 17.b damentum stabile. †Nam etiamsi in ramos ad tempus egerminauerint, leuiter ta
Mal. 1.a men[a] firmatæ commouebuntur uento, & procellosa ui eradicabuntur. Imperfe- B a βεβυχότα.
Matt. 7.c cti circum rami defringentur, fructusq; eorum inutilis, & esui immaturus nullū
præstabit commodum. Nam ex illegitimo concubitu nati liberi nequitiæ testes
sunt aduersus parētes, cum in eos inquiritur. Iustus autem quamuis præmatura
morte obierit, quiete tamen fruetur. Neq; enim honorifica senectus est ea, quæ
longo tempore constat, aut quam annorū numero metiaris: sed canos homini-
Heb. 11.a bus sapientia cōciliat, & ætas senectutis sine labe uita est. †Quia deo placuit ille,
charus est habitus: & cum inter peccatores uiueret, de medio sublatus. Abreptus

est, ne malitia immutaretur sensus eius, neue anima eius fraude circũueniretur.
C Fascinũ enim uanitatis quæ honesta sunt, obscurat: & concupiscentia uaga syncerã mentẽ peruertit. Defunctus paucis longa impleuit tẽpora, nam anima eius
[b] deo placebat: quapropter è medio malitiæ propere sublatus est. Vulgus aũt uidens hoc, non intelligit, nec animaduertit hoc ipsum beneficiũ ac misericordiam in sanctos eius esse, electorum'q; ipsius, habitã rationem. Cæterũ iustus mortuus uiuos condẽnabit impios, [c] iuuentus'q; celerius exacta longæuã iniusti senectu-
D tem. Sapientis enim exitũ uidebunt quidẽ, sed quomodo fit illi consultũ, aut quorsum eum Dominus tuto conseruarit nõ intelligent: uidebunt inquã, eum'q; contemnent. Dominus aũt irridebit illos, deinde turpiter corruent, & ignominia inter mortuos perpetua laborabunt. Quoniam cõquassabit illos [d] interclusa uoce præcipitatos, funditus'q; commouebit. Desolabuntur extreme, dolore'q; uexabuntur, & memoria eorum interibit. Prodibunt pauidi peccatorum suorum reputatione, suis'q; sceleribus corãm conuincentur.

b κυρίῳ.
c νεότης.
d ἀφώνους, al. ἀφρόνους.

CAP. V.

A TVm iustus corã oppressoribus suis, laborũ'q; ipsius uituperatoribus multa cũ audacia stabit: quo illi uiso, graui pauore percellentur, & præ inopina salute stupescent. Pœnitentia tacti, & præ angustia spiritus gementes, sic apud se dicent, Hic est ille quem risui quondam habuimus, prouerbio'q; cõtumelioso. Matt.19.e
†Stulti uitam eius existimabamus insaniam, & exitum eiusdem ignominiosum. Sap 3.a
Itáne unà cum filijs Dei annumeratus est, & suam inter sanctos sortem adeptus? Aberrauimus utiq; à uia ueritatis, lumen iustitiæ nõ fulsit nobis, nec intelligẽtiæ sol est exortus. Itineribus iniustitię, et interitus affatim usi sumus: peruasimus in-
B uia deserta, uiã uero Domini ignorauimus. Quid profuit nobis superbia? diuitiæ fastosæ quid nobis contulerunt? †Tanquam umbra, nuncius'q; transcurrens 1.Par.30.c
illa prætereierũt omnia, & in modum nauis fluctuosas aquas permeantis, *cuius Sap.2.b *Pro.30.b
[a] elapsæ uestigiũ nõ inuenias, nec inter fluctus iter meatus illius: aut ut auis aera peruolans, cuius limitem nulla coniectura deprehendas, utpote cũ uerbere [b] pennarũ flagellatus leuis aer, & stridente ui sulcatus, alarum'q; motu traiectus est, ut nullum in eo postea meatus indiciũ animaduertas: aut ut cõiecto ad scopum telo, sectus aer protinus in seipsum denuo coit, ut qua transierit, illud nõ appareat.
C Ita & nos postquam nati sumus, defecimus: nullum'q; uirtutis documentũ dare ualuimus, sed in nostra malitia consumpti sumus. [Atq; talia peccatores apud inferos dixerint.] †Quoniã spes impij qualis à uento sublata lanugo est, & iacta Iob 8.a
tæ à procella tenui spumæ similis: ut fumus uento diffusus, & tanquam hospitis Psal 1.b Prou. 10.d
unius diei memoria præterit. *Iusti aũt uiuent in perpetuum, præmium eorum 11.a
apud Dominum repositũ est, & cura eorundem penes altissimum. Ideo regnum Iac.1.b *Psal.39.a
præclarum adipiscẽtur, & de manu Domini diadema pulcherrimum, quoniam 124.
dextera sua proteget eos, brachio'q; [sancto suo] defendet. †Pro omni armatura †Psal.17.
D proferet indignationem suam, et res creatas ad ultionem hostium armabit. †Pro Ephe.6.b
thorace iustitiam induet, & galeam sibi iudicium syncerũ imponet. Assumet scutum inexpugnabile sanctimoniã, iram autem pro lancea diram exacuet: ipse'q; adeo mundus eum ad debellandos insanos adiuuabit. Probe collimata ferentur fulminum iacula, & ad scopum tanquam ab intentissimo nubium arcu desiliẽt, grandines'q; cõfertim è furore lapidante uibrabuntur. Vndæ maris excandescẽt in illos, & flumina prærupta concurrent. Ventus uehemens resistet illis, more'q; turbinis iactabit eos. Iniquitas terram omnem desolabit, sedes'q; potentũ euerter malitia.

a διαβάσεως.
b ταρσῶν.

CAP. VI.

A P[Otior est sapientia quàm uires, & uir prudens q̃ robustus.] Quapropter audite reges, & attendite, discite rectores finiũ terræ. Aures præbere uulgi moderatores, & qui nationum multitudine gloriamini. †Quoniam potestas uobis Eccls 9.d Prou. 16.d Rom.13.a

à Domino data eſt,& poteſtatus ab altiſſimo. Is inquiret in actiones ueſtras,con
ſiliaq; perſcrutabitur. Quia cũ eſſetis regni ipſius adminiſtri,nec iudicaſtis recte,
nec ſeruaſtis legem,nec conſilium Dei ſecuti eſtis. Horribiliter ſuperueniet uo-
Eccli 10. bis,& repente,quoniam iudicium in proceres rigidiſſimum exercebitur. †Nam
*Deu.10.d plebeius homo uenia dignus ſit,in potentes aũt inquiretur acriter. *Neq; enim B
1.Par.19.c perſonam reformidabit Dominus omnium,nec amplitudinem uerebitur. Quo
Iob 34.b niam tam humilem ipſe fecit quàm eminentẽ,& omnium æque curam agit,cæ
Eccli 35.b Rom.2.b terum potẽtes uehemens manet inquiſitio. Ad uos igitur ſpectant ſermones mei
Gal.2.b Ephe.6.b ô tyranni,ut diſcatis ſapientiã,nec offenſetis. Nam qui ſanctitates ſancte colue-
Col.3 d rint,ij ſancti cenſebuntur,& his inſtituti habebunt excuſationẽ. Facite igitur cu-
Act.10.c piatis ſermones meos,& expetatis,& eruditionem conſequemini. Præclara eſt,
nec unquam marceſcit ſapientia,ab amatoribus ſuis facile cernitur,& à quærẽti
bus eam inuenitur. Vltro ſe cupidis offert cognoſcendam,& qui mane petierit C
eam,non laborabit,foribus enim ſuis aſſidentem illam inueniet. Nempe de illa
cogitaſſe,ad perfectionẽ ſapientiæ pertinet: & qui uigilauerit propter eam,cito
ſecurus fuerit. Quia ſe dignos ipſa quærit circũeundo,benigne ſe per uias oſten
dit illis,ſtudioq; ſummo occurrit. Initiũ eñ ipſius eſt ueriſſima eruditionis cupi
ditas:cura uero eruditionis amor,amor aũt obſeruatio legũ ipſius:rurſum obſer
uatio legũ,[a]immortalitatis cõſtitutio eſt,[b]immortalitas demũ Deo propinquũ fa — [a]Vel,integritatis.
Num.17.c cit,cupiditas itaq; ſapiẽtiæ ad regnũ perducit. †Si ergo ſolijs & regnis ô reges po D — [b]Vel, integritas.
2.Re.14.c pulorũ delectamini,ſapientiã in pretio habete:ut in perpetuũ regnetis. Quid aũt
3.Reg.3.a ſit ſapientia,& q̃modo ſit orta referã,nec cælabo uos myſteria,ſed à prima origi
ne cognitionẽ eius inueſtigabo,palamq; faciã,nec præteribo ueritatẽ,[c]neq; uero — [c]Vel,neq; uero ta
cũ tabido inuidia iter habuero, quoniã talis nequaq̃ fuerit ſapientiæ particeps. — bido inuidia con-
Cæterum multitudo ſapientũ ſalus mundi eſt,& rex ſapiens populi ſtabilimen. — ceſſero: qui nõ po
Quapropter uerbis meis erudimini,& adiumentum ſentietis. CAP. VII. — teſt ſanum habere

SVm equidem & ego mortalis homo ſimilis omnibus,primumq; creato terri A — de ſapientia iudi-
Iob 10.a gena prognatus. †In utero matris caro decem menſium tempore*formatus — cium.
ſum,in ſanguine coagulatus,è ſemine uiri uoluptateq;[d]ſomni comitãte. Quin- — *ἐγλύφην, habent
etiam natus cõmunem hauſi aerem,& in eiuſdem ingenij terrã excidi. Primam — correctiores codi-
uocem æque atq; omnes flebilem edidi,in faſcijs & curis ſum educatus. Nullus — ces,al. ἐπλάσθην.
Iob 1.c enim rex aliud naſcendi habuit initiũ: † ſed introitus in uitã unus eſt omniũ, & — [d]Vel, concubitus.
1.Tim.6 idẽ exitus. Quapropter optaui,& data eſt mihi intelligentia:precatus ſum,& ob — καὶ ἡδονῆς ὕπνου συ-
uenit mihi ſpiritus ſapientiæ. Sceptris & ſolijs antepoſui illam,diuitiasq; præ il- — νελθούσης.
Iob 28.c la nihilipendi,†nec gemmarũ *pretium ei comparaui. Quoniam reſpectu eius B — *τιμητόν.
aurum omne arena pauca eſt,& ad rationem ipſius argentum pro luto reputan
dum. Hanc dilexi ſupra ſanitatem & formam,uſumq; eius luci præoptaui,ut cu
3.Reg.3.b ius ſplendor ſupprimi non poſſit. †Acceſſerũt aũt mihi bona ſimul omnia cum
Matt.6.d illa,innumeræq; ſunt in manibus eius diuitiæ. Lætitiã percepi ex omnib. ut quo
rum caput ſit ſapientia,ipſam autem horum eſſe matrem ignorabam. Hanc citra
[b]fruſtrationẽ didici,minimeq; maligne cõmunico,nec cælo diuitias ipſius. Nam — [b]Vel,fraudem.
theſaurus hominibus inexhauſtus eſt,quo qui fuerint uſi,amicitiam cũ Deo iun
xerint,propter dona diſciplinæ cõmendati. Deus mihi dedit [c]ſententioſe loqui, — [c]Vel,ex ſententia.
digneq; datis cogitare: ut qui ſapientiæ dux ſit ipſe,& ſapientum conformator.
Sap.3.a †Nam in manu eius ſumus tam nos q̃[d]ſermones noſtri, ſapientia ſimul omnis, C — [d]Vel,ratio noſtra.
&[e]operũ ſcientia. Etenim ueram rerum cognitionẽ ipſe mihi dedit,qua mundi — [e]Vel artes.
conſtitutionem,& uim elementorum,initium,finem & medium temporũ,[f]ſol- — [f]τροπῶν, al τρόπων.
ſtitiorumq; uiciſſitudines,tum permutationes tempeſtiuitatũ,atq; annorum cir-
culos,& ſtellarũ diſpoſitiones,ac naturas animalium,beſtiarum[g]affectus, uento — [g]Vel,iras.
rum impetus,ratiocinationes hominũ,plantarum differentias,radicum uirtutes

intelligerẽ, omniaq; adeo tã occulta cognoscerẽ q̃ manifesta, nam artifex oĩm sapientia me docuit. Siquidẽ spiritus inest ei sagax, sanctus, unigenus, multiplex, subtilis, uegetus, illustris, incõtaminatus, euidens, innocuus, boni studiosus, acutus, prohiberi nescius, beneficus, benignus, stabilis, certus, securus, omnipotens,
D perspiciens omnia, omnesq; spiritus rationales & mundos etiã subtilissimos penetrans. Nam omni motu mobilior est sapientia, cũctaq; præ puritate sua penetrat & peruadit. Siquidem à diuinia uirtute efflatur & syncere promanat à maiestate omnipotentis, quapropter nihil in eam cadit polluti. †Etenim æternę lucis Heb.1.a splendor est, limpidissimum diuinæ uirtutis speculum, & imago bonitatis eius. Præterea cum unica sit, omnia potest: eadẽ permanens renouat omnia: & uicissitudinibus ætatũ in sanctas animas se transferens, amicos Dei constituit, & prophetas: neminem enim Deus præter sapientiæ studiosum diligit. Nam hæc sole speciosior est, & omnem astrorum seriem superat, luciq; comparata potior deprehenditur. Siquidẽ nox pellit hanc, sapientiam aũt malitia non uincit: sed pertingit ab extremo ad extremum usq; penitus, & utiliter omnia disponit. VIII.

A Hanc ego dilexi, & à iuuentute mea quæsiui: hanc studui sponsam adiũgere mihi, et pulchritudinis eius amore captus sum. Nobilitatẽ generis eius hoc illustrat, q̧ cõuictu Dei utitur, quodq; Dominus oĩm eam diligit. Nam scientiæ Dei sacerdos est, & operum eius antistes. Quod si diuitiarum est in uita possessio desiderabilis, quid operante omnia sapientia locupletius? & si opifex omniũ est
B sapientia, quid illa in rerum natura est artificiosius? Rursum si iustitiam quis diligit, labores huius, uirtutes sunt. Temperantiam enim docet & prudentiam, tum iustitiam ac fortitudinẽ, quibus nihil est hominibus in uita utilius. Si quis item multarũ rerum peritiam desiderat: hæc antiqua nouit, & futura coniectat: hęc sermonum strophas callet, & ænigmatum explicationes, Signa & prodigia præsagit, euentusq; tempestiuitatum & temporum. Hanc ergo decreui mihi uitæ sociam adiungere, ut quam mihi bona daturam cõsilia, & curarum tristitiæq; lenimento fore cognoscerem. Gloriam in uulgus per hanc[a] adipiscor, & honorem
C apud seniores iuuenis. Acutus comperior in iudicio, & in conspectu potentum sum admirabilis, [stupentq; me principũ facies.] Tacentem me sustinere solent, & loquentem[b] attendere, pluribusq; differente me manum ori admouere. Per hanc consequar immortalitatẽ, & relinquam æternam posteris meis memoriã: regimen populorũ administrabo, gentesq; mihi parebũt: tum famam meam reges horrẽdi metuent, uulgo bonus apparebo, belloq; fortis: in hac deniq; domũ ingressus acquiescam. Nihil enim amaritudinis habet eius commerciũ, nec quicquam
D doloris conuictus eius, sed lætitiam, & gaudiũ. Hæc apud me reputans, et animo mecũ studiose perpẽdens, esse scilicet in cognatione sapientiæ immortalitatem, & iucundã in amicitia eius delectationẽ, tum perennes in laboribus manuum ipsius diuitias, atq; prudentiã in usu colloquij eius, & in cõmunicatione sermoum eiusdem famæ claritatẽ, ut eam mihi coniungerem quærens circumibam. Eram aũt puer ingenio dextro præditus, bonamq; sortitus indolem: imò bonus ipse cum essem, corpus incõtaminatum adeptus sum. Intelligens aũt me compotem illius non aliter fore quàm dono Dei (quod quidem ipsum erat prudentiæ, scire quis author huius foret beneficij,) Dominum adij, eumq; precatus sum, & sic ex animo toto loquutus. CAP. IX.

A Deus patrũ, †misericordiæq; Domine, *qui uerbo tuo cũcta creauisti, & ho- †3.Re.3.b minẽ tua fabricauisti sapiẽtia, ut creatis abs te opificijs dominaretur, et mun- *Gen.1. dum cũ sanctimonia, iustitiaq; administrans animo recto iudiciũ exerceret, assidentem solio tuo mihi tribue sapientiã tuam, nec me numero seruorum tuorum summoueas. †Ego eñ seruus tuus sum, ancilla tua natus, infirmus homo, bre- Psal.115.b uisq;

a Αὐτῇ.
b προσέξει.

uitę tempore duraturus, adeoq; iunior q̃ ut iuſtitiam legesq; poſſim intelligere.
Nam etiamſi quis fuerit ex hominũ progenie conſummatus, ſapientia tamẽ tua B
1.Par. 29.b ſi careat is, nihili fuerit æſtimandus. †Tu me populo tuo regem elegiſti, & filijs
2.Par. 1.a filiabusq; tuis iudicem. Templũ in ſancto monte tuo iuſſiſti me ædificare, & in
urbe habitationis tuæ arã inſtar ſancti tabernaculi, quod iam inde ab initio pa-
Prou. 8.c raſti, & una tecum artifex operum tuorũ ſapientia: †quæ tibi mundũ creanti prę
Ioan. 1.a ſto fuit, & quid oculis tuis adlubeſcat, quidq; ex præceptis tuis rectum ſit, perno
uit. Hãc è ſanctis cœlis tuis, & à ſolio maieſtatis tuæ demitte, ut præſens labores C
meos adiuuet, & quid acceptũ apud te ſit cognoſcam. Hæc enim nouit & intel-
ligit omnia, hæc me prudẽter deducit in actionibus meis: hæc eadẽ me maieſta-
te ſua cuſtodit, ut operibus meis gratioſus ſim, & populũ tuum iuſte gubernẽ,
ſolioq; patris mei dignus exiſtam. †Quis enim homo conſiliũ Dei cognoſcat?
Eſa. 40.b Rom. 11.d. 1.Cor. 2.b aut quis uoluntatem eius animo perueſtiget? Nam cogitationes mortaliũ igna D
uæ ſunt, & opiniones noſtræ fallaces. Quandoquidem fragile corpus grauat
animam, & terrenum domicilium plenam curarum mentẽ deprimit, ut cõiectu
ra uix aſſequamur quæ in terra ſunt, & quæ inter manus uerſantur laborioſe de
prehendamus. Ergo quis perueſtiget cœleſtia? aut quis conſilia tua pernoſcat,
niſi cui tu dederis ſapientiam, & è ſublimi ſpiritum ſanctum tuum demiſeris?
Nam ſic demum uiæ incolarum orbis dirigantur, & quæ tibi grata ſunt homi-
nes didicerint, tuaq; ſeruati fuerint ſapientia.

CAP. X.

Ge. 1.d 2.b Gen. 4.b HAec primum in mundo formatum patrem, ſolumq; creatũ conſeruauit, & A
*uindicauit à lapſu ſuo, eiq; poteſtatẽ dedit in omnia dominãdi. †Hac rur
Gen 6.7.8 ſum per iram ſuã deſerta, iniuſtus fraterni paricidij furijs interijt: †propter quem
demerſam diluuio terrã denuo ſeruauit ſapientia, dum exiguo ligno iuſti curam
Gen. 11.d habuit. †Hæc iuſtum inter gentes malitioſa cõſpiratione confuſas[a] nouit, incul B
patum eum deo cuſtodiuit, & ut erga filium animata conſeruauit conſtantem.
Gen. 19.c †Hæc pereuntibus impijs ex incendio quinq; ciuitatibus ingruẽte fuga iuſtũ eri
puit: quarum etiamnum malitiæ teſtimonio fumoſum reſtat ſolũ, & plantæ fru-
ctum intempeſtiuũ ferentes, ſtatuaq; ſalis monumento diffidentis animæ conſti
tuta. Nam contemptores ſapientiæ non ſolum eo læduntur, ꝙ quæ bona ſunt
ignorant, ſed etiam in uita relinquunt monumentũ inſipientiæ, ut cum delictis
ſuis latere nullo modo queant, cultores aũt ſuos ipſa ſapientia ærumnis liberat.
Gen. 28.b †Hæc profugum ab ira fratris iuſtum in uias rectas deduxit, ipſiq; regnum Dei
monſtrauit, & effecit ut ſanctorum caperet cognitionem. Per ærumnas locuple C
tauit ipſum, & labores eius compenſauit ubertate. Cum per auaritiam opprime
retur, præſto fuit, ditauit illum, ex hoſtibus ſeruauit, protexit ab inſidiatoribus, &
obeundum ei certamen arduum conſtituit: ut cognoſceret omni re pietatem eſſe
Gen. 37.f potentiorem. †Hæc uenditum non dereliquit iuſtum, ſed eum à peccato con-
Act. 7.b *Gen. 41.f ſeruauit: in foueam unà cum eo deſcendit, *nec in uinculis deſeruit eum, donec
attulit ei ſceptrum regium, & in oppreſſores eius poteſtatem, accuſatores etiam
eius coarguit mendacij, & gloriam ei conciliauit æternam. Hæc populum ſan- D
†Exod. 1.b ctum, & inculpatum ſemen ab †affligente ipſum gente liberauit, intrauit in ani
*Exod. 3.b 14.e mam *ſerui Dei, & regibus horrendis per miracula ſignaq; reſtitit. Sanctis mer-
cedem laborum ſuorũ reddidit, deduxit eos per uiam mirabilem, & interdiu te-
Pſal. 77.b gumento fuit ipſis, ſidereiq; ſplendoris uicem noctu ſuppleuit. Dedit eis tranſi-
tum per mare rubrũ, & per aquas plurimas traduxit eos, undis autem obruit ho
ſtes ipſorum, & imas profundi ſcatebras in eos emiſit. †Ideo iuſti ſpolia tulerũt
Exo. 12.e 15.a ab impijs, nomen ſanctum tuum decantauerunt ô Domine, & uictricem manũ
tuam uno ore laudauerunt. Quoniam os mutorum aperuit ſapientia, & diſer-
tas infantium linguas reddidit.

CAP. XI.

[a] Vel opera בירי
A S†Ancti prophetæ[a] ministerio facta conformauit illorũ, qui per inhabitabile Exo.16.a
desertũ iter fecerunt, & in locis inuijs posuerũt tentoria, restiterunt hostibus, 17.c
& se de inimicis uindicauerunt. †Te cũ sitirent inuocauere, & aqua è summa ru Num.20.b
pe data est illis, sitisq́ remedium è duro lapide. Nam per quæ pœnas luerunt ini
mici ipsorum, [cum potus eis deesset, per ea Israelitæ abundantes recreati sunt:]
per eadem & inopia laborantes hi acceperunt beneficiũ. †Etenim pro fonte per Exo.7.d
enni fluminis sanioso sanguine, ad exprobrandum illis de occidendis infanti-
*διὰ τοῦ τότε, &c.
bus edictũ, conturbati, aquam uberrimã præter spem his exhibuisti, simulq́ *per
sitim illius temporis ostendisti, quantopere [tuos extolleres, &] †hostes ipsorum Exo.7.d
B excruciauisses. †Cum enim tentati sunt, per castigationem, quamuis clementem Deu.8.a
illam quidem, cognouerũt, quomodo cum iracunde punirentur, †impij fuerint Exo.7.d
cruciati. Siquidem hos tanquam pater admonens probauisti, in illos autem in-
quirens, ut durus rex animaduertisti. Enimuero absentes & præsentes eodẽ mo
do uexabantur. Duplex enim mœror ceperat illos, & gemitus cũ memoria præ-
teritorum. Nam cum audirent, dum ipsi cruciabantur, bene cum his agi, Domi-
num senserunt: & quem olim expositum, abiectumq́ pro deplorato per ridicu-
lum habuerant, eũ in extremo rerũ euentu mirati sunt: †cum siti longe alia quàm Exo.7.d
C iusti laborarent. Porrò pro insulsis iniustitiæ ipsorum cogitationibus, †quibus Sap.12.e
seducti serpentes irrationabiles, uilesq́ bestias coluerunt, tu irrationabilium ani
maliũ uim causa ultionis in eos immisisti, ut discerent per quę quis peccasset, per
eadem esse puniendum. Nam alioqui †omnipotenti manui tuæ, quæ mundũ ex Leui.26.d
informi materia cõdidit, facultas non deerat, qua turbam ursorum, & leones ani Sap.16.a
mosos, aut recenti furore plenas ac ignotas feras, quæ uel in modũ ignis urentẽ Iere.8.c
[b] Vel, lamberent.
[c] Vel, fulgurarent.
efflarent spiritum, uel sonantem fumũ[b] torquerent, uel[c] micarent horrendis ocu-
lorum scintillis, in eos immitteres: quarũ nõ solum noxa perimere eos, sed etiam
terribilis aspectus disperdere potuisset. Quid? q́ etiam sine his urgente pœna, &
D afflatu potentiæ tuę quassante, uno spiritu quiuissent deijci. Verum omnia men
sura, numero, ponderéq́ temperauisti. Etenim ampla penes te potestas semper
est, & quis robori brachij tui resistat? Quoniam instar momenti stateræ totus co
ram te mundus est, & ueluti gutta matutini roris humi delapsa. †Omnium autẽ Rom.2.a
misereris, ut qui possis omnia, & peccata hominũ, ut resipiscãt, dissimulas. Quic
quid enim rerum est diligis, & nihil abs te creatorum odisti: neq́ enim inuisum
tibi quicquam produxisses. Aut quonam quid modo permansisset, quod tu no-
luisses? aut quod non iussisses, esset cõseruatum? Parcis autẽ omnibus, quoniam
tua sunt, amator animarum Domine. CAP. XII.

[a] δι' ὅ, uel, διὸ quapropter.
[b] Pro eo quod scriptum inueni, καὶ θοίναν αἵματος ἐκ μέσου μύστας θείας σου, καὶ αὐθέντας γονεῖς, &c. & alibi. Καὶ θοίναν αἵματος ἐκ μέσου &c. Ego sic lego, Καὶ θοίναν αἵματος ἐκ μύσους, μύστας ἐκ θιασομῶν καὶ αὐθέντας φονεῖς ψυχῶν ἀβοηθήτων, &c.
[c] τοῦ στρατοπέδου σου σφῆκας.

A N Am omnibus incorruptus tuus inest spiritus, [a] per quẽ lapsos paulatim co
arguis, & in peccatorũ memoriam reducendo admones, ut relicta malitia,
in te domine collocent fiduciam. †Etenim cum priscos illos sanctæ terræ tuę ha Deu.9.a
bitatores odisses, utpote odiosissima ueneficiorũ facinora patrantes, & impijs sa 12.d 18.b
crificijs deditos, tum liberorum inclementes paricidas, & humanorũ uiscerum,
carniũq́ uoratores: [b] cumq́ dapes cruentas ex scelere, sacerdotesq́ phanaticos cũ
cędis miserarum animarum authoribus, per manus maiorum nostrorum delere
decreuisses, ut pretiosissima iudicio tuo terra dignam seruorũ Dei coloniam ac
ciperet, tamen his quoq́ ut hominibus pepercisti, et tanquã emissarios[c] exercitui
tuo præmisisti uespas, quæ paulatim illos profligarent. Non q̀ non posses dimi
B catione pręlij in potestatem iustorũ redigere impios, aut sæuis bestijs, duróue uer
bo ad unum eos delere: † sed q̀ paulatim puniendo locũ eis dares emendãdi se, Exo.23.d
nõ ignorans ab origine sua malos esse, ingenitaq́ laborare prauitate, nec cogita Deut.7.d
tiones ipsorum mutari unquam posse: cum ab initio semẽ eorum execratione de
uotum esset. Attamẽ neminem metuens, ueniam peccatorum eis impertiebaris.

Quis

Rom. 9.d Quis enim tibi dicat, Quid egisti? aut quis se iudicio tuo opponat? †Quis itē de
perditis gentibus abs te creatis te uocet in crimē? aut quis nã contra te uindex in-
1.Pet. 5.a iustorum hominum intercedat? Neq; enim præter te deus est alius, †qui curam
agat omnium (quo te demonstras nō iniuste iudicare,) neq; rex aut tyrannus ul
lus pro ijs quos tu punieris oculos cōtra te attollere audeat. Verumtamen iustus C
cum sis, iuste gubernas omnia, & eum qui nullam pœnam cōmeritus sit cōdem
nasse, à tua potentia iudicas alienū. Nam potentia tua iustitiæ principium est, &
tuus in omnia dominatus facit ut parcas omnibus. Cum enim minus crederis
absoluta pollere potentia, quantū ualeas declaras, & cōtumacia præditos redar-
guis. Cæterum potentiæ dominus exerces æquum iudicium, & nos cum multa
moderatione gubernas. Nempe tibi, cum uis, potentia præsto est: uerum talibus
factis populum tuū doces, iustum humanū esse oportere, & bona spe filios tuos
imbuis, qui locum concedas pœnitentiæ peccatorū. Cum enim inimicos seruo-
rum tuorum mortem cōmeritos cum tanta moderatione atq; attentione punie-
ris, tempus & locū indulgens, quo malitiam deponerent: quanta solicitudine re
xisti filios tuos, quorū patribus bonas promissiones iureiurando pactionibusq;
firmasti? Cum igitur castigas nos, infinito grauius inimicos nostros flagellas: ut D
bonitatem tuam perpendamus solicite, & ea perpensa misericordiam tuã expe-
ctemus. Quocirca & iniustos in stolida uita uersatos homines per suas ipsorum
Sap.11.c impuritates excruciauisti. †Etenim per incerta uiarum longius aberrauerunt, ut
Rom.1.c qui stolidorum infantium more decepti, quasdam animantes, etiam apud hostes
infames, Deos existimarint: quamobrem illis ut pueris ratione carentibus pœ-
nam ludibrio irrogasti. At illi probrosis ludificationibus nihil emendati, pœnas
meritas diuinitus experientur. Nam ijs ipsis rebus, quas passi sunt indignabun-
di, cum propter eos quos deos existimabant, punirentur, quem olim se nosse ne
gabant, sentientes uerum esse Deum perceperunt. Quapropter in extremam in-
ciderunt damnationem.

CAP. XIII.

Rom.1.b ETenim [a] natura uani sunt omnes homines ignorãtia dei præditi, †qui ex eui A
dentibus bonis eum qui est, non ualuerunt intelligere, nec ex operibus cōsi
Deut. 4.c 17.b deratis opificem cognouerunt: †sed aut ignem, aut uentū, aut citatum aerem, aut
astrorum orbem, aut uim aquarū, aut lumina cœli rectores mundi deos esse pu-
tauere. Atqui si horum pulchritudine delectati, deos existimauerunt ipsa, quan-
to præstet horum Dominus cognoscere utiq; debuerant, (quandoquidem sum-
mus pulchritudinis generator ea condidit,) sin potentiam eorū & efficaciam ad
mirati, quanto esset horum opifex potentior, ex ijsdem intelligere. Siquidem ex- B
pulchritudinis rerumq; creatarū excellētia, collatus ijs creator earum spectari po
test. Attamen hi paruam reprehensionem mereantur. Nam quærendi deum, &
inuestigandi studio fortassis errant. Etenim in operibus ipsius indagãter obuer
santur, eamq; uisu induunt persuasionē, eo q; præclara sint quæ cadunt sub aspe
ctum. Omnino tamen ne hi quidem uenia digni fuerint. Si enim eo potuerūt
penetrare cognitionis, ut mundū coniectura caperent, quomodo non horū do-
minum potius inuenerunt? Infelices sunt autem, & mortua spes est illorum, qui
manuum humanarum opera, aurum & argentū arte fabrefactum, animaliumq;
Esa.44 b Iere.10.a simulachra, aut lapidem inutilem opus antiquę manus, Deos appellauerē. †Aut C
cum quis faber materiarius [b] eximię [c] arboris succisæ omnem circa corticē scite de
strinxit, & inde uas usui uitæ profuturū artificiose, pulchreq; fabricauit, opificij
uero recisamentis apparando cibo cōsumptis satiatus, refectū inde nullius usus
ineptum sumpsit truncum, ramisq; nodosum per otium sculpsit diligenter, & ua
cans perite formauit, adeoq; hominis figurauit effigie, aut animalis cuiuspiã ui-
lis simulachrum effinxit. Deinde minium & fucum illinendo cōciliauit ei rubo

[a] Id est, re ipsa, seu reuera, uel indole uana.

[b] εὐτυχοῦς.

[c] Vel, plantæ.

rem, & omnẽ in eo maculã obduxit: tum in extructo ad id domicilio digno col
D locauit ad parietem, ferroq́ firmauit. Atq; ita quidem ille, ne cadat, huic prospe-
xerit, ut qui sciat illud adiuuare seipsum nõ posse, cum simulachrũ sit, & opis in-
digum. Tandem pro possessionibus, pro nuptijs suis, & pro liberis illi uota
nuncupans inanimo uerba facere non erubescit: †& nunc pro ualetudine inuo Psal. 115.a Baruc. 6.a
cat infirmum, nunc pro uita mortuum orat, pro ope extreme inopi, proq́ itine-
re faciundo, ne gradum quidem facere ualenti supplicat: ad quæstum deniq;, ad
opus faciundum, manusq́ pretium & successum ab ignauissimo manibus ro-
gat uanitatem.

CAP. XIIII.

A RVrsum alius adornans nauigationẽ, & per feros fluctus iter instituens, ue-
hente se ligno putrius lignũ implorat. Illud enim auiditas[a] quæstus exco-
gitauit, artifex aũt fabricauit sapientia, tuaq́ pater prouidentia gubernat. †Quo Exod.14.d
niam per mare quoq; uiã, tutumq́ per fluctus iter aperuisti, ostendens, quamuis
possis incolumẽ omni modo præstare, etiam si quis arte carens conscenderit, nõ
tamen uelle te opera sapientiæ tuæ esse otiosa. Quapropter homines perq̃ exi-
guo ligno uitam cõmittentes, transmisso naui procelloso mari seruantur. †Ete- Ge.6.c.7.b
nim tum primum cũ superbi gigantes perirent, ad nauim spes mundi confugit,
tuaq́ manu regente genitale semen æuo reliquit. Felix enim lignũ est, per quod
iustitia exercetur: †manufactum aũt infelix est tam ipsum quàm eiusdem fabri- Psal.115.
cator. Hic, ut operis author: illud, ut nomen Dei, cum corruptioni obnoxium sit, Baruc.6.
B adeptum. †Nam æque inuisi Deo sunt & impius, & eiusdem impietas. Etenim Psal.7.a
opus cum opifice pœnam subibit, quapropter & in simulachra gentiũ inquire-
tur. Quoniam in opificio Dei ad nefas deformata sunt, ad offensionẽ animis ho
minum, & ad pedes insipientiũ illaqueandos. Initium enim scortandi excogita-
tio simulachrorum est, & eorundem inuentio uitæ corruptela. Neq; enim erant
ab initio, neq; in æternum manebunt. Quippe hominum ambitione in mundũ
introducta sunt, & ideo celer interitus est ipsis destinatus. Nam acerbo luctu prę
mature abrepti filij dolens pater imagine facta, iam antea mortuũ hominẽ, nũc
ut Deum cœpit colere, & sibi mancipatis sacra ceremoniasq́ tradidit. Deinde la-
C psu temporis inualescens impia consuetudo, pro lege seruata est. Quinetiam ob
tyrannorũ mandata effigies religiose cultæ sunt, & quos pręsentes honorare nõ
poterant homines, (utpote procul habitantes) eorũ è longinquo petitam ad ima
ginem honorandi regis euidenter expressam figuram repręsentauerũt, ut absen
tem studiose tanqtam præsentem[b] colerent. Porrò ad intendendum cultum im-
peritiores prouexit etiam affectata artificis diligentia. Nam ille fortassis potenti
placere cupiens elaborauit arte q̃ pulcherrime similitudinem, uulgus autem opi
ficij uenustate illectum, quẽ nuper ut hominem honorarat, mox numẽ existima
uit. Præterea hoc quoq; uitæ fuit insidiosum, q; homines infortunio aut[c] tyranni
de in seruitutem redacti, nomen cũ nulla re cõmunicandum lapidibus & lignis
imposuere. Iam uero non satis est circa cognitionem dei erratũ esse, sed etiam in
D magno ignorantiæ bello uiuentes, tanta mala pacẽ appellant. †Nam aut sacrifi Deu.18.b
cia per paricidia liberorũ, aut clãdestina mysteria, insanasue alijs ritibus baccha Ier.7.a.19.a
tiones agitando, neq; uitã iam, neq; connubia tuentur munda, sed alius aliũ aut
interficit per insidias, aut adulterando contristat: omnia demũ occupat sine discri
mine sanguis & cædes, furtũ & dolus, corruptela, infidelitas, tumultus, periuriũ,
perturbatio bonorum, beneficiorum obliuio, animarum cõtaminatio, alienatio
progeniei, cõnubiorũ confusio, adulterium & lasciuia. Infandorum enim simu
lachrorum cultus omnis mali origo, causa & finis est. Aut enim illi cum lætan-
tur, insaniunt, aut falsa uaticinantur, aut uiuunt iniuste, aut[d] temere peierant, Nã
inanimatis confisi simulachris malũ accepturos se, cũ peierarint, non expectant.
Cæterum

[a] Vel, *quæritandi uictus cupido.*

[b] Vel, *adularẽtur,* κολακεύωσι.

[c] Vl, *oppreßione.*

[d] Vel, *cito.*

Cæterum utraq; de causa iustam pœnam subibunt: & quod simulachris dediti,
male de Deo senserunt, & quod sanctitate spreta, iniuste per dolum iurauere.
Non enim eorum per quos iuratum est potentia, sed ultrix peccatorum iustitia
praue factorum pœnas ab iniustis semper expetit. CAP. XV.

TV uero deus noster benignus es, & uerus, & [a]longa patiētia, misericordiaq; A
gubernas omnia. Etenim si peccauerimus in te, potētiam tuam nouimus:
[b]non peccabimus aūt, ut qui nos [c]tibi curæ esse sciamus. Nam nosse te, cōsum-
mata iustitia est: & tuam intellexisse potentiam, radix est immortalitatis. Neq;
enim in errorem nos induxit insidiosum hominū inuentum, neq; labor [D]pictorū
infructuosus, figuræ scilicet uarijs coloribus maculatæ, quarū aspectus insipien
tibus in [e]amorem exit, & speciem imaginis mortuæ spiritu uacuam cōcupiscit.
Malorum amatores sunt, [f]talesq; spes habere digni taliū opifices, [g]amatores & B
Rom. 9.d cultores. †Nam ubi figulus [h]mollem terrā laboriose pressans, usui nostro quid-
uis effinxerit, atq; etiam ex eadē argilla apta mundis operibus uasa, simul & his
contraria quæuis formarit, (quorum in utroq; genere quis usus sit singulorū, ar
biter ipse est figulus) idem ille pessime locans operā deum uanum figurat ex ea-
dem argilla, cum ipse non pridem è terra natus sit, in eandē de qua sumptus est,
cum animæ debitū ab eo exigetur, breui rediturus. At ille non qui labores se ma
neant, curat, aut quàm sibi breuis supersit uita, sed certat cum aurificibus, argēta-
riosq; fabros & ærarios imitando gloriæ sibi ducit, quod fingat imposturas. Pul C
uis est cor illius, spes item terra uilior, & abiectior argilla uita ipsius. Quoniam
eum qui finxit ipsum, qui uegetam ei inspirauit animam, qui spiritū uitalem in-
flauit, ignorat. Verum isti ludicrā uitam nostrā existimant, & cursum ætatis lu-
crosam nundinationem: ut qui dicant, undecunq;, atq; etiam ex malo rem esse fa
ciendam. Alioqui enim nouit ille se peccatis omnes superare, dum fragilia uasa
simul & effigies ex terrena materia fabricat. Longe autem insipientissimi, & [i]stul-
torum animis miseriores sunt omnes populi tui inimici, qui eum potentia pre-
Psal. 114. munt, eo quod omnia simulachra gentium pro dijs habeant, †cum ijs neq; usus
134.d oculorum quibus uideant, neq; nares quibus hauriant aërem, neq; aures quibus
audiant, neq; manuū digiti sint quibus palpent, neq; pedes ad gressum habiles.
Quandoquidem homo fabricauit eos, & qui mutuatus est spiritum, eosdem fin D
xit. Enimuero nemo hominū similem sibi deum formare potest, sed mortalis
manibus nefarijs effingit mortuū. Cultis enim à se rebus præstantior est, ut qui
ipse uitam adeptus sit, illa nunquam. Quid? quod animalia quoq; coluntur o-
diosissima, ut quæ alijs comparata, deteriora sint, propter hanc dementiā, quæq;
ne animalibus quidē tam uideantur pulchra, ut desiderio eorum tangātur, quæ
Deo deniq; probatore careant, & fautore. CAP. XVI.

PRopterea [a]*per similia merito [b]puniti sunt, & per multitudinē bestiarū cru- A
ciati, cuius cruciatus loco beneficiū populo tuo prǽstitisti, cum auidæ ipsius
Num. 11.g appetentiæ cibum noui saporis parauisti †[c]coturnicē: ut illi appetentia cibi labo-
Psal. 78. rantes, indicatum eum qui immissus erat, etiam in urgente fame abominarētur:
hi uero penuriā paulisper experti nouo sapore impertirentur. Oportebat enim
illis tyrannide usis ineuitabilem penuriam accidere: his aūt ostendi tantū, quem
Num. 21.b cruciatum hostes ipsorum pertulissent. †Etenim *cum eos ira sæua bestiarū in
uasisset, cumq; noxiorum serpentium interimerentur ictibus, ira tua nō durauit
usq; ad internecionem: sed per admonitionē paulisper fuerūt perturbati, signum
salutis habentes, quod memores mandati legis tuæ redderet. Neq; enim qui re- B
spexerat, propter rem uisam, sed propter te seruatorem omniū seruabatur. Itaq;
Exod. 10.d hoc ipso hostes nostros docuisti, te eum esse qui salutem prǽstes ex omni malo, q;
8.f illos †locustarum & muscarū *ictus interemerunt, nec remedium [D] uitæ eorū ex
Apoc. 9.

[a] Vel, lenitate.
[b] Vel, sin minus, in numero tuorum nos esse scimus.
[c] Vel, tuos censeri.
[D] σκιογράφων, al. σκιὰ γραφῶν, id est, adumbratio picturarum.
[e] ὄρεξιν, al. ὄνειδος, id est, probrum.
[f] Al. morte digni.
[g] ποθοῦντες, al. ποιοῦντες.
[h] Vel, argillam.
[i] ψυχὰς νηπίων.

[a] Redit eo unde initio cap. 13. digressus est.
* δι' ὁμοίων.
[b] Scilicet, Aegyptij, utpote per ranas.
[c] Vel, ortygometram.
* ὅτι αὐτοῖς δεινὸς, &c.
* δήγματα.
[D] Vel, animæ.

ritit, quod digni essent tali supplicio: filios autem tuos ne uenenatorum quidem dra
conum ictus uicerũt. Etenim intercessit misericordia tua, eosq́ꝫ seruauit, ut qui
ictibus ad memoriam oraculorum tuorum reuocarentur. Celeriter autem serua
bantur, ne in altam obliuionẽ prolapsi, beneficio tuo retrahi non possent. Neqꝫ
enim herba aut malagma medicinã eis attulit, sed sermo tuus, ô Domine, sanans
omnia. Quippe tu uitæ necisq́ꝫ potestatem habes, †ad portas inferorum deducis Deut.32.f
& reducis. Homo quidem malitia sua mortem intulerit cuipiam, qua elapsus spi 1.Reg 2.b
ritus non reuertatur, sed animam [e] assumptam nequaquã dissoluerit: tuam uero Tob.13.a
C manum effugisse, est impossibile. Nam impij te nosse negãtes, ui brachij tui fla
gellati, †insuetis pluuijs, grãdinibus, imbribusq́ꝫ ineuitabilibus diuexati fuerũt, Exod 9.e
& igne cõsumpti. Quod enim maxime mirum est, in aquam etiam natã extin
guere omnia uim summam ignis habebat: nam ipse quoqꝫ mundus iustorũ uin
dex est. Interim enim mitescebat flamma, ne immissa in impios animalia cõbu-
reret, sed ipsi se iudicio Dei exagitari palàm uiderent: interim autẽ etiam inter a-
quas supra uim ignis exardescebat, ut progeniẽ sceleratæ terrę disperderet. †Pro Exod.16.d
quibus rebus cibo angelorũ populum tuum refecisti, & panẽ citra laborem pa- Ioan.6.d Num 11.b
ratum, omni uoluptate pollentẽ, omniq́ꝫ accõmodatum gustui de cœlo ipsis de- Psal.77.c
misisti. [f] Substantia enim illa tua tuam erga liberos ostendebat suauitatẽ, & ap-
petitui assumentis cuiusqꝫ subseruiens ad illius qualemcũqꝫ uoluntatẽ se tempe-
D rabat Prętcrea nix & glacies uim ignis sustinuerũt, nec liquefacta sunt: ut cogno
scerẽt, qui ignis ardens per grandines & pluuias coruscando fructus inimicorũ
absumpsisset, eundem rursum alendorum iustorum causa uirium suarũ esse ob-
litum. Nam res creata tibi creatori subseruiens, in pœnas iniustorũ exardescit:
rursumq́ꝫ mitescit ad præstandum fidentibus te beneficiũ. Propterea tum quoqꝫ
in quiduis transfigurata, almæ benignitati tuæ pro [g] indigentiũ uoto subseruie
bat, ut filij tui tibi chari Domine discerent, †hominem nequaquã prouentu fru- Deut 8.a
ctuum ali, sed uerbo tuo eos qui te fidunt, conseruari. Quod enim igne non ab Matth.4.a
sumebatur omnino, exiguo solis radio calefactum liquescebat: quo notũ esset,
solem gratijs tibi agendis præueniendum esse, & te sub lucis ortum salutandũ.
Nam spes ingrati in modum hyemalis glaciei euanescet, & more inutilis aquæ
diffluet.

CAPVT XVII.

A NEmpe magna iudicia tua sunt [ô Dñe,] & explicatu difficilia [uerba tua,]
quapropter animæ imperitæ errauerunt. †Iniusti enim gentẽ sanctam op Rom.11.d
pressuros se rati, uinculis tenebrarum, longęq́ꝫ noctis cõpedibus *constricti, atqꝫ Exod.10.e
inclusi tectis ab ęterna prouidentia profugi iacuerũt, occultisq́ꝫ peccatis obscuro
obliuionis uelamento latere se posse arbitrati, attoniti, grauiter, uisisq́ꝫ perturbati
sunt & dissipati. Neqꝫ enim latebra qua continebantur, securos reddebat ipsos,
sed sonitus pauore percellens eos circumstrepebat, laruæq́ꝫ * tristi aspectu truces
B offerebantur. Atqꝫ ignis quidem nulla uis lucem præbere poterat, nec fulgẽtes
radij syderum illustrare noctem illam horrendã ualebant: sed ignes tantum qui-
dam terribiles ultro micabant ipsis. Attoniti uero quæ cernebantur illa non ap
parente facie peiora iudicabãt. †Interim ludibria artis magicæ iacebãt unà cum Exod.7.b 8.b
calumnia per iactantiã sapientię contumeliosa. Nam qui se promittebant timo
res & perturbationes animo ægroto depulsuros, ijdem ridicula formidine labo
rabant. Quod etiamsi nullum eos monstrum territasset, bestiarũ tamen transi-
tu, serpentiumq́ꝫ sibilis exagitati perijssent tremebũdi, ineuitabilem etiam aërem
C intueri se negantes. [Frequenter enim pessima occupant, cõscientia redarguen
te.] Etenim formidolosa res est malitia, [a] proprio teste conuicta, & in cõscientia
[b] delitescens, mala semper [c] præsagit. Nihil enim est metus, nisi [temeritatis adiu-
mentum, &] auxiliorũ à ratione proficiscentium defectio, cum intus residens exi-

guã

[e] Id est, sublimem abeuntem.

[f] Scilicet, Man.

[g] Vel, orantium.

* πεδῆται.

* ἀμειδήτοις κατηφῆ, &c.

[a] ἰδίῳ μάρτυρι, al. ἰδίως & μαρτυρεῖ.

[b] Vel, et cõscientiæ coniuncta. συνεχομένη, al. συνερχομένη, conscientiæ comes.

[c] Vel, anticipat, προείληφεν, al. προσείληφεν, sibi repræsentat.

gna ſpes [b]magis reputat cauſæ cruciatum mouentis implacabilitatem. Ergo illi per impotentem uere noctem ab impotẽtis orci receſſu profectã, eodem ſomno ſopiti, partim monſtroſis exagitabãtur uiſis, partim animæ defectiõe exoluebantur. Repentinus enim illis & inopinatus pauor ingruerat: & hoc deinde modo, quicunq; tandem fuiſſet illic collapſus, in [e] anguſtias citra ferrum concluſus cuſtodiebatur. Nam ſiue quis agricola ſiue paſtor erat, ſiue quis laborioſus [f] in de- D
ſerto operarius, ineuitabilem quiſq; neceſſitatem ſuſtinebat. Siquidem omnes una tenebrarum catena conſtricti erant, ſiue flatus ſibilans, ſiue denſos inter ramos canora uox auium, ſiue ſonitus aquarum impetu currẽtium, ſiue immanis ruentium ſaxorum fragor, ſiue uiſum effugiens ſaltantium animalium curſus, ſiue rugientium ſæuiſſimarum ferarum fremitus, ſiue echo montium cauernis repercuſſa territando illos percellebant. Totus enim mundus clara luce reſplendebat, & expeditis [g]frequens erat operibus: ſolis illis grauis nox incũbebat, imago tenebrarum, quæ ipſos in poſterum excepturæ erant. Ipſi deniq; ſibi tenebris erant grauiores.

CAP. XVIII.

Exod. 10. f — SAnctis autem tuis lux ampliſſima ſuppetebat, quorũ uocem audientes [a]illi, A
faciem autem & habitum non uidentes, quod quidẽ non eadem & ipſi paterentur, beatos prædicabant: quod autem iniuria laceſſiti non læderent, * gratias agebãt
Exod. 13. a Pſal. 78. b 105. d — ipſis, & [b]inimicitiarũ ueniam rogabant. †[c]Quippe tu columnã igneam itineris ignoti ducem, & ad magnificã peregrinationẽ ſolem innocuum his exhibuiſti. Nam [D] illi meriti fuerãt, qui luce priuati, cuſtodijs tenebrarũ tenerentur, cum filios tuos, per quos integerrimum legis lumen orbi prodendum erat, concluſos
Exod. 1. c 2. b — aſſeruarent. †Cæterũ cum infantes ſanctorũ tuorum interimendi conſiliũ cœpiſſent, unusq; expoſitus puer, ad caſtigandos illos eſſet ſeruatus: tu frequentia li-
Exod. 14. — berorum orbaſti ipſos, † aquarumq; ui ſimul omnes perdidiſti. Præſignificata maioribus noſtris fuit nox illa, ut quibus crediderãt iuramentis cõfiſi ſecuro bonoq; forent animo, populusq; tuus & iuſtorum ſalutem uidit, & hoſtium interitum. B
Cum enim inimicos noſtros ultus es, tum nos cõuocatos gloria illuſtraſti. Clàm enim ſacrificabant ſancti bonorũ filij, & diuinã legem concorditer ſanciebant, ſanctos eorundem bonorum & periculorũ ex æquo conſortes fore. Et patribus iam hymnos præcinentibus, inimicorum contrà clamor inconditus clareſcebat, comploratioq; puerorũ miſerabilis exoriebatur. Eadẽ uero pœna cum domino ſeruus affectus, & plebeius paria cum rege paſſus, unoq; adeo nomine
Exod. 12. c — mortis, innumerabiles unà cuncti defunctos habebãt. †Neq; enim ſepeliẽdo ui-
ui ſufficiebant, quoniam uno momento præſtantiſſima quæq; proles ipſorũ interierat. Nam cum propter præſtigias omnia credere recuſarent, poſt cladẽ pri- C
mogenitorũ populum [e]Dei filium eſſe confeſſi ſunt. Etenim cum quietum ſilentium teneret omnia, nocte iam curſus ſui media, omnipotẽs ſermo tuus bellator durus acutum gladiũ minime fictum mandatũ tuum gerens, in mediũ exitialis terræ [f]ſolio regali de cœlo deſilijt, & ſtans omnia morte, cœlũ partim attingens, partim ſolo [g]inſiſtens, cómpleuit. Tum illos ſubito dira uiſa ſomniorum perturbauerũt, obtulerũtq; ſe metus inopinati: et alius alibi iacens ſemiuiuus ob quam moreretur cauſam indicabat. Hoc enim ſomnia illa turbulẽta præſignificarãt eis: ne, quam ob cauſam mala paterentur inſcij, perirent. Cæterũ iuſtos quoq; morte contigit periclitari, & multitudo in deſerto cladem accepit, ſed illa nõ diu durauit
Num. 16. g — offenſio. †Nam [h] propere uir integerrimus armis miniſterij ſui, deprecatiõe, D
piaculariq; ſuffimento prolatis, propugnatorem ſe præſtitit, indignationi interceſſit, & ſeruum ſe tuum probans finem impoſuit calamitati. Attamen [i] interemptorem non robore corporis, nec armorũ ui deuicit: ſed iuramenta, pactaq; cum maioribus allegans, plectentem ſermone ſuperauit. Nam aceruatim iam alijs ſu

[b] Vel, potentiorem imaginatur implacabilitatem. Nam ἀγνείαν lego, niſi malis ἄγνοιαν, ignorantiam cauſæ, id eſt, incertã cauſam, uel ſcelus cauſæ, id eſt, ſcelus quod cauſa eſt. Nam ἄγνοιαν, פשע uertunt ſeptuaginta, ut Pſal. 24. Cæterũ ἀγνέαν lego, ab ἁγνὸς, quod ſignificat donis incorruptum, qui à iuſto dimoueri nulla ratiõe poteſt, adeoq; implacabilem.

[e] Vel, carcerem.

[f] Vel, per inopiam.

[g] Vel, continebatur.

[a] Scilicet Aegyptij.

* εὐχαρίστουν.

[b] Id eſt, quod ſe inimice erga ipſos geſſiſſent.

[c] Vel, propterea quod. Rationem reddit cur lux ampla ſuppeteret ſanctis.

[D] Scilicet Aegyptij.

[e] Id eſt, Deo chariſſimum.

[f] Vel, ſedibus regalibus.

[g] Vel, ingrediens.

[h] ἀμύμων, al. πρόμος.

[i] ὀλοθρεύοντα, al. ὄχλον.

*στάς.
[k] ἐπὶ τοῦ ποδήρους. Ita Exod. 28. interpretatū est הַמְּעִיל quāuis hic Ephod innuere uideatur.
[l] ἐφοβήθη, al. ἐφοβήθησαν.
* ἐπιτρέψαντες τοῦ ἀπιέναι.
[a] Vel, studiose deduxissent.
[b] Vel, fatum uel calamitas.
[c] ἐνεμήθησαν. Vide num legendum sit ἐχρεμέτισαν, id est, hinnierunt, scilicet præ lætitia.
[d] כנים
[e] Vel, ortygometra.
[f] Id est, Aegyptijs.
[g] Vel, ignotos.
[h] Id est, sed etiam qui eos inuiserent: uel, sed etiam qui curam eorum suscepissent.
[i] Vel, uisus errore.
[k] ὅτι.
[l] καὶ νηκτὰ μετέβαινον, &c.
[m] τῆς ἰδίας δυνάμεως, ubi alibi additur ἐπιλελησμένον, modi suarum uirium immemor.
[n] εὔτηκτον γένος, lego εὔτηκον.

per alios collapsis mortuis, hic medius *obsistens iram præcidit, & ad uiuos interclusit aditum. †Siquidem omnigenus ornatus [k] tunicæ, qua induebatur, inerat, & patrū decora quadruplici lapidum ordini insculpta, maiestasq́ tua in diademate capitis ipsius. His interemptor ille cessit, hæc [l] extimuit, quod sola indignationis experientia sufficeret. Exod. 28. b

CAP. XIX.

A IMpios autem indignatio sæua usq; ad extremum persecuta est, ut quorū etiam futura facinora præuideret, quod eosdem quos *liberassent ad abeundū, [a] festinanterq; dimisissent, pœnitentia ducti rursum essent persecuturi. †Cum enim recenti adhuc luctu ad sepulchra mortuorum lamentarentur, consilium insanū aliud ceperunt, ut quos extruserant supplicando, eos ut fugitiuos persequerentur. Etenim merita [b] necessitas ad hunc finē trahebat eos, & priorū casuum obliuionem eis inijciebat: ut reliquas cruciatuum pœnas persoluerēt, & populo tuo inopinatam profectionem tentante, in nouum genus interitus inciderent. Siquidem res Exod. 14. a
B omnes creatæ commissæ sibi curæ subseruiētes in suo genere, aliam deintegro figurā, ut illæ si filij tui conseruarētur, induere: utpote nubes illa quæ castra obumbrabat, & quæ aquis prius occupata terra emergens sicca apparuit, iter item expeditum è mari rubro, & herbosus è fluctu uiolento campus: per quem uniuersa gens manu tua protecta, stupendaq́ miracula tua intuita transijt. Nam equorum in modum [c] pasti fuerunt, moreq; agnorum exultauere, te liberatorē suum, ô Domine, decantantes. Meminerant enim adhuc rerum actarum in peregri-
C nitate sua: quo modo pro sobole animalium terra protulisset [d] pediculos, & pro piscibus multitudinem ranarum fluuius euomuisset. † Tandem uero nouam auium progeniem uiderunt, cum delicatos cibos concupiscentia ducti postulauissent: *nam ad placandos eos sublimis à mari [e] coturnix aduenit. Porrò [f] scele ratis pœnæ, non sine prægressis fulminum ui portentis irrogatæ fuerunt. Iuste enim pro nequitia sua cruciabantur, qui grauiorem inhospitalitatem exercuissent. Nam alij [g] eos qui errabant apud se, non recipiebant: alij seruitute premebant hospites bene meritos: nec solum hos, [h] sed etiam siqua esset ipsorum uisitatio, quoniam alienigenas inimice accipiebant. Alij item quos gaudiorum cele- Exod. 16. c Num. 11. g *Sup. 16. a
D britate recepissent, iam in consortium eiusdem iuris admissos iniquis laboribus affligebant. Ergo [i] caligine multati fuerunt, †ut quondam ad iusti fores illi, [k] qui uastis tenebris septi suarum quisq; forium quærebant exitum. Etenim elementa apte transponuntur inter se, quemadmodū in psalterio soni nomen concentus permutantes, sonum tamen semper aliquem obtinent: quod licet ex inspectione rerum actarum exacte conijcere. Aquaticis enim mutabantur terrestria, [l] & natatui nata in terram transibant. Ignis in aquam [m] præter uim suam ualebat, & aqua naturæ extinctricis obliuiscebatur. Flammæ rursum animaliū, quæ corruptioni obnoxia sunt, intercedentium corpora nulla tabe affecerunt, nec liquari natum glaciale ambrosij cibi genus [n] liquefecere. Per omnia enim amplificasti populum tuum Domine, & cohonestasti: nec ei ullo tempore aut loco præsens adesse dedignatus es. Gen. 19. c

Prologus

Prologus in Ecclesiasticū

priuato nomine dictum librum, qui inscribitur, Sapientia Iesu filij Sirach.

CVM multa magnaq; nobis per legem & prophetas, eosq; sequutos alios tradita sint, ob quę merito laudes Israelitas nomine eruditionis atq; sapientię, & unde non solū ipsos Lectores euadere doctos oportet, sed horum studiosi etiam exteris tam dicendo q̃ scribendo utiles esse possunt: auus quoq; meus cum q̃ plurimo tempore in lectionē legis & prophetarum, aliorumq; à patribus conscriptorū librorum incubuisset, inq; his exercitatione satis profecisset, adductus est & ipse, ut aliquid ad eruditionem & sapientiam pertinens conscriberet, unde studiosi, & qui se his dedissent, multo maiorem ad legitime uiuendū profectum facerent. Hortatos itaq; uos uelim, ut hæc beneuole & attente legatis, atq; ignoscatis nobis, sicubi uideamur, dum in interpretatione elaborauimus, quarundam dictionum uim non esse assecuti. Non enim eandem uim obtinent eadem, quæ suo modo Hebraice dicuntur, cum in alienam linguam translata fuerint. Neq; uero solum hæc, sed alia quoq;, utpote lex ipsa & prophetæ, cæteriq; libri non parum interest an sua lingua recitentur. Ergo anno regni Ptolemæi Euergetæ tricesimooctauo, cum in Aegyptum peruenissem, ibiq; diu moratus, non paruæ eruditionis reperissem exemplar, faciendum maxime duxi, ut ipse studiū aliquod & industriam ad interpretandū hunc librum adhiberem. Etenim multis uigilijs studioq; contendi eo temporis interuallo, ut ad finem perductum librum ederem, utq; studio se dedere uolentes exules moribus prius instituti secundum legem uiuerent.

QVAE SEQVVNTVR, IN ALIO EXEMPLAri Græco reperta sic transtuli.

IEsus hic Sirach quidē fuit filius, sed cognominis sibi Iesu nepos. Vixit autem temporibus citerioribus, captiuitatem & restitutionem secutis, adeoq; post omnes ferè prophetas. Porrò auus eius Iesus, ut & ipse testatur, industrius uir fuit inter Hebræos, & prudētissimus: qui non solum aliorum ante se prudentiū uirorum sapienter dicta collegit, sed etiam ipse quædā priuatim multa scientia sapientiaq; plena pronunciauit. Postquam igitur hoc libro ferè collectitio relicto, primus ille Iesus de uita decessit: Sirach hic post eum rursus acceptum eundem filio suo Iesu reliquit. Is tandem hunc nactus cōcinne totum coegit in unū†uolumen, & Sapientiam cum suo & paterno, adeoq; aui nomine inscripsit: nempe ut ipso sapientiæ nomine auditorem ad ipsum librum maiori desiderio meditationeq; pertractandū alliceret. Ergo dicta sapiētia & ænigmata similitudinesq; continet, & peculiares quasdam antiquas ac diuinas de uiris deo probatis historias, tum orationes & hymnos eiusdem, atq; insuper quibus beneficijs Deus populum suum sit dignatus, quibusq; malis inimicos eiusdem cumularit. Sanè hic Iesus Salomonis sectator fuit, nihil minus illo sapientiæ & eruditionis nomine probatus, ut qui multiscius uerè fuerit, & sit appellatus.

† *Vel, ordinem.*

Ecclesiasticus, siue Sapientia Iesu filij Sirach.

CAPVT I.

A DEO manat omnis †sapientia, [apud eum semper fuit,] & 3.Reg.3.b
eidem perpetuò coniuncta est. Arenā maris, guttásue plu- 4.c
uiæ, aut dies æui quis enumeret? Sublimitatē cœli terræq́ Iob 28.b
latitudinē, aut profundum [quis emetiatur?] similiterq́ sa- Iaco.1.a
pientiam[dei, rerum omniū primam]quis peruestiget? †Re- Cōmendatio sapientiæ.
rum omniū prima est sapientia creata, & prudēs intelligen- Rom.11.d
tia iam inde ab æuo. *Fons sapiētiæ sermo dei celsissimus
est, & aditus, sempiterna eiusdem præcepta. Cui nam est detecta radix sapiētiæ?
aut quis calliditatem eius pernouit? [Quisnam aperte palamq́ disciplinam sapi
entiæ edoctus est? aut quis multiplices uias eius intellexit?] Vnus est sapiēs, [crea
tor omniū celsissimus, omnipotens,] & perq̄ terribilis, sedens in solio suo Domi
B nus. Is eam creauit, uidit, ad numerū recensuit, [& emensus est.] Hanc super o-
mnia opera sua, superq́ animantia cuncta effudit pro sua munificētia, et eam ex
hibuit sui studiosis. Religio Domini ipsa gloria est, & magnificētia, & lætitia, Summā sapientiā esse religionem domini.
& corona exultationis. Religio Domini cor delectat, & lætitiæ ac gaudij, lon-
gæq́ uitæ cōciliatrix est. Religionē Domini colēti bene erit ad extremū, & idem
die obitus sui [a]beabitur. [Amor Dei præclara est sapiētia, cuius qui uiderint spe
ciem, eandem perspectā, & ex miraculis ipsius agnitā diligunt.] †[b]Initiū sapien Prou 9.b
tiæ est religio Domini, & unà cū fidelibus creatur [c]in utero, [[D]electas comitatur Psal. 110.b
fœminas, & apud iustos ac fideles uisitur. Religio Domini sanctitas est sciētiæ,
sanctitas aūt cor incolume, iustumq́ reddet, & eidem iucunditatē afferet atq́ gau
C dium.] *Nidū fundauit æternum inter homines, eorumq́ progeniei se concre
dit. Reuereri deum uberrima sapientia est, quæ homines fructibus suis exaturat.
Omnem domū [e]ipsorū delicijs suis implet, & suis item cellas prouentibus: *u-
træq́ uero res dona dei sunt, quæ faciunt ad prosperitatem. Religio Domini co
rona est sapientiæ, tranquillitatē pariens, & salutarem incolumitatē: *cuius ama
tores gloria effuse exultarat. [f]Scientiā & intelligendi [g]artem effundit [h]sapiētia,
& amplectentes se gloria extollit. Reuereri Dominū radix est sapientiæ, & ra-
mi eiusdem longæuæ ætates. [Thesauris sapientiæ inest intelligentia, scientiq́
sanctitas: sed scelerosis execrationi est sapiētia.] *Religio Domini peccata depel
lit: & quandiu præsens est, iram arcet. [i] Vir iracūdus non poterit censeri iustus, Exhortatio ad patientiam in studio religionis.
nam ruinam ei creat ipsius ad iram procliuitas. Qui patiens est, usq́ [k]ad tempe
D stiuitatē præstabit tolerantiā, & postea exorietur ei lætitia. Idem uerba sua tem-
pestiue supprimet, & labia [l]multorū consilium eius prædicabunt. In thesauris
sapientiæ [m]latet scientia, sceleroso uero pietas est execrabilis. Sapientiā si cupis, In quo consistat studiū sapientiæ.
fac serues pręcepta eius, & Dominus eam tibi præbebit, [implebitq́ thesauros il
lius.] Nam ipsa sapientia & eruditio religio Domini est, & grata sunt ei fides ac
mansuetudo. Religioni Domini parere ne recuses [n]inops, nec ad eam animo Quomodo adeunda sapientia.
ficto accesseris. [o]Ne te cōformes ad sermones hominū, [p]nec labijs tuis cōfidas.
[q]Ne extollas teipsum, ut ne cadas, animæq́ tuæ dedecus cōtrahas, quamobrem
Dominus palàm proferat secreta tua, et te [r] in medio cœtu prosternat, eo q̄ ad
religionē eius non accesseris [s]syncere, sed animū dolosum attuleris. CA. II.

Fili,

[a] εὐλογηθήσεται, al. χάριν εὑρήσει.
[b] Vel, caput. Heb. ראשית
[c] ἐν μήτρᾳ, ἐν μήτρᾳ.
[D] Vel, eximias.
[e] αὐτῶν, al. αὐτῆς.
[f] Quod hic additur, καὶ εἶδε καὶ ἐξηρίθμησεν αὐτήν, non est in emendatioribus Græcis & antiquioribus.
[g] Vel, peritiam.
[h] ἡ σοφία.
[i] θυμώδης ἀνὴρ, al. θυμὸς ἄδικος.
[k] Vel, ad tempus.
[l] πολλῶν, al. πιστῶν.
[m] Vel, scitæ allegoriæ sunt, παραβολαί.
[n] ἐνδεὴς ὤν.
[o] q. d. Sed ad dei sapientiam, al. ne simulatorem agas in cōspectu hominum.
[p] ἐν χείλεσί σου μὴ πρόσεχε, al. χείλεσί σου πρόσεχε.
[q] μὴ, al. καὶ.
[r] Vel, media concione.
[s] ἐν ἀληθείᾳ.

Matt.4.a 1.Tim.3.b 2.Pet.4.b FIli, cultum Dei aggressurus, [fac in iustitia solicite persistas, &] animũ tuum A
pares aduersus tentationem. Recte institue cor tuum, & age fortiter: [admo
Patientia opus esse studioso sapientiæ. ue aurem tuam, uerbaq; consulta percipe:] ne quid [a]impetus tempore [b]trepides,
[sed Deum sustineas patienter.] Fac adhæreas deo, nec desciscas, ut extremo tem
pore tuo locupleteris. Quicquid inuaserit te, [c]libẽs excipe: [in dolore patientẽ,]
& in qua depriméris uicissitudine fortem te præbeas. Quoniã ut aurũ igni pro
Sap 3.a batur, ita homines cõmendabiles in fornace afflictionis. Confide deo, ut opem
Prou.17.a tibi ferat: rectis insiste uijs, & illo nitere: [tuere religionẽ eius, & in ea cõsenesce.] B
Qui Dominũ reueremini, sperate benignitatem eius: nec deflectatis ab eo, ut ne
concidatis. Qui Dominũ reueremini, eodem confidite: nec præmiũ uestrum
intercidet. Bona sperate quibus Dominus religioni est, lætitiã quoq; sempiternã
& benignitatem. [Religiosi erga Dominũ, eundẽ diligite: & animis illustrabi-
Psal.30.a mini.] In prisca retro respicite sæcula, & hæc considerate. †Quis Domino con-
Esa.16. fisus est, & ignominiã retulit? aut quis in religione eius perstitit, & fuit desertus?
aut quis inuocauit eum quem despexerit? Nam misericors & clemens est Domi C
nus, peccata remittit, & tempore afflictionis salutẽ affert, [omniumq; adeo eum
syncere implorantiũ defensor est.] Væ cordibus ignauis, [ac labijs scelestis,] re
3.Reg.18. missisq; manibus, & sceleroso †duabus uijs ingredienti. Væ cordi collapso, nam
cum nullam habeat fiduciã, defensore quoq; carebit. Væ uobis qui amisistis pa
tientiã, [desertisq; rectis itineribus, ad praua diuertistis.] Quid enim facietis, cum
Dominus in uos inquiret? Qui Dominũ reuerentur, parere uerbis eius non re
Iob 14.b cusabunt: †& qui diligunt eum, uias eiusdẽ obseruabunt. Qui reuerentur Do D
minum, sequentur quæ grata sunt illi: & qui diligũt eum, plenam legi ipsius na-
uabunt operam. Quibus Dominus religioni est, ij corda sua excolẽt, & animos
suos corã illo summittent. [Religiosi in Dominũ, seruabũt mandata eius, & do-
2.Re.24.c nec respiciat ipsos, patienter perdurabũt, dictitantes: si minus resipuerimus,] †in
manus Domini [d]incidamus, potius q̃ in manus hominum. Quanta enim maie
stas est ipsius, tanta est & eiusdem misericordia. CAP. III.

Obediendum esse parentibus. FIlij sapientiæ cœtus iustorũ sunt, & [a] fœtus illorum obedientia & charitas.] A
[b] Sententiã patris audite filij, & exequimini eam, ut seruemini.† Dominus e-
Exod.20. nim patrem liberis honorabilem reddidit, & sententiæ matris attribuit authorita
Deut.5.b Prou.[illegible] a tem in filios. Qui reueretur patrẽ, peccata expiabit: [abstinebit ab illis, uotorũq;
quotidianorũ compos erit:] & recondit sibi quasi thesaurum, qui matrem hono
rat. Qui patrem reueretur, iucunditatẽ ex liberis capiet, temporeq; precationis
suæ exaudietur. Qui reueretur patrẽ, longæua uita fruetur: & qui Dominũ au
dit, matri suæ acquiescet. *Qui Dominũ reueretur, patrem honorabit: & paren
tibus suis tanquam dominis seruiet. Tam factis q̃ dictis patrem atq; matrem
Gene.27.d Deut.33.a honora [per summã patientiam,] † [c]ut bene precetur tibi, [bonaq; illius precatio
nouissimo tempore maneat.] Nam bona precatio patris domos liberorũ stabi-
lit, dira uero matris imprecatio eruit fundamẽta. Ignominia patris tui ne glorie- B
ris, neq; enim decori tibi fuerit [d]eius ignominia. Paternus enim honor gloriã ho
mini conciliat, & opprobrio liberis est mater ignominiosa. Fili, senectutẽ patris
subleua, nec eum in uita sua cõtristes. Quod si sensibus fuerit alienatus, boni con
sule, & illũ aspernari summo caue studio. Neq; enim præstita patri [e]benignitas
dabitur obliuioni, sed aduersus peccatũ extruetur tibi propugnaculo. Recorda
bitur tui tempore calamitatis tuæ, & ut per serenitatem glacies, ita peccata tua re
soluentur. Quàm infamis est desertor patris, & execratus Domino, qui matri suæ
mouet indignationem. Fili, res tuas cum mansuetudine perage, & homini pro
Mansuetudo. bato charus eris. †Quanto maior es, eo te geras summissius, ut gratiã initurus C
Phil.2.a apud Dominũ. *Multi quidem eximij sunt & insignes, sed mysteria [f] mitibus

[a] Vel, incursionis.
[b] Vel, præcipites.
[c] ἀσμένως.
[d] Vel, incidemus.
[a] Vel, soboles aut proles.
[b] κρῖμα τοῦ πατρὸς, al. ἐμοῦ τοῦ πατρὸς. Me patrem audite.
[c] ἵνα ἐπέλθῃ σοι εὐλογία παρ' αὐτοῦ, al. παρ' ἀνθρώπων.
[d] πατρὸς ἀτιμία, al. πρὸς ἀτιμίαν.
[e] חסד
[f] Vel, animo summissis.

aperiuntur. Quoniã potẽtia Domini magna eſt,& gloriam ab humilibus con
ſequitur. †Difficiliora q̃ quibus par ſis ne quæras,& ne ſcruteris [g]ſtulte quæ ui
res tuas ſuperant. *Quæ tibi mandata ſunt[à Deo,][h]ſanctè meditare,[nec plu
rium operum eius eſto curioſus:] non enim opus eſt,ut [i]oculis tuis arcana perui
deas. Plura [k]negotijs tuis ne cura, [nec ſuperuacua ſcruteris multifariã:] nam
plura q̃ ꝑ humano captu tibi ſunt patefacta. Multos em̃ decepit [l] uana ſua opi
nio,& cõiectura ſenſus ſui praua labefactauit. *Pupillis orbus lumine carebis,
cognitionẽ itaq; cuius expers es,ne profitearis. Cor pertinax malũ tandem ac-
D cipiet:& qui periculũ amat,in illo [m]peribit. [Cor duabus uijs ingrediens nõ im
petrabit ſucceſſum,& cor prauũ offenſabit in eis.] Cor pertinax grauabitur la-
boribus,& ſceleroſus peccata peccatis accumulabit. In ſuaſione arrogãtis nihil
eſt ſani,*& [n]greſſus eius cõuellentur,quia radices egit in eo planta malitię, [nec
ullius pretij cẽſebitur.] Cor hominis cordati meditabitur *ſermones recõditos,
& ſapiẽs aurem attentã expetit. [Cor ſapiens & intelligẽs abſtinebit à peccatis,
& in operibus iuſtis ſucceſſu potietur.] †Vt aqua ignem ardentẽ extinguit, ita
peccatũ expiat [o]miſericors benignitas, cuius [p]Dominus gratiam redditurus me-
mor erit in poſterũ, ut [author] tẽpore caſus [q] ſui adminiculũ inueniat. IIII.
A Fili,†ne defraudes uictu pauperẽ,nec oculos egenos ſpe diu produxeris. Ne
contriſtes animũ eſurientis, nec in inopia ſua [a] ſuſpenſum quenquã teneas.
Cor exacerbatũ ne perturbes magis, nec differas quod erogaturus ſis in egenũ.
Supplicem afflictũ ne reijcias,nec faciem tuam auertas à paupere. Oculum[per
iram]ne deijcias ab egeno,nec locum male tibi precandi cuiquã des:nam animi
præ acerbitate male tibi precantis orationẽ creator eius exaudiet. Exhibe te cœ
tui[pauperũ] amabilẽ, [animumq; tuum ſeniori,] & optimati caput tuum ſum-
mitte. Præbe aurem tuam pauperi [b]citra moleſtiam,[fungere officio tuo,] & re
ſponde eidem amice cum manſuetudine. †Iniuriã patientem eripe è manu iniu
B riam inferentis,nec demittas animũ [c]in iudicando. Inſtar patris eſto pupillis, &
loco uiri matri illorũ,erisq; uice filij altiſſimo,qui te, [d]q̃ mater tua, chariorem ha
biturus eſt. Sapiẽtia filios ſuos extollit, & ſectatores ſuos amplectitur, [eiſdẽq;
præit uia iuſtitiæ.] Qui diligit eam,uitam diligit:& qui [e]eam mane adeunt, re
plebuntur lætitia. Qui ea fuerit potitus,gloriam conſequetur:& quocunq; in-
troierit,accedet fauor Domini. Qui colunt hanc,obſequiũ Sancto præſtant,&
Dominus amatores eius diligit. Qui paret ei,iudex erit gentiũ:& [f]qui acceſſerit
ad eam,ſecure habitabit. [g]Si ſe præſtiterit ei fidũ,hæres eius erit,& poſſeſſionem
retinebit [h]eiuſdem progenies. Nam peruerſe primum cum tali cõflictari ſolet,
C & eum iniecto territare metu,ſuaq; diſciplina excruciare,donec fides animi eius
conſtiterit,& eum per iura ſua reddiderit probatum: tum demum ſe rurſum con
uertit ad eum recto itinere, & exhilarato arcana ſua detegit, [deinde locupletat
eum ſcientia & cognitione iuſtitiæ.] Quod ſi ille defecerit,deſerit eundẽ:& per
mittit eum poteſtati ruinę ipſius. †Occaſionẽ obſerua,cauetoq; malũ,[i]nec te ani
mæ tuæ pudeat. Eſt enim pudor peccatũ trahens ſecum, eſt item pudor gloriæ
gratiæq; conciliator. [k]Ne cedas ulli faciei, quod animæ tuæ damno fiat:nec in
tuam perniciẽ erubeſcas, [neue proximũ tuũ in caſu ſuo reformides.] †Salutife-
ram occaſionẽ nactus,ne comprimas ſermonem:*nec ſapientiã tuam celes,quo
D minus reddas illuſtrẽ. Nam ex ſermone ſapiẽtia cognoſcitur,& è uerbis linguę
eruditio:[conſiliũ item,ſapientia & doctrina ex oratione cordati, & è iuſtis ope-
ribus fundamentũ.] Caue contradicas ueritati *ullo modo, quamobrem te [l]fal-
lacis imperitiæ tuę pudeat. Ne erubeſcas fateri peccata tua,nec aduerſus curſum
fluminis contendas. Ne te ſubmittas ſtulto homini,nec uultui potentis [m] cedas.
Ad mortem uſq; decerta pro ueritate,[animęq; tuæ cauſa cõtende pro iuſtitia,]ut
domino

In curioſos,arrogantes. Prou.25.d
Rom.12.a
*Deut.4.a
Pſal.40.a
Dan.4.d
Matth.5.a
Benignitas
Deut.15.a
Matt.25.c
Tob.4.b
Gene.14.c
Exod.2.b
Redit ad cõmendationẽ ſapientiæ.
Tẽtatio ſequitur ſtudioſos ſapientiæ.
Rom.12.b
Pudor improbãdus.
Prou.24.b

g ἀφροσύνῃ.
h ὁσίως.
i βλέπειν ὀφθαλμοῖς.
k τῶν ἔργων,al. τῶν λόγων.
l ἡ ματαία.
m ἀπολεῖται, al. ἐμπεσεῖται.
n Vel, ueſtigijs ſuis euertetur,id eſt, inſtitutis ſuis falletur.
*Vel, res arcanas.
o חסר
p καὶ ὁ κύριος.
q αὐτοῦ.
a παρελκύσῃς,al. καὶ μετεωρίζῃς.
b ἀλύπως.
c Vel,in uindicãdo.
d ἢ μήτηρ.
e πρὸς αὐτὴν,al. πρὸς ζωήν.
f ὁ προσελθὼν,al. ὁ προσέχων.
g ἐὰν ἐμπιστεύσῃ, &c.
h αὐτοῦ,al. αὐτῶν.
i Id eſt, ne quid cõmittas cur te animæ tuæ pudere poſſit: uel, ne te pudeat animæ cauere:uel, ea uti fortiter.
k אל תשא פנים, id eſt,ne cuius truculentiæ cedat aut blanditijs, quo minus quæ iuſta ſunt facias. Vel,
l περὶ ψεύσματος.
m μὴ λάβῃς,id eſt, ne cuius uultum ita admittas,ut tu cedas.

domino Deo[aduersus inimicos tuos]pro te depugnaturo. Ne lingua tua[n]con
Sæuitia fugienda. fidens sis, nec rursum in operibus tuis segnis aut remissus. Ne te domi tuæ ge
ras in modum leonis, nec in domesticos tuos insane sæuias, [aut opprimas tibi
Act.20.e Auaritia. subiectos.] †Ne manum habeas porrectam ad accipiendum, ad reddendũ au
tem contractam. CAP. V.

Luc.12.b Confidentia opum. NE confidas tuis diuitijs,nec dicas, † [a]Ad uitã meã abunde sum instructus, A
[(nihil enim hæ uindictæ & [b] aggressionis tempore proderunt,)] neq;
ideo animo tuo,aut potentiæ, [c]cupiditates cordis tui sequendo indulgeas. Ne
dicas item, [Quàm potens sum?] Quis me [D]propter facinora mea perdomabit?
Dominus enim uindex *iniuriã abs te illatã ulciscetur. Ne dicas, Postquã pec-
caui,quid mihi [e]triste accidit? Dominus enim patiens quidẽ est, *sed impune te
non dimittet. Super data uenia ne sis securus,ut peccata peccatis amplius accu- B
Eccli 21.a mules:nec dicas,†Misericordia Dei plurima est,copię peccatorũ meorũ ignoscet.
* Eccli 16.b *Tam enim ira quàm misericordia [f]festinat ab eo:& in scelerosos furor eius in-
cumbet. Ne differas conuerti ad Dominũ,nec diem ex die ducas. Nam ira Do-
mini repente erumpet, *rerumq; securus profligaberis, & tempore ultionis peri C
Prou.10.a 11.a bis. †Ne confidas iniustis diuitijs, nihil enim aggressionis [& uindicationis]
Ezech.7.d tempore proderũt.Ne te cuiuis uento iactandũ permittas, nec omnẽ uiam ingre
Inconstantia. diaris,ut scelerosus bilinguis. In sensu tuo [g]certo,[uiaq; Domini & sciẽtia]con
stans esto, & unus ideq; sit sermo tuus, [uerbaq; pacifica ac iusta sint tibi familia
Iaco 1.b ria.] †[h]Ad auscultandũ bona promptus esto,*fac[i]integra sit uita tua, & cũ ani-
Sermonis moderatio. mi lenitate responsum redde.Si quid sapis,responde [k]proximo:sin minus,manũ
ori tuo impone:[ne uerbo inepto incurras in reprehensionẽ,& uitupereris.] O- D
ratio tam gloriæ capax est q̃ ignominiæ : nec raro lingua præcipitat hominem.
Caue adipiscaris nomen obtrectatoris[in uita tua,]nec lingua tua struxeris insi-
dias. Insidiatorem enim [l]grauis sequitur ignominia, [pœnitẽtiaq;,]& pessima
uituperatio bilinguem. [Obtrectatorem autem manet odium,inimicitiæ, atq;
opprobrium.] Siue magnũ,siue paruum,ne quid imperite cõmittas. VI.

NE inimicus euadas ex amico,nomen enim malũ nanciscetur talis,& igno- A
miniam & opprobriũ,perinde ut scelerosus bilinguis *laborabit infamia.
Rom.12.c Phil.2.a †Ne efferaris animi tui consilio,*ne [a]quasi taurus anima tua discerpat te,[b]depa-
scatq; folia tua,deinde fructus tuos disperdat,& uelut arborem destituat aridã[in
deserto.] Anima enim improba disperdet possidentem se, & gaudiũ hostibus
Eccli 20.b cum efficiet, [atq; in sortem deducet impiorũ.] † Guttur suaue amicos sibi mul
tos conciliat,linguaq; diserta plurimas salutationes cõsequitur. Fac beneuolos
Quales asciscas amicos. habeas multos, at unũ de mille consiliariũ. †Amicum paraturus, experimen-
to probatũ para: nec [c] te cõcredas ei temere. Sunt enim amici quandiu sibi op-
Deut.13.b 33 b portunũ est,qui tibi desint tempore tuæ calamitatis. Sunt item amici, qui in ini
micos conuersi, opprobrium tuum per rixam proferant. † Est amicus quispiã, B
Mich 7.a Matt.10.c ut mẽsæ sit particeps,qui tempore calamitatis tuæ te deserat. Rebus secũdis tuis
† [D] accõmodabit se tibi,et inter domesticos tuos libere uersabitur: quod si fueris af
Eccli 37.a flictus,resistet tibi,aut ẽ conspectu tuo abscondet se. Inimicos tuos deuita,& ab
amicis tuis caue tibi. Amicus fidus præsidium ualidũ est: qui talem nactus est,
thesaurum inuenit. Amico fido nullũ par est pretium, nec ulla re digne decus
[fidei]eius repẽditur. Amicus fidus medicina uitæ est,[& immortalitatis:] talẽ
autem nanciscentur qui reuerẽtur Dominum. Qui Dominum reueretur,amici
Exhortatio ad disciplinam. tiam suam constituit,quoniã tanquã alter idem erit [e] amicus eius. Fili,à iuuen-
tute tua adscisce disciplinã, & sapientiam [f] tandẽ canescens inuenies. Quasi qui
Eccli 51.d ares & seras,accede ad eã, & bonos ab ea fructus expecta. †Nam in opere eius
non multũ elaboraueris,quin de prouentibus eius mox comedas. Quàm aspe- C

[n] θρασὺς, al. τραχύς.
[a] αὐτάρκη μοι ἐστίν. (ἐς ζωήν.)
[b] ἐπαγωγῆς.
[c] ἐν ἐπιθυμίαις, al. ἐν ὁδοῖς.
[D] διὰ τὰ ἔργα μου.
[e] λυπηρόν.
[f] ταχυνεῖ.
[g] ἀσφαλεῖ.
[h] ἐν ἀκροάσει σου ἀγαθῇ.
[i] Vel, syncera, uel uerax.
[k] Vel, amico, uel alteri.
[l] μοχθηρά.
[a] Id est, ut taurus solet plãtam discerpere, ita tuũ te perdat consilium.
[b] lego, καταφάγηται, & ἀπολέσει, & ἀφήσει.
[c] σαυτόν.
[D] Vel, tuo more se geret, & in domesticos tuos potestatem usurpabit.
[e] רֵעֲהוּ proximus uel amicus.
[f] Vel, ad canos usq; duraturã: uel per metalepsim, ad canitiem usq; sectẽris, ἕως πολιῶν.

ra ualde est imperitis, nullus enim excors perdurat apud eam. Tanquã lapis probator grauis incumbit illi, nec moram interponit, quin eam [g] excutiat. Nam sapientia talibus de nomine tantũ [h] suo, neq; adeo multis nota est. Audi fili, & sententiam meam [i] amplectere, nec meũ renue consiliũ. Pedes tuos in compedes eius insere, † & in *neruũ eius ceruicẽ tuam. [k] Humero tuo subiecto sustine eam, nec indigne feras ipsius uincula. Animo toto aspires ad illã, & pro uirili parte serues eiusdẽ uestigia. Fac illam inuestiges, & inquiras, nam tibi cognoscenda dabitur: cæterũ assecutus eam ne deseras. Ad extremum enim requiem eius inuenies, & conuertet se tibi in lætitiam. Tum cõpedes eius erunt tibi præsidio ualidissimo, [solidoq; firmamento,] & eiusdẽ [l] nerui honorifico amictui. Ornatus enim ipsi est aureus, & hyacinthino [m] textu uincula. Vt amictum honorificũ indues eam, festiuamq; [n] tibi coronam impones. Si uolueris ô fili, erudieris, & si aduerteris animũ tuum, euades callidus. Si audieris libenter, [o] scientiã percipies: & si aurẽ tuam admoueris, adipisceris sapientiã. In cœtu senũ consiste, & adiunge te cuiuis sapienti. † Narrationẽ diuinam omnẽ libenter audias, nec te recondita prudentiaq; dicta fugiant. Vbi cordatũ quempiam uideris, mane ad eum propera: & pes tuus limina [p] forium eiusdem atterat. [q] Exacte perpende † præcepta Domini, eiusdemq; mandata meditare assidue. Ipse cor tuum cõfirmabit, & quam desideras sapientia tibi dabitur.

Matth. 11. c

Eccli 8. a

Psal. 1. a

g ἀποῤῥίψαι.
h αὐτῆς.
i δέξαι, al. ἐκδέξαι.
*Vel, in numellam.
k τὸν ὦμον.
l Vel, trunci, κλοιοὶ al. κλάδοι.
m κλῶσμα.
n σεαυτῷ.
o σύνεσιν.
p θυρῶν, al. τρίβων, callem itinerum.
q πληθῶν.

CAP. VII.

NE quid mali facias, ne tibi malum accidat: recede ab iniusto, ut [a] peccatum abs te declinet. Fili, ne cõmittas semen sulcis iniustitiæ, ne septies tanto ampliorem inde messem facias. Principatũ à Domino ne petas, nec à rege sedem magnificam. † Ne te coram Domino pro iusto uendites, [quoniam ipse pernouit cor uniuscuiusq;,] nec [b] apud regẽ ostentes sapientiã. Iudex euadere ne contendas, ne [c] inique factis par esse nõ possis, néue forte faciem potẽtis reformides, & integritati tuæ ponas offendiculũ. Ne quid pecces in multitudinem ciuitatis, nec te abiecte uulgo permittas. † Caue peccatũ congemines, cum ne unum quidem impune laturus sis. Ne dicas, Deus summus respiciet copiam munerũ meorũ, & ea à me offerente accipiet. [d] Ne sis remisso ad precationes faciendas animo, nec [e] miserando benignum præbere te negligas. Hominẽ acerbitate animi sui laborantẽ ne derideas: † est enim qui deprimat, & idem euehat [Deus animaduersor.] Ne machineris aduersus fratrem tuũ mendaciũ, nec idem struas in amicum. Ne uelis uti ullo mẽdacio, nunquã enim ꝓdest frequentatio eius. In cœtu senum ne sis uerbosus, nec in precatione tua dictũ iteres. Laboriosum opus ne prosequaris odio, nec agriculturã ab altissimo institutam. Ne te [f] adiungas multitudini scelerosorum, sed uindictam moram non esse facturã memineris. Animum tuum summitte admodum, quoniã ignis & uermis supplicia sunt [carnis] impij. Ne permutes [g] unquã amicũ [h] re uulgari, nec fratrem syncerum auro [i] Ophirio. Vxore sapiente bonaq; caue ne excidas, [si quam secundũ religionẽ Domini nactus es:] nam uenustas eius præstantior auro est. † Ne male tractes famulum operantem fideliter, nec mercenariũ se tibi totum impendentẽ. Famulum [k] cordatũ charum habeas animo, nec defraudes eum libertate. † Pecudes si tibi fuerint, fac cures eas: & si tibi sunt utiles, apud te permaneant. Si liberi tibi fuerint, erudias eos, & ceruicem eorum domes à iuuentute. Si filiæ tibi sint, asserues corpus earum, nec uultum tuum ostẽdas ipsis hilarem. Eloca filiam, & magnum opus peregeris: cæterũ fac eam uiro cordato colloces. Vxorem ex sententia nactus ne repudies, † *nec te permittas odiosæ. Patrem tuum animo toto magnifices, nec dolorum matris obliuiscaris. Memento te natũ esse per eos, & quid rependas eis pro eo quod de te sunt meriti. Animo toto reuerere Dominum, & sacerdotes eius suspice. Creatorem tuũ omni ui dilige, † nec sacros eius

Peccata diligenter esse fugienda.

Psal. 142.
Eccles 7. c
Iob 9. a c
Luc. 18. b

Eccli 12. d

Varia præcepta.

1. Reg. 2. b

Ista hoc ordine in emẽdatioribus leguntur codicibus.

De familia & re domestica.
† Leui. 19. c.
† Deu. 15. a

† Eccli 3. a
Tob. 4. a
Parẽtes colendi.
De cultu dei.
Deut. 12. c

a ἁμαρτία.
b παρὰ βασιλεῖ.
c Scilicet uel in alijs puniendis, uel in te admissis sustinendis.
d Vel, animũ in precibus tuis ne despondeas: uel, quo minus preceris ne despondeas animum.
e Vel, in pauperes erogare.
f πλεονάζειν.
g κατὰ μηδὲν.
h ἀδιαφόρου, fortassis legendũ, διαφόρου, id est, re eximia.
i σουφὶρ. Ita solẽt Septuaginta uertere אוֹפִיר 3. Re. 16. 2. Par. 4. quod Hebræis est octauum.
k συνετὸν, al. ἀγαθόν.

Nũ. 18.b.c eius ministros deseras. Fac metuas Dominum,& sacerdotẽ magnifacias:*nec
non portionem suam,ut mandatum habes,tribuas eisdẽ,primitias[& lustratio=
nes,]piacularia'q; munera,tũ prębẽdos[l]armos,ac lustralia sacrificia, primitias'q;
[m]sacrorum:deinde manũ tuam porrige pauperi,ut plena sit tua munificẽtia[ex/
Beneficentia. piatio'q;.] Gratiosa est apud uiuos omnes munificẽtia,† ac ne à mortuo quidẽ
prohibenda. *Ne desis lamentantibus[consolando,]& cũ lugentibus lugeas.
†Tob. 1.d ★Rõ. 12.b †Ne dubites inuisere ægrotũ,nam gratiam ex eo colliges. [n] In omnibus factis
†Mat. 25.c tuis memento extremorum,& in æternum non peccabis. CAP. VIII.

Varia præcepta. Matth 5. †Ecclí 31.a NE concertes cum homine potente,ut ne in manus eius incidas. †Cum ho A
mine opulento ne contendas,*ut ne se ex aduerso librans pondus tuũ ele
uet. †Aurũ enim perdidit multos,corda'q; regũ peruertit. Ne rixeris cum ho=
mine linguaci,nec in ignem eius ligna confercias. Ne collude cum imperito,
ne maiores tui notentur ignominia. † Homini à peccato recedenti probrũ ne
Gal.6.a 2.Cor. 2.b obijcias,sed memento nos omnes esse in crimine. *Ne spernas hominẽ in sua B
★Leuit. 19.g senectute,etenim è nobis sunt qui consenescunt. Ne gaudeas super[a]morte ini
†Ecclí 6. mici tui,sed memento nos omnes esse morituros. †Ne contemnas sermonem
[senum]sapientum,sed uerseris in*pronunciatis eorum. Ab ipsis enim disces
eruditionem[doctum'q; iudiciũ,]& [b] dextere proceribus ministrare. Disputa/
tiones senũ ne negligas,ipsi enim à patribus suis nacti sunt eruditionẽ. Qua/
propter sapere disces ab eis,& opportuno tempore respondere. Ne inflãmes C
carbones scelerosi[reprehendendo,]ut ne cõflagres flammis ignis[peccatorum]
eius. [c] Ne inueharis in cõtumeliosum,ut ne quasi subsessor ori tuo insidietur.
Ecclí 29.a †Ne quid mutuo dederis homini potẽtiori:quod si dederis,pro amisso habeas.
Supra uires tuas ne quid spõdeas:quod si spoponderis,ut qui præstaturus sis il=
lud,esto solicitus. Ne litiges cum iudice, nam sententia [D] secundũ ipsum pro/
Gen.4.b nunciabitur. †Ne facias iter cum temerario,ne ingrauescat aduersum te. Nam D
†Pro.22.d Esa 3.a ipse aget quod sibi libuerit,& per stultitiã eius peribis. †Ne cõmittas pugnam
cum iracundo,néue desertũ cum eo perambules. Quoniam homicidium pro
Ecclí 9.c 37.a.b nihilo ducit,& ubi nihil est opis,prosternet te. †Ne ineas cõsilium cum stulto,
neq; enim dicta[e]continere poterit. Nihil agas secreti cum alieno, nescis enim
quid pariat. Ne aperias consilium tuum cuiuis homini,ne tibi referat [f] falsam
gratiam,[faciat'q; conuitium.] CAP. IX.

Quomodo te geras erga uxorẽ. VXorem quam cõplecteris,ne prosequaris zelotypia,nec eam malã in te A
artem doceas. Ne permittas animũ tuum mulieri adeo ut pessundet po/
Meretricem esse fugiendam. testatem tuam,[tu'q; dedecus incurras.] Mulieri meretrici ne te des obuiam,ne
forte in laqueos eius incidas. Cantatricẽ mulierem ne frequẽtes,[nec audias,]
†Gen. 6.a ne fortè[a]conatibus eius capiaris. † Ne contempleris uirginem, ut ne noxã ex
†Prou. 5.a pretioso ipsius cultu contrahas. †Ne appellas animum tuum ad meretrices,ne
perdas[te simul &]tuam possessionem. In uicis urbis ne circũspectes,nec in se/
Matth. 5.c cretis eius locis oberres. †A muliere formosa auertas oculos,nec contempleris
Gene.34 c pulchritudinem alienam. † Nam multi forma mulierũ seducti sunt,& amor B
2.Reg 11.a ex ea in modum ignis exardescit. Apud mulierẽ maritatã ne sedeas omnino,
Iudith 10. 11 12 *nec inter ulnas eius recumbas, néue cõmittas cum ea cõpotandi gratia symbo
Adulteriũ. lum,ut ne forte ad eam inclinet animus tuus, & affectu tuo prolabaris in perni
Amicitia. ciem. Ne deseras amicum ueterẽ,par enim illi nouus non erit. Amicus nouus
Iud 9 a ut uinum nouum est,quod inueteratũ demũ bibes cũ uoluptate. †Ne affectes C
2.Reg.15.a gloriam[aut opes]scelerosi,nescis enim quis sit futurus ipsius exitus. Quod pla
3.Reg.2 cet impijs,tu ne probes,sed memento illos ad inferos usq; [b]nihil esse acturos q̃d
iustum sit. Procul absiste ab homine potestatẽ necis habẽte, nec timore mortis
eris anxius:quod si accesseris,nequid delinquas,ut ne tibi uitã[c]protinus adimat

[l] שׁוֹק *Βραχίονα* *solẽt interpretari Septuaginta, ut Leuit. 8.*
[m] *ἁγίων, uel sacras primitias.*
[n] בְּכָל דְּבָרֶיךָ
Vel, ne tibi præpõderet: uel, tibi pondus opponat.
[a] *νεκρῷ τῷ ἐχθροτάτῳ σου.*
* *Vel, sententijs, aut scite dictis.*
[b] *εὐμαρῶς.*
[c] *Vel, ne commouearis à contumelioso.*
מִפָּנָיו
[D] *Id est, secundum eius sentẽtiam & uoluntatẽ, uel gloriã.*
[e] *στέξαι.*
[f] *ψευδῆ.*
* *Vel, erga uxorem quam complecteris, ne afficiaris uehementius.*
[a] *Vel, artibus.*
[b] *Vel, nil esse iusti docturos.*
[c] *παραχρῆμα.*

Per medios laqueos ſcito tranſire te, & per urbium pinnas ingredi. Quàm po
D tes ſedulo explores[o]amicos, † & cum ſapientibus conſilia cõferas. Colloquia
tua cum cordatis habeas, & de lege altiſſimi ſit omnis tua diſputatio. Viri iuſti
conuiuętui ſint, & in religione Domini tua gloriatio. Opus de manu artificũ
laudem inueniet, † at de ſermone ſuo dux populi ſapiens, [ipſe uero ſermo à ſe-
nili prudentia.] Formidandus eſt in ciuitate ſua uir linguax, & ſermone ſuo
temerarius meretur odium.

CAP. X.

A REctor ſapiens erudit populum ſuum, & principatus cordati eſt cõpoſitus.
†Qualis rector ciuitatis eſt, tales et miniſtri eius: qualis itẽ princeps urbis,
tales & omnes eius incolæ. *Rex imperitus perdet populum ſuum, at pruden
tia procerum urbs incolis frequentabitur. Poteſtas terrę eſt in manu Domini,
qui opportune ſuſcitabit in ea hominem utilem. Succeſſus hominis eſt in ma
nu Domini, idemq́ue perſonæ ſcribæ gloriã ſuam attribuit. Ne ſuccenſeas pro
ximo ob quamuis iniuriam, † nec quicquã per iniuriam egeris. Inuiſa Deo ſi-
mul & hominibus eſt ſuperbia, & utrique[a] facinus iniuſtũ auerſantur. *Propter
B iniurias enim & cõtumelias, [b]fraudeq́ue partas opes regna ad alias atque alias gen
tes transferuntur: *[c]nam auaro nihil eſt iniquius, ut qui[d]animã quoque cuiuſuis
exigat. Nam[e]pro uita ipſius[f]eruere uiſcera ſua quiſque cogitur. [Omnis tyran-
nis breuẽ uitam ſortitur, quia morbus pertinax medico grauis eſt.] Tenacem
morbum præcidit medicus, ita[g]rex hodie uiuus, cras moritur. Quid tãdem ſu
perbit terra & puluis? nam mortuum hominem ſerpẽtes, uermes & beſtiæ exci-
pient. [h]Initium ſuperbiæ eſt defectio hominis à Domino, & à creatore ſuo ab
ductus animus. Porrò ſuperbia origo peccati eſt, et qui prędirus eſt ea, [i]profun
det execrabilia, *donec tandẽ ſubuertatur. Propterea Dominus agmina [malo
C rum] afficit ignominia, & tales ad extremũ ſubuertit. †Dominus principes de
trahit de ſedibus, eorũq́ue loco manſuetos cõſtituit. *Radices ſuperbarũ gentiũ
[k]euellit Dominus, & loco earũ[l]glorioſe plantat humiles. Dominus euertit lo
ca gentiũ, easq́ue de terra funditus abolet. [m]Arefactas aufert & diſperdit eas, & de
terra delet earum memoriam. [Deus memoriam ſuperborũ obliterat, & relin
quit monimẽta ſubmiſſorũ animo.] Superbia nõ eſt creata hominibus, nec ira
furioſa progeniei mulierum. *Eſt ſemẽ honorificum, ſemen ſcilicet hominis:
ſemen honorificum, qui Dominũ reuerentur.* Eſt ſemẽ infame, ſemen ſcilicet
hominis: ſemen infame, qui pręcepta uiolant. *Semẽ[n]ſtabile ſunt qui reueren
tur Dominũ, & honeſta planta qui eundem diligũt. * Semen infame ſunt, qui
legẽ negligunt: & ſemen[o]fallax, qui pręcepta uiolant. Inter fratres qui præeſt
ipſis, honore excellit: at[p]prę ipſo, qui reuerentur Dominũ. [q]*Ne deficiat[r]impe
rium, obſtat religio Domini: duritia uero et ſuperbia imperiũ amittitur. Tam di
uitis & honorati, quàm pauperis decus eſt religio Domini. Vt pauperẽ cordatum
non eſt æquum ignominia affici, ita uirum [diuitẽ] ſceleroſum honorari nõ con
uenit. Proceres, rectores & potentes floreant honoribus, attamẽ nemo eorum
D reuerente Dominũ maior eſt. †Liberi miniſtrabunt ſeruo cordato, *& uir pru
dens [s] cum eruditur, non fremet, [neque enim honoribus afficietur imperitus.]
[t] Ne cauſas nectas, quo minus agas opus tuum, nec te per ſuperbiã pudeat ip-
ſius tempore difficili. †Pluris enim eſt[u]qui operatur, & abũdat copijs, quàm qui ſu
perbe ſe gerit, & laborat[x]panis penuria. Fili, per manſuetudinẽ gloriã animæ
tuæ cõcilia, et eam honore quem meretur affice. Quis iuſtum dicat eum qui pec
cat in animã ſuam? aut quis uitã ſuã infamantẽ honoret? Pauper propter ſcien
tiam ſuã [& religionẽ] gloriã adipiſcitur, & diues ob diuitias ſuas in honore eſt:
qui uero pauper honoratus eſt, quanto diues eſſet idem honoratior? & qui infa
mis eſt in diuitijs, quanto foret in paupertate magis?

CAP. XI.

Sapientia

[o] רעים uel, ſodales.
[a] πλημμέλεια ἀδικίας.
[b] δόλια.
[c] τί ὑπερηφανεύεται, &c. inter poſteriora lego.
[d] נפשו
[e] בחייו uel, in uita ſua, id eſt, uiui. An ſic. Hic enim etiã animã ſuam uenalem habet, quia in uita ſua uiſcera quoque ſua eijcere paratus eſt, ſcilicet lucri cauſa.
[f] ἔῤῥιψαν.
[g] Vel, tyrannus.
[h] ἀρχὴ ἁμαρτίας ὑπερηφανία.
[i] ἐξομβρήσει, al. ἐξυβρίσει.
[k] ὑπερηφάνων ἐξέτειλεν, al. ἐξέτιλεν.
[l] ἐν δόξῃ.
[m] ἐξήρανεν, al. ἐξῆρεν.
[n] Vel, fidum, uel tutum.
[o] Vel, uanum.
[p] Vel, in conſpectu eius.
[q] πρὸ λήψεως ἀρχῆς.
[r] Vel, principatus.
[s] παιδευόμενος.
[t] Vel, Ne uafre aut fraudulenter opus tuum agas, nec tempore difficili affectes gloriam.
[u] ὁ ἐργαζόμενος καὶ περισσεύων ἐν πᾶσι, al. ἐργαζόμενος ἐν πᾶσιν, ἢ περιπατῶν.
[x] ἄρτου.

Eccli 9.c 37.a.b
Sermo. 3.Reg 3.
De rectoribus.
†Pro.29.b
*3.Re.12.a
Contra iniuriam & ſuperbiam.
Leuit.19.c
*Ierẽ.27.a
Dan.4.c
Sap.6.b
Luc.1.d 14.b. 18.b
*Gen.19.c
Commendatio religionis domini.
Prou.17.a
*2.re.12.b
Commẽdatio laborũ.
†Pro.12.b
Animæ & uitę curam habendam eſſe.

SApientia exaltat caput humilis, & eum inter proceres collocat. Ne laudes A
uirum de sua pulchritudine, nec quenquam ob formā suam uituperes. Par-
ua quidem inter uolucres apis est, sed fructu eius est origo dulcium. † Ne glo-
rieris amictu uestium, nec honorifico die efferaris, quoniā mirabilia sunt[& glo
riosa] opera Domini, & occultæ [ac latentes] actiones eius inter homines. † Mul
ti tyranni humi resederunt, & fuit qui diadema gestauit inexpectatus. Multi po
tentes magnam subierūt infamiam, & in manus aliorum traditi sunt magnifici.
† Ne quid reprehendas priusquam exploraris: fac cognoscas prius, & tum [iure]
uituperes. * Antequam audieris, ne quid respondeas, [a] nec uerbo dicentem in-
terpelles. Ne contendas de eo quod tua nihil interest, nec te iudicem adiungas
consessui scelerosorum. † Fili, ne labores multa congerere, [b] si enim abundaris, B
non eris innocens: aut si quid persecutus fueris, non assequeris, nec tamen impu
ne abieris. * Est qui laboret, moliatur & satagat, qui tamen egeat multo magis.
† Est rursum qui tardus, & opis indigus, [c] uiribusq; destitutus sit, & [d] abunde pau
per, quem Dominus oculo fauente respiciat, & eum attollat ab humili sorte sua,
caputq; ipsius [e] conquassatum erigat, ut multis miraculo sit [f] spectantibus [qui
deum prædicent.] † Bona & mala, uita & mors, paupertas & opes à Domino
proficiscuntur: * à Domino manat item sapientia, ac scientia, legisq; peritia: tum
charitas & instituta bonorū operum ab eodem oriuntur. * Scelerosis cognata
sunt error & tenebræ, & qui sibi placent in uitijs, in malitia consenescunt. Do-
num Domini apud pios permanet, & fauor ipsius procedet perpetuis successi-
bus. Est qui ditescat attentione sua, tenacitateq;, et hunc solum consequatur fru
ctum pro præmio. Cum ait, † Nactus sum requiem, bonisq; meis nunc fruar C
[g] assidue: quod tempus cū maneat inscius moritur alijs ea relicturus. † Fac ma
neas in pacto tuo, inq; eo sis assiduus, ac in officio tuo consenescas. Ne mireris
facta scelerosorum, sed confide Domino, & in labore tuo perseuera. Facile est
enim [h] consilio Domini breui subitoq; ditare pauperem. Dominus feliciter aspi
rat præmio piorum, breuiq; tempore fecerit, ut efflorescat eorū prosperitas. Ne
dicas, Quis mei [i] iucūdus usus est? aut [k] quæ nam mihi bona posthac obuenient?
Nec rursum dicas, Sat opum habeo, * & quę possideo multa sunt, quid igitur [l] in
uita mali posthac accipiam? † ne tempore felici nulla sit malorū memoria, neue
infelici tempore [m] obliuiscaris meliorum, quoniam Domino facile est, homini
tempore obitus secundum [n] instituta ipsius referre gratiam. Difficultas tempo-
ris affert obliuionem deliciarum, & acta hominis declarat ipsius [o] exitus. Ante D
obitum beatum ne quenquam dixeris, quippe uir è liberis demum pernoscitur.
Ne quemuis hominem introducas in ædes tuas, quoniam insidiæ dolosorū mul
tæ sunt, [præcordijs fœtida ructantibus similes.] Vt perdix in caueā agitur, [aut
caprea implicatur laqueo,] ita cor hominis superbi tanquam speculator [p] obser-
uat quo deijciaris. Nam bona male peruertendo insidiatur, & uitio dat laudabi
lia. A scintilla [q] parua exardescit focus, ita scelerosus homo insidiatur usq; ad
sanguinem. Ab homine [r] malefico, ut moliente mala caue: ne tibi notam inu-
rat perpetuam. Alienum in domum tuam recipe, & cum perturbatione subuer-
tet te, exuetq; tuis possessionibus.

CAP. XII.

CVm bene facis, obserua cui facias, ut beneficia tua mereantur gratiam [plu A
rimam.] Homini pio benefacias, ut reportes [ingens] pretiū, si minus ab
ipso, certe ab altissimo. Assiduū in uitijs nil boni manet, nec item eum qui nihil
erogat [a] in pauperem. [Altissimus odit scelerosos, at resipiscentium miseretur.
† Erga pium liberalis esto, sceleroso uero opē abnega: afflicto benefacias, sed ni-
hil eroges in impiū. Fac eum cibis prohibeas, nec suppedites ei quibus te pos-
sit opprimere, alioqui mala duplicia [b] recipies pro beneficijs omnibus quibus

Gen 41.f
Dan.6.a
Forma.
†Act.12.d
Superbia.
1.Reg.15 f
1.Hest.6.7.
Prudentia.
Deut.13.b
17.b
Iosue 7.c
22.c
*Pro.18.b
†Auaritia.
Matth 19 c
1.Tim 6.b
Prou 10.c
†Iob 42.c
Iob 1.c
Ezec.28.a
A deo esse bona & mala.
Luc.12.b
†Matt.10.c
Laborare hominis est, successus dei.
Rebus aduersis non despondendū animū, nec nimium fidendum secundis.
Eccli 18.c
Non temere fidendū cuiuis.
Cui benefacias, cui non.
Gal.6.b
1.Tim.5.a

[a] μὴ παρέμβαλλε ῥῆμα.
[b] ἐὰν γάρ.
[c] ἰσχύι.
[d] περισσεύων, al. περισσεύει, qui tamen in paupertate abundet.
[e] ἀπὸ συντριβῆς.
[f] πολλοὶ θεωρήσαντες.
[g] ἀδιαλείπτως.
[h] Vel, in oculis.
[i] ἀρεσκείας.
[k] τίνα, & ἔσται μοι, al. τίνι, & ἔσται μου, ut sit, Quisnam iam hinc à me beneficia accipiet?
[l] ἐν ζωῇ.
[m] οὐ μνησθήσεται.
[n] τὰς ὁδούς, al. τὰ ἔργα.
[o] ἐν συντελείᾳ, al. συντέλειαν, q. d. & hominem consummat ipsius exitus.
[p] ἐπιβλέπει, al. ἐπιβάς.
[q] μικρᾶς, al. πυρός.
[r] Vel, uafro.
[a] χαριζόμενος, al. χαριζομένῳ.
[b] εὑρήσεις, al. εὑρήσει.

ipsum affeceris. Nam & altissimus odit scelerosos, pœnasq́ meritas repetit ab
B impijs, *aut eos in diem acerrimæ uindictæ reseruat. Erga bonos sis beneficus,
neges autem opem sceleroso. Amicus rebus secundis [c]iudicari non potest, nec Amici & inimici.
rebus aduersis latebit inimicus. Rebus hominis secundis dolent inimici eius, &
rebus eiusdem aduersis abscedit etiam amicus. Ne unquam fidas inimico tuo,
nam [d]similis æri ærugine obsito est eius malitia. Quod etiamsi humilis ac de-
missus incesserit, aduerte tamen animum tuum, & caue ab eo, quasiq́ qui specu-
C lum exterseris, cognosces [e]æruginem in ipso non persedisse penitus. Ne tibi
adsciscas [f]talem propius, ut ne te subuerso in locum tuum ipse subeat. Talem
ad dexteram tuam ne colloces, ut ne quærat [g]occupare sedem tuam, tandemq́ di
cta mea sentias, & de uerbis meis discrucieris. [h]Quis incantatoris à serpente icti
misereatur, aut ullius qui ad bestias accesserit? quis item eius qui se adiunxerit ui-
ro sceleroso, seq́ peccatis ipsius admiscuerit? Horæ spatio [i]iusta in statione pma
D nebit apud te: nec, si inclinent res tuæ, perdurabit. †Labijs suauiloquentibus Ierem. 41. B
utetur inimicus, & assentabitur multa, bonisq́ uerbis cōpellabit te, oculis quoq́
suis illachrymans, animo suo deliberat te præcipitare in foueam: neq́ adeo na-
ctus occasionem sanguine satiabitur. Si tibi mala acciderint, reperies eum ibi
priorem te, & [k]per speciem hominis opitulaturi calcem tuum [l]inhibebit. Mo-
tabit caput suum, plauderq́ manibus, & sparget rumores multos, uultūq́ suum
immutabit.

CAP. XIII.

A QVi contrectat picem, contaminatur [a]ea: †& qui habet cū superbo cōmer- Deut. 7. a
cium, euadet eius similis. Ne suscipias onus [b]supra uires tuas, nec teip- Impar commercium.
sum adiungas potentiori te, aut ditiori. Quid ollæ poterit esse rei cum
lebete, ad quem si offenderit illa, confringitur? *Si diues iniuriam intulit, insu-
per minabitur etiam: si pauper passus est iniuriam, oportet esse supplicem. *Si
diues fecit iniuriam, [c]illi supplicandum est insuper: sicui uero pauper obtulit in-
iuriam, minas protinus audiet. Si quis usus tui fit, erūt [d]qui colant te: sin egeas, Vulgus fortunā sequitur.
erit qui te [e]deserat. Si quid habeas, reperies conuictorem, qui exinaniat te, nec ip
se laboret. Si eguerit tui, seducet te, arridebitq́ tibi, & spem dabit, bona dicet: &
qua tibi re opus est, inquiet? Parasitando adiget te ad ignominiam, donec te ina-
B niat iterum atq́ tertio, & ad extremum etiam irrideat. Postea conspicatus te de-
seret, & caput suum motabit aduersum te. [Coram Deo summittas te, et manus
eius expectes.] Caue ne seducaris [f]animo, ut ne per [g]stultitiam tuam deijcia-
ris, [neq́ demittas te cum tua sapientia.] Si te potens [h]aduocet, fac refugites, tan- Commercium cum potente.
toq́ ille te uocabit magis, ac sæpius. Ne ingeras te, ut ne [i]temere reijciaris: nec
rursum abscedas procul, ne tradaris obliuioni. Ne dubites cum eo colloqui, nec
fidas dictis eius plurimis. Multis enim sermonibus pertentabit te, & quasi per
risum [k]arcana tua rimabitur. Immisericors est, dicta non seruaturus: nec affli-
gere te, uincireq́ parsurus. Fac tibi caueas, et ausculres perquam [l]attente, quoniā
C cum ruina tua ambulas. *Hæc audiens per somnum tuum uigila, per omnem
uitam tuam ama Dominum, & eum in salutem tuam inuoca. Omne animal di
ligit sibi simile, & omnis homo propinquū suū. Omne animal generatim con-
gregatur, & quisq́ adiūgit se sui simili. †Quale est lupo cum agno cōmercium, 2. Cor. 6. c
talis est ad pium scelerosi ratio. Qui consensus est inter hyænam & canē, is est
inter diuitem & pauperē. Præda leonum onagri sunt in deserto, itidemq́ pascua
diuitū pauperes. Humilitas superbo est execrabilis, & item pauper abominatus
diuiti. Diues quassatus confirmatur ab amicis, at labefactatus humilis, ab ami
D cis etiā propellitur. Diuiti lapso multi sunt adiutores, & qui nefanda quoq́ lo
quentem iustū prædicent. Humilē lapsum insuper etiā increpant: nec locus da
tur ei,

[c] ἐκδικηθήσεται, al. ἐκβληθήσεται, non moleste se ingerit, nec sese iactat: uel, non aberit.
[d] Id est, Eius malitia simulatione tecta latet.
[e] Id est, Non usq́quaq́ talē esse, qualem se simulauit.
[f] αὐτόν.
[g] λαβεῖν.
[h] Qui hic uersus in quibusdā Græcis inseritur hoc sensu, Peccatū ne cōduplices, ut ne super uno quidem insons iudicandus. Is nō est in emendatioribus Græcis.
[i] ἐν στάσει δικαίᾳ.
[k] ὡς ἄνθρωπος.
[l] Vel, eneruabit.
[a] ἐν αὐτῇ.
[b] ὑπὲρ σε, al. ἐν ζωῇ σου.
[c] καὶ αὐτὸ τὸ προσδεηθήσονται.
[d] עבדים cultores & operarij.
[e] καταλείψει, al. καταθλίψει.
[f] τῇ διανοίᾳ.
[g] ἀφροσύνῃ, al. ἀφροσύνῃ καρδίας σου.
[h] προσκαλεσαμένου.
[i] ἀκρίτως.
[k] τὰ κρυπτά σου, al. σε.
[l] πρόσεχε σφόδρα τῇ ἀκοῇ.

tur ei, si cordate loquutus fuerit. Diuite loquente silēt omnes, & ad nubes usq; sermones eius euehunt. Paupere loquente, Quis est iste, inquiūt? quod si quid offenderit, euertunt eum insuper. Bonæ sunt, quibus nullū inest peccatū, diuitię: & mala paupertas in ore[m] impij. Cor hominis immutat uultū ipsius, siue ad bona, siue ad mala. Vestigium cordis rebus secundis est uultus[n] hilaris, alioqui recōdita deprehendere laboriosæ cogitationis est.

[m] Ego malim legere, in ore pij ἐυσεβοῦς. q.d. paupertas obstat quo minus audiantur pia cōsilia.
[n] ἱλαρόν, al. θάλερον.

CAP. XIIII.

Eccli 19.c 25.b Iac.3.a

A Beatus uir qui lapsus ore suo non est, nec[a] mœrore peccati cruciatus. Beatus qui nō despondet animum, & spe sua[b] in Dominum sita non excidit. *Viro sordido non sunt ornamento diuitiæ, & quorsum pecuniæ homini inuido? Qui defraudādo genio suo comparcit, cōparcit alijs, & in bonis ipsius alij luxuriabuntur. Qui sibi malignus est, cui benignus sit, cū nihil iucūdi de bonis suis percipiat? Inuidēte sibi ipsi nihil peius est, hocq; adeo ipsum est malignitatis eius præmiū. Quod si bene quid facit,[c] imprudens id & inuitus facit, et ad extremū suam prodit malitiam. Improbus[d] aspectu est oculus inuidi, auertit faciē, & contemnit homines. Oculus auari nulla portione satiatur, et iniustitia mali exhau- B rit uitam[e] eius. † Oculus malignus panē inuidet, & ad mensam suam[f] laborat inopia. Pro eo quod habes, fili, bene de te merere, dignaq; defer Domino donaria. Memento mortē moram non facere, nec tibi statū fati tempus esse declaratū. † Priusquā moriaris, in amicum esto beneficus, & pro eo quod potes manū illi dando porrige. Ne te defraudes iucundo die, nec te fructus bonæ cupiditatis prætereat. Nónne labores tuos relinques alij? & quæ opera tua comparasti, di- C uidenda hęredibus? Da, & accipe, dum sanctam conserues animam tuam, [& ante obitū tuum exerceas iustitiam,] quoniā non est quod quæras apud manes [g] cibaria. † Omne animans in modū uestimēti ueterascet, hoc enim est ab æuo cōdito fatum, Morte morieris. Vt foliorū in arbore condensa uirentiū alia decidunt alijs nascentibus: ita quod carne sanguineq; procreatur, aliud obit, aliud gignitur. Omne opus marcori obnoxiū deficit, et opifex eius ęque atq; ipsum interit. [Omne opus egregium iustū censebitur, & author ipsius laudē ex eo consequetur.] † Beatus uir qui[h] meditatur pręclara per sapientiā, [qui de iustitia D cōmentatur,] qui per prudentiam suam [i] sancta loquitur, qui instituta [k] sua perpendit animo, et arcana [l] illius cognoscit. Tanquā indagator prosequere eam, & uias eius insidie. Qui per fenestras ipsius inspexerit, aut auscultarit ad fores ipsius, qui iuxta domū ipsius diuersatur, *qui in parietibus ipsius paxillū fixerit, qui[m] ad latus ipsius collocarit tabernaculum, is aget in hospitio bonorum, & in tutelam tradet ipsi liberos suos, tum sub ramis ipsius morabitur, & ab æstu protegetur per eam, atq; in gloria ipsius habitabit.

*Iere. 17.b
Auaritia, et sordes.
Prou. 27.c
Eccles. 1.a
Eccli 4.c
Tob. 4.b
Luc. 16.b
Esa. 40.a
1.Pet. 1.d
Iac. 1.b
Psal. 1.a
Exhortatio ad sapientiam.

[a] ἐν λύπῃ, al. πλήθει
[b] τῆς ἐπὶ κύριον.
[c] ἐν λάθει, al. ἐν λύπῃ, al. ἐχ ἑκών.
[d] ἰδεῖν ὀφθαλμῷ.
[e] αὐτοῦ.
[f] ἐλλιπὴς, al. ἐνδεὴς.
[g] τροφὴν, al. τρυφήν.
[h] μελετήσει καλά, al. τελευτήσει.
[i] ἅγια.
[k] αὐτοῦ, al. αὐτῆς.
[l] αὐτῆς, al. αὐτοῦ.
[m] ברך

CAP. XV.

A Qui Dominū reueretur, faciet[a] hæc: &[b] cognitionē legis adeptus hāc apprehendet. Hæc illi occurret quasi mater, & eū tanquā uxor uirgo ducta excipiet. † Hæc eum cibabit pane [uitę &] intelligētiæ, * eiq; aquā [salutaris] sapientiæ dabit potui. Firmatus hac, statu moueri nō poterit: qui fuerit innixus huic, nō afficietur ignominia. Hæc supra socios suos extollet illū, & in media concione os eius aperiet. [Hæc eū replebit spiritu sapiētiæ & intelligentiæ, stolaq; gloriæ uestiet.] Hęc illi iucunditatē & coronam exultantiæ[c] cōparabit, &[d] cōpotem nominis æterni faciet. Homines insipientes non apprehende- B rint eam, nec uiderint eā uiri scelerosi. A superbia [doloq;] procul abest, nec uiri mendaces[e] mentionē illius facient. [Viri ueraces frequentabunt hāc, & usq; ad inspectionē Dei proficiēt.] Laus ex ore scelerosi minime speciosa est, neq; enim à Domino proficiscitur. Si laus à sapientia pronuncietur, [& abundet in ore fideli,] tū Dominus illi aspirauerit. Ne dicas, Defeci impulsu Domini, nō enim C debes quæ odit facere. Ne dicas, Ipse me in errorem impulit: non enim ei uiro

Commendatio sapientię.
Matt. 4.a
Ioan. 4.b
Deus non est author peccati.

[a] αὐτά, al. ἀγαθόν.
[b] γνώσεως νόμου.
[c] εὑρήσει
[d] κατακληρονομήσει αὐτόν.
[e] Vel, illius meminerint.

peccante opus est. Omne nefas odit Dominus, nec probatur eiusdē cultoribus.
† Ipse hominem creauit ab initio, & permisit eum arbitrio cōsilij sui, [mandatis Gen.1.d
& præceptis suis adiectis.] Si uolueris, mandata seruabis, [ipsaq; te uicissim con
D seruabunt,] & fidem præstabis obsequiosam. † Ignem & aquā tibi proposuit, Ierem.21.b
ad utrumuis manum tuam exporrige. Vita simul & mors, [bonum & malū,]
homini sunt proposita: utruncunq; placuerit ei, consequetur. Quoniā multa est
sapientia Domini, potētiaq; ualet, & [assidue] uidet omnia. † Oculis suis reue- Psal.33.b
rentes ipsum aspicit, et omne opus hominis cognoscit. Impie agere nemini prę Heb.4.c
cepit, nec peccandi cuiquam dedit licentiam: [neq; enim copiam filiorum infi-
delium & inutilium expedit.]

CAP. XVI.

A NE optes copiam inutilium liberorum, nec læteris de filijs impijs. Ne dele Impiorum
cteris abundantia eorum, si eis religio dei nulla est. Ne fidas uitæ eorum, copia.
nec eorum magnificias [a] multitudinem. Pluris enim est [b] iustus unus, quàm mil
le tales: & præstat mori prole carentem, quàm liberos habere impios. Per unū
cordatum frequens confidebit ciuitas, [c] impiorum uero natio breui desolabitur.
Multa talia uidit oculus meus, aurisq; mea his audiuit uehementiora. † Per cœ- Eccli 21.b
tum scelerosorum ignis succenditur, & ira exardescit in gentem contumacem. Peccata nō
† Implacabilis Deus priscis fuit gigantibus, qui ob [D] potentiam suam stultam ab esse contem
eō defecerant. * Ne hospitio quidē Loti pepercit, aut ijs quos propter ipsorum nenda. Gen.6.a
superbiam abominatus est. Nō est misertus gentis perditę, utpote peccatis suis *Gen.19.c
[e] quæ cōmittebat, elatæ: † sicq; adeo [f] sexcenta millia peditum, eos qui per con- Nū.1.14.c
tumaciā animi sui congregati fuerant, * flagellando, miserādo, cædendo, sanan 26.f
B doq;, Dominus misericordia castigationeq; cōseruauit. Quare si cōtumax unus
in populo fuerit, mirum est si impune abeat. † Nam cū misericordia simul & Eccli 5.a
ira [g] impigre proficiscantur ab eo, ueniamq; dare potens sit, & iram effundere,
prout multa est misericordia eius, ita multa quoq; ipsius castigatio. Secundū ope
ra sua quenq; iudicat. Non effugiet cum rapina scelerosus, nec [h] spes pium fru
strabitur. Omni beneficentia locum [i] para, nam fructum pro ratione operum
suorum, [suæq; peregrinitatis intelligētia] quisq; consecuturus est. * Dominus
Pharaonem indurauit, ne ipsum nosceret, utq; potentia facta ipsius subiectę cœ
lo terræ innotescerent. * Omni rerum naturę [k] misericordia ipsius nota est: ada
mante discreuit lucem suam et tenebras. Ne dicas, Latebo Dominum, [l] ecquis
C ab alto curabit me? Præ copia populi nulla erit mētio mei, nā quantula sit mea
in tam immensa natura rerum anima? † Ecce cœlum, cœliq; cœlorum Dei, pro 2.Pe 3.a.b
fundum mare simul & terra, * quæq; his cōprehenduntur omnia, cum inquirit
in ea, cōmouentur: * totus mundus creatus, & qui creatur pro uoluntate ipsius,
mōtesq; simul ac fundamenta terræ, cum Dominus in ea despicit, tremore con
cutiuntur: nec tamen hæc cor ullum [m] satis intelligit, [cum ab ipso corda intelli-
gantur omnia.] Nam instituta ipsius atq; non uisam homini [n] uim quis animo
comprehendat? nam maxima pars operū ipsius occulta est. Quis enarret exem-
pla iustitiæ ipsius, aut sustineat? [o] Longum enim fatū est, * & omnium inquisi-
tio deficit. Qui animo submisso prēditus est, perpendit hæc: uir autem insipiēs
D & delirans stulta cogitat. Audi me fili, et scientiam amplectere, adq; mea dicta
aduerte animum. Explicabo perpensam eruditionem, exactamq; scientiā edis- Prædicat
seram. Cum iudicio operatus est Dominus ab initio, & à prima [p] rerum creatio- opera do-
ne partes earum disposuit, Opera sua excoluit perpetuō, [q] & initia eorū per sua mini.
sæcula generaq;. * Non esurierunt, nec defessa sunt in suis operibus, nec ab offi
cijs suis cessarunt. [r] Aliud alij non fuit molestum, nec unquā repugnabunt im-
perio ipsius. Posteaquam despexit in terrā Dominus, bonis suis impleuit eam.
Vita animantiū omnis generis operuit superficiem eius, & in eandem unum-
quodq;

[a] τὸ πλῆθος, al. τόπον, al. κόπον.
[b] δίκαιος.
[c] ἀσεβῶν, al. ἀνόμων ἐν τάχει, &c.
[D] τῇ ἰσχύι τῆς ἀφροσύνης αὐτῶν.
[e] ὡς ἐποίουν ἐξηρμένους, al. ἐξερχομένους.
[f] Sexcēta millia conseruauit, liberos scilicet sexcentorū millium quæ interemit. Num 1. & Nū. 26. Dominus ergo in cōseruandis suis partim ira, partim misericordia usus est.
[g] διατάχυς.
[h] ὑπομονή.
[i] πόιησον, al. ποιήσει.
[k] Vel, beneficentia חסד
[l] καὶ τίς.
[m] ἀξίως.
[n] Vel, turbinem.
[o] Id est, longa fatorū series, quæ priusquā explorata sit, definit omnium inquisitio.
[p] αὐτῶν.
[q] Al. καὶ ἐν χειρὶ αὐτοῦ αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν εἰς γενεὰς γενεῶν.
[r] איש quisq;, uel quidq;.

quodq; reuertitur.

CAP. XVII.

Gen.1.d D†Ominus è terra creauit hominem, rursumq́; redegit ipsum in eandẽ. At- A
tribuit dies numeratos, statumq́; tempus hominibus, *& dedit eis in terre-
stria potestatem. Induit ipsos uirtute sua, & ad imaginẽ sui creauit eos. Omni
animãti terrorẽ imposuit hominis, ut[a] bestijs dominaretur ac uolucribus: [& for
mauit ex eo adiutricem ipsi similem.] Iudiciũ, linguam, oculos, aures, & cor de-
dit eis ad cogitandũ, *sexto loco mentem quoq; donauit impertiens, & septimo
sermonẽ operibus suis explicandis. Repleuit ipsos ingeniosa scientia, & eis bo-
na simul & mala indicauit. Adiecit ad corda eorũ oculum suum, ut edoceret eos
operum suorũ magnificentiam. * Dedit his gloriari miraculis suis perpetuò, ut
prudenter enarrent opera ipsius, & electi nomen sanctũ eius collaudẽt. Scientiã
addidit ipsis, legemq́; uitæ tradidit hæreditariam, *ut se mortales esse cognosce-
Deu. 4.5.9 rent. †Pactum cum ipsis inijt æternũ, & eos iura sua edocuit. Gloriosam ma- B
gnificentiam uiderunt oculi ipsorũ, & maiestatem uocis ipsius auris eorum audi
Exo.20.21 uit. Ab omni iniusto, inquit, abstinete: †& de proximo mandata dedit singulis.
22.23. Semper illi patẽt instituta hominũ, nec oculos ipsius latuerint. *Omnis autem
homo à iuuentute malis intentus est, nec potuit cor eorũ è lapideo fieri carneũ.
†Rom.13.a *[b] Nam in distribuendis totius terrę gentibus, †ducem cuiq; genti cõstituit, *[c] &
*Deut.4.c Israelem sibi delegit peculiariter: *quem ut primogenitũ disciplina educat, & lu
10.c men charitatis impertiens non deserit. [D] Quapropter omnia [e] illarũ facta tanq̃
sol palàm eo sunt, & instituta earũ intuetur oculis assidue. Iniuste facta illarum
non latent ipsum, sed omnia peccata ipsarũ ei perspecta sunt.* Ipse aũt cum beni
gnus sit, & opificiũ suum habeat cognitum, neq; ablegat homines, neq; deserit, C
Eccl.29.b ut qui parcat ipsis. †[f] Benignitas hominis instar sigilli corã ipso est, & [g] beneficiũ
cuiusq; conseruat tanquam pupillam: *filijs eius & filiabus locũ concedens pœ
Mat 25.c nitentiæ. †Tandẽ uero exurgit, & suum singulis dat pretium, suamq́; cuiq; ui-
†Act.3.c cem in caput suum regerit. †Attamen regressum concedit resipiscentibus, *& la
*Iere.3.c
Exhortatio bascentes hortatur ad patientiã, [q; destinarit illis sortem ueritatis.] Conuertere
ad resipiscẽ [h] ad Dominum, & peccata desere: fac supplices ei, & offensam minuas. [i] Conten
tiam. de ad altissimum, *(is enim te è tenebris ad lucẽ deducet incolumitatis,) & rece-
de ab iniustitia, atq; quod abominandum est, odio summo prosequere. [Fac co
gnoscas iustitiam & iura dei, in sorte præscripta & imploratione altissimi persi-
Psal.6.a stas, atq; concedas in partes sancti sæculi.] †Quis apud manes laudabit altissi- D
Esaiæ 38.d mum, perinde atq; uiui gratulationi dediti? [Ne hæreas in errore impiorum, fac
dominum ante mortem prædices.] Mortuum non secus ac si esse desierit, lauda
tio deficit, uiuus autem & [k] corde sanus laudabit Dominum, [& de misericordia
ipsius gloriabitur.] Quàm ingens est misericordia domini Dei nostri, quamq́;
obuia sancte cõuersis ad eum, ipsius placabilitas. Non enim in hominibus esse
possunt omnia, nec homine natus quisquam immortalis est, [& uitiorum uani-
tate delectamur.] Quid luce solis splendidius? atqui hæc quoq; deficit, [l] non mo
do caro sanguisq́; male cogitans [in crimen incurret.] Ille molem celsi cœli per-
lustrat, omnes autem homines terra puluisq́; sunt.

CAP. XVIII.

Gen.1.a Q Vi degit æuum cuncta creauit simul, Dominus qui solus est iustus, *nec A
Laus dei. præter eum est alius, [& manet inuictus rex in æternum.] *Ipse mundum
disponit spithama manus suæ, cunctaq́; parent uoluntati ipsius. *Nã
ipse potẽtia sua regit omnia, quæ in eis sancta sunt disiungẽs à prophanis. [a] Cui
nam explicandi facta sua facultatẽ dedit? aut quis egregia ipsius facinora inue-
stiget? Quis uim magnificẽtiæ ipsius percenseat? aut quis cõetur miserationes
eius enarrare? Nihil est q̃d demas aut addas, nec quod peruestiges miracula Do
mini. Cum absoluerit homo, tum demũ incipit: & cum conquieuerit, tum uero

[a] *Quidam codices hic habent additum* ἐν ὁμοιώματι.

[b] *Probatio quod norit deus omnia facta hominum, quia gubernat omnia.*

[c] καὶ προσελάβετο τὸν ἰσραὴλ αὐτοῦ μερίδα, *al. aliter.*

[D] Διὸ πάντα, &c.

[e] *Scilicet gentium.*

[f] *Vel miseratio* חסד

[g] *Vel, amorem* חן

[h] οὖν, *habent quidã codices. i. igitur.*

[i] ἔπειγε, *al.* ἐπανάγαγε.

[k] τῇ καρδίᾳ.

[l] καὶ πονηρὸν ἐνθυμήσεται σὰρξ καὶ αἷμα: *al.* καὶ ἀνὴρ ὃς ἐνθυμήσεται σάρκα καὶ αἷμα.

[a] τίνι, *al.* οὐθενί.

incertus eſt. Quid eſt homo, aut quis uſus ipſius? quid in eo boni eſt, quidue ma
li? Numerus dierum hominis centum anni cum plurimũ, *nec cuiuſquam ex Pſal.89.b
omnibus ſtata eſt obitus ſui ratio. Quãtula eſt aquæ gutta è mari ſumpta, & ex
arena calculus: †tantillum ſunt anni [b] mille præ tempore æternitatis. Propterea 2.Pet.3.b
B Deus patientia utitur in homines, & effundit in eos miſericordiam ſuam. Vidit,
& cognouit malam eſſe eorum [arrogantiam animi, &] euerſionem, propterea
placabilitatem ſuam ampliauit, [& oſtendit ipſis uiam æquitatis.] Miſeratio ho
minis tendit in proximum ipſius, at miſericordia Domini mortales omnes caſti
gat, erudit, docet, & reducit ut paſtor gregem ſuum. Diſciplinam admittentium
miſeretur, itemq; iura ſua ſtudioſe conſectantium. In rebus bonis, fili, ne adhi- Sermonis
beas reprehenſionẽ, nec ullo in dono [c] uerbi mali moleſtiam. Nónne ros æſtum moderatio;
mitigat? ſimili ratione ſermo dono potior eſt. †Nónne ecce munere præſtantior Prou.15.a
eſt oratio? cæterum in homine [d] gratioſo uſus utriuſq; eſt. †Stultus odioſe expro- 25.c.
brat, inuidiq; donũ tabefacit oculos. Anteq̃ loquaris diſce, & ante ægritudinem †Ecli.41.c
C admitte curationem. †Ante iudicium [e] explora teipſum, ut tempore inquiſitio- 1.Cor.11.d
nis conſequaris ueniam. Ante infirmitatem [f] temperantia teipſum [g] macera, & Maturandam eſſe re-
tempore peccatorum oſtende emendationem. Ne dubites reddere uotũ in tem- ſipiſcentiã.
pore, nec iuſtum probare te ad mortem uſq; differas, [quoniã merces dei manet
in æternum.] Priuſquam uota facias, para teipſum, ne ſimilis ſis homini tentanti
Dominum. Memento iræ extremo die futuræ, & ultionis, quo tempore auerte-
tur facies. †Perpende tempus famis tempore ſaturitatis, & inopiã ac penuriam Eccli.11.a
die diuitiarum. Tempus [h] à mane immutatur uſq; ad ueſperam, & coram Do-
mino ſubita ſunt omnia. Homo ſapiens ſemper metuet, & diebus peccato dica-
tis cauebit à delicto: *inſipiens autem non explorat tempora. Omnis cordatus
D agnoſcit ſapientiam [i] & eruditionẽ, & adepto eam laudem tribuit. Cordati ipſi
quoq; dictis proferunt ſapientiam, [ueritatem intelligunt & iuſtitiam,] & mode
ratione animi ſelecta [k] in uitam reſponſa irrigant. *Optima loquendi authori-
tas ſolius eſt Domini, ſiquidem [l] mortali cor inhæret mortuum. †Ne ſequaris Rom.6.b
cupiditates tuas, & appetitus tuos inhibe. Quod ſi animo tuo indulgeas quamli 13.b
bet concupiſcentiã, efficiet quod [m] inuidentes tibi inimici tui de te gaudeant. Ne Temperantia.
delecteris multis [n] delicijs, nec earum [o] conſortio deuinciaris. Caue pauper eua-
das cõcinnandis de mutuo conuiuijs, donec tibi nil ſit in ſacculo, *alioquin inſi
diator uitæ tuæ famoſus eris.

CAP. XIX.

A OPerarius ebrioſus non diteſcet, & paulatim ſublabetur qui ſpernit exigua.
†Vinũ & *mulieres etiã cordatos auferunt, [ſugillantq; ſapientes,] & qui Gen.19.g
conſueſcit meretricibus, euadet confidentior. Caries & uermes occupabũt eum, *3.Re.11.a
& anima confidens auferetur, *grauiq; ſupplicio contabeſcet. †Qui facile cre- Ioſ.22.c
dit, leuis eſt animo, & peccando delinquit in animã ſuam. [a] Qui gaudet mala Varia præcepta.
habitudine, meretur reprehenſionẽ: *qui uero uoluptatibus reſiſtit, coronat uitã
ſuam. *Qui linguæ temperat, etiam [b] difficili conuixerit: & qui loquacitatẽ odit,
minus habet malitiæ. †Ne quid tibi dictũ effutias alteri, ut ne quid detrimenti Eccli.42.a
B capias. Nec apud amicũ, nec apud inimicum, [c] uitas alienas enũcies: [d] & ſi non
redundat in te peccatũ, ne detegas. Audierit enim ille, & [e] auerſabitur te, perq;
occaſionem ſuum in te odiũ oſtendet. †Sermonem [aduerſus alterum] audiſti, Eccli.22.d
fac tecum cõmoriatur, & ſecurus eſto, ut qui non dirumpat te. Præ ſermone par 27.c.d
turiet ſtultus, ut præ fœtu grauida. Quod telũ agit defixum in femore corporis,
hoc ſermo in ſtulti pectore. †Obiurga amicũ, ſi quid fortè minus faciat: ſin fece- Leuit.19.d
rit, ne porrò pergat facere. Increpa amicũ, an quid fortè minus dicat: quod ſi di Matt.18.b
xerit, ne porrò rurſum dicat. Increpa inquam amicum, etenim exiſtit ſæpe calu-
C mnia, quare ne cuiuis ſermoni [f] fidẽ adhibeas. Eſt qui labatur [g] uerbo, ſed non

ex

[b] χιλία, al. ὀλίγα.
[c] λόγου πονηροῦ.
[d] κεχαριτωμένῳ, al. κεχαριτωμένα, gratiam conciliant.
[e] ἐξέταζε σεαυτὸν, al. ἑτοίμαζε σεαυτὸν καὶ λιτρεῦν.
[f] ἐγκρατεία.
[g] התענה
[h] Id eſt, inter mane & ueſperam accidit tẽporis mutatio, q. d. Quotidie expecta ſortis tuæ & uitæ commutationem.
[i] καὶ παιδείαν.
[k] εἰς ζωήν.
[l] Vel, mortuo.
[m] οἱ βασκαίνοντες σε.
[n] τρυφῇ, al. τύρβῃ.
[o] συμβολῇ, al. συμβουλῆς.
[a] Id eſt, qui corpus ſupra modum macerat, κακοιξία, al. καρδίᾳ.
[b] ἀμάχῳ, id eſt, cum homine quãuis moroſo, & importuno ac peruicaci conuiuere poterit: uel ſi legas ἀμάχως, citra rixã & pugnas, i. pacifice cuiuis conuixerit.
[c] βίους ἀλλοτρίους.
[d] Vel, & ſi id potes abſq; peccato facere.
[e] Vel, obſeruabit te.
[f] πίστευε, al. πιστεύεις τῇ καρδίᾳ σου.
[g] λόγῳ.

Eccli.14.a 25.b Iaco.3.a ex animo:†& quis lingua sua nō peccauit?[h] Amicū tuum redargue,priusquam
mineris,[i]iraq; posita da locum legi altissimi. *Religio Domini primus,quo ad
Commēdatio religionis domini. eum recipiare,gradus est,amorē uero eius demeretur sapientia.*Cognitio præ-
ceptorum Domini eruditio uitę est,& qui morem gerunt ipsi,fructū carpent im
mortalitatis.Religio Domini summa est sapientia, & in omni sapiētia pręstatio
legis,*summæq; eius potentiæ cognitio.*Si seruus dicat domino,Quod tibi ui
Non esse sapientiā quę careat religione. detur non faciam:si idem postea faciat, offendit altorem suum. Scientia malitiæ
non est sapientia, nec consilium scelerosorū cum prudentia coniunctum est,sed
malitia est,atq; adeo ipsa execratio,stultitiaq; uacua sapientiæ. Potior est religio- D
sus[f]cui deficit sapientia,q̄ abundans prudentia uiolator legis*altissimi. Est astu
tia exacta,& eadē iniusta:& est qui gratiam iuris pronunciandi peruertat:*rur=
Matth. 6.b sumq; alius qui iuste iudicet,sapiens.†Est qui praua moliatur demissus[l] mœsti-
tia,cuius interiora dolo tota[m]ardeant. Vultum contrahens,[n]surdumq; se simu-
lans,ubi non suspiceris occupabit te*lædere. Quod si defectu uiriū peccare pro
hibeatur,malū dabit tibi nactus occasionem. Vt ab aspectu quisq; cognoscitur,
Eccli.21.c ita ex uultus obiectu cordatus intelligitur. Suus cuiusq; habitus,†ac[o]rictū didu
cens risio,incessusq; hominis,quomodo sit animatus arguūnt. CAP. XX.

Vbi loquendū, ubi nō. EST cū minime sit speciosa reprehensio,& est cum quis sapienter taceat.Quan A
to honestius est reprehendere q̄[a] alere indignationē: nam qui fatetur quid,
Eccli.30.c protegetur à detrimento. †Qualis est spadonis puellam uitiandi libido,talis est
qui per uim exercet iudicia. *Est qui tacendo se probet sapientem, & est qui cre-
bra loquacitate sit odiosus. Alius tacet,non habens quod respondeat: alius silet,
Eccls 3.a tempori seruiens.†Homo sapiens tacebit donec opportunū fuerit:nugator au-
Eccli.32.a tem & insipiens præteribit opportunitatem. Qui uerbis multis utitur,execratio
Varia. ni erit obnoxius:& qui potestatē sibi sumit, in odiū ueniet. *Quàm pulchrum
est reprehensum agere pœnitentiā:sic enim uoluntarium peccatum effugias. Est
cum[b] quis scelerosus in malis rebus[c]successum cōsequitur,&est cum res inuenta B
detrimentū afferat.Est munus q̄d tibi non prosit: & munus,cuius dupla sit com
pēsatio. Est qui se summittat causa gloriæ,rursumq; qui ab humilitate caput eri-
Eccli.6. gat.Est qui multa paruo emat, cui septies tanto amplius sit rependendū. †Sapi=
ens seipsum dictis reddit amabilem,at lepores stultorum fluxi sunt. Munus insi
pientis tibi non proderit*acceptū,nec item inuidi,[d]propter ipsius importunita-
Eccli.18.c 41.c tem:nam oculi eius[e]ad accipiendū pro uno multi sunt. †Pauca dabit,& expro=
In auarum. brabit multa,atq; os suum more præconis aperiet.Mutuum dabit hodie,q̄d cras
repetat. Inuisus *Deo simul & hominibus talis est. Stultus merito dicat,Ami-
cus mihi nullus est,nec gratiā è bonis meis colligo:qui uescuntur pane meo, lin C
gua falsa sunt.Quot irridebūt hunc,& quoties?*neq; enim quod habet,opinio-
ne recta cōplectitur,& perinde refert,ac si nihil habeat. Casus de lacunari[f] di-
Varia. cto citior est,ita malorum ruina repentina aderit. Homo illepidus quasi impor
tuna fabula est cum ore imperito frequētatur. Pronunciatū ex ore stulti gratiam
amittit,quia non profertur in tempore. Est qui peccare impediatur præ inopia,
qui seorsum apud se[g]discrutietur. Est qui animam suam perdat præ pudore,&
eam[h]personæ seruiendo interimat. Est qui causa pudoris promittat amico,&
Eccli.25.a eum ultro sibi inimicum suscipiat. †Perq̄ malo crimini est homini mendacium,
Mendaciū. at id in ore imperito frequens est. Tolerabilior est fur,q̄ qui frequentat menda- D
†Gen.41.f Dan.2.g cium,cæterum perniciem uterq; contrahet. Familiaris homini mendaci est igno
*Pro.12.b minia,suumq; dedecus comitatur eum assidue. Sapiens seipsum dictis suis pro-
Corruptela munerum. uehet,†& uir prudens placebit proceribus. *Vt qui terram colit,aceruum suum
Exod.23.a reddet cumulatiorē:ita qui placet magistratibus,[i] piabit suam iniustitiam. †Xe
Deut.17.a nia muneraq; occæcant oculos sapientum,& tanquam oris obstructio reprehen

[h] רעך uel, proximum tuum.
[i] γινόμενος ἀμήνις.
[f] ἠλαττωμένος, al. πτοούμενος.
[l] קדר nigrū esse, contristari.
[m] πυρώδες.
[n] ἐθελοκωφῶν.
[o] Vel, dentium per risum nudatio.
[a] θυμοῦσθαι κρυπτῶς.
[b] ἀνδρὶ ἁμαρτωλῷ.
[c] εὐοδίαν, al. εὐδοκίαν.
[d] διὰ ἀνάγκην.
[e] εἰς τὸ λαβεῖν.
[f] מלשון præ lingua seu sermone.
[g] Lego, αὐτοῦ κατανυγήσεται.
[h] ἀπὸ λήψεως προσώπου, al. ἀπὸ ἄφρονος.
[i] ἀδικίαν αὐτοῦ: uel, qui studet placere magistratibus, scilicet sapientia sua, is piabit iniustitiam suam.

ſiones inhibent. *Cum ſapiẽtia occulitur, aut theſaurus abditur, quid eſt in utro- uis utilitatis? Potior eſt homo cælans ſtultitiam ſuam, q̃ qui ſapientiã ſuam ſup- primit. *Pluris eſt [p] ineuitabilis ſequenti Dominum patientia, q̃ uitę propriæ gu- bernator abſq; Domino.

CAP. XXI.

A SI peccaſti fili, ne pergas peccare, *ſed anteacta depreceris. Tanq̃ à conſpe- ctu ſerpẽtis fuge peccatũ, nam ſi acceſſeris, [a] mordebit te. Dentes leonini ſunt dentes ipſius, animis hominũ exitiales. Inſtar ancipitis gladij nefas omne eſt: in plaga illius nulla eſt [b] ſanitas. Concertationes & iniuriæ opes diſſipant, ſimili- terq; domus ſuperbi deſolabitur. †Ab ore [c] pauperis exaudietur precatio, iudi- ciumq; illius feſtinato ueniet. Qui odit caſtigationem, in ueſtigio ſceleroſi con- ſtitit: at qui reueretur Dominũ, reſipiſcet ex animo. Potẽs procul ex ſermone no- tus eſt: at qui ſapit, caducũ eſſe meminit. Qui ære alieno domũ ſuam ædificat, B congerenti lapides in tumulũ [d] ſepulturæ ſuæ ſimilis eſt. †Stuppa collecta cœ- tus eſt nefariorũ, flammaq; ignis [e] exitialis eorum exitus. Via ſceleroſorũ lapidi- bus eſt complanata, at in exitu eius orci fouea, [tenebræ ſimul & pœnę.] Qui ſer- uat legẽ Domini, [f] cogitationibus ſuis imperat, & finis religiõis Domini eſt *ac- ceſſio ſapientiæ. Qui non eſt callidus, non patietur erudiri ſe: eſt aũt cum & calli- ditas amaritudinem multiplicat. Scientia ſapientis exuberabit tanquam inun- datio, ac ueluti fons uitæ [g] purus eiuſdẽ conſiliũ. †Viſcera ſtulti inſtar uaſis con- C fracti ſunt, ut qui nullam [h] in uita ſua ſcientiam cõtineat. Si peritus audierit di- ctum ſapiẽtis, laudabit illud, reddetq; auctius: quod ſi audierit [i] imperitus, impro- babit idem, & poſt tergũ ſuũ abijciet. Sermo fatui tanq̃ ſarcina eſt in itinere, at in labijs cordati lepor deprehẽditur. Os ſapientis in cœtu cõſulitur, & quiſq; dicta ipſius perpẽdit animo. Inſtar domus euerſæ eſt ſtulto ſapientia, & ſcientia impe- riti ſermones inconſulti ſunt. Diſciplina cõpedes ſunt pedibus ſtultorũ, & inſtar manicarũ in manu dextera. †Stultus per riſum ſuſtollit cachinnũ, at uir ſapiens ſubridet tacite. Velut ornamentũ aureum eſt eruditio ſapienti, & inſtar [k] armillæ brachio dextero. Pes ſtulti in domũ [alterius] procliuis eſt, at peritus homo refor- D midat uel [l] inſpectionem. Inſipiens ab ianua domum introſpicit, at uir eruditus foris conſiſtit. Ad oſtium auſcultare quenquã, inſcitia eſt: qui ſapit, hoc dedecus grauatim ſuſcipiet. [m] Labia loquacium narrant abſurda, ſapientes autem quę di- cunt, ſtatera ponderant. Ab ore ſtultorũ pendet cor eorum, [n] at in corde ſapien- tum os eorum eſt ſitum. †Cum [o] ſatanam execratur impius, ipſe ſuam execratur animã. †Obtrectator polluit animã ſuam, & [p] quocunq; cõmearit, odioſus erit: [homo uero tacitus & cordatus honorem conſequetur.]

CAP. XXII.

A LApidi conſpurcato cõparandus eſt piger, *quem ignominiæ cauſa omnes irrideant. *Piger conferendus eſt ſtercori ſterquilinij, quod quicunq; conti- gerit, manus ſuas excutiat. Ignominia patris filius ignauus eſt, filiaq; minoris uenit æſtimanda. Filia prudens [q] uiro eſt uice hæreditatis, at uiuens turpiter mœ- ſtitiam affert genitori. Impudens patrem & maritũ afficit ignominia, [& impijs nihilo eſt inferior,] quare ab utroq; uituperabitur. Intempeſtiua narratio uelut in luctu muſica eſt, flagella [b] uero & caſtigatio ſemper opportuna ſunt ſapiẽtiæ. *Liberi ſi cum proba uita alimenta habeant, ignobilitatem parentũ ſuorũ oblite- rabunt. *Liberi ſi cũ contumacia imperitiaq; faſtoſi fuerint, fœdant nobilitatem ſuæ cognationis. Teſtam conglutinat, qui ſtultũ docet, & è profundo ſomno dormientem laborat excitare. Dormientẽ alloquitur, qui ſtulto loquitur: qui fi- B nito ſermone demum, Quid eſt? inquiat. †Mortuum lamenteris, qꝫ ſit luce pri- uatus: nec minus deplores ſtultum, qꝫ ſenſum amiſerit. Mortuum tamen leuius defleas, utpote quieſcentẽ, uita uero ſtulti morte peior eſt. †Defunctus ſeptenis diebus eſt lamentabilis, ſtultus aũt & impius diebus uitæ ſuæ omnibus. Ne uer-

ba

Marginal notes (left):

[p] Vel, neceſſaria.
[a] δήξεται, al. δέξεται.
[b] Vel, contra plagam illius nullũ eſt remedium.
[c] Vel, afflicti.
[d] ἑαυτοῦ εἰς χῶμα ταφῆς αὐτοῦ, al. εἰς χειμῶνα.
[e] εἰς ἀπώλειαν.
[f] Vel, ſeruat uoluntatẽ eius: ſi domini κυρίου; κρατεῖ, al. κατακρατεῖ.
[g] ἁγνή.
[h] ἐν ζωῇ αὐτοῦ.
[i] ἀσύνετος, al. σπαταλῶν.
[k] χλιδῶν, al. χλιδίον.
[l] ἀπὸ προσώπου, al. ἀπ' αὐτοῦ.
[m] χείλη πολυλάλων τὰ οὐκ αὐτοῦ διηγήσονται, al. χείλη ἀλλοτρίων ἐν τούτοις βαρυνθήσονται.
[n] ἐν δὲ καρδίᾳ.
[o] Vel, maledicum.
[p] οὗ ἐὰν παροικήσῃ.
[q] ἀνδρὸς αὐτῆς, al. ἄνδρα.
[b] Al.

Marginal notes (right):

Eccli. 41. c
Occulta ſapientia.
Exitus peccati.
†Eccli 5. a 7. b. 12. c
*Pſal. 40.
Lucæ 15. c
Varia.
†Exod. 3. b 22. c
Eccli. 16. a
Laus ſapientiæ.
Eccli. 33. a
Eccli. 19. d
Iudæ 1. c
Leuit. 16. d
Eccli. 28. c
Ignauia.
Varia.
In ſtultum.
Eccli. 38. c
Gen. 50. b

ba multa facias cum insipiente, nec ad excordem accesseris. Caue ab illo, ne ha-
beas molestiã: nec labem ex[c] conquassatione ipsius contrahas. Declina ab eo, ut
consequaris requiem, nec ex amentia eius mœrorem accipias. Quid nomines a-
Pro.27.a liud quod grauius sit plumbo q̃ stultum? †Arenã & salem, ferreamq́ massam fer
re[D] facilius est, q̃ hominem excordem. Vt [e]cõpages & iugamenta lignea ædifi- C
cio indita concussu non dissoluuntur: sic animus firmatus perpenso cõsilio, [f]nul
lo tempore pertimescet. Animus sentẽtia cordata nixus, est uelut in polito parie-
te arenatũ tectorium. Vt positi in excelso ualli uentũ non sustinent, sic animus
meticulosus in consultatione stulti nullum metum substiterit. Qui pungit ocu-
1.Cor.14.c lum, elicit lachrymam: †qui cor stimulat, affectus prouritat. Qui uolucres lapide
Heb.4.c petierit, abiget eas: qui probrum obijcit amico, dirimit amicitiam. Si gladiũ strin
De amicitia. xeris in amicum, spem ne abijcias, est enim in gratiã reditio. Si uerbis inuectus D
fueris in amicũ, ne metuas, locus enim reconciliationi superest, dummodo con-
Eccli.19.b uitiũ, aut superbia, aut †arcani patefactio, aut ictus insidiosus abfuerit, his enim
27.c.d amicus omnis fugabitur. Præbe te fidũ[g] amico pauperi, ut[h] unã læteris rebus eius
felicibus. Fidem ei serues tempore calamitatis, ut unã cum eo uenias in possessio
nem ipsius. *Non em̃ spernẽda semper angusta res est, nec diues mentis inops
admirandus. Vapor camini fumusq́ præcedit ignem, ita conuitia, [contumeliæ
atq́ minæ] præcurrũt effusionem sanguinis. Amicũ tueri non uerebor, nec me
subducam à cõspectu eius: quod si malum accepero per illum, quicunq́ factum
audierit, cauebit ab ipso.

CAP. XXIII.

Psal.140.a QVis apponat ori meo custodiam, labijsúe meis sigillũ sapientiæ? quo fre- A
In loquacitatem & linguæ mala. tus non corruam [a]subito, nec lingua mea perdat me. Domine pater, [b]to-
tiusq́ uitæ meę dominator, ne me permittas cõsilio illorũ, nec sinas me
per ea corruere. Quis menti meæ flagella adhibeat, & cordi meo sapientem insti
tutionẽ? ut ne parcant inscitiæ meę, nec [c]illorũ peccata prętereant: ne inquã insci-
tia mea multiplicetur, néue peccata mea [D]perniciosam accessionẽ faciant, & cor-
ruam corã aduersarijs meis, gaudeátq́ de me inimici mei, *quorũ spes procul ab
est abs tua misericordia. Domine pater, deusq́ uitæ meæ, ne mihi tribuas oculos
elatos, *sed giganteũ animũ à seruis tuis semper prohibeas, auertas à me spes ua
nas & cõcupiscentias, *tibiq́ seruire cõtinuo cupientẽ retineas in officio. Ne me
comprehendat appetentia uentris & concubitus, nec me [e]seruũ tuum permittas
animæ impudenti. Institutionẽ [f]oris audite liberi, quã qui seruat, labijs suis non
capiatur, [nec ex malefactis suscipiat offensionem.] Scelerosus [g]labijs suis capie
Exod.20.b tur, & maledicus ac superbus offendet in illis. †Ne asuefacias os tuũ iuramento,
Eccli.27.d
Matth.5.d [quia multi sunt lapsus in illo,] nec nominãdi Sancti consuetudinẽ capias, [quo
niam id impune non feres.] Sicut enim seruus crebro uapulans non leuatur ui- B
bicibus: ita qui deierat, & nomẽ dei assidue usurpat, culpa nõ uacabit. Vir crebro
iurans, replebitur scelere, nec flagellũ abscedet à domo ipsius. Cum commiserit
peccatum, ipse culpam suam sustinebit: quam si non agnoscat, eandem cõdupli-
cauerit. Ac ne temere quidẽ usus iuramẽto, insons iudicabitur, nam domus eius
Leuit.24.c crebris appetitur [h]insultibus. † Est sermo morte obuolutus: absit ut in possessio-
ne Iacob inueniatur. Sanè à [i]pijs aberunt hæc omnia, [k]neq́ enim peccatis inuol-
Ephe.5.a uentur. †Os tuum [l]imperitæ temeritati ne asuefacias, nam inde [m]res existunt fla-
gitiosæ. Memẽto patris & matris tuæ [n]cũ resides inter proceres, ne tu q̃q́ ab ipsis
tradaris obliuioni, asuetudineq́ tua stultitiam contrahas, quamobrẽ te uelis non
2.Re.16.b esse natum, & natalẽ tuum diem execreris. †Homo uerbis probrosis assuetus, di
Scortatiõis & adulterij fœditas. sciplinam per omnem uitam suam non admittet. Duo genera peccatis abun- C
dant, & tertium meretur supplicium. Animus scilicet æstuans tanquam ardens
ignis, qui non extinguitur, donec absumatur. Deinde scortator homo, qui cor

[c] Id est, interitu: uel, dum quid eiaculatur.
[D] ἐὐκοπώτερον.
[e] Vel, subscudes.
[f] ἐν πάντι καιρῷ φόϐῳ ὐ, &c.
[g] רעה
[h] εὐφρανθῇς, al. ὁμοῦ πλησθῇς.
[a] αἰφνιδίως.
[b] ἁπάσης, al. μου.
[c] Scilicet linguæ & labiorum: al. τὰς δὲ ὕϐρεις τῶν ἐν ἐπαγγελείᾳ ἁμαρτωλῶν μὴ παρῇς.
[D] εἰς συντριϐήν.
[e] τὸν οἰκέτην σου.
[f] Al. σόματος ἀλκιϐιοῦ.
[g] ἐν χείλεσιν, al. ἐν τῇ ἀφροσύνῃ.
[h] ἐπαγωγῶν.
[i] εὐσεϐῶν.
[k] ἐν ἁμαρτίαις οὐκ.
[l] ἀπαιδευσίαν ἀσυρῆ, al. ἀκολασίαν ὅρκου.
[m] דבר, λόγος, al. λογισμὸς.
[n] בין

pore carnis suæ non conquiescit, donec ignem succenderit. Quis cibus suauis
est homini scortatori: non cessabit, donec intereat. Homo deniq; tori sui temera
tor, sic animo secum cogitans, †Quis me uidet? Tenebris circũseptus sum, & pa= Esaiæ 29. c
rietes mihi præbent latebram, nec quisquã uidet me. Quidnam metuam? pecca
ta mea non curat altissimus. Sanè huic hominũ tantum oculi timori sunt, nec in=
telligit oculos domini sole infinitis partibus perspicaciores, uias hominũ om=
D nes [ac profundũ penitus] inspicere, atq; abstrusissima quæq; perlustrare. Anteq̃
crearẽtur, pernouit omnia: atq; item postquam perfecta sunt, *omnia perspicit.
†Quamobrẽ ille in plateis urbis °condemnabitur, fugabitur ut pullus equinus, Leuit.20.b
& ubi nõ suspicatur, cõprehendetur, [eritq; omnibus dedecori, eo q; animo reli= Deut.22.c
gionem Domini nõ coluerit.] Idem accidet mulieri uirũ ᵖsuum deserenti, & hæ
redem paranti ex alieno. †Primũ enim legi Dei non obtemperauit, deinde pec Exod.20.c
cauit in uirum suum, tertio aũt adulterio cõstuprata est, & liberos ex alieno uiro
peperit. Ipsa producetur in concionẽ, & in liberos eius inquiretur. Liberi eius
non agent radices, nec rami eius fructũ ᵠafferent. Memoriã sui relinquet in exe=
cratione, nec probrũ eius abolebitur, ut superstites cognoscant, nihil esse religio=
ne Domini potius, nec quicq̃ suauius q̃ mandatis ipsius ʳattendere. *Deũ sequi
ingens est gloria, & ab eodẽ recipi uitæ longinquitas. CAP. XXIIII.

A SApientia cõmendat seipsam, & in medio populo suo gloriatur. Os suũ ape= Laus sa=
rit in concilio altissimi, & corã potentia eius se prædicat. [In medio populi pientiæ.
sui se gerit magnifice, & in sancta multitudine miraculo est. In cœtu electorũ lau
dem habet, & se beatã inter beatos prædicat, & ait,] Ego prodiui ex ore altissimi,
[ante omnẽ rerum naturã primogenita: ego lumen in cœlis indefessum produ=
xi,] & in modũ nebulæ terrã omnem obtexi. Ego in sublimi sedem cæpi, & so
lium meum super columnam nubis collocaui. Orbem cœli circuiui sola, ua=
daq; profundi perambulaui. Omnes fluctus maris, & terram omnem, nec non
cũctos populos gentesq; possedi, [& tam excellentiũ q̃ humilium corda calcaui
omniũ.] Post hæc omnia quæsiui quietem, & in alicuius possessione domiciliũ.
Tum conditor uniuersi mandata mihi dedit, & creator meus fixit tabernaculum
B meum, & ait, In Iacob habita, & inter Israelitas accipe possessionẽ. †Ante æuum Prouer. 8.c
conditũ ab initio condidit me, & in æternũ non deficiã. †In tabernaculo sancto Exod 31.a
ministeriũ obiui coram eo, & ita in Sion confirmata sum. †Tum etiam in cha= Psal.131.b
ra ᵃciuitate quietem mihi dedit, & Hierosolymis sum adepta potestatem. In illu=
stri populo sum radicata, & in ea, quæ Domino cesserat, possessione. Instar Ce=
dri in Libano excreui, & sicut in monte Hermon cupressus. Quasi †palma ᵇcir= Deut.34.a
cum littora uerticem extuli, & ueluti plantæ rosarũ in Iericho. Vt elegans oliua
in ᶜamœno cãpo, & ut platanus ᵈab aquis excellui. In modũ cinamomi & ᵉaspa=
lathi odorem spiraui aromaticũ, & ut præstantissima myrrha suauiter redolui, ut
galbanus, ut ᶠonyx, ut stacte thurisq; nidor in tabernaculo. Ego ut terebinthus
expãdi ramos meos, rami uero mei rami gloriæ sunt & gratiæ. Ego quasi †uitis Ioan.15.a
ᵍodoram emisi gratiã, & flores mei fructus gloriæ sunt, & diuitiarũ. *Ego pul=
chræ charitatis, ego religionis, & cognitionis, speiq; sanctæ mater sum: *do aũt
C ʰæterna liberis meis, quibus Deus iussit, simul omnibus. [In me est omnis gratia
uitæ ueritatisq;, in me omnis spes uitæ & ⁱpræsidij.] Accedite ad me omnes cupi
di mei, & facite ut fructibus meis impleamini. Nã memoria mei melle dulcior
est, possessioq; mea fauo mellito iucũdior. †Qui me comederint, esuriẽt amplius: Ioan. 6.d
& qui me biberint, adhuc sitient. Qui me audit, in nullã ᵏprorsus ignominiam
incidet: & qui mihi nauant operã, non peccabunt, [interpretesq; mei uitam æter
nam cõsequentur.] Hæc omnia ipse liber [uitæ &] pacti dei celsissimi sunt, [ueri Exod.20.a
tatis scientia,] & lex quã Moses [præceptis iustissimis] tulit †populis Iacob hære 24.
ditariam,

° Vel, pœnas dabit ἐκδικηθήσεται.
p αὐτοῦ.
q οἴσουσι, al. δώσουσι.
r τοῦ προσέχειν, al. τοῦ προσέχοντος.
a ἐν πόλει.
b ἐν αἰγιαλοῖς, al. ἐν γαδδί.
c ὡραίῳ.
d ἀφ' ὕδατος.
e ἀσπάλαθος, al. ὡς παλάθη.
f Id est, uas ex onyche unguentarium.
g ἐβλάστησα εὐωδίαν, al. χάριν.
h Vel, æternos fructus.
i חיל
k ἐργαζόμενοι.

ditariā,[unà cum promissionibus ad Israelitas pertinentibus.] *Ne classescatis
cum Domino fortiter agere,ut ipse uicissim cōfirmet uos.*Ipsi adhæreatis,quia
dominus omnipotens deus unus est,nec præter eum seruator alius. [Dauidi cō
stituit se regē potentissimū creaturæ ex eo, q in solio maiestatis sedeat in æternū.]
Deut.4.a †Quasi Phison[l]omnia replet sua sapientia,& ut Tigris nouarū frugum tempo-
29.b. ribus. In modū Euphratis fœcundat ingenium,& quasi tempore messis Iorda-
Iosu.3.d nis. †[m]Disciplinā profert ut lucem,inundat sicut Geon tempore uindemiæ.Pri
mus eam non pernouit exactè, nec item peruestigauit ultimus.Nam abundan- D
tior mari est intellectus eius,& consilium eius profundo immēsius.Ego[n]sapien
tia[tota effundō flumina,&]quasi fossa è flumine ducta, atq; ut aquæductus[o]in
paradisum pertineo. Cū dixi,Horto meo [p]eximio potū dabo,[q]iustamq; meam
areolam irrigabo,aquæductus ecce meus euasit flumen,& flumen meū in mare
excreuit.[r]Quoniam disciplinā illumino ut diluculum,& in multum tempus il-
lustro[s]eam.[Imas omnes terræ partes penetro, dormientes uideo quoscunq;,&
spem in Domino ponentes omnes illumino.] [t]Etiamnum effundo doctrinā ut
Eccli.33.b oraculum,perq; sæculorum ætates emitto eam[quærentibus.]†Videtis non soli
mihi laborasse me,sed omnibus sapientiā quærentibus. CAP. XXV.

Tria me exhilarāt,& corā Domino simul & hominibus cōdecorant. [Nem A
Gen.13.b pe †concordia fratrū, *amicitia propinquorū, &†uir ac uxor inter se bene
*Rom.12.a
†Gene.2.d consentientes. Tria uero genera odit animus meus,eorumq; uitam perq̄ indi-
Eccli.40.d gne fero,Pauperem scilicet superbū,mendacemq; diuitem, & senem adulterum,
1.Cor.6.c utpote mentis impotem. Si nihil in iuuentute cōgessisti, quomodo rem facias
Varia. in senectute? Quanto est ornamento canitiei iurisdictio,& cognitio cōsilij seni
bus.*Quàm decora senibus est sapientia, & intelligentia cōsiliumq; honoratis.
Multiplex peritia corona senum est,& gloriatio eorundem religio Domini.No B
uem cōiecturas animo meo beatas iudico,linguaq; mea pronunciabo decimā.
Beatus homo cui uiuo liberi iucunditatem afferūt, & qui uidit casum inimicorū
Eccli.14.a suorum. Beatus qui uxorem habet cordatam, †quiq; lingua sua lapsus non est,
19.c & qui indigno se non seruiuit.Beatus qui prudentiam assecutus est,& qui iusti=
Iaco.3.a tiam auribus auscultantiū edisserit.Quàm magnus est qui sapientiā est adeptus:
Religionis sed reuerente Dominū nemo maior est. [a]Religio Domini[b]claritate superat om
dei cōmen- nia,[beatus homo cui contigit religio Domini,]qui prēditus est illa, cui nā com
datio. parari poterit?*Religio Domini amoris ipsius est initiū, fides autem origo con
iunctionis cum ipso. [Summa plaga est mœror animi,summaq; malitia,mali- C
Mulier ma- tia muliebris.] Cedo quamuis plagā, modo ne plagā animi: & quamuis mali-
la. tiam,modo ne malitiā mulieris. Cedo quemuis impetū, modo ne impetū odio
flagrantiū:& ultionē undecunq;,modo ne ab inimicis.Vt nullū caput est,capite
Pro,21.c serpentis nocentius:ita non est ira,ira[c]inimici pestilentior. *Apud leonē & dra-
conem cōmorari prēoptarim,potius q̄ habitare cum improba muliere.Mulieris
malitia deformat[d]uultū ipsius,&[e]tanquā ursi faciem eius infuscat. Sedens inter
uicinos suos uir eius,[f]propter ipsam inuitus etiā ingemiscit grauiter. Parua est
omnis malitia prē malitia mulieris:*sors scelerosorū eā opprimat. Quod ascen- D
Eccli.42.b sus[g]arenosus pedibus senis est, hoc est mulier linguax uiro[h]sedato. †Ne offen-
2 Reg.12.a das in pulchritudinē mulieris,nec mulierem [i]libidinose concupiscas. Iracunda,
13.a impudens,& perq̄ probrosa est mulier,[k]quē uiro suo sumptum suppeditat. Cor
afflictū, & uultū tetricū, crucemq; animi creat mulier improba, tū manus omis-
Gen.3.a sas & resoluta genua: †nec uirum suum[l]beabit.Peccatū duxit initiū â muliere, &
per eandem omnes morimur. Caue aquam [uel minimum] [m]sinas erumpere,
id est, improbæ mulieri ne patefacias uiam licentiæ. Si ductum manus tuæ
non sequitur, [in conspectu inimicorum confundet te:] fac eam abscindas à

[l] πάντα τ σοφίας αὐτ.
[m] παιδείαν γνώσεως.
[n] ἡ σοφία.
[o] *Vel,in pomariū.*
[p] ἄριστον.
[q] ᾀικαίαν.
[r] ὅτι,al.ἔτι.
[s] αὐτλώ.
[t] ἔτι,al.ὅτι.

[a] φόβος, al. ἀγάπησις.
[b] εἰς φωτισμόν.
[c] *Al.mulieris.*
[d] τὸ πρόσωπον,al. τὴν ὅρασιν.
[e] ὡς ἄρκτος, al. ὡς σάκκον.
[f] καὶ ἀκουσίως ἀναστενάξει δὶ αὐτὴν,al. καὶ ἀκούσας ἀνεστέναξεν πικρά.
* *Vel,sors scelerosorū in eam cadat, id est, scelerosi sortiantur eam.*
[g] *Vel,scrupulosus.*
[h] *Vel,quieto.*
[i] εἰς τρυφὴν,*uel deliciarum causa.*
[k] *Vel, quæ uiro suo præit:uel, sibi uendicat imperium.*
[l] μακαριεῖ, al. ὁ πα, α καλέσει.
[m] παῤῥησίαν ἐξόδου, al.ἐξουσίαν.

corpore tuo: *[n]da, & eam repudia. CAP. XXVI.

A BEatus est uir probę mulieris, nam numerus dierum ipsius conduplicabitur. Mulier strenua uirũ suũ exhilarat, facitq́ ut annos[a] uitæ suæ exigat per tranquillitatem. Vxor bona, bona est obuentio, pro præmio obtinget Dominum reuerentibus. Tam diuitis cor[b] erga Dominum q̃ pauperis lætificat, ut omni tempore uultu sint hilari. Tria expauescit cor meum, quartumq́ facies mea exhorrescit, Proditionem scilicet ciuitatis, populiq́ seditionẽ, & calumniam, quæ morte grauiora sunt omnia: at dolor animi, luctusq́ mulier est æmulans mulierem, & flagellum linguæ cum quibusuis cõmunicans. Similis iugo boum laxitate inquieto est mala mulier: qui eam sibi adiungit, †perinde facit ac qui apprehendit

B scorpionẽ. Noxa magna est mulier ebria[c] & indomita, ut quæ non celet suã turpitudinẽ. Impudicitia mulieris elucet in elatis ipsius oculis, & è palpebris suis cognoscitur. † Filiæ [d]inuerecũdæ custodiã adhibe, ne nacta licentiam, se permittat suæ libidini. Oculũ impudentem asserua, aut ne mireris, si in te deliquerit. Tanquã uiator sitiens[e] reperto fonte os aperiet, & bibet de proxima quauis aqua: ad omnem palum desidebit, & obuiam cuiuis telo pharetrã, [donec deficiat,] aperiet. Comitas uxoris delectat uirũ suum, & ossa ipsius pinguefacit eiusdem peritia. Vxor taciturna &[f] cordata donũ Dei est, nec est quo pretio permutes eruditam animam. Gratia alia super aliam est uxor pudẽs[g] & fidelis, nec tanti pon

C dus est ullum, ut eo rependas animi [h]ipsius modestiã. Quod est in supremis Domini sol oriens, hoc in ornatu domus suæ pulchritudo bonæ mulieris. Lucerna splendens in sancto candelabro, uenustas faciei in ætate cõstanti est. †Instar columnarum aurearũ super basi argentea sunt crura formosa cum pectore stabili. *Fili, uigorẽ ætatis tuæ cõserues incolumẽ, nec [i]robur tuum impertiaris alienis. * Vbi per omnes campos fœcundã possessionem quæsieris, fac generositate tua fretus propria semina iacias. *Sic demum soboles tua superstes libera ingenuitatis professione confisa adolescet. *Mulierem meretricem[k] porcæ comparaueris, nuptas autem maritis propugnaculum contra mortem æstimes. *Mulier impia

D præmium dabitur iniusto, pia uero continget reuerenti Dominum. *Inhonesta mulier contemnit ignominiã, honesta uero filia uirum reuerebitur. *Mulier impudens cani conferenda est, nam quæ pudore prædita est, reueretur Dominum. *Mulier uirũ suum honorans, sapiens ab omnibus iudicabitur: spernens autem eum impia, nobilitabit superbia. *Clamosa mulier & linguax [l]ad hostes fugandos exquiratur: omnis uero hominis animus[m] his moribus similis uersabit inter tumultus bellicos. [Vt æternũ est super firmam petram fundamentum, ita mandata Dei in animo sanctæ mulieris.] Duo cor meum contristant, & tertium mihi mouet indignationem. [n]Vir bellicosus laborans egestate, uiri cordati indigna patientes, & qui se à iustitia transfert ad peccatum, Dominus eum cædi destinabit. CAP. XXVII.

A DVo genera difficilia mihi uidentur & periculosa.] Mercator uix euitabit delictum, & caupo culpa nõ uacauerit. Multi peccauerũt†propter inopiã: & qui quærit abundare, [a]oculũ suum peruertit. Vt fixus inter compages lapidum paxillus, peccatũ inter uenditiõnem urgetur & emptionẽ, [delictumq́ cum delinquente consumetur.] Nisi quis religionẽ Domini studiose tenuerit, breui euertetur domus eius. Vt sordes in excusso cribro remanent, ita[b] spurcitias hominis discernit[c] ratio.† Fornax exercet uasa figuli, sed hominẽ probat[d] ratio hominis. *Vt cultum arboris fructus eius indicat, ita corda hominũ meditata [e]ratio. Ne laudes quenquam ante [f]rationem initam, hæc enim hominũ probatio est. †Si secteris iustitiam, assequeris[g] eam, & tanquam togam honorificam in-

B dues. [Cum hac habitabis, quæ te protegat in æternũ, ut tempore inquisitionis

inuenias

Vxor bona.
Iudi.16.
Eccli.42.b
Asseruãdas esse filias.
Vxor.
Cant.5.d
Acris uituperatio scortationis cũ laude fidelis cõiugij.
Auaritia.
1.Tim.6.b
Pro.23.a
Homines ratione probãdos esse.
Pro.27.c
1.Pet.1.b
*Matt.7.b
Studium iustitiæ.

[n] Scilicet libellum repudij.
[a] τ̃ ζωῆς: uel, annos uitæ ipsius replet tranquillitate.
[b] Al. πρὸς κύριον, ἐν παντὶ καιρῷ πρόσωπον ἔχοντες ἱλαρὸν γαυριάσουσι.
[c] καὶ ῥεμβάς.
[d] ἀδιατρέπτου.
[e] ἐυρὼν πηγήν.
[f] ὤνυς.
[g] καὶ πιστή.
[h] αὐτῆς.
[i] Vel, opes, חַיִל
[k] Vel, sputo.
[l] Qua figura Germanice dicimus, tüfel vfs der hell zeiagen.
[m] ὁμοιότροπος, malim tamen legere, ὁμότροφος, id est, cõuiuens illi, siue conuictu eius utens.
[n] Vel, uir fortis.
[a] τὸν ὀφθαλμὸν αὐτ̃, id est, iudicium, uel cogitationem.
[b] σκύβαλα: uel, quid in homine reijciendum sit: uel, spurcitia inhæret cogitationi hominis, al. σκῦλα.
[c] Vel, cogitatio.
[d] Vel cogitatio.
[e] λογισμός, al. λόγος: uel, cogitatio.
[f] Vel, perpensam cogitationem.
[g] αὐτό.

inuenias firmamentũ.] Volucres adiungunt se sibi similibus, itemq́; ueritas accedit ad eos qui ipsi dant operam. Vt leo feræ insidiatur, ita[h] peccatum iniusta
Sermo. Rom. 12. b patrantibus. Narratio pij [ut sol] perpetua est sapientia, stultus autem more lu-
Col. 4. a næ uariat. Insipientibus interuenturus †[i] obserues opportunitatem: at cœtum cordatorum frequens adeas. Narratio stultorum offensionem habet, & risus eo-
Eccli 23. b rum scelerosam uoluptatem. †Sermo crebro iurantis horrorẽ incutit, & aures obtundit contentio taliũ. Concertatio superborũ sanguinis effusio est, & conui-
Eccli 19. b 22. d tia eorũ auditu grauia. †Enunciator arcanorum fidem perdit, nec amicũ pro ani
Amicitia. mi uoto inueniet. Fac ames amicum, & te fidum ei præbeas: quod si arcana eius C
effutias, non assequaris eum postea. Vt enim quispiam inimicum suum interemerit, ita beneuolentiam perdideris amici: & quasi qui auem manu emiseris, ita amiseris amicũ, quem nullo uenatu recuperes. Ne secteris eum, quoniã procul abscessit, & quasi caprea effugit laqueum. Nam uulnus quidem alligari potest,
Prou. 10. b & à cõuitijs locus est recõciliationi, sed arcani proditor [infelicis animæ] †[k] spem amisit. Mala molitur nictans oculo, qui nouerit eum, missum faciet. In conspectu tuo loquetur suauia, dictaq́; tua mirabitur: postea uero peruertet os suum, dictaq́; tua uocabit in inuidiam. Odio permulta prosequor, sed nihil æque atq; D
talem: oditq́; adeo eum etiam Dominus. Qui lapidem in altum mittit, in caput
1. Hest. 7. b suum miserit, & ictus clandestinus[l] uulnus infligit. †Qui foueã effodit, in ean-
Psal. 7. b Prou. 26. c dem incidet: & qui ponit laqueum, eodem capietur. Qui molitur mala, malis[m]
Eccle 10. a inuoluetur, nec sciet unde sibi ingruant. Illusio probrumq́; comitatur superbos, & ultio[n] eis more leonis insidiabitur. Qui lætantur casu[o] piorum, capientur laqueo, & ante mortem dolore conficientur. Et furor & ira sunt execrabilia, & uir scelerosus his est obnoxius.

CAP. XXVIII.

Deute. 32. c CVpidum ultionis ultio manet à Domino, qui peccata eius[a] sedulo conser A
Rom. 12. c uabit. *Remitte iniuriam proximo tuo, & tum tibi quoq; oranti peccata
*Matt. 5. b 6. b 18. b condonabuntur. An ne homo iram alat aduersus hominẽ, & à Domino salutẽ
Vlcisci se non est hominis. postulet? aut hominis sibi similis misereri neget, & peccata sua deprecet? Quod si mortalis ipse fouet iram, [& ueniã petit à Deo,] quis peccata eius expiet? Memento extremorum, & depone inimicitias: [b] exitium aut mortẽ alteri ne molire per irã, sed persiste in mandatis. Perpende mandata, nec irascaris alteri: perpen-
Eccli 8. a de pactum altissimi, & parce inscitiæ. †Abstine rixis, peccataq́; minues, nam ira B
In perturbatores concordiæ. cundus homo pugnã accendet. Vir scelerosus cõmittit amicos, pacemq́; habentibus calumniam inijcit. †Pro portione syluæ inflammatur ignis, id est pro uiri
Prou. 26. e bus hominis inualescit furor eius, proq́; diuitijs eius ira intumescit, &[c] ardor augescit pro rixæ uehemẽtia. Rixa concitata ignem accendit, acrisq́; pugna effundit sanguinẽ. Scintilla, si afflaueris, exardescet: sin expueris in eam, extinguetur:
Eccli 21. d attamẽ utrunq; ex ore tuo proficiscitur. †Delatorẽ execreris, & bilinguẽ: multos enim pacem habentes perdiderunt. Lingua[d] duplex exagitauit multos, & eos ex C
alia in aliam gentẽ transtulit, urbes diruit ualidas, potentũq; domos euertit, [con
Lingua. fecit uires populorũ, gentesq́; potẽtes dissipauit.] Lingua[e] duplex profligauit strenuas mulieres, suisq́; defraudauit[f] laboribus. Qui deditus est illi, non consequetur tranquillitatẽ, nec habitabit quietus. Ictus flagelli uibices excitat, ictus uero linguæ ossa comminuit. Acie gladij multi occubuere, non tamen præut qui per linguã interierunt. Beatus qui tutus fuit[g] ab ea, nec in furorem eius incurrit: qui iugum ipsius nõ subijt, nec uinculis eius fuit cõstrictus. Iugum enim ipsius D
iugũ est ferreum: & uincula eius, ærea uincula. Mors dira mors eius est, & orcus q̃ illa conducibilior. [Nulla diuturnitate perdurabit, sed tenebit uias iniustorũ.] Pios nequaquam occupauerit, nec flamma ipsius conflagrabunt. Qui deserunt Dominũ, incident in illam: exardebit in eos, nec extingui poterit. In hos quasi

[h] ἁμαρτία τοὺς ἐργαζομένους ἄδικα, al. κακίαν.

[i] Vel, tempori seruias: uel, inter insipientes tempus obserua: at inter cordatos crebro loquere.

[k] ἀπώλεσεν, al. ἀπώλεσε πίστιν, καὶ ὁ εἰδὼς αὐτὸν, al. καὶ οὐδεὶς αὐτόν.

[l] τραῦμα.

[m] κυλισθήσεται, al. αὐλισθήσεται.

[n] αὐτοὺς.

[o] ἐν πτώσει εὐσεβῶν.

[a] διατηρῶν διατηρήσει.

[b] καὶ μὴ μηνίσῃς τῷ πλησίον καταφθορὰν, &c.

[c] ἐκκαυθήσεται, al. τὸ πῦρ αὐξηθήσεται.

[d] διστὴ, al. τριτὴ, triplex.

[e] διστὴ, al. τριτή.

[f] Id est, rebus labore suo partis.

[g] ἀπ᾽ αὐτῆς, al. ἀπὸ προσώπου αὐτῆς.

leo immittetur, & uelut pardus calamitatem eis afferet. [p]Spinis circumsepias possessionem tuam, *id est, ori tuo ualuas opponas & obices. Obliga argentum & aurum tuũ, hoc est, sermonibus tuis [q]superliminare, limenq; adhibe, [& frenos rectos ori tuo.] Attende ne quid titubes [r]illis, ut ne coram insidiatore corruas, [casuq; tuo mortem oppetas irremediabilem.]

CAP. XXIX.

A QVi studet benignitati, *mutuum [a]det alteri: & [b]cui multũ in manu est, mandata exequatur. Proximo tẽpore necessitatis suæ dato mutuũ, rursumq; suo tempore proximo restitue. Fac [c]dicta tua firmes, fidumq; te præstes ipsi, ut omni tempore necessaria tibi reperias. Multi quod mutuo acceperant, pro reperto habuerunt, molestiasq; exhibuerunt suis adiutoribus. Sunt qui dum accipiant, manũ cuiuspiam exosculentur, & propter pecunias alterius utantur uoce supplici, qui rursum tempore restitutionis rem extrahant, contemptimq; uerba dent, & tempus causentur. Quod [d]etiamsi soluendo fuerint, [tergiuersantur sedulo,] dimidium uix afferunt, debitumq; pro repertitio ducũt: [f]sin quem minus sua defraudent pecunia, inimicitias tamen suscipiunt cum [g]immerito, execrationes ei rependunt conuitiaq;, & pro honore [beneficioq;] reddunt
B contumeliam. Multi [h]non per malitiam se [i]auertunt ab homine, sed immerito defraudari metuunt. Veruntamen erga supplicem clemẽtia utitor, nec eum expectatione benignitatis [k]extrahas. Propter præceptum subuenias pauperi, nec qua inops est, remittas abs te uacuum. Propter fratrem & amicum amittas pecuniam, [l]nec sub lapidem recondas ad perniciem. †Thesaurum tuum secundum mandatum altissimi colloca: etenim utilior auro tibi fuerit. *In cellas tuas concludе benignitatem, nam ea te ex omni afflictione liberabit. [Beneficentia cuiusq; quasi sacculo reposita apud ipsum, gratiam eius conseruabit uelut pupillã, & tandem emicans præmium in suum caput cuiq; regeret.] Magis q̃ scutum ualidum, robustaq; lancea aduersus hostem pro te decertabit. Vir bonus fideiube-
C bit pro amico, at qui pudorem amisit, amicũ deseret. Ne obliuiscaris gratiæ [m]fideiussoris, nam animam suam pro te deposuit. [n]Beneficium fideiussoris praue compẽsat scelerosus, *scelerosus fideiubere nolet, & ingratus animo liberatorẽ suum deserit. Fideiussio multos perdidit feliciter agentes, & eos in modum marini fluctus exagitauit. Viros potentes [uersans] domo pepulit, & uagos effecit inter gentes peregrinas. Scelerosus [o] præceptorum Domini uiolator [p] recidet ad fideiussiones: & qui præstanda consectatur aliena negotia, litibus implicabitur. Succurre proximo pro uirili parte tua, ueruntamen caue tibi, nequa irretia-
D ris. †Summa uitæ [q]humanæ est aqua, [r]cibus & uestitus, atq; domus uelamento turpitudinis. Victus pauperis sub tecto laquearium præstat, q̃ apparatus ciborum in alienis. †Paruis æque atq; magnis contentus sis, *ut ne tibi domicilium exprobrari audias. Vita misera est ex alia in aliam domum migratio, nam [s]ubi eris inquilinus, non audebis hiscere. Hospitio, [cibo,] atq; potu excipies ingratos, & insuper acerba audies. Vade inquiline, mensam extrue: & si quid ad manum est cibi, mihi præbeas. Cede præsenti magnificentiæ, inquiline: [t]opus est domo, excipiendus hospitio mihi frater est. Grauia sunt hæc homini mentẽ habenti, obiectatio domus, ac creditoris solicitatio.

CAP. XXX.

A QVi filiũ suum amat, crebris flagellis eum appetit, ut ad extremum sibi sit lætitiæ. Qui filiũ suum castigat, [a]fruetur filio, & inter nobiles eo gloriabitur. †Qui docet filium suũ, quod inimicum urat, facit: & lætus eo fuerit coram amicis. Si obierit pater eius, perinde est quasi non obierit, ut qui similem sui reliquerit superstitem. Viuus eum uidit, [b]eoq; lætatus est, & in morte sua non contristatus, [nec affectus pudore coram inimicis.] Aduersus inimicos reliquit uindicem, & redditurũ gratiam amicis. [c]Qui mansuefacit filium, uulnera

---

Marginal notes (left):

[p] καὶ περίφραξον, al. ἰδὲ περίφραξον.
[q] ζυγὸν, καὶ σταθμὸν, al. ζυγόσταθμον: uel iugum & stateram, id est, modum.
[r] ἐν αὐτοῖς, al. ἐν αὐτῇ.
[a] Vel, dat.
[b] Vel, qui manui suæ imperat, mandata exequitur.
[c] λόγον σου.
[d] ἐὰν ἰσχύσῃ δέ.
[e] Vel, perdifficiles se exhibent.
[f] Vel, sin minus: quẽ sua defraudarũt pecunia, cum eo inimicitias ultro suscipiunt, &c.
[g] δωρεὰν, al. οὐ δωρεάν.
[h] οὐ, al. οὖν.
[i] Vel, hominem repellunt ἀπεστράφησαν ἄνθρωπον.
[k] μὴ παρελκύσῃς.
[l] καὶ μὴ κατακρυβῆτω, al. μὴ ἰωθάτω.
[m] ἐγγυητοῦ.
[n] ἀγαθὰ ἐγγύου, al. ἀγαθὰ ἐγγυητοῦ.
[o] παραβαίνων ἐντολὰς κυρίου ἐμπεσεῖται.
[p] Id est, eò deueniet, ut sit ipsi opus fideiussore.
[q] ἀνθρώπου.
[r] לחם.
[s] οὐ παροικήσεις.
[t] Alibi præponitur, alibi postponitur.
[a] ὀνήσεται, al. εὐφρανθήσεται.
[b] ἐπ' αὐτῷ.
[c] περιψύχων υἱὸν, al. περὶ ψυχῶν υἱῶν.

Marginal notes (right):

Leuit. 6.d
*Deu. 15.a
Beneficentia.
Matt. 6.c
Luc 12.d
1. Tim. 6.d
*Dan. 4.d
Luc. 11.d
Act. 10.a
Fideiussio.
Eccli. 39.
Laus frugalitatis.
Psal. 36.b
1. Tim. 6.b
Heb. 13.a
Prou. 13.c
23.b
Castigatio liberorum.
Deut. 6.a

nera ipsius alligat, & facit ut ad uocem omnem expauescat medullitus. Equus B
indomitus euadet intractabilis, & filius dissolutus peruicaciam induet. Lactes
filium, territabit te: ludas cum eo, te contristabit. [D]Ne arrideas illi, ut ne doleas
Eccli 7. c cum eo, tandemq; dentibus tuis infrendeas. †Ne indulgeas ei iuueni licentiam,
*nec ad imperite facta eius conniueas. *Inflecte ceruicem adhuc iuueni, & dũ
puer est, tunde latera ipsius, ne fortè obdurescens nolit parere tibi, *animoq; tuo
dolorem afferat. Erudi filium tuum, & elabora in hoc, ut ne ignominia eius ti-
Laus sanitatis. bi sit offensioni. Potior est pauper sanus, & bene ualens, q̃ diues affecto corpo-
re. Sanitas & incolumitas præstant omni auro, & ualens corpus immensis opi- C
bus. Nullæ diuitiæ meliores sunt sanitate corporis, nec ulla uoluptas maior læ-
titia animi. Melior est mors q̃ amara uita: & [diuturna requies,] q̃ morbus lon-
In auaros. ginquus. [e]Bona ori clauso [f]offusa, perinde sunt ac missus ciborum sepulchris
†Bel. 2. appositi. Quorsum simulachro libamenta? †neq; enim edet inde, nec odorẽ per-
cipiet: ita se habet qui profligatus est à Domino, [et mercedẽ perfert iniquitatis.]
Eccli 20. a Oculis uidet, & ingemiscit, †ut spado uirginem complectitur, & suspirat. †[g]Ne D
†Pro. 12. d demergas animum tuum in mœstitiam, nec affligas teipsum tuis consilijs. *Læ
15. b 17. d
*Pro. 14. d titia animi demum homini uita est, [thesaurusq; sanctitatis inexhaustus,] & gau
dium cuiusq; ætatis longinquitas. Dilige animam tuam [dum deo placeas, san-
ctimoniaq; eius] præbe cordi tuo solatium, & longam abs te mœstitiam aspelle.
2. Cor. 7. b †Multos enim mœror interemit, nec ullus in eo fructus est. Inuidia & iracundia
dies minuunt, solicitudoq; præmaturam inducit senectutem. [h]Cor splendidum
& benignum cibos sibi procurabit [i]ad edendum. CAP. XXXI.

1. Tim. 6. b
Auaritia. STudium diuitiarum corpus tabe conficit, & somnũ abigit solicitudo earũ. A
Solicitudo uigil [a]prohibet soporem, & grauis ægritudo somnũ adimit. [b]La-
borat diues in congestis opibus, & in quiete occupatur suis diuitijs. Laborat pau
per in uita tenui, & fit egenus in quiete. Amator auri nõ habebitur pro insonte,
Eccli 8. a & qui consectatur exitium, eodem satiabitur. †Multi propter aurũ ad casum dati
sunt, & paratum habuerunt ante oculos suos exitium. Lignũ offendiculi est ei
sacrificantibus, [uæ cõsectantibus illud,] omnis insipiens eo capietur. Beatus di
ues repertus sine crimine, qui aurum sequutus non est, [nec spem in pecunia the
saurisq; posuit.] Quis est ille? nã beatũ prædicabimus, q. in populo suo mira præ
stiterit. Quis eo probatus est, & cõpertus integer? is esto specimen gloriæ. Quis
potuit peccare, qui nõ peccarit? quis male agere, qui male nõ egerit? Huius enim
Tẽperãtia. uirtutes constabilientur, & cœtus [sanctorũ] prædicabunt *benefacta eius. Si ac B
cubuisti mensæ magnificæ, ne faucibus tuis inhies in illã, q. [c]dicas multa esse ap
posita, sed quantũ malum sit oculus nequã memineris. Nam quid nequius ocu
lo creatum est, quippe qui [D]quacunq; de causa lachrymetur? Ne extendas manũ
Matt. 7. a quocunq; respexerit, nec eam una cũ ipso in catinum inferas. †Affectũ alterius
è tuo iudica, & rem omnem perpende. [e]Apposita tibi ut homo comedas, nec in-
gurgites, ut ne uenias in odium. Modestiæ causa desiste primus, nec te præbeas
insatiabilem: ut nequid offendas. Quod si discubueris inter multos, ne extendas
Eccli 37. d manũ primus, [potiúmue primus petas,] †modicũ enim homini temperanti suffi
cit, quo fit ut nõ anhelet in cubili suo, [nec dolorẽ sentiat.] Somno salubri fruun C
tur uiscera temperantis, mane surgit idem, & cõpos est animi: labor autem uigil,
& cholera, torsionesq; exercent hominem insatiabilem. Quod si te cibi angant,
exurge, obambula, [f]uome, ut conquiescas, [nec morbũ corpori tuo contrahas.]
Rom. 12. b Audi me fili, nec spernas me: etenim quæ dico tandẽ experieris. †Præbe te prom
Prou. 22. a ptum in omni negotio, nec ullus morbus inuadet te. †Panes erogantem labia
Liberalitas prædicabunt, testificatioq; decoris eius certa est. Super maligno pane fremet ciui
Ephe. 5. b tas, [g]quod certum est malignitatis eius testimonium. †Ne probes te uirum in

[D]μή.
[e]*In eos qui non utuntur bonis quæ habent.*
[f]ἐκκεχυμένα, al. ἐγκεχυμένα.
[g]*Quod hic additur in quibusdam,* οὕτως ὁ ποιῶν ἐν βίᾳ κρίματα, *non legitur in emẽdatioribus, egoq; puto ab aliquo inepte huc translatum ex cap. 20. A. ubi similia leguntur.*
[h]*Quæ hic leguntur in quibusdam Græcis,* Ὡς χαλαμένω, &c. *ad 33. cap. pertinent. Quæ aũt huc pertinent, in fine 36. ca. reperies,* χαμαρὰ καρδία, &c.
[i]*Q. d. Non autẽ ut multa auare congerat, quibus frui non audeat.*
[a]*Vel, renuit.*
[b]*Id est, nimia solicitudine tã diues quã pauper miser est. Hic enim tempore quietis & somni de sua pauperie cogitãdo, pauperior fit animo: ille cura partorum discruciatur.*
*הכר
[c]*Vel, nec dicas, Multa sunt apposita, q. d. ideo me multis ingurgitabo.*
[D]*Vel, super re quauis oblata.*
[e]*Vel, proposita.*
[f]ἔμεσον.
[g]*Vel, & certũ erit, &c.*

D uino, *uinum enim multos perdidit. Vt fornax probat duritiã mucronis dum mergitur, ita uinum corda superborum[b] ebrietate. †Vinũ humanæ uitæ[c] accommodatum est, cũ temperate bibitur. Quænam uita est eius, qui uino uictus est? Vinum exhilarandis hominibus creatũ est, [non inebriandis.] *Lætitiam animi parit, & hilaritatẽ, uini potus iustus & opportunus, [animi simul & corporis sanitatem potus sobrius.] Vinum copiose potum creat acerbitatem animi, cum rixis & contumacia. Ebrietas exaugetanimũ insipientis, donec offendat, uires eneruat, & parit uulnera. †Ne reprehendas alterum in uinolenta cõpotatione, nec quenquam in lætitia sua uituperes. Dicto probroso ne petas illum, nec premas[f] obuium.

*Iudit. 13.a Tẽperãtia. Psal. 103.b Prou. 31.a 1. Tim. 5.c Eccli 20.a

CAP. XXXII.

A SIt † * rector constitutus es, ne efferaris, sed cæteris te præbeas æquabilem. †Habe curam eorum, & sic demum reside: fac omni tuo[a] fungaris officio, & quiesce cum laude, ut lęteris nomine eorum, decorisq; gratia coronam accipias. Loquere[b] senex, quia decet[c] te, cum docto duntaxat studio: nec musica prohibe. [D] Vbi locus est auscultãdi, ne uerba fundites: †nec sapientem agas intempestiue. Quasi insigne carbunculi in aureo ornatu est concentus musicorũ ad uinum in conuiuio, & modulatio cantorum in iucunda compotatione, est sigillum smaragdi in apparatu aureo. B Loquere adolescens, si ueniat usus tui, uix tamẽ etiam bis inuitatus. Summatim uerbis paucis multa complectere: fac intelligas, interimq; taceas. †Ne te adæques proceribus inter quos fueris, &[e] ubi senes adsunt, ne multa garrias. Vt fulgur præcedit tonitru, ita pudentem gratia prægreditur, [ut pro reuerentia consequaris beneuolentiam.] Mature surgas, [f] non inter ultimos: recipe te domũ, nec desideas. Ibi lude, tuoq; indulge arbitrio: [g] dum ne pecces, aut superbe agas. Ad hæc creatorẽ tuum celebres, qui te bonis suis ditat effusissime. C Qui reueretur Dominum, [h] amplectetur disciplinam eius, & mane petentes eum, reddent sibi beneuolũ. Qui sectatur legem, locupletabitur ea: simulator autem offensionem ex ea suscipiet. Qui Dominum reuerentur, deprehendent quid iustum sit, & tanquam lucem accendent iustitiam. Homo scelerosus declinat castigationem, & pro uoluntate sua prætextum[i] cõminiscitur. D Vir consultus non spernit deliberationẽ, at ineptus & superbus metu non afficitur, etiamsi quid egerit[k] impræmeditatus. Ne quid[l] inconsulte facias, ut ne te facti pœniteat. Ne ingrediaris uiam impeditam, ut ne offendas in petricosis. Rursum autem planæ uiæ ne fidas, atq; etiam à liberis tuis tibi caueas, [& ne tibi noceant domestici prouide.] In omni opere[m] bono animum fidelem[n] præsta: hoc enim mandata seruare est. Qui[o] Domino fidus est, præcepta seruat: & qui nititur[p] eo, non accipiet detrimentum.

†Deu. 17.d †Ro. 12.b Mansuetudo. Varia præcepta. †Eccls 3.2 Eccli 20.a Iob. 32.a

CAP. XXXIII.

A REuerenti Dominum nihil accidet mali, sed Deus[a] eum è tentatione rursum eripiet. Non odit legem uir sapiens, qui autem ficte uersatur in ea, uelut nauis in procella est. Homo cordatus fideliter uersabitur in lege, & lex ei uicissim erit fidelis. Qualia[b] iusti quærant, talia para dicere, eoq; pacto auditores inueneris: amplectere eruditionẽ, & ita demũ responde. †Similia rotæ currus intima stulti sunt, & uelut axis uersatilis eiusdẽ cogitatio. Equus admissarius hinniens sub quouis equite, amico cauillatori cõparandus est. Quare dies diẽ[c] præcellit, cum omnis lux dierum anni à sole proficiscatur? Iudicio Domini distincti sunt, B qui uices temporum festorũq; dierũ disposuit, [& sua diuisit sapientia.] Is alios dies extulit, & consecrauit, alios in ordinem dierũ coegit. †Et omnes homines è terra sunt orti, & Adam è terra creatus est. Sed Dominus multiplici sciẽtia distinxit eos, & instituta eorum uariauit. Alios beauit & euexit, cõsecrauit dicauitq; sibi alios. Alios execratus est & depressit, & euertit eos suis sedibus. †In modũ luti quod manu tenet figulus, ad nutũ suũ & omnia instituta sua dirigit.

Religio dei. Eccli 21.b Varia esse dona dei. Gen. 1.d Rom. 9.c

Similiter

a τῶν μέθη, al. ἐν μάθῃ.
b ...
c ἐν ἴσῳ, ...
a τῶν ἀπαντήσει, al. ἐν ἀπαντήσει.
a ποίησον, καὶ ἐνδόξ(ι)μήσας ἀνάπαυσαι.
b πρεσβύτερε, al. πρεσβυτέρῳ.
c ἐν ἀκριβείᾳ δὲ ἐπιστήμης, καὶ μὴ ἐμποδίσῃς μουσικά, al. καὶ ἐμποδίσεις.
D ὅπου ἀκρόαμα, al. ὅπου οὐκ ἀκρόαμα, legerunt.
e ὅπου γέροντες, al. ἑτέρου λέγοντος.
f καὶ μὴ οὐράγει.
g καὶ μὴ ἐν ἁμαρτίαις ... λόγῳ, al. καὶ μὴ ἁμάρτῃ λόγῳ, &c. ברבך
h αὐτῷ ἐνδέξεται, al. ἐκλέξεται.
i ἐργασίαν, al. ἐνεργείας.
k ἄνευ βουλῆς.
l ἄνευ βουλῆς.
m ἀγαθῷ.
n האמין
o κυρίῳ, al. νόμῳ.
p ἐπ' αὐτῷ, al. κυρίῳ.
a ἐξαιρεῖται αὐτόν.
b δικαίων, al. δῆλον.
c ὑπερέχει, al. ὑπερέχει.

Similiter homines sunt in manu dei creatoris sui, qui eos pro iudicio suo afficit
1. Cor. 6.c praemijs. †Contrarium malo bonum, contrariaq; morti uita est. *Sic oppositus
sceleroso est pius, & aduersus pium scelerosus. Ita in omnibus operibus altissimi
bina quaeq; uideas, quorum alterum repugnat alteri. Nouissimus autē ego eui- C
gilaui, [D]ut tanquam [e]racemator properarem post uindemiatores, bene fortunan
Eccli 24.d te Domino, & quasi uindemia torcular implerem. †Considerate non soli mihi
laborasse me, sed omnibus eruditionem quaerentibus. Audite me proceres po=
Non perdē puli, & principes coetuum aurem aduertite. Nec filio, nec uxori, nec fratri, nec
dam esse li- amico permittas in te potestatem in uita tua: nec bona tua tradas alijs, ut ne poeni
bertatem. tentia ductus supplex eadem repetas. Dum uiues, & spiritus ullus tibi supererit,
ne te cuiquam mortalium emancipes: praestat enim tui liberos egere tuos, quàm
te in manus filiorum tuorum respicere. In omnibus negotijs tuis teneas princi-
patum, ut ne famae tuae maculam imprimas. Tempore dierum uitae tuae finien-
Serui quo- dorum, cum tibi moriendum erit, haereditatē distribue. Vt pabula, uirga & one D
modo tra- ra asino conueniunt: ita cibaria & castigatio atq; opus seruo. Opus [f]seruo faci-
ctandi sint. endum imposueris, adipisceris quietem: manus laxaueris eidem, quaeret liberta-
tem. Iugum & lorum ceruicem subigunt, neruus & tormenta seruum malitio-
sum. Mitte illum in opus, ne otietur: otiū enim uitia multa docuit. Adige eum
ad opus quod officium eius postulat, et immorigerum suis grauat compedibus.
Caueto tamen nimius esse in ullum corpus, nec quicquam egeris citra iudiciū.
Eccli 7.c †Si tibi seruus est, [g]ut animam propriam foueas eum, quoniam eū sanguine cō=
parasti. Si tibi seruus est, ut [h]fratrem tracta, quoniam eius ut animae propriae in-
diges. Quod si eum laeseris [i]iniuria, illeq; profectus aufugerit, qua nam uia re-
quiras ipsum?

CAP. XXXIIII.

Sōnia, &c. SPes uiri stulti uanae falsaeq; sunt, & somnia sublimes ferunt insipientes. Ca- A
ptanti umbras, uentumq; persequenti similis est, qui fidem habet somnijs.
Aliquid [a]ad imaginē alterius spectrum somniorū est, & uelut aduersum faciei,
faciei simulachrum. Quidnā mundetur ab immundo? & à falso quid ueri mana
uerit? Diuinationes, auguria, somniaq; uana sunt, & quasi cum desipit animus
parturientis. Nisi ab altissimo [b]uisitandi tui causa missa fuerint, animum [c]ad il-
la ne adijcias. Multos enim seduxerunt insomnia, & spe in illis posita excidere.
Lex etiam sine mendacio cōsummata fuerit, oreq; ueraci perfecta sapientia. Vir B
[D]eruditus multa nouit, rerumq; multarum peritus sapienter differet. Qui non
est tentatus, pauca nouit: qui uero deceptus fuit, accessionem fecerit calliditatis.
Multa uidi per errores meos, [e]pluraq; quàm dicam intelligo. In periculum mor
Religio do- tis saepe ueni, rursumq; per haec euasi. Spiritus reuerentiū Dominum uiuet, spes
mini. enim ipsorum sita est in seruatore suo. Qui dominum reueretur, nil formidabit
aut metuet, quia spes eius ipse est. Reuerentis Dominum beata est anima: quem
enim spectat, aut quo nititur? Amatores suos respicit Dominus, potens prҫsidiū, C
firmamentumq; ualidum, tegumentum ab aestu, umbraculū à meridie, ab offen-
sione tuitio, & à casu auxilium: animam euehit, oculos illuminat, medicinam et
Prou. 21.d uitam affert, ac prosperitatem. †Sacrificium ex iniuste parto est irrisio sacrifican-
Sacrificia tis, nec gratiam merentur [f]donaria iniustorum,] sed solis uiam integritatis iusti-
impiorū, & tiaeq; tenentibus adest Dominus.] †Munera impiorum non probat altissimus,
peccatio. Prou. 15.a [nec iniquorum donaria respicit,] nec copia sacrificiorū litatur ei pro peccatis.
Filium coram patre mactanti similis est qui è bonis pauperum sacrificat. Panis D
tenuis est uita pauperum: qui defraudat eam, est uir sanguinarius. Quem quis
Deu. 24.c uictu priuat, eum interficit: †& qui mercedē substrahit mercenario, effundit san-
Eccli 7.c guinem. Cum quod extruit unus, alter destruit, quid praeter laborem redit ad
utrunq;? [g]Cum quod precatur alius, alius deprecatur, utrius uocem exaudiet

[D]Quod hic sequitur in quibusdam Graecis, καὶ ἐκληρονόμησα αὐτοὺς, &c. ad cap. 36. pertinet, & quae hic sequi debent, fini c. 30. annexa mendose in quibusdam reperies.

[e]καλαμώμενος, qui spicas legit, hic abusiue ponitur.

[f]ἐν παιδὶ, al. ἐν παιδείᾳ.

[g]ὡς ἡ ψυχή σου, al. ὡς σύ.

[h]ἀδελφόν, al. σεαυτόν.

[i]ἀδίκως.

[a]κατὰ τοῦτο, secūdum aliud.

[b]ἐν ἐπισκοπῇ σου.

[c]εἰς αὐτά.

[D]πεπαιδευμένος, al. πεπλανημένος, deceptus.

[e]πλείονα, al. πλάγματα, sermonumq; meorum technis sapientia mea constitit.

[f]δωρήματα, al. μωκήματα.

[g]Vel, cū quod alius optat, execratur alius.

Dominus? †Si quis ablutus à cadauere, rurſus idem contigerit: quid ei prodeſt Num. 19.b
ablutio? †Similiterq́ cum quis ſe propter peccata ſua macerat, abitq́ rurſum, 2.Pet.2.d
& patrat eadem: quis preces eius exaudiet? aut quid ſibi afflictione ſua profuit?

CAP. XXXV.

A QVi ſeruat legem, abunde[a] ſacrificat: †qui ſtudet præceptis, litat ſalutari- Hier.7.c.
ter. Qui rependit gratiam, ſimilagine ſupplicat: †& qui[b] beneficentiam Vera ſacrificia.
exercet, ſacrificiũ facit gratulationis. Recedere à malitia, Deum placa- Phil.4.c
re eſt: & iniuſtitiam reliquiſſe, piaculare ſacrificium. †Ne uenias in conſpectum
Domini uacuus, hæc enim omnia[c] præcepti cauſa inſtituta ſunt. Aram pingue- Exod.34.c
facit immolatio iuſti, & odor eius Deo ſuauis eſt. †Sacrificium uiri iuſti eſt com
B mendabile, memoriaq́ eius nulla obliuione abolebitur. Honora Dominũ ocu- Gen.4.a
lo benigno ac munifico, nec primitias[d] manuum tuarum minue. †Quicquid 2.Cor.9.b
donaturus eſt, uultũ induas hilarem: & decimas cum lætitia conſecres. †Mune- Tob.4.
ra des altiſſimo pro munificentia ipſius, & oculo benigno, [e] quod ad manũ eſt.
Nam Dominus repenſator eſt, qui reddet tibi ſepties tanto amplius. Ne offeras
parta ſordibus munera, non enim ea recipiet: nec iniquum inſtituas ſacrificium, Dominus oſor eſt omnis iniuſtitiæ.
C quia Dominus iudex eſt, †[f] nec ualet apud eum perſonæ magnificentia. Nullã
habet perſonæ rationẽ[g] aduerſus inopem, †ſed iniuriam paſſi precationem exau Deut.10.
diet. Supplicationẽ pupilli minime negliget, nec preces fundentẽ uiduã. Nón- †Exod.3.b
ne cum lachrymæ uiduæ ad maxillam eius defluũt, aduerſus cientem eas opem Iudith 4.b
inuocat? [Sane à maxilla ad cœlũ uſq́ redundant, & Dominus libenter exaudit
eas.] Religioſus ſuſcipietur cum beneuolentia, & ad nubes pertinget eiuſdẽ pre
catio. †Oratio afflicti nubes penetrat, non conquieſcit, nec deſiſtit, donec perue Thren.3.d
D nerit ad altiſſimum, qui agat curam eius, iuſte iudicet, iudiciumq́ exerceat. Cæ- Act.10.a
terum Dominus nõ[h] permanebit in mora, nec patientiã ſuper eis præſtabit[i] om-
nipotens, donec lumbos immitiũ conquaſſarit, gentesq́ multarit ſupplicio, do-
nec ſuſtulerit turbam iniurioſorũ, & iniuſtorum ſceptra confregerit, donec cuiq́
rependerit digna factis eius, & operibus hominũ qualia merentur cogitationes
eorũ, donec abſoluerit uindictam populi ſui, eumq́ ſua miſeratione lætum red-
diderit. Præclara eſt calamitoſo tempore miſericordia, ac ueluti nubes pluuiæ
tempore ſiccitatis.

CAP. XXXVI.

A MIſerere noſtri Domine Deus omnium, & reſpice nos, metũq́ tui gentibus, In impios.
*quæ te non colunt, omnibus inijce, [ut cognoſcant nullũ præter te deum
eſſe, magnificaq́ facta tua prædicent.] Intenta manum tuam†gentibus alienis, Iere.10.d
ut potentiam tuam perſpiciant. Vt inſpectantibus illis, numen tuum in nobis
declarauiſti: ita coram nobis maieſtatem tuam oſtendas in illis, ut cognoſcant te,
quemadmodum & nos nullum præter te Deum eſſe Domine cognouimus. Re
noues exempla, miraculaq́ cõmutes, oſtenta manum, brachiumq́ dexterũ *ut
B miranda facta tua prædicent. Extolle indignationem, & iram effunde: aduerſa-
rium aufer, & profliga inimicũ. Vrge tempus, & memento[a] iuramenti, ut[b] ma-
gnifica facta tua celebrentur. Qui euaſerit, ira ardenti abſorbeatur: & oppreſſo-
res populi tui conſequantur perniciem. Contere capita principum[c] inimicorũ,
qui præter ſe neminem eſſe dictitant. Congrega tribus Iacob omnes, [ut cogno Oratio pro pijs.
ſcant nullum præter te Deum eſſe, miraculaq́ tua prædicent,] *[d] & eas ut ab ini-
tio poſſide. Miſerere Domine populi tui nomine tuo celebrati, & gentis Iſraeli-
ticæ, quam † primogenito[e] comparauiſti. Vrbem ſanctitatis tuæ miſerare, [f] ur- Exo.4.a
bem tuæ quietis. Sionem extollendis oraculis tuis impleas, tuaq́ populũ tuum
C gloria. [g] Poſſeſſionibus tuis primis tribuas teſtimoniũ, & quæ[h] prophetæ nõie
tuo præcinuerunt moueas. Da præmiũ nitentibus expectatione tui, & fac fides
prophetarum tuorũ compareat. Preces[i] ſeruorum tuorum exaudi Domine, ſe-
cundum

[a] προσφορᾶς.
[b] חסד
[c] Id eſt, cauſa ſeruandæ legis ſolidæ, uel, Huius enim omnia præcepti cauſa inſtituta ſunt.
[d] Id eſt, labore tuo partorum, uel, quas manu tua das.
[e] Scilicet des quod ad manum eſt: uel, pro dãdi facultate.
[f] καὶ οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ.
[g] ἐπὶ πτωχῷ, al. πτωχοῦ.
[h] יאחר
[i] ὁ κραταιός.
[a] ὁρκισμοῦ, al. ὀργῆς, al. ὁρισμοῦ.
[b] τὰ μεγαλεῖα, al. θαυμάσια.
[c] ἐχθρῶν, al. ἐθνῶν.
[d] καὶ κατεκληρονόμησας נחלת pro imperatiuo.
* Quæ hic in quibuſdam Græcis ſequuntur, λαμπρὰ καρδία &c. ad cap. 30. pertinent, & quæ hic ſequi debent, καὶ κατεκληρονόμησα, &c. in fine ca. 33. leguntur.
[e] ὡμοίωσας, al. ὠνόμασας.
[f] πόλιν, al. τόπον.
[g] κτήμασι, al. κλίσμασι.
[h] προφήτας, al. προφητείας.
[i] οἰκετῶν, al. ἱκετῶν.

Num.6.d cundum †bonam pro populo tuo precationem Aaronis, [& deduc nos in uiam
iustitiæ,] ut omnes qui terram habitant, agnoscant te Dominum Deũ esse sem=
Vxoris bonæ commẽdatio. piternum. Venter quemuis cibum capit, est tamen cibus cibo melior. Vt fauces
ferinam gustu deprehendunt, †ita sagax animus uerba[f] mendacia. Prauus ani-
Allegoria, de uxore caute deligenda. mus mœrorem creat, at uir peritus[l] tranquillitati suæ consulet. Cuiusuis maris D
capax est mulier, est[m] autem filia filia præstantior. Pulchritudo mulieris uultum
exhilarat, omnemq; humanam iucunditatem excellit. Si linguæ eius inest co=
†1.Co. 2.b mitas, lenitas &[n] salubritas, maritus eius non est filijs hominũ cõparandus. Qui
nactus est uxorẽ [bonam,] rem facere parat, adiutricem habet consortem &[o] ba-
sim quietis. Vbi nulla sepes est, possessio diripitur: & cui non est uxor, ingemi-
scet uagabundus. Quis enim fidat expedito latroni ex alia in aliam ciuitatem
oberranti? quis item homini non habenti nidum, & moranti ubicunq; aduespe
rauerit?

CAP. XXXVII.

Amicitia. QVivis amicus, huic & ego sum amicus, inquiet: sed sunt amici solo no= A
minetenus amici. Nónne mœrorẽ affert ad mortẽ usq; manentem so-
cius aut amicus conuersus in inimicũ? O scelerata cogitatio, unde nam
Eccli 6.b prorepsisti, ut dolo terrã operires? †Amicus rebus lætis[a] familiariter utitur ami-
co, qui tempore calamitatis fit aduersarius. Est cum causa uentris amicus adiu-
uat amicũ, & aduersus hostem scutum arripit. Ne capiat animum tuum obliuio
Cum quibus ineunda consilia. amici, nec rebus secundis tuis[b] sis ipsius immemor. *Ne consultes cum eo cui
suspectus es, nec inuidentibus tibi consilium aperias. †Omnis consiliarius ex-
*Eccli 8.c 9.c tollit consilium suum, sed sunt qui suam in rem consulant. Caue tibi ipsi[c] consi B
liario, & cuius indigeat ipse rei prius cogita, (nam ipse sibi consulet)[D] ne quam
obuentionem ominetur tibi, rectumq; dicat esse tuũ institutũ, atq; interim ex ad-
uerso spectatorem euentus tui se cõstituat. Ne consultes cũ eo cui suspectus sis,
nec consiliũ cum inuidentibus tibi cõmunices. [De religione cum irreligioso,
de iustitia cum iniusto.] Cum muliere de pellice ipsius, de bello cum meticulo-
so, de permutatione cum mercatore, de uenditione cũ emptore, de gratulatione
cum inuido, de humanitate cum immani, cum pigro de quouis opere, cum[e] an-
nuo mercenario de consummatione, cum[f] seruo ignauo de opere multo: cũ his
Exo.18. inquã, ne qua consilia consocies, †sed frequentes uirũ pium, quẽ noris obseruan
tem præceptorũ[g] Domini, cuius ad ingeniũ tuum accedat animus, & quem, si la
psus fueris, tui cõmiserescat. Institue consiliũ in animo, nihil enim est illo tibi fi- C
delius. Solet enim interdum plura monere suus cuiusq; animus, q̃ septem in cel
Vnde conijcias quo quis animo tibi consulat: ex uultu & sermone. sa specula sedentes excubitores. Cæterũ super his omnibus inuoca altissimũ, ut
instituta tua dirigat fideliter. [h] Initium omnis operis sit ratio, & consiliũ præce-
dat omne negotiũ. Indiciũ[i] mutationis cordis est uultus, & quatuor existunt ge-
nera, bonum & malum, uita & mors, [k] quorũ lingua assidua gubernatrix est. Est
qui prudens multos erudiat, qui idem animę suę sit inutilis. Est qui uerbis agens
sapientẽ sit odiosus, qui idem omni[l] sapientia careat. Non enim data est illi gra=
tia à Domino, cum inops sit omnis sapientiæ. Est qui animæ suæ sapiat, cuius D
in ore[m] laudabiles sint fructus prudentiæ. Vir sapiens erudit populũ suum, &
fructus intelligentiæ eius stabiles sunt. Vir sapiens felicitate cumulabitur, & bea
tum prædicabunt omnes qui eum uiderint. Vita cuiusq; constat numero dierũ,
Tẽperãtia. sed Israelitarum dies sunt innumeri. Sapiens in populo suo consequetur[n] glo-
†1.Co. 6.c 10. riam, & nomen eius uiuet in perpetuum. Fili, proba animam tuam in uita
†Eccli 31.b. tua, explora quid noxium ei sit, neq; id ei indulgeas. †Non enim quæuis qui-
busuis conferunt, nec quiuis animus quacunque re felix est. Ne te quibus=
uis ingurgites delicijs, nec in cibos effundas. Nam ingluuiem ciborum[o] mor-
bus comitabitur, & in bilem abibit insatiabilis edacitas. Multi per intemperan-

[f] Vel, ficta.
[l] ישלים לו, *quod fortassis* ἀνταποδώσει *uerterunt, quasi* ישלם *esset: uel,* ἀντιποδώσει *legas, resistat ei, scilicet mœrori.*
[m] ἔστι, al. ὑπὲρ.
[n] ἴασις.
[o] Vel, stabilimen. עמוד *columna, uel, basis.*
[a] συνδιαιτᾶται, al. ἥδεται.
[b] ἀμνημονήσῃς.
[c] συμβούλου, al. συμβουλῆς.
[D] Vel, ne sorti te cõmittat & aleæ: uel, ne sortem super te iaciat.
[e] ἐπετείου, al. ἀφεσίου.
[f] οἰκέτῃ ἀργῷ.
[g] Κυρίου.
[h] Vel, summa omnis operis sermo est.
[i] ἀλλοιώσεως καρδίας πρόσωπον, al. καρδίας.
[k] αὐτῶν, al. αὐτοῦ.
[l] σοφίας, al. τροφῆς.
[m] αἰνετοί, al. πιστοί.
[n] δόξαν, al. πίστιν.
[o] νόσος, al. πόνος.

tiam interierunt, at qui temperans eſt, uitam prorogat. XXXVIII.

A AFfice medicum honoribus ſuis propter neceſſitatem, Dominus enim eius author eſt. Nam medicina manat ab altiſſimo, & à rege [a] munus accipiet. Scientia medici extollit caput eius, & mouet admirationem proceribus. Altiſſimus medicamenta de terra procreauit, nec abhorrebit illa uir ſapiens. †Nónne aqua à ligno accepit dulcedinem, ut potentia eius [b] homini innoteſceret? Ipſe ſcientia donauit homines, ut conſequatur gloriam ex miraculis ſuis. Ipſe ſanat per hæc, tollitq́; dolorem hominis. Pharmacopola miſturas ſuas his temperat, cuius tamen non [c] ſunt exacta opera, ſed à Domino dimanat in terram late iacentem proſperitas. †In morbo tuo, fili, ne prætereas, quin Domino ſupplices, etenim ipſe ſanabit te. Miſſum fac delictum, [d] manusq́; rectas exhibe, atq; omni peccato cor tuum emunda, tum ſuffimentum adole, [e] commendatitiamq́; ſimilaginem, & munus opimum conſecra, (ut [f] qui non feras priores,) deinde locũ des

B medico, ut cuius Dominus author ſit, nec diſcedat abs te, quia ipſius indiges. Eſt cum medicorũ quoq; manus [g] ſucceſſum conſequantur, nam & ipſi Dominum orant, ut lenimentum ſecundet ſibi, uitæq́; cauſa curationẽ. Qui in creatorẽ ſuũ peccauerit, in manus medici ſolet incidere. †Fili, effunde lachrymas ſuper mortuo, luctumq́; ut acerba paſſus exordire: cæterũ corpus eius contege iuxta ritũ funerum, nec ſepulturã neglige. Acerbam cie lamentationẽ, & [ne male audias] planctũ accende, luctuq́; quo dignus eſt, eũ proſequere: idq́; die uno aut altero, ut euites calumniam: deinde admitte conſolationẽ, quo mœrorẽ minuas. †Nam mœſtitia in mortem exit, animiq́; triſtitia uires infringit. [h] Amoliendo mœſtitia præterit, & [i] afflicti uita conſtat animo. Ne dedas animũ tuum triſtitiæ, ſed eam abige memor extremorũ. Ne obliuiſcaris eorũ: neq; enim inde reditio eſt, præ-

C terquã quod non iuueris illum, & teipſum excruciaris. Memento ſortẽ [k] meam perinde eſſe, ut tua futura ſit: heri mihi, tibi hodie. †Cum quieſcẽte defuncto depone memoriã eius, & in exceſſu ſpiritus eius admitte ſuper eo conſolationẽ. Literata ſapientia per opportunitatẽ otij quæritur, & qui negotij ſui minus habet, [l] ſapientiã parare poterit. Quomodo euadat ſapiens qui tenet aratrũ, qui inſignis haſtili ſtimuli boues agit, [m] qui uerſatur in operibus eorũ, & qui taurorũ progeniem aſſidue prædicat? Nam is ducendis ſulcis intendit animũ, & in pabulis uaccarum conficiendis euigilat. Idem mos eſt omnis fabri & artificis, qui ſimili ſtudio traducit noctem ac diẽ. Qui ſigillorũ in modũ ſcalpunt cælaturas, & qui uariandis [n] immorantur emblematis, in imitatione picturæ animũ quiſq; occupãt, & operi perficiundo inuigilant. Faber item ferrarius ſedens ad incudem, [o] operi ferri intentus, uapore ignis corpus eius [p] exiccante, æſtu fornacis conflictatur, & crebro feriente aures eius mallei ſonitu, oculos ſuos ad conformandũ inſtrumẽtum defigens, animũ ad opus abſoluendũ applicat, & ad idẽ excubat exacte po-

D liendum. Similiter ſedens ad opus ſuũ figulus, rotamq́; ſuam pedibus uerſans, ad opus ſuum totus incumbit ſolicite, & opificiũ omne ſuum habẽs in numerato, nunc lutũ conformat brachio ſuo, nunc pedibus uim eiuſdẽ proſubigit, nunc curã impendit operi [q] perliniendo, & ad excolendũ caminum aduigilat. Horum omniũ quiſq; fretus ſuis manibus, opere ſuo conſumit quod habet ſapientiæ. Sine his quidẽ nec coletur urbs ulla, nec inhabitabitur, nec perambulabitur: attamen *nec ſententiã rogabuntur in conſultatione populi, nec in concione eminebunt *nec ſedebunt pro tribunalibus, nec ritũ iudiciorum intelligent. Neq; uero de [r] iure pronunciarint aut æquo: nec arcana dictorũ eruerint, ſed [s] opificia mundi [t] firmant, & pro exercitio artis uota faciunt.

CAP. XXXIX.

A SOlus qui ad legẽ altiſſimi adiunxit animũ, & in meditatione eius uerſatur, qui explorabit ſapientiã omnis antiquitatis, & prophetarũ oraculis uacabit, is con-

Medicinæ commendatio.

Exo.15.d
4.Re.4.c

Eſa.38.a
2.Para.6.g

Eccli 22.b
1.Theſſ.4.
De luctu.

Prou.12.d
17.d
Eccli 30.c

2.Reg.12.e
Otio ad ſapientiam parandam opus eſſe.

Quis uere ſapientiæ ſit capax.

[a] δόμα, al. δόξαν.
[b] ἀπὸ ἀνθρώπου.
[c] συντελεσθῇ, al. συντελέσει.
[d] Id eſt, opera tua & actiones.
[e] Vel, cõmẽdatricẽ, uel gratam זכרון quæ ſacrificantem deo commendat.
[f] Id eſt, qui non prior ponas beneficiũ, ſed accepti gratiam teſteris.
[g] εὐοδία, al. εὐωδία.
[h] ἐν ἀπαγωγῇ παραβαίνει, & mox, κατὰ καρδίας, al. ἐν ἐπαγωγῇ παραμυθία, et mox, κατάρα καρδίας.
[i] עני afflictus, inops.
[k] μου, al. αὐτοῦ.
[l] σοφισθήσεται, al. οὐ σοφισθήσεται. Qui negotijs ſuis opprimitur, non parabit ſapientiam.
[m] ἀναστρεφόμενος, al. ἀναστρεφόμενος.
[n] ἐπιμονή, al. ὑπομονή.
[o] ἐν ἔργῳ σιδήρου.
[p] τήξει, al. πήξει.
[q] χρίσμα, al. χάρισμα.
[r] δικαιοσύνην, al. παιδείαν.
[s] κτίσμα. al. κτῆμα.
[t] στηρίξουσι, al. στηρίσουσι.

is conseruabit disputationes uirorũ celebrium, & penetrabit in dictorum recon
ditorum inuolucra: arcana prouerbiorũ deprehendet, & in ænigmaticis allego-
rijs uersabitur. Inter proceres obibit munia, & principibus apparebit. Peragrat
terras gentium alienigenarum, etenim bona simul & mala experitur inter homi
nes. Instituit animum mane ad dominum creatorem suum salutandum, & pre-
catur ad altissimũ. Os suum aperit ad orandum, peccataq́; sua deprecatur. Si do-
minus ille magnus uoluerit, replebitur spiritu sapientiæ, uerbaq́; sapientię effun
det, & Dominum oratione sua celebrabit. Ipse cõsilium eius & scientiam insti-
tuet, ut de arcanis ipsius meditetur. Ipse palàm faciet disciplinã doctrinæ suæ, ut
lege pacti Domini glorietur. Multi perpetuò laudabunt huius intelligentiam, B
nec memoria eius deficiet aut abolebit, sed nomen eius uigebit per sempiternas
Eccl.44.b sæculorũ ætates. †[a]Gentes prędicabunt huius sapientiã, & quiuis cœtus laudem
eius euulgabit. Si manserit nomen, plusq̃ mille reliquerit: sin exoleuerit, [b]penes
seipsum redegerit. Plura commentatus edisseram, quoniam instar [c]plenæ lunæ
Exhortatio ad laudem dei. refertus sum. Audite me filij sancti, & quasi rosa iuxta flumen [d]aquosum nascẽs
pullulate. *Odore in modũ [e]thuris fragrate, & florem ut lilium mittite. Spirate
odorem, & cantate laudem, Dominumq́; propter omnia opera [f]sua celebrate.
*Tribuite nomini eius magnificentiam, suisq́; laudibus prędicate eum, tam can
Gene.1.d ticis oris q̃ citharis. Porrò ita laudatione uestra dicetis, †Omnia opera Domini
præclara sunt, omneq́; imperiũ eius suam habet opportunitatẽ. Nil est cur dicas, C
Quid hoc [g]est? aut quorsum hoc? nam hæc omnia suo tempore [h]declarabuntur.
Gene.7.d †Iussu eius unda [i]existit instar aceruị, & aquæ ad uerbũ oris eius se recipiũt. Om-
nis fauor constat imperio eius, nec est qui salutẽ ipsius minuat. Ei patent opera
uniuersæ mortalitatis, nec datur oculos ipsius fallere. Ab æuo in æuũ prospicit,
nec quicquã cõspectui eius mirũ est. Nil est cur quis dicat, Quid hoc est? aut quò
nam hoc? omnia enim in usus suos creata sunt. *Aspiratio eius terrã quasi flu-
uius operit, eamq́; fœcundat uelut inundatio. Ita [quæ non coluerunt eum] gen
tes iram eius percipient, ut aquas conuertit in [k]siccitatẽ. Vt uiæ eius planæ sunt
Rom 8.d sanctis, ita iniustis salebrosæ. †Bona ab initio creata sunt bonis, atq́; itidẽ mala
*B.li.29.c scelerosis. *Summa omniũ ad uitam hominis necessariorũ constat aqua, igni, fer
1.Tim.4.a ro, sale, simila [l]frumenti, melle, lacte, *sanguine uuarũ, oleo, uestituq́;: †quæ om D
nia ut bono sunt pijs, ita scelerosis cõuertuntur in mala. Sunt spiritus ad uindi-
ctam creati, qui [m]furiose uibrant flagella sua. Hi tempore [n]perimendi uim effun
dunt, & cõsummant iram creatoris sui. Ignis, [o]grando, fames, & mors, simul o-
mnia hæc supplicij causa creata sunt, dentes ferarũ, & scorpiones, ac gladius exi-
tialem pœnã irrogans impijs, gaudent [p]imperio eius, & accingũt se in terra ubi
[q]opus est, nec iussa temporibus suis prætereũt. Quapropter cõfirmatus iam inde
Gene.1.d ab initio meditatus sum hæc, scriptisq́; mandaui. †Opera Domini bona sunt o-
nia, ipseq́; suo tempore subministrat quæcunq́; postulat necessitas. Non est di-
cere, Hoc illo peius est, nam omnia suo tempore laudẽ inuenient. Nunc igitur
animo toto & ore laudes canite, nomenq́; Domini celebrate. CAP. XL.

Mala hominum. MOlestia magna cuiq́; homini destinata est, & graue iugũ posteris Adami, A
iam inde à die quo utero matris emerserunt, usq́; ad eum quo cõmuni om
nium matre [a]conduntur, cogitationes eorũ dico, metumq́; animi, tum rerũ expe
ctandarum imaginationes, & diem obitus. Ab eo qui in solio sedet cum maie-
state, usq́; ad eum qui humi recũbit & in puluere, ab eo qui gestat hyacinthina &
coronam, usq́; ad eum qui [b]lino crudo uestitur, furor, ęmulatio, perturbatio, com
motio, formido mortis, [c]iracũdia, inimicitię, & tempore quietis nocturnus in cu
bili somnus, ingenium cuiusq́; uarie afficiũt. Parum ac penè nihil datur quieti,
deinde in somnis, animi, quasi quo tẽpore quis in [d]speculis excubat, perturban-

[a] ἔθνη.
[b] Id est, ad se receperit sibi profuturum.
[c] διχομηνία, luna quæ iam dimidium mensem exegit, id est, plena.
[d] ὑγροῦ, al. ἀγροῦ.
[e] Vel, ut Libanus.
[f] αὐτοῦ.
[g] ἐστι, al. εἰς.
[h] Quærentur pro declarabuntur. Metalepsis Hebraica: ut 1.Pet.3. interrogatio pro declaratione.
[i] ἔστη, al. ἔσται.
* Vel, fauor: uel, benedictio.
[k] מְלֵחָה salsugo uel siccitas, ut Ieremiæ 17.
[l] πυρός.
* Id est, uino.
[m] Vel, furore suo flagella sua roborant: uel, animo suo supplicia instituũt.
[n] כַּלָּיוֹן
[o] χάλαζα, al. θάλασσα.
[p] ἐντολῇ, al. ἀνατολῇ.
[q] εἰς χρείας, al. εἰς χεῖρας.
[a] ἐπιταφῆς, al. ἐπιστροφῆς.
[b] ὠμόλινον.
[c] μήνιμα.
[d] σκοπιᾶς.

B tur imaginatione, & uelut qui è conspectu prælij aufugerit, excitãtur tempore sa
lutis suæ, uanumq́ terrorẽ admirantur. [e]Hoc omni coniunctũ est animanti, tam
homini q̃ pecudi: at scelerosis septies tanto amplius. Mors, cædes, dissidia, gla-
dius, oppugnationes, fames, clades, supplicia, †simul omnia hęc in iniustos crea Eccli. 39. c
ta sunt, †& propter ipsos adeo diluuiũ extitit. *Quæcunq; è terra constant, in te Gen. 7. d *Gene. 3. d
ram redeunt, & è mari orta in mare remeant. Omnis largitio & iniustitia abole Eccli. 41. b
bitur, at [f] integritas manet perpetuò. Facultates iniustorũ in modum fluminis Varia.
C exarescent, & [g]detonabũt ut ingens tonitru cum pluuia. Cum quis manus ape-
ruerit, gaudebunt [dilabi:] sic praue agentes prorsus deficient. †Non multipli- Eccli. 41.
cabit ramos soboles impiorũ, nec impuræ radices in rupe excelsa. [h]Pullus eorũ
super quamuis aquã aut oram fluuij, ante omnẽ herbã elidetur. Benignitas in-
star horti fortunati est, & beneficentia permanet in perpetuũ. Vita sorte sua con-
tenti, †operaq́; sua uiuentis habet suauitatẽ, sed utraq; maiorẽ [i]qui thesaurũ ade- 1. Tim. 6. b
ptus est: liberi & extructa ciuitas nomẽ stabile reddunt: †*sed potior utrisq; cẽsen Phil. 4. b
da uxor inculpata est. Vinũ & musica cor exhilarant, sed utroq; magis studium †Eccli. 25. a
sapientiæ. Fistula & psalteriũ suauem edunt cantũ, at lingua suauis utrunq; su-
perat. Oculus tuus desideret uenustatem & pulchritudinem, sed uirens seges est
D utroq; gratior. Vt amicus cõmode congruat cum amico, uir tamen & uxor con-
cordes utriq; præferẽdi sunt. Fratres & auxilia profuerint tempore calamitatis,
sed misericordia præstantior utrisq; liberatrix est. Aurum quidem & argentum
statum cuiuspiam constabilierint, sed [k]prudentia est utroq; cõmendabilior. Eri-
gunt quidem animũ opes & potentia, sed utraq; præstat religio Domini. Reli-
gioni Domini nihil deest, nec opem in ea desideres. Religio Domini instar hor-
ti fortunati est, in quo cõregendo omnis est [l] superata magnificẽtia. Fili, caue ne
uiuas mendicato: mortuum esse præstat q̃ mendicare. Viri mensam alienam spe
ctantis [m]uita non est pro uita deputanda: nam animũ suum [n] contristat cibis alie
nis, quod cauebit uir prudens & eruditus. Ori impudẽtis suauis est mendicitas,
ignis ardet in uentre eius.

CAP. XLI.

A QVàm amara est, ô mors, tui memoria homini quieto in bonis suis, uiro Mors.
uacuo negotijs, feliciq; per omnia, & cibũ adhuc sumere ualẽti. Quàm
iucundũ est, ô mors, fatum tuũ homini egenti, defectoq́; uiribus, [a]decre
pito, undiq; districto, desperabũdo, patientiaq́; destituto. Fatũ mortis ne metuas,
sed superiorũ memineris & [b]posteriorũ, †hoc utiq; fatum à Domino iniunctum Gene. 3. a
esse omni mortalitati. Quomodo autem recuses quod placuit altissimo? siue de
cem habeas, siue centũ annos, siue mille, uita nullam habet aduersus orcum excu
sationem. Liberi execrabiles euadunt liberi scelerosorũ, & qui uersantur in im- Impiorũ posteritas.
B piorum uicinia. †Hæreditas liberorum scelerosorum interibit, & opprobrium Eccli. 40. c
posteritatem eorũ assidue comitabitur. Liberi accusent patrem impiũ, quoniam
propter ipsum ueniũt in uituperationem. Væ uobis uiri impij, legis summi dei
desertores: *nam etiamsi feceritis accessionem, interibitis. Si [c]uixeritis, eritis exe-
crabiles: sin obieritis, itidem detestabiles. †Quæcunq; è terra constant, in terram Eccli. 40. b
abibunt, itemq́; impij ab execratione ad interitum. Vt corpora suorũ luctu pro-
sequantur homines, nomen tamen [d]scelerosorum malum interibit. †Habe cu- Pro. 22. a
ram nominis, hoc enim tibi manebit potius q̃ thesauri mille auri. Dies bonæ Fama.
uitæ pauci sunt, nomen autem bonum manet in perpetuum. Filij, conseruate
C disciplinam rebus prosperis. Cum sapientia [e]latet, & thesaurus est abditus, quid Inutilitas occultæ sapientiæ.
est in utrouis utilitatis? †Homo cęlans stultitiã suam, præstat homini sapientiam
suam occultanti, quapropter dicta mea [f]reueremini. Neq; enim quauis uerecun Eccli. 10. d
dia teneri pulchrum est, nec omnia [g] solide probanda sunt in omnibus. Pudeat Pudor ubi probãdus.
uos scortationis coram patre aut matre, mendacij coram principe & potestatẽ ge

gente.

[e] μετὰ πάσης σαρκός.
[f] πίστις אמות
[g] Tonare desinent, & fastũ deponent: uel, per tumultum dissipabuntur, & quasi impetu profundentur.
[h] Hic alij ἤχει legerunt, & construxerunt cum priori periodo: alij ἔχει: alij ἄχει habent in principio huius periodi. Ego ἄχυν lego, pro tenuissimo illo cauliculo, qui primum è radice plantarũ pullulat, & Latinis pullus dicitur.
[i] Id est, cui res est relicta, non labore parta.
[k] βουλή.
[l] ἐκάλυψαν, al. ἐκάλυψεν.
[m] οὐκ ἔστιν αὐτοῦ ὁ βίος &c. al. οὐκ ἔχει βίον.
[n] Al. inquinat.
[a] ἐσχατογήρῳ.
[b] אחרנית
[c] γεννηθῆτε, al. γεννηθῆτε.
[d] ἁμαρτωλῶν, al. ἀνθρώπων.
[e] Δ non legitur in correctioribus Græcis.
[f] Scilicet, ne sapientiam, si quam habetis, cæletis præ pudore.
[g] באמונה cum fide uel firmitate. i. solide.

rente, delicti corã iudice magistratu'q;, criminis corã cœtu & populo, iniustitiæ
Rom.1.b coram socio atq; amico, & furti, in loco quem incolis, †itemq; corã ueritate[b] Dei D
& pacto: & ne reponatis cubitũ[i] in uictu parando, ne uel dando uel accipiendo
subeatis uituperationem. Deinde pudeat te coram salutantibus silentij, tum me-
retricem aspicere mulierẽ, faciem auertere à[k] cognato, parte sua, aut dono defrau
Matth.5.c dare quenquã, & concumbere †cum muliere uiro iuncta, ad hæc ancillæ cuius-
Eccli.13.e piam attentare pudicitiã, & ad lectum eius accedere, †appetere contumelijs ami
20 b
Eccli.19.b cos, aut quod donaris exprobrare, †[l] quod auditione acceptum fuerit, enunciare
alteri, & res secretas effutire. Ita demum[m] uerecundus uere fueris, & gratiã inie-
ris apud omnes homines.

CAP. XLII.

Pudor tibi improbandus. IN his aũt ne des locum pudori, nec personæ cedas, ut delinquas: in lege & pa- A
cto altissimi, in iudicio, quo secundũ impium iudices:[a] in salutãdis socijs & uia
toribus, in hæreditate consortiũ partienda, in adæquanda libra aut ponderibus,
in possidendis siue multis siue paucis, in [b] æquabili uenditione merciũ, in crebra
liberorũ castigatione, in latere mali serui cruentando uerberibus, in nota mulie
ri malæ utiliter apponẽda, &[c] claudendo ubi manus multæ sunt, in eo quod cui
piam traditurus es, ad numerũ pondus'q; tribuendo, omniaq; dãdo uel accipien
do syngraphis testata: prętерea insipientibus & stultis[d] erudiendis, & cum decre- B
pitus ius cum iuuenibus experitur. Ita demũ eruditus uere fueris, omniq; uiuo
Summa cura asseruandas esse filias. [e] commendatus. Filia patri occultam affert uigiliam, & somnum abigit solicitu
do eius, ne maturitas ætatis eius exolescat, neue odiũ nupta mereatur: ne stupro
polluatur in sua uirginitate, neue in domo paterna fiat grauida: ne quaãdo uiro
Eccli.26.b iuncta faciat flagitiũ, aut ne in matrimoniũ data[f] sterilescat. †Filię inuerecundæ
custodiam adhibe, ne[g] te ridiculum faciat inimicis, ciuitatiq; fabulã, ne famosum
Eccli.25 d in populo, neue in uulgus reddat ignominiosum. †[h] Ne contempleris quenq̃ C
Formã per se nõ esse curandam. hominẽ gratia pulchritudinis, nec inter mulieres desideas: nam ut tinea nascitur
Gen.3.b è uestimentis, †ita à muliere nequitia[i] muliebris. [k] Melior est nequitia uiri, q̃ mu-
lier benignam se præstans, mulier quæ eadem author est probrosę turpitudinis.
Laus dei. [l] Equidem commemorabo facta Domini, & quæ uidi edisseram, uerbis diuinis
opera illius. Sol lucidus collustrat omnia, & magnificentia[m] Domini plenum
est opus ipsius. Nonne Dominus sanctis prædicãda cõstituit omnia miracula
sua, quę fundauit Dominus idem omnipotens, gloriaq; sua cuncta cõstabiliuit?
Profundũ & corda peruestigauit, & pernouit technas eorum. Tenet enim Do- D
minus omnem scientiam, &[n] consignationẽ æui perspicit. Præterita declarat si-
Iob 41.a mul & futura, arcanorumq; detegit uestigia. †Non præterit eum ulla cogitatio,
Esaiæ 29.c nec ullus sermo clàm ipso est. [o] Miracula sapientiæ suæ exornauit, & cum subsi-
stat ex ante æuum in æuum perpetuum, neq; auctus est, neq; diminutus, neq; ul
lius indiguit consiliarij. Quàm[p] iucunda sunt opera ipsius, & ad scintillam usq;
spectabilia. Vigent hæc omnia, & durant per æuum, adq; omnes usus cuncta
Eccli.33.b obediunt. †Gemina sunt omnia, quorum alterum contrarium est alteri, *nec fa-
*Deu.32.a ctum mancum quicquam est. Alterum[q] commendat bona alterius: & quis spe-
ctando gloriam[r] Dei satietur?

CAP. XLIII.

Laus dei ab operibus. ORnamentũ altitudinis, puritatisq; firmamentũ, ac spectaculum cœli uisu A
magnificũ est sol lucem annuncians[a] cum emergit, machina admiranda,
opus altissimi. Cum is meridianus torret regiones, quis æstum ipsius sustineat?
Ter tãto magis sol montes excalfacit, q̃ qui fornacem [b] sufflat urendis operibus,
& uaporem igneum[c] exhalãs fulgore radiorum præstringit oculos. Magnus est
Gene.1.b Dominus creator illius, cuius iussu profectionẽ [d] accelerat. †Lunam idem fecit,
Exod.12.a ut suo tempore existat, indicium temporum, & signũ æui. †Luna dies festus desi
gnat, luce decrescente donec deficiat. [f] Mensis nomẽ ipsius accipit, & crescẽs mu-

h θεῦ. i ἐπ' ἄρτου, al. ἐπ' ἄρτοις.
k συγγενοῦς, al. ἀνθρώπου ὑψηλοῦ.
l Alij hoc loco capita inepte diuiserũt.
m καὶ ἔσῃ αἰσχυντηρός.
a Vel, in cõpellandis socijs et hospitibus. אורחים scilicet ne pudori locũ des, ut pecces.
b ἀδιαφόρου, al. διαφόρου & πράσεως ἐμπόρων.
c Hebræis eadẽ est uox infinitiui & imperatiui.
d Vel, castigandis.
e Vel, probatus.
f ἐξαφανισθῇ. g ποιήσῃ σε.
h Id est, ne quem ex forma iudices.
i γυναικός.
k Id est, minus mala q.d. Ad turpes amores plus est periculi, à benignitate etiã & comitate mulierũ, quàm ab aperta uirorũ nequitia. Quid sit melior est deformitas uiri, quã pulchra mulier, &c. propter æquiuocationem uocum Hebraicarum, רע quæ malum & deformem, & טוב quæ bonum & pulchrũ significat. Alio qui parũ pia est prioris interpretis sententia.
l δὲ, al. δή.
m κυρίου, al. αὐτοῦ.
n Vel, signa mundi.
o μεγαλεῖα σοφίας, al. δόξα σοφίας.
p Vel, desiderabilia.
q Vel, firmat.
r θεοῦ, al. αὐτοῦ.
a במרציא ἐν ἐξόδῳ, al. ἐν εἰσόδῳ. b φυσῶν, al. φυλάσσων.
c ἐκφυσῶν. d κατέσπευσεν, al. κατέπαυσεν. e καὶ σελήνην ἐποίησεν ἐν πᾶσιν, &c. al. καὶ σελήνη ἐν πᾶσιν, &c. f ירח luna, & mensis.

tationibus est mirabilis. Apparatus[g] castrensis in altitudine in solo cœlesti refulgens est decus cœli, gloria astrorũ, ornatusq́ illustris in regione celsa[h] Domini.
B Ad imperium[i] Sancti suo consistunt ordine, nec stationes suas[k] defessa deserunt. †Contemplare arcũ splendore suo perq̃ elegantẽ, & authori eius gratulare. Gloriosa curuatura sua cœlũ succingit circulo, † manibus altissimi eũ extẽdentibus. Idem imperio suo niuem[l] urget, & fulgetra pro iudicio suo cõcitat. Propter hoc penetralia recluduntur, & nubes uolucrũ more prouolant. Nubes exauget magna potentia sua, ut elidat lapides grandinis. Montes ipso despiciente cõmouentur, & Auster flabit cum ipse uult. Sonitus tonitrui eius terrã[m] dolore commouet, & aquilonaris procella, turboq́ uenti more uolucrũ deuolantium niuem in modum sidentium locustarũ descendentem spargit, ut albentis pulchritudinem
C miretur oculus, & imbrem animus stupeat. Idem pruinam salis in modũ humi fundit, quæ cõgelida palis imponat apicem. Tum frigidus spirando uentus Boreas, glacie ex aqua coëunte, omnem aquarũ collectionem obducit quasi thoracem eis induens, montesq́ depascitur,[n] deserta perurit, & herbã uelut ignis perimit: quorũ omnium præsens remedium est nubes, & ros ab uredine succurrens eadem[o] exhilarat. Profundũ consilio suo tranquillat,[p] & in eo fundat insulas. Qui nauigant mare, narrant pericula eius, quæ nos miramur audita nostris auribus. Incredibilia sunt ibi miracula, omnigena uarietas animantium, &[q] natura
D cetorum.[r] Omnia per eundẽ consequuntur felicem finẽ suum, & constant ipsius imperio. Dixerimus multa, nec tamen satisfecerimus: cæterũ summa dictorum est, Ipsum esse omnia.[s] Quantũ ualebimus laudando? ipse enim maior est omnibus suis opificijs. †Terribilis est Dominus, & perq̃ magnus, potentiaq́ sua mirabilis. †Quantũ potestis extollite Dominũ laudando, siquidem semper laude maior est. Ergo extollendo eo uires exercete, nec lassescatis: neq; enim poteritis satisfacere. †Quis eum uidit, ut possit enarrare? quis eum extollit pro dignitate? Multa occulta sunt his maiora, nam operũ eius pauca uidimus. Dominus enim creauit omnia, pijsq́ sapientiam tradidit.

Gene.9.b; Esaie 40.c; Psal.95.a; Psal.105.a; Deut.5.c; Ioan.1.b

CAP. XLIIII.

Maiorum laudes.

A Porrò laudemus uiros præclaros, & q̃bus prognati sumus maiores nostros. Dominus[a] per hos multã gloriam sibi peperit, idq́ sua ab æuo cõdito[b] magnificentia. Qui regnis suis dominati sunt uiri potentia celebres, qui consilio ingenij sui ualuerunt, qui prodiderunt oracula fatorũ, †qui populo præfuerunt consilio atq; cognitione literaturæ scribarũ populi, quorum dictis sapientibus constitit eruditio, qui cõcentus musicos inuestigauerunt, qui carmina scriptis prodita explicauere, uiri diuites qui excelluerũt potentia, qui[c] domi suæ prospere uixerunt, omnes hi gloriã sunt adepti suis ætatibus, suisq́ temporibus laudi fuerunt.
B Sunt ex his qui nomen reliquerunt ad laudum enarrationem, sunt rursum quorum nulla est memoria: †sed quasi qui nunq̃ fuerint, interierunt, & nunq̃ natis euaserunt cõparabiles, itidemq́ post eos liberi eorum. Hi autem sunt uiri[d] misericordia freti, quorũ facta non sunt obliuioni tradita, quorum progeniei bona manet possessio, quorumq́ semen fœdere comprehensum est.[e] Fœdere comprehensa est progenies eorum, eidemq́[f] succedẽs posteritas. Posteritas eorum manebit in perpetuum,
C nec gloria eorundẽ abolebitur. In re placida sepulta sunt eorum corpora, nomenq́ uiuit per[g] omnes ætates sæculorum. †Populi prædicãt sapientiam eorum, cœtusq́ laudes celebrant. †Hanoch[h] Deo placuit, & sublatus est, exemplũ emendandæ uitæ nationibus. *Noë perfecte iustus est inuentus, cui tempore supplicij præmium obtigit: ideoq́ reliquus terræ factus est,[i] cum extitit diluuium. †Cum eo pactum[k] initũ est sempiternum, nunquam mortales omnes abolendos esse diluuio. †Magnus erat Abrahã pater multarũ gentium,

Exod.18.c; Gene.7.d; Eccli.39.b; Gene.5.c; Eccli.49.c; *Gen.6. 7.8.; †Gene.9.b; †Gen.12.a 15.a.17.a.

nec

g παρεμβολῶν.
h κυρίου.
i ἁγίου, al. ἁγίοις.
k ἐκλυθῶσι, al. ἐκκαυθῶσι, ardendo cõsumuntur, uel deflagrant.
l κατέσπευσεν, al. κατέπαυσεν.
m ὠδίνησεν γῆν, al. ὠνείδισεν increpat.
n Vel, agros.
o ἱλαρώσει.
p καὶ ἐφύτευσεν ἐν αὐτῇ νήσους. ita correctiora habẽt exẽplaria al. καὶ ἐφύτευσεν αὐτὴν ἰησοῦς. Sed is sensus est alienus ab huius loci proposito.
q κτίσεις, al. κήτεσι.
r δι' αὐτὸν εὐοδία τέλος αὐτοῦ, al. εὐοδοῖ ὁ ἄγγελος αὐτοῦ. Suspicio est, in Ebræo fuisse מלאבת. i. opus eius, scilicet feliciter succedit: quod non procul abest à מלאבו quod angelũ eius significat.
s Q.d. Minime poterimus merita eius assequi: uel, laudes agamus quàm possumus maximas.
a ἐν αὐτοῖς.
b τῇ μεγαλοσύνῃ.
c ἐν κατοικίαις, al. παροικίαις.
d ἐλέους. חסד uiri benemeriti.
e ἐν διαθήκαις ἔστη. Ita repetitũ in correctioribus legitur.
f μετ' αὐτοὺς, al. δι' αὐτούς. g εἰς γενεὰν καὶ γενεάν, al. εἰς γενεάς.
h θεῷ. i ברי
k ἐτέθησαν, al. ἐστάθησαν.

nec extitit ei gloria similis. [l]Is seruauit legẽ altissimi, & in pacto cum eo perman D
Gen.22.a sit. Ratum effecit in corpore suo pactum, †& in tentatione fidelis inuentus est.
Quapropter confirmatũ est ei iureiurando, gentes per semen eius beandas esse,
ipsumq́; instar terreni pulueris multiplicandũ, tum extollẽdos ad astra posteros
eius, atq; à mari usq; ad mare sedes habituros, & à flumine usq; ad terminũ terrę.
Gene.26.a †Cum Isaac similiter constitutũ est, propter Abraham patrem eius omnes homi
†Gen.38. nes felicitate donãdos esse, †pactumq́; ad caput Iacob sancitũ in quiete. *Eidem
*Ge.28.c aspiratione sua [Deus] affuit, tradiditq́; [m]possessionẽ. Distribuit partes eiusdem,
29.30.
†Iosu.18. †& diuisit in tribus duodecim.

CAP. XLV.

19.
EX hoc uirum procreauit adeptũ misericordiam, omnium mortalium oculis A
Exod.11.a gratiosum, Deoq́; simul charũ & hominibus, *Moysen, cuius [a]beata est me-
Act.7.c moria. Hunc [b]gloriæ sanctorũ æquiparauit, effecitq́; magnum terrendis hosti-
bus. Per huius diuina iussa [c]designauit miracula, reddiditq́; eum in cõspectu re
gum gloriosum. Mãdata dedit huic ad populũ suum, partemq́; gloriæ suæ osten
Num.12.a dit. †[b]Sanctũ reddidit hunc fide & placabilitate, & ex omnibus elegit mortali-
Exod.19. bus. Vocem suam huic edidit audiendã, induxitq́; eum in nebulam. †Huic præ
20. cepta coram tradidit, legem uitæ [e]scientięq́;, ut pactũ edoceret Iacob, & ius suum
Exod.4. Israelem. †Euexit Aaronem sanctũ ipsi similem, & fratrem eiusdem è tribu Leui
Exod.28.a tica. †Pactum æternum sanxit cum eo, commisitq́; ei sacerdotium populi. Ele-
ganti cultu beatum reddidit, & amiciuit habitu glorioso. Perfecta magnificẽtia
uestiuit eum, & [f]instruxit apparatu [g]opulento, periscelide, toga tunicaq́;. Globu- B
lis aureis succinxit eum, crebrisq́; circũcirca tintinabulis, quæ sonos ederent ince
dente ipso, & [h]in fanõ tinnitum redderẽt, ad [i]filiorũ populi sui cõmendationem:
auro item coloreq́; hyacinthino, & purpura augusto habitu uarij operis & artifi
cij, pectorali uidelicet [k]iudicij cum [l]Doctrina & Veritate, opere [m]coccinis filis ar
tificioso, simul & pretiosis lapidibus sigillorũ modo scalptis, opereq́; scalptoris
illigatis in auro, cũ scriptura monumenti causa incisa secundũ numerũ [n]tribuum
Israel. Deinde aurea supra mitrã corona in modum sigilli sancte scalpturata, or
namẽto honorifico, & eximio opere, oculorũq́; decoro ac spectabili oblectamen
to. Ante eum talia facta [o]non sunt ullo sęculo, nec indutus est ijs alienigena: sed
filij eius soli nepotesq́; ipsius assidue. Solide cõsumi solita sunt [p]horũ sacrificia, C
Leuit.8.a bina uidelicet quotidiana assiduitate. †Manus huius [q]consecrauit Moyses, &
eum sacro inũxit oleo. Pacto sempiterno cõcessum est huic, & eiusdẽ progeniei,
uoluẽdis cœlo diebus ministrare Deo, simul & sacrificare, [r]eiusq́; nomine fausta
precari populo ipsius. Hũc ex uiuis omnibus ad libanda sibi munera, populũq́;
suffimentis, & ad cõmendationem gratis nidoribus expiandũ elegit Dominus.
Deut.17.e Eidem mandata sua [s]tradidit, †& secundũ præscripta iura potestatem, ut quæ te
21.a
Mal.2.a status esset, edoceret Iacob, & Israeli legem suam [t]illustraret. *Aduersus eum co=
*Nũ.16.a orti sunt alieni, & per inuidiam in deserto cõsurrexerunt in eum uiri Dathan &
Abiron secuti, factioq́; Core sæua ac furiosa: quos Dominus uidit, nec laudauit, D
ideoq́; ira sæua consumpti sunt. Edidit in eos miracula, cũ eos igni flammante
Num.17.b suo confecit. †Aaronem uero auxit gloria, & fructũ ei constituit hęreditariũ. At-
Exod.25.f tribuit [u]ei primitias primorũ fructuum, †& [x]in primis panem parauit ad satieta-
Leuit.24.b tem. Nam sacrificijs Domini uescuntur posteri eius, quibus ea cũ ipso concessit.
Deut.12.b †Cæterum in terra [y]populi nullã habet possessionẽ, nec in gente sua portionem
18.a adeptus est: nam ipse [Dominus] [z]hæreditaria eius obuentio est. *Porrò gloria
*Nũ.25.c tertius ab his est Phinees Eleazaro natus, eo q [a]flagrarit studio religionis Domi
ni, populoq́; desciscenti obstiterit optima animi sui alacritate, & Israelẽ expiarit.
Quapropter [Dominus] pactũ [b]firmauit ei prosperitatis, antistitẽ fore sacrorum
populiq́; sui, & [c]ipsum posteritatemq́; eius perpetua sacerdotij magnificẽtia poti

[l] ὅς, al. ὡς.
[m] κληρονομίαν, al. ἐν κληρονομίᾳ.
[a] Vel, fausti ominis.
[b] Vel, gloria sanctis.
[c] חִגִּיר, q. d. demisit, uel depegit: nisi malis, soluit præstigias.
[b] ἡγίασεν αὐτόν.
[e] διδάξαι, al. ἐδίδαξεν.
[f] הבין, uel, authoritatẽ ei conciliauit.
[g] חיל, uel, eximio.
[h] ἐν ναῷ.
[i] לבני
[k] Vel, rituali qua eo ritu deum consulere iubebantur.
[l] δήλοις ἀληθείας. Ita interpretatum uidetur Vrim & Thummim, ut 1. Esd. 5.
[m] κεκλωσμένῳ κόκκῳ.
[n] φυλῶν, al. υἱῶν.
[o] οὐ γέγονεν.
[p] θυσίαι αὐτῶν. Ita habent correctiores codices.
[q] וימלא
[r] ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.
[s] ἔδωκεν αὐτῷ ἐν ἐντολαῖς αὐτοῦ.
[t] φωτίσαι, al. φωνῆσαι.
[u] αὐτῷ, al. αὐτοῖς.
[x] ἐν πρώτοις.
[y] λαοῦ οὐ.
[z] μερὶς αὐτοῦ κληρονομίας.
[a] Vel, animose se gesserit pro religione, &c.
[b] ἐστάθη, al. ἔστη αὐτῷ διαθήκην.
[c] ἵνα ᾖ αὐτῷ, &c.

turos. Porrò quod[b] Dauidi Isai filio de tribu Iuda pactũ est, fructus hęreditarius regis, [c] filij è filio unici, fructus item hæreditarius Aaroni, eiusdémque progeniei pactus, [f] corda nostra sapientia imbuat, qua iuste regatur populus ipsius: ne bona ipsius aboleantur, aut sæculis eorum [g] gloria eius.

CAP. XLVI.

A FOrtis bello Iesus Naue filius *Mosi successit in munus propheticũ. Hic electis dei seruandis magnũ sibi nomen peperit, dum consurgentes hostes ulciscitur, & Israelitas inducit in possessionẽ. †Quantã est adeptus gloriam, quoties manus suas extulit, & gladiũ suum [a] uibrauit in ciuitates? Quis ante eum talis extitit, [b] quippe qui gesserit bella Domini? *Nónne sol restitit [c] huius opera, & dies unus excreuit [d] ad duos? Cum hostes eum undique premerent, inuocauit dominatorem altissimũ, & magnus Dominus exaudiuit eum, uehemẽti uiolentáque grandine lapidando. [e] Prælio in gentes irruit, & obsistentes interemit in [f] descensu, ut B gentes cognoscerent arma eius, & bellũ ab eo geri [g] fauente Domino. Nam ipse potentẽ sequutus est, †temporibúsque Mosis amicũ ei se pręstitit, cum ipse cũ Chaleb Iephonne nato se [h] hosti opponeret, ac prohiberet peccare populũ, fremitũque malitiosum pacaret. †Hi duo seruati fuerunt è sexcentis peditũ millibus, ut postea inducendi in possessionẽ, in terram manantem lacte & melle. †Chaleb insuper dedit Dominus fortitudinẽ, quæ ad senectutẽ usque mansit ei, donec conscendit terram excelsam, & progenies eius obtinuit possessionẽ, ut scirent omnes po C steri Israelis, quòd Dominum sequi bonum sit. Porrò iudicũ quoque nominatim omnium quoruncunque non scortatus est animus, & quicunque à Domino non defecerũt, fausta felixque fuerit memoria. †Ossa eorũ locis suis reuirescant, noménque eorum per successiones ad celeberrimos quosque posterorum traditum. Charus Domino suo, cuius erat propheta, [i] Samuel †[k] reges cõstituit, populóque ipsius unxit principes. Lege Domini gubernauit multitudinẽ: cũ Dominus idem Iacob respiceret. Hic fide sua propheta probatus est, [l] uerbísque suis esse fide [m] uaticinia cõpertus. †Dominũ potentem inuocauit, cum premẽtibus [n] eum undique hostibus D ipsius, [o] agnũ lactentẽ immolaret. Tum Dominus de cœlo tonuit, sonitúque magno [p] tonitrui uocem suam edidit audiendam. Ita concidit duces Tyriorum, omnésque Palestinorũ principes. †Ante tempus uitæ finiendæ corã Deo, & [q] Vncto ipsius testatus est se nec pecunias ab ullo mortalium, nec ad calceamẽta usque quicquam accepisse: neque uero quisquã est eum criminatus. †Etiã post obitum suum uaticinatus est, & [r] regi interitũ ipsius indicauit. Vocem suam è terra sustulit, scelera populi delenda uaticinans.

CAP. XLVII.

A POst hunc exortus est †Nathan, qui temporibus Dauidis functus est munere [a] prophetico. Porrò sicut adeps ab [b] hostia felici selectus fuit Dauid è posteris Israel. Cum leonibus quasi cũ hœdis [c] lusit, & cum ursis perinde ac cũ agnis ouium.† Nónne in iuuentute sua interemit gigantem, & opprobriũ sustulit è populo, quando manũ cum lapide fundę leuauit, & deiecit superbiam Goliath? Nam inuocabat Dominũ altissimum, qui roborauit dexteram ipsius, ut tolleret hominem bello potentem, [d] cornúque populi sui erigeret. †[e] Is ei gloriam tribuit decem [f] millium, & cõmendationibus [g] suis reddidit laudabilem, & ei diadema gloriæ detulit. †Nam hostes profligauit circũcirca, & Palestinos inimicos redegit ad nihilũ, adeo ut [h] cornu eorũ etiam hodie sit fractũ. In omni opere suo lau B dem summo numini honorifica oratione tribuit, totóque corde decantauit creatorem suum & amauit. †Cantores constituit ante arã, qui suaues sono suo cantus ederent, *carminibúsque suis laudes agerẽt quotidie. Festis diebus decus addidit, & ad summũ exornauit tempora, quibus celebrarent nomen [i] sanctũ dei, & à matutino tempore decantarent [k] eiusdẽ sanctitatem. †[l] Dominus peccata eius aboleuit, & cornu eius erexit ad tempus perpetuũ. Fœdere pactus est ei [m] regnũ, & so-

Votũ est authoris obiter insertũ, quo petit ut deus quæ pactus sit in patribus se & sui temporis posteris confirmet

†Ios. 11. c
*Nũ. 27. d
Deut. 34. b
Ios. 1. a
†Ios. 8.
*Ios. 10. c
Num. 14. a
Num. 26. g
Deut 1. e
†Ios. 14. c
Eccli. 49. c
1 Reg. 10 a
16. c
1. Reg. 7. b
1. Reg. 12. a
1. Reg 28. c
2. Reg. 12. a
1. Reg 17. f
1. Reg. 18. b
2. Reg. 5. 8.
1. Par. 16. a
2. Reg. 12. c

[b] τῷ δαβὶδ υἱῷ, &c.
[c] Id est, nepotis unici, scilicet Christi.
[f] al. δῴη ὑμῖν, εἰς καρδίαν ὑμῶν.
[g] δόξαν αὐτοῦ.
[a] ἐκτεῖναι, al. ἐκκλῖναι.
[b] τοὺς γὰρ πολέμους, κυρίου αὐτὸς ἐπήγαγεν, נהג
[c] Vel, propter hũc.
[d] πρὸς δύο, al. ὡς δύο
[e] ἐπ᾽ ἔθνη πόλεμον, al ἐπ᾽ ἔθνος πολέμου.
[f] Scilicet, Bethoron, Ios. 10.
[g] Vel, inspiciẽte, uel ante oculos לִפְנֵי
[h] ἐχθροῦ, al. ἐκκλησίας.
[i] σαμουήλ.
[k] βασιλέας, al. βασιλείας.
[l] ἐν ῥήματι, al. ἐν πίστει. [m] חָזוֹן uisionis seu prophetiæ.
[n] αὐτόν. [o] ἀρνός.
[p] βροντῆς.
[q] Id est, rege.
[r] βασιλεῖ.
[a] τοῦ προφητεύειν, al. ὁ προφήτης.
[b] שְׁלָמִים, σωτηρίου uertũt LXX. ut Leuit. 3. uel, ab hostia gratulatoria, uel placida.
[c] ἔπαιξεν, al ἐπεξένωσεν. [d] Id est, opes & uires.
[e] οὕτως lego, al. οὕτως, Is scilicet populus, uel deus.
[f] Scilicet cæsorum.
[g] Domini.
[h] Id est, opes eorũ.
[i] ἅγιον. [k] αὐτοῦ.
[l] Vetus interpretatio habet, Christus.
[m] βασιλείας, al. βασιλέων.

3.Reg.3.e lium maiestatis in Israel. †Huic successit filius sapiens, qui per eum in[n] amplam
uenit possessionẽ. Salomon regnauit tempore pacifico, [o]& gloriã adeptus est,
postq̃ Deus circumiecta loca pacata reddidit, ut nomine ipsius statueret ędem, &
sacrarium perpetuum pararet. Quàm sapiens in iuuentute[p] tua factus es, q̃ flu- C
minis instar repletus fueris intelligentia. Animus tuus terrã [q]omnem operuit,
& allegorijs ænigmaticis[r] impleuit. Nomen tuũ procul permanauit in insulas,
pacéq; tua[s] fuisti gratiosus. Te miratæ sunt regiones, propter carmina, & prouer
bia simul & allegorias, interpretationesq́;, ac nomẽ domini Dei, qui Deus Israe-
3.Reg.10.e lis est cognominatus. †Aurum congessisti ut stannũ, & argentum instar plum-
3.Reg.11.a bi multiplicasti. †[t]Lumbos tuos applicuisti mulieribus, & uinci te corpore tuo
passus es. Inussisti gloriæ tuæ maculã, semenq́; tuum profanasti, offensam[u] con-
traxisti liberis tuis, & ex stultitia tua[x] cepisti dolorẽ: unde bipertito diuisum est im
†3.Re.12.c perium, regnumq́; rebellionis ortum† ex Ephraim. *Non tamen omisit mise- D
*2.Re.7.c ricordiam suã Dominus, nec eam ex operibus suis disperdidit. Nepotes [y]electi
sui haudquaq̃ aboleuit, nec progeniem amatoris sui sustulit, sed dedit Iacob reli
quias, & Dauidi radicem ex ipso. Cæterum Salomon conquieuit cum patribus,
& post se reliquit stultitiam[z] publicã de semine suo, inopemq́; mentis Roboam,
†3.Re.12.b †qui consilio suo populũ[a] alienauit, & Ieroboam Nabatis filiũ, *qui in errorem
*3.Re.12.d induxit Israelitas, peccãdiq́; uiam Ephraim tradidit. Ergo multiplicata sunt pec
cata eorũ, adeo ut eos pellerent terra sua, omneq́; scelus expetierunt, donec[b] indi-
gnatio inuasit eos & ultio, [per quã omnia peccata luerẽt.] CA. XLVIII.
3.Reg.17.a Porrò †Elias propheta uelut ignis est exortus, & sermo eius instar facis flagra A
uit. Is famem[a] grauem immisit in eos, uehementiaq́; sua redegit ad paucos,
3.Reg.18.c [q̃ nõ possent ferre iussa Domini.] Imperio Domini cœlũ inhibuit, †ignem[b] de
4.Reg.1.c cœlo ter deduxit. Quantã gloriam miraculis tuis adeptus es Elia[c]: aut quis pa-
3.Reg.17.c ria tecum glorietur? †qui defunctũ excitaris à morte, & [c]animam ab orco uerbis
altissimi, qui deduxeris reges ad interitũ, & [d]de sede sua gloriosos, [eorumq́; po
3.Reg.19.c tentiam infregeris,] †qui audieris in Sina increpationẽ[e] Domini, & in Horeb ul
3.Reg.19.c trices sententias: †qui reges ad uicem rependendã, & prophetas tibi successuros
†4.Re.2.c unxeris: †qui procella ignita sublatus sis in curru equorũ ardentium, *qui ad re- B
*Mal.ult. prehẽsiones certis temporibus designatus sis ad pacandã iram [f]iudicij diuini an
te furorem, ad [g]cor patris reconciliandum filio, & ad tribus Iacob cõstituendas.
Beati q̃ te uiderint, beneuolẽtiaq́; fuerint [h]cõdecorati, [i]quia nos uita uiuemus.
4.Reg.2.c, †Hic est Elias, qui procella tectus est, [k]cuiusq́; spiritu repletus est Elisæus. Is tem
3.4
†4.Re.13.e poribus suis nihil est permotus [l]ob principes, nec imperium cuiusquam pertulit.
*4.Re.5.c Nulla res superauit eum, †corpusq́; eius prophetã egit etiam post obitum. *Mi
7.13.
†4.Re.18. racula designauit in uita sua, defunctiq́; facta miranda sunt. Non tamen ob hęc
b omnia resipuit populus, nec à peccatis destitit, †donec è terra sua captiuus est ab C
ductus, & dispersus per totũ orbem, adeo ut populus paucissimus cũ principe re
linqueretur in domo Dauidica. Pars quidem eorũ[m] quod rectum erat egit, sed
2.Re.32.a pars peccata multiplicauit. Vrbem suam muniuit †Ezechias, & [n]aquã in me-
4.Re.18.c dium eius induxit, Effodit ferro rupem, & cõstruxit fontes causa aquarum. †Hu
ius temporibus ascendit Sennacherib, q̃ præmisso Rabsace contra Siona [o]manũ
suam extulit, & superbia sua gloriatus est. Tũ perculsa sunt corda, manusq́; po-
puli: qui cum indoluisset in modũ parturientiũ, & dominũ misericordem mani-
bus ad eum extentis inuocauisset, Sanctus ille de cœlo protinus exaudiuit illos, D
[non retinuit in memoria peccata ipsorũ, nec tradidit eos hostibus suis,] etenim
4.Re.19.g eos interprete Esaia [propheta sancto] liberauit. †Castra Assyriorũ cæcidit, &
angelus ipsius deleuit eos. Nam Ezechias quod Domino gratũ erat fecit, & for
titer se gessit in itineribus patris sui Dauidis, de quibus pręcepta dederat prophe

[n] Vel, quietam.
[o] καὶ ἐδοξάσθη.
[p] σου, al. αὐτοῦ, & reliqua in tertia persona.
[q] πᾶσαν. [r] ἀνέπλησε, al. ἀνέπλησας.
[s] ἠγαπήθης, al. ἠγάπησε. [t] λαγόνας, al. σπλάγχνα.
[u] ἐπαγαγεῖν.
[x] κατανυγῆναι ἐπὶ τῇ ἀφροσύνῃ σου.
[y] ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ.
[z] Vel, populi.
[a] ἀπέστησε.
[b] ὀργὴ, καὶ ἐκδίκησις.
[a] ἰσχυρόν. [b] ἐξ οὐρανοῦ.
[c] ψυχήν. [d] Vel, de lecto suo. [e] κυρίου.
[f] κρίσεως κυρίου πρὸ θυμοῦ, al. πρὸς θυμόν.
[g] Hoc indicat cũ loqui de uaticinio Malach. ult. de Elia.
[h] κεκοσμημένοι, al. κεκοιμημένοι, ut fortassis sensus authoris fuerit, Beati sunt q̃ te uiderũt, & obierunt in gratia constituti, magis quàm nos qui uiuimus. Vetus interpres Latinus (siue ita legit, siue q̃a mutilus sensus uidebatur, de suo addidit) præterea habet, Post mortem autem non erit tale nomen nostrum.
[i] Mutata persona intelligit per communicationem eos, qui uiderint Eliam domini præcursorem.
[k] πνεύματος, al. σώματος, et αὐτοῦ, al. ἁγίου.
[l] ὑπὸ ἀρχόντων, al. ἄρχοντος. [m] ישר
[n] ὕδωρ. [o] χεῖρα αὐτοῦ.

p בהזוצו
q πιστὸς: uel certus.
r Vel, posteriora
אחרונים

a פשע פשעו
b ἔδωκεν γῇ, al. ἔδωκε τὸ κέρας. i. robur.
c בידו id est, per manū. Ita sępe uocāt operam prophetæ.
D ἐκάκωσαν, al. ἐκάκωσεν.
e Id est, sub allegoria imbris mala eis prædixit. Eze. 13. c. 38. g
f κατώρθωσε, animauit, al. ἀγαθῶσαι.
g αὐτῶν. h ναόν.
i καὶ ἦν ἐκλεκτοῖς Νεεμίας, οὗ ἐπὶ, &c.
k οὐδὲ ὡς Ἰωσὴφ, &c.
l Quædam exemplaria habēt ὑπὸ κυρίου, à domino conseruata sunt.
m Vel, in natura rerum.
a ναόν, al. λαόν.
b διπλῆν.
c δοχεῖα.
D Id est, aridissima, ut Deut. 28. cœlum æneū dicitur. Est autē uel hyperbole de summa siccitate, uel allegoria de calamitosis tēporibus, quibus tn̄ Simon bene præfuerit. Porrò περίμετρον habēt emēdatiores codices, alij περίμετρον. Vetus interpres sententiam habet contrariam.
e ἐμπολιορκῆσαι, al. καὶ ἐμπολιορκήσεως.
f αὐτοῦ.
g ἐπὶ πυρείου.
h κυπάρισσος.
i Vel, insignis erat amictu sanctitatis.
k μέλη, al. μέρη.
l κυκλόθεν αὐτοῦ.
m ἱερέων.
n Vel, ad basim aræ.
o Vel, memoriæ, uel, celebrationis.

ta magnus, & pvaticinatione sua qfidus Esaias. †Temporibus illius retro cessit 4. Re. 20. b
sol, uitamq́ regis ampliauit. Ingenti spiritu præuidit rnouissima, & lugentes in Esa. 38. b
Sion consolatus est. In æuum usq; futura prænūciauit, arcanaq́ fata priusquam
euenirent.

CAP. XLIX.

A INstar misturæ odoramenti artificio unguentarij concinnatæ est †Iosiæ memo 4. Re. 22. a 23.
ria, omni ori mellis in modū dulcis, & ut in fœcūdo uini conuiuio musica. Hic
in populo reformando dexteritate usus est, & abominandas impietates sustulit. 2. Par. 34. a
Animum suū direxit ad Dominū, pietatemq́ temporibus impiorū constabiliuit.
Præter Dauidē, Ezechiam, & Iosiam aperfidiose defecerunt omnes, nam deserue
B runt legem altissimi, regesq́ Iudaici desciuere. Alijs itaq; btraditū est cornu eorū,
& gloria genti alienę, †quę eximiā sanctitatis urbem incendit, uicosq́ eius deso 4. Re. 25. b
lauit ciuxta uaticiniū Ieremiæ. Hunc enim male Dtractauerūt, *cum ab utero pro
pheta consecratus esset ad eruendū, affligendum ac perdendū, rursumq́ ad ædifi *Iere. 1. a
candum & plantandum. Porrò autem est Ezechiel, †qui intuitus est uisum glo Ezech. 1. a
C riæ, quod ei in curru Cherubim ostensum est. Hic esub imbre meminit inimico-
rum, rectaq́ uia incedentes ferexit. Duodecim quoq; prophetarū † ossa de locis
suis reuirescant, *memoriaq́ eorū fausta sit & beata. *Enimuero quisq; consola Eccli. 46. c
tus est Iacob, & spe fida seruauit eum. Quantopere † Zorobabelē extollemus? Agg. 2. d
nam is uelut insigne est in manu dextera [Israelis,] atq; itē *Iesus filius Iosedec, 1. Esd. 3. a
qui temporibus gsuis cōdidere templū, & hædem sacram ad gloriā sempiternam 3 Esd 5. a
D Domino paratā extruxerūt. iInter selectos insuper est diuturnæ memoriæ †Nee *Agg 1. c 2. a
mias, *qui nobis excitauit muros collapsos, portasq́ cōstituit cū obicibus, & do †2. Esd. 1 a
muum nostrarū fundamenta denuo substruxit. Nemo uero in orbe similis †E- *2. Es. 7. a
noch extitit, ut qui de terra sublimis sit assumptus, *kneq; Iosepho par uir quisq̄ †Gene. 5. e
ortus est, fratrū dux, populiq́ firmamentum, cuius ossa lconseruata sunt, [& post Eccli 44. b Heb. 11. a
obitū uaticinata.] †Sem & Seth gloria excelluerunt inter homines, & min crea- *Gen 41. f 42. a. 45. c
tione rerum, Adam inter cuncta animantia.

CAP. L. †Gen. 4. a 5. d

A ADde & †Simonē Onia natū pontificem maximū, qui sacram ædem instau †2. Mac. 3 4.
rauit in uita sua, atemplūq; ætate sua firmauit. Ab hoc bduplex altitudo fun
data est, celsum munimem illud templum ambiens. Huius temporibus crecepta
cula aquarū assicata sunt, Dęneaq; fuit pars maris ferè tertia. Hic populo suo sedu
lo cauit à ruina, & elaborauit in urbe eincludenda munitionibus. Quàm se gere
bat honorifice, cū uersabatur in populo: cumq́ è domicilio uelo prætento proce
debat, quasi stella matutina inter nebulas, & perinde ac luna plena diebus fsuis,
ueluti sol irradians templū altissimi, & ut arquus in splendidis refulgens nubi-
bus, ut flos rosarū tempore uerno, & quasi ad aquas profluentes lilia, ut thurifer
B surculus tempore æstatis, & ut ignis ac thus gin foco, ut uas auro solidū omnige
na gemma decoratū, ut oliua helegans & fructifera, quasiq́ cupressus ad nubes
usq; procera, cum sumebat gloriosum habitū, cumq́ omni magnificentia indue
batur, atq; in ascensu sacri altaris iamictū sanctitatis decorabat. Cum item kmem
bra è manibus sacerdotū accipiens stabat ad focū aræ lcingente eum corona fra-
trum, Cedro in Libano natæ similis erat, illis perinde ut stirpes palmarū, & omni
bus prognatis Aarone cum sua magnificētia circūstantibus, sacrificiaq́ Domini
manu tenentibus corā uniuerso cœtu Israelitarū. Ita ille sacrum ministerium su-
per aram summi atq; omnipotentis Dei sacrificiū condecorando exequebatur.
Manum suam protēdebat ad libamina, mlibabatq́ liquorem uuæ sanguineum,
& nsuper solum aræ summo rerum rectori fragrans odoramentum effundebat.
C Tum Aarone prognati exclamare, tubisq́ ductilibus clangere, & corā altissimo
uocem ingentē edere causa o cōmendationis. Tum quoq; populus omnis unà
satagere, & humi procidere pronus in faciem, ad dominū suum Deum omnipo
tentem

tentem ac summū adorandum: cantores autē uocibus suis laudes agere, ut sua-
ue plurimo ᵖsono carmen ederetur. Interim populus summo Domino supplica
re, precesq́ue fundere corā misericordi, donec absolueretur cultus ipsius, sacraq́ue mi
nisteria peragerētur. Deinde cū descendisset ille manus suas ad omnem cœtum
Israelitarum, laudes Domino labijs suis agendo, eiusdēq́ue nomine gloriando ex
tendere. Inde rursum preces ᵠiterari ad ʳ benignitatem altissimi percipiendam.
Nunc quoq́ue deo ˢrerum omnium laudes agite, Deo per omnia magnifico, qui D
nobis ab utero indies augescere dedit, & nobiscum egit pro sua misericordia. Is
nos perfundat iucunditate animi, nostrisq́ue temporibus pacē concedat, ut priscis
sęculis in Israel: ut misericordiam suam in nobis ratam faciat, nosq́ue temporibus
ᵗnostris liberet. Duabus gentibus insensus est animus meus, atq́ue tertiæ, quæ mi-
nime gens est: ijs uidelicet qui tenent montem ᵘSamariæ, ˣ & incolis Palestinæ,
stultoq́ue populo Sichimis habitanti. Doctrinam prudentiæ scientiæq́ue ʸcōscripsit
in hoc libro Iesus filius Sirach Eleazaro nati Hierosolymitanus, in quo effudit
animi sui sapientiam. Beatus est qui uersatus fuerit in his, & qui ea mente sua re
condiderit, euadet sapiens. Nam qui hæc egerit, ualebit ad omnia, quia uestigiū
ponit in luce Domini, *qui sapientia pios imbuit. *Deus prædicetur in perpe-
tuum. Fiat. Maxime.

CAP. LI.

Precatio Iesu filij Sirach.

TE Domine rex celebro, tibi laudes ago Deo seruatori meo, nominiq́ue tuo A
gratulor, q̄ mihi defensor fueris & adiutor, q̄ seruaris corpus meū ab inte-
ritu, & à labijs linguæ calumniatricis: q̄ aduersus labia mendacio dedita, cōtraq́ue
ᵃaduersarios mihi tuleris auxiliū: q̄ me pro abundanti tua misericordia liberaris
à fremitibus eorum, ᵇqui parati erant ad me deuorandū, atq́ue etiam è manu uitā
meam insectantiū, è plurimis, quas perpessus sum, afflictionibus, ex ᶜigne suffo
cationem undiq́ue minanti, ex igne quē non accenderā, ex imo orci uentre, ab im
pura lingua, à falsa apud regē criminatione, & ab iniustæ linguæ calumnia. Ad
mortem usq́ue ᵈpropinquarat anima mea, ᵉuitaq́ue deorsum q̄ proxime orcū accesse
rat. Comprehensum me tenebant undiq́ue, nec cōparebat adiutor: ad humanum B
auxilium ᶠrespectabam, nec ullū erat. Tum misericordiæ tuæ Domine recorda-
tus sum, & eorum quæ ab æuo condito gessisses: te eorū qui te fidant liberatorē
esse, & è manibus ᵍhostium uindicem. Ergo ʰè terra sustuli precationem, & ut à
morte liberarer oraui. Dominū inuocaui Domini mei patrē, ne me diebus cala-
mitosis desereret, opem negantibus ⁱsuperbis. Laudabam nomen tuum assidue,
ac decantabam cū gratulatione, & precatio mea exaudita est. Nam seruasti ᵏme
ab interitu, & ex improbo tempore eripuisti. Propterea gratulor tibi, & laudes
ago ˡDomine, nomenq́ue tuum celebro. Iuuenis adhuc antequā ᵐseducerer, pre-
catione mea palàm quæsiui sapientiam. Hanc petebam ⁿante templum, & secta- C
bor eam usq́ue ad extremum in modum uuæ maturescentis ᵒefflorescentem. Cor
meum in ea lætatū est, & pes meus recta ingressus. Inuestigaui hanc à iuuentu-
te mea, aurem meam admoui modice, ac ᵖdidici, multamq́ue mihi cōparaui erudi
tionem. Cum itaq́ue profectum in ea sim assecutus, fatebor gloriā illius qui mihi
contulit sapiētiam. Equidem decreui præstare illam, ut qui ᵠstudio boni tenear,
nec erit cur erubescā. Animus meus cum illa cōflictatus est, factaq́ue mea perpen-
di, extēdi manus meas in altum, & agnoui errores ʳipsius. Direxi animū meum
ad illā, *& inueni eam in purificatione. Coniunctū cū ˢilla cor adeptus sum ab D
initio, quapropter minime deserar. ᵗViscera mea cōmota sunt ad quærendam il-
lam, propterea bonam possessionē nactus sum. Dominus mihi prēmio dedit lin
guam, qua & laudabo ipsum. Accedite ad me, ô imperiti, inq́ue domo disciplinæ
uersamini. ᵘQuidnā cunctamini? ˣaut quid dicitis super his, cū animæ uestræ ue

p ἤχῳ, al. οἴκῳ.
q ἐδευτέρωσαν, al. ἐδευτέρωσε.
r Vel, gratiam impetrandā ἐπιδέξασθαι.
s πάντων, al. πάντες.
t ἡμῶν, al. αὐτοῦ.
u Vetus interpres habet Seir.
x καὶ ἄνδρες οἱ κατοικοῦντες Φυλιστιείμ.
y ἐχάραξε.
a ἀνθεστηκότων, al. παρεστηκότων.
b ἑτοίμων.
c πυρός, al. πυρᾶς.
d ἤγγισε, al. ἕως.
e καὶ ἡ ζωή.
f ἐμβλέπων.
g ἐχθρῶν, al. ἐθνῶν.
h ἀπὸ γῆς.
i ὑπερηφάνων.
k με, al. ἡμᾶς.
l τὸ ὄνομά σου κύριε, al. τῷ ὀνόματι κυρίου.
m Vel, peregrinarer.
n Orabāt enim in atrio ante partē tēpli quæ היכל dicitur.
o ἐξ ἄνθους.
p לקחתי
q καὶ ἐζήλωσα, al. ζηλῶσαι.
r αὐτῆς ἐπενόησα, s. ψυχῆς, id est, eius scilicet animi.
s αὐτῆς.
t מעי quod κοιλίαν uertūt, ut Thren. 1. al. καρδία.
u διότι, al. καὶ ὅτι.
x καὶ τί λέγετε.

hementer ſitiant? Aperto ore meo dictito, †Sine argento comparate[y] uobis, cer- Eſa.55.a
uicem ueſtram iugo ſubijcite, & anima ueſtra ſuſcipiat diſciplinam: in promptu
enim eſt eam inuenire. †Videte oculis ueſtris parum laboraſſe me, multamq́ mi Eccli 6.c
hi requiem eſſe conſecutũ. [z]Participes eſtote diſciplinæ unà cum magno argenti
numero, & cum ea multũ auri acquirite. Anima ueſtra lætetur benignitate eius,
nec uos laudum eius puduerit. Ante amiſſam occaſionem fungimini officio ue
ſtro, ſuoq́ tempore præmio uos afficiet.

Liber Tobiæ.

CAPVT I.

A IBER hiſtoriarũ Tobiæ, filij Tobielis, nati Hananiele, filio *Adue
lis, qui Gabaele ortus eſt è ſemine Aſaelis, è tribu Nephthalim, qui
temporibus †[a]Salmanaſaris regis Aſſyriorũ captiuus fuit abductus 3.Reg.17.d
è [b]Thiſbe, quæ eſt à dextera [c]Cades Nephthalim in Galilæa ſupra
[D]Aſer ſita. Ego Tobias omni tempore uitæ meæ itineribus integritatis incedebã
& iuſtitiæ, multaq́ benigne in fratres gentis meæ, qui mecum Niniuen, quæ eſt
in Aſſyria regione, deuenerant, erogabam. Nam cum eſſem in patria mea, in ter
ra Iſraelitica iuuenis adhuc, & paterna mea tribus Nephthalim uniuerſa defeciſ
ſet à templo Hieroſolymæ illius, quæ ex omnibus Iſraeliticis tribubus ad ſacrifi
cia omnium ſelecta fuit, ubi templum illud domicilium altiſſimi conſecratum
erat, & ad omnes ætates æui ædificatum: cumq́ tribus omnes ſociæ defectionis
[e]Baali illi †iuuencæ, [quam Ieroboam rex Iſrael ſtatuerat,] ſacrificarent, atque 3.Reg.12.f
etiam patria domus Nephthalim, ego ſolus Hieroſolymam, ut præcepto ſempi
terno præſcriptum eſt omni populo Iſraelitico, frequenter commeabam, †primi Exo.23.d
tias gerens & decimas fructuum, unà cum ijs quæ primum detonſa fuerãt, & ea 23.c Deu. 12.a
B ſacerdotibus poſteris Aaronis ad Aram offerebam. Primas omnium [f]fructuum 18.a 26.a
decimas tradebam ſacerdotibus prognatis Aarone miniſtrãtibus Hieroſolymę:
alteras decimas uendebam, & profectus quæ inde confeciſſem Hieroſolymis
erogabam annis ſingulis: & tertias dabam ijs quibus par erat, prout à Debbora
[g]matre patris mei præceptum habebam, utpote pupillus à patre meo relictus.
Cum autem euaſiſſem uir, Anna uxore †de ſtirpe generis mei ducta, Tobiam ex Num.36.c
ea progenui, [eumq́ ab infantia docui reuereri Deum, & ab omni peccato abſti
nere.] Cumq́ captiuus Niniuẽ [cũ uxore, & filio, omniq́ tribu mea] eſſem abdu
ctus, omnibus generis mei fratribus †de cibis gentium eſitantibus, ego tamẽ ne Gen.43.f
ueſcerer illis genio meo temperaui: quod *religionem Dei animo meo toto co- Iudith 12.a *Iere.40.a
lerem. Gratioſum ergo me reddidit altiſſimus, & ſpecioſum coram [h]Salmanaſa-
re, adeo ut me [i]obſonatore uteretur, [daretq́ mihi poteſtatẽ eundi quocunq́ uel-
lem, & quicquid libuiſſet faciendi libertatẽ. Quapropter commeabam ad quoſ-
C uis captiuitatis ſocios, & eos monitis ſalutaribus inſtituebã.] In Mediam autem
profectus Gabaeli Gabriæ fratri, [quem inter multos de genere meo tribulem
meum egere uidebam,] decem argenti talenta, [quæ ex honorario munere regis
habebam, accepto chirographo] concredidi. Porrò cum [k]Salmanaſar obijſſet, ſuc
ceſſit ei in regnum filius Sennacherib: cuius cum turbulentæ res eſſent, nõ pote
ram in Mediam porrò iam commeare. Cæterũ & Salmanaſaris temporibus plu
rima utebar in fratres meos benignitate, panes meos erogabam in eſurientes, &
ueſtes

---

[y] ἑαυτοῖς.

[z] μετάσχετε. Imperatiui ſunt pro futuris indicatiui more Hebraico.

*In Tobia qui hodie Hebraice circũfertur eſt אריאל

[a] ἐνεμεσσάρου.

[b] Vetus interpres pro hac Sephet memorat, Hebræis מתושבי

[c] De qua Ioſ. 20. al. κυδίως τῆς νεφθαλείμ: correctiores κυρίως, ut ſit: à dextera proprie dictæ urbis Nephthalim.

[D] Vetus interpres Naaſon.

[e] τῇ βαάλ τῇ δαμάλει. al. τῇ βαάλ τῇ δυνάμει.

[f] Vel, fœtuum.

[g] Id eſt, auia mea.

[h] ἐνεμεσσάρου.

[i] Vel, emptore, aut potius diſpenſatore.

[k] ἐνεμέσσαρος.

uestes in nudos,atq; si quem generis mei cōspicatus eram defunctum, circumq;
muros proiectum in urbe Niniue,sepeliebam illū: & si quos Sennacherib occi-
derat,cum[accepta clade,qua deus eum propter numinis obtrectationem ipsius
4.Re. 19 g affecerat,]†fugiens è Iudæa redijsset,furtim†sepulchro mandabam eos,(multos
Esa 37 g enim furor illius perdidit,)ut cum conquirerentur à rege cadauera,nō compare
†4.Esd.2 c rent.Cum uero Niniuitarum quidam profectus indicium regi fecisset me illos
sepelire,latitaui, & cū ad necem requiri me cognouissem, metu perculsus cessi. D
Direptæ fuerunt itaq; omnes facultates meę,nec quicquam mihi reliqui factum
est,præter Annam uxorem meam,& filium Tobiam.Cæterum nondum erant
elapsi quinquagintaquinq; dies,cum illum duo ipsius filij interfecerunt. Cum
ergo in montes Ararath aufugissem,qui illi in regnum successerat[l]Sarchedonus
eiusdem filius,[m]Achiacharum[n]Anaelis fratris mei filium præfecit omnibus pa-
tris sui rationibus,totiq; dispensationi: cumq; Achiacharus mea causa postula-
uisset,Niniuen remeaui.Nam Achiacharus à poculis erat,& ab annulo signato
rio,tum à rationibus,ac dispensator.uicariumq; sibi Sarchedonus eum adsciue-
rat,nempe è fratre meo natum.

CAP. II.

Porrò cū redijssem domū meam, & Anna uxor mea, simul & filius Tobias A
mihi restitutus esset,solenni Pentecostes,quod est septem hebdomadarū sa-
crum,cum lautum mihi foret conuiuium,cibo sumendo decubui.Ibi cum opso
niorum copiam uiderem,filio meo,Abi dico,accerse quemuis egenū è fratribus
nostris inuentū,cui cordi sit Dominus,interim ego te ecce expectauero.Cumq;
abijsset,reuersus,Quidam,inquit,ò pater,è gente nostra præfocatus iacet in pla-
tea.Tum ego, priusquam cibum gustassem,exilij,& sublatum[o]domum abdidi,
donec sol occidisset:deinde reuersus laui,cibumq; meū sumpsi cum mœrore,re-
Amos 8.b cordatus uaticinij†Amos, ut dixisset, Solennia uestra cōuertentur in luctum, & B
1.Mac. 1.d omnes lætitiæ uestræ in lamentationes.Lugens itaq; postquam sol occidit,abij,
illumq; effosso sepulchro mandaui.Tū uicini per ridiculū,Non metuit,aiebant,
Tob. 1.d iste iam interfici propter hoc facinus:qui tametsi†fugam ceperat, mortuos tamē
ecce rursum sepelit. [Ego tamen Deum magis q̄ regem timens,corpora surripię
bam occisorum,eaq; domi meę occultata,medijs noctibus sepeliebam.]Eadem
uero nocte cū reuersus à sepultura,pollutus ad parietem atrij me quieti tradidis-
sem,nec uelassem faciem,*passeres,quos in pariete latere nesciebam,stercus cali
dum in apertos oculos meos demiserūt: unde natis in oculis meis albuginibus,
cum medicos adijssem,nihil me iuuarunt. [Cæterum hac tentatione periclitari C
Tobiam Dominus ideo permisit,ut posteris exemplū patientię,quale sancti Iob
est,proderet Nam cum ab infantia sua Deum semper esset reueritus,eiusq; man
data seruasset,nihil ei succensuit,quod clade cæcitatis esset affectus,sed cōstans in
religione ipsius,agendis eidem gratijs per omne uitæ suę tempus perstitit. Nam
sicut beato Iob reges insultabant,ita uitā huius affines eius & cognati habebant
ludibrio,dictitantes,Vbi est spes tua,qua *exercebas beneficentiā, & sepeliebas?
Tobias uero reprehendebat eos,dicens,Ne talia loquamini, quoniā filij sumus
sanctorum,& uitam expectamus illam,quam Deus ijs qui fidem cum eo nun-
quam mutarint,daturus est.] Porrò Achiacharus alebat me,donec in Elymaida D
profectus sum.Anna uero uxor mea opera muliebria facienda cōduxerat, [un-
de uictū parabat qua poterat industria:]cumq; dominis ea misisset,persoluto illi
pretio, hœdū insuper addidere:qui postquā peruenit ad me,cœpitq; balare, Vn-
Deu.22.a de nam est hic hœdus?inquio,†Ecquis furtiuus est?restitue illum dominis,neq;
enim furtiuum licet edere.At illa,Dono mihi super mercedē additus est, inquit.
Ego uero non credens illi,iubebam eum reddi dominis,atq; eius causa erubesce
Iob 2.b bam. Tū illa mihi respondēs,†Vbi sunt,inquit,benignę erogationes illę,iusticiq;

[l] Al. Archirdonus, Esa.37. Esarhadon dicitur,ut & in Tobia qui hodie extat Hebraice.

[m] Hebr. אסיקר חנבאלי

[o] εἰς οἴκημα, al. ἀνοίκημα.

*Heb. צפרים aues.

*Vel,erogabas in pauperes.

ᵇVel, en cōparēt in te omnia. Ironice.

facta tua?ᵇen ut in te comparent omnia. [His atq; alijs huiuſcemodi uerbis illa me inceſſere.]

CAP. III.

*Vel, benignitas. חסר.

A Tum cōtriſtatus ego, plorās ac dolens his uerbis precatus ſum, Iuſtus es Domine, & omnia facta tua, inſtitutaq; oīa * miſericordia ſunt, & integritas: iudiciumq; integrum & iuſtum exerces in perpetuum. Memento mei, & me reſpice: ne expetas à me pœnas peccatorū, aut etiam erratorū meorum, patrúmue meorum qui corā te peccauimus. Nam præceptis tuis aures occluſimus, †quam Deu. 28. c obrem ad prædam & captiuitatem, ad necem & fabulam, & ad opprobriū nos omnibus, inter quos diſiecti ſumus, expoſuiſti. Iam uero iuſtæ tibi cauſæ ſunt, et idoneæ multæ, cur mecum agas ſecundū peccata mea, parentumq; meorū, quia non ſeruauimus præcepta tua, neq; nos erga te ſyncere geſſimus. Ergo nūc age pro uoluntate tua mecū, & iube ſpiritum meum eximi, ut decedam, atq; reſoluar

B in terram. Præſtat enim eſſe mortuo mihi q̄ uiuere: quādoquidem audiui exprobrationes immeritas, & multo ſum in mœrore. Præcipe iam nunc me his anguſtijs excedere in locum æternum, nec auertas à me faciem tuam. Eadem illa die

ᵃAl. Ragis.

cōtigit, ut filia Raguelis Sara ᵃEcbatanis, quæ ſunt in Media, contumeliā & ipſa ab ancillis patris ſui pateretur, q; ſeptē uiris fuiſſet cōiuncta, & cacodæmō Aſmodæus eos, priuſquam uxorio more congreſſi fuiſſent cum illa, interfeciſſet. [Ergo cum quā puellā pro culpa ipſius increparet,] An neſcis, aiebant, te uiros tuos præfocauiſſe? Septē iam habuiſti uiros, nec uel unius fuiſti cognominata. Quid nos propter eos uerberas? Si mortui ſunt, ad illos faceſſe hinc, ut nec filiū uideamus ex te nec filiam in æternū: [aut num occidere nos uis, ut iam ſeptē uiros occidiſti?] His auditis uehemēter cōtriſtata, adeo ut præfocare ſe cogitaret, dicebat

C tamen, Equidē patri meo ſum unica, & hoc ſi perpetrarem, probroſum ei foret, ac ſenectutem eius ad inferos cum mœrore deducerem. Porrò autem [cum in cœnaculum domus ſuæ aſcēdiſſet, tribus diebus, ac noctibus totidē nec edit nec bibit, ſed in oratione perſiſtens, deū precabatur cū lachrymis, ut ipſam ab hoc opprobrio uindicaret, Die uero tertio conſummans precationem, Deoq; laudes agens, ac] orans iuxta feneſtram, Celebrandus es Domine mi Deus, inquit, & numen glorioſum tuum, ſanctū & auguſtū illud in æuum prædicandum eſt, [qui quamuis iratus fueris, clementē tamen te præſtare ſoleas, & tempore afflictionis inuocantibus te peccata remittere.] Te celebrēt omnia opera tua in perpetuum. Ecce nunc, ô Domine, defixi oculos meos ac uultū in te, aufer obſecro me de terra, ut ne ſim poſthac in exprobratione. Tu ſcis Domine integrā eſſe me ab omni flagitio uirili, [animumq; meū mundū ab omni cōcupiſcentia,] & me nec meū

D nomen nec paternum in terra captiuitatis meæ fœdauiſſe. [Nunq̄ ludentibus miſcui me, neq; me ſociam leuitati deditis adiunxi. Viro autem religione tui, nō per libidinē conſenſi nubere, & aut ego fui indigna illis, aut illi fortaſſis me non digni, quia me forſitan alij uiro deſtinaſti, neq; enim eſt humani captus conſiliū tuum. Verum hoc certum habet omnis cultor tui, uitam ſuam, ſi probata fuerit, eſſe coronādam, & liberandam in afflictione: quod ſi correctionem meditetur, ueniam abs te poſſe conſequi. Non enim delectaris interitu noſtro, ſed tranquillitatem præſtas poſt tempeſtatem, atq; effuſam à lachrymis fletuq; lætitiam. Nomen tuum, ô Deus Iſrael, in æuum celebretur.] Vnigenita patri meo ſum, nec eſt ei puellus, qui hæreditatem ipſius adeat, adeoq; ne frater quidē propinquus, aut è tali natus filius, cui me conſeruem uxorem. Iam mihi ſeptē interierunt, quid eſt cur ego uiuam? Quod ſi tibi minus uideor occidēda, fac habeatur ratio mei, nec audiam contumeliam amplius. His amborum precibus à maieſtate magni dei exauditis, Raphael ad medendūm utriq; miſſus eſt: ad Tobiam, ut abſtergeret albugines: ad Saram uero filiam Raguelis, ut Tobia nato Tobiæ traderet uxorē,

uinciretq; cacodæmonem Asmodæũ, q̃ Tobiam habere eam oporteret. Eodem
illo tempore reuersus Tobias domum suam ingressus est, & Sara filia Raguelis
è cœnaculo suo descendit.

CAP. IIII.

ILla die Tobiæ uenit in mentem argenti, quod Ragis in Media Gabaeli credi A
derat, & secum, Cum ego mortem petierim, inquit, quin filiũ meum Tobiam
uoco priusquam moriar commonẽdum? Cumq; uocasset eum, dixit, [Audi mi
fili quæ dicam uerba, eaq; corde tuo repone quasi fundamentum.] Defunctum
Exod. 10.b me, fili, sepelias, deinde matrem tuam ne despicias, †sed honorem ei præstes per
Eccl 7. c omne tempus uitæ, faciasq; quod gratum ei sit, nec contristes ipsam. Memento,
fili, quàm multa pericula te gestans in utero subierit, cumq; obierit, ipsam iuxta
me eodem sepulchro sepelias. Fili, obserua dominum Deum nostrũ omni tem-
Rom. 6.b pore, †nec peccare inducas animum, aut præcepta ipsius negligere, sed per om-
nem uitã tuam cole iustitiam, nec itineribus iniustitiæ incesseris. Nam dũ integri
tati studueris, successus tibi per omnia instituta tua dabitur, adeoq; omnibus iu-
Luc. 14.c stitiæ studiosis. † De facultatibus tuis[a] exerce beneficẽtiam, nec maligne se gerat B
Prou. 3.b oculus tuus in præstanda benignitate. Ne auertas faciem tuam ab ullo paupere,
Eccli 4.a 14 b ut Deo nec à te auersuro faciem. †Prout fueris ad copiam instructus, benignita-
†Eccli 35. a tem exerceas: [si multum tibi fuerit, large tribuas:] parum si tibi fuerit, ne uerearis
Eccli 24.c è pauco præstare benignitatem: †thesaurum enim boni recondes tibi in diem ne
*Eccli 19. cessitatis. *[b] Beneficentia enim uindicat à morte, nec patitur te immergi tene-
bris. Donum enim eximium est[c] beneficentia corã altissimo omnibus eam exer
1. Thes. 4.a centibus. Caue tibi, fili, †ab omni scortatione, [nec præter uxorem tuam cum ul
la consuescas flagitiose,] sed uxorem ante omnia ducito de stirpe maiorum tuo
rum, nec tibi coniungas alienigenam è tribu paterna tua non ortam: siquidem
prophetis prognati sumus, et Noe, atq; Abraham, tum Isaac & Iacob nostri sunt C
prisci maiores. Hos omnes, ô fili, memento duxisse uxores è cognatis suis, & in
liberis suis fata felicia consecutos, semenq; ipsorum terram possessurũ. Nunc itaq;,
fili, fratres tuos ama, nec ipsos filios filiásue tuæ nationis asperneris per super-
biam, quo minus uxorẽ tibi desumas ex illis. [Superbiã nunq̃ patiaris in animo
Gen. 3. aut sermone tuo dominari.] †Nã superbiæ cõiunctus est interitus, multaq; per
turbatio, & ferocitati offensio, atq; ingens egestas: siquidem mater famis est fero
Leuit. 19. c citas. †Ne moretur apud te merces ullius hominis, cuius opera usus fueris, sed
Deut. 24. c eam protinus illi depende: etenim tibi quoq; deum colenti gratia referetur. In
omnibus factis tuis circumspectus esto, fili, atq; in omni actione uitę tuę consul
Leuit. 19.b Matt. 7.a tus, †& quod oderis ipse, ne cui feceris. Vinum ne bibas ad ebrietatem, nec illa ti-
*Luc. 14.b bi comes sit itineris. *Esurienti impertire panem tuum, & nudis uestium tua- D
rum aliquid. Quidquid redũdarit, eroga in pauperes: nec cruciet oculos tuos be
nigna erogatio. Effunde panes tuos super sepulchrum iustorum, nec illum scele
rosis impertias. Consilium semper petas à sapiente, nec ullum asperneris utile
consilium. Saluta Dominum deum tuum omni tempore, & ab eo pete ut uias
tuas & uestigia conformet, fortunetq; consilia. Neq; enim consilio pollet ulla
gens, sed ipse Dominus omnium bonorum author est, & quem uult quo uult
modo deprimit. Ergo nunc, ô fili, memineris præceptorum meorũ, nec ex ani-
Tob. 1.c mo tuo deleantur. †Hoc insuper, ô fili, nunc putaui tibi significandum, me de-
cem argenti talenta Gabaeli fratri Gabriæ Ragis, quę sunt in Media, [te puero]
concredidisse, [atq; ipsius apud me habeo chirographum. Ideo rationem inito,
quo modo peruenias ad illum, & recepto ab eo supradicto argenti pondere, chi
rographum ei suum restituas.] Ne tibi metum afferat, ô fili, quod pauperem ui-
Rom. 8.d tam egerimus: †sunt tibi bona multa, si deum ueritus fueris, et quod gratum ei
sit, studueris facere.

CAP. V.

[a] Vel, eroga in pauperes. Hebraicus codex qui nuper in lucem prodijt, habet צדקה, iustitiam pro eo quod Græcus passim habet ἐλεημοσύνην.

[b] Vel, Erogatio enim in pauperes.

[c] Vel, erogatio in pauperes.

A TVm respondens Tobias,ait,Quęcunq; præcepisti mihi faciã pater:sed quo
modo hoc argentũ adipisci potero,cũ ille mihi sit ignotus?[aut quod nam
ei signum dabo? Cui pater, Equidem apud me habeo chirographũ illius,quod
ubi primum illi ostenderis,argentũ restituet.] Ergo tradidit illi chirographum,
&,Quære tibi hominẽ,inquit,qui tecũ unà proficiscatur,dum uiuam,(nam ego
dabo mercedem illi,)& profectus argentum repete. Cum igitur ad quærendum
hominẽ abijsset, Raphaelem inuenit [stantem, iuuenẽ elegantem atq; accinctũ,
& tanquam paratum proficisci,]quem angelum esse ignorans[salutatum]inter
rogauit,[Vnde nobis aduenis bone iuuenis? Cui ille, E filijs Israel,respondit.
B Rursum interrogauit eum Tobias,] Num potero te comitẽ habere usq; Raga,
quæ sunt in Media?aut num locorum illorum es peritus?Et angelus,Comitem
me habebis,inquit:ego uiam noui,illacq; frequenter cõmeaui,]ut qui apud Ga=
baelem fratrem nostrũ habitauerim, [qui moratur Ragis, quæ est urbs Medorũ
in monte Ecbatanis sita.]Tum Tobias,Mane me,inquit,dum patri renunciem.
Et ille,Abi,inquit,& ne cuncteris.Ingressus itaq;[rem omnem patri nuncians,]
En pater,ait,inueni qui mecum proficiscatur:Tum ille[miratus,]Voca eum,in
quit,ad me,ut cognoscã de qua tribu sit,& an fidum sis habiturus comitẽ.Cum
ergo uocatus ingressus esset ille,& inter se consalutassent,[dixit iuuenis, Precor
tibi gaudium perpetuũ.Cui Tobias, Quale gaudiũ mihi sit,inquit,cum sedeam
in tenebris,nec lumen cœli uideam?Cui iuuenis,Fac sis forti animo,nam prope
C adest cũ à deo curaberis.Porrò interrogauit eũ Tobias,Num poteris filiũ meum
ad Gabaelem usq; Raga urbẽ Mediæ perducere?cæterũ ubi redieris, mercedem
tuam tibi numerabo.Respondit illi angelus,Equidem ducã eum,& ad te redu=
cam.Rursum]Tobias interrogauit,Ex qua tribu,aut ex qua familia ortus es fra
ter?explana mihi. At ille,Tribúmne & familiam,inquit quæris,an mercenariũ
qui filio tuo comes sit itineris? Cui Tobias,Velim,inquit,frater genus tuũ & no
men cognoscere. Tum ille,[Ne te solicitum habeam,]ego genus ab Azaria du=
co,& magno Anania,fratribus tuis.Ibi Tobias,Saluus sit,ait,aduentus tuus fra
ter,nec mihi succenseas q; sim genus tuum & familiam sciscitatus.Sanè quidem
frater meus es ex honesta bonacq; progenie. Ananiam enim & Ionathan magni
D illius Samaiæ filios ego noui,iam tum cũ Hierosolymam unà adorandi,& pri=
mogenia decimasq; fructuũ consecrandi causa proficisceremur,non enim in er
rorem cognatorum nostrorũ abducti fuerunt. E stirpe magna natus es,ô frater.
Sed dic quam tibi dem mercedem, an drachmam in dies singulos cũ necessarijs
ut & filio meo?cæterum si redieritis incolumes,hanc mercedẽ tibi amplificabo.
[Rursum dixit illi angelus,Ego saluum tibi deducam filium,atq; reducam.] Ita
cũ cõuenisset,Tobię dixit,Para te itineri,& felix sit uestra profectio.Parauit itaq;
filius in uiã necessaria,[& patri simul & matri ualedixit.]Cui pater,Cum isthoc
homine proficiscere, inquit: cæterũ habitator cœli Deus felix reddat iter uestrũ,
& angelus eius adiũgat se uobis comitẽ. Cum ergo egressi ambo proficisceren
tur,unacq; cũ illis canis adolescentis, Anna mater eius plorans cũ Tobia expostu
lauit,Quare filium nostrũ dimisisti? †Nónne scipio manus erat nostræ,qui nos Tob.10.a
*ultro citroq; duceret? Argentũ nõ accessisset argẽto, uerũ pro filio nostro fuisset
reiectaneum. Quantum enim à Domino uictui datũ est nobis,id nobis sufficit,
[& aspectum filij diuitias nostras esse deputassemus.] At Tobias, Nihil solicita
sis mea soror,inquit,redibit incolumis,oculiq; tui uidebunt illũ. Angelus enim
bonus illi comes est,& usus itinere prospero saluus reuertetur. Tũ[ad hanc ora
tionem mater adolescentis]finem fecit plorandi,[& tacuit.] CAP. VI.
A AT illi itinere faciundo ad Tigrim fluuium peruenere uesperi,et ibi morati
sunt. Cũq; adolescens abluendi se causa descendisset,piscis[immanis]ẽ flu
uio

*ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι, καὶ ἐκπορεύεσθαι.

uio prosilijt, absorbere eum conatus: [quē expauescens Tobias uoce magna cla
mauit, dicēs, Inuadit me Domine.] Cui angelus, Piscē, inquit, apprehende [bran
chijs, & ad te extrahe.] Apprehensum ergo piscem adolescens, in terram extraxit
[ante pedes ipsius palpitantem.] Cui rursum angelus, Exentera piscem, ait, & as
sumptū cor & hepar unà cum felle tuto sepone: [nam usum præstant utilis me-
dicamenti.] Et fecit adolescens ut ab angelo iussus erat, piscem autem assatū ede
runt, [indeq; tulerunt in uiam secum, saleq; cōsperserunt quantū ipsis sufficeret,
donec Raga Medorum urbem peruenirent.] Cum autem itinere progressi pro-
pinquassent Ecbatanis, rogauit adolescens angelū, Quid sibi uult, Azaria frater,
cor istuc & hepar, atq; fel piscis? [aut quo remedio pollent quæ seruari iussisti?]
Cui dixit, Corde & hepate, sicui molestus sit cacodęmon, aut malus genius, corā B
uiro fœmináue suffitum fecisse conuenit, (neq; enim molestus postea fuerit,) fel
aūt oculis hominis albugines habentis illiniuisse: etenim remedium sentiet. Vbi
uero Ragis propinquauerunt, [cū Tobias interrogasset, Quò nam uis ut diuer-
Num. 27.a tamur?] dixit angelus adolescēti, Hodie, frater, Raguelis utemur hospitio. †Is co
36.a gnatus est tuus, & filiam habet unicam nomine Saram, de qua uerba faciam, ut
tibi cōmittat uxorem. [Petē ergo eam à patre ipsius, [a]ut det tibi eam in matrimo *Vel, etenim dabit.
nium.] Nam tibi debentur omnes facultates eius, ut qui solus superſis ex genere
ipsius: & puella pulchra est, & cordata. Quapropter ausculta nunc mihi, & ego
cum patre ipsius agam, ut Ragis reuersuri nuptias celebremus. Nam Raguelē
ego noui, ut qui iuxta legem Mosaicam minime sit eā collocaturus alij, aut certe
sibi contracturus perniciem, quoniā hæreditatem tibi cedere conuenit, potius q̃
ulli alij. Tunc respondit adolescens angelo, Equidem audiui frater Azaria, puel C
lam in matrimoniū fuisse datā septem uiris, qui omnes in thalamo nuptiali pe-
rierint. Iam uero ego patri meo sum unicus, & metuo ne ingressus intereā, quē
admodū illi priores: q; dæmon amet eam, qui neminē lædit, præter eos qui cum
illa concubuerint. Quamobrem nunc uereor ut moriar, & uitam parentū meo-
rum cum dolore de me deducam ad sepulchrū, nec filius qui sepeliat ipsos sit eis
alius. Cui rursum angelus, [Audi me, & declarabo tibi in quos potestatē habeat
cacodæmon. Sanè qui in matrimonium ita conueniunt, ut Deo à se menteq; sua
Psal 31.b excluso, †equi muliq; brutorum animaliū more uacent libidini, ij sunt in cacodę
monis potestate.] An non meministi præceptorum quæ pater tibi dedit, de uxo-
re ex genere tuo ducēda? Quare nunc audi me frater, (nam uxor tua futura est,) D
nec de dæmone sis anxius, siquidem hac nocte in matrimoniū tibi collocabitur.
Sed ingressurus thalamū, [per tres dies abstinebis ab ea, et nihil aliud q̃ precibus
cum ea uacabis: ipsa aūt nocte] prunam sumes suffimento, & imposita de corde
ac hepate piscis parte suffitū facies, quo olfacto dæmon ille aufugiet sempiternis
sæculorum ætatibus non reuersurus. [Secunda uero nocte admitteris in societa
tem sanctorū patriarcharum, tertiaq; felicitatem eam consequeris, ut incolumes
è uobis liberi procreentur.] Cæterum [transacta nocte tertia] conuenturi surgite
ambo, & misericordem Deum inuocate, qui misertus uestri seruabit uos. [Tum
adiunges tibi uirginem cum timore Domini, liberorū amore magis q̃ libidine
ductus, ut felicitatem in liberis per semen Abrahę consequaris.] Ne metuas, quo
niam ea tibi fuit ab æuo condito destinata, quare conseruabis eam, tecumq; pro
ficiscetur, existimoq; adeo te liberos ex ea suscepturum. His auditis Tobias, amo
re illius captus est, & animum ad eam uehementer applicuit. CAP. VII.

CVm aūt peruenissent Ecbatana, & ad ædes Raguelis accessissent, Sara ob- A
uiam eis egressa, facta utrinq; inter se salutatione, introduxit eos in ædes, et
Raguel [excepit eos cū gaudio, intuitusq; Tobiā,] [a]Ednæ uxori suæ, Quàm si- *Al. Annæ. Hebr.
milis est, inquit, hic iuuenis Tobiæ consobrino meo: simulq; rogauit eos, Vnde עדנה

nam adestis fratres? At illi, A prognatis Nephthalim, inquiunt, captiuis in Niniue. Rursum ille, Nostisne, inquit, Tobiam fratrem nostrũ? Nouimus, inquiunt. Et ille, Valétne, ait? Et uiuit, & ualet, inquiunt. Porrò autem [cum ille multa de ipso bona prędicaret,] Tobias, Pater meus est, inquit. Tum exiliens Raguel osculatus est eum cũ lachrymis, & [collo eius hærẽs,] bene precatus est illi, Eia tu [ma

B ĉte felicitate,] ait, hominis præclari boniq́; fili. Cum aũt audisset oculorũ usum

ᵇ Al. Anna. amisisse Tobiam, contristatus unà cũ ᵇEdna uxore sua, Saraq́; filia collachrymauit. Cæterum propenso animo tractarunt illos, & mactato de grege ariete, opsonia large apposuerunt. Tum Tobias Raphaeli, Inijce mentionem, inquit, Azaria frater, eorum de quibus egisti in itinere, ut res cõficiatur. Ita ille Rageli rem aperit: [qua intellecta Raguel expauit, sciẽs quid septẽ uiris illis ingressis ad eam accidisset, & ne fortè idem usuueniret huic pertimescebat. Dubitante ergo illo, nec ullum petenti responsum dante, angelus, Ne metuas, inquit, eam isti despondere, quoniam ei, utpote religioso cultori dei, cõiunx filia tua debetur, ideóq́; ne

C mo alius ea frui potuit. Tũ Raguel, Non dubito, ait, quin Deus preces et lachrymas meas respexerit, credóq́; adeo ipsum huc adduxisse uos, ut hęc secundum legem Moysi uiro cognationis suæ iungeretur. Itaq́; ne dubites iam, quin eã sim illi desponsurus.] Hortatus est ergo Raguel Tobiã, ut ederet & biberet, ac se pręberet hilarem. Nam te, inquit, par est filiam meam uxorem ducere. Attamen quod uerum est tibi declarabo. Ego filiam meã septem uiris collocaui, qui sub

ᶜ τὸν νοῦν ἔχων, al. τὸ νῦν ἔχον, id est, in præsentia. eam noctem qua erant cũ illa concubituri, interierunt, tu tamen ᶜfac animo præsenti sis & læto. Tum Tobias, Equidem hic, ait, haud quicquam gustauero, donec [petitione mea confirmata] huc statueritis eã, mihíq́; collocaueritis. Cui Raguel, Dehinc iam, ut par est, uxorem eam habeas, siquidẽ inter uos intercedit co-

D gnatio: porrò misericors ille deus det uobis successus prosperrimos. Vocauit ergo Saram filiã suam: quam ut ad se uenit apprehensam manu, uxorẽ Tobiæ dicauit dicens, Hanc ecce secundum †legem Mosis habeas, & ad patrem tuũ abducas: simul illis bene precatus est, [ac dixit, Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob adsit uobis, ipse coniungat uos, & beneficium suũ in uobis impleat.] Deinde uo- Num. 36.c

ᵇ Al. Anna. cata ᵇEdna uxore sua, sumptóq́; libello syngrapham cõscripsit: qua consignata,

ᶜ Al. Anna. [Deum celebrantes] epulari cœperũt. Rursum Raguel uocata ᶜEdna uxore sua, Para soror, inquit, alterum cubiculum, & hanc introducas. Quæ cum fecisset ut ille iusserat, & introduxisset eam illuc lachrymantẽ, lachrymas filiæ solata est, ac dixit, Bono animo esto filia. Dominus cœli & terræ hanc tuam tristitiam in gaudium conuerterit, quamobrem secura sis ô filia.

CAP. VIII.

A PEracta deinde cœna, Tobiã ad eam introduxerunt, qui abiens sermonũ Raphaelis recordatus, cũ prunam ad suffimentũ sumpsisset, [prolato è pera sua, &] superposito corde piscis ac hepate, suffitũ fecit, cuius odore percepto, cacodæ-

ᵃ Vel, supremam. mon aufugit in ᵃultimam Aegyptum, ubi angelus eũ constrinxit uinculis. Postquam aũt ambo conclusi fuerunt, surrexit è cubili Tobias, simul &, †Exurge soror, inquit, & Dominũ ut nostri misereatur, precemur [tam hodie, q̃ cras et perendie, quia tribus his noctibus Deo cõciliandi sumus: exacta uero nocte tertia, nostro fruemur coniugio: Liberi quippe sanctorum sumus, nec fas est ita coniungi nos, ut gentes quæ deum nesciunt. Cum ergo surrexissent unà, instanter orabãt 1. Cor. 7.a

B ambo ut incolumitatẽ consequerentur.] Ipseq́; exorsus, Celebrandus es, inquit, ô Deus patrum nostrorum, nomenq́; tuum sanctum ac gloriosum in æuũ prædicandũ est. Te cœli [& terrę, atq́; in his fontes ac flumina,] opificiaq́; tua uniuersa celebrent. †Tu creauisti Adam, & ei adiutricem Euam uxorem iunxisti pro adminiculo, è quibus hominum genus prognatum est. Tuum est dictum, Non expedit homini uiuere solitario, condamus ei adiumentum ipsi simile. Nunc ergo Gen. 2.b

Domine,

Domine, non causa libidinis hanc mihi adiũgo sororem meam, sed syncero ani
mo, [soloq; desiderio posteritatis, in qua nomen tuum per omnes sæculorũ æta
tes celebretur.] Te itaq; mihi clementem exhibe, ut [b] cum hac consenescã. Tum
illa cum eo subiecit, Amen. Porrò cum illa nocte ambo cõcubuissent, Raguel ex C
urrexit, [circa galli cantum accersitis seruis suis,] egressus sepulchrum effodit, q;
diceret, Fortassis & hic mortẽ oppetierit [ut & cæteri septem illi qui ad ipsam in-
gressi sunt.] Cumq; domũ suam reuersus esset, [c] Ednæ uxori suæ, Mitte quam-
piam, inquit, ancillarum exploratum, si uiuat ille: si minus, ut eum [antequã dies
illucescat,] sine teste sepeliam. Ancilla ergo, [quam illa miserat,] recluso ostio in-
gressa, dormientes ambo deprehendit [saluos & incolumes,] regressaq; nũciauit
illis hominẽ uiuere. Tum Raguel [cum uxore sua] Deo gratulans, ait, Omni
laude pura sanctaq; celebrãdus es ô Deus, teq; adeo sancti tui celebrẽt, opificiaq;
tua uniuersa: te omnes angeli & electi tui per omnia sæcula prædicẽt. Equidem
tibi gratulor, q; exhilararis me, nec acciderit mihi quod uerebar, sed q; nobiscum
clementer egeris, duos unigenitos miseratus [aspulerisq; à nobis hostẽ, qui nos
persequebatur.] Porrò aũt Domine, exhibe te benignũ his, ut uitam suam exigãt D
cum sanitate & lætitia, tuaq; misericordia, [ut ipsi te celebrẽt plenius, & sacrificio
laudis afficiant: unde omnibus gentibus appareat, te solũ esse deum per omnem
terram.] Iussit ergo seruos suos sepulchrum obruere [priusquã lucesceret, uxori
autem præcepit ut conuiuiũ instrueret, utq; uiaticum omne & cibos ad iter agen
dum necessarios appararet. Duas quoq; uaccas pingues, & quatuor arietes ma
ctandos curauit, epulasq; omnibus uicinis suis atq; amicis apparandas,] & nu-
ptias illis quatuordecim diebus celebrauit. Nam Raguel ante exactos nuptiarũ
dies illos [D] iureiurando Tobiam adegerat, nõ discessurum, donec ijdem illi qua-
tuordecim nuptiales dies fuissent elapsi: tum demum accepto bonorum suorum
dimidio, ad patrem remearet incolumis, reliquis post obitum ipsius & uxoris po
titurus, [cuius rei & syngrapham fecerat.]

[b] συγκαταγηράσαι μι.

[c] *Al. Annæ.*

[D] *Vel, iureiurando affirmarat, nõ passurũ discedere Tobiam, &c.*

CAP. IX.

Vocauit ergo Raphaëlem, [quem hominẽ putabat,] Tobias, ac dixit, [Au- A
scultà quæso uerbis meis, Si ego tibi famuler, non sim dignus tua [a] pruden
tia: attamen hoc te rogo,] Adiunge tibi seruũ, frater Azaria, & duos camelos, atq;
ad Gabaelum Raga, quæ sunt in Media, profectus argentum ab eo [reddito ipsi
chirographo suo] recipe, ipsumq; adducito ad nuptias. Nam deierauit Raguel
me non discessurum: [nec possum iuramentũ eius spernere.] Pater aũt meus, [ut B
scis,] dies numerat: & si morã [uel unius diei] interposuero, dolorem sanè q̃ ma-
gnum capiet. Raphael itaq; [assumptis quatuor è seruis Raguelis, & duobus ca-
melis, Raga quæ est urbs in Media,] profectus est, & ad Gabaelũ diuertit: cumq;
chirographũ ei exhibuisset, loculos ille protulit obsignatos, atq; ipsi tradidit. De-
inde [cum Raphael eum de rebus Tobiæ certiorem fecisset,] mane unà profecti C
uenerunt ad nuptias, [& domum Raguelis ingressi, Tobiam inuenerũt discum
bentem: cumq; exilijsset, atq; inter se cõsalutassent osculo, lachrymæ Gabaelo ob
ortæ sunt, Deoq; gratulabundus, Felicem te reddat Deus Israelis, inquit, quia fi-
lius es optimi uiri, iusti, religiosi, & in egenos benefici. Felix dicatur uxor tua, pa
rentesq; uestri, ut filios è uobis & filios filiorum uestrorũ uideatis in tertiã usq; D
& quartam ætatem. Felicitatem consequatur semen uestrũ à Deo Israelis per om
nes sæculorũ ætates regnante. Cumq; subiecissent omnes Amen, ad conuiuium
nuptiale cum timore Domini celebrandũ accesserunt,] & Tobias uxorem suam
fecit grauidam.

[a] *Q. d. Tantũ abest ut æquum sit te mihi præstare obsequiũ, aut famulari.*

CAP. X.

Porrò Tobias pater dies computabat singulos, cumq; præscripti peregrina- A
tioni dies essent exacti, nec illi redirẽt, [Tobia moram causa nuptiarũ facien
te, solicitus ait, Cur nã moratur filius meus? aut quid ipsum illic detinet?] Num

fortè frustra sunt, inquit: aut mortuus est Gabael, & argentum illi nemo reddit?
Contristatus est ergo uehementer [una cum uxore, & flere cœperunt ambo, quod fi-
lius ipsorum die constituto non rediisset,] dixitque ei uxor, Actũ est de filio, quan-
doquidem morã fecit, eumque lamentari cœpit [lachrymis irremediabilibus,] si-
mul ac, Nihil iam mihi studio est, inquit, mi fili, quandoquidem amisi te lumen
oculorũ meorum, [scipionẽ senectutis nostræ, uitæque solatiũ, & spem nostræ po-
steritatis. Heu me, heu mi fili, quare te peregre misimus? omnia nobis erant in te
B sita, te à nobis dimittere non debebamus.] At Tobias, Desine, inquit, ne sis soli-
cita, est enim incolumis, [satis fidus est uir ille, quem unà cum eo misimus.] Cui
illa, Tace, inquit, ne me ludifices, filius meus interiit: [nec admittebat ullã conso
lationẽ.] Egrediebatur aũt quotidie foras in uiam qua discesserant, [& quacunque
remeandi spes dabatur, circũspiciebat, an procul uidere posset uenientẽ:] cibum
non sumebat interdiu, noctesque totas filium suũ Tobiam deflebat indesinenter,
donec quatuordecim dies illi nuptiarũ, quos eum illic acturum esse Raguel iura
rat, elapsi sunt. Ibi tum Tobias Ragueli, Dimitte me, ait, quoniam parentes mei
C iam desperant se me uisuros. Verum socer hortabatur eum, Mane apud me, &
ego ad patrem tuum mittã, qui faciant eum de rebus tuis certiorem. Rursum To
bias, Nequaquam, inquit, sed ad patrem me dimitte. [Nam scio parentes meos com
putare dies, & animo ualde cruciari. Ita quãuis Raguel multis uerbis oraret To
biã, nulla tamen ratione persuadere illi potuit.] Exurrexit ergo Raguel, & cum
ei Saram uxorem ipsius cum dimidio facultatum tam mancipiorũ & iumento-
rum, quam argenti tradidisset, bene ominando dimisit eos, dicẽs, Deus cœlestis dedu
cat uos feliciter, [& uideant oculi mei liberos uestros,] priusquam ego moriar.
[Angelus Domini sanctus adsit uobis comes itineris, et deducat uos incolumes,
D ut res parentũ uestrorum omnes integro statu reperiatis.] Filiæ aũt suæ hæc di
xit, Honora soceros tuos, qui nunc parẽtes tui sunt, & fac nunciũ de te bonũ acci
piam. [Maritũ tuum ames, cures familiam, & domũ excolas, teque ipsam exhibeas
*Al. Anna. inculpatã:] simul eos osculatus est. Insuper aũt [a] Edna sic est Tobiã allocuta, Re
ducẽ te faciat, chare frater, Dominus ille cœlestis, & det mihi uidere liberos tuos
è Sara filia mea, ut corã ipso gaudeam. Ecce cõcredo tibi filiam meam tanquam
depositum, ut ne tractes eam molestius. Post hæc profectus est Tobias Deo gra
*Al. Annæ. tulans, quod iter prosperum sibi concessisset. Cumque ualedixisset Ragueli & [b] Ednæ
uxori eius perrexit, donec [itinere faciundo undecimo die Charan, quę est in me
dio itinere uersus] Niniuen propinquarent.

CAP. XI.

A Tvm Raphael dixit Tobiæ, Scis frater ut patrem tuum reliqueris. [Si itaque ti
bi uidetur,] pręcurramus uxorem tuam, & domũ præparemus, [familia ue
ro cum coniuge tua & iumẽtis nostra uestigia lento gradu sequatur.] Cæterum
ut fel piscis ad manũ habeas, [utpote usui nobis futurum.] Itaque prægressi sunt,
& canis eos ponè secutus. Anna uero sedebat [secundũ uiam quotidie in super
cilio montis, unde procul poterat intueri,] filiũ suum prospectu in uiam petens,
& uenientem eum conspicata, [ut agnouit primũ,] patri eius renunciauit, Ecce
filius tuus aduenit unà cũ homine qui comes ei profectus est. Porrò Raphael,
B Equidem scio, inquit, patrem tuum uisum esse recuperaturũ. Itaque tu [domum
tuam primum ingressus, ubi dominũ Deum tuum salutaris, actisque ei gratiis ad
patrẽ accesseris, osculatus eum, quod habes apud te] fel, hoc oculis eius illine, &
compunctus ille detritu abolebit albugines, [protinusque illustratis oculis suis pa
ter tuus lumen cœli] & te uidebit. Accurrens autem Anna se in collũ filii sui con
iecit, dicens, Postquã te uidi fili, dehinc iam mori cõtenta sum: & ambo complo-
rauerunt. [Canis uero qui uiam unà cum illis confecerat, pręcurrit, & quasi nun
cio uenicẽs blandimẽto caudæ gratulabatur.] Et Tobias [manu puero permissa,

obuiam

obuiã filio]progrediebatur ad fores offensans,filiusq; accurrens eum apprehen
dit,[quem ille cõplexus,itidem ut uxor, osculatus est lachrymis præ gaudio ob-
ortis : cumq; Deum adorassent, gratijs actis consederunt.] Tum felle in oculos C
patris asperso,[a]iussit eum bono esse animo,[circiter semihorã expectans.] Cũq;
oculi compungi sibi cœpissent,confricuit eos,donec ab hirquis albugines instar
squamarum[& membranarum oui]recesserunt:[quas cum Tobias comprehen
sas ab oculis eius auulsisset, uisum ille recepit.] Ibi tum filium suum cõspicatus,
collũ eius amplexu petijt,simul ac, [Deum unà cum uxore, præsentibusq; omni
bus collaudans,] Celebrandus es,ô Deus,inquit, nomenq; tuũ in æuum prædi
candum est:& beati sancti angeli tui uniuersi,quoniã me flagellasti,& idem mi-
seratus es,q ecce filiũ meum Tobiam aspicio. Lætus itaq; ingressus filius ipsius D
patri narrauit [omnia beneficia Dei per hominẽ illum itineris sui ducẽ sibi præ-
stita,&]quæ in Media magnifica contigissent. Tobias ergo [post septem dies,
cum Sara & omnis familia cũ saluis pecoribus ac camelis, & cũ multa pecunia,
etiam illa à Gabaelo recepta aduenienti,]obuiam nurui suæ Deo gratulãs ad por
tam Niniues egressus est, mirantibus qui uidebant ipsum euntem, q uisum rece
pisset. Ipse uero palàm testabatur omnibus Deum sui misertũ esse: cumq; nurui
suæ propinquasset,salutauit eam his uerbis,Saluus sit aduentus tuus ô filia.Deo
primum gratulor,qui te perduxit ad nos,tum etiam[b]tuis parentibus. Attulit au-
tem gaudiũ hæc res fratribus,qui Niniue erant omnibus,& aduenerunt[c]Achia-
charus & Nasbas filius fratris ipsius [gratulatum de omnibus beneficijs quæ
Deus in ipsum contulisset,] nuptiæq; Tobiæ cum lætitia septem diebus celebra-
tæ sunt.

CAP. XII.

PORrò Tobias uocato filio suo Tobia,Dispice,inquit,fili mercedem homini A
qui te comitatus est,atq; etiam opus auctario fuerit. At ille, Nihil grauor,in
quit,pater ei dare eorum quæ atuli dimidium. [Nam quod præmiũ demus ei?
aut quid beneficijs ipsius dignum possimus ei rependere?] quandoquidẽ me ti-
bi reduxit incolumẽ,& uxoris meæ curam habuit,[fecitq; me ipsius compotem,
deinde abacto dæmone,gaudiũ attulit parẽtibus eius,& me è faucibus piscis eri
puit,]atq; attulit argentum meum[à Gabaelo,]tibiq; sanitatẽ restituit, [& effecit
ut lumen cœli uideres,sumusq; adeo per eum bonis omnibus locupletati. Quid
poterimus illi referre dignum his?Peto ergo abs te mi pater,ut roges eum an for
te dignetur dimidiũ eorum quæ allata sunt accipere.] Tum senex,Iure debetur
ei,inquit:atq; angelo accersito,Accipito dimidium,ait,omnium quæ attulistis,et
saluus ito.Et ille seuocatis seorsum ambobus,Deum celebrate,inquit,ipsiq; gra- B
tulamini:magnifice prædicate eum,& corã uiuis omnibus quæ uobis præstite-
rit fatemini.Præclara res est prædicare Deum,& nomen ipsius extollere. Quam
obrem facta dei honorificis celebrate sermonibus, nec dubitetis ei laudes agere.
Arcana regis celasse pulchrum est:contrà uero opera Dei palàm proferre hono-
rificum. Si quod bonum est exercueritis, malũ uobis non accidet. Bonæ sunt
preces quæ cum ieiunio,benignitate & iustitia coniunctæ sunt. Parum cum iu
stitia satius est,q̃ multum cum iniustitia. [a] Beneficentiam exercere præstat,q̃ au
rum thesauro recondere. [b]Beneficentia uindicat à morte, omneq; peccatum ex-
piat,[atq; impetrata uenia perducit ad uitam æternã.] Qui [c]exercent beneficen-
tiam & iustitiam,uitam plenẽ consecuturi sunt:scelerosi uero suæ ipsorũ uitę sunt
inimici. Haud ego uos quicquã celauero, [sed dicam quod uerũ est.] Dixi au- C
tem,arcana regis celasse pulchrũ esse:contrà uero opera Dei palàm protulisse ho
Tob.2.a norificum.Ego cum tu[lachrymans,]nurusq; tua Sara †oraretis, memoriã pre-
cum uestrarũ coram illo Sancto retuli: cumq; defunctos sepelires, ego tibi simi-
liter aderam:cum item exurgere te nõ piguit,desertoq; prandio tuo ad [abscon-

[a] λέγων.

[b] ὁ πατήρ σου, καὶ ἡ μήτηρ σου.

[c] Al. Achior & Nabath.

[a] Vel, erogare in pauperes. Hebraicus codex habet צדקה ut & in sequenti uersu.

[b] Iustitia enim uindicat à morte, &c.

[c] Vel, Qui erogant in pauperes, &c.

dendum interdiu noctuq́ꝫ] contumulandũ defunctum abire, beneficium tuum
me nequaquã latuit,ſed apud te præſens aderam. [Sed quia Deo gratus eras,ne-
ceſſe fuit ut tentatione probareris.] Itaq; me nunc Deus ad medendũ tibi, ſimul
& ad Sarã nurum tuam[cacodæmone liberandam] demiſit. Ego ſum Raphaël
unus è ſeptem ſanctis angelis,qui preces ſanctorũ referũt,& illius ſanctæ maie-
ſtatis ſunt emiſſarij. Tum illi perturbati ſunt ambo, proniq́ꝫ prociderunt metu
D conſternati. At ille, Ne metuatis, inquit,quoniam res ueſtra tranquilla erit, ſed
Deo gratulamini,quia non ueni mea gratia,ſed eiuſdem dei ueſtri uolũtate,qua
propter ipſum celebrate in omne æuum. Omnibus diebus ſpectrũ uobis exhi
bui,neq; enim edebã aut bibebam, †ſed uobis ita uiſum eſt: [nã ego cibo potuq́ꝫ Gen.18.a
ſub aſpectũ cadẽtibus non utor.]Nunc ergo agite Deo gratias, (nam ego aſcen 19.a
do ad eum qui miſit me,)& ſcriptis quæ geſta ſunt mandate omnia. Porrò cum Iud.13.c
ſurrexiſſent, nec uſquã iam ille cõpareret, [in faciem proſtrati per tres horas deũ
laudauere:cumq́ꝫ exurrexiſſent,] opera Dei magna & admiranda celebrauerũt,
ſimul & quo pacto uiſus eſſet ipſis angelus Domini.

CAPVT XIII.

[a] תְּפִלָּה, precationem ſignificat, & omnem de rebus diuinis conſultationẽ, meditationẽ, ac diſputationẽ, à פלל iudicauit.

[b] Al. ut ibi enarretis.

A SCripſit autem Tobias [ſenior pronunciatã ore ſuo] [a]meditationem gratula-
toriam his uerbis,Celebrãdus eſt Deus ille uiuus in æternũ,ſimul et regnum
ipſius[omnibus ſæculis.]†Quoniam ipſe flagellat & miſeratur: deducit ad infe Deut.32.f
ros, & reducit,nec eſt qui manum eius effugiat. Huic laudes agite uos poſteri Iſ 1.Reg.2.b
raelis coram gentibus,quoniã ipſe uos diſperſit in eas. [b]Ibi enarrate magnificen Sap.16.c
tiam ipſius,& eum apud omnes uiuos extollite,[ac docete nullũ eſſe aliũ Deum
omnipotentem q̃ ipſum.] Nam ipſe dominus & Deus noſter eſt,ipſe pater no-
ſter per omnia ſæcula. Propter noſtrã iniuſtitiã flagellabit nos,rurſumq́ꝫ miſe-
rabitur,& nos ex omnibus gentibus,inter quas diſperſi ſumus, congregabit. Si
B toto corde,totoq́ꝫ animo ad eum cõuerſi fueritis,ut integritati corã eo detis ope-
ram,ipſe quoq; ſe conuertet ad uos,nec faciem ſuam à uobis auertet,ſed quę uo-
biſcũ agat,uidebitis. Gratulamini ipſi pleno ore ueſtro, dominum iuſtitiæ cele-
brate [cum timore ac tremore,operibusq́ꝫ ueſtris]extollite regẽ æternitatis. Ego
certe in terra captiuitatis meæ laudes agam ipſi, gentiq́ꝫ peccatis deditæ potentiã
eius & magnificentiã ediſſeram. In uiam redite ſceleroſi, & exercete corã ipſo
iuſtitiam.Quis ſcit an uoluntatem adijciat ad uos,tribuatq́ꝫ uobis ueniam? Ego
extollam Deum meum,& animus meus regi cœli gratulabitur.Omnes magni-
ficentiã ipſius prædicent, [dies lætos celebrent,]& laudes agant ei nomine iuſti-

[c] Al. manuum tuarum.

C tiæ. Te Hieroſolyma ſacroſancta ciuitas propter facta [c]filiorũ tuorũ flagellabit,
iuſtorumq́ꝫ filios denuo miſerabitur.Cõmemora bonitatẽ Domini,regemq́ꝫ ſæ
culorum celebra, ut rurſum extruatur in te tabernaculũ eius cum lætitia, & ca-
ptiuos tuos exhilaret in te,atq; calamitoſos in gratiã recipiat in omnes ſæculorum
ætates. [Luce ſplendida fulgebis,& omnes fines terræ adorabũt te.] Ad nomen
Domini Dei plurimæ †gentes è longinquo aduenient, adferẽtes donaria mani Eſa.60.a
bus,donaria regi cœleſti. Nationes crebræ laudabunt te,tibiq́ꝫ gratulabuntur. Mat.8.a
[Adorabunt in te Dominũ,terramq́ꝫ tuam habebunt conſecratam,nomen enim Act.2.a
magnum in te inuocabunt.]Omnes oſores tui merebuntur execrationẽ,[& da-
D mnationem omnes impie cõtumelioſi in te,] omnes autẽ amantes te felicitatem
ſempiternam. Lætare & exulta ſuper filijs iuſtorum,quoniã [fortunati] domi-
num iuſtorũ celebraturi conuenient. O beatos diligentes te, ut qui uoluptatem
tranquillitatis tuæ percepturi ſint. Beati qui ſuper flagris,quæ paſſa es, indolue-
runt,quoniã tua cauſa gaudebunt cum uiderint omnem gloriã tuam,& in æter-
num lætabuntur. Anima mea Deum regem illum magnũ prædicet, [quoniam
Hieroſolymã ciuitatem ſuam liberauit cunctis afflictionibus ipſius,dominus il-
le Deus noſter. Beatus fuero, ſi reliquiæ ſeminis mei ſuperauerint, quæ uideant

claritatem

Apoc.21.c claritatē Hierosolymæ,] † quoniā Ierusalem sapphiro & smaragdo lapidibusq;
pretiosis ædificabitur. Auro puro construentur muri tui cum arcibus & propu
gnaculis, & plateæ Hierosolymæ beryllo, carbunculo, lapide [b]Ophirio. Omnes
uici eius Halleluia concinent, & laudes agentes, Celebrādus Deus, inquient, qui
eam per omnia sæcula sublimem cōstituit, [ut regno potiatur per omnia sæcula.
Amen.] Atq; hic finem fecit Tobias gratulandi.

CAP. XIIII.

CAeterū annos natus erat quinquagintaocto cum amisit uisum, & eundem A
post exactos annos [a]octo recepit, [uixitq; postquā cæcitate liberatus est, an
nos quadragintaduos: & completis annis centū duobus, Niniue honorifice se-
pultus est.] Porrò subleuabat inopes, & pergebat dominū Deum religiose co-
lere atq; celebrare. Cum autem ad summā senectutem peruenisset, [sub horam
mortis] uocato filio suo, & [b]sex ex eo nepotibus, Assume filios tuos, inquit, ô fili,
(nam ecce consenui, & iam excessui uitæ uicinus sum,) & cōmigra in Mediam,
mi fili. [Prope iam adest cum interibit Niniue, neq; enim uerbum Domini in-
terciderit.] Nam [c]psuasa habeo quæ Ionas propheta de Niniue uaticinatus est,
ut euertēda sit: in Media uero res fore ad tempus pacatiores. Quinetiā fratres no
stros in orbem ex opima terra esse disijciendos, desolādamq; Hierosolymam, & B
1.Esd.3.c. in ea †concrematā ædem Dei, ad tempus deserendam. Rursum autem Deum
miseratum illos reducturū in patriam, ubi templum extruant, priori tamen dissi-
mile, cum impletū fuerit tempus æui illius, quo exacto passim redeāt è captiuita
te, qui magnifice Hierosolymam ædificēt: cum ædes illa Dei præclara ad omnes
ætates sęculorum structura condetur in ea, quemadmodū de ipsa uaticinati sunt
prophetæ, cum omnes gentes se cōuertent ad dominū Deum syncera religione
colendum, simulachraq; sua defodient, [ac Hierosolymam uenient habitatum:]
cum Dominū celebrabunt omnes nationes, Deoq; populus ipsius gratulabitur:
cum Dominus populū suum euehet, & omes domino Deo integritate iustitiaq;
gratificantes, benignitatemq; præstantes fratribus suis lætabūtur. Quamobrem C
nunc, ô fili, excedas Niniue, nam euenient omnino quæ prædixit Ionas prophe
Deut.6.c ta, [& uideo fore ut interitū afferat ipsi sua iniquitas.] † Tu uero legē præceptaq;
1.Reg.7.a serues, & misericordem te præbeas & iustū, ut bene tecum agatur. [Deum in me
Iosf.24.c moria habeas, & eum omni tempore summoq; studio celebres.] Me autē hone
ste sepelias, & matrem tuam mecum, nec Niniue diutius moremini. Cogita fili,
quomodo nutritium suum Achiacharum tractarit Aman, quomodo eum ex lu
ce deduxerit in tenebras, & quam ei gratiam retulerit: cæterum Achiacharū esse
seruatum, uicem uero relatam illi, ut in tenebras ipse descēderet. Manasses exer
cuit misericordiā, & euasit è laqueo mortifero, quē ipsi defixerant, Aman autem
incidit in laqueum, ac perijt. Quare nunc uide fili, quid faciat misericordia, &
qualem se liberatricē iustitia præbeat. Hæc cum dixisset, animā expirauit in le- D
cto, ætate annorū centum quinquagintaocto: & ille honorifice sepeliuit ipsum,
atq; item Annā cum mortem obijsset, sepulchro patris mandauit: ipse autem unà
cum uxore liberisq; suis ad Raguelem socerū suum migrauit Ecbatana. Cumq;
honorifice cōsenuisset, soceris suis, [quos admodū senes inuenerat, officijsq; fue-
rat prosecutus,] mortuis, glorioseq; sepultis, facultatū ipsorum simul & paterna
rum relictus hæres, annos [b]centū uigintiseptem habens Ecbatanis, quæ est urbs
Mediæ, defunctus est, postq̃ uidit nepotes suos in quintam usq; ætatem.] Audi
uit autem priusquā moreretur interitum Niniues, quæ à Nabuchodonozore &
Assuero capta est, & ante obitum suum super ea gauisus est. [Omnis autem co-
gnatio & progenies ipsius in probitate uitæ, sanctisq; studijs perstitit, adeo ut
tam apud deum quàm apud homines, omnesq; incolas terræ essent gratiosi.]

[b] *Alicubi, σουφὲρ uertunt Septuaginta, quod Heb. est Ophir.*

[a] *Al. sex.*

[b] *Al. septem.*

[c] *Vel, intellexi.*

[b] *Al. nonagintanouem.*

Oratio Manassis regis Iudæ, captiui in Babylone, quæ neq; Hebraice habetur, neq; Græce.

DOMINE deus omnipotens patrum nostrorum Abrahã, Isaac & Iacob, iustiq́; seminis eorũ: qui creasti cœlum & terrã cum omni ornatu suo, qui mare uerbo pręcepti tui determinasti, qui circunclusisti profundum, & nomini tuo terribili ac laudabili ea dedisti signa, ut omnes intuentes potentiã tuam expaueant & exhorrescant: intolerabis quidem est ira tua, qua minaris peccantibus, sed rursum immẽsa & imperuestigabilis promissionis tuæ misericordia. Quoniã tu dominus Deus es longe super terram omnem altissimus, patiens & perq̃ misericors, superq́; malitiam hominũ placabilis. Iam uero Domine, pro tua bonitate ueniam promisisti peccatorũ resipiscentibus, non utiq; ad resipiscendũ uocans, (quamuis Deus iustorum sis) Abraham, Isaac & Iacob, qui in te non peccauerunt. Quoniã autem ego peccaui, & scelera mea numerũ arenæ maris excesserunt, multo uinculorũ ferro prægrauatus sum, nec datur mihi respiratio. Prouocaui enim iram tuam, & scelus cõmisi in te, qui res abominandas instituerim, & multiplicarim offensiones. Nũc uero flecto genua cordis mei, bonitatem tuam implorans Domine. Peccaui Domine, peccaui, agnoscoq́; scelus meum. Te supplex imploro Domine, ignosce mihi, ignosce mihi, ne me perdas unà cum sceleribus meis, nec malorũ æternam mihi cõserues memoriam. Nam indignũ me pro tua magna seruaris misericordia, et per omne uitæ meæ tempus laudabo te, quoniam te laudat omnis uirtus cœlorũ, gloriaq́; polles sempiternis sæculorum ætatibus. Amen.

Baruch.

CAPVT I.

A I SVNT sermones libri, quem Baruch natus Neria filio
[a] Al. Sedei. Maasiæ, filij Sedechiæ nati [a] Asadia Helciæ filio, conscripsit
Babyloni anno quinto, septima die mẽsis eius, quo tempo
re † Chaldæi expugnauerũt Hierosolymã, igniq́; succende- 4.Re.25.b
runt. Cuius libri sermones legit idem Baruch audiente Ie
chonia rege Iudæ Ioachimi filio, omniq́; populo qui ad au
diendum librũ conuenerat: audientibus item proceribus, re
gumq́; filijs, & senioribus audictibus, omni deniq; populo audiente ad fluuium
[b] Al. Sodi. [b] Sud, & ab infimo ad summum omnibus incolis Babylonis, qui plorabãt ieiu-
niq́; uota faciebãt Domino. Conferebant aũt prout cuiq; facultas ad manũ erat,
argentũ, quod miserunt Hierosolymã ad Ioachim natũ Helcia filio Salomi sacer
[c] ἐν τῷ λαβεῖν αὐτόν, scilicet λαόν: uel, Βαρούχ. B dotem, & ad sacerdotes, omnẽq; populũ cum illo cõmorantem Hierosolymis:
[c] cum uasa ædis Domini, quæ templo exportata fuerant, uasa argentea, (quæ fa
cienda curarat Iosiæ filius rex Iudææ Zedechias,) in terram Iudæam restituenda
[d] Al. Sihan. recepissent, tertia die mẽsis [d] Siuan, postq̃ Nabuchodonozor rex Babylonis Iecho
niam,

niam,& principes ac potentes uinctos, simul & populum terrę deduxit Hierosolymis,& eos Babylonem transportauit: miserunt, inquam, cum mandatis, †Ecce misimus ad uos argentū, unde ematis holocausta peccatis expiandis,& thus, unde [c]māna faciatis,& offeratis ad arā domini Dei nostri, † atq; pro uita Nabuchodonozoris regis Babylonici, filijq; eius Balthazaris precemini, quo ætas eorum æuo cœli respondeat in terris, nobisq; conferat Dominus facultatem illustrando oculos nostros, ut sub umbra Nabuchodonozoris regis Babylonici, filijq; eius Balthazaris uiuere possimus, illisq; seruire multo tempore, & cōsequamur eorũ beneuolentiam. Deinde pro nobis etiam dominū Deum nostrum oretis, quoniam peccauimus in ipsum, necdū ad hunc usq; diem auersa est à nobis indignatio eius et iracundia. Legetis insuper librum hunc quem misimus ad uos diebus festis ac solennibus recitandū in æde Domini, ac dicetis, †Domino deo nostro iustitia debetur, nobis autem confusio uultus, qualis est hodie in homine Iudæo, in incolis Hierosolymæ, in regibus nostris, in principibus, in sacerdotibus, in prophetis & patribus nostris: propterea q; peccauimus in Dominū, morem nō gessimus ei, dictis domini Dei nostri nō auscultauimus, ut præceptis eius quę palàm nobis tradidit, pareremus. Ex eo tempore quo Dominus maiores nostros eduxit è terra Aegyptiaca, ad hunc usq; diem eidem domino Deo nostro repugnauimus,& quo minus ei dicto essemus audientes sumus obluctati. †Quamobrem impacta sunt nobis mala & execrationes, quæ Dominus per Mosen seruū suum destinauit, quo tempore maiores nostros eduxit è terra Aegyptiaca, ut nobis terram daret fluentem lacte & melle, ut liquido constat hodie. Neq; enim dictis domini Dei nostri acquieuimus, quicquid diceret prophetæ quos misit ad nos: sed sui quisq; cordis praui commenta, dijs alienis operando, malisq; ante oculos domini Dei nostri perpetrandis sequuti sumus.

Deut. 14. c; Ierem. 29. c; 1. Tim. 2. a; Baruc. 2. b; Dan. 9. a; Leuit. 26.; Dan. 28. b

C — [c] μάννα, thuris mannam: uel, munus מנחה

D

CAP. II.

QVapropter re cōprobauit Dominus sermonem suum, quem aduersum nos, iudicesq; nostros, qui iurisdictionē exercuerūt inter Israelitas, tum aduersum reges & principes nostros, singulosq; Israelitas et Iudęos pronunciauit, eo q; mala magna immisit nobis, (qualia nunq̃ patrata sunt sub toto cœlo Hierosolymæ designatis similia) secundū scripta †legis Mosaicæ, adeo ut corpora filiorũ suorum,& carnes filiarū suarum quidam è nobis ederēt. Pręterea reddidit eos obnoxios regnis quę circūtecta sunt nobis omnibus,& opprobrio, errationiq; inter omnes populos qui nos circūcolunt, ad quos eos disiecit idem Dominus: [a]depressiq; sunt, nedū euecti, quia in dominū Deum nostrū peccauimus, qui ipsi dicto non fuerimus audientes. †Domino Deo nostro iustitia debetur, nobis autē & maioribus nostris confusio uultus, qualis apparet hodie. Quæ prędixit nobis Dominus mala, nobis euenerūt omnia, nec tamen precibus [b]iram eius placauimus, ita ut à prauis cordis sui cogitationibus quisq; cōuerteretur: & cum euigilaret Dominus in malis illis, de quibus ad nos mādata dedit, (quia factis suis omnibus iustus est,) dictis tamen eius non auscultauimus, ut iremus itineribus præceptorū eius, quæ nobis ante oculos proposuit. †Nunc tamen domine Deus Israelitice, q manu ualida, brachioq; sublimi cū signis & miraculis, magnaq; potentia populū tuum eduxisti è terra Aegyptiaca, nomenq; tibi, quale sapparet hodie, peperisti: peccauimus quidē, et impie iniusteq; uersati sumus in iustis cōstitutionibus tuis omnibus, domine Deus noster: sed auertatur à nobis ira tua, quia [c]reliqui sumus pauci inter gētes, ad quas nos dispersisti. †Exaudi preces nostras Domine, & supplicatiōes, tuaq; causa nos assere: redde nos gratiosos apud eos qui nos abduxere, ut totus orbis cognoscat te dominū esse Deū nostrū, siquidem nomine tuo cēsetur Israel cū sua progenie. †Respice nos ex æde sancta tua, & attēde: aurem tuam acclina Domine,& audi: aperi oculos tuos,& uide: *neq;

Dan 9. b; Deut. 28. c; 4. Reg. 6. f; Baruch 1. d; Dan. 9. d; 1. Par. 6. c; Deut. 26. c; Esa. 63. c; *Psal. 113 c

A; B — [a] Vel, subiecti, aut deiecti.

[b] פני faciem significat & iram.

C — [c] Vel, derelicti.

D

enim mortui apud inferos,quorū uisceribus ademptus est spiritus,gloriā aut iu-
[b] Id est, magnificentia & decore Israelitico quod perit.
stitiam tibi tribuerint,sed super [b]magnitudine, quæ declinans & labascens abit,
mœstus animus,oculiq; deficientes,& esuriens anima gloriā tuam Domine præ
dicarint & iustitiam. Neq; enim iuste factis patrū aut regum nostrorū freti pre
ces nostras corā te domine Deus noster effundimus, sed quia indignationem &
iram tuam immisisti nobis,quemadmodū per seruos tuos prophetas denuncia-
E sti,cum diceres,Hæc ait Dominus, † Humerū uestrum [& ceruicem] summittite Iere.29.b
ad seruiendum regi Babylonico, & sedes terræ quam maioribus uestris tradidi,
[c] לעבור
retinebitis: sin est ut dicto mihi non sitis audientes [c]ad seruiendū regi Babyloni-
co,abolebo uocem lætam & iucundā,uocem sponsi sponsæq; ex urbibus Iudai-
cis,ac Hierosolymis, terraq; tota deserta erit habitatoribus. Sed nos dictis tuis
non auscultauimus,ut seruiremus regi Babylonico. Re itaq; cōprobasti sermo-
nes tuos,quos per seruos tuos prophetas loquutus es, adeo ut ossa regū & maio
rum nostrorū locis suis sint eruta.Nam ecce æstui diurno, pruinæq; nocturnæ ia
F cent exposita, & illi per labores diros,per famē,per gladiū, perq; exilium mortui
sunt:templū autem de nomine tuo dictum,redegisti quo res declarat hodie, pro
pter domus Israeliticæ Iudaicæq; malitiam. Sanè tu domine Deus noster,secun
dum omnem benignitatem et misericordiā tuam magnam egisti nobiscū,quem
admodum per † Mosen seruum tuum testatus es, cum eum legē tuam omnibus Leuit.26.b
Israele prognatis iussisti præscribere uerbis his,†Si dicto mihi nō fueritis audien Deut.4.d
tes,sanè magnū hoc examen & frequens ad paucos redigetur inter gētes, quò il 28.d
los dispersurus sum,eo q; sciam non audituros me esse istos, q; sint duræ ceruicis
G populus:ut resipiscāt uel in terra peregrinitatis suæ, & me dominū Deum suum
agnoscant.Tum cor dabo eis[ut intelligant:] & aures attentas, ut me prædicent
in terra exilij sui,ut celebrent nomen meum, utq; dorsum illud cōtumax suū de-
ponant,unà cum prauis facinoribus. Recordabūtur enim quò euaserint patres
eorum,qui peccauerunt in Dominū, & reducam eos in terram quam iureiuran
do pactus sum maioribus eorum,Abraham,Isaac & Iacob, ut ea potiantur:tum
etiam multiplicabo eos, ut ne diminuantur, fœdusq; perpetuū inibo cum ipsis,
ut ego Deus sim ipsorum,et ipsi mihi populus, nec postea pellam populū Israeli
ticum è terra quam ei tradidero.

CAP. III.

A TE omnipotens domine Deus Israelitice contractus animus, te anxia mens
inuocat, audi Domine, & patere te miseratione cōmoueri: cumq; deus sis
misericors,exerce misericordiā,quandoquidē in te peccauimus. Tu enim degis
æuum,nos uero uitam amittimus. Omnipotens domine Deus Israelitice, exau-
di quæso preces mortuorū Israelitarum,& filiorum qui peccauerunt in te,monē
tisq; domini Dei sui non paruerūt, quamobrem malis sumus implicati. Ne me
[a] Id est, potentiæ uel uirtutis.
mineris iniustitiæ patrum nostrorū, sed hoc tempore recordare [a] manus nomi-
nisq; tui,quia tu dominus Deus noster es,& te Domine prædicabimus. Nā ideo
terrore tuo corda nostra perculisti,ut nomen tuū inuocaremus, & te laudaremus
in exilio nostro, ut qui omnē iniustitiā patrum nostrorum qui in te peccauerūt,
[b] idē.
B animo recoluerimus. [b]Ecce nos in exilio nostro sumus hodie, quò nos disper-
sisti opprobrio,maledictis,& debitis obnoxios, iuxta omnem iniustitiā patrum
nostrorum,qui à domino Deo suo defecerunt. Audi ô Israelita, præcepta uita-
lia,auresq; præbe percipiendæ sapientiæ. Vnde est Israelita,q; in hostili terra de-
gis,q; in peregrina regione consenuisti, q; mortuorum cōmercio pollutus es, q;
inferos petentibus es adnumeratus? Fontem sapientiæ deseruisti: si uiam Dei te-
nuisses,utiq; in sempiterna deguisses tranquillitate. Disce ubi sit sapientia,ubi ro
bur, ubi intelligentia, ut scias simul in quo sit diuturnitas ætatis, in quo uita, in
quo lumen oculorū,& tranquillitas. Quis inuestigauit sedē eius? aut quis in the-
sauros

ſauros ipſius penetrauit? Vbi ſunt principes gentium, & qui beſtijs in terra do-
minantur? qui aues cœli ludos faciunt, qui recondunt theſauros argenti & auri,
quo fidunt homines, nec acquirendi finẽ faciũt? Nã argenti fabricatores illi [c]ſtu- C [c] μεριμνῶντες, καὶ οὐκ ἔστιν ἐξεύρεσις τῶν ἔργων αὐτῶν.
dioſiſſimi, nondum cõfectis operibus ſuis, extincti ſunt, et in feros petierũt, exor-
tis in locum eorum iunioribus alijs, qui lucem quidem aſpexerunt, & terrã inco
luerunt, ſed ignorauerunt uiam ſcientiæ, non obſeruarũt ſemitas ipſius, nec eam
exceperunt, filijq́; ipſorum procul abfuerũt ab itinere eius. Nec in Chanaan eſt
audita, nec in Theman uiſa eſt, neq; poſteri Agar ſtudioſi intelligentiæ in terra,
mercatores Meran & Theman, neq; fabularum interpretes, prudẽtiæ licet explo
ratores, unquam cognouerũt uiam ſapiẽtiæ, aut calliũ eius meminerunt. Quàm
ingens eſt domus Dei, ô Iſrael, q̃ longe patet locus poſſeſſiõis eius, q̃ amplus eſt
& infinitus, altus & immenſus. Ibi extiterũt gigantes illi iam inde ab initio nobi
les, ingẽtes, artiſq́; bellicæ periti. Non tamen hos elegit Deus, nec ipſis rationem
ſcientiæ tradidit, ſed perierunt inopia ſapientiæ, perq́; inſipientiam ſuam interie
runt. Quis aſcendit in cœlũ, & cõprehendit illã, aut deduxit eam è nubibus? quis D
traiecit mare, qui inuenerit eam, auróue puro compararit? Non eſt qui uiam eius
nouerit, aut qui callem eius perpenſum habeat. Cui nota ſunt omnia, is & hanc
Gene. 1. habet cognitam, eamq́; ſua adinuenit prudẽtia. †Qui [D]ſtabiliuit terrã in tempus [D] מבין
Ioſ. 10. c ſempiternum, qui eã pecudibus impleuit quadrupedibus, †quo emittẽte lumen
Eſa. 38. b progreditur, & tremebundũ obſequitur reuocanti. Stellas uero relucentes in ſta-
Eccli 46. a tionibus ſuis hilares ſi uocet, Adſumus, aiunt, ſuoq́; creatori fulgent cum lætitia.
Is eſt Deus noſter, cui non eſt comparandus alius: qui adinuenit omnẽ rationem
Ioan. 1. b ſciẽtiæ, eamq́; ſeruo ſuo Iacob, & Iſraeli ſibi percharo tradidit, quę †deinde com
parauit in terra, & egit inter homines.

CAP. IIII.

HAec liber eſt præceptorum Dei, hæc lex in æternum duratura. Quicunq; ap A
prehẽderint hanc, uitam ingreſſi ſunt: qui uero deſerũt eam, morituri ſunt.
Reuertere Iacob, & eam apprehẽde: perge obuiam lumini eius ad claritatẽ. Glo
riam tuam ne ceſſeris alij, nec commoda tua genti alienæ. Beati ſumus Iſraelitæ,
quoniã placita Dei nobis ſignificata ſunt. Bono eſte animo populares mei, mo-
4. Re. 17. d nimentum Iſraelis. †Non eſtis mancipati gentibus ad interitum: ſed quia Deum
25. reddidiſtis uobis iratum, perueniſtis in hoſtium poteſtatem. Exacerbaſtis enim
creatorem ueſtrũ, eo q; dæmonijs, falſiſq́; dijs ſacrificaueritis, Deum uero ueſtrũ
æternũ qui nos creauit, tradideritis obliuioni, altricemq́; ueſtrã Hieroſolymam
contriſtaritis. Vidit enim quæ uos inuaſerit ira diuina, ac dixit, Audite confines
Sion, quanto me luctu Deus affecerit. Nam filiorũ filiarumq́; mearum uidi ca-
ptiuitatem, quam Deus æternus illis attulit. Quos enim educaui cum lætitia, eoſ B
dem cum fletu luctuq́; amiſi. Nec quis gaudia celebret uiduę mihi, et deſertę, quę
propter peccata liberorũ meorum multis orbata ſum, propterea q; à lege Dei de
clinauerũt, & non agnouerũt iura ipſius, itineribus mandatorũ eius non ierunt,
nec calles diſciplinæ coniunctæ cum iuſtitia ipſius inſtiterunt. Adeſte confines
Sion, ut captiuitatis filiorum filiarumq́; mearum, qua eos affecit æternus ille, me
Deut. 28. e mineritis. †Induxit enim in eos gentem à longinquo, gentem improbã et barba
Ierem. 5. c ram, quæ neq; ſenem reuerita eſt, nec miſerta puerorũ, abduxit charos uiduæ, &
filiabus orbauit deſolatam. Ego uero quidnam potero uos adiuuare? Qui enim
mala uobis intulit, idem uos è manu inimicorũ ueſtrorũ eripuerit. Ite liberi, ite:
ego quippe orba relicta ſum, habituq́; proſperitatis exuto, ciliciũ ſupplex indui
Deut. 4. e æternum illum, quoad uiuam, inuocatura. Bono animo eſtote liberi, †& clamo C
30. a res ad Deum tollite, qui uos à potẽtia, manuq́; hoſtium liberaturus eſt. Nam ego
Pſal. 129. a iam ab æterno illo ſperare cœpi ſalutem ueſtram, & à ſancto lętitia mihi obiecta
eſt, fore ut breui obtingat uobis ab æterno ſeruatore noſtro uenia: ſiquidem cum

fletu luctuq́; amisi uos, ut Deus eosdẽ mihi cum gaudio sempiternaq́; lætitia re-
stituat. Vt enim modo uicinæ Sion captiuitatem uestram uiderunt, ita breui pro
B fectam à Deo uestro salutẽ aspicient, quę uobis cum ingenti gloria & splendore
* Vel, iram. æterni illius obueniet. †Ferte patienter, ô liberi, immissam à Deo uobis [a]acerbita 2. Reg. 16.
tem. Hostis quidem tuus persecutus est te, sed breui uidebis eiusdem interitum,
calcabisq́; ceruicem eius. Delicati mei uias cõfecerunt asperas, & tanquam grex
præda partus abacti sunt. Bono animo estote liberi, & Deum inuocate: nam in
expeditionem egressus memor erit uestri. Vt enim ad declinandum à Deo inten
tum uestrum habuistis animum, †ita cõuersi decies tanto magis ipsum quærite. Esa. 55. B
F Nam qui mala uobis immisit, idẽ uos cum salute uestra perfundet iucũditate per
petua. Fac adsis animo Hierosolyma, qui te optauit nominatim, is cõsolatur te.
†Miseros qui te afflixerunt, & è ruina tua perceperunt gaudium. Miseras ciuita Ier. 50. abc
tes, quibus liberi tui seruierũt, miseram quę tuos accepit filios. Vt enim ruina tua
gauisa est, casuq́; tuo lætata, ita mœrebit sua solitudine. Exultantem frequentiam
G eius auferam, & in luctum conuertam gloriationẽ. Per longos enim dies ignis
ab æterno illo immittetur in ipsam, plurimoq́; tempore coletur à dæmonibus.
†Respice ad Orientem Hierosolyma, & intuere lætitiã à Deo tuo tibi uenientẽ. Infra 5. b
Ecce filij tui quos amiseras adueniũt, adueniũt ab Oriente & ab Occidente usq́;
uerbo sancti Dei congregati, & ipsius lætabundi gloria. CAP. V.

A EXue habitum lugentis & afflictæ Ierusalem, & datæ à Deo gloriæ sempiter
næ decus indue, uesti te diploide diuinæ iustitiæ, capitiq́; tuo mitram gloriæ
[a] Δόξα. æterni illius impone, quia Deus splendorẽ tuum toti subiectæ cœlo terræ [a]osten
B surus est. †Imponetur enim à Deo tibi nomen sempiternũ, Pax iustitiæ, gloriaq́; Supra 4.
pietatis. Exurge Hierosolyma, & in edito consiste loco, unde respicias ad Orien-
tem, unde liberos tuos cernas cõgregatos ab Occasu & Oriente usq́; uerbo san-
C cti illius, memoriaq́; Dei lætabundos. † Nam qui ex te pedestres, cum ab hosti- Supra 4.
[b] αἰρομένους, al. ἐῤῥι-μένους. bus abducerentur, egressi sunt, eos Deus [b]sublimes gloriose reducit ad te ut filios
regios. Cõstituit enim Deus ut deprimatur omnis mons excelsus, scopuliq́; per-
D ennes, & ualles expletæ solo adæquentur, qua Israelitæ protecti gloria Dei com
[b] עץ meent, arbustis etiam, omnibusq́; [c] arboribus odoriferis [D]umbram Israelitis ius-
[D] σκιάδον, al. σκιέροτατον. su Dei præbentibus. Præibit enim Deus Israeliticus cum lætitia, & luce gloriæ
suæ, cum misericordia & iustitia, cuius ipse author est.

EXEMPLVM Epistolæ quam Ieremias misit ad captiuos Babylonem
à rege Babylonico abducendos, ut ipsis exponeret quæ
à Deo mandata habuit.

A PRopter peccata uestra in Deum cõmissa captiui à Nabuchodonozore rege Sup. 13. 14.
Babylonico abducemini Babylonem. Ingressi itaq́; Babylonẽ, per multos Iere. 25. ab
annos longumq́; tempus ibi eritis, ad septimam usq́; progeniem: post quod tem
pus educã uos inde pacifice. †Interim Babyloni deos argẽteos, aureos et ligneos Esa. 44. b
gestari humeris metum gentibus intentantes uidebitis. Ergo religiose cauete, ne Psal. 115. a
& uos alienigenarum exemplũ imitemini, aut metus illorũ incesserit uos à fron Sap. 13. 14.
te & à tergo turbam adorantium talia uidentes, sed animo dicite, †Tibi Domine Deut. 6. c
debetur adoratio. Angelus enim meus præsens uobis animarum uestrarum uin
dex est. Nam lingua istorum ab artifice polita est, ipsaq́; auro argentoq́; inducta
sunt: uana uero sunt, & loquendi facultate uacua. Tanq̃ uirgini cupidæ orna-
mentorum aurum sumũt, & coronas concinnãt deorum suorum capitibus. Est
autem & cum sacerdotes aurum & argentũ à dijs suis ablatũ impendãt in usum
[a] ἀπ' αὐτῶν. suum, [a]indeq́; tecto latẽtibus impertiãt meretricibus, rursumq́; deos illos aureos,
argenteos

Ierem. 10.a argenteos & ligneos uestimentis ornēt ut homines. †Non tamen illi uindican B
tur ab [b] ęrugine aut carie, quamuis purpureo sint amicti uestimēto, facies[q́]; corū
extergātur à puluere qui excitatur è domo, & plurimus ipsis insidet. Hic sceptrū
tenet ut rector quispiam regionis, qui tamen peccantē in se non interficit: ille pu
gionē dextera gerit aut securim, qui seipsum tamen à bello & latronibus nō eri
piat. Vnde liquet illos nō esse deos. Ergo ne metuatis ipsos. Nam quale uas ho=
minis est, quod contritum redditur inutile: tales sunt & istorū dij, quorū [c] in ædi-
bus positorum oculi puluere pedibus ingredientiū excitato sunt obsiti. Et ut cui
piam qui regem offenderit atria circuncludi solent, tanquā ad supplicium abdu
cendo: ita sacerdotes ædes eorum muniūt ostijs, claustris & uectibus, ne à [d] latro
nibus cōpilentur. Lucernas his accendunt, etiam plures q̃ sibiipsis, cum nullam
earum uidere queant, sed instar trabis cuiuspiā sint in domo. Corda eorū aiunt
elingi à natis terra serpentibus, à quibus ipsi erodūtur cum uestimentis suis, nec
sentiunt. Præ fumo in ædibus orto nigrescunt facies eorum: noctuæ, hirūdines
& uolucres inuolitant corporibus & capitibus eorum, atq; itē et feles. Vnde co-
gnoscetis non esse deos, quamobrem ne metuatis ipsos. Nam auro quo suntor C
natus causa uestiti, nisi quis situm absterserit, nequaquā fulserint: neq; enim sen-
Esa. 46.b. su afficiebantur, etiam cū cōflarentur: † summo[q́]; empti pretio, spiritu tamē sunt
uacui. Inopia pedum gestantur humeris, suam ipsorum ignominiā significan-
tes hominibus. Erubescere etiam oportet cultores talium, cum nunquam si ceci
derint, per se queant resurgere, neq; si quis erexerit illa, moueri per se, neq; incli-
nata se unquā erigere, sed donaria tanquā mortuis apponantur. Sacrificijs uero
eorum uenditis abutūtur sacerdotes, similiter[q́]; & mulieres penū curantes inde,
nihil inopi aut infirmo impertiūt: sacrificia deniq; eorū contingunt menstrualis
mulier & [e] puerpera. Hinc igitur intelligētes non esse deos, ne metuatis ipsos.
Nam unde uocentur dij? An quia mulieres ad deos aureos, argēteos & ligneos
ponunt donaria? sacerdotes autē in templis eorum scissis tunicis, & barba capi-
te[q́]; raso & aperto sedent, coram[q́]; dijs suis tanquā in ferali cœna uociferādo ru
giunt? Vestimenta eorum auferunt sacerdotes, & uxores suas inde, liberos[q́]; ue-
stiunt. Neq; si malum acceperint à quopiam aut beneficium, illi possunt repen- D
dere, neq; dare regnū cuiquam aut abrogare queūt: neq; item diuitias aut æs un
Eccle 5.a quam ualēt tribuere. †Quod si quis uotū nuncuparit ipsis, nec reddiderit, haud
quaquam id expoposcerint. Hominē à morte nō uindicarint, nec infirmiorem
liberarint à potentiore. Nō restituerint homini cæco uisum, in necessitate consti
tutum nequaquam eripuerint, nō miserti fuerint uiduæ, pupillo beneficiū non
dederint. Lapidibus è monte petitis similia sunt ista lignea, aurata & argentata:
qui uero colunt ea, dedecus concipient. Quomodo igitur deos esse illos censen-
dum est aut dicendum, cum ipsi quoq; Chaldæi prodāt horum ignominiā? qui
ubi mutum uiderint sermonis usu carentē, admoto Belo, ut loquatur postulant:
[f] quasi ille sensu sit præditus. Non tamē possunt re perpensa missa facere talia, ut
quæ sensu careant. Quid, quod mulieres funiculis accinctæ uias insidēt, [g] surfu-
res adolentes: cum[q́]; quæpiam ipsarum ab aliquo prætereuntium attracta com
pressa[q́]; fuerit, alteri exprobrat, q nō eam quam ipsa dignationem consequuta
sit, nec funiculus eius fuerit diruptus. Omnia quæ fiūt in illis, falsa sunt, quomo E
do igitur sentiendū est, aut dicendum illos esse deos? A fabris & aurificibus con
fecta sunt talia, nec alia q̃ artifices illa esse uolūt, euaserint, ipsi[q́]; adeo fabricato-
res eorum haudquaquā sunt longęui. Quomodo igitur opera ab ipsis fabricata
dij sint? Etenim uanitatem & opprobriū posteris reliquerunt. Nam ubi bellum
ipsis mala[q́]; ingruerint, consultant apud se sacerdotes, quō nā se abdāt cum illis.
Quid igitur uetat, q dij nō sint intelligere, cū seipsos nec à bellis nec à malis uin

[b] ἰοῦ.

[c] καθιδρυμένων, ἐν τοῖς οἴκοις, al. καθιδρύμενοι ἐν τοῖς οἴκοις.

[d] *Aut potius, furib. quos & ipsos à latē do λιστὰς uoces.*

[e] λεχώ.

[f] ὡς δυνατοῦ ὄντος αὐτοῦ αἰσθάνεσθαι, al. ἐπίστασθαι.

[g] πίτυρα, al. ossa oliuarum.

dicent? Nā lignea cum sint auro argēto'q; inducta, falsa esse posthac palàm erit, liquido'q; cōstabit gentibus omnibus ac regibus non esse Deos, †sed opera manuum humanarum, quibus nihil insit diuini. ᵇ Quis nesciat nō esse deos illos? Neq; enim crearint regioni regem, nec pluuiā hominibus unquam dederint. Iudicium inter eos non exercuerint, nec iniuriam propulsarint imbelles. Cornicibus enim inter cœlum & terrā ⁱpendentibus sunt similes. Etenim si ædem deorum ligneorum, auratorum, aut argentatorū innaserit ignis, sacerdotes quidem eorum fugerint, et euaserint, ipsi uero trabium instar conflagrant in medio, neq; regi adeo nec hostibus restiterint. Quomodo igitur censendi uocādiue dij sunt? Nec fures nec latrones effugerint unquam dij lignei, aurati & argentati, cū potentiores ipsis aurum, argentum, & uestitum quo sunt amicti, ablatū gerentes, abeant, nec illi opem sibi ferant. Potior itaq; rex est probans suam potentiā, aut in domo uas utile q̄d domino sit usui, quàm dij falsi: potior ianua domus, quæ in ea sunt custodiens, quàm dij falsi: potiores & columnæ ligneæ regiarū, quàm dij falsi. Nam sol quidem & luna, astra'q; splendentia cū emittuntur ad usus necessarios, facile parent: similiter & fulgur cum emicat, cōspicuum est: eodem modo & uentus regionem omnem perflat, & nubes à Deo totū orbem permeare iussæ mandatum exequūtur, ignis quoq; ad montes arbusta'q; consumenda desup demissus iussa perficit: ista uero nec formis nec uiribus suis sunt his similia. Vnde nec sentiendum est nec dicendum illos esse deos, qui nec iudiciū exercere, nec beneficiū dare queunt hominibus. Cognitū igitur habentes non esse deos, ne metuatis ipsos. Siquidē reges nec felices reddiderint nec infelices, signa gentibus in cœlo non ediderint, nō fulserint instar solis, nec ut luna luxerint. Bestiæ præstātiores sunt illis, quæ sub tectū fugiendo sibi prodesse possunt. Nullo itaq; modo deos esse liquet nobis, quapropter ne metuatis illos. Nam quod est in cucumerario terriculum nil defendens, hoc dij sunt istorum lignei, aurati & argentati, instar spinæ hortēsis, cui quæuis insidit auicula, cadaueri'q; adeo in tenebris proiecto similes sunt istorum dij lignei, aurati & argentati. A purpura deniq; & ᵏsplēdore marcescente in ipsis, deos nō esse cognoscatis. Nam ipsi quoq; tandē consumentur, & dedecus afferent regioni. Prstat igitur homo integer, qui caret simulachris, nam ab ignominia procul aberit.

Marginalia: ᵇτίνι ὁ γνωσιον. — ⁱ Vel, uolantibus. — ᵏτῆς μαρμάρυ. — Psalm. 115. — Sap. 13. b — F — G

Canticum trium sanctorum puerorum, quod sequitur in 3. cap. Danielis post

hæc uerba, Et incedebant in medio flammæ laudantes Deum, & Dominum prædicantes. Non extat autem Hebraice, ab eo loco qui incipit, Stans autem, &c. usq; ad, Nabuchodonozor autem, &c.

STANS autē Azarias, sic orauit, & in medio ignis ore aperto, Prædicandus es, inquit, domine Deus patrum nostrorum, celebrandū nomen tuum, & perpetuò gloriosum. Quia iustū te præbes omnibus in rebus quibus nos afficis: integra sunt omnia opera tua, & instituta tua recta, syncera'q; omnia iudicia. Integra enī iudicia exercuisti, et quæcūq; intulisti nobis, sanctæ'q; ciuitati patrū nostrorū Hierosolymę, utiq; legitime iuste'q; ea omnia propter peccata nostra intulisti. Nam peccauimus, & inique egimus, qui

qui defecerimus à te, deliquimus per omnia, præceptaq; tua nec audiuimus, nec seruauimus, nec quo modo nobis ea prçceperas, ut bene esset nobis, prçstitimus. Quæcunq; ergo intulisti nobis & fecisti, legitimo fecisti iudicio, & in manus ini quorum hostium, inimicissimorumq; proditorū, tum regi iniusto, & in tota terra pessimo nos tradidisti. Iam itaq; nō licet nobis hiscere: dedecori & opprobrio, seruis tuis, cultoribusq; tuis facti sumus. Propter nomē tuū ne planè ꝑdas nos,
Gen.22.c ne rescindas pactū tuum, néue misericordiā tuam à nobis auoces, propter †Abra
36.a.28.c ham tibi charum, propter Isaac seruum tuum, & propter sanctū tuum Israelem, quibus cum locutus es, pollicens te semen eorum instar stellarum cœli, & ut arenam quæ est in ora maris multiplicaturum. Nam infra gentes omnes diminuti sumus Domine, & hodie in omni terra humiliter agimus ꝑpter peccata nostra. Non est nobis princeps hoc tempore, non propheta, non dux, nō holocaustum, non sacrificium, non munus, non suffimētum, non locus sacrificandi coram te, ut ueniam impetremus: attamen cum animo fracto, deiectisq; admittamur spiritibus. Instar holocaustorum arietum & taurorum, denorumq; millium opimorum agnorum sit coram te sacrificium nostrum hodie,[a] ut ad finē usq; sequamur te, quia ijs qui te fidunt non est erubescendum. Sanè nunc [b] te corde toto sequimur, te reueremur, & aspectū tuum quærimus. Ne afficias nos pudore, sed pro benignitate tua, ubertateq; misericordiæ tuæ agas nobiscum, secundum miracula tua serues nos, gloriamq; nomini tuo Domine concilies. Erubescant omnes qui male tractauerunt seruos tuos, uim omnem & potentiam amittant turpiter, & robur eorum infringatur, ut cognoscāt te dominum deum esse solum, & per totum orbem gloriosum. Interim non cessabāt qui iniecerant eos ministri regij fornacem naphta, pice, stuppa, sarmentoq; succēdere, adeo ut flamma fornacem ad quadragintanouem cubitos exuperaret, cum erupit, & quos circa fornacē offendit Chaldæos concremauit. Angelus autem Domini, qui unà cum Azariæ socijs in fornacem descēderat, discussa è fornace ignea flamma susurrantē, quasi roscidum flatum in medio eius excitauit, ut ignis prorsus relinqueret intactos et illæsos, nec ulla eos molestia afficeret. Tum tres illi uelut uno ore in fornace decantare deum, celebrare, & his uerbis prædicare,

[a] למלא אחריך
[b] σοι.

Prædicandus es domine Deus patrum nostrorū, celebrandus & laudandus in perpetuum: prædicandum item nomen tuū gloriosum illud & sanctū, perquàm laudabile, & in æuum supra modum extollendum.

In templo sanctæ maiestatis tuæ prædicandus es, sempiternis sæculis percelebrandus, & perquàm gloriosus.

Prædicandus es, ut qui profunda intuearis, & Cherubim insideas: sempiternis sæculis percelebrandus, & extollendus.

Prædicandus es in solio regni tui glorioso, sempiternis sæculis percelebrandus, & perquàm gloriosus.

Prçdicādus es in solo cœlesti, sempiternis sæculis ꝑcelebrandus, & gloriosus.

Omnia opera Domini prædicate Dominū, ipsum sempiternis sæculis decantate, & extollite.

Cœli prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Psal.148.a †Angeli prædicate Dominum, Dominum sempiternis sæculis decantate, & extollite.

Omnes aquæ quæ supra cœlos sunt prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Omnes facultates Domini prædicate Dominū, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Sol & luna prædicate Dominū, sempiternis sæculis decantate eū, & extollite.

Stellæ cœli prædicate Dominũ, sempiternis sæculis decãtate eum, & extollite.

Omnis imber & ros prædicate Dominũ, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Omnes spiritus prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Ignis & æstus prædicate Dñm, sempiternis sæculis decantate eũ, & extollite.

* *Prædicate Dominum frigus & ardor, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

*νιφετοί, al. pruinæ. Prædicate Dominũ rores, & *pluuiæ niuales, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dñm noctes & dies, sempiternis sæculis decãtate eum, & extollite.

Lux & tenebræ prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Gelu frigusq; prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum pruinæ & niues, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Fulgura nubesq; prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Terra prædicet Dominum, sempiternis sæculis decantet eum, & extollat.

Montes & colles prędicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Cuncta terræ germina prędicate Dominũ, sempiternis sęculis decantate eum, & extollite.

Fontes prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Maria fluminaq; prędicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Ceti & aquatilia cuncta prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Omnes uolucres cœli prędicate Dominũ, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum bestiæ, cunctęq; pecudes, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dñm filij hominũ, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Israelitæ prædicent Dominũ, sempiternis sęculis decantent eum, & extollant.

Prædicate Dominum sacerdotes Domini, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prędicate Dominum serui Dñi, sempiternis sæculis decãtate eum, & extollite.

Spiritus & animæ bonorum prędicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum sancti, & humiles animo, sempiternis sęculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum Anania, Azaria & Misaël, sempiternis sęculis decantate eũ & extollite. Quoniã eripuit nos ab inferis, à manu mortis uindicauit nos, liberauitq; è media fornace flammis ardente, ex igne, inquã, medio liberauit nos.

Confitemini de Domino quod bonus sit, & quod eiusdem sempiterna sit misericordia.

Deum deorum prædicate cuncti cultores Domini, ipsum decantate, & omnibus sæculis misericordiam eius fatemini.

Histo-

Historia Susannæ, ab initio libri Danielis separata, quod non extet in libris Hebræorum, ut neq; de dracone Beli narratio. Hanc tamen historiam plæriq; pro 13. cap. Danielis collocant.

IR quidam habitabat Babyloni, nomine Ioachim, qui uxorem duxerat nomine Susannā filiam Helciæ perquàm formosam, Deumq; religiose colentem, quod boni parētes eius ipsam iuxta legem Mosaicam instituissent. Erat autē Ioachim prædiues, & uicinum domui suæ habebat pomarium, ad eumq; itabant Iudæi, quod omniū esset honoratissimus. Porrò iudices cōstituti[a] illo anno duo senes è populo, (de quibus loquutus est Dominus, exortam esse iniustitiā è Babylone à senibus, qui populum regere uiderentur, iudicibus,) frequentabant & ipsi domum Ioachim, ubi omnes litem habentes adibant eos. De more autem populo meridie digresso, Susanna ingressa in uiri sui pomario deambulabat. Hanc duo senes illi ingredientem quotidie, & inambulantem conspicati, cum in eam libidinose exarsissent, euerterunt mentem suam, & oculos suos à conspectu cœli, iusteq; iudicandi memoria declinauerunt. Cumq; essent amore eius ambo uulnerati, neuter tamen alteri dolorem suum enunciabat. Erubescebant enim declarare libidinē suam, quod concubitum eius appeterent. Cæterum cum studiose darent operam quotidie ut uiderent eam, alter tandem alteri, Abeamus age domum, inquiunt, quia prandij tempus est. Cumq; egressi à se inuicem discessissent, reuersi in unū eundem locum inciderunt, causamq; inuicem sciscitati, concupiscentiam suam fassi sunt. Tum tempus unà cōstituerunt, quo possent ipsam solam deprehendere. Accidit aūt ut, dum opportunum diem obseruarent, illa pro quotidiano more cum duabus tantum puellis pomarium ingrederetur† lauandi cupida: æstus quippe erat, nec ibi quisquam præter duos senes latētes, & eam obseruantes. Ibi puellis imperauit, Afferte iam mihi oleū & smegma, ostiaq; pomarij claudite, ut lauem. Quæ fecerunt ut iussæ fuerāt, [b] ianuisq; pomarij occlusis, ipsæ foribus obliquis egressæ sunt, allaturæ quæ iussæ fuerant, nec senes uiderunt, eo quod laterent. Egressis uero puellis, consurrexere senes illi: cumq; accurrissent ad eam, dixerūt, Ecce ostia pomarij clausa sunt, nec quisquā uidet nos, amore uero tui tenemur, quamobrem acquiesce nobis, copiamq; tui facias. Si minus, testimonium cōtra te dicemus, quod iuuenis fuerit apud te, eaq; de causa puellas abs te amiseris. Tum ingemuit Susanna, ac dixit, † Angustiæ me premūt undiq;. Si enim fecero hoc, mors mihi præsto est: sin minus, manus uestras nō effugero. Sed optabilius est mihi expertem facti in manus incidisse uestras, quàm peccasse in conspectu Domini: simulq; uoce magna exclamauit, contraq; duo senes & ipsi uociferati sunt, & cucurrit alter eorum ad fores pomarij, et aperuit. Cum ergo clamorem è pomario domestici audiuissent, [c] per obliquā ianuam irruerunt, uisuri quidnam illi accidisset: postquā uero senes exposuerunt rationes suas, erubuerunt serui uehementer, quia nunquā huiusmodi fama de Susanna prodita fuerat. Porrò cū postridie populus ad uirum illius Ioachim conuenisset, accesserūt duo senes pleni iniqua in Susannam cogitatione, ut eam morti addicerēt, & coram populo, Accersite, inquiunt, Susannam Helciæ filiam, uxorē Ioachim. Tum accersita est, & uenit illa cum parentibus & liberis, omnibusq; cognatis suis, cūq; perquam delicata esset & formosa, retegi eam iusserunt iniusti illi, (nam uelata erat,)

[Margin: A; B; C; D]

[Margin references: Exod. 2. a; 2. Reg. 11. a; 2. Reg. 24.]

[a] Scilicet, quo duxerat uxorē Ioachim.

[b] Vel, per posticum.

[c] Vel, per posticum.

ut pulchritudine eius satiarentur. Deinde cũ [b] propinqui eius fleret, cũ ijs [e] qui no
uerant eam omnibus, exurrexerũt in medio populi duo senes, †capitiq; eius ma Leuit.24.e
nus imposuerunt, ipsa uero flens in cœlum suspiciebat, quod Domino fretũ ha=
beret animum. Tum senes ita locuti sunt, Deambulãtibus nobis in pomario so
lis, hæc cum duabus puellis ingressa est: cumq; foribus pomarij clausis puellas à
se dimisisset, uenit ad eam iuuenis qui latuerat, & cum ea concubuit. Porrò nos
cum essemus in angulo pomarij, cõspicati scelus hoc, accurrimus ad eos: cumq;
E uidissemus eos concubuisse, illũ quidem tenere nequiuimus, quod uiribus nos
uinceret. Itaq; apertis foribus exilijt: hanc uero cõprehensam, quisnã esset ille iu
uenis interrogabamus: sed id nobis indicare noluit. Huius rei testes sumus. His
cum cœtus ille credidisset ut senibus & iudicibus populi, ijq; capite damnassent
eam, exclamãs uoce magna Susanna, Deus, inquit, æterne, cui secreta patent, qui
priusquam fiant nouisti omnia, tu hos falsum testimoniũ contra me dixisse scis,
& ecce morior, cum nihil cõmiserim eorum quæ isti mihi malitiose imputarũt.
Et exaudiuit Deus uocem ipsius: cumq; duceretur ad supplicium, excitauit spiri-
tum sanctũ pueri iunioris, cui nomen erat Danieli: qui cum magna uoce excla
masset, †Equidẽ insons sum sanguinis huius, omnis populus cõuersus ad eum, 2.Reg.3.f
Quid sibi uult, inquit, iste sermo quẽ tu locutus es? Tum ille stans in medio eo=
rum, Adeóne, inquit, stulti estis Israelitæ, ut citra disquisitionem, re nondũ liqui-
F do constante, filiam Israeliticam condemnetis? Redite in iudicium, quia isti fal-
sum in hanc testimonium dixerunt. Cum itaq; populus uniuersus propere re
uersus esset, dixerunt ei senes, Huc ades, asside inter nos, & rem nobis expone,
quandoquidem Deus tibi senile munus commisit. Et Daniel, Separate, inquit,
eos procul inter se, ut eos percõter: utq; alter ab altero segregatus est, uocato eo-
rum altero, Inueteratæ longo tempore malitiæ senex, inquit, nũc produnt se pec
cata tua, quæ antehac exercendis iniustis commisisti iudicijs, cum insontes con-
demnares, sontes autem absolueres, cum Dominus interdixerit, †Insontẽ & iu Exod.23.b
stum ne interficias. Nunc ergo si quidem hãc uidisti, dic sub quanam arbore ui
disti congressos illos? At ille, Sub lentisco, inquit. Cui Daniel, Recte, in tuum
ipsius caput mentitus es: ecce enim angelus Dei accepta ab eo [f] sententia, mediũ
te dissecabit. Tum eo semoto, iussit adduci alterũ, cui dixit, Progenies Chanaan,
haudquaquam Iudæ, forma decepit te, & libido animũ tuum peruertit. Ita age-
batis cum filiabus Israeliticis, & illæ metuentes uobiscum consuescebãt: sed non
G item filia Iudæ uestram iniustitiam passa est. Nũc ergo dic mihi, Sub qua nam
arbore deprehendisti illos unà rem habentes? At ille, Sub [g] prino, inquit. Cui
Daniel, Recte, In tuum ipsius caput tu quoq; mentitus es. Manet enim te ange-
lus Dei gladium gerens, quo te dissecet medium, & disperdat ambos. Tum ma
gna uoce exclamauit uniuersa concio, & deum omnes prædicabant, ut eorũ qui
sperent in ipsum seruatorẽ: simul in duos senes, quod ex ore suo falsi testimonij
conuicti essent à Daniele, consurrexerunt, & eos eodem supplicio, quod in con
generem malitiose intenderant, iuxta †legem Mosaicam affectos interemerunt, Deut.19.e
innoxiusq; sanguis illo die uindicatus est. Helcias autẽ & uxor eius Deũm lau-
dare super filia sua Susanna, unà cum Ioachim marito eius, cognatisq; omni-
bus, quod probrosum facinus non esset inuentum in ea: & Daniel iam inde ex
eo die magnam apud populum adeptus est authoritatem.

De draconis

[b] οἱ παρ' αὐτῆς, al. οἱ παρ' αὐτὴν.
[e] εἰδότες, al. ἰδόντες.
[f] φάσιν.
[g] πρῖνος, arbor ilici similis.

De draconis Beli interemptione, à fine libri Danielis auulſum fragmentum, quod plærique pro 14. cap. Danielis collocant.

CVM rex Aſtyages cõceſſiſſet ad maiores ſuos, Cyrus Perſa regnum A
eius excepit. Erat aũt regi familiaris Daniel, & omnium amicorum
eius honoratiſſimus. Porrò ſimulachrũ erat Babylonijs nomine Bel,
in quod diebus ſingulis duodenas [a] artabas ſimilę, oueſque quadrage
nas, & ſenas uini metretas impendebãt: rexque colebat illud, et ad adorandum ip
ſum quotidie ſe cõferebat. Cum uero Daniel adoraret Deũ ſuum, interrogauit,
ipſum rex, Quare Belũ non adoras? Cui reſpondit ille, Quia ſimulachra nõ co-
Deut.6.c lo manufacta, †ſed deũ uiuum creatorẽ cœli & terræ, qui habet poteſtatẽ omniũ
Matt.4.a animantiũ. Rurſum rex, An nõ, inquit, Bel tibi uidetur uiuus eſſe deus? Nónne
uides quàm multa comedat & bibat quotidie? Tum Daniel ridens, Ne erres rex, in- B
Eccli.30.c quit, hic lutũ eſt intus, & foris æreus, †neque unquã comedit. Iratus ergo rex ſacer
dotibus ſuis accerſitis, ait, Niſi mihi dixeritis quis comedat impenſas has, morie
Leuit.24.c mini: quod ſi planũ feceritis Belũ iſta comedere, †Daniel interibit, quod numen Beli ob
trectauerit. Et Daniel regi, Fiat ut iubes, inquit. Erant aũt ſacerdotes Beli ſeptua-
ginta, exceptis uxoribus & liberis. Cumque rex cũ Daniele in ædẽ Beli ueniſſet,
ijdem ſacerdotes Beli dixerunt, Ecce nos foras egredimur, tu uero rex appone ci
bos, uinumque infuſum ſtatue, & clauſam cõſigna annulo tuo ianuam, niſique ma
ne reuerſus comeſa à Belo omnia inueneris, moriamur nos, aut aduerſum nos
mentitus Daniel. Porrò illi ſecuri erant, quia clandeſtinũ ſub menſa pararant in C
troitũ, per quem ingredi ſolebant, & illa cõſumere. Egreſſis igitur illis rex Belo
cibos appoſuit, attuleruntque ſerui Danielis, ut iuſſi fuerant ab eo, cineres, totumque
templum coram rege conſperſerunt, & egreſſi clauſa ianua, annuloque regis cõſi-
gnata diſceſſere: ſacerdotes autem de more ſuo ingreſſi noctu, unà cũ uxoribus
& liberis ſuis, comederũt omnia, ac ebiberunt. Cum uero rex unà cum Daniele
primo diluculo ſurrexiſſet, Salua ſunt, ô Daniel, ſigilla, inquit. At ille, Sanè ſalua
ſunt ô rex. Vbi uero primum ianuã rex aperuit, menſam intuitus, magna uoce,
Magnus es, ô Bel, exclamat, nec ullus apud te dolus eſt. At Daniel ridens, regem D
ne introiret, retinuit, & ait, Intuere pauimentũ, & cuius ueſtigia ſint hæc, conſide
ra: ueſtigia uirorum uideo, mulierum & puerorum. Tum rex iratus, ſacerdotes
comprehendit cum uxoribus ſuis & liberis: cumque ei clãdeſtinas ianuas, quibus
ingreſſi, quę in menſa poſita fuerant cõſumebant, oſtendiſſent, interficiendos cu
rauit eos, & Belũ tradidit in poteſtatẽ Danielis, qui eum cum templo ipſius ſub-
uertit. Erat autem eodem in loco ingens draco, quem colebant Babylonij. Et
interrogauit rex Danielem, Num & hunc dices eſſe æreum? Viuit ecce, edit & bi
bit. Negare non potes quin uiuus ſit iſte deus, hunc igitur adora. At Daniel, Do E
minum deum meũ, inquit, adorabo, quoniam is deus uiuus eſt. Tu uero rex da
mihi poteſtatẽ, & draconem hunc abſque gladio aut fuſte interficiam. Do tibi, rex
ei reſpondit. Daniel ergo ſumptam picem, [b] ſeuum & pilos unà coxit: cumque in
maſſas cõfeciſſet, ori draconis iniecit, qui inde diruptus eſt. Tum ait, En religio-
nes ueſtras. Hoc cũ audiſſent Babylonij, indignari uehementer, & in regem con
citati fremere, Iudęus euaſit rex, Belũ aboleuit, draconẽ interemit, & occidit ſacer
dotes, & ad regem congregati dicere, Dede nobis Danielem, alioqui te cum do-
mo tua interficiemus. Videns itaque rex uehementer urgeri ſe, cõpulſus neceſſi-

[a] *Artaba menſura eſt ſextarios 72. cõtinens.*

[b] *Vel, adipem.*

tate Danielem eis dedidit. †Illi uero coniecerunt eum in foueam leonũ, ubi sex Dan.6.e
dies egit. Erant autẽ in fouea septem leones, quibus bina corpora, ouesq́ binæ
cibo dabantur quotidie: tum uero data non sunt, ut deuorarent Danielẽ. Porrò
erat in Iudęa Habacuc propheta, qui pultem coxerat, & panẽ intriuerat in alueo
lum, rusq́ ibat deferẽs eam messoribus. Huic dixit angelus Domini, Prandium
quod habes defer Danieli Babylonẽ in foueam leonum. Cui respondit Haba-
cuc, Babylonẽ nunquam uidi Domine, & foueam ubi sit ignoro. †Tum ange- Ezech.8.b
lus apprehendit uerticẽ eius, comaq́ capitis asportatũ impetu spiritus sui, Baby-
G loni super foueam cõstituit. Ibi cum Habacuc clamore uocasset, Daniel, Daniel,
accipe prandium quod Deus tibi misit. Daniel, Etiam meministi mei Deus, in-
quit, nec eos qui obseruant & amant te, deseruisti: simul surrexit & comedit. An-
gelus autem Domini Habacuc cõfestim in locum suum restituit. Rex uero die
septimo uenit ad lugendum Danielem: cumq́ accessisset ad foueã, & introspe-
xisset, ecce Daniel sedebat [inter leones.] Tum exclamans uoce magna rex, Ma-
gnus es domine Deus Danielis, inquit, nec est præter te alius: †extrahendũq́ cu- Ierem.38.b
rauit illum, †& eos qui periculum crearant ipsi in foueam cõijciendos, qui pro- 1.Hest.7.b
tinus coram eo deuorati sunt. Dan.6.c

Liber Iudith.

CAPVT I.

A

VM Arphaxad [perdomitis multis gentibus,] regnũ Me-
dorum teneret Ecbatanis, & lapidibus ternos cubitos latis,
longisq́ senos cubitos, cæsimq́ deformatis, murũ altitudi-
ne cubitorũ septuaginta, [a]quinquaginta uero cubitorũ lati
tudine Ecbatanis circũdedisset, turres itẽ in portis ipsius cẽ
tenorum cubitorum ad [b]sexagenos cubitos latitudinis fun
datas extruxisset singulas, cũq́ portas ipsius latitudine qua
dragenos cubitos, ad facilem exitum potentissimis copijs suis, ordinibusq́ pedi-
tum præbendum, patentes extulisset ad septuagenorum cubitorum altitudinẽ,
[iamq́ quasi confirmatus exercitus sui potentia, magnificentiaq́ quadrigarum
suarũ gloriaretur,] Nabuchodonozor rex anno regni sui duodecimo, quo in ur
B be amplissima Niniue dominabatur, bello regẽ eundem Arphaxad adortus est
in campo illo spatioso, qui est in finibus Ragau. Consociarunt autẽ ei se omnes
incolæ montanæ regionis, & qui accolebant Euphratem, Tibrim, Hydaspen, &
campũ Arioch regis Elymeorũ, multæq́ gentes nationis Gelod iunxere copias.
Nabuchodonozor uero rex Assyriorũ [auctus imperio, & animo elatus,] acces-
siuit omnes incolas Persidis, tractumq́ occidentalẽ tenentes omnes, habitatores
Ciliciȩ, Damasci, Libani & Antilibani, tum omnes agẽtes in ora maritima, gen-
tesq́ colentes Carmelũ, [& Cedar,] & Galaad, & superiorem Galilæã, & latum
agrũ Esdrelom, & item omnes in Samaria, eiusq́ urbibus, transq́ Iordanẽ, Hie-
C rosolymam usq́ & Bethauen, & Chellus, & Cades, & fluuiũ Aegypti, & Taph
nes, & Ramesse, & usq́ ad omnẽ terram Gesem sedes habẽtes, ultra Tanim usq́
Memphimq́, omnesq́ adeo incolas Aegypti usq́ ad fines Aethiopiȩ pertinẽtes.
Omnes tamen illi terrarũ istarum habitatores mandatum Nabuchodonozoris
regis Assyriorũ frustrati sunt, nec arma cum eo consociarunt, q́ non metuerent
ipsum,

[a] Al. triginta.

[b] Al. uicenos pedes.

ipsum, sed ut uirum unicum despiceret, quapropter legatos eius infecta re igno
miniose à conspectu suo remisere. Tunc Nabuchodonozor ira uehementi ad-
uersus omnes terras illas cõmotus, per solium regni sui iurauit, certo se ulturum
omnes fines Ciliciæ, Damasci, Syriæq;, ferroq; suo peremptum omnes incolas ter
ræ Moabiticæ, nationes Ammon, Iudæos omnes & Aegyptios, donec ad termi-
nos duorum marium penetrauisset. Suis itaq; copijs decertauit aduersus Arphaxad D
regem anno decimoseptimo: cumq; extitisset prælio superior, omni exercitu Ar
phaxad, equitatuq; eius ac curribus omnibus in fugam uersis, expugnatisq; ur-
bibus eius Ecbatana usq; peruasit: tũ captis ui turribus urbis, plateisq; peruasta-
tis, decus eius cõmutauit ignominia: cumq; ipsum Arphaxad in montibus Ra-
gau assecutus iaculis suis confixisset, postq̃ eum illo die toto persecutus profliga
uit, Niniuen ipse cum omni turba suorum, frequentissimaq; uirorum bellicoso-
rum multitudine reuersus, otia ibi conuiuiaq; cum exercitu suo per dies centum
uiginti agitauit.

CAP. II.

Porrò anno [a] octauodecimo die primi mensis uicesimasecũda, in domo Na A
buchodonozoris regis Assyriorum, habitus est sermo de supplicio ab omni ter
ra, ut locutus ille fuerat, expetendo. Cumq; cõuocauisset omnes obnoxios sibi,
proceresq; suos omnes, arcanaq; cõsilij sui contulisset cum ipsis, atq; omnẽ terræ
militiã ore suo repetitã exposuisset, illi censuerũt omnes homines imperio oris
ipsius non obsecutos, esse perimendos. Euenit igitur ut finita consultatione sua
Nabuchodonozor rex Assyricus accersito Holopherni magistro copiarum sua-
rum à se potestate secũdo hęc ediceret, Hæc imperat rex ille magnus dominus to
tius terræ. Ecce tu à cõspectu meo profectus, adiunges tibi è uiris robore pollen
tibus peditũ ad centum uiginti millia, equorumq; cum equitibus millia duode-
cim, & expeditione inuades omnes terras occidẽtales, q. imperio meo nõ parue-
rint. Illis denunciabis, ut terras & aquas parent mihi, qui furore meo sim eos in- B
uasurus, omneq; solũ terrę operturus pedibus copiarum mearum, quibus ipsos da
turus sim diripiendos, ita ut saucij ualles & torrentes impleant, effusaq; exundẽt
præ cadaueribus ipsorũ flumina: tum etiam me captiuorum gregem ex ipsis in
ultimas quasq; terras abacturũ. Tu uero mihi prægressus præoccupabis omnes
fines eorum, & dedẽtes se tibi in diem disceptationis cum ipsis mihi cõseruabis:
Ezech. 9. b †rebelles aũt oculo tam ignoscenti non respicies, quo minus eos in omni terra
tua cædi permittas ac direptioni. [Nõ parces ulli regno, sed omnem urbem mu
nitam ditioni meæ subiges.] Quoniã per uitam meam, regniq; mei potentiam
quæ loquutus sum, mea manu persequar omnia. Tu uero caue uel unum man
datorum domini tui pręterеas, sed ea quemadmodum præcepi tibi, summa cura
confice, nec morã quo minus exequaris ea, interpone. Tum Holophernes à con C
spectu domini sui egressus, conuocatis omnibus potestatibus, ducibus & copia
rum Assyricarum præfectis, delectũ uirorum, ut à domino suo mandatum acce
perat, in expeditionem habuit, ad centũ uiginti millia, equitumq; sagittariorum
ad millia duodecim: quibus quomodo militares copiæ digeri solẽt, instructis, &
magna ui camelorũ, asinorumq; gestandis sarcinis, inq; expeditionem ouibus,
bobus ac capris innumerabilibus, tum commeatu pro uniuersa multitudine mi
litum cõparatis, [pręter frumentũ quod ex omni Syria in transitu cogere consti-
tuerat,] simul & auro & argento de domo regia q̃plurimo, ipse cũ omnibus co
pijs suis se cõmisit itineri, ut regem Nabuchodonozorem prægressus omne so-
lum occidentaliũ terrarum curribus & equitibus, delectisq; peditibus suis operi
ret. Profectum est autem unà promiscuum uulgus frequentissimum instar locu- D
starum, & arenę terrestris: neq; enim erat multitudo ipsius numerabilis. Cum er
go trium à Niniue dierum profectione in solũ campestre Bectileth peruentum

[a] Al. tertiodecimo Nabuchodonozoris regis.

esset, à Bectileth ad montem [Ange,] à sinistra Ciliciæ superioris sitũ, castris pro-
motis, indeq; asportatis omnibus copijs suis pedestribus & equestribus cum cur
ribus perrexit in montanã regionem, [cuius omnia castella inuasit, munitioni-
busq; expugnatis in urbem celeberrimã Melothum irrupit.] Phud & Lud ex-
cidit, omnesq; populos [b]Rases & Ismaël uersus desertũ ad austrinum Chellæo-
rum latus habitantes peruastauit. Deinde Euphrate traiecto, transijt per Mesopo
tamiam, & omnes urbes excelsas ad torrentem [c]Arbonai sitas euertendo ad ma-
re usq; penetrauit, subegitq; fines Ciliciæ, & omnes sibi resistentes concidit. Por
rò autem peruasit ad fines Iapheth, obiectos Austro Arabięq;, omnesq; populos
Madian obeundo tabernacula ipsorum incẽdit omnia, casasq; peruastauit: tum
descendit † in cãpos Damasci tempore messis triticeæ, igniq; omnibus agris eius Deut. 20 e
illato, [succisisq; uineis & arboribus,] greges & armẽta absumpsit, & urbes eius Iudic. 15. b
deprædatus, ac populatus agros, iuuenes eius omnes cõcidit acie gladij. III.

[b] *Al. Tharsis.*

[c] *Al. Mambre.*

A INgruit ergo metus & terror ipsius incolentes oram maritimã Sidonios ac Ty
rios, atq; item in omnes incolas Sur, Ocina, & Iemnaan, ciuesq; Azoti & Asca
lonis illum uehementer expauescebãt. Miserunt itaq; [reges omnium urbium
ac prouinciarum, & principes Syriæ, Mesopotamiæ, Syriæ Sobal, Lyciæ, Cilicięq;]
legatos ad ipsum, qui pacẽ in hæc uerba peterent, Ecce nos serui Nabuchodono
zoris magni regis tibi ante oculos corã sumus propositi, ut nobiscũ agas prout
B tibi uisum fuerit. Ecce domicilia nostra [cũ montibus & collibus,] totusq; ager
noster, & campus frumentarius, tum greges [tam ouium q̃ caprarum,] & armen
ta [boum, equorum ac camelorum,] omniaq; septa stabulorum nostrorum, [om
nes facultates & familiæ nostræ] in potestate tua sunt: quod tibi libuerit, facias.
Ecce etiam urbes nostrę & ciues earum serui tui sunt. Veniens ita te geras erga il
los, ut tibi uisum fuerit commodum. [Define nobis indignari. Pręstat enim nos
C seruire magno regi Nabuchodonozori, tibiq; parere uiuos, q̃ morientes unà cũ
seruitutis interitu pernitiem incurrere.] Cum uero hi uiri peruenissent ad Holo
phernem, & hæc ei mandata exposuissent, ille cum copijs suis descendit ad oram
maritimã, & urbes excelsas illas muniuit præsidijs, atq; ex omnibus delectũ egit
uirorum auxiliariũ. Tum illi [uniuersi ciues urbium illarum, principes ac proce-
res unà cum populis perculsi metu,] totaq; circumiacens regio cum coronamen
tis & choreis, tympanisq; eum excipere [obuiã egressi cũ lampadibus & tibijs:]
D ipse uero deuastare omnes fines eorũ, lucosq; succidere, [adeo animi ferocitatem
eius, quamuis hæc facerẽt, mitigare non potuerunt.] Erat enim decretum ei [ex
mãdato regis Nabuchodonozoris,] disperdere omnes deos terrę, ut omnes gen
tes colerent ipsum solũ & Nabuchodonozorem, linguæq; simul & nationes o-
mnes deum ipsum salutarent. Porrò autem [cum Syriam Sobal transijsset, & o-
mnem Apameam, Mesopotamiamq;, ad Idumęam] uenit in conspectũ Esdrae-
lon [a]prope Dotaim, quæ est ex aduersum [b]aditui magno Iudææ, & inter Gæba
& Scythompolin castrametatus, totum mensem ibi [captis urbibus illis,] mora
tus est, dum uasa copiarum suarum omnia colligeret. CAP. IIII.

[a] *Al. πλησίον τῆς ἰουδαίας.*

[b] *τοῦ πρίονος uidetur significare quod est חָרִיץ Ebræis, quod alibi serrã interpretãtur, ut Esa. 28. g. & potest significare aditũ inter montes angustum: q. d. rupturam.*

A TVm incolentes Iudæam Israelitæ, postquã audierũt quæ omnia Holopher
nes magister copiarum Nabuchodonozoris regis Assyriorũ designauisset
in gentes, utq; omnia illarũ templa deprædatus deleuisset, timuerunt ab eo uehe
mẽter, & propter Ierusalẽ templumq; domini Dei sui perturbati sunt, [ne in hæc
admitteret, qualia in alias urbes templaq; earũ exempla ediderat,] quoniam re-
centes redierant è captiuitate, & nuper uniuersus populus conuentũ è Iudæa ce-
lebrauerat, uasaq; simul & altare cum templo fuerant à profanatione expiata. Er
go in omnes fines ac uicos Samarię, & Bethoron, & Belmen, & Iericho, & Cho
ba, & Esora, atq; in uallẽ Salem dimiserunt, qui præoccupatis montiũ excelso-

rum iugis omnibus, uicos ibi muris includerent, & annonam in apparatum bel
li reconderent, nam messis recens facta erat in agris ipsorũ. Scripsitq́ [a] Ioachim B
pontifex, qui tum temporis Hierosolymis erat, ad incolas Bethuliæ & Bethome
stam, quæ ex aduersum Esdraelon sita est in prospectu campi uicini Dothain, iu
bens ut insiderent ascensus montiũ, quibus in Iudęã pateret introitus, & subeun
tes illos prohibere facile esset, binorũ ad summũ uirorum capaci transitus angu
stia. Fecerunt igitur Israelitę ut cõstituerat ipsis sacerdos Ioachim, senatus autem
uniuersi populi Israelitici, qui consederat Hierosolymis, omnesq́ uiri Israelitici
Deum magna contentione inuocare, uitã suam perq̃ rigide afflictãdo [ieiunijs
& precationibus,] unaq́ cũ uxoribus, liberis, iumentis, inquilinis omnibus, mer
cenarijs, mãcipijsq́ suis lũbos suos cilicijs accingere: uiriq́ ac mulieres omnes, C
unà cum liberis, ciuesq́ Hierosolymitani ante [b] templũ prostrati, conspersis pul-
uere capitibus, in conspectu Domini cilicia protẽdere: tum etiã ipsum altare cin
gere cilicio, & implorare Deum cõtentione unanimi, ne direptione liberos suos
aut uxores prædę, aut excidio urbes suas hæreditarias, sacràue profanationi ludi
brioq́, quod oblectationi foret gentibus, uellet exposita. [Ipse quoq́ summus
Domini pontifex Ioachim Israelitas omnes obambulando uerbis animabat, di
ctitans, Scitote Dominũ preces uestras exauditurũ, si constanter in ieiunijs & pre
cationibus corã ipso perstiteritis. Mementote serui Domini Moysis, qui Amalec
confisum robore, potentia, exercitu, clypeis, curribus, equitibusq́ suis, non ferro
pugnãdo, sed sanctis precibus instãdo debellauit. Idem accidet omnibus hosti- D
bus Israelitarũ, si in instituto perseueraueritis. Hac exhortatione cõfirmati in pre
cibus ad Dominum erant assidui.] Exaudiuit itaq́ Deus preces eorum, & respe
xit afflictionem, populo ante sanctuaria omnipotentis Domini dies complures
agente ieiunijs per totam Iudęam & Hierosolymã, Ioachim autem summo pon
tifice, & qui astabãt coram Domino sacerdotibus omnibus, ijsq́ qui ministerio
dominico fungebãtur, accinctis circa lumbos suos cilicijs, holocaustumq́ illud
perenne sacrificantibus, unaq́ cum uotiuis [c] uolũtarijsq́ populi donarijs, ac con
spersis puluere mitris suis, Dominum summopere implorantibus, ut omnẽ do-
mum Israeliticam benigne respiceret.

[a] Al. Eliachim.

[b] Partẽ templi quæ חיל dicitur.

[c] Vel, gratuitis.

CAP. V.

CVm autem Holopherni copiarum Assyricarum magistro nunciatũ esset, A
bellum apparare Israelitas, transitibusq́ montiũ interclusis, ac iugis eorum
munitis omnibus, obstacula campis opposuisse, exarsit furore uehemẽti, omni-
busq́ principibus Moab, & ducibus Ammon, atq́ omnibus præfectis oræ mari
timę conuocatis, Exponite mihi tandem, inquit, uos Chananęi, quis sit populus
iste montanã regionem insidens, quas, [quales & quantas] urbes habitet, quan-
to polleat copiarũ numero, in qua re consistat robur ipsius & potentia, quis nam
rex eius, aut militię dux sit constitutus, aut quo motus cõsilio mihi non ante om-
nes Occidentalium terrarum incolas processerit obuiam, [pacificeq́ nos excepe
Iudith 11.b rit.] †Tum Achior dux omnis nominis Ammonitici respondit illi, Rem quæso
ex ore serui sui dominus meus accipiat, etenim uera tibi narrabo de populo hoc
montanã istam regionem tibi uicinã incolente, nec proferetur ore serui tui men
Gen. 11. d daciũ. †Populus hic à Chaldæis est oriundus, & primũ usus hospitio Mesopota- B
12. a. 46. a miç, q̃ deos paternos suos, qui in terra Chaldęorum colebantur, sequi recusaret.
Cũ ergo declinasset de uia parentum suorũ, [quæ in multitudine deorũ sita erat,]
& deum cœli, deum sibi notum adoraret, à conspectu deorũ illorum eiectus pro
fugit in Mesopotamiã, cuius hospitio longo tempore usus est, donec iussit eum
Deus ipsius demigrare peregrinitate sua, & proficisci in terrã Chanaan. Ibi ha-
Gen. 41. g bitauit, & magnis tam auri quàm argenti iumentorũq́ locupletatus accessioni-
*Ge. 46. a Exod. 1. a bus descendit in Aegyptũ, †q́ fames occupasset totam terram Chanaan, *& con

* ἀνεφάρχεσθ.] sedit ibi [per quadringentos annos,] donec cœpit*diuexari. Nam cum ibi ue-
hemẽter aucti essent, & iam numerũ genus ipsorum excederet, †cõmotus aduer Exod.1.b
sus eos rex Aegypti, dolo circumuentos labore & opere lateritio [urbibus ædifi
C cãdis] afflictauit, sibiq́ꝫ seruos adsciuit. Cum ergo Deum suum implorauissent,
& is totam terram Aegyptiacã cladibus affecisset insanabilibus, †Aegyptij eos à Exod.12.c
cõspectu suo eiecerunt, [cladibusq́ꝫ liberati rursum persecuti sunt eosdem, ut eos 14.c
retraherent in seruitutem.] Tum Deus ille mare rubrũ desiccauit coram eis, [&
aquas instar muri statuit utrinq́ꝫ, ut hi pede sicco permearẽt uada maris, eodemq́ꝫ
in loco innumerabilis persequentium Aegyptiorũ exercitus aquis obrueretur,
ita ut ne unus quidẽ euaderet, qui rem narraret posteris:] atq́ꝫ ita eos †ad mõtem Exod.15.d
Sina Cadesq́ꝫ Barne traduxit, [per loca homini inhabitabilia, ubi fontes amari 16.g
ad potũ edulcati fuerunt, perq́ꝫ annos quadraginta exhibita de cœlo cibaria.] Hi
eiectis omnibus incolis deserti, subsedere in terra Amorrhæorũ. Cumq́ꝫ omnes
incolas Esebon profligassent, trãsgressi Iordanem, montanam regionẽ omnem
possedere. [Quacunq́ꝫ ingrediebãtur, idq́ꝫ sine arcu, sagitta, scuto, gladio, Deus
ipsorum pugnabat pro ipsis, ac uincebant.] Iidem †Chananæo, & Pherezæo, & Iof.12.c
Iebusæo, & Sichem, omnibusq́ꝫ Gergesæis [ac potentibus Hesebon] præ se exa-
D ctis terrã illam longo tempore tenuerunt. Et quandiu quidem in Deum suum
non peccabãt, agere feliciter (q̃ Deus ille odio prosequẽs iniustitiã, faueret eis:)
†ubi aũt à uia quam præscripserat eis deflexere, [prçterq́ꝫ eum Deũ coluere aliũ,] Iudi.1.7.4.
multis bellis supra modũ attriti sunt, [atq́ꝫ expositi prædæ, cædi, ludibrio,] & ca- 4 Re.25.a
ptiui in terrã alienam abducti, tum templum Dei ipsorum solo æquatum est, ur
besq́ꝫ eorum ab hostibus occupatæ. †Nunc autẽ ad Deum suum conuersi à di- 1.Esd.1.a
spersione qua disiecti fuerant, se recepere: & Hierosolyma sede religionis suæ re
cuperata, in montana regione, quæ deserta fuerat, denuo consedere.*Nam quo *
tiescunq́ꝫ ipsos desertę religionis Dei sui pœnituit, cõfirmauit eos idem Deus il-
le cœli ad subsistendũ. Nunc ergo dominator domine, an quis in hoc populo sit
error quo peccet in Deum suũ, exploremus. Nam is erit ei offensioni, & ascende
mus, eumq́ꝫ debellabimus. [Omnino eñ deus illorũ in manus tuas tradet eos,
& iugo potentiæ tuæ subijcientur.] *Sed si nulla est in hac gente iniustitia, præ-
tereat dominus meus,* †ne fortẽ domino & deo ipsius decertãte pro ea, nos totius Iudith 6.g
orbis uituperationem subeamus.

CAP. VI.

A HIs habitis sermonibus, cũ conticuisset Achior, uniuersus qui tabernaculum
circumstabat populus fremere, & proceres Holophernis, omnesq́ꝫ orã ma
ritimam & Moab incolentes concidendũ esse ipsum clamitare, [ac dicere, Quis
est iste qui homines inermes Israelitas & imbelles, artisq́ꝫ militaris expertes, affir
met regi Nabuchodonozori & copijs eius posse resistere?] Non enim conspectũ
Israelitarũ expauescemus, cũ ecce populus sit imbellis, nulloq́ꝫ aduersus ualidam
aciem robore. Quapropter ascẽdamus, [ut sciat Achior se falsa ferre nobis, & ex-
pugnatis potentibus illorũ, cum ijsdem transuerberetur gladio, ut sciant omnes
gentes deum terrę esse Nabuchodonozorem, nec præter eum alium,] siquidẽ il
los exercitus tuus omnis, ô domine Holophernes, absorpserit. Postquã ergo fre
mitus uirorum consessum illum circumstantiũ sedatus est, Holophernes copia-
rum Assyricarũ magister, coram omni alienigenarũ populo, Moabitis & stipen
dia merentibus Ephraim, Achiorem sic est allocutus, Quis tandem es tu Achior,
qui prophetã egeris inter nos hodie, & genus Hierosolymitanũ bello inuictum
esse dixeris, †q̃ deus ipsius defendat illud? aut quis deus est præter Nabuchodo- Iudith.5.F
B nozorem? Hic missa potẽtia sua, de solo terræ delebit illos, nec tuebitur eos deus
ipsorũ: †sed nos serui eius perinde ac uirũ unũ eos delebimus, nec illi uim equo- Iudith 13.c
rum nostrorũ subsistere poterunt. His enim eos proculcabimus, & montes eo-

rum

rum sanguine ipsorũ inundabuntur, campiq; implebuntur cadaueribus, nec ue
stigio pedum suorum substiterint conspectũ nostrum, ut quibus clade pereun-
dum esse dixerit rex ille Nabuchodonozor dominus totius terræ. Nequid, in-
quit, dictorum meorum cadat ad irritum. Tu uero Achior, qui stipendia meres
Ammonitis, quandoquidẽ sermones hos die iniustitiæ tuæ protulisti, ex hoc iam
inde die in cõspectum meum non uenies, donec profectorũ ex Aegypto genus
istorum ultus fuero. Tum ferrũ exercitus mei, populusq; mihi seruiens perfo-
diet latera tua, & cades inter cæsos illos, cum eos in fugã conuertero, Serui enim
mei te in montanã regionem abductum collocabunt in aliqua urbiũ, quæ sunt
in ascensu, nec interibis prius q̃ unà cum illis extinguaris. Quod si spem alis ani C
mo, non fore ut expugnentur illi, non est cur uultu sis adeo consternato, [pallo-
rem qui faciem tuam obtinet, excute, si hæc mea uerba non putas effectũ conse-
cutura.] Dixi, nec quicquam dictorum meorũ intercidet. Imperauit ergo Holo-
phernes *seruis suis tabernaculo suo astantibus, ut cõprehensum Achior abduce
rent ad Bethuliã, & eum traderẽt in manus Israelitarũ. Tum serui eius arreptum
Achiorem, & in mediũ campũ extra castra eductũ, in montanam inde regionem
asportauerunt. Cumq; peruenissent ad fontes Bethuliæ subiectos, conspicati eos
in uertice montis oppidani, acceptis armis suis & funditoribus omnibus, in fasti
giũ montis ex oppido contendere, ascensuq; occupato lapidibus illos protelare.
Subierunt itaq; montem hi, & cum Achiorem uinculis [manibus ac pedibus in-
iectis ad arborem] constrinxissent, sub radice montis deseruerunt iacentẽ, & ad
dominum suum reuersi sunt. Israelitæ aũt cum ex oppido suo descendissent, cir-
cumstantes soluerunt eum, abductumq; Bethuliam, statuerũt principibus oppi-
di, qui tum temporis erant, Ozias Michma, natus è tribu Simeon, & Chabris Go
thonielis, Charmisq; Melchielis filius. Hi cum cõuocassent omnes seniores op-
pidanos, iuuenesq; omnes ipsorũ, simul & mulieres cõcurrissent in concionem, D
Ozias Achiorem in medio totius populi constitutũ, super eo quod acciderat in-
terrogauit. Tum respondens Achior res actas in consessu corã Holopherne, &
sermones à se inter principes Assyriæ habitos, & quæcunq; contra templũ Hiero
solymitanũ superbe gloriatus esset Holophernes, ipsis exposuit. [Se penè pro-
pter sermones suos à populo Holophernis interfectum, atq; ab irato Holopher
ne Israelitis tradi iussum, ut uictis ipsis, se quoq; uarijs curaret excruciandũ sup-
plicijs, q dixisset, Deus cœlestis defensor est ipsorũ.] Procidit itaq; populus uni-
uersus, & Deum adoratũ implorauit [cum lamentis & fletu] dicens, Intuere do-
mine Deus cœlestis arrogantiam istorũ, generisq; nostri supplicis miserere, & re-
spice hodie faciem eorũ qui tibi consecrati sunt, [tum declara te nunquã desere-
re eos qui spem in te collocarint, sua uero uirtute gloriãtes, & seipsis fretos depri
mere.] Achiorem aũt consolati sunt, & collaudauerunt uehementer, [ac dixerũt,
Deus patrum nostrorũ, cuius tu prædicasti uirtutem, hanc tibi uicem rependet, ut
illorum tu potius interitum uideas. Cum uero dominus Deus noster donarit
hac libertate seruos suos, adsit tibi deus idem inter nos, ut pro uoto tuo nobiscũ
cum tuis omnibus conuerseris.] Deinde cum Ozias eum ex concione domum
suam deduxisset, *cõuiuioq; excepisset cum senioribus, auxilium Dei Israelitici
per totam illam noctem implorauerunt.

*משתה, poculis siue conuiuio.

CAP. VII.

POstridie uero Holophernes omni exercitui suo, populoq;, qui arma cũ eo so A
cia iunxerat, edixit ut castra moueret Bethuliã, ascensusq; montiũ præoccu-
paret, & bellũ inferret Israelitis. Profectusq; est illo die robustissimus quisq; ipso
Iudith. 2. b rum, & uirorũ bellicosorum copiæ, †peditum centum [a] septuaginta millia, equi-
tumq; millia [b] duodecim, præter impedimẽta, uirosq; pedibus sequentes perq̃ fre
quenti multitudine, [captiuos è prouincijs & urbibus. Hi omnes ad pugnã pa-

a Al. uiginti.
b Al. uigintiduo.

rati per crepidinem montis ad apicem usq; supra Dothaim euasere,] & castra lo-
a ἐπὶ, al. supra. cauerunt ad fontē in ualle uicina Bethuliæ, & a in Dothaim usq; Belmaim lon-
ge lateq; à Bethulia usq; Cyamonem Esdraeloni obiectā castra posuerunt. Israe-
litæ uero ubi horū uidere multitudinē, perturbari uehementer, [humiq; prostrati
puluere capita sua conspergere, implorantes deū Israeliticū unanimes, ut in po-
b ἐκκλείσουσι, al. ἐκλείξουσι. pulo suo misericordiam suā declararet,] & alius alij dicere, Hi nunc b occupabūt
solum totius terræ, adeo ut nec mōtes excelsi, nec colles, nec ualles moli sustinen
dę sufficiant. Armis itaq; belli quisq; sumptis [loca, quibus iter angustissimo tra-
mite montes interiacebat, insidentes,] & accensis ignibus excubantes per totam
noctem illam turribus se continuere. Postridie uero Holophernes educto omni
equitatu suo in conspectū Israelitarū Bethulię cōmorantium, explorauit ascen-
sus ad urbem ipsorū, aquæductus [qui uersus austrinum latus ex urbe porrige-
bantur,] obiuit & præoccupauit, ijsq; [interscindi iussis] imposito uirorum belli
cosorū præsidio, ipse castra populi sui repetiuit. [Non procul tamen à muris fon
tes erant, è quibus furtim aquas haurire uidebantur, quibus se refocillarēt potius
q̄ sitim extinguerent.] Tum adierunt Holophernem omnes principes postero-
rum Esau, simul & populi Moabitici proceres omnes cum ducibus oram mariti
B mam colētibus, ac dixerunt, Audiat sermonē dominus noster, nequid exercitus
tuus detrimenti capiat. Nam fiducia populi istius Israelitici non cōsistit in hastis,
sed in iugis montiū quos habitat: neq; enim ad uertices montium [quos munie-
runt] subire facile est. Iam igitur ut nullus uir cadat de populo tuo, ne adoriaris
eos prælio quod quidem instructa committatur acie: sed te castris tuis contine, ut
c τῆς πηγῆς. conserues omnes uiros copiarū tuarum. Serui uero tui c fontanas aquas è radice
montis promanantes asseruēt custodijs, (aquas enim inde petunt omnes incolę
Bethuliæ,) ita sitis enecabit eos, aut adiget ad deditionē urbis, [quā nunc putant
in montibus sitam esse inexpugnabilē.] Nos autem cum populo nostro in uici
nos montium uertices ascendemus, ibiq; uallum iaciemus præsidio futurum, ne
quis urbe egrediatur, ut cum uxoribus & liberis suis cōtabescant fame, & anteq̄
gladius in eos sęuiat, intereant in plateis domesticis, uicemq; perniciosam repen
das ipsis, eo q̄ seditionē moliti sint, nec nutui tuo placide obsecuti. Horum ora-
tio grata fuit Holopherni, seruisq; ipsius omnibus, adeoq; secundum ipsorū di-
cta res decreuit instituendas, [& centeni undiq; ad singulos fontes dimissi sunt.]
C Profecti sunt ergo Ammonitæ cum quinq; millibus Assyriorū, & castris in ual-
le positis aquas Israelitarum, & aquæductus præoccupauerunt. Genus aūt Esau
& Ammonitę ascenderunt in regionē montanam, castraq; locauerunt è regione
Dothaim, parte suorū missa ad Austrum & subsolanum aduersus Ecrebel, iuxta
Chusi, quæ super torrentem Mochmur sita est. Reliquus Assyriorū exercitus ca-
stra in campo habuit, totumq; terrę solum operuit, ut cuius latissime paterēt mul
titudine sua tentoria & impedimenta. Israelitæ autem inuocabant dominum
Deum suum collapsi animis, q̄ ab hostibus undiq; cōclusi essent, nec haberent è
f Al. uiginti dies. medio ipsorū effugium. Iamq; f trigintaquatuor dies omnis multitudo Assyriorū
tam peditum q̄ equitum cum curribus suis eos undiq; obsederat, cum aquę defe
cerūt omnes incolas Bethuliæ, uasaq; ipsorū omnia, ut omnibus cisternis exhau
stis, ne in unam quidē diem aquam haberent bibendam ad satietatem, sed men-
sura potū acciperent. Quamobrem cum infantes eorū linquerentur animo, mu-
lieres & iuuenes prę siti deficerent, atq; cōciderent in plateis urbis portarūq; tran
situ, nec superesset in ipsis ullū robur, populus uniuersus, & iuuenes, & unà cum
liberis mulieres ad Oziam & principes ciuitatis cōuenerunt, magnaq; uoce cla-
mirātes corā senioribus omnibus, dixerūt, †Disceptet Deus inter nos & uos, quo Exod.17.a.
niam nos magna affecistis iniuria, quī nō egeritis amice cum Assyrijs. Nunc e-

nim

nim non est qui nobis opem ferat,sed deus nos illis mancipauit,ut corã ipsis siti & clade maxima occumbamus. Vel nunc igitur accersite illos,& urbẽ totam po D pulo Holophernis & copijs eius omnibus deprædandam dedite. Præstat enim nos cedere direptioni illorum,q̃ perire siti. Serui enim erimus illorum,uitaq; nostra conseruabitur, nec [cũ dedecore apud omnes homines] mortem infantium nostrorum ante oculos,aut uxores liberosq; nostros animam exhalantes intuebimur. Obtestamur autem nobis cœlum & terram, simul ac deum patrũ nostrorum peccata tam nostra q̃ patrum nostrorum in nos uindicantẽ, ne hæc in nos omnia conuertat hodie. [Vrbem dedatis in potestatem exercitus Holophernis, ut acie gladij cito cadamus potius,q̃ siti longa torridi.] Simul autẽ comploratio magna & concors per totum cœtum orta est dominũ deum magna uoce implorantium, [ac dicentium, Peccauimus cũ patribus nostris,iniuste egimus, admisimus iniquitatem. Tu qui clemẽs es miserere nostri, aut iniustitiam nostram tuo flagello uindica,nec uelis eos qui te prædicant, populo qui te ignorat, traditos, ut ne dicatur inter gentes, Vbi est Deus eorũ? Talibus clamoribus fletibusq; tandem fatigati cõticuere.] Tum Ozias [cum exurrexisset,obortis lachrymis] sic eos affatus est, Præsenti aĩo estote fratres, & dies adhuc quinq; duremus,intra quos Dominus suam in nos conuertet misericordiã. [Forsitan enim iram suam remittet, & gloriam nominis sui curabit,] neq; enim nos omnino deseret. Sin elapsi fuerint illi dies,nec auxiliũ nobis feratur,postulata uestra curabo. Ita dimisso ad uallum suũ populo,in muros & turres urbis abiere singuli, uxoribusq; & liberis domos suas remissis,seipsos in urbe uehementer afflictauerunt. CA. VIII.

Haec audiuit tẽporibus illis Iudith filia Merari,filij [a] Ox,filij Ioseph,filij [b] Oziel,filij Helciæ, filij Ananiæ, filij Gedeon, filij Raphain,filij [c] Acitho, filij Eliæ,filij Eliab,filij Nathanael,filij Samaliel,filij Salasadai,filij Israelis. Hui⁹ uir fuit Manasses eiusdem cũ ea tribus & familiæ,qui tẽpore messis hordeaceæ mortem obierat. Cũ enim instaret in agro manipulos legentibus,ingruens in caput eius æstus in lectũ coniecit eum,et in urbe Bethulia mortuus est,interq; maiores suos sepultus in agro qui interiacet Dothaim & Balamo. Egerat ergo Iudith domi suæ uidua tres annos & [d] quatuor mẽses,& tabernaculo in cœnaculo domus suæ sibi cõstructo, [in quo cũ puellis suis clausa morabatur,] accincta circa lumbos suos cilicio,uestesq; uiduitatis suæ gerẽs,dies omnes,quibus fuerat uidua,ieiunijs trãsegerat,exceptis sabbathis,& diebus sabbatha nouasq; lunas proxime prçcedentibus,tum domus Israeliticæ solennibus,ac hilaribus. Erat aũt eleganti forma,eximiaq; spectanda pulchritudine. Præterea reliquerat ei maritus ipsius Manasses aurũ & argentum,seruos & ancillas,iumenta & agros, quæ possidebat: [eratq; probatæ per omnia famæ,] nec erat qui in ea quicquã daret criminis, q; Deum religiose coleret. Hæc ergo cum sermones populi ad principem habitos audisset,q; esset fracto præ inopia aquarũ animo, cum, inquam, intellexisset Iudith omnem orationem quã habuisset Ozias ad populũ,qua iurasset ei se post B exactos quinq; dies urbem dediturũ Assyrijs,missa ancilla sua,quæ omnibus facultatibus ipsius præerat,accersiuit Oziam,Chabrim,et Charmim senatores ciuitatis: cumq; uenissent, sic eos allocuta est, Audite principes populi Bethuliam incolentis, Minime recta est oratio uestra quã habuistis hodie coram populo,interpositoq; inter Deum & uos iureiurãdo cõstituistis,ac dixistis,urbẽ uos hostibus nostris esse dedituros, ni intra dies hosce Dominus se ad ferendã nobis opẽ conuerterit. At qui tandem estis uos, qui Deum hodierno die tentandum putaueritis, Deiq; partes inter genus humanum præoccupandas? [Non est iste sermo qui misericordiã impetret,sed iram excitabit potius, & accendet indignationẽ. Vos ne Domino tẽpus præscribere miserationis? uos pro arbitrio uestro diem ei con-

πέντε.

[a] Al. Idox.
[b] Al. Oziæ,filij Elai,filij Iannor.
[c] Al. Achitob,filij Melchiæ,filij Enan, filij Nathaniæ, filij Salathiel,filij Simeon,filij Ruben.
[d] Al. sex.

Iudith 7.

ſtituere? Quod ſi nunc in diſquiſitionem uocetis omnipotentem Dominum, nihil pernoſcetis in æternũ. Cum profunda cordis humani perueſtigare, & rationes mentis eius cõprehendere non poſſitis, quomodo penetretis in notitiam dei creatoris horum, perdiſcatis mentem eius, aut rationes deprehẽdatis? Nullo modo fratres, itaq; dominum Deum noſtrũ ne prouocetis ad iram. Nam ſi minus uoluerit intra quinq; dies hoſce nobis opitulari, poteſtatẽ habet ipſe quib⁹ uult, omnibusq; adeo diebus protegendi nos, aut etiam ante oculos hoſtiũ noſtrorũ diſperdendi. Vos autem ne obſtringatis conſilia domini Dei noſtri, quoniã non eſt ut homo deus, qui minis moueatur, nec ut homine natus, qui ſubeat iudiciũ.

C Quin potius [quandoquidẽ patiens eſt Dominus, ob hoc ipſum agamus pœnitentiam,] ab ipſo ſalutem expectãtes opem eius imploremus, ut ſi uiſum ipſi fuerit, uocem noſtrã exaudiat. [Ideo ſummittamus illi animos noſtros, & demiſſis ſpiritibus ad ſeruiendũ ei promptu ſupplicemus cũ lachrymis, ut pro ſua uoluntate nobis impertiatur miſericordiam ſuam: ut ſicut animus noſter ſuperbia illorum conſternatus eſt, ita rurſum ex afflictione noſtra cõſequamur gloriã.] Quoniam nõ extitit ętate noſtra, nec extat hodie tribus aut familia, aut populus, aut ciuitas ẽ nobis, quæ adoret deos manu factos, ut contigit tẽporibus ſuperioribus, †propter quæ patres noſtri, [qui deo ſuo relicto, deos alienos adorauerãt,] ad cędem & prædam fuerũt expoſiti, cladeq; magna coram hoſtibus noſtris occubuerunt. Nos uero deũ alium non agnouimus, ut ſperare debeamus ipſum nos nõ eſſe neglecturum, nec quenquã ẽ noſtro genere,] ſed ſanguinem noſtrum uindicaturum ab oppreſſione hoſtium noſtrorum, ac domiturum omnes gentes quę in nos conſurrexerint, Dominumq; deum noſtrum effecturum eas inglorias.] Neq; uero nomen ſuum, ubi capti fuerimus, manebit Iudææ, ſed ſacra noſtra diripientur, & Deus profanationem ſuam ab ore noſtro uindicabit, tum metũ fratrum noſtrorum, ſimul & emancipationem terræ, poſſeſſionisq; noſtræ deſertionem nobis rependet in caput noſtrũ inter gentes, quo ſeruitum ierimus, & offenſionem ac dedecus apud omnes dominos noſtros ſubibimus. Neq; enim ad gratiam euaſerit ſeruitus noſtra, ſed dominus ille Deus noſter infamem eam reddiderit. Quamobrem nunc fratres, [qui populi Dei ſenatores eſtis,] exemplũ præferamus fratribus noſtris, quoniam à nobis pendet illorũ animus, ſacraq; ſimul & templum, altareq; nobis nititur: [quapropter animos illorũ noſtro alloquio erigamus.] Ante autẽ hæc omnia gratias agamus domino Deo noſtro, qui tentat nos, †quemadmodum & maiores noſtros, [an uere deum ſuum colerẽt.] Memẽtote quæ cum *Abrahã egerit, [qui per multas afflictiones probatus amicus eius factus eſt:] quibus modis probarit Iſaac, et quot caſus †Iacob paſcentis oues Laban auunculi ſui in Meſopotamia Syriaca: [quot item Moſis, & omnium qui deo placuerunt, perq̃ multas ærumnas fideles penetrauerint. Nam qui tentationes non ſuſceperunt cum religione Domini, ſed prodiderũt impatientiam ſuã, et indignum contra Dominum fremitum, iȷ̃ à peremptore deleti ſunt, & à ſerpentibus diſperditi. Et nos ergo ne ulciſcamur noſipſos pro iȷ̃s quæ patimur, ſed reputãtes hæc ipſa ſupplicia eſſe flagella Domini peccatis noſtris minora, quibus quaſi ſerui caſtigamur, credamus ad emẽdationem illa, & non ad diſperditionẽ

D noſtri pertinere. *Etenim ſicut illos experiundi cordis ipſorum gratia, ita probat nos, & nõ ulciſcitur, †ſed commonitionis cauſa Dominus plectit aſpirantes ad ipſum. Reſpondit illi Ozias, Quæcunq; dixiſti ex animo bono profecta ſunt omnia, nec eſt qui ſe tuis opponat ſermonibus. Quoniam non hodie primũ ſe prodit tua ſapientia, ſed omnis populus tuam intelligentiã à primis temporibus habet cognitam, q; bona ſit animi tui cõmentatio. Sed populus magna ſiti cruciatus ſecundũ ea quæ diximus, nos ſecum coegit agere, ut nos obſtringeremus iure-

Marginal notes: Iudic. 2.b 4.a 6.a | Deu. 8.a 2.Par. 32.f *Gen. 17.a 22.a †Gẽ. 28.b | *ὅτι ϑν, lego. | Rom. 8.d

iureiurando, quod minime uiolabimus. Quare tu nunc, cum mulier pia sis, pro nobis supplica, ut Dominus pluuiã demittat implendis lacunis nostris, ne fiti deficiamus. Rursum Iudith, Audite me, inquit, & facinus edã, quod ad posteros generis nostri continuis ætatibus perueniat. [Sicut autem quod loqui mihi datum est, esse diuinum agnouistis: ita quod agere constitui à Deo ne proficiscatur, per-
Iudith 10.b pendite, & orate eum, ut cõsilium meum ratum faciat.] †Vos ad portam hac nocte stabitis, egoq; cum ancilla mea egrediar [uobis orantibus,] ut intra dies post quos dixistis uos urbẽ hostibus nostris esse dedituros, Dominus Israelitis per manum meã subueniat. Vos autem quid ego sim actura ne sciscitemini: neq; enim uobis, priusquam confectũ fuerit, quid decreuerim agere declarauero. [Interim nil aliud instituatur, præterq̃ pro me ad dominũ Deum nostrum precatio.] Cui Ozias, simul & proceres responderunt, Abi feliciter, & dominus Deus præeat tibi ad ultionẽ hostium nostrorum: simul cõuersi è tabernaculo, ad stationes suas discesserunt.

CAP. IX.

TUm Iudith [illis abscedentibus, dicatã precibus ædiculã suam ingressa,] in A
faciem procubuit: cumq; caput suũ conspersisset puluere, nudato quo induta erat cilicio, cũ iam odores illius uesperæ adolerẽtur in æde Domini Hierosoly-
Gene. 24.b mis, magna uoce exclamans, dixit, †Domine Deus patris mei Simeonis, *cui tra-
*Gẽ. 34.d didisti gladiũ ad ulciscendum alienigenas, qui uirginis utero ad fœditatẽ recluso, & ad turpitudinẽ nudato femore, locos probro profanarant, (tu enim interdixisti ne id fieret,) & ea patrarant, ob quæ ad cædem exposuisti principes eorũ, ut decepti stratum suum[a] rigarent sanguine, tum seruis super principes, principibusq; in sedibus suis trucidatis, uxores eorum in prædam, inq; captiuitatẽ filias, & omnia spolia tradidisti diuidẽda charis tibi filijs, ijs qui indignatione tua ac- B
censi oblatũ sanguini suo uitiũ abominati sunt, & opem tuam implorauerũt: tu Deus ille mi Deus me etiam exaudi uiduã. Tu enim & ea quæ priora sunt illis, & illa, & quæ secuta sunt designasti: tu præsentia quoq; & futura præmeditatus es. Tibi astant quorũ inijsti consilium, & ecce præsto sumus, inquiunt. In expedito enim sunt instituta tua, & prouisa iudicia. [Intuere nunc castra Assyriorum, sicut olim Aegyptiorum castra intueri dignatus es, quãdo seruos tuos armati persequebantur, freti quadrigis & equitatu suo, militumq; multitudine. Vbi uero super castra eorũ despexisti, tenebræ fatigarunt illos, pes eorum hęsit in profundo, & aquis obruti sunt. Hoc idem his quoq; contingat Domine.] Ecce Assyrij sua potentia multi sunt, equoq; simul elati & equite, tum lacertis peditũ insolescentes, scuto, geso, arcu, fundaq; fidunt, nec agnoscunt te Dominũ bellorũ esse dissipatorem, nomine tuo Dominũ. Tu robore tuo infringe uires eorum, [exere ut C
olim, brachium tuum,] iraq; tua cõquassa potentiam. Nam decreuerunt profanare sacra tua, & tabernaculum sedem nominis tui gloriosi polluere, cornuq; altaris tui ferro deturbare. Superbiã ipsorũ intuens demitte iram tuã in capita ipsorum, insertoq; uiduæ manui meæ robore, q̃d animo concepi, per labia[b] falsa mea
Iudic. 4.d 5.d seruum super principem, superq; principem seruũ trucidando, †manu fœminæ frange ipsorum ferociam. [Iugula superbum illũ gladio suo, & fac ut per me capiatur laqueo oculorũ suorum. Confirma animum meum, ut contemnã illum, et qua perdam illum uirtute me corrobora. Pertinebit enim hoc ad memoriã no-
2.Par. 14.c 16 b 20.a Iudic. 7.a minis tui, si eum fœminea manus prostrauerit.] †Non enim in multitudine situ est robur tuum, [c] neq; potentia tua in robustis: [equorũ uires non expetis, nec unquam superbi tibi placuerunt,] sed humilium es dominus, inferiorũ adiutor, præsidium infirmorum, deploratorum defensor, ac seruator desperatorum. Eia age D
mi paterne deus, deus possessionis Israeliticæ, domine cœlorum & terræ, creator aquarum, rex rerum abs te creatarũ omnium, tu exaudi preces meas, [quæ misc

[a] ᾐδύνουσαν, al. ἰδίω σαυτῷ

[b] ἀπάτης, al. ἀγάπης

[c] οὐδὲ ἡ δυναστεία σου ἐν ἰσχύουσι.

ricordia tua freta sum, & fœderis tui Domine memẽto,] cõuerte sermonẽ meum
in fraudem, & uulnus, ac flagellum eorum, qui contra testamẽtum tuũ, contraq́;
ædem sacram tuam, contra uerticẽ Sion, contra domũ possessam à filijs tuis dira
ceperunt cõsilia. [Confirma consiliũ in animo meo, ut ædes tua religionẽ tuam
tueatur.] Prode exemplũ in omni gente, tribuq́; tua, quo palàm fiat, te omnis uir
tutis & potentiæ deum esse, nec aliũ præter te defensorem gentis Israeliticæ. X.

A CVm aũt Deum Israeliticũ inuocandi finem fecisset, & hæc uerba peregisset
omnia, surrexit procubitu: & ancilla sua uocata, cũ in domicilium, ubi sab
bathis & diebus festis suis uersabatur, descẽdisset, detracto quo fuerat induta cili
cio, uestibusq́; uiduitatis suæ depositis, corpus aqua prius abluit, unguento pin
gui perunxit, tum capillis capitis sui digestis mitra superimposita, uestes festiuas
suas, quibus ornari uiuo Manasse uiro suo solebat, induit: cũq́; sandalia sumpsis
set pedibus, atq́; armillas, brachialia, annulos, inaures, mũdumq́; suum omnem
asciuisset, uultum ad capiendos intuentiũ eam uirorũ oculos perq̃ uenuste com
posuit. [Contulerat autem ipsi Dominus quoq́; splendorem, ꝙ omnis ornatus
iste nõ ex lasciuia, sed ex uirtute proficisceretur.] Postremo cũ uinariũ utrem ui-
no, & lagenam oleo plenam ancillæ suæ tradidisset, pera farina, massa caricarũ,
[caseo,] purisq́; panibus impleta, et omnibus uasis suis cõuolutis, eidemq́; impo
B sitis, egressæ ad portam Bethuliæ urbis, †Oziã & senatores ciuitatis Chabrim & Iudith 8.
Charmim stantes ibi repererunt: qui ut uiderũt eam, & uultum eius alium, habi
tumq́; immutatũ, pulchritudinẽ eius admirati uehementer, sic eam allocuti sunt,
Deus, deus ille patrum nostrorũ reddat te gratiosam, & instituta tua perducat ad
gloriam Israelitarum, & excellentiam Hierosolymæ, [ut nomen tuũ in numero
sanctorum & iustorum celebretur. Et qui tum aderant omnes una uoce subiece
runt, Esto, fiat,] simulq́; Deum adorauerunt. At illa, Portam urbis, inquit, iubete
aperiri mihi, ut egrediar, & sermones quos mecũ habuistis, re cõprobem. Tum
illi iuuenibus imperarũt ut aperirent, quemadmodũ illa postularat. Quod cum
fecissent illi, Iudith unà cum ancilla sua egressa est, oculis prosequẽtibus eam op
pidanis, cũ de monte [circa lucis ortum] descenderet, donec uallem peruadẽtem
eam è conspectu amitterent. Ita profectæ sunt illæ recta per uallẽ, donec in Assy
*συνλαβόντες. rios, qui in statione pro castris erant, inciderent: qui *cõprehensam interrogaue-
runt eam, Cuias es? & unde uenis, aut quò tendis? Et illa, †Hebræis orta sum, & Iudith 3.c
transfugi ab ipsis, quoniam uobis tradẽtur diripendi, [propterea ꝙ contemptis
C uobis ultro se dedere, ut ueniam à uobis impetrarent, noluerunt.] In conspectũ
autem Holophernis magistri copiarũ uestrarum uenio, ut ei uera dicta referam,
uiamq́; cõmonstrem ante oculos, per quam ingressus tota montana regione po
tiatur, nec ullius corporis militũ suorum, aut animalis spiritus patiatur incõmo-
dum. His uerbis eius auditis, uiri illi contemplati uultũ ipsius, admirationeq́; ue
hementi pulchritudinis eius capti, dixerunt illi, Conseruasti uitã tuam, quæ [tali
usa consilio,] in conspectum domini nostri properaris descendere. Quapropter
nunc perge ad tabernaculum eius, deducẽt enim te aliquot è nobis, donec te in
manus eius tradiderint. Verũ ubi coram eo cõstiteris, ne consterneris animo, sed
secundũ hæc dicta tua perage narrationẽ, & bene tractabit te, [erisq́; animo ipsi
us gratissima.] Selegerunt ergo ex se uiros centũ, qui iuncto ipsi simul & ancil-
læ curru, ad tentorium Holophernis eam asportauerunt. Tum cõcursu totis ca-
stris facto, ꝙ fama aduẽtus ipsius permanauisset in tabernacula, turba ueniẽtiũ
D circunfundere se illi, extra tabernaculum Holophernis expectanti, dũ illi de ipsa
afferretur nuncius, & mirari pulchritudinẽ ipsius, adeoq́; propter ipsam stupere
Israelitas, & alius alij dicere, Quis autem contemnat populũ istum, qui tales alit
apud se mulieres? [pro quibus non immerito cũ illis depugnemus.] Sanè nõ est
utile

utile uel unum relinqui uirum ex illis, qui dimissi facile queant totum orbem in fraudē pellicere. Porrò progressi excubitores Holophernis & omnes serui eius, introduxerūt illam in tabernaculum. Fortè tum Holophernes quiescebat super lecto suo in conopæo intertexto purpura, auro, smaragdo, lapidibusq; pretiosis: cumq; accepisset de illa nuncium, prodijt in uestibulum tabernaculi, præcedentibus eum lampadibus argenteis. Ibi cum Iudith in conspectum eius, & ministrorum ipsius uenisset, omnes uenustatē uultus eius mirati sunt, [& aspectu primo captus Holophernes:] illa uero procubuit in faciem, & eum adorauit. XI.

CVmq; serui Holophernis releuauissent eam, ipse sic est eam allocutus, Bene spera mulier, nec expauescas animo, neq; enim ego quenq̃ afflixi, qui regi totius terræ Nabuchodonozori seruire uoluit. Quod nisi me contempsisset populus iste tuus montanam regionem insidens, non utiq; erexissem hastā meam aduersus eum: ipse autē horum sibi causa est. Iam uero dic tu mihi qua de causa transfugeris ab illis, & huc adueneris, uenis enim salutariter. Bono animo esto, utpote uictura hac nocte, atq; deinceps. Neq; enim est qui tibi faciat iniuriā, sed bene tractaberis, quemadmodū tractari solent serui domini mei regis Nabuchodonozoris. Cui respondit Iudith, Accipe dicta ancillæ tuæ, ut famula tua coram te uerba faciat: nec mendacium hac nocte domino meo enūciauero. Quod si ancillæ tuę monita secutus fueris per omnia, Deus rem tecū conficiet, nec dominus meus excidet institutis suis. Testor enim uitam regis totius terræ Nabuchodonozoris, & potentiam eius qui te misit ad restitutionem uiuorū omnium, nō solum fore ut homines illi *per te seruiāt, sed feræ quoq; agrestes, & pecudes, uolucresq; cœli per potentiā tuam sub Nabuchodonozoris totiusq; domus ipsius uiuant imperio. Nam sapientiam tuam, & calliditatem animi tui nos audiuimus, totaq; terra diuulgatū est, te solum esse eximiū in omni regno, scientiaq; præstantem, & disciplina militari admirandū. Iam uero sermonem quoq;, quem in consessu tuorum †Achior habuit, & quę uerba fecerit intelleximus, [tum etiā quibus eum modis tractandū curaris.] Adepti sunt enim eum incolæ Bethuliæ, quibus omnia quę apud te locutus esset, retulit. Quapropter monita eius domine dominator, ne fueris aspernatus, sed corde tuo recondas ea, quoniam uera sunt. Non enim obnoxium est supplicio genus nostrū, nec ualet aduersus ipsum gladius, nisi peccatis Deum suū offenderit. [Constat autem eum iam peccatis nostris sic esse offensum, ut per prophetas suos mandata dederit ad populū, se propter peccata pœnis eum esse dediturum. Et quoniam Israelitæ sciunt se deū suum in sensum sibi reddidisse, timore tui correpti sunt.] Iam uero ne dominus meus spe decidat, néue discedat infecta re, sed mors faciem illorum impetat, tale peccatū inuasit eos, quo irritabunt Deum suum, si nefas admiserint. Quoniā enim defecerunt eos alimenta, & laborant inopia aquarū, iumenta sua decreuerūt inuadere, [& bibere sanguinem illorum,] & quorūcunq; cibo deus legibus suis interdixit illis, ea cōsumere statuerunt: primitiasq; adeo frugum, & decimas uini atq; olei, quas consecratas reseruarant sacerdotibus Hierosolymis in cōspectu Dei nostri ministrantibus, eas conficere cōstitutum habent: cū eas ne manibus quidem fas sit quenquam è populo contingere. Miserunt autem Hierosolymam, (nam & ipsius incolæ patrauere talia) qui sibi licentiam referāt à senatu. Accidet igitur ut cum hoc accepto responso fecerint, illa die tibi tradantur ad interitum. Quapropter ego ancilla tua cognitis his omnibus, trāsfugi ab ipsis, et misit me Deus [iratus illis] ad conficiendam tecum rem, quæ terras omnes, ad quas ea fama permanarit, stupore afficiat. Religiosa enim est ancilla tua, Deūq; colit noctes & dies. Quare nunc apud te morabor domine, & egredietur ancilla tua in uallem noctu, deoq; supplicabo, ut mihi renunciet, quando peccata sua commiserint: tum

Margin notes: A; * Aq. ei.; B; Iudith. 5. a; C; D

accedam, & rem ad te referam, & erumpes cũ omnibus copijs tuis, nec erit quiſquam illorum qui tibi reſiſtat, egoq́ te ducam per mediam Iudæam, donec perueniás in cõſpectum Hieroſolymæ, ſedemq́ tuam in medio illius collocem. Ita illas ut oues paſtore deſtitutas ages, ac ne canis quidẽ lingua ſua tibi obganniet. Hæc enim mihi per prænotionem dicta ſunt & enunciata, tibiq́ renunciatum ea miſſa ſum. Hi ſermones eius placuerunt Holopherni, et miniſtris ipſius omnibus, & ſapientiam eius mirati ſunt, dicentes, Non eſt mulier[a] ab extremo ad extremum terræ uenuſtate uultus & peritia dicẽdi ſimilis: ſimul Holophernes eam ſic eſt allocutus,[b] Bene fecit Deus ille, qui te pręmiſit iſti populo, ut afferres robur manibus noſtris, contemptoribusq́ domini mei perniciem. Sanè quidem tu uenuſta es aſpectu, & ad dicendum bene comparata: quod ſi perfeceris quæ pollicita es, deus erit mihi deus ille tuus: tu uero ſedebis in domo regis Nabuchodonozoris, & per totam terram celebraberis.

[a] ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τῆς γῆς.
[b] εὖ ἐποίησεν.

CAP. XII.

A Tum iuſſit eam introduci in cellam argenteę ſuæ ſuppellectilis, deq́ cibarijs ſuis menſam ei conſternendã, & potum de uino ſuo præbendũ conſtituit. At Iudith, †De his non edam, inquit, ne qua contrahatur offenſio, ſed de eis quæ mecum delata ſunt, mihi miniſtrabitur. Cui Holophernes, Si uero defecerint hęc quæ penes te ſunt, unde petemus quæ tibi demus his ſimilia? Nihil enim nobis è genere tuo ſuppetit. Reſpondit illi Iudith, Vt animã tuã mi domine uiuere uerum eſt, ita non conſumet ancilla tua quę mihi ſunt, priuſquã Dominus per manum meam conſilium ſuũ fuerit executus. Introduxerunt igitur eam ſerui Holophernis in tabernaculum: ubi cũ in mediam uſq́ noctem dormiuiſſet, ſub ma-

Gen 43.f Dan.1.b Tob.1.b

B tutinam uigiliã exurrexit, & miſit ad Holophernem, qui diceret, Iubeat iam dominus meus ancillam ſuam emitti ad precationem. Cumq́ edixiſſet Holophernes ſtipatoribus corporis ſui, ne prohiberẽt ipſam, manſit in caſtris tribus dieb', noctu in uallem Bethuliæ egrediens, & aqua ſe abluens in fonte qui erat in caſtris: cumq́ aſcenderet, orabat dominũ Deum Iſraeliticum, ut inſtitutum ſuum ad leuãdũ genus populi ſui feliciter proueheret, & regreſſa in tabernaculo munda permanebat, donec cibum ſuum caperet ſub ueſperam. Euenit autẽ die quarto, ut celebraret Holophernes *conuiuium cum ſeruis ſuis ſolis, nec ad cõcœnationem quenquam inuitaſſet eorum qui præerant negotijs. Tum Holophernes Bagoæ eunucho præfecto facultatibus ſuis omnibus, I, ait, perſuade iſti mulieri

משתה

C Hebrææ quæ penes te eſt, ut ueniat ad nos, & nobiſcum edat ac bibat. Nam ecce perſonę noſtræ fuerit ignominioſum, ſi talem mulierem ſine habita cũ ea conſuetudine prætermiſerimus: & ſi minus eam attraxerimus, nos irridebit etiam. Egreſſus ergo à cõſpectu Holophernis Bagoas, & ad illã ingreſſus, Ne pigeat, inquit, ancillam formoſam hanc adire dominũ meum, coramq́ eo decorari gloria, tum uinum nobiſcum bibere ad hilaritatem, & hac die more filiarum Aſſyricarum, quæ in domo Nabuchodonozoris aſſiſtunt, ſe gerere. Cui Iudith, Quænam ego ſum, ut quid domino meo denegem? quin quicquid ei placuerit, gratumq́ fuerit, propere faciam, quod mihi uſq́ ad diem obitus mei ſit gloriationi:

D ſimul exurgens ſe ueſtitu, & omni mundo muliebri exornauit: acceſſitq́ ancilla eius, & ex aduerſo Holopherni ſtrauit ei pelles humi, quas à Bagoa in uſum q̃tidianum ſuum acceperat, ut ſuper ijs recumbens cibum caperet. Cumq́ acceſſiſſet Iudith, ac diſcubuiſſet, exarſit cor Holophernis in eã, animusq́ cõmotus eſt, ut congreſſum ipſius uehementer appeteret. Iam enim ex quo primũ die cõſpicatus eam fuerat, obſeruabat occaſionẽ, qua ea abuteretur. Hortabatur igitur eã Holophernes, Bibe iam, & præbe te nobiſcum hilarem, [quoniã nacta es apud me gratiam.] Et Iudith, Sanè bibam, inquit, domine, quoniam magnificentiam adepta eſt in me hodie uita mea maiorem, quàm ullo ex quo nata ſum tempore:

ἀπατῆσαι.

simul edere coram eo bibereq; cœpit, quæ sibi ab ancilla sua parata fuerant. Læ-
tatus est itaq; propter eam Holophernes, & uini q̃ plurimum bibit, quantum
nunquam aliâs biberat uno die ex quo natus fuerat.

CAP. XIII.

CVm autem iam serum esset, festinarunt serui eius se recipere, & Bagoas fo- A
ris occlusit tabernaculum, præsentesq; omnes à conspectu domini sui di-
Eccli 31. missi, sua quisq; cubilia petiere, † quod omnes defessi essent longa cõpotatione.
Relicta est itaq; Iudith in tabernaculo sola, & Holophernes proiectus in lecto
suo, quod perfusus esset ebrietate. Iusserat autem Iudith ancillam suam astare ex
tra cubiculum, & se pro quotidiano more obseruare exeuntem. Dixerat enim se
exituram ad precationem suam, & in eandem sententiam cum Bagoa loquuta
fuerat. Cum ergo omnes è conspectu ipsius discessissent, nec quisquam relictus
esset in cubiculo paruus aut magnus, Iudith apud lectũ illius stans in animo se-
cũ, Domine deus omnis uirtutis, inquit, respice hac hora ad opera manuũ[a] mea- [a] μου.
rum, ut extollatur Hierosolyma [sicut promisisti.] Quoniã nunc tempus est ad- B
iuuandi possessionem tuam, & [orta ex fiducia in te] instituta[b] mea perficiendi, [b] μου, al. σου.
ad conquassationem hostiũ, qui in nos coorti sunt: simul accessit ad columellam
lecti quæ erat[c] ad caput Holophernis, & acinacem illius inde desumpsit. Cumq; [c] πρὸς κεφαλῆν.
lecto se applicuisset, coma capitis eius apprehensa, Corrobora me hodie Domi-
ne deus Israelis, inquiens, inflixit duos ictus in ceruicem eius quantum poterat,
1. Re. 17. †& caput amputauit: tum deinde corpore eius de strato deuoluto, ablatoq; de co
2. Mach. 7. lumnis conopæo, paulo post egressa caput Holophernis ancillæ suæ tradidit:
quod cum illa in peram cibariam suã immisisset, egressæ sunt ambæ simul, quò
ad precationem more solebant. Ita è castris euadentes uallẽ illam ambierũt, mon
temq; Bethuliç cõscenderunt. Cumq; ad portas eius peruenissent, Iudith procul
clamauit portarũ uigilibus, Aperite agite portã, aperite: adest nobis Deus, deus C
ille noster, robur adhuc exercens Hierosolymis, & contra hostes potentiã, quem
admodum fecit & hodie. Hac uoce ipsius exaudita oppidani ad portã urbis suæ
propere descenderunt: cumq; senatores ciuitatis conuocassent, cõcursu unà om-
nium à minimo usq; ad maximũ facto, (quoniã insperatus erat ipsius reditus,)
igneq; causa lucis accenso, aperta porta receptas illas circumsteterunt. Ipsa uero
[cum in editum locum ascendisset, silentio facto] magna uoce, Laudate Deum,
inquit, & prædicate eum, quoniam misericordiam suam Israeliticæ domui non
subtraxit, [nec deseruit sperantes in se,] sed hostes nostros hac nocte mea manu
conquassauit: simul caput è pera prolatum illis ostentabat, dicens, Ecce caput Ho
lophernis magistri copiarum Assyricarũ, ecce & conopæum in quo recubabat
ebrius, cum eum Dominus manu fœminea cæderet. Viuum illũ Dominum, qui D
me per uiam qua sum ingressa conseruauit, testor illum mea facie deceptũ in per
niciem suam, nullum in me fœdum aut turpe patrauisse flagitium. [Dominus
me uobis lætam, uictricem & incolumem liberatis uobis restituit. Ipsum prædi-
cate omnes, quia benignus est, & misericordia eius sempiterna.] Tum populus
uehemẽter obstupuit: cumq; Deum inclinatus adorasset, simul omnis, Celebran
dus es Deus noster, inquit, qui hostes populi tui hodierno die ad nihilũ redege-
ris. Illi uero dixit Ozias, Beneficio dei altissimi felix es, ô filia, supra omnes mu-
lieres terræ, & celebrandus est Dominus deus ille cœli terræq; conditor, qui te di
rexit ad caput ducis hostium nostrorum conquassandum. Quoniam non absce
det unquam[a] spes tua ab animo hominum potentiam Dei commemorantium. [a] *Id est, memoria spei tuæ.*
Hoc ergo tibi conferat Deus ad sempiternam excellentiam, ut[c] te bonis locuple-
tet, eo quod uitæ tuç non pepercisti, cum affligeretur genus nostrum, sed rectam [c] *Vel, adsit tibi beneuolus.*
coram Deo nostro uiam ingressa ruinæ nostræ subuenisti. Et subiecit uniuersus
populus, Esto, fiat.

CAP. XIIII.

A PORrò autẽ allocuta est eos Iudith, Audite me fratres, † & acceptũ caput hoc in pinna murorũ nostrorũ suspendite: cumq́ diluxerit dies, ac sol super terram emerserit, arma belli uestra quisq; capietis, et ex urbe uiri ualentes omnes cũ duce uobis dato erumpetis, ut in campum descẽsuri ad primam stationem Assyriorum, nec tamen descendentes. Tũ illi sumptis uniuersis armis suis, contẽdent in castra sua, duces copiarum Assyricarum excitaturi, & ad tabernaculum Holophernis cursum dirigent, quo nõ inuento [nisi trunco in sanguine uolutato,] terror ingruet in illos, & à conspectu uestro diffugient. Tum uos insequentes unà cum omnibus qui fines Israeliticos incolunt, per uias suas illos prosternite. [Dominus enim pedibus uestris conculcandos eos subijciet.] Verũ anteq̃ hæc fiant, accersite mihi Achiorem Ammonitam illum missum ad nos tanquã ad interitũ 2.Mac.15.c

B ut conspectum agnoscat domus Israeliticæ contemptorem. Vocatus est ergo Achior ex domo Oziæ, qui ut uenit, & caput Holophernis in manu uiri cuiusdã in cõcione populi uidit, in faciẽ prolapsus est, & defectus animo: releuatusq́ ac cidit ad pedes Iudith, & cũ faciem eius adorasset, dixit, Celebranda es per omnia Iudæ tabernacula, & apud omnes gẽtes, quæ fama nominis tui cõmotę fuerint. Sed recense mihi nunc quæ per hos dies gesseris. Et recitauit ei Iudith in media concione quæcũq; gessisset, ex qua primũ die fuerat egressa, usq; ad tempus quo loquebatur apud illos. [Deus Israeliticus, inquit, quẽ tu testatus es se uindicaturum de inimicis suis, is hac nocte caput omnium impiorum amputauit mea manu, quod ita esse probat caput hoc Holophernis, qui superbo contemptu uitupe rauit deũ Israeliticum, & interitũ tibi minatus est cũ diceret, Expugnato populo

C Israelitico, præcipiam latera tua gladio transuerberari.] Postquàm autem dicendi finẽ fecit, populus magna uoce iubilans, lætos per urbem suã clamores iactauit: Achior uero quæ Deus Israeliticus fecisset uidẽs omnia, Deo magnopere fisus est, carneq́ prępputij sui circuncisa, coniunctus domui Israeliticæ [cũ omni generis sui posteritate] usq; in præsentem diem. Cum autem dies illuxisset, capite Holophernis de muris suspenso, omnes uiri sumptis armis in spiram circũeuntes ad descensum montis egressi sunt: quos conspicati Assyrij, nuncios ad centuriones suos dimittere, illiq; porrò cõtendere ad duces & tribunos, omnesq́ principes suos: qui cũ ad tabernaculum Holophernis peruenissent, curatori omnis suppellectilis eius dicere, †Excita uero dominum nostrũ, quoniã serui isti ad nos in pugnam descendere ausi sunt, ut deleantur funditus. [Porrò ante uestibulũ cubiculi tumultuantes causa illius excitandi strepitum edebant de industria, ut nõ excitantium, sed perstrepentium, opera potius excitaretur. Nemo enim cubiculũ 1.Reg.14.e

D Assyricæ maiestatis pulsare audebat, aut ut introiret aperire.] Tum ingressus Bagoas pulsauit atrium tabernaculi, q̀ eum cũ Iudith dormire suspicaretur. Cum autem eum nemo exaudiret, dimotis foribus in cubiculũ ingressus: ut inuenit illum proiectũ in lecto, & adempto capite mortuũ, exclamans uoce magna cum fletu, gemitu, uociferationeq́ ualida uestimẽta sua dilacerat, atq; in tabernaculũ etiam, ubi Iudith solebat recumbere, ingressus, ubi nec eam inuenit, ad populum prosilit uociferans, Nefas admisere serui, una mulier Hebræa ignominiã in domum regis Nabuchodonozoris intulit. Nam ecce humi prostratus Holophernes, truncusq́ capite. Hæc uerba cum audissent principes exercitus Assyrici, dilacerauerunt tunicas suas, & animo uehementer consternati sunt, clamorq́; & uociferatio magna in medijs castris exorta est.

CAP. XV.

A TVm etiã qui in tabernaculis erãt, hoc audito facinore, [animo cõsilioq́ destituti,] obstupescere, ingruente in eos metu et terrore, nec iam esse quisquã qui in conspectu alterius p̃sisteret, sed simul omnes perculsi, per omnes uias tam campestris q̃ montanæ regionis diffugere, [deiecto capite, relictisq́ rebus omnibus,

bus, Hebræos, quos instare armatos acceperāt, effugere festinantes:] atq; ij quoq;
qui circa Bethuliā in montoso loco se uallo munierant, in fugam conuersi sunt.
Tunc ergo bellicosissimi quiq; Israelitarū se in eos effuderunt, [cum clangore tu-
barum & clamore: & quoniā Assyrij palantes in fugam ruebant prçcipites, Israe
litę autem eos agmine iuncto persequebantur: conficiebant quoscunq; possent
apprehendere.] Et misit Ozias Bethomastam, Bebai, Chobai, Cholam, & in om
nes fines Israeliticos, qui perferrent gestæ rei nuncium, ut ad cædem hostiū cun-
cti prorumperent. Quo accepto nuncio Israelitę, simul omnes irruerunt in illos, B
& cædendo usq; Choba persecuti sunt. Aduenerūt item & Hierosolymitani, &
ex tota montana regione, (nam ad eos quoq; nuncius rerū in castris hostium ge
starum peruenerat,) atq; etiam Galaaditæ & Galilæi, qui eos magna clade ultra
Damascū usq; & fines ipsius exterminarunt. Reliqui uero incolæ Bethuliæ ca-
stra Assyriorū inuaserunt, & ex præda illorū magnas adepti sunt diuitias. Reli-
quijs potiti sunt Israelitæ à cæde reuersi, uiciq; ac ciuitates tam mōtanæ q̃ campe
stres magnam uim obtinuerunt spoliorū, quorum ingens erat copia. Venerunt C
autem Ioachim pontifex maximus, & senatus Israelitarū Hierosolymis commo
rantium, [a]cōfirmaturi beneficia quibus deus Israelitas affecerat: tum etiā uisuri — [a] *Id est, testata red dituri.*
Iudith, benigneq; salutaturi: qui ad ipsam ingressi uno ore gratulati sunt ei, ac di
xerunt, Tu excellentia Hierosolymæ, tu ingens Israelitarū lętitia, tu præclara ge-
neris nostri gloriatio, tu hæc omnia confecisti manu tua, hisq; Israelitas affecisti
beneficijs, & Deus ea fauore suo prosequutus est. [Confirmatū est cor tuum, eo
q; castitatē amaueris, nec post uirū tuum admiseris alium, ideo manus Domini te
confirmauit.] Beata sis apud Deum omnipotentē in æuum sempiternū. Et sub
iecit uniuersus populus, Esto. Cæterum populus castra diebus triginta depræ- D
datus, tabernaculū Holophernis & omne argentū, lectos, pelues, omnemq; sup
pellectilē eius dicauit Iudith: quæ accepta illa mulę suæ, iunctisq; plaustris con-
gesta imposuit. Tum concurrere uisendæ eius causa mulieres omnes Israe-
liticæ, & prædicare illam, unaq; chorum illi statuere, ipsaq; thyrsos manibus ac-
ceptos mulieribus, quæ unà secū aderant, distribuit, & imposita sibi[b] sociæq; suæ — [b] τῶν μετ' αὐτῆς.
corona oleagina, choream corā uniuerso populo ducens præibat mulieribus o-
mnibus, subsequentibus armatis omnibus uiris Israeliticis cū coronis, [organis,
citharis] & hymnis, quos ore decantabant. CAP. XVI.

PRæiuit autem Iudith hoc carmen gratulatoriū inter omnes Israelitas, & uni A
uersus populus hanc laudem clara uoce decantauit, cœpitq; Iudith,
Ordimini Deo meo tympanis, Dominoq; meo cymbalis incinite: modula-
mini carmen ei, extollite laudem, & nomen eius inuocate.
Quoniam profligator bellorū est Dominus, qui [a]posuit in medio populi ca- — [a] ὁ θεός.
stra sua, & me uindicauit de manu persequentium.
Venit Assyrius è montibus ab Aquilone, uenit cum copiarū suarum myriadi
Iudith 7.c bus, †quarum multitudo torrentes interclusit, uallesq; equitatus operuit.
Aiebat se fines meos igni uastaturū, iuuenibusq; meis gladio peremptis, alli-
sisq; solo lactentibus, prædæ daturū infantes meos, abacturumq; uirgines. Do-
minus omnipotens manu fœminæ frustratus est eos.
Neq; enim iuuenum opera robustus occubuit, nec cęciderunt eum nati Tita B
Iudith 10.d nibus, nec excelsi gigātes aggressi sunt, †sed Iudith Merari filia pulchritudine fa
ciei suæ dissipauit ipsos.
Iudith 10.d †Cum enim exuisset uestitū uiduitatis suæ, [uestesq; festiuas induisset,] ut[b] la — [b] πονούντων.
borantes Israelitas eueheret, facie sua unguento peruncta, & redimitis mitra ca-
pillis suis, stolaq; quam sumpsit lineam, decepit illum.
Sandalium eius oculum hominis rapuit, & pulchritudine huius captus est il

lius animus, ceruicem ipsius penetrauit acinacis.
Persæ exhorruerunt audaciam eius, stupueruntque Medi fiduciam.
Tum iubilauerunt humiles mei, & infirmi exclamauerunt [siti torridi,] territique sunt illi, & sublato clamore in fugam conuersi.
Filij puellarum confoderunt illos, & ut seruos fugitiuos uulnerauerunt prælio domini Dei mei disperditos.
C Carmen & laudem cantabo Domino. Magnus es Domine & gloriosus, admirandus uiribus, & inuictus.
Tibi seruiat uniuersum opificiũ tuum, †quoniam iussisti, & extitit: misisti spi- Gene.1. Psal.32.a 148.
ritum tuum, & prodijt, nec est quod uoci tuæ resistat.
Montes enim à fundamentis emouebuntur cum aquis, petræque in modum ce- Psal.103.
ræ liquescent à conspectu tuo, cum sis ijs qui te metuunt propitius.
Quoniam paruum est omne quamuis gratũ odore sacrificiũ, omnisque holocausto crematus adeps minimus, præ eo qui reueretur Dominum, & per omnia magnus est.
Væ gentibus in genus meum consurgentibus. Dominus omnipotens uindicabit eas die iudicij, cum immittet corporibus eorum ignem & uermes, quorum perpetuo sensu lugeant.
Vt autem uenerunt Hierosolymã, adorauerunt Dominum, & lustrato populo holocausta sua, gratuitaque donaria, ac munera obtulerunt. Et dedicauit Iudith omnem supellectilem Holophernis à populo sibi traditã, & conopæum quod
D ipsa cubiculo eius abstulerat, †donariũ Domino consecrauit. Cumque populus 1.Reg.8.b
celebrando lætitiam, Hierosolymis in conspectu sacrorum tres menses peregisset, Iudith ibidẽ permansit. Exactis autem diebus illis ad suam quisque possessionem reuectus est, remeauitque Iudith Bethuliam, & in bonis suis habitauit. Fuit autem ætate sua per totã terram inclyta, procosque multos habuit: nullus tamẽ uir ea potitus est omni tempore uitæ eius, postquã Manasses maritus eius morte obita sepulturæ gentis suæ mandatus fuerat. Processit inquam ad claritatem eximiam, donec in domo uiri sui ad centesimumquintũ annum ætatis peruenit, & manumissa ancilla sua, obijt Bethuliæ, & sepulchro uiri sui Manassis mandata est, †lu- Gene.50.b
xitque eam domus Israelitica septem diebus. Cæterum antequam moreretur, bona sua Manassi uiro suo, sibique genere proximis distribuit. Non extitit autem in uita Iudith qui perterreret Israelitas, nec post obitum eius multis temporibus. [Porrò dies huius uictoriæ solennis in numerũ sacrorum dierum adscriptus ab Hebræis ex eo tempore ad præsentem usque diem cultus est ab ijsdem.]

Liber Esdræ tertius.

CAPVT I.

a Id est, diẽ festum paschatis.
b Id est, agnum paschalem.

A

VM Iosias agitaret [a]pascha Domino Hierosolymis, con- 2.Par.35.a 4.Reg.23.c
stitutisque, & iuxta quotidianas functionũ uices adornatis in tẽplo Domini sacerdotibus, [b]pascha quartadecima luna mensis primi immolaret, iussu Leuitas sacrorum Israeliticorũ ministros cõsecrare se Domino, ad sacrã eius arcam in templo, quod Dauidis filius rex Salomon ædificarat, collocandam. Non erit, ait, cur eam uestris gestetis humeris, sed iam

inde dominum deum nostrum colite,populoq́ eius Israelitico date operā.Com
parate autem uos secundum familias & tribus uestras, iuxta præscriptū Dauidis
regis Israelitici,& magnificā descriptionē filij eius Salomonis, inq́ templo pro-
ut quæq́ familiariū uestrarum Leuiticarū primatum sortita est,in conspectu fra-
trum uestrorum Israelitarū stantes ordine [c]pascha immolate, uictimasq́ parate
ipsis,& [D]pascha iuxta preceptum Domini Mosi datum obite. Donauit autem Io B
sias populo,q̄ frequens aderat,agnorum & hœdorum triginta millia, triaq́ mil
lia uitulorum,quæ de [e]pecuarijs regijs ex pollicito data fuerunt populo, sacerdo
tibus & Leuitis. Largiti sunt item Helcias,Zacharias, & [f] Iehiel ædiles templi,
ad obeundum pascha,sacerdotibus ouiū duo millia sexingentas cum uitulis tre
cētis.Iechonias insuper,Schamaias & Nathanael frater,& [g]Haschabias,& Ieiel,
& Iozabad tribuni largiti sunt ad celebrandū pascha Leuitis, ouium quinq́ mil
lia,& uitulos *quingentos. Dum hæc gerebantur eleganter, stabant sacerdotes
& Leuitę secundū tribus,& eum quem quisq́ sortitus erat à patribus primatum,
tenentes in conspectu populi panes azymos, quos Domino secundū pręscriptū
libri Mosaici consecrarant. [h]Et hæc ita matutino tempore. Torrebant autē igni
pascha,ut par erat, uictimas uero lixabant in ahenis & lebetibus [i]odore gratissi-
mo,totiq́ cœtui deferebāt. Post hæc item sibi,& prognatis Aarone sacerdotibus
fratribus suis dapem apparabāt. Sacerdotes enim adolebant adipes,donec tem-
pus opportunū exijsset,Leuitęq́ sibi, sacerdotibusq́ prognatis Aarone fratribus
suis dapem parabant. Et sacri cantores posteri Asaph suum munus obibant or-
dine,prout erat ipsis à Dauide constitutū, nempe Asaph, [t]Zacharias, & [l]Ieduthū
à rege designatus. Ostiariorū autem pro singulis portis excubantium non lice- C
bat ulli uicem suam deserere, fratres enim illorū Leuitę dapem ipsis apparabant.
Quæ igitur pertinebant ad sacrificium Domini,paschate agitādo,uictimisq́ ad
aram Dei immolandis die illo cōsummata sunt secundū mandatum regis Iosię.
Et egerunt Israelitę,q̄ frequentes aderant,pascha, diemq́ festum azymorum per
septem dies:nec tale pascha celebratū est in Israel iam inde à temporibus Samue
lis prophetę. Neq́ uero tale pascha celebrauerūt ulli reges Israelitici,quale Iosias
egit,& sacerdotes ac Leuitæ,Iudæi & Israelitæ omnes, q̄ tum numerosi Hieroso
lymis commorabantur. Octauodecimo anno regni Iosiæ celebratum est hoc
pascha,rectéq́ conformata fuerunt instituta Iosię in cōspectu Domini sui,quip-
pe ex animo pleno pietatis. Cæterū historia rerum ipsi coniunctarum est in pri-
scorum sæculorū annalibus cōscripta de ijs qui peccauerunt, & impietate in Do
minum superarunt omnes gentes & regna, [m]eaq́ quibus offenderunt ipsum stu
4.Reg.23. f dia,adeo ut oracula Dei inualescerent aduersus Israelem.†Et post omnem hunc
2.Par.35. d actum Iosiæ accidit ut rex Aegypti Pharao profectus bellum moueret aduersus
Carchamym,quæ est ad Euphratem:cumq́ obuiā illi processisset Iosias,misit ad
eum rex Aegypti qui dicerent, Quid tibi rei mecū est rex Iudææ? Nequaq̄ aduer D
sus te à domino Deo missus sum, sed bellum ad Euphratē est mihi, iamq́ adeo
mecum facit Dominus,idemq́ citabūdus mecū properat:à me tibi tempera,neq́
obsistas illi. Non tamen auertit se Iosias ad currū suum,sed parabat prælio decer
nere,non acquiescens responsis ex oraculo Domini Ieremiæ prophetæ, & pu-
gnam cum eo cōmisit in campo Megeddo:cumq́ [n]descendissent ad regē Iosiam
3.Reg.22.f principes,seruis suis,†Auferte me,clamat,è prælio, nam grauiter sauciatus sum.
Protinusq́ eum ex acie serui eius sustulerunt, & cum ascendisset currum suū se-
cundarium,reuectus Hierosolymam, uitam cum morte cōmutauit, & sepultus
est in paterno sepulchro. Per totam itaq́ Iudæam luctus secutus est Iosiam,& de
fleuit eum Ieremias etiā propheta, proceresq́ unà cum uxoribus lamentati sunt
eum ad hunc usq́ diem,traditusq́ adeo mos est hoc faciendi perpetuus in omne

[c] Id est, agnum paschalem.
[D] Id est, Solenne paschatis.
[e] Vel, fisco regio.
[f] ὁ Ἡσύηλος.
[g] ὁ Σαβίας, καὶ ὁ χιῆλος καὶ Ἰωραμ, al. Choraba.
* Al. septingentos.
[h] ובן לבקר & item uitulos scilicet offerentes, alij legerunt לבקר
[i] בצלחית id est, in cacabis. Septuaginta à צלח id est, gratiosus fuit.
[t] ὁ Ζαχαρίας.
[l] Al. Ἰεδδινοῦς.
[m] Vel, eaq́ quibus offenderūt eum per cultum rerum sensibilium.
[n] וירדו uidētur legisse Septuaginta pro וירו id est, iaculati sunt.

genus Iſraeliticum. Verum hæc annalibus regum Iudaicorum perſcripta ſunt,
quid rerum ſingillatim patratũ ſit ab Ioſia, quę fuerit eius gloria, quanta demum
ad legem Domini dexteritas ingenij. Ipſius autem antefacta, & quę nunc cõme
morauimus, prodita ſunt annalibus regum Iſraeliticorum & Iudaicorum.
E †Porrò populares aſſumptum Ioachaz Ioſiæ filium, regem loco patris ſui de 4.Reg.23.f
clarauerũt, uigintitres annos habentem. Is tribus menſibus regnauit in Iudæa 2.Par.36.b
& Hieroſolymis, uſq; dum ei regnũ Hieroſolymitanũ abrogauit rex Aegypti,
populoq; talentis argenti centũ, unoq; auri multato, regem Iudęæ & Hieroſoly
mæ †conſtituit Ioachim fratrẽ ipſius, qui in uincula coniecit magiſtratus, ipſe ue 2.Par.36.a
ro Zaracen fratrem eius cõprehenſum °abduxit in Aegyptũ. Cæterũ annos ui- 4.Reg.23.f
gintiquinq; natus erat Ioachim cum regnũ Iudaicum & Hieroſolymitanũ ade-
ptus eſt, & impie ſe geſſit erga Dominũ, †adortusq; eſt eum bello Nabuchodo- 4.Reg.24.
nozor rex Babylonis, & catenis conſtrictũ Babylonem abduxit, ſacrorumq; ua
ſorum Domini ablatã partem in templo ſuo Babyloni collocauit. †Verum hu- 4.Re.24.a
ius hiſtoria, impuritas, & ignominia regũ annalibus perſcripta eſt. Succeſſit au- 2.Par.36.a
tem in regnũ ei Ioachim filius. Etenim octodecim iam annos habebat, cum rex
F conſtitueretur. Regnauit autẽ menſes tres & decem dies Hieroſolymis, & im-
pie ſe geſſit erga Dominũ, exactoq; anno miſſis copijs tranſtulit eum Nabucho
donozor Babylonẽ unà cum ſacris uaſis Domini, † & conſtituit Zedechiam re- 4.Re 22 a
gem Iudęæ & Hieroſolymæ uigintiunũ annos natum, qui regnauit annis un- 2.Par.36.b
decim, & grauiter offendit Dominũ, nec ueritus eſt ſermones †ab Ieremia pro Ierem.37.a
pheta ex oraculo Domini pronunciatos, ſed iureiurando adactus in uerba regis 38.
Nabuchodonozoris defecit perfide, & obdurata ceruice, obfirmatoq; animo
ſuo leges dñi Dei Iſraelitici uiolauit. Ad hæc pincipes populi ſacerdotumq; ini-
que multa perpetrauerũt, exceſſeruntq; genus omne impuritatis omniũ gentiũ,
templumq; Domini ſacroſanctũ Hieroſolymis prophanauerunt. Et miſit Deus
maiorum ipſorũ legatum ſuum per quem reuocaret eos, propterea ꝙ parceret il
G lis, atq; tabernaculo ſuo. At illi ridere legatos eius, & quoties loqueretur Domi-
nus, prophetis eius illudere, donec ira cõmotus in populum ſuũ propter impia
facta, mandaret conſurgere in eum reges Chaldæorũ, qui iuuenes eorum per lo
ca templo ſuo ſacroſancto circumiecta gladio trucidauerunt. Non pepercere iu
ueni, non uirgini, non ſeni, non adoleſcenti, ſed uniuerſi traditi ſunt in manus il
lorum. Omnia uero ſacra uaſa Domini magna ſimul & parua, inſtrumentaq; ar
cæ Dei, ac ſublatos theſauros regios Babylonẽ aſportauere, templũ Domini ſuc
cenderunt, muros Hieroſolymæ demoliti ſunt, ignem intulerunt turribus eorũ,
omnibusq; ornamentis urbis conficiendo peſſundatis, ſuperſtites gladio Baby-
lonem abduxerunt, ubi regi ſeruierunt, & filijs ipſius, uſq; dum regnũ occupa-
rent Perſæ, ut impleretur quod Dominus per os †Ieremiæ prædixerat, uſq; dum Ierem.25.b
terra ſuauiter acquieuiſſet in ſabbatis ſuis, egiſſetq; ſabbatũ omni tempore uaſti 29.b
tatis ſuæ, uſq; ad exactos annos ſeptuaginta.

CAP. II.

A ANno primo Cyri Perſarum regis pręſtaturus quod prædixerat per os Iere 2.Par.36.d
miæ Dominus excitauit animũ eiuſdem regis Perſarũ Cyri, ut edictum in 1.Eſd.1.a
toto regno ſuo publicaret, ſcriptis ſimul etiam in hæc uerba diplomatibus. Hæc
edicit Perſarũ rex Cyrus, Regem me conſtituit orbi Dominus Iſraeliticus, domi
nus celſiſſimus, mandauitq; mihi templũ ſibi Hieroſolymę, quæ eſt in Iudęa, ædi
ficandum. Si quis eſt itaq; ueſtrũ de gente ipſius, adſit illi Dominus ille, domi-
nus ipſius, & Hieroſolymã, quę eſt in Iudæa, profectus, templum Domino Iſrae
litico ædificet. Hic eſt ille Dominus, qui tabernaculùm habuit Hieroſolymis.
Quotquot igitur hinc inde habitant, adiuuent eos incolæ cuiuſq; loci tam auro
& argento, q̃ donarijs, equis, iumẽtis, ſimul & alijs rebus in tẽplo Domini Hiero
ſolymis.

° Septuaginta tamen habent ἀνήγαγεν ἐξ αἰγύπτου. Sed haud dubie mendoſe.

ſolymitano ex uoto dedicandis. Tum principes tribuum & familiarum Beniamin
cum ſacerdotibus & Leuitis, omnesq́ adeo quorũ excitauit Dominus animum
coorti ſunt in profectionem, ad ædificandũ templum Domini Hieroſolymita-
num: & uicini circũ populi ferebant opem omni ratione, argẽto, auro, equis, iu-
mentis, & uotiuis donarijs compluribus multorum, quibus ea mens iniecta fue B
rat. Rex quoq; Cyrus protulit ſacra uaſa Domini, quæ Nabuchodonozor tran
ſtulerat Hieroſolymis, & in delubro ſuo collocarat: ea inquã, prolata Cyrus rex
Perſarum Mithridati tribuno ærarij ſui tradidit, ab eoq́ rurſum [a]Saſſabaſſaro præfi — [a] ששבצר 1. Eſdræ 1.
di Iudææ cõmendata fuerunt, quorum hic erat numerus. Crateres argentei libami
1. Eſd. 1. triginta. — nibus dicati, †mille, & item mille aurei: pelues ſacrificæ argenteę uigintinouem:
phialę aureæ triginta, argentearum uero [b]duo millia quadringentæ & decẽ, aliaq́ — [b] משנים 1. Eſdræ 1.
uaſa mille. In uniuerſum autem uaſorũ tam aureorum q̃ argenteorum quinq; mil
lia, quadringẽta ſexagintanouem perlata fuerunt, & à Saſſabaſſaro unà cum ijs
1. Eſd. 4. a — qui Babylone Hieroſolymã redierunt è captiuitate, reportata. †Porrò Artaxer-
xi, quibus Perſarum rex erat temporibus, Biſchlemus, Mithridates, Tabel, Rahu
mus, Beelteemus, & ſcriba [c]Semellius, eorumq́ collegæ cęteri tam Samariæ q̃ a- — [c] 1. Eſd. 1. שמשי. Vnde Græce Semeſius, & corruptius Semellius.
liorum locorum incolę ſubiectam hanc ſcripſerunt epiſtolã. Regi Artaxerxi do C
mino ſerui tui, Rahumus à cõmentarijs, & ſcriba Semellius, tum reliqui eiuſdẽ
curiæ collegæ ipſorum, ac iudices in Cœleſyria Phœniciaq́. Iam nũc dominus rex
certum habeto Iudæos iſtinc ad nos profectos, ubi uenerunt Hieroſolymã in ci
uitatem illam perfidã & malitioſam, & ædificare fora, & muros inſtaurare, tem-
plumq́ reſtituere. Quod ſi hæc urbs ædificata fuerit, muriq́ conſummati, nequa
quam ſuſtinebunt tributũ pendere, ſed regibus reſiſtẽt etiam. Et quia feruet opus
circa templum, recte factum arbitramur, rem talem non neglexiſſe, ſed domino
noſtro regi declaraſſe, ut ſi uideatur tibi, quæratur in maiorũ tuorum annalibus.
Etenim inuenies in monumentis de his ſcripta quædam, & cognoſces rebellatri
cem fuiſſe ciuitatẽ illam, grauem regibus ac ciuitatibus: ipſos quoq; Iudęos per-
fidos bellis conflandis in ea deditos iam inde ab æuo: quam ob cauſam & urbs
illa deuaſtata eſt. Nunc ergo ſignificamus tibi domine rex, ſi urbs hæc reſtituta
fuerit, muriq́ eius inſtaurati, nõ datum iri tibi poſthac in Cœleſyriam ac Phœni
ciam reditionem. Tunc reſcripſit rex Rahumo à commentarijs, & Beelteemo, D
tum ſcribæ Semellio, cæteriſq́ collegis eiuſdem ordinis, & incolis Samariæ, Sy
riæ Phœnicięq́ quæ ſubſequũtur, Epiſtolam quã mihi miſiſtis legi, cumq́ decre
uiſſem ut res inquireretur, inuentũ eſt ciuitatem illam iam inde ab ęuo aduerſari
regibus, & populũ eius rebellionum ac bellorum eſſe ſtudioſum, regesq́ poten
tes ac prægraues fuiſſe Hieroſolymis in Cœleſyriã & Phœniciã tributis exigen-
dis dominatos. Nunc ergo pręcipiendũ putaui, ut urbis ędificatione prohibea-
tur ille populus, & prouideatur ut ne q́d fiat his amplius, neq; procedat ulterius
ad obturbandũ regibus malitia. Tunc recitatis ijs quæ à rege Artaxerxe ſcripta
fuerant, Rahumus & ſcriba Semellius, hisq́ cooptati collegæ cũ conſcendiſſent,
Hieroſolymam feſtinarunt cum equitatu & agmine frequenti, ædificiumq́ cœ-
perunt prohibere: inhibitaq́ eſt ędificatio templi Hieroſolymitani uſq; ad annũ
ſecundum regni Darij regis Perſarum.

CAP. III.

Regnum autẽ adeptus Darius, celebrauit conuiuiũ magnum popularibus A
ſuis omnibus, & uernaculis, ac magiſtratibus Mediæ & Perſidis, præfectis
imperatoribus, & inferioribus à ſe præſidibus omnibus, ab India uſq; ad Aethio
piam, per centum uigintiſeptem prouincias. Hi cum cibo potuq́ ſatiati reuerte-
rentur, rex quoq; Darius ſe recepit in ſuum cubiculum, & dormiuit donec exper
giſceretur. Tum tres iuuenes ſatellites cuſtodes regij corporis dixerunt alius alij,
Proponamus quiſq; noſtrũ dictum aliquod eximium, ut cuiuſnã uiſa fuerit ora B

tio cęteris sapientior, donet eum rex Darius muneribus ac pręmijs amplissimis,
ut induatur purpura, bibat ex auro, in auro dormiat, infrenatis auro bigis ueha-
tur, & cum cidari byssina, colloq; torquatus, secundus à Dario propter sapientiã
suam sedeat, cognatusq; Darij uocetur. Tum scriptũ singuli dictum suum cum
consignassent, ceruicali Darij regis supposuere. Etenim dicebant, Cum experre
ctus fuerit rex, hæc ei schedula dabitur: & quem quidẽ iudicarit rex, & tres prin-
cipes Persidis de dicto suo sapientissimũ, ei præmium palmæ dabitur, quo scri-
C ptum est modo. Scripsit autem unus, Potentissima res est uinum. Alter scripsit,
Rex est res potentissima. Tertius scripsit, Res potẽtissima sunt mulieres, ante om
nia uero uincit ueritas. Cumq; surrexisset rex, sumptosq; codicillos ei exhibuis-
sent, legit eos, misitq; conuocatum omnes Persidis & Mediæ proceres, præfe-
ctos, imperatores, pręsides, consules. Cumq; pro concilio sedisset, lecta corã illis
schedula, Vocate, inquit, iuuenes ipsos, ut sua dicta ipsi nobis edisserant. Vt ergo
uocati introierunt, dixit illis, Disserite nobis de scriptis his. Tũ cœpit primus qui
D de potentia uini dixerat, & ita locutus est, †Quantopere præualet, ô uiri, uinum Pro.20.a
omnibus qui bibũt illud, hominibus? Errorẽ enim offundit menti, regisq; & pu
pilli, serui & liberi, pauperis atq; diuitis uniusmodi reddit animũ, omniũq; adeo
uoluntatem conuertit in oblectamenta conuiualia, & hilaritatem, ut nemo me-
minerit ullius molestiæ, aut ęris alieni. Siquidem diuitijs implet animos omniũ,
ut nemo rationẽ habeat aut regis aut pręfecti: & facit*ut talentis enunciemus o-
mnia. Pręterea non meminere, qui adbiberunt, amicos amicis & fratribus præ-
stare se, sed non multo post distringunt gladios: cæterũ uino liberati non recor-
dantur quę gesserint. An non igitur, ô uiri, pręcellit uirtute uinũ, quod uim affert
talia perpetrandi? Ita locutus conticuit. CAP. IIII.
A ET orsus est loqui secundus, cuius erat dictũ de regia potẽtia, Nónne, ô uiri,
eximia potẽtia est hominum, cum terram mareq; teneant, cunctaq; his com
prehensa? Atqui rex longe est potentior, ut qui dominetur illis & imperet omnĩ
bus, & quæcunq; præceperit eis, exequuntur. Si quibus edixerit ut bellum infe-
rant alij alijs, faciunt: si miserit eos in hostes, eunt, demoliũtur montes, muros &
turres, trucidant, & trucidantur, nec regis excedunt imperium. Quod si uicerint,
omnia regi tam quæ pręda parta sunt, q̃ alia quæuis deferunt. Et si qui non mili
tant, neq; belligerant, sed exercent agriculturã, hi rursum, cum quod seminarant
messuerint, regi ferunt: & alij compellentes alios, uectigal pendũt eidem, quam
uis ipse sit unicus. Si iussit occidere, occidunt: si dimittere, dimittunt: iussit ferire,
feriunt: iussit deuastare, deuastãt: iussit ædificare, ædificant: iussit excindere, excin
dunt: iussit plantare, plantant: omnisq; populus, & potestates eius, unũ audiunt.
B Ad hęc autem ipse recũbit, edit, bibit, & dormit: illi uero circa eum agunt undiq;
custodiam, nec potestatẽ habet discedendi quisquam, resq; suas agendi, quo mi-
nus dicto sit audiens. Quid est, ô uiri, cur non sit rex potentissimus, cui tanta pr̨
statur obedientia? Cumq; tacuisset hic, tertius inde qui de mulieribus & ueritate
proposuerat, (is autem erat Zorobabel,) loqui cœpit. O uiri, nequaq̃ magni re-
gis, aut multorũ hominum, uiniue suprema est potentia. Quid igitur superius
est, aut dominatur illis? nónne mulieres? Mulieres regem ipsum, omnemq; po-
pulum qui terra mariq; dominatur, genuerũt. Ex his nati sunt, & ab ipsis educa
ti ijdem illi plantatores uinearũ, è quibus uinũ gignitur. Hæ uestes hominũ con
ficiunt, hæ decus hominibus cõciliant, nec possunt homines carere mulieribus.
Quod si qui congesserint aurum aut argentũ, aut quicquid est rerum conspicua
rum, nónne mulieris unius pulchritudine formaq; præstantis amore capti, reli- Gen.2.d
ctis his omnibus, ora cõuertunt in eam, & hiantes respiciunt? omnesq; eam exo Matt.19.a
ptant magis q̃ uel aurum, uel argentũ, aut quicquam rerũ elegantiũ? †Relinquit 1.Cor.6.d
homo

*Id est, ut omnia uocemus ad talentorum summam, & mera crepemus talenta, quasi ditissimi, quales nobis uidemur per ebrietatem. al. facit ut quis æquo põdere loquatur omnia, id est citra discrimen, & pari pondere. al. cum pondere, id est grandiloqua, & quasi ταλαντιαῖα. al. omnia cum pondere & molimine propter linguæ grauitatẽ. Sed primus sensus optime uidetur quadrare.

homo patrem suum qui nutriuit ipsum, & [a]propriũ solum, & ad uxorem suam [a] Vel, patriã suam.
adhærescit. Cum uxore uitam ponit, & nec patris, nec matris, neq; patriæ deside
rio tangitur. Vel hinc cognoscatis dominari uobis mulieres. Nónne laboratis C
& molimini, omniaq; datis & defertis mulieribus? Quid? q homo in uiam acce
pto gladio suo, ad latrocinia furtaq; perpetrãda, aut ad mare fluminaq; nauigan
da progreditur, aut in conspectum leonis it, aut per tenebras ambulat? deinde fu
rando, rapiendo, compilandoq; parta asportat ad amicam, adeoq; uxorẽ suam
magis q̃ patrem aut matrem homo diligit. Iamq; ex aspectu mulierũ dementes
facti sunt multi, aut propter easdem in seruitutem redacti sunt: perierunt item, la
psi sunt, & peccauerunt mulierum causa plurimi. Quapropter nũc mihi credite.
Nónne rex potestate sua magnus est? nónne omnes terrę reformidãt eum tange
re? Atqui spectabã hunc ipsum, & Apamẽ[b] Bartaci illius admirandi filiam pelli- [b] Al. Bezacis.
cem regiam, sedentem ad dexteram eius, & auferentem diadema de capite regio, D
sibiq; imponentẽ, atq; etiam feriebat regem sinistra: ille uero super his cõtempla
batur eam ore hianti. Si arriserit ei, ridet: sin indignata fuerit, blanditur eidem, ut
sibi reconcilietur. Quid est, ô uiri, cur mulieres non sint præpotentes, cum desi-
gnent talia? Tum rex & proceres alius alium intuebantur. Porrò autẽ aggres-
sus est de ueritate dicere, Nónne, ô uiri, præpotẽtes sunt mulieres, ingens autem
terra, cœlũ excelsum, & sol cursu rapidus? nam in orbe cœli uertitur, rursumq; re
currit uno die in locum pristinũ, nónne qui facit hæc magnus est? Atqui maior
est ueritas, & ante omnia potentissima. Veritatem[c] prædicat uniuersus orbis, cœ [c] Vel, inuocat.
lum etiã ipsam celebrat, omnisq; rerum natura exhorrescit eam, & tremiscit: nec
[d] uitiosi quicquam illi coniunctum est. *Vitiosum est uinũ, uitiosus rex, uitiosæ [d] Vel, iniqui.
mulieres, uitiosa omnis hominum progenies, uitiosaq; opera ipsorũ omnia, nec *חבל, habet Io-
est in eis[e] integritas, uitioq; adeo suo peribunt: ueritas autem manet & uiget in sephus Hebr. i. Va
æternũ, uiuit, & in omne sæculum exuperat, neq; est apud ipsam respectus perso E num.
narũ aut discrimen, sed quæ iusta sunt peragit, ab omni iniustitia & improbitate [e] Vel, ueritas.
sibi temperans. Facta eius nemo non approbat, neq; est ulla in iudicio eius ini-
quitas. Ipsa deniq; & uirtus est, & regnũ, & potestas, & maiestas omniũ sæculo-
rum. Perbeatus est Deus ueritatis. His dictis cum conticuisset, conclamauit uni-
uersus populus, & pronunciauit, Ingens est ueritas, & potentissima. Tum rex di
xit illi, Pete si quid uis amplius etiã, q̃ quę scripta sunt, & tibi dabimus, propterea
q repertus es cæteris sapientior, & sedebis mihi proximus, cognatusq; meus uo
caberis. Tum ille regi, Memento, inquit, uoti illius, quod eodẽ, quo regnum ade
ptus es, die nuncupasti pro ædificandis Hierosolymis, proq; uasis quæ indidem
ablata fuerant, remittendis, quæ Cyrus excepit (cum de excindẽda Babylone uo
ta fecisset,) & illuc se remissurum nuncupauit. Vouisti enim ędificaturum te tem
plum illud quod incenderunt Idumæi, cũ Iudæa à Chaldęis deuastata est. Nunc
igitur hoc est quod abs te postulo domine rex, & contendo: hęc est illa quam abs
te peto magnificentia: oro, inquam, ut uotũ soluas, quod te regi cœli redditurum
2.Esd.2.b ore tuo uouisti. Ibi tum exurrexit Darius rex, & osculatus est illum, scripsitq; in F
3.Esd.6.b gratiã eius ad omnes dispensatores, pręsides, imperatores & pręfectos epistolas,
ut & eum & omnes ad ædificandam Hierosolymã cum eo proficiscentes dedu
cerent. Epistolas item omnibus præsidibus in Cœlesyria, in Phœnicia, & in Li-
bano scripsit, ut curarẽt ligna cedrina transportanda à Libano Hierosolymã, &
cum ad ædificandam urbẽ adiutarent. Præterea libellum dedit immunitatis er
gô Iudęis omnibus è regno in Iudæam proficiscentibus, ne quisquã potestatem
gerẽs, pręses, pręfectus, aut dispensator ad fores eorũ[f] accederet, sed tota quã possi f Scilicet, exigendi
derent regio immunis ipsis esset, utq; Idumæi castellis Iudæorũ quę insidebãt, de uectigalis causa.
cederent. In structuram quoq; templi ut tribuerentur uicena in singulos annos

talenta,uſq; dum perędificaretur,&ad ſacrificanda ſuper aram holocauſta ſingu lis diebus (quibus immolandi ſeptenadena pręceptum habebant,) alia in ſingu los annos dena talenta. Ad hęc ut omnes ad urbem condendã è Babylonia pro ficiſcentes libertatem haberent tam ipſi q̃ ipſorum progenies, & item ſacerdotes

G omnes qui proficiſcerentur. Perſcripſit autem & ſumptũ,ſacrumq; ſacris obeun dis ueſtitum Leuitis,donec templum abſolueretur,& Hieroſolyma extrueretur, ſuppeditandum. Cuſtodiam inſuper urbis agẽtibus penſiones & ſtipendia con ſtituit,& omnia uaſa quę Cyrus Babylone extulerat, miſſa fecit:atq; adeo quæ cunq; Cyrus edixerat,ipſe quoq; pręſtanda mandauit, & Hieroſolymã amitten da. Egreſſus ergo iuuenis,ſublata in cœlũ facie,Hieroſolymã uerſus regem cœ li ſalutauit his uerbis, Abs te uictoria,abs te ſapientia, & abs te gloria proficiſci tur,ego uero ſeruus tuus ſum. Tu prędicandus es,qui ſapientiã mihi contuliſti. Itaq; tibi gratias ago domine deus patrũ noſtrorum. Cumq; ſumptis epiſtolis profectus ueniſſet Babylonem,& nunciũ fratribus ſuis attuliſſet omnibus,lau dauerunt illi Deum maiorum ſuorum, quod dediſſet ipſis miſſionem & laxa mentum ad proficiſcendum, & Hieroſolymam ac templum de nomine ipſius percelebratum ædificandum:atq; exultabundi cantibus & lætitia dies ſeptẽ con ſumpſerunt.

CAP. V.

A His rebus actis,delecti fuerunt in profectionem principes familiarum pater narum, iuxta tribus ſuas cum uxoribus, filijs & filiabus, ſeruis & ancillis, ac iumentis ſuis:miſitq; unà cum eis Darius mille equites, quibus commẽdauit deducendos illos,donec eos tuto reſtituiſſent Hieroſolymã cum cantibus, tym panis & tibijs:omnes enim fratres ipſorum ludebant. 1. Eſd. 2.

Sacerdotes prognati Phinees filio Aaronis.

Ieſus filius Ioſedec Saraia prognati.

Et Ioachim filius Zorobabelis †Salathiele nati, de genere Dauidico,ex proge nie Phares,tribulis autem Iudæ:†qui ſub Dario rege Perſarum ſermones ſapien tes habuit,anno regni eius ſecundo,menſe primo Niſan. Matth. 1. b 3. Eſd. 4. b

Hi ſunt autem Iudęi reduces ab exilio captiuitatis,quos Babylonem deduxe rat Nabuchodonozor rex Babylonis,unde reuerſi ſunt Hieroſolymã & in reli quam Iudæam,in ſuam quiſq; ciuitatem profecti cum Zorobabele & Ieſu, cum Neemia & [a]Zacharia,Reeſaia,Enenio,Mardochæo,Belſano,Miſpharaſo,Ree lia,Rehumo,& Baana ducibus ſuis.

Numerus gentilium,& duces eorum.

†Prognatorum Phareos,duo millia centum ſeptuagintaduo. 1. Eſd. 2.

Prognati Schaphatia [b]trecenti ſeptuagintaduo.

Prognati Arch,ſeptingenti quinquaginta [c]ſeptem.

B Prognatorum Phahathmoab, [cum prognatis Ieſchuaioab,] duo millia octin genti duodecim.

Prognati Eilam,mille ducenti quinquagintaquatuor.

Prognati Zathui,noningenti quadragintaquinq;.

Prognati Corbe,ſeptingentiquinq;.

Prognati Bani,ſexingenti quadraginta†octo.

Prognati Bibai,ſexingenti uigintitres.

Prognatorum [d]Azgad,†tria millia ducenti uigintiduo.

Prognati Adonicam,ſexingenti ſexaginta *ſeptem.

Prognatorum [e]Bagoi,duo millia ſexagintaſex.

Prognati [f]Adin,quadringenti quinquagintaquatuor.

Prognati Ater ihezecia,nonaginta [g]octo.

Prognati Ceilan,& Azeta,ſexagintaſeptem.

[a] 1. Eſd. 2. Saraia: Reelaia.
[b] Al. τετρακόσιοι.
[c] Al. ἕξ.
†Neem. 7. octo.
1. Eſd. 2. duo.
[d] Quod Latina ue tera mendoſe habẽt: Archad, Græc. ἀσγάδ.
†1. Eſd. 2. 1222.
Neem. 7. 2322.
*Neem. 7. ſeptem.
1. Eſd. 2. ſex.
[e] Græci legerunt בגוי pro בגוי
[f] Genitiui eſt ter minatio in Græco.
[g] [illegible]ius Latine quàm [illegible]

Prognati[h]Azuran, quadringenti triginta duo.
Prognati Anania, centum.
Vnus prognatorum Arom.
Prognati Bazai, trecenti uiginti†tres.
Prognati Arsiphurith, centum & duo.
Prognatorum Meterus, tria millia quinque.
Oriundi ex Bethlehem, centum uigintitres.
Oriundi ex Netophah, quinquaginta†quinque.
Oriundi ex Anathoth,[i]centum uigintiocto.
Oriundi ex Bethschamos, quadragintaduo.
Oriundi ex Cariathiarim, uigintiquinque.
Oriundi ex Caphirah & Beroth, septingenti quadragintatres.
Oriundi ex Pirah, septingenti.
[k]Oriundi ex Chadias, & Ammidioi, quadringenti uigintiduo.
Oriundi ex Haramah, & Gabaa, sexingenti uigintiunus.
Oriundi ex†Macamos, centum uigintiduo.
Oriundi ex[l]Bethel, quinquagintaduo.
Oriundi ex[m]Nebo, centum quinquagintasex.
Oriundi†Calamolao, & Ono, septingenti uigintiquinque.
Oriundi Ierecho, trecenti quadragintaquinque.
Oriundorum[n]Sanaah, tria millia trecenti triginta.

Sacerdotes.

Ab Iedaia Iesu prognato in filios[o]Sanasib propagati noningenti septuaginta†duo. †1. Esd.2 tre.
Prognati[p]Emer, mille quinquagintaduo.
†1.Esd.2. 1247. Prognati[q]Phaschhur,†mille quadragintaseptem.
Prognati[r]Charim, mille septendecim.

Leuit.

Prognati Ieschue, & Cadmiel, & Banna, & Suia, septuagintaquatuor filij.

Cantores sacri.

Ita Neē.7. Sed 1. Esd. 2,128. Prognati Asaph,†centum quadragintaocto.

Ostiarij.

Prognati Schalum. Prognati[s]Ater. Prognati Talmon. Prognati[t]Acub. Prognati Hatera. Prognati[u]Schobi. Vniuersi centū trigintanouem.

[x]Sacrorum ministri.

Prognati Zeha, prognati Haschupha, prognati Tabaoth, prognati Ceros, prognati[y]Suia, prognati[z]Phaleu, prognati Labana, prognati Hagaba, prognati[a]Acub, prognati Vta, prognati Cetab, prognati Hagab, prognati [b] Sibai, prognati Hanan, prognati[c]Cathua, prognati[d]Geddur, prognati[e]Raia, prognati[f]Daisan, prognati[g]Necoda, prognati Chaseba, prognati[h]Gazema, prognati[i]Azia, prognati[k]Phinees, prognati[l]Asara, prognatii[m]Bastai, prognati Asanah, prognati Meunim, prognati Naphisim, prognati[n]Bacubuc, prognati Hacupha, prognati Harhur, prognati[o]Pharacim, prognati Bazaloth, pgnati Mehida, prognati[p]Cutha, prognati Charescha, prognati[q]Barcus, prognati[r]Aserar, prognati Thomoh, prognati[s]Nazih, prognati Hatipha.

Prognati[t]seruis Salomonis.

Prognati[u]Hazophoreth, prognati Pharuda, prognati[x]Ieelah, prognati[y]Lozon, prognati[z]Giddael, prognati Schapheria, prognati Agia, prognati Phacareth, prognati[a]Zabim, prognati[b]Sarothie, prognati[c]Ma- D

[h] Interpres uetus Azoroe. 439 filij Iedarbone, 132.
†Sic 1. Esd. 2. Sed Neem. ca. 7. quatuor. †1. Esd. 2. sex.
[i] Mendosum est ρυν pro ρκη.
[k] Lat. uet. Qui Enocadies & Modiæ.
†1. Esd. 1. מִכְמָס Græcus mendose habet μακαλων.
[l] LXX. ad Græcam terminationem detorsere.
[m] Quod alij mēdose Ecnobes.
†1. Esd. 2. aliter, & hinc in Latins ueteribus ponuntur quæ desunt in Græcis.
[n] Al. ἀννάας. [o] Al. Eliasib.
[p] Sic rectius uetus interpres.
[q] Sic correctius uetus interpr.
[r] χᾶρημ lego, חָרִם [s] Ita rectius, ut uetus interp. al. ἰατάη.
[t] Ita correctius uetus interp.
C [u] Propior ita recto uetus interpres. [x] נְתִינִים
[y] סִיעָא. [z] Al Hellu.
[a] Ita rectius uetus interpres.
[b] Vetus interpr. Obai.
[c] Vetus interpres Canna.
[d] Heb. גִּדֵּל [e] רְאָיָה, Mendose est transpositum, ἀϊρα.
[f] Vetus interp. Desana.
[g] Ita emendatius secundum Latinum uestigium.
[h] גַּזָּם [i] עֻזָּא
[k] Vetus interpres Sinone.
[l] Al. Attre. [m] Al. Hastem.
[n] Pro quo corrupte uetus interpres Accusu. [o] Vetus interpres Fauon. [p] Al. Phusa.
[q] Ita emendatius Latina uetera. [r] סִיסְרָא
[s] נְצִיחַ [t] παίδων.
[u] Cui propior uetus interp. quàm quod in Græco.
[x] יַעְלָה
[y] דַרְקוֹן unde Latina & Græca corrupta uidentur.
[z] Vnde corruptum quod est in Latino. [a] צְבָיִים
[b] Latin. Charoneth.
[c] Al. Masith.

ſias, prognati[d] Gar, prognati Addus, prognati Subah, prognati[e] Apher
ra, prognati[f] Barodis, prognati[g] Sabat, prognati[h] Allom. Vniuerſi uero
miniſtri ſacrorum, prognatiq; ſeruis Salomonis, trecenti ſeptuaginta
duo. Hi ſunt qui aſcenderunt à[i] Thelmelah, & Thelharſcha, quorum
dux erat[k] Charaathalar, & Aalar: nec poterant familiã aut genus ſuum
quod ab Iſraele ducerent, edere. Prognati[l] Dalaia Tubia nato: progna
ti Necoda, ſexingenti quinquagintaduo.

Et è ſacerdotibus, qui ſacerdotio fungebãtur,[m] nec authorem habue
runt, prognati[n] Hobia, prognati Hacoz, prognati[o] Addus, †qui duxit 1.Eſd.2.c
Augiam uxorem è filiabus Barzillai, & ipſius nomine uocatus eſt. Hi
quæſita generis ſui aſſignatione in catalogo, nec inuenta, ſacrificando
ſummoti ſunt, & interdixit illis Nehemias &[p] Hatharias, ne ſacris par
ticiparent, donec exiſteret pontifex inſtructus[q] doctrina & ueritate. Cę
terum uniuerſi oriundi ab Iſrael, à duodecim annos natis & ephebis,
conſtituebant quadraginta millia, præter ſeruos & ancillas: duo millia
trecenti ſexaginta ſerui iſtorum, & ancillarũ ſeptem millia trecentę qua
dragintaſeptẽ: cantores & pſaltrię, ducenti quadragintaquinq;: & equi
ſeptingẽti trigintaſex. Muli, ducẽti quadragintaquinq;: aſinorũ †quinq; †1.Eſd.2.
B millia quingenti uigintiquinq;. Porrò è proceribus familiarum fuerũt 6720.
qui cum ueniſſent ad templum Dei Hieroſolymitanũ, uouerent ſe tem
plũ illud ſuo loco extructuros pro ſuis quiſq; uiribus, & in ſanctũ the
ſaurum operis erogaturos mille minas auri, & argenti minarũ quinq;
millia, centumq; ueſtes ſacerdotales. Deinde ſacerdotes & Leuitę ac po
pulares tam Hieroſolymis, q̃ in reliqua regione, atq; etiã ſacri cãtores,
& oſtiarij, omnesq; Iſraelitę ſedes in oppidis ſuis accepere. †Inſtante ue 1.Eſd.3.a
ro menſe ſeptimo, cum iam Iſraelitæ ſua ſinguli poſſiderent, conueniſ
ſentq; unanimes in atrium, quod erat[r] ante portam orientalẽ, coorti Ie
ſus filius Iozadec, & fratres eius ſacerdotes, unaq; Zorobabel filius Sala
thielis, & fratres eius, altare Dei Iſraelitici holocauſtis ſup eo immolan
dis parauerũt, ſecũdũ ea quę in libro Moſis uiri illius diuini ſunt impe
rata. Et quamuis conueniretur aduerſum eos ex alijs gentibus terræ, q;
inimicitias haberent cum eis, omnesq; gentes terræ uim in eos facerẽt:
aram tamen loco ſuo erigebant, & immolabant hoſtias ſuo tẽpore, ho
locauſtaq; Domino tam matutina q̃ ueſpertina: †etiã agitabãt ſcenope Leui.23.
gia ſolenne, ut lege præceptum eſt, ſacrificiaq; quotidie, ut cõueniebat,
atq; inſuper ſacrificia perennia, immolationesq; ſabbathis, calendis &
F ſolennibus omnibus ſacratis. †Porrò quicunq; uouerant Deo uotũ, à 1.Eſd.3.b
calendis ſeptimi menſis cœperũt ei ſacrificia facere, quãuis templũ eius
[s] nondũ eſſet extructum: pecuniam aũt lapicidis & fabris[t] attribuerunt,
tũ cibaria & potionẽ, carraq; Sidonijs & Tyrijs, ut è Libano materiam
cedrinam ratibus in portũ Ioppes tranſportatam aduehérent, ſecundũ
edictum ipſis à Cyro Perſarum rege perſcriptũ. Secũdo demum anno,
[u] poſtquam uenit ad templũ Dei Hieroſolymitanum † mẽſe ſecundo, Eccli.49.b
Zorobabel filius Salathielis, & Ieſus filius Iozedec cũ fratribus ſuis, ſa 6
cerdotesq; & Leuitæ, omnesq; adeo Hieroſolymã è captiuitate reuerſi
cœperunt fundamenta ædis Dei iacere, calendis ſecundi menſis anni ſe
cundi, quam in Iudæam & Hieroſolymã peruenerãt: & Leuitas ab an
no ætatis uiceſimo operi Domini præfecerũt. Inſtabant ergo Ieſus cũ fi
lijs & fratribus, & Cadmiel[x] frater, filijq; Madiabun, & Iodæ illius He
liadune nati cum filijs & fratribus, uno animo Leuitæ omnes[y] cientes
opus

[d] Al. Ame, Saſus.
[e] Al. Eura. *[f] Al. Rahotis.*
[g] Al. Phaſphat.
[h] Al. Malmon.
[i] Ita emẽdatius, quã ut Græca.
[k] Al. Carmellam, & Careth.
[l] Ita emendatius iuxta ueteris interpretationis ueſtigium.
[m] Nec inuenti ſunt.
[n] חביה
[o] Al. Addin.
[p] התרשתא
[q] i. qui doctrina et ueritate genus eorũ edoceret עד עמד כהן לאורים ולתמים *Ita 1. Eſd. 2. uel, pontifex Vrim & Thummim gerens, quod uidetur fuiſſe inſigne quoddam in pectorali hoc titulo, qui ſacerdotes admoneret officij ſui quorum in primis eſt doctrinam & ueritatẽ dei edocere. Et quia hoc quod erat in ſacerdote præcipuũ indicabat, ideo per ſynecdochen aliquando ponitur pro ipſo pontifice habitu põtificali inſtructo, ut 1. Re. 28. aliquando pro toto habitu pontificali in quo conſulere dominum iuſſi ſunt, ut Num. 27. Deu. 33. Cui etiã ſanctimoniam tribuebãt, quod deus eo habitu conſultus potiſſimum reſponderet, propter inſtitutum ſuum. Quare 1. Reg. 30. Dauid Ephod requirit.*
[r] πρὸ τῆς.
[s] οὔπω.
[t] ἔδωκαν.

[u] לבואם אל בית

[x] *1. Eſd. 3.* ובניו.
[y] Vel, opifices urgentes, quod 1. Eſd. 3. על עשה המלאכה

opus,& ad ædis Dei fabricationē incumbentes. Cumq; iam extruerent ædē Do
mini opifices,sacerdotes stolati stabant cū instrumentis musicis & tubis: & item
1.Par.17.b Leuitæ oriundi ab Asaph tenentes cymbala,& decantantes Dominū,†deq; mo
re Dauidis regis Israelitici prædicantes. Siquidem uoces iactabant cum carmini
bus ei gratulantes, Quippe bonitas eius & gloria per omnem Israelē perpetua.
Omnis autē populus tubis canebat,& clamitabat magna uoce decantando lau
des Domini propter extructionem ædis ipsius. Et ueniebāt ē sacerdotibus & Le G
uitis,ac proceribus familiarum ipsorum,qui pristinum templum uiderant ętate
prouectiores ad ædificationem huius,cum fletu magnaq; lamētatione, multiq;
cum tibijs ac ingenti clamore lætabundi, adeo ut populus præ lamentis illis tu
bas exaudire non posset,alioqui turba erāt ingens tuba canentium, quæ procul
audiretur. †Quare cum sonitum accepissent hostes tribuum Iuda & Beniamin,
2.Esd.4.a ueníssentq; exploratum,quidnam sibi uox ea tubarum uellet, ubi compererunt
manumissos ē captiuitate ædem ędificare domino deo Israelitico,aditis Zoroba
bele,Iesu,& familiarum proceribus, Vna uobiscum,inquiunt,ædificabimus. Si
militer enim atq; uos auscultamus Domino[b] uestro,& ipsi sacrificamus iam in
de à temporibus[a] Ascazareth regis Assyriorum,qui nos huc deduxit. Quibus re
spondit Zorobabel,Iesus,& proceres familiarum Israeliticarum. Non conuenit
nobis uobiscum ad ædem Domino deo nostro ædificandam. Nos enim ædifi
1.Esd.1.a cabimus soli Domino Israelitico,†prout Cyrus Persarum rex nobis imperauit.
At incolæ terræ languidos reddebant Iudæos,& oppugnantes eos arcebant ędi
ficando,tum insidias,factiones atq; coitiones moliendo, quo minus ædificium
absolueretur obstabant per omne tempus uitæ Cyri regis. Itaq; per bienniū pro
hibiti sunt ædificatione,usq; ad regnum Darij. CAP. VI.

1.Esd,5.a Nec. ca.5. ANno uero secūdo regni Darij,Aggæo & Zacharia, qui filius erat Addo, A
prophetis[a] fata sua Iudæis & incolis Iudææ ac Hierosolymę,nomine Do
mini dei Israelitici uaticinantibus,eo,inquā,tempore Zorobabel Salathiele na
tus,& Iesus filius Iosedec extruere cœperūt ædem Domini Hierosolymitanam,
adiungentibus se prophetis Domini, & eos adiuuantibus. Eodem tempore prę
sto fuerunt eis Sisennes præfectus Syriæ Phœniciæq;, & Sathrabuzanes cū col
legis suis,& eos interrogauerunt, Cuius nam decreto freti templū hoc ædifica
tis?& structuram hanc reliquaq; omnia molimini? aut qui sunt opifices ista per
petrantes? Gratiam tamen seniores Iudæorum consecuti sunt à Domino, (qui re
duces ē captiuitate respiciebat,) ut non prohiberētur ædificatione,donec ad Da
rium de ipsis relatum fuisset, & renunciatum.

Exemplum epistolæ ad Darium scriptæ & missæ.

Sisennes præfectus Syriæ & Phœniciæ,& Sathrabuzanes,ac collegæ in Syria
Phœniciaq; præsides,regi Dario salutem. Omnino notū esto domino nostro re
gi,nos Iudæę fines ingressos,ubi Hierosolymam urbem peruenimus,deprehen
disse obnoxios captiuitati seniores Iudæorum in eadem urbe Hierosolyma con
dētes ædem Domino magnā & nouam politis lapidibus pretiosis, tignaq; iam
iniuncta parietibus,atq; opera ipsa maturari instāter,& negotiū recte succedere
sub manus ipsis summa cum magnificentia diligentiaq; perficiendū. Cumq; in B
terrogassemus seniores his uerbis, Cuiúsnam iussu ædificatis ædē hanc,aut hæc
opera statuis? Cum inquam,sciscitati essemus uiros his rebus authores tibi signi
ficandi,scribendiq; causa, & nomina ducū ab ipsis describenda poposcissemus,
illi nobis in hæc uerba respōderūt, Nos creatoris cœli terræq; Dñi serui sumus.
3.Reg.6.a †Cū aūt conditū fuisset templū multis antehac annis à rege Israelitico magno et
4.Reg.24.25. præpotente, & esset consummatū,cœlestis Dominus Israelis patres nostros,quia
peccatis exacerbarūt ipsum,†tradidit in manus Nabuchodonozoris regis Baby

[b] ἡμῶν.
[a] 1.Esd.4.אסר חדן
[a] Super eos.

Ioniæ Chaldæorum,qui templum hoc demoliti concremauerunt,& populū ca
ptiuum abduxerūt Babylonem.†Cyrus autem rex anno primo quàm regnum 1.Esd.5.c
obtinuit in Babylonia regione,diplomata dedit ut templū hoc ædificaretur, sa-
craq́ꝫ uasa tam aurea q̄ argentea,quæ de templo Hierosolymitano Nabuchodo
nozor abstulerat,& collocaret in delubro suo,ea rursus inde rex idē Cyrus extu
lit è delubro illo Babylonico. Fuerunt aūt attributa Zorobabeli & [b]Sanabassa-
ro præfecto,cum mādatis ut eadem asportata uasa in templo Hierosolymitano
C reponeret,in templo inquam Domini suo loco restituendo. Tum Sanabassarus
ille cū huc aduenisset,fundamenta iecit ædis Domini Hierosolymitanæ, quæ cū
ex illo ædificetur usq́ꝫ adhuc,nondum est cōsummationem consecuta. Nunc er
go si regi uidetur,inquiratur in regijs Cyri bibliothecis,& si inueniatur decreto
Cyri regis cœptā esse structurā ædis Domini Hierosolymitanæ,regiq́ꝫ domino
nostro uideatur,de his nobis renūciet.†Tum rex Darius præcepit ut inquirere- 1.Esd.6.a
tur in regijs Bibliothecis quæ sunt in Babylonia, & inuentum est in [c]Ecbatanis 3.Esd.4.c
urbe quæ est in regione Media,uolumen unum,in quo hæc erāt memoriæ pro-
dita,Cyrus rex anno regni sui primo mandauit ędē Domini Hierosolymis,ubi
igni perenni sacrificetur,ædificandam,cuius altitudo sit cubitorū sexaginta,toti
demq́ꝫ cubitorū latitudo,cum domicilijs è lapide polito tribus,& uno ex indige
na nouoq́ꝫ ligno domicilio. Vtq́ꝫ de domo Cyri regis tribuantur impēdia, & sa
cra ædis Domini uasa,tam aurea q̄ argētea,quæ in tēplo Hierosolymitano Na-
buchodonozor extulit, & asportauit Babylonem,ut restituta in idem templum
Hierosolymitanum,quo collocata fuerunt loco reponantur. Iniunxit autem cu
D ram agendā Sisennæ præfecto Syriæ & Phœniciæ,ac Sathrabuzanæ,collegisq́ꝫ
& delegatis per Syriam Phœniciamq́ꝫ præsidibus, ut loco abstineant: sinant aūt
Zorobabelem seruū Domini & præfectū Iudææ, senatumq́ꝫ Iudæorum ædem
illam Domini eo in loco extruere. Porrò autem ego præcipiendū putaui, ut per
ficiatur ædificiū,& auxiliū accuretur ferendū reducibus à captiuitate Iudæis,do-
nec ędes Domini fuerit absoluta. Præterea ex tributo Cœlesyrię & phœniciæ sti
pendium diligenter præbendū iisdem hominibus & præfecto Zorobabeli,in sa
cra facienda Domino,in tauros,in arietes,in agnos: itemq́ꝫ frumēti,salis,uini &
olei annua cōtinua,prout sacerdotes Hierosolymitani renunciarint insumi quo
tidie citra cōtrouersiam,ut deo summo pro rege & liberis eius ferātur libamina,
& pro uita eorum supplicetur. Ad hæc sancitum est,ut quicunq́ꝫ transgressi fue-
rint aliquid supra dictorū aut scriptorum,aut etiam minuerint,ut lignum tolla-
tur è possessionibus eorum,in quo suspendantur,bonaq́ꝫ ipsorum regi addican
tur. Proindeq́ꝫ adeo Dominus ille, cuius est illic nomen percelebratum, aboleat
omnem regem aut populum,qui manum suam ad prohibendum aut affligen-
dum ædem illam Domini Hierosolymitanam protenderit. Hæc ego rex Darius
decreui,ut secundum ea exactè procuretur.

CAP. VII.

A TVm Sisennes præfectus Cœlesyrię Phœniciæq́ꝫ,& Sathrabuzanes ac colle 1.Esd.6.
gæ mandata regis Darij persequentes sacris instabāt operibus, senioribus
sacerdotū ędilibusq́ꝫ templi ferentes auxiliū. Et succedebāt opera sacra ꝓphetico
munere fungētibus Aggæo & Zacharia uatibus, & ad finē perducta sunt iuxta
B mandatum Domini Dei Israelitici, & decretū Cyri, Darij & Artaxerxis regum
Persicorum,usq́ꝫ ad sextum annum regis Darij, quo templum illud sacrosanctū
cōsummatum est,tertia & uicesima die mensis Adar,anno sexto Darij regis. Fe-
cerunt autem posteri Israelis tam sacerdotes ac Leuitæ,quàm reliqui reduces è ca
ptiuitate socij secundum præcepta libri Mosaici,& cōsecrarunt in dedicationem
C templi Dominici tauros centū,ducentos arietes,agnos quadringētos,& pro pec
catis totius populi Israelitici hœdos duodecim, pro numero duodecim tribuum
Israeli-

[b] 1.Esd.5. est Schaschbazar.

[c] באחמתא 1.Esdr.6.

Israeliticarũ,sacerdotibus & Leuitis adornatis iuxta tribus, ſtãtibus in opere Domini dei Israelitici secundum præscriptũ libri Mosaici,itemq́ pro singulis portis ostiarijs.Et egerunt Israelitæ reduces à captiuitate[a]pascha die mensis primi quartadecima,quando lustrati sunt sacerdotes & Leuitæ unà cum omnibus ab exilio reducibus. Nam lustrabantur,& immolabant[b]pascha omnibus reuersis è captiuitate,unaq́ cum omnibus lustrabantur,& mactabant pascha omnibus tam fratribus suis sacerdotibus,q̃ sibimetipsis. Epulati sunt itaq́ Israelitæ ab exilio reduces omnes abalienati à piaculis gentium terræ,Dominiq́ sectatores,& celebrauerunt diem festum azymorum septem diebus lætabundi in conspectu Domini,q́ consilium regis Assyrici erga eos inclinasset,ut eis ad manus operibus domini Dei Israelitici admouendas author esset. D

[a]Id est, solẽne paschatis.
[b]Id est,hostiam paschatis.

CAP. VIII.

1.Esd.7.a POst hæc peracta regnãte Artaxerxe rege Persarũ,aduenit Esdras natus Saraia filio Azariæ,filij Helciæ,filij Schalum,filij Zadoc,filij Achitob, filij Amariæ,filij[a]Azariæ,filij Merioth, filij Zachariæ, filij*Sauia,filij Bocci,filij Abischua,filij Phinehes,filij Eleazar,filij Aharonis primi sacerdotis.Hic Esdras ascẽdit è Babylone,scriba ingeniosus in lege Moysis, quæ data est à Deo Israelitico: & ornauit eũ rex honoribus,ut qui gratia apud ipsum in omnib⁹ postulatis suis ualuisset.Ascenderunt autem unà cum eo è posteris Israelis tam sacerdotes & Leuitæ,quàm ostiarij & ministri sacrorũ Hierosolymam, anno septimo regni Artaxerxis,[[b]perueneruntq́ Hierosolymam]mense quinto,eodem anno septimo regni.Nam profecti Babylone noua luna primi mẽsis,[noua luna quinti]Hierosolymam pro dato sibi à Domino successu itineris peruenere.[c]Etenim Esdras hic magna pollebat scientia, ut nihil prætermitteret eorũ quæ essent instituenda ex lege præceptisq́ Domini,utq́ omnem Israelem ritus omnes & iura edoceret. Huic Esdrę sacerdoti,ac professori legis dominicæ scriptum diploma Artaxerxis regis oblatum est,cuius subiectum est explum. A

[a]Ilis mendose,pro ilsis.
*עזי

[b]Corruptũ ita Græcum contextum restituimus ex Hebræo 1.Esd.7.
[c]Ratio cur unà cũ eo ascenderint sacerdotes &c.

Rex Artaxerxes Esdræ sacerdoti, legisq́ dominicæ professori salutem.

Ego adductus officijs humanitatis,statuendum putaui,ut quiuis ex gente Iudæorum sacerdotes & Leuitæ,qui essent in regno nostro,quibusq́ ita gratũ foret,unà tecũ proficiscerentur in terram Israeliticam. Si quibus igitur est animus, ut mihi & septem amicis meis cõsiliarijs placuit, unà cõsurgant in profectionẽ: ut secundũ ea quæ lex Domini continet, procurent res Iudaicas & Hierosolymitanas.Ferant autem Hierosolymã Domino Israelitico munera,quæ ego & amici uoto nuncupauimus,& aurum atq́ argentũ omne quod in terra Babylonica comparari potuerit,Domino ferant Hierosolymã,& quod donarijs populi collatum fuerit, in templum Domini dei sui Hierosolymitanũ: ut tam aurũ quàm argentũ cogatur in tauros,in arietes,in agnos,& his similia,ad hostias Domino Hierosolymis ad aram eiusdem Domini dei eorũ immolandas. Ad hæc omnia quæcunq́ tu cum fratribus tuis tam auro quàm argento effecta uolueris,pro uoluntate Dei tui perficito,sacraq́ uasa Domini in usum tẽpli Dei tui quod est Hierosolymis,tibi data ibidem coram deo tuo collocato.Itemq́ reliqua,quæcũq́ tibi uenerint in mentem,ad templũ Dei tui necessaria de regali thesauro suppeditabis. Etenim ego rex Artaxerxes quæstoribus Syriæ Phœniciæq́ præcepi, ut quæcunq́ petitũ miserit Esdras sacerdos,legisq́ summi Dei professor,ea diligẽter ipsi usq́ ad talenta argenti centum tribuant, similiter autẽ & usq́ ad frumẽti coros centum,uiniq́ metretas totidem.Et alia uero large omnia secundũ legem diuinam summo Deo peragantur,ut ne cõtrahatur offensio regno regis & filiorum eius. Porrò autem uobis denũciatum esto, ut ne ullis sacerdotibus,Leuitis, sacris cantoribus,ostiarijs,sacrorũ ministris,aut huic templo nauãtibus operam B

nullis ullum tributum aut uectigalis genus aliud irrogetur, neq; potestatem quis-
C quam habeat his quicquam imponendi. Tu uero Esdra pro diuina sapientia, iu
dices designa & arbitros, qui ius dicant in tota Syria Phœniciaq;, legis dei tui pe
ritos omnes, imperitiores aût doceto, ut quicûq; legem diuinam aut regiam uio
larint, sedulo plectantur siue morte, siue cruciatu, siue multa pecuniaria, siue[a] ab-
ductione. Tum Esdras scriba, Gratulor, inquit, soli Domino deo patrû meorû,
qui hanc iniecit regi mentem, ut gloria ornaret ædem ipsius Hierosolymitanã,
& honorem mihi apud regem consiliariosq;, amicos omnes & proceres eius tri
buit, unde ope Domini dei mei fretus audacior euaderem: tum autem qui con-
gregauit uiros ex gente Israelitica, qui[e] mecum proficiscerentur.

†Hi sunt autem proceres familiarum iuxta suum quisq; primatum,
qui mecum Babylone profecti sunt, tempore
regni regis Artaxerxis.

E prognatis Phinehes, Gersom: è prognatis Ithamar, †Gamael: è prognatis
Dauid[f] Hettus, filius Secheniah: è prognatis[g] Phoros, Zacharias, & cum eo de-
scripti uiri centû quinquaginta: è prognatis[h] Pahath Moab Eliohenai filius Za-
rachiæ, & cum eo uiri ducenti: è prognatis Zathoë, Secheniah filius Iehziel, & cû
eo uiri trecenti: è prognatis Adin, Obed filius Ionathan, & cum eo uiri ducenti
quinquaginta: è prognatis Elam, Iesaias filius[i] Gotholiæ, & cum eo uiri septua-
ginta: è prognatis Saphatiah, †Zaraiah filius Michael, & cû eo uiri[k] octoginta: è
prognatis Ioab, Obadiah filius[l] Iehhiel, & cum eo uiri ducenti duodecim: è pro-
gnatis[m] Banidah, Salomith filius Iosaphiæ, & cum eo uiri centum sexaginta: è
prognatis[n] Babi, Zacharias filius Bebai, & cum eo uiri uigintiocto: è prognatis
Azgad, Iohanan filius[o] Haccatan, & cum eo uiri centum & decem: è prognatis
Adonicam, postremi, quorû hæc sunt nomina, Eliphalat, Ieiel,[p] Semaias, & cum
ipsis uiri septuaginta: è prognatis[q] Bagoi, Vthi filius[r] Istacuri, & cum eo uiri se-
ptuaginta. Hos congregaui ad fluuiû[s] Theran dictum, ubi positis tentorijs tri-
D duum morati sumus, dum eos recognoscebam. †Cum aût è progenie sacerdotû
ac Leuitarum nullos illic inuenissem, misi accersitum: qui ecce & uenerunt, Elea
zarû, Maasmam, Alnathan, Samaian, Ioribum, Nathan, Elnathan, Zachariam, et
[t] Mosollam, proceres & rerû peritos. Hos ego iussi conferre se ad[u] Addæum prin
cipem in loco[x] Gazophylacij, cum mandatis quæ referrent ad Addæum & fra-
tres eius, et eos qui essent in loco illo Gazophylacij, ut mitterêt ad nos, qui in ęde
Domini nostri fungerêtur sacerdotio. Adduxerunt itaq; nobis, *quæ est manus
Domini nostri potentia, uiros peritos, è prognatis Mohli filio Leui filij Israelis
Serebiam cû filijs suis & fratribus numero decê & octo: & Hasebiam atq;[y] An-
non cû Iesaia fratre è filijs Chananæi, quorû filij uiri uiginti: è sacrorum autem
ministris, quos Dauid constituerat, qui præibant ad opus Leuiticum, sacrorû, in-
quam, ministros ducentos & uiginti, descriptione nominatim omniû celebrata.
†Ibi tum ieiuniû corã Domino deo nostro ex uoto indixi iuuenibus, ut iter inof
fensum ab eo nobis comitantibusq; nos liberis nostris & iumentis peterent. Ve
rebar enim petere à rege pedites, aut equites, aut comitatû, quo ab infestantibus
nos tuti essemus. Dixeramus enim regi uirtutê Domini nostri adfore sectatori-
bus ipsius ad omnia recte côstituenda. Rursum itaq; super his Domino suppli
cauimus, & nacti sumus propitiû. Cumq; selegissem è tribunis & sacerdotibus
uiros duodecim, nempe Serebiam & Hasabiam, & cû eis uiros è fratribus ipsorû
decem: appendi illis argentum & aurû, sacraq; uasa ædis Domini nostri, tum do
naria regis ac côsiliariorum eius, & procerum, populiq; Israelitici uniuersi. His,
inquã, appensa talenta argenti sexingenta quinquaginta attribui, & uasa argen
tea centum talentorû, auriq; centum talenta cum uiginti uasis aureis; tum ex ære
præstanti

Right margin: 1.Esd.8.a — †1.Esd.8. Daniel. — 1.Esd.8.b — 1.Esd.8.c

[a] Scilicet in neruû.
[e] Vel, mecum ascen derent.
[f] Græce Λάττους, mendose λ pro ζ.
[g] פערש
[h] Ita rectius iuxta ueterê interpr. Pahath, id est dux.
[i] עתליה
† 1. Esd. 8. זבריה
[k] [l] Vt uetus interpres rectius.
[m] Vetus interpr. ex filijs Baniæ.
[n] בבי, quod al. Bebai, al. Bibai, al. Babi.
[o] הקטן
[p] Vt rectius uetus interpr.
[q] בגוי
[r] זובוד uidentur legisse זבוד
[s] Vetus interpres Thia.
[t] משלם
[u] אדו
[x] בכספיא
* Vel, pro potentia manus Domini nostri.
[y] Vetus interpres Amin.

præstanti instar auri splendentia duodecim: & uerbis insuper adieci, Vos conse-
crati estis Domino, & item uasa sacrosancta, aurumq; hoc & argẽtum Domino
patrum nostrorum uoto dicatum est, Ergo uigilate, & custodiam agite donec ea g
tribunis sacerdotum & Leuitarum, familiarumq; Israeliticarũ proceribus Hiero
solymis ad exhedras ædis Dei nostri restitueritis: & sacerdotes ac Leuitæ receptũ
idem argentum & aurum, atq; uasa Hierosolymis in templũ Domini intulerint.
1.Esd.8.d †Cum uero à fluuio Thera mouissemus die mẽsis primi duodecima, Hierosoly
mam peruenimus, potente manu Domini nos protegente. Nam ab ingressu iti
neris Dominus nos cõseruauit ab omni hoste, & uenimus Hierosolymã. Cũq;
tertium ibi cõsumpsissemus diem, quarto iam die argentũ & aurum appensum
in æde Domini nostri[a] Marimoth filio Vriæ sacerdoti attributũ est, simul & Elea
zaro filio Phinehes, ac collegis Iozabad filio Iesu, & Noediæ Bannui filio[a] Le-
uitis: ad numerũ, inquã, et pondus uniuersa, eodemq; tẽpore pondus eorũ omne
descriptum est. Porrò reduces à captiuitate uictimas obtulere Domino deo Israe
litico, pro uniuerso Israele tauros duodecim, arietes nonagintasex, agnos septua
gintaduos, hircosq; piaculares duodecim, omnia Domino sacrificanda. Cumq;
mandata regia regijs dispensatoribus & præfectis Cœlesyriæ Phœniciæq; obtu
1.Esd 9.a lissent, factum est ut illi honorem populo temploq; Dei exhiberent. †His pera-
ctis adierũt me proceres his uerbis, Nec principes gentis Israeliticæ, nec sacerdo-
tes, nec Leuitæ ab alienigenis terræ populis, aut ab impuritatibus gentiũ Chana
næorum, Hettæorum, Pherezæorum, Iebusæorum, Moabitarum, Aegyptiorum,
Idumæorumq; abstinuere. Cum filiabus enim istorũ iunxere connubia tam ipsi
quàm eorundem filij, & semen sanctũ alienigenis terræ populis permixtum est,
culpęq; huius participes facti sunt ipsi principes & proceres iam inde ab huiusce
rei primordio. Hæc simulac intellexi, cum uestimentis sacraq; tunica cõscissa, cri
nes capitis barbæq; uellicans sederem cogitabundus ac mœrens, cõuenerunt ad F
me super hoc piaculo lugẽtem quicunq; uerbo Domini dei Israelitici permoue
bantur. Cum uero mœstus usq; ad sacrificium uespertinum sedissem, [b] à ieiunio
consurrexi, scissaq; gerens uestimenta, sacramq; tunicam, summissis genibus, ma
1.Esd.9.b nus ad Dominum tendens, †Vereor, inquam, & erubesco conspectum tuũ Do-
mine, quia peccata nostra exuperauerunt capita nostra, & inscitia nostrorũ iam
inde à temporibus maiorum nostrorum ad cœlum usq; pertigit, grauiq; adeo in
Deu.28. culpa sumus etiam hodie. †Etenim ob peccata tam nostra quàm patrum nostro
rum, ad cædem, captiuitatem, & prædã unà cum fratribus, cum regibus, & cum
sacerdotibus nostris, regibus terrę ignominiose usq; ad hodiernum diem sumus
expositi. Nunc tamen ueniam aliquatenus abs te Domine cõsecuti sumus, ut su
peresset nobis radix & nomẽ in sacrosancto loco tuo, utq; denuo nobis effulge
ret lux in æde Domini dei nostri, & alimẽta nobis præberentur tempore seruitu
tis nostræ. Nam seruientes abs te Deo nostro non fuimus deserti, sed reddidisti
nos apud reges Persarũ gratiosos, ut nobis alimenta tribuerent, temploq; Do-
mini nostri decernerent honorem, tum ut instauraretur deserta Zion, sedesq; sta
bilis in Iudæa & Hierosolymis nobis cõcederetur. Iam uero cum hæc nobis ob
tigerint, quid dicemus? Nã uiolauimus præcepta tua, quæ nobis per interpretes
Deu.7.a seruos tuos prophetas tradidisti, dicens, †Terra in quam possidendam proficisci
12.d mini, terra est contaminata impuritate gentium terræ alienigenarũ, quę eam sua
fœditate repleuerunt. Quapropter filias eorum ne iungatis matrimonio filijs ue G
stris, nec filias uestras filijs ipsorum nuptui collocetis: adeoq; ne pacẽ quidem ha
bere cũ ipsis curetis ullo tempore, ut confirmati opima terra fruamini, eamq; fi-
lijs uestris hæreditate perpetua tradatis. Ergo omnes hi casus propter improba
facinora, grauiaq; peccata nostra nobis euenerunt. Tu enim Domine alleuasti

[a] Ita rectius iuxta ueterem interpr. [a] LXX. male diuulserunt hanc dictionẽ à priori cõmate, ut apparet 1.Esd.8.

[b] מתעניתי à ieiunio, uel potius ab afflictione.

peccata nostra, & talem nobis dedisti propaginem: nos autē rursum ad uiolandam legem tuam iter reflexímus admiscendo nos impuritati gentiū terræ. Nonne potuisses irasci nobis ut perderes nos adeo ut neq; radix, neq; semen, neq; nomen nobis superstes esset? Verax es, ô Domine Israelitice, nam reliqua radix est etiam hodie. Ecce nunc in conspectu tuo sumus cum sceleribus nostris, neq; enī possumus substare iam coram te cum hac causa. †Hæc cum Esdras precabundus & flens atq; prostratus humi ante templū testaretur, congregata est ad eum Hierosolymitana turba perq̃ frequens uirorum, fœminarum & puerorum, ingens enim erat ploratus multitudinis. Tum proclamans Sechonias Iehiele natus Israelita, Nos, inquit, Esdra in Dominum deum peccauimus, & uxores alienigenas è gentibus terræ domū duximus, & nunc [c]suspēsus est omnis populus Israeliticus. Domino igitur nos hoc obstringamus iureiurādo, repudiaturos nos omnes, quas ex alienigenis duximus, uxores nostras, unà cum liberis earū, si tibi uideatur, & omnibus legi Dei obtemperātibus. Exurge & rem perage. Nam tuum hoc munus est, & nos tibi aderimus: tu te fortem præbeto. Exurrexit ergo Esdras, & iureiurando adegit principes sacerdotum ac Leuitarum, totiusq; Israelis, secundum hæc esse facturos, & iusiurandum dederunt. 1.Esd.10.a

CAP. IX.

A †Porrò Esdras postq̃ ab atrio templi exurrexit, contulit se in exhedram Iohanan filij Eliasib, ibiq; moratus est, nec [a]panem gustans, nec aquam bibens, q̃ super grauibus populi criminibus lugeret. 1.Esd.10.b Cumq; indictus esset publice in tota Iudæa & Hierosolymis omnibus à captiuitate reducibus conuentus Hierosolymam, & quicunq; intra biduum aut triduum præsto nō essent, iuxta primorū senum sanctionem, illorū iumenta consecrarentur, ipsiq; segregarentur à commercio reducum à captiuitate, congregati sunt Hierosolymā omnes tribules Iudæ & Beniamin intra triduum die uicesima noni mensis, & uniuersa multitudo consedit in area templi tremens propter urgentem hyemem. Ibi cū exurrexisset Esdras, allocutus est eos, Cū uos nefas admiseritis, eo q̃ uxores duxeritis alienigenas, Israelem peccatis reddentes auctiorem, iam nunc cōfessione tribuite gloriam Domino deo patrum nostrorum, & uolūtati eius obtemperantes uosipsos

B à gentibus terræ, uxoribusq; alienigenis segregate. Tum exclamauit uniuersa multitudo, & magna uoce, Sic, inquit, ut monuisti, faciemus. Sed cū multitudo frequens sit, & tempestas hyemalis, nec sub dio stare ualeamus, præsertim cum non sit hoc nobis unius aut duorum dierum opus, (nam late patet nostrum hac in re peccatum,) cōstituantur qui præsint multitudini, & quicunq; è nostris contubernijs uxores habent alienigenas, capto tempore præsto sint unà cum loci cuiusq; senioribus & iudicibus, donec placetur nobis ira Domini super hoc præcepto. Susceperūt itaq; munus hoc Ionathan Asahelis filius, & [b]Iahzias filius Thecuæ, administros se præbētibus Mosolla, Leui, & Sabbathai, reducesq; adeo à captiuitate se gesserunt secundum hæc omnia. Esdras uero sacerdos uiros sibi cooptauit primarios è patribus ipsorum nominatim omnes, qui cū noua luna men-

C sis decimi inquisitioni huius negotij consedissent, causæ uirorum uxores alienigenas habentium noua luna primi mensis ad exitum perductæ sunt.

Inuenti sunt autem è sacerdotibus qui sibi alienigenas uxores adiunxerant.

†E prognatis Iesu filio Iozedec, & fratribus, [c]Maseias, Eliazer, Iorib, & Ioadaius. 1.Esd.10.d
Hi uxores suas repudiare, [d]erroremq; suum arietibus expiare aggressi sunt.
E prognatis Emmer, Hanani, Zabdiah, [e]Eanes, Sameias, [f]Iereel, Azarias.
E prognatis Phęshur, Elionai, Maasias, Iesmael, Nathanael, †Ocidel[g], et Alasah. †1.Esd ult. Iozadab.
E Leuitis aūt, Iozabad, Semei, Colias, is est Calitas, Patheias, Iohudas, & [g]Ionas.
E sacris cantoribus, [h]Eliasib, & Bacchurus.

[c] ἐπάνω ἐστι, quod primo Esdræ nono ישׁ מקוה לישראל id est, expectatione suspensus est quid fiat, & quo modo peccatum hoc corrigatur.

[a] Vel cibum, iuxta Heb. לחם

[b] Ita rectius iuxta ueterem interpr.

[c] Ita rectius uetus interpres.

[d] ἀγνοίας lego.

[e] Vetus interp. Esses.

[f] & Ieelech.

[g] Vetus interp. Elionas, & 1. Esd. ult. אליעזר

[h] Ita rectius uetus interpres.

Ex

Ex oſtiarijs, Sallum, & Tolbanes.

Ex Iſraelitis.

2.Eſd.ult. E prognatis Phoros, †Remias, Eddias, Melchias, [i]Maelus, Eleazar, [k]Aſibias, Banaias.

E prognatis Elam, Mathanias, Zacharias, Iehiel, Ieremoth, & [l]Helias.

At e prognatis [m]Zathoe, Eliadas, [n]Eliſib, Mothonias, Iarimoth, Zabad, & [o]Sardaius.

E prognatis Bebai, Iohanan, & Hananias, & [p]Ioſabadus, & Ematheis. D

E prognatis Bani, [q]Olamus, Maluch, Iedaias, Iaſub, [r]Iaſael, & Ieremoth.

Et e prognatis Addin, Naathus, & Mooſias, [s]Laccunus, & Banaias, & Mathanias, & Bezelel, & Bannui, & Manaſſes.

E prognatis [t]Annas, Elionas, Aſeas, Melchias, Sammaias, Simon, Choſameos.

Et e prognatis Haſam, Mathanias, Mathathias, [u]Bannaias, Eliphalath, Manaſſes, Semei.

E prognatis [x]Banni, Ieremias, [y]Moadi, [z]Amrã, Iuel, Banaias, Bedias, [a]Ionias, Marimoth, Eliaſib, Mathnias, Mathanai, Eliaſis, Bannui, Elialei, Samei, Selemias, Nathanias.

Et e prognatis Ozora, Seſi, Ezrel, Azael, Samaros, Zambis, Ioſeph.

Et e prognatis [b]Nobe, Mathithias, Zabad, Idei, Iuel, Banaias.

Omnes iſti adiũxere ſibi uxores alienigenas, & eaſdem unà cum liberis repudiauere. Iam autẽ ſacerdotes & Leuitæ, & Iſraelitæ Hieroſolymis, & in ea regione habitabant noua luna menſis ſeptimi, domiciliaq́ꝫ ſua incolebant, †cum unanimis conuenit omnis multitudo in aream ad portam templi, quæ eſt obuerſa Orienti, & Eſdram ſacerdotem & recitatorem ad legem Moyſis à domino Deo Iſraelitico traditam proferendã inuitauit. Protulit igitur Eſdras pontifex legem noua luna ſeptimi menſis, ut legem audiret uniuerſus cœtus tam uirorũ q̃ fœminarum, & omnes ſacerdotes, et recitauit eam in prima ad ſacrã portam area, à prima luce uſq; ad meridiẽ corã uiris & mulieribus, uniuerſa multitudine animum ad legem attendente. Stabat autẽ Eſdras ſacerdos & recitator legis in præparato ſuggeſtu ligneo, & aſtabant ei Mathathias, [c]Sanus, Ananias, Azarias, Vrias. Ezechias, & [d]Balaſamus à dextera: à ſiniſtra uero Phadaias, [e]Miſael, Malachias, [f]Aotaſuphos, Nabarias: & Eſdras aſſumpto libro legis coram multitudine, (primus enim ſedebat honorifice in conſpectu omnium, omnibus rectis inter explicandam legem ſtãtibus,) Eſdras, inquã, gratulabatur domino Deo ſummo, deo exercituum omnipotẽti, uniuerſa multitudine Amen acclamante. Et ſublatis in cœlũ manibus, procũbentes humi Dominum adorabant Ieſus, [g]Bani, Sarebias, Iaminus, Acub, Sabathai, Hudaias, Maaſaias, Calita, Azarias, Iozabad, Hanan & [h]Philaias Leuitæ, & ediſſerebãt legem Domini, quæ recitata fuerãt interim illuſtrantes. Porrò Hatharſates Eſdrã pontificem ac recitatorem, omnesq́ꝫ Leuitas populum docentes ſic eſt allocutus, Cum hic dies Domino cõſecratus ſit, omnes autem dum legẽ audierunt, lachrymis ſe dediderint, †digreſſi cibos lautiores ſumite, & potui dulciori indulgentes fercula non habentibus miſſitate. Nam Domino ſacer eſt hic dies, ut ne mœſti ſitis, Dominus enim illuſtrabit uos. Eadem hæc omnia Leuitæ quoq; populũ hortabantur dictitantes, Dies hic ſacer eſt Domino, ne mœreatis. Itaq; diſceſſerunt omnes ut cibum & potum ſumerent, & gaudia celebrarẽt fercula non habentibus per ſummã lætitiam miſſitantes. Adhuc enim erant imbuti ſermonibus, quibus inſtituti fuerant, & in cœtu detenti.

(Marginal references, left: at "E prognatis Phoros": 2.Eſd.ult.; at "ne habitabant noua luna": 2.Eſd.8.a; at "autem dum legẽ audierunt": 2.Eſd.8.c. Section letters, right: E at "repudiauere", F at "præparato", G at "Leuitas".)

[i] Vetus interp. Mimelus. [k] & Iammebias.
[l] Ita rectius uetus interpr.
[m] Ita rectius uetus interpr.
[n] אלישיב
[o] Vetus interpr. Tebedias. [p] & mox, Zabdias & Emens.
[q] משלם
[r] ישאל
[s] Vetus interp. Caleus בלל
[t] Ita rectius iuxta ueterem interp.
[u] Vetus intepr. Nuae. 1.Eſd. 10. חרם
[x] [y] [z] [a] Hic multa rectius iuxta ueterem interpr. quãuis corruptam et illam.
[b] Græce mendoſum eſt ἴθμα. Rectius uetus interpr.
[c] שמע
[d] מעשיה
[e] Ita rectius iuxta ueterem interp.
[f] Vetus interp. Abuſchas, Sabus, Nabadias, & Zacharias.
[g] Vetus interp. Banaeus.
[h] Ita rectius uetus interpr.

Liber Esdræ quartus.

CAPVT I.

A LIBER secũdus Esdræ prophetæ, filij Saraia, filij Azariæ, fi- 1.Esd.7.a
lij Helciæ, filij Sadaniæ, filij Zadoc, filij Ahhitob, filij Achiæ, fi
lij Phinees, filij Heli, filij Ameriæ, filij Asiei, filij [a] Marimoth,
filij Arna, filij Oziæ, filij [b] Borith, filij Abisei, filij Phinees, fi
lij Eleazar, filij Aaron, ex tribu Leui, qui fuit captiuus in Me-
dia regione, in regno Artaxerxis regis Persarũ. Editũ est mi-
hi oraculũ Domini his uerbis, †Abi, & declara populo meo Esa.58.a
facinora sua, & filijs eius scelera quæ in me commiserunt, ut narrent ea nepoti-
bus, quia peccata parentum ipsorum in ipsis adaucta sunt. Obliti enim mei sacri
ficauerunt dijs alienis. Nónne ego eduxi eos è terra Aegypti, è domicilio seruitu
tis? Ipsi autem irritauerunt me, & consilia mea spreuerunt. Tu igitur excute co-
mam capitis tui, & omne genus malorum super illos proijce, quoniam legi meæ
non paruerunt, sed populus sunt contumax. Quandiu feram eos, quibus tanta
B contuli beneficia? Reges multos subuerti propter eos, cecidi †Pharaonẽ cum ser Exod.14.f
uis suis, & omnem eiusdem exercitum: †omnes gentes è cõspectu eorum profli- Num.21.d
gaui, & [c] in Oriente duarum prouinciarum populos Tyri & Sidonis dissipaui, Iosu.8.10.12
omnesq; hostes eorũ interfeci. Tu ergo alloquere eos, dicens, Hæc ait Dominus,
†Nempe ego uos traduxi per mare, & [d] uiam uobis initio tutã exhibui: ducẽ uo Exod.14.f
bis dedi †Mosen, & Aaron sacerdotem: *lucem uobis præstiti per columnam Exod.3.b
igneam, & magna inter uos edidi miracula, uos autem mei obliti estis, ait Domi *Exo.13.d
nus. Hæc dicit Dominus omnipotens, †Coturnix uobis signo fuit, castra uobis Exod.16.c
dedi præsidio: ibi uero fremuistis, nec meo nomine triumphastis de interitu ini- Psal.105.
micorum uestrorũ, sed adhuc usq; fremuistis. Vbi sunt beneficia quæ præstiti uo
bis? Nónne in deserto cum esurientes ad me uociferati essetis dictitantes, †Cur Num.14.a
nos in desertũ hoc induxisti perimendos? præstiterat nobis seruijsse Aegyptijs,
quàm in hoc deserto mortem oppetere: ego dolui gemitus uestros, & manna de
C di uobis esui, †panemq; angelorum esitauistis? *Nónne cum sitiretis, excidi pe Sap.16.c
tram, & profluxerunt aquæ ad satietatem? Ab æstu folijs arborum protexi uos, *Nũ.20.b
terrasq; uobis opimas distribui, Chananæos, Pherezæos & Philistæos è conspe
ctu uestro profligaui: †quid faciã uobis amplius? ait Dominus. Hæc dicit Domi Esa.5.b
nus omnipotens, †In deserto cum essetis ad flumẽ, [e] Amorrhæũ sitientes, & obtre Exod.15.d
ctantes numen meum, non rependi uobis ignẽ pro obtrectationibus, sed merso
in aquã ligno dulce flumen effeci. Quid tibi faciam Iacob? Obedire noluisti Iu-
da, †Transferã me ad gentes alias, quibus committam nomen meum, ut seruent Exod.32.b
leges meas. Quoniam me dereliquistis, ego quoq; derelinquam uos. Petentibus
à me ueniam uobis, non dabo: †cum inuocabitis me, ego uos non exaudiã. Fœ- Esa.1.d
dastis enim sanguine manus uestras, & impigri sunt pedes uestri ad homicidia
cõmittenda. Tametsi non deseruistis me, sed uosipsos, ait Dominus. Hæc dicit
Dominus omnipotens, Nónne ego uos rogaui ut pater filios, ut mater filias, &
ut nutrix puerulos suos, ut essetis mihi populus, sicut ego uobis Deus? & uos mi
hi loco filiorũ, sicut ego uobis loco patris? †Ita uos collegi, ut gallina pullos suos Matt.23.d
D sub alas. Porrò autẽ quid faciam uobis? Proijciã uos à conspectu meo. †Cum mi Esa.1.a
hi munera attuleritis, auertã faciem meam à uobis. Dies enim festos uestros, neo 66.a
menias, & circũcisiones repudiaui. Ego misi seruos meos prophetas ad uos, q̃s Osee2.b

abreptos

[a] Al. Marioth.
[b] Al. Bocci, filij Abischua.
[c] Quid si, in orientem?
[d] Plateas.
[e] A במרה corruptũ uidetur. Significat autem Marah Exod.15. locum ubi Israelitæ præ amaritudine aquarum sitim passi sunt.

abreptos interfecistis, & laniastis corpora eorum. Horum sanguinem ego uindi
cabo, ait Dominus. Hæc dicit Dominus omnipotens, Domus uestra deserta
est. Projciã uos, sicut uentus stipulam, nec filij sobolem propagabunt, quoniam
neglexerunt mandatum meum, & quod inuisum est mihi perpetrauerunt. Tra-
dam domos uestras populo uenturo, et qui cum me non audiãt, credant: cum eis
miracula nõ ediderim, exequantur quæ præcepi: cum prophetas nõ uiderint, sce
lera sua detestentur. Testatam uolo populi uenturi gratiam, cuius pueruli exul-
tant lætabundi, qui me corporeis oculis non uident, sed animo credũt quæ locu-
tus sum. Nunc ergo frater aspice quanta gloria, & contẽplare populũ ab Orien
te uenientem, cui dabo ductores Abraham, Isaac, Iacob, Osee, Amos, Micheam,
Ioel, Abdiam, Ionam, Naum, Habacuc, Sophoniam, Aggæum, Zachariã, & Ma-
Mal. 3 a lachiam, †qui & angelus Domini uocatus est. CAP. II.

HAec dicit Dominus, Ego eduxi populũ istum è seruiture, & ad eum manda A
ta dedi seruis meis prophetis quos audire noluerunt, & consilia mea sunt
aspernati. Mater quę generauit eos, dicit illis, Ite filij, quia ego uidua sum & dere
licta. Educaui uos cum lætitia, & cum luctu tristitiaq; amisi uos, quoniam pecca
stis in Dominũ deum uestrum, & quod displicet ipsi perpetrauistis. Nunc igitur
quid faciã uobis? Ego uidua sum & derelicta, ite filij, & uenitã à Domino petite.
Ego uero te pater testor de matre filiorũ, qui testamentum meum seruare nolue-
runt, ut exponas eos ad ignominiã, & matrem eorum ad direptionem, ne genus
eorum propagetur. Dispergantur in gẽtes nomina eorum, deleantur de terra,
quoniam sacramentum meum spreuerunt. Væ tibi Assyria, quoniam penes te
Gen. 19. c latebrã præbes ini stis. Memoria repete gens improba, †quomodo animaduer
terim in Sodomam & Gomorrã, quarum terra iacet in globoso bitumine, agge-
ribusq; cinerũ. Ita multabo eos qui me non audierunt, ait Dominus omnipo-
tens. Hæc dicit Dominus Esdræ, Nuncia populo meo, me daturum eis regnum
Hierosolymæ, quod daturus eram Israeli, mihiq; gloriã ex ipsis comparaturum,
æternaq; daturum eis tabernacula quæ illis præparaueram. Lignum uitale redo
lens unguentum, præsto erit his: non laborabunt, nec fatigabuntur. Ite, & acci-
pietis. Rogate uobis ad paucos redigi dies qui in mora sunt, iam paratũ est uo- B
bis regnum, uigilate. Contestare cœlum & terram, nam aboleui malum, & crea
ui bonũ, quia uiuo ego, ait Dominus. Amplectere filios tuos mater, educa illos
cum lætitia, instar columnæ confirma pedes eorũ, quoniam te elegi, dicit Domi-
nus. Et resuscitabo defunctos de locis suis, & de monumentis educam illos, quo
niam agnoui nomen meum in Israel. Nequid timeas mater filiorũ, quoniam te
elegi, dicit Dominus. Mittã tibi auxilio seruos meos Esaiam & Ieremiã, ex quo-
rum consilio consecraui, & paraui tibi arbores duodecim uarijs grauatas fructi-
Exod. 3. f. bus, totidemq; fontes fluentes †lacte & melle, & montes immensos septẽ feren-
tes rosas & lilia, quibus filios tuos exhilarabo. Ius dicito uiduæ, causam pupilli
iudicato, eroga in egenũ, orbum tuere, uesti nudũ, cura confractũ et infirmũ, clau
dum ne irriseris, mancũ tutare, & admitte cæcum in conspectum meæ claritatis.
Tob. 1. d Serua iuuenem & senem intra muros tuos, †defunctos inuentos cõsigna sepul-
chro, & dabo tibi primã in resuscitatione mea sessionem. Manedum, & inter-
quiesce mi populus, quia ueniet requies tua. Nutri filios tuos bona nutrix, con-
firma pedes eorum. Seruorũ quos tibi dedi, nemo interibit, nam ego eos de nu-
mero tuorum requirã. Ne fatigeris, cum enim uenerit dies difficultatis & angu- C
stiarum, alij plorabunt, & mœrebunt, tu autem hilaresces, & copijs affilues. Inui-
debunt gentes, nec quicquã ualebunt aduersus te, ait Dominus. Manus meæ te
protegẽt, ne filij tui gehennã uideant. Lætare mater cum filijs tuis, quia ego ero
liberator tuus, ait Dominus. Memento filiorũ tuorum dormientium, quoniam

ego eos educam è lateribus terræ, & clemētet agam cum illis, quoniā misericors sum, dicit Dominus omnipotens. Amplectere natos tuos usq; dum ueniam, & præstem illis misericordiam, quoniā fontes mei exuberant, & gratia mea non deficiet. Ego Esdras mandatum accepi à Domino in monte Oreb, ut irem ad Israelitas, qui me, cum uenissem, reiecerunt, mandatumq; Domini respuerūt. Itaq; uobis dico gentes quæ auditis & intelligitis. Expectate pastorem uestrum, qui dabit uobis æternam requiem, quoniā in propinquo est ille uenturus finiente sæculo. Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit uobis, per æuum sempiternum. Vmbram huius mundi fugite, percipite gloriæ uestræ iucunditatem. Ego seruatorem meum palàm testor. Cōmendatum donum accipite, & læta-

D mini, gratias agentes ei qui uos ad regna cœlestia uocauit. Surgite, state, & uidete numerum signatorum in conuiuio Domini, qui se auerterūt ab umbra mundi, & splendidas à Domino tunicas acceperunt. Recipe Sion numerū tuum, & circunclude candidatos tuos, qui legem Domini compleuerūt. Plenus filiorum tuorum, quos exoptabas, est numerus. Roga numen Domini, ut consecretur populus tuus, qui uocatus est ab initio. †Ego Esdras uidi in monte Sion turbā magnam & innumerabilē, quæ omnis decantabat Dominum. In medio autē eius erat iuuenis proceritate staturæ supereminens omnes alios, qui coronas imponebat capitibus singulorum, ipse cæteris excelsior, ego autem tenebar admiratione. Tum interrogaui angelum, & dixi, Qui sunt hi domine? Qui respōdens mihi, Hi sunt, inquit, qui deposita mortali tunica, immortalem assumpserunt, nomenq; Dei professi sunt. Ii nunc coronantur, & palmas accipiunt. Rursum rogaui angelum, Quis est ille iuuenis qui coronas imponit eis, & palmas tradit in manus? Et respondēs mihi, Is est, inquit, filius Dei, quem in mūdo professi sunt: ego autem cœpi eos magni facere, qui fortiter stetissent pro nomine Domini. Tum mihi angelus, Vade, ait, annuncia populo meo, qualia & quanta domini Dei miracula uideris.

Apoc.7.c

CAP. III.

A ANno ab excidio urbis tricesimo, cum essem Babyloni conturbatus recūbebam super cubili meo, & cogitationes subibant animū meum, quòd uiderem uastationem Zion, & abundantiā incolarum Babylonis, & ualde agitabar animo. Tum religiosis uerbis affari cœpi altissimum, O rex dominator, inquam, Domine, tu præcepisti ab initio cum fundasses terrā, atq; adeo solus, & imperasti populo, cum dedisses Adamo corpus inanimū, ipsum quoq; manuū tuarum opificiū: †cumq; spiritū ei uitalem inflauisses, & coram te uitam adeptum in paradisum dextera tua antequam terra prodiret, consitum induxisses: huic, inquam, ut uiam tuam obseruaret mandauisti. Verū cum eam præterijsset, mortem protinus irrogasti illi, simul & eiusdem progeniei. Inde natæ sunt gentes, nationes, populi, & innumeræ cognationes. †Cum aūt unaquæq; gens suam sequeretur libidinem, committerentq; mira coram te, præceptaq; tua spernerēt, †superindu-

Gene.2.b

Gen.6.b

Gen.7.b

B cto rursum suo tempore diluuio, habitatores orbis deleuisti: et accidit quod mortalitate Adamo, hoc singulis istorū diluuio. Vnū tamen reliquum fecisti †Noe cum domo sua, unde nati sunt omnes iusti. Accidit autem cum multiplicari cœpissent incolæ orbis, cresceretq; numerus liberorum, populorū, & multarū gentium, ut prior illorum impietas, posteriore horū repetita superaretur. Euenit igitur, cum iniuste agerent corā te, †ut seligeres tibi uirū ex illis, cui nomen erat Abraham. Eum dilexisti, tuamq; uoluntatē indicauisti soli: constituisti cum eo pactum æternum, pollicitus ei te semen eius nunquam derelicturū. Cumq; dedisses ei †Isaac, rursumq; Isaac dedisses Iacob & Esau: delegisti tibi *Iacob, & Esau

1.Pet.3.d

Gen.12.15.

Gen.21.a

Rom.9.b

C reiecisti: & excreuit Iacob in numerū ingentē. Porrò postq̄ eductū ex Aegypto semen eius, †in montē Sina perduxisti, ibi summisisti cœlos, defixisti terram, or-

*Gen.25.c

†Exod.19.

Deut.4.b

bem.

bem cõmouisti, cõcussisti profunda, mundũ cõturbasti, & trãsijt maiestas tua per quatuor portas igneas cum terræmotu, uento & rigore, ut dares legẽ semini Iacob, & progeniei Israelis quod diligẽter curaret. Non tamen exemisti eis animũ
Gen.3.a malitiosum, ut lex tua fructũ ab eis impetraret. †Nam animo malitioso prędituſ Adã superatus est & uictus, & omnes ex eo prognati: & persedit infirmitas con iuncta legi ad cor populi cum malitia radicis, defecitq́; quod bonũ est, & relictũ est malũ. Interim lapsa sunt tempora, cesserũtq́; anni, donec excitasti tibi seruum
1.Reg.16.c nomine †Dauid, cui mandauisti urbẽ nomini tuo ædificandã, in qua tibi thure
2.Reg.5.a muneribusq́; supplicaretur. Quod ubi factũ est annis multis, incolæ urbis studiũ Adam & omnis nationis ipsius imitati defecerunt, ut qui animo præditi forent D & ipsi malitioso, quamobrem ciuitatem tuam in manus inimicorũ tuorum tradidisti. Sed nunquid meliora sequuntur incolæ Babylonis, ut ideo Sioni dominentur? Equidẽ postq̃ ueni huc, & impia facta uidi innumera, (nam delinquentes multos animaduerti hunc iam annũ tricesimum,) despõdi animũ, quoniam uidi quomodo toleres eos peccantes, & parcas impie agentibus, cum populum tuum perdideris conseruatis inimicis tuis, nec significaris. Equidẽ non inuenio quomodo possit hæc expediri ratio. Nunquid meliora sunt facta Babylonis q̃
Iere.10.d Sionis? †ánne alia gens agnouit te præter Israeliticã? aut quæ nationes fidẽ habuerunt testificationibus tuis, sicut Iacob? Non cõparuit merces harum, nec labor fructũ adeptus est. Permeaui enim gentes, & peragraui, uidiq́; florere eas, nec mandatorũ tuorum meminisse. Nunc ergo statera ponderato scelera nostra, & incolarũ mundi, nec inuenietur mentio tui, nisi inter Israelitas. Aut quando non peccauerunt in cõspectu tuo qui terrã habitant? aut quæ gens adeo mandata tua seruauit? Hos quidem mandata tua seruasse nominatim comperies, gentes autem non item.

CAP. IIII.

TVm respondit angelus ad me missus, cui nomen erat Vriel, & dixit, Supra A modũ effusæ sunt uires animi tui in hoc mundo, dum rationes altissimi cogitas cõprehendere. Verũ, inquam, mi domine. Et respondens mihi, Tres, inquit, uias missus sum ut ostendã tibi, et ut tibi ꝓponã tres similitudines, è quibus si unam mihi expedieris, ego quoq́; tibi cõmonstrabo uiam quam cupis exploratam, & docebo te unde nam sit animus malitiosus. Et ego, Loquere, inquã, mi domine. Tum ille, Vade, inquit, examina mihi pondus ignis, aut flatũ uenti metire mihi, aut reuoca mihi diem elapsam. Et respondens ego, Quis, inquã, mortalium præstare possit quod à me requiris super his? Rursus ille, Si te, inquit, interrogarem dicens, *Quanta domicilia sint in meditullio maris, aut quantæ in *Vel, Quot, &c. principio ꝓfundi scaturigines, aut quantæ uenæ super cœleste solũ, aut qui sint termini paradisi, diceres mihi fortassis, In profundũ non descendi, nec ad inferos adhuc, nec in cœlũ ascendi unquam. Nunc autẽ non interrogaui te, nisi de igne, & uento, dieq́; quem transmisisti, à quibus abesse non potes, nec tamen illa mihi expediuisti. Præterea dixit mihi, Tu quæ tua sunt, quæ tecũ adolescunt, cognoscere non potes, quomodo ergo possit uas tuum capere rationes altissimi, aut corrupto iam extrinsecus mundo intelligere patentẽ conspectui meo corruptionem? Cui ego, Præstiterat nobis nõ esse, q̃ in impietate uiuere superstites, & affligi, nec
Iudic.9.a quamobrẽ intelligere. Respondit ille mihi, ac dixit, †Iter faciens perueni ad syl- B
2.Par.25.c uam campestrẽ, cuius arbores inibant consilium, & aiebãt, Venite, profectæ inferamus bellum mari, ut cedat nobis, & alias nobis syluas constituamus. Similiter autem fluctus maris consiliũ ceperunt, ac dixerunt, Adeste, ascẽdamus, & debellemus syluas campi, ut & ibi uastatam nobismetipsis aliam regionẽ occupemus. Porrò cecidit ad irritum consilium syluæ, exortus est enim ignis, & cõsumpsit eam. Similiter & consilium fluctuum maris, obstitit enim arena, & inhibuit

eos. Quod ſi fores iudex horum, ſecundũ utrum iudicares, aut utrum condemna res? Tum reſpondens ego, Vtiq; uanũ, inquam, conſilium inierunt. Terra enim ſyluæ deputata eſt, & mari locus quo fluctus ſuos ſuſtineat. Reſpondens ille mihi, Bene, inquit, iudicaſti: ſed cur non ita iudiciũ facis de temetipſo? Quemadmodum enim terra ſyluæ aſſignata eſt, & mare fluctibus ſuis, †ita qui terrã habi tant, quæ terrena ſunt intelligere tantũ poſſunt, & cœlites quę ſuper altitudinem cœlorũ. Et reſpondi, ac dixi, Precor abs te domine mihi dari iudicium intelligens. Non enim illa tua ſuperiora putaui ſciſcitanda, ſed ea quæ geruntur apud nos quotidie: quapropter Iſraelitæ expoſiti ſint ad opprobriũ gentibus, cur dilectus tibi populus obiectus ſit impijs nationibus, cur lex maiorum noſtrorũ adducta ſit in abolitionẽ, & præſcripti ritus interciderint, cur iactemur in orbe more locuſtarũ in uita noſtra pauidi & meticuloſi, nec digni iudicemur qui conſe- Eſa. 55. c Ioan. 3. c 2. Cor. 2. b
C quamur miſericordiã. Sed quid faciet nomini ſuo, quo nos cenſemur? Hæc ego ſciſcitatus ſum. Reſpondens ille mihi, Quo plura ſcrutatus fueris, inquit, eo crebrior te capiet admiratio, quoniã feſtinato properat effugere mũdus, nec capere ſuſtinet quæ in futurũ tempus promiſſa ſunt iuſtis, quoniã plenus eſt iniuſtitia mundus hic, & infirmitate. Cæterũ ut exponam ea quæ ſciſcitaris, Seminatũ quidem eſt malum, ſed nondum uenit eius interitus. Niſi ergo euerſum fuerit quod ſeminatũ eſt, & abolitus ſit locus ubi ſatum eſt malum, non ſuccedet quod bono conſitum eſt. Nam granum mali ſeminis iactum eſt in corde Adam ab initio, & quantũ impietatis generauit uſq; adhuc, & uſq; dum acceſſerit meſſis, generabit? Aeſtima autẽ apud te granum mali ſeminis, q̃ multũ impietatis fructum attulerit: cumq; reſecandi culmi fuerint innumeri, quàm ſit ampla meſſis apparanda. Tum reſpondens ego, dixi, Quomodo, aut quando nam hæc? Cur pauci ſunt, & infelices anni noſtri? Et reſpondit ille mihi, ac dixit, Ne contendas ſupra altiſſimũ, nam fruſtra conaris ſuperare ipſum, quamuis ſit uehemens tua contentio. Nonne hæc eadẽ ſciſcitati ſunt animi iuſtorũ in penetralibus ſuis, cum dicerent, Quouſq; tandẽ ſpe tali ducor, aut quando obueniet nobis fructus metendæ mercedis noſtræ? Et reſpõdit ad ea Ieremiel archangelus his uerbis, Cum completus fuerit numerus ſeminũ in uobis. Quoniam ſtatera ponderatum eſt æuum, menſura temporũ inita eſt, numero determinata ſunt ſæcula, nec cõmouebuntur, aut percellentur uſq; dum impleatur ſupradicta menſura. Et reſpon
D dens ego, O dominator, inquã, Domine, atqui nos omnes pleni ſumus impietate, ut fortè propter nos non impleatur meſſis iuſtorũ, propter peccata terram habitantium. Rurſum reſpondit ille mihi, ac dixit, Vade & interroga prægnantem, an impletis nouem menſibus ſuis, adhuc poſſit matrix eius retinere partũ in ſemetipſa. Et ego, Non poteſt, inquã, Domine. At ille, Apud inferos, inquit, animarum promptuaria ſunt matrici ſimilia. Quemadmodũ enim feſtinat parturiens pariendi neceſſitatẽ euadere, ſic & illa properant reddere quæ ſibi cõmendata ſunt. Ab initio tibi demonſtrabuntur quæ cupis cognoſcere. Cui reſpondi & dixi, Si hac apud te gratia ualeo, & ſi fieri poteſt, aut ego ſum idoneus, indica mihi, utrũ plus q̃ præterierit futuri maneat, aut plura præterierint q̃ ſint futura. Quid præterierit, ſcio: quid autem futurũ ſit, ignoro. Tum ille, Conſiſte, inquit, ad dexterã, & ᵃſimulachrũ interpres tibi commonſtrabo. Cumq; conſtitiſſem, ſpectaui: & ecce fornax ardens tranſijt corã me: porrò autem cum eſſet præterlapſa flamma, ſpectabã, & ecce fumus ſuperabat. Poſtea præterijt coram me nubes imbre grauida, quæ demiſit pluuiã impetu multam: cum autẽ procella pluuiæ tranſijſſet, ſubſecutæ ſunt eam guttæ. Tum ille, Ratiocinare tecũ, inquit, ſicut effuſior eſt pluuia q̃ guttæ, & ignis q̃ fumus: ita exuperare præterlapſam portionem. Superabant aũt guttæ & fumus, cũ rogaui ac dixi, Cenſen me uitam

ᵃ Vel, interpretationem typicã, id eſt, typicam interrogatæ rei declarationem.

usq; ad illa tempora productur ũ, aut quid futurũ est illis temporibus? Respondens ille mihi, dixit, [b]Præsagitiones eorũ de quibus me interrogas ex parte possum tibi dicere, de uita uero tua non sum missus ut dicam tibi, nec habeo cognitam.

CAP. V.

DE præsagitionibus autẽ, ecce tempora uenient, quibus qui terrã incolunt A [a]magnis copijs circũuenientur, & occultabitur uia ueritatis, orbis laborabit sterilitate fidei, † & multiplicabitur iniustitia supra q̃ nunc uides, aut olim audiuisti: eritq; cum imposito uestigio quã nunc uides regnũ obtinere regionem uidere liceat desertã. Quod si tibi uiuere dederit altissimus, uidebis ut post tertiam tubã lumen recipiat subito sol noctu, & luna ter interdiu. Sanguis stillabit de ligno, & lapis mittet uocem suam, populiq; cõmouebuntur. Regnabit quem non sperant incolæ terræ, uolucres loca cõmutabunt, mare Sodomiticum pisces eijciet, & sonitũ edet noctu multis incognitum: sonitum autẽ eius omnes audient. Dehiscent multa loca, & ignis frequenter emicabit, feræ locũ mutabũt, & mulieres menstruales monstra parient. In dulcibus aquis inuenientur salsæ, & omnes amici inter se pugnabũt. Tunc abscondet se sensus, & intellectus recedet in penetrale suum: quæretur à multis, nec inuenietur: & multiplicabitur iniustitia & incontinentia super terrã. Interrogabit regio proximã sibi, & dicet, Num per te transijt iustifica iustitia? Illa uero negabit. Et accidet illo tempore ut sperent homines, nec impetrent: laborent, nec instituta ipsorũ succedant. Has eloqui tibi prædictiones permissum est mihi: quod si oraueris denuo & ploraueris ut modo, septemq; dies ieiunio transegeris, rursum his audies maiora. Tum ex- B perrectus sum, & corpus meũ ualde inhorruit, labascebatq; animus meus, ac deficiebat: sustentabat autẽ me cum accessisset angelus qui mecũ loquebatur: is confirmauit me, & erexit in pedes. Porrò nocte insecuta uenit ad me Salathiel dux populi, & interrogauit me, Vbi fuisti? aut cur es uultu tristi? An nescis cõmissos esse tibi in regione peregrinitatis suæ Israelitas? Exurge ergo, & sume cibũ, nec derelinquas nos ut pastor gregem suũ [b]inter manus luporũ truculentorum. Cui ego, Recede à me, nec accesseris ad me cominus. Hoc ubi dictũ audiuit, recessit à me: ego uero dies septẽ transegi ieiunio lamentans & plorans, sicut mihi mandarat Vriel angelus. Accidit autẽ ut exactis septem diebus, per q̃ molestæ denuo essent animo meo cogitationes. Tum deintegro incessit mentẽ meam cupido ratiocinandi, iterumq; cœpi uerba facere corã altissimo, & dicere, Dominator domine ex omni sylua terræ, & omnibus eius arboribus unã tibi uineam elegisti: ex omni terra orbis optasti tibi foueam unã, & ex omnibus floribus eius unũ tibi liliũ desumpsisti, ex omni profundo maris replesti tibi riuũ unum, & ex omnibus ædificatis urbibus Sion tibimetipsi consecrasti: unam tibi nominasti columbam ex omnibus creatis uolucribus, & ex omnibus formatis pecoribus ouem unã tibi designasti: unũ tibi populũ comparasti ex omni populorũ multitudine, & probatã omnibus legem huic præoptatæ genti dedisti. At nunc Domine cur unũ pluribus tradidisti? constituisti super unã radicem alias, & disperdidisti uni- C cum tuum in multos. Conculcauerunt eum qui contradicunt pollicitationibus tuis, & qui testificationibus tuis non credunt. Quod si adeo prosequebaris odio populũ tuum, tuis debebat manibus castigari. Hæc cum sermonibus agitassem, missus ad me angelus, qui ante mihi præsto fuerat nocte præterita. Audi me, inquit, ut instruã te, & attende ut te doceam pluribus. Tum ego, Loquere, inquam, mi domine. Et ille, Supra modũ animo commoueris, inquit, propter Israelem, num charior est tibi q̃ creatori suo? Cui respondi, Non domine, sed præ dolore locutus sum. Discruciantur enim uiscera mea continuo, dum cõtendo comprehendere consilium altissimi, & partem iudicij eius inuestigare. Tum ille,

Matt. 24. a

[b] מופתים, indicia, uaticinia seu prædictiones.

[a] Id est, magno numero, uel magnis diuitijs.

[b] Id est, inter manus eorum qui truculentia lupi sunt.

Non poteris, inquit. Cui ego, Cur inquam, domine? Quorſum natus ſum, aut
cur non fuit mihi uterus matris meę ſepulchrum, ne uiderem laborem Iacob, aut
languorem generis Iſraelitici? Rurſum ille, Numera, inquit, mihi quæ nondum
euenerunt, aut diſperſas guttas mihi collige, aut fac aridi flores mihi reuireſcant:
aperi mihi clauſa penetralia, & ꝓduc incluſos in eis uentos: cōmonſtra mihi uo
cis imaginē, & ediſſeram tibi quod rogas, & laboras cognoſcere. Cui ego, Quis
enim poteſt hæc ſcire dominator, ô Domine, niſi qui cū hominibus non habitet?
Ego uero cum ſim inſipiēs, quomodo nam potero dicere de his, quæ à me petiui
ſti? Reſpondit ille mihi, Sicut non potes præſtare unū eorum quæ dicta ſunt, ita
non poteris iudicium meum, aut ultimam quam populo promiſi benignitatem
inueſtigare. Rurſum ego, Tibi uero ecce Domine, inquam, præſto ſunt ultima:
D quid tandem fiet ijs qui anteceſſerunt me, aut nobis, aut poſteris noſtris? Et dixit
[c] אחרונים ille mihi, Circulo iudicium meum libet aſſimilare. Vt nulla eſt [c] poſteriorum tar
ditas, ita nulla priorū uelocitas. Tum reſpondi ego, ac dixi, An non poteras eos
qui fuerunt, qui ſunt, & qui futuri ſunt unà producere, ut celerius iudiciū tuum
oſtenderes? Et reſpondens mihi, Non poteſt, inquit, q̊d creatur præcurrere creato
ri, nec mundus uniuerſos in eo creandos capere. Et dixi, Quo modo docuiſti ſer
uum tuum te uegetatorem in uitam produxiſſe ſimul creatum abs te opificium,
ipſumq́ꝫ ſuſtinuiſſe: ita poſſet & nunc præſentes uniuerſos capere. Et ille, Inter-
roga, inquit, uterū mulieris his uerbis, Cur uteris tractu temporis ad pariendū?
aut roga eundem, ut edat denos uno partu. Reſpondi, Non utiqꝫ poterit, ſed tem
poris interuallis. Tum dixit mihi, Ego quoqꝫ diuiſi temporibus uterum terræ ſe
minibus ſuperiniectis. Vt enim infans non parit ea quæ ſenū ſunt, ita ego crea-
tum à me tempus diſpoſui. Rurſum interrogaui, & dixi, Cum iam indicaris mi-
hi uiam, pergam loqui corā te, num mater noſtra quā dixiſti mihi adhuc eſſe iu-
uenem, propinquat ſenectuti? Reſpondens ille mihi, Interroga, inquit, parien-
tem, ut dicat tibi. Rogabis autem eam, Quare quos peperiſti nuper, non ſunt na-
tis ante te ſimiles, ſed ſtatura humiliores? & dicet illa tibi, Alij in uigente iuuentu
te nati ſunt, alij ſub tempus ſenectutis utero deficiente procreati. Ergo conſidera
tu quoqꝫ humiliori eſſe ſtatura uos ijs qui uos anceſſerunt, & rurſum poſteros
ueſtros q̄ uos breuiori, utpote ſeneſcentibus rebus creatis, uigoremq́ꝫ iuuentutis
prætereuntibus. Et dixi, Rogo domine, ſi hanc in conſpectu tuo nanciſcor gra-
tiam, declara ſeruo tuo, per quem opificium tuum [b] uiſites.

[b] *Vel, adminiſtres: uel, cui opificij tui committas inſpectionem.*

CAP. VI.

A ET dixit ille mihi, Ab origine orbis terrarum, & antequā termini mundi con
ſtituerentur, antequā flarent concurſus uentorum, antequam reboarent ſoni
tus tonitruum, antequam coruſca micarent fulgura, antequam fundamenta pa-
radiſi confirmarentur, antequā decori flores apparerent, antequam mobiles uir-
tutes ſtabilirentur, antequā innumerabilia colligerentur agmina angelorum, an
tequam extolleretur ſublimitas aëris, antequā menſuræ cœlorū nominarentur,
antequā æſtuarent camini in Sion, antequā præſentes anni inueſtigarentur, an-
taquam eorū qui nunc peccant abalienarentur ſtudia, conſignarenturq́ꝫ qui the-
ſaurum fidei cōparauerunt, tum hæc cogitaui, & facta ſunt per me ſolū, nec per
aliū, eadem per me, nec per aliū abſoluenda. Cui reſpōdens ego, Quæ, inquam,
erit ſeparatio temporū? aut quando prioris finis, aut conſequentis initiū? Et ille,
Ab Abraham, inquit, uſqꝫ ad Iſaac: cum ex eo nati eſſent Iacob & Eſau, † manus Gen.25.c.
Iacob tenebat ab initio calcaneum Eſau. Finis enim huius æui Eſau, & initiū ſe-
quentis Iacob. Hominis manus inter calcaneum & manum. Aliud ne ſciſciteris
Eſdra. Rurſum ego, O dominator, inquam, domine, ſiqua ſum tecū in gratia,
abſoluas obſecro ſeruo uo declarare prædictiones tuas quarū partē mihi ſigni
ficaſti nocte ſuperiori. Tum reſpondens ille mihi, Surge, inquit, in pedes tuos, &

audi

audi uocem sonitus plenissimam. Præbebitur autem species terræmotus, nec tamen commouebitur locus in quo constiteris. Ideo dum loquitur, ne expaueas. quoniam de fine sermo, & de fundamẽto terræ intelligitur, ideoq; inter sermonẽ de ipsis contremiscit & cõmouetur, scit enim se tandem esse cõmutandum. His B auditis cũ exurrexissem in pedes meos, auscultaui, & ecce uox loquebatur cuius sonus erat similis sonitui aquarum multarũ, & dicebat, Ecce tempora ueniũt, & erit cum aduentabo ad inquirendũ in habitatores terræ. Cum autẽ incipiam in eos, qui iniusti sua iniustitia pernitiosi fuerũt, quærere, & cum afflictio Sion fuerit impleta, sæculumq; designabitur quod uergat ad interitum, hæc signa edam. Libri aperientur in cõspectu cœli uniuersis inspectãtibus, infantes anniculi suis loquẽtur uocibus, prægnantes abortiuos parient fœtus trimestres aut quadrimestres, & uiuent suscitati. Tum loca seminibus consita subito apparebunt destituta, plenaq; promptuaria repente uacua deprehendentur, & tuba clangore canet: qua audita, mox omnes expauescant. Accidet autem illo tempore, ut belligerent amici cum amicis ut inimicis, & expauescat terra cum ipsis: scaturigines fontium subsistẽt, & tribus horis nõ manabũt. Porrò quicũq; superfuerit ex omnibus istis quæ prædixi tibi, is seruabitur, & uidebit [a]salutẽ meam, & finem sęculi uestri. Videbunt, inquã, qui recepti sunt homines, qui ex quo nati sunt, mortem nõ gustauerunt. Tum mutabitur animus inhabitantium, & ad aliam sententiam conuertetur. Delebitur enim malum, & dolus extinguetur: florebit autem fides, corruptela succumbet, & emerget ueritas quæ tanto tempore fructu caruit. Cum autẽ hæc mihi dicerentur, ecce paulatim respectabã ad ipsum coram quo constiterã, qui dixit mihi, Veni ut tibi tempus futuræ noctis significarem. Si ergo precatus denuo fueris, & iterũ ieiunio transegeris septem dies, alia tibi renũciabo his maiora[b] per diem quã audiui. Exaudita est enim uox tua ab altissimo, nam uidit il- C le potens recta facta tua, & pudicitiã quam à iuuentute cõseruasti, perspexit: propterea misit me ut hæc omnia tibi declararem & eloquerer. Fac præsenti sis animo, nec quicquam timeas, neq; te præcipites in uanã priorum sæculorum reputationem, ut ne magis q̃ [c]posteriora tempora festines. Post hæc fleui denuo, & ieiunio similiter septem dies peregi, ut tres hebdomadas mihi præscriptas complerem. Accidit autẽ octaua nocte, ut animus meus rursum perturbaretur, & sermonem instituerem coram altissimo. Inflammabar enim studio magno, & anxius erã animo: itaq; dixi, In prima creatione disertis uerbis locutus es, ô Domine, primo die, cum præciperes, † Fiat cœlum & terra: & opus cõsecutum est imperium tuum. Erat autem tunc spiritus, circunfusæq; tenebræ, ac silentiũ, necdum uocis humanæ sonus erat abs te creatus. Tunc iussisti de cellis tuis prodire lumen prælucidum quod opus tuum illustraret. Die secundo spiritum cœli creasti, & imperasti ut intercedens aquas intercluderet: ut parte sursum abeunte, pars infra subsideret. Tertia uero die aquas in septimam terræ partem confluere iussisti: sex uero partes cum siccasses, reseruasti, ut ex eis essent quæ tibi ministrarẽt consitæ diuinitus & cultæ. Nam simul ac uerbum tuum prolatũ fuerat, protinus opus ipsum agebatur. Siquidẽ exorta est subito copia immensa fructuum, et oblectamẽta palati multiformia, tũ flores colore perenni, & odoramẽta miris modis fragrãtia. Et hæc quidẽ die tertia facta sunt. Porrò die quarta illustre lumen solis & lunæ, D stellarũq; seriem imperio tuo creauisti, simulac pręcepisti eis, † ut opificio tuo futuro homini deseruirent. † Quinto deinde die iussisti partem septimam in quam aqua cõfluxerat, animalia uolucres scilicet & pisces procreare: quod ita factũ est. Siquidẽ aqua muta et inanima nutu diuino iussa gignebat animantia, ut populi inde miracula tua haberẽt prædicanda. Tum quoq; animãtia duo parasti, quorum uni nomen imposuisti Enoch, alterum uocasti Leuiathan, & alterũ ab alte-

Margin: Gen. 1. a — Deut. 4. c — Gene. 1. c

[a] Vel, opus salutare.

[b] Vel, quæ per diẽ audiuero.

[c] אחרונים uel, ut ne festinãdo à posterioribus temporibus recedas, i. à consideratiõe eorũ: uel, festines. i. anxius sis.

ro separauisti non enim poterat pars septima quo aqua se collegerat, ea capere.
Vnam partem assignasti Enoch, quæ tertio die siccata est, ut habitet in ea: milleq;
montes eam intercurrunt. Leuiathan autem tribuisti septimã partem humidam,
quam belluam parasti, ut esset quę deuoraret quos uelles, & quando uelles. Sex-
to demum die imperasti terræ, ut iumenta coram te, bestias & serpentes procrea-
ret: atq; insuper Adam, quem constituisti dominũ omnibus operibus abs te crea
tis. Ab eo ducimus omnes originem, atq; adeo populus quem elegisti. Hæc om-
nia commemoraui coram te Domine, quia propter nos creauisti mundum: reli-
quas autem gentes prognatas ab Adam declarauisti abs te nihilipendi, atq; adeo
saliuæ cõparari. Quippe stillæ de uase fluxæ opes earum putauisti conferendas.
Nunc tamen, ecce domine, gentes istæ pro nihilo putatæ cœperũt dominio gra-
uare nos & deuorare: nos autem populus tuus, quem primogenitũ, & unigeni-
tum tui studiosum uocasti, traditi sumus in manus eorum. Atqui si propter nos
creatus est mundus, cur non habemus in eo possessionem, aut quandiu talia fere
mus?

CAP. VII.

A His cum ego dictis finẽ imposuissem, euenit ut angelus, qui prioribus ad me
noctibus demissus fuerat, ad me mitteretur, qui me sic est allocutus. Surge
Esdra, & ausculta sermones quos ueni tibi relaturus. Tum ego, Loquere, inquã,
mi Deus. Et ille, Mare, inquit, positum est in spatioso loco, ut altum esset & im-
mensum: constituatur autem eius in angusto loco introitus, qui fluminibus sit si
milis, quis quæso in mare collustrandi illius, aut in potestatẽ suam redigendi cau
sa affectans iter, nisi transierit angustias, in apertũ æquor inuehi poterit? Atq; ite-
rum, Vrbs est ædificata, & sita in loco campestri, eademq; omni bonorum copia
instructa: introitus eius angustus, inq; præcipiti positus, arctante eũ igni à dexte-
ra, aquarũq; altitudine à sinistra, & unica inter ea semite intercedente, nempe in-
ter ignem & aquam, spatio tantũ uestigij unius hominis capace. Hæc urbs si cui
obtingat hæreditate, si ille nunquam obiectum penetrauerit periculũ, quomodo
hæreditatem suam adipiscetur? Tum ego, Ita est, inquam, domine. At ille mihi,
Sic se habet, inquit, & sors Israelitarum. Propter eos enim creaui mundum: cum
autem Adam præscripta mea transgressus est, tum accidit factum huiusmodi, &
adducti sunt introitus huius mũdi in angustũ, ut essent pleni doloris & laboris,
paucíq; ac deterrimi, tum periculosi, & uehementer ærumnosi. Nam spatiosi &
tuti erant æui superioris introitus, fœcũdiq; fructu immortalitatis. Nisi ergo qui
uiuunt per angusta hæc & caduca contenderint ingredi, nõ poterũt adipisci quę
sunt recondita. Quæso igitur quare teipsum crucias, cũ sis caducus: aut quid com
moueris cum sis mortalis? Quare non pertractas animo tuo quę futura sunt, po
tius quàm præsentia? Respondi, & dixi, Dominator Domine, †cum lege tua consti- Deut.30
tueris ut iusti possiderent hæc, impij uero perirent: iusti ne angusta perferent am
pla sperantes? Etenim & qui se gesserunt impie, angusta perpessi sunt, ampla ta-
B men illa non uidebũt. Et dixit mihi, Nullus est iudex Deo iustior, nec quisquam
sapientior altissimo. Pereunt enim in præsenti uita multi, propter neglectũ præ-
scriptæ legis diuinæ. Nam etiam atq; etiam præmonuit Deus uenientes, quoties
uenerunt, quibus factis uitam adipiscerentur, & quid obseruando suppliciũ cui
tarent. At illi non acquieuerunt, sed contradixerunt ei, confinxerunt sibi cõmen
ta uanissima, & institutis flagitiosis seipsos circumuenerunt. Negarũt numen al-
tissimi, nec uias eius animaduerterunt, spreuerunt legẽ eius, & recusarunt testifi
cationes, iura eius uiolarũt perfide, nec opera eius executi sunt. Quapropter Es-
dra inania inanibus, & plena plenis. Ecce tempus ueniet, et erit cũ edentur signa
quæ tibi prædixi, & apparebit sponsa, emergensq; existet quæ nunc sepulta latet
sub terra: & quisquis è prædictis malis euaserit, ipse miracula mea uidebit. Appa
rebit

rebit enim filius meus Iesus cũ comitibus suis, & gaudia celebrabũt qui reliqui fuerint, intra annos quadringẽtos. Porrò post annos hos morietur filius meus Christus, & omnes spiritum trahẽtes homines: & mundus conuertetur in antiquum silentium diebus septẽ, sicut & [a] iudicijs prioribus, donec nemo superfit. Eueniet autẽ post dies septem, ut excitetur adhuc sopitum sæculũ, & corruptum intereat. Tum terra reddet quæ in ea dormiunt, & puluis quę latent in eo silentia, & promptuaria depositas apud se animas restituẽt. Apparebit pro tribunali sedẽs altissimus, miseriæ præteribunt, & [b] finis imponetur patiẽtiæ: iustitia uero sola remanebit, ueritas stabit, fides cõfirmabitur, opus subsequetur, merces cõparebit, rectè facta uigebunt, sceleraq; dominari desinẽt. Tum dixi, Primus †Abraham orauit pro Sodomitis, deinde † Moyses pro patribus qui peccauerũt in deserto, & posteri eius pro Israelitis, tẽporibus Achaz & Samuelis, † Dauid pro clade, †Salomon pro ijs qui uenirent in sacrũ, *Elias pro ijs qui pluuiã acceperunt, & pro mortuo ut reuiuisceret: & †Ezechias pro populo tẽporibus Sennacherib, atq; adeo multi pro multis: quod si qui nunc postquam inualuerũt uitia, & iniustitia abũdat, iusti orauerint pro impijs, cur nõ idem effectus nunc quoq; consequatur? At ille mihi respondens, Præsens, inquit, uita non est extremũ: honor in ea frequẽter retinetur, propterea pro infirmis est precatio. [c] Sed dies iudicij finis erit huius æui, & initiũ futuræ immortalitatis, quo tempore iam cessarit omnis corruptela, intemperãtia exoleuerit, diffidentia fuerit amputata, adoleuerit autem iustitia, & ueritas exorta fuerit. Tunc enim nemo poterit seruare perditum, nec uictorem opprimere. Respondi ac dixi, Hoc est sermonis mei initiũ & finis, præstare nõ datam esse terram Adamo, aut cum data esset, eum coercuisse, ne peccaret. Quorsum enim attinet homines pręsentem uitam agere in tristitia, & mortuos suppliciũ meruere? Ah tu quid egisti Adam? †Quod enim tu peccasti, non in tuum unius casum redundauit, sed in nostrũ quoq;, qui ex te orti sumus. Quid enim prodest nobis promissam esse uitã immortalem, si nos facinora mortifera patrauimus? Quid propositam nobis esse spem perennitatis, si nos perniciosa uanitate sumus obligati? Quid designatas esse nobis incolumes et tutas habitationes, si nos flagitiose uiximus? Quid repositam esse gloriã altissimi ad conseruandũ eos qui [d] cum patientia uitã egerunt, si nos pessimis itineribus incessimus? Quid patefaciendum esse perennem incorrupto fructu paradisum, in quo est incolumitas & salubritas, si nos nõ ingrediemur? In ingratis eñ locis uersati sumus. Quid stellis splẽdidiores futuras esse facies eorũ qui usi sunt abstinentia, si nostri uultus erunt tenebris atriores? Non enim cogitauimus in uita, dum iniuste agebamus, post mortem subeundas esse pœnas. Respondit ille, & dixit, Hæc est ratio certaminis, quo decertabit homo natus in terra, ut si uictus fuerit, patiatur quod dixisti: sin uicerit, q̃d dico recipiat, quoniam hęc est uita de qua Moyses, cum uiueret, locutus est apud populũ, dicẽs, †Elige tibi uitam, ut uiuas. At illi nõ crediderunt ei, ac ne secutis quidẽ eum prophetis: adeoq; nec mihi qui testatus sum eis, nõ tam in perniciem ipsorum spectare tristem casum, q̃ manere læta eos, quibus persuasa salus est. Respondi, & dixi, Scio Domine, misericordẽ esse uocatum altissimum ex ea re, q; misereatur eorũ qui sæculum illud nondũ attigerũt, q; q; ijs qui uersantur in lege ipsius tribuat misericordiã. † Lenis quoq; est, quoniam lenitate utitur erga eos qui peccauerũt, ut erga opificia sua: munificus est, quoniam erogare cupit quantũ opus est: clementia multus, quoniã multiplici clemẽtia superat tam eos qui nunc sunt q̃ qui fuerũt, aut sunt futuri. Nisi enim clementia sua largus esset, non uiuisceret mũdus cum ijs qui cõsequuntur in eo possessionẽ. [e] Ignoscens est, nam nisi bonitate sua tribueret unde leuamentum scelerum pręstaretur ijs qui inique egerũt, non posset decies millesima pars

Marginal references: Gen.9.d; Exod.32.c; 2.Reg.24.; 2.Par.6.c; *3.Re.17.a.; Iac.5.d; †4.Re.18.19.; Roma.5.b; Deut.30.d; Roma.2.a

Marginal notes: [a] Vel, fatis, ut scilicet sibi ãt antequam conderetur, uel temporibus Noę. [b] ראשת [c] בין [d] ארך [e] ἐχαρίσατο.

C

D

hominum uitam retinere: & iudex ipse nisi uerbo suo curatis ignosceret, & copiam aboleret criminum, fortassis ex innumerabili multitudine uix perpauci seruarentur.

CAP. VIII.

A Tum respondēs ille mihi, Hoc æuū, inquit, propter multos condidit altissimus, futurum aūt propter paucos. Edisseram autem tibi similitudinem Esdra. Enimuero sicut sciscitanti terra dicat tibi, se gignere perq̃ copiosam quidem humum fingendis fictilibus, paucū aūt puluerem unde fiat aurum: ita se habet præsentis æui negotiū, †ut cum multi creati sint, pauci tamen seruētur. Respondens ego, Ergo anime, inquā, hauri cognitionē, & uora sapientiā, pactus enim es obedire, & uis agere prophetam. Neq; enim tibi datum est amplius q̃ uitę tātum spatium. Ah Domine, nisi cōcedas seruo tuo, ut exoremus te, ut præstes semen cordi nostro, sensuiq; cultum, unde fructus oriatur, quo uiuat omnis corruptus: quis se opponat pro homine? Solus enim es, & unum opificium manuū tuarum nos sumus sicut ipse locutus es. Etenim cum iam in utero formatum est corpus, eiq; membra præstitisti, opificiū tuum igni & aqua cōseruatur, & opus formatum abs te nouem mensibus patitur tuum in se creatū opificiū: ipsum autem quod continet & quod continetur, utraq; seruari solent, seruatusq; tandem uterus iterum reddit quæ in ipso adoleuerunt. Constituisti enim ex ipsis membris, nēpe mammillis lac fœtui mammillis destinato præbendū, ut nutriatur id quod creatū est aliquandiu, donec eum tuę benignitati destines: enutris eum iustitia tua, lege tua erudis, iudicioq; tuo corripis. Interimis eum, ut rem abs te creatam: & uitam das eidem, ut opificio tuo. Si ergo perdis eum qui tātis conformatus est laboribus: tuo iussu constitui facile est, ut & id quod factum est seruetur.

B Nunc itaq; loquar Domine, De uniuersitate hominū tu potius uideris, de populo uero tuo, ob quē doleo: de possessione tua, ob quam lugeo: de Israele, propter quem contristor: de Iacob, propter quē mœreo: de eis preces coram te instituam, tā pro me quàm pro ipsis, quoniā uideo lapsus nostros, qui terrā inhabitamus. Sed celeritatem audiui futuri iudicis. Ideo uocem meam ausculta, & sermonem meum accipe, quem loquar coram te.

Initium dictorum Esdræ antequam assumeretur.

†Qui degis æuum, inquā, Domine, qui sublimis supera intueris, & aeria, cuius inæstimabile solium, & maiestas est incomprehensibilis, cui tremebundum astat agmen angelorum, quorum in uento & igni uersatur custodia: cuius uerbum uerum, & dicta sunt constantia: cuius imperiū uehemens, & terribilis administratio: cuius aspectus exiccat profunda, mōtesq; labefactat indignatio, ut res ipsa testificatur: exaudi orationem serui tui, opificijq; tui precationē auribus accipe. Dū enim uiuo, loquar: [a]uocemq; mittā, dum sentio. Ne spectes delicta populi tui, potius quàm tibi fideliter seruientes: nec attendas impia hominū studia, potius quàm eos qui testificationes tuas per ærumnas seruauerūt. Ne complectaris cogitatione eos qui in conspectu tuo mala fide uersati sunt, potius q̃ memineris eorum qui uoluntatem tuam sunt reueriti: nec uelis perditos eos qui se gesserūt more pecudum, potius q̃ respicias eos qui legem tuā pręclare docuerunt. Ne indigneris eis qui bestijs peiores uisi sunt, potius q̃ diligas eos qui sem

C per freti sūt tua iustitia maiestateq;. Quoniā nos cū patribus nostris talibus morbis laboramus: tu aūt propter nos scelerosos soles uocari misericors. Si enim afficiaris ut nobis præstes misericordiam, ita demū misericors diceris, nobis uiq; iusta facta non habētibus. Iusti enim quibus sunt opera copiose parta, propriorū operū mercedē recipiant. Quid tandē est homo, quod ei succēses? aut genus mortale, quod te tam amarū reddit? † Reuera enim nemo natus est, qui nō impie se gesserit: nec te [b] professus, qui nil deliquerit. Enimuero hoc ipso prædicabitur

iustitia,

Marginal notes: Matt. 20.b 22.b (beside "†ut cum multi creati sint"); Roma. 11.d (beside "†Qui degis æuum"); 3. Reg. 8.g 2. Para. 6.f (beside "† Reuera enim").

[a] אענה

[b] Vel, laudes aut gratias agens.

iustitia, bonitasq́ tua Domine, cum ignoueris eis qui recte factorum caret substantia. Et respondens ille mihi, Sunt, inquit, quæ recte locutus es, & secundū sermones tuos res habebit: quoniamquidē non animaduertam in facta scelerosorum ante mortem, ante iudicium, ante interitum, †sed studijs iustorū oblectabo me, & memor ero peregrinationis quoq́, conseruationis, & perfruendæ mercedis. Quo ergo modo locutus sum, ita se res habet. Sicut enim agricola multa semina terræ mandat, plantasq́ disponit copiose, nec tamen ad tempus suum euadunt omnia quæ seminata sunt, neq́ adeo quæ plantata sunt solent omnia radices agere: †ita etiam non omnes in mundum editi seruabūtur. Tum respondens ego, Si gratum est, inquam, tibi loquar. Quandoquidē sementis agricolæ nisi suc creuerit, aut pluuiam tuam acceperit in tempore, aut si imbrium copia corruptū fuerit, itidem perit ut homo quoq́ qui manibus tuis formatus est, cuius tu dictus es archetypus, quod ad imaginem tui sit creatus, propter quem creasti omnia, & sementi agricolæ comparasti: ne irascaris nobis, sed parce populo tuo, possessionisq́ tuæ miserere: tu enim is es qui opificij tui miserearis. Et respondit ille mihi, D ac dixit, Quæ sunt præsentia pręsentibus, & quę futura futuris. Multū enim abes, ut me amore erga opificium meum superes: cæterum ad te frequenter & ipsum propius accesserim, ad iniustos autem nūquam. Enimuero eo mirabilis es altissimo, quoniam ut te decet summisisti te: nec eum te iudicasti, qui inter iustos magnopere gloriareris. Etenim miseriæ multæ calamitatesq́ manent eos qui uitā incoluerint temporibus [c]posterioribus, quod se perquam superbe gesserint. Tu autem disce pro te, tuiq́ similium gloriam sciscitare. Vobis enim patet paradisus, uitalis arbor est plantata, præparatum est futurum æuum, præparata abūdantia, ædificata urbs, requies explorata, perfecta bonitas, & absoluta sapientia. Radix mali *resignata recessit à uobis, à uobis infirmitas & tinea disperijt, corruptio .p. ripuit se ad inferos in obliuionem, dolores abierūt, tandemq́ comparuit thesaurus immortalitatis. Ne pergas igitur sciscitari de multitudine pereuntium. Nam ipsi quoq́ libertatem adepti spreuerunt altissimum, contempserunt legem eius, & uias eius dereliquerūt. Præterea autē iustis eius proculcatis, †corde suo Deum esse negarunt, & quidem scientes se morituros. Vt enim uos excipient quæ prædicta sunt, sic eos sitis & cruciatus quæ sunt pręparata. Nō enim uoluit Deus perire hominē, sed ipsi postquam creati sunt, profanarunt nomen creatoris sui, & in eum qui uitam ipsis parauerat, ingrati fuerunt. Quapropter iudicata mea iam propinquant, quæ non quibusuis exposui, sed tibi, paucisq́ tui similibus. Tum respondens ego, Ecce nunc, inquam, Domine, multa declarasti mihi [b] miracula, quæ pares designare sæculis [c] posterioribus: quo uero sæculo, mihi non exposuisti.

Margin: Gen. 4. a; Matt. 20. c; Psal. 13. 53.

[c] אחרונים nouissimis, uel posterioribus.

*Quasi notatione: perempta.

[b] Vel, prædictiões. [c] אחרונים

CAP. IX.

At ille mihi respondens, ait, Dimetiendo confer tempus cum semetipso: & A porrò cum uideris aliquam prædictorum [a]signorū præterijsse partem, intelliges ipsum esse tempus, quo parat altissimus in mundum à se cōditum inquirere. †Cum igitur percipietur in orbe terręmotus, & tumultuatio populorū, tunc intelliges de his pronunciasse altissimū, iam inde à temporibus quæ ante te fuerunt ab initio. Sicut enim quicquid creatum est in mundo, habet initium pariter & consummationem, & consummatio manifesta est: sic & tempora altissimi exordia habent euidentia prodigijs & efficacia, & definunt cum effectibus & miraculis. Porrò quicūq́ euaserit saluus, & per opera sua †fidemq́ qua credidistis, potuerit effugere, is pędicta pericula superabit, et salutēmeam uidebit in terra mea finibusq́ meis, quoniam me sanctum à mundo recepi. Tum miserabūtur se, qui nunc uijs meis abusi sunt: & in tormētis agent, qui eas contemptim repudiarūt. Qui enim uiui beneficia consecuti non agnouerunt me, quiq́ legē meam fastie=

Margin: Matt. 24. a; 1. Tim. 2. b

[a] Vel, miraculorum: uel prædictionum.

dierunt,cum adhuc præſenti libertate fruerentur,& qui patentem etiamdum ſibi
pœnitentiæ locum noluerunt intelligere,ſed ſpreuerũt: eos oportet poſt obitum
in cruciatu erudiri. Tu uero ne ſciſciteris curioſe quomodo cruciandi ſint impij,
ſed quomodo iuſti ſeruandi ſint inquire,& quorum ſit mũdus,'aut propter quos
B mundus,& quando. Et reſpondi,ac dixi,†Dudum locutus ſum quod & nũc di- 4.Eſd.8.a
co,& porrò dicturus ſum,plures eſſe qui pereant,quàm qui ſeruandi ſint,quan- Matt.20.c
to maior eſt fluctus quàm gutta. Tum reſpondens ille mihi, Qualis ager eſt,in-
quit,talia fuerunt & ſemina:quales flores, tales & colores: qualis opifex, tale &
opificium:& qualis agricola,talis fuit & cultura, quoniam mundi tempus erat.
Sanè cum ijs qui nunc uiuunt nondum creatum mundum quem incolerent, pa
rarem:nemo mihi contradicebat,(tunc enim quiſq;[parebat,]) at nũc creatorum
in hoc condito mundo mores ſemente perpetua, & lege inexplicabili corrupti
ſunt. Exploraui autem mundum, & ecce periculoſus erat, propter ſtudia quæ in
eo exorta ſunt:quod cum uidiſſem,peperci ei ſedulo, acinumq; de botro ſeruaui
mihi,plantãq; de gente numeroſa. Pereat ergo fruſtra nata multitudo, ſeruetur q;
acinus & planta mea,quam multo labore excolui. Tu autem ſi porrò intermiſe
ris ſeptem dies alios,(non tamen agitabis ieiunium, uerum in floridum campũ,
ubi nulla domus ædificata ſit,profectus,de floribus campi tantum comedes: nõ
guſtabis carnem, nec bibes uinum,ſed flores tantum,& precaberis altiſſimũ ſine
C intermiſſione,)tum ueniam,& loquar tecum. Ergo profectus ſum,ut me iuſſe
rat,in campũ nomine Ardath, & in floribus ibi ſedens herbas agri eſitaui, & at-
tulit mihi cibus earum ſaturitatem. Exactis autem diebus ſeptẽ,cum recumbenti
in herba mihi cœpiſſet animus ut antea perturbari,os meũ adaperui, cœpiq; lo-
qui coram altiſſimo, & dicere, † Oſtenſurus te nobis, ô Dñe, maioribus noſtris Exod.19.d
ex Aegypto migrãtibus oblatus es in deſerto inuio ac infructuoſo:& etiam atq; 24.a
etiã præcepiſti ipſis,dicẽs, Tu Iſrael audi me, ſemenq; Iacob attende ſermonibus Deut.4.b
meis. Ecce enim legẽ meam ſemino in uobis,ut fructum in uobis afferat, & glo
riam ſempiternam ex eo conſequamini. Nam patres ueſtri legem quam accepe-
rant, non ſeruauerunt, nec cuſtodierũt iura mea, nec fructus legis cõparuit, nec
potuit,quoniam tuus erat. †Nam qui acceperunt, non cuſtodito ſemine quod ſi Exod.32.f
bi mandatum erat,perierũt. Verum ecce fieri ſolet,ut cum acceperit terra ſemen,
uel mare nauem, uel uas aliquod cibum aut potum:eo in quo ſeminatũ eſt, aut
cui quid immiſſum eſt,pereunte, ſimul id quod ſeminatũ eſt aut immiſſum, ſiue
D quæ ſuſcepta ſunt,intereant,nec iam comprehenſa penes nos permaneant. Sed
in nobis hoc non accidit. Siquidẽ nos qui legem accepimus,peccando perijmus Eſa.48.a
ſimul & cor noſtrum quod eam acceperat:†uerum lex ipſa non interijt,ſed reti- 2.Tim.2.a
nuit uim ſuam. Hęc cum in corde meo diſputans oculos meos cõuertiſſem,†mu 4.Eſd.10.d
lierem in dextera parte conſpicatus ſum,quæ ecce lugebat,magnaq; uoce lamen
tabunda conſciſſis ueſtimentis ſuis,capiteq; puluere conſperſo,animo ſupra mo
dum angebatur. Tum dimiſſis quibus intentus eram cogitationibus, conuerſus
ad eam, Quid fles,inquã,aut quid animo cruciaris? At illa mihi reſpondens, Sine
me,inquit,mi Domine,deflere meipſam,dolori q; indulgere,quoniam perquàm
amaro ſum animo,& ſupra modum afflicto. Rurſum ego, Quid,inquam, acci-
dit tibi? dic mihi. Reſpondit illa mihi, Sterilis ego fui ancilla tua,nec peperi,uſa
marito annis triginta. Cumq; per ſingulas horas & dies ſingulos annis illis tri-
ginta noctes & dies precatus eſſem altiſſimum, euenit exactis annis triginta, ut
exaudiret me Deus ancillam tuam, & afflictionem meam reſpiceret, & attẽderet
ærumnam, ac daret mihi filium. Tum gaudium ſuper eo magnum celebraui
unà cum uiro meo, ciuibusq; meis omnibus, & honorem magnum tribuimus
omnipotenti. Enutriui autem eum multo cum labore: & cum adultus uxorem
ducendi

ducendi tempus attigisset, diem epularem celebraui. CAP. X.

ACcidit aūt ut cum filius meus introijsset in thalamum, prolapsus moreretur: cūq; omnes ciues mei euersis lucernis surrexissent ad consolandū me, acquieui usq; ad noctem diei consequentis: & postquā omnes, consolandi me finem fecerūt, quieti me tradidi. Noctu uero surrexi, et aufugi, & in hūc campū, ut uides, perueni: adeoq; cogito iam nō reuerti in ciuitatē, sed hic permanere, & nec edens nec bibēs lugere sine intermissione, ieiunio me macerando usq; dum moriar. Tum missos feci sermones quos instituerā, & respondens ei iracunde, Omnium, inquam, mulierū stultissima, an non uides luctum nostrum, aut quæ nos patiamur? Nam Sion mater nostra summa tristitia conficitur, & afflictione deiecta luget acerbissime. Ergo ne nunc cū lugeamus omnes, mœstiq; simus, ut qui experiamur tristia, tu etiā super uno filio mœreas? Nam interroga terram, & dicet tibi, se esse illā quæ debeat lugere casum tam multorū in ipsa nascentiū. Etenim ab initio omnes ex ipsa nati sunt, nascēturq; alij: & ecce penè omnes in perditionem abeunt, & profligatissima est multitudo eorum. Vtram igitur par est lugere magis, hanccine quę tantā amisit multitudinem, an te uicem unius dolentem? Quod si mihi dicis, Atqui non est planctus terræ meo similis, quoniam ego amisi fœtum uteri mei, quē peperi cum ærumnis, & cum doloribus genui: terra aūt pro more terræ, abijtq; in ea multitudo præsens, ut assolet: uicissim ego tibi dico, Sicut tu cum labore peperisti, ita terrā ferre fructum homini, qui eam
Heb. 11. f & 12. a iam inde ab initio[a] exercuit. †Nunc ergo comprime apud temetipsam dolorem tuum, & qui tibi casus obuenere fortiter perferas. Si enim iustum iudicaris propositum Dei, consiliumq; ipsius suo tēpore admiseris, laudem ex ea re inuenias, quapropter in urbem ad uirū tuum ingredere. At illa, Non faciam, inquit, neq; ingrediar urbem, sed hic moriar. Tum sermonē rursum institui cum ea, & dixi, Ne prosequaris dictū hoc, sed acquiesce suadenti. Quot enim sunt casus Sion? uel præ mœrore Hierosolymæ te consolare. Nam, ut uides, [b]sanctitas nostra ad solitudinem est redacta, altare nostrum euersum est, & templum nostrum destructum: psalterium nostrum elanguit, & hymnus cōticuit: iacet exultatio nostra, & lumen lucernæ nostræ extinctū est: arca fœderis nostri direpta est, sacraq; nostra contaminata: penè profanatū est numen in nos inuocari solitum, & liberi nostri contumeliam passi sunt: cremati sunt sacerdotes nostri, Leuitæq; nostri abducti in captiuitatem: uirgines nostræ contaminatæ sunt, & uim passę mulieres nostræ. Abrepti sunt iusti nostri, & paruuli nostri disperditi: iuuenes nostri seruiunt, & fracti sunt fortes nostri: & quod omnium est maximum, insigne decus Sion resignatam suam amisit gloriam, nam peruenit in manus eorum qui nos oderunt. Tu ergo excute multam tuam tristitiam, & depone copiam dolorum, ut tibi recōcilietur qui potens est, & requiem tibi præbeat altissimus, laborumq; laxamentum. Hæc me cum ea loquēte, accidit ut subito refulgeret facies eius & figura, aspectusq; coruscaret adeo, ut uehemēter eam expauescerē. Dumq; quidnam id esset cogitarem, ecce repente uocem emisit perq; sonoram & terribilem, adeo ut terra concuteretur præ sonitu mulieris: & spectante me, ecce iam ultra mulier non cōparebat, sed urbs ædificabatur, lateq; locus patescebat fundamentis. Extimui, & magna uoce clamās, Vbi est Vriel, inquam, angelus, qui præsto
4. Esd. 4. a mihi fuit† à principio? quoniam ipse me adduxit in summam hāc mentis extremitatem, peruenitq; finis meus ad corruptionē, & oratio mea ad opprobrium. Hæc adhuc loquēte me, ecce uenit ad me ille: cumq; uidisset me coram iacentem ut mortuum, & alienatū animo, apprehensa dextera mea, confirmatū me in pedes statuit, et sic est allocutus, Quid tibi est? aut quare mēs tua, animiue tui sensus perturbatus est? aut quamobrem commoueris? At ego, Quoniam, inquam, me

[a] ἐργάζεσθαι, facere & colere, ut & עבד

[b] Vel, sanctuarium.

dereliquisti, †postquam ego sanè iussa tua executus sum, & exiui in campũ, ubi 4. Esd. 9. 6
uidi ecce, & uideo quod nõ possum enarrare. Tum ille, Consiste uiriliter, inquit,
& te cõmonebo. Loquere tu mecum, inquam, mi Domine, neq; me deseras, ut
ne temere moriar, quoniam uidi quæ nesciebã, & ignota audio. Aut num sen-
sus meus fallitur, sublimisue meus errat animus? Nunc ergo oro te, ut seruo tuo
declares hoc miraculum. Respondens ille mihi, Ausculta me, inquit, ut doceam
te, & disseram tibi de ijs quæ metuis, quoniam altissimus tibi reuelanda putauit
multa mysteria. Vidit rectum institutũ tuum, qui pro populo tuo mœreas sine
intermissione, & propter Siõ uehemẽter lugeas. Hęc igitur est interpretatio uisi,
quod tibi dudum oblatum est. Quam uidisti lugentẽ consolari instituisti: at nunc
iam speciem mulieris nõ uides, uerum urbs ædificari tibi uisa est: & quoniã nar
D rabat tibi de casu filij sui, hæc est explicatio. Hæc mulier quã uidisti, Sion est: &
quod dixit tibi ea quam & nunc cernas ut urbem ædificatam, quod inquã dixit
tibi, se annos triginta fuisse sterilem, eo pertinet, q; utiq; fuerint anni triginta,
quibus non fuit adhuc factitatum in ea sacrificium. Porrò exactis annis trigin-
ta cum Salomon ædificasset urbem, sacrificiaq; faceret, tum fuit tẽpus quo pepe
rit sterilis filium. Quod autem tibi dixit, se illum educasse cum labore, habitatio
fuit Hierosolymis. Rursumq; quod tibi retulit filiũ suum ingressum thalamum
suum fortuito casu concidisse mortuũ, ea est quæ contigit ruina Hierosolymæ.
En tibi quod uidisti simulachrum eius, quam quia filium lugebat, cõsolari insti
tisti, & ea quæ contigerunt, quę tibi fuerunt aperienda. Iam uero uidens altissi-
mus te contristatũ esse ex animo, totoq; corde dolere uicẽ eius, ostẽdit tibi splen-
dorem gloriæ eius, decorisq; pulchritudinẽ: propterea enim iussi te manere in
campo ubi domus non esset ædificata. Sciebã enim quod altissimus hæc tibi pa
raret ostendere, propterea iussi te uenire in agrum fundamẽto ædificij uacuum.
Neq; eñ poterat opus humanæ structuræ sustineri loco, ubi foret urbs altissimi
demonstrãda. Tu ergo ne sis timidus, neq; animo tuo expauescas, sed ingressus
contemplare splendorem, amplitudinemq; ædificij, quantũ potes oculorũ tuo-
rum obtutu perlustrare, & postea audies quantum uales aurium tuarum auditu
percipere. Tu enim beatus es præ multis, & inter paucos nominatus apud altis-
simum. Cæterũ nocte crastina manebis hic, & repræsentabit tibi altissimus uisa
sublimia rerum earum, quas idem editurus est in habitatores terræ temporibus
c אחרונים uel, nouissimis. c posterioribus.

CAP. XI.

A Cumq; somno me tradidissem nocte illa, & crastina, ut me iusserat, uidi som
nium, & ecce ascendebat aquila de mari, cui duodecim erãt alæ pennatæ,
& tria capita. Et spectante me, ecce expandebat alas suas in omnem terrã omni
bus uentis cœli flãtibus in eam, & collectis. Et uidi de pennis eius nascẽtes alias
in contrarium pennas, quæ euadebant in pinnulas minutas & exiguas. Cęterũ
capita eius quiescebant, & mediũ inter ea caput maius erat alijs capitibus, & ip-
sum tamen cum illis quietem capiens. Porrò inspiciente me, ecce aquila subuo-
lauit pennis suis, & regnauit in terra & in eius habitatoribus: uidiq; subiecta ei
quæ sub cœlo sunt omnia, nec quenquã illi contradicere, ne unum quidem eo-
rum qui in terra procreati sunt. Deinde intuente me, ecce cum aquila a cõstitisset
a יקם.
in ungues suos, uocẽ misit pennis suis, dicẽs, Ne simul omnes uigiletis, sed suo
quæq; loco dormiatis, & uigiletis per successiones: capita uero reseruẽtur ad ex-
tremum. Cum autẽ contemplarer, ecce uox non edebatur è capitibus eius, sed
de medio corporis. Tum numeraui pennas eius aduersas, cumq; animaduertis-
sem eas esse octo, spectãte me, ecce à dextera parte surrexit una penna, & regnũ
occupauit per omnem terrã. Porrò cum regnaret, aduenit finis eius, ac ne locus
quidem eius cõparuit. Tum altera exurrexit, & regnauit, longoq; tempore rerũ
potita

potita est. Accidit autem ut dum regnaret, ueniret finis eius, & euanesceret ut prior. B
Et ecce uox ad illā missa est, dicens, Audi tu quę terrā tanto tempore tenuisti. Hęc annuncio tibi antequā pares è medio facessere. Nemo post te tempus tuum obtinebit, ac ne dimidiū quidem eius. Et exorta est tertia, quæ principatū obtinuit sicut & priores, & ipsa quoq; euanuit. Idem contigit & omnibus alijs singulatim, ut principatum gererēt, rursumq; interirent. Deinde spectante me, ecce per interualla temporis sequentes pennę surrigebantur à dextera parte, ut occuparēt & ipsæ principatū: uerum ex eis quædā obtinebant, statim tamen euanescentes, quędam autē ex eis erigebantur quidem, sed imperio non potiebantur. Post hæc cum contemplarer, ecce non cōparebant duodecim pennæ, nec duæ pinnulæ: nec quicquam supererat in corpore aquilæ, præter duo capita quiescentia, & sex pinnulas. Et intuente me, ecce de sex pinnulis duę recesserunt, & se collocauerunt sub capite quod erat ad partē dexteram, nā quatuor manserunt in loco suo.
Porrò inspiciente me, ecce pennę subalares cogitabāt erigere se, & occupare prin C
cipatum: atq; adeo uidi protinus erectā unam, sed statim desijt apparere. Quę autem subsecutæ sunt, citius quàm priores extare desierunt. Spectabā autem, & ecce duæ quæ supererant, apud semetipsas cogitabant & ipsę regnare: & quum in ea cogitatione essent, ecce unum quiescentiū capitum quod erat mediū, expergefactum est. Id enim erat maius duobus capitibus. Et uidi coniuncta esse cum illo duo capita, & ecce conuersum est caput illud cum ijs quę cum eo coniuncta erant, & comedit duas subalares regnare cogitantes. Hoc etiā caput perterruit omnem terrā, & in ea dominabatur habitatoribus eius cum multa uexatione, & imperium tenebat orbis terrarum amplius, quàm omnes alę quæ antecesserant. Post hæc dum intuebar, ecce mediū caput interijt subito & ipsum sicut alæ. Superer ant autem duo capita, quę & ipsa similiter imperio terrā & incolas eius tenuerunt. Deinde cōtemplante me, ecce caput dexterū deuorauit alterū quod erat ad læuam. Tum audiui uocem mihi dicentē, Prospice in aduersum, & quod uides considera. Itaq; prospexi, & ecce imago leonis è sylua concitati rugiebat: hunc uidi mittentē uocem humanā ad aquilā, & loquētem his uerbis, Audi tu, D
nam tecū loquar uerbis altissimi. Nónne tu es illud reliquū de quatuor animalibus (quæ designaui ad regnandū in orbe meo, ut sua ipsorū tempora exigerent,) quod quarto loco exortū deuicit omnia animalia quæ transierunt, & imperio perquàm horrēdo mundum tenuit, omnemq; orbē cum uexatione grauissima, quodq; tanto tempore orbem terrarū fraudulenter inhabitauit? Nam iudicem te præbuisti terrę nequaquā integrum. Vexauisti enim mites, quietos male tractauisti, dilexisti mendaces, habitationes frugi hominū deuastasti, & deiecisti muros eorū qui tibi nō nocuerunt. Contumelia tua ascendit usq; ad altissimum, & superbia tua ad potentē. Despexit altissimus in tempora superba, & ecce finita sunt, & scelera eorum cōsummata. Propterea euanescas tu aquila unà cum alis tuis horribilibus, cum pennis deterrimis, cum capitibus malitiosis, cum unguibus sceleratissimis, adeoq; cum totius corporis tui uanitate, ut refocilletur omnis terra, & à tua uiolentia liberata se recipiat, ac in iustitia clementiaq; cōditoris sui spem collocet.

CAP. XII.

Accidit autē leone his uerbis cum aquila loquente, cum ego contemplarer, A
ut repēte caput quod superauerat, euanesceret unà cū quatuor alis illis quę transierant ad ipsum, & ad regnandū exurrexerant, quarum regnū erat exile ac tumultuosum. Cum, inquā, spectarem, ecce abibant è conspectu, omneq; corpus aquilæ conflagrabat, terra uehementer expauescente. Tum ego à perturbatione, & mente attonita, magnoq; timore expergefactus animū meum incusabā. Ecce tu mihi huius rei author es, eo q scrutaris uias altissimi. Ecce lasso sum

etiamdum animo, & spiritu uehementer imbecilli, ut ne paululũ quidem in me
superfit uirtutis præ magno terrore, quo hac nocte perculsus sum. Nunc ergo
orabo altissimũ, ut me ad finem usq́ reddat cõfirmatum. Ergo dixi, Si quam in
cõspectu tuo gratiã nactus sum dominator Domine, si me apud te iustiorẽ mul-
tis iudicas, aut si certè sub aspectũ tuum preces meæ ualent ascendere, fac me cor-
robores, mihiq́ seruo tuo uisum hoc horrendũ distincta interpretatione decla-
res, ut plenissime consoleris animũ meum: quandoquidẽ dignum me, cui[a] poste-
riora tempora repræsentares, censuisti. Tum ille, Hæc est, inquit, huius uisi inter
pretatio, Aquila quã de mari uidisti ascendentẽ, regnum est illud quod †Danieli Dan.7.
fratri tuo per uisum repræsentatũ est, sed non interpretatum, ideo ego tibi nunc
id interpretor. Veniunt ecce tempora, quibus existet regnũ in terra, cuius terror
B erit acrior omnibus regnis quæ ipsum antecesserint. Regnabunt autem in eo
reges duodecim, alius post alium, quorũ secundus regnum adeptus diutius tene
bit quàm quisquã è duodecim. Hæc est interpretatio duodecim alarũ quas ui-
disti. Porrò uocis quam audisti loquentem, non è capitibus eius, sed de medio
corporis editę, hæc est significatio, ꝙ exacto tempore regni illius exorientur con
tentiones nequaquã exiguæ, & ipsum ruina periclitabitur, necdũ tamen cadet,
sed in integrũ iterum restituetur. Subalarium autem octo pennarũ, quas uidisti
alis eius adhærentes, hæc est interpretatio, Existent in illo reges octo, quorum
erunt tempora breuia, & anni citati. Et duo quidem ex ipsis peribunt, appropin
quante uero tẽpore medio, quatuor seruabũtur ad tempus, donec accesserit tem-
pus[b] eius, ut finiatur, ad extremũ uero duo reseruabuntur. Deinde triũ capitum
quiescentiũ quæ uidisti, hæc est coniectatio, Temporibus eius nouissimis tria re
gna suscitabit altissimus, & reuocabit in ea multa, & dominabuntur terrę & eius
habitatoribus cũ uexatione graui super omnia quæ ipsa antecesserint, propterea
ipsa uocata sunt aquilæ capita. Nam impias fraudes eius ista cõsummabunt, &
extremũ imponent ei fastigiũ. Quod autẽ caput maius euanuisse uidisti, hoc in-
C nuit, uni ex eis in lecto suo esse moriendũ, & tamen cum tormentis. Nam duos
qui superfuerint gladius hauriet. Vnius enim gladius hauriet alterum, qui ta-
men & ipse tandẽ occumbat gladio. Pręterea duarũ pennarum subalarium quas
ad caput in dextera parte situm transijsse uidisti, hęc est significatio, Hi sunt quos
in finem suum conseruauit altissimus, quorũ est regnum exile turbarumq́ ple-
num, ut uidisti. Leo deniq́ quẽ uidisti de sylua excitatũ, rugientem, & alloquen
tem aquilam, deq́ iniuste factis ipsius arguentẽ per omnes sermones quos audi
uisti: is est uentus quem reseruauit altissimus ad extremũ in illos, & impias frau-
des eorũ, & redarguet eos, & regeret in eos direptiones eorundem. Sistet enim
eos iudicio uiuos, & in conuictos animaduertet. Nam per ærumnas eripiet resi
duos populi mei qui in fines meos euaserint, & oblectabit eos quoad ultima iu
dicij dies adueniat, de qua tibi ab initio locutus sum. Hoc est somnium quo usus
es, & hę eius interpretationes. Enimuero solus dignus es habitus q hæc secreta
altissimi cognosceres. Hæc ergo quæ uidisti libro perscribe omnia, & reconde in
locũ secretũ, doceasq́ ea sapientes populi tui, quorũ animos scis hæc arcana ca-
pere posse, & conseruare. Mane autẽ hic alios adhuc septem dies, ut ostendatur
D tibi quicquid altissimo uisum fuerit tibi significare. Tum ille à me discessit. Por-
rò cum audisset uniuersus populus elapsos esse septẽ dies, quibus non essem re-
uersus in ciuitatẽ, congregatus à minimo ad maximum usq́ uniuersus uenit ad
me, & me his uerbis cõpellauit. Quid in te peccauimus, aut qua te læsimus in-
iuria, ꝙ derelictis nobis in hoc loco consedisti? Nam tu solus reliquus es nobis
ex omni populo, ut botrus è uinea, ut lucerna in obscuro loco, & ut portus ac na-
uis seruata à tempestate. An non sufficiunt nobis pręsentes malorũ casus? Quod

situ

[a] אחרונים uel, nouissima.

[b] S. temporis: uel, donec accesserit tẽpus cuiusq́, ut, &c.

si tu nos dereliqueris, quanto pręstiterat nobis una cum incendio Sion cōflagrauisse? Neq; enim [c]feliciores sumus ijs qui ibi sunt mortui, & magna uoce cōplorauerunt. Tum ego respondi illis, ac dixi, Bene speretis Israelitæ, neq; tristeris tu domus Iacob. Est enim memoria uestri apud altissimū, & qui potens est non est oblitus uestri in tētatione. Neq; uero ego uos deserui, aut auerti me à uobis, sed concessi in hunc locū, ut precarer pro desolata Sion, & ueniā peterem afflictioni uestræ [D]sanctitatis. Ergo nunc domū suam redite quisq; uestrum, & ego post hosce dies aliquot ad uos reuertar. Tum populo ut iusseram, in urbem reuerso, ego resedi in campo septem diebus, sicut mandatū habebam, floribus tantum uescens syluestribus, & herbis pro cibo utens diebus illis.

[c] Vel, meliores.

[D] Vel, religiōis, uel sacrarij, uel sacrosancti loci.

CAP. XIII.

Accidit autem post dies septē ut uterer somnio noctu, & ecce exurgebat de mari uentus, qui cieret omnes fluctus eius. Cumq; spectarē, ecce euadebat ille in hominē cum millibus cœli: cumq; uultum suum ad contemplandū conuerteret, tremebant quæ sub eo cernebantur omnia: & quoties uox ex ore eius ederetur, Incendebantur omnes qui audissent sonos eius, sicut terra [a]deuastatur, cum corripitur incendio. Deinde cum contemplarer, ecce congregabatur multitudo hominū innumerabilis à quatuor uentis cœli, ad oppugnandū hominem qui de mari ascenderat. Is aūt inspiciente me, ecce sibimetipsi montē ingentem exciderat, super quem auolauit. Ego uero cupiebā uidere regionem & locum unde mons excisus esset, nec potui. Porrò autē intuebar, & ecce qui uenerant oppugnatum eū, omnes metuebant uehementer, & tamen audebant impugnare. At ille ubi uidit impetū uenientis multitudinis, manum quidem suam non leuauit, ut qui nec gladiū teneret, nec ullum instrumentum bellicum, sed quantū uidi solum emisit ex ore suo speciem flatus igniti, & è labijs suis spiritum flammantem, lingua sua uibrans scintillas & tempestates. Hęc simul cōmista omnia, nempe flatus ignitus, spiritus flāmans, & uis tempestatis ingruerunt impetu super paratam pugnare multitudinē, & concremauerunt uniuersos, adeo ut repente ex innumerabili multitudine nihil pręterq̄ puluis tantū & fumus olidus cōpareret. Hęc uidens extimui. Postea uero hominem illum uidi de monte descendentem, B & multitudinem aliam ad se uocantem pacificā, & accedebant ad eum homines multi uultu alij hilarij, alij uero tristi, & alij uincti, alij quosdā oblatos adducentes: & præ ui pauoris ægrotare cœpi, & expergefactus sum, ac dixi, Tu ab initio hæc miracula seruo tuo declarauisti, & dignū me iudicasti cuius precationē admitteres, itaq; nunc etiā explica mihi somniū hoc interpretatione. Quantū enim animo meo conijcio, uæ [b]relictis illo tempore, sed multo magis uæ non [c]relictis. Qui enim non sunt relicti tristes erant. Intelligo nunc quæ sint reposita in tempora [D]posteriora, & quæ euentura sint illis, simul & relictis, propterea q; in magna pericula, calamitatesq; multas deuenerunt, sicut hæc somnia repræsentant. Attamen tolerabilius est periclitantē in hęc incidere, & pręuidere nunc quæ futura sunt in posterū, q̄ transire sicut nubē è mundo. Tum respondens ille mihi, Et uisum, inquit, interpretabor tibi, & ea de q̄bus locutus es explicabo apertius. Quandoquidem mentionē fecisti relictorū, res sic est accipienda. Qui pertulerit periculū illo tempore, is se seruauerit: qui in periculū inciderunt, ij sunt qui præstant opera & fidem altissimo. Scito ergo beatiores esse relictos q̄ mortuos. Hæ sunt interpretationes uisi. Quod uidisti uirū ascendere è medio maris, is est quem multis temporibus conseruat altissimus, qui per semetipsum liberabit opificium suum, & ipse curam capesset relictorū. Quod autem ex ore eius uidisti prodeuntem speciem flatus cum igne & tempestate: q; item nec gladiū tenebat, nec telum aliud bellicū, sed impetu suo disperdidit multitudinem, quæ oppugnatū ipsum uenerat, sic est interpretandū, Ecce tempora ueniunt, quibus ad incolas terræ li- C

[a] חשבת quiescit: uel, disperit.

[b] Id est, superstitibus.

[c] Id est, mortuis.

[D] אחרונים

berandos accedet altissimus, & mentes habitatorũ orbis pauore aduentus sui stu
pefaciet. †Alij in alios bella molientur, ciuitas in ciuitatẽ, locus in locũ, gens ad- Matt.24.a
uersus gentẽ, & regnum aduersus regnum. Cum autẽ hæc gerentur, designa-
buntur ea quę antea tibi declaraui miracula: & tunc ostẽdetur filius meus, quem
ut uirum ascendentẽ uidisti, cuius cum gentes omnes uocẽ audierint, eueniet ut
in sua quęq; regione bellũ, quod inter se gerunt, omittant: & colligetur in unum
multitudo innumerabilis, animo parata ire ad oppugnandũ eum stantem super
cacumen montis Sion. Sion autẽ existet, & parata ædificataq; monstrabitur om
nibus, sicut uidisti montem excisum sine manibus. Ipse autẽ filius meus arguet
impia cõmenta gentium earum, quæ propter mala studia sua deuenerũt in tem
pestatem, & cruciatus flãmę similes, quibus cruciandi destinabuntur, nulloq; ne
gotio perdet eas per legẽ igni assimilatã. Cæterũ q̃ uidisti colligere eum ad se
multitudinẽ aliam pacificam, hæ sunt decem tribus quæ captiuæ abductæ sunt
è terra sua temporibus Oseæ regis, quem captiuum abduxit rex Assyriorũ †Sal- 4.Re.17.a
manasar, qui transtulit illas ultra fluuiũ, & deduxit in terram alienam. Illæ cum
communi consilio decreuissent se à uulgo gentiũ subducere, & proficisci in ulte
riorem regionem humano generi nunquã habitatam, & uel ibi seruare iura sua,
quæ neglexissent in patria: per angustos introitus fluminis Euphratis ingressæ
D sunt. Nam edidit eis tum miracula altissimus, & scaturigines fluminis †inhibuit Exod.14.c
donec transijssent. Longo enim per eam regionẽ itinere proficiscendũ erat an- Iosu.3.d
no uno & dimidio: nam [c] Arsareth illa regio uocatur. Tum ibi sedẽ acceperunt
usq; ad tempus nouissimũ: unde cum iam redire parabunt, altissimus scaturigi-
nes fluminis denuo sistet, ut pateat ipsis transitus: hinc est q̃ multitudinẽ pacifi-
cam uidisti. At uero qui de populo tuo relicti sunt, ij sunt qui intra terminũ meũ
inueniuntur. Fiet igitur ut cum aggrediatur multitudinẽ collectarum gentium
perdere, protegat eum qui superauit populũ, cui tum miracula quamplurima o-
stensurus est. Tum ego, Dominator, inquã, Domine, declara mihi hoc, quam-
obrem mihi uisus sit uir è medio mari ascendere. Respondit ille mihi, Vt quæ
sunt in profundo maris inuestigare non potes aut cognoscere: ita non poterit
quisquã in terra uidere filiũ meum aut comites eius, nisi tempore [f] diei illius. Hęc
est interpretatio somnij quod uidisti, & de quo solus hic perspicue doctus es.
Omissa enim lege tua, meæ uacauisti ac studuisti. †Vitam enim tuam instituisti 3.Reg.3.
sapienter, & intelligentiã tibi matrem nũcupauisti, qua propter ostendi tibi [g] præ-
mia apud altissimũ. Cæterũ exactis tribus diebus alijs, alia tibi disseram, & gra-
uia tibi explicabo ac mirabilia. Tum profectus recepi me in campũ, magnope-
re celebrans & laudans altissimũ super rebus mirabilibus, quas peracturus esset
per tempus, quod ipse dispensat simul & ea quæ incurrunt in tempora: & tribus
diebus ibi resedi.

CAP. XIIII.

A Porro tertio die cũ sederẽ sub quercu, ecce perlata est ad me uox è rubo, quæ
uocabat Esdra, Esdra. Et ego, Ecce me, inquã Domine: simul & in pedes
meos exurrexi. Tum ille sic ait, Ego manifestissime uidendũ me exhibui †super Exod.3.a
rubũ, & locutus sum Moysi, cũ populus meus seruiret in Aegypto: misiq; eum
& ex eadẽ Aegypto eduxi populum meum. In Sina montẽ perduxi eum, mul-
tisq; diebus apud me detinui. Multa narraui ei mirabilia, secretaq; temporũ &
finem significaui, ac pręcepi ei, dicẽs, Hæc uerba palàm facies, hæc autẽ celabis.
Item nunc tibi dico, [a] signa quæ tibi monstraui, & somnia quibus usus es, inter-
pretationesq; quas audiuisti, ut reponas animo tuo: tu enim [b] eximeris ex omni-
bus, & in reliquũ cum consilio meo, tuiq; similibus [c] cõuersaberis, donec tempo-
ra finiantur. Quoniã æuum iuuentutẽ suam amisit, & tempora declinant ad se-
nectutẽ. Duodecim enim partibus diuisum est æuum, elapsęq; sunt decẽ, partisq;
decimæ

[c] Fortassis Ararath legendum. i. Armenia.

[f] היום

[g] Vel, opes.

[a] Vel, prædictiones uel miracula.

[b] Scilicet morte.

[c] [illegible]

decimæ dimidiũ: supereſt autem quantũ eius eſt poſt dimidium decimæ patris.
Nunc ergo conſule domui tuæ, caſtiga populũ tuum, conſolare afflictos in eo, B
renuncia iam corruptelæ, mortales cogitationes miſſas facito, proijce abs te hu-
manas moleſtias, infirmã tandem naturã exue, moleſtiſſimisq́ ſepoſitis ſeorſum
meditationibus propera migrare ex hoc ſæculo. His enim quæ uidiſti iam conti
Matt.24.a giſſe malis alia rurſum patrabuntur deteriora. †Quo enim magis prę ſenectute
2.Ioan.2.c mundus elanguerit, eo plura erunt mala inhabitantiũ. Recedit enim magis ma
gisq́ integritas, & accedit uanitas. Iam enim accelerat euenire uiſum quod con-
ſpicatus es. Tũ reſpondi, ac dixi corã te domine, Ego quidẽ ecce abibo, ſicut mi-
hi pręcepiſti, & pręſentem populum caſtigabo: uerũ ęos qui poſthac nati fuerint
quis cõmonebit? Poſitus eſt[d] enim mundus in tenebris, & lumine carent eius in [d] בי
colæ. Quoniã lex tua cõcremata eſt, quapropter nemini nota ſunt facta tua, aut
quæ futura ſint opera. Quod ſi gratiã apud te nactus ſum, imbue me ſpiritu ſan
cto, ut perſcribã omnia quę acta ſunt ab ęuo condito, quę in lege tua ſcripta fue-
runt, ut homines poſſint inuenire uiam, & uiuant qui uoluerint[e] in poſterũ uiue [e] באחרונים
re. Reſpondens ille mihi, Profectus, inquit, conuoca populũ, & interdicas ei ne C
quærat te diebus quadraginta: tu autem cõpara tibi tabellas buxeas q̃plurimas,
& adſcitis tibi Sarea, Dabria, Salemia, Echano, & Aſiel, his quinq́ ſcriptu pręcele
ri promptis, huc redeas: & ego accendã in animo tuo lucernã intelligentiæ, quæ
non extinguatur, quoad abſoluta fuerint, quæ ſcribere cœperis. Ea ubi perfecta
fuerint alia palàm facies, alia clam trades ſapiẽtibus. Porrò hac hora craſtina ſcri
bendi facies initiũ. Tum profectus ut iuſſus eram, omni populo conuocato di-
Gene.47.a xi, Audi quę dicã Iſrael, †Maiores noſtri ab initio peregrini fuerunt in Aegypto,
Deut.4.5. & inde liberati cum †legẽ uitalem accepiſſent, non ſeruauerunt eam: atq́ etiam
uos eam poſt illos uiolauiſtis. Cumq́ ſorte diuiſa uobis eſſet terra, & terra Sion,
& patres ueſtri, & uoſipſi admiſiſtis iniquitatẽ, nec perſtitiſtis in itineribus quæ
Act.7.g conſtituerat uobis altiſſimus: †qui cum ſit iuſtus iudex, abſtulit à uobis in pręſen
tia quod donauerat. Nunc uero uos hic adeſtis, & unà uobiſcum fratres ueſtri.
Si ergo imperaueritis ſenſui ueſtro, & animum ueſtrum in officio continueritis,
conſeruabimini uiui, & poſt obitũ ueniam conſequemini. Manet enim nos poſt
obitum iudiciũ, cum denuo reuixerimus, tum palàm fient nomina iuſtorum, &
facta impiorum proferentur. Nunc igitur nemo accedat ad me, nec me requirat D
ante exactos quadraginta dies. Tum adſcitis mihi quinq́ uiris, ut in mandatis
habebam, unà profecti ſumus in campũ, & ibi manſimus, & ecce poſtridie uox
Ezech 3.a me uocauit, dicens, Eſdra, aperi os tuum, & †bibe quod tibi dabo potui. Cumq́
Apoc.10.b aperuiſſem os meum, ecce poculũ plenum mihi porrigebatur, plenũ quidem il-
lud ſicut aqua, ſed colore ſuo igni ſimile. Hoc acceptũ bibi: cũq́ ex eo bibiſſem,
cor meum torquebatur meditatione, & pectus meum increſcebat ſapientia: nam
animus meus memoria uegetabatur. Tum erupit os meum, nec eſt cõpreſſum
poſtea. Altiſſimus præbuit intellectũ quinq́ uiris, qui ſcripſerunt quæ dictaban
tur mira per noctem, quæ neſciebant. Cęterũ noctu[f] cibum ſumebant, ego au- [f] להם
tem loquebar per diem, & noctu nõ tacebam. Scripti ſunt itaq́ per quadragin-
ta dies ducenti quatuor libri. Exactis autem quadraginta diebus, loquutus eſt al
tiſſimus his uerbis, Priores quos ſcripſiſti palàm propone legendos dignis & in
dignis: poſteriores autẽ ſeptuaginta reſeruabis, ut tradas eos ſapientibus populi
tui. In his enim eſt ſcatebra intelligentię, ſapientiæ fons, & flumen ſcientiæ. Hoc
ita ſum executus.

CAP. XV.

ECce loquere audiẽte populo meo ſermones uaticinos quibus os tuũ imbue A
ro, ait Dominus, & in charta ſcribendos accurato, quoniã *fideles ſunt & ue *Vel, certi.
ri. Ne timeas à ſtudijs aduerſariorũ, nec turbet te frequens contradicentium diffi-

dentia,quoniam omnis diffidens per diffidentiam suam morietur. Ecce ego,ait
Dominus,induco super orbem terrarũ mala,gladium,famẽ,mortem,interitum,
propterea q̧ abunde polluit iniquitas omnem terram,& perniciosa incolarũ fa-
cinora ad summum perducta sunt. Quapropter ait Dominus, Iam non dissimu
labo impia facta eorũ quæ irreligiose perpetrant, nec iniusta facinora sustinebo:
ecce [a] sanguis innoxius tristis clamores tollit ad me,& animæ iustorũ uociferan- Apoc. 6.b
tur perseueranter. Grauiter ulciscar illos,ait Dominus, & omnẽ sanguinem in- 19.a
noxium ab illis ad me asseram. Ecce populus meus quasi grex ad cædẽ ducitur,
iam non patiar illũ habitare in terra Aegyptiaca, sed manu potẽti, brachioq́ sub
limi educã eum,omnem autẽ terram illam clade feriam, & deuastabo ut antea.
Lugebit Aegyptus,& fundamenta eius affecta clade & supplicio,quæ Deus illi
irrogabit. Lugebunt colentes eam agricolæ,quoniã deficient eos semina prę ure
dine,præ grandine,& terribili sideratione. Væ orbi & incolis eius,quia gladius
imminet,& interitus eorũ,& insurget gens in prælium contra gentẽ,quarum ma
nus telis armatæ sunt. Nam seditione conflictabuntur homines, alij inuadent
alios,nec regem suum reuerebuntur, principesq́ rationem actuum suorũ poten
B tia sua metientur. Erit enim cum quis cupiat in urbẽ commeare,nec possit. Pro-
pter superbiam enim illorũ ciuitates turbabuntur,domus euertẽtur, & homines
trepidabunt. Non miserebitur quisquam proximi sui, quo minus ferro dele-
antur domus singulorum,bonaq́ diripiantur per penuriam panis, & multipli-
cem calamitatem. Ecce ego cõuoco,dicit Deus,ad me timendũ omnes reges ter-
ræ,ab Oriente,ab Austro,ab Euro,& à Libano,ut regerantur ipsis,& reddantur
quæ illis intulerunt:qualia in electos meos agunt etiã hodie,talia faciam, & re-
pendam in sinũ ipsis. Hęc ait dominus Deus, Non parcet dextera mea scelerosis,
nec desistet gladius meus ab effundentibus sanguinem innoxiũ in terra. Erupit
ignis prę ira eius, & hausit fundamenta terræ,& scelerosos quasi stramen incen-
sum. Væ peccantibus,& mandata mea non seruantibus,ait Dominus,non par-
cam illis. Decedite potestate ô filij,ne contaminetis sanctitatẽ meam,quoniam
nouit Dominus omnes qui delinquũt in ipsum, propterea tradidit eos in mortẽ
& ad occisionem. Iam enim occuparunt orbẽ terrarum mala,in quibus hærebi-
tis:non enim liberabit uos Deus,propterea q̧ in eum peccauistis. Ecce aspectus
horribilis,& facies illius ab Oriente. Frequens exibit progenies draconũ Ara-
bum cum copia curruum,quorũ numerus more uenti feretur super terrã, à quo
timeant & trepident omnes audientes illos ira uesanos Carmanij: exibunt,in-
quam,ut apri de sylua,& inuadentes magna ui,congredientur in præliũ cum il
lis,& partẽ Assyricę terræ uastabunt. Postea uero dracones inualescẽt naturæ suę
memores,& conspirantes magna ui se conuertent ad persequendũ illos:illi autẽ
[a] ירמו turbabuntur,& [a] domabuntur horum potentia,pedibus suis in fugam conuersi.
A primis Assyriorum finibus oppugnator obsidebit eos,quorũ perdomitis unis
C terror & horror in exercitum ipsorum ingruet,& in reges eorum dissensio. Vr-
gent ecce nubes ab Oriente & Septentrione usq; in Austrũ facie uehemẽter hor-
rida,furiosa & procellosa,quę inter se collisę deturbabunt stellã plurimam in ter
ram,adeoq́ sidus ipsorũ: sanguis prę cęde uentre tenus inundabit,& illuuies ho-
minis usq; ad cingulã cameli. Pauor & terror plurimus inuadet terrã,horrebunt
qui uiderint furorem illum,& tremore corripientur. Deinde mouebuntur nim-
bi frequentes ab Austro Septentrioneq́, & alia portio ab Occidente, & inuale-
[b] *Vel, intercludãt.* scent insuper ab Oriente uenti,qui [b] recludant eam,& nubem illam furiose con-
citatam:& sidus exortũ ad territandum orientalem uentum & Occidentem uio-
labitur,& attollentur nubes ingentes,uehementes & furiosę,simul & sidus,quæ
omnem terram & habitatores eius perterreant. Effundent super omnem locum
altum

altum & excelsum terribilē siderationem, ignem, grandinem, uolantes gladios
& uim aquarū copia sui omnes campos & riuos omnes inundantem. Ciuitates
quoq;, muros, montes, colles, arbores syluarū, fœnum pratorū, & frumenta disij-
cient. Babylonē usq; impetu continuato permeabunt, & euertent eam, illuc col-
lectę circuibunt eam, sideratione & omnē iram in eam effundent, excitabitur pul-
uis & fumus ad cœlum usq;, omnes eam circuncirca lugebūt, & relicti in ea ser-
uient eiusdem euersoribus. Porrò autem, ô Asia, Babylonicę spei socia, & gloria
personę eius, uę tibi misera, propterea q; imitata es illam, & ornasti filias tuas per
meretriciū ut placerent, & uenditarent se amatoribus tuis, quibus scortari tecum
semper fuit animus. *Inuisam per omnia facta studiaq; ipsius es imitata, propte D
rea dicit Deus, Immittā tibi mala, uiduitatē, paupertatem, famem, gladium, & pe
stem, ut uiolatione domus tuæ, & cæde, & [c]ipsa uirtutis tuæ gloria deuastetur.
More floris arescentis, cum inualuerit æstus qui te feriat, ægrotabis ut paupercu
la plagis affecta, & multata à mulieribus, ut nō sustineant te admittere potentes
& amatores. Nunquid ego tantopere sæuijssem in te, ait Dominus, si non icti-
bus manuū ex alto delatis interemisses electos meos omni tempore, & inebria-
ta post cædem eorum tibi dixisses: [b]speciem uultus tui exorna? Propterea præ-
mium scortationis tuæ in sinum tuum regestum recipies. Sicut electos meos tra
ctare soles, ait Dominus, ita te tractabit Deus, & te dabit in malū. Nati tui interi-
bunt fame, tu uero gladio cades, & urbes tuæ excindentur. Quicunq; tuorum
in campo fuerint, occumbent gladio: qui uero fuerint in montibus, fame peri-
bunt, suas ipsorū carnes edent, & præ penuria [e]panis, sitiq; aquæ bibent sangui-
nem. Infelix permeabis maria, & mala rursum accipies. In transitu allident ma-
ctatam morte ciuitatē, & proterent aliquā terræ tuæ portionē, gloriæq; tuæ par-
tem abolebunt, euersam denuo subuertētes. Diruta stipulæ uicem pręebebis illis,
& ipsi tibi uicissim ignis: haurient te simul & ciuitates tuas, tum terrā, montes, syl
uasq; tuas omnes, & arborem fructiferā igni cōburent. Filios tuos ducent capti-
uos, censum tuū prędę habebūt, & delebunt aspectus tui gloriā. CA. XVI.

VAe tibi Babylon & Asia, uæ tibi Aegypte & Syria. Accingite uos saccis & A
cilicijs, lamentate filios uestros, & dolete, quoniā imminet contritio uestri.
Immissus est in uos gladius, & quis auertat illū? Immissus est in uos ignis, & qs
extinguat illū? Immissa sunt in uos mala, & quis repellat illa? Nunquis fugabit
in sylua leonem esurientem? aut extinguet ignem in stipula, ubi semel exarserit?
Nunquis arcebit sagittā à robusto missam sagittario? Cum Dominus ille po-
tens immittit mala, quis illa repellat? Ignem erumpentē ex eius iracundia, quis
extinguat? Illo coruscante, quis non timeat? tonante, quis non expaueat? commi
nante, quis non funditus ē conspectu eius dispereat? Terra contremiscit, & fun-
damenta eius, mare fluctus ciet ē profundo, & undæ eius simul & pisces distur-
bari solent à conspectu Domini, & præ potentiæ ipsius magnificentia, quoniā
dextera eius qua tendit arcū, robusta est, & acutæ sagittę quibus iaculatur, non e-
languescunt ubi semel in fines terrę emissę fuerint. Ecce mala mittūtur, donec su
per terrā inciderint nunquam reprimenda. Ignis accenditur, donec fundamen-
ta terræ consumpserit, nunquā extinguendus. Quemadmodum redire nescit sa
gitta à robusto sagittario missa, ita acta in terrā mala non reprimentur. Væ mi-
hi, uæ mihi: quis me liberabit temporibus illis? Ingruunt dolores, & multi gemi
tus: ingruit fames, & frequēs interitus: ingruent bella, & potestates formidabūt:
ingruent mala, & trepidabunt omnes. In his malis quid faciā cum uenerint? Ec-
ce fames, clades, ærumna & angustiæ castigationis causa missa sunt flagella: per
omnia tamen hæc nemo se recipiet à sceleribus suis, neq; rationē unquā habebit
flagellorum. Ecce uilis erit annona in terra, adeo ut uideatur esse parta prosperi- B

* Vel, Odio dignam.

[c] Id est, scortatione.

[b] Id est, Quin ego frontem exporrigo læta?

[e] Vel, cibi.

tas: sed tum mala pullulabūt in orbe, gladius, fames, & ingēs perturbatio. Nam
plurimi terram inhabitantiū fame interibunt, reliquos autē fami superstites per-
[a] ינחם det gladius, & cadauera iacebunt ut stercora, nec erit qui[a] misereatur eorum. De-
relinquetur enim terra deserta, & urbes eius euertentur. Non relinquetur qui co
lat terram, aut ei mādet semina. Arbores ferent fructus, at quis leget illos? Vua si
maturuerit, quis calcabit illam? Magna enim erit solitudo locorum, homo aspe
ctum hominis, & uocem quam audiat desiderabit. Supererūt de ciuitate decem,
& duo ab agro, qui delituerint in densis nemoribus, hiatibusq; rupiū, non secus
quàm in oliueto, singulisue arboribus relictæ tres aut quatuor oliuæ, aut ut race
mi in uinea uindemiata à diligentibus perscrutatoribus ipsius præteriti: ita tem-
poribus illis tres aut quatuor relinquentur ab ijs qui domos gladio scrutabūtur.
Relinquetur terra deserta, obsolescent agri eius, uiæ simul & omnes eius semitę
spinis germinabunt, nemine per eas commeante. Lugebunt uirgines sponsis ca
rentes, lugebunt uiris amissis mulieres, lugebunt & auxilio destitutæ earundem
filię, quarū sponsi consumentur bello, & uiri fame conficientur. Audite uero ista
[b] Al. ne dijs. serui domini, & ea cognoscite. Ecce uerbū Domini, uos illud excipite, [b] nec ijs cre
datis de quibus dicit Dominus, Ecce mala propinquant, nec cunctantur. Quem
admodum cum pręgnans filium suū nono mense paritura est duabus aut tribus
horis antequā pariēdi sibi tempus accesserit, uentrem eius dolores circūueniunt:
& prodeunte ex eo fœtu uno puncto nō cessant: ita mala non morabuntur, quo
C minus in orbē inuadant gemente mundo, doloribusq; circumuallato. Audi uer
bum, mi populus, Para te in pugnā, & te in malis ita gere, ut peregrinus in terra:
qui uendit, quasi fugiturus: & qui emit, quasi perditurus. Qui mercatur, quasi nō
percepturus fructū: & qui ædificat, quasi non inhabitaturus. Qui seminat, quasi
non messurus: & qui putat uineam, quasi non uindemiaturus. Qui ducunt uxo
res, quasi nō genituri filios: & cœlibes sint quasi uidui: propterea q; qui laborāt,
frustra laborant. Fruges enim illorū metent alienigenæ, bona diripient, domos
euertent, & captiuitate prement filios eorum, quia in captiuitate & fame genera
bunt illos. Auare negotiantes, quo diutius exornant urbes, domos, possessio-
nes, & personas suas, eo magis excandescā in eos ob peccata ipsorum, ait Domi
nus. Vt meretrix odit mulierem honestam, & probitate præstantē: ita iustitia in-
iustitiæ seipsam exornanti succensebit, & palàm accusabit eam, cum uenerit qui
authorem omnis peccati in terra coërceat. Propterea ne uos conformetis ad il-
lam, aut factis eius, quoniam breui futurū est, ut iniustitia tollatur de terra, & re-
gnet in uobis iustitia. Non dicat peccator se non peccasse, quoniā carbones igni
ti cōburentur super caput eius qui dicit, Non peccaui corā domino Deo, aut glo
ria ipsius. †Ecce Dominus cognoscit omnes actiones hominū, studia, cogitatio- Eccli.23.c
nes, simul & corda illorū. Nam simulac dixit, *Fiat terra, facta est: fiat cœlū, crea- Lucæ 16.c *Gene.1.a
tum est. Verbo ipsius stellæ firmatę sunt, †ipseq; nouit earum numerum. Qui †Psal.146.
[c] ארצות scrutatur profunda, & [c] recessus eorū: qui mēsus est mare, & eius capacitatem: qui
mare conclusit in medio aquarum, & uerbo suo terram suspendit super aquas:
qui expandit cœlū quasi camerā, & super aquas fundauit illud: qui posuit in de-
serto fontes aquarū, & lacus super uerticem montiū, ut de celsa rupe demittāt ad
D irrigandā terram flumina: qui finxit hominē, qui collocauit in medio corporis
[d] Vel, diuinam animam. cor eius, qui spiritum ei, qui uitam, qui intellectum, & [d] diuinum afflatum immi
sit omnipotens, qui creauit omnia, qui omnia rimatur, quæ in latebris terræ ab-
strusa sunt: hic nouit cōmenta uestra, & quæ instituatis in cordibus uestris, dum
peccatis, peccataq; uestra cupitis occultare. Quapropter dn̄s exacte scrutatus om
nes actiones uestras traducet omnes uos: & erubescetis palàm factis in cōspectu
hominū peccatis uestris, & sceleribus ipsis illo die ad accusationē uestri stātibus.

Quid facietis? aut q̃modo peccata uestra clam deo & angelis eius habebitis? Ecce iudex est Deus, eũ timete, et desistite à peccatis uestris, iniustaq́ꝫ uestra facinora ob liuione sempiterna dediscite, & Deus educet uos, & liberabit ex omni afflictiõe. Ecce enim excandescit in uos ardor turbæ frequentis eorum qui rapiẽt aliquot è uobis, & simulachris in cibũ mactabunt: qui autẽ consenserint eis, erũt illis de risui, ludibrio, & obtritui. Erit enim [c]locis singulis, & in uicinis ciuitatibus fre quens in timẽtes Dominum consurrectio. Tanq̃ insani nemini parcentes ruent ad deprædandũ, & conficiendum porrò timentes Dominum, nam deuastabunt & diripient facultates ipsorum, & domibus suis eos ejicient. Tũ edẽt experimen tum electorum meorum, ut aurum igni probatur. Audite chari mihi, ait Domi nus, Ecce præsto sunt tempora calamitosa, & ex illis liberabo uos. Ne timeatis, aut hæsitetis, quoniã Deus dux uester est. Et qui mandata mea præceptaq́ꝫ serua tis, ait Dominus, ne prægrauẽt uos peccata uestra, nec scelera superscandant. Væ ijs qui peccatis suis constringuntur, sceleribusq́ꝫ suis operti sunt, quemadmodũ ager impeditur sylua, & spinis obducta semita, inuia fit, & intercluditur, igniq́ꝫ tandem cremanda subijcitur.

[c] מקום למקום

Hæc extat in exemplari

Græco reliqua pars historiæ Esther, à capite decimo. Omnia uero transtuli è Græco, licet non in omnibus habeantur exemplaribus.

VM Mardochæus, Adeo facta sunt hæc, inquit. Venit enim in men B
tem mihi somnij, quod mihi super his rebus uidere uisus sum, quare
nihil quicquã cecidit ad irritũ. Exiguus ille fons, qui euasit fluuius,
simul aũt erat lux, sol & aqua plurima. Esther est, inquã, ille fluuius,
quam rex duxit uxorem, & reginã constituit. Duo uero dracones, ego & Aman
sumus. Gentes autẽ sunt, quæ ad delendum nomen Iudaicum conuenere: mea C
uero gens, Israelitæ sunt ij, qui deum inuocauerunt, & seruati sunt. Nam Domi
nus populum suũ seruauit, Dominus nos ex omnibus malis istis eripuit, Deus
edidit ea signa miraculaq́ꝫ, quæ nunquam aliàs inter gentes fuerunt designata.
Nempe cum duas sortes constituisset, unam populo Dei, cunctisq́ꝫ gentibus alte
ram: ad horam, tempus ac diem iudicij hæ sortes ambæ corã Deo præsto fuerũt D
inter omnes gentes. Deus autem populi sui non fuit immemor, & possessionem
suam asseruit, Itaqꝫ solennes erunt isti dies, mensis Adar decimaquarta, eiusdẽq́ꝫ
decimaquinta diebus, cum celebritate, lætitia iucunditateq́ꝫ coram Deo in popu
lo ipsius, omnibus sæculorum ætatibus.

CAP. XI.

ANno quarto regni Ptolemæi & Cleopatræ, qui se sacerdotẽ & Leuitam fe A
rebat Dositheus, & Ptolemæus eiusdem filius prodiderunt hanc præsentẽ
epistolam [a]Phurim, quam aiebant interpretatũ esse Lysimachum Ptolemæi filiũ
Hierosolymitanũ. Anno regni magni illius Artaxerxis secundo, prima die men
1. Esther 2. a sis Nisan, somnio usus est Mardochæus natus Iaro, filio †Semei è [b]Cisæo nati, è B
tribu Beniamin, homo Iudęus in urbe Susis habitans, uir magnus, munus gerẽs
4. Re. 24. d in aula regia. Erat autẽ consors captiuitatis, quam rex Babylonis †Nabuchodo
Ierem. 24. a nozor cum Iechonia rege Iudææ deduxerat Hierosolymis. Hoc autem fuit eius
somniũ. Exorto in terra subito sonitu tumultuoso cũ tonitruis, terræmotu & tẽ C
pestate: ecce duo dracones immanes inter se concertare parati prodierũt. Edebãt:

[a] τῶν φρουρίμ, al. τῶν φρουρῶν.
[b] Al. Cis.

autem sonitum ingentem, quippe quo omnis gens ad bellum genti iustorũ inferendum exciretur, repentéq; tenebrosa dies extitit & caliginosa, calamitas item
D & angustia, tum afflictio magnusq; tumultus super terrã. Perturbata itaq; gens omnis iusta, mala sibi metuens cum se comparasset ad occubendum, clamorem ad Deum sustulit, prę quo clamore ingens uelut è paruo fonte fluuius, et magna uis aquarum promanauit, lux & sol effulsit, humiles euecti sunt, & superbos absorbuerunt. Hoc somnium & institutum Dei sibi repræsentatum experrectus Mardochæus mente recondidit, omnes eius partes cupide explorans, donec nocteſceret.

CAP. XII.

a Al. Bagatha.

CVm autem Mardochæus habitaret in regia cum [a]Gabatha & Thara duobus eunuchis regijs aulæ custodibus, †audiuit consilia eorum, curas explorauit, & intellexit quo pacto Artaxerxi regi manus afferre cogitarent. Hoc cum ipse regi renũciasset, rex duos eunuchos suos curauit cõquirendos, quibus cum crimen confessi essent multatis suspendio, rex quod gestum erat retulit in commentarios, & Mardochæus quoq; historiam eam scriptis mandauit. Iussit autem rex eum fungi munere aulico, et donis eum ornauit pro delatione. Tum Aman Amadathu filius, qui in magno honore erat apud regẽ, Mardochæo eiusdemq; populo, propter duos eunuchos regios, malũ dare machinatus est. Hoc autem erat exemplar epistolæ. 1 Esth. 2.d 6.a

CAP. XIII.

Exemplar edicti regij, quod pertinet ad historiam tertij capitis.

A HAec scribit rex magnus Artaxerxes centũ uigintiseptem prouinciarum ab India ad Aethiopiam usq; principibus, imperióq; suo subiectis pręsidibus. Cum dominio multarum gentium, & totius orbis imperio potitus essem, non putaui faciendum temere, ut me efferrem potẽtia, sed ut clementius & mitius eos qui mihi subiecti sunt usq; tractando in tranquillam per omnia uitam collocarem, regnumq; mihi redderem ad extimos usq; fines quietum ac peruium, & exoptatam omnibus hominibus pacem renouarem. Cæterum super hoc cum consiliarijs cõsultante me, quomodo res perficeretur: uir apud nos sapientia præcellentissimus, deinde constanti beneuolentia, firmaq; fide probatissimus, & hono
B rem regni secundum adeptus Aman nobis indicauit, omnibus per orbem nationibus permixtum esse populum quendam inimicum, legibus omni genti cõtrarium, & assiduum regiorum edictorum contemptorem, ut iam cõstitutum à nobis imperium non possit inoffensum statum obtinere. Perpensum igitur habentes, unicam hanc gentem per omnia in eo esse positam, ut summe refragetur hominibus, instituto legũ peregrino differre, ą̃ nostris dissidere rationibus, malaq; maxima designare, quo minus regnum consequatur stabilitatem, præcipiendũ putauimus, ut quicũq; scriptis Aman, qui rerum administrationi præfectus est, & à nobis secundus, significati uobis fuerint, unà cum uxoribus & liberis omnes hostilibus gladijs citra ullam misericordiam & ueniã extirpentur radicitus,
C idq; die mensis duodecimi Adar anni præsentis decimaquarta: ut iampridem & etiamnum inimici uiolenter demissi ad inferos in posterũ quietas nobis, & tranquillas omnino res exhibeant.

Iosephus Antiquitat. 11. cap. 6.

Oratio Mardochæi, pertinens ad historiam quarti capitis.

PRecatus est autem Mardochæus ad Dominum, omniaq; ipsius facta cõmemorans, Domine domine rex omnipotens, inquit, (siquidẽ in potestate tua sunt omnia, nec est qui decretis contra te proficiat, si tu seruatos uelis Israelitas,) siquidem tu cœli terræq; creator es, & omniũ quæ cœlo subiecta sunt mirabiliũ, tu dominus es omnium, nec est qui te dominũ subsistat, tibiq; nota sunt omnia:

**Vel, arrogãtiam.*

tu Domine scis, neq; per contumeliã, neq; per superbiam, nec per *ambitionẽ fecisse

cisse me, quo minus superbũ Aman adorarem, (pro salute enim Israelitarũ etiam D
plantas pedum eius osculari peruoluissem,) sed eò factũ esse hoc, ne diuinæ maiestati gloriam humanam anteponerem, néue præter te Domine quenquã adorarem: tantum abest ut hoc ulla superbia fecerim. Quamobrem nunc Domine deus & rex, caue populo tuo, quoniam illi exitium nostrum speculantur, & affectant primam tuam possessionem delere. Ne negligas peculium tuum, quod tibi è terra Aegyptiaca asseruisti. Exaudi precationem meam, & esto sorti tuæ propitius. Luctum nostrum conuerte in gaudium, ut uiui prædicemus nomẽ tuum Domine, nec ora laudantiũ te deleas. Tales clamores summa ui tollebãt omnes Israelitæ, quòd mors ipsis ante oculos obuersaretur.

CAP. XIIII.

Lamentatio & oratio Esther, quæ & ipsa ad historiam quarti capitis pertinet.

ESther quoque regina anxio metu mortis perculsa confugit ad Dominũ, exu- A
tas magnificas uestes suas mutauit tristibus & lugubribus, pro superbis delicijs puluere sordibusque oppleto capite suo, corpus suum uehementer afflictauit, omnem locum festiuitatis suæ capillis intortis suis cõspersit, et implorans Dominum deum Israeliticum. Tu solus rex noster es, inquit, mi Domine. Fer opem mihi destitutæ, cui adiutor præter te nullus est, quoniam mihi præsto est meũ pe-
Deu. 4. c riculũ. Equidẽ à prima ætate audiui in tribu cognationis meæ, † te Dominum
7. d Israelitas ex omnibus gẽtibus, & patres nostros ex omnibus maioribus suis in sempiternam elegisse possessionem, & habitos ad ipsos sermones re comproba B
Iere. 32. c uisse: † adeoque nunc cum in te peccauimus, tradidisti nos in manus hostiũ nostrorum, eo quòd deos eorum coluerimus. Iuste tu quidem egisti Domine, uerũ illi iam non cõtenti sunt amara seruitute nostra, sed dexteras dexteris idolorum suorum cõmiserunt, se fidem ore suo datã executuros, tuamque abolituros possessionem, tum obstructuros ora laudantium te, & splendorem ędis aræque tuę extincturos, ora gentiũ aperturos ad uirtutes uanorum prædicandas, regique corporeo perpetuam conciliaturos admirationem. Ne tradas Domine sceptrũ tuum ijs qui nul C
li sunt, nec contingat istis ridere super ruina nostra, sed retorque in ipsos consiliũ eorum, & ede exemplum in eum qui nobis horum author est. Memento Domine dare significationem tui tempore afflictionis nostrę, & me confirma rex gen-
Exo. 4. c tium, & omnis imperij dominator. † Imbue os meũ sermone facundo corã leo-
Iere. 1. a ne, & conuerte cor eius in odium oppugnantis nos ad interitũ ipsius, & astipulatorum eiusdem: nos uero manu tua uindica, & mihi destitutæ, nec aliũ præter te adiutorem habẽti succurre. Omnia tibi nota sunt Domine, scis odisse me gloriam iniustorum, & lectum incircuncisorũ, omnisque alienigenæ abominari. Scis D
impositam mihi necessitatẽ, nam detestor superbum hoc insigne meũ, quod diebus ijs quibus procedo in conspectum populi gero capite meo, ut pannũ menstrualem detestor illud. Neque enim gesto illud quibus diebus à publico ferior. Ancilla tua de mensa Aman cibum non sumpsit, conuiuium regium nõ magni feci, uinum libaminum non bibi, nec ex quo sorte mutata sum usque adhuc ancilla tua lætata est, nisi nomine tuo Domine deus Abraham. Exaudi uocem deploratorum deus omnium potentissime, assere nos à manu improborũ hominum, & me hoc metu libera.

CAP. XV.

Ioseph. Antiquitat. 11. cap. 6. ET dedit ei negotiũ (haud dubie Mardochæus Esther) ut ad regem ingressa A
ei pro populo patriaque sua supplicaret. Memento (inquit) temporum humilis sortis tuæ, & quomodo mea manu fueris enutrita. Quandoquidem Aman à rege secundus mortem nobis minatus est, inuoca tu Dominum, & regem affare
3. Esth. 5. a pro nobis, ut nos à morte protegas.] Porrò die tertio q̃ orãdi finem fecerat, cum exutas uestes lugubres splẽdidis suis mutauisset, illustrata illis postquam rerum

omnium inspectorem & seruatorem inuocauit, duabus ancillis adhibitis, quarum
B alteri quasi delicate se gerens innitebatur, altera ponè sequebatur sustentans uestem, ipsa formæ præstantia rubens, hilariq; & tanquam amorem inuitãti uultu prædita, corde interim timore contracto, per omnes ianuas ingressa in conspectu regis cõstitit. Sedebat aũt ille in regali solio suo, indutus omni habitu maie-
C statis suæ, totusq; collucens auro & gẽmis, & [a] perq̃ terribilis. Cumq; elata quæ maiestate ardebat facie, acriter ferociterq; tueret, regina collapsa est, et colore præ defectione mutato, super præcedentis ancillę caput se demisit. † Tum Deus ad lenitatẽ mutauit regis animũ, ut anxius solio exiliens illã ulnis suis exciperet: cũq; ad se redisset, cõsolaretur insuper eam uerbis blandis, ac diceret, Quid hoc rei est Esther? ego frater tuus sum, esto bono animo, ne morere, quoniam cõmune no- Prou.21.a
D bis est imperium: accede: simul elatum sceptrum aureum suũ ceruici illius applicuit, & eam amplexatus, Quin mecum loqueris, inquit? Tum illa sic eum allocuta est, † Tanquam angelum dei te domine contuita sum, quapropter cor meũ pauore maiestatis tuæ perturbatum est. Nam admirandus es domine, totaq; tua facies relucet dignitate. Hæc cum loqueretur illa præ defectione corruit, & perturbatus est rex, totusq; satellitũ ipsius cœtus eam consolabatur. Gen.33.b 2.Reg.19.c

[a] Vel, perquam stupendus.

CAP. XVI.

Exemplar edicti regij, quod ad caput octauum pertinet.

A REx magnus Artaxerxes † ab India ad Aethiopiã usq; præfectis centũ uigintiseptem prouinciarum, & principibus imperio nostro parẽtibus salutẽ dicit, Multi crebra benignitate beneficorũ hominum sæpius ornati, cum supra modum elati non solũ ijs qui nobis subiecti sunt malum dare nitantur, ut qui lætã copiã moderate ferre nequeant, cumq; bene de se meritis moliãtur insidias, neq; gratitudinem solum ex hominũ uita tollant, sed etiam quasi qui beneficio nullo sint affecti, fastu tumeant, tamen inspectoris omniũ Dei ultrices malorũ pœnas semper se credunt effugituros. Sæpe autem & multos quibus cõmissa potestas, & administrandæ res amicorum concreditę fuerant, uana spes participes sanguinis innocentis factos calamitatibus inuoluit immedicabilibus: dum simplici be- 1.Esth.1.a 2.Esth.3.a
B nignitate principũ mendacij peruersitate fraudulenter abutũtur. Hoc quod proposuimus non tam licet ex rerum ueterum monumentis intelligere, q̃ ex ijs quę, si quæras, in pedes incurrunt, & à peste indigne dominantiũ impie patrata sunt. Quare prouidendum est in posterum, ut mutationibus usi tranquillũ reddamus regnum omnibus hominibus, & quæ incurrunt in oculos leniter obuiam eundo discutiamus. Ergo postq̃ † Aman Amadathu Macedo, reuera alienus à sanguine Persico, multumq; remotus à nostra bonitate, usus hospitio nostro, humanitateq; nostra, quam omnibus gentibus præstamus, adeo fretus, ut pater noster appellaretur, & adoraretur ab omnibus, secundamq; regij solij personã gereret, hanc excellentiam moderate ferre non ualens, nobis principatum & spiritũ conatus est adimere, eo q, seruatorem nostrũ, & per omnia beneficũ Mardochæũ, 1.Esth.3.a
C inculpatamq; regni nostri sociam Esther, cũ uniuersa istorum gente multiplicibus fallaciarũ uijs expetiuit ad interitũ, (nam his modis sperabat, ubi nos desertos oppressisset, se Persarum imperium ad Macedonas translaturũ,) nos uero Iudæos ab hoc pestilentissimo uiro neci destinatos minime maleficos esse cõperimus, sed iustissimis utẽtes legibus, summi, maximi uiuiq; Dei, qui nobis & maioribus nostris regnum in pulcherrimũ statum redegit, filios esse: rectè sanè feceritis, si literis ab Aman Amadathu missis nõ pareatis. Nam harum author ipse ad Susorum portas cum omni familia cruci affixus est, quia Deus omnipotẽs subito dignas ei pœnas rependit. Cæterum huius epistolæ exemplari in omni loco proposito, Iudęos sinatis libere suis uti legibus, & adiuuetis eos, ut eos qui insidias
D ipsis tempore calamitoso moliti sunt, ulciscantur, idq; ipsa die duodecimi mẽsis

Adar

Adar decimatertia. Siquidem hanc Deus omnipotens in gaudium cõuertit ipsis
pro generis electi internecione. Deinde uero uos insignem hanc diem ferijs ue-
stris illustribus celebrate cũ summa lætitia: ut id & nunc & in posterũ nobis ami
cisq́ue nostris Persis salutis, insidiatoribus autem nostris exitij sit monimentum.
Porrò ciuitas omnis, aut in uniuersum regio, quæ secũdum hæc se non gesserit,
ferro igniq́ue per indignationem deuastabitur: & non solũ hominibus inuia red-
detur, sed etiam feris & uolucribus in tempus sempiternum infesta.

Liber primus Machabæorum.

CAPVT I.

OSTQVAM Alexander Philippi filius Macedo profe- A
ctus è terra Cethijm, cæcidit Darium regẽ Persarum & Me-
1.Mac.6.a dorum, eiq́ue successit in regnũ, †cum prius rex fuisset in Græ
cia: accidit ut idẽ bella multa mouens expugnatis præsidijs,
& regibus terræ interfectis ad extremas usq́ue terras penetra
ret. Vnde præda ex gentibus quamplurimis cõparata, cum
Iudith 1.b iam ei terra peccata pareret, †animo factus est elatior & su-
perbior, quippe parta sibi potẽtia q̃ amplissima, regionibus, gentibus, [a]regnisq́ue [a] τυραννιῶν.
tributarijs sibi factis imperitans. Post hæc cum lecto decubuisset, sibiq́ue cogno-
Ioseph. Antiquit. 12. cap. 1. uisset esse moriendũ, †uocatis seruis suis insignibus, qui unà cum eo à iuuentute
educati fuerant, uiuus adhuc eis *regnũ suum [b]diuisit. Cum ergo regnasset Ale- B [b] διεῖλεν.
*Dan.7.a xander annos duodecim, mortemq́ue obijsset, quisq́ue seruorũ eius loco suo domi-
8.b natus est, & gestarunt post obitũ illius singuli diademata, postq́ue eos per multos
annos eorundem filij. Et inualuerunt mala in terra, & scelerosa stirps orta est ex
2.Mac. 8.a eis Antiochus illustris filius regis Antiochi, †qui cũ obses Romę fuisset, anno re
gni Græcorũ centesimo tricesimoseptimo regnũ adeptus est. Temporibus illis
extiterunt ex Israelitis homines nefarij, qui se consultores præbuerunt multis, di
Deu.7.a centes, †Eamus, & fœdus ineamus cum circumcolentibus nos gentibus. *Nam
Iudic. 2.a ex quo ab illis discessimus, mala multa nobis euenerunt. Hæc illis oratio appro
*Ier.44.a banda uisa est, & coorti è populo quidam ad regem profecti sunt, quibus ille in
2.Mac.4.b stitutis gentium & ritibus utendi dedit potestatem: quamobrem† [c]gymnasium [c] Scilicet palæstri-
Hierosolymis ædificauerunt more gentium, & præputijs sibi factis defecerunt à cum.
3.Reg.21.d sancto fœdere, gentibusq́ue iuncti, ad malum patrandũ se †emancipauerunt. Por- Ioseph. Antiqui. 12. cap. 6.
rò Antiochus [d] constabilito iam sibi regno, Aegypti quoq́ue regnũ affectabat, ut
2.Mac. 5.c duorum regnorum rex esset. †Inuasitq́ue in Aegyptum cũ ingentibus copijs, cum C [d] תבן uel נבן.
carris, elephantis, equitibus, & cum classe magna, regiq́ue Aegypti Ptolemæo bel
lum intulit. Cumq́ue Ptolemęus cõspectu eius territus fugam cepisset, cæsiq́ue occu
buissent multi, Antiochus occupatus in Aegypto ualidis urbibus, terrã Aegyptia
2.Mac. 5.c cam deprædatus est. Ab hac clade Aegypto illata, †reuersus idem [e]anno centesi- [e] Scilicet postquã re-
mo quadragesimotertio aduersus Israelitas & Hierosolymam cõtendit ingenti- gnare cœpit primus
bus copijs, & in sacram ædem ferociter ingressus, aram illã auream abstulit, unà Seleucus.
cum lucifero candelabro, omniq́ue eiusdem apparatu, cum mensa propositionis,
cum uasis libaminũ, phialis & peluibus sacrificis aureis, cum uelo, cum coronis, [f] Vel, adyti:
cumq́ue aureo quod erat in conspectu [f]templi ornamento quibus omnibus detra ההיכל

ctum argentũ & aurum cũ omnibus uasis desiderabilibus abstulit, & thesauros
quos inuenit reconditos prædatus, asportans secum omnia rediјt in terrã suam,
D postq̃ ediderat cædẽ magnã, dictisq; superbissime se gesserat. Quamobrem lamẽ
tatio Israelitarũ ingens orta est in omnibus locis eorum, principes & senes inge
muerunt, iuuenes & uirgines affecti sunt ægritudine, & uenustas mulierum im
mutata est. Omnẽ sponsum luctus cepit, luxit & quę sedebat in thalamo, terraq;
[g] *Vel, turpitudinẽ, uel ignominiam.* super incolis suis cõmota est, & omnis domus Iacob [g]deformitatẽ induit. †Post 1.Mac.5.8
[h] *Anni dierũ, id est anni omnibus diebus suis pleni.* [h]elapsos duos annos rex quęstorem tributi misit in ciuitates Iudaicas, qui Hiero
solymam uenit cum ingenti multitudine. Cumq; incolæ uerbis per dolum paci
ficis secum agenti †fidẽ adhibuissent, irruit in urbẽ repente, & eam clade magna 1.Mac.7.b
affecit, tum interfecta Israelitarũ magna ui, † deprædatus urbem succendit igni, 1.Mac.1.f
domosq; eius & muros circuncirca diruit: mulieres autem cum liberis captiuas
[i] *Quæ gentibus 25. annis paruit 1.Mac. 13.f* abduxerunt, & iumenta prædati sunt. Tum urbem [i]Dauidicã extruxit muro ma
gno & ualido turribusq; munitis, ut sibi pręsidio foret, & gente scelerosa, uirisq;
nefariјs impositis uires in ea sibi fecit, arma & alimenta cõportauit in eã, & colle
E ctam prædã Hierosolymitanã ibidem reposuit. Ita laquei ingentis instar ad in-
sidias ædi sacræ, & calumnias atroces Israeli struendas semper excubãtes sangui
nem innoxiũ fundebant circa templũ, ædemq; sacrã p̃fanabant: adeo ut incolæ
Hierosolymæ propter eos fugã capesserent, & urbs alienigenis habitanda relin
queretur. Ergo indigenis suis peregrina facta est, & qui in ea nati fuerant, ipsam
deseruerũt: sacrariũ eius instar deserti desolatũ est, †in luctũ conuersa sunt eius so Amos 8.b
lennia, sabbatha in uituperiũ, & honor in contemptũ: gloriã eius exæquauit eius Tob.2.a
dem ignominia, & altitudo eius cũ luctu commutata est. †Præterea cũ scripsisset Ioseph. Antiq.12.cap.6.7.
rex in totum regnũ suum, ut omnes consentirent in unum populũ, & leges suas
quisq; desereret: omnibus gentibus edicto regis parẽtibus, multi Israelitarũ reli
gione eius approbata sacrificauerunt simulachris, & sabbathum profanarunt.
F †Quinetiam rex libellos per legatos misit Hierosolymam, & ad ciuitates Iudai- 2.Mach.6.
cas, ut leges terræ alienas sequendo holocausta, sacrificia & libamina ab æde sa-
cra prohiberent: atq; ut sabbathis & solennibus profanatis, temeratoq; unà cum
sacrosanctis hominibus sacrario, aras, lucos, & delubra extruerẽt suillis & impu
ris pecudibus immolandis, tũ ut filios suos relinquerent incircũcisos, & animas
[p] βεβηλώσει, al. βεβηλῶσαι αὐτάς. eorum omni impuritate & [p]profanatione redderẽt execrabiles: quo obliuisceren
tur legis, & ritus omnes immutarent. Quod si quis edicto regio nõ paruisset, in
terficeretur. Secundum hæc omnia dicta scripsit in totum regnum suum, & pręę
fectis cõstitutis in omni populo, ciuitatibus Iudaicis ut oppidatim sacrificarẽt, im
perauit. Porrò de populo multi cõgregabãtur ad illos, omnes utiq; legis deser-
tores, qui terram malis afficiebant, & Israelitas agebãt in latebras, quocunq; exu
[l] ἑκατοστῷ. G latum abiјssent. Decimaquinta uero die mensis Cisleu anni [l]cẽtesimi quadrage
[m] *Abominatio desolationis. Ita simulachrũ circũscribitur.* simiquinti fœditas [m]exitialis super aram erecta est, & in circũiectis urbibus Iudai
cis extructa sunt altaria: in foribus insuper ædiũ, & uicis suffimẽta facta, †libriq; Ierem.36.e
legis qui inuenti fuissent, concerpti & igne cremati sunt. Apud quẽcunq; etiam Act.19.b
liber fœderis deprehensus fuisset, aut si quis fauisset legi, is edicto regis interficie
batur. Ita isti potestate sua freti tractabant Israelitas qui cõparuissent in urbibus
†per singulos menses, quinta & uicesima quoq; die mẽsis super arã altari impo- 2.Mac.6.b
sitam sacrificantes. Mulieres aũt quæ filios suos circuncidissent, secundum man
datum necabant suspensis de ceruicibus earũ infantibus, & domus earum deprę
dabantur, ac quicunq; se circuncidissent, eos trucidabant. Multi tamen ex Israeli
tis fortes se præstiterunt, & ne impuris uescerentur se obfirmarunt, moriq; opta-
runt potius q̃ cibis pollui, & fœdus sanctum uiolare: atq; adeo mortem oppetie
runt, & noxa perquam magna facta est in Israele. CAP. II.

Tempo-

Ioseph. Antiq. 12. cap. 7. TEmporibus illis profectus Hierosolymis Mattathias filius Ioannis filij Si A
meonis, sacerdos ab Ioarib oriundus Modini consedit. Erant aūt ei quinq;
filij, Iohannan cognomine[a] Gaddis, Simon Thassi dictus, Iudas cognomento
Machabęus, Eleazar[b] Abaron cognominatus, & Ionathā cognomine[c] Apphus.
Hic[D] cōtumelias numinis uidens in Iudæa & Hierosolymis, Hei mihi, quorsum
natus sum, inquit? Méne uidere calamitatē populi mei, sanctæq; ciuitatis interi-
tum, & hic sedere, dum illa traditur in potestatē hostium, & sacrariū in manu alie
1. Mac. 1. c na est? Viro[e] ignobili simile est templū eius, uasa eius magnifica in captiuitatem
asportata sunt, infantibus eius in uicis, iuuenibusq;[f] hostili gladio interfectis.
Quæ gens non occupauit regnū eius, aut spolijs eius potita non est? Sublatus est
omnis ornatus eius, è libera facta est serua, sacraq; nostra ecce, decus & gloria no
stra desolata sunt, & gentes illa profanarunt. Quid est igitur iam cur nobis sit ui B
uendum? simul autem scidit uestimenta sua Mattathias, & unà filij ipsius, atq; in
duti cilicijs uehementer lamentati sunt. Porrò cum prǽfecti regij qui defectionē
urgebant, sacrificiorū curandorū causa in oppidū Modin uenissent, et ad illos ac
cessissent ex Israelitis q̄ plurimi, Mattathias quoq; & filij eius congregati sunt.
Tum orsi qui à rege delegati fuerant, Mattathiam his uerbis sunt allocuti, Cum
tu princeps in hoc populo sis, insignis & magnus, tum etiā filijs subnixus & fra
tribus, primus accede nunc, & mandatū regis exequere, ut gentes omnes, & uiri
Iudæi cū ijs qui relicti sunt Hierosolymis fecerunt, et unà cum domo tua in ami
cis regis annumeraberis, tuq; simul & filij tui argento & auro, muneribusq; plu
Act. 5. b rimis honorabimini. Respōdit Mattathias, & magna uoce, †Etiamsi, inquit, om
nes gentes, quæ ad regiam domū Antiochi pertinēt, ei obedierint, ita ut quisq; de
sciscant à patria religione sua, et acquiescant mandatis illius, ego tamē & filij fra
tresq; mei in fœdere patrum nostrorū perstabimus. Propitius condona nobis ne C
legem & ritus prodamus. Nam dicto audientes regi non erimus, ut à religione
Prou. 4. c nostra uel †dextrorsum recedamus, uel sinistrorsum. Cumq; finē imposuisset uer
bis his, accessit uir Iudæus ante oculos omniū super aram Modini secundū edi-
ctum regis sacrificaturus: quē ubi conspicatus est Mattathias, indignatione com
motus est, adeo ut cōtremisceret[g] medullitus, & exarsit animo, ut fit: cumq; accur [g] בכליותיו
risset, mactauit illum ad aram, atq; etiam uiro regis illo, qui sacrificare eum coge
bat, eodem illo tempore interfecto aram deturbauit, & legē prosecutus est ardo
Num. 25. b re animi, quali Phineas exemplū in †Zamrem Salomi filiū edidit. Cumq; excla-
masset Mattathias in oppido magna uoce, Me sequatur quicunq; studio legis ar
2. Mac. 5. e det, & fœdus asserturus est: †simul ipse & filij eius ad montes, relictis quæ in op
pido possidebant omnibus, confugere. Multiq; tum iustitiæ & æquitatis studio D
si descenderūt in desertum, ibi habitaturi cum liberis & uxoribus & pecudibus
suis, eo q̄ mala in eos increbuissent. Cum autē uiris regijs & copijs quæ Hiero-
solymis in urbe Dauid erant, nunciatū esset quosdā uiolatores mandati regij in
latebras deserti descendisse, persecuti sunt eos q̄ plurimi, qui cum deprehensos il
los uallo iacto obsedissent, die sabbathorum oppugnare eos adorti sunt. Verbis
aūt hortabantur illos, Satis iam nunc uobis habete, prodite tandem, & edictum
Iosu. 2. c regis exequimini, ut uiuatis. Quibus illi, †Minime prodibimus, nec regis edicto
solenne sabbathorum prophanādo parebimus. Cumq; prælium aduersus illos
cierent, nihil respondebant ipsi, ac nec lapidem mittebāt in eos, nec latebras ob-
struebant: sed, In[h] simplicitate nostra, aiebāt, omnes moriamur. Testimonio sunt
nobis cœlū & terra, q̄ iniuste nos interimatis. Sabbathis igitur eos adorti sunt
prælio, quo occubuerūt ipsi cū uxoribus, liberis & pecudibus suis ad hominum
mille corpora. Quo nuncio accepto Mattathias & amici eius, uehemēter lamen E
tati eos, alius alium his uerbis cōpellauerunt, Si omnes id agamus quod fecerūt

[a] Al. Iaddis.
[b] Al. Auaran.
[c] Al. ἀπφοῦς.
[D] Vel, indignitates quibus numen afficiebatur.
[e] Vel, ignominioso. ἐχθρῶ, al. αὐτ.
[h] Vel, integritate & innocentia בתמתנו

fratres nostri, & aduersus gẽtes pro corporibus & ritibus nostris nõ pugnemus,
illæ iam inde nos de terra protinus deleuerint. Constituerũt ergo illa die in hæc
uerba, Quicunq; hominum nos die sabbathorum prælio adortus fuerit, cũ eo di
micabim[9], ut ne moriamur omnes quomodo fratres nostri mortẽ in latebris op
[k] *Al. Iudæorum.* petierunt. Tum congregatum est ad eos[k] Asidæorum agmen, ex Israelitis ualen
tissimi uiribus, & in legẽ propensissimi quiq;, omnesq; profugi à calamitatibus
se iunxerunt illis, & firmamentũ eis attulerunt. Ita collectis copijs incẽsi ira sce-
lerosos illos & nefarios uiros ceciderũt indignabundi, reliquis ad gentes salutis
causa dilapsis. Circumeuntes autem Mattathias & amici eius diruebant aras, &
pueros quos in finibus Israeliticis inuenissent incircũcisos, fortiter circũcidebãt,
superbumq; genus illud persequebãtur, & negotiũ sub manus ipsis succedebat.
[k] *Cornu. i. uictoriã.* Ita legem asseruerunt è manu gentiũ, regumq; potestate, nec[k] palmam sceleroso
F tradiderunt. †Porrò instante iam die, quo moriturus esset Mattathias, sic filios Ioseph. Antiq. 12. cap. 8.
[l] *Vel, castigatio.* suos est allocutus, Vires iam nũc accepit superbia, simul & [l] probatio, tẽpus euer
sionis, iraq; furiosa. Quapropter nunc, ô filij, exhibete ardentem affectũ legi, &
animas uestras pro fœdere maiorum uestrorum deponite. Mementote patrum
nostrorum, quæ facinora sæculis suis ediderint, & amplã consequemini gloriã,
nomenq; sempiternũ. Nónne †Abraham in tentatione fidus inuentus est, & id Gen. 22. c
ei pro iustitia est imputatum? †Ioseph tempore angustiarũ suarum seruauit præ- Gen. 41. f
ceptũ, & dominus Aegypti factus est. †Phineas ille pater noster propter arden- Num. 25. c
tem animũ suum pactum adeptus est sacerdotij sempiterni. †Iosue, quia manda Num. 27. d Iosue 1. a
tum executus est, iudex creatus est in Israel. *Chaleb ob ea quæ testatus est pro *Nũ. 14. a
[m] חסדו *bonitas, pietas.* concione, possessionem terræ consecutus est. †Dauid propter[m] bonitatem suam 1. Re. 24. c
solium regni per sæculorum ætates hæreditarium obtinuit. †Elias, eo q; ardenti 4. Reg. 2. c
affectu prosecutus est legem, in cœlum usq; sublatus est. †Ananias, Azarias, & Dan. 3. d
[n] בתמותו Misael fide præditi è flamma seruati sunt. Et †Daniel pro[n] synceritate sua libera- Dan. 6. c
tus ex ore leonum. Similiter per singulas ætates considerate, nullos qui spem in
G Deũ ponant, elanguescere. Neq; uero uerba uiri scelerosi expauescatis, quia glo
ria eius in spurcitiam abit, & uermes. Hodie extollitur, qui cras nõ comparebit,
[o] *Vel, discesserit.* ut qui[o] redierit in humum suam, cuiusq; mẽtio interierit. Vos ergo fortes estote
liberi, & præstate uos legi uiros, quoniã gloriam ex ea consequemini, [cũ ea quę
uobis lege Domini dei uestri præcepta sunt, feceritis.] Ecce autem Simonem fra-
trem uestrum scio uirum esse consultũ, ipsum omni tempore audiatis. Is loco pa
tris erit uobis, & Iudas Machabæus, qui uiribus à iuuentute sua ualuit, dux mili-
[p] *Vel, cum populis.* tiæ uester sit. Ita bellum[p] pro populo gerentes, adiungetis uobis omnes qui legẽ
seruant, populiq; uestri uindictam persequemini. Reddite uicẽ gentibus, & præ
cepta legis attendite. Tum fausta precatus illis, cõcessit ad maiores suos, annoq;
centesimo & quadragesimosexto defunctus est, atq; à filijs suis sepultus Modini
in sepulchris maiorum suorum. Omnes autem Israelitæ luctu magno prosecu-
ti sunt eum.

CAP. III.

A TVm in locũ eius successit Iudas cognomine Machabęus filius ipsius, adiu- Ioseph. Antiq. 12. cap. 8. 9.
uantibus eum omnibus fratribus eius, unà cũ omnibus qui se patri eius ad
iunxerant, & bellũ Israeliticum gerebant cum alacritate. Hic gloria amplificauit
populũ suum, & thorace ueluti gigas indutus, armisq; suis bellicis accinctus, bel
la gerebat, castra gladio protegens, adeoq; factis suis leoni, aut in prædã fremen
ti leonis catulo similis extitit. Nefarios indagãs persecutus est, †populiq; sui per 2. Mac. 8. a
[q] *αὐτ. al. αὐτῶν.* turbatores flammis tradidit. Itaq; nefarij se præ formidine[q] eius cohibuerunt, &
perturbati sunt omnes iniquitati dediti. Nam salus opera eius rectè succedebat,
multisq; regibus mouebat indignationem. Iacob factis suis lætificans, quamob
rem memoria eius in perpetuum beata fuerit. Quinetiam urbes Iudaicas obeun
do,

do, delēs inde impios, noxam auertebat ab Israelitis, quamobrem ad extremam
1.Ma.10.g usq; terrā percelebratus est, & recollegit profligatos. Et cum† [b] Apollonius con
traxisset gentes, & à Samaria magnū exercitum, quo bellum faceret Israelitis, Iu-
das re cognita obuiā ei profectus est, & affectum clade eum interfecit: tum cæsi B
occubuerunt multi: cumq; fugā cepissent reliqui, Iudas lectis spolijs eorū, Apol-
lonij gladio potitus est, eoq; ad pugnā usus per omnem ætatem. Porrò Seron
dux exercitus Syriaci cum audisset Iudā habere secū agmen collectum, & mul-
titudinem fideliū, belliq; potentum uirorum, Parabo mihi nomē, inquit, & glo
riam in regno, Iudamq; cum socijs suis, qui spernunt imperiū regis, debellabo:
adeoq; cœpit ascēdere, comitante eum agmine impiorū ingenti auxiliario ad ul
tionem Israelitarum. Cumq; propinquasset usq; ad cliuū Bethoron, Iudas ob-
uiam ei progressus est cum perpaucis, qui exercitū uidentes ex aduerso uenien-
tem, sic Iudā sunt allocuti, Qui ualebimus nos perpauci contra tantā & tam po-
tentem multitudinē acie confligere, cum hodierno ieiunio langueamus? Tum
1.Reg.14.a Iudas, †Facile est, inquit, multos in manus paucorū [c] tradi, nec quicquā momenti
2.Par.25.b cœlo adferunt ad seruandū multi, magis q̄ pauci. †Quoniā non in multitudine
sita est uictoria bellica, sed potentia è cœlo est. Illi nos aggrediuntur copia in-
iuriarū & iniustitiæ, ut nos cum uxoribus & liberis nostris deleant ac depræden C
tur: nos autē pugnamus pro uita legibusq; nostris, & Deus illos in cōspectu no
stro conficiet: uestrū autem est, eos non metuere. Hæc cum dixisset, repente in
eos irruit, & Seron cum exercitu suo fusus est in cōspectu eius, & persecuti sunt
eum de cliuo Bethoron usq; in planitiem: cecideruntq; ex illis uiri ad octingen-
tos, reliqui uero in terram Palestinorū diffugerunt. Tum metus Iudæ fratrumq;
eius, ac terror in gentes circūiectas ipsis ingruit, perueniitq; adeo ad regē usq; no
men eius, omnibus gentibus prælia Iudæ memorantibus. His sermonibus audi
tis, irato animo rex Antiochus misit qui copias regni sui omnes cōtraherent, ex-
ercitum perq̄ ualidū: apertoq; ærario suo, stipendia copijs suis numerauit in an-
num, & intra eum paratas esse iussit ad omnē necessitatem. Porrò cū uideret pe-
cunias thesaurorum suorū deficere, & [d] uectigales regionis esse paucos, propter
seditionem & cladē, cuius author in ea fuerat, eo q; iura priscis temporibus cōsti
tuta aboleuisset, ueritus est ne non ut [e] iam semel, in sumptus iterum, ac munera
quæ antehac larga manu dederat, largitioneq; priores reges superarat, sufficeret.
1.Mac.6.a Anxius igitur animo ualde, in †Persiā proficiscēdi consiliū cepit, ut uectigalibus D
1.Mac.6.c earum regionū acceptis argenti plurimum conficeret. †Reliquit ergo Lysiam
hominē de genere regio [f] nobilem, regiarum rerū curatorem à flumine Euphra
te, usq; ad fines Aegypti, & educatorem Antiocho filio suo, donec ipse reuersus
esset. Huic cum tradidisset dimidiū copiarum suarū, & elephantos, deq; omnibus
quas uellet rebus ei dedisset mandata, nempe de incolis Iudææ, & Hierosolymæ,
ut mitteret exercitum in eos, quo potentiam Israeliticam, & reliquias Hierosoly
mæ euerteret & excinderet, memoriaq; eorum de loco illo deleta, colonijs alieni
Ioseph.An- genarum in fines eorundem deductis sorte distribueret terram eorum: rex ipse
tiq.lib.12. assumpta exercitus dimidiati parte reliqua, ab Antiochia urbe sua regia profe-
cap.10. ctus anno centesimo quadragesimoseptimo, transmisso flumine Euphrate, supe
1.Mac.8.b riores regiones peruadebat. †Tum Lysias delectos misit, Ptolemæū Dorymenis E
filiū, & Nicanorem ac Gorgiā uiros inter amicos regis potentes, cumq; eis qua-
draginta uirorū millia, equitumq; septem millia, ut inuaderent in terram Iudai-
cam, & eām iuxta mandatū regis deuastarent: qui cum omnibus copijs suis pro-
fecti sunt. Cumq; proxime ad Emmaum esset peruentū, inq; agro campestri ca
stra locauissent, uenerunt ad eorū famam auditione acceptam in castra mercato
res tractus illius cū seruis, sumpto secū argento & auro plurimo, ut Israelitas in

[b] *Is erat Syriæ præfectus.*
[c] *Concludi pro tradi, Heb.*
[d] *φορολόγοι tamen habet Græcus, exactores tributorum.*
[e] *Vel, semel atq; iterum in sumptus & donaria, &c.*
[f] *φίλος.*

seruitutem sibi cōpararent:tum Syriç quoq;, & auxilia terræ alienigenarum illis accesserunt. Porrò ut Iudas & fratres eius uiderunt multiplicata esse mala, & copias in finibus suis castra habere, uerbaq; regis quibus excidiū populo & internetionem mandarat afferendā intellexerunt, ita sunt alius aliū allocuti, Summoueamus à populo nostro afflictionem hanc, & pro gente sacrisq; nostris dimi-

F cemus: & conuenit multitudo parata tam ad bellum q̄ ad orandū, & ad ueniam misericordiamq; implorandā. †Quia autem Hierosolyma erat instar deserti desolata, nec quisquā indigenarū ipsius eò se inferebat aut efferebat, sacrarioq; conculcato arcem occupabāt alienigenæ, & gentiū erat [§]diuersorium, iucunditas uero sublata erat è Iacob, & tibia citharaq; defecerat: congregati uenerunt in Masphā ex aduerso Hierosolymæ sitam. †Nam orandi locus antea Masphæ fuerat Israelitis. Ibi ieiuniū celebrarunt illo die induti cilicijs, & capite puluere conspersso, scissisq; uestimentis suis, & expanderunt librū legis, quales conquirebant gentes, ut in ijs effigies simulachrorū suorum pingerent, tum uestes sacrificas, primitias ac decimas ferentes, suscitatis †Nazaræis, qui dies suos absoluerant, in cœlum uociferabantur his uerbis, Quid faciemus his, aut quonā eos abducemus? Nam sacra tua conculcata sunt & prophanata, & sacerdotes tui in luctu sunt &

G afflictione. En gentes ad excindendū nos congregatas, quid illæ in nos cogitēt, tu nosti. Quomodo poterimus corā eis subsistere, nisi tu nos adiuueris? Et inci-nuerunt tubis, uoceq; magna clamauerunt. Post hæc constituit Iudas duces populi, tribunos, centuriones, pentecontarchos & decuriones, & ijs qui in ædificatione domorū essent, aut in plantatione uinearū, quiue sibi despondissent uxores, timidisq; domū suam singulis reuerti † iuxta legem iussis, castra mota ad Emmaū posuit. Ibi Iudas, Accingite uos, inquit, & præstate fortes, adeoq; mane uos exhibete paratos ad dimicandū cum gentibus istis, quę aduersum nos ad excidiū nostri sacrorumq; nostrorum collectæ sunt. Nam præstat nos in prælio occumbere, q̄ calamitates gentis nostræ sacrorumq; intueri. †Vt tamen in cœlo uoluntas est, ita fiat.

§ Vel, habitatio.

1. Mac. 1. d
1. Reg. 7. b
Num. 6. a
Deut. 20. a
Iudic. 7. a
Matth. 6. b

CAP. IIII.

A PORRÒ Gorgias assumptis quingentis uiris, & mille lectis equitibus, noctu profectus est è castris, ut irrueret in castra Iudæorū, & subitā cladem eis inferret: qui autē tenuerant arcem, duces horū erant. Hoc ut intellexit Iudas, cum robore suorum properat ad cædendū exercitum regis ad Emmaum, dum diuulsæ adhuc à castris abessent copiæ. Vt ergo peruenit Gorgias in castra Iudæorū noctu, nec quenquā inuenit, in montibus eos quærere, [a]q; diceret, Isti nos fugitant. Prima uero luce Iudas in campo cum tribus uirorū millibus cōspiciebatur. Sed cum nec tegumenta haberēt, nec gladios ut uoluissent, uiderent autē exercitum ualidum & loricatū, tum circumseptum equitatu, eundemq; belli peritum, Iudas suos sic est allocutus, †Ne metuatis multitudinē istorum, nec impetū eorum formidetis. Mementote quo pacto patres nostri seruati fuerint in mari rubro, *cum

B Pharao eos cum exercitu persequeretur. †Nunc igitur clamemus in cœlū, si quo pacto misereatur nostri Dominus, & pacti cum patribus initi memor exercitum hunc hodie conficiat in conspectu nostro, ut discant omnes gentes esse qui liberet & seruet Israelē. Cum aūt alienigenæ sublatis oculis eos ex aduerso uidissent uenientes, è castris in aciem processerunt, & qui ab Iuda stabant signū dederunt classico, †pugnaq; commissa fusæ sunt gentes, & per campū fugatæ, è quibus ultimis quibusq; gladio cęsis persecuti sunt eas ad [b]Gazeron usq;, & campos Idumææ, Azoti, & Iamniæ. Cæsisq; ex eis tria millia uirorum, Iudas cum exercitu reuersus à persequendis fugiētibus, populum suū sic allocutus est, Ne uos spoliorū capiat cupiditas, (quia aduersum nos stat acies, & Gorgias cū exercitu prope nos est in monte,) sed nūc oppugnemus hostes nostros, eosq; debellemus, ut postea

Ioseph. Antiq. 12. cap. 10.

[a] Vel, quod eos fugitare ipsum diceret.

[b] Al. [Greek]

Deut. 20. a
*Exo. 14. f
†1. Ma. 9. c
2. Mac. 8. d

stea securi legatis spolia. Hæc adhuc dicēte Iuda, pars quędam ē monte se uisa est
ostendere: qui ut uiderūt in fugam uersos esse illos, & Iudæ milites castra succen
dere, (fumus enim qui conspiciebatur, quid accidisset indicabat:) ut inquā uide- G
runt hæc, territi sunt uehementer, & exercitū Iudæ in campo stantem in procin-
ctu conspicati, in terram alienigenarū omnes aufugerunt. Iudas autē ad depræ-
danda castra reuersus est, partoq; inde auro multo, argēto, hyacinthinis, purpu-
ra marina, & diuitijs ingētibus, redierunt gratulātes, & carmen hoc in cœlū tol-
Psal. 106. a lentes, †Bonus sanè deus est, & misericordia eius sempiterna, & magna salus die
117. a. 135. a illa parta est Israeli. Quicunq; uero alienigenarū euaserant, cum uenissent ad Ly
siam, omnia ei ut gesta essent retulerunt. Quibus ille auditis, consternatus de-
spondebat animū, quia non qualia uoluisset ipse, hęc obtigerant Israeli: nec qua
1. Mach. 3. lia †mandarat ipsi rex, euenerant. Proinde subsequenti anno idem Lysias con-
traxit lectorū peditum sexaginta millia, & equitū quinq; millia: qui ut expugna
turi [c]Hierosolyma inuaserunt in Iudæam. Et cū castra posuissent ad [D]Bethsura, D
occurrit illis Iudas cum decem uirorū millibus, ualidumq; conspicatus exercitū,
1. Reg. 17. orauit, &, Prędicādus es, inquit, seruator Israelis, †qui manu serui tui Dauidis in
1. Reg. 14. b fregisti robusti ferociā, †& exercitum alienigenarū Ionathæ filio Saulis, & armi-
gero eius in manus tradidisti, has quoq; copias conclude in manū populi tui Is-
raelitici, ut eas pudeat uirium suarum, & equitatus. Immittas eis formidinem, &
fiduciam roboris eorū labefacias, suaq; contritione percellantur. Psterne eos
gladio diligentiū te, & omnes qui te nouerunt celebrent nomen tuum canticis.
Tum cōmisso prælio, ad quinq; millia uirorum occubuerunt de exercitu Lysiæ,
& fusi sunt coram illis. Lysias autem ut uidit aciem suorū in fugam uersam, &
exercitus Iudę audaciam, φ paratus esset siue ad uiuendū, siue ad moriendū for-
titer, reuersus Antiochiā, peregrinos milites colligebat, & exercitu ad priorē nu-
merum reparato, cogitabat cum eo supplemento Iudæam de integro inuadere.
Porrò Iudas fratribus suis, Ecce, inquit, profligati sunt hostes nostri, ascendamus
1. Ma. 10. a ad expianda sacra, & de integro dedicanda: †totisq; castris congregati in montē
Sion ascenderunt. Cumq; uidissent sacrariū desolatum, & aram prophanatam, B
tum exustas portas, atq; in atrijs uirgulta uelut in saltu aut monte quopiā enata
exhedrasq; dirutas, scissis uestimentis suis, lamentationē magnam ediderunt, &
capite suo cōsperso puluere, proniq; prolapsi in faciem cum tubis signa canen-
tibus incinuissent, in cœlū exclamauerunt. Tum Iudas cōstitutis uiris qui depu
gnarent aduersus eos qui arcē insidebant, donec sacra lustrata essent, sacerdotes
inculpatos, & in legē propensos lustrandis ijsdē delegit. Hi cum lapides pollu-
tos in locū prophanum extulissent, de altari holocausti prophanato deliberanti
bus quid illo facerent, bonū incidit consiliū diruendi illud, ne quando foret ipsis
opprobrio, ut quod gētes polluissent: quamobrē altare demoliti lapides in mon
te templi opportuno in loco deposuerūt, donec exoriretur propheta, qui de his
Exod. 20. d responderet. Sumptis autem lapidibus †iuxta legē integris nouam aram extru- F
Deute. 27. a xerunt secundum priorem: ędificatoq; deinde sacrario, interiores templi partes,
Ios. 8. g atriaq; [e]consecrauerunt. Præterea sacra uasa templi innouarunt, & candelabro
arisq; holocaustorū ac suffimentorum, atq; mensa illatis in templū adoleuerunt
suffimenta super aram, & lucernis in candelabro accensis templū illuminarunt,
imposueruntq; mensæ panes, & uela expanderunt. His operibus faciendis cum
2. Ma. 10. a finē imposuissent omnibus, cumq; mane surrexissent †quinta & uicesima die no
ni mensis (qui Casleu erat) anni centesimi quadragesimi octaui, sacrificiū fecerūt
secundum legē super aram holocaustorū quam nouam extruxerant, idq; oppor
tune eodem die quo gentes illā profanarant. Eodem die & dedicata est, adhibitis
cāticis, citharis, cinyris, atq; cymbalis, prostrato in faciē uniuerso populo, & ado

[c] Al. αὐτούς.
[D] Vel, Bethoron.
[e] ἡγίασαν, al. καὶ πάντα.

G rante, laudesq; in cœlum ad eum qui successus dedisset ipsis, extollente. †Hac arę 2. Par. 7. b
dedicatione consumptis diebus octo, quibus holocausta immolarunt lætabundi, & hostias felices ac laudatiuas sacrificauerunt, faciem templi ornarũt coronis aureis, & scutulis, ianuasq; dedicatis portis & exedris indiderunt. Tum lętitia in populo perq̃ magna est orta, utpote depulso gẽtium opprobrio: statuitq; Iudas & fratres eius, omnisq; cœtus Israeliticus, †ut dies aræ dedicatæ suis temporibus Ioan. 10. c
anniuersaria celebritate agitarentur per octo dies à quinta & uicesima mensis Casleu cum gaudio lætitiaq;. Illo quoq; tempore montem Sion muro undiq; præalto, ualidisq; turribus circumstruxerunt, ne quando inuadentes ea loca gentes, cõculcarent, ut antea fecerant, & copias ibidem pręsidij causa collocauerunt, eidemq; tuendo munierunt †Bethsuram, ut præsidiũ haberet populus aduersus 1. Mach. 6. d. f.
Idumæam.

CAP. V.

A EVenit aũt ut cum gentes circumiectæ aram ædificatam, & sacrarium prisco Ioseph. lib. 12. cap. 12.
modo dedicatũ esse intellexissent, indignati uehementer de excindendo genere Iacob, quod inter eas habitabat, deliberarẽt: adeoq; cœperũt occidere quosdam è populo, & perimere. †Iudas autẽ tum aduersus Idumæos ab Esau oriun Ezec. 25. c
dos bellũ gerebat ad [a]Acrabattinẽ, q̃ obsedissent Israelitas, & iam eos ingenti clade affecerat, & spolijs exutos in arctũ coëgerat, cum recordatus est malitiæ nationis [b]Bæan, quæ populo instar laquei fuerat & offendiculi, positis ei per uias insidijs. Hos cõpulsos in arces obsedit, & deuouit, arcesq; eorũ succendit igni cum omnibus qui inerant in eis. Inde transgressus in nationem Ammonitarũ, cum inuenisset manũ ualidam, & turbam ingentem, cuius dux erat Timotheus, com missis prælijs q̃plurimis præ se fusos profligauit eos, captaq; [c]Gazer cũ [d]oppidulis eius in Iudęam reuersus est. Cum autem gentes quæ Galaaditidem tenebant, congregatę essent aduersus Israelitas fines ipsarũ incolentes, ut eos excinderent: illi in Datheman munitionẽ confugerunt. Inde literas miserũt ad Iudam & fratres eius in hæc uerba, Gentes quæ nos circũcolunt, collectæ aduersum nos excindendos, uenire parant, ac munitionẽ in quam cõfugimus, capere: dux autem
B exercitus earũ est Timotheus. Nunc igitur subueniens eripe nos è manibus eorum. Nam occubuerũt è nobis multi, & fratres nostri qui in locis [e]Tubin erant interfecti sunt, captis uxoribus suis cum liberis & sarcinis, adeoq; perempti sunt illic circiter mille uiri. Cum hæ literę adhuc legerentur, alij ecce nuncij è Galilęa uenerunt scissis uestimentis, qui in eadẽ uerba nunciantes dicerent, aduersum se è Ptolemaide, Tyro & Sidone, totaq; alienigenarũ Galilæa, qui se delerent, esse congregatos. †Quod nunciũ ubi Iudas & populus accepit, concionẽ frequẽtem 1. Mac. 8. c
aduocarunt consultatũ quid fratribus suis facerent, ijs qui in calamitate positi ab illis oppugnarentur. Tum Iudas fratrẽ suum Simonem sic cõpellauit, Delige tibi uiros quibus cũ profectus, fratres tuos qui sunt in Galilæa liberes: & ego frater q; meus Ionathas contendemus in Galaaditidẽ. Cumq; Iosepho Zachariæ filio & Azaria ducibus populi præsidio relictis in Iudæa cũ reliquo exercitu mandata dedisset, dicens, Præsitis huic populo, nec cõmittatis præliũ cum gentibus,
C priusquam nos reuersi fuerimus. Attributa sunt Simoni uirorũ quibus cum in Galilæam proficisceretur tria millia, Iudę uero in Galaaditidẽ octo millia uirorum. Et profectus Simon in Galilæã multa cum gentibus certamina conferendo prę se fusas ac fugatas usq; ad [f]portas Ptolemaidis persecutus est, cæsis uirorũ è gentibus circiter tribus millibus, lectisq; spolijs eorũ, assumptos eos qui in Galilęa & Arbattis erant, cum uxoribus & liberis, omniq; suppellectili sua, deduxit in Iudæam cum magna lętitia. Porrò Iudas Machabæus & frater eius Ionathan traiecto Iordane, & in deserto itinere triũ dierum confecto, inciderunt in Nabathæos, qui pacifice ipsis occurrebant. Hi cũ exposuissent quę omnia in Galaadi-
tide

[a] Al. Arabattanen.
[b] Vel, Baian.
[c] γαζὴρ, al. ἰαζήρ.
[d] Vel, uicis.
[e] ἐν βίῳ. Quid si? qui in uiuis erant: ut q̃d mox sequitur, illic, fortassis pro, hic, positum sit.
[f] πυλῶν.

tide fratribus acciderãt, multosq́ eorum in [g]Boſorra & Boſor, in Alemis, Hasbon, [h]Maged, & Carnaim, (quæ omnes urbes munitę ſunt & magnę,) & in reliquis Galaaditidis urbibus teneri circumuentos, quos in craſtinũ oppugnare in munitionibus, & captos eos omnes uno die delere decretũ eſſet: conuerſus Iudas cum exercitu ſuo, uia per deſertũ protinus correpta Boſorram uerſus urbem cepit, cæſisq́ acie gladij maribus omnibus, & captis inde ſpolijs, igni eam ſuccẽdit. Inde D
cum noctu mouiſſet, ut profecturus ad munitionẽ, poſtquam mane diluxit, oculos attollentibus, ecce turba ingens & innumerabilis cernebatur ſcalas & machinas ad munitionem capiendã ferentium, atq́ illos oppugnantium. Videns ergo Iudas pugnam eſſe conſertã, & clamorẽ ciuitatis tubis immaniq́ uoce ad cœlum uſq́ ferri, uiros exercitus ſui hortatus eſt, Hodie pugnetis pro fratribus ueſtris, & illos à tergo concluſit tribus in locis. Tum ſignum tubis datũ eſt, & cum precatione clamor ſublatus: unde copiæ Timothei Machabæum adeſſe intelligentes fugerũt à cõſpectu eius, acceptaq́ ab eo clade magna die illa uiri ex illis ad octo millia cæſi ſunt. Inde diuertit ad Maſpham, quam occupauit expugnatã: & quicquid mariũ eius erat interfecto, ſpoliatã à ſe igni ſuccendit. Rurſum profectus
1.Ma.10.d illinc occupauit [i]Hasbon, Maged, & Boſor, & reliquas urbes Galaaditidis. †Porrò his ita geſtis Timotheus alium coẽgit exercitũ, cumq́ caſtra ad Raphon poſuiſſet trans torrentẽ, Iudas exploratum caſtra miſit, qui hæc ei dicta retulerunt. Omnes gentes quæ nos circũcolunt, collectæ ſunt ad iſtos perq̃ multo exercitu, & Arabas auxilio ſibi conduxerunt, caſtraq́ trans torrentẽ habent bellum inferre tibi paratę. Cumq́ Iudas obuiam eis proficiſceretur, Timotheus duces exercitus ſui ſic allocutus eſt, Vbi Iudas cum copijs ſuis appropinquarit ad torrentem, ſi traiecerit ad nos prior, non poterimus eum ſubſiſtere, ſed robore nobis præualebit. Sin territus trans flumẽ caſtrametatus fuerit, traijciemus ad eum, & erimus ſuperiores. Vt autem Iudas ad torrentẽ applicuit, cum ſcribis populi iuxta torrentem conſtitutis mandata dediſſet, cauerent ne quenquã hominum uallum iacere ſinerent, ſed omnes inirent prælium, traiecit ad illos prior, omnisq́ multitudo eius conſecuta eſt, & fuſę ſunt à conſpectu eius omnes gentes, quę cum abiectis armis ſuis, confugiſſent in aſylũ quod eſt Carnain, urbe capta, aſylum igni cum omnibus qui inierant in eo ſuccẽdit. Sic euerſa eſt Carnain, nec poterant illi iam conſpectũ Iudæ ſuſtinere. Tum congregauit Iudas Iſraelitas qui erant in Galaaditide, tam paruos q̃ natu grandes cum uxoribus ſuis & liberis atq́ ſuppellectili, agmine ſupra modũ frequenti, ut irent in terram Iudaicam. Cumq́ ad † E- E
2.Ma.12.c phron uſq́, quę urbs eſt magna in itinere, & perq̃ munita, perueniſſent, nec daretur ab ea dextra ſiniſtráue diuerticulũ, ſed per medium eius iter eſſet, incolæ autem intercluſiſſent eos, portasq́ obſtruxiſſent lapidibus, miſit ad eos Iudas qui uer-
Num.20.c bis amicis dicerent, †Detur nobis tranſitus per terrã ueſtram, ut pergamus in patriam noſtrã, nec quiſquam faciet uobis iniuriam, sed [k]pedeſtres tantum tranſibimus. Verum illis aperire nolentibus cum Iudas per præconẽ edixiſſet in exercitu, ut quo cõſtiterat quiſq́ loco inuaderet, inuaſerunt milites, & oppugnauerunt urbem toto illo die totaq́ nocte, donec urbs peruenit in manus eorũ, cuius ſtirpem maribus omnibus acie gladij peremptis deleuerunt, & ablata inde præda per urbem ſuper cęſorum corpora ingreſſi, tranſmiſſo Iordane in campũ illum ſpatioſum, qui eſt in conſpectu [l]Bethſan, euaſerunt. Iudas autem extremũ agmen continebat, & per totam uiam exhortabatur populũ, donec in Iudęam perueni-
2.Par.20.c retur. Cumq́ aſcendiſſent in montem Sion, †cum gaudio lætitiaq́ immolarunt holocauſta, eo q nemo ex ipſis occubuiſſet, quo minus feliciter rediretur. Porrò quo tempore Iudas cũ Ionatha erat in Galaaditide, & Simon frater eius ad Ptolemaidem in Galilæa, Ioſeph filius Zachariæ & Azarias pręfecti exercitus rebus F

[g] *Al. Baraſa. Ioſephus Bethſurã habet.*
[h] *Al. Mageth.*
[i] *Al. Chasbon, ח pro ה poſito.*
[k] *Vel, rectã.*
[l] *Ioſeph. Bethſames.*

bene gestis, & bello quod illi confecissent, intellectis, Paremus, inquiunt, & ipsi
nobis nomen, & ad oppugnandũ gentes quæ nos circuncolunt, proficiscamur:
simul exciuerunt quod militũ secum habebãt in exercitu, & ad Iamniam cõten-
G derunt. Cęterũ cum Gorgias cum suis ex urbe obuiã illis esset egressus in aciem,
fusi sunt Iosephus & Azarias, & usq; ad fines Iudæę fugati, occubuerũtq; illa die
de populo Israelitico uiri ad duo millia: adeo effusa fuit populi Israelitici fuga,
eo q; †Iudæ & fratribus eius non obtẽperauissent, fortiter se rem gesturos esse ar 1. Mac. 5. b
bitrantes, cum non essent de semine uirorũ eorum quibus Israelem manu sua ser
uare datum erat. Vir autem ille Iudas & fratres eius gloria inclaruerunt apud o-
nes Israelitas & gentes, ad quas nomen eorum peruenisset, & frequentes ad eos
confluebant gratulatũ. Porrò aũt Iudas cum fratribus suis profectus nationem
[m] Vel, uicos. Esau in australi regione uexauit bello, & Hebron clade affecit & eius[m] oppidu-
la, diruitq; munimenta eius, ac turres circuncirca succendit. Motis deinde castris
contendens in terram alienigenarũ peruadebat Samariam, quo tempore sacer-
[n] πόλεων, alij legisse uidentur ἐν πολέμῳ. dotes[n] urbiũ occubuerunt, dum studet fortiter agere, & temere se cõmittit in præ-
lium. Conuertit ergo se Iudas in terrã alienigenarum ad Azotũ, †arasq; eorũ de Deut. 7. a
molitus statuis deorũ ipsorum igni concrematis, prædaq; capta ex urbibus, reuer
sus est in terram Iudaicam. CAP. VI.

[a] Al. Elymas in Persia.
A INterea †rex Antiochus superiores peruadens regiones, cũ intellexisset[a] in Ely 2. Mac. 9. a
maide Persiæ urbem esse diuitijs, utpote auro & argento nobilẽ, & delubrum Ioseph Antiq. 12. cap. 13.
in ea perq; opulentũ, ubi essent tegumenta aurea, & loricę atq; arma, quæ ibi Ale
xander Philippi filius Macedo, qui regnum Græcorũ primus obtinuit, reliquis-
set: profectus urbem illã capere, & eam deprædari conatus est, nec potuit. Nam
cum incolę urbis re cognita, aduersus eum bello insurrexissent, in fugã actus ab
eis, summa cum tristitia abscessit inde repetens Babyloniã. Tum nuncius in Per
siam ei uenit, copias quæ profectæ fuissent in terram Iudaicã, fugatas esse: & Ly
siam qui cum exercitu in primis ualido expeditionẽ susceperat, à Iudęis profliga
tum: illos autem armis & potentia, partaq; de castris quæ expugnassent, præda
plurima auctos esse: tum demolitos esse eos †fœditatẽ, quam ipse extruxisset su- 1. Mac. 1. f
per aram illam Hierosolymitanã, & sacrarium muris præaltis specie pristina, ur
bemq; ipsius Bethsurã cinxisse. His uerbis auditis rex expauit, & cõmotus uehe
menter lecto decubuit, in morbũ illapsus ex mœrore, q; res pro uoto ipsius non
B successisset. Cumq; dies ibi multos egisset, augescente mœrore suo magno, mo-
riendũ esse sibi suspicatus, accersitis omnibus amicis suis, Somnus, inquit, oculos
meos destituit, & animo collapsus sum prę anxietate sic mecũ cogitans, Quò tan
dem deueni calamitatis & intemperiarũ, in quibus nũc sum, ingentiũ? Nam qui
[b] שוב [b] felix & gratiosus in mea fui potentia, nunc cũ reminiscor malorũ quę perpetra
ui Hierosolymis, quando uasa aurea omnia, & quę ibidẽ erant argentea abstuli,
misiq; insuper qui delerent incolas Iudæę immeritos, hæc mihi propter illa acci-
disse mala agnosco, & ecce magno mœrore pereo, & id in terra peregrina. Et cũ
uocatum unũ ex amicis suis Philippũ, toti regno suo præfecisset, tradito ei diade
mate, habituq; suo cũ annulo, ut Antiochũ filium ipsius instituens regno educa
ret: †mortuus est illic rex Antiochus anno centesimo quadragesimonono. Vt aũt 2. Mac. 9. a b. c. d. e
Lysias regẽ decessisse cognouit, regem in ipsius locũ suffecit Antiochũ ipsius fi- Ioseph. Antiq. 12. cap. 14.
C lium, *eumq; educabat adolescentẽ, & nomẽ indidit Eupatori. Porrò qui inside
bant arcem, Israelitas circa sacrã ædem angustissime continebant, mala quęrẽtes
illis assidue, gentibusq; firmamentũ. Iudas igitur delere illos cogitans, omni po *1. Mach. 3. d
pulo suo ad obsidendos illos excito. Postq; congregatus est, cœpit obsidere illos
anno centesimo & quinquagesimo, extructis aduersus eos balistis & machinis.
Elapsi aũt quidam ex obsidione, quibus se quidã Israelitarum impij adiunxerãt,
& pro

& profecti ad regem, Quandiu cunctaris, inquiūt, exercere iudiciū, & fratres nostros ulcisci? Nos patri tuo seruire & parere edictis eius, mandatisq; obsequi animum induximus, (nā ea de causa pars populi istius iampridē sunt à nobis alienati,) sed quicunq; deprehensi fuissent è nobis interficiebantur, & possessiones nostræ diripiebantur. Neq; uero nobis solū manus illi iniecere, sed finibus suis omnibus: atq; adeo ecce hodie arcem obsidēt Hierosolymis, ut eam expugnaturi. Præterea sacrā ędem & †Bethsurā munierunt: & nisi præueneris eos breui, his etiam maiora designabunt, ut tandē superare eos non possis. †His auditis, iratus est rex, cūq; conuocasset omnes amicos suos, duces exercitus sui & magistros equitū, atq; etiā à regibus aliis, insulisq; mariū exercitus conductitii uenissent ad eum, confectus est numerus copiarū eius centum millia peditū, equitumq; uiginti millia, cum elephantis ad prælia doctis trigintaduobus. Hi per Idumæam ingressi, †Bethsurā obsidentes per multos dies oppugnabāt extructis machinis: [c]illi autem eruptione facta concremauerunt eas igni, uiriliterq; pugnauerūt. Tum Iudas ab arce mouit: & cum castra ad Bethzachariā contra castra regis locauisset, rex mane excitatus, uersus Bethzachariā magna ui eduxit copias: & postq̄ explicatæ sunt ad præliū acies, classica cecinerunt. Porrò elephantis sanguineus uuarum & mororū liquor ostentabatur, quo irritarentur in prælium: dispositisq; per ualles belluis, unūquenq; elephantorum milleni stipabant pedites hamatis thoracibus loricati, galeasq; capitibus gestātes æreas, & equites lecti quingeni cuiq; bellu ę attributi: qui opportune ubicunq; bellua esset, aderant: & quacunq; incederet, comitabantur unà, nec ab ea discedebant. Ligneæ quoq; turres & ualidæ impositæ singulas protegebant belluas, machinis quibusdam superilligatę: quarum in singulis uiri erant triceni bini pugnātes ex illis, cū suo cuiusq; Indo [belluæ magistro.] Reliquo uerò equitatu hinc atq; illinc constituto, qui ex utraq; parte agmen cieret in angustiis illis, & [b]contineret: quoties sol radios in clypeos auratos iaceret, refulgebant inde montes, & faciū ignitarum instar splendebant. Ita pars exercitus regii per editiora montiū porrecti, pars p depressiora, caute incedebant atq; ordine: & percellebantur quicunq; uocem multitudinis eius, & incessum agminis armorūq; conflictationē audissent. Etenim exercitus perq̄ magnus erat & ualidus. Cæterum postquam Iudas & exercitus eius in aciem dimicationemq; uenerūt, cæsis iam de exercitu regis sexcentis uiris, Eleazar ille dictus †[e]Abaron, unam belluarū tegminibus regalibus loricatam conspicatus cæteris belluis excellentiorē omnibus, regem ea uehi suspicatus est: cumq; populi sui seruandi, æternumq; nomen sibi cōparandi causa se intulisset, impetum fecit ad eam per mediam aciem animose ad dexterā leuamq; cædens, illis se hinc atq; illinc dirimentibus, & succedēs elephanto se supposuit, & interfecit eum, quo super ipsum humi collapso ibidem occubuit. Videntes autem hi uim regiorū, & copiarum impetū, receperunt se ab illis, regiæq; copiæ [f]obuiam eis ascenderunt Hierosolymam. Cum ergo rex in Iudæa monteq; Sion castra posuisset, †Bethsuræos accepit in deditionē: quibus urbe egressis, eo q; ob *uacationē terræ datam alimentis, quibus obsidionē tolerarent, instructa non esset, rex Bethsurā occupauit imposito ad custodiam eius præsidio. Cæterum ædem sacram per multos dies obsedit collocatis ibi balistis & machinis, atq; ignium lapidumq; tormentis tum ad mittēda tela scorpionibus ac fundis: cōtra quas machinas cū illi rursum parassent alias, perq; multos dies pugnatū esset, nec in horreis alimenta forent, eo q; †annus ageretur septimus, reliquias autem repositorū cōsumpsissent ii qui à gentibus se receperant in Iudęam: uiri in sacrario pauci relicti sunt, eo q; pręualescente fame suam quisq; domū essent dilapsi. Porrò ut intellexit Lysias Philippum, †quem rex Antiochus uiuus adhuc filio suo Antiocho in regnū educando

Marginalia (left): 1.Mac.4.g; 1.Ma.13.a; Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 14.; 1.Mac.4.g 6.f; 1.Mac.2.a; 1.Mac.4.g 6.d; 2.Ma.11.a 15.d; *Leu.25.a; Leuit.25.a; 1.Mac.6.b
Marginalia (right): D; [c] Bethsuræi.; E; [b] Vel, protegeret.; [e] Al. αὐαραν. Iosephus Mauronem uocat.; F; [f] Vel, aduersus eos.; G

præfecerat, è Persia Mediaq́ reuersum esse cum copijs quas rex secū abduxerat, eumq́ regnū cum administratione rerū capessere, subito extimulatus ab arce regem ducesq́ exercitus ac milites adit, & ait, Deficimus indies, parumq́ nobis superest alimentorū: deinde munitus est locus quē obsidemus, regniq́ cura incumbit nobis. Nunc ergo dextera hominibus istis data, pacem cum eis totaq́ gente ipsorum pangamus ac firmemus, ut eis suis uti legibus instituto pristino liceat. Nam propter leges suas à nobis abrogatas ira cōmoti hæc omnia patrauerunt. Placuit hęc oratio cum regi tum principibus. Cumq́ missi essent qui pacem deferrent illis, acceperunt eam cum interposito regis & procerū iureiurando. Ob hęc cum illi essent egressi è munitione, rex ingressus montē Sion, lociq́ munitionem contēplatus, iusiurandū quod dederat infregit, & murū iussit undiq́ dirui. Deinde festinato discessit, cumq́ reuersus Antiochiā, Philippum reperisset ciuitati dominantem, oppugnauit eum, & urbem ui cepit. CAP. VII. 1.Ma.14.c

A ANno centesimo quinquagesimoprimo cum Demetrius Seleuci filius Roma profectus, in[a] urbem maritimā cum paucis esset egressus, regnumq́ ibi obtinuisset, accidit ut eo regiam maiorū suorum intrante, exercitus Antiochū & Lysiam cōprehenderet, ut eos ad ipsum adduceret. Sed cum ille re cognita uetuisset, ne sibi faciem eorū ostenderent, exercitus eos interfecit, & regni solium occupauit Demetrius. Tum adierunt eum uiri ex Israelitis nefarij & impijssimi quiq́, quorū dux erat affectans sacerdotiū Alcimus, qui populum apud regē his uerbis detulerunt, Iudas & fratres eius peremerunt omnes amicos tuos, & nos è patria nostra diffugarūt. Nunc igitur mitte uirū cui fidem habeas, qui profectus inspiciat omnē calamitatem illam quam ille nobis & regioni regis intulit, ut puniat eos simul & adiutores. Tunc rex designatū Bacchidem amicū regium, qui trans fluuium gerebat potestatem, magnū in regno, regiq́ fidelem misit, & unà

B Alcimum illum impiū, cui decreuit sacerdotiū, & pœnas ei ab Israelitis expetendas demandauit. Profecti igitur & cum magnis copijs ingressi terrā Iudaicam oratores ad Iudā & fratres eius cum blandis per dolum mandatis præmiserunt. †At illi uerbis eorū non acquieuere, quòd eos cum copijs ingentibus aduenisse uiderent. Conuenit autē ad Alcimum & Bacchidem scribarum cœtus iuris petendi gratia, atq́ adeo primi inter Israelitas fuerunt Asidæi, qui pacem ab eis poscerent, quòd dicerēt, Homo sacerdos aduenit inter copias ex progenie Aaronis, nec ulla nos afficiet iniuria. Cum his ille uerbis egit pacificis, & interposito iureiurando, Nullum malū, inquit, uobis aut amicis uestris inferemus. Verū dum illi credunt, correptos ex eis sexaginta uiros interfecit una die, iuxta illud quod scriptū

C est, Corpora sanctorū tuorum & sanguinem eorū effuderūt circa Hierosolymā, nec erat qui illa sepeliret. Ingruit ergo terror eorū & horror in uniuersum populum. Nam aiebant, Nulla est in eis fides, nec iustitia, pactū enim & iusiurandum quod dederant, uiolarūt. Porrò Bacchides cum relictis Hierosolymis statiua haberet ad[b] Bezaith, misit cōprehensum multos quos apud se habebat transfugarū, & quosdā è populo, quos cum mactatos in magnū puteum proiecisset, cōmissa Alcimo regione, militū quod ei præsidio foret reliquit apud eū, ipseq́ ad regem reuersus est. Alcimus autem decertabat de sacerdotio, & congregati ad eum omnes perturbatores populi sui, occupauerunt terrā Iudaicam, & cladem Israeli

D ingentem intulerunt. Videns ergo Iudas omnem calamitatē, qua Alcimus cum suis Israelitas affecisset atrocius quàm gētes, excursiones fecit in omnes fines Iudæę circuncirca, & pœnas repetiuit à uiris illis desertoribus, donec ab incursionibus regionis se continuerunt. Postquam autem uidit Alcimus Iudam cum suis præualuisse, & se nō esse sustinendis illis cognouit, reuersus ad regē, pessime eos criminatus est. †Quapropter rex Nicanorē misit unū è principibus suis eximiū, 2.Ma.15.a

inimicum

[Right margin notes: 1.Ma.14.a; Ioseph Antiq. lib. 12. cap. 15.; 1.Ma.15.d; 1.Mac.1.d; 1.Reg.17.; Iudith 13. b; 2. Mach. 14.c; Psal.78.a; Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 17.; 1.Mac.1.]

[a] Iosephus Tyrum indicat.

[b] Βηζαθ, al. Βηζεθ, al. Bethsecha. Iosephus, Birzito.

inimicum Israelitis & infestum,& ei excidiũ populi demandauit. Cum ergo Ni
canor magna ui uenisset ad Hierosolymam,ad Iudã & fratres eius misit,qui uer
bis per dolum blandis ita diceret, Ne qua inter nos & uos pugna intercedat,ue
niam paucis comitatus,ut ora uestra cũ pace conspiciam. Verum cum ad Iudam
uenisset,pacifica consalutatione inuicẽ facta,hostes Iudã parabant abripere:qua
re Iudas cognita,se utiq; per dolum esse conuentum,expauit illum,nec porrò uo
luit in conspectu eius permanere. Vt igitur cognouit Nicanor consilium suum B
esse detectum,obuiã Iudæ processit ad [c]Capharsalama,& occubuerunt de exer- [c] al. Capharsarama.
citu Nicanoris circiter quingenti uiri,reliqui autẽ in urbem Dauidis aufugerũt.
His rebus ita gestis,cum Nicanor ascendisset in montem Sion, exierunt ad eum
è sacerdotibus ex sacrario,& è senatu populi qui eum salutarent pacifice,& holo
caustũ ei,quod pro rege offerebatur,ostenderent. At ille irridere eos,& habere lu
2.Ma.14.c dibrio,uiolare eos,atq; superba loqui,†tum iurare furibũdus,ac dicere, Nisi tra-
ditus fuerit Iudas & exercitus eius in manus meas in præsentia,ubi primũ inco-
lumis rediero, succendã domum istam: simul'q; cum ira magna exijt. Tum in- [b] Quod proprie
2.Par.7.c gressi sacerdotes ante altare & [b]templum stantes lamentati sunt, ac dixerũt, †Tu חיבל dicitur.
ædẽ hanc inuocando in ea nomini tuo delegisti,ut domus orationis foret popu
lo tuo & precationis: statue exemplũ in hominem hunc & exercitũ eius, ut gla- F
dio trucidentur: recordare maledicta eorum, nec locũ eis dederis. Egressus itaq;
Hierosolymis Nicanor, insedit Bethoron,ibi'q; auctus est copijs Syriacis: Iudas
uero [e]Adasis statiua habuit cum tribus uirorum millibus. Ibi Iudas orauit,ac di- [e] Al. Adarsis.
4.Re.19.g xit, Olim cum ij qui à rege missi fuerãt,male essent locuti,exortus †angelus tuus
2.Mac.8.d centum octogintaquinq; millia ex ipsis interfecit. Eodẽ hodie modo dele exer-
citum hunc in conspectu nostro unde cæteri discant eum infauste locutũ esse ad
uersum sacra tua,adeo'q; in eum pro malitia ipsius animaduerte. Postea prælio
2.Ma.15.d inter acies cõmisso die mẽsis Adar tertiadecima, fusa est acies Nicanoris, †ipse'q;
in pugna primus est interfectus: quẽ ubi cæsum esse uiderunt ipsius copiæ, abie
ctis armis suis fugã cepere. Cum'q; per iter unius diei ab Adasis usq; ad Gazera G
fugarentur,& canerent post eas quibus signa dabantur classica,prouolabãt un-
diq; ex uicis Iudææ,qui eas altera in parte impellerent: & his aduersus illos con
tendentibus gladio cęsi sunt omnes,ut ne unus quidem ex illis euaserit. Tum hi
1.Reg.17. Iudith 13.b spolijs lectis præda'q; parta,†caput Nicanoris & dexteram, *quam superbe pro
*2. Mach. 14.e tenderat,amputarũt. Cum'q; ablata hæc suspendissent iuxta Hierosolymã,popu
lus admodum lætatus diem illum celebrauit ut ingentis lætitiæ diem,& eam an
nis singulis decimamtertiam mensis Adar agitandam instituit. Ita regio Iudaica
paucis diebus pacata est.

CAP. VIII.

Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 17. AVdijt autem Iudas nomen Romanorũ, quantũ ualerent potentia,quam'q; A
beneuolos se præstarent omnibus fautoribus suis in amicitiam ipsorũ ue-
nientibus,sancientibus'q; cum eis societatem: & quantum opibus pollerent,tum
etiam bella eorũ ipsi relata sunt,& res aduersum Gallos fortiter gestæ,quos scili
cet deuictos sibi reddidissent tributarios. Deinde quæ gessissent in prouincia Hi
spania,metallis auri & argẽti,quæ sunt illic potiti,domini'q; tractus illius omnis
facti cõsilio suo,& magnanimitate,(quamuis procul admodum ab ipsis abesset
locus,) regibus [a]qui eos ab ultimis terris bello petiuissent, oppugnandis, donec [a] τῶν ἐπελθόντων, ἐπ' αὐτοὺς ἀπ' ἄκρου.
profligassent illos,clade'q; ingenti affecissent,reliquis tributum ipsis annuũ pen-
dentibus. Præterea ut Philippum & Persen Cithieorũ regẽ, cæteros'q; qui arma
1.Mac.1.a aduersus eos tulerãt,domuissent: †& Antiochus ille magnus Asiæ rex, qui bellũ
eis centũ & uiginti elephantis,atq; equitatu,curribus'q;, & perq̃ magno exerci-
tu instructus intulerat, fusus esset ab illis, captus'q; uiuus, eo'q; imperassent tam B
ipsi q̃ successuris ei regibus tributũ ingens sibi pendendum, dandos'q; obsides,

urbe facta diuisione regiones Indiam, Mediam, Lydiã, partemq́ amœnissimam ipsius regionum, ab eo acceptas tradidissent Eumeni regi. Adhæc Græcis aderi ri eos & excindere deliberantibus, ipsos ut rem cognouerũt, duce uno aduersus eos misso, belloq́ illato cæsos ex eis interemisse multos, captisq́ plurimis cũ uxoribus eorundem & liberis, deprædatos esse eos, & terra ipsorum potitos: tum di ruisse munitiones eorum, & postq̃ prædam fecerint illos, & miserint in seruitutem ad præsentem usq; diem obtinere. Reliqua regna & insulas, quæcunq; tandem se ipsis opposuissent, deuastasse & redegisse in seruitutem, uerum cũ amicis suis & fautoribus amicitiam conseruare. Ita regnis omnibus tam propinquis q̃ remotis potitos esse, omnibus qui nomen eorum audissent terribiles. Quoscũq; deniq; uoluissent adiuros ipsi, & in regna inductos, eos regnare: rursumq́ è re-
C gno deduci quos uoluissent. Cumq́ magnis aucti essent incrementis, diadema tamẽ in omnibus his gestare neminem ipsorum, nec purpura qua se magnifice gereret indui, sed eos senatum legisse sibi, & quotidie cõsilium inire trecentos & uiginti senatores de recte regenda multitudine semper consultantes. Porrò uni homini imperiũ annuum suum cõmittere, qui uniuersæ ipsorum terræ dominetur, cui omnes dicto sint audientes: nec inuidiam esse inter eos, aut æmulationẽ.
[b] Al. Iacob. Iudas itaq; delectos Eupolemum Ioannis ex [b] Accos nati filiũ, & Eleazari filiũ Iasonem Romã misit, ad amicitiã pangendam cũ Romanis & societatẽ, per quam iugo leuarentur, eo quod seruitute premi uiderent à regno Græcorũ Israelẽ. Hi profecti Romã itinere perq̃ longinquo, ut ad senatũ ingressi sunt, sic orsi, Iudas ille Machabæus, inquiũt, & fratres eius, omnisq́ populus Iudaicus nos huc mittunt, ut societatẽ & pacẽ uobiscũ ineamus, sociiq́ uestri scribamur & amici. Hæc apud illos gratiosa fuit oratio, & hoc est exemplũ epistolæ, quam rescriptam in tabulis æreis miserunt Hierosolymam, ut illic apud Iudæos esset repositũ monumentũ pacis & societatis. Quod felix faustũq́ sit Romanis gentiq́ Iudaicæ tam
[c] Vel, bellum. D mari q̃ terra in perpetuũ, [c] Gladius quidẽ & hostis procul ab his abesto, ueruntamen si bellum in Romanos motum prius fuerit, aut in quoscunq; eorũ socios, ubicunq; dominatũ obtinent, auxilium feret ipsis gens Iudaica plena uolũtate, prout tempus dictauerit: & hostibus nec frumẽta dabit, nec arma, pecuniam, naues subministrabit, prout Romanis id placuerit, quorum pręscripta seruabit nulla mercede. Similiter autẽ si bellum genti Iudaicæ extiterit priori, auxilia dabunt Romani bona fide, prout tempus eos monuerit: bellũq́ iuuantibus nec frumentum suppeditabitur, nec arma, pecunię, naues: [D] prout Romanis uisum fuerit esse faciendum. sed hæc præscripta seruabunt citra dolum malum. In hæc uerba Romani pacti sunt cum populo Iudaico. Quod si ad hæc uerba decrerint hi aut illi addere quippiam, aut demere, alterorum id facient uoluntate: ratumq́ esto quicquid addiderint aut dempserint. Porrò de malis quibus rex Demetrius Iudæos afficit, his uerbis ei scripsimus, Quare iugo tuo grauasti amicos nostros & socios Iudæos? Certè si nos adierint aduersum te denuo, persequemur ius eorum, & bellum tibi terra mariq́ faciemus.

[D] Vel, iuxta decretum Romanorum.

Ioseph. Ant. 12. c. 1.

CAP. IX.

A VT aũt intellexit Demetrius quomodo Nicanor cũ copijs suis bellum gessisset, denuo misit Bacchidem & Alcimũ in terram Iudaicã, attributo ipsis cornu dextero, qui itinere ad Galgala ducente profecti cũ ad [a] Masaloth, quæ in Arbellis est castra posuissent, capta ea uitã plurimis hominibus eripuerunt. Deinde mense anni centesimi quinquagesimisecũdi primo castris Hierosolymam motis profecti Beream cũ uiginti millibus peditũ, equitũq́ millibus duobus peruenerunt. Iudas aũt statiua habebat [b] Eleasæ cum tribus lectorum uirorum millibus, qui uim ingentem exercitus uidentes, exterriti sunt uehemẽter, multiq́ è castris dilapsi, ut præter uiros octingentos ex illis nemo relinqueretur. Videns ergo

1. Mac. 9. Ioseph. lib. 12. cap. 17.

[a] μισαλώθ.

[b] Al. in Laisa.

go Iudas exercitũ ſuũ eſſe dilapſum, & ſe bello premi, fractus animo, eo q̃ tem-
pus recolligẽdi illos non haberet, cõſternatusq́ hortatur reliquos, Exorti aggre-
diamur hoſtes noſtros, ſi fortè poſſimus eos debellare. At illi abſterrere eum, ac
dicere, Minime poterimus: quin potius uitæ noſtræ cõſulamus in præſentia. Re
uertere, nam fratres noſtri dilapſi ſunt, & nos aduerſus iſtos pugnemus cũ pau-
ci ſimus? Tum Iudas, Abſit hoc à me facinus, inquit, ut iſtos fugerim. Quando-
quidẽ dies noſtra uenit, moriamur pro fratribus noſtris fortiter, nec exiſtimatio-
ni noſtræ probrum relinquamus. Interim è caſtris proceſſit exercitus, & ex aduer B
ſo his conſtitit. Erat autem equitatus bifariam diuiſus, & præcedebãt exercitum
funditores ac ſagittarij, primamq́ robuſtiſſimi quiq; tenebãt aciẽ, Bacchides ue
ro erat in cornu dextero. Certamẽ igitur inierunt phalanges utrinq; tubis ſigna
canentibus, & incinuerũt etiam ab Iudæ copijs claſſica, adeo ut terra præ ſonitu
exercituum contremiſceret. Cum autem commiſſo prælio à mane uſq; ad ueſpe
ram pugnatũ eſſet, conſpicatusq́ eſſet Iudas Bacchidem cum firmamento exerci
tus in parte dextera, iunxerũt ſe ei[c] animo fidentiſſimi quiq;, & fuſo cornu dexte
ro fugientes uſq; ad montem Azoti perſecuti ſunt. Cæterum qui tenebant ſini-
ſtrum cornu, dexterum cornu fuſum eſſe uidentes cũ ſe in ueſtigia Iudæ & ſocio-
rum eius à tergo circumegiſſent, ingraueſcẽte certamine dum cæſi hinc inde cre-
bri cadunt, Iudas quoq; occubuit, & reliqui fugam ceperunt. Tum Ionathan &
Simon ſublatum Iudam fratrem ſuum ſepulchro maiorũ ſuorum Modini tradi
derunt: & defleuerunt eum ac planxerunt Iſraelitæ omnes ingenti cõploratione, lu
xeruntq́ diebus multis, dictitantes, Siccine cecidiſſe ſtrenuũ ſeruatorem Iſraelis?
Cæterum rerum Iudæ & bellorum, fortiumq́ factorũ eius, atq; rerum ad eorun C
dem amplitudinem pertinentiũ ſuperſunt quæ non ſunt ſcripta: †[b] ſiquidem per
multa fuerunt. Porrò poſt obitum Iudæ accidit ut proferrent ſe homines nefarij
in omnibus finibus Iſraeliticis, & iniuſtiſſimi quiq; exiſterent: quibus cũ orta fa-
me temporibus illis perq̃ graui, regio deſciuit. Tum Bacchides delectos uiros il
los impios regionis dominos cõſtituit, qui amicos Iudæ inquirere & inueſtiga-
re, & eos ad Bacchidem ducere pœnis afficientem eos, & habentẽ ludibrio. Et ac
cidit calamitas Iſraelitis ingens, qualis nulla extitit, ex quo non uiſus fuit inter il
los ꝓpheta. Proinde omnes amici Iudæ cõgregati ad Ionathan, Ex quo, inquiũt,
frater tuus Iudas mortẽ oppetijt, non extat uir ei ſimilis qui ſe opponat hoſtibus
noſtris & Bacchidi, gentisq́ noſtræ inimicis. Nunc igitur te delegimus hodie, ut
princeps noſter ſis loco eius, & dux qui geras bellum noſtrũ. Ita Ionathas prin-
cipatum ſuſcepit illo tempore, & ſucceſſit Iudæ fratri ſuo. Quod cũ cognouiſſet
Bacchides ad necẽ eum quærebat. Hac re intellecta Ionathas & Simõ frater eius
cum ſocijs omnibus confugerunt in deſertũ Thecuæ, & ad aquas lacus Aſphar
caſtrametati ſunt. Bacchides autem obſeruato ſabbathorum die, cum[e] omni exer D
citu ſuo uenit[f] ad oram Iordanis. Interea cũ Ionathan fratrem ſuum populi du-
cem ad Nabathæos amicos ſuos miſiſſet ſupplicem, ut apud eos ſarcinas ſuorũ,
quas multas habebãt, deponeret, natio[g] Ambri facta eruptione ex Medaba cepit
Ioannem, & præda omniũ quæ habebat onuſta abijt. Cæterum his rebus ita ge
ſtis, cum Ionathæ fratriq́ eius Simoni nunciatũ eſſet eandem nationem Ambri
nuptias magna celebrare frequentia, & ducere ſponſam è[h] Nadabath filiã cuiuſ
dam primatis inter Chananæos potentis cũ ingenti pompa, memores Ioãnis fra
tris ſui aſcendunt, & ſe ſub latebram montis abſcondunt. Cumq́ ſublatis oculis
repente uidiſſent turbam, & apparatũ multũ, ſponſumq́ cum amicis ſuis exeun
tem, atq; fratres eius obuiã his cum tympanis, organis, armisq́ plurimis uenien
tes, ex inſidijs in eos exurrexerũt, & trucidatis eorum cædendoq́ proſtratis mul-
tis, reliquis uero fugatis in montem, omnibus eorũ ſpolijs potiti ſunt. Ita nuptiæ

Ioſeph. Antiq. 13. ca. 1.

[c] Al. ἐψύχῳ.

[b] παιδὶ ᾗ.

[e] πᾶσ.

[f] בְּעֶבְרֵי

Βαμβρί, al. Ιαμβρί.

[h] Al. Medaba, ut etiã Ioſephus habet.

In luctum conuersæ sunt, & sonus eorũ musicus in fletũ: hi uero sanguinẽ fra-
tris sui graui uindicta expiarunt, & reuersi sunt ad[k] paludẽ Iordanis. Quod cum
intellexisset Bacchides, & uenisset ad ripam Iordanis cũ exercitu multo die sab-
bathorũ, Ionathas suos ita allocutus est, Exurgamus nunc, & pro uita nostra pu
gnemus. Non enim iam se res habet ut heri aut nudiustertius. Nã ecce bellum
nos urget à fronte & à tergo, aquę uero Iordanis hinc atq; illinc, tum paludes &
saltus, nec locus patet effugio. †Nunc ergo clamate in cœlũ, ut è manu hostiũ ue 2. Par. 20. g 1. Mac. 4. b
strorum liberemini. Porrò cum commisso prælio Ionathas extenta manu appe-
tiuisset Bacchidem, illeq; ab eo retro declinasset, Ionathas & qui cũ eo erãt capto
[s] in Iordanem saltu, in ulteriorẽ ripam tranauerũt, nec hi post eos traiecerunt Ior
danem. Cæsi sunt aũt illa die milites Bacchidis ad mille, ipse uero reuersus Hie-
rosolymam, urbes muniuit extructionibus in Iudęa, propugnaculũ Iericho scili
cet, & Emmaũ ac Bethoron, itemq; Bethel, atq; Thamnatha, Pharathoni, Tepho
muris altis, portis & claustris, præsidiaq; insuper ad Israelẽ infestandũ imposuit.
Muniuit & urbem Bethsuram, & Gazaram atq; arcem, instruxitq; eas præsidijs,
& imposito commeatu. Ad hæc filios principum regionis accepit obsides, & eos
F curauit asseruandos custodijs in arce Hierosolymitana. Anni centesimi quin-
quagesimitertij mense secundo cum Alcimus iussisset murum atrij interioris sa
cræ ædis dirui, & opera prophetarũ destrui, iamq; aggressus esset demolitionẽ, ip
so illo tẽpore tactus est idẽ Alcimus, & opera eius impedita sunt. Nã occlusum
est os illius præ paralysi, ut uerbum eloqui non posset, nec testamẽtum condere:
sed ut illo tempore cum magno cruciatu moreretur. Videns ergo Bacchides Al-
cimum esse mortuũ, reuersus est ad regem: quare cum terra Iudaica duobus an-
nis interquieuisset, nefarij omnes inito cõsilio, Ecce Ionathas, inquiunt, & sui se
curi quietem agunt, quamobrem nunc excieamus Bacchidẽ, qui eos omnes una
nocte capiat: profectiq; consiliũ suum cum eo communicarunt. Venit igitur il-
le cũ copijs ingentibus iter ingressus: simul epistolas clam misit socijs suis omni
bus qui in Iudæa erant, ut Ionathan cum suis caperent. Verum hoc non perfece-
runt, nam illi consilio istorum sibi renunciato, cõprehensos regionis incolas ali
quot sceleris †duces uiros ad quinquaginta, [l] occiderunt. Deinde Ionathas & Si- 2. Reg. 10. g
mon cum suis se receperũt [m] Bethbasin, quæ est in deserto, & eam qua diruta fue-
G rat reparatam munierunt. His cognitis Bacchides postquã coegit omnes copias
suas, euocatis etiã ex Iudęa militibus, profectus castra posuit ad Bethbasin, eamq;
machinis extructis p dies multos oppugnauit. Tũ Ionathas Simone fratre suo
in urbe relicto, in agrũ exijt, & educta numerosa manu cæde affecit [n] Odomerã,
& fratres eius, filiosq; Phaseron oppressos in tabernaculis suis. Cum autem cœ-
pisset cędere, & uiribus magis magisq; proficeret, Simon quoq; eruptionẽ ex ur
be fecit cũ suis, qui machinas succenderunt, cõmissaq; cum Bacchide pugna, fu-
derunt eum grauiter afflictũ. Quia igitur consiliũ eius & expeditio frustra erat,
iram uertit in uiros illos nefarios, qui ei regionem inuadẽdi authores fuerant, et
multos eorũ interfecit. Cum autem Ionathan intellexisset eum de redeundo in
terram suam agitare cõsilia, legatos misit ad eum de pace cũ eo componẽda, qua
captiui inuicem redderẽtur: quam ille accepit, & acquieuit postulatis eius, atq; iu
rauit se nullum ei malũ creaturũ omni tempore uitæ suæ, & captiuos quos è ter-
ra Iudaica antehac abduxerat, ei reddidit. Tum remeans abscessit in terrã suam,
nec postea Iudæorum fines rursum attẽtauit inuadere. Ita sublato ex Israele [o] bel
lo Ionathas Machmis consedit, ubi magistratũ populi adeptus, impios deleuit
ex Israele.

[k] ἕλος, al. ὄρος.

[s] ἅλμα.

[l] *Scilicet Ionathas cum suis. Aliter Iosephus.*

[m] *Al. Bethbessen.*

[n] *Al. Odarem.*

[o] *Hebr. gladius pro bello.*

CAP. X.

ANno centesimo sexagesimo Alexãder Antiochi filius ille illustris fines Pto Ioseph. Antiq. lib. 13. cap. 2. 3.
lemaidis ingressus occupauit eam, & receptus ibi regnauit. Quod cum in-
tellexisset

tellexisset Demetrius rex, copias per q̃ magno numero collectas aduersus eũ edu xit in expeditionẽ: simul literas misit ad Ionathan, uerbis amicis eũ amplificãs. Cogitabat enim, Occupemus pacem cũ eo conficere, priusquam eam aduersum nos faciat cum Alexandro. Memor enim malorum erit omniũ, quæ in eum & fratres, gentemq́ ipsius perpetrauimus. Dataq́ ei potestate colligendi exercitum, et parandi arma, fruendæq́ secum societatis: obsides quoq; qui in arce erãt, eidem tradi iussit. Venit itaq; Ionathas Hierosolymam, & cum literas legisset audiente omni populo, arcisq́ custodibus, illi magno timore pculsi, ꝙ ipsi à rege potestatem exercitus cogendi datã audirent, †obsides Ionathę tradiderũt, qui eos parentibus [a] restituit. Porrò habitans Hierosolymis Ionathas ędificare cœpit, & urbem instaurare, opificesq́ iussit muros & montẽ Sion undiq; lapidibus quadratis extruere, ut essent munimento. Quod cũ ita facerent, qui propugnacula à Bacchide extructa tenebant alienigenæ, diffugerunt, desertoq́ suo quisq; loco, patriam suam repetiuere: nisi ꝙ Bethsuris relicti sunt quidã desertores legis & præceptorum, eò se receptantes. Vt autem audiuit rex Alexander quæ per literas detulisset Ionathæ Demetrius, & fama accepit bella, & res tã ab ipso q̃ fratribus ipsius fortiter gestas, & quos labores exhausissent, Nósne, inquit, talem uirũ non demereamur? quin potius amicitiam cũ eo faciamus & societatem: scripsitq́ literas quas misit ad eum horum uerborũ argumento, Rex Alexander fratri Ionathæ salutẽ. Postquam fama de te accepimus, te uirum esse [b] potentia pollentẽ, & ad amicitiã nostram accõmodatum, nos hodie te summum gentis tuæ pontificem constituimus, ut amicus regis appelleris, & partes nostras teneas, colasq́ nobiscũ amicitiam: simulq́ purpuram ei misit, & coronam auream. Proinde mense anni centesimi & sexagesimi septimo Ionathas die scenopegijs solenni induit sacrũ habitũ, copias coegit, & magnam armorum uim cõparauit. Quo nuncio accepto contristatus Demetrius, Quid egimus, inquit, ꝙ Alexander amicitia cũ Iudæis præsidio sibi cõficienda nos anteuertit? Scribam illis & ego uerbis inuitantibus, de dignitatibus, de muneribus, ut mecũ iungant auxilia: scripsitq́ adeo in hæc uerba, Rex Demetrius genti Iudaicæ salutem, Quod pacta nobiscũ seruaritis, & perstiteritis in amicitia nostra, nec uos ad inimicos nostros adiunxeritis, & audiuimus, & gauisi sumus. Nunc igitur in fide nobiscũ conseruãda porrò manete, & gratiã uobis eo ꝙ nobiscũ faciatis, referemus. Munera multa mittemus uobis, & dona largiemur: atq; adeo iam nunc immunitatẽ do uobis, & remitto tributa Iudæis omnibus, salisq́ pensiones, & coronarum: præterea tertias seminũ, & dimidium fructus arborum, debitam mihi obuentionẽ condono uobis iam inde ab hoc die in posterũ, ut nec à terra Iudaica exigatur, †nec à trib⁹ additis ei præfecturis Samariæ & Galilææ, [[c] transq́ Iordanẽ positæ regionis,] iam inde ab hoc die in æuum sempiternum: tum Hierosolyma sacrosancta esto, & libera cũ finibus suis, decimis, uectigalibus. Cedo etiam potestate arcis Hierosolymitanæ, & eam trado summo pontifici, ut ei uiros imponat q̃s ipse præsidio illius delegerit. Ad hæc nomen omne Iudaicũ, quod captiuũ ẽ terra Iudaica in totũ regnum meum abductum est, gratis libero: ut uectigalia omnibus, etiã iumentis ipsorum remittantur. Dies insup solẽnes omnes, & sabbatha, & neomeniæ, ac stati dies, [d] tresq́ adeo dies solennem præcedentes, totidemq́ subsequẽtes eundem immunes sint omnes & liberi Iudæis omnibus regnũ meum incolentibus: nec potestatem habeat quisquã faciendi, quo quenq̃ eorum ulla in re interpellet. Porrò describantur in exercitum regis ex Iudæis ad triginta uirorum millia, qui stipendio, quod omnibus regis militibus constitutũ est, affecti pars disponãtur per ingentes munitiones regis, pars regijs præficiantur curationibus ijs quæ fidẽ postulant. Tribuni aũt ipsorum & principes ex ipsis sunto, suisq́ utũtor legibus, sicut rex præ

Left margin: 1. Mac. 9. e (beside "tem exercitus cogendi"); 1. Ma. 11. d (beside "hoc die in posterũ")

Right margin: B (beside "rum, eò se receptantes"); C (beside "gratiã uobis eo ꝙ")

[a] ἀχρὶ ἀπέδωκεν.

[b] Vel, fortitudine.

[c] Hanc Ioseph. tertio loco addit.

[d] καὶ τρεῖς ἡμέρας.

D cepit in terra Iudaica. Quinetiã tres illæ præfecturæ, quæ ad Iudæã additæ sunt de terra Samariæ, Iudææ iungantur, ita ut cõtributæ subsint uni, nec alij præterq̃ summi pontificis potestati pareant. Ptolemaidem autẽ cum suo territorio sacris Hierosolymitanis putaui donandã in sumptus ad sacra pertinẽtes. Addo etiam de meo siclorũ argenti annua quindecim millia de rationibus regijs, quæ suis è locis reficiuntur, & reliqua de curationibus superiorũ annorũ nondum persoluta: ut dehinc iam in opera templi impendantur. Ad hæc siclorum argenti quinq; millia de curatiõibus sacrarij superioribus annis desumpta è rationibus annuis etiam ea condonantur, q̃ ad sacerdotes sacrorum ministros pertineant. Et quicunq; [e]rationibus regijs quacunq; de re obnoxij in templũ Hierosolymitanum, aut quemuis ipsius terminum confugerint, dimittantur, rebus quas habent in regno meo saluis omnibus. Postremo in opera sacrorum condenda reparandaq; sumptus dabitur è rationibus regijs, & ad Hierosolymã muris extruendam atq; muniendã undiq;, sumptus item ex ærario regio suppeditabitur, necnon in muros per Iudæã ædificãdos. His sermonibus auditis Ionathas & populus fidem non adhibuerũt, nec acquieuerũt eis, † q̃ summæ calamitatis, qua ille affecerat Israelitas, & supra modum afflixerat, meminissent, sed uolũtatem adiunxerunt ad Alexandrum, qui de amicitia cũ ipsis prior egerat, & societatem cũ eo per omne tempus coluerunt. Porrò cum Alexander collectas copias ingentes eduxisset in expeditionem aduersus Demetrium, cõserta inter utrunq; regem pugna, fugam cepit exercitus Demetrij, quẽ Alexander persecutus, reportauit ab eo uictoriam:

e Vel, pecunias regias, aut quãcunq; rem debentes.

1. Mac. 7. b

E cumq; illud perq̃ acre prælium usq; ad occasum solis durauisset, † Demetrius illa die occubuit. Tum misit Alexander ad Ptolemæum regem Aegypti legatos cum mandatis in hæc uerba, Quoniam reuersus [f]in regnũ, consedi in solio maiorum meorum, imperiũ obtinui, Demetriũ fudi, & regione nostra potitus sum, (nam cõmisso cum illo prælio, quo ipse fusus est à nobis cum exercitu suo, soliũ regni ipsius occupauimus) nũc age amicitiam ineamus inuicẽ, & filiam tuam des mihi uxorem, ut sim gener tuus, donaq; tibi & ipsi mittam te digna. Cui respondit Ptolemæus rex his uerbis, Felix est illa dies qua in terrã maiorum tuorum reuersus in solio regni ipsorũ consedisti. Quare nunc tecum agam ut scribis. Verum tu mihi obuiam uenias Ptolemaidem, ubi alter alterũ uideamus, & te generũ adsciscam mihi, sicut petiuisti. Venit ergo Ptolemæus ex Aegypto profectus cum filia sua Cleopatra Ptolemaidem anno centesimo sexagesimosecũdo, ubi & Alexander rex præsto fuit, & Cleopatra filia sua eidẽ collocata, nuptias Ptolemaidi more regio summa cũ magnificentia celebrauit. Tum rex Alexander literis obuiam sibi euocauit Ionathan: qui cũ magnifice uenisset Ptolemaidem, utrunq; regem coram adijt, offerens eis argentũ & aurum, donaq; amicis eorundem, fuitq; apud eos gratiosus. Confluxerunt autem eodem aduersus eum uiri pestilẽtes ex Israele, uiri nefarij, ut eum criminarentur, sed rex eis aurem nõ præbuit, sed Ionathan exutum uestibus suis, purpura iussit indui. Quod cũ ita factum esset, rex eo

Ioseph. lib. 13. Antiq. cap. 5.

f τὴν βασιλείαν, al. τὴν βασιλείας.

F in sede iuxta se collocato, principes suos sic allocutus est, Progressi cũ hoc in medium ciuitatis per præconem edicite, ne quis eum ulla de re in crimen uocet, aut ei ullius dicti nomine sit molestus. Ita factũ est, ut accusatores gloriam eius quo modo promulgata esset, & amictum purpureũ uidentes, omnes se fuga proriperent. Ionathas autem cum rex eum gloria ornatum inter primos scripsisset amicum, ducemq; cõstituisset, ac tribunum militum, Hierosolymã cum [g]pace, & lætitia reuersus est. Porrò anno centesimo sexagesimoquinto Demetrius Demetrij filius è Creta redijt in patriam suam. Quod cum audisset Alexander, cõtristatus uehementer, reuersus est Antiochiam. Demetrius autẽ ducem constituit † Apollonium præfectũ Cœlesyriæ, qui collectis ingentibus copijs, & castris positis ad

g Vel, incolumitate.

Ioseph. Antiq. lib. 13. cap. 6.
1. Mac. 3. a

Iamniam,

Iamnian,ad Ionathan summũ pontificem hæc mandata misit, Tu solus omniũ aduersus nos intumescis,ego uero ludibrio sum habitus ꝓpter te,& probro affe ctus. At quid tandem aduersum nos ferocis in montibus? Quin si quid est in ui ribus tibi fiduciæ,descẽde iam nunc ad nos in campũ,ubi armis decernamus in uicem,nam apud me est robur[b] ciuitatum. Interroga, & disce quis ego sim,& cę teri, quibus utor auxiliarijs. Non poteritis, inquiunt,pedem in cõspectu nostro figere,quia maiores uestri in terra sua bis in fugã uersi sunt,ut nunc nõ ualeatis equitatum,tantumq́; exercitum sustinere in campo,ubi nulla rupes est,nullũ sa xum,nullus locus effugio. His Apollonij sermonibus auditis animo cõmotus Ionathas cũ decem lectis uirorũ millibus egressus Hierosolymis,cũ se ei Simon frater ipsius iunxisset auxilio,ad Ioppen duxit exercitum,& urbe exclusus,quod Apollonij præsidium intus esset,eã oppugnauit. Quamobrem territi ciues,ape= ruerunt,& Ionathas Ioppen obtinuit. Hoc nuncio accepto Apollonius,cum de lectis sibi equitum tribus millibus, magnaq́; ui peditũ,ut iter facturus Azotum, profectus est. Cumq́; se interim cõmitteret in planitiem,eo quod frequentẽ quo fidebat haberet equitatũ,Ionathas eum à tergo Azotum contendentem persecu tus præliũ cum ultimo agmine commisit. Reliquerat autem Apollonius abdi tos à tergo suorũ mille equites, quas insidias imminere tergo suo Ionathas ani maduertit:cumq́; exercitum eius circũuenissent,& lanceas in populum uibrarẽt à mane usq; ad uesperã, perstitit tamen populus q̃modo Ionathas imperauerat, donec equi eorum fatigarẽtur. Tum Simon acie sua explicata,phalangem ador tus est,(nam lassatus erat equitatus,) qua ab eo fusa & fugata,equites quoq; spar sa per campum fuga petentes Azotum in ædem Dagonis simulachri sui cõfuge runt. Ionathas aũt succendit Azotũ cũ oppidis ei circumiacentibus,captisq́; inde spolijs delubrũ Dagonis cũ ijs qui eò cõfugerant,igni cremauit, & confectus est numerus cæsorũ gladio cum concrematis ad octo millia uirorũ. Inde profectus Ionathas ad Ascalonẽ castra posuit:cumq́; ciues obuiam illi processissent cũ sum ma ueneratione,Hierosolymam cum suis,spolia multa gerentibus,reuersus est. His rebus auditis Alexãder rex,Ionathan amplioribus affecit honoribus,& mi sit ei bullam auream,qualis cognatis regum dari solebat, atq; Accaronẽ ei cum omnibus ipsius finibus possidendam attribuit.

[b] πολίχνων, al. πολεμίων.

CAP. XI.

Ioseph. Antiq. 13. cap. 8.

PORrò rex Aegypti cõtracto exercitu instar arenæ quæ circa orã maris est,nu merosо,classeq́; copiosa,regnũ Alexandri dolo quærebat occupare,suoq́; re gno adijcere. Cum igitur esset amico prætextu ingressus in Syriam, qui tenebãt urbes,portas aperiebãt illi, & ꝓdibant obuiã,quia mandatũ erat regis Alexãdri, ut ei obuiam,eo ꝙ socer ipsius esset,iretur:ille uero urbes Ptolemaidis ingressus, copias & præsidia singulis imponebat. Vt autem appropinquauit ad Azotum, ostensum est illi delubrum Dagonis exustum,& Azotus ipsa cũ circumiacenti bus oppidis diruta,corporaq́; proiecta,et cadauera corũ qui igni in bello perem pti fuerant,(nam ea in aceruos,qua iter habebat, congesserant,) quæcũq; deniq; patrauisset Ionathas,regi narrata sunt ad inuidiam illi faciendam. Rex tamẽ ta cuit,& Ionathas obuiam ei aduenit Ioppen magnifice:ubi cũ consalutatione in ter se facta pernoctassent,Ionathas regem usq; ad[a] fluuiũ nomine Eleutherũ co mitatus,Hierosolymã remeauit. Rex autem Ptolemæus urbibus maritimi tra ctus,usq; Seleuciam & ipsam maritimam occupatis,mala in Alexandrũ consilia instituebat animo,missisq́; ad Demetriũ regẽ legatis,Age,fœdus inter nos inea mus,inquit,& filiam meam quã Alexander habet,tibi collocabo,regnumq́; pa trium tuũ obtinebis. Pœnitet enim me illi filiã meam nuptũ dedisse,eo quod mi hi necem machinatus est. Ita criminatus illum,ut qui affectaret regnũ ipsius,† ere ptam illi filiam suam locauit Demetrio: atq; alienatus est ab Alexãdro, palamq́;

[a] ποταμοῦ τοῦ τόπου.

1. Reg. 15. 8

factæ sunt eorũ inimicitiæ: & ingressus Antiochiam Ptolemæus duo capiti suo diademata imposuit, Asiæ scilicet & Aegypti. Erat autem Alexander rex in Cilicia temporibus illis, q̃ incolæ locorũ illorum defectionem meditarẽtur, qui hoc nuncio accepto, bellum illi intulit. Verum cum Ptolemæus suscepta expeditione occurrisset ei cũ manu ualida, fusus Alexander confugit in Arabiam, ut illic in tuto futurus, uictoria uero cessit Ptolemæo. Porrò Zabdiel Arabs[b] caput amputauit Alexandro, & misit illud ad Ptolemæũ. Idemq́ rex Ptolemæus tertia post die mortuus est, & ijs qui in præsidijs erãt, alteris ab alteris interfectis, rex Demetrius regnũ obtinuit anno centesimo sexagesimoseptimo. Illis temporibus cum Ionathas contractis ex Iudæa ad expugnandũ arcem Hierosolymitanã copijs, multas iam aduersus eam extruxisset machinas, quidã exosi gentẽ suam uiri nefarij ad regem profecti, retulerunt illi Ionathan arcẽ obsidere. Quod ut intellexit ille iratus est, & simul ac primũ audiuit, profectus uenit Ptolemaidem, scripsitq́ Ionathæ ut abstineret obsidendo, & obuiam sibi ad colloquiũ q̃ primum ueniret Ptolemaidem. Quod postq̃ nuncium accepit Ionathas, suis ut obsiderent iussis,
C ipse cum delectis ex Israele senioribus ac sacerdotibus, cõmisit se periculo: sumptoq́ argento & auro, & uestimentis, alijsq́ xenijs q̃plurimis, Ptolemaidẽ ad regem profectus est, fuitq́ apud eum gratiosus. Et quamuis eum quidã suæ gentis nefarij criminarentur, rex tamen eum tractauit more †priorũ se regum, eumq́ coram omnibus amicis suis amplificauit. Ad hæc cõstabiliuit ei pontificatum, et quæcunq́ alia prius habuerat magnifica, eumq́ inter primos amicũ censeri uoluit. Postulauit ergo Ionathas à rege, ut immunitatẽ daret Iudææ, †tribusq́ præfecturis, & Samariæ [eiusdemq́ finibus,] talenta illi trecẽta pollicens: quod quidem regi placuit, scripsitq́ Ionathæ literas de his omnibus hoc argumentũ continentes, Rex Demetrius Ionathæ fratri gentiq́ Iudaicæ salutem. Exemplũ epistolæ quã scripsimus Lastheni cognato nostro de uobis, scribimus etiam ad uos,[c] ut sciatis. Rex Demetrius Lastheni patri salutem, Quãdoquidem genti Iudæorum qui nobis amici sunt, iuraq́ nobiscum pacta seruant, beneficiũ dare decreuimus pro ipsorũ erga nos beneuolentia: assignauimus illis fines Iudææ, tres præfecturas, Aphærema, [D]Lyddã, & [e]Ramathem de Samaria ad Iudæã additas, omniaq́ ad eos pertinẽtia omnibus Hierosolymæ sacrificis: idq́ pro regijs uectigalibus,
D quæ rex antehac ab ipsis percepit annua de fructibus tam terræ q̃ arborum. Alia item quæ dehinc iam nobis reficerẽtur tam decimas q̃ tributa nobis debita, atq́ etiam salinas & coronas quæ pendebãtur nobis, simul illis omnia cõcedimus: iamq́ inde ad omne tempus ne unũ quidem horũ erit irritum. Iam igitur exemplum horum curate describendũ, quod detur Ionathæ, & in monte sancto in celebri loco ponatur. Videns autem Demetrius pacatam esse sub se terram, nihilq́ sibi resistere, dimisit omnes copias suas, suam quenq́ domũ, excepto exercitu peregrino, quẽ ab insulis gentium contraxerat: quapropter copiæ ipsius quas à patribus acceperat, omnes odium in ipsum conceperunt. Fuit tum †Tryphon quidam, olim Alexandri partium, qui uidens milites aduersus Demetriũ omnes fremere, cum ad [f]Simalchue Arabem, qui Antiochum Alexãdri filium educabat, se contulisset, instigauit eũ, ut sibi eum ad regnandũ loco patris sui traderet: simul retulit illi quæcunq́ patrauisset Demetrius, & odiũ quod aduersus eum gereret
E exercitus ipsius, diesq́ ibi multos egit. Interim Ionathas scripsit ad regem Demetrium, ut præsidia ex arce Hierosolymitana munitionibusq́ deduceret, q̃ crebro impugnarent Israelẽ. Cui rex Demetrius hoc remisit responsum, Non solũ hæc præstabo tibi gentiq́ tuæ, sed nactus opportunitatẽ, te simul & gentem tuã gloria illustrabo. Porrò in præsentia recte feceris, si miseris ad me uiros auxiliares, quia exercitus meus omnis desciuit à me. Tum Ionathas uirorũ robore pollentium

[b] κεφαλὴν.
† 1. Ma. 10. b
† 2. Ma. 10. d
[c] ἄπως.
[D] Ioseph. Belscelida.
[e] Al. ῥαθάμιν.
† 1. Mac. 11. e Ioseph. Antiq. 13. cap. 8.
[f] Al. Emalchuel. Iosephus Malachum.

tium tria millia misit Antiochiam. Qui cum ad regem uenissent, ipseq; aduentu eorũ lætaretur, concurrerunt in medium urbis incolæ ad uirorum a centum uiginti millia, regem interficere cogitãtes. Rex itaq; confugit in regiam, quam cum occupatis uicis urbis incolæ oppugnare inciperent, auxilia Iudęorũ inuocauit: qui cum ad eum simul omnes conuenissent, effusi in urbem, interfecerũt in ea ad centum millia illa die, & incensa urbe, prædaq; plurimã eadem die parta, regem seruarunt. Nam F uidentes incolæ Iudæos uictoriam in urbe consecutos ad uoluntatem, animo consternati uociferabantur ad regem cum precibus, dictitantes, Da nobis dexteram, ut Iudęi nos & urbem impugnare desinant: simul arma à se proijciebant. Ita pace facta, Iudæi gloriam apud regem, & omnes qui regno ipsius parebant, consecuti, multa onusti præda Hierosolymam redierunt. Demetrius autem in solium regni sui repositus, pacata iam sub ipso terra, quæcunq; promiserat fecit irrita, & ab Ionathan alienatus, nõ retulit ei gratiam, qualem ab ipso acceperat, sed eum uehementer afflictauit. Cæterum his ita gestis, reuersus est Tryphon cum Antiocho adolescentulo, qui occupato regno, sumpsit diadema. Nam cõgregatæ sunt ad eum omnes copiæ stipendijs expunctæ à Demetrio: cui cum bellũ intulissent, fuso eo & fugato, belluisq; captis Tryphon obtinuit Antiochiam. Tum Antiochus adolescens ad Ionathan scripsit in hæc uerba, Pontificatũ tuum ratum habeo, & te quatuor præficio præfecturis, ut amicũ te regi prębeas: simul misit illi potoria aurea, & uasariũ, auroq; bibendi, atq; purpuram cum aurea bulla gestandi dedit potestatem. Simoni autem fratri eius præfecturã dedit à b termino Tyri usq; ad fines Aegypti. Profectus itaq; Ionathas trãs fluuiũ, obibat ciuitates: cumq; collectis ad se copijs è Syria auxiliaribus omnibus uenisset ad Ascalonem, ciuesq; urbis honorifice essent illi egressi obuiam, ad Gazam discessit illinc, & à Gazæis exclusus obsedit eam, & circũiacentia oppida succendit, & pręedatus est. Ita supplices Ionathæ facti sunt G Gazæi, qui dexteram porrexit illis, & obsides accepit ab eis filios principum: quib' amissis Hierosolymã, ipse Damascũ usq; peruasit regionẽ. Porrò cum intellexisset Ionathas principes Demetrij Cades, quæ est in Galilęa, aduenisse cũ magno exercitu, quòd cuperent eum à regione abstrahere, obuiam illis profectus est. Reliquerat autem Simonem fratrem suum in patria, qui cum Bethsurã obsedisset, multis diebus oppugnatã eò redegit angustiarũ, ut oppidani c dexteram sibi dari poscerent: quam cum dedisset, ipsis illinc deductis, urbe potitus præsidiũ ei imposuit. At Ionathas cũ exercitu suo lacui Genesar castra applicuit, rursumq; inde mane mouit in campũ Asor, ubi impulsa alienigenarũ acies occurrit ei in ipso campo. Collocauerant autem ei insidias in montibus, ipsi uero ex aduerso se inferebant. Cum igitur ij qui insidijs locati fuerant, è locis suis exurrexissent, & commisissent præliũ, fugam ceperunt omnes qui stabant ab Ionatha, ac ne unus quidẽ ipsorũ substitit, pręter Mattathiam filium Absalomi, & Iudam Calphi natũ, duces exercitus. Tum Ionathas scissis uestimentis suis, capiteq; puluere consperso, Deum precatus, redijt ad eos pugnans, hostesq; fudit ac fugauit. Videntes enim hoc sui qui fugiebant, cum se ad eum recepissent, unà cum eo persecuti sunt illos usq; Cades ad castra ipsorum, quæ ibi posuerant: cæsisq; illa die ex alienigenis uirorum circiter tribus millibus, Ionathas Hierosolymam reuersus est.

1.Reg.14.c

a Duodecim myriades fortassis posuit interpres pro duodecim millibus.

b Hebræi ingressus regionum & terminos uidentur uocare ascensus, à transcendẽdo, quod interpretes aliquando scalam uerterunt.

c Id est, data fide in deditionem accipi.

CAP. XII.

A Videns autem Ionathas se iuuari tempore, delectos uiros Romam misit ad amicitiam cum Romanis constabiliendã, atq; renouandam, Spartemq;, & alia in loca in eandem sententiam misit epistolas. Cumq; Romã uenissent, ingressi curiam, Ionathas, inquiunt, summus pontifex, & gens Iudæorũ nos huc mittit, ut †pristinam nobiscũ amicitiam ac societatẽ in priores leges redintegremus. Tum illi dederũt libellos his ad singulorũ locorum incolas, ut pacifice deducerẽtur in terram Iudaicam. Hoc aũt exemplũ est epistolæ quã Ionathas scripsit ad Spartiatas, Ionathas summus pontifex senatusq; gẽtis ac sacerdotes, tum re- Ioseph. Antiq. 13. ca. 8. 1. Mac. 8. a

B liquus populus Iudæorũ, Spartanis fratribus salutem. Quia literæ iam olim †ad Oniam summũ sacerdotẽ ab regnante apud uos Ario, missæ fuerunt, [a] fratres uos esse nostros, ut subscriptum exemplum cõtinet, & Onias uirũ missum excepit honorifice, literasq; in quibus de societate & amicitia agebatur, accepit: quamuis nõ indigeamus horũ, (ut qui solatium ex libris sacris, quos habemus in manibus, capiamus,) putauimus tamen scribendũ uobis de fraterna coniunctione amicitiaq; renouãda, ut ne (quia multũ temporis elapsum est, ex quo ad nos scripsistis) fiamus uobis alieni. Nam nos quidẽ omni tempore, & sine intermissione, tam festis ꝗ reliquis opportunis diebus, memoriã uestri celebramus in faciendis sacrificijs & precibus, (ut par est, & decet fratrũ meminisse,) Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 5.

C atq; etiam de uestra lætamur gloria. Cæterũ nos multis circumuenti calamitatibus, bellisq; multis, & prælijs circũcolentium nos regũ appetiti, quamuis noluerimus esse molesti uobis, reliquisue socijs & amicis nostris in bellis his, (ut qui haberemus præsens nobis ẽ cœlo auxiliũ, quo ab inimicis nostris liberati sumus, & hostes nostri afflicti,) cum tamen delectos Numeniũ Antiochi filiũ, & natum Iasone Antipatrum ad Romanos, ad amicitiã cum eis & pristinam societatẽ renouandam mitteremus, in mandatis dedimus illis, ut uos quoq; salutatũ proficiscerentur, uobisq; literas nostras de renouatione fraternæ coniunctionis redderent. Proinde nũc iam recte feceritis, si nobis ad eas respondeatis. †Hoc autem est exemplũ literarum, quas misit ad [b] Oniam Arius. Rex Spartiatarũ Oniæ pontifici maximo salutem. Repertũ est in monumẽtis scriptorum de Spartiatis & Iudæis fratres esse eos oriundos ex genere Abraham. Quod ex quo cognouimus, recte feceritis si ad nos de [c] statu uestro scribatis. Nos uero uicissim ad uos scribimus, Pecudes et facultates uestræ nostræ sunt: & quæ nostra sunt, uestra. In hanc itaq; sententiã ad Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 5.

D uos mandata dedimus. [d] Porrò cum Ionathas audisset principes Demetrij cum exercitu multo ꝗ antea maiori ad bellũ secum gerendũ reuerti, profectus Hierosolymis, properauit obuiam eis in Hamathitin regionem, (non enim dabat eis spatiũ regionẽ suam ingrediendi,) & misit exploratores in castra eorũ, qui reuersi nunciant ei sic illos cõstituere, ut eum noctu opprimant. Vt ergo sol occidit, iubet Ionathas suos uigilare, & stare in armis paratos ad præliũ per totam noctem, & circũ castra disponit excubitores. Quod ubi intellexerũt hostes, Ionathan cum suis paratum esse ad pugnã, territi animoq; consternati, suffugerũt, ignibus in castris suis accensis: nec resciuit rem Ionathas cum suis, (uidebãt enim ignes ardentes,) donec mane diluxit. Tum persecutus est eos Ionathan fugientes, sed assequi non potuit. Iam enim Eleutherũ fluuium transierant. Diuertit ergo Ionathan in Arabas nomine Zabadæos, cladeq; affecit eos, & deprædatus est, mouisq; inde castris, uenit ad Damascum, Ioseph. lib. 13. Antiq. cap. 9. 1. Mac. 12. c

[a] Id est, cognatos, qui fratres recte dicuntur: cum etiam Heduos fratres Romanorum uocet Cic. ad Attic. lib. 1. epistola 14 & alibi ad Trebatium.

[b] Lego, ὀνίᾳ ἀρεῖ☉. Hoc est exemplum epistolæ, cuius superior fecit mentionem olim ad Oniã missæ, quod quia prior interpres putauit scriptum ad Ionathan, ideo textũ corrupit additionibus. Vide Græca, & Iosephum Antiq. lib. 12. cap. 5.

[c] שלם, eo sensu usurpant Hebræi.

[d] Hactenus epistola Ionathæ cũ exẽplo epistolæ regis Spartani olim ad Oniam missæ, subscripto. Spartanorũ autem responsum præsens, quia in eandem fuit sententiã, ideo breuitatis causa omittitur, ut & 14. capite, cũ mentio facta est amicitiæ cum Ionatha renouatæ, quia in eandem sententiam cum Simone redintegrata fuit: ideo exemplum ad Simonẽ missum compẽdiosius attingitur, & id quo Simon respondit, omittitur. Potius tamen mihi uidetur horũ legatorũ reditus cum respõso ca. 14. describi. Quod sicui uidetur nimium esse tempus quod intercesserit, is cogitet Numenium, qui eodem 14. cap. remissus dicitur, post tantundem ferè temporis redijsse narrari cap. 15. præterquam quod Iudæi in historijs suis de temporum ordine parum sunt solliciti.

scum, & omnem eius agrum percurrit. Simon quoq; cum ad Ascalonẽ usq; pro B
ximaq; præsidia expeditione peruasisset, declinauit inde ad Ioppen, quam & oc-
cupauit, (audierat enim eos de tradenda Demetrianis munitione cogitare,) atq;
præsidium ad retinendam eam imposuit. Cum autem reuersus Ionathas cum
conuocato populi senatu consilium iniјsset de ædificandis in Iudæa munitioni
bus, de extruendis muris Hierosolymæ, & de attollenda celsa mole inter arcem
& urbem, quæ arcem seorsum stantem ab urbe dirimens [e]emendo ac uendendo
intercluderet: congregati sunt qui urbem repararent, (nam muri pars, quę ad tor
rentem est ab Subsolano, [f]corruerat,) & [g]Caphenatha dictũ instaurarũt. Simon
autem extruxit [h]Adida in Sephela, eamq; portis & claustris communiuit. Porrò
† Tryphon regnare in Asia, imponereq; sibi diadema, atq; manus afferre Antio
cho affectans, metuens tamen ne id nõ permitteret Ionathas, sed bellum inferret F
ipsi, uiam quærebat cõprehendendi eum, atq; interficiendi. Cum igitur profe-
ctus Bethsan aduenisset, egressus obuiam ei Ionathas cum delectis ad pręliũ qua
draginta uirorũ millibus Bethsan & ipse uenit. Videns autem Tryphon eum
cum multis adesse copiјs, manũ cõferre ueritus, honorifice excepto, amicisq; suis
omnibus cõmendato cum munera dedisset illi, & amicos exercitumq; suum ei
æque atq; sibi parere iussisset, Ionathan sic allocutus est, Quid ita populum hunc
uexandũ putauisti, cum nullum inter nos bellum exortũ sit? Iam igitur remissis
domos suas his, delectisq; tibi uiris qui apud te remaneant paucis, comitare me
Ptolemaidem. Tradã enim eam tibi cum reliquis præsidiјs & copiјs, rerumq; gu
bernatoribus omnibus, indeq; retro qua ueni remeabo. Nã hac de causa adsum.
Cui fidem adhibens ille, consilio eius paruit, & copias liberauit ad remeandũ in
terrã Iudaicam, retẽtis apud se tribus uirorũ millibus: quorũ duobus millibus re-
lictis in Galilæa, mille secum abduxit. Cæterũ ut primũ Ionathas Ptolemaidem G
intrauit, Ptolemenses occlusis portis cõprehenderunt eum, & omnes simul in-
gressos ferro interfecerunt. Tum Tryphon pedestrem exercitũ cum equitatu mi-
sit in Galilęam in campũ illum magnũ, ut omnes Ionathę socios perimeret. Qui
cum Ionathan captũ esse intellexissent, et eum cum suis [i]interiјsse, cohortati sein-
uicem in prælĩũ ibant condensi & parati. Videntes autẽ iј qui persecutũ eos ue
nerant, de uita agi periculũ, se receperũt: hi uero salui euaserunt in terrã Iudaicã,
Ionathan & socios eius lamentantes: quapropter territi uehementer omnes Israe
litæ, luctui magno se dediderunt. Et omnes quæ circũcolebant gentes, conaban
tur eos excindere, q; dicerent, Nec ducem habent nec adiutorẽ, quare nunc bello
petamus eos, & memoriam eorum ẽ uiuis deleamus.

CAP. XIII.

PORrò Simon ut intellexit Tryphonẽ multas coëgisse copias, quibus cũ in- A
uaderet & attereret terrã Iudaicã, uidit autem populum trepidum & formi-
dolosum, cum ascendisset Hierosolymã conuocatum populum adhortans, Ipsi
scitis, inquit, quanta ego & fratres mei, domusq; paterna mea pro lege sacrisq;
gesserimus, & quæ uiderimus prælia & angustias: per hæc enim fratres mei om
nes †occubuerũt pro Israele, & solus ego relictus sum. Absit igitur nunc ut uitæ
meæ parcã ullo tempore calamitoso, (neq; enim pluris sum q̃ fratres mei,) quin
gentem meam & sacra, tum uxores ac liberos nostros uindicẽ: quandoquidem
omnes gentes ad excindendum nos hostiliter sunt congregatæ. Hæc simulatq; B
dicta audita sunt, refocillatus animis popul⁹, magna uoce respondẽs exclamat,
Tu dux noster es loco Iudæ & Ionathæ fratrũ tuorum, tu gere bellum nostrum,
& omnia quæcũq; nobis imperaueris, faciemus. Tum collectis uiris bellicosis
omnibus, simul muris Hierosolymę perficiendis instans, & eam undiq; commu
niens, Ionathan Absalomi filiũ iusto cum exercitu misit Ioppen, quam eiectis in
colis insedit. Interim cum Tryphon multo cum exercitu Ptolemaide mouisset in

Ioseph. Antiq. lib. 13. cap. 9.

Ioseph. lib. 13. Antiq. cap. 9.

1. Mac. 6. c 9. b. d. 13. c

[e] Id est, omni commeatu.

[f] ἔπεσε, al. ἤγγισε.

[g] Al. Caphethetа.

[h] Al. Adiada. Porrò Sephela uidetur interpres appellatiuum pro proprio posuisse. Nam alioqui שפלה uallem significat.

[i] Ita audierãt, quãuis interemptus non esset, sed captus tantum, cap. 13. B.

[a] ἀδιδοις, al. ἀδίδος, al. Addus. Iosephus ad Iadam.

uasurus terram Iudaicā, uinctumq; secū ducens Ionathan, Simon[a] Adidis in prospectu campi castra fecit. Vt autem Tryphon cognouit Simonē Ionathæ fra-
C tri suo successisse, ipsumq; prælium secum esse cōmissurum, legatos ad eum misit, qui dicerent, Fratrem tuum ob pecunias quas regijs rationibus, propter commissas sibi curationes debet, detinemus. Nunc igitur mitte centū talenta argenti, & duos filiorū eius obsides, (ne dimissus à nobis deficiat,) & eum dimittemus. Quamuis itaq; Simon dolo secum agi intelligeret, argentū tamen & pueros misit, ne forte magnas inimicitias populi susciperet, dicturi, q̄ non misisset ei argentum & liberos, ideo illū interijsse. Pueros ergo misit cum centum talentis, sed ille fefellit fidem, nec dimisit Ionathan. Deinde cum Tryphon ad regionē inuadendam, ac deuastandā accedens iter Adoram uersus circūflecteret, Simon exercitum suum ducebat ei obuiam in quæcunq; loca proficisceretur. Ii uero qui tenebant arcem miserunt ad Tryphona legatos, qui eum ut ad se per desertū conten-
D deret, cōmeatumq; sibi mitteret, solicitarent. Quapropter Tryphon omnem equitatum suum ad iter illud comparauit. Cæterū quia multū illa nocte ninxerat, per niuem uenire non potuit, sed profectus contendit in Galaaditiden. Cum autem appropinquasset Baschamam, Ionatha [cum filijs ipsius] occiso, ubi & sepultus fuit, conuersus inde remeauit in terram suam. Tum misit Simon qui transla ta inde ossa Ionathæ fratris sui, Modini in patria sua sepelirēt: omnesq; Israelitæ cum magna lamentatione prosecuti, per dies multos luxerūt. Et extruxit Simon patri suo fratribusq; monumentū, celso expolito lapide ædificio à fronte & à tergo uisendū, septēq; pyramides singulis aduersas singulas, patri & matri, ac quatuor fratribus suis insuper imposuit: tum has artificiosa columnarū ingentiū structura circundedit, & columnis omnem armorū apparatum ad memoriam æternam superaddidit, nauibus in columnis iuxta arma insculptis, quæ essent omnibus mare nauigantibus conspicuæ. Hoc est monumentū, quod ille Modini exci-
E tauit hodie quoq; spectandū. Porrò Tryphon dolo agens cum Antiocho rege adolescente, cum interempto eo regnū occupasset, imposuit sibi diadema Asiæ, cladeḿq; terræ magnā intulit. Simon autē ædificans munitiones Iudææ, eamq; celsis turribus, ac muris ingentibus, ꝓpugnaculis, portis claustrisq; cōmuniens, atq; imponens cōmeatus munitionibus, delectos uiros ad regem Demetriū misit de danda regioni uacatione, eo q̄ Tryphon omnia egisset per direptiones. Cui Demetrius legatos remisit cum huiusmodi mandatis ac responso, taléq; rescripsit ei epistolā, Rex Demetrius Simoni summo pōtifici, & senatui gentiq; Iudæorum salutem. Coronā auream & [b] bainen quæ misistis, recepimus, & parati sumus pacem amplā facere uobiscū, scribereq; præfectis uectigaliū, ut dent uobis uacationem: & ut quæcunq; uobis pacti sumus, rata sint, & uestræ sint quas ædificastis munitiōes. Errata quoq; & quæ ad hunc usq; diem peccata sunt, condonamus, unà cum corona quā debebatis: & si quid aliud pendebatur Hierosolymis, ut iam non pendatur. Quod si qui uestrū qui numero nostrorū adscribantur, sunt idonei, adscribātur, & pax inter nos confiat. Anno centesimo septuagesimo sublatū est ab Israele iugum gentiū, cœpitq; populus Israeliticus sic inscribe-
F re syngraphas & perscriptiones, †Anno primo, Simone pontifice maximo, [c] duce & principe Iudæorum. Illis temporibus exercitū duxit ad Gazam, cinctamq; obsidione urbi extructam machinā applicuit. Cumq; pulsatam turrim unam cepisset, ijs qui in machina erant in urbem desilientibus, magna est orta in urbe trepidatio, & ciues unà cū uxoribus & liberis procurrere in muros, scissis uestimentis suis, magnaq; uoce clamitare, [d] dexteram à Simone sibi dari poscentes, ac dicere, Ne secundū nostram malitiā agas nobiscū, potius q̄ pro tua misericordia. Et pactus est cum illis Simon, atq; oppugnādo destitit. Deductis deinde ex urbe illis, &

Ioseph lib. 13. Antiq. cap. 10.

1 Mac. 14. d

[b] Al. bahen, quod alij torquem interpretantur, alij smaragdum, alij balteum.

[c] Vel, præfecto.

[d] Id est, se in deditionem fide data accipi.

lis, & ædibus in quibus simulachra erant expurgatis, ita demũ ingressus est in illam cantans & gratulabundus: eiectaq; inde omni impuritate cum uiros legis studiosos in ea collocauisset, reddidit eã munitiorẽ, sibiq; habitationẽ in ea ædificauit. Qui autem arcem Hierosolymitanã insidebant, exitu & excursione in G
agros, tum [e]emendo uendendoq; interclusi, fame graui laborantes, adeo ut præ fame bona pars eorũ periret, à Simone dexterã sibi dari poscebant clamoribus: quam cum dedisset, deductis inde illis, arcem ab impuritate expurgauit, et tertia & uicesima die secũdi mensis anni centesimi septuagesimiprimi, ingressus est in eam cum laudibus & ramis palmeis, cum [f]citharis atq; cymbalis, cum nablis, hymnis & canticis, eo q; hostis immanis exterminatus esset ex Israele. Eam diem singulis annnis cum lætitia celebrandã instituit. Cumq; montẽ templi arci proximum cõmuniuisset, ipse cum suis ibidem habitauit. Videns autem Simon Ioannem filiũ suum in uirum euasisse, constituit eum ducem uniuersi exercitus, & habitauit Gazaris.

[e] *Id est, omni commeatu.*

[f] *Vel, cinyris.*

CAP. XIIII.

ANno centesimo septuagesimosecũdo, rex Demetrius collectis omnibus copijs suis in Mediam ad auxilia sibi contrahenda profectus est, ut qui Tryphoni bellũ esset illaturus. Vt aũt audiuit Arsaces rex Persiæ & Mediæ fines suos ingressum esse Demetriũ, unum misit è principibus suis, qui uiuũ eum comprehenderet: qui profectus Demetriũ exercitu eius deuicto captũ perduxit ad Arsacen, qui eum tradidit in custodiã. Et quiete usa est terra omnibus temporibus Simonis. Nam studiosus fuit cõmodorum gentis suæ, & apud eam potestate sua gloriaq; per omne tempus gratiosus. Inter omnia autẽ ab ipso gesta magnifice Ioppen quoq; obtinuit portu cõmodã, ad insulas maris ingressum aperuit, gentis suæ fines dilatauit, ubi rector regiõis est factus, [a] captiuosq; multos recol
ligit. Potitus est & Gazaris, ac Bethsuris & arce, quã expurgauit impuritatibus: B
nec iam quisquã ei resistere, sed in pace terram quisq; suam colere, illa uero reddere prouentus suos, & arbores fructus suos in agris. Senes in uicis sedentes omnes de bonis sermones inter se conferebant: iuuenes aũt se habitu gerebãt magnifice, & bellicose. Præterea ciuitates iuuit cõmeatibus, & eas armamentis quibus cõmunirentur instruxit, adeo ut euaserit gloria nominis eius in ultimas usq; terras percelebrata. †Hic pacẽ terræ peperit, unde Israelitæ magnã lætitiam perceperunt. Sedebant enim quisq; sub uite sua, inq; tabernaculis: nec erat qui ipsos exterreret. Nam sublati erant de terra hostes eorũ, regesq; temporibus illis profligati. Hic confirmauit omnes humiles in populo suo, legẽ asseruit studiose, & nefarium omnem atq; sceleratũ deleuit, condecorauit sacra, uasaq; sancta multiplicauit. Porrò cum nunciatũ esset Romã interijsse Ionathan, famaq; ad Spar C
tiatas usq; peruenisset, magnus illis mœror iniectus est. Vt autem audierunt Simonem fratrẽ loco eius creatũ esse summũ pontificem, et eum regionẽ cum urbibus eiusdẽ obtinere, scripserunt ad eum tabulis æreis de renouanda cum eo amicitia & societate quã cum †Iuda & *Ionatha fratribus eius inierant, & pro concione lectæ sunt Hierosolymis. Hoc autẽ exemplum est literarũ quas miserũt Spartiatæ, Spartiatarũ principes, & ciuitas Simoni pontifici maximo, & senatui, tum sacerdotibus, reliquoq; populo Iudæorũ fratribus salutem. Postquã legati ad populũ nostrũ missi, nos de gloria honoreq; uestro fecerunt certiores, aduentu eorũ gauisi relationem eorũ in plebiscita perscripsimus, hoc pacto, Cum Numenius Antiochi filius, & Iasonis filius Antipater legati Iudæorũ uenissent ad nos renouaturi pristinã nobiscum amicitiam: placuit populo uiros eos honorifice esse excipiendos, & exemplũ eorum [b]actorum referendũ in literas publicas, populo Spartano futurũ monimento. [c] Horum autem exemplũ ad Simonem D
summũ pontificem scriptum est. His ita peractis, misit Simon Numenium Ro-

[a] *Scilicet Iudæos: nisi malis, captiuos multos cõparauit, scilicet in potestatẽ suam redactos.*

3.Reg.4.b Leuit.26.a

1.Ma.8.cd *1.Mach. 12.a

[b] דברים

[c] *Vide aliquid annotatum supra cap. 12.C.D.*

mam cum ingenti clypeo pondo minarũ mille aureo, ad societatem cum Romanis confirmandã. [b]Populus autẽ his omnibus, ut acta essent, intellectis, Quam gratiã, inquit, Simoni & filijs eius referemus? Nam ipse cum fratribus suis domoq́ paterna sua constabiliuit Israelẽ, & hostibus bello propulsatis, libertatem eidem peperit. Conscriptas itaq́ tabulas æreas in columnis in monte Sion proposuere. Hoc autem est eius scripturæ exemplũ, Octauadecima die mẽsis Elul anni centesimi septuagesimi secũdi, qui tertius erat annus, ex quo Simon summũ pontificatum obtinuerat [c]Hierosolymis, in magno concilio sacerdotũ & populi, tum principum gentis, senatusq́ regionis, publice significandum putauimus, cum in nostra regione crebra bella essent exorta, Simonẽ Matthathiæ filium e posteris Iarib oriundũ, & fratres eius se commisisse periculis, seq́ opposuisse hostibus gentis suæ, ut sacra ipsius & lex salua forent, eandemq́ gentem magna con-

B decorasse gloria. Cum uero Ionathas (qui gentẽ suam, cuius summus erat pontifex, continuerat) † ad populũ suum concessisset, hostesq́ eorum conarentur terram ipsorũ inuadere, ut depopularentur eam, sacrisq́ ipsorum manus afferrent, tum Simon exortus bellũ suscepit pro gẽte sua, pecunias multas erogauit de suo, armis instruxit milites exercitus gentis suæ, ijsq́ dedit stipendia. Præterea urbes Iudaicas cõmuniuit, præsertim Bethsuram sitam in Iudææ finibus, ubi arma hostium antea fuerant, & præsidiũ ibidem e uiris Iudæis collocauit. Ioppen quoq́ muniit ad mare positã, & Gazaram, quæ est in finibus Azoti, antea ab hostibus infessam, & collocauit in ea Iudæos, omniaq́ his ad reparationẽ earum accõmodata imposuit. Videns ergo populus fidẽ Simonis, & qua gloria gentem suam decreuisset afficere, ducem eum sibi constituit, summumq́ pontificẽ, propter hæc

F omnia quæ gessit, & ob eam quã genti suæ seruauit iustitiã & fidem, ut qui populũ suum omni modo studuerit extollere. Huius temporibus opera eiusdem feliciter effectũ est, ut gentes e terra ipsorum auferrentur, cum ijs qui urbem Dauid Hierosolymã insidentes arcem sibi extruxerant, ex qua excursantes quæ circum sacra erant profanabant, magnamq́ cladẽ inferebant sanctitati. Hancarcem Simon impositis uiris Iudæis cõmuniuit ad præsidiũ regionis & urbis, extruxitq́ muros Hierosolymæ. Rex quoq́ Demetrius pontificatũ ei constabiliuit [f]per omnia, & adnumerauit eum amicis suis, magnaq́ gloria condecorauit. Audierat enim amicos appellari Iudęos à Romanis, et socios, legatosq́ Simonis ab ijsdẽ esse honorifice exceptos. Præterea placuisse Iudæis & sacerdotibus principem esse Simonẽ, summumq́ pontificem perpetuò, (donec propheta [g]certus existeret,) atq́ etiã ducem suum, cui sacra curæ forent, & qui munijs horũ ac regioni, tum armis munitionibusq́ certos præficeret: qui curã haberet sacrarij, cu-

G iusq́ imperio cuncti obsequerentur. Ad hæc ut nomine ipsius inscriberentur omnes per regionẽ syngraphæ, ut purpurã gestaret & aurum, nec cuiquã e populo sacerdotibúsue fas esset quicquã horum facere irritum, aut imperio eius contradicere, aut cœtus agitare in regione iniussu eius, aut uestiri purpura, bullàue aurea insigniri. Quod si quis præter hæc quid fecisset, aut infregisset aliquid horum, ut culpa teneretur. Hæc placuit omni populo decernere Simoni secundũ hæc dicta facienda, quæ Simon recepit, clementerq́ consensit summo pontificatu fungi, & dux esse ac princeps gentis Iudaicę & sacerdotũ, omnibusq́ præesse. Constitutũ est autem ut hęc perscripta proponerentur in tabulis æreis, collocatis in [h]pariete sacrariũ ambiente in loco celebri: exemplũ uero eius in [i]tabularium referretur Simoni & filijs eius habendum.

CAP. XV.

A Porrò Antiochus filius regis Demetrij literas [a]ex insula maris misit ad Simonem pontificẽ, & principem gentis Iudaicæ, adq́ ipsam gentẽ uniuersam, huiusmodi argumentũ continentes, Rex Antiochus Simoni summo pontifici, principi

[b] Scilicet Iudaicus.

[c] Quod alibi Saramel, Asaramel legitur, ego Ierusalem legendum putaui.

[f] κατὰ πάντα, al. κατὰ ταῦτα.

[g] נאמן uerus, certus, fidelis.

[h] חיל, peribolus transfertur etiam Ezech. 41. b

[i] לשכה

[a] Hebraismus, ex insulis, id est ex una insularum, ut, Habitauit in urbibus. i. una aliqua urbium.

Ioseph lib. 13 Antiq. cap. 11.

1. mac. 13. a

1. Ma. 14. d

1. mac. 15. a

1 Ma. n. c d

principi gentis, ipsiq; genti Iudæorũ salutem. Quoniã pestilentes homines re-
gnum paternũ meum occupauerunt, uolo autem idem regnũ mihi uendicare, ut
illud pristinæ sorti restituam, eoq; conduxi uim magnã militum, classemq; cõpa
raui bellicã, ut qui statuerim [b]obire regionẽ, ut ulciscar eos qui regionẽ nostram
uastarũt, multis urbibus in regno desolatis: ideo nunc omnes immunitates quas
tibi priores me reges condonarunt, tibi constabilio, & quascũq; alias pensiones
tibi remiserunt. Præterea permitto tibi ut nota propria monetã in ditione tua fe- B
rias, Hierosolyma uero & sacra libera sint: utq; arma quæ parasti omnia, muni-
tionesq; quas extruxisti & obtines, tua maneant. Quicquid etiam regi debetur,
& eidem iam inde ad omne tempus reficeretur, id omne tibi remittitor. Vbi ue-
ro regnum nostrũ constituerimus, gloria magna te & gentẽ tuam atq; templum
Ioseph. lib. 13. Antiq. cap. 11. ornabimus, adeo ut gloria uestra nobilis euadat in omni terra. Anno centesimo
septuagesimoquarto Antiochus terram paternã suam ingressus est, & confluxe-
runt ad eum omnes copiæ, adeo ut perpauci apud Tryphonẽ remanerẽt: cumq;
Antiochus rex eum persequeretur, perfugit in Dorã maritimam. Videbat enim
conflata sibi esse mala, & se ab exercitu destitutũ. Antiochus itaq; castris ad Do- C
ram applicatis cum centũ uiginti millibus bellicosorum peditum, et equitũ octo
millibus urbem obsedit, eamq; nauibus à mari oppugnãtibus tam terra q̃ mari
1. Ma. 14. d premens, nec egredi inde quenquã nec ingredi patiebatur. Interim †Numenius
& comites eius Roma rediere cum literis ad reges & prouincias hæc continenti
bus, Lucius Romanorũ Consul Ptolemæo regi salutem. Postq̃ legati Iudæorũ
qui amici nostri sunt & socij, pristinã amicitiam & societatem renouatum missi
à Simone summo pontifice populoq; Iudæorũ, ad nos uenerunt unà afferentes
clypeum aureum mille minarũ, uisum est nobis ad reges & nationes scribere, ne
malis appetant illos, aut urbes regionẽmue ipsorũ oppugnent, néue oppugnan D
tibus eos auxilia præbeant: clypeum uero accipiendũ ab eis putauimus. Si qui
igitur malefici è regione illorũ perfugerunt ad uos, curate eos tradendos Simo-
ni summo pontifici, ut in eos secundũ legem suam animaduertat. Hæc eadem
scripta sunt ad regem Demetriũ, ad Attalũ, Arathen, Arsacen, & in omnes regio-
nes, ad [c]Sampsamem item, & Spartiatas, in Delum, in Myndũ, in Sicyonem, in
[d] Cariam, in Samum, in Pamphiliã, Lyciam, Alicarnassum, Rhodum, Phaseli-
dem, in Con & Siden, Cortynam atq; Gnidon, & Cyprum, & Cyrenen: exem-
plum autem eorũ ad Simonem summũ pontificem scriptũ est. Antiochus uero
rex Doram secũdo iam oppugnabat assidue manus admouẽs, admoliensq; ma-
chinas, & Tryphonem exitu ingressuq; intercluserat: cum Simon ei subsidio mi E
sit lectorũ uirorum duo millia, simul & argentũ & aurum, armamentaq; pluri-
ma. Verũ ille hæc accipere noluit, sed uana fecit quæ antea pactus ei fuerat o-
mnia, & abalienatus ab eo misit Athenobiũ unũ ex amicis suis, qui cum eo his
uerbis ageret, Quandoquidẽ uos tenetis Ioppen & Gazaram, arcemq; Hieroso-
lymis in urbe regni mei, finibusq; earũ desolandis terras clade magna affecistis,
multis in regno meo regionibus dominantes, nunc urbes quas occupastis unà
cũ uectigalibus locorũ quibus extra fines Iudææ dominamini, reddite: aut certe
pro illis quingenta argenti talenta numerate, & pro calamitate quã attulistis, lo-
corumq; uectigalibus alia quingenta talenta, aut nos adorti uos bello extermi-
nabimus. Venit ergo Athenobius amicus regis Hierosolymã, & magnificen- F
tiam Simonis uidens, [e]abacumq; cũ uasario aureo & argenteo, [f]largumq; appa-
Iudi. 11. c. d ratũ, stupens, mandata regis ei retulit. Cui respondens Simon, †Neq; terrã alie
nam occupauimus, inquit, neq; aliena obtinemus, sed nos paternã nostrã posses
sionem, quæ ab hostibus nostris ad tempus iniuste fuit usurpata, occasionẽ nacti
uẽdicauimus. Cæterũ de Ioppe & Gazara quas petis, quãuis ipse populo nostro

[b] *Vel, in terram de scendere.*

[c] *Ita habent correctiores codices, al.* Σαμψάκην.

[d] Καρίαν, al. Καρίδα.

[e] κυλικεῖον μετὰ χρυσωμάτων, &c. al. κύλικα χρυσοῦν.

[f] *Vel, copiosum ministerium, aut famulitium.*

cladem in regione nostra magnam intulerint,pro illis tamen centũ talenta pen- demus. Ad hæc Athenobius ne uerbo quidem respondit, sed indignabundus ad regem reuersus hæc dicta, simul & magnificentiam Simonis, & quæcunq; B ipse uidisset,ei renunciat. Rex itaq; incensus ira magna,cum Tryphon iam naui confugisset Orthosiadem,legato sibi in præfecturam maritimam Cendebæo, & traditis eidẽ copijs tam pedestribus q̃ equestribus,ut arma contra Iudæam moueret mandata dat,ac præcepta de instauranda, portisq; communienda Cedrone,deq; modo belli gerendi cum populo:ipse uero Tryphonẽ persequitur. Venit ergo Cendebæus Iamniam, populumq; [g] prouocare cœpit, & inuadere Iudæam,captosq; agere homines & cædere. † Extruxit etiam Cedron, equitesq; ibi constituit & copias,quæ excursionibus itinera Iudææ,ut à rege mandatũ habebat,peruaderent. CAP. XVI.

[g] Vel,uexare.

1.Ma.16.b

A TVm †Ioannes Gazara [a]profectus nunciauit Simoni patri suo quæ Cendebæus egisset. Quare Simon duobus filijs suis natu maioribus Iuda et Ioanne uocatis,Ego,inquit, & fratres mei,domusq; paterna mea bellũ cum hostibus Israelis ab iuuentute ad hodiernã usq; diem gessimus, manibusq; nostris sæpe feliciter effectũ est,ut Israel seruaretur. At nunc consenui,uos uero beneficio ætatis abunde fruimini:uos subite in meam fratrisq; mei uicem, & profecti pro gente nostra pugnate. Adsit aũt uobis de cœlo auxiliũ. Ergo delectis ex ea regione peditum bellicosorũ uiginti millibus,& equitibus,contenderunt aduersus Cendebæum:cumq; Modini pernoctassent, mane excitati exibant in campũ, cum ecce uis ingens se offert illis tam peditũ q̃ equitatus. Erat autem torrens inter utrosq; medius,ad quem Ioannes cum suis castra posuerat,cumq; uideret populũ traijcere torrentẽ formidare,primus ipse transijt.Quod ubi uiderunt singuli ipsi quoq; B post eum traiecerunt. Tum populũ diremit equitibus inter pedites intermedijs. Erat aũt & ab aduersarijs perq̃ multus equitatus. Verũ ubi classica cecinerunt, in fugã uersus est Cendebæus & eiusdẽ exercitus, cæsiq; ex eo multi occubuerunt, residui uero confugerunt in munitiones. Ibi cum Iudas frater Ioãnis uulnus accepisset,Ioannes fugientes Cedronẽ usq;, †[b] quam ille instaurauerat, persecutus est:cumq; perfugissent in arces in agro Azoti sitas, igni succendit singulas,& cæsis illorũ uiris ad duo millia, [c]saluus in terram Iudaicã reuersus est. Erat aũt Ptolemæus quidã Abubi filius agro Ierichuntino præfectus, qui cũ auro argentoq; abundaret,ut qui gener summi sacerdotis esset, elatus animo dominatũ regionis affectabat,et dolos in Simonẽ et filios eius machinabatur animo,quibus eos tolC leret.Cum itaq; Simon urbes regionis obiens,& curandis ijs intentus,Ierichuntem descẽdisset ipse cum Mattathia ac Iuda filijs suis anni cẽtesimi septuagesimi septimi mense undecimo,qui mensis Sabat est,Abubi filius in munitiunculã nomine Doch: quam ædificarat, per dolũ exceptis magnum cõuiuium apparauit. Locarat aũt certos in insidijs,cumq; Simon & filij ipsius potu satiati essent,coorti unà ipse & conscij, armis suis arreptis, irruerunt ad Simonem in conuiuiũ,& ipsum duosq; filios eius cum quibusdã seruulis ipsius trucidauerũt.Hoc ubi nefas ingens perpetrauit Ptolemæus,malaq; pro beneficijs reddidit, scripsit de his, & literas dedit ad regẽ,ut mitteret sibi copias auxiliares,regionẽq; illorũ & urbes D sibi traderet:alios autẽ Gazaram misit,qui tollerent Ioannem,& ad tribunos dedit epistolas,ut uenirent ad se, ut qui daturus esset ipsis argentũ & aurum, & munera:& item qui Hierosolymã, montemq; templi occuparent, misit alios. Cum aũt præcurrisset quidã, & Ioãni patris eius & fratrum interitũ Gazarã nunciasset, atq; adeo missos esse qui ipsum quoq; perimerẽt:ille hoc nuncio uehemẽter perculsus,uiros qui eum perempturi uenerant,cõprehensos occidit,utpote à quibus se ad mortem quæri cognouisset. Reliqua uero rerũ Ioannis,nempe bella eius,

[a] Vel,ascendens.

1.Mac.13.f Ioseph.Antiq.lib.13.cap.12.

[b] Vel,quam ipse instaurauerat: uel instaurauit.

[c] Vel,cum pace.

1.Ma.15.g Ioseph.Antiq.lib.13.cap.13.

factaq;

factaq; fortia, quæ præclare designauit, tum ædificiũ murorum quos extruxit, & res gestæ ipsius, hæc inquã omnia in [b] cõmentario pontificatus eius scripta sunt ab eo tempore quo summus pontifex loco patris sui creatus est. [b] Vel, annalibus.

Liber secundus Machabæorum.

CAPVT I.

FRATRIBVS Aegyptum incolentibus Iudæis, fratres qui sunt Hierosolymis, & in Iudaica terra Iudæi salutem precantur, & felicem tranquillitatẽ. Benefaciat uobis Deus memor pacti sui cũ Abraã, Isaac & Iacob seruis suis fidelibus, † detq; uobis omnibus animum colendi se, & uoluntatẽ suam magna cordis alacritate, propẽsoq; animo exequendi, tum corda uestra ad legem suam, & præcepta aperiat, pacem det uobis, exaudiatq; preces uestras, reconcilietur uobis, nec uos malis temporibus deserat. A Deut. 30. b

Cum nunc hic simus orantes pro uobis, anno centesimo sexagesimonono regnante Demetrio, nos Iudæi scribendum uobis putauimus in calamitate, summoq; discrimine, in quod uenimus annis his, ex quo Iason et socij ipsius à sancta terra & regno defecerunt, combusseruntq; uestibulum, et sanguinem innoxium effuderunt. Orauimus igitur Dominum, et exauditi sumus: sacrificauimus uictimis & similagine, panesq; proposuimus. Quapropter nunc dies † Scenopegiæ mẽsis Casleu celebrate Anno centesimo octogesimooctauo incolæ Hierosolymæ & Iudææ, senatusq; & Iudas, Aristobulo præceptori regis Ptolemæi, qui genus ducit ab unctis sacerdotibus, & habitantibus in Aegypto Iudæis salutẽ & sanitatẽ. B Leuit. 23. f

Ex magnis periculis à Deo liberati ingentes ei gratias agimus, æque ac si regẽ in acie uicissemus. Cum enim ipse cum ijs qui sanctam urbẽ oppugnarãt, in Persiam irruisset, ipseq; dux, & quas secum habebat copias uiderẽtur sustineri non posse, in tẽplo Naneæ cõcisi sunt, dolo usis Naneæ sacerdotibus. Vbi enim Antiochus ut cum ea congressurus in eum locũ uenit cum comitantibus ipsum amicis, ut pecunias quas Naneæ sacerdotes proposuissent, nomine dotis acciperet: ubi, inquam, ille cum paucis delubri ambitũ intrauit, occluso post ingressum ipsum templo, apertoq; laquearis occulto ostio, coniectu lapidũ quasi fulminantes ducem [cum suis] obruerunt, consectosq; membratim amputatis capitibus foras proiecerunt. Per omnia celebrandus est Deus, qui supplicio dedidit impios. C D

Celebraturi igitur die mensis Chasleu quinta & uicesima expiationem templi, significandũ id uobis iudicauimus: ut uos quoq; agatis quasi solẽne Scenopegiæ, & ignis, quo Neemias tẽplo & altari ædificato sacrificauit. Nam cum patres nostri ducerentur in Persiã, qui tum [a] pij sacerdotes erant, acceptã ignis ab altari partem in cauerna putei locũ siccũ habente clam absconderunt, tutoq; reposuerunt ita ut ignotus omnibus esset ille locus. Elapsis autẽ annis multis, ubi Deo uisum est, dimissus à rege Persiæ Neemias † nepotes sacerdotum illorũ qui ignem abdiderant, misit ad eum requirendum: qui ut retulerunt nobis, se non ignẽ, sed aquã crassam inuenisse, iussit ut haurirent eam, & afferrent. Deinde ijs quæ ad sacrificia pertinebant aræ impositis, iussit Neemias sacerdotes aqua tam ligna, q̃ quæ ijsdem erant imposita, perfundere. Quod ubi factum est, & interposita mora sol [a] ευσεβεῖς. E Leuit. 6. a 10. a. 16. a

nubibus antea obductus effulsit, ignis ingēs exarsit, adeo ut omnes caperet eius
admiratio. Porrò interim dum sacrificiū cōsumebatur, precationē faciebant tam
sacerdotes q̄ omnes alij, uerba pereunte Ionatha, reliquisq; exēplo Neemiæ sub,
B sequētibus. Huiusmodi autem erat oratio, Domine domine deus, qui creator es
b χρηστός, al. χριστός.
omnium, terribilis, potens, iustus, misericors, qui rex solus es, et b benignus, solus
liberalis, solus iustus, omnipotēs & æternus, qui ex omni malo liberas Israelem,
qui selectos patres reddidisti sanctos, sacrificiū pro uniuerso populo tuo Israeli
tico boni consule, conserua obuentionem tuam, & cōsecra, collige dispersionem
nostri, libera eos qui seruiunt inter gentes, spretos et execratos respice, ut gētes co
gnoscant te solum esse deum nostrum, oppressores, & per superbiam iniuriosos
afflige, populumq; tuum in loco tibi sacro iuxta † dicta Mosis cōstabilies. Sacer- Deut. 30. a
C dotes aūt hymnos accinebāt, cūq; consumpto sacrificio reliqua superesset aqua,
Neemias ea lapides maiores perfundi iussit: † quod ubi factum est, exarsit flāma, 3. Reg. 18. c
quæ lumine ab altari refulgente consumpta est. Vt autem palàm facta res est, re-
giq; Persarū relata, in loco quo abducti in exiliū sacerdotes ignem abdidissent,
aquam qua Neemias cum suis sacrificia consecrassent, inuentam esse, rem appro
bans rex locum circumseptū sacrosanctū reddidit, liberalitate sua sumptus mul-
c Al. Nephthar.
tos insumens & impendens. Cæterum appellauit eum locū Neemias c Ephthar,
D Vel, expiatio.
quod interpretatur D lustratio: uocatur aūt apud multos e Nephthar. CAP. II.
e Al. Nephi.
A EXtat autem in monumentis, Ieremiam prophetam iussisse, ut qui exulatum
ibant, ignem acciperent, † ut dictum est: sicut etiam ijsdē in exilium abeunti- 2. Mac. 1. e
bus † idem propheta mandauit legem ipsis tradendo, ut ne obliuiscerētur præce- Ierem. 29. b
ptorum Domini, nec deciperentur animis simulachra aurea & argentea, & orna Baruc. 6. a
tum eorum uidentes: atq; alia huiusmodi monens dicebat, ne lex animis eorū ex
cideret. Est item in scriptorum monumentis, ut tabernaculū & arcam propheta,
edito sibi oraculo, sequi iusserit, cumq; peruenisset in montē, † (in quē cum ascen Deut. 34. a
disset Moses, possessionem Domini cōtemplatus est,) progressusq; Ieremias con
formatum in antrum reperisset domiciliū, ut intulerit eo tabernaculū, & arcam,
B & aram suffimenti, atq; ostium obstruxerit. Deinde cum quidam notandæ uiæ
causa unà consecuti accessissent, nec locum potuissent deprehendere, ut Ieremias
re cognita increpans eos dixerit, ignotum fore locum illum, donec Deus recolle
gisset multitudinem populi, & placatus esset: tum demum Dominū illa ostensu
rum, & gloriam eius appariturum cum nube, quemadmodū † & tempore Mosis Exod. 13. b
apparuit, * & sicut & Salomon petijt, ut locus magnifice consecraretur. Etenim 3. Reg. 8. b
aperte traditum est, qua ille sapientia præditus sacrificium dedicationis, & conse
crationis templi celebrarit. † Quemadmodū Moses precatus est ad Dominum, Leuit 9. d
& ignis descēdit de cœlo, qui cōsumpsit sacrificium: † ita Salomone quoq; oran= 2. Par. 7. a
C te, demissus ignis holocausta depastus est. Dixit autem Moses, ne factū pro pec
a Scilicet, quo diximus Neemiam fecisse.
cato sacrificiū comederetur, ideo consumptum esse. a Eodem modo & Salomon
octo dies illos celebrauit. Memorantur autem in literis & commentarijs b secun-
b Vel, ætate Neemiæ scriptis.
dum Neemiam hæc eadem, atq; etiam ut bibliothecā cōficiens, in eam scripta de
regibus & prophetis, & quæ Dauidis sunt, itemq; epistolas regum de consecran
dis donarijs congesserit, qualia Iudas propter bellum nobiscū gestum dilapsa re
collegit omnia, et extant apud nos: quorū quidem si indigeris, mittite, qui ad uos
perferant. Expiationem itaq; celebraturi scribendum uobis putauimus, quapro-
D pter recte feceritis, si dies eos obeatis. Deum autem liberatorē totius populi sui,
c כי sæpe magis affirmat, quàm rationē reddat: uel, uos.
qui possessionem omnibus cum regno et sacerdotio atq; religione, † sicut in lege Deut 30. a
sua pollicitus est, restituit: eum c inquam, deum speramus breui miseraturū nos,
& è terra, q̄ late sub cœlo patet, in locum sanctum suum congregaturū. Eripuit
D Vel, repurgauit.
enim nos è magnis periculis, locumq; D expiauit. Cæterū res Iudæ Machabæi &
fratrum

fratrum eius, templiq; magni expiationem, & dedicationem aræ, tum bella cum
2.Maca.6. Antiocho illustri, eiusdemq; filio †Eupatore gesta, & miracula de cœlo per fortia
facta eorum, qui Iudaismi fuerũt studiosi edita, ita ut totam regionem percurre
rent, pauci, barbaraq; agmina pellerẽt, celebre illud per totum orbem templum E
instaurarent, urbem liberarent, & iam ad irritũ cadẽtes leges, Domino ipsis cum
summa clementia placato, restituerent, quæ ab Iasone Cyrenæo quinq; libris ex
plicata sunt, nos uno uolumine perstringere conabimur. Cõsiderata enim effu-
sa copia, quantaq; obijciatur difficultas in cõmentarijs historiarũ uersari uolẽti-
bus propter rerum turbã, & delectationi legere ea uolentiũ, & memoriæ man-
dare cupientium facilitati, omnium aũt euoluentium utilitati studuimus. Quod F
ad nos attinet qui molestiã suscepimus epitomes, rem minime facilẽ, sed sudo-
ris & uigiliarum plenam, quamuis ut cum quis conuiuium instruit, & aliorum
quærit utilitatem, res negotio non careat: hunc tamen laborem in gratiam mul-
torum libenter sustinebimus, exacta singulorũ pertractatione authori cõcessa,
ipsi propositum exemplar ad epitomen elaborandã peragrantes. Sicut enim no
uæ domus architectum de uniuersa structura oportet esse solicitum, formis aũt
exprimere eam, aut depingere tentanti, ea quæ ad speciẽ faciunt, tantũ sunt con- G
sideranda: ita cẽseo in nostro quoq; negotio, penetrare altius, et sermone omnia
pertractare, curioseq; rimari singula, ad authorẽ historiæ pertinere: compendiũ
autem dictionis cõsectari, & uitare quæ sunt in re exquisitiora, ei qui stylo sub-
sequitur, concedendũ. Hinc ergo narrationem incipiamus, præfationem hacte
nus inhibentes. Stultũ enim sit in ijs quæ historiam præcedunt effluentẽ, ipsam
historiam arctius contrahere.

CAP. III.

CVm urbs sancta cũ summa pace habitaretur, & leges seruarẽtur q̃ optime, A
propter pietatem, & animũ Oniæ summi põtificis scelera perosum: euenit
2.Mac.1.c ut †ipsi quoq; reges locum honorarent, templũq; splendidissimis condecorarent
muneribus, ita ut Seleucus Asię rex de reditibus suis, omnes sumptus ad ministe
2.Mac.3.4 rium sacrificiorum pertinentes præstaret. †Simon uero quidã è tribu Beniamin
a. curator templi cõstitutus, dissidio inter ipsum & summũ pontificem super [a] ini-
quitate quæ in urbe patrabatur, orto, uincere Oniã nõ ualens, cõtulit se ad Apol
lonium Thrasææ filiũ, eo tempore Cœlesyriæ Phœniciæq; præfectũ, & ei nun
ciauit ærarium Hierosolymitanum ineffabili pecuniarum summa refertũ esse,
adeo ut innumerabilis esset uis nummorũ, qui ad sacrificiorum rationem non
pertinerent, fieri autem posse ut in potestatem regis peruenirent. Cum ergo re- B
gem adijsset Apollonius, & ad eũ de pecunijs sibi indicatis retulisset, ille delectũ
Heliodorũ tribunũ ærarij cum mandatis ad supradictas pecunias legauit aufe
rendas: statimq; Heliodorus iter ingressus est, specie quidẽ quasi urbes Cœlesy-
riæ Phœniciæq; obiturus, sed reuera executurus regis propositum. Cumq; per-
uenisset Hierosolymam, & à summo ciuitatis põtifice benigne esset acceptus, in
dicium ut factũ esset, proposuit, & cuius rei causa adesset, aperuit: sciscitãs insu-
per an reuera sic se res haberet. Cui summus pontifex ostendit uiduis subleuan
dis, & pupillis has esse repositas: quasdam aũt etiam esse Hircani Tobiæ, uiri di
gnitate eximij, nõ autem quales impius Simon calumniatus esset: in uniuersum
uero esse talenta argenti quadringenta, & auri ducẽta: porrò per iniuriam frau- C
dari eos qui sanctitate loci, & honorati per uniuersum orbẽ tẽpli maiestate, asy-
loq; fisi essent, id uero planè esse indignũ. At Heliodorus propter mandata quæ
à rege habebat, omnino in ærariũ regis inferendas esse dicere: adeoq; die consti
tuto, ad dispensationem earum dispiciendam ingressus est. Quapropter mœror
non paruus totã occupauit ciuitatẽ, & sacerdotes ante altare in sacro habitu pro
Exod.22.b strati, elata in cœlũ uoce, inuocabant eum, qui de deposito † legem tulisset, ut his

[a] παρανομίας, al. ἀγορανομίας.

qui deposuerant eas, saluas custodiret. In primis autem speciem summi pontificis cōtemplantibus, animus sauciabatur. Ipse enim uultus & color immutatus animi angustiam indicabat. Quippe offusus uiro erat metus quidam, horrorq́ corporis, unde euidens esset inspicientibus, qui cordi dolor incūbebat. Praeterea gregatim è domibus confugiebatur ad publicam supplicationem, quòd in contem
D ptum uenturus esse locus uideretur: & mulieres sub uberibus cilicijs accinctae ui cos implebāt. Sed & conclusarum antehac uirginum aliae ad portas cōcurrere, aliae in muros, quaedam prospectare fenestris, omnes autē extentis in coelū manibus, preces facere: adeoq́ miserabilis erat mixtus totius populi procursus, & in moerore magno cōstituti summi pontificis expectatio. Atq́ hi quidē inuocabant omnipotentem Dominū, ut credita sibi, ijs qui ea crediderant, salua in summa tutela conseruaret: sed Heliodorus quod semel habebat constitutum, id per-
b ὁ τῶν πνευμάτων καὶ etc. al. ὁ τῶν πατέρων κύριος καὶ. agebat. Caeterum cum ipse iam cum satellitibus instaret aerario, Dominus[b] spirituum & omnis potentiae, euidens miraculū & ingēs edidit, quo omnes comita-
E ri illum ausi potentiā Dei stupentes consternati sunt, & formidine correpti. †Visus est enim illis equus cū equite terribili, pulcherrimo tegmine adornatus, qui in 2.Mac.10.11.b
citato impetu priores ungulas inflixit Heliodoro. Eques aūt in uniuersa armatura aurea cernebatur, anteq́ eum cōspicui duo iuuenes alij, robore eximij, decoreq́ speciosissimi, qui amictu insignes, astantes utrinq́ flagellabāt illū sine intermissione, multaq́ in eum uerbera ingerebant. †Cumq́ subito collapsus esset hu 2.Mac.5.c
mi, multaq́ circunfusus caligine, correptum & feretro impositū eum, qui modo cum stipatione frequenti, cunctisq́ satellitibus tendebat in praedictū aerariū, ferebant, omni armorum suorū ope destitutum, ut qui potentiā dei palàm cognouissent. Et ille quidē diuina uirtute mutus, & ab omni spe atq́ salute derelictus iacebat: illi uero Dominū, qui locum suum gloria amplificauisset, praedicabāt: & quod paulò ante metu ac trepidatione plenum fuerat templum, praesentē ex-
F hibente se Domino omnipotente, gaudio & laetitia repletū est. Cum autē protinus quidam Heliodoro familiarium rogassent Oniam, ut inuocaret altissimū, ut extremam iam animā agenti uitam donaret: ueritus summus pontifex, ne fortè suspicio regi incideret, dolum aliquem malum in Heliodorum fuisse structū, pro salute uiri illius sacrificiū instituit. Porrò preces faciente summo pontifice, ijdem illi iuuenes ijsdē amicti uestibus, Heliodoro se obtulerūt, & astantes, Plurimam, inquiūt, habeto Oniae pontifici gratiā, † nam Dominus in gratiā ipsius Act.17.a
tibi uitam cōdonauit. Tu uero de coelo flagellatus, amplissimam Dei potentiam omnibus edissere. His dictis illi è cōspectu abierunt. Heliodorus autem cum fecisset Domino sacrificiū, uotaq́ maxima nuncupasset ei, qui uitae gratiā ipsi fe-
G cerat, Onia salutato retro ad regē motis castris remeauit, et omnibus quę magni Dei opera uidisset oculis suis, testatus est. Cumq́ rex interrogasset Heliodorū, ecquem censeret idoneum qui denuo Hierosolymā mitteretur: Si quem hostē habes, ait, rebus tuis insidiosum, eum illuc ablega, & recipies flagellatū, si tamen euaserit: nam uere diuinū quoddam numen in loco illo uersatur. Ipse enim domicilij coelestis habitator loci illius inspector est & defēsor, qui disperdit eos qui ad uiolandum illum accesserint. Atq́ quod ad Heliodorum quidē, & aerarij defensionem attinet, haec acciderunt.

CAP. IIII.

A Simon uero †supra nominatus, ille pecuniarū & patriae proditor criminaba- 2.Mac.3.
*Vel, perterruisset. tur Oniam, quasi ipse[a] pulsasset Heliodorum, & malorū author extitisset, & de patria bene merentē, cui gēs sua curae erat, legisq́ studiosum, appellare audebat rebus regijs insidiosum. Cum autem inimicitiae eousq́ processissent, ut per quosdam Simoni charos caedes etiam patraretur, uidens Onias atrocitatem inimicitiarum, & saeuitiā Appllonij, (qui cum praefectus esset Coelesyriae Phoeniciaeq́

ciæq́, Simonis malitiam augebat,) ad regem se cõtulit, non ut accusator ciuium suorum, sed ut qui publicam & priuatam uniuersi populi utilitatẽ consideraret. Videbat enim sine regia procuratione pacem iam rebus nõ posse dari, nec Simonem insaniæ finem facturum. Porrò cum uitam cum morte commutasset Seleucus, & in regnũ ei successisset Antiochus cognominatus Epiphanes, Iason frater Oniæ summum pontificatum ambiens regem adijt, talenta argenti treceña sexaginta pollicens, & [b] ob accessionem quandã aliam talenta octoginta. † Ad hæc B promittebat etiam se alia centũ & quinquaginta perscripturũ, si potestas sibi concederetur constituendi gymnasium & [c] ephebiũ, & ut incolas Hierosolymæ scriberet Antiochenos. Quæ cum rex annuisset, ipseq́ obtinuisset principatũ, protinus gẽtem suam transformabat in mores Græcorum, & abrogabat statuta principum clementer indulta Iudęis, per Ioannem Eupolemi patrem, † qui legationẽ de amicitia societateq́ cũ Romanis, obierat: atq́ etiam legitima instituta publica abolens, nefarias consuetudines introducebat. Etenim cum sub ipsa arce gymnasium ultro constituisset, optimos quosq́ adolescentum in partes suas pertrahens [D] sub petasum ducebat. Erat q́ Græcorũ morum quoddam tam ardens studium, exoticorumq́ institutorum accessio, propter summã impij, minimeq́ pontificis Iasonis impuritatem, ut nulla iam amplius esset ad munia altaris sacerdotũ propensio, sed contempto templo, sacrificijsq́ neglectis, currerẽt ad fruenda nefaria spectacula, quæ in palæstra exhibebantur, & certamina disci, & patrios honores pro nihilo habentes decora Græca pulcherrima ducerent: quapropter grauis cir C cumuenit eos calamitas, & quorum æmulabant instituta, quibusq́ per omnia similes esse studebant, eosdem hostes, & pœnarum exactores habuerunt. Nam res minime leuis est, admisisse in leges diuinas impietatem. Sed hæc quod consecutum est tempus indicabit. Porrò cum ludi quinquennales celebrarẽtur in Tyro, ubi rex pręsens aderat, misit eò Iason ille scelerat⁹ spectatores Hierosolymis, quasi Antiochenses essent, drachmas argenti trecentas in sacrificiũ Herculis deferentes. Rogabant tamen ipsi qui deferebãt has, ne erogarentur in sacrificium (q́ minus conueniret,) sed in alium potius sumptum impenderentur. Missæ sunt igitur hæ, quod quidem ad missorem ipsum attinet, in sacrificiũ Herculis: propter eos autem qui deferebant eas, in [e] fabricationes triremium. Cum autẽ Antiochus Apollonio Menesthei filio, ꝑpter regis Ptolemæi Philometoris [f] inaugurationẽ in Aegyptum misso, accepisset ipsum à cõmodis suis esse alienatũ, de rebus suis tuto cõstabiliendis cogitans ea de causa Ioppen profectus est, & peruenit Hiero D solymam: magnificeq́ receptus est ab Iasone & ciuitate obuiã egressis cum facibus & acclamatione, & inde his ita gestis cum copijs reuersus in Phœniciã. Exacto autem triennio Iason Menelaum supradicti Simonis fratrẽ misit ad regem, cum pecunijs ad eum deportandis, & cum perferendis mandatis quibusdã de rebus necessarijs: qui regi cõmendatus, postquam ueneratus est eum, per speciem potestatis pontificatum in sese transtulit, Iasone talentis argenti trecẽtis superato: acceptisq́ mandatis regijs aduenit, nihil afferens summo pontificatu dignũ, sed animos crudelis tyranni, & atrocis feræ gerens iracundiã. Et Iason quidem qui dolo suum ipsius fratrem circumscripserat, dolo circũscriptus ab alio, profugus in Ammanitidem regionem compulsus erat, Menelaus autem obtinebat principatum. Cæterũ de promissis regi pecunijs nihil procedebat, quamuis Sostratus præfectus arcis eas exigeret. Penes hunc enim erat pecuniarũ exactio. Hanc ob causam cum uterq́ ad regem euocatus esset, Menelaus procuratorẽ pontificatus E reliquit Lysimachũ fratrem suum, & Sostratus Cratetem præfectum [g] Cyprijs. Dum hæc agebantur, accidit ut Tharsenses & Mallotæ seditionem mouerent, q́ Antiochidi pellici regis dono essent dati. Cumq́ rex protinus ad res componen

2. Mac. 1. b
2. Mac. 8. c

[b] Id est, ob lucrum suũ aliud: uel, ut alterius rei accessionem impetraret: nisi malis, ut uetus interpres habet, ex redditibus alijs, siue causa aliorũ reddituũ.

[c] Ita uocatur pars palæstræ, in qua ephebi exercebãtur.

[D] Ut scilicet eos hoc ludi lenocinio corrũperet, uel ob palæstram, in petasum fastigiatam, uel quod in palæstra certãtes petasati essent.

[e] Vel apparatus, et instructiones.

[f] πρωτοκλίσια, q. d. propter celebritatẽ, qua primũ solio initiabatur: al. πρωτοκλισία: uel ob principatum, de quo erat cõtentio. Ioseph. lib. 1. belli Iudaici ca. 1.

[g] Vel, à cyprijs. i. à mensuris, qui metiendis frugibus alioqui præerat.

das profectus esset, relicto procuratore Andronico, uno ex ijs qui pollebant di-
b εὐφυῶς. gnitate: Menelaus se [b]commodam occasionem nactum ratus aurea quædã tem
pli uasa depeculatus, Andronico largitus est, alijs Tyrũ & in circumiacentes ur-
bes uenum datis. Eam rem certo compertam Onias criminabatur. Receperat au
tem se in tutum asylum Daphnen, uicinam Antiochiæ. Qua de causa Menelaus
seorsum nactus Andronicum orauit, ut Oniam interficeret. Cum igitur ille ad
c καὶ ἀξιωθεὶς μεθ' ὅρκων δοὺς δεξιάν. Oniam peruenisset, fide per dolũ impetrata, [c]interpositoq; iureiurando receptus,
dextera data, (quãuis suspectus esset,) persuasit illi ut ex asylo ꝓcederet, statimq;
peremit eum, nulla iuris reuerẽtia. Qua de causa non solum Iudæi perdoluerũt
grauiter, sed multi ex alijs quoq; gentibus iniustam uiri cædem acerbe tulerunt.
Ergo postquam rex è locis Ciliciæ reuersus est, qui in urbe erant Iudæi, adiuuan
tibus odio sceleris & Græcis, de immerita Oniæ cæde apud eum conquesti sunt.
F Quare Antiochus ex animo contristatus, cõmotusq; miseratione illachrymauit
propter interfecti moderationem, multamq; morum concinnitatẽ: & ira inflam
matus, è uestigio detracta Andronico purpura, tunicaq; discissa, per totã urbem
in eundem locum ubi Oniam impie trucidarat, circunducendum curauit impu
ratum hominem, & interficendum. Domino condignas ab eo pœnas repeten-
k ἱεροσυλημάτων. te. Porrò multis per urbem [k]sacrilegijs commissis à Lysimacho de consilio Mene
lai, famaq; rei diuulgata, multitudo aduersus eũ, multo iam auro diuerse expor-
tato, congregata est. Ibi Lysimachus, cum turba concitata esset, & ira plena, arma
tis circiter tribus millibus, iniusta manuum ui cepit agere, duce quodã tyranno,
affecta iam ætate, nec minus mente. Videntes ergo illi conatum Lysimachi, alij
correptos lapides, alij fragmenta lignorum, obuijq; pulueris quantũ manu pre-
hendissent alij, in factionem Lysimachi irruentem proijciebãt: quibus multi uul
nerati, pars etiam prostrati, omnes certe in fugam pulsi sunt, ipse uero sacrilegus
G iuxta ærarium interfectus. Cæterũ iudicio de his constituto aduersus Menelaũ,
cum rex in Tyro præsto esset, tres uiri à senatu missi coram eo reum egerunt. Me
l χρήματα. nelaus autem iam conuictus, [l]pecuniarum quod satis esset, Ptolemæo Doryme-
nis filio pollicitus est, ut regem sibi cõciliaret. Itaq; Ptolemæus regem in atrium
m ὅλης. quoddam, quasi refrigerationis gratia seductum peruertit, ut Menelaum [m]totius
n Vel, reum. sceleris [n]authorem criminibus absolueret, miseros autem illos, qui etiamsi apud
Scythas causam dixissent, culpa fuissent absoluti, morte damnaret. Itaq; confe-
o ὑπέχον. stim iniusta pœna [o]affecti sunt, qui causam ciuitatis & populi, sacrorumq; uaso
rum egerant. Quamobrem Tyrij quoq; sceleris odio commoti, quæ ad funeran
dos eos pertinebant, magnificentissime suppeditarunt. Menelaus autem per aua
p Vel malitiæ incre ritiam potentum, principatum retinuit, [p]malitiosa insinuatione magnus ciuibus
mentis. insidiator constitutus.

CAP. V.

A CIrca tempus illud cum † Antiochus secundã expeditionem in Aegyptũ su- 2.Mac.1.b
scepisset, †contigit per totam urbẽ, quadraginta ferè diebus, cerni per aërem 4.Reg.7.b
discurrentes aurato habitu equites, & quasi cohortes armatas hastatorum, equo- Esa.13.a
q ἴλας. rumq; ordinibus digestorum [q]agmina, tum pugnas cõmitti cominus, & concur
sus utrinq;, simul & motus scutorũ, ac spicula crebra, districtosq; gladios, telorũ
quoq; iactus, & micantia ornamenta aurea, omneq; genus loricas. Quapropter
omnes ut bono forent ostenta precabantur. Sed cum falsus rumor emanauisset,
uita excessisse Antiochum, Iason collectis non minus mille uiris, ad capiendã ur
bem repente uenit: & quamuis ciues cõuolassent in muros, ad ultimũ tamẽ cum
urbs iam caperetur, Menelaus cõfugit in arcem, Iason aũt suorum ipsius ciuium
cædem edebat, nemini parcens, nec cogitans felicitatẽ cõtra suos infelicitatẽ esse
B maximam, sed arbitrans se de hostibus, non de ciuibus trophæa cõparare. Prin-
cipatum tamen nõ obtinuit, sed suscepto dedecore, (qui fuit insidiarum exitus,)
fuga

2.Mac.4.c fuga se sursum recepit in† Ammanitidem. Tandem igitur infelicem adeptus ui
cissitudinē, [b]in crimen uocatus apud Aretam tyrannū Arabum, ex alia in aliā ur
bem fugiens, eiectus ab omnibus, & odio habitus, ut legis proditor, atq; execra
tus ut patriç ciuiumq; [c]carnifex, in Aegyptū extrusus est. Et qui multos extorres
patria fecerat, extorris periit profectus ad Lacedęmonios, tanquā locū ibi tutum
habiturus propter cognationē: & qui insepultos multos abiecerat, luctu caruit,
neq; ulla exequiarum iusta, neq; patrium sepulchrum consecutus. Hæc cum rex
2. Mac. 1.c ut gesta erant accepisset, †defectionem meditari Iudæā suspicatus est. Quamob
rem efferato animo profectus ex Aegypto, urbe ui capta, imperauit militibus, ut
nemini parcentes tam obuios quosq; conciderent, q̄ eos qui se recepissent in do
mos, trucidarent. Cędebantur ergo tam iuuenes q̄ senes, uiri simul ac mulieres,
puériq; perimebātur cum iugulatione uirginū & infantium, adeo ut intra tres
ad summū dies octoginta millia fuerint interfecta, quadraginta uero millia ma
nu capta, nec pauciores interfectis diuenditi. His tamen non contentus, etiā san C
ctissimum totius orbis templū inuadere ausus est, idq; duce Menelao proditore
legum simul & patriæ, & sceleratis manibus sacra uasa corripiens, unaq; ea quæ
ab aliis regibus ad amplitudinem & maiestatē decusq; loci consecrata fuerant,
impiis manibus contrectās Antiochus, efferebatur insolentia & animo, nō con
siderans Dominū propter peccata incolentiū urbē ad breue tempus irasci, eoq;
Iudith 5.d locum esse neglectū. † Nam nisi contigisset illos multis peccatis inuolui prius,
2.Mac.3.d ut † Heliodorus ille à Seleuco rege missus ad perscrutandū ærariū, ita hic quoq;
(ubi eodem erupit,) repente flagellatus, ab audacia fuisset absterritus. Sed nō lo
ci gratia gentem, sed gentis gratia locum Dominus elegerat. Ideoq; idem ille lo
cus qui infortuniorū, quæ genti acciderunt, fuit particeps, postea beneficiorum
quoq; Domini consors extitit: & qui per irā omnipotentis fuerat desertus, idem
rursum recōciliato magno Deo, ad summam gloriam restitutus est. Antiochus D
igitur mille et octingentis ablatis è templo talētis q̄primū abscessit Antiochiam,
præ superbia terram nauigabilē, mare uero pedibus peruium effecturum se exi
stimans: tanta erat animi elatio. Reliquit aūt præfectos qui gentem [d]affligerent,
Hierosolymis quidem Philippum natione Phrygem, moribus eo ipso qui cōsti
tuerat eum, feriorem: in [e] Garizin autē Andronicum, & præter hos Menelaum,
qui grauius q̄ cęteri ciuibus imminebat, alioqui hostili in ciues Iudæos animo.
Misit insuper sceleratum principē Apollonium cum exercitu uiginti duorū mil
lium, & cum mādatis, ut [f]ætate militari præditos omnes interficeret, mulieres au
tem & iuniores uenderet. Hic cum peruenisset Hierosolymā, pacificum se simu
lans, rem, usq; in sacrum sabbathi diem distulit, quo feriātes nactus Iudęos, cum
recensum exercitus armati suis indixisset, egressos ad spectaculū omnes trucida
2.Mac. 2.c uit, & in urbem cum armatis irruens, ingentem [g]peremit multitudinem. †Tum
Iudas Machabæus decimus ipse secessit in desertum, ibiq; cum suis ferarum mo
do uitam agebat in montibus, & cibo herbarum uescens durabat, ne se cum cæ
teris impiaret.

CAP. VI.

2. Mac.1.c NOn multo uero post tempore misit rex senem quendā [a] Antiochenū, qui A
Iudæos iura patria deserere cōpelleret, & usum legū Dei relinquere, quiq;
profanato templo Hierosolymitano Iouis Olympii cognomen adderet, ei autē
Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 7. quod in Garizin erat, †ut incolę loci eius ultro iā fecissent, Iouis hospitalis. Gra
uis erat hæc uniuersis, & tristis sceleris introductio. Nam templū turpi luxu re
plebatur, & cōmessationibus gentium, quæ desidebant inter scorta, & intra sa
cros parietes rem habebant cū mulieribus, quę minime conueniebat intrò feren
tes. Altare etiam rebus nefariis lege uetitis plenum erat, & præterea neq; sabba B
thum celebrare quisquā audebat, neq; solēnes dies patrios seruare, nec omnino

[b] ἐγκληθεὶς, lego.
[c] Vel, perduellis.
[d] τοῦ κακοῦν.
[e] Garizin mons Samariæ.
[f] Vel, ætate prouectiores.
[g] κατέσφαξε.
[a] Ita uetus interpres, Græca tamen exēplaria uno cōsēsu habent Ἀθηναῖον.

Iudæum se profiteri. Ducebantur autẽ per acerbam uim, singulis mensibus, ce-
lebrando natali regis die, ad uisceratioem, & agitando Bacchanaliorum solen
ni cogebantur Iudæi hedera coronati Baccho pompam ducere. Decretum insu
per in uicinas Græcorum urbes est editum Ptolemæi instinctu, ut idem institu-
tum & uisceratio contra Iudæos celebraretur: quod si qui minus in Græcorum
instituta transire uoluissent, interficerentur. Palàm igitur uidere erat urgentẽ mi
seriam. †Duæ mulieres productæ, quod præputia natorum suorũ circuncidis- 1. Mac. 1. f
sent, suspensis de uberibus earum infantibus illis, per urbẽ circunductæ sunt pu
C blice, & [b] de muris præcipitatæ. Alij quidam cum in proximas speluncas confu
gissent, septimũ diem latenter celebraturi, indicati Philippo, flammis concrema
ti sunt, quod propter maiestatem religiosissimæ diei auxilium ferre sibimetipsis
uererentur. Obsecro igitur eos qui in hunc librũ inciderint, ne ob hos casus ani
mum despondeant, sed reputent hæc supplicia in genus nostrum non ad perni-
ciem, sed ad castigationem eius esse cõstituta, præterquàm quod non multũ tem
poris concessum esse impijs, †sed eos pœnas cito luisse, magni beneficij est indi- Prou. 3. b
cium. Non enim sicut in alijs gẽtibus lenitate Dominus expectat, donec in eas
ubi ad summũ peccatorum euaserint, animaduertat, ita de nobis statuit: ne scili-
D cet pro redundantibus ad summũ peccatis nostris, pœnas tandem à nobis repe-
tat. Quapropter nunquam nobis suam subducit misericordiã, sed populũ suum
aduersis casibus castigando non derelinquit. Verum hęc commonitionis gratia
dicta sint à nobis hactenus, nunc flexu breui nobis ad narrationẽ redeundum
est. Eleazarus quidã è primarijs scribis unus, uir ætate iã prouecta, uultus'q; spe-
cie honestissima præditus, aperire os, † & carnem porcinã edere cogebatur. At Leuit. 11. a
ille gloriosam mortẽ uitæ cum scelere coniunctæ præoptans, ad [c] tormenta ul-
tro accedebat insputabũdus: quo pacto accedere oportebat eos, qui propter ea
E quæ non fas est amore uitæ gustauisse, laturi essent suppliciũ. Cæterum qui ne-
fariæ uiscerationi præfecti erant, propter antiquam, quam habebãt, uiri notitiã,
seductum seorsum rogabant, ut sumptis quibus uti sibi liceret carnibus paratis
à se, simularet se comedere de carnibus sacrificij ab rege imperatis, ut hoc pacto
mortem effugeret, & propter ueterem cum ipsis amicitiam, humanitatẽ erga se
consequeretur. At ille honesta inita ratione digna ætate sua, senectutis'q; excellẽ
tia, tũ contracta iam insigni canicie, atq; optima à puero [d] educatione, aut potius
sanctæ & à deo conditæ, sancitæ'q; legi consentanea, cito respondens, ad manes
F præire se, dixit. †Nõ enim ætate nostra dignum est, inquit, simulare, unde multi 1 Thes. 5. c
adolescentium Eleazarum illum nonagenarium, in alienam religionẽ transisse
existimantes, ipsi quoq; mea, propter breuẽ & [e] minimi momenti uitam, simu-
latione atq; culpa seducantur, & ego mihi piaculũ labem'q; senectuti cõtraham.
Nam etiamsi in præsentia hominũ supplicia euasero, †illas tamẽ omnipotentis Amos 1. a
manus neq; uiuus effugero, neq; defunctus. Quamobrem nũc quidem uita for
titer excedendo, me qualem senectute dignũ est exhibuero: adolescentibus autẽ
egregium reliquero exemplũ ad mortem pro uenerãdis sanctissimis'q; legibus,
G prompte, animose, & alacriter obeundã. His dictis, se [f] tormento protinus obtu
lit. Cum autem ij qui ducebant eũ, quam paulò ante pollicebantur beneuolen-
tiam in maleuolentiã cõmutassent, propter supradictos sermones, quã ipsi insa
niam interpretabantur: propè iam inter uerbera moriturus ingemiscẽs, Domi-
no, inquit, sancta cognitione prędito plane notum est me, cum possem mortem
euasisse, duros perferre corpore dolores flagellatum, animo uero libẽter ista pro
pter religionẽ ipsius perpeti. Atq; hic quidem uitam hoc modo finijt, morte sua
non solum iuuenibus, sed alijs quoq; suæ gẽtis ꝙ plurimis, exemplo magnani-
mitatis, uirtutis'q; monumento relicta.

CAP. VII.

Contigit

[b] κατὰ τοῦ τείχους.

[c] Vel, tympanum, quod est tormenti genus.

[d] ἀνατροφῆς, ἀναστροφῆς alij legunt.

[e] ἀκαριαίου

Leuit. 11. a CONtigit autem, ut & septem fratres unà cum matre cōprehensi, †suillā con A
tra fas gustare cogerentur à rege, flagellis & taureis excruciati: quorum unus
uice omniū sic ait, Quid tandē exquirere uis, aut è nobis sciscitari? Nam nos qui-
dem mori potius parati sumus, q̃ leges patrias uiolare. Tum rex furore percitus,
sartagines & lebetes iussit feruefacere: quibus feruefactis, protinus ei qui uice o-
mniū loquutus fuerat, præcidi linguā imperat, eumq; cute detracta extremis mu
tilari, cęteris eius fratribus cum matre inspicientibus: deinde omnibus membris
inutilem redditū igni admoueri spirantē adhuc iussit, & torreri sartagine. Porrò
dum uapor à sartagine se late diffunderet, illi cum matre seinuicē hortari ad mo
riendum animose, & sic dicere, Dominus deus uidet hæc, & reuera super nobis B
recreatur: quemadmodū in edito publice cantico testificās Moses prodidit, cum
Deut. 32. e diceret, †Et super seruis suis recreabitur. Hoc modo cum primus ille mortem ob
ijsset, & secundus duceretur ad illusionē, [a] illi eum cute capitis ipsi cū capillis de-
tracta, interrogabant, Essétne tandē comesturus, priusquā corpore membratim
mutilando multaretur? At ille patria uoce respondens, Nō, inquit, faciam. Qua-
propter & hic consequens tulit suppliciū, ut ille primus, & extremum agens spi
ritum, ait, Tu quidē perniciosissime præsentem nobis uitam eripis, at ille rector
mundi pro legibus suis morientes nos ad æternā uitam denuo suscitabit. Post C
hunc tertius, cum illuderetur, linguā quam poscebant, confestim protulit, & ma
nus audacter protendens, animose inquit, Hæc è cœlo accepi, hęc eadem sperno
propter leges eius, à quo me spero rursum ea recepturū, ita ut ipse rex cum præ-
sentibus animum miraretur adolescentis, qui pro nihilo duceret cruciatus. Hoc
quoq; extincto, quartū ijsdem tormentis excruciabant, qui iam morti proximus
sic est locutus, Optabile est humana spe relicta, fretos diuina expectare diuini-
tus in uitā esse reuocandos. Nam tui quidem nulla ad uitam erit restitutio. Quin
tus deinceps cum adductus torqueretur, ad regem respiciens, Tu quidē, inquit,
in homines adeptus potestatē, cum caducus sis, quod tibi lubet facis: uerū ne pu-
tes genus nostrū esse à deo derelictū. Sed perge, & spectator esto ingentis poten D
tiæ eius, [b] quomodo te & progeniē tuam sit cruciaturus. Post hunc sextus cum
adduceretur iam moriturus, Ne temere erres, ait. Nos [c] eī propter nosmetipsos
hæc patimur, ut qui in nostrū ipsorum Deum peccauerimus, dum [D] admiranda
etiam perpetrata sunt. Tu tamen ne putes te impune esse abiturū, qui cum Deo
bellum gerere conatus sis. Supra modū autem mater admiratione & memoria
felici digna est, quæ pereuntes tempore unius diei septem filios aspicere, propter
spem in Domino collocatā, fortiter sustinuit. Nam singulos eorum uoce patria
hortabatur, plena generosi spiritus, & fœmineā cogitationē animo masculo su-
scitās, sic illos alloquebatur, Qualis fuerit ortus in utero meo uester ego nescio, E
nec uitam dedi uobis, neq; etiam coagmentationis uestræ elementa cōcinnaui.
At uero mundi creator ille, qui [e] conformauit originē hominis, & progeniei om
nium ac spiritus author est, idem rursum uitam quoq; uobis clementer reddítu-
rus est, qui nunc uosipsos legibus ipsius posthabetis. Antiochus autē contemni
se arbitratus, [f] probrosam sibi uocem metuens, cum superesset adhuc natu mini-
mus, non solū uerbis hortabatur eum, sed etiā iureiurādo affirmabat se eum red-
diturum diuitem & beatissimū, si patria instituta deseruisset, atq; adeo ipsum ha-
biturum pro amico, & ei administranda negotia concrediturū. Porrò cum ado-
lescens nihil moueretur, rex aduocatā matrem hortabatur, ut iuueni consiliū da-
ret ad salutem: quæ cum multū instante eo se filio suasuram recepisset, ut accessit F
ad illum propius, crudelem tyrannū irridens, patria uoce sic est locuta, Miserere
mei fili, quæ te nouē mensibus in utero circuntuli, quæ te lactaui tribus annis,
quæ enutriui te, & ad hanc usq; ætatē perduxi atq; educaui. Postulo à te, fili, ut in

[a] καὶ τὸ τῆς κεφαλῆς δέρμα.

[b] *Vel, ὅς σε, qui te & progeniem tuam cruciaturus est.*

[c] γὰρ.

[D] *Id est, mira scelera. Alij ἄξια γὰρ habent, non, ἄξια καὶ.*

[e] *Vel, hominis nati uitatem instituit.*

[f] *ne probro sibi foret, si nihil profecisset tormentis.*

cœlum suspiciens,terramq́;,& quæ in ea sunt cõtemplans omnia, & agnoscens
Deum ista condidisse ex nihilo,eodemq́; modo genus humanũ esse ortũ,carnifi
cem istũ non metuas,sed fratribus te dignũ præbens mortem eligas, ut te per cle
mentiam tuam cum fratribus tuis recipiam. Hæc adhuc ea dicente,adolescens,
Quem expectatis,ait? Imperio regis non obedio, sed audio præceptũ legis quæ
maioribus nostris per † Mosen tradita est:tu uero omnis in Hebræos maliti æ in- Leuit.11.a
uentor,manus Dei nequaq̃ effugeris. Nos quidẽ hæc propter peccata nostra pa Deut.14.a
timur, sed quãuis castigationis & correctionis gratia uiuus Dominus nobis ali
quantisper irascatur,rursum tamen seruis suis reconciliabitur. Tu uero,ô impie,
& omniũ hominũ flagitiosissime,ne incerta spe fremens temere teipsum efferas,
G seruis cœlestis Dei manũ afferendo. Nondũ enim iudicium omnipotentis inspe
ctoris Dei effugisti. Nam fratres mei nunc breuem dolorẽ perpessi,diuino peren
nis uitæ pacto continentur: tu uero iudicio Dei iustas superbiæ pœnas daturus
es. Equidẽ sicut & fratres mei corpus simul & animã pro patrijs legibus deuo-
ueo,deũ inuocans,ut se breui genti nostræ propitiũ exhibeat, †tuq́; inter tormen 2.Mach.9.
ta & flagella solũ ipsum esse Deum cõfitearis,in me uero fratribusq́; meis ut de-
finat ira omnipotentis, quæ iuste in uniuersam gentẽ nostram effusa est. Tum
rex furore percitus, se derisum acerbe ferens huic se magis q̃ cæteris sæuum exhi
buit: & hic quoq́; per omnia Domino fretus mortem sancte oppetijt:nouissimo
uero loco mater filios morte subsecuta est. De uisceratiationibus igitur,grauissi-
misq́; supplicijs hactenus.

CAP. VIII.

A Porrò Iudas Machabæus,& qui se socios ei iunxerant,latenter in castella in-
gressi,cognatos euocabant ad societatẽ: & adscitis ijs qui in Iudaismo per-
stiterant,ad sex millia contraxerunt. Inuocabant autẽ Dominum,ut afflictũ ab
omnibus populũ respiceret,ut misereretur templi ab impijs hominibus profana
ti,misereretur & labefactatæ,& propè iam solo æquandæ urbis,utq́; clamantem
ad se sanguinẽ exaudiret,& recordaretur iniustas innocentiũ puerorũ mortes,fa
ctasq́; nomini suo contumelias,atq́; odium scelerũ declararet. †Machabæus er 1.Mac.2.
go collecta manu iam intolerabilis erat gẽtibus ira Domini cõuersa in clemen
B tiam. Nam urbes & castella improuiso superuentu succẽdebat, & opportuna lo
ca occupans non paucos hostiũ in fugam agendo uincebat, ad huiusmodi insi-
dias maxime utens adiumento noctiũ. Ergo fama uirtutis eius quocunq́; dima
nante,uidens Philippus uirũ incrementis paulatim proficere, & crebras succes-
suum accessiones facere,ad Ptolemæum præfectũ Cœlesyriæ scripsit,ut negotijs
regis subueniret. Is delectũ protinus †Nicanorem Patrocli filiũ è primarijs ami 1.Mac.3.
cis unũ misit,ad delendũ uniuersum genus Iudæorũ, attributis illi gentium pro
miscuis nõ minus duobus millibus, adiunctoq́; eidẽ Gorgia uiro imperatorio,
C rerumq́; bellicarũ perito. Cum aũt Nicanor tributũ, quod duo millia talẽtorum
conficiebat,regis causa pendendũ Romanis statuisset ex captiuitate Iudæorum
supplere:confestim ad maritimas ciuitates misit, qui emptores Iudaicorũ manci-
piorum euocarent,nonagena mancipia talento se distracturũ pollicens, nec ex-
pectans pœnas in se ab omnipotente consecuturas. Hac expeditione Nicanoris
intellecta,cum Iudas inter suos euulgasset aduentũ exercitus, quidam formido-
losi & uindictæ Dei diffisi, seipsos subducendo diffugiebant:alij uero omnibus
quæ reliqua habebant,diuenditis,unà precabant̃ Dominũ,ut seruaret eos,quos
D impius Nicanor,priusquam esset adeptus,uendidisset. Quod si minus propter
eos,at ob ea quæ maioribus ipsorũ pactus esset,faceret:& propter uenerandum
atq́; magnificum nomen suum,quo censerentur. †Machabæus autem conuoca- 1.Mac.5.b
tos socios,qui erant numero sex millia,hortabatur,ne hostes reformidarẽt,†neq́; Deut.20.a
multitudinem gentium quæ iniuste inuaderent ipsos,metuerent: sed decertarent 2.Par.20.C.

fortiter,

fortiter, ob oculos sibi ponentes nefariam in sanctū locum patratam ab ipsis indignitatem, & iniuriam ludibrio habitæ ciuitatis, dissipatáque maiorum instituta.
Ierem.17.b †Illi quidē armis confidunt, [a]ait, & audacia, nos aūt Deo omnipotente fidimus, [a] ἐφ᾽ὅπλοις, ἡμεῖς δὲ, &c.
qui potest & eos qui inuadunt nos, & totū mundum uno nutu deijcere. Ad hęc B
4.Re.19.g cum recitasset ipsis lata maioribus auxilia, †& illud quo sub Sennacherib cētum
Esaiæ 37.f octoginta [b]millia perierunt, atque prælium cum ipsis Galatis commissum in Baby- [b] χιλιάδων.
1.Mac.7.a lonia, ubi cum ad rem gerendam octo millia cum quatuor Macedonū millibus conuenissent, Macedonibus hæsitantibus, ipsa millia octo, peremissent centū uiginti millia, propter auxiliū sibi missum de cœlo, unde commoda plurima [c]publice fuissent consecuti. His uerbis cum illis animū addidisset, proque legibus & patria moriendi alacritatem, quadrifariam diuisit exercitum, fratribus suis Simone & Iosepho collocatis in [D] utraque acie [e] præcedente, deinde Ionatha, attributis cuique millenis & quingenis, & post hos Eleazaro. Tum [f]recitato sacro libro, cū
[c] ὠφελείας πολλὰς ... non est in emendatioribus exemplaribus.
[D] ἑκατέρας.
[e] προηγουμένης lego, al. προηγουμένους.
[f] παραγνούς.
2.Mac.4.b adiutoriū Dei dedisset signo, †ipseque ut dux primæ cohortis præliū cum Nicanore commisisset, opē ferente ipsis omnipotente interfecerunt hostiū supra nouem millia: uulneribus autem affecerunt, membrisque mutilauerunt maximā partem exercitus Nicanoris, omnes certe in fugā egerunt: & pecunijs eorum qui ad em F
ptionem ipsorū [g]aduenerant, potiti, ubi eos quantū satis erat persecuti sunt, tempore interclusi se receperunt. Erat enim pridie sabbati, quā ob causam non [h]diu sunt eos persecuti: sed lectis armis hostiū spolijsque detractis sabbato se dederūt perque studiose laudes agētes & gratulantes Domino, qui ad eum diem seruasset
[g] παραγενομένων.
[h] μακροτόνως, al. μακροθύμως, ἐπολογήσαντες.
Num.31.d ipsos, prima misericordiæ in ipsos [i]extillatione. †Exacto uero sabbato parte spoliorum diuisa in damna passos, & uiduas ac pupillos, reliqua inter se & liberos distribuerunt. [k]His peractis cum indicta supplicatione publica orassent misericordem Dominū, ut se seruis suis perfecte placatum exhiberet: impressione coniunctim facta partiū Timothei & Bacchidis interfecerunt super uiginti millia, munitionibusque præaltis perque feliciter expugnatis plurimā prædā distribuerunt æquis inter se, damnaque passos, tum pupillos & uiduas ac senes factis partibus. Arma deinde hostiū diligenter collecta in opportuna loca reposuerunt, & reliquam spoliorū partem amiserunt Hierosolymā. Interemerunt autem & [l]Philarchen partes Timothei secutū uirū impurissimū, qui perque infestus fuerat Iudæis: cumque celebrarēt epinicia in patria, Callisthenem qui sacras portas succenderat, cum in quasdā ædiculas perfugisset, subiecto igne cremauerunt. Ita ille dignam mercedem recepit impietatis. Nicanor autem ille cōsceleratissimus, qui mille negotiatores euocarat ad uenditionem Iudæorū, ab ijs quos apud se minimo æstimabat, diuino auxilio afflictus, deposito magnifico uestitu per mare Mediterraneū serui fugitiui modo, ipse sibi solitudinis author, perfugit Antiochiā, [m]amisso exercitu, & re supra modū infeliciter gesta. Et qui receperat se Romanis tributum de captiuis Hierosolymitanis confecturum, is Iudæos propugnatorem habere nunciauit, eoque inuictos esse Iudæos, quod sequantur leges ab ipso constitutas.
[i] σπάσαντι.
[k] ταῦτα δὲ.
G
[l] Φιλάρχην, al. Φυλάρχην.
[m] ἀφεθείς.

CAP. IX.

1.Mac.6.a EOdem ferè tempore Antiochus se è Persicis regionibus ignominiose receperat. Nam quam dicunt Persepolim ingressus, cum tentasset templum expoliare sacrilegio, & ciuitatem opprimere, & ideo concitatū uulgus ad præsidium armorū confugisset: contigit ut Antiochus ab indigenis in fugam actus turpi receptu discederet. Cumque iam esset circa Ecbatana, accepto de rebus Nicanoris & A
1.Mach.5. †Timothei ut gestę essent, nuncio, ira incēsus meditabatur etiam eorū qui fugarant eum, malitiā Iudæis imputare. Quapropter iussit aurigam iter assidua concitatione conficere, cœlesti utique iudicio ipsum urgēte, qui tam superbe dixisset, se Hierosolymam, ubi eò peruenisset, facturum commune sepulchrum Iudæorum

rum. At[qui conspicit uniuersa] omnipotens dominus Deus Israelis ipsum in- sanabili cæcoq; malo tetigit, ut uerba adhuc facientē eum dolor uiscerū immedicabilis, & acerbi interaneorū cruciatus caperent: & quidem iuste admodū, quip-
B pe qui multis & nouis cruciatibus uiscera aliorū torsisset. Ille tamen arrogantia sua non desistebat, sed superbia magis intumescebat etiā, ignem spirans animo in Iudæos, & profectionem accelerare iubens. Accidit autem ut curru, dum impetu fertur, decideret, grauiq; casu affectus omnibus mēbris corporis discruciaretur. Ergo qui modo se maris fluctibus imperaturū existimabat, ob insolentiam homine altiorē, & statera se montium[a] iuga putabat libraturū, is humi deiectus ferebatur gestatorio, palàm in se Dei potentiam ostendens omnibus tantam, ut impiū corpus eius scateret† uermibus, & uiui caro cū doloribus atq; cruciatibus dilaberetur, fœtorq; putredinis eius toti grauis esset exercitui, adeo ut q paulò ante sydera cœli contingere sibi uidebatur, eum propter intolerabilē odoris grauitatē gestare nemo posset. Ibi demū cœpit ingenti sua superbia desistere sauciatus, & doloribus diuino flagello per singula momenta augescentibus in cognitionem sui descendere: tandemq; ne ipse quidē iam fœtorem suū ferre ualens, ita locutus est, Deo subiectū esse iustum est, non autem se ei superbis cogita-
C tionibus exæquare. Orabat autem scelestus ille Dominū iam non misertur um eius, dicens, se sanctam illam urbem, quam solo æquaturus, †ac cōmune facturus sepulchrum petere contendisset, redditurū liberam: & Iudæos, quos ne sepulchro quidem dignari, sed auibus cum liberis diripiendos, ac feris obijcere decreuisset, eos omnes facturum pares Atheniensibus: templum etiam sacrosanctum, quod expoliasset antea, pulcherrimis condecoraturū donarijs, & sacra uasa redditurū omnia, eaq; multiplicata, atq; item imperatos ad sacrificia legitimos sumptus è suis redditibus præstaturum. Ad hæc etiam Iudæum se fore, locumq; habitabilem omnem prædicando potentiā Dei obiturum. Cæterum non desinentibus doloribus, q; iustum Dei iudicium eum inuasisset, de rebus suis desperans, subiectam scripsit ad Iudæos epistolam, supplicātis in modū, hæc continentem, Optimis ciuibus Iudæis plurimā salutem, sanitatem ac felicitatem rex & imperator Antiochus, Si ualetis, & liberi ac res uestræ ex sententia uestra se habent, Deo sanè gratias ago maximas, in cœlo spem reponens: cæterū ego grauiter afficior, Benigne aūt recordatus amplitudinis uestræ & beneuolentiæ, dum è Persicis regionibus reuertor in grauem morbū delapsus, factu necessarium duxi, ut communi omniū securitati consulerem: non q; rebus meis desperē, (nam magna spe
D ducor me morbo liberatū iri,) sed q; cogitem patrem quoq; meum, quibus temporibus in superiores regiones exercitū duxit, successorem sibi constituisse, ut si quid præter expectationē accidisset, aut acerbius quid fuisset nunciatum, qui regionem incolunt, cui rerum summa cōmissa esset scientes, non perturbarentur: præterq̄ q; considerarem cōfines principes & regno uicinos occasioni intentos rerum euentum expectare. Filium itaq; Antiochum regē designaui, quem sæpe in superiores satrapias recurrens plærisq; uestrū commisi atq; commendaui. Ad eum quoq; subiecto exemplo scripsi. Oro itaq; uos atq; postulo, ut memores beneficiorū publice & priuatim, præsentem quisq; beneuolentiā mihi, & filio conseruetis. Cōfido enim eum moderate & humaniter sequendo uoluntatē meam uobis usurum. †Cæterū homicida ille, & in Deum contumeliosus pessime affectus, quibus utiq; modis affecerat ipse alios, peregre uitā finiuit in montibus fato miserrimo: corpus aūt abstulit Philippus unà cū illo educatus, qui filiū Antiochi metuens, se in Aegyptū contulit ad Ptolemæū Philometorem.

CAP. X.

B MAchabæus aūt & sui [a] Domino fortunante, recepto templo & urbe, in foro extructas ab alienigenis aras, atq; item delubra demoliti sunt: cumq; ex-

purgato

[a] τὰ πλάτη nō est in correctioribus.

Act.15.d — 1.Mach.5. — Dan. 8.c — 1.Mach.4.

[a] Vel, instinctu Domini.

purgato templo altare aliud constituissent, concepto de igniris lapidibus igne sa
crificiũ ac suffimenta, post tempus biennij &[b] sex mensium, instaurarũt, & lucer [b] Et sex mensium,
nas panumq; proponendorum seriem adornarunt. Hæc cum fecissent proni in non est in omni-
uentrẽ humi prostrati precabantur Dominũ, ne iterum in talia mala inciderent, bus Græcis.
sed si quando peccauissent, clementer castigarentur ab ipso, nec contumeliosis in
Deum aut barbaris gentibus dederentur. Porrò contigit, ut qua die templũ ab
alienigenis profanatum fuit, eadem die eiusdẽ templi expiatio celebraretur, quæ
1.Mac.4 f erat † uicesimaquinta eius mensis qui dicitur Casleu, quo dies octo lætitia trans- B
egerunt tanquam tabernaculorũ festos, recordantes ut non ita pridẽ solenne ta-
bernaculorum in montibus & speluncis more ferarũ egissent. Thyrsos itaq; &
pulchros ramos, atq; item palmas tenẽtes, hymnos canebãt ei, qui successum de-
disset ipsis, ad locũ suum repurgandum, & publico decreto ac plebiscito, dies eos
omni genti Iudæorum singulis annis agendos cõstituerunt. Atq; quod quidem
2.Mach.9. attinet ad obitum Antiochi, qui appellatus fuit Illustris, † ita se res habet: nũc ue-
2.Mach.6. ro Eupatoris Antiochi, qui filius fuit illius impij, res gestas narremus, [c] cõsecuta [c] Vel, ipsa cõiuncta
continuo bellorum mala compendiose perstringentes. Is regnum adeptus, Ly- bellis mala.
siam quendã rebus gerendis præfecit, & præfectũ Cœlesyriæ Phœniciæq; sum-
mum constituit. Nam Ptolemæus ille Macron dictus, in primis iustitiæ erga Iu C
dæos seruandæ, ob illatam ipsis iniuriam, studiosus, meditatusq; pacem cũ ipsis
colere, cũ ea de causa apud Eupatorẽ delatus esset ab amicis, & proditor frequen
ter diceretur, q. Cyprum sibi cõmissam reliquisset, & se cõtulisset ad Antiochum
Illustrem: cumq; nulla esset honorifica potestate, præ mœrore animi uitam uene
no finierat. Gorgias autem in præfecturam locorũ missus conductitium alebat
exercitum, & bella aduersus Iudæos crebra moliebatur: cumq; eo simul etiã Idu
mæi, cum opportunas munitiones obtinerent, Iudæos exercebant, & ijs qui Hie
1.Mac.5.a rosolymis extorres pulsi fuerant, adscitis, bellis mouendis erant intenti. † At qui D
Machabæum sequebãtur, cũ habita supplicatione Deũ, ut auxilio sibi foret, oras-
sent, aduersus Idumæorũ munitiones contenderunt, easq; adorti ui locis captis,
omnes qui in muris pugnabant ulti, obuios quosq; interemerunt, trucidaruntq;
non minus [D] uiginti millia. Cum autẽ in duas arces perq̃ ualidas, & omnia quæ [D] Al. 25. millia.
tolerandę obsidioni essent habentes, confugissent haud minus q̃ nouem millia,
Machabæus Simone & Iosepho, itemq; Zachæo, & cum eo satis multis ad horũ
obsidionem relictis, ad urgentia magis loca se cõtulit. Tum militũ Simonis qui-
dam auaritia ducti, à quibusdam eorum qui arces illas tenebãt, corrupti sunt, &
acceptis septuaginta drachmarum millibus dilabi quosdam sunt passi, quos Ma
chabæus, ubi factũ cognouit, congregatis proceribus populi, accusatos q. pecu- [e] Vel, proditores fa
nia fratres, hostibus contra se dimissis, uendidissent, & [e] proditionis conuictos in ctos.
terfecit. Deinde duas illas arces confestim [f] expugnauit, & re armis atq; manibus E [f] κατελάβετο.
per omnia feliciter gesta, in ambabus munitionib. plusq̃ uiginti millia peremit.
1.Mac.5.d † Timotheus aũt * antea uictus à Iudæis, contracto conductitiorũ militum exer-
*2.Ma.8 c citu q̃plurimo, collectoq; Asiano equitatu nõ pauco, ut armis subacturus Iudęã,
2.mac.11.b adueniebat. Quare qui sequebantur Machabæum, propinquante iam illo se † ad
supplicandũ Deo conuerterunt, & humo iniecta capitibus, lumbisq; accinctis ci
licio, ad basim altari oppositam prostrari orabãt, ut placatus ipsis hostem se exhi
Deute.28.a beret hostibus ipsorũ, & infestum opponeret infestis, † ut lex palàm polliceretur.
Defuncti hac precatione sumptis armis ab urbe processere longius: et ubi ppius
2.Par.32.b hostem uetum est, restitere, donec aurora se iam primum [g] diffunderet, pugnam F [g] διαχεομένης, al.
*4.Re.6. utriq; cõmiserunt, † hi quidẽ sponsione successus, uictoriçq; cum uirtute coniun διαδεχομένης.
2.Mac.3.d ctæ fretum habentes ad Dominum perfugium, illi uero magistrũ ad certamina
21.b
3.Mach.5. animum statuentes. Porrò acri iam pugna * conspecti sunt, hostibus residentes

equis auro frenatis, quinq; insignes de cœlo uiri, (quorum duo Iudæos præcede bant,) qui interceptum in medio Machabæum omnibus armis suis protegentes conseruabant inuulneratum, in hostes autē tela & fulmina iaciebant. Quapropter errore uisus confusi, & pleni perturbatione, cadebant, & [b]cæsis eorum uiginti millibus quingentis & sexcentis equitibus, ipse Timotheus perfugit in præsi-
G diū perq̄ munitū, nomine Gazaram, cui Chæreas præerat. Id præsidium Machabæani per quatuor dies obsederūt alacres: cumq; qui intus erant loci præcipitio confisi supra modū impias cōtumelias, uocesq; infandas iactarent, quinto & uicesimo iam illucescente die, iuuenes Machabæani, ob impias cōtumelias accensi animis, impetū ad muros uiriliter fecerunt, feroci animo obuiā quenq; trucidantes: itemq; alij qui simul ascenderant, inter cōfligendum cum ijs qui in præsidio erant, turres succendebāt, et immissis ignibus obtrectatores numinis illos uiuos concremabant, portas concidentibus alijs, & recepta reliqua acie urbē occupantibus. Timotheum quoq; [cum præsidium biduo toto uastassent,] in quodā cauo latitantem peremerunt, atq; etiam fratrem eiusdem Chæream, & Apollophanem. His gestis hymnis & gratulatione celebrabant Dominum, qui uictoria ipsis data, Israelem affecisset ingenti beneficio. CAP. XI.

A PORRÒ pauco admodū post tempore Lysias †procurator regis, & cognatus, 1.Ma.10.g præfectus administrationi rerum, res ita gestas admodū ferens grauiter, collectis octoginta circiter millibus, & uniuerso equitatu, expeditionē suscepit aduersus Iudæos, cogitans se urbem domicilium Græcorum facturum, tēplumq; sicut cætera gentiū delubra †quæstuosum, & [a]uenale singulis annis sacerdotium Iob 2.b redditurum. Potentia itaq; Dei nequaq̄ perpensa †ferox his peditū myriadibus, Esa.36.b equitumq; milibus et octoginta elephantis ingressus Iudæam, admotis ad Bethsuram castris, premebat eam in loco [b]munito sitam, & circiter quinq; stadia di-
B stantem à Hierosolymis. Machabæani uero ut illum obsidere præsidia cognouerunt, ipsi simul & plebs †cum lamentis & lachrymis Domino supplicabant, ut 1.Ma.10.f bonum angelū mitteret Israeli ad salutem: cumq; primus ipse Machabæus sumptis armis alios adhortatus esset, ut unà cum eo periculū subirent ad auxiliū fratribus suis ferendum, coorti unà alacres profecti sunt. Nondum procul ab Hierosolymis aberant, †cum eques amictu candido, quatiens armaturam omnē aurea m, pręcedere ipsos uisus est. Tum deo misericordi gratulati, omnes confirmati sunt animis, adeo ut parati essent nō solum homines, sed feras etiam crudelissimas, murosq; ferreos confodere, & procederent instructa acie, utpote miseri cor-
C dia Domini in se, nacti cœlestem adiutorem. Ergo leonino impetu irruentes in hostes, prostratis peditum undecim millibus, & equitum mille sexingentis, in fugam omnes uerterūt, & plæriq; nudi euaserūt acceptis uulneribus, ipseq; Lysias turpi fuga sibi cōsuluit. Cæterum non incallidus homo, secum quid accepisset detrimenti reputans, & inuictos esse intelligens Hebræos, omnipotēte deo ipsis auxiliante, oratores de pace in quascūq; iustas leges cōficienda misit, se regē suadendo in amicitiam eorum pertracturum. Machabæus itaq; utilitati consulens, omnia Lysiæ postulata annuit, q; rex concessisset quæcunq; ipse datis ad Lysiam
D literis Iudæorū causa petierat. Nam scriptæ fuerunt à Lysia literæ ad Iudæos hoc argumento, Lysias populo Iudæorum salutē. Ioannes & Absalom legati uestri, qui subiectum uobis rescriptū reddiderint, ad nos de ijs quæ [c]eo continentur, retulerunt. Quæcunq; igitur ad regem referenda fuerūt, ego ei exposui, qui ea quę licuit, concessit. Quod si rebus nostris beneuolentiam conseruaueritis, in posterum quoq; studebo uobis author esse beneficiorū. Cæterum de his singillatim mandata dedi tam his q̄ meis legatis, quæ uobis referant. Valete. Anno centesimo quadragesimooctauo, Dioscorinthij uicesimaquarta die. Regis autem epistola

Marginal notes: [b] κατεσφάγησαν κ. — [a] πρατὴν. — [b] ὀχυρῷ. — [c] δι᾽ αὐτ. — 1.Mac.3.d 10.c 3.Mac.f.

stola hæc continebat. Rex Antiochus fratri Lysiæ salutem. Postquã pater noster B [d]in deos relatus est, nos [e]uolentes eos qui regno nostro subiecti sunt, rebus priuatis suis deditos uitam tranquillam agere, cũ audijssemus Iudæos nõ probare demutatam à patre ad ritus Græcorũ religionẽ, sed suis malle uiuere institutis, eoq; sibi iura sua concedi postulare: uolentes, inquã, hanc quoq; gentem esse quietã, constituimus ut templum ipsis restituatur, & publicis maiorum suorum utãtur institutis. Recte igitur feceris, si miseris ad eos, è quibus dextera data nostram cognoscant uoluntatem, ut bono sint animo, suisq; sibi uendicatis læti fruãtur. Ad gentem aũt epistola regis talis erat. Rex Antiochus senatui Iudæorum, cæterisq; F Iudæis salutem. Si ualetis, ita est ut uolumus, nos quidẽ ualemus. Retulit ad nos Menelaus cupere uos redire ad uestras proprias possessiones fruendas. Redeuntibus igitur, usq; ad tricesimam mensis Xanthici diem, fide publica dabitur potestas Iudæis, ut utantur suo uictus genere, legibusq; pristinis, ut nemo eorũ ullo modo obturbetur. [f]De ijs quæ latent nos Menelaum quoq; misi, ut uobis sit solatio. Valete. Anno centesimo quadragesimooctauo, mensis Xanthici quinta decima die. Miserunt autem & Romani epistolam ad Iudæos hæc complectentem. G Quintus Memmius, & Titus Manlius legati Romanorum, populo Iudæorum salutem. Quæ Lysias cognatus regis indulsit uobis, nos quoq; probamus: de quibus autem ad regem referendum putauit, de ijs [g]inito consilio confestim aliquem mittite, ut sicut uobis congruit decernamus, nos enim Antiochiam accedimus. Ideoq; festinato mittite aliquos, unde nos quoq; qua sitis sentẽtia cognoscamus. Valete. Anno centesimo quadragesimooctauo, die mensis Xanthici quintadecima.

[d] Vel, concessit ad superos.
[e] βουλόμενοι.
[f] περὶ τῶν ἠγνοημένων. Alij iungunt præcedentibus ita, ut nemo eorum ullo modo obturbetur de ijs quæ per ignorantiam admissa sunt.
[g] διασκεψάμενοι. Correctiores tamen habent ἐπισκεψάμενοι.

CAP. XII.

His ita factis pactionibus, Lysias ad regẽ se contulit, Iudæi uero agris suis co A lendis dabant operam. At præfecti locorũ Timotheus & Apollonius Gennæi filius, tum Hieronymus ac Demophon, & prçter hos Nicanor ille Cypriarcha, non sinebant eos tranquillo statu quietem agere. Præterea autẽ Ioppitæ huiusmodi nefas perpetrauerunt. Cum habitantes apud se Iudæos hortati essent, ut exhibitas à se scaphas cũ uxoribus ac liberis cõscenderent, quasi nullas haberent cum eis inimicitias, & hi [a]secundũ publicum ciuitatis decretum, ut qui paci studerent, nec quicq̃ suspicarentur, acquieuissent, in altum prouectos numero non minus ducentos submerserunt. Quam crudelitatem in gentem suam ut Iudas cognouit designatam, arma capere iussis uiris quos apud se habebat, cum iustũ iudicem Deum inuocasset, aduersus interfectores fratrũ contendit, & portu noctu incenso, scaphisq; combustis peremit quos ibi nactus est eodem loci cõfugisse. Cæterum urbe exclusus abscessit, ut qui denuo rediturus esset, & uniuersam Iop B pitarum ciuitatem extirpaturus. Cum autem cognouisset Iamnienses idem facinus aduersus habitantes apud se Iudæos cõcepisse, eos q̃q; noctu aggressus, portui et classi ignem intulit tantum, ut fulgor incendij Hierosolymã usq; reluceret, per stadia ducenta quadraginta. Inde cũ abscessisset nouem stadijs, irruerunt in eum aduersus Timotheum iter faciẽtem, Arabum quinq; nõ minus millia, cum quingentis equitibus, cõmissaq; acri pugna, cum Iudæ pars ope diuina rem gessisset feliciter, uicti [b]Nomades Arabes dextris datis pacisci petebant cũ Iuda, pecora se daturos, & reliquis in rebus opem ei laturos pollicentes. Iudas autem re uera sibi utiles eos in multis existimans, pacem habere cũ ipsis acquieuit, illiq; fide cum dexteris accepta, in tabernacula sua rediere. Aggressus est etiam urbem C quandam ponte ualidam, murisq; circũmunitam, quam nomine Caspin omnis generis promiscuæ gentes habitabant. Huius incolæ cum munitione murorum impositoq; cõmeatu freti, se peruicaciores exhiberent Iudæ militibus conuitiando, & iactãdo impias cõtumelias, dictuq; nefaria, Iudæ milites inuocato magno

[a] κατὰ.
[b] νόμαδες ἄραβες.

mūdi dominatore,†qui fine arietibus,apparatuq; machinarū temporibus Iosue Iof.6.c
Iericho subruit,impetu muros ferociter inuaserūt,& urbe fauore Dei capta,tot si
ne numero cędes edidere,ut adiacens lacus, qui duo stadia latitudine obtinebat,
sanguine plenus fluere uideretur.Inde cōfectis stadijs septingentis quinquagin
ta,in[c]Characa ad Tubiaenos dictos Iudæos peruenere:et Timotheum quidem
in locis illis nō deprehenderunt,(nam is tum[d]infecta re inde discesserat,) sed cū
præsidium quodam in loco reliquisset perq̄ ualidum,Dositheus & Sosipater du
ces partium Machabæi profecti,quę Timotheus in præsidio reliquerat,amplius
D decem uirorum millia interemerunt.Machabæus autem instructo exercitu suo,
cohortibusq; turmatim dispositis,contendit aduersus Timotheū, qui apud se ha
bebat centum uiginti millia peditū,equitumq;[e]duo millia quingentos.Cogni-
to autem aduentu Iudæ Timotheus,emisit mulieres & pueros cū reliquis impe-
dimentis in præsidium Carnium dictū,q; locus esset oppugnatu, accessuq; diffi
cilis,propter locorum omni ex parte angustias.Porrò ubi se prima Iudæ cohors
ostendit,terror hostibus iniectus est pauorq;,ostendēte se eo qui cōspicit omnia,
incessit tantus,ut in fugam uersi,alij alio ferrentur impetu,crebriq; læderentur à
suis,†& gladiorū suorum mucrone confoderentur:dumq; Iudas eos ardentiori Iud.7.f
contentione persequitur,& cōcidit sceleratos,ad triginta millia uirorū interemit. 1 Reg.14.f 2.Par.20.d
Timotheus uero cum incidisset in Dositheum & Sosipatrum,admodum uetera
torie rogabat,ut uiuum se dimitterent,eo q; parētes multorum,quorundā etiam
E fratres haberet:futurū ut hi negligerētur,si ipse occisus fuisset. Cum ergo fidem
multis impetrasset,pactusq; esset se restituturū illos illæsos, propter fratrum salu
tem eum dimiserunt. Deinde Machabæus perrexit ad Carnion & Atargateum
& ibi uigintiquinq; millia hominum interfecit.His fugatis & profligatis,Iudas
exercitū duxit ad†Ephron urbem munitam,quam Lysias & magna diuersarum 1. Mac.5.e
gentiū multitudo tenebāt:& quāuis iuuenes robusti pro muris stantes depugna
rent acriter, nec machinarū aut telorū apparatus deesset: †hi tamen omnipotēte, 2.Ma.10.e
qui sua potentia uires hostiū confringit,inuocato, urbem ui ceperunt,& trucida
uerunt incolarū ad uigintiquinq; millia.Inde porrò Scythopolim ab Hierosoly
mis sexcentis stadijs distantē petierunt:ubi cum incolæ Iudæi testati essent quam
sibi Scythopolitæ præstitissent beneuolētiam, quantaq; se calamitosis tēporibus
humanitate tractassent,actis eisdē gratijs, adhortati eos ut porrò ea beneuolen-
tia erga gentē suam uti pergerent,Hierosolymam instante solenni hebdomada
F rum peruenerunt.Exacto autem pentecostes appellato solenni,Gorgiæ præfe-
cto Idumęæ bellum intulerunt,eductis[f]in expeditionē peditum tribus millibus
& equitibus quadringētis, [g]consertaq; pugna paucos ex[h]Iudæis cadere cōtigit.
Porrò Dositheus quidam unus turmaliū Bacenoris,uir eques & robustus,Gor-
giam apprehensa chlamyde hærens,ui trahebat,ut qui uiuum capere scelestū cu
peret,cum eques quidā Thracensis inuectus in eum,humero eius amputato,fe-
cit ut Gorgias Maresam effugeret. Diutius autem pugnantibus[i]Esdrini militi-
bus,adeoq; iam fatigatis,Iudas inuocato Domino,ut se adiutorē,pręlijq; ducem
exhiberet,patria uoce exorsus,& clamore cum hymnis[k]sublato,repente irruens,
Gorgiæ milites in fugā uertit. Tum Iudas recollectos milites perduxit in Odol
lam urbem,& instante die septimo de more purificati sabbathū ibidem egerunt.
Insequenti die[l]quo tempore ad necessarias functiones redibatur,egresso cū suis
Iuda,ut corpora cæsorum tolleret,& cū cognatis mandaret ea sepulchris patrijs,
G inuentum est singulos interfectorū sub uestibus aliqua habere,quæ simulachris
Iamniensium consecrata fuerant,Iudæis autē lege interdicta sunt, unde palàm Deu.7.c
omnibus cōstitit,hos eam ob causam occubuisse. Omnes itaq;[m]iusti iudicis Do Iof.7.a
mini,occultaq; palàm facientis opus prædicàntes ad preces[n]conuersi,rogabāt ut
quod

c τὴν χάρακα. al. τὸν χάρακα, in uallum.
d ἄπρακτος τότε.
e δισχιλίους, al. χιλίους.
f ἐξῆλθον.
g πεσεῖν τῶν δὲ παρατεταγμένους.
h Ἰουδαίων, al. Ἰδουμαίων.
i τῶν περὶ τὸν Γοργίαν. al. & correctiores, τῶν περὶ τὸν Ἔσδριν.
k ἀναβοήσας, al. ὑμνήσας.
l καθ' ὃν χρόνον, al. τρόπον, quo tēpore post sabbathum consueta opera repetebantur.
m τὰ τοῦ δικαιοκρίτου.
n ἐτράπησαν ἀξιώσαντες τὸ γεγονὸς ἁμάρτημα τελείως ἐξαλειφθῆναι, al. προσευξάμενοι ἠξίωσαν μὴ διὰ τὸ γεγονός, &c.

quod commissum esset peccatum prorsus aboleretur: simul egregius Iudas multitudinem hortatus est, ut se à peccato conseruaret integram, ut quæ uideret ante oculos, quis euentus peccati cæsorũ esset. Tũ deinde stipe uiritim coacta, ad duo millia drachmarum argenti misit Hierosolymam ad sacrificium pro peccato faciendum, bono admodum scitoq; instituto, qui de resurrectione cogitaret. Nisi enim eos qui occubuerant reuicturos sperasset, superuacuũ erat & uanum orare pro mortuis. Præterea q; consideraret, ijs qui[a] cum pietate obijssent, optimũ esse repositum munus, sanctam & piam cogitationẽ, ideo mortuos expiauit, ut peccato absoluerentur. — [a] ὁμιν ἰωνῆσαι.

CAP. XIII.

2.Mac.6.d — Anno centesimo quadragesimonono, nuncius uenit Iudæ, Antiochũ Eupatorem cum copijs aduersus Iudæam aduentare, cumq; eo procuratorem rerumq; administrationi præfectũ Lysiam, utrunq; in exercitu[a] habentẽ Græcorũ peditũ centena dena millia, equitumq; quina millia trecenos, elephantos aũt uicenos binos, & falcatos currus trecenos. Cum his Menelaus conspirauerat, multaq; simulatione exciuerat Anitochũ, minime consulens saluti patriæ, sed principatum se sperans obtenturũ. Sed rex ille regum animũ Antiochi aduersus sceleratum cõcitauit, ut cum Lysias docuisset†eum omnium malorũ extitisse causam, mandaret Bœream abducendũ, eoq; loci usitato supplicio necandũ. Eo in loco plena puluere quinquaginta cubitorũ turris erat, quæ machinã habebat circumuersatilem, in puluerem undiq; decliuem. Ibi eum qui damnatus esset sacrilegij, aut qui aliud quodcunq; malũ insigne patrasset, omnes protrudebant ad interitum. Huiusmodi supplicio nefarium illum mori contigit, ne[b] sepulchri quidem compotem factũ Menelaum, & quidem meritissimo: ut, qui multa peccata commisisset in aram, cuius ignis & cinis sacrosanctus erat, is in cinere mortem oppeteret. Cæterum efferatus animo rex uenire pergebat, pessima eorũ quæ sub patre eius facta essent, in Iudæos exempla editurus. †Qua re cognita Iudas populo edixit, ut die nocteq; Domino supplicaret, ut si quando aliâs, nunc maxime succurreret de lege, patria sacroq; templo periclitantibus, nec populũ qui nuper paululum respirasset, iugo[c] infamiũ gentium subijci pateretur. Hoc cũ fecissent unà omnes, & misericordẽ Dominũ cũ lamentis & ieiunijs, per tres dies assidue prostrati inuocassent, Iudas adhortatus eos præsto esse iussit: ipse uero seorsum cum senibus consiliũ cœpit, ut priusquam exercitus regis Iudæam inuaderet, urbeq; potiretur, egressi ope diuina de summa rerũ decernerent. Commisso itaq; dominatori mundi negotio, hortatus suos, ut pro legibus, pro templo, urbe, patria, ciuitateq; fortiter, & ad mortem usq; dimicarent, castra circa Modin collocauit, dataq; suis pro tessera Dei uictoria, cum lectis ualidissimis iuuenibus noctu irruit in tabernaculũ regium, & in castris[b] quatuor millia uirorũ interfecit, & prçter hos†principem elephantũ, cum omni turba cõtubernali. Breuiter castris terrore tumultuq; repletis, re feliciter gesta, recessit. Dilucescente iam die designatum est hoc facinus, propter opitulantem ei defensionẽ Domini. Cæterũ rex audaciæ Iudæorum gustu iam capto, loca artibus attentans castra admouit†ad Bethsuram munitũ præsidium Iudæorum. Fugabatur tamen, offendebat, & atterebatur. Iis autem qui in præsidio erant Iudas commeatum summittebat. Porrò erat in exercitu Iudaico Rodocus, qui inquisitus, deprehensus, [c]uinculis mandatus est. Rex colloquio cũ Bethsuræis per interpretẽ habito, dexterã dedit & accepit, discessit, prælioq; cum Iuda cõmisso, succubuit. Cumq; cognouisset Philippũ Antiochiæ †in rerum administratione relictum desciuisse, perturbatus suppliciter se summisit Iudæis, iurauit in quascunq; conditiones, pacem inijt, sacrificium fecit, honorem detulit templo, locũ benignitate prosecutus est, & Machabæũ amplexatus. Præfectũ reliquit à Ptolemaide ad Gerrhenos usq; Hegemonidẽ: cumq; uenisset

Marginal notes (left): 2.Mac.4.e (beside "ratum cõcitauit"); 2.Ma.10.c (beside "eius facta essent"); 1.Mac.6.f (beside "hos†principem"); 1.Ma.11.a (beside "dæorum gustu"); 1.Ma.6.b (beside "in rerum administratione").

Marginal notes (right): A; [a] ἄγοντα. B; C [b] ταφῆς, al. τ γῆς. D [c] Vel, maledicarum aut dirarum. E; [b] πεντακισχιλίους. Correctiores, δισχιλίους. al. quatuordecim millia. F; [c] κατεκλείσθη, al. ἐξεκλείσθη. G

Prolemaidem, & Prolemēſes propter pacta ſe gererent acerbius, (indignabātur,
enim †conditiones [f] per nefas eſſe uiolatas) conſcendit ſuggeſtū Lyſias, rem com- 1.Mac.6.g
mode excuſauit, perſuaſit, pacatos ac beneuolos reddidit, abſceſſit Antiochiam.
Hoc modo ſe habuit regis expeditio & receptus.

CAP. XIIII.

A EXacto autem triennio cum Iudæ nunciatum eſſet, Demetriū Seleuci filium 1.Mac.7.a
inuectū Tripolitano portu cum ingētibus copijs & exercitu, interfecto An-
tiocho & eiuſdē procuratore Lyſia, regionē obtinuiſſe, Alcimus quidam olim
ſummus pontifex, ſponte autem pollutus temporibus promiſcui cōmercij, cogi
tans nullam ſibi reliquā eſſe uiam proſperitatis, neq; ad ſanctuariū acceſſum am
plius, uenit ad regem Demetriū [a] anno centeſimo quinquageſimoprimo, offerēs
ei coronam auream, ac palmam ſimul & ſolenniū templi ramorū aliquos. Atq;
illo quidem die ſilentium egit, tempus autē nactus inſaniæ ſuæ commodū, cum
in cōcilium aduocatus eſſet à Demetrio, & interrogatus, quo in ſtatu eſſent, aut
quibus conſilijs uterentur Iudæi, hæc reſpondit, Qui ex Iudæis dicuntur Aſidæi,
quorū dux eſt Iudas ille Machabæus, bellis ſeditionibusq; mouendis intenti, re-
B gnum tranquillitate frui nō patiuntur. Quapropter ego dignitate maiorū meo-
rum, ſummo pontificatu, dico, exutus, huc me nunc contuli, primū quidēq; com
modis regis ſyncere ſtudeam, deinde etiam ut ciuibus meis conſulam. Nam præ
iniquitate ſupradictorū genus uniuerſum noſtrum nō parua diſpendia patitur.
Quæ cum tu rex cognoris ſingula, regioni ac circūuento generi noſtro, pro tua
omnibus obuia humanitate, conſule. Quandiu enim Iudas ſupererit, pacem da
ri rebus impoſſibile eſt. Talia ubi dixit iſte, reliqui protinus amici hoſtili in Iudā
animo inflāmare Demetrium, adeo ut accerſeret confeſtim Nicanorem, qui ma
giſter elephantorum erat, & deſignatū in Iudæam ducem mitteret cum manda-
tis, ut interfecto Iuda, socijsq; eius diſſipatis, Alcimum ſummum maximi templi
pontificem conſtitueret. Tum quæ Iudā ex Iudæa fugarant gentes gregatim ad
Nicanorem confluebant, Iudæorum infortunia & calamitates felicitati ſibi fore
C arbitrati. Hi uero intellecto aduētu Nicanoris, gentiumq; aduerſus ſe expeditio
ne, [b] puluere conſperſi ſupplices †orabant eum, qui confirmauiſſet populū ſuum 1.Mac.10.
æternitati, [c] ſuaſq; partes claris uiſis ſemper adiutauiſſet: deinde iuſſu ducis proti
nus inde profecti, ad uicum Deſſau, in colloquiū ad illos ierunt. Ibi Simon Iu-
dæ frater cum ueniſſet in congreſſum Nicanoris, nonnihil propter ſubitum ho
ſtium ſilentium conterritus eſt. Nicanor tamen cum audiſſet qua fortitudine, &
in certaminibus pro patria obeūdis animi audacia præditi eſſent Iudæ ſocij, ſan-
guine decernere formidabat. Quamobrem Poſidoniū & Theodotum atq; [d] Mat
thiam miſit, qui dexteras darent, & acciperent. Cæterum agitata diu ſuper his cō
ſultatione, cum dux rem retuliſſet ad multitudinem, cōſentientibus omniū ſuffra 1.Reg.10.
D gijs, pactis annuerunt. Diem autem colloquio ſeorſum inter ſe habendo conſti-
tuerant, qua die [e] proceſſit utrinq; dux, ſellæq; ſunt poſitæ: cūq; Iudas armatos lo Exo.10.b
cis opportunis diſpoſuiſſet, paratos ne qua forte ab hoſtibus repente oriretur in-
iuria, pactum inter ſe colloquiū habuerunt. Deinde Nicanor Hieroſolymis mo
ratus eſt, abſurdi nihil patrauit, collectam gregatim multitudinem dimiſit: Iudā,
quem in oculis ſemper habebat, ex animo fauens, rogauit ut uxorem duceret, &
liberis daret operam: uxorem duxit, quietus fuit, uixitq; comiter. Alcimus autem
ut uidit mutuā inter hos beneuolentiam, et initas inter eos pactiones cognouit,
profectus ad Demetriū retulit illi, Nicanorem animo à cōmodis ipſius eſſe alie-
natum, ut qui inſidioſum regno ipſius Iudam legatū ſibi creauiſſet. Itaq; rex ira
percitus, & hominis ſceleratiſſimi criminationibus cōcitatus ſcripſit ad Nicano-
rem, ſe pacta perquam grauiter ferre dicens, & iubēs, ut uinctum Machabæum Iudic.7.c
E Antiochiam q̄primū mitteret. Hæc ut Nicanor accepit, perturbatus eſt, & graui-
ter

f ἠθέτησαν αὐτῶν, al. ἠδίκησαν.

a *Alij ως additum habent, ſub annum.*

b κατασπασάμενοι.

c *Vel, ſemperq; ſuis ſe oſtendiſſet adiutorem.*

d ματθίαν, al. ματταθίαν.

e προῆλθε παρ' ἑκάστου δίφραξ, ἔθεσαν δίφρους. Διφραγεῖς autē *duces militum apud Parthos dicuntur: nec abhorrent iſta ſcripta à raris uocabulis: niſi malis interpretari currus, ſcilicet quibus duces uehebantur, aut legere, ut uulgo,* καὶ προῆλθε, καὶ παρ' ἑκάστου διφροφόρους ἔθεσαν δίφρους. *Id eſt, Ea dies ut uenit, ab ſua utrique parte ſeorſum ſella fuit poſita.*

ter ferebat irrita facere conuenta cum eo, qui nulla in re fuisset iniuriosus, quia tamen regi resistere minus erat cõmodum, qua arte rem conficeret, obseruabat. Machabæus autẽ ut intellexit Nicanorem animo erga se esse austeriorem, & solito asperiorem alloquio, nõ optimo ex animo austeritatem eam proficisci ratus, collectis suorũ non paucis à Nicanore se occultabat. Ille ut cognouit hominẽ egregia techna esse usum, ingressus maximũ illud sacrumq́; templum, sacerdotibus legitimas hostias immolantibus, uirũ sibi dedi iubebat: illis autem interposito iureiurãdo negantibus se, ubi nam esset qui quærebatur scire, extenta cõtra templum manu, hæc iurauit. †Nisi uinctũ mihi Iudam tradideritis, hanc ædem Dei solo æquabo, aramq́; diruam, & Baccho templũ hic insigne extruam. His dictis abijt. At sacerdotes extentis in cœlum manibus, inuocantes eũ qui semper fuisset propugnator gentis nostræ, hæc dicebant, Tu Dominus uniuersi, nullius indigus, indulsisti libens, ut templũ tibi inter nos domicilio constitueretur. Quapropter nunc omni sanctitate sancte Domine, hanc recens repurgatã ædem in æternum conserues intemeratã, * & os iniustũ omne obstruas. Porrò [f]Razis quidam è Hierosolymitano senatu, indicatus est Nicanori uir esse amator ciuitatis, & per q̃ præclara fama, propterq́; beneuolentiam pater Iudæorũ appellatus. Hic enim superioribus [g] secessionis tẽporibus corpore & uita pro Iudaismo ardentissime obiectis, Iudaismi specimen in se ediderat. Volens itaq; Nicanor q̃ hostili esset in Iudæos animo, indicare, milites supra quingẽtos misit ad illum cõprehendendum, illo se capto quod ægerrime ferrent hi facturum existimans. Cæterũ cum arcem expugnare multitudo moliretur, & in portã atrij uim faciens ignem, quo porta succenderetur, admoueri iuberet, re dubia circũuentus gladio incubuit, fortiter mori malens, q̃ peruenire in manus consceleratorũ, & indignas [h] indole sua iniurias perpeti. Sed cum præ anxia festinatione, turba iam per ostia irrumpente, incertum sibi uulnus intulisset, cursu ad murũ audacter capto, seipsum uiriliter præcipitauit in turbam: qua pedem celeriter referente, dato loco, in medium uentrem delatus est. Cum aũt adhuc spirans, accensus animo emicuisset, cruore effusissime decurrente, quamuis grauiter uulneratus, cursu peruasit turbã, & in rupe quadam prærupta stans iam prorsus exanguis, præhensa utraq; manu intestina protulit, & in turbã proiecit, ac precatus Dominũ uitæ spiritusq́;, ut hæc eadem sibi restitueret, hoc modo uitam finiuit.

1. Mac. 7. c — F — G

[f] Al. Razias.

[g] Vel, discessionis scilicet à consuetudine profana gentium.

[h] Vel, generositate.

CAP. XV.

AT Nicanor ut Iudam cum suis in regionibus Samariæ esse cõperit, consilium cepit irruendi in eos die feriato, per summam securitatem. Cum autẽ qui coacti sequebantur eum Iudæi dicerent, Nequaquã tam ferociter & inhumane sæuias, sed diei honorifice consecratæ ab eo qui intuetur omnia, honorem tribuas; ille sceleratissimus interrogauit, †Estne in cœlo potens quisquã, qui sabbathorum diem agi præcepisset? hisq́; affirmantibus, esse Dominũ uiuum in cœlo potentissimũ, qui †septimam diem celebrandã imperauisset, ille rursum, Ego uero, inquit, alter in terra potens sum, qui arma capi iubeo, regisq́; negotiũ peragi. Non tamen [a] consecutus est, ut infestum cõsilium suum perficeret. Atq; Nicanor quidem per summã insolentiã animo elatus, se spolia de Iudæ copijs simul omnibus reportaturũ sperabat, Machabæus autem indesinenter omni spe confidebat affuturum à Deo sibi auxilium. Ideo suos hortabatur, ne reformidarẽt aduentũ gentiũ: sed mente tenentes lata sibi de cœlo prius auxilia, nunc quoq; dandam ab omnipotente sibi uictoriam, & auxiliũ expectarent. Ad hæc consolatus eos ex lege & prophetis, præliorũ quæ confecissent commonitos effecit alacriores, & animis erectos incitauit, simul allegans [b] nefariã impietatem gentiũ, ac iuramenta uiolata. Ita singulos armauit, non tam clypeorum & hastarũ munitione, q̃ exhortatione eximiæ orationis; †adiectaq́; demũ digna fide narratione so-

A — 3. Reg. 20. — Exo. 20. b — B — Iudic. 7. c

[a] κατέσχε.

[b] Vel, perfidiam.

ᶜ ὄψιν. ᵈ Vel, alloquio.

C mnij, ᶜ supra modum lætos reddidit. Erat aūt illius tale uisum, Oniam olim summo pontificatu functum, uirū bonum & ornatissimum, ᵈ aspectu uenerabilem, suauemq; moribus, tum eleganti præditū facundia, atq; à pueris ad omnes uirtutis partes exercitatū, eum inquam, manibus extentis orare pro toto cœtu Iudæorum. Deinde similiter alium uisum esse uirum canicie & maiestate eximium, mirabili quadā & excellenti magnificentia undiq; adornatum, de quo rogatus Onias dixerit, Hic ille fratrū amator est, qui multa pro populo sanctaq; ciuitate precabatur, Ieremias ille dei propheta. Ibi tum Ieremiam porrectū dextera gladium aureum Iudæ tradidisse, atq; inter porrigendū hæc loquutum, Accipe hunc sanctum munere Dei gladium, quo hostes cōuulneres. His præclaris Iudæ sermonibus, ad ciendam uirtutē, & ad animos iuuenum erigēdos efficacibus incitati, decreuerunt non castra facere, sed inuadere animose, & cum summa fortitudine
D inuecti cōserta manu decernere: quandoquidē & urbis, & sacrorū, & templi periculum ageretur. Erat enim uxorū & liberorum, itemq; fratrum ac cognatorum periculi minor apud eos ratio, maximus autem & primus pro sacrosancto templo metus. Tenebat aūt & eos qui in urbe erant, non leuis anxietas, de subdiali conflictu solicitos. Cæterū iam omnibus futuro certamine suspensis, hostibusq; manū conserentibus, cum explicata esset acies, & belluæ opportuno loco constitutæ, atq; equitatus in cornu dispositus, Machabæus ut gradū inferens agmē, uariumq; armorum apparatum, necnon belluarū feritatē conspexit, extentis in cœlum manibus, mirificum Dominum inspectorem inuocauit, †ut qui sciret non
E armis parari uictoriam, sed quibus illi dignū esset uisum, dari. Porrò huiusmodi uerbis ille precabatur, Tu Domine, ætate Ezechiæ regis Iudææ, angelū tuum misisti, qui militū Sennacherib interfecit ad centū octogintaquinq; millia: idem nunc quoq; dominator cœlorū, demitte angelum bonum, qui nos ad pauorem & terrorem istorum antecedat, ut qui sanctū populum tuum cum impia contumelia impetunt, potentia lacerti tui cōsternentur. Atq; hic quidem sic orauit. Et cum †Nicanor se inferret cum suis pæana canentibus, & cum classicis: copiæ Iudæ cum supplicatione & precationibus pugnā cum hostibus commiserunt. Ita manibus quidē decertando, cordibus autem precando Dominū, trigintaquinq;
F non minus millia prostrauerunt, interuentu Dei magnopere freti. Prælio autem defuncti cum se læti reciperent, ut Nicanorem cū omnibus armis occubuisse cognouerunt, sublato clamore promiscuo, omnipotēti patria uoce gratulati sunt. Tum ille per omnia corpore simul & animo princeps ciuiū propugnator, qui beneuolentiā ᵉ ætatis erga populū conseruauit, caput Nicanoris amputatum, & cum humero brachiū, iussit perferri Hierosolymam: ipse autem ut eodem peruenit, conuocatis popularibus suis, & sacerdotibus ante altare collocatis, cum eos qui arcē tenebant accersiuisset, ostēdit eis caput scelerati Nicanoris, simul ac manum maledici, qua contra sanctā omnipotentis ædem extenta, superbe se iactarat: & linguā eiusdem impij Nicanoris exectam, frustulatim se dixit daturū auibus, & manubias dementiæ exaduersum templo suspensurū. Omnes uero laudes in cœlū extollere celebratissimo Domino, ac dicere, Prædicādus est qui locū
G suum conseruauit incontaminatū. †Cum ergo ᶠ caput Nicanoris, euidens omnibus & illustre signū diuini auxilij, ex arce suspendisset: cōmuni suffragio decreuerunt omnes diē illam nequaq̄ obscuram relinquere, sed eam celebrare tertiam decimā duodecimi mensis, qui Adar dicitur lingua Syriaca, pridie diei Mardochaicę. Rebus itaq; Nicanoris ita gestis, cū urbs ex eo tempore fuerit in potestate Hebræorum, ego quoq; finem hoc loco faciā narrationis. Et siquidē recte, & cōmentario congruenter, hoc & ipse uolebā: sin exiliter ac tenuiter, hoc est quod potui. Alioqui enim ut uinum per se bibere, atq; item rursum aquā, odiosum est:

ᵉ Vel, ab ineunte ætate.

ᶠ κεφαλὴν, correctiores tamen habent προτομὴν, effigiem umbilico tenus.

Dan. 11. b
2. Par. 14. c
Iudic. 7. b
4. Re. 19. g
Esa. 37. f
1. Mac. 7. f
Exod. 30. b
Leui. 16. g
Heb. 9. a
Iudith 14. a

uinum autem aqua temperatum suaue est, & iucũdam ac gratã affert uoluptatem: ita contextus narrationis aures legentium delectat ipsa concinnitate. Cæterum hic finis esto.

Liber tertius Machabæorum.

CAPVT I.

Dan. 11.b VM Philopator è reuersis intellexisset, erepta sibi esse ab A
Antiocho loca quę tenebat, excitis omnibus copijs tã pedestrib. suis q̃ equestribus, assũptaq; secũ Arsinoë sorore, [a]excurrit ad uicinas usq; Raphiæ regiones, ubi castra habebãt copiæ Antiochi. Theodotus autẽ quidã rem insidijs peragere cogitans, cum assumpsisset è cõmissis sibi à Ptolemęo armatis ualidissimos, contulit se ad tabernaculũ Ptolemæi noctu, ut eum interficeret incautum, eoq; pacto finem bello imponeret. At Dositheus filius Drimyli dictus, natione Iudæus, postea uero facta à lege transitione, à patrijs sanctionibus abalienatus, cum hunc subduxisset, ignobilẽ quendã supposuit in tabernaculo, quem pro illo multari cõtigit. Porrò cõmisso acri prælio, cum fortius pugnaretur ab Antiocho, Arsinoë sedulo copias obambulãs, capillis solutis cum lachrymis orabat miserabiliter, ferrẽt opem audacter sibi, liberis et uxoribus, binas uictoribus auri minas daturã singulis pollicens. Ita hostes pugna confici, multosq; capi contigit. Tum superatis insidijs uicinas obeundo [b]ciuitates, sermone putauit confirmãdas: quod ubi fecit, delubraq; impertiuit donarijs, animos subiectorũ erexit. Cum aũt Iudæi misissent è senatu senes ad Philopatorẽ, qui salutarent eum, ferentes munera, deq; rebus gestis ei [c]gratularẽtur, B
accidit ut eum cupiditas maior caperet se q̃primũ ad eos cõferendi. [d]Venit itaq; Hierosolymã, maximoq; deo sacrificauit: & gratulatione facta, [e]quæ fas erat loco præstitit. Deinde in locũ ingressus præ elaborato industria ornatu obstupuit, [f]& concinnã templi structurã miratus, in [g]adytum quoq; intrare cupide cogitabat. Illis autẽ negantibus hoc esse fas, q̃ ne indigenis quidem liceret [h]ingredi
Exod. 30.b adeoq; nec sacerdotibus, præterq̃ uni primo omniũ pontifici, †idq; semel in an-
Leuit. 16.g no tantũ: nihil tamen permoueri se patiebatur. Cumq; lex ei recitaretur, nõ cessa-
Heb. 9.a bat porrò inferre se, ingredi oportere se dictitans. Quod si negatus esset illis hic honos, at sibi non item esse oportere: rogitabatq; quare tandẽ se in quæcunq; delubra ingredientem nemo præsentiũ prohibuisset? Cumq; improuide quidam respondisset, male hoc ipsum [i]fuisse factũ: at facto, aiebat, hoc, quanam de causa
3. Mac. 3.c tandem minus uelint nolint esset ingressurus? †Itaq; sacerdotibus cum omni ue- C
stitu se prosternentibus, & maximũ Deum orantibus, ut subueniret urgenti necessitati, & uim mala molientis auerteret, templumq; clamore & cõploratione replentibus, qui reliqui in urbe erant perturbati, & quid accidisset ignari exilierũt. Conclusę quoq; thalamis uirgines cũ puerperis procurrere, capitibus puluere cinereq; conspersis, & uicos implere luctu lamentisq;. Quę uero uexilla modo ad obuiam itionem adornata concinnarãt, condecentis se pudoris oblitæ perturbato cursu ferebantur per urbem, infantibusq; liberis relictis, matres simul et nutrices [F]aliò atq; aliò, hæ per domos, per uicos alię licẽter cõcurrebant in summũ tem

[a] Vel, contendit.
[b] πόλεις, al. κώμας.
[c] συγχαρησομένους.
[d] παραγενόμενος δὲ.
[e] ὡς ἔξεστι τῷ τόπῳ.
[f] ἐν τῷ παραγενέσθαι, nõ est in emendatioribus.
[g] היכל
[h] εἰσιέναι.
[i] πράττεσθαι emendatiores πεπρατεύσθαι.
[F] ἄλλως καὶ ἄλλως.

plum: uariaq; erat collectorũ in hoc cõprecatio, aduersus ea quæ ille nefarie mo
D liebatur. Ad hæc commoti audacia ciues non patiebantur eum prorsus irrum-
pere, propositũ suum exequi conantem: sed ad arma capessenda, & ad mortẽ au
dacter pro lege patria oppetendã conclamantes magnam excitarunt eo loci exa
speratione: sed tamen demoti à [1] sacerdotibus ac senioribus, ad pristinũ oratio-
nis locum rediere. Atq; uulgus quidẽ interim ut cœperat intentũ precibus erat:
senes uero regem circumstantes, multifariã tentabant superbum eius animum à
concepto consilio dimouere. At ille peruicaciter contemptis omnibus, nihilomi
nus ingressum moliebatur, quod semel dixisset se putans perfecturum. Quod e-
tiam ij qui ab eo stabant cernentes, cõuersi ad eum, penes quem omnis potestas
est, unà cum nostris inuocabant eum, ut opem ferret rebus præsentibus, nec faci
nus nefariũ ac superbũ dissimularet: adeoq; prę crebris ex anxia turba collectis
uocibus clamor quidã erat incomparabilis. Videbantur enim non solum homi
nes, sed parietes quoq; cum toto pauimento personare, utpote omnibus mortẽ
tum præoptantibus, potius q̃ illius loci profanationem.

CAP. II.

A Sa Imõ quidẽ certe summus põtifex genibus ex aduersum adyto flexis, apteq;
protentis manibus, huiusmodi precationẽ fecit. Domine domine rex cœlo-
rum, & dominator rerũ creatarũ omnium, in sanctis sanctissime, monarcha o-
mnipotens, respice nos, qui ab impio et impuro, audacia et potentia superbo op
primimur. Tu enim es qui creasti omnia, iustus princeps, qui cuncta obtines, tu
iudex es uiolenter & superbe agentiũ, †tu priscos iniustitiæ operatos, inter quos Gen. 7. d
& robore audaciaq; freti gigantes erãt, inducto immenso diluuio deleuisti: † tu Gen. 19. c
superbię deditos Sodomitas, flagitijsq; nobilitatos exemplũ posteris statuẽs igni
& sulphure concremauisti. †Tu contumaci Pharaoni, *qui seruitute premebat Exod. 7. 8.
sanctũ populum tuum Israeliticũ, ostendisti potentiam tuam uarijs multisq; (qui 9. 10. 11.
bus potentia ingens tua inclaruit,) supplicijs exercito: † & cum curribus multaq; *Exod. 1. a 5. a b. c. d
turba tuos persequentẽ profundo mari demersisti: te uero rerum omnium princi † Exo. 14.
pe fretos traduxisti saluos, †qui hæc omnia manu tua gesta agnoscẽtes, te omni Exod. 15. a
B potentem laudauerunt. Tu rex conditor infinitæ & immensæ terræ, elegisti ur
bem hanc, & locum hunc ad celebritatem tibi, quamuis nullius omniũ indigo,
consecrasti, uisoq; illustrati magnifico, commendatione *ipsi ad gloriam magni
& augusti nominis tui conciliata. Amore quoq; domus Israeliticæ pollicitus es,
ubi quid à nobis deliratũ esset, quamobrem nos circumuenissent angustiæ, quas
locum hunc ingressi deprecaremur, te preces nostras exauditurũ. Fidelis autem
es utiq; & uerax. †Quoniã uero oppressis maioribus nostris sæpe opem tulisti Iudic. pas sim.
in afflictione, magnisq; eos liberasti periculis, et nunc etiam ecce rex sancte, nos
propter multa magnaq; peccata nostra premimur, hostibusq; nostris subiecti ui
rium inopia deficimus in calamitate nostra, iste autẽ contumax & impurus me-
ditatur temerare sanctũ, nominiq; glorioso tuo dedicatum in terra locum, (alio
qui enim domiciliũ tuum cœlum cœlorũ est, locus hominibus inaccessus,) quo
niam inquam gloriã tuam populo tuo, consecrando locum hunc, beneuole im
pertiuisti: ne imputes nobis impuritatem istorũ, aut castiges nos ob profanatio-
nem, ut ne [b] glorientur animis nefarij, *neq; iactantia linguæ suæ elati dicant, se
C ædem religiosam pessundedisse, sicut inuisa tibi delubra conculcantur. Dele pec
cata nostra, delictaq; discute, & hoc tempore misericordiã tuam ostende. Fac q̃
primum nobis obringat miseratio tua, & ora collapsorũ, atq; confractorũ ani-
mis, imbue laudibus pacem nobis conficiendo. [c] Ibi tum ille inspector omniũ
& inter omnia sancta sanctissimus Deus, legitima cõprecatione exaudita, illum
uiolentia magnaq; contumacia elatũ hinc atq; illinc percellens, ut arundinẽ uen
tus, ita flagellauit, ut iam humi iaceret inutilis, membrisq; solutus, et iusto suppli
cio

[1] ἱερέων, al. γερόντων.

a Pro hac tota periodo usq; ad precationẽ, quædã exemplaria tantum habent, καὶ εἶπον ὁμοθυμαδόν.

* αὐτ. non ἑαυτ.

b καυχήσωνται.

c ἐνταῦθα ὁ πάντων ἐπόπτης θεὸς, καὶ πρὸ πάντων.

cio implicatus, uocem mittere non posset. Quocirca amici eius & stipatores corporis subitam & repentinam, qua oppressus esset, castigationem conspicati, metuentes ne eum uita quoq; deficeret, ingenti protinus pauore perculsi eum extraxere. Postea uero cum se recollegisset, quamuis castigatus, nulla tamen pœnitentia ductus est, sed discessit minitans atrocia. Vt igitur peruenit in Aegyptū, tam

3. Mac. 1. a suis flagitiorū incrementis, quàm opera † supradictorū adiutorum ac sociorū, qui ab omni iustitia recesserant, non solum se innumeris effudit libidinibus, sed eò quoq; euasit temeritatis, ut maledicta passim sereret, multiq; amicorū, spectata regis sententia, ipsi quoq; uoluntatē eius sequerentur. Cumq; decreuisset rex gentem Iudaicam notare publica ignominia, in columna, quā in posita ad regiā turri erexerat, literis curauit insculpendū, Ne quis sacrificare nolens, ingrederetur in templa Aegyptiorū, utq; Iudæi omnes censu habito, ad seruilem sortem redigerentur: cui rei si qui contradixissent, ui abrepti tollerentur è uita: sin qui nomina in censu fuissent professi, eorū corporibus pro stigmate insigne Bacchi foliū hederaceum inureretur. Atq; hos quidem[d] in iam dictam sanctionem segregauit. Cæterū ne omnibus infensus esse uideretur, subscripsit, quod si qui inter eos qui solennibus sacris initiarētur, uersari maluissent, ut pari cum Alexandrinis ciuib. iure uterentur. Quidā igitur[e] in ciuitatibus gradus urbanæ religionis exosi facile seipsos dedere, quasi magnā consecuturi essent ex futura [f]cum rege communicatione gloriam: plærīq; uero fortitudinē animi obtinentes à pietate non recesserunt, sed uitam pecunia redimentes intrepide seipsos, ne nomina profiterentur, conabantur liberare, bona spe freti, fore ut auxilium adipiscerentur: eos autē qui deficiebant à se, execrabantur, & pro hostibus gentis suæ habebant, communiq; excludebant commercio & usu.

CAPVT III.

HIs intellectis impius ille tantopere iratus est, ut nō solū Alexandriæ exerceret iram suam, sed etiam reliquā regionem incolentibus grauiorē se exhiberet inimicum, omnesq; eodem q̄primū congregatos pessimo supplicio è uita tolli iuberet. Dum hæc gerebātur, inimica genti [iudaicę] fama percrebuit, occasione hominibus ad lædendū consentientibus data, ut ita se gererēt, quasi illa quo minus leges apud se seruarentur, impediret. Cæterū Iudęi suam erga reges beneuolentiā & fidem immotā conseruabant: uerū quia deum colebant, eiusq; uiuebant legibus, excludebant quosdā, & à se[a] relegabant: quam ob causam quibusdam inimici uidebantur, cum iuste recteq; factis cōmunem uitā ornantes, omnibus hominibus essent commendabiles. Bene factorū itaq; sparsam ubiq; de gente famā[b] alienigenæ[c] nullo loco numerabant: in adorationibus aūt & moribus dissensionē exagitabant sermonibus, dicentes, neq; regi neq; potestatibus amicos esse homines, sed hostes, publicisq; cōmodis admodū aduersos. Atq; illi q̄dē non uulgaria criminabantur, at qui in urbe erant Græci, nulla affecti iniuria, uidentes tumultū aduersus homines inopinatū, concursusq; improuisos fieri, cū opem ferre non ualerent, q̄ tyrannicus rerū esset status, indignabūdi cōsolabātur eos, & cōmutationem horū sperabant: nō enim ita stare posse talem[d] factionem ullā temerariā. Iam uero & uicini quidam & amici, cōmercijsq; consociati, clam quibusdam adscitis, fidem dabant se coniuncturos auxilia, & omnem contētionem ad succurrendū allaturos. Porrò ille præsenti prosperitate[e] elatus, nec potentiam maximi dei considerans, sed existimans eodem se perpetuo perfruiturū consilio, hanc contra Iudæos scripsit epistolā, Rex Ptolemæus Philopator ducibus ac militibus qui sunt in Ægypto, singulisq; locis, salutē & sanitatē: nam ego quidem saluus sum, simul & res nostræ. Nos postquā suscepimus expeditionem in Asiam, ut ipsimet [f] scitis, eaq; dato nobis à dijs inoffenso auxilio, nostrisq; uiribus ex sententia nostra q̄ optime confecta est, putauimus nō armorū uiolētia, sed co-

[d] Id est, uoluit nomina professos iam dicta sanctione uti, ut serui essent, & non interficerentur. οὓς καὶ κατεχώρισεν εἰς τὴν προνομισθεῖσαν αὐθεντίαν, al. οὓς καὶ καταχωρίσαι εἰς τὴν προσυνεσταλμένην αὐθεντίαν.

[e] ἐπὶ πόλεων, al. ἐπὶ πόλεως.

[f] Id est, religione regis.

[a] Vel, fortunis euertebant, χωρισμὸν ἐποίουν, ἐπὶ τίνων καὶ καταστροφάς.

[b] Id est, alieno à Iudaica religione animo.

[c] Vel, nusquā commemorabant τρόπων lego.

[d] Vel, concursum, aut seditionem. μὴ γὰρ οὕτω παρασιωπηθῆναι τηλικοῦτο σύστημα μηδὲν ἠγνοηκός, al. παρορασθήσεσθαι, & ἠγνοηκώς: ut uideatur hæc esse sententia, Non enim neglectu rum talem seditionem ullam eum qui uidet omnia: quamuis hoc pacto solœcismus sit in Græco.

[e] γεγαυρωμένος, καὶ οὐ καθορῶν.

[f] ἴστε.

mitate multaq; humanitate lactandas, quæ Cœlesyriã & Phœniciã habitãt gentes, beneficijsq; ultro afficiendas: cumq; templis urbiũ reditus q̃plurimos contulissemus, adducti sumus, ut Hierosolymã quoq; ascenderemus ad templũ pestiferorum, qui insanire nunquam desinunt, honorandum. At illi uerbis aduentui
C nostro gratulati, reipsa insyncere affecti, cum cuperemus adytũ eorum ingredi, idq; eximijs ac pulcherrimis cõdecorare donarijs, antiquo fastu permoti, nos ingressu prohibuerũt, ignari potentiæ nostræ, propter eam quam omnibus hominibus exhibemus [g]humanitatem. Atq; inimico suo in nos animo palàm declarato, quasi soli sint gentiũ, nihil legitimum ferre uoluerunt, præ superba in reges & de se bene meritos contumacia. Nos tamen horũ acti insania, postquam reportata uictoria peruenimus in Aegyptũ, comitate utendo erga omnes gentes, quod decuit fecimus: atq; in tali re congeneribus eorũ omnibus iniuriarum obliuione promulgata, tam ob societatem, q̃ ob concredita [h]ipsis ab initio per simplicitatem infinita negotia, ausi fortẽ eorũ mutare, & eos ciuitate Alexandrinorum dignari uoluimus, †atq; in cõsortiũ perpetui sacerdotij recipere. At illi rem contra interpretãtes, & bono cõgenita sibi prauitate repudiato, in malũ assidue proclives, non solum recusarunt contemptã ignominiose ciuitatem, sed etiã uerbis & re paucos ex ipsis synceriter erga nos animatos abominantur, semper sperantes nos breui per ignominiosissimã uitam successiuum finem consecuturos.
D Quapropter coniecturis persuasum optime habẽtes, hos omnibus modis erga nos male esse animatos, & prospicientes nequãdo repentino posthac exorto tumultu, in tergo nobis habeamus impios istos proditores & atroces hostes, mandandum putauimus, ut simul atq; primũ hæc reddita fuerit epistola, [i]eodem illo die qui indicati fuerint, unà cum uxoribus & liberis, cũ uiolentis [k]uexationibus, ferreis undiq; uinculis constricti mittantur ad nos, ad ineuitabilem calamitatẽ, & ad infamẽ cædem, hostibusq; congruentẽ. [l]Nam simul atq; in hos fuerit animaduersum, putamus fore ut in posterum res nostræ stabili et optimo loco, ac statu constituãtur. Quod si quis Iudæum quempiã à natu maximo ad minimum, etiam ad lactentes usq;, tutatus fuerit, is cum omni familia fœdissimis tormentis excruciabitur: qui uero nomen cuiuspiã deferre uoluerit, is præterq̃ q; consequetur bona damnati, & de regia pecunia drachmarum argenti duo millia, libertatis quoq; corona donabitur. Omnis autem locus in quo deprehensus omnino fuerit Iudæus receptatus, is desolatus igni tradatur, omniq; mortaliũ generi per omnia reddatur ad perpetuum tempus inutilis. Atq; eius quidẽ epistolæ ita scriptum erat exemplar.

CAP. IIII.

A QVocunq; autem edictũ hoc perlatum fuisset, publicũ agitabatur à gentibus cum iubilis & gaudio conuiuiũ: utpote indurato iam olim in animis eorũ odio per licentiã tum se proferente. Iudæi autem in [a] acerbissimo luctu erant, perq̃ lamentabiles cõploratione uoces edẽtes, gemitibus undiq; æstuante corde eorũ, inexpectatũ, repentinaq; sentẽtia irrogatum sibi interitum deflentiũ. Quæ præfectura, aut urbs, aut quis omnino locus habitatus, quæ uiæ planctu eorũ, luctibusq; non fuerunt impletæ? Adeo enim una omnium [b]acerba & immiti urbanorum præfectorũ sententia ablegabantur, ut propter [c]insolita supplicia, quidã etiam hostium, communem miseriam ponentes sibi oculos, & animo suo incertã uitæ commutationẽ repræsentantes, deflerent miserrimam eorum ablegationem. [d]Ducebatur enim senum multitudo canis opertorum, & præ senectute curuorũ pedum tarditate, propter concitatam cum uiolentis si-
B ne pudore [e]minis increpationẽ, ad celeritatem itineris abutentiũ. Quæ autem nuper ad coniugalem uitæ societatem thalamũ intrauerant puellæ, luctus percipiebant pro iucunditate: & delibuta unguentis coma iam cõspersa puluere, rete-

[g] φιλανθρωπίαν, al. φιλίαν.

[h] αὐτοῖς ἀρχῆθεν μυρία πράγματα.

3. Mac. 1. 8

[i] αὐθήμερον τοὺς ἐνσημαινομένους, al. αὐθωρὶ τοὺς ἐνσημαινομένους.

[k] σκυλμῶν.

[l] τούτων γὰρ ὁμοῦ.

1 Mac. 6. d Ioseph. contra Appio. lib. 2. ab. ini lib.

[a] ἀνίκητος, al. ἀνήκεστος.

[b] μετὰ πικρᾶς καὶ ἀνοίκτου.

[c] ἐξαισίοις.

[d] ἤγετο, al. ἦγεν.

[e] ἀπειλῶν, al. ἀπειλαῖς.

1. Re. 16. b

ctæ ducebantur lamentationem pro hymenęis unà ordientes,ut quæ uexationi bus alienigenarũ laceræ,uinctæq́ publice usq; ad nauis ingressum ui traherentur. Harum quoq; coniuges,ceruicibus laqueis coronarum loco reuinctis, in ui gente ac iuuenili ætate,pro conuiuio atq; otio iuuentutis,reliquos nuptiarũ dies in luctibus trahebant,ante pedes iam excubantem orcum uidentes. Auehebantur autem ferarum instar,ferreorum uinculorũ ui tracti,alij iugis nauium affixi ceruicibus,alij pedibus cõstricti pedicis indissolubilibus,densa quoq; superne tabula incumbente,qua oculis undiq; obtenebratis, insidiatorũ more tractarẽtur, per omnem nauigationem. Hos ita ad dictũ nauigium perductos,rex nauigatione iuxta mandatum ipsius cõfecta,iussit eos collocari in tentorijs,in eo quod est ante urbem patens [f] in immẽsum hippodromi spatio ad exemplum supplicij omnibus in urbem se conferentibus,eademq́; se in agros peregre efferentibus,q̃ opportunissimo,neq; copiarum suarum [g] cõmunicatione eos,neq; omnino murorum ambitu dignatus. Hoc ubi factũ est,cum audisset ex urbe clam congeneres quosdam egressos,crebrius ignominiosam fratrũ miseriam deplorare,iratus iussit eos quoq;,eodem quo illos modo, caute tractari, supplicio illorũ nulla ex parte diminutos,atq; adeo totum genus describi nominatim. Non enim iam se illos [h] promulgata pauloante laboriosa operũ seruitute, sed [i] exquisitis tormentis excruciatos,ad extremũ una die confecturum. Celebrata est itaq; descriptio horum acerbo cum studio,assessioneq́; ab ortu solis ad occasum usq; cõtinenti,quadragesimo die nondũ ad finem perducta. Interim rex magno ac continuo gaudio plenus cõuiuia ad omnia simulachra celebrabat,deuia procul à ueritate mente oreq́; nefario laudans muta,et sermonis opisq́; uacua,in maximum aũt deum quæ minime fas est effutiens. Porrò post supradictũ temporis spatium,cum scribæ ad regem renunciassent,se descriptioni Iudæorũ non sufficere amplius,propter immensam eorum multitudinem, ut quorũ plurimi adhuc essent per regionem,alij domesticatim adhuc,alij certis locis cõgregati,adeo ut res esset omnib[us] per Aegyptũ præfectis impossibilis:rex eis durius minat[us] est,quasi donis ad effugium illis moliendũ corruptis. Accidit tamen,ut res ei planè persuaderetur,cum argumentis euidentibus confirmarent & chartã iam sibi, & calamos,quibus uterentur,defecisse. Hoc autem erat efficax opus inuictæ eius,qui opem de cœlo ferebat Iudæis,prouidentiæ.

C
D

f ἀπλάτῳ.
g Vel,consortio.
h πολυπλανημένῳ. al. πολυπληθομένῳ.
i Vel,certis.

CAP. V.

A
TVm accersito Hermone præfecto curę elephantorũ,ira graui & indignatione p omnia implacabili plenus [†] iussit,ut proxima die thus largis manipulis cũ uino mero plurimo, potui daretur elephantis omnibus numero quingentis,ut potu affatim præbito efferati ad mortem Iudæis offerendã introducerẽtur. Atq; ille quidem cũ hæc iussisset, conuocatis amicorũ & exercitus sui præcipuis, hostiliter in Iudæos animatis,conuertit se ad conuiuium. Magister aũt elephantorum Hermon iussa scite exequebatur: horũq́; ministri sub uesperã egressi manus obligabant miserorũ,reliquaq́; circa ipsos cauenda accurabãt, putantes sub crepusculum gentem uno esse exitio interituram. At qui omni defensione destituti uidebantur esse gentibus Iudæi, propter undiq; cõstringentem eos uinculorum necessitatem,Dominum omnipotentem,& omni potestate superiorẽ misericordem deum suum & patrem, cõtinenti uoce omnes inuocabant cum lachrymis,orantes ut impium contra se cõsilium auerteret, & magnifico interuentu ex instãti ante pedes fato eriperet. Atq; horum quidem assidua in cœlum ferebatur supplicatio. Hermon autem,qui sæuos elephantos iam repleret potu uini large
B
præbito,thureq́; saturauerat,mane aderat ad regiam,ut rem regi nunciaret. At illud ab æuo condito pulchrũ nocte ac die opificiũ,quæ immittitur ab eo,qui largitur omnibus quibuscũq; uoluerit ipse,pars somni [†] ad regem missa est,quo ni-

1.Mac.6.d Ioseph. contra Appio. lib.2.ab.initio.
1.Re.26.b

Domini per q̃ suaui ac profundo detineretur, nefarioq́ proposito multum dece ptus,[a] implacabili sententia magnopere frustraretur. Iudæi ergo cum præfinitũ tempus superauissent, laudabant sanctum Deum suum, & placabilem orabãt de nuo, ut potentiam ualidissimæ manus suæ gentibus superbis ostenderet. Media uero iam ferme hora decima, uocator frequẽtes adesse inuitatos uidens accedit, regem excitat, uixq́ expergefacto cõuiuij tempus iam cedere nũciat,[b] de his uer ba faciens: quibus rex admonitus, cum se in locum illum cõtulisset, iussit eos, qui ad conuiuiũ uenerant, ex aduerso sibi discumbere: quod cum illi fecissent, horta tus est, ut epulis indulgentes[c] præsens cõuiuij tempus impense cohonestando hi C laritati darent. Porrò cum res sermonibus extraheretur diutius, rex accersitũ Her monem acerbe minaciterq́ interrogauit, Quanã de causa Iudæi permissi essent ea adhuc die uiuere superstites? Illo autem declarante se ea nocte iussa executum fuisse, amicisq́[d] eius idem testantibus, crudelitate q̃ Phalaris atrociori præditus, Hodierno somno gratiam habeant, inquit, illi: cæterum tu citra cunctationẽ, ele phantos in diem crastinum eodem modo præpara, ad nefariorum Iudæorũ exi tium. Hoc regis imperium cum læti[e] qui aderant omnes collaudassent, domum quisq́ suam discessere: ubi tempus noctis non tam somno impenderunt, q̃ ad omnigenas miseris, ut putabantur, excogitãdas illusiones. Vt ergo primum gal lus mane cecinit, Hermõ armatas in ampla porticu mouere belluas, totaq́ urbe ad miserrimum spectaculum confluere multitudo cupide expectans diluculũ. At Iudæi cõtinuo illo[f] tempore,[g] trahentes animã, lachrymosis precibus cũ can ticis flebilibus manus in cœlum tendendo Deum maximum orabant, ut rursum eis atq́ breui succurreret. Nondum autem diffusis solis radijs, cũ rex amicos ex ciperet, Hermon stans uocabat ad exitũ, significans paratam esse regis uolunta D tem: quod cũ ille audisset, nefario illo exitu stupefactus, ut quem omniũ cepisset obliuio, sciscitabatur quid nam esset, cur hoc ab ipso tanto studio ageretur. †Cæ terum efficax erat hoc opus Dei dominatoris omnium, qui menti eius obliuio nem eorũ quæ cogitarat antea, immiserat. Cum uero diceret Hermon, & omnes amici, Belluæ & exercitus, ô rex, secũdum uehementem tuam uoluntatem parati sunt, ille ob hæc dicta repletus ira graui, q̃ diuina prouidẽtia memoriã omnem horum amisisset, aspectu rigido ac minitabundus, dixit, Quotcunq́ parentes ad sunt, aut prognati liberis, qui largum hoc sæuis belluis pabulũ parauerũt, uicem sustineant insontium Iudæorum, qui suam erga me & maiores meos integrã ac stabilem fidem eximie declarauerũt: tametsi nemo ob fauorẽ sociæ educationis & officij uita pro his[h] est priuatus. Ita Hermon inopinatas simul ac periculosas minas pertulit, et aspectu uultuq́ inhorruit: amici uero singillatim dilapsi tristes eos qui conuenerant dimisere ad priuata sua quenq́ negotia. Iudæi aũt ijs quæ rex dixisset intellectis, laudabãt celebratissimũ Dominum deum regem regum, E à quo hanc opem fuissent consecuti. Porrò cum rex eadem consuetudine conui uium rursum instituisset, ut hilaritati se dederẽt hortatus, accersito Hermone mi nitabundus, Quoties tibi uidetur, inquit, idem præcipiendũ miserrime, uel nunc tandem para elephantos in crastinum diem ad perimendum Iudæos. Tum qui unà accumbebant cognati inconstantẽ mirati mentem eius, hæc prolocuti sunt, Quandiu, ô rex, quasi amẽtes nos pertentas, qui tertio iam pręcipias deleri illos, rursumq́ in re gerunda mutatus, quæ constitueris irrita facias? Ciuitas certe hac de causa suspensa tumultuatur, plenaq́ iam coitionibus, secessionis crebro mina tur periculũ. Quapropter alter per omnia Phalaris rex plenus amentia, factis in se ad Iudæorũ conseruationẽ mutationibus animi ꝓ nihilo habitis,[i] impotẽtissi mo iureiurando firmiter asseuerauit, se hos abiecta omni cũctatione, genibus et pedibus belluarũ fœdatos, orco demissurum: deinde expeditione suscepta in Iu dæam,

Deu. 28. c

[a] ἀμεταθέτω.
[b] τὸν περὶ τούτων λόγον
[c] τὸ παρόν.
[d] αὐτοῦ.
[e] τῶν παρόντων.
[f] χρόνον.
[g] Vel, trahentes suspiria.
[h] ἰσοψυχίας, al. ἰσοψύχως.
[i] Vel, minime perficiendo.

3.Mach. 1. dæam, igni ferroq́ breui uastaturũ illam, & ibi † inaccessum sibi Iudæorum sacrarium, deiectum igni traditurum, q̃primũ illis qui hostias illic perpetuò immolarent. Tum læti amici, ac cognati, ut digressi sunt, exercitui opportunissima quæq́ loca urbis designauerunt fideliter ad custodiam. Præfectus autem elephantorũ F belluas ad insanam fermè, ut ita dicam, affectionem perduxit potibus odoratissimis, uinoq́ thure tẽperato, terribiliq́ apparatu adornauit. Iamq́ circa auroram urbe secũdum hippodromum repleta innumera multitudine, regiam ingressus regem ad rem propositã excitauit. Tum ille impio animo, iraq́ graui pleno, tota ui cũ belluis se protulit, immiti animo, pupillisq́ oculorũ ærumnosum ac miserum supradictorum exitium spectare cupiens. Vt autẽ Iudæi circa portam egredientium elephantorum, sequentisq́ armati exercitus, & pedũ turbæ puluerem uiderunt, horrisonumq́ tumultum audierunt, ultimũ sibi uitæ momentũ illud, finemq́ miserrimæ expectationis esse existimantes, ad commiserationem fui luctumq́ conuersi, osculabãtur se inuicẽ amplexi, & conijciebant se in colla cognatis, patres filijs, & matres filiabus, & aliæ nuper natos infantes lac ultimũ tractuross adhibebant uberibus. Rursum autem eorum quæ antea sibi lata fuissent de cœlo auxiliorũ memores, pronos unanimiter se prosternẽtes, infantibus ab uberibus remotis, perq̃ magna uoce clamabãt, omnipotenti supplicãtes, ut interuentu suo misereretur ipsorũ, qui iam ad orci fores peruenissent.

CAP. VI.

Eleazarus autem quidam uir insignis, unus è sacerdotibus eius regionis, senectam iam ætatem assecutus, & omni uitæ uirtute ornatus, sedatis circũ se senibus, sanctum deum inuocando, hæc orauit, Rex præpotens, & altissime Deus A omnipotens, qui creata cũcta clementer gubernas, respice semen Abrahami, sanctiq́ Iacob progeniem, populũ obuentionis tibi consecratæ in alienigena terra

Exod. 14.f peregrinum, iniusteq́ pereuntem, ô pater. † Tu Pharaonem curribus abundantem, olim huius Aegypti principẽ, immiti contumacia, iactantiaq́ linguę elatũ, cum superbo exercitu mari demersum perdidisti, luce misericordiæ illustrãdo ge-

Esa. 37.f nus Israeliticum. † Tu innumeris exultantem copijs Sennacherib grauem Assyriorum regem, qui ferro iam totã terrã ditioni suæ subiecerat, aduersus sanctam ciuitatem tuam elatũ, diraq́ fastu & audacia loquentem fregisti Domine, multis

Dan. 3.d gentibus palàm ostendẽs tuam potentiam. † Tu tres illos in Babylonia amicos, B qui alacres uitam igni, ne uana colerent, tradiderãt, ardentem fornacem irroran-

Dan. 6.d do, ad capillos usq́ illæsos seruasti, flamma in omnes inimicos immissa. † Tu plenis inuidiæ criminibus ad leones sub terram deiectũ, ut à feris deuoraretur, Da-

Ioan. 2.a nielem, in lucem reduxisti incolumem: † tuq́ uentre alumni maris ceu maceratũ abunde Ionam saluũ denuo suis ostẽdisti, ô pater. Nunc quoq́ ne cuncteris clementissime omniũ inspector, quo minus te q̃primũ ostendas Israelitico generi, quod à detestandijs atq́ nefarijs gentibus iniuste tractatur. Quod si contraxit impietatem peregre uita nostra, ereptos è manu inimicorum, quocunq́ uolueris, ô Domine, exitio perde nos, ne qui uana cogitant, uanis gratulẽtur de interitu eorum quos charos habueris, ac dicant, Ne Deus quidem ipsorum liberauit eos. Quamobrem tu qui summo robore, summaq́ potẽtia præditus es, æterne, respice nunc & miserare nos, qui per iniustam nefariorũ uim, insidiatorum in modũ è uita tollimur. Fac stupeãt gentes inuictam tuam potentiã hodie, & robur quo polles ad salutem generis Iacob[a] exerceas. Tibi supplicat omnis infantiũ multitudo, & eorundem parẽtes cum lachrymis. Palàm fiat omnibus gentibus te no- C

Deu. 28. bis adesse Domine, nec faciẽ tuã à nobis auertisse: sed ut locutus es, † q́ ne in hostili quidem terra tuos neglexeris, ita rem ô Domine perfice. Hæc orandi cũ Eleazarus iam finem faceret, rex cum belluis omniq́ copiarũ strepitu ad hippodromum aderat: quod ubi uiderũt Iudæi, ingentẽ in cœlum clamorẽ extulere, adeo

[a] ὑπὲρ, al. ὑπὸ

ut adiacentes ualles resonando, largos toti exercitui fletus excuterent. Tum per q̃ gloriosus, omnipotens & uerus Deus sanctam faciem suam ostendens, cœlestes portas aperuit, è quibus decori duo ac terribiles †angeli descēdere omnibus præterquàm Iudæis conspicui. †Hi obsistendo copias hostiles perturbatione ac pauore repleuerunt, & prę quibus se mouere non possent compedibus constrinxere. Tum corpus regis inhorruit, & iracundam eius audaciam cepit obliuio. Belluæ quoq; in cōsequentes armatas copias cōuersæ obterebant eas, & perimebāt. †Ergo rex iram uertit ad cōmiserationem, & ad ea quæ antea molitus fuerat, deploranda. Audito enim clamore, postq̃ prostratos ad interitum omnes uidit, lachrymās, & iracunde increpitans amicos, Rege abutimini, inquit, & tyrannos crudelitate superatis, mihiq; adeo ipsi de uobis benemerito imperium & spiritū iam adimere conamini, clam ea quæ regno minime prosunt machinantes. Quis hos qui ditionis nostræ munitiones fideliter obtinebāt, sedibus [b] suis euersos singulos huc cōgregauit immeritos? Quis eos qui iam inde ab initio beneuolentia erga nos gentes omnes per omnia antecesserunt, pessimaq; sępe rerum humanarum subiere pericula, tā nefarijs supplicijs implicuit? Soluite iniusta uincula, soluite, & hos ad sua remittendo saluos antefacta deprecamini: dimittite filios omnipotentis, cœlestis ac uiui Dei, qui à temporibus maiorum nostrorū usq; adhuc statum rebus nostris præbet imperturbatum. Atq; hic quidem hæc dicebat: illi uero continuo soluti cū modo mortem effugissent, sanctū deum seruatorem suum prædicabant. Post deinde rex in urbem reuersus, accersitum redituum dispensatorem, uina reliquaq; ad cōuiuium pertinentia Iudæis per dies septem subministrare iussit, decreto, ut quo in loco mortem sibi subeundam putauissent, in eo salutiferā diem celebrarent. Tum illi cōtumelijs appetiti antea, mortiq; uicini, imò iam mortem ingressi, pro acerbo & luctuoso leto salutare conuiuiū instructes, pleni lætitiæ, locum ruinæ suæ sepulchroq; destinatū designabant sedilibus, missoq; flebilissimo lamentationis carmine, seruatorē ac mirificum Deum laudando †patrium ordiebantur canticū, omniq; comploratione & eiulatione remota, choreas indicio pacificæ lætitię instituebant. Similiter autem rex quoq; super his ingens conuiuiū celebrans, laudes in cœlum indefinenter ac magnifice, propter inopinatā salutem datam extollebat. Qui uero antehac ad interitū, auibusq; deuorandos destinabāt illos, & addicebant cū gaudio, ij suscepta in se ignominia, atq; ardenti audacia inglorie extincta, gemebāt. Iudæi ergo, ut iam diximus, supradictæ [c] saltationi & conuio dediti, in lætis gratulationibus & canticis erant, † communiq; sancita de his lege per omnem suam peregrinitatē ad posteros, supradictos lætitiæ dies agendos constituerunt, non cōpotationis gratia aut comessationis, sed propter datam sibi à Deo salutem: deinde rege adito, ut ad sua dimitterentur, postularunt. Cæterum †descriptio eorum celebrata fuit à uicesima quinta Pachonis die, usq; ad quartam Epiph, per dies quadraginta: perdēdis autem eis opera nauata est, à quinta die [a] Epiph usq; ad septimā eiusdem tribus diebus, quibus misericordiā suam magnifice ostendens, dominator omniū illæsos simul omnes cōseruauit: conuiuia uero agitarūt, subministratis à rege sibi rebus omnibus, usq; ad quartamdecimā diem, qua die illum de se dimittendis adierūt. Quibus rex collaudatis, ad præfectos singularū ciuitatum subiectam scripsit epistolam, magnificam animi uehementiam continentem. CAP. VII.

REx Ptolemæus Philopator sparsis per Aegyptū præfectis, omnibusq; rerū administrationi præpositis, salutem & sanitatem: nam nos quidē cum liberis nostris ualemus. Cū magnus Deus nobis successum rerū pro uoto dedisset, quidam amicorum morositate crebrius instando nobis persuaserunt, ut subiectos regno Iudæos uno loco cōgregatos, ut perduelles inusitatis supplicijs afficeremus:

Margin notes: 2. Mac. 3. d 10. c 11. b Ioseph. contra Appio. lib. 2. ab initio hæc attingit. — Prou. 16. a — Iere. 30. c Zach. 2. b — [b] ἱκετῶν, al. οἰκιῶν. — Psal. 29. c — [c] χόρῳ, al. χρόνῳ. — Ioseph. contra Appiō. lib. 2. ab initio. — 3. Ma. 4. c — [a] Al. Abib.

Margin letters: D, E, F, A

remus: quòd dicerent res nostras nunquam in tranquillo fore, propter odium quod hi gererẽt in omnes gentes, donec hoc perfectum fuisset. Cumq; adeo uinctos eos huc deportassent cum uexationibus, ut mancipia, imò ut insidiatores, citra omnem quæstionẽ causæq; dictionẽ perimere conati sunt, crudelitate more Scythico feriore[a] præditi. Nos autem his propterea acerbius increpatis, quæ nostra est erga omnes homines[b] benignitas, postquam eos gratia nostra uix in uita retinuimus, & cœlestem Deum Iudæos esse tutatum, & tanquã patrem filijs opitulatum per omnia certò cognouimus, tum etiam perpendimus amicitiæ qua firma prosequũtur nos (ut maiores nostros) beneuolentiã, merito eos omni qualicunq; crimine absoluimus, mandauimusq; singulis ut ad sua dimittantur omni in loco, ne quisquã eos omnino lædat, aut quicquam eorum quæ iniuste perpessi sunt, exprobret. Etenim scitote nos, †si quid mali aduersum eos malitiose moliti fuerimus, aut etiã eos omnino cõtristauerimus, nõ hominem, sed dominatorem omnis potentiæ Deum altissimum, ultione factorũ infestum habituros, per omnia, semper, & ineuitabiliter. Valete. Hac tamen epistola accepta, non protinus festinarunt abscedere, sed regem hoc quoq; poposcerunt, †ut qui ex Iudæorum gente sanctum deum ac legẽ eius ultro uiolassent, merito supplicio ab ipsis afficerentur: quòd dicerẽt eos qui uentris causa diuina mandata transissent, ne regis quidem imperijs unquam fidos esse futuros. Hæc ille ab his uera dici deputans, collaudatis potestatẽ dedit, eos qui legem dei uiolassent, in omni regni sui loco, perimendi libere, citra omnem intercessionem regię potestatis, aut inquisitionẽ. Tum regi gratijs, ut par erat, actis, sacerdotes horum unaq; omnis multitudo Alleluia clamãtes, cum gaudio discessere: atq; ita obuium quenq; impiatorum suæ gentis inter eundũ multabant, exẽplaq; statuendo perimebant: atq; adeo illa die supra trecentos uiros interfecerũt, gaudiaq; celebrauerunt læti impios trucidantes. Qui autem Deo ad mortem usq; adhæserant, plenum salutis fructum consecuti, ex urbe profecti sunt, odoratissimis omnis generis floribus coronati, cũ lætitia & clamore, per laudes hymnorumq; suauissimum cõcentum, Deo patrum suorum sancto Israelis seruatori gratulantes. Cumq; peruenissent Ptolemaidem Rodophoron, propter naturam loci, cognominatã, ubi classis eos expectabat, ex cõmuni consilio conuiuiũ illic per septem dies celebrarunt, rege ipsis propenso animo cũcta ad profectionẽ necessaria cuiq;, donec domũ suam peruenisset, suppeditante. Ita abscedentes salui cũ meritis gratulationibus, similiter illic quoq; statuerunt illos dies lætos tempore peregrinitatis suæ agendos: ijsq; in cõuiuali precationis loco posita columna dedicatis, profecti sunt terra, mare fluuioq; incolumes, liberi ac læti: saluiq; mandato regis domum quisque suam restituti sunt, ampliorem quàm antea in hostes suos, cum gloria & terrore adepti potestatem, nec omnino à quoquam bonis suis depulsi. Omnes enim omnia sua ex celebrata descriptione receperunt, ita ut quicunq; aliquid eorum haberent, cum summo timore redderẽt eis, summo Deo factis magnificis salutem eorum consummante. Prædicandus est liberator Israelis ad tempora sempiterna.

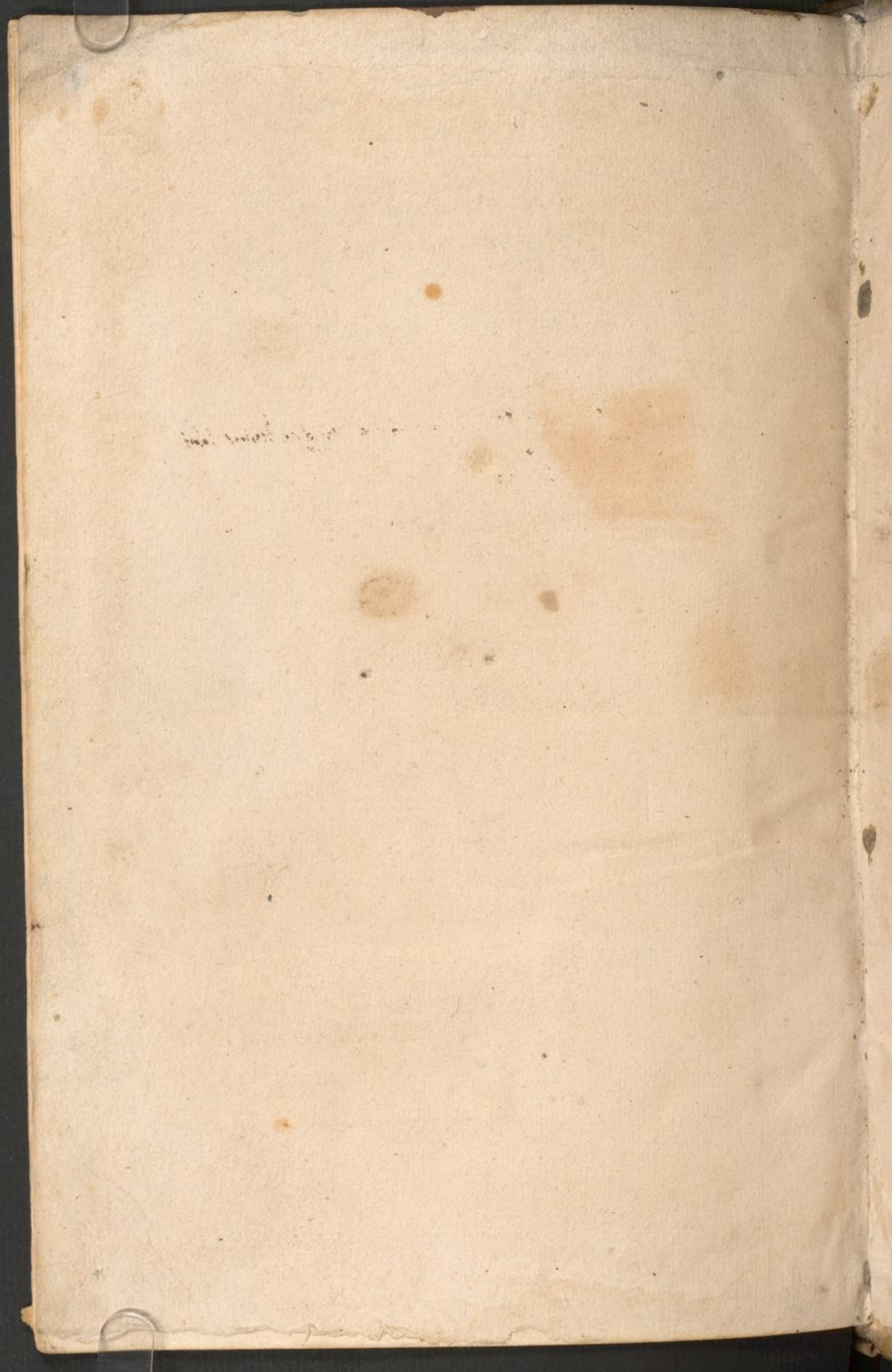
Margin notes: B; Iere.30.c; Zach.2.b; 2.Mac.2.d; C; D

[a] μισοπονηρότεροι. [b] Vel, æquitas.

Rodolphus Collinus Gundellingensis
Ciuis Tigurinus : Posteris.

Ibo ego dormitum nostris cum patribus, ibo:
In Christo Domino stat mea sola quies.
Ibo ego: uos chari pueri, chariq; nepotes,
Este boni, uobis: ciuibus et patriæ

inuiæ. Tigurinis. Heluetiæ.

Rodolphus Collinus
Tigurinus
Nunc Conradus Pellicanus verus possessor huius libri
1613

